

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS NOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUBIIS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNISQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ILLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRÆTERTINQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODOICA ET CHRONOLOGICA,

SIXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ.

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NU-
MERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCA VOLU-
MINA RETINETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE
FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRÆTERTINQUE HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT : SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LVI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

SÆCULUM V, ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENEUNT 18 VOLUMINA 200 FRANCIS GALLICIS.

EXCŪDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LVI CONTINENTUR.

Interpretatio in Isaiam prophetam, capita VIII.	col. 11
Homiliæ VI in Oziam seu de Seraphinis.	93
Homilia in locum illum Isaiæ : <i>Ego Dominus Deus feci lumen, etc.</i>	141
Homilia in locum illum Jeremiæ : <i>Domine, non est in homine via ejus, etc.</i>	153
Homiliæ II de prophetiarum obscuritate.	163
Interpretatio in Danielelem, capita XIII.	193
Homilia in illud Joannis : <i>Filius ex se nihil facit, etc.</i>	247
Homilia de Melchisedeco.	257
Homilia contra ludos et theatra	263
Homilia in illud : <i>Hoc autem scitote, etc.</i>	271
Homilia de perfecta caritate.	279
Homilia de continentia.	291
Sermones II de consolatione mortis.	293
Synopsis Scripturæ sacræ.	313
Homilia in natalem Christi diem.	385
Homilia de Legislatore.	397
Homilia in illud Matthæi, <i>In qua potestate hæc facit, etc.</i>	411
Homiliæ VI in mundi creationem.	429
Homilia de serpente.	499
Epistola ad Theodorum Mopsuestenum.	517
Spuria.	517

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequituris S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hac nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujuscæ editionis mere Latine novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

Ex typis MIGNÉ, au Petit-Montrouge.

Præfatio

IN TOMUM SEXTUM.

Ad sextum jam Tomum pervenimus, ubi multa nova et insignia comparent, de quibus omnibus jam abunde præfati sumus in Monitis ante initium singulorum de more præmissis. Ibi vero omnia quæ in disceptationem quæstionemque vocari poterant expendimus. Etsi autem universa, quæ menti succurrebant, quæque lectori facem præferre posse videbantur, protulerimus, secundis tamen curis, uti solet, quædam accessere notitiæ, quas hic efferre non gravabimur, postquam de imperfecto in Isaiam Commentario, qui primus occurrit, nec prævio Monito gaudet, quædam et quidem necessaria præmiserimus.

§ I. De Commentario imperfecto in Isaiam prophetam.

Hic Commentarius non modo inter *authentica*, sed etiam inter præstantissima computandus, si stylum spectes, si orandi genus, si ethica præcepta et morum institutionem. Quæritur primo num hæc umquam concionando dixerit Chrysostomus, an vero sibi tantum scripserit atque in scriniis servavit. Hinc Antiochiæne an Constantinopoli hanc interpretationem concinnaverit: demum an huic Commentarium imperfectum, qui usque ad medium tantum capituli octavi producit, vel perfecit Chrysostomus, vel perficere in animo habuerit.

Primam quæstionem, num videlicet hæc præsentem populo concionando protulerit, solvere non ita facile est. Certe non paucis in locis populum alloqui videtur, id quod animadvertere est per totum secundum caput, et in tertio quoque capite, ubi illa explanans Chrysostomus, quæ Isaias contra mulierum sui temporis luxum et ornatus varios protulerat, ea ipsa in sævi Christianas mulieres, pari morbo laborantes, transfert S. antistes. *In his porro, inquit cap. 3, n. 10, col. 53, non sine causa eum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum mollitiem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conciciens, ac belli, dissensionis et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere; nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum: necesse prorsus est manum retrahere ab elemosyna eroganda: multaque alia hanc orta peccata videre est.* Ante hæc etiam cap. 2, n. 6, col. 33, de illis agens qui avaritia auspiciaque captabant, hæc ad populum proferre videtur: *Multi namque jam sunt qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insaniam se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur, etc.* Alia bene multa occurrunt in hoc Commentario, quæ concionantem Chrysostomum exhibere videntur. Vix tamen putaverim hæc, ut hodie jacent, in cætu populi dicta umquam fuisse; nullum enim in toto Commentario procerum comparet, qualia solet adhibere Chrysostomus, orationis faciendæ et ornandæ auctor locupletissimus; nullus epilogus, nulla in fine moralis exhortatio, Christi vel Trinitatis laude terminata: qui mos tamen perpetuus est Chrysostomi in concionibus. Imo vero etsi multa sint quæ concionanti et cætum alloquenti competere videantur, etsi multa afferantur ex Scriptura, quæ ad persuadendum maxime valeant, hic tamen non habentur tales apostrophæ, quales conspiciamus in Expositionibus in Psalmos. Quamobrem difficile crediderim hæc in cætu populi vel dicta vel lecta fuisse.

Aliud item quærendum iacumbit, nempe Antiochiæne an Constantinopoli huic Commentarium Chrysostomus ediderit, qua de re audiendus Tillemontius, p. 90. « Hoc opus, » inquit ille, « Chrysostomi esse nemo non existimat, atque elegantissimæ specimina præ se fert non vulgaria. De imperio autem Romano quædam hic habentur, col. 33 et 34, ejus statui tempore Chrysostomi congruentia; maxime vero si spectes ea quæ annum 377 præcesserunt. Illud vero operis vel in solitudine, vel cum diaconus esset, fortasse emisit. Nam ex quo tempore presbyter fuit, non videtur sat otii et spatii habuisse, ut tanto edendo operi manum admitteret. » Hanc Tillemontii conjecturam libenter admiserim: certe commode potest susceptum hujusce Commentarii opus in illa tempora rejici, cum nondum cæpto concionandi officio, operam poneret in exercitatione dicendi. Hic frequentia contra Judæos argumenta, unde Christianis contra Judæos tum frequentes fuisse velitationes arguitur: ex iis præcipue, quæ dicuntur cap. 1, col. 23, et per totum caput secundum. Hæc porro contra Judæos pugnam Antiochiæ frequentes erant, ut videas non modo in Homiliis octo contra Judæos T. I, sed etiam passim in aliis Antiochiæ habitis; id quod non perinde advertitur in Constantinopolitanis homiliis. Alioquin autem tot implicatus negotiis Chrysostomus, cum episcopus Constantinopolitanus esset, tanta incumbente rerum præcipuarum sollicitudine, non sat otii habuisse videtur, ut tantum Commentarium aggrederetur. Non deerunt fortasse qui dicant ipsum cum

exsilii otio frueretur hanc suscepisse operam : sed hæc omnia incerta sunt, nec nisi augurando proferri possunt.

Cur autem imperfectum opus remanserit, quis vel conjectura assequi possit? Quæ supersunt autem ad medium tantum capituli octavi pertingunt. Ubi animadvertas velim, illam in capita divisionem, quæ in hisce Commentariis observatur, a quodam nupero, secundum divisionem hodiernæ Vulgatæ nostræ inventam fuisse. Priscis enim temporibus, apud Græcos maxime, aliæ diversæque obtinebant in capita divisiones. Commentarium vero numquam a Chrysostomo perfectum absolutumque fuisse arbitror : sed cum animo perficiendi cæpisset, ingruentibus negotiis alio fortasse abductus fuerit.

Interpretationem porro Latinam Godefridi Tilmanni, utpote *paraphrasticè* adornatam, ac verbis inutilibus redundantem, rejecimus, novamque paravimus. Certe is cum ratione pugnare videtur, qui Chrysostomum, quo nullus in dicendo locupletior, ita de Græcis in Latinum convertit, ut nova adhuc in interpretatione verborum redundantia compareat.

Ad Homilias in Oziam et de Seraphinis nihil novi proferendum habemus, sed satis sunt ea quæ diximus in Monito, col. 93-98. Nec quidpiam suppetit circa duas sequentes homilias addendum iis, quæ in Monitis singularum ibidem narravimus : idipsumque dicimus de duabus Homiliis de Prophetiarum obscuritate.

Commentarium in Daniele non sine aliquo scrupulo inter germana Joannis nostri opera locavimus. Dictio certe Chrysostomi est ; genus interpretandi a Chrysostomi more non discedit : sed tam compendiosam narrationem in sancti doctoris operibus vix reperias ; non solet quippe ille ita jejune et exiliter disserere. Quamobrem dicamus oportet cum Cotelero et Tillemontio, opus a Chrysostomo tentatum, non absolutum fuisse. Neque tamen talem esse hanc nostram opinionem puto, ut adimere omnem adversam suspicionem possit.

In duas vero sequentes homilias, quas non ita pridem ex Manuscriptis eruerat v. cl. Benzelius, quantum satis erat, diximus in Monitis. Hoc unum addere libet, nos priorem, quæ inter præstantissimas numeranda, edidisse ad fidem Ottoboniani Codicis, unde ego exscripsi Romæ, qui Codex longe accuratior est Anglicano, quo usus est Benzelius.

Quod spectat autem Homiliam contra Circenses ludos et theatra, qua pulchrior altera non est in Chrysostomi scriptis, quamque nunc primum a nobis erutam publicavimus, quid sentiremus, quid de anno, imo de die qua habitæ fuerit statuendum putaremus, abunde diximus in Monito ad eandem. Verum quia *secundæ curæ potiores sunt*, novam eamque gravissimam difficultatem circa tempus et diem habitæ concionis ex ipsis Chrysostomi verbis oririprehendimus, qua de re jam nobis agendum incumbit.

§ II. *Disquisitio circa tempus et diem quo habitæ fuit egregia illa Concio contra ludos Circenses et theatra, quam nuper erutam edidimus, col. 263 et sqq.*

Ut intelligatur, qua in re difficultas versetur, retractanda sunt ea quæ in Monito diximus, repetenda illa quæ circa tempus et diem habitæ concionis dicuntur initio homiliæ. Jam annum unum emensus erat Chrysostomus in episcopatu Constantinopolitano, etenim annus tandem est elapsus ex quo in vestram civitatem advectus sum : cum ordinatus ergo fuisset anno 398, atque ut ait Socrates, 26 Februarii, jam secundum episcopatus annum agebat. Illo igitur anno feria quarta hebdomadæ cujusdam irrumpente pluvia ingenti atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricolarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litanæ et supplicationes fuere, etc. Diximus autem post Chrysostomum hæc feria quarta accidisse : ait enim, uno tantum interposito post tantam alluviem die, ludos Circenses in Parasceve editos fuisse. In Parasceve igitur, quidam ex grege Christianorum relicta ecclesiæ concione, ad spectaculum concertantium equorum transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint.... Ne ipsam quidem diem reveriti, in qua symbola salutis generis nostri consummata sunt. Verum in Parasceve (a), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradisis aperiabatur, et latro in antiquam reducebatur patriam, maledictio dissolvebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur : in illa die in qua jejunare oportebat, confiteri, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit : tunc tu relicta ecclesia et sacrificio spirituali, fratrumque cætu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud spectaculum abductus es.

Hæc ita pathetice effert Chrysostomus, ut putaverim Parasceven illam, quam tantopere celebrat ille, esse feriam sextam hebdomadæ sanctæ, ac proinde illa omnia, quæ pluribus recenset S. antistes, in hebdomade sancta accidisse : fateorque me hanc sententiam amplexum fuisse. Verum contra illam gravissimæ insurgunt difficultates, quarum alteram primo perceptam exposui in Monito, estque hujusmodi : In concione ait Chrysostomus, *ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta hebdomadæ, quinta feria nihil memoratur accidisse, in Parasceve ludi equestres multos ex catholicis abduxerunt ; Sabbato iidem ipsi Christiani theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc homiliam ipsa die Dominica habitam fuisse, inter quam diem et feriam quartam præcedentem retro numerando tres intercede-

(a) Hæc intelligenda esse de die Veneris ante Pascha ex eo probatur, quod in illa ipsa die evenerat quæ hic memorat, et quod jejunium magnum seu quadragesimale in medio proferatur.

bant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si homilia in die sancto Paschæ habita fuerit, cur ne verbum quidem in concione tota de resurrectione Domini habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illo die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse: an potuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate ne carptim quidem loqui? Si vero in sequentem diem homiliam mittamus, alia exsurget difficultas; non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri intercedent; ac licet dici possit Chrysostomum tres dixisse dies non supputando, sed tempus circiter assignando, certe vix in animum inducere possis, Chrysostomum contra eos qui in Parasceve ad ludos Circenses accurrerant, et Sabbato theatra obscœnis spectaculis plena adierant, nihil dixisse de Paschatis die Sabbatum illud insequente, si vere fuisset illa hebdomada sancta.

Altera neque minor ex verbis ipsis Chrysostomi oritur difficultas. Imber ille ingens, inquit, omnia trahebat, comatas spicas dejiciebat, *στάχυας κομῆνας καταλίθων*, id est secundum litteram, spicas comatas ut se inclinarent cogebat, quibus verbis tempestatem messi proximam indicat (a). Quomodo autem id intelligi queat de campis quales sunt in eunte Aprili, herba viridi nempe, non comatis spicis, repleti: siquidem hoc anno, si fidendum Tabulis Paschallibus, Pascha incidit in sextam Aprilis diem? Ut ut vero est, comatæ spicæ non possunt vel ineunte vel medio Aprili in agris erigi.

Quid vero si dicamus hæc ad hebdomadam sanctam non referri, sed ad aliam hebdomadam mense circiter Junio, quando spicæ comantes in agris observantur circa Constantinopolin? Hoc pacto certe difficultates omnes solverentur: videndum ergo an Parasceve illa, in qua symbola salutis generis nostri, in qua Dominus pro orbe crucifigebatur, etc., possit de qualibet feria sexta seu Parasceve intelligi. Apud Græcos utique Parasceve pro feria sexta accipitur: Parasceven enim diem Veneris esse ait Clemens Alexandrinus Strom. VII, p. 744, et Chironicon Anonymi manuscriptum a Carolo Gangio in Glossario Græco allatum hæc de Constantino magno habet, *Constantinus multas leges pro Christianis tulit, jussitque Parasceven et Dominicam honorari, illam propter crucem Domini, hanc propter resurrectionem.*

Hic certe videtur Chrysostomus de alia Parasceve loqui, quam de illa quæ in hebdomada sancta celebrabatur; alioquin enim annon de Sabbato sequenti loquens, quo pars Christiani populi ad theatra se contulit, objurgaturus illos erat quod in vigilia ipsa sanctissimi Paschatis ad profana et lasciviæ plena illa spectacula se contulissent?

De cæteris quæ sequuntur opusculis, quæque in Editionibus Chrysostomi Græco-Latinis non exstabant, satis diximus in Monitis ad singula. Quæ Monita prudens lector legere ne omittat; sunt enim ea mente concinnata, ut majorem ex homiliarum lectione fructum percipiat.

§ III. De Synopsi Scripturæ sacræ, et cur Chrysostomus in recensione librorum Novi Testamenti Pauli Epistolas ante Evangelia ponat.

Synopsis Scripturæ sacræ ex Manuscripto quodam Coisliniano desumpsimus; Codex autem ille mutilus in multis locis erat: nam præterquam quod in Veteri Testamento plurima desiderabantur, tota Novi Testamenti Synopsis deerat, quam tamen ab se concinnatam ipse auctor in præmio testificatur. Quapropter nihil non egimus, ut si qua in aliis bibliothecis laterent, quorum accessione sartum tectum opus dare possemus, ea nobis amicorum ope mitterentur exscripta. Ubi vero comperi alium ejusdem Synopseos Codicem exstare Lugduni Batavorum in bibliotheca, quæ olim Isaaci Vossii fuerat, virum doctissimum Abrahamum Gronovium rogavi ut mihi eorum quæ in Manuscripto nostro deerant copiam faceret, annotationes diligentissime iis quæ Manuscriptus noster contineret. Ille autem vir eruditus et humanissimus, ea omnia quæ in nostro Codice desiderabantur, diligenter exscripsit, ut transmitteret mihi; cum autem is cui apographum suum dederat mihi transmittendum, summa usus negligentia, illud amisisset, et pessum dedisset, eandem iterum vir ille, non sat a me laudandus, curam, eundem laborem suscepit, perfecit atque misit, cui ego immortales habeo gratias. Synopsis igitur ex hisce duobus Codicibus exceptam edidi: ipsique Diatribam præmisi, in qua pluribus probavi Chrysostomi notas et indicia multa in illa haberi quæ ejus genuinum esse opus suaderent: neque tamen calculum omnino ea de re tuli, sed ut par erat, me eruditorum ea de re sententiam expectare professus sum, ut non meo tantum, sed litteratorum per orbem judicio opus Chrysostomo assereretur.

Argumenta porro ad eam rem bene multa protuli; sed aliud superest non omittendum, ac vel ea de causa proferendum quod aliquid singularitatis præ se ferat. In fine Proëmii ad Synopsis librorum Novi Testamenti enumerationem sic orditur Chrysostomus: *Sunt autem Novi Testamenti libri Epistolæ quatuordecim Pauli, quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci, quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit.* Et sic catalogum ad finem usque prosequitur. Itaque librorum Novi Testamenti recensionem parans, ab Epistolis Pauli orditur, et post Epistolas illas Evangelia numerat, contra quam in aliis omnibus etiam antiquissimis Scripturæ sacræ catalogis observabatur: siquidem hic ordo ubique comparet, ut primum quatuor Evangelia, hinc Actus apostolorum, postea Epistolæ Pauli, demum Epistolæ, quas catholicas appellabant, numerentur. Licet enim Scripturæ omnes paræ sint auctoritatis, paræque fidem exigant, utpote quæ Spi-

(a) Quis vero Chrysostomi dictionem translatam proprio sensu accipiat? Nam in hujus orationibus mense Aprili jam invenire licet spicas comatas, quas apud agricolas Junio demum reperias.

ritam sanctura primum habeant auctorem, aliquis tamen ordo in libris sacris enumerandis a principio constitutus est. Verum Chrysostomus ita Paulum amabat, ut ipse non semel in scriptis suis testificatur, ut quavis minima data occasione, si Paulus concionanti sese offerret, si semel ille Pauli mentionem faceret, non posset ulterius a Paulo discedere: ait enim ipse *infra*, col. 146, cum inter concionandum Paulum attulerat, ulterius relinquere non posse, et a proposito argumento abduci. Tali igitur modo erga Paulum affectus Chrysostomus quatuordecim Epistolas Pauli ante quatuor Evangelia posuit, neque hic tantum, sed etiam capite secundo in Isaiam, col. 27, sic ait: *Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ: sed, quod dixi, diversis temporibus.* Neque tamen ideo

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

OPERA OMNIA.

INTERPRETATIO

IN ISAIAM PROPHETAM (a).

Locus Isaiæ prophetæ; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. — Hujus prophetæ excellentiam ex ipso maxime ejus opere percipere licet: illam vero perfectius declarat Paulus, qui accuratius omnibus ejus virtutes noverat, utpote qui tanta cum plenitudine Spiritus loqueretur. Ejus enim loquendi libertatem, animum minime servilem, excelsam mentem, magnamque in prophetia de Christo perspicuitatem ostendens, hæc omnia uno verbo complexus est dicens: *Isaias autem audet, et dicit (Rom. 10. 20): Inventus sum a non querentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant (Isai. 65. 1).* Multa item commiseratione plenus erat. Non modo enim contra populi amentiam insurgebat, neque tantum libera lingua, et animo sublimiore imminentes illis ærumnas cum multa fiducia prænuntiabat, sed etiam in ipsis calamitatibus non minus quam ii qui in ipsas inciderant dolebat et cruciatur, acerbiusque lugebat quam ii ipsi qui malis premebantur. Atque omnium, ut ita dicam, prophetarum sanctorumque talis mos erat, ut vel patrum amorem affectu erga contribules, quos regebant (b), superarent, et naturæ tyrannidem longo

spatio anteirent. Nemo enim, nemo usque tanto amoris affectu erga prolem flagrabat, quanto illi ad mortem usque erga eos quos moderabantur, lacrymantes, lugentes, pro illis dira patientibus Deum obsecrantes, simul abducti in miseriarum consortium; nihil non agentes et patientes, ut illos a superna ira et ab ingruentibus rebus tristibus eriperent. Etenim nihil ad suscipiendam rempublicam aptius, quam anima philosophiæ plena misericordiæ addicta. Ideo Moysen illam magnum in administrationis publicæ solium Deus evexit, quia ille prius suum erga populum amorem operibus exhibuerat, posteaque dicebat: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro quem scripsisti (Exod. 32. 31. 32).* Et ille ipse [Isaias] illos cernens percontans, dicebat: *Dimittis me, amare febo. Ne contendatis consolari me super contritione filie generis mei (Isai. 22. 4).* Jeremias vero post urbis excidium longas edidit lamentationes. Ezechiel porro cum illis profectus est, tolerabiliusque putabat in aliena, quam in propria terra degere, e re maxime fore existimans, si calamitate oppressis ad consolationem præsens esset, aliorumque res curaret ac dirigeret. Daniel autem pro reditu illorum viginti et plures

(a) Collata est cum Ms. Regio 1933, quem unicum habemus, et cum variis lectionibus, quas Savilius ad calcem octavi Tomi edidit ex Ms. Bavarico.

(b) Prophetarum subditos hic dicit Judæos. Id quod sane verum esse potuit sub Moysæ et Samuele. Verum erga alios propiætas quomodo subditi prophetarum dici poterant Ju-

dæi? Hic vero nulla potest suspicio esse mendii; nam hæc vox paulo post repetitur. Subditos autem prophetis Judæos hic dicere puto Chrysostomum, quia in iis quæ religionem et cultum Dei spectabant, prophetis obsecrabantur, vel obsequi jubebantur.

putandum est Joannem nostrum Epistolas Pauli Evangelii præposuisse, sed parum interesse putabat, ultra prima ponerentur, quoniam, ut jam dixi, omnia sciebat ex eodem Spiritu promanavisse.

Ad opuscula sequentia satis sunt ea quæ in Monitis præfati sumus. Unum restat admonendum, nempe dixisse nos in Monito ad Homiliam de Legislatore, Florilegia in fine hujusce Tomi edendæ a nobis esse. Id scilicet initio decreveramus. Verum postea cum advertissemus fore ut in nimiam molem cresceret hic Tomus, si Florilegia in fine ederemus, illa in alium Tomum cadenda misimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

Τοῦ προφήτου τούτου τὸ ἑξαιρετὸν μάλιστα μὲν καὶ αὐτόθεν ἔστιν ἰδεῖν, δείκνυσι δὲ αὐτὸ ἐντελέστερον ὁ πάντων ἀκριβέστερος τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ εἰδὼς Παῦλος, ὡς Πνεύματι τοσοῦτω φθειγγόμενος. Τὴν γὰρ ἐλευθεροστομίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ φρόνημα τὸ ἀδούλωτον, καὶ τὴν ὑψηλὴν γνώμην, καὶ τὴν πολλὴν ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία σαφήσειαν ἐνδεικνύμενος, ἅπαντα ταῦτα ἐνὶ ῥήματι παρίστησεν εἰπὼν· Ἐσθλαὶ δὲ ἀποστολῆ καὶ λέγει· Εὐρέθητε τοῖς ἐμὲ μὴ ἠποδοῦν· ἐμφανὲς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπρωεῶσι. Ποῦ δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ συμπαθές. Ὁ γὰρ δὴ μόνον κατεξανίστατο τῆς τοῦ δήμου μαρτίας, οὐδὲ διεσθέρη γλώττη καὶ ὑψηλότερα γνώμην τὰ μέλλοντα αὐτοῦς κατελήφεσθαι ἕστησεν μετὰ πολλῆς ἀπήγγειλε τῆς παρρησίας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τῶν πραγμάτων περιπτώσειν αὐτῶν οὐκ ἔλαττον τῶν ἐμπικόντων ἀλγεῖ καὶ δάκνεται, καὶ πικρότερον τῶν ἀλότων ἰδύρεται. Καὶ πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἁγίων τοιοῦτον τὸ ἔθος· πατέρων φιλοστοργίαν τῇ περὶ τοῦ ἀρχομένου ἀπέκρυψαν διαθήσει, καὶ τὴν τῆς φύσεως τυραννίδα ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντου [2] υπερηκόντισαν. Οὐδεὶς γάρ, οὐδεὶς ποτε φιλόποις οὕτω τῶν ἐχθόνων περιεκαίετο, ὡς οὗτοι τῶν ἀρχομένων ὑπεραπέθνησκον, ὀδυρόμενοι, θρηνοῦντες, κακῶς πασχόντων αὐτῶν τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες, συναπαγόμενοι, κοινωῶντες τῶν δεινῶν, πάντα καὶ ποιῶντες καὶ πάσχοντες, ὥστε αὐτοῦς ἐξελεῖσθαι καὶ τῆς ἀνωθεν ὀργῆς, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐπιδρομῆς. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτως ἐπιτῆδειον εἰς ἀρχῆς αἵρεσιν, ὡς ψυχὴ φιλόσοφος καὶ συν-

αλγεῖν ἐπισταμένη. Διὰ τοῦτο καὶ Μωδοῖα τὸν μέγαν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς δημαγωγίας ἀνεβίβασαν ἔθεος, ἐπειδὴ προλαβὼν διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο τὴν ὑπὲρ τοῦ δήμου φιλοστοργίαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἔλεγεν, Εἰ μὲν ἀρεταὶ αὐτοῖς τῆς ἀμαρτίας, ἀφ' ἧς ἐπέκει μὲν ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου ἧς ἐγραψάτε. Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁρῶν ἀπολλυμένους αὐτοῦς, ἔλεγον· Ἄρετέ με, πικρῶς κλαύσομαι. Μὴ κατισχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου. Ὁ δὲ Ἱερεμίας καὶ θρήνους μακροὺς συνέθηκε, τῆς πόλεως κατενεχθείσης. Ἰεζεκιὴλ δὲ καὶ συναπέθλη, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν τῆς οἰκίας κωφετέραν εἶναι ἐνόμιζε, μέγιστον εἰς παραμυθίαν τῆς συμφορᾶς ἔχων τὸ παρεῖναι τοῖς κάμνουσι, καὶ διορθοῦν τὰ ἐτέρων πράγματα. Καὶ ὁ Δαυιδ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀνόου τῆς τούτων εἰκοσι καὶ πλείους ἡμέρας διέμενεν^α ἄσιτος, καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἐπεδείξατο, τὸν Θεὸν ἱκετεύων ἀφεθῆναι τῆς πικρᾶς δουλείας αὐτοῦ. Καὶ τῶν ἁγίων δὲ ἕκαστος ἐντεῦθεν φαίνεται λάμπων. Οὕτω καὶ ὁ Δαυιδ ὁρῶν τὴν θεήλαστον ὀργὴν ἐκείνην ἐπὶ τὸν δῆμον φερομένην, ἐφ' αὐτὸν ἐκάλει τὴν πληγὴν, λέγων· Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμῶν, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ ποιμνίον, τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ

^α Reg. ἀπολλυμένους αὐτόν, male. Ille autem αὐτὸς οὗτος, qui ex serie verborum videtur Moyses esse, est Isaias, ex cap. 22, v. 4.

^β Reg. διέμεινεν.

πιρρός μου. Καὶ Ἄδραξ μὲν ὁ πατριάρχης πόρρω τῶν κακῶν ἐστῆκεν, καὶ οὐδὲν ἔχων κοινὸν πρὸς τὰ καταληψόμενα τοὺς ἐν Σοδόμοις κακὰ, ὡς ἐν αὐτοῖς μέτοις τοῖς δεινοῖς ἐμβαθεῶς, οὕτω παρεκάλει καὶ ἰδέετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδ' ἀν' ἀπίστη πάντα ποίων καὶ λέγων, ὥστε λύσαι τὸν χαλεπὸν ἐμπρησμὸν ἐκείνου, εἰ μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀφελὲς ἀπέληθεν. Οἱ δὲ ἐν τῇ Καινῇ καὶ μείζονα ἐπαδείξαντο ταύτης τὴν ἀρετὴν, ἅτε καὶ πλείονος ἀπολαυκότες χάριτος, καὶ πρὸς μακρότερα κληθέντες σκάμματα. Διὰ τοῦτο καὶ Πέτρος ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι τοῖς πλουτοῦσι δυσκολωτάτη ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν εἴσοδος, ἡγωνία καὶ ἔσπεμα, καὶ πύσιν προσῆγε λέγων· *Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι*; καίτοι γε ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν πραγμάτων. Οὐ γὰρ τὸ ταυτῶν ἐσιώπησεν· ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης ἐπρόντιζον. Καὶ Παῦλος δὲ δι' ὧν οὗτο ἡμῖν ἀναδείκνυται τῶν ἐπιστολῶν ὅς οὐδὲ τὸν Χριστὸν ἰδεῖν ἠθέλησε πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὕτω λέγων· *Τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, κρεῖσσον, τὸ δὲ ἐπιμείναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαϊότερον δι' ἡμᾶς*. Τοιοῦτον καὶ οὗτος ἡμῖν διατηρεῖ τὸν χαρακτήρα ὁ προφήτης, καὶ λέγων τὰς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς [3] τῆς παρήφης, καὶ ἐπιτιμῶν τοῖς ἁμαρτάνουσιν, καὶ παρακαλῶν αὐτὸν συνεχῶς καὶ διὰ μακρῶν τῶν λόγων παροξυνόμενον κατ' αὐτῶν καὶ τοῦτο μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς προφητείας ἐστιν ἰδεῖν, τίως δὲ αὐτῶν ἀναγκαῖον ἀρξασθαι τῶν προμικῶν.

ΚΕΦΑΛΑ Α'.

Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαίας.

α'. Ὅρασις καλεῖ τὴν προφητείαν, ἣ διὰ τὸ πολλὰ τῶν ἐκθεσομένων ἐπ' αὐτῆς ὄραν τῆς βίβως· ὡς ὁ Μιχαῖλα εἶδε τὸν λαὸν ἰσπαρμένον· καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν παρανομίαν τῶν τὸν ἥλιον προσκυνοῦντων καὶ τὸν θαμοῦζην· ἣ διὰ τὸ τὴν ἀκοὴν τῶν προφητῶν τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένην αὐτοῖς μηδὲν ἑλαττον ἔχειν τῆς βίβως, ἀλλ' ὁμοίως πληροφορεῖν, ὅπερ ἐν τοῖς βιωταῖς οὐκ ἔστι. Ὅτι γὰρ ἐτέρως ἤκουον παρὰ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων, φησὶ· *Προσθήμῃ μοι ὡρίων ἀκούειν*. Ποιεῖ δὲ καὶ τὸν λόγον ἀξιώπιστον, ὅρασις εἰπὼν, καὶ ἀνίστησι τὸν ἀκρατήν, καὶ παραπέμπει πρὸς τὸν τὰ πράγματα δεῖξαντα. Ἔθος γὰρ αὐτοῖς ἅπασιν τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ διαπορθμεύουσι τὰ λεγόμενα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων κατασκευάζειν, ὡς οὐδὲν εἰκοθεν φέγγονται, ἀλλ' ὅτι θεοῖο χρησμοὶ τινὲς εἰσι τὰ λεγόμενα, καὶ γράμματα ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάντα. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ· *Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως δευγράζου*. Μὴ τοίνυν τοῦ καλάμου νόμιζε εἶναι τὰ γράμματα, ἀλλὰ τῆς κατεχούσης αὐτὸν δεξιᾶς, τουτέστι, μὴ τῆς γλώττης τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ τῆς κινούσης αὐτὸν χάριτος. Καὶ ἕτερος δὲ προφήτης τοῦτο αὐτὸ ἐνδεικνύμενος ἔλεγεν, ὅτι *Διὰ λόγους ἤμην, φησὶ, συκάμυνα κρίζω*· ἵνα μὴ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὰ λεγόμενά τις λογισθῆται. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τι προσέθεικεν εἰπὼν· *Ἀλλὰ μὴν ἐγὼ ἐνεπλήσθημι ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρῖματος, καὶ δυναστείας*. Οὐ γὰρ δὴ μόνον σοφούς αὐτοῖς ἡ χάρις, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροὺς εἰργάζετο, οὐ τῆ τοῦ σώματος κατασκευῆ, ἀλλὰ τῆ

γνώμῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς δῆμον εἶχον ὁ ἱερεὺς καὶ ἀναίσχυντον, αἱμάτων διψῶντα προφητικῶν, καὶ σπαραγίς ἀγίων ἐμμελετώντα, εἰκότως πολλῆς ἔδειντο τῆς δυνάμειος, ὥστε μὴ καταπλαγθῆναι τὴν ἀφαιτον αὐτῶν ῥύμην. Διὰ δὲ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ φησὶ, *Τέθεικά σε ὡς στύβλον σιδηροῦν, καὶ ὡς τείχος χαλκοῦν*· τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ δ', *Ἐν μέσῳ σκοπῶν σου κατοικεῖς, μὴ φοβηθῆς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, μηδὲ ποιοθῆς*. Καὶ Μωϋσῆς δὲ, ἥνικα ἀπεστέλλετο, οὐχὶ τὸν Φαραὼ δεδοικώς, ἀναδύεσθαι μοι δοκεῖ μόνον, ἀλλ' αὐτὸν μάλιστα τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων. [4] Τῷ γοῦν Θεῷ διαλεγόμενος, καὶ τὸν βάρβαρον ἀφελὲς, μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς μαθεῖν ἐζήτηε, τί δεῖ πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν ἀπιστοῦντας, ὅτι δὴ παρὰ Θεοῦ ἀριγύμνος εἴη· καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἐκείνου ἔνεκεν ἐλάμβανε γνώμης· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ εἰς αὐτὸν οὕτως ἐφόδησε, καὶ ταῦτα εὐεργετηθεῖς, τί εἰκὸς ἦν αὐτὸν παθεῖν ἔνοουντα τὸν ἀτακτον δῆμον ἐκείνου; Διὰ δὲ τοῦτο οὐχὶ σοφίας μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμειος ἐλάμβανε Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν· *Ἐνεπλήσθημι ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρῖματος, καὶ δυναστείας*. Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν· *Ῥῆμα Θεοῦ ἐγένετο πρὸς Ἰερεμίαν τὸν τὸν Χαλκοῦν*. Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν· *Δημιον Νινευ. Βιβλίον ὁδοσέως Ναοὺμ τοῦ Ἐλκασαίου*. Καὶ αὐτὸς γὰρ οὗτος ἐτέρῳ ῥήματι τὸ αὐτὸ τοῖς προτέροις ἀναδείκνυται, τοῦ Πνεύματος τὴν κατοχὴν λῆμμα καλίστας. Ἐπειδὴ γὰρ λαμβανόμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος οὕτως ἔλεγον, τὴν ἐνέργειαν τῆς χάριτος οὕτως ὠνόμασε.

Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πανταχοῦ προτίθησι τῶν Ἐπιστολῶν τὸ τῆς ἀποστολῆς ὄνομα, ὅπερ οἱ προφηταὶ ἐποίου διὰ τοῦ λέγειν, ὄρασις, καὶ λόγος, καὶ λῆμμα, καὶ ῥῆμα, τοῦτο διὰ τοῦ τῆς ἀποστολῆς κατασκευάζων ὀνόματος. Ὅσπερ γὰρ ὁ λέγων ὄρασις καὶ ῥῆμα Θεοῦ, οὐ τὰ οἰκία φέγγεται, οὕτω καὶ ὁ ἀπόστολος αὐτὸν καλῶν, οὐ τὰ παρ' αὐτοῦ διδάσκει, ἀλλ' ἅπερ ὁ ἀποστέλλων ἐκέλευσεν· Ἄποστολὸν γὰρ ἀξίωμα, μηδὲν οἰκοθεν ἐπεισάγειν. Διὰ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Μὴ ἡ καλίστα διδάσκαλος ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ὧμῶν ἐστίεν ὁ διδάσκαλος ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· δεῖναι, ὅτι πᾶσα τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ἡ ἀρχὴ τὴν ῥίζαν ἀνωθεν ἔλαβεν ἐκ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότου, κἂν ἄνθρωποι ὡς πρὸς τὰ λεγόμενα διακονοῦμενοι. *Ἦν εἶδεν Ἡσαίας*. Τὸ πῶς ὀρώσιν οἱ προφῆται ταῦτα, ἅπερ ὀρώσιν, οὐχ ἡμέτερον εἰπεῖν· οὐ γὰρ δυνατόν ἐρμηνευθῆναι λόγῳ τὸν τρόπον τῆς βίβως· ἀλλ' ἐκείνους μόνους οἶδε σαφῶς, ὁ τῆ πεῖρα μαθῶν. Εἰ γὰρ φύσειος ἔργα καὶ πάθη πολλάκις οὐδεὶς ἂν παραστήσειε λόγῳ, πολλῶ μᾶλλον τὸν τρόπον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Εἰ δὲ ἀμυδραῖς εἰκόσιν ἀποχρησάμενοι δεῖ κατατολιμῆσαι, οὐκ ὥστε τὸ σαφὲς παραστήσαι, ἀλλ' ὥστε αἰνίγματι παραστήσαι. ἔμοι δοκεῖ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν γίνεσθαι, ὅλον ἂν εἰ ἡ καθαρῶν ὁδῶν φύσις ἡλιακᾶς ἀκτίνας δεξιμένη καταυγασθεῖη, οὕτω καὶ τῶν προφητῶν τὰς ψυχὰς, καθαιρομένης οἰκείᾳ ἀρετῇ πρῶτον, ὁποδῆσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ὁδρεάν, καὶ πρὸς τὴν λαμπρότητα ποιουμένης ἐκείνην, οὕτω δέχασθαι τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν. Ἰδὸς

* Savil. putat deesse λέγειν aut προσέειναι, vel simile quiddam. Boisius legendum esse ἦγον existimat. An desit aliquid non esse affirmare: nam apud Chrysostomum huiusmodi ἀποστροφῆς non paucis occurrunt.
* Interpretes legerat διὰ δὲ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ ὁ Θεὸς φησὶ... τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ, et sic Bavaricus. Regius vero Codex διὰ δὲ τοῦτο μὲν Ἰερεμίᾳ φησὶ... τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ, male. Thmannus optime legit.
* Sic recte Savil. et Reg. Morel. vero Ninvei, καὶ βιβ.
† Reg. male ὁ ἀπόστολος· ἐκέλευσεν.
* Sic Bavaricus Codex recte. Editi παραστήσαι.

a Reg καταληψόμενα τοῖς.
b Prius Editi habebant δι' ὧν... ἐπιστολῶν, quod putat Savilius dici posse eadem ratione qua dicit ipse Chrys. in psalms. xlvii, πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν. — Malo tamen lectionem mutare, et δι' ὧν legere; imo sic legitur in Bavarico.

dies jejunos mansit, nullamque non sollicitudinem adhibuit in supplicando Deo, ut illos ab amara servitute redimeret. Singuli quoque sancti hoc splendoris genere fulgent. Sic et David immissam in populum iram Dei cernens, in se vindictam revocabat dicens: *Ego pastor peccavi, et ego pastor malum perpetravi: et isti, qui grex sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua super me, et domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Abraham vero patriarcha, cum procul esset a malis, et nihil commune haberet cum pernicie illa Sodomitae invasura, quasi ipse in mediis calamitatibus consisteret, ita Deum precabatur et rogabat, neque finem facturum erat supplicandi ut diram incendium averteret, nisi Deus illo dimisso abiisset. Sancti porro Novi Testamenti majorem exhibuere virtutem, utpote majori gratia donati, et ad diuturniora certamina vocati. Ideo Petrus Christum audiens dicentem, divitiis difficillimum esse caelorum ingressum, angebatur et tremebat, atque ita sciscitatus est: *Quis ergo potest salvari* (Luc. 18. 26)? etiamsi circa res suas consideret. Non enim de rebus suis, sed de orbo solliciti erant. Paulus certe per omnes Epistolas suas illud indicat: qui prius habebat hominum salutem, quam Christum videre, ita dicens: *Resolvi, et cum Christo esse, melius est, manere autem in carne magis necessarium propter vos* (Philipp. 1. 23. 24). Talem nobis servat formam hic propheta; Dei namque sententias cum magna fiducia profert, peccatores increpat, ipsumque contra illos exasperatum longis frequenter sermonibus placat; quod in fine maxime prophetiae videre est. Tandem ipsum adendum est prophetiae exordium.

CAPUT I (a).

Visio quam vidit Isaius.

1. Visionem vocat prophetiam, vel sic loquitur, quod multa eorum quae eventura erant sub aspectu haberet; quemadmodum Michæas vidit populum dispersum (3. Reg. 22. 17); et Ezechiel captivitatem ac praevaricationem eorum qui solem et Thamuzem adorabant (Ezech. 8. 14): vel quia id quod prophetæ a Deo audiebant, ipso rerum conspectu nihil minus haberet, sed perinde fidem faceret, secus quam in rebus hujus mundi. Quod cum alio audirent modo, quam reliqui homines, id ille ait: *Addidit mihi aurem ad audiendum* (Isai. 50. 4). Sermonem autem fide dignum reddit eum ait, *Visio*, auditoremque excitat, et ad eum qui res exhibuit transmittit. Mos enim erat omnibus, qui Dei dicta in alios transmittabant, illud ante alia constituere, se nihil a semetipsis loqui, sed divina ab se proferri oracula et scripta ex caelis delata. Sic David aiebat: *Lingua mea calamus scribae velociter scribentis* (Psal. 44. 2). Ne putes igitur literas ex calamo prodire, sed ex dextera tenentis eum; id est, non ex lingua Davidis, sed ex gratia ipsam movente. Alius vero propheta id ipsum declarans dicebat: *Caprarius eorum syconorus evellens* (Amos 7. 14); ne quis dicta

humanae sapientiae adscriberet. Neque hoc dicto contentus fuit, sed aliud addidit his verbis: *Sed ego repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et iudicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Gratia quippe illos non modo sapientes, sed etiam fortes efficiebat, non corporis constitutione, sed mente. Quia enim cum populo rem habebant audace et impudente, ac sanguini prophetarum inhiante, sanctorumque caedem moliente, multa certe illi egebant fortitudine, ut ne eorum impetum formidarent. Ideo Jeremiae dicitur, *Posui te ut columenam ferream et ut murum æreum* (Jer. 1. 18); Ezechieli autem, *In medio scorpiorum tu habitas, ne timeas a facie eorum, neque formides* (Ezech. 2. 6). Moyses quoque cum mitteretur, non Pharaonem tantum, sed et populum Judaicum metuens, recusasse mihi videtur (Exod. 4. 10). Deum igitur alloquens, barbaro dimisso, ediscere ingenti studio peroptabat, quid dicendum ipsis esset non credentibus, se a Deo missum accedere; signaque accepit ad illorum mentem subigendam opportuna: et merito quidem. Nam si unus illorum ipsum ita exterruit, et quidem beneficio affectus, quid passum esse verisimile est turbulentum illum populum mente revolvemem? Ideo non sapientiae modo, sed etiam fortitudinis Spiritum accepit, et ideo dicebat ille: *Repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et iudicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Aliusque iterum: *Verbum Dei factum est ad Jeremiam filium Chelciae* (Jer. 1. 1). Et alius rursus: *Assumptio Ninives. Liber visionis Nahum Elcesæi* (Nahum. 1. 1). Ille ipse quoque Isaias altero verbo id ipsum quod prius declarat, Spiritus participationem vocans assumptionem. Quoniam enim a Spiritu assumpti sic loquebantur, operationem gratiae ita vocavit.

Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat. Nativitas non ex majoribus, sed ex merito propria.— Idcirco Paulus omnibus Epistolis apostolatus nomen praemittit: quod etiam prophetae faciebant, cum dicerent, visio, et verbum, et assumptio, et sermo; id ipsum ille per apostolatus nomen efficiebat. Sicut enim is, qui dicit visionem et sermonem Dei, non propria effert: sic et qui seipsum apostolum vocat, non sua docet, sed ea quae jussit is qui misit. Apostoli namque dignitas est per se nihil offerre. Idcirco dicebat Christus: *Ne vocatis magistrum super terram: unus enim est magister vester, qui est in caelis* (Math. 23. 10); ostendens omne dogmatum nostrorum principium, radicem desuper ex caelorum Domino accepisse, etiamsi homines sint qui ad illa ministrant. *Quam vidit Isaias.* Quomodo haec, quae vident prophetæ, videant, dicere non nostrum est; visionis quippe modum non possumus interpretari; sed ille solum clare novit, qui experientia didicit. Etenim si naturae opera et affectus saepe nemo explicare potest, multo minus modum operationis Spiritus. Quod si obscuris imaginibus audacter quis id aggredi possit, non certe ita poterit ut clarum id reddat, sed in aenigmate id effert. Mihi quidem videtur id ita factum esse in prophetis, ut cum aequae limpidae matura radios solares

(a) Nulla capitulum distinctio habetur in regio Codicis. Imo in veteribus Mss. longe diversus erat capitulum ordo, ut videas in Bibliotheca nostra Constantiniana, de libris Bibliis.

exceptit, tota illustratur, sic et prophetarum animas propria virtute prius expurgatas, donum Spiritus accipere, et ad fulgorem illum concinnatas ita futurorum notitiam admittere. *Filius Amos*. Cur patrem commemorat? Aut ad tollendum æquivocum, aut ut discamus patris vilitatem filii virtutem non obscurare: mobilitatemque esse non ex præclaris majoribus oriri, sed ex propria magnitudine. Hic certe ex ignobili patre natus, omnibus illustrior evasit, propriæ virtutis excellentia fulgens. *Quam vidit contra Judæam et contra Jerusalem*.

2. Cur distincte utrumque locum commemorat? Quia pœnæ divisim inflictæ sunt, diversisque temporibus, Deo id sapienter dispensante, ne omnes una perirent, sed sensim et paulatim, ut abductorum supplicio cæteri resipiscerent. Quod si pharmaco non fuerint, ut par erat, usi; non medici, sed ægrotorum culpa erit. Id autem facit semper et in singulis generationibus, non omnes simul in eadem peccata lapsos plectens; nam alias totum genus nostrum jam olim sublatum esset; sed ab aliis hic pœnas repetit, leviorum hinc illis parvas in alia vita cruciatum: atque æqualibus ipsorum mutationis in melius magnam occasionem suppeditat: illos autem qui neque ex proprio motu, neque ex tali dispensatione quidpiam lucrari volunt, ad inevitabilem et tremendum iudicii diem reservat. *In regno Ozia et Joathan, et Achaz et Ezechia, qui regnarunt in Judæa*. Opportune tempus adjicit, studiosum auditorem remittens ad historiam rerum gestarum. Ita enim prophetia facilius intelligetur clariorque erit, si discamus, qua rerum conditione, et quo in statu Judaicarum plagarum, prophetæ pharmaca concinnarint. 2. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est*. Multa plerum est ira hoc exordium. Nisi enim ingens esset et ineffabilis indignatio, nequaquam, missis hominibus, ad elementa sermonem vertisset. Illud vero facit non modo iræ declarandæ causa, sed ut eos qui auditori erant, ingenti pudore suffunderet, ostendens eos qui ratione decorati essent, pejus se habere, quam elementa sensu carentia. Id quod etiam cæteris prophetis in more est. Idcirco is qui ad Jeroboamum missus fuerat, omisso rege ad quem mittebatur, altare alloquitur (3. *Reg.* 15. f. 2): Et Jeremias terram vocabat dicens: *Terra, terra, terra: scribe hunc virum, vitium proscriptum* (*Jer.* 22. 29. 30). Aliusque rursum dicebat: *Audite, valles, fundamenta terræ: Filios genui* (*Mic.* 6. 2). Non commune omnibus hominibus hic ponit beneficium, quod nonne facti essent, sed insigne quodpiam, quod filii effecti essent. Semper enim beneficia inferre incipit Deus. Ac quemadmodum cum hominem crearet, qui non ante fuerat, eum in principio honoravit dicens, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen.* 1. 26); in novæ autem lægæ majori nos ornavit beneficio; non solum enim nihil operatos, sed etiam innumeris nullis onustos honoravit per lavacrum regenerationis: ita et licet videre est; nam eos qui non modo in adoptione nihil boni cgerant, sed etiam lapsi fuerant, ho-

noravit. Nec vero quia ante labores honorare solet, post labores mercede privat; sed tunc majora confert præmia. *Et exaltavi*. Quæ in Ægypto, quæ in deserto, quæ in Palæstina gessit, uno verbo carptim tetigit. Mos enim Deo est ob beneficiorum copiam in narratione gestorum non minutatim insistere. *Ipsi autem proverunt ms.* Transgressi sunt, inquit, legem meam, mandata dereliquerunt. 3. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*. Comparationes accusationi accessionem parant, maxime vero cum ex inæqualibus concinnantur: quemadmodum et Christus ait: *Viri Ninivites surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam* (*Luc.* 11. 32); ac rursum: *Regina austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc, quia venit ex finibus terræ audire sapientiam Salomonis* (*Ibid.* v. 31). Rursusque Jeremias ait: *Ite ad insulas Chetium et videte in Cedar. Mittite et cognoscite, si mutabunt gentes deos suos: populus vero meus mutavit gloriam suam, ex quo nihil proficiet* (*Jer.* 2. 10. 11). Docet legem non duram esse, et quantum mensuram exigat ab hominibus, quam bruta, et bruta omnium stupidissima implere possint. Sed dixerit quispiam, illa in natura habent quod cognoscant. Sed possumus ea quæ bruta ex natura sua faciunt ex proposito voluntatis implere. *Cognovit bos possessorem*. Non ex doni excellentia in medium adducit, sed ex nequitia¹ redundantia illorum auget reprehensionem. Quemadmodum enim ad illorum pudorem elementa evocat: ita non hominibus, sed brutis ipsos comparat, ac brutorum stupidissimis, illisque pejores esse ostendit.

5. Idem facit et Jeremias, turturem et hirundinem in medium evocans (*Jer.* 8. 7); et Salomon, nunc ad formicam, nunc ad apem mittens eum qui otiose vivit (*Prov.* 6. 6). *Israel autem me non cognovit* (*Eccle.* 11. 3). Accessio malitiæ est, cum ii qui familiares erant, post tot honores, omnes confertim ad malitiam sponte confugiunt. Non dixit, Jacob, sed, *Israel*, ut ex virtute progenitoris ingratum nepotum animum magis ostenderet. Ille enim animi virtute benedictionem in nomine expressam promeruit: illi vero ob iniquitatem ipsam prodiderunt. *Et populus meus me non intellexit: Me*, inquit, sole clariorem. 4. *Væ genti peccatrici*. Hoc etiam prophetis in more fuit, ut eos lugerent, qui incurabili morbo laborarent. Sic et Jeremias multis in locis; sic et Christus cum dicit: *Væ tibi Chorazi, væ tibi Bethsaida* (*Matth.* 11. 21). Nam hoc etiam doctrinæ species est. Quem enim sermo non potuit reformare, luctus persæpe emendavit. *Populo pleno peccatis*. Alia accusationis accessio, quod omnes, quod admodum [peccatores sint]. *Semini nequam*. Non originem eorum vituperat, sed ostendit eos a prima ætate improbos fuisse. Sicut enim Joannes cum dicit, *Serpentes, gemina viperarum* (*Matth.* 3. 7), non naturam vituperat: non enim dixisset,

¹ Forte melius, Græca lectione aliquantum mutata: Non modo ex doni ipsi concessi excellentia, sed ex nequitia, etc. hæc ex Aileo notavit.

'Αμῶς. Τίνος ἕνεκεν τοὺ πατρὸς μέννηται; Ἡ διὰ τὰς ἁμυνυμίας, ἢ ὥστε μαθεῖν ὅτι οὐδὲν εὐτέλεια πατρὸς ἐπακιάζει παιδὸς ἀρετὴν· οὐδὲ εὐγένεια τοῦτο τὸ ἐκ μεγάλων φῦναι, ἀλλὰ τὸ μεγάλους αὐτοὺς γενέσθαι. Οὐτός τε ἀσήμευ πατὴρ ἴσιν, πάντων φαειρότερος γέγονε· τῆ τῆς οἰκειᾶς ἀρετῆς λάμπας ὑπερβολῇ. Ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ.

β. Τίνος ἕνεκεν διηρημένους ἀκατέρων ἐμνημόνευσαν χωρίων; Ἐπειδὴ καὶ αἱ τιμωρίαι διηρημένους [5]· γενόμενοι, καὶ ἐν διαφόροις καιροῖς, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο σφοδρῶς οὐκονομήσαντος, τὸ μὴ πάντας ἀθρόον ἀπολάσαι, ἀλλ' ἡρέμα καὶ καταμικρὸν, ὥστε τῆ τῶν ἀπαχθέντων τιμωρία τοὺς λειπομένους γενέσθαι σφαιροστερέους. Εἰ δὲ οὐκ ἐχρήσαντο εἰς δέον τῷ φαρμάκῳ, οὐχὶ τοῦ ἱατροῦ, ἀλλὰ τῶν καμνόντων τὸ ἐγκλημα. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ διὰ παντός, καὶ καθ' ἐκάστην γενεάν, οὐ πάντας ὁμοῦ τοὺς τὰ αὐτὰ ἀμαρτάνοντας ὁμοῦ καὶ κολάζων· ἢ γὰρ ἂν ἅπαν ἡμῶν πάλαι ἂ προσηρπτάσθη τὸ γένος· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐνταῦθα ἀπατεῖ δίκην, αὐτοὺς τε ἐκείνους κουφοτέραν τὴν ἐκεῖ κατασκευάζων κολάσει, καὶ τοὺς συνακαμάζουσιν αὐτοῖς μερίστην τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς προσηρπτόμενος ὑπόθεσιν· τοὺς δὲ μήτε οὐκιδεν, μήτε ἐκ τῆς τοιαύτης οὐκονομίας βουλομένους τι καρδαίνειν, ἀπαραιτήτως καὶ φοβερά τῆς κρίσεως ταμιευόμενος ἡμάρτα. Ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου καὶ Ἰουάθου, καὶ Ἀχαζ καὶ Ἐζεκίου, οὐ δασυέμενον τῆς Ἰουδαίας. Καὶ τὸν καιρὸν ἀναγκαίως προτίθηται ὅ, τὸν φιλόπονον ἀκρατῆρα παραπέμπων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γεγενημένων. Οὕτω γὰρ εὐμαθεστέρα τε ἔσται καὶ σαφέστερα ἢ προφητεία, εἰ μάθοιμεν, πῶς τῶν πραγμάτων διακειμένων, καὶ πῶς τῶν τραυματίων ἐχόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν, οὗτοι τὰ φάρμακα κατασκευάσαν. Ἄκουσ, οὐρανὸς, καὶ θυσιάζου, γῆ, δεῖ Κύριος ἐλάλησεν. Πολλοὺ γέμει τοῦ θυμοῦ τὸ προσοίμιον. Εἰ γὰρ μὴ σφοδρὰ τις ἦν καὶ ἀφαιτος ἢ ὀργή, οὐκ ἂν τοὺς ἀνθρώπους ἀρεῖς, πρὸς τὰ στοιχεῖα τὸν λόγον ἔστρεφε. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ, οὐχ ὥστε τὴν ὀργὴν ἐνδείξασθαι μόνον, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀκούειν μέλλοντας μετὰ πολλῆς ἐντρέφαι τῆς ὑπερβολῆς, δεικνύς δεῖ τῶν ἀναίσθητων φύσει στοιχείων χεῖρον οἱ λόγῳ τιμημένοι διάκεινται. Τοῦτο δὲ καὶ ἑτέροις ἔθος προφηταῖς ποιεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἱεροβοάμ ἀπεσταλὴς, ἀφίει τὸν βασιλέα πρὸς ἂν ἀπεστέλλετο, τῷ θυσιαστηρῶν διαθέγεται. Καὶ Ἱερεμίας τὴν γῆν ἐκάλει λέγων· *Ἡ γῆ, γῆ, γῆ ἡ γῆ τῆς γῆς ἀνδρα τοῦτο, ἀνδρα ἐκείνην ἔσται*. Καὶ ἔτιρος πάλιν· *Ἐλθεν Ἰεροβοάμ, σάρμητος, θεμέλιος τῆς γῆς. Μὴνός ἐγέννησεν*. Οὐ τὴν κοινὴν πρὸς πάντας ἀνθρώπους τίθησιν εἰς αὐτοὺς εὐεργασίαν, ὅπερ ἦν τὸ γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐξαιρετικὰ, ὅπερ ἦν τὸ ἂν υἱὸς γενέσθαι. Παναχσὸς γὰρ ἀρχεῖ τῶν εὐεργεσιῶν ὁ Θεός, καὶ ὡς περ τὸν ἀνθρώπων πλάττων, οὐδέποτε γινόμενον ἐπίμωρε τῆ ὀργῆς, εἰπὼν, *Ποιήσωμαι ἀνθρώπων κατ' ἐκείνους ἡμέτερον καὶ κατ' ὁμοιωσῶν*· ἐπὶ δὲ τῆς· *Κανθῆς καὶ μεζίνους*· οὐ γὰρ δὴ μόνον μὴδὲν εἰργασμένους, ἀλλὰ καὶ μωρὰ καὶ εἰργασμένους ἐπέμωρε διὰ τῆς τοῦ λουμποῦ παλιγγενεσίας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἔσται ἰδὲν, δεῖ τῆ υἱοθεσίας οὐχὶ μόνον οὐδὲν καταρωθῆντας, ἀλλὰ καὶ ἐπαικτικῶς ἐπίμωρε. Οὐ μὴν ἐπειδὴ τιμὰ πρὸ τῶν πόνων, ἀποσερεῖ μετὰ τοὺς πόνους, ἀλλὰ καὶ τότε μελίζονα διδῶσι τὰ ἐπαθλα. *Καὶ ὕψισσα. Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐν τῆ*

[6] ἐρήμῳ; τὰ ἐν Παλαιστίνῃ ἐνὶ βήματι παρέδραμεν. Ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ τοῦτο, διὰ τὴν παρουσίαν τῶν εὐεργεσιῶν μὴ καταμικρὸν ἐνδιατρίβειν τῆ διηγήσει τῶν γεγενημένων. Αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Παρέδρασαν μου, φησί, τὸν νόμον, τὰ προστάγματα κατέλιπον. Ἔγνω βούς τὸν κτησάμενον, καὶ βρος τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Αἱ συγκρίσεις ἀξίαι τῆς κατηγορίας ποιούσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἐξ ἀνίσων ὦσι· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησί· *Ἄνδρες Νινευίται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν*· καὶ πάλιν· *Βασιλισσὰ νότου ἐπεροθήσεται ἐν τῇ κρίσει, καὶ κατακρινοῦσιν τὴν γενεάν ταύτην, δεῖ ἡλθὲν ἐκ τῶν περὶ τῆς γῆς ἀκούσαι τὴν σοφίαν Σολομώντος*. Καὶ Ἱερεμίας δὲ πάλιν φησί· *Πορεύθητε εἰς νῆσους Κετιμ ὁ, καὶ ἴδετε εἰς Κεδάρ. Ἀποστείλατε καὶ γράψτε, εἰ ἀλλήθιστα ἔθρη θεοὺς αὐτῶν· ὁ δὲ λαὸς μου ἠλλήθισται τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ ἧς οὐκ ὠραληθήσεται*. Τὸ ἀνεπαχθὲς τῆς νομοθεσίας δεικνύς, καὶ ὅταν ἀπατεῖ παρὰ τὸν ἀνθρώπων μέτρον, ὁ καὶ ἀλόγως εὐκόλως καταρωθῶσαι, καὶ ἀλόγων τοὺς ἀνοητοτέροις. Ἄλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι ἐκεῖνα ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ γνωρίζειν. Ἀλλὰ δυνατὸν τὰ φύσει κατορθούμενα ἐκείνοις ἐκ προαιρέσεως ὕφ' ἡμῶν γίνεσθαι. Ἔγνω βούς τὸν κτησάμενον· οὐ τῷ ἐξαιρέτῳ τῆς θεωρίας τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς κακίας αὐτῶν ἀξίαι τὴν κατηγορίαν. Ὅπερ γὰρ εἰς ἐντροπήν αὐτῶν τὰ στοιχεῖα καλεῖ, οὕτω πάλιν οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ ἀλόγοις· αὐτοὺς συγκρίνει, καὶ τούτων τοὺς ἀνοητοτάτους, καὶ δεικνύει χεῖρους κακείνων.

γ. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας ποιεῖ, τρυγόνα καὶ χελιδόνα παρὰ τῶν εἰς μέσσην καὶ ὁ Σολομὸν δὲ νῦν πρὸς τὴν μύρμηκα, νῦν δὲ πρὸς τὴν μέλιτταν πέμπων τὸν ἀργὸν βίον ζῶντα. *Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω*. Ἐπίτασις κακίας, ὅταν καὶ οἱ ὑπεριμμένοι, καὶ μετὰ τοσαύτας τιμὰς, καὶ πάντες ἀθρόον πρὸς τὴν κακίαν ὡσὲν ἠτύχησαν ἡτοίματοι. Οὐκ εἶπεν, Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ, ὥστε τῇ ἀρετῇ τοῦ προγόνου τῶν ἐμῶν μολύβει δειξέτω τὴν ἀγνομοσύνην. Ὁ μὲν γὰρ τῆ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ τὴν εὐλογίαν ἐπεσπάσατο τὴν πῆς προσηγορίας, οἱ δὲ διὰ τῆς παρανομίας αὐτὴν προῦδωκαν. *Καὶ ὁ λαὸς μου ἐμὲ οὐ συνήκεν*· Ἐρεῖ, φησί, τὸν τοῦ ἡλίου φανερώτερον. *Ὅσα ἔθνος ἀμαρτωλόν*. Καὶ τοῦτο τοὺς προφήτας ἔθος, τοὺς τὰ ἀνάστα νοσοῦντας θρηγεῖν. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας ποιεῖ· οὕτω καὶ Χριστὸς λέγων· *Ὅσα σοι Χωραζθε, οὐαὶ σοι Βηθσαϊδά*. Ἐπει καὶ τοῦτο διδασκαλίας εἶδος. Ὅν γὰρ οὐκ ἀνεκτήσατο λόγος, τοῦτον πολλάκις διώρθωσε θρήνος. *Λαὸς πλῆρης ἀμαρτιῶν*. Ἄλλη προσθήκη κατηγορίας, τὸ κατὰ πάντας, καὶ μετ' ἐπιτάσεως. *Σπέρμα πονηρόν*. Ὅ τὴν γενεσιν αὐτῶν διαβάλλει, ἀλλὰ δεικνύς ἐν πρώτῃς ἡλικίας ἔντας κακοῦς. Ὅπερ γὰρ ὁ *Ποιήσωμαι ἐκείνους ἡμέτερον ἐκείνους*, οὐ τὴν φύσιν [7] ἀτιμάζει· οὐ γὰρ ἀνείπε, *Ποιήσατε οὐκ καρποὺς ἀέλους πῆς μεταβολίας*, εἰ φύσει καὶ ἀπὸ γυνήσεως ἦσαν τοιοῦτοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, *Σπέρμα πονηρόν*, οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν διαβάλλει. *Υἱοὶ ἄνομοι*. Οὐκ εἶπε, παράνομοι, ἀλλ', Ἄνομοι, τῶν οὐδαμῶς

* Sic Reg. et Savil. ; in Morel. vero Ketiim.
 † In hunc locum haec habet Allenus in Notis Savillii, p. 139 : « οὐ τῷ ἐξαιρέτῳ τῆς θεωρίας τοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς κακίας αὐτῶν ἀξίαι τὴν κατηγορίαν. Ὅπερ γὰρ εἰς ἐντροπήν αὐτῶν τὰ στοιχεῖα καλεῖ, οὕτω πάλιν οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ ἀλόγοις· αὐτοὺς συγκρίνει, καὶ τούτων τοὺς ἀνοητοτάτους, καὶ δεικνύει χεῖρους κακείνων. »
 ‡ Morel. male Χωραζθε. Reg. et Savil. ut in textu. Intra vero Savilius legendum opinatur οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν, nisi γενεσιν. Sed haec voces saepe inter se mutantur ; γενεσιν αὐτῶν posse puto.

* Sic recte Bavaricus. Editi ei γὰρ ἀν... πάλιν.
 † Legendum forte προσθήκη.
 ‡ Sic levi mutatione series melius est sic : τὸν λόγον ἂν ἐστρέφε, vel, ut Bavaricus. ἐστρέφε.
 § Sic recte Bavaricus. In Editis τὸ δεστέ.

ελληφτότων νόμον οὐδὲν ἀμεινον διακαίμενοι. Ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως τὴν διαφορὰν θηλοῖ. Ἐγκατελίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωρρίσατε. Ἐμφαντικῶς τοῦτο εἶρηξε. Καὶ γὰρ ἤρκει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς κατηγορίαν ὅπερ Ἱερεμίας ἐγκαλεῖ λέγων, Ὅτι καὶ αὐτοῦ ἀπέστησαν, καὶ δαίμοσι προσηλλάθησαν. Τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο κατηγορίας ἐπίτασις, ὅτι κοινὸς ἄν ἀπάντων θεσπέτης, αὐτοῖς ἐγνωρίζετο τότε. Ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τί ἐτι πληγῆτες προστιθέτες ἀνομίας; Μεγίστη κατάγνωσις, ὅταν μὴδὲ ταῖς τιμωρίαις γίνωνται βελτίους. Καὶ τοῦτο δὲ εἶδος εὐεργεσίας, τὸ κολάζειν. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὅτι ἐτίμησε καὶ εὐηργέτησε μόνον, ἀμαρτάνοντας δὲ ἤσει· ἀλλὰ καὶ τιμαῖς ἐφέλικετο, καὶ φέβη τῶν κολάσεων ἑαυφρόνισε, καὶ ἐν ἐκατέρωτῃ ἔμειναν ἀνίστα νοσοῦντες. Πᾶν εἶδος ἰατρείας ἐπεδείξατο, τέμνων, κίων· τὰ δὲ τῆς νόσου οὐδὲ οὕτως εἴξε, δ μάλιστα τοῦ νοσεῖν ἀνάτα σημεῖόν ἐστι, τὸ μὴδὲ δύνασθαι ἄξασθαι θεραπείαν. Πᾶσα κεφαλή εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκλήρια, οὔτε τραῦμα, οὔτε μύλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμάλουσα. Εἶτα λέγει τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας· οὐκ ἔλαττον γὰρ τοῦτο εἶδος εὐεργεσίας ἐστὶ καὶ τῆς τιμῆς τῆς εἰς αὐτοὺς γεγενημένης. Πάντας γὰρ, φησὶν, ἐκάκωσα, καὶ εἰς λύπην αὐτοὺς ἐνέβαλον. Εἰ πᾶσα κεφαλή εἰς πόρον, πῶς οὐκ ἔστιν οὔτε τραῦμα, οὔτε μύλωψ; Τὸ τραῦμα, τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγαινοῦτος, τότε φαίνεται τραῦμα ὄν· εἰ δὲ ὅλον ἡλκωμένον τύχοι, οὐκέτι ἂν φανεῖται τὸ ἔλκος. Τοῦτο οὖν ἐνδείχασθαι βούλεται, ὅτι ὅλον τὸ σῶμα ἡλκωτο, καὶ οὐχὶ τὸ μὲν ὑγαινε, τὸ δὲ ἐξυθνηκὸς ἦν, ἀλλ' ἅπαν φλεγμονεῖ, ἅπαν μύλωψ εἰς. Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι. Τοῦτο τοῦ προτέρου βαρύτερον. Οὐ γὰρ τὸ νοσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὡς τὸ νοσοῦντα μὴδὲ θεραπεύεσθαι δύνασθαι, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ ἰατρὸς τοιοῦτος ἦ. Οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμονες. Ὅστε ποιῆσαι τὸν λόγον ἐμφατικῶν, ἐπέμεινε τῇ μεταφορᾷ· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ ἐξαιρετόν. Ἡ γῆ ὕμων ἔρημος. Ταῦτα οὐκ ὡς γεγενημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' ὡς ἐσόμενα προαναφωνεῖ. Κέχηρται δὲ τῷ ἔθει οἱ προφήται τούτου, ὁμοῦ τε φοδοῦντες τὸν ἀκροατὴν, καὶ τῆς οικίας ἀληθείας τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενοι. Ὡς γὰρ τὰ παρελθόντα οὐκ ἐνὶ μῆνι γεγενῆσθαι, οὕτω τὰ μέλλοντα ὑπὸ τῶν προφητῶν λέγεσθαι, οὐκ ἐνὶ [8] μῆ συμβῆναι, πλην εἰ μὴ ποτε μετανοήσαιεν οἱ κολάζεσθαι μέλλοντες. Αἱ πόλεις ὕμων πυρρίκυστοι. Οὐ γὰρ ἔφάνισεν αὐτὰς παντελῶς, ἀλλ' ἀφήκεν ἐστάναι τὰ λείψανα τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ βαρβαρικοῦ, μᾶλλον δυνάμενα καηθῆσθαι τῆς τῶν ὀρώντων βλαφείας. Τῆν χάραν ὕμων ἐνώπιον ὕμων ἀλλότριον κατασθλοῦσιν αὐτήν, καὶ ἠρώμπται καταστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Ἐπίτασις συμφορᾶς, ὅταν καὶ θεαταὶ τῶν οικειῶν γίνωνται συμφορῶν, καὶ μὴδὲ ἐξ ἀκοῆς αὐτὰ μανθάνουσι μόνον. Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκητὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικκηράτω.

δ. Μέγα τι ἔχουσι καὶ αἱ εἰκόνες, καὶ μάλιστα αἱ ἐν τῇ Γραφῇ, εἰς παράτασιν τῶν λεγομένων. Τὴν Ἱερουσαλήμ

δὲ καλεῖ θυγατέρα Σιών, διὰ τὸ ὑποκεῖσθαι τῷ βρει. Ὡς σκητὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικκηράτω. Τοῦ καρποῦ γὰρ ἀνηρημένου, καὶ τῶν γεωργῶν ἀπενεχθέντων, περιττὴ λοιπὸν ἡ τῆς πόλεως οἰκοδομή. Ὡς πόλις κολιορκομένη. Τοῦτο τῆς ἀσθενείας αὐτῶν καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως ἀνίγμα. Ὅταν γὰρ μηδεὶς ὁ βοηθῶν ἦ, τότε ἀνάγκη συγκαλεῖσθαι, τὴν ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀσφάλειαν μόνην ἐκδεχομένους. Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιώθημεν. Ἔθος αἰ τοῖς προφήταις μὴ μόνον ἐκεῖνα προλέγειν, ἀ μέλλουσι πάσχειν οἱ πλημμελοῦντες δεινὰ, ἀλλὰ καὶ ἃ παθεῖν ἦσαν ἀξιοί, ἵνα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς τιμωρίας πολλὰς ἴδωσι τῷ Θεῷ χάριτας, οὐ τὴν ἀξίαν ἃ τῶν πλημμελημάτων, ἀλλὰ ἐλάττονα πολλῶ τὴν δίκην τίνοντες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταυθα φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἀμαρτήματα αὐτῶν οὐ ταῦτα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ πανωλεθρίαν ἀπήγει, καὶ ὀλοκλήρου τοῦ γένους ἀφανισμόν παντελῆ· ἃ δὴ καὶ ἐπὶ Σοδόμων συνέβη. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία οὐκ ἀφήκε τοῦτο γενέσθαι, πολλῶ τῆς ἀμαρτίας ἐλάττονα τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὴ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν ἐστὶ συγγένεια, εἰκότως τοῦτω καὶ ὁ Παῦλος ἀπεχρήσατο· καὶ ἐπιτηδεύτερον εἶπεν ἢ ὁ προφήτης. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, εἰ μὴ πολὺς ὁ τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἔλεος, πάντες ἂν ἀνθρωπάσθησαν, οὕτω καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εἰ μὴ τὰ τῆς χάριτος ἐφάνη, χαλεπώτερα τούτων πάντες ἂν ἔπαθον. Ἐγκατέλιπε δὲ ἡμῖν σπέρμα· τοὺς σωθέντας ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας λέγει. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων, προσέχετε νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, λαὸς Γομόρρας. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὰ Σοδόμων ἦσαν ἀξιοί καθεῖν, δεικνυσὶν ὅτι καὶ τὰ Σοδόμων ἐτέλμων. Αὐτὸ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς αὐτοῦς ὀνομάζει προσηγορίας. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ καιρὸν εἶχεν ὁ λόγος. Ὅτι γὰρ οὐ πρὸς Σοδομηνοὺς ἀποτείνεται νῦν, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους, καλῶν αὐτοὺς τῇ τῆς προσηγορίας κοινωνίᾳ, δεικνυσι τὰ μετὰ ταῦτα λεγόμενα. Θυσιῶν γὰρ μέμνηται καὶ προσφορῶν καὶ τῆς ἄλλης τῆς νομικῆς [9] ἰατρείας, ἧς οὐδὲ ἔχνος ἦν παρὰ Σοδομίταις. Νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, τῷ ἐλέγχῳ φησὶ.

Τί μοι πλήθος, φησὶ, τῶν θυσιῶν ὕμων; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμι ὀλοκαυμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ὁ ψαλμὸς ὁ τεσσαρακοστὸς ἑννατος ἅπας τῷ χωρίῳ τοῦτω προσέειπε, δι' ἐτέρων μὲν ῥημάτων, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ ὑφαινόμενος νομμάτων. Τῷ γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ, Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν, τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἴσον ἐστὶ τὸ, Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε· καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοιαῦτα. Ὅσπερ γὰρ ὁ Δαυὶδ φησιν, Οὐκ ἔστι ταῖς θυσiais σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὀλοκαυτώματα σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός· οὕτω καὶ ὁ Ἡσαίας φησὶ, Τί μοι πλήθος τῶν θυσιῶν ὕμων; λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν ὁ μὲν Δαυὶδ φησιν, Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδέ ἐκ τῶν ποιμνίων σου τράγους· ὁ δὲ Ἡσαίας, Ὀλοκαυτώματα κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκαλούμενοι συνεχῶς ἐπὶ τῷ τῆς

* Allenus vult hic legi ἑμπατικώτερον, vel ἑμπατικόν. Postrema lectio est Cod. Bavarici. Editi ἑμπατικῶς. Paulo post Boisius in notis Savilli, p. 157, legendum putat: ταῦτα ὡς γεγενημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐσόμενα.
 * Mira hypallage, inquit Savillus, pro τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν μέλλειν λεγόμενα. Boisius levī immutatione τὰ μέλλοντα τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν λεγόμενα ἐστῶσα.
 * Reg. et Savil. in textu hic et infra σικκηράτω, Morel. et Savil. in marg. σικκηράτω, sive ita legitur in Bibliis. Mox Sav. legendum putat παράστασι, sed cui bono?

δ Legendum puto οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν.
 * Sic notat Allenus in notis Savil. p. 159: «Sensus loci mihi videtur flagitare ut legatur ἐπιτηδεύτερον εἶπεν ἢ ὁ προφήτης. Sic in sequentibus, ὁ Παῦλος εὐνοιώτερον τῷ λόγῳ κεχρημένος.» Recte notatum: nam Bavaricus, ἐπιτηδεύτερον ἢ ὁ προφήτης. (Edebatulur εἶπεν ὁ προφ.)

Facite igitur fructus dignos poenitentiae (Ibid. v. 8), si ex natura et ab ortu tales fuissent: sic et hoc loco cum dicit: *Semini nequam*, non ortum probro dat illis. *Filiis exlegibus*. Non dixit, Prævaricatoribus, sed, *Exlegibus*, qui non meliori essent affectu, quam si legem numquam exceperant. Sed propositi differentiam significat¹. *Dereliquistis Dominum, et ad iracundiam provocastis*. Per emphasin hoc dixit. Sufficiebat enim nomen Dei ad accusationem: qua de re Jeremias exposulatus dicens: *Quia ab illo defecerunt, et diemonibus adhaeserunt. Sanctum Israel* (Baruch. 4. 7. 8). Hæc quoque criminationis accessio est, quia cum communis omnium Dominus sit, ipsis tunc (proprie) notus erat. *Abalienati sunt retrorsum*. 5. *Quid ultra percutiemini addentes prævaricationes?* Maxima damnatio, cum ne ex suppliciis quidem meliores sunt. Illudque species beneficii erat, quod punirentur. Neque enim dicere possent Deum honorasse tantum et beneficiis affectisse, peccantes autem diinisisse; sed ille honoribus attrahebat, et suppliciorum timore ad meliorem frugem revocabat, et inter utraque illi incurabili morbo detenti manebant. Omne genus medicinæ exhibuit, secans, urens: morbus tamen non cessit, quod maxime signum est incurabilis ægritudinis, cum non potest quis remedium accipere. *Omne caput ad laborem, et omne cor ad tristitiam*. 6. *A pedibus usque ad caput non est in eo integritas, neque vulnus, neque vibex, neque plaga tumens*. Deinde narrat cruciatum et supplicia: neque enim minor hæc est species beneficii et honoris ipsis collati. Omnes enim, inquit, affixi, eosque in dolorem conjeci. Si omne caput in laborem, quomodo non est vulnus, neque vibex? Vulnus, reliquo corpore sano, tunc apparet vulnus: quod si totum exulceratum fuerit, non ultra vulnus apparebit. Hoc igitur significat, totum corpus fuisse ulceribus plenum: neque aliud sanum, aliud ulceratum fuisse; sed totum intumuisse, totum ulcus unum fuisse. *Non est malagma apponere*. Hoc priore gravius est. Morbo enim laborare non ita grave est, ut ægrum non posse sanari: præsertim cum talis sit medicus. *Neque oleum, neque ligamina*. Ut cum emphasi loquatur, perstat in eadem metaphora: in hoc enim sita est metaphoræ præstantia. 7. *Terra vestra deserta*. Hæc non ut jam facta annuntiat, sed ut futura prædicit². Hoc utuntur more prophetæ, simul auditorum terrentes, et suæ veritatis vim ostendentes. Ut enim quæ præterierunt, non possunt non facta esse, sic quæ futura a prophetis prænuntiata sunt, fieri nequit ut non contingant, nisi poenitentiam agant illi qui supplicio sunt plectendi. *Civitates vestras succensæ igni*. Non enim illas omnino deletit, sed permisit ut incendii barbarici reliquæ superessent, quæ magis ad intuentium aspectum pertingere possent. *Regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolata est sub-*

versa a populis alienis. Calamitatis accessio est, cum propriæ miseræ spectatores sunt, nec solo audita illam discunt. 8. *Derelinquetur filia Sion, quasi tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario*.

4. Magnum quidpiam in se continent illæ imagines, maximeque in Scriptura, ad amplificationem sermonis. Jerusalem autem vocat filiam Sion, quod ei monti subjecta sit. *Sicut tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario*. Sublato namque fructu, summotisque colonis, superflua deinceps fuerit structura urbis. *Sicut urbs quæ obsidetur*. Hoc ænigmatice dicitur ad infirmitatem et derelictionem ejus declarandam. Cum enim nullus est qui auxilietur, tunc necesse est obsideri eos, quibus una superest murorum tutela. 9. *Et nisi Dominus Sabaoth dereliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorra similes essemus*. Mos est semper prophetis non illa solum prædicere mala, quæ passuri sunt prævaricatores, sed etiam ea quæ digni sunt perpeti, ut in ipso supplicii tempore multas habeant Deo gratias, quod non pro merito scelerum, sed multo leviores luanct pœnas. Hoc etiam dicit hoc loco, peccata nempe eorum non ea solum quæ dicta sunt, sed etiam interfectionem expetiisse, universæque gentis exitium: quæ etiam in Sodomitis contigerunt. Dei autem benignitas hæc fieri non sivit, sed pœnam peccato longe leviorē inflixit. Quia vero multa est affinitas Vetus inter et Novum Testamentum, jure illo Paulus est usus: et convenientius quam propheta dixit. Quemadmodum enim illo tempore, nisi magna fuisset Dei misericordia, omnes abrepti fuissent (Rom. 9. 29): sic in tempore Christi adventus, nisi gratia apparuisset, graviora his omnes passi essent. Dereliquit autem nobis semen: de iis qui a captivitate servati sunt loquitur. 10. *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legem Dei nostri, populus Gomorrhæ*. Quando dixit illos esse dignos qui eadem paterentur, quæ Sodomitæ, ostendit eos eadem ausos esse quæ Sodomitis. Ideo illos a communi appellatione nominat. Nisi enim hoc esset, non opportuna fuisset loquutus. Quod enim nunc non in Sodomitis invehatur, sed in Judæos, illos sic appellans ob nominis convenientiam, quæ sequuntur indicant. Nam sacrificia commemorat, oblationes aliumque legale cultum, cujus ne vestigium quidem erat apud Sodomitis. *Legem Dei nostri in argumentum profert*.

Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant; cur fuere instituta. Repudium in veteri lege cur permisum. — 11. *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo*. Psalmus quadragesimus nonus totus huic loco similis est, aliis quidem verbis, eadem vero contextus sententia. Illis enim, *Advocabit cælum desursum et terram discernere populum suum* (Psal. 49. 4), simile est hoc dictum: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est; et cætera cum his consentiunt*. Quemadmodum enim David dicit: *Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper* (Ibid. v. 8): sic et Isaias ait;

¹ In Græco, ἀποπληροῦν τῆν διαπόνην διέλετ. Legendum suspicatur, διαπόνην: tunc enim sensus optime quadraret, siquidem esset, significat voluntatis corruptionem.

² Hæc in notis Savilii, p. 137, legendum putat: *Hæc ut jam facta annuntiat, at non ut futura prædicit. Sed existimo locum, ut est, optime habere.*

Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Ac rursus David dicit: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Ibid. v. 9);* Isaias verò: *Holocaustra arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo.* Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum cæterasque virtutes illos deducerent. Quia vero illi, cæteris quæ necessaria erant neglectis, his incumbabant, se illa demum non admittere dicit Dens. 12. *Neque veneritis ut appareatis mihi.* Si accesseritis, inquit, ad templum. *Quis enim quæsiuit hæc de manibus vestris?* Certe totus ille liber qui Leviticus dicitur, de sacrificiorum accurate leges exhibet. In Deuteronomio quoque et in aliis plurimis locis multæ de sacrificiis sparsæ sunt leges. Quare igitur dicit: *Quis requisivit hæc de manibus vestris?* Ut discas illam non fuisse præcipuam Dei voluntatem, ut talia sancirentur, sed ab eorum infirmitate iuitium illas leges duxisse. Quemadmodum enim nolebat mulierem semel viro conjunctam repudiari; graviora tamen mala succedens, ne repudiare vetiti, illas invisas uxores intus jugularent, minus malum permisit: sic et circa rem hanc fecit, ut dæmonibus immolare prohiberet, id quod minime volebat admisisit, ut quod volebat assequeretur. Hoc ipsum rursus Amos propheta declarans dicebat: *Num victimas et hostias obtulistis mihi quadraginta annis? dicit Dominus (Amos 5. 25).* Jeremias quoque ait: *Non sunt hæc quæ mandavi patribus vestris (Jer. 7. 22).*

5. Quoniam enim dæmones hoc culti sunt modo, ipse, ne quæpiam hinc infirmioribus perniciæ occasio oriretur, hæc frequenter per prophetas omnes denuntiat. Hæc cum non darentur, illi indignabantur, ac frequenter instabant, nidorem et fumum exigentes, dicentesque:

Τὸ γὰρ ἄλγιστον ἦσαν ἡμεῖς (a).
(Homer.)

Ipsæ vero id neque ab initio petiit, et quando iussit, ostendit se non libentem hæc permittere; neque hoc tantum hinc patet, sed etiam quia cito solvit, et quia cum illa persolverent non admisit: atque uno verbo per omnia significavit, huiusmodi cultum et ritum majestate sua longe indignum esse. Hoc itaque ait: *Propter vos hæc toleravi, neque his opus habui. Calcare atrium meum non apponetis.* Aut captivitatem prædicat, aut etiam hoc velat, quia non cum recto animo ingrediebantur. 13. *Si offeratis mihi similes, vanum.* Mandatorum enim alia propter se ipsa, alia aliam ob causam constituiebantur; ut Deum nocere, non occidere, non mœchari, et quæcumque talia,

(a) *Hæc enim honorem nos sortiti sumus.* Hoc ait Jupiter Junonem alloquens, Iliad. A, 49, itemque Jupiter deorum ceterum alloquens, Iliad. A, 70, cum de restituendo Hectoris cadavere ageretur. Hoc hoministicum videtur alibi Chrysostomus, ut supra, in Psalmis 49.

propter utilitatem inde proveniente sanciiebantur; sacrificare autem, incensum offerre, sabbatum servare, et similia rursus, non ut hæc fierent simpliciter, sed ut ex eorum exercitio a dæmonum cultu abducerentur. Quia igitur hæc quidem persolvebant, sed nullam inde utilitatem percipiebant, sed adhuc dæmonibus addicti erant, jure hæc quoque ejiciuntur: quandoquidem merito quis arborem excidat, foliis et ramis ornatam, sed fructu vacuum. Nam colonus omnem curam circa arborem adhibet, non corticis aut trunci causa, sed ut fructum decerpatur. *Incensum abominatio mihi est.* Viden' eum non de natura eorum quæ sibi offerebantur gavisum esse, sed offerentium mentem exploravisse? Ideo fumum et nidorem ex sacrificio Noe surgentem odorem suavitalis vocavit, incensum vero abominationem (Gen. 8. 21). Nam, ut dicebam, non naturam donorum, sed affectum offerentium requirit. 14. *Neomenias vestras et sabbata.* Observandum est eum nihil eorum quæ necessaria sunt excludere, sed hæc, quæ etiam Christus adveniens abrogavit. Quamobrem Paulus vehementiore usus sermone, cum contra Judæos pugnet, non hæc solum, sed et alia his plurima afferens, eos, qui nihil ex se (virtutis) exhiberent, nihil inde lucri referre dixit, his verbis: *Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem (Rom. 2. 17. 18).* Et rursus: *Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricator sis, circumcisio tua præputium facta est (Ibid. v. 25).* Nec quidpiam fructus eos inde percipere dixit, quod lex eis concedita sit, quia non crediderunt: id quod alio modo David subindicans dicebat: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas (Psal. 49. 16)?* Quia enim de audita lectione legis supra modum alte sentiebant cum operibus vacui essent, ex hac jactantia etiam Paulus illos deturbavit dicens: *Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris (Rom. 2. 21)?* Et David similiter dicens: *Si videbas furem, curabas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas (Psal. 49. 18).* Et diem magnum non admitto. Renteosten dicit, Scenopegiam, Pascha, et reliquas celebritates. *Jejunium et vacationem ab opere, et festivitates vestras odit anima mea.* Humano more ipsos alloquitur. *Facti estis mihi ad satietatem:* ad fastidium, ad odium. Id ejus ineffabilem patientiam ostendit, quod sæpe peccantes tulerit, nec prius viadictam sumpserit, quam nequitie magnitudine ipsum scelesti evocarint. *Non ultra remittam peccata vestra.* Non ultra patiar. Idipsum est id quod ait David: *Hæc fecisti, et tacui (Psal. 49. 21).*

Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. —

5. *Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis deprecationem, non exaudiam.* Inde liquet nullam esse orationis utilitatem, quantumlibet longa sit quando is qui precatur, in peccatis perseverat. Nihil enim virtuti par est, necnon voci quæ per opera comprobatur. *Manus*

ἀλλης ἀρετῆς εἶναι ἔρημοι, ἀντὶ μεγίστης ἀπολογίας τὰς
 θυσίας προσβάλλοντο, ὡς συνεχῶς αὐτὰς ἐπιτελοῦντες,
 εικότως ἐκάτερος ὁ κροφῆτης, μᾶλλον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι
 πάντες, ταύτης ἐκβάλλουσιν αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας. "Ὅθεν
 ἦλκε, ὅτι οὐ προφητομῆκας αὐταὶ ἐδόθησαν, ἀλλ' ὥστε
 παιδαγωγίαν γενέσθαι τῆς ἄλλης ἐντεύθην αὐτοῖς πολ-
 ιτείας. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀναγκαιῶν κατεπειγόντων ἀμε-
 λούντες, ἐν τούτοις ἠσχόληντο, οὐδὲ ταύτας λοιπὸν προσ-
 εσθαι ἠφθονοῦσι ὁ θεός. *Οὐδὲ ἂν ἐρχῆσθε ὀρθῆναι μοι.*
Ἐὰν παραγένησθε, φησὶν, εἰς τὸν ναόν. Τίς γὰρ ἐξ-
εζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Καὶ μὴν ὄλ-
 κληρον σύγκειται βιβλίον τὸ Λευιτικὸν λεγόμενον, περὶ
 τῆς τῶν θυσιῶν ἀκριβείας νομοθετοῦν. Καὶ ἐν τῷ δευ-
 τερονόμιῳ δὲ καὶ ἐν ἑτέροις πλείοσι πολλοὶ περὶ τούτων
 εἰσι διεσπαρμένοι νόμοι. Πῶς οὖν φησι, *Τίς ἐξεζήτησε*
ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ἰνα μάθης, ὅτι οὐ προ-
 ηγοούμενον ἦν Θεοῦ θέλημα, τὸ τὰ τοιαῦτα νομοθετεῖν,
 ἀλλ' ἀπὸ τῆς αὐτῶν ἀσθενείας τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ περὶ
 τούτων νομοθεσία. Ὅπερ γὰρ οὐκ ἐβούλετο γυναικα
 ἐκβαλέσθαι τὴν ὄψαξ ἀνδρὶ συναφθεῖσαν, μειζόνων δὲ
 ἐκκόπτων κακῶν ^b, τὸ μὴ κωλυομένους ἐκβαλεῖν,
 ἀναγκάζεσθαι ἀφάρτειν ἔγδον οὖσας καὶ μισουμένας, τὸ
 ἔλαττον συνεχώρησεν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, κωλύων τὸ
 δαίμοσι θύειν, κατεδέξατο ὅπερ οὐκ ἐβούλετο, ἵν' ὅπερ
 ἐβούλετο κατορθώσῃ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ πάλιν Ἄμωσ ὁ
 προφήτης ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· *Μὴ σφάγια καὶ θυσίας*
προσπρήγκυτέ μοι ἐτι τεσσάρκοιτα; λέγει Κύριος.
Καὶ ὁ Ἱερμίας δὲ φησιν· *Ὁὐ ταῦτά ἐστίν, ἀ ἐντετι-*
λάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν.

ε'. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ δαίμονες τούτων ἑθεραπεύθησαν
 τὸν τρόπον, καὶ αὐτὸς οὗτος, ἵνα μηθεμία τὰς ἀσθενεστέ-
 ρους ἐντεύθην ἀπαλείας γένηται πρόφασις, συνεχῶς διὰ
 πάντων ταῦτά φησι τῶν προφητῶν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ
 καὶ μὴ διδομένων ἠγανάκτουσαν, καὶ συνεχῶς [10] ἐπι-
 ἐκρίνοντο τὴν κνίσσαν καὶ τὸν κακὸν ἀπαιτούμενος καὶ
 λέγοντες·

Τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς.

Αὐτὸς δὲ οὐτε ἐξ ἀρχῆς ἦτορ, καὶ ἤνικα ἐκέλευσεν,
 ἐβεξεν, ὅτι σὺχλ βουλόμενος τοῦτο ἐπέστρεψεν· οὐ ταύτη
 δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ καταλύσει ταχέως αὐτὰς, καὶ
 ἤνικα ἀπετελοῦντο, μὴ^a προσέσθαι· καὶ διὰ πάντων
 ἀπαξιατικῶς ἐδήλωσεν πολλὰ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ τῆς
 λατρείας οὗτος ὁ τρόπος ἀνάξιος. Τοῦτο οὖν φησι νῦν,
 ὅτι δι' ὑμᾶς τοῦτο ἠνεχθῆναι, οὐκ αὐτὸς τούτων ἰδέσθην.
Ἡταρῶν μου τὴν αὐλήν οὐ προσθήσετε. Ἡ τὴν αἰγυ-
 αλωσίαν προλέγει, ἡ ἀπαγορεύει τοῦτο αὐτὰς, ἐπειδὴ οὐ
 μετ' ὀρθῆς εἰσήσαν γνώμης. *Ἐὰν φέρητέ μοι σμι-*
δαλιν, μάταιον. Τῶν γὰρ ἐπιταγμάτων τὰ μὲν δι'
 ταῦτά, τὰ δὲ δι' ἑτέρα γίνεσθαι ἐκελεύετο· ὅλον τὸ τὸν
 Θεὸν εἰδέσθαι, τὸ μὴ φοναεῖν, μὴ μοιχεύειν, καὶ ὅσα
 τοιαῦτα, διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν ἐνομοθετεῖτο· τὸ
 μέντοι θῆσαι, καὶ θυμίαμα προσενεγκεῖν, καὶ τῆρησαι
 σάββατον, καὶ ὅσα τοιαῦτα πάλιν, οὐχ ἵνα αὐτὰ ταῦτα
 γίνηται ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἐκ τῆς τούτων μελέτης τῆς τῶν
 δαιμόνων ἀπάγωνται θεραπείας. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ταῦτα

^a Reg προσέσθαι.

^b Sic omniao aliquid desiderari videtur, verbi gratia, μει-
 ζόνων δὲ ἐκκόπτων κακῶν [ὀκότεσιν], aut aliqua vox similis.
 Infra locus qui quasi ex Michaa assumptus proferebatur in
 Editis, est Amos, et Bavaricus Ἄμωσ habet, ut nos restitu-
 mus.

^c Savilius καὶ ἤνικα ἐπετελοῦντο τὸ μὴ, male. Morel. τῷ, sed
 vera lectio est ἀπετελοῦντο, ut habet Bavaricus. Ibidem quae
 voce ἀνάξιος, magis ad pativm habentur, ex Bavarico de-
 sumpta sunt.

μὲν ἐπετελοῦν, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐκαρποῦντο κέρως,
 ἀλλ' ἔτι τοῖς δαίμοσιν ἦσαν προσηλωμένοι, εικότως καὶ
 ταῦτα ἐπιδόσαντο· ἔπει καὶ δεινὸν εικότως τις ἐκ-
 τέμνει, φύλλα μὲν ἔχον καὶ κλάδους, καρπῶν δὲ ἔρημον
 ἔν. Καὶ γὰρ τῷ γρηθῶν πᾶσα περὶ τὸ φυτόν ἡ ἐπιμέλεια,
 οὐ δὲ τὸν φλοῖον καὶ τὸ στέλεχος, ἀλλ' ἵνα τὸν καρπῶν
 ἀπολαύῃ. *Θυμίαμα βδέλυγμα μοι ἐστίν.* Ὑψὲς ἐστὶ οὐ
 τῆ φύσει τῶν προσφερομένων ἔλαειν, ἀλλὰ τὴν γνώμην
 τῶν προσαγόντων ἐξήταξε; Διὰ δὲ τοῦτο τὸν μὲν κακὸν
 καὶ τὴν κνίσσαν τὴν ἀπὸ τῆς θυσίας τοῦ Νῶε ὀσμῆν
 εὐωδίας ἐκάλεσε, τὸ δὲ θυμίαμα βδέλυγμα. Ὅπερ γὰρ
 ἔφη, οὐ τὴν οὐσίαν τῶν δώρων, ἀλλὰ τὴν διάθεσιν τῶν
 προσφερόντων ἐπιστῆτε. *Γὰρ νοσηρῶς ὑμῶν, καὶ τὰ*
σάββατα. Παρητηρηθὲν ὡς οὐδὲν τῶν ἀναγκαιῶν ἐκ-
 βάλλει, ἀλλὰ ταῦτα ἂ καὶ παραγενόμενος ὁ Χριστὸς
 κατέλυσε. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος εὐσυνώτερον τῷ λόγῳ καχρη-
 μένος, ἦνικα πρὸς Ἰουδαίους ἔμαχτο, οὐ πάντα μένον,
 ἀλλὰ καὶ ἕτερα πλείονα τούτων θεός, τοὺς οὐδὲν σέβοντες
 ἐπιδικουμένους οὐδὲν ἐκείθεν κερβαίνειν ἔφησεν, οὕτω
 λέγων· *Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαίος ἐπινομώδης, καὶ ἐπανακαθή*
τῷ νόμῳ, καὶ κενῶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ
θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κασηροῦμε-
νος ἐκ τοῦ νόμου. Καὶ κἀν· *Περιτομὴ μὲν γὰρ*
ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσης· ἐὰν δὲ παρασῶσης ἧς,
ἡ περιτομὴ σου ἀρροβυστία γένηται. Καὶ οὐδὲ ἀπὸ
τοῦ πιστευθῆναι αὐτοὺς τὸν νόμον ἐψησέ τι τοὺς πι-
στευθέντας καρπώσασθαι, ἐπειδὴ ἠπίστησαν· ὅπερ οὖν
καὶ ὁ Δαυὶδ ἐτέρως ἀνιτέμμενος ἔλεγε· *Τῷ δὲ ἁμαρ-*
τωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· *Ἰνα εἰ σὺ ἐκδιηγῆς τὰ δικαιοῦματά*
μου; Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω ἢ τῇ ἀποδείξει τοῦ νό-
 μου μέγα ἐφρόνουσιν, τῆς πράξεως ὄντες ἔρημοι, καὶ [11]
 ὁ Παῦλος αὐτοὺς ἐξέβαλλε τοῦ καυχῆματος εἰπὼν· *Ὁ*
οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; καὶ ὁ
κηρύσσων μὴ κλέπτει, κλέπτεις; Καὶ ὁ Δαυὶδ
ὁμοίως λέγων· *Εἰ ἐθώρεος κατέστην, συνέτριψες*
αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθης. Καὶ
ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Τὴν πενηκοστὴν λέ-
 γει, τὴν σκηνοπηγίαν, τὸ Πάσχα, καὶ τὰς λοιπὰς ἐορτάς.
Νηστείας, καὶ ἄργιων, καὶ τὰς ἐορτάς ὑμῶν μοσι ἢ
φυγὴ μου. Ἀνθρωπινώτερον πρὸς αὐτοὺς διαλέγεται.
Ἐγερθήσθε μοι εἰς πλησμονὴν εἰς κόρον, εἰς μίσος.
 Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ δείκνυσι τὴν ἀρετὴν μακροθυμίαν, καὶ
 τὸ πάλλαξιν ἀμαρτύνοντας ἀνεγκεῖν, καὶ μὴ πρότερον ἐπι-
 τελεθεῖν, ἕως αὐτὸν αὐτοὶ οἱ πεπλημεληκότες τῇ ὑπερ-
 βολῇ τῆς πονηρίας ἐξεκαθάσαντο. Οὐκέτι ἀνήσω τὰς
 ἁμαρτίας ὑμῶν. Οὐκέτι μακροθυμήσω. Ταῦτον ἐστὶ τὸ
 ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένον· *Ταῦτα ἐποίησας, καὶ*
ἐσίγησα.

Ὅταν εἰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνηται πρὸς με,
ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν
πληθύνητε τὴν δόξην, οὐκ εἰσακούσομαι. Ὅθεν
 δῆλον, ὅτι εὐχῆς ὄφελος οὐδὲν, καὶ μακρὰς γινόμενης,
 ἐταν ἐπιμελήσῃ τοῖς ἁμαρτήμασιν ὁ εὐχόμενος. Οὐδὲν γὰρ
 ἀρετῆς ἴσων, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων φωνῆς. *Ad γὰρ*
χεῖρας ὑμῶν αἵματος πληθύνει· τοῦτέστι, φοναί·
 ἀλλ' οὐκ εἶπε φοναί, ἀλλὰ, *Πληθύνει αἷματος* ^d, δεικνύς

^d Sic Bavaricus recte. Editi θυσίαν et ποσ προσφερομέ-
 νων, male.

^e Savil. in textu αὐτῶν, male. Morel. in textu et Savil. in
 margine αὐτοῖς, Reg. et Bavaricus αὐτοῖς.

^f Loquendi modus Patribus familiaris. Ἄνω καὶ κάτω,
 sursum deorsum ad litteram interpretamur, aut sus deque;
 sed apud Chrysostomum aliosque Patres, ut frequentiam aut
 vehementiam exprimat, usurpatur, et hoc loco.

^g Sic Bayer. : αἵματος deerat in Editis.

ὅτι μελέτην ἐποιούντο τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πανταχοῦ μετ' ἐπιτάσσως.

Γ'. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἡμερότητος αὐτοῦ, τὸ ἀπειλοῦντα ἀπολογεῖσθαι. Τίθησι γὰρ τὰς αἰτίας, δι' ἃς οὐ προσίται τὴν εὐχὴν. *Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε*. Πῶς, εἰπὼν, *Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν*, συμβουλεύει, καὶ δείξας ἀνάτα νοσοῦντας, διόρθωσιν εἰσάγει; Ἔθος τῷ Θεῷ, καὶ ἡνίκα ἂν ἀπειλή, ἀπαγορεύειν τὴν σωτηρίαν, ὥστε αὐῆσαι τὸν φόβον, καὶ μὴ ἐνταῦθα καταλύειν τὸν λόγον, ὥστε χρῆσθαι ὑποταίνει τὰς ἐλπίδας, καὶ ταύτη πάλιν εἰς μετάνοιαν ἐπανάγειν. Καὶ τοῦτο πανταχοῦ γινόμενον ἴδοι τις ἄν. Ἐπὶ μέντοι τῶν Νινευιτῶν οὐ διὰ βημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων αὐτὸ πεποιήκειν. Ἐν γὰρ τοῖς λόγοις οὐδὲν χρῆσθον ὑποσχόμενος, ἀλλὰ γυμνῆν ἐπὶ τῆς ἀπειλῆς κείσθαι τὴν τιμωρίαν ἀφείκε, ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτῶν ἐπεδείξαντο πάντες εἰ βάρβαροι, ταχέως ἔλυσε τὴν ὀργὴν. Οὕτως καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ πάλιν ὁ Δαυὶδ· Ἐσθῆν γὰρ εἰπὼν, ὅτι *διὰς δι' ἔδου τῷ προοίμιῳ τοῦτο προσέειπε· καὶ ὥσπερ οὗτός φησι· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, μετὰ τὰς ἀπειλὰς· οὕτως καὶ ἐκεῖνος μετὰ τὸ εἰπεῖν, Ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου*, ἐπήγαγε· *Θυσίαι ἀνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός, ἧ δεῖξέ μοι αὐτοῖς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· ἀνεσιν λέγων τὴν διὰ τῶν ἔργων δοξολογίαν, καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τὴν εἰς αὐτόν.*

Ἴνα δὲ, *Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε*, ἀκούσαντες, μὴ τοὺς εἰωθότας [12] νομίωσι καθαρμούς, ἐπήγαγεν· *Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, πᾶσαι εἰς τῶν ποτηριῶν ὑμῶν*. Τὸ τῆς ἀρετῆς εὐκολον εἰδείξε, καὶ τὴν τῆς ἐξουσίας ἐλευθερίαν, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἦν τὸ μεταβαλλέσθαι. *Μάθετε καλὸν κοιτεῖν*. Οὕτως ὑπὸ τῆς πολλῆς ποτηρίας καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρετῆς ἦσαν ἐκβεβηκότες. Οὕτως καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ φησὶ· *Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς*. Πασῶν γὰρ ἐπιστημῶν αὕτη ἀνωτέρα, καὶ πλείονος δεομένη σπουδῆς, ὅση καὶ πλείονα ἔχει τὰ διακαλύοντα, φύσεως τυραννίδα, καὶ προσιρέσεως βάρθυμιαν, καὶ δειμόνων ἐπιβουλὰς, καὶ πραγμάτων ὄχλον. Οὕτως δὲ καὶ Βαρούχ· *Ὁδτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξέσῃρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης*. *Ἐκζητήσατε κρίσιν*. Τούτοις, τὸ ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμένους, ὅπερ πολλοὺ τόνου δεῖται καὶ νηφούσης ψυχῆς. Διὸ καὶ Ἐκζητήσατε εἶπε. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ συσκιάζοντα τὸ δίκαιον, καὶ δωροδοκία, καὶ ἀγνοία, καὶ δυναστεία, καὶ αἰδώς, καὶ φόβος, καὶ θεραπεία προσώπων· καὶ δεῖ πολλῆς τῆς ἀγρυπνίας. *Ῥύσασθαι* = ἀδικουμένον. Τούτῳ πλέον τοῦ προτέρου· οὐ γὰρ ἀπαιτεῖ τὸ ψηφίζεσθαι τὰ δίκαια, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς πέρας ἄγειν. *Κρίνατε ὄφρα ἴδωτε, καὶ δικαιώσατε χεῖρας*. Πολλοὺ τῷ Θεῷ λόγος τοῦ μηδένα πάσχειν κακῶς, πλείων δὲ, ὅταν μετὰ τοῦ πάσχειν κακῶς καὶ ἕτερον τινὰ ὥσιν ἐνδεδυμένοι συμφορῆ. Ἦ γὰρ χηρανία ἢ καὶ ὀφρανία καὶ καθ' αὐτὸ ἀφρόρητον· ὅταν δὲ καὶ παρ' ἑτέρων ἐπιηράζωνται, διπλαῖον τὸ ναυάγιον. *Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν, λέγει Κύριος*. Παρατηρητέον ὅτι πανταχοῦ τῶν προφητῶν οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς ἐκζητεῖ, ὡς τὸ τοῖς ἀδικουμένοις ἐπαρμένον. Οὕτως γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν τῷ Μιχαῖ

λέγοντων τῶν Ἰουδαίων· *Εἰ δώσω κρωτότοκά μου ὑπὲρ ἀσεβείας μου, καρπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἁμαρτίας ψυχῆς μου, ἐπήγαγε λέγων· Ἀπαγγελῶ σοι, ἄνθρωπε, εἰ καλὸν, καὶ εἰ Κύριος ἐκλήτεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τοῦ κοιτεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον, καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι σὲ ὅπισθ' αὐτοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης Δαυὶδ ἔλεγεν· *Ἐλεσον καὶ κρίσιν ἱσομαί σοι, Κύριε*. Καὶ δεῦτε δὴ. Πρώτερον τοῖς δικαιώμασι ὀπίσθας, τότε ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἔλκει, καὶ διδάξας ὅπως ἂν ἀποδύσαιντο τὰ ἐγκλήματα, τότε ἀπαιτεῖ τὰς εὐθύννας, ἵνα μὴ γυμνοὺς αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας λαβὼν κατακρίνη. *Καὶ διελεγχθώμεν*. Δικασώμεθα, φησὶν. Ὁ δικασόμενος συνήγορος γίνεταί καὶ ἰατρός. Ἐταῖ δεικνύς, ὅτι καὶ μεγάλα ἐργασώμεθα, ἐπὶ τῆς αὐτοῦ δεόμεθα φιλανθρωπίας εἰς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγίαν, φησὶν· *Ἐὰν ὦσιν ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι ὡς φοιτικόν, ὡς χιθὼνα λευκανθῶν*· τὰς ἐκ διαμετρου ποιότητος ἐναντίας λαβῶν, καὶ ὑποσχόμενος πρὸς τὸ ἐναντίον μεταστῆσαι αὐτὰ· *Ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἄριον λευκανθῶ*. Πολλὴ τῆς τῶν χηρῶν προστασίας ἡ δύναμις, [13] εἰ γε τὴν οὕτω καταβρῦνωθεῖσαν ψυχὴν, ὡς καὶ αὐτὸ βαφῆν δέξασθαι πονηρίας, μὴ μόνον ἀπαλλάττει τῆς κακίας, ἀλλὰ καὶ λαμπρὰν οὕτως ἐργάζοιτο. *Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακουσθήτε μου, τὰ ἄραθ' αὐτοῦ τῆς γῆς φάγεσθε*. *Ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μὴδ' εἰσακουσθήτε μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται*. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς παχυντέροις οὐχ οὕτως ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ ποθεινὸν καὶ εὐσύνοπτον, ὡς τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ δοκούντων εἶναι καλῶν ἢ ἀπόλαυσις, μετ' ἐκείνων καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλεται· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐξ ἐκείνου.

Δ'. Εἰτα δεικνύς ὅτι εὐκολον ἡ ἀρετὴ, ἐν τῷ θέλειν αὐτὴν τίθησι μόνον. Ὅσπερ δὲ μὴ τοῖς χρηστοῖς ἐκλύσαι, πάλιν εἰς τὰ φοβερά κατακλείσας τὸν λόγον, ἀξίωπιστον ποιεῖ τῇ δυνάμει τοῦ ταῦτα ἀποφηνάμενου. *Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών*; Καὶ τῆς ὁδύνης τοῦ λέγοντος, καὶ τῆς πολλῆς τῶν Ἰουδαίων ἀναισθησίας ἢ διαπόρησις, καὶ τοῦ παρ' ἑλπίθαι γενέσθαι τὸ γεγεννημένον. Ταῦτα καὶ Παῦλος ἐπὶ Γαλατῶν διαπορεῖ λέγων· *Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετετίθεσθε*· ὅπερ ἐν ἐγκλημάτων τάξει καὶ προτροπῆς εἰδὸς ἐστὶ, πρὸς ἀρετὴν ἀνακαλουμένον. Εἰ γὰρ καὶ θαυμαστὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἐγκωμίων ὁ ἀναμείμικται, τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιοῦν. Οὐ γὰρ οὕτω κακίζομεν τοὺς οὐδὲν ὄντας, καὶ φαῦλον μετιόντας βίον, ὡς τοὺς σπουδαίους μὲν εἶναι δόξαντας ἔμπροσθεν, τὰ δὲ τῶν πονηρῶν ὑστερον ἐπιδεικνυμένους. Πόρνην δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, οὐ σωματικὴν ἀσελγείαν αἰνιττόμενος, ἀλλὰ τὴν περὶ Θεοῦ ἀγνωμοσύνην, ὃ πορνείας ἐκείνης ἐστὶ χαλεπωτέρον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὀδριζόμενος, ἐνταῦθα δὲ Θεὸς ὁ ἀθετούμενος. Ποιεῖ δὲ καὶ αὐτὸ οὗτος καὶ οἱ ἄλλοι πάντες προφηταί· ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς κατηξίωσεν ἐν ἀνδρὶ τὰς τῆ

* Legendum ῥύσασθε, liberate, ut legitur in Bibliis.
 ὁ Χρηστέας, οὐκ αἰσῆς, vox apud alium autum scriptorem ubi adhuc observata.

* Edebatur λέγων τῶν Ἰουδαίων. Hic legendum potest Al- lenus λέγων ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, fortasse melius κατὰ τῶν Ἰουδαίων, vel κατὰ τῶν, quam lectionem secutus est Tillmannus. Puto veram esse lectionem Bavaricā λεγόντων τῶν.
 ὁ Alleus legendum potest αὐτός, quae vox melius quadrat ad sensum. Bavaricus αὐτός, quae lectio non ita placet.
 * Hoc loco notat Savilius: ἢ καὶ ἐγκωμίων. Locus mendosus, qui ex conjectura sic restitui potest, καὶ ἐγκωμίων ἀναμείμικται τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιεῖ. Salletus hic est hujus loci sensus, in quo, ut in plurimis, hallucinatus est Interpres. Boisius sic, καὶ ἐγκωμίων ἀναμείμικται τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιοῦν. ὁ Hic certe est auctoris sensus, et hanc postquam lectionem habet Bavaricus codex, quam sequimur. Editi ἀναμείμικται.

enim vestra sanguine plene sunt : hoc est, homicidæ : at non dixit, Homicidæ, sed, *Plene sanguine*, indicans illos meditare peccatis addictos fuisse, et ubique cum vehementia.

6. Estque illud mansuetudinis ejus indicium, quod cum comminatur, rationem afferat. Causas enim addit, cur non admittat orationem. 16. *Lavamini, mundi estote*. Cur, cum dixerit, *Non ultra remittam peccata vestra*, consilium dat, et cum ostenderit ipsos incurabili morbo laborare, emendationem inducit? Mos est Deo, etiam cum comminatur, de salute desperationem efferre, ut augeat metum, neque hic loquendi finem facere, ut bonam spem subjiciat, et sic rursus ad penitentiam revocet. Idque ubique fieri videre est. Erga Ninivitas certe id non verbis, sed operibus fecit. Verbis enim nihil boni pollicitus, sed solum supplicium post comminationem adesse monstrans, quia barbari omnes, quæ suarum partium erant, præstiterunt, iram cito sedavit. Sic et rursus in Psalmo David : jam enim dixi ipsum iis prorsus similia loqui, quæ in hoc proœmio habentur¹ : ac sicut hic ait : *Lavamini, mundi estote*, post comminationes : sic et ille postquam dixerat, *Arguam te et statuum contra faciem tuam iniquitates tuas*, addidit : *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam eis salutare Dei* (Psal. 49. 21. 23) ; laudem vocans eam, qua per opera gloria Deo refertur, et cognitionem divinatorum.

Liberi arbitrii potestas. Virtutis exercendæ difficultates. — Ut vero cum audirent, *Lavamini, mundi estote*, non solitas illas purificationes cogitarent, subjecit : *Auferite malitias ab animabus vestris a conspectu oculorum meorum, cessate a nequitia vestris*. Virtutis facilitatem ostendit, et potestatis arbitrium, quia penes ipsos erat ut mutarentur. 17. *Discite bonum facere*. Usque adcoerx ingenti malitia virtutis cognitionem abjecerant. Sic et propheta David dicit : *Venite, filii, audite me : timorem Domini docebo vos* (Psal. 33. 12). Omni quippe scientia hæc superior est, quæ eo majori eget studio, quod plura habeat impedimenta, naturæ nempe tyrannidem, liberi arbitrii ignaviam, dæmonum insidias, negotiorum turbam. Sic et Baruch : *Hic Deus noster ; non reputabitur alius ad eum : invenit omnem viam scientiæ. Exquirite judicium* (Baruch. 3. 36. 37). Hoc est, injuriis affectos ulcisci, qua in re multo labore et vigili animo est opus. Ideo dixit, *Exquirite*. Multa enim sunt, quæ justitiam obscurant, nempe dona, iguorantia, potentia, pudor, timor, personarum cultus ; ac multa opus est vigilantia. *Liberate eam qui injuria afficitur*. Hoc majus est priore : non enim exigit ut justa decernantur, sed ut ad exitum etiam perducantur. *Judicate pupillum, et justificare viduam*. Multam habet rationem Deus, ne quispiam male patiat ; majorem vero, cum ii qui male patiuntur,

alia circumdati sunt calamitate. Viduitas enim et pupillaris ætas per se sunt intolerabiles : cum autem ab aliis damno afficiuntur, tunc duplex est naufragium. 18. *Et venite, et disceptemus, dicit Dominus*. Observandum est ubique apud prophetas nihil Deum ita requirere, quam ut injuria affecti vindicentur. Sic et alibi, ut apud Michæam dicentibus Judæis : *Si dabo primogenita mea pro impietate mea, fructum uteri mei pro peccato animæ meæ* (Mich. 6. 7. 8), subjunctum : *Annuntiabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ad ambulandum post Dominum Deum tuum*. Ac rursus propheta David dicebat : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. 100. 1). *Et venite*. Postquam justificationibus communivit, tunc ad tribunal trahit : et postquam docuit quomodo crimina exuant, tunc rationes exposuit, ne illos defensione destitutos reprehendens condemnet. *Et disceptemus*. *Judicio contendamus*, ait¹. Qui iudicio contendit sit patronus et medicus. Deinde cum declarasset nos etiamsi magna opera fecerimus, adhuc ejus clementia opus habere, ut a peccatis liberemur, ait : *Si fuerint peccata vestra sicut vermiculus, quasi nivem dealbabo* : ex diametro oppositas qualitates assumens, pollicitusque se in contrarium id mutaturum. *Si autem ut coccinum, quasi lanam dealbabo*. Magna vis præsidii erga viduas exhibitæ, siquidem animam ita sordidam, ut nequitiæ tincturam acceperit, non modo liberat a malitia, sed etiam ita splendidam efficit. 19. *Et si volueritis, et exaudieritis me, bona terræ comedetis*. 20. *Si autem nolueritis, nec exaudieritis me, gladius devorabit vos. Os enim Domini loquutum est hæc*. Quia enim crassioribus non ita optabile et jucundum videtur liberari a peccatis, quam iis frui bonis, quæ in præsentī vita talia esse videntur, cum illis hæc etiam promittit : nam hoc ex illo pendet.

7. Deinde ostendens quam facilis sit virtus, in voluntate tantum illam ponit. Ut ne autem ex bonorum commemoratione animos solveret, rursus in terribilibus sermonem concludens, fidem facit ejus virtuti, qui hæc pronuntiavit. 21. *Quomodo factu est meretrix civitas fidelis Sion?* Hujusmodi quæstio et dicentis dolorem, et ingentem Judæorum stupiditatem declarat, remque præter spem accidisse innuit. Similiter Paulus circa Galatas dubius exquirat : *Miror quod tam cito transferimini* (Galat. 1. 6) : id quod accendendi et hortandi species est ut ad virtutem revocet. Etiamsi enim mirum est id quod dicitur, laude tamen mixtum est, sic accusationem accusatione graviorem faciens. Non enim ita exagitamus eos qui nullius sunt pretii, vitamque ignave agunt, ut eos qui prius virtutis studiosi videbantur, et improborum deinceps morem sequuti sunt. Meretricem autem hic vocat, non corpo-

¹ In Græco, ἰσθὴν γὰρ εἰσὶν, ἐν δὲ αἰσ δὲ ἰσθὸν τῆ ἀποστολῆς τούτου ἀποστολῆς. Porro, juxta Boisium, legendum est, ἰσθὸν, pro, δὲ, εἰ, τούτου, pro, τούτου, et sic sensus evadit clarior, siquidem talis est : *Jam enim dixi quod totus Psalmus, nempe XLIX de quo supra locutus est, hinc proœmio similis sit* : nempe proœmio Isaie.

¹ In Reg. post græca verba διασώματα, φροῦν, addit : *Καὶ ἴαν ὡσὶν ὑμῶν αἱ ἀμαρτίας, ὡς φοινικίου, ὡς χιτῶνα λευκανῶ*. Verum nec in Savil. nec in Morel. habentur, et supervacanea hic esse ex serie videntur.

ream subindicans lasciviam, sed ingratum erga Deum animum, quæ fornicatio gravior est illa. Illic enim bonum contumelia afficitur, hic Deus contemnitur. Id autem et hic et alii omnes prophete faciunt: quia Deus auctori loco huic civitati dignatus est haberi, iustitiam suam erga illos dilectionem commensurans: illique ut de viro et uxore sæpe loquebantur, non ut in humanam crassitiam sermonem deprimerent, sed ut illos per res sibi familiares ad cognitionem amoris Dei deducerent; simul vero turpitudinis appellatione illos incessere volebant. *Fidelis*; hoc est pia, et omni virtute plena, unde etiam palam est eam non de fornicatione corporea loqui; alias enim dixisset, Civitas casta; id enim fuisset meretrici oppositum: nunc autem ostendens se per fornicationem subindicare impietatem, fidem ipsi adversariam posuit. *Plena iudicii*; id est, plena iustitiæ. Rursus maximum crimen, non quod ad universam nequitiam defecissent, sed quod universam virtutem prodidissent, et omnes honorum divitias confertim e manibus abiecerint, ad extremam malorum paupertatem dejecti. *In qua iustitia requievit in ea*. Mansit, inquit, habitavit, id est, plantata est, radices posuit, cum alacritate ab omnibus civibus exercebatur. In prioribus laudibus immoratur, simul augens accusationem de mutatione, et bonam spem subjiciens, ostendensque facile ipsos posse in pristinum statum restitui. *Nunc autem interfectores*. Homicida, ait. *22. Argentum vestrum reprobum*. Id est, male signatum, illegitimum, falsum. *Caupones tui miscent vinum aqua*. Quia in exordio eorum nequitiam non speciatim recensuit; sed ait illos contempsisse, semen improbum esse, et filios iniquos, quod convicium videbatur esse potius quam accusatio: hic accusationes speciatim enuntiat, et primo, quod est et primum malorum et medium et extremum, avaritiam, et circa pacta cauponariam artem. At quidam ineffabilem Dei sapientiam non intelligentes, hoc per anagogen dictum acceperunt. Neque enim, aiunt, magnus ille et sublimis Isaias de nummulariorum vafritie, et de cauponum corruptela loquutus fuisset: sed argentum hic dicit eloquia Dei, et vinum doctrinam, quam permiscebant suas adentes disciplinas. Ego vero hanc explicationem non improbo, sed aliam veriorum esse dico. Non modo enim non indignum propheta et de talibus loqui, sed valde dignum et illo et Dei benignitate. Et quid opus est multa dicere? Cum enim unigenitus Dei Filius sublimem afferens doctrinam advenit, cumque angelicam vitam institutum disseminaturus esset, non pauca et ipse de mensuris diseruit, deque iis quæ viliora videbantur esse, de salutationibus, de medio loco (*), de primo accubitu. Nam hæc quæ exigua videntur esse, si negligentur, magni peccatorum fomites sunt. Quæ si in Novo Testamento hæc

(*) In Græco, μέσος. Hæc recte notat savilius hoc loco: « μέσος medius incensus significat: qui locus est inter ambulandum honoratissimus: inde illud Imperatoris ad Libertum suum inter duos senatores medium ambulantiem: *nonne te videt inter eos medium incedere, quorum certus esse poteris?* »

dirigenda erant, multo magis in Veteri, quando crassiores auditores erant, et tota illorum vitæ ratio hinc regebatur, cum populus his magis erudiretur, ut procul omni nequitia esset, et in nullo proximum frangeret, neque per malam illam cauponariam pauperiores opprimeret.

8. His namque neglectis sæpe civitates subversæ, et principes de solio deturbati sunt, bellaque inexpiabilia suscitata: quemadmodum his observatis pax multa et tranquillitas fuit, necnon securitas ad virtutem deducens. *23. Principes tui inobsequentes sunt*. Maxime ægritudinis et perversitatis signum est, quando medici morbos adaugent (*). Principum equum est populi dissolutis moras componere, recte ordinare, ipsamque legibus obtemperantem reddere: cum autem ipsi primi leges transgrediantur, quomodo aliis doctiores fuerint? Illud eum, *Inobsequentes sunt*, id est, Non obsequuntur legi, præcepta non servant: id quod etiam Paulus ipsis criminis dat dicens: *Qui ergo alium docet, seipsum non docet (Rom. 2. 21)?* Quando ergo radix corrupta fuerit, de ramis quid boni conicias? *Socii furum*. Accessio criminis, quod non solum mali non coercent, sed conatus in contrarium vertunt, non modo fures non oppugnant, sed et ipsis jungantur, ex diametro oppositam virtuti principum nequitiam adentes. *Diligentes munera*. Altera gravis species famis auri, quæ lucratum quidem habet argumentum, sed benevolentiam obtentu extremam avaritiam prodit. *Persequentes retributionem*. Memoriam injuriarum erga inimicos servantes, mala retribuere conantur iis qui se injuria affecerunt, quæ est ingens malitiæ species: quæm obrem non in Novo tantum Testamento, sed etiam in Veteri, magno studio coercentur. *Malitiam enim, inquit, proximi tui ne revocet quisque vestrum in corde suo (Zach. 7. 10)*. Ab hoc enim nequitia genere purum esse oportet populum, multoque magis principem, qui subditis in iudicio præcipere debet, ut ponant inimicitias, ne portas in scopulum vertatur. *Pupillis non iudicantes*. Id est, iis non patrocinantes, ut jus suum obtineant. *Et iudicio viduarum non attendentes*.

Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. — Observandum, non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere, crimini dari, quemadmodum etiam in Novo Testamento. Nam qui esurientem non alunt, non quia aliena rapuerunt, sed quia sua egenis non erogarunt, in gehennæ ignem mittuntur: sic igitur hi nunc inveniuntur, non quod alienis bonis inhiant, non quod injuste potentia utantur, sed quod egenis officiosam manum non tendant. *24. Propter hoc hæc dicit Dominator Dominus Sabaoth, potens Israel*: id est, populi. Non sine causa illud, *Potens*, posuit, sed in memoriam revocans illis

(*) In Græco, τὰς νόσους ἀναύγειν. Tilmannus vertit, *inferunt morbos*. Sed melius intelligitur, ni fallor, *morbos adaugent*, ut in diuturnius tempus extrahant; vel forte sic possit intelligi, *in morbis ipsi verantur*; quæ interpretatio melius quadrare videtur ad ea quæ sequuntur. Sed si sic intelligendum esset, aliquid scribæ Græcæ splendens videretur, verbi gratia, αὐτὰς νόσους ἀναύγειν.

πῶς γενέσθαι, τὴν ἄφατον ἀγάπην τὴν περὶ αὐτοὺς^a ἐνδοκνύμενος· καὶ ὡς περὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πολλὰ-
 χῶ διαλέγονται, οὐχ ἵνα εἰς ἀνθρωπίνην παχύτητα κατ-
 ἐνέγκωσι τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα διὰ τῶν συντρόφων αὐτοῖς
 πραγμάτων ἐπὶ τὴν γνώσιν τῆς τοῦ Θεοῦ χειραγωγήσω-
 σιν αὐτοὺς φιλοσογίας· ἁμοῦ δὲ καὶ τῷ αἰσχυρῷ τῆς
 προσηγορίας καθάψασθαι βούλονται. Πιστὴ^b τούτέστιν,
 ἡ εὐσεβὴς καὶ πάσης ἀρετῆς γέμουσα· ὥστε κἀνευθεὶν
 ὄηλον, ὅτι πορνεῖαν οὐ τὴν τῶν σωμάτων λέγει· ἐπεὶ
 εἶπεν ἄν, πόλις ἡ σῶφρων· οὕτω γὰρ ἦν τὸ ἀντιδιαστελ-
 λόμενον ἐπὶ πόρνη· νῦν δὲ δεικνύς, ὅτι τὴν ἀσέβειαν αἰ-
 νίσσεται διὰ τῆς πορνείας, τὸ ἀντικείμενον αὐτῇ τέθεικε,
 τὴν πίστιν^b. Πλήρης κρίσεως· τούτέστι, πλήρης δικαιο-
 σύνης. Πάλιν μέγιστον ἐγκλημα, οὐχ ὅτι πρὸς ὀλόκληρον
 τὴν κακίαν ἤτομολησαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀλόκληρον προ-
 ἔδωκαν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸν πλοῦτον ἅπαντα τῶν ἀγαθῶν
 ἄβρῶν ἀπὸ τῶν χειρῶν [14] βίβαντες, καὶ πρὸς ἐσχά-
 τῶν τῶν κακῶν κατενεχθέντες πενίαν. Ἐρ ἡ δικαιοσύνη
 ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ. Ἡὐλίσθη, φησί, κατεσκήνωσε, τού-
 ἔστι, πεφύτευται, ἐβρίζωτο, μετὰ προθυμίας ὑπὸ πάν-
 των κατωρθοῦτο τῶν πολιτῶν. Ἐνδιατρίβει τοῖς ἐγκω-
 μίοις τοῖς προτέροις, ἁμοῦ μὲν αὖτις τὴν κατηγορίαν
 τὴν ἐκ τῆς μεταβολῆς, ἁμοῦ δὲ χρηστάς ὑποτίθειν τὰς
 ἐλπίδας, καὶ δεικνύς, ὅτι βῆδιον αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι
 πάλιν. *Nūn δὲ φορευταί.* Ἀνδροφόνοι, φησί. *Τὸ ἀργύριον*
ἡμῶν ἀδόκιμον. Τουτέστι, παράσημον, νόθον, κίβδηλον.
Οἱ κάπηλοι σου μισγοῦσι τὸν οἶνον ὕδατι. Ἐπειδὴ προ-
 οἰμαζόμενος οὐ κατ' εἶδος εἶπεν αὐτῶν τὴν κακίαν, ἀλλ'
 ὅτι ἠθέτησαν, καὶ ὅτι σπέρμα πονηρὸν ἦσαν, καὶ υἱοὶ
 ἄνομοι, ὃ λοιδορίας ἐδόκει μᾶλλον, ἢ κατηγορίας εἶναι·
 ἐνταῦθα καὶ αὐτὰ τίθησι κατ' εἶδος τὰ ἐγκλήματα, καὶ
 πρῶτον, ὃ πρῶτόν ἐστι καὶ μέσον καὶ τελευταῖον τῶν
 κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τὴν περὶ τὰ συμβόλαια
 καπηλείαν. Ἄλλὰ τινες οὐ συνιέντες ἢ τὴν ἄφατον τοῦ
 Θεοῦ σοφίαν, κατ' ἀναγωγὴν τὸ εἰρηζόμενον ἐξέλαβον. Οὐ
 γὰρ ἄν, φησὶν, ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς Ἥσαϊας ὑπὲρ τρα-
 πεζιτῶν κακουργίας, καὶ καπηλῶν διαφθορᾶς διελέχθη·
 ἀλλὰ ἀργύριον ἐνταῦθα τὰ λόγια φησὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἶνον
 τὴν διδασκαλίαν, ἣν ἐβόλουν ἐπιεισάγοντες αὐτῶν τὰ δι-
 δάγματα. Ἐγὼ δὲ οὔτε ταύτην ἀτιμάζω τὴν ἐξήγησιν,
 καὶ τὴν ἑτέραν ἀληθεστέραν εἶναι φημι. Οὐ γὰρ μόνον
 οὐκ ἀνάξιον τοῦ προφήτου τὸ περὶ τῶν ἀποστόλων διαλέγεσθαι,
 ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἄξιον καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φι-
 λανθρωπίας. Καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; Ὅτε^d γοῦν τὰ
 ὑψηλὰ διδάγματα φέρων ἦλθεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
 Παῖς, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων καταφυτεύειν ἐμελλε πολι-
 τεῖαν, οὐκ ὀλίγα περὶ μέτρων καὶ αὐτὸς διελεχται, καὶ
 τῶν τούτων εὐτελεστέρων εἶναι δοκούντων, ἀσπασμῶν,
 καὶ μεσασμῶν, καὶ πρωτοκλισιῶν. Τὰ γὰρ μικρὰ ταῦτα
 εἶναι δοκούντα παραμολοῦμενα μεγάλα ἀμαρτημάτων
 ὑπεκκαύματα γίνονται. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς Καινῆς ταῦτα
 διορθοῦσθαι ἔδει, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ὅτε
 καὶ παχύτεροι οἱ ἄχροαται, καὶ πᾶς αὐτῶν ὁ βίος ἐντεῦ-
 θεν ὠρθοῦτο, τοῦ δήμου οὕτω πλεόν ἐν τουτοιῖσι παιδευο-
 μένου, πόρρω πάσης ἀδικίας γίνεσθαι, καὶ ἐν μηδενί

τῶν πλησίον πλεονεκτεῖν, μηδὲ τὰς τῶν καταδεστέρων
 ἐπιτρίβειν πενίας τῇ κακουργίᾳ τῆς καπηλείας.

ἢ. Τούτων γοῦν ἀμελουμένων καὶ πόλεις πολλάκις ἀνε-
 τράπησαν, καὶ ἀπὸ θρόνων ἀρχοντες κατηνέβησαν, καὶ
 πόλεμος ἀσπονδος γέγονεν· ὡς περὶ κατορθομένων εἰρήνῃ
 πολλῇ καὶ εὐνομίᾳ καὶ ἀσφάλειᾳ πρὸς ἀρετὴν χειραγω-
 γούσα. *Οἱ ἀρχόντες σου ἀπειθοῦσι.* Μεγίστης νόσου
 καὶ διαστροφῆς σημεῖον, ὅταν οἱ ἱατροὶ τὰς νόσους ἐπι-
 τρίβωσιν. Ἀρχόντων γὰρ τοῦ δήμου τὰς ἀταξίας κατα-
 στέλλειν, καὶ πρὸς τὸ δέον ρυθμίζειν, [15] καὶ τῷ νόμῳ
 ποιεῖν καταπειθεῖς· ὅταν δὲ αὐτοὶ πρῶτοι τοὺς νόμους
 παραβαίνωσι, πῶς ἂν ἑτέροις γένοιτο διδάσκαλοι; Τὸ
 γὰρ, Ἀπειθοῦσι, τούτέστιν, οὐ πείθονται τῷ νόμῳ, οὐκ
 ἀνέχονται τῶν ἐντολῶν· ὃ καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ λέγων· Ὅ-
 σὺν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐκ ἀσπασματίζεις; Ὅταν
 οὖν ἡ βίβα διεφθαρμένη ἦ, τί χρῆσθον ἐστὶ περὶ τῶν
 κλάδων ὑποπτεῖν; *Κοινωνοὶ κλεπτῶν.* Προσθήκη
 κατηγορίας, ὅτι οὐ μόνον οὐ καταστέλλουσι τὰ θεῖα,
 ἀλλὰ καὶ ἀντιτείνουσιν· οὐ μόνον οὐ πολεμοῦσι τοῖς κλέ-
 πταις, ἀλλὰ καὶ συμπράττουσιν, ἐκ διαμέτρου τῆς προσ-
 ηκούσης ἀρετῆς ἀρχοντι τὴν κακίαν μετιόντες. Ἀγαπῶ-
 ντες δῶρα. Ἐτερον φιλοχρησίας ἢ εἶδος χαλεπὸν, εὐ-
 πρόσωπον μὲν ὑπόθεσιν ἔχον, ἐν προσήματι δὲ φιλο-
 φροσύνης τὴν ἐσθλὴν πικροεξίαν ἐπιδεικνύμενον. *Δι-
 ὠκοντες ἀνταπόδομα.* Μνησικακούντες τοῖς ἐχθροῖς,
 ἀνταποδοῦναι σπουδάζοντες τοῖς λευπηκόσιν, ὅπερ μέ-
 γιστον κακίας εἶδος. *Δι' ὃ οὐκ ἐν τῇ Καινῇ μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ μετὰ πολλῆς εἰρηγείας τῆς σπουδῆς.
 Κακίαν γὰρ ἕκαστος, φησὶ, τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ
 μνησικακεῖτε ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.* Μάλιστα μὲν
 γὰρ καὶ τὸ δημῶν, πολλῶν δὲ μᾶλλον τὸν ἀρχοντα ταύ-
 τῆς δεῖ καθαρεύειν τῆς κακίας, καὶ οὐ πρὸς ἀπέχθειαν
 ψηφίζεσθαι τοῖς κρινομένοις ἀπηλλάχθαι, ἵνα μὴ ὁ λιμὴν
 σκόπελος γένηται. Ὅρφαοὶ οὐ κρίνοντες. Τουτέστιν,
 οὐ προϊστάμενοι, ὡς καὶ τῶν δικαίων τυχεῖν. *Καὶ κρί-
 σαι χρωῶν οὐ προσέχοντες.*

Παρατηρητέον ὅτι οὐ τὸ κακοποιεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ
 ἀγαθὸν μὴ ἐργάζεσθαι ἐνταῖς καίται πονηρίας, καθάπερ
 οὖν καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Οἱ γὰρ παινῶνται μὴ θρέψαντες,
 οὐχ ὅτι τὰ ἀλλότρια ἤρασαν, ἀλλ' ὅτι τὰ αὐτῶν οὐ προή-
 καντο τοῖς δεομένοις, εἰς τὸ τῆς γέννης πέμπονται πῦρ·
 ὡς περὶ οὖν καὶ οὗτοι νῦν ἐγκαλοῦνται, οὐχ ὅτι πλεονε-
 κτοῦσιν, οὐδ' ὅτι καταδυναστεύουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς δεο-
 μένοις τῆς αὐτῶν βοηθείας οὐκ ὀρέγουσι χεῖρα. *Διὰ τοῦτο
 τάδε λέγει ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, ὁ δυναστὴς
 τοῦ Ἰσραὴλ·* τούτέστι, τοῦ λαοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τέθεικεν,
*Ὁ δυναστὴς, ἀλλὰ ἀναμνήσκων αὐτοὺς αὐτῶν παρ'
 ἐλπίδας εὐεργεσιῶν, καὶ τῶν χαλεπῶν κόλασεων ἃς ὑπέ-
 μειναν.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ ὁ πολλὰκις ἀμαρτάνον-
 τες, καὶ πολλῆς ἀπολαύοντες τῆς μακροθυμίας, εἰς βί-
 θυμίαν ἐπιπτον, τοῦτο ἐνδείξασθαι βούλεται, ὅτι δυνατὸν
 ὅτε βούλεται ἐπεξελεῖν, καὶ οὐ δεῖται καιρῶν, οὐδὲ χρό-
 νων, ἀλλ' ἔτοιμα αὐτῷ πάντα καὶ παρεσκευασμένα. *Οὐαὶ
 τοῖς ἰσχυροῖσιν ἐν Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ
 θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντιοῖς μου.* Τί γὰρ ἀθλιώτερον τῶν
 τῶν Θεὸν πολέμιον ἐχόντων; *Οὐ παύσεται δὲ ἔλεγεν, οὐχ*

^a Reg. περὶ αὐτοῦ, male: περὶ αὐτὴν melius esset: nam hic de civitate loquitur. Sed περὶ αὐτοῦ bene habet, possetque hæc constructio exemplis confirmari.

^b Editti male τῇ πίστι. Bavaricus optime τὴν πίστιν.

^c Ὁ συνιέντες. Sic Bavaricus. Edebatat omissio sol.

^d Hoc loco sic legendum putat Boisius in notis Savilli, p. 157: ὅτε γοῦν ὁ τὰ ὑψηλὰ δόγματα φέρων, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων καταφυτεύειν μέλλον πολιτεῖαν, etc., vel ὅτε γοῦν ὁ τὰ ὑψηλὰ διδάγματα φέρων ἦλθεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς, et sic deinceps, ut in libris legitur. At locus, ut in edito est, non male habere videtur.

^a Reg. οὐκ ἀποστῆλουσι, non male. Ibidem Savill. pro ἀντιτείνουσι legendum putat ἐπιτείνουσι. Paulo post Allenus in notis Savilli, p. 139, hunc locum ἐκ διαμέτρου etc., sic legendum putat, ἐκ διαμέτρου ἐναντίαν, vel ἐναντίως τῆς προσ., vel τὴν ἐκ διαμέτρου τῆς προσήκουσας ἀρ. ἀρχ. κακ. μστ. ἐναντίαν, certe hic aliquid subintelligendam est. At multas hæbet Chrysostomus hujusmodi ἀποσιωπήσεις, Homiliis maxime in Genesim.

^f Bavaricus φιλοχρηματίας.

^g Sic Bavaricus. (Omittebatur γὰρ πολλὰ καί.)

ἵνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλῃ, ἀλλ' ἵνα αὐξήσας τὸν φόβον αὐτῆς μετάνοιαν καλέσῃ. [16] Τοῦ γὰρ ὁ, *Οὐ παύσεται ὁ θυμὸς*, φοβερότερον τὸ, *Ἐν τοῖς ὑπεναρτίοις μου*. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὸν θεὸν παροξύνει εἰσθεὶν, ὡς ἡ κατὰ τῶν πενήτων ἀδικία κατ' αὐτοὺς γινομένη. *Οὐαὶ δὲ τοῖς ἰσχύουσι* ἔλεγεν, οὐχ ἀπλῶς τὴν δύναμιν διαβάλλων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῷ δύναμιν. Ἰσχύον δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν τοῦ σώματος φησιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιβολῆς δυναστείαν. *Καὶ κρίσιν ποιήσω ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου*. Κολάσω τοὺς ἐχθροὺς μου, ἐχθροὺς αὐτοῦ λέγων τοὺς τῶν πενήτων ἐχθροὺς διὰ τὸ ἐπηρεάζειν δυνατῶν· τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα μάθῃς τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος. *Καὶ ἐπάξω τὴν χειρὰ μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν*. Ἴνα μάθῃς, ὅτι οἷα ἂν ἦ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τιμωρία, οὐχ ἐπὶ κακῷ^β καὶ τὸ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους γενέσθαι καὶ εὐτοὺς τοὺς κολαζομένους. *Καὶ πυρώσω σε*, φησιν, *εἰς καθαρὸν*. Οὐ τοίνυν ὅταν κολαζώμεθα, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνωμεν, τότε ἀγαθὴν δίκαιον· τὸ μὲν γὰρ βύπνον, τὸ δὲ καθαρὸν ἐργάζεται. Τί δὲ ἐστίν, *εἰς καθαρὸν*; Ὡς μὴδὲ ἴχνος εἶναι παρὰ σοὶ κηλίδος. Ὅπερ γὰρ ἐστὶ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο τοῖς βρώμοις ἡ τιμωρία. *Τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα ὑπερηφάνους ταπεινώσω*. Οἱ γὰρ ἀνάτα νοσοῦντες, φησὶ, καὶ οὐδὲ τιμωρίας εἰκοντες, ἀπολοῦνται. Τί γὰρ ὑφελος τῆς τούτων ζωῆς, ὅταν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἑτέροις ἐπιβουλεύωσιν ἐν τῷ ζῆν; Οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐκείνων τιμωρίας δυνάμενοι βελτίους γενέσθαι, μενοῦσι. *Δοκεῖ δέ μοι ἐνταῦθα καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἀνίστεσθαι. Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τοὺς συμβούλους σου, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς*.

θ'. Ἐνταῦθα τὴν ἐπάνοδόν φησι. Τῶν τε γὰρ ἀνάτα νοσοῦντων ἀναιρεθέντων, τῶν τε ἐπιμέλειαν ἠδειξασθαι ὁ δυναμένων διορθωθέντων, εὐκαίρως καὶ τὸ λοιπὸν τῆς θεραπείας εἶδος προστίθεται, δοκίμων ἀρχόντων ἐπιστάσια, καὶ συμβούλων ἀγαθῶν φορὰ, ἵνα καὶ τοῦ σώματος εἰκοντος τοῖς φαρμάκοις, καὶ τῶν λατρῶν ἀρίστων δυνάτων, πανταχόθεν πρὸς ὑγίειαν ἐπανήγῃ τὰ τῆς πόλεως μέρη. Οὐ γὰρ μικρὸν εὐεργεσίας εἶδος, ἀρχόντων ἐπιτυγχάνειν ἀγαθῶν. *Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητροπολις Σιών πιστῆ*. Καίτοι γε οὐδαμῶς τοῦτο εὐρίσκομεν τὸ νομα τῆ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιτεθέν. Τί οὖν ἂν εἰποιμεν; Ὅτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων προσηγορίαν ἐνταῦθα φησι.

Τοῦτο δὲ ἡμῖν οὐ μικρὸν συμβαλεῖται^α, ὅταν ἀπαιτῶσιν ἡμᾶς Ἰουδαῖοι τοῦ Ἐμμανουὴλ τὴν ἐρμηνείαν. Ἐπειδὴ γὰρ Ἡσαίας ἔφησε τὸν Χριστὸν οὕτως ὀνομασθήσεσθαι, οὐδαμῶς δὲ ἠνόμασται, εἰποιμεν ἂν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων σημασίαν ἔφησεν νομα εἶναι· ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα. *Μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης. Μετὰ κρίματος, τούτεστι, [17] μετὰ δίκης καὶ κολά-*

^α Legendum putat Allenus τοῦ δέ. Infra κατ' αὐτοῦ post ἀδικία deest in Bavarico.

^β Οὐκ ἐπικλήσῃ Sav. et Morel. Series mutila vel vitiosa est. Locum sic vult restitui Savil., sed ex conjectura tantum: καὶ ἡ τιμωρία ἐπὶ καλῷ, καὶ οὐ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους. Boisius: οὐχ ἐπὶ κακῷ, καὶ τῷ δοῦναι δίκην, etc. Allenus: οὐχ ἐπὶ κακῷ, καὶ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ. Boisius multa congerit, ut conjecturam confirmet suam. Sed hæc omnia divinando dicuntur, nec potest sine aliorum mss. ope locus restitui. Si qua ex allatis conjecturis admitti possit, οὐχ ἐπὶ κακῷ malleim, ac cum sic habeat Bavaricus, sic lego.

^γ Bavaricus δέξασθαι.

^δ Neg. et Savilius συμβάλλεται. Sed Bavaricus συμβάλλεται. Quæ mox sequuntur tantillum intricata videntur.

σεως καὶ τιμωρίας τῶν πολεμίων. Μετὰ ἐλεημοσύνης, τούτεστι, πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας. Δύο ἐνταῦθα ἐπαγγέλλεται μέγιστα αὐτοῖς δῶρα, τὸ τε δίκην δοῦναι τοὺς ἐπαγαγόντας, τὸ τε αὐτοὺς πολλῆς ἀπολαύσαι τῆς εὐημερίας, ὧν ἕκαστον καὶ καθ' ἑαυτὸ μέγιστην ἱκανὸν παρασχέιν ἠδονήν· ὅταν δὲ καὶ ἀμφοτέρα συνδράμῃ, ἀφατος γένοιτ' ἂν ἡ εὐφροσύνη. Ἄλλως τε καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι καὶ μετὰ τὴν μακρὰν αἰχμαλωσίαν, οὐ διὰ τὸ δοῦναι δίκην ἀξίαν, καὶ τὸ τὰ ἀμαρτήματα ἀποκείρασθαι ὁ, ἀλλὰ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν οἰκειαν ἐπαναγόνται, καὶ ἐλέου μᾶλλον ἐστὶν ἡ σωτηρία, ἢ ἀντιδόσεως καὶ ἀμοιβῆς, ἐπήγαγε, *Καὶ μετ' ἐλεημοσύνης. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἀνόμοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα*. Τρίτον καὶ τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος, τὸ μηδένα εἶναι τὸν παρασύροντα καὶ πρὸς ἀπάτην ἔλκοντα, ἀλλ' ἐκποδῶν γίνεσθαι τοὺς τῆς πονηρίας διδασκάλους. *Καὶ οἱ ἐγκαταλείποντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται*. Οἱ δὲ ἀβεβίαι, φησιν, ἀπολοῦνται.

Διότι τὴν αἰσχυνθήσονται ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἐφ' οἷς αὐτοὶ ἐβούλοντο. Τινὲς μὲν καὶ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τὰ εἰρημένα ἀρμύζειν ἐπιχειροῦσιν· ἀλλ' ἡμεῖς οὐτε ἐκείνους αἰτιασόμεθα, καὶ τῇ ἀκολουθίᾳ ἐψόμεθα. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, ἃ συμβήσεσθαι φησιν ἐπὶ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου. Ὅταν γὰρ τοῦ βαρβάρου τὴν χιῶραν κατατρέχοντος, καὶ τὴν πόλιν περικαθημένου, καὶ πάντας ὡς ἐν δικτύοις μέσους ἔχοντος, μηδεὶς ὁ ἀμύνων ἢ καὶ τὸ νέφος ἐκεῖνο διακρουόμενος διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Θεοῦ, εἰκάτως καὶ ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας πολλὴ κατασκευασθήσεται τῶν τὰ εἰδῶλα θεραπευόντων ἡ αἰσχύνῃ. *Ἐφ' οἷς ἐβούλοντο*, περὶ δὲ ἐσπουδάκεισαν, φησὶ. *Καὶ αἰσχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐποίησαν*. Ἐν τάξει διηγῆσεως κατηγορίαν τίθεισιν. Ἦρκει γὰρ καὶ πρὸ τῆς τῶν τραυμάτων ἐκβάσεως, καὶ αὐτὸς τῆς τοιαύτης εἰδωλοποιίας ὁ τρόπος αὐτοῦς κατασχύναι. Τί γὰρ αἰσχρότερον τοῦ θεοῦ τινα ἐαυτῷ ποιεῖν; *Καὶ αἰσχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐπεθύμησαν*. Οὐ γὰρ δὴ ἔβανα προσεκύνουν μόνον, ἀλλὰ καὶ δένδρα ἐν κήποις ἐθεράπευον. *Ἔσονται γὰρ ὡς τερεβίνθος ἀποβεβληκνῆς αὐτῆς τὰ φύλλα*. Ἦτοι τὰ εἰδῶλα^ε, ἢ αὐτοὶ οἱ τὴν πόλιν οἰκούντες. Τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ δένδρου τοῦτου παρήγαγε, διὰ τε τὸ ἐγγύριον εἶναι μάλιστα τὸ φυτὸν καὶ πολὺ παρ' αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ σφόδρα ἀνθεῖν καὶ τεθηλέναι, ἤνικα ἂν ἀκμάζῃ, καὶ ἐσχάτην ἀμορρίαν ἐνδείκνυσθαι, ἐπειδὴν ἀποβάλλῃ τὰ φύλλα. *Καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχω*. Καὶ ἡ δευτέρα εἰκὼν τῆς προτέρας σαφεστέρα, καὶ πιστομένη τῶν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ λόγων εἰρημένων ε. Ὅτε γὰρ παραδείσου θάλλοντος τερπνότερον, οὐτε ἐρημωθέντος ἀτερπέστερον, ἄπερ ἀμφοτέρα γέγονεν ἐπὶ τῆς μητροπόλεως ἐκείνης. Πάντοτε γὰρ ἦν ἀμείνων καὶ λαμπροτέρα, μυριοὶς καλλωπιζομένη κόσμοις· καὶ πάντων εὐτελεστέρα γέγονε καὶ αἰσχροτέρα, ποσούτων ἀθρόον εὐκοσμίας ἀπολαβούσα πλοῦτον. *Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλάμη στυππίου*. Αἱ πρότεροι μὲν εἰκόνας [18] εἰς τὸ ἀτερπές παρελήφθησαν, αὐτῆ δὲ εἰς τὸ ἀσθενές· πᾶσαι δὲ σφόδρα ἐναργεῖς, καὶ πολὺ τὸ σαφές καὶ ἐμφαντικὸν ἔχουσαι. Ὡς καλάμη στυππίου, τούτεστιν, ἀσθενεῖς. *Καὶ αἱ*

^ε Καὶ τὸ τὰ ἀμαρτήματα ἀποκείρασθαι. Nescio an unquam talem usum vocis ἀποκείρασθαι viderim.

^ε Hæc, ἦτοι τὰ εἰδῶλα, desunt in Savil. et Reg., sed habentur in Bavarico.

^ε Post εἰρημένων Boisius addi vult ἀλλήθειαν. (Savil. ἰσ. ἐρμηνεύειν.) Ibidem post τερπνότερον deest τι, quod etiam ante positum fuisse potuit. Paulo post pro πάντοτε Allenus legitur dum putat πάντων τε. Sed πάντοτε, ni fallor, ferri potest.

ea, quæ præter spem consequuti sunt, beneficia, gravesque, quas passi sunt, pœnas. Quia enim cum sæpe et multa peccassent, et magnam Dei patientiam experti essent, in ignaviam inciderunt, id certe vult declarare, quod videlicet possit, quando vult, vindictam sumere, sine ulla servata temporis vel opportunitatis occasione, sed omnia sibi semper parata et ad manum esse. *Væ fortibus Israel: non enim cessabit furor meus contra inimicos meos.* Quid enim miserius iis, qui Deum habent inimicum? *Non cessabit*, inquit, non ut in desperationem conjiciat, sed ut timorem augens ad pœnitentiam vocet. Nam illo, *Non cessabit furor*, terribilius est illud; *Contra inimicos meos.* Nihil enim ita Deum ad iram concitare solet, ut injuria pauperibus facta. *Væ autem fortibus* dicebat, non quod potentiam, sed quod potentiam ad malum adhibitam criminaretur. Fortitudinem vero hic non corporis dicit, sed eam potentiam quæ ex rebus circumstantibus paritur. *Et judicium faciam de inimicis meis.* Plectam inimicos meos, inimicos suos vocans inimicos pauperum, qui illis damnum inferunt: id vero dicebat ut discas injustitiæ magnitudinem. 25. *Et inducam manum meam super te, et excoquam te ad purum.* Ut discas, qualiscumque sit ira Dei et vindicta, eam non in malum, et ut pœnæ inferantur solum infligi, sed ut ii qui pœnitentur ad meliorem frugem revocentur. *Et excoquam te*, inquit, *ad purum.* Non ergo cum castigamur, sed cum peccamus, nos dolere par est: illud enim sordes, hoc purgationem parit. Quid autem est, *Ad purum?* Ut ne vestigium quidem sordis in te maneat. Quod enim auro ignis est, hoc ignavis supplicium. *Inobedientes vero perdam, et auferam omnes inimicos a te, et omnes superbos humiliabo.* Qui enim, inquit, insanabiliter ægrotant, nec suppliciiis cedunt, hi peribunt. Nam quæ utilitas ex eorum vita, quando, dum vivunt, et sibi et aliis insidiantur? Qui autem ex eorum supplicio meliores fieri possunt, ii manebunt. Hic porro mihi videtur captivitatem subindicare. 26. *Et præficiam iudices tuos, sicut prius, et consiliarios tuos, sicut ab initio.*

9. Hic reditum annuntiat. Iis enim qui insanabiliter ægrotabant sublati, et iis qui resipiscentiam exhibere poterant emendatis, opportune reliquam curationis speciem adhibet: ea est probatorum principum dominatus, et consiliariorum honorum copia; ut corpore remediis cedente, medicisque optimis adstantibus; urbis partes undique ad sanitatem revocarentur. Non enim parvum beneficii genus est, principes nancisci bonos. *Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis Sion fidelis.* Atqui nusquam reperimus hoc nomen urbi Jerosolymorum inditum. Quid ergo dixerimus? Hanc appellationem ex rebus ipsis illi attribuit.

Judeorum objectioni respondetur. — Illud vero nobis non parum utile erit, cum Judæi a nobis petent vocis Emmanuel interpretationem. Isaias namque dixit Christum sic vocandum fore, et tamen numquam sic vocatus est, respondeamus ipsis, eum dixisse, rerum significationem ipsius nomen esse (*Isai. 7. 4*). Sic etiam hic faciendum. 27. *Cum judicio enim salvabitur*

captivitas ejus, et cum misericordia. Cum judicio, id est, cum vindicta, cruciatu et supplicio inimicorum. *Cum misericordia*, hoc est, cum multa benignitate. Duo hic ipsis maxima dona pollicetur, scilicet tunc pœnas daturus eos qui se abduxerant, tuncque se multa fructuosos esse felicitate, quorum utrumque seorsim magnam potest afferre voluptatem: cum autem ambo concurrerint, inenarrabilis lætitia fuerit. Aliunde vero ostendere volens, post longam captivitatem eos, non quod dignas pœnas dederint, nec quod peccata sua expiaverint, sed propter benignitatem Dei, in suam reduci terram, quæ salus magis est misericordiæ, quam retributionis vel præmii, ideo subjunxit, *Et cum misericordia.* 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul.* Tertia hæc est species beneficii, quod nemo sit qui abducat et in fraudem trahat, sed nequitia doctores de medio sublatis sint. *Et qui aëreliquerunt Dominum, consummabuntur.* Impii autem, inquit, peribunt.

Idololatriæ turpitude et vanitas. — 29. *Quia nunc confundentur in idolis suis, quæ ipsi voluerunt.* Quidam hæc dicta huic tempori aptare conantur: at nos non confutabimus illos, sed seriem sequemur. Hæc quippe sunt, quæ eventura dicit in hostium incursu. Cum enim, barbaro terram incursante, urbem obsidente, et omnes quasi retibus inclusos tenente, nemo fuerit qui defendat, et nubem illam depellat, eo quod a Deo derelicti fuerint, jure ex ipsa rerum experientia, tunc magno pudore suffundentur ii qui coluerunt idola. *Quæ voluerunt*, inquit, in quibus studia sua collocant. *Et erubescant in sculptilibus suis quæ fecerunt.* Narrantis more accusationem instituit. Sufficiebat enim etiam ante indictum vulnus, vel ipse idola conficiendi modus ad eos pudore afflictiendos. Quid enim turpius, quam sibi ipsi deum facere? *Et confundentur super hortis suis, quæ concupiverunt.* Non solum enim sculptilia adorabant, sed etiam arbores in hortis colebant. 30. *Erunt enim quasi terebinthus, quæ folia sua amisit.* Scilicet idola, vel etiam eos qui urbem incollebant¹. Imaginem porro arboris hujus induxit, quia in illa regione nascebatur et frequens erat, et quia admodum floret et densa foliis est, dum viret, et extremam deformitatem præ se ferat, cum folia amisserit. *Et sicut hortus non habens aquam.* Secunda imago priore clarior est, et fidem facit iis, quæ in priore dicta sunt. Nihil enim est horto virente jucundius, nihil horto his destituto injucundius, quæ ambo illi metropoli contigerunt. Semper enim optima erat et splendidissima, innumeris decorata ornamentis, et omnium vilissima turpissimæque facta est, cum tantas derepente ornamentorum divitiarum amisisset. 31. *Et erit fortitudo eorum quasi stipula stuppæ.* Priores quidem imagines ad injucundum spectaculum captæ sunt, hæc vero ad infirmitatem declarandam: omnes autem admodum perspicuæ sunt, multaque gaudent claritate et emphasi. *Quasi stipula stuppæ*, id est, imbecilles. *Et opera eorum quasi scintilla ignis.* Hic

¹ In savil. et Reg., quibusdam omissis, sic legitur: *scilicet ii qui urbem incollebant.*

ostendit ex seipsis mala produsse, ipsosque sibi captivitatem peperisse, et fornacem succendisse. Quemadmodum enim scintillæ illapsæ ignem excitant, ita peccata eorum congesta Dei iram accenderunt. *Et igne consumerentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui extinguat.* Rursus denegat salutem ob eandem ipsam causam, non ut desperent, sed ut hinc valido timore perculti, ingentem ignaviam excutiant. Aliud quoque hic subindicat, ipsius nempe inexpugnabilem potentiam, quodque ipso puniente, et vindictam sumente, nemo possit resistere et mala solvere.

CAPUT II.

Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos.

1. Hinc liquet prophetas non uno tempore prophetias dixisse, sed diversis afflatis temporibus, partes quasdam annuntiassent, quæ demum simul collectæ, totum librum effecerunt. Ideo sic incipit. Neque hinc tantum id palam nobis est et liquidum, sed quia in sequentibus tempora significat, nunc dicens: *Anno, quo ingressus est Nathan (a) Azotum (Isai. 20. 1); nunc vero: Et factum est in anno in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isai. 6. 1).* Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ, sed quod dixi, diversis temporibus. Unde ab alio exordio præsentem¹ sermonem incipit. Neque ideo tantum, sed quia argumentum, de quo loquuturus est, longo spatio distat a præcedentibus, sublimiusque est. Agit enim de gentium vocatione, de prædicationis adventu, de cognitione per totum orbem extensa, et de pace orbem occupatura. Quod si de talibus tractaturus dogmatibus, Judæam et Jerusalem memorat, nihil mirum. Quod enim dicebatur prophetia erat, his nominum appellationibus adumbrata. Quandoquidem David Psalmum septuagesimum primum compositurus, illum Salomoni inscripsit, et progressus longe majora Salomonis dignitate, imo potius tota hominum natura vidit². Illud enim, *Ante solem permanet nomen ejus*, et, *Ante lunam thronus ejus (Psal. 71. 17. 5)*, similiaque, nemo etiam ex insipientioribus dixerit de humana natura pronuntiata fuisse. Jacob quoque, cum hæc, quæ nunc dicturus est Isaias, imo his plura prænuntiabat (*Gen. 49*); nam cum gentium vocatione mortem etiam et resurrectionem dixit, tempusque quo [Christus] adventurus erat; non tamen ille hæc nude protulit, sed persona et nomine Filii sui illa obtegens quæ dicturus erat, sic prænuntiavit, quasi ea quæ Judæ eventura erant memorans; ut autem rerum eventus testificatur, quæ Christus egregie facturus erat prædicebat. Neque enim Judas fuit expectatio gentium, neque tunc tribus resplenduit, cum eorum respublica defecit; sed hæc omnia tunc gesta sunt, cum Christus advenit.

¹ Vox, præsentem (Gr. παρόντος), deest in Reg. et Savil., sed est in Bavarico.

² Savil. in marg. notat forte legendum esse, dixit, pro, vidit. Allenus legendum putat, cecinit.

(a) Vox Hebraica est, נָתַן, *Nathan*, in Bibliis, נָתַן, unde prima dempta syllaba factum, נָתַן, *Nathan*.

Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, non nisi in eorum nepotibus impletæ sunt. — Quod si impudenter agant Judæi, hanc prophetiæ legem perperam explicantes, ex iis maxime quæ dicta sunt facile confutaverit, si quis accurate prophetias explicans, et omnia verba cum debita attentione examinans, dicta factis accomodat. Ex abundantia itaque ipsorum ora obturans, non ex iis quæ de Christo dicta sunt, sed ex iis quæ sunt de patriarchis ipsorum prænuntiata, hoc ipsum clare demonstrare conabor, ostendens ex prophetiis multas dictas fuisse de tribuum progenitoribus, in eorumque nepotibus impletas esse. Et exempli causa una alterave allata historia, rem propositam attingam. Etenim cum Symeonem et Levi vocasset Jacob, prænuntians ea, quæ ipsis eventura erant. sic dicebat *Symeon et Levi fratres (Gen. 49. 5)*, et incusata illorum iniquitate, injustaque Sicemitarum cæde, in sequentibus ait: *Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel (Ibid. v. 7).* Hoc autem nemo dixerit in Levi et Symeone factum esse, sed in tribubus ex eis progenitis. Nam tribus Levi dispersa est, ita ut decimam partem ejus unaquæque tribus haberet: tribus item Symeonis quæ idipsum fere experta est, per omnes illas extensa per sortem, non quemadmodum aliæ, conjunctam et simul conglobatam habuit hereditatem. Jacob etiam ex acceptis a patre benedictionibus, nullam ipse consequutus est. Pater enim ipsius longam prosperitatem ipsi prædixerat, et perpetuum in Esaü dominatum, is vero in rerum necessariorum penuria erat, mercenariusque alebatur, tantumque aberat ut imperium haberet in fratrem, ut de vita periclitaretur, et semel illi obvius cum multo timore factus, bene secum actum putarit, quod potuerit manus ejus effugere. Quid igitur ad hæc dicamus? an mendacem esse prophetiam? Absit: sed ejus morem hunc sæpe esse, ut ea quæ sunt aliis eventura, aliis personis adscribat, et alia pro aliis nominibus usurpet: id quod etiam in Chanaano factum est. Neque enim videmus illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaano ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata.

2. Cum tot ergo taliaque habeamus exempla, quibus probatur, multa quæ dicuntur de aliis proferri, et in aliis accidere, et nominibus sic usos esse prophetas, quid mirum si nunc nomen Judææ et Jerusalem propheta usurpans, de Ecclesia vaticinetur? Nam quia ingratis loquebatur, prophetas occidentibus, libros comburentibus, aras suffodientibus, jure velamen ipsis impositum erat in lectione Veteris Testamenti, secundum beatum Paulum (*2. Cor. 3. 14*). Alioquin libros sustulissent, si prophetiæ de Christo vim intellexissent. Cum enim præsentem ipsum miracula edentem, perfectamque potentiam suam et consensus concordiamque cum Patre demonstrationem exhibentem, non reveriti sint, neque quieverint donec eum crucifixissent, vix peperissent iis, qui de ipso loquuti essent, quos nihilominus frequenter lapidabant. Ideo propriis et votis sibi nominibus libenter utentes, hac persona

ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθήρ πυρός. Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι οἰκοδοῦν τὰ κακὰ, καὶ αὐτοὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔτεκον, καὶ τὴν χάμινον ἀνῆψαν. Ὡσπερ γὰρ σπινθήρες ἐμπίπτοντες πῦρ ἀνεγείρουσιν, οὕτω τὰ ἀμαρτήματα τούτων συναχθέντα τοῦ Θεοῦ τὴν ὄργην ἀνῆψε. Καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. Πάλιν ἀπαγορεύει τὴν σωτηρίαν διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν, οὐχ ἵνα ἀπογίνωσιν, ἀλλ' ἵνα ταύτῃ γοῦν ἀκμάζοντα τὸν φόβον δεξάμενοι, τὴν πολλὴν ἀποτινάξωνται βλάβην. Καὶ ἕτερον δέ τι ἐνταῦθα αἰνίττεται, τὸ ἄμαχον αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, καὶ ὅτι κολάζοντος αὐτοῦ, καὶ τιμωρουμένου, οὐδεὶς ἀντιστῆναι καὶ καταλύσαι δυνήσεται τὰ δεινὰ.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμμιάς.

α'. Ἐντεῦθεν ὄχλον ὡς οὐ πάσας ὑφ' ἐν τὰς προφητείας εἰρήκασιν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐμπνεόμενοι καιροὺς, περικοπὰς τινας ἀπήγγελλον, αἱ συνθεθεῖσαι ὑστερον ὑφ' ἐν, ὁλόκληρον βιβλίον ἐποίησαν. Διὸ καὶ οὕτως ἄρχειται. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον τοῦτο ὄχλον ἔσται καὶ σαφὲς ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ὧν προῖων καὶ τοὺς καιροὺς ἐπισημαίνεται, νῦν μὲν λέγων, *Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ εἰσηλθε Νάθαν εἰς Ἀζωτον*. νῦν δὲ λέγων, *Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπημέρον*. Οὐ γὰρ ὡσπερ αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ Παύλου καὶ τὰ Εὐαγγέλια ὑφ' ἐν συνετέθησαν, οὕτως δὴ καὶ προφητεῖαι, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἐν διαφόροις καιροῖς. Ὅθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἑτέρας ἄρχειται τοῦ πρόνοτος λόγου. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς μέλλει διαλέγεσθαι, σφόδρα ἀπρητῆσθαι τῶν προειρημένων, καὶ ὑψηλοτέραν εἶναι. Περὶ γὰρ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς τοῦ κηρύγματος περιφανείας, καὶ τῆς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθείσης γνώσεως, καὶ τῆς καταληφιομένης τὴν γῆν εἰρήνης ἡμῖν διαλέγεται. Εἰ δὲ μέλλον τοούτων ἔπεισθαι δογματῶν, Ἰουδαίας μέμνηται καὶ Ἰερουσαλήμ, ξένον οὐδέν. Προφητεία γὰρ ἦν τὸ λεγόμενον, συνσκεσιασμένη τῶς ταῖς τῶν ὀνομάτων προσηγορίας. Ἐπεὶ καὶ τὸν ψαλμὸν τὸν ἑβδομηκοστὸν πρῶτον ὁ Δαυὶδ συντιθέναι μέλλων, ἐπέγραψεν αὐτὸν, τῷ Σολομῶντι, καὶ προῖων πολλῶν μείζονα τῆς Σολομῶντος ἄξιαι, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἀπάντων ἀνθρώπων φύσεως ἴδεν. Τὸ γὰρ, *Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ δρομα αὐτοῦ, καὶ, Πρὸ τῆς σεληνῆς ὁ θρόνος αὐτοῦ*, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ τῶν σφόδρα ἀνοήτων περὶ ἀνθρωπίνης εἰποι λέγεσθαι φύσεως. Καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ, ἠνίκα ταῦτα, ἃ μέλλει νῦν ὁ [19] Ἡσαΐας λέγειν, καὶ πλείονα τούτων προαναφώνει· μετὰ γὰρ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως καὶ τὸν θάνατον εἶπε καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν καιρὸν καὶ ὅν ἐμελλε παρίσσεσθαι· οὐδὲ ἐκεῖνος ἀπογυμνώσας αὐτὰ θέθειεν, ἀλλὰ τῷ προσωπεῖο ἢ τῆς προσηγορίας τοῦ Υἱοῦ κρύψας ἃ ἐμελλεν ἐρεῖν, οὕτως αὐτὰ προαναφώνησε, τῷ μὲν δοκεῖν τὰ συμβησόμενα τῷ Ἰουδᾷ λέγων· καθὼς δὲ τὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρεῖ τέλος, ὅπερ ἐμελλε κατορθοῦν ὁ

Χριστὸς προαναφώνων. Οὐτε γὰρ προσδοκία ἐθνῶν Ἰουδας γέγονεν, οὔτε τότε ἐλαμψεν ἡ φυλὴ, ὅτε ἐξέλιπεν αὐτῶν ἡ πολιτεία· ἀλλὰ ταῦτα πάντα, ὅτε ὁ Χριστὸς παρεγένετο, γέγονεν.

Εἰ δὲ ἀναισχυντοὶεν Ἰουδαῖοι τοῦτον παρακρουόμενοι τῆς προφητείας τὸν νόμον, μάλιστα μὲν οὖν καὶ ἐξ ἀκρίβειαν τῶν εἰρημένων βιβλίων διελεγχθεῖεν, εἰ τις μετὰ ἀκριβείας τὰς προφητείας ἐξαπλώσας, καὶ πᾶσαν ῥῆσιν μετὰ τῆς προσηκούσης ἐξετάζων προσοχῆς, ἀρμόζοι τὰ εἰρημένα τοῖς γεγενημένοις. Ὡστε δὲ καὶ ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἀπορράβει τὰ στόματα, οὐκ ἀπὸ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν εἰς τοὺς αὐτῶν πατριάρχας προφητευθέντων, τοῦτο πειράσομαι ποιῆσαι φανερόν, δείκνυς ὅτι αἱ πολλαὶ τῶν προφητειῶν εἰρηναίαι μὲν εἰς τοὺς φυλάρχους, ἐξέδθησαν δὲ εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνων. Καὶ παραδείγματος ἕνεκεν μίαν ἢ καὶ δευτέραν εἰπὼν ἱστορίαν, ἄψομαι τῶν προκειμένων. Καὶ γὰρ ὅτε τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευὶ καλέσας ὁ Ἰακώβ, προαναφώνει τὰ συμβησόμενα αὐτοῖς, οὕτως ἔλεγε· *Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοί, καὶ κατηγορήσας αὐτῶν τῆς παρανομίας, καὶ τῆς ἀδίκου σφαγῆς τῆς εἰς τοὺς Σικημίτας γεγενημένης, προῖων φησι· Διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραήλ*. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ Λευὶ καὶ τοῦ Συμεὼν οὐδεὶς ἂν ἴσοι γεγενημένον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φυλῶν τῶν ἐξ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διεσπάρη, τὸ δέκατον μέρος αὐτῆς ἐκάστης φυλῆς ἐχοῦσης· ἢ τε τοῦ Συμεὼν, ἧτις τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔπαθε, πάσαις αὐταῖς παρεκταθείσα κατὰ τὸν κληρὸν, καὶ οὐχ, ὡς ἐκάστη τῶν ἄλλων, συνημμένην ἔλαβε τὴν κληρουχίαν. καὶ πρὸς ἑαυτὴν συγκεκροτημένην. Καὶ ὁ Ἰακώβ δεξάμενος εὐλογία παρά τοῦ πατρὸς οὐδεμιᾶς αὐτῶν ἀπῆλαυσεν αὐτός. Ὁ μὲν γὰρ κατῆρ αὐτοῦ προβλεπεν εὐτηρίαν πολλήν, καὶ διηνεκῆ δεσποτεῖαν τοῦ Ἡσαῦ· οὗτος δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἠπόρει, καὶ θητεύων ἐτρέφετο, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχε κρατῆσαι τὰ δελφοῦ, ὅτι δὴ καὶ περὶ αὐτῶν ἐκινδύνευε τῶν ἐσχάτων, καὶ ἅπαξ αὐτῷ συντυχῶν μόνον μετὰ πολλοῦ τοῦ θένους, ἠγάπησε τὸ δυνήθηναι διαφυγῶν αὐτὸν καὶ σωθῆναι. Τὶ οὖν ἂν εἰποῖμεν πρὸς ταῦτα; ὅτι ψεύδους ἢ προφητείας; Ἄπαγε· ἀλλ' ὅτι τοιοῦτον αὐτῆς πολλὰχὸς τὸ θεός, τὰ ἐφ' ἐτέρων ἢ ἐκθησόμενα ἐτέρων ὑποκειμένων προσώπων λέγειν, καὶ ἀποκεχρησθαι ὀνόμασιν ἄλλοις ἀνθ' ἐτέρων· ὃ καὶ ἐπὶ τοῦ Χαναάν γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ ὀρώμεν ἐκεῖνον δουλεύσαντα τοῖς ἀδελφοῖς, οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διαπεσοῦσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβαιοτικῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χαναάν γεγονόντων. Καὶ γὰρ ἐν τάξει ἀρὰς προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν.

[20] β'. Τοσοῦτων τοίνυν καὶ τοιοῦτων ὄντων παραδειγμάτων τῶν ἀποδεικνύοντων ἡμῖν, ὅτι πολλὰ τῶν εἰρημένων λέγεται μὲν ἐφ' ἐτέρων, ἐκβαίνει δὲ ἐπ' ἄλλων, καὶ ὀνόμασιν ἀποκέχρηται οἱ προφήται, τί θαυμαστόν εἰ καὶ νῦν τὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλήμ προβεῖς ἄνομα ὁ προφήτης, περὶ τῆς Ἐκκλησίας προαναφώνει; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ πρὸς ἀγνώμονας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, προφήτας ἀναῖρουντας, τὰ βιβλία καίοντας, τὰ θυσιαστήρια κατασκάπτοντας, εἰκότως τὸ κάλυμμα ἔχειτο ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἠφάνισαν τὰ βιβλία, εἰ συνῆκαν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν τῆς, περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὅπου γὰρ παρόντα αὐτῶν, καὶ θαυματουργοῦντα, καὶ ἐντελῆ τῆς οἰκείας δυνάμεως καὶ τῆς

^a Sic in omnibus exemplaribus pro Ἀμιάς.

^b Reg. τῆς τῶν ὀνομάτων προσηγορίας. Allenus legendum putat ταῖς τούτων τῶν ὀνομάτων προσηγορίας.

^c Morel. Idem. Sav. εἶδε : hic autem in margine notat forte legendum esse εἶπε. Allenus legendum putat ἦδε, cecinit, ab εἶδω.

^d Reg. et Savil. καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ, ἠνίκα ἂν ὁ Ἡσαΐας μέλλει νῦν ταῦτα λέγειν. Boisius vult alio modo restituit. Sed lectio Morellianae Editionis bene habere videtur, et in Bavarico habetur.

^e Reg. et Sav. τὸ προσωπεῖον, minus recte.

^f Savil. et Reg. τὰς προφητείας ἀναπληρώσας, male. Bavaricus ut in textu.

^g Ἐφ' ἐτέρων deest in Savil et Reg.

πρὸς τὸν Πατέρα συμφωνίας τε καὶ ὁμοιοῦς παρεχόμενον τὴν ἀπόδειξιν οὐκ ἠδέσθησαν, οὐδὲ ἀπέστησαν ἕως ἐσταύρωσαν, σχολῆ γε ἂν τῶν ^a περὶ αὐτοῦ λεγόντων ἐφείταντο, οὐ; καὶ χωρὶς τούτου κατέλειον συνεχῶς. Διὰ τοῦτο τοῖς οικείοις καὶ γυνώριμοις αὐτοῖς ἐμφιλογωροῦντες ὀνόμασι, τὰς προφητείας τούτω συστιάζουσι τῇ προσώπῳ. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἰερουσαλὴμ ὁ λόγος, ἐκάστην παράγοντες λέξιν εἰς μέσον μετὰ ἀκριβείας εἰσόμεθα τὰ εἰρημένα.

Ἔστι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου. Ὅρα ἀκριβείαν προφήτου, οὐ τὰ πράγματα λέγοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαίνον. Ὅπερ γὰρ φησὶν ὁ Παῦλος, Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἐτέρωθι πάλιν, Εἰς οικονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, τούτο ὁ προφήτης φησὶν, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Ὅρος δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ τῶν δογμάτων ἀκαταγώνιστον καλεῖ. Καθάπερ γὰρ ἄρεισι κἂν μυρία προσβάλλῃ στρατόπεδα, τῆσα τείνοντα, καὶ δόρατα ἀφίεντα, μηχανήματα προσάγοντα, ἐκεῖνα μὲν οὐδὲ παραβλάψαι δυήσονται, τὴν δὲ οἰκίαν καταλύσαντα ^b ἰσχυρὸν ἀπελεύσονται· οὕτω δὲ καὶ οἱ τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμήσαντες ἅπαντες, ταύτην μὲν οὐκ ἔσεισαν, τὴν δὲ οἰκίαν ἀπολέσαντες δύναμιν κατησχύνθησαν, ἐν τῷ παίειν διαλυόμενοι, καὶ ἐν τῷ βλάλλειν ἀσθενούντες, καὶ ἐν τῷ ποιεῖν ὑπὸ τῶν πασχόντων νικώμενοι· ὅπερ καὶ παράδοξος νίκης τρόπος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ μόνον δυνατός. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὅτι ἐνίκησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτως ἐνίκησεν. Ἐλαυνομένη γὰρ, διωκομένη, μυρρίοις κατακοπτομένη τρόποις, οὐ μόνον οὐκ ἠλαττοῦτο, ἀλλὰ καὶ μεζῶν ἐγένετο, καὶ τοὺς ταῦτα ποιεῖν ἐπιχειροῦντας αὐτὸ τὸ πάσχει μόνον κατέλειον· ὅπερ ἀδόξα; ποιεῖ περὶ τὸν σίδηρον, τῷ παίεσθαι μόνον διαλύων τοῦ παίνοντος; τὴν ἰσχυρὴν· καὶ κέντρα πρὸς τοὺς λακτιζοντας, αὐτὰ μὲν οὐδὲν ἀμειλύτερα ἐντεῦθεν γινόμενα, τοὺς δὲ λακτιζοντας αἰμάσσοντα πόδας. Διὰ δὲ τοῦτο ὄρος ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται τῆς μεταφορᾶς ὁ Ἰουδαῖος, οἰκοθεν πάλιν δεχέσθω τὸν ἔλεγχον. Αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ προφήτης λύκουσ καὶ ἄρνας ἐφησε τῆς αὐτῆς νομῆς κοινωνήσεν, καὶ μυαίς τὸν Θεὸν συριεῖν καὶ ταῖς μελίσσαις, καὶ ποταμὸν ἀνάγειν βγαδαῖον ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι [21] αὐτοὺς ἔχειν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ. Ἄπερ εἰ τις ἐπὶ τῶν λέξεων ἐκλάβοι, πολλὸ τὸ ἀπερινόητον ἔχει· ἀλλὰ δεῖ τὰ ἐκ τούτων σημαίνόμενα δεχομένους οὕτω ποικιλίειν τῶν νοημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Τί οὖν ἐστὶ τὰ ἐκ τούτων σημανόμενα; Διὰ μὲν τῶν λύκων καὶ τῶν ἀρνῶν, οἱ τῶν ἀνθρώπων τρόποι οἱ θηριώδεις καὶ ἡμεροὶ· διὰ δὲ τῶν μυῶν, τὸ ἀναίσχυντον τῶν Αἰγυπτίων· διὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ σφοδρὸν τῆς στρατείας τοῦ βαρβάρου· διὰ δὲ τοῦ Σιλωάμ, τὸ πρῶτον καὶ ἐπιεικὲς τοῦ τότε ἄρχοντος, τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως. Καὶ οὐδεὶς οὐδὲ τῶν σφόδρα ἀνοήτων πρὸς ταῦτα ἡμῖν ἀντερεῖ. Ὅπερ γὰρ οὖν ἐκεῖνα ἐτέροις ὀνόμασι παρεδηλώθη, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ στερῆρὸν, τὸ ἀκίνητον ^c, τὸ ὑψηλὸν, τὸ ἀχείρωτον διὰ τῆς τοῦ ὄρους ἠνίκατο προσηγορίας. Καὶ

γὰρ ἕτερος προφήτης τοὺς πεποιοῦσθαι, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἄρει παραβάλλει, τὸ ἀκαταγώνιστον αὐτῶν ἐνδεικνύμενος. Ἐμφανὲς. Τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τοῦ λόγου λοιπὸν ἐρμηνείας δεῖται. Οὕτως αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις σάλπιγγος λαμπροτέρων φωνῆν ἀφίησι, τὸ περιφανὲς ἐνδεικνυμένη τῆς Ἐκκλησίας. Οὐ γὰρ οὕτως ἥλιος φανὸς, οὐδὲ τὸ ἐκ τούτου φῶς, ὡς τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα. Καὶ γὰρ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων.

Γ'. Πῶς ἂν τοῦτο ἐρμηνεύσειεν ὁ Ἰουδαῖος; Οὐδαμῶ γὰρ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων ὁ ναὸς ἐστίν· ἡ μέντοι τῆς Ἐκκλησίας δύναμις αὐτῶν ἦφατο τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὡσανεὶ οἶκος ὑπὲρ κορυφῆς ὀρῶν κείμενος πᾶσιν ἐστὶ κατάδηλος, οὕτω καὶ πολλῶ πλέον αὐτῆ περιφανῆς πᾶσιν ἀνθρώποις γέγονε. Καὶ ὑψώθησεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. Τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἠρμήνευσεν, ὅπερ ἐπὶ τῶν ναοῦ οὐδέποτε συνέβη, οὐδὲ ἠνίκα ἄριστα πράττειν ἐδόκει. Πῶς γὰρ, ὅπου γε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων πολλάκις ἠτιμάζετο, καὶ ὑπὸ βαρβαρικῶν ἠφανίζετο χειρῶν; Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχυρὸς ἐπολεμήθη μὲν ἐκείνου χαλεπότερον καὶ πλέον· εἴξε δὲ οὐδέποτε ταῖς τῶν πωλεσιμῶντων χειρῶν, ἀλλ' ὑψηλότερα καὶ περιφανεστέρα μάλιστα ὑπὸ τῶν πολεμιῶν ἐγένετο. Τότε γοῦν τῶν μαρτύρων οἱ δῆμοι, τότε τῶν ὁμολογητῶν τὰ πλήθη, τότε αἱ σιδηροὶ στερῆρῶτεροι ἀπεδεικνυτο ψυχὰι, καὶ τῶν ἀστέρων αὐτῶν ἀκριβέστερον ἔλαμπον, τῶν μὲν σωματικῶν αὐτοῖς κατακοπτομένων, τῆς γνώμης δὲ οὐ νικωμένης, ἀλλὰ κρατούσης καὶ στεφανουμένης. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσε φόνον στέφανον φέροντα, καὶ σφαγὴν νίκην ἐργαζομένην, καὶ τότε τὸ στρατόπεδον λαμπρότερον γινόμενον, ὅτε πλείους οἱ σφαττόμενοι παρὰ τῶν πολεμιῶν ἐφαίνοντο;

Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη. Προῖων σαφέστερος ὁ προφήτης γίνεται, καὶ μᾶλλον ἀνακαλύπτει τὸν λόγον, καὶ τρανότερον δείκνυσσι τὴν προφητείαν, καὶ ἀκριβέστερον ἀπορράπτει τῶν Ἰουδαίων τὰ στόματα. Τοῦτο γὰρ, καὶ εἰ σφόδρα ἀναισχυντοῖεν, οὐ δυήσονται τῷ αὐτῶν ναῷ ἀρμόσαι ^d. Καὶ γὰρ καὶ ἀπηγόρευτο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς κεκώλυτο ἔθνη εἰς τὸν ναὸν εἰσεῖναι. Καὶ τί λέγω εἰς τὸν ναὸν εἰσεῖναι, ὅπου γε καὶ αὐτοῖς μετὰ πολλῆς τῆς ἀπειλῆς [22] ὁ νόμος ἀπηγόρευε τὰς τῶν ἐθνῶν ἐπιμιξίας, καὶ τὴν ἔσχατον ὑπὲρ τούτων ἀπῆτει δίκην; Ὁ γοῦν προφήτης Ἀγγαῖος ἄπασαν εἰς τοῦτο κατηνάλωσε τὴν προφητείαν, ἐγκαλῶν, ἀπειλῶν, εὐθύνων ἀπαιτῶν τῆς οὐ προσηκούσης ἐπιγαμβρίας. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας ἀπάσης ἀναπετάσασα τοὺς κόλπους ἡ Ἐκκλησία, χειρῶν ὑπέλιξις ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὑποδέχεται ἔθνη. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν δογμάτων διδάσκαλοι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκλευθήσαν, ταύτην εὐθέως ἀκούσαντες τὴν φωνήν· Περυθεθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Σκόπει δέ μοι πῶς οὐ τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν ἠνίκατο μόνον ὁ προφήτης, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ προθυμίας αὐτῶν ὑπακοήν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἀχθήσονται, ἀλλὰ, Ἐξουσιν· ὅπερ ἕτερος προφήτης σαφέστερον ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πολίτην αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, λέγων, Γνώθι τὸν Κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσι με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ κτίσις ἀνεστοιχειούτο, καὶ

^a Reg. σχολῆ γὰρ τῶν. Savil. σχολῆ γε τῶν. Præstat lectio Morellianæ Editionis, et est in Bavarico.

^b Reg. et Savil. τείνοντες... ἀφίεντες... προσάγοντες... καταλύσαντες, quæ etiam lectio quadrat, et innumeris firmatur exemplis; sed cum Morel. etiam lectio bene habeat, τείνοντα... ἀφίεντα etc., et Cod. Bavarico firmetur, eam retinere visum est.

^c Ita Reg. et Savil. In Morel. τὸ ἀκίνητον decret.

^d Reg. οὐ δυήσονται τῶν αὐτῶν Ἰουδαίων ἀρμόσαι, perperam. Savil. τῷ ναῷ τῶν Ἰουδαίων ἀρμόσαι.

prophetas adumbrabant. Quod enim non de Judæa et de Jerusalem sermo esset, singula dicta in medium adducentes, accurate demonstrabimus.

Quid significant verba, « in novissimis diebus ». Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est. — 2. Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini. Vide prophetæ accurationem, qui non solum rem dicit, sed tempus etiam significat. Quod enim dicit Paulus, *Cum autem venit plenitudo temporum (Gal. 4. 4)*, et alibi rursum, *In dispensationem plenitudinis temporum (Ephes. 1. 10)*, hoc sic exprimit propheta, *In novissimis diebus*. Montem autem vocat Ecclesiam, et inexpugnabilia dogmata. Quemadmodum enim si quis adversus montes innumeros objiciat exercitus, arcus tendentes, hastas vibrantes, machinas admoventes, illos quidem nullo damno afficere poterunt, sed consumpta propria fortitudine recedent: sic et quicumque Ecclesiam impugnaverunt, hanc quidem non læserunt, sed sua amissa potentia pudore sunt affecti, dum scrirent soluti, dum telis impeterent infirmati, dum agerent a patientibus devicti: qui est sane inopinatus victoriæ modus, quem non homines assequi, sed Deus solus potest. Nam certe in Ecclesia mirabile est, non quod vicerit, sed quod ita vicerit. Impulsa enim, vexata, innumeris concussa modis, non modo non minuebatur, sed major evadebat, et eos qui id facere tentabant patiendi tantum profligabat; id quod adamas ferro impetitus facit, dum percussus tantum solvit percutientis robur; stimuli que calcitrantibus objecti, non obtusiores inde redduntur, sed calcitrantium pedes cruentant. Ideo sane montem vocavit. Quod si metaphoram non admittat Judæus, domesticam accipiat confutationem. Ipse propheta dicit lupos et agnos communia pascua habituros, et muscis apibusque Deum sibilaturum, fluviumque vehementem adducturum in Judæos, eo quod ipsi habere noluerint aquam Siloam (*Isai. 44. 6. et 63. 25; 7. 18; 8. 6. 7*). Quæ si quis ad verbum acceperit, sane intelligibilia non sunt: verum oportet ea quæ his significantur accipere, sicque sententiarum seriem varie intelligere. Quænam igitur his significantur? Per lupos et agnos, hominum mores cum ferinos tum mansuetos indicat; per muscas, impudentiam Ægyptiorum; per fluvium, violentiam exercitus barbari; per Siloam, mansuetudinem moderationemque ejus, qui tunc imperabat, regis Judæorum. Nemoque vel ex insipientioribus circa hæc nobis contradicet. Quemadmodum igitur illa aliis sunt expressa nominibus, sic ille Ecclesiæ firmitatem, immobilitatem, sublimitatem, inexpugnabile robur, montis nomine subindicavit. Et alius propheta illos qui confidunt in Domino monti comparat, invictam eorum fortitudinem ostendens (*Psal. 124. 4*). *Manifestus*. Id nulla deinceps interpretatione indiget. Sic ipsa rerum natura tuba clariorem emittit vocem, splendorem ostendens Ecclesiæ. Etenim neque sol ita splendidus, neque ejus lux ita clara est, ut sunt res ad Ecclesiam spectantes. *Nam Domus Dei supra verticem montium.*

3. Quomodo hæc interpretatus fuerit Judæus? Templum enim non est supra verticem montium: Ecclesiæ autem potestas ipsos attingit cælus. Et quasi domus supra verticem montium posita omnibus est manifesta, sic et multo magis omnibus conspicua hominibus illa evasit. *Et exaltabitur super colles*. Hoc ipsum rursus interpretatus est, quod templo illo numquam contigit, neque cum maxime florere videretur. Quomodo enim de templo intelligeretur, quod ab ipsis Judæis sæpe inhonorabatur, barbarorumque manibus diruebatur? Ecclesiæ autem fortitudo vehementius sæpiusque quam templum impugnata fuit: numquam vero cessit se oppugnantium manibus, sed excelsior illustriorque maxime ab hostibus facta est. Tunc martyrum cælus, tunc confessorum multitudo, tunc ferro firmiores animæ ostendebantur, ipsisque stellis splendidiores erant, concisis corporibus, animis minime victis, sed vincentibus et coronatis. Quis vidit, quis audivit cædem gestare coronam, jugulationem victoriam reportantem, tuncque exercitum splendidiorum effectum, cum plures visi sunt ab hostibus jugulari?

Validum contra Judæos telum. — Et venient ad eam omnes gentes. Progressu clarior efficitur propheta, sermonem magis reteggit, dilucidiorumque exhibet prophetiam, accuratiusque Judæorum consuit ora. Hoc enim, etiamsi admodum impudentes sint, non poterunt ad templum suum referre. At enim prohibitum erat, idque accuratissime observabatur, ne gentes in templum introirent. Equid dico in templum introire, quando ipsis lex cum gravi interminatione prohibebat ne cum gentibus commiscerentur, et extremas de his exigebat pœnas? Certe propheta Aggæus totam hac in re suam consumpsit prophetiam, incusans, comminans, pœnas repetens de illicita affinitate. At nostra talia non sunt, sed Ecclesia cum omni facilitate sinum suum expandens, supinis manibus omnes orbis totius gentes quotidie suscipit. Hoc enim primi illi dogmatum doctores ab Unigenito mandatum acceperunt, hac statim audita voce: *Euntes docete omnes gentes (Matth. 28. 19)*. Adverte autem quomodo non tantum vocationem gentium subindicavit propheta, sed etiam earum promptam et alacrem obsequentiam. Non enim dixit, *Adducentur*, sed, *Venient*: id quod alius propheta clarius ostendens dicebat: *Et non docebunt unusquisque concivem suum, et unusquisque fratrem suum dicens, Cognosce Dominum, quia omnes scient me a parvo usque ad magnum (Jer. 31. 34)*. Quod ad Judæos enim spectabat creaturæ ordinem suum mutabant (a), aderant frequentes minæ, supplicia assidua, crebra miracula, prophetarum discursus, legislatoris timor, interminationes bello-

(a) In Græco, ἀνερολογούτο. Obscura vocis significatio. Tilmannus vertit: *creatura etiam ipsa in primaria elementa resoluta est*. Hic autem sermo est de signis, castigationibus, aliisque ad Judæos prævaricatores perterrefaciendos immissis; ut, exempli causa, cum terræ hiatus Core et ascedæ absorpti sunt, alique igne absumpti, cum serpentes immissi, cum samuele concionante voces et pluvie date sunt, quæ populum exterruerunt; uno verbo cum nature elementa ordinem suum mutabant; et hoc modo vocem, ἀνερολογούτο reddendam esse visum nobis est.

um, barbarorum incursiones, a Deo immissæ vindictæ, castigationes ex cælis invectæ: manebantque illi dura cervice et incircumcisi, ut ait Stephanes, præfracti, et difficile cedentes (*Act. 7. 51*); ad gentium vero [vocationem] satis fuit unicum tenuæque verbum audivisse, et omnes confestim accurrerunt. Quod subjudicans David dicebat: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi (Psal. 47. 45)*; et modum obedientiæ admirans subjiciebat: *In auditu auris obedivit mihi*. Hoc ipsum et Jacob ænigmatico more declarans aiebat: *Ligans ad vineam pullum suum, et ad surculum pullum asinæ suæ (Gen. 49. 11)*. At quis vidit pullum asinæ surculo alligatum et vineæ adstantem, et fructum non pessumdantem? In brutis quidem minime, in hominibus autem id vere et reipsa contingit. Judæi namque innumeris colligati vinculis, jugum confrugerent, viaculum diruperunt, ut ait propheta (*Jer. 5. 5*); gentes autem nulla simili colligatæ necessitate, prompte obedierunt, quasi pullus surculo alligatus, et ex præceptis nihil pessumdederunt, sed adstiterunt multam exhibentes obsequentiam. 3. *Et ibant populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob*. Vide choreas agentes, et festa celebrantes, et alter alterum hortantes, omnæque in doctores conversos: neque unam, vel duas, vel tres, sed multas gentes concurrentes. Venient enim, inquit, populi multi et ex diversis locis, quod apud Judæos nunquam contigit: sed si qui accesserunt, hi pauci erant proselyti, et hi cum multo negotio, et nunquam gentes vocati sunt, sed proselyti. *Proselyti enim ad te transibunt, et erunt tibi servi (Isai. 61. 15)*, inquit. Quod si in metaphora persistat propheta, montem appellans et domum Dei Jacob, ne mireris. Quod enim jam dixi, modo fere aperit, modo adumbrat prophetiam; illud quidem, quo prudentioribus occasionem præbeat, ut quæ dicuntur intelligant; hoc autem, ut ingratorum tumultuosam impetum coerceat: et ubique sermonem variat.

4. Si autem dixit, *Domum Dei Jacob*, ne turberis, dilecte: etenim unigenitus Dei filius Deus Jacob erat. Ipse enim et legem dedit, et omnia apud eos miracula edidit: id quod ex ipso maxime Veteri Testamento videre est: Novi quippe Testamenti nulla ratio est apud Judæos. Jeremias igitur ait: *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus vestris (Jer. 31. 31. 32)*; ostendens ipsum esse utriusque legislatorem. Quia vero ipse ex Ægypto illos eripuit, addidit: *In die qua apprehendi manum eorum, et educarem eos de terra Ægypti (Ibidem)*. Quod si ipse eduxit, etiam ipse illa omnia in Ægypto et in deserto miracula patravit. *Et annuntiabit vobis viam novam, et ambulabimus in ea*. Viden' ut aliam requirunt legem? Viam enim Scriptura præcepta Dei solet appellare; si de priore Testamento loqueretur, non dixisset, *Annuntiabit vobis*: illud enim erat omnibus manifestum, planum et notum.

Aliud inique contra Judæos argumentum. — Quod autem hæc non captiose dicamus, quæ dicta sunt vel impudentioribus fidem facere possunt. Quia enim viam

tantum memoravit, dicit quamam illa sit via, ejusque multa ponit insignia. Subjungit ergo: *Nam de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*. Ad hæc Judæi supra modum impudentes ne hiscere quidem poterunt. Quod enim hæc de Novo Testamento dicta sint, et ex loco, et ex tempore, et ex iis qui legem receperunt, et ex gestis post legem, et ex omni parte demum videre est. Primo ex loco, ex monte Sion nempe. Lex enim per Moysen lata in monte Sinai majoribus ipsorum data fuit. Cur ergo hic dicit, *De Sion*? Neque hoc satis habuit, sed etiam tempus adjecit. Non enim dixit, *Exivit lex*, sed, *Exibit lex*, quod est futuri temporis, rei nondum gestæ. Cum autem hæc propheta diceret, a multis jam annis lex lata fuerat: Novi vero Testamenti lex post plurimos annos danda erat. Ideo non dixit, *Exivit*, sed, *Exibit*, id est postea. Ac rursus ad locum ipsum confugit dicens: *Et verbum Domini de Jerusalem*. Accurate nobis hic Novi Testamenti insigne ponit. Nam modo in monte sedens, sublimia et cælis digna præcepta lege sanciebat, modo in Jerusalem versans idipsum agebat. Cum dixisset ergo et locum et tempus, adjecit et eos qui illam accepturi erant legem, undique contradicentium ora consuens. Quinam ergo illum suscepturi erant? num Hebræorum potius populus et Judæi? Nequaquam, sed qui ex gentibus. Ideo intulit: 4. *Et judicabit inter gentes*. Illud enim maxime ad legem pertinet¹, judicare de illis qui ipsam impugnant. Quod autem hic non sermo sit de Veteri Testamento, ex ipsis rebus palam est. Non enim sabbatum observamus, circumcisionem non admisimus, non festa illorum, non aliud quidpiam ex veteribus. Audivimus enim Paulum dicentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Gal. 5. 2)*: et, *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo ne forte frustra laboraverim in vobis (Gal. 4. 10)*. Unde liquet hunc sermonem de Novo esse, quia inter gentes judicavit (a), quemadmodum et Paulus ait: *In die quando judicabit Deus occulta hominum (Rom. 2. 16)*. Quando judicabit? dic mihi, an secundum Vetus Testamentum? Nullo modo, sed *Secundum Evangelium meum*. Viden' verba diversa, sententias autem inter se consentientes? Isaias dicit: *Judicabit inter gentes*; Paulus ait, *Judicabit secundum Evangelium meum*. Et arguet populum multum; bella gerentes et transgressores. Et hoc declarans Christus dicebat: *Non ego judicabo vos, sed sermo, quem loquutus sum, ipse vos judicabit. Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens contra gentem gladium, et non ultra discent præliari (Joan. 12. 48)*. Non satis fuere prophetæ priora signa. Multa quippe est veritatis facultas. Ideo aliud posuit Novi Testamenti indicium per totum orbem refulgens. Quodnam

¹ Juxta Savilianum, melius legetur, *ad judicem pertinet*, quam, *ad legem pertinet*, sed in nullis sive Mss. sive Edit. prior affertur lectio.

(a) Hic forte videatur legendum, *quia inter gentes judicabit*; nam quæ sequuntur ad horum explanationem allata, futurum tempus indicant; sed sine auctoritate exemplarium nihil mutare audeamus.

ἀπειλαὶ πυνεχεῖς, καὶ κολάσεις διηνεχεῖς, καὶ θαύματα ἐπάλληλα, καὶ προφητῶν δρόμοι, καὶ νομοθέτου φόδοι, καὶ πολέμων ἀπειλαὶ, καὶ βαρβάρων ἔφοδοι, καὶ ὄργαι θηλατοί, καὶ κολάσεις ἐκ τῶν οὐρανῶν πεμπόμεναι· καὶ ἔμενον σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι δντες, καθὼς ὁ Στέφανος ἔλεγεν, ἀτενεῖς καὶ δυσένδοτοι· ἐπὶ δὲ τῶν ἰθῆως ἤρκεσε βῆμα ψιλὸν καὶ ἀκοή μόνη, καὶ πάντες εὐθέως προσέδραμον. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ αἰνιτιτόμενος ἔλεγε· *Λαός, ὄν οὐκ ἔγνω, ἐδούλευσέ μοι· καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπακοῆς θαυμάζων προσετίθει·* *Εἰς ἀκοήν ὡς οἶον ἐπήκουσέ μου.* Τοῦτο αὐτὸ καὶ ὁ Ἰακώβ αἰνιγματωδέστερον ἐμφαίνων ἔλεγε· *Δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῆ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ.* Καίτοι τίς εἶδεν ἔλικι πῶλον δεσμούμενον, καὶ παρεστώτα ἄμπελον ^a, καὶ μὴ λυμαινόμενον τὸν καρπὸν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων οὐδεὶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μετὰ πολλῆς τοῦτο γέγονε τῆς ἀκριβείας. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι κυριοῖς δεθέντες δεσμοῖς, συνέτριψαν τὸν ζυγὸν, διέβησαν τὸν δεσμόν, καθὼς ὁ προφήτης φησὶ· *τὰ δὲ ἔθνη οὐδεμίαν τοιαύτην δεθέντα ἀνάγκη* ^b, *ἔτοιμωσ ὑπήκουσαν, ὡς ἂν ἔλικι πῶλος δεσμούμενος, καὶ οὐδὲν ἐλυμήναντο τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλὰ καιρεστήκεισαν πολλὴν ἐνδεικνύμενον τὴν ὑπακοήν. Καὶ κορεύονται λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐρούσι·* *Δεῦτε, καὶ ἀναβώμεν εἰς τὸ ἔρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ.* Ὅρα χορεύοντας καὶ πανηγυρίζοντας, καὶ ἀλλήλους ἐγκλεινομένους, καὶ πάντας διδασκάλους γινόμενους· καὶ οἷχ ἔν, καὶ δεῦτερον, καὶ τρίτον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔθνη συντρέχοντα. Ἡἴσουσι γὰρ, φησὶ, λαοὶ πολλοὶ, καὶ ἐκ διαφόρων χωρῶν, ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων οὐδέποτε γέγονεν· ἀλλ' εἰ καὶ τινες προσήλθον, ὄλιγοι ποτὲ προσήλυτοι, μετὰ πολλῆς καὶ αὐτοὶ τῆς [23] πραγματείας, καὶ οὐδέποτε ἔθνη ἐκλήθησαν, ἀλλὰ προσήλυτοι. Προσήλυτοι γὰρ ἐπὶ σὲ διαλεύσσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, φησὶν. Εἰ δὲ ἐπιμένει τῆ μεταφορᾷ ὁ προφήτης, ἔρος καλῶν καὶ οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, μὴ θαυμάσιος. Ὅπερ γὰρ ἔφθην εἰπῶν, νῦν μὲν παρανολεῖ, νῦν δὲ συσκιάζει τὴν προφητείαν· τὸ μὲν, ἵνα τοῖς συνεταίροις ἀφορμὰς παράσχοι τοῦ συνιδεῖν τὰ λεγόμενα· τὸ δὲ, ἵνα τῶν ἀγνωμόνων κατάσχοι τὴν ἀτακτον ῥύμην· καὶ πανταχόθεν ποικίλλει τὸν λόγον.

δ. Εἰ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ εἶπε, μὴ θοροθηθῆς, ἀγαπητέ· καὶ γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς Ἰακώβ ἦν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον ἔδωκε, καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἔθαυματούργησεν ἅπαντα· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Παλαιᾶς αὐτῆς μάλιστα ἔστιν ἰδεῖν, ἐπειδὴ τῆς Καινῆς οὐδὲ εἰς Ἰουδαίους λόγος. Ὁ οὖν Ἰερεμίας φησὶ· *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καιρῆν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθήκην τοῖς πατράσιν ὑμῶν·* δεικνύς ὅτι ἐκατέρων τῶν νόμων αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἦν. Ὅτι δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου αὐτὸς ἀπήλλαξεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν ἡμέρῳ ἐπιλαβόμενου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγῆν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου.* Εἰ δὲ αὐτὸς ἐξήγαγε, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐτὸς ἐποίησε θαύματα. *Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ κορεύσθεθα ἐν αὐτῇ.* Ὅρξες ἕτερόν τινα ἐπιζητούντας νόμον; Ἰδὼν γὰρ ἡ Γραφή τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ εἴωθε λέγειν· *εἰ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἔλεγε Διαθήκης, οὐκ ἂν εἶπεν, Ἀναγγελεῖ ἡμῖν·* δῆλη γὰρ ἦν καὶ σαφὴς καὶ γνώριμος ἅπασιν.

Καὶ ὅτι οὐ σοφίζόμενοι ταῦτὰ φάμεν, τὰ μὲν εἰρημένα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχυντοῦντας ἱκανὰ πείσαι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁδοῦ μόνον ἐμνήσθη, λέγει καὶ ποίας ὁδοῦ, καὶ πολλὰ τίθησιν αὐτῆς τὰ παράσημα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων· *Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ.* Πρὸς ταῦτα καὶ σφόδρα ἀναισχυντοῦντες Ἰουδαίων παῖδες οὐδὲ διάραι τὸ στόμα δυνήσονται. Ὅτι γὰρ περὶ τῆς Καινῆς ταῦτα εἰρηται Διαθήκης, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν δεξαμένων τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ μετὰ νόμον, καὶ πάντοθεν ἀπλῶς ἔστι συνιδεῖν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τόπου, τοῦ Σιών βρους. Ὁ γὰρ διὰ Μεσσίας νόμος ἐν τῇ Σιναιῷ ἔρει τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἐδόθη. Πῶς οὖν ἐνταῦθα *Ἐκ Σιών* φησι; Καὶ οὐκ ἤρκεσθη τοῦτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον προστέθεικεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐξῆλθε νόμος, ἀλλ', Ἐξελεύσεται νόμος,* ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος χρόνου, καὶ πράγματος οὐδέπω γεγενημένου. Ὅτε δὲ ὁ προφήτης ταῦτα ἔλεγε, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἦν δεδομένος ὁ νόμος· ὁ δὲ τῆς Καινῆς ἐμελλε μετὰ ἔτη πλείονα διδοσθαι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, *ἐξῆλθεν, ἀλλ', Ἐξελεύσεται,* τουτέστι, μετὰ ταῦτα. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν καταφεύγει λέγων· *Καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ.* Μετὰ ἀκριβείας ἡμῖν τὸ παράσημον τῆς καινῆς Διαθήκης ἐνταῦθα τίθησι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἐν τῇ ἔρει καθήμενος, τὰ ὑψηλὰ καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξια προστάγματα ἐνομοθέτει, νῦν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ διατρίβων. Εἰπὼν τοίνυν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, προστίθησι [24] καὶ τοὺς ὑποδέχεσθαι αὐτὸν μέλλοντας, πανταχόθεν ἀποβράπτων τῶν ἀντιλεγόντων τὰ στόματα. Τίνες οὖν οἱ μέλλοντες αὐτὸν υποδέχεσθαι; ἄρα τῶν Ἑβραίων ὁ ἔθνος καὶ Ἰουδαίων παῖδες; Οὐδαμῶς, ἀλλ' οἱ ἐξ ἐθνῶν. Διδὸν καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον ἐθνῶν.* Τοῦτο γὰρ μάλιστα νόμου, τὸ δικάζειν τοῖς μαχομένοις αὐτὸν ^c. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς Παλαιᾶς ὁ λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Οὔτε γὰρ σαββατίζομεν, οὐ περιτομὴν ἐδεξάμεθα, οὐ τὰς ἑορτὰς ἐκεῖνων, οὐκ ἄλλο τῶν παλαιῶν οὐδέν. Ἠκούσαμεν γὰρ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· καὶ, Ἡμέρας κυριατηρισθῆς, καὶ μίνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς; Φοβοῦμαι μὴ πως εἰκὴ κεκοκίακα εἰς ὑμᾶς.* Ὅθεν δῆλον ὅτι περὶ τῆς Καινῆς ὁ λόγος, ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν ἔκρινε ^d, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐν ἡμέρῳ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κριτὰ τῶν ἀνθρώπων.* Πῶς κρινεῖ; εἶπέ μοι· κατὰ τὴν παλαιὰν Διαθήκην; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ *κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου.* Εἶδες διάφορα μὲν τὰ ῥήματα, συμφωνούντα δὲ τὰ νοήματα; Ἥσασιν φησὶ· *Κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν·* Παῦλος φησὶ· *Κρινεῖ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. Καὶ ἐλέγξει λαὸν πολὺν·* τοὺς μαχομένους καὶ παραβαίνοντας. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Οὐκ ἐγὼ κρινῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ ὑμᾶς. Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχίρας αὐτῶν εἰς ἄσπετρα, καὶ τὰς ἐξούνας αὐτῶν εἰς δρέπανα.* Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν. Οὐκ ἠρέσθη σημεῖοις τοῖς προτέροις ὁ προφήτης. Πολλὰ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο καὶ ἕτερον τίθησι γνώρισμα τῆς καινῆς Διαθήκης κατὰ τὴν οἰκουμένην λάμπων ἅπασαν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Εἰρήνη καὶ πολέμων ἀναί-

^c Forte mellus τοῖς μαχομένοις πρὸς αὐτόν. Allenus probable putat legendum esse δεχομένους pro μαχομένοις, sed malim μαχομένοις πρὸς αὐτόν.
^d Reg. ὅτι γὰρ ἀνὰ μέσον ἔκρινε, male. Hic forte videatur legendum ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν κρινεῖ.

^a Reg. et Savil. παρεστώτα ἄμπελον, male.

^b Reg. et Savil. οὐδεμίαν τοιαύτην δεθέντα ἀνάγκης, male, it ipse Savil. suspicatus est.

ρεις. "Όταν γάρ ταῦτα γένηται, φησί, τοσαύτη λήφεται εὐνομία τὴν οἰκουμένην, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ὄπλα τὰ πολεμικὰ εἰς γεωργικὰ χαλκεύεσθαι βρῆγανα· ὅπερ ἐπὶ τῶν καιρῶν τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἂν τις ἴδοι γεγεννημένον, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν. Οὐ γὰρ διέλειπον ἅπαντα τῆς πολιτείας αὐτῶν τὸν καιρὸν πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, καὶ διὰ μακροῦ καὶ δι' ὀλίγου τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπιόντων. Καὶ γὰρ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ χαλεπὰ πράγματα παρέσχον αὐτοῖς πολλάκις, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπεκρέμασαν κίνδυνον ^α.

ε'. Καὶ ταῦτα δηλοῖ μὲν ἡ τῶν βασιλείων ἱστορία σαφῶς, ὅλη δι' ἄλλης ἐκ πολέμων ὑφαινομένη· δηλοῦσι δὲ οἱ προφήται πάντες, τὰ γενόμενα ἀπαγγέλλοντες ταῦτα, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι προαναφωνοῦντες· καὶ ἐξ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἡμέρας, ἧς ἀπῆλλάγησαν τῆς Αἰγυπτίων τυραννίδος, ἐν πολέμοις τὸν ἅπαντα χρόνον εἶδωσαν.

'Ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὕτως, ἀλλὰ πολλὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην εἰρήνη. Εἰ δέ τινες γίνονται πόλεμοι, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς πρότερον. Τότε μὲν γὰρ καὶ πόλεις πόλεις, καὶ χώραι χώραις, καὶ δῆμοι συνεβῆγγυοντο δῆμοις, καὶ ἔθνος ἐν εἰς πολλὰ διετέμετο μέρη. [25] Καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸ βιβλίον τις ἀναγνοῦς καὶ τῶν Κριτῶν, εἴσεται πόσους ἡ Παλαιστίνη ἐν βραχεῖ πολέμους τότε εἶδετο καιρῶ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι πάντας ὄπλα τίθεσθαι ^β ὁ νόμος ἐκλείουσε, καὶ οὐδεὶς ἀτελής ταύτης τῆς λειτουργίας ἦν. Καὶ οὐ παρὰ Ἰουδαίους μόνον οὗτος ὁ νόμος ἐκράτει, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· ὅπου γε καὶ ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι ἐξωμίβος πλέον οὐδὲν ἔχοντες, πολέμου καλοῦντος, καὶ ἀσπίδα μεταχειρίζοντο, καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἴσταντο. Ὁ γοῦν παρ' Ἀθηναίους μάλιστα λάμπας ἀπραγμοσύνης ἐνεκεν καὶ φιλοσοφίας Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου καὶ ἄπας καὶ δις ἐπὶ παρατάξεως ἔσθη. Καὶ τῶν ῥητόρων τῶν παρ' αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον Δημοσθένης ἀπὸ τοῦ βήματος ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξῆει πολλάκις. Εἰ δὲ ῥήτορας καὶ φιλοσόφους οὐδεὶς ἐξῆρητο νόμος τοῦ πολεμεῖν, σχολῆ γε ἑτερῆς τις τοῦ δήμου ταύτης ἀπήλαυσε τῆς ἀτελείας. 'Ἄλλ' οὐχὶ τούτων οὐδὲν νῦν γινόμενον ἴδοι τις ἄν. Ἐπειθὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἐλαμψεν ἥλιος, καὶ πόλεις καὶ δῆμοι καὶ ἔθνη πάντα τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ ζῆν ἐν ἀνδύνοις τοιούτοις, ὅτι οὐδὲ μεταχειρίζεσθαι τι τῶν πολεμικῶν ἴσασιν, ἀλλ' εἰσω πόλεων καὶ τειχῶν καθήμενοι, πόρρω τὰ τῶν πολέμων μανθάνουσι πράγματα, καὶ δῆμος ἅπας ἐν ἐλευθερίᾳ ζῆ, καὶ ἀτελεῖα τῆς πικροτάτης ταύτης λειτουργίας. Εἰ δέ που καὶ νῦν γίνονται πόλεμοι, πόρρω που καὶ πρὸς τὰ ἔσχατα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, οὐ κατὰ πόλιν καὶ χώραν, ὡς ἔμπροσθεν. Τότε μὲν γάρ, ὡς ἔφθην εἰπὼν, καὶ ἐν ἔθνει μυρία συνεχῆς ἐπαναστάσεις ἐγίνοντο, καὶ πολυπρόσωποι πόλεμοι· νυνὶ δὲ ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν ἀπὸ τοῦ Ἰγρητος ἐπὶ τὰς Βρετανικὰς νήσους, αὐτὴ πᾶσα, καὶ μετὰ ταύτης Λιβύη, καὶ Αἴγυπτος, καὶ Παλαιστινῶν ἔθνος, μᾶλλον δὲ ἅπαν τὸ ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν κείμενον ^γ. Ἰστε δὲ ὡς αὐταὶ αἱ πόλεις ἀδείας ἀπαλαύσουσι πάσις, ἀκοῆ τούτους πολέμους μανθάνουσαι

^α Reg. περὶ τὸν ἐσχάτον ἐπεκρέμασαν κίνδυνον. Lectio non spernenda. Sed altera retineri potest. Paulo post Savil. ἐκ πολεμίων, sed melius ἐκ πολέμων, ut ipse notat in margine.

^β Ὅκλα τίθεσθαι videtur significare, arma ponere; at hic est, arma sumere, sese armis instruere, ut ex serie liquet. Ἐξωμῖς infra est abolla seu pallium philosophorum.

^γ Post κείμενον deest aliquid, ut ἐν εἰρήνῃ διαίγει, vel quia εἰσαίτε, quod nos expressissime interpretamur.

μόνον. Ἰδύνατο μὲν γὰρ καὶ τὰ λείψανα καθελεῖν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἀφῆκε σωφρονισμοῦ τινος ὑπόθεσιν τοῖς βιβλιομοῦσι, καὶ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότεροις γινόμενοις, τῶν βαρβάρων εἶναι τὰς ἐπιδρομάς. Καὶ ὁ προφήτης δὲ τοῖς δυναμένοις ἀκριβῶς συνιδεῖν αὐτὸ τοῦτο ἠνέξατο, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, τὸ μηκέτι τὰς δι' ὀλίγου γίνεσθαι ἐπαναστάσεις. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐκ ἔσται πόλεμος παντελῶς, ἀλλὰ τί; Οὐ μὴ ἄρη ἔθνος ἐκ' ἔθνος μάχισραν ^δ· καὶ τὴν τῶν δῆμων ἐλευθερίαν προστέθεικεν εἰπὼν, Ὅ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν, πλὴν ὀλίγων τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων στρατιωτῶν. Καὶ τῶν σὺ, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἄνηκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ. Ἀπαρτίσας τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας προφητείαν, κάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν μεταβαίνει, ὡς δὴ τῶν [26] ἀκολούθων ἐχόμενος ῥημάτων. Τοιούτων γὰρ ἔθος αὐτοῖς, μὴ τῇ τῶν εἰρημένων ἀσφαλείᾳ ^ε μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τῆς ἀκολουθίας συσκιάζειν τὴν προφητείαν. Διόπερ οὐδὲ ἀπρητισμένον ποιεῖ τὸν λόγον, ἀλλὰ ὡς μίαν τινὰ ἔκλων σειρὰν, οὕτω πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων νοουθεσίαν μεταβαίνει πάλιν, καὶ φησί· Καὶ τῶν σὺ, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου· τουτέστι, ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, τῷ νόμῳ αὐτοῦ· Λύχνος γὰρ ἐντολῆ νόμου, καὶ φῶς καὶ ζωὴ, καὶ ἐλεγχος καὶ παιδία· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶν· Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς· καὶ, Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου. Καὶ πανταχοῦ οὕτω τὸν νόμον καλούμενον κατιδοὶ τις ἄν. Οὕτω καὶ Παῦλος φησὶ· Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὀδηγῆν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτῆν ἀφρόνων. Οὐ γὰρ οὕτως αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες χειραγωγοῦσιν ἡμῶν τοῦ σώματος τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς αἱ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καταυγάζουσι τὰ τῆς ψυχῆς ὀμματα.

ζ'. Δεικνὺς τοίνυν ὁ προφήτης, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀντεδόσεως, καὶ πρὸ τῆς ἀμοιβῆς, ἐν αὐτῷ τῷ πληροῦσθαι τὴν ἀμοιβὴν παρέχουσιν ἡμῖν αἱ ἐντολαί, φῶς αὐτὰς ἐκάλεσεν. Ὡςπερ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν αὐτῷ τῷ φωτίζεσθαι κερδαίνει, οὕτω καὶ ψυχὴ ἐν αὐτῷ τῷ πείθεσθαι τῷ νόμῳ τὰ μέγιστα καρποῦται, ἐκκαθαρισμένη, καὶ κακίας ἀπαλλαττομένη, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναβάσα τὴν ἀρετὴν· ὡςπερ οὖν τούναντιον οἱ παραβαίνοντες καὶ πρὸ τῆς κολάσεως ἐν αὐτῷ τῷ παραβαίνειν δικὴν διδάσκει, τῶν ἐν σκότει καθημένων ἀθλιώτερον διακείμενοι, φόβου καὶ τρόμου καὶ πονηροῦ γέμοντες συνειδότος, καὶ ἐν μεσημβρίᾳ μέση δεδοκότες καὶ τρέμοντες ἅπαντας, τοὺς συνειδότας, τοὺς οὐδὲν συνειδότας. Ἄνηκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ· τουτέστιν, εἴασεν, ἀφῆκε, παρῆιδε, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐγύμνωσεν. Εἶτα φοβήσας, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν. Ὡστε αὐτοὺς διορθῶσαι τὰ γεγεννημένα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν κληρονομῶν, ὡς ἡ γῆ τῶν ἀλλοφύλων. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ κατηλείαν αὐτοῖς καὶ φιλαργυρίαν καὶ τῶν χρηρῶν ὑπεροφίαν ἐνεκάλει· ἐνταῦθα δὲ καὶ δόγματα πονηρὰ, καὶ ἀσεβείας λείψανα, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ὑποσυρόντα πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων πλάνην. Εἶτα καθικνωμένος αὐτῶν, οὐκ εἶπεν ὅτι κληρονομοῦνται ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι Ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν. Μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς ἡ κακία αὐτῶν πάλιν ἠύζετο, φησὶν. Ὡςπερ ἀνωτέρω ἔλεγε, Λαός, οὐκ ἀπλῶς

^δ Reg. et Savil. ἀρη ἔθνος ἐκ' ἔθνος μάχισραν, recte. In Morel. Editione ἐκ' ἔθνος deest.

^ε Aeneus legendum putat ἀσφαλεία.

illud est? Pax et bellorum abrogatio. Quando hæc contingent, inquit, tanta orbem excipiet tranquillitas, ut etiam bellica arma in agriculturæ instrumenta cudantur: quod in Judæorum temporibus accidisse non comperies: imo res in contrarium abiit. Non cessarunt enim per totum reipublicæ suæ tempus bella inferre et bellis impeti, hostibus illos modo diutius, modo remissius invadentibus. Etenim qui e vicino habitabant, imo etiam qui in Palæstina, gravia ipsis sæpe negotia facescebant, ita ut de extremis periclitarentur.

5. Et hæc perspicue declarat Regnorum historia, tota bellis contexta: ostendunt item prophetæ omnes, qui hæc gesta narrabant, et antequam fierent prænuntiabant: et ex illa, ut ita dicam, die qua crepti sunt ex Ægypti tyrannide, totam vitam in bellis transegerunt.

Imperii status cum Chrysostomus loqueretur. De bello apud populos antiquiores. — Verum nunc non ita se res habet: sed magna pax per orbem. Et si bella quædam oriuntur, non perinde ut prius. Tunc enim civitates contra civitates, regiones contra regiones, populi contra populos confligebant: gens una in multas partes scindebatur. Ac si quis librum Josue et Judicum legerit, sciet quot bella Palæstina brevi tempore susceperit. Neque id solum incommodi erat, sed quod lex omnes arma sumere juberet, nemoque immunis esset a tali officio. Neque tantum apud Judæos hæc lex invaluerat, sed et ubique terrarum: quandoquidem et rhetores et philosophi, qui nihil præter abollam habebant, ad bellum accersiti, clypeum tractabant, et in acie stabant. Nam Socrates Sophronisci filius, qui ob vitæ tranquillitatem et philosophiam apud Athenienses maxime florebat, semel et bis in acie stetit (a). Et rhetorum apud illos princeps Demosthenes ex suggestu ad bellum sæpe prodiiit. Quod si rhetores et philosophos nulla lex eximebat a bello, vix quis alius e populo tali immunitate gaudebat. At nihil horum jam conspiciere est. Quoniam enim sol justitiæ refulsit, ac civitates, populi et gentes omnes, tantum abest ut in talibus periculis vivant, ut neque bellica arma tractare sciant, sed intra urbes et muros sedentes, bella procul gesta audiant narrari (*Malach. 4. 2*); totusque populus in libertate vivat, et in acerbis hujus ministerii immunitate. Quod si alicubi nunc bella gerantur, ea procul sunt et in extremis imperii Romani limitibus, non per singulas urbes et regiones, ut olim. Tunc enim, ut jam dixi, vel in una gente innumeræ sæpe seditiones oriebantur, et diversa bella: nunc autem quantum terræ spatium sol respicit a Tigride usque ad Britannicas insulas, ipsa tota, et cum illa Africa, Ægyptus et gens Palæstinorum, imo quodcumque Romano imperio subjacet, in pace degit.

(a) Quod hic dicitur de Socrate ad bellum exeunte habes apud Plutarchum in Alcibiade; ubi ille philosophorum princeps strenue pugnasse narratur. Vide item in Diogene Laertio, lib. 2, ubi et Amphipoli et Potidææ pugnasse dicitur. De Demosthene etiam, ut non ad pugnam admodum strenuo, testimonium Plutarchi in ejus Vita habes, in pugna scilicet ad Chæronæam.

Scitis autem omnes urbes plena frui tranquillitate, solo auditu bella scientes. Poterat certe Christus bellorum reliquias tollere, sed permisit ad castigationem ignavorum, qui pacis occasione segniores evaserint, ut barbarorum adhuc incursiones essent. Propheta certe his qui probe intelligere possent id subindicavit, ut dixi, non ultra fore illas frequentes (a) irruptiones. Non enim dixit, Non erit omnino bellum; sed quid? *Non accipiet gens contra gentem gladium*; et populorum libertatem adjecit dicens, *Non discent amplius prædari*, quibusdam exceptis militibus ad hoc destinatis. 5. *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini.* 6. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob.* Prophetia de Ecclesia jam absoluta, rursus ad historiam transit, quasi verborum seriem resumens. Talis enim illis mos erat, non dictorum firmitate (b) tantum, sed etiam seriei ratione prophetiam adumbrare. Quapropter non absolutum explet sermonem, sed quasi aliquam trahat catenam, sic ad Judæorum admonitionem rursus transit, et ait: *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini*; id est, in præceptis ejus, in lege ejus: nam *Præceptum legis est lucerna, et lux et vita, reprehensio et disciplina* (*Prov. 6. 23*); Davidque rursus ait: *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos* (*Psal. 18. 9*); et, *Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis* (*Psal. 118. 105*). Et ubique legem ita vocari perspicias. Sic et Paulus ait: *Confidit teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium* (*Rom. 2. 19. 20*). Non enim ita solares radii corporeis nostros oculos regunt, ut præcepta legis animæ oculos illustrent.

6. Propheta igitur ut ostendat etiam ante præmium, et ante mercèdem, præcepta, dum implentur, suam afferre mercèdem, lumen ipsa vocavit. Quemadmodum enim oculus, dum illuminatur, lucrum refert: sic et anima, cum legi obtemperat, maximum fructum accipit, expurgata et a nequitia liberata, et ad ipsam ascendens virtutem: quemadmodum e contrario prævaricatores ante supplicium in ipsa transgressione pœnas dant, miserioreque conditione sunt, quam ii qui sedent in tenebris, timore, tremore et mala operati conscientia, in meridie etiam ab omnibus metuentes et trementes, sive consciis sibi, sive non consciis. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob*, id est, sivit, dimisit, contempsit, suaque providentia spoliavit. Deinde iis perterrefactis, causam affert, ut illi gesta sua emendent. Quæ igitur causa est? *Quia impleta est terra eorum auguriis, ut terra alienigenarum.* Prius illos de cauponaria, de avaritia et de viduarum contemptu accusabat: hic vero ipsis ex-

(a) In Græco, δὲ ἀλίου. Porro illud, δὲ ἀλίου, videtur duplici modo intelligi posse, δὲ ἀλίου γένου, per breviam temporum spatia, seu frequenter; vel, δὲ ἀλίου, intelligatur, per parvas nationum partes, per urbes, per urbium factiones diversas, ut supra dixit. Maluimus priorem sequi sententiam. Quamquam altero forte sensu hæc possint explicari. Verum res est parvi momenti.

(b) Allenus legendum putat, *obscuritate*, pro, *firmitate*. Id certe melius esse videtur. Sed sine Codicum auctoritate nihil mutamus.

probrat prava dogmata, et impietatis reliquias, quæ paulatim ipsos ad dæmonum erroneum cultum pertrahebant. Mox illos incessens, non modo dicit eos auguriis operam dare, sed repletam iis esse terram eorum (*Isai. 1. 4*). Supra modum, inquit, accrevit nequitia eorum. Quemadmodum supra dicebat, populum, non utcumque peccatorem, sed plenum peccatis; sic et hoc loco, *Repleta est*. Exinde rursus probrum amplificans addidit, *Sicut a principio. A principio*, quandonam? Quando Deum nondum noverant, quando legem nondum acceperant, quando beneficiorum ejus experientiam nondum habebant, quando cum gentibus vivebant, quod extremæ damnationis erat, quod non melius tunc se haberent, post tantam providentiam et tantam sollicitudinem, quam ii qui nihil eorum consequuti erant. Sed non hic stetit, verum denuo perterrefaciens eos adjecit: *Quasi terra alienigenarum*: hac comparatione graviolem accusationem parans. Quod et Paulus frequenter facere solet; ut et quando dicit: *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent* (*1. Thess. 4. 12*); ac rursus: *Ut sciat unusquisque vestram vas sum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii* (*Ibid. v. 4*). Neque hoc contentus fuit, sed adjecit: *Quemadmodum et reliquæ gentes quæ ignorant Deum* (*Ibid. v. 5*). Hic quippe modus sermonis mordere solet etiam eos qui admodum lapsi sunt. Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem, quam illi, decidimus inopiam? Multi namque jam sunt, qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insanix se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur. Hoc enim omnino curat diabolus, ut insipientioribus suadeat, non penes se esse aut virtutem aut improbitatem adire, neque se libertate quadam arbitrii honoratos esse, hæc duo turpissima perficere volens, ut labores pro virtute suscipiendos solvat, et maximum illud libertatis donum auferat. Hoc per auguria, hoc per omina (a), hoc per observationem dierum, hoc per pravum fati dogma, hunc graven morbum per alia multa in vitam inexit,

¹ In Græco, ἐπὶ τῆς αἰσθητικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐπιθυμίας. Putat Aleus legendum esse ἀνομιαν, nequitiam, non κακίαν, inopiam. Et vere ἀνομιαν omnino desiderari videtur. Nam hic ait Chrysostomus: *Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem quam illi decidimus κακίαν sive ἀνομιαν? Id est inopiam, aut nequitiam.* Utra vero lectio magis quadret hinc perspicietur, si advertamus hic sibi velle Chrysostomum nos in parem atque Judæi statum decidere. Quis vero ille status est? Ille haud dubie in quem supra dixit Chrysostomus delapsos Judæos esse, in cauponariam nempe, avaritiam, dogmatum perversitatem, præstigias: quibus præmissis sane videtur ἀνομιαν magis quadrare, quam κακίαν. At tamen exemplarium omnium auctoritate moti, hanc postrema lectionem sequuti sumus.

(a) Quid sint illa omina, pluribus ille explicat in Catechismi secunda ad illuminandos, Tom. II. Ubi totus locus cum hoc conferendus est.

nullam ad hoc non machinam movens. Quamobrem propheta vehementer instat incusans, ut morbum radicitus evellat. *Et filii multi alienigenæ nati sunt eis.*

7. Quid est, *Filii alienigenæ*? Lex illis erat olim lata propter animi fragilitatem, et mentem fraudi opportunam, ut cum nullo reliquorum hominum affinitatem contraherent, ne hujusmodi affinitates impietatis ipsis occasio essent. Quia enim non modo alios corrigere non poterant, sed neque detrimentum ab aliis, quicumque essent, sibi importatum depellere, lege ipsos vallans, et ab affinitate cum aliis abducens, seorsim illos efformabat et instituebat: optabile enim difficileque erat ut vel sic ducti, possent servare disciplinam a Deo sibi traditam. Sed quemadmodum alia præcepta transgressi sunt, sic et hoc contempto, transierunt ad affinitatem cum vicinis contrahendam, et uxoribus inde ductis, a Moabitibus videlicet, ab Ammonitis, et ab aliis impiis gentibus, aliasque cognationes amplexi, doctores nequitiæ admiserunt, et nobilitatis decorem labefecerunt. Hoc itaque cum aliis propheta crimen intentat. 7. *Impleta est enim regio eorum, inquit, argento et auro, et non erat numerus thesaurorum eorum.* 8. *Et impleta est terra eorum equis, et non erat numerus curruum eorum.* Ecquod crimen hoc, dixerit forte quispiam, divitiis habere, et equos possidere, ea potissimum aetate, quando non tantum erat philosophiæ studium? Quid ergo dixerimus? Scilicet non usum improbabat, sed animum non iis ut oportebat utentem. Quemadmodum enim cum dicit, *Væ qui potentes estis* (*Isai. 1. 24*), non utique potentiam dat crimini, sed eos qui potentia male utuntur: sic et hoc loco, non quod pecunias possiderent, sed quod cum ingenti copia, et ultra necessitatem illas congererent. *Non erat, inquit, numerus thesaurorum eorum.* Neque hoc solum, sed quod de divitiis et de equorum copia inflati, paulatim a spe in Deum abstraherentur, quod ipsis etiam alibi propheta dicebat: *Væ qui confident in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur* (*Psal. 48. 7*). Ac rursus alibi: *Non salvabitur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ* (*Psal. 32. 16*). Iterumque in alio Psalmo: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum. Et impleta est terra abominationibus operum manuum suarum, et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum* (*Psal. 140. 10*). Ut sapiens medicus, propheta morbi causam dicit, et fontem morbi. Cum enim eorum impietatem accusaturus esset, occasiones morbi prius dixit, avaritiam, arrogantiam, connubiolorum affinitas non licitas, derogans eos hinc paulatim supplantatos in perniciem barathrum corruisse, et idola adorasse. Deinde illorum cultum traducens, subjungit, *Operum manuum eorum.* Quid enim risu dignius fuerit quam cum homo dei creator efficitur? Abominationem vero Scriptura vocare solet idola: indeque abominatio desolationis vocatur statua in templo erecta. *Cum enim videritis, inquit, abominationem desolationis stantem in loco*

ἁμαρτωλός, ἀλλὰ, Πλήρης ἁμαρτιῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Ἐπεκλήσθη. Ἐἶτα πάλιν ἐπιτείνων τὸ βνεϊδος προσέθη-
κεν, Ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. Ἀπ' ἀρχῆς, πότε; Ὅτε θεὸν οὐκ ἐγνώκεισαν, ὅτε νόμον οὐκ εἰληφείσαν, ὅτε τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ πείραν εἰληφότες οὐκ ἦσαν, ὅτε μετὰ τῶν ἐθνῶν ἔζων, ὅπερ ἐσχάτης καταγωγῆς ἦν, μηδὲν ἄμεινον διακεῖσθαι νῦν, μετὰ τὴν τοσαύτην πρόνοιάν τε καὶ ἐπιμέλειαν, τῶν μηδενὸς τούτων ἀπολελαυκόντων. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστι, ἀλλὰ καταπλήττων αὐτοὺς πάλιν προστέθεικεν. [27] Ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων. τῆ συγκρίσει τοῦ προσώπου τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιῶν. Ὁ καὶ Παῦλος εἶωθεν ἐργάζεσθαι συνεχῶς. ὡς ὅταν λέγῃ. Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμῶς ἀγορεύειν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπηθῆτε, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα καὶ πάλιν. Εἰδέναι ἕκαστον τὸ αὐτοῦ σκεῦος κτῶσθαι ἐν ἀγιασμῶ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας. Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ προστέθεικε λέγων, Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔστη τὰ μὴ εἰδόμενα τὸν θεόν. Μάλιστα γὰρ οὗτος ὁ λόγος δάκνειν εἰώθε καὶ τοὺς σφόδρα ἀναπεπτωκότας. Εἰ δὲ Ἰουδαῖοι ταῦτα ἐγκαλοῦνται, τίνας ἂν τύχοιμεν συγγνώμης ἡμεῖς, ποίας ἀπολογίας, οἱ μετὰ χάριν τοσαύτην, καὶ τιμὴν ἔφατον, καὶ τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας, πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις καταπίπτοντες πενίαν; Καὶ γὰρ πολλοὶ καὶ νῦν εἰσι τῷ νοσήματι κεχρημένοι τούτῳ, καὶ τὸν αὐτῶν διαφθείροντες βίον, οἱ τῆ τῶν κληθόνων ἀλογία ἐκιδόντες αὐτοὺς, μετὰ τοῦ τῷ θεῷ προσκρούειν, περιττὰς καρποῦνται λύπας, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκλύονται πόρους. Καὶ γὰρ ἐσπούδακεν ὁ διάβολος διὰ πάντων τούτου πείσαι ἢ τοὺς ἀνοητοτέρους, ὅτι οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς κακίας, οὐδὲ ἐλευθερία τινὶ προαιρέσειώς εἰσι τετιμημένοι, δύο δὲ ταῦτα τὰ αἰσχιστα κατορθῶσαι βουλόμενος, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκλύσαι πόρους, καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἐλευθερίας ἀφελῆσθαι δῶρον. Τοῦτο διὰ κληθόνων, τοῦτο διὰ συμβόλων, τοῦτο διὰ παρατηρήσεως ἡμερῶν, τοῦτο διὰ τοῦ ποιητοῦ τῆς εἰμαρμένης δόγματος, τοῦτο δι' ἐτέρων παλλῶν εἰς τὸν βίον εἰσῆγαγε τὸ χαλεπὸν νόσημα, πάντα ἔνω καὶ κάτω ποιῶν. Δι' ὃ δὴ καὶ ὁ προφήτης σφοδρῶς ἔστι κατηγορῶν, ὥστε πρόβριζον ἀνασπάσαι τὸ πάθος. Καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖς.

ζ. Τί ἐστι, Τέκνα ἀλλόφυλα; Νόμος ἦν αὐτοῖς ἔνωθεν κείμενος διὰ τὸ τῆς γνώμης ἢ εὐόλισθον, καὶ τὸ τῆς διανοίας εὐεξαπάτητον, μηδενὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐπιμύνησθαι, ὥστε μὴ τοιαύτας συγγενείας ἀσεβείας ὑπόθεσιν γενέσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ μόνον ἐτέρους διορθῶσαι οὐκ ἴσχυον, ἀλλ' οὐδὲ τὴν παρ' ἐτέρων οἶοι τε ἦσαν διακρούεσθαι βλάβην, τῷ νόμῳ τειχίσας αὐτοὺς, καὶ τῆς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπιμιξίας αὐτοὺς ἀποστήσας, κατ' ἴδιον αὐτοὺς ἔπλαττε καὶ ἐβρύθμιζεν. ἀγαπητὸν γὰρ ἦν καὶ οὕτως ἀγομένους δυνήθηναι διατηρῆσαι τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένην πολιτείαν αὐτοῖς. Ἄλλ' ὥσπερ

τὰς ἄλλας παρέβαινον ἐντολάς, οὕτω δὴ καὶ ταύτης ὑπεριδόντες, μετέβησαν πρὸς τὰς τῶν πλησίον ἀγχιστείας, καὶ νόμφας ἐκεῖθεν ἀγόμενοι ὁ παρὰ Μωαβιτῶν, [28] παρὰ Ἀμμανητῶν, παρ' ἐτέρων ἀσεβῶν ἐθνῶν, καὶ τὰς ἄλλας ἀσπαζόμενοι συγγενείας, διδασκάλους πονηρίας ἐδέχοντο, καὶ τὸ τῆς εὐγενείας ἀκέραιον διέφθειρον. Τοῦτο τοῖνον μετὰ τῶν ἄλλων ὁ προφήτης ἐγκαλεῖ. Ἐπεκλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν, φησὶν, ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Καὶ ἐπεκλήσθη ἡ γῆ αὐτῶν ἵππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν. Καὶ ποῖον ἐγκλημα τοῦτο, ἴσως εἴποι τις ἂν, τὸ χρήματα ἔχειν, καὶ ἵππους κεκτησθαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ὅτε οὐ πολλὴ φιλοσοφίας ἦν ἀκρίβεια; Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐ τὴν χρῆσιν διέβαλλεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τὴν οὐκ εἰς θεόν αὐτοῖς κεχημένην. Ὅσπερ γὰρ ὅταν λέγῃ, Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες, οὐ τὴν δυναστείαν αἰτιᾶται, ἀλλὰ τοὺς κακῶς τῆ δυναστεία κεχρημένους. οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, οὐχ ὅτι χρήματα ἐκέκτηντο, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας, καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν συνήγαν. Οὐκ ἦν, φησὶν, ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι πεψυχημένοι τῷ πλούτῳ καὶ τῆ τῶν ἵππων δυναστεία κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θεὸν ἐλπίδος παρεσύροντο, ὃ καὶ ἄλλαχού αὐτοῖς ὁ προφήτης ἔδειξεν. Οὐαὶ οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῷ πλῆθει τοῦ πλοῦτος αὐτῶν ἐγκουχόμενοι. Καὶ πάλιν ἐτέρωθι. Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλῆν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλῆθει ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ πάλιν ψαλλῶ φησὶν. Οὐκ ἐν τῇ δυναστεία τοῦ ἱσχυοῦ θελήσει, ὅτε ἐν ταῖς κηθμαῖς τοῦ ἀνδρός εὐδοκίῃ. Εὐδοκίᾳ ἢ Κέρριος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καὶ ἐπεκλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἱς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Ὅσπερ σοφὸς ἱατρός, ὁ προφήτης τοῦ νοσήματος τὴν αἰτίαν λέγει, καὶ τὴν πηγὴν τοῦ νοσήματος. Μέλλων γὰρ κατηγορεῖν αὐτῶν τὴν ἀσεβείαν, προλαβὼν εἶπε τὰς ἀφορμὰς τῆς ἀβρωστίας, φιλαργυρίαν, ἀπόνοιαν, τὰς οὐ προσηκούσας ἐπιμιξίας, δηλῶν ὅτι ἐντεῦθεν κατὰ μικρὸν ὑπεσκελισθήσαν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάρβαρον, καὶ εἰδῶλα προσεκύνησαν. Ἐἶτα κωμῶδων αὐτῶν τὴν θρησκείαν, ἐπήγαγε, Τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο καταγελαστότερον ἄλλο, ἢ ὅταν ἀνθρώπος δημιουργὸς ἢ θεοῦ; Βδελυγμα δὲ εἶωθεν ἡ Γραφή καλεῖν τὰ εἰδῶλα. ἐντεῦθεν καὶ βδελυγμα ἐρημώσεως λέγεται ὁ ἀνδρίας ὁ ἐπὶ τοῦ ναοῦ ἔστως. Ὅταν γὰρ ἴδῃτε, φησὶ, τὸ βδελυγμα τῆς ἐρημώσεως ἔστως ἐν τόκῳ ἀγίῳ. ὁ ἀγαπῶστων νοσῶτω. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς ἀπήγαγε τοῦ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐποτῆσθαι, ἀπηγόρευσεν αὐτοῖς πᾶν ἐξεικόνισμα ποιῆσαι. καὶ βδελυγμα τοῦτο ἐκάλεσε, πρόβριζον αὐτοὺς ἀναστέλλων τῆς ἀσεβείας. τὸ γὰρ βδελύττεσθαι τὸ μεθ' ὑπερβολῆς ἐστὶ μισεῖν, ὡς ἀκάθαρτον, ὡς ἑναγές. Τὸ τοῖνον βδελυγμα τὸ μισητὸν

^a Savil. et Reg. διὰ πάντων τούτου πείσαι, melius quam Morel. et Bavar. qui habet τούτων πείσαι. Infra δύο δὲ ταῦτα. Allenus legendum putat δύο δὲ ταῦτα. Infra διὰ συμβόλων, id est, per omnia.

^b Reg. et Savil. τῆς γνώσεως.

^c Reg. et Savil. ἀναγόμενοι.

^d Reg. εὐδοκίᾳ in futuro, quasi ab εὐδοκίᾳ.

καὶ ἀποστροφῆς ἄξιον ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται. Πᾶν δὲ εἰδῶλον τοιοῦτον. Καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Καὶ ἐκύψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ. Ὡσπερ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ προσκύνησις εἰς ὕψος ἀνάγει, [29] οὕτως ἡ ἐκείνων ταπεινοὶ καὶ κατὰγει. Τί γὰρ ταπεινότερον ἀνθρώπου σωτηρίας ἐκπεπτωκότος, καὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν ἐσχηκότος ἐχθρὸν, τοῖς ἀψύχοις ὑποκύπτοντος, καὶ λίθους θεραπεύοντος; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀνήγαγε τιμὴν, ὡς καὶ τῶν οὐρανῶν ὑψηλοτέρους ποιῆσαι· ὁ δὲ διάβολος εἰς τοσαύτην ἐσπούδασε καταγαγεῖν εὐτέλειαν τοὺς πειθομένους, ὡς καὶ τῶν ἀναισθήτων ἀναισθητοτέρους ἐργάσασθαι. Διὸ δὴ φησὶν ὁ προφήτης· Ἐταπεινώθη ἀνὴρ. Ἦρκει μὲν καὶ αὐτὴ ἡ κατηγορία τὸν νοῦν ἔχοντα ἀπαγαγεῖν τοῦ νοσήματος. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τὰς ἀμαρτίας ὡς τὰς τιμωρίας δεδοικασιν, ἐπήγαγε καὶ τὴν κόλασιν, λέγων· Οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοῖς. Οὐ συγχωρήσω, φησὶν, οὐκ ἀφήσω, οὐ παρόξομαι, ἀλλὰ ἀπαίτησα δίκας καὶ εὐθύνας τῶν πεπλημμελιμένων. Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρῦπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Κωμωδῆσας ἱκανῶς τὴν ἀνοίαν τῶν τὰ εἰδῶλα προσκυνοῦντων, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας δείξας κακείνων τὴν παραπληξίαν, καὶ τῶν εἰδῶλων τὴν ἀσθένειαν, ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ πάλιν, τῇ πείρᾳ τῶν πραγμάτων ἐπιτρέπων τῶν εἰρημένων τὴν ἐξέτασιν, καὶ φησὶν· Ἦρκει μοι καὶ αὐτὸ τοῦτο παρὰ ἀνθρώπων αὐτὰ γενέσθαι, δεῖξαι τὴν ἔνοίαν τῶν ἀπατωμένων· ἐπειδὴ δὲ ὡσπερ τῇ μέτῃ ἀσεβεῖα κεκαρωμένοι, πρὸς τὰ φανερά καὶ σαφῆ τῶν πραγμάτων πεπῆρωνται, τοιαῦτα καταλήφονται τὴν πόλιν κακὰ, ὡς καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθητοὺς διδάξει, πόση ἡ ἐκείνων ἀσθένεια, καὶ πόση ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις.

ἡ. Διὰ δὴ τοῦτο πρὶν ἢ τὸν πόλεμον εἰπεῖν, τὰ ἐξ αὐτοῦ συμβησόμενα λέγει, κελεύων εἰς πέτρας εἰσιέναι, καὶ ὑπ' αὐτὴν καταδῦναι τὴν γῆν, οὐχ ἵνα τοῦτο ποιήσωσιν ἀλλ' ἵνα ἐκ τούτων μάθωσιν, ὡς ἀφόρητός ἐστιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ τότε φερομένη ὀργή. Κρῦπτεσθε γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἀπὸ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἀλλὰ, Ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος. Τοιαῦτα γὰρ αὐτὸ τὰ καθωρθώματα, τοιαῦτα τὰ τρόπαια, πολλὴν ἔχοντα τὴν περιφάνειαν καὶ τὴν λαμπρότητα. Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ τὴν νίκην τὴν ἐπὶ τοῦ Ἐξελίου σημαίνειν, γῆν τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων καλῶν, καὶ θραῦσιν τὴν κατάπτωσιν, ἀνάστασιν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν ἀντιλήθην ἔξοδον. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαυὶδ οὕτω φησὶν, Ἀναστῆτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ σχημάτων τοῦ Θεοῦ τὰς ἐνεργείας χαρακτηρίζων. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Εἶτα ἵνα μηδεὶς τῶν ἀκούοντων τότε ἀπιστῇ τοῖς λεγομένοις (πολλοὶς γὰρ παρ' ἐλπίδας τὸ συμβησόμενον, καὶ προσδοκίας ἀπάσης ἀνώτερον), κατέφυγεν· ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ ποιούντος, καὶ τὴν εὐτέλειαν τῶν πασχόντων. Οὕτε γὰρ Θεοῦ, φησὶν, ὑψηλοτέρον τί ἐστιν, οὔτε ἀνθρώπων εὐτελέστερον. [30] Μὴ τοῖνυν ἀπόρει, εἰ ὁ μέγας οὗτος καὶ ἰσχυρὸς τοὺς εὐτελεῖ; ἀπρίον οὕτω ταπεινώσαι δυναίεται. Καὶ καλῶς εἶπεν, Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ. Οὐκ εἶπεν, ἡ δύναμις, ἀλλ', Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, ὡς ἀρκούσης καὶ τῆς

* Savil. recte κατέφυγεν. Mor. κατέφυγον.

ὑψέως μόνης ἅπαντα τὰ ἐναντιούμενα καθελεῖν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ἐτέρωθι ἔλεγεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· καὶ ἕτερος πάλιν προφήτης· Ἐπιβλέψωμαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δυνήσομαι αὐτῷ^b. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τῆς γὰρ παραδόξου γενομένης νίκης, καὶ τῶν λαμπρῶν καὶ θαυμασιῶν τροπαίων ἐκείνων, καὶ δαίμονες ἠλέγχθησαν^c, καὶ εἰδῶλα ἠτιμώθη, ψευδοπροφήται ἐπεστομίσθησαν, καὶ τῶν βαρβάρων ἡ τυραννὴς κατελύθη, καὶ πᾶν τῷ Θεῷ στόμα ἐναντιούμενον ἐνεφράγη. Διὰ τοῦτο φησὶν, Ὑψωθήσεται Κύριος μόνος. Οὐδεὶς ἔσται λοιπὸν ὁ ἀντερῶν, οὐδὲ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως οὕτω σφαιρατῆς γεγεννημένης. Τὸ μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὕψος ἔχει διηγεκῆς, οὐδέποτε ἀρέξαιμενον, ἀλλὰ αἰεὶ ἐν ὕψοσθαι δὲ λέγεται ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν οἱ ἀντιλέγοντες καὶ ἐναντιούμενοι, ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμάτων πεισθέντες τῆς ἀποδείξεως, ὑποκύψωσι, καὶ τὴν προσηκούσαν ἀνεπέγκωσιν εὐφημίαν. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαδαὼθ παραγίνεται ἐπὶ πάντα ὕβριστήν καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, καὶ ταπεινωθήσεται. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασῶν^d. Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν τείχος ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θῆραν κάλλους πλοίων. Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τείχος ἐνταῦθα καὶ κέδρον καὶ βουνὸν καὶ δρῦν τοὺς δυνάστας ἀνθρώπων φησὶ, τῷ ὕψει τῶν δένδρων τούτων μεταφορικῶς^e τὴν δυναστείαν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος· καὶ πλοῖον καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέγων, τοὺς εὐπορωτέρους αὐτῶν αἰνιττεῖται.

θ. Ὁ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτ' ἐστίν· ὅτι πᾶς ἰσχυρὸς, πᾶς δυνάστης, πᾶς στρατηγός, πᾶς περιβεβλημένος πλοῦτον, πᾶσα, ὡς εἶπεν, τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐπρέπεια καὶ ἰσχύς τότε οἰχθήσεται καὶ διαλυθήσεται· καὶ οὐδὲν αὐτῶν^f προσθήσεται πρὸς τὸ διαφυγεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, οὐκ ἰσχύς σώματος, οὐκ ἐμπειρία πολέμου, οὐ χρημάτων περιουσία, οὐ δυναστείας περιβολή, οὐ στρατοπέδου πλῆθος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Κέδρους δὲ Λιβάνου διὰ τοῦτο φησὶ, διὰ τὴν αὐτόθι τοῦτο μάλιστα φύεσθαι τὸ δένδρον, ἢ διὰ τὸ [31] πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι^g. Ἐθάν δὲ κάλλους πλοίων, τὴν εὐπρέπειαν τῶν στρατηγῶν, τῶν ἀπὸ πλοῦτου καὶ ὀπλων καὶ δορυφόρων κεκαλλωπισμένων. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τὴν διὰ μακροῦ γε-

^b Savil. et Reg. ἐπιβλέψωμαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δυνήσομαι αὐτόν. Sequitur Morellum et Editionem τῶν O' Romanam, qui habent καὶ δυνήσομαι αὐτῷ.

^c Familiare est (Chrysostomo) ἠλέγχειν usurpare pro vincere, superare.

^d Reg. δένδρον Λιβάνου Βασῶν, quam lectionem secutos etiam est Savil. Sed in margine posuit βαλάνου, quæ vera est lectio, eamque sequuntur Mor. et O'.

^e Reg. et Savil. μεταφορικῶς, male, pro μεταφορικῶς, ut habet Mor. Ibid. Reg. καὶ πλοῖον καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέγων. Atque ita legit Tillmannus, qui sic vertit: Per navigium et speculationem pulchritudinis navigiorum eos insimulat, etc. Savil. et Morel. καὶ πλοῦτον, καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέγων. Sed vera sinceræque lectio est illa Regi Codicis.

^f Reg. et Savil. οὐδὲν αὐτοῦ.

^g Ἡ διὰ τὸ πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι, vel quia res jam proxima sunt. Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideò cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quæ prædicabantur, jam proximas erant. An quia proximus erat Judææ Libanus, per cedros Libani eccitas prope esse res prænuntias dixerit? Ne sic quidem hæc quadrare videntur.

suncto; qui legit, intelligat (Math. 24. 15). Quoniam enim ipsos abduxerat ne sensilia admirarentur, prohibuit ipsis ne quamvis imaginem facerent; illudque abominationem vocavit, procul illos avocans ab impietate (*Dan. 9. 27*). Nam abominari supra modum odisse est, quasi impurum, quasi execrandum. Abominabile igitur, perosum et aversione dignum in Scriptura dicitur. Idolum autem quodvis hujusmodi est. *Et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum. 9. Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir.* Quemadmodum enim adoratio Dei hominem in altum evehit, sic adoratio eorum deprimit dejicitque. Quid enim abjectius homine, qui a salute decidit, universorumque Deum inimicum sibi reddidit, qui inanimatis se submittit, et lapides colit? Deus quippe in tantum nos honorem evexit, ut cælis etiam nos sublimiores redderet; diabolus eos qui sibi obsequabantur in tantam vilitatem deduxit, ut insensilibus insensiliores faceret. Ideo ait propheta: *Humiliatus est vir.* Sufficiebat certe hæc accusatio ut mente præditam ab hoc morbo abduceret. Verum quia plerique homines non tam peccata quam supplicia formidant, ille supplicium adjunxit, dicens: *Non dimittam eos.* Non condonabo, inquit, non dimittam, non negligam, sed rationes pœnasque repetam scelerum. *10. Et nunc introite in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini.* Postquam illorum insipientiam, qui idola adorant, satis traduxit, et a modo fabricandi eorum amentiam ostendit, necnon idolorum imbecillitatem; rursus verbis concertat, et dictorum inquisitionem rerum experientiæ permittit, aitque: Sufficiebat mihi per hoc ipsum quod hæc facta sunt ab hominibus, eorum qui decepti sunt insipientiam ostendisse: quia vero impietate ceu ebrietate quadam aggravati, circa res claras et manifestas exequuntur, tales urbem excipient calamitates, ut vel eos qui admodum stupidi sunt doceant, quanta sit illorum imbecillitas, et quanta Dei potentia.

8. Idcirco antequam de bello loquatur, quæ ex illo consequutura sint aperit, præcipiens ut in petras ingrediantur, et sub ipsa terra delitescant, non ut id agant, sed ut hinc ediscant, quam intoleranda sit ira Dei tunc illos invasura. Nam ait: *Abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Non ait tantum, A fortitudine ejus, sed, *A gloria fortitudinis.* Talia namque sunt ejus præclara gesta, talia tropæa, multum splendorem, multam dignitatem præ se ferentia. Hic mihi videtur victoriam illam significare quæ sub Ezechia contigit, terram vocans multitudinem hominum, et percussionem illorum ruinam, resurrectionem vero ejus egressum ad auxiliandum. Quandoquidem et David dicit: *Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus (Psal. 67. 2);* ac rursus: *Surge, Deus, judica terram (Psal. 81. 8);* ab humanis gestis et modis Dei operationes exprimens. *11. Oculi enim Domini sublimes, homo autem humilis.* Deinde ne quispiam audientium dictis negaret fidem (multis enim contra spem et expectationem erat id quod eventurum dicebat), confugiebat ad potentiam Opificis, et ad eorum

qui patiebantur imbecillitatem. Neque enim, ait, Deus est quidpiam sublimius, neque hominibus vilius. Ne ergo dubites, num possit ille magnus et fortis imbecillos sic confestim deprimere. Et apposite dixit, *Oculi Domini sublimes.* Non dixit, Potentia, sed, *Oculi Domini,* quasi solus aspectus possit omnia sibi reluctanti prosternere: id quod etiam David alibi dicebat: *Qui respicit terram, et facit eam tremere (Psal. 105. 32);* et alius iterum propheta: *Respiciam ad eum, et pravalebo ei. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa (Osee 11. 4).* Conspecta enim illa inopinata victoria, illisque conspicuis admirandisque tropæis, dæmones devicti sunt, idola dedecore affecta, pseudoprophetarum ora obturata, barbarorum tyrannis soluta, et os omne, quod Deo aversabatur, obstructum est. Ideo ait, *Exaltabitur Dominus solus.* Nullus erit deinceps qui contradicat, nec qui de Dei potentia dubitet, cum rerum gestarum demonstratio evidentissima fuerit. Naturæ quippe divinæ celsitudo perpetua est, ac numquam incœpit, sed semper est; exaltari autem dicitur in mente hominum, quando ii qui contradicebant et reluctabantur, ipsa rerum demonstratione suadente, cedunt, ac competentem benedictionem referunt. *12. Dies enim Domini Sabaoth advenit super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur.* *13. Et super omnem cedrum Libani excelsum et sublimem, et super omnem arborem glandis Buzan (a).* *14. Et super omnem montem excelsum, et super omnem murum sublimem.* *15. Et super omnem turrim sublimem.* *16. Et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium.* *17. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Murum hic, cedrum, collem, quercum potentes homines vocat, altitudine hujusmodi arborum eorum potentiam metaphorice significans: ac cum navigium et aspectum pulchritudinis¹ navium dicit, eos subindicat, qui sunt opulentiore.

9. Hoc autem vult significare, nempe fortem quolibet, potentem, ducem exercitus, quemque divitiis circumfluentem, totumque, ut ita dicam, hominum decorem ac totam fortitudinem, tunc abituram et solvendam esse; nihilque patrocini profuturum esse ad effugiendam iram Dei, non virtutem corporis, non experientiam belli, non pecuniarum copiam, non potentia clientelam, non exercitus magnitudinem, non aliud quidpiam simile. Cedros autem Libani memorat, quia ibi maxime nascitur hæc arbor, vel quia res jam proximæ sunt (b); aspectum vero ait pulchritudinis navium, decorem ducum exercitus, qui divitiis, armis et satellitibus stipandi forent. Videtur autem

¹ Juxta Savil. et Morel. legendum esset:.... eorum potentiam et divitiis metaphorice significans; et cum aspectu pulchritudinis, etc.; minus recte.

(a) Hebraicus textus אֲלֵי הַבְּשָׁן.

(b) Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quæ prædicebantur, jam proximæ erant. An quia proximus erat Judææ Libanus, per cedros Libani excisas prope esse res prænuntiatas dixerit? Ne sic quidem hæc quadrare videntur.

mibi subindicare longinquam barbarorum expeditionem. 18. *Et manufacta omnia abscondent, 19. Inscrites ea in cavernas ac scissuras petrarum, et in foveas terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendam terram.* Tantum, inquit, aberit, ut eorum dii aliquid opis afferre possint, ut illi hominum auxilio opus habituri sint, necnon locorum tutela, ut ne capiantur, *A facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Ne quis enim barbarorum irruptioni hæc imputet, neve existimet timorem ex eorum potentia provenire, sermonem refert ad universorum Deum, dicens, cum belli hujusce ducem futurum, et ab eo potestatem esse in tanto periculo vindicandi scelera jam admissa. 20. *Die enim illa ejiciet homo adominationes suas argenteas et aureas, quas fecerunt sibi ipsis ut adorarent inania sua et vesperiliones, 21. ad ingrediendum in solidas petras, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum resurrexerit ad percutiendam terram.* Satis traduxit eos, ostendens ipsos cum diis suis delituisse, et in terram se ablidisse, neque materiæ pretium aliquil opis conferre potuisse imminente calamitate. Idola porro vesperilionibus vocavit, sive ob imbecillitatem, sive ob erroris tenebras, et quia omnia a dæmonibus clam geruntur. Quemadmodum enim vesperilionibus sol inimicus est et lux quoque, nox autem et tenebræ amicae sunt : sic et dæmonibus, et iis quos in errorem deduxerunt, nequitia et iniqua omnia familiaria sunt et amica, virtus autem et opera lucis inimica sunt, iisque splendentibus, statim illi obtenebrantur, cum contra is qui virtute præditus vivit nullo labore vel sudore egeat. Sufficit enim ut ille appareat, omniaque illa dissolvuntur. 22. *Quiescite vobis ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus : quia in quo ipsis reputatus est hic ?* Illic mihi videtur Ezechiam subindicare, qui præ timore et angore extremos habitus afflabat. Quia igitur barbari eum quasi retibus interceptum habentes, paratam sibi prædam tenere putabant, neque sibi labore opus esse ad urbem capiendam, et eum captivum abducendum, contrarium barbaris accidit. Ideo ait, *Quiescite ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus : quia in quo ipsis reputatus est hic ?* Id est, in nullo reputatus est. Etenim quasi per excursionem se omnia sublaturus esse sperabant ; sed contrarium prorsus accidit ; et qui a vobis pro nihilo reputabatur expugnatique facilis, Dei auxilio fretus, omnium splendidissimus apparebit.

CAPUT III.

1. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth auferet de Judæa et de Jerusalem validum et validam.*

1. Quemadmodum optinus medicus, modo urens, modo secans, modo amara afferens remedia, ægrotorum sanitati arte prospicit ; sic et benignus Deus, variis et diversis suppliciis, quod diffuebat et lapsus erat apud Judæos constringens, modo barbarorum incursione ingratos terrefecit, modo ante illorum invasionem alios interminationibus reprimit, mi-

narum varietate imminente formidine continuo percellens. Nunc itaque infirmitatem ipsis interminatur, et famem et siccitatem, non quidem rerum necessariarum, sed earum quæ non minus aptæ sunt ad vitam conservandam. Non enim fames solum gravis est, sed grave etiam est cum nullus adest qui rempublicam administret ; id quod rerum copiam fame molestiorem reddere solet. Quid enim utilitatis est cum ceu ex fontibus omnia fluunt, si civilia bella oriantur, et mare intumescat, insanientibusque fluctibus neque gubernator, neque ad proram sedens, neque alius quispiam adsit qui possit negotiorum tempestatem dirigere, et tranquillitatem conciliare ? Quando autem cum his fames etiam adest, cogita quanta sit malorum moles. Hæc itaque omnia comminatur Deus : primumque est omnium gravissimum. *Ecce enim, inquit, Dominator Dominus Sabaoth.* Hac voce, *Ecce,* sæpe prophetae utuntur, quando auditorem de rebus quæ dicunt, certiores facere volunt. Non hic tantum, sed etiam superius et a principio videre est, peccata corpoream infirmitatem sæpe præcessisse, ut in Cain : quia enim robore corporis non recte usus est, jure in paralysim incidit. Sic etiam ei qui ad piscinam sedebat : quia paralysis origo peccata erant, ait Christus : *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare* (Joan. 5. 14). Paulus quoque ait : *Ideo apud vos multi infirmi* (1. Cor. 11. 30) ; quia peccabant, quod non pura conscientia mysteriorum participes essent. Fornicarium quoque infirmitati corporis tradit, has de peccatis pœnas repetens. Neque tamen semper infirmitas est peccatorum ultio, sed aliquando coronæ materia est, ut in Lazaro et in Jobo. Nec infirmitates tantum, sed et alia corporis incommoda a peccatis orta sunt, ut Ozia: lepra, ob animi impudentiam, ut Jeroboami regis manus ariditatem perpessa est, ob arrogantiam et superbiam ejus. Lingua quoque Zachariæ non aliunde ligata est¹, quam ob animæ peccatum. Quoniam igitur Judæis bona valetudo et robur corporis, resque prosperæ, arrogantiae occasio fuerant, arrogantiae radicem subtraxit Deus, commonefaciens illos et ad meliorem frugem reducens, majoraque dans, quam ipsis auferebat. Quid enim detrimenti erat corpore ægrotare, si hinc institueretur anima ? Deinde ne putarent id ex naturæ infirmitate procedere, id eventurum propheta prædixit, neque viros tantum minis terruit, sed pœnam mulieribus quoque transmisit, quia uterque sex corruptus erat, et in progressu ad ipsas mulieres sermonem dirigit, et, ob absurda admodum gesta, crimina ipsis offert, quæ urbem ipsam a fundamentis diruerunt. Ideo illas pestilentia affligit : pestilentiam enim mihi subindicare videtur cum dicit : *Auferam robustum et robustam* ; vel alium corporeum morbum medicorum arti non cedentem. Tales enim sunt Dei plagæ. *Robur panis et robur aquæ.* Gravisima hæc vindicta est, quando non ipsam tollit substantiam, sed vim ex ea auferit innatam, ita ut vel ex

¹ Juxta Reg. et Sav. legitur, *edocta est, pro, ligata est.*

νομένη ἀποδημίαν τῶν βαρβάρων αἰνίττεσθαι. Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσενέγκαντες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Τοσοῦτον γὰρ ἀξέζουσιν αὐτῶν, φησὶν, οἱ θεοὶ παρασχεῖν τινα συμμαχίαν, ὅτι τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων δεήσονται βοήθειας, καὶ τόπων ἀσφαλείας, ὥστε μὴ ἀλῶναι, Ἄπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἦνα γὰρ μὴ τις τῆ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ ταῦτα λογίζηται, μὴδὲ τῆς ἰσχύος τῆς ἐκείνων εἶναι νομίζῃ τὸν φόβον, ἀνάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων Θεόν, λέγων, ὅτι αὐτὸς τοῦ πολέμου στρατηγεῖ τούτου, καὶ παρ' ἐκείνου δύναμις ἐν τοσοῦτῳ κινδύνῳ τῶν ἡδη πεπλημμελημένων. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ, τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰς τὸ προσκυρεῖν τοῖς ματαίοις αὐτῶν καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς στερεὰς πέτρας καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἰκανῶς αὐτοὺς ἐκωμῆθησε, δεικνύς μετὰ τῶν θεῶν κρυπτομένους, καὶ εἰς τὴν γῆν καταδυομένους, καὶ οὕτε τὴν πολυτέλειαν τῆς ὕλης ἀρκέσαι τι δυναμένην πρὸς τὴν ἐπιχειρήσαντα συμφορὰν. Νυκτερίδας δὲ ἐκάλεσε τὰ εἰδωλα, ἣ διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἣ διὰ τὸ τῆς πλάνης ἐσκοτισμένον, καὶ τὸ πάντα λάθρα παρὰ τῶν δαιμόνων πράττεσθαι. Ὡς περ γὰρ ταῖς νυκτερίσιν ὁ μὲν ἥλιος πολέμιον καὶ τὸ φῶς, ἣ δὲ νύξ καὶ τὸ σκότος φίλον· οὕτω καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ὕπ' ἐκείνων πλανωμένοις ἡ πονηρία μὲν καὶ τὰ παράνομα ἅπαντα συνήθη καὶ φίλα, ἐχθρὰ δὲ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ τοῦ φωτός ἔργα, καὶ λαμπάντων αὐτῶν, εὐθὺς σκοτίζονται, οὐ δεομένου τοῦ ἐν ἀρετῇ ζῶντος πόνου τινός καὶ καμάτου. Ἀρκεῖ γὰρ φανῆαι μόνον, καὶ πάντα καταλύσει ὁ ἐκείνα. Πάυσασθε ὑμῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἔστιν ἀναπνοὴ ἐν μυκτῆρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς οὗτος; Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ τὸν Ἐξελίαν αἰνίττεσθαι, ἐκ τοῦ δόους καὶ τῆς πολλῆς ἀγωνίας πρὸς ἐσχάτας ὄντα ἀναπνοάς. Ἐπεὶ οὖν ὡς περ ἐν δικτύοις αὐτὸν λαβόντες οἱ βάρβαροι, ἔτοιμον ἐνόμιζον θῆραν ἔχειν, καὶ οὐδὲ πόνου δεῖσθαι εἰς τὴν τῆς πόλεως ἄλωσιν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐκείνου, συνέθη τὸν ἀντιόν τοῖς βαρβάρους. Διὰ τοῦτο φησὶ· Πάυσασθε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἔστιν ἀναπνοὴ ἐν μυκτῆρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς [32] οὗτος; Τουτέστιν, ἐν οὐδενὶ ἐλογίσθη. Καὶ γὰρ ὡς ἐξ ἐπιδρομῆς πάντα ἠλπισαν ἀναιρησέσθαι· ἐξέθη δὲ τὸναντίον ἅπαν· καὶ ὁ μὴδὲν εἶναι νομιζόμενος παρ' ἑμῖν, ἀλλ' εὐκαταγώνιστος, οὗτος λαμπρότερος πάντων φανεῖται, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπολαύων ῥοπῆς.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἰδοὺ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαῶθ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν.

α'. Καθάπερ ἱατρὸς ἄριστος, νῦν μὲν καλῶν, νῦν δὲ

^a Locutur ut videtur corruptus, cui medicam manum admoveere tentat in notis Savillii Boisius sic locum restituens: καὶ ἡ παρ' ἐκείνου δύναμις καταπλήττει τοὺς ἐν τοσοῦτῳ κινδύνῳ καθιστώτας, καὶ τῶν ἡδη πεπλημμελημένων αὐτοῖς δεδοκῶτας δίκην Verum hoc divinare est.

^b Hæc, δαίμοσι καὶ τοῖς, deerant in Mor. Sed ex Reg. et Savill. restituta sunt.

^c Reg. καταλύσαι, quæ lectio non spernenda.

τέμνων, νῦν δὲ πικρὰ διδοὺς φάρμακα, μεθοδεύει τῶν ἀρρώστων τὴν ὑγίειαν· οὕτω δὲ καὶ ὁ φιλόανθρωπος Θεός, ποικιλίαις καὶ διαφόροις τιμωρίαις τὸ διαρρῆον καὶ ἀναπεπτωκὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπισφίγγων, νῦν μὲν τῆ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ φοβεῖ τοὺς ἀγνώμονας, νῦν δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐκείνων ἐπιθέσεως ἐτέροις αὐτοὺς ἀπειλαῖς καταστέλλει, τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἀπειλῶν ἀμαζύοντα διατηρῶν ἐν αὐτοῖς τὸν φόβον. Νῦν γοῦν ἀσθένειαν αὐτοὺς ἀπειλεῖ^d, καὶ λιμὸν, καὶ ἀρχμὸν, οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων τῶν οὐδὲν ἔλαττον τῶν ἐπιτηδείων τὴν ἡμετέραν συνεχόντων ζωὴν. Οὐ γὰρ δὴ λιμὸς χαλεπὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἔρημίᾳ καθεστάναι τῶν κυβερνώντων τὰ πράγματα· ὁ καὶ τὴν εὐθυρίαν λιμοῦ χαλεπωτέραν ἀποφαίνειν εἴωθε. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ τηγῶν ἅπαντα ἐπιρβεῖν^e, ὅταν ἐμφύλιοι τίκτωνται πόλεμοι, καὶ ἡ θάλασσα διεγείρηται, καὶ τῶν κυμάτων μαινομένων μήτε κυβερνήτης, μήτε πρωτεύς, μήτε ἄλλος τις ἢ δυνάμενος διαθεῖναι τὸν τῶν πραγμάτων χειμῶνα, καὶ καταστῆσαι γαλήνην; Ὅταν δὲ μετὰ τούτων καὶ λιμὸς ἦ, ἐνόησον τῶν κακῶν τὴν ὑπερβολὴν. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀπειλεῖ ὁ Θεός, καὶ πρῶτον τὸ πάντων χαλεπωτέρον. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαῶθ. Τῇ λέξει ταύτῃ, Ἰδοὺ, συνεχέως οἱ προφῆται κέρητριαι, ὅταν πληροφορηθῶν τὸν ἀκρατῆν βοῦλονται περὶ τῶν λεγομένων. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι τῆς σωματικῆς ἀσθενείας αἱ ἀμαρτίαι προηγῆσαντο πολλάκις, ὡς ἐπὶ τοῦ Κάιν· ἐπειδὴ γὰρ οὐ καλῶς ἐχρήσατο τῇ ἰσχύϊ, παρῆλυθη καλῶς. Οὕτω καὶ ὁ ἐπὶ τῆς κολυμβήθρας· ὅτι γὰρ ἡ τηγῆ τῆς παρέσεως τὰ ἀμαρτημάτα ἦν, φησὶν ὁ Χριστός· Ἴδε, ὑγίης γέγονας, μηκέτι ἀμαρτάνε. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησὶ· Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς· ἐπειδὴ ἡμάρτανον οὐ καθαρῶ συνειδότι τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνοντες. Καὶ τὸν πεπορευκότα δὲ ἀσθενεῖ σώματος παραδίδοσι, ταύτην ὑπερ ἀμαρτημάτων ἀπαιτῶν δίκην. Οὐ μὴν πανταχοῦ ἀμαρτημάτων ἐπιτίμιον τοῦτο, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ στεφάνων ὑπόθεσις τὸ πρᾶγμα γίνεται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ Ἰώβ. Οὐκ ἀσθένειαι δὲ μόνον, [33] ἀλλὰ καὶ λύθοι ἕτεροι σώματος ἐξ ἀμαρτημάτων ἐγίνοντο, ὡς ἡ λέπρα τοῦ Ὀζία διὰ τὴν ἀναισχυντίαν τῆς γνώμης, ὡς ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως Ἱεροδοῶμ τὴν ξηρότητα ὑπομείνασα διὰ τὴν ἀπόνοιαν αὐτοῦ καὶ ἀλαζονείαν. Καὶ τοῦ Ζαχαρίου δὲ ἡ γλῶττα οὐκ ἐτέρωθεν ἐπεβήθη^f, ἀλλ' ἡ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀμαρτίαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῖς Ἰουδαίοις εὐσυνματεῖν καὶ σφριγῆν καὶ τούτους κομῆν τοῖς πλεονεκτήμασιν ἀπονοίας ὑπόθεσις ἐγίνετο, ὑπέσυρε τῆς ἀλαζονείας τὴν βίβαν, νοουστῶν αὐτοὺς καὶ βελτίους ποιῶν, καὶ μείζονα διδοὺς, ἢ ἀφαιρούμενος ἐξ αὐτῶν. Ποῖον γὰρ βλάβος τὸ σῶμα ἀσθενεῖν, ὅταν ἐντεῦθεν παιδεύηται ἡ ψυχὴ; Εἴτα ἴνα μὴ νομίζωσι φύσεως ἀσθενείας εἶναι τὸ γενόμενον, προανεφώνησεν αὐτὰ ὁ προφήτης, καὶ οὐ μέχρι τῶν ἀνδρῶν ἔσθησε τὴν ἀπειλήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ γυναικεῖον γένος διεβίβασε τὴν τιμωρίαν, ἐπειδὴ καὶ ἐκατέρη ἡ φύσις διέφθαρτο, καὶ προῖων διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοκίας καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποτείνεται τὰς γυναῖκας, ἐγκαλῶν αὐταῖς ἐγκλήματα, ἃ τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων ἀνέτρεπον. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὰς τῷ λοιμῷ περιβάλλει· καὶ γὰρ λοιμὸν αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ λέγων· Ἀφελῶ

^d Legendum videtur αὐτοῖς ἀπειλεῖ.

^e Hic longe variant Reg. et Savill. qui habent ἐκ πληγῶν ἅπαντα ἐπιτηρεῖν. Sed veram lectionem habet Morellus ἐκ τηγῶν ἅπαντα ἐπιρβεῖν, quam secutus est Tilmanus interpret.

^f Reg. et Savillius' ἐπαιδεύθη, Morel. et Bavaricus ἐπεδῆθη. Utraque lectio ferri potest, sed postrema melior.

ισχύοντα και Ισχύουσιν· ἢ ἄλλην τινὰ σωματικὴν ἀσθένειαν, οὐδὲ λατρῶν εἰκουςαν τέχναις. Τοιαῦται γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ πληγαί. *Ἰσχυρὸν ἄρτου και Ἰσχυρὸν ὕδατος.* Χαλεπωτάτη ἡ τιμωρία, ὅταν μὴ αὐτὴν ἀναιρήῃ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐγγινομένην δύναμιν, ὥστε καὶ τῆ ὕψει κολάζεσθαι μηδέποτε ἐμπιπλαμένους, καὶ αὐτόθεν συνορᾶν, ὅτι θεήλατος ἦν ὄργη. *Γίγαντα και Ἰσχύοντα.* Γίγαντα αἰεὶ ἡ Γραφή τὸν Ἰσχυρὸν λέγειν εἴωθεν, ἢ τὸν ὑπερέχοντα τῶν πολλῶν τῆ τῶν μελῶν ἀναλογία. Καὶ γὰρ ἐν τῇ κτίσει ὅταν λέγη, *Οὗτοι ἦσαν οἱ γίγαντες, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὄνομαστοί,* οὐκ ἄλλο τι γένος γεγενῆσθαι διηγουμένη ταῦτά φησιν, ἀλλὰ τὸν τοῦ Ἰσχυροῦς και εὐρώστους^α καὶ σφριγώντας ἡμῖν αἰνίττεται. *Και ἄνθρωπων πολεμιστὴν και δικαστὴν.* Ἀφόρητος ἡ τιμωρία, καὶ ἐσχάτης ἀπωλείας ἀπόδειξις τὰ εἰρημένα, καὶ τῶν τειχῶν ἐστῶτων και τῶν πύργων, αὐτανδρὸν τοῖς πολεμίοις τὴν πόλιν παραδιδόναι δύναται^β ἄν. Ἀσφάλεια γὰρ πόλεων οὐκ ἐν λίθοις και ξύλοις και περιβάλλοις, ἀλλ' ἐν τῇ συνέσει τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, οἱ ἡνίκα μὲν ἄν ὦσι, καὶ πολεμίων ὄντων, ἀσφαλέστερον ἀπάντων αὐτὴν τειχιζοῦσιν· ἡνίκα δὲ ἄν ἀπίσι, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, τῆς πολιορκουμένης ἀθλιωτέραν αὐτὴν ἀποφαίνουσι.

β'. Ὡστε κάκεινους και τοὺς ἀκούοντας· ἅπαντας οὐ μικρὸν φιλοσοφίας δόγμα διὰ τούτων ὁ προφήτης ἐπαίδευσσε, πείθων μηδέποτε μεγέθει πόλεως θαρρῆναι, μηδὲ τάφροις και μηχανήμασιν, ἀλλ' ἀνδρῶν ἐπιεικῶν ἀρετῇ. Φοβῶν τοῖνυν αὐτοὺς φησιν, ὅτι ἐρημώσῃ τῆς ἀσφαλείας αὐτὴν. οὐ τοὺς πολεμεῖν εἰδότες ἀναρπάξων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δικάζειν ἐπισταμένους, οἱ τῶν πολεμούντων οὐκ ἔλαττον συντελοῦσι ταῖς πόλεσιν, εἰρήνην τε εὐ διατιθέντες, και πολέμους^β πολλάκις ἐπιόντας ἀποκρουόμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτοι συνεχῶς ἀπὸ τῆς τῶν ἀμαρτημάτων φύονται [34] βίβης, δυνατὸν τοὺς τῶν νόμων φύλακας, και τοῦ δικαίου μετὰ ἀκριβείας προϊσταμένους, τὰ πλεονα τῶν ἀμαρτημάτων ἀναστέλλοντας ἀναιρεῖν και τοὺς πολέμους τὴν ὑπόδειν. Τίτος οὖν ἐνεκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἀνασπᾶ· Ἐπειδὴ παροῦσιν αὐτοῖς οὐκ εἰς δέον ἐκέχρητο. Ὡσπερ γὰρ τὰ σωτήρια αὐτοῦ διδάγματα πολλὴν ἔφερον τοῖς ἀκρωμένοις τὴν ὠφέλειαν, ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων δημηγορῶν, ἀσαφεῖα^γ τὰ λεγόμενα ἔκρυπτεν, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον τοῖς λεγομένοις· οὕτω δὴ και τὰ ὄντα αὐτοῦ τὰ μεγάλα ταῦτα, και σωτηρίαν ἡμῖν πολλὴν κομίζοντας, ἐκ μέσου πολλάκις ἀναιρεῖ, ὅταν οἱ λαμβάνοντες μηδὲν ἀπ' αὐτῶν βουλευθῶσι καρπώσασθαι. *Και προφήτην και στοχαστὴν.* Οὐ μικρὸν δὲ ὄργη· εἶδος και τὸ τὰς προφητείας ἐπιλιπεῖν. Ὅτε γοῦν τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον διὰ τὰ ἀμαρτήματα τῶν τοῦ Ἥλλ παιδῶν ὁ Θεὸς ἀπεστράφη, και τὴν πολλὴν τοῦ πλῆθους κακίαν, ἐπέλιπεν ἡ προφητεία· *Ῥῆμα γὰρ εἶμιον, φησιν, ἦν, και οὐκ ἦν διαστέλλουσα. Τίμιον,* τρυπέστι, σπάνιον. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ὁζία τὸ αὐτὸ τοῦτο γέγονεν· οὐ γὰρ μικρὰ καὶ ἐντέθειεν ἔκαρποῦντο, εἰ γε ἐδοῦλοντο. Τὸ γὰρ μανθάνειν τὰ παρά τοῦ Θεοῦ, και πρὸς τὰ μέλλοντα παρασκευάζεσθαι δεινὰ, και ὑπὲρ πῶν ἀδῆλων πυνθάνεσθαι, και τότε μὲν ἐπιθέσθαι δεῖ πολεμίοις, τότε δὲ ἡσυχάζειν, και πῶς ἅπαντα τὰ λυπηρὰ διακρούεσθαι δεοί, πολλὴν ἔφερον αὐτοῖς σωτη-

ρίας εὐκολίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ μανθάνοντες οὐκ ἐποίησαν, διὰ τοῦτο και τὸ μανθάνειν αὐτῶν ἀφείλεν· ὁ πολλῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δείγμα ἦν, τὸ και προειδῶτα τὰ μέλλοντα, και ὡς οὐ χρῆσθαι εἰς δέον τοῖς παρ' αὐτοῦ δούροις, τὰ γοῦν παρ' αὐτοῦ ἅπαντα παρασχεῖν. Μετὰ δὲ τοῦ προφήτου και στοχαστῆν φησιν ἀναιρεῖν.

Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ λέγειν στοχαστὴν τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι^δ, και ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας. Ἐτερον μὲν γὰρ στοχασμὸς, και προφητεία ἄλλο· ὁ μὲν γὰρ Πνεύματι θεῷ φθέγγεται, οὐδὲν οἰκοθεν εἰσφέρειν· ὁ δὲ τὰς ἀφορμὰς ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγεννημένων λαμβάνων, και τὴν οἰκίαν συνέσειν διεγείρων, πολλά τῶν μελλόντων προσωρᾶ, ὡς εἰκὸς ἄνθρωπων ὄντα συνετὸν προειδῖν. Ἄλλὰ πολὺ τὸ μέσον τούτου κάκεινου, και τοσοῦτον, ὅσον συνέσεως ἀνθρωπίνης και θείας χάριτος τὸ διάφορον. Ἴνα δὲ και ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον ποιήσω φανερόν, ἐνοήσωμεν τὸν Σολομῶνα και τὸν Ἐλισσαῖον· ἀμφοτέροι γὰρ κεκρυμμένα πράγματα εἰς μέσον ἤγαγον, και κεκρυμμένα ἀνεκάλυψαν· ἀμφοτέροι δὲ οὐ τῇ αὐτῇ δυνάμει· ἀλλ' ὁ μὲν ἀπὸ συνέσεως ἀνθρωπίνης παρὰ τῆς φύσεως λαθῶν ἀφορμὰς ἐπὶ τῶν πόρων γυναικῶν ἐκείνων· ὁ δὲ λογισμῷ μὲν οὐδενὶ χρησάμενος (ποῖος γὰρ λογισμὸς ἀνακαλύψαι δυνατὸς ἦν τοῦ Γιεζὴ τὴν κλοπῆν;) θεῖα δὲ χάριτι τὰ πόρρωθεν γεγεννημένα προειδῶς. *Και πρεσβύτερον [35] και πεντηκόνταρχον.* Μετὰ δὲ τούτων και πρεσβύτερον και πεντηκόνταρχον φησιν ἀναιρεῖν· πρεσβύτερον οὐκ ἀπλῶς γεγρασκότα λέγων, ἀλλὰ τὸν μετὰ τῆς πολιτῆς τὴν προσήκουσαν τῇ πολιτῇ διατηροῦντα συνέσει. Καὶ πεντηκόνταρχον δὲ ὅταν λέγη, οὐκ ἕνα τινὰ πεντηκόνταρχον φησιν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τούτῳ τοὺς ἄρχοντας πάντας αἰνίττεται. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν ἀναρχίας χαλεπώτερον, ὡσπερ οὐδὲ πλοῦτι τι σφαλερώτερον γένοιτ' ἄν κυβερνήτην οὐκ ἔχοντος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα Ἰσταται, ἀλλὰ και ἐτέραν μεγάλην ἀσφάλειαν ἀναιρήσειν ἀπειλεῖ, τοὺς τὰ ἄριστα βουλευεῖν εἰδότες, οἱ τῶν ὄπλων οὐκ ἐλάττω εἰσφέρουσιν εὐεργεσίαν ταῖς πόλεσιν. Ἀφελῶ γὰρ, φησὶ, *και θαυμαστὸν σύμβουλον, και σοφὸν ἀρχιτέκτονα*· οὐχὶ τὴν οἰκοδόμον λέγων, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἐμπειρον, και πολλὰ ἐπιστάμενον, και μετὰ συνέσεως ἅπαντα τὰ τῆς πόλεως διατιθέναι πράγματα εἰδῶτα.

γ'. Καὶ μετὰ τούτων, *Και συνετὸν ἀκροατὴν.* Ἄν γὰρ τοῦτο ἀπῆ, κἂν ἄλλα ἅπαντα παρῆ, πλέον οὐδὲν ἔστι ταῖς πόλεσι, κἂν προφῆται ὦσι, κἂν σύμβουλοι, κἂν δυνάσται, ὃ δὲ ἀκούσμενος μηδεὶς ἦ, πάντα εἰκῆ και μάτην. Ἐμοὶ δοκεῖ ἐνταῦθα τὸ Ἀφελῶ λέγειν, τὸ ἐάσω και ἀφήσω, ὡσπερ ὁ Παῦλος φησὶ· *Πυρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν*· οὐ τοῦτο δεικνύς, ὅτι ἐνέβαλεν εἰς ἀνοίαν, ἀλλ' ὅτι ἀφήκε και εἴασεν ἀνοήτους ὄντας.

Και ἐπιστήσω νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν. Τοῦτο ἀναρχίας χεῖρον και πολλῷ χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ οὐκ ἔχων ἄρχοντα, ἀπεστέρηται τοῦ χειραγωγοῦντος· ὁ δὲ πονηρὸν ἔχων, τὸν ἐμβάλλοντα εἰς κρημνὸν ἔχει. Νεανίσκους δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ ἀπλῶς τὴν ἡλικίαν διαβάλλων ἐφησεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος τὴν ἀνοίαν αὐτῶν ἐπιδείκνυται. Ἔστι γὰρ και νέους εἶναι συνετοῦς, και γεγρασκότας ἀνοίᾳ συζῆν· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο μὲν σπανιάκις συμβαίνειν εἴωθε, τὸ δὲ πλεονάζον τούναντιον ἔστιν, ἐξ ἐκείνου ἀνοήτους ὀνόμασεν. Ἐπεὶ

^α Εὐρώστους. Hæc vox deerat in Morel. Sed. ex Reg. et Savil. inserta fuit.

^β Πολέμους. Reg. et Sav. et Ita legit Tilmannus. Morel. vero et Bavar. πολέμους. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

^γ Reg. ἀσαφεία, et Ita videtur legisse Tilmannus, qui veritit, *multa cumtione quæ a se dicebantur legebat.* Sed ἀσαφεία, ut habent Morel. et Sav., melius quadrat ad sermōnem.

^δ Τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι. Savilius putat legendum esse στοχάζομενον vel στοχάζεσθαι δυνάμενον.

ipso aspectu crucientur numquam satiati, et hinc intelligant a Deo immissam fuisse iram. 2. *Gigantem et potentem*. Gigantem semper Scriptura fortem solet vocare, vel eum qui proportionem membrorum multis antecellat. Etenim in creatione, cum dicit, *Hi erant gigantes, homines nominati* (Gen. 6. 4), non aliud genus fuisse dicit, sed fortes, robustos, et vegetos nobis subindicat. *Et hominem bellatorem et judicem*. Intolerabile supplicium, et illa quæ dicta sunt extreme perniciæ sunt argumentum, quæ, stantibus muris et turribus, urbem possint cum civibus iniuriis dedere. Tutamen quippe urbium non in lapidibus, lignis et septis situm est, sed in prudentia civium, qui cum tales adsunt, etiam præsentem hoste, tutius quam cætera omnia ipsam muniunt: cum autem ii absunt, etiam nemine urgente, miseriores illam exhibent quam si obsideretur.

2. Itaque et illos et auditores omnes non parvo philosophiæ documento imbuunt propheta, suadens ut ne unquam in magnitudine urbis spem ponant, nec in vallibus et machinis, sed in frugum virorum virtute. Illos igitur territans ait, ipsum eam tutelam omnium destitutum esse, non modo bellicæ rei peritos auferendo, sed etiam iudices, qui non minus juvant civitates quam bellatores, dum pacem curant, ino sæpe imminenti bella propulsant. Hi enim cum frequenter a radice peccatorum oriuntur, fieri potest ut legum custodes, eosque qui juri dicendo cum æquitate præsentent, plurima peccata reprimentes, belli causam auferant. Cur ergo Deus eos amovet? Quia illis præsentibus non ut oportebat usi sunt. Quemadmodum enim salutaria ejus dogmata multam afferebant audientibus utilitatem, Judæis autem concionans, dicta sua obscuritate multa involvebat, quia illi dictis non attendebant: ita hæc dona sua magna, quæ multam nobis salutem conferunt, de medio sæpe tollit, cum ii qui accipiunt nihil hinc fructus percipere volunt. *Et prophetam et conjectorem*. Non parvum autem iræ genus est cum prophetiæ deficiunt. Quando igitur Judæicum populum Deus ob peccata filiorum Heli aversatus est, obque multitudinis nequitiam, defecit prophetia: *Verbum enim, inquit, pretiosum erat, et non erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). *Pretiosum, id est, rarum erat*. Et sub Ozia idipsum accidit: neque enim hinc exiguum fructum cepissent, si voluissent. Nam divina ediscere, et ad futura mala præparari, de incertis rebus responsa accipere, quandoque inimicos invadere oporteat, quando quiescere, quomodo tristitia omnia depellere, multam ipsis ad salutem afferebat facilitatem. Verum quia quæ didicerant non explebant, ideo disciplinam hanc ipsis ademit: quod erat ingentis Dei clementiæ argumentum, quod cum futura prævideret, sciretque eos non recte donis usuros, tamen quæ sua erant omnia exhiberet. Cum propheta vero conjectorem se dicit ablatum esse.

Conjector quis sit. — Conjectorem hic mihi videtur

¹ Reg. et Savil. habent, *hostes imminentes*, pro, *bella in imminenti*. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

dicere eum, qui ex multa intelligentia, et ex ipsa rerum experientia futura conjicere poterat. Aliud enim est conjectura, aliud prophetia: propheta enim ex divino Spiritu loquitur, ex se nihil afferens; ille vero occasione capta ex iis quæ jam contigerunt, intelligentiam exercens suam, futurorum multa prospicit, ut par est virum prudentem prospicere. At multum hunc inter et illum discrimen; tantumque, quantum est intervallum inter prudentiam humanam et divinam gratiam. Ut autem exemplo sermonem dilucidorem reddam, cogitemus Salomonem et Elisæum: ambo enim res occultas in medium adducebant, et abscondita revelabant: sed non ambo eadem virtute; sed ille quidem ex prudentia humana, a natura semens occasionem circa meretrices illas mulieres (a); hic vero ratiocinio nullo usus, (quod enim ratiocinium Giezi furtum revelare potuisset?) sed ex divina gratia ea quæ procul facta erant prævidit. *Et senem, 3. et principem super quinquaginta*. Cum iis etiam senem et principem super quinquaginta se sublaturum esse dicit: senem non simpliciter eum qui consenserit dicit, sed eum qui cum canitie prudentiam canities consentaneam servat. Cum vero dicit principem super quinquaginta, non quempiam hujusmodi principem memorat, sed hoc nomine principes omnes subindicat. Nihil enim, nihil certe miserabilius, quam nullo magistratu regi, ut nihil periculosius navi suo destituta gubernatore. Neque hic gradum sistit, sed et aliam magnam tutelam se ablatum comminatur, cui qui bona dare consilia possint, qui non minus quam arma civitatibus afferunt auxilium. Nam ait: *Auferam admirabilem consiliarium, et sapientem architectum*; non structorem dicens, sed in negotiis peritum, multa doctum, et cum prudentia omnia civitatis negotia administrare scientem.

3. Cum his etiam, *Et prudentem auditorem*. Si enim hoc abfuerit, etsi alia omnia adsint, nihilo plus accedit civitatibus, etsi propheta, etsi consiliarii, etsi magistratus adsint, si nullus sit qui audiat, omnia frustra et in nihilum abeunt. Videtur autem mihi hic *Auferam* dici, quasi Sinam, Permittam, quemadmodum Paulus ait: *Tradidit eos in reprobum sensum* (Rom. 1. 28); non hoc sensu, quasi in amentiam ipsos conjecerit, sed quia insipientes cum essent, ipsos dimisit et reliquit.

Præstat nullum quam malum ducem habere. — 4. *Et instituum adolescentulos principes eorum*. Hoc defectu etiam magistratum pejus et multo gravius est. Nam qui principem non habet, duce privatur; qui vero malum nactus est ducem, habet qui se in præcipitia conjiciat. Adolescentulos autem hic memorat non ut

(a) Hæc respiciunt caput quintum libri Proverbiorum, ubi contra meretricum illecebras fallaciasque adolescentes communit. Quod autem hic ait comparando Salomonem cum Elisæo, illum ex prudentia humana loquutum esse, hunc vero ex gratia divina, sic intelligas, non quasi Salomon, dum Proverbiorum librum scriberet, gratia divina destitutus esset; sed quod ea, quæ experientia et sagacitate sua noverat, dirigente Spiritu sancto, literis mandaret; cum contra Elisæus illa tantum scriberet, quæ afflante Numine discebat.

ætatem culpet, sed ut illorum insipientiam aptius ostendat. Contingit enim juvenes esse prudentes, et senes in insipientia vixisse: verum quia id rarius accidere solet, sed contrarium plerumque contingit; ideo illos insipientes nominavit. Nam et Timotheus juvenis erat: is tamen sapientius, quam innumeri senes, Ecclesiis administravit; et Salomon annos natus duodecim (a), cum Deo loquebatur, multaque erat dicendi fiducia instructus, ac rex declaratus coronatusque est, barbarosque habuit sapientiæ suæ spectatores; neque viri solum, sed et mulieres ex longinquis regionibus venientes, hanc solam peregrinationis causam habebant, nempe ut ex ejus voce quidpiam edicerent et audirent: sed ut ad senium pervenit, multum de virtute detraxit. Hujus vero pater beatus David grave illud peccatum non cum juvenis et puer esset, sed cum illam ætatem prætergressus esset, tunc peccavit. Cum autem puerulus esset, mirabile tropæum erexit, barbarum prostravit, omnemque exhibuit philosophiam, neque impedimento juvenus fuit, quominus hæc præclara gesta ederet. Jeremiam quoque qui ætatis obicem objiciebat ut recusaret, non admisit Deus, sed eduxit ad populum Judaicum, ipsum nihil inde impediri dicens, si mente firma præditus esset. Ilac, imo multo minore ætate, senes Daniel judicavit. Et Josias ne decem quidem annos natus, in solium regni ascendit, tuncque florebat; sed postea tantillum delapsus in ignaviam, virtutem animi labefactavit. Quid vero Joseph? Annon juvenis, et admodum juvenis, grave illud bellum suscepit, non adversus homines, sed adversus ipsam naturæ tyrannidem decertans, et ex media fornace flammaque multo, quam illa Persica (b), graviore, illæsus exsiliit, non minus, quam tres illi pueri, sine damno manens? Quemadmodum enim illi corpora cum ipsis capillis illæsa tunc egressi ostenderunt, ex fonte potius quam ex fornace excentes: sic et iste in certamine, ex Ægyptiæ manibus elapsus¹, exiit, neque a tactu, neque a verbis, neque ab aspectu, neque a vestimentis, neque ab unguentis, quæ sarmentis et pice ardentiorum concupiscentiæ flammam accendebant; neque ab ætate ejusmodi quidpiam passus est, quale ut homo pati posse videbatur. Ac tres illi pueri, in ipso juventutis flore et ventrem superarunt, et mortis formidinem calcant, tantumque exercitum furoremque regis ipsa fornace ardentiorum vicerunt, nihilque illos exterruit, sed constanter manserunt animo minime servili instructi. Non igitur ætatem traducens hæc dicit:

¹ Boisius legit, *impæris Ægyptiæ manibus elapsus*.

(a) Ea est quorundam chronologorum sententia, Salomonem duodecimum regnare coepisse, eaque sapientiæ argumenta exhibuisse, quæ in Scriptura narrantur: verum peritiores chronologi jam tum virum fuisse censent. Certe si duodecimum solum erat cum regnare coepit, et quadraginta annis regnavit, ut ait Scriptura, annosque natus quinquaginta duos obierit, quomodo stabit illud Scripturæ, Regum lib. 3, c. 11, v. 4: *Cumque jam senex esset, depravatum est cur ejus per mulieres?*

(b) Fornacem vocat Persicam illam Babylonicam in quam tres pueri conjecti sunt. Jam sæpe vidimus, Assyriam et Babyloniæ Persidem a Chrysostomo vocari.

quandoquidem et Paulus cum ait: *Non reophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli* (1. Tim. 5. 6), non ætate juvenem dicit, sed recens plantatum, id est, institutum; plantare quippe dicit catechesi instituere, et docere; ut cum ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6). Christus quoque id plantationem vocat dicens: *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur* (Math. 15. 13). Nam si neophytum dixisset juvenem, Timotheum certe, qui juvenis erat, et ita juvenis, ut ille diceret, *Nemo juventutem tuam contennat* (1. Tim. 4. 12), ad tantum culmen dignitatis non evexisset, nec tot Ecclesiarum ferre curam permississet. *Et illusores dominabuntur eis*. Vides ipsum non simpliciter ætatem traducere, sed corruptum animum? Ilac enim additione id clarius efficit. Illusores enim hic vocat deceptores, cavillatores, adulatores, eos qui verbis gratiam captantes ipsos diabolo propinarent. 5. *Et corruet populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum*. Quemadmodum enim lignis quæ ædificia continebant corruptis, aut sublati, necesse est etiam muros perrumpi, nullo ultra retinente: sic illis sublati, qui supra dicti sunt, principibus, consiliariis, iudicibus, prophetis, nihil prohibebat, quin populus in factiones se scinderet, et magna perturbatio oriretur.

4. *Irruet puerulus adversus senem, et ignobilis adversus nobilem*. Adversabitur, inquit, juvenis seni, despiciet, contemnet illum. Hæc etiam antequam bellum instaret quovis bello graviora erant. Quando enim senectus a juventute inhonoratur, vilesque et abjecti homines honorabiles prius viros calcant, non meliori in statu versatur hujusmodi civitas, quam si bariolos haberet. 6. *Quia apprehendet homo fratrem suum aut domesticum patris sui dicens: Vestimentum habes, princeps noster esto, et cibus meus sub te sit*. 7. *Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps: non enim est in domo mea panis neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus*. Hic mihi videtur aut obidionem aliquam gravissimam subindicare, quæ ipsos in extremam necessitatem redegerit; aut sine obsidione famem quamdam intolerabilem, multamque rerum necessariorum penuriam. Usus est autem communi loquendi consuetudine: et sicut multi dicunt: Si contingeret urbem totam obolo venumdari, non possem illam emere, extremam sic paupertatem ostendens: sic et propheta dicit: Si principatus veneat vestimento uno, aut pane solo, nemo erit qui emat: tanta rerum necessariorum penuria erit. 8. *Quia dissoluta est Jerusalem: hoc est, derelicta et deserta est, Dei providentia denudata. Et Judæa concidit: perturbatione, inquit, et tumultu repleta est, confusione et seditione. Et linguæ eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt non obtemperant*. Deinde causa malorum subnectitur, linguæ intemperantia. Id quod Osee conarguit dicens: *Ephraim in interitum abierunt in diebus redargutionis; in tribubus Israel ostendi fide digna* (Osee 5. 9); et Malachias eadem iterum dicit: *Prophete exprobrantes iis qui provocaverunt Deum in sermo-*

καὶ Τιμόθεος νέος ἦν, καὶ μυρίων γεγηρακῶτων σοφώτερον τὰς Ἐκκλησίας διώρθωσε· καὶ Σολομῶν ἥνικα μὲν δωδεκαετής ἦν, τῷ Θεῷ διελέγετο, καὶ πολλῆς ἀπέλαυε παρρησίας, καὶ ἀνεκπρότετο, καὶ ἐστεφανοῦτο, καὶ θέατρον ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐκάθιζε, καὶ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ ἡδὴ καὶ γυναῖκες πόρρωθεν ἐπιούσαι, ταύτην μόνην τῆς ἀποδημίας τὴν ὑπόθεσιν εἶχον, τὸ μαθεῖν τι καὶ ἀκοῦσαι παρὰ τῆς ἐκείνου φιωνῆς· ἐπειδὴ δὲ εἰς γῆρας ἦλθε, πολλῶ τῆς ἀρετῆς καθυρῆκε. Καὶ ὁ τοῦτου δὲ πατὴρ ὁ μακάριος Δαυὶδ τὴν χαλεπὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην οὐχ ἥνικα παῖς καὶ μειράκιον ἦν, ἀλλ' ἥνικα τὴν ἡλικίαν ὑπερέβη ταύτην, τότε ἤμαρτεν. Ὅτε δὲ παιδίον μικρὸν ἐτύγχανεν ὄν, καὶ τρόπαιον ἀνέστησε θαυμαστὸν, καὶ τὸν [36] βάρβαρον κατήνεγκε, καὶ πᾶσαν ἐπεδείξατο φιλοσοφίαν, καὶ οὐδὲν ἢ νεότης αὐτῷ πρὸς τὰ κατορθώματα ταῦτα κώλυμα γέγονε. Καὶ τὸν Ἰερεμίαν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας προβαλλόμενον παραιτήσιν οὐκ ἀπέδεδεχτο ὁ Θεός, ἀλλ' ἐξήγαγεν ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον, οὐδὲν ἐντεῦθεν αὐτὸν κωλύεσθαι λέγων, εἰ τὰ τῆς διανοίας ἐρρωμένα εἴη. Ταύτην ἄγων τὴν ἡλικίαν, μᾶλλον δὲ καὶ ταύτης ἐλάττωσα πολλῶ, τοὺς πρεσβυτέρους ἔκρινεν ὁ Δαυὶδ. Καὶ Ἰωσίας δὲ οὐδὲ δέκα ἔτη γεγονώς ὄλα, ἐπὶ τὸν τῆς βασιλείας ἀνέβη θρόνον· καὶ τότε μὲν εὐδοκίμει, μετὰ δὲ ταῦτα καταλιγώρησας μικρὸν, ἐλυμήνατο τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετήν. Τί δὲ ὁ Ἰωσήφ; Οὐχὶ νέος ὢν, καὶ σφόδρα νέος, τὸν χαλεπὸν ἐκείνου ἀνέλετο πόλεμον, οὐχὶ πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τῆς φύσεως τὴν τυραννίδα μαχόμενος, καὶ ἐκ μέσου καμίνου καὶ φλογὸς πολὺ τῆς Περσικῆς χαλεπωτέρας ἐξεπήδησεν ἀσινής, τῶν τριῶν παιδῶν οὐκ ἐλάττον ἀβλαβῆς διαμεινῆς; Ὡσπερ γὰρ ἐκείνοι τὰ σώματα μετ' αὐτῶν τῶν τριῶν ἀκέραια τότε ἐξαγαγόντες εἰδείξαν, ὡς ἀπὸ πηγῆς ἄλλων ἢ καμίνου ἐξιώντες· οὕτω δὴ καὶ οὗτος τῶν ἐν ἀγῶνι τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγείς, ἐξῆσι, μήτε ἀπὸ τῆς ἀφῆς, μήτε ἀπὸ τῶν ῥημάτων, μήτε ἀπὸ τῆς ὄψεως, μήτε ἀπὸ τῶν ἱματίων, μήτε ἀπὸ τῶν μύρων, ἃ κληματίδος καὶ πίσεως χαλεπωτέραν ἀνῆπτε τῆς ἐπιθυμίας τὴν φλόγα, μήτε ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡλικίας παθῶν τι τοιοῦτον, οἷον εἰκὸς ἀνθρώπων ὄντα παθεῖν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς οὕτοι ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας ὄντες τῷ ἄνθει, καὶ γαστροὺς ἐκράτησαν, καὶ θανάτου φόβον ἐπάτησαν, καὶ στρατοπέδου τοσοῦτου καὶ βασιλείας αὐτῆς τῆς καμίνου σφοδρότερον ἀφιέντος θυμὸν περιεγένοντο, καὶ οὐδὲν αὐτοὺς κατέπληξεν, ἀλλ' ἔμειναν διηνεκῶς ἀδοῦλωτον τὸ φρόνημα ἔχοντες. Οὐ τοῖνον τὴν ἡλικίαν διαβάλλων ταῦτά φησιν· ἐπεὶ καὶ ὁ Παῦλος, ὅταν λέγῃ, *Μὴ νεόφυτον, ἴνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κῆριμα ἐμπέσῃ τοῦ διαδόλου*, οὐ τὸν νέον τὴν ἡλικίαν φησὶν, ἀλλὰ τὸν νεωστὶ φυτευθέντα, τοῦτέστι, κατηχηθέντα· φυτεύεται γὰρ τὸ κατηχηθῆσαι φησὶ καὶ διδάξει, ὡσπερ ὅταν λέγῃ· *Ἐγὼ ἐρύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισε*. Καὶ Χριστὸς φυτεῖται τὸ τοιοῦτο καλεῖ λέγων· *Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίθηθήσεται*. Ἐπεὶ εἰ νεόφυτον τὸν νέον ἔλεγε, οὐκ ἂν Τιμόθεον σφόδρα νέον, καὶ οὕτω νέον, ὡς λέγειν, *Μηθεὶς σου τῆς νεότητος καταφρονεῖτω*, πρὸς τοσοῦτον ὄγκον ἀρχῆς ἀνήγα-

γεν ἂν, καὶ τοσαύτας φέρειν ἐπέτρεψεν Ἐκκλησίας. Καὶ ἐμπαίκεται κυριεύουσιν αὐτῶν. Ἄρξ, ὡς οὐ τὴν ἡλικίαν διαβάλλει ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν διεφθαρμένην γνώμην; Τῇ γὰρ ἐπαγωγῇ τοῦτο σαφέστερον ἐποίησεν. Ἐμπαίκεται δὲ ἐνταυθὰ φησὶ τοὺς ἀπατεώνας, τοὺς εἰρωνας, τοὺς κόλακας, τοὺς διὰ τῆς τῶν ῥημάτων χάριτος προπίνοντας αὐτοὺς τῷ διαδόλῳ. Καὶ *συμπεσῶνται ὁ λαός, ἀνθρώπος πρὸς ἀνθρώπον, καὶ ἀνθρώπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ*. Ὡσπερ γὰρ τῶν τὰς οἰκοδομῆς συνεχόντων ξύλων διεφθαρέντων [37], ἢ καὶ ἀναιρεθέντων, τοὺς τοίχους ἀνάγκη συρῆγνυσθαι, οὐδενὸς ὄντος τοῦ κατέχοντος· οὕτω καὶ τούτων τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων ἀναιρεθέντων, ἀρχόντων, συμβούλων, δικαστῶν, προφητῶν, οὐδὲν τὸ κωλύον ἦν τὸν δῆμον ἐαυτῷ συρραγῆναι, καὶ πολλὴν γενέσθαι τὴν σύγχυσιν.

δ. Προσκύψει τὸ παιδάριον πρὸς τὸν πρεσβύτερον, καὶ ὁ ἀτιμος πρὸς τὸν ἐτιμον. Ἐναντιώσεται, ῥησὶν, ὁ νέος τῷ γεγηρακῶτι, ὑπερόψεται, καταφρονήσει. Ταῦτα καὶ πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου πολέμου παντὸς ἦν χαλεπωτέρα. Ὅταν γὰρ ἀτιμάζεται μὲν γῆρας παρὰ νεότητος, οἱ δὲ εὐτελεῖς καὶ ἀπεβήμιμνοι τοὺς πρότερον αἰδασίμους καταπατῶσιν, οὐδενὸς ἐλάττον κληδονιζόμενης ἢ ἡ τοιαύτη διακίεσται πόλις. Ὅτι ἐπιλήψεται ἀνθρώπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οικείου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· *Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγρὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐρεῖ· Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγρὸς· οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ ὄλκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἰμάτιον. Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγρὸς τοῦ λαοῦ τούτου*. Ἐνταυθὰ μοι δοκεῖ ἢ πολιορκίαν τινὰ χαλεπωτάτην αἰνέτεσθαι, εἰς τὴν ἐσχάτην στενοχωρίαν αὐτοὺς κατενεγκοῦσαν, ἢ χωρὶς πολιορκίας λιμὸν τινά ἀφόρητον, καὶ πολλὴν τῶν ἀναγκαίων σπάνιν. Κέχρηται δὲ κοινή συνηθεῖα· καὶ ὡσπερ πολλοὶ φασιν^c, Εἰ συνέβη τὴν πόλιν ἅπασαν ὀδοῦ πωλεῖσθαι, οὐκ ἂν σχολίην αὐτὴν πρίασθαι, τὴν ἐσχάτην πενίαν ἐνδεικνύμενος· οὕτω καὶ ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι εἰ ἱματίου ἑνὸς καὶ ἄρτου μόνου γένοιτο· ἂν αἱ ἀρχαὶ ὦνται, οὐδεὶς ἔσται ὁ ὠνούμενος· τοσαύτη σπάνις ἔσται τῶν ἀναγκαίων. Ὅτι ἀρεῖται Ἱερουσαλίμ· *τουτέστιν ἐγκαταλείπειται, ἡρήματα, τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας γεγυμνῶται, καὶ Ἰουδαία συμπεπτακε*· παραχῆς, φησὶν, ἐμπέπησται καὶ θυροῦδο, συγχύσεως καὶ ἀταξίας. Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομιῆς τὰ πρὸς τὸν Κύριον ἀπειθοῦσιν. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία τῶν κακῶν, τῆς γλώττης ἢ ἀκρασίας. Ὁ καὶ Ὡστὲ ἐγκαλεῖ λέγων· *Ἐγραψίμ εἰς ἀγαπισμὸν ἐγένοντο ἐν ἡμέραις ἐλέγχου· ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἔδειξα πιστά· καὶ ὁ Μαλαχίας τὰ αὐτὰ πάλιν λέγων· Οἱ προφήται ἐνεδιόζοντες τοὺς παροξύναντας τὸν Θεὸν ἐν λόγοις. Καὶ εἶπατε· Ἐν τίνι παρωξύναμεν αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμῶς· Πῶς ποιῶν πονηρόν, καλῶν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδόκησε. Καὶ ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης; Τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς αἰτιάται, διπλοῦν προφέρων ἔγκλημα, ὅτι οὐ μόνον ἀπειθοῦσιν, οὐδὲ οὐ μόνον παραβαίνουν τὸν*

^a Hic videtur aliquod vitium subesse. Boisius legendum putat τῶν ἀγῶνων τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγείς, *inpuris seu exsecrandis Aegyptiæ manibus elapsus*. Ego levi transpositione sic ex conjectura restituo, ἐν ἀγῶνι τῶν, *in certamine ex Aegyptiæ manibus elapsus*. Nam ἀγῶνων χειρῶν non placet, nec scio an Chry sostomio in usu sit.

^b Οὐδενὸς ἐλάττον κληδονιζόμενης. Hic suspicatur Allenus legendum esse οὐδὲν ἄμεινον κλυδωνιζόμενης. Sed sine mss. auctoritate nihil mutandum censeo. Infra in Morel. tantum mendose legebatur ὑπὲρ σὲ ἔστω pro ὑπὸ σὲ ἔστω.

^c Sic omnes, prater Morel. qui habet καὶ πολλοὶ φασιν. Infra putat Allenus legendum esse πενίαν ἐνδεικνύμενος, non ἐνδεικνύμενος, nec animadvertente videtur ἐνδεικνύμενος referri posse ad σχολίην, quae vox praecedet et est in singulari.

νόμον ὀφειδόντες γοῦν αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐρυθριῶν, ἐγκαλύπτεσθαι καὶ κάτω κύπτειν, οἱ δὲ καὶ ἀπαγωνίζονται τοῖς προτέροις, μετὰ τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ ἐπιτεταγμένα καὶ φορητὰ [38] φηγεγόμενοι ῥήματα ὥσανελο οἰκίτης τις ἀγνώμων, ἐγκαταλιμπάνων τὰ ἐπιτάγματα τοῦ δεσπότου, εἶ καὶ θρασυνοῖτο. Διὸ νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτοῦ, καὶ ἡ αἰσχὺν τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀντέστη αὐτοῖς. Πάλιν τὰ μέλλοντα ὡς παρεληλυθότα λέγει, τῷ συνήθει κεκρημένος νόμῳ τῆς προφητείας. Ταπεινῶν δὲ δόξης τὴν αἰχμαλωσίαν καλεῖ. Οὐ γὰρ τῆς τυχοῦσης αἰσχύνης ἦν, τοὺς ἐν τάξει τῶν βασιλευόντων τῆς οἰκουμένης ὄντας, τούτους ἀνθρώπων βεβήλους καὶ βαρβάρους ὑποτετάχθαι. Αἰσχύνῃ δὲ προσώπου ἐνταῦθα τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐγγινομένην φησί. Τοιοῦτος γὰρ ἦν αὐτῶν ὁ βίος. Ἐπεὶ οὖν προλαθόντες ἑαυτοὺς κατήσχυναν, δι' ὧν ἔπραττον, διὰ δὲ τοῦτο ὁ θεὸς τῆς δόξης αὐτοὺς ἐξέβαλεν, ἐλάττωνι παραδιδούς τιμωρίαν τῆς ὕπ' αὐτῶν ἐπιπεπραμένης αὐτοῖς. Οὐ γὰρ οὕτως ἦσαν ἐπονεῖδιστοι τὴν ἀλλοτριαν οἰκοῦντες, ὡς ὅτε τὴν μητροπόλιν ἔχοντες παρηγόμουν. Τότε μὲν γὰρ καὶ ἐνεκόπητο αὐτοῖς τὰ τῆς κακίας ὀφειδόντες τῆς πατριδος καὶ πρὸς τὸ μᾶλλον ἤρητο. Μέγα τοῖνον αὐτοὺς ὁ προφήτης ἐπαίδευε δόγμα, πανταχοῦ πείθων πρὸ τῆς κολάσεως τὴν πονηρίαν φεύγειν, καὶ ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι ὅχι ὅταν βαρβάρους λαβόντες δούλους ἀπάγωσιν, ἀλλ' ὅταν ἡ τῆς ἀμαρτίας τυραννὶς αἰχμαλωτῶντες ἔχη. Τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων, ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν * . Ὁ πολλὰς εἶπον, λέγων καὶ νῦν ὅτι δεῖκνυς τοῦ θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ὁ προφήτης, ὅχι ἂν μέλλουσι πάσχειν προλέγει, ἀλλὰ καὶ ἂν παθεῖν ἦσαν ἔξιοι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμαρτημένα αὐτοῖς Ἰσα Σοδόμοις ἦν, τὰ δὲ τῆς τιμωρίας καταδέεστερα. Οὐ γὰρ προβρίζουσι αὐτοὺς ἀνῆρπασεν, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν ἢ, οὐδὲ λείψανα τοῦ γένους ἠφάνισεν. Τὸ δὲ, Ἄνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, ἀνθρωπινώτερον εἴρηται. Οὐ γὰρ τότε μανθάνει ὁ θεὸς τὰ γεγενημένα, ὅταν γένηται (πῶς γὰρ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν;), ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς οὕτως εἶπεν. ε'. Ὡσπερ γὰρ ἀλλαχοῦ φησιν, Ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν πρὸς με, ὅχι τὸν θεὸν ἀποικίζων που πόρρω, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν περικλείων, ταυτά φησιν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀμαρτίας δηλῶν ὅτι οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, Ἄνήγγειλαν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας δεῖκνύμενος λέγει. Τὰ μὲν γὰρ ὅτι καταδέεστερα τῶν ἀμαρτημάτων καὶ λαθεῖν δύναται ἂν ὅτι τὸ ὑπερβάλλοντα καὶ μεγάλα πᾶσιν ἐστὶ γνώριμα καὶ καταφανῆ, καὶ μηδεὶς ἂν κατηγορῶν ἦ, μηδὲ ἐλέγχων. Αὐτὰ γὰρ ἑαυτὰ καταγγέλλει καὶ δηλὰ ποιεῖ. Βουλόμενος δὲ ὁ προφήτης ἐνταῦθα δεῖξασθαι τὸ μέγεθος τῶν κακῶν, φησιν, Ἄνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, τουτέστι, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερφανείας τὰ κακὰ ἔπραττον, οὐδὲ αἰσχυνόμενοι, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμενοι, ἀλλὰ μελέτην τὴν πονηρίαν ποιούμενοι.

Ὅσαι τῆ ψυχῆ αὐτῶν, διότι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες ὅτι Δίωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχορητος ἡμῖν ἐστιν. Ἐπίτασις πονη-

ρίας [39], ὅταν μὴ μόνον ἀμαρτάνωσι, μηδὲ μὴ μόνον μετὰ παρήσσιας ἀμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τοὺς δυναμένους τὰ τοιαῦτα διορθοῦν ἀπελαύνωσιν. Ὡσπερ γὰρ οἱ φρενιτιδι καταχόμενοι τὸν ἱατρὸν πολλὰκις συνέκοψαν, οὕτω δὴ καὶ οὗτοι τοῦ νοσήει ἀνάστα μέγιστον δείγμα τοῦτο ἐξέφερον, τὸ τοὺς δικαίους ἐκβάλλειν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀρετὴ καὶ φαινομένη μόνον, ἀρκεῖ λυπησῆαι τὸν ἐν κακίᾳ ζῶντα. Τοιοῦτον ἡ κακία ὅτι οὐδὲ ἐλεγχόμενη πολλὰκις, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτῆν βαρύνεται τῶν ἐπιεικῶν προαιρουμένη. Διπλῆ δὲ ἐνταῦθα ἡ κατηγορία, καὶ τὸ δεσμεῖν τὸν δίκαιον, καὶ τὸ ὡς ἀχρηστον ὁ δεσμεῖν. Ὅταν οὖν τις τὰ ὠφελοῦντα μὴ μόνον οὐ προσέται, ἀλλὰ καὶ βαθερά αὐτὰ νομίζῃ εἶναι, ποῖα λείπεται λοιπὸν διορθώσεως πρόσφασις; Διὸ καὶ ὁ προφήτης ἰδὼν εἰς ἔσχατον ἐξοκειλαντας, ἀπὸ θρηγίων ἄρχεται πάλιν, οὐκ ἀπὸ κατηγορίας καὶ ἐγκλημάτων, λέγων Ὅσαι τῆ ψυχῆ αὐτῶν καὶ τὸ ἐξῆς μετὰ πολλῆς συνέσεως Ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν. Καίτοι τὰ γενόμενα δοκεῖ κατὰ τοῦ δικαίου τολᾶσθαι ὅτι ἄλλ' εἰ τις ἀκριδῶς ἐξετάσειεν, οὐ κατὰ τὸ πλάγιον, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ βουλή τρέπεται. Ἐνταῦθα μανθάνομεν, ὅτι ὁ μὲν καλῶς, καὶ μὴ μὴ πᾶσιν δεῖν, οὐδὲν βεβλάφεται παρὰ τῶν ποιούντων ὅτι δὲ ἐπιβουλεύοντες, οὗτοι μᾶλλον εἰσὶν οἱ καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠθοῦντες, καθάπερ καὶ οὗτοι. Τὸν μὲν γὰρ δίκαιον οὐδὲν ἐβλαπτον δεσμοῦντες, ἑαυτοὺς δὲ ἐν πλείονι ζόφῳ καὶ ἐρημίᾳ καθίστων, τὸν λύχον ἐκποδῶν ἀρπάζοντες. Τρίτον τὰ γενήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάρονται. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία ὅτι αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ τὴν τιμωρίαν ἔχει. Καὶ ὁ ἐνταῦθα φησὶ, τοῦτ' ἐστιν Ὅτι ἀπολαύονται τῶν καρπῶν αὐτῶν, ἐν πλείονι καθιστῶντες αὐτοὺς ἐρημίᾳ, καὶ πολλοὺς κατασκευάζοντες τοὺς κρημνοὺς. Ὅσαι τῷ ἀνόμῳ πονηρὰ γὰρ συμβήσεται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ὅρξ παρ' ἡμῶν τὰ μέτρα τῆς τιμωρίας ἀεὶ καὶ τὰς ἀρχὰς γινόμεναι; Διὰ δὲ τοῦτο πάλιν ὁ προφήτης θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται καὶ διακόπτεται, ὅτι αὐτοῖς ἑαυτοὺς ἐπεσθούλευον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πολεμίου παντὸς χαλεπώτερον τὴν ἑαυτῶν ἐλυμήναντο σωτηρίαν ὅτι τί γένοιτ' ἂν ἀολιώτερον; Λαός μου, οἱ πράκτορες ὁμῶν καλαμῶνται ὁμῶν. Τοῦτο ἀρίστου διδασκάλου, ποικίλει τὸν λόγον, καὶ μήτε τραχύνει μόνον, μήτε προσηγῆ ποιεῖν, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο μεταχειρίζει τὸ εἶδος, ὥστε πολλὴν ἐκ τῆς μίξεως γενέσθαι τὴν ὠφέλειαν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐγκαλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θρηνεῖ, ὁ βαρύτερον μὲν ἐστὶ τῶν ἐγκλημάτων, ἐλάττονα δὲ παρέχει τὴν ὀδύνην καὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο, ὅτι ἐν βαυτερέτῃ τῇ τομῇ προσηγεστέρα ἡ ἀλγηδὼν. Καὶ οὐ θρηνεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θεραπεύει, καὶ ἕτερον πάλιν θαυμαστὸν διδασκαλίας ἀνακινεῖ τρόπον. Ποῖον δὲ τοῦτον; Τὸ μὴ πᾶσιν ὕψ' ἐν ἐπιτιμῶν, ἀλλὰ ἀποσχίσαι τὸν δῆμον τῶν ἀρχόντων, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων ἐπιτρέψαι κεφαλὴν τὰ ἐγκλήματα. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ [40] τοῦτου τοῦ εἶδους τὸ κέρδος, ὡς τὸν Μωϋσῆα καὶ μετὰ πλείονος αὐτὸ ποιῆσαι τῆς ὑπερβολῆς. Οὗτος μὲν γὰρ, πάντων ὄντων ὑπευθύνων τοῖς ἐγκλημασιν, ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας τρέπει τὸν λόγον ὁ δὲ Μωϋσῆς εὐρῶν τῶν

* Reg. ἐνεφάνισαν hic et infra, Savil. et Morel. ἐνεφάνισαν.

ἢ Ἦε, οὐδὲ ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν, desunt in Reg. et Savil.

ἢ In Reg. γὰρ post μὲν deest. Ibid. Sav. λαθεῖν δύναται. Mor. μανθάνει δύναται, minus recte.

ἢ Post βουλόμενος videtur desce οὖν, aut quid simile : ita censet Savilius.

* Ὡς ἀχρηστον, id est, quasi inutilem ; sed quia hæc verba referuntur ad illa supra allata versiculi 9 Isaie, ὅτι δύσχορητος ἡμῖν ἐστὶ, quia nosium nobis est, et quia nosium potius, quam inutilem, convenit alligari, quasi nosium posuimus infra Boisius legit οὐ προσίαται.

nibus (a). Et dixistis : In quo provocavimus eum ? In eo quod dicitis : Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in eis ipse sibi bene complacuit. Et ubi est Deus justitiæ (Mal. 2. 17) ? De hoc certe et ipse accusat, duplex proferens crimen, quod non solum non obtemperent, nec solum transgrediantur legem; cum debeant hac de re pudore suffundi atque erubescere, sese abdere et caput inclinare; illi priora accumulare contendunt, nec satis habentes præcepta transgredi, onerosa quoque proferunt verba: velut famulus quispiam improbus, qui heri mandata prætermittens, ad hæc etiam insolenter agit. 9. Idcirco nunc humiliata est gloria ejus, et confusio faciei ejus resistit eis. Rursus futura quasi præterita dixit, consueta usus prophetiæ lege. Humiliationem autem gloriæ captivitatem vocat. Non enim vulgaris infamiæ erat, eos qui regnum orbis ordinem tenerent, hominibus profanis et barbaris subjeci. Confusionem vero vultus hic vocat eam, quæ a peccatis oritur. Talis quippe erat eorum vita. Cum enim se prius dedecorassent per gesta sua, ideo Deus a gloria sua illos dejecit, leviori tradens supplicio, quam id quod ipsi sibi inflixerant. Non enim ita vituperabiles erant cum alienam terram incolerent, quam cum metropolim suam habentes prævaricarentur. Tunc enim eorum nequitia comprimebatur: in patria vero magis ac magis augebatur. Magnum igitur illis propheta documentum tradit, ubique suadens ut ante supplicium nequitiam fugiant, ac pudore ruboreque coerceant: non postquam barbari illos captos abducent, sed cum peccati tyrannis illos captivos tenebit. Peccatum autem suum, ut in Sodomis, annuntiarunt et ostenderunt. Quod sæpe dixi, nunc etiam dico: quod propheta nempe Dei clementiam ostendens, non ea quæ passuri sunt prædicat, sed ea quæ digni fuerant ut paterentur. Peccata quippe ipsorum Sodomitarum flagitiis paria erant, supplicium autem levius. Non enim ipsos radicatus evulsit, neque a fundamentis urbem diruit¹, neque reliquias generis delevit. Illud autem, Annuntiarunt et ostenderunt, humaniori more dictum fuit. Neque enim Deus quæ facta sunt tunc dicit, cum illa sunt, (quomodo enim, cum omnia sciat antequam fiant?) sed ut calamitatis magnitudinem ostendat, ita loquutus est.

5. Quemadmodum enim alibi dicit: Ascendit clamor malitiæ eorum ad me (Gen. 18. 20), non Deum procul habitantem constituens, et in cælo circumscribens, hæc dicit, sed peccati magnitudinem declarans: sic et hoc loco, Annuntiarunt, nequitia gravitatem ostendens dicit. Leviora enim peccata latere possunt; gravissima autem et maxima omnibus sunt nota et conspicua, etsi nemo accuset vel arguat. Ipsa enim sese annuntiant et declarant. Volens ergo propheta magnitudinem malorum ostendere, dixit, Annuntiarunt et declararunt, id est, Cum audacia, cum super-

¹ Hæc voces, neque a fundamentis urbem diruit, desunt in Reg. et Savil., sed habentur in Morel. et Bavar.

(a) In Malachia legitur: οἱ παροξύναντες τὸν Θεὸν ἐν τοῖς λόγοις ὑμῶν, qui provocavistis Deum in sermonibus vestris

bia magna, mala perpetrabant sine ullo pudore vel rubore; sed de industria nequitiam operabantur.

Improbi virtuti sunt infensi, ipsiæque vel præsentiam ægre ferunt; nequitia in seipsa supplicium habet. — Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malignum contra semetipsos, dicentes: 10. Alligemus justum quia noxium est nobis. Exsuperantia nequitia, cum non solum peccant, neque solum cum audacia peccant, sed etiam eos qui talia emendare possunt, rejiciunt. Quemadmodum enim phrenitide correpti sæpe medicum verberarunt, sic et hi incurabilis morbi maximum hoc argumentum exhibebant, quod justos ejicerent. Talis quippe virtus est: vel solum se monstrans, in nequitia viventem dolore afficit. Talis est nequitia: ne reprehensa quidem sæpe, vel præsentiam eorum qui in æquitate vivunt moleste fert. Duplex autem hic est accusatio, et quod justum alligent, et quod eum quasi noxium alligent. Quando igitur quis utilia non modo non admittit, sed noxia sibi putat, quænam demum relinquatur emendationis occasio? Quamobrem propheta videns eos ad extrema prorupisse, a lamentatione iterum incipit, non ab accusatione et increpatione, dicens: Væ animæ eorum; quod sequitur cum multa prudentia additur, Quia inierunt consilium malignum contra semetipsos. Atqui ea quæ facta sunt, videntur contra justum suscepta esse: sed si quis accurate exploraverit, non contra patientem, sed contra eos qui id aggrediebantur consilium vertitur. Ille discimus virum probum, etsi sexcenta mala patiat, in nullo ab iis qui se adoriuntur lædendum esse; sed eos qui ipsi insidiantur potius in seipsos gladium impulsuros sese; ut et hi faciebant. Justum enim nihil lædebant, cum alligarent, sed seipsos in majori caligine et solitudine constituebant, dum lucernam ab se removerent. Igitur fructus operum suorum comedent. Talis quippe est nequitia: in seipsa supplicium habet. Quod autem hic dicit, hoc sibi vult: Fructibus suis donabuntur, in majori se solitudine constituentes, multaque sibi præcipitia adornantes. 11. Væ iniquo: mala enim contingunt ei secundum opera manuum ejus. Videntur a nobis semper mensuram et initia supplicii oriri? Ideo propheta rursus luget, lamentatur seseque macerat, quia Judæi sibimetipsis insidiabantur, et atrocius quam quilibet hostis salutem suam pessumdabant, quo quid miserabilius fuerit? 12. Popule mi, exactores vestri demetunt vos. Optimi doctoris est, sermonis varietatem afferre, neque exasperare tantum, neque etiam semper mansuetum reddere; sed nunc illud, nunc aliud tractare loquendi genus, ut ex hac mixtione multa exsurgat utilitas. Idcirco propheta non modo incusat, sed etiam luget, quod gravius est ipsa criminatione, sed minorem parit dolorem: quodque mirabile est, in graviore incisione moderatior est dolor. Neque solum luget, sed etiam sanat, aliumque rursus mirabilem doctrinæ ingerit modum. Quis ille est? Quod non simul omnes increpet, sed populum a principibus dividat, et in illorum caput crimina convertat. Tantum enim est in hac arguendi specie lucrum, ut id Moyses maxime frequentavit. Is enim cum om-

nes essent criminibus olivorum, ad principes sermonem vertit: ipse vero Moyses cum vidit populum maxime prævaricationis fuisse auctorem, Aaronem vero non tanta increpatione dignum esse, dimissis iis qui admodum rei erant, ad minus reum accusationem vertit, per crimina ipsi objecta conscientie ipsorum relinquens, ut se majore supplicio dignos judicarent: quod etiam evenit. Neque enim opus habuit aliis deinceps sermonibus populum alloqui; sed satis fuerunt pauca illa verba Aaroni dicta, ut tot millia, quasi unum hominem comprimerent; et a tali ferocitate audaciaque in extremum timorem angoremque deducerent. Quod cum prævideret Moyses, statim descendens tabulas projecit, et Aaroni dixit: *Quid fecit tibi populus hic, quia fecisti eum gaudium inimicis (Exod. 32. 21)?*

6. Hoc et hic propheta facit, sanctumque illum duplici modo imitatur. Non enim solum tunc accusavit Moyses, imo etiam dolentis personam assumpsit, sicut accusationem instituit. Ita et hic ultrumque imitatus est dicens: *Popule mi, exactores vestri demetunt vos.* Nam et illos incusavit, et quasi cum populo dolens hæc dixit. Exactores autem hic vocare videtur, eos qui repetunt: ego vero puto ipsum raptos et avaros eorum subindicare; sin minus hoc, certe tributorum collectores. Hic ejus vide prudentiam. Non enim rem improbat, sed immoderatam rationem. Non quippe dixit, *Exigunt, sed, Demetunt*; id est, Vos a facultatibus denudant, exactionis obtentu vos omnibus spoliant. Hoc autem protulit verbum ex metaphora demetentium. Demetere enim dicitur post messem lapsas e manibus metentium spicas colligere, et nihil omnino in arvo relinquere: quod hi tunc faciebant, universas facultates abripietes, ac nudos ipsos relinquentes. *Et exactores dominantur vestri.* Quodque gravius erat, neque hic avaritiae termini erant, sed tyrannidem ultra promovebant, servituti subjicientes eos qui liberi erant. *Popule mi, qui vos dicunt beatos, decipiant vos.* Hic mihi videtur pseudopropheta subindicare, vel eos qui ad gratiam ipsis loquebantur, quod extremae corruptelæ ubique causa est. Nocumentum igitur inde proveniens ut declararet subjunxit: *Et semitam pedum vestrorum turbant*: hoc est, Non sinunt recte progredi, subvertentes, dissolventes, seniores vos reddentes.

Deus jus dicens ab Isaia inducitur. Stupidus accusari non grave, plecti terribile. Peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis.— 13. *Sed nunc constituetur in iudicium Dominus, et statuet populum suum ad iudicium*: 14. *ipse Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ipsorum.* Adhuc in eadem perstat correctionis specie, a populo ad seniores et ad principes increpationem vertens, ac sermonem reddens terribiliorem; ipsum vero Deum inducit jus dicentem et condemnantem: ac de peccatis contra populum perpetratis accusantem eos qui populum lædebant¹. Quamobrem dicebat: *Et nunc con-*

¹ Pro verbo, *lædebant*, saviil. in textu effert, *affligebant*, in nota autem profertur se malle, *gubernabant*.

stituetur ad iudicium Dominus. Quia enim accusando sermonem consumpsit, iis vero qui animo sunt stupido accusari non admodum grave est, puniri vero terribile, ait, Res non in accusatione tantum consistet, sed ultio peccata sequetur, illo qui damnaturus est pœnas demum exigente, et adversus prævaricatores jus dicente. Quod certe attemperatorem Dei multam ostendit, qui velit etiam cum iis subire iudicium, ac sermonem vertit ad excitandum pudorem, id quod certe intelligentia præditos in summum angorem conjicere solet. Neque solum ob eam, quam supra dixi, causam ad principes et seniores sermonem convertit: sed ut omnes doceat, graviore daturus esse pœnas principes, quam subditos. Subditus enim pro se tantum, princeps vero pro seipso et pro populo, in quem ipsi imperium traditum est, dat rationem: et a senioribus quoque non immerito tanta requiritur diligentia. Quod enim illis est imperium, id ipsum istis ætas. Dignus enim est etiam junior correptione si graviter peccet; sed ille qui per ætatem immunitatem est adeptus, neque tot affectuum fluctibus obsidetur, cui temperate vivere facilius est, et ab aliis sæcularibus rebus nullo negotio abstinere potest, et rerum experientia majorem adeptus prudentiam; jure majore quam alii omnes damnatione dignus est, utpote qui juvenum lasciviam in proventa ætate exhibuerit. *Vos autem cur incendistis vineam meam, et rapina pauperis est in domibus vestris?* Ubique Deo magna providentia est erga eos qui injuria afficiuntur: ac non minus, imo aliquando plus indignatur de peccatis erga conservos, quam de peccatis in ipsum. Et enim permisit ut is qui fornicariam haberet uxorem, illum expelleret (*Matth. 5. 32*), gentilem vero uxorem secus; licet hoc peccatum contra ipsum esset, aliud (*1. Cor. 7. 12*) vero contra hominem. Et hostia præsentem, jussit relinquere munus, nec ante illud offerre, quam cum fratre reconciliaretur is, qui proximum offenderat (*Matth. 5. 23. 24*). Et cum de illo judicavit qui decies mille talenta devoraverat, cum de peccatis contra se commissis illum accusaret, non ipsum nequam appellavit, sed cito cum illo reconciliatus est, totumque debitum dimisit ei; at cum de centum denariis ageretur, et servum nequam vocat, et tortoribus tradit: nec prius eum se dimissurum dixit, quam totum redderet debitum (*Matth. 25*).

7. Ipse quoque Christus cum colaphis cæderetur, nihil servo percutienti malum retulit, sed etiam mansuete respondit: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis (Joan. 18. 23)?* Cum autem Jeroboam manum extendens prophetam qui se tunc arguebat apprehendere conabatur, manum ejus aridam reddidit (*3. Reg. 13. 4*), te erudiens, ut injurias tibi illatas mansuete feras, eas vero quæ Domino inferuntur vehementissime ulciscaris. Ideo etsi cum legem ferret, secundo loco posuerit amorem erga proximum, tamen similem dixit priori: ac sicut illum accuratissime exigit, sic et hunc quoque. De illo enim ait, *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua; de hoc autem. Sicut te ipsum*

ἤμῃν τότε μάλιστα ὄντα τὸν τὴν παρανομίαν ἐργασάμενον ἐκείνην, τὸν δὲ Ἀαρὼν οὐ τοσαύτης ὄντα κατηγορίας ἄξιον, ἀφείς τοὺς σφόδρα ὑπευθύνους, ἐπὶ τὸν οὐχ οὕτως ὑπεύθυνον τρέπει τὴν κατηγορίαν, τοῖς ἐγκλήμασι τοῖς κατ' ἐκείνου διδοὺς τῷ συνειδῶτι τούτων μείζονα αὐτῶν καταψηφισσάσαι τιμωρίαν· ὃ δὲ καὶ ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἐδεήθη λοιπὸν λόγων πρὸς τὸν δῆμον ἐτέρων, ἀλλ' ἤρκεσε τὰ φιλά ἐκείνα ῥήματα τὰ πρὸς τὸν Ἀαρὼν εἰρημένα χιλιάδας τοσαύτας, ὡς ἓνα ἄνθρωπον, καταστειλαί, καὶ ἀπὸ τοσαύτης θρασυτήτος εἰς δειλίαν καὶ ἀγωνίαν κατενεγκεῖν τὴν ἐσχάτην. Ἄ δὲ προορῶν ὁ Μωϋσῆς, καταβάς εὐθίως, τὰς τε πλάκας ἐβόησε, καὶ πρὸς τὸν Ἀαρὼν ἔλεγε· *Τι ἐποίησέ σοι ὁ λαὸς οὗτος, ὅτι ἐποίησας αὐτὸν ἐπίχαρμν τοῖς ἐχθροῖς;*

ς. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὗτος ποιεῖ, τὸν ἅγιον ἐκείνον μιμούμενος διπλῶ τῷ τρόπῳ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἐνεκάλεσε τότε ὁ Μωϋσῆς, ἀλλὰ καὶ συναλοῦντος προσωπειὸν λαβῶν, οὕτως ἐποιεῖτο τὴν κατηγορίαν ἐκείνην. Οὕτω καὶ οὗτος ἀμφοτέρα ἐμιμήσατο λέγων· *Λαὸς μου, οἱ πρόκτορες ὑμῶν καλυμῶνται ὑμᾶς.* Καὶ γὰρ κατηγορήσεν ἐκείνων, καὶ ὡς συναλγῶν τῷ δήμῳ ταῦτα ἔλεγε. Πράκτορες δὲ ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν τοὺς ἀπαιτούντας λέγειν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τοὺς ἀρχαγας, τοὺς πλεονέκτας αὐτῶν αἰνίττεσθαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τοὺς φορολογοῦντας. Ὅρα αὐτοῦ κἀνταῦθα τὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐκβάλλει, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ, *Καλυμῶνται*, τούτεστι, γυμνοῦσι τῶν ὄντων, ἀποστεροῦσιν ἀπάντων προσήματι τῆς ἀπαιτήσεως. Ταύτην δὲ εἶρηκε τὴν λέξιν ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν καλαμῶντων. Καλυμᾶσθαι γὰρ λέγεται τὸ μέτα τὸν ἀμῆτὸν τοὺς ἐκπεσόντας ἐκ τῶν θερίζοντων ἀστάχιας ἀναλέγεσθαι, καὶ μηδὲν ὄλως· ἐπὶ τῆς ἀρούρας ἀφιέναι· ὃ δὲ καὶ τότε οὗτοι ἐποιοῦν, δόλοκληρα τὰ ὄντα ἀρπάζοντες, καὶ γυμνοῦς ἀφιέντες αὐτούς. *Καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν.* Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς πλεονεξίας ἴσταντο, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προῆγον τὴν τυραννίδα, δοῦλους τοὺς ἐλευθέρους ποιοῦντας. *Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς.* Ἐνταῦθά μοι τοὺς ψευδοπροφήτας αἰνίττεσθαι δοκεῖ, ἢ τοὺς πρὸς χάριν αὐτοῖς διαλεγόμενους, ὃ τῆς ἐσχάτης διαφθορᾶς αἴτιον γίνεταί πανταχοῦ. Τὴν γοῦν ἐκ τούτου βλάβην δηλῶν ἐπήγαγε, *Καὶ τὴν τριβὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσουσι*· τούτεστιν, οὐκ ὥσιν ὀρθὰ βαδίξεν, διαστρέφοντες, ἐκλύοντες, ῥαθυμοτέρους ποιοῦντες.

Ἄλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσεται εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Ἐτι τῷ αὐτῷ εἶδει ἐπιμένει τῆς διορθώσεως, ἀπὸ τοῦ δήμου πρὸς τοὺς γεγραμμένους καὶ τοὺς ἀρχοντας τρέπων τὴν ἐπιτιμίαν, καὶ σφοδρύτερον μεταχειρίζων τὸν λόγον· [41] αὐτὸν δὲ ἐισάγει τὸν Θεὸν δικαζόμενον καὶ καταδικάζοντα, καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς τὸν δῆμον ἀμαρτημάτων ἐγκαλοῦντα τοῖς τὸν δῆμον ἀδικούσι· Διὸ καὶ ἔλεγε· Ἄλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἐγκλήματα τὸν λόγον ἀνήλωσε, τοῖς δὲ ἀναίσθητως διαχειμένοις τὸ μὲν ἐγκαλεῖσθαι οὐ σφόδρα βαρῦ, τὸ δὲ κολάζεσθαι φοβερόν,

φησὶν, ὅτι οὐ μέχρι κατηγορίας τὰ πράγματα στήσεται, ἀλλὰ καὶ δίκη τοῖς ἀμαρτημασιν ἐφέτα, αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος· καταδικάζειν εὐθύνας λοιπὸν ἀπαιτοῦντος, καὶ κρινόμενου πρὸς τοὺς πεπλημμεληκότας. Ὁ καὶ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Θεοῦ πολλὴν δείκνυσιν, ἀνεχομένου δικάζεσθαι μετ' ἐκείνων, καὶ ἐντροπικὸν ποιεῖ τὸν λόγον, ὃ καὶ τοὺς νοῦν ἔχοντας εἰς μεγάλην ἀγωνίαν ἐμβαλεῖν εἴωθεν. Οὐκ ἐκείνης δὲ ἔνεκεν τῆς αἰτίας, ἣς ἐμπροσθεν εἶπον, πρὸς τοὺς ἀρχοντας καὶ τοὺς γεγραμμένους τρέπει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ διδάσκων ἵπαντας, ὅτι βαρύτεραι τῶν ἀρχομένων τοῖς ἀρχουσιν αἱ εὐθύναι. Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνον, ὃ δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ δήμου, οὗ τὴν ἀρχὴν ἐγκρατεισμένος τυγχάνει, παρέχει τὸν λόγον· καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ οὐκ ἀπεικώτως τοσαύτην ἀπαιτοῦνται τὴν ἀκρίβειαν. Ὅπερ γὰρ ἐκείνοις ἡ ἀρχή, τοῦτο τοῦτοίς ἡ ἡλικία. Ἄξιος μὲν γὰρ καὶ ὁ νέος ἐπιτιμήσεως δεῖνὰ ἀμαρτάνων· ὃ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀτέλειαν ἔχων, καὶ τοσοῦτοις παθῶν οὐ πολιορκούμενος κύμασιν, ἀλλὰ καὶ σωφρονεῖν εὐκολώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἀνέχεσθαι τῶν βιωτικῶν ῥῶον δυνάμενος, καὶ πλείονα κεκτημένος σύνεσιν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐμπειρίας, δικαίως ἂν μᾶλλον ἀπάντων καταδικάζοιτο, τὰ τῶν ἀκολάστων νέων ἐν γῆρᾳ ἐπιδικνύμενος. Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελωνά μου, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν; Πανταχοῦ τῷ Θεῷ πολλῆ τῶν ἀδικουμένων ἡ πρόνοια· καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτημάτων οὐκ ἔλαττον, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλεον παροξύνεται ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς ὁμοδόλους πλημμελημάτων. Καὶ γὰρ τὸν μὲν πόρνην ἔχοντα γυναῖκα ἐκβάλλειν ἐπέτρεψε, τὸν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι· καίτοι τὸ μὲν εἰς αὐτὸν, τὸ δὲ εἰς ἀνθρωπον τὸ ἀμάρτημα. Καὶ τῆς θυσίας προκειμένης, καταλιμπάνει τὸ δῶρον ἐκέλευσε, καὶ μὴ πρότερον αὐτὸ προσάγειν, ἕως ἂν τὰ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὐ διαθήνηαι ὁ τὸν πλησίον λελυπηκώς. Καὶ ἡνίκα τὸν τὰ μύρια τάλαντα κατεδηδοκῶτα ἔκρινεν, ὑπὲρ μὲν τῶν εἰς αὐτὸν ἐγκαλῶν ἀμαρτημάτων, οὔτε πονηρὸν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη ταχέως, καὶ τὸ δάνειον ἅπαν ἀφήκεν· ὑπὲρ δὲ τῶν ἐκατὸν δηναρίων, καὶ πονηρὸν δοῦλον καλεῖ, καὶ τοῖς βασανισταῖς παραδίδωσι, καὶ οὐ πρότερον ἐφησεν ἀνήσειν, ἕως ἅπαν ἀποδῶ τὸ χρέος.

ς. Καὶ ἡνίκα μὲν αὐτὸς ἐβράπιζετο ὁ Χριστὸς, οὐδὲν τὸν δοῦλον εἰργάσατο τὸν τὴν πληγὴν ἐπαγαγόντα, ἀλλὰ καὶ πρῶως ἀπεκρίνατο λέγων· *Εἰ μὲν κακῶς [42] ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;* Ὅτε δὲ ὁ Ἰεροδοκὸς τὴν χεῖρα ἐκτείνας ἐπιλαβέσθαι τοῦ προφήτου τοῦ τότε ἐλέξαντος αὐτὸν ἐπεχειρήσε, ξηρὰν τὴν χεῖρα εἰργάσατο, παιδεύοντα καὶ σὲ τὰ μὲν αὐτοῦ πρῶως φέρειν, τὰ δὲ εἰς τὸν Δεσπότην μετὰ πολλῆς ἐκδικεῖν τῆς σφοδρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ νομοθετῶν, εἰ καὶ δευτέραν ἐφησεν τὴν εἰς τὸν πλησίον ἀγάπην εἶναι, ἀλλ' ὅμοιον τῇ προτέρᾳ· καὶ ὡσπερ ἐκείνην μετὰ πάσης ἀπαιτεῖ τῆς ὑπερβολῆς, οὕτω καὶ ταύτην. Ἐπ' ἐκείνου μὲρ γὰρ φησιν, *Ἐξ ὄλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὄλης τῆς ψυχῆς σου*· ἐπὶ δὲ ταύτης, *Ὡς αὐτόν.* Καὶ ἐτέρωθεν μὲν πολλαχόθεν ἴδοι τις ἂν, ὅσην ἀκρίβειαν ὑπὲρ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀπαιτεῖ δικαίων ὁ Θεός. Ὅρα γοῦν αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα σφοδρῶς ἐπικείμενον καὶ αὐξοντα τὴν κατηγορίαν βαρυντάτως ῥήμασιν· Ὑμεῖς δὲ, φησὶ, τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπε-

^a Reg. et Savil. καὶ μηδὲν ὄλως.

^b Morel. τοῖς τὸν δῆμον ἀδικούσι, recte. Reg. et Savil. τοῖς τὸν δῆμον ἀλογοῦσι· in quib. verba hæc notat Savillus: « Boisius legit ἀλογοῦσι, hoc est λυποῦσι. Malo ἀγοῦσι, hoc est ἀμαρτωλοῦσι. » Sed malo lectionem Morelli, quam habet etiam Bararicus codex.

^c Τὴν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι, *gentilem vero secus.* Hic per Ἑλληνίδα intelligit eam quæ idolorum cultui dedita esset, id quod ex serie liquet.

λωνά μου; Ὡσπερ ἂν ἐιργάζαντο πολέμιοι βάρβαροι ἁ τινες ἀπηνεῖς, ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκείους διεθήκατε. Ἀμπελώνα δὲ καλεῖ τὸν λαόν, διὰ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν σπουδὴν καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπιμέλειαν. Καὶ αὖξων τὸ ἐγκλημά, οὐκ εἶπε, Τί τοὺς ὀμοδοῦλους, τοὺς πλησίον, τοὺς ἀδελφούς, ἀλλὰ, Τὰ ἐμά, φησὶν, ἀπωλέσατε, τὰ ἐμά διεφθερίσατε; Εἴτα δηλῶν τοῦ ἐμπρησμοῦ τὸ εἶδος, φησὶν· *Ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν.* Οὐ γὰρ οὕτω λυμαινέσθαι τὰς ἀμπέλους εἰσθε χάλασα, ὡς ἡ ἀδικία τοῦ πτωχοῦ καὶ πένητος ἐμπιπρᾶν πέφυκε τὴν ψυχὴν, θανάτου παντὸς χαλεπώτερα κατατείνουσα αὐτὴν ἀθυμίᾳ. Πανταχοῦ μὲν οὖν τὸ ἀρπάξαι κακόν· μάλιστα δὲ ὅταν ὁ ἐπιπραξόμενος ἐν ἐσχάτῃ πτωχεῖᾳ ᾖ. Οὐκ ἐπιτιμᾶ δὲ τοῦτο μόνον λέγων, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται, πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτοὺς παραπέμπων τῆς ἀρπαγῆς. Ἰκανὴ μὲν γὰρ μετὰ τὴν ῥῆσιν αὐτὴν ἡ ἔψις πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμένη κατανοῦσαι τὸν μὴ σφόδρα ἀναισθητῶς διακαίμενον. *Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου;* Τῷ αὐτῷ πάλιν ἐπέμεινε τρόπῳ, ὡσπερ ἐκεῖ, *τὸν ἀμπελώνα μου,* οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *τὸν λαόν μου,* λέγων. *Καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ταπεινῶν κατασχύνετε;* οὗς ὀρθοῦν εἶει, τοὺτους ὠθοῦντες, οὗς ἀνιστᾶν, τοὺτους καταρρήγγυνόντες. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρπαγῆς, καὶ διέπτυν τοὺς εὐτελεστέρους, καὶ ἀνδραπόδων χαλεπώτερον αὐτοῖς ἐκέχρητο, πρὸς τῇ πλεονεξίᾳ καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἐπιτείνοντες, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τοῦ πλούτου τοῦτου πολλὴν τὴν ἀπόνοιαν κτώμενοι. Συνέξεται γὰρ τῇ πλεονεξίᾳ τὸ τῆς ὑπερφηφάνιας νόσημα· καὶ ὅπῃ ἂν τις ἐπιτείνῃ τὸν πλοῦτον, τοσοῦτον καὶ τὸ νόσημα τοῦτο ἐπιτρίβει. *Τοῦτό φησι Κύριος, Κύριος, Κύριος στρατιῶν.* Τί δὲ ἐστὶ, *στρατιῶν;* Τῶν ἀγγέλων λέγει, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν ἀνω δυνάμεων, ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν ἀκροατὴν ἀνάγων, εἰς ἔθνοιαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βασιλείας αὐτὸν ἐμβάλλων, ἵνα τοῦτω γοῦν καταπλήξας, σωφρονέστερον ἐργάσεται, καὶ [43] δεῖξῃ τὴν τοσαύτην ἀνοχὴν οὐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ μακροθυμίας οὖσαν. *Τάδε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐξεπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ νεύμασιν ἢ ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι. Καὶ ταπεινώσει ὁ θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν ἢ, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς κορμύλους, καὶ τοὺς μηρίσκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ πρόσωπου αὐτῶν, καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης, καὶ τοὺς χλιδῶνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὸ ἐμπλόκιον, καὶ τοὺς δακτυλίους, καὶ τὰ περιδέρια ἢ, καὶ τὰ ἐνώγια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ λακωνικά, καὶ τὰ βύσσιννα, καὶ τὰ ὑακίνθια, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυσσασμένην, καὶ θέριστρα κατάληπτα τοῦ χρυσοῦ. Καὶ ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδίας κοριοτρόδος, καὶ ἀντὶ ζῶνης σχοι-*

^a Reg. et Savil. πολέμιοι καὶ βάρβαροι. Ibid. ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκείους διεθήκατε· hic vitium aliquod in constructione suspicor. Mox Reg. et Sav. περὶ αὐτῶν.

^b In Bibliis legitur καὶ ἐν νεύμασιν.

^c Ἦσπερ, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, desunt in Bibliis. Mox Biblia κορμύλους. Ibid. Reg. et Savil. κάθεμα, Morel. κάθεμα, et sic legitur in Bibliis.

^d Biblia περιδέξια. Ibid. τὰ περιπόρφυρα esse vestem purpura praetextam ostendimus in *Antiquitate*, Tom. 3, lib. 1, c. 8. Infra pro θέριστρα κατάληπτα, Biblia habent θέριστρα κατάληπτα.

νήφ ζώσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου γαλάκτωμα ἔξεις δια τὰ ἔργα σου, καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου ἢ περιζώσῃ σάκκον. Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. Καὶ ὁ νῖδος σου ὁ κάλι-στιος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρα πεσούται· καὶ αἱ ἰσχύοντες ὑμῶν μαχαίρα πεσούται, καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ πενήθουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ. Ἐνόν τοῦτο ὁ προφήτης αὐτὸς πεποίηκε, μακρὸν πρὸς τὰς γυναῖκας ἀποτείνας λόγον, ὅπερ οὐδαμοῦ τῶν Γραφῶν ὀρώμεν γεγενημένον οὕτω. Τί οὖν τὸ αἷτιον τοῦ ξένου;

ἦ· Ἐμοὶ δοκεῖ πολλὴν τότε τὴν βλακειαν τῶν γυναικῶν γεγενῆσθαι, καὶ τὸ πλεόν εἰς τὴν τῶν ἀνδρῶν κακίαν εἰσφέρειν μέρος αὐτάς. Διὸ δὴ καὶ ἰδιαζόντως πρὸς αὐτάς ἀποτείνεται, τὰ χαλεπώτερα αὐταῖς ἐγκαλῶν ἐγκλήματα, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει τὸν λόγον, ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ πάλιν φθεγγόμενος. *Τὶδε λέγει Κύριος· Ἄνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ.* Τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐταῖς ἐγκαλεῖ, ἀπόνοιαν καὶ ἀλαζονείαν. Τοῦτο γὰρ πανταχοῦ μὲν χαλεπὸν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς γυναικείας τικτόμενον φύσεως. Φρονήματος γὰρ ἐμπληθθεῖσα γυνή, ἔτε κουφοτέρα καὶ ἀλογωτέρα οὖσα, εὐκόλως περιτρέπεται, καὶ βαπτίζεται, καὶ ναυάγιον ὑπομένει παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου ἢ καὶ τῆς ἀλαζονείας αὐτὴν βαπτίζουστος. Δοκεῖ δὲ πρὸς τὰς ἐν Ἱερουσόλοις ἀποτείνεσθαι· διὸ καὶ θυγατέρας Σιών ἐκάλεσε. *Καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ.* Ἐνταῦθα αὐτάς καὶ κωμῶδει, καὶ τὸ γυναικεῖον δεικνυσι φρόνημα, οὐδὲ ἐν διανοίαις τε γενέσθαι ἢ δυνάμενον, ἀλλ' ἐκρηγνύμενον, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἐπιδεικνύμενον κινήσεων. Οὐκ εἰς ἀπόνοιαν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσέλγειαν αὐτάς διαβάλλει, τοῦτο λέγειν καὶ δηλῶν ἐκ τῶν ἐξῆς. Ἐπήγαγεν οὖν· *Καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν* ἢ τῶν ἐταιριζομένων ἐστὶ γυναικῶν, διαστρέφειν τὰς κόρας, καὶ τὴν πολλὴν βλακειαν καὶ τὸν μαλακισμὸν [44] ἐντεῦθεν ἐμφανεῖν· τοῦ δὲ θρύπτεσθαι καὶ μαλακίεσθαι οὐδὲν οὕτω σημεῖόν ἐστιν, ὡς τοῦτο. *Καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας.* Οὐ μικρὸν τοῦτο ἐγκλημα, κἂν μικρὸν εἴη δοκῆ. ἀλλ' ἐξωλείας τῆς ἐσχάτης ἐλεγχος, καὶ τοῦ μαλακίεσθαι, καὶ κατακλᾶσθαι, καὶ διαλύεσθαι, τὸ τοὺς χιτῶνας σύρειν. Τοῦτο γοῦν τις καὶ τῶν ἐξωθεν κωμῶδῶν τὸν ἀντιδικὸν τὸν αὐτοῦ τέθεικε λέγων· *Θοιμάτιον ἢ καθεὶς ἄχρι τῶν σφυρῶν. Καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι.* Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς πάλιν ἀσημοσύνης ἀπόδειξις. Διὰ γὰρ πάντων, δι' ὀφθαλμῶν, δι' ἱματίων, διὰ ποδῶν, διὰ βαδίσεως, ἢ τε σωφροσύνη καὶ ἡ ἀσέλγεια φαίνεται. Τῆς γὰρ ἔνδον καθημένης ψυχῆς ὡσπερ κήρυκός τις εἰσι τῶν αἰσθητηρίων αἱ κινήσεις. Καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφοι τὰ χρώματα κεραυνύντες, τὰς εἰκόνας ἄς βούλονται χαρακτηρίζουσιν· οὕτω δὴ καὶ τὰ κινήματα τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοὺς χαρακτήρας ἐξω τῆς ψυχῆς ἀγει, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τίθησι τῶν ἡμετέρων. Διὸ καὶ ἑτερός τις σοφὸς ἔλεγε· *Στολισμὸς ἀνδρῶν, καὶ γέλως ὀδόντων*.

^a Χιτῶν μεσοπόρφυρος, est tunica clavata, de qua vide in *Antiquitate nostra*, Tom. 3, l. 1, c. 8.

^b Παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου. Hic locus mancus esse videtur. Hic locus apud Savillum legendum putat παντὸς πονηροῦ πνεύματος μάλλον, τοῦ τύφου.

^c Savil. in marg. ἰσ. ἀπέγασθαι.

^d Θοιμάτιον καθεὶς ἄχρι τῶν σφυρῶν locus est haud dubie ejusdem oratoris Attici. Θοιμάτιον Attice pro τὸ ἱμάτιον.

(*Matth. 22. 37. 39.*) Et alibi quoque sæpe videre quisque possit quantam Deus a nobis exigit diligentiam circa ea quæ nobis mutuo debemus officia. Observa igitur hic acriter instantem, et accusationem acerrimis verbis augentem, cum dicit: *Vos autem cur incendistis vineam meam?* Quod immanes quidam hostes et barbari fecerint, hoc vos erga familiares vestros admittitis. Vineam porro vocat populum, quod eum multo studio et superna providentia conservet. Et auctens accusationem, non dixit, Cur conservos, proximos, fratres; sed, Quid mea, inquit, perdidistis, mea labefactastis? Deinde incendii speciem ostendens, ait: *Rapina pauperis est in domibus vestris.* Non enim ita solet grandio vineas vastare, ut iniquitas pauperis et inopis animum succendere, morte graviorem ipsi mœrorem inferens. Ubique igitur rapina malum est; maxime vero cum is cui damnum inferitur in extremam redactus est paupertatem. Neque tantum increpat hæc dicendo, sed etiam corrigit, mittens eos ad rapinæ spectaculum. Post huiusmodi dictum enim, aspectus rei sub oculis positæ compungere potest eum, qui non impudentissimo fuerit animo. 15. *Cur vos injuria afficitis populum meum?* In eodem rursus perseverat dicendi genere: sicut illic, *Vineam meam*, ita hic, *Populum meum*, dicit. *Et facies humilium confunditis?* Quos corrigere oportebat, hos impellit; quos erigere, hos confringitis. Nam post rapinam, viliores respuebant, et indignius quam mancipis illis utebantur, præter avaritiam arrogantiam quoque augentes, et per divitias iniuque partas multa insuper sese efflentes arrogantia. Avaritiæ enim superbiæ morbus adjungitur: et quanto plus divitias quis emularit, tanto magis morbus hic increverit. *Hoc dicit Dominus, Dominus, Dominus exercituum.* Quid est, *Exercituum?* Angelorum dicit, archangelorum, supernarum virtutum, a terra ad cælum auditorem adducens, ut ipsi cogitationem magni illius regni injiciat, ut illum sic stupefactum temperatiorem redderet, ostenderetque tantam patientiam non infirmitatis, sed maximi animum esse. 16. *Hæc dicit Dominus. Pro eo quod exaltate sunt filiae Sion, et egressæ sunt elato collo, et nutibus oculorum, et incessu pedum trahentes simul tunicas, simulque pedibus ludentes.* 17. *Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion, et Dominus revelabit habitum earum in die illa.* 18. *Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum (a), et circinnos earum, et corymbos, et lunulas, 19. et monile earum, et ornatum faciei earum, et compositionem ornamenti gloriæ, et armillas, et torques, 20. et reticulum, et annulos, et collaria, et inares, 21. et purpura prætextas, et pannos per domum, et perspicua Laconica, 22. et byssina, et hyacinthina; 23. coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theistra auro adstricta. 24. Et erit pro suavi odore pulvis, et pro zona funiculo cingeris, et pro ornameto capitis tui calvitium habebis propter opera tua, et pro tunica purpura clavata (b) circumcingeris sacco. Hæc tibi pro ornatu.*

(a) Hæc voces, et ornatum earum, desunt in Bibliis.
 (b) Vide Antiquitatis nostræ Tom. 3, lib. 1, c. 8.

25. *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet; et fortes vestri gladio cadent, et humiliabuntur.* 26. *Et lugebunt thecæ ornatus vestri, et relinqueris sola, et in terram prosterneris (a).* Insolitam rem propheta fecit, longum ad mulieres dirigens sermonem, quod nusquam in Scripturis factum videmus. Quæ igitur causa est insolitæ rei?

8. Videtur mihi tunc temporis magnam fuisse mulierum mollitiem, multumque contulisse illas ad virorum nequitiam. Ideo illas speciatim redarguit, gravissima illis offerens crimina, sermonemque ad principium revocat, ex persona Dei iterum loquens. *Hæc dicit Dominus: Pro eo quod exaltate sunt filiae Sion, et ambulaverunt elato collo.* Capit malorum ipsis crimini dat, superbiam et arrogantiam. Hoc enim ubique grave est, maxime vero cum in muliebri sexu exoritur. Alto enim spiritu plena mulier, utpote levior et irrationabilior, facile pervertitur, submergitur, naufragium patitur, ab omni maligno spiritu impulsæ, fastu et arrogantia ipsam submergente. Videtur porro Jerosolymitanas mulieres alloqui: iteoque filias Sion vocavit. *Et ambulaverunt elato collo.* Hic illas traducit, ac muliebrem ostendit fastum, qui non potest in animo se continere, sed erumpit, ac per corporeos motus sese prodit. Nec in arrogantiam modo, sed etiam in lasciviam illas dejicit; hoc in sequentibus dicit et declarat. Pergit igitur: *Et nutibus oculorum*, id quod amasiarum proprium est, pupillas vertere, mollitiemque multam et lasciviam hinc exprimere; mollitiæ autem ac lasciviæ nullum hoc majus indicium habetur. *Et incessu pedum trahentes simul tunicas.* Non exigua hæc est criminatio, etiamsi parva videatur esse, sed extremæ est corruptionis argumentum, mollitiæ nempe, lasciviæ, dissolutionis, tunica diffluens. Hoc exterorum quispiam adversarium suum traducens sic expressit: *Pallium demittens usque ad talos (b).* *Simulque pedibus ludentes.* Et hoc rursus ejusdem turpitudinis demonstratio est. Per hæc enim omnia, per oculos, per vestimenta, per pedes, per incessum, seu castitas seu lascivia scæ prodit. Nam intus sedentis animæ sensuum motus quasi præcones quidam sunt. Ac quemadmodum pictiores colores quosdam miscentes, imagines quas volunt exprimunt: sic et motus membrorum corporis, animi characteres foras expromunt, et ante oculos nostros ponunt. Quamobrem alius quispiam sapiens dicebat: *Amictus viri, et risus dentium, et incessus pedis annuntiant quæ ad ipsum spectant.* (*Eccli. 19. 27.*)

(a) Hic Reg. subjungit totum caput quartum Isaiæ.

(b) In hunc locum notat Boisius apud Savillum: « Ipse locus nondum occurrit, nec vacat nunc quærere: similitudo tamen sunt et ejusdem plane monete, quæ in unum collegit doctissimus Casaubonus noster Commentario suo ad Theophrasti Characteres capite cui Græcus titulus est, *Περὶ παραπορεύων*, ubi sic scribit: Quemadmodum vestis brevitatis est sordium argumentum, sic vestis ad talos demissa, vitæ delicatæ et dissolutæ, ut apud Platonem in Alcibiade priore *tunicæ protractio* indicium mollitiæ. Inde Horat. Epodon Od. 4: *Sacram metiente te viam cum bis ter unanarum toga.* Apud Dionem Calenus obijcit Ciceroni quod *usque ad talos vestem demitteret.* » His adjiciam Ciceronem ipsum Catilinæ assensibus exprobrare quod incederet, *manicatis et talaribus tunicis, velis amictos, non togis.* In Catil. 2.

Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion: et Dominus revelabit habitum earum in die illa. Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum. Duobus positis criminibus, arrogantia et lascivia, singulis congruentem adhibet medicinam, primo primam, secundo sequentem: arrogantiae, humiliationem; ornatui habitus, ipsius abreptionem. Bello, inquit, tunc urgente, omnia auferentur. Quæ enim tuebant et superbiebant, metu compressæ, ab hoc morbo liberabuntur: quæ molliæ et luxu omnino diffuebant, in captivitatibus jugum incidentes, ab omni illa molliæ eruentur.

Mulierum luxus. — Ut autem onerosiorem ipsis texeret sermonem, et auditorum mentem perstringeret, ornamentum vestium mulierum illarum minutatim recenset, puta aureorum; quid in oculis, quid in reliquo corpore: hinc procedit ad domus ornatum. Non solum enim corpora ornamentis decorabant, sed hanc contumeliam usque ad parietes extendebant, superfluis sumptibus; et calamistro capillos torquentes, alas¹ hujusmodi fallaciæ ubique extendebant. Haec itaque intentat accusationem cum dicit: *Auferet gloriam vestimenti earum, et ornatum earum, et cincinnos earum, et corymbos.* Corymbos autem dicit, vel ornatum quempiam capitis, vel vittæ caput stringentis formam. *Et lunulas:* ornamentum scilicet circa collum lunari forma. *Et cathema.* Forte theristrum dicit. *Et ornatum faciei earum.* Hic mihi videtur fucum et pigmenta subindicare. *Et compositionem ornamenti gloriæ.* Hoc auro circumdatum dicit. *Et armillas:* aurei nempe ornatu circa brachia. *Et dextrocheria:* circa manuum juncturas. *Et reticulum:* ornamentum aureum circa caput. *Et annulos, dextrocheria, et prætexta purpura, et clavata purpura, et pannos per domum, et pellucida Laconica.* Tantum enim ipsis inerat lasciviæ studium, ut non modo his uterentur, quæ in sua regione erant, sed etiam ex aliena terra procul illas advehi curarent per transmarinos comæatus. Multum enim spatium et pelagus immensum est Palestinam inter et Lacedæmonem.

9. Non sine causa igitur regionem posuit, misso vestimentorum nomine, sed ut ingentem earum luxum demonstraret. *Et byssina et hyacinthina, et coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta.* Nullam enim speciem vel in vestimentis vel in alio ornatu reliquerunt; sed omnem luxum viam tentarunt, ex lasciviæ tyrannide lymphatis similes.

Mulierum lascivia tempore Chrysostomi. — Porro si hæc tunc criminationes offerebantur ante gratiam, et ante tantam philosophiam, quam veniam consequantur illæ, quæ nunc in cælum vocantur, et ad longiora certamina, quæque ad angelorum imitationem trahuntur, et longe magis hanc superare possunt lasciviam, et tamen eas quæ in scenis et theatris versantur lascivia vincunt? Quodque gravius est, ne peccare qui-

¹ Juxta notam ad oram libri Lutetiæ anno 1588 excusi positam, legendum est, *indagines* (περιπετάσματα), pro, *alas* (τὰ κτερά). Sed hæc mutatio minime necessaria videtur. Boissius vocem κτερά retinet: est enim, inquit ille, elegans allusio ad pennas pavonis erectas et expansas.

dem se putant. Ideo adversus illas vox prophetæ opponenda est. Non solum enim adversus illas olim, sed etiam adversus has pronuntiabitur id quod sequitur: *Erit pro suavi odore pulvis.* Viden' quomodo unctiones etiam unguentorum reprobet, magnumque ipsi adscribat supplicium? Pulverem enim hic dicit eum qui excitatur post urbem eversam et barbarorum incursionem. Nam illam igni et ferro tunc diruerunt, aliud diruentes, aliud igni tradentes. Hæc itaque prænuntians dicebat: *Pro suavi odore pulvis erit, et pro zona funiculo cingeris;* sub oculos ponens captivitatibus formam, et abductionem in barbarorum terram. *Et pro ornamento capitis tui calvitiam habebis;* sive capillis ob miseriam defluentibus, sive id agentibus hostibus, sive ipsis seipsas tondentibus. Mos enim erat olim in luctu et calamitate sese tondere et radere. Etenim Job, audita liberorum calamitate, caput totondit (*Job* 1. 20). Et in sequentibus ait propheta, cum sacco et luctu etiam tonsionem futuram (*Isai.* 22. 12). Aliusque rursum ait: *Et radere et tondere super filios tuos delictos.* *Et pro tunica purpura clavata præcingeris sacco* (*Mich.* 1. 16). Annon hæc terribilia et intoleranda esse videntur? Verum apud nos non hic gradum sistet ultio, sed vernis venenatus, sed tenebræ interminabiles excipient. Si enim illos captivitas, servitus, et extrema mala exceperunt, idque pro ornatu: quod enim hujus pœnas exigeret, et hoc proprie peccatum puniret, audi quomodo his enumeratis, causam subjunxit: *Hæc tibi pro ornatu (a):* si igitur Judææ mulieres ob talem ornatum tantas subiere pœnas, patria a fundamentis excisa, et post tantam voluptatem servæ, captivæ et extorres, in alienam regionem abductæ sunt, ac fami, pesti milleque mortibus traditæ; annon perspicuum est, nos graviora passuros esse, qui in eadem peccata incidimus? Quemadmodum enim honores majores, ita graviora supplicia.

Deus non semper similia peccantes similiter castigat.

— Quod si nulla mulier talem ornatum affectans hactenus aliquid tale passa est, ne ideo confidat. Mos enim est Deo pœnas definire uni et alteri, et per illos commonefacere cæteros omnes de pœnis quæ ipsos excepturæ sunt. Ut autem id clarius evadat, peccatum grave admiserunt olim ii qui Sodoma incolebant, extremas dederunt pœnas, iis immissis fulminibus, et urbibus, populis terraque ipsa cum corporibus simul combustis. Quid igitur? nullusne post illos similia ausus est? Multi certe, et in multis per orbem locis. Cur ergo nihil hujusmodi passi sunt? Quia longe graviori reservantur supplicio. Ideo namque Deus postquam id semel fecit, desistit, ut qui talia auderent, etiamsi hic pœnas non darent, certo scirent se nunquam effugituros esse. Quomodo enim consentaneum rationi fuerit, ante gratiam et ante legem, eos qui neque prophetas, neque alium quempiam audivissent, præ admisis peccatis talia passos esse; eos autem qui post

(a) Ait Chrysostomus Isaiam post enumerationem illam muliebrium ornamentorum his verbis recensionem suam claudere. Verum hæc non reperio in Bibliis LXX. Sed magna olim erat exemplarium varietas, ut in Præliminaribus ad *Hexapla* alibi diximus.

καὶ βῆμα ποδὸς ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακυλύσει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν. Δύο θεὸς ἐγκλήματα, ἀπόνοιαν καὶ ἀσέλγειαν, ἐκάστω κατάλληλον ἐπάγει φάρμακον, καὶ προσέφη τὸ πρότερον, τῷ δευτέρῳ τὸ ἐχόμενον· τῇ μὲν ἀπονοίᾳ, τὴν ταπεινώσιν, τῷ δὲ καλλωπισμῷ τοῦ σχήματος, τὴν ἀναίρεισιν ἐκείνου. Πολέμου γὰρ καταλαβόντος τότε, τὰ πάντα οἰχίσσεται, φησὶν. Αἱ τε γὰρ φλεγμαίνουσαι καὶ ἀπονενοημέναι, τῷ φόβῳ κατασταλεῖσαι^α, τοῦ νοσήματος; ἀπαλλαγῆσονται· αἱ τε μαλακίζόμεναι καὶ διὰ πάντων θρυπτόμεναι, εἰς τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐμπροσθοῦσαι ζυγόν, πάσης ἐκείνης ἐλευθερωθήσονται τῆς βλακειας.

Ὅστε δὲ ποιῆσαι τὸν λόγον αὐτοῖς φορητικώτερον, καὶ καθάψασθαι τῆς τῶν ἀκρωμένων διανοίας, καὶ κατ' εἶδος διηγῆται τὸν καλλωπισμὸν τῶν ἱματίων τῶν γυναικῶν ἐκείνων^β, τῶν χρυσιῶν, τὸν ἐπὶ τῆς ὄψεως, τὸν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, καὶ πρόεισι καὶ ἐπὶ τὸν τῆς οἰκίας κόσμον. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ σώματα ἐνεκαλλωπιζόν, ἀλλὰ τὴν ὕβριν ταύτην καὶ μέχρι τῶν τοίχων ἐξήγον, εἰς οὐδὲν δέον δαπανώμεναι· καὶ τὰς τρίγας δὲ στρεβλοῦσαι, τὰ περὶ τῆς τοιαύτης ἀπάτης πάντοθεν ἐτάσσον. Καὶ τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ λέγων, ὅτι Ἄφελεῖ τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια αὐτῶν, καὶ τοὺς κορῦμβους. Κορῦμβους δὲ λέγει, ἢ κόσμον τινὰ περὶ τὴν κεφαλὴν, ἢ αὐτοῦ τοῦ κεφαλοδέσμου τὸ σχῆμα. Καὶ τοὺς μηρίσκους· κόσμον περὶ τὸν τράχηλον σεληνοειδῆ. Καὶ τὸ κάθμα. Τάχα^γ τὸ θέριστρον λέγει. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. [45] Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ ἐπιτρίμματα καὶ ὑπερφῶς αἰνίττεσθαι. Καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης. Τοῦτο περιχρῶσιν φησι. Καὶ τοὺς χλιδῶνας· τὰ περὶ τοὺς βραχίονας χρυσιᾶ. Καὶ τὰ ψέλλια· τὰ περὶ τοὺς καρπούς. Καὶ τὸ ἐμπλόκιον· κόσμον χρυσοῦν περὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ τοὺς δακτύλους, καὶ τὰ περιδέξια· ἃ λέγουσι δεξιάρια. Καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ λακωνικά. Τοσαύτη γὰρ ἦν αὐτῶν ἢ περὶ τὴν ἀσέλγειαν σπουδῆ, ὡς μὴ μόνον τοῖς ἐγγχωρίοις κεχρησθαι, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας αὐτὰς συλλέγειν, καὶ διαποντίους ἀποδημίας ὑπὲρ αὐτῶν στέλλεσθαι. Ποῦ γὰρ τὸ μέσον τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος, καὶ πέλαγος ἀπειρον.

θ'. Οὐχ ἀπλῶς τοῖνον τὴν πατριδα τέθεικεν, ἀφείς τὰ ἐσθήματα, ἀλλ' ὥστε τὴν υπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀκολασίαν ἐμφῆναι, καὶ τὰ βύσσινα, καὶ τὰ ὑακίνθια, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσοῦ καὶ ὑακίνθῳ συγκυθυσασμένην, καὶ θέριστρα κατάκλιετα^δ τοῦ χρυσοῦ. Οὐδὲν γὰρ εἶδος, οὐκ ἐν ἱματίοις, οὐκ ἐν τῷ λοιπῷ κόσμῳ κατέλιπον, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπῆλθον πολυτελείας ὄδον, τῇ τῆς ἀσελγείας ἐκδοκασθεῖσαι τυραννίδι.

Ταῦτα δὲ εἰ τότε ἐγκλήματα ἦν πρὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς τοσούτης φιλοσοφίας, ποίας ἂν τύχοιεν συγγνώμης εἰ πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθεῖσαι νῦν, καὶ εἰς μακρότερα σκάμματα, καὶ πρὸς τὸν τῶν ἀγγέλων ἐλκόμεναι ζῆλον, καὶ μετὰ πλείονος τῆς υπερβολῆς ταύτην νικῶσαι τὴν ἀσέλγειαν, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηπῆς ἀποκρύπτουσαι; Καὶ

τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἀμαρτάνειν ἠγνοῦνται. Διὸ καὶ πρὸς αὐτὰς ἀνάγκη τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ὀπλίσαι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον πρὸς ἐκείνας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταύτας εἰρήσεται τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι Ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδείας κοριορτός. Ὁρᾷς πῶς καὶ τὴν τῶν μύρων ἀνοιγὴν ἐκβάλλει, καὶ μεγάλην αὐτῇ τίθησι τιμωρίαν; Κοριορτόν γὰρ ἐνταῦθι φησι τὸν αἰρόμενον μετὰ τὴν τῆς πόλεως κατασκαφὴν καὶ τὴν τῶν βαρβάρων ἐφοδόν. Καὶ γὰρ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ τότε αὐτὴν διενείμαντο, τὸ μὲν αὐτῆς κατασκάψαντες, τὸ δὲ ἐμπροσθῶν παραδόντες· ο. Ταῦτα οὖν προλέγων ἔλεγεν, ὅτι Ἀντὶ ὁσμῆς ἡδείας ἔσται κοριορτός, καὶ ἀντὶ ζῶνης σχοιρίφ ζωῆ· ὑπ' ὅψιν ἄγειν τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σχῆμα, καὶ τὴν ἐπὶ τὴν βάρβαρον χώραν ἀπαγωγὴν. Καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου φυλάκρωμα ἔξεις· ἢ τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς τάλαιπωρίας ἀπορῥυεσῶν, ἢ τῶν πολεμίων τοῦτο ἐργαζομένων, ἢ αὐτῶν ἐαυτάς. Ἔθος γὰρ ἦν τὸ παλαιὸν ἐν πένθει καὶ συμφορᾷ ἀποκείρεσθαι καὶ ξύρεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Ἰωβ ἀπεκείρατο τὴν κεφαλὴν, ἀκούσας τῶν παιδῶν τὴν συμφορὰν. Καὶ προῶν ὁ προφήτης, μετὰ σάκκου καὶ κοπετοῦ καὶ ξύρῃσιν ἐψησε γενέσθαι. Καὶ ἄλλος πάλιν φησὶ· Καὶ ξυρήσῃ καὶ κείρει ἐπὶ τὰ τέκνα σου τὰ τρυφερὰ. Καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώση σάκκον. Ἄρα οὐ δοκεῖ φοβερά εἶναι ταῦτα καὶ ἀφόρητα; Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν οὐ μέχρι τούτων στήσεται τὰ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ σκόλης ἰοδόλος καὶ σκότος ἀτελεύτητον [46] διαδέξεται. Εἰ γὰρ ἐκείνους αἰχμαλωσία καὶ δουλεία καὶ τὰ ἔσχατα ἀνέμενε κικᾶ ἀντὶ τοῦ καλλωπισμοῦ· ὅτι γὰρ τούτου ἀπῆτει δίκην, καὶ ἰδικῶς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην ἐκόλαζεν, ἀκουσον πῶς καταλέξας ἐκεῖνα, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν. Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. εἰ τοῖνον Ἰουδαίαι γυναῖκες κεκαλλωπισμέναι τοσαύτην ὑπέμειναν τιμωρίαν, τῆς πατρίδος ἐκ βάθρων ἀνασπασθείσης, καὶ μετὰ τὴν πολλὴν τρυφὴν δοῦλαι καὶ αἰχμάλωτοι; καὶ ἀπόλιδες εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπενεχθεῖσαι χώραν, καὶ λιμῷ καὶ λοιμῷ καὶ θανάτοις παραδοθεῖσαι μυρίοις· πῶς οὐκ εὐδῆλον, ὅτι χαλεπώτερα ἡμεῖς πεισόμεθα τοῖς αὐτοῖς περιπίπτοντες; Ὅσπερ γὰρ αἱ τιμαὶ μείζους, οὕτω καὶ αἱ τιμωρίαι βαρύτεραι.

Εἰ δὲ μή τις οὐδέπω τὸ τοιοῦτον ἔπαθε γυνὴ καλλωπισαμένη, μὴ θαρρήτω. Ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ τοῦτο, τὰς τιμωρίας ὀρίζειν ἐφ' ἐνὸς καὶ δευτέρου, καὶ δι' ἐκείνων νομοθετεῖν τοῖς λοιποῖς ἅπασιν τὰ καταληφόμενα αὐτοῦς δεῖνά. Ἴνα δὲ καὶ ταφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, ἡμαρτον ἀμαρτίαν χαλεπὴν οἱ τὰ Σόδομα οἰκοῦντές ποτε· ἔδοσαν δίκην τὴν ἐσχάτην, τῶν σκηπτῶν ἐκείνων κατενεχθέντων, καὶ τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἰερῶν καὶ τῆς γῆς αὐτοῖς σώμασιν ἐμπροσθέντων ἀπάντων. Τί οὖν; οὐδεὶς μετ' ἐκείνους τὰ ἐκείνων ἐτόλμησε; Πολλοὶ μὲν οὖν, καὶ πολλαχοῦ τῆς οἰκουμένης. Πῶς οὖν οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθον; Ὅτι ἐτέρῳ χαλεπωτέρῳ τηροῦνται τιμωρίᾳ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἅπασι αὐτὸ ποιήσας ὁ Θεὸς ἀπέστη, ἵνα οἱ τὰ αὐτὰ τοιμῶντες, κἂν μὴ δῶσιν ἐνταῦθα δίκην, εἰδότες ὡς σαφῶς, ὅτι οὐδέποτε διαφεύξονται. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, πρὸ μὲν τῆς χάριτος καὶ τοῦ νόμου, καὶ μήτε προφητῶν, μήτε ἄλλου τινὸς ἀκηκόστας, ἀμαρτόντας τοιαῦτα παθεῖν, τοὺς δὲ μετ' ἐκείνους τοσαύτης ἀπολαύσαντας προνοίας, καὶ μηδὲ τῷ παραδείγματι γενομένους σωφρονιστέτους, ὁ πολλῶν χαλεπωτάτην ποιῆι τὴν ἀμαρτίαν, διαφυγεῖν τὴν ἐπὶ τοῦτο κειμένην δίκην; Πῶς οὖν οὐκ

^α Reg. et Savilius καταστέλλουσι male. Ibidem ἀπαλλάσσονται.

^β Haec, τῶν γυναικῶν ἐκείνων, desunt in Reg. et Savil.

^γ Τάχα abest a Reg. et Savil.

^δ Ὅπως κατάκλητα supra dixerat, hic κατάκλιετα vocat; alterutro in loco mendum esse puto. in Bibliis κατάκλιετα.

^ε Reg. et Savil. παραδιδόντες.

ἔδοσαν οὐδέπω καὶ σήμερον; ἵνα μάθῃς ὅτι πολὺ χυλε-
πώτερά τηροῦνται τιμωρίᾳ.

ι'. Ὅτι γὰρ ἔστι χυλεπώτερα Σοδόμων παθεῖν, ἀκουσον
τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἀνεκτότερον ἔσται γῆ Σοδό-
μων καὶ Γομρόρας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει
ταύτῃ. Ὅστε κἂν καλλωπιζόμεναι νῦν γυναῖκες μὴ πά-
θωσιν, ἅπερ ἔπαθον αἱ τότε καλλωπιζόμεναι, μὴ θαρβεί-
τωσαν. Ἡ γὰρ ἀνοχὴ αὐτῆ καὶ ἡ μακροθυμία χυλεπω-
τέραν σωρεύει τοῦ πυρὸς τὴν κάμινον, καὶ μείζονα τὴν
φλόγα ἐργάζεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Ἀνανίου καὶ Σαφείρας
γέγονε. Καὶ γὰρ ἐκείνοι ἐν ἀρχῇ καὶ προσιμίῳ τοῦ κτ-
ρύματος ὑφελόμενοι τῶν χρημάτων ἐκείνων, ἀθρόον
ἀνηρπάσθησαν, μετὰ δὲ ἐκείνους πολλοὶ τοιαῦτα πολυή-
σαντες, οὐδὲν ἔπαθον. Πῶς οὖν ἂν ἔχοι λόγον, τὸν δίκαιον
κρίτην καὶ πᾶσι τὰ [47] ἴσα νέμοντα, τοὺς μὲν ἤττον
ἡμαρτυχότας κολάσαι, τοὺς δὲ χυλεπώτερα ποιήσαντας
ἀφεῖναι; Οὐκ εὐδῆλον, ὅτι ἐπειδὴ ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἣ
μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο ἀνεβάλλετο τὴν
τιμωρίαν, ἵνα ἡ τῇ μακροθυμίᾳ γένηται βελτίους, ἢ
τοῖς αὐτοῖς ἐπιμέμοντες χυλεπώτερα πάθωσιν; Ὅταν
τοῖσιν ἀμαρτῶντες α τὰ αὐτὰ τοῖς ἤδη πεπλημμεληκόσι
καὶ κολασθεῖσι, μὴ τὰ αὐτὰ πάθωμεν, μὴ θαρβύμεν,
ἀλλὰ μᾶλλον φοβώμεθα. Ὅσπερ γὰρ νόμον τὴν ἐπ' ἐκεί-
νων τιμωρίαν ἐξήνεγκεν ὁ Θεός, πᾶσι παραινῶν, καὶ
λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀμαρτόντα ἐκόλασα,
ἵνα καὶ σὺ ὁ μετ' ἐκείνους πλημμελῶν, τὰ αὐτὰ ἀναμέ-
νη; ἵνα μεταβάλλῃ καὶ γένη βελτίων. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις
ἀμαρτήμασι τοιαῦτα κείνται τιμωρίαι, κἂν μὴ παρα-
χρῆμα ἔρχωνται. Τοῖσι δὲ οὐκ ἀπλῶς ἐνδιέτριψα, ἀλλ'
ἐπειδὴ πονηρὸν νόσημα εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰσθλῆεν
οἰκίας διὰ τῆς τῶν γυναικῶν βλακειᾶς, ὁ τῆς φιλοκοσμίας
ἔρωσ, ὅς καὶ τὴν τῶν χρημάτων ἐπέτεινε βάνίδα β, εἰς
ἀκαίρους δαπάνας τοὺς ἀνδρας ἐμβαλῶν, καὶ πολέμου
καὶ στάσεως καὶ φιλονεικίας ὑπόθεσις γινόμενος καθ-
ημερινῆς, καὶ τὰς τῶν πενήτων κατατείνων γαστέρας.
Ὅταν γὰρ ἄπασαν τὴν οὐσίαν γυνή, ἢ καὶ τὸ πλεον τῶν
δντων, εἰς τὴν τοῦ σώματος ὕβριν ἀναγκάζῃ τὸν ἄνδρα
δαπανᾶν (ὕβρις γὰρ σώματος, τὸ περιχεῖμενον χρυσίον),
ἀνάγκη τὴν χεῖρα συστέλλεσθαι πρὸς τὴν τῆς ἐλεημοσύ-
νης φιλοτιμίαν. Καὶ πολλά δὲ ἔτερα ἐκ τούτου τιχτόμενα
ἔστιν ἰδεῖν ἀμαρτημάτων εἶδη. Ἄλλὰ ταῦτα ἀφέντες τῇ
παίρᾳ τῶν πασχόντων εἰδέναι σαφῶς, τῶν ἐχομένων
ἀπώμεθα. Μετὰ γὰρ τὸ παραστῆσαι τῆς αἰχμαλωσίας
τὸ σχῆμα, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἄντι τοῦ καλλωπισμοῦ ταύτην
ἐπάγω, ἐπιτείνει τὴν συμφορὰν, λέγων· Καὶ ὁ υἱὸς σου
ὁ κάλλιστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρα πεσειται, καὶ οἱ
ισχυρότεροι ὑμῶν μαχαίρα πεσοῦνται. Τοῦτο γὰρ αἰ-
χμαλωσίας χυλεπώτερον. Καὶ γὰρ ἔστι ζωὴ θανάτου πι-
κροτέρα. Ὅταν γὰρ μετὰ τῆς δουλείας καὶ ἄωρα πένθη
θρηνεῖν ἀναγκάζωνται, ἐνόησον ὅσον τῆς συμφορᾶς τὸ
μέγεθος, τῶν καθ' ἑαυτὰς πικρῶν δντων συναπτομένων
ἀλλήλοις. Καὶ γὰρ εἰ αἰχμαλωσία μόνῃ ἦν, ἀφόρητον
ἦν τὸ δεῖνόν· καὶ εἰ ἐν ἐλευθερίᾳ ζώντων τοιαῦτα
συνέβαινε πένθη, θανάτου πικροτέρα ἦν ἡ ζωὴ. Ἄλλὰ
νῦν ἀμφοτέρα ἔσται, φησὶ, συνηγμένα ἀλλήλοις. Μᾶλλον
δὲ διπλῆν εἶε ταύτην καλεῖν συμφορὰν, καὶ τριπλῆν, καὶ

* Reg. ἀμαρτῶντες, et sic superius ἀμαρτῶντας, et ἀμαρ-
τῶντα infra.

β Savil. suspicatur legendum τυραννίδα, ita tamen ut hanc
etiam vocem huic loco non prorsus aptam existimet. Boisius
conjectit ἔρωτα. Sed nimis vocum diversitas. Ut ut res est,
βάνιδα hic peregrinum olet. Mox Reg. ἐμβαλῶν recte. Morel.
et Savil. ἐβαλῶν.

γ Reg. et Savil. καθ' ἑαυτῶν

τετραπλῆν, ἔταν καὶ υἱός, καὶ κάλλιστος, καὶ ποθούμε-
νος, καὶ ὑπὸ βαρβάρων, ἀλλὰ μὴ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως
καταλύει νόμῳ τὸν βίον· καὶ μετὰ τούτου καὶ οἱ ἐν ἡλι-
κίᾳ πάντες, ὥστε μὴδὲ ἐλπίδα αὐτοῖς εἶναι χρησθῆν,
ὅσον εἰς ἀνθρωπίνην ἤξε βοήθειαν καὶ συμμαχίαν. Καὶ
ταπεινωθῆσεται δ· καὶ [48] πενήθουσιν αἱ θῆκαι
τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνῃ, καὶ εἰς
τὴν γῆν ἔδαφισθήσῃ. Διὰ πάντων αὖξιν τὸν θρήνον,
ἐπιτείνει τὸν φόβον, ἀκμάζουσιν τὴν ἀγωνίαν ἐργάζεται,
ὕπ' ἧσιν ἄγει τὰ δεῖνά, εὐρύνει τῆς συμφορᾶς τὴν δι-
ήγησιν, πανταχοῦ περιτρέχων, πάντοθεν συνάγων τὰ λυ-
πηρὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ἀναισθησίαν. Ἀγαπητὸν
γὰρ ἦν τσοαῦται κατασειομένας αὐτὰς ἀπειλαῖς ἀνε-
εγκεῖν, καὶ λαβεῖν ἀίσθησιν τῶν μελλόντων συμβήσεσθαι
λυπηρῶν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, ὁ σφόδρα ἐλεινὸν
εἶναι δοκεῖ, τὸ χρυσοῦ θήκην ὄραβν κεκενωμένην, ὑπό-
μνημα τῆς παλαιᾶς εὐπραγίας, διὰ τῆς βύσεως ἀκμά-
ζουσιν διατηροῦν τὴν ἀληθῆνα. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα
δάκνειν ὑμᾶς εἰθῶσιν αἱ συμφοραὶ, ὅταν αὐτὰς ταῖς
προτέραις παραβάλλωμεν εὐημερίας· καὶ ἡ σύγκρισις
χυλεπώτερον τὸ ἔλλοχος ἐργάζεται. Τοῦτο γοῦν ποτε καὶ
ὁ Ἰωβ θρηνῶν ἔλεγε· Τίς ἄν με θείῃ μετὰ μῆνην ἡμε-
ρῶν τῶν ἐμπροσθεν; καὶ διηγεῖται τὸν πλοῦτον ἅπαντα,
καὶ τὰ ὡσπερ ἐκ πηγῶν ἐπιβρέοντα ἀγαθὰ, τὰς τιμὰς,
τὰς προσόδους, τὴν περιφάνειαν ἅπασαν, ὥστε τῇ συγ-
κρίσει τούτων πολλῷ χυλεπώτερα δεῖξαι τὰ παρόντα καὶ
κατειληφῶτα αὐτὸν δεῖνά. Ὁ δὲ καὶ ὁ προφήτης νῦν
ἐποίησε, τῶν θηκῶν ἀναμνήσας, καὶ οὐδὲ τούτοις ἀρκε-
σθεις, ἀλλὰ καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὰς πενθοῦσας. Ἐμφαντι-
κώτερον γὰρ τοῦτο λόγῳ τὸ εἶδος, ὅταν τοιαῦτας
ἐργάζηται προσωποποιίας. Ἦδη γοῦν καὶ ἀμπελοῦς θρη-
νοῦσας εἰσάγει, καὶ οἶνον, ὥστε μᾶλλον καθιέσθαι τῶν
ἀκρωμένων, καὶ τῆς παχύτητος αὐτῶν καθάψασθαι. Τί
δὲ ἐστι, Καταλειφθήσῃ μόνῃ; Καὶ συμάχων, φησὶ,
καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνομίας ἐρημωθείσα, καὶ τῆς ἁλλῆς
περιφανείας γυμνωθεῖσα πάσης, καὶ πανταχόθεν ὑπὸ
τῶν πολεμίων κυκλομένην, καὶ ἐν μέσοις ἀπειλημένῃ
βαρβάρῳ. Εἶτα τὴν ὑπερβολὴν τῆς ταπεινώσεως παρα-
στῆσαι θέλων, φησὶ· Καὶ εἰς τὴν γῆν ἔδαφισθήσῃ.
Οὐδὲ, Πέση, εἶπεν, οὐδὲ, Κατενεχθήσῃ, ἀλλ' ἑτέρᾳ λέξει
σαφέστερον ἐνδεικνυμένη τὴν εὐτέλειαν αὐτῆς ἄπασαν
ἀπεχρήσατο.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Καὶ ἐπιλήψονται ἐπὶ τὰς γυναῖκες ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ
ἀνθρώπου ἐνός, λέγουσαι· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγω-
μεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλώμεθα· πλὴν τὸ
δρομὸν σου κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς, ἀφῆλε τὸν ὄνειδι-
σμόν ἡμῶν.

α'. Τὴν ἐκ τοῦ πολέμου συμβῆσαν ὀλιγαριθμῶν ἐμφῆ-
ναι βούλεται, καὶ πῶς εἰς ἐλάχιστον περιέστη ὁ δῆμος
τῶν Ἰουδαίων. Οὐδὲ γὰρ προστασίας ἐφῆσαν δεῖσθαι
ταῖς γυναῖξιν προσηκούσης ὑπὸ ἀνδρῶν παρέχεσθαι, ἀλλὰ
ἀτελῆ τῆς λειτουργίας αὐτὸν ἀφεῖναι ταύτης, καὶ στέρ-
γειν καὶ ἀγαπᾶν, εἰ ἀπλῶς γοῦν καὶ ὡς ἔτυχε τοῦ τῆς
χρηλαῖας ἀπαλλαγεῖν ὀνόματος. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, Ἄφ-
ελε τὸν ὄνειδισμόν ἡμῶν· ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν ὄνειδος
τοῦτο ἵ εἶναι ἐδόκει. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψε-
ι ὁ Θεός ἐν βουλή μετὰ δόξης ἐπὶ [49] τῆς γῆς, τοῦ
ἐγνώσαι καὶ τοῦ δοξάσαι τὸ καταλειφθῆν τοῦ Ἰσραὴλ.

δ Allenus legendum indicat καὶ ταπεινωθήσονται, ut supra.
Sed nihil ausi sumus mutare.

ε Sic Mor. et Bavaricus; Reg. et Savil. περιέστιν, minus
recte.

ζ Sic Bavar. et Morel.; in Reg. et Savil. τοῦτο deest.

illos tantam providentiam nacti sunt, neque exemplo temperantiores evaserunt, id quod peccatum reddit longe gravius, poenam ipsis destinatam effugere? Cur ergo hactenus poenas non dederunt? Ut ediscas illos longe graviori reservari supplicio.

10. Quod enim possint atrociora infligi, quam Sodomitis, audi Christum dicentem: *Tolerabilis erit terræ Sodomorum et Gomorrhæ in die iudicii, quam civitati huic (Matth. 10. 15)*. Ita ut etiam si quæ hoc ornatu fulgent mulieres non paria patientia iis, quæ tunc ornabantur, ne confidant. Nam tolerantia patientiæ graviorem accumulatur ignis fornacem, majoremque flammam efficit. Hoc Ananiæ et Sapphiræ contigit (Act. 5). Nam illi in principio et exordio prædicationis, cum ex pecuniis illis quidpiam suffurati essent, confestim abrepti sunt; post illos autem multi qui talia ausi fuerant, nihil perpassi sunt. Qui igitur rationi consentaneum esse possit, justum iudicem, qui paria omnibus distribuit, eos qui minus peccaverint ulcisci, eos autem qui graviora admisere scelera dimittere? Annon palam est, quia diem statuit, in qua iudicaturus est orbem, ideo supplicium differre, ut aut patientia ejus meliorem reddantur, aut si in iisdem persistent, atrociora patientur? Cum igitur eadem scelera admittimus, quæ admiserunt illi qui supplicio affecti sunt, nec eadem quæ illi patimur, ne confidamus, sed magis timeamus. Sicut enim legem tulit Deus per illorum supplicium, omnes admonens, dicensque: *Ideo enim qui ab initio peccavit supplicio affecti, ut et tu, qui post illos scelera admittis, eadem ipsa expectes, et convertaris et melior evadas*. Similibus enim criminibus similes poenæ constitutæ sunt, etiamsi non statim veniant. In his porro non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum molliorem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis, et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere (nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum), necesse prorsus est manum retrahere ab elemosyna eroganda. Multaque alia hinc orta peccata videre est. Verum his dimissis, ut ea experientia discant ii, qui hæc patientur, ea quæ sequuntur attingamus. Postquam captivitatis formam declaravit, et dixit: *Proornatu ipsam inducam, anget calamitatem, dicens: Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet, et fortis vestri gladio cadent*. Hoc quippe est vel captivitate gravius. Est enim vita quædam morte acerbior. Nam quando cum servitute intempestivos luctus prosequi coguntur, cogita quanta sit calamitatis magnitudo, cum continuata serie ærumnæ sibi mutuo succedunt. Nam etsi captivitas sola adesset, ea tamen esset intolerandum malum: et si in libertate viventibus tales luctus contingerent, morte acerbior vita esset. Sed nunc hæc ambo erunt, inquit, mutuo conjuncta. Imo potius hæc calamitatem duplicem appel-

lare par est, etiamque triplicem et quadruplicem, quando et filius, et pulcherrimus, et dilectus, et a barbaris cæsus, sed neque ex communi naturæ lege vitam clausit; et cum illo omnes qui in ætatis floræ erant, ita ut nullam spem bonam haberent, quantum attinebat ad humanum auxilium et commilitium. *Et humiliabitur: et lugebunt thecæ ornatus vestri, et derelinqueris sola, et ad terram prosterneris*. Per hæc omnia luctum amplificat, auget timorem, angorem reddit majorem. Sub aspectum ducit ærumnas, extendit calamitatis narrationem, quoquoersum circumcurrens, undique tristitia colligens ob auditorum stoliditatem. Nam optabile fuisset illas tot minis exagitatione sese erigere, et in sensum futurarum calamitatum venire. Ideo subjunxit id quod miserabile prorsus esse videbatur, quod auri thecam evacuatam visuræ essent, in monumentum pristinae prosperitatis, ut per oculos mœrorem vigentem servarent. Et enim tunc nos magis angere solent calamitates, cum illas cum pristina felicitate comparamus; comparatio quippe gravius ulcus efficit. Hoc igitur et Job olim dicebat: *Quis me ponat secundum mensem dierum pristinum (Job 20. 2)*? narratque divitias omnes, et bona sibi quasi ex fontibus affluentia, honores, proventus, splendorem omnem; ita ut illorum comparatione multo graviores ostendat ærumnas præsentis, quæ ipsum exceperant. Quod etiam nunc propheta fecit, thecas commemorans, neque his contentus, illas inducens lugentes. Hæc enim dicendi formula emphasi plenior est, cum tales prosopopœias efficit. Jam ergo et vineas lugentes inducit et vinum, ut auditores magis pungat, et illorum crassitiam attingat. Quid autem est, *Derelinqueris sola*? Et auxiliatoribus, inquit, et Dei providentia eris vacua, et omni alio splendore spoliata, hostilibusque undique cincta, in mediisque conclusa barbaris. Sub hæc volens humiliationis magnitudinem ostendere, ait: *Et ad terram prosterneris*. Non ait, *Cades, vel Dejicieris*; sed alia usus est dictione, quæ vilitatem ejus omnem clarius exprimeret.

CAPUT IV.

1. *Et apprehendent septem mulieres in die illa virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: cæterum nomen tuum invocetur super nos, aufer opprobrium nostrum.*

1. Paucitatem virorum ex bello residuorum vult ostendere, et quomodo ad minimum numerum reductus sit populus Judæorum. Neque enim sibi subsidio opus esse dixerunt, quod mulieribus a viris ferri par est, sed se illum a tali officio immunem complecti et amare, si utcumque solum a viduitatis nomine liberentur. Id enim sibi vult illud: *Aufer opprobrium nostrum*: quoniam olim id vituperio esse videbatur. 2. *In die illa splendet Deus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod relictum est Israël.* Quia ex tristium comminatione animum illorum admodum concussit, et calamitatem satis traduxit, longoque sermone terribilia narravit, ad meliora de-

num se convertit. Illa enim medicinæ optima ratio est, non solum secare et urere, sed dolores inde partos dulcioribus pharmacis lenire : id ipse nunc facit. Neque enim in tristitia totum desitutum esse ait, sed malis de medio sublatis (a) meliora eventura esse : neque tantum ærumnarum solutionem fore ait, sed etiam multum splendorem magnamque claritatem. Hoc enim illustrationem Dei vocat quæ tristitiæ tenebras solvat, lætamque diem pariat, ipsosque illustriores reddat. Illud autem, *In consilio*, significat eum prudenter omnia facere, et cum sapientia sibi competenti. 3. *Et erit quod residuum fuerit Israelis in Sion, et quod relictum fuerit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Ut scias non fortuito casu salutem nactos esse eos qui periculum effugerunt, sed cælestis sententiæ decreto munitos, etiam in mediis malis non captos fuisse, ideo ait : *Sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Qui segregati sunt, inquit, qui probati, qui signati, ut nihil mali paterentur. Jure autem illos sanctos vocat, ostendens segregationem non temere, nec sine causa Dei decretum illos servasse : sed aliquid illi rei contulisse virtutem, sive ea præcesserit, sive post subsequuta sit. Etiam si enim boni quidam fuerint et æqui, attamen ex iis quæ contigerunt meliores ac diligentiores evaserunt. Quemadmodum enim aurum igni traditum omnem scoriam deponit, sic et probi in tentationibus probiores fiunt, omnem abluentes socordiam. 4. *Quia abluet Dominus sordem filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit de medio eorum spiritu judicii, et spiritu ardoris.* Duplicem hic mihi videtur dicere expurgationem, et quod dent peccatorum pœnas, et quod exhinc in futurum diligentiores evadant. Sanguinem vero Jerusalem cædes vocat cædesque injustas. Deinde augens accusationem ait, *De medio eorum.* Non enim etiam homicidia aggressi sunt, sed pejus quam latrones, et ii qui in publicis viis insidias locant. Illi namque in tenebris latentes et in solitudinibus, consueta facinora aggreduuntur; hi autem medio in foro, in mediâ urbe et in ipsis tribunalibus eadem quæ illi scelera perpetrabant. Sed et maculam inde ortam bellum ingruens consumet. Etenim in tempore bonorum de ærumnis prius illatis se defendit, quod scilicet ille ideo acciderent, ut abluerentur, ac sordes ponerent, ut igne purgarentur¹, ut omnem maculam abstergerent, ut probum ex peccatis et cædibus partum eluerent. Quid vero est quod ait, *Spiritu judicii et spiritu ardoris*? In metaphora conflatiæ metallicæ materiæ substitit. Quemadmodum enim illic spiritus in conflatoriam fornacem immisus et flammam afflans, ardentioresque prunas reddens, omnem absumit sco-

¹ Hæc, *ut igne purgarentur*, desunt in Reg. et Savil. sed in Bavar. et Morel. habentur, et quadrant ad seriem.

(a) In Græco, τὸν ἀπορῆν ἐν τῷ μέσῳ ἀπορῆν. Hæsi aliquantum an sic interpretari oporteret : *improbis de medio sublatis, an, malis seu tristibus de medio sublatis.* Ea quippe vox ἀπορῆν priorem potius requirere versionem videbatur; sed ex serie et connexion sequentium posteriorem malui, et sic vertit quoque Tilmannus.

riam : ita et hic immissa a Deo ira, et incidens hostium incursus, instar ignis urbi factus est, ignis non perniciem inferentis, sed urentis, purgantis, punientis et emendantis. Hunc enim sensum habet illud, *Spiritu judicii*; hoc est, punitionis, vindictæ, ultionis. 5. *Et veniet Dominus. Adventum ejus operationem vocat. Et erit omnis locus montis Sion, et omnia, quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et quasi fumo, et quasi luce ignis ardentis per noctem, et quasi fumo, et quasi luce ignis ardentis per noctem, omni gloria protegetur.* 6. *Et erit in umbraculum diei ab æstu, et in tegumento et in abscondito ab asperitate et pluvia.* Nubem hic vocat consolationem in malis datam; rogam (a) vero adventum ejus cum consolatione adjunctum. Quod enim in æstu est nubes, hoc in tenebris et profunda nocte rogam splendidi ignis accensus. Illa enim æstum depellit, hic vero caliginem discutit. Adventum ergo ejus pyræ splendori, remissionem vero et recreationem umbræ nubis comparavit. Deinde ostendens non paulatim solutis tristibus hæc eventura esse, sed derepente in ipsaque ærumnarum vi fore mutationem, ut et inde discant, non ex revolutione quadam et fortuito mutationem in melius esse factam; sed ex superna virtute totum esse confectum, *Sicut igne ardente in nocte*, inquit, sic fiet mutatio, *Et erit in umbram per diem.* Quænam hæc umbra? Dei auxilium, inquit, et subsidium, quasi umbra in æstu, et quasi tectum vel cavernæ latibulum, imbre vehementi cadente, in tuto servat eum qui illo confugit : sic et Dei commilitium nihil sinet pati detrimenti, tanto ingruente bello, eos quos a principio servare voluerit.

CAPUT V.

1. Cantabo dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ.

1. Postquam tristium comminatione exterruit, et bonorum promissione exhilaravit, variamque medellam adhibuit, in aliud denuo principium sermonem reducit, principium, inquam, quod prophetiæ exordium videatur. Quemadmodum enim a principio statim beneficia ipsis a Deo collata recensuit dicens, *Filios genui et exaltavi (Isai. 1. 2)*, adductis propositisque sceleribus, quæ illi patravertant, nempe, *Ipsi spreverunt me*, et, *Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit (Isai. 1. 3)*: sic et hoc loco aliis dictis, sed eadem sententia ea ipsa quæ prius exhibet. Verum quæ de causa reprehensurus, reprehensionem canticum vocat? Moyses enim id jure fecit cum Maria, utpote triumphale canticum modulaturus, meritoque sic incipit : *Cantemus Domino : gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare (Exod. 15. 1)*. Et Debora post illud admirabile tropæum, et insperatam victoriam, jure canticum illud triumphale contexit, laudem referens Deo (*Judic. 5*). Hic autem criminaturus, cum vehe-

(a) Gr. κρῶν. Hic et infra κρῶν commemorat, quasi ea vox in præcedentibus Scripturæ versiculis haberetur, quæ tamen ibi non comparat. Sed puto Chrysostomum hæc Isaiæ voces, ὡς φῶτος κρῶς καλομένου νυκτός, hic per vocem κρῶν exprimere.

Ἐπειδὴ σφόδρα κατέσεισε τὴν διάνοιαν αὐτῶν τῆ τῶν λυπηρῶν ἀπειλή, καὶ τὴν συμφορὰν ἱκανῶς ἐτραγώδησε, καὶ μακρὸν ἀπέτεινε λόγον τὰ φοβερά διηγουμένος, μεταβάλλει· λοιπὸν ἐπὶ τὰ χρηστότερα. Τοῦτο γὰρ λατρείας ἀρίστης τρόπος, μὴ τέμνειν μηδὲ καίειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐκεῖθεν γινομένας ὀδύνας προσηύσει παραμυθεῖσθαι φαρμάκοις· τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ εἰς τὰ σκυθρωπὰ καταλύσειν ἐφησε τὸ πᾶν, ἀλλὰ τῶν πονηρῶν ἐκ μέσου λησθέντων διαδέχεσθαι τὰ χρηστότερα· καὶ οὐκ ἀπαλλαγῆν ἐσεσθαι μόνον τῶν ἀθῶν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τὴν περιφάνειαν καὶ μεγάλην τὴν λαμπρότητα. Τοῦτο γὰρ ἐπιλαμψίν Θεοῦ καλεῖ, τὸ σκότος τῆς ἀθυμίας λύουσαν, καὶ φαιδρὰν ποιῶσαν ἡμέραν, καὶ περιφανεῖς καθιστώσαν. Τὸ δὲ, Ἐρ βουλή, ὅτι συντωῶς, φησί, πάντα ἐργάσεται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ σοφίας. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθῆν τῷ Ἰσραὴλ ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθῆν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἄγιοι κληθήσονται πάντα οἱ γραφέντες εἰς ζῶην ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἦνα μάθῃς ὅτι οὐ συντυχίας τινὸς ἡ σωτηρία γέγονε τῶν διαφυγόντων τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν ψήφου τειχισθέντες, καὶ ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς ὄντες οὐχ ἐλλώσαν, διὰ τοῦτο φησὶν· Ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζῶην ἐν Ἱερουσαλήμ. Οἱ ἀφορισθέντες, φησὶν, οἱ δοκιμασθέντες, οἱ τυπωθέντες^α, μηδὲν παθεῖν δεινόν. Εἰκότως δὲ αὐτοῖς ἁγίους καλεῖ, δεικνύς, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ὁ ἀφορισμὸς αὐτοῦς ἀτήλλαξεν, οὐδὲ ἀπλῶς ἡ τοῦ Θεοῦ ψήφος· ἀλλὰ τι καὶ ἡ τῶν τρώπων εἰσῆνεγκεν ἀρετὴ, εἴτε προτέρα, εἴτε μετὰ ταῦτα. Εἰ γὰρ καὶ χρηστοὶ τινες ἦσαν καὶ ἐπιεικεῖς, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τῶν συμβάντων βελτίους ἐγένοντο καὶ ἀκριθέστεροι. Καθάπερ γὰρ τὸ χρυσίον τῷ πυρὶ παραδιδόμενον πᾶσαν ἀποτιθέται κηλίδα, οὕτω καὶ οἱ σπουδαῖοι σπουδαιότεροι καθίστανται ἐν τοῖς πειρασμοῖς, πᾶσαν ἀπονιπτόμενοι βθυμίας. Ὅτι ἐκπλυθεὶ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαρισί ἐκ μέσου αὐτῶν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως. Διπλοῦν ἐνταῦθά μοι δοκεῖ λέγειν καθαρμὸν, καὶ τὸ δοῦναι δίκην ὧν ἤμαρτον, καὶ τὸ σπουδαιότερους γενέσθαι πρὸς τὸ μέλλον ἐνταῦθεν. Αἷμα δὲ Ἱερουσαλήμ πῶς φόνους λέγει, τὰς σφαγὰς τὰς ἀδίκους. Εἶτα αἰξῶν τὸ ἐγκλημὰ φησὶν· Ἐκ μέσου αὐτῶν. Οὐδὲ γὰρ λανθάνοντες καὶ κρυπτόμενοι τὰς ἀνδροφονίας ἐτόλμων, ἀλλὰ τῶν ληστῶν καὶ τῶν τὰς λεωφόρους ἐφεδρευόντων χειρῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ καὶ τῷ σκότῳ κρυπτόμενοι καὶ ταῖς ἐρημίαις τολμῶσι τὰ εἰωθότα· οὗτοι δὲ ἐν μέσαις ταῖς ἀγοραῖς, ἐν μέσῃ τῇ πόλει, ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαστηρίοις τὰ ἐκεῖνων παρηγόμενοι. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκεῖθεν, φησί, γενομένην κηλίδα ἐπελθὼν ὁ πόλεμος ἀναλώσει. Καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῶν χρησίων ὑπὲρ τῶν προτέρων ἀπολογεῖται λυπηρῶν, ὅτι καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ συμβάντα διὰ τοῦτο συνέβη, [50] ἵνα ἐκπλυθῶσιν, ἵνα καθαρῶσιν, ἵνα πυρωθῶσιν^β, ἵνα πᾶσαν ἀποθῶνται κηλίδα, ἵνα τὸ ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῶν σφαγῶν ἀπονέψωνται θνητός. Τί δὲ ἔστιν ὁ φησὶ, Πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως; Τῆ μεταφορᾷ τῶν χωνευομένων ὑλῶν ἐπίμενον. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ πνεῦμα εἰς τὸ χωνευτήριον ἐπίπτει καὶ τὴν φλόγα ἀναβρίπτει, καὶ θερμότερους ποῖεν τοὺς ἀνθρακας, ἅπαντα δαπανᾷ ῥύπον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ θεῖα φλόγα, καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἐφοδος

ἐμπεσοῦσα, ἀντιπυρὸς τῇ πόλει γέγονε, πυρὸς οὐκ ἀπολύτος, ἀλλὰ καίοντος, καὶ καθαίροντος, καὶ κολάζοντος, καὶ διορθουμένου. Τὸ γὰρ, Πνεύματι κρίσεως, τουτέστι, κολάσεως, τιμωρίας, ἐκδικήσεως. Καὶ ἦξει Κύριος. Παρουσίαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καλεῖ. Καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ δρους Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς πυρὸς καιομένου νυκτὸς, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιάς ἡμέρας ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκῆπῳ καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕστευ. Νεφέλην ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῶν κακῶν ἐγγινομένην παραψυχὴν φησὶ· πυρὸν δὲ τὴν μετὰ τῆς παραμυθίας περιφάνειαν προσγινομένην. Ὅσπερ γὰρ ἔστιν ἐν καύματι νεφέλη, τοῦτο ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ βαθυτάτῃ πυρὰ λαμπροῦ^δ ἀναπτομένη. Ἡ μὲν γὰρ τὸν αὐχμὸν ἀποκρούεται, ἡ δὲ διαλύει τὸν ζόφον. Τὴν μὲν οὖν περιφάνειαν τῆ λαμπρότητος τῆς πυρὸς, τὴν δὲ ἀνεκτὸς τῆ σκιάς τῆς νεφέλης παρέβαλεν. Εἶτα δεικνύς ὡς οὐ κατὰ μικρὸν τῶν δεινῶν λυομένων ταῦτα ἔσται, ἀλλὰ ἀθρόον ἐν αὐτῇ τῶν λυπηρῶν ἀκμῇ ἡ μεταβολὴ γενήσεται, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐχὶ ἐκ περιφορᾷς τίνος καὶ συντυχίας ἡ πρὸς τὸ βέλτιον γέγονε μετάστασις, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν δυνάμεως τὸ πᾶν κατῴρθωται, ὡς πυρὸς καιομένου νυκτὸς, φησὶν, οὕτως ἡ μεταβολὴ γενήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιάς ἡμέρας. Τίς ἔσται; Ἡ τοῦ Θεοῦ βοήθεια, φησὶ, καὶ ἡ συμμαχία, ὡσπερ σκιά ἐν καύματι, καὶ ὡσπερ ὄσφρος ἡ κατάδυσίς τις σπηλαίου, δμβροῦ καταβῆγγυμένου σφοδροῦ, ἐν ἀσφαλεῖ τὸν ἐκεῖ καταφυγόντα διατηροῦσα· οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ συμμαχία οὐκ ἀφήσει δεινὸν οὐδὲν παθεῖν, καὶ τοσοῦτου καταβῆγγυμένου πολέμου, οὐς ἀν ἔλθεται ἐξ ἀρχῆς διασῶσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Ἄσω δὴ τῷ ἡραπημένῳ ἵσμα τοῦ ἀραπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶνι μου.

α'. Φοθήσας τοῖς λυπηροῖς, εὐφράνας τοῖς χρηστοῖς, πικελὴν τὴν θεραπείαν ἐργασάμενος, εἰς ἀρχὴν πάλιν ἑτέραν ἀνάγει τὸν λόγον, ἀρχὴν εὐκωϊαν τῷ προοίμιῳ [51] τῆς προφητείας. Καθάπερ γὰρ ἀρχόμενος τὰς εὐεργεσίας ἀπήγγειλε τοῦ Θεοῦ τὰς εἰς αὐτοὺς γεγενημένας, λέγων, Πλοῦς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα, καὶ τὰς παρανομίας τὰς ὑπ' αὐτῶν τολμηθείσας ἐπάγων καὶ προτιθεῖς^ε, ὅτι Ἄυτοί με ἠθέτησαν, καὶ, ὅτι Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός μου ἐμὲ οὐ συνῆκεν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λέξει μὲν ἑτέροις, νοήμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ἐνδείκνυται. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν κατηγορεῖ μέλλων, ἄσμα τὴν κατηγορίαν καλεῖ; Μωυσῆς μὲν γὰρ εἰκότως τοῦτο ἐποίησε μετὰ τῆς Μαρίας, ὅτε τὴν ἐπινίκιον μέλλων ἄδειν ᾤδην, καὶ εἰκότως οὕτως ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται, Ἰσραὴλ καὶ ἀναβάτην ἐβρίβεν εἰς θάλασσαν. Καὶ ἡ Δεβόρα δὲ μετὰ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο τρώπαιον, καὶ τὴν παράδοξον νίκην, εἰκότως ᾤδην ὑφαίνει τὴν ἐπινίκιον ἐκεῖνην, εὐφημίαν ἀναφερούσα τῷ Θεῷ. Οὗτος δὲ κατηγορεῖν μέλλων, καὶ συντόνου λόγου δεόμενος, καὶ ψυχῆς οὐκ ἀνεκμένης, ἀλλὰ συντεταμένης, ἄσειν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἄσμα·τὰ ἐγκλήματα καλεῖ.

^α Morel. μεταβάλλει. Savil. μεταλαμβάνει, et in margine nota ita μεταβαίνει.

^β Οἱ τυπωθέντες deest in Savil. et Reg.

^γ Hæc, ἵνα πυρωθῶσιν, desunt in Reg. et Sav.

^δ Putat Savilius hic aliquid deesse. Boisius vult legi λαμπρῶς. Ego puto hic ἀποσιώπησιν esse pro λαμπροῦ πυρὸς.

^ε Savilius διατρεῖ κοίη. Sed διατηροῦσα quadral.

^ς Reg. et Sav. προστιθεῖς.

Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας ἐκεῖνος Μωϋσῆς τὴν ἐπινίκιον τότε ἤσας ᾠδὴν, κατηγορῶν τῶν Ἰουδαίων, μακρὰν ᾠδὴν τὰ ἐγκλήματα πεποίηκε ^a λέγων· *Ταῦτα πῶ Κυρίῳ ἀνταποδίδετε; Οὗτος ὁ λαὸς μωρὸς· καὶ οὐχὶ σοφός· καὶ πολλὰς συνθείς κατηγορίας, ἄδοντας αὐτοὺς ταῦτα λέγειν ἐνομοθέτει· καὶ ἔτι καὶ νῦν ἄδοντες ταῦτα λέγομεν καὶ ἡμεῖς.*

Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰς κατηγορίας ᾠδὴν ποιούσι; Σοφία κεκρημένοι πνευματικῇ καὶ πολὺ τὸ κέρδος ἐνθεῖναι ταῖς τῶν ἀκούοντων βουλόμενοι ψυχαῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν οὕτω χρησιμὸν, ὡς τὴν πλημμελημάτων μεμνησθαι διηγεκῶς, μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὡς μελωδία ποιεῖ, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κατηγοριῶν ὀκνοῦντες ἀναδουόμενοι φεύγῃσι τὸ συνεχῶς μεμνησθαι τῶν οικείων ἁμαρτημάτων, τῷ μέλει τῆς ᾠδῆς ὑποκλέπτων τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης ἀσχύνην, καὶ τὴν ἀφόρητον ἀθυμίαν παραμυθούμενος, ἄσματα αὐτὰ πεποίηκεν, ἵνα τῷ πόθῳ μελωδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰ φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὡς μεμνημένοι, καὶ διηγεκῶς ^b ἔχωσι τινα διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηγεκῆ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμην. Ἴστε γοῦν, ὅτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἄλλα οὐδ' ἐξ ὀνόματος ταῖς πολλοῖς ἐστί Βιβλία γνώριμα· τὴν δὲ τῶν Παλμίων πραγματεῖαν ἐπὶ στόματός ἅπαντες φέρουσι, καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς ᾠδὰς· οὕτω δὲ αὐτῶν τῶν πραγμάτων δείκνυται, πόσον ἀπὸ τῆς μελωδίας τὸ κέρδος ἐστί. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησιν· *Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἥσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελώνι μου.* Ἄσμα τῷ ἡγαπημένῳ, φησιν, ἀμπελώνι· ἥσω περὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγαπημένου. Καὶ αὐτῷ γὰρ ἄδω, φησὶ, καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς ᾠδῆς περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἐστίν. Εἰ δὲ μέλλων κατηγορεῖν, ἀγαπητὸν καλεῖ καὶ ἡγαπημένον, μὴ θαυμάσῃς. Καὶ τοῦτο γὰρ μέγιστον ^c κατηγορίας ἐφόδιον, ὅτι δὴ ἀγαπηθέντες, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες παρὰ Θεοῦ τῆς [52] εὐνοίας, οὐδὲ οὕτω βελτίους ἐγένοντο. Τοῦτο γοῦν καὶ ἕτερος προφήτης αἰνιττόμενος ἔλεγεν· *Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ εὗρον τὸν Ἰσραὴλ, ὡς σκοπὸν ἐν συκῇ πρῶλμον εἶδον πατέρα αὐτῶν· τὸ ποθεῖν αὐτῶν καὶ ἐπέρασον διὰ τῶν καρπῶν τούτων ἐνδείκνυτον· ποθεῖν δὲ αὐτὸν καὶ ἐπέρασον οὐ παρὰ τὴν οικείαν ἀρετὴν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν οὕτως ἠγάπησα, ὡς ἂν τις σταφυλὴν εὐρῶν ἐν ἐρήμῳ, ἢ ὡς ἂν τις σκοπὸν ἐν συκῇ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξια τοῦ Θεοῦ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ κατὰλληλα τῆς ἐκείνων γαστριμαργίας. Αὐτοῦ δὲ, φησὶ, τοσαύτης ἀπολαύσαντες τῆς ἀγάπης, ἀπληροτηρήσαν, καὶ εἰσῆλθον πρὸς τὸν Βεελζεβῆρ. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἡγαπημένον αὐτὸν καλεῖ καὶ ἀγαπητὸν, δεικνύς ὅτι ὁ μὲν Θεὸς τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐπεδειξάτο, οὐκ αὐτῶν ἀρξάμενων, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἠγασμένου. Ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἀξίους ἑαυτοῦ τῆς εὐεργεσίας ἔδειξαν, ἀλλὰ τάναντία ἐπεδειξαντο ἅπαντα. *Ἀμπελών ἐγενηθή τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖν.* Τῷ ὀνόματι τοῦ ἀμπελώνος πᾶσαν ἐνέφηκε τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν ^d ἐπιμέλειαν.

β'. Οὐ μὴν ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἕτερα ἀπαριθμεῖται εὐεργετήματα· καὶ πρότερον ἀπὸ τῆς

^a Πηροίης deest in Reg. et Savil. Illa autem sublata voce, locus mancus esse videtur, cui restaurando vovem καλεῖ proponit Savillus. Sed cum πεποιίης in Bavar. et Morel. legatur, locus jam integer est.

^b Savil. μεμνημένοι διηγεκῶς. Sed hæc lectio seriem interruptat, sublata distinctio.

^c Reg. et Savil. καὶ τοῦτο μέγιστον omissio γάρ.

^d Reg. περὶ αὐτοῦ.

θέσεως τοῦ τόπου τοῦτο ποιεῖ· τὸ γὰρ, *Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖν*, τὸ μὲν τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπαίνων ἔλεγε, τὸ δὲ τὴν θέσιν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ψάλλον ἔφησεν. ὅτι Ἱερουσαλήμ, *Ὅρη κύκλω αὐτῆς, καὶ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.* Ἐτίγισσε μὲν γὰρ αὐτὴν, φησὶ, καὶ τῇ θέσει τοῦ τόπου· πληρὸν οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ τὸ μέγιστον εἶχον αὐτῆ γέγονεν· ὃ δὴ καὶ οὗτος αἰνιττεται λέγων, *Ἐν κέρατι*, τὸ τε ἀγείρωτον καὶ τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ τόπου, καὶ πρὸ τούτου, τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν δηλῶν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κέρως τοῦ βοός. Καὶ γὰρ καὶ παροιμία τοιαύτη δημῶδες ἐξενήκεται περὶ τῶν εἰς ἀσφαλῆς τι χωρίον καταφευγόντων. Ἐπειδὴ γὰρ ἰσχυρότερον πάντων ὁ ταῦρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ ζώου τὸ ἰσχυρότερον τὸ κέρα· ὅπλῳ γὰρ αὐτῷ κερηται· διὰ τὸ δυσαγείρωτον, τοῦτο ^e εἰώθασι λέγειν οἱ πολλοί· καὶ ἡ Γραφὴ δὲ πολλάκις κέρας μονοκέρωτος καλεῖ τοὺς ἐν ἀσφαλεῖ ὄντας. *Ἐν κέρατι* οὖν ἐνταῦθα φησιν, ἐν ἀσφαλεῖ, ἐν ὑφει, ὅπερ ἀρχόμενος ἔλεγεν· *Μοῦς ἐγέννησα, καὶ ὑψῶσα.* *Ἐν τόπῳ πλοῖν*· ὅπερ ὁ Μωϋσῆς εἶπε, *Γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι.* Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα. *Φραγμὸν* ἢ τὴν τεῖχος φησιν, ἢ τὸν νόμον, ἢ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν. Καὶ γὰρ ὀνόματος τείχους ἀσφαλέστερον αὐτοῖς περιέκειτο. Καὶ ἐχαράκωσα, τούτέστιν, Ἰσχυρὰν τὴν ἀσφάλειαν ἐποίησάμην. Ἐπειδὴ γὰρ πολλάκις φραγμὸς εὐεπιχείρητον, καὶ ἐτέραν, φησὶ, περιέβαλον αὐτοῖς συμμαχίαν. Καὶ ἐφύτευσα ἀμπελὸν Σωρήχ. Ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἦν οὐ δεῖ κατὰ λέξιν ἐρμηνεύειν, ἀλλὰ τὸν σκοπὸν εἰδὼτας ἀρκεῖσθαι τοῦτῳ. Σωρήχ δὲ ἐνταῦθα ἀληθινὴν φησιν, εὐγενῆ, οὐχὶ τῶν φαύλων φυτῶν, οὐδὲ τῶν καταδεεστέρων, ἀλλὰ τῶν δοκίμων καὶ πρώτων. Πολλὰ γὰρ [53] ἀμπελῶν γένη. Καὶ ψυχοδόμησα πύργον καὶ προλήνιον ἐν μέσῳ αὐτοῦ.

Τινὲς ^f τὸν ναὸν φασι, καὶ προλήνιον τὸ θυσιαστήριον, ἅτε τῶν καρπῶν ἐκεῖ συναγομένων τῆς ἀρετῆς τῆς ἐκάστου, καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τῶν θυσιῶν ἀπαῶν· ἐγὼ μὲντοι τοῦτο, ὅπερ ἐβήθη εἰπῶν, καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τῷ σκοπῷ δεῖ προσέγειν τῆς μεταφορᾶς. Διὰ γὰρ πάντων τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι Τὰ παρ' ἑμαυτοῦ πάντα ἐπλήρωσα, πᾶσαν ἐπιμέλειαν ἐπεδειξάμην. Οὐ κατέπεινα καμάτοις, οὐ συνέτριψα πόνοις, οὐκ αὐτοῦς οἰκοδομησαὶ ἐκέλευσα, οὐκ αὐτοῦς σκάψαι, οὐκ αὐτοῦς φυτεύσαι, ἀλλ' ἀπρητισμένον τὸ ἔργον παρέδωκα. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἔστησα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, καὶ ἀνέμεινα τὸν προσήκοντα καιρὸν τῆς καρποφορίας. μακροθυμία πολλῆ χρησάμενος. Τὸ γὰρ, *ἔμεινα*, τοῦτο δηλοῖ. *Ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.* Τὸν ἀκαρπὸν αὐτῶν βίον ἐνδείκνυται, τὸν τραχὺν, τὸν σκληρόν. Τίνος οὖν ἂν εἶεν συγγνώμης ἄξιοι μετὰ τοσαύτην ἐπιμέλειαν τοῦτους ἀποδόντες τῷ γεωργῷ τοὺς καρπούς; Καὶ νῦν, *ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ, κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀνά μέσον τοῦ ἀμπελώνος μου.* Πολλῆ τῶν δικαιωμάτων ἢ ψριουσία, ὅταν αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους δικαστὰς καθίξῃ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένοις, καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνων. Καὶ νῦν. Οὐ λέγω τὰ παλαιὰ, φησιν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἐτοιμὸς εἰμι δικάζεσθαι. Οὕτως οὐδέποτε διαλείπω τὰ ἑμαυτοῦ πληρῶν, οὐδὲ ὑμεῖς τὰ ἑαυτῶν πληροῦτε. *Τὶ ποιῶ ἔτι τῷ ἀμπελώνι μου* ^g; διότι ἔμεινα, ἵνα ποιῆσθαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἡ συνθήκη

^e In Reg. et Savil. τοῦτο deest.

^f Secundum Tilmanni interpretationem πύργος. Inserendum videtur.

^g Quæ sequuntur post ἀμπελώνι μου, usque ad ἐπιεὶ τῶν νίκων, desiderantur in Reg. et Savil., δι' ὁμοιότητεον, ut videtur, ommissa.

menti sermone egeat, et animo non remisso, sed concitato, se cantaturum nobis promittit, et accusationes canticum vocat. At non ipse solus, sed et magnus ille Moyses, qui tunc triumphale illud canticum cecinerat; dum Judæos reprehendit, longum illud canticum fecit reprehensionibus plenum, dicens: *Hæcine Domino redditis? Hic populus stultus et insipiens* (Deut. 32. 6); et multis collectis accusationibus, hæc ipsos canere lege præcepit; et nos hodieque canentes hæc dicimus.

Canticum cur criminationes contineat. — Cur ergo criminationes ut canticum concinnant? Sapientia certe usi spirituali, et multum emolumenti auditorum animis inferre volentes. Quia enim nihil sic utile est, ut scelorum assidue recordari, nihilque memoriam ita firmam parit, ut melodia, ne ob criminationum magnitudinem læderet eos, et assiduam peccatorum memoriam subterfugerent, cantici modulatione pudorem subripiens ex memoria partum, et intolerabilem mœrorem leniens, hæc cantica fecit, ut melodiæ amore coacti ad ea frequenter pronuntianda, sæpe illorum recordarentur, assidueque doctrinam de colenda virtute haberent, nempe assiduam peccatorum recordationem. Scitis igitur alios Scripturæ libros multis hodieque ne de nomine quidem notos esse; Psalmorum autem opus omnes in ore ferre, et hæc etiam cantica: sicque ex rebus ipsis ostenditur, quantum ex cantu lucrum accedat. Idcirco ipse ait: *Cantabo dilecto meo canticum dilecti mei vineæ meæ. Canticum dilecto*, ait, *vineæ*: cantabo circa ipsum dilectum. Et ipsi canto, inquit, et argumentum cantici circa illum et res ad eum spectantes versatur. Quod si objurgaturus et dilectum vocat et amatum, ne mireris. Nam et hoc magnum est ad criminationem viaticum, quod scilicet cum diligerentur, et tanta fruerentur Dei benevolentia, neque sic meliores effecti sint. Hoc et alius propheta subindicans dicebat: *Quasi uvam in deserto inveni Israel, quasi scopum in ficu (a) præcoem vidi patres eorum* (Osee 9. 10): optabiles illos amabilesque esse per hos fructus indicans: optabiles, inquam, amabilesque non ex sua virtute, sed ex Dei benignitate. Quod autem dicit, hujusmodi est: Ego ita dilexi, ut si quis uvam inveni in deserto, aut si quis scopum repererit in ficu. Etiam si enim hæc exempla indigna sint Deo, at illorum ingluviæ consentanea sunt. *Ipsi vero*, ait, *cum tanta dilectione fruerentur, abalienati sunt, ingressique sunt ad Beelphegor*. Sic sane illum hic vocat dilectum et amatum, ostendens Deum omnia quæ a seipso erant exhibuisse, non quod ipsi cœperint, sed quod Deus prior amarit. Illi vero neque postea dignos sese beneficio exhibuerunt; sed opere ipso omnia exhibere contraria. *Vinea facta est dilecto, in cornu, in loco pingui*. Vineæ nomine omnem subindicavit

(a) In GRÆCO, *de quædam in ficu*. Sensus est, *quasi speculatores in ficu*. Nam *uvam*, paulo ante in eodem capite 9 Osee, v. 8, est *speculator*. Hic autem versu 10 Vulgata habet: *quasi prima poma ficulneæ*. In Hebræo autem legitur כַּכְּרִית, *quasi primus fructus ficulneæ, quasi primogenita acutneæ*.

providentiam, suamque circa illos sollicitudinem.

2. Neque hic gradum sistit, sed alia etiam beneficia enumerat: primoque id præstat a situ loci; illud enim, *In cornu, in loco pingui*, tum naturam terræ, tum situm laudans dicit: id quod et David psallendo dixit de Jerusalem: *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui* (Psal. 124. 2). Namque cinxit eam, inquit, vel ex situ loci: cæterum hoc contentus non fuit, sed maximus ipse murus illi factus est: quod hic subindicat dicens, *In cornu*, inexpugnabilem nempe esse locum; at quod majus est, Dei subsidium declarat ex metaphora bovini cornu. Et enim tale adagium in vulgus exiit de iis qui in tutum aliquem locum confugiunt. Quia enim omnium fortissimus est taurus, quod vero fortius in eo, est cornu, quo ceu armis utitur, quia captu difficile est, id solent multi dicere: ac Scriptura sæpe cornu unicornis vocat eos, qui in tuto positi sunt. *In cornu* itaque hic dicit, quasi in tuto, in alto loco: id quod initio dicebat: *Filios genui et exaltavi* (Isai. 1. 2). *In loco pingui*: quod Moyses dicebat: *Terram fluentem lac et mel* (Exod. 3. 8). 2. *Et sepem circumposui, et circumvallavi*. *Sepem* aut murum dicit, aut legem, aut providentiam suam. Etenim lex tutius quam murus illos circumcingebat. *Et circumvallavi*; tutam posui custodiam. Quia enim sepes solet esse superatu facilis, aliud ipsis præsidium circumposui. *Et plantavi vineam Sorec*. In metaphora persistit, quæ non est ad literam explicanda, sed cum scopum attingimus, hoc satis esse debet. Sorec autem hic significat, veram, generosam, non malis nec inferioris notæ propaginibus instructam, sed probatis et præcipuis. Multa namque vitium genera sunt. *Et ædificavi turrin, et torcular in medio ejus*. Quidam turrin interpretantur templum, et torcular altare: quia illic fructus virtutis cujusque congregabantur, necnon oblationes et hostiæ omnes: ego utique, quod dicere cœperam, nunc etiam dicam, animum nempe metaphoræ scopo adhibendum esse. Per hæc enim omnia hoc significare vult: Quæ mea erant implevi omnia, omnem exhibui diligentiam. Non atrivi laboribus, non fregi sudoribus, non ipsos jussi ædificare, non fodere, non plantare, sed absolutum ipsis opus tradidi. Neque huc desii benignitatem exhibere, sed *Expectavi ut faceret uvam*, et expectavi tempus opportunum ut fructum ferret, multa usus patientia: illud enim, *Expectavi*, id significat. *Fecit autem spinas*. Infructuosam illorum vitam ostendit, asperam, duram. Qua ergo venia digni fuerint ii, qui post tantam agricolæ curam, tales fructus ipsi reddunt? 3. *Et nunc, homo Juda et habitans Jerusalem, judicate inter me et vineam meam*. Magna juris copia, cum ipsos reos constituit iudices inter ea quæ ipse, et inter ea quæ illi fecerunt. *Et nunc*. Non commemoro vetera, inquit, sed hodie paratus sum iudicium subire. Sic numquam cesso implere mea, vos vestra non impletis. 4. *Quid faciam amplius vineæ meæ?*

1 Quæ sequuntur post hæc verba, *Quid faciam amplius vineæ meæ?* usque ad. *Quid victoriam*, bene multa certe desiderantur in Reg. et Savil.

quoniam expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas. Orationis structura videtur esse obscurior : quocirca necesse est illam dilucidiorum reddamus. Quod dicit, hoc sibi vult : Quid oportebat facere, et non feci ? Nimirum, ut talia peccata admitterent. Quid autem objicere possunt ? an quod quibusdam prætermisiss, ipsi sic deliquerint ? *Quid faciam ultra vineæ meæ, et non feci ipsi ?* Quæ feci, inquit, hæc sunt : verum jam factis non contentus sum, neque dico me multa beneficia contulisse : sed si non omnia feci, post quæ nihil faciendum relinquebatur, id rogo dicatis mihi, vos qui hæc consequuti, et gestorum testes estis, ex experientia hæc didicistis, non alienos et peregrinos interrogo. 5. *Nunc autem annuntiabo vobis, quid faciam vineæ meæ.* Quia victoriam reportavit, ingratumque illorum animum demonstravit, tunc demum profert sententiam, et quæ facturus sit dicit, non ut condemnet, sed ut ex metu per minas incusso moderatioribus reddat. *Auferam sepem ejus, et erit in direptionem : et destruam murum ejus, et erit in concalcationem.*

3. *Auferam, inquit, auxilium meum, præsidio nudabo, tali providentia vacuos reddam, et adversorum experientia scient, quantis ante bonis fruerentur, cum fuerint omnibus ad direptionem expositi.* 6. *Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur.* Rursus dico, eum metaphora uti. Si quis tamen id accuratius explorare voluerit, de doctrinæ et mandatorum sollicitudine loquitur. Non enim iisdem fruuntur quibus antea, non doctores habebunt, non principes, non prophetas sicut olim, qui ipsos corrigant, qui ipsorum curam gerant. Sicut enim qui vineas colunt, fodiunt, putant, sic qui animas emendant, comminantur, exterrent, docent, reprehendunt : verum iis destituti erunt, inquit, in alienam abducti terram. *Et ascendet per eam, quasi per incultam terram, spina : et nubibus mandabo, ne pluant in eam imbrem.* Aut desolationem urbis memorat, aut desolationem eorum et uniuscujusque animæ eorum ; nubes autem hic quidam dicunt esse prophetas, quippe qui pluviam desuper acciperent, et sibi dicta ad populum transmitterent. Verum ne hi quidem quæ consueverant facient. Etiam si enim unus vel alter propheta cum ipsis commigrarat, prophetarum tamen turba tunc silebat. 7. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est, et homo Juda novella plantatio dilecta. Expectavi, ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Quoniam multa nominum metaphora usus est, vineam, turrim, torcular, sepem, fossionem, et putationem vineæ commemorans ; ne quis insipientium de vinea hæc dici putaret, sub finem repente totum interpretatus est. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est.* Non enim de plantis mihi sermo est, neque de natura inanimata (a), neque de lapidibus et muris ; sed de po-

pulo nostro. Ideo subjunct, *Et homo Juda novella plantatio dilecta* : quia scilicet Juda plus obtineret quam cæteræ tribus : eratque illic e vicino situm templum, et reliquus cultus : atque illa magis quam cæteræ omnes florebat, ad regiamque magis accedens, potentior erat. Dilectum autem dixit, rursus istos perstringens, quod tales erga se valde amantem sese exhibuissent. Ea quippe lex est diligentium, ne in oblatiis quidem criminationibus magnum suum amorem occultare. Hinc aliud quidpiam non spernendum ediscimus. Quale illud ? Nempe quando et quæ Scripturæ loca allegorice interpretari oporteat : neque penes nostram esse facultatem has leges pro lubito explicare, sed ipsam Scripturæ mentem sequi oportere, sicque allegoria uti. Quod autem dico, sic intelligendum. Scriptura nunc vineam dixit, sepem, torcular : nec penes auditorem reliquit, ut pro lubito hæc quibusdam rebus aut personis aptaret ; sed in sequentibus sese interpretata est dicens : *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est (Ezech. 17. 3).* Ezechiel vero rursus, cum aquilam magnam et magnarum alarum ingredientem in Libanum, et avellentem summum verticem cedri commemorat, non relinquit penes arbitrium auditorum hujus allegoriæ interpretationem ; sed explicat ille, quam aquilam dicat, quam cedrum. Et hic rursus in sequentibus, ubi fluvium quemdam violentum inducit in Judæam, ne liceret auditori cuivis personæ pro arbitrio hæc aptare, dixit regem esse eum, quem fluvium nominasset (Isai. 8. 7). Hæc vero lex ubique locorum in Scriptura servatur, ut cum allegorice loquitur, allegoriæ interpretationem afferat, ut ne eorum qui allegorice amant cupidus animus temere et fortuito erret et quocumque feratur. Et quid miraris, si id prophetæ faciant ? Proverbiorum certe auctor id observat. Cum enim dixisset : *Cervus amicitiae, et pultus gratiarum tuarum conversetur tecum : et fons aquæ tuæ tibi soli sit (a)* (Prov. 5. 19) : interpretatus est, cur hæc diceret, nempe de uxore legitima et libera, ut averteret a meretrice et aliena. Pari modo hic explicavit hoc loco, quam diceret esse vineam. Deinde cum eorum crimina enuntiasset, suppliciaque dixisset, rursus in fine defensionem parat dicens : *Expectavi, ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Juste, inquit, pœnam exigo. Expectavi enim, *Ut faceret judicium*, id est, justitiam ; ipsi vero contraria exhibuerunt, iniquitatem, injustitiam et clamorem. Clamorem hic vocat acquirendi cupiditatem, injustum furorem, irrationabilem iram, pugnas, contentiones. 8. *Væ qui conjungunt domum ad domum, agrum ad agrum aptantes, ut a proximo auferant aliquid.* Cum dixisset ipsum clamorem fecisse, id est acquirendi cupiditatem, et rapinas, subjicit iniquitatis speciem multa plenam nequitia ; ac rursus a lamentis initium ducit, magnitudinem peccatorum ostendens, eosque insinuans qui incurabili morbo laborabant.

(a) In Græco, *καὶ ὄψομαι ἀφ' ἑσπέρας*. Ad literam est, *de anima inanimata*, qualein esse dicit Chrysostomus animam vegetantem in plantis.

(a) Hæc non ita leguntur in libro Proverbiorum 5. 19. Sic autem sæpe solet Chrysostomus loca Scripturæ alio quam jacent modo afferre, quia nempe memoriter afferrebat.

δοκῆ ἀσαφεστέρᾳ εἶναι· διόπερ αὐτὴν σαφεστέρᾳ ἀνάγκη ποιῆσαι. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· τί ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐκ ἐποίησα; Ἄηλον, ὅτι τοιαῦτα ἤμαρτον. τί δὲ ἔχοντες αἰτιώσθαι; ἢ ὡς τινων παραλείμενων τοιαῦτα καὶ ἐπλημμέλησαν; *τί ποιήσω ἐτι τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ;* Ἄ μὲν ἐποίησα, ταῦτά ἐστι, φησί· πλὴν οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς γεγενημένοις, οὐδὲ λέγω, ὅτι πολλὰ εὐηργέτησα· ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἐποίησα, μεθ' ἃ ποιῆσαι λοιπὸν οὐδὲν ἦν, τοῦτο ὑμᾶς εἰπεῖν ἀπαιτῶ, ὑμᾶς τοὺς ἀπολελαυκότας, καὶ μάρτυρας τῶν γεγενημένων ὄντας, καὶ τῇ περὶ ταῦτα μαθόντας, οὐκ ἀλλοτριούς τινὰς καὶ ξένους. *Νῦν οὖν ἀναγγελῶ ὑμῖν, εἰ ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου.* Ἐπειδὴ τὴν νίκην ἤρατο, καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην ἔδειξε τὴν ἐκείνων, τότε λοιπὸν ἐνάγει· καὶ τὴν ψῆφον, καὶ λέγει ταῦτα ἃ μέλλει ποιεῖν, οὐχ ἵνα καταδικάσῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς ἐπεικεστέρους ποιήσῃ. *Ἄσελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς κατακείμενα.*

γ. Ἀποστήσω, φησί, τὴν ἐμὴν συμμαχίαν. γυμνώσω τῆς βοήθειάς, ἐρήμους καταστήσω τῆς τοσαύτης προνοίας, καὶ εἰσονται διὰ τῶν ἐναντίων ὧν ἀπῆλαυον ἔμπροσθεν, ὅταν ὧσι πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προκείμενοι. *καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ.* Πάλιν λέγω, ὅτι τῇ μεταφορᾷ κέχρηται. [54] Εἰ δέ τις καὶ θερμότερον ἐξετάζειν βούλοιοτο, τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, τὴν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν ἐπιμελείαν φησιν. Οὐ γὰρ ἀπολαύσονται τῶν αὐτῶν, ὧν καὶ ἔμπροσθεν, οὐ διδασκάλους ἔξουσιν, οὐκ ἄρχοντας, οὐ προφῆτας ὁμοίως τοὺς διορθουμένους αὐτοῦς. τοὺς ἐπιμελουμένους αὐτῶν. Ὅσπερ γὰρ οἱ τὴν ἀμπελον θεραπεύοντες σκάπτουσι, τέμνουσιν, οὕτως οἱ ψυχᾶς διορθούμενοι ἀπειλοῦσι, φοβοῦσι, διδάσκουσιν, ἐγκαλοῦσιν· ἀλλ' ἐν ἐρημίᾳ τούτων εἰσονται, φησὶν, εἰς τὴν ἀλλοτριαν ἀπενεχθέντες. *καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκαθὰ καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι, τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν.* Ἡ τὴν ἐρημίαν τῆς πόλεως φησιν, ἢ τὴν ἐρημίαν τὴν ἐαυτῶν, καὶ τῆς ἐκάστου ψυχῆς· νεφέλας δὲ ἐνταῦθα τοὺς προφῆτας τινὰς λέγουσιν, ἅτε ἄνωθεν τὸν ὑετὸν δεχομένους· καὶ παραπέμποντας τῷ δήμῳ τὰ λεγόμενα. Ἄλλ' οὐδὲ οὗτοι, φησὶ, τὰ συνήθη ποιήσουσιν. Εἰ γὰρ καὶ εἰς πού καὶ δευτέρως συναπῆλθεν, ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν προφητῶν τότε εἰσιγα. *Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα νεόφυτος ἡγαπημένον.* *Ἔμεινα, ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν.* Ἐπειδὴ πολλῇ τῇ μεταφορᾷ διὰ τῶν ὀνομάτων ἐχρήσατο, ἀμπελῶνα, καὶ πύργον, καὶ προλήνιον, καὶ φραγμὸν, καὶ σκαφητόν, καὶ τμησὴν ἀμπέλου λέγων, ἵνα μὴ περὶ ἀμπελώνος τις τῶν τότε ἀνοήτως νομίση εἶναι τὰ λεγόμενα, ταχέως πρὸς τῷ τέλει τὸ πᾶν ἠρμήνευσεν. Ὁ γὰρ

ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν. Οὐ γὰρ περὶ φυτῶν ὁ λόγος μοι, φησὶν, οὐδὲ περὶ ψυχῆς ἀψύχου, οὐδὲ περὶ λίθων καὶ τοίχων, ἀλλὰ περὶ δήμου τοῦ ἡμετέρου. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα νεόφυτος ἡγαπημένον*· ἐπειδὴ πλέον τι εἶχε τῶν δέκα φυλῶν, καὶ ὁ ναὸς αὐτόθι πλησίον ἦν, καὶ ἡ λοιπὴ θεραπεία, καὶ τῶν ἄλλων μάλλον ἦνθει, καὶ βασιλικωτέρα ἦν ἡ φυλὴ καὶ δυνατωτέρα. Ἠγαπημένον δὲ εἶπε, πάλιν αὐτῶν καθαπτόμενος, ὅτι περὶ τὸν σφοδρὸν ἔραστον τοιοῦτοι γεγόνασι. Τοιοῦτος γὰρ τῶν φιλοῦντων ὁ νόμος, μηδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐγκλήμασι κρύπτειται τῆς οἰκίας ἀγάπης τὴν ὑπερβολήν. Ἐντεῦθεν οὐ μικρὸν καὶ ἕτερον μαυθάνομεν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ πότε καὶ τίνα ἀλληγορεῖν χρὴ τῶν Γραφῶν καὶ ὡς οὐκ ἐσμὲν κύριοι τῶν νόμων τούτων αὐτοί, ἀλλὰ δεῖ αὐτῇ τῇ διανοίᾳ τῆς Γραφῆς ἐπομένους, οὕτω τῷ τῆς ἀλληγορίας κεχρησθαι τρόπῳ. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν· εἶπεν· ἀμπελῶνα νῦν ἡ Γραφή, φραγμὸν, προλήνιον· οὐκ ἀφῆκε νόμον γενέσθαι τὸν ἀκροατὴν ἀρμόσαι· τὰ εἰρημὰ οὐκ ἐβούλετο πράγμασιν, ἢ προσώποις, ἀλλὰ προῖοντα ἑαυτὴν ἠρμήνευσεν, εἰποῦσα· *Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ.* Καὶ [55] ὁ Ἰεζεκιὴλ δὲ πάλιν ἀετὸν καλῶν μέγαν καὶ μεγαλοπτερυγον εἰσόντα εἰς τὸν Ἰβανον, καὶ ἀποκνίζοντα τὸ ἄκρον τῆς κείρου, οὐδὲ ἐκεῖ ἀφίησιν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἀκροατῶν κείσθαι τῆς ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει, τίνα μὲν τὸν αὐτόν φησι, τίνα δὲ τὴν κέδρον. Καὶ οὕτως δὲ πάλιν προῖον, ποταμὸν τίνα σφοδρὸν ἀνάγει, λέγων, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα μὴ ἐξῆ τῷ ἀκούοντι κατὰ τὴν οἰκίαν γνώμην ἀρμόζειν τὸ εἰρημένον προσώπῳ ᾧ βούλεται, εἶπε καὶ τὸν βασιλέα τούτου, ὃν ποταμὸν ἐκάλεσε, καὶ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς οὗτος ὁ νόμος, ἐπειδὴ ἀλληγορεῖ, λέγειν καὶ ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ὥστε μὴ, ἀπλῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε τὴν ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν τῶν ἀλληγορεῖν βουλομένων πλανᾶσθαι καὶ πανταχοῦ φερεσθαι. Καὶ τί θαυμάζει· εἰ οἱ προφηταί; Καὶ ὁ Παροιμιαστής δὲ οὕτω ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ, *Ἐλαφὸς φιλίας, καὶ πῶλος τῶν χαρίτων ὀμιλεῖται σοι· καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατός σου ἔστω σοι μόνῳ*· ἠρμήνευσε τίνος ἐνεκεν ταῦτα εἶπεν, ὅτι περὶ γυναικὸς ἐνόρου καὶ ἐλευθέρας, ἀποτρέπων πόρνης καὶ ἀλλοτρίας ἀπτεσθαι. Οὕτω δὲ καὶ οὗτος ἐνταῦθα εἶπε, τίνα ἔφησε τὸν ἀμπελῶνα εἶναι. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα, εἶπε τὰς τιμωρίας· πάλιν πρὸς τὸ τέλος τὴν ἀπολογίαν τῆσσι λέγων· *Ἔμεινα, ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν.* Ὅτι δικαίως, φησὶν, ἀπαιτῶ δίκην. Ἀνέμεινα γὰρ, *ἵνα ποιήσῃ κρίσιν*, τουτέστι, δικαιοσύνην· αὐτοὶ δὲ τὰ ἐναντία ἐπεδείξαντο, ἀνομίαν, ἀδικίαν καὶ κραυγὴν. Κραυγὴν ἐνταῦθα τὴν πλεονεξίαν λέγει, τὴν ἀδικον θυμὸν, τὴν ὀργὴν τὴν ἀλόγιστον, τὰς μάχας, τὰς φιλονεικίας. *Ὅσαί οἱ συνάπτορες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀρχὸν πρὸς ἀρχὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφῆλυνταί τι.* Εἰπὼν ὅτι κραυγὴν ἐποίησε, τουτέστι πλεονεξίαν, ἀρπαγὰς, λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀδικίας, πολλῆς ἐμπειλησμένου τῆς κακουργίας. Καὶ πάλιν ἀπὸ ὀργῶν ἀρχεται, τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων ἐνδεικνύμενος, καὶ τοὺς τὰ ἀνίκα νοσοῦντας ἐμφαίνων.

* Savilius suspicatur legendum ἐπάγει. Hæc vox certe magis in usu est; sed ἐνάγει ferri potest.

ἃ Ἐγκαλοῦσιν deest in Reg. et Savil., nec lectum est ab interprete. Sed habetur in Bavarico et in Morel.

ἄ Reg. et Morel. et textus Biblicus νεόφυτον ἡγαπημένον. Morel., νεόφυτος ἡγαπημένος. Sed in Morel. infra sic legitur, νεόφυτον ἡγαπημένον.

d Bavaricus hic adjicit ἔμεινα ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, etc. Sed non video hæc apte repeti hoc loco.

e Ἀπὸ ὀργῶν ἀρχεται, sic Bavaricus recte, ut respondeat voci ἐνάγει supra. Alii ἀπ' ἀπανθρωπίνων ἀρχεται.

δ'. Ταῦτα δὲ καὶ νῦν τολμώμενα ἴδοι τις ἂν παρὰ τῶν κακῶς τῷ πλοῦτι κερημένων, οἱ τὰς γεινιάσεις ἐπινοοῦσιν, οὐκ εἰς ἀσφάλειαν, ἀλλ' εἰς ἐπιβουλὴν τῶν πλησίον, καθάπερ πῦρ ὀδῶν βαδίζον, οὕτω τοὺς ἐκ γειτόνων πάντας ἐπινομόμενοι. *Μὴ οἰκίσητε μόνον ἐπὶ τῆς γῆς; Ἠκούσθη γὰρ νῦν εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ ταῦτα.* Δείκνυσιν ἀνόνητα κάμνοντας καὶ εἰκῆ καὶ μάτην. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οὕτως αἱ κολάσεις καὶ αἱ τιμωρίαι τοὺς τοιοῦτους ἀγαγεῖν εἰώθασιν, ὡς τὸ μαθεῖν ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἀπολαύσονται τῆς ἀρπαγῆς, ταύτην αὐτοῖς ἐπάγει τὴν ἀπειλὴν, λέγων, ὅτι καμῶνται μὲν καὶ ταιλαιωρήσουσι, καὶ τὴν ἁμαρτίαν καρπῶσονται, τῆς δὲ ἀπολαύσεως ἐκπεσοῦνται [56]. Οὐκ ἐφησυχάζει γὰρ. φησὶ, τοῖς γινομένοις ὁ ἀκόμητος ὀφθαλμός. Τὸ δὲ Ἠκούσθη νῦν, οὐχ ὡς τότε τῶν πραγμάτων γνωρίμων γενομένων αὐτῶν ταῦτα φησιν, ἀλλ' ὡς τῆς δικῆς κατὰ πόδας λούσης λοιπὸν, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως γινομένης. *Ἐὰν γὰρ γένωνται οἰκίαι πολλαί, εἰς ἔρημον ἔσονται μεγάλαι καὶ καλαί, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς.*

Τοιοῦτον γὰρ ἡ πλεονεξία· ὅταν πλεῖονα περιβάλλῃ τοῖς ἔχουσι, καὶ τῶν προτέρων αὐτοῦς ἐξήγαγεν. Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα αἰνίττεται λέγων, ὅτι Ὅταν οἰκοδομήσῃτε λαμπρῶς, καὶ τὰ πάντων ἡμῶν αὐτῶν ποιήσῃθε, τότε καὶ τῶν προτέρων ἀποστήσεσθε. Καὶ στήσονται αἱ οἰκίαι οἰκῆτορας μὲν οὐκ ἔχουσαι, σάλπιγγος δὲ πάσης λαμπροτέραν ἀφιεῖσαι φωνὴν κατὰ τῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν ἡρπακῶτων αὐτὰς, τῆς ἐρημώσεως τῆς ἐπιτεταμένης ἀντὶ τροπαίου τινὸς φαινομένης. *Οὐ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἕν· καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία.* Ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ἐρημίαν ἐξάγει τὸν λόγον, ὥστε πάντοθεν καταπλήξαι τὸν ἀκρατήν. Οὔτε γὰρ αἱ οἰκίαι, φησὶ, καθέξουσι τοὺς ἐνοικοῦντας, οὔτε ἡ γῆ τὴν αὐτῆς ἐπιδαίξεται δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίαν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐξήνεγκε· καὶ μετ' ἐκείνων, διὰ τὴν τοῦ Κάιν παρανομίαν, ἐλάττονα πολλῶν τὸν πόνον τὸν ἐκείνου· καὶ τῆς οἰκείας ἰσχύος τὴν φορὰν ἐπεδείκνυτο. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ ἴδοι τις ἂν διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας αὐτῆς τὴν καταζομένην. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ πηροὶ τὰς γονὰς αὐτῆς καὶ τὰς ὠδῖνας τῶν ἀνθρώπων ἡ παρανομία, ὅπου γε καὶ φαρτὴ δι' ἡμᾶς ἐγένετο, καὶ ἀφθαρτος πάλιν δι' ἡμᾶς γίνεται; Ἐπειδὴ γὰρ ὄλος τὸ εἶναι δι' ἡμᾶς ἔλαβε καὶ τὴν ἡμετέραν διακονίαν, καὶ τὸ οὕτως ἡ ἐκείνως εἶναι πάλιν ἐντεῦθεν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ρίζαν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Νῦε. Ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἐσχάτην ἐξώκειλε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πάντα ἐφύρτετο τὰ πράγματα, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, καὶ ἀλόγων γένη, καὶ ἡ γῆ, καὶ θάλαττα, καὶ ἄηρ, καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ βουνοὶ, καὶ πόλεις, καὶ τεῖχη, καὶ οἰκίαι, καὶ πύργοι· καὶ πάντα ἀπλῶς ἐκείνῳ τῷ φοβερῷ τότε ἐκρύπτετο πελάγει. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν ἐπιδοῦναι τὸ γένος ἔδει, τὴν οἰκίαν εὐταξίαν ἀπελάμβανεν ἡ γῆ, καὶ εἰς τὴν προτέραν εὐμορφίαν ἐπανῆε πάλιν. Ἴδοι δ' ἂν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ μέρους γινόμενον διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπου τιμὴν. Καὶ γὰρ πέλαιος ἠφανίσθη, καὶ πάλιν ἐφάνη, καὶ ἕλιος ἐγαλινώθη μετὰ ἐσλήνης, καὶ τὸν οἰκῆον δρόμον ἐπέλιπε, καὶ πῦρ τὰ ὕδατος ἐπέδειξατο, καὶ γῆ τὰ πελάγους, καὶ πέλαιος τὰ τῆς γῆς· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, πρὸς τὴν τῶν

ἀνθρώπων μετασχηματίζεται λυσιτέλειαν. Καὶ ἐπειδὴ πάντων τιμώτερος ἀνθρώπος, καὶ δι' αὐτὸν τὰ γενόμενα ἅπαντα, διὰ τοῦτο καὶ νῦν, [57] ἐπειδὴ ἤμαρτεν ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος, ἐπέχει τῆς γῆς τὰς ὠδῖνας ὁ θεός, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους καὶ ἰδρώτας οὐκ ἀφίρει τὰς ἐκείνης λαγόνας τὴν εἰωθυῖαν φορὰν ἐνεγκεῖν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐ γεωργικῶν χειρῶν τέχνη, οὐδὲ βόες καὶ ἄροτρον, οὐδὲ γῆς φύσις, οὐκ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τούτων ἀπάντων Δεσπότης οὗτός ἐστιν ὁ καὶ θαυλεῖ τῇ χειρὶ πάντα ἐκχέων, καὶ πάλιν, ἐπειδὴν βούληται, συστέλλιον ἅπαντα. *Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωτὶ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψέ.* Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. *Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνοῦσι· τὰ δὲ ἔργα τοῦ θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι.* Κατηγορήσας αὐτῶν πλεονεξίαν πολλήν, καὶ τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ εἴησιν. Αὕτη δὲ ἦν ἡ μέθη, μυρίων γινομένη κακῶν ὑπόθεσις, καὶ μάλιστα ὅταν μετὰ τοσαύτης τολμᾶται τῆς ὑπερβολῆς.

ε'. Σκόπει γοῦν πῶς μετὰ ἀκριβείας αὐτοὺς κωμῶδει. Πᾶσαν γὰρ τὴν ἡμέραν εἰς τοῦτο δαπανᾶσθαι φησιν. Οὐ γὰρ ὅταν ἀριστοποιεῖσθαι δέη, τοῦτο πράττουσι, φησὶν, ἀλλὰ πάντα τὸν καιρὸν μέθης ποιοῦντες καρπὸν, καὶ ἐκ προοιμίων τῆς ἡμέρας, ὅτε μάλιστα αὐτοῖς προσέειν ἐχρῆν, πολλῶν τῷ ἀκράτῳ διδόντες ἑαυτοὺς, καὶ ἀκοντες λοιπὸν καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐναπομένοντες τῷ νοσήματι. Ἐπειδὴν γὰρ ἀπαξ ψάσῃσι καταποντισθῆναι εἰς τὸν τῆς ἀκρασίας βυθόν, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐκπέσωσι φρενῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αἰχμάλωτον τῇ πονηρᾷ τῆς μέθης παραδώσωσι τυραννίδι, καθάπερ πλοῖον ἀνεραμῆστον, καὶ κυβερνήτου καὶ ναυτῶν ἀπειστερημένον, ἀπλῶς καὶ εἰκῆ φέρεται, τῇ τῶν ὑδάτων ἀτάκτῳ ρύμῃ πανταχοῦ περιαγόμενον, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οὗτοι ὑπὸ τῆς μέθης ὑποδρόχοιοι γενόμενοι. Διὸ φησιν· *Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωτὶ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες.* Οὐ γὰρ τὴν χρῆσιν ἐπλήρουν, οὐδὲ ἀνέμενον ἐπιθυμίας γενομένης πληρῶσαι τὴν ἔνδειαν, ἀλλ' ἔργον ἐποιοῦντο τοῦτο καὶ μελέτην, τὸ διηνεκῶς μεθεῖναι. Διὸ φησιν· *Οἱ διώκοντες σίκερα.* Σίκερα δὲ ἐνταῦθ' ἔφησι τῶν φονικῶν τὸν ὄπν, ὃν ἐπετῆδεον, συντριβόντες τὸν καρπὸν καὶ καταθλῶντες, εἰς οἴνου μετασχηματίζειν φύσιν. Καρωτικὸν δὲ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθης ἐργαστικόν. Ἄλλ' οὐδὲν ὑφωρῶντο τοῦτων ἐκείνοι, τὴν ἡδονὴν πανταχοῦ διώκοντες, μένοντες τὸ ὄψέ. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Τοιαύτη γὰρ τῆς μέθης ἡ φύσις· προϊῶσα αὔξεται, καὶ χαλεπώτερον τὸ δίψῃ ποιεῖ. Εἶτα καὶ ἔτερον οὐκ ἔλατον ἔγκλημα τοῦ προτέρου προστίθησι, λέγων· *Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνοῦσι.* Τοῦτο καὶ ἕτερος ἐγκαλεῖ προσφῆτης λέγων· *Οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, οἱ προτοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν ἢ τῶν ὀργάνων.* Ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀναλογίας τοῦτο τὸ σημεῖον, καὶ ψυχῆς ἐκκλειυμένης, τὸ θέατρον ποιεῖν τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τοιοῦτοις ἄσμοσι ἑαυτοὺς ἐκιδιδόναι. Ὅπερ καὶ ἡ μέθη ποιεῖ σκοτοῦσα, τοῦτο ἡ μουσικὴ μαλάττουσα τὸ εὐτόνον τῆς διανοίας, καὶ κατακλῶσα [58] τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν, καὶ ἐπὶ μείζονας ἐξάγουσα ἀσελγείας. *Τὰ δὲ ἔργα τοῦ*

* Hic omnino legendum videtur τῶν πόνων τῶν ἐκείνου, ut etiam animadvertit Savilius.

† In Bibliis legitur οἱ ἐπικρατοῦντες πρὸς τὴν σωνὴν· Iosusque hic Amosi inversus affertur, uti supra dicebamus.

4. Hæc etiã nunc tentari videre est ab iis, qui male divitiis utuntur, qui vicina loca invadere cogitant, non ut securitatem pariant, sed ut insidias proximis moliantur, qui ut ignis grassans, ita vicinos omnes spoliant. *Nunquid habitabilis soli super terram?* 9. *Audita sunt enim nunc in auribus Domini Sabaoth hæc.* Ostendit illos frustra laborare et nullo fructu. Quia enim non ita supplicia et cruciatus hujusmodi homines abducere solent, ut cum probe didicerint, se rapinæ fructum non percepturos, hanc in eos fert comminationem dicens, ipsos laboraturos, et miseriis affectos peccatum admissuros, sed ab ejus usu et fructu lapsuros esse. Non enim insomnis ille oculus talibus visis facinoribus quiescet. Illud vero, *Audita sunt nunc*, non dicit quasi tunc res gestæ notæ sibi essent, sed quasi ultio e vestigio sequeretur, retributiõque instaret. *Si enim fuerint domus multæ, in solitudinem erunt magnæ et pulchræ, nec erunt qui habitent in eis.*

Avaritiæ morbus. — Hujusmodi est avaritia: cum plura possessoribus addit, ipsos etiã ex prius possessis dejicit. Quod etiã hic subindical dicens: Cum splendide ædificaveritis, et omnium bona vobis corraseritis, tunc etiã ab iis, quæ prius habebatis, excideritis. Et stabunt ædes nullos habitatores habentes, sed tuba clariorem emittentes vocem contra eos qui illas prius rapuerant, vastitate illa tanta tropæi instar exhibita. 10. *Ubi enim operantur decem jugæ boum, faciet lagunculam vinum: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres.* Ab urbe in agri vastitatem sermonem educit, ita ut undique auditorem percellat. Neque enim domus, inquit, habitatores detinebunt, neque terra suam ostendet nativam virtutem. Etenim ab initio ob Adæ peccatum spinas et tribulos protulit; ac post illum, propter Caini iniquitatem, multo minore quam labores ejus exigebant, et quam vis nativa terræ postulabat, proventum tulit. Sæpeque alibi videre est terram ob peccata hominum pleeti. Et quid miraris, si iniquitas terræ fertilitatem obtundat hominumque secunditatem, quando etiã propter nos corruptibilis facta est, et propter nos rursus incorruptibilis efficitur? Quia enim propter nos omnino, et propter ministerium nostrum, existentiam accepit, hinc etiã accipit ut hac vel illa conditione sint ejus principium et radix. Sic etiã tempore Noe factum. Quia in extremam nequitiam natura hominum deflexerat, res omnes miscbantur, semina, plantæ, brutorum genera, terra, mare, aer, montes, saltus, colles, urbes, mari, domus, turres: omniaque prorsus terribili illo pelago obruebantur. Quia vero rursus necesse erat ut humanum genus accresceret, terra nativum suum ordinem accepit, et in priorem elegantiam restituta est. Id autem videas ex parte factam in hominum honorem. Etenim pelagus se summovit, et iterum apparuit, sol refrenatus est cum luna, solitumque cursum deseruit, ignis quæ ad aquam pertinebant præstitit, terra quæ ad pelagus, pelagus quæ ad terram: omniaque, ut semel dicam, in utilitatem hominum se transformant. Et quia omnia honore præcedit homo, propterque ipsum omnia

facta sunt; ideo et nunc, quia Judaicus populus peccavit, terræ partus Deus cohibet, ac post multos labores sudoresque non sinit ejus viscera solitum proventum referre; ut inde discant, non agriculturæ artem, nec boves et aratrum, neque terræ naturam, nec aliud simile quidpiam, sed horum omnium Dominum esse, qui liberali manu omnia effundit, et iterum, cum vult, omnia cohibet. 11. *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur, qui manent: ad vesperam. Vinum enim succendat eos.* 12. *Nam cum cithara et psalterio et tympanis et tibiis vinum bibunt: opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Postquam ingentem illorum avaritiam redarguit, mali radicem hic ponit. Hæc vero erat ebrietas, sexcentorum causa malorum: cum maxime illa modum omnem excedit.

5. *Contra ebrietatem.* — Observa igitur, quam accurate illos traducat. Totum enim diem in hæc insumi dicit. Neque enim cum prandendum est, id faciunt, inquit, sed omne tempus in ebrietatis tempus vertentes, ab ortu diei, quando maxime sibi attendere debebant, multo mero se dedentes, vellet nolent deinceps usque ad vesperam in morbo perseverabant. Quando enim semel in voraginem intemperantiæ sese demerserant, ac de naturali mentis statu deciderant, animamque captivam pravæ ebrietatis tyrannidi tradiderant; quemadmodum navis non saburrata, gubernatoreque et nautis destituta, fortuito et quoquo versus fertur, temerario aquarum impetu exagitata: eundem in modum hi ebrietate demersi feruntur. Ideo ait: *Væ qui surgunt mane, et siceram persequuntur.* Non enim necessitatem explebant, neque appetitum exspectabant, ut illi facerent satis; sed in hoc toti incumbabant, hoc curabant, ut perpetuo temulenti essent. Idcirco ait: *Qui siceram persequuntur.* Siceram enim hic dicit palmarum succum (a), quam conficiebant, fructum conterentes et contundentes, ut in vini transformarent naturam. Soporificum autem est illud, ebrietatemque parit. At illi nihil horum observabant, voluptatem ubique persequentes, et usque ad vesperam manentes. *Vinum enim succendat eos.* Talis quippe est ebrietatis natura: progressa augetur, et graviolem sitim excitat. Deinde aliud non minus priore crimen objicit dicens: *Nam cum cithara et psalterio, et tympanis et tibiis vinum bibunt.* Hanc criminationem profert alter propheta dicens: *Qui bibunt defæcatum vinum, et primis unguentis uncti, qui plaudunt ad vocem organorum. Quasi stantia reputaverunt, et non quasi fugientia* (Amos 6. 6. 5). Etenim extremæ stoliditatis signum est, animique dissoluti domum suam in theatrum vertere, et hujusmodi canticis se dedere. Quod et ebrietas

(a) singularis certe vocis, *sicera*, interpretatio. Nemo quippe nescit, hanc vocem Hebraicam esse: ex שרץ nimirum expressum est, *sicera*. Significat autem omne potionis genus inebriandi vim habens; unde a cæteris interpretibus redditur, *ebrietas*. Hesychius interpretatur, *vinum condimentis mixtum*. Tempore fortasse Chrysostomi, liquor ex palmarum succo confectus, *sicera* vocabatur. Eam quippe interpretationem ipsum esse commentum non putaverim.

facit tenebris offundens, hoc et musica operatur vigorem mentis emolliens, roburque animi frangens, et ad majorem alliciens lasciviam. *Opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Vel miracula ejus dicit, vel naturæ contemplationem. Quomodo autem possint horum spectatores esse, cum diem in noctem vertant, noctu vero nihilo melius sint affecti, quam mortui? quomodo poterunt solem orientem videre, cæli splendens pulchritudinem, vespereque varium illum stellarum chorum, cæterarumque creaturarum ordinem et ministerium, exterioribus interioribusque oculis privati? Non parum ergo in hoc læsi sunt, quod numquam contemplati Dei miracula ex hæc vita discedant, cum omni tempore ebrietatis tenebris obruti fuerint. 13. *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum.* Rursus quod futurum erat ut præteritum annuntiat, et pœnam infert delicto huic. Siquidem vel ipsa ebrietas quodvis supplicium exæquat, tumultum in anima pœniens, caligine mentem replens, captivam ipsam constituens, innumeris illos interior et exterior obruens morbis. Hoc noverat Paulus, nempe malitiam pro supplicio esse; ideo ait: *Et mercedem quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes (Rom. 1. 27).* Verum quando id etiam stoliditatis eorum proprium est, quod puniantur, nec se puniri sentiant, quod ægrotent, nec sciant se ægrotare, ab exteris etiam supplicium inducit, aitque: *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum. Et multitudo facta est mortuorum propter famem et sitim aquæ.* Vide multam insertam in supplicio monitionem, neque gravissimam statim induci sectionem. Neque enim subito captivitatem intulit, sed famem prius et sitim, ut domi manentes, meliores evaderent, neque ob incurabilem morbum barbarorum exercitum attraherent. Quia vero non cesserunt, nihilque inde lucrati sunt, extremum denique ipsis inducit supplicium. Attamen ante illa, verbis extollit et amplificat famis calamitatem, dicens: 14. *Dilatavit infernus animam suam: non quod infernus animam habeat: sed personæ forma minas intentat, ut majore cum emphasi loquatur, ingentique timore auditorum animos percellat.* Ideo in prosopopœia persistit dicens: *Et aperuit os suum, ut non cesset: quasi de fera verba faciens, et imaginem rerum prope ipsos adducens.* Quodque gravius est, non modo aperuit os suum, sed hianti ore manet, nec ex jam absorptis satiatur. *Et descendent ad eum gloriosi, et magnates, et divites, et pestes ejus.* Exhibe, ut scias non secundum naturæ ordinem hæc fieri, sed a Deo immissam esse plagam, et decretum ex cælo delatum, in dignitate et potentia constitutos, qui omnia miscebant, resque Judæorum subvertebant, eo descensuros esse ait.

6. Pestes autem illos jure vocat, utpote qui nequitiam non penes se servarent, sed etiam ad alios morbum transmitterent. Talis quippe est pestilentie natura: cum ab uno corpore cœperit, gradatim in multitudinem grassatur. *Et exsultans in ea.* Qui deli-

ciis vacat, qui exsultat, qui putat se immobilia possidere bona, ipse quoque cadet et capietur. 15. *Et humiliabitur homo, et inhonorabitur vir: et oculi sublines humiliabuntur.* 16. *Et exaltabitur Dominus solus Sabaoth in judicio.* Vide rursus Dei providentiam. Non enim inter necionem adducit, neque totum e medio abripi populum permittit, sed quosdam relinquit, ut ex abeuntium supplicio respiscant. Hoc ergo subindicans ait, *Humiliabuntur, id est, qui manent, qui relictii sunt.* *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio, et Deus sanctus glorificabitur in justitia.* Duo ponit bona, et illos nempe timorem deposituros esse, melioresque futuros, et Deum admirationi fore apud omnes; id enim sibi vult illud, *Exaltabitur et glorificabitur;* per supplicium nempe, ac per ipsam ultionem. Quid autem est¹, *In judicio?* Per ultionem. 17. *Et pascent dispersi quasi tauri, et deserta eorum, qui assumpti sunt², agni comedent.* Relictorum paucitatem his subindicat, et ingentem regionis solitudinem. 18. *Væ qui attrahunt peccata sua ut funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulæ iniquitates suas.* 19. *Qui dicunt: Cito appropinquent quæ faciet Deus, ut videamus: et veniat consilium sancti Israel, ut sciamus.* Prophetis frequenter comminantibus et terribilia prænuntiantibus, pseudo-prophetæ ad gratiam loquentes, populique vigorem dissolventes, illorum dicta falsa, sua vera esse dictitabant. Multi ergo seducti illorum verbis non credebant. Deinde quia prophetiæ non statim atque pronuntiatæ erant, eveniebant; prophetiæ namque natura erat, multo ante tempore ea pronuntiare quæ eventura erant; quoniam ergo frequenter prophetæ famem, pestem, bellaque prædicebant, nec tamen ea re ipsa ostendebant, interim multi ex iis, qui decepti erant, ex cunctatione ad non credendum occasionem accipientes, dicebant: Veniant quæ dicuntur; si vere dicitis, accedant res ipsæ; exhibete nobis ex operibus ipsis consilium Dei. Quia igitur ejus patientiam incredulitatis occasionem efficiebant, et peccatis suis hoc adjiciebant, tum quod non crederent, tum quod ob incredulitatem segniores evaderent, jure ipsos propheta luget dicens: Quasi funiculo longo, sic contra vos trahitis iram Dei, et nequitiam vestram augetis. Quia enim dictis non creditis, id relinquitur demum, ut rerum vobis experientia afferatur. Ita ut vos ipsi mala vobis attrahatis, qui verbis fidem non habetis. Ideo ait: *Væ qui attrahunt peccata sua;* id est, retributionem peccatorum: quasi longo funiculo e longinquo trahitis, inquit, definitam peccatis vestris ultionem, et quasi jugi corrigia vitulæ subjugalis, ut exprimat illorum studium et curam in peccando. Ut si quis loro forti quid pertraxerit, sic vos per incredulitatem Dei iram contra vos trahitis. Deinde dicit quomodo tra-

¹ Hæc verba, *et per ipsam ultionem.... per ultionem,* deerant in Morel., sed ex Regio desumpta sunt. Bavaricus etiam habet, sed aliquot adjunctis vocibus. Illaque legerat Tilmanus interpres.

² In Græco, ἀναληφθέντων, *eorum qui assumpti sunt.* Tilmanus verterat, *eorum qui relictii sunt,* quasi legisset, ἀναληφθέντων. Ἀναληφθέντων certe est, *eorum qui assumpti sunt* a τὸ ἀναληφθέντων, et tamen videtur Chrysostomus in sequentibus eos intelligere, qui relictii sunt.

θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. Ἡ τὰ θαύματα αὐτοῦ φησιν, ἢ τῆς κτίσεως τὴν θεωρίαν. Πῶς δ' ἂν δύναιντο γενέσθαι θεαταί, τὴν μὲν ἡμέραν νύκτα ἐργαζόμενοι, τὴν δὲ νύκτα τῶν νεκρῶν οὐδὲν ἄμεινον διακείμενοι; πῶς δυνήσονται ἤλιον ἰδεῖν ἀνατέλλοντα, καὶ οὐρανοῦ κάλλος λάμπον, καὶ τὸν ποικίλον τῶν ἀστρων ἐν ἐσπέρᾳ χορὸν, καὶ τὴν ἄλλην τῆς κτίσεως εὐταξίαν τε καὶ διακονίαν, τῶν ἔξωθεν καὶ τῶν ἐνδοθεν ὀφθαλμῶν ἀπεστερημένοι; Οὐ μικρὸν οὖν τοῦτο ἠδίκηται, τὸ ἀθέατο^α τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμάτων ἐκ τοῦ παρόντος ἀπελθεῖν βίου, πάντα τὸν χρόνον ἐν τῷ σκότει τῆς μέθης κατορωρυγμένοι. *Τοίνυν αἰχμάλωτος ἐγενήθη ὁ λαός μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Πάλιν τὸ μέλλον ὡς γεγεννημένον ἀπαγγέλλει, καὶ τιμωρίαν ἐπάγει τῇ πλημμελείᾳ ταύτῃ. Ἰκανὴ μὲν γὰρ καὶ αὕτη ἡ μέθη ἀντιπάσης γενέσθαι κολάσεως, θορύβους ἐμποιοῦσα τῇ ψυχῇ, ζόφου πληροῦσα τὴν διάνοισιν, αἰχμάλωτον καθιστῶσα αὐτήν, μυρίων αὐτοὺς ἐμπιπλῶσα νοσημάτων, τῶν ἐνδοθεν, τῶν ἔξωθεν. Οἶδε τοῦτο καὶ Παῦλος, ὅτι κακία ἀντι τιμωρίας γίνεται^β διό φησι· *Καὶ τὴν ἀντιμωσίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.* Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τῆς ἀναισθησίας αὐτῶν, τὸ κολάεσθαι, καὶ μὴδὲ αἰσθάνεσθαι, τὸ νοσεῖν, καὶ μὴ εἰδέναι ὅτι νοσοῦσιν, ἐπάγει καὶ τῶν^γ ἔξωθεν τιμωρίαν, λέγων· *Τοίνυν αἰχμάλωτος ἐγενήθη ὁ λαός μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Καὶ πλῆθος ἐγενήθη ἐκείνων διὰ λιμὸν καὶ δίψαν ὕδατος. Ὅρα καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ πολλὴν τὴν νοσησίαν, καὶ οὐκ ἀθρόον τὴν βαρυτάτην ἐναγομένην τὸλμαν^δ. Οὐ γὰρ εὐθέως τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπήγαγεν, ἀλλὰ λιμὸν πρότερον καὶ αὐχμὸν, ἵνα οἱ κολάεσθαι γίνονται βελτίους, μὴδὲ ἀνίατα νοσοῦντες ἐφέλκυσσονται τὸ τῶν βαρβάρων στρατόπεδον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἶξαν, οὐδὲ ἐκέρδαναν ἐντεῦθεν, ἐπάγει λοιπὸν τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν αὐτοῖς. Ἄλλ' ὁμοῦ πρὸ ἐκείνων ταύτην ἐπαίρει καὶ ἐξογκοῖ τῷ λόγῳ τὴν τοῦ λιμοῦ, λέγων· *Ἐπλίτυνεν ὁ ὄψης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· οὐχ ὡς ψυχὴν τοῦ ἔδου ἔχοντος.* ἀλλὰ προσωποποιεῖ τὴν ἀπειλίαν, ἐμφατικώτερον τὸν λόγον ποιῆσαι βουλόμενος, καὶ φόβον ἀκμάζοντα ἐναποθέσθαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκουόντων. Αἰδὸ καὶ ἐπιμένει λέγων· *Καὶ διήνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλίπειν* ὡς περὶ θηρίου τινὸς διηγούμενος, καὶ ἐγγὺς αὐτῶν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἄγων. Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐκ ἠνοῖε τὸ στόμα μόνον, ἀλλὰ καὶ μένει κεχηγῶς, καὶ κόρον οὐ λαμβάνων τῶν ἐν αὐτῷ κατορωρυγμένων^δ. *Καὶ καταβήσονται εἰς αὐτὸν οἱ ἐνδοξοὶ, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλοῦστοι, καὶ λοιμοὶ αὐτῆς.* Εἶτα, ἵνα μάθῃς, [59] ὅτι οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν τὸ γενόμενον ἦν, ἀλλὰ θεήλατος ἦν ἡ πληγὴ, καὶ ψῆφος ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεχθεῖσα, τοῦ ἐν περιφανείᾳ, τοῦ ἐν δυναστείᾳ, τοῦ πάντα συγγέοντα, καὶ ἄνω καὶ κάτω τὰ τῶν Ἰουδαίων ποιοῦντας πράγματα, τούτους ἐκεῖ καταβήσεσθαι ἐφησε.

ς'. Λοιμοὺς δὲ εἰκότως αὐτοὺς καλεῖ, ἅτε οὐ μέχρι ἑαυ-

τῶν τὴν κακίαν διατηροῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους τὴν νόσον διαβιδάζοντας. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ λοιμοῦ φύσις· ἐπειδὴ ἀφ' ἐνὸς ἀρξῆται σώματος, ὀδῶ βαδίζουσα τὴ λοιπὸν ἐκνέμεται πληθος. *Καὶ ὁ ἀγαλλώμενος ἐν αὐτῇ.* Ὁ τρυφῶν, ὁ σκιρτῶν, ὁ νομίζων ἀκίνητα ἔχειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ αὐτὸς ἐμπεισεται καὶ ἀλώσεται. *Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, καὶ ἀτιμωθήσεται ἄνθρωπος.* Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. *Καὶ ὕψωθήσεται Κύριος ὁ μόνος Σαβαὼθ ἐν κριματι.* Ὅρα πάλιν Θεοῦ κηδεμονίαν. Οὐ γὰρ πανωλεθρίαν ἐργάζεσθαι, οὐδὲ ὄλον ἐκ μέσου τὸν δῆμον αὐτῶν ἀνάρπαστον ποιεῖ, ἀλλ' ἀφίησιν τινὰς, ὥστε τῇ τιμωρίᾳ τῶν ἀπελθόντων γενέσθαι βελτίους. Τοῦτο γοῦν αἰνιτιόμενος ἐφησεν, ὅτι *Ταπεινωθήσονται*, τούτέστιν, οἱ μένοντες, οἱ ὑπολιμπανόμενοι. *Καὶ ὕψωθήσεται Κύριος Σαβαὼθ ἐν κριματι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ.* Δύο τίθησιν ἀγαθὰ, ὅτι κάκεινοι τῆς φλεγμονῆς ἀπαιλλαγῆσονται, καὶ ἔσονται βελτίους, καὶ ὁ Θεὸς θαυμασθήσεται παρὰ πᾶσι· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται* διὰ τῆς κολάσεως αὐτῆς^ε, διὰ τῆς τιμωρίας. Τί δέ ἐστίν, *Ἐν κριματι*; Διὰ τῆς ἐκδικήσεως. *Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διεσπαρμένοι ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημμένων ἀρξεν φάγονται.* Τὴν ὀλιγότητα ἐνταῦθα αἰνιττεται τῶν ὑπολειφθέντων, καὶ τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν τῆς χώρας. *Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι διαμάλεις τὰς ἀνομίας αὐτῶν. Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω, ἃ ποιήσει ὁ Θεός, ἴνα ἴδωμεν· καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ἴνα γνῶμεν.* Τῶν προφητῶν ἀπειλούντων συνεχῶς, καὶ τὰ φοβερά προαναφωσούντων, οἱ ψευδοπροφήται πρὸς χάριν διαλεγόμενοι, καὶ τοῦ δήμου τὸν τόνον ἐκλύοντες, καὶ μὲν ἐκείνων ἐφασκον εἶναι ψευθεῖ, τὰ δὲ αὐτῶν ἀληθεῖ. Πολλοὶ τὸν ἀπατώμενοι^ς ἠπίστουσαν καὶ αὐτοῖς τοῖς ῥήμασιν. Εἶτα ἐπειδὴ αἱ προφητεῖαι οὐχ ὁμοῦ τε ἐλέγοντο καὶ ἐξέβαινον^ς προφητείας γὰρ ἦν ἡ φύσις, τὸ πρὸ πολλοῦ χρόνου τὰ μέλλοντα ἐκδήσεσθαι προαναφωνεῖν· ἐπεὶ οὖν συνεχῶς μὲν ἔλεγον οἱ προφῆται τοὺς λιμοὺς, τοὺς λοιμοὺς, τοὺς πολέμους, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτὰ οὐκ ἐδείκνυον, τέως τὴν τοῦ χρόνου μέλλεισιν ἀφορμὴν εἰς ἀπιστίαν λαμβάνοντες οἱ πολλοὶ τῶν ἠπατημένων ἔλεγον· Ἐλθέτω τὰ λεγόμενα· εἰ ἀληθεύετε, ἐγγισάτω τὰ πράγματα· δεῖξατε ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν τὴν αὐτοῦ μακροθυμίαν ὑπόθεσιν ἀπιστίας ἐποιοῦντο, καὶ ἐντεῦθεν προσετίθεισιν αὐτῶν τοῖς [60] ἀμαρτήμασι, τῷ τε ἀπιστεῖν, τῷ τε διὰ τὴν ἀπιστίαν βεβηρωμένοι γίνεσθαι· εἰκότως αὐτοὺς ὁ προφήτης θρηνεῖ λέγων, ὅτι *Καθάπερ σχοινίῳ μακρῷ, οὕτως ἔλατε καθ' ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀβύετε ὑμῖν τὴν πονηρίαν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀπιστεῖτε τοῖς λεγομένοις ῥήμασι, λείπεται λοιπὸν τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπενεχθῆναι πείραν ὑμῖν. Ὅστε οἱ τὰ κακὰ ἐπισπώμενοι ὕμεις ἔστε, οἱ τοῖς λεγομένοις ἀπιστοῦντες. Διὰ τοῦτο φησιν· *Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν*^ς τούτέστι, τὴν ἀντιδοσιν τῶν ἀμαρτημάτων. Ὅς σχοινίῳ μακρῷ πόρρωθεν ἔλατε, φησὶ, τὴν ὀρισμένην τοῖς ἀμαρτήμασι ὕμῶν δίχην, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι διαμάλεις ὑπὸ ζυγὸν οὐσίης, ἵνα εἴπῃ τὸ εὐτόνον, τὸ μετὰ σπουδῆς. Ὅς ἐάν τις ἱμάντι εὐτόνῳ ἐφέλκυσται^ς τι, οὕτως ὕμεις διὰ τῆς ἀπιστίας ἐφέλκετε καθ' ὑμῶν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν. Εἶτα λέγει καὶ πῶς ἐφέλκονται· *Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἃ*

^ε Hæc, αὐτῆς, διὰ τῆς τιμωρίας... διὰ τῆς ἐκδικήσεως, deerant in Morel. Vide quæ ut interpretationem Latinam notata sunt.

^ς Reg. et Bavar. ἀπατώμενοι, et ita legit interpret. Morel. et Savil. ἀπατόμενοι. Utraque lectio quadrat, ut vix scias cui sit hærendum.

^α Reg. τὸ ἀθέατον, mendose.

^β Forte καὶ τὴν.

^γ Hic apposite notat Savillus: « Boisius ἐπαγομένην τιμωρίαν, vel κολάσιν. Puto potius pro τὸλμαν reponendum τομήν. Sic enim sæpius loquitur Noster. Sic in his ipsis in Isaiam Commentariis infra in capitulis septimi versum 11: μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐπάγει τὴν τομήν. Quem locum ideo produxi, quia in *Aparthism*. (sue in *Florilegio*) idem ipse locus describitur, idemque error committitur, et pro τομήν genuino habes corruptum τὸλμαν. » Hanc certissime putamus esse veram lectionem, sed sine auctoritate nihil mutare audeamus. Paulo post ἀσχημὸν vertimus *situm*; non *axium*; quæ est germana ejus significatio. Nam Chrysostomus hic explicans hanc locum, *propter jamem et sitim aque*, hic situm haud dubie intelligit.

^δ Reg. μα'ε κρητυτόμενον.

ποιήσαι ὁ Θεός, *Ἰνα ἴδωμεν*. Ὁ καὶ ἕτερος προφήτης ἐγκαλεῖ, λέγων· *Ὁὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ Ἰνα τί ὑμῖν ἡ ἡμέρα αὕτη; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχω φέγρον αὐτῆς*. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι ἀπιστοῦντες ἔλεγον· Πότε ἤξει ἡ ἡμέρα τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας; *Ὁὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ*. Πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν διαλέγεται. Ἐπειδὴ τοὺς μὲν προφήτας ὕβριζον καὶ ἀπατεῶνας ἔλεγον, τοὺς δὲ ψευδοπροφήτας ἐτίμων, καὶ ἀνέστρεφον τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, ταλανίζει αὐτοὺς ἐπὶ τῇ κρίσει τῇ διεφθαρμένη. *Ὁὐαὶ, φησὶν, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν (τουτέστι, τὴν ψευδοπροφητείαν), καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν (τὴν προφητείαν)· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ*. Εἰ γὰρ καὶ φορτικὰ, φησὶ, τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐδὲν γλυκύτερον τῶν προφητιῶν, τῇ τῶν ῥημάτων ἀπειλῇ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀποκρουομένων πείραν. Εἰ καὶ γλυκέα τὰ τῶν ψευδοπροφητιῶν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν πικρότερον, τῇ χάριτι τῶν λόγων τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπαγόντων ἀπειλήν.

ζ'. Ἰδοὺ προφήτου σοφίαν, πῶς ἀνέστρεφεν αὐτῶν τὴν ὀνόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μὲν ὡς πικρότατα φθεγγόμενοις οὐ προσεῖχον, τοῖς δὲ ὡς προσηνεστάτοις καὶ γλυκύτητα πολλὴν ἔχουσι, ἐφθασεν, ὅτι τούναντίον μὲν οὐν ἐστὶ· πολὺ τῶν προφητιῶν τὸ μέλι, πολλὴ δὲ τῶν ψευδοπροφητιῶν ἡ πικρία· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους τὸν λόγον μεταχειριστέον ἡμῖν. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς τὴν πλάνην ἤγαγον, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγώγουν· καὶ οἱ μὲν τῷ ζῆφῳ τῆς αἰχμαλωσίας μονονοῦχι τὰς χεῖρας δῆσαντες παρεδίδοσαν, οἱ δὲ ὅπως ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγάγωσι, πάντα ἔπραττον. Ἐπεὶ οὖν τὰς ἐναντίας περὶ τούτων δόξας εἶχον καὶ τὰς οὐ προσηκούσας, εἰκότως αὐτοὺς διορθοῦται λέγων· *Οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Ὁὐαὶ οἱ συντετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες*. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο ἐλάττωμα, τὸ σοφὸν τινα νομίζειν ἑαυτὸν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ [61] λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν. Καὶ γὰρ ἐνεσθῆν ἐκεῖνο γίνεται [α] λέγω δὴ τὸ φάσκειν τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, καὶ τὰ ἐξῆς]. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τοῖς ἔξω φιλοσόφοις ἐγκαλῶν ἔλεγεν, ὅτι *φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν*. Καὶ ὁ παρομιῶδες λόγος πάλιν φησὶν· *Εἶδορ ἀνθρώπων δοκοῦντα εἶναι σοφὸν παρ' ἑαυτῶ· ἐλπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον ἄφρων αὐτοῦ*. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ πάλιν λέγων· *Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς· καὶ πάλιν· Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, γενέσθω μωρός, Ἰνα γένηται σοφός*. Μὴ τῇ οικείᾳ σοφίᾳ, φησὶ, μὴδὲ τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτρέπετω λογισμοῖς ^b, ἀλλ' ἐκείνους κατευνάσας, ἐκδιδότω τὴν ψυχὴν τῆ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ. Ἐπεὶ οὖν καὶ παρὰ Ἰουδαίους τοιοῦτοί τινες ἦσαν ὑπερορῶντες μὲν τῶν προφητιῶν ὡς ποιμένων καὶ αἰκόλων, βουλόμενοι δὲ σοφίζεσθαι οἰκοθεν, ὃ καὶ ἀπονοίας αὐτοῖς ὑπόθεσις ἐγένετο, καὶ τῷ καταφρονεῖν τῶν λεγομένων, εἰκότως αὐτοὺς θρηγεῖ λέγων· *Ὁὐαὶ οἱ συντετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Ὁὐαὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὑμῶν, οἱ τὸν ὄνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κινῶντες τὸ σίκερα*. Μὴ θαυμάσῃ, εἰ περὶ μικροῦ τοσαῦτα κατὰ μέ-

^a Quæ uncinis clauduntur desunt in Reg. et Savil. Sed habentur in Morel. et in Bavarico codice.

^b Reg. et Savil. ἐπιτρέπων λογισμοῖς.

θης εἰπών, πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνει λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ χαλεπὸν τὸ ἔλκος καὶ δύσεικτον ^c, διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπαντελεῖν ἔδει. Χαλεπὸν δὲ καὶ δύσεικτον, τῷ μὴ δοκεῖν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀμάρτημα εἶναι, πάντων ἀμάρτημάτων χαλεπώτερον δὲ, καὶ μυρία βλαστάτων νοσήματα. Διὸ φησὶν· *Οἱ τὸν ὄνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κινῶντες τὸ σίκερα*. Διπλοῦς ὁ κρημνός, τυραννὴς μέθης, καὶ δυναστείας ὑπερβολή. Πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις λογισμοῦ χρεῖα, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ δυναστεῖαις οὖσι, ὥστε μὴ, καθάπερ ἀτάκτων ὑδάτων βύμη τινὶ, τῷ τῆς ἀρχῆς ἐκφερομένους δγκω κατακρημνίζεσθαι. *Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἐνεκεν δώρων, καὶ τὸ δικαίον τοῦ δικαίου αἰροντες ἀπ' αὐτοῦ*. Διπλοῦν τὸ ἐγκαλῆμα πάλιν τὸν ὑπεύθυνον ἀφίεναι, καὶ τὸν ἀνεύθυνον καταδικάζειν. Ἐκατέρου ἀμαρτήματος ἡ ῥίζα δωροδοκία. Διὰ τοῦτο *ὄν τρόπον κωθῆσεται καλῆμη ὑπὸ ἀνθρακος πυρός, καὶ συγκαυθῆσεται ὑπὸ φλογός ἀνημμένης*. Τὸ τῆς τιμωρίας ταχὺ, τὸ εὐκολον τῆς κολάσεως παρίστησι, διὰ τῆς εἰκόνας τὴν καν-
 ἠλῶν ἑλευθρίαν αὐτῶν δηλῶν.

η'. Ἀπαντα γὰρ ταῦτα ἡ φλὸς καὶ οἱ ἀνθρακες, καὶ ἡ καλῶμη, καὶ τὰ ἐξῆς ἡμῖν παρεδήλωσεν. *Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὡς χνοῦς ἐσται, καὶ τὸ ἀνθος αὐτῶν ὡς κονωρτός ἀναθῆσεται*. Τὰ πεπηγότα καὶ τὰ βέβαια ἀπολείται, καὶ διαχυθῆσεται τὰ λαμπρά, καὶ τὰ φαῖδρά οἰχῆσεται καὶ διαβρῆσεται. *Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαδαὼθ ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου παρῶξεναν*. Λόγιον τὸν νόμον λέγει. Καὶ ἐθυμῶθη Κύριος Σαδαὼθ ἐργῇ ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς. [62] *Καὶ παρωξύνθη ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐγένετο τὰ θρησιμῶα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' εἰ ἡ χεῖρ αὐτοῦ ὑψηλή*. Ἐνταῦθα πόλεμον ^d αἰνίττεται χαλεπὸν, ὃς οὐδὲ ταφῇ τα σώματα συγχωρήσει παραδοθῆναι, οὐχ ἵνα ἐκείνοι κολασιν δῶσιν, ἀλλ' ἵνα οἱ ζῶντες ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις συμφοραῖς τῆς οικείας ἀποτέμνωται τι κακία. Καὶ ὅρα πῶς χαλεπώτερον τὸν λόγον ἔποιησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐτάφησαν, ἀλλ' ὅτι κόπρου πάσης ἀτιμώτερον ἐβρίμμενοι ἦσαν οἱ τετελευτηκότες, ὃ τοῖς ζῶσι φρικωδέστερον ἀπάντων εἶναι δοκεῖ, καὶ τῆς τελευτῆς αὐτῆς χαλεπώτερον. Καὶ τὸ δὴ χεῖρον, ὅτι οὐδὲ τούτων γινόμενον, φησὶν, ἐπεικτέτεροι γεγόνασιν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν βελτίους ἐγένοντο, ἀπειλεῖ πάλιν αὐτοῖς τὴν χαλεπωτάτην ἐκείνην πληγὴν, τὴν τῶν βαρβάρων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μικράν*. Ἰνα μὴ τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος εἰς βῆθυμιαν αὐτοὺς ἐμβάλλῃ, φησὶν ὅτι οὕτω τῷ Θεῷ βῆθιδιον ἀγαγεῖν αὐτοὺς, ὡς τῷ τὸ σύσσημον αἰροντι, καὶ τοὺς παρεσκευασμένους καὶ ἐτοίμους ἐξάγοντι πρὸς παράταξιν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἵππων γίνεται τῶν ἀμιλλητηρίων. Ὅμοῦ τε γὰρ τὸ σύμβολον τῆς ἀφέσεως ἀρεταί, κἀκείνους τῶν βαλθιδίων ἐκπηδῶντων εὐθέως. Δύο τοῖνον ἐνταῦθα ὁ προφήτης αἰνίττεται, ὅτι καὶ εὐκολον αὐτοὺς ἐλθεῖν, τοῦ Θεοῦ καλοῦντος, καὶ πάλαι ἂν ἦλλον, εἰ μὴ ἡ πολλὴ κατεῖχεν αὐτοὺς μακροθυμία. Εἶτα τῇ ἐπεξηγήσει πλείονα τὴν εὐκολίαν ἐνδεικνύται λέγων· *Καὶ συρισὶ αὐτοὺς ἀπ' ἀκρου τῆς γῆς*. Μὴ

^c Καὶ δύσεικτον. Putat Allenus legendum esse δύσεικτον. Sed δύσεικτον etiam quadrat, et alioquin cum bis repetitur, hinc certe confirmatur lectio.

^d In Reg. et Savil. πόλεμον δεest. Sed interpres legit. In Reg. et Savil. ὡς οὐδὲ minus recte. In isdem hæc, οὐχ ἵνα ἐκείνοι κολασιν δῶσιν, desunt.

hant : *Qui dicunt, Cito appropinquent quæ facturus est Deus, ut videamus.* Id quod et alius propheta eis vitio vertit dicens : *Væ desiderantibus diem Domini. Et quid vobis hæc dies? Et hæc est tenebræ, non lux, et caligo non habens splendorem suum (Amos 5. 18. 20).* Et enim illi quoque increduli dicebant : *Quando veniet dies supplicii et ultionis? 20. Væ qui dicunt malum bonum, et bonum malum; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Rursum de iisdem loquitur. Quoniam prophetas contumeliis tenebant et deceptores vocabant : pseudoprophetas vero honorabant, rerumque ordinem invertabant, ipsos miseros prædicat ob corruptum iudicium. *Væ, inquit, qui dicunt malum bonum, id est, pseudoprophetiam, et bonum malum, prophetiam; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Etiam si enim molesta sint verba, inquit, sed nihil dulcius est prophetis, qui verborum interminationibus rerum experimentum depellunt. Etsi dulcia sint verba pseudoprophetarum, sed nihil illis amarius, qui per gratiam verborum minas in rem et opera vertunt.

7. En prophetæ sapientiam, quomodo illorum opinionem invertat. Quia enim illis ut acerbiora narrantibus non attendebant; his secus ut mitioribus multamque dulcedinem exhibentibus, dixit, rem contrario se habere modo, multamque esse prophetarum dulcedinem, multam pseudoprophetarum amaritudinem : sic etiam de luce et de tenebris sermo nobis habendus est. Nam illi ad errorem, hi ad veritatem deducebant : et illi quidem captivitatis caligini manus ferme ligantes tradebant, hi autem nihil non agebant, ut in libertatis lucem adducerent. Quoniam ergo oppositam et non consentaneam de ipsis sententiam habebant, jure illos corrigi dicens : *Qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem. 21. Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et coram se scientes.* Non parvum et hoc vitium, cum quispiam se sapientem putat, et cogitationibus suis omnia permittit. Nam hinc illud oritur; nimirum quod dicant malum bonum, et bonum malum, et cætera. Hoc etiam Paulus externis philosophis crimini dans dicebat : *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt (Rom. 1. 22).* Proverbialisque sermo rursum sic habet : *Vidi hominem, qui sibi sapiens videbatur esse apud semetipsum; majorem quam ille spem habet stultus (Prov. 26. 12).* Hoc ipsum iterum arguit Paulus his verbis : *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16); ac rursum : Si quis in vobis videatur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens (1. Cor. 3. 18).* Ne propriæ sapientiæ, inquit, neque cogitationibus suis fidat, sed illas reprimens, Spiritus doctrinæ animum tradat. Quia igitur apud Judæos quidam erant hujusmodi, prophetas despicientes, quasi pastores et caprarios, volentesque sapientes in semetipsis videri, quod tum arrogantiae ipsis occasio erat, tum ut sibi dicta contemnerent, jure illos iugiter dicens : *Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et in conspectu suo scientes. 22. Væ qui fortes sunt inter vos, qui vinum bibunt, qui potentes sunt, qui miscent siceram.* Ne mireris si cum paulo antea tanta dixerit contra ebrie-

latem, rursus eundem resumat sermonem. Quia enim grave ulcus erat, nec cedebat, ideo illud frequenter abstergere oportebat. Grave et curatu difficile illud est, cum id quod multis videtur non esse peccatum, gravissimum tamen omnium est peccatum, quod sexcentos ingeneret morbos. Ideo ait : *Qui vinum bibunt, et potentes, qui miscent siceram.* Duplex præcipitium, tyrannis ebrietatis, et potentie magnitudo. Omnibus quippe hominibus ratiocinio est opus, maxime vero iis qui in dignitate et in potentia sunt, ne principatus timore, ceu inundantium aquarum impetu præcipientes agantur. 23. *Qui justificant impium propter munera, et jus justi tollunt ab illo.* Duplex rursus crimen offert, quod reum dimittant, et quod innoxium condemnent. Utriusque peccati radix sunt accepta munera. 24. *Ideo quemadmodum succenditur stipula a carbone ignis, et succenditur a flamma accensa.* Celeritatem ultionis et facilitatem sumendi supplicii exhibet, extremam illorum perniciem imagine exprimens.

8. Hæc quippe omnia flamma, carbones, stipula et quæ sequuntur nobis indicant. *Radix eorum, quasi pulvis erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Quæ fixa sunt et firma peribunt, quæ splendida effundentur, quæ læta abibunt et disfluent. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth facere, sed eloquium sancti exasperaverunt.* Eloquium vocat legem. 25. *Et iratus est furore Dominus Sabaoth in populum suum : et iniecit manum suam in eos, et percussit eos. Et exacerbatus est adversus montes, et facta sunt morticina eorum quasi sterces in medio viæ. Et in omnibus his non est aversus furor ejus : sed adhuc manus ejus excelsa.* Hoc loco bellum grave¹ subindicat, in quo ne corpora quidem sepeliri poterunt, non ut illi pœnas dent², sed ut qui vivent alienis malis abducti aliquid saltem de nequitia succidant. Ac vide quomodo atrocioram reddiderit sermonem. Non enim dixit, non sepultos fuisse, sed cadavera abjectiora, quam sterces ipsorum, modo projecta esse : quod viventibus omnium horribilissimum esse videtur, et ipsa morte acerbius. Quod vero pejus est, ne his quidem ita se habentibus, inquit, moderatiores facti sunt; sed in iisdem persistunt. Quia igitur non meliores evaserunt, minatur rursum illis gravissimam illam barbarorum plagam. Quamobrem pergat dicens : 26. *Igitur levabit signum in nationibus procul.* Ne viæ longitudo in segnitiam illos conjiciat, ait ita facile posse Deum illos inducere, ut facile est levare signum, et eos qui adornati paratique sunt educere in aciem, quod utique fit in equis ad certandum instructis. Simul enim atque signum emissionis in sublime erigitur, ex carceribus confestim illi exsiliunt. Propheta igitur duo hic subindicat, facile nempe esse eos accedere Deo vocante, et jam olim venturos fuisse, nisi eos ingens Dei patientia detinisset. Deinde inter narrandum majorem exhibet facilitatem dicens : *Et sibilavit eos ab extremo terræ.* Ne mireris autem de Deo loquentem ita cras-

¹ In Reg. et Savil. legitur, *aliquid grave*, pro, *bellum grave*.

² Hæc, *non ut illi pœnas dent*, desunt in Reg. et Savil.

sissimis uti verbis : nam secundum insipientiam auditorum verba attemperat, unum his omnibus declarare volens, id nempe Deo facile esse, et rem prorsus eventuram ; ideo subjunxit : *Et ecce cito velociter venient.* 27. *Non esurient, neque laborabunt, neque dormitabunt.* Hæc hyperbolice sunt dicta. Quomodo enim fieri poterat ut neque esurirent, neque dormirent, homines cum essent, communemque naturæ conditionem sortiti essent? Sed velocitatem exercitus, facilitatem, celeritatem, ut jam dixi, his omnibus demonstrat. *Neque solvent zonas suas a lumbis suis¹, neque dirumpentur corrigiæ calceamentorum eorum.* 28. *Quorum sagittæ acutæ sunt, et arcus eorum extenti. Pedes eorum eorum ut solida petra reputati sunt, rotæ curruum eorum ut procellæ.* 29. *Impetu feruntur ut leones, et adstiterunt ut catuli leonum. Et apprehendet, et clamabit quasi fera, et ejiciet; et non erit qui liberet eos.* 30. *Et clamabit propter eos in die illa, sicut vox maris æstuantis. Et aspicient in cælum sursum, et in terram deorsum : et ecce tenebræ duræ, tenebræ in angustia eorum.* Hisce omnibus sermonem amplificavit, et timorem auxit, minutatim singula enarrans, de decreto, de fortitudine, de armis, de equis, de curribus, ita ut dictorum multitudine magnam inferret anxietatem, et imaginum claritate res prope sub oculis ageret. Ideo leonibus illos comparat, neque in hoc exemplo substituit, sed effingit vocem et impetum feræ, inque metaphora insistit, multaque utitur figurata dictione. Hinc ad mare sermonem traducit, dicens tantum fore tumultum, tantam perturbationem, quanta fuerit insaniente et æstuantem pelago : ac modis omnibus annititur ut metum augeat, ut illi non egeant ipsa rerum experientia. Quodque gravius est, nemo adfuturus est, inquit, neque ex terra, neque ex cælis; sed destituti superno auxilio, et terrena ope, tradentur hostibus. Tenebras autem hic dicit eas, quæ ex calamitate ipsis immissæ sunt, non quod radii solis sublati essent, sed quod pro affectu patientium in meridie illi pro luce tenebras viderint : id quod illis qui dolore et ærumnis premuntur contingere solet. Et ut discas non ex natura aeris tenebras provenisse, sed ex illorum affectu, adjecit : *Tenebræ duræ in angustia eorum.*

CAPUT VI.

1. *Et factum est in anno, quo mortuus rex Ozias.*

1. Cur cætera omnia tempora a vita regum, hoc autem a morte nunc propheta notat? Non enim ait : Factum est in diebus Ozia, non, regnante Ozia, sed, Factum est cum mortuus est. Quid ergo vult hic agere? Non temere, nec fortuito hic agit; sed quid arcanum nobis subindicat. Quid illud est? Hic Ozias ex rebus gestisque prosperis ebrius, et felicitate inflatus, majus quidpiam quam sua dignitas ferebat affectavit (4. Reg. 15. 2; 2. Paral. 26). Et quia rex erat, putavit sibi competere, ut sacerdotio fungeretur, in-

¹ Hæc, a lumbis suis (ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν), desunt in Reg. et Savil.; sed habentur in Morel. et in textu Biblico, et lecta sunt a Tilmando.

siliit in templum, ingressus est in sancta sanctorum, et reluctante sacerdote, atque ingressum illuc prohibente, non tulit ille, sed in amentia perseveravit, parvam sacerdotis rationem habens. Ob tantam impudentiam innisit illi Deus lepram in frontem. Cum enim majorem, quam sibi competeret, honorem affectaret, ab illo etiam quem habebat excidit. Non modo enim sacerdotium non accepit, sed immundus factus, a regno etiam expulsus est, ac per omne tempus in domo quadam occultus habitabat, quod pudorem non ferret. Populus quoque omnis in partem talis ultionis vocatus est, quia leges Dei despexerat, et contumelia affectum sacerdotium non vindicaverat. Quomodo igitur in partem ultionis vocatus est? Quia propheta retracta est : iratus quippe Deus circa rem quamvis nihil respondit. Hoc vero non ad omne tempus fecit, sed secundum mensuram vitæ regis, mensuram quoque ultionis definivit. Simul ergo atque ille vitam obiit, Deus iram solvit, et fores iterum prophetiæ aperuit. Hoc itaque subindicans propheta, memoriam nobis revocavit obitus regis.

Deus quomodo videri possit. — Quamobrem sic prophetiam orditur : *Factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem.* Atqui Christus ait : *Deum nemo vidit umquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille narravit (Joan. 1. 18).* Et rursus : *Non qua Patrem quis vidit, nisi qui est a Deo : ille vidit Patrem (Joan. 6. 46).* Illeque Moysi dixit : *Nemo videbit faciem meam et vivet (Exod. 33. 20).* Quomodo igitur hic ait se vidisse Dominum? Nam ait, *Vidi Dominum* : non contraria ait vero iis, quæ Christus dixit, sed admodum consona. Nam Christus de accurata cognitione loquitur, secundum quam nemo vidit : nudam enim divinitatem puramque substantiam nemo vidit præter Unigenitum; propheta vero eatenus se vidi-se narrat, quatenus poterat. Neque enim ipse id quod Deus est videre poterat, sed sub figura quadam illum contemplabatur, qui tantum descenderat, quantum contemplantis infirmitas ascendere poterat. Quod enim neque ipse, neque quisquam alius nudam viderit divinitatem, ab iis quæ narrant perspicuum est. *Vidi enim, inquit, Dominum sedentem.* Deus autem non sedet : hæc quippe figura corporum est. At non modo, *Sedentem, sed, Super solium.* Deus vero non continetur : quomodo enim contineri possit, qui ubique adest, et omnia implet, *In cujus manu sunt fines terræ (Psal. 94. 4)?* Unde palam est id quod videbatur, ex attemperazione quadam fuisse. Sic igitur alter propheta ex persona Dei subindicans dicebat : *Ego visiones multiplicavi (Osee 12. 10),* id est, Diverso modo visus sum. Si porro ipsa substantia nuda apparebat, non diverso modo videbatur : sed quia descendens nunc illo nunc alio modo prophetis seipsam ostendebat, temporibus congruentem figuram qua videretur assumens, ideo dicit : *Visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Non sicut eram, apparebam, inquit, sed assimilatus ei formæ, quam contemplantes videre poterant. Vides igitur ipsum nunc sedentem, nunc armatum, nunc canis capillis,

θαυμάσης δέ, εἰ περὶ Θεοῦ διαλεγόμενος, οὕτω παχυταί-
ταις κέχρηται λέξεσι· πρὸς γὰρ τὴν ἀνοιαν τῶν ἀκούον-
των σχηματίζει τὰ ῥήματα. ἐν βουλόμηνος δεῖξαι διὰ
πάντων, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ῥάδιον τοῦτο, καὶ ὅτι πάντως
ἀπαντήσονται· διὰ καὶ ἐπήγαγε λέγων· *Καὶ ἰδοὺ ταχὺ
κούφως ἔρχονται. Οὐ πειράσουσιν, οὐδὲ κοπιήσουσιν,
οὐδὲ νυστάξουσιν.* Ταῦτα ὑπερβολικῶς εἰρηται. Πῶς γὰρ
ἐτὴν μήτε πειρῆν, μήτε καθεύδειν, ἀνθρώπους ὄντας, καὶ
τὴν κοινὴν λαχόντας λῆξιν; Ἄλλὰ τὸ τάχος τῆς στρα-
τιάς, τὴν εὐκολίαν, τὴν ταχύτητα, ὅπερ ἐφθην εἰπών,
διὰ πάντων ἐνδείκνυται. *Οὐδὲ λύσουσι τὰς ζώνας αὐ-
τῶν ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν, οὐδὲ μὴ βραῶσι οἱ
ἰμῖντες τῶν ὑποδημάτων αὐτῶν. Ὅν τὰ βέλη ὀξέα
ἔσσι, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν ἐντεταμένα. Οἱ πόδες τῶν
Ἰσραὴλ αὐτῶν ὡς στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, οἱ τρο-
χοὶ τῶν ἀρμάτων αὐτῶν ὡς καταγίδες. Ὅργιῶσιν ὡς
λέοντες, καὶ παρεστήκασιν ὡς σκύμνοι λέοντων.*
*Καὶ ἐκλιθήσεται, καὶ βοήσῃ ὡς θηρίον, καὶ ἐκθαλεῖ·
καὶ οὐκ ἔσται ὁ ῥυθόμενος αὐτοῦς. Καὶ βοήσεται δι'
αὐτοῦς τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμα-
νοῦσης. Καὶ ἐμβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ
εἰς τὴν γῆν κάτω· καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρόν, σκό-
τος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.* Διὰ πάντων τὸν λόγον ἐξ-
ώγκασε, καὶ τὸν φόβον ἐπέγρα, κατὰ μικρὸν ἕκαστα ἂ
διηγούμενος, τὰ περὶ τῆς γνώμης, τὰ περὶ τῆς ἰσχύος, τὰ
περὶ τῶν ὀπλων, [63] τὰ περὶ τῶν Ἰσραὴλ, τὰ περὶ τῶν
ἀρμάτων, ὥστε τῷ πλήθει πῶν λεγομένων πολλὴν ποιῆ-
σαι τὴν ἀγωνίαν, καὶ τῇ σαφηνείᾳ τῶν εἰκόνων ἐγγὺς
τὰ πράγματα αὐτοῖς ἀγαγεῖν^β. Διὰ καὶ λέουσιν αὐτοὺς
παραβάλλει, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστι τοῦ παραδείγματος,
ἀλλὰ καὶ φωνὴν ἀναπλάττει καὶ ὄρημν τοῦ θηρίου, καὶ
ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, καὶ πολλὴν ποιεῖται τὴν τροπὴν.
Καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ θάλατταν ἐξάγει τὸν λόγον, λέγων,
ὅτι τοσοῦτος ἔσται ὁ θόρυβος, τοσαύτη ἡ παραχῆ, ὅση
ἂν γένωιτο μακρομένης θαλάσσης καὶ κύματα διεγειροῦ-
σης· καὶ πάντα κινεῖ τρόπον, αὔξων τὸν φόβον, ὥστε
μὴ δεηθῆναι αὐτοὺς τῆς διὰ τῶν πραγμάτων πείρας.
Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ὁ παραστησόμενος
ἔσται, φησὶν, οὐκ ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν·
ἀλλ' ἔρημοι καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας, καὶ τῆς κάτω-
θεν βοήθειας, ἐκδοθήσονται τοῖς πολεμίοις. Σκότος δὲ
ἐνταῦθα φησὶ τὸ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς αὐτοῖς ἐγγινομένου,
οὐχ ὡς τῆς ἀκτίνας ἀφανίζομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως
τῶν πασχόντων ἐν μέσῃ τῇ μεσημβρίᾳ ἀντὶ φωτὸς σκό-
τος ὀρώντων· ὅπερ τοῖς ὀδυνωμένοις καὶ θλιβομένοις
συμβαίνειν εἶωθε. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ τῆς φύσεως
τοῦ ἀέρος τὸ σκότος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων διαθέσεως,
ἐπήγαγε· *Σκληρόν σκότος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.*

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

*Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ
βασιλεὺς.*

α'. Τί δήποτε τοὺς μὲν ἄλλους χρόνους ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν
βασιλέων, τοῦτον δὲ ἀπὸ τῆς τελευταίας χαρακτηρίζει νῦν
ὁ προφήτης; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις
Ὀζίου, οὐδὲ, Ἐν τῇ βασιλείᾳ Ὀζίου, ἀλλ', Ἐγένετο
ἡνίκα ἀπέθανε. Τί δήποτε ἐν τούτῳ ποιεῖ; Οὐχ ἀπλῶς,
οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τι ἀπόρρητον ἡμῖν αἰνιττεται. Τί
δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὀζίας οὗτος τῇ τῶν γεγεννημένων εὐ-
πραγίᾳ μεθύων, καὶ ὑπὸ τῆς εὐημερίας ὀγκοῦμενος,

μεῖζον τῆς ἀξίας ἐφρόνησε. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς ἦν,
ἐνόμισεν αὐτῷ προσήκειν ἱερᾶσθαι, καὶ ἐπεπῆδησε τῷ
ναῦ, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθε, καὶ τοῦ ἱερέως
κωλύοντος καὶ ἀπαγορευόντος αὐτῷ τὴν ἐκεῖσε εἰσοδόν,
οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἐνέμεινε τῇ μανίᾳ, ὀλίγον τοῦ ἱερέως
ποιούμενος λόγον. Ταύτης ἐνεκεν τῆς ἀναισχυντίας ἐπ-
αφήκεν αὐτῷ λέπραν ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ μετώπου. Βουλη-
θεὶς γὰρ πλείονα τῆς οὐσης τιμὴν λαβεῖν, καὶ ἧς εἶχεν
ἐξέπεσεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἱερωσύνην οὐ προσέλαθεν,
ἀλλὰ καὶ γενόμενος ἀκάθαρτος, τῶν βασιλείων ἐξεβάλ-
λετο, καὶ τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν οἴκῳ τινὶ κεκρυμμένος
κατώκει, τὴν αἰσχύνην οὐ φέρων. Καὶ ὁ λαὸς δὲ συν-
απῆλαυσε ἀπᾶς τῆς τοιαύτης ὀργῆς, ὅτι τοὺς τοῦ Θεοῦ
νόμους περιεῖδον, καὶ τὴν ἱερωσύνην ὑβρίζομένην οὐκ
ἐξεδίκησαν. Πῶς οὖν συναπῆλαυσε τῆς ὀργῆς; Τῷ τὴν
προφητείαν ἀνασταλῆναι· ὀργιζόμενος γὰρ αὐτοῖς ὁ
Θεὸς περὶ οὐδενὸς [64] οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Ἄλλ' οὐ μέχρι
παντὸς τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς τοῦ
βασιλέως καὶ μέτρον τῆς τιμωρίας ὥρισεν. Ὁμοῦ γοῦν
ἐκείνου καταλύσαντος τὴν ζωὴν, καὶ ὁ Θεὸς τὴν ὀργὴν
κατέλυσε, καὶ τὰς θύρας πάλιν τῆς προφητείας ἀνέωξε.
Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος ὁ προφήτης ἀνέμνησεν ἡμᾶς
τοῦ καιροῦ τῆς τελευταίας τοῦ βασιλέως.

Διὸπερ οὕτως ἄρχεται τῆς προφητείας, λέγων· *Ἐγένε-
το τοῦ ἐτους, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον
τὸν Κύριον καθήμενον.* Καίτοι γὰρ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Θεὸν
οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς
τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.* Καὶ πά-
λιν· *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ
τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα.* Καὶ πρὸς τὸν
Μωϋσῆν αὐτὸς φησὶν· *Οὐδεὶς ὄψεσθαι τὸ πρόσωπόν
μου καὶ ζῆσθαι.* Πῶς οὖν οὐτὸς φησὶν ἐωρακέναι τὸν
Κύριον; *Εἶδον* γὰρ, φησὶ, *τὸν Κύριον*· οὐκ ἐναντία τοῖς
τοῦ Χριστοῦ λέγων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συναφδᾷ. Ὁ μὲν γὰρ
Χριστὸς τὴν ἀκριθεῖ κατανόησιν φησὶν, ἦν οὐδεὶς εἶδε·
γυμνὴν γὰρ τὴν θεότητα καὶ ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν οὐ-
δεὶς ἑθεάσατο, πλὴν τοῦ Μονογενοῦς· ὁ δὲ προφήτης τὴν
αὐτῷ δυνατὴν ἰδεῖν ἀπαγγέλλει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ὅπερ
ἔστιν ὁ Θεὸς ἰδεῖν ἠδύνησθαι, ἀλλὰ σχηματισθέντα αὐτὸν
θεωρεῖ, καὶ τοσοῦτον καταβάνα, ὅσον ἀναθήνα ἢ τοῦ
θεωροῦντος ἀσθένεια ἔχωρει. Ὅτι γὰρ οὐ γυμνὴν εἶδε
τὴν θεότητα, οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἄλλος οὐδεὶς, ἐπ' αὐ-
τῶν ὧν ἀπαγγέλλουσιν εὐδηλον. *Εἶδον* γὰρ, φησὶ, *τὸν
Κύριον καθήμενον.* Θεὸς δὲ οὐ κάθηται· σωματίων
γὰρ ὁ σχηματισμός. Καὶ οὐκ ἀπλῶς, *Καθήμενον*, ἀλλ'
Ἐπὶ θρόνον. Θεὸς δὲ οὐ περιέχεται· πῶς γὰρ, ὁ παν-
ταχοῦ παρῶν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν, οὐ ἐν τῇ χειρὶ τὰ
πέγρατα τῆς γῆς; Ὅθεν δῆλον, ὅτι συγκαταβάσις ἦν
τὸ ὀρώμενον. Οὕτω γοῦν ἕτερος προφήτης αἰνιττόμενος
ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Ἐγὼ ὀράσεις ἐπληθύνουα,
τούτεστι, διαφόρως ὤφθην.* Εἰ δὲ αὕτη ἡ οὐσία γυμνὴ
ἐφαίνετο, οὐκ ἂν διαφόρως ἐφάνη· ἀλλ' ἐπειδὴ συγκα-
ταβαίνων ἔνν μὲν τούτῳ τῷ τρόπῳ, νῦν δὲ ἐκείνῳ τοῖς
προφήταις ἑαυτὸν εἰδείκνυε, καταλλήλως τοῖς ὑποκειμέ-
νοις καιροῖς σχηματίζων τὰς ὕψεις, διὰ τοῦτο φησὶ·
*Ὀράσεις ἐπληθύνουα, καὶ ἐν χειρὶ προσητῶν ὠμοῦ-
θην.* Οὐχ ὡσπερ ἦμην, ἐφάνην, φησὶν, ἀλλ' ὠμοῦθην
πρὸς ὅπερ ἰδεῖν ἠδύναντο οἱ θεωροῦντες. Ὁρᾶς γοῦν
αὐτὸν νῦν μὲν καθήμενον, νῦν δὲ ὠπλισμένον, νῦν δὲ
τρίγῃ πολιὰν ἔχοντα, νῦν δὲ ἐν αὐρᾷ, νῦν δὲ ἐν πυρὶ,
νῦν δὲ ἐκ τῶν ὀπισθίων φαινόμενον, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χε-
ροῦδιμ, καὶ πρὸς μεταλλικῶν ὕλων λαμπρότητα τῶν

ε Sic Bvaricus. Alii vero οὖν καταβαίνων.

^a Reg. ἐκίστηρ.

^b Sic Morel. et Reg. Savil. ἀγάγη. Sed minus recte, ut

etiam monent Allenus.

διαφανεστάτων τὴν ἔψιν ἐξεικονιζόμενον. Τίνος μὲν οὖν ἔνεκεν νῦν μὲν ὠπλισμένος φαίνεται καὶ ἡμαγμένος, νῦν δὲ ἐν τῷ πυρὶ, νῦν δὲ τὰ ὀπίσθια δεικνύς, [65] νῦν δὲ ἐν οὐρανῷ, νῦν δὲ ἐν θρόνῳ, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χερουβιμ, οὐ τοῦ παρόντος ἀν εἶη λέγειν καιροῦ, ὥστε μὴ τὸ πάρεργον τοῦ ἔργου γενέσθαι μείζον. Τίως δὲ ἀναγκαῖον ὑπὲρ τῆς παρουσίας βίβως διαλεχθῆναι. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτῷ φαίνεσθαι νῦν ἐπὶ θρόνου καθήμενος, καὶ μετὰ τῶν Σεραφίμ; Ἀνθρώπινον ἔθος μιμεῖται, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἦν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπόφασιν ἐκφέρειν μέλλει ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ διπλὴν τίθησι ψῆφον, τὴν μὲν κόλασιν τῇ πόλει φέρουσαν καὶ τῷ ἔθνει παντὶ, τὴν δὲ εὐεργεσίαν τῇ οἰκουμένῃ, καὶ μεγάλας ἐπαγγελομένην ἐλπίδας καὶ τιμὰς ἀθανάτους.

β'. Ἔθος δὲ τοῖς δικάζουσι ταῦτα ποιεῖν μὴ λάθρα, ἀλλ' ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος καθήμενος, παρεστῶτων ἀπάντων, καὶ τῶν παραπετασμάτων συνελκομένων τοῦτο ποιεῖν. Τούτους καὶ αὐτὸς μιμούμενος παρέστησεν αὐτῷ τὰ Σεραφίμ, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ κάθηται θρόνου, καὶ οὕτως τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐκφέρει. Καὶ Ἰνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ὑποβία τὸ πράγμα, ἀλλὰ τοῦτο ἔθος αὐτῷ, καὶ ἐξ ἑτέρου προφήτου τοῦτο πειράσσομαι ποιῆσαι φανερόν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ψῆφόν τινα μεγάλην ἐκφέρειν ἔμελλε περὶ κολάσεων καὶ τιμωριῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων τῇ οἰκουμένῃ διδοσθαι, κάκει θρόνος φαίνεται λαμπρὸς καὶ περιφανής, καὶ δῆμος ἀγγέλων παρεστηκώς, καὶ ἔθνη ἀρχαγγέλων, καὶ ὁ Μονογενὴς συκαθήμενος, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται, καὶ ποταμοὶ πυρὸς ἔκχονται, καὶ πάντοθεν σχῆμα δικαστηρίου συστάται. Καὶ ἔστι κάκεινα συγγενῆ τοῖς ἐνταῦθα λεγομένοις ἅπαντα, ἢ καὶ σαφέστερον ἐκεῖνος αὐτὰ ἀπαγγέλλει, ἅτε τῶν χρόνων ἐγγύτερον γινομένων, καὶ πρὸς αὐτὰς λοιπὸν τὰς θύρας τῆς προφητείας ἀνικνούμενης. Ἀλλὰ ταῦτα τοῖς φιλοπόνοις ἀφέντες συναγαγεῖν καὶ παρατιθέναι, καὶ τὴν ἑκατέρας τῆς προφητείας κοινωνίαν καταμανθάνειν, ὅσορ ἔφην, τῆς προκειμένης ἡμεῖς ἀψώμεθα μετὰ ἀκριβείας, ὡς ἂν οἶόν τε ἢ ῥῆσιν ἐκάστην ἐξηγούμενοι. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν σαφέστερα ἔσται τὰ εἰρημένα. Τί οὖν φησιν; *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον*. Τὸ καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου σύμβολον αἰεὶ χριστέως ἔστιν, ὡσπερ ὁ Δαυὶδ φησιν· *Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην*· καὶ ὁ Δανιήλ· *Θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε*. Τὸ δὲ ἀπλῶς καθῆσθαι ἐτέρου σύμβολον εἶναι φησιν ὁ προφήτης. Τίνος δὲ τοῦτου; Τοῦ παγίου, τοῦ μονίμου, τοῦ βεβηκότος, τοῦ ἀτρέπτου, τοῦ ἀτελευτήτου, τῆς ζωῆς τῆς ἀπεράντου. Διὰ τοῦτο φησι. Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. Σὺ, φησι, μένων, ὢν, ζῶν, αἰεὶ ὡσαύτως ὢν. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ καθέδρας ἔλεγεν, ἢ ἀντιδιαστολὴ δῆλον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἥμεῖς ἐστῶτες, ἀλλὰ, Ἀπολλύμενοι. Τὸ δὲ ἐπὶ θρόνου καθῆσθαι τὸ κρίνειν ἔστι. Διὰ τοῦτο αὐτὸν οὕτως ὀρθῶς καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπιημένου, ἢ ἕτερον μὲν τοῦτο, ἕτερον δὲ ἐκεῖνο αἰνιττεται. Καὶ γὰρ ὑψηλὸς ἦν ὁ θρόνος, τουτέστι, μέγας, καὶ ὑπερμήκης· καὶ ἐπιημένος, τουτέστι, καὶ ἐν ὕψει φαινόμενος ἀφάτῳ, καὶ μετέωρος. Καὶ πλείρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ.

Ποῖος οἶκος; εἰπέ μοι. Ὁ ναός. [66] Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖθεν ἡ ἔχθρα, εἰκότως καὶ ἐν τῇ ὕψει τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ ἐκεῖ

καθήμενος φαίνεται. Δόξαν δὲ ἐνταῦθα φησι λαμπρότητα, φῶς ἀπρόσιτον^b, ὑπὲρ ἐρμηνεύσαι τῷ λόγῳ μὴ δυνάμενος, δόξαν ἐκάλεσε, καὶ οὐχ ἀπλῶς δόξαν, ἀλλὰ Θεοῦ δόξαν. Καὶ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ. Τίνα λέγει ταῦτα τὰ Σεραφίμ; Δυνάμεις, ἀσωμάτους^c τῶν ἄνω ἔθμων. ὢν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μακαριότητα καὶ ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἔστιν ἰδεῖν. Τῇ γὰρ Ἑβραίων γλώττῃ ἔμπυρα στόματα ἐρμηνεύεται τὰ Σεραφίμ.

Τί οὖν ἐκ τούτου μανθάνομεν; Τὸ καθαρὸν τῆς οὐσίας, τὸ ἀγρυπνον, τὸ διεγχευμένον, τὸ γοργόν, τὸ ἐνεργητικόν, τὸ ἀκηλίδωτον. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ τῶν ἄνω δυνάμεων τὴν ἀπαρτιδίον τῆς διακονίας βουλόμενος ἡμῖν ἐνδείξασθαι, καὶ τὸ ταχὺ τῆς ὑπηρεσίας καὶ σφόδρα ἐνεργές, ἔλεγεν· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· τὸ ταχὺ, τὸ κοῦφον, τὸ δραστήριον ἡμῖν διὰ τῶν στοιχείων τούτων ἐνδεικνύμενος. Τοιαῦτα καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ^d, καθαροὶ στόμασιν ἀνυμνοῦσαι τὸν Δεσπότην, ἔργον τοῦτο ἔχουσαι διηλεκτῶς, εὐφημίας ἀναφέρουσαι, λειτουργίαν ἀδιάλειπτον. Δείκνυσι δὲ αὐτῶν τὸ ἀξίωμα τὸ πλησίον εἶναι τοῦ θρόνου. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν βασιλείων τῶν ἐπὶ τῆς οἰκῆς ἐν μείζοσιν ἀξιώμασιν ὄντες, παρ' αὐτὸν ἐστήκασι τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν· οὕτω δὴ καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν τὸν ἄνω θρόνον κυκλοῦσι, τῆς ἀπορόρητου μακαριότητος ἀπολαύουσαι διηλεκτῶς, καὶ ἐντροφῶσαι τῇ μακαρίᾳ λήξει τῆς λειτουργίας ταύτης. *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυκτον τοὺς πόδας ἐκείνων, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυκτον τὰ πρόσωπα ἐκείνων, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταρτο. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ. Πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Τί βούλεται ἡμῖν ταῦτα τὰ πτερά, καὶ τί αἰνιττονται ἡμῖν αἱ πτέρυγες; Οὐ γὰρ δὴ πτερά ἐπὶ τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις ἐκείνας; ἀλλὰ πάλιν διὰ παυτέρων σχημάτων ἀπόρρητὰ τινα ἡμῖν ὁ προφήτης παραδελτοῖ, συγκαταβαίνων μὲν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν τότε ἀκροαμένων, ὁμοῦ δὲ καὶ διὰ τῆς συγκαταβάσεως πᾶσαν διάνοιαν ὑπερβαίνοντα νοήματα μετὰ ἀκριβείας ἡμῖν ἐνδεικνύμενος.*

γ'. Τί οὖν αἰνιττονται αἱ πτέρυγες; Τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάρσιον τῶν δυνάμεων τούτων. Οὕτω καὶ ὁ Γαβριὴλ μετόμομος, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνων φαίνεται, ἵνα μάθῃς τὸ ταχὺ καὶ κοῦφον. Καὶ θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων ταῦταις ταῖς λέξεσι κέχρηται, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ οὐ παρητήσατο ταύτην μεταχειρίσασθαι τὴν συγκατάβασιν; Βουλόμομος γὰρ αὐτοῦ δεῖξαι ἢ τὸ ἀσώματον, ἢ τὸ ταχὺ τῆς πανταχοῦ παρουσίας, φησὶν ὁ Δαυὶδ· Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. Καίτοι [67] γε οὔτε ἀνεμοὶ πτέρυγας ἔχουσι, οὔτε αὐτὸς ἐπὶ πτερύγων περιπατεῖ. Πῶς γὰρ, ὁ πανταχοῦ παρών; Ἀλλ' ὅπερ ἔφθην εἶπὼν, τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούοντων συγκαταβαίνων, ἀπὸ τῶν ἐγγυρόντων ἀνήγειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Καὶ πάλιν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ βουλόμενος καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀσφάλειαν ἐνδείξασθαι, ταῖς αὐταῖς κέχρηται λέξεσιν, οὕτω λέγων· *Ἐρ σκέπη τῶν πτερύγων σου σκεπάσεις με*. Ἐν-

^b Reg. et Savil. φῶς ἀπόρρητον. Morel. et Bavaricus φῶς ἀπρόσιτον, atque ita legit Tiimannus interpres.

^c Reg. et Savil. δυνάμεις ἀσώματοι. Morel. δυνάμεις ἀσωμάτους recte, et sic etiam emendat Savilius in margine.

^d Bavaricus τοιαῦται αἱ δυνάμεις αὐταί. Alii τοιαῦτα πτερά αἱ.

^a Reg et Savil. τίνος οὖν ἔνεκεν. In Morel. οὖν deest : sed hic desideratur, et Tilmannus legit.

modo in aura, modo in igne, nunc a tergo apparentem, nunc super Cherubim, et ad metallicarum materiarum magis pellucidarum splendorem imaginem conformantem. Cur ergo modo armatus apparet et cruore conspersus, aliquando in igne, modo posteriora ostendens, modo in cælo, modo in solio, nunc vero super Cherubim, non præsentis temporis fuerit dicere, ne corollarium fiat operæ majus. Interim operæ præteritum fuerit de præsentis visione disserere. Cur ergo nunc sic apparet super solium sedens, et cum Seraphim? Humanum morem imitatur, quia cum hominibus sermo ipsi erat. Quia enim sententiam prolaturus est de magnis rebus deque toto terrarum orbe, insuperque de Jerosolymis, duplicem profert sententiam, alteram qua pœnam decernit urbi et genti toti, alteram quæ beneficium orbi terrarum, magnamque spem pollicetur et honores immortales.

2. Mos est autem judicibus hæc non clam facere, sed in excelso tribunali sedentes, omnibus adstantibus, et contractis velis. Hos imitans Deus sibi Cherubim adstare jussit, et in excelso solio sedet, sicque sententiam hanc profert. Et ut discas rem non conjectura tantum niti, sed hunc illi morem fuisse, ex alio quoque propheta id palam facere tentabo. Nam apud Danielelem, quoniam ibi etiam sententiam quamdam magnam prolaturus erat circa supplicia et ultiones Judæis inferendas, et circa bona quæ orbi terrarum conferenda erant, solium quoque apparet splendidum et conspicuum, et angelorum chorus adstans, et archangelorum cœtus, et Unigenitum sedens, et libri aperiuntur, et fluvii ignei manant, et undique tribunalis forma constituitur (*Dan. 7.*). Sunt autem illa omnia iis affinia, quæ hic narrantur: aut etiam apertius is hæc annuntiat, quia viciniora tempora illa erant, et ad ipsas demum fores prophetia pervenerat. Verum hæc studiosis relinquentes, ut colligant et apponant, et utriusque prophetiæ consonantiam ediscant, uti jam dixi, eam quam nobis proposuimus jam accurate tractemus, pro virili nostra singulas dictiones expendentes. Ita enim et nobis et vobis dilucidiora erunt ea quæ dicta sunt. Quid igitur ait? *Vidi Dominum sedentem.* In solio sedere, semper symbolum judicii est, quemadmodum David ait: *Sedisti super thronum qui judicas justitiam* (*Psal. 9. 4.*); et Daniel: *Throni positi sunt, et judicium sedit* (*Dan. 7. 9.*). Sedere autem simpliciter alterius symbolum est, ait propheta. Cujusnam? Firmi, manentis, procedentis, immutabilis, interminabilis, vitæ perennis. Ideo ait: *Tu sedens in sæculum, et nos pereuntes in sæculum* (*a.*). Tu, inquit, manens, existens, vivens, semper eodem existens modo. Quod enim id non dixerit de cathedra, ipsa distinctio demonstravit. Non enim dixit, *Nos stantes, sed, pereuntes.* Illud autem in solio sedere, id est judicare. Ideo ipsum sic videt sedentem super solium excelsum et elevatum; vel aliud hoc, aliud illud subindicat. Etenim excelsum erat solium, id est magnum et altissimum, et elevatum, id

(a) Videtur hic Chrysostomus locum aliquem Danielis afferre, aut alterius prophetæ; sed nullum talem reperio.

est, immensæ altitudinis apparens et sublimis. *Et plena erat domus gloria ejus.* Quæ domus? dic mihi. Templum. Quia enim illinc oriebantur inimicitia, jure in hac mirabili visione ibi conspicitur sedens. Gloriam autem hic vocat splendorem, lucem inaccessibilem, quam cum non posset verbis exprimere, gloriam vocavit, neque simpliciter gloriam, sed Dei gloriam. 2. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus.* Quænam dicunt hæc Seraphim? Virtutes incorporeas supernorum cœtuum, quarum virtutem et beatitudinem ex ipso nomine videre est. Nam Hebraica lingua Seraphim ignita ora significant (*a.*).

Virtutum cælestium officia.— Quid igitur hinc discimus? Puritatem substantiæ, vigilantiam, diligentiam, agilitatem, viam operandi, munditiam. Ita enim propheta David supernarum potestatum expeditum ministerium volens nobis ostendere, necnon velocitatem agilitatemque ministerii, dicebat: *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis* (*Psal. 103. 4.*); velocitatem, levitatem, agilitatem nobis per hæc elementa ostendens. Hujusmodi officia habent hæc virtutes, ore puro celebrantes Dominum, hoc opus jugiter habentes, laudes offerentes, incessabile ministerium. Earum autem dignitatem id commonstrat quod solio sint vicina. Quemadmodum enim apud terrenos reges, qui in majore dignitate sunt, prope solium regium stant: sic et hæc potestates ob virtutis eminentiam sublime solium circumsistunt, ineffabili beatitudine perpetuo fruentes, et in beata sorte hujusmodi officii gaudentes. *Sex alæ uni, et sex alæ alteri. Et quidem duabus velabant pedes suos, duabus autem velabant facies suas* (*b.*), *et duabus volabant*. 3. *Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. Plena est omnis terra gloria ejus.* Quid nobis hæc pennæ significant, et quid nobis alæ subindicant? Neque enim incorporeæ illæ potestates alas habent: sed rursus crassioribus figuris arcana quædam nobis indicat propheta, infirmitatibus eorum qui tunc audiebant se attemperans, simulque etiam per hanc attemperatorem sensa quædam mentem omnem superantia accurate nobis ostendens.

3. Quid igitur subindicant alæ? Celsitudinem et sublimitatem harum virtutum. Sic et Gabriel volans, et de cælo descendens apparet, ut discas velocitatem et levitatem. Et quid miraris, si de administris virtutibus loquens hujusmodi verbi usus est, quando etiam de universorum Deo non dedignatus est hanc adhibere attemperatorem? Cum enim vellet David ostendere aut ejus incorpoream naturam, aut velocitatem quæ ubique præsens est, ait: *Qui ambulat super pennas ventorum* (*Psal. 103. 3.*), etsi neque venti pennas habeant, neque ipse super pennas ambulet. Quomodo enim fieri possit, cum ubique præsens sit? Verum, ut

(a) Hanc esse putat Chrysostomus interpretationem vocis Hebraicæ, סרפדים, quasi videlicet composita sit ex שרף, *urere*, et פים vel פים, *os, oris*. Sed Seraphim, ut nemo nescit, *ignitas vel igneos* simpliciter significat.

(b) Hæc inversa sunt; nam in scriptura sacra primo ponuntur alæ quæ faciem tegunt, secundo illæ quæ pedes occultant.

jam dixi, infirmitati audientium se attemperans, ab iis, quorum capaces erant, mentem eorum erexit. Ac rursum ejus auxilium et securitatem inde partem exhibere volens, iisdem utitur verbis, sic dicens: *In umbra alarum tuarum proteges me* (Psal. 16. 8). Hoc autem loco non sublimitatem solum ejus ac velocitatem per alas subindicat; sed et aliud quidpiam horribile. Ostendit enim, etiamsi id quod videbatur per attemperationem esset, ut revera erat, supernas certe potestates, ne hac quidem mensura id capere potuisset. Nam quod tegerent pedes, et quod item dorsa velarent, stupentium erat, et trementium fulgorem, nec ferentium splendorem ex solio prosilientem. Ideo objectu alarum, ceu quodam pariete, facies suas obumbrabant; id quod facere solemus aut tonitru decedente, aut fulguribus emissis, versus pavementum nos inclinantes, hoc et illæ faciebant.

Anomæos insectatur. — Quod si Seraphim, magnæ illæ mirabilesque virtutes, Deum sedentem, in solio, inquam, sedentem sine timore videre non poterant, sed et facies et pedes velabant, quis sermo illorum insaniam declarare poterit, qui se clare ipsum Deum nosse dicunt, et qui de immortalis illa substantia curiose perquirunt? *Duabus volabant, et clamabant.* Quid hoc est, *Volabant*, et quid vult significare? Ipsas nempe assidue circa Deum esse, nec ab illo secedere, sed hanc illis esse vivendi rationem, ut perpetuo ipsum canant, ut semper Opificem suum celebrent. Non enim dixit, *Clamaverunt*, sed, *Clamabant*, id est, hoc perpetuo habent opus. *Alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus.* Hoc concinnam modulatamque eorum symphoniam indicat, laudesque magno consensu celebratas. Hic hymnus non laus modo est, sed etiam prophetia de bonis quæ totum orbem occupatura sunt, atque etiam dogmatum accurata disciplina. Cur autem non semel dixerunt, et tacuerunt, neque secundo, et postea desierunt, sed tertium etiam addiderunt? Annon palam est id ideo illas fecisse, ut hymnum offerrent Trinitati? Idcirco Joannes id de Filio dictum fuisse ait, Lucas vero de Spiritu, propheta demum de Patre. Quæ sequuntur autem hanc nobis insinuant sententiam. Post hymnum enim addiderunt: *Plena est omnis terra gloria ejus.* Id quod accuratæ prophetiæ erat, futuram scientiam prænuntiant, per quam universus orbis Dei gloria repletus est: cum contra olim, et cum hæc dicerentur, non modo reliquæ orbis partes, sed etiam ipsa Judæorum regio, multa impietate plenæ erant, et nemo usquam Deum glorificabat. Testisque est ipse propheta dicens: *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* (Isai. 52. 5). Quandonam igitur impleta est terra gloria ejus? Cum hic hymnus in terram delatus est, hominesque in terra positi supernarum virtutum choro adjuncti sunt, unamque melodiam retulerunt, et conjunctim Deum celebrarunt. Quod si Judæus his impudenter obsistat, indicet quandonam omnis terra gloria ejus repleta sit; hac nempe gloria, quæ ex cognitione proficiscitur. Sed numquam ostenderit, etiamsi sexcenties impudentiam suam prodat.

4. *Et elevatum est superliminare a voce, qua clamabant.* Vidisti prophetiæ facilitatem, res ipsas sibi mutuo coherentes? Nam post hunc hymnum, cum impleta esset terra gloria ejus, Judaica omnia cessarunt, quod ipsum ostendit per elevatum superliminare.

4. Hoc quippe signum erat desolationis et eversi templi; templo autem de medio sublato, alia insuper omnia cessaverunt. Ut autem discas Novum Testamentum abrogasse Vetus, *A voce*, inquit, *elevatum est superliminare*; id est, eo quod hæc glorificatio advenerit, et gratia effulserit, gloriaque effusa sit per totum orbem, umbræ dissipatæ sunt. *Et domus repleta est fumo.* Hoc quoque mihi videtur signum esse futuri ejus excidii, ignisque barbarici, atrocissimique incendii. 5. *Et dixi: O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et Dominum Sabaoth¹ vidi oculis meis.* Hæc visio prophetam exterruit, expergefecit, in magnam formidinem conjecit, ad confessionem perpulit, vilitatem propriæ substantiæ ut melius cognosceret effecit. Tales quippe sunt sancti omnes: quando majori fruuntur honore, tunc magis humiliantur. Sic et Abraham Deum alloquens, terram et cinerem seipsum vocabat (Gen. 18. 27); sic et Paulus quando visione illa dignatus est, tunc abortivum se nominavit (1. Cor. 15. 8); ita et hic se miserum prædicat, primo ex natura dicens: *O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim*; deinde ab animi conditione, *Et impura labia cum habeam.* Impura labia sua vocavit, ut ego existimo, in comparisonem igniti oris illarum purarum virtutum, et accuratissimi illius ministerii. Neque hic stetit, sed pro toto populo confitetur, hæc subjungen: *In medio populi immunda labia habentis ego habito.* Qua vero de causa hic labia criminatur? Se fiducia loquendi destitutum ostendens. Nam tres illi pueri hoc ipsum prædicebant, cum essent in fornace: *Non licet nobis os aperire* (Dan. 3. 38). Et nunc quando hymnum et laudum tempus erat, et supernas potestates videbat hoc agentes, jure ad labia sermonem convertit, quæ maxime ad hoc officium vocantur. Verum labia sua ideo immunda vocavit; populi vero labia non item, sed quia iniquitate multa repleti erant. *Et Regem Dominum vidi oculis meis.* Ideo gemo et lugeo, inquit, quod indignus licet tantum honorem sim consequutus, qui meam dignitatem superat, meamque naturam excedit. Cum autem dicit, *Vidi*, ne exactam cognitionem putes, sed eam cujus ille vix erat.

Confessionia lucrum quantum. — Ac consideres velim quantum sit confessionis lucrum. Seipsum accusavit, et statim mundatus est. Quia enim hæc verba protulerat, 6. *Missus est ad me*, inquit, *unus ex Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem accepit forcipe de altari.* 7. *Et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hæc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Quidam dicunt hæc futurorum mysteriorum symbola esse: altare nempe, ignem super-

¹ In Bibliis legitur, *Regem Dominum Sabaoth.*

εαυθα μέντοι οὐ τὸ μεταρσίον καὶ κοῦφον ἤμιν αἰνίττεται μόνον ὁ προφήτης διὰ τῶν περὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ ἔτερον τι φρικώδες. Δείκνυσι γὰρ, ὅτι εἰ καὶ συγκατάδοσις ἦν τὸ ὀρώμενον, ὡς περ οὐκ αἶ ἦν, οὐδὲ αἰ ἔνω δυνάμεις πρὸς τὸ μέτρον τοῦτο χωρῆσαι ἠδύναντο. Τὸ γὰρ καλύπτει τοὺς πόδας, καὶ καλύπτει τὰ νῦτα, ἐκπληττομένων ἦν, τρεμουσῶν τὴν ἀστραπὴν, οὐ φερουσῶν τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου πηδῶσαν ἀστραπὴν. Διὰ τοῦτο, καθάπερ τιλὴ τειχίῳ, τῇ τῶν περὶ τὴν προβολὴν συνασκιάζον τὰς αὐτῶν ὀψεις· καὶ ὅπερ ἡμεῖς πάσχειν ἐκώθαμεν, ἢ βροντῶν καταρρήγνυμένων, ἢ ἀστραπῶν φαινομένων, ἐπὶ τὸ ἔδαφος κλινόμενοι, τοῦτο δὴ καὶ ἐκείναι ἐπάσχοι.

Εἰ δὲ τὰ Σεραφίμ, αἱ μεγάλαι καὶ θαυμάσιαι δυνάμεις ἐκείναι, θεὸν καθήμενον, καὶ ἐπὶ θρόνον καθήμενον ἰδεῖν ἀδεῶς οὐκ ἠδυνήθησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀψεις καὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον, τίς ἂν παραστήσει λόγος τὴν μανίαν τῶν αὐτῶν τὸν θεὸν εἰδέναι σαφῶς λεγόντων, καὶ τὴν ἀκήρατον ἐκείνην περιμετράζοντων οὐσίαν; Ταῖς *θυσίαις ἐπέταστο, καὶ ἐκέκραγον*. Τί ποτὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ, *Ἐπέταστο*, καὶ τί παρασημαίνει βούλεται; "Οτι διηνεκῶς περὶ τὸν θεὸν εἶσι, καὶ παρ' αὐτοῦ οὐκ ἀφίστανται, ἀλλ' αὐτῆ αὐτοῖς ἡ πολιτεία, τὸ διηνεκῶς εἰς αὐτὸν ἔδειν, τὸ διαπαντὸς εὐφημεῖν τὸν ποιήσαντα. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐκέκραξαν*, ἀλλ' *Ἐκέκραγον*, τούτῃσι, διηνεκῶς τοῦτο ἔργον ἔχουσι. *Ἐτερος πρὸς τὸν ἔτερον, καὶ ἔλεγον*. Ἄρισ, ἄρισ, ἄρισ. Τοῦτο τὴν παναρμόδιον αὐτῶν συμφωνίαν ὁλοῖ, καὶ τὴν μετὰ πολλῆς ὁμοιοφασίας εὐφημίαν. Οὗτος ὁ ὕμνος οὐκ εὐφημία μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ προφητεία τῶν καταληφομένων τὴν οἰκουμένην ἀγαθῶν, καὶ δογματῶν ἀκριβείας. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπον ἅπαξ, καὶ εἰσέειπον, οὐδὲ δεῦτερον, καὶ ἔστησαν, ἀλλὰ τρίτον καὶ προσέθησαν; Οὐκ εὐδελον, ὅτι τῇ Τριάδι τὸν ὕμνον ἀναφέρουσαι τοῦτο ἐποιοῦν; Διὰ τοι τοῦτο ὁ μὲν Ἰωάννης περὶ τοῦ Ἰησοῦ φησὶν εἰρηθεῖν, ὁ δὲ Λουκᾶς περὶ τοῦ Πνεύματος, ὁ δὲ προφήτης περὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ ταύτην ἡμῖν ἐμφαίνει τὴν ἔνοιαν. Μετὰ γὰρ τὸν ὕμνον ἐπήγαγον· *Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ὅπερ ἦν προφητείας ἀκριβοῦς, τὴν μέλλουσαν γνῶσιν προαναφανοῦσι, δι' ἧς ἡ οἰκουμένη τῆς δόξης ἐνεπλήσθη τοῦ Θεοῦ· ὡς τὸ γε παλαιὸν, καὶ ἤνικα ταῦτα ἐλέγετο, οὐ μόνον τὸ [68] λοιπὸν τῆς οἰκουμένης μέρος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῆς Ἰουδαίας ἡ χώρα πολλῆς ἀσεβείας ἦν ἐμπεπλησμένη, καὶ οὐδεὶς οὐδαμῶς τὸν θεὸν εἶδεν. Καὶ μάρτυς αὐτὸς ὁ προφήτης λέγων, ὅτι Δι' ἑμᾶς τὸ ὄνομα μου βλισσόμεται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Πότε οὖν πλήρης ἐγένετο ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ; Ὅτε ὁ ὕμνος οὗτος εἰς τὴν γῆν κατηνέχθη, καὶ συγχορευταὶ τῶν ἔνω δυνάμεων οἱ κάτω γεγονάσιον ἄνθρωποι, καὶ μίαν τὴν μελωδίαν ἀνήγαγον, καὶ κοινήν τὴν εὐφημίαν ἐκαύσαντο. Εἰ δὲ ἀναίσχυνται πρὸς ταῦτα Ἰουδαῖος, *εἰκίτω πῶτε πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ πλήρης ἐγένετο*, ταύτης τῆς ἀπὸ τῆς γνώσεως; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι δεῖξαι, κἂν μυριάκις ἀναίσχυντῇ. Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπερβυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς, ἧς ἐκέκραγον. Εἶδος προφητείας εὐκολίαν, τὰ πράγματα ἀλλήλων ἐχόμενα; Μετὰ γὰρ τὸν ὕμνον τοῦτον, καὶ τὸ πληρωθῆναι τὴν γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπαύσατο τὰ Ἰουδαϊκά ἅπαντα,

ὅπερ καὶ αὐτὸ διὰ τοῦ ἐπαρθῆναι τὸ ὑπερβυρον ἐδῆλωσεν.

δ. Ἐρημώσεως γὰρ τούτῃσι τὸ σημεῖον ἦν, καὶ ἀνατροπῆς τοῦ ναοῦ· τοῦ ναοῦ δὲ ἀφανισθέντος, καὶ τᾶλλα καταελύοντο πάντα. Καὶ ἔνα μάλῃς, ὅτι ἡ Καινὴ τὴν Παλαιὰν ἔπαυσεν, Ἄπο τῆς φωνῆς, φησὶν, *ἐπήρθη τὸ ὑπερβυρον*· τούτῃστιν, ἀπὸ τοῦ παραγενέσθαι τὴν δοξολογίαν ταύτην, καὶ λάμψαι τὴν χάριν, καὶ τὴν δόξαν ἐκχυθῆναι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, τὰ τῆς οἰκίας ἐκποδῶν γέγονε. Καὶ ὁ οἶκος ἐνεπλήσθη καπνοῦ. Ἔμοι καὶ τοῦτο δοκεῖ σημεῖον εἶναι τῆς ἀλώσεως τῆς αὐτῶν καταληφομένης, καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ πυρὸς, καὶ τοῦ χαλεπωτάτου ἐμπρησμοῦ. Καὶ εἶπον· *Ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι καταρηνυγμαι, ὅτι ἄνθρωπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω, καὶ ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ, καὶ τὸν Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου*. Ἐξέπληξε τὸν προφήτην ἡ ὄψις, διανέστησεν, εἰς πολὺν τὸν φόβον ἐνέβαλε, πρὸς ἐξομολόγησιν ἐκίνησεν, ἀκριβέστερον τὴν ὕπερβαλον τῆς οἰκίας οὐσίας ἐπιγνώνας παρεσκεύασε. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἄγιοι πάντες· ἐπειδὴν μείζωνος ἀπολαύσεως τιμῆς, τότε ταπεινοῦνται μειζῶνως. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, γῆν καὶ σποδὸν αὐτὸν ἐκάλε· οὕτω καὶ Παῦλος, ὅτε τῆς ὄψεως ἐκείνης κατηξιώθη, τότε ἐκτρωμα αὐτὸν ὠνόμασεν· οὕτω δὴ καὶ οὗτος ταλανίζει αὐτὸν, πρότερον ἀπὸ τῆς φύσεως λέγων· *Ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι καταρηνυγμαι, ὅτι ἄνθρωπος ὢν*· εἶτα ἀπὸ τῆς γνώμης, *Καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω*. Ἀκάθαρτα αὐτοῦ τὰ χεῖλη ἐκάλεσεν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, πρὸς τὴν παράθεσιν τῶν ἐμπύρων στομάτων ἐκείνων τῶν καθαρῶν δυνάμεων, τῆς ἀκριβεστάτης λειτουργίας ἐκείνης. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παντὸς ἐξομολογεῖται, ἐπάγων καὶ λέγων· *Ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ*. Καὶ τίνος ἔνεκεν χεῖλη ἐνταῦθα αἰτιαται; Ἰὸ ἀπαρρησίαστον ἐμφαίνει. Ἐπεὶ καὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς τοῦτο αὐτὸ ἔλεγον ἐκείν, ἐν τῇ καμίνῳ ὄντες· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνομία τὸ στόμα*. Καὶ νῦν, ἐπειδὴ ὑμνηθῆς ἦν καιρὸς καὶ εὐφημίας, καὶ τὰς ἔνω δυνάμεις ἑώρα τοῦτο ποιούσας, εἰκότως ἐπὶ τὰ χεῖλη τρέπει τὸν λόγον, τὰ μάλιστα πρὸς τὴν τοιαύτην διακονίαν καλούμενα. Ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἀκάθαρτα ἐκάλεσε, τὰ δὲ τοῦ λαοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλῆς ἀνομίας ἦσαν ἐμπεπλησμένοι. Καὶ τὸν βασιλέα Κύριον εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. Διὰ τοῦτο στένω καὶ θρηνῶ, φησὶν, ὅτι τοσαύτης ἡξιώθη τιμῆς ἀνάξιος ὢν, ὑπερβαίνουσας μου τὴν ἐξίαν, ἀναδειχθῆναι μου τὴν φύσιν. Ὅταν δὲ λέγῃ, *Εἶδον*, μὴ τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν νόμιζε, ἀλλὰ τὴν αὐτῷ δυνατὴν.

Καὶ σκόπει, πόσον τῆς ἐξομολογήσεως τὸ κέρδος. Κατηγόρησεν αὐτοῦ, καὶ εὐθέως ἐκαθάρθη· Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα εἶπε τὰ ῥήματα, *Ἀπεστάλη πρὸς με, φησὶν, ἐν τῶν Σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστήριου. Καὶ ἤφατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπε· Ἰδοὺ ἤφατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ*. Τινὲς μὲν τῶν μυστηρίων τῶν μελλόντων σύμβολα ταῦτα εἶναι φασί, τὸ θυσιαστήριον, τὸ πῦρ τὸ ἐπικείμενον, τὴν διακονουμένην δύναμιν, τὸ ἐν τῷ στόματι δίδοσθαι, τὸ καθαίρειν τὰ ἁμαρτήματα· ἡμεῖς δὲ τῶς τῆς ἱστορίας ἐχόμεθα, καὶ λέγομεν^d, τίνος ἔνεκεν τοῦτο γεγένηται. Μάλιστα πέμπεσθαι πρὸς τὸν δῆμον τὸν

^a Reg. solus cap' αὐτόν.
^b Reg. et Savil. οὐδὲ τρίτον καὶ προσέθησαν, male. Movel. ἀλλὰ τρίτον καὶ προσέθησαν. Mallem ἀλλὰ καὶ τρίτον προσέθησαν, εἰς ἐξομολογήσειν Tilmannus interpres qui vertit, sed et tertium addiderunt.

^d In Bibliis legitur καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ.
^e Hic legendum putat Savilius ἐχόμεθα καὶ λέγωμεν. Ultravis modo legas, locus bene habet.

Ἰουδαϊκὸν, φοβερὰ τινὰ ἀπαγγέλλων καὶ ἀφόρητα. Πέμπεται τοίνυν τὰ Σεραφίμ, ὥστε φόβου καὶ παρρησίας αὐτὸν ἐμπλήσῃ. Καὶ ἵνα μὴ προβάλληται, καθάπερ Μωϋσῆς, λέγων ἰσχνόφωνος εἶναι, καὶ Ἰερεμίας, νεώτερος εἶναι, οὕτω καὶ οὗτος ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχειν, καὶ μὴ δύνασθαι διακονῆσαι τοῖς λεγομένοις· ἔρχεται τὰ Σεραφίμ ἐκκαθαίροντα αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα, οὐκ οικεῖα θυνάμει (τοῦτο γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος μόνον), ἀλλ' ἐπιτάγματι, καὶ ὅσαι τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰδοὺ ἀφαιρῶ ἐγὼ, ἀλλ', Ἰδοὺ τοῦτο ἀφαιρεῖται ἐκ τῆς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαρίσει, διὰ τὸ ἐπίταγμα τοῦ πέμφαντος. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἐν τῇ λαβίδι τὰ Σεραφίμ ἔλαβε τὸν ἄνθρωπον; Οὐ γὰρ δὴ ἡ ἀσώματος δύναμις ἐγκατακαίεσθαι ἔμελλεν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τίνος ἕνεκεν ταῦτα γέγονται; Διὰ πολλὴν συγκατάθεσιν. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνει, ἔνθα αἱ θυσίαι προσεφέροντο, καὶ οἱ καθαρμοὶ τῶν ἁμαρτημάτων. Εἰ δὲ λέγοις, Πῶς τὸ στόμα οὐ κατεκλή τοῦ προφήτου; μάλιστα μὲν οὐδὲ πῦρ αἰσθητὸν ἦν τὸ φαινόμενον· ἄλλως δὲ, ἔταν ὁ Θεὸς ἐργάζεται τι, μὴ πολυπραγμονεῖ, μηδὲ περιεργάζου.

ε'. Καὶ γὰρ ἐνεργοῦν καὶ αἰσθητὸν πῦρ σώμασιν ὀμύλησαν, τὰ τοῦ πυρὸς οὐκ ἐπεδείξατο. Εἰ δὲ ἔνθα κληματίδες καὶ πίσσα, τῆς οικείας ἐπελάθετο φύσεως ἡ φλόξ, τί θαυμάζεις, εἰ νῦν τοσαύτης παραδοξοποιίας γενομένης ἐκάθηρεν, ἀλλ' οὐκ ἔκαυσε τοῦτο τὸ πῦρ; Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· *Τίνα ἀποστελῶ, καὶ εἰς κορυφίσσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον*; Ὁρᾷ πόσον ἤνυσεν ἡ βίσις, πόσον κατώρθωσεν ὁ φόβος; [70] Καίτοι γε καὶ ἐπὶ Μωϋσέως τοιοῦτόν τι γέγονεν· εἰ γὰρ μὴ Σεραφίμ ἐφάνη, μηδὲ αὐτὸς ἐπὶ θρόνου καθήμενος, ἀλλ' ὅμως ἕτερον παράδοξον θέαμα τότε ἐδείχθη τῷ προφήτῃ, καὶ τοιοῦτον, ὡς μηδένα ἀντιδέξασθαι δυνήθηται τῷ φαινομένῳ. *Ἡ γὰρ βίατος ἐκαίετο, φησὶ, καὶ οὐ κατεκαίετο*. Ἄλλ' ὅμως καὶ μετ' ἐκεῖνα καὶ τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ παραίνεσιν ὁ μέγας ἀνεδύεται Μωϋσῆς, καὶ σκήπτεται, καὶ μυρίας ἐπινοεῖ προφάσεις παραιτήσεως, λέγων· *Ἰσχνόφωνός εἰμι καὶ βραδύγλωσσος*· καὶ, *Προχέρισαι σὺ ἄλλον, ὃν ἐξαποστελεῖς*. Καὶ Ἰερεμίας δὲ τὴν ἡλικίαν προβάλλεται. Καὶ Ἰεζεκίηλ δὲ μετὰ τὸ κελυσθῆναι, ἐπτά διατρίβει περὶ τὸν ποταμὸν ἡμέρας, ἀναδύμενος καὶ ὀκνῶν. Δὲ καὶ τὴν παραβολὴν ἐκείνην προσέθηκεν ὁ Θεὸς λέγων· *Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ*· καὶ, *ὅτι τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ χειρὸς σου ἐκλήτησω*. Ἰωάνης δὲ οὐ μόνον παρητήσατο, ἀλλὰ καὶ ἐβραπέτευσε. Τί οὖν; τολμηρότερος πάντων ὁ Ἡσαίας, καὶ Μωϋσέως τοῦ μεγάλου; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Ἰδὼθεν οὖν κελυόμενος ἐκείνος ἀνεδύετο, οὗτος δὲ μὴ φανερός ἐπιταγῆς εἰσεπήθησεν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἄπελθε· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, *Τίνα ἀποστελῶ*; ἤρπασε τὸ ἐπίταγμα. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι ἐπειδὴ ἤμαρτε, τὸν Ὀζιαν οὐκ ἐλέγξας κατατολμῶντα τῶν ἀδύτων, ὑπὲρ ἐκείνης βουλόμενος ἀπολογησασθαι τῆς ἁμαρτίας, τῇ μετὰ ταῦτα προθυμίᾳ τῆς ὑπακοῆς ἐπεπήθησε ταχέως ὥστε ἐξιλιώσασθαι τὸν Θεόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀκάθαρτα

τὰ χεῖλη αὐτοῦ ἔλεγεν εἶναι, διὰ τὸ ἀπαρρησίασθον. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀνασχοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων· ἀξιολογότερος γὰρ αὐτῶν ὁ Παῦλος, ὁ τολμητὴν αὐτὸν καλῶν καὶ λέγων· *Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει*. Διὰ τοῦν τοῦτο οὐδὲ τῷ κοινῷ, ὡς φασὶ, νόμῳ τὴν ζωὴν κατέλευσεν, ἀλλὰ χαλεπωτάτην ὑπέστη τιμωρίαν, τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἐνεγκόντων αὐτοῦ τὴν παρρησίαν. Χωρὶς δὲ τούτων ἂ οὐδὲ φησὶν ἡ Γραφή σου, ὅτι παρῆν, ἡνίκα τὰ κατὰ τὸν Ὀζιαν ἐγένετο, καὶ παρὼν εἰσὶγα, ἀλλ' οὐκοῦθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν ταῦτα οἱ λέγοντες στοχάζονται. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον τὸ Μωϋσεῶς καὶ τοῦτο. Ὁ μὲν γὰρ εἰς ἄλλοτριαν ἐπέμπετο καὶ εἰς βάρβαρον χώραν, καὶ πρὸς τύραννον, καὶ μαινόμενον, καὶ λυτῶντα· οὗτος δὲ πρὸς τοὺς οικείους, καὶ πολλάκις ἀπηκοῦστας, καὶ ἐν πολλῷ παιδευθέντας χρόνῳ· καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἀνδρείας ἦν τὸ ὑπακοῦσαι ἐκεῖ τε καὶ ἐνταῦθα. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι καὶ ἕτερον τι αὐτῷ τὴν προθυμίαν ἐποίησε ταύτην. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπέριε αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ἐξωμολογήσατο, καὶ τὰ Σεραφίμ εἶδεν ἀποσταλέντα, καὶ ἐκκαθάραντα αὐτοῦ τὰ χεῖλη, προσδοχῆσας, ὅτι καὶ τῷ λαῷ ταῦτα συμβήσεται, καὶ ταῦτα ἀπελεύσεται ἀπαγγέλλων, προθύμως ἔρπασε τὸ λεγθῆναι. Ὅσπερ γὰρ [71] ἦσαν φιλόθεοι, οὕτω καὶ φιλόστοργοι μάλιστα πάντων ἀνθρώπων οἱ ἄγιοι. Ἐλπίζουσιν οὖν λύσιν τινὰ τῶν κακῶν ἀπαγγελεῖν, ἐπεπήθησε ταχέως, καὶ φησὶν· *Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀποστελεῖτό με*. Ἄλλως δὲ καὶ ψυχὴν σφόδρα πρὸς κινδύνους παρατεταγμένην εἶχε· καὶ δῆλον αὐτοῦ τοῦτο τὸ ἦθος διὰ πάσης τῆς προφητείας ἐστίν. Ἐπι οὖν ὑπέσχετο ἀπελεύσασθαι, καὶ οὐκ ἐτόλμα λοιπὸν ἀνανεῦσαι, τότε ἀκούει τὰ λυπηρά. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν σφῶς μετεχειρίσεν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς εἶπε, Πορεύθητι, καὶ εἶπε· ἀλλὰ πρότερον μετέωρον ποιήσας τὸ ἐπίταγμα, καὶ δῆλον τῆς ἀποστολῆς τὸν τρόπον. Ἐπειδὴ ἂ βρόδως ὑπήκουσε, λέγει τὰ καταληψόμενα τοῖς Ἰουδαίοις κακὰ. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν; *Πορεύθητι, φησὶ, καὶ εἰπέ τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε*. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσιν αὐτῶν βάρβως ἤκουσαν, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἴσωμαι αὐτούς. Ταῦτα οὐδὲ ἐρημνείας οἶμαι δεῖσθαι, τῶν ἀκριδῶς ταῦτα ἐπισταμένων, προλαβόντων καὶ ἐξηγησαμένων αὐτὰ, Ἰωάννου τε τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς, καὶ Παύλου τοῦ τὰ παλαιὰ καὶ καινὰ μετὰ ἀκριθείας εἰδότες. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ Ρώμῃ πρὸς τοὺς συνελθόντας μὲν, ἀποπηθήσαστας δὲ, καὶ οὐκ ἀνασχομένους τῶν λεγομένων, δημηγορῶν ἔλεγε· *Καλιῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον· Ἀκοῆ ἀκούσσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε*. Ὁ δὲ τῆς βροντῆς υἱὸς, ἐπειδὴ θαύματα ἔωρον, καὶ οὐκ ἐπίστευον, καὶ δογματῶν ἤκουον, καὶ οὐ προσείχον (ἀνέστησε γὰρ Δάξαρρον ὁ Χριστὸς, καὶ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐπ-

* Ἐπειδὴ δὲ τούτων. Hæc sic convertit Tillmannus: *Exasperatis hæc peracutus. Perperam omnino: nam, ut ex serie liquet, verendum, Præter hæc autem; nimirum aliud argumentum præcedentibus adjicit.*

ἢ Hic forte legendum ἐπειδὴ δέ, vel potius post τῶν commo ponendum.

positum, virtutem ministrantem, quod admotus sit ori, quod ad purgationem peccatorum: nos autem interim historiae hæremus, ac dicimus, cuius rei causa hoc factum sit. Mittendus est ad populum Judaicum, terribilia quædam et intoleranda annuntiaturus. Mittuntur ergo Seraphim, ut eum timore simul et loquendi fiducia impleant. Ac ne objiceret, quemadmodum Moyses, se exilem vocem habere (*Exod. 4. 10*), et ut Jeremias, se juniorem esse (*Jer. 1. 6*), sic et ipse se immunda labia habere, non posse dictis ministrare, veniunt Seraphim ut expurgent ejus peccata, non propria virtute (hoc enim est solum Patris, et Filii, et Spiritus sancti), sed jussu, et admotione carbonum. Non enim dixit, Ecce auferam ego, sed, *Ecce hoc auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*, propter mandatum mittentis. Cur autem forcipe Seraphim acceperunt carbonem? Neque enim incorporata virtus carbonibus uri poterat. Cur hæc facta sunt? Per magnam indulgentiam. Ideoque ex altari accipit, ubi hostiæ efferebantur expiationesque peccatorum. Quod si dixeris: Quomodo os prophetae non adustum est? Certe quia id quod apparebat non erat ignis sensibilis; alias vero, cum quidpiam Deus operatur, ne curiose inquiras vel scruteris.

5. Etenim ardens et sensibilis ignis corporibus admotus, ea non effecit quæ competunt igni (a). Quod si ubi sarmenta, et pix, flamma propriæ oblita est naturæ, quid miraris, si nunc in tam stupendo casu, hic ignis purgaverit, nec adusserit? 8. *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit ad populum hæc? Viden' quantum profuerit visio, quantum rem perfecit timor? Licet sub Moysæ quidpiam simile gestum sit: etsi enim Seraphim non apparuerint, nec Deus in solio sedens; attamen aliud stupendum spectaculum tunc prophetae exhibitum est, tantumque ut nemo in illud respicere possit. Rubus enim ardebat, inquit, et non comburebatur (*Exod. 3. 2*). Attamen etiam post illa, et post multam Dei adhortationem, reluctatur tamen Moyses ille magnus, causificatur, ac sexcentas excogitat recusandi causas dicens: *Gracilis vocis sum, et lingua tardus (*Exod. 4. 10. 15*); et, Delige tu alium, quem mittas (*Jer. 1. 16*). Jeremias vero ætatem teneram obtendit. Ezechiel autem postquam jussus fuerat, septem diebus circa flumen versatur, reluctans et tergiversans. Ideo parabolam illam Deus adjecit dicens: *Speculatorem te dedi domui Israel; et, Animam eorum de manu tua requiram (*Ezech. 3. 17. 18*). Jonas autem non modo recusavit, sed etiam fugit. Quid igitur? audaciore omnibus fuit Isaias, etiamque magno illo Moysæ? Quis hæc dixerit? Cur ergo ille jussus reluctabatur, hic vero non aperte jussus, insiliens præsto fuit? Neque enim dixit, Vade: sed Deo dicente, *Quem mittam?* jussum ille abripuit. Quidam certe dicunt, eum, quia peccaverat, quod non reprehendisset Oziam, qui in adyta se intromittere ausus est, ut de illo peccato sese purgaret per alacritatem obedientiæ, statim insiliisse, ut Deum placaret.***

(a) Hæc spectant ad tres pueros et ad fornacem ignis ardentis.

Idcirco enim impura esse labia sua dicebat, quod non libertate loquendi usus esset. At eos qui talia dicunt ferre non possim: nam fide dignior illis est Paulus, qui audacem illum vocat et ait, *Isaius vero audet et dicit (*Rom. 10. 20*)*. Ideo igitur non ex communi lege, ut aiunt, mortem obiit, sed gravissimum sustinuit supplicium (a), Judæis ejus loquendi libertatem non ferentibus. Præter hæc autem Scriptura nusquam dicit, ipsum præsentem fuisse, et præsentem siluisse, quando Ozias illa attentavit: sed qui hæc proferunt ex seipsis talia conjiciunt. Quid ergo dicendum est? Non esse parem Moysis et hujus rationem. Ille enim in alienam et barbaram terram mittebatur, et ad tyrannum furentem, insanientemque ac rabidum; hic vero ad suos, qui se sæpe audierant, multoque tempore instituti fuerant: neque parus erat constantie in illo et in hoc casu obsequi. Quidam porro dicunt aliud quidpiam tantam illi indidisse alacritatem. Quia enim pro se et populo confessus erat, et Seraphim ad se mitti viderat, quæ labia sua expurgarent, cum speraret eadem ipsa populo eventura esse, seque ad hæc annuntianda abiturum esse, alacriter dictum illud rapuisse. Sancti enim ut Dei amantes erant, ita plus quam alii omnes homines populum amabant. Cum speraret igitur se malorum quædam solutionem annuntiaturum esse, cito insilivit, et ait: *Ecce ego sum, mitte me*. Alias vero animam ad pericula subeunda valde propensam habebat: ipsi quoque ita affectum fuisse per totam ejus prophetiam declarat. Postquam ergo promiserat se abiturum, cum non auderet ultra abouere, tunc tristia audivit. Siquidem Deus sagaciter cum illo rem tractavit. Neque enim a principio dixit: Vade, et dic; sed prius mandatum in sublimi tenens, missionis modum occultum habuit. Cum autem ille facile paruisset, tunc mala quæ Judæos invasura erant dixit. Quenam porro hæc erant? 9. *Vade, inquit, et dic populo huic: Audiu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis. 10. Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clausurunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanent eos*. Hæc interpretatione non opus habere puto, cum ii qui hæc probe sciebant, jam olim ea accurate interpretati sint; Joannes videlicet tonitruum filius, et Paulus, qui et vetera et nova apprimè noverat. Hic enim Romæ iis concionans, qui postquam accesserant, resilierant et dicta sua non ferebant, aiebat: *Bene dixit Spiritus sanctus: Aure audietis, et non intelligetis (*Act. 28. 25. 26*)*. Filius vero tonitruum, cum miracula viderent, nec crederent, dogmata que audirent, nec attenderent (Christus enim Lazarum

(a) Veterum Patrum opinio sententiaque fuit Isaiam Massis tempore sectum fuisse. Id ait Athanasius lib. de incarnatione, Tom. 1, p. 68, B: Οὐδὲ ὡς Ἡσαίας ἐπίσθη, et p. 78, C: Ἡσαίας ἐπίσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ἔξλου κερύμαστα. Hieronymus vero in Questionibus Hebraicis ad lib. Paralip. c. 33: *Tradunt Hebræi, idcirco occisum Isaiam, eo quod eos appellaverit principes Sodomorum et Gomorrhæ. His addi possent Augustinus, Theodoretus, et auctor libri de Prophetis apud Epiphanium, aliique, sed hæc satis sumo.*

suscitaverat, et ipsum occidere tentabant; dæmones ejecerat, et ipsum dæmoniacum vocabant; Patri obtulerat eos, et ipsum seductorem appellabant, contrariasque recipiebant opiniones): hanc prophetiam memorat dicens: *Bene dixit Isaias propheta: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis (Joan. 12. 38. 40).*

6. Quia enim Internis mentis oculis excæcati erant, nullam ex oculis exterioribus percipiebant utilitatem, iudicio mentis corrupto. Idcirco videntes non videbant, et audientes non audiebant: causamque adjicit, quia sensus non erant depravati, nec natura labefactata, sed cor excæcatum. *Incrassatum enim est cor populi hujus*, inquit: crassitudo autem mentis efficitur a peccatis et a sæculi concupiscentia. Hancque crassitiem enarrans Paulus dicebat: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus: nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis (1. Cor. 3. 1).* Causamque adjecit dicens: *Cum enim sint inter vos lites et zelus et contentio, nonne carnales estis (Ibid. v. 3)?* Cum ergo illi invidia magna et livore tabescerent, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur¹, crassum mentis oculum effecerunt, nec ultra poterant sincere videre. Ideoque circa illa quæ videbant alienas contrariasque sententias accipiebant. Hæc cum probe videret propheta, prænuñtiavit causam morbi. Tu vero hic mihi considera, quomodo cum duæ essent prophetiæ, illam, quæ de Ecclesia et de bonis totius orbis erat, acceperint Seraphim dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*: aliam vero quæ de exidie et de pœnis Judæorum erat, prophetæ huic reliquerunt, ut hinc etiam Ecclesiæ præcellentiam ediscas. **11. Et dixi, Usquequo, Domine?** Vides non frustra neque temere nos conjecturam duxisse circa obedientiam prophetæ multa alacritate plenam? Quoniam igitur contraria iis quæ expectabat audivit, vastitatem, extremam perniciem, rogat doceri se mensuram inferendæ pœnæ: non audebat enim ab ira illos prorsus eripere, eo quod Deus prævertisset ostendere peccata eorum veniam non mereri. Eorum quippe ausus non rapina erant, neque animus proximum lædendi: sed animus data opera inobsequens, et mens contentiosa, quæ quasi cum meditatione et studio rebus a Deo gestis obsistebat. Hoc itaque subindicans dicebat: *Ne forte videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.* Ac si timerent enim, inquit, ne forte discerent quidpiam eorum, quæ scire par erat, sic magno cum studio mentem suam excæcaverant. Quoniam igitur et accusatio gravissima est, et supplicium quod condonari nequit, quod reliquum erat, ediscere cupit, et quasi discere volens, supplicationem inducit. Quoniam vero pro hac re ne supplicare quidem aperte audebat, ideo quasi ut ediscat interrogationem excogitat dicens: **11. Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates eo quod non habitentur, et domus eo quod non**

¹ Hæc, *sexcentisque aliis affectibus obsiderentur*, desunt in Savil. et Reg., habentur autem in Morel. et Bavarico.

sint homines; et terra derelinquetur deserta. 12. Et post hæc longe faciet Deus homines, et multiplicabuntur qui derelicti fuerint super terram, 13. et adhuc in ea est decimatio. Et rursus erit in deprædationem ut terebinthus, et sicut glans, cum exciderit ex theca sua. Semen sanctum statio ejus (a). Absoluta illa prophetia, ad historiam rursus sermonem reducit, captivitatem decem tribuum prænuñtians, necnon patientiam Dei, quam propter illam captivitatem erga duas tribus exhibuit; deinde harum etiam abductionem, quia illa patientia nihil ipsis profuerat, et reliquiarum ejus successuram prosperitatem. Cum enim dicit, *Donec desolentur civitates eo quod non habitentur*, decem tribuum captivitatem subindicat. Nam radicitus omnes sublatis sunt, et cum multa violentia abrepti, omnes in alienam terram translatis sunt, ita ut urbes omnes starent hominibus vacuæ, et terra destitueretur viris, qui eam colerent, ad eorum utilitatem qui relictis fuerant. Cum ergo dicit, *Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus eo quod non sint homines*, tunc captivitatem memorat. Cum vero dicit, *Post hæc longe faciet Deus homines*, aut omnimodam omnium felicitatem subindicat, aut prosperitatem quæ, post abductas decem tribus, duabus tribubus concessa est. Liberati enim a Sennacherib et ejus barbaro exercitu, atque inexpectata victoria fruentes, rursus in multitudinem aucti sunt, et ad vitæ longitudinem progressi, nullo eos interurbante bello. Quando autem dicit, *Longe faciet*, aut multitudinem hominum, aut longitudinem annorum subindicat. Et ut discas eum de duabus tribubus hæc dicere, subjunctum, *In illa est decimatio*, decimationem vocare id quod supra illas decem erat, et quod erat post illas decem reliquum, idque erant duæ tribus. Hæc et Paulus dictione utitur dicens: *Plus quam quingentis fratribus (1. Cor. 15. 6); hoc est pluribus quam quingentis. Et rursus erit in deprædationem ut terebinthus. Id est duæ tribus. Et sicut glans, cum exciderit de theca sua.* Quemadmodum enim ille fructus, cum de theca sua decidit, injucundus est: sic et hi risui et opprobrio expositi erunt, cum ex urbe sua exciderint, et gloria illa spoliati omnes. *Semen sanctum statio ejus.* Non incurabilia, inquit, mala erunt, neque immortalia: sed semen ejus sanctum erit, et *Statio*; hoc est, firmum erit, fixum, immotum, exspectans rerum mutationem. Siquidem a felicitate excident; ipsi vero non extremam perniciem sustinebunt; sed

(a) Hæc, *semen sanctum statio ejus* (σπέρμα θγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς), non sunt in Editione LXX, neque erant etiam tempore Chrysostomi, nisi in illis exemplaribus, quæ non erant secundum Hexaplorum editionem retractata. Sed in Hexaplis nostris ea posuimus ex Procopio atque Joanne Curterio, qui postremus hanc Theodotionis lectionem cum asterisco attulit; quia cum in LXX desiderantur, ex Theodotionis editione id adjectum fuerat. Id vero notat etiam Basilium his verbis: *Hæc leguntur ex Theodotione desumpta, nec habentur in LXX.* Et Hieronymus, qui sic habet in hunc locum: *Quod diximus, Semen sanctum erit, quod steterit in ea, vel juxta Aquilam, Semen sanctum erit germen ejus, in LXX interpretibus non habetur: sed de Hebraico et Theodotionis editione ab Origene additum, in Ecclesiæ fertur exemplaribus;* in quibusdam scilicet, non in omnibus, ut patet ex innumeris Mss. Codd. qui ad nos usque pervenerunt, quique hæc non habent.

χειρουν· δαίμονας ἤλαυνε, καὶ δαιμονῶντα ἐκάλουν· τῷ Πατρὶ προσήγε, καὶ πλάνον ὠνόμαζον, καὶ τὰς ἐναντίας ἐδέχοντο δόξας), μνημονεύει τῆς προφητείας ταύτης λέγων· *Καλῶς εἶπεν Ἡσαίας ὁ προφήτης, ὅτι Ἄκοῦ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.*

ζ'. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐνδον ὄμματα τῆς διανοίας πεπήρωτο, οὐδὲν ὄφελος ἦν αὐτοῖς τῶν ἐξωθεν ὀφθαλμῶν, τοῦ κριτηρίου τῆς διανοίας διεφθαρμένου. Διὰ τοῦτο βλέποντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἤκουον· καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησιν, ὅτι οὐχὶ τὰ αἰσθητήρια ἦν διεφθαρμένα, οὐδὲ ἡ φύσις λελωθημένη, ἀλλὰ ἡ καρβία πεπηρωμένη. *Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρβία τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι· πάχος δὲ διανοίας γίνεται ἀπὸ τε ἀμαρτημάτων, ἀπὸ τε βιωτικῆς ἐπιθυμίας.* Καὶ ταύτην ἐξηγούμενος τὴν παχύτητα ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Οὐκ ἠδυνήθηρ ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς· οὐκ ἔχω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδ' ἔτι δύνασθε.* Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι λέγων· *Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρεις καὶ ζῆλοι καὶ διχοσταταί, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστε;* Ἐπεὶ οὖν κάκεινοι φθόνῳ πολλῷ καὶ βασκανίᾳ τηχόμενοι, καὶ ἐτέροις μυριοῖς πολωρούμενοι πάθει, παχὺ τὸ ὄμμα ^α τῆς διανοίας εἰργάσαντο, καθαρὰ βλέπειν οὐκ ἔτι λοιπὸν ἠδύναντο. Διὰ ἐτέρας περὶ τῶν [72] ὀρωμένων δόξας ἐλάμβανον, καὶ τὰς ἐναντίας. Ταῦτα οὖν μετὰ ἀκριβείας ὄρων ὁ προφήτης, προανεφώνησε καὶ τοῦ νοσήματος τὴν αἰτίαν. Σὺ δὲ μοι σκόπει, ὡς δυοῖν προφητειῶν οὐσῶν, τὴν μὲν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν τὰ Σεραφίμ ἐδέξαντο λέγοντα· *Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ·* τὴν δὲ περὶ τῆς ἀλώσεως καὶ τῶν τιμωριῶν τῶν Τουσικῶν τῷ προφῆτῃ κατέλειπον, ἵνα κἀνταῦθεν μάθῃς τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὑπεροχὴν. *Καὶ εἶπον· Ἐως πότε, Κύριε; Ὑρῆς ὡς οὐ μάτην οὐδὲ εἰκὴ ἐστοχασάμεθα τῆς ὑπακοῆς τοῦ προφήτου τῆς μετὰ πολλῆς προθυμίας γεγενημένης;* Ἐπειδὴ γοῦν τάναντία ὧν προσεδόχησεν ἤκουσεν, ἐρημίαν, πανωλεθρίαν, ἀξιοὶ τὸ γοῦν μέτρον μαθεῖν τῆς τιμωρίας· οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα ὀλοκλήρου τῆς ὀργῆς αὐτοῖς ἐξαρκάσαι, διὰ τὸ προλαβόντα τὸν Θεὸν δεῖξαι ἀσύγγνωστα ἀμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ συναρπαγῆς ἦν αὐτῶν τὰ τολμήματα, οὐδὲ γνώμης ἐπηρεαζομένης, ἀλλὰ ψυχῆς ἔργον ποιουμένης τὴν παρακοήν, καὶ διανοίας φιλονικίου, καθάπερ ἐκ μελέτης τινός καὶ σπουδῆς, ἀνωσταμένης τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινομένοις. Τοῦτο γοῦν εἰναιτιώμενος ἔλεγε· *Μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.* Ὡσανεὶ δεδοκίκατες γὰρ, φησὶ, μήποτε τι τῶν δεόντων μάθωσιν, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν ἁπάνω αὐτῶν ἐπήρωσαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ κατηγορία βαρυνέται, καὶ ἡ τιμωρία ἀπαραίτητος, ὅπερ ἦν λειπόμενον, οὗτο ζητεῖ μαθεῖν· ἀλλ' ἐν τάξει τοῦ μαθεῖν, ἱκετηρίαν εἰσάγει. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τούτου φανερώς

ἱκετεῦσαι ἐτόλμα, διὰ τοῦτο μαθήσεως προσήματι ἐρώτησιν ἐπινοεῖ λέγων· *Ἐως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἐως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπων·* καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἐρημος. *Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πληθυνθήσονται οἱ καταλειφθέντες ^β ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἔτι ἐπ' αὐτῆς ἔστι τὸ ἐκιδέκατον. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομίην ὡς τερβίνθος, καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς.* Τῆν προφητείαν ἀπαρτίσας ἐκείνην, ἐπὶ τὴν ἱστορίαν πάλιν ἐξάγει τὸν λόγον, τὴν τε ἄλωσιν τῶν δέκα φυλῶν προαναφωνῶν, τὴν τε διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκείνην ἐπὶ ταῖς δύο φυλαῖς μακροθυμίαν γεγενημένην· εἶτα καὶ τὴν τοῦτων αὐτῶν ἀπαγωγὴν, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲν δέον ἐχρησασαντο τῇ μακροθυμίᾳ· καὶ τὴν ἐκ τοῦ λειψώσου πάλιν ἀναφηρομένην αὐτοῖς εὐημερίαν. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ, *Ἐως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι,* τῶν δέκα φυλῶν τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνιττεται. Καὶ γὰρ [73] ἄρδην ἠφανίσθησαν ἅπαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἀνάρπαστοι γενόμενοι, πάντες εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀπηνέχθησαν, ὡς καὶ τὰς πόλεις ἀπάσας ἐστάναι κενὰς ἀνθρώπων, καὶ τὴν γῆν ἐρημον τῶν θεραπευσόντων αὐτὴν εἰς ὠφέλειαν τῶν ὑπολειφθησομένων. Ὅταν μὲν οὖν λέγῃ, *Ἐως ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπων,* τότε λέγει καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅταν δὲ λέγῃ, ὅτι *Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους,* ἢ τὴν ὀλοσχερῆ πάντων εὐπραγίαν αἰνιττεται, ἢ τὴν μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν δέκα φυλῶν γενομένην ταῖς δύο φυλαῖς εὐημερίαν. Ἀπαλλαγέντας γὰρ τοῦ Συναχειρίμ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου, καὶ τῆς παραδόξου νίκης ἀπολαύσαντες, εἰς πλῆθος πάλιν ἐπέδωσαν, καὶ εἰς βίου μῆκος, οὐδενὸς πολέμου θορυβούντος αὐτούς. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι *Μακρυνεῖ,* ἢ τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, ἢ τὸ μῆκος τῶν ἐτῶν αἰνιττεται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ τῶν δύο φυλῶν ταῦτά φησιν, ἐκήγαγεν, ὅτι *Ἐπ' αὐτῆς ἔστι τὸ ἐκιδέκατον, ἐκιδέκατον λέγων τὸ ἐπάνω τῶν δέκα, τὸ περισσὸν τῶν δέκα, ὅπερ ἦσαν αἱ δύο φυλαί.* Ταύτη καὶ Παῦλος τῇ λέξει κέχρηται λέγων· *Ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς·* τουτέστι, πλείοσι πεντακοσίων. *Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομίην ὡς τερβίνθος.* Τουτέστι, αἱ δύο φυλαί. *Καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ τῆς θήκης αὐτῆς.* Ὅσπερ γὰρ ἀτερπῆς ἐκείνος ὁ καρπὸς ἐκπεσὼν τῆς θήκης, οὕτω καὶ οὗτοι καταγέλαστοι καὶ ἐπονεϊδίστοι ἔσονται, τῆς πόλεως ἐκπεσόντες, καὶ τῆς δόξης ἐκείνης γυμνωθέντες ἅπαντες. *Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς.* Οὐ μὴν ἀνίατα τὰ κακὰ ἔσται, φησιν, οὐδὲ ἀτελεύτητα, ἀλλὰ τὸ σπέρμα αὐτῆς ἄγιον ἔσται, καὶ *Στήλωμα,* τουτέστι, βέβαιον, πεπηγὸς, ἀκίνητον, ἀναμένον τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν. Τῆς μὲν γὰρ εὐπραγίας ἐκπεσοῦνται, αὐτοὶ δὲ οὐ πανωλεθρίαν ὑποστήσονται, ἀλλὰ μενοῦσι καὶ στήσονται, ἕως ἂν ἀπολάβωσι ^γ τὴν

^α Savil. et Reg. καὶ βασκανίας τηχόμενοι πάθει· παχὺ τὸ ὄμμα: omnis quibusdam in medio positus. Morellianam lectionem habet Bavaricus, expressit interpretis.

^β In Biliis of ἐγκαταλειφθέντες.

^γ Reg. et Savil. ἕως ἀπολάβωσι, omisso ἂν.

προτεραν πολιτείαν πάλιν, καὶ ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλωσιν ἀγιστεῖαν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωαθάν τοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰουδα.

α'. Ὅπερ πολλάκις εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τὸ παλαιὸν αἱ προφητεῖαι οὐ διὰ τοῦτο ἐγένοντο, ἵνα ἀπλῶς οἱ Ἰουδαῖοι τὰ μέλλοντα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα μαθόντες, ἐντεῦθεν καρθάνωσι, καὶ τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς γένηνται σωφρονέστεροι, καὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσει, προθυμότεροι περὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, ἐκατέρωθεν μαυθάνοντες τοῦ Θεοῦ τὴν τε δύναμιν, καὶ τὴν περὶ αὐτοῦς κηδεμονίαν. Καὶ γὰρ ταύτης ἕνεκεν τῆς αἰτίας προελέγτο τὰ λεγόμενα, καὶ ἵνα μὴ νομισώσιν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὰ συμβαίνοντα ἐπιάναι, κατὰ τινα ἀκολουθίαν φύσεως, ἢ πραγμάτων [74] φοράν, ἀλλὰ ἴδωσιν, ὅτι ἄνωθεν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ψήφου ταῦτα ἐκάτερα γίνονται ὅπερ αὐτοὺς τὰ μέγιστα εἰς θεογνωσίαν ὠφέλει. Ἄλλ' ἐπειδὴ, καθάπερ καὶ ἐμπροσθεν ἐφθην εἰπῶν, ἡ προφητεία οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τὴν ἀπόδειξιν εἶχεν, ἀλλὰ τὰ μὲν ῥήματα τότε ἐλέγτο, τὰ δὲ πράγματα μακροῦς ὕστερον ἐμελλον ἐκθῆσθαι χρόνις, ἐνίων τῶν ἀκούοντων πολλάκις καὶ προπαρχομένων, καὶ οὐ δυνάμενων δικάσαι τῇ τῶν λεγομένων ἀκολουθίᾳ, ὅρα τί ποιῆ καὶ πραγματεύεται ὁ Θεός. Προφητείαν προφητείας συνάπτει, μακροτέρας ἐγγυτέραν, τὴν ἐπὶ τῆς γενεᾶς αὐτῶν γειναμένην τῶν μακρῶν ὕστερον ἂ ἐσομένων μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενος. Ἐπὶ δὲ τῶν εὐαγγελίων καὶ ἐτέρως μεθοδεύει τοῦτὲ τῆς ὠφελείας τὸ εἶδος, θαύματα προφητείας συνάπτων, καὶ θάτερον θάτερον κατασκευάζων. Οἷόν τι λέγω· Προσῆλθεν αὐτῷ ὁ λεπρός ποτε, καὶ ἐκαθάρθη, καὶ μετ' ἐκεῖνον πάλιν ὁ τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς ἀπηλλάγη τῆς χαλεπῆς ἀρρώστιας ἐκείνης, καὶ σημεῖα ταῦτα μεγάλα ἦν· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστι μέχρι τῶν σημείων, ἀλλὰ καὶ προφητεῖαν προσέθεικεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἑκατοντάρχος τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ μεγάλην ἐπεδειξάτο πίστιν, δι' ἧς τὸν παῖδα ἀπῆλλαξε τῆς ἀρρώστιας, ἐπήγαγεν ὁ Χριστὸς λέγων· Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσιν, καὶ ἀνακληθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκκληθήσονται ἔξω. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπεβολὴν προαναφανῶν· ὁ δὲ νῦν ἐπὶ τῶν ἔργων ἐξέδη, καὶ τοῦ ἡλίου φανερώτερον ἅπασιν δείκνυται· ἀλλὰ τότε τέως ἄδηλον ἦν, καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐκ εὐπαράδεκτον. Διὰ δὲ τοῦτο σημεῖον προέλαβε τὸ τότε ἐκδῆν, τῷ μετὰ ταῦτα συμβησομένῳ πολλῇν προαποτιθέμενον ἢ τὴν πίστιν ὡς περὶ οὐκ αὐτὴ ἡ προφητεία, ἐπὶ τῶν ἔργων φανομένη νῦν, τῷ σημείῳ τῷ τότε γενομένῳ πολλῇν παρέχει τὴν βεβαίωσιν. Τί γὰρ ἂν εἶποι ὁ ἀπίστος; ὅτι οὐκ ἐκαθάρθη ὁ λεπρός; Ἐλεπέτω τῆς προφητείας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ ταύτης καὶ τῷ σημείῳ πιστεύτω ε. Τί δὲ ἂν εἶποιεν οἱ τότε Ἰουδαῖοι; ὅτι ἂ προλέγει οὐκ ἔστιν ἀληθὴς; Ὅρατώσαν τὸν ἄσπερὸν καθαιρόμενον, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπ' ἐκεῖνου γενομένων καὶ περὶ τῶν μελλόντων μὴ ἀπιστεύωσαν, μέγιστον λαμβάνοντες ἐνέχυρον ἐκείνου μὲν τῆς προφητείας

τὸ σημεῖον, οἱ δὲ νῦν τοῦ σημείου τὴν προφητείαν. Εἶδες πῶς θάτερον διὰ θάτερον κατασκευάζεται; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὁ Ἰεροβοὰμ τὴν χαλεπὴν ἐκείνην ἐμάνη μανίαν, καὶ δαμάειε ἔστισε χρυσῶς, ἐλθὼν ὁ προζήτησ τὰ τε μέλλοντα προανεφώνησε, καὶ σημεῖον εὐθέως ἔδωκεν. Ἴνα γὰρ μηδεὶς ἀπιστῆ τοῖς μετὰ τριακόσια συμβησομένοις ἔτη, τὸν βωμὸν ἐρῆξε, καὶ τὴν πίστην ἐξέχεε, καὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως ἐξήρανε, [75], ἀπὸ τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν γινομένων τῶν μετὰ πολὺν χρόνον συμβησομένων σαφῆ παρεχόμενος τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἴδοι τις ἂν καὶ ἐν τῇ Καινῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τοῦ Θεοῦ διαφόρους τὴν ἡμετέραν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν. Ὅθι καὶ ἐνταῦθα γέγονε, καὶ μετὰ πλείους τῆς περιουσίας· οὐ γὰρ δὴ σημεῖον μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητεῖαν ὁμοῦ καὶ σημεῖον συνέπλεξεν. Ἄλλ' ὥστε σαφέστερα γενέσθαι τὰ λεγόμενα, αὐτὴν μετὰ ἀκριβείας τὴν ἱστορίαν διέλωμεν. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωαθάν τοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰουδα, ἀνέβη Ῥασημ ὁ βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακὲς υἱὸς Ῥωμελλῶν βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ, πολέμησάν αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, λερόντων· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ. Ἔστι μὲν ἱστορία τὰ εἰρημένα, καὶ πραγμάτων διήγησις· ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων, καὶ ὄψιν βλέπων, πολὺ καὶ ἐντεῦθεν καρπώσεται τὸ κέρδος, τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν σοφίαν, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων κηδεμονίαν καταμανθάνων. Οὐτε γὰρ ἐκ προοιμίων τὸν πόλεμον ἀνεχαίτισεν, οὔτε ἐπελθόντα κρατῆσαι τῆς πόλεως συνχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἀπειλὴν ἀείψαι γενέσθαι τὴν διὰ τῶν ῥημάτων, τὴν πείραν ἐκώλυσε, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους ἀρσυνίζων καὶ τῆς βραθυμίας ἀπαλλάττων, ὁμοῦ δὲ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐνδεικνύμενος, ὅτι δυνατὸν αὐτῷ καὶ πρὸς αὐτὸ τῶν δεινῶν τὸ τέλος ἐλθόντων, ὥσπερ οὐδὲ ἀρχὴν εἰληρότων, οὕτω τοὺς ἐμπύπτοντας ἀκεραίους διατηρήσαι. Ὁ πολλαχοῦ ποιοῦντα αὐτὸν ἔστιν ἰδεῖν· οἷον ἐπὶ τῆς σαμίνου τῆς Βαβυλωνίας, ἐπὶ τοῦ λάκκου τῶν λεόντων, καὶ ἐφ' ἐτέρων μυρίων πραγμάτων. Καὶ γὰρ ἦλθον οὗτοι, καὶ ἐπολιόρησαν, καὶ τῶν τειχῶν ἀψάμενοι, καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ἔνδον οἰκούντων κατασείσαντες, οὐδὲν ἰσχυσαν περαιτέρω.

β'. Ἔστι δὲ κἀντεῦθεν ἰδεῖν τῶν δέκα φυλῶν τὴν παρανομίαν, ὅτι οὐ μόνον ἐμφύλιον εἶλοντο πόλεμον, οὐδ' ἐπὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐστασίασαν, ἀλλ' ἐπὶ καὶ ἀλλοφύλοις καὶ ἀλλογενέσιν αὐτοῦς συνήψαν, καὶ οἱ μετὰ ἀπλῶς κοινωνεῖν αὐτοῖς ἐπιτραπέντες, καὶ συμμάχους ἐκάλεσαν, καὶ συνεφράττοντο, καὶ κατὰ τῆς πόλεως ἴσταντο. Τὸν γὰρ Ῥασημ ἀλλοφύλον ὄντα κατὰ τῆς μητροπόλεως ἤγειρον. Καὶ ἦν τὰ τῆς μάχης ἀνώμαλα. Παρὰ μὲν γὰρ ἐκείνοις πλῆθος ἀπειρον, καὶ πόλεις, καὶ ἔθνη, καὶ δῆμοι· ἐνταῦθα δὲ τούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πόλις μία ἡ μητρόπολις, ὥστε ἐκ περιουσίας φανῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν. Οὐδενὸς γὰρ ὄπλα κινούντος, οὐδὲ ἐξιώντος καὶ παραταττομένου, ἐξέπιπτον ἐκεῖνοι τῶν πονηρῶν τούτων ἐγχειρημάτων. Οὐ γὰρ ἠδυνήθησαν, φησὶ, πολιορκῆσαι αὐτήν. Καίτοι τί τὸ κωλύον ἦν; Οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χεῖρ ἀοράτως αὐτοὺς ἀποκρουμένη. Πλὴν ἄλλ', ὅπερ εἶπον, τὸν μὲν πόλεμον ἀπεκρούσατο, τὸν δὲ φόβον οὐκ εὐθέως ἀνείλεν. Ἀνηγγέλη γὰρ, φησὶ, εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, ὅτι συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. [76] Ὅταν μέλλῃ τι παράξον ὁ Θεός ποιεῖν, οὐκ εὐθέως ἐπάγει τὸ θαῦμα, ἀλλὰ πρότερον τοῦ μέ-

* Sic Morel. et Reg. Savil. μακρῶν ὕστερον, et in margine legendum notat μακρὰν ὕστερον, quam lectionem praefeream, si alicuius exemplaris auctoritate suscipiatur. Paulo post ἐπὶ δὲ τῶν εὐαγγελίων καὶ ἐτέρως μεθοδεύει τοῦτὲ τῆς ὠφελείας τὸ εἶδος. Circa vocem μεθοδεύειν vide quae supra diximus in nota quaedam ad Homiliam in Genesim 41, Tom. III, p. 112.

† Savil. προαποτιθέμενος. Reg. προαποτιθέμεν. Morcl. et Varietibus προαποτιθέμενον, quae vera est lectio.

• Reg. καὶ τῶν σημείων πιστεύεται.

• Bibl. et var. lect. in marg. Savil. Ῥασημ.

• In Bibliis legitur λέγων.

manebunt et stabunt, donec pristinum vitæ institutum iterum acceperint, et ad prisecam redierint sanctioniam.

CAPUT VII.

1. *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozia regis Juda.*

1. *Ratio prophetiarum. Prophetia quomodo fidem adderet Deus.* — Id quod sæpe dixi, id et nunc dicam; prophetias olim non ideo emissas fuisse solum, ut Judæi futura discerent, sed ut edocti, lucrum inde perciperent, et minarum terrore temperantiores fierent, bonorumque promissione studiosiores exercendæ virtutis: utrimque discentes et Dei potentiam, et ejus erga illos providentiam. Hæc enim de causa hæc prædicebantur, ac ne putarent ea quæ accidebant, temere et casu quopiam contingere, secundam quamdam naturæ seriem, aut secundum rerum cursum; sed viderent ex superno et divino decreto hæc utraque fieri: id quod illis maxime ad Dei cognitionem utile erat. Verum quoniam, ut ante dixi, prophetia non eodem ipso tempore suum exitum habebat; sed verba quidem tunc proferebantur; res autem post diuturna inde tempora exitum habituræ erant, cum jam nonnulli ex iis qui audierant, sæpe mortem obiissent, nec potuissent de dictorum eventu judicare, vide quid faciat et molitur Deus. Prophetiam prophetiis connectit; iis quæ post longum tempus eventura essent, eam cujus exitus prope erat, per eam quæ illa in generatione exitum habitura erat, iis quorum eventus post diuturnum tempus futurus erat maximam fidem faciens. In evangeliiis autem hoc utilitatis genus alio modo tractat, miracula prophetiis copulans, aliud alio confirmans. Exempli causa: accessit aliquando ad eum leprosus, et mundatus est, ac post illam rursus puer centurionis a gravi illo morbo liberatus est, signaque hæc magna erant: et tamen non in signis stetit, sed et prophetiam adjecit. Quia enim centurio admirandam illam et magnam exhiberat fidem, qua puerum ab ægitudine eripuit, hæc subdidit Christus: *Multum ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob, filii autem regni ejicientur extra* (Matth. 8. 11). Hæc porro dicebat, et gentium Ecclesiam et Judæorum reprobationem prænuntians; quod etiam nunc opere completum est, et sole clarius omnibus exhibetur: sed tunc obscurum erat, et ab incredulis non facile admittebatur. Ideoque signum tunc exhibitum præcessit, quod multam fidem ante faciebat rei postea eventuræ: quemadmodum et ipsa prophetia, quæ nunc opere completur, signo tunc facto magnam præbet confirmationem. Quid dixerit incredulus? an mundatum non fuisse leprosum? Respiciat in prophetiæ veritatem, ut illa perspecta signo fidem habeat. Quid porro dixerint illi tunc Judæi? an ea quæ ille prædicebat non esse vera? Respiciant leprosum mundatum, et ex beneficio illi collato futuris non negent fidem, cum maximum illi prophetiæ pignus acceperint, nempe signum, ut hodierni signi pæ-

gnus prophetiam habent. Vident quomodo alteram altero confirmetur? Illud etiam in Veteri Testamento videre est (3. Reg. 15). Quia enim Jeroboam gravissima illa insaniam laboravit, et vitulas aureas erexit, veniens propheta futura prænuntiavit, et signum statim dedit. Ne quis enim fidem non haberet iis, quæ post trecentos annos eventura erant, aram fregit, et adipem effudit, regisque manum arefecit, ex iis, quæ ante oculos eveniebant, eorum quæ post multum temporis eventura erant conspiciam præbens demonstrationem. Multaque hujusmodi videre est in Novo et Veteri Testamento, Deo diversis modis salutis nostræ prospiciente. Id quod etiam hic accidit, et utique cum majori copia: non signum enim modo, sed prophetiam cum signo connexit. Verum ut ea quæ diximus clariora evadant, ipsam historiam accurate prosequamur. 1. *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Ozia regis Juda, ascendit Rasin rex Aram, et Phaces filius Romelia rex Israel in Jerusalem, ut oppugnarent eam, nec potuerunt expugnare.* 2. *Et annuntiatum est in domo David a dicentibus: Consensit Aram cum Ephraim.* Hæc historia sunt, rerumque gestarum narratio: sed qui mente valet, et acute videt, multum hinc lucri referet, Dei magnam sapientiam, necnon ejus erga Judæos providentiam ediscens. Neque enim a principio bellum repressit, neque ipso ingruente urbem capi permisit, sed verbo tenus tantum comminationem fieri sinens, ejus experimentam prohibuit, illos una expergefaciens, et a socordia reducens, suamque potentiam demonstrans: quod videlicet ipse possit, etiam cum res ad extremum finem deductæ videntur, quasi nondum cœpissent, sic in periculo versantes illas servare. Quod ipsum sæpe fecisse videre est, ut verbi gratia in fornace Babylonica, in lacu leonum, et in aliis sexcentis casibus. Etenim hi venerunt, obsederunt, et muros adorientes, obsessorumque animos perterrefaciens, nihil ultra facere potuerunt.

2. Hinc autem perspicere licet decem tribuum iniquitatem, quod non modo civile inceperint bellum, neque modo contra fratres arma moverint, sed etiam alienigenis exterisque gentibus se adjunxerint, et eos, quibuscum societatem habere ipsis non licebat, etiam commilitones vocaverint, cum iisque castrametati adversus civitatem steterint. Etenim Rasin alienigenam adversus metropolim suam excitarunt. Eratque in prælio partiam inæqualitas. Apud illos enim multitudo infinita erat, et urbes, et gentes et populi; hic autem nihil simile, sed urbs una et metropolis, ita ut Dei fortitudo exuberantius enitesceret. Nemine enim arma movente, nemine exeunte et castrametante, eorum maligni conatus in nihilum abierunt. *Non potuerunt enim, inquit, expugnare eam.* At quid impediebat? Nihil aliud quam Dei manus, quæ eos invisibiliter depellebat. Verumtamen, ut jam dixi, bellum depulit, sed metum non statim sustulit. Nam ait: *Annuntiatum est in domo David: Consensit Aram cum Ephraim. Et amo: a est anima ejus, et anima populi ejus.* Cum vult Deus aliquid inopinatum facere, non

statum miraculum inducitur, sed prius eos qui beneficium consequuturi sunt, sensu malorum tangi sinit, ut ne, postquam a malis erepti fuerint, quidplam ingrati animi exhibeant. Quia enim plerique hominum partim ex superbia, partim ex ignavia, mox ut malis defuncti sunt, eorum obliviscuntur, aut certe non obliti, res bene gestas sibi adscribi cupiunt, ipsos, ut tristium sensu exagitantur prius relictos, tunc demum liberat ab infestantibus; id quod etiam hic fecit. Eorum corda exterreri permisit, et in angore multo versari, et tunc a malis ipsos eripuit. Hoc etiam modo erga magnum Davidem se gessit. Quia enim eum in aciem educturus erat, ac per ejus manus splendidum klud tropæum erecturus, non a principio belli id fecit; sed cum permisisset eos quadraginta dierum spatio confici timore, cum de salute sua desperarent, et sexcenta probra barbarus effunderet, nemoque surgere auderet, atque adversarium excipere; tunc scilicet, tunc cum jam se superatos fateatur, et infirmitas palam esset, eduxit adolescentulum ad bellum, et inexpectatam illam victoriam reportavit. At enim si post hæc, post tantam imbecillitatis demonstrationem, rex ille servatus a livore et invidia victus, Davidi insidiatus est, animo prorsus exulcerato, ingratusque erga beneficium visus est, si non tantum dedisset et suæ et exercitus totius ignaviæ argumentam, quid non fecisset? Id ipsum et alibi sæpe Deum fecisse videre est: quo etiam hic agitur. Bellum namque soluturus et a tribus liberaturus illos, sinit illos ante a malis exagitari. Ait enim: *Eructa est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in sylva lignum a vento moveri solet.* Hoc etiam prophetiæ est proprium, ut eorum arcana in medium producat. Nam cujusque animi affectum nobis explicat, et claritatis causa imaginem addit, ut ingentem angustiam exprimat. Agitata, inquit, fuit anima eorum; dejectus est animus, de salute sua desperarunt, in extremis se versari putabant, nihil boni exspectabant, singuli a suis cogitationibus proditi erant. Quid igitur Deus? Liberationem prædicat, ipsamque tunc opere complet, ne alii euipiam libertatem urbis adscriberent: mittitque prophetam qui futura prænuntiaret. Ait enim: **3.** « Dixit Dominus ad Isaiam: Egrederere in occursum Achaz, tu, et qui derelictus est Jasub filius tuus ad piscinam ascensus agri fullonis. **4.** Et dices ad eum: *Observa ut quiescas, et ne timeas, neque anima tua infirmetur, neque formidet, a duobus lignis titionum fumigantium horum.* Cum enim ira furoris fuerit, rursus medebor. » Quid est, *Egrederere in occursum?* Præ formidinae et angore rex non quiescebat, neque domi manere sustinebat, sed, ut solent obsessi, frequenter exibat, muros circumspiciens, ad portas accedens, curiose perquirens, exploransque, quo in statu res hostium se haberent. Quapropter ait: *Egrederere in occursum.* Quid vero sibi vult illud, *Tu et qui derelictus est Jasub filius tuus?* Jasub Hebræorum lingua conversatio dicitur, et agendi modus (a). Qua-

(a) Hieronymus in Isaiam ad hunc locum: *Jasub filius*

propter Jesse Davidem mittens dicebat: *Et Jasub eorum accipies* (1. Reg. 17. 18); id est, *Conversacionem eorum annuntiabis mihi, et quid agant.*

5. Hic igitur videtur mihi prophetæ præcipi ut multitudinem secum accipiat, ut, cum res exitum haberet, non possit rex ingrate se gerere, ac si nihil eorum a propheta audisset. Quod igitur ait hoc est: *Egrederere in occursum, tu et qui tecum versantur, qui relictus sunt ex populo.* Ne mireris autem si populum vocet filium suum: nam in sequentibus ait: *Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus* (Isai. 8. 18). Etenim patrum ordinem tenebant sancti, qui caritate et sollicitudine circa populum illum eos omnes qui natura patres erant superabant. Relictos vero dicit, quod multi ab hostibus fuissent abducti. *In via agri fulcuis.* Magnæ mihi difficultatis id esse videtur, si qui vallati et obsessi erant, ne respicere quidem extra portas audentes, tamen sese monstrabant. Nam extra muros hæc via jam esse videtur. Quenam igitur est hujus difficultatis solutio? Olim urbs duplici muro munebatur: nam duo urbis mœnia erant: idque ex alio propheta attendere volentibus probare licet. Egressus igitur lapsum eorum erigit animum, et de futuris confidere jubet. Quiesce, ait, et ne timeas; et reges vocat titiones lignorum, eorum simul vehementiam et imbecillitatem declarans. Nam ideo addidit, *Fumigantium*, id est, qui mox extinguendi erant. Ex hiis declarans, non ex eorum potentia, sed ex Dei permissione invasionem esse factam, ait: *Cum enim ira furoris mei fuerit, rursus medebor.* **5.** *Et filius Aram, et filius Romeliæ, quia intraverunt consilium matrum, Ephraim et filius Romeliæ contra te dicentes:* **6.** *Ascendemus in Judæam et affligemus eam* (b), *et colloquuti avertemus eos ad nos, et præficiemus ei regem filium Taboel.* **7.** *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebis consilium hoc, neque erit: 8. sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin. Et adhuc sexaginta quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo; 9. et caput*

Isaie qui interpretatur relictus atque convertens: in typum populi Juda qui erat de duorum regum manibus liberandus. Plus negotii facessit alter locus mox sequens: *Quapropter... conversacionem eorum annuntiabis mihi et quid agant*, Græce, διὰ τούτου καὶ ὁ Ἰασσαὶ πέμπων, τὸν Δαυὶδ ἔλεγε. Καὶ τὸ Ἰασσαὶ αὐτῶν λήψη, τούτέστι, τὴν ἀναστροφὴν αὐτῶν ἀπαγγελεῖς μοι. καὶ τί διάγουσι πράττοντες; ubi Savil. habet, καὶ τὸ ἐσοῦν αὐτόν, mendose pro αὐτῶν quæ lectio, ἐσοῦν, magis accedit ad veritatem Hebraicam. Sed cum Chrysostomus hic vocem, Ἰασσαὶ, afferat ad explicationem ejusdem vocis, Ἰασσαὶ, quæ in Isaiâ habetur, hæc videtur retinenda lectio; cum maxime in Regio etiam Codice habeatur. Nam etiam Codex Coislinianus quidam X sæculi, quo usi sumus in Hexaplis nostris ad hunc memoratum hic locum 1 Reg., Joannem Chrys. afferens, Ἰασσαὶ, legat, id agit, quia Hexapla rem editionem tractata videbat sic legendum oportere. Ille autem, citato Chrysostomi loco, post ultima verba, τὴν ἀναστρ... καὶ τί διάγουσι πράττοντες, sic pergit: οἱ Ὁ. Καὶ ὅσα ἀνὰ χεῖρας ἴδωσιν. Θ., καὶ ὅ ἐάν χεῖρας ἴδωσιν. Α., καὶ τὴν συμμεῖν αὐτῶν λήψη. Σ., καὶ τὴν μισθοφορίαν αὐτῶν λήψη. Διόδωρος, καὶ τὸ Ἐσοῦν αὐτῶν λήψη. Θεοδώρητος, καὶ τὸ Ἐσοῦν αὐτῶν λήψη. Ἰωάννης, καὶ τὸ Ἐσοῦν αὐτῶν λήψη. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐσοῦν αὐτῶν λήψη, ἠρμήνευσεν. Ὅσα χεῖρας ἴδωσιν. Cæterum vox de qua hic disputatur, si ad veritatem Hebraicam scribatur, erit ἰρουνά, siquidem locus Hebraice habet תְּקַן עִמָּכֶם וְיָרֵךְ, et pignus eorum accipies.

(b) Hæc, et affligemus eam, non sunt in textu LXX.

λοντας ἀπολαύειν ἐν αἰσθήσει τῶν δεινῶν ἀφήσει γενέσθαι^a, ἵνα μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν μηδὲ μίαν ἀγνωμοσύνην ἐπιδείξωται. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, τὰ μὲν ὑπὸ τύφου, τὰ δὲ ὑπὸ βεβουληίας ἐπιλανθάνονται τῶν δεινῶν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν, ἢ μὴ ἐπιλανθάνομενοι ἑαυτοὺς λογίζεσθαι βούλονται τὰ κατορθώματα, πρότερον ἀφείς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν λυπηρῶν κατασεύσασθαι, τότε τὴν ἐλευθερίαν δίδωαι τῶν ἐνοχλοῦντων· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Ἀφῆκεν αὐτῶν τὰς καρδίας ἐκστῆναι, ἀφῆκεν εἰς ἀγωνίαν γενέσθαι πολλὴν, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπήγαγε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου πεποίηκε Δαυὶδ. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν εἰς τὴν παράταξιν ἐξαγαγεῖν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκείνου τρόκιον ἐγείρειν διὰ τῶν ἐκείνου χειρῶν, οὐκ ἐκ προοιμίῶν τοῦ πολέμου τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφείς τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοὺς κατεργασθῆναι τῷ φόβῳ, ὅτε τὴν οικίαν ἀπεργώσαν σωτηρίαν, καὶ μυρία ὀνειδίζοντας τοῦ βασιλέως, οὐδὲ οὕτω τις ἐτόλμησε διεγερθῆναι, καὶ δεῖξασθαι τὸν ἀντίπαλον, τότε δὲ, τότε τῆς ἡτῆς αὐτῶν ἠμολογηθείσης, καὶ τῆς ἀσθενείας φανερᾶς γενομένης, ἤγαγε τὸ μεράκιον ἐπὶ τὸν πόλεμον, καὶ τὴν παράδοξον ἐκείνην νικῆν εἰργάσατο. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἀπόδειξιν, ὃ σθελεὶς βασιλεὺς, ὑπὸ φθόνου καὶ βασκανίας νικώμενος, ἐπεβούλευε τῷ Δαυίδ, τοῦ πάθους γενομένου ὄλος, καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην ἐφάνη, εἰ μὴ τοσοῦτον ἔδωκεν ἔλεγχον καὶ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοπέδου παντὸς ἀνανδρίας, τί οὐκ ἂν ἐποίησε; Τοῦτο αὐτὸ καὶ ἀλλαγῷ πλλαχῶν τὸν Θεὸν ποιοῦντα ἴθι τις ἂν· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα γίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει λύειν τὸν πόλεμον, καὶ ἀπαλλάττειν αὐτοὺς τῶν λυπηρῶν, ἀφήσει πρότερον τῶν δεινῶν αἰσθῆσθαι. Ἐξέστη γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἐν δρυμῷ ξύλων ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ. Καὶ τοῦτο προφητείας Ἰθιων, τὸ τὰ ἀπόρρητα αὐτῶν^b εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Τὸ γὰρ πάθος ὁμῖν ἐρμητεύει τῆς ἐκάστου διανοίας, καὶ σαφηνείας ἐνεκεν καὶ εἰκόνα προσέτιθησιν, ὥστε δεῖξαι τὴν ἐπίτασιν τῆς ἀγωνίας. Διεσεύσθη γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ἡ ψυχὴ, κατεβλήθη τὸ φρόνημα, ἀπεργώσαν τῆς σωτηρίας, ἐν ἐσχάτοις ἐνόμιζον εἶναι, οὐδὲν χρηστὸν προσέδωκαν, ἕκαστος ὑπὸ τῶν οικειῶν λογισμῶν προδοσιμὸς ἦν. Τί οὖν ὁ Θεός; Προλέγει τὴν ἀπαλλαγὴν, καὶ τότε αὐτὴν ἐργάζεται, ἵνα μὴ ἄλλω τινὶ λογίσωνται πάλιν τὴν τῆς πόλεως ἐλευθερίαν, καὶ πέμπει τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα τὰ μέλλοντα. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν τοῦ Ἀχαζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασοῦ ὁ υἱὸς σου, πρὸς κολυμβήθραν τῆς ἀρόδου τοῦ ἀγροῦ τοῦ γραφῆως. Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι τοῦ ἠσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω· μηδὲ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπιζομένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὀργῇ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου, ὅτι ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηρὰν, Ἐφραΐμ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου κατὰ σοῦ λέγοντες· Ἀναθησόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κακώσομεν αὐτήν^c, καὶ συλλαλήσαντες ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς τὸν υἱὸν Ταβέθλ. Τάδε λέγει [78] Κύριος Σαβαώθ· Οὐ μὴ μείνη ἡ βουλή αὕτη, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασίρ^f. Καὶ ἐτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραΐμ ἀπὸ λαοῦ. Καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραΐμ Σομόρων, καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου. Καὶ ἐὰν μὴ πιστευσῆτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πάλιν ὁ προφήτης μεγίστην ἀπόδειξιν παρέχεται τῆς προφητείας. Ἐπειδὴ

χετο^e, ἀλλ' ὅπερ ἔθος τοῖς πολιορκουμένοις ὑπομένειν, συνεχῶς ἐξῆει, τὰ τεῖχη περισκοπῶν, πρὸς ταῖς πύλαις γινόμενος, περιεργαζόμενος καὶ πολυπραγμωνῶν, πῶς τὰ τῶν πολεμίων διάκειται πράγματα. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν. Τί δὲ ἐστὶ, Ἐν καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασοῦ ὁ υἱὸς σου; Ἰασοῦ τῆ Ἑβραίων γλώττῃ ἡ ἀναστροφή λέγεται, καὶ ἡ διαγωγή. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰεσσαὶ πέμπων τὸν Δαυὶδ ἔλεγε· Καὶ τῷ Ἰασοῦ αὐτῶν λήψῃ· τουτέστι, τὴν ἀναστροφήν αὐτῶν ἀπαγγελεῖς μοι, καὶ τί διὰ γουσι πράττοντες.

γ'. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον, ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ προφήτης κελύεται^d πλήθος μεθ' ἑαυτοῦ λαβεῖν, ἵν' ὅταν ἐκβῆ τὰ γεγενημένα, μὴ ἔχη ἀγνωμονεῖν ὁ βασιλεὺς, ὡς οὐδὲν τούτων ἀκηκῶς παρὰ τοῦ προφήτου. Ὁ οὖν φησὶ, τοῦτο ἐστὶν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν, σὺ καὶ οἱ ἀναστρεφόμενοι μετὰ σοῦ, οἱ καταλειφθέντες τοῦ λαοῦ. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ υἱὸν αὐτοῦ καλεῖ τὸν λαόν· καὶ γὰρ προῖων φησὶν· Ἰδοὺ ἐγώ, καὶ τὰ παιδίον, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Καὶ γὰρ πατέρων τάξιν ἐπεῖχον οἱ ἅγιοι, τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ κηδεμονίᾳ τῇ περὶ τὸν δῆμον ἐκείνον πάντας τοὺς τῆς φύσεως ἀποκρύπτοντες πατέρας. Καταλειφθέντας δὲ φησὶ, διὰ τὸ πολλοὺς ἀπενηγέχθαι ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ γραφῆως. Πολλῆς μοι ἀπορίας καὶ τοῦτο εἶναι δοκεῖ, εἰ γε οἱ συγκεκλισμένοι, καὶ πολιορκούμενοι, καὶ μὴδὲ προκύψαι τολμῶντες, ἐξω πυλῶν ἐφαίνοντο. Καὶ γὰρ ἐξω τευχῶν ἡ ὁδὸς αὕτη φαίνεται νῦν οὕσα. Τίς οὖν ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ταύτης; Ὅτι τὸ παλαιὸν ἔτερον περιεβλήθη τείχος· καὶ γὰρ διπλᾶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἦν· καὶ τοῦτο ῥῆδιον ἐξ ἑτέρου προφήτου κατιδεῖν ἔστι τοῖς βουλομένοις προσέχειν. Ἐξελθὼν τοῖνον ἀνίστησιν αὐτῶν τὰ φρονήματα καταπεπτωκότα, καὶ κελεύει θαρσεῖν ὑπὲρ τῶν μελλόντων. Ἠσύχασον γὰρ, φησὶ, καὶ μὴ φοβοῦ· καὶ δαλοὺς ξύλων καλεῖ τοὺς βασιλέας, ὁμοῦ μὲν αὐτῶν τὸ σφοδρὸν, ὁμοῦ καὶ τὸ εὐχείρωτον ἐνδεικνύμενος. Καὶ γὰρ τὸ, *Καπιζομένων*, διὰ τοῦτο προστέθηκε, τουτέστιν, ἐγγὺς ὄντων τοῦ σθεσθῆναι λοιπόν. Εἶτα δηλῶν, ὡς οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγχωρήσεως ἡ ἐξοδος ἦν, φησὶν· Ὅταν γὰρ ὀργῇ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου, ὅτι ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηρὰν, Ἐφραΐμ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου κατὰ σοῦ λέγοντες· Ἀναθησόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κακώσομεν αὐτήν^e, καὶ συλλαλήσαντες ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς τὸν υἱὸν Ταβέθλ. Τάδε λέγει [78] Κύριος Σαβαώθ· Οὐ μὴ μείνη ἡ βουλή αὕτη, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασίρ^f. Καὶ ἐτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραΐμ ἀπὸ λαοῦ. Καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραΐμ Σομόρων, καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων ὁ υἱὸς τοῦ Ῥωμελίου. Καὶ ἐὰν μὴ πιστευσῆτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πάλιν ὁ προφήτης μεγίστην ἀπόδειξιν παρέχεται τῆς προφητείας. Ἐπειδὴ

^e Reg. et Savil. μένειν εἶχετο, male.

^d Reg. ὁ προφήτης· κελύεσθαι, recte. Savil. et Morel κελύεται, perperam, ut liquet.

^e Hæc, καὶ κακώσομεν αὐτήν, non sunt in textu τῶν O'.

^f Reg. et Savil. Ῥασίρ.

^a Hic cum Savilio puto legendum esse θεῖσι γενέσθαι.

^b Τὰ ἀπόρρητα αὐτῶν. Suspicator Athenes pro αὐτῶν in mss. scriptum fuisse ἄνων, id est ἀνθρώπων. Sed puto locum bene habere, et αὐτῶν hic intelligi Judæorum.

γὰρ ὁ φόβος κατέσειε, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἦν τὰ θεινά, τὰ δὲ χρηστά ἐν ἑλίπσι, καὶ προσδοκίαν ὑπερβαίνοντα πᾶσαν, καὶ οἱ ἀκροώμενοι οὐ σφόδρα πιστοί, ὅρα τί ποιεῖ. Δίδωσι σημεῖον μέγιστον τῶν ἐκθησομένων, τὰ βουλευόμενα τῶν πολεμίων εἰς μέσον ἐκφέρων. Λέγει γὰρ αὐτῶν τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ἐπεστράτευσαν τῇ πόλει, καὶ τί πρὸς ἀλλήλους διελέχθησαν, καὶ τί συνθέντες ἐπαγγέλλον, καὶ δείκνυσιν ἢ προσδοκίαν τὸ πρᾶγμα ὄν (*Συλλεληθισαντες γὰρ, φησιν, αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτούς πρὸς ἡμᾶς*), ἢ πολλῇ τῇ ἀπονοίᾳ μεθύοντες, καὶ νομίζοντας μὴδὲ ὄπλων αὐτοῖς δεῖν, μὴδὲ παρατάξεως καὶ συμβολῆς εἰς τὸ τὴν πόλιν λαθεῖν. Ἄρχει γὰρ ἡμῖν φανῆναι, φησί, μόνον καὶ διαλεχθῆναι, καὶ πάντας αἰχμαλώτους λαβόντας ἀπελθεῖν. Εἶτα; ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἀλαζόνες, ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ταύτης φουσηθέντες καὶ περὶ βασιλείας βουλευόμενοι, ὡς ἤδη τῆς πόλεως ἀλούσης, καὶ τίνα ἐπιστήσαι δεῖ τῇ μητροπόλει. Καὶ τὰ μὲν ἐκείνων τοιαῦτα, φησί· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ πάντων ἐκείνων ἀναιρετικά. Διὰ καὶ ἐπήγαγε· *Τὰς λέγει Κύριος· καὶ οὐκ ἔστη, ἀλλὰ προσέθηκε, Σαβιῶθ*. Ὅταν γὰρ τι μέγα ἀπαγγέλλειν μέλλῃ, τῆς δυνάμεως ἀναμνησκει τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς βασιλείας τῆς ἄνω, καὶ θαυμαστοῦς ἐκείνης ἀρχῆς καὶ παραδόξου. Τί οὖν φησιν ὁ Θεός; *Οὐ μὴ μείνῃ ἡ βουλή αὐτῆ, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἄραμ Δαμασκός*. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, φησιν, ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ στήσεται, καὶ περαιτέρω οὐ προδύσεται. Καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασίν. Καὶ ὁ ἄρχων Δαμασκοῦ, φησί, καὶ ὁ κρατῶν Ῥασίν ἔσται· τούτεστιν, ἐν τοῖς αὐτοῦ μενεῖ καὶ πλεονα οὐ προσθήσει δύναμιν αὐτῷ. Καὶ ἐπι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραῖμ ἀπὸ λαοῦ.

Ὁ. Μεγίστη τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, ὅταν καὶ τοὺς καιροὺς προλέγωσιν οἱ προφήται, παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἐξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τῆς προφητείας τὴν δύναμιν. Νῦν μὲν γὰρ, φησιν, ἀποστήσονται τῆς πόλεως· μετὰ δὲ πέντε καὶ ἐξήκοντα ἔτη ὀλόκληρον ἀπολείπεται τὸ ἔθνος, καὶ οἱ πολέμιοι λαβόντες αὐτούς, ἀπελάσσονται πάντας. Νῦν μέντοι πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης οὐδὲν πλεον τῶν οικειῶν λήφονται. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ὅτι μετὰ ἐξήκοντα πέντε ἔτη ἀπολούνται, λέγῃ πρὸς ἑαυτόν· Τί οὖν; ἐν νῦν ἡμᾶς λαβόντες, τότε ἀπολούνται, τί τὸ ὄφελος ἡμῖν; θάρρει, καὶ περὶ τῶν παρόντων. Ἀλώσονται γὰρ τότε παντελῶς· νῦν μέντοι πλεον οὐδὲν τῶν οικειῶν [79] ἔξουσιν. Ἄλλ' ἔσται ἡ κεφαλὴ Ἐφραῖμ, τούτεστι, τῶν δέκα φυλῶν, ἡ Σαμάρεια· ἐκεῖ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἡ βασιλεία· καὶ οὐκ ἐκταθήσεται περαιτέρω· καὶ ἡ κεφαλὴ Σαμαρείας ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ· ὅπερ ἐπὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔλεγε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δηλῶν, ὅτι οὐδὲν πλεον ἔξουσιν, ἢ ταῦτα ἃ νῦν κατέχουσιν. Εἶτα, ἐπειδὴ πράγματα εἰπὼν ὑπερβαίνοντα λόγον ἀνθρώπινον, καὶ ἀνώτερα τῆς τῶν λογισμῶν ἀκολουθίας, καὶ προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν, εἰκότως ἐπήγαγεν· *Ἐὰν μὴ πιστεύσῃτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε*. Μὴ ζήτηι, φησί, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ ταῦτα ἔσται· Θεὸς γὰρ ἔστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ πιστεύεις σοι δεῖ μόνης, καὶ ἐννοήσεις τοῦ

ποιούντος τὴν δύναμιν· πᾶσαν Διαβεῖ τῶν εἰρημένων τὴν ἀπόδειξιν. Διὰ καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ ἔλεγεν· *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα*. Καὶ ὁ Παῦλος εἰκότως ἐπιλαβόμενος τῆς ῥήσεως ταύτης, ἐπὶ μείζονα αὐτὴν εἰλικυσε πράγματα λέγων· *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστευσα, διὸ καὶ ἐλάλησα καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν*. Εἰ γὰρ τὰ παλαιὰ πίστεως ἔφηριζε, τοσοῦτον ἀπέχοντα τῶν ἐν τῇ Καινῇ, ὅσον ἡ γῆ τῶν οὐρανῶν, πολλῷ μᾶλλον ἢ τῶν οὕτως ὑψηλῶν δογματικῶν γνώσεσι καὶ οὐδὲ εἰς νοῦν ἐλθόντων τινὲ ποτε. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς δηλῶν ἔλεγεν· *Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχαζ λέγων· Αἰτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον. Καὶ εἶπεν Ἐσαῖας· Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον. Ἴδου ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Πολλὴ τοῦ Θεοῦ συγκατάδοσις, καὶ τοῦ βασιλείως ἡ ἀγνωμοσύνη. Ἔδει μὲν γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ προφήτου, μὴδὲ ἀμφιβάλλειν περὶ τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ ἀμφέβαλλε, κἂν σημεῖον λαβόντα πιστεῦσαι, ὅπερ πολλοὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους πεποιθήκασιν. Καὶ γὰρ ὁ Θεός, φιλόανθρωπος ὢν, οὐδὲ τοῦτο κερητήσατο παρασχέιν πολλὰς τῶν παγετέρους· καὶ χαμαὶ συρομένοις, καὶ τῇ γῆ προσηλωμένοις, οἷον ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Γεδεών. Ἐπειδὴ γὰρ πάντων καταβεέστερος ἦν καὶ παχύτατος, ὅρα ποῦ καταβαίνει πάλιν ὁ Θεός. Αὐτὸς αὐτὸν ἐφέλλεται, καὶ προτρέπει πρὸς τὸ σημεῖον αἰτῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ μικρὸν τοῦτο σημεῖον ἦν, τὸ ἐλέγξει αὐτοῦ τὰ ἀπόρητα, καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν αὐτοῦ τὴν γνώμην ἅπασαν, καὶ τὴν ὑπόκρισιν διελέγξει πᾶσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν προφήτης εἶπεν, *Αἰτησαι σεαυτῷ σημεῖον*, ἐκεῖνος δὲ τὸν σφόδρα πιστὸν ὑποκρινόμενος, ἔλεγεν, *Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον*, ὅρα πῶς μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος [80] ἐπάγει τὴν τομὴν ὁ προφήτης. εἰκότως μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑποκρίσεως βαρυτέραν ποιούμενος τὴν κατηγορίαν. Διὰ δὲ τοῦτο ἐκείνων μὲν οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξιοί, πρὸς δὲ τὸν δῆμον ἀποστρέφεται λέγων· *Ἀκούσατε, οἶκος Δαυὶδ· Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα;* Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· διὸ δὴ δεῖ τὴν ῥῆσιν ὁ ἀναπτύξει μετὰ ἀκριβείας. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστι· Μὴ γὰρ ἐμὰ τὰ ῥήματα ἐστὶ; μὴ γὰρ ἐμὴ ἡ ἀπόφασις; Εἰ δὲ ἀνθρώποις ἀπιστεῖν ἀπλῶς καὶ ἀνευ λόγου βαρὺ καὶ ἐγκλημάτων ἀξιον, πολλῷ μᾶλλον Θεῷ. Τὸ οὖν ἀγῶνα παρέχειν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ ἀπιστεῖν. Τοῦτο οὖν, φησί, μὴ μικρὸν ἐστὶν ἐγκλημα; μὴ ἡ τυχοῦσα κατηγορία τοῖς ἀνθρώποις ἀπιστεῖν; Εἰ δὲ τοῦτο βαρὺ, πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ.*

^b Putat Allenas ante πᾶσαν Διαβεῖ aliquid deesse, nempe πιστεύουσιν μόνον καί, vel quid simile. Sed existimo locum sine ullo additamento stare posse. Mox in Reg. et Savil. Deyen deest.

^c Reg. διὸ δεῖ τὴν ῥῆσιν.

^a Οὐδὲν deest in Reg.

Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliaz. Et si non credideritis, non intelligatis. Rursus propheta magnum prophetiæ argumentum exhibet. Quia enim timor illos exagitabat, et ante oculos mala erant, bona autem in spe, exspectionemque omnem superantia, nec satis creduli erant auditores, vide quid faciat. Dei signum maximum eorum quæ eventura erant, consilia hostium in medium adducens. Eorum namque animum aperit, quo moti urbem oppugnabant, et quid mutuo colloquuti essent, et quo pacto inito redierint, ostenditque aut proditionem esse id quod agebatur (*Colloquuti enim, mutuo, inquit, cum ipsi: eos avertemus ad nos*); aut multa arrogantia ipsos ebrios esse, existimantes ne armis quidem ipsis esse opus, neque acie et conflictu, ut urbem caperent. Satis est, inquit, si in conspectum veniamus et colloquamur, et omnes in captivitatem abducentes discedemus. Deinde, ut solent arrogantes, hac spe inflati de rege constituendo consilium ineunt quasi jam capta urbe, et quem oporteat in metropolim regem constituere consultant. Eo in statu res illorum erant, inquit: quæ vero Deus moliebatur hæc omnia de medio sustulerunt. Idcirco subjunxit: *Hæc dicit Dominus*; neque hic stetit, sed adjecit, *Sabaoth*. Cum enim magni quidpiam annuntiaturus est, potentiam Dei memorat, supernum nempe regnum, atque imperium illud magnum ac stupendum. Quid itaque ait Deus? *Non manebit consilium hoc neque erit: sed caput Aram Damascus.* Imperium ejus, ait, potestas ejus, in Damasco stabit, nec ultra progredietur. *Et caput Damasci Rasin.* Et princeps Damasci, inquit, atque dominator Rasin erit; id est, in iis quæ ad ipsum pertinent manebit, ac majorem sibi non adjiciet potentiam. *Et adhuc sexaginta et quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo.*

4. Maxima veritatis demonstratio, quando tempora prædicunt prophetæ, ansam præbentes iis qui volunt explorandi cum accurate vim prophetiæ. Nunc enim, inquit, abscedent ab urbe; sed post quinque et sexaginta annos universa gens peribit, et regnum Israel de medio tolletur; ab hostibus intercepti abducentur omnes. Nunc certe ante excidium illud nihil plus habebunt, quam ea quæ sua sunt. Ut ne enim rex audiens eos post sexaginta quinque annos perituros esse, apud se diceret: Quid igitur? si, postquam nos nunc ceperint, tunc peribunt, quæ hinc nobis utilitas? Confide, inquit, etiam de præsentibus. Capientur enim tunc omnino; sed nunc nihil plus habebunt, quam id quod habent. Sed erit caput Ephraim, hoc est decem tribuum, Samaria: ibi enim illorum regia erat; et non ulterius extendetur; et caput Samaritæ rex Israel. Quod de Damasceno dicebat, hoc etiam hic significat, nempe nihil plus habituros, quam nunc haberent. Deinde, quia verba dixerat humanam rationem superantia, et quamvis ratiocinationum seriem excedentia, cum id quod dicebatur prophetia esset, jure adjecit: *Nisi credideritis, neque intelligetis.* Ne quæras, inquit, quo modo et qua ratione hæc futura sint: Deus enim est qui operatur,

solaque fide opus tibi est, et intelliges operantis virtutem; demonstrationem omnem supra dictorum acceptati. Ideo David propheta dicebat: *Credidi, propter quod loquutus sum* (*Psal. 115. 10*). Et Paulus hac arrepta dictione, e re illam ad res majores traxit dicens: *Habentes autem eundem Spiritum fidei, secundum id quod scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur* (*2. Cor. 4. 13*). Nam si vetera fide opus habebant, quæ tantum distant ab iis quæ in nova lege sunt, quantum cælum a terra, multo magis tam sublimium dogmatum cognitio, quæ in nullius umquam mentem venerunt. Id quod et ipse significans dicebat: *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* (*1. Cor. 2. 9*). 10. *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens: 11. Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum, sive in excelsum. 12. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum. 13. Et dixit Isaias: Audite ergo, domus David: Numquid parum vobis est, agonem exhibere hominibus? Et cur Domino exhibetis agonem? 14. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel.* Multa Dei indulgentia, ingrattissimus est regis animus. Oportebat enim eum, audito propheta, de dictis nihil dubitare: quod si dubitabat, saltem viso signo credere, quod plerique apud Judæos fecerunt. Etenim Deus benignus cum sit, non recusavit sæpe signa præbere crassioribus et humi repentibus terræque affixis: ut fecit Gedeoni (a). Cum enim (Achaz) esset imperitior et admodum rudis, vide quo Deus se demiserit. Ipse illum attrahit, et hortatur ut signum petat: etsi non parvum hoc signum erat, ejus arcana prodere, ejusque sententiam totam in medium producere, et simulationem ejus omnem detegere. Quia enim propheta dicebat, *Pete tibi signum*, ille vero se admodum credere simulans respondebat, *Non petam, et non tentabo Dominum*, vide cum quanta vehementia propheta sectionem infligat, jure post demonstratam simulationem gravius intentans crimen. Ideo illum ne responsione quidem dignatur, sed ad populum sermonem convertit: *Audite, domus David: Numquid parum vobis est, agonem præbere hominibus? Et cur Domino agonem præbetis?* Obscurum est id quod dicitur: ideo dictum illud accurate est explicandum. Quod enim dicit, hoc est: Num mea verba sunt? num mea sententia? Si autem hominibus non credere sine causa grave et criminatione dignum est, multo magis Deo. Illud igitur, agonem præbere, nihil aliud est quam fidem negare. Hoc, inquit, num parvum crimen est? an parva criminationis causa hominibus non credere? Quod si hoc grave, multo magis non credere Deo.

¹ In Bibliis legitur, *et vocabis*.

(a) Hic omnino putamus aliquid desiderari. Nam primo intuitu videntur ea quæ sequuntur de Gedeone dici, quæ tamen de Achazo dicuntur. Neque solet Chrysostomus, cum exempla affert, ut hic Gedeonis exemplum, sic paucis rem absolvere, nullo dato signo indicante quod vel quale sit illud exemplum.

5. Hoc porro dicebat, ut discerent omnes, prophetam decipi non posse, nec a verbis, quæ prolata fuerant, deceptum esse, sed ab iis, quæ in mente Achazi erant, ferebat sententiam. Hoc et Christum sæpe fecisse in Evangelii legitur. Prius enim quam demonstrationem ex signis præberet, malitiam Judæorum, quam mente versabant, in medium proferebat, hoc jam non parvum signum edebat: ut fecit circa paralyticum. Cum enim illi dixisset: *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata*, ipsique dicerent in semet-ipsis, *Blasphemas (Matth. 9. 2. 3)*: dixit illis priusquam paralyticum roboraret: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris (Ibid. v. 4)*? maximum hoc præbens divinitatis indicium, quod arcana mentis nosset. *Tu enim, inquit, nosti corda solus (3. Reg. 8. 39)*. Et David rursus ait: *Scrutans corda et renes Deus (Psal. 7. 10)*. Hoc etiam prophetis sæpe dabat Deus ut nosset, ut qui audiebant hinc edicerent, nihil eorum quæ dicebantur humanum esse, sed superne et de cælis omne decretum esse delatum. Ideo vocalissimus hic Isaias postquam cum omni moderatione regem erat alloquutus, eumque a malis liberaverat, ac de præsentibus confidere jusserat, et indicia hujusce rei ipsi præbisset, quod consilium se oppugnantium ipsi aperuisset, proditionem detexisset, excidiumque integrum Israelis prædixisset, et tempus adjecisset: his non contentus, ulterius progreditur, neque insistit ut signum postulet, sed illum, ob nimiam incredulitatem id nolentem, hortatur; neque id simpliciter, sed liberam potestatem signum eligendi relinquit. Neque enim dicit, hoc vel illud signum, sed ut volueris, ait; dives est Dominus, omnipotens virtus, ineffabilis potestas. Si ex cælis volueris, nihil impedit; si ex terra, nihil prohibet. Id enim sibi vult illud, *In profundum, aut in excelsum*. Cum autem nec sic eum adduxerit, ne hic quidem tacuit, sed reprehensione subjuncta, idque ad emendationem audientis, et ut ostenderet se non illum decepisse, neque circumvenisse verbis, prophetiam revelat arcanam, in salutem orbis futuram, et in rerum omnium emendationem: atque signum non deinceps dari Achazo, sed toti Judæorum populo. Initio enim ipsum regem alloquebatur; quia vero se ipse indignum reddidit, turbam populi alloquitur. *Ideo, inquit, dabit non tibi, sed vobis signum. Vobis, quibusnam? Iis qui sunt in domo David. Etenim illinc signum exortum est. Quodnam igitur est signum? Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*. Observandum, id quod et ante dixi, non Achazo datum fuisse signum. Quod autem id non ex conjectura dicatur, ipse propheta objurgavit et accusavit dicens: *Numquid parum vobis est agonem præbere hominibus? et adjecit: Ideo dabit Dominus vobis signum. Ecce virgo in utero habebit*. Si autem virgo non fuisset, signum non erat. Signum enim rerum seri-

¹ Reg. et Savul., et Paulus rursus ait. Morel. et Bavar., et David rursus ait, et sic legit Interpres. Melius certe: nam etsi ipsum Paulus, Rom. 8. 27, ex Davide mutuatus profert, cum verba tantum Davidis, nihilque aliud afferatur, Davidi melius adscribitur locus.

excedere debet, et naturæ consuetudinem superare, itemque novum et inexpectatum esse, ita ut id insigne sit singulis qui vident et audiunt. Ideo enim signum appellatur, quod sit insigne. Insigne autem non fuerit, si delitescat in communitate cæterarum rerum. Itaque si sermo esset de muliere secundum naturæ legem pariente, cur signum vocaret quod quotidie fieri solet? Ideo in exordio sermonis, non simpliciter dixit, *Ecce virgo, sed, Ecce hæc virgo (a)*, additione articuli insignem quamdam, et hæc solam fuisse nobis subindicans. Quod enim hoc additamentum id significet, ex Evangelii discere possumus. Cum enim ad Joannem misissent Judæi interrogantes, *Quis es?* non dicebant, *Tu es Christus*; sed, *Si tu es ille Christus*: neque dicebant, *Tu es propheta*; sed, *Si tu es ille propheta (Joan. 1. 49. 25)*: quod utrumque eximium erat. Ideo Joannes Evangelium ordiens non dicebat, *In principio erat Verbum, sed, In principio erat illud Verbum, et illud Verbum erat apud Deum (Joan. 1. 1)*. Sic et hoc loco non dixit, *Ecce virgo, sed, Ecce hæc virgo*: ac cum dignitate prophetæ convenienti illud, *Ecce, præmittitur*. Nam ferme videntis et imaginem in mente habentis hæc erant, multamque in se habentis eorum quæ dicebantur evidentiam. Nam illi oculi clarius quam nostri illa sub aspectum non cadentia videbant. Sensus enim decipi potest; Spiritus vero gratia nulli fallaciæ obnoxiam sententiam præbebat.

6. Et cur non adjecit, inquires, partum fore ex Spiritu sancto? Prophetia erat id quod dicebatur, et sub umbra annuntiari debebat, ut sæpe dixi, ob ingratum audientium animum, ne omnia clare discentes, libros omnes comburerent. Si namque prophetis non pepercissent, multo minus a scriptis abstinuissent. Quod autem id non ex conjectura dictum sit, alius quidam rex sub Jeremia, cum ipsos libros accepisset, discidit, et igni tradidit (*Jer. 36. 23*). Viden' insaniam intolerabilem? viden' iram ratione vacuam? Non satis ipsi fuit scripta oblitterasse, etiam combussit, ut rationis expertem affectum impleret. Attamen etsi mirabilis hic propheta obscure loquutus sit, totum tamen exhibuit. Virgo namque, donec manet virgo, undè parere possit, nisi ex Spiritu sancto? Solvere enim legem naturæ non alterius erat, quam ejus qui condidit naturam. Itaque cum dixit: *Virgo pariet, totum declaravit*. Proinde dicto partu, dicit et nomen ejus qui natus est, non id quod ei impositum est, sed id quod ex rebus ipsis illi competeat. Quemadmodum enim Jerusalem vocat civitatem justitiæ (*Isai. 1. 26*), licet nusquam hoc nomine appellata sit, sed ex rebus ipsis hanc sortita sit nomenclaturam, eo quod admodum mutanda in melius et æquitatis patrocinium foret (etenim cum illam meretricem vocat [*Ibid. v. 21*], non significat eam aliquando hoc nomine fuisse vocatam; sed a nequitia nomen imponit; sic et postea a

(a) In Græco, *ἡ ἡ* *ἡ* *ἡ*, cum articulo qui aliquam virginem speciatim indicat; *ἡ* *ἡ* *ἡ* *ἡ* *ἡ*, virginem generalem dicit. Vox adjectiva, *hæc*, multum abest quam articuli Græci vim habeat.

ε'. Καὶ τοῦτο δὲ ἔλεγον, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι ἀνεξάπτης ἔμεινεν ὁ προφήτης, οὐκ ἀπὸ τῶν ῥημάτων παραλογιζόμενος τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Ἀχαζ φέρων τὴν ψῆφον. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς πολλάκις ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων ἐποίησε. Πρὶν ἢ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν σημείων παρασχεῖν ἀποδείξιν, τὴν κακίαν τῶν Ἰουδαίων εἰς μέσον ἄγων τὴν ἐν διανοίᾳ πορευομένην*, οὐ μικρὸν τοῦτο παρεῖχε τὸ σημεῖον· ὅλον ἐπὶ τοῦ παραλυτικοῦ πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, *Θάρσει, τέκνον· ἀφῶνται σου αἱ ἁμαρτίαι*, ἐκείνοι δὲ ἔλεγον ἐν αὐτοῖς, *Βλασφημί·* φησὶ, πρὶν ἢ σφίγξαι τὸν παραλυμένον· *Τι βουλευέσθε πορνῶν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;* μέγιστον θεότητος τοῦτο παρέχων τεκμήριον, τὸ τὰ ἀπόρρητα εἰδέναι τῆς διανοίας. Σὺ γὰρ ἐπίστασαι, φησὶ, *καρδίας μονώτατος*. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶ· *Ἐτάζω καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ θεός*. Τοῦτο καὶ τοῖς προφήταις ἐδίδου πολλάκις ὁ θεὸς εἰδέναι, ἵν' οἱ ἀκούοντες μαθάνωσιν, ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἢ ψῆφος ἅπαντα κατενήνεκται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μεγαλοφρονότατος οὗτος Ἥσαϊας, ἐπειδὴ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπεικειας διελέθη τῷ βασιλεῖ, καὶ τῶν δεινῶν ἀπήλλαξε, καὶ θαρρῆν ἐκάλευσεν ὑπὲρ τῶν παρόντων, καὶ τεκμήρια τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ, τὸ τὴν βουλήν ἐξαγγεῖλαι τῶν ἐπιστρατευσάντων, καὶ τὴν προδοσίαν ἐλέγξει, καὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰσραὴλ προειπεῖν τὴν παντελῆ καὶ ὀλόκληρον, καὶ τὸν χρόνον προσθεῖναι, οὐκ ἠρξάσθη τοῦτοις, καὶ περαιτέρω πρέσει, καὶ οὐκ ἀναμένει σημεῖον αὐτὸν αἰτῆσαι, ἀλλὰ καὶ μὴ βουλόμενον δι' ὑπερβολὴν ἀπιστίας προτρέπεται· καὶ οὐδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ κύριον τῆς αἰρέσεως ποιεῖ· οὐδὲ γὰρ φησὶ, τὸ καὶ τὸ σημεῖον, ἀλλ' ὅπου βούλει, φησὶ· *πλοῦσις ὁ Δεσπότης, παναλικῆς ἡ δύναμις, ἄφατος ἡ ἐξουσία*. Ἄν ἐκ τῶν οὐρανῶν βουληθῆς, οὐδὲν τὸ καλύον· ἂν ἐκ τῆς γῆς, οὐδὲν τὸ ἐμποδίζον. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἡ εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος*. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐπισπάσατο, [81] οὐδὲ ἐνταῦθα ἐτίθηγεν, ἀλλ' ἔλεγον ἐπαγαγῶν, καὶ τοῦτον ὑπὲρ διορθώσεως τοῦ ἀκούοντος, καὶ τοῦ δεῖξαι, ὡς οὐκ ἠπάτησεν, οὐδὲ παρελογίσαστο, ἀνακαλύπτει· *προφητεῖαν ἀπόρρητον, τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς οἰκουμένης ἐσομένην, καὶ ἐπὶ διορθώσεως τῶν πραγμάτων ἀπάντων· καὶ φησὶ τὸ σημεῖον οὐχὶ τῷ Ἀχαζ δέδοσθαι λοιπὸν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ τῶν Ἰουδαίων δήμῳ*. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον ἀπέτεινε· ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιν ἐκείνος ἑαυτὸν ἀπέφηνε, τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ διαλέγεται. *Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, δώσει, οὐχὶ σοι, ἀλλ' ὑμῖν σημεῖον. Ὑμῖν, τίσι; Τὰς ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ*. Καὶ γὰρ ἐκείθεν ἐβλάστησε τὸ σημεῖον. *Τί οὐν τὸ σημεῖόν ἐστιν; Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ*. Παρατηρητέον, ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν εἶπον, ὅτι οὐ τῷ Ἀχαζ εἴεται λοιπὸν τὸ σημεῖον. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς,

αὐτὸς ὁ προφήτης καὶ ἐνεκάλεσε καὶ κατηγόρησε λέγων· *Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις;* καὶ προσέθηκε· *Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος ὑμῖν σημεῖον. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει*. Εἰ δὲ μὴ παρθένος ἦν, οὐδὲ σημεῖον ἦν. Τὸ γὰρ σημεῖον ἐκβαίνειν δεῖ τὴν κοινὴν ἀκολουθίαν, καὶ τὴν τῆς φύσεως ὑπερβαίνειν συνήθειαν, καὶ ξένον εἶναι καὶ παράδοξον, ὥστε ἕκαστον ἐπισημαίνεσθαι τῶν ὁρίωντων καὶ ἀκούοντων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σημεῖον λέγεται, διὰ τὸ ἐπίσημον. Ἐπίσημον δὲ οὐκ ἂν γένοιτο, εἰ μέλλοι κρύπτεσθαι τῇ κοινῷ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Ὅστε εἰ περὶ γυναικὸς ὁ λόγος ἦν νόμῳ φύσεως τικτούσης, τίος ἔνεκεν σημεῖον καλεῖ τὸ καθ' ἑκάστην γινόμενον ἡμέραν; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ παρθένος, τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου ἐπίσημόν τινα καὶ μόνον τοιαύτην γεγεννημένην ἡμῖν αἰνιττόμενος. Ὅτι γὰρ ἡ προσθήκη αὕτη τοῦτο ἐνδείκνυται, δυνατόν καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων μαθεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔπεμψαν πρὸς τὸν Ἰωάννην οἱ Ἰουδαῖοι ἐρωτῶντες, *Τίς εἶ;* οὐκ ἔλεγον, Σὺ εἶ Χριστὸς, ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός;* οὐδὲ ἔλεγον, Σὺ εἶ προφήτης, ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ προφήτης;* ὧν ἕκαστον ἐξαίρετον ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος ὁ Ἰωάννης οὐκ ἔλεγον, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἀλλ', *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν*. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', *Ἰδοὺ ἡ παρθένος*· καὶ μετὰ ἀξιώματος προφήτη πρέποντος τὸ, Ἰδοὺ. Μόνον γὰρ οὐχὶ ὁρῶντος ἦν τὰ γενόμενα, καὶ φανταζομένου, καὶ πολλὴν ἔχοντος ὑπὲρ τῶν εἰρημένων πληροφορίαν. Τῶν γὰρ ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἐκείνοι σαφέστερον τὰ μὴ ὁρῶμενα ἔβλεπον. Τὴν μὲν γὰρ αἰσθησὶν εἰκὸς καὶ ἀπατηθῆναι· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις ἀνεξ-απάτητον παρεῖχετο τὴν ἀπόφασιν.

ζ'. Καὶ τίος ἔνεκεν προσέθηκε, φησὶν, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου ὁ τόκος ἐστίν; Προφητεία ἦν τὸ λεγόμενον, καὶ συνεσκιασμένως ἀπαγγεῖλαι ἔδει, ὁ πολλάκις εἶπον, [82] διὰ τῆς ἀκούοντων ἀγνωμοσύνης, ἵνα μὴ σαφῶς πάντα μαθάνοντες, καὶ τὰ βιβλία πάντα κατακαύσωσιν. Εἰ γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἐφείσαντο, πολλῷ μᾶλλον τῶν γραμμάτων οὐκ ἂν ἀπέσποντο. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, ἑτεροῦ τις βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ Ἱερραμίας αὐτὰ τὰ βιβλία λαβὼν κατέταρε καὶ πυρὶ παρέδιδου. Εἶδες μανίαν ἀφόρητον; εἶδες ὄργην ἀλόγιστον; Οὐκ ἤρξασεν αὐτῷ τὸ ἀφανίσαι τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐνέπηρε, τὸ ἀλόγιστον αὐτοῦ πάθος πληρῶσαι βουλόμενος. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀσαφῶς εἰπὼν ὁ θαυμασιὸς οὗτος προφήτης, τὸ πᾶν ἐνεδείξατο. Παρθένος γὰρ, ἕως ἂν μὲν παρθένος, πῶθεν ἄλλοθεν κυθήσειεν, εἰ μὴ ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου; Τὸ γὰρ νόμον λύσαι φύσεως οὐδενὸς ἑτέρου ἦν, ἀλλ' ἡ τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως. Ὅστε εἰπὼν, ὅτι τέξεται ἡ παρθένος, τὸ πᾶν ἐνέφηγεν. Εἰπὼν τοίνυν τὸν τόκον, λέγει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τικτομένου, οὐ τὸ τεθῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Ὅσπερ γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ καλεῖ πολὺν δικαιοσύνης, καίτοι γε οὐδαμῶς δικαιοσύνης ἐκλήθη πόλις, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ταύτης εἶχε τὴν προσηγορίαν, διὰ τὸ πολλὰν γενέσθαι τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτῆς μεταβολὴν, καὶ τὴν τοῦ δικαίου προστασίαν (καὶ γὰρ ὅταν πόρνην καλῆ, οὐχ ὡς τῆς

* Τυρευομένην Βαβαρίους, editi vero πορευομένην, quam vocem jure suspectam habet Savil.

† Reg. et Savil. καὶ ὁ Παῦλος πάλιν φησὶν. Morel. et Bavar. καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν.

‡ Οὐδὲ παρελογίσαστο, ἀνακαλύπτει. Sic recte Morel. et Bavaricus. At Reg. et Savil. οὐδὲ γὰρ ἐλογίσαστο, ἀνακαλύπτει. Perperam, ut ipse monet Savillus in notis, ubi veram lectionem, hanc scilicet nostram, Florilegii auctoritate restituit. Filianus etiam interpres veram seculus est lectionem.

§ Sic recte Savil. Morel. ταχέον, perperam.

πώλεως οὕτω ποτὲ κληθείσης, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς κακίας ἐδ' ὄνομα τίθησιν· οὕτω δὴ καὶ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀρετῆς) τὸ αὐτὸ τοῖνον καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λεκτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῷ ὄνομα τέθεικε. Τότε γὰρ μάλιστα μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς γέγονεν, ἐπὶ τῆς γῆς ὄφθεις, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστροφόμενος, καὶ τὴν πολλὴν ἐπιδεικνύμενος περὶ ἡμῶν κηδεμονίαν. Οὐκέτι γὰρ ἀγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸς καταβάς ὁ Δεσπότης τὴν πᾶσαν ἀνεδέξατο διόρθωσιν, πόρναις διαλεγόμενος, τελώναις συνανακείμενος, εἰς ἀμαρτωλῶν οἰκίας^a εἰσιών, ληστοῖς παρβήσιαν διδοῦς, μάγους ἐφελοκόμενος, πάντα περιών καὶ διορθούμενος, καὶ αὐτῇ τὴν φύσιν ἐνὼν πρὸς ἑαυτὸν. Ταῦτα οὖν πάντα ὁ προφήτης προαναφώνει, ὁμοῦ καὶ τὸν τόκον λέγων, καὶ τὸ κέρδος τῶν ὠδίων τὸ ἄφατον ἐκείνο καὶ ἄπειρον. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ᾗ, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν δεδοικέναι, οὐδὲ τρέμειν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων θαρρῆν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Καὶ γὰρ τὰ ἀρχαῖα ἔκεινα καὶ ἀκίνητα ἐλύθη κακὰ, καὶ ἡ κατὰ τοῦ κοινοῦ γένους ἀπόφασις ἀνηρείτο, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὰ νεῦρα ἐκέκοπτο, καὶ διαβόλου τυραννίς κατελύετο, καὶ ὁ πᾶσιν ἄβαστος παράδεισος ἀνδροφόνῳ καὶ ληστῇ πρῶτον ἠνοίγετο, καὶ οὐράνιοι ἀψίδες ἀνεπεσάννυτο, καὶ ἀγγέλοις ἀνθρώπος συνανεμίγητο, καὶ πρὸς τὸν βασιλικὸν θρόνον ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα ἀνήγετο, καὶ τοῦ ἄδου τὸ δεσμοτήριον ἀχρηστον ἦν. [83] καὶ ὁ θάνατος ὄνομα λοιπὸν ἔμενε δὴν, πράγματος ἀπιστερημένον· καὶ μαρτύρων χοροί, καὶ γυναῖκες κατακλάσσαι τοῦ ἄδου τὰ κέντρα.

Ταῦτα οὖν πάντα προορῶν ὁ προφήτης ἐσκίρτα καὶ ἐχόρευε, καὶ δι' ἐνὸς ῥήματος ἡμῖν αὐτὰ ἐνεδείκνυτο, προφητεῶν ἡμῖν τὸν Ἐμμανουήλ. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προσελεσθαι πορνῶν, ἐκλέξεσθαι^b τὸ ἀγαθόν. Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πορνῶν, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Ἐπειδὴ τὸ τοικτόμενον παιδίον οὔτε ἀνθρώπος ἦν ψιλός, οὔτε Θεὸς μόνον, ἀλλὰ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ, εἰκότως καὶ ὁ προφήτης ποιικίλλει τὸν λόγον, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνον λέγων, καὶ τὰ περᾶν εἰπέσει, καὶ οὐκ ἀφίεις ἀπιστηθῆναι τὴν οἰκονομίαν διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολήν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι τέξεται ἢ παρθένος, ὅπερ ἦν ἀνώτερον^c φύσεως, καὶ ὅτι κληθήσεται Ἐμμανουήλ, ὃ καὶ αὐτὸ μείζον προσδοκίας ἦν, ἵνα μὴ τις τὸν Ἐμμανουήλ ἀκούσας, τὰ Μαρκίωνος πάθῃ, καὶ νοσήσῃ τὰ τοῦ Οὐαλεντίνου, διὰ τὴν οἰκονομίαν, διαβρῆδην ἐπήγαγε καὶ τῆς οἰκονομίας σαφεστάτην ἀπόδειξιν, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὴν πιστούμενος. Τί γὰρ φησι; Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἴη θεότητος, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο^d οὐδὲ ἀνθρώπον ἀπλῶς πλάσας ἐνέκησεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῆς κυήσεως ἠνέσχετο, καὶ ταύτης ἐνεασημνίασεν, καὶ ὠδίων καὶ σπαργάνων, καὶ τῆς ἐκ πρώτης ἡλικίας τροφῆς, ἵνα διὰ πάντων ἐμπόρῃ τὰ στόματα τῶν ἀρνεῖσθαι τὴν οἰκονομίαν ἐπιχειρούντων. Ταῦτα οὖν ἀνωθεν προορῶν ὁ προφήτης, οὐχὶ τὰς ὠδίας λέγει, καὶ τὸν θαυμαστὸν τόκον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν πρώτῃ ἡλικίᾳ τροφήν, τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαργάνοις, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἐξαλλάττουσαν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι ξένον κατὰ τοῦτο ἔχουσαν. Οὕτε γὰρ ἅπαντα ἐξηλλαγ-

^a Sic Morel., qui Florilegio consonat. Savil. et Reg. omni. sic.

^b In Bibliis hic legitur ἐκλέξασθαι, ut infra.

^c Reg. et Savil. ἀνωτέρως, Morel. ἀνώτερον.

^d Διὰ γὰρ τοῦτο. Sic prius legebatur in editis. In Florilegio legitur διὰ γὰρ τοι τοῦτο, et paulo post ἐνέκησι ἐν αὐτῷ· ἐν αὐτῷ δεσφαι in editis.

μένα ἦν αὐτῷ, οὔτε πάντα κοινὰ. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι, κοινόν τὸ δὲ ἀπὸ παρθένου, μείζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Τὸ τραφῆναι πάλιν τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ καὶ τῷ αὐτῷ τοῖς πολλοῖς, κοινόν· τὸ δὲ ἄβαστον γενέσθαι πορνῶν τὸν ναὸν ἐκείνον, καὶ μηδὲ εἰς πείραν ἔλθειν πορνῶν, τοῦτο ξένον καὶ παράδοξον, καὶ αὐτοῦ μόνου. Διὸ δὴ κάκεινο καὶ τοῦτο τέθεικεν. Οὐ γὰρ μετὰ τὴν πείραν τῆς κακίας ἀπέστη τῆς κακίας, φησὶν, ἀλλὰ ἀνωθεν καὶ ἐκ προομιῶν αὐτῶν πᾶσαν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο. Ὁ καὶ αὐτὸς ἔλεγε· Τίς ἐξ αὐτῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας; καὶ, Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν.

ζ'. Καὶ αὐτὸς οὗτος προῶν ὁ προφήτης λέγει, ὅτι Ἄμαρτιαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος ἐσρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Τοῦτο δὴ καὶ ἐνταῦθα φησὶν, ὅτι πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προσελεσθαι πορνῶν, ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἐκείνης τῆς ἀπειροκακίας, ἀπ' αὐτῶν τῶν προομιῶν τὴν ἀρετὴν ἐπιδείκνυται, καὶ οὐδὲν ἔξει πρὸς τὴν κακίαν κοινόν. Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν, [84] ἀπειθεῖ πορνῶν, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Πάλιν ταῖς αὐταῖς λέξεσι τὸ αὐτὸ νόημα αἰνιτίζεται, καὶ ἐνδιατριβεὶ τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα ἦν ὑψηλὸν τὸ εἰρημένον, τῆ συνεχελῆ τῆς διηγήσεως αὐτὸ πιστούται. Ὅπερ γὰρ ἀνωτέρω ἐδήλωσεν εἰπὼν, Πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἢ προσελεσθαι πορνῶν, τοῦτο προῶν ἠνέξατο εἰπὼν, Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον· καὶ ἐπιξηγήσει κέχρηται πάλιν λέγων· ἀγαθόν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πορνῶν, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ μόνου ἦν τὸ ἐξαίρητον. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸ στρέφει συνεχῶς, καὶ Ἰωάννης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, τοῦτο ἀνεκίτηρυξ λέγων· Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ τὴν ἑτέρων αἴρων, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ἀναμάρτητος ἦν. Καὶ ὁ Παῦλος, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, συνεχῶς αὐτὸ ἀναβοᾷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν, ἵνα μὴ τις νομίῃ τῶν ἀπίστων, ὅτι οἰκείας ἀμαρτίας τίνει δίκην, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ἀναμάρτητον εἰς μέσον ἀγει, ἵνα τὸν θάνατον αὐτοῦ τῆς ἡμετέρας ἀμαρτίας λυτήριον ᾖ τὴν δειξῇ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Χριστὸς ἐπερθεῖς ἐκ νεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει. Καὶ γὰρ ὁ ἀπέθανε, τῆ ἀμαρτίᾳ ἀπέθανε. Οὐδὲ ἐκείνον τὸν θάνατον, ὡς ὑπεύθυνος ὢν, φησὶ, καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας λόγον ἀπέθανεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων πλημμελείας. Εἰ τοῖνον τῷ προτέρῳ κατὰ τοῦ ὁ υπεύθυνος οὐκ ἦν, ἐκ περιουσίας ἀποδέδεται, ὅτι οὐκέτι ἀποθάνεται. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἦν σὺ φοβῆ, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασίλευν. Ὅπερ συνεχῶς ὁ προφήτης ποιεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα πεποίηκε. Μετὰ τὴν προφητείαν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐξάγει τὸν λόγον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Σεραφίμ κατασκευάσαντα σαφῶς ἀπεδείξαμεν, ὃ καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Εἰπὼν γὰρ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι τῆς οἰκουμένης ἀγαθὰ, εἰς τὸν βασιλεῖα λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον. Διὸ καὶ ἐπήγαγε λέγων· Καταλειφθήσεται ἡ γῆ. Τί ἐστὶ, Καταλειφθήσεται; Ἀνεπαφός ἐσται, ἐλευθέρη ἐσται^f, οὐδὲν κίσεται ἀνῆδς, τὰ τοῦ πολέμου οὐχ ὑποστήσεται. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἦν σὺ φοβῆ, ὑπὲρ ἧς δέδοικας, ὑπὲρ ἧς τρέμεις, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασίλευν, καὶ τοῦ Ἰσραηλῆτου. Εἶτα ἵνα μὴ τῆ τῶν ἀγαθῶν προφητεία βραθυμότερος γένηται, μηδὲ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότερος, ἐπισφίγγει πάλιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν λέγων· Ἀλλὰ ἐπάξει ὁ

^e Hic legendum omnino est κατὰ τοῦτο.

^f Hæc, ἐλευθέρη ἐσται, absunt a Reg. et Savil.

virtute) : id ipsum itaque de Christo dicendum, quod nempe ipsi ex rebus nomen imposuerit. Tunc enim maxime nobiscum Deus factus est, cum in terra visus est, et cum hominibus conversatus est, multamque erga nos providentiam exhibuit. Non enim ultra angelus, non archangelus nobiscum, sed ipse Dominus, qui descendit, omnem in se suscepit emendationem, cum meretricibus loquens, cum publicanis recumbens, in peccatorum domus ingrediens, latronibus liberam loquendi fiduciam indens, magos atrahens, omnia perlustrans et reformans, ipsam naturam sibi ipsi uniens. Hæc itaque omnia propheta prænuntiat, simul partum dicens, et partus lucrum ineffabile illud et immensum. Cum enim Deus cum hominibus est, nihil ultra tremendum, nihil tremendum, sed de omnibus fidendum est : id quod etiam factum est. Nam antiqua illa et immota mala soluta sunt, lata contra commune hominum genus sententia submota est, peccatique nervi rupti sunt, diaboli tyrannis soluta, paradisi omnes inaccessus homicidæ et latroni primum aperitur, cælestes fornices reserantur, homoque cum angelis commiscetur, ac natura nostra ad regium solium adducitur : inferni carcer inutilis mortisque nomen solum mansit, re ipsa vacuum : martyrum chori, et mulieres stimulos inferni frugerunt.

Contra Marcionem et Valentinum. — Hæc itaque omnia prævidens propheta exsultabat et choreas agebat, et uno verbo omnia nobis declaravit, Emmanuelem nobis prænuntians. 15. *Butyrum et mel comedet, antequam sciat ipse vel præeligere mala, eligit bonum.* 16. *Quia antequam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligit bonum.* Quoniam puer iste natus neque homo simplex erat, neque Deus tantum, sed Deus in homine, jure propheta sermonem variat, nunc hoc, nunc illud dicens, stupenda proponens, nec permittens ut fides negetur œconomix propter eminentiam miraculi. Cum dixisset enim virginem esse parituram, id quod naturam superabat, et illum Emmanuel vocandum esse, quod ipsum expectatione majus erat, ne quis Emmanuelem audiens, in Marcionis et in Valentini morbum incideret, propter dispensationem, clarissimam induxit dispensationis demonstrationem (a), a mensa ipsi fidem faciens. Quid enim ait? *Butyrum et mel comedet.* Id vero non divinitatis fuerit, sed naturæ nostræ. Idcirco enim non simpliciter in homine ab se formato habitavit, sed etiam in utero gestatus est, idque per novem menses, partum pannosque subiit, et cibum tenellæ ætati consentaneum, ut per hæc omnia os obturaret iis qui incarnationem negare audent. Hæc itaque prævidens propheta non natalia solum et mirabilem partum dicit : sed etiam alimentum tenellæ ætatis, quo in cubilibus usus est, quod nihil differebat a cæterorum hominum esca, nec quidpiam insolitum habebat. Nam in illo neque omnia diversa erant, neque omnia com-

(a) Quod dicit infra Chrysostomus Isaiam clare dispensationis, seu incarnationis, demonstrationem induxisse, ne quis in Marcionis aut Valentini morbum incideret, eo spectat quod Valentinus et Marcion dicerent, Filium non vere, sed specie tantum, carnem suspensisse.

munia. Illud enim, ex muliere nasci, commune est ; ex virgine autem, majus quam conditio nostra ferat. Alimentum sumere rursus, ex naturæ lege est quæ cæteris competit, ac commune est ; at templum illud inaccessum esse nequitix, neque experimentum illud malitiæ habere, hoc novum, hoc stupendum est, et ipsi soli competit. Ideoque et hoc et illud posuit. Non enim post experimentum malitiæ a malitia abstinit, inquit, sed ab ipso principio et exordio omnem virtutem exhibuit. Quod et ipse ait : *Quis ex ipsis arguet me de peccato ? et : Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidpiam* (Joan. 8. 46. et 14. 30).

7. Atque hic ipse propheta in sequentibus ait : *Peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus* (Isai. 53. 9). Hoc certe et hoc loco ait, quia priusquam sciat ipse vel mala præeligere, ab ætate illa nullum experta malum¹, ab ipso principio virtutem ostendet, nihilque cum nequitia commune habebit. *Quia priusquam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligit bonum.* Rursus iisdem verbis eandem sententiam subindicat, et in eodem versatur sermone. Quia enim admodum sublime erat id quod dicebatur, narrationis continuatione ipsi fidem conciliat. Quod enim supra declaravit dicens : *Priusquam sciat ipse vel præeligere mala*, hoc postea subindicavit dicens : *Priusquam sciat puer ;* et enarratione rursus utitur dicens : *Bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligit bonum.* Hujus enim solius erat hæc prærogativa. Ideo et Paulus hoc assidue versat, et Joannes videns illum, hoc prædicavit. *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Qui autem aliorum peccata tollebat, multo magis ipse a peccato immunis erat. Et Paulus, ut modo dicebam, frequenter id ipsum clamat. Quia enim ille moriturus erat, ne quis infidelium putaret, ipsum peccati sui dare poenas, frequenter ejus impeccabilitatem in medium adducit, ut mortem ipsius peccati nostri solutionem esse ostenderet. Quamobrem dicebat : *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Etenim quod mortuus est, peccato mortuus est* (Rom. 6. 9. 10). Neque morte illa, quasi reus, inquit, secundum rationem peccati mortuus est ; sed pro communi omnium delicto. Si itaque priori morti secundum hoc obnoxius non erat, satis superque demonstratum est, ipsum non amplius moriturum esse. *Et derelinquetur terra, quam tu times, a facie duorum regum.* Quod frequenter facit propheta, id etiam fecit hoc loco. Post prophetiam ad historiam sermonem reducit. Hoc etiam modo circa Seraphim se gessisse perspicue ostendimus, quod etiam hic efficit. Cum enarravisset enim bona orbi terrarum obventura, ad regem demum sermonem convertit. Ideo hæc subjungit : *Derelinquetur terra.* Quid est, *Derelinquetur ?* Intacta erit, libera erit¹, nihil molestum patietur, belli mala non sustinebit. *Et derelinquetur terra, quam tu times,* pro qua formidas, pro qua tremis, *a facie duorum regum ;* Damasceni nempe et Israelitæ. Deinde ne per bonorum prophetiam signior

¹ Reg. et savil. hoc, *libera erit*, omittunt : sed Morel. et Bavar. habent, et Tilmannus ita legit.

evaderet, nec per pacem mollior, ejus rursus animum perstringit dicens: 17. *Sed adducet Deus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui nondum venerunt ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum.* Per hæc enim indicat barbarorum irruptionem, qua urbem a fundamentis diruerunt, ipsisque in captivitate abreptis abierunt. Hæc vero prædicit, non ut eveniant, sed ut metu temperantiores facti, comminationem depulserunt. Quia porro neque ex bonis, quæ præter meritum consequuti sunt, meliores sunt effecti (quod enim præter meritum hæc consequuti sint, ostendit regis animus et ingens incredulitas), neque terribilium comminatione mutati sunt, sed utrique salutari pharmaco vehementer obstitierunt, sectionem demum profundiorē infligit, excidens putridum ulcus, et immedicabili morbo laborantes reserans. Quid sibi vult illud, *Ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum?* Irruptore barbari illos omnes abducturi; sed omissis Juda et duabus tribubus, contra Israel conversi sunt. Quod igitur dicit, hoc est: A die illo, quo decem tribus barbarorum exercitum ad se pertrahent, a vobisque averient, ob peccati sui magnitudinem, iisque adversus se evocatis abductæ erunt: ab illo, inquam, die, timere et formidare demum oportet. Progressi namque, ad vos etiam venient, nisi respiscatis. Aitque: Ab illo die adducet eos. Non enim simul cum Israelitæ abducerentur, illi capti sunt, sed parum intercessit temporis.

8. Quod igitur dicit, hoc est, Decreto suo tunc dies illas indaxisset: sed expectabat Deus, et patienter ferebat, etiamsi jam tunc peccata supplicio digna essent; id quod sæpe facere consuevit, ut cum assignatus dies advenerit, adhuc procrastinet et cunctetur; quod est maximum clementiæ ejus indicium, necnon argumentum conspicuum ingrati eorum animi, qui ejus indulgentia nolunt, ut par esset, uti. Hoc igitur ait hoc loco, jam tunc nempe comminationem, jam tunc divinam iram adfuisse, ut supplicio ad fores adducto, excitaret ad poenitentiam, meliores redderet, et post illorum excidium in angore constitueret, neque, quia illi abducti fuerant, hi vero effugerant, ideo segniore fierent. 18. *Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscis, quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti.* Viden' me non frustra dixisse, ipsum metum augere volentem, ab illa die comminationem intulisse. Quæ sequuntur itaque hoc indicant, quæ verbo timorem incutit, exercitus illis declarans, qui formidabiles ipsis erant, et invasionis facilitatem demonstrans, id quod illos admodum percellerat, exercitus multitudinem indicans¹, quod illorum animos maxime terreat. Hæc porro omnia in sequentibus subindicavit. Animum autem adhibe: *Et erit in die illa, inquit, sibilabit Dominus muscis.* Muscas hic vocavit Ægyptios, ob impudentiam et inverecundiam, et quod sæpe repulsi,

¹ Reg. et Savil., *exercitus plantium indicans.* Sed Savillus in margine ponit, *forte exercitus agnina.* Porro Græce, *gladius* interpretatur *ἔλας*, agnina vero, *ἄγριος*; unde similitudine vocum ductus unam alteri substituendam suspicatus est.

sæpe instarent, neque tantillum respirare ipsis concederent, sed sæpe illis sexcenta negotia facerent, ut muscæ vulneribus, sic continue ipsorum calamitatibus insistentes. Hos igitur ducet Deus; nec tamen dixit, Ducet, sed *Sibilabit*, facilitatem ascensus ostendens, et inexpugnabilem Dei potentiam, quodque sufficiat nutus ejus ut omnia sequantur. Meritoque ab his comminandi initium ducit quæ jam experti erant. *Et api, quæ est in terra Assyriorum.* Syrus et Hebræus, ut aiunt, non dicunt, Apes, sed, *Crabrones* (a). Quia enim non illos adhuc admodum experti erant, insecti hujus imagine in anxietatem illos ingentem conjiciebat, hinc declarans illorum vehementiam, pungendi vim atque pugnandi, vulnorum acerbicatem, velocitatem adventus, se ab eis tuendi difficultatem. 19. *Et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncis, et in omni fissura, et in omni ligno.* Enarratis gentium terrore, exercitusque celeritate, multitudinem demum recenset. Non dixit, Castrametabuntur, sed, *Requiescent*, neque venturos quasi ad hostilem regionem, sed quasi in propria deliciis se dedituros, quasi nullo labore vel defatigatione egeant, sed quasi ad certam victoriam, et paratam prædam. Idcirco ait, *Venient et requiescent*, quod victores indicat, tropæum erigentes, et post multum sudorem multasque cædes requiescentes. Neque in campestri solum loco requiescet; sed quia immensa sunt multitudo, non capax erit regio tot corporum, sed valles, petrae, montes, saltus, et omnia obtegentur barbarorum corporibus. Quamquam etsi non tam feroces fuissent, neque sic superatu faciles (b) erant, multitudo quippe sufficiebat ad illos consternendos: quando autem utrumque aderat, et tanta multitudo, et tam ingens potentia, et quod omnium gravissimum est, ira Dei exercitum ducens, quæ demum spes salutis? Illud vero, *In omni fissura, et in omni ligno*, hyperbolice dictum est. Neque enim in arboribus erant requiem capturi; sed simul, ut dixi, hyperbolem obscure adhibuit, et in metaphora crabronum mansit.

Ira Dei novacula. — 20. *In die illa radet Dominus novacula inebriata.* Timorem per exercitus auctum rursus amplificat, ad caelum sermonem transferens, ostendensque non barbaros quosdam Ægyptios aut Persas, sed Deum esse qui Judæis bellum infert. Novaculam autem hic vocat intolerandam ejus iram, quam nemo ferre possit, facile invadentem et consumentem. Quemadmodum enim pili corporis novacula: aciem non sustinent, sed statim cedunt et abeunt; sic et res Judaicæ iram illam a Deo immissam nunquam sustinuerint, ait.

9. Novacula igitur inebriata vigentem plenamque Dei iram, completamque sententiam nobis declarat. Quod autem ait: *Trans flumen regis Assyriorum,*

(a) Hæc certe ab imperitis edidit Chrysostomus. Nam in Hebræo legitur *אפיות*, et *api*.

(b) In Græco, *μῆτις ὄρετο ἡβριος*. Libenter credam aliquid decesse, et divinando locum Latine convertere coactus sum.

Θεός ἐπὶ σὲ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν σου πατρὸς σου ἡμέρας, αἱ σὺν ἡμασίν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραϊμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλεία τῶν Ἀσσυρίων. Διὰ γὰρ τούτων τῶν βαρβάρων τὴν ἔφοδον δηλαδ', δι' ἧς τὴν πόλιν πρόβριζον ἀνέσπασαν, καὶ λαβόντες αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἀπήλθον. Καὶ προλέγει ταῦτα, οὐχ ἵνα γένηται, [85] ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ γενόμενοι σωφρονέστεροι, τὴν ἀπειλὴν ἀποκρούσωσιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐτὸ ὑπὸ τῶν χρηστῶν, ὧν παρ' ἀξίαν ἀπήλασαν, ἐγένοντο βελτίους (ὅτι δὲ παρ' ἀξίαν ἀπήλασαν, ἔδειξεν ἡ γνώμη τοῦ βασιλέως καὶ τῆ ὑπερβάλλουσα ἀπιστία), οὐτε τῆ ἀπειλῆ τῶν φοβερῶν μετεβάλλοντο, ἀλλὰ πρὸς ἑκάτερον τῆς ὠφελείας τὸ φάρμακον ἀντέστησαν χαλεπῶς, ἐπάγει λοιπὸν βαθυτέραν τὴν τομὴν, τὴν σπευδόμενα ἐκτέμνουν, καὶ τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας ἐκκόπτουν. Τί δὲ ἐστίν, Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραϊμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλεία τῶν Ἀσσυρίων; Ἐπὶ ἡλθον οἱ βάρβαροι, πάντας αὐτοὺς ἀναρπασόμενοι· ἀλλ' ἀφέντες τὸν Ἰούδα, καὶ τὰς δύο φυλάς, ἐτρέπησαν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀφ' ἧς αἱ δέκα φυλαὶ πρὸς ἑαυτὰς ἐφελύσσονται τὸ τῶν βαρβάρων στρατόπεδον, ὁμῶν ἀποστήσαντες, τῆ τῆς οἰκειᾶς ἀμαρτίας ὑπερβολῆ, καὶ καθ' ἑαυτῶν καλέσαντες αὐτοὺς ἀπενεχθῶσιν, ἀπ' ἐκείνης χρῆ δεδοικέναι καὶ φοβεῖσθαι λοιπόν. Ὅδῳ γὰρ προβαίνοντες καὶ ἐφ' ὁμάς ἤξουσιν, εἰ μὴ μεταβάλλ[η]σθε. Καὶ φησὶν Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπάξει αὐτοὺς. Οὐ γὰρ ὁμοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπενεχθέντων, κάκεινοι ἐάλωσαν, ἀλλὰ βραχὺς μεταξὺ γέγονε χρόνος.

η'. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν, ὅτι τῆ ψήφῳ ἔκτοτε ἐπήγαγεν ἂν τὰς ἡμέρας· ἀλλ' ἀνέμενον ὁ Θεός, καὶ ἐμακροθύμει, καίτοι τῆς ἀξίας τῶν ἀμαρτημάτων ἔκτοτε ἀπειτούσης τὴν τιμωρίαν· ὅπερ πολλαχῶς ποιεῖν ἐβλήθη, τῆς κυρίας παραγενομένης ἡμέρας, ἀναβάλλεσθαι καὶ ἀναδύεσθαι· ὃ καὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθροπίας τεκμήριον μέγιστον, καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν οὐκ ἐθελομένων εἰς δέον αὐτοῦ κεχρησθαι τῆ μακροθυμίᾳ ἀπόδειξις σαφεστάτη. Τοῦτο οὖν καὶ ἐν ταῦθ' αὖ φησὶν, ὅτι ἀπὸ τότε ἡ ἀπειλή, ἀπὸ τότε ἡ ἀπόφασις, ἐκ τότε ἡ θεήλατος ὄργη, ἵνα ἐπὶ θύραις ἀγωγῶν τὴν τιμωρίαν, διαναστήσῃ πρὸς μετόπιαν, βελτίους ἐργάσῃται, καὶ μετὰ τὴν ἐκείνων ἄλωσιν ἐν ἀγωνίᾳ καταστήσῃ, μηδὲ ἐπειδὴ οἱ μὲν ἀπηνέχθησαν, οἱ δὲ διέφυγον, βαθυώτεροι ταύτῃ γίνονται. Καὶ ἐστὶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συρισὶ Κύριος μιλίας, αἱ κυριεύουσιν μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ὁρᾶς ὡς οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι τὸν φόβον αὐξήσασιν βυλόμενος, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπιστεῖε· τὴν ἀπειλήν; Τὰ γοῦν ἔζηξ' αὐτοῦ δηλαδ', ὅτι ὡς ἐπαίρει τὸν φόβον τῷ λόγῳ, καὶ τὰ στρατόπεδα αὐτοῖς δῆλα ποιῶν, ἄπερ ἦν αὐτοῖς φοβερώτατα, καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐφόδου δηλών, ὃ μετ' ὑπερβολῆς αὐτοὺς κατέσειε, τὸ πλῆθος^β τῆς στρατιᾶς ἐμφαίνων, ὃ μάλιστα αὐτῶν ἐξέστησε τὴν διάνοιαν· ταῦτα δὲ ἅπαντα δὴ τῶν ἔζηξ' ἠνίκατο. Σχόπει δέ· Καὶ ἐστὶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ, συρισὶ Κύριος μιλίας. Ἐνοῦθα μιλίας τοὺς Αἰγυπτίους ἐκάλεσε, διὰ τὸ ἀναίτιον καὶ ἀναίσχυντον, καὶ ὅτι συνεχρῶς διακρουόμενοι συνεχρῶς ἐπήσαν, καὶ οὐδὲ μισρὸν ἀναπνεῖν συνεχρῶσιν, ἀλλὰ μισρὰ περιέχον αὐτοῖς πράγματα

πολλάκις, καθάπερ αἱ μυαὶ τὰς τραύμασιν, οὕτως διηγεκῶς ταῖς τούτων ἐπιζήνοντες συμφοραῖς. Τούτους οὖν ἔξει^ε, φησὶν, ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν, Αὖξει, ἀλλὰ, Συρισὶ, τὴν εὐκολίαν ἐμφαίνων τῆς ἀνόδου, καὶ τὸ ἀμαχόν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ὅτι ἀρκεῖνεῦσαι μόνον, καὶ πάντα ἔπειται. [86] Κατεικότως ἀπὸ τούτων πρότερον ἀρχεται τῆς ἀπειλῆς, ὡς ἦδη περὶ ἀνελήφασιν. Καὶ τῇ μελλοσῆ, ἢ ἐστὶν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος, ὡς φασιν, οὐ λέγουσι, μελλοσας, ἀλλὰ, σφῆκας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ σφόδρα αὐτῶν ἦσαν ἐν παρῶ, τῆ εἰκόνι τοῦ ζῶον εἰς πολλὴν αὐτοὺς ἐνέβαλλεν ἀγωνίαν, τὸ σφοδρὸν αὐτῶν, τὸ πληκτικόν, τὸ ἀμυντικόν, τὸ πιερὸν τῶν τραυμάτων, τὸ ταχὺ τῆς παρουσίας, τὸ δυσφύλακτον διὰ τοῦ ζώου τούτου δηλόν. Καὶ ἐλεύσονται, καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς φάραξι τῆς χώρας καὶ ἐν ταῖς τρύγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς κῆσαν βαγάδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ. Εἰπὼν τὸ φοβερὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ τάχιστον τῆς στρατείας, λέγει καὶ τὸ πλῆθος λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπε, Στρατοπεδεύονται, ἀλλὰ, Ἀναπαύονται, οὐδὲ ὡς εἰς πολεμίαν ἀφικνούμενοι χώρην, ἀλλ' ὡς τῆ οἰκειᾶς ἐντροφῶντες, οὐδὲ ὡς καμάτου δεθμενοὶ καὶ πόνου, ἀλλ' ὡς ἐπὶ φανεράν ἀπαντήσονται νίκην, καὶ ἔτοιμον ληψόμενοι τὴν ἀρπαγὴν. Διὰ τούτου φησὶν, Ἐλεύσονται καὶ ἀναπαύονται, ὃ τὸν νενικηκῶτων ἐστὶ, καὶ τρόπαιον στησάντων, καὶ μετὰ τὸν πολὺν ἰδρωτὰ καὶ τὰς σφαγὰς ἀναπαυομένων. Καὶ οὐκ ἀναπαύονται ἐν πεδίοις μόνον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλῆθος ἀπειρον,^δ οὐχ ἱκανὴ ἡ χώρα δέξασθαι τῶν σωμάτων τὸν ἀριθμὸν, καὶ φάραγες, καὶ πέτραι, καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ πάντα καλυφθήσεται τοῖς βαρβαρικοῖς σώμασι. Καίτοι εἰ καὶ μὴ σφοδρὸι ἦσαν, μηδὲ οὕτω βῆδοι, ἤρκει τὸ πλῆθος αὐτοῦ καταπλῆξαι· ὅταν δὲ ἀμφοτέρω ἦ, πλῆθος τοσοῦτον, δύναμις^ε τηλικαύτη, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτερον, ἡ τοῦ Θεοῦ ὄργη στρατηγούσα, ποία λοιπὸν ἐστὶ σωτηρίας ἐλπίς; Τὸ δὲ, Εἰς κῆσαν βαγάδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ, ὑπερβολικῶς εἰρηται. Οὐ γὰρ δὴ ἐπὶ τῶν δένδρων ἐμελλον ἀναπαυεσθαι, ἀλλ' ὁμοῦ, καθάπερ εἶπον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν ἠνίκατο, καὶ τῆ μεταφορᾶ τῶν σφηκῶν ἐνέμεινε.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυρισὶ Κύριος τῷ ξυρῷ^ι τῷ μεμυσμένῳ. Αὐξήσας τὸν φόβον ἀπὸ τῶν στρατοπέδων, ἐπιτείνει πάλιν αὐτὸν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν λόγον ἀνάγων, δεικνύς ὅτι οὐ βάρβαροὶ τινες Αἰγύπτιοι καὶ Πέρσαι, ἀλλ' ὁ Θεός ἐστιν ὁ πολεμῶν τοῖς Ἰουδαίοις. Συρὸν δὲ ἐνταῦθα τὴν ἀφόρητον ὄργην αὐτοῦ φησὶ, καὶ ἦν οὐδεὶς ὑποστῆναι δυνήσεται, μετ' εὐκολίας ἐπιούσαν καὶ ἀναλίσκουσαν. Ὅσπερ γὰρ αἱ τρίχες τοῦ σώματος τοῦ ξυροῦ τὴν ἀκμὴν οὐκ ἂν ἐνέγκαιεν, ἀλλ' εἰκουσὶν εὐθέως καὶ παραχωροῦσιν· οὕτω δὴ καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πράγματα τὴν θεήλατον ὄργην ἐκείνην οὐκ ἂν ὑποσταίεν ποτε, φησὶ.

θ'. Συρὸν τοίνυν μεμυσμένον τὴν ἀκμάζουσαν, τὴν μεμυστωμένην τοῦ Θεοῦ ὄργην, τὴν πεπληρωμένην ἀπόφασιν ἡμῶν ἐνδείκνυται. Πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ βασιλείας Ἀσσυρίων, τὰ^ε πέραν τοῦ Εὐφρά-

^α Reg. ἐπιθήσει.

^β Sic Morel. et Bavar. ; Reg. et Savil., τὸ ξίφος, ipso Savillo proponente τὸ σίφος.

^ε Ἐξαι. Cum Saville existimo hic legendum esse ἄξι : infra vero pro αὐξῆ legendum etiam ἄξι. Ex serie certe liquet eandem utrobique vocem esse ponendam.

^δ Savil. addit καί.

^ε Reg. καὶ πλῆθος τοσοῦτον καὶ δύναμις.

^ι Hec, τῷ ξυρῷ, exciderunt in edit. Morel. tantum.

^ε Ita Morel. et Savil. In Reg. τὰ δεστ.

του φησίν· ἄπερ ἦν ἡ Ἰουδαία, καὶ ἡ Παλαιστίνη πᾶσα ἀπὸ Περιβόδος ἐπανιούσι. [87] Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀφανιεῖ, φησίν, ἄρθην. Κεφαλὴν δὲ καὶ τρίχας καὶ πύγωνα καὶ πόδας, ὀλόκληρον τὴν χώραν φησὶ τῇ παραβολῇ τοῦ σώματος, πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν περιλαμβάνων τῷ λόγῳ, ὡσερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην. Ἐκ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλόκληρία· οὐ περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου λέγων, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν χώραν ἐνὶ σώματι παραβάλλων. Τοῦτο δὲ καὶ ἐνταυθα φησίν, ὅτι καὶ χαλεπὴν ὑποστήσεται τιμωρίαν πᾶσα ἡ γῆ. Καὶ τὸ μὲν διὰ τοῦ ξυροῦ, τὸ δὲ διὰ τῆς σώματος εἰκόνας ἐνέφηνε, δηλώνοντι ξυροῦ παντὸς χαλεπώτερος καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἀναλώσει ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ φερομένη ψῆφος, καὶ γυμνὴν αὐτὴν καὶ ἔρημον καταλείψει. Εἶτα τὴν ἐρημίαν ταύτην δι' ἐτέρας εἰκόνας ἐνδείκνυται. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὡστε διὰ πάντων ἀκμάζοντα μένει τὸν φόβον, καὶ μὴ καταμαραίνεσθαι τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἀγωνίαν. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς οὐ προσέχουσιν χρηστῶν τιῶν ἐπαγγελίαν· εἶναι τὸ λεγόμενον· οἱ δὲ ἀκριδῶς ἐξετάζοντες ἴσασιν ὅτι ἐπιτεταμένης ἐρημίας ἔστιν ἀπόδειξις. Τί γάρ φησι; *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, θρέψει ἀνθρώπος δάμαλιν βοῶν, καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται, ἀπὸ τοῦ πλείστου πιεῖν γάλα, φάγεται βούτυρον· οἱ βούτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς.* Ταῦτα πολλὴν, ὡς ἔφθην εἰπὼν, ἐρημίαν ἐνδείκνυται. Ἡ γὰρ πυροῦς καὶ κριθᾶς φέρουσα γῆ, τῶν ἀνθρώπων ἐρημιθεῖσα, δαψιλῇ παρέξει νομῆν τοῖς πρόβάτοις, καὶ οὕτω δαψιλῇ, ὡς διὰ τὴν εὐθηνίαν τῆς τοιαύτης τραπέζης ἀρκεῖν καὶ δύο πρόβατα καὶ δάμαλιν μίαν πηγᾶς τῆς κεκτημένης πρᾶξιν γάλακτος. Ὅστε ἡ εὐθηνία τῆς εὐωχίας τῶν ἀλόγων, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρημίας· μέγιστόν ἐστι τεκμήριον. Καὶ τὸ μέλι δὲ τοῦτο αἰνιττεται· εἰώθασιν γὰρ ταῖς ἐρήμοις ἐμφιλοχωρεῖν αἱ μέλιτται, καὶ ἐνθα ἂν πολλῆς νομῆς ἀπολαύσῃ, καὶ ἐνθα μηδεὶς ὁ ἐνοσχλῶν ἦ. Καὶ ἵνα μῆθης ὅτι τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν αἰνιττεται, τὰ ἐξῆς δηλοῖ· *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οἷ ἂν ὡς ἡ χίλια ἄμπελοι χιλίων σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται, καὶ εἰς ἀκαθάραν. Μετὰ βέλος καὶ τοξόματος εἰσαλεύσονται ἐκεῖ, ὅτι χέρσον καὶ ἀκαθὰ ἔσται πᾶσα ἡ γῆ.* Πολλῆς καὶ τοῦτο δυσπραγίας σημαῖον, ὅτι μὴ ὄρη καὶ νάπαι, ἀλλ' αὐτὴ ἡ βαθύγειος καὶ πολλῆς ἀπολαύουσα τῆς ἐπιμελείας ἀκάνθας φέρει. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ τίμημα τῶν ἀμπελῶν τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπιδείξῃται, καὶ τὴν πολλὴν τῶν γεωργῶν ἐπιμελείαν. Ἄλλ' ὅμως ἐκεῖνα τὰ οὕτως εὐθηνούμενα, φησὶ, καὶ γεωργικῶν ἀπολαύοντα χειρῶν, εἰς τοσαύτην καταστρέψει τὴν ἐρημίαν, ὡς ἀκάνθας μὲν ἀντὶ ἀμπελῶν φέρειν, τοσοῦτον δὲ παρέχειν τοῖς εἰσιούσι τὸν φόβον, ὡς μηδένα τολμᾶν γυμνὸν καὶ ἄοπλον εἰσεῖναι. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἐρημίαν ἐμφανίον τοῦ τύπου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτόθι τῶν θηρίων διατριβήν. Καταστάσας τοίνυν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριθείας κατεργασάμενος αὐτοὺς τῷ φόβῳ, πάλιν ἀνήσιν ὀλίγον, τὰ χρηστὰ ἀναμίξας, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολήν, ἵνα ἐκατέρωθεν μάθωσι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν. [88] Ἀλλὰ τοῖς μὲν φοβεροῖς ἐνδιατριβεῖ, τὰ δὲ χρηστὰ εὐθὲς εἰπὼν ἀπαλλάττεται. Τί δήποτε; Ὅτι μάλιστα τοῦτο ἐδέοντο τοῦ

τῆς ἐπιτιμήσεως φαρμάκου τότε· διὸ δὴ αὐτὸ μετὰ δαψιλείας ἐπιθεῖς, ὡστε ἐνδοῦναι μικρὸν ἀναπνεῦσαι, καὶ ταύτῃ πάλιν εἰς ἀρετὴν ἐκκαλεῖσασθαι, καὶ τὰ χρηστὰ ἀναμίγνυσι, λέγων· Πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον ἀροτριωθήσεται. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ βαθύγειος ἐρημος ἔσται, οὕτω καὶ ἐν τῇ καταλλαγῇ πάλιν καὶ ἡ τραχεῖα τὰ τῆς λιταρᾶς ἐπιδείξεται γῆς, ἀροτρον δεχομένη καὶ σπέρμα. Τοῦτων δὲ γενομένων, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἔσονται· ἔσται, εἰρήνη καὶ ἀδεια, καὶ τὸ θαρσεῖν, καὶ μὴ δεδοικέναι, καθάπερ ἐμπροσθεν. Οὐ γὰρ μὴ ἐπέληθ, φησίν, ἐκεῖ φόβος. Ἔσται δὲ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀπὸ τῆς ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων καὶ κτήρια βοός. Καὶ διὰ τούτων πάλιν τὴν εὐθηνίαν αἰνιττεται, ὡσερ καὶ ἔμπροσθεν προῶν λέγει· *Μακάριος ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ.* Ὅσπερ γὰρ, ὅταν ἐρημίαν παραστήται βούληται, Σειρήνας καὶ Ὀνοκενταύρους εἰς μέσον ἀγει τῷ λόγῳ· οὕτως, ὅταν εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, τὰ χειροῦσθαι καὶ τιθασὰ τῶν ζώων, καὶ συναρπατόμενα τῶν γεωργικῶν ἔργων ἦμῖν, ταῦτα πανταχοῦ δείκνυσι φαινόμενα, ἀπὸ τούτων τὰ ἐκ τούτων ἐμφανῶν, γεωργίαν καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν διακονίαν.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· *Λάβε σεαυτῷ τόμον χάρτου καινόν, μέγαν, καὶ γράψον· εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὀξέως προνομῆν ποιῆσαι σκύλων. Πάρσεται γάρ· καὶ μάρτυράς μοι ποιήσων πιστοῦς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν ἱερέα^α, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραζίου. Καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφήτην, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν. Καὶ εἶπέ μοι Κύριος· Κάλισσον τὸ δρομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνομῆμισον. Διότι πρὶν ἢ γῶνας τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήγεται δύναμιν δαμασκῶν, καὶ τὰ σκύλα Σαμυρείας ἐναντι βασιλέως Ἀσσυρίων.*

Ἄ· Δοκεῖ μὲν ἀπηρητῆσθαι κατὰ τὴν λέξιν ταῦτα τὰ δύο προστάγματα, καὶ μὴδὲν κοινὸν ἔχειν· πρὸς ἀλλήλα· εἰ δὲ τις ἀκριδῶς ἐξετάσῃ ἐστιν νοημάτων τὴν δύναμιν, πολλὴν ὄψεται· τὴν συγγένειαν, καὶ τὸν σκοπὸν ἓνα. Ἀναγκαῖον δὲ πρῶτον εἰπεῖν, τίνας ἔνεκεν τὸ τῆς προφητείας εἶδος εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων εἰσηνέχθη βίον. Τίνας οὖν ἔνεκεν εἰσηνέχθη, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Μέλλειν εἰδέναι ὁ Θεὸς καὶ βραδύνειν πρὸς τὰς τῶν ἀμαρτανόων τιμωρίας, ὡσερ οὖν ταχύς ἐστι καὶ ὀξύς εἰς τὰς τῶν κατορθούων εὐεργεσίας. Τοῦτο τοῖς [89] ῥαθυμοτέροις ἀναπίπτειν παρασκευάζει, τὸ μὴ κατὰ πόδας ἔπεσθαι τῶν πλημμελημάτων τὴν δίκην. Ἴνα οὖν καὶ ὁ Θεὸς τὴν μακροθυμίαν ἐπιδεικνύηται τῆς ἑαυτοῦ, καὶ μὴδὲν ἐντεῦθεν ἐκείνοι γίνωνται ῥαθυμότεροι, τὸ τῆς προφητείας κατασκευάζει φάρμακον, οὐ τῇ πείρᾳ τῶν κολάσεων, ἀλλὰ τῇ προγνώσει παιδεύων τοὺς ἀμαρτανόντας τέως, ἵνα ἂν μὲν βελτίους γίνωνται τὰς ἀπειλὰς ἀκούοντες, τὴν διὰ τῆς πείρας κόλασιν διακρούσωνται· ἂν δὲ ἐπιμείνωσιν ἀναισθητοῦντες, τότε δὴ καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπαγάγη. Τοῦτο συνιδὸν ὁ διάβολος, καὶ τὸ κέρδος ἥλικον ἐστὶν ἐνοῶν, τοὺς ψευδοπροφήτας ἀνῆκεν, οἱ τοῖς προφήταις ἀπειλοῦσι λιμοὺς, λοιμοὺς, πολέμους, βαρβάρων ἐφοδόν, ἀντέλεγον, χρηστὰ ἀπαγγέλλοντες. Ὅσπερ γὰρ ὁ Θεὸς τῷ φόβῳ τῶν ῥημάτων ἐδούλετο τὴν διὰ τῆς πείρας ἀποκρούεσθαι τιμωρίαν, οὕτω καὶ ὁ διάβολος τούναντιον εἰργάζετο· τῇ χάριτι τὸν λόγον ἰ ἐκλύων καὶ ῥαθυ-

^α In Bibliis τόμον καινὸν μεγάλου, καὶ γράφον.

^δ Τὸν ἱερέα δεest in Bibliis τὸν Ο'.

^ε R.-g. ἔχει, male infra putat Savilius legendum esse συνέγειαν. Editi συνέγειαν. Bavaricus συνέγειαν.

^ε Legendum videtur τῶν λόγων.

^α Reg. ἐπαγγελίαν mellius quam ἐπαγγελίας, ut habent Savil. et Morel.

^β In Bibliis πᾶς τόπος οὐ ἔαν ὡσι.

trans Euphratem videlicet : ut erat Judæa et Palaestina omnis a Perside redeuntibus. Hæc itaque omnia, inquit, penitus delebit. Caput autem, capillos, barbam et pedes, universam regionem dicit sub comparatione corporis, eamque totam sermone complectitur, quemadmodum initio dicebat : *Omne caput ad laborem, et omne cor ad dolorem. A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas (Isai. 1. 5. 6)* : non de uno tantum dicens homine, sed totam regionem uni comparans corpori. Hoc autem hic dicit : totam terram grave subituram supplicium esse. Et hoc quidem per novaculam, illud vero per corporis imaginem declaravit, ostendens, decretam a Deo latum acerbius quam novaculam quamlibet et homines et terræ fructus consumpturum, illamque nudam et desertam relicturum esse. Deinde ejus vastitatem per aliam comparationem exhibet. Idque facit curans ut timor semper vigens maneat, et angor longitudine sermonis non minuatur. Et quidem videtur hic sermo iis, qui non attendunt, quædam bonorum promissa completi : sed qui accurate scrutantur, sciunt ingentis vastitatis esse demonstrationem. Quid enim ait? 21. *Et erit in die illa, natriet homo vitulam boum, et duas oves. 22. Et erit, ex plurima portione lactis, comedet butyrum, quia butyrum et mel comedet omnis relictus super terram.* Illoc multam, ut dixi, vastitatem indicat. Terra enim quæ frumentum et hordeum ferebat, hominibus destituta, uberem pabulationem ovibus præbebit, et ita uberem, ut ob abundantiam talis pabuli sufficienter oves duæ et una vitula, ut possessori fontes lactis præbeant. Itaque abundantia pabuli brutorum, solitudinis hominum maximum est argumentum. Mel quoque illud subindicat : solent enim apes in solitudinibus lubenter versari, ubi abundanti esca fruuntur, et ubi nullus sit qui perturbet. Ut vero discas illam ingentem solitudinem subindicare, ex sequentibus disci potest. 23. *Et erit in die illa, ubi fuerint mille vineæ mille siclorum, in incultam erunt, et in spinam. 24. Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quia inculta et spinis obsita erit omnis terra.* Magnum et hoc infelicitatis signum est, quod non montes et silvæ, sed ipsa arabilis terra, quæ diligenter colebatur, spinas ferat. Neque enim temere vinearum pretium posuit, sed ut naturam terræ demonstraret, multamque colorum curam. At tamen illa quæ prius tam prospera erant, inquit, et agricolarum manibus fruebantur, in tantam vertet solitudinem, ut spinas pro vineis ferant, et tantum incutiant ingredientibus terrorem, ut nemo audeat nudus et sine armis introire. Hoc vero ait, solitudinem loci declarans, multamque illis in locis ferarum frequentiam. Illorum itaque animo timore perculso, ipsisque vehementi incusso metu, rursus sermonem parum remittit, bona admiscens, necnon mutationem in melius ; ut utrinque Dei potentiam agnoscerent. Verum in terribilibus diutius insistit, bona vero statim ut dixit, intermittit. Quare? Quia hoc maxime increpationis pharmaco tunc egebant ; ita ut postquam copiose illud apposuit, quo sinat parumper respirare, et hinc etiam ad virtutem eos

evocet, bona intermiscet, dicens : 25. *Omnis mons aratro sulcatus arabitur.* Quemadmodum enim irato Deo, etiam ferax planities solitudo erit : sic illo placato, etiam loca aspera pinguioris terræ conditionem acquirunt, et aratrum excipiant atque semen. His porro peractis, etiam ea quæ hæc sequuntur ad erunt, pax, libertas, fiducia, nec ullus erit timor ut pridem. Nam ait, *Non ingreditur illic timor. Erit autem ab inculta terra, et a spina in pascua ovis, et in conculcationem bovis.* Per hæc rursus res prosperas significat, sicut et ulterius progrediens ait : *Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant (Isai. 32. 20).* Quemadmodum enim, cum solitudinem vult significare, Sirenas et Onocentauros in medium adducit (*Isai. 13. 21. 22*) : sic, cum pacem et securitatem, animalia mansueta et tractabilia, quæque agriculturæ inserviunt ubique conspicua exhibet, ab his ea quæ eorum ministerio sunt indicans, agriculturam et alia eorum ministeria.

CAPUT VIII.

1. *Et ait Dominus ad me : Sume tibi tomum chartæ novum, magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut velociter deprædationem faciat spoliatorum. 2. Adest enim : et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem¹, et Zachariam filium Barachiz. 3. Et accessi ad prophetissam, et in utero accepit, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus : Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare. 4. Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.*

1. Hæc duo præcepta secundum litteram videntur omnino diversa esse, nihilque commune habere : si quis vero sententiarum vim accurate exploraverit, multam videbit in ea re consonantiam et unum scopum. Necessarium autem est prius dicere cur prophetia in hominum vitam inducta sit. Cur ergo invecta sit, necesse est dicere. Solet Deus ad pœnas peccantibus inferendas cunctari et procrastinare, quemadmodum promptus celerque est ad beneficia probe viventibus præstanda. Hoc id efficit ut segniores decendant, eo quod ultio scelern non e vestigio sequatur. Ut ergo Deus patientiam suam exhibeat, neque tamen illi hinc segniores evadant, prophetiæ pharmacum apparat, non suppliciorum experimento, sed interim præsentia erudiens peccatores, ut si auditis comminationibus meliores evadant, pœnæ experimentum depellant : sin vero sine sensu mancant, tunc ipsis supplicium inferat. Hoc perspicimus diabolus, et quantum hinc lucri foret cogitans, pseudoprophetas immisit, qui prophetis minantibus famem, pestem, bella, barbarorum incursionem, contradicebant, fausta annuntiantes. Quemadmodum enim Deus metu verborum volebat supplicii experimentum depellere, sic et diabolus contrarium operabatur ; verborum illecebris eos emolliens et segniores reddens, necessitatem

¹ Vox, sacerdotem, doest in Bibliis LXX.

afferebat ut supplicia reipsa experirentur. Hinc, quia postea pseudoprophetae fidem habentes, ac virtutis exercitium contemnentes, sed in peccatis suis permanentes, sibi supplicium attrahebant, ac per exitum prophetarum veritas ostendebatur, et pseudoprophetarum mendacium detegebatur, aliam rursus machinam apparat ad eorum perniciem qui se intercipi sinunt. Suasit enim ipsis, qui decepti faciles erant, has quæ accidebant calamitates ex dæmonum ira provenire, quod ab ipsis negligenter ac despectui haberentur. Hanc igitur fallaciam ut tolleret Deus, ante multa tempora quæ illis eventura erant, imo potius quæ ipsos comprehensura erant mala prænuntiat, ut qui illos decipiebant non possent iræ dæmonum hos eventus adscribere. Quod autem non per conjecturam hæc dicam, audi Isaiam dicentem: *Scio quia durus es, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua aenea. Ideo ab initio loquutus sum tibi, ne dicas: Idola mihi fecerunt, et sculptilia et conflabilia mihi fecerunt. Neque nosti, neque audita fuere tibi (Isai. 48. 4. 5. 8).* Quia igitur, ut dicebam, utque ex testimonio videre est, dæmonibus illa adscribebant, venit prophetia hanc tollens fraudem, et ea ante multa tempora prædicens. Sed quia etiam sic verisimile erat eos, ingrati cum essent, dicturos esse, Non prædixistis, non prius audivimus, nunc id fingitis post eventum: non enim nostis ea quæ eventura sunt: undenam ergo id palam erit, quod nempe dictum fuerit? vide quomodo illis clare ineluctabile paret argumentum, impudentia consuens ora. Non enim permittit ut tantum dicat, sed jubet in charta scribi ea quæ dicuntur; neque modo scribi, ne liceret eis dicere, Hoc postea finxit; sed etiam testes scriptorum vocat homines fide dignos et a dignitate et a morum probitate. Nam ait: *Fac mihi testes, fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam;* ut quando rerum exitus erit, et illi dixerint, Hæc ante multa tempora non dicta fuere, eductus liber et testes qui aderant impudentibus illis os obturent. Ideo ait, *Sume chartam tomum novum, ut ne si vetus jam sit, cito pereat; sed qui multo duret tempore, et per scripta illos incuset. Et scribe stylo hominis, id est calamo, quæ futura sunt.* Quænam futura sunt? Bellum, victoria barbarorum, spoliolum deprædatio, exuviarum rapina. Hæc itaque omnia, inquit, scribe, *Ut velociter deprædationem faciat spoliolum. Adest enim.* Quid sibi vult illud, *Adest enim?* Hæc duo significat: nempe jam tunc peccatorum magnitudinem ultionem expetiisse, et in foribus jam esse vindictam: ipsum vero cunctari, patientia sua volens illos meliores reddere, et ultionem amovere: ipsique facile esse solo nutu omnia ad effectum perducere. Quia enim de barbaris sermo erat, qui bellum illaturi erant, *Ne putetis, inquit, viæ longitudinem, exercitusque multitudinem cunctationem quamdam allaturam esse; id quod solet apud homines accidere.*

2. *Deo adest is qui procul est.* — Nam Deo adest is qui procul est: ita facillimum ipsi est uno temporis momento ab extremis terræ partibus, etiamsi illi magno numero sint, illos statim adducere vobisque

sistere. *Et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachie.* Cujus rei testes? Temporis: ut si scripta calumniis impetantur, homines adhuc viventes, qui dum hæc scriberentur præsentibus erant, tempusque apprime noverant quo hæc dicebantur, possint os obturare impudentem oblatrantibus. Eidem hæret argumento id quod sequitur, clarius rei probationem inferens. Quomodo et qua ratione? Ipsa verba audiamus. *Accessit enim, ait, ad prophetissam.* Uxorem propriam sic forte vocavit, quod illa etiam prophetico Spiritu dignata fuisset: nam non viris modo hæc munera dabantur, sed in muliebrem etiam sexum transierant. Neque enim ut in sæcularibus negotiis officia distinguuntur, et alia virorum sunt, alia mulierum, nec possunt illæ functiones inter se commutari: ita se res habet in spiritualibus; sed paria sunt certamina, communes coronæ. Et hæc utique videre est in Veteri et in Novo Testamento, in toto humano genere contingere. Cum hac igitur ex lege matrimonii congressus cum esset, prægnantem illam effecit. Et postquam natus esset puer, nomen novum et admirandum ipsi imposuit, quod futurorum historiam complecteretur. Quid enim ait? *Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare:* ut etiam scriptis fides non haberetur in tomo positus, appellatio pueri futurorum historiam complectens, et ante eventum rerum imposita, ac frequenter omni tempore prolata, vel impudentissimorum ora consueret. Quod enim hæc propheta non post eventum effluerit, sed longe ante præviderit, etiam ii qui ex studio ingrati stupidique erant hinc ut crederent adduci poterant, qui ante rerum eventum hunc puerum viderant sic appellari, et futurarum calamitatum doctrinam sic prædicare. Ideoque prophetiæ vim interpretatur, tempusque accurate significat his verbis: *Quia antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, accipiet potentiam Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Quod dicit, hujusmodi est. In tempore, inquit, immaturæ ætatis, cum nondum possit loqui, victoria et tropæa erunt; non quod puer possit aciem instruere, hostesque profligare: sed quod ætas illa, sive tempus illud elapsum antequam puer loqui possit, omnia tradat hostibus. 5. *Et adjecit Dominus ad me loqui adhuc: 6. Eo quod non velit hic populus aquam Siloam, quæ manat quiete, sed vult habere Rasim et filium Romeliæ regem super vos, 7. propter hoc ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis fortem, multam, regem Assyriorum.* Deus pro more suo, non solum pœnas prædicat, sed causas affert, ut sic auditores erudiat: id hoc etiam loco facit. Ubi enim prædixit devastationem per alienigenas futuram, abrepta spolia, et barbarorum irruptionem prænuntiavit, causam belli dicit. Quænam hæc? Ingratus civitatem incolentium animus. Quoniam, inquit, cum regem habeant moderatum, mitem et mansuetum, ab eo resilierunt, tyrannosque optarunt, et sub alienum imperium transfugere conati sunt, felicitatem suam non ferentes, desiderium eorum copiosius explebo, barbarum quemdam et inhumanum addocens. Meta-

μοτέρους ποιῶν, εἰς ἀνάγκην καθίστησι τοῦ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ὑπομείναι τιμωρίαν. Ἔττα, ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα τοῖς ψευδοπροφήταις πιστεύοντες, καὶ ἀρετῆς οὐδένα ποιούμενοι λόγον, ἀλλὰ ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις ἐμμένοντες ἐφείλοντο καὶ τὴν κόλασιν, καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους καὶ ἡ τῶν προφητῶν ἀλήθεια ἐδείκνυτο, καθὼ τῶν ψευδοπροφητῶν ψεῦδος διηλέγχετο, ἕτερον πάλιν κατασκευάζει μηχανήμα πρὸς ἀπώλειαν τῶν ἀπισκομένων. Ἀνέπειθε γὰρ αὐτοὺς εὐξαπατήτους ὄντας, ὅτι δὴ ταῦτα τὰ δεινὰ τὰ συμβάντα, ἀπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ὀργῆς ἐγένετο, ἀμελουμένων παρ' αὐτῶν καὶ καταφρονουμένων. Τοῦτο τοίνυν τὸ δέλεαρ ἀναιρῶν ὁ θεὸς, πρὸ πολλῶν ἄνωθεν χρόνων τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβαίνειν, μᾶλλον δὲ καταλήψεσθαι, δεινὰ προλέγει, ἵνα μὴ ἐξῆ τοῖς ἐξαπατώσιν αὐτοὺς, τῇ τῶν δαιμόνων ὀργῇ λογίζεσθαι τὰ συμβαίνοντα. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος ταῦτα λέγων, ἀκούσον Ἠσαίου λέγοντος· Ἔγνων ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νευροσιδηροῦς ὁ ἐράχης σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐλάλησά σοι, ἵνα μὴ εἴπῃς, ὅτι τὰ εἰδωλὰ μοι ἐποίησε, καὶ τὰ ἄνικτά, καὶ τὰ χωνευτὰ μοι ἐποίησεν. Ὅθεν ἠπίστω, οὕτε ἀκουστά σοι ἐγένετο. Ἐπεὶ οὖν, ὅπερ ἔφη, ὡς καὶ ἐκ τῆς μάρτυρας ἔστιν ἰδεῖν, ἐκείνους ταῦτα ἀνείθησαν, φθάσει ἡ προφητεία ταύτην ἀναιρούσα τὴν ἀπάτην, καὶ πρὸ πολλῶν αὐτὰ διαγορεύουσα χρόνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτως εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀγνωμονοῦντας λέγειν· Οὐ προεῖπτε, οὐ προηκούσαμεν, νῦν πλάττεσθε μετὰ τὴν ἐκθασιν· οὐ γὰρ εἰδετε τὰ συμβεβηκότα· πόθεν οὖν τοῦτο ἔβλεπον, ὅτι εἰρηται; ὅρα πῶς σαφῶς ἀφικνῶν αὐτοῖς κατασκευάζει τὸν ἔλεγχον, καὶ τὰ ἀναίχυντα ἀπορρόπτων στόματα. Οὐ γὰρ ἀφίψιν εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ κελεύει καὶ ἐν χάριτι γραφῆναι τὰ λεγόμενα, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς γραφῆναι, ἵνα μὴ ἐξῆ αὐτοῖς λέγειν, ὅτι μετὰ ταῦτα ἔπλασεν, ἀλλὰ καὶ μάρτυρας τῶν γραμμάτων καλεῖ ἄνδρας ἀξιοπιστούς καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιωματος καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου. Πόισσον γὰρ μοι, φησὶ μάρτυρας πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰερέα, καὶ Ζαχαρίαν ἵνα ὅταν ἐξέλθῃ, [90] καὶ λέγωσιν, ὅτι οὐκ ἐλέχθη ταῦτα πρὸ πολλῶν χρόνων, τὸ βιβλίον ἐξενεχθὲν καὶ οἱ μάρτυρες οἱ παρόντες καὶ ἀναισχυντοῦντας αὐτοὺς ἐπιστομίσωσι. Διὰ τοῦτο φησι, Ἄδθε χάρτων τὸν κριν καινόν, ἵνα μὴ παλαιωθεὶς ἀπώληται, ἀλλὰ μένη τῷ χρόνῳ παρεκτεινόμενος, καὶ κατηγορῶν διὰ τῶν γραμμάτων αὐτῶν. Καὶ γράψον γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦτέστι καλὰμῳ, τὰ μέλλοντα ἐσσεσθαι. Τίνα δὲ τὰ μέλλοντα; Πόλεμος, νίκη βαρβαρική, λαφύρων διανομή, σκύλων ἀρπαγή. Ταῦτα τοίνυν, φησὶν, ἅπαντα γράψον, τοῦ ταχέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ. Τί ἐστι, Πάρεστι γάρ; Δύο ταῦτα δηλοῖ αὐτὴ ἡ ῥῆσις· ὅτι τότε ἔβλεπον τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν τὸ μέγεθος ἀπῆται τὴν δίκην, καὶ ἐπὶ θύραις ἡ τιμωρία. Αὐτοὺς δὲ ἀναβάλλεται, τῇ μακροθυμίᾳ βουλόμενος αὐτοὺς βελτίους ποιῆσαι, καὶ ἀποκρούεσθαι τὴν τιμωρίαν· καὶ ὅτι βῆδιον αὐτῶν καὶ εὐκολον νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα εἰς πέρας ἀγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ βαρβάρων ὁ λόγος ἦν τῶν μελλόντων ἐπιστρατεύειν, Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος, καὶ τῆς στρατείας ὁ τὸ πλήθος μέλλῃσιν τίνα ποιεῖ· ἄπερ ἐπ' ἀνθρώπων ἐσσεσθαι πέφυκε.

β'. Τῷ γὰρ θεῷ παρέστηκεν ὁ πόρρωθεν ὢν· οὕτως

^a Sic Reg. et Savil. At Morel. et Bavaricus τὰ μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι, omissis quibusdam.

^b Reg. et Savil. αὐτὴ ἡ κρίσις, minus recte, ni fallor: non enim hic de iudicio quoriam agitur.

^c Legendum pulo τῆς στρατιᾶς.

αὐτῷ βῆδιον καὶ εὐκολον ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή, καὶ ἐν ἀκαριαίῳ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς, κἂν πλείους ὦσιν, ἀγαγεῖν εὐθέως καὶ ἐπιστήσαι. Καὶ μάρτυρας μοι πόισσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰερέα, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου. Μάρτυρας τίνας; Τοῦ χρόνου· ἵνα κἂν τὰ γράμματα συκοφανηθῆται, οἱ ζῶντες ἀνθρώποι καὶ παρόντες ἡνίκα ἐγράφετο, καὶ τὸν χρόνον σαφῶς εἰδότες, πότε ταῦτα ἐλέγετο, δυνηθῶσιν ἐπιστομίζειν τοὺς ἀναισχυντεῖν ἐπιχειροῦντας. Τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔχεται καὶ τὸ ἐξῆς, σαφέστερον ἐπάγον τὸν ἔλεγχον. Πῶς καὶ τίνοι τρόποι; Τῶν βημάτων αὐτῶν ἀκούσωμεν. Προσηλθε γάρ, φησὶ, πρὸς τὴν προφήτην. Τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν οὕτως ἐκάλεσεν ἴσως, διὰ τὸ καὶ αὐτὴν Πνεύματος ἡξιώσθαι προφητικῶ· οὐ γὰρ ἐν ἀνδράσι τὰ τῶν χαρισμάτων εἰσθήκει μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γυναικεῖον διέβαινε φύλον. Οὐ γὰρ ὡσπερ ἐν ταῖς βωτικαῖς χρεῖλαις διήρηται τὰ γένη, καὶ ἄλλα μὲν ἀνδρῶν, ἄλλα δὲ γυναικῶν τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ οὐκ ἂν δυνηθεῖεν τὰ ἀλλήλων ἀνταλλάξασθαι, οὕτως δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· ἀλλ' ἴσοι οἱ ἀγῶνες καὶ κοινοὶ οἱ στέφανοι. Καὶ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ μετὰ ἀκριθείας ἴδοι τις ἂν, καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ἂ συμβαῖνον. Ταύτην τοίνυν ὀμιλήσας νόμῳ γάμου, κύνειν παρεκείασα. Καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον ἐτέχθη, ἐπιτίθεισιν αὐτῷ ὄνομα καινόν καὶ παράδοξον, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐσομένων ἔχον. Τί γὰρ φησι; Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμισσον· ἵνα κἂν τὰ γράμματα ἀπιστηθῆ τὰ ἐν τῷ τόμῳ κείμενα, ἡ προσηγορία τοῦ παιδίου τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδοσομένων [91] ἔχουσα, καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν γενομένων τεθείασα, καὶ συνεχῶς παρὰ πάντα καλουμένη τὸν χρόνον, καὶ τῶν σφόδρα ἀναισχυντεῖν ἐπιχειροῦντων ἀπορρόψῃ τὰ στόματα. Ὅτι γὰρ οὐ μετὰ τὴν ἐκθασιν ἔπλασε ταῦτα ὁ προφήτης, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὰ προεῖθε, καὶ οἱ σφόδρα ἀγνωμονεῖν ἐπιχειροῦντες ἠδύναστο πελθεσθαι, οἱ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως αὐτὸ τὸ παιδίον ὀρώντες καλούμενον, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐσομένων συμφορῶν ἀνακηρύττον. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐρμηνεύει τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαίνονται μετὰ ἀκριθείας, οὕτως λέγων· Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν κατέρα ἡ μητέρα, λήψεται δύναμιν Διαμακρῶν, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν τῷ χρόνῳ, φησὶ, τῆς ἡλικίας τῆς ἀώρου, καὶ μηδέπω φθέγγεσθαι δυναμένης, τὰ τῆς νίκης ἔσται καὶ τῶν τροπαίων, οὐχ ὡς τὸ παιδίον δυναμένου παρατάξασθαι, καὶ καθελεῖν τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ὡς τῆς ἡλικίας ἐκείνης, τοῦτέστι, τοῦ χρόνου τοῦ πρὸ τῆς τοῦ παιδίου διαλέξεως παραδιδόντος ἅπαντα τοῖς πολεμίους. Καὶ προσθέτω Κύριος λαλήσας μοι εἰ· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν ῥυθὸν καὶ τὸν ὑλὸν τοῦ Ῥωμελλοῦ βουσιλέα ἐφ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρόν καὶ τὸ πολὺ, τὸν βουσιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Ὅπερ ἔθος ἐστὶ τῷ θεῷ, μὴ μόνον τὰς τιμωρίας προλέγειν, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας τιθέναι, ὥστε καὶ ταυτὴ παιδεύσαι τοὺς ἀκούοντας, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ τὴν τῶν ἀλλοφύλων διανομήν, καὶ τὰ σκύλα, καὶ προλέγων τὴν τῶν βαρβάρων ἔφοδον, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου. Τίς δὲ ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἀγνω-

^d Παρὰ πάντα τὸν βίον, per totum genus humanum, per totum mundum. Apud Eusebium Fræp. Evang. in fine: ὁ σύμπαξ τῶν ἀνθρώπων βίος, totum genus humanum, totus mundus. Athanasius Tom. I. p. 1233, E: καταλαζονόμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, superbe agentes adversus genus humanum.

^e Reg. παρὰ πάντα; καλουμένη τῶν χρόνων.

μοσύνη τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων. Ἐπεὶ γὰρ βασιλεῖα ἔχοντες, φησὶν, ἐπιεικῆ καὶ πρᾶον καὶ ἡμερον, ἀπεσπίρησαν, καὶ τυράννων ἐπεθύμησαν, καὶ πρὸς ἄλλοτριαν ἀρχὴν αὐτομολῆσαι ἠπειχθησαν, τὴν οἰκίαν εὐπραγίαν οὐ φέροντες, μετὰ πλείονος ἂ τῆς περιουσίας πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, βάρβαρόν τινα καὶ ἀνήμερον ἄγαν ἄνθρωπον. Κέχηται δὲ μεταφορικῶς ταῖς λέξεσι, τό τε ἦθος τοῦ ἔγχωριου δηλῶν βασιλέως, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαρβάρου· ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὅπερ ἔφην αἰεὶ, τὸν λόγον ἐμφαντικώτερον κατασκευάζων. Διὰ τοῦτο φησι· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ· οὐ περὶ ὕδατος λέγων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πηγὴ ἡρέμα καὶ ἀψοφητὴ πρόεισι, τὸν ἀτάρακτον καὶ ἐπιεικῆ τὸν τρόπον τοῦ τότε βασιλεύοντος τῆ ἡρέμῃ τῶν ὑδάτων ἢ διεξῆδον παραβάλλει, καὶ Σιλωάμ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ ἀνεπαχθὲς καὶ ἡρεμον· ὃ μεγίστην φέρει τοῖς ἀρχομένοις κατηγορίαν, ὅτι μὴ βαρὺν ἔχοντες ζυγόν, νεωτερίζειν ἐπεχειροῦν, καὶ ἄλλοτριος ἑαυτοὺς διδόναι βασιλεύσει. Ἐπεὶ οὖν οὐ βούλονται, φησὶ, τὸν ἡμερον καὶ ἐπιεικῆ, ἀλλὰ τὸν Ῥασιν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥωμελίου, ἐπάγω, φησὶ, τὸν Βαβυλωνίων· καὶ τὸ βραγδαῖον αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ὕδωρ ποταμοῦ φησι πολὺ καὶ ἰσχυρόν.

γ'. Εἶτα ἐρμηνεύων τὴν μεταφορὰν φησι· Τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Ὁρᾷς πῶς ἀδιάπτωτος ὁ λόγος ὁ ἐμπροσθεν ἡμῖν λεχθεὶς φαίνεται· ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς μεταφοραῖς ἑαυτὴν ἐρμηνεύειν εἴωθεν ἡ Γραφή; Ὅθι καὶ ἐνταῦθα πεποιήκεν. Εἰπούσα γὰρ ποταμὸν, [92] οὐκ ἐναπέμεινε τῇ μεταφορᾷ, ἀλλ' εἶπε, τίνα φησὶ ποταμὸν, Τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ πᾶσαν τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ ἀναδύσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὕμων, καὶ περιπατήσῃ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὕμων. Καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον, ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἄραι, ἢ δυνατὸν συντελέσασθαι τι. Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρώσω τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Δεικνύς ὅτι οὐκ ἀνθρώπινη δύναμις, ἀλλ' ὀργῆ θηλάτῃ συμβήσεται τὰ λεγόμενα, οὐχ ὡς πολέμιον αὐτῶν παραταττόμενον ὑπογράφει, ἀλλ' ὡς ἐπὶ παροικουασμένην ἀρπαγὴν ἤκοντα. Οὐ γὰρ στήσεται, φησὶ, καὶ παρατάξεται, ἀλλὰ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων καλύψει τῆς γῆς τὴν ὄψιν, καὶ μετ' εὐκολίας περιέσται. Εἶτα καὶ ἐν τῇ ὀργῇ πολὺ τὸ τῆς φιλανθρωπίας. Οὐ γὰρ ἀνασπᾶσθεσθαι ἑ αὐτῶν τὴν πόλιν ἀπειλεῖ, ἀλλ' αἰχμαλωσίαν τινὰ καὶ ἀπαγωγὴν προλέγει, τοὺς λοιπομένους βουλόμενος τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ σωφρονεστέρους ποιῆσαι. Ἀφελεῖ γὰρ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, φησὶν, ἄνθρωπον, ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἄραι. Τοὺς ἐν δυναστείᾳ, φησὶ, τοὺς πάντα ἄγοντας

καὶ φέροντας ἃ, τοὺς τῷ πλήθει λυμαινομένους, αἰχμαλώτους ποιήσει καὶ δούλους, ὥστε τότε τοὺς καταδεδεσμένους ἀναπνεῦσαι μικρὸν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν ἀπαχθέντων, καὶ τῆς οἰκειᾶς ἐλευθερίας ἀδεία γενέσθαι βελτίους. Διὰ τοῦτο φησι· *Δυνατὸν συντελέσασθαι τι*· τούτεστι, τὸν ἰσχυρόν, τὸν ἐνεργεῖν δυνάμενον, τὸν ὀτιοῦν πρᾶξι ἰσχύοντα. Καὶ πρὸ τῆς ἀπαγωγῆς δὲ, δι' αὐτῆς τῆς ὄψεως ἰκανῶς ὑμᾶς καταπλήξει, φησὶν, ὁ βάρβαρος, πᾶσαν τὴν γῆν πληρῶν τῶν βαρβαρικῶν σωμάτων. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· *Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρώσω τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Γνωτε, ἔθρη, καὶ ἠτῶσθε· ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἰσχύοντες ἠτῶσθε. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσεσθε. Καὶ ἦν ἂν βουλὴν βουλευσῆσθε, διασκευάσει Κύριος· καὶ λόγον ὃν ἔαν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμελήτῃ ἐν ὕμνῳ, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.* Ἐμοὶ δοκεῖ τὴν τοῦ Ἐξεκίου νίκην ἐνταῦθα προλέγειν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἔκεινον τρόπον καὶ τῆς νίκης αὐτῆς τὴν αἰτίαν. Εἰ γὰρ καὶ ὄπλα παρ' ἐκείνους, φησὶ, καὶ στρατόπεδα ἀπειρα, καὶ ἐμπειρία πολεμική, ἀλλ' ἡ πάντων δυνατωτέρα συμμαχία μεθ' ἡμῶν, τούτεστιν ὁ θεός. Ἦλθε μὲν γὰρ ὁ βάρβαρος, καθὼς ἠπειλήσεν ἐμπροσθεν, καὶ πολλὰς λαθῶν πόλεις ἀπῆλθε· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιστρατεύσας, τάναντία ἔπαθε. Καὶ ταῦτα τοῖνον ὁ προφήτης προλέγει, καὶ τὸν τῆς νίκης αἰτίον ἀνακηρύττει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους ἀποτελεῖ τὸν λόγον. Μὴ γὰρ δὴ τῇ προτέρᾳ νίκῃ θαρρήσητε, φησὶν· ἐν γὰρ τῇ νῦν ἐφόδῳ μεγίστη παρῆν ἡμῖν ἡ συμμαχία. Γνωτε τοῖνον τοῦτο αὐτὸ, καὶ ἀπόστητε, ὡς ἀδυνατοὶς ἐπιχειροῦντες. Εἶτα τὸν αἰτίον τῆς νίκης ἐκείνης ἐμφανῶν, καὶ ὅτι πρὸς τὰς ἐσχάτας ἀφίξεται τῆς γῆς ἡ φήμη τὰ κατορθώματα [93] φέρουσα, φησὶν· *Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Οὐδεὶς γὰρ ἀνήκως τῶν τότε συμβάντων ἐν Ἱερουσόλυμοις γέγονε. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ οἱ ἰσχύοντες ἠτῶσθε. Μεγάλην γὰρ ἐπὶ Ῥώμῃ δόξαν ὁ βάρβαρος τότε ἐκέκτητο. Ἰσχυροὺς δὲ ἐνταῦθα οὐ τοὺς ἐν τῇ τοῦ σώματος εὐεξίᾳ μεγάλους φησὶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ, καὶ τῇ τῆς δόξης περιφανείᾳ. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, φησὶ, πάλιν ἠττηθήσεσθε, καὶ ἦν ἂν βουλὴν βουλευσῆσθε, διασκευάσει Κύριος, καὶ λόγον ὃν ἔαν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμελήτῃ ἐν ὕμνῳ, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.* Ἐπειδὴ πονηρὰ παρ' αὐτοῖς ἦν βουλευμάτα, καὶ προσεδόκων τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων ἀνασπᾶσθαι, καὶ οὕτως οἰκαδὲ ἀπελευθεσθαι, καὶ τὰ βουλευμάτα αὐτῶν ὁ προφήτης εἰς μέσον ἄγει, καὶ φησι· *Μέχρι τῶν ῥημάτων ἅπαντα στήσεται. Εἶτα ἐπειδὴ πράγματα ἀπήγγειλε τὸν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα, ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον, ἐπὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ κατορθούντος καταφεύγει συνεχῶς, λέγων· Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ θεός, καὶ ὅτι αὐτὸς ἅπαντα ταῦτα διασκευάσει τὰ μηχανήματα. Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα.*

^a Sic Savil. et Reg. At Morel. et Bavar. μετὰ πολλῆς.

^b Reg. τῇ ἐρημίᾳ τῶν ὑδάτων, minus recte. Paulo post Bavar. ἀνεπαχθὲς καὶ ἡμερον.

^c Omnes ἀνασπᾶσθεσθαι, praeter Morel., qui habet ἀνασπᾶσθεσθαι. Infra Savil. τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ, male pro ληφθέντων, ut ipse notat in marg.

^d Reg. et Savil. φέρεσθαι, male, ut ipse Savilius advertit.

phærice porro verbis utitur, mores indigenæ regis describens, et barbari potentiam: id vero facit, quod semper dixi, ut majorem sermonis emphasin exhibeat. Ideo ait, *Eo quod nolint aquam Siloam*: non de aqua dicens, sed quia fons sensim et sine strepitu manat, lenitatem et moderationem ejus, qui tunc regnabat, tranquillo aquarum cursui comparat, et Siloam ipsum vocat, quod lenis sit et mansuetus: id quod maximam subditis affert criminationem, qui cum non grave jugum haberent, res novas aggredi tentabant, alienisque regibus sese dedere. Quoniam ergo, inquit, illum mitem moderatumque nolunt, sed Rasin et filium Romeliæ, inducam Babylonium; impetumque exercitus illius aquam fluminis vocat copiosam et vehementem.

3. Deinde metaphoram explicans ait, *Regem Assyriorum*. Viden' quam indubitatum appareat id quod supra diximus, in metaphoris nempe Scripturam se semper interpretari solere? Quod etiam hic fecit. Cum enim flumen dixisset, non in metaphora substituit, sed quodnam flumen esset dixit, *Regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus. Et ascendet super omnem vallam vestram, et deambulabit super omnem murum vestrum*. 8. *Et auferet a Judæa hominem, qui possit levare caput, aut qui possit aliquid perficere. Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ*. Ostendens non humana virtute, sed ira Dei sævientis hæc, quæ dicitur, eventura esse, non illum ut hostem acie instructa describit, sed ut ad paratam prædam venientem. Non enim stabit, inquit, et aciem instruet, sed corporum multitudine terræ faciem obteget, facileque aderit (a). Ad hæc in ira etiam magna observatur clementia. Neque enim comminatur se ipsorum urbem demoliturum esse, sed captivitatem quamdam et abductionem prædicat, reliquos volens ex captivorum poena ad meliorem frugem reducere. Nani ait: *Auferet a Judæa hominem qui possit levare caput: de proceribus loquitur, deque iis qui omnia sursum deorsum versant; eos qui multitudinem populi labefactabant, captivos servosque faciet, ita ut inferiores possint tantillum respirare, exque metu per abductionem aliorum parto, et ex propria libertate meliores evadere*. Ideo ait: *Qui possit aliquid perficere*, id est, fortem, aliquid operari valentem, qui possit vel mini-

(a) Juxta Græcam lectionem, *καπέροι*, legendum esset, *facileque vincet*; sed maluimus Græcam vocem interpretari quasi fuisset, *καπόροι*, *aderit*, quæ vox cum versu superius allato, col. 91, ubi legitur, *Adest enim (καπέροι τῶν)*, melius quadrat.

num quid efficere. Et ante abductionem, per ipsum rerum aspectum, ait, Vos satis terrore percellat barbarus, totam terram implens barbarorum corporibus. Ideo intulit: *Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ. Nobiscum Deus*. 9. *Scitote, gentes, et vincimini: nuntiate usque ad extremum terræ, et fortitudine valentes vincimini. Si enim iterum prævalueritis, iterum vincimini*. 10. *Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Videtur mihi hoc loco Ezechia victoriam prædicere, ac splendidum illud tropæum causamque victoriæ. Etiamsi enim arma apud illos sint, inquit, etiamsi exercitus immensi, et belli peritia, sed auxilium nobis omnium potentissimum nobiscum est, nempe Deus. Venit enim barbarus, ut prius minatus fuerat, et multis captis urbibus accessit: postea vero admotis castris, contraria passus est. Hæc itaque prædicat propheta, causamque victoriæ prædicat, ipsosque barbaros alloquitur. Ne priori, inquit, victoriæ fidatis: in hac enim irruptione maximum nobis adest præsidium. Hoc ipso igitur cognito recedite, utpote qui ea, quæ fieri nequeunt, aggrediamini. Hinc et causam illius victoriæ declarans, et annuntians, famam hæc præclara gesta ad extremos usque terræ fines allaturam esse ait: *Nuntiate usque ad extremum terræ*. Nemo enim non audivit ea quæ tunc Jerosolymis contigerunt. Idcirco ait: *Audite usque ad extremum terræ, et qui fortitudine valetis vincimini*. Magnam quippe gloriam tunc barbarus ob potentiam obtinebat. Fortes autem hic dicit non corpore robustos, sed eos qui pecuniarum copia, et gloriæ splendore conspicui erant. *Si enim iterum prævalueritis*, inquit, *iterum vincimini. Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Quia mala apud eos erant consilia, et sperabant se urbem ipsam a fundamentis demolituros esse, et sic domum reversuros, consilia eorum in medium adducit propheta et ait, verborum tenuis omnia remansura esse. Deinde quia res annuntiabat humanam naturam superantes, ut fide dignum sermonem exhibeat, ad dignitatem præclare operantis frequenter confugit dicens, *Quia nobiscum Deus*, et quia hæc omnia machinamenta dissipabit (a). Quoniam ipsi gloria.

(a) Huc desinit Savilius, et asteriscos adjicit, quasi homilia sit mutila. Ac vere mutila videtur, ignoraturque, quorsum processerit Chrysostomus.

MONITUM

AD HOMILIAS IN OZIAM SEU DE SERAPHINIS.

Ad Homilias in Oziam hæc notat Henricus Savilius, Tomo 8, in notis col. 722 : « Ex his quinque Orationibus in Oziam Catalogus Augustanus, num. 30, 31, 32, 33, agnoscit quatuor, hoc est, demta quarta cæteras omnes. Et proculdubio omnes γνήσιαι. Primam hanc bis editam Romæ emendavimus ex quatuor scriptis Codicibus, quorum primus fuit interpretis Erasmi, et nunc est in Bibliotheca Universitatis Oxoniensis : secundus ex Bibliotheca Collegii Novi Oxoniensis promptus : tertius ex Bibliotheca Universitatis Cantabrigiæ : quartus mihi a doctissimo Croshavio commodatus; adhibitis etiam Q. Septimii Florentis Christiani, viri multis nominibus orbi Christiano noti, ingeniosis et doctis conjecturis : nam libris Mss., ut videtur, prorsus destituebatur. Porro sciat lector in omnibus fere illustrioribus bibliothecis Italiæ et in Regia Lutetiæ reperiri inter Chrysostomi Manuscripta librum inscriptum, Χρυσοστόμου μαργαρίται : quæ codex nihil aliud continet, quam συναγωγὴν quamdam lectissimam (ut ipsi συναγωγὰν visum est, non magni judicii viro, ut qui pleraque collegerit, inter sua margarita, subfusca ac liventia) orationum Chrysostomi : quo in numero sunt hæc quinque in Oziam, sex contra Judæos, et aliæ ad 70, vel 80 numero; quas omnes suis locis representabimus. Quod monuisse operæ pretium fuit, ne quis in illam συναγωγὴν incidens, aliquid novi se putet reperisse. »

Hactenus Savilius, qui recte observat Homilias illas quatuor in Oziam in Catalogo Augustano, quem dedimus Tomo 1, p. 841, memoratas, esse primam, secundam, tertiam et quintam; unde sequitur, quartam in ejus, qui Catalogum illum jam olim concinnavit, exemplari non fuisse, aut saltem non ibi fuisse eodem positam ordine. Vereque exploratum est, hæc homilias non esse omnes eo ordine, quo habitæ [94] sunt, positas. Prima enim cum secunda non cohæret, videturque dicta longo post secundam tempore; nempe quando, imperium tenente ignavo quodam et boni consilii experte principe, barbari invaserunt, exercitus Romanorum profligatus est, calamitates infmissæ sunt; quæ omnia recenset Chrysostomus num. 4. Hæc porro in Arcadii imperium, quod cœpit anno 395, referenda videntur, ut animadvertit etiam vir sagacissimus Tillemontius. Ad hæc autem prima in Oziam quasi occasione quadam tantum in historiam Oziam et in Seraphinorum visionem incidit : ita ut secunda vel ex modo ordiendi, alio facta tempore aliæque occasione statim videatur. Certe prima diu postea, Arcadii nempe tempore, ut ex conjectura statuitur, dicta fuerit. An verò Antiochiæ, an Constantinopoli, non ita facile est divinare.

Secunda Antiochiæ haud dubie habita est. Id quod ex iis, quæ circa finem homiliæ ait, arguitur; nempe se citius finem dicendi facere, ut loco cedat præceptoris seu διδασκάλου, scilicet Flaviano Antiochiæ episcopo, quod et alibi passim factum deprehendimus. De anno autem non ita facile est vel ex conjectura dicere. Nam quod Tillemontius suspicatur, cum comparat Chrysostomus doctrinam suam recenti vino, doctrinam autem Flaviani vino veteri, se hæc initio sacerdotii sui concionatum subindicare : illud certe vel ipso Tillemontii judicio levissimum est; ejusdem generis est illud aliud indicium, inde sumtum, quod paulo post initium dicit se dignum habitum fuisse qui apud illos concionaretur, κατηξιώθημεν. Nam quid inde inferas, cum certum sit Chrysostomum non primo solum anno, sed etiam secundo, tertio, aliisque, honori sibi haud dubie duxisse quod coram tanta plebe, episcopo sæpe præsentem, concionaretur? Verum aliquam temporis notam, quam non animadvertit Tillemontius, inde sumere licet, quod num. 2 et 3, postquam dixerat Deum Abrahami nomini addidisse literam, ita ut qui Ἀβράμ vocabatur, Ἀβραάμ postea diceretur, ut unius literæ additamento signum principatus ipsi daret; postea subjunxerit : ἀλλὰ περὶ μὲν

ὁνομάτων ἐν ἑτέρῳ καιρῷ διηγήσομαι, *sed de nominibus alio tempore disseram*, quo significat se de mutatione nominum postea dicturum esse; id quod abunde præstitit in quatuor Homiliis de Mutatione nominum, quas habes Tomo 3, ubi de mutatione nominis Abraham agitur, p. 107, et 112, et Sermone nono in Genesim, qui post secundam Homiliam de Mutatione nominum habitus est, ubi etiam de mutatione nominis Abrahæ agitur, p. 691. Certum itaque exploratumque habeo, hanc homiliam eodem anno habitam fuisse quo illæ de Mutatione nominum dictæ sunt, quo etiam Homiliæ in Genesim sexaginta septem; Homiliæ item in Actorum inscriptionem, et aliæ quædam, ut videas Præfatione in quartum Tomum, et in Monito ad Homilias in inscriptionem Actorum Tomo 3. Quis vero sit ille annus, nondum potui probabili conjectura assequi: hæc omnia in annum 388 conjici forte possent.

Homilia tertia aliquanto tempore post secundam habita est, Flavianusque episcopus post Chrysostomam concionatus est; sed hic de Martyribus, Chrysostomus autem de Ozia et de Seraphinis, imo potius de superbia Ozia regis, quæ ipsum præcipitem dedit:

Homilia quarta nullo modo posse creditur ad quintæ seriem deduci; licet enim circa medium de Ozia agatur, nihil est quod suadere posse videatur hanc eodem tempore, eademque in urbe habitam fuisse. Imo vero non desunt quæ subinducunt hanc Constantinopoli fuisse dictam. Quamobrem jure is qui Catalogum operum Chrysostomi γνησίων jam olim concinnavit, hanc non in reliquarum serie posuit. Illum vide Catalogum Tom. 1, p. 841. Hoc autem me movet ut Constantinopoli editam conjiciam; nam id quod dicit σύγκλητον ἔχει καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, ὧν ἴσως ἀφθονίαν, θέσεως ἐπιτηδείτητα, *Senatum habet* (nempe urbs), *et consules numerare possumus, venalium copiam, situm commodum*; quod Romæ urbem comparat; quod eam dicit orbis metropolim; hæc nimirum omnia non video posse alteri quam Constantinopoli competere posse; etsi Tillemontius, subdubitando tamen, hæc ad Antiochiam referre conetur. Quapropter hanc extra seriem aliarum reponerem, si per manuscriptos Codices liceret, ubi hic ordo ut plurimum saltem observatur. Hæc porro homilia habita est cum æstus esset ingens, æstatis, ut credere est, tempore.

Homilia igitur quinta tertiam ordine sequuta est, cum illaque convenit, non item cum quarta, quæ alio tempore, alio ut videtur loco, pronuntiata fuit. Sexta autem homilia quintam nativo ordine sequitur, et Antiochiæ habita fuit. Hæc porro sexta homilia dicta fuit paucis diebus ante Quadragesimam, anni fortasse 388: qua de re non omnino constabit, donec quid indicii accesserit.

Quinque priorum interpretatio est Erasmi, quam multis in locis emendavimus; sextæ est Frontonis Ducæi.

ΕΠΙΑΙΝΟΣ

[95] *Τῶν ἀναρτησάντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ περὶ εὐταξίας ἐν ταῖς δοξολογίαις. Καὶ εἰς τὸ, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον.*)

α'. Πολλὴν ὀρώ τὴν σπουδὴν ἐνδεικνυμένους ὑμᾶς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ πρῶν ἡμῖν εἰρημένα. Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἀόκνως τὰ τῆς διδασκαλίας καγὼ καταβάλλομαι σπέρματα, χρῆσταις ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος *. Καὶ γὰρ ὁ γεωργός, ὅποτεν πόνῳ μὲν τὰ σπέρματα καταβάλλῃ, εὐφοροῦσαν δὲ τὴν γῆν καὶ τὰ λῆϊα κομῶντα θεάσεται, τῶν πρῶν ἐπιλανθάνεται κόπων, καὶ πρὸς τὴν ἐξῆς ἐργασίαν τε καὶ συντήρησιν τῷ β' προσδοκωμένῳ διανίσταται κέρβει. Καίτοι πόσον ποριμωτέρα καὶ ἐπικερδῆς αὕτη καθέστηκεν ἢ γεωργία! Ἐκεῖνη μὲν γὰρ τῶν καρπῶν τῶν αἰσθητῶν περιποιουμένη τὴν ἀφθονίαν, σώμασιν ἐναποτίθεται τροφήν· αὕτη δὲ τὴν τῶν λόγων καταβαλλομένη διδασκαλίαν, καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος πλεονάζουσα χαρίσματα, τὸν ψυχικὸν ἐναποτίθεται πλοῦτον, τὴν ἀδαπάνητον καὶ ἀκήρατον τροφήν, τὴν μὴ διαλυομένην, μηδὲ φθειρομένην ἀκολουθία ε', ἀλλὰ ἀρρήτων τινὶ συντηρουμένην προνοίᾳ, καὶ νοητὴν τὴν ἀπόλαυσιν ἔχουσαν. Αὕτη τῶν ἐμῶν πόνων ἢ ἐπικαρπία, οὗτος ὁ ἐναποτιθέμενος τῇ ὑμῶν ἀγάπῃ πλοῦτος. Τοῦτον οὖν αὐξανόμενον ἐν ὑμῖν κατανοῶν, χεῖρω διὰ παντὸς, ὡς μὴ εἰκῆ τὰ σπέρματα καταβαλλόμενος δ, ὡς μὴ μάτην τοὺς πόνους ὑπομείνας, ὡς εἰς εὐφορον καὶ λιπαρὰν ἐπισπείρων γῆν, καὶ πρὸς καρποφορίαν ἐπιτηδεῖαν. Πόθεν οὖν τὸ τοιοῦτον καταστοχάζομαι κέρδος; πόθεν εἰς ἔργον τοὺς λόγους προκόπτοντας κατανοῶ; Ἐκ τῆς παρουσίας δηλονότι συνδρομῆς, ἐκ τοῦ τὴν μητέρα πάντων τὴν ἐκκλησίαν μετὰ σπουδῆς ὑμᾶς καταλαβεῖν, ἐκ τῆς παννύχου ταύτης καὶ διηνεκοῦς στάσεως, ἐκ τοῦ τὴν ἀγγελικὴν χοροστασίαν μιμουμένου ἀκατάπαυστον τῷ Κτίστῃ τὴν ὕμολογίαν προσφέρειν. Ὡ τῶν τοῦ Χριστοῦ ὀρωμάτων! Ἄνω στρατιὰ δοξολογοῦσιν ἀγγέλων· κάτω ἐν ἐκκλησίαις χοροστατοῦντες ἄνθρωποι τὴν αὐτὴν ἔχειν οὖς ἐκμιμῶνται δοξολογίαν. Ἄνω τὰ Σεραφίμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναβοᾷ· κάτω τὸν αὐτὸν ἢ τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πληθὺς κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων συγκροτεῖται πανήγυρις· μία εὐχαριστία, ἐν ἀγαλλίαμα, μία εὐφρόσυνη χοροστασία. Ταύτην γὰρ ἢ ἀφρατος τοῦ Δεσπότη [96] συγκατάβασις ἐκρότησε, ταύτην τὸ Πνεῦμα συνέπλεξε τὸ ἅγιον, ταύτης ἢ ἁρμονία τῶν φθόγγων τῇ πατρικῇ εὐδοκίᾳ ε' συνηρμόσθη· ἄνωθεν ἔχει τὴν τῶν μελῶν

εὐρυθμίαν, καὶ ὑπὸ τῆς Τριάδος, καθάπερ ὑπὸ πλήκτρου τινός, κινουμένη, τὸ τερπνὸν καὶ μακάριον ἄνηχέϊ μέλος, τὸ ἀγγελικὸν ἄσμα, τὴν ἀληκτον συμφωνίαν. Τοῦτο τῆς ἐνταῦθα σπουδῆς τὸ πέρας, οὗτος ὁ τῆς συνελεύσεως ἡμῶν καρπός. Διὰ τοῦτο χεῖρω τὴν τοιαύτην καθορῶν εὐδοκίμῃσιν· χεῖρω τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν εὐφροσύνην κατανοῶν, τὴν χαρὰν τὴν πνευματικὴν, τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίασιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω περιχαρῆ τὴν ἡμετέραν διατίθῃσι ζῶν, ὡς ἢ ἐν ἐκκλησίᾳ θυμηδία. Ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν χαίρων συντηρεῖται χαρὰ, ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν ἀθυμούντων εὐθυμία, ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν λυπουμένων εὐφροσύνη, ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν καταπονουμένων ἀναψυχή ε', ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ τῶν κοπιούντων ἀνάπαυσις. Δεῦτε γὰρ, φησὶ, πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι· κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Τί ταύτης τῆς φωνῆς γένοιτο· ἂν ποθεινότερον; εἰ τῆς κλήσεως ταύτης ἡδύτερον; Πρὸς εὐχίαν σε καλεῖ ἐν ἐκκλησίᾳ σε καλῶν ὁ Δεσπότης ε', εἰς ἀνάπαυσιν ἀντὶ τῶν κόπων προτρέπεται, εἰς ἄνεσιν ἐκ τῶν ὀδυνῶν μετατίθῃσι, τὸ βάρος τῶν ἀμαρτημάτων κουφίζων· τρυφή τὴν ἀθυμίαν, καὶ εὐφροσύνη τὴν λύπην ἰδίαν. Ὡ τῆς ἀφάτου κηδεμονίας ε'! Ὡ κλήσεως ἐπουρανίου! Σπεύσωμεν τοῖνυν, ἀγαπητοί, αὐτὴν μὲν ἐπιτεινομένην ἐνδείκνυσθαι τὴν σπουδὴν, μετὰ δὲ τῆς προσηκούσης εὐταξίας καὶ τοῦ πρέποντος σκοποῦ ταύτην ἀποπληροῦν ι'. Καὶ γὰρ τὸν περὶ τούτου λόγον ὑμῖν σήμερον κινήσαι βούλομαι, φῶρικόν μὲν εἶναι δοκούντα, ἀνεπαχθῆ δὲ καὶ ὠφέλιμον ὄντα τῇ ἀληθείᾳ. Οὕτω γὰρ καὶ φιλόστοργοι πατέρες ποιῶσιν· οὐ μόνον τὰ πρὸς ὀλίγον χαροποιούντα, ἀλλὰ καὶ τὰ λυπούντα παρεγγυῶνται τοῖς τέκνοις· καὶ οὐ τὰ αὐτὸθεν ἐνδεικνύμενα τὴν ὠφέλειαν παραινῶσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ὅσα δοκοῦσι μὲν εἶναι φορτικά, σωτήρια δὲ εἶναι ἀποπληρούμενα, καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας διδάσκουσι, καὶ ἀσφαλῶς τὴν αὐτῶν ἀπαιτούσι συντήρησιν. Καὶ τοῦτον προτείνωμεν τὸν λόγον, ἵνα μὴ μάτην τὸν ἐνταῦθα καταβαλλόμεθα πόνον, ἵνα μὴ τὴν τῆς ἀγρυπνίας ὑπομεινοντες ἀνάγκην, ἀνόητως πικτεῶμεν, ἵνα μὴ εἰς ἀέρα διαλυώμεθα αἱ φωναὶ ἐπὶ ζημίᾳ μάλλον ἐνηχοῦντο, καὶ οὐκ ἐπὶ κέρδει. Οὐδὲ γὰρ ἔμπορος μακρὰς μὲν ἔμπορίας στελλόμενος, πολλὴν δὲ τὴν τῶν πνευμάτων ἐμβολὴν καὶ τὴν τῶν κυμάτων ἐπὶ τῇ πατρικῇ et sic legit Erasmus. Duo mss. totum locum sic habent: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνέπλεξε, ταύτην τὴν ἁρμονίαν τῶν φθόγγων ἢ πατρικὴ εὐδοκία συνήρμωσεν, ὥστε ἄνωθεν ἔχει.

* Aliquot mss. τὰ τῆς διδασκαλίας καταβάλλομεν σπέρματα, χρῆσταις ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος. Haecseculus lectionem est Erasmus. Infra item aliquot mss. καταβάλλῃ εὐφοροῦσαν.

β' Alius ἐργασίαν τε καὶ ἐπιμελίαν τῷ. Paulo post unus αὐτῆ γέγονεν ἢ γεωργία.

γ' Quatuor διαφθειρομένη ἀκολουθία. Alii, pari ferme numero φθειρομένη ἀκολουθία. Quam postremam lectionem sinceriores putat Boisius in notis Savillii.

δ' Unus σπέρματα κατατιθέμενος. Paulo post alius καὶ λιπαρὰν κατασπείρων.

ε' Edil. τῇ πνευματικῇ εὐδοκίᾳ. Manuscripti fere omnes

ε' Alii καταπονουμένων παραμυθία, quod idem est: unus καταπονουμένων εὐφροσύνη.

ε' Duo mss. ἐν ἐκκλησίᾳ ὁ Δεσπότης. In aliquibus sic post ἐκκλησίᾳ deest. Infra legisse videtur Erasmus τρυφή et postea εὐφροσύνη: sed eodem redit sententia.

ε' Quidam ὁ τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας, et sic legit Savillius. Ibid. quidam μὴ ἀποκάμωμεν τοῖνυν, ἀγαπητοί, ἐκτετακμένῳ μὲ ἐνδείκνυ.

ι' Alii ἀνακληροῦν.

HOMILIA

IN LAUDEM EORUM, QUI COMPARUERUNT IN ECCLESIA, QUÆQUE MODERATIO SIT SERVANDA IN DIVINIS LAUDIBUS. ITEM IN ILLUD, VIDI DOMINUM SEDENTEM IN SOLIO EXCELSO (α) (Isai. 6. 1).

1. *Prædicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet. Laus ecclesiastici conventus.*—Conspicio vos multo studio adnites, ut ad effectum perducatis, quæ heri a nobis dicta sunt: eoque nunc haud gravate semen doctrinæ jacimus, quod hinc bona spes alit animum nostrum. Nam et agricola, cum non sine labore quidem semina jecit, sed videt terram feracem segetemque proventu exuberantem, superiorum laborum obliviscitur, atque ad reliquum operæ conservationemque priorum lucri expectatione excitatur. Verum hæc agricultura quanto feracior quantoque lucrosior est? Nam illa quidem frugum sensibilium copiam adferens, corporibus reponit alimoniam: hæc vero dum sermonum jacit doctrinam, spiritualiumque donorum abundantiam adfert, animi divitias recondit, alimoniam quæ nec consumi, nec vitari potest, redditus qui neque pereunt, neque ævo corruptuntur, sed arcana quadam et ineffabili providentia conservantur, quorum usus fructus mente percipitur. Hic est meorum laborum proventus, hæc sunt opes quas vestræ caritati recondimus. Has itaque cum considero in vobis augescere, gaudeo semper, ut qui non frustra sementem jecerim, ut qui non incassum labores pertulerim, ut qui in frugiferam pinguemque terram, et ad fructificandum idoneam semen jecerim. Unde igitur hoc lucrum fore conjecto? unde perspicio sermones ad opus proficere? Nimirum ex hoc concursu, ex eo quod ecclesiam omnium matrem studiose occupatis, ex hac pernocte perpetuaque statione, ex eo quod angelicorum ordinum stationem imitantes sine cessatione laudes et hymnos offertis Creatori. O mira Christi dona! In supernis exercitus angelorum canunt gloriam: in terris homines in ecclesiis choros agentes ad illorum exemplum eadem canunt laudis cantica. In supernis Seraphim ter sanctum illum hymnum clamant: in terris eundem hominum promittit multitudo, committerque tum cælestium, tum terrestrium festinus conventus congregatur: una gratiarum actio, una exultatio, una gaudetis choreæ statio. Hanc enim ineffabilis Domini sese ad nos demittentis bonitas constituit, hanc Spiritus congregavit sanctus: hujus vocum concentus

paterno beneplacito¹ congruit: e cælis habet modulorum consonantiam, dum a Trinitate velut a plectro quopiam movetur, delectabile illud ac felix resonat melos, illam angelicam cantionem, illum desinere nescium concentum. Hic est studii præsentis finis, hic conventus nostri fructus: eoque gaudeo talem conspicens celebritatem: gaudeo dum animorum vestrorum lætitiâ considero, dum gaudium spirituale, dum secundum Deum exultationem. Neque enim ulla res tantum adfert gaudii vitæ nostræ, quantum hoc quod ex animo gaudeatis in ecclesia congregati. In ecclesia gaudantium conservatur gaudium, in ecclesia animo dejectorum est recreatio, in ecclesia dolentium est voluptas, in ecclesia defatigantium respiratio, in ecclesia laborantium requies. *Venite enim, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos (Matth. 11. 28)*. Quid hac voce possit esse desiderabilius? quid hac invitatione jucundius? Ad epulum te vocat qui in ecclesiam te vocat Dominus, ad requiem pro laboribus adhortatur, ad relaxationem a molestiis transfert, pondus peccatorum allevans, deliciis animi molestiam, gaudio mororem sanat. O ineffabilem curam! o vocationem cælestem! Festinemus itaque, dilecti, ut eandem summam alacritatem exhibeamus, et cum convenienti modestia considerationeque decente hanc consummemus². Et enim de hoc vobis hodiernum sermonem movere volo, in speciem quidem molestum, cæterum levem, vereque utilem. Sic enim et amantes liberorum patres faciunt: non solum ea quæ ad breve tempus delectant, verum etiam quæ molestiam afferunt illis adhibent; nec ea modo præcipiunt eis, quæ statim ostendunt utilitatem, sed quæcumque videntur quidem esse molesta, salutaria tamen sunt, si perficiantur, et hæc multa cura docent, diligenterque exigunt ab eis ut serventur. Atque hunc sermonem producimur, ne præsertim laborem frustra insumamus, ne

¹ Edit., *Spiritus beneplacito*. Mss. fere omnes habent, *paterno beneplacito*, et sic le. it. Erasmus, eamque nos lectionem adoptamus. Certum quippe videtur Chrysostomum tres personas Trinitatis hic commemorare voluisse, ut ex serie liquet. Duo Mss. totum locum sic habent: ..... *Spiritus sanctus congregavit: hunc vocum concentum, patrum beneplacitum coaptavit, ita ut e cælis habeat*, etc.

² Quidam: *Ne igitur nos lædeat, dilecti, inopiam nostram, quæ quidem maxima est, modestiam et congruam adhibentes attentionem, satiare.*

³ Hæc homilia collata sunt cum Codicibus Regiis 1819, 1852, 1856, 1960, 1963, 1964, 1975, 2364, et Colbertinis 241, 1030, et 3035.

sustinentes vigilæ necessitatem inutiliter in pugilum certamine versemur, ne voces in aerem dissolutæ ad detrimentum sonent potius, quam ad lucrum. Neque enim negotiator e longinquo merces importans, vehementem ventorum incursum undarumque exorientium procillas sustinens, frustra et incassum susciperet ejusmodi labores: verum ideo maria sulcat, et audax est adversus pericula, locaque locis commutat, totasque noctes ducit insomnes, ut negotiatione ditescat. Quod si non contingat, sed cum lucro etiam sortis jacturam faciat, ne solvere quidem ancoram poterit, nec illa varia perferre discrimina.

2. *Moralis exhortatio. Quorundam incompositi gestus in ecclesia.* — Hoc itaque scientes, cum decente circumspeditione huc accedamus, ne pro peccatorum remissione etiam accessionem peccatis adjunctam donam referamus. Quid autem est quod quaeritur, quodque a nobis repositur? Ut dum divinos hymnos emittimus, multo tremore contracti, multaque religione ornati, ita demum eos offeramus. Nam sunt quidam inter eos qui hic adsunt, quos ne vestrae quidem caritati arbitror esse ignotos, qui contemnentes Deum, ac Spiritus eloquia pro vulgaribus ac profanis ducentes, incompositas voces emittunt, nihiloque melius se gerunt, quam lymphati, toto corpore tumultuantes ac circumacti, moresque præ se ferentes a spirituali statione alienos. Miser et infelix! oportebat te cum tremore ac reverentia angelicam glorificationem emittere, cumque terrore confessionem reddere Conditor, ac per hanc delictorum veniam postulare: tu vero mimorum et saltatorum mores huc inducis, dum indecenter manus jactas, pedibus subsultas, totoque circumageris corpore. Et qui fit, ut non metuas, neque horrescas hæc audens adversus talia eloquia? Non cogitas ipsum hic invisibiliter adesse Dominum, qui uniuscujusque motum metitur, et conscientiae rationem habet? non cogitas angelos huic stupendæ assistere mensæ, cumque reverentia hanc circumvallare? Verum tu ista non cogitas, quoniam ea quæ in theatris audiuntur, quæque spectantur, mentem tuam obscurarunt (a): et ideo quæ illic geruntur in Ecclesiarum ritibus inducis: ideo clamoribus nihil certi significantibus animum incompositum vulgas. Quomodo ergo veniam postulabis tuorum delictorum? Quomodo ad misericordiam Dominum inflectes, qui usque adeo contemptim offeras precationem? *Miserere mei, Deus*, inquis, ac mores a misericordia alienos declares. Clamas, *Serva me*, et corporis speciem a salute alienam exprimis. Quid ad supplicandum conferunt manus, quæ semper in sublime jactantur, et indecore circumaguntur, quid clamor vehemens, qui cum violento spiritus impulsu strepitum habet nihil certi declarantem? Annon ista quidem partim mulierum in triviis meretriciam artem exercentium, partim vero eorum, qui in theatris vociferantur, sunt opera? Quomodo igitur audes angelorum Deum glorificantium hymnis dæmonum admiscere ludicra? quomodo autem

(a) Hic exagitat eos qui theatra et Circum frequentabant; bene multi autem Antiochiæ erant, quos perpetuo inactatur Chrysostomus.

non revereris hanc vocem, quam illic profers, *Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore (Psal. 2. 11)*? Hoccine est cum tremore servire, sic diffundi distendique, ut nec ipse scias, quæ loquaris incomposito vocis boatu? Istud vero contemptus est, non timoris; arrogantia, non humilitatis; istud ludentium est potius, quam divinas laudes celebrantium. Quid ergo servire Domino in timore? Cum omne præceptum perfecimus, cum tremore et metu hanc confessionem facere, corde contrito menteque submissa preces offerre. Nec solum servire in timore, verum etiam exsultare cum tremore Spiritus sanctus per prophetam jubet. Nam quoniam præcepti exsequutio gaudium gignere solet in animo virtutem exercentis, et hanc, inquit, confessionem cum tremore facere convenit, ne si deposito metu confundamur ac dissolvamur, simul et laborum jacturam faciamus, et Deum in nos provocemus. Sed quomodo, inquis, fieri potest, ut quis exsulet cum tremore? Nam impossibile est simul hæc duo accidere, cum inter hæc plurima sit differentia. Gaudium enim est eorum, quæ desiderat animus, expletio, rerumque jucundarum fruitio, ac molestarum oblivio; metus autem expectatorum malorum incursum, oriens adversus condemnatam conscientiam. Quomodo igitur licet exsultare cum timore, nec simpliciter cum timore, sed etiam cum tremore, qui est timoris vehementia, et immodicæ cujusdam anxietatis signum?

Quantum gaudium afferat Seraphim fruitio visionis Domini, et cur illud gaudium metu sit mixtum. — Quomodo igitur, inquis, hoc fiet? Ipsa te Seraphim doceant, quæ re ipsa tali ministerio funguntur. Nam illa ineffabili gloria Conditoris fruuntur, dum incomprehensibilem ejus pulchritudinem contemplantur: non dico illam ut est natura (hæc enim incogitabilis est, nec spectari potest, nec figura exprimi, absurdumque est sic de illa opinari); sed quantum concessum est, quantum ex illo splendore possunt illustrari. Quoniam enim assidue famulantur in circuitu solii regalis, in jugi gaudio perseverant, in sempiterna delectatione, in exsultatione finem non habitura, gaudentia, saltantia, citra ullum silentium gloriam canentia. Nam stare in conspectu majestatis illius, deque splendore illinc refulgente illuminari, hoc illis est gaudium, hoc illis est exsultatio, hoc voluptas, hoc denique gloria. Fortassis sensistis aliquid voluptatis, et cupiditas quædam illius gloriæ vos cepit.

3. At si velitis adhortantem audire, præsentemque gloriæ divinæ celebrationem religiose peragere, non destituet vos hujusmodi gaudium, siquidem ipse est ille Dominus, qui et in cælis et in terris glorificatur: *Pleni sunt enim cæli et terra gloria ejus (Isai. 6. 3)*. Quomodo fit igitur, ut illa Seraphim, cum ejusmodi voluptate fruuntur, hanc cum timore misceant? Audi quid dicat propheta: *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato. Quam ob causam cum dixisset Excelsum, adjecit, Elevatum?* annon satis erat per celsitudinem rem totam significare, declarareque dignitatis eminentiam? quare ergo addidit, *Elevatum?* U

ἐνάστασιν ὑπομένων, καταδέχαιτο ἂν εἰκῆ καὶ μάτην τοῖς τοιοῦτοις ὑπομένειν κόπους· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἂ καὶ πελάγη τέμνει, καὶ κινδύνον κατατολμᾷ, καὶ τόπος ἐκ τόπων μεταμειβεί, καὶ ἄσπυρος πάσας διατελεῖ νύκτας, ἵνα τὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῷ πλεονάζῃ. Ὡς εἴ γε τοῦτο μὴ προσῆ, ἀλλὰ σὺν τῷ [97] κέρδει καὶ ἡ τῶν κεφαλαίων αὐτῷ ἐπιγένηται ζημία, οὐδὲ ἀπαίρειν ἔξεστιν αὐτῷ, οὐδὲ τοὺς πολυπλόκους ἐκείνους ὑπομένειν κινδύνους.

β. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας ἐνταῦθα παραγινώμεθα, ὅπως μὴ ἀντὶ ἁμαρτημάτων ἀφέσεως προσθήκη τούτων ποιησάμενοι, οὐκ εὐλαβείας ἀπαιτεῖται; Τὸ τοὺς θεοὺς ἀναπέμποντας ὑμῶν, φόβῳ πολλῷ συνεσταλμένους, καὶ εὐλαβείᾳ κεκοσμημένους, οὕτω προσφέρειν τούτους. Καὶ γὰρ εἰσὶ τινες τῶν ἐνταῦθα, οὓς οὐδὲ τὴν ὑμετέραν ἐγάπην ἀγνοεῖν οἶμαι, οἵτινες καταφρονούντες μὲν πῶς Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος λόγια ὡς κοινὰ ἡγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφίδου, καὶ τῶν μαινομένων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται, ὅλῳ τῷ σώματι δοκῶντες καὶ περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεικνύμενοι τὰ ἥθη. "Αθλιε καὶ ταλαίπωρε, δέον σε δεδοικῶτα καὶ τρέμοντα τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν, φόβῳ τε τὴν ἐξομολόγησιν τῷ Κτίστῃ ποιεῖσθαι, καὶ διὰ ταύτης συγγνώμην τῶν ἑπταεσμένων αἰτεῖσθαι· σὺ δὲ τὰ μίμῳν καὶ ὀργιστῶν ἐνταῦθα παράγεις^α, ἀτάκτως μὲν τὰς χεῖρας ἐπανατείνεις, καὶ τοῖς ποσὶν ἐφαλλόμενος, καὶ ὅλῳ περικλῶμενος τῷ σώματι. Καὶ πῶς οὐ δέδοικας, οὐδὲ φρίττεις τοιοῦτων κατατολμῶν λογίων; Οὐκ ἐνωθεῖς, ὅτι αὐτὸς ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστιν ὁ Δεσπότης, καὶ ἐκέστου τὴν κίνησιν ἀναμετρεῖ, καὶ τὸ συνειδὸς ἔξετάζει^β; οὐκ ἐνωθεῖς, ὅτι ἀγγελοὶ ταύτῃ τῇ φρικτῇ παρίστανται τραπέζῃ, καὶ φόβῳ ταύτην περιέπουσιν; Ἄλλὰ σὺ ταῦτα οὐ κατανοεῖς, ἐπειδὴ ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τε καὶ θεαμάτων ἐν νοῦν συνεσκοπίσθης^γ, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκείσε πραττόμενα τοῖς τῆς ἐκκλησίας ἀναφύρεις τύποις· διὰ τοῦτο ταῖς ἀσῆμοις κραυγαῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἄτακτον ἠμωσθεύεις. Πῶς οὖν συγγνώμην ἐξαιτήσῃ τῶν οὐκ ἐκείνων ἁμαρτημάτων; πῶς εἰς οἶκτον ἐπισπάσῃ τὸν Δεσπότην, οὕτω καταπεφρονημένως τὴν δέησιν προτείνόμενος; Ἐλέησον με, ὁ Θεός, λέγεις, καὶ τοῦ εἰδούς ἀλλότριον τὸ ἦθος ἐπιδεικνύσαι. Σῶσον με, βοᾷ, καὶ ξένον τῆς σωτηρίας τὸ σῆμα διατυποῖς. Τί συντείνεις πρὸς ἱκεσίαν χεῖρες ἐπὶ μετεωρισμῷ συνεχῶς ἐπαιρόμεναι καὶ ἀτάκτως περιφερόμεναι, κραυγὴ τε σφοδρὰ, καὶ τῇ βίαιᾳ τοῦ πνεύματος ὠθήσει τὸ ἄσημον ἔχουσα; Οὐχὶ τὰ μὲν αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς τριβόδοις ἐταιριζόμενων γυναικῶν, τὰ δὲ τῶν ἐν ταῖς θεάτροις φωνοῦντων ἐστὶν ἔργα; Πῶς οὖν ταλμᾷς τῇ ἀγγελικῇ ταύτῃ δοξολογίᾳ τὰ τῶν δαιμόνων ἀναμηνύειν παίγνια; πῶς δὲ οὐκ αἰθῆ ταύτην τὴν φωνήν, ἣν ἐκεῖ^δ ἐκφέρεις, Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν

[98] φόβῳ, λέγων, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ, Τοῦτό ἐστιν, ἐν φόβῳ δουλεῖν, τὸ διακεχῆσθαι τε καὶ διατείνεσθαι, καὶ μὴδὲ σεαυτὸν ἐπίστασθαι περὶ τῶν διαλέγῃ τῇ ἀτάκτῳ τῆς φωνῆς ἐνηχησεῖ; Τοῦτο καταφρονήσεώς ἐστιν, οὐ φόβου, ἀλαζονείας, οὐ ταπεινώσεως· τοῦτο παιζόντων μάλλον, ἢ δοξολογούντων εἶ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ δουλεῖν τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ; Τὸ πᾶσαν ἐντολὴν ἀποπληροῦντας φόβῳ καὶ συστολῇ ταύτην κατεργάζεσθαι, τὸ συντετριμμένη καρδίᾳ καὶ τεταπεινωμένῳ νοί τὰς ἱκεσίας προβάλλεσθαι^ε. Καὶ οὐ μόνον δουλεῖν ἐν φόβῳ, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλίσθαι ἐν τρόμῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου παρακελεύεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῆς ἐντολῆς πλήρωσις χαρὰν εἰσθεν ἐμποιεῖν τῷ τὴν ἀρετὴν ἀσχοῦντι, καὶ ταύτην, φησὶ, τρόμῳ καὶ δέει ποιεῖσθαι προσῆκει^ς, ἵνα μὴ τῇ ἀφοβίᾳ συγχεόμενοι, τοὺς τε πόνους ἐσημῶθῃμεν, καὶ τὸν Θεὸν παροξύνωμεν. Πῶς δὲ ἐστὶν, φησὶν, ἀγάλλεσθαι ἐν τρόμῳ; Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατὸν κατὰ ταῦθ' ἐν τὰ δύο συμβαίνειν, πολλῆς οὐσίας τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφορᾶς. Χαρὰ γὰρ ἐστὶ καταθυμίων πλήρωσις, καὶ ἡδὼν ἀπόλαυσις, καὶ ἀνιαρῶν λήθη· φόβος δὲ ἐπιζομένων κακῶν ἐπίτασις, ἐπὶ κατεγνωσμένῳ συνιστάμενος συνειδότης. Πῶς οὖν ἐστὶν ἀγάλλεσθαι ἐν φόβῳ, καὶ οὐχ ἄπειρος ἐν φόβῳ, ἀλλ' ἐν τρόμῳ, ὅπερ ἐπίτασις ἐστὶ τοῦ φόβου, καὶ πολλῆς ἀγωνίας σημεῖον.

Πῶς δὲ, φησὶ, τοῦτο γενήσεται; Αὐτὰ σε τὰ Σεραφίμ διδάσκουσιν, ἔργῳ τὴν τοιαύτην ἀποπληροῦντας διακονίαν. Καὶ γὰρ ἐκείνη τῆς ἀπάτου δόξης ἀπολαύοντα τοῦ Κτίστου, καὶ τὸ ἀμήχανον ἐνοπτριζόμενα κάλλος· οὐ λέγω αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει (ἀκατανόητον γὰρ τοῦτο, καὶ ἀθεώρητον, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀτοπὸν ἐστὶ τὸ οὕτω περὶ αὐτοῦ ὑπολαμβάνειν), ἀλλ' ὅσον ἐγγυρωσύν, ὅσον ὑπὸ τῆς ἀκτίως ἐκείνης ἰσχύουσι καταλάμπεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ διηνεκῶς λειτουργοῦσι κύκλῳ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ἐν διηνεκῇ χαρᾷ διατελοῦσιν, ἐν αἰθρῇ εὐφροσύνη, ἐν ἀγαλλιάσει ἀκαταπαύστῳ, χαίροντα, σκιρτῶντα, ἀσιγήτως δοξολογοῦντα. Τὸ γὰρ ἐνώπιον ἐστάναι τῆς δόξης ἐκείνης, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀπαστραπτούσης^ζ καταφωτισέσθαι ἀγλή, τοῦτο αὐτοῖς καὶ χαρὰ, τοῦτο καὶ ἀγαλλίασις, τοῦτο καὶ εὐφροσύνη, τοῦτο καὶ δόξα. Τάχα τι πρὸς ἡδονὴν ἐπέθετε, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης γεγόνατε.

γ. Ἄλλ' εἴ γε βουληθεῖητε παραινοῦντος ἀκοῦσαι, καὶ μετ' εὐλαβείας τὴν παρούσαν δοξολογίαν ποιεῖσθαι, οὐκ ἀπολειφθήσεσθε τῆς τοιαύτης χαρᾶς· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ Δεσπότης, ὁ καὶ ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ τῆς δοξαζόμενος· Πλήρης γὰρ ὁ οὐρανός, φησὶ, καὶ [99] ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐκεῖνα τῆς τοσαύτης εὐφροσύνης ἀπολαύοντα, φόβῳ ταύτην ἀναμηνύουσιν; Ἄκουσον εἰ φησὶν ὁ προφήτης· *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*. Τίνος ἕνεκεν τὸ ὑψηλὸν εἰπῶν, καὶ τὸ ἐπηρμένον προσέθηκε; μὴ γὰρ οὐκ ἔρχεται διὰ τοῦ ὑψηλοῦ τὸ πᾶν σημεῖον^η τοῦ πράγματος, καὶ δεῖξαι τὸ τῆς ἀξίας

^α Unus a Savillo in marg. allatus ἢ ἐξομολογουμένων.

^β Unus προτρέπεσθαι.

^γ Ποιεῖσθαι προτρέπει. Sic duo mss: infra quidam ἀγαλλιᾶσθαι ἐν τρόμῳ, et infra item ἀγαλλιᾶσθαι ἐν φόβῳ, et sic legitur in versu secundi psalmi supra allato; sed utraque lectio quadral, potuitque Chrysostomus ἀγαλλίσθαι mutare in ἀγάλλεσθαι, quod idipsum est; idque etiam in more habet.

^δ Aliquot mss. ἀσπραπτούσης.

^ε Unus τὸ πᾶν ἐπισημᾶναι.

ὑπερνεστηρός; διὰ τί οὖν τὸ ἐπιρμένον ἐπήγαγεν; Ἴνα τὸ τῆς καθέδρας ἀκατάληπτον ἐνδείξῃται. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἡμῖν τὸ ὑψηλὸν ἐνοιοῦν τινα παρέχεται συγκρίσεως πρὸς τὰ χαμαιζήλα τε καὶ ταπεινότερα οἶον, ὑψηλὰ μὲν τὰ ὄρη πρὸς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ κοίλα τῆς γῆς, ὑψηλὸς δὲ ὁ οὐρανὸς ὁ πάντων ὑπερ-αρθεὶς τῶν γῆινων· τὸ δὲ ἐπιρμένον καὶ ἐξηρμένον μόνως ἐστὶν ἐκείνης τῆς ἀκατάληπτου φύσεως, ἣν μήτε ἐνοῆσαι, μήτε ἐρμηνεύσαι ἐστὶ δυνατόν διὰ τοῦτο φησιν· *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*. Καὶ τί ἕτερον εἶδες, ὦ προφήτα; τί περι αὐτὸν ἐθεάσω; *Καὶ τὰ Σεραφίμ εἰστήκεισαν*, φησὶ, *κύκλω αὐτοῦ*. Τί ποιοῦντα, καὶ εἰ λέγοντα; ποίας παρήσσιας ἀπολαύοντα; Παῖρησις μὲν, φησὶν, οὐδεμιᾶς, φόβου δὲ καὶ καταπλήξεως γέμοντα, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ σχήματος τὸ ἄφατον ἐπιδεικνύμενα τοῦ δέους. Ταῖς γὰρ δυσὶ πτέρυξι κατακάλυπτον τὰ πρόσωπα, ὁμοῦ μὲν ἀποτειχίζοντα τὴν ἐκπεμπομένην ἀκτίνα τοῦ θρόνου, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι φέρον ἐπὶ ἀστεκτον^α αὐτῆς; δόξαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν οἰκίαν εὐλάβειαν ὑποφαίνοντα, ἣν ἔχουσι πρὸς τὸν Δεσπότην.

Τοιαύτη χαρὰ χαίρουσιν ἐκεῖνα, τοιαύτη εὐφροσύνη ἀγάλλονται, καὶ οὐ μόνον τὰ πρόσωπα καλύπτουσι, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόδας. Τίνος ἐνεκεν τοῦτο ποιοῦσι; Τὰς μὲν γὰρ ὕψους εἰκότως διὰ τὸ θεατρὸν τοῦ θεάματος, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἀνοφθαλμεῖν τῇ ἀπροσίτῳ δόξῃ· τοὺς πόδας δὲ διὰ τί συγκαλύπτουσι; Καὶ ἐβουλόμην μὲν ὑμῖν τοῦτο καταλιπεῖν, ὥστε πονεῖν ὑμᾶς^β περὶ τὴν αὐτοῦ λύσιν, καὶ ἐγρηγορεῖν πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἔρευναν· ἵνα δὲ μὴ ἀσχολουμένην τὴν ὑμέτεραν διάνοιαν εἰς τὴν αὐτοῦ ζήτησιν καταλιπῶν, ἀμελεῖν τῆς παραινέσεως παρασκευάσω, ἀναγκαῖον αὐτὸ ἐπιλύσασθαι. Διὰ τί οὖν τοὺς πόδας κατακαλύπτουσι; Ἀπίηστον^γ τὴν πρὸς τὸν Κτίστην εὐλάβειαν ἐνδείκνυσθαι σπεύδουσι, πολλὴν τὴν ἀγωνίαν καὶ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τῆς φωνῆς, καὶ διὰ τῆς ὄψεως, καὶ δι' αὐτῆς τῆς στάσεως περιώμενα δεκνύουσι. Ἐπειδὴ γε καὶ οὕτω τοῦ ἐπιθυμουμένου καὶ τοῦ προσήκοντος ἀποτυγχάνουσι, τῷ συγκαλύπτεσθαι πανταχόθεν τὸ ἔλλειπον περικρύπτουσι. Ἄρα ἐνόησατε τὸ εἰρημένον, ἢ πάλιν ἀναλαβεῖν αὐτὸ δίκαιον; Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον τοῦτο γένηται, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν παραδειγμάτων, [100] φανερὸν αὐτὸ ποιῆσαι περὶ ἄσσομαι. Παρίσταται τις τῷ ἐπιγεῖψ βασιλεῖ, διὰ πάντων μηχανᾶται, ὥστε πολλὴν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν ἐπιδείξασθαι, ἵνα διὰ τούτου πλεονα τὴν ἐξ αὐτοῦ ἐπισπάσῃται εὐνοίαν. Τούτου χάριν καὶ διὰ τοῦ τῆς κεφαλῆς σχήματος, καὶ διὰ τῆς φωνῆς, καὶ διὰ τοῦ δεσμοῦ τῶν χειρῶν, καὶ τῆς τῶν ποδῶν συζεύξεως, καὶ τῆς συστολῆς τοῦ ὅλου σώματος τὴν τοιαύτην εὐλάβειαν ἐπιτηδεύει. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων ἐκείνων γίνεται δυνάμεων. Πολλὴν γὰρ ἔχοντα τῆς πρὸς τὸν Κτίστην εὐλαβείας τῆς ἐπιθυμίας, καὶ ταύτην πανταχόθεν μηχανώμενα περιποιεῖσθαι, εἶτα τῆς ἐφέσεως ἀποτυγχάνοντα, τὸ

ὕστερον τῆς ἐπιθυμίας τῷ καλύμματι ἐπικρύπτουσι. Διὰ τοῦτο τοῖνον τὰς τε ὕψεις καὶ τοὺς πόδας κατακαλύπτεσθαι λέγονται. Εἰ καὶ ἄλλη τις ἐστὶ μουσικωτέρα θεωρία ἢ περὶ τούτου θεωρουμένη· οὐχ ὅτι πόδας καὶ πρόσωπα ἔχουσιν (ἀσώματα γὰρ ἐστὶν, ὥσπερ καὶ τὸ θεῖον), ἀλλ' ἵνα διὰ εὐτῶν ὁ λόγος ἐπιδείξῃ πανταχόθεν αὐτὰ συνεστάλασι, φόβῳ τε καὶ εὐλαβείᾳ λειτουργεῖν τῷ Δεσπότην. Οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς παρίστασθαι τὴν τοιαύτην αὐτῷ δοξολογίαν προσφέροντας, δεδοικότες καὶ τρέμοντας, καὶ ὡς αὐτὸν ἐκείνον τοῖς τῆς διανοίας ὀρύνοντας ὀφθαλμοῖς. Πάρεστι γὰρ ἐνταῦθα πάντως ὁ μηδὲν τόπων περιγραφόμενος, καὶ τὰς φωνὰς ἀπάντων ἀπογράφεται^δ. Οὕτω τοῖνον συντετριμμένην καρδίαν καὶ τεταπεινωμένην τὴν ἀνεσθὺ ἀναπέμποντες, εὐπρόσδεκτον αὐτὴν ποιήσωμεν, καὶ ὡς εὐώδες θυμίαμα πρὸς οὐρανὸν ἀναπέμφωμεν. *Καρδίαν γὰρ, φησὶ, συντετριμμένην, καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει*. Ἄλλ' ὁ προφήτης, φησὶν, ἀλαλαγμῷ ποιεῖσθαι τὴν δοξολογίαν προτρέπεται· *Ἀλαλάγετε γὰρ τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ*. Ἄλλ' οὐδὲ ἡμεῖς τὸν τοιοῦτον διακωλύομεν ἀλαλαγμὸν, ἀλλὰ τὴν ἄσχημον βοήν· οὐδὲ τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως, ἀλλὰ τὴν φωνὴν τῆς ἀταξίας, τὰς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίας, τὰς εἰκῆ καὶ μάτην ἐπαιρομένας χεῖρας ἐν τῷ ἄερι, τοὺς ἵππαζομένους πόδας, τὰ ἄκοσμα καὶ διακεκλασμένα ἦθη, ἅπερ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις καὶ ταῖς ἵπποδρομίαις σχολαζόντων ἐστὶ παίγνια. Ἐκείθεν ἡμῖν τὰ δλέθρια ταῦτα παρεισφέρονται· οὐδὲ γὰρ διδάγματα, ἐκείθεν αἱ ἀνευλαβεῖς αὐταὶ καὶ δημοτικαὶ φωναὶ, ἐκείθεν αἱ τῶν χειρῶν ἀταξίαι, αἱ ἐριδές, αἱ φιλονεικίαι, τὰ ἀτακτα ἦθη.

δ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω καταφρονεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ παρασκευάζει λογίων, ὡς οἱ τῶν ἐκεῖ θεαμάτων μετωρισμοί. Διὰ τοῦτο παρεκάλεσα πολλάκις μηδένα τῶν ἐνταῦθα παραγινόμενων, καὶ τῆς θείας διδασκαλίας ἀπολαύοντων, καὶ τῆς φρικτῆς καὶ μουσικῆς μετεχόντων ὕσας, πρὸς ἐκείνα βαδίζειν τὰ θεάτρα, καὶ τὰ θεατὰ τοῖς δαιμονικοῖς ἀναμιγνύειν μουσῆσιν. Ἄλλ' οὕτω τινὲς μεμήνασιν, ὥστε καὶ σχῆμα εὐλαβείας ἐπιφερόμενοι, καὶ εἰς πολιὰν ἐληλακότες βαθεῖαν, ὁμῶς αὐτομολοῦσι πρὸς ἐκεῖνα, μήτε τοῖς ἡμετέροις [101] προσέχοντες λόγους, μήτε τὴν οἰκίαν αἰσχυρόμενοι μόρφωσιν. Ἄλλ' ὅταν αὐτοῖς τοῦτο προτείνωμεν, καὶ τὴν πολιὰν καὶ τὴν εὐλάβειαν αἰδέσθαι παραινόμεν, τίς αὐτῶν ὁ ψυχρὸς καὶ καταγέλαστος λόγος; Παράδειγμα, φησὶ, τῆς ἐκεῖσε νίκης καὶ τῶν στεφάνων εἶσι, καὶ πείστην ἐντεῦθεν καρπούμεθα τὴν ὠφέλειαν. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἐὼλος οὗτος; ὁ λόγος; ἰ, καὶ ἀπάτης ἀνάμεστος. Πόθεν τὴν ὠφέλειαν καρποῦσαι; ἐκ τῶν μυρίων ἐκείνων φιλονεικίων, καὶ τῶν εἰκῆ καὶ μάτην καταβαλλομένων ὄρκων ἐπὶ κακῶ τῶν λεγόντων; ἢ ἐκ τῶν ὕβρεων, καὶ βλασφημιῶν, καὶ σκωμμάτων, οἷς ἀλλήλους καταντλῶσιν οἱ θεαταὶ τῶν τριούτων; Ἄλλ' ἐκ τούτων μὲν οὐχί· ἐκ δὲ τῶν ἀτάκτων πάντως φωνῶν, καὶ τῆς ἀσχημοῦ βοῆς, καὶ τῆς κόνεως τῆς ἀναπεμπομένης; καὶ τῶν ὀρώντων, καὶ βιαζομένων, καὶ τῶν ἀκχιζομένων κατέναντι γυναικῶν τῆς ὠφέλειας συλλέγει; Καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν τὸν Δεσπότην τῶν ἀγγέλων προφήται πάντες καὶ διδάσκαλοι ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου καθήμενον ὑποδεικνύουσι, καὶ τοὺς μὲν ἀξίους τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους ἀπονεύοντα, τοὺς δὲ ἀναξίους γέγεναν καὶ πῦρ ἀποκλή-

^α Ἀστεκτον, ἀ στέγω, quod sēpe significat apud Chrysostomum, *ferre, tolerare*.

^β Unus ὥστε πείσαι καὶ ὑμᾶς.

^γ Reg. 1852: πολλὴν τὴν πρὸς τὸν κτίστην εὐλάβειαν ἔχουσαν, ἄφατον τὴν ἐκλήσιν. Ταῦτα καὶ διὰ τοῦ σχήματος.... περιώνται δεκνύουσι. Ἐπεὶ οὖν καὶ οὕτω τοῦ προσήκοντος ἀποτυγχάνουσι, διὰ τοῦ συγκαλύπτεσθαι πανταχόθεν τὸ ἔλλειπον πληροῦσιν. Ἄρα... δίκαιον ἔμοιγε δοκεῖ. Οὐκ οὖν ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν παραδειγμάτων φέρει ποιῆσω αὐτὸ φανερόν. Εἰπέ δὲ μοι, ὁ παρὲς τῶν βασιλείων, οὐχὶ διὰ πάντων μηχανᾶται πολλὴν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν ἐπιδεικνύσθαι; εὐλόγον ἐστὶν ἵνα γὰρ πλεονα. *Supra alter codex habet τὸ ἔλλειπον περικαλύπτουσι. Videtis quae ad interpretationem Latinam notaia sūt.* Εἰπ.

^δ *Quinque sexve mss.* πάντως· καὶ οὐδαμῶς περιγράφεται, καὶ τὰς φωνὰς ἀπογράφεται.

^ε Unus παραινόμενος, *proferam. Alius παραιοφ' ἔφαρσαν.* *Infra duo τὰ ἀτακτα ἦθη.* Unus vero sic pergit: *αἱ ἀπαίδευτοι ἐνηχῆσαι καὶ ἄτακτοι.* Οὐδὲν γὰρ.

^ς *Alius, testis Saville, γελῶς οὗτος ὁ λόγος.*

sedem incomprehensibilem demonstraret. Quandoquidem apud nos quod excelsum est cogitationem quamdam præbet comparationis ad ea quæ humilia sunt ac submissiora : veluti excelsi sunt montes campestribus et planitie comparati : excelsum item cælum ab omnibus terrenis altitudine remotum ; cæterum hæc sublimitas et altitudo solius est illius naturæ incomprehensibilis, quam neque cogitatione concipere, neque verbis eloqui quisquam potest, eo-que dicit : *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Sed quid præterea vidisti, o propheta? quid circa illum spectasti? *Et Seraphim stabant*, inquit, *in circuitu ejus* (Isai. 6. 2). Quid faciebant et quid dicebant, qua fiducia fruebantur? Fiducia quidem, inquit, nulla, verum timoris ac stuporis erant plena, ipsa etiam specie metum ineffabilem declarantia. Duabus enim alis velabant faciem, simul excludentia radium e solio prodeuntem, eo quod ferre non possent immensam illius gloriam, simul autem et suam religionem ac reverentiam significantia, quam habent erga Dominum.

Cur Seraphim faciem et pedes velant. — Tali gaudio gaudent illa, tali lætitia exsultant, nec solum facies velant, verum et pedes. Quamobrem hoc faciunt? Facies quidem merito velant propter metuendum spectaculum, quodque non possint inaccessam gloriam obtueri : verum pedes quare simul velant? Ac volebam quidem vobis hoc relinquere, ut ipsi circa hujus rei solutionem laboraretis, circaque spirituum rerum investigationem vigilaretis : cæterum ne vestram cogitationem circa hujus inquisitionem intentam relinquens, id efficiam ut admonitionem negligatis, necesse est ut hoc obiter solvam. Quare igitur pedes velant? Inexplicabilem erga Conditoem reverentiam exhibere student, multaque anxietatem tum ipso habitu, tum voce, tum aspectu, denique ipsa statione. Quoniam igitur id quod desiderant quodque conveniebat non assequuntur, occultant idcirco undique defectum dum se circumtegunt. Utrum intelligitis quod dictum est, an operæ pretium est ut idem denuo repetam? Age, ut hoc faciam dilucidius, ex rerum nostrarum exemplis manifestum facere conabor. Assistit aliquis terreno regi omnibusque modis molitur, ut quamplurimam erga illum reverentiam exhibeat, quo per hoc ¹ majorem illius erga se conciliet benevolentiam. Cujus gratia specie capitis, ipsa voce, ipsa manuum compositione, ipsa pedum conjunctione, totiusque corporis

contractione talem reverentiam conatur ostendere. Hoc et ab illis incorporeis virtutibus observatur. Cui enim plurimam habeant erga Conditoem reverentiam, et hanc undique conantur præstare : deinde quoniam non assequuntur quod expetunt, quod cupiditati deest, hoc velo obtegunt. Hanc ob causam igitur facies ac pedes tegere dicuntur. Quamquam est et alia quædam magis mystica speculatio quæ circa hoc consideratur, non quod pedes ac facies habeant (sunt enim incorporea, quemadmodum ipsum Numen), sed ut hoc humanus sermo declaret ea undique metu ac reverentia affecta servire Domino. Sic oportet nos quoque assistere, talem Deo glorificationem offerentes, metuentes ac trementes, ac tamquam illum ipsum mentis oculis intuentes. Adest enim hic omnino qui nullo loco circumscribitur, voces nostras recenset. Sic igitur contrito et humiliato corde laudem deponentes reddamus eam acceptam, et velut incensum boni odoris ad cælum mittamus. *Cor enim*, inquit, *contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Psal. 50. 19). Verum propheta, inquis, exhortatur ut cum jubilo glorificationem peragamus : *Jubilate*, inquit, *Domino, omnis terra* (Psal. 65. 1). At neque nos talem jubilationem prohibemus, sed vocem prohibemus nihil significantem ; neque prohibemus vocem laudis, sed vocem absurditatis et inconditam, ac mutuas inter vos contentiones, manus incassum temereque sublatis in aerem, pedes supplaudentes, indecoros effeminatosque mores, quæ sunt eorum, qui in theatris ac circensibus ludis versantur, ludicra. Illinc nobis perniciose invadunt exempla, illinc irreligiøsæ vulgaresque voces, illinc manuum ineptæ gesticulationes, contentiones, concertationes, ac mores incompositi.

4. *Spectacula publica vitanda, quare.* — Nulla res enim æque eloquia Dei adducit in contemptum, atque spectaculorum quæ illic proponuntur admiratio. Proinde frequenter vos hortatus sum, ne quis eorum qui huc adveniunt, divinaque doctrina fruuntur, quique tremendi ac mystici participes sunt sacrificii, ad illa iret spectacula, neu divina cum demoniacis combisceret mysteria. Attamen nonnulli usque adeo insaniant, ut etiam cum speciem gravitatis ac reverentiæ plenam circumferant, et ad profundam canitiem pervenerint, nihilo secus currant ad illa, neque nostris sermonibus auscultantes, neque propriam reverentiæ speciem. Verum quoties eis hunc sermonem ingerimus, et ut canitiem gravitatemque suam reverentur adhortamur, quam frivolus illorum, quam ridiculus sermo! Exemplum, inquiunt, victoriæ quæ in futuro sæculo erit et coronarum sunt illa plurimamque illinc utilitatem referimus. Quid ais, homo? Obsoletus iste sermo ¹ est ac fallaciæ plenus. Unde utilitatem isthinc refers? ex innumeris contentionibus, ex temere factis juramentis in damnum loquentium? an ex contumeliis, conviciis, scommatibusque, quibus spectatores ejusmodi rerum se mutuo conspergunt? Verum ex his nihil utilitatis ad te redit : an vero ullam omnino ex

¹ Reg. 1832 : *Multam reverentiam erga Conditoem habent, modo stupore percussantur. Quos affectus tum ipso habitu, tum voce, tum aspectu, denique ipsa statione exprimerent conantur. Quoniam igitur sic etiam quod decet attingere non possunt, se velando undique defectum supplent. Utrum intelligitis quod dictum est, an operæ pretium est ut idem denuo repetam? equidem mihi repetendum videtur. Age igitur, et hoc lucidum ex rerum nostrarum exemplis faciam. Et certe, dic mihi, qui regi assistit, nonne omnimodo conatur maximam erga illum exhibere reverentiam? Præcui dubio; nempe ut per hoc, etc. Et sic fere ubique hic unus Codex, ita ut si vellem omnia afferre lectionum discrimina, fere tota homilia ad verbum exscribenda esset. A Morelliana autem Editione verbis tantum differt, non sensu. In aliis autem Manuscriptis cum Editio collatis perperam observantur varietates.*

¹ Alius, teste Savilio, *ridiculus iste sermo.*

incompositis vocibus, et nihil significante clamore, eque pulvere qui emittitur, tum ex iis qui impellunt, qui vim faciunt, qui coram mulieribus delicias faciunt, utilitatem colligis? Atqui hic quidem ipsum Dominum angelorum omnes prophetae doctoresque super solium excelsum et elevatum ostendunt, iisque qui digni sunt bravia et coronas distribuentem, indignis vero gebeanam et ignem assignantem; et ipse etiam Dominus hoc confirmat. Numquid hæc quidem contemnis, in quibus etiam conscientiae terror est, et factorum redargutio rationumque reddendarum anxietas, et supplicium inevitabile: ut autem absurdam invenias spectaculorum, quibus suspensus inhias, excusationem, dicis te utilitatem capere ex his, ex quibus jacturam pateris inconsolabilem? Rogo etiam atque etiam: obsecroque, ne excusationes excusemus in peccatis: pretextus enim ista sunt ac deceptio, quibus nobis ipsis damnum accersimus. Verum de his quidem haecenus: tempus autem est ut jam ad priorem recurramus admonitionem, atque ut paucis de ea loquuti debitum orationi finem imponamus. Neque enim hoc solum peccatur, quod quæ hic fiunt parum pro dignitate peraguntur, verum etiam alius quidam gravis obambulat¹ morbus. Quis tandem iste? Quod qui proposuerunt cum Deo colloqui, eique gloriam referunt², mox hoc omisso suum quisque vicinum arripiunt, ordinantque res domesticas, quæque fiunt in foro, quæ in populo, quæ in theatris, quæ in exercitu, et quomodo alia quidem sunt administrata, alia rursus neglecta, et quid in gerendis rebus plus satis fuerit, quid diminutum: in summa, de rebus omnibus vel publicis, vel privatis, hic colloquuntur. Et qua tandem venia digna sunt ista? Atqui is qui cum rege terreno colloquitur, de his tantum verba facit de quibus ille voluerit audire, et de quibus rex fuerit percontatus; quod si quis ausit aliquid injicere secus quam ille velit, extremo supplicio afficietur: tu vero cum Rege regum colloquens, cui cum tremore serviunt angeli, omisso cum illo cepto sermone, de luto, de pulvere, de telis araneorum loqueris? Nihil enim aliud sunt hujus vitæ negotia. Et quomodo sustinebis istius contemptus pœnam? quis autem te ab hac vindicta liberabit?

Principum negligentia sæpe nascitur ex culpa populi. — Verum haud recte se habent, inquit, reipublicæ negotia, de his plerumque loquimur, et de his solliciti anxique sumus. Quid autem in causa? Eorum, inquit, qui magistratum gerunt, incogitantia. Non est magistratum incogitantia, sed nostra injustitia, et pœna est pro nostris sceleribus exacta. Illa cuncta sursum deorsum miscuit, illa quidquid est calamitatum invexit, illa armavit hostes, illa fecit ut victi discederemus. Non aliunde nobis malorum examen inundavit, quam ex hac causa. Proinde quamvis Abraham quispiam esset qui imperaret, quamvis Moyses, quamvis David, quamvis Salomon ille sapientissimus, quamvis omnium hominum justissimus: si nos

male vivimus, nihil interest qualis ille sit, quantum ad causam malorum. Qui sic, aut quare? Quoniam si transgressor legum fuerit, si temere nulloque consilio feratur, nostra incogitantia nostraque temeritas effecit, ut talem magistratum haberemus, nostra scelera plagam accerserunt. Nam quod secundum corda nostra accipimus magistratus nihil aliud est, nisi quod præterita peccata nostra talem nobis dedere præfectum, sive quis fuerit ex ordine sacerdotali, sive ex eorum numero qui mundanas administrant dignitates. Quamvis autem justus fuerit, adeoque justus, ut usque ad Mosis virtutem pertingat, haud tamen illius unius justitia immensa¹ subditorum peccata valebit obtegere: idque poterit quis ex ipso Mose certo cognoscere. Cum enim ille multis modis afflictus fuisset pro Israel, instanterque apud Deum supplicasset, ut terram promissam in sortem illis traderet, tamen quoniam se populus suis peccatis reddiderat ab hac promissione alienum, non potuit Mosis deprecatione justam Dei sententiam immutare, quo factum ut totus ille populus in deserto prosterneretur. Attamen quis Mose justior, aut quis plus valuit apud Deum? Dicitur est, valere justis deprecationem, sed efficacem (Jac. 5. 16), hoc est, pœnitentia conversioneque adjunctam eorum, pro quibus funditur. His vero, quibus mores manent sine pœnitentia citraque bonam conversionem, quomodo possit auxiliari justis deprecatio, cum illi ipsi suis factis obsistant?

5. Et quid commemoramus hoc accidisse toti populo peccanti, cum et paucorum subditorum peccata, imo unius sæpe, juste imperantium fiduciam superent? Atque hoc rursus ex eodem populo Israelitico perspicias licebit; quomodo scilicet Mose rempublicam administrante, cum in terram alienigenarum irrupissent, pugnamque cum illis commisissent, quidam illorum insanientes in illorum mulieres, totius populi cladem exitiumque invexerunt.

Historia Achar. Jesus Nave figura Jesu Christi. Anathema quid. Unius aliquando peccatum toti populo vindictam accersit. — Simile quidpiam in uno accidit, videlicet Achar, qui cum variam ex anathemate stolam sustulisset, etiam adversus populum iram Dei succendit (Josue 7). Verum, ut conjicio, nonnullis præsentium ignota est hæc historia. Quamobrem necesse est, ut paucis de hac loquutus, et scientes commonefaciam, et nescientes doceam. Achar itaque fuit unus ex eorum numero qui cum Jesu Nave transiere Jordanem, qui Jesus fuerat ante Dei judicio delectus, ut Moysi succederet, quique typum ac figuram gerebat veri Servatoris nostri Jesu Christi. Quemadmodum enim ille e deserto per Jordanem in terram promissam perduxit populum, sic et Servator noster ex ignorantiae et idololatriæ deserto per sanctum ac salutiferum baptismum in caelestem Jerosolymam nos traduxit, ad matrem primogenitorum, in qua veræ quietis paratæ sunt mansiones, ubi vita tumultus nescia pacificaque. Hic itaque cum ejus virtute qui jus-

¹ Alius, *invaluit*, pro, *obambulat*.

² Alius habet, *eque serviunt*, pro, *eique gloriam referunt*.

¹ Unus habet, *nostra*, pro, *immensa*.

ρῶντα· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τοῦτο διαβεβαίωσεν. Ἔπειτα τούτων μὲν καταφρονεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ συνειδότης φόβος, καὶ ὁ τῶν πεπραγμένων ἕλεγχος, καὶ ἡ τῶν εὐθύνων ἀγωνία, καὶ τὸ τῆς κολάσεως ἀπαραιτήτων· ἵνα δὲ πρόφρασην ἔλογον τῶν σὺν ἐφεύρης ἢ μετεωρισμῶν, ὡφέλεισθαί λέγεις, ἐν οἷς τὴν ἀπαρμύθητον ὑπομένεις ζημίαν; Μὴ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ προφρασιζώμεθα προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις· σκηψίς γὰρ ταῦτα, καὶ ἀπάτη ἡμῖν αὐτοῖς τὸ ἐπιζήμιον προφεινούσα. Ἄλλὰ περὶ τούτου μὲν τοσαῦτα· ὥρα δὲ λοιπὸν εἰς τὴν προτέραν ἀναδραμεῖν παραινέσαι, καὶ βραχέα περὶ ταύτης εἰπόντα, προσήκον τέλος ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ τῆς ἀταξίας ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τι χλιπεῖν περιμένετε ἢ νόσημα. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ πρὸς Θεὸν τὴν διάλεξιν ποιέσθαι προθεμένους, καὶ αὐτῷ τὴν δοξολογίαν ἀναπέμποντας, εἶτα ἀφέντας τοῦτον, τὸν πλησίον ἕκαστος ἀπολαβεῖν καὶ τὰ κατ' οἶκον διατίθεσθαι, τὰ ἐν ταῖς ἀγοραῖς, τὰ ἐν τῷ δήμῳ, τὰ ἐν τοῖς θεάτροις, τὰ ἐν τῷ στρατῷ, καὶ πῶς μὲν ταῦτα διωκῆθη, πῶς δὲ ἐκείνα παρεωράθη, καὶ τί τὸ πλεονάζον ἐν ταῖς πραγματείαις, τί δὲ τὸ ἐλλείπον· καὶ ἀπλῶς περὶ πάντων τῶν κοινῶν καὶ ἰδίων ἐνταῦθα διαλέγονται. Καὶ ποίας ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Καὶ βασιλεῖ μὲν τις τῷ ἐπιγίῳ διαλεγόμενος, περὶ ἐκείνων μόνων ποιείται τὴν λόγον, περὶ ὧν ἂν ἐκείνος βουλευθῆται, καὶ ὧν προτείνει ἢ τὰς ἐρωτήσεις· εἰ δὲ καὶ ἕτερον τι παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ὑποβαλεῖν τοιμήσεις, τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν ὑποστήσεται· σὺ δὲ τῷ βασιλεῖ τῶν βασιλευόντων προσομιλῶν, ὧ φρίττοντες λειτουργοῦσιν [102] ἀγγελιοὶ, ἀφεις τὴν πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, περὶ πηλοῦ, καὶ κόνεως, καὶ ἀράχνης διαλέγη; Ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ παρόντα πράγματα. Καὶ πῶς οἴσεις τὴν τῆς καταφρονήσεως δίκην; τίς δέ σε τῆς τοιαύτης ἐξαιρήσεται τιμωρίας;

Ἄλλὰ κακίως, φησὶ, τὰ τῶν πραγμάτων, καὶ τὰ τῆς πολιτείας διάκεινται, καὶ πολὺς ἡμῖν περὶ τούτου ὁ λόγος, πολὺς ὁ ἀγών. Καὶ τίς ἡ αἰτία; Ἡ τῶν κρατούντων, φησὶν, ἀβουλία. Οὐχ ἡ τῶν κρατούντων ἀβουλία, ἀλλὰ ἡ ἡμῶν ἀμαρτία, ἡ τῶν πλημμελημάτων εἰσπραξίς. Ἐκείνη τὰ ἄνω κάτω πεποίηκεν, ἐκείνη πάντα τὰ δευρὰ ἐσήγαγεν, ἐκείνη τοὺς πολέμους ἔξωπλισεν, ἐκείνη τὴν ἥτταν ἐνήργησεν. Οὐκ ἔλλοθεν ἡμῖν ὁ τῶν ἀνιάρων ἐσμός ὑπερεχέθη, ἀλλ' ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς αἰτίας. Ὅστε κἂν Ἄδραμα τις ἢ ὁ κρατῶν, κἂν Μωῦσῆς, κἂν Δαυὶδ, κἂν Σολομὼν ὁ σοφώτατος, κἂν ἅπαντων δικαιοτέρος ὁ ἀνθρώπων, ἡμῶν κακίως διακειμένον, ἀδιάφορον ἔχει τὴν πρὸς τὰ κακὰ αἰτίαν. Πῶς καὶ τίνοι τρόπῳ; Ὅτι εἰ μὲν τῶν παρονομαστῶν εἴη, καὶ τῶν ἀβουλήτως καὶ ἀτάκτως φερομένων, ἡ ἡμῶν ἀβουλία καὶ ἀταξία τὸν τοιοῦτον ἐκαρποφόρησε, τὰ ἡμέτερα ἀμαρτήματα τὴν πληγὴν προεξένησε. Τὸ γὰρ κατὰ τὰς καρδίας ἡμῶν λαμβάνειν ἄρχοντας οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἀλλ' ἡ τοῦτο, ὅτι προημαρτηκότες τοιοῦτου τοῦ προεστηκότες; ἐτύχουμεν, κἂν τε τῶν ἱερωμένων ἢ τις, κἂν τε τῶν τὰς κοσμι-

κὰς διεπόντων ἐξουσίας ἢ. Εἰ δὲ καὶ λίαν δίκαιος ἦ, καὶ οὕτω δίκαιος, ὥστε μέχρι τῆς Μωῦσέως ἀρετῆς ἐληλακέναι, οὐχ ἡ αὐτοῦ μόνου δικαιοσύνη τὰ ἄμετρα τῶν ὑπηκόων συγκαλύψει δυνήσεται πταίσματα. Καὶ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ ἂν τις ἀκριβῶς καταμάθῃ τοῦ Μωῦσέως, τοῦ πολλὰ μὲν κακοπαθήσαντος ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, πολλὴν δὲ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἰκεσίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐνστήσαντο, ὥστε τὴν ἐπηγγελμένην αὐτὸν κατακληρονομήσαι γῆν· ἀλλ' ἐπὶ ξένον ἑαυτὸν οὗτος τῆς κατασχέσεως ταῖς οἰκείας κατέστησε παρανομίαις, οὐκ ἴσχυσεν ἡ αὐτοῦ δέξις τὴν τοῦ Θεοῦ δικαίαν ψῆφον μεταποιῆσαι παντὸς τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ κατεστρωμένου. Καίτοι τίς τοῦ Μωῦσέως δικαιοτέρος; ἢ τίς παρῆσιαστικώτερος πρὸς τὸν Θεόν; Ἰσχυεῖν μὲν λέγεται δικαίου δέξις, ἀλλ' ἐνεργουμένη, τοῦτέστι, βοηθουμένη τῇ μεταμελείᾳ καὶ ἐπιστροφῇ, ὑπὲρ ὧν καταβάλλεται. Οἷς δὲ ἄμετανοητος καὶ ἀνεπίστροφός ἐστιν ὁ τρόπος, πῶς ἂν ἐπαμύναται δυνήσεται, αὐτῶν ἐκείνων τοῖς ἔργοις ἀντικοπτόνων ἢ;

ε'. Καὶ τί λέγομεν ἐπὶ ὀλοκλήρου λαοῦ παρανομοῦντος τοῦτο συμβαίνειν, ὅπου καὶ ἡ τῶν ὀλίγων ὑπηκόων ἀμαρτία, ἢ πολλὰκις καὶ τοῦ ἐνός, τὴν τῶν δικαίων [103] κρατούντων ὑπερακοντίζει παρῆσιαν; Καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἂν τις κατανοήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ, ὃς ὑπὸ Μωῦσέως δημαγωγούμενος, ἦνικα πρὸς τὴν τῶν ἀλλοφύλων παρέβαλε γῆν, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συνῆρε μάχην, πῶς τινες αὐτῶν μανέντες εἰς τὰς ἐκείνων γυναικας, τὴν πᾶνδημον ἐκείνην θραύσιν καὶ τὸν βλεθρον κατεργάσαντο.

Ἐπὶ ἐνός δὲ τὸ τοιοῦτο συμβέβηκεν· ὡς ἐπὶ Ἄχαρ τοῦ τὴν ποικίλην στολὴν ἀφελόμενου τοῦ ἀναθήματος, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκαύσαντος ὀργήν. Ἄλλ' ἴσως τινὲς τῶν παρόντων τὰ τῆς ἱστορίας ταύτης ἀγνοοῦσι. Διὰ τοῦτο δεῖ βραχέα περὶ ταύτης εἰπόντα ἢ ὑπομνησθαι μὲν τοὺς εἰδότες, διδάξαι δὲ τοὺς ἀγνοοῦντας. Οὗτος τοίνυν ὁ Ἄχαρ εἰς ἐτύγγαν τῶν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ διαδόντων τὸν Ἰορδάνην, Ἰησοῦ ἐκείνου τοῦ ψήφῳ Θεοῦ διδοχόου Μωῦσέως προκεκριμένου, τοῦ εἰκόνα καὶ τύπον ἐπέχοντος τοῦ ἀληθινοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκ τῆς ἐρήμου διὰ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τὸν λαὸν διεβίβασεν, οὕτω καὶ ὁ Σωτήρ ἡμῶν ἐκ τῆς ἐρήμου τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς εἰδωλολατρίας διὰ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος εἰς τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ ἡμᾶς μεταποίησεν ἢ, εἰς τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἐν ἣ τῆς ἀληθινῆς καταπαύσεως ἡύτρεπισθησαν αἱ μοναὶ, ἐνθα ἡ ἀστασίαστος καὶ εἰρηνικὴ διατριβή. Οὗτος τοίνυν τῇ τοῦ προστάττοντος δυνάμει τὸν λαὸν διαβιβάσας, προσέβαλε τῇ Ἰερικῷ, καὶ τὴν ξένην ἐκείνην πολιορκίαν ἐνεργῶν, ἦδη τῶν τειχῶν καταπίπτειν μαλλόντων, τί φησι πρὸς τὸν λαόν; *Ἔσται ἀνάθημα ἡ πόλις αὕτη, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῇ, Κυρίῳ Σαβωῖθ, πληρὴ Ραῦθ τὴν πόρνην, περιποιήσασθε αὐτήν. Φυλάξασθε οὖν ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, μήποτε ἐνθυμηθέντες ὑμεῖς λάθητε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψητε ἡμᾶς.* Ἀφεριώθῃ, φησὶν, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ πόλει· τοῦτο γὰρ τὸ ἀνάθημα ἔστω. Μὴ τις οὖν νοσφίσηται τῶν ἀνατεθέντων Κυρίῳ τῷ Θεῷ, καὶ ἐξολο-

^a Unus ἔχει. Paulo post quinque sexve mss. et Savil. recte δέομαι. Editio Morel. male δέομαθα, ut arguitur ex ἀναβολῷ sequenti.

^b Alius κατακρατεῖ. Paulo post alius καὶ αὐτῷ τὴν δουλοφυγίαν ἀνακέμνοντας.

^c Duo προτείνει.

^d Legendum videtur *κολεμίους*. Sed omnia exemplaria *κολέμιους* habent. Erasmus ita interpretatus est, ac si *κολιμίους* legerit. Paulo post ad vocem *ὑπερεχέθη*, Savil. in marg. notat *ἐπέλονσασε*.

^e Sex mss. ἀμαρτωλώτερος, male, ni fallor; nam hic de viris virtute præcellentibus agitur.

^f Unus ἀρχάς. Paulo post unus τὰ ἡμέτερα τῶν ὑπηκόων.

^g Duo ἀντικοπτόνων. Unus ἀντικοπτόνων: quæ posterior lectio mendum esse videtur. Prior autem non spernenda. Alius, teste Savillo, ἀντιπαρτόνων, quæ est vox synonyma.

^h Unus ἀλλ' εἰκός τινος τῶν παρόντων τὰ τῆς ἱστορίας ταύτης ἀγνοεῖν... περὶ ταύτης εἰπόντας.

ⁱ Unus ἡμᾶς; μετεβίβασεν.

Ορεῦσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς γῆς. Ἐπικίνδυνος ἡ ἐντολή, πολὺ τὸ τῆς ἀκριβείας τοῦ τε προστάσσοντος Θεοῦ καὶ τοῦ νομοθετοῦντος Ἰησοῦ. Πῶς γὰρ οὐκ ἦν ἐν τοσοῦτῳ πλήθει μὴ παραδθῆναι τὸν νόμον τοῦτον, πολλῶν δυντῶν τῶν συνωθούτων πρὸς τοῦτο; Ἡ γὰρ τὸ ἀστάθμητον καὶ τὸ φιλοκρεδῆς τοῦ δήμου, ἢ τὸ μὴ πάντα κατακρούς γενέσθαι τῆς προτεθείσης ἐντολῆς, ἢ ἡ ποικιλία τῶν σκύλων καθάπερ δέλεαρ προκειμένη, καὶ τοὺς φιλοκτήμονας δελεάζουσα, εὐκόλως ἂν πρὸς τὴν παράδασιν παρώρμησεν ἂ. Ἄλλ' ὁμως ὁ νόμος οὗτος ἐτέθη, καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς ὁ τῆς παραδάσεως αὐτοῦ κίνδυνος ἐπεκρεμάσθη. Τί οὖν μετὰ τοῦτο; Κατέπεσον τὰ τεύχη, καὶ ἐν χερσὶ τῶν πολιορκούντων τὰ τῆς πόλεως ἐγένετο πάντα. Παντὸς τοίνυν τοῦ λαοῦ τὴν ἐντολὴν ταύτην διατηροῦντος, ἢ τοῦ ἐνὸς παράδασιν εἰς ἅπαν τὸ πλήθος τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνήψεν ὀργήν. **Ἐπλημμέλισαν γὰρ, φησὶν, [104] οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πλημμέλιαν μεγάλην, καὶ ἐνοσφίσουντο, καὶ ἔλαβον ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἔλαβον ἄπο τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἔθυμώθη ὀργῇ Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Καὶ μὴν εἰς ἡν ὁ πλημμέλισας. Πῶς οὖν ἐπλημμέλισαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἔθυμώθη Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ; Ὁρᾷ; πῶς ἢ τοῦ ἐνὸς ἁμαρτία παντὶ τῷ λαῷ τὴν τιμωρίαν προεξένησε; πῶς πρὸς τὸ πλήθος τὸν Θεὸν ἐξεπολέμωσαν; Ἐπεὶ οὖν τὸ παράνομον ἐπράχθη, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ συνειδῶς, πλην μόνον τοῦ τὰ κρύφια γινώσκοντος Θεοῦ, ἢ μὲν τιμωρία ἐμελλεν, ὁ δὲ πράξας τοῦτο, κἂν ἔδοκει λανθάνειν, ἄλλ' ὁμως ὑπὸ τοῦ συνειδότου, ὡς ὑπὸ πυρὸς κατεκαίετο. Ἦλθε τοίνυν καὶ τῆς ἀπειλῆς ὁ καιρὸς, καὶ τοῦ φανεροῦ γενέσθαι τὸ ἁμάρτημα. Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶν, Ἰησοῦς ἀνδρας ἀπὸ Ἰεριχὼ εἰς Γαῖ. Καὶ ἀνέβησαν ἐκεῖ ὡσεὶ τρισχίλιοι ἄνδρες, καὶ ἐβυρῶν ἀπὸ προσώπου τῶν ἀνδρῶν Γαῖ, καὶ ἀπέκτειναν ἀπ' αὐτῶν τριάκοντα καὶ ἐξ ἀνδρας, καὶ ἀπεδίωξαν αὐτοὺς, καὶ συνέτριψαν αὐτοὺς, καὶ ἐποτήθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ, καὶ ἐγένετο ὡσπερ ὕδωρ.**

ς'. Ὁρα μὴς ἁμαρτίας εἰσπραξίν, ὄρα πληγὴν ἀπαραιμύθητον. Εἰς ἐπλημμέλιση, καὶ εἰς ἅπαντα τὸν δῆμον ὁ θάνατος αἰ ἡ δειλία ἐπέπεσε. Τί τοῦτο, ὦ φιλάγαθε Δέσποτα; Σὺ εἰ μόνος δίκαιος, καὶ εὐθεὶς αἰ κρίσεις σου. Σὺ ἐκάστην κατὰ τὰ οἰκεία ἔργα ἀπονέμεις τὴν κρίσιν. Σὺ ἔφης, φιλόανθρωπε, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἕκαστον ἀποθανεῖσθαι ἁμαρτία, καὶ μὴ ἄλλον ἀντὶ ἄλλου τιμωρηθῆσθαι. Τίς οὖν αὕτη ἡ δικαία σου ψῆφος; Καλὰ σου τὰ πάντα, Κύριε, καὶ λίαν καλὰ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν οἰκονομούμενα. Λύμη τίς ἐστὶ, φησὶν, ἡ ἁμαρτία ὀκούον ἐκπομπευέσθω διὰ τῆς τιμωρίας εἰς πάντας, ἵνα μὴ τοὺς πάντας καταλυμῆνται, ἵνα γνόντες πλοσὴν ἀπειλήν μία παράδασιν ἔτεκε, φύγῃσι τὴν ἐκ πλειόνων ἀτελεύτητον κόλασιν. Ἰδὼν οὖν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν ἔ, διέβρῆξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἐκείνους τοὺς θρήνους τραγῳδῶν, οὓς ἡ θεία σημαίνει Γραφή. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης; **Ἀνάσθη· ἵνα τί οὕτω συμπέπτωκας; Ἡμάρτηκεν ὁ λαός σου, καὶ παρέβη τὴν διαθήκην μου, καὶ οὐ μὴ**

δυσήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ στήναι κατὰ πρόσωπον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, ἕως ἂν ἐξάρητε τὸ ἀνάθημα ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Ἐκρηύχθη τοίνυν ἐν τῷ λαῷ τοῦτο, καὶ μνησεται ὑπὸ Θεοῦ ὁ τὴν παράδασιν πράξας· συγκατατίθεται οὗτος. Ἀπεκρίθη γὰρ, φησὶν, Ἄχαρ τῷ Ἰησοῦ, καὶ εἶπεν· Ἀληθῶς ἡμάρτων ἐναντίον τοῦ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ· οὕτω καὶ οὕτως ἐπολήσα. Εἶδον ἐν τῇ προνομῇ στολήν ψιλῆν, ποικίλην, λίαν ἰ καλὴν, καὶ διακόσια δίδραγμα ἀργυρίου, καὶ γλῶσσαν μίαν χρυσοῦν πεντήκοντα δεδρύμωρ, καὶ ἐρύμμηθεις ἔλαβον, [105] καὶ ἰδὸν ταῦτα ἐγκέκρυπται ἐν τῇ γῇ ἐν τῇ σκηνῇ μου. Πάντα λοιπὸν εἰς φανερόν ἔγει, ἐπειδὴ ἀφευδῆ τὸν ταῦτα καταμηνύσαντα ἑώρα, σφοδρόν ἔ τε εἶχε τὸν ἐλέγχοντα μάρτυρα. Ὅρα δὲ τὸν ἐπενειδιστον καὶ ἐλίθριον αὐτοῦ θάνατον· Ἀνήνεγκς, φησὶν, αὐτὸν Ἰησοῦς εἰς θάραττα Ἀχῶρ, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ τοὺς μύσχοις αὐτοῦ, καὶ τὰ ὑποζύγια αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ πρόβατα αὐτοῦ, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ πάντα δσα ὑπῆρχον αὐτῷ καὶ ἐλιθοδόλησαν αὐτὰ πᾶς Ἰσραὴλ ἐν λίθοις. Αὕτη τῆς παρανομίας ἡ ἀνταπόδοσις, οὕτως ἢ τοῦ Θεοῦ ἀδέχαστος ἐστὶ δίχη. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, οἰκείων ἁμαρτημάτων εἰσπραξίν τὴν τῶν ἀνιαρῶν ἔφεδον λογιζόμεθα καὶ καθ' ἑκάστην τὰ ἑαυτῶν ἐξετάζοντες ἐγκλήματα, μὴ ἑτέροις, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς τὴν τούτων περιπίπτωμεν αἰτίαν. Οὐ γὰρ ἡ τῶν ἀρχόντων μόνον ἀπροσεξία, ἀλλὰ πολλῶν μᾶλλον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὰ κακὰ συνεισῆγαγον. Οὕτω τοίνυν ἐνταῦθα παραγινόμενος ἕκαστος, καὶ τὰ οἰκεία λογιζόμενος παραπτώματα, οὕτε ἕτερον μέμφοιτο, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐταξίας τὴν παροῦσαν ἀναπέμφοι ἢ δοξολογίαν. Ἔστι δὲ ἡ παρ' ἡμῶν ἀπαιτουμένη εὐταξία τοιαύτη· πρῶτον μὲν, συνετριμμένη καρδίᾳ προσέρχασθαι τῷ Θεῷ, ἔπειτα καὶ τὸ τῆς καρδίας ἦθος διὰ τοῦ φαινομένου σχήματος ὑποδεικνύειν, διὰ τῆς στάσεως, διὰ τῆς τῶν χειρῶν εὐταξίας, διὰ τῆς πραείας καὶ συνεσταλμένης φωνῆς. Εὐκόλον γὰρ τοῦτο, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ δυνατόν. Πῶς οὖν εἰς πάντα κατορθωθήσεται; Ὅμως ἑαυτοῖς νόμον, καὶ ἐπιωμεν ὅτι κοινωφελῆς ἐντολή κατεβλήθη, καὶ δεῖ πάντας ἡμᾶς τοιαύτης μετασχεῖν ὠφελείας. Διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀτάκτους κατασιγάσωμεν φωνάς, καὶ τὰ τῶν χειρῶν καταστελιωμεν ἦθη ἰ, δεδεμένους ταῦτας παριστάνοντες τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς ἀκόσμοις ἐπαιρομένους νεύμασι. Μισεῖ γὰρ τοῦτο καὶ ἀποστρέφεται ὁ Θεός, ὡσπερ τὸν συνεσταλμένον ἀγαπᾷ καὶ προσίεται· **Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησὶν, ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶον καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Εἴπωμεν ἀλλήλοισ, ὅτι οὐ βούλεται αὐτῷ προσδιαλεγόμενος ἡμᾶς καὶ ἑαυτοῖς προσομιλεῖν, οὐδὲ ἀφέντας τὴν πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, τὰς τῶν παρόντων ἀνακινεῖν συνευχίας, καὶ τῷ βορβόρῳ τοὺς μαργαρίτας ἀναφύρειν. Ὅθριον γὰρ οἰκείαν, καὶ οὐ δοξολογίαν τὸ τοιοῦτον ἡγεῖται. Κἂν τις βουληθεῖ ταύτην παραβῆναι τὴν ἐντολήν, ἐπιτομίωμεν ἰ, ὡς ἐπιβουλον τῆς ἡμετέρας σωτηρίας; ἀποδιώξωμεν, ἔξω τῶν περιβόλων τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἐκβάλλωμεν. Οὕτω γὰρ ποιούντες, τὰ μὲν πρότερος ἁμαρτήματα βράδιως ἀπονιψόμεθα, αὐτὸν δὲ τὸν Δεσπό-**

* Duo ἐξολοθρεύθη. Infra παραδθῆναι. In hanc vocem notat Savil. in marg. γρ. παραδθῆσθαι.

ἂ Unus παράδασιν ἐξεκαλέσθη. Ἄλλ' ὁμως ὁ νόμος οὕτως. Mox aliquot mss. ἀπεκρεμάσθη.

ἔ Unus ὀργῇ Κυρίου, aique ita legit Erasmus.

ἔ Quinque mss. ἄλλον ἀντιμωρηθῆσθαι ἑτέρου.

ἔ Τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν. Erasmus vertit, fugam sibi non posse. At dubitari potest, an ea sit Chrysost. mens. Ἀνυπόστατον φυγὴν forte verti posset, fugam cuius causa vel materia non apparebat.

ἰ Προνομῇ στολήν ποικίλην λίαν καλὴν. Duo alii pronome ψιλῆν ποικίλην μίαν καλὴν. Erasmus priorem secutus lectionem, μίαν καλὴν legit.

ἑ Unus ἀσφαλῆ.

ἂ Unus ἀναπέμφοιτο. Alius τὴν πρέπουσαν ἀναπέμφοιτο, non male.

ἰ Alius καὶ τὴν τῶν χειρῶν καταστελιωμεν συνήθειαν.

ἰ Unus ἐντολήν, ἐπιτιμῆσωμεν.

serat Israelitas transmisisset, adnovissetque exercitum contra Jericho, novam illam et admirandam obsidionem moliens, mox ruitis mœnibus, quid loquitur apud populum? *Erit anathema hæc civitas: et quidquid est in ea, Domino Sabaoth, excepta Raab meretrice, hanc servabitis. Cavete igitur ab anathemate, ne quando cogitantes sumatis ex eo, et perdati nos* (Josue 6. 17. 18). Consecrata sunt, inquit, omnia quæ sunt in civitate: nam id sonat anathema. Ne quis igitur suffuretur ex iis quæ consecrata sunt Domino Deo, nosque disperdat e terra. Periculosum erat præceptum, multa diligentia tum Dei præcipientis, tum legem ferentis Jesu. Qui enim fieri potuit, ut in tanta multitudine non violaretur hæc lex, cum multæ res essent, quæ huc impellerent? Nam vel instabilitas ejus populi lurique cupiditas, vel quod non omnes audivissent edici præceptum, vel spoliatorum pretium velut esca objecta, habendique avidos illectans, facile ad legis transgressionem perpulisset. Et tamen ea lex erat lata, atque eorum capiti transgressionis periculum imminabat. Quid igitur post hæc? Conciderunt mœnia, et quidquid erat in civitate venit in manus obsidentium. Itaque cum universus populus servaret hoc præceptum, unius prævaricatio in universam multitudinem concitavit iram Dei. *Peccaverunt, inquit, filii Israel peccatum magnum, et suffurati sunt, et sumpeerunt ex anathemate, et sumpsit Achar filius Charmi ex anathemate, et indignata est ira Domini filiis Israel* (Jos. 7. 1). Atqui unus erat qui peccaverat. Quomodo igitur peccaverunt filii Israel, ac Dominus iratus est filiis Israel? Vides quomodo unius peccatum toti populo vindictam accersit? quomodo Deum adversus multitudinem hostem reddidit? Quoniam igitur fuerat perpetrata legis transgressio, neque quisquam erat conscius, præter solum Deum qui novit occulta, ultio quidem differebatur: cæterum qui hoc perpetrarat, tametsi videbatur latere, tamen a conscientia velut ab igne urebatur. Venit igitur tempus quo fieret quod comminatus fuerat Deus, quoque peccatum veniret in propatulum. *Misit, inquit, Jesus viros ab Jericho in Gai. Et ascenderunt illuc viri fere ter mille, fugeruntque a facie virorum Gai, et occiderunt ex illis viros triginta sex, et persecuti sunt eos, et conciderunt illos, et exavit cor populi, factumque est velut aqua* (Jos. 7. 2. 4. 5).

6. Vide unius peccati pœnam, vide plagam acerbissimam. Unus peccarat, et in populum universum mors ac trepidatio irruit. Quid hoc, o bone Domine? Tu solus justus, et recta judicia tua. Tu cuique secundum propria facta reddis judicium. Tu, humani generis amator, dixeras in suo quemque peccato moriturum, nec alium pro alio daturum pœnas. Quod igitur hoc est taum justum judicium? Bona sunt tua omnia, Domine, et valde bona, et ad nostram utilitatem dispensata. *Lues quædam, inquit, est peccatum: ergo per ultionem evolgetur ac traducatur apud omnes, ne corrumat omnes, ut ubi cognoverint quantas*

quit, Jesus fugam cujus causa ignota erat sisti non posse, discidit vestimenta sua, ac prostratus est in terram, ea lugubriter lamenta proferens, quæ narrat divina Scriptura. Quid igitur illi respondit Dominus? *Surge; cur ita prostratus jaces? Peccavit populus tuus, transgressus est pactum meum, nec poterunt stare filii Israel contra faciem hostium suorum, donec sustuleritis anathema ex vobis ipsis* (Jos. 7. 10. 12). Prædicatur igitur hoc in populo, et a Deo proditur, qui hoc perpetrarat: ille fatetur. Respondit enim, Achar Jesu dicens: *Vere peccavi in conspectu Domini Dei Israel; sic et sic feci. Videbam in præda stolam variegatam unam (a) pulchram, ducentaque argenti didrachma, et linguam unam auream quinquaginta didrachmorum, et concupiscens cepi, et ecce hæc defossa sunt humi in tabernaculo meo* (Ibid. v. 20; 21). Omnia jam in apertum profert, posteaquam perspexit illum omnia sine mendacio indicasse, nec diffusus est testi se ipsum prodenti. Vide autem probrosam ac perniciosam illius mortem: *Subduxit, inquit, Jesus Achar in convallem Achor, et filios et filias ejus, et vitulos ejus, et jumenta ejus, et omnes oves ejus, et tentorium ejus, et omnia quæcumque possidebat: et lapidibus obruit ea omnis populus Israel* (Jos. 7. 24. 25). Hoc transgressionis præmium, talis Dei vindicta, quæ evitari non potest. Hæc itaque scientes, cogitemus molestias a nostris peccatis invehi, singulisque diebus nostra examinantem crimina, non aliis, sed nobis ipsis causam adscribamus. Nec enim magi tractatum modo negligentia, sed multo magis nostra delicta mala accersierunt. Sic itaque huc adveniens sua quisque examinet delicta, nec alium incuset, et præsentem glorificationem cum ritu decenti emittat. Quod autem exigitur ad modestiam, hoc est: primum, corde contrito accedere ad Deum: deinde cordis affectum ipso visibili habitu declarare, item standi modo, manuini decora compositione, plaecida demissaque voce. Nam id facile est, et potest quisquis voluerit. Qui fiet igitur, ut omnes suo fungantur officio? Ponamus nobis ipsis legem dicamusque, In publicam utilitatem lex prodita est, et hujus utilitatis oportet nos omnes esse participes. Quapropter et indecoras voces premamus, manuumque gesticulationes corripiamus, has conjunctas exhibentes Deo, nec incompositis motibus atollantur. Odit enim hoc Deus et aversatur, sicut contra compositum ac modestum amat expetitur: *Ad quem, inquit, respiciam, nisi ad mansuetum et quietum, et tementem verba mea* (Isai. 66. 2)? Dicamus aliis alii: Non vult Deus, ut simul cum ipso loquamur, et inter nos fabulemur, nec patitur, ut ipsum alloqui intermittentes præsentium confabulationes suscitemus, cœnoque margaritas contaminemus. Siquidem hoc suam contumeliam esse ducit, non glorificationem. Quod si quis voluerit hoc præceptum præterire, obturemus illi os, tamquam salutis insidiatorem expel-

(a) In Græco, στελέθη φάλακρον. In hunc locum notat savil.: « Florens retinet lectionem Romanam, φάλακρον, inducto, στελέθη, vertitque ex veteri Glossario, *tenue Babylonicum.* »

lanus, et ecclesie sancte septis ejiciamus. Hoc si fecerimus, nostra quidem peccata superiora facile diluemus, ipsum autem Dominum habebimus in medio nostrum una cum sanctis angelis choros agentem, et cuique modestie coronas distribuentem. Quoniam enim est humanus ac munificus, gaudens de nostra salute; ideo oblectans sese bonis nostris celorum regnum promisit, et vite incorruptibilis consortium, omniaque bona preparavit, volens nos in his habere tabernacula¹: quae nobis omnibus contingat assequi, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, quicum decet gloria, imperium, honor et adoratio Patri et sancto Spiritui, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

EJUSDEM HOMILIA II.

In dictum illud Isaiae prophetae, *Factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato (Isai. 6. 1)*; et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat praetercurrere.

1. *Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor.* — Gaudeo conspiciens vos ad audienda sacra eloquia concurrentes, idque indicium esse maximum judico vestri in Dei cultu ac pietate progressus. Quemadmodum enim appetentia cibi corporis bonam valetudinem declarat, sic et sermones appetere spirituales, animae sanitatem arguit. Gaudeo quidem igitur propter hoc: caeterum vereor ne forte non possim aliquid adferre dignum isto vestro desiderio. Sic et mater amans dolet, quoties lactentem habens puerum, non potest illi largiter praebere lactis fontem: attamen quamquam lacte caret, mammam tamen dat, ille vero acceptam trahit sugitque, et ore papillam refrigerentem calefaciens, plus quam erat elicit alimenti: pater vero dolet quidem dum ipsius distenduntur ubera, nec tamen repellit puerum: mater enim est, et omnia praecipit perpeti potius, quam ut partum suum contristet. Itaque si matres erga foetus suos tantum exhibent amorem, multo magis oportet nos erga vestram caritatem similiter affectos esse. Nam spiritus partus vehementiores sunt quam naturae. Itaque tametsi nobis mensa multam habet penuriam, ne sic quidem cani occultabimus, sed nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis. Quod si pauca haec sunt viliaque, praebemus tamen. Nam et ille² cui talentum erat creditum, non quia quinque talenta non tulit, oh id incusatus est, sed quod unum illud defoderit, quod acceperat, dedit poenas (*Math. 25. 24. seq.*). Siquidem hoc est quod quaeritur apud Deum et apud homines, non multane aut pauca deponas, sed ne oblationem offeras facultatibus inferiorum. Audistis nuper cum nobis datum esset hoc ho-

noris, ut apud caritatem vestram discereremus, Psalmum illum legentibus nobis, qui peccatorem e sacris septis ejiciens, angelos supernasque virtutes hortabatur ad laudandum universorum Deum. Vultis igitur et hodie idem angelicum melos³ audiamus, prope illic alicubi astantes? Mihi certe videtur. Nam si homines scelerati dum choreas agunt in foro, in profunda caligine nocteque intempesta meretriciarum cantilenas mollesque canentes cantiones, totam civitatem nobis excitant, et ad sese convertunt: nos caelestium populorum supernis choris Regem universi celebrantibus non occurremus, non audiemus divinam illam ac beatam vocem? Et quae nobis dabitur venia? Sed quomodo, inquis, licet audire? Si in ipsum ascenderimus caelum, etsi non corpore, mente tamen: etsi minus praesentia, certe cogitatione. Nam corpus quoniam terrestre est ac grave natura, manet in terris: anima vero ab hac necessitate est libera, facillimeque ad altissima longissimeque semota loca advolat: ita ut etiam si velit ad extremos orbis terminos pervenire, aut in caelum ascendere, nihil sit quod vetet: adeo ipsi leves cogitationum alas dedit Deus. Nec tantum alas leves dedit, verum et oculos largitus est, multo quam corporis perspicaciores. Nam corporis aspectus, si quidem per vacuum aerem seratur, ad longum intervallum progreditur: quod si in exiguum corpus impegit, non aliter quam fluxus qui ferebatur, obstaculo repulsus, denuo retrorsum avertitur: verum animi oculi etiamsi parietes, etiamsi moenia, etiamsi montium moles, etiamsi caelorum corpora compererint obstantia, omnia facile praetercurrunt. Attamen cum tantam habeat celeritatem et oculorum aciem anima, non ex sese sufficiens est ad intelligentiam rerum caelestium, sed opus illo habet qui ipsam manu deducat. Faciamus igitur quod in regum palatiis facere solent, qui cupiunt ea videre. Quid autem illi faciunt? Ubi quaesierint enim cui claves commissae sunt, illum adeunt, alloquantur et supplicat, frequenter et pecuniam numerant, ut ipsis gratificetur. Adeamus ergo et nos unum eorum, quibus caelestes portae commissae sunt, appellemus, supplicemus, pro pecunia promptam voluntatem sinceramque affectum exhibeamus. Et si ille mercedem hanc acceperit, manu nostra apprehensa per omnia circumducat, non illam ostendens regiam, sed ipsam Regem in solio sedentem, adstantibus exercitibus exercituumque ducibus, assistentibus innumerabilium angelorum et archangelorum millibus; omnia diligenter nobis ostendet, quatenus nobis videre licet. Quis igitur est iste cui haec functio commissae est, quam sequentes nunc volumus ingredi? Isaia, prophetarum vocalissimus. Ergo necesse est, ut hunc alloquamur.

Scripturae quomodo audienda. — Agite, sequamini composito gradu incedentes, multo cum silentio: ne quis ingrediatur curis onustus mundanis, ne quis animi dubius, ne quis attonitus: verum haec omnia foris ante ostium deponamus omnes, atque ita demum

¹ Unus habet, volens nos in his habere tabernacula in aeternum.

² Savil... Nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis, exigua quidem et minimi pretii, metuentes damnationis periculum, si quidem et ille, etc.

³ Unus legit, mysticum melos.

την εἰς μέσον ἔξομεν μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων συγχορεύοντα, καὶ ἐκάστῳ τοὺς τῆς εὐταξίας ἀπονέμοντα στεφάνους. Ἐπεὶ γὰρ ἐστὶ φιλόθρωπος καὶ μεγαλόδωρος, καὶ χαίρει ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ, διὰ τοῦτο ἐπιτεροπόμενος τοῖς ἡμῶν καλοῖς καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἐπηγγελιατο, καὶ ζωῆς ἀκράτου μέθεξιν, καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ προσητοίμασε, βουλόμενος ἡμᾶς ἐν τούτοις κατασκηνώσει: ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτευχεῖν, [106] χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ πρέπει δόξα, κρᾶτος, τιμὴ, καὶ προσκύνησις τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΙΑ Β΄.

Ἐἰς τὸ ρητόν τοῦ προφήτου Ἡσαίου τὸ λέγον· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ ὅτι οὐ δεῖ χρονον, οὐδὲ στοιχεῖον ἐν παρατρέχειν τῶν θείων Γραφῶν.

α'. Χαίρω συντρέχοντας ὡμᾶς ὁρῶν πρὸς τὴν ἀκράειαν τῶν θείων λόγων, καὶ τεκμήριον μέγιστον τοῦτο ποιῶμαι τῆς κατὰ Θεὸν ὡμῶν προκοπῆς. Ὅσπερ γὰρ τὸ πεινῆν σωματικῆς ἐστὶν εὐεξίας σημεῖον^β, οὕτω τὸ λόγων ἔρᾳν πνευματικῶν ψυχικῆς ὑγιείας σημεῖον ἐστὶ. Χαίρω μὲν οὖν διὰ τοῦτο· δέδοικα δὲ μήποτε τῆς ἐπιθυμίας ταύτης οὐδὲν ἄξιον δυνατῶ παρασχεῖν. Οὕτω που καὶ μήτηρ ὀδυνᾷται φιλόστοργος, ὅταν ὑπομάζιον ἔχουσα παῖδα, τὰς τοῦ γάλακτος πηγὰς μὴ δύνῃται· ἀφθόνως παρασχεῖν αὐτῷ· ἀλλ' ὅμως καὶ ἐνδεῶς ἔχουσα τὸν μαστῆν ἐπιδίδωσιν, ὁ δὲ λαβὼν ἔλκει καὶ κατατείνει, καὶ τῷ στόματι καταφυγμένην θερμαίνων τὴν θήλην, πλείων τῆς οὐσῆς ἐκκαλεῖται τὴν τροφήν· ἡ δὲ μήτηρ ἀγαπᾷ μὲν κατατεινομένων αὐτῆς τῶν μαζῶν, οὐκ ἀπωθεῖται δὲ τὸ παιδίον· μήτηρ γὰρ ἐστὶ, καὶ πάντα ἀνέλοιτο παθεῖν μᾶλλον, ἢ λυπηθῆαι τὸ τεχθέν. Εἰ οὖν μητέρες περὶ τὰ ἔγγονα^α οὐτως εἰσι φιλόστοργοι, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς περὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην οὕτω διακαίεται ἡ γῆ. Τῶν γὰρ τῆς φύσεως θερμότεραι αἱ τοῦ πνεύματος ὠδίνες εἰσιν. Ὅσπερ εἰ καὶ πολλῆς ἡμῖν πενίας ἡ τράπεζα γέμει, οὐδὲ οὕτως αὐτὴν ἀποκρύφομεν, ἀλλὰ πάντα εἰς μέσον τὰ παρ' ἡμῶν φέροντες καταθήσομεν ὡμῖν. Εἰ δὲ μικρὰ ταῦτα καὶ εὐτελῆ, ἀλλ' ὅμως παρέχομεν. Ἐπεὶ κάκεινος^δ ὁ τὸ τάλαντον ἐμπιστευθεὶς, οὐχ ὅτι μὴ πάντε προσήνεγκε τάλαντα, διὰ τοῦτο ἐνεκαλεῖτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ ἐν κατέχωσεν, ὅπερ εἶπε, διὰ τοῦτο ἐκεῖνον ἐδίδου. Τὸ γὰρ ζητούμενον παρὰ τῷ Θεῷ καὶ φθρότοις, οὐκ ὀλίγα ἢ πολλὰ καταθεῖναι, ἀλλὰ μηδαμοῦ τῆς ὑπαρχούσης δυνάμεως ἐλάττω τὴν εισφορὴν ἐνεργεῖν. Ἐκούσατε πρῶτην, ὅτε πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην διαλεχθῆναι κατηξιώθημεν, τὸν ψαλμὸν ἐκεῖνον ἀναγιγνωσκόντων ἡμῶν, ὃς τὸν ἀμαρτωλὸν τῶν ἱερῶν περιθόλων ἐκβάλλων, ἀγγέλοις καὶ ταῖς ἁγίαις δυνάμεσιν εὐφημεῖν· παρεκελεύετο τὸν τῶν ὄλων Θεῷ. Βούλεσθε οὖν καὶ σημερον αὐτοῦ τοῦ ἀγγελικοῦ

μέλους ἀκούσωμεν, ἐγγύς που παραστάντες ἐκεῖ; Ἐμοιγε δοκεῖ. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι μιᾶροι χοροὺς [107] ἰστάντες^ε ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐν σκότει βαθεῖ καὶ ἀωρὶ τῶν νυκτῶν πορνικὰ ἄσματα καὶ κεκλασμένα φθόντες μέλη, πᾶσαν ἀναπτεροῦσι τὴν πόλιν ἡμῶν, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσιν· ἡμεῖς τῶν ἐπουρανίων δῆμων, τῶν ἀνω χορῶν τὸν βασιλεῖα τοῦδε τοῦ παντός ἀνυμνοῦντων οὐ συνδραμούμεθα, ὥστε ἀκούσαι τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας φωνῆς; Καὶ τίς ἀν ἡμῖν γένοιτο συγγνώμη; Καὶ πῶς ἐστὶν ἀκούσαι; φησὶν. Εἰς αὐτὸν ἀνελθόντας τὸν οὐρανὸν, εἰ καὶ μὴ^ς τῷ σώματι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι· εἰ καὶ μὴ τῇ παρουσίᾳ, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα γεῶδες ὄν καὶ βαρὺ, κάτω πέφυκε μένειν· ἡ δὲ ψυχὴ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀπήλλακται, καὶ τοῖς ὑψηλοτάτοις καὶ μετεωροτάτοις χωρίοις^η βραδίως ἐπίπταται· ὥστε κἄν εἰς αὐτὰς θελήσῃ τῆς οἰκουμένης τὰς ἐσχατίας ἐλθεῖν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, τὸ καλύειν οὐδὲν· οὕτως αὐτῇ κοῦφα τὰ περὰ τῶν λογισμῶν δέδωκεν ὁ Θεός. Οὐ περὰ δὲ κοῦφα δέδωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοὺς ἔχαρίσατο πολλῶ τοῦ σώματος· ἰδεύτερον βλέποντας. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὄψις, ἀν μὲν διὰ κενοῦ φέρεται τοῦ ἀέρος, μέχρι πολλοῦ τοῦ διαστήματος πρόεισιν· ἀν δὲ μικρῶ προσπέσῃ σώματι, καθάπερ βεῦμα φερόμενον ἀναχαιτισθόν, εἰς τοῦπίσω πάλιν ἀποστρέφεται· οἱ δὲ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί, κἄν τοίχους, κἄν τελεῖα, κἄν ὁρῶν μεγέθη, κἄν αὐτὰ τῶν οὐρανῶν εὐρωσιν αὐτοῖς ἀπαντῶντα τὰ σώματα, πάντα παραδραμοῦνται βραδίως. Ἄλλ' ὅμως οὕτω καὶ ταχυτήτος καὶ ὀξυπλάσις ἔχουσα ἡ ψυχὴ, οὐκ ἐστὶν αὐτάρκης πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν κατανόησιν αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ τοῦ χειραγωγήσαντος αὐτὴν δεῖται. Ποιήσωμεν οὖν ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν^ι ποιοῦσι. Τί θα εἰκένοι ποιοῦσι; Ζητήσαντες τὸν τὰ κλειθρα τῶν θυρῶν ἐγκειρημένον, ἐκείνῳ προσέρχονται καὶ διαλέγονται καὶ ἱκετεύουσι, πολλὰκι; ὁ καὶ ἀργύριον καταβάλλουσιν, ὥστε βῶναι αὐτοῖς τὴν χάριν. Προσέλθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τινι τῶν^κ τὰς πύλας ἐπιτετραμμένων τὰς οὐρανίους, καὶ διαλεχθῶμεν, ἱκετεύσωμεν, ἀντ' ἀργυρίου προαιρεσιν ἐπιδειξώμεθα καὶ διάθεσιν ἐλιχρινῆν. Κἄν τοῦτον ἐκεῖνος λάθῃ τὸν μισθὸν, τῆς χειρὸς ἡμῶν λαβόμενος, πανταχοῦ περιγηθήσεται, οὐκ αὐτὰ δεικνύς τὰ βασίλεια, ἀλλ' αὐτὸν καθήμενον τὸν βασιλεῖα, τῶν στρατευμάτων παρόντων, καὶ τῶν ἀρχιστρατηγῶν παρεστῶτων, τῶν μυριάδων τῶν ἀγγελικῶν, τῶν χιλιάδων τῶν ἀρχαγγελικῶν· πάντα ἡμῖν ἐπιδειξεί μετ' ἀκριβείας, ὡς ἡμῖν ἰδεῖν δυνατὸν. Τίς οὖν ἐστὶν οὗτος; τίς ὁ τὸ μέρος τοῦτο ἐμπειπιστευμένος, καθ' ὃ βουλόμεθα νῦν εἰσελθεῖν; Ἡσυχίας, ὁ τῶν προφητῶν μεγαλοφωνότατος. Οὐκοῦν ἀνάγκη τοῦτω διαλεχθῆναι.

Ἄλλ' ἔπεσθε κατεσταλμένῳ ρυθμῷ βαδίζοντες μετὰ ἡσυχίας πολλῆς. Μηδεὶς φροντίδας ἔχων βιωτικὰς εἰσῆτω, μηδεὶς μετέωρος, μήτε ἐπτοημένος, ἀλλὰ [108] ταῦτα πάντα ἐξω πρώτων θυρῶν ἀποθέμενοι, πάντες

^ε Aliquot mss. ἰστῶντες, et mox ἐν σκότῳ βαθεῖ καὶ ἀωρίᾳ, et paulo post πᾶσαν ἀναπτερόουσι τὴν πόλιν. Infra duo mss. συνδραμούμεθα; οὐκ ἀκούσωμεθα.

^ς Alius τὸν οὐρανὸν, εἰ δυνατὸν· εἰ καὶ μὴ.

^η Unus καὶ πορρωτάτοις χωρίοις.

^ι Forte τῶν τοῦ σώματος. Paulo post unus διὰ κενοῦ φερίνται.

^κ Aliquot mss. ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυμοῦντες. Edisti ὃ περὶ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς οἱ ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν. Lectio editorum viliala, ut puto, fuit, mutata ὅπερ οἱ in ὃ περὶ.

^λ Quidam mss. ἀλλ' ἡμεῖς ἐνὶ τῶν· et sic legisse videtur Erasmus.

^α Unus ἐν τούτοις δὲ αἰῶνας κατασκηνώσει.

^β Significat deest in quatuor mss. Paulo post duo mss. χωρὶς μὲν οὖν. Edisti et alii codices χαίρουεν οὖν, perperam, ut liquet. Ibidem Morel. τῆς ἐπιθυμίας. Savil. τῆς προθυμίας· utique bene.

^γ Aliquot mss. ἔχουσα.

^δ Savil. ὡμῖν καὶ μικρὰ ὄντα ταῦτα καὶ εὐτελῆ, τὸν τῆς κατακρίσεως ὑποφάμενον κίνδυνον· ἐπεὶ κάκεινος. Infra pro ἔκριν ἐδίδου, unus dixit ἔδωκε.

^ε Unus συννεφμισιν. Unus infra τοῦ μουσικοῦ μέλους, sicque ita legit Erasmus. Alii τοῦ ἀγγελικοῦ μέλους.

οὕτως εἰσώμεν. Εἰς βασιλεία γὰρ ἑισερχόμεθα τῶν οὐρανῶν, ἀστραπτόντων ἐπιβαίνομεν χωρίων. Πολλῆς τὰ ἔνδον γέμει σιγῆς καὶ μυστηρίων ἀπορρήτων.

β'. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριθείας· ἡ γὰρ τῶν Γραφῶν ἀνάγκωσις τῶν οὐρανῶν ἐστὶν ἀνοιξίς. Καὶ ἐγένετο, φησὶ, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀΐας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρώμενον. Εἶδες εὐγνώμονος οἰκέτου φιλοφροσύνην; Εὐθέως ἡμᾶς παρὰ τὸν θρόνον εἰσήγαγε τὸν βασιλικόν, οὐ μακρὰς πρότερον περιαγαγῶν εἰσόδους, ἀλλ' ὁμοῦ τε τὰς πύλας ἠνέφριζε, καὶ κατακτικρὺ τὸν βασιλεῖα καθήμενον εἶδειξε. Καὶ τὰ Σεραφεῖμ, φησὶν, εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ^α· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον^β, καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταρτο, καὶ ἐκέντραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβῳῶθ.

Ὅπως ἄγιος, ὅτι τοσοῦτων καὶ τηλικούτων μυστηρίων κατηξίωσε τὴν ἡμετέραν φύσιν, ὅτι τοιούτων ἡμᾶς ἐποίησεν ἀπορρήτων κοινωνούς. Φρίκη με καὶ τρόμος μεταξὺ ἑλαβε τῆς ψῆδς ταύτης. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ ἡμεῖς τὸν πῆλινον καὶ τὸν ἀπὸ γῆς, ὅπου γε καὶ αὐτὰς τὰς ἀνω δυνάμεις διαπαντὸς μεγίστη ἐκπληξίς κατέχει; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀποσρέφουσι τὰς ὄψεις, καὶ τὰς πτέρυγας ἀντὶ τείχους προβάλλονται, τὰς ἐκείθεν ἀκτίνας μὴ φέρουσαι. Καίτοι, φησὶ, συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον. Πῶς οὖν οὐκ ἤνεγκαν; Ἔμοι ταῦτα λέγεις; Εἰπέ τοῖς τὴν ἀπορρήτων καὶ μακαρίων πολυπραγμονοῦσι φύσιν, τοῖς τὰ ἀτόλμητα τολμῶσι. Τὰ Σεραφεῖμ οὐδὲ συγκατάβασιν ἐτόλμησαν ὡς εἶναι, ἄνθρωπος δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, μᾶλλον δὲ ἄνθρωπος εἰς τὸν λαβὴν ἐτόλμησεν, ὅτι τὴν φύσιν τὴν ἀκραίρην τὴν καὶ τοῖς Χερουβεὶμ ἀθεώρητον δύνανται μετ' ἀκριθείας ἰδεῖν, καὶ σαφῶς; Φρίξον, οὐρανὲ, ἐκστηθι, γῆ· μείζονα ταῦτα ἐκείνων τὰ τολμήματα. Ἄ μὲν γὰρ τότε ἠσέβουν ἐκείνοι, καὶ νῦν ἀσεβοῦσιν οὗτοι. Τὴν γὰρ κτίσιν προσκυνοῦσιν ὁμοίως· ὁ δὲ ἐπενόησαν οὗτοι νῦν, οὐδεὶς τῶν τότε ἀνθρώπων οὕτε εἰπεῖν, οὕτε ἀκούσαι ἐτόλμησε. Τί λέγεις; Συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον; Ναί, ἀλλὰ Θεοῦ συγκατάβασις. Εἰ γὰρ ὁ πολλὴν παρῆρσιαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν Δανιὴλ ἄγγελον συγκαταβάνα αὐτῷ ἰδεῖν οὐχ ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἔπεσε καὶ πρηγῆς ἔκειτο, τῶν συνδέσμων τῆς ὄψεως αὐτοῦ λυθέντων ὡς τῆς δόξης· ἐκείνης; τί θαυμαστόν, εἰ τὰ Σεραφεῖμ ἐξεπλάγη, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ὄραν; Οὐ γὰρ τοσοῦτον τοῦ Δανιὴλ πρὸς τὸν ἄγγελον τὸ μέσον, ὅσον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς δυνάμεις ἐκείνας. Ἀλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς; ἐπὶ πλείον τοῖς θαύμασι τούτοις ἐνδιατρίβοντες, εἰς θάμβος ἐμβάλλομεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν, φέρε ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ιστορίας τὸν λόγον [109] ἐπιτρέψαντες, ταπεινότεροι αὐτὴν ψυχαγωγῆσωμεν διηγήμασι. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀΐας ὁ βασιλεὺς. Ἄξιον πρῶτον ἐπιζητήσαι, τίνας

^α Quatuor pms. Ἐξω πρὸ τῶν θυρῶν ἀποθέμενοι πάντες... εἰς βασιλείαν γάρ, et sic legit Erasmus. Morel. et Savil. εἰς βασιλεία γάρ.

^β Unus τὸ πρόσωπον ἑαυτῶν.

^γ Quinque mss. ἤνεγκαν, et sic legit Erasmus. Paulo post quidam εἰς τὸν βασιλεῖα.

^δ Unus αὐτῷ παραλυθέντων. Paulo post unus εἰ τὰ Σεραφεῖμ συγκαλύπτει τὰς ὄψεις, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν; οὐ γάρ.

^ε Quatuor mss. ἱστορίας ἐπιστρέψαντες, ταπεινότεροι; αὐτὴν ψυχαγωγῶντες διηγήμασι. Sicque legisse videtur Erasmus. Sed secundum utramque lectionem eodem redit sententia. Unus habet ἀστραπτότεροι ὑμᾶς ψυχαγ.

ἔνεκεν τὸν χρόνον ἡμῖν ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται· οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ τοῦτο ποιεῖ. Τὰ γὰρ τῶν προφητῶν στόματα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ στόμα· τὸ δὲ τοιοῦτον στόμα οὐδὲν ἂν εἴποι παρέρργως. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς παρέρργως ἀκούομεν. Εἰ γὰρ οἱ τὰ μέταλλα ἀνορύττοντες οὐδὲ τὰ μικρὰ ψήγματα παρατρέγουσιν, ἀλλ' ὅταν χρυσεῖδος ἐπιλάβωνται φλεβός, τὰς ἴνας ἀκριβῶς περισκοποῦσι· πῶς μᾶλλον ἐπὶ τῶν Γραφῶν τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς χρῆ; Καίτοι γε ἐπὶ τῶν μετᾶλλων σφόδρα δυσθῆρατος ἡ τῶν ζητουμένων ἐστὶν ὕψους. Ἐπιθεῖ γὰρ καὶ τὰ μέταλλα γῆ, καὶ τὸ χρυσίον οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ γῆ, καὶ ἡ κοινωνία τῆς φύσεως τῶν ζητουμένων κλέπτει τὰς ὄψεις· ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲ οὕτως ἀφίστανται ἐκείνοι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀκριθείαν ἐπιδείκνυνται· καίτοι ὁρῶντες ἴσασι, τί μὲν ὄντως γῆ, τί δὲ ὄντως χρυσίον. Ἐπὶ δὲ τῆς Γραφῆς οὐκ ἐστὶν οὕτως. Οὐ γὰρ μετὰ τῆς γῆς ἀναμεμιγμένον πρόκειται τὸ χρυσίον, ἀλλὰ καθαρὸν χρυσίον ἐστὶ. Τὰ λόγια γὰρ, φησὶ, Κυρίου ἀγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκιμῶν τῆ γῆ. Οὐ γὰρ ἐστὶ μέταλλα καταργασίας δεόμενα αἱ Γραφαί, ἀλλὰ θησαυρὸν ἔτοιμον παρέχουσι τοῖς ζητοῦσι τὸν πλοῦτον τὸν ἐξ αὐτῶν. Ἀρκεῖ γὰρ παρακίψαι μόνον, καὶ πάσης ἐμπλησθέντας ὠφελείας ἀπελθεῖν· ἀρκεῖ μόνον ἀνοῖξαι, καὶ τῶν λίθων εὐθέως θεωρησαί τὰς μαρμαρυγὰς.

Ταῦτα δὲ μοι οὐκ ἀπλῶς ἰερίται, οὐδὲ εἰκῆ ἐξέτινα τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν ἀνθρωποβάνουσοι, οἱ, ἐπειδὴν τὰς θείας μετὰ χεῖρας λάθωσι βίβλους, εἶτα ἀριθμὸν χρόνων ἡ κατάλογον εὐρῶσι κείμενον ὀνομάτων, εὐθέως παρατρέχουσι, καὶ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας λέγουσιν· Ὀνόματα μόνον ἐστί, καὶ οὐδὲν χρήσιμον ἔχει. Τί λέγεις; Ὁ Θεὸς φθέγγεται, καὶ σὺ τολμᾶς εἰπεῖν, οὐδὲν χρήσιμον τῶν εἰρημένων ἐστίν; Εἰ γὰρ ἐπιγραφὴν μόνον ἴδοις ψιλήν, οὐ στήση μετὰ σπουδῆς, εἰπέ μοι, καὶ τὸν κείμενον ἀνερευνησῆς πλοῦτον; Καὶ τί λέγεις χρόνους καὶ ὀνόματα καὶ ἐπιγραφάς; Μάθε ὅσον ἰσχύει καὶ στοιχείου προσθήκη ἐνὸς μόνου, καὶ παῦσαι ὀλοκλήρων καταφρονῶν ὀνομάτων. Ὁ πατριάρχης ἡμῶν Ἀβραάμ (ἡμῖν γὰρ μᾶλλον, ἢ τοῖς Ἰουδαίοις προσέχεν οὗτος) Ἀβράμ τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο, ὅπερ ἐρμηνευόμενον ἐστὶ περᾶτης· μετὰ δὲ ταῦτα, Ἀβραάμ μετονομασθεὶς πατήρ ἐγένετο πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐνὸς προσθήκη στοιχείου τοσαύτην τῷ δικαίῳ τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισε. Καθ' ἅπερ γὰρ οἱ βασιλεῖς τοῖς ἑαυτῶν ὑπάρχους χρυσᾶς ὀρέγουσι δέλτους^ε, σύμβολον τῆς ἀρχῆς; οὕτω καὶ Θεὸς τότε τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ [110] σύμβολον τῆς τιμῆς δέδωκε τὸ στοιχείον.

γ'. Ἀλλὰ περὶ μὲν ὀνομάτων ἐν ἑτέρῳ καιρῷ διηγήσομαι· ὅσον δὲ τῶν χρόνων τὸ κέρδος ἐστὶ γινωσκομένων, καὶ ὅσον τὸ βλάβος ἀγνωσμένων, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Καὶ πρῶτον γε ἀπὸ τῶν βιωτικῶν τοῦτο ἐπιδείξομαι πραγμάτων. Αἱ διαβήκαι καὶ τὰ γραμματεῖα τὰ περὶ γάμων, τὰ περὶ ὀφλημάτων, τὰ περὶ τῶν ἄλλων συμβολαίων, ἐὰν μὴ τῆς ὑπατείας τοὺς χρόνους ἀνωθεν ἔχη προεγραμμένους, πάσης ἔρημα τῆς οἰκειας ἐστὶ δυνάμειος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐν ἐκείνοις τῷ ἰσχυρῶν, τοῦτο τὰς ἀμφοισθητήσεις ἀναίρει. τοῦτο δικαστηρίων ἀπαλλάττει, καὶ τοὺς ἐχθροὺς φίλους ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οἱ ταῦτα γράφοντες, ὡς περὶ λυχνῶν^ε ἐπὶ λυχνίας, οὕτως ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν γραμμάτων

^ε Quinque mss. οὐδὲ ἀπλῶς.

^ε Δεῖται nonnisiquam libros significat, ut ostendimus in Palaeographia Graeca p. 23. Aliquando etiam usurpatas hae vox pro diptychis et pro tabellis, ut hoc loco.

^ε Λύχνον deest in uno cod.

ingrediamur. Ingridimur enim in regnum caelorum, conscendimus in regiones stellis fulgurantes. Quæ intus sunt miro silentio plena sunt, mysteriisque non efferendis referta.

2. Sed animadvertite diligenter : nam Scripturarum lectio caelorum est reseratio. *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato (1 sai. 6. 4).* Vidisti probi famuli benevolentiam humanitatemque? Illico nos ad solium induxit regium, nec prius circumegit post longos ambitus, sed simul atque portas aperuit, a regione sedentem Dominum ostendit : *Et Seraphim, inquit, stabant in circuitu ejus; sex alæ uni, et sex alæ alteri : ac duabus quidem velabant faciem, duabus pedes, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum, dicentes : Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. (Ibid. v. 2. 3).*

Contra Anomæos. Divina natura angelis incomprehensibilis. — Vere sanctus, qui nostram naturam tantis ac talibus mysteriis dignatus est, qui nos talium secretorum consortes fecit. Horror me ac tremor corripuit in tali cantico. Et quid mirum, si me corripuit lateum ac terrenum, cum etiam ipsas supernas virtutes semper maximus obtineat stupor? Eapropter avertunt facies, alasque vice murorum objiciunt, non ferentes radios illinc proficiscentes. Et tamen, aiunt, id quod apparebat attemperata quadam imagine offerebatur. Cur igitur non tulerunt? Mihi ista dicis? Dic iis qui curiose scrutantur ineffabilem ac beatam naturam, iis qui audent non audenda. Ipsa Seraphim ne demissionem quidem Dei sustinuerunt intueri : et homo ausus est dicere, imo potius homo ausus est animo concipere, se naturam ipsam sinceram, et Cherubinis minime conspicuam, posse ad plenum clareque videre? Horresce, cælum, obstupesce, terra : hoc audere majus est iis, quæ ausi sunt illi. Nam quæ tum illi per impietatem audebant, eadem nunc per impietatem audent isti. Nam creaturam similiter adorant : quod autem nunc isti commenti sunt, nullus ejus ætatis hominum neque dicere, neque audire sustinuit. Quid ais? Demissio erat quod videbatur? Erat, sed Dei. Etenim si Daniel cui multum erat familiaritatis ac fiduciæ apud Deum, non sustinuit angelum sese ipsi demittentem videre, sed cecidit jacuitque pronus, vinculis oculorum illius ab illa gloria dissolutis : quid mirum si Seraphim expavefacta sunt[†], non sustententia majestatem illam intueri? Neque enim tantum discriminis est inter Danielem et Angelum, quantum inter Deum et Virtutes illas. Verum ne nos plus quam sat est his miraculis immorantes vestros animos in stuporem adigamus, age ad initium historiæ convertamur, humilioribus illos enarrationibus ad ejus intelligentiam adducentes. *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex.* Operæ pretium est inquire primum, cur propheta nobis tempus designarit; neque enim hoc fortuito temereve facit. Nam prophetarum ora Dei sunt os : tale vero os nihil dixerit obiter et extra rem. Ne igitur nos obiter et perfunctorie

audiamus. Etenim si ii qui fodiunt metalla, ne minima quidem frustula prætereunt, verum ubi nacti fuerint aliquam venam auri, meatus omnes exacte circumspiciunt : quanto magis hoc facere nos oportet in Scripturis? Et tamen in metallis difficile est invenire quod venantur. Etenim cum et metalla sint terra, et aurum nihil aliud sit quam terra, ipsa quoque naturæ communitudo similitudoque eorum, quæ quærentur, oculos fallit; at tamen ne sic quidem desistunt illi, sed omnem adhibent diligentiam, etiamsi posteaquam inspexerint, sciant quid vere sit terra, quid vere aurum. In Scripturis autem non est eadem ratio. Neque enim proponitur aurum terræ commixtum, sed purum est aurum : *Eloquia, inquit, Domini casta, argentum igne examinatum, probatum terræ (Psal. 11. 7).* Siquidem Scripturæ non sunt metalla quæ indigeant operariis, sed thesaurum præbent paratum iis, qui quærent opes in ipsis reconditas. Satis est enim introspexisse, ut omni expleti fructu discedatis; satis est tantum aperuisse, ut illico videas gemmarum splendorem.

Scriptura nihil habet supervacuum. — Hæc autem mihi non temere dicta sunt neque fortuito produxi sermonem, sed quia sunt homines quidam opifices, qui posteaquam sacros Libros in manus sumpserint, deinde repperint vel annorum numerum positum, vel nominum recensionem, illico prætercurrunt, et incusantibus respondent : Nomina tantum sunt, neque quidquam habent utilitatis. Quid ais? Deus loquitur, et tu audes dicere, Nulla est dictorum utilitas? Etenim si ad nudam inscriptionem aspexeris tantum, nonne te sistes cum studio, repositasque scrutaberis opes? Sed quid loquor de temporibus et nominibus titulisque? Disce quantum valeat unius tantum literulæ adjectio, ac desine tota contemnere nomina. Patriarcha noster Abraham (noster enim potius est quam Judæorum hic) prius dictus est Abram; quod interpretatum sonat transiorem : post hæc vero nomine commutato dictus Abraham, pater factus omnium gentium; et unicum elementum adjectum tantum principatum vindicavit justo. Quemadmodum enim Imperatores præfectis suis aureas porrigunt tabellas, magistratus signum : sic et Deus justo illi in honoris signum dedit literam.

3. Verum de nominibus alio tempore disseram (a) : quantus autem sit temporum fructus si cognoscantur, rursus quantum damnum si ignorentur, aperiendum est. Ac primum quidem id a rebus sæcularibus demonstrabo. Testamenta tabulæque de nuptiis, de debitis, deque reliquis contractibus, nisi in frontispicio consulum annos habeant præscriptos, nullam ex sese vim habent. Hoc est enim quod illis robor addit, hoc est quod controversias dirimit, hoc quod a judiciali foro liberat, hoc quod ex inimicis facit amicos. Proinde qui talia describunt, non aliter quam lucerna in candelabro poni solet, sic in frontispicio literarum addunt consulatum, ut omnibus quæ subjiciuntur

(a) Hic indicat Homilias de Mutatione nominum, quas edidimus tom. 5.

† Enas, Si Seraphim oculos suos velant.

tur præluceat. Quæ si sustuleris, lumen sustuleris, omniaque tenebris multaque turbatione compleveris. Propterea omne dati acceptique negotium, sive cum amicis, sive cum inimicis, sive cum famulis, sive cum procuratoribus et œconomis agatur, hac eget cautione, et ubique menses, annos ac dies subscribimus. Quod si tantum valet ea res in negotiis sæcularibus, in spiritualibus multo amplius profuerit. Siquidem hoc declarat prophetias esse prophetias. Neque enim aliud quidquam est prophetia, quam rerum futurarum enarratio. Proinde qui nescit tempora eorum quæ dicta sunt, quæve evenerunt, qui poterit homini contentioso demonstrare prophetiæ dignitatem? Hinc nobis et adversus gentes certamina et victoriæ, cum nostra demonstramus antiquiora, quam quæ apud illos habentur: hinc nobis adversus Judæos demonstrationes ad evincendam veritatem; adversus Judæos, inquam, infelices ac miseros, qui ob temporum ignorantiam in gravissimum errorem lapsi sunt. Nam si audissent patriarcham dicentem, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de senioribus ejus, donec veniat, cui repositum est (Gen. 49. 10)*, sique diligenter observassent adventus dominici tempora, nequaquam excidissent a Christo in Antichritum delapsi: quemadmodum et ipse Christus id subindicans eis prædixit: *Ego veni in nomine Patris mei, et non receperitis me: si venerit alius in nomine suo, illum recipietis (Joan. 5. 43)*. Vidisti quantus error inciderit ex inscitia temporum? Tantam igitur utilitatem ne negligas. Quemadmodum enim in agris termini columnaque non sinunt arva confundi, sic tempora non sinunt confundi res gestas, sed dum dirimunt alias ab aliis, et in ordinem congruentem digerunt, multa nos liberant turbatione. Operæ pretium igitur est exponere vobis quis fuerit hic Ozias, quo tempore regnarit, quibus imperarit, et quanto tempore durarit illius principatus, postremo quomodo vitam finierit. Imò potius jam silendum est, eo quod necesse sit in immensum historiæ pelagus orationem extendere. Qui vero per hujusmodi mare sunt iter facturi, necesse est non fatigatis, sed integris remigibus viam capessant. Nam hanc ob causam passim per mare portus insulæque positæ sunt, ut et gubernator et nauta refocillentur, hic quidem remis deposito, ille vero exurgens a clavo. His de causis et diversoria cauponæque ubique per vias excogitatæ sunt, ut iumenta simul cum viatoribus a labore recreentur. Eoque et doctrinæ sermoni silenti tempus præfinitum est, ut neque nos ipsos deterreamus verborum multitudine, neque vos delassemus. Atque hæc tempora novit Salomon dicens, *Tempus tacendi, et tempus loquendi (Eccle. 3. 7)*. Sit igitur nobis tempus tacendi, quo detur et præceptoribus tempus loquendi (a). Nam quæ nos afferimus, similia sunt vino quod recens sub torculari haustum est: quæ vero dicuntur ab illo, similia sunt vino, quod quoniam vastatam seniumque collegit, multam adfert tum uti-

(a) Chrysost. dixit præsentate episcopo.

litatem, tum vim iis qui opus habent: nobisque accidit hodie illud evangelii, post deterius vinum id quod melius est infertur (*Joan. 2. 10*). Et quemadmodum illud vinum non vitis generat, sed virtus Jesu Christi fecerat: ita et hujus sermonem non humana profundit cogitatio, sed Spiritus sancti gratia. Quoniam igitur hujus liquoris fluentia copiosa sunt et spiritalia, studiose excipiamus, caute servemus, ut assidue irrigati tempestivum adferamus fructum Deo, qui hæc largitus est: quem decet omnis gloria et honor cum unigenito ejus Filio sanctissimoque Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In secundum librum Paralipomenon (a), ubi dicitur, *Elatum est cor Ozia; deque humilitate; tum quod hominem virtute præditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16; et 4. Reg. 15)*.

HIOMILIA III.

1. Benedictus Deus, et nostra quoque ætas progeminat martyres, et nobis hoc honoris contulit Dei dignatio, ut conspiceremus homines occidi pro Christo, homines qui sacro sanguine distillant, Ecclesiam universam irrigante: sanguine, inquam, distillantes, dæmonibus quidem terrifico, angelis vero desiderabili, nobis porro salutari. Largita est nobis hoc Dei dignatio, ut spectaremus homines pro pietate belligerantes, vincentes, coronatos. Neque vero solum contingit hæc spectare, verumetiam ipsa athletarum corpora accipere: ac victores illos et corona insignes apud nos habemus. Sed in præsentia de martyribus sermonem reservemus martyrum æmulatori, communi doctori (b): ipsi vero nunc de Ozia disseremus, jam pridem debitum æs alienum dinumerantes, diurnosque audiendi nixus solventes. Nam parturit, sat scio, unusquisque vestrum, cupiens illam audire historiam: hancque parturitionem nos interim protraximus, non quod cuperemus vobis intendere cruciatum, sed quod studeremus vestrum accendere desiderium, ut vobis a me convivio acceptis meus apparatus quam suavissimus videretur. Nam opulentis convivatoribus, si convivas acceperint saturos, licet apparatus lautitia illorum appetentiam excitare: ceterum pauperum mensam non alia res æque lautam exhibet, quam si, qui ad illam accubaturi sunt, esuriant. Quis igitur est Ozias, quibus ortus majoribus, quorum rex, quanto tempore regnavit, et quid cum laude gessit, quid secus, postremo quo pacto vitam absolvit? De his omnibus in præsentia apud vos disseremus, imo potius quantum dicere licebit, sic ut multitudine non confundamus vestram memoriam: id quod in lucernis accensis accidere solet. Nam si paulatim ellychnio instillaris oleum, satis alimonix dederis igni: sin simul totum infuderis oleum, etiam flammam, quæ

(a) Omnes ferme Mss. habent et: τὴν πρώτην τῶν Παραλιπομένων; sed hic est haud dubie secundus Paralipomenon liber, nec potuit unquam Ozia historia ad primum pertinere.

(b) Episcopum Flavianum communem vocat doctorem.

προτυποῖσι τὴν ὁπατείαν, ἵνα πᾶσι τοῖς κάτω φαίνη. Κἄν ταῦτα ἀνέλης, ἀνείλες τὸ φῶς, καὶ πάντα σκότους καὶ πολλῆς ἐνέπλησας ταραχῆς. Διὰ τοῦτο πᾶσα θείσι καὶ λήψις, κἄν πρὸς φίλους, κἄν πρὸς ἐχθρούς, κἄν πρὸς οἰκέτας, κἄν πρὸς ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους γίγηται, ταύτης δεῖται τῆς ἀσφαλείας, καὶ πανταχοῦ καὶ μῆνας καὶ ἑναιτούς καὶ ἡμέρας κάτωθεν παραγράφομεν. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν τοσαύτη τοῦ πράγματος ἡ ἰσχύς, ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πολλῶν μείζων καὶ χρησιμωτέρα. Τὰς γὰρ προφητείας τοῦτο δεικνύσι προφητείας. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ποτέ ἐστι προφητεία, ἀλλ' ἢ τῶν μελλόντων πραγμάτων προαναφώνησις, ὅ τοῖνον τοὺς καιροὺς ἀγῶν τῶν εἰρημένων πραγμάτων ἢ τῶν ἐκδάντων, πῶς δυνήσεται δεῖξαι τῷ φιλονεικούντι τὸ τῆς προφητείας ἀξίωμα; Ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ οἱ πρὸς Ἑλληνας ἀγῶνας καὶ νίκαι α, ὅταν προσδύτερα ἀποραίνωμεν τὰ ἡμέτερα τῶν παρ' ἐκείνοις· ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀληθείας εἰσὶ πρὸς Ἰουδαίους τοὺς ἀθλοῦς καὶ ταιλαιπῶρους, οἱ διὰ τὴν τῶν χρόνων ἄγνοιαν τὸ μέγιστον σφάλμα ἐσφάλησαν. Εἰ γὰρ ἤκουσαν τοῦ πατριάρχου λέγοντος, *Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἡγουμένος ἐκ τῶν ἡμετέρων αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ ἀπόκρισις, καὶ εἰ καρετήρησαν μετ' ἀκριθείας τοὺς τῆς παρουσίας καιροὺς, οὐκ ἔμελλον, ἐκπεσόντες τοῦ Χριστοῦ, τῷ Ἀντιχρίστῳ περιπίπτειν καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ὁ Χριστὸς τοῦτο αἰνιττάμενος εἶπεν β, ὅτι Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὄνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψασθε. Εἶδες πόσον παράπτωμα ἀπὸ τῆς τῶν χρόνων γέγονεν ἄγνοιας; Μὴ τοῖνον φημελήσης ὠφέλεια τοσαύτης. Καθάπερ γὰρ ὄροι καὶ στήλαι ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰς ἀρούρας οὐκ ἔωσι συγχέεσθαι, οὕτως οἱ χρόνοι καὶ οἱ καιροὶ τὰ πράγματα οὐκ ἔωσιν ἀλλήλοις συμπίπτειν ε, ἀλλὰ διείργητες ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ, καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν ἕκαστα διαιθέμενες τάξιν, πολλῆς ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς ταραχῆς. Ἄξιον τοῖνον εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίς ἦν οὗτος ὁ Ὀζίας, καὶ πότε ἐβασίλευσε, καὶ τίνων [111] ἐβασίλευσε, καὶ πόσον αὐτῷ γέγονεν ὁ τῆς ἀρχῆς χρόνος, καὶ πῶς τὸν βίον κατέλυσε· μᾶλλον δὲ ἄξιον σιγῆσαι λοιπόν. Ἀνάγκη γὰρ εἰς ἄπειρον πέλαγος ἱστοριῶν ἀφίναί τὸν λόγον. Τοὺς δὲ τοιοῦτον μέλλοντας πορεύεσθαι πέλαγος, οὐ κεκηκῶτων τῶν πλωτήρων, ἀλλ' ἀκμαζόντων, ἀπτεσθαι χρῆ τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ λιμένες καὶ νῆσοι πανταχοῦ τῆς θαλάσσης εἰσὶ πεφυτευμένοι, ἵνα καὶ κυβερνήτης καὶ ναύτης διαναπαύηται, ὁ μὲν τὴν κώπην ἀποτιθέμενος, ὁ δὲ τῶν οἰάκων ἐξανιστάμενος· διὰ τοῦτο καὶ πανδοχεῖα καὶ καταγῶγια πανταχοῦ τῶν ὁδῶν ἐπινεώρηται, ἵνα καὶ ὑποζύγια καὶ ὀδοπόροι τῶν πόνων λήγῃσι. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας καιρὸς σιωπῆς ὄρισται, ἵνα μήτε ἑαυτοὺς κατατρίβωμεν τῷ πλήθει τῶν λεγομένων, μήτε ὑμᾶς ἀποκταίωμεν. Καὶ τοῦτους οἶδε τοὺς καιροὺς καὶ Σολομῶν, οὕτω λεγών· Καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, καὶ καιρὸς τῷ λαλῆσαι. Γενέσθω οὖν ἡμῖν καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, ἵνα γένηται καιρὸς τῶν οἰκασκάλῳ τοῦ λαλῆσαι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα ἔοικεν οἴω προσφάτως τῶν ὑπο-*

ληνίων ἐξανηλεθῆναι, τὰ δὲ τοῦτο προσέοικεν ὄνω πεκαλαιωμένῳ καὶ γεγηρακῶτι, πολλὴν παρέχοντι καὶ τὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν ἰσχύν τοῖς δεομένοις· καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκεῖνο γέγονε σήμερον· μετὰ τὸν ἐλάττονα γὰρ οἶνον ὁ βελτίων εἰσχομιζεται. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνον οὐκ ἔμελλεν ἔσσε τότε, ἀλλ' ἡ δύναμις ἐποίησε τοῦ Χριστοῦ, οὕτω καὶ τοῦτο τὸν λόγον οὐκ ἀνθρωπίνῃ προχέει διάνοια, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ἐπεὶ οὖν θαψίλῃ καὶ πνευματικὰ τὰ νόματα, μετὰ σπουδῆς ὑποδεξώμεθα, μετ' ἀσφαλείας τηρήσωμεν, ἵνα τοῦτοι ἀρδόμενοι δινηκῶς, ὠριμον φέρωμεν τὸν καρπὸν τῷ ταῦτα χαρισασαμένῳ Θεῷ· ὃ πρέπει πᾶσα ὄβρα καὶ τιμὴ σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν πρώτην (1. δευτέραν) τῶν Παραλειπομένων τὴν λέγουσαν, Ὑψώθη ἡ καρδία Ὀζίου· καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης· καὶ ὅτι χρῆ μὴ θαρβείν τὸν ἐνδρεστον· καὶ ὅσοι κακῶν ἢ ἀπόροι.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

α'. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ τῆς δ γενεᾶς τῆς ἡμετέρας ἐβλάστησαν μάρτυρες, κατηξιώθημεν καὶ ἡμεῖς ἀνθρώπους ἰδεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ σφαττομένους, ἀνθρώπους ε αἷμα στάζοντας ἕγιον, τὴν Ἐκκλησίαν ἔπασαν ἄρδον, αἷμα στάζοντας, δαίμοσι μὲν φοβερὸν, ἀγγέλοις δὲ ποθεινόν, ἡμῖν δὲ σωτήριον. Κατηξιώθημεν ἰδεῖν ἀνθρώπους ὑπὲρ εὐσεβείας πολεμοῦντας ς, [112] νικῶντας, ἔστεφανωμένους. Οὐκ ἰδεῖν δὲ κατηξιώθημεν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ σώματα τῶν ἀθλητῶν δέξασθαι, καὶ παρ' ἑαυτοῖς τοὺς στεφανίτας ἔχομεν νῦν. Ἀλλὰ τὸν μὲν περὶ τῶν μαρτύρων λόγον ἀφήσομεν νῦν τῷ τῶν μαρτύρων ζηλωτῇ, τῷ κοινῷ διδασκάλῳ· αὐτοὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Ὀζίαν πρὸς ὑμᾶς ἐρούμεν νῦν, παλαιῶν καταβάλλοντες χρέας, καὶ χρόνους ὠδίνας ἀκροάσεως λύοντες. Ὀδίνει γὰρ ἕκαστος ὑμῶν, εὐ οἶδ' ὅτι, τῆς ἱστορίας ἀκούσαι ἐκείνης· καὶ τὴν ὠδῖνα ταύτην ἡμεῖς παρετεινάμεν, οὐ τὴν ὀδύνην ὑμῖν ἐπιτεῖναι βουλόμενοι, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἀξήγησαι σπουδάζοντες, ὥστε ἠδίστην ὑμῖν φανήσῃ τὴν ἡμετέραν ἐστιασιν. Οἱ μὲν γὰρ εὐποροὶ τῶν ἐστιατόρων, ἐὰν ἐμπλησμένοι λάβωσι τοὺς δαιτυμόνας, δύνανται ἂν τῇ πολυτελείᾳ τῶν παρασκευασθέντων διεγείραι τὴν ἐπιθυμίαν ε αὐτοῖς· τὴν δὲ τῶν πενήτων τράπεζαν οὐδὲν οὕτω ποιεῖ φαίνεσθαι λαμπράν, ὡς τὸ πεινῶντας ἀπαντῆσαι τοὺς μέλλοντας μετέχειν αὐτῆς. Τίς οὖν ἐστὶν Ὀζίας, καὶ τίνων ἀπόγονος, καὶ τίνων βασιλεὺς, καὶ πόσον ἐβασίλευσε χρόνον, καὶ τί μὲν κατώρθωσε, τί δὲ διήμαρτε, πῶς δὲ τὸν βίον κατέλυσε; Ἄπαντα ταῦτα πρὸς ὑμᾶς ἐρούμεν νῦν, μᾶλλον δὲ ὅσα δυνατόν εἰπεῖν, ὥστε μὴ τῷ πλήθει καταχῶσαι τὴν μνήμην ὑμῶν· ὃ γίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ λυχνιαίου πυρός. Ἄν μὲν γὰρ ἐκεῖ κατὰ μικρὸν ἐπιστάξης τῇ θρυαλλίδι τὸ ελαιον, ἰκανὴν ἔδωκας τῷ πυρὶ τὴν τροφήν· ἂν δὲ ἄθροον καταχῆς, καὶ τὴν οὔσαν φλόγα κατέσβεσας. Οὗτος τοῖνον ὁ Ὀζίας ἀπόγονος μὲν ἦν τοῦ Δαυὶδ, βασιλεὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων· ἐβασίλευσε δὲ ὄσο καὶ πεντήκοντα ἔτη· καὶ τὰ πρώτα

^a Erasmus legisse videtur νείκη, siquidem verlit *contentiones*. Paulo post quinque mss. ἀποδείξεις πολλὰ περί, et sic legit Erasmus.

^b Omnes fere mss. καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς προέειπεν; et sic legit Erasmus. In editis αὐτοῖς deest post αὐτὸς, sed legitur post τοῦτο.

^c Unus ἀλλόλοισι συγγέσθαι.

^d Unus sic incipit, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ἐπὶ ἐπὶ τῆς.

^e Hic in aliquot mss. ἀνθρώπους deest, et infra legitur ἀρδῶν, sed ἄρδον etiam est in usu.

^f Unus παλαιόντας, νικῶντας. Mox alii στεφανωμένους.

^g Alius τὴν προθυμίαν, utrumque bene.

εὐδόκιμο; ὡν, ὕστερον εἰς ἁμαρτίαν ἠ κατέπεσε. Μείζονα γὰρ τῆς οικείας φρονήσας ἀξίας, ἐπαπῆδησε τῆ τῆ; ἱερωσύνης ἀρχῆ.

Τοσοῦτόν ἐστι ἀπόνοια κακόν· καὶ γὰρ ἑαυτὸν τινα ἕκαστον ἀγνοεῖν ἀναπέθει, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους ἅπαντα κενοὶ τῆς ἀρετῆ; τὸν θησαυρόν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κακὰ βῆθιμουόντων ἡμῶν περιγίνεσθαι πέφυκεν, αὕτη δὲ κατορθοῦσιν ἡμῖν ἐπιφύεται. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπόνοϊαν τίκτειν εἰσθῆν, ὡς συνειδὸς ἀγαθόν, ἐὰν μὴ προσέχωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς εἰδὼς, ὅτι μετὰ τὰ κατορθώματα ἐπεισέρχεται: τοῦτο τὸ πάθος ἡμῖν, τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν· Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι Ἄχραιοὶ δοῦλοὶ ἐσμεν. Ὅταν γὰρ μέλλῃ ἐπεισιεῖναι τὸ θηρίον ὑμῖν, τότε διὰ τῶν βῆμάτων τούτων, φησὶν, ἀποκλείετε ἢ τὰς θύρας αὐτῶ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅταν πάντα ποιήσητε, ἀχραιοὶ ἐστε, ἀλλ' Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Ἄχραιοὶ ἐσμεν. Εἰπέ, μὴ φοβηθῆς, οὐκ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς σῆς φέρω τὴν ψῆφον ἐγώ. Ἄν γὰρ σὺ σαυτὸν εἰπῆς ἀχραιοί, ἐγὼ σὺ ὡς χρῆσιμον στεφανῶ. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησι, Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀνομιὰς σου, ἵνα [113] δικαιοθῆς. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων μετὰ τὴν κατηγορίαν καὶ ὁμολογίαν ἑ τῶν ἁμαρτημάτων θάνατος· ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ δικαστηρίου μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος. Διὸ καὶ ὁ Σολομῶν ἔλεγε· Μὴ δικαίον σεαυτὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἄλλ' οὐδενὸς τούτων ἤκουσεν ὁ Ὑζίας, ἀλλ' ἐπεισῆλθεν εἰς τὸν ναὸν, καὶ θυμῶν ἐβούλετο, καὶ τοῦ ἱερέως κωλύοντος οὐκ ἠνείχετο. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπαφῆκεν αὐτῶ λέπραν κατὰ τοῦ μετώπου, τὴν ἀναίσχυντον κολάζων ἕψιν, καὶ παιδεύων αὐτόν, ὅτι θεῖόν ἐστι τὸ δικαστήριον, καὶ οὐ πρὸς ἀνθρώπους ὁ πόλεμος ἦν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ὑζίαν ταῦτα. Φέρε δὴ καὶ ἄνωθεν τὴν ἱστορίαν αὐτὴν ἐπέλωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς προλαβὼν ἐν βραχεῖ διηγησάμεν ὑμῖν τὰ συμβεβηκότα πάντα, ἵν' ὅταν ἀκούητε τῆς Γραφῆς ταῦτα ἀπαγγελλούσης, παρακολουθῆτε μετὰ ἀκριβείας αὐτοῖς. Ἄλλὰ προσέχετε. Καὶ ἐποίησε, φησὶν, Ὑζίας τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου. Μεγάλην αὐτοῦ διὰ τούτων ἁμαρτύρησεν ἀρετὴν. Οὐ γὰρ τὸ εὐθὲς ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον Κυρίου, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων, καθάπερ ἐκεῖνοι οἱ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις πρὸ τῆς ἐλεημοσύνης σαλπίζοντες, οἱ ἐν ταῖς νηστειαῖς τὰ πρόσωπα ἀφανίζοντες, οἱ τὰς εὐχὰς ἐν ταῖς ἀμφόδοις ποιούμενοι· ὧν τί γένοιτο ἂν ἀθλιώτερον, ὅταν τοὺς μὲν πόνους ὑπομένωσι, τῆς δὲ ἀμοιδῆς ὀπισθεῶνται ἀπάσης;

β'. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; ἰμέτερω μέλλεις εὐθύναις διδοῦναι τῶν πεπραγμένων, καὶ ἕτερον μάρτυρα καλεῖς τῶν γινομένων; ἕτερον ἔχεις δικαστήν, καὶ ἕτερον καθίζεις θεατὴν; Οὐχ ὄρας τοὺς ἡνιόχους, οἱ τῆς πόλεως ἀπάσης ἄνω καθημένης ἐν ταῖς τῶν ἵππων ἀμίλλαις, ἅπαν τοῦ σταδίου παρατρέχοντες τὸ μέρος, ἐκεῖ φιλονεικοῦσι τὰ τῶν ἀντιπάλων ἄμματα καταστρέφειν, ἐνθα ἂν ἴδωσι τὸν βασιλέα καθήμενον, καὶ τοσοῦτων ὄψεων ἕνα νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον ὄφθαλ-

μόν; Σὺ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ἀγγέλων αὐτῶν βασιλέα τοῖς σοῖς δρόμοις ἀγωνοθετοῦντα ὄρων, ἐκείνον ἀφείς ἐπὶ τὰς τῶν ὁμοδούλων καταφεύγεις ὄψεις; Διὰ τοι τοῦτο μετὰ τὰς μυρίας πάλας ἀστεφάνωτος ἀναχωρεῖς. μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας χωρὶς βραβείων ἀπέρχῃ πρὸς τὸν ἀγωνοθετῆν; Ἄλλ' οὐκ Ὀζίας τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ἐνώπιον Κυρίου τὸ εὐθὲς ἐποίησε.

Πῶς οὖν οὕτω μετὰ ἀκριβείας πολιτευόμενος ὑπεσεκλήσθη καὶ κατέπεσε; Τοῦτο γὰρ κἀγὼ θαυμάζω καὶ διαπορῶ, μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο διαπορήσεως ἄξιον· ἄνθρωπος γὰρ ἦν, πρῶγμα πρὸς ἁμαρτίαν εὐόλισθον, καὶ πρὸς κακίαν δέυβροπον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀδὸν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὀδεύειν ἐπετάγημεν ὑπὸ κρημῶν ἑκατέρωθεν ἀπειλημένην. [114] Ὅταν οὖν καὶ προαιρέσεως εὐκολία καὶ ὀδοῦ δυσκολία συνελθῶσιν εἰς ταῦτόν, μὴ θαύμαζε λοιπὸν ὑπὲρ τῶν παρπτωμάτων. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τὴν σχολίον τὴν κάτωθεν ἄνω τεταμένην ἰ ἀναβαίνειν καὶ καταβαίνειν μελετώντες, ἂν μικρὸν παραβῆσιν, παρατραπέντες κατενεχθῆσονται εἰς τὴν ὀρχήστραν, καὶ ἀπολούνται· οὕτω καὶ οἱ τὴν ὀδὸν ταύτην ὀδεύοντες, ἂν μικρὸν βραθυμῶσιν, κατακρημνίζονται. Καὶ γὰρ ἐκεῖνης τῆς σχολίου ἡ ὀδὸς αὕτη καὶ στενωτέρα καὶ θρησῖος καὶ προσάντης μᾶλλον ἐστὶ καὶ ὑψηλωτέρα πολλῶ· πρὸς γὰρ αὐτὴν ἄνω τελευτᾷ ἑ τὸν οὐρανόν, καὶ τότε ἡμῖν σφαλερώτερα ἐστὶ τὰ διαθήματα, ὅταν ἄνω καὶ πρὸς αὐτῇ γενώμεθα τῇ κορυφῇ· τοῖς γὰρ ἐφ' ὕψους ἐστῶσι πολλοὶ ὁ τρόμος, καὶ μὴ μόνον ἀσφάλεια λείπεται, τὸ μὴ κατακύβαι κάτω, μηδὲ εἰς γῆν ἰδεῖν. Καὶ γὰρ χαλεπὸς ἐντεῦθεν ὁ σκοτόδιος γίνεται. Διὰ τοι τοῦτο συνεχῶς ἡμῖν ὁ Προφήτης ἐπιβοᾷ λέγων· Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθέρῃς· βραθυμοῦσαν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἀναστέλλων, καὶ μέλλουσαν καταπίπτειν ἀνέχων καὶ διακρατῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ οὐ πολλῆς δεόμεθα τῆς παρακλήσεως. Τί δήποτε; Ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, καὶν ἅπαντων νοθέστατος ἦ, μέλλον ἄπεισθαι πράγματα; πολλὴν ἐν τῶν προοιμίῳ ἐπιδεικνυται τὴν σπουδὴν, καὶ τῆς προθυμίας ἀμαζιούσης, καὶ τῆς δυνάμεως νεαρᾶς οὐσης ἔτι, βῆδῶς πρὸς τὸ προκειμένον ἐπιβαίνει· ὅταν δὲ τὸ πλέον τῆς ὀδοῦ προέλωμεν, καὶ μαρυνθῆ τὰ τῆς προθυμίας ἡμῖν, τὰ δὲ τῆς δυνάμεως ἡμῶν λήξῃ, μέλλωμεν δὲ καταπίπτειν, τότε ἡμῖν ὁ προφήτης εὐκαίρως παραίσταται, καθάπερ βακτηρίαν τινα τὸ ἐπιφθεγμα τοῦτο ὀρέγων, καὶ λέγων, Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθέρῃς.

Καὶ γὰρ ὁ διάβολος τότε σφοδρότερον πνεῖ ἡ. Καὶ καθάπερ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες πειραταὶ, οὐχ ὅταν ἴδωσιν ἐξίοντα τοῦ λιμένος τὰ πλοῖα, τότε ἐπιτίθενται, (τί γὰρ αὐτοῖς ὄφελος κενὸν καταδῦσαι τὸ σκάφος;) ἀλλ' ὅταν ἐπανήν πληρὴ τὸν φόρτον ἔχοντα, τότε πᾶσαν κινουσί μηχανήν· οὕτω καὶ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος, ὅταν ἴδῃ πολλὰ συναγροχότας ἰ, νηστειᾶν, εὐχὰς, ἐλεημοσύνην, σωφροσύνην, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν, ὅταν ἴδῃ γέμον ἡμῶν τὸ πλοῖον τῶν πολυτελῶν τῆς εὐσεβείας λίθων, τότε προσβάλλει, πάντοθεν διορύττων τὸν θησαυρόν, ὥστε παρ' αὐτὰ τοῦ λιμένος τὰ στόματα καταδῦσαι τὸ σκάφος, καὶ

^a Quatuor mss. εὐδοκίμησας, ὕστερον πρὸς ἁμαρτίαν.

^b Unus ἀποκλείσατε.

^c Sic tres mss. et sic legit Erasmus. In editis καὶ τὴν ὁμολογίαν deerat. Verum paulo post, ubi in Græco legitur μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος, ei duo mss. addunt μετὰ τὴν κατηγορίαν τῶν ἁμαρτημάτων στέφανος, Erasmus locum plenum, ut ante, repetit, sic, post accusationem et confessionem peccatorum datur corona, quam interpretationem, quia nihil ad sensum addit, relinquere visum est. Paulo post ὁ Σολομῶν pro ὁ Σαϊραϊδῶν.

^d Τῶν ἀντιπέμων, sic tres mss. Infra iidem τὸν τῶν ἀγγέλων βασιλέα. Infra unus καὶ τοσοῦτων ὄψεων οὐσῶν ἕνα νομ.

^e Erasmus legisse videtur ἑκατέρωθεν ἀπειλημένην, vertit enim, præcipitiis minacem, nempe viam. Sed nullus codex sic habet.

^f Unus ἐπιτεταμένην.

^g Tres mss. ἄνω τέταται. Unus ἄνω τελειοῦται. Erasmus videtur legisse τέταται. Sed hæc omnes lectiones quadrant. Max alii ἐπισφαλέστερα ἐστὶ τὰ βήματα.

^h Unus σφοδρότερον ἐπέργεται.

ⁱ Unus συναγροχότας. Σανί. συνηγοχότας.

erat, extinxeris. Hic igitur Ozias e sirpe David duxit genus, rex autem erat Judæorum; regnavit annis quinquaginta duobus: cumque initio cum laude gessisset principatum, post in peccatum prolapsus est. Cum enim altiores spiritus sustulisset quam pro sua dignitate, principatum invasit sacerdotii.

Superbia sæpe ex bona conscientia oritur. — Tantum malum est arrogantia, quæ persuadet, ut quisque semet ignoret, postque multos labores omnem virtutis thesaurum exhaurit. Ac cætera quidem mala nobis negligenter agentibus solent exuberare, hæc autem ipsis recte factis nostris adnascitur. Nihil enim perinde gignit superbiam, ut bona conscientia, nisi advigilemus. Unde et Christus sciens, quod post benefacta nos hic morbus adoriatur, dicebat discipulis suis: *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus (Luc. 17. 10)*. Cum enim hæc noxia bestia parat invadere vos, tunc, inquit, per hæc verba fores illi ocludite. Neque dixit: *Cum omnia feceritis, inutiles estis: sed, Vos dicite, Inutiles sumus. Dic, ne metuas, non ex tuo judicio fero sententiam. Nam si tu te ipsum dixeris inutilem, ego te utilem coronabo. Sic et alias loquitur: Dic tu prior peccata tua, ut justificeris (Isai. 43. 26)*. In mundanis siquidem ac forensibus judiciis post accusationem et criminum confessionem restat mors: cæterum apud divinum tribunal post accusationem et confessionem peccatorum datur corona. Unde et Salomon dicit (a): *Ne justificaveris teipsum in conspectu Domini (Eccli. 7. 5)*. Verum nihil horum audivit Ozias, sed irruit in templum, ut adoleret, ac ne sacerdote quidem prohibente abstinuit. Quid igitur Deus? Immisit illi lepram in fronte, hoc modo impudentem faciem puniens, docensque illum, quod hoc esset Dei tribunal, et quod illi bellum esset non adversus homines, sed adversus Deum. Ac de Ozia quidem hactenus. Agedum jam ab integro historiam hanc percurramus. Nam hac de causa et ipse præoccupans compendio vobis exposui quæ Ozia acciderunt omnia: ut cum audieritis Scripturam hæc eadem narrantem, rerum seriem summo cum animi studio consecretimini. Sed attendite. *Et fecit, inquit, Ozias quod rectum est in conspectu Domini (2. Paral. 26. 4)*. Hoc testimonio magnam illius virtutem declaravit. Non enim modo fecit quod rectum erat, verum etiam fecit in conspectu Domini, non apud homines se ostentans, quemadmodum apud Judæos faciebant illi, qui ante eleemosynam tuba caneabant, et in jejuniis facies suas exterminabant, qui precabantur in compitis; quibus rebus quid potest esse miserius, ubi post toleratos labores, omni præmio frustrabantur?

2. Quid facis, homo? alii redditurus es rationem factorum tuorum, et alium testem citas eorum quæ facis? alium habes judicem, et alium adhibes spectatorem? Non vides aurigas qui universa civitate in sublimi sedente in equestribus ludis, totum stadii spatium percurrentes, ibi contendunt concertatorum

(a) Non raro Stracidis librum Salomonis dicit Chrysostomus, ut monuit Savilius.

currus subvertere, ubi Imperatorem viderint sedentem, et inter tot spectantium vultus unum oculum putant fide digniorem? At tu cum videas ipsum angelorum Regem tuo cursui agonothetam, hoc est certaminis judicem, præsidere, eo prætermisso ad conservorum fugis oculos? Atque ideo sane post innumeras luctas incoronatus recedis, post sudores plurimos absque præmiis venis ad agonothetam? At non talis erat Ozias, sed in conspectu Domini faciebat quod rectum est.

Fragilitas hominis. Funambuli tempore Chryso-stomi. — Qui factum est igitur, ut post vitam tam perfectam supplantatus sit concideritque? Nam hoc et ipse demirans hæsito, quin potius nihil hic esse debet hæsitacione dignum, quandoquidem homo erat, res ad peccandum lubrica, et ad malitiam propensa. Neque id solum est difficile, verum etiam illud quod incedere jussi sumus per viam angustam, et utrinque præcipitiis terminatam. Proinde quoties et voluntatis facilitas et viæ difficultas in unum coeunt, ne postea mirare de lapsu. Quemadmodum enim in spectaculis qui per funem ab imo in altum tensum ascendere ac descendere meditantur, si paululum deflexerint oculos, inverso corpore deferuntur in orchestram, pereuntque: itidem qui per hanc incedunt viam, si vel paululum segniter egerint, præcipitantur. Et tamen hæc via tum angustior est, tum magis ardua, multoque excelsior, quam illa per funem, ut quæ sursum ad ipsum usque cælum protensa est: ac tum nobis majore cum periculo ponuntur vestigia, cum ad summum et ad ipsum usque fastigium accesserimus: nam in sublimi stantes multus occupat tremor, atque una tantum cautione tuti sunt a lapsu, ne deorsum aspiciant, neve in terram demittant oculos. Nam inde multa et gravis exoritur tenebrosa vertigo. Hanc quidem ob causam propheta nobis assidue inclamat, dicens: *In finem ne corrumpas (Psal. 56. 4)*: animæ nostræ socordiam retrahens, jamque collapsuram suffulciens ac retinens. Initio quidem non egemus multa exhortatione. Quid ita tandem? Eo quod quilibet homo, etiamsi fuerit omnium pigerrimus, aggressurus negotium, plurimam in principio adhibet diligentiam, dumque et animi viget alacritas, et vires integræ sunt ac recentes, facile ad id quod propositum est pertingit: cæterum ubi major viæ pars nobis peracta est, jamque alacritatis vigor emarcuit, viresque nostræ defecerunt, nec aliud superest quam ut decidamus: tunc nobis opportune adest propheta, veluti pro baculo quopiam alloquium suum nobis porrigens ac dicens, *In finem ne corrumpas*.

Bonis operibus instructos magis aggreditur diabolus. — Tunc enim diabolus spirat vehementius: et quemadmodum piratæ qui male navigiis infestant, non tum ubi conspexerint naves e portu exeuntes, invadunt, (quid enim hinc fructus caperent si scapham inanem demergerent?) sed ubi redierit onusta plenaque sarcinis, tum lemum omnes expediunt artes: ita sceleratus ille læmon simul atque videt aliquos multa

collegiase, videlicet jejunia, preces, eleemosynam, castitatem, reliquasque virtutes omnes, ubi videt navigium nostrum plenum pretiosis pietatis lapidibus, tunc irrumpit, undique thesaurum perfodiens, ut in ipsiis portus ostiis scapham perferat, jamque nudos nos ad eum portum ejiciat: ideoque propheta cunctos admonet dicens: *In finem ne corrumpas*. Et enim ab ejusmodi ruina non facile est resurgere. Nam *Qui in profundum malorum venerit, contemnit* (*Prov. 18. 3*). In principio quidem lapsis veniam damus omnes ob imperitiam; sed enim qui post multos cursus conciderit, nemo veniam dignum judicaverit; tum enim cadere, negligentiae tribuitur. Nec id solum hic est mali, verum etiam quod hujusmodi lapsus multis sint offendiculo, ut rursus hoc quoque peccatum reddatur irremissibile. Hæc cum sciamus, auscultemus prophetæ, et in finem ne corrumpamus. Nam hæc de causa et Ezechiel clamat dicens: *Si quis fuerit justus, deinde lapsus peccaverit, nulla erit recordatio justitiarum ejus, sed in peccato suo morietur* (*Ezech. 3. 20*). Nam et hic metuit de fine. Neque hinc modo, verum etiam ex contrariis declarat in hac re plurimum esse momenti. *Si quis, inquit, fuerit peccator, ac postea mutatus factus fuerit justus, nulla erit memoria injustitiarum illius: in justitia sua vivet* (*Ezech. 18. 21*). Vides et hic prophetam de fine vehementer sollicitum. Siquidem ut neque justitiæ suæ confidens justus, ad socordiam versus pereat, per finem incutit illi terrorem: neque peccator ob delicta despondens animum, jugiter perseveret in lapsu, erigit illum per propositum finem. Peccasti, inquit, multa, ne desperes: est enim unde resurgas, si finem initio contrarium exhibueris. Rursus ad justum, Multa, inquit, recte fecisti, verum ne fidas: continget enim ut cadas, nisi ad finem usque eandem adhibeas curam. Vides ut alterius quidem socordiam, alterius vero desperationem sustulerit.

3. Nihil horum audivit Ozias, ideoque per confidentiam decidit ruina periculosa et insanabili. Neque enim quivis lapsus parem adfert ruinam, sed quædam peccata improbationi tantum obnoxia sunt, quædam gravissimo supplicio puniuntur. Proinde Paulus increpans eos qui in communibus cœnis non exspectabant fratres, ita loquitur: *Hoc denuntians non laudo* (*1. Cor. 11. 17*). Vides peccatum intra reprehensionem (a) consistere, et objurgatione plecti. At ubi de fornicatione loquitur, non itidem facit. Sed quo pacto? *Si quis templum Dei violat, perdet hunc Deus* (*1. Cor. 3. 17*). Hoc non est probrum aut reprehensio, sed pena gravissima. Novit et Salomon peccatorum discrimina, qui furtum cum adulterio conferens sic alicubi loquitur: *Non est mirum si quis deprehendatur in furto: furatur enim, ut animam expleat esurientem: sed adulter ob inopiam sensus exitium animæ suæ conciliat* (*Prov. 6. 30-32*). Et hoc et illud, inquit, peccatum est, sed

(a) In Græco, μήρι καταργώσας. Observavimus in Athanasii Orinastico καταργώσας non damnationem prorsus significare, sed quatenus tantum damnare, significat improbare vel reprehendere: quaniobrem καταργώσας hic Erasmus recte vertit, *reprehensionem*.

alterum minus, alterum majus: pauper enim excusationem habet quod præbuerit occasionem peccandi penuria, alteri omnis adempta est excusatio. At hic, dices, pellitur naturali concupiscentia. At non permittit elabi uxor quæ illi sorte obtigit, sed instat eripiens illi veniam. Ob id enim matrimonium et hujus legitimus usus permittitur, ne quid horum excusare possit maritus. Hanc ob causam data est illi mulier adjuvatrix, ut effervescentem naturam coerceat, ut concupiscentiæ fluctus sedet. Itaque quemadmodum gubernator in portu faciens naufragium haudquaquam ullam impetraret veniam: sic nec is qui cum per conjugium in tuto collocetur, tamen aliena perfodit matrimonia, aut quæcumque feminam curiosis aspicit oculis, habere quidquam possit excusationis nec apud homines nec apud Deum, etiamsi millies allegarit naturæ voluptatem. Imo quæ possit illic esse voluptas, ubi metus, ubi anxietas, ubi tantorum malorum exspectatio, ubi tribunalia, ubi rationes reddendæ, ubi iudicis ira, ubi gladius et carnifex, ubi barathrum, et abductio ad supplicium? Omnia pavet metuitque quæ talis est, umbras, parietes, ipsos lapides, tamquam vocem emittentes: omnes observat habetque suspectos, famulos, vicinos, amicos, hostes, eos qui norunt omnia, eos qui nihil norunt. Quin potius, si voles, tollantur hæc omnia: ponamus nulli notum esse flagitium præterquam ipsi uni, et mulieri quam adhaeravit: quomodo feret conscientiam redarguentem, acerbam accusatricem illam ubique secum ferens? Quemadmodum enim seipsum nemo potest effugere, ita nec illam hujus tribunalis sententiam. Hoc enim tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit; nam divinum est, et a Deo nostris insitum mentibus. Vere *Adulter per inopiam sensus exitium suæ ipsius animæ conciliat* (*Prov. 6. 32*). Tametsi nec fur etiam immunis est a supplicio, verum dat quidem pœnam, sed minorem. Nec enim comparationes in diversum ordinem extrudunt ea quæ comparantur, sed permittentes suo quæque manere loco, diminutionem inducunt aut exsuperantiam. Fortasse non intelligitis quod dictum est: itaque necesse est idem explanatius dicere. Bonum est conjugium, sed melior est virginitas: nec quoniam melior est virginitas, ideo malum est conjugium, sed illud quidem inferius, alioqui bonum et ipsum. Similiter et hic: malum est furtum, sed adulterio minus, quamquam et ipsum est malum. Vides peccatorum differentias? Consideremus itaque quale peccatum hic peccaverit. *Elatum est, inquit, cor illius* (*2. Paral. 26. 16*). Periculosum vulnus: est enim arrogantia, arrogantia inquam, malorum omnium fons. Et ut compendio discas morbi malitiam, illud audi. Cætera quidem peccata circa nostram versantur naturam, at superbia virtutem incorpoream et sublimi de traxit ac dejecit: nam diabolus, cum diabolus non esset, diabolus effecit arrogantia. Quod si testem adducam Isaiam ita de illo loquentem, *In caelum ascendam, et ero similis Altissimo* (*Isai. 14. 14*): qui non libenter recipiunt allegorias, repudiabunt nostrum testimonium: sin vero Paulum illi adhibuerimus accu-

γυμνοὺς παραπέμψαι πρὸς ἐκεῖνον τὸν λιμένα λοιπόν. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης παραινεί πᾶσι λέγων, *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης*. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοιαύτην πτώσιν δυσανάκλητος πάλιν ἡ ἀνάστασις. Ὁ γὰρ *ἐλθὼν εἰς ἁβάθος κακῶν, καταφρονεῖ*. Καὶ τῷ μὲν ἐν ἀρχῇ παύσονται συγγνώσκομεν ἅπαντες διὰ τὴν ἀπειρίαν· τὸν δὲ μετὰ πολλοὺς [115] τοὺς δρόμους ὑποσκελισθέντα οὐκ ἂν τις βρῆδως ἀξιώσειε συγγνώμης ἢ ἀπολογίας· βραθυμίας γὰρ τότε τὸ πῦμα εἶναι δοκεῖ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὶ οἱ σκανδαλιζόμενοι τοῖς τῶν τοιοῦτων πτώμασιν εἰσιν, ὥστε καὶ ταύτη πάλιν ἀσυγγνωστον τὸ ἀμάρτημα γίνεται. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀκούωμεν τοῦ Προφήτου, καὶ εἰς τὸ τέλος μὴ διαφείρωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐβόα λέγων· *Ἐὰν γένηται τις δίκαιος, εἰτα μεταπεσὼν ἀμάρτη, οὐ μὴ μνησθῶσιν αὐτῷ αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται*. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος δέδοικεν ὑπὲρ τοῦ τέλους. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων δείκνυσι. πολλὴν τοῦ πράγματος τὴν ἰσχὺν οὖσαν. *Ἄν γὰρ γένηται τις ἀμαρτωλὸς*, φησὶν, *εἰτα μεταβαλλόμενος γένηται δίκαιος, οὐ μὴ μνησθῶσιν αἱ ἀμαρτίαι αὐτοῦ*· ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ζήσεται. Ὁρᾷ καὶ ἐνταῦθα πολλὴν τοῦ τέλους αὐτὸν ποιούμενον πρόνοιαν. Ἴνα γὰρ μήτε ὁ δίκαιος τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ θαρρῶν, εἰς βραθυμίαν ἀποκλίνας ἀπόληται, φοβεῖ διὰ τοῦ τέλους αὐτόν· μήτε ὁ ἀμαρτωλὸς ἀπογνοὺς ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι, μένη διαπαντὸς ἐν τῷ πτώματι, ἀνίστησι διὰ τοῦ τέλους αὐτόν. *Ἡμαρτας πολλὰ*, φησὶν, ἀλλὰ μὴ ἀπιστήσῃς· ἔστι γὰρ ἐπάνωδος, ἐὰν ἐναντίον ὁ τῆς ἀρχῆς δείξῃς τὸ τέλος. Πάλιν πρὸς τὸν δίκαιον, Κατώρθωσας πολλὰ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ θαρσήσῃς· συμβαίνει γὰρ καὶ πεσεῖν, ἂν μὴ διὰ τέλος τὴν ἴσῃν ἔχῃς σπουδὴν. Εἶδες πῶς τοῦ μὲν τὴν βραθυμίαν, τοῦ δὲ τὴν ἀπύκνησιν ἀνελεῖ;

γ'. Οὐδενὸς τούτων ἦκουσεν Ὁξίας διὰ καὶ θαρσήσας κατέπεσε πῦμα χαλεπὸν καὶ ἀνίατον. Οὐδὲ γὰρ πᾶν πῦμα ἴσον ἡμῖν ἐργάζεται τὸ τραῦμα, ἀλλὰ τῶν ἀμαρτιῶν τὰ μὲν ὑπὸ καταγνώσιν κείται μόνον, τὰ δὲ χαλεπωτάτην δέχεται τιμωρίαν. Τοῖς γοῦν οὐκ ἀναμένουσι τοὺς ἀδελφοὺς ἐν τοῖς κοινοῖς δειπνοῖς ὁ Παῦλος ἐπιτιμῶν, οὕτως ἔλεγε· *Τοῦτο δὲ παραγέλλων οὐκ ἐπαιρῶ*. Ὁρᾷς μέχρι καταγνώσεως ἰστάμενον τὸ ἀμάρτημα, καὶ φόβον ἔχον τὴν ἐπιτίμιον. Ἄλλ' οὐχ ὅταν περὶ πορνείας διαλέγηται, οὕτω ποιεῖ. Ἄλλὰ πῶς; *Εἰ τις τὸν ῥαβὸν τοῦ Θεοῦ φθηρεῖ, φθереῖ τούτον ὁ Θεός*. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἔστι φόβος, οὐδὲ κατάγνωσις, ἀλλ' ἡ χαλεπωτάτη τιμωρία. Οἶδε καὶ ὁ Σολομὼν ἀμαρτημάτων διαφορὰς· τὴν γοῦν κλοπὴν τῇ μοιχείᾳ συγκρίνων, οὕτως εἶπε· *Οὐ θανατοῦσάν, ἐὰν ἀλῶ τις κλέπτων· κλέπτει γὰρ, ἵνα ἐμπλήσῃ ψυχὴν αὐτοῦ πεινώσαν· ὁ δὲ μοιχὸς δι' ἐνδομῶν φρονῶν ἀπώλειαν τῇ θυνοῦ ψυχῇ περιποιεῖται*. Ἀμάρτημα καὶ τοῦτο κακίον, φησὶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ δὲ μείζον· ὁ μὲν γὰρ ἔχει ἃ τὴν ἀπὸ τῆς πείνας πρόφασιν, οὗτος ἔἵ πάσης ἀπολογίας ἐστέρηται. Ἄλλὰ καὶ οὗτος ἔχει,

φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιθυμίας ἀνάγκην. Ἄλλ' οὐκ ἀφήσιν ἡ κληρωθεῖσα [116] αὐτοῦ γυνή, ἀλλ' ἐφίστηκεν ἀποστεροῦσα τῆς συγγνώμης αὐτόν. Διὰ γὰρ τοῦτο γάμος καὶ ἀπόλαυσις ἐνθεσμος, ἵνα μὴδὲν ἔχη τούτων λέγειν ὁ ἀνὴρ. Διὰ τοῦτο αὐτῷ βοηθὸς ἐδόθη ἡ γυνή, ἵνα μαινομένην καταστέλλῃ τὴν φύσιν, ἵνα στορέσῃ τῆς ἐπιθυμίας τὰ κύματα. Ὅσπερ οὖν κυβερνήτης ἐν λιμένι ναυάγιον ἐργαζόμενος οὐκ ἂν τύχοι συγγνώμης τινός· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἀσφάλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ γάμου τοὺς ἑτέρου διορῦπτων γάμους, ἢ γυναῖκα ἠγνισαοῦν περιέργως ὀρῶν, οὐκ ἂν τύχοι τινὸς ἀπολογίας, οὐ παρὰ ἀνθρώπου, οὐ παρὰ Θεοῦ, κἂν μυριάκις λέγῃ τὴν τῆς φύσεως ἡδονὴν. Μᾶλλον δὲ ποια γένοιτ' ἂν ἡδονή, ὅπου φόβος καὶ αγωνία ὁ καὶ κίνδυνος καὶ προσδοκία τοσοῦτων δεινῶν, ὅπου δικαστήρια καὶ εὐθυναί, καὶ δικαστοῦ θυμὸς, καὶ ξίφος καὶ δῆμιος, καὶ βράθρον καὶ ἀπαγωγὴ ἰ; Πάντα τρέμει καὶ δέδοικεν ὁ τοιοῦτος, τὰς σικίας, τοὺς τοίχους, τοὺς λίθους αὐτοῦς, καθάπερ φωνὴν ἀφιέντας· πάντας ὑπορᾶται καὶ ὑποπτεύει, τοὺς οἰκέτας, τοὺς γείτονας, τοὺς φίλους, τοὺς ἐχθρούς, τοὺς πάντα εἰδότες, τοὺς οὐδὲν εἰδότες. Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ ταῦτα ἀναίρεισθω, καὶ μηδεὶς ἴστω ἢ τὰ τετολημμένα, ἀλλ' ἢ μόνος αὐτὸς μετὰ τῆς ὑδροζομένης γυναίκος; πῶς οἴσει τὸν ἀπὸ τῆς συνειδήσεως ἔλεγχον, πικρὸν πανταχοῦ περιφίρων κατήγορον; Ὅσπερ γὰρ ἑαυτὸν οὐκ ἂν ποτέ τις φύγοι, οὕτω οὐδὲ τὴν ἀπὸ τοῦ κριτηρίου ψῆφον ἐκείνου. Τοῦτο τὸ δικαστήριον οὐ χρήμασι διαφθείρεται, οὐ κολακείαι· ἐνδίδωσι· θεῶν γὰρ ἔστι, καὶ παρὰ Θεοῦ ταῖς ἡμετέρας ἐνιδρυμένων ψυχῶν. Ὅντως· *Ὁ μοιχὸς δι' ἐνδομῶν φρονῶν ἀπώλειαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται*. Οὐ μὴν οὐδὲ ὁ κλέπτης ἢ κολάσεως ἀπιστέρηται, ἀλλὰ δίδωσι μὲν δίκην, ἐλάττονα δέ. Αἱ γὰρ συγκρίσεις οὐκ εἰς τὴν ἐναντίαν ἐξωθοῦσι τάξιν τὰ συγκρινόμενα, ἀλλ' ἀφιεῖσαι μένειν ἐπὶ τῆς οἰκείας χώρας αὐτὰ, ἐλάττωσιν εἰσάγουσι καὶ ὑπεροχὴν. Τάχα οὐ συνήκατα τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη σαφέστερον εἰπεῖν. Καλὸν ὁ γάμος, ἀλλὰ κρείττων ἡ παρθενία· οὐκ ἐπειδὴ κρείττων ἡ παρθενία, διὰ τοῦτο κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἔλαττον μὲν ἐκείνου, καλὸν δὲ καὶ αὐτό. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα· κακὸν ἡ κλοπὴ, ἀλλ' ἔλαττον μὲν ἐκείνου, κακὸν δὲ καὶ αὐτό. Εἶδες ἀμαρτημάτων διαφορὰς; Ἴδωμεν οὖν ποῖαν οὕτως ἀμαρτιῶν ἡμαρτεν. Ὑψώθη, φησὶν, ἡ καρδία αὐτοῦ. Χαλεπὸν τὸ τραῦμα· ἀπόνεια γὰρ ἔστιν, ἀπόνεια ἡ πηγὴ πάντων τῶν κακῶν. Καὶ ἵνα συντόμως μάθῃς τοῦ νοσήματος τὴν κακίαν, ἐκεῖνο ἄκουσον. Τὰ μὲν ἄλλα ἀμαρτήματα περὶ τὴν ἡμετέραν στρέφεται φύσιν, ἡ δὲ ὑπερηφανία δύναμιν ἀσώματων κατέσπασε, καὶ κατέβαλεν ἄνωθεν. Τὸν γὰρ διάβολον, οὐκ ἔντα πρότερον διάβολον, τοῦτο [117] εἶναι διάβολον ἐποίησε. Κἂν μὲν τὸν Ἡσαίαν παραγάγωμεν μάρτυρα λέγοντα οὕτω περὶ αὐτοῦ· *Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθήσομαι, καὶ ἐσομαι δημοῖς ἐφ' ὕψιστε*· οἱ τὰς ἀλληγορίας οὐχ ἡδέως δεχόμενοι, παραγράφονται τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν· ἂν δὲ τὸν Παῦλον ἐπιστήσωμεν αὐτῷ κατήγορον, οὐδεὶς οὐκέτι λοιπὸν ἀντερεῖ. Τί οὖν ὁ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων; *Ὅτι τὸν ἄρτι τοῦ κηρύγματος ἀψάμενον οὐ δεῖ πρὸς τὸ μέγα τῆς ἐπισκοπῆς ἄγειν*

* Quatuor mss. εἰσελθὼν εἰς. In ipsdē infra hæc βραδίως, et mox ἡ ἀπολογία; desunt. Hoc porro ultimam ἢ ἀπολογίας non legit Erasmus. Paulo ante codex ap. Savil. δυσανάμιατος.

† Αἱ εἰς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ.

‡ Multi mss. ἐὰν μὴ ἐναντίον, male. Paulo post συμβαίει γὰρ καὶ πεσεῖν. Erasmus qui verterat, subindicans illum casurum, legerat haud dubie σημαίνει γὰρ, male. Paulo post multi mss. διὰ τέλος τὴν. Infra f. l. ἀμαρτημάτων.

§ Quatuor mss. γὰρ δοκεῖ ἔχειν.

* Quatuor mss. ἀγών.

† Ἀπαγωγὴ frequentissimo usu apud Chrysostomum est abductio ad supplicium; Erasmus ἀπαγωγὴν hic verterat deportationem, quæ vox Græcam non satis exprimit.

‡ Duo mss. μηδεὶς ἴδωτο.

§ Quatuor mss. ὁ κλέπτων. Infra lidem αἱ κρίσεις οὐκ εἰς.

ἀξίωμα, εἰπὼν οὕτω· *Μὴ νεφύριον, ἵνα μὴ τυρωθῆς, εἰς κρίμα ἐμπόση καὶ παρῖθα τοῦ διαδόλου*· ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ἁμαρτῶν ἐκείνω, φησί, τὰ αὐτὰ αὐτῷ πεῖσται.

δ. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον δηλώνεστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν τῶ πρώτῳ πάντων ἀνθρώπων γενομένῳ συνεβούλευσεν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος. Ὡς περ γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ἔθος, ταῦτα τοῖς ἁ πλησίον παραινεῖν, δι' ὧν αὐτοὶ γέγονασιν ἀγαθοί· οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς ἔθος τοιαῦτα εἰσηγεῖσθαι τοῖς πλησίον, δι' ὧν αὐτοὶ γέγονασιν φαῦλοι. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῆς πονηρίας εἰδὸς ἐστὶ, καὶ παραμυθίαν ἠγούνται τῆς οικείας κολάσεως τὴν ἐτέρων ἀπίλειαν. Τί οὖν ὁ διάβολος συνεβούλευσε τῷ Ἀδάμ; *Μέλζονα τῆς οικείας φύσεως λαβεῖν ἐνοικῶν, καὶ ἰσοθεῖαν ἐλπίσαι*. Ἐἰ γὰρ ἐμὲ τοῦ οὐρανοῦ τοῦτου, φησὶν, ἐξέβαλε, πολλῷ μᾶλλον τοῦτον τοῦ παραδείσου τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐκβαλεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σολομῶν ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσειται. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀφήσῃ, καὶ ἐγκαταλιμπάνει, καὶ τῆς οικείας βοηθείας γυμνοῖ, ἀλλ', Ἀντιτάσσεται, φησὶν· οὐχ ὅτι παρατάξῃ αὐτῷ καὶ μάχης ἔδει πρὸς τὸν ὑπερήφανον· τί γὰρ ὑπερηφάνους γένοιο ἂν ἀσθενέστερον; Ὡς περ γὰρ ὁ τὰς ὄψεις ἀπολέσας, ἅπαι πρόκειται πρὸς τὸ κακῶς παθεῖν, οὕτως ὁ ὑπερήφανος, ὁ μὴ εἰδὼς τὸν Κύριον (Ἀρχὴ γὰρ, φησὶν, ὑπερηφανίας, τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Κύριον), καὶ ἀνθρώποις εὐάλωτός ἐστι, τοῦ φωτὸς ἐκπεσὼν ἐκείνου. Εἰ δὲ καὶ ἰσχυρὸς εἴη, οὐκ ἂν παρατάξῃς ἑδέησε τῷ Θεῷ πρὸς αὐτόν· ὅ γὰρ ἡ βούλησις ἤρκετε πρὸς τὸ πάντα παραγαγεῖν, πολλῷ μᾶλλον καὶ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν αὐτῶν ἀρκεῖ. Τίνος οὖν ἐνεκεν, φησὶν, ἀντιτάσσεται; Ἴνα τὸ σφοδρὸν τῆς ἀπεχθείας ἐνδείξῃται τῆς πρὸς τὸν ὑπερήφανον. Ὅτι μὲν οὖν χελεπὸν τὸ τραῦμα τὸ τῆς ὑπερηφανίας, καὶ ἐκ τοῦτου, καὶ ἀλλαχόθεν δῆλον. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἀλλαχόθεν τὴν αἰτίαν αὐτοῦ μάλωμεν, ἀφ' ἧς τὸ ἔλκος ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ, ἐπειδὴν μέλλῃ τινὸς κατηγορεῖν, μὴ τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ λέγειν μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας διδάσκειν ἡμᾶς· ποιεῖ δὲ τοῦτο, τὴν ὑγιαινοντάς ἀσφαλεστέρους κατασκευάζουσα πρὸς τὸ μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Οὕτω καὶ ἰατροὶ πρὸς τοὺς κάμοντας εἰσιόντες, καὶ πρὸ τῶν νοσημάτων ἀνιχνεύουσι τὰς πηγὰς, ὥστε ἀνωθεν ἀναπτέλλαι τὸ κακόν· ὁ γὰρ, τῆς βίβης μενούσης, τὰ βλαστήματα [118] ἐκτέμνων μόνον, οὐδὲν ἕτερον, ἢ ματαιοπονεῖ. Ποῦ οὖν ἡ Γραφὴ καὶ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας εἶπε; Κατηγορεῖ τῶν πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ γενομένων ἐπὶ ταῖς οὐ προσηκύναις ἐπιμιξίαις^α· καὶ ἄκουσον πῶς τίθησι τὴν αἰτίαν· Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλὰ εἰσιν, ἔλαθον αὐτὰς ἑαυτοῖς εἰς γυναῖκα. Τί οὖν, τὸ κάλλος τῆς ἁμαρτίας αἴτιον; Μὴ γένοιτο τῆς γὰρ Θεοῦ σοφίας ἔργον ἐστὶ· Θεοῦ δὲ ἔργον οὐκ ἂν ποτε γένοιτο πονηρίας αἴτιον. Ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν; Οὐδὲ τοῦτο· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς φύσεως ἔργον ἐστίν. Ἀλλὰ τί; Τὸ κακῶς ἰδεῖν· τοῦτο γὰρ προαιρέσεως διεφθαρμένης^β ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς παραινεῖ λέγων, Μὴ καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον. Οὐκ εἶπε, Μὴ ἰδῆς· συμβαίνει γὰρ καὶ ἄπὸ τοῦ αὐτο-

μάτου τοῦτο γενέσθαι· ἀλλὰ, Μὴ καταμάνθανε, φησί, τὴν ἐκ μελέτης κατανόησιν, τὴν περιέργον ὄψιν, τὴν μετὰ διατριβῆς πονηρὰν θεωρίαν, τὴν ἀπὸ ψυχῆς διεφθαρμένης καὶ ἐπιθυμοῦσης ἀναιρῶν. Καὶ τί, φησὶν, ἐκ τοῦτου γένοιτο ἂν βλάβος; Ἐκ τοῦτου, φησὶν, φίλα ὡς πῦρ ἀνακαίεται^γ. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ, ἐπειδὴν χόρτου τινὸς ἢ καλάμης ἐπιλάθεται, οὐκ ἀναμένει χρόνον τινά, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἤψατο τῆς ὕλης, καὶ λαμπρὰν ἀνήψε^δ τὴν φλόγα· οὕτω καὶ τὸ πῦρ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐν ἡμῖν, ἐπειδὴν διὰ τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ὄψεως εὐειδοῦς καὶ λαμπροῦ κάλλους ἀψήγεται, εὐθέως ἐμπέπρησι τὴν ψυχὴν. Μὴ τοίνυν τὴν πρόσκαιρον ἰβῆς ἡδονὴν, τὴν ἀπὸ τῆς θεωρίας, ἀλλὰ τὴν διηνεκῆ σκόπησον δούνην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ μὲν γὰρ τὸ τραῦμα ἐνθεῖσα ἀπεπήδησε πολλακίς· τὸ δὲ τραῦμα οὐκ ἀποπηδᾷ, ἀλλὰ μένει πολλακίς καὶ ἀπόλλυσι. Καὶ καθάπερ ἔλαφος δεξαμένη βέλος ἐν καιρίῳ τοῦ σώματος, κἀν ἐκφυγῇ τῶν θηρατῶν τὰς χεῖρας, οὐδὲν κερδαίνει λοιπόν· οὕτω καὶ ψυχὴ δεξαμένη βέλος ἐπιθυμίας ἐξ ἀκόλαστον καὶ περιέργου θεωρίας, κἀν τὸ βέλος ἀφεῖσα ἀπέβηθ, αὐτὴ διαφθείρεται καὶ ἀπόλλυται, πανταχοῦ τὸν πολέμιον ὀρώσα καὶ ἐπόμενον ἔχουσα. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον (οὐ γὰρ διὰ μακρὰς συγχωρεῖν τοῦ λόγου ποιεῖσθαι τὰς ἐκτροπάς), ὅτι ἡ Γραφὴ καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ αἰτίαι αὐτῶν λέγειν εἰσθεῖν, ἄουκ γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησι περὶ τοῦ Ὄζια. Οὐ γὰρ ὅτι ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ, τοῦτο μόνον ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ πόθεν ὑψώθη προσέθηκε. Πόθεν οὖν ὑψώθη; *Ἠνίκα ἰσχυσε*, φησὶν, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ. Οὐκ ἤνεγκε τῆς δυναστείας· τὸ μέγεθος, ἀλλ' ὥς περ ἐξ ἀδηφαγίας μὲν γίνεται φλεγμονή, ἐκ φλεγμονῆς δὲ τίκεται πυρετός, εἴτα ἐκεῖθεν θάνατος πολλακίς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς πολλῆς ἰ τῶν πραγμάτων περιβολῆς ἀπόνοια γέγονεν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωμάτων φλεγμονή, τοῦτο ἐπὶ τῶν ψυχῶν ἀπόνοια. Εἴτα ἐξ ἀπονοίας ἐπιθυμία τῶν οὐ προσηκόντων ἀπὸ τῶν πραγμάτων.

ε. Ταῦτα οὐχ ἀπλῶς μηχανούμεν, ἀλλ' ἵνα μηδέποτε ζηλωτοῦς εἶναι νομίζητε, μηδὲ μακαρίζητε τοὺς ἐν [119] δυναστεῖαις ὄντας, εἰδότες ὅσον τοῦ πράγματος τὸ ἐπισφαλές· ἵνα μηδέποτε τοὺς ἐν πενίᾳ καὶ ταλαιπωρίᾳ ἄθλους ἡγήσθε, εἰδότες ὅτι πλείων ἐντεῦθεν ἢ ἀσφάλεια. Δι' ὃ καὶ ὁ Προφήτης ἐβόα λέγων· Ἀγαθόν μοι, Κύριε, ὅτι ἐταπεινώσας με. Ὅρα γοῦν ὅσον ἐκ τοῦ ὕψους γέγονε τὸ κακόν. Ἰγνώθη ἡ καρδία αὐτοῦ ἕως τοῦ διαφθεῖραι, φησὶ. Τί ἐστίν, Ἐως τοῦ διαφθεῖραι; Τῶν πονηρῶν λογισμῶν οἱ μὲν οὐδὲ ὄλως ἡμῶν ἐπιβαίνουνσι τῇ ψυχῇ^ε, ἀν πολλῇ περιφράξωμεν ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖα· οἱ δὲ τίκονται μὲν ἔνδον, ῥαθυμησάντων δὲ ἡμῶν, καὶ βλαστάνουσιν· ἀν δὲ προληφθῶσιν^ς, ἀποπνίγονται ταχέως καὶ καταχύνονται. Ἄλλοι καὶ τίκονται, καὶ αὐξάνονται, καὶ πρὸς τὰς πονηρὰς ἐκβαλνοῦσι πράξεις, καὶ πᾶσαν ἡμῶν τῆς ψυχῆς τὴν ὕψαιον διαφθείρουσιν, ὅταν ἐν πολλῇ γενώμεθα ῥαθυμία. Τοῦτο οὖν φησὶν, ὅτι Ἰγνώθη ἡ καρδία αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔμεινε ἔνδον ἢ ἀπόνοια, οὐδὲ κατεσθέσθη, ἀλλ' ἐξεπήδησε, καὶ πρὸς

^α Allus πῦρ ἀνάπτεται.

^β Duo mss. λαμπρὰν ἤψε, ex repetitione τοῦ αν detrunca: prima posterioris vocis syllaba. Infra unus εὐδών τῶν ὀρώντων ἐμπέπρησι.

^γ Πολλῆς deest in tribus mss.

^δ Tres mss. πενία καὶ ταλαιπωρία ἄθλους, et sic legit Erasmus. Editi vero ἐν πενίᾳ καὶ εὐτελείᾳ ἄθλους.

^ε Alius ἐπιβαίνουνσι τῆς ψυχῆς.

^ς Alii καταληφθῶσιν.

^α Ἔθος τοιαῦτα τοῖς, sic quidam mss. Infra iidem πονηρίας αὐτῶν εἶδος.

^β Unus ἰσοθείας φαντασθήναι.

^γ Quatuor mss. καὶ ὁ Σιράχ ἔλεγεν.

^δ Unus προμυκούςαις ἐπιμυρίας (sic).

^ε Unus διεστραμμένης.

^ς Unus ἀπὸ ταυτομάτου.

satorem, nemo contradicturus est. Quid igitur ait Paulus Timotheo scribens? Qui nuper prædicationem attingit, eum non oportere ad summam episcopi dignitatem evehi, his nempe verbis: *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat, et in laqueum diaboli* (1. Tim. 3. 6); ne eadem, inquit, peccans cum illo, eadem cum illo patiatur.

4. *Alienam improbitatem solatio esse improbis.*—Hoc vero non hinc solum est perspicuum, verum etiam ex iis quæ scelestus ille dæmon primo homini suasit. Sicut enim bouis hic mos est, per quæ ipsi facti sunt boui, ad eadem exhortari proximos: ita et malis hic est mos, per quæ ipsi sunt improbi, eadem vicinis invehere. Nam una hæc est illorum malitiæ species, ut aliorum perniciem solatium sui supplicii existiment. Quid igitur diabolus suasit Adamo? Ut conciperet cogitationem sua natura majorem, sibique cum Deo speraret æqualitatem (Gen. 3). Si enim, inquit, hæc res me de cælo expulit, multo magis eadem hunc ejiciet e paradiso. Quapropter et Salomon dixit¹: *Deus superbis resistit* (Prov. 3. 34. 1. Pet. 5. 5. et Jacob. 4. 6). Non dixit: Deus superbos dimittit, et in peccatis deserit, suoque nudat auxilio: sed, *Resistit*, inquit: non quod instructa acie aut pugna Deo sit opus adversus superbum; quid enim esse possit superbo infirmius? Nam ut qui orbatus est oculis, omnium expositus est injuriæ, ita et superbus, qui non videt Dominum (nam *Initium superbiæ*, ut inquit Scriptura, *est non nosse Dominum* [Eccli. 10. 14]), etiam ab hominibus facile superatur, posteaquam excidit ab illa luce. Quod si etiam validus ac potens esset superbus, nihil opus esset Deo exercitu adversus illum: cui enim voluntas satis fuit ad producenda omnia, multo magis sufficeret ad ea tollenda. Cur igitur, inquires, resistit? Quod vehemens odium declarat erga superbum. Itaque superbiæ esse vulnus periculosum, tum ex his quæ diximus, tum ex aliis perspicuum est. Quod si vultis, etiam causam ipsam, unde vulnus hoc accidit, aliunde discamus. Siquidem hic Scripturæ mos est, si quando parat accusare quempiam, non modo peccatum illius narrare, verum etiam docere nos quæ fuerit peccati causa: id autem facit, ut eos qui sani sunt reddat tutiores cautioremque, ne in eadem incidant mala. Similiter et medici ad ægrotantes ingressi, etiam ante morbos (a) fontes explorant, ut prævia cura coerceant in malum: etenim qui, manente radice, ramos tantum exsecat, nihil aliud quam inanem sumit operam. Ubi igitur Scriptura et peccatum et peccati causam eloquitur? Reprehendit eos qui præcesserunt diluvium, ob illicitos congressus: atque audi quomodo causam exprimat: *Cum vidissent filii Dei filias hominum esse formosas, acceperunt illas sibi in uxores* (Gen. 6. 2). Quid

¹ Quatuor Mss., et *Sirac dixit*. Atqui hæc verba sunt salomonis in Proverbiis, licet simile quidpiam in siracide etiam legatur, 10, 14. Non raro Chrysostomus salomonem ponit pro siracide; sed nusquam adverti apud illum siracidem poni pro salomone.

(a) Gr. καὶ πρὸ τῶν νοσημάτων. Hanc similitudinem affert Chrysostomus, ut significet, Deum justos exemplis cautos reddere, ne in morbos animi incidant.

igitur? num pulchritudo causa est peccati? Absit: est enim divinæ sapientiæ opus; opus autem Dei numquam possit esse causa peccati. Sed aspectus fuit causa peccati? Ne id quidem: nam et hoc naturæ opus est. Sed quid tandem? Male videre: nam hoc est depravatæ voluntatis. Ideo sapiens quidam admonet, dicens, *Ne consideres pulchritudinem alienam* (Eccli. 9. 8). Non dixit, *Ne videas*: id enim nonnumquam casu fit, sed, *Ne consideres*, inquit, illud tollens ne studio animadvertamus, ne curiose intueamur, ne vitiosæ contemplationi immoremur, quæ ab animo corrupto et concupiscenti proficiscitur. Sed quid, inquiet aliquis, hinc damni possit oriri? *Ex hoc*, inquit, *amor velut ignis excitatur* (Ibid. v. 9). Ut enim ignis, ubi fœnum aut stipulam arripuerit, nihil moratur, sed simul ut attingit materiam, lucidam accendit flammam: itidem et ignis concupiscentiæ quæ est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attingit formam, protinus exurit animum. Proinde ne spectes temporariam illam, quæ ex aspectu proficiscitur, voluptatem, sed perpetuum dolorem considera, qui nascitur ex concupiscentia. Nam illa, insulso vulnere, plerumque celeriter avolat; at vulnus non avolat, sed plerumque manet et interficit. Et quemadmodum cerva confixa jaculo in letali corporis parte, etiamsi venatorum effugiat manus, nihil inde fert lucri: sic et anima, accepto concupiscentiæ jaculo e lascivo curiosoque aspectu, etiamsi dimisso jaculo permittatur abire, tamen ipsa per se corrumpitur ac perit, ubique videns hostem, et insequentem habens. Sed quod dicere cœperam (neque enim committendum est ut in hoc tam longas sermonis digressiones faciamus), Scriptura cum peccatis simul et peccatorum causas solet commemorare: audi et hic quid dicat de Ozia. Neque enim hoc tantum nos docuit, elatum fuisse cor ejus, verum addidit unde fuit elatum. Unde ergo elatum fuit? *Gum potens esset*, inquit, *elatum est cor ejus*. Non tulit principatus magnitudinem, sed sicut ex edacitate nascitur ignea inflatio, ex inflatione gignitur febris, deinde ex febre plerumque mors: itidem et hic ex rerum abundantia nata est superbia. Nam quod in corporibus est inflatio, hoc in animis est superbia. Mox ex superbia nata est appetentia rerum ipsi non congruentium.

5. Hæc non sine causa diu tractamus, sed ne unquam existimetis esse suspiciendos, neque felices dicatis eos qui principatum gerunt, cum sciatis quam lubrico in statu versentur; nec unquam illos iudicetis miseros, qui in egestate et afflictionibus vivunt, scientes hanc vitam esse multo tutiorem. Unde et propheta clamat dicens: *Bonum est mihi, Domine, quia humiliasti me* (Psal. 118. 71). Vide igitur quantum ex eminentia natum sit malum. *Elatum est*, inquit, *cor ejus usque ad corruptionem* (2. Paral. 26. 16). Quid est, *Usque ad corruptionem*? Usque ad pravas cogitationes, quæ prorsus non ascendunt in animum nostrum, si nos ipsos multa cautione circumsepimus: sed si negligenter egerimus, nascuntur in nobis germinantque: sin prævertantur, protinus præfocantur

et obruantur. Aliæ gignuntur, et augentur, atque ad pravas actiones procedunt, omnemque mentis nostræ sanitatem corrumpunt, si magna in socordia versemur. Hoc itaque dicit, *Elatum est cor ejus*, neque se intus continuit arrogantia, neque extincta est, sed ut prorupit, ad opus usque pravum progressa, totam illius virtutem corrumpit. Beatitudo est igitur, cogitationem improbam prorsus non admittere, quod et a propheta dictum est, *Domine, non est elatum cor meum* (*Psal.* 150. 4). Non dixit, *Elatum quidem est*, sed illud cohibui: verum, *Non est omnino elatum*: hoc est, Jugiter servavi animam meam inaccessam malitiæ. Hoc igitur est beatitudinis: huic proximum illud est, malas cogitationes jam ingressas celeriter repellere, neque sinere, ut illic diutius immorentur, ne in nobis pessime grassentur. Quod si eo usque socordiæ processerimus, est per Dei bonitatem et hujus socordiæ solatium, multaque ab illa summa et ineffabili bonitate talibus vulneribus parata sunt remedia. Sed age sermonem hunc missum faciamus, ne quod in initio verreamur, nunc accidat nobis, rerumque turba vestram obruat memoriam. Quapropter necessum est ut quæ dicta sunt, summam paucis repetamus: sic et matres facere solent cum poma, aut bellaria, aut aliud simile quidpiam in puerilem immittunt sinum: ne per puerorum negligentiam excidat aliquid eorum quæ data sunt, contractam undique tuniculam, cingulo subjiciunt, quo sint in tuto. Idem nos faciamus, orationem in longum porrectam contrahamus, memoriæque custodiæ deponamus. Audistis quomodo nihil agendum sit ad ostentationem, quantumque sit malum socordia, ut etiam in perfecta vita versantem facile supplantarit. Didicistis quanta nobis opus sit cura, potissimum sub vitæ finem, utque nec desperandum sit ei qui cum incedisset in peccata mutatus est, neque oporteat eum qui in socordia vivit, de recte factis confidere. Disseminemus vobis de differentia peccatorum, ne simus vehementer intenti ad eximias corporum formas: quantumque hinc oriatur mali, demonstravimus. Quæ de superbia vobis diximus meministis, quæque de pravis cogitationibus. Hæc servantes redeamus domum; quin potius hæc servantes excipiamus perfectionem eximii doctoris exhortationem. Nam nostra quidem, qualiacumque sunt, habent juventutis indicia: hujus autem, qualiacumque fuerint, cana quadam prudentia sunt ornata. Ac nostra quidem similia sunt torrenti, qui cum strepitu fertur; illius autem oratio similis est fonti magna tranquillitate fluvios effendenti, qui olei magis quam aquarum cursum imitetur. Excipiamus igitur ea fluentia, ut flant in nobis fons aquæ salientis in vitam æternam (*Joan.* 4. 14): quam nobis omnibus contingat assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi (a), cum quo Patri, simul cum sancto et bono Spiritu honor, gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ sequitur conclusio sic habetur in uno Codice, atque ita legerat Erasmus. Quamquam hæc conclusiones, ut jam alibi diximus, ad librorum libitum ut plurimum concinnatæ sunt.

Ejusdem in dictum illud Isaiaë, *Factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (*Isai.* 6. 4); et laus civitatis Antiochiæ; et adversus eos qui prohibent nuptias demonstratio divina.

HOMILIA IV.

1. *Frequentiam auditorum sibi ipsisque gratulatur; Romæ præfert suam civitatem.* — Præclarum nobis hodie theatrum adest, magnificus atarisque cœtus. Quid tandem est in causa? Sementis heri factæ fructus, hodie messis est. Heri plantavimus, hodie metimus. Non enim terram inanimam colimus, ut tarde fructificet, sed animas ratione præditas. Non est natura, quæ cunctatur, sed gratia, quæ accelerat. Recte compositus nobis populus, audiendi studiosa plebs est. Heri vocati sunt, hodie coronantur. Admonitionis hesternæ fructus hodiernum est obsequium. Unde nos quoque libenter semina jacimus, quia purum videmus arvom, non spinam quæ suffocat, neque viam quæ calcatur, neque petram sterilem, sed profundum ac pinguem agrum, qui simul et semen recipit, et spicam nobis exhibet. Hæc semper loquor, nec loqui desinam: hæc nostræ civitatis laus est, non quod senatum habeat, non quod consules numerare possimus, neque quod statuas complures, neque quod mercium copiam, neque quod situm habeat commodum: sed quod populum habeat audiendi studiosum, quod templa Dei plena, quod Ecclesiæ deliciae magis crescent in dies, quodque sermonem habeat profluentem, desideriumque nunquam satiantem. Siquidem civitas non ab ædificiis, sed ab inhabitantibus admiranda redditur¹. Ne mihi narres Romanorum urbem magnitudine spatiosam esse; sed ostende mihi illic populum æque cupidum audiendi. Nam Sodoma turres habebant, cum Abraham in tugurio moraretur: atamen venientes angeli Sodoma præteribant, et ad lugurium divertebant (*Gen.* 18). Non enim ædium splendorem quærebant, sed animæ virtutem et pulchritudinem quærentes circumibant. Ita sane alias desertum habebat Joannem, civitas Herodem: eoque desertum nobilium erat civitate. Cur ita tandem? Quoniam non in structuris sita est prophetia. Hæc dico, nequando civitatem prædicemus, quæ moribus dissoluta est. Quid mihi narras ædificia, quid columnas? Hæc una cum præsentī vita diruuntur. Ecclesiam ingredi, ut civitatis videas nobilitatem. Ingressi, inquam, vide pauperes a medio noctis usque ad lucem perseverantes, vide sacra pervigilia diem cum nocte copulantes: vide eos neque interdiu neque noctu vel somni tyrannidem ac violentiam metuentes, vel inopiæ necessitatem formidantes. Magna revera civitas, ac totius orbis metropolis. Quot episcopi, quot doctores huc venerunt, et a populo docti discedunt, ac legem illam insitam in se transplantare curant²?

¹ Savil., sic habet..... sed ab inhabitantibus definitur.

² Sic Savil., Morel. et Manuscripti, uno excepto, qui habet, *hic discunt*, pro, *in se transplantare curant*, et sic legerat Erasmus, qui vertit, *hic discunt*.

ἔργον ἐλθοῦσα πονηρὸν, πᾶσαν αὐτοῦ διέφθεις τὴν ἀρετὴν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, μήτε διως δέξασθαι τὸν πονηρὸν λογισμὸν· ὅπερ οὐ καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγε· *Κύριε, σὺχ ὑψώθη ἡ καρδία μου*. Οὐκ εἶπεν, Ἵψώθη μὲν, κατέστειλα δὲ αὐτήν, ἀλλ', Οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὑψώθη, τουτέστιν, ἄβατον διὰ παντὸς ἐτήρησα τῆ κακίᾳ τὴν ψυχὴν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, τοῦτο· τὸ δὲ μετ' ἔκεινο ἐπισεισθέντας τοὺς λογισμοὺς ταχέως ἀπώσασθαι, καὶ μὴ συγχωρῆσαι ἐνδιατρίφαι πλέον, ὥστε μὴ πονηρὰν ἐν ἡμῖν ἐργάσασθαι τὴν νομίην. Εἰ δὲ καὶ μέχρι τούτου βραθυμῶσαιμεν, ἔστι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην καὶ ταύτης τῆς βραθυμίας παραμυθία, καὶ πολλὰ παρὰ τῆς ἀγαθότητος ἐκείνης τῆς ἀφάτου καὶ μεγάλης τοῖς τοιοῦτοις τραύμασι κατεσκευάσται τὰ φάρμακα. Ἄλλὰ φέρε λοιπὸν τὸν λόγον καταπαύσασθαι, ἵνα μὴ τοῦτο, ὅπερ εἰδείσαμεν ἐν ἀρχῇ, γένηται νῦν, καὶ τὸ πληθὺς λυμνήσῃ τὴν μνήμην ὑμῶν. Δι' ὃ καὶ διὰ βραχέων ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ εἰρημένα ἀναγκαῖόν ἐστιν. Οὕτω γὰρ αἱ μητέρες ποιοῦσιν· ἐπιπέδον ὀπώρας, ἢ τραγήματα, ἢ τι τοιοῦτον εἰς τὸν παιδικὸν ἐκβάλλουσι κόλπον, ὥστε μὴ τῇ βραθυμίᾳ τῶν παιδίων ἐκπέσειν εἰ τῶν δοθέντων αὐτοῖς, περισσεύουσαι πάντοθεν τὸν χιτωνίσκον ὑποβάλλουσι τῇ τῆς ζώης ἀσφαλείᾳ. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν, εἰς μῆκος ἐνταθέντα τὸν λόγον περισσεύωμεν, καὶ τῇ τῆς μνήμης παρακαταθώμεθα φυλακῇ. Ἥκούσατε πῶς οὐδὲν ἡμᾶς πρὸς ἐπίδειξιν χρὴ ποιεῖν ^α, καὶ πόσον βραθυμία κακὸν, πῶς καὶ τὸν ἐν ἀκριβεῖ ζῶντα βίβω βραδίως ὑπεσκέλιεν. Ἐγινωτε πόσος ἡμῖν δεῖ τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα πρὸς αὐτὰ τοῦ βίου τὰ τέλη, καὶ πῶς οὐτε ἀπογινώσκειν ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι τὸν μεταβαλλόμενον, οὔτε θαρρῆν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τὸν βραθυμῆσαντα ἡμῖν. Διελέχθημεν περὶ [120] διαφορᾶς ἀμαρτημάτων ὑμῖν, περὶ τοῦ μὴ χερηνέαι πρὸς τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων ^β, καὶ πόσον ἐκ τούτου κακόν, εἰδείξαμεν. Τὰ περὶ ἀπονοίας εἰρημένα ὑμῖν μέμνησθε, τὰ περὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Ταῦτα φυλάσσοντες ἀναχωρήσωμεν οἰκαδὲ· μᾶλλον δὲ ταῦτα φυλάσσοντες δεξιώμεθα καὶ τὴν τελειοτέραν τοῦ καλοῦ διδασκαλίαν παραίνεσιν. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα, οἷα ἂν εἴη, ἔχει τὰ τῆς νεότητος δειγμάτων· τὰ δὲ τούτου, οἷα ἂν ᾖ, πολὺν κεκόσμηται τῷ φρονήματι ^γ. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα προσέοικε βύακι βοιζηθὸν φερόμενον· τὸ δὲ τούτου προσέοικε πηγῇ ποταμίου ἀφίεση μεθ' ἡσυχίας πολλῆς, ἐλαίου μᾶλλον ἢ ὑδάτων μιμουμένη τὸν ὄρομον. Δεξιώμεθα οὖν τὰ νάματα, ἵνα γένηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὑδάτος ἀλλομένου εἰς ζῶην αἰώνιον· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῆ, καὶ δόξα, καὶ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ἀγαθῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ρητόν τοῦ προφήτου Ἡσαίου τὸ λέγον· Ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁὐᾶς ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον· καὶ ἔκαιρος τῆς πόλεως τῆς Ἀρτιοχίας· καὶ κατὰ κωλυόντων τὸν γάμον ἔνθεος ἀπόδειξις.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

α'. Λαμπρὸν ἡμῖν τήμερον τὸ θέατρον γέγονε, καὶ

^α Unus χρὴ ποιεῖν ἀνθρώπων.
^β Alius πρὸς τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων κάλλη.
^γ Ἄν ᾖ, πολὺν κοσμεῖται φρονήματι Sic duo codices mss., et sic legit Erasmus. Unus πλείον κεκόσμηται. Editti πλείον κεκόσμηται. Πολὺν legendum: nam hic comparat inventuram suam (Chrysostronus cum cana senectute Flavianii episcopi

φαιδρὸς ὁ σύλλογος. Τί ποτε ἄρα τὸ αἶτιον; Τῶν χθῆς σπερμάτων καρπὸς, ὁ σήμερον θερισμός. Χθῆς ἐφυτεύσαμεν, καὶ σήμερον τρυγῶμεν. Οὐ γὰρ γῆν ἀφυγον γεωργοῦμεν, ἵνα βραδύνη, ἀλλὰ ψυχὰς λογικάς. Οὐκ ἔστι φύσις ἡ μέλλουσα, ἀλλὰ χάρις ἡ ταχύνοσα ^δ. Εὐτακτος ἡμῖν ὁ λαὸς, φιλήκοος ὁ δῆμος. Χθῆς ἐκλήθησαν, καὶ σήμερον στεφανοῦνται. Τῆς χθῆς παραινέσεως ὁ καρπὸς ἢ σήμερον ὑπακοῆ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς μετὰ προθυμίας τὰ σπέρματα καταβάλλομεν, ὅτι καθαρὰν ὀρώμεν τὴν ἄρουραν, οὐδαμοῦ ἄκαυθον ἀποπνίγουσαν, οὐδὲ ὄδον πατουμένην, οὐδὲ πέτραν ἄγονον, ἀλλὰ βαθεῖαν τινα καὶ λιπαρὰν χώραν, ἡμοῦ δεχομένην τὰ σπέρματα, καὶ τὸν στάχυν ἡμῖν παρέχουσαν. Ταῦτα λέγω ἄει, καὶ λέγων οὐ παύσομαι· ὅτι ἐγκώμιον τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας, οὐχ ὅτι σύγλητον ἔχει, καὶ ὑπάτους ἀριθμῶν ἔχομεν, οὐδ' ὅτι ἀνδριάντας πολλοὺς, οὐδ' ὅτι ὠνίων ἀφθονίαν, οὐδ' ὅτι θέσεως ἐπιτηδεϊότητα· ἀλλ' ὅτι δῆμον ἔχει φιλήκοον, καὶ ναοὺς Θεοῦ πεπληρωμένους, καὶ ἡ Ἐκκλησία [121] μᾶλλον τρυφᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν λόγον ῥέοντα, καὶ πόθον οὐδέποτε κορεννύμενον. Ἡ γὰρ πόλις οὐκ ἀπὸ τῶν οἰκοδομῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἐνοίκων θαυμάζεται ^ε. Μὴ μοι λέγε, ὅτι ἡ Ῥωμαίων πόλις μεγάλη τῷ μεγέθει· ἀλλὰ δεῖξόν μοι ἐκεῖ οὕτω λαὸν φιλήκοον. Ἐπεὶ καὶ τὰ Σόδομα πύργους εἶχεν, ἢ δὲ καλύθη τὸν Ἀβραάμ· ἀλλ' ἔλθόντας οἱ ἄγγελοι, τὰ μὲν Σόδομα παρέδραμον, ἐπὶ δὲ τὴν καλύθην κατήχθησαν. Οὐ γὰρ οἰκῶν περιφάνειαν ἐξήτουν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴν περιήσαν ζητούντες καὶ κάλλος. Οὕτω δὲ καὶ ἄλλως ἡ ἔρημος εἶχε τὸν Ἰωάννην, ἢ δὲ πόλις τὸν Ἡρώδη· διὰ τοῦτο ἡ ἔρημος πόλεως εὐγνωμονεστέρα ^ς. Τί δήποτε; Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς κτίσμασιν ἢ προφητεία. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μηδέποτε πόλιν ἐγκωμιάσωμεν ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένην. Τί μοι λέγεις οἰκοδομήματα καὶ κίονας; Ταῦτα τῷ παρόντι συγκαταλύεται ^ς βίβω. Εἰσελθε εἰς ἐκκλησίαν, καὶ βλέπε τῆς πόλεως τὴν εὐγένειαν. Εἰσελθε, ἰδὲ πένητας ἐκ μεσουκτιῶν μέχρι τῆς ἡμέρας παραμένοντας, βλέπε παννυχίδας ἱερὰς ἡμέρας καὶ νυκτὶ συναφθείσας, οὔτε ἐν ἡμέρᾳ, οὔτε ἐν νυκτὶ τὴν τυραννίδα τοῦ ὕπνου, οὔτε τὴν ἀνάγκην τῆς πενίας φοβουμένους. Μεγάλη πόλις, καὶ μητρόπολις τῆς οἰκουμένης. Πόσι ἐπίσκοποι, πόσοι διδασκαλοὶ ἦλθον ἐνταῦθα, καὶ παιδευθέντες παρὰ τοῦ λαοῦ ἀναχωροῦσι, καὶ τὸν νόμον τὸν ἔμφυτον ἐντεῦθεν μεταφουτεῦσαι ^ς παρασκευάζονται; Ἐὰν λέγῃς μὴ ἀξιώματα, καὶ χρημάτων περιουσίαν, ἀπὸ τῶν φύλλων τὸ δένδρον ἐπαινεῖς, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ταῦτα δὲ λέγω οὐ κολακεῖον ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ὑμῶν ἀνακηρύττων. Μακάριος ἐγὼ δι' ὑμᾶς, μακάριοι ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς· *Μακάριος ὁ λέγων εἰς ὅσα ἀκούσονται*· οὕτως ἐγὼ μακάριος ἐγενόμην. *Μακάριοι οἱ πεινώντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην*. Εἶδες πῶς ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς μακάριοι ἐγένεσθε; Μακάριος ἀνὴρ ^ι λόγων ἔρων πνευματικῶν. Τοῦτο διστοῖσιν ἡμεῖς τῶν ἀλόγων. Οὐ γὰρ δὴ ἡ τοῦ σώματος ἀναλογία, οὐδὲ τὸ

^δ Unus χάρις ἢ μὴ βραδύνοσα εὐτ. Ibid. alii, Savil. mo niente, εὐπρακτος ἡμῖν ὁ λαός.
^ε Savil. ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐνοίκων χαρακτηρίζεται.
^ς Unus ἡ ἔρημος πόλεως ἢν εὐγνωμονεστέρα, melius quam εὐγνωμονεστέρα, ut habent aiii, et Editti. Infra aii. quot mss. πόλιν τοιαύτην ἐγκωμιάσωμεν. Ibid. legendum suspicatur Savil. ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένων. Sed καταλυομένην. ut habent omnes cum editi tum mss. stare potest.
^ι Alii συγκαταπίπτει.
^ι Sic Savil. Morel. et mss., uno excepto, qui habet ἐνταῦθα μανθάνουσι, et sic legerat Erasmus, qui vertit, *hic discunt*.
^ι Tres mss. ἐγένεσθε; μάλιστα ἀνήρ

τρέφεσθαι, οὐδὲ τὸ πίνειν, οὐδὲ τὸ νέμεσθαι, οὐδὲ τὸ ζῆν· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἅπαντα κοινὰ πρὸς τὰ ἄλογα· ἀλλὰ τί διέστηκεν ἂν ἄνθρωπος τῶν ἀλόγων; Τῷ λόγῳ διὰ τοῦτο καὶ λογικὸν ζῶν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ὅσπερ γὰρ τρέφεται τὰ σώματα, οὕτως τρέφεται καὶ ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἔρω, ἡ δὲ ψυχὴ λόγῳ. Ἄν οὖν ἴδῃς ἄνθρωπον λιθὸν ἐσθionτα, ἄρα ἂν εἴποις ἄνθρωπον εἶναι; Οὕτως ἂν ἴδῃς μὴ λόγῳ τρεφόμενον, ἀλλ' ἀλογίᾳ^b, ἔρεις, Οὗτος καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωπος [122] ἀπώλεσεν· ἡ γὰρ ἀνατροφή δείκνυσσι τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐγένειαν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ θέατρον ἡμῖν πεπλήρωται, καὶ πάλιν ἡ θάλασσα ἡ κυμαίνουμένη, καὶ γαλήνης γέμουσα, καὶ πάλιν τὸ πέλαγος τὸ χειμαζόμενον, καὶ ἐσπηχός· φέρε δὴ τὸ πλοῖον ἐλκυσώμεν, ἀντι τοῦ ἰστίου τὴν γλῶτταν ἀναπετάσαντες, ἀντι τοῦ ζεφύρου τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν καλέσαντες, ἀντι τοῦ αὐγένοσ καὶ πηδαλίου τῷ σταυρῷ χρώμενοι κυβερνήτῃ. Ἡ θάλασσα μὲν γὰρ ἔχει ἄλμυρὰ ὕδατα, ἐνταῦθα δὲ ὕδωρ ζῶν. Ἐκεῖ ἄλογα ζῶα, ἐνταῦθα δὲ ψυχὰι λογικαί· ἐκεῖ οἱ πλείοντες ἀπὸ θαλάσσης εἰς γῆν, ἐνταῦθα δὲ οἱ πλείοντες ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ὀρμίζονται· ἐκεῖ πλοῖα, ἐνταῦθα δὲ λόγοι πνευματικοί· ἐκεῖ σανίδες ἐν τῷ πλοίῳ, ἐνταῦθα δὲ λόγων συγκροτήματα· ἐκεῖ ἰστίον, ἐνταῦθα δὲ γλῶττα· ἐκεῖ ζεφύρου αὔρα, ἐνταῦθα Πνεύματος ἐπιδημία· ἐκεῖ ἄνθρωπος κυβερνήτης, ἐνταῦθα δὲ κυβερνήτης ὁ Χριστός. Διὰ δὴ τοῦτο τὸ πλοῖον χειμάζεται, ἀλλ' ὑποδρόχιον οὐ γίνεται. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ ἐν γαλήνῃ πλεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν ὁ κυβερνήτης, ἵνα καὶ τῶν πλεόντων τὴν ὑπομονὴν ἴδῃς, καὶ τοῦ κυβερνῶντος τὴν σύνεσιν ἀκριβῶς καταμάθῃς^c.

β'. Ἀκουέτωσαν Ἕλληγες, ἀκουέτωσαν Ἰουδαῖοι τὰ κατορθώματα ἡμῶν, καὶ τὴν προεδρίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅτι πόσων ἐπολεμήθη ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' οὐδέποτε ἐνίκηθη; πόσοι τύρανοι; πόσοι στρατηγοί; πόσοι βασιλεῖς^d; Ἀβυσοτος, Τιβέριος, Γάιος, Κλαύδιος, Νέρων, ἄνθρωποι λόγοις τετιμημένοι, δυνατοί, τὸσαῦτα ἐπολέμησαν ἀκμὴν νεάζουσαν, ἀλλ' οὐκ ἐξέρβριζωσαν· ἀλλ' οἱ μὲν πολεμήσαντες σεσῆγηται καὶ λήθη παραδέδονται, ἡ δὲ πολεμηθεῖσα τὸν οὐρανὸν ὑπεραιρεῖ. Μὴ γάρ μοι τοῦτο ἴδῃς, ὅτι ἐν γῆ ἔσθηκεν ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' ὅτι ἐν οὐρανῷ πολιτεύεται. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Δείκνυσσι τῶν πραγμάτων ἡ ἀπόδειξις. Ἐπολεμήθησαν ἕνδεκα μαθηταί, καὶ ἡ οἰκουμένη ἐπολέμει· οἱ δὲ πολεμηθέντες ἐνίκησαν, καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀνηρέθησαν· τὰ πρόβατα τῶν λύκων περιεγένοντο. Εἶδες ποιμένα τὰ πρόβατα ἐν μέσῳ τῶν λύκων ἀποστέλλοντα, ἵνα μὴδὲ τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίσωνται; Πόσοι ποιμῆν τούτου ἐργάζονται; Ἄλλ' ὁ Χριστός τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα σοὶ δείξῃ, ὅτι οὐ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν καὶ ἀκολουθίαν τὰ κατορθώματα γίνεται. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία οὐρανοῦ μᾶλλον ἐρβρίζεται. Ἄλλ' ἴσως ἀπόνοιάν μου καταγινώσκει ὁ Ἕλληγ· ἀλλ' ἀναμενέτω τῶν πραγμάτων τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μανθανέτω τῆς ἀλη-

θείας τὴν ἰσχύν, πῶς εὐκολώτερον τὸν ἥλιον σβεσθῆναι, ἢ τὴν Ἐκκλησίαν ἀφανισθῆναι. Τίς ταῦτα, φησίν, ὁ κηρύττων; Ὁ θεμελιώσας αὐτήν· Ὁ οὐρανός καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Ταῦτα οὐ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ ἐπλήρωσε· διὰ τί γὰρ μᾶλλον οὐρανοῦ μείζονα αὐτὴν ὀβριμώσας; Τιμιωτέρα γὰρ οὐρανοῦ ἢ Ἐκκλησία. Διὰ τί οὐρανός; Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐχ ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸν οὐρανόν. Ὁ οὐρανός δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον, [123] οὐκ ἄνθρωπος διὰ τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἐποίησε δῆλον. Οὐράνιον γὰρ ἴσῳμα οὐκ ἀνέλαθεν ὁ Χριστός. Ἄλλ' ἵνα μὴ μακύνοντες τὸν λόγον, πάλιν χρεώσται ἀναχωρήσωμεν σήμερον (ἴστε γὰρ ὅσα περ χθὲς ὑπεσχόμεθα), καταβαλεῖν ἐτοιμάσωμεν. Διὰ γὰρ τοὺς ἀπολειφθέντας ἀνεβαλόμην. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἀπολειφθέντες τὰ ἑαυτῶν ἐπλήρωσαν, καὶ τῇ παρουσίᾳ ἡμῖν τῇ ἑαυτῶν ἔχαρισσαντο τράπεζαν πεπληρωμένην τῶν ἀναλωμάτων, φέρε δὴ, τὰ ὄψα παραδῶμεν, ὄψα οὐκ ἔωλα· εἰ γὰρ καὶ χθεσινὰ ἦν, ἀλλ' οὐ γίνονται ἔωλα. Τί δήποτε; Οὐκ ἔστι κρέα, ἵνα διαφθαρή, ἀλλὰ νοήματα διηνεκῶς ἀνοθοῦντα. Τὰ μὲν γὰρ κρέα φθείρεται· σῶμα γὰρ ἐστὶ· τὰ δὲ νοήματα μένοντα, εὐδδέστερα καθίστανται. Τί οὖν ἦν, ἂ χθὲς εἰρήκαμεν; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς χθὲς ἀπελαύσαμεν τραπέζης, καὶ οἱ ἀπολειφθέντες οὐκ ἐζημιώθησαν. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐκ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Τίς ταῦτα φησίν; Ἡσάσας, ὁ θεωρὸς τῶν Σεραφείμ, ὁ γάμψ ὀμιλήσας, καὶ τὴν χάριν μὴ σβέσας. Καὶ προσεσχάκατε τῷ προφήτῃ, καὶ ἠκούσατε τοῦ προφήτου σήμερον· Ἐξέλθε, σὺ καὶ Ἰασοῦβ ὁ υἱός σου. Ἀναγαλῶν καὶ ταῦτα μὴ παραδραμεῖν. Ἐξέλθε, σὺ καὶ ὁ υἱός σου. Ἰὴν εἶχεν ὁ προφήτης; Οὐκοῦν εἰ υἶδον, καὶ γυναῖκα, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ φαῦλον ὁ γάμος^e, ἀλλὰ κακὸν ἡ πορνεία. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοῖς τισὶ διαλεγόμεθα, καὶ λέγομεν, Διὰ τί μὴ ὀρθῶς ζῆς, διὰ τί μὴ βίον ἀκριβῆ ἐπιδείκνυσσαι; Πῶς δύναμαι, φησίν, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι γυναικί, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι παιδίῳ, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι πράγμασι; Διὰ τί; μὴ κύλυμα ὁ γάμος; Βοηθός σοι δέδοται ἡ γυνή, μὴ ἐπίβλυμα. Ὁ προφήτης οὐ γυναῖκα εἶχε; Καὶ οὐκ ἐγένετο κύλυμα τοῦ Πνεύματος ὁ γάμος^f· ἀλλὰ καὶ ὀμίλει τῇ γυναικί, καὶ προφήτης ἦν. Ὁ Μωϋσῆς οὐ γυναῖκα εἶχε; Καὶ πέτρας ἐρβρίζε, καὶ ἀέρα μετέβαλε, καὶ Θεῷ διελέγετο, καὶ θεήλατον ὀργὴν ἀνέστειλεν. Ὁ Ἀβραάμ οὐχὶ γυναῖκα εἶχε; Καὶ πατὴρ ἐγένετο ἐθνῶν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας· τὸν γὰρ Ἰσαὰκ υἶδον εἶχε, καὶ αὐτός· ἐγένετο κατορθωμάτων ὑπόθεσις. Οὐκ ἀνήνεγκε τὸ παιδίον, τὸν καρπὸν τοῦ γάμου; οὐκ ἐγένετο καὶ πατὴρ καὶ φιλόθεος; οὐκ ἦν ἰδεῖν ἱερέα ἐξ οἰκείων σπλάγγων γενόμενος; ἱερέα καὶ πατέρα; φύσιν νικωμένην, καὶ εὐλάθειαν κρατούσαν; σπλάγγνα πατούμενα, καὶ κατορθώματα εὐσεβῆ περιγινόμενα; καὶ τὸν πατέρα λυόμενον, καὶ φιλόθεον στεφανώμενον; οὐκ εἶδες ὄλον φιλόπαιδα καὶ φιλόθεον; μὴ τι ἐκάλυπεν ὁ γάμος; Τί δὲ ἡ μήτηρ τῶν

^a Quidam mss. τίνι διέστηκεν, non male. In iisdem ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος deest.

^b Unus apud Savillum ἐλλὰ ψυχίαις, sed micis. Mox quatuor mss. ἀνατροφή, et sic legit Savilius, sed ἀνατροφή magis quadrat ad seriem.

^c Alii apud Savil. ὑπομονὴν ἴδῃ, καὶ τοῦ κυβερνήτου τὴν σύνεσιν ἀκριβῶς καταμάθῃ.

^d Πόσοι τύρανοι, πόσοι στρατηγοί, πόσοι βασιλ., ita quidam mss. et sic legit Sav. Itemque Erasmus. In edit. Mor. πόσοι στρατηγοί deest.

^e Alii apud Savil. ἐπλήρωσεν οὐρανοῦ γὰρ μᾶλλον αὐτὴν μείζω.

^f Alii mss. et Savil. in textu οὐράνιον γάρ, et melius; sed Erasmus legit οὐρανοῦ, ut habet Morel. et margo Sav. Paulo post ἰδεῖν μακύνοντες.

^g Alii mss. τὴν παρουσίαν ἡμῖν τὴν ἑαυτῶν.

^h Alius ὅτι οὐ φαῦλος ὁ γάμος.

ⁱ Tres mss. τοῦ πνεύματος ἡ χάρις, male.

Quod si mihi narres dignitates et opum abundantiam, a foliis, non a fructibus, arbore laudas. Hæc autem loquor non asseptans caritati vestræ, sed virtutem vestram prædicans. Beatus ego propter vos, beati vos propter vos ipsos: *Beatus qui loquitur ad aures audientium* (Eccle. 25. 12): sic ego beatus factus sum. *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam* (Matth. 5. 6). Vides quomodo vos beati propter vos ipsos estis facti? Beatus est vir amans sermonum spiritualium. Hoc nos distinguit a brutis. Non enim nos ab illis separat corporis ratio, neque quod alimur aut bibimus, neque quod pascimur aut vivimus: hæc enim omnia nobis cum brutis sunt communia. Sed qua re distinguitur a brutis homo? Sermone: et ob id animal dicitur λογικός: hoc est, sermonis particeps. Ut enim aluntur corpora, sic aluntur et animæ: sed corpus pane, anima sermone. Proinde si videas hominem vescentem lapide, num illum dixeris esse hominem? Itidem si quem videris qui non alatur sermone, sed sermonis ac rationis inopia, dices, Hic et hominis naturam amisit, siquidem educatio declarat hominis nobilitatem. Quoniam igitur theatrum nobis plenum est, itemque mare pridem æstuans jam tranquillum, ac rursus pelagus sedata tempestate quietam ac placidum: age jam navem detrahimus, veli loco expandentes linguam, pro zephyro Spiritus gratiam invocantes, pro temone clavoque cruce gubernatrice utentes. Nam mare quidem habet aquam salsam, hic autem est aqua viva. Illic sunt animalia rationis expertia, hic vero animæ rationales: illic qui nãvigant e mari in terram, hic vero qui nãvigant e terra in cælum appellunt: illic navigia, hic eloquia spiritualia: illic in navi tabule, hic sermonum conventus: illic velum, hic lingua: illic zephyri flatus, hic spiritus præsentia: illic homo gubernator, hic vero gubernator Christus. Idcirco sane jactatur quidem navis, at non mergitur. Poterat quidem et in tranquillo navigare, verum non passus est gubernator, quo simul et navigantium perspicias tolerantiam, et gubernatoris prudentiam plenius cognoscas.

2. *Ecclesia Christi invicta. Facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri.*—Audiant gentes, audiant Judæi benefacta nostra, audiant magnam Ecclesiæ præminentiam. A quam multis oppugnata est Ecclesia, nec umquam tamen victa? quot tyranni? quot duces, quot Imperatores? Augustus, Tiberius, Caius, Claudius, Nero, homines literis ornati, potentes, tot modis oppugnarunt recentem ac teneram, at non radicibus sustulerunt: quin potius si qui oppugnarunt silentur oblivioni traditi, illa vero oppugnata cælum transcendit. Neque enim illud mihi speciatò, quod in terris sita sit Ecclesia, sed quod in cælo versetur. Unde hoc dilucidum est? Nimirum ipsæ res demonstrant. Oppugnati sunt undecim discipuli, totus orbis oppugnabat: verum qui oppugnabantur vicerunt, qui oppugnabant sublati sunt: oves devicere lupos. Vidisti pastorem oves in medium luporum emitentem (Matth. 10. 16), ut ne fuga quidem salutem consequerentur? Quis pastor hoc fecit? Christus hoc fecit, quo tibi

demonstraret quæ recte geruntur non accidere secundum rerum seriem, sed præter naturam præterque rerum seriem. Nam Ecclesia firmioribus quam cælum ipsum radicibus hæret. Verum fortassis ethnicus arrogantia me condemnat: sed maneat donec harum rerum probationem attulero, discatque vim veritatis, quomodo facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri. Quis, inquit, ista prædicat? Is qui eam fundavit: *Cælum et terra transibunt, sed verba mea non transibunt* (Matth. 24. 35). Hæc non modo dixit, sed et complevit: cur enim illam magis fundavit quam cælum? Siquidem est cælo pretiosior Ecclesia. Quare conditum est cælum? Propter Ecclesiam, non Ecclesia propter cælum. Cælum conditum est propter hominem, non homo propter cælum. Id perspicuum est ex iis quæ fecit Christus. Non enim caeleste corpus assumpsit. Verum ne in longum producto sermone, rursus hodie vobis debitores discedamus (scitis enim quam multa simus heri polliciti), persolvere parati sumus. Nam propter eos qui non aderant distuleram. Quoniam igitur qui absuerant, suo sunt officio perfuncti, suaque præsentia nobis mensam exhibuerunt sumptuosam, age, apponamus obsonia, obsonia quidem haud putria: etsi enim hesterna sint, hæc obsonia non putrescunt. Quamobrem tandem? Non sunt carnes ut corrumpi queant, sed sententiæ scemper florentes. Carnes enim, quoniam corpus sunt, corrumpuntur: contra sententiæ, si maneant, redduntur fragrantiores. Quid igitur erat quod heri diximus? Siquidem et ita nos heri participes mensæ fuimus, ut qui non adfuerunt, nihil detrimenti sint passi. *Et factum est in anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (Isai. 6. 1). Quis hæc loquitur? Isaias ille spectator caelestium Seraphim, qui connubio junctus fuit, nec tamen exstinxit gratiam. Attendistis prophetæ, et audistis prophetam hodie, *Exi, tu et Jasub filius tuus* (Isai. 7. 3). Nec ista oportet prætercurrere. Exi, tu et filius tuus. Itane filium habebat propheta? Si filium habebat, habebat et uxorem, ut intelligas non esse malas nuptias, sed malam esse scortationem. Sed quoniam cum quibusdam disserimus dicentes, Cur non recte vivis? quamobrem non præstas vitam probam? Qui possum, inquiunt, nisi divertam ab uxore, nisi vale dixerò liberis, nisi valere jussero negotia? Quamobrem? num obstat matrimonium? Adjutrix tibi data est uxor, non insidiatrix. Annon habebat uxorem propheta? Neque tamen Spiritus gratiæ obstat conjugium: sed cum uxore convictum habebat, et erat nihilominus propheta. Moyses nonne uxorem habebat? Et tamen is petram dirupit, aerem immutavit, cum Deo colloquebatur, divinam iram cohibuit. Abraham nonne habebat uxorem? Et tamen pater factus est gentium et Ecclesiæ: sustulit filium Isaac, et hic illi fuit egregiorum facinorum materia. Nonne obtulit filium, conjugii fructum? nonne factus est pater, et Dei amans? annon licuit videre sacerdotem e suis visceribus fieri? sacrificium, inquam, simul et patrem? vinci naturam,

vincere pietatem? viscera conculcari, piaque facta superare? patrem deici, Dei amantem coronari? annon vidisti totum, et filii amantem et Dei? numquid hic obfuit matrimonium? Quid autem Maccabæorum mater? nonne uxor fuit? nonne septem filios addidit sanctorum choro? nonne vidit illos martyrio coronatos? nonne spectatrix adstabat, tamquam mons illorum martyrium patiens, et mater martyrum, septies ipsa martyrium tulit? Dum enim illi torquebantur, illa plagam accipiebat. Neque enim sine dolore hæc excipiebat: mater erat, et naturæ illata vis propriam virtutem declarabat; at illa non vincebatur. Mare quidem erat et fluctus: cæterum sicut mare, cum insanit, sedatur: ita et natura commota, metu Dei refrenabatur. Quomodo eos unxit? quomodo eos aluit? quomodo septem templa Deo exhibuit, statuas aureas, imo potius auro pretiosiores?

3. Ut enim scias non tale esse aurum, qualis est anima martyrum, attende. Stabat tyrannus, atque ab una muliere superatus discedebat. Ille armis oppugnabat, hæc animi vi superabat; ille fornacem incendebat, hæc virtutem spiritus; ille exercitum movebat, hæc ad angelos applicabat animum: videbat inferne tyrannum, et in animo versabat illum in supernis regnantem; videbat infra se tormenta, at numerabat superna bravia; videbat præsentem cruciatum, et cogitabat futuram immortalitatem. Quapropter et Paulus dicebat, *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed ea quæ non videntur* (2. Cor. 4. 18). Num quid obstaculi adferebat matrimonium? Quid autem Petrus, basis Ecclesiæ, ille vehemens amator Christi, ille sermone indoctus, et rhetorum victor, ille imperitus, qui tamen philosophis obturavit os, ille qui Græcanicam sapientiam¹ quasi araneorum telam dissolvit, qui terrarum orbem peragravit, qui sagenam misit in mare et piscatus est orbem, annon habuit hic quoque uxorem? Sane, habuit. Quod autem habuerit, audi evangelistam testantem. Quid autem ait? *Ingressus est Jesus ad socrum Petri fabriciantem* (Marc. 1. 30). Ubi socrus, ibi et uxor; ubi uxor, ibi et conjugium. Quid autem Philippus? nonne quatuor habebat filias (Act. 21. 9)? Ubi vero quatuor filiæ, illic et uxor, et matrimonium. Quid igitur Christus? Ex virgine quidem natus est: verum ad nuptias accessit, ac donum attulit: *Non habent*, inquit, *vinum* (Joan. 2. 3): et aquam vertit in vinum, virginitate nuptias honorans, dono rem commendans: ut ne abomineris nuptias, sed oderis scortationem. Meo quidem periculo ego spondeo tibi salutem, etiamsi uxorem habueris.

Uxor mala corrigenda aut ferenda. — Prospice tibi ipsi. Mulier si proba fuerit, adjutrix tibi est. Quid igitur si non fuerit commoda? Fac illam commodam. Annon fuerunt uxores bonæ ac malæ, ne haberes excusationem? Qualis erat illa Job? Sed Sarra erat bona.

¹ Alii, *Græcanicam superstitionem* (Ἑλληνικὴν θρησκείαν). Quæ lectio præferenda certe videretur hoc loco. Verum Morellus, Savilius, et maxima pars Manuscriptorum legunt, *Græcanicam sapientiam*, atque ita legit Erasmus.

Ostendam tibi mulierem et malam et improbam. Non nocuit viro uxor Job: prava erat et improba, consilium dabat illi ut blasphemias proferret. Quid igitur? labefactavit turrim? dejecit adamantem? superavit petram? depulit militem? comminuit scapham? eradicavit arborem? Nihil horum: sed illa impellebat, et arbor reddebatur stabillior: illa fluctus excitabat, at navis non submergebatur, sed secundo navigabat vento; fructus ejus decerepebatur, et arbor commota non est: folia deciderunt, et radix mansit immota. Hæc loquor, ne quis prætendat uxoris improbitatem. Mala est? Corrige eam. Sed ais, E paradiso me expulit. Verum eadem te in cælos induxit. Eadem quidem natura, mens tamen diversa. Sed illa Job erat mala? Verum Susanna bona. Sed illa Ægyptia erat impudica? Verum Sarra erat modesta. Vidisti illum? Vide et hanc; quandoquidem etiam inter viros hi quidem mali sunt, illi vero boni. Bonus erat Joseph, seniores autem impudici. Vidisti omnibus in rebus vitium ac virtutem non natura dijudicari, sed animo distinguui. Ne mihi prætexas excusationes. Sed ad eorum, quæ debemus, solutionem properemus. *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex.* Dicturus supi quam ob causam ipse propheta designet tempus: siquidem querebamus heri, quam tandem ob causam cum omnes prophetæ, atque hic quoque, tempus regum enarrare soleant quo vixerint, hoc loco ea consuetudo prætermissa sit: nec enim dicit, In diebus Ozias: sed, In morte Ozias. Hanc questionem hodie solvere volo. Quamquam enim ingens est æstus, tamen major est sermonis refrigeratio: quamquam vis sit corpori fatiscenti, tamen anima vicens delectatur. Ne mihi narres æstum ac sudorem. Si sudaveris corpore, abstergis animam tuam. Tres illi pueri qui erant in fornace, nihil detrimenti perpessi sunt, sed fornax illis fuit refrigerio. Cum cogitas sudorem, cogita simul et mercedem et præmium. Etenim urinator nullam aliam ob causam audet seipsum in profundum aquarum demittere, quam propter margaritas, bellorum causam. Quamquam non materiam reprehendo, sed mentem intemperantem. Et tu, ut accipias thesaurum deficere nescium, plantesque vitem in anima tua, non sustines æstum neque sudorem? Non vides istos qui sedent in theatro, quomodo sudent, nudoque capite solis radium excipiant, quo flant captivi mortis, quo scorti mancipia? Ad exitum illi laborant, et tu ad salutem segnis ac remissus es? Athleta es, miles es¹. Quis igitur est ille Ozias, et quam ob causam mortem hanc illius expressit propheta? Ille Ozias rex erat, ac vir justus, multis florens egregiis factis: verum postea tandem ad superbiam venit, ad superbiam, inquam, malorum matrem, ad arrogantiam tumultibus plenam, ad elationem, qua diabolus in exitum ruit. Nihil

¹ Hic adjicit Erasmus in interpretatione Latina, quæ in nullo exemplari Græco, tum edito tum manuscripto habentur, *Ne igitur laboribus defatigeris, sed bono animo certamina tolera.* Nescio utrum hæc ille in exemplari suo Græco legerit, an vero ipse adjecerit interpretando. Ut ut res est, hæc seriei sunt consona.

Μακκαθαίων; οὐχὶ γυνὴ ἦν; οὐχὶ ἐπτά δόδωκε παῖδας [124] τῷ χορῷ τῶν ἁγίων; οὐκ εἶδεν αὐτοὺς μαρτυρήσαντας; οὐκ εἰστήκει καθάπερ ὄρος μὴ σαλευομένη^a; οὐκ εἰστήκει καθ' ἕκαστον αὐτῶν μαρτυροῦσα, καὶ μήτηρ μαρτύρων, καὶ ἐπιτάξις ἐμαρτύρησε; Πασσινιζομένων γὰρ ἐκεῖνων, αὐτὴ τὴν πληγὴν ἐδέχεται^b. Οὐδὲ γὰρ ἀπαθὴς οὕτω τὰ γινόμενα ἐδέχεται· μήτηρ γὰρ ἦν, καὶ τῆς φύσεως ἡ ὕβρις τὴν οικεῖαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο· ἀλλ' οὐκ ἐνικάτο. Θάλασσα γὰρ ἦν καὶ κύματα· ἀλλ' ὥσπερ ἡ θάλασσα μαινομένη καταλύεται, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἐγειρομένη τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ ἔχληντο. Πῶς αὐτοὺς ἤλειψε; πῶς αὐτοὺς ἔθραψε; πῶς ἐπτά ναῶς τῷ Θεῷ παρέστησεν, ἀνδριάντας χρυσοῦς, μᾶλλον δὲ καὶ χρυσοῦ τιμιωτέρας;

γ. Ὅτι γὰρ οὐ το. οὐτόν χρυσοῦς, οἷον ψυχὴ μαρτύρων, πρόσεχε. Εἰστήκει ὁ τύραννος, καὶ ὑπὸ μιᾶς γυναικὸς ἠττώμενος ἀνεχώρει. Ἐκεῖνος ὄπλοις ἐπολιόρκει, καὶ αὕτη προθυμίᾳ περιεγένετο· ἐκεῖνος κάμινον ἀνῆψε, καὶ αὕτη τὴν ἀρετὴν τοῦ πνεύματος· ἐκεῖνος στρατόπεδον ἐκίνει, καὶ αὕτη πρὸς ἀγγέλους μεθωρμίζετο· ἐώρα κῆτὼν τὸν τύραννον, καὶ ἐνενοεῖ τὸν ἄνω βασιλεύοντα· ἔώρα τὰς κάτω βασάνους, καὶ ἠρίθμει τὰ ἄνω βραδέα· ἔώρα τὴν παρουσίαν κόλασιν, καὶ ἐνενοεῖ τὴν μέλλουσαν ἀθανάσιαν. Διδὼ καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· *Μὴ σκαποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα*. Μὴ τί κώλυμά ὁ γάμος ἐγένετο; Τί δὲ ὁ Πέτρος, ἡ κρηπίς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μανικὸς ἐραστής τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπαίδευτος τῷ λόγῳ, καὶ ῥητόρων περιγινόμενος, ὁ ἀμαθὴς, καὶ φιλοσόφων ἀποφράξας στόματα, ὁ τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν^c καθάπερ ἀράχνην διαλύσας, ὁ τὴν οἰκουμένην περιδραμῶν, ὁ σαττηνεύσας τὴν θάλασσαν, καὶ ἀλιεύσας τὴν οἰκουμένην, οὐκ εἶχε καὶ οὗτος γυναῖκα; Ναί, εἶχεν. Ὅτι δὲ εἶχεν, ἀκουσὸν τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Τί δὲ φησιν; *Εἰσηλθεὶν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὴν πενθερὰν Πέτρου πρεσβύτουσαν*. Ὅπου πενθερὰ, ἐκεῖ καὶ γυνή, ἐκεῖ^d καὶ γάμος. Τί δὲ ὁ Φίλιππος; οὐ τέσσαρας θυγατέρας εἶχεν; Ὅπου δὲ τέσσαρες θυγατέρες, ἐκεῖ καὶ γυνή, καὶ γάμος. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ἀπὸ παρθένου μὲν· ἀλλ' εἰς γάμον παρεγένετο, καὶ δῶρον εἰσηνεγκεν· Ὅτι ἐχουσι γὰρ, φησὶ, οὐρανῶν· καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίησε, τῇ παρθενίᾳ τὸν γάμον τιμῶν, τῇ δωρεᾷ τὸ πρᾶγμα θαυμάζων· ἵνα μὴ βδελύσῃ τὸν γάμον, ἀλλὰ μισθῆς^e τὴν πορνείαν. Τῷ ἐμῷ κινδύνῳ ἐγὼ ἐγγυῶμαι σου τὴν σωτηρίαν, κἂν γυναῖκα ἔχης.

Πρόσεχε σεαυτῷ. Γυνὴ ἐν εὐχρηστός ἐστὶ, βοηθός σου ἐστὶ. Τί οὖν ἂν μὴ ἦ εὐχρηστός; Ποίησον αὐτὴν εὐχρηστόν. Μὴ οὐκ ἐγένοντο καλαὶ γυναῖκες καὶ κακαὶ; ἵνα μὴ ἔχης πρόφασιν; Ποταπὴ ἡ τοῦ Ἰωβ ἦν; Ἡ δὲ Σάρρα καλὴ ἦν. Δεῖξω σοὶ γυναῖκα φαύλην [125] καὶ ποτηράν. Οὐκ εἶδωκε τὸν ἄνδρα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰωβ^f ποτηρὰ ἦν καὶ φαύλη, καὶ βλασφημεῖν αὐτῷ

συνεβούλευσε. Τί οὖν; ἔσεισε τὸν πύργον; κατήνεγκε τὸν ἀδάμαντα; περιεγένετο τῆς πέτρας; ἔκρουσε τὸν στρατιώτην; διέτρησε τὸ σκάφος; ἐξεβρίζωσε τὸ δένδρον; Οὐδὲν τούτων· ἀλλ' ἐκεῖνη προσέκρουσε, καὶ ὁ πύργος ἀσφαλέστερος ἐγένετο· αὐτὴ τὰ κύματα ἤγειρε, καὶ τὸ πλοῖον οὐ κατεπονείζετο, ἀλλ' ἐξ οὐρίας ἔπλεεν· ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἐτρυγήθη, καὶ τὸ δένδρον οὐκ ἐσαλεύθη· τὰ φύλλα ἔπεσε, καὶ ἡ ρίζα ἔμεινε ἀσάλευτος. Ταῦτα λέγω, ἵνα μηδεὶς προφασίζηται· κακίαν γυναικός. Φαύλη ἐστὶ; Διόρθωσον αὐτήν. Ἀλλὰ, φησὶν, ἀπὸ παραδείτου με ἐξέβαλεν. Ἀλλὰ καὶ εἰς οὐρανούς σε ἐξήνεγκεν. Ἡ αὐτὴ μὲν φύσις, διάφορος δὲ ἡ γνώμη. Ἀλλ' ἡ τοῦ Ἰωβ φαύλη; Ἀλλ' ἡ Σωσάννα καλὴ. Ἀλλ' ἡ Αἰγυπτία ἀκόλαστος; Ἀλλ' ἡ Σάρρα κοσμία. Εἶδες ἐκείνην; Βλέπε καὶ ταύτην· ἐπεὶ καὶ ἐν ἀνδράσιν οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ σπουδαῖοι. Καλὸς ὁ Ἰωσήφ, οἱ δὲ πρεσβύτεροι ἀκόλαστοι. Εἶδες πανταχοῦ κακίαν καὶ ἀρετὴν, μὴ τῇ φύσει ταῦτα κρινόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ διαιρούμενα. Μὴ μοι προφασίσεις προφασίζου. Ἀλλ' ἐπὶ τὰ χρέα καὶ τὴν καταβολὴν σπεύδωμεν. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς. Μῆλλω λέγειν διὰ τί ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν· ἐζητοῦμεν γὰρ κῆρ, τί δῆποτε τῶν προφητῶν ἀπάντων τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων ἱστορούντων^h, καὶ αὐτοῦ τούτου, ἐνταῦθα τὸ ἔθος εἰλύθη· καὶ οὐ λέγει, ἐν ταῖς ἡμέραις Ὀζίου, ἀλλ' ἐν τῇ τελευτῇ Ὀζίου. Τοῦτα λύσαι βούλομαι σήμερον. Εἰ γὰρ καὶ πολὺ τὸ καῦμα, ἀλλὰ μείζων ἡ δρόσος τοῦ λόγου· εἰ γὰρ βιάζεται ἰ τὸ σῶμα μαλακίζόμενον, ἀλλ' ἀκμάζουσα ἡ ψυχὴ εὐφραίνεται. Μὴ μοι λέγε καῦμα καὶ ἰδρωτὰ· ἐὰν ἰδρωτῆς τῷ σώματι, σμηχεῖς σου τὴν ψυχὴν. Οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἐν καμίνῳ ἦσαν, καὶ οὐδὲν ἔπασχον, ἀλλ' ἡ κάμινος δρόσος ἐγένετο. Ὅταν ἐνοήσης ἰδρωτὰ, ἐννοεῖ καὶ τὸν μισθὸν καὶ τὴν ἀμοιβήν. Καὶ γὰρ κολυμβητῆς ἄνθρωπος δι' οὐδὲν ἄλλο τολμᾷ εἰς τὸ βάθος· ἐαυτὸν καταβαλεῖν τῶν ὑδάτων, ἢ διὰ μαργαρίτας, τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλ' οὐ τὴν ὕλην διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν ἀκόλαστον γνώμην. Καὶ σὺ, ἵνα λάθῃς θησαυρὸν ἀνελλιπή, καὶ φυτεύσης ἀμπελον ἐν τῇ ψυχῇ σου, οὐκ ἀνέχη καύματος, οὐδὲ ἰδρωτός; Οὐχ ὄρεῖ τοὺς ἐν θεάτρῳ καθημένους, πῶς ἰδρῶσι, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ἀκτίνα δέχονται, ἵνα γένωνται θανάτου αἰχμάλωτοι, ἵνα πόρνης δοῦλοι; Εἰς ἀπίλειαν ἐκείνοι κάμνουσι, καὶ σὺ εἰς αὐτηράν ἐκλύη; Ἀθλητῆς εἶ, καὶ στρατιώτης. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ Ὀζίας ἐκεῖνος, [126] καὶ διὰ τί τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ταύτην εἶπεν; Οὗτος ὁ Ὀζίας βασιλεὺς ἦν, καὶ ἀνὴρ δίκαιος, καὶ πολλοὶ κομῶν τοὺς κατορθώμασιν· ἀλλ' ὑστερὸν ποτε εἰς ἀπόνοιαν ἦλθεν, εἰς ἀπόνοιαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, εἰς ἀλαζονείαν, τὴν θυροῦσαν γέμουσαν ἰ, εἰς ὑπερηφανίαν, τὴν ἀπίλειαν τοῦ διαβόλου. Οὐδὲν γὰρ ἀπονείας χειρόν· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λόγον ἅπαντα εἰς

^a Αἰὶ σαλευόμενον.

^b Αἰὶ τὴν πληγὴν ἔφερον.

^c Αἰὶ Ἑλληνικὴν θρησκείαν. Quae lectio praefenda certe videretur hoc loco. Verum Mor., Sav., et plerique mss. σοφίαν habent, atque ita legit Erasmus.

^d Αἰὶ quod mss. ἐκεῖ καὶ γυνή. Ὅπου γυνή, ἐκεῖ, atque ita legendum. In Morel. et Savil. ὅπου γυνή deest.

^e Tres mss. ἀλλὰ μισθός.

^f Unus καὶ τὸ δένδρον ἀσφαλέστερον ἐγένετο.

^g Αἰὶ προφασίζηται.

^h Unus βασιλέων δηλούντων. Savil. in margine τῶν βασιλέων μεμνημένων.

ⁱ Unus cod. εἰ καὶ βιάζεται, omisso γὰρ, et sic legissa videtur Erasmus. Ibid. ἀλλ' ἀκμάζει ἡ ψυχὴ εὐφραίνουμένη. Paulo post σου τὴν δianoian. Of. Infra tres mss. κατατολμᾷ. et mox ἐμβαλεῖν.

^j Duo ἀλαζονείαν τῶν θυροῦσαν. Unus habet τὸν θυροῦσαν vocantem.

τοῦτο κατηναλώσαμεν χθές, τὴν ἀπόνοιαν καθαιρούν-
τες, καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκοντες.

δ' Εἶπω σοι, πόσον ἀγαθὸν ταπεινοφροσύνη, καὶ πό-
σον κακὸν ἀπόνοια; Ἀμαρτωλὸς δίκαιον ἐνίκησεν, ὁ
τελώνης τὸν Φαρισαῖον, καὶ ῥήματα ἔργων περιεγέ-
νοντο. Πῶς ῥήματα; Ὁ τελώνης λέγει· Ὁ Θεός,
Ἰλάσθητι μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Ὁ Φαρισαῖος λέγει·
*Ὅτι εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαξ, ἢ
πλεονέκτης.* Ἀλλὰ τί; Νηστεύω δις τῆς ἑβδομά-
δος^α, ἀποδεκατῶ μου τὰ ὑπάρχοντα. Ὁ Φαρισαῖος
ἔργα ἔδειξε δικαιοσύνης· ὁ τελώνης ῥήματα εἶπε τα-
πεινοφροσύνης, καὶ λόγοι ἔργων περιεγέγοντο, καὶ
ὁ τοσοῦτος θησαυρὸς ἐξεψυσθή, καὶ ἡ τοσαύτη
πενία εἰς πλοῦτον μετεβλήθη. Ἦλθον δύο πλοῖα
ἔχοντα γόμον· εἰσῆλθον ἀμφοτέρω εἰς τὸν λιμένα·
ἀλλ' ὁ τελώνης καλῶς τῷ λιμένι προσωρμίσθη, ὁ δὲ
Φαρισαῖος ναυάγιον ὑπέμεινεν, ἵνα μάθῃς πόσον κα-
κὸν ἡ ἀπόνοια. Δίκαιος εἶ; Μὴ ταπεινώσῃς τὸν ἀδελ-
φόν σου. Κομᾶς κατορθώμασι; Μὴ ὀνειδίσῃς τῷ πλη-
σίῳ, καὶ ὑποτέμῃς σου τὸ ἐγκώμιον. Ὅσον μέγας εἶ,
τοσοῦτον ταπεινὸν σαυτὸν. Καὶ πρόσεχε μετ' ἀκρι-
βείας τῷ λόγῳ, ἀγαπητέ. Ἄλλω ὁ δίκαιος ὀφείλει
φοβεῖσθαι τὴν ἀπόνοιαν, ἢ ὁ ἁμαρτωλός· τοῦτο καὶ
χθές εἶπον, καὶ τήμερον λέγω διὰ τοὺς χθές ἀπολει-
φθέντας· διότι ὁ ἁμαρτωλὸς ἔχει τὸ συνεῖδός ἀνάγκη^β
ταπεινῶν, ὁ δὲ δίκαιος ἐπαίρεται κατορθώμασιν.
Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῶν πλοίων, οἱ μὲν ἔχοντες κενὸν
πλοῖον, οὐ δεδοίκασι πειρατῶν σύστημα· οὐ γὰρ ἔρ-
χονται διατηρῆσαι τὸ πλοῖον τὸ μηδὲν ἔχον· οἱ δὲ φόρ-
του γέμον ἔχοντες πλοῖον, δεδοίκασι πειρατάς· ὁ γὰρ
πειρατὴς ἐκεῖ ἀπέρχεται, ὅπου χρυσοῦς, ὅπου ἀργυ-
ρος, ὅπου λίθοι τίμιοι· οὕτω καὶ ὁ διάβολος οὐκ εὐ-
κόλως ἐπηρεάζει· τῷ ἁμαρτωλῷ, ἀλλὰ τῷ δικαίῳ,
ὅπου πλοῦτος πολὺς. Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ ἀπόνοια ἐξ
ἐπιβουλῆς τοῦ διαβόλου, νήφειν ἀναγκαῖον^γ. Ὅσον μέ-
γας εἶ, τοσοῦτον ταπεινὸν σαυτὸν. Ὅταν ἀναβῆς εἰς
τὸ ὕψος, ἀσφαλισθῆναι χρειαίαν ἔχεις, ἵνα μὴ πέσῃς.
Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει· Ὅταν πάντα ποιή-
σῃς, λέγετε, ὅτι Ἄχρητοι δοῦλοὶ ἐσμεν. Τί^δ μέγα
φρονεῖς, ἀνθρώπος ὢν, τῆς γῆς συγγενῆς, ὁμοούσιος
τῇ τέφρᾳ, ἔν τε τῇ φύσει, ἔν τε τῇ γνώμῃ, καὶ τῇ
προαιρέσει τῶν πραγμάτων; Σήμερον πλούσιος, αὐ-
ριον πένης· σήμερον ὕγιαλινον, αὐριον νοσῶν· σήμε-
ρον [127] χαίρων, αὐριον λυπούμενος· σήμερον ἐν
δόξῃ, αὐριον ἐν ἀτιμίᾳ· σήμερον ἐν νεότητι, αὐριον
ἐν γῆρᾳ. Μὴ ἴσταται εἰ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ὡσπερ
τῶν ποταμίων βευμάτων μιμεῖται τὸν δρόμον; Ὅμοῦ
τε γὰρ ἐφάνη, καὶ σκιὰς ταχύτερον· ἡμᾶς καταλιμ-
πάναι. Τί οὖν μέγα φρονεῖς, ἀνθρώπε, ὁ καπνὸς, ἡ
ματαιότης; Ἀνθρώπος γὰρ ματαιότητι ὠμοιώθη.
Ὅσαί χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος,
καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε.

Ταῦτα λέγω, οὐχ ὡς τὴν οὐσίαν ἐξευτελιζῶν, ἀλλὰ
τὴν ἀπόνοιαν χαλινῶν. Καὶ γὰρ μέγα ἀνθρώπος, καὶ
τίμιον ἀνὴρ ἐλέμημων. Ἀλλ' ὁ Ὀζίας οὗτος βασιλεὺς ὢν,
καὶ τὸ δῶδμα περιεκείμενος, ἐπειδὴ δίκαιος ἦν,
ἐφρόνησέ ποτε μέγα, καὶ φρονήτας μέγα καὶ μείζων
τῆς ἀξίας, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερὸν. Καὶ τί φησιν; Εἰσῆλ-

^α Unus diei τῷ σαββάτῳ.

^β Tres mss. ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης. Unus, teste Savil.,
συνεῖδός κατηγόρου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης.

^γ Unus ἐπειδὴ ἐξ ἀπονοίας τὰ ἁμαρτήματα τίκεται, διὰ
τοῦτο νήφειν ἀναγκαῖον.

^δ Τι deest in tribus mss.

^ε Tres mss. καὶ σκιὰς εὐκολώτερον. Infra ikhem ὡσεὶ
καπνὸς αἱ ἡμ. et sic legerat Erasmus, qui verterat, velut
funus dies ejus.

θεν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ λέγει, βούλομαι θυ-
μιᾶσαι. Βασιλεὺς ὢν ἱερωσύνης ἀρχὴν ἀρπάζει. Βού-
λομαι, φησὶ, θυμιᾶσαι, ἐπειδὴ δίκαιός εἰμι. Ἀλλὰ
μένε ἔσω τῶν οικείων ὄρων· ἄλλοι ὄροι βασιλείας,
καὶ ἄλλοι ὄροι ἱερωσύνης· ἀλλ' αὕτη μείζων ἐκείνης.
Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν φαινόμενων φαίνεται βασιλεὺς,
οὐδὲ ἀπὸ τῶν πεπηγμένων αὐτῷ λίθων, καὶ ὢν
περικεῖται χρυσίων, ὀφείλει κρῖνεσθαι ὁ βασιλεὺς.
Οὗτος μὲν γὰρ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν· ὁ
δὲ τῆς ἱερωσύνης θεομὸς ἄνω κἀθήται. Ὅσα ἂν δή-
σῃτε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.^ε
Βασιλεὺς τὰ ἐνταῦθα πεπίστευται, ἐγὼ τὰ οὐράνια·
ἐγὼ ὅταν εἶπω, τὸν ἱερέα λέγω. Μὴ οὖν, ἀν ἱερῆς
ἱερέα ἀνάξιον, τὴν ἱερωσύνην διάβαλε· οὐ γὰρ τὸ
πρᾶγμα διαβαλεῖν δεῖ, ἀλλὰ τὸν κακῶς τῷ καλῷ κε-
χρημένον· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας προδότης ἐγένετο, ἀλλ'
οὐ κατηγορία τῆς ἀποστολῆς τοῦτο, ἀλλὰ τῆς ἐκείνου
γνώμης· οὐ τὸ ἐγκλήμα τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ τὸ κα-
κὸν τῆς γνώμης.

ε'. Καὶ σὺ τοῖνον μὴ τὴν ἱερωσύνην διάβαλε, ἀλλὰ
τὸν ἱερέα τὸν κακῶς τῷ καλῷ κεχρημένον. Ἐπεὶ
ὅταν σοὶ τις διαλέγηται, καὶ λέγῃ, εἶδες τόνδε τὸν
Χριστιανόν; εἰπέ, Ἄλλ' ἐγὼ οὐ περὶ προσώπων, ἀλλὰ
περὶ πραγμάτων σου διαλέγομαι. Ἐπεὶ πόσοι λατοὶ
δήμιοι ἐγένοντο, καὶ δηλητήρια δεδώκασιν ἀντὶ φαρ-
μάκων; Ἄλλ' οὐ τὴν τέχνην διαβάλλω, ἀλλὰ τὸν κα-
κῶς τῇ τέχνῃ χρησάμενον. Πόσοι ναῦται κατεπόν-
τισαν πλοῖα; Ἄλλ' οὐχ ἡ ναυτιλία, ἀλλ' ἡ κακῆ
γνώμη ἐκείνου. Κἄν ἢ Χριστιανὸς φαῦλος, μὴ τοῦ
δόγματος κατηγόρει καὶ τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ τὸν
κακῶς τῷ καλῷ κεχρημένον. Ὁ βασιλεὺς σώματα
ἐμπιστεύεται, ὁ δὲ ἱερεὺς ψυχάς· ὁ βασιλεὺς λοιπά-
δας χρημάτων ἀφίησιν, ὁ δὲ ἱερεὺς λοιπάδας ἁμαρτη-
μάτων· ἐκείνος ἀναγκάζει, οὗτος παρακαλεῖ· ἐκείνος
ἀνάγκη, οὗτος γνώμη· ἐκείνος ὄπλα ἔχει αἰσθητά,
οὗτος ὄπλα πνευματικά· ἐκείνος πολεμεῖ πρὸς βαρβά-
ρους, ἐμοὶ πόλεμος πρὸς δαίμονας. Μείζων ἡ ἀρχὴ
αὕτη· διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τὴν κεφαλὴν ὑπὸ χειρὸς
τοῦ ἱερέως ἄγει, καὶ πανταχοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἱερεῖς
βασιλέας ἔχριον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκείνος τὰ ἴδια
σκάμματα ὑπερβάς, καὶ τὸ μέτρον τῆς βασιλείας
διαπηδήσας, [128] προσθεῖναι ἐπιχείρησε, καὶ εἰσῆλθεν
εἰς τὸ ἱερὸν μετὰ αὐθεντίας, θυμιᾶσαι θέλων. Τί οὖν
ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἔξεστί σοι, Ὀζία, θυμιᾶσαι. Ὅρα
παρῆρσιαν, φρόνημα ἀδούλωτον, γλῶσσαν οὐρανοῦ
ἀπτομένην, ἔλευθερίαν ἀχείρωτον, ἀνθρώπου τὸ
σῶμα, καὶ ἀγγέλου τὸ φρόνημα, χαμάλ βαδίζοντα,
καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτευόμενον. Εἶδε τὸν βασιλέα, καὶ
οὐκ εἶδε τὴν πορφύραν· εἶδε τὸν βασιλέα, καὶ οὐκ
εἶδε τὸ δῶδμα. Μὴ μοι λέγε τὴν βασιλείαν, ὅπου
παρανομία. Οὐκ ἔξεστί σοι, βασιλεῦ, θυμιᾶσαι
εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· ὑπερβαίνεις τὰ σκάμματα,
τὰ μὴ δεδομένα ἡρεῖς· διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβες ἀπο-
λεῖς. Οὐκ ἔξεστί σοι θυμιᾶσαι, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσιν.
Οὐκ ἔστι σὸν τοῦτο, ἀλλ' ἐμόν. Μὴ ἤρπασά σου τὴν
πορφύριδα; Μὴ ἀρπάσῃς μου τὴν ἱερωσύνην. Οὐκ
ἔξεστί σοι θυμιᾶσαι, ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερεῦσι· τοῖς
υἱοῖς Ἀαρῶν. Μετὰ πολλῶν χρόνων, μετὰ τὴν τελευ-
τὴν Ἀαρῶν τοῦτο ἐγένετο. Καὶ διὰ τί οὐκ εἶπε, Τοῖς
ἱερεῦσι, μόνον, ἀλλ' ἐμνημόνευσε καὶ τοῦ πατρὸς;
Συνέθη ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ τοιοῦτόν τι γενέσθαι.
Λαθὼν γὰρ καὶ Ἀθερίων καὶ Κορὲ κατεπανίστησαν^ς
τοῦ Ἀαρῶν· ἠνοήθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς·

^ε Hæc. τοῖς ἱερεῦσι, deerrant in Morel., sed habentur in
Savil. in omnibusque exemplaribus, lectisque sunt ab
Erasmio.

^ς Duo mss. ὑπερανίστησαν.

enim arrogantia pejus : ideo totum sermonem in hoc heri consumpsimus, superbiam eliminantes, et humilitatem docentes.

4. *Humilitas quantum bonum. In portu naufragium.* Vis tibi dicam quantum bonum sit humilitas, et quantum malum arrogantia? Peccator justum superavit, publicanus Pharisæum, et verba factis fuere superiora. Quomodo verba? Publicanus dicit: *Deus, propitius esto mihi peccatori.* Pharisæus dicit: *Non sum sicut cæteri homines, raptor, aut avarus.* Sed quid? *Jejuno bis in subbato, decimas de facultatibus meis* (Luc. 18. 13. 11. 12). Pharisæus opera justitiæ præstabat: publicanus verba dicebat humilitatis, et verba plus potuerunt quam facta, tantusque thesaurus exsufflatus est, et tanta inopia in divitias commutata. Venerunt duæ naves habentes onus; ambæ portum ingressæ sunt; sed publicanus pulchre in portum appulit, Pharisæus autem naufragium perpressus est, ut disceres, quantum mali sit animi tumor. Justus es? Ne deprimas fratrem tuum. Flores recte factis? Ne probra facias in proximum, tuasque laudes comprime. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Attende quod dicitur, carissime. Magis justus metuere debet arrogantiam quam peccator: hoc heri dicebam, et hodie dico propter eos qui heri aberant, eo quod peccator habeat conscientiam ex necessitate humilem: justus autem ob benefacta extollatur. Quemadmodum igitur fit in navigiis, qui vacuum habent navem, non metuunt piratarum insultum: non enim veniunt ut conterant navem nihil vehementem: at ii qui navem habent onustam, metuunt piratas: nam pirata illuc properat, ubi aurum, ubi argentum, ubi lapides pretiosi: sic et diabolus non facile peccatorem aggreditur, sed justum potius, ubi multæ sunt opes. Quoniam sæpe arrogantia ex insidiis diaboli oritur, vigilandum est¹. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Cum ascenderit in altum, opus est ut tibi prospicias ne cadas. Quamobrem et Dominus noster dicit: *Cum omnia feceritis, dicite: Inutiles servi sumus* (Luc. 17. 10). Quid efferris animo cum sis homo, cognatus terræ, ejusdem substantiæ cum cinere, tum natura, tum animo, tum actionum delectu? Hodie dives, cras pauper; hodie sanus, cras ægrotus; hodie gaudes, cras doles; hodie in gloria, cras in ignominia; hodie juvenis, cras senex. Num aliquid in rebus humanis consistit, ac non potius amnium præterfluentium cursum imitatur omnia? Nam simul atque apparuerunt, citius nos quam umbra relinquunt. Quid igitur altum sapis, homo, fumus et vanitas? *Homo enim vanitati similis factus est* (Psal. 143. 4). *Veluti fœnum dies ejus* (Psal. 102. 15). *Exaruit gramen, et flos ejus decidit* (Isai. 40. 8).

Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. — Hæc dico non ut substantiam deprimam, sed ut arrogantiam refrenem. Alioqui et magna res est homo, et pretiosa res vir misericors. Verum hic Ozias cum

¹ Utes sic habet: *Quoniam ex arrogantia peccata nascuntur, propterea vigilandum est.*

esset rex diademate redimitus, quoniam erat justus, elatus est animo, et majore spiritu concepto quam pro dignitate, ingressus est templum. Et quid dicit Scriptura? *Ingressus est sancta sanctorum, aitque, Volo adolere incensum* (2. Paral. 26. 16). Rex cum sit, sacerdotii principatum usurpat. *Volo, inquit adolere incensum, quia justus sum.* Sed mane intra tuos terminos: alii sunt termini regni, alii termini sacerdotii: verum hoc illo majus est. Neque enim ex his quæ videntur hic declaratur rex, neque e gemmis illi affixis, neque ex auro quo amictus est, debet æstimari rex. Ille quidem ea quæ sunt in terris sortitus est administranda: cæterum sacerdotii jus e supernis descendit: *Quæcumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo* (Matth. 16. 19). Regi ea quæ hic sunt, commissa sunt, mihi cælestia: mihi cum dico, sacerdotem intelligo. Itaque cum videris sacerdotem indignum, ne traducas sacerdotium: non enim oportet damnare res, sed eum qui re bona male utitur; quandoquidem et Judas proflitor fuit, verum non ob id accusatur ordo apostolicus, sed illius animus: nec crimen est sacerdotii, sed malum animi.

5. *Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium. Sacerdotum major dignitas quam regis. Historia regis Ozia peragitur.* — Et tu igitur ne sacerdotium vituperes, sed sacerdotem male re bona utentem. Etenim si quis tecum disputet, dicatque: *Vidisti illum Christianum?* respondeo: *At ego non de personis, sed de rebus tibi loquor.* Alioqui quot medici facti sunt carnifices, ac venena pro pharmacis dederunt? Non tamen artem vitupero, sed male utentem arte. Quot nautæ male demerserunt navigia? Verum non ars navigandi mala est, sed malus illorum animus. Si Christianus fuerit improbus, ne incuses dogma nec sacerdotium, sed re bona utentem male. Regi corpora commissa sunt, sacerdoti animæ; rex residua pecuniarum remittit, sacerdos autem residua peccatorum: ille cogit, hic exhortatur: ille necessitate, hic consilio: ille habet arma sensibilia, hic arma spiritualia: ille bellum gerit cum barbaris, mihi bellum est adversus dæmones. Major hic principatus; propterea rex caput submittit manui sacerdotis, et ubique in Veteri Scriptura sacerdotes inungebant reges. Verum rex ille sua transiliens septa, modumque regni transgressus, conatus est aliquid addere, atque ingressus est templum cum auctoritate, incensum adolere volens. Quid igitur sacerdos? Non licet tibi, Ozia, adolere incensum. Vide libertatem, vide mentem servire necsciam, vide linguam cælos attingentem, libertatem invictam, vide hominis corpus, et angeli mentem: vide humi ingredientem, et in cælo versantem. Vidit regem, non vidit purpuram: vidit regem, nec vidit diadema. Ne mihi dixeris esse regnum, ubi est legum transgressio. *Non licet tibi, rex, adolere incensum intra sancta sanctorum* (2. Paral. 26. 18); transcendis septa, quæris tibi non concessa: ideo quæ accepisti perdes. *Non licet tibi adolere incensum, sed sacerdotibus istud datum est.* Non tuum est hoc, sed meum.

Num tuam usurpavi purpuram? Ne usurpes meum sacerdotium. *Non licet tibi adolere incensum, sed tantum sacerdotibus filiis Aaron.* Post multum temporis jam defuncto Aarone hoc accidit. Et quamobrem non dixit, *Sacerdotibus tantum*, sed et patris mentionem fecit? Accidit in illo tempore, ut tale quidpiam fieret: Dathan enim, Abiron et Core insurrexerant adversus Aaron: aperta est terra, ac devoravit illos; venit ignis e caelo, et exussit eos (*Num. 16 et Psal. 105. 17. 18*). Volens igitur eum commonescere illius historiae, quod olim quoque sacerdotium aggressi sint, verum non succubuerit, sed adorta est multitudo, et Deus illam ultus est: *Non licet tibi adolere incensum, sed solis sacerdotibus filiis Aaron.* Non dixit, Cogita quid passi sint qui tunc illa patrarunt: non dixit, Cogita eos qui insurrexerunt combustos fuisse; sed nominato Aarone, quem ultus est Deus, eum ad historiae recordationem adduxit, his propemodum verbis utens: Noli audere quæ ausus est Dathan, ne patiaris eadem, quæ tempore Aaron acciderunt. Rex autem Ozias non sustinuit admonitionem, sed arrogantia inflatus ingressus est templum, aperuit sancta sanctorum, volens adolere incensum. Quid autem Deus? Ubi igitur sacerdos contemptus est, dignitasque sacerdotii conculcata, nec quidquam præterea poterat sacerdos: nam sacerdotis tantum est argue-re, liberamque præstare admonitionem, non movere arma, non clypeos usurpare, non vibrare lanceam, nec arcum tendere, nec jacula mittere, sed tantum arguere, ac libere monere: posteaquam igitur arguisset sacerdos, rex autem non cessisset, sed arma moveret, clypeos et hastas, suaque uteretur potentia, ibi sacerdos, Ego, inquit, quod erat mei officii præstiti, nihil amplius possum, succurre sacerdotio quod conculcatur, leges violantur, fas subvertitur. Quid igitur ille hominum amator? Virum audacem¹ ulciscitur. *Et continuo efflavit lepra in fronte illius (2. Paral. 26. 19).* Ubi cumque est impudentia, illic est ultio.

Ultio Dei clemens. — Vidisti benignitatem ultionis divinæ? Non fulmen emisit, non terram concussit, non commovit cælum; sed efflavit lepra, non in alio loco quam in fronte, ut facies præ se ferret vindictam², ut tamquam in cippo literæ essent impressæ. Non enim propter illum factum est, sed propter eos qui in posterum sunt futuri. Cum enim posset pro meritis pœnam infligere, non infixit; sed in fronte quasi lex posita est velut in loco sublimi, dicens: Nolite facere talia, ne patiamini similia. Exiit lex viva, et fons vocem edidit tuba clariorem: literæ erant inscriptæ fronti, literæ quæ deleri non poterant: non enim erant atramento inscriptæ, ut aliquis posset delere, sed naturalis erat lepra, eumque reddebat immundum, ut alios faceret mundos. Et quemadmodum jure damnatos, posteaquam funem acceperint, educunt funem ore gestantes: sic et hic abducebatur, pro tunc lepram in fronte gestans, eo quod sacerdo-

tium affecisset contumelia. Hæc loquor, non incensens reges, sed eos qui arrogantia iraque sunt ebrii, ut intelligatis sacerdotium regno majus esse.

6. Semper enim Deus, ubi peccavit anima, punit corpus. Hicem fecit et in Cain. Anima peccaverat admissio parricidio, et corpus illius paralyti tactum est: idque jure optimo. Quamobrem? *Gemens ac tremens eris super terram (Gen. 4. 12).* Et circumibat Cain; omnibus loquens; silentio vocem edens, silentioque erudiens. Lingua tacebat, et cætera membra clamabant: cunctisque exponebat, cur gerneret, cur tremere: Fratrem occidi, parricidium admisi. Quod postea Moyses scripto narravit, ille rebus ipsis omnibus loquens obambulabat: *Non occides (Exod. 20. 13).* Vidisti os silens, et rem vociferantem? vidisti legem vivam ferri? vidisti cippum obambulantem? vidisti vindictam vindicta tolli? vidisti supplicium versum in eruditionis materiam? vidisti peccantem animam, et carnem dantem pœnas? Idque admodum congruenter. Idem accidit in Zacharia: anima peccarat, et lingua vincita est. Nam cum inutile reddidisset organum linguæ, ille qui genuit vocem Zacharias punitus est (*Luc. 2*): sic nimirum et Ozias lepra in fronte correptus est, cum peccasset, ut ille erudiretur. Et egressus est rex, omnibus exemplum factus, purgatumque est templum, et ejectus est nemino propellente, cumque sacerdotium sibi vellet sumere, et hoc quod habebat perdidit. Et exiit e templo. Vetus erat mos omnem leprosum e civitate ejicere; nunc vero non idem fit. Cur ita? Nam cum Deus veluti pueris leges ferebat, tum lepra erat corporis: nunc autem animæ lepra queritur. Exiit igitur rex cum lepra, nec tamen eiecerunt eum e civitate, diadema illius regiamque dignitatem reveriti: sed concedit in solio rursus legem transgrediens. Quid ergo Deus? Irascens Judæis interruptit prophetiam. Hæc autem omnia dicta sunt propter verbum prophetæ, ut exsolvam quod debeo³. Sed ad propositum redeamus. Egressus est e templo rex lepra correptus. Cum igitur etiam ex urbe illum ejici de more oporteret ut immundum, intus illum populus sedere permittit: nec ullum vel exiguum vel magnum verbum emittit, quod libertatem loquendi præ se ferret. Quod igitur illum sinerent, aversatus est illos Deus, et gratiam

¹ Hic est magna exemplarium varietas: omnes fere Mss. cum Savilio, uno excepto, textum habent ut nos in nota edimus. Morellus vero et unus Codex toto caelo differunt a Savilliana Editione. Morelli tamen exemplar sequutus est Erasmus, et nos quoque sequimur, quibusdam tamen ex alio textu emendatis, quæ ferri non poterant. Savil. igitur et Manuscripti quatuor sic habent: *Ego quidem, inquit, quod meum erat, peregi. Vos populus impurum expellere timetis? Scilicet veremini regiam dignitatem? Sed potius legem Dei contemnitis. illum igitur intus sedere permiserunt. Quid igitur Deus? aversatus est illos: Jam non amplius, inquit, loquor prophetis vestris, jam non millo gratiam spiritus. Et verbum erat pretiosum tunc, et non erat sermo vaticinans. Silet gratia spiritus, Deus non apparebat. Quoniam, propter immundum, non aderat gratia, non apparebat Deus, non visiones monstrabat, non prophetas faciendâ declarabant. Sed sicut ubi aliquo offensus diceret, Jam non tibi loquor, jam non conversor tecum; ita Deus sensit et irascitur. Non enim iratem illum misericordiam erundantem castigavit, non plexit, non combussit. Sed quid dicit? Non vultis me vindicare? Ego tum loquor vobis.*

¹ Unus, ... *fas subvertitur. Et vide quid fiat: virum audacem, etc.*

² Tres Mss., *ut suavitatis tropæum ferret.*

ἦλθε πῦρ ἄνωθεν, καὶ κατέκαυσεν αὐτούς. Βουλόμενος οὖν αὐτοὺς ἀνάμνησαι τῆς ἱστορίας ἐκείνης, ὅτι καὶ ποτε ἐπηρέασαν τὴν ἱερουσόνην ^a, ἀλλ' οὐκ ἠττήθη, ἀλλ' ἐπῆλθε πλῆθος, καὶ ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἡμῶν· Οὐκ ἔξασί σοι θυμῖν, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Ἀαρὼν. Οὐκ εἶπεν, ἐνόησον τί ὑπέμειναν οἱ τότε ταῦτα ποιήσαντες· οὐκ εἶπεν, ἐνόησον ὅτι ἐκάθησαν οἱ ἐπαναστάντες, ἀλλ' εἶπε τὸν ἐκδικηθέντα Ἀαρὼν καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτῶν τῆς ἱστορίας ἤνεγκε, μονονοχὶ τοῦτο λέγων· Μὴ τόλμα τὰ τοῦ Δαθάν, ἵνα μὴ πάθῃς τοιαῦτα ὅλα ἐπὶ τοῦ Ἀαρὼν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ὀζίας οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλὰ τῇ ἀπονοίᾳ φυσιοῦμενος ἐπεισῆλθεν εἰς τὴν ἱερὸν, ἀνεπέτασε τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, θέλων θυμιάσαι. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπεὶ οὖν οὐ καλῶς ὁ ἱερεὺς κατεφρονήθη, καὶ λόγος ἱερουσύνης ἐπατεῖτο ^b, καὶ οὐδὲν ἠδύνατο οὐκέτι ὁ ἱερεὺς· ἱερεὺς γὰρ ἐλέγχειν ἐστὶ μόνον, καὶ παρῆρησιαν ἐπιδείκνυσθαι, οὐκ ὅπλα κινεῖν, οὐδὲ ἀσπίδας ἀρπάζειν, οὐδὲ ὄρου σείειν, οὐδὲ τόξον τείνειν, οὐδὲ βέλος πέμπειν, ἀλλὰ μόνον ἐλέγχειν καὶ παρῆρησιαν ἐπιδείκνυσθαι· ἐπειδὴ οὖν ἤλεγχεν ὁ ἱερεὺς, οὐκ εἶξε δὲ ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ ὅπλα ἐκίνει, καὶ ἀσπίδας, καὶ δόρατα, καὶ περιουσίᾳ ἐκέχρητο τῇ ἑαυτοῦ, ὁ ἱερεὺς φησὶν· Ἐγὼ τὸ ἔμαυτοῦ ἐποίησα, οὐδὲν πλέον δύναμαι, βοήθησον ἱερουσόνη πατουμένη, νόμοι ἀδικοῦνται, θεσμοὶ ἀνατρέπονται. Τί οὖν ὁ [129] φιλόδημος ^c; Κολάζει τὸν τολμητήν. Καὶ εὐθὺς ἐξήγησε λέπρα εἰς τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Ὅπου ἡ ἀναισχυντία, ἐκεῖ καὶ ἡ τιμωρία.

Εἶδες φιλάνθρωπιαν τῆς τοῦ Θεοῦ τιμωρίας; Οὐ κεραυτὸν ἀφήκεν, οὐ γῆν ἴσεισεν, οὐ συνετάραξε τὸν οὐρανὸν· ἀλλὰ ἐξήγησεν ἡ λέπρα, οὐκ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἵνα τὴν κόλασιν τὸ πρόσωπον φέρῃ ^e, ἵνα ὡς ἐν στήλῃ γράμματα ᾖ κείμενα. Οὐδὲ γὰρ δι' αὐτὸν ἐγένετο, ἀλλὰ διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα. Δυνάμενος γὰρ ἀξίως τὴν τιμωρίαν ἐπαγαγεῖν, οὐκ ἐπῆνεγκεν· ἀλλὰ καθάπερ νόμος ἐκεῖτο ἐν ὑψηλῷ τόπῳ τιμὴ λέγων· Μὴ ποιῆτε τοιαῦτα, ἵνα μὴ πάθῃτε τοιαῦτα. Ἐξῆγε νόμος ἐμφύχος, καὶ μέτωπον φωνὴν ἤρει ^f σάλπιγγος λαμπροτέραν. Γράμματα ἦν ἀναγεγραμμένα ἐν τῷ μετώπῳ, γράμματα ἐξαλειφθῆναι μὴ δυνάμενα· οὐ γὰρ ἦν μέλανι, ἵνα τις ἐξαλείψῃ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως ^g ἡ λέπρα καὶ ἀκάθαρτον ἐποιεῖ τούτων, ἵνα τοὺς ἄλλους καθαροὺς ποιῆσῃ. Καὶ καθάπερ τοὺς κατάδικους, ἐπειδὴν σπαρτίον λάδωσιν, ἐξάγουσιν αὐτοὺς τὸ σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχοντας· οὕτω καὶ οὗτος ἀντὶ σπαρτίου ἐπὶ τοῦ μετώπου εἶχε τὴν λέπραν ἀπατόμενος, ἐπειδὴ τὴν ἱερουσόνην ὕβρισε. Ταῦτα λέγω, οὐχὶ βασιλεὺς διαβάλλων, ἀλλὰ τοὺς τῇ ἀπονοίᾳ καὶ τῷ θυμῷ μεθύοντας, ἵνα μάθῃτε ὅτι ἡ ἱερουσόνη βασιλείας μελίζων.

^a Unus est ἱερουσόνη, et quidem supra legitur ἐπηρέαζε τὴν ἱερουσόνην, sed Morel. Savil. caeterique omnes mss. τὴν ἱερουσόνην habent.

^b Unus καταπατεῖτο.

^c Tres mss. et Savil. ἀρπάζειν, οὐδὲ ὄρου σείειν, οὐδὲ ἐπὶ sic legit Erasmus. In Morel. οὐδὲ ὄρου σείειν dicitur.

^d Unus ἀνατρέπονται. Καὶ ἕρα τί γίνεταί.

^e Tres mss. ἵνα τῆς κολάσεως τὸ πρόσωπον φέρῃ, et sup-
plicii tropaem ferret.

^f Unus φωνὴν ἀήρῃσι.

^g Sav. ἀλλ' ἀπορρώσας. Morel. et alii ἀπὸ φύσεως, et sic legit Erasmus.

ς'. Αἰετὸς γὰρ ὁ Θεός, ὅταν ἀμάρτη ἡ ψυχὴ, τὸ σῶμα κολάζει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Καὶν ἐποίησεν. Ἡ ψυχὴ ἡμαρτε φόνον ἐργασάμενη, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ παρελύθη· καὶ μάλα εἰκότως. Διὰ τί; Στένωϊν καὶ τρέμων, φησὶν, ἔση ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ περιῆει ὁ Καὶν πᾶσι διαλεγόμενος, σιγῇ φωνὴν ἄριος, ἀφωνία παιδεύων. Ἡ γλώσσα ἐσίγη, καὶ τὰ μέλη ἔβδα, καὶ πᾶσι διελέγετο διὰ τί στένει, διὰ τί τρέμει· Ἀδελφὸν ἀπέκτεινα, φόνον ἐργασάμενη. Ὁ Μωϋσῆς μετὰ ταῦτα ἔλεγε διὰ γραμμάτων, ἐκείνος διὰ πραγμάτων περιῆει λέγων· Οὐ φοβούσεως. Εἶδες στόμα σιγῶν, καὶ πᾶγμα βοῶν; εἶδες νόμον ἐμφύχον περιεφρόμενον; εἶδες στήλην περιεφρομένην; εἶδες τιμωρίας ἀναιρῶσιν; εἶδες κόλασιν παιδεύσεως ὑπόθεσιν γινομένην; εἶδες ψυχὴν ἁμαρτοῦσαν, καὶ τὴν σάρκα κολαζομένην; Καὶ μάλα εἰκότως. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ Ζαχαρίου, ἡ ψυχὴ ἡμαρτε, καὶ ἡ γλώσσα ἰδέθη. Τοῦ γὰρ ὀργάνου τῆς γλώττης ἀχρήστου λοιπὸν γεγονότος, ἐκείνος ὁ τὴν φωνὴν γεννήσας Ζαχαρίας ἐτιμωρεῖτο δὴ, καὶ Ὀζίας ἐλεπρούτο τὸ μέτωπον, ἀμαρτῶν, ἵνα ἐκεῖνος παιδευθῆ. Καὶ ἐξῆγε ὁ βασιλεὺς πᾶσιν ὑπόδειγμα γινόμενος, καὶ ἐκαθάρθη τὸ ἱερὸν, καὶ ἐξεβάλλετο, οὐδενὸς ὠθοῦντος; καὶ θέλων τὴν ἱερουσόνην προσλαβεῖν, καὶ ὁ εἶχεν ἀπάλασε. Καὶ ἐξῆγε ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Τὸ μὲν παλαιὸν πάντα λεπρὸν ἦν νόμος ἔξω τῆς πόλεως ἐβάλλεσθαι· νῦν δὲ οὐκέτι. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὡς παιδίους προσεῖχεν ὁ Θεός, τότε λέπρα ἦν τοῦ σώματος, νῦν ἡ λέπρα τῆς ψυχῆς ζητεῖται. Ἐξῆγε τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἐν λεπρότητι, καὶ [130] οὐκ ἐξέβαλον αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως, αἰδοῦμενοι τὸ διάδημα αὐτοῦ καὶ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἐκάθητο πάλιν παρανομῶν. Τί οὖν ὁ Θεός; Ὀργιζόμενος τοῖς Ἰουδαίοις ἔστησε τὴν προφητείαν ⁱ. [Ταῦτα οὖν ἅπαντα διὰ τὸ ῥῆμα τοῦ προφήτου, ἵνα καταβάλω τὸ χρέος. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ βασιλεὺς λεπρωθεὶς. Δέον οὖν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως αὐτὸν ἐκβαλεῖν κατὰ τὸ ἔθος, ὡς ἀκάθαρτον, ὁ δῆμος ἔσθον αὐτοῦ καθεζομένου ἀνέχεται, καὶ οὐδὲν τῶν ὀφειλόντων, οὐ μικρὸν οὐ μέγα εἰς λόγον παρῆρησίας ποιεῖ. Ἐπεὶ οὖν ἀφήκεν αὐτὸν, ἀποστρέφεται αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ τὴν χάριν παύει τῆς προφητείας· καὶ μάλα εἰκότως. Ἀνθ' ἧν γὰρ τὸν αὐτοῦ νόμον ἠθέτησαν, καὶ ἐκβαλεῖν ἀκάθαρτον ὑπεστέλησαν, τὸ προφητικὸν ἴσθησι χάρισμα· Καὶ ἦν ῥῆμα τιμῶν τότε, καὶ οὐκ ἦν ῥῆσις προφητείου· τούτεστιν, οὐ διελέγετο αὐτοῖς διὰ προφητῶν ὁ Θεός· οὐ γὰρ ἐνέπνευε τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς δι' ὃ ἐφθέγγοντο, ἐπεὶ τὸν ἀκά-

^h Alii et Savil. Ζαχαρίας· οὕτω δὲ κάκιστος ἐλεπρόθη καὶ ἐξῆγε. Zachariam hic vocat vocis patrem, scilicet Joannis Baptistae, de quo dictum est: Vox clamantis, etc.

ⁱ Savil. et mss. quatuor pro his quas uncinis inclusa sunt, hæc habent: Ἐπὸ τὸ ἔμην ἐποίησα, φησὶν· ὁμοίως ὁ δῆμος φοβείσθε τὸν ἀκάθαρτον ἐκβαλεῖν; ἀλλ' αἰδείσθε τὴν βασιλείαν; μᾶλλον δὲ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ παραγράφετε. Ἀφήκεν οὖν αὐτὸν ἔσθον καθεζομένου. Τί οὖν ὁ Θεός; ἀποστρέφεται αὐτοὺς· Οὐκέτι, φησὶ, λαλῶ τοῖς προφήταις ὑμῶν, οὐκέτι πέμπω Πνεύματος χάριν. Καὶ τὸ ῥῆμα τίμον τότε, καὶ οὐκ ἦν ῥῆσις προφητείου. Σιγῇ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, οὐκ ἐδείκνυτο (al. οὐκ ἐδέχετο) ὁ Θεός. Ἐπειδὴ ἐπὶ ἀκαθάρτου οὐκ ἦν ἡ χάρις, οὐ παρεγένετο, οὐ Θεός ἐφαίνετο, οὐκ ὄρασις ἰδεῖσθαι, οὐ προφητῆα διελέγοντο τὰ ὀφειλόμενα. Ἀλλ' ὄρασις ἰδεῖσθαι, οὐ προφητῆα διελέγοντο, οὐ καλῶ σοι· οὕτως ὡς περ ἀν εἶπες, οὐκέτι διελέγοντο οὐδὲ ἀνεύχασαν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ τί φησιν; Οὐ θέλετέ με ἐκδικῆσαι; οὐκ ὀμῶλύ ὑμῖν.

οαρτον εχον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀκαθάρτων οὐκ ἐνήργει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις. Διὰ τοῦτο οὐ παρῆν, οὐκ ἐφαίνετο τοῖς προφήταις, ἀλλὰ σιγῆ καὶ κρύπτει. Ἴνα δὲ τὸ λεγόμενον σαφὲς γένηται, ἐπὶ ὑποδείγματος ποιήσω αὐτὸ φανερόν. Ὅσπερ ἄνθρωπος πρὸς τινα διαχειμεινός τῇ στοργῇ, μανικῶς λυπήσαντα αὐτὸν ἐπὶ τι πρᾶγμα, πρὸς αὐτὸν λέγει· Οὐκέτι ὀφθαί σοι, οὐ λαλῶ σοι· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τότε ἐποίησεν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν παρώργισαν, τὸν Ὅζϊαν μὴ ἐκβαλόντες, Οὐκέτι, φησὶ, λαλῶ τοῖς προφήταις ὑμῶν, οὐκέτι πέμπω Πνεύματος χάριν. Ὅρα κλίμασιν ἡμερότητας γέμουσαν. Οὐ γὰρ κεραυνούς ἀφῆκεν, οὐδὲ ἐκ θεμελίων κατέσεισεν τὴν πόλιν· ἀλλὰ τί; Οὐ θέλετέ με ἐκδικῆσαι; φησὶν· οὐχ ὀμίλω ὑμῖν.] Μὴ γὰρ οὐκ ἠδυνάμην αὐτὸν ἐκβαλεῖν; Ἄλλ' ἐβουλήθη τὸ λειπόμμενον ὑμῖν καταλείπειν α. Οὐ βούλεσθε; Οὐδὲ ἐγὼ ὀμιλῶ ὑμῖν, οὐδὲ κινῶ τῶν προφητῶν τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἐνήργει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, σιγῆ ἦν, ἔχθρα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος μετὰ ταῦτα ἀπέθανε, καὶ ἐλύθη τῶν ἀκαθάρτων ἢ ἡ ὑπόθεσις. Ἐπειδὴ οὖν χρόνον πολλὸν εἶχεν ὁ προφήτης μὴ προφητεύσας, ἐκεῖνος δὲ μὴ προφητεύοντας, ἐλύθη ἢ ὀργή, καὶ ἡ προφητεία ἐπανήλθε. Λοιπὸν ἀναγκαίως ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν, καὶ λέγει· Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ε, οὐ ἀπέθανεν Ὅζϊας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ ὀρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Ὅτε ἀπέθανε, τότε εἶδον τὸν Κύριον. Πρὶν γὰρ τὸν Θεὸν οὐκ ἔωρων ὀργιζόμενον ἡμῖν. [151] Ἦλθε γὰρ ὁ θάνατος τοῦ ἀκαθάρτου, καὶ ἔλυσε τὴν ὀργὴν. Διὰ τοῦτο, πανταχοῦ τῶν βασιλέων τὴν ζωὴν λέγων, ἐνταῦθα τελευτὴν εἶπε τοῦ Ὅζϊου· Ἐγένετο, φησὶ, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὅζϊας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ ὀρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Ἄλλὰ πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ἐνταῦθα ἰδεῖν ἐστιν. Ἀπέθανεν ὁ ἀκάθαρτος, καὶ κατηλλάγη Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τί, μὴ ὄντων κατορθωμάτων, ἐγένετο, ἀλλὰ τῷ ἀποθανεῖν αὐτόν; Ὅτι φιλάνθρωπός ἐστι, καὶ οὐκ ἀκριβολογεῖται ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐν ἐξήτει μόνον ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεός, ἵνα ὁ ἀκάθαρτος ἐξέλθῃ. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, ἀπόνους διώξωμεν, ταπεινοφροσύνην ἀσπασώμεθα, τὴν εἰωθυῖαν δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ρητόν τοῦ προφήτου Ἡσαίου τὸ λέγον·
ε Ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὅζϊας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον· ἢ καὶ ἡ ἀπόδειξις, ὅτι δικαίως ἐλεπήθη Ὅζϊας ἀναξίως θυμιάσας, ὅπερ οὐκ ἐξεστὶ βασιλεῦσιν, ἀλλ' ἱερῶσι.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

α'. Φέρε τὴμερον τοῖς κατὰ τὸν Ὅζϊαν διηγήμασιν ἀποδώμεν τὸ τέλος, καὶ τὴν ὀροφὴν λοιπὸν ἐπιβῶμεν τῷ λόγῳ, μήποτε καὶ ἡμεῖς καταγελασθῶμεν, καθάπερ ἐκεῖνος, ὁ τὸν πύργον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐπιχειρήσας μὲν οἰκοδομῆσαι, μὴ δυνηθεὶς δὲ· μήποτε τις τῶν παριόντων καὶ περὶ ἡμῶν εἴπῃ, Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο μὲν οἰκοδομῆσαι, οὐκ ἴσχυσε δὲ ἐκτελέσαι. Ὅσοι δὲ σαφέστερα ὑμῖν γενέσθαι τὰ

λεγόμενα, μικρὰ τῶν πρότερον εἰρημένων ἀναλαβεῖν ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ χωρὶς κεφαλῆς ἡμῖν ὁ λόγος εἰς τὸ θέατρον εἰσέλθῃ τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὴν οικίαν ὅσιν ἀπολαδὸν γνώριμος γένηται τοῖς θεαταῖς. Ἔσται γὰρ δ τὰ αὐτὰ τοῖς μὲν ἀκηκοῦσιν ὑπόμνησις, τοῖς δὲ μὴ ἀκηκοῦσι διδασκαλία. Πρῶτον μὲν οὖν εἰρήκαμεν, πῶς ἦν εὐσεβὴς ὁ Ὅζϊας, πῶς δὲ γέγονε φαῦλος, καὶ πόθεν, καὶ μέχρι οὗ τῆς ἀπονοίας ὤλισθη· σήμερον δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερὸν, πῶς ἐπεχείρησε θυμιάσαι, πῶς ἐκώλυεν ὁ ἱερεὺς, πῶς οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος, πῶς ἐπεσπάσατο τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, πῶς ἐν τῇ λέπρᾳ τὸν βίον κατέλυσε, καὶ τίνος ἐνεκεν ὁ προφήτης τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ παρεῖς, τῆς τελευτῆς ἐμνημόνευσεν, οὕτως λέγων· Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὅζϊας ὁ βασιλεὺς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, δι' ὃ πάσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἱστορίαν ἐκινήσαμεν· ἀλλὰ προσέχετε ἀκριβῶς.

[132] Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἡρῖκα Ἰσχυσεὶν ὁ Ὅζϊας ὁ βασιλεὺς, ὑψώθη ἢ καρδία αὐτοῦ ἕως τοῦ διαφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ. Τίς ὁ τρόπος τῆς ἀδικίας; Εἰσῆλθε, φησὶν, εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ε. Ὡ τῆς τόλμης, ὡ τῆς ἀναισχυνείας. Αὐτῶν τῶν ἱερῶν ἀδύτων κατετόλμησεν, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσεπήδησεν, ὃ πᾶσαν ἄβαστον ἦν χωρίον, πλὴν τοῦ ἀρχιερέως, τοῦτο βεβηλώσαι ἐπεχείρησε. Τοιοῦτόν ἐστιν εἰς ἀπόνους ἐπαρθεῖσα ψυχὴ. Καθάπερ γὰρ τῆς οικίας ἀπογνοῦσα σωτηρίας, οὐδαμῶς τῆς μανίας ἴσταται, ἀλλὰ τὰς ἡνίας τῆς σωτηρίας αὐτῆς ἐνδιδοῦσα ἰ ταῖς ἀλόγοις ἐπιθυμίαις πανταχοῦ φέρεται, καὶ καθάπερ ἵππος δυσήνιος, τὸν χαλινὸν ἀπὸ τοῦ στόματος ἐκβαλὼν, καὶ τὸν ἀναβάτην βίψας ἀπὸ τοῦ νότου, παντὸς ἐνέμου σφοδρότερον φέρεται, καὶ τοῖς ἀπαντῶσιν ἐστὶν ἀφόρητος, ὑποφευγόντων ἀπάντων, κατασχέειν δὲ τολμῶντος οὐδενός· οὕτω καὶ ψυχὴ, τὸν χαλινούοντα αὐτὴν τοῦ Θεοῦ φόβον ἐκβαλοῦσα, καὶ τὸν ἡνιοχούοντα βίψασα λογισμὸν ἅπαντα, τὰ τῆς κακίας ἐπιτρέχει χωρία, ἕως ἂν εἰς τὰ τῆς ἀπωλείας βάραθρα φέρουσα κατακρημνίσῃ τὴν ἐαυτῆς σωτηρίαν. Διὸ χρὴ συνεχῶς αὐτὴν ἀνακρούεσθαι, καὶ, καθάπερ τινὶ χαλινῷ, τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῷ τὴν ἄλογον αὐτῆς ἀναχαίττειν ὀρμὴν· ὅπερ ὁ Ὅζϊας οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω πάντων ἀρχὴν παρηνώμησεν. Ἰερουσόνη γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας σεμνοτέρα, καὶ μείζων ἐστὶν ἀρχή. Μὴ γὰρ μοι τὴν ἀλουργίδα εἴπῃς, μηδὲ τὸ διάδημα, μηδὲ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσοῦ. Σχιά πάντα ἐκείνα, καὶ τὸν ἐαρινῶν ἀνθῶν εὐτελέστερα. Πᾶσα γὰρ ὁδὸς ἀνθρώπου, φησὶν, ὡς ἄνθος χόρτου, καὶ αὐτὴν λέγεις τὴν βασιλικήν. Μὴ δὲ ταῦτά μοι λέγε, ἀλλ' εἰ βούλει ἱερέως πρὸς βασιλεῖα τὸ διάφορον ἰδεῖν, τῆς ἐκάστῳ διδομένης ἐξουσίας τὸ μέτρον ἐξέτασον ε, καὶ πολλῶν τοῦ βασιλέως ὑψηλότερα ἔβη ἐν τὸν ἱερέα καθήμενον. Εἰ γὰρ καὶ σεμνὸς ἡμῖν ὁ θρόνος φαίνεται ὁ βασιλικὸς ἀπὸ τῶν προσπεπηγῶτων αὐτῷ λίθων, καὶ τοῦ περισφιγγόντος αὐτὸν χρυσοῦ· ἀλλ' ὅμως τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν, καὶ πλεῖον ἔχει τῆς ἐξουσίας ταύτης οὐδέν· ὁ δὲ τῆς ἱερουσόνης θρόνος ἐν τοῖς

δ Aliquot mss. τῶν εἰρημένων ἀναλάβωμεν. Ἔσται γὰρ, interpositis omissis.

ε 2 Paralipomenon 26, 16, locus sic habet: Καὶ ὡς κατέλυσε, ὑψώθη ἢ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν θυμιαμάτων.

ζ Quinque mss. ἐνδοῦσα.

η Quinque mss. ἐξήτασε, et mox ὑψηλότερον, quae postrema etiam lectio non spernenda.

α Omnes mss. et Savil. In marg. ἐβουλήθη τὸ λειπόμμενον ὑμῖν καταλείπειν. In Morel. τὸ λειπόμμενον deerat.

β Omnes mss. τῶν καταρῶν. Sed Morel. et Savil. τῶν ἀκαθάρτων habent, atque ita legit Erasmus.

γ Ἄλλι τοῦ ἐνιαυτοῦ. Infra quoque legitur τοῦ ἐνιαυτοῦ.

interrupit prophetiæ; ac merito sane. Nam quoniam legem ipsius violarant, et ejicere immundum timebant, propheticum sistit donum: *Et verbum erat pretiosum tunc, non erat sermo vaticinans (1. Reg. 3. 1)*: hoc est, non alloquebatur illos per prophetas Deus, nec inspirabat in eos Spiritus per quem loquebantur, quia immundum penes se habebant: neque enim solet immundos afflare Spiritus gratia. Propterea non aderat, non apparebat prophetis, sed silet et occultat. Ut autem quod dico manifestum reddatur, illud exemplo declarabo. Perinde quasi quispiam erga alterum bene affectus, ab eo furiose fuerit offensus in re aliqua, et dicat illi: Non amplius me videbis: non loquar tecum: sic tum egit Deus. Quandoquidem enim non ejicientes Oziam illum irritarant, Non amplius, inquit, prophetis vestris loquor, non amplius Spiritus gratiam mitto. Vide supplicium benignitate refertum. Non enim fulmina immisit, neque funditus urbem concussit; sed quid? Non vultis me ulcisci? inquit; non colloquor vobiscum. Annon enim poteram illum ejicere? Verum quod restabat, vobis relictum esse volui. Non vultis? Neque ego colloquor vobiscum, neque excito prophetarum animum. Non agebat in eis Spiritus gratia, silentium erat, similitas inter Deum et homines. Cum igitur ille post esset mortuus, sublata est et impurorum occasio. Ergo ubi propheta multo tempore desiisset prædicere, illoque silentio soluta fuisset ira Dei, rediit prophetia. Hinc propheta necessario designat mortis tempus, dicens: *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato.* Cum ille mortuus esset, tum vidi Dominum. Nam antea Deum non videbam nobis iratum. Venit mors impuri, et solvit iram. Hanc ob causam, cum ubique regum vitam commemoret, hic mortem dixit Ozias: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato.* Ac rursus hic contemplare Dei bonitatem. Mortuus est impurus, et Deus reconciliatus est hominibus. Quamobrem hoc factum est, cum nihil esset recte factorum, sed tantum ille mortuus esset? Quoniam humanus est Dominus, nec in talibus agit severius: unum tantum quærebat beneficium Deus, ut exiret impurus. Hæc itaque cum sciamus, arrogantiam abjiciamus, humilitatem amplectamur, solitam gloriam offeramus Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In dictum illud Isaïæ prophetæ: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum (Isai. 6. 1)*: et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod præter dignitatem incensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus.

HOMILIA V.

1. Age expositioni de Ozia cœptæ hodie finem imponamus, fastigium sermoni jam addamus, ne quando nos quoque derideamur, quemadmodum evangelicus ille, qui aggressus ædificare turrim, perficere

non potuit: ne quis aliquando prætereantium de nobis quoque dicat: *Hic homo cœpit ædificare, nec potuit perficere (Luc. 14. 30)*. Verum quo vobis dilucidiora fiant quæ dicentur, ex iis quæ dicta sunt nuper, operæ pretium erit pauca repetere, ne capite truncatus sermo noster prodeat in spirituale theatrum, sed recuperata facie sua facile a spectatoribus possit agnosci. Id enim pariter et iis qui audierunt, erit memoriæ renovatio, et iis qui non audierunt, doctrina. Nuper igitur diximus quam fuerit pius Ozias, et quomodo evaserit improbus, et unde orsus, quo superbiæ prolapsus sit: hodie vero dicendum erit, quomodo templum ingressus sit, quomodo tentarit adolere incensum, quomodo prohibuerit illum sacerdos, quomodo ille non cesserit, quomodo in se provocaverit iram Dei, quomodo lepræ obnoxius vitam finierit, et quam ob causam propheta prætermisissis vitæ illius diebus, mortis fecerit mentionem ita loquens: *Anno, quo mortuus est Ozias rex (Isai. 6. 1)*. Hæc enim causa fuit cur totam ab exordio historiam tractaremus; sed auscultate diligenter.

Regis sacerdotium invadentis audacia. Sacerdotis quanta potestas. — *Et factum est, inquit, cum invalisset Ozias rex, elatum est cor ejus, usque ad corruptionem, et injuriam fecit in Domino Deo suo (2. Paral. 26. 16)*. Quis injuriæ modus? *Ingressus est, inquit, in templum Domini, ut adoleret incensum super altare thymiomaticis.* O audaciam! o impudentiam! Adversus ipsa sacra adyta ausus, in sancta sanctorum irrupit, qui locus omnibus erat inaccessus, præterquam summo sacerdoti, hunc profanare conatus est. Talis est anima in arrogantiam sublata. Semel enim desperata salute nequaquam desinit furere, verum habenas salutis suæ laxans irrationabilibus cupiditatibus quovis rapitur, nec aliter quam equus ferociens, ubi frenum ore, sessorem tergo excussit, fertur quovis vento velocius, omnibus obviis intolerabilis, diffugientibus cunctis, neque quoquam audente cohibere: sic et anima ultra Dei timorem ipsam refrenantem excussit, et rationem habenas moderantem ejecit, ad quævis malitiæ loca decurrit, donec in exitum barathrum delata, precipitarit suam ipsius salutem. Quapropter oportet assidue illam refrenare, ac pietatis ratione ceu freno quodam irrationabilem illius impetum inhibere: quod non fecit Ozias, sed adversus ipsum omnium supremum principatum legem transgressus est. Siquidem sacerdotium principatus est, ipso etiam regno venerabilis ac majus. Ne mihi narres purpuram, neque diadema, neque vestes aureas. Umbrae sunt isthæc omnia, vernisque flosculis leviora. *Omnis enim, inquit, hominis gloria sicut flos sæni (Isai. 40. 6)*, etiam si ipsam gloriam regalem dixeris. Ne, inquam, mihi narres ista; sed si vis videre discrimen quantum sit regem inter et sacerdotem, expende modum potestatis utrique traditæ, videbis sacerdotem multo sublimius rege sedentem. Quamquam enim nobis venerandum videtur solum regum ob gemmas ei affixas, et aurum quo cinctum est: tamen rerum terrenarum administrationem sortitus rex est. nec

ultra potestatem hanc quidquam habet auctoritatis : verum sacerdotii solum in cælis collocatum est, et cælestia administrandi habet auctoritatem. Quis hæc dicit? Ipse cælorum Rex. *Quæcumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis : et quæcumque solaveritis super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. 16. 19). Quid cum hoc honore conferri possit? A terra judicandi principalem auctoritatem sumit cælum. Nam iudex sedet in terra, Dominus sequitur servum, et quidquid hic in inferioribus judicavit, hoc ille in supernis comprobavit. Itaque medius stat sacerdos inter Deum et naturam humanam, illinc venientia beneficia ad nos deferens, et nostras petitiones illuc perferens, Dominum iratum reconcilians communi naturæ, nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Ideirco Deus ipsum regale caput sacerdotis manibus subject, nos docens, hunc principem esse illo majorem : siquidem id quod minus est, benedictionem accipit ab eo quod præstantius est. Verum de sacerdotio quantaque sit illius dignitas, alio tempore declarabimus : interim consideremus quanta sit regis vel tyranni potius iniquitas. Ingressus est in templum Domini, ingressus est et Azarias sacerdos post eum. An temere dicebam sacerdotem rege majorem esse? Neque enim ut regem ejecturus, sed ut profugum et ingratum famulum expulsurus, cum vehementia ingressus est, non aliter quam generosus canis incurrit ad inpuram bestiam, ut illam exigat ab ædibus herilibus.

2. *Fiducia sacerdotis qui Oziam repressit, laudatur; timida impietas; sacerdos quomodo debeat corrumpere principem.* — Vidisti sacerdotis animum multa fiducia plenum, excelsique spiritus? Non aspicebat principatus fastum, non expendebat quanta res esset animum cupiditate temulentum cohibere; non audiebat illud Salomonis : *Minæ regis sicut ira leonis* (Prov. 19. 12); sed sublatis oculis ad verum Regem cælorum, atque illud tribunal, easque pœnas considerans, et his cogitationibus sese muniens, impetum fecit in tyrannum. Noverat enim, noverat, inquam, certe minas regis similes esse iræ leonis dumtaxat iis qui terram spectarent: verum homini qui cælum habebat præ oculis, quique sic induxerat animum, ut vitam citius in ipsis adytis deponeret, quam sacras leges sineret violari, quovis cane vilior erat ille. Nihil enim eo imbecillius, qui divinas conculcat leges, ut contra nihil potentius eo qui leges divinas defendit. Nam *Qui peccatum committit, servus est peccati* (Joan. 8. 34.), etiamsi decem millia coronarum habeat in capite: contra si quis justitiam operatur, ipso rege regalior est, etiamsi fuerit omnium infimus. Hæc ille præclarus apud sese philosophatus, adortus est regem. Ingressiatur et nos, si videtur, cum illo, ut videamus quid loquatur regi. Licet enim: neque medicum adferret utilitatem, spectare regem a sacerdote redargui. Quid igitur dicit sacerdos? *Non licet tibi, Ozia, adolere incensum Domino* (2. Paral. 26). Non appellavit eum regem, neque imperii titulum dedit, quia ipse præveniens sese dignitate dejecerat. Vidisti fiduciam sacerdotis? Prævide disce et mansuetudinem. Non

enim fiducia nobis tantum opus est in reprehendendo, verum multo magis opus est mansuetudine quam fiducia. Quia enim neminem mortalium sic aversantur oderuntque ii qui peccant, ut eum qui reprehensus est, cupiuntque occasionem arripere, ut elabuntur, et effugiant reprehensionem; necesse est ut eos mansuetudine humanitateque retineamus. Objurgator enim non solum cum vocem promit, verum etiam cum videtur, gravis est peccantibus: *Gravis enim, inquit, nobis est etiam aspectu* (Sap. 2. 15): ideo plurimum mansuetudinem præstare oportet. Ideo nobis sermo propheticus ob oculos posuit et eum qui peccavit, et eum qui ipsum corrigere parabat. Etenim sapientes medici cum membra putrefacta securi sunt, aut lapides in meatibus affixos extracturi, aut aliud naturæ vitium correcturi, non id faciunt, eo qui laborat in angulum abducto, sed eo in mediis foris deposito, postquam ceu theatrum prætereuntium sibi paraverunt, ita demum admovent sectionem. Hoc autem faciunt non quod velint humanas traducere calamitates, sed ut unicuique propriæ sanitatis commendent curam. Idem et Scriptura facit: ubi quem arripuit peccantium, alta voce illum curandum proponit, non in mediis foris, sed in media terra: et posteaquam totius orbis circumsteterit theatrum, tum curationem adhibet, erudiens nos, ut circa propriam salutem cautiorem simus. Videamus igitur quo pacto sacerdos tunc illum corrigere sit aggressus. Non dixit, O impie, o sceleratissime: omnia subvertisti confudistisque, ad extremam impietatem prorupisti: neque sermonem accusationis in longum produxit; sed quemadmodum ii qui secant, hoc breviter facere student, celeritate sectionis cruciatum sensum fallentes: itidem et hæc asperitatem objurgationis paucis verbis constringens, regis iracundiam cohibuit. Quod enim est in iis qui laborant sectio¹, hoc est in iis qui peccant redargutio. Denique præter alia etiam ipsa brevitate sermonis moderationem nobis exhibet. Quod si cupis verborum quoque sectionem videre et ubi ferrum occurrat, audi. *Non licet, inquit, tibi adolere incensum Domino, sed solis sacerdotibus, filiis Aaron, consecratis.* Hic infixit vulnus. Quomodo? Ego dicam. Cur enim non simpliciter dixit, *Sacerdotibus*, sed addidit, *Aaron*? Is primus fuit pontifex, simileque facinus illius temporibus quidam ausi sunt, Dathan enim et Core et Abiron, conjurati adversus illum cum aliis aliquot, vulnerunt et ipsi sacerdotium obire (Num. 16. et Ps. 105. 17. 18); sed alios quidem terra dehiscens absorbit, alios vero de cælo emissus ignis exussit. Hujus ergo historiæ volens illum commonefacere, mentionem fecit Aaronis, qui tunc fuit injuria affectus, ut ad calamitatem eorum qui fecerant injuriam, hujus cogitationem transmitteret. Cæterum nihil hæc profuere, non propter sacerdotem, sed ob regis ferociam. Cum enim debuisset laudare sacerdotem, proque eum

¹ Manuscriptorum alii habent: *Quod enim est in membris sectio*; alii: *Quod enim est in corporibus sectio*. Melius tamen legitur, *Quod enim est in iis qui laborant sectio*, ut legit Erasmus, quæ lectio probe quadrat ad sequentia, hæc est in iis qui peccant redargutio.

οὐρανοῦς ἔθρυσται, καὶ τὰ ἐκεί διέπειν ἐπιτέτραπται. Τίς ταῦτά φησιν; Αὐτὸς ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς· Ὅσα γὰρ ἂν δῆσητε, φησὶν, ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δοθεῖντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λαλυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τί ταύτης ἰσὺν γένοιτο ἂν τῆς τιμῆς; Ἀπὸ τῆς γῆς τὴν ἀρχὴν τῆς κρίσεως· λαμβάνει ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ ὁ κρείττος ἐν τῇ γῇ κἄθηται, ὁ Ἀσπότης ἔκειται τῷ δούλῳ· καὶ ἄπερ ἂν οὗτος κάτω κρίνη, ταῦτα ἐκεῖνος ἄνω κυροῖ. Καὶ μέσος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἔσθηκεν ὁ ἱερεὺς, τὰς ἐκεῖθεν τιμὰς κατὰγων πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὰς παρ' ἡμῶν ἰκετηρίας ἀνάγων ἐκεῖ, ὀργιζόμενον αὐτὸν εἴ κοινῇ καταλλάττων φύσει, προσεκρουκώτας ἡμᾶς ἔξαρχάζων τῶν ἐκεῖνου χειρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὰς τοῦ ἱερέως χεῖρας φέρων τίθησιν [133] ὁ Θεὸς, παιδεύων ἡμᾶς, ὅτι οὗτος ἐκεῖνου μείζων ὁ ἄρχων· τὸ γὰρ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττους εὐλόγηται. Ἄλλὰ περὶ μὲν ἡ ἱερουργίας, καὶ ὅσον τῆς ἀξίας τοῦ μέγεθος, ἐν ἑτέρῳ καιρῷ δηλώσομεν· τῶς δὲ ἴδωμεν τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος τοῦ βασιλέως, μᾶλλον δὲ τοῦ τυράννου. Εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, εἰσῆλθε καὶ Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς ὀπίσω αὐτοῦ. Ἄρα μὴ μάτην ἔλεγον, ὅτι μείζων τοῦ βασιλέως ὁ ἱερεὺς; Οὐ γὰρ ὡς βασιλεὺς μέλλων ἐξελαίνεαι, ἀλλ' ὡς δραπέτην καὶ οἰκίτην ἀγκώμονα, οὕτως ἐπιστῆθε μετὰ σφοδρότητος, ὡσπερ τις σκύλαξ γεννησὶος ἐπιδραμῶν τῷ ἀκαθάρτῳ θηρίῳ, ὥστε ἀπὸ τῆς δεσποτικῆς ἐξαγαγεῖν οἰκίας.

β'. Εἶδες ψυχὴν ἱερέως παρῆρησίας γέμουσιν πολλῆς, καὶ φρονήματος ὑψηλοῦ; Οὐκ εἶδεν εἰς τὸν τῆς ἀρχῆς ὄγκον, οὐκ ἐνενόησεν, ὅσον ἐστὶ ψυχὴν ἐπιθυμία μεθύουσιν κατασχεῖν, οὐκ ἤκουσε τοῦ Σολομώντος λέγοντος· Ἀπειλὴ βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀληθῆ βασιλέα τῶν οὐρανῶν ἰδὼν, καὶ τὸ βῆμα ἐνοήσας ἐκεῖνο καὶ τὰς εὐθύνας, καὶ τοῦτο ἐαυτὸν τοῖς λογισμοῖς ὀχυρώσας, οὕτως ἐπεπήδησε τῷ τυράννῳ. Ἦδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι ἀπειλὴ βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος τοῖς πρὸς τὴν γῆν βλέπουσιν· ἀνθρώπων δὲ τὸν οὐρανὸν φανταζομένῳ, καὶ παρεσκευασμένῳ τὴν ψυχὴν ἔνδον ἐν τοῖς αὐτοῦ ἀφείναι, ἢ τοὺς ἱερούς νόμους ὀβριζομένους περιιδεῖν, κινδὸς πάντος εὐτελέστερος ἢ ἐκεῖνος. Οὐδὲν γὰρ ἀσθενέστερον τοῦ τοὺς θεοὺς παραβαίνοντος νόμου· ὡσπερ οὖν οὐδὲν ἰσχυρότερον τοῦ τοὺς θεοὺς ἰκτικῶντος νόμου. Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἀμαρτίας ποιῶν, δούλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας, κἂν μυρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχη στεφάνους· ὁ δὲ τὴν δικαιοσύνην ἐργάζομενος, καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως βασιλικώτερός ἐστι, κἂν πάντων ἑσχατος ᾖ. Ταῦτα πρὸς ἐαυτὸν φιλοσοφῆσας ὁ γενναῖος ἐκεῖνος, ἐπιστῆθε τῷ βασιλεῖ. Συνεισέλθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, εἰ δοκεῖ, ἵνα ἴδωμεν τί πρὸς τὸν βασιλεὺς διαλέγεται. Ἐξέσει γὰρ· οὐ μικρὸν δὲ εἰς ὠφελείας λόγον, ἀλεγχόμενον ἰδεῖν ὑπὸ ἱερέως βασιλέα. Τί οὖν φησὶν ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἐξέσει σοι, Ὅσα, θυμιῶσαι τῷ Κυρίῳ. Οὐκ ὠνόμασεν αὐτὸν βασιλέα, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἐκάλεισεν ὀνόματος, ἐπειδὴ ἐαυτὸν προλαβὼν ἐξέβαλε τῆς τιμῆς. Εἶδες παρῆρησιαν ἱερέως; Οὐκ οὖν κατάμαθε καὶ πραότητα. Οὐ γὰρ παρῆρησίας ἡμῖν δεῖ μόνον, ὅταν ἐλέγγην μέλλωμεν, ἀλλὰ καὶ πραότητος μᾶλλον, ἢ

παρῆρησίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδένα τῶν ἀνθρώπων οὕτως ἀποστρέφονται καὶ μισοῦσιν οἱ ἀμαρτάνοντες, ὡς τὸν ἐλέγγην μέλλοντα· καὶ προφάσειως ἐπιλαβέσθαι ἐπιθυμοῦσιν, ὥστε ἀποπηδήσαι, καὶ τὴν ἐπιτιμίαν διαφυγεῖν· δεῖ οὖν κατέχειν αὐτοὺς τῇ πραότητι καὶ τῇ ἐπεικειᾷ. Οὐ γὰρ φωνὴν μόνην ἀφαιεῖ ὁ τοιοῦτος, [134] ἀλλὰ καὶ βλεπόμενος, βαρὺς ἐστὶ· τοῖς ἀμαρτάνουσι· Βαρὺς γὰρ ἡμῖν, φησὶν, ἐστὶ καὶ βλεπόμενος· διὰ ταῦτα πολλὴν χρῆ τὴν πραότητα ἐπιδεικνυσθαι. Διὰ ταῦτα ἡμῖν καὶ ὁ λόγος ὑπ' ἑξῆς ἤγαγε καὶ τὸν ἡμαρτηκότα, καὶ τὸν διορθοῦν αὐτὸν μέλλοντα. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ τῶν λατρῶν, ὅταν μέλλουσιν σεσηπὸτα γένεαι μέλη, ἢ λίθους τοῖς πόροις ἐναπεσφηνωμένους· ἐξέλειναι, ἢ ἄλλο τι τῆς φύσεως ἀμάρτημα διορθοῦν, οὐκ εἰς γωνίαν λαβόντες τὸν κάμνοντα, τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐν μέσῳ αὐτὸν θέντες ταῖς ἀγοραῖς, καὶ θέατρον ἐκ τῶν παριόντων περιστήσαντες, οὕτως ἐπάγουσι τὴν τομῆν. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο, οὐχὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ἐμπομπεῦσιν βουλόμενοι συμφοραῖς, ἀλλ' ὥστε πολλὴν τῆς οἰκείας ὑγιείας ἕκαστον ποιῆσαι τὴν πρόνοιαν. Οὕτω καὶ ἡ Γραφὴ ποιεῖ· ἐπειδὴν τινα λάβῃ τῶν ἀμαρτανόντων, ἐφ' ὕψηλοῦ τοῦ κηρύγματος αὐτὸν προτίθησιν, οὐκ ἐν μέσῳ ἀγοραῖς, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῇ γῇ· καὶ τὸ τῆς οἰκουμένης περιστήσασα θέατρον, οὕτω τὴν ἱατρειάν ἐπιδεικνύται, παιδεύουσα ἡμᾶς ἀσφαλεστέρους περὶ τὴν οἰκίαν εἶναι σωτηρίαν. Ἰδωμεν οὖν πῶς ἐπεχειρεῖ τοῦτον ὁ ἱερεὺς διορθώσασθαι τότε. Οὐκ εἶπεν, ὡ μισαρεὶ καὶ παμμίαιρε, πάντα ἀνέτρεψας καὶ συνεχέας, εἰς ἑσχατον ἀσθελεῖς ἐξεπήδησας, οὐδὲ μακροῦς ἐξέτεινε κατηγορίας λόγους· ἀλλ' ὡσπερ οἱ τέμνοντες, τοῦτο ποιῆν συντόμως σπουδάζουσι, τῷ τάχει τῆς τομῆς κλέπτοντες τῆς ὀδύνης τὴν αἰσθησιν· οὕτω καὶ οὗτος τῇ βραχυλογίᾳ τῆς θρασύτητος τοῦ βασιλέως τὴν φλεγμονὴν ἔστησεν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων ἡ τομῆ, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων ἔλεγχος. Καὶ τὴν μὲν ἐπεικειαν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ διὰ τῆς βραχυλογίας· ἡμῖν ἐπιδεικνύται. Εἰ δὲ βούλει καὶ τὸν τόμον τῶν ῥημάτων ἰδεῖν, καὶ ποῦ τὸ σιδήριον ἐκρυψεν, ἀκουσον. Οὐκ ἐξέσει σοι, φησὶ, θυμιῶσαι Κυρίῳ, ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερῶσι, τοῖς υἱοῖς Ἀαρῶν, τοῖς ἡγιασμένοις. Ἐν ταῦθα ἔδωκε τὴν πληγὴν. Καὶ πῶς; ἐγὼ λέγω. Ἐπὶ τῷ γὰρ οὐκ εἶπε, Τοῖς ἱερῶσι, ἀπλῶς, ἀλλὰ προσέθηκε τὸν Ἀαρῶν; Ἀρχιερεὺς ἐγένετο πρῶτος, καὶ ἐτολήθη κατὰ τοὺς ἐκεῖνου χρόνους τοιοῦτον τόλμημα. Δαθὰν γὰρ καὶ Κορὲ καὶ Ἀβερῶν συστάντες κατ' αὐτοῦ μετὰ καὶ ἑτέρων τινῶν ἐβούλοντο αὐτοῦ ἱερατεύειν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἡ γῆ διαστῆσα κατέπιε, τοὺς δὲ πῦρ ἀνωθεν κατενεσχεν κατέφραξε. Ταύτης οὖν αὐτῶν τῆς ἱστορίας ὑπομνήσαι βουλόμενος, ἀνεμνήσιν αὐτῶν τοῦ Ἀαρῶν τοῦ τότε ἀδικηθέντος, ὥστε πρὸς τὴν τῶν ἡδικοχάτων συμφορὰν παραπέμψαι τὴν τούτου διάνοιαν, Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο πλεον· ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν ἱερέα, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ βασιλέως θρασύτητα. Δέον γὰρ ἐπαινεῖσαι τὸν ἱερέα, καὶ χάριν ὁμολογήσαι τῆς συμβουλῆς· Ὁ δὲ ἐθυμώθη, φησὶ, καὶ τὸ ἔλκος εἰργάσατο χαλεπώτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἀμαρτία κακὴν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀναισχυντία ἄλλ'

• Quatuor mss. βαρὺς ἐστ., et infra ὑπ' ὄψεσιν. Sed unus, Savilio teste, habet ἐπ' ὄψεσιν.

† Ἐναπεσφηνωμένους, vox rara et composita: σφηνῶ, *infigo, inculco*, hinc *enapospηνῶμαι*, εἰ *enapospηνῶμαι*.

‡ Alius ἐπιστήσαντες.

§ Manuscriptorum alii ἐπὶ τῶν τραυμάτων, alii ἐπὶ τῶν σωματίων. Melius tamen est ἐπὶ τῶν καμνόντων, ut legit Erasmus, quae lectio probe quadrat ad mox sequentem ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων. Infra unus ποῦ τὸ σιδήριον ἐκρυψεν.

‖ Maxima pars mss. ἐγὼ φράσω.

¶ Alii male τὴν ἀρχὴν τῆς κρίσεως.

‡ Savil. et Morel. μὲν non habent, quam tamquam particulam hic desiderari de subsequens indicat.

§ Alii γενναῖος.

¶ Unus ὀβριζομένους ἰδεῖν. Infra idem τοῦ τοὺς θεοὺς παύοντος νόμου, alique ita legit Erasmus

οὐχ ὁ Δαυὶδ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναθάν γενομένην κατηγορίαν τὴν ἐπὶ τῇ Βηρσαβέ, *Ἡμάρτηκα* [135] τῷ Κυρίῳ, φησὶν.

γ. Εἶδες συστετριμμένην καρδίαν; εἶδες τεταπεινωμένην ψυχὴν; εἶδες πῶς καὶ τὰ πτώματα τῶν ἁγίων λαμπρά; Καθάπερ γὰρ τὰ λαμπρά τῶν σωμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀρβωστίας πολλὰ τῆς εὐμορφίας ἡμῖν ἐνδεικνυται τὰ ἔχνη· οὕτω καὶ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παραπτώμασι· τῆς οικείας ἀρετῆς τὰ σύμβολα φέρουσι. Καίτοι γε ἐκεῖνος μὲν ἐν μέσοις τοῖς βασιλείοις κατηγορεῖτο παρὰ τοῦ προφήτου, παρόντων πολλῶν· οὗτος δὲ ἔνδον ἐν τοῖς ἀδύτοις, καὶ ἀμάρτυρον εἶχε τὸν ἔλεγχον· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἤνεγκε τὴν ἐπιτίμησιν. Τί οὖν; ἀνάτος ἔμενεν; Οὐδαμῶς, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· ἀλλ' ὡσπερ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου, τῶν μαθητῶν οὐκ ἰσχυσάντων τὸν δαίμονα ἐκβαλεῖν, ὁ Χριστὸς φησι, *Φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τοῦ ἱερέως μὴ δυναθέντος παντὸς δαίμονος χαλεπώτερον νόσημα, τὴν ἁμαρτίαν ἐκβαλεῖν, αὐτὸς λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸν κάμοντα μεταχειρίζεται. Καὶ τί ποιεῖ; Λέπραν ἐπαφίησιν αὐτοῦ τῷ μετώπῳ. *Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ ἀπειλήσαι αὐτὸν τῷ ἱερεῖ, λέπρα ἀνέτειλεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξῆι λοιπὸν, καθάπερ οἱ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγόμενοι, σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχοντες, τῆς καταδικαζούσης σύμβολον ψήφου, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς ἀτιμίας τὸ σύμβολον ἐπὶ τοῦ μετώπου φέρων, οὐ δημίον αὐτὸν ἐλκόντων, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς λέπρας ἀντὶ δημίον ἐπὶ κεφαλῇν ὠθούσης. Εἰσῆλθεν ἱερωσύνη λαβεῖν, ὁ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν ἀπώλεσεν· εἰσῆλθε γενέσθαι σεμνότερος, καὶ γέγονεν ἐναγέστερος. Καὶ γὰρ ἰδιώτου παντὸς λοιπὸν ἀτιμότερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν. Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν τὸ μὴ μένειν ἔνδον ἐπὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ μέτρων, ἂν τε ἐπὶ τιμῆς, ἂν τε ἐπὶ γνώσεως τοῦτο ἤ ε. Οὐχ ὄφρα ταύτην τὴν θάλατταν, πῶς ἐστὶ ταῖς βίαις ἀφόρητος, πόσοις κορυφῶνται τοῖς κύμασιν; Ἀλλ' ὅμως πρὸς ὕψος διανσταμένη μέγα, καὶ μετὰ πολλοῦ προιοῦσα τοῦ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἔλθῃ πρὸς τὸ τεθὲν ὄριον αὐτῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ κύματα εἰς ἄφρον διαλύσασα, πρὸς ἑαυτὴν ἐπάνεισι. Καίτοι γε τί ψάμμου γένοιτ' ἂν ἀσθενέστερον; Ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνὸς ἐστὶ τὸ κωλύον, ἀλλ' ὁ τοῦ θέντος φόβος. Εἰ δὲ οὐ συμφρονίζει σε τοῦτο τὸ παράδειγμα, τὰ κατὰ τὸν Ὀζίαν σε παιδεύτω, τὰ νῦν ἡμῖν εἰρημένα.*

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν ὀργὴν εἶδομεν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀξίαν ἀνταπόδοσιν, φέρε καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν ἐπιεικίαν ἐπιδείξωμεν. Οὐ γὰρ μόνους^α τοὺς περὶ τῆς ὀργῆς δεῖ κινεῖν λόγους, ἀλλὰ καὶ τοὺς περὶ τῆς χρηστότητος, ἵνα μήτε εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλωμεν τοὺς ἀκούοντας, μήτε εἰς βαθυμίαν. Οὕτω καὶ Παῦλος ποιεῖ, καὶ τούτοις ἀμφοτέροις κινῶ τὴν παραίνεσιν, οὕτως αὖ λέγων· *Ἰδὲ οὖν τὴν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἀναστήσῃ τὸν πεπτωκότα. Εἶδες ἀποτομίαν Θεοῦ; Ἰδὲ καὶ χρηστότητα. [136]* Πῶς οὖν ἀφόβητα τὴν χρηστότητα; Ἄν μάθωμεν τίνος

^α Aliquot mss. τοῖς πτώμασι.

^β Ἀντὶ δημίον ἐπὶ κεφαλῆς, sic quidam mss.; Erasmus videtur legisse ἀντὶ δημίον, qui veritit, *carnificis loco*. Infra unus, teste Savilio, παντὸς λοιπὸν ἐναγέστερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν.

^γ Savil.: «Sic habent ceteri codices praeter codicem Croshavilii nostri, qui pro his verbis substituit, ἀλλ' ἀντὶ ἐπιτιμῆσεως διὰ τῆς λέπρας τοῖς πᾶσι ἐπίγνωστον αὐτὸν ποιεῖ.»

^δ Unus μόνων. Paulo post unus εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλωμεν.

ἀξιος ἦν ὁ Ὀζίας. Τίνων οὖν ἀξιος ἦν; Ἄμα τῶν προθύρων ἐπιβάς τῶν ἱερῶν μετὰ τοσαύτης ἀναίσχυντίας, μυρίων σκηπτῶν, καὶ τῆς ἐσχάτης κολάσεως καὶ τιμωρίας. Εἰ γὰρ οἱ πρῶτοι ταῦτα τολμήσαντες ταύτην ἔδοσαν τὴν δίκην, οἱ περὶ Δαθάν καὶ Κορὲ καὶ Ἀβειρῶν, πολλῶ μᾶλλον τοῦτον οὕτω κολάζεσθαι εἶδει, τὸν μὴδὲ ταῖς ἐκείνων συμφρονισθέντα συμφοραῖς. Ἄλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο ὁ Θεός, ἀλλὰ πρότερον αὐτῷ λόγους προσήγαγε· πολλῆς ἐπιεικείας γέμοντας διὰ τοῦ ἱερέως. Καὶ ἄπερ ὁ Χριστὸς παρήνευσεν ἀνθρώποις ποιεῖν, ὅταν εἰς ἀλλήλους ἁμαρτάνωσι^ε, τοῦτο ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἀνθρωπον ἐποίησεν. *Ὅταν γὰρ, φησὶν, ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὑπάγε, ἐλεξσον αὐτὸν μεταξὺ σου καὶ αὐτοῦ μόλις. Οὕτω καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον ἤλεγξεν ὁ Θεός. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς φησιν· Ἐὰν μὴ ἀκούσῃ σου, ἔστω σοι ὡς ὁ ἐθνικός καὶ ὁ τελώνης· ὁ δὲ Θεὸς φιλανθρωπία τοὺς οικείους ὑπερβαίνων νόμους, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐξέκοφεν, ἀλλὰ παρακούσαντα καὶ ἀγανακτῆσαντα οὐκ ἀπέβριψεν, ἀλλὰ πάλιν προσίεται, καὶ παιδεύει τὸν τρόπον διόρθωσιν ἔχοντι μᾶλλον ἢ τιμωρίαν. Οὐδὲ γὰρ σκηπτὸν ἀφήκεν ἀνωθεν, οὐδὲ κατέφλεξε τὴν ἀναίσχυντον κεφαλῇν, ἀλλὰ τῇ λέπρᾳ μόνον ἐπαίδευσεν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ὀζίαν τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ ἐν ἔτι μόνον προσθεὶς καταπαύσω τὸν λόγον. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ὁ πάλαι καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐξητήσαμεν· τίνος ἔνεκεν ἐν τοῖς ἔξω πράγμασι, καὶ ἐν ταῖς προφηταῖς, ἀπάντων εἰωθῶτων τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων τοὺς χρόνους ἐπισημαίνεσθαι, οὗτος τοῦτο ἀφείλε, τοῦ χρόνου τῆς τελευταῆς μὲνηται τοῦ Ὀζίου, οὕτως λέγων· *Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς. Καίτοι γε ἐν τὴν τοῦ βασιλεύοντος χρόνον εἶπειν, ὡσπερ ἔθος ἔπασσι τοῖς προφήταις ἦν· ἀλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐκ ἐποίησε; Νόμος ἦν παλαιὸς τὸν λεπρὸν τῆς πόλεως ἐξελαύνεσθαι, ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει βελτίους γενέσθαι, καὶ αὐτὸν μὴ προκείσθαι τοῖς βουλομένοις ὑβρίζειν σκωμμάτων καὶ χλευαστίας ἀφορμὴν, ἀλλ' ἔξω τῆς πόλεως μένοντα, παραπέτασμα τῆς συμφορᾶς ἔχειν τὴν ἐρημίαν. Τοῦτο καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον ὑπομένειν ἐχρῆν μετὰ τὴν λέπραν· ἀλλ' οὐχ ὑπέμεινε, τῶν ἐν τῇ πόλει διὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν αἰδουθέντων, ἀλλ' ἔμενεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ κρυφίως. Τοῦτο παρώξυνε τὸν Θεὸν, τοῦτο τὴν προφητείαν ἐκόλυσε· καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἡλὶ γέγονε· *Ῥῆμα τίμιον ἦν, καὶ οὐκ ἦν ἄρασις διαστέλλοντα.* Σὺ δέ μοι καὶ ἐνταῦθα σκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐ γὰρ ἀνέτρψε τὴν πόλιν, οὐδὲ ἀπώλεσε τοὺς ἐνοικοῦντας· ἀλλ' ὅπερ φίλοι ποιοῦσι πρὸς τοὺς ὀμοστίμους τῶν φίλων, ἐπειδὴν ἔχωσιν τι δίκαιον ἐγκαλεῖν, ἐν παρασιωπῆσει μένοντες· τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ἔθνος ἐποίησε μείζονος ὄν ἀξίον κολάσεως καὶ τιμωρίας. [137] Ἐγὼ μὲν γὰρ ἐξέβαλον αὐτὸν, φησὶ, τοῦ ἱεροῦ, ὑμεῖς δὲ οὐδὲ τῆς πόλεως· ἐγὼ δὴσας αὐτὸν διὰ τῆς λέπρας, ἰδιώτην παρέδωκα, ὑμεῖς δὲ οὕτως οὕτω περιεγενέσθε, ἀλλὰ τὸν ὑπ' ἐμοῦ καταδικασθέντα οὐκ ἠνέχεσθε τῆς πόλιν ἐκβαλεῖν. Καίτοι ἄλλοις ἂν τοῦτο βασιλεὺς πρᾶξιον εἴη, ὅτι ἐν τῇ πόλει ὄντων ἐπιεικῶς ἀποτιμῶν τὴν μετοικισθῆναι ὄρων; ἀλλ' καὶ οὐκ οὕτως οὐκ οὕτως τοῦτο τῆς πόλεως ἀπώλεια εἴη, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐκβαλεῖν.**

silio gratias agere : ille, inquit, indignatus est, et vulnus reddidit acerbius. Neque enim perinde mala res est peccatum, atque post peccatum impudentia. At qui non eodem modo David, sed quomodo? Postquam a Nathan incusatus esset de Bersabee, Peccati, inquit, Domino (2. Reg. 12. 13).

3. Peccata justorum cedunt in bonum. — Vidisti cor contritum? vidisti submissam animam? vidisti ut citius lapsus sanctorum sint egregi? Quomodo enim praeclara corpora etiam in adversa valetudine multa nobis formae vestigia ostendant : sic et sanctorum animae in ipsis etiam erratis saepe virtutis signa sese ferunt. Et tamen ille in media regni acrimonia a propheta multis presentibus ; hic vero inus in adverso nullo teste redargutus est ; verum ne sic quidem talis increpationem. Quid igitur? insubribilis personam? Nequaquam, propter Dei clementiam : sed quomodo modum de lunaticum cum discipulis non valeret ejicere demonium, dicit Christus : Adhuc mihi cum hoc (Matth. 17. 16) : sic et hic, cum sacerdos non posset morbum quovis demonio servitorem, nempe peccatum, ejicere, ipse Deus laborantem aggreditur. Et quid facit? Lepream immittit fronti ipsius. Factum est, inquit, cum ille minaretur sacerdoti, lepra effluit in fronte ejus (2. Paral. 26. 19), jamque exiit, sicut ille qui ad mortem abducuntur faciem ore gestantes damnationis signum, sic et ille ignominiae signum in fronte gestans, non carnificibus ipsam trahentibus, sed lepra loco carnificis ipsam praecipitem agnoscit. Ingressus ut sacerdotium usurparet, etiam regnum perdidit : ingressus est ut fieret venerabilior, et factus est execrabilior. Nam cum immundus esset, quovis homine privato posthac vilior erat. Ad hoc res est mala non manere intra fines nobis a Deo praescriptas, sive honoris sive cognitionis res fuerit. Nonne vides hoc mare, quam est ob violentiam intolerabile, quantis insurgat fluctibus? Attamen posteaquam vehementer insurrexit, multoque cum tumore progressum est, ubi venerit ad terminum ipsi a Deo praescriptum, fluctibus in spumam solutis in sese redit. Et tamen quid arena possit esse infirmus? Verum non illa est quae prohibet, sed ejus metus qui terminum posuit. Quod si hoc exemplum non te revocat ad moderationem, quae Oziae acciderunt erudiant te, quae nunc a nobis dicta sunt.

Vindicta mansuetudine temperata. — Verum quoniam iram Dei vidimus dignamque ultionem, age et humanitatem ejus multamque aequitatem commonstrems. Neque enim ea tantum dicenda sunt, quae pertinent ad iram, verum etiam quae ad mansuetudinem neque in desperationem confidunt auditores,

in misericordiam... nimis... ex...
 temperant... m... m...
 Vide... m...
 quo... et...
 l... et...
 v... et...

veritas quo re dignus fuerit Ozias. Quibus quibus... dignum? Ut simul super inter sacrum vocabulum... cum impudentia irruerit, mille hominibus, caecum supplicio cruciatumque afflictorum. Si enim illi qui hoc primum sunt... hinc debent... videlicet Balthaz, Core et Abiram. Num. 16. multa super hanc ad eum modum posuit oportet, qui se... coluntibus fuerit castigatus. Verum hoc non fecit Deus, sed prius illi scelerum admodum per succubum multa plura hinc... quodque Ozias... talis est, ut inciperet hinc... in se... peccaverat. hoc Deus fecit... super hinc. Num. 21. Cum praescribit... et ipse... Matth. 17. 16. Et... hoc redarguit Deus. Et Christus... Si... et... 14. 17. : et Deus... leges, nec sic quidem... sed... castigat... quam... et... neque... castigavit. Atque et quidem... se... : ego vero si unum quiddam... dicendi finem faciam. Quid autem hoc est? Quid primum ab... in rebus... inque prophetis, omnes... tempora... hic... tempus... quo mortuus sit Ozias, ad hunc loquens modum : Et factum est... (Am. 6. 1). Et tamen poterat... tempus... verum id non fecit. Quam ob causam igitur non fecit? Hoc erat... et et hi qui in civitate... et ipse leprosus non esset... vellent... sed ut extra civitatem... obtentam ad versus injuriam... hunc perpeti oportuit post... sed non... sus est, is qui in civitate... reverentibus, verum... Hoc ad iracundiam... hoc prophetiam... Verum... (1. Reg. 5. 1). Tu vero... consideranda Dei humanitatem. Non enim... neque perdidit... erga... consideranda Dei humanitatem. Non enim... neque perdidit... erga... consideranda Dei humanitatem. Non enim... neque perdidit... erga...

46
 28-
 77.

lium ire jussum esset, in civitate cominorari? Verum Deus hoc non fecit; Deus enim erat, non homo. Ubi vero finita est hujus vita, simul et iram adversus illos deposuit, prophetiæque fores aperuit, ac rursus ad eos rediit. Tu vero ex reconciliationis modo considera Dei indulgentiam. Nam si quis expenderit justitiæ rationem¹, ne tum quidem reconciliari debuit. Quam ob causam? Quia non illorum opera ejectus est Ozias. Neque enim illi arreptum abegerant, sed mors naturæ lege superveniens eum tunc e civitate ejecit. Verum erga nos Deus non minimarum rerum usque adeo rationem habet, sed tantum hoc querit, modum sese nobiscum reconciliandi. Proinde super his omnibus gratias agamus illi, glorificemus illius ineffabilem benignitatem: qua nos omnes dignos haberi contingat, gratia et misericordia unigeniti Filii ejus Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria, honor et imperium, simul cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

HOMILIA IN SERAPHIM. VI.

1. Vix tandem Ozias pelagus emensi sumus: vix autem sumus emensi, non propter itineris longitudinem, sed propter vestram, qui nobiscum navigatis, discendi cupiditatem. Ita gubernator etiam vectores nactus curiosos et magnificarum rerum avidos, quique peregrinas videre gestiunt civitates, non uno die viam conficit, licet unius diei fuerit intervallum, sed longe plus temporis terere cogitur, dum ad singulos portus navim appellit, et singulas ingredi urbes sinit, ut eorum qui secum navigant cupiditatibus quidpiam largiatur. Hoc a nobis quoque factum est, dum non circum insulas navigamus, nec emporia, portus, urbesque monstramus, sed virorum, qui præclare se gessere, virtutem, et eorum, qui lapsi sunt, negligentiam, regis impudentiam, sacerdotis in loquendo libertatem, iram Dei ac benignitatem, quarum utraque ad emendationem tendebat. Jam vero cum ad regiam civitatem pervenerimus, ne emictemur amplius, sed nos ipsos tanquam in urbem ingressuri componamus, ut sic ad caelestem metropolim ascendamus, Jerusalem, omnium nostrum matrem, quæ libera est, in qua Seraphim, in qua Cherubim, in qua multa millia archangelorum, et innumera angelorum, ubi solium est regium. Nemo igitur profanus adsit, nemo piacularis: mystice quippe nobis suscipiendæ sunt narrationes: immundus nemo, et hoc auditorum cætu adsit indignus: imo vero profanus et piacularis adsit quisvis, sed omni foris impuritate atque improbitate deposita sic ingrediatur. Illum enim, qui vestes habebat sordidas, sponsi pater e sponsi conclavi sacroque thalamo expulit, non quod sordidas vestes haberet, sed quod eas habens esset ingressus. Neque enim illi dixit, Cur vestem nuptialem non habes? sed, *Cur non habens vestem nuptialem huc intrasti (Matth. 22. 12)?* Stabas, inquit, mendicans in triviis, neque tunc pau-

¹ Legit Erasmus: *Nam si Deus expendisset justitiæ rationem, quæ hæcio quadrare non videtur, nec in quopiam Codicum monumentum compareret.*

pertatis me puduit, ignominiam tuam non exhorui, sed ab illa omni vilitate liberatum in sacrum te thalamum introduxi, regia cæna sum dignatus, et extremo supplicio dignum ad supremam provexi dignitatem: at tu ne beneficiis quidem factus es melior, sed in solita perversitate mansisti, et cum in nuptias, tum in sponsum ipsum contumeliosus fuisti. Abi ergo deinceps, et debitas tanto stupori pœnas dato. Videat igitur unusquisque nostrum, ne forte talem vocem audiat, et omni abjecta cogitatione quæ spirituali sit indigna doctrina, ita sacræ mensæ particeps fiat. *Et factum est, inquit, in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato (Isai. 6. 1).* Quomodo viderit, minime novi. Se enim vidisse dixit, quomodo autem viderit, tacuit: excipio quæ dicta sunt, quæ silentio suppressa sunt, curiose non inquiri: quæ revelata sunt, intelligo, quæ sunt occultata, non scrutor: idcirco namque sunt occultata. Populus est aureus expositio Scripturæ, stamen est aurum, subtegmen aurum. Aranearum telas non attexo: novi cogitationum mearum imbecillitatem. *Noli transferre terminos antiquos, inquit, quos posuerunt patres tui (Prov. 22. 28).* Terminos movere tutum non est: et quò pacto, quæ Deus posuit, transferemus? Vis discere, quomodo viderit Deum? Fias tu quoque propheta. Qui fieri potest hoc, inquires, cum uxorem habeam, cum mihi curæ sit educatio liberorum? Fieri quidem potest, si velis, carissime. Nam et ipse uxorem habuit, et duorum pater exstitit liberorum, nihil tamen horum impedimento illi fuit. Neque enim nobis impedimentum est itineris ad regium cælorum conjugium: quoniam si impedimentum esset, et insidias nobis paratura fuisset uxor, cum eam a principio crearet Deus, adjutricem non appellasset. Vellem equidem dicere, quidnam sit Deum sedere: neque enim Deus sedet: cum hic sit corporum situs, Deus autem sit incorporeus.

2. *Seraphim dignitas maxima.* — Vellem dicere quid sit solium Dei: neque enim utique solio Deus comprehenditur, cum circumscribi minime possit Numen: sed vereor, ne si docendis istis immorer, protraham debiti solutionem. Omnes enim video narrationi de Seraphim inhiare, non solum hædie, sed jam inde a primo die: quapropter multitudinem sententiarum tamquam hominum cœtum magno cum impetu occurrentem perumpens, ad expositionem illam nostra festinat oratio. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus, inquit (Isai. 6. 2).* Ecce Seraphim, quæ videre olim cupiebatis omnes. Contemplamini ergo, et cupiditatem explete: sed non cum tumultu, neque prosperanti cogitatione, sicut fit in Imperatorum ingressu: nam illic quidem istud ipsum merito accidit. Neque enim spectant satellites, ut spectatores oculis cuncta lustrent; sed, antequam recte viderint, præterire illos cogunt: hic vero non ita: sed contemplationem nostram sistit oratio, quousque omnia percurreritis, quæ percurri a vobis possunt. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus.* Ante naturæ dignitatem nos docuit istam ex loci vicinia dignitatem. Non enim

σκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Εἰ γὰρ τις ἐξετάζοιτο ἂν τὸν τοῦ δικαίου λόγον, οὐδὲ τότε καταλλαγή-
ται· ἐχρήν. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι οὐκ αὐτῶν κατόρθωμα
γέγονε τὸ τὸν Ὁζίαν ἐκβαλεῖν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ λαβόν-
τες ἀπῆλθασαν, ἀλλ' ἡ τελευταῖα νόμου φύσεως ἐπελθοῦσα
τῆς πόλεως αὐτὸν ἐξέβαλε τότε. Ἄλλ' οὐκ ἀκρι-
βολογεῖται μέχρι τούτων πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν
μόνον ζητεῖ, σχῆμα τῆς πρὸς ἡμᾶς καταλλαγῆς. Ὑπὲρ
δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ, δοξάσωμεν
τὴν ἀφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν· ἥς γένοιτο πάντας
ἡμᾶς ἀξίους φανῆναι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ μονο-
γενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ, ἅμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, ἕν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὰ Σεραφεῖμ. Γ'.

α'. Μόλις ποτὲ τὸ κατὰ τὸν Ὁζίαν διεπλεύσαμεν πέ-
λαγος· μόλις δὲ διεπλεύσαμεν, οὐ διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ
μῆκος, ἀλλὰ διὰ τὸ φιλομαθὲς ὕμῶν τῶν συμπλεόντων
ἡμῖν. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἐπιθάτας ἔχων φιλο-
τίμος, καὶ πόλεις ξένας ἐπιθυμοῦντας ἰδεῖν, οὐκ ἐν
ἡμέρα μὲν διανύει τὴν ὁδόν, καὶ μὲν ἡμέρας τὸ διά-
στημα εἶη, ἀλλὰ πλείονα διατριβεῖν ἀναγκάζεται
χρόνον, καθ' ἕκαστον λιμένα τὸ σκάφος ὀρμίζων^β,
καθ' ἕκαστην πόλιν ἐπιβαίνειν ἐπιτρέπων, ὥστε χα-
ρισσασθαι τι τῇ τῶν συμπλεόντων ἐπιθυμίᾳ. Τοῦτο καὶ
ἡμεῖς ἐποίησαμεν, οὐ νήσους πλέοντες, οὐδὲ ἐπίνεια
καὶ λιμένας καὶ πόλεις ἐπιδεικνύοντες, ἀλλ' ἀνδρῶν
κατωρθωκότων ἀρετὴν, καὶ διημαρτηκότων ῥαθυμίαν,
βασιλέως ἀναίσχυντιαν, καὶ πρῆρησιαν ἱερέως, ὀργὴν
θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν, ἀμφοτέρα πρὸς διόρθωσιν
γεγεννημένα. Ἄλλ' ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τὴν βασιλικὴν
ἀπηντήσαμεν πόλιν, μηκέτι μέλλομεν, ἀλλὰ κατα-
στελιαντες ἑαυτοῦς, ὡς εἰς πόλιν εἰσιταίμεν μέλλοντες,
οὕτως ἀναβῶμεν εἰς τὴν ἀνω μητρόπολιν, τὴν Ἰερου-
σαλήμ, τὴν μητέρα πάντων ἡμῶν, τὴν ἐλευθεράν,
ἐνθα [138] τὰ Σεραφεῖμ, ἐνθα τὰ Χερουβεῖμ, ἐνθα
χιλιάδες ἀρχαγγέλων, ἐνθα μυριάδες ἀγγέλων, ἐνθα ὁ
θρόνος ὁ βασιλικός. Μηδεὶς τοίνυν παρέστω^γ βέβηλος,
μηδὲ ἐναγῆς· μυστικῶν γὰρ μέλλομεν κατατολμᾶν
διηγημάτων· μηδεὶς ἀκάθαρτος καὶ τῆς ἀκροάσεως
ταύτης ἀνάξιος· μάλλον δὲ καὶ βέβηλος καὶ ἐναγῆς
παρέστω πᾶς, ἀλλὰ τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν πονηρίαν
ἀποθήμενος ἔξω πᾶσαν, οὕτως εἰσὶτω. Καὶ γὰρ ἐκεῖνον
πὸν τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια ἔχοντα διὰ τοῦτο ἐξήλασε τοῦ
νυμφῶνος καὶ τῆς ἱερᾶς παστᾶδος οὗ τοῦ νυμφίου πατῆρ,
οὐκ ἐπειδὴ ἔειχεν ἱμάτια ῥυπαρὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχων
αὐτὰ, οὕτως εἰσῆει. Οὐδὲ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Διὰ τί
οὐκ ἔχεις ἐνδυμα γάμου; ἀλλὰ, Διὰ τί οὐκ ἔχων
ἐνδυμα γάμου οὕτως εἰσῆλθες; Ἐπὶ τῶν τριῶν,
φῶσιν, εἰσθήκες προσαιτῶν^δ, καὶ οὐκ ἐπησχύνθη
σου τὴν πενίαν, οὐκ ἐδεδουξάμην σου τὴν ἀτιμίαν,
ἀλλὰ πάσης ἐκείνης ἀπαλλάξας σε τῆς εὐτελείας,
εἰσῆγαγον εἰς τὸν νυμφῶνα τὸν ἱερὸν, καὶ δείπνων
ἡξίωσα βασιλικῶν, καὶ πρὸς τὴν ἀνω τιμὴν ἤγαγον
τὸν ἐσχάτης ὄντα κολάσεως ἄξιον· σὺ δὲ οὐδὲ ταῖς

εὐεργεσίαις ἐγένου βελτίων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς συνήθους
ἔμεινας κακίας, ὕβρισας μὲν εἰς τοὺς γάμους, ὕβρι-
σας δὲ εἰς τὸν νυμφῶνα. Ἄπιθι τοίνυν λοιπὸν, καὶ δίδου
τὴν ὀφειλομένην τῆς τοιαύτης ἀναισθησίας τιμω-
ρίαν. Σκοπεῖτω τοίνυν καὶ ἡμῶν ἕκαστος, μήπως
ταύτην ὁ ἀκούσῃ τὴν φωνὴν, καὶ πάντα λογισμὸν
ἀποβαλὼν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀνάξιον, οὕτω
τῆς ἱερᾶς μετεχέτω τραπέζης. Καὶ ἐγένετο, φησὶ,
τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς,
εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ
καὶ ἐπηρμένου. Πῶς εἶδεν, οὐκ οἶδα· ὅτι μὲν γὰρ
εἶδεν, εἶπεν, τὸ δὲ πῶς εἶδεν, ἐσώπησε· δέχομαι τὰ
εἰρημένα, οὐ πολυπραγμονῶ τὰ σεσιγημένα· κατανοῶ
τὰ ἀποκαλυφθέντα, οὐ περιεργάζομαι τὰ συγκεκα-
λυμμένα· διὰ τοῦτο γὰρ συγκεκάλυπται. Πέπλος
χρυσοῦς ἔστι τῶν Γραφῶν ἡ διήγησις, ὁ στήμων
χρυσός, ἡ κρόκη χρυσός^ε. Οὐ παρφαίνω τῶν ἀρχαίων
τὰ ὑφάσματα· τῶν ἐμῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν οἶδα.
Μὴ μέταυρα δρια ἀκάνω, φησὶν, ἃ ἔθετο οἱ πατέρες
σου. Ὅρια κινεῖν οὐκ ἀσφαλές· καὶ πῶς, ἄπαρ ἡμῶν
θεὸς ἔθηκε, μεταθήσομεν; Βούλει μαθεῖν πῶς εἶδε
τὸν Θεόν; Γενοῦ καὶ αὐτὸς προφήτης. Καὶ πῶς δυνα-
τὸν τοῦτο, φησὶ, γυναῖκα ἔχοντα, καὶ παιδοτροφία;
ἐπιμελούμενον; Δυνατὸν μὲν, ἐὰν ἐθέλῃς, ἀγαπητέ.
Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς γυναῖκα εἶχε, καὶ παῖδων δύο ἑ
πατὴρ ἦν, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτων αὐτὸν ἐκώλυσεν. Οὐ γὰρ
ἔστι κώλυμα τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀποδημίας ἢ ὁ
γάμος· ἐπεὶ εἰ κώλυμα ἦν, καὶ ἐπιβουλεύειν ἡμῖν
ἔμελλεν ἡ γυνὴ, οὐκ ἂν αὐτὴν ἐξ ἀρχῆς ποῖων ὁ Θεός,
ἐκάλεσε βοηθόν. Ἐβουλόμην μὲν οὖν εἰπεῖν τί ποτέ
ἔστι τὸ καθῆσθαι τὸν Θεόν· οὐ γὰρ δὴ κἄθηται ὁ
θεός· σωματῶν γὰρ ὁ σχηματισμός· τὸ θεῖον δὲ
ἀσώματος.

β'. [139] Ἐβουλόμην εἰπεῖν τί ποτέ ἐστι θρόνος θεοῦ·
οὐ γὰρ δὴ θρόνος ὁ θεός ἐμπεριεληπτῆται· ἀπεριγραπτὸν
γὰρ τὸ θεῖον· ἀλλὰ δέδοικα, μὴ τῇ περι τούτων
ἐνδιατριβῶν διδασκαλίᾳ, παρελκυστὸν τὸ ὄφλημα. Καὶ
γὰρ πάντα ὁρῶ πρὸς τὰ Σεραφεῖμ κεχρηνόςτας, οὐκ
τῆμερον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας· διόπερ,
καθάπερ πλῆθος ἀνθρώπων, πολλῇ τῇ ῥύμῃ δια-
κόπτων ὁ λόγος τῶν ἀπαντῶντων νοημάτων^ι τὸ πλῆ-
θος, πρὸς ἐκείνην ἐπειγεται τὴν ἐξήγησιν. Καὶ τὰ
Σεραφεῖμ εἰσθήκεσαν κύκλῳ αὐτοῦ, φησὶν. Ἰδοὺ τὰ
Σεραφεῖμ, ἃ πάλαι ἐπιθυμοῦμετε πάντες ἰδεῖν. Θεάσαθε
τοίνυν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσατε, ἀλλὰ μὴ
μετὰ θυρόσου, μηδὲ σπεύδοντι τῷ λογισμῷ, ὅπερ
ἐπὶ τῶν βασιλικῶν εἰσόδων γίνεται· ἐκεῖ μὲν γὰρ
εἰκότως τοῦτο αὐτὸ συμβαίνει. Οὐ γὰρ ἀναμένουσιν αἱ
δορυφόροι τῶν ὁρώντων τὰς θύρας, ἀλλὰ πρὶν ἢ πάντα
αὐτοῖς φθῆναι καλῶς, ἀναγκάζουσι παρατρέχειν·
ἐνταῦθα δὲ οὐκ οὕτως· ἀλλ' ἴστησιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν
θεωρίαν, ἕως οὗ πάντα ἐπέλθῃτε, ὅσα δυνατὸν ἐπέλ-
θειν. Καὶ τὰ Σεραφεῖμ εἰσθήκεσαν κύκλῳ αὐτοῦ.
Πρὸ τοῦ τῆς φύσεως ἀξιώματος εἰδάξεν ἡμᾶς τὸ ἀπὸ
τῆς ἐγγύτητος τῆς κατὰ τὸν τόπον ἀξίωμα. Οὐ γὰρ
εἶπε πρῶτον τίνα ἦν τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλ' εἶπεν ἐνθα
ἔσθήκασιν. Τοῦτο γὰρ ἐκεῖνον τὸ ἀξίωμα μείζον. Πῶς;
Ὅτι οὐκ οὕτω δείκνυσαι τὰς δυνάμεις ἐκείνας μεγάλας
οὕσας, τὸ Σεραφεῖμ εἶναι, ὡς τὸ ἐγγὺς ἐστάναι τοῦ

^α Alii ἐξτάζοι, alii ἐξτάζει. Erasmus legisse videtur et
γὰρ θεός ἐξτάζοιτο, quam lectio quadrare non videtur. nec
in quoriam codicum nostrorum comparat. Sav. et Mor. et
γὰρ τις ἐξτάζοιτο. Notat tamen Savil. in aliis exemplari-
bus legi et γὰρ θεός. Sed longe præstat lectio editorum.

^β Unus, notante Savil., τὸ σκάφος ἐνορμίζων, et paulo
post ἐπιβαίνειν ἐπιτρέπει.

^γ Μηδεὶς οὖν παρέστω. Sic mss. pars maxima.

^δ Alii ἐπαιτῶν.

^ε Sic quidam mss., melius quam editi, qui habent μή
τις ταῦτην, quæ postrema lectio non ita quadrat ad præ-
cedentem vocem ἕκαστος, ut μήπως. Ibid. alii τὴν φωνὴν,
ἀλλὰ πάντα, non male.

^ι Unus ἡ κρόκη χρυσοῦ.

^β Alius καὶ παιδίων δύο.

^γ Unus ἐπιδημίας.

^ι Unus habet ἀπάντων τῶν νοημάτων.

θρόνου βασιλικού. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τῶν δορυφόρων ἐκείνων ἐπισημοτέρους εἶναι νομίζομεν, οὓς ἂν Ἰβνους ἐγγύς τοῦ ζεύγους ἐλαύνοντας τοῦ βασιλικού ὀχήματος^α. Οὕτως καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἀσωμάτων ἐκείναι εἰσι λαμπρότεραι, ὅσαι περ ἂν ὦσιν ἐγγιστα τοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἀφείξ διαλεχθῆναι περὶ τοῦ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀξιώματος, πρότερον ἡμῖν διαλέγεται περὶ τῆς τοῦ τόπου προεδρίας, εἰδῶς ὅτι οὗτος μελίζων ὁ κόσμος ἐστὶ, καὶ ὅτι τοῦτο τῶν φύσεων ἐκείνων τὸ κάλλος. Καὶ γὰρ τοῦτο ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ πᾶσα ἀσφάλεια, τὸ κύκλιον τοῦ θρόνου ἐκείνου φαίνεσθαι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ἰδεῖν· καὶ γὰρ ἐκείνους βουλόμενος δεῖξαι μεγάλους ὁ Χριστὸς, ὅς ἐστιν, ὅτι ἀγγελοὶ εἰσι, καὶ εἰσήγησεν· ἄλλ', *Ὅτι οἱ ἀγγελοὶ αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανῶσι*. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖ^β μελίζον ἐστὶ τῆς ἀγγελικῆς ἀξίας τὸ βλέπειν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς· οὕτω τῆς τῶν Σεραφείμ ἀξίας μελίζον τὸ ἐστάναι κύκλιον τοῦ θρόνου, καὶ μέσον ἔχειν αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ μέγα καὶ σοὶ δυνατόν ἐστίν, ἂν ἐθέλῃς, λαθεῖν. Οὐ γὰρ δὴ τῶν Σεραφείμ μόνον μέσος ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἂν ἐθέλωμεν. *Οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς, φησί, συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν δρομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ, Κύριος ἐγγὺς τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει*. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος βοᾷ· *Τὰ ἄνω φροεῖτε, οὐ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ^γ καθήμενος*. Εἶδος πῶς ἡμᾶς [140] ἔστησε μετὰ τῶν Σεραφείμ, ἐγγὺς ἀγαγὼν τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικού; Εἰτά φησιν· *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ*. Τί ἡμῖν αἱ ἐξ πτέρυγες ἐνδεικνύονται αὐταί; Τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάρσιον καὶ κοῦφον καὶ τὸ ταχὺ ἐκείνων τῶν φύσεων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ ὑπόπτερος κάτεισιν, οὐχ ὅτι πτερὰ περὶ τὴν ἀσώματον ἐκείνην δύναμιν, ἀλλ' ὅτι ἐκ τῶν δ' ὑψηλοτάτων κατήλθε χωρίων, καὶ τὰς ἄνω διατριβὰς ἀφείξ ἀφίχεται. Τί δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς βούλεται τῶν πτερύγων; Ἐνταῦθα οὐ εἶ' τῆς παρ' ἡμῶν ἐρμηνείας· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ὁ λόγος ἐπέλυσε, τὴν χρεῖαν ἡμῖν αὐτῶν ἐξηγησάμενος· *Ταῖς γὰρ δυσί, φησὶν, ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν*· εἰκότως, ὡς περ τιμὴ διπλῶ διαφράγματι τὰς ὄψεις τευχίζουσαι, διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐκ τῆς δόξης ἐκείνης ἐκπηδῶσαν ἀστραπὴν. *Καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον^δ*, τάχα διὰ τὴν αὐτὴν ἐκπληξιν. Εἰώθαμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅταν ὑπὸ τινος θάμβους κατασχεθῶμεν, πάντοθεν περιστέλλειν τὸ σῶμα. Καὶ τί λέγω τὸ σῶμα, ὅπου γε καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ τοῦτο παθοῦσα ἐν ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἐπιφανείαις, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς^ε συνέλοουσα, πρὸς τὸ βάθος καταφεύγει, καθάπερ τιμὴ περιβολαίῳ τῷ σώματι αὐτὴν πάντοθεν περιστέλλουσα; Ἀλλὰ μὴ τις ἐκπληξιν καὶ θάμβος ἀκούων, ἀπὸ τινος ἀγωνίαν αὐταῖς ἐγγίνεσθαι νομίζεται· καὶ γὰρ μετὰ τῆς ἐκπληξιαστικῆς ταύτης καὶ ἡδονῆς τῆς ἀφόρητος κεκραμένη ἐστὶ. Ταῖς δὲ δυσὶν ἐπέοντο^ς. Καὶ τοῦτο σημεῖον τοῦ τῶν ὑψηλῶν ἐφίεσθαι συνεχῶς, καὶ μηδέποτε κάτω βλέπειν. *Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον*·

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. Καὶ ἡ κραυγὴ πάλιν τοῦ θαύματος ἡμῖν δεῖγμα μέγιστον· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ὕμνουσιν, ἀλλὰ μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς· καὶ οὐδὲ μετὰ κραυγῆς ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ διγνεκῶς τοῦτο ποιούσι. Τὰ μὲν γὰρ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, κἂν μεθ' ὑπερβολῆς ἢ λαμπρὰ, τότε ἡμᾶς μόνον ἐκπλήττειν εἰσθεον, ὅταν πρῶτον αὐτῶν ταῖς ὄψεσιν ἀντιλαμβανώμεθα· ἐπειδὴ δὲ πλέον αὐτῶν ἐνδιατριβώμεν τῇ θεωρίᾳ, τῇ συνηθείᾳ τὸ θαῦμα καταλούμεν, τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐμμελετηζάντων λοιπὸν τοῖς σώμασι. Διὰ τοῦτο καὶ εἰκόνα βασιλικὴν ἄρτι μὲν ἀνατεθεῖσαν καὶ φαειρὸν ἀπὸ τῶν χρωμάτων στίλβουσαν ἰδόντες, ἐκπληττόμεθα· μετὰ δὲ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέραν οὐκέτι θαυμάζομεν^α. Καὶ τί λέγω εἰκόνα βασιλικὴν, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀκτίων τοῦ ἡλίου τοῦτο αὐτὸ πεπόνθαμεν, ὧν οὐδὲν γένοιτ' ἂν φαειρότερον σῶμα; Οὕτως ἐπὶ τῶν σωμάτων ἀπάντων ἡ συνηθεῖα καταλύει τὸ θαῦμα· ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον. Ὅσον γὰρ ἐνδιατριβούσι^ι τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης αἱ δυνάμεις αὐταί, τοσοῦτον μάλλον ἐκπλήττονται καὶ ἐπιτείνουσι τὸ θαῦμα· διὰ τοῦτο καὶ ἐξ οὗ [141] γεγόνασι μέχρι νῦν ὀρώσαι τὴν δόξαν ἐκείνην, μηδέποτε^ι ἐπαύσαντο μετ' ἐκπλήξεως βῶσαι· ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς πάσχομεν ἐν βραγεῖ καιρῷ κατὰ τῶν ὄψεων ἡμῶν ἀστραπῆς φερομένης, τοῦτο ἐκείναι διηνεκῶς ὑπομένουσι, καὶ ἀπαύστως μετὰ τινος ἡδονῆς τὸ θαῦμα ἔχουσι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον κεράγασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους τοῦτο ποιούσιν, ὃ τῆς ἐπιτεταμένης ἐκπλήξεως σημεῖον ἐστίν. Οὕτως καὶ ἡμεῖς, βροντῆς καταβῆγγυμένης, ἢ τῆς γῆς σειομένης, οὐ μόνον ἀναπηδῶμεν καὶ βοῶμεν^κ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους καταφεύγομεν ἐν ταῖς οἰκίαις. Τοῦτο καὶ τὰ Σεραφείμ ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον κέκραγεν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος.

γ'. Ἄρα ἐπέγνωτε τὴν φωνὴν ταύτην; Ἄρα ἡμετέρα ἐστίν, ἢ τῶν Σεραφείμ; Καὶ ἡμετέρα καὶ τῶν Σεραφείμ, διὰ τὸν Χριστὸν τὸν ἀνελόντα τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ εἰρηνοποιήσαντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸν ποιήσαντα τὰ ἀμφοτέρω ἐν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὗτος ἤδeto μόνον ὁ ὕμνος· ἐπειδὴ δὲ ἐπιθῆναι τῆς γῆς κατηξίωσεν ὁ Δεσπότης, καὶ τὴν μελωδίαν ταύτην κατήνεγκε πρὸς ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας οὗτος ἀρχιερεὺς, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἀγίας ταύτης ἐστήκη τραπέζης, τὴν λογικὴν ἀναφέρων λατρείαν, τὴν ἀνάιμακτον προσφέρων θυσίαν, οὐχ ἀπλῶς ἡμᾶς ἐπὶ τὴν εὐφημίαν ταύτην καλεῖ, ἀλλὰ πρότερον τὰ Χερουβεὶμ εἰπὼν, καὶ τῶν Σεραφείμ ἀναμνήσας, οὕτως παρακλεῖται πᾶσιν ἀναπέμψαι τὴν φρικωδεστάτην φωνὴν, τῇ τῶν συγχορευόντων^ι μνήμῃ τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνασπῶν, καὶ μονονοχὶ βοῶν πρὸς ἕκαστον ἡμῶν, καὶ λέγων· μετὰ τῶν Σεραφείμ ᾄδεις, μετὰ τῶν Σεραφείμ στήθι, μετ' ἐκείνων τὰς πτέρυγας πέτασον, μετ' ἐκείνων περιίπτασον τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν.

Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ μετὰ τῶν Σεραφείμ ἔστηκα^κ, ὅπου γε ὧν οὐκ ἐτόλμησεν ἄψασθαι τὸ Σεραφείμ, ταῦτά σοι μετὰ ἀδείας ἔδωκεν ὁ Θεός; Ἀπεστάλη γὰρ πρὸς με, φησὶν, ἐν τῶν Σεραφείμ, καὶ εἶχεν ἄνθρακα πυρός, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ

^α Ὀχήματος *ceest in quibusdam mss.*

^β Savil. ἐνταῦθα.

^γ Unus habet τοῦ Πατρὸς.

^δ Alii ἄλλ' ἵνα δείξῃ τῷ προφήτῃ ὅτι ἐκ τῶν.

^ε Ἀστραπὴν. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον, sic quidam mss.

^ς Παθοῦσα ἀπὸ τῆς ἀπρας ἐπιφανείας τὰς ἐνεργείας αὐτῆς, sic quidam mss. Hæc lectio certe non spernenda.

^ζ Alii ἐπέοντο. Unus infra habet ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον.

^α Θαυμάζομεν post οὐκέτι in Savil. non habetur, et certe sine dispendio prætermitti potest.

^ι Alii ἐνεδιέτριβον, et paulo post ἐξεπλήττοντο καὶ ἐπέ-
τεινον.

^ι Alii οὐδέποτε.

^κ Alii ἀναπηδῶμεν οὐδὲ βοῶμεν.

^λ Unus τῶν συγχορευόντων. Mox alii γῆς ἀνασπῶσαι σπασ-
δάων μονονοχί.

dixit primum, quænam Seraphim essent, sed ubi starent dixit. Hæc enim dignitas major est illa. Quo tandem pacto? Quod nimirum haud ita demonstret magnas illas esse virtutes, quod sint Seraphim, quam quod prope solium stent regium. Nam et nos illos nobiliores esse satellites arbitramur, qui juxta jugum regii currus incedunt. Ita quoque virtutum illarum incorporearum illustriores sunt illæ, quæ solio Dei sunt proximæ. Idcirco etiam propheta de naturali eorum dignitate disserere omittens, prius nobis de loci prærogativa disserit, quod hunc majorem esse sciat ornatum, et ab hoc naturæ illorum pulchritudinem dimanare. Hoc enim gloria, honor, et securitas omnis, ut in circuitu solii illius appareant. Hoc et in angelis cernere licet: nam et illos esse magnos volens Christus ostendere, non eos angelos esse dixit, et tacuit: sed, *Quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est (Matth. 18. 10)*. Nam ut illic angelica dignitate majus est faciem Patris videre: sic et dignitate Seraphim majus est in circuitu stare solii, atque in eorum medio ipsum esse. Sed et hoc magnum fieri potest ut adipiscaris si velis: non enim est in medio Seraphim tantum, sed et in medio nostri ipsorum, si velimus. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati, inquit, in nomine meo, ibi sum in medio eorum (Matth. 18. 20)*; et, *Dominus juxta est iis, qui contrito sunt corde, et humiles spiritu salvabit (Psal. 33. 19)*. Propterea clamat etiam Paulus: *Quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est in dextera Dei sedens (Coloss. 3. 2)*. Vides ut nos cum Seraphim statuerit, et juxta regium solium deduxerit? Deinde subjicit: *Sex alæ uni, et sex alæ alteri (Isai. 6. 2)*. Quid nobis hæc sex alæ designant? Altitudinem, sublimitatem, levitatem, celeritatem naturarum illarum. Propterea Gabriel quoque descendit alatus, non quod alis instructa sit incorporea illa natura, sed quod ab altissimis¹ locis illis descenderit, ac supernis illis conventibus relictis advenerit. Quid autem sibi vult alarum numerus? Hoc loco nostra interpretatione nihil est opus: seipsam enim oratio satis exposuit, cum illarum nobis usum indicavit: *Duabus enim, inquit, operiebant faciem suam; merito, tamquam oculos duplici quodam septo munientes, quod exsiliem ab illa gloria fulgorem minime ferrent. Et duabus pedes obtegebant, ob eandem forte consternationem. Solemus quippe nos etiam, cum stupor aliquis nos invaserit, corpus omni ex parte contegere. Quid corpus dico, cum et ipsi animæ hoc contingat in apparitionibus quæ modum excedunt, et repressis actionibus suis ad inferiora confugiat, seque corpore tamquam pallio quodam obvolvatur? Verumtamen nemo cum stuporem et consternationem audit, tristem aliquem illis ingenerari timorem arbitretur: siquidem huic consternationi immensa quædam voluptas est admixta. Duabus autem volabant. Et hoc indicium est eos sublimis semper appetere, nec unquam deorsum respicere. Et clamabat alter ad alterum, Sanctus, sanctus,*

¹ Alii sic habent: .... illa natura, sed ut notum faceret prophetæ quod ab altissimis, etc.

sanctus (Isai. 6. 3). Et ipse clamor rursus admirationis indicium nobis est maximum: non enim quovis modo concinunt hymnum, sed cum clamore valido; neque cum clamore simpliciter, sed et semper hoc factitant. Nam splendida quidem corpora, quamvis supra modum sint splendida, tum solum nos ad admirationem solent traducere, cum ea primum oculis usurpaverimus: cum vero multoties contemplandis illis immorati fuerimus, admiratio consuetudine tollitur, ubi se spectandis illis corporibus oculi deinceps exercuerint. Propterea cum regiam imaginem recens positam multoque colorum splendore fulgentem intuemur, obstupescimus: post unum autem et alterum diem non jam amplius admiramur. Et quid dico regiam imaginem, cum in aspectu radiorum solis hoc ipsum nobis accidat, quibus nullum corpus splendidius inveniri potest? Sic omnium corporum admirationem tollit consuetudo: sed in Dei gloria non ita fit, at plane contrarium. Quanto enim magis illius gloriæ contemplationi virtutes immorantur istæ, tanto magis obstupescunt, et admirationem suam intendunt: quam ob causam, ex quo esse cœperunt, ad hunc usque diem gloriam illam intuentes, cum stupore clamare non cessant: sed quod in exiguo temporis spatio nobis contingit, dum fulgor in oculos fertur nostros, hoc illæ perpetuo patiuntur, et continua admiratione cum voluptate quadam afficiuntur. Neque vero solum clamant, sed ad invicem id agunt, quod intensæ cujusdam admirationis est signum. Ita nos quoque, dum erumpit tonitru cum fragore, vel terra movetur, non modo resiliimus, et clamamus, sed ad invicem in ædibus nostris confugimus. Hoc et Seraphim agunt: ideoque alter ad alterum clamabat, *Sanctus, sanctus, sanctus.*

3. Numquid hanc vocem agnovistis? numquid nostra est, an vero Seraphim? Et nostra et Seraphim, beneficio Christi, qui medium parietem maceriæ sustulit, et pacificavit omnia quæ in cælis sunt, et quæ in terris, et ejus beneficio, qui utraque fecit unum. Nam antea quidem in cælis tantum hymnus iste canebatur: postquam autem in terram venire dignatus est Dominus, hunc etiam concentum ad nos detulit. Propterea quoque magis hic Pontifex cum juxta sacram hanc mensam constiterit, ut rationale cultum exhibeat, et sacrificium offerat incruentum, non simpliciter nos ad hanc faustam acclamationem invitat, sed ubi prius Cherubim nominavit, et Seraphim mentionem fecit, tum demum ad hanc tremendam vocem mittendam omnes adhortatur, et dum eorum nos admonet, qui nobiscum choros agitant, mentem nostram a terra subducit, unumquemque nostrum his propemodum verbis excitans: Una cum Seraphim canis, una cum Seraphim sta, cum illis alas extende, cum illis regium solium circumvola.

Altare cæleste figura altaris Ecclesiæ. Cur jejunia ante communionem. — Quid vero mirum, si cum Seraphim steteris, cum ea quæ Seraphim non audent contingere, tibi Deus libere tractanda concesserit? *Missus est enim ad me, inquit, unus de Seraphim, et*

*habebat carbonem ignis, quem forcipe sumpserat de altari (Isai. 6. 6), illud altare signa est et imago istius altaris : ignis sille, spiritalis ignis istius. At non est ausus Seraphim manu contingere, sed forcipe : tu vero manu accipis. Enimvero si eorum quæ proposita sunt dignitatem spectes, ipso contactu Seraphim multo majora sunt ista : sin autem Domini benignitatem consideres, ne ad nostram quidem descendere vilitatem eorum gratia quæ proposita sunt erubescit. Hæc igitur cogitans, mi homo, et quanta doni sit magnitudo tecum reputans, aliquando tandem exsurge, atque avulsus a terra in cælum ascende. Verum trahit nos corpus, et deorsum ferri cogit? Sed ecce adventant jejunia, quæ pennas animæ leves reddunt, et levem sarcinam carnis efficiunt, licet plumbo quovis gravius corpus acceperint. Verumtamen sermonem de jejuniis tantisper differamus, hunc autem de mysteriis jam instituiamus, quorum gratia et ipsa jejunia sunt statuta. Nam sicut in Olympicis certaminibus luctationum finis est corona, sic et jejunii finis est mundi communio : itaque nisi diebus istis fuerit a nobis hoc præstitum, ubi temere ac frustra nos ipsos afflixerimus, expertes corona ac sine præmio ex jejuniis scammate discedemus. Propterea majores etiam nostri jejunii stadium extenderunt, ac poenitentiam certum nobis tempus assignarunt, ut ubi nos expurgaverimus, omnesque sordes absterserimus, ita demum accedamus. Ideo nunc etiam ex hoc tempore clara voce denuntio, obtestor, precor, et obsecro ne cum macula, ne cum prava conscientia ad sacram hanc mensam accedamus : neque enim hoc accessus, neque communio dici potest, quamvis millies sanctum illud corpus attingamus, sed condemnatio, supplicium et poenarum accessio. Nullus igitur peccator accedat : imo vero non dico, nullus peccator, quandoquidem meipsum priorem a divina mensa repellerem ; sed qui perseveret peccator, nullus accedat. Hæc jam ex hoc tempore prædico, ne cum dies regiarum epularum advenerint, cum illa adfuerit sacra vespera dicere queat aliquis, Inparatus intravi ac nudus, et hæc olim prædici oportuit. Si enim olim hæc audivissem, omnino mutatus essem, omnino postquam meipsum expurgassem, ita demum accessissem. Ne igitur ullus has prætexere possit excusationes, jam ex hoc tempore prius obtestor et cohortor, ut magnam exhibeamus poenitentiam. Scio nos omnes reos esse supplicii, nec ullum posse gloriari mundum se habere cor : sed non hoc malum est gravissimum, quod mundum cor non habeamus, sed quod mundum non habentes cor, nec ad eum accedamus, qui mundum potest illud reddere. Potest enim si velit : vel potius multo magis quam nos puros nos esse vult, sed exspectat, ut exiguam a nobis occasionem accipiat, ut confidenter nos coronet. Quis major fuit peccator quam publicanus? Sed ut dixit tantum : *Deus, propitius esto mihi peccatori (Luc. 18. 13)*, plus quam Pharisæus justificatus descendit. Tametsi quantam vim habuit dictum illud? Verum non dictum ipsum purgavit, sed affectus cum quo dictum*

illud protulit : imo vero ne solus quidem affectus, sed ante ipsum Dei benignitas.

4. Quod enim, quæso, tam egregium est facinus, quis labor, quis sudor peccatori, ut se peccatorem esse persuadeat sibi, et hoc apud Deum profiteatur? Vides hand frustra dixisse me, Deum velle exiguam a nobis occasionem arripere, tum ipsum deinde ad salutem nostram cuncta conferre? Poenitentiam igitur agamus, ploremus, lamentemur. Sæpenumerò cum filiam quis amiserit, majorem vitæ suæ partem in luctu ac mœrore tradidit : nos animam perdidimus, nec tamen ingemus? excidimus a salute, nec plangimus? Quid de anima et salute loquor? Dominum adeo mitem ac benignum irritavimus, neque sub terra nos abscondimus? Non enim tantum providi ac solliciti domini, sed et patris indulgentis, et liberorum amantissimæ matris omnem benevolentiam exsuperat ea, qua nos complectitur, sollicitudine. *Numquid enim obliviscetur, inquit, mulier parvuli sui, ut non misereatur fetum uteri sui? Licet autem et mulier oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui, dicit Dominus (Isai. 49. 15)*. Enimvero ante demonstrationem fide digna vel sola fuerit affirmatio : quippe quæ Dei sit : nihilominus tamen, age, rebus ipsis expressam demonstrationem exhibeamus. Cum imperasset aliquando filio Rebecca, ut illam de furto benedictionis fabulam ageret; postquam omni ex parte præclare ipsum adornavit, eique fratris personam imposuit : quandoquidem ne sic quidem illum fiducia præditum vidit, omnem ex animo filii metum volens eximere, *Super me sit, ait, tua maledictio, fili (Gen. 27. 13)*. Matris revera vox, et quæ amore filii esset incensa. Christus autem non hoc dixit tantum, sed etiam fecit : non promisit tantum, sed et opere exhibuit, quod et Paulus clara voce pronuntiat dicens : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Gal. 3. 13)*. Hunc igitur num, quæso, irritabimus? an non est hoc ipsa gehenna gravius, et immortalis vermes, et igne qui numquam extinguitur?

Ad sacram mensam quomodo accedendum. — Quando igitur ad sacram mensam es accessurus, illic adesse Dominum omnium arbitrare : siquidem adest revera, et quæ sit mens ejusque cognoscit, ac videt quis cum ea qua par est sanctitate, quis cum conscientia depravata accedat, cum immundis et sordidibus cogitationibus, cum nefariis actionibus. Quod si quempiam talem offenderit, primum quidem ipsum iudicio conscientiae tradit : deinde vero si forte seipsum cogitationibus castiget, reddatque meliorem, rursus illum admittit ; quod si maneat incorrectus, tum demum in ejus manus incidit tamquam ingratus et scelestus. Quantum vero sit istud, ex Paulo discite, qui sic ait : *Horrendum¹ incidere in manus Dei viventis (Hebr. 10. 31)*. Scio mordere vos hæc verba : sed quid faciam? Nisi acerba

¹ Aliquot Mss. variant in verbis minimi momenti. In libro autem Croshavii sic legitur : *Quod si maneat incorrectus, jubet pedes manumque ligari ingratus et impudens. Horrendum, etc.*

θυσιαστηρίου. Ἐκεῖνο τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυσιαστηρίου τούτου τύπος ἐστὶ καὶ εἰκὼν· ἐκεῖνο τὸ πῦρ, τούτου τοῦ πυρὸς τοῦ πνευματικοῦ. Ἄλλ' οὐκ ἐτόλμησεν ἀψάσθαι τῇ χειρὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλὰ τῇ λαβίδι· οὐ δὲ τῇ χειρὶ λαμβάνεις. Ἄν μὲν οὖν^α πρὸς τὴν ἀξίαν Ἔως τῶν προκειμένων, καὶ τῆς τῶν Σεραφεῖμ ἀφῆς ταῦτα μείξω πολλῶ· ἂν δὲ τὴν τοῦ Δεσπότη σου φιλανθρωπίαν ἐνοήσης, οὐδὲ πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐτέλειαν ἐπαισχύνεται καταθεῖν τῶν προκειμένων ἢ χάρις. Ταῦτ' οὖν ἐνοῶν, ἄνθρωπε, καὶ τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς λογίζομενος, ἀνάστηθι ποτε, καὶ τῆς γῆς ἀποστάς, πρὸς^β τὸν οὐρανὸν ἀνάβηθι. Ἄλλ' ἔλκει τὸ σῶμα καὶ βιάζεται κάτω; Ἄλλ' ἰδοὺ προσελαύνουσι νηστεία, κούφα μὲν τῆς ψυχῆς ἐργαζόμεναι τὰ πτερὰ, κούφον δὲ τῆς σαρκὸς κατασκευάζουσαι τὸ φορτίον, κἂν μολύβδου παντός βαρύτερον λάβωσι σῶμα. [142] Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς νηστείας ἀναμενέτω λόγος, ὁ δὲ τῶν μυστηρίων ἦδη κινείσθω, δι' ἃ καὶ αἱ νηστεῖαι. Καθάπερ γὰρ τῶν ἐν τοῖς Ὑλουργατικῶς ἀγῶσι παλαισμάτων τέλος ὁ στέφανος, οὕτω καὶ τῆς νηστείας τέλος ἡ καθαρὰ κοινωνία· ὡς ἐὰν μὴ τοῦτο κατορθώσωμεν διὰ τῶν ἡμερῶν τούτων, εἰκὴ καὶ μάλιστα κατακόψαντες ἑαυτοὺς, ἀστεφανώτοι καὶ χωρὶς βραδείων ἀπὸ τοῦ σκάμματος τῆς νηστείας ἀναχωρήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πατέρες ἐξέτειναν τῆς νηστείας τὸ στάδιον, προθεσμίαν μετανοίας διδόντες ἡμῖν, ἵνα καθηράμενοι καὶ ἀποσμήξαντες ἑαυτοὺς, οὕτω προσώσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ ἐνεύθεν ἦδη βοῶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ, καὶ διαμαρτύρομαι καὶ κελεύω καὶ ἀντιβολῶ, μὴ μετὰ κηλίδος, μηδὲ μετὰ πονηροῦ συνειδότος τῇ ἱερᾷ ταύτῃ προσιέναι τραπέζῃ· οὐ γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πρόσδοδος, οὐδὲ^γ κοινωνία, κἂν μυριάκις ἀψύμεθα τοῦ ἀγίου σώματος ἐκεῖνου, ἀλλὰ καταδικῆ καὶ κόλασις, καὶ τιμωρίας προσθήκη. Μηδεὶς τοίνυν ἀμαρτωλὸς προσίτω, μᾶλλον δὲ οὐ λέγω, μηδεὶς ἀμαρτωλὸς, ἐπεὶ πρότερον ἑμαυτὸν ἀπείργω τῆς θείας τραπέζης· ἀλλὰ μηδεὶς μένων ἀμαρτωλὸς προσίτω. Διὰ τοῦτο ἐνεύθεν ἦδη προλέγω, ἵνα μὴ τῶν βασιλικῶν καταλαβόντων δαίμων, καὶ τῆς ἱερᾶς ἐσπέρας παραγινόμενης ἐκείνης, ἔχη τις λέγειν, ἀπαρρασσαστός εἰσῆλθον καὶ ἐρημος, καὶ ὅτι πάλαι ταῦτα προεἶπεν ἐχρῆν. Εἰ γὰρ πάλαι ταῦτα ἤκουσα, πάντως ἂν μετεβαλόμην, πάντως ἂν ἑμαυτὸν καθάραις, οὕτω προσῆλθον. Ἴν' οὖν μηδεὶς ταῦτα προφασίζεσθαι ἔχη, ἐνεύθεν ἦδη προδιαμαρτύρομαι καὶ παρακαλῶ πολλὴν ἐπιειξάσθαι τὴν μετάνοιαν. Οἶδα ὅτι πάντες ἐσμέν ἐν ἐπιτιμίοις, καὶ ὅτι οὐδεὶς καυχῆσεται ἀγνήν ἔχειν τὴν καρδίαν· ἀλλ' οὐ τούτο ἐστὶ· τὸ θεινὸν, ὅτι ἀγνήν καρδίαν οὐκ ἔχομεν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχοντες καρδία, ἀγνήν, οὐδὲ τῷ δυναμένῳ ποιῆσαι ταύτην ἀγνήν προσερχόμεθα. Δύναται γὰρ, ἐὰν ἐθέλῃ, μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἡμῶν καθαροὺς ἡμᾶς εἶναι θέλει^δ, ἀλλὰ ἀναμένει μικρὰν παρ' ἡμῶν ἀφορμὴν λαβεῖν, ἵνα μετὰ παρρησίας ἡμᾶς στεφανώσῃ. Τίς τοῦ τελώνου γέγονεν ἀμαρτωλότερος; Ἄλλ' ἵνα μόνον εἴπῃ, Ὁ θεός, *Ἰλάσθητε μοι τῷ ἀμαρτωλῷ*, κατήλθεν ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον^ε· δεδικαωμένος. Καίτοι πόσῃ δυνάμει εἶχεν ἡ λέξις ἐκείνη; Ἄλλ' οὐχ ἡ λέξις αὐτὴν ἐκάθηραν, ἀλλ' ἡ διάθεσις, μεθ' ἧς καὶ τὴν λέξιν ἐκείνην

εἶπε· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡ διάθεσις μόνη, ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία

δ. Ποῖον γὰρ, εἰπέ μοι, κατόρθωμα, ποῖος πόνος, ποῖος ἰδρώς τῷ ἀμαρτωλῷ, πείσαι ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶν ἀμαρτωλός, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν τοῦτο εἰπεῖν; Ὅρθως οὐ μάτην ἔλεγον, ὅτι μικρὰς παρ' ἡμῶν ἐπιλαβέσθαι προφάσεως βούλεται, καὶ τὸ πᾶν αὐτὸς εἰσφέρει λοιπὸν εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν; Μετανοήσωμεν [143] τοίνυν^ι, κλαύσωμεν, θρηνησώμεν. Θυγατέρα τις ποῦλόλακας ἀποβαλὼν, τὸν πλείω διατελεῖ τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνον ἐν θρήνοις καὶ ὄδυρμοις· ἡμεῖς ψυχὴν ἀπωλέσωμεν, καὶ οὐ θρηνοῦμεν; σωτηρίας ἐξέπεσομεν, καὶ οὐ κατακοπτόμεθα^ς; Καὶ τί λέγω ψυχῆς καὶ σωτηρίας; Δεσπότην παρωξύνωμεν οὕτω πρᾶον, καὶ ἡμερον, καὶ οὐ κατορύττομεν ἑαυτοὺς; Καὶ γὰρ οὐχὶ δεσπότης κηδεμονικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ πατὴρ φιλοστόργου καὶ μητρὸς φιλόπαιδος πᾶσαν εὐνοίαν ὑπερβαίνει τῇ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίᾳ. *Μὴ ἐπιλήσεται γὰρ, φησί, γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, λέγει Κύριος.* Πιστὴ ἡμῶν οὐν καὶ πρὸ ἀποδείξεως ἡ ἀπόφασις· Θεοῦ γὰρ ἐστὶ· πλην ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων, φέρε, παράσχωμεν τὴν ἀπόδειξιν^h. Ἡ Ῥεβέκκα ποτὲ κελεύουσα τῷ παιδί τὸ κατὰ τὴν κλοπὴν τῶν εὐλογιῶν ὑποκρίνασθαι δρᾶμα, καὶ περιστείλασα αὐτὸν πάντοθεν καλῶς, καὶ τὸ προσωπεῖον ἐπιθείσα τοῦ ἀδελφοῦ, ἐπειδὴ εἶδεν οὐδὲ οὕτω θαρροῦντα, βουλομένη πάντα φόβον τοῦ παιδὸς ἐξελεῖν. *Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, τέκνον,* φησί. Μητρὸς δυνατὸς τὸ ῥῆμα, καὶ ἐκχαιομένης τοῦ παιδός. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς τοῦτο οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐποίησεν· οὐκ ἐπηγγεῖλατο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργω ἔδειξε. *Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς καταράς τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα.* Τοῦτον οὖν παροξυνώμεν; εἰπέ μοι· καὶ πῶς οὐ γαένης αὐτῆς τοῦτο χαλεπώτερον, καὶ τοῦ ἀτελευτήτου σκόληκος, καὶ τοῦ ἀσθέστου πυρός;

Ἔστι οὖν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσιέναι μέλλῃς, νόμιζε ἐκεῖ καὶ τὸν βασιλεῖα τῶν ἀπάντων παρεῖναι· καὶ γὰρ πάρεστιν ὄντως, τὴν ἐκάστω καταμανθάνων γνώμην, καὶ ὅρῃ τίς μὲν μετὰ προσηκούσης ἀγνώσεως, τίς δὲ μετὰ πονηροῦ προσάρχεται συνειδότος, μετὰ λογισμῶν ἀκαθάρτων καὶ ῥυπαρῶν, μετὰ πράξεων μιαρῶν. Κἂν μὲν εὐροῖ τινὰ τοιοῦτον, τῶς μὲν αὐτὸν τῷ δικαστηρίῳ τὸν συνειδότος παραδίδωσιν· εἶτα ἂν μὲν λαβὼν ἐκεῖνος^ι μαστίξῃ τοῖς λογισμοῖς, καὶ βελτίω κατασκευάσῃ, προσίεται πάλιν αὐτόν· ἂν δὲ ἀδιόρθωτος μεῖνῃ, καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς ἀντοῦ χειρας ἐμπίπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων. Ὅσον δὲ τοῦτο ἐστίν, ἄκουε Παύλου λέγοντος· *Φοβερὸν ἄμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος.* Οἶδα ὅτι δάκνει τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τί πάθω; Εἰ μὴ πικρὰ ἐπιθῶμαι τὰ φάρμακα, τὰ τραύματα οὐκ ἀφαιρεθήσεται· ἂν πικρὰ ἐπιθῶμαι, ὅμως τὴν ὀδύνην οὐ φέρετε.

^ι Aliquot mss. om. Paulo post iudena distulisse.

^ς Alii καὶ οὐ κατακοπτόμεθα. Ibidem alii καὶ τί λέγω ψυχῆν καὶ σωτηρίαν;

^h Tres mss. πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐπαγάγωμεν.

^ι Λαβὼν ἐκεῖνος. Savil. : « Forte λαβὼν ἐκεῖνον, ut referatur ad συνειδότος. » Verum illa generum ἀναλλαγὴ frequens est apud Chrysost. alioque scriptores. Mox tres mss. μένη, καλεῖται πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χειρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον, φοβερὸν δὲ τὸ ἄμπεσεῖν. Sic addit Savilius. : « μένη καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς αὐτοῦ χειρας ἐμπίπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων, ὅσον δὲ τοῦτο ἐστίν, ἄκουε Παύλου λέγοντος, φοβερὸν ἔμ. In libro Cantabrigiensi sic : μένη· καλεῖται πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χειρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερὸν δὲ τὸ ἔμ. In libro Crophavii sic : μένη, καλεῖται δεθῆναι χειρας καὶ πόδας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερὸν δὲ τὸ ἔμ. »

^α Unus ἂν μὲν γάρ. Infra quidam ἐνοήσης, εἰση ὅτι πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐτέλειαν ἀπὸ ταύτης ἠνέσχετο τῶν προκειμένων ἢ χάρις εἶδει.

^β Alii τῆς γῆς ἀπαλλάγηθαι. καὶ πρὸς

^γ Alii τὸν προσεδρία, οὐδὲ.

^δ Alii ἐὰν ἐθέλῃ· καὶ θέλει δὲ μᾶλλον ἡμῶν αὐτῶν καθαροὺς εἶναι ἡμᾶς, non male.

^ε Unus κατήλθε, παρὰ τὸν Φαρισαῖον.

Στενά μοι πάντοθεν· πλὴν ἀλλ' ἀναγκαῖον ἀνασχεῖν τὴν χεῖρα λοιπόν· καὶ γὰρ ἱκανὰ τὰ εἰρημένα πρὸς διόρθωσιν τῶν προσεχόντων. [144] Ἄλλ' ἵνα μὴ μόνοις ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις δι' ὑμῶν γένηται χρήσιμα, φέρε αὐτὰ πάλιν ἀνακεφαλαιωσώμεθα. Διελέχθημεν περὶ τῶν Σεραφείμ, ἐδείξαμεν ὅσον ἐστὶν ἀξίωμα, πλησίον ἐστάναι τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ, καὶ ὅτι καὶ ἀνθρώποις τὸ ἀξίωμα τοῦτο κεκτηθῆναι δυνατόν. Εἶπομεν περὶ τῶν πτερύγων, καὶ τῆς ἀπροσίτου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συγκαταβάσεως γενομένης· προσεθήκαμεν τὴν αἰτίαν τῆς κραυγῆς καὶ τοῦ διηνεκοῦς θαύματος, καὶ πῶς ἐν ἀκαταπαύστῳ θεωρίᾳ ἀκατάπαυστος καὶ ἡ δοξολογία τῶν Σεραφείμ· ἀνεμνήσαμεν ὑμᾶς εἰς ποῖον ἐτελέσαμεν χορὸν, καὶ μετὰ τίνων τὸν κοινὸν ἀνυμνήσαμεν Δεσπότην· τοὺς περὶ μετανοίας προσεθήκαμεν λόγους· καὶ τέλος, ὅσον ἐστὶ κακὸν προσιέναι τοῖς μυστηρίοις μετὰ πονηροῦ συνειδότος, ἀπεδείξαμεν, καὶ

πῶς οὐκ ἐστι διαφυγεῖν τὸν ἀδιόρθωτον μένοντα. Ταῦτα καὶ γυνὴ παρὰ ἀνδρὸς μανθανέτω, καὶ παῖς παρὰ πατρὸς, καὶ οἰκέτης παρὰ δεσπότη, καὶ γείτων παρὰ γείτονος, καὶ φίλος παρὰ φίλου, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ταῦτα διαλεγώμεθα· καὶ γὰρ καὶ τῆς ἐκείνων σωτηρίας ἡμεῖς ἐσμὲν ὑπεύθυνοι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὑποζύγια αὐτῶν πεπτωκότεα διαναστήσῃ, καὶ πεπλανημένα διασῶσαι καὶ ἐπαναγαγεῖν κελευόμεθα, πολλῶν μᾶλλον τὴν ψυχὴν αὐτῶν πλανωμένην ἐπαναγαγεῖν χρὴ, καὶ πεπτωκυῖαν διανιστῆν. Ἄν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς καὶ τὰ κατὰ τοὺς πλησίον οἰκονομῶμεν, δυνησόμεθα μετὰ παρήρησίας στήναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

α Duo mss. διαφυγεῖν τὸν τὰ τοιαῦτα τομήσαντα. Utrouis modo legeris, eodem recidit oratio.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem sane perquam elegantem et γνησίαν debemus Bibliothecæ Serenissimi Bavaricæ Ducis : quo dolendum magis unicuique nobis ejus obtigisse exemplar, quod tamen tale fuit, ut pauca admodum supersint emendanda, præter unam aut alteram lacunulam. » Loca vero illa, quæ vitium præferabant, utcumque supplevimus, ut in notis videbis.

[145] ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΗΝ ΡΗΣΙΝ

Τὴν λέγουσαν· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐποίησα φῶς καὶ σκότος, ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακά. »

α. Ὀλίγα μὲν τὰ εἰρημένα, γλυκεῖα δὲ τοῦ μέλιτος ἡ πηγὴ, μέλιτος κόρον οὐκ ἔχοντος. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ αἰσθητὸν μέλι ἐν τῇ γλώττῃ καταλύει τὴν ἡδονὴν, καὶ εἰς εἶδος χωρεῖ· τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας μέλι ἐγκυεύεται τῷ συνειδότι, διηνεκῇ τὴν εὐφροσύνην παρασχόν, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἡμᾶς χειραγωγούν. Καὶ τὸ μὲν ἀπὸ βοτανῶν συντίθεται, τὸ δὲ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὑφαίνεται. Τοῦτο σήμερον ὑμᾶς ἐνέπλησεν ὁ καλῶς εἰρηκῶς, καὶ τῆς ὑπακοῆς τὸ βραβεῖον ἤρπασε, καὶ τῆς ἀγάπης τὴν ἰσχύν ὑπέδειξε καὶ τῆς πίστεως τὴν εὐγένειαν. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς τὴν εἰωθυῖαν πάλιν ὑμῖν παραθῶμεν τράπεζαν μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας· καὶ γὰρ σφόδρα χαίρομεν, ὅτι ἱπποδρομίας οὐσῆς λαμπρᾶς, τοσοῦτον ἐνταῦθα πληθὸς ἀφίκεται τῆς ἐκεῖ καταφρονήσαν διατριβῆς. Διὸ δὴ καὶ αὐτοὶ μετὰ πολλῆς τῆς θαψιλείας τὸν κρατήρα ἰστώμεν, κρατήρα οὐ μῆθην ποιούντα, ἀλλὰ σωφροσύνην κατασκευάζοντα. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν Γραφῶν ὁίνος, τοιαῦτα τῆς τραπέζης ταύτης τὰ βῆα· οὐ παι-

νει σάρκα. Καὶ ταῦτα λέγομεν οὐκ ἀτιμάζοντες τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ προτιμῶντες τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν· οὐδὲ τὴν χρῆσιν ἐκβάλλοντες, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν κολάζοντες. Κἂν γὰρ φιλοσοφώμεν, οὕτω δεῖ φιλοσοφεῖν, ὥστε μὴ διδόναι τοῖς τῶν αἰρετικῶν στόμασι λαθῆν. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τοῦτο ἑλαττον μὲν τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐναντίον δὲ τῇ ψυχῇ· ἀλλ' ἀπλῆ μὲν αὐτῇ, διακονεῖται δὲ ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς ἐκείνου. Ὁ ἀριστοτέλης Θεὸς οὐκ ἐκ μῖδος καὶ δύο καὶ τριῶν οὐσιῶν τὸδε τὸ πᾶν συνεστῆσατο, ἀλλὰ ποικίλλας καὶ διαφόρους φύσεις εἰσήγαγε, τῆς οἰκείας σφίρας τὴν περιουσίαν ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν γινομένων ἐπιδεικνύμενος. Οὐ γὰρ οὐρανὸν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ γῆν· οὐ γῆν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἥλιον· οὐχ ἥλιον μόνον, ἀλλὰ καὶ σελήνην· οὐ σελήνην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀστέρας· οὐκ ἀστέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀέρα· οὐκ ἀέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ νεφέλας· οὐ νεφέλας μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰθέρα· οὐκ αἰθέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμούς, καὶ ὄρη, καὶ νάπας, καὶ βουνοὺς, καὶ λειμῶνας,

medicamenta adhibeam, vulnera non tollentur; sin adhibeam acerba, vos dolorem non sustinetis. Angustiae mihi sunt undique, sed operæ pretium fuerit manum deinceps cohibere; sufficiunt enim dicta ad eorum, qui attentis fuerint, emendationem. Verumtamen ut non solum vobis, sed et cæteris utilia vestra opera fiant, age rursus ea summatim collecta repetamus. Disseruimus de Seraphim, ostendimus quanta sit dignitas, juxta regium solum stare, et in hominum potestate situm esse, ut dignitatem illam adipiscantur. Diximus de alis, et de inaccessiblei Dei virtute, deque indulgentia, qua se nobis attemperavit; adjecimus et causam clamoris ac perpetuæ admirationis, et qui fiat, ut dum Seraphim indesinenter Deum contemplantur, eum indesinenter quoque glorificent; commonefecimus vos cuiquam choro accenseamur, et cum quibus communem Dominum laudemus; adjecimus et de pœ-

nitentia sermones; ac demum, quam grave sit malum cum prava conscientia ad sacra inysteria accedere, demonstravimus, et quo pacto fieri nequeat, ut qui manet incorrectus, pœnam evitet. Hæc et uxor a viro discat, et filius a patre, et servus a domino, et vicinus a vicino, et amicus ab amico; imo etiam inimicis ista n:remus: nam et illorum salutis nobis est ratio reddenda. Si enim illorum erigere jumenta quæ ceciderint, et quæ aberraverint conservare ac reducere jubemur (*Exod.* 23. 5), multo magis errantem eorum animam nos reducere, et collapsam oportet erigere. Si hoc pacto nostras et proximorum res dispensaverimus, ante tribunal Christi cum fiducia stare poterimus, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

Difficile porro est statuere Antiochiæne an Constantinopoli hanc habuerit homiliam Chrysostomus. Auguratur Tillemontius, Constantinopoli dictam fuisse, quia Chrysostomus hic post aliam concionatus dicitur; sed tam levi conjecturæ ne ipse quidem Tillemontius adstipulari audeat.

Interpretatio Latina est Frontonis Duçæi.

IN PROPHETICUM DICTUM ILLUD,

EGO DOMINUS DEUS FECI LUMEN ET TENEBRAS, FACIENS PACEM, ET CREANS MALA (*Isai.* 45. 7).

1. Pauca sunt quidem dicta, sed dulcis fons mellis est, mellis quod fastidium minime parit. Nam hoc quidem mel sensile voluptatem in lingua finit, et in corruptionem abit: mel vero doctrinæ conscientiam afficit (a), eamque perpetua lætitia perfundit, et ad immortalitatem nos deducit. Atque illud quidem ex herbis componitur, hoc autem ex divinis Scripturis textitur: hoc vos hodierno die complevit is, qui præclare dixit, et obedientiæ præmium reportavit, ac vim caritatis et fidei nobilitatem ostendit. Age ergo nos quoque multa cum alacritate solitam mensam vobis rursus apponamus: non enim mediocriter gaudeamus, quod cum adeo celebres sint ludi Circenses, illa ludicra occupatione contempta huc tanta multitudo confluerit. Quocirca nos etiam multa cum liberalitate craterem statuimus, craterem qui ebrietatem minime

gignit, sed temperantiam parit. Tale namque Scripturarum est vinum, talia mensæ sunt istius obsonia: pinguem et obesam carnem non reddunt. Et hæc dicimus, non ut ignominia carnem afficiamus, sed quod animæ nobilitatem pluri æstimemus: neque vero usum rejicimus, sed excessum reprimimus. Si enim philosophemur, ita philosophandum est, ut hæreticorum (a) linguis ansam non demus. Nam hoc quidem corpus minus est anima, contrarium vero non est animæ: sed simplex est quidem illa, verum corporis cupiditatibus famulatur. Deus enim artifex præstantissimus non ex una et duabus et tribus substantiis hoc universum constituit, sed varias ac distinctas invexit naturas, ut abundantiam sapientiæ suæ in diversitate rerum ostenderet. Non enim cælum condidit solum, sed et terram: non terram solum, sed et solem: non solem modo, sed et lunam: non lunam solum, sed et stellas: non stellas solum, sed et aerem: non ærem solum, sed et nubes: non nubes solum, sed etiam

(a) In Græco, *ὑπερβολὴν τῆς οὐρανοῦ*. Ad literam est, *absconditur in conscientia*. Savilius suspicatur legendum esse, *ὑπερβολὴν*. Sed nihil suspectum in hac lectione animadverto. Frontonius Duçæus vertit, *conscientiam afficit*, magis sensum speciat, quam etymologiam.

(a) Manichæos intelligit.

æthera : non æthera solum, sed etiam lacus, fontes, fluvios, montes, valles, colles, prata, hortos, semina, plantas, herbarum varia genera, formasque diversas, vires diversas, ac diversas naturas cernere poterit, si quis mundum undique lustraret; et si totum orbem terrarum cogitatione percurreret, cum propheta in has voces erumpet: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 105. 24)*. Maque si theatrum spectare cupis, ad hoc spirituale satanico illo derelicto veni: si lyram cupis audire, illo concentu dimisso, et excitato mentis tuæ robore ad hanc veni, quæ animum tuum erigit, mentemque confirmat. Vide ut soni diversi, chordæque distinctæ, summo opifici Deo unum et suavissimum undique concentum emittant. Ceu enim quidam sonus spiritus ex differentibus sonis conflatus unum habet concentum glorificationem, qua celebrat Conditoem: et sonant quidem separatim chordæ singulæ, sonant autem et inter se conjunctæ. Atque ut intelligas, quo pacto separatim sonent, cæli chordam cogitatione pulsato, tum ingenti edito sono audies eam Deo laudem offerre. Quod cum animadvertisset propheta, dixit: *Cæli enarrant gloriam Dei, opus autem manuum ejus annuntiat firmamentum (Psal. 18. 2)*. Ab illa chorda ad diei noctisque chordam descende, tum et hos lyra quavis et cithara suaviores emitti sonos videbis: præsertim vero cum adfuerit qui chordas istas pulsare noverit. Quoniam autem pacto sonant? dicet aliquis. Cælum non os movet, neque linguam, neque palatum, neque dentes, neque labra: quomodo ergo vox oritur? quomodo autem dies loquitur? Neque enim hæc vocalia sunt instrumenta, sed cursus solis et lunæ dies est et nox, temporisque progressus. Ne igitur ex crassioribus aliquis his auditus commoveatur ac perturbetur, audi quo pacto his, quæ dicta sunt, addere majora contendit propheta. Cum enim cælos Dei gloriam enarrare dixisset, et diem diei verbum eructare, noctemque nocti scientiam indicare (*Ibid. v. 3*), non hic substitit, sed adjecit: *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum (Ibid. v. 4)*. Horum autem verborum hic sensus est: Non solum vocem habent dies, et nox, et cælum¹, sed et vocem ejusmodi, quæ insignior, elarior, et acrior sit humana. Quo tandem pacto? Audi ipsa ejus verba. *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*. Quid igitur hoc est? Encomium vocis, laus soni hujus. Vox enim mea nota est illi, qui eadem mecum lingua loquitur, ei vero qui diversa, non item. Exempli causa, si Græca lingua loquar, et vocem hanc noverit aliquis, ille me audiet: Scythia vero, Thrax, Maurus, aut Indus non item: quippe quod linguæ discrimen impediatur, ne illi sermo meus innotescat.

2. *Loquela creaturarum Deum laudantium qualis.* — Rursus ego, si loquatur Scythia vel Thrax, audire non

¹ sic ex conjectura restituit Fronto Ducæus, et quidem optime. Apud Savillum legitur, *dies, et nox, et non homo*: verum conficit ille in margine legendum esse, et *cælum*, et recte quidem: nam sic sensus postulat.

potero, neque alter linguam alterius: in cælo autem, in nocte ac die locum id non habet, sed ejusmodi vox illorum est, ut ab omni lingua, ab omni loquela possit audiri, eique clara sit et perspicua. Propterea cum cælos Dei gloriam enarrare divisisset, et diem diei verbum eructare, adjecit: *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*. Quæ verba talem sententiam habent: Talem habent loquelam, talemque vocem habent dies, nox, et cælum, omnesque creaturæ, ut ab omnibus loquelis, hoc est, : b omnibus linguis, ab omnibus gentibus vox eorum audiatur. Non enim est loquela, inquit, hoc est, non est gens, non est vox, ubi vox cæli non audiatur: sed et Scythia, et Thrax, et Maurus, et Indus, et Sauromata, et loquela omnis, et lingua omnis et gens omnis hanc vocem poterit exaudire. Quo tandem pacto? Hoc jam audi, ut intelligas qua ratione cælum tacendo loquatur. Cum enim videris ejus pulchritudinem, magnitudinem, situm, perpetuitatem, splendorem, et hæc omnia colligens apud te Conditoem glorificaveris, Creatorem laudaris, tum vocem emisit cælum, et per linguam Deo gloriam laudemque detulit. Atque hoc illud est quod dixit, *Cæli enarrant gloriam Dei*. Quo tandem modo? Dum sui splendoris pulchritudine spectatorem in admirationem traducunt Conditoris. Cum enim conspecto tanto opere dixeris: Gloria tibi, Deus, quale corpus condidisti, et in medio constituisti! cæli gloriam istam detulerunt, et tua lingua utentes per aspectum admirationem exhibuerunt. Ita silentes gloriam et honorem Deo deferunt, et hanc vocem audiunt omnes. Quando enim hæc percipi auditu non possunt, sed aspectu et contemplatione, aspectus porro unus est omnibus, tametsi lingua sit differens, et barbarus, Scythæ, Thracæ, Mauri, et Indi vocem istam audiunt, hoc est, miraculum cernentes, pulchritudinem obstupescentes, splendorem, magnitudinem, alia omnia, quæ ad cælum pertinent, qui recta sapiunt, gloriam et laudem offerunt Deo. Idipsum et de die atque nocte dici potest. Ut enim hoc pulchritudine, situ, magnitudine, splendore, temporis perpetuitate, usu, efficacitate, cæteris omnibus spectatorem ad admirationem traducens efficit, ut gloriam et honorem Conditori deferamus: ita nox et dies. Cum enim rectum horum temporum ordinem videris, et quo pacto penso suo absoluto dies noctem e suis propellere limitibus non contendit, nec ullam præ se fert res alienas usurpandi cupiditatem: neque propterea quod ipsa splendidior est, totum occupare tempus conatur, sed recedit: eodemque modo rursus nox suo confecto cursu diei cedit: et hoc per tot annos factum est, nec ulla confusio vel perturbatio visa est, et nec ista illam ejecit, neque illa hanc fraudavit; tametsi splendidior una, et obscurior est altera: rursus rectum ordinem miratus non Deo gloriam et honorem offeres? Et quemadmodum sorores duæ benevole erga se invicem affectæ, paternam hereditatem in libra et bilance partiuntur, et ne minima quidem re ulla altera alteram fraudat: sic nimirum et nox et dies toto tempore inter se diviso, dum ne minima quidem ejus

καὶ παραδείσους, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, βοτανῶν εἶδη ποικίλα, καὶ διάφορα σχήματα, καὶ διαφόρους ἐνεργείας, καὶ διαφόρους φύσεις, ἃ πανταχοῦ τῷ κόσμῳ περιῶν ἂ ἴδοι τις ἄν· καὶ τὸ σῶμα τῆς οἰκουμένης ἐπιτρέχων τῷ λογισμῷ, ἐρεῖ μετὰ τοῦ Προφήτου· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε. Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ὡστε εἰ βούλει θέατρον ἰδεῖν, καταλιπὼν ἐκεῖνο τὸ σατανικόν, ἐλθὲ ἐπὶ τοῦτο τὸ πνευματικόν· [146] εἰ βούλει λύρας ἀκούσαι, ἀφείς ἐκείνην τὴν μελωδίαν, καὶ τὸ εὐτονον τῆς διανοίας συντένας, ἐλθὲ ἐπὶ ταύτην τὴν διεγερθεῖσαν σου τὸ φρόνημα, νευροῦσάν σου τὴν διάνοιαν. Ὅρα φθόγγους διαφόρους καὶ νευράς ἐνηλλαγμένας, μίαν καὶ παναρμόνιον τῷ ἀριστοτέχνῳ Θεῷ πανταχόθεν ἂ ἀναπεμπούσας [μελωδίαν. Ὡσεῖ] γὰρ τις [φθόγγος τοῦ πνεύματος] ἐκ διαφόρων φθόγγων συγκείμενος μίαν ἔχει μελωδίαν, τὴν εἰς τὸν ποιήσαντα δοξολογίαν· καὶ ἤχουσι μὲν καθ' ἑαυτὰς αἱ νευραὶ, ἤχουσι δὲ καὶ μετ' ἀλλήλων. Καὶ ἕνα μάθης πῶς καθ' ἑαυτὰς ἤχουσι, κρούσον τῷ λογισμῷ τὴν νευρὰν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀκούσῃ μεγάλη ἤχουσις, καὶ τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπεμπούσας. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Προφήτης συνιδὼν, ἔλεγεν· *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ νευρῶς αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.* Ἄπὸ τῆς χειρὸς ἐκείνης μετέδθη ἐπὶ τὴν νευρὰν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, καὶ ὄψει καὶ τούτους τοὺς φθόγγους λύρας ἀπάσης καὶ κιθάρας ἡδῶν φθεγγομένων· καὶ μάλιστα, ὅταν ἡ τις ὁ τὰς νευράς ταύτας ἀνακρούσασθαι ἐπιστάμενος. Καὶ πῶς ἤχουσι; φησί. Στόμα οὐρανὸς οὐ κινεῖ, οὔτε γλώτταν, οὔδ' ὑπερέφαν, οὔδ' ἄδοντας, οὔδ' χεῖλη· πῶς οὖν ἡ φωνὴ πρόεισι; πῶς δὲ ἡ ἡμέρα φθέγγεται; Οὔδ' γὰρ ταῦτα ὄργανα φωνητικὰ ἐστίν, ἀλλὰ δρόμος ἐστὶν ἡλίου καὶ σελήνης, ἡμέρα καὶ νύξ, καιροῦ πάροδος. Ἴν' οὖν μή τις τῶν καχυτέρων ταῦτα ἀκούων θορυβῆται καὶ ταραττηται, ἀκουσον πῶς ὁ Προφήτης ἐπαγωνίζεται καὶ τῷ εἰρημένῳ. Εἰπὼν γὰρ, *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ὅτι Ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἐρεῦνται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνώσιν, οὐκ ἔστι μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὔδ' ἄ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτὸν ἐστὶ· οὐ μόνον φωνὴν ἔχουσιν ἡμέρα καὶ νύξ, καὶ οὐρανὸς ἂ, ἀλλὰ καὶ τοιαύτην φωνὴν, ἣ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶν εὐσημοτέρα, καὶ σαφεστέρα, καὶ εὐσημωτέρα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἄκουσον τῆς ῥήσεως αὐτῆς. *Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὔδ' ἄ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Τί ποῖ οὖν τοῦτό ἐστιν; Ἐγκώμιον τῆς φωνῆς, ἐπαννος τῆς ἤχης. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ φωνῆ τῷ ἐμῷ ὁμοφώνῳ γνώριμος, ἐτερογλώσσῳ ἔξ οὐκέτι. Οἶδον τι λέγω, Ἐλλάδι διαλεγόμενοι γλώττῃ δ, ἄν τοῖνον τὴν φωνὴν εἰδῆ τις, ἐκεῖνος ἀκούσεται μου· ὁ δὲ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾶξ, καὶ ὁ Μαῦρος, καὶ ὁ Ἰνδὸς οὐκέτι· ἡ γὰρ διαφορά τῆς γλώττης οὐκ ἀφήσιν εὐσημον αὐτῷ γενέσθαι τὴν ἐμὴν διάλειψιν.

^a Legendum putat Savilius, ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου περιῶν, et hæc genuina videtur esse lectio. Sed sine mss. auctoritate nihil mutare audeamus.

^b Hic in lacera serie verba duo triave desiderabantur, sed ea uncialis inclusa dampus, ne quis putet ea ex auctoritate mss. proficisci. Certum quippe est, si non eadem verba, eadem certe auctoris sententiam fuisse, ut series ipsa docet.

^c Sic optime restituit Fronto Ducæus. Savil., ἡμέρα καὶ νύξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, verum conjicit ille in margine legendum esse καὶ οὐρανός. Illud autem οὐκ ἄνθρωπος, ideo sic impressum est, quod librarius sibi pro οὐκ habuerit, et hoc pro ἄνθρωπος, quæ vox fere semper ita scribitur in mss.

^d Hic aliquid subesse vitii suspicor.

β'. Πάλιν ἐγὼ τοῦ Σκύθου καὶ τοῦ Θρακὸς διαλεγόμενου οὐ δυνήσομαι ἀκούειν, οὔδ' ἕτερος τῆς ἐτέρου γλώττης· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ νυκτός, καὶ τῆς ἡμέρας οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλὰ τοιαύτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ φωνή, ὡς πάση γλώττῃ, πάση λαλιᾷ. παντὶ ἔθνει [147] ἀκούεσθαι, καὶ εὐθελον εἶναι καὶ σαφῆ. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, καὶ Ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἐρεῦνται ῥῆμα, ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὔδ' ἄ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· τοιαύτην ἔχουσι λαλιὰν, καὶ τοιαύτην ἔχουσι φωνὴν ἡ ἡμέρα, καὶ ἡ νύξ, καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τὰ κτίσματα ἅπαντα, ὡς πάσαις ταῖς λαλιαῖς, τούτέστι, πάσαις ταῖς γλώτταις, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀκούεσθαι αὐτῶν τὴν φωνὴν. Οὐ γὰρ ἐστὶ λαλιά, φησὶ, τούτέστιν, οὐκ ἔστιν ἔθνος, οὐκ ἔστι φωνή, ἔνθα μὴ ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾶξ, καὶ ὁ Μαῦρος, καὶ ὁ Ἰνδός, καὶ ὁ Σαυρομάτης, καὶ πᾶσα λαλιά, καὶ πᾶσα γλώττα, καὶ πᾶν ἔθνος δυνήσεται ταύτης ὑπακοῦειν τῆς φωνῆς. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τοῦτο λοιπὸν ἄκουε, ἕνα μάθης πῶς σιγῶν ὁ οὐρανὸς φθέγγεται. Ὅταν γὰρ ἴδῃς αὐτοῦ τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος, τὴν θέσιν, τὸ διαρκές, τὴν φαιδρότητα, καὶ ταῦτα πάντα συναγαθῶν παρὰ σαυτῷ, δοξάσης τὸν Δημιουργόν, εὐφημήσῃς τὸν ποιήσαντα, ὁ οὐρανὸς φωνὴν ἀφήκε, διὰ τῆς γλώττης ἀναπέμφας τῷ Θεῷ δόξαν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον, *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ.* Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τὸν θεατὴν τῷ κάλλει τῆς οικείας φαιδρότητος εἰς θαῦμα παραπέμποντες τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδῶν τὸ τοιοῦτον ἔργον, εἴπῃς, Δόξα σοι, ὁ Θεός, ἡλίκοι σῶμα εἰργάσω, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τέθεικας· οἱ οὐρανοὶ ἂ τὴν δόξαν ταύτην ἀνήνεγκαν, τῇ σῇ γλώττῃ χρησάμενοι, καὶ διὰ τῆς βίσεως τὸ θαῦμα παραπέμποντες. Οὕτω σιγῶντες ἀναφέρουσι δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ ταύτης τῆς φωνῆς πάντες ἀκούουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀκοῆ ταῦτα μαθεῖν, ἀλλ' ὄψει καὶ θεωρεῖ, ὄψει δὲ πᾶσι μία, εἰ καὶ ἡ γλώττα διάφορος, καὶ Βάρβαρος, καὶ Σκύθαι, καὶ Θρᾶκες, καὶ Μαῦροι, καὶ Ἰνδοὶ ταύτης ἀκούουσι τῆς φωνῆς, τούτέστι, τὸ θαῦμα βλέποντες, τὸ κάλλος ἐκπληττόμενοι, τὴν φαιδρότητα, τὸ μέγεθος, τὰ ἄλλα ἅπαντα τὰ πρὸς τὸν οὐρανόν, δόξαν ἀναφέρουσι τῷ Δημιουργῷ οἱ καλῶς φρονούντες. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός ἐστιν εἰπεῖν. Ὅπερ οὗτος τῷ κάλλει, τῇ θέσει, τῷ μεγέθει, τῇ φαιδρότητι, τῷ διαρκεί τοῦ χρόνου, τῇ χρείᾳ, τῇ ἐνεργείᾳ, τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εἰς θαῦμα παραπέμπον τὸν θεατὴν, ποιεῖ δόξαν ἀναφέρειν τῷ Δημιουργῷ· οὕτω νύξ καὶ ἡμέρα. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὴν εὐταξίαν τῶν καιρῶν τούτων, καὶ πῶς τὸ οἰκεῖον ἀπαρτίσασα μέτρον ἡ ἡμέρα, οὐ φιλονεικεῖ τὴν νύκτα ἐξῴσαι τῶν οἰκείων ὄρων, οὔδ' ἄ πλεονεξίαν τινὰ ἐπιδείκνυται, οὔδ', ἐπειδὴ φαιδρότερα ἐστὶν αὐτῆς, τὸν ἅπαντα βιάζεται κατασχεῖν χρόνον, ἀλλ' ἀναχωρεῖ· καὶ ἡ νύξ τὸ αὐτὸ πάλιν, ἀπαρτίσασα τὸν αὐτῆς ὄρον, παραχωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτσι γέγονε, καὶ οὐδεμία σύγχυσις, οὔδ' ἀταραχὴ, καὶ οὔτε αὕτη ἐξώθησεν ἐκείνην, οὔτε ἐκείνη ἐπλεονέκτησεν ταύτην, καίτοι ἡ μὲν φαιδρότερα, ἡ δὲ ζοφωδέστερα· πάλιν τὴν εὐταξίαν θεουμάσας, οὐ δόξαν ἀναπέμφεις Θεῷ; Καὶ καθάπερ ἀδελαφὰ δύο οἰκείως πρὸς ἀλλήλας [148] διακείμεναι, πατρῶν διανεμάμεναι κληῖρον ἐν σταθμοῖς καὶ ζυγοῖς, οὔδ' ἐπὶ τυχόν ἐτέρα τὴν

^e Ita Savil. recte. In Morel., autem οὐ οὐρανοί, mendo, ut videtur, typographico.

ἐτέραν πλεονεκτεῖ· οὕτω δὴ καὶ νῦν καὶ ἡμέρα τὸν χρόνον ἅπαντα διελόμεναι, τοσαύτην διατηροῦσιν ἰσότητα, οὐδὲ τὸ τυχόν ἀλλήλας πλεονεκτοῦσαι, ὅση ἴσπερ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μαθόντες. Ἀκουέτωσαν οἱ πλεονέκται, καὶ τοὺς ἀδελφούς ἐξωθούμενοι τοῦ κλήρου· αἰδεῖσθωσαν τῶν καιρῶν τὴν εὐταξίαν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν ἰσηγορίαν, καὶ καταλυέτωσαν τὸ ἑαυτῶν νόσημα. Οὕτω τοίνυν *Ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρεῦγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτι ἀναγγέλλει γνώσιν*, οὐ φωνὴν ἀφίεται, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐταξίας, καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, καὶ τῆς ἰσότητος, καὶ τῶν ἀπαρεμποδίστων μέτρων, σάλπιγγος λαμπρότερον τὸν Δημιουργὸν ἀνακηρύττουσαι, οὐκ ἐν μιᾷ τῆς οἰκουμένης γωνίᾳ, ἀλλ' ὅσην ὁ ἥλιος ἐφορᾷ γῆν. Αὗται γάρ αἱ φωναὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης φέρονται, ἐπειδὴ πανταχοῦ ὁ οὐρανὸς, καὶ πανταχοῦ ἡμέρα, καὶ πανταχοῦ νῦν, καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἐκτείνουσι καὶ ἐν γῆ, καὶ ἐν θαλάττῃ. Διὰ τοῦτο ὁ Προφήτης οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι οἱ οὐρανοὶ φθέγγονται δόξαν Θεοῦ, ἀλλὰ *διηγούνται*, τούτεστι, καὶ ἐτέρους παιδεύουσι, καὶ μαθητὰς ἔχουσι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ διδασκαλεῖον μέγιστον εἰς τὸ μέσον εἰσὶ προβαλλόμενοι, ἀντὶ βιβλίων, καὶ γραμμάτων, τῆς οικείας φύσεως τὸ κάλλος καὶ ἰδιώτας, καὶ σοφοὺς, καὶ πᾶσι παρέχοντες ἐπιέναι, καθάπερ ἐν βιβλίῳ τὴν ἐγκειμένην αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως διδασκαλίαν. Οὕτω καὶ ἄνθρωποι οὐχὶ φθειγόμενοι, ἀλλὰ καὶ σιγῶντες δι' ἐτέρων δοξάζουσι τὸν Θεόν· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Δαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὡσπερ οὖν τις ὄρων βίον λάμποντα, καὶ σιγῶντος τοῦ βιούντος, δόξαν ἀναφέρει τῷ Θεῷ· οὕτω δὴ καὶ τὸ κάλλος ὄρων τοῦ οὐρανοῦ, δοξάζει τὸν ποιησαντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, διὰ τῶν θεατῶν· Ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρεῦγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτι ἀναγγέλλει γνώσιν· Γνώσιν*· ποίαν; Τὴν περὶ τοῦ ποιήσαντος. Ὡσπερ γάρ ἡ ἡμέρα εἰς ἐργασίαν ἐξάγει τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ἡ νῦν διαδεχομένη, ἀπὸ τῶν μυρίων ἀναπαύει μόχθων, καὶ τῶν φροντίδων ἀφίησι, καὶ κάμνουσαν τὴν κόρην κοιμίζουσα, καὶ τὰ βλέφαρα καταστέλλουσα, ἀκμαζούσῃ τῇ δυνάμει παρασκευάζει τὴν ἀκτίνα δέχεσθαι πάλιν. Ὡστε καὶ ταύτης οὐκ ὀλίγον τὸ χρῆσιμον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πολύ. Εἰ γάρ μὴ διανέπαιε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν μυρίων μόχθων ὑποδεχομένη, οὐδὲν ὄφελος ἦν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν αὐτὸν εἰσαγαγούσης· τῆς γάρ φύσεως ἀπαγορευούσης τῷ διηνεκεῖ πόνῳ, διεφθάρῃ ἂν, καὶ ἀπώλετο τὸ ζῶον, καὶ οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἐκ τῆς ἀκτίνας ἐγένετο. Ἡ τοίνυν ποιούσα τὴν ἡμέραν χρῆσιμον τῷ ἄνθρωπῳ, αὕτη μάλιστα ἐστὶν ἡ διὰ τῆς οικείας διακονίας τὸν ἀπολάουσα τῆς χορείας αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν χειραγούσα. Ὅταν γάρ ἐνοήσῃ τις, πόσον μὲν τὸ χρῆσιμον τῆς ἡμέρας, πόσον δὲ τὸ τῆς [149] νυκτὸς, καὶ πῶς αὕτη διαδέχεται ἐκείνην, καὶ ἐναλλάξ, ὡσπερ ἐν τινι χορῷ, τὸ γένος ἡμῶν ἀμοιβαδὸν διαδεχόμεναι διατηροῦσι, καὶ ἀπάντων ἀνθρώπων νωθεστέρος ἦ, δυνήσεται τὸν οικεῖον λογισμὸν ἀνακινῶν εἰδέναι τοῦ ἀριστοτέχου Θεοῦ τὴν σοφίαν, ἦν διὰ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐπεδείξατο, ἐκείνην μὲν εἰς ἐργασίαν, ταύτην δὲ εἰς ἀνεσιν τῶν πόνων ἀποκληρώσας ἡμῖν.

γ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν προοιμίων ἅπαντα εἰπεῖν ἐξέδημεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέντων τινὰ πολλοὺς τῶν οὐ προσεχόντων ἴσως ἐθορύθη-

σε, καὶ τῶν ἀπέριωτος Γραφᾶς ἔχοντων, φέρε δὴ, πολλῇ τῇ ῥύμῃ πρὸς ταῦτα χωρήσωμεν. Ἀνεγνώσθη μὲν γάρ καὶ ἡ αἰμορροῦσα, ἡ τῆ ἀφῆ τὰς πηγὰς τῶν αἱμάτων στήσασα, καὶ τῆ τῆς πίστεως δυνάμει τοσοῦτον συλήσασα θησαυρόν· καὶ γάρ ἦν κλοπὴ τὸ γινόμενον· ἀλλὰ καὶ κλοπὴ εὐδοκίμουσα, καὶ ἡ συλήσασα μετὰ τὸν Ἐλεγχον ἐπαινουμένη. Αὐτὸς γάρ ὁ συληθεὶς Ἰησοῦς ἀνακηρύττει τὸ γύναιον. Ἀνεγνώσθη καὶ τὰ στίγματα Παύλου, τὰ τραύματα, τὰ δεσμοτήρια, αἱ ἀπαγωγαί, τὰ ναυάγια, τὰ δεσμά, αἱ ἀλύσεις, αἱ ἐπιβουλαὶ αἱ ποικιλίαι καὶ διηνεκεῖς, οἱ θάνατοι οἱ καθημερινοὶ, ὁ λιμὸς, τὸ δίψος, ἡ γυμνότης, ἡ ἐπισύστασις ἡ καθημέραν. Ἀλλὰ τί πάθω; Ἀνάγκη φυγεῖν πολλῇ τῇ σφοδρότητι χριστάμενον, μὴ πάλιν ὁ Παῦλος κατασχῶν, ἀπαγάγῃ τοῦ προκειμένου. Καὶ γάρ ἴστε, πολλάκις ἐτέρωθι με βαδίζοντα καὶ τετραμμένον ἀπαντήσας ἐν μέσῳ τῷ λόγῳ κατέσχε, καὶ οὕτως εἶλεν, ὡς ἐν αὐτῷ πείσαι καταλύσαι τὸν λόγον. Ἴν' οὖν μὴ καὶ σήμερον τοῦτο πάθωμεν, καθάπερ χαλινὸν ἐκέισε φερόμενῳ^a τῷ λόγῳ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐμβάλοντες, οὕτως αὐτὸν ἐκκύσωμεν, καὶ ἐπὶ τὴν προφητικὴν ἀγάγωμεν ῥῆσιν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ῥῆσις; Ἐγὼ Κύριος, φησὶν, ὁ ποιήσας φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείζων κακὰ. Ὅρατε ὡς οὐκ εἰκὴ οὐδὲ μάτην ἐπὶ τὸ χωρίον τοῦτο τὸν δρόμον ἐποίησάμεθα, ἀλλὰ πάντα τὰ ἄλλα παρατρέχοντες, ἐνταῦθα ἀπαντήσαι ἐσπουδάζομεν. Καὶ γάρ πολὺν τῷ μὴ προσέχοντι τὸν θόρυβον ἐμποιεῖ τὸ εἰρημένον. Διανάσθητε τοίνυν, καὶ συντίνατε τὴν ἀκοήν, καὶ πᾶσαν βιωτικὴν φροντίδα ἐκβαλόντες, προσέχετε τοῖς λεγομένοις. Καὶ γάρ βούλομαι τοῦτον νῦν ὑμῖν τῆς ἐνταῦθα παρουσίας τὸν μισθὸν ἀποδοῦναι, καὶ τῶν πνευματικῶν ἐμπλήσας ἐδεσμάτων, οὕτως ἐκπέμψαι, ὥστε καὶ τοὺς ἀπολειφθέντας ἔργῳ μαθεῖν ἠλίχην ὑπέμειναν ζῆμίαν· εἰσονται δὲ, εἰ μετὰ ἀκριθείας ὑποδεξάμενοι τὰ λεγόμενα, καὶ πρὸς ἐκεῖνους διαβιδάσαι δυνηθείητε^b. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιήσας φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείζων κακὰ. Συνεχῶς αὐτὸ περιστρέψω, ὥστε ἐντεθῆναι ὑμῶν τῇ διανοίᾳ, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ὁ μόνος [150] τοῦτο φησιν, ἀλλὰ καὶ ἕτερος προφήτης συνωδᾷ^c ἀποφθεγγόμενος ἔλεγεν· *Εἰ ἐστὶ κακία ἐν πόλει, ἦν Κύριος οὐκ ἐποίησε*; Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Ἀπασὶ γάρ δεῖ μιαν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ λύσις; Εἰ μάθοιμεν τῶν λέξεων τούτων τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριθείας· οὐ γάρ εἰκὴ οὐδὲ μάτην συνεχῶς τοῦτο ὑμῖν παραγγέλλομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸ βάθος τῶν νοημάτων λοιπὸν χωροῦμεν. Τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ἐστὶ καλὰ, τὰ δὲ κακὰ, τὰ δὲ μέσα· ὧν ἕνια πολλοῖς μὲν εἶναι δοκεῖ κακὰ, οὐκ ἐστὶ δὲ, ἀλλὰ λέγεται μόνον καὶ ὑποπτεύεται.

Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, φέρε καὶ ἐπὶ παραδειγμάτων τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἡ πινία δοκεῖ μὲν πολλοῖς εἶναι κακὸν, οὐκ ἐστὶ δέ· ἀλλ' εἰ τις νήφει καὶ φιλοσοφεῖ^d, καὶ κακῶν ἀναιρετικόν. Ὁ

^a Savil. habet καθάπερ χαλινὸν ἐκέισε φερόμενον. In margine autem notavit, legendum forte esse φερόμενον, quam conjecturam secutus Fronto Ducæus, φερόμενον in textu posuit: non enim alio usus exemplari, sic ex ejus auctoritate restituit. Ad unius quippe codicis Ravariici fidem hæc homilia in omnibus editionibus habetur.

^b Savil. δυνήσεται, et in marg. δυνήσεται, quam conjecturam sequitur Fronto.

^c Savil. συνωδεῖται et in marg. indicat legendum συνωδᾷ, quam lectionem secutus est Fronto.

^d Sic rescribendum fuit; legebatur νήφει καὶ φιλοσοφεῖ. Edit.

parte se invicem fraudant, tantam æqualitatem observant, quantam usu et experientia didicistis. Audiant avari, et qui hereditate spoliant fratres: rectum ordinem temporum reverentur, ac noctis et diei concordiam, et suum vitium corrigant. Sic igitur *Dies diei verbum eructat, et scientiam nocti nox indicat*, non voces mittentes, sed dum recto suo ordine, ac dispositione, et æquabilitate, ac mensura ab omni obstaculo libera, tuba clarius prædicant Creatorem, non in uno terrarum orbis angulo, sed in omnibus, quas sol aspicit, regionibus. Hæc siquidem voces per universum mundum feruntur, quandoquidem ubique cælum est, ubique dies, ubique nox, suamque doctrinam et in terra explicant et in mari. Quocirca non dixit propheta simpliciter, Cæli loquuntur gloriam Dei, sed, *Enarrant*, hoc est, alios etiam instruunt, ac pro discipulis habent universum genus humanum, et in medio proposita maxima schola, librorum ac literarum loco, naturæ suæ pulchritudinem idiotis, sapientibus, et omnibus contemplandam præbent, et tamquam in libro insidentem ipsis de Dei sapientia ac virtute doctrinam. Sic etiam homines non loquentes, sed vel tacentes per alios Deum glorificant; ideoque dicebat Christus: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Matth. 5. 16). Ut igitur cum quis vitam lucentem videt, etiam illo tacente qui vivit, gloriam et laudem offert Deo: sic nimirum et is qui cæli pulchritudinem intuetur, glorificat Conditorum. Propterea dicebat: *Cæli enarrant gloriam Dei*, per spectatores; *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Psal. 18. 2). *Scientiam*; quamnam? Illam nimirum de Conditore. Ut enim dies ad operationem hominem educit, ita succedens nox ab innumeris illi requiem dat laboribus, curis eum levat, oculos fatigantes consopit, palpebras comprimit, efficitque ut instauratis viribus radios solis rursus excipiat. Itaque non exigua hujus quoque est utilitas, imo etiam magna. Nisi enim succedens innumeris a laboribus homini requiem aliquam daret, nihil dies illi prodesset, quæ ad operationem illum eduxit: quippe natura deficiente, laborum continuitate confectum animal istud periret, nec ullam ei lucis usura commoditatem afferret. Ea igitur est præsertim, quæ diem homini utilem reddit, quæ ministerio suo ad cognitionem Dei provehit eum, qui chorea ipsius perfuitur. Cum enim apud se perpenderit quispiam, quanta diei sit utilitas, quanta noctis, et quo pacto hæc illi succedit, et variatis vicibus, velut in choro quopiam, alternatim sibi succedentes nostrum genus conservant, quamvis omnium hominum stupidissimus fuerit, excitata sua ratione summi opificis Dei sapientiam nosse poterit, quam per diem ac noctem ostendit, dum illam nobis ad operationem, hanc ad laborum relaxationem attribuit.

3. Verum ad hæc omnia dicenda jam inde ab orationis exordio digressi sumus: quoniam autem ex his quæ hodierno die lecta sunt, nonnulla multos ex his qui minus animum attendunt forte perturbaverunt,

eosque qui in Scripturis parum versati erant: age magna animi propensione ac studio gradum ad ista faciamus. Lecta enim est etiam narratio de mullere, quæ sanguinis fluxum patiebatur, quæque fontem sanguinis tactu repressit, ac fidei virtute tantum thesaurum deprædata est (Matth. 9. 20-22): furtum enim fuit illud factum, sed laude dignum, et ubi deprehensa est quæ rapuerat, commendata est: quippe Jesus ipse, qui furtum passuserat, mulierculam collaudavit. Lecta sunt etiam stigmata Pauli, vulnera, carceres, abducciones ad judicia, naufragia, vincula, catenæ, insidiæ diversæ ac continuæ, quotidianæ mortes, fames, sitis, nuditas, instantia quotidiana. Sed quid faciam? Magno cum impetu me propiciens hinc aufugiam necesse est, ne rursus nos detinens Paulus a proposito argumento abducat. Nam ut scitis, sæpenumero alibi me incedentem et conversum occurrens in medio sermone detinuit, et ita cepit, ut in ipso finire sermonem suaderet. Ne igitur id hodie quoque nobis accidat, tamquam violenter injecto freno illuc tendenti orationi, sic illam trahamus et ad hoc dictum propheticum reducamus. Quodnam igitur illud est? *Ego Dominus*, inquit, *qui feci lucem et tenebras, faciens pacem, et creans mala* (Isai. 45. 7). Videtis non temere neque frustra nos ad hunc locum instituisse cursum, verum omnibus prætermisissis huc pervenire studuisse? Neque enim mediocre ei qui minus attentus fuerit, perturbationem afferunt ista. Quamobrem attendite, quæso, animum, et aures erigite, ac sæculari omni rejecta sollicitudine, quæ dicuntur advertite. Hanc enim jam vobis cupio mercedem vestri huc adventus persolvere, ac spiritualibus exsaturatos edulibus ita domum vos remittere, ut qui abfuerunt, quantam jacturam fecerint, reipsa discant: scient autem si cum attentione quæ dicemus exceperitis, atque ad illos transmittere potueritis. *Ego Dominus Deus, qui feci lucem et tenebras, faciens pacem, et creans mala*. Assidue dictum istud repeto, ut in vestris animis defigatur, ac deinde solutio adhibeatur. Neque vero solus hoc iste dicit, sed et alius concinens huic propheta dicebat: *Si est malitia in civitate, quam non fecit Dominus* (Amos 3. 6)? Quid ergo sibi vult quod dictum est? Unam enim omnibus oportet solutionem adhibere. Quamnam igitur est solutio? Si vim dictionum illarum didicerimus. Verum attendite diligenter: non enim temere nec frustra vos ad hoc assidue cohortamur, sed quoniam jam ad abstrusas gravesque sententias gradum facimus. Rerum aliæ quidem bonæ sunt, aliæ malæ, aliæ mediæ, quarum nonnullæ multis malæ videntur, licet non sint, sed dicuntur tantum et existimantur.

Paupertas non mala, divitiæ non bonæ. — Sed ut quod a me dicitur dilucidius fiat, age firmatum exemplis sermonem instituamus. Paupertas multis quidem malum videtur, verum non est: quin etiam si quis providus sit et sibi attentus, mala tollendi vim habet. Divitiæ rursus bonum quidem videntur esse, tamen absolute bonum minime sunt, nisi quis ut oportet iis utatur. Nam si absolute bonum essent divitiæ, bo-

nos esse oporteret qui eas possident : sin autem non omnes divites virtute sunt præditi , liquet divitias simpliciter ac per se bonas non esse, verum in medio positam materiam quamdam esse virtutis. Sic autem rem expendit. Sunt in corpore qualitates, quas qui habent tales ab iis appellantur. Exempli causa : candor substantia non est, sed qualitas, et accidens quod advenit substantiæ; ergo si cui adnascatur hoc, candidum ejusmodi hominem appellamus. Est præterea ægritudo et ipsa qualitas quædam et accidens, ac si cui adveniat, talem ægrotum vocamus. Si ergo divitiarum virtus essent, eum qui divitias possidet virtute præditum esse oporteret ac dici : quod si non omnino virtute præditus est dives, non simpliciter aut virtus aut bonum sunt divitiarum, sed id sunt prout affectus fuerit ejus animus qui eis utitur. Rursus paupertas si malum esset, omnes qui in paupertate degunt, oporteret esse malos : sin autem multi pauperes cælum occuparunt, non est utique malum paupertas.

4. Quid quod multi propter paupertatem blasphemant ? dicit aliquis. Non propter paupertatem, sed propter insaniam suam et pusillanimitatem id agunt. Atque hoc ex beati Job exemplo patet ; qui cum ad extremam paupertatem redactus esset, et ad ipsum paupertatis barathrum devolutus, non solum non blasphemavit, sed Deum benedicere non cessavit, his verbis : *Dominus dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula (Job 1. 21)*. At enim ob divitias etiam multi rapiunt et aliena invadunt, dicit aliquis. Verum id non ob divitias fit, sed ob ipsorum stultitiam ; atque hujus rei testis nobis erit hic ipse vir, qui cum tot opibus abundaret, non modo res aliorum non rapuit, sed etiam propria erogabat, et peregrinis portum parabat, sic dicens : *Domus mea omni peregrino patuit (Job 31. 32)*. Abraham quoque cum tot opes possideret, in prætereuntes omnia expendebat ; et neque hunc neque illum fraudatorem aut avarum divitiarum reddiderunt, ut neque blasphemum paupertas aut illum aut Lazarum : sed cum neque necessaria utrique suppeterent alimenta, sic illustres fuerunt, ut alter Dei, qui arcana clare novit, testimonio commendaretur : alter autem ab angelis antecedentibus hinc auferretur, et contubernalis fieret patriarchæ ; iisdemque bonis quibus ille frueretur. Itaque mediæ res sunt istæ, paupertas et divitiarum, sanitas et morbus, vita et mors, gloria et honor, servitus et libertas, et quæcumque sunt ejusmodi ; non enim omnia sunt percurrenda, ne prolixior fiat oratio, sed vobis ex his data occasione, ad ea quæ nos urgent dicenda pergendum est. *Da enim, inquit, sapientiam occasionem, et sapientior erit (Prov. 9. 9)*. Igitur res mediæ sunt hæc omnia : sic ut his in bonum et in malum homines uti possint. Quod enim hæc res sint mediæ, ut divitiarum, ostendit Abraham, qui ut opus erat ipsis est usus : ostendit et ille qui Lazari vixit ætate dives, qui in capitis sui perniciem facultates impendit. Neque bonum igitur absolute sunt divitiarum, neque malum. Si absolute bonum essent, neque

res mediæ, dives ille qui ætate Lazari vixit, tam gravi supplicio punitus non esset : si malum essent, Abraham, qui dives fuit, non tam celebris fuisset. Tale quid est etiam morbus. Nam si malum esset morbus, oporteret et malum esse ægrotum. Itaque Timotheus quoque malus esse debuisset, qui morbo gravissimo conflictabatur. *Vino enim modico utere, inquit, propter stomachum, et frequentes tuas infirmitates (1. Tim. 5. 25)*. Quod si non modo malus idcirco non fuit, sed et mercedis multæ accessionem accepit, ut patienter infirmitatem illam tulit, morbum utique malum non esse manifestum est. Alius quoque propheta oculis perpetuo laborabat : nec tamen propter hoc malus erat, sed et prophetabat, et futura prævidebat, neque morbus illi aliquod ad virtutem impedimentum afferebat. At neque sanitas absolute bonum est, nisi quis ea ut oportet, non ad improbum facinus vel ad inutile otium utatur : neque enim crimine hoc ipsum vacat. Quocirca Paulus etiam dicebat : *Si quis non vult operari, nec manducet (2. Thess. 3. 10)*. Verum hæc media sunt et indifferentia, et pro ratione eorum qui eis utuntur aliquando hoc, aliquando illud fiunt. Quid vero attinet sanitatem commemorare ac morbum, divitias et paupertatem ? Hoc enim ipsum, quod vulgo bonorum omnium caput censetur, et malorum colophon, mors, inquam, et vita, neque sunt hæc absolute, sed et ipsa media sunt, et prout eorum fert animus, qui eis utuntur, alterutra fiunt. Exempli causa bonum est vivere, si quis eo ut oportet utatur : cum vero ad peccata vel iniquitates, non jam bonum est, sed multo melius fuerit, ut qui ejusmodi est moriatur. Rursus illud, quod fugiendum multi ceasant, innumera nobis bona conciliat, dum convenientem causam habeat adjunctam. Argumento sunt martyres, qui propter mortem omnium sunt felicissimi. Propter hoc nimirum Paulus non simpliciter vivere in Christo cupiebat, sed quoniam hoc illi operis fructus erat. « Etenim quid eligam, » inquit, « ignoro : coarctor autem e duobus : desiderium enim habens dissolvi et esse cum Christo ; valde enim multo melius ; peruanere autem in carne magis necessarium propter vos » (*Philip. 1. 22-24*). Ob hoc ipsum quoque dicebat propheta, *Preliosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus (Psal. 115. 15)* : non simpliciter mors, sed mors ejusmodi. Et rursus alicubi, *Mors peccatorum pessima (Psal. 33. 22)*. Vides hoc quoque medium esse, nec absolute bonum, nec item absolute malum, sed pro ratione animi et affectus eorum a quibus illud excipitur ? Idcirco et sapientissimus Salomon, dum utilitatem commemorat, quæ in medio istorum est posita, et de his philosophatur, ostenditque non hoc absolute bonum esse, et illud malum, sed convenienti cum tempore fieri bona, licet molesta esse videantur, (a) [et mala, licet jucunda esse videantur ;] cum non convenienti fiunt tempore, dicebat : *Tempus fendi et tempus ridendi : tempus vivendi, et tempus mo-*

(a) Quæ uncinis clauduntur gesunt in Græco ; sed desiderantur ad seriem, eaque Fronto Dacæus, non dubia conjectura, supplevit.

πλούτος πάλιν δοκεῖ μὲν πολλοῖς εἶναι καλὸν, οὐκ ἔστι δὲ ἀπλῶς καλὸν, εἰ μὴ τις εἰς δέον αὐτῷ χρώμενος εἴη. Εἰ γὰρ ἀπλῶς καλὸν ἦν ὁ πλοῦτος, ἔδει καὶ τοὺς ἔχοντες αὐτὸν εἶναι καλοῦς· εἰ δὲ οὐ πάντες οἱ πλοῦτοι εἴησαν ἐνάρετοι, ἀλλ' οἱ καλῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένοι, εὐδηλον ὅτι οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὁ πλοῦτος καλὸν, ἀλλ' ὕλη τις ἔστιν ἀρετῆς ἐν τῷ μέσῳ κειμένη. Σκόπει δέ. Εἰσὶν ἐν τῷ σώματι ποιότητες, αἳ εἰ ἔχοντες ἀπ' αὐτῶν κάλοῦνται. Οἷόν τι λέγω· τὸ λευκὸν οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλὰ ποιότης, καὶ συμβεβηχὸς ἐπιγινόμενον τῇ οὐσίᾳ· ἂν οὖν τινι προσγένηται τοῦτο, λευκὸν τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Ἔστιν ἀρρώστια πάλιν καὶ αὕτη ποιότης τις οὐσα καὶ συμβεβηχὸς· κἂν τινι προσγένηται, ἀρρώστον τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ πλοῦτος ἦν ἀρετῆ, ἔδει τὸν ἔχοντα τὸν πλοῦτον ἐνάρετον εἶναι καὶ λέγεσθαι· εἰ δὲ οὐ πάντως ὁ πλοῦσιος ἐνάρετος, οὐκ ἀρετῆ, οὐδὲ καλὸν ὁ πλοῦτος ἀπλῶς, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ χρωμένου τοῦτο γίνεται. Πάλιν ἡ πενία εἰ κακὸν ἦν, ἔδει τοὺς ἐν πενίᾳ ἄπαντας εἶναι κακοῦς· εἰ δὲ πολλοὶ τῶν ἐν πενίᾳ ὄντων τῶν οὐρανῶν ἐπελάθοντο, οὐκ ἀρα ἡ πενία κακὸν.

8. Τί οὖν, ὅτι πολλοὶ βλασφημοῦσι διὰ τὴν πενίαν; φησὶν. Οὐ διὰ τὴν πενίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οικίαν ἀφροσύνην τε καὶ μικροψυχίαν τοῦτο ποιοῦσι. Καὶ τούτων ἀπέδειξεν ὁ μακάριος Ἰωβ, ὃς ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ ὤν, καὶ πρὸς αὐτὸ τῆς πενίας κατενεχθεὶς τὸ βράθρον, οὐ μόνον οὐκ ἐδλασφῆμῃσεν, ἀλλ' εὐλογῶν τὸν Θεὸν διετίθει, λέγων· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν πλοῦτον πολλοὶ, φησὶν, ἀρπάζουσι καὶ πλεονεκτοῦσιν. Ἀλλ' οὐ διὰ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ διὰ τὴν οικίαν ἀφροσύνην· καὶ τούτου μάρτυς πάλιν ὁ εὐεὶς ἄνθρωπος οὗτος, ὃς ἐν τοσοῦτῳ πλούτῳ οὐ μόνον οὐκ ἤρπασε τὰ ἐτέρων, ἀλλὰ καὶ τὰ οικία ^a [εἰδίδου], καὶ λιμένα τοῖς ξένοις κατεσκευάζειν, οὕτω λέγων· Ἡ οικία μου παντὶ ξένῳ [151] ἐλθόντι ἠγάπητο. Καὶ ὁ Ἀβραάμ πλοῦτον τοσοῦτον ἔχων, τοὺς παρῖοῦσι πάντα ἔδωκεν· καὶ οὕτε τοῦτον, οὕτε τῆσιν πλεονέκτην ὁ πλοῦτος ἐποίησεν, ὥσπερ οὐδὲ βλάσφημον οὕτε ἐκείνον, οὕτε τὸν Λαζάρου ἡ πενία· ἀλλ' οὕτω διέλαμψαν ἑκάτεροι, μηδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐποροῦντες τροφῆς, ὡς τὸν μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ δέξασθαι τὴν μαρτυρίαν, τοῦ τὰ ἀπόρρητα σαφῶς εἰδότες· τὸν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προηγουμένων οὕτως ἐνεῦθεν ἀπενεχθῆναι, καὶ ὁμόσκηον τῷ πατριάρχῃ γενέσθαι, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύειν, ὧν ἐκείνος. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι, πενία καὶ πλοῦτος, ἡγίεια καὶ νόσος, καὶ ζωὴ καὶ θάνατος, δόξα καὶ τιμὴ, δουλεία καὶ ἐλευθερία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ γὰρ δεῖ πάντα ἐπιέναι, ὥστε μὴ μηκύνειν τὸν λόγον, ἀλλὰ ἐν τοῖσις παρέχοντα ὑμῖν ἀφορμὰς, ἐπὶ τὰ κατεπεύγοντα βαθῆναι. Δίδου γάρ, φησὶ, σοφῶ ἀφορμῆν, καὶ σοφώτερος ἔσται. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι πάντα, ὡς τούτοις καὶ εἰς καλὸν, καὶ εἰς κακὸν, οἱ χρώμενοι δύνανται· ἂν ^b. Ὅτι γὰρ τῶν μέσων ἐστὶ ταῦτα, ὧν ὁ πλοῦτος, ἔδειξεν ὁ Ἀβραάμ, εἰς δέον

αὐτῷ χρῆσάμενος. Ἔδειξε δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου ὁ πλοῦσιος, ἐπὶ ἀπωλείᾳ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὰ ὄντα δαπανήσας. Οὕτε οὖν καλὸν ἀπλῶς ὁ πλοῦτος, οὕτε κακὸν. Εἰ καλὸν ἦν ἀπλῶς, ἀλλ' οὐχὶ μέσον, οὐκ ἂν ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου πλοῦσιος τοιαῦτα ἐκολάζετο· εἰ κακὸν ἦν, οὐκ ἂν Ἀβραάμ οὕτως εὐδοκίμησε πλοῦσιος ὢν. Τοιοῦτόν τι καὶ ἡ νόσος ἐστίν. Εἰ γὰρ κακὸν ἦν ἡ νόσος, ἔδει καὶ τοῦτον ^c κακὸν εἶναι τὸν ἔχοντα. Ἄρα καὶ Τιμόθεος ἐμελλεν εἶναι κατὰ τοῦτο κακός, ἐσχάτῃ νόσῳ παλαιῶν. Οἶνον γὰρ ὀλίγω χρωῶ, φησὶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνὰς σου ἀσθενείας. Εἰ δὲ οὐ μόνον κακός οὐκ ἦν ἐνεῦθεν, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ μισθοῦ προσθήκη ἐλάμβανε, γενναίως τὴν ἀρρώστειαν ἐνέγκας, εὐδηλον ὅτι οὐ κακὸν ἡ νόσος. Καὶ ἕτερος δὲ προφήτης τοὺς ὀφθαλμοῦς νοτῶν διετίθει· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο κακός, ἀλλὰ καὶ προσηφτευσεν, καὶ τὰ μέλλοντα προσώρα, καὶ οὐδὲν ἡ νόσος εἰς τὴν ἀρετὴν ἐγένετο κώλυμα. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ ὑγίεια ἀπλῶς καλὸν, ἂν μὴ τις εἰς δέον κεχρημένος αὐτῇ εἴη, ἀλλ' εἰς ἐργασίαν πονηρὰν, ἢ εἰς ἀργίαν ἀνόητον· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀνεύθυνον. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. Ἀλλὰ τοῦτα τῶν μέσων ἐστὶ, παρὰ τοὺς χρωμένους ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γινόμενα ^d. Καὶ τί δεῖ λέγειν ὑγίειαν, καὶ νόσον, καὶ πλοῦτον, καὶ πενίαν; Αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ὃ δοκεῖ τοῖς πολλοῖς εἶναι τῶν ἀγαθῶν κερφάλαιον, καὶ τῶν κακῶν ὁ κολοφών, ὁ θάνατος, λέγω, καὶ ἡ ζωὴ, οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς ἔσται, ἀλλὰ καὶ ταῦτα [152] τῶν μέσων, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χρωμένων ἑκάτερα ταῦτα γινόμενα. Οἷόν τι λέγω· τὸ ζῆν καλὸν, ὅταν εἰς δέον χρώμενος αὐτῷ τις εἴη· ὅταν δὲ εἰς ἀμαρτήματα καὶ παρανομίας, οὐκέτι· ἂν εἴη καλὸν, ἀλλὰ βέλτιον τὸν τοιοῦτον τελευτῆσαι. Πάλιν ὁ πολλοῖς φευκτὸν εἶναι δοκεῖ, μυρίων ἀγαθῶν γένοιτ' ἂν αἰτίον. ὅταν αἰτίαν ἔχη τὴν προσήκουσαν. Καὶ δηλοῦσιν οἱ μάρτυρες, οἳ πάντων εἰσὶ διὰ τὴν τελευτὴν μακαριώτεροι. Διὸ δὴ τοῦτο ὁ Παῦλος οὐχ ἀπλῶς ἐπεθύμει ζῆν ἐν Χριστῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο αὐτῷ καρπὸς ἔργου. Καὶ τί αἰρήσομαι γὰρ, φησὶν, οὐ γινώσκω· συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν εὐο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων τοῦ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῶ γὰρ μᾶλλον κρείσσον· τὸ δὲ ἐπιμείναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαίστερον δι' ὑμᾶς. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης, Τιμὸς ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὄστων αὐτοῦ· οὐχ ἀπλῶς ὁ θάνατος, ἀλλ' ὁ τοῖσδε θάνατος. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, Θάνατος ἀμπερωλῶν πονηρός. Ὅρξεν καὶ τοῦτο τῶν μέσων, οὐχ ἀπλῶς καλὸν, οὐδὲ ἀπλῶς κακὸν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν ὑποδεχόμενων αὐτό; Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος Σολομών, τὸ μέσον τούτων τὸ χρήσιμον καταλέγων, καὶ φιλοσοφῶν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ ἀπλῶς τοῦτο καλὸν, κακίον κακὸν, ἀλλὰ μετὰ καιροῦ τοῦ προσήκοντος γίνεται καλὰ, κἂν φορτικὰ εἶναι δοκῇ ^e, ὅταν τὸν καιρὸν μὴ ἔχη τὸν προσήκοντα, Καιρός τοῦ κλαῦσαι, καὶ καιρός τοῦ γελάσαι, ἔλεγε, καιρός τοῦ ζῆσαι, καὶ καιρός τοῦ ἀποθαιεῖν. Οὐδὲ γὰρ πανταχοῦ τὸ χαίρειν καλὸν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ βλαβερόν·

^c Legendum esset καὶ ταῦτην, secundum grammaticam seriem.

^d Γινόμενα. In Græco exemplari γινόμενον legebatur.

^e Post δοκῆ addendum videtur καὶ κακὰ, κἂν χρῆστα εἶναι δοκῇ, verisimileque est hoc membrum δι' ὁμοιοκλίτων excidisse.

^a Verbum εἰδίδου inter duos uncinos posuimus, ut concessura positum declararem.

^b Savilius putat legendum καὶ εἰς κακὸν χρῆσθαι δύνανται· ἂν, et vere melius haberet: sed inss. destitit nihil mutare audeamus.

οὕτε πανταχοῦ τὸ ἀγαθὸν καλὸν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ θανάσιμον καὶ ὀλέθριον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν δεῖκνυς ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἡ κατὰ Θεὸν λύπη μετὰ ῥοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον καταργάζεται.*

ε'. Ὁρᾶς καὶ τοῦτο τῶν μέσων ὄν; Οὐκοῦν καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ τῶν μέσων, τὸ χαίρειν λέγω. Διόπερ οὐχ ἀπλῶς χαίρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ χαίρειν ἐν Κυρίῳ. Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν μέσων λόγος ἰκανῶς ἡμῖν διευκρίνηται, εἴγε ἀκροατὰς ἔχει προσέχοντας· ἰτέον δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὰ μὴ μέσα, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ καλὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, καὶ ἐπὶ τὰ κακὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο καλὰ. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ εἰρημένα ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκείνο γίνεται· οἷον ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν κακὸν, ὅταν εἰς πλεονεξίαν δαπανᾷται, ποτὲ δὲ καλὸν, ὅταν εἰς ἐλεημοσύνην ἀναλίσκηται· καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον. Ἔστι δὲ τίνα, ἃ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο κακὰ· τὰ δὲ, ἐναντία τούτοις, αἰεὶ κακὰ, καὶ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ· οἷον ἀσέβεια, βλασφημία, ἀσέλγεια, [153] ὠμότης, ἀπανθρωπία, γαστριμαργία, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Οὐ λέγω ὅτι ἄνθρωπος κακὸς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὸς, οὔτε καλὸς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο κακὸς· ἀλλ' ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Ταῦτα μὲν γὰρ εἴη ἂ ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς τάξεως, τὰ τε καλὰ, καὶ τὰ κακὰ· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὅταν μὲν ἐκεῖνα ἐληγεται, καλὸς, ὅταν δὲ ἐναντία, κακὸς. Οὐκοῦν τρεῖς αὐταὶ μοῖραι· τὰ μὲν γὰρ καλὰ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, οἷον σωφροσύνη, ἐλεημοσύνη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὰ δὲ κακὰ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ, οἷον ἀσέλγεια, ἀπανθρωπία, ὠμότης· τὰ δὲ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γινόμενα^b, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χρωμένων. Ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν γὰρ εἰς πλεονεξίαν ὑπηρετεῖται, ποτὲ δὲ εἰς ἐλεημοσύνην· ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ χρωμένου. Πενία ποτὲ μὲν εἰς βλασφημίαν, ποτὲ δὲ εἰς εὐφημίαν καὶ φιλοσοφίαν ὑπηρετεῖται. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ τῶν ἀλογωτέρων (ἐπὶ γὰρ τὴν λύσιν ἰτέον λοιπὸν) οὐ τὰ κακὰ μόνον, ἃ οὐκ ἂν ποτε γένοιτο καλὰ, ἀλλὰ καὶ τῶν μέσων ἕνια κακὰ καλοῦσιν, οἷον πενίαν, αἰχμαλωσίαν, δουλείαν, ἅπερ ἐδείξαμεν οὐ τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῶν μέσων ὄντα· πολλοὶ δὲ, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ταῦτα κακὰ καλοῦσιν, οὐκ ὄντα κακὰ· περὶ ὧν^c ὁ προφήτης φησὶ, τῶν κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν καλουμένων, οὐ τῶν ὄντως κακῶν· περὶ αἰχμαλωσίας, περὶ δουλείας, περὶ λιμοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὅτι γὰρ ταῦτα οὐ κακὰ, ἀλλὰ καὶ κακῶν ἀναιρετικὰ, τὸν λιμὸν πρῶτον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὸν πᾶσι φρικτὸν καὶ φοβερὸν εἶναι δοκοῦντα. Πῶς οὖν οὐ κακὸν, μάνθανε, καὶ παιδεύου φιλοσοφεῖν. Ἡνίκα τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος εἰς ἔσχατον ἐξώκειλε παρανομίας, τότε δὴ ὁ μέγας Ἥλιας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιος, ὁ βουλόμενος τὴν ἐκ τῆς βραθυμίας νόσον ἀνελεῖν, καὶ διορθῶσαι ταύτην, ἐπήγαγε λέγων· *Σὴ Κύριος, ὃ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ, εἰ ἔσται ὑστέρως, εἰ μὴ διὰ στόματός μου· καὶ ὁ μηλωτὴν μόνον κεκτημένος, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε· τοσαύτη παρῆρησία αὐτῷ πρὸς τὸν Θεόν.* Ὁρᾶς ὅτι οὐ κακὸν ἡ πενία; Οὐκ ἂν ὁ πάντων ἀνθρώπων πενέστερος τοσαύτης ἀπέλαυσε παρῆρησίας, ὡς χαμαὶ βαδίζων, ἐνὶ μόνῳ λόγῳ τοσαύτην ἰσχὺν ἐπιδείξασθαι. Εἰπὼν

^a In ms. ei legitur; sed Savil. in marg. eī posuit ex conjectura, quam secutus est Duceus.

^b Ms. habet γινόμενον, ut supra. Mox legendum videtur τοιοῦτος ὁ πλοῦτος.

^c Savil. putat legendum περὶ τούτων.

τοῖνον τοῦτο, ἐπήγαγε λιμὸν, καθάπερ παιδαγωγὸν ἄριστον, καὶ διορθωτὴν τῶν γινομένων κακῶν· καὶ καθάπερ πυρετοῦ λάθρου εἰς σῶμα ἐμπεσόντος, καὶ αὐταὶ τῆς γῆς αἱ φλέβες ἀνεξηράνησαν, καὶ χεῖμαρροι ἐπέλιπον, καὶ βοτάναι, καὶ τῆς γῆς αἱ λαγόνες ἄγνοιαι λοιπὸν ἦσαν. Καὶ οὐ μικρὰ τότε ὁ δῆμος ἔκαρπώσατο, τῆς ῥύμης τῆς ἐπὶ τὴν παρανομίαν ἀπαλλαγείς, καὶ συσταλεις, καὶ γενόμενος ἐπιεικέστερος, καὶ τῷ προφήτῃ χειροῆθος. [154] Οἱ γὰρ πρὸς τὰ εἰδωλα τρέχοντες, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν κατασφάττοντες τοῖς δαιμονίοις, οὗτοι τοσοῦτων ἱερῶν τῆς Βάαλ ἀναιρουμένων, οὐκ ἔδυσχέραναν, οὐκ ἠγανάκτησαν, ἀλλ' ἤνεγκαν σιγῇ καὶ φόβῳ τὸ γινόμενον, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ βελτίους γενόμενοι.

ς'. Ὁρᾶς ὡς οὐ μόνον [οὐ] κακὸν ὁ λιμὸς, ἀλλὰ καὶ κακῶν ἀναιρετικὸς, ἐν τάξει φαρμάκου τὰ νοσήματα διορθωσάμενος; Εἰ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτὴν βούλει ἢ ἰδεῖν οὐ τῶν κακῶν οὖσαν, ἐνόησον τίνες μὲν ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας, τίνες δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ἵνα μάθης ὅτι οὔτε ἡ ἐλευθερία ἀπλῶς καλὸν, οὔτε ἡ αἰχμαλωσία κακόν. Ὅταν μὲν γὰρ ἦσαν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ τὴν πατρίδα εἶχον τὴν ἑαυτῶν, τοιαῦτα ἐπραττον, ὡς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς προφῆτας αὐτῶν καταδοῦν, τῶν νόμων πατομένων, καὶ τῶν εἰδῶλων προσκυνουμένων, καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραβαθεῖσιν· ἐπειδὴ δὲ ἀπηνέχθησαν εἰς γῆν ἄλλοτριαν, καὶ ἐν τῇ τῶν βαρβάρων χώρᾳ διέτριβον, οὕτω συνεστάλησαν, καὶ βελτίους ἐγένοντο, καὶ τοῦ νόμου φύλακες, ὡς ἔστιν ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦτο μαθεῖν, ὃν ἀναγκαῖον εἰς μέσον ἀγαγεῖν σήμερον, ἵνα μάθητε τῆς αἰχμαλωσίας τὸν καρπὸν. Τίς δὲ ἔστιν ὁ ψαλμὸς; *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλωνίως ἐκεῖ ἐκαθίσασμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών.* Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρημάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ψῶν, λέγοντες· Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ψῶν Σιών. Πῶς ἄσωμεν τὴν ψῆν Κυρίου ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας; Εἶδες πῶς αὐτοὺς συνέστελεν ἡ αἰχμαλωσία; Πρὸ μὲν γὰρ ταύτης καὶ τῶν προφητῶν ἐνηγούτων μὴ παραβαίνειν τὸν νόμον, οὐκ ἠνέσχοντο· μετὰ δὲ ταύτην, καὶ τῶν βαρβάρων ἐπιχειμένων, καὶ τῶν κυριεόντων καταναγκαζόντων καὶ κατεπειγόντων παραβαίνειν, οὐχ ὑπήκουον, ἀλλ' ἔλεγον· Οὐκ ἔσσομεν τὴν ψῆν Κυρίου ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας, ἐπειδὴ ὁ νόμος τοῦτο οὐκ ἐπέτρεπεν. Ὅρα δὲ καὶ τοὺς παιδάς τοὺς τρεῖς οὐ μόνον οὐδὲν βλαπτομένους ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρους ἀπ' αὐτῆς γενομένους· καὶ τὸν Δανιὴλ ὁμοίως. Τί δὲ ὁ Ἰωσήφ; τί κακὸν ἐπάθε, καὶ ξένος, καὶ δοῦλος, καὶ δέσμιος γενομένος; οὐχὶ διὰ τοῦτο μόνον εὐδοκίμη; καὶ ἔλαμψε; Τί δὲ ἡ βάρβαρος ἐκείνη γυνὴ, καὶ ἐν πλοῦτι καὶ ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ διατριβούσα, ἐντεῦθεν ἀπάνωτο; οὐχὶ πάντων ἦν ἀθλιωτέρα, ἐπειδὴ τούτοις εἰς θεὸν χρῆσασθαι οὐκ ἠθέλησεν; Οὐκοῦν ταῦτα μὲν ἡμῖν ἀποδεδείκται σαφῶς, τίνα μὲν κακὰ, τίνα δὲ καλὰ, τίνα δὲ μέσα· καὶ ἴδι περι τῶν μέσων ὁ προφήτης φησὶν, οὐ τῶν ὄντως κακῶν, ἀλλὰ τῶν δοκούντων

^d In ms. βούλει deerat. Sed Savil. in marg. posuit ex conjectura, quam Duceus in textu secutus est.

^e Παραβαθεῖσιν. In ms. legebatur παραβαίνοντων.

riendi (*Eccle. 3. 4*). Neque enim semper gaudere bonum est, sed aliquando etiam noxium; neque enim semper dolere bonum, sed aliquando etiam letale ac perniciosum. Atque hoc ipsum rursus indicans Paulus dicebat: « Quæ secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur » (*2. Cor. 7. 10*).

5. Vides hoc quoque medium atque indifferens esse? Igitur et contrarium ejus est medium, nimirum gaudere. Ideo non simpliciter gaudere jussit, sed in Domino gaudere (*Philip. 4. 4*). Sed satis jam sermonem hunc de rebus mediis enucleavimus, si quidem attentos nacti fuerimus auditores; restat ut ad ea progrediamur, quæ non sunt media, ad bona, quæ fieri mala non possunt, et ad mala, quæ nunquam fieri possunt bona. Nam ea quidem quæ diximus modo hoc, modo illud fiunt, quemadmodum divitiæ modo malum sunt, cum ad aliena bona usurpanda insumuntur; modò bonum, cum in eleemosynam expenduntur, et alia hujusmodi secundum hanc regulam. Sunt autem nonnulla, quæ nunquam fieri possunt mala: quæ vero sunt his contraria, semper mala sunt, nec umquam fieri bona possunt: cujusmodi sunt impietas, blasphemia, lascivia, crudelitas, inhumanitas, ingluvies, et alia ejusmodi.

Tria genera rerum: bonæ, malæ, mediæ. — Non dico malum hominem nunquam fieri posse bonum, neque bonum fieri malum haud umquam posse: sed res ipsas fieri tales non posse. Enimvero hæc in suo manentes ordine, aliæ bonæ sunt, aliæ malæ: homo vero, quando illa quidem elegerit, bonus, quando vero contraria, malus erit. Igitur tres sunt isti rerum ordines: bona quidem nunquam fieri possunt mala, cujusmodi sunt temperantia, eleemosyna, et similia: mala vero nunquam fieri possunt bona, ut lascivia, inhumanitas et crudelitas: quædam autem aliquando hoc, aliquando illud fiunt pro ratione animi et affectus eorum, qui eis utuntur. Divitiæ nonnumquam ad aliena bona invadenda inserviunt, nonnumquam ad eleemosynam impertiendam: verum id fit ex animo et affectu ejus, qui eis utitur. Paupertas nonnumquam ad blasphemiam, nonnumquam ad benedictionem ac philosophiam inservit. Quia igitur insipientiores non pauci (jam enim ad solutionem veniendum est) non solum mala, quæ nunquam bona fieri possunt, sed etiam ex iis quæ media sunt, nonnulla vocant mala, ut paupertatem, captivitatem, servitutem, quæ non inter mala, sed inter media esse numeranda demonstravimus: multi vero, ut ante dixi, hæc appellant mala quæ mala non sunt: de istis loquitur propheta, quæ secundum vulgi existimationem mala vocantur, non revera sunt mala: de captivitate, de servitute, de fame et aliis ejusmodi. Quod enim hæc non modo mala non sint, sed etiam ad mala depellenda sint usui, primum in medium prolata fame doceamus, quæ tremenda omnibus ac terribilibus videtur esse. Disce igitur, quo pacto mala non sit, et ad philosophandum instruere. Cum populus Hebræorum ad summam improbitatem devenisset, tum magnus Elias,

et cælo dignus, cum vellet aocordiæ morbum auferre, eumque corrigere, adjecit dicens: *Vivit Dominus, cui adstiti coram eo, si erit pluvia, nisi per os meum* (*3. Reg. 17. 1*): et qui meloten solam possidebat, cælum clausit, tanta apud Deum gratia valuit. Vides paupertatem malum non esse? Non enim tanta gratia valuisset mortalium cunctorum pauperrimus, ut cum in terris versaretur, tantam virtutem uno solo verbo præ se ferret. Hoc ergo dicto famem imnisit tamquam optimum pædagogum, et malorum quæ acciderant emendatorem: atque ut sit cum vehemens quædam febris corpus invasit, venæ ipsæ terræ exarescebant, torrentes deficiebant, et herbæ, et terræ viscera sterilia penitus deinceps erant. Neque vero meliocriter id populo fuit utile, cum repressus impetus fuerit, quo ad iniquitatem ferebatur, et castigatus modestiorque sit factus, et ad obtemperandum prophetæ mansuetior. Nam qui ad idola curriebant, et dæmoniis filios suos maclabant, hi tot occisis sacerdotibus Baal, non indignati sunt, non indoluerunt, sed famis opera redditi meliores, tacentes ac metu correpti rem patienter tulerunt.

6. Vides non modo malum non esse famem, sed ad mala etiam tollenda prodesse, et ad sanandas argitudines remedii locum obtinere? Quod si captivitatem ipsam etiam videre velis malum non esse, cogita quales ante captivitatem essent Judæi, et quales in captivitate, ut intelligas neque libertatem absolute bonum, neque captivitatem malum esse. Quando enim libertate fruebantur, et in patria sua degebant, ita se gerebant, ut singulis diebus adversus illos vociferarentur prophetæ, dum leges conculcarentur, adorarentur idola, et Dei mandata violarentur: postquam autem in alienam delati sunt terram, et in barbarorum regione versati, sic depressi sunt, ac meliores evaserunt, legemque servarunt, ut ex ipso psalmo colligi potest, quem operæ pretium est hodierno die in medium afferre, ut ex eo captivitatis fructum agnoscat. Quis ille porro psalmus est? *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, dum recordaremur Sion. In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra. Quoniam illic interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum, dicentes: Cantate nobis de canticis Sion. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (*Psal. 136. 1-4*). Vides ut ipsos depresserit captivitas. Nam ante illam quidem prophetas non legebant, a quibus admonebantur, ut ne legem transgrederentur: post illam autem etiam instantibus barbaris, et dominis cogentibus atque urgentibus, ut eam transgrederentur, minime parebant, sed dicebant: Non cantabimus canticum Domini in terra aliena, quoniam id lex non permittebat. Vide autem et tres pueros, qui non solum a captivitate læsi non sunt, sed etiam ejus opera illustriores evaserunt; eodemque modo Danielem. Quid vero Joseph? quid mali passus est, cum et peregrinus, et servus, et captivus esset factus? nonne hoc unum illi splendorem comparavit? Quid vero mulier illa barbara, quæ in opibus, superbia, et libertate degebat, inde lucrata est? non-

ne omnium fuit miserrima, postquam istis, ut oportebat, uti noluit? Hæc igitur evidenter a nobis sunt demonstrata, quænam sint mala, quænam bona, quænam media, et de mediis loqui prophetam, quæ reipsa mala non sunt, sed vulgo mala videntur, de captivitate, servitute, abductione. Quam vero ob causam hæc dicta sint, operæ pretium fuerit nunc docere.

Prophetæ cur missi. — Benignus cum sit Deus, et ad miserandum promptus, ad castigandum ac puniendum cunctator et tardus, ne Judæos suppliciiis mulcicaret, prophetas misit, ut verbis eos terreret, neque rebus ipsis puniret: quod et erga Ninivitas præstitit. Nam et illic olim urbem se eversurum minatus est, non ut everteret, sed ut non everteret, quod utique contigit. Hoc nimirum et tunc agebat, prophetas mittebat, ac barbarorum incursiones, bella, captivitates, abductionem, et in aliena regione commorationem minabatur. Et quemadmodum pater indulgens, cui filius est libidinosus ac negligens, ad sanam mentem volens eum reducere, flagella requirit, funes minatur dicens: Vinciam, flagellis cædam, interficiam, sitque verbis terribilis, ut hac ratione juvenis improbitatem conpescat: ita nimirum Deus continue minabatur, cum eos injecto metu reddere meliores vellet. Hæc cernens diabolus, volensque emendationem, quæ consequeretur hæc minas, impedire, pseudoprophetas immisit, et prophetis captivitatem, servitutem, famemque minantibus, illi contraria, pacem, terræ fertilitatem, innumerorum bonorum copiam prædicebant. Idcirco exprobrantes illis prophetæ dicebant: *Pax, pax; et ubi est pax (Jer. 6. 14)?* Et sciunt omnes, qui sacrarum literarum sunt studiosi, cuncta evenisse, quæ prophetæ prædixerant adversus pseudoprophetas, qui populi studium debilitabant ac frangebant. Quoniam igitur populum ita dissolutum corrumpabant, per prophetas ait Deus: *Ego Deus faciens pacem, et creans mala (Isai. 45. 7).* Et quænam mala? Hæc quæ commemorata sunt, captivitatem, servitutem et alia ejusmodi: non fornicationem et lasciviam, et avaritiam, neque aliud quidquam ejusmodi. Idcirco etiam quando alius propheta dixit, *Si est malitia in civitate, quam non fecit Dominus (Amos 3. 6),* hanc dixit malitiam, famem, morbum, inflictas a Deo plagas: sic et Christus cum dicit, *Sufficit diei malitia sua (Math. 6. 34),* sudores dicit, laborem, afflictionem.

7. Hoc igitur dicit propheta: Ne debiles ac remissos vos reddant pseudoprophetæ; Deus enim vobis pacem largiri potest, et captivitatis vos tradere: hoc est, *Faciens pacem, et creans mala.* Atque ut hoc verum esse intelligas, ipsas dictiones accuratius examinemus. Cum enim ante dixisset, *Ego sum qui feci lucem et tenebras,* tunc addidit, *Faciens pacem, et creans mala.* Duo contraria supra posuit, ac deinde duo contraria, ut intelligas eum non de fornicatione, sed de calamitatibus loqui. Quid enim est quod paci opponitur? Clarum est quod sit captivitas, non lascivia,

neque fornicatio, neque avaritia. Ut igitur superius duo contraria posuit, sic nimirum et hoc loco: contraria vero paci res est non fornicatio, neque adulterium, neque lascivia, neque reliqua vitia; sed captivitas et servitus. Sed sicut erga elementa, sic erga res ipsas homines afficiuntur. Exempli causa: quemadmodum fecit lucem et tenebras, et multis esse jucunda lux videtur, tenebræ vero molestæ, ac noctem quidam tamquam malam accusant: sic nimirum et in rebus ipsis. At neque nox est accusanda, neque tenebræ, neque omnino servitus et captivitas. Quid enim, quæso, mali habent tenebræ? nonne sunt a laboribus relaxatio? nonne remissio curarum? nonne doloris exterminatio? nonne virium accessio? Quod si tenebræ non fuissent et nox, quando luce potiti essemus? nonne corruptum fuisset atque interemptum hoc animal homo? Ut autem videntur quidem insipientibus tenebræ malum esse quiddam, tametsi non sunt, verum ad ipsam diem nobis sunt usui, et ad opera, quæ in ipsa suscipimus, quiete recreatos reddit aptiores: ita neque malum quid est captivitas, de qua disserebat propheta cum diceret, *Faciens pacem, et creans mala*: sed res utilior est iis qui ut oportet ea fuerint usi: temperantiores autem ac modestiores eos efficit, dum arrogantiam retundit.

Virtus non potest in servitutem redigi. — Non enim in servitutem redigi potest virtus, neque ab ullo superari, non a servitute, non a captivitate, non a paupertate, non ab ipsa morte, quæ omnium est potentissima. Ostendunt id omnes, qui hæc omnia sunt perpassi, et eorum opera clariore evaserunt. Quid enim Josepho servitus nocuit? (nihil enim vetat quominus eundem virum iterum in medium adducamus) quid autem vincula? quid catenæ? quid calumnia? quid insidiæ? quid in aliena regione commoratio? Quid Jobum læsit armentorum ac gregum interitus, violenta et immatura mors liberorum, plaga corporis, vermium fontes, dolor intolerabilis, in simo sessio, uxoris insidiæ, amicorum opprobria, famulorum convicia? Quid vero Lazaro nocuit, quod in vestibulo jaceret et canum linguis lingeretur? quid lædebat continua fames? quid divitis contemptus, vulnera, intolerandus morbus? quid quod desertus ab omnibus esset qui juvare possent, quod ab iis, qui auxiliari possent, contemneretur? Quid Paulo nocuerunt illa malorum examina, carceres, abductiones, mortes, submersiones ac reliquæ afflictiones, quas nemo poterit oratione numerando percensere? Hæc omnia considerantes, malitiam fugiamus, virtutem sectemur; et oremus, ne in tentationem intremus: quod si quando inciderimus, ne ægre feramus, neve indignemur: siquidem arma virtutis hæc sunt iis, qui ut oportet usi fuerint, et horum omnium opera celebritatem nobis poterimus comparare, si vigiles et attentis fuerimus, ac bonis perfrui sempiternis: quæ nobis utinam contingant universis, in Christo Jesu Domine nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

εἶναι τοῖς πολλοῖς, αἰχμαλωσίας, δουλείας, ἀπαγωγῆς. Τίνος δὲ ἔνεκεν ταῦτα εἰρηται, ἀναγκαῖον εἰπαίν.

Φιλάνθρωπος ὢν ὁ Θεός, καὶ περὶ τὸ ἐλεεῖν ὀξῦς, πρὸς δὲ τὸ τιμωρεῖσθαι καὶ κολάζειν ἀναδεδόμενος, [155] ὥστε μὴ τοὺς Τουδαίους παραδοῦναι τιμωρίαις, προφήτας ἔπεμψε, φοβῶν αὐτοὺς διὰ τῶν ῥημάτων, ὥστε μὴ κολάσαι διὰ τῶν πραγμάτων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν Νενευιτῶν ἐποίει. Καὶ γὰρ ἔκει τότε τὴν πόλιν καταστρέφει ἠπειλήσαν, οὐχ ἵνα καταστρέψῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ καταστρέψῃ· ὅπερ οὐκ ἐγένετο. Τοῦτο δὴ καὶ τότε ἔπραττε, καὶ προφήτας ἔπεμπε, ἀπειλῶν βαρβάρων ἔφοδον, πολέμους, αἰχμαλωσίας, δουλείας, ἀπαγωγῆν, τὴν ἐν ἄλλοτριᾷ διατριβῇ. Καὶ καθάπερ πατήρ φιλόστοργος· καὶ αὐτὸς ἀκόλαστον ἔχων καὶ ῥέθυμον, σωφρονίσει θελῶν, ἱμάντας ἐπιζητεῖ, σχοίνους ἀπειλεῖ, λέγων· Ἄδω, μαστιγῶ, ἀναίρησω, καὶ γίνεται ἐν τοῖς ῥήμασι φοβερός, ὥστε ταύτη τὴν κακίαν ἀναστελεῖται τοῦ νέου· οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεός ἠπειλεῖ συγγενῶς, τῷ φόβῳ ποιῆσαι βαλτιοῦς βουλόμενος. Ταῦτα ὄρων ὁ διάβολος, καὶ βουλόμενος ἐκλύσαι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπειλῆς διόρθωσιν γινομένην, καθῆκε ψευδοπροφήτας, καὶ τῶν προφητῶν ἀπειλούντων αἰχμαλωσίαν, καὶ δουλείαν, καὶ λιμοὺς, ἐκείνοι τὰ ἐναντία ἔλεγον, εἰρήνην, εὐετηρίαν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀπολαυσιν. Διὸ καὶ ὀνειδίζοντες αὐτοῖς οἱ προφῆται ἔλεγον· *Εἰρήνην, εἰρήνην· καὶ τοῦ ἔστιν εἰρήνην*; Καὶ ὅσοι τὸν φιλολόγουν, τοῦτο ἴσασιν, ὡς ἅπαντα κρατεῖν^α, ἃ τοῖς προφῆταις πρὸς τοὺς ψευδοπροφήτας ἐγένοντο, ἐκλύοντας τοῦ λαοῦ τὴν σπουδῆν. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἐκλύοντες διέφθειραν τὸν λαόν, φησὶν ὁ Θεός διὰ τῶν προφητῶν· *Ἐγὼ ὁ Θεός ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ*. Καὶ ποῖα κακὰ; Ταῦτα τὰ εἰρημένα, αἰχμαλωσίαν, δουλείαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ πορνεῖαν, καὶ ἀσέλγεια, καὶ πλεονεξίαν, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἕτερος προφήτης εἰπὼν, *Εἰ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἦν Κύριος οὐκ ἐποίησε*, ταύτην λέγει τὴν κακίαν, τοὺς λιμοὺς, τὰς νόστους, τὰς θεηλάτους πληγὰς. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὅταν λέγῃ· *Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς*, τοὺς Ἰδρωτάς, τὸν μόχθον, τὴν ταλαιπωρίαν φησί.

ζ. Τοῦτο οὖν φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ ὕμᾶς ἐκλυέτωσαν οἱ ψευδοπροφῆται· ὁ γὰρ Θεός ὑμῖν εἰρήνην δοῦναι δύναται, καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδοῦναι· τουτέστιν, *Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ*. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές· αὐτὰς τὰς λέξεις βασιανίσωμεν μετὰ ἀκριβείας. Εἰπὼν γὰρ ἄνω, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιῆσας φῶς καὶ σκότος, τότε ἐπήγαγε, Ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ*. Δύο ἐναντία ἄνω τέθεικε, καὶ δύο ἐναντία μετὰ ταῦτα, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ περὶ πορνείας λέγει, ἀλλὰ περὶ συμφορῶν. Τί γὰρ ἀντιδιατελλεται τῇ εἰρήνῃ; Ἐβδηλον ὅτι αἰχμαλωσία, οὐκ ἀσέλγεια, οὐδὲ πορνεία, οὐδὲ πλεονεξία. Ὅσπερ οὖν ἀνωτέρω ἐναντία δύο τέθεικεν, οὕτω δὴ καὶ ἐν-

ταῦθα· ἐναντίον δὲ τῇ εἰρήνῃ οὐ πορνεία, οὐδὲ μοιχεία, οὐδὲ ἀσέλγεια, [156] οὐδὲ αἱ λοιπαὶ κακίαι, ἀλλ' αἰχμαλωσία καὶ δουλεία. Ἄλλ' ὅπερ ἐπὶ τῶν στοιχείων πάσχουσι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Οἶόν τι λέγω· ὡσπερ ἐποίησε φῶς καὶ σκότος, καὶ πολλοὺς τὸ μὲν φῶς ἰδοὺ δοκεῖ εἶναι, τὸ δὲ σκότος ἐπαχθές, καὶ διαβάλλουσι τὴν νύκτα ὡς πονηρὰν τινα οὖσαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' οὕτε τὴν νύκτα διαβλητέον, οὐδὲ τὸ σκότος, οὐδὲ ἀπλῶς τὴν δουλείαν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, φαῦλον ἔχει τὸ σκότος; οὐχὶ πόκων ἐστὶν ἀνάπαυσις; οὐχὶ φροντῖδων ἀνεσις; οὐχὶ λύπης ἀναίρεσις; οὐχὶ ἰσχύος προσθήκη; Εἰ δὲ μὴ σκότος ἦν καὶ νύξ, πότε ἂν ἀπελευσάμεν τοῦ φωτός; οὐκ ἂν διεφθάρη καὶ ἀπώλετο τοῦτο τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος; Ὅσπερ δὲ τὸ σκότος δοκεῖ μὲν τοῖς ἀνοήτοις εἶναι κακόν, οὐκ ἐστὶ δὲ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἡμέραν ἡμῖν συντελεῖ, καὶ πρὸς τὰς ἐργασίας ἐν αὐτῇ τοὺς ἀναπαυσάμενους ἐπιτηδαιότερους κατασκευάζει· οὕτω οὐδὲ αἰχμαλωσία φαῦλον· περὶ ἧς ὁ προφήτης διελέγετο λέγων, *Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ*· ἀλλὰ χρησιμώτερον τοῖς εἰς θεόν χρωμένοις· σωφρονετέρους δὲ καὶ ἐπεικειτέρους ποιεῖ περικόπτουσα ἀπὸ νοίαν.

Ἀδούλωτον γὰρ ἡ ἀρετὴ, καὶ οὐδὲν αὐτῆς περιγενέσθαι δύναται· ἂν, οὐ δουλεία, οὐκ αἰχμαλωσία, οὐ πένια, οὐ νόσος, οὐκ αὐτὸ, ὃ πάντων τυραννικώτερον, ὁ θάνατος. Καὶ δηλοῦσιν ἅπαντες οἱ ταῦτα ὑπομείναντες ἅπαντα, καὶ δι' αὐτῶν μειζρόνως λάμψαντες. Τί γὰρ τὸν Ἰωσήφ ἐβλαψεν ἡ δουλεία; (οὐδὲν γὰρ κωλύει πάλιν τὸν αὐτὸν ἄνδρα εἰς μέσον ἀγαγεῖν)· τί γὰρ τὰ δεσμά; τί δὲ αἱ ἀλύσεις; τί δὲ ἡ συκοφαντία; τί δὲ ἡ ἐπιβουλὴ; τί δὲ ἡ ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς διατριβὴ; Τί τὸν Ἰωβ ἡ τῶν βουκολίων καὶ τῶν ποιμνίων ἀναίρεσις, ὁ βίαιος καὶ ἄσπρος πῶν παιδῶν θάνατος, ἡ πληγὴ τοῦ σώματος, αἱ πηγαὶ τῶν σκολήκων, ἡ ὀδύνη ἡ ἀκαρτερέτης, ἡ ἐπὶ τῆς κοπρίας καθέδρα, ἡ ἐπιβουλὴ τῆς γυναίκος, τὰ ὀνειδῆ τῶν φίλων, αἱ λοιδορίαι τῶν οἰκετῶν; Τί δὲ τὸν Δάξαρρον τὸ ἐν τῷ πυλῶνι κεῖσθαι, καὶ ταῖς γλώσσαις τῶν κυνῶν περιλείγεσθαι, καὶ ὁ λιμὸς ὁ διηνεχῆς, καὶ ἡ ὑπεροψία τοῦ πλουσίου, καὶ τὰ τραύματα, καὶ ἡ νόσος ἡ ἀφόρητος, καὶ ἡ ἔρημία τῶν προισταμένων, καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν βοηθούντων; Τί δὲ τὸν Παῦλον αἱ νιφάδες ἐκαίνων τῶν δεσμοτηρίων, τῶν ἀπαγωγῶν, τῶν θανάτων, τῶν καταποντισμῶν, τῶν λοιπῶν πειρασμῶν, ἃς οὐδὲ λόγῳ ἐξαριθμῆσαι ἐνι; Ταῦτα ἅπαντα ἀναλογισάμενοι, κακίαν φεύγωμεν, ἀρετὴν διώκωμεν· καὶ εὐχόμεθα μὲν μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· εἰ δὲ ποτε ἐμπέσωμεν, μὴ ἀλύωμεν, μηδὲ δυσχεραίνωμεν· καὶ γὰρ ὅπλα ἐστὶ ταῦτα ἀρετῆς τοῖς εἰς θεόν χρωμένοις, καὶ δυνασόμεθα διὰ πάντων εὐδοκιμεῖν ἂν νήφωμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαῦσαι· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^α Ὅ ἅπαντα κρατεῖν. Hæc jure vitata videntur Savil. Sed tale vitium est. ut incassum laboret qui ex conjectura ocam restituere tentaverit.

MONITUM AD HOMILIAM IN LOCUM ILLUM JEREMLE,

[157] Testificatur Savilius se incidisse in quamdam Interpretationem sive Expositionem Chrysostomi in Jeremiam prophetam. Qua de re hoc ille monitum dedit in fine notarum in Isaiaë capita octo, pag. 136.

« Præter hosce in libros Veteris Testamenti Commentarios exstat passim in Bibliothecis Græce manuscripta ἔρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἰερεμίαν, Chrysostomo adscripta : cujus epigraphum ex Bibliotheca Bavarica descriptum in manibus habemus, ne luce quidem, nedum tanto auctore dignum opusculum, sed nugas meras et quisquillas. Ne quis tamen in eas incidens, aliquid se magnum, aut nobis non visum reperisse putet, ecce tibi hujus præclaræ Expositionis initium :

Τὸν μὲν χρόνον, καθ' ὃν προεφήτευσεν ὁ μακάριος Ἰερεμίας, καὶ ἀπὸ ποίου βασιλέως ἤρξατο, καὶ εἰς ποῖον προφητεύειν (fortassis ἐπαύσατο), ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν. Πᾶσαν δὲ προφητείαν κατὰ τῶν δύο ποιεῖται φυλῶν, ἤδη τῶν δέκα αἰχμαλώτων γενομένων ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου. Ποικίλην δὲ τινα τὴν προφητείαν ἔστιν

Εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ προφήτου Ἰερεμίου, « Κύριε, οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἄνθρωπος πορεύεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ. »

α'. Τῆς ὁδοῦ ταύτης τῆς αἰσθητῆς καὶ λεωφόρου τὰ μὲν ἔστιν ὑπτία καὶ λεία, τὰ δὲ προσάντη καὶ τραχύτερα· οὕτω δὲ καὶ τῶν θείων Γραφῶν τὰ μὲν ἔστιν αὐτόθεν πᾶσιν εὐσύνοπτα, τὰ δὲ πλείονος ἐξεργασίας καὶ πόνου δεόμενα. Ἄλλ' ὅταν μὲν ἰσόπεδον καὶ λείαν ὁδεύωμεν ὁδὸν, οὐ πολλῆς ἡμῖν δεῖ ἀκριθείας· ὅταν δὲ ὑπτίαν καὶ στενὴν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀνατεινομένην τὴν ἀκρόρειαν, καὶ ὑπὸ κρημνῶν ἐκατέρωθεν ἀπειλημμένην, [158] νηφούσης ἡμῖν δεῖ ψυχῆς καὶ διεγρηγμένης, τῆς δυσχωρίας ῥαθυμεῖν οὐκ ἐπιτρεπούσης. Κἂν γὰρ μικρὸν τις παραδέλψῃ, μόνου τοῦ ποδὸς ἐλισθησαντος, ἅπαν τὸ σῶμα κατακρημνίζεται, κἂν εἰς φάραγγας κατακύψῃ κάτω, σκοτοδίνῳ^β κατεχόμενος καταφέρεται. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θείων Γραφῶν τὰ μὲν εὐκόλα καὶ ῥάδια τῶν νοημάτων, καὶ ἀπονητὶ διοδεῦσαι ἔνι, τὰ δὲ τραχύτερα καὶ προσάντη οὐχ ὁμοίως εὐπορον διαδῆναι. Διὸ νῆφειν ἅπαντας δεῖ καὶ ἐγρηγορεῖναι, ὅταν τοιαῦτα διαβαίνωμεν χωρία, ὥστε μὴ περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμῖν γενέσθαι τὸν κίνδυνον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποτὲ μὲν ἐν τοῖς εὐκολωτέροις ὕμῃς ἐγυμνάζομεν^γ, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὰ δυσκολώτερα ἄγομεν, ἵνα καὶ τὸν πόνον ὕμιν παραμυθησώμεθα, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἐκβάλωμεν. Ὡσπερ γὰρ οἱ διαπαντὸς εὐκολίας ἀπολαύοντες, χαυνότεροι γίνονται· οὕτως οἱ διηνεκῶς πρὸς τραχύτερα ἐλκόμενοι, πρὸς τὸν πόνον

ἀπογινώσκουσι. Δεῖ τοίνυν ἀναμειχθῆαι τὸ τῆς διδασκαλίας εἶδος, καὶ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο μεταχειρίζειν, ὥστε μῆτε χαλᾶσθαι πέρα τοῦ μέτρου τὴν διάνοιαν ἡμῖν, μῆτε διατεινομένην ὑπὲρ τὸ δέον διαβρῆγνυσθαι πάλιν πρὸς τὸν πόνον ἀπαγορεύουσιν. Διὰ τοῦτα πρῶν ὕμιν περὶ Παύλου καὶ Πέτρου διαλεχθέντες, καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένης αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητήσεως, καὶ τὴν δοκούσαν ἐκείνων εἶναι μάχην πάσης εἰρήνης χρησιμωτέραν ὕμιν ἀποδείξαντες, καὶ ἐπὶ τὴν ὑπτίαν ἐκείνην καὶ τραχείαν ἀγαγόντες ὁδὸν, ἐπειδὴ πεπονηκότας εἶδομεν, τῇ μετ' ἐκείνην ἡμέρᾳ πρὸς ἐτέραν εὐκολωτέραν χειραγωγοῦμεν ὑπόθεσιν, τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου τὰ ἐγκώμια διηγούμενοι, καὶ μετ' ἐκείνων τοῦ γενναίου μάρτυρος Ῥωμανοῦ τοὺς ἐπαίνους διεξιόντες, ὅτε δὲ καὶ λαμπρότερον ἡμῖν τὸ θέατρον γέγονε, καὶ πλείων ὁ κρότος, καὶ μείζων ὁ θόρυβος. Καθάπερ γὰρ τις καμῶν, εἴτα εἰς λειμῶνα εἰσελθὼν, γάννυται καὶ διαχεῖται, τραχὺ μὲν ὀρίων οὐδὲν οὐδὲ ἐπίπονον, ἄνεσιν δὲ καὶ τέρψιν καὶ ψυχαγωγίαν πολλήν· οὕτω καὶ ὕμεις μοι διέκεισθε τότε ἀπὸ γὰρ τῶν πόνων καὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς ἀκρόσεως ἐκείνης, ὥσπερ εἰς λειμῶνα εἰσελθόντες τῶν μαρτύρων τὰ ἐγκώμια, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας τῆς τέρψεως ἐνεφορεῖσθε ἐκείνης. Οὐδὲ γὰρ λαβαὶ καὶ ἀντιλαβαὶ ἦσαν τότε, οὐδὲ παλαίσματα καὶ διαδύσεις^δ, ἀλλ' οὐδενὸς ἀντικρούοντος, ἄφρατος καθ' ἑαυ-

^α In titulo post πορείαν αὐτοῦ Savil. addit καὶ κατευθυεῖ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

^β Idem mss. σκότιαι δεινῶ.

^γ Alii γυμνάζομεν, teste Savil. Paulo post ms. τὸν πόνον ὑμῶν παραμυθησώμεθα.

^δ Unus μοι ἐδοκίμησε διακεῖσθαι τότε, non male; alter μοι ἐδοκίμησε τότε.

^ε Unus διαλύσεις.

DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, ETC.

ἰδεῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων αὐτοῦ (fortassis αὐτοῦς) ἐλέγχει, ὡς ὅταν λέγη, Ἰδοὺ τὰς ὁδοὺς σου ἐν τῷ πολυανδρίῳ, καὶ τὰ ἐξῆς. »

Hæc de hujusmodi Commentariis, qui consulto prætermisisti sunt. Hæc autem homilia in locum Jeremiæ optimæ notæ est, suisque se indicis prodit esse Chrysostomi. Nam sub initium ait se nuper de Petri et Pauli controversia egisse, posteaque se beati Eustathii præconia sermone complexum esse, atque deinde S. Romani martyris laudes percurrisse: queis indicatur hanc concionem secundum illas omnes habitam fuisse. In nulla porro earum anni nota vel minima comparet. Idque solum novimus, eas omnes Antiochiæ habitas fuisse. Agitur hic de illo versiculo Jeremiæ, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum*. Ex quibus verbis quidam occasionem captabant liberi tollendi arbitrii. Hos pro virili confutat S. doctor.

Interpretatio Latina est Frontonis Duçei.

IN LOCUM ILLUM PROPHETÆ JEREMIÆ, DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, NEQUE HOMO
IBIT, ET DIRIGET GRESSUM SUUM (a) (Jer. 10. 23).

1. Hujus sensibilis publicæque viæ partes quædam planæ quidem sunt ac læves, quædam vero præruptæ atque asperæ; sic et Scripturæ sacræ partes aliæ sunt ex se omnibus intellectu faciles, aliæ majorem diligentiam ac laborem requirunt. Ac nos quidem, cum per planitiem lævemque viam incedimus, necesse non est, ut admodum attenti simus; cum vero per asperam et angustam, quæque se ad ipsum montis cacumen extendat, et præcipitiis undique circumclusa sit, tum vigili mente nobis opus est, cum loci difficultas torpere non sinat. Quantumvis enim modice quis negligenter aspiciat, si solum pes prolabatur, totum corpus in præceps ruit, et si in vallem capite inclinato despexerit, tenebrosa correptus vertigine deturbatur. Sic et in Scriptura divina quædam faciles sunt ac planæ sententiæ, quas sine labore licet percurrere: quædam asperiores et præruptæ, quas non ita facile fuerit permeare. Propterea vigilantes et attentos esse cunctos oportet, dum ejusmodi loca percurramus, ne in summum salutis discrimen veniamus. Idcirco nos interdum in facilioribus vos exercemus, nonnumquam ad difficiliora deducimus, ut et laborem levemus, et negligentiam excutiamus. Ut enim qui semper facilitatem experiuntur, remissiores fiunt: ita

qui perpetuo ad asperiora pertrahuntur, animum labore defatigati despondunt. Quocirca mixtum esse oportet doctrinæ genus, et nunc quidem hoc, nunc autem illud tractare, ut neque mens ultra modum relaxetur, neque rursus plus quam par est intenta frangatur, et laboribus defatigata deficiat. Propterea nuper cum de Petro et Paulo disseruissemus (Tomo III, col. 371 sqq.), et de exorta inter ipsos Antiochiæ controversia, pugnamque illam, quæ inter eos esse videbatur, pace quavis utiliore vobis ostendissemus, cumque ad præruptam et asperam vos illam viam deduxissemus: quoniam defatigatos vidimus, sequenti die ad aliud argumentum vos traduximus, dum beati Eustathii præconia narravimus, et post illum generosi martyris Romani laudes percurramus (a), cum illustrius nobis factum est theatrum, amplior applausus, ac major strepitus acclamantium. Ut enim si quis ubi defessus fuerit, deinde in pratum ingrediatur, gaudet, ac delectatur, dum nihil asperum, nihil molestum intuetur, sed recreationem, voluptatem, ac delicias multas: sic et vos tum temporis affecti eratis, dum post labores illos ac difficultates concionis illius, tamquam in pratum quoddam in martyrum laudes ingressi, multa cum tranquillitate illis vos deliciis explevistis. Non enim tum erant pre-

(a) Collata cum Cod. Reg. 2543, et cum Colbertinis 1050 et 2715. In titulo post has voces, *gressum suum*, hæc addit scribitur, *et diriget viam ejus*.

(a) Panegyrici de S. Eustathio et de S. Romano sermones Tomo II vide.

hensiones ac mutui nexus, neque luctæ ac declinationes (a), sed, nemine oblucente, sola expedita, soluta et libera oratio decertabat. Idcirco autem et illustrior erat, et sacris conventibus aptior, majoremque laudem reportabat. Cum enim ea, quæ dicuntur, cum facilitate mens auditorum assequitur, multa voluptate perfusa, ad acclamationem et laudem oratoris excitatur. Quando igitur abunde vos his diebus recreavimus, neque molestum aut grave quidquam vestræ objecimus caritati, age rursus hodie vos ad priorem exercitationem traducamus, et ad illa Scripturæ difficilia loca, quæ multa indigent animadversione, transferamus, non ut labore vos affligamus, sed ut exerceamus, quo possitis hæc etiam loca cum securitate percurrere. Ut ergo tum temporis initio quidem pugna quædam esse ac contentio videbatur apostolorum, postquam autem scopulos illos conscendimus, sursum deinde Spiritus fructum aspeximus, caritatem, gaudium, pacem (Gal. 5. 22), et neque inanitas, neque supervacaneus fuit labor noster, sed in lætitiâ desiiit: sic et hodie vestrarum precum subsidio fretus futurum confido, ut, si patienter et multa cum tolerantia propositum nobis iter conficiamus, atque ad ipsam cacumen ascendere possimus, illic omnia plana, lævia, pronaque reperiamus. Quid igitur jam nobis est propositum? Quod hodie ex propheta lectum est: *Domine, non est in homine via ejus, neque ibit homo, et dirigit gressum suum* (Jer. 10. 23). Quæstio quidem hæc est: vos vero, ut studium tunc adhibuistis, ita nunc diligenter attendite: neque enim illa minor est hæc quæstio, sed majorem curam requirit. Quid ita? Quoniam illa quidem Petri et Pauli, quæ videbatur esse controversia, nec tamen erat, non ita multis nota erat, unde nec illam ignorantiam verisimile fuit multum invecturam detrimentum: hæc autem sententia circumfertur ubique, in domibus, in foris, in pagis, in urbibus, in terra, in mari, in insulis: et quocumque te contuleris multos audies, qui hæc dicunt: Scriptum est, *Non est in homine via ejus*: neque solum hanc sententiam didicerunt, sed alias etiam similes huic annectunt, *Non est volentis, neque currentis* (Rom. 9. 16); et post illud rursus, *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (Psal. 126. 1): id porro faciunt, quod ex Scriptura divina depromptum negligentiae suæ velamen obtendant, et salutem spemque nostram his verbis conentur infringere. Nihil enim aliud per hæc volunt efficere, nisi, in potestate nostra nihil solum esse. Actum est de rebus nostris: frustra regni cælorum promissio, frustra minæ gehennæ, frustra leges, pœnæ, supplicia, et consilia.

2. *Omni agendi potestate sublata nullum meritum, nullum demeritum.* — Quid enim atinet alicui consilere, cum nihil in ejus situm sit potestate? aut quid opus est ei promittere, qui omni sit rerum gerendarum facultate privatus? Neque is qui recte se gesserit, dignus est laude, neque qui deliquerit, pœnæ

(a) Alludit hic Chrysostomus ad ludos publicos, quibus admodum addicti erant Antiocheni.

obnoxius ac supplicio, nisi arbitrii nostri fuerint quæ sunt agenda. Quod si fuerit hoc hominibus persuasum, nemo jam amplius virtutem amplectetur, nemo a vitio declinabit. Nam si, dum singulis diebus personant aures hominum vocibus nostris de gehennæ, dum verba facimus de regno cælorum, dum intolerabiles pœnas et præmia, quæ humanum excedunt intellectum, proponimus, dum consulimus, dum cohortamur, dum omnem orationem admovemus, ægre tamen adducuntur quidam, ut sudores pro virtute suscipiant, ægre a peccatorum voluptatibus avocantur: si hanc etiam sacram abruperis ancoram, nonne integra navis submergetur, et omnes penitus fluctibus absorpti peribunt, multaque quotidie fiant naufragia? Nihil enim plane, nihil ita contendit diabolus, ut animæ humanæ persuadere, neque in peccatis eam suppliciis obnoxiam, neque laudibus et coronis esse dignam in recte factis, ut et studiosorum manus dissolvat, et animi alacritatem restinguat, et eorum qui animum despondent incuriam foveat, ac negligentiam augeat.

Libertas actionum humanarum. — Quocirca diligenter iis, quæ dicuntur, attendendum est. Præcipuum est utrinque ac fovea locus isic, nisi caute legatur. Quid enim dicemus? an prophetam esse mentitum? At periculosum est? non enim mentitur propheta, utpote qui Dei voces proloquatur. Non ergo mentitus est propheta? proinde non sunt in nostra potestate, quæ agere debemus? Imo et in nostra potestate sita sunt quæ agere debemus, et propheta mentitus non est: et horum utrumque probabimus, si attentas aures præbueritis. Propterea namque præcipuum utrinque objectum ostendi, ut vigiles et attenti propositum nobis iter conficiamus. Non enim hunc locum tantum excutiemus, *Non est in homine via ejus*; sed et contextus omnem seriem, et pro quibus dicta sint illa, a quo, ad quem, quam ob causam, quando, et quomodo. Non enim dicere sufficit aliquid in Scriptura scriptum reperiri, neque temere avulsa ac discerpta divinitus inspiratæ Scripturæ membra nuda et a reliquo textu sericque sermonis sejuncta sumere, ac nimia licentia confidentiaque ipsis illudere. Sic enim prava dogmata multa in nostram hanc ætatem invecta sunt, dum negligentioribus persuasit diabolus, ut oblique distorta testimonia Scripturæ præferrent, vel additis subtractisque nonnullis tenebras veritati offunderent. Non ergo sufficit dicere, scriptum esse in Scriptura, sed totam seriem legi oportet: quandoquidem si continuitatem et cognationem, quæ inter se connexa sunt, interrumpere vellemus, ita multa prava dogmata orientur. Enimvero in Scriptura scriptum est: *Non est Deus* (Psal. 43. 1); et, *Avertit faciem suam, ne vident in finem*: et, *Deus non requirit* (Psal. 10, secundum Hebr. v. 11. 13). Num igitur, dic, quæso, non est Deus? neque respicit ea quæ in terris fiunt? quis hoc ausit dicere vel audire? Scriptum tamen est in Scriptura: sed discite, quo pacto sit scriptum. *Dixit insipiens, in corde suo, Non est Deus.* Non Scripturæ suffragium est et

τὸν ὁ λόγος ἠγωνίζετο, ἀπολειμμένος καὶ ἐλεύθερος ὢν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ λαμπρότερος ἦν καὶ πανηγυρικώτερος, καὶ πλείονον ἀπέλαυνεν ἐπαίνων. Ἡ γὰρ διάνοια τῶν ἀκροατῶν, ὅταν μετ' εὐκολίας τοῖς λεγομένοις παρακολουθῆ, πολλῆς ἀνάσεως ἀπολαύουσα, προθυμότερον πρὸς τὸν ἐπαινον τοῦ λέγοντος διεγείρεται. Ἐπεὶ οὖν ἱκανῶς ὑμᾶς ἀνεκτιθέμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, οὐδὲν ἐπίπονον καὶ τραχὺ πρὸς τὴν ὑμετέραν κινήσαντες ἀγάπην, φέρε δὴ τήμερον ὑμᾶς πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἀγάγωμεν γυμνασίαν, [159] πρὸς τὰ ἐπιπονώτερα τῶν Γραφῶν καὶ πολλῆς δέουσα συνέσεως χειραγωγούμετες ὑμᾶς, οὐχ ἵνα συντηρωμεν τῷ καμῶτι, ἀλλ' ἵνα γυμνάσωμεν εἰς τὸ δύνασθαι καὶ ταῦτα μετὰ ἀσφαλείας διαβαίνειν τὰ χωρία. Ὅσπερ οὖν τότε παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐδόκει μάχη τις εἶναι καὶ φιλονεικία τῶν ἀποστόλων, ἐπειδὴ δὲ ἀνέδημεν τοὺς σκοπέλους ἐκείνους, εἰδομεν ἄνω λοιπὸν τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος, ἀγάπην, χαρὰν, εἰρήνην, καὶ οὐ μάταιος ἡμῖν οὐδὲ περιττὸς ὁ πόνος ἐγένετο, ἀλλ' εἰς εὐφροσύνην κατέληξεν· οὕτω καὶ σήμερον προσδοκῶ ταῖς εὐχαῖς ταῖς ὑμετέραις, ἀν μετὰ καρτερίας καὶ πολλῆς τῆς ὑπομονῆς τὴν προκειμένην ἡμῖν διανύσωμεν ὁδόν, καὶ ἐπὶ τὴν κορυφὴν αὐτὴν ἀναβῆναι δυναθῶμεν, ἰσότηδα καὶ λεία καὶ ὑπία πάντα εὐρήσειν ἐκεῖ. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ προκειμένον ἡμῖν νῦν; Τὸ παρὰ τοῦ προφήτου σήμερον ἀναγνωσθὲν· *Κύριε, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ*. Τὸ μὲν ζήτημα τοῦτο· ὑμεῖς δὲ, ὥσπερ τότε παρέσχετε τὴν σπουδὴν, καὶ νῦν συντείνατε ἑαυτοῦς· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐλαττον ἐκείνων· τὸ ζήτημα, ἀλλὰ καὶ πλείονος δεῖται φροντίδος. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ἡ μὲν Παύλου καὶ Πέτρου δοκοῦσα μὲν εἶναι διαφορά, οὐκ οὕσα δὲ, οὐ πολλοῖς γνώριμος ἦν, ὅθεν οὐδὲ πολλὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας εἰδὸς ἦν γενέσθαι τὴν βλάβην· αὐτὴ δὲ ἡ βῆσις πανταχοῦ περιφέρεται, ἐν οἰκίαις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν γῆ καὶ θαλάττῃ καὶ νήσοι· καὶ ὅπου περ ἀν ἀπέλθῃς, ἀκούσῃ ταῦτα λεγόντων πολλῶν· Γέγραπται, *Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ*. Οὐ ταύτην δὲ μόνον μεμελετήκασι τὴν βῆσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πρὸς ταύτην συνείρουσι^a τοιαῦτα, ὅτι *Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος· καὶ μετ' ἐκεῖνο πάλιν, Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν*. Τοῦτο δὲ ποιούσι, τῆς οικείας βραθυμίας προκαλύμματα^b τὰς θείας Γραφὰς προβαλλόμενοι, καὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἐλπίδα διὰ τούτων διαρῶνται ἐπιχειροῦντες τῶν βημάτων. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον κατασκευάσαι βούλονται διὰ τούτων, ἀλλ' ἢ ὅτι οὐδενὸς ἐσμὲν κύριοι. Πάντα οἴχεται τὰ καθ' ἡμᾶς· εἰκὴ βασιλείας ὑπόσχεσις, εἰκὴ γενένης ἀπειλή, εἰκὴ νόμοι καὶ τιμωρίαι καὶ κολάσεις καὶ συμβουλαί.

β'. Τί γὰρ ἐν τῇ παραινέσει τῷ μηδενὸς ὄντι κυρίῳ; τί δὲ ἂν τις ὑπόσχοιτο τῷ πάσι· ἐξουσίας ἀπεστερημένῳ; Ὅτε ὁ κατορθώσας ἀξίος ἐστὶν ἐπαίνου, οὐτε ὁ διαμαρτῶν ὑπεύθυνος κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἀν μὴ ἐφ' ἡμῖν ἦ τὰ πρακτέα. Εἰ δὲ τοῦτο πεισθεῖεν ἀνθρώποι, οὐδεὶς οὐκ εἶτι λοιπὸν οὐκ ἀρετῆς ἀνθέξεται, οὐ κακίαν φεύξεται^c. Εἰ γὰρ νῦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν περὶ γενένης ἐνηχοῦντων ἡμῶν, περὶ βασιλείας δια-

λεγομένων, καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἀφορητοῦς καὶ τὰ ἐπαθλα τὰ ὑπερβαίνοντα διάνοιαν ἀνθρωπίνην προτιθέντων, [160] συμβουλευόντων, παρακαλούντων, πάντα κινούντων λόγον, μόλις τινὲς ὑπομένουσι τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἰδρώτας, μόλις ἀφίστανται τῆς ἐν τοῖς ἀμαρτήμασιν ἡθονῆς· ἀν καὶ ταῦτην ἐκκόψῃς τὴν ἀγκυραν τὴν ἱερὰν, οὐχ ὀλόκληρον βαπτισθῆσεται τὸ σκάφος, καὶ πάντες οἰχθήσονται γενόμενοι τέλειον ὑποβρύχιοι, καὶ πολλά ἐσται καθ' ἡμέραν τὰ ναυάγια; Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ἐσπούδακεν ὁ διάβολος, ὡς τοῦτο πείσαι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὅτι οὐτε ἐν τοῖς ἀμαρτημασίς ἐστιν ὑπεύθυνος κολάσεως, οὐτε ἐν τοῖς κατορθώμασιν ἐπαίνων ἀξίος καὶ στεφάνων, ἵνα καὶ τῶν σπουδαίων ἐκλύσῃ τὰς χεῖρας, καὶ σέβῃ τὴν προθυμίαν, καὶ τῶν ἀναπεπτωκότων ἐπιτείνῃ τὴν ὀλιγωρίαν, καὶ αὐξήσῃ τὴν βραθυμίαν.

Διὸ χρὴ προσέχειν μετὰ ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις. Κρημνὸς ἐκατέρωθεν ἐστὶ καὶ βόθρος, ἀν μὴ νηφόντως ἀναγνώμεν τὸ ρητόν. Τί γὰρ εἴπωμεν; ὅτι ἐφεύσατο ὁ προφήτης; Ἄλλ' ἐπικινδύνου· προφήτης γὰρ οὐ ψεύδεται· τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ φθέγγεται ῥήματα. Ἄλλ' οὐκ ἐφεύσατο ὁ προφήτης; οὐκοῦν οὐκ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα; Ἄλλὰ καὶ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα, καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐφεύσατο· καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα παραστήσωμεν, ἐὰν προσέχητε. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκατέρωθεν ἔδειξα τὸν κρημνὸν, ἵνα νηφόντες διανύσωμεν τὴν προκειμένην ἡμῖν ὁδόν. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἐξετάσωμεν, τὸ, *Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ*· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἄπασαν, καὶ ὑπὲρ τίνων εἴρηται, καὶ παρὰ τίνος, καὶ πρὸς τίνα, καὶ διὰ τί, καὶ πότε, καὶ πῶς. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ λέγειν, ὅτι ἐν ταῖς Γραφαῖς γέγραπται, οὐδὲ ἀπλῶς παρασπώντας ῥήματα καὶ σπαράσσοντας τὰ μέλη τοῦ σώματος τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν, ἔργα καὶ γυμνά τῆς οικείας αὐτῶν συναφείας λαβόντας, ἐπ' ἐξουσίας καὶ ἀδείας ἐπηρᾶζειν αὐτοὺς. Οὕτω γὰρ πολλὰ δόγματα διεφθαρμένα εἰς τὸν βίον εἰσηνήκεται τὸν ἡμέτερον, τοῦ διαδόλου πείθοντος τοὺς βραθυμότερους διστραμμένως^d ἀπαγγέλλειν τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κείμενα, ἢ προστιθέντας, ἢ ὑφαιρούοντας ἐπιζοφοῦν τὴν ἀλήθειαν. Οὐ τοίνυν ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀναγνῶναι πᾶσαν· ἐπεὶ εἰ μέλλοιμεν διακόπτειν τὴν πρὸς ἄλληλα συνέχειαν αὐτῶν καὶ συγγένειαν, πολλὰ οὕτω τεχθήσεται πονηρὰ δόγματα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ὅτι *Οὐκ ἐστὶ Θεός, καὶ ὅτι Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος*, καὶ ὅτι *Οὐκ ἐκζητήσῃ ὁ Θεός*. Τί οὖν; εἰπέ μοι· οὐκ ἐστὶ Θεός; Οὐδὲ ἐφορᾷ τὰ κατὰ γῆν πράγματα; Καὶ τίς τοῦτο ἀνάγκη εἰπεῖν, ἢ ἀκοῦσαι; Καίτοι γε ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται· ἀλλὰ μάθε πῶς γέγραπται. *Εἶπε, φησὶν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐστὶ Θεός*. Οὐ τῆς Γραφῆς ἐστὶν ἡ γνώμη καὶ ἡ ψῆφος, ἀλλὰ τῆς τοῦ ἀφρονος διανοίας· οὐ τὰ ἑαυτῆς εἶπεν ἡ Γραφή, [161] ἀλλὰ τὰ ἐτέρου ἀπηγγείλε. Καὶ πάλιν· *Ἐως τίνος παρῶντες ὁ ἀσεβὴς τὸν Θεόν; Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐκζητήσῃ*. Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος.

^a Alit ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ταύτης συνείρουσι.

^b Unus προκαλύμμα. Sed Savil. Morel. et omnes mss. προκαλύματα.

^c Savil. οὐ κακίαν φεύξεται. Sed κακίαν melius.

^d Duo mss. διστραμμένως, et sic etiam habet Savil. in marg. Διστραμμένως ἀπαγγέλλειν esset distinguere vel etiam distinguere.

Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἀσεβοῦς ἀνθρώπου καὶ διεφθαρμένου κρίσιν καὶ ψήφον ἐκτίθεται. Οὕτω καὶ ἱατροῖς ἔθος ἐστὶ, τοῖς ὑγιαίνουσι διαλεγόμενοις τὰ τῶν παραπαιδούντων καὶ ἐξεστηκότων ἀμαρτήματα λέγειν, ἵνα τούτους ἀσφαλεστέρους ἐργάσωνται. Ἐπεὶ οὖν ὑγιαίει μὲν ψυχῆς εὐσέβεια, νόσος δὲ ἐσχάτη καὶ ἀβρωστικά τὸν Θεὸν μὴ εἰδέναι, λέγει τὰ ῥήματα τῶν ἀσεβούντων, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα φυλαξώμεθα. Λέγει τί εἶπεν ὁ ἄρρων, ἵνα σὺ γένη φρόνιμος, καὶ μὴ δέξῃ τὸ ῥῆμα· λέγει τί εἶπεν ὁ ἀσεβής, ἵνα σὺ φύγῃς τὴν ἀσέβειαν. Οὐ μόνον δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐκκόπτειν οὐ χρεὶ, ἀλλὰ καὶ ὑγιῆ προφέρειν αὐτὰ, καὶ μὴδὲν προστιθέναι.

Πολλοὶ γοῦν καὶ ἑτερά τινὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν περιφέρουσι, διεστραμμένως ἀναγγέλλοντες. Γέγραπται γάρ, φησὶν, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον· οὐδαμοῦ δὲ τοῦτο οὕτως ἐστὶ γεγραμμένον· ἀλλὰ πῶς εἰρηται, σκόπησον· Ἄγω δὲ τοῖς ἀγάμοις^α καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἂν μείνωσιν ὡς κἀγώ· εἰ δὲ οὐκ ἐκτρατεύονται, γαμείτωσαν· κρείσσον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι. Οὐκ ἐστὶν οὖν ταῦτόν, φησὶ, τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον; Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ ταῦτόν ἦν τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον, οὐκ ἐχρηθὲν ἀπέντας αὐτοὺς τὴν ὑγιῆ τῆς Γραφῆς ἀπαγγεῖλαι, διαστρέφειν, καὶ οἰκείους ῥήμασι προφέρειν τὰ τῆς Γραφῆς νοήματα· νυνὶ δὲ καὶ πολλὸν τὸ μέσον εὐρήσομεν. Ἄν μὲν γὰρ ἀπλῶς εἴπῃς, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον, πᾶσιν ἔδωκας ἐξουσίαν τοῖς παρθενεύειν προσηρημένοις, ἦνίκα ἂν ὑπὸ ἐπιθυμίας ὀκλήθαιεν, τὰς πρὸς τὸν Θεὸν διαλύσαι συνθήκας, καὶ πρὸς τὸν γάμον αὐτομολῆσαι, καὶ τῆς προτέρας ὑποσχέσεως ἐπιλαθέσθαι.

γ. Εἰ δὲ μάθοις, τίσιν ὁ Παῦλος διαλέγεται, ὅτι οὐκ ἄπασιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τοῖς οὐδέπω γεγενημένοις ἐν ὑποσχέσει^β, δυνήσῃ ταύτην τὴν ἐπιβλαβὴ καὶ ὀλέθριον ἀνελεῖν ἐξουσίαν. Ἄγω γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, οὐ ταῖς ὑποσχόμεναις χηρείαν, ἀλλὰ ταῖς μῆτε τοῦτο, μῆτε ἐκεῖνο μηδέπω ψηφισαμένας, ἀλλ' ἐν μεταίχιμῳ τινὶ τῆς γνώμης ἐκατέρας οὐσαι·^γ. Οἷον· ἀπέβαλε τις ἀνδρα, φησὶν· οὕτω κέκρικε παρ' ἐαυτῆ, οὐτε ἐκώρυσεν, εἴτε χηρείαν ἔλθεσθαι δεοί, εἴτε δεύτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον· ταύτην παραινῶ, φησὶν, ὅτι καλὸν τὸ οὕτως εἶναι· εἰ δὲ μὴ δύναται φέρειν τὸ φορτίον, γαμείτω τὰς μέντοι ἐπιβαλλόμενας ἥδη καὶ ἀπογραφεμένας εἰς τὴν τῆς χηρείας ὕμνησιν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν θεμένης συνθήκας, οὗ φησὶ λοιπὸν εἶναι κυρίας τοῦ πρὸς δεύτερον γάμον ἐπανελθεῖν. Διὰ τοῦτο Τιμοθέῳ γράφων περὶ αὐτῶν, οὕτω πωρ φησὶ· *Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ. Ὅταν γὰρ καταστηριάζωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμῖν θέλωσιν, ἔχουσαι* [162] *κρίμα, δεῖ τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν.* Ὁρᾶς πῶς αὐτὰ; ἐνταῦθα κολάζει καὶ τιμωρεῖται, καὶ φησὶν ὑπευθύνους εἶναι δίκην, καὶ κρίματι, ὅτι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν συνθήκας ἠθέτησαν^δ, καὶ τὴν ὑπόσχισιν διεψεύσαντο; Ὄστε ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι ἐκείνο τὸ ῥῆτόν οὐ πρὸς τὰς ὑποσχόμενας εἰρηται. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ χρεὶ προφέρειν, ἀλλ' εἰδέναι καὶ τὰ πρόσωπα, πρὸς ἃ διαλέγονται αἱ Γραφαί.

^α Unus ταῖς ἀγάμοις. Sed alii omnes τοῖς ἀγάμοις, atque ita legitur in Novo Testamento Graeco.

^β Unus ἐν ὑποσχέσει.

^γ Savil. ἐκατέρας οὐσαι, perperam, ut ipse quoque suspicatur, in marginemque οὐσαι corrigendum esse notat.

^δ Unus cod. συνθήκας ἐπάτησαν. Infra unus διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς αὐτὰ. Paulo post quidam πάλιν ἕτερον περιφέρουσι ῥῆμα, et ibidem αὐτοῦ τὴν συνθήκην. Ἄλλ' ἕτερον οὐκ ἐν τῇ γραφῇ κείμενον, ibidemque τοιαῦτα κακοῦργια.

Πάλιν ἕτερον περιφέρουσι ῥῆσιν, οὐχὶ διαστρέφοντες αὐτῆς τὴν συνθήκην, ἀλλ' ἕτερον οὐκ ἐγγεγραμμένον προστιθέντες. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου κακοῦργια, ἢ πλεονασμῷ, ἢ ὑφαιρέσει, ἢ διαστροφῇ, ἢ μεταβολῇ τῶν κειμένων τὰ ὀλέθρια εἰσαγεῖν δόγματα. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ τὸ ῥῆμα; Ἐμὸν ἐστὶ, φησὶ, τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον· καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτά*. Τούτου τὸ μὲν εἰρηται, τὸ δὲ οὐκ εἰρηται, ἀλλ' ἐξωθέν ποθεν προσέβριπται. Τὸ μὲν γάρ, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, εἶπεν ὁ προφήτης· τὸ δὲ, ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτά^ε, οὐκέτι προσκεῖται, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πολλῶν ἀμαθίας περιφέρεται. Τίς δὲ καὶ ἐκ τούτου γίνεται βλάβη; Πολλοὶ μαροῦ καὶ γόητες καὶ ἀκόλαστοι, καὶ οὐδὲ τὸν ἥλιον τοῦτον ὀρᾶν ἀξιοί, οὔτε ζῆν, οὔτε ἀναπνεῖν, πολλῆς ἀπολαύουσιν εὐπορίας, ἀνατρέποντες πάντα, οἰκείας χηρῶν ἀρπάσσοντες, ὀρφανούς λυμαινόμενοι, τῶν καταδεεστέρων ἐπαίρουσιν. Βουλόμενος τοίνυν ὁ διάβολος πείσει τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι πᾶς πλοῦτος ἀνωθέν ἐστὶ καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, ἵν' ἐκ τούτου πολλὴν βλασφημίαν προστριψῆται τῷ Δεσπότῃ, ῥῆσιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβὼν τὴν λέγουσαν, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, ἕτερον τὴν οὐκ οὔσαν ἐν τῇ Γραφῇ προστέθεικε λέγων· Καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτά. Ὁ δὲ προφήτης Ἀγγαῖος οὐχ οὕτω φησὶν· ἀλλ' ἦνίκα ἐπανήλθον ἐκ τῆς βαβυλώνης γῆς οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν ναὸν ἐμελλον ἀνιστᾶν, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀγειν εὐπρέπειαν, ἐπειθὴ διηπόρουσιν, πολεμίων περιεστῶτων, πενίας οὐσης πολλῆς, οὐδεμιᾶς οὐδαμῶθεν εὐπορίας φαινομένης, βουλομένοις εἰς χρηστὰς ἀγαγεῖν αὐτοὺς ἐλπίδας καὶ πείσαι θαρρῆναι περὶ τοῦ τέλους^ε, φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἐμὸν ἐστὶ τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ ἐστὶ ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἢ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην.

Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ προκειμένον; Ὅτι οὐ δεῖ ἀπλῶς τὰς τῶν Γραφῶν ῥήσεις παραφέρειν^β, οὐδὲ ἐκκόπτοντας τῆς ἀκολουθίας, οὐδὲ τῆς συγγενείας ἀποσπῶντας, οὐδὲ ἔρημα καὶ γυμὰ τὰ ῥήματα τῆς τῶν ἐπομένων ἢ προλαβόντων βοηθείας λαμβάνοντας συκοφαντεῖν ἀπλῶς καὶ ἐπηρέαζεν. [163] Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, ἐν δικαστηρίῳ μὲν περὶ βιωτικῶν δικαζομένων^γ πραγμάτων, ἅπαντα εἰς μέσον προτιθέναι τὰ δικαιώματα, καὶ τόπους καὶ καιροὺς καὶ αἰτίας καὶ πρόσωπα καὶ μυρία παράγειν ἕτερα, περὶ δὲ ζωῆς αἰωνίου προκειμένων ἡμῖν ἀγώνων, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν παραφέρειν; Καὶ νόμον γὰρ οὐδεὶς ἀναγνώσεται βασιλικὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, ἀλλ' ἂν μὴ τὸν χρόνον εἴπῃ, καὶ τὸν θέντα ἐπίδειξῃ, καὶ ὑγιῆ καὶ ὀλόκληρον αὐτὸν παράσχηται, κολάζεται καὶ δίκην δίδωσι τὴν ἐσχάτην· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνθρώπων νόμον, ἀλλὰ τὸν ἀνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐνεχθέντα ἀναγινώσκοντες, τοσαύτην βραθυμίαν χρυσόμεθα, ὡς μέλη καὶ μέρη παρασπᾶν; Καὶ ποῦ ταῦτα ἀπολογίας ἀξία καὶ συγγνώμης; Τάχα πέρα τοῦ μέτρου ἐξέτεινα τὸν λόγον, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα τῆς πονηρᾶς ἡμᾶς ἀπαγάγῃς συνηθείας. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἕως ἂν τὸ τέλος εὐρωμεν· διὰ γὰρ

* Duo mss hic et infra δώσω αὐτό.

^β Alii δώσω αὐτά. Ibid. Savil. οὐκέτι προσέθηκεν, sed in marg. προσκεῖται notat. Ibid. Savil. in marg. et duo mss. ἀμαθίας προφέρεται.

^γ Alii ὑπὲρ τοῦ τέλους.

^δ Savil. in marg. παρεσφέρειν.

^ε Unus habet δικαζομένων.

sententia, sed animi insipientis; non dixit quæ sua sunt Scriptura, sed quæ sunt alterius denuntiavit. Et rursus: *Usquequo irritavit impius Deum? Dixit enim in corde suo, Non requiret. Avertit faciem suam, ne videat in finem (Psal. 10. 13 et 14)*. Et hic rursus hominis impii ac scelesti iudicium et sententiam proponit. Ita quoque medici facere solent, insanorum et amentium peccata sanis ac valentibus narrant, ut cautiores istos reddant. Cum igitur sanitas animæ sit pietas, morbus autem et infirmitas summa Deum minime nosse, impiorum verba commemorat, non ut ea temere audiamus, sed ut ab iis abstineamus. Quid insipiens dixerit, narrat, ut tu sapiens fias, et dictum ejus minime probes: quid impius dixerit, narrat, ut tu impietatem fugias. Neque vero solum a contextu serieque sermonis avellenda loca non sunt, sed etiam sana et integra sunt proferenda, nihilque addendum.

Abusus loci Pauli ex Epist. ad Corinth. 1. — Multi certe quædam etiam alia circumferunt ex Scripturis, quæ depravate allegant. Scriptum est enim, inquit: Si uraris, uxorem ducito: nusquam tamen hoc ita scriptum est; sed quo pacto sit scriptum considera: *Dico autem non nuptis et viduis, bonum illis est, si maneant, sicut et ego: quod si non se continent, nubant; melius enim est nubere quam uri (1. Cor. 7. 8. 9)*. Annon igitur idem est, inquit, Si uraris, uxorem ducito? Enimvero licet idem esset, non oportebat tamen, omissa recta Scripturæ allegatione, eam pervertere, suisque verbis Scripturæ sensa proferre: jam vero multum offendimus inesse discrimen. Si enim absolute dixeris, Si uraris, uxorem ducito, cunctis qui virginitatem servare ultro statuerunt potestatem facis, cum primum libido illis negotium facesset, inita cum Deo pacta violandi, atque ad nuptias transfugæ more transeundi, ac promissi prioris obliviscendi.

3. Quod si intelligas, quos alloquatur Paulus, hoc est, non omnes passim, verum eos, qui nondum promissione se obstrinxerint, poteris noxiam hanc ac perniciosam tollere facultatem. *Dico enim, inquit, non nuptis et viduis, non iis quæ viduitatem promiserunt sed iis quæ neque hoc, neque illud decreverunt: sed tamquam in medio quodam interstitio consilii utriusque versantur. Exempli causa: mulier quæpiam virum suum amisit, nequedum apud se statuit, neque decrevit, an a se oporteat eligi viduitatem, an vero alterum maritum induci: hanc ego admoneo, inquit, bonum esse ut ita permaneat: quod si onus ferre non possit, nubat: eas vero quæ jam aggressæ sunt, et in earum album sunt relatæ, quæ viduitatem tolerant, et cum Deo pactum inierunt, non jam vult ad alterum posse matrimonium reverti. Propterea de illis ad Timotheum scribens sic ait: *Adolescentes autem viduas devota. Cum enim luxuriosæ fuerint in Christo, nubere volunt habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (1. Tim. 5. 11. 12)*. Vides ut eas hic castiget ac puniat, et obnoxias poenæ ac iudicio esse dicat, quod inita cum Deo pacta violaverint¹, et*

¹ *Præter Cod., pacta concularunt, eadem prorsus sententia.*

promissis non steterint? Itaque ex hoc loco manifestum est, dictum illud non ad eas quæ promiserant esse directum: idecirco non esse illud temere proferendum, sed noscendas esse personas, quas Scripturæ verbis illis alloquuntur.

Abusus alterius loci Scripturæ.—Rursus alium locum circumferunt, cujus non illi quidem structuram pervertunt, sed aliud illi, quod in Scriptura non reperitur, adjiciunt. Talis enim est diaboli malitia, ut vel additione, vel subtractione, vel depravatione, aut immutatione contextus perniciosæ dogmata introducat. Quis ille porro locus est? *Meum est, inquit, argentum, et meum aurum (Agg. 2. 9)*; et cui voluero dabo illud. Hujus loci pars quidem est ita dicta, pars vero dicta non est, sed alicunde adjecta. Nam illud quidem, *Meum est argentum, et meum est aurum*, dixit propheta: illud autem, Cui voluero dabo illud, non item sequitur in Scriptura, sed ex inscitia vulgi natum circumferunt. Quodnam porro inde exoritur detrimentum? Multi scelerati, et præstigiatores, atque intemperantes, qui ne digni quidem sunt, qui solis hujus conspectu fruuntur, aut vivant, aut hujus cæli spiritum ducant, multis opibus abundant, dum omnia subvertunt, viduarum domos diripiunt, orphanos spoliant, adversus inferiores efferuntur. Volens ergo diabolus hominibus persuadere divitias desuper atque ex Dei largitione manare, ut ex hoc magnam blasphemiam Domino impingat, sumpta hac Scripturæ sententia quæ sic habet: *Meum est argentum, et meum est aurum*, aliam quæ in Scriptura non est, adjecit dicens: Et cui voluero dabo illud. At non ita dicit Aggæus propheta: sed cum ex barbarorum regione rediissent Judæi, et instauraturi templum essent, atque ad pristinum splendorem evecturi, cum egeni essent et ab hostibus circumfusus obsessi, multa premente paupertate, nec ullæ facultates alicunde apparerent, in meliorem spem illos volens erigere, ac persuadere ut de fine considerent, ex persona Dei dicit, *Meum est argentum, et meum est aurum; et erit gloria domus istius novissima super primam (Ibid. v. 10)*.

Scripturæ verba quomodo tractanda.—Sed quid hoc ad propositum? dicit aliquis. Quod non oporteat Scripturæ sententias temere arripere, atque a serie sermonis et argumenti affluite divellere: neque nuda verba sumenda sint, eorumque subsidio destituta quæ sequuntur aut præcedunt, ut per ea temere calumniam struamus et cavillemur. Annon enim absurdum est, ut in iudiciis quidem, ubi de rebus sæcularibus disceptamus, omnia jura nostra in medium proferamus, et loca, tempora, causas, personas, atque innumera producamus, cum vero nobis de vita æterna propositum sit certamen, temere et inconsiderate Scripturæ loca proferamus? Ac legem quidem regiam nemo temere et inconsiderate recitabit, sed nisi tempus notet, ac legislatorem designet, et integram illam atque illibatam proponat, castigatur gravissimaque poena mulctatur: nos vero dum non legem humanam, sed supernam ac de cælo delapsam recitamus, tantam præ nobis negligentiam feremus, ut ejus partes ac membra

discerpamus? Quis hoc venia dignum censeat? Fortasse ultra modum orationem produxi, at non sine causa, verum ut a prava consuetudine vos abducam. Ne igitur defatigemur, donec ad finem pervenerimus: propterea namque nati sumus, non ut edamus ac bibamus, et indignamur, sed ut vitium fugiamus, ac divinam amplexi philosophiam virtutem sectemur. Natos enim esse nos non ut edamus ac bibamus, sed ad alia quædam multo majora melioraque præstanda, quo pacto Deus doceat, audi, et quam afferat causam propter quam hominem procreavit. Cum enim illum formaret, his verbis usus est: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem (Gen. 1. 26)*.

4. *Deo quomodo similes efficiamur.* — Porro Deo similes reddimur non dum comedimus, bibimus, aut induimur; Deus enim neque comedit, neque bibit, neque induitur: sed dum justitiam exercemus, benignitatem exhibemus, mites et modesti ac misericordes in proximo sumus, virtutem omnem sectamur: siquidem commune nobis est illud cum belluarum natura, quod comedimus et bibimus, neque quidquam illis hac in re præstamus. Unde ergo sit, ut illis antecellamus? Quod nimirum ad imaginem et similitudinem Dei conditi simus. Ne igitur defatigemur dum sermonem de virtute instituimus, sed allatam in medium propheticam hanc sententiam diligenter expendamus, quis eam protulerit, et quorum causa, et quo tempore, et quem alloquens, et quo in statu res tum essent, omnia denum pervestigamus, quæ ad inventiendum usui esse possunt. Is quidem, qui protulit, Jeremias est propheta, dum non quidem pro se, verum pro aliis preces offerret, pro Judæis ingratis, stupidis, qui nullo modo corrigi poterant, qui puniri debebant, et extremo supplicio mulctari, de quibus dicit illi Deus: *Noli orare pro populo hoc, quia non exaudiam te (Jer. 7. 16)*. At nonnulli quidem hoc de Nabuchodonosore dici autumant: nam quoniam bellum illis erat barbarus habiturus, urbeinque deleturus, atque abductis captivis abiturus. cum persuadere omnibus vellet, non eum propria virtute vel potentia civitatem expugnaturum, sed ob istorum peccata, Deo bellum illud gerente, atque adversus urbem suam illum deducente, *Scio, Domine, inquit, quia non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum*. Quorum verborum hic sensus est: Hæc via, inquit, qua nunc barbarus hæcedit, dum nobis hoc bellum infert, non ab ipso est, neque feliciter bellum istud confecit, ac victoriam reportavit: ac nisi tu nos in ejus manus tradidisses, nunquam expugnasset, aut vicisset. Idcirco precor, inquit, ac supplex oro, quando ita tibi hoc visum est, ut supplicio modus adhibeatur. *Corripe* namque nos, inquit, *verumtamen in judicio, et non in furore (Jer. 10. 24)*. Sed quoniam huic expositioni contradicunt nonnulli, neque barbari causa dictum hoc esse volunt, sed de communi hominum natura, necessarium est ut cum istis decertemus. Quid ergo possumus his opponere? Quoniam pro hominibus orabat, qui peccaverant, pro quibus orare sæpe prohibitus erat: propterea curat, ut civitas prior luceat: nam quoniam

assidue dicebat, Noli orare pro illis, eam ipsam quæ benignitate indigebat priorem submittit, ut ansam inde aliquam et speciosam occasionem arripiat pro illis Deo preces offerendi, atque ad ipsam dirigit orationem, atque, *Væ contritioni tuæ: doloris plena est plaga tua (Jer. 10. 19-22)*. Tum infit illa: *Plane hoc est vulnus meum, tabernaculum meum periit, pelles meæ conscissæ sunt, filii mei et oves meæ exierunt a me, et non sunt. Pastores mei stulte egerunt, et Dominum non exquisierunt. Vox auditionis venit, et commotionis magnæ ab aquilone, ut ponat civitates Judæ in desolationem, et cubile passerum*. Deinde postquam illa suam calamitatem deploravit, adjicit: *Domine, non est hominis via ejus*. Quid igitur? quia lamentatur, dicit aliquis, perniciosum dogma in mundum invexit, nostra potestate nos privans, et affirmans, non esse arbitrii nostri res gerendas? Nequaquam, sed et dum lamentatur, id confirmat. Cum enim dixisset, *Non est hominis via ejus*, minime tacuit, sed adjecit, *Neque homo ibit, et diriget gressum suum*. Quod autem dicit hanc sententiam habet: Non totum est in nostra potestate, sed aliud quidem in nostra, aliud vero in Dei situm est potestate. Nam ut optima quæque eligamus, velimus, et agere contendamus, omnemque laborem exantilemus, nostri est arbitrii: ut autem ad exitum ea perducamus, neque interciderere sinamus, utque ad finem recte factorum perveniamus, id vero cælestis est gratiæ. Partitus enim est nobiscum virtutem Deus, et neque rem totam in nostra sitam esse voluit potestate, ne in superbiam efferamur, neque totum sibi ipse sumpsit, ne nos inertix dedamus: sed exiguum quid laboribus nostris relinquens, majorem partem ipse conficit. Ut enim sciamus, quo pacto si res tota in potestate nostra fuisset, multos id in superbiam egisset, et extulisset, audiamus quid Phariseus dicat, in quantam insolentiam elatus esset, quo pacto magnifice loqueretur, sequæ toti orbi terrarum fastuose præferret (*Luc. 18*). Propterea non ut totum a nobis penderet, effect, quinimo permisit, ut in nostra potestate aliquid esset, ut nos jure ac merito coronandi speciosam occasionem arriperet. Atque hoc illa parabola declaravit, in qua dicit, homines circa undecimam horam inventos se in vineam ad operandum misisse (*Math. 20. 6. sqq.*). Tametsi quid operari undecima hora potuerunt? At nihilominus ad integram illis dandam mercedem breve momentum Deo sufficit.

Hic prophetæ locus libertatem arbitrii non eripit. — Atque ut intelligas hoc prophetam vere dicere, neque nos arbitrii libertate privare, sed de rerum exitu philosophari, audi quid adjiciat. Nam cum dixisset, *Non est in homine via ejus*, statim adjungit: *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore (Jerem. 10. 24)*. Si enim arbitrii nostri nihil esset, frustra diceret, *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio*.

5. *Ex indicto supplicio libertas arbitrii infertur.* — Quid enim fieri potest injustius, quam ut illi plectantur, quorum ex arbitrio non pendent res gerendæ, aut ut homines illi poenæ sustineant, quorum via

τοῦτο ἐγενόμεθα, οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίωμεν, καὶ περιβαλλόμεθα, ἀλλ' ἵνα φύγωμεν κακίαν, ἐλύομεθα δὲ ἀρετὴν, τῆς θείας ἐπιλαβόμενοι φιλοσοφίας. Ὅτι γὰρ οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίωμεν ἐγενόμεθα, ἀλλ' ἐφ' ἑτέροις πολλῶν μελίσσοι καὶ βελτίστοι, ἀκουσον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν αἰτίαν λέγοντος, ἐφ' ἣ τὸν ἀνθρώπον ἐποίησε. Διαπλάττων γὰρ αὐτὸν, οὕτω πῶς φησι· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.*

δ. Ὅμοιοι δὲ θεοῦ γινόμεθα οὐκ ἐσθίοντες καὶ πίνοντες καὶ περιβαλλόμενοι· θεὸς γὰρ οὐτε ἐσθίει, οὐτε πίνει, οὐτε περιβάλλεται· ἀλλὰ δικαιοσύνην ἀσκούντες, φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενοι, χρηστοὶ καὶ ἐπιεικεῖς ὄντες, τοὺς πλησίον ἐλεοῦντες, πᾶσαν ἀρετὴν διώκοντες· ἐπεὶ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πίνειν κοινὸν πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμῖν ἐστι, καὶ οὐδὲν ἰκείνων κατὰ τοῦτο ἀμύνουσιν ἐσμέν. Ἄλλὰ πόθεν ἡμῶν ἡ ὑπεροχή; Ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα θεοῦ γενέσθαι καὶ ὁμοίωσιν. Μὴ τοίνυν ἀποκαίωμεν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς κινουμένους λόγους, ἀλλ' ἀγαγόντες τὴν προφητικὴν ταύτην ῥῆσιν εἰς μέσον, μετὰ ἀκριβείας αὐτὴν διερευνησώμεθα, καὶ μάθωμεν ἂν τίς ὁ εἰρηκῶς, καὶ ὑπὲρ τίνων, καὶ πότε, καὶ πρὸς τίνα, καὶ πῶς τῶν πραγμάτων διακειμένους, καὶ πάντα ἀπλῶς ἐξετάζοντας τὰ πρὸς τὴν εὐρασίαν συντελοῦντα. Ὁ μὲν οὖν εἰρηκῶς Ἰερεμίας ἐστὶν ὁ προφήτης, οὐ μὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἑτέρων τὴν ἰκετηρίαν ποιούμενος, ὑπὲρ Ἰουδαίων τῶν ἀγνωμόνων, τῶν ἀναισθητῶν, τῶν ἀδιωρθῶτως ἐχόντων, τῶν ὀφειλόντων κολασθῆναι καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομείναι τιμωρίαν, περὶ ὧν φησιν αὐτῷ ὁ θεός· *Μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαί σου· καὶ τινες μὲν φασὶ τούτο περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγεσθαι· ἐπειδὴ γὰρ ἐμάλλεν ἐπιστρατεύειν αὐτοῖς ὁ βάρβαρος, καὶ τὴν πόλιν ἀφανίζειν, [164] καὶ λαβὼν αἰχμαλώτους ἀπιέναι, βουλόμενος πείσαι πάντας, ὅτι οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν ἰσχύν καὶ δύναμιν τῆς πώλεως περιγίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὰ τούτων ἀμαρτήματα, τοῦ θεοῦ στρατηγούντος τὸν πόλεμον, καὶ χειραγωγούντος αὐτὸν ἐπὶ τὴν οἰκίαν πόλιν, φησὶν· *Ὀὐδα, Κύριε, δεῖ οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ.* Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ἡ ὁδὸς αὐτῆ, φησὶν, ἦν ὁ βάρβαρος βαδίζει νῦν ἐπιστρατεύων ἡμῖν, οὐχὶ παρ' ἑαυτοῦ ἐστιν, οὐδὲ ἐκεῖνος κατάρθρωσε τὸν πόλεμον τούτον καὶ τὴν νίκην, ἀλλ' εἰ μὴ σὺ παρέδωκας ἡμᾶς ταῖς ἐκείνου χερσίν, οὐκ ἂν ἐκράτησεν, οὐδὲ περιεγένετο. Διὰ τοῦτο, φησὶ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ἐπειδὴ τοῦτο ἔδοξε, μετὰ μέτρου γενέσθαι τὴν τιμωρίαν. *Παίδευσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίματι,*^β καὶ μὴ ἐν θυμῷ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τινες πρὸς τοῦτο ἀντιλέγουσι, καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ βαρδάρου φασὶν εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ τῆς κοινῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀνάγκη καὶ πρὸς τούτους ἀπομαχῆσασθαι. Τί οὖν ἐστι πρὸς τούτους εἰπεῖν; ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμαρτηκότων ἤξιον, ὑπὲρ ὧν ἐκωλύθη πολλάκις ἀξιοῦν διὰ τούτου τὴν πόλιν παρασκευάζει θρηνησάει πρῶτον· ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς ἔλεγε, *Μὴ ἀξίου ὑπὲρ αὐτῶν, τὴν δεομένην αὐτῆν τῆς φιλανθρωπίας καθῆται πρῶτην, ἵνα ἐκείθεν ἀφορμὴν τινα καὶ πρόσφασιν εὐλόγον λάβῃ τῆς πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετηρίας, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀποτελεῖ τὸν λόγον, καὶ φησιν· *Ὅσαι τῷ συντριμματί σου· ἀληγηρὰ ἡ***

πληγὴ σου. Εἶτα ἐκείνη φησὶν· *Ὅτως τοῦτο μου τὸ τραυμά ἐστιν, ἡ σκηρὴ μου ὤλετο, αἱ δέσφαι μου διεσπάρθησαν, οἱ υἱοὶ μου καὶ τὰ πρόβατά μου ἐξῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ εἰσίν. Οἱ ποιμένες μου ἤσπρονεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Φωνὴ ἀκοῆς ἔρχεται καὶ σεισμοῦ μεγάλου ἀπὸ βορρᾶ, τοῦ τάξει τὰς πόλεις Ἰούδα εἰς ἀφανισμόν καὶ κολίτην στρουθῶν.* Εἶτα ἐπειδὴ ἐτραγώδησε τὴν οἰκίαν συμφορὰν ἐκείνη, φησὶ, *Κύριε, οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. Τί οὖν; ἐπειδὴ θρηνεῖ, φησὶ, δόγμα διέθριον εἰσῆγαγεν εἰς τὴν οἰκουμένην, τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν ἀφαιρούμενος, καὶ λέγων οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι τὰ πρακτέα; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ θρηνῶν ἀσφαλίζεται. Εἰπὼν γὰρ, *Ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐκ ἐσιώπησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, οὐδὲ ἀνθρώπος κορευέσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστι τὸ πᾶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἐπὶ τῷ θεῷ. Τὸ μὲν γὰρ ἐλεῖσθαι τὰ κάλλιστα, καὶ βουληθῆναι, καὶ σπουδάσαι, καὶ πάντα ὑπομείναι πόνον, τῆς ἡμετέρας ἐστὶ προθέτως· τὸ δὲ εἰς τέλος ἀγαγεῖν αὐτὰ, καὶ μὴ συγχωρῆσαι διαπεσεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ πέρας ἐλθεῖν τῶν κατορθωμάτων, τῆς ἀνωθεν ἐστὶ χάριτος. Ἐμερίσατο γὰρ πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀρετὴν ὁ θεός, καὶ οὐτε ἐφ' ἡμῖν ἀφῆκε τὸ πᾶν εἶναι, ἵνα μὴ εἰς ἀπόνοιαν ἐπαιρώμεθα, [165] οὐτε αὐτὸς τὸ πᾶν ἔλαβεν, ἵνα μὴ εἰς ῥαθυμίαν ἀποκλινώμεν· ἀλλ' ὀλίγον ἀφείκει ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις πόνους, τὸ πλεόν αὐτὸς κατορθοῖ. Ὅτι γὰρ εἰ τὸ πᾶν ἦν ἐφ' ἡμῖν, πολλοὺς ἂν τοῦτο εἰς ἀπόνοιαν ἐπήρε καὶ ἐξετραχῆλίσεν, ἀκούωμεν τοῦ Φαρισαίου, τί φησιν, εἰς ὅσην ἀλάζονειαν ἐπήρατο, πῶς ἐμεγαληγόρει, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐφρόνησε μελίσσονα. Διὰ τοῦτο οὐ τὸ πᾶν ἡμῶν ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφῆκε τί ἐφ' ἡμῖν εἶναι, ἵνα εὐπρόσωπον λάβῃ πρόσφασι τοῦ δικαίου ἡμᾶς στεφανοῦν. Καὶ τοῦτο ἐδῆλωσε διὰ τῆς παραβολῆς ἐκείνης, καθ' ἣν φησιν, ὅτι περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν εὐρῶν ἀνθρώπους, ἔπεμψεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐργάζεσθαι. Καίτοι τί ἐν τῇ ἑνδεκάτῃ ὥρᾳ ἐργάσαντο; Ἄλλ' ὁμοῦς ἤρκασε τῷ θεῷ καὶ ἡ βραχεία τοῦ καιροῦ ῥοπή πρὸς τὸ δοῦναι τὸν μισθὸν αὐτοῖς ἀπληρτισμένον.*

Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἀληθῶς ὁ προφήτης φησὶ, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται τὴν ἐξουσίαν ἡμᾶς, ἀλλὰ περὶ τοῦ τέλους τῶν πραγμάτων ἐνταῦθα φιλοσοφεῖ, ἀκουσον τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Ὅχι ἐν ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, εὐθὺς ἐπιφέρει, *Παίδευσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ.** Εἰ γὰρ μηδὲν ὄλωσ ἐφ' ἡμῖν ἦν, περιττῶς ἔλεγε, *Παίδευσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίσει.*

ε'. Τί γὰρ ἂν ἀδικιώτερον τοῦ κολάζεσθαι τοὺς οὐκ ἐντας κυρίους τῶν πρακτέων, καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν ἀνθρώπους, ὧν ἡ ὁδὸς καὶ ὁ βίος οὐκ ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ κεῖται; Ὅστε ὅταν φαίνεται τὸν θεὸν παρακαλῶν ὑπὲρ τοῦ μὴ σφοδροτέρων γενέσθαι τὴν τιμωρίαν κατ' αὐτῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο ἐμφαίνει, ὅτι ἄξιοι τοῦ κολάζεσθαι καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν εἰσὶ· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ αὐτεξούσιον συνίστησιν^δ. Εἰ γὰρ μὴ κύ-

^ε Savil. in textu φωνῆς ἀκοῆς, in marg. φωνῆ ἀκοῆς, quae vera lectio est, et habetur in Ed. Rom. τῶν Ο'. Morel. similiter φωνῆ ἀκοῆς. Paulo post unus εἰς ἀφορισμόν, verum εἰς ἀφανισμόν legendum, et sic LXX.

^δ Savil. putat legendum συνιστῆναι, et vere melius ad seriem quadrare videtur; sed συνίστησιν etiam ferri potest.

^β Καὶ μάθωμεν deest in duobus mss., legitur autem in marg. Savil.

^γ Unus ἐν κρίσει.

ριοι τῶν πρακτέων ἦσαν, οὐχὶ πραοτέραν εἶδει τὴν τιμωρίαν ἀξιοῦν αὐτοὺς ὑποσχεῖν^a, ἀλλὰ μὴδὲ ὄλωσ κολλάζεσθαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀξιώσεως εἶδει· ὁ γὰρ Θεὸς οὐ δεῖται τοῦ παρακαλοῦντος αὐτὸν, ὥστε μὴ κολλάσαι τοὺς ἀνευθύνους. Καὶ τί λέγω, ὁ Θεὸς, ὅπου γε οὐδὲ ἀνθρώπος νοῦν ἔχων; "Ὅταν οὖν φαίνεται παρακαλῶν ὁ προφήτης ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς ὑπὲρ ἡμαρτηκῶτων εὐδηλον ὅτι παρακαλεῖ· ἁμαρτία δὲ τότε φαίνεται, ὅταν ἡμεῖς, ὄντες κύριοι τοῦ μὴ παραθεῖναι τὸν νόμον, παραβαίνωμεν. "Ὅτι πάντεςθεν δῆλον ἡμῖν, ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ τὰ ἡμέτερα κείται κατορθώματα. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλευθέρου Θεοῦ*. Καὶ τίνος ἔνεκεν τρέχω; φησὶ· τίνος δὲ ἔνεκεν θέλω, εἰ μὴ τὸ πᾶν ἐν ἐμοὶ κείται; "Ἰνα διὰ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν ἐπισπάσῃ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθην καὶ τὴν εὐνοίαν, ὥστε συμπράξαι καὶ χεῖρα ὀρέξαι καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀγαγεῖν. "Ἐὰν γὰρ ἀνέλθῃς τοῦτο, καὶ παύσῃ τρέχων καὶ θέλων, οὐτε ὁ Θεὸς ὀρέξει χεῖρα, ἀλλ' ἀποστήσεται καὶ αὐτός. Πόθεν τοῦτο δῆλον; "Ἀκουσον τί φησὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ. [166] *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἰδοὺ, ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. "Ὁρᾶς, ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησαν, πῶς ἀπέστη καὶ ὁ Θεός; Διὰ τοῦτο χρεῖα ἡμῖν καὶ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν, ἵνα καὶ τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα. Τοῦτο οὖν φησὶ καὶ ὁ προφήτης, ὅτι τὸ κατορθῶσαι οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ· τὸ δὲ ἐλθεῖν ἐν ἡμῖν καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. Οὐκοῦν εἰ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ τὸ κατορθῶσαι, φησὶ, καὶ μὴ κατορθῶσαι, οὐδεμίαν ἂν εἴην δίκαιος ὑπομένειν αἰτίαν· ὅταν γὰρ τὰ παρ' ἑαυτοῦ παράσχω πάντα, καὶ θελήσω, καὶ προέλωμαι, καὶ τῶν πραγμάτων ἄψωμαι, ὁ δὲ τοῦ τέλους κύριος ὢν μὴ συμπράξῃ, μὴδὲ χεῖρα ὀρέξῃ, παντὸς ἀπήλλαγμαί ἐγκλήματος. "Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· ἀμήχανον γὰρ, θελησάντων ἡμῶν καὶ προσελομένων καὶ βουληθέντων, τὸν Θεὸν ἐγκαταλιπεῖν. Εἰ γὰρ τοῖς μὴ βουλομένοις παραινέει καὶ συμβουλεύει, ἵνα θελήσωσι καὶ βουληθῶσι, πολλῶ μᾶλλον τοὺς αἰρουμένους οὐκ ἐγκαταλιμπάνει. "Ἐμβλέψατε γὰρ, φησὶ, *εἰς ἀρχαίας γενεάς, καὶ ἴδετε. Τίς ἠλπίσεν ἐπὶ Κύριον, καὶ κατορθύνθη; ἢ τίς ἐνέμεινε ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ^b, καὶ ὑπερίδεν αὐτόν*; Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος φησὶν, *Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, ἢ ἐλπίς ἢ εἰς τὸν Θεόν*. Ἀμήχανον γὰρ τοῦ τέλους ἐκπεσεῖν τὸν ὄλη διανοίᾳ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντα, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα εἰσφέροντα. Καὶ πάλιν, *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύ-*

νασθε. ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερβαλεῖν. Διὰ τοῦτο παραινέει σοφὸς τις ἀνὴρ, λέγων· *Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν. Ἐδῆνον τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπεύσης ἐν καιρῷ ἐπαγωγῆς. Κολλήθητι αὐτῷ, καὶ μὴ ἀποστήσῃς*. Καὶ ἕτερος παραινέει λόγος· *Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται*.

Ταῦτα δὲ πάντα κανόνες εἰσὶ καὶ ὄροι καὶ δόγματα ἀκίνητα· καὶ δεῖ τοῦτο πεπηγμέναι ἐν τῇ ψυχῇ τῇ ἡμετέρᾳ, ὅτι ἀμήχανόν τινα σπουδῇ χρώμενον καὶ μεριμνῶντα ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐπιδεικνύμενον, ἐγκαταλειφθῆναι ποτε παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀκούεις τί φησὶ πρὸς τὸν Πέτρον; *Σίμων, Σίμων, ποσάκις ἠτήτησο ὁ Σατανᾶς σινιάσαι ὑμῶς ὡς τὸν σίτον, καὶ γὰρ ἐδοθήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου*. "Ὅταν μὲν γὰρ ἴδῃ τὸν φόρτον^c μείζω τῆς ἡμέτερας δυνάμεως ὄντα, ὀρέγει χεῖρα, καὶ ἐπικουφίζει τὸν πειρασμόν· ὅταν δὲ ἴδῃ ἐξ οικείας ραθυμίας καὶ ὀλιγωρίας τὴν οικείαν προδιδόντας σωτηρίαν, καὶ μὴ βουλομένους σωθῆναι, ἀφήσῃ καὶ ἐγκαταλιμπάνει. Οὐ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ ἀναγκάζει, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας ἐποίει, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα γίνεται. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ τοὺς μὴ θέλοντας ἀκούειν, ἀλλ' ἀποπηδῶντας, οὐκ εἶλεν, [167] οὐδὲ ἐβιάζετο, τοῖς δὲ προσέχουσιν διέλυσε τὰ ἀσαφή, καὶ τὰ αἰνίγματα ἐποίει φανερά· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων· τοὺς μὲν ἀναλήθτους καὶ οὐκ ἐθέλοντας οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται, τοὺς δὲ προαιρουμένους ἐπισπάται μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος φησὶν· *Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι ἐν παντὶ ἔθνη ὁ φοβούμενος τὸν Θεόν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι*. Καὶ ὁ προφήτης αὐτὸ τοῦτο παραινέει λέγων· *Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακουσθήτε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· εἴη δὲ μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσακουσθήτε μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται*. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ ὅτι καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ τρέχειν ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ διὰ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα πρὸς τὴν ἡμετέραν βοήθειαν, ἐπισπασάμενοι δὲ αὐτόν, πρὸς τὸ τέλος ἤξομεν τῶν πραγμάτων· διαναστώμεν, ἀγαπητοί, καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἐπιδειξώμεθα ἐν τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ τῆς ἡμέτερας, ἵνα μικρὸν ἐνταῦθα πονήσαντες χρόνον, κατὰ τὸν ἀγήρω καὶ ἀθάνατον αἰῶνα τῶν ἀθανάτων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Duo mss. αὐτοὺς ὑπέχειν.

^b In Edit. Rom. τῶν Ὁ' legitur τίς ἐνεπίστευσε Κυρίῳ, καὶ κατορθύνθη; ἢ τίς ἐνέμεινε τῷ φόβῳ αὐτοῦ; etc. Verum Chrysost. loca illa ut menū sese offerebant adhibere solent.

^c Unus τὸ φορτίον.

viuque non sit in eorum posita potestate? Itaque cum Deum videtur orare, ne graviore pœna mulctentur, nihil aliud indicat, quam dignos eos esse qui plecantur, ac pœnam sustineant : hoc autem nihil aliud quam libertatem arbitrii constituit. Si enim res gerendæ illorum juris et arbitrii non essent, non jam ut mitiori supplicio afficerentur peti oporteret, sed nec ullo modo puniri : imo vero neque precibus opus esset : non enim deprecatore indiget Deus, ut innocentes non puniat. Et quid dico, Deus, cum nec ullus homo prudens? Quando igitur pro Judæis orare prophetam videmus, satis liquet eum pro hominibus orare qui peccarunt : tum vero cernitur peccatum, cum penes nos est ut legem non transgrediamur, et tamen eam transgrediamur. Ergo undique nobis manifestum est, cum in nostra, tum in Dei potestate sita esse recte facta. Simile illud est etiam, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. 9. 16). Et quam ob causam curro, inquit, vel quam ob causam volo, nisi tota res in meo sit arbitrio sita? Ut nimirum dum vis, et dum curris, divinum auxilium et benevolentiam tibi concilies, sic ut te adjuvet, ac manum porrigat, atque ad finem usque perducat. Si enim hoc sustuleris, et currere simul et velle desieris, neque manum porriget Deus, sed et ipse abscedet. Unde autem id constat? Audi quid dicat Hierosolymæ: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluitis? Ecce relinquitur domus vestra deserta* (Matth. 23. 37). Vides, quoniam illi noluerunt, quo pacto etiam Deus abcessit? Propterea nobis quoque opus est ut velimus, et curramus, quo Deum nobis etiam conciliemus. Hoc igitur est, quod ait propheta, felicem exitum rerum in potestate nostra situm non esse, verum ab auxilio pendere divino : ut autem eligamus in nobis et in arbitrio nostro situm esse. Enimvero si rerum prosper aut sinister exitus ab auxilio divino pendet, dicet aliquis, nulli obnoxius crimini censeri debeo : cum enim omnia, quæ mearum partium sunt, præstitero, et voluero, et elegero, et rem ipsam aggressus fuero, is vero a cuius potestate pendet eventus, me non adjuverit, neque manum porrexerit, omni sum crimine liberatus. Verum non ita est, plane non est ita : neque enim fieri potest, ut si nos voluerimus, elegerimus, ac statuerimus, Deus nos derelinquat. Si enim eos qui nolunt hortatur et consilii eis, ut velint et statuunt, multo magis eos qui ultro eligunt, non derelinquet. *Respiciete* namque, inquit, *in generationes antiquas, et videte, quis speravit in Dominum, et confusus est? aut quis permansit in mandatis ejus, et desepit cum* (Eccli. 2. 11. 12)? Et rursus ait Paulus, *Spes non confundit* (Rom. 5. 5), spes nimirum in Deum. Impossibile enim est, ut finem propositum non adipiscatur is qui tota mente

in Deum sperat, et quæ suarum sunt partium præstat omnia. Et rursus, *Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere* (1. Cor. 10. 13). Idcirco admonet sapiens vir quidam dicens : *Fili, si accedas ad servitatem Domini, præpara animam tuam ad tentationem. Dirige cor tuum, et sustine, et ne festines in tempore obductionis. Coniungere illi, et ne recedas* (Eccli. 2. 1. 2). Alius quoque sermo nos admonet : *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. 10. 22).

Vir bonæ voluntatis non deseritur a Deo. Deus non vim affert aut cogit. — Porro hæc omnia regulæ sunt, leges, ac decreta immutabilia ; et hoc in mente vestra sit fixum oportet, fieri non posse, ut qui studium adhibeat, et de sua salute sit sollicitus, et omnia quæ suarum sunt partium exsequatur, is umquam a Deo deseratur. Non audis quid Petro dicat? *Simon, Simon, quoties expetivi satanas, ut cribraret vos sicut triticum : ego autem oravi pro te, ut non deficiat fides tua* (Luc. 22. 31. 32). Nam cum viribus nostris esse majus viderit onus, manum porrigit, ac tentationem reddit leviolem : cum vero nos ex propria negligentia viderit ac desidia propriam salutem prodere, neque velle salvari, tunc derelinquit ac deserit. Neque enim vim affert, aut cogit, quodque dum doctrinam traderet, agebat, id etiam hic fit. Ut enim illic eos, qui audire nolebant, sed discedebant, non trahebat, neque vim afferebat : sed iis, qui attendebant obscura solvebat, et ænigmata manifesta reddebat : ita nimirum et in rebus ipsis : eos qui stupidij sunt, et minime volunt, non cogit, neque vim illis affert : eos autem, qui ultro eligunt summo studio sibi conciliat. Propterea dicit etiam Petrus : *In veritate comperi, quia in omni gente, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi* (Act. 10. 34. 35). Et propheta hoc ipsum admonet his verbis : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis : si autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius devorabit vos* (Isai. 4. 19. 20). Quæ cum ita nota et explorata sint nobis, atque in nostra potestate situm esse ut velimus, et curramus, nosque, dum volumus currimusque, Deum nobis conciliaturos ad ejus auxilium obtinendum ; eo porro nobis conciliato, nos rerum exitum assequuturos ; excitemus nos, dilectissimi, atque ad salutem animæ nostræ omne studium conferamus, ut cum modicum in hac vita laborem exantlaverimus, in æterno et immortalis ævo illo bonis immortalibus perfruamur : quæ nobis omnibus ut contingant, faxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simulque sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæculasæculorum. Amen.

 IN DUAS HOMILIAS DE PROPHETIARUM OBSCURITATE

Admodum difficile est tempus indicare, quo hæ duæ homiliæ habitæ fuere. Certum quidem est priorem aliquot diebus præcessisse, posteriorem vero die Dominica dictam fuisse. Id enim constat ex iis quæ dicuntur in Homilia cui titulus, *Dæmones non gubernare mundum*. Ibi enim, Tom. II, p. 247, B, sic ait: *Atque hoc quidem ab omni tempore jam innotuit, præsertim a Dominica superiore. Numquam enim divina vobis eloquia fastidium parere dies ille præsertim indicavit*. Ibidem autem, in concionis scilicet principio, illa omnia ordine repetit quæ in hujus concionis fine dixerat, quod in more esse Chrysostomo nemo nescit; nimirum agit de sanctis justisque viris, qui sua ipsorum peccata, non autem aliena, cum doloris significatione commemorabant, allatis etiam Scripturæ locis bene multis atque exemplis sanctorum, eadem serie et accuratissime. Nam quod exemplum desiderari in hac secunda concione querebatur Tillemontius, vir diligentis et accuratissimi singularissimæ, nempe illud Petri, *Exi a me, quia vir peccator sum*, jam ex Codice Colbertino restitutum habes. Itaque certum exploratumque est homiliam hanc secundam de Prophetiarum obscuritate dictam fuisse Dominica præcedente concionem illam supra memoratam. Certum perinde videtur hasce duas conciones Antiochiæ habitas fuisse; quia nempe Chrysostomus sic de episcopo loquitur in homilia secunda, num. 5, ut non se, sed alium episcopum esse subindicet. De anno autem nihil exploratum habetur. Vide Tomo II, p. 245.

Erit forte quispiam qui annum se hinc expiscari posse putet, quod in Homilia prima de Prophetiarum

---

 UTILITER ET PERCOMMODE FACTUM, UT PROPHETIÆ DE CHRISTO ET GENTIBUS DEQUE JUDÆORUM
 REPROBATIONE OBSCURÆ ESSENT, DEMONSTRATIO (a).

---

1. *Sententiæ Isaïæ cum altitudine maris conferuntur. Experienciæ et exercitationis commoda.* — Prophetiam volis hodie volo mensam instruere, atque in pelagus sapientiæ Isaïæ meditor orationem immittere. Sed quid faciam? Dubito ac metuo, ne cum o portu egressi fuerimus, atque ad profundum sententiarum prophetæ pervenerimus, quod nautis contingit, qui navigationi assueti non sunt, vertigine laboremus. Nam et illi cum relicta terra ex utraque parte navis pelagus viderint, nec aliud quidquam præter mare ac cælum, tenebrosa vertigine corripiuntur, et una cum mari

(a) Collata cum Codice Regio 2343, et cum Colbertino 1030.

navigium in orbem existimant circumferri. Non tamen ex natura maris, sed quod inexperti sint qui navigant, oboriuntur vertigines: ceteri quidem certe nautæ nudis corporibus et in mediis fluctibus in caput se dejiciunt, neque tale quidquam patiuntur, sed cum ad ipsum profundum descenderint, tutius, quam qui in pavimento degunt, illic versantur, et licet ore, oculis, ac toto corpore salsuginem excipiant, non ægre ferunt. Tantum bonum est exercitatio, tantum malum est imperitia: sic ista persuadet, ut etiam quæ formidabilia sunt contemnamus, illa vero efficit, ut etiam tuta suspecta sint nobis, ac reformidanda vidantur. Nam hi quidem in sublimibus sedentes navis tabula-

MONITUM.

obscuritate, numero 3, dicat se sermonem de Melchisedec in alterum diem rejicere. De Melchisedec vero pluribus egit Chrysostomus in Homilia septima contra Judæos, Tomo I : unde sequi videretur hanc homiliam, septimam contra Judæos præcessisse, atque in annum 387 consignandam esse. Verum præterquam quod sæpius de Melchisedec sermonem habuit Chrysostomus, hæc quæ in aliud tempus se remittere dicit Chrysostomus, genealogiam illius sine patre et sine matre spectabant, ut ex serie arguitur : in Homilia autem illa septima contra Judæos, id unum probat S. doctor, sacerdotium illud Melchisedec excellentius fuisse sacerdotio Judæorum. Quamobrem nihil hinc indicii expiscari possumus, quo de anno aliquid statuemus.

Has duas conciones inter nobilissimas commemoramus : hic multa ad morum institutionem præclara : hic modum precationis in cœtu ecclesiæ pro episcopo emitti solitæ perspicimus in concione 2, num. 5. In concione 1, num. 3, Persas obsedissee Jerosolymam dicit, de obsidione loquens quam Jeremiæ tempore Babylonios, non Persas, posuisse certum est. Et tamen inter dubitandi causas a viris doctis allatas περί γνησιότητος Sermonum de precatione, Tomo II, p. 778, hæc afferitur quod auctor horumce sermonum Sennacheribum vocarit regem Persarum; illi vero probe possunt ex hoc loco confutari, necnon ex aliis bene multis ubi Babylonios et Assyrios Chrysostomus Persas vocat.

Hæarum concionum interpretatio Latina est Frontonis Ducei, quam aliquot in locis castigavimus.

Ἀπόδειξις τοῦ χρησίμου τὰς περὶ Χριστοῦ καὶ ἐθνῶν καὶ τῆς ἐκπτώσεως Ἰουδαίων προφητείας ἀσαφεῖς εἶναι.

α'. Προφητικὴν σήμερον ὑμῖν παραθεῖναι βούλομαι τράπεζαν καὶ πρὸς τὸ πέλαιος τῆς Ἡσάου σοφίας ἐπαρτεῖναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἄλλὰ τί πάθω; Ὅκνῶ καὶ δέδοικα, μὴ ποτε τὸν λιμένα ἐξεληθόντες, καὶ πρὸς τὸ βάθος κατανήσαντες τῶν προφητικῶν νοημάτων, λιγγιάσωμεν ὅπερ πάσχουσιν οἱ τῶν πλετήρων ἀθήναις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴν τὴν γῆν ἀφέντες ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαιος ἴδωσι, καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἢ θάλατταν καὶ οὐρανὸν, σκοποδίνῃ κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι τὸ πλοῖον αὐτοῖς κύκλῳ νομίζουσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἄλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν πλεόντων οἱ λιγγοὶ γίνονται ἕτεροι γοῦν

τῶν ναυτῶν γυμοῖς τοῖς σώμασι κυβιστῶσι κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάσχουσι τοιοῦτον, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος καταβάντες αὐτὸ, τῶν ἐν ἐδάφει διαιτωμένων ἀσφαλέστερον διατρέβουσι, καὶ τῷ στόματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ σώματι δεχόμενοι τὴν ἄλμην, οὐ δυσχεραίνουσι. Τοσοῦτόν ἐστι μελέτη καλὴν, τοιοῦτόν ἐστιν ἀπειρία κακὴν ὅπως αὐτὴ καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν κίθιαι, ἐκεῖνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτύειν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὑψηλῶν τῶν ἰκρίων καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θέαν λιγγιώσιν· οἱ δὲ οὐδὲ ἐν μέσοις θορυβοῦνται τοῖς κύμασι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας· καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλάκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν τῶν θαλαττίων ἀγρώτερα, οἷον ζάλη θυμοῦ κάτωθεν στρέφουσα τὴν καρδίαν,

^a Mss. σκότῳ δεινῷ, et sic supra, p. 158, A, separatis vocibus.

πνεύματα ἐπιθυμίας πονηρᾶς πολλὴν ἐμποιοῦντα ^a τῆ
διανοίᾳ τὴν σύγχυσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπειρος καὶ ἀμε-
λέτητος, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὄργῆς, εὐθέως
[169] θορυβεῖται, ταραττεται, κλονεῖται, περιορᾷ γινο-
μένην ὑποβρύχιον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ
ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ μεμελετη-
κῶς τὰ τοιαῦτα φέρειν γενναίως, καθάπερ κυβερνή-
την ἐπὶ τῶν οἰάκων, οὕτω τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν
παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποιῶν,
ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν εὐδιον τῆς φι-
λοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνε-
ται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ
ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπιπτει· ἀνάγκη θορυβεῖ-
σθαι, ταραττεσθαι, ἐπειδὴν ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πέρα-
τος, οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέρατος φοβερόν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς
οἱ πλείοντες ἀπειροί. Ὅτι γὰρ ἔστιν, εὐκολον φύσει
λόγον ὄντα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν
τῶν ἀκούοντων, Παῦλον ὑμῖν παραστήσομαι μάρτυρα.
Εἰπὼν γὰρ ὅτι Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν
τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ ζήτησεν τίς ἐστὶν ὁ Μελχισε-
δέκ, ἐπήγαγε· *Περὶ οὗ πολλὺς ὁ λόγος καὶ
δυσσερμηνευτός*. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; Δυσσερ-
μηνευτός σοι τῷ πνευματικῇ ἔχοντι σοφίαν, τῷ τὰ
ἀπόρρητα βήματα ἀκούσαντι, τῷ πρὸς τρίτον ἀρπα-
γέντι οὐρανόν; Εἰ σοὶ δυσσερμηνευτός, τίνα κατα-
ληπτός; Ἐμοί, φησὶ, δυσσερμηνευτός, οὐ παρὰ τὴν
οἰκείαν δυσκολίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν
ἀκούοντων. Εἰπὼν γὰρ, *Δυσσερμηνευτός*, ἐπήγαγεν·
Ἐπειδὴ νωθροὶ γενόνατε ταῖς ἀκοαῖς. Ὅρᾳς ὅτι οὐχ
ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκούοντων
δύσκολον τὸν οὐ δύσκολον ἐποίησεν; Οὐ μόνον δὲ
δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ τὸν βραχὺν ἢ αὐτὴ
αἰτία· διόπερ οὐχὶ δυσσερμηνευτὸν ἔφησεν εἶναι μόνον,
ἀλλὰ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους, καὶ τῆς δυσκολίας
ἀναθεῖς τὴν αἰτίαν τῇ νωθρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθά-
περ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀρρωστούντων οὐκ ἀναγκαῖον σύν-
τομον καὶ ἐσχεδιασμένην παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ
δεῖ παρασκευάσαι τὰ σιτία διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ
κάμνων μὴ βουληθῇ μεταλαθεῖν, τὸ ἕτερον λάθῃ· κἂν
ἐκεῖνο μὴ προσίγῃται, τὸ ἄλλο δέξεται· κἂν τοῦτο
διακρούσῃται, ἐπιλάβῃται θατέρου, καὶ τῇ ποικιλίᾳ
τῶν βρωμάτων τὴν δυσκολίαν νικῆσωμεν, καὶ τῷ
πολυτρόπῳ τῆς τραπέζης τὸ δυσάρεστον τῆς γνώμης
θεραπεύσωμεν· οὕτω πολλὰκις καὶ ἐπὶ τῆς πνευμα-
τικῆς ἐστίασεως χρὴ ποιεῖν. Ὅταν ἀσθενεῖς ὦμεν,
πολὺν παρασκευάσασθαι χρὴ τὸν λόγον καὶ ποικίλον,
παραβολὰς καὶ παραδείγματα ἔχοντα, κατασκευάσας,
καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα, ἵνα ἐκ πάντων
βλάβη γένηται ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἢ αἵρεσις. Πλὴν
ἀλλ' εἰ καὶ πολλὺς ὁ λόγος καὶ δυσσερμηνευτός, οὐκ
ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελχισε-
δέκ· τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Πολλὺς καὶ Δυσσερμηνευτός*,
ἀναστήσας αὐτῶν τὴν σπουδὴν, ἵνα προθυμότεροι γέ-
νωνται περὶ τὴν ἀκράσιν· τῷ δὲ παρασχέιν τὴν
τράπεζαν, χαρισάμενος αὐτῶν τῇ ἐπιθυμίᾳ.

β'. [170] Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· εἰ καὶ ἀπει-
ρον τὸ πέρατος τῶν προφητῶν, καὶ πολλὰ ἐκεῖ τὰ βᾶθη,

κατατολμῆσωμεν τῆς θαλάττης κατὰ τὴν ἡμετέραν
δύναμιν· μάλλον δὲ μὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν,
ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν δεδομένην ἡμῖν χάριν, οὐ διὰ
τὴν ἡμετέραν παρρησίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμετέραν
ὠφέλειαν κατατολμῆσωμεν τῆς θαλάττης, κἂν τούτῳ
Παῦλον μιμούμενοι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρησεν αὐ-
τοὺς τοῦ λόγου τοῦ κατὰ τὸν Μελχισεδέκ, ἀκούσον
τῶν ἑξῆς. Εἰπὼν γοῦν, *Περὶ οὗ πολλὺς ὁ λόγος καὶ
δυσσερμηνευτός*, ἐπήγαγεν· *Ὁδοὺς γὰρ ὁ Μελχισε-
δέκ, βασιλεὺς δικαιοσύνης· ἔπειτα δὲ καὶ βασι-
λεὺς Σαλήμ, ὃ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ,
ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν,
μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ
τοῦ Θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές*. Ἄρα οὐκ
ἐτάραξεν ὑμῶν τὰς ἀκοὰς περὶ ἀνθρώπου διαλεγόμε-
νος ὁ Παῦλος καὶ λέγων, Ἄπάτωρ, ἀμήτωρ; Καὶ τί
λέγω, περὶ ἀνθρώπου; Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ λέ-
γοιτο τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὕτως ἡμῖν παρέχοι
ζήτησιν; Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός; εἰ ἀπάτωρ,
πῶς Μονογενής; Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατέρα ἔχειν,
ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη υἱός. Ἀλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀμήτωρ. Πῶς; Ἀπάτωρ τὴν κάτω
γέννησιν, ἀμήτωρ τὴν ἄνω· οὐτε γὰρ ἐπὶ γῆς ἔσχε
πατέρα, οὐτε ἐν οὐρανῷ μητέρα. Ἀγενεαλόγητος.
Ἀκουέτωσαν οἱ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦν-
τες· καίτοι τινὲς νομίζουσιν, ὅτι τὸ Ἀγενεαλόγητος
τοῦτο περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως εἰρηται. Οἱ μὲν γὰρ
αἰρετικοὶ οὐδὲ τοῦτο βούλονται· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνην
πολυπραγμονοῦσι καὶ περιεργάζονται· οἱ δὲ ἐπιει-
κέστεροι τούτων ἐκεῖνη μὲν παραχωροῦσιν, οὐκέτι
δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς κάτω νομίζουσιν εἰρησθαι
τὸ, Ἀγενεαλόγητος. Δείξωμεν οὖν ὅτι περὶ ἑκατέρας
γεννήσεως τοῦτο ὁ Παῦλος εἶπε, καὶ περὶ τῆς ἄνω, καὶ
περὶ τῆς κάτω· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνη φρικτὴ, καὶ αὐτὴ
μυστικωτάτη. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας φησὶ, *Τὴν
γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται*; Ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνης,
φησὶν, εἶπε τῆς ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν Παῦλον, ἀμφο-
τέρας εἰπόντι τὰς γεννήσεις, καὶ τότε ἐπαγαγόντι τὸ,
Ἀγενεαλόγητος; Πρότερον γὰρ εἰπὼν, Ἄπάτωρ,
ἀμήτωρ, τότε ἐπήγαγε τὸ, Ἀγενεαλόγητος, ἵνα μὴ
μόνον κατ' ἐκεῖνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἀμήτωρ
ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπάτωρ ἦν,
τὴν κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεύσῃς. Διὰ
τοῦτο ἀμφοτέρας θεῖς, τότε εἶπε τὸ, Ἀγενεαλόγητος·
καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἵνα πρὸς
ἐκεῖνην μὴδὲ παρακλύψαι τολμῆσωμεν. Εἰ γὰρ τὰ
προπύλαια τοῦ ναοῦ οὕτω φοβερά καὶ ἀπρόσιτα, πῶς
εἰς τὰ ἄδυστα τις εἰσελθεῖν ἐπιχειρήσει; Ὅτι μὲν γὰρ
ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς, οἶδα· τὸ δὲ πῶς, οὐκ οἶδα.
Ὅτι ἐτέχθη ἐκ τῆς παρθένου, ἐπίσταμαι· τὸν δὲ
τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαμβάνω. Ἐκατέρας γὰρ
[171] φύσεως ἡ γέννησις ὁμολογεῖται, καὶ ἑκατέρας
ὁ τρόπος σεσίγηται. Καὶ ὡσπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς παρ-
θένου, οὐκ εἰδὼς ἐγὼ πῶς ἐκ παρθένου ἐγεννήθη,
ὁμολογῶ ὅτι ἐγεννήθη, καὶ οὐκ ἀναιρῶ τὸ πρᾶγμα
διὰ τὴν ἀγνωσίαν τοῦ τρόπου· οὕτω καὶ σὺ ποίησον ἐπὶ
τοῦ Πατρὸς· εἰ καὶ οὐκ οἶδας πῶς ἐγεννήθη, τὸ, Ἐγεν-
νήθη, ὁμολόγησον ^b. Κἂν λέγῃ σοι ὁ αἰρετικὸς, Πῶς

^b Savil. et Halesio legendum videtur, εἰ δὲ οὐκ οἶδας·
πῶς ἐγέννησε, τὸ ἐγέννησε ὁμολόγησον.

^a Sic unus cod., alii ποιῶντα.

tis etiam ipso ex aspectu vertigine corripiuntur : illi vero nec in mediis fluctibus perturbantur. Hoc et in mente nostra evenit : siquidem et ipsam sæpe fluctus perturbationem invadunt multo marinis sæviores, veluti procella iracundiæ, quæ deorsum cor dejecit, et pravæ cupiditatis venti, qui multam excitant in mente conturbationem. Atque is quidem qui inexper- tus est et inexercitatus, incipiente iræ tempestate, continuo turbatur, commovetur, agitur, animam sinit ab affectibus submergi, ac naufragium pati : qui vero expertus et exercitatus est ad hæc omnia patienter ferenda, tamquam gubernatorem ad clavum sedentem, ita rationem supra perturbationes istas collocat, neque prius absistit omnibus tentatis, quam navigium ad tranquillum philosophiæ portum duxerit. Quod igitur fit in mari, et quod in mente accidit, hoc et in expositione Scripturarum evenit : commoveri necesse est ac turbari, postquam in pelagus egressi fuerimus, non quod formidabile sit pelagus, sed quod inexperti simus nos qui navigamus. Nam orationem, quæ sua natura sit facilis, ob imperitiam auditorum difficilem fieri, Paulum vobis testem proferam. Cum enim Christum dixisset Pontificem fuisse secundum ordinem Melchisedec, quæsisissetque quis Melchisedec esset, adjecit : *De quo grandis nobis sermo, et interpretatu difficilis* (Hebr. 5. 11). Quid ais, beate Paulus? Tibi difficile est interpretatu, qui spirituali polles sapientia, qui arcana verba audivisti, qui ad tertium raptus es cælum? Si tibi difficile est interpretatu, a quo poterit comprehendi? Mibi difficile est interpretatu, inquit, non ob suam difficultatem, sed ob auditorum infirmitatem. Postquam enim dixit, *Interpretatu difficilis*, adjunxit : *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum*. Vides non naturam sermonis, sed auditorum imperitiam difficilem eum reddidisse, qui difficile minime fuit? Neque vero difficile tantum, sed et grandem efficit eum, qui brevis sit eadem causæ : quapropter non modo difficile interpretatu eum esse dixit, verum etiam grandem, et longitudinis, et difficultatis causam adscribens aurium imbecillitati. Nam sicut dum ægros curamus non oportet subitanam et paratu facilem mensam illis apponere, sed varia sunt illis edulia paranda, ut si ægrotus hoc gustare noluerit, alterum sumat : quod si illud non admittat, aliud acceptet : aut si hoc repudiet, alteri manum injiciat, et ciborum varietate fastidium vincamus, ac diversitate mensæ animi ejus morositatem mitigemus : ita sæpenumero in spiritualibus conviviis est agendum. Cum infirmi simus, multa et varia insituenda est oratio, quæ comparationes habeat, exempla, demonstrationes, verborum circuitus, aliaque multa ejusmodi, ut ex omnibus facilis sit nobis eorum, quæ sint profutura, delectus. Enimvero licet grandis esset atque interpretatu difficilis ille sermo, nequaquam illos doctrina de Melchisedec privavit (a), cum et dicendo grandem illum esse atque interpretatu difficilem illorum studium excitavit, ut alacriores

fierent ad audiendum : et dum illis mensam instruxit, eorum cupiditati fuerit obsequutus.

2. *Scriptura sacra quomodo tractanda. Anomæos redarguit. Adversus hæreticos de æterna Christi generatione. Generatio etiam terrena Christi non intelligitur.*— Hoc nos quoque faciamus : tametsi prophetarum immensum est pelagus, multa que insunt illic voragine, audacter pro nostra virili parte mare ingrediamur ; imo vero, non pro nostra virili parte, sed prout nobis superna gratia concessum fuerit, non fiducia freti nostra, sed procurandæ utilitatis vestræ causa mare audacter ingrediamur, et in hoc quoque Paulum imitemur. Quod enim oratione de Melchisedec illos minime privavit, ex iis, quæ sequuntur, intelliges. Sane cum dixisset, *De quo grandis sermo, et interpretatu difficilis*, adjecit : *Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque vitæ finem habens : assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. 7. 1-3). Annon vestras aures perturbavit de homine verba faciens Paulus, ac dicens, *Sine patre, sine matre*? Quid dico, de homine? Nam si hoc de Christo etiam diceretur, nonne sic etiam multam quærendi occasionem præberet? Si enim est sine patre, quomodo Filius? si sine Patre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habere debet, alioqui filius non erit. Attamen et sine patre Filius Dei est, et sine matre. Quo tandem modo? Sine patre secundum terrenam generationem, sine matre secundum cælestem : nam neque in terris habuit patrem, neque matrem in cælis. *Sine genealogia*. Audiant, qui ejus essentiam curiose scrutantur : tametsi arbitrantur quidam, quod hic dicitur *Sine genealogia*, ad cælestem generationem pertinere. Nam hæretici ne hoc quidem volunt : etenim illam quoque curiose scrutantur et inquirunt : qui vero sunt inter illos modestiores, illi generationi hoc concedunt : de terrena non item dictum existimant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus igitur hoc de utraque Paulum generatione dixisse, de cælesti simul et de terrena : nam et illa tremenda est, et hæc mystica maxime. Propterea dicebat etiam Isaias, *Generationem ejus quis enarrabit* (Isai. 53. 8)? Atque de illa cælesti, inquit, hoc dixit. Quid ergo Paulo dicemus, qui utramque generationem commemoravit, ac deinde illud, *Sine genealogia*, subjunxit? Cum enim ante dixisset, *Sine patre, sine matre*, post adjunxit, *Sine genealogia*, ut non modo secundum illam generationem, secundum quam est sine matre, sed etiam secundum hanc, secundum quam erat sine patre, terrenam dico, sine genealogia ipsum esse credas. Idcirco utraque posita dixit, *Sine genealogia*, nam hæc terrena comprehendi non potest, ut in illam ne respicere quidem audeamus. Nam si templi vestibula sunt adeo terribilla et inaccessa, quo pacto in ipsa adyta penetrare quis audebit? Genitum enim ex Patre fuisse scio : quo pacto, nescio. Ex virgine illum fuisse natum novi ; modum autem ne hic quidem

(a) Sic et infra Colbertinus in multis deficit.

assequor. Nam utriusque naturæ generationem confitemur, et utriusque modum tacemus. Et sicut cum de virgine agitur, etsi nescio quo pacto sit ex virgine generatus, tamen eum generatum fuisse confiteor, nec rem tollo propter ignorantiam modi: ita fac tu quoque, cum de Patre agitur: licet nescias quomodo Filius sit genitus, eum fuisse genitum confitere¹. Quod si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? mentem ejus in terram deprime, atque illi dicito: Descende de cælis, ac mihi demonstra, quomodo ex virgine sit natus, tumque illa me roga. Retine illum, et obsessum urge, neque resilire sinito aut in labyrinthum ratiocinationum se proripere: verum retine, et strangula, non manu, sed oratione; ne distinctiones illi et effugia concedas, quæ cupit. Hinc fit ut eos perturbent et commoveant, quibuscum disputant, quod nos illis obsequamur, neque eos ad sacrarum Scripturarum leges adigamus. Undique igitur illi murum ex testimoniis Scripturarum oppone, ac ne hiscere quidem poterit. Dic illi, Quo pacto ex virgine natus est? non abistam, neque recedam. Atqui modum effari non poterit, tametsi omni ope conatuque contendat. Cum enim Deus occluserit, quis jam reserabit? Sola fide percipi possunt talia. Quod si non acquiescas, sed rationes disquiras, iisdem te verbis, quibus Nicodemum Christus, affabor: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixerō vobis cælestia, credetis (Joan. 3. 12)?* De nativitate dixi ex virgine, neque nosti, neque hiscere audes, et cælum curiose scrutaris? Atque utinam in cælum, et non in Dominum cæli curiose inquireres. *Si terrena dixi vobis, et non creditis.* Non dixit, Et non persuademini, sed, *Non creditis*, quo verbo significat terrena etiam fide indigere. Quod si terrena fide indigent, multo magis cælestia. Quamquam tum Nicodemo de partu multo minori loquebatur: siquidem de baptismo sermo erat, et de spiritali regeneratione: sed hæc quoque fide comprehendenda dicebat. Cæterum terrena illa vocavit, non quod terrena sint, sed quod perficiantur in terra, et quod si comparentur cum superna illa et ineffabili nativitate, quæ mentem omnem exsuperat, hæc terrena sint. Si ergo fieri non potest, ut sciam quo pacto renascar ex aquis, sed fide sola res illa capienda est, neque modus curiose scrutandus: quantæ fuerit hoc insanix ad investigandam cælestem unigeniti Filii generationem cogitationes humanas admittere, ac modi, quo facta sit, rationem exigere?

3. *Vetus Testamentum obscurum. Cur obscuræ erant prophetiæ.*—Satis igitur demonstratum est quo pacto sine patre ac sine matre sit unigenitus Dei Filius, et quo pacto sine genealogia secundum utramque generationem: reliquum est ut ad id quod instat redeamus, postquam sermonem de Melchisedec in

¹ Melius, ni fallor, legeretur, assentientibus etiam Savilio et Halesio, *licet nescias quomodo filium genuerit, eum genuisse confitere.* Nam hic de Patre agitur, ut paulo ante de Virgine matre. Lectio tamen altera terri posse videtur, et alioquin omnium exemplarium auctoritate asseritur, illaque probat Joannes Boisius in notis Savilianis p. 857.

alterum diem rejecimus, ac prophetica ænigmata audituri nostram attentionem excitemus. Similes enim sunt ænigmatibus sermones prophetici, multaque difficultatibus obseptum est Vetus Testamentum, neque faciles intellectu sunt libri: Novum autem dilucidius est et facilius. Ecquam tandem ob causam, dicet aliquis, hæc ita sunt constituta, licet de rebus majoris momenti agatur in Novo, de regno cælorum, de resurrectione corporum, et ineffabilibus illis bonis, quæ et humanam mentem excedunt? Quid igitur in causa, ut obscuræ sint prophetiæ? Multa Judæis istæ mala prædicunt, ac fore ut ejiciantur illi, nos recipiamur, ut templum evertatur, nec amplius excitetur, ut occidant Jerosolyma, et omnibus sint pervia: tum vero Judæi errabundi, per universon orbem terrarum dispergantur, ac civitate destituti, ne veteres quidem ritus retineant, sed omnes illis res ipsorum priores auferantur, prophetiæ, sacrificia, sacerdotium, et regnum. Neque vero tantum ista, sed et alia multa ejusmodi prædicebant prophetæ, dum innumeras suis libris tragedias immiscerent. Ne igitur ab initio Judæi manifeste hæc audientes, eos interficerent qui hæc dicebant, interpretationis difficultate prædictiones occultarunt, ac multa obscuritate rebus offusa, per eorum quæ dicebantur obscuritatem prophetarum incolumitati consuluerunt. Unde vero id constat? Rationes enim a nobis reddendæ sunt, tametsi inter amicos verba facimus: siquidem multi fortassis adsunt non amici. Discant igitur hæc etiam illi, ut et amici ipsi fiant. Dixi, si Judæi audivissent mala, quæ comprehensura illos erant, ac fore, ut propter Christum excendantur Jerosolyma in perpetuum, nec umquam amplius instaurentur, hæc si perspicue a prophetis audivissent, confestim eos, qui hæc loquebantur, occidissent. Unde igitur id liquet? Primum quidem ex ipsorum moribus: furiosi enim erant ac belluini. Populus est semper sitiens sanguinem prophetarum, manus eorum in cædibus se sanctorum exercuerant. Hæc adversus illos magnus Elias vociferatur dicens: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua diruerunt (5. Reg. 19. 10).* Christus iterum, *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit prophetas, et lapidat eos, qui ad ipsam missi sunt (Matth. 23. 37).* Et Isaias eosdem accusans his consonam vocem mittens ait: *Manus vestræ plenæ sunt sanguine (Isai. 1. 15).* Et rursus Christus: *Patres vestri occiderunt prophetas, vos autem ipsorum ædificatis monumenta: implete mensuram patrum vestrorum (Matth. 23. 31. 32).* Vides ut et Dominus et servi homicidas illos esse testentur? Quid est autem, *Implete mensuram patrum vestrorum?* Me quoque, inquit, occidite: adjicite servorum cædibus necem Domini. Licet enim mille occiderint homines, ac conservos omnes: cum vero contra Dominum manus extenderunt, tunc impleta mensura est: et merito. Quamdiu enim Dominum non occiderunt, spem salutis habuerunt, et ut adveniens agnus Dei peccata mundi tolleret, exspectarunt (Joan. 1. 29): postquam autem medicum interfecerunt, et in propitiatorium ipsum contumeliosi fuerunt,

ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; κατέσπασον αὐτοῦ τὸ φρόνημα εἰς τὴν γῆν, καὶ εἶπὲ πρὸς αὐτόν· Κατάβηθι ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ δεῖξον πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς παρθένου, καὶ τότε ἐκείνα ἔρωτα. Κάτασχε αὐτόν, καὶ περίστηθι, καὶ μὴ ἀφῆς ἀποτηθῆσαι, μηδὲ ἀναχωρῆσαι εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λογισμῶν· ἀλλὰ κάτασχε, καὶ ἀπόπνιξον, μὴ τῆ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ ῥήματι· μὴ ὄψῃ διαστολὰς καὶ διαφυγὰς, ὡς βούλεται. Ἐκείθεν θόρυβον ἐμποιοῦσι τοῖς διαλεγόμενοις, ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοῖς ἀκολουθοῦμεν, καὶ οὐκ ἄγομεν ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν θείων Γραφῶν. Περιθές τοίνυν αὐτῷ τειχίον πάντοθεν, τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας, καὶ οὐδὲ χῆναι δυνήσεται. Εἶπὲ πρὸς αὐτόν, Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς παρθένου; οὐκ ἀφίσταμαι οὐδὲ ἀναχωρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρόπον εἰπεῖν, κἂν μυρία φιλονεικῇ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποκλείσῃ, τίς ἀνοίξει λοιπὸν; Πίστει παραδεκτὰ τὰ τοιαῦτα μόνη. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζητεῖς, ἐρῶ πρὸς σὲ, ὁ πρὸς τὸν Νικοδόμημον ὁ Χριστός· *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἰσκὸς ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἂν τὰ ἐπουράνια εἰσκὸς εἴπω, πιστεύσετε*; Περὶ τῆς ἐκ παρθένου γεννήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χῆναι τολμᾷς, καὶ τὸν οὐρανὸν περιεργάζῃ; Ἔθε μὲν οὖν τὸν οὐρανὸν, καὶ μὴ τὸν Δεσπότην τῶν οὐρανῶν ἐπολυπραγμῶνεις. *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἰσκὸς ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε*. Οὐκ εἶπεν, οὐ πειθασθε, ἀλλ', *Οὐ πιστεύετε*, δεικνύς ἡμῖν, ὅτι καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται. Εἰ δὲ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται, πολλῷ μᾶλλον τὰ οὐράνια. Καίτοι τότε τῷ Νικοδόμῳ περὶ τόκου διελέγετο πολὺ ἐλάττονος· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ λόγος ἦν, καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλ' ἔλεγεν, ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἐστὶ καταληπτά. Ἐπίγεια δὲ αὐτὰ ἐκάλεισεν, οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγεια ἐστίν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ γῇ τελεῖται, καὶ τῇ συγχρίσει τῆς ἄνω γεννήσεως τῆς ἀπορρήτου καὶ πάντα ὑπερβαινούσης οὖν, ἐπίγεια ταῦτα ἐστίν. Εἰ τοίνυν, πῶς ἀναγεννώμαι ἐκ τῶν ὑδάτων, οὐ δυνατόν εἶδέναι, ἀλλὰ πιστεῖται μόνη παραδέχεσθαι δεῖ τὸ γινόμενον, καὶ τὸν τρόπον μὴ περιεργάζεσθαι· πόσης ἂν εἴη μανίας, ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ λογισμοὺς ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ τρόπου γεννήσεως εὐθύνας ἀπαιτεῖν;

γ. Πῶς μὲν οὖν ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ πῶς ἀγεωλογητὸς ἑκατέραν τὴν γέννησιν· λοιπὸν δὲ πρὸς τὸ [172] ἐπεῖγον ἀπαγάγωμεν^a, τὸν λόγον τὸν περὶ τοῦ Μελχισεδεκ εἰς ἑτέραν ἡμέραν ἀναβαλλόμενοι, καὶ διαναστήσωμεν τὴν ἀκοήν, προφητικῶν μέλλοντες ἀκούειν αἰνιγμάτων. Αἰνίγματα γὰρ εἶκοι τὰ προφητικά, καὶ πολλὴ δυσκολία ἐν τῇ παλαιᾷ Διαθήκῃ, καὶ δυσεπιληπτα τὰ βιβλία· ἡ δὲ Καινὴ σαφέστερα καὶ εὐκολωτέρα. Καὶ τίνος ἕνεκεν, φησι, ταῦτα οὕτω διατετύπεται, καίτοι ἡ Καινὴ περὶ μειζόνων διαλέγεται πραγμάτων, περὶ βασιλείας οὐρανῶν, καὶ σωμάτων ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἄγαθῶν, καὶ ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει νοῦν; Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ τὰς προφητείας ἀσαφεῖς εἶναι; Πολλὰ προλέγουσιν Ἰουδαῖοι αὐτὰι κακά· καὶ ὅτι ἐκδηθή-

σονται μὲν ἐκεῖνοι, ἡμεῖς δὲ εἰσοδεχθόμεθα· καὶ ὅτι καταλυθήσεται μὲν ὁ ναὸς, καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἀναστήσεται, πεσεῖται δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ πᾶσιν ἔσται βατά· Ἰουδαῖοι τε πλανῆται γινόμενοι, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρῆσονται, καὶ τῆς πώλεως ἐκπεσόντες, οὐδὲ τὴν πολιτείαν ἔξουσι λοιπὸν τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ πάντα αὐτῶν ἀφαιρεθήσεται τὰ πρότερα, καὶ προφητείας, καὶ θυσίαι, καὶ ἱερωσύνη, καὶ βασιλεία. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα προέλεγον οἱ προφῆται, μυρίας τραγυφίας τοῖς οἰκείοις ἐγκαταμιγνύντες βιβλίοις. Ἴν' οὖν οἱ Ἰουδαῖοι μὴ σαφῶς ἀκούσαντες παρὰ τὴν ἀρχὴν, διαχειρίσωνται τοὺς λέγοντας ταῦτα, τῇ δυσκολίᾳ τῆς ἐρμηνείας ἀπέκρυψαν τὰς προρρήσεις, καὶ πολλὴν ἀσάφειαν κατέχεαν ἢ τῶν πραγμάτων, τῇ ἀσαφείᾳ τῶν λεγομένων τοῖς λέγουσι παρασκευάζοντες ἀσφάλειαν. Καὶ πῶθεν δῆλον τοῦτο; Δεῖ γὰρ καὶ εὐθύνας ἡμᾶς ἀπαιτεῖσθαι, εἰ καὶ ἐν φίλοις λέγομεν· καὶ γὰρ πολλοὶ ἴσως καὶ τῶν οὐ φίλων πάρεισι. Μανθανέτωσαν τοίνυν ταῦτα κἀκεῖνοι, ἵνα καὶ αὐτοὶ φίλοι γένωνται. Εἶπον, ὅτι εἰ ἤκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι τὰ μέλλοντα αὐτοῦς καταλήψεσθαι κακά, καὶ ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα ἀλώσεται διὰ τὸν Χριστὸν τὴν αἰώνιον ταύτην τὴν ἀθάνατον, καὶ οὐκ ἔχουσαν μεταβολὴν, εἰ ἤκουσαν φανερώς παρὰ τῶν προφητῶν ταῦτα, εὐθὺς ἂν τοὺς ταῦτα λέγοντας ἀπέκτειναν. Πῶθεν οὖν τοῦτο δῆλον; Πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν τρόπων αὐτῶν· μανικὸι γὰρ καὶ θηριώδεις ἦσαν. Δῆμῶς ἐστὶν αἱμάτων ἀεὶ διψῶν προφητικῶν, αἱ χεῖρες αὐτῶν ἐμελέτησαν ἐν ταῖς σφαγαῖς τῶν ἀγίων. Ταῦτα ὁ μέγας Ἠλίας αὐτῶν καταβοῆ λέγων· *Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, τὰ θυσιαστήρια σου κατέσκαψαν*. Ὁ Χριστὸς πάλιν, *Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνασα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν*. Καὶ ὁ Ἠσαῖας συνωδᾷ τοῦτοις αὐτῶν κατηγορῶν, ἐβόα· *Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις*. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς· *Οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν τοὺς προφήτας, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα αὐτῶν*· *πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν*. Ὁρᾷς πῶς καὶ ὁ Δεσπότης καὶ οἱ δοῦλοι μισοφονίαν αὐτῶν μαρτυροῦσι; Τί δὲ ἐστὶ· *Πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν*; [173] Ἀποκτείνετε, φησὶ, κάμ' πρόσθετε τοῖς δουλικῶς αἵμασι τὴν δεσποτικὴν σφαγὴν. Εἰ γὰρ μυρία εἴσφαξαν ἀνθρώπους, ἀλλὰ συνδούλους πάντας· ὅτε δὲ κατὰ τοῦ Δεσπότη τοὺς χεῖρας ἐξέτειναν, τότε ἐπληρώθη τὸ μέτρον· καὶ εἰκότως. Ἔως μὲν γὰρ οὐκ ἀπέκτειναν τὸν Δεσπότην, εἶχον ἐλπίδα σωτηρίας, καὶ προσεδόκων ὅτι ὁ ἄμνος τοῦ Θεοῦ ἐλθὼν ἀρεῖ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου· ἐπειδὴ δὲ τὸν λατρὸν διεχειρίσαντο, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἱλαστήριον ὕβρισαν, καὶ τὸν ἐλθόντα ἀφείναι τὰ ἀμαρτήματα ἀπετρέψθησαν, πάσης λοιπὸν ἐλπίδος ἐξέπεσον. Διὰ τοῦτο λέγει· *Πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν*. Ναί, φησὶν· ἀλλ' ὅτι μὲν μισοφόνου καὶ ἐναγεῖς, ἀποδέδεικται ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν· πῶθεν δὲ δῆλον, ὅτι τῶν προφητῶν οὐκ ἂν ἐφείσαντο, εἰ ἤκουσαν ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα κατα-

^a Savilius legendum opinatur ἐπαναγάγωμεν, sed puto ἐπαγάγωμεν bene habere.

^b Mss. κτείχον.

στραφήσεται, ὅτι ὁ νόμος παυθήσεται, ὅτι ἡ Παλαιὰ ἀλλαγῆσεται; Μάλιστα μὲν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον· πλὴν ἄλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν πάλιν ποιήσομαι τὴν ἀπόδειξιν σαφεστέραν. Εἰ γὰρ ποτε ἤκουσαν προφήτου λέγοντος, ὅτι τὰ Ἱεροσολύμα καταστραφήσεται καταστροφὴν πρόσκαιρον, δέον αὐτοὺς μεταβάλλεσθαι καὶ ἀπεκρούεσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὄργην, εἰς τὸν προφήτην ἠφέσαν τὸν θυμὸν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, αὐτῶν ἀκούσατε τῶν ἱστοριῶν. Ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν αὐτῶν οἱ Πέρσαι ποτὲ, καὶ βαρβαρικὸν στρατόπεδον ἐξω περιεκάθητο· καὶ τὰ τῶν κινδύνων οὐκ ἦν ἄδηλα, ἀλλ' ἐν μέσῃ παγίδι ἡ πόλις ἦν τότε Ἱερουσαλήμ, ὠπλισμένων ἀπάντων καὶ περιεστώτων ἐξωθεν· ἀλλ' ὁμοῦς οὕτω φανερῶν ὄντων τῶν δεινῶν, ἐπειδὴ Ἱερεμίας ἐλθὼν εἶπε πρὸς αὐτοῦς, ὅτι ἡ πόλις παραδοθήσεται εἰς χεῖρας Χαλδαίων· καίτοι τοῦτο οὐδὲ προφητεία ἦν· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐώρων τὰ συμβησόμενα· ἀλλ' ὁμοῦς ἐπειδὴ τὰ φανερά καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶπεν, οἱ μισροὶ καὶ ἀνάσθητοι καὶ περὶ τοὺς εὐεργέτας ἀγνώμονες οὕτως ἐμάνησαν, ὡς προδότην αὐτὸν καὶ λυμῶνα τῆς πόλεως νομίσει, καὶ εἶπεν, ὅτι *Ἐκλύει τὰς χεῖρας τοῦ λαοῦ τούτου*. Καὶ μὴν ἔστρεψεν, καὶ μὴν διήγειρε τὴν προθυμίαν αὐτῶν, καὶ πρὸς Θεὸν ἦγε, τὴ ἀρραγῆς καὶ ἀκαταμάχτην αὐτοῖς περιτιθεῖς τείχος· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνοήσαντες ἐκεῖνοι, ἐκέλευον αὐτὸν ἀναρῆσθαι. Τοιαύτας γὰρ τοῖς εὐεργέταις αἰεὶ τὰς ἀμοιβὰς ἀπεδίδοσαν, καὶ τοῦ βασιλέως συγγνώμης, οὐδὲ οὕτως ἐνέδοικαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνελεῖν οὐκ ἴσχυσαν. εἰς τὸν τοῦ βορβόρου λάκκον ἐνέβαλον.

δ. Εἰ δὲ πρόσκαιρον αἰχμαλωσίας ἀκοὴν οὐκ ἤνεγκαν, πῶς τὴν πρόρρησιν τῆς διηνεκοῦς δουλείας ἐμελλον εἰπακοῦεν; Εἰ Ἱερεμίας εἶπεν, ὅτι Ἀπελεύσεσθε εἰς Βαβυλῶνα, καὶ οὐχ ὑπήνεγκαν ἀκούσαι, ἀλλ' ἐτιμωρήσαντο τὸν εἰπόντα· εἰ ἤκουσαν τῶν προφητιῶν εἰπόντων, ὅτι οὐκ εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς [174] οἰκουμένης διασπαρήσεσθε, καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἐπανήξετε, οὐκ ἂν καὶ τὸ αἶμα τῶν λεγόντων ἐξέπιον; Εἰ δὲ δοκεῖ τοῦτο εἶτι στοχασμὸς εἶναι, φανερὰν ὑμῖν ἀπόδειξιν παρέχου, ὅτι οὐκ ἦν ἀσφαλὲς αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα, τὴν ἡμέτεραν τιμὴν λέγου, τὴν ἐκπτωσιν τὴν ἐκείνων. Στέφανον γὰρ, εἶπέ μοι, τὴν ἀπαρχὴν τῶν μαρτύρων, διὰ τί ἐλίθασαν; οὐ ταῦτα ἐγκαλοῦντες αὐτῷ καὶ λέγοντες, ὅτι Ὁ ἀνὴρ οὗτος λαλεῖ βλάσφημα ῥήματα; Εἶπε, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς καταλύσει τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθνη, ἃ παρέδωκε Μωϋσῆς, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐλίθασαν. Εἰ δὲ τότε οὐκ ἠνείχοντο ταῦτα ἀκούειν, καὶ ταῦτα τῶν πραγμάτων αὐτοὺς πειθόντων λοιπὸν, πῶς ἂν τῶν προφητιῶν ἠνέσχοντο ταῦτα προαναφωνόντων; Ἦκουσας, ἀγαπητὲ, ὅτι διὰ τὸν ναὸν καὶ τὴν μετάθεσιν τῆς πολιτείας αὐτὸν ἐλίθασαν· ἀκουσον πῶς καὶ τῷ Χριστῷ τοῦτο προφέρουσιν ἐγκλημα. Εἶπε γὰρ, φησὶν, οὗτος· Ἀύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Εἶδες τοῦς πανταχοῦ ἢ κατάλυσις τοῦ ναοῦ, καὶ ἡ μετά-

θεσις τῆς πολιτείας τὴν ὄργην αὐτοῖς ἐνεποίει; Διὰ τοῦτο ἔλεγον μὲν οἱ προφῆται ταῦτα, οὐκ ἔλεγον δὲ φανερώς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλον ἐβούλοντο ἀνελεῖν, ὅτι ἐπειθεν αὐτοὺς μετατιθεσθαι ἀπὸ τῆς πολιτείας; Πόθεν τοῦτο δῆλον; *Θεωρεῖς, φησὶν, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων, καὶ οὗτοι πάντες κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν τοῦ νόμου διδάσκεις*. Οἱ πιστοὶ οὐκ ἠνείχοντο διδάσκεσθαι ἀποστασίαν τοῦ νόμου· καὶ οἱ οὐδέπω πιστεύσαντες πῶς ἂν ἠνέσχοντο ἀκοῦσαι, ὅτι παυθήσεται ὁ νόμος ποτὲ; Ὅτι μὲν οὖν τοὺς προφῆτας ἀπέκτειναν ἂν οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ τι τοιοῦτον σαφῶς προεῖπον, ἐδείξαμεν ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν, ἀπὸ τε τοῦ μακαρίου Ἱερεμίου, καὶ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Πᾶσι γὰρ τὰ αὐτὰ ἐγκαλοῦντες, οὕτως αὐτοὺς ἀνελεον. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ βιβλία κατέκαυσαν ἂν τὰ προφητικά, εἰ συνεῖδον τὰ λεγομένα, καὶ τοῦτο παραστήσαι πειράσομαι ἀπὸ τινος ἱστορίας, κεκρυμμένης μὲν ὑμῖν, δῆλης δὲ ἐσομένης αὐτίκα δὴ μάλα· οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι πειράσομαι. Τίς οὖν ἡ ἱστορία, ἀκούσατε.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τετάρτῳ ἔτει Ἰωακείμ υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, εἶπε Κύριος πρὸς Ἰερεμίαν· *Γράψον πάντας τοὺς λόγους, οὓς ἐρημάτισα πρὸς σὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας Ἰωσίου, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης*· τούτεστι, πάντα τὰ κακὰ, ἃ λογίζομαι ποιῆσαι αὐτοῖς. Ὅρα τί φιλόδηρος ὁ Θεὸς καὶ κηδεμονικός. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ μέρος ἀκούσαι οὐκ ἠνείχοντο, Συναγάγε, φησεν, αὐτὰ πάντα, καὶ ἀβξήσον τὸν φόβον, ἵνα κἂν οὕτω ἢ βελτίους γένωται. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· τὸ ζητούμενον ἡμῖν δεῖξαι, ὅτι καὶ τὰ βιβλία ἂν αὐτὰ κατέκοψαν, εἰ ἐνόησαν τὰ σημεῖον ἐκδόνα πάντα. Ἰσως ἀκούσονται κακὰ (δεῖ γὰρ ἔγεσθαι τῆς ἱστορίας), ἢ λογίζομαι ποιῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἀποστραφήσονται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν τῆς πονηρᾶς. Ἰσως, ὁ Θεὸς λέγει; ἄγνοεῖ, [175] εἶπέ μοι, τὰ ἐσόμενα; οὐκ οἶδεν εἰ ἀκούσονται, ὁ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεως. ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς, ὁ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐνομιῶν; ὦ πάντα γυμὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; Τίνος δὲ ἔνεκεν ἔλεγον, Ἰσως ἀκούσονται; Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀναγκαῖον ὑμᾶς μανθάνειν, διὰ τοὺς ἐγκαλοῦντας ἄγνοιαν τῷ Μονογενεῖ. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἄγνοοῦντος ἐβέβητα: ῥήματα· τὸ γὰρ, Ἰσως, ἀγνοοῦντός ἐστιν· ἀλλ' οὐκ ἄγνοεῖ. Ὅπόταν οὖν καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ ἀκούσης τι τοιοῦτον λέγοντος, τὴν αὐτὴν καταδέξαι ψῆφον. Υἱὸς γὰρ ὢν, πανταχοῦ τὸν Πατέρα μιμεῖται.

Ἄλλ' οἱ μὲν τῶν ἀγώνων καιροὶ τούτων ἀναμνηστώσαν, ἵνα μὴ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἐκπέσωμεν· εἰπωμεν δὲ, τίνας ἔνεκεν λέγει, Ἰσως ἀκούσονται. Εἰ εἶπεν, ὅτι ἀκούσονται, χωρὶς τοῦ Ἰσως, ψευδὲς ἦν· οὐ γὰρ ἐμελλον ἀκούσεσθαι. Εἰ εἶπε τὸ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἀκούσονται, περιττῶς ἐπεμπε τὸν προφήτην τοῖς οὐκ ἀκουσομένοις. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ νομισθεῖ ἀναγκαστική τις εἶναι τῆς παρακοῆς, διὰ τοῦτο ἐπαμ-

^b Sic Reg. melius quam alii, qui habent Ina καὶ οὕτως.

^c Alii omnes παρὰ τοῦ. Morel. περὶ τοῦ Υἱοῦ. At Fronto Ducusus παρὰ τοῦ legit.

eumque qui venerat, ut peccata dimitteret, aversati sunt, omni spe deinceps exciderunt. Propterea dicit: *Implete mensuram patrum vestrorum*. Certe, inquit: et multis quidem ostensum est testimoniis, homicidas illos ac nefarios fuisse: unde vero constat illos prophetis minime parcituros, si Jerosolyma eversum iri audivissent, et cessaturam legem, ac fore ut Vetus Testamentum immutetur? Id quidem ex iis, quæ dicta sunt, maxime apparet: verumtamen ex ipsis Scripturis manifestiorem subjiciam demonstrationem. Nam si quando prophetam dicentem audierunt, fore ut Jerusalem temporario excidio excinderetur, cum illos mutare mentem oportuisset et iram Dei depellere, in prophetam furorem effuderunt. Atque hoc verum esse, ex historiis ipsis intelligetis. Obsidebant aliquando civitatem ipsorum Persæ, atque ipsam foris barbaricus exercitus circumvallabat: nec obscurum erat periculum quod imminebat, sed in mediis tupaqueis urbs Jerusalem, armatis omnibus et illam foris circumsidens, versabatur: attamen cum tam certa mala eos premerent, quoniam progressus in medium dixit illis Jeremias, fore ut in manus Chaldeorum civitas traderetur; tametsi neque prophetia fuit hoc, cum ipsorum oculi quæ eventura essent intuerentur; quia tamen ea quæ manifesta erant, et eorum oculis observabantur dicebat, scelesti illi ac stupidi, et erga benefactores ingrati sic insanierunt, ut proditorem illum et eversorem arbitrarentur, ac dicerent: *Hic dissolvit manus populi hujus* (Jer. 38. 4). Attamen confirmabat, attamen ipsorum alacritatem excitabat, et ad Deum ducebat, eosque invicto et inexpugnabili muro circumvallabat: sed illi nihil horum intelligentes, interfici eum jubebant. Talia quippe bene de se meritis præmia semper rependebant, et cum rex ignovisset, ne sic quidem cesserunt, sed quoniam necare non poterant, in luti lacum projece-
runt.

4. Quod si temporariæ captivitatis mentionem fieri non tulerunt, quo tandem pacto perpetuæ servitutis prædictionem audituri fuissent? Si cum dixisset Jeremias, in Babylonem abibitis, neque potuerunt audire, sed eum qui dixerat punierunt: si prophetas audivissent dicentes, fore ut non in Babylonem, sed quoqueversam per orbem terrarum dispergamini, nec amplius revertamini, nonne talia dicentium sanguinem ebibissent? Quod si vobis istud adhuc conjectura videtur esse, demonstratione clara probabo, non tantum fuisse futura illis denunciare, nostrum, inquam, honorem et reprobationem illorum. Cur enim, quæso, Stephanum primitias martyrum lapidarunt? nonne quod hoc illi crimini verterent dicerentque, *Vir iste loquitur verba blasphemiarum? Dixit, aiunt, quoniam Jesus destruet templum istud, et mutabit ritus, quos tradidit Moyses* (Act. 6. 11. 14), atque idcirco illum lapidibus obruerunt. Si tum hæc audire non potuerunt, idque cum res ipsæ fidem ipsis deinceps facerent, quomodo prophetas hæc prænuntiantes tulissent? Audivisti, dilectissime, propter templum, et propter religionis mutationem ab illis eum fuisse lapidatum:

audi, quo pacto Christo etiam istud ipsum crimen objiciant. *Dixit enim, inquit, iste: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Math. 26. 61; Joan. 2. 19). Vides ubique templi destructionem, ac religionis mutationem bilem illis movisse? Ideo dicebant hoc quidem prophetæ, sed evidenter non dicebant. Ideo Paulum etiam interficere voluerunt, quod illis persuaderet ut religionem mutarent. Unde hoc liquet? *Vides, frater, inquit, quot millia sunt in Judæis, qui crediderunt, et omnes isti audierunt de te, quod discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20). Fideles doceri se discessionem a lege non patiebantur; et qui nondum crediderant, quomodo audire potuissent fore, ut lex aliquando cessaret? Ac Judæos quidem interfecturos fuisse prophetas, si quid tale manifesto prædixissent, testimoniis allatis ostendimus, ex ipso beato Jeremia, ac protomartyre Stephano, ex ipso Christo, et apostolo Paulo. Omnibus enim eadem crimini dantes, eos de medio sustulerunt. Ipsos autem propheticos etiam libros combusturos eos fuisse, si quæ dicta fuerant cognovissent, hoc quoque per historiam quamdam probare satagam vobis occultam, sed quæ manifesta continuo fiet: ita conabor illam exponere. Quænam igitur illa historia sit, audite.

Historia de Jeremia. — Et factum est in anno quarto Joacim filii Josiæ regis Juda, dixit Dominus ad Jeremiam: Scribe omnia verba, quæ loquutus sum ad te, a diebus Josiæ usque ad diem hanc (Jer. 36. 1. 2): hoc est, omnia mala quæ cogito facere eis. Vide, quid benignus ac providus dicat Deus. Nam quoniam singula nolebant audire, Collige, inquit, illa omnia, ac metum auge, ut vel hac ratione resipiscant. Reordamini promissi nostri: in questione positum est, ut ostendamus eos libros ipsos laceraturos fuisse, si cuncta quæ hodie contigerunt, illis in mentem venissent. *Forte audient mala* (adharendum enim est historiæ), *quæ cogito facere eis, et advertentur a via sua prava* (Ibid. v. 3). *Forte, dicit Deus? num igitur, quæso, futura ignorat? non novit an audituri sint, is qui novit omnia antequam fiant, qui corda scrutatur et renes, qui discretor est cogitationum et mentium, cujus oculis nuda et aperta sunt omnia? Cur autem dixit, Forte audient? Nam et hæc operæ pretium fuerit vos didicisse, propter eos qui unigenito Dei Filio ignorantiam objiciunt. Ecce enim Pater quoque ignorantis verbis utitur: siquidem, Forte, vox est ignorantis: verumtamen nequaquam ignorat. Quando igitur et Filium tale quid dicentem audiveris, eandem sententiam suscipe. Nam cum Filius sit, ubique Patrem imitatur.*

Præscientia non est causa peccati. — Sed differamus tantisper has concertationum occasiones, ne a proposito argumento discedamus: quæramus cur dicat, Forte audient. Si dixisset, Audient, atque Forte, falsum fuisset: non enim erant audituri. Si verum dixisset, Non audient, frustra non audituris prophetam misisset. Neque idcirco tantum, sed ne vim ac necessitatem aliquam ad non parendum afferre ipsius præscientiæ putaretur, propterea cum dubitatione

quadam hæc verba protulit, ne forte dicerent aliqui, Prædixit Deus, et omnino evenire oportebat : quod de Juda solent dicere. Prædixit, inquit, eum proditorem futurum, et idcirco proditor factus est. O demerentiam ! o impudentiam ! Neque enim præscientia malitiæ causa fuit, mi homo : absit. Non enim rebus futuris affert necessitatem, sed prævidet tantum. Non quia prædixit Christus, factus est proditor ille ; sed quia proditor futurus erat, Christus idcirco prædixit. Ne igitur hic etiam dicant eum non audituros illos dixisse, ac poenitentiam viam illis præclusisse, prævenit, atque omnem occasionem illis præripuit, dum prophetæ dixit, *Forte audient.*

5. Recordamini promissi : nam idcirco assidue vobis in memoriam illud revoco, ne cum solutionem attulero, quæstionis initio disputationis propositæ sitis immemores. Quodnam igitur illud fuit ? Si scivissent Judæi eventura illis fuisse mala, quæ comprehenderunt illos (hæc, inquam, mala quæ nunc eos detinent), ipsos libros dilacerassent, neque sacris litteris pepercissent. Sed ad historiam redeamus. *His auditis vocat Jeremias discipulum suum Baruch filium Neræ, et ait illi : Scribe in libro mala omnia, quæ illis eventura sunt (Jer. 36. 4).* Quid hoc rei est ? tibi a Deo mandatum est, et discipulum mittis ? num refugis præ timore ? num vereris ? num reformidas ? si tu reformidas, quo pacto discipulus audebit ? At nihil horum est ; additur enim causa : nam cum dixisset, *Scribe ac lege*, subjunxit : *Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 5).* O magnanimitatem ! In vinculis erat, et a prophetia non abstinebat. Attendamus justi fortitudinem, ejusque animi philosophiam. Non dixit apud se : Tam multa mihi propter hunc loquendi libertatem mala contigerunt : innumera profudi verba, nec quidemquam profeci, neque lucri mihi fuit aliud, quam ut in vincula conjicerer : necdum me Deus a vinculis liberavit, et me rursus ad illas belluas mittit ? Nihil horum aut dixit, aut cogitavit ; sed id unum spectabat, ut Domini præceptum perficeret : et quoniam per seipsum non poterat, per discipulum illud implevit. *Lege namque illis, inquit, et dic omnia mala. Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 6).* Et dicebat Jeremias, et Baruch scribebat in libro. Jejunii tempus fuit, cum hæc fierent : festum instabat, quod ad metropolim omnes vocabat : communes quippe conventus agi oportuit, quandoquidem de necessariis rebus deliberandum in comitiis fuit. *Ingressus est ad principem Baruch, et legit in auribus principum omnia verba hæc (Ibid. v. 14. 15) :* et causam etiam dixit : *Fortasse namque, inquit, cadet misericordia vestra ante faciem Domini (Ibid. v. 7) :* ne existimarent eum tamquam accusatorem hæc dicere, sed ut cum ad eos sanandos venisse ipsum intellexissent, æquiores ac benigniores redderentur. Quid ergo illi ? Cum gratias agere oportuisset, cum eum laudare, eum efferre, nihil horum agunt, sed abeuntes annuntiaverunt regi quæ scripta erant in libro, et deposuerunt librum in domo Elisama (*Ibid. v. 20*). *Et cum misisset, inquit, rex Juden, unum ex apparitoribus suis, librum jussit*

afferri. Et sedebat rex in domo hiemali (Jer. 36. 21. 22) : mensis quippe nonus erat, hoc est November (a), et nonum appellat a Martio numerando : nam et hoc diligenter observandum est. Si enim a Septembri numerasset, hiems tum temporis esse non debuisset. Cur igitur hoc etiam adjungitur ? ex his quæ sequuntur aperte cognosces. *Et focus ignis ante illum : carbones, inquit, quoniam frigus erat. Videtis ut nihil a Scriptura sacra omittatur ? Et carbones ignis ante ipsum : et circumstebant eum satrapæ : allatus est liber innumeris redundans bonis (malorum quippe prophetia malorum erat propulsatio), et legebatur. Memores mihi, quæso, estote promissi. Et cum legisset ille tres pagellas, sumpto scapello scidit, et in focum ignis projecit, donec totum volumen defecit (Ibid. v. 23).* Vides, ut ne libris quidem parcant ? ut ne a literis quidem sacris abstineant ? Quoniam captivitatem Jerusalem continebat, eum conscidit : et cum prophetan non invenisset, in literas iram effudit. Qui ergo res inanimatas ita persequitur, si anima præditum invenisset, quid non fecisset ? Nam quemadmodum sævæ belluæ, cum eos arripuerint, qui cum ipsis decertant, et illi deinde relictis in ore belluarum pellibus, quibus amittuntur, aufugerint, illos deinde discerpunt dentibus, ut ita furorem suum expleant : ita nimirum et rex fecit. Non offendit eum, qui librum tenebat, et librum conscidit : neque conscidit solum, sed et in focum ignis injecit, ut ne reliquæ quidem ex literis illis restarent. Sed nondum omnem ejus amentiam perspectam habetis : probe vero scietis, si narrationi diligenter attenderitis. Non enim dixit eum toto lecto libro deinde ipsum exussisse : quinimo, *Cum tres quatuorve pagellas legisset, ipsum conscidit.* Ne ipsum quidem lectionis finem exspectavit, sed ab ipso proœmio confestim exasperatus est. Propterea tutum non erat prophetis futura omnia mala Judæis aperte dicere. Nam si captivitatem ad tempus futuram audire minime potuit, quomodo perpetuam discere sustinuisset ? Neque contentus hoc fuit rex : sed misit, inquit, ad quærendum ubique prophetam, sed non invenit eum : occultavit enim illum Deus (*Ibid. v. 26*). Illum quidem loco, cæteros autem prophetas eorum obscuritate quæ dicebantur occultavit.

6. Neque vero tantum ex his nobis liquebit, apud Judæos audax illud facinus existitisse, animique periculis temere sese objicientis, eventurum gentibus ho-

(a) Hæc voces, hoc est November, desunt in Mss. Ibid. Reg., *Xanthicus Martius et primus*. Ibid. Colb., *Si enim a Novembri numerasset*. Ut autem intelligatur clarior quid hic sibi velit Chrysostomus : Hæc gesta sunt, inquit Jeremias, mense nono, tuncque rex sedebat in domo hiemali et ante focum, frigus scilicet depellendi causa. Cum autem nonus mensis a Dio, qui primus erat secundum Macedonicum numerandi ritum Antiochiæ receptum, numeraretur, a Dio, cujus pars Septembri, pars Octobri respondet, nonus mensis incidit in Maium et Junium ; atqui hi menses non in tempus hibernum incidunt ; quare aliud mensium initium proponit Chrysostomus ; nempe Xanthicum, qui mensis respondet partim Februario, partim Martio, ita ut maxima pars ejus in Martium incidat, sicque nonus mensis a Xanthico in Novembrem incidet, ut hic dicitur. Incoegitatem autem hic ^{alio} Januarii verterat Fronto Ducenas. Hinc autem confirmatur id quod vulgo statuitur, Antiochenos nempe Macedonicis mensibus usos fuisse. Vide Usseerium de Antio Macedonico et solari.

φιλόως τέθεικε τὰ ῥήματα, ἵνα μὴ λέγωσι τινες, ὅτι προεῖπεν ὁ Θεός, καὶ πάντως ἔδει γενέσθαι· ὁ καὶ περὶ τοῦ Ἰουδα λέγουσι. Προεῖπε, φησὶν, ὅτι προδότης ἔσται, καὶ διὰ τοῦτο προδότης ἐγένετο. Ὡς τῆς ἀνοίας, ὡς τῆς ἀναίσχυνης. Οὐδὲ γὰρ ἦ πρόγνωσις, ἀνθρώπου, τῆς πονηρίας αἰτία· μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀναγκαστικὴ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι, ἀλλὰ προγνωστικὴ μόνον. Οὐκ ἐπειδὴ προεῖπεν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐκείνος προδότης· ἀλλ' ἐπειδὴ προδότης ἔμελλε γενέσθαι, διὰ τοῦτο προεῖπεν ὁ Χριστός. Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἐνταῦθα λέγωσιν, ὅτι εἶπευ ὅτι οὐκ ἀκούσονται, καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοῖς τῆς μετανοίας τὴν ὁδόν, προλαβὼν ἀνέσπασεν αὐτῶν τὴν πρόφασιν, εἰπὼν τῷ προφήτῃ, Ἰσως ἀκούσονται.

ε'. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· διὰ γὰρ τοῦτο συνεχῶς ὑμᾶς ὑπομιμήσκαμ, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὸ συμπέρασμα, μὴ ἐπιλάβησθε τοῦ ζητηθέντος ἡμῖν ἐν ἀρχῇ κεφαλαίου α'. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ὅτι εἰ ἤσθητο οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἔμελλεν αὐτοῖς συμβῆσθαι τὰ κατελιθότα αὐτοῖς δεινὰ (ταῦτα δὴ λέγω τὰ νῦν κατεχόντα αὐτοῖς), αὐτὰ τὰ βιβλία ἂν κατέκοψαν, καὶ οὐκ ἂν ἐφείσαντο οὐδὲ τῶν θείων γραμμάτων. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἰστορίας ἐλθωμεν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰερουσαλήμ, καλεῖ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Βαρούχ υἱὸν Νηρίου, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· Γράψον εἰς βιβλίον πάντα τὰ μέλλοντα αὐτοῖς ἔσεσθαι δεινὰ. Τί γέγονε; αὐ ἐπατάγησεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν μαθητὴν πέμπει; ἄρα μὴ δειλιᾶς; ἄρα μὴ ἀγωνιᾶς; ἄρα μὴ δέδοικας; εἰ σὺ δέδοικας, πῶς ὁ μαθητὴς τολμήσει; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων· πρόσκειται γὰρ ἡ αἰτία· εἰπὼν γὰρ, Γράψον καὶ ἀνάγνωθι, ἐπήγαγεν· Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ. Ὡς μεγαλοφυχίας. Ἐν τῷ δεσποτηρίῳ ἦν, καὶ τῆς προφητείας οὐκ ἀφίστατο. Προσέχωμεν τῇ ἀνδρείᾳ τοῦ δικαίου, καὶ τῇ τῆς διανοίας φιλοσοφίᾳ. Οὐκ [176] εἶπε πρὸς αὐτόν· Ὅσα αὐτὰ μοι δεινὰ συμβέβηκε διὰ τὴν παρῆσιν ταύτην· μυρίους ἀνήλωσα λόγους, καὶ οὐδὲν ὦνησα, οὐδὲ ἐγένετό μοι τι πλεόν, ἀλλ' ἦ τὸ δεδέσθαι μόνον· καὶ οὕτω με τῶν δεσμῶν ἀπέλευσεν ὁ Θεός, καὶ πάλιν πέμπει με πρὸς τοὺς θῆρας ἐκείνους; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐδὲ ἐνενόησεν· ἀλλ' ἐν μόνον ἐσχόπει, ὅπως ἀνυσθῆ τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότη· καὶ ἐπεὶ δι' αὐτοῦ οὐκ ἴσχυσε, διὰ τοῦ μαθητοῦ κατεσκευάσεν αὐτό. Ἀνάγνωθι γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, καὶ εἰπέ πάντα τὰ κακὰ. Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ ἔλεγεν Ἰερουσαλήμ, καὶ ἔγραψεν ὁ Βαρούχ ἐν βιβλίῳ. Νηστείας καιρὸς ἦν, ὅτε ταῦτα ἐγένετο· ἑορτὴ ἐφειστήκει, πάντας καλοῦσα πρὸς τὴν μητρόπολιν· ἔδει γὰρ κοινὴν γενέσθαι τὸν σύλλογον, ἐπειδὴ περὶ ἀναγκαίων πραγμάτων ἔμελλεν ἡ ἐκκλησία ἔσεσθαι. Εἰσήλθε πρὸς τοὺς ἀρχοντας ὁ Βαρούχ, καὶ ἀνέγνω εἰς τὰ ὕψα τῶν ἀρχόντων πάντας τοὺς λόγους τούτους· καὶ εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν· Ἰσως γὰρ, φησὶ, πιστεύεται τὸ ἔλεος ὑμῶν ἐνώπιον Κυρίου· ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι ὡς κατηγοροῦς ἔλεγεν, ἀλλὰ μαθόντες ὅτι θεραπεῦσαι αὐτοὺς ἀφίεται, ἐπεικίστεροι γένωνται. Τί οὖν ἐκείνοι; Δέον χάριτας ὁμολογῆσαι, δέον ἐκαινέσαι, δέον θαυμάσαι, οὐδὲν τούτων ποιοῦσιν,

^a In Colb. κεφαλαίου deest.

ἀλλ' ἀπελθόντες ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ, καὶ τὸ βιβλίον ἀπέθεντο ἐν τῷ οἴκῳ Ἐλισαμῆ. Καὶ πέμψας, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τὸν Ἰουδῆν ^b, ἵνα τινὰ τῶν παρεστηκότων αὐτῷ, ἐκέλευσε κομισθῆναι τὸ βιβλίον. Καὶ ἐκάθητο ὁ βασιλεὺς ἐν οἴκῳ χειμερινῷ· μὴν γὰρ ἔνατος ἦν ὁ, ταυτέστι Νοέμβριος· ἔνατον ἀπὸ τοῦ Σανθικοῦ ἀριθμῶν λέγει· δεῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἀκριβῶς εἰδέναι. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Αἰου ἠριθμῆται, οὐκ ἔμελλεν ἔσεσθαι τότε χειμῶν. Τίνας οὖν ἔνεκν καὶ τοῦτο πρόσκειται; Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα εἰρη σαφῶς. Καὶ ἐσχάρα πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· ἀνθρακιά, φησὶ, διότι ψυχὸς ἦν. Ὅρατε πῶς οὐδὲν παραλιμπάνεται τῇ θεῖᾳ Γραφῇ; Καὶ ἀνθρακιά πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ περιεστῆκεισαν οἱ σατράπαι· ἐκομισθῆ τὸ βιβλίον μυρίων γέμον καλῶν (ἢ γὰρ τῶν κακῶν προφητεία κακῶν ἀναίρεσις ἦν), καὶ ἀνεγίνωσκοντο. Μνημονεύετε μοι, παρακαλῶ, τῆς ὑποσχέσεως. Καὶ ἐν τῷ ἀναγινώσκον αὐτὸν τρεῖς σελίδας, λαβὼν τὴν σμίλην, ἔωκεν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τοῦ πυρὸς, ἕως ἐξέλιπε τὸ βιβλίον ἅπαν. Εἶδες πῶς οὐ φείδονται οὐδὲ τῶν βιβλίων; πῶς οὐδὲ τῶν γραμμάτων τῶν θείων ἀπέχονται; Ἐπειδὴ αἰχμαλωσίαν εἶχε τῆς Ἰερουσαλήμ, κατέκοψε· καὶ οὐκ εὗρον τὸν προφήτην, εἰς τὰ γράμματα τὴν ὀργὴν ἀφῆκεν. Ὁ τοίνυν τοῖς ἀψύχοις οὕτω πολεμῶν, εἰ τὸν ψυχὴν ἔχοντα εὔρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο; Καθάπερ γὰρ τὰ χαλεπὰ τῶν θηρίων, ἐπειδὴν ἐπιλάβονται τῶν πικτεῶντων αὐτοῖς, εἶτα ἐκείνοι διαφύονται καταλιπόντες [177] ἐν τῷ στόματι τῶν θηρίων ἃ περικίονται δέματα, λοιπὸν αὐτὰ περιτρώγουσι παραμυθούμενα τὸν θυμὸν· οὕτω δὴ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν. Οὐκ εὔρε τὸν ἔχοντα τὸ βιβλίον, καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον κατέκοψε· καὶ οὐ κατέκοψε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τοῦ πυρὸς, ἵνα μὴδὲ λείψανον μείνη τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Ἄλλ' οὐδέπω πᾶσαν ἔγνωτε αὐτοῦ τὴν μάστιγαν· ἔσεσθε δὲ σαφῶς, ἂν μετὰ ἀκριθείας τῷ διηγηματι προσέχητε. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀναγνοῦς τὸ βιβλίον ἅπαν οὕτως ἔκαυσεν· ἀλλ' Ἐν τῷ ἀναγινώσκον αὐτὸν τρεῖς σελίδας ἢ τέσσαρας, ἐξέτεμεν αὐτό. Οὐκ ἀνέμεινεν οὐδὲ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων εὐθέως ἐξηγγιωθη. Διὰ ταῦτα οὐκ ἦν ἀσφαλῆς τοῖς προφήταις Ἰουδαίοις λέγειν μετὰ σαφηνείας πάντα τὰ ἐσόμενα δεινὰ. Εἰ γὰρ πρόσκαιρον οὐκ ἤνεγκεν αἰχμαλωσίαν ἀκούσαι, τὴν διηγετὴ πῶς ἂν ὑπέμεινε μαθεῖν; Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσθη ὁ βασιλεὺς· ἀλλ' ἐπεμψε, φησὶ, ζητεῖν πανταχοῦ τὸν προφήτην, ἀλλ' οὐκ εὔρε αὐτόν· ἔκρυψε γὰρ αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐκείνον μὲν τόσκι τότε ἔκρυψε, τοὺς δὲ ἄλλους προφήτας τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν λεγομένων.

ζ'. Οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ μόνον ἡμῖν ἔσται φανερόν, ὅτε τολμηρόν ἦν παρὰ Ἰουδαίοις καὶ ψυχῆς ῥιψοκινδύνου, τὴν ἐσομένην τοῖς ἔθνεσι τιμὴν καὶ δόξαν, καὶ τὴν διαδεξιμένην ἐκείνους ἀτιμίαν λέγειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Παύλου ῥημάτων. Οὐτός γοῦν ἰδὼν τινα προφήτην μικρὸν παρανοήσαντά τι τῆς προβόλλεως ταύτης, καὶ σαφέστερον τῶν ἄλλων εἰπόντα, καὶ τὰ ἡμέτερα

^b Colb. τὸν Ἰουδαίμ.

^c Hec, ταυτέστι Νοέμβριος, desunt in ms. Ibid. Reg. Σανθικός ὁ Μάρτιος καὶ πρῶτος, et paulo post ad vocem Αἰου in marg. Διὸς ὁ Ὀκτώβριος. Ibid. Colb. εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου ἠριθμῆται V idesis quae ad interpretationem Luth. nam notata sunt Edit.

ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἐκείνων κακὰ, ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασε τῆς τόλμης αὐτὸν, οὕτως εἰπὼν· Ἦσαίτας δὲ ἀποτολμῶ, καὶ λέγει· Εὐρέστην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμπαθῆς ἐγερσίμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐκπερωπῶσιν. Εἶπον, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα μου. Καίτοι, εἰ μὴ κίνδυνος ἐκ τῆς προβήσεως ἠκολούθει, τίνος ἔνεκεν εἶπε Παῦλος, Ἦσαίτας δὲ ἀποτολμῶ, καὶ λέγει· Εὐρέστην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν; Μεγίστη ὄντως κατηγορία Ἰουδαίων. Οἱ μὴ ζητοῦντες εὐρον, καὶ οἱ ζητοῦντες ἀπέτυχον· οἱ μὴ ἀκούσαντες ἐπίστευσαν, καὶ οἱ ἀκούσαντες ἐσταύρωσαν. Διὰ ταῦτα τολμητὴν ἐκάλεσε τὸν Ἦσαίταν. Καὶ γὰρ ὄντως μεγίστης τόλμης ἦν, ἐν μέσῳ τῶν κατηγορουμένων ἐστῶτα, ἀφειδίως ποιεῖσθαι τὰς κατηγορίας, καὶ ἐκείνους μὲν τῆς τιμῆς φανερώς ἐκβάλλειν διὰ τῆς προφητείας, ἐτέρους δὲ εἰσάγειν εἰς τὴν ὀφειλομένην ἐκείνοις δόξαν. Τὸ δικαστήριον τῶν ἀκουόντων κατηγορούσε εἶχε πάντας. Τίς δὲ ἐν δικασταῖς ἔχθροῖς διαφεύγειν δύναται κίνδυνον; Διὰ τοῦτο, φησὶν, Ἀποτολμῶ καὶ λέγει.

Ἄλλ' ἔτι τοῦτο ὑμῖν σαφέστερον ἀποδείξει βούλομαι. Διὰ τοῦτο περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν ἀσαφῶς ἐν ταῖς Γραφαῖς εἴρηται, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ συνῶσι τῶν λεγομένων Ἰουδαῖοι. [178] Καὶ τούτου παράγω μάρτυρα τὸν μεγαλοφρονότατον Παῦλον, τὸν ἀνωθεν φθειγμένον, τὴν σάλπιγγα τῶν οὐρανῶν, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ. Ἐρροσάμην γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἐν ἄνδρῳ παρόντων ἀγῆρην παραστῆσαι ἐπὶ Χριστῷ. Τοῦτον ὑμῖν παράγω μάρτυρα φανερώς λέγοντα, ὅτι διὰ τούτου συνεσχίασται τινα τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, οὐχὶ πάντα. Εἰ γὰρ πάντα ἀσαφῆ ἔμελλεν εἶναι, περιττῶς εἴρητο τοῖς τότε. Αἱ γὰρ προφητεῖαι ἔχουσι καὶ πολέμους προσκαίρους τοὺς τότε, καὶ λοιμούς, καὶ λιμούς· ἔχουσι δὲ καὶ τὰ σήμερον ἐκθάντα, τῆς Ἐκκλησίας τὴν κλήσιν, τῆς συναγωγῆς τὴν ἀποβολὴν, τοῦ νόμου τὴν κατάργησιν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐβούλετο αὐτοὺς εἰδέναι· ἐκεῖνα δὲ ἤθελε τὰ ἐν τοῖς καιροῖς συμβαίνοντα τοῖς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ἀποδείξει πειράσομαι· ὅτι ταῦτα μόνον ἀσαφῆ ἐποίησε γενέσθαι, τὰ περὶ ἡμῶν καὶ τῆς συναγωγῆς, τὰ νῦν ἐκθάντα, καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάργησιν· τοῦτο δὲ αὐτοὺς οὐκ ἔδει εἰδέναι ἐκ τότε. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἔμαθον, ὅτι πρόσκαιρος ὁ νόμος, πάντως ἂν αὐτοῦ κατεφρόνησαν· διὰ τοῦτο αὐτὸν συνεσχίασε μόνον. Ὅτι γὰρ οὐ πάντα προφητεῖα ἀσαφῆς ἦν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον περιέταλτο τὸ μέρος, ἀκουσον τοῦ Παύλου σαφῶς ἀμφοτέρω ταῦτα ἡμῖν ἐνδοικνυμένου, καὶ ὅτι συνεσχίαστο ὁ νόμος, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο μόνον τὸ μέρος. Κορινθίους γὰρ ἐπιστέλλων, οὕτω πῶς φησιν· Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παρήρησι γρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωδοῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὥστε μὴ ἀτερίσαι τοὺς οὐλοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, ἀλλ' ἐπωρόθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Ἄχρι γὰρ σήμερον κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνυκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Τὰχα ἀσαφῆς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ἀναγκαῖον αὐτὸ ποιῆσαι σαφέστερον, τῆς ἱστορίας ἀναγνώσεως ὑμᾶς ἀναμνήσας. Ἐπειδὴ γὰρ λαβὼν τὰς πλάκας ἐν τῷ ὄρει ἔμελλε καταβαίνειν ὁ Μωδοῆς, ὁῶς

τις ἀπόρροτος^c καὶ θαυμαστὴ τῆς ἁγίας ἐκείνης ἐξέλαμψεν ὄψεως τοιαύτη, ὡς μὴδένα τῶν πολλῶν αὐτῷ δύνασθαι προσεῖναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἴνα οὖν μὴ διὰ παντὸς ἀπρόσιτος ἦ τῷ δήμῳ, κάλυμμα ἐπὶ τῆς ὄψεως ἐπιτίθει, παρεῖχε μετὰ ἀδελὰς τοῖς Ἰουδαίοις αὐτῷ συγγίνεσθαι. Καὶ τῷ δήμῳ μὲν ὀμίλων εἶχε τὸ κάλυμμα, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφων ἀπετίθει τοῦτο πάλιν. Τοῦτο δὲ συνέβαινε, ὁμοῦ μὲν ἵνα ἀξιώσιτος ὁ νομοθέτης φαίνεται τοῖς μέλλουσι τὸν δι' αὐτοῦ κομιζόμενον δεχέσθαι νόμον, ὁμοῦ δὲ ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ἐν αὐτῷ προδιαγραφῆ τύπος^d, καὶ διαγραφῆ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας ἀνωθεν ἡ αἰτία. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον τινες λέγειν. Τίνος ἔνεκεν οὐ γυμνῆ τῇ θεότητι παρεγένετο ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σάρκα περιεβάλλετο; ἀνωθενδιὰ τῆς ὄψεως τοῦ δούλου πᾶσι τοῦτοις ἀπελογήσατο. Εἰ γὰρ τὴν τοῦ δούλου ὄξαν οὐκ ἤνεγκαν ἰδεῖν τὴν ἐπιγενομένην ὑστερον Ἰουδαῖοι, πῶς ἂν γυμνῆ τὴν θεότητα μετὰ ταῦτα ἰδεῖν [179] ὑπέμειναν;

ζ'. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον τὸ κάλυμμα ἡμῖν ἐνδείκνυται ἐκεῖνο, ἀλλ' ὅτι καὶ ταῦτα πάσχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τοῦ νόμου, ἄπερ ἔπασχον ἐπὶ τῆς ὄψεως Μωδοῆς τότε. Καθάπερ γὰρ οὐχ ἑώρων τῆς ὄψεως τοῦ νομοθέτου τὴν ὄξαν, τοῦ παραπετάσματος ἐκεῖνου παρεμβεβλημένου μέσον, οὕτως οὐδὲ τὴν νόμου ὄξαν δύνασθαι νῦν κατιδεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς αἰρετικούς ἀναγκαῖον ἡμῖν. Καὶ γὰρ νομισαντες κατηγοροῦσαν εἶναι τοῦ νόμου τὰ εἰρημένα, κατεδέξαντο τῆς Ἐπιστολῆς τὸ χωρίον τοῦτο· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσαν, ὅτι κάλυμμα ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι καταργεῖται, νομισαντες εἶναι οἰαβολὴν, ἀφῆκον τὰ γράμματα, ἵνα τοῖς οἰκείους ἀλώσιν ἐπιχειρήμασιν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο δείκνυσι μέγαν θνα τὸν νόμον. Ἄσπερ γὰρ τότε οὐκ ἦν κατηγορία Μωδοῆς τοῦ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς ὄψεως, ἀλλ' ἀσθένεια τῶν Ἰουδαίων, Μωδοῆς δὲ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον ἦν, ὅτι τοιαύτην εἶχεν ἐπὶ τῆς ὄψεως ὄξαν, ὡς καὶ παραπετάσματος δεηθῆναι πρὸς τοὺς ὁμοδούλους· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συνέβη. Εἰ γὰρ μὴ ὄξαν εἶχεν ἀπρόσιτον ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἐδεῖτο κάλυμμα. Ὅταν οὖν λέγῃ, ὅτι κάλυμμα ἐπὶ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, τὴν ἀσάφειαν αὐτοῦ φησὶν· ὅταν δὲ λέγῃ, μὴ ἀνυκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, τὸ μέρος ὅπερ ἐστὶν ἀσαφές, ὁ νόμος· ἡμῖν ἐπέδειξεν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνο ἀσαφές ἦν τοῦ νόμου τὸ μέρος, ὅπερ εἰς βίον ἡμῖν συνετέλει καὶ πολιτείαν· ἐπεὶ περιττῶς ἂν ἐδόθη· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον συνεσχίαστο τὰ μέρη, δι' ὧν ἐδυνάμεθα μαθεῖν, ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον, τὸ τὸν νόμον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν λέγοντα περὶ αὐτοῦ, ὅτι Χριστὸς ἔλθων αὐτὸν καταργήσει, καὶ ἔτι ἐν αὐτῷ πλυθησεται. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τὸ μέρος τοῦ νόμου τὸ λέγον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται ὁ νόμος, τοῦτο ἀσαφές μόνον ἦν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δηλῶν ὁ μέγας Παῦλος, ἐπήγαγε· μὴ ἀνυκαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅτι κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης

^c Colb. ἀπρόσιτος, non male: significat enim *inaccessa*, id quod *huic congruit loco*.

^d Reg. διεξαγαγῆ τύπος. Colbert. προδιαγραφῆ τύπος, quam etiam lectionem sequitur Savilius, sed utrovis *no. o. legas*, *klipsum est*. Morel. et Montf. προδιαγραφῆ (sic). Edit.

^e Savil. putat legendum ἀσαφῆς τοῦ νόμου. Sed locus hene habet, dummodo *notatur virgula post ἀσαφῆς*. Al *illud ὁ νόμος; redundare videtur*.

^a Joannes Boisius in nulis Savilianis legendum putat τὸ πρόσκαιρον αὐτοῦ συνεσχίασε μόνον, sed nihil mutandum est. *himo*.

^b Forti. ἀναμνήσαντα.

rorem et gloriam, et quæ illos exceptura esset ignominiam narrare, sed etiam ex ipsis Pauli verbis. Illic itaque cum prophetam quemdam videret paululum quid prædictionis hujus reserantem, et apertius, quam alii, tum bona nostra, tum illorum mala dicentem, obstupuit, et audaciam illius miratus est, his verbis utens: *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. Dixi, Ecce ego, genti, qui non vocaverunt nomen meum* (Rom. 10. 20; *Isai. 65. 1*). Quamquam si nullum ex prædictione periculum impendebat, cur dixit Paulus, *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me?* Maxima revera Judæorum accusatio. Qui non quærebant invenerunt, et qui quærebant, spe frustrati sunt: qui non audierunt, crediderunt, et qui audierunt, in crucem sustulerunt. Propterea audacem appellavit Isaiam. Maximæ quippe revera fuit audaciæ, in medio eorum quos accusabat stantem, nemini parcendo accusationem intentare, et illos quidem per prophetiam aperte honore privare, alios vero ad debitam illis gloriam introducere. Accusatores ejus erant omnes qui in judicio audiebant. Quis autem dum judicium exercent inimici, periculum poterit evitare? Propterea, inquit, *Audet et dicit.*

Ne ante tempus intelligerent futura Judæi, obscuræ fuerunt prophetiæ. — Verum hoc ipsum volo clarius demonstrare. Idcirco de Judæis ac nobis obscure pronuntiatum est in Scripturis, ne ante tempus intelligerent quæ dicebantur Judæi. Atque hujus rei produco testem magna voce clamantem Paulum, ex alto vociferantem, tubam cælestem, vas electionis, Christi paranympum. *Respondi enim vos, inquit, uni viro, virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11. 2). Hunc vobis testem produco dicentem aperte, propterea nonnulla in Veteri Testamento fuisse occultata, non omnia. Si enim omnia fuissent obscura, frustra illius sæculi hominibus fuissent dicta: siquidem prophetiæ bella continent, quæ ad tempus tum gesta sunt, et famæ et pestes: continent et quæ hodie contigerunt, vocationem Ecclesiæ, repudiationem synagogæ, legis abrogationem. Hæc autem ipsos nosse volebat, sed illa quæ ipsorum temporibus accidebant. Atque istud ipsum conabor ostendere, hæc sola fieri obscura voluisse, de nobis et de synagoga, quæ nunc contigerunt, necnon legis abrogationem: hoc vero non oportuit ex illo tempore cognitum illis fuisse. Nam si a principio didicissent legem ad tempus duraturam, illam omnino contempsissent: propter hoc ipsum occultam illam esse voluit. Non enim omnem prophetiam occultam fuisse, verum hanc tantum partem fuisse velatam, audi quo pacto nobis utrumque manifeste Paulus ostendat, et occultatam fuisse legem, et hæc in parte tantum. Cum enim scriberet ad Corinthios, his verbis est usus: « Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur: et non sicut Moyses volebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israël in finem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti ma-

net non revelatum, quoniam in Christo evacuatur » (2. Cor. 3. 12. 14). Obscurum est fortasse, quod legimus; itaque dilucidius illud reddamus necesse est, et ipsam historiam vobis in memoriam revocemus. Nam cum acceptis in monte tabulis descensurus esset Moyses, ineffabilis¹ quædam et mirabilis ex illa sancta facie gloria talis emicabat, ut nullus e vulgo ad illum accedere et cum illo colloqui auderet. Ne igitur populo semper inaccessus esset, imposito faciei suæ velamine, permittebat ut cum eo venire in colloquium Judæi possent. (*Exod. 34. 33. 34*). At cum populo dum versaretur, velamen gerebat; ad Deum autem se convertens, rursus illud deponebat. Id vero fiebat, ut simul major fides legislatori conciliaretur apud eos qui per ipsum allatam accepturi legem erant, et simul in ipso prius adumbraretur figura veritatis, et incarnationis Christi causa multo ante præsignificaretur. Nam quoniam dicturi erant nonnulli, Quare non in nuda divinitate Christus advenit, sed carnem induit? multo ante per faciem servi objectionibus istis occurrit. Si enim servi gloriam, quæ illi postea obvenit, cernere non potuere Judæi, quo pacto nudam postea divinitatem videre potuissent?

7. Neque vero tantum hoc nobis velamen illud designat, sed eadem nunc Judæis lecta lege contingere, quæ tum visa Moysis facie contingebant. Ut enim faciei legislatoris gloriam non cernebant, quod medium illud velum interjectum esset: sic neque nunc legis possunt gloriam intueri. Hoc vero etiam adversus hæreticos usui nobis est. Nam quia putant criminationem legis præ se ferre quæ dicta sunt, hunc locum epistolæ receperunt: et cum legem habere velamen audivissent, et evacuati, quod illam arbitrentur accusari, literas deseruerunt, ut suis ratiocinationibus caperentur. Istud enim ipsum inagnam esse legem ostendit. Nam sicut tum criminij verti Moysi non poterat, quod super faciem velamen haberet, sed illud erat indicium infirmitatis Judæorum, Moysis vero laus maxima, quod tanta gloria facies illius refulgeret ut apud conservos velamine indigeret: ita quoque legi accidit. Nisi enim lex gloriam habuisset inaccessam, velamine non indiguisset. Quando igitur manere velamen dicit in lectione Veteris Testamenti, obscuritatem ejus dicit: quando vero non revelatum dicit quod in Christo evacuatur, partem eam legis nobis indicat, ratione cujus obscura lex est. Non enim obscura pars ea legis fuit quæ nobis ad vitam et conversationem instituendam conferebat, alioqui superflue data fuisset: sed hæc solum partes obscuratæ sunt, ex quibus nosse poteramus illam evacuati per Christum. Nam et hoc opus est sapientiæ divinæ, legem ab ipso introduci, qui de ea diceret fore, ut Christus, cum venerit, legem evacuet, et fore ut in ipso esse desinat. Hæc igitur ipsa pars legis, quæ legem in Christo dicit evacuati, sola fuit obscura: atque hoc ipsum indicans magnus Paulus adjunxit dicens, *Non revelatam, quod in Christo evacuatur:*

¹ Colb. habet, *inaccessa*, pro, *ineffabilis*.

Et enim ne forte cum audisses in lectione Veteris Testamenti manere velamen, totam ipsam obscuram et oblectam esse existimares, hanc suspicionem additione correxisti. Cum enim dixisset, velamen in lectione Veteris Testamenti manere, adjecit, *Non revelatum, quod in Christo evacuatur*. Hoc ipsum, inquit, revelatum non est, quod in Christo est evacuandum: porro iis revelatum non est, qui non accedunt ad fidem: itaque is qui ad fidem accessit, et sancti Spiritus gratiam consequutus est, non jam cum velamine legem intuetur, sed nudam ejus gloriam spectat. Gloria legis est, ut docere possit seipsam in Christo evacuari, ut hoc quoque tibi sit cognitum. Vides quæ sit legis gloria? Vera quippe gloria ejus est, quando instruere te potuerit et ad Christum deducere: tum vero instruit, cum evacuari se ostendit. Itaque hinc etiam hæreticis letale vulnus infligitur. Nam si contraria lex et adversaria Christo esset, nec ab illo tradita, non oportuisset Paulum ejus gloriam id appellare, quod accedentes ad se posset instruere, per Christum ipsam evacuari. Si mala esset lex rursus, non oportuisset velamen ejus auferri, sed illam etiam post gratiam obscuratam manere. Quod si hoc munus est gratiæ, ut accedentes ad se perspicaciores ad comprehendendam legem efficiat, sic ut inde initium et occasio ducatur omnis fidei in Christum exhibendæ: quodnam proferre majus posset ullus argumentum cognitionis legis cum gratia, quam cum oculo Christus aperit eorum, qui ad ipsum accedunt, ut institutionem percipere legis possint: illa vero cum apparuerit, et facta fuerit manifesta, poterit multa cum facilitate transmittere illos, qui ea quæ Christi sunt intelligunt? Hæc enim ostendunt neque Christum cum lege pugnare, neque cum Jesu legem bellum gerere, sed contrario plane modo rem se habere, cum illa quidem ad magnam hanc philosophiam viam sternat, hic autem inde assumptos ad summum pietatis culmen adducat. Pro his autem omnibus benigno Deo gratias agamus, qui pro convenienti tempore singula disponit, variisque modis salutem nostram procurat, et dignam ipsius dignitate ac tanta providentia vitæ rationem pro viribus exhibeamus, ut futura etiam bona consequamur: quæ nobis omnibus utinam contingant, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri, simul cum Spiritu sancto, gloria, honor, imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

Adhuc in obscuritatem Veteris Testamenti, et in Dei clementiam, et quod alii alios non debeant accusare.

1. Gaudet quidem bubulcus, dum bene valere ac vegetum esse videt armentum suum: gaudet etiam agricola, dum vernantem segetem cornit: sed nec ob segetem agricola, nec ob suas boves bubulcus adeo gaudent, ut ego nunc gaudeo et exulto, dum pulchram hanc aream spiritualibus repletam manipulis cerno. Cum enim in tot ac tales aures sparsim fuerit verbum pietatis, confestim necesse est, ut copiosæ ac

maturæ obediendiæ spicæ nascantur. Nam si quis salicis fertilem ac pinguem agrum procciderit, quamvis semina larga manu non jecerit, multum proventum colliget, dum loci natura seminum exiguum numerum propria virtute multiplicabit: sic cum in animas obsequentes ac pietatis plenas aliquis sparserit, licet exigua doctrinæ semina jecerit, messem uberem cernet, dum per auditorum sapientiam concionatoris egestas occultabitur. Hoc et in piscatione contingit. Quamvis enim piscatores sint imperiti, si tamen in sinum piscibus abundantem retia miserint, facile præda potiuntur, dum illorum abscondit imperitiam concurrentium piscium multitudo. Quod si in illa captura multitudo illorum qui capiendi sunt, sæpenumero ejus qui rete mittit, imperitiæ defectum sarcit, multo magis istud ipsum in hac spirituali piscatione continget. Nam illi quidem pisces ubi nassas et hamos immitti viderint, confestim et aufugiunt, et exsiliunt: vos vero contrarium agitis: cum surgentem et doctrinæ sagenam videritis expandentem, non solum non aufugitis et exsilitis, sed et interius pergitis undique concurrentes, et proximum unusquisque protrudens ac premens, prior ipse insilire et in retia delabi festinat. Quo factum est, ut numquam vacuum sagenam extraerimus, non jam ob nostram peritiam, sed ob vestram cupiditatem. Satis itaque nos nuper dapibus explevit, quæ probato puroque manat auro lingua, et mellis fontes ore profundit, lingua, inquam, beati Pauli, vel potius, quæ savi cujusvis suavitati spiritualis doctrinæ dulcedine antecellit.

Chrysostomi modestia. Prima causa obscuritatis Veteris Testamenti. — Quia vero pro ea quæ vos decet philosophia, ne mei quidem pauperis et mendici res contemnitis, sed ea quidem quæ sunt eximia et summa miramini, nostræ vero humilitatis verba non improbatis, alacriter ad dicendum surrexisti, ut debitum vobis redderem quod nuper sum pollicitus, nec tamen persolveri, dum prolixitate doctrinæ prohibiti sumus ad finem usque pertingere. Quodnam igitur debitum illud fuit? Necesse est enim, ut initium mutui vobis in memoriam revocetur, ut argumentum ipso cognitio vobis enarratio dilucidior fiat. Quæsiimus tum temporis, qua de causa Vetus Testamentum sit obscurius, quam Novum; fortasse namque meministis; et unam hactenus causam diximus, auditorum immanitatem, testemque produximus Paulum dicentem, *Istud ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur* (2. Cor. 3. 14). Ostendimus, quemadmodum velamen habuit legislator Moyses, ita quoque legem velamen habuisse, obscuritatem: sed neque legislatoris vitio vertendum, neque legi crimini dandum fuit velamen, sed auditorum infirmitati tribuendum. Non enim propter seipsum velamen habuit Moyses, sed quia gloriam vultus ejus ferre non poterant. Quando enim se convertebat ad Dominum, velamen auferebat. Sic etiam lex quoniam nondum perfecta documenta multæque philosophiæ plena de Christo Novoque Testamento percipere poterat (siquidem illa omnia, tamquam in thesauro quo-

μένει, ἄλην αὐτὴν ἀσαφῆ καὶ συνεσιασμένην εἶναι νομίσης, τῇ ἐπαγωγῇ ταύτῃ διώρθωσε τὴν ὑπόνοιαν. Εἰπὼν γάρ, *Κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, ἐκήγαγε, Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Τοῦτο αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἀνεκαλύφθη, ὅτι μέλλει ἐν Χριστῷ καταργεῖσθαι · οὐκ ἀνεκαλύφθη δὲ τοῖς μὴ προσελθοῦσι τῇ πίστει · ὡς ὁ γε προσελθὼν, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος ἀπολαύσας, οὐκέτι μετὰ παραπετάσματος βλέπει τὸν νόμον, ἀλλὰ γυμνὴν αὐτοῦ καθορᾷ τὴν δόξαν. Δόξα δὲ νόμου, τὸ δυνηθῆναι ἢ διδάξαι, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, ἵνα καὶ τοῦτο μάθῃς. Εἶδες τοῦ νόμου τὴν δόξαν; Δόξα δὲ ὅστιν ἀληθῆς ἐκείνου, ὅταν σε πρὸς τὸν Χριστὸν παιδαγωγῆσαι δυνήθῃ · παιδαγωγεῖ δὲ, ἐπειδὴν δεῖξῃ ἢ αὐτὸν καταργούμενον. Ὅστε καὶ ἐνευθεν [180] καιρία τοῖς αἰρετικοῖς ἢ πλῆγῃ γέγονεν. Εἰ γὰρ ἐναντίος ἦν ὁ νόμος καὶ πόλεμος τοῦ Χριστοῦ^α, καὶ μὴ παρ' ἐκείνου δοθεὶς, οὐκ ἔδει Παῦλον δόξαν αὐτοῦ καλέσαι, τῷ δυνηθῆναι παιδεύσαι τοὺς προσιόντας αὐτῷ, ὅτι διὰ Χριστοῦ καταργεῖται. Εἰ πονηρὸς ἦν ὁ νόμος πάλιν, οὐκ ἔδει τὸ κάλυμμα αὐτοῦ ἀφαιρεθῆναι, ἀλλὰ μένειν αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν χάριν συνεσιασμένον. Εἰ δὲ τοῦτο τῆς χάριτος ἔργον, τὸ διορατικωτέρας ποιεῖν τοὺς προσιόντας πρὸς τὴν τοῦ νόμου κατάληψιν, ὥστε ἐκείθεν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀφορμὰς πάσας λαμβάνειν τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν πίστεως · τί μείζον τούτου τεκμήριον τῆς τοῦ νόμου συγγενείας τῆς πρὸς τὴν χάριν εἶποι τις ἄν, ἀλλ' ἢ ὅταν^β μὲν Χριστὸς ἀνοίγῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν αὐτῷ προσιόντων, ὥστε δυνηθῆναι καταδεῖν τοῦ νόμου τὴν ἀγωγὴν, ἐκείνη δὲ φανεῖσα καὶ γενομένη δῆλη, παραπέμψαι μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας δυνήσεται τοὺς συνιέντας τὰ Χριστοῦ; Ταῦτα γὰρ οὐτε τὸν Χριστὸν τῷ νόμῳ μαχόμενον δεῖκνυσιν, οὐτε τὸν νόμον πολεμοῦντα τῷ Ἰησοῦ, ἀλλὰ τῶναντίον ἅπαν, τὸν μὲν προοδοποιούντα τῇ μεγάλῃ ταύτῃ φιλοσοφίᾳ, τὸν δὲ ἐκείθεν αὐτοὺς παραλαμβάνοντα καὶ πρὸς ἄκραν ἄγωνα κορυφῆν. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, τῷ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἕκαστα οἰκονομοῦντι, καὶ πολυτρόπως τὴν ἡμετέραν πραγματευομένῳ σωτηρίαν, καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ τῆς τοσαύτης προνοίας ἐξίαν κατὰ δύναμιν ἐπιδειξόμεθα πολιτεῖαν, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν · ὧν γίνονται πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐτι εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ περὶ τοῦ μὴ κατηγορεῖν ἀλλήλων.

α'. Χαίρει μὲν βουκόλος, ἐπειδὴν εὐπαθοῦσαν αὐτῷ καὶ σφριγῶσαν ἴδῃ τῶν βοῶν τὴν ἀγέλην · χαίρει δὲ καὶ ἡ γῆ νόμος, θεωρῶν κομῶντα τὰ λῆλα · ἀλλ' οὔτε ἡ γῆ νόμος, οὔτε βοῦκόλος, οὔτε βοῦκόλος ἐπὶ ταῖς βουσίνουται χαίρουσιν, ὡς ἐγὼ χαίρω νῦν καὶ ἀγάλλομαι, τὴν καλὴν ταύτην ἄλω τῶν πνευματικῶν τούτων δραγμάτων πεπληρωμένην ὄρων. Ὅταν γὰρ εἰς ἀκοῆς τοσαύτας καὶ τοιαύτας σπεύρηται τῆς εὐσεβείας ὁ

^α Savil. τῷ δυνηθῆναι, male, ut ipse quoque suspicatur, το συμβίεντα.

^β Savil. male δείξει, in marg. conj. δεΐξῃ.

^γ Colb. τῷ Χριστῷ, forte melius. Paulo post Savil. male δῖξαν αὐτὸν. In marg. conj. αὐτοῦ.

^δ Sic legendum putat Savil. ἄλλο ἢ ὅταν. Sed locus ut est, ni fallor, ferri potest.

λόγος, ἀνάγκη ταχέως πολλὴν καὶ ὄριμον βλαστῆσαι τῆς ὑπακοῆς τὸν ἀσταχυν. Καὶ γὰρ ὅταν τις εἰς βαθύγειον καὶ λιπαρὰν ἀρουραν ἀύλακα τέμῃ, κἂν μὴ σαψίλει τῇ χειρὶ καταβάλλῃ τὰ σπέρματα, πολλὴν δέξεται τὴν φορὰν, τῆς φύσεως τοῦ χωρίου τὴν ὀλιγότητα τῶν σπερμάτων διὰ τῆς οἰκείας δυνάμεως πλεοναξούσης · οὕτω καὶ ὅταν τις εἰς ψυχὰς σπείρη καταπειθεὶς καὶ εὐλαβείας γεμούσας, κἂν ὀλίγα καταβάλλῃ τὰ [181] τῆς διδασκαλίας σπέρματα, πλοῦσιον βήεται τὸν ἀμνητον, τῆς τῶν ἀκουόντων σοφίας τὴν τοῦ λέγοντος πενίαν ἀποκρυπτούσης. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀλείας γίνεται τῶν ἰχθύων. Κἂν γὰρ ἄπειροι τυγχάνωσιν ὄντες οἱ ἀλείες, εἰς κόλπον δὲ βάλωσι τὰ δίκτυα πολλοὺς ἔχοντα τοὺς ἰχθύας, ῥαδίως τῆς θήρας ἐπιτυγχάνουσι, τοῦ πλῆθους τῶν συντρεχόντων ἰχθυῶν συσκιάζοντος · ἐκείνων τὴν ἀπειρίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ἀγρας ἐκείνης τῶν ἀλιεύσθαι μελλόντων τὸ πλῆθος τοῦ σαγηνεύοντος πολλὰκις παραμυθεῖται τὴν ἀμάθειαν, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀλείας ταύτης πνευματικῆς τοῦτο συμβήσεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν οἱ ἰχθύες, ὅταν ἴδωσιν ἐμβληθέντα τὰ θήρατρα, εὐθέως ἀποπηδῶσι καὶ ἐξάλλονται · ἡμεῖς δὲ τὸ ἐναντίον ποιεῖτε · ὅταν ἴδῃτε ἀναστάντα καὶ τὴν σαγήνην ἀπλώσαντα τῆς διδασκαλίας, οὐ μόνον οὐκ ἀποπηδᾶτε καὶ ἐξάλλεσθε, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω βαδίζετε πανταχόθεν συντρέχοντες, καὶ τὸν πλησίον ἕκαστος ὧν καὶ θλίβων, πρότερος αὐτὸς ἐπιέγεται ἐμπηδῆσαι καὶ ἐμπεσεῖν εἰς τὰ δίκτυα. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε κενὴν ἀνεσπίασαμεν τὴν σαγήνην, οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμετέραν ἐπιθυμίαν. Ἰκανῶς μὲν οὖν ἡμᾶς καὶ πρῶην εἰστίασεν ἡ χρυστὸν δόκιμον καὶ καθαρὸν ρέουσα γλύττα, καὶ πηγὰς ἔχουσα μέλιτος ἐν τῷ στόματι, ἡ τοῦ μακαρίου, λέγω, Παύλου · μᾶλλον δὲ καὶ κηρίου παντὸς ἀποκρύπτουσα τὴν ἡδονὴν τῇ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας γλυκύτητι.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρόπουσαν ὑμῖν φιλοσοφίαν οὐδὲ τὰ τοῦ πένητος ἐμοῦ καὶ πτωχεύοντος ἀτιμάζετε, ἀλλὰ θαυμάζετε μὲν τὰ πολλὴν ἔχοντα ὑπεροχὴν, προσέειθε δὲ καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας εὐτελείας ῥήματα, ἀνέστην μετὰ προθυμίας ἀποδώσω ὑμῖν τὸ ὄφλημα, ὃ πρῶην ὑπεσχόμην μὲν, οὐ κατέβαλον δὲ, τοῦ μήκου τῆς διδασκαλίας ἐκκρούσαντος ἡμᾶς τοῦ τέλους. Τί οὖν ἦν τὸ ὄφλημα ἐκεῖνο; Ἀνάγκη γὰρ ἀναμνησάμενοι ὑμᾶς τὴν ἀρχὴν τοῦ δανείσματος, ὥστε σαφεστέραν ὑμῖν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως γενέσθαι τὴν ἐξήγησιν. Ἐζήτησαμεν τότε, τίνας ἐνεκεν ἀσαφεστέρᾳ τῆς Καινῆς ἢ Παλαιᾶς Διαθήκης τάχα γὰρ μέμνησθε · καὶ μίαν τῶς εἰρήκαμεν αἰτίαν, τὴν θηρωδίαν τῶν ἀκουόντων, καὶ μάρτυρα παρηγόρησον τὸν Παῦλον λέγοντα, ὅτι *Τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Ἐδείξαμεν ὅτι καθάπερ Μωυσῆς εἶχε κάλυμμα ὁ νομοθέτης, οὕτω καὶ ὁ νόμος· εἶχε κάλυμμα, τὴν ἀσάφειαν · ἀλλ' οὔτε τοῦ νομοθέτου ἔγχετο, οὔτε τοῦ νόμου κατηγορία τὸ κάλυμμα, ἀλλὰ τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκουόντων. Οὐδὲ γὰρ δι' ἑαυτὸν εἶχε κάλυμμα ὁ Μωυσῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔδυναντο ὑπενεγκεῖν τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ὅτε γοῦν ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον, περιηρείτω τὸ κάλυμμα. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἐπεὶ οὐδέπω ἔδυνάτο μαθεῖν τὰ τέλεια διδάγματα καὶ φιλοσοφίας γέμοντα, τὰ τε περὶ Χριστοῦ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης (πάντα γὰρ ἐκεῖνα ἐναπέκειτο, καθάπερ ἐν θησαυρῷ, τῇ

^ε Sic Morel. recte. Savil. et Reg. συσκιάζοντων.

παλαιᾷ Γραφῇ), [182] κάλυμμα εἶχεν, ἐκείνοις μὲν συγκαταβαίνων, ἡμῖν δὲ τηρῶν τὸν πλοῦτον ἅπαντα, ἦν, ὅταν παραγένηται ὁ Χριστός, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς αὐτὸν, περιαιρεθῆ τὸ κάλυμμα. Ὅρατε τοίνυν εἰς ὅτην ἡμᾶς ἀξίαν ἤγαγεν ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσία, εἰς τὴν τάξιν ἀνάγουσα Μωυσοῦς. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις· Καὶ τίνας ἔνεκεν ἐλέγετο τότε, εἰ μὴ ἐμελλεν αὐτοῖς σαφῆ εἶναι τὰ λεγόμενα; Ἴνα τοὺς μετὰ ταῦτα γένηται χρήσιμα. Προφητείας γὰρ ἀξίωμα ταῦτό ἐστιν, οὐχ ὅταν τὰ παρόντα ἀπαγγεῖλη πράγματα, ἀλλ' ὅταν τὰ μέλλοντα προαναφωνήσῃ. Προφητεία δὲ ὅταν συνεισπισμένως λέγηται, μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐκβασιον γίνεται σαφέστερα, πρὸ δὲ τῆς ἐκδόσεως οὐδαμῶς. Ὡστε, ἐπειδὴ τότε μὲν ἐλέγετο συνεισπισμένως, ἀσαφῆ ἦν· ὅτε δὲ ἐκδόθηκε τὰ πράγματα, διὰ τοῦτο σαφέστερα ἦν τὰ λεγόμενα. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι προφητεία, κἂν πρὸ πολλοῦ λέγηται τοῦ χρόνου, συνεισπισμένως δὲ λέγηται, ἀσαφέστερα γίνεται ἀναμένοσασα τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐκβασιον, ἀπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν ἡμῖν τοῦτο ποιήσω φανερόν. *Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγε ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδίωκε τοὺς διὰ τῆς καπηλείας εἰς τὸν ναὸν ἐνυβρίζοντας, λέγουσιν ἐκείνοι· Τί σημεῖον δεκνύεις ἡμῖν, δει ταῦτα ποιεῖς; Καὶ πρὸς τοῦτό φησι· Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τοῦτο προφητεία τίς ἐστιν· οὐπω γὰρ ἦν ἐκθεθῆκώς ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἡ λύσις τοῦ ναοῦ, οὐδὲ ἡ τριήμερος ἀνάστασις, ἦν αὐτὸς ἐποίησατο καὶ ὅρα πῶς τὰ ἀμφοτέρω μετὰ ἀκριθείας ἠνίξασα, καὶ τὴν τόλμαν τὴν ἐκείνων, καὶ τὴν οἰκείαν αὐτοῦ δύναμιν. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἤβδισαν τὰ λεγόμενα. Καὶ τὸ μὲν Ἰουδαίους ἀγνοεῖν, οὐδὲν θαυμαστόν· λέγει δὲ, ὅτι οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ συνῆκαν, ἕως ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν· Καὶ τότε ἐπίστευσαν τῇ Γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ, ὃ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.*

β'. Ὅραξ ὅτι ἐδεήθησαν τῆς διὰ τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, ἵνα σαφέστερα γένηται ἡ προφητεία, καὶ ὅτι ἐγκλημα οὐκ εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι μὴ συνιέντες τὰς προφητείας ἐκείνας τὰς περὶ Χριστοῦ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας; Τῇ γὰρ παρουσίᾳ δῆλαι ἐμελλον γίνεσθαι καὶ σαφεῖς. Ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Εἰ μὴ ἤλθοι, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον.* Διὰ τί οὐκ εἶχον ἀμαρτίαν, εἰ αἱ προφητείας προέλεγον; Ὅτι προέλεγον μὲν, οὐκ ἦσαν δὲ σαφεῖς, οὐδὲ δῆλαι πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ προλεγομένου. Εἰ γὰρ καὶ τότε σαφεῖς ἦσαν αὐτοῖς καὶ δῆλαι, δῆλον ὅτι καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἀμαρτίαν εἶχον· εἰ δὲ ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον, εὐδηλον ὅτι διὰ τὴν ἀσάφειαν αὐτῶν καὶ τὸ συνεισιάζεσθαι τὰ λεγόμενα. Οὐδὲ γὰρ ἀπηρτοῦντο τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Τίνος οὖν ἔνεκεν προελέγετο τότε; Ἴν', ὅταν παραγένηται, οἰκοθεν ἔχωσι τοὺς διδασκάλους ἐνάγοντας [183] αὐτούς, καὶ εἰδῶσιν ὅτι οὐ καινοτομία τὰ γινόμενα, οὐδὲ πρόσφατος ἡ οἰκονομία, ἀλλ' ἄνωθεν ταῦτα καὶ πρὸ πολλῶν προανεκηρύττετο χρόνων· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς τὸ ἐπισπᾶσθαι πρὸς τὴν πίστιν αὐτούς. Μία μὲν οὖν αὕτη τῆς ἀσαφείας αἰτία, ἦν καὶ διὰ πλείονων ἀπεδείξαμεν μαρτυριῶν ἐν τῇ προτέρᾳ διαλέξει. Ἴν' οὖν μὴ πάλιν ἡμᾶς ἐνοχλῶμεν τὰ αὐτὰ λέγοντες, ἀναγκαῖον μὲν ταύτης ἀποστῆναι, ἔτερον δὲ ἐπιτεῖν τὴν οὐκ ἀσαφῆ καὶ ἀγνωστον, ἀλλὰ δυσκολωτέραν ἡμῖν ποιοῦσαν τὴν Παλαιάν Διαθήκην. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ μηδὲν ὅπως εἰδέναι· τῶν ἐγχειμένων, καὶ ὁρῶν κάλυμμα ἐπιει-

μενον, ἄλλο δὲ εὑρεῖν μὲν τὰ λεγόμενα, μετὰ πόνου δὲ εὑρεῖν.

Τίς οὖν ἐστὶν ἡ δευτέρα αἰτία, δι' ἣν δυσκολωτέρα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τῆς Νέας ἐστίν; Οὐχὶ τῇ ἐγχωρίῳ φωνῇ ἔχομεν τὴν Παλαιάν Διαθήκην παρ' ἡμῖν γεγραμμένην· ἀλλ' ἔτερα μὲν συνετέθη γλώττῃ, ἔτερα δὲ ἔχομεν αὐτὴν ἀναγινωσκομένην ἡμεῖς. Τῇ γὰρ Ἑβραίων φωνῇ παρὰ τὴν ἀρχὴν συνεγράφη, ἡμεῖς δὲ αὐτὴν τῇ Ἑλληνικῇ παρελάβομεν γλώττῃ· ὅταν δὲ γλώττα ἐρμηνευθῆ εἰς ἑτέραν γλώτταν, πολλὴν ἔχει τὴν δυσκολίαν. Καὶ ἴσασιν ἀκριθῶς, ὅσοι πολλῶν γλωσσῶν εἰσιν ἔμπειροι, πῶς οὐ δυνατόν πᾶσαν τὴν σαφήνειαν τῆς φωνῆς τῆς ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει κειμένης μετενεγκεῖν εἰς τὴν ἑτέραν μεταβάλλοντας γλώσσας. Τοῦτο οὖν αἰτιον τῆς δυσκολίας τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γέγονε. Πρὸ γὰρ τριακοσίων ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων, πρὸς τὴν Ἑλλάδα μετενέχθη γλώσσας ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, χρησίμως σφόδρα καὶ ἀναγκαίως. Ἔως μὲν γὰρ ἐνὶ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων διελέγετο, ἔμενον ἐν τῇ Ἑβραϊᾷ φωνῇ. Οὐδεὶς γὰρ τότε ἐμελλεν αὐτῇ προσέχειν, τοῦ λοιποῦ τῶν ἀνθρώπων γένους εἰς θηριωδῆν ἐσχάτην ἐληλακός. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ὁ Χριστὸς παραγίνεσθαι, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν πρὸς ἑαυτὸν καλεῖν, οὐχὶ διὰ τῶν ἀποστόλων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προφητῶν (καὶ γὰρ κἀκεῖνοι πρὸς τὴν πίστιν ἡμᾶς χειραγωγοῖσι τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως), τηλικαῦτα λοιπὸν ὡσπερὶ τινας ἰερούσους καὶ ὁδοὺς τὰς προφητείας, πρότερον ἀποκεκλεισμένας τῇ τῆς γλώττης ἀσαφείᾳ, πάντοθεν ἀνοιγῆναι παρεσκεύασε διὰ τῆς ἐρμηνείας, ἵνα πάντες οἱ ἐκ τῶν ἔθνων πανταχόθεν συβρέοντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας ταύτας ὀδεύοντες τὰς ὁδοὺς, δι' αὐτῶν δυνηθῶσι πρὸς τὸν βασιλέα τῶν προφητῶν ἰλθεῖν, καὶ προσκυνήσαι τῷ μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ Υἱῷ. Διὰ τοῦτο πρὸ γε τοῦ χρόνου τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἔρμηνεύθησαν ἅπασαι· ἐπεὶ εἰ ἔμενον ἐν τῇ Ἑβραϊᾷ διαλέκτῳ μόνον, ἔλεγε δὲ ὁ Δαυὶδ, *Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*, πῶθεν ἐμελλεν εἰδέναι τὸ λεγόμενον ὁ Σύρος, ἢ ὁ Γαλάτης, ἢ ὁ Μακεδὼν, ἢ ὁ Ἀθηναῖος, ἐν ἀσαφείᾳ μενούσης τῆς Γραφῆς; Πάλιν ὁ Ἡσαίας ἐβόα· *Ὡς πρόσβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχηθι, [184] καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφῶνος.* Καὶ πάλιν· *Ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσοῦ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι.* Καὶ πάλιν· *Πλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψει θάλασσας.* Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν ἔλεγε· *Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος· καὶ πάλιν· Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

γ'. Ἐπεὶ οὖν καὶ περὶ τοῦ πάθους, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως, καὶ περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, καὶ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ περὶ πάντων τούτων ἀπλῶς τῶν ἐν τῇ

* Alii ὡσπερ εἰς τινας Savil. ὡσπερὶ τινας legendum putat, et totum locum sic restituerunt conatur, ὡσπερὶ τινας ὁδοὺς ἐμπροσθημένας, aut quid simile. Ego vero pura locum bene habere.

dam, in Veteri Testamento reposita erant), velamen habebat, dum illis quidem se attemperabat, nobis autem divitias omnes reservabat, ut cum Christus adveniret, et ad ipsum nos converteremus, velamen tollatur. Videtis ergo in quantam nos adventus Christi provexerit dignitatem, qui Moysis in ordinem nos evexerit. At fortasse dicet aliquis: Cur igitur tum temporis dicebantur illa, si manifesta non erant futura: quæ dicebantur? Ut posteris nimirum utilia fierent. Hæc enim est dignitas prophetiarum, non ut res præsentem denuntiet, sed ut futuras prænuntiet. Prophetia porro cum occulte prolata fuerit, post rerum eventum fit manifestior, ante eventum vero minime. Itaque quia tum obscure dicebantur, ignotæ erant: cum autem res contigerant, propterea manifesta erant, quæ dicta fuerant. Atque ut prophetiam intelligatis, licet multo ante tempore dicta sit, sed tamen occulte dicta, obscuram esse, ac rerum eventum expectare, discipulorum ipsorum id exemplo comprobabo. *Solvite templum hoc* (Joan. 2. 19), aiebat Christus Judæis. Nam cum eos eiecisset, qui negotiatione sua templi sanctitatem violarent, dixerunt illi: *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis* (Ibid. v. 18)? Tum ad hoc respondet: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui* (Ibid. v. 21). Hoc autem prophetia quædam est: nondum quippe crux evenerat, neque templi solutio, neque post tres dies resurrectio, quam ipse fecit. Ac vide quam exacte utraque designarit, et illorum audax facinus, et suam ipsius virtutem. Non tamen ea quæ dicebantur agnoverunt. Ac Judæos quidem ignorasse, minime mirum: at ne discipulos quidem ejus intellexisse dicit, quousque a mortuis resurrexit, tumque *Crediderunt Scripturæ ac sermoni, quem dixit Jesus* (Ibid. v. 22).

2. Vides eventu illos indignisse rerum, ut dilucidior fieret prophetia, neque crimini vertendum fuisse Judæis, quod prophetias illas de Christo ante Christi adventum non intelligerent? Siquidem per ejus adventum claræ reddendæ fuerant et apertæ. Audi Christum hoc dicentem: *Si non venissem, et loquutus fuisset eis, peccatum non haberent* (Joan. 15. 21). Quare peccatum non habebant, si prophetiæ prædixerant? Quia prædixerant quidem, sed manifestæ non erant neque claræ ante illius adventum qui prædictus fuerat. Nam si tum quoque manifestæ illis et claræ fuissent, haud dubium quin etiam ante ipsius adventum peccatum habuissent: quod si peccatum non habuerunt, dubium non est, quin propter earum obscuritatem, et quoniam oblecta fuerant quæ dicebantur. Neque enim ante Christi adventum fides in Christum ab illis exigebatur. Cur itaque tum prædicebatur? Ut cum advenisset, domesticos doctores haberent a quibus incitarentur, et intelligerent rem novam non esse quæ gerebantur, neque recentem dispensationem, sed hæc olim et ante multos annos fuisse prænuntata: id quod non mediocriter valuit ad illos ad fidem alliciendos. Hæc igitur una est causa obscuritatis, quam pluribus testimoniis in præcedenti ser-

mone demonstravimus. Ne vero fastidium vobis rursus pariamus, si eadem dicamus, operæ pretium fuerit ab ea discedere, atque alteram proferre, quæ non jam obscurum et ignotum, sed difficilium Testamentum Vetus efficit. Aliud enim est nihil omnino eorum nosse, quæ insunt, et velamen impositum cernere: aliud autem invenire quæ dicuntur, sed cum labore invenire.

Secunda causa obscuritatis Veteris Testamenti. — Quænam igitur est secunda causa, propter quam difficilium Vetus est Testamentum quam Novum? Non habemus nativo nostro idiomate scriptum apud nos Vetus Testamentum: sed alia quidem lingua compositum est, alia vero nos illud legendum habemus: nam a principio Hebraico conscriptum est idiomate, nos autem Græca lingua expressum accepimus: cum vero in alteram linguam interpretatione translatum fuerit, maximam habet difficultatem. Atque hoc probe sciunt, quicumque multas linguas callent, fieri non posse ut pari perspicuitate sententias omnes ex nativa sua lingua in alteram interpretando transferamus. Hæc igitur causa difficultatis existit in Veteri Testamento. Nam ante Christi adventum trecentis annis, Ægyptiorum rege Ptolemæo, in Græcam linguam translatum est Testamentum Vetus valde utiliter et fructuose. Quamdiu enim cum una gente loquebatur, in Hebraica lingua manebat. Nullus quippe tunc animum illi adhibiturus erat, cum reliquum genus humanum ad summam immanitatem pervenisset. Ubi vero Christus eventurus fuit, et universum orbem terrarum ad se vocaturus, non per apostolos tantum, sed per prophetas quoque (nam et illi nos ad fidem cognitionis Christi deducunt), tum temporis tamquam aditus et vias quasdam prophetias, antea linguæ obscuritate clausas et obstructas, omni ex parte curavit interpretatione reserari, ut omnes ex gentibus undique confluentes, et multa cum facilitate per has vias incedentes, possent ad Regem ipsum prophetarum venire, atque unigenitum Dei Filium adorare. Ob hanc causam utique ante Christi adventum omnes interpretatione sunt expressæ: quoniam si in Hebraico idiomate solum relictæ essent, David autem dixisset, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. 2. 8), unde potuisset nosse quod dictum fuerat Syrus, vel Galata, vel Macedo, vel Atheniensis, cum obscuritate involuta Scriptura mansisset? Rursus clamabat Isaias: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus* (Isai. 53. 7); et rursus: *Erit radix Jessæ, et qui consurgit ut princeps sit gentium; in ipso gentes sperabunt* (Isai. 11. 10); et rursus: *Replebitur terra cognitione Domini, ut quasi aqua multa cooperiat maria* (Ibid. v. 9). Et David rursus dicebat: *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ* (Psal. 46. 6); et rursus: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, aonae ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. 109. 1).

3. Cum igitur de passione, de resurrectione, de

ascensione, de sessione ad dexteram, de secundo ejus adventu, ac de omnibus istis in universum, quæ in Novo sunt, Testamentum Vetus prædixerit, ne ista gentibus mox futuris ignota remanerent, ac vim prophetiæ ignorarent, ante Christi adventum ut converterentur Scripturæ, gratia divina providit, easque non modo conversis ex gentibus, sed etiam Judæis utiles reddidit, qui ubique terrarum dispersi fuerant, nec amplius Hebræicam linguam tenebant. Ecce enim, credidit qui conversus est ex gentibus, dum Judæorum signa videt. Quomodo potuissent rursus apostoli Judæum adducere, nisi domesticum illi doctorem prophetam dedissent? Nam si Athenas ingressus Paulus inscriptione indiguit altari insculpta (Act. 17), et ad eorum instructionem illam traduxit, quod se facilius propriis ipsorum armis eos expugnaturum speraret, quod etiam accidit; multo magis cum Judæis agens auxilio prophetarum indigebat, ne ab illis etiam accusaretur, quod nova quædam ac peregrina illorum auribus inferret. Et cur, inquit, una lingua non erat, ut omni difficultate liberaremur? Una lingua erat antiquitas, mi homo, et sicut una hominum est natura, sic et una cunctorum lingua erat. Non erat ab initio vir ullus alienæ linguæ, non erat alterius loquelæ, non erat Indus, neque Thrax, neque Scythia, sed omnes una lingua loquebantur. Quid igitur in causa fuit? Iudigni hac una lingua visi sumus nos, semper erga benefactorem ingrati. Quid ais? lingua nos indigni visi sumus? ac brutæ quidem animantes propriam vocem habent omnes; balant oves et capræ, mugit taurus, hinnit equus, rugit leo, lupus ululat, sibilat draco: uraqueque bestia proprium sonum conservavit, ego vere solus propria sum voce privatus? Et sylvestria et mansueta, et cicurata et non cicurata animalia, singula tributam sibi a principio vocem retinuerunt: ego vero princeps illorum ignominia sum notatus? illis honores erepti aut mutati non sunt, ego vero sum divinis muneribus spoliatus? Quod tantum fuit in me scelus? non sufficiebant priores illæ poenæ? Paradisum mihi concesserat, et ex paradiso me ejecit; vitam doloris expertem laborumque tradebam, sudore me ac labore damnavit; citra sementem et inarata tellus omnia præbebat, imperavit illi ut spinas et tribulos ferret, et in ipsam rursus me convertit: morte me mulctavit; mulierum sexum mulctavit partus doloribus laboribusque subjectum. Non sufficiebant hæc ad poenam, sed vocem quoque mihi eripuit, et hoc me honore privavit, ut tribulos ac gentiles meos tamquam ferinos averser, cum me linguæ diversitas separet ab illorum congressu. Propterea objectionem amplificavi, ut cum solutionem adjecero, illustrior fiat victoria. Si his omnibus, inquit, privatum me volebat, qua de causa illa mihi jam a principio concedebat? Vultis ex hoc uno solutionem adjiciam, ab hac ipsa simplici objectionem? Tanta quippe sunt causæ divinæ firmamenta, ut vel ipsa contradicentis objectio nullo nostro corroborata subsidio ad crimina sufficiat refellenda. Si me his omnibus privare volebat, cur ea mihi jam inde a principio concedebat? Nam et ego istud ipsum dicam:

Si te his omnibus privare volebat, quam ob causam concedebat? Itaque quoniam te privare volebat, propterea tibi jam inde a principio ista concessit. Quid ergo accidit? Non te Deus his bonis ejecit, sed tu quæ data fuerant amisisti. Tu illum propter benignitatem lauda, quod largitus sit: te ipsum propter ignaviam accusa, qui donum minime conservaveris. Liquet igitur non eum qui deposuit reum esse, verum eum qui depositum perdidit crimini obnoxium esse. Nam se diligere ac benignum esse, et largiri voluisse declaravit, cum nemo cogere aut vim afferret, cum nulla in te recte facta miratus esset, neque laborum retribuere mercedem deberet; sed confestim ubi formavit, confestim ad hunc principatum evexit, ut hoc donum non retributionem mercedis, sed meram gratiam fuisse ostenderet. Quod si quæ data fuerant non conservasti, te ipsum accusa, non eum qui donum contulit.

Christi adventus amissa nobis auctiora restituit. — Num igitur hoc unum pro Domino dicere possumus? Sufficit quidem hæc defensio: sed immensa bonitas ejus et benignitas ineffabilis alia nobis ad ejus causam tuendam firmamenta copiose suppeditat. Neque enim hoc solum dicere licet, ipsum quidem dedisse, te vero perdidisse; nam et hoc pacto qui dedit, crimine liberatur, vel potius maxima laude dignus censetur, quod etiam prævidens te perditurum minime te dono privavit: sed aliud quiddam majus istis dicere possumus. Quodnam autem illud est? Quod postquam ex propria negligentia perdidisti, rursus ea tibi quæ perdideras restituerit: imo non ea tantum quæ perdideras, sed his multo majora. Nam paradisum perdideras, at ille cælum tibi dedit. Vides quo pacto lucrum majus est quam jactura? quo pacto plures sunt opes? Cælum tibi largitus est, ut benignitatem suam præ se ferret, diabolo dolorem inureret, et ostenderet, licet innumeris generi nostro tendat insidias, nihil hoc illi profuturum, cum ad majorem Deus honorem nos evehat. Amisisti ergo paradisum, et tibi Deus aperuit cælum; ad temporarium damnatus es laborem, et vita æterna ditatus es; imperavit terræ, ut spinas ac tribulos tibi produceret, et fructum tibi Spiritus anima germinavit.

4. Ac vide quanta sit Dei benignitas, quosque se demiserit. Si quando nonnulli aliquas facultates amiserint, licet majores ac pretiosiores acceperint, illa ipsa quæ amiserant quærere cupiunt, neque prius acquiescere, quam ipsa recuperaverint. Quoniam igitur paradisum perdideras, non cælum tibi tantum largitus est, sed et paradisum et cælum. *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43)*, inquit: ut non modo additione majorum, sed etiam rerum amissarum recuperatione dolentem animam consoletur. Sed ad hoc ipsum propositum, si placet, veniamus, ac videamus, quo pacto linguam perdidimus. Non enim mediocriter conferet ad securitatem historia. Nam qui pristinæ securitatis modum cognovit, in reliquis cautior erit et securior. Operæ pretium est autem ut omnia vobis dicantur: quale est, unam fuisse quondam omnium hominum linguam atque in multas postea divisam esse: ad quod tempus usque una fuerit, et

Καινή κειμένων προείπεν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἵνα μὴ ἀγνωστα μένη ταῦτα τοῖς ἔθνεσι τοῖς μετὰ ταῦτα μέλλουσιν ἔσεσθαι, καὶ ἀγνωοῖσι τῆς προφητείας τὴν ἰσχύον, ὡκοδόμησεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις πρὸς τὴν παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐρμηνευθῆναι τὰς Γραφάς, οὐ τοῖς ἐξ ἔθνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίων τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρείσι καὶ τὴν Ἑβραϊδα λοιπὸν ἀποβαλοῦσι γλώσσῃσιν χρησίμους αὐτὰς ποιῶν. Ἰδοὺ γὰρ, ἐπίστευσεν ὁ ἐξ ἔθνῶν, βλέπων τὰ σημεῖα τῶν Ἰουδαίων. Πῶς εἶχον πάλιν ἐπαγαγέσθαι τὸν Ἰουδαῖον οἱ ἀπόστολοι, εἰ μὴ ἐμελλον αὐτῷ διδάσκαλον οὐκ οὐδὲν παρέχειν τὸν προφήτην; Εἰ γὰρ εἰς Ἀθήνας εἰσελθὼν ὁ Παῦλος ἐπιγράμματος ἐδάθη ἐγκυκλολαμμένου βωμῷ, καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐξ ἐκεῖνου πρὸς αὐτοὺς ἐποίησατο, τοὺς οἰκείους αὐτῶν ὅποιοι εὐκολώτερον αἰρῶσιν προσδοκῶν, ὅπερ καὶ ἔγενετο· πολλῶ μᾶλλον Ἰουδαίους διαλεγόμενος ἐδεῖτο συμμαχίας τῆς ἀπὸ τῶν προφητῶν, ὥστε μὴ καὶ ἐκεῖνους ἐγκαλεῖν, ὅτι καινὰ τινα καὶ ξενίζοντα εἰσφέρει εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτῶν. Καὶ διὰ τί, φησὶν, οὐκ ἦν μία φωνή, καὶ πάσης ἤμεν ἀπηλλαγμένοι τῆς δυσκολίας; Μία φωνὴ τὸ παλαιὸν ἦν, ὡ ἀνθρώπων, καὶ ὡσπερ μία φύσις ἀνθρώπων, καὶ μία φωνὴ πάντων ἦν. Οὐκ ἦν ἑτερόγλωσσος ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν ἑτερόφωνος, οὐκ ἦν Ἰνδός, οὔτε Θράξ, οὔτε Σκύθης, ἀλλὰ πάντες μιᾷ διελέγοντο γλώσσῃ. Τί οὖν γέγονε τὸ αἴτιον; φησὶν. Ἀνάξιοι τῆς μᾶς ταύτης φωνῆς ἐφάνημεν ἡμεῖς, οἱ ἀγνώμονες ἀεὶ περὶ τὸν εὐεργέτην. Τί λέγεις; φωνῆς ἀνάξιοι ἐφάνημεν; καὶ τὰ μὲν ἄλογα τὴν οἰκείαν φωνὴν ἔχει πάντα· βληχᾶται πρόβατα, μηκῶνται αἴγες, μυκάται ταῦρος, χρεμετίζει ἵππος, βρύχεται λέων, ὠρύεται λύκος, συρίζει δράκων· ἔκαστον τῶν ἀλόγων τὸν οἰκείον φθόγγον διετήρησεν, ἐγὼ δὲ μόνος τῆς οἰκείας ἀπεστέρημαι φωνῆς; Καὶ τὰ ἄγρια καὶ τὰ ἡμερα, καὶ τὰ χειροῖθι καὶ τὰ ἀτιθάσσευτα ζῶα ἔμεινεν ἕκαστον ἔχοντα τὴν ἐξ ἀρχῆς συγκληρωθεῖσαν αὐτοῖς φωνήν· ἐγὼ δὲ ὁ ἄρχων αὐτῶν ἠτίμωμαι; κάκεινοις μὲν ἄκίνητοι αἱ τιμαί, ἐγὼ δὲ ἐξέπεσον τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ; Καὶ τί τοσοῦτον ἠμάρτηται μοι; οὐκ ἤρουν αἱ πρότεροι τιμωρίαι; Ἔδωκε μοι τὸν παράδεισον, καὶ ἐξέβαλέ με τοῦ παραδείσου· ἔζων βίον [185] ἀπαλαίπτωρον καὶ πόνων ἀπηλλαγμένον, κατεδικασέ με ἰδῶντι καὶ μόχθῳ· ἀσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα μοι παρείχεν ἡ γῆ, ἐκέλευσεν αὐτῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνεργεῖν, καὶ εἰς αὐτὴν μοι πάλιν ἀπέστρεψε θανάτῳ με ἐκόλασε· τὸ τῶν γυναικῶν γένος ἐκόλασεν ὑποδαλῶν ὠδίσι καὶ πόνοις. Οὐκ ἤρκει ταῦτα εἰς τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς με ἐξέβαλε, καὶ ταύτης ἀπεστέρησε τῆς τιμῆς, ἵνα τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμογενεῖς καθάπερ θηριώδεις ἀποστρέφωμαι, τῆς φωνῆς διατειχίζούσης μοι τὴν συνουσίαν. Διὰ τοῦτο ἠβήτησα τὴν ἀντίθεσιν, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὴν λύσιν, λαμπρότερα γέννηται ἡ νίκη. Εἰ ἐβούλετό με, φησὶν, ἐκβαλεῖν τοῦτον ἀπάντων, τίνας ἕνεκέν μοι αὐτὰ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐδίδου; Βούλεσθε ἀπ' αὐτοῦ τοῦτου ἐπαγάγω τὴν λύσιν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀντιβρόσεως τῆς ψιλῆς; Τοσαύτη γὰρ τῶν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ δικαιομάτων ἡ περιουσία, ὡς αὐτὴν τοῦ ἀντιλέγοντος τὴν ἀντιβρόσιν, μηδὲν παρ' ἡμῶν προσλαμβάνουσαν, ἀρκέσαι πρὸς τὴν τῶν ἐγκλημάτων λύσιν. Εἰ ἐβούλετό με ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνας ἕνεκεν αὐτὰ μοι παρὰ

τὴν ἀρχὴν ἐδίδου; Καὶ γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ λέγω· εἰ ἐβούλετό με ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνας ἕνεκεν ἐδίδου; Ὅστε ἐπειδὴ οὐκ ἐβούλετό με ἐκβαλεῖν, διὰ τοῦτο ἔδωκε σοι ταῦτα παρὰ τὴν ἀρχὴν. Τί οὖν ἐγένετο; Οὐχ ὁ Θεὸς σε ἐξέβαλεν, ἀλλὰ σὺ ἀπώλεσας τὰ δοθέντα. Ἐκεῖνον θαύμαζε τῆς φιλανθρωπίας, ὅτι ἐχαρίσατο· σαυτῷ μέμφου τῆς βραθυμίας, ὅτι τὸ δῶρον οὐκ ἐφύλαξας. Ὅστε δὴλον, ὅτι οὐχ ὁ παρακαταθέμενος αἴτιος, ἀλλ' ὁ τὴν παρακαταθήκην προδοῦς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος. Ὅτι γὰρ ἐφίλει, καὶ φιλάνθρωπος ἦν, καὶ ἐβούλετο χαρίσασθαι, ἔδειξεν, οὐδενὸς δὲ ἀναγκάζοντος, οὐδὲ βίαν ἐπιτιθέντος, οὐ τὰ κατορθώματά σου θαυμάσας, οὐκ ἔχων σοι πόνων ἀμοιβὴν ἀποδοῦναι· ἀλλ' εὐθέως πλάσας, εὐθέως εἰς τὴν ἀρχὴν μετήγαγε ταύτην, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀντιδοῦς ἀμοιβῆς ἡ δωρεὰ, ἀλλὰ γυμνὴ ἡ χάρις ἦν. Εἰ δὲ οὐκ ἐφύλαξας τὰ δοθέντα, σαυτὸν αἰτιῶ, μὴ τὸν δωδωκότα τὴν δωρεάν.

Ἄρ' οὖν τοῦτο μόνον ἔχομεν εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου; Ἰκανὴ μὲν οὖν καὶ αὕτη ἡ ἀπολογία· ἀλλ' ἡ ἀπειρος αὐτοῦ ἀγαθότης καὶ ἡ ἀρρήτος φιλανθρωπία καὶ ἑτέραν ἡμῶν περιουσίαν δικαιομάτων παρέχει. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔδωκε, σὺ δὲ ἀπώλεσας· ἀπῆλλακται μὲν γὰρ καὶ οὕτω τῶν ἐγκλημάτων ὁ δοῦς, μᾶλλον δὲ καὶ μεγίστου θαύματος ἐστὶν ἄξιος, ὅτι καὶ προειδῶς ὅτι ἀπολεῖς, οὐκ ἀπεστέρησέ σε τῆς δωρεᾶς· πλὴν ἀλλὰ καὶ ἕτερον πολλῶ μείζον ἔχω τούτων εἰπεῖν. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶν; Ὅτι καὶ μετὰ τὸ ἀπολέσαι ἐξ οἰκείας βραθυμίας, πάλιν ἀποδέδωκε σοι τὰ ἀπολωλότα· μᾶλλον δὲ οὐ τὰ ἀπολωλότα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶ μείζονα τούτων. Ἀπώλεσας μὲν γὰρ παράδεισον, ἔδωκε δὲ σοι τὸν οὐρανόν. Ὅρξ πῶς μείζων ἡ ἐμπορία τῆς ζημίας, [186] πῶς πλείον ὁ πλοῦτος; Ἔδωκε σοι τὸν οὐρανόν, ἵνα καὶ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξῃται, καὶ τὸν διάβολον δάκη, δεικνύς ὅτι κἂν μυρία τῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλεύσῃ γένει, οὐδὲν ἔσται πλέον αὐτῷ, τοῦ Θεοῦ πρὸς μείζονα ἀεὶ τιμὴν ἡμᾶς ἀνάγοντος. Ἀπώλεσας τοῖων παράδεισον, καὶ ἀνέψξῃ σοι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν· κατεδικάσθης πόνην προσκαίρω, καὶ ἐτιμήθης ζωῇ αἰωνίῳ· ἐκέλευσε τῇ γῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνεργεῖν, καὶ ἐδωκίσθη σοι καρπὸν Πνεύματος ἡ ψυχὴ d.

δ. Καὶ σκόπει μοι τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ, μέχρι πόσου κατέθη. Ἐν τοῖς ἀπολλύουσιν τινα τῶν οἰκείων κτημάτων, κἂν μείζονα λάβωσι καὶ πολυτέλεστερα, ἐκεῖνα τὰ ἀπολωλότα ζητεῖν ἐφίενται, καὶ μὴ πρότερον πληροφορεῖσθαι, ἕως ἂν αὐτὰ ἀπολάβωσιν. Ἐπεὶ οὖν ἀπώλεσας παράδεισον, οὐχὶ τὸν οὐρανόν σοι δέδωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ παράδεισον καὶ οὐρανόν. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ, φησὶν· ἵνα μὴ μόνον τῇ τῶν μειζόνων προσθήκῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀπολωλότων ἀνακτήσει παραμυθῆσθαι τὴν ὀδυνημένην ψυχὴν. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ ἐπ' αὐτὸ τοῦτο ἐλθωμεν τὸ προκειμενον, καὶ ἴδωμεν πῶς ἀπωλέσαμεν τὴν φωνήν. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν εἰς ἀσφαλείας λόγον ἡ ἱστορία. Ὁ γὰρ μαθὼν τὸν τρόπον τῆς προτέρας ἀσφαλείας, πρὸς τὰ λοιπὰ ἀσφαλέστερος ἔσται. Ἀναγκαῖον δὲ πάντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν· οἶον, ὅτι μία φωνὴ τὸ παλαιὸν πάντων ἀνθρώπων ἦν, ὅτι εἰς πολλὰς ὕστερον μετέπεσε· μέχρι πότε μία ἦν, καὶ πότε μετέπεσε εἰς πολλὰς· καὶ πότερον αὐτὴ ἐκεῖνη ἠφανίσθη, καὶ ἕτεραι εἰσηγέθησαν, ἢ μενούσης ἐκεῖνης ἐπεισῆλθον

^a Dicendum videbatur ποιῶσα· nam substantivum est supra ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Sed hic sensum, non verba, respicit Chrysostomus.

^b Mēn deerat in Morel. Sed in alijs habetur, et hic requiritur.

^c Colb. τὴν χάριν.

^d Colb. καρπὸν ζωῆς· καὶ σκόπει.

σαν αὶ λοιπαὶ· διὰ τί συνεχύθη, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας· εἶτα ποῖα τούτων τῶν πολλῶν φωνῶν ἢ Παλαιὰ συνέκειτο Διαθήκη· διὰ γὰρ ἐκείνην πάντα ταῦτα ἐκινήσαμεν· πότερον τῇ ἀρχαίᾳ καὶ πρεσβυτέρᾳ, ἢ ταῖς ὑστερον ἐπεισενεχθείσαις. Ἀλλὰ μὴ δείσητε· κἀν γὰρ μὴ τήμερον ἅπαντα δυνηθῶμεν ἀποδοῦναι, ἀλλὰ πάντως ὑμῖν ἀποδώσομεν ὑστερον. Τίνος οὖν ἕνεκεν μὴ μέλλοντες ἅπαντα τήμερον ἀποδίδοναι, ἀπάντων τῶν ὀφλημάτων τὴν ὑπόθεσιν ὑμῖν ἀνέγνωμεν; Ἴνα προσδοκῶντες τὴν ἀπόδοσιν, διαπαντὸς κατὰ νοῦν ἡμᾶς ἔχητε. Καὶ γὰρ ὁ χρυσίον τιμὴ δανείσας, καὶ ὑπεύθυνον ἔχων τοῦ ὀφλήματος, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν κλίνῃ, καὶ πανταχοῦ τὸν ὀφείλοντα αὐτῷ φαντάζεται καὶ ὄνειροπολεῖ· καὶ ὁ τῶν χρημάτων ἔρωσ μετὰ τῶν χρημάτων κάκεινον ἐπὶ τῆς τοῦ δεδανεικότος ποιεῖ διαπαντὸς περιφέρεισθαι ψυχῆς. Ἴνα οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ ἐλπίδι τῆς ἀποδόσεως ἐσώμεθα διαπαντὸς ἐν ταῖς ὑμετέρας διανοίαις, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ὅπου ὄν ἦτε, διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὀφλήματα ὠμολογήσαμεν, τὴν δὲ ἀπόδοσιν ἅπασαν οὐ ποιούμεθα σήμερον, ἵνα τῇ προσδοκίᾳ τῶν λειπομένων ὑπόθεσιν τῆς περὶ ἡμῶν μνήμης παρ' ὑμῖν καταλείψωμεν. Μεγάλη γὰρ ἡμῶν ἀσφάλεια, τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἀπολαύειν διηλεκτικῶς, [187] δήμου τοιοῦτου καὶ τοσούτου. Ὁ γὰρ ἀγάπης ἀπολαύων, καὶ εὐχῆς ἀπολαύεται πάντως. Τοῦτο δὲ ἠλίκον ἐστὶν ἀγαθόν, δῆλον ἐκείθεν· Παῦλος ἐκείνος, ὅστις τρίτον ἀρπαγὴς οὐρανόν, ὁ ῥήματα ἀκούσας ἀβήρητα, ὁ πάσας καταπατήσας τὰς ἀνάγκας τῆς φύσεως, ὁ ἐν ἀσφαλείᾳ τελεῖα λοιπὸν ὢν, εἶδετο καὶ εὐχῆς τῶν μαθητῶν, καὶ ἔλεγε· *Προσεύχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθουσῶν*· καὶ πάλιν, *Προσεύχεσθε, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου*. Καὶ πανταχοῦ ὁρᾷτε αὐτὸν καὶ αἰτοῦντα τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ εὐχαριστοῦντα αὐτοῖς μετὰ τὸ λαβεῖν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι διὰ ταπεινοπροσῆνγ καταφεύγει ἐπὶ τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν, δεκτικὸν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν, οὕτω λέγων· *Ὅς ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσαστο ἡμῶς· ἠλίκα μιν δὲ ὅτι καὶ ῥύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν*.

Εἰ δὲ Παῦλον κινδύων ἀπήλλαξεν ἢ τοῦ πλήθους εὐχῆ, πῶς οὐ μεγάλη δὲ προσδοκᾷ καὶ ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης καρπώσεσθαι τῆς προσδοκίας; Ἐπειδὴ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι ἀσθενεῖς ἔσμεν, ὅταν δὲ συλλεγώμεν, ἰσχυροὶ γινόμεθα μᾶλλον, δυσωπούμεν τὸν Θεὸν τῷ πλήθει καὶ τῇ συμμαχίᾳ. Οὕτω καὶ βασιλεὺς πολλάκις τινὰ παραπέμφας θανάτῳ, ἐνὶ μὲν οὐκ ἐπένευσε δεομένη περὶ τοῦ καταδικασθέντος, πόλιν δὲ βόλοκληρον παρακαλοῦσαν ἰδυσωπήθη, καὶ τὸν ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀπαγόμενον διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρακαλούντων ἐξήρτασε τῆς καταδικῆς, καὶ πρὸς ζῶην ἐπανήγαγε. Τοσαύτη ἡ δύναμις τῆς τοῦ πλήθους ἰκετηρίας ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα συλλεγόμεθα πάντες, ἵνα μειζρόνως εἰς οἶκτον ἐπισπασώμεθα τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι, καθὼς ἐφθην εἰπών, ἀσθενεῖς ἔσμεν, ἀπὸ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης δυσωπούμεν τὸν Θεὸν δοῦναι ἡμῖν τὰ αἰτούμενα. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀπλῶς λέγω, οὐδὲ δι' ἑμαυτὸν μόνον, ἀλλ' ἵνα αἰεὶ σπευδῆτε εἰς τὰς συνάξεις, ἵνα μὴ λέγητε· Τί γὰρ, ἐν τῇ οἰκίᾳ οὐ δύναμαι εὐξασθαι; Ἀνάσαι μὲν εὐξασθαι, οὐ τοσαύτην δὲ δύναμιν ἔχει ἡ εὐχή, ὡς ὅταν

μετὰ τῶν μελῶν τῶν οἰκείων γίνηται, ὡς ὅταν δόλοκληρον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπῃ τὴν δεήσιν μίᾳ φωνῇ, ἱερίων παρόντων, καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ κοινοῦ πλήθους ἀναφερόντων.

ε'. Βούλει μαθεῖν πόση ἐστὶν ἡ δύναμις τῆς εὐχῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γινομένης; Ἐδέδετο ὁ Πέτρος ποτὲ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, καὶ ἀλύσεις περιέκειτο πολλὰς· *Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτεταχθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας περὶ αὐτοῦ γινομένη, καὶ εὐθὺς αὐτὸν ἀπήλαξε τὸ δεσμοτηρίον*. Τί τοῖνον δυνατώτερον ταύτης γένοιτ' ἂν τῆς εὐχῆς, ἢ τοὺς στύλους καὶ πύργους τῆς Ἐκκλησίας ὠφέλησε; Παῦλος γὰρ καὶ Πέτρος πύργοι καὶ στύλοι τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦ μὲν τὰ δεσμὰ ἔλυσε, τοῦ δὲ τὸ στόμα ἀνέωξεν^α. Ἴνα δὲ μὴ μόνον ἀπὸ τῶν τότε συμβάντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν καθ' ἑκάστην τελευμένων τὴν ἡμέραν, διπλῆν τὴν δύναμιν ἐπιδειξώμεν [188], αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου γινομένης εὐχῆς ὑμᾶς ἀναμνήσωμεν. Καίτοι γε εἰ τις τῶν πολλῶν ὑμῶν^β ἐπιτάξειεν εὐχεσθαι καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ ἐπισκόπου σωτηρίας, ἕκαστος ἂν παραιτήσαιο, ὡς μείζον τὸ φορτίον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὄν· κοινή δὲ πάντες ἀκούοντες τοῦ διακόνου τοῦτο κελεύοντος καὶ λέγοντος, *δεηθώμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τοῦ γήρωσ, καὶ τῆς ἀντιλήψεως*^γ, καὶ *ἵνα ὀρθοτομῇ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀπανταχοῦ, οὐ παραιτήσαιο ποιεῖν τὸ ἐπιταγμα, ἀλλὰ μετ' ἕκτεστας ἀναφέρειτε τὴν εὐχὴν, εἰδότες τῆς ὑμετέρας συνόδου τὴν δύναμιν*. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα· τῇ γὰρ εὐχῇ τῶν κατηχομένων οὐδέπω τοῦτο ἐπιτίτραπται, ἐπειδὴ οὐδέπω πρὸς τὴν παρρησίαν ἐφθασαν ταύτην· ὑμῖν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς μέχρι περάτων τῆς γῆς ἕκτεταμένης, καὶ ὑπὲρ τῶν διοικούντων αὐτὴν ἐπισκόπων ἀπάντων παρακελεύεται ποιῆσθαι τὰς δεήσεις ὁ ταύταις διακόνων, καὶ ὑπακούετε μετὰ προθυμίας, ἐργῶ μαρτυροῦντες, ὅτι μεγάλη τῆς εὐχῆς ἢ δυνάμεις τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ δήμου συμφώνως ἀναφερομένης ἐστὶν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανώμεν, ὅτι μία φωνὴ ἦν τὸ παλαιόν. Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι μία φωνὴ ἦν; Καὶ ἦν πῶσα ἡ γῆ, φησὶ, *χειλος ἓν*. Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον. Ἡ γῆ χειλος ἔχει; Οὐδαμῶς. Τί οὖν φησι, καὶ περὶ τίνος; Οὐ περὶ ταύτης λέγει τῆς γῆς τῆς ἀναισθήτου, τῆς ἀκίνητου· ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος οὕτως ἐκάλεσε, τῆς οἰκίας αὐτοῦς ἀναμεινῆσκων φύσεως, τῆς μητρὸς εἰς ὑπόμνησιν ἄγων, ὅθεν ἐγένοντο. Διπλοῦν γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, ὁ ἄνθρωπος, λέγω, ἐκ δύο συγκείμενος οὐσιῶν, τῆς μὲν αἰσθητῆς, τῆς δὲ νοητῆς, ψυχῆς, λέγω, καὶ σώματος, καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῇ συγγένειαν ἔχων. Διὰ μὲν γὰρ τῆς νοητῆς οὐσίας κοινωνεῖ ταῖς ἄνω δυνάμεσι, διὰ δὲ τῆς αἰσθητῆς τοῖς τῆς γῆς συνήπτται πράγμασι, σύνδεσμός τις ὢν ἀκριβῆς ἑκατέρας τῆς κτίσεως. Ὅταν μὲν οὖν πράττει τι τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων, πνευματικῶς λέγεται, καὶ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὀνομάζεται, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρας μείζονος τιμῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῖν εἰς κατορθώματα, ἂν μὴ ἀπολαύσωμεν τῆς βοήθειας ἐκείνης. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι, οἷα ἡ ψυχὴ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς κατορθώματα· καὶ

^α Colb. ἠνέφηνεν.

^β Addendum tunc putat Savil. Ego legere malim τῶν κοινῶν ἡμῶν.

^γ Soisius legendum consilii καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀντιλήψεως.

quando in multas divisa fuerit : et num illa deleta fuerit , atque aliæ introductæ , an vero manente illa reliquæ sint introductæ : quare confusa fuerit , et qua de causa : deinde quam ex multis hisce linguis Vetus Testamentum conscriptum fuerit : ejus enim gratia de his omnibus sermonem instituimus ; utrum illa antiquiori ac priori , an vero illis quæ postea sunt inventæ. Sed nolite timere : quamvis enim hodie cuncta reddere non possimus , omnino tamen vobis postea reddemus. Cur igitur cum hodie cuncta reddituri non essemus , omnium vobis debitorum argumentum recitavimus ? Ut retributionem exspectantes nos semper mente versetis. Nam qui pecunias alicui mutuat est , et obnoxium habet debitorem , in mensa , in ædibus , in foro , in lecto , et ubique locorum de suo debitore vigilans cogitat et in somnis : et pecuniarum amor efficit , ut ille cum pecuniis creditoris in anima circumferatur. Ut igitur nos quoque redditionis spe semper in vestris mentibus versetur , in ædibus , in foro , et ubicumque fueritis , idcirco debita quidem vobis spondimus , hodie vero non omnia persolvemus , ut eorum , quæ residua fuerint , exspectationem vobis tamquam memoriæ nostri occasionem relinquant. Hæc enim magna est nostra securitas , ut caritate vestra perpetuo fruamur , tali populo ac tanto. Nam qui fruatur caritate , precibus etiam omnino fruatur. Hoc vero quantum sit bonum , indelicet colligere. Paulus ille , qui tertium in cælum raptus fuerat , qui audierat arcana verba , qui omnes naturæ necessitates subegerat , qui perfecta deinceps in securitate permanebat , precibus etiam discipulorum indigebat , ac dicebat : *Orate pro me , ut liberer ab infidelibus (Rom. 15. 30. 31) ; et rursus : Orate ut detur mihi sermo in apertione oris mei (Ephes. 6. 19)*. Et ubique videtis ipsum et discipulorum orationes postulare , et cum obtinuerit , gratias illis agere. Nanne forte dicat aliquis cum præ nimia humilitate ad discipulorum preces confugere , virtutem illarum ostendit , cum ita loquitur : *Qui de tantis mortibus nos eripuit ; speramus autem , quoniam et adhuc eripiet adjuvantibus et vobis in oratione pro nobis , ut ob donationem , quæ in nobis est , per multos gratiæ pro nobis agantur (2. Cor. 1. 10. 11)*.

Oratio multitudinis quantum valeat. — Quod si Paulum a periculis oratio multitudinis liberavit , annon etiam a nobis exspectari par est , ut ex hoc subsidio magna commoda consequamur ? Cum enim infirmi simus , dum soli precamur , ubi vero congregati fuerimus , robustiores , multitudine ac societate inita Deum exoramus. Sic etiam rex sæpe cum aliquem ad mortem damnarit , uni quidem oranti pro damnato non annuit , ab integra vero civitate deprecante facile exoratur , eumque qui ad barathrum abducebatur , ob deprecatorum multitudinem supplicio eximit , atque ad vitam reducit. Tanta vis est orationis multitudinis. Idcirco etiam colligimur et convenimus huc omnes , ut vehementius Deum ad misericordiam flectamus. Nam cum orantes soli , ut ante dixi , imbecilles simus , per conjunctionem caritatis Deum exoramus ,

ut nobis postulata concedat. Hæc vero non temere a me proferuntur , neque propter meipsum tantum , sed ut semper ad collectas properetis , nec dicatis : Annon enim orare domi possum ? Potes tu quidem orare , sed tantam virtutem non habet oratio , quam ubi cum propriis membris fit , quam cum totum corpus Ecclesiæ unanimiter et una voce preces fundit , sacerdotibus præsentibus , ac verba communis cœtus offerentibus.

5. Visne discere quanta sit virtus orationis , quæ in ecclesia fit ? Vincit erat aliquando Petrus in carcere , ac multis catenis circumdatus : *Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia pro eo (Act. 12. 5)* , et confestim illum eduxit e carcere. Quid igitur hac potentius fieri queat oratione , quæ de columnis ac turribus Ecclesiæ bene merita est ? Paulus enim et Petrus turres erant et columnæ Ecclesiæ , atque hujus quidem vincula solvit , illius autem os aperuit. Sed ut non solum ex iis , quæ tum acciderunt , sed etiam ex iis , quæ singulis diebus periciuntur , duplicem ejus virtutem demonstramus , orationis ipsius quæ a populo fit vobis memoriæ refrigerium. Quamquam si quis e vulgo vobis imperaret , ut singuli ac soli pro episcopi salute oraretis , unusquisque sese excusaret , atque hoc tamquam onus viribus suis majus a se amoliretur : dum vero communiter omnes diaconi vocem auditis id imperantis ac dicentis , *Oremus pro episcopo , et senectute , ac patrocinio (a) , atque ut recte tractet verbum veritatis , et pro iis qui hic sunt , et ubique terrarum* , quod imperatum est agere non recusatis , sed magna animi contentione preces offertis , quod quanta sit vis concursus vestri probe intelligatis. Sciunt , quid dicam , ii qui mysteriis sunt initiati : nam orationi catechumenorum nondum est illud permissum , quandoquidem nondum ad hanc loquendi licentiam pervenerunt : vos autem ut pro toto terrarum orbe , pro Ecclesia quæ ad terræ fines usque protenditur , et pro episcopis omnibus qui eam regunt , preces offeratis , cohortatur is , qui ministrat illis , et obsequimini summo studio , ac reipsa testamini magnam orationis esse virtutem , quæ a populo in ecclesia communi consensu offeratur. Verum ad propositum redeamus , quod antiquitus una fuerit lingua. Unde igitur unam linguam fuisse constat ? *Et erat omnis terra labium unum (Gen. 11. 1)*. Obscurum est hoc dictum. An labium habet terra ? Nequaquam. Quid ergo dicit et de quo ? Non de hac terra loquitur quæ sensu caret et immobilis est ; sed universum genus humanum sic appellavit , eos admonens propriæ naturæ , matrem , ex qua orti sunt , illi in memoriam revocans. Duplex enim est hoc animal , homo , inquam , ex duabus substantiis conflatus , una sensibili , spirituali altera , hoc est , ex anima et corpore , cui cum cælestibus et cum terrestribus cognatio quædam intercedit. Nam per spiritualem quidem substantiam cum virtutibus supernis participat : per sensibilem cum rebus terrenis copulatur , et est quidam veluti nexus firmissimus

(a) Hic aliquid vitii vel defectus esse videtur. putat Joannes Reisius legendum , *et pro clero , et auxilio Spiritus sancti*. Sed illud divinare est.

utriusque creaturæ. Cum igitur aliquid agit eorum quæ Deo sunt placita, spiritualis dicitur, et nec ab ipsa quidem anima nomen accipit, sed ab alio quodam honore majori, a Spiritus operatione. Neque enim ad recte facta sufficit anima, nisi illo potius auxilio. Atque ut intelligatis animam nobis ad recte facta non sufficere; et quid dico, ad recte facta? ne ad hoc quidem ut ea quæ dicuntur, percipere possimus: *Animalis*, inquit, *homo non percipit ea quæ sunt Spiritus* (1. Cor. 2. 14). Nam ut carnalem appellat eum, qui carnal servit, sic animale appellat eum, qui ratiocinationibus humanis cuncta permittit, neque Spiritus afflatum recipit. Sed, ut dicebam, nos dum recte agimus, spirituales dicimur: cum vero peccamus, supplantamur, et quidpiam indignum nobilitate nostra peragimus, nobis a vili et abjecta natura nomen imponit, et nos terram appellat. Quoniam igitur hic quoque nonnullos accusaturus est, qui turrim ædificaverant, qui in superbiam elati erant, qui majores dignitate sua spiritus sibi sumpserant, illos autem accusaturus est superbiam, idcirco a vili substantia duxit appellationem cum dixit: *Et erat omnis terra labium unum*. Atque ut discatis sic eum nos appellare cum peccaverimus, Adamum ita post peccatum appellavit dicens, *Terra es, et in terram revertaris* (Gen. 3. 19): tametsi non terra tantum erat, sed et animam habebat immortalem. Cur igitur terram ipsum appellavit? Quia peccavit. Sane cum ipsum formaret, non ita illum appellavit: quid ergo? *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et dominentur piscibus maris, et bestiis terræ. Et erit timor eorum et tremor super omnem terram* (Gen. 1. 26; 2. 2). Vides qualis esset naturæ prærogativa? quales honores? qualia præconia? Verumtamen ante peccatum: post peccatum autem deinceps: *Terra es, et in terram revertaris*. Audi vero Malachiam quoque id ipsum invenientem, vel potius Deum per prophetam: *Ecce enim mitto vobis*, inquit, *Eliam Thebiten* (Mal. 4. 5). Cur igitur mittit? *Ut convertat cor patris ad filium* (Ibid. v. 6). Nam quia futurum est, ut tremendum illud et horrendum adveniat iudicium, ne inexcusabiles ac pœnis obnoxios deprehensos aliquos damnet Iudex: ut cum venerit ille, ac prædixerit appropinquare ac pro foribus esse adventum ejus, ad meliorem frugem revocet homines; solent quippe quæ ante multos annos dicta sunt in contemptum venire: nostram igitur memoriam renovans ad nos ille propheta venit. Sed appellari terram eos qui peccant, id vero nunc nobis est demonstrandum.

6. *Peccatores dicti terra.* — Cum ergo dixisset, *Ut convertat cor patris ad filium*, adjecit: *Ne forte veniens percutiam terram penitus*; percutiet autem illos qui peccant. Vides eos qui peccant terram appellari? Alibi rursus de Christo narrans propheta sic aiebat: *Erit justitia cinctus lumbum suum, et veritate involutus costas suas* (Isai. 11. 5): non quod in Deo sit costa vel lumbus; quippe cum incorporeum sit Numen; sed per hæc incorruptum esse Iudicis istius, neque decipi posse iudicium declarat: neque jam amplius ca-

lumbiatoribus, neque maledicis, nec corruptioni per pecunias, nec juris inseltiam locum fore. Nam in his quidem iudiciis et innocens plectitur, et reus absolvitur, quia persæpe jus labefactatur: cum vero justus iudex et qui decipi minime potest advenit, qui justitia cinctus est lumbum suum, et veritate involutus costas suas, omnes exactissime jus suum obtinebunt. *Et percutiet terram verbo oris sui* (Ibid. v. 4). Atque ut cognoscas non de terra, sed de peccatoribus eum loqui, adjunxit, *Et in spiritu per labia interficiet impios*. Vides hic etiam peccatores esse terram appellatos? Illis ergo cognitis, cum audieris omnem terram labium unum fuisse, humanam rursus naturam intellige: propriam enim vilitatem nobis in memoriam revocat: magnum quippe bonum est cognitionem suam cognoscere, ac scire, quibus ex rebus compacti simus. Hæc sufficiens est humilitatis doctrina consideratio nature: omnes potest perturbationes sedare et tranquillitatem animo parere. Propterea monebat quidam, *Attende tibi ipsi* (Eccli. 29. 27), recogita naturam et creationem tuam, et sufficiet hoc tibi ut modestus perpetuo sis et humilis. Propterea justus ille Abraham continuo cogitationem hanc mente versabat, nec umquam de se magnifice sentiebat. Certe cum Deum alloqueretur, ac tanta apud eum gratia valeret, atque ab ipso testimonium suæ virtutis accepisset, dicebat: *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Alius rursus hominem arrogantem inflatum cum vellet reprimere, non longum sermonem instituit, sed animum ejus tantum ad naturæ suæ memoriam revocat, eumque acriter castigat his verbis: *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Tu nihil quæ post mortem apparent commemoras? Reprime ipsum viventem. Nunc se terram ac cinerem esse non agnoscit. Videt corporis formam; videt potentiam, assentatorum obsequia, parasitos sectantes. Vestibus pretiosis indutus, magno magistratus apparatu decoratur, illum hæc pompa decipit, et ut naturæ obliviscatur efficit. Scimus terram esse nos ac cinerem: sed nos qui temperantes ac modesti sumus: at ille demonstrationem hanc a fine ductam non exspectat, neque ad loculos tumulosque majorum pergit, sed præsentia respicit, neque quidquam cogitat de futuris. Jam ex hoc illum doce terram ac cinerem ipsum esse. Mane tantisper, inquit, neque hoc docebo, sed aliud multo abjectius: ut cum fastu intumuerit, suam ipsius vilitatem agnoscat: ut vivens accipiat medicinam. Cum enim dixisset, *Quid superbit terra et cinis?* adjecit: *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt intima ejus* (Ibid. v. 10). Quid hoc est, *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt intima ejus?* Obscurum est fortasse dictum illud. *Intima* dicit intestina, dicit viscera, ventrem stercoribus plenum, ac multis sordibus et fœtore: non quod naturam damnet, sed ut ad humilitatem adducat. *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt*¹. Vides quam vilis et fluxa sit nostra substantia? Noli diem obitus ex-pe-

¹ Colb., *Quoniam in vita ejus vilitas naturæ ejus percipitur.*

τί λέγω, εἰς κατορθώματα^α; οὐδὲ εἰς τὸ δυνηθῆναι συνίεναι τῶν λεγομένων. *Ψυχικός*, φησὶν, *ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος*. Ὅσπερ γὰρ σαρκικὸν καλεῖ τὸν τῆ σαρκὶ δουλεύοντα, οὕτω ψυχικὸν καλεῖ τὸν τοῖς λογισμοῖς τοῖς ἀνθρωπίνοις τὰ πράγματα ἐπιτρέποντα, καὶ μὴ δεχόμενον τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν. Ἄλλ' ὅσπερ ἔλεγον, ὅτι κατορθοῦντες μὲν [189] πνευματικοὶ λεγόμεθα· ὅταν δὲ ἀμάρτωμεν καὶ ὑποσκελισθῶμεν καὶ πράξωμεν τι ἀνάξιον τῆς ἡμετέρας εὐγενείας, ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς ἡμᾶς καλεῖ φύσεως, γῆν ἡμᾶς ὀνομάζων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐνταῦθα μέλλει τιῶν κατηγορήσειν τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, τῶν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθέτων, τῶν μελιζοῖνα ἔνοιαν λαβόντων τῆς οἰκείας ἀξίας, μέλλει δὲ αὐτῶν κατηγορεῖν ἀπόνοιαν, διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς αὐτοῦς ἐκάλεσεν οὐσίας εἰπὼν *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν*. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι οὕτω καλεῖ ἡμᾶς, ὅταν ἀμάρτωμεν, τὸν Ἄδὰμ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν οὕτως ἐκάλεσεν εἰπὼν *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀκαλεῦσῃ* καὶ μὴ οὐκ ἦν γῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀθάνατον εἶχε ψυχὴν. Τίνας οὖν ἔνεκεν γῆν αὐτὸν ἐκάλεσεν; Ἐπειδὴ ἡμαρτην. Ὅτε γοῦν ἔπλαττεν αὐτὸν, οὐκ ἐκάλεσεν αὐτὸν οὕτως· ἀλλὰ τί; *Ποίησωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς*. Καὶ ἔσται ὁ σόδοκ αὐτῶν καὶ ὁ τρώμοκ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅρᾳς οἶα τὰ προέδρια τῆς φύσεως; οἶα αἰ τιμαί; οἶα τὰ ἐγκώμια; Ἄλλὰ πρὸ τῆς ἀμαρτίας· μετὰ δὲ τὴν ἀμαρτίαν λοιπὸν, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀκαλεῦσῃ*. Ἀκουσον δὲ καὶ τοῦ Μαλαχίου τοῦτου αἰνιττομένου, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου· *Ἰδοὺ γὰρ ἀποστέλλω ὑμῖν, φησὶν, Ἡλίαν τὸν Θεοσίτην*. Τίνας οὖν ἔνεκεν ἀποστέλλει; *Ὅσπερ ἐπιστρέψαι καρδίαν πατρός πρὸς υἱόν*. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τὸ δικαστήριον ἐφίστασθαι τὸ φοβερόν ἐκεῖνο καὶ φρικώδες, ἵνα μὴ ἀναπολόγητος λαβῶν ἢ ὑπὸ τὰς εὐθύναις ὁ δικαστὴς κατακρίνη τινας· ἵνα ἔλθῶν μὲν ἐκεῖνος καὶ προειπῶν, ὅτι ἐγγύς ἐπὶ θύραις ἡ παρουσία, σωφρονεστέρους ποιῆσῃ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ γὰρ τὰ πρὸ πολλῶν χρόνων εἰρημένα εἰς ὀλιγωρίαν ἐμπίπτειν εἰσθεν· ἀναεῶν τοίνυν τὴν μνήμην ἡμῶν ἔρχεται· ἐκεῖνος ὁ προφήτης. Ἄλλ' ὅτι γῆ καλοῦνται οἱ ἀμαρτάνοντες. τοῦτο ἀποδείξει χρὴ νῦν.

ζ'. Εἰπὼν τοίνυν, *Ὅσπερ ἐπιστρέψῃ καρδίαν πατρός πρὸς υἱόν, ἐπήγαγε· Μὴ ποτε ἔλθῶν πατάξῃ τὴν γῆν ἄρρηκ· πατάσσει δὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας*. Ὅρᾳς τοὺς ἀμαρτάνοντας γῆν καλουμένους; Πάλιν ἄλλαχού περὶ τοῦ Χριστοῦ διηγουμένου ὁ προφήτης, οὕτως ἔλεγεν· *Ἔσται δικαιοσύνη περιεζωμένος τὴν ὄσφον αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία εἰλημμένος τὰς πλευράς αὐτοῦ· οὐκ ὅτι πλευρὰ καὶ ὄσφους περὶ τὸν Θεὸν ἀκόματον γὰρ τὸ θεῖον· ἀλλὰ τὸ ἀδέκαστον καὶ ἀπαρλόγηστον τῆς τοῦ δικαστοῦ κρίσεως διὰ τούτων ἡμῖν ἐμφαίνει· καὶ ὅτι οὐδαμῶς συκοφανταί λοιπὸν, οἷα δὲ ἐπιρραζόντες, οὐδὲ ἡ διὰ τῶν χρημάτων διαφθορὰ, οὐδὲ ἄγνοια τοῦ δικαίου*. Ἐν τούτοις μὲν γὰρ τῶν δικαστηρίοις καὶ ἀνεύθυνος κολάζεται, καὶ ὑπευθύνος διαφεύγει· διέφθαρται γὰρ πολλαχού τὸ δικαίον· ἐπειδὴν δὲ ὁ δίκαιος κριτῆς καὶ ἀπαρλόγητος παραγίνεται, ὁ δικαιοσύνην ἐξωσμένος τὴν ὄσφον αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία περιελημμένος τὰς πλευράς αὐτοῦ, τῶν δικαίων μετὰ ἀκριθείας ἅπαντες τεύξονται. Καὶ

πατίξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. [190] Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ περὶ τῆς γῆς λέγει, ἀλλὰ περὶ ἀμαρτωλῶν, ἐπήγαγεν, ὅτι *Καὶ πρῶτα ἐὶν χεῖλέων ἀνελεῖ ἀσεβείς*. Ὅρᾳς ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐκάλεσε γῆν; Ταῦτ' οὖν εἰδὼς, ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι *Ἡ γῆ πᾶσα ἦν χεῖλος ἐν*, τὴν ἀνθρωπίνην πάλιν ἐννοεῖ φύσιν· ἀναμιμνήσκει γὰρ τῆς οἰκείας εὐτελείας ἡμᾶς· καὶ γὰρ μέγα ἀγαθὸν τὴν οἰκείαν ἐπισκέπτεσθαι συγγένειαν, καὶ εἰδέναι πόθεν συνεστήκαμεν. Ἀκούσα αὕτη διδασκαλία ταπεινοφροσύνης, ἡ τῆς φύσεως ἐπίσκεψις· πάντα τὰ πάθη καταστῆλαι δύναται, καὶ ποιῆσαι γαλήνην ἐν διανοίᾳ. Διὰ τοῦτο παρῆναι τις λέγων *Πρόσχε σε αὐτῷ· ἀναλόγισαι τὴν φύσιν σου καὶ τὴν κατασκευὴν, καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο πρὸς τὸ κατεστάθαι διηλεκτός*. Διὰ τοῦτο ὁ δίκαιος ἐκεῖνος· Ἀβραὰμ διαπαντός τοῦτον εἶχε τὸν λογισμόν ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὐδέποτε μέγα ἐφρόνει. Ὁ γοῦν Θεῷ διαλεγόμενος, καὶ παρρησιασ τῶσαυτῆς ἀπολαύων, καὶ μαρτυρηθεὶς κατ' αὐτὸ ἐπὶ ἀρετῇ, ἔλεγεν· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Καὶ ἄλλος βουλούμενος πάλιν τὸν πεφυσιωμένον ἄνθρωπον καταστῆλαι, οὐ μακροὺς κινεῖ λόγους, ἀλλ' ἀναμιμνήσκει αὐτὸν τῆς φύσεως μόνον, καὶ ἐπιτιμᾷ σφοδρῶς, οὕτως εἰ λέγων· *Τὶ ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός*; Τὰ μετὰ τὸν θάνατόν μοι φαινόμενα λέγεις; Κατάστειλον αὐτὸν ζῶντα. Οὐκ οἶδε νῦν, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστίν. Ὅρᾳ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ σώματος, ὁρᾳ τὴν δυναστείαν, τὴν θεραπείαν τῶν κολάκων, τοὺς παρασίτους ἀκολουθοῦντας. Ἰμάτια περικεῖται πολυτελῆ, ὄγκον ἀρχῆς περιδέθηται μέγαν, ἡ φαντασία αὐτὸν ἀπατᾷ καὶ ἐπιλαθῆσθαι ποιεῖ τῆς φύσεως. Ὀψαμεν, ὅτι γῆ ἔσμεν καὶ σποδός· ἀλλ' ἡμεῖς οἱ σωφρονοῦντες· ἐκεῖνος δὲ οὐκ ἀναμένει τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους ἀπόδειξιν, οὐδὲ ἔρχεται πρὸς τὰς σορούς καὶ τὰς θήκας τῶν προγόνων, ἀλλὰ πρὸς τὰ παρόντα βλέπει, οὐδὲν τῶν μελλόντων ἐννοεῖ. Δίδαξον αὐτὸν ἐνταῦθεν ἦδη, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστίν. Ἀνάμεινόν με, φησὶ, καὶ οὐ διδάσκω τοῦτο, ἀλλὰ πολλῶ ἄλλο εὐτελέστερον· ἴν', ὅταν φαντάζηται, ἐπιγινώσκῃ τὴν ἑαυτοῦ εὐτελείαν· ἵνα ζῶν λάθῃ τὸ φάρμακον. Εἰπὼν γὰρ, *Τὶ ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός*; ἐπήγαγεν· *Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωται τὰ ἐνδόσθια αὐτοῦ*. Τί ἐστίν, *Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωται τὰ ἐνδόσθια αὐτοῦ*; Τάχα ἀσαφές τὸ εἰρημένον. Ἐνδόσθια τὰ ἐγκατα λέγει, τὰ σπλάγχνα λέγει, τὴν γαστέρα τὴν γέμουσαν σκυθάλων καὶ πολλῆς ἀκαθαρσίας καὶ δυσωδίας, οὐ κατηγορῶν τῆς φύσεως, ἀλλ' εἰς ταπεινοφροσύνην ἐνάγων· *Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωται*. Εἶδες^ε τὸ εὐτελές καὶ ἐπικηρον τῆς οὐσίας; Μὴ ἀναμεινῶν τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς, ἵνα μάθῃς σου τὴν ἀσθένειαν· ἔτι μοι ζῶντα τὸν ἄνθρωπον διερεύνησον, καὶ εἰς τὰ ἐγκατα αὐτοῦ διδάθῃ τῷ λόγῳ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οὐδένειαν ὕψει. Ἄλλὰ μὴ καταπέσης· [191] οὐδὲ γὰρ μισῶν ἡμᾶς, ἀλλὰ φειδόμενος οὕτως ἐποίησεν ὁ Θεός, προφάσεις ἡμῖν ταπεινοφροσύνης παρίχων μεγάλας. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος γῆ ὢν καὶ σποδός, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι *Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθήσομαι*· εἰ μὴ τὸν τῆς φύσεως χαλινὸν εἶχε, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσε τῇ διανοίᾳ; Ὅταν οὖν ἴδῃς τινὰ πεφυσιωμένον,

^α Hæc deerant in Morel., καὶ τί λέγω εἰς κατορθώματα. Sed habentur in aliis exemplaribus.

^β Hic vitium suspicatur Savil. Sed locus non male habere videtur.

^ε Colb. ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως καθορᾷται. Εἶδες.

τὴν ἀρχὴν ἀνατείνοντα, τὰς ὄφρυς ἀνασπῶντα, ἐπὶ τοῦ ὀχλήματος φερόμενον, ἀπειλοῦντα, εἰς δεσμητήριον ἐμβάλλοντα, θανάτῳ παραδιδόντα, ἐπηρεάζοντα, εἰπὲ πρὸς αὐτόν· *Τί ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδεύεται τὰ ἐνδόξια αὐτοῦ.* Ταῦτα οὐ περὶ ἀνθρώπου μόνον ἰδιώτου, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ ἔστιν εἰπεῖν. Μὴ γὰρ τὴν ὄλουργίδα ἴδης, μὴδὲ τὸ διάδημα, μὴδὲ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσαῖα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φύσιν ἐρεύνησον, καὶ οὐδὲν ἕψει πλέον ἔχουσαν τῶν πολλῶν· μάλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ τὴν ἄλουργίδα, καὶ τὸ διάδημα, καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ πᾶσαν περίσθε τὴν φαντασίαν ἔκεινην, καὶ τούτων αὐτὸν ἕψει πάλιν τὴν γῆν οὕσαν ὑπόθεσιν. *Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου χόρτου.* Ἴδου καὶ τῆς εὐτελέστερος ἐφάνη ὁ καλλωπισμὸς ἐκεῖνος ἅπας. Ὁρᾷς πῶς καταστέλλει τὸ φύσημα; πῶς καθαιρεῖ πᾶσαν ἀπόνοιαν ἢ ἐννοια τῆς φύσεως αὐτῆς; Ἀρκεῖ μόνον λογίσασθαι τίνες ἐσμὲν, καὶ πόθεν συνεστήκαμεν, καὶ πᾶσα οἰχέσεται λογισμῶν ἀπόνοια. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκ δύο οὐσιῶν κατεσκευάσεν ἡμᾶς ὁ θεός, ἢ ὅταν μὲν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθῆς, καταστειλῇ σε τὸ εὐτελές τῆς σαρκός· ὅταν δὲ ἀνάξιόν τι καὶ ἀγεννές * τῆς δοθείσης σοι παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς ἐνοήσης, ἀναγάγῃ σε πρὸς τὸν τῶν οὐρανῶν δυνάμειον ζῆλον ἢ τῆς ψυχῆς εὐγένεια.

Ζ'. Οὐκ εἰς ἀνάφρῃσιν δὲ ἀπονοίας μόνον ἐπιτηδεῖα ἢ ἐπίσκεψις τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἕτεραί τις ἐπιθυμίαι διανοχλῆ, καὶ ἢ τῶν χρημάτων, καὶ ἢ τῶν σωματίων, ἢ ἄτοπος αὐτῆ καὶ εἰς ἀσέλγειαν ἔκκαλουμένη, ἀπόρη τούτου εἰς παραμυθίαν τοῦ πάθους. Ὅταν οὖν ἴδῃς γυναῖκα εὐμορφον, λάμποντα ἔχουσαν ὄφθαλμῶν, φαιδρῶν, στίλβουσαν ἀπὸ τῆς παρεΐας, ἀμήχανόν τινα ὤραν ἐπὶ τῆς ὄψεως φέρουσαν, φλέγουσάν σου τὸν λογισμὸν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αἰξουσαν, ἐνόησον ὅτι γῆ τὸ θαυμάζομενον, ὅτι σποδός τὸ ἔκκατον, καὶ παύσεται λυτῶσα ἢ ψυχῇ ἀνακάλυψον αὐτῆς τὸ δέρμα τῆς ὄψεως, καὶ τότε πᾶσαν αὐτὴν ὄψει τῆς εὐμορφίας τὴν εὐτέλειαν· μὴ στήξῃ μέχρι τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' ἐνδοτέρω διάδηθι τῷ λογισμῷ, καὶ οὐδὲν ἕτερον εὐρήσεις, ἀλλ' ἢ ὅσα καὶ νεῦρα καὶ φλέβας. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ ταῦτα; Λόγισαί μου ταύτην ἀλλοιομένην, γηράσκουσαν, ἀρρώστουσαν, ὑφιζάνοντας ὀφθαλμούς, καὶ κοιλαινομένας παρεΐας, ἅπαν καταβρέον τὸ ἄνθος ἐκεῖνο· ἐνόησον τί θαυμάσεις, καὶ αἰσχύνῃτε ὅτι τὴν κρίσιν. Πηλὸν θαυμάσεις καὶ σποδόν, καὶ κόνις ὡς ἔκκαίει καὶ τέφρα. Οὐ κατηγορῶν τῆς φύσεως ταῦτα λέγω· μὴ γένοιτο· οὐ κακίζων, οὐδὲ εἰς εὐτέλειαν ἐμβάλλον, ἀλλὰ φάρμακα τοῖς νοσοῦσι κατασκευάζων. [192] Διὰ τοῦτο ὁ θεός τοιαύτην αὐτὴν ἐποίησεν, οὕτως εὐτελεῖ, ἵνα καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπιδείξηται, καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν περὶ ἡμᾶς, τῇ τῆς φύσεως μὲν εὐτελεῖα πρὸς ταπεινοφροσύνην ἐνάγων, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν καταστέλλων, τὴν δὲ σοφίαν δεικνύς τὴν ἑαυτοῦ, ὡς καὶ ἐν πληρῷ τοσοῦτον ἰσχύων ἐξασκήσῃ κάλλος. Ὅστε ὅταν ἐξευτελίω τὴν οὐσίαν, τότε ἔκκαλύπτω τὴν τέχνην τοῦ δημιουργοῦ. Ὅσπερ γὰρ ἀνδριαντοποιὸν τότε μάλλον θαυμάζομεν, οὐχ ὅταν ἐκ χρυσοῦ καλὸν ἡμῖν δεῖξῃ τὸν ἀνδριάντα, ἀλλ' ὅταν ἐκ πηλοῦ τῆς ὕλης ὑποκειμένης ἀπρητισμένην καὶ ἀκριθῆ τὴν εἰκόνα ἐργάζῃται οὕτω καὶ τὸν

ἀριστοτέχνην θεὸν ἐκπληττόμεθα καὶ δοξάζομεν, ὅτι ἐν σποδῷ καὶ πληρῷ κάλλος ἀμήχανον καὶ σοφίας ἀρρήτου τινός ἐπίδειξιν τοῖς σώμασιν ἡμῶν ἐναπέθετο. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῷ σώματι μόνον τῷ ἡμετέρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ἐποίησεν. Εὐτελεῖς γὰρ πολλαχοῦ παραγαγὼν τὰς οὐσίας, καὶ τῆς οἰκείας τέχνης δεῖγμα σαφές ἐγκατέθεκε, καὶ τῆς τῶν οὐσιῶν ἀσθενείας ἔλεγχόν τινα ἐγκατέμειξεν· ἵνα διὰ μὲν τὴν τέχνην καὶ τὸ κάλλος θαυμάζῃς τὸν δημιουργόν, διὰ δὲ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν εὐτέλειαν τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας μὴ προσκυνήσῃς τὰ γενόμενα. Φαιδρὸς ὁ ἥλιος λάμπων, καὶ πᾶσαν καταυγάζει τὴν οἰκουμένην· ἀλλ' ἐλθούσης τῆς νυκτὸς ἐκλείπει. *Τί γὰρ, φησὶ, φωτεινότερον ἡλίου;* Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ἐκλείπει· οὐκ ἐν νυκτὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἥλιος ἐξέλιπεν, ἵνα θαυμάζῃς μὲν διὰ τὴν τέχνην τὸν δημιουργόν, μὴ προσκυνήσῃς δὲ διὰ τὴν ἀσθένειαν τὸ γενόμενον. Ὅρᾷς τὸν οὐρανὸν τοῦτον, ἡλίον ἐστὶ σῶμα; πῶς καλόν; πῶς ἀποστειλόν, καὶ τῶν ἡμετέρων βέλτιον σωματίων κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν; Ἄλλ' ἀψυχόν ἐστιν. Εἶδες καὶ τῆς τέχνης τὴν ἐπίδειξιν, καὶ τῆς ἀσθενείας τὸν ἔλεγχον; ὄρᾷς ἐκατέρωθεν σοὶ τὰ δοκῶντα κείμενα; Ἴνα γὰρ μὴ καταγινώσκῃς τοῦ δημιουργοῦ ὡς ἀσθενούς, καλὴ ἐποίησεν· ἵνα δὲ μὴ προσκυνῇς τὰ γενόμενα ὡς θεούς, ἀσθενῆ ταῦτα ἐκ μέρους εἰργάσατο. Ταῦτα μέμνησθε διηνεκῶς.

Διὰ τοῦτο Γραφὰς ἐρμηνεύομεν, οὐχ ἵνα Γραφὰς μάθητε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ ἦθη διορθώσῃτε. Ἄν γὰρ τοῦτο μὴ γένηται, περιττῶς ἀναγινώσκουμεν, περιττῶς ἐξηγήσασθε. Ὅσπερ γὰρ ἀθητῆς εἰς παλαίστραν εἰσιὼν ἀλειφόμενος καὶ ἀπολαύων τῶν χειρῶν τοῦ παιδοτρίβου, ἀν τοῦ ἀγῶνος παραγενομένου ἐλέγξῃ ἐκείνην τὴν τέχνην, περιττῶς εἰσήχθη εἰς τὴν παλαίστραν· οὕτως ἂν ἐν ταῦθα παραγινόμενοι, καὶ μανθάνοντες τὰ παλαίσματα πάντα καὶ τὰς λαβὰς τοῦ διαδόλου, τοῦ καιροῦ τῶν ἀγῶνων ἐλθόντος ὑποσκελισθῆτε, ἢ εὐμορφον ὄψιν ἰδόντες, ἢ πρὸς ἀπόνοιαν ἐπαρθέντες, ἢ ἔτερον τι πονηρῶ χειρωθέντες λογισμῷ, μάτην ἐν ταῦθα εἰσήθητε. Μέμνησθε τῶν τῶν λόγων, οὐ τῶν κατὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας, ἀλλὰ τῶν κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀκολάστου. Οὐ φύσεως [193] ἔγκλημα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ἐπιθυμίας ἢ τὰ λεγόμενα. Ταῦτα καταστέλλετε θυμὸν, οὕτω πρᾶντα ἐπιθυμίαν, οὕτω κατασπάτε ἀπόνοιαν. *Καὶ ἦν πᾶσθε ἢ γῆ χεῖλος ἐν, καὶ φωνὴ μία πᾶσιν.* Ἴδου τὸ ζητούμενον ἐστὶ. Οὐ περὶ ταύτης ὁ λόγος, ἀλλ' ὅτι πάντες· οἱ ἀνθρωποὶ φωνὴν ἔχον μίαν. Διὰ τί δὲ χεῖλος ἐν ἐκάλεσε τὴν φωνήν; Ἔθος τῇ Γραφῇ οὕτω καλεῖν τὰ ῥήματα, γλώσσαν. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι διὰ τοὺς αἰρετικούς, τοὺς κατηγοροῦντας τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, τοὺς λέγοντας, ὅτι πονηρὸν τὸ σῶμα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πονηρὰ κινήματα τῆς διανοίας τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος ἢ Γραφῇ καλεῖ· οἷόν τι λέγω· *Ἡκόνησαν γλώσσων αὐτῶν ὡσεὶ ὄφρατος· Ἡ γλώσσα αὐτῶν μάχαρι οὐσία*· νομίζουσιν οὖν τινεὶ, ὅτι περὶ τῆς γλώττης εἰρηται. Οὐκ εἰρηται δὲ περὶ τῆς γλώττης· μὴ γένοιτο· ἔργον γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ περὶ τῶν ῥημάτων τῶν φονικῶν, τῶν ἀποκτινύντων ἀνθρώπους, τῶν ἐπιτιπτόντων ξίφους χλε-

* Savil ἀγενές.

ἢ Sic aliquid vitii suspicatur Joan. Boisius, et addit κατηγορία post ἐπιθυμία.

clare, ut infirmitatem tuam discas : adhuc viventem hominem scrutare , atque in ejus viscera cogitatione descende , tum videris , quam nihili sit et abjectus. Atamen noli animum despondere : neque enim quod nos odio prosequeretur, sed quod mitius nobiscum ageret, id fecit Deus, magnamque nobis humilitatis occasionem præberet. Nam si homo, cum terra sit et cinis, dicere ausus est, *In cælum ascendam (Isai. 14. 13)* : nisi frenum injectum esset naturæ, quo non ejus animus provectus esset? Quando igitur quempiam videris superbientem, erecta cervice, sublatis superciliis, curru vectum, minantem, mittentem in carcerem, morti tradentem, injuriam inferentem, dic illi : *Quid superbit terra et cinis? Quoniam et in vita ejus ad nihilum redacta sunt intima ejus.* Hæc non de homine tantum privato, sed etiam de illo ipso, qui in solio sedet regio, djci possunt. Noli enim purpuram, neque diadema, neque aurea vestimenta respicere, sed in ipsam inquire naturam, neque quidquam illam habere amplius quam unani e vulgo videbis : imo vero, si placet, et purpuram, et diadema, et vestes, et omnem illam percurrere pompam, atque horum ipsorum rursus terram materiam esse cognosces. *Omnia enim gloria hominis ut flos sæni (Isai. 40. 6).* Ecce vel ipsa etiam terra vilior totus ille apparuit ornatus. Vides ut fastum reprimat? ut arrogantiam omnem ipsius naturæ recordatio retundat? Sufficit tantum ut cogitemus quinam simus, et quibus ex rebus compacti, tum omnis superbia cogitationum evanesceat. Propterea namque duabus nos ex substantiis compegit Deus, ut si quando in superbiam efferaris, vilitas carnis te deprimat : si quando autem tibi quiddam veniat in mentem indignum, et quod ab honore a Deo collato degeneret, animæ nobilitas ad cælestium virtutum æmulationem te provehat.

7. Neque vero tantum ad tollendam superbiam est idonea consideratio naturæ, sed et si alia quævis cupiditas obturbet, sive pecuniarum, sive corporum ista turpis et quæ ad lasciviam provocat, ad perturbatio-nem sedandam hoc sufficit. Cum ergo formosam mulierem videris, cui micantes oculi sunt et hilares, cui nitentes genæ, cujus in vultu eximia quædam appareat pulchritudo, quæ mentem tuam inflammet, et libidinem augeat, cogita terram illud esse quod miraris, cinerem esse quod te accendit, et insanire anima desinet : detege cutem vultus ejus, tum ipsam omnem pulchritudinis vilitatem videbis : ne in superficie consistas, sed interius cogitatione progredere, nec aliud quidquam præter ossa, nervos, ac venas reperies. At non sufficiunt ista? Cogita mihi mutatam illam, aenescentem, ægrotam, subsidentes oculos, excavatas genas, totum illum florem defluentem : cogita quid admireris, et tui judicii te pudebit. Lutum miraris et cinerem, pulvis te incendit et favilla. Non hæc eo dico, ut naturam accusem; absit : nec ut vituperem, aut tamquam vilem deprimam, sed ut ægrotantibus medicamenta componam. Ideo talem ipsam Deus condidit, adeo vilem, ut et suam virtutem et curam de nobis ostendat, dum naturæ vili-

tate nos ad humilitatem inducit, omnemque nostram cupiditatem coercet, ac sapientiæ suæ specimen edit, ut qui etiam in luto possit tantam pulchritudinem exhibere. Dum igitur substantiam parvi facio, tum Opificis artem detego. Nam ut statuarium tum magis admiramur, non cum præclaram ex auro statuum exhibuerit, sed cum ex subjecta lutu materia perfectam et eximiam imaginem fuerit fabricatus : ita quoque summum artificem Deum obstupescimus et glorificamus, quod in pulvere ac luto pulchritudinem quandam immensam et ineffabilis cujusdam sapientiæ specimen in nostris corporibus collocarit. Atque hoc non in corpore solum nostro, sed et in omni præstitit creatura. Nam cum viles passim produxisset substantias, et artis suæ specimen in illis insigne posuit, et substantiarum infirmitatis indicium quoddam immiscuit : ut cum propter artem ac pulchritudinem laudes Artificem, tum propter infirmitatem vilitatemque naturæ ac substantiæ, quæ creata sunt non adores. Splendidus est sol, dum affulget, totumque terrarum orbem illuminat : sed cum nox advenerit, deficit. *Quid enim, inquit, lucidius sole? Sed et hoc deficit (Eccli. 17. 30)*; neque vero noctu solum, sed et interdiu. Atque idcirco sæpe interdiu solis defectus intervenit, ut Opificem quidem propter artificium laudes, sed propter imbecillitatem quod creatum est non adores. Vides hoc cœlum, quale sit corpus? quam pulchrum? quam refulgens? quod, si speciem externam spectes, vel ipsis corporibus nostris est præstantius. At expers est animæ. Vides et artis specimen, et indicium infirmitatis? vides utrinque tibi parata præsidia? Nam ut Opificem tamquam imbecillum non damnes, pulchras condidit creaturas : ut autem quæ condita sunt tamquam deos non adores, ex parte infirma illa fabricatus est. Hæc perpetuo memoria tenete.

Morum correctio finis Scripturæ. Manichæos redarguit. — Ideo Scripturas interpretamur, non ut Scripturas tantum intelligatis, sed ut mores emendetis. Nisi enim hoc fiat, frustra legimus, frustra exponimus. Nam sicut cum in palæstram ingressus fuerit athleta unctus, et pædotribæ manu curaque instructus, si cum certaminis tempus advenerit, artem illam inutilem esse ostenderit, frustra in palæstram introductus est : ita cum huc conveneritis, et luctas omnes, et in lucta nexus diaboli didiceritis, si cum certaminum tempus inciderit, supplantemini, dum vel formosum vultum videritis, vel in superbiam elati fueritis, vel alia prava quapiam cogitatione subacti, frustra in hunc locum ingressi estis. Mementote igitur sermonum, quos non adversus naturam nostram, sed adversus lasciviam cupiditatem direximus. Non ut naturam criminemur, hæc dicimus, sed ut cupiditatem insectemur. Hoc pacto iram reprimate, sic cupiditatem mitigate, sic arrogantiam retundite. *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus (Gen. 11. 1).* Ecce adhuc propositam questionem. Non de hac est sermo, sed quod omnes homines eandem linguam haberent. Quare vero labium unum linguam

vocavit? Scripturæ mos est ita sermones linguam vocare. Id vero fuerit operæ pretium nosse propter hæreticos, qui Dei opificium accusant, qui corpus malum esse dicunt. Nam quia pravos animi motus per corporis membra Scriptura designat: exempli causa, *Acuerunt linguam suam sicut serpentis; Lingua eorum gladius acutus (Psal. 139. 4. et 56. 5)*: existimant quidam de lingua dictum esse. Non est autem de lingua dictum: absit; est enim lingua Dei opus; sed de verbis homicidarum, quæ homines jugulant, quæ funestius quam ensis invadunt. *Lingua eorum gladius acutus*; et rursus: *Labia dolosa in corde, et corde loquuta sunt mala (Psal. 11. 3)*: non de membro corporis loquens, sed de subdolis verbis. Ita cum hoc loco dixisset, *Et erat omnis terra labium unum*, non hoc docuit, omnes homines unum labium habuisse, sed labium vocem appellavit. Cum enim dixisset, *Erat omnis terra labium unum*, subjunxit, *Et vox una omnibus*. Ita cum dixit, *Sepulcrum patens est guttur eorum (Psal. 5. 11)*, non guttur accusat, sed mala verba, quæ inde ascendunt, mortua dogmata. Hoc enim sepulcrum est, mortuorum ossium corporumque receptaculum. Talia sunt et illorum ora, qui Creatorem accusant, talia sunt eorum hominum ora, qui turpia verba proferunt, qui conviciantur, qui ex suo guttore fœtida pravaque verba profundunt.

8. Bono illud odore comple, mi homo, non fœtore: thesaurum illud regium, non satanicum sepulcrum effice. Quod si sepulcrum sit, saltem occlude, ne fœtor exeat. Prava tibi sunt cogitationes? Ne verbis illas proferas: sine deorsum jacere, tum cito suffocabuntur. Homines sumus, sæpe multa prava, fœda, turpiaque consilia mente versamus; sed ne cogitationes in verba progredi sinamus, ut deorsum compressæ imbecilliores reddantur et pereant. Nam sicut ubi quis diversi generis ac feroces bestias in lacum immiserit, si forte superne lacum obtulerit, facile illas suffocat: sin autem illis exeundi vel respirandi facultatem aliquam concesserit, multum illis præbet solatii, neque sinit interire, sed efferatioribus multo reddit: ita fit in malis cogitationibus, cum exortæ intus fuerint: si omnem illis viam, ne foras prodeant, intercluserimus, celeriter illas opprimemus: sin autem illas verbis in lucem protulerimus, cum validiores illas reddemus, et quasi per linguam respirandi facultatem illis concedemus, tum ab illa turpium verborum exercitatione in fœdarum actionum barathrum quam celerrime devolvemur. Idcirco non simpliciter Sepulcrum vocavit propheta, sed, *Sepulcrum patens*, istud ipsum quod dixi vitio vertens. Non enim seipsum tantum afficit ignominia, qui turpia verba profert, sed et proximos suos, et eos qui cum ipso versantur, multis sordibus opplet. Et quemadmodum si sepulcra reseremus, civitates peste complebimus: ita si turpia licenter aperiantur ora, cunctos, qui cum illis congregiantur, gravissimis morbis inficiunt. Idcirco jaruam oportet, vectem, ac frenum ori imponere. Unam itaque tum fuisse linguam, satis a nobis per hæc demonstratum est; reliquum est, ut

quam ob causam multæ fuerint invecæ dicamus. Sed interim sermonem ad mores instruendos pertinentem inferamus: doceamus linguam nostram frenum gerere, nec omnia temere proferre, quæ in mentem venerint, non fratres accusare: non mutuo nos mordere ac devorare. Pejores sunt illis qui corpora mordent, illi qui verbis id agunt. Illi corpus dentibus mordent, hic animam verbis mordet, existimationem vulnerat, immedicabile vulnus infligit: quapropter tanto graviore supplicio plectetur, quanto graviore morsu invadit. Neque vero tantum idcirco veniam non impetrabit is qui accusat, sed etiam quod neque justum nec injustum possit improbitati suæ prætextum obtendere. Nam alia quidem peccata licet causas habeant a ratione tamen alienas, habent tamen: utpote, scortator libidinem explet, fur pauperatatem solvit, homicida iracundiam sedat; maledicus nullam potest occasionem afferre. Quam enim, quæso, pecuniarum copiam acquirit? quam libidinem explet? Nihil aliud est, quam invidiæ materia, cui nulla suppetit justa causa nec injusta. Propterea nulla venia digna censetur. Vis accusare? Utilem tibi materiam præbeo. Vis maledicere? Maledic tuis peccatis. *Dic enim, inquit, tu peccata tua prior, ut justificeris (Isai. 43. 26)*. Vides maledicentiam, quæ coronam, et laudem, et testimonium justitiæ refert? Rursus, *Justus in principio sermonis accusator est sui (Prov. 18. 17)*, non alterius. Si alterius fueris accusator, punieris: si tui ipsius, coronaberis. Atque ut intelligas, quantum sit bonum delictum suum accusare, *Justus in principio sermonis, inquit, accusator est sui*. Verum si justus est, quomodo accusator? si accusator, quomodo justus? Justus accusationi non est obnoxius. Sed ut scias, licet peccator sit aliquis, si accuset peccata sua, justum eum accusatione sua fieri, propterea dixit, *Justus in principio sermonis accusator est sui*. Quid porro est, *In principio sermonis*? Diligenter attende. In judiciis duæ sunt partes, una eorum qui deferunt, altera eorum qui deferuntur; una eorum qui accusant, altera eorum qui accusantur; hi rei sunt, illi non sunt rei: principium sermonis accusatori conceditur, qui reus non est. Hic vero contrarium est agendum. Tu, qui reus es, sermonis initium præripi, ut reus esse desinas: ne accusatorem exspectes. Tametsi es inter reos, prius tamen, quam ab illo tale quidpiam audias, ipse quæ a te peccata sunt defer. Machæra quædam acuta est lingua: verumtamen cæteris vulnera non infligamus, sed ulcera nostra reseceamus. Vis scire morem fuisse justorum, ut aliis non maledicerent, sed sibi ipsis? Audi Paulum clamantem: *Gratias ego ei, qui me confortavit, Christo, qui fidem me existimavit, ponens in ministerio: qui prius blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus (1. Tim. 1. 12. 13)*. Vides quo pacto in seipsum maledicta conjiciat? et rursus: *Christus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum (Ibid. v. 15)*. Et alibi rursus: *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam: persecutus sum Ecclesiam Dei (1. Cor. 15. 9)*.

9. Vides quo pacto ubique sibi maledicat? Novit

πύτερον. Ἡ γὰρ ὁμοίωσι αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα καὶ πάλιν· *Χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ, καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησε κακὰ*· οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ τῶν ὑπόουλων ῥημάτων. Οὕτω καὶ ἐνεαῦθα εἰπὼν, *Καὶ ἦρ πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν*, οὐ τοῦτο εἰδὼς, ὅτι πάντες ἄνθρωποι εἶχον ἐν χεῖλος, ἀλλὰ χεῖλος τὴν φωνὴν ἐκάλεσαν. Εἰπὼν γάρ, *Ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν*, ἐπηγάγε, *Καὶ φωνὴ μίμ πᾶσιν*. Οὕτως ὅταν λέγῃ, *Τάφος ἀνεφωγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν*, οὐ τοῦ λάρυγγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν κακῶν ῥημάτων τῶν ἀναβαινόντων ἐκείθεν, τῶν νεκρῶν δογμάτων. Τάφος γὰρ τοῦτό ἐστι, νεκρῶν δοχεῖον ὄστων καὶ σωματῶν. Τοιαῦτα κακίμων τὰ στόματα, τῶν κατηγορούντων τοῦ Δημιουργοῦ· τοιαῦτα τὰ στόματα τῶν εἰσγρά φθεγγομένων ἀνθρώπων, τῶν λοιδορούντων, τῶν δυσώδη καὶ πονηρὰ ῥήματα ἐκ τῆς οἰκείας φάρυγγος ἐκβαλλόντων.

Ἡ. Εὐωδίας αὐτὴν ἐμπλήσον, ἄνθρωπε, μὴ δυσωδίας· θησαυρὸν ποίησον βασιλικὸν, μὴ τάφον σατανικόν. Εἰ δὲ τάφος ἐστὶ, κἂν ἀπόκλεισον, ἵνα μὴ προδαίνῃ ἡ δυσωδία. Πονηρὰ ἔχεις ἐνθυμήματα; Μὴ προενέγκῃς αὐτὰ διὰ ῥημάτων· ἴσπον κάτω κεῖσθαι, καὶ ταχέως ἀποπνίγονται. Ἄνθρωποι ἔσμεν, πολλὰ πολλακίς πονηρὰ βουλευόμενοι καὶ ἀτοπα καὶ αἰσγρά βουλευόμενα· ἀλλὰ μὴ συγχωρῶμεν εἰς ῥήματα τὰ νοήματα ἢ προεἰθεῖν, ἵνα πιεζόμενα κάτω ἀσθενέστερα γίνηται καὶ ἀπολλύηται. Καθὰ περὶ γὰρ θηρία τις παντοδαπὰ καὶ ἀνήμερα εἰς λάκκον ἐμβαλὼν, ἂν μὲν ἐμφράξῃ τὸν λάκκον ἀνωθεν, ἀποπνίγει ῥῥῶδως· ἂν δὲ διέξοδόν τινα καὶ ἀναπνοὴν παράσῃ μικρὰν, πολλὴν αὐτοῖς δίδωσι τὴν παραμόθησαν, καὶ οὐκ ἀφίτησιν ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἐκθῆρσι μείζονως· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λογισμῶν γίνεται τῶν πονηρῶν, ὅταν τεχθῶσιν ἔνδον, ἂν μὲν ἀποκλείσωμεν αὐτῶν τὴν εἰς τὰ ἔξω πρόοδον, ταχέως αὐτοῖς ἀφανίζομεν· ἂν δὲ διὰ τῶν ῥημάτων αὐτοὺς ἐξεγκώμεν, κακίμους ἰσχυροτέρους ἐργασάμεθα, δόντες ἀναπνεῦσαι διὰ τῆς γλώττης αὐτοῖς, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἀτόπων πράξεων βάραθρα ταχέως ἀπὸ τῆς [194] τῶν αἰσγρά ῥημάτων μελέτης καταπίπτομεν. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης οὐκ ἀπλῶς τάφον ἐκάλεσεν, ἀλλὰ *Τάφον ἀνεφωγμένον*, αὐτὸ τοῦτο ἐγκαλῶν ὅπερ εἶπον. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸν αἰσχύνει μόνον ὁ τὰ αἰσγρά φθεγγόμενος ῥήματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον, καὶ τοὺς συγγινόμενους αὐτῷ πολλῆς ἀναπίμπλησι τῆς λύτης. Καὶ καθὰ περ εἰ τοὺς τάφους ἀνοίξομεν, λοιμοῦ τὰς πόλεις ἐμπλήσομεν· οὕτω τὰ αἰσγρά στόματα εἰ μετὰ ἀείας ἀνοίγοιτο, τοὺς συγγινόμενους ἅπαντας νόσου χαλεπωτάτης ἐμπλήσει. Διὰ τοῦτο χρὴ θύραν καὶ μοχλὸν καὶ χαλινὸν ἐπιθεῖναι τῷ στόματι. Ὅτι μὲν οὖν μία φωνὴ ἦν τότε, ἱκανῶς ἐκ τούτων ἡμῖν ἀποδίδεται· λοιπὸν δὲ ἀναγκαῖον εἶπεν, τίνας ἐνεκεν αἱ πολλὰ ἐπεισῆχθησαν. Ἀλλὰ τῶς τὸν ἠθικώτερον γυμνάσωμεν λόγον· παιδεύσωμεν τὴν ἡμετέραν γλῶτταν χαλινὸν ἔχειν, καὶ μὴ πάντα ἀπλῶς ἐκφέρειν τὰ ἀπὸ τῆς διανοίας· μὴ κακῶς τοὺς ἀδελφοὺς, μὴ ἀλλήλους δάκνειν καὶ κατεσθλεῖν. Τῶν δακνόντων τὰ σώματα χεῖρους εἰσὶν οἱ διὰ λόγων τοῦτο ποιούντες.

^a Apud Savil. hic textus deficit, jureque ille mendum suspicatus est.

Ἐκεῖνοι τοῖς ὀδοῦσι δάκνουσι τὸ σῶμα, οὗτος τοῖς λόγοις δάκνει τὴν ψυχὴν, τιτρώσκει τὴν ὑπόληψιν, ἀνίκατον ποιεῖ τὸ τραῦμα. Διόπερ μείζονα ἐκδέξεται κόλασιν καὶ τιμωρίαν, ὅσον χαλεπωτέρων ἐντίθησι τὸ δῆγμα. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐκπεσεῖται συγγνώμης ὁ κατηγορῶν, ἀλλ' ὅτι οὐτε δικαίαν οὐτε ἀδικον ἔχει πρόφασιν εἰπεῖν τῆς πονηρίας τῆς ἑαυτοῦ. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι ἀμαρτίαι κἂν ἀλόγους ἔχουσιν αἰτίας, ἀλλ' ὅμως ἔχουσιν· ὅλον, ὁ πόρνος ἐπιθυμίαν πληροῖ, ὁ κλέπτης τὴν πενίαν λύει ἢ, ἀνδροφόνος τὸν θυμὸν παύει· ὁ κατηγορῶν οὐδεμίαν ἔχει πρόφασιν εἰπεῖν. Ποίαν γὰρ, εἰπέ μοι, χρημάτων περιουσίαν περιβάλλεται; ποίαν ἐπιθυμίαν πληροῖ; Οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ βασκανίας ὑπόθεσις, οὔτε δικαίαν οὐτε ἀδικον ἔχουσα αἰτία. Διὰ τοῦτο ἀπεστέρηται συγγνώμης ἀπάσης. Βούλει κακῶς κατηγορεῖν; Δίδωμι σοι χρησίμη ὑπόθεσιν. Βούλει κακῶς λέγειν; Εἰπέ τὰς ἀμαρτίας σου κακῶς. Λέγε γὰρ σὺ, φησὶ, *τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς*. Εἶδε; κακῶς κατηγορεῖς στέφανον ἔχουσαν καὶ ἐγκώμιον καὶ δικαιοσύνην; Πάλιν, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατηγορῶν ἐν πρωτολογία*· ἑαυτοῦ, οὐκ ἄλλου. Ἐὰν ἄλλου κατηγορῶς γένῃ, ἐκολάσθη· ἔαν ἑαυτοῦ, ἐστεφανώθη. Καὶ ἵνα μάθῃς πόσον ἐστὶ καλὸν τὸ κατηγορεῖν τὸ ἑαυτοῦ παράπτωμα, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατηγορῶν ἐν πρωτολογία*, φησὶ. Καὶ μὴν εἰ δίκαιος, πῶς κατηγορῶς; εἰ κατηγορῶς, πῶς δίκαιος; Ὁ δίκαιος οὐκ ἐστὶ κατηγορίας ὑπεύθυνος. Ἄλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι κἂν ἀμαρτυλὸς ἦ τις, κατηγορῶν δὲ τῶν ἀμαρτημάτων, διὰ τῆς κατηγορίας δίκαιος γίνεταί, διὰ τοῦτο εἶπε, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατηγορῶν ἐν πρωτολογία*. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐν πρωτολογία*; Πρόσχε ἀκριβῶς· Ἐν τοῖς δικαστηρίοις δύο μέρη ἐστὶ, τῶν μὲν ἐναγόντων, τῶν δὲ ἐναγομένων· τῶν μὲν κατηγορούντων, τῶν δὲ κατηγορουμένων· τῶν μὲν ὑπευθύνων, τῶν δὲ ἀνευθύνων· καὶ ἡ πρωτολογία τῷ κατηγορῶν δίδεται, τῷ ἀνευθύνῳ. Ἐνταῦθα δὲ [195] τὸν ἀντιπῶν. Σὺ ὁ ὑπεύθυνος ἄρπασον τὴν πρωτολογίαν, ἵνα ἀνεύθυνος γένῃ· μὴ ἀναμείνης τὸν κατηγορῶν. Εἰ καὶ τῶν ἀνευθύνων εἶ, ἀλλὰ πρὶν ἢ παρ' ἑκείνου τι τοιοῦτον ἀκοῦσης, αὐτὸς κατηγορήσον τῶν ἡμαρτημένων. Μάχαιρά ἐστὶν ἡ γλῶσσα ἡχοημένη· ἀλλὰ μὴ ἑτέροις ἐπάγωμεν τραύματα, ἀλλὰ τὰς ἡμετέρας σηπεδόνας ἀποτεμῶμεν. Βούλει μαθεῖν ὅτι ἔθος ἦν τοῖς δικαίοις μὴ ἄλλους κακῶς λέγειν, ἀλλ' ἑαυτοῦς; Ἄκουσον τοῦ Παύλου βοῶντος· *Χάριν ἔχω ἐνδυναμώσασαί με Χριστῷ, ὅτι πιστὸν με ἠγήσατο θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον βλάσφημον ὄντα, καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστήν*. Ὅρᾳ πῶς ἑαυτὸν κακῶς λέγει; Καὶ πάλιν, *Χριστὸς ἤλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, *Οὐκ εἰμι ἱκανός, φησὶ, καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ*.

θ'. Εἶδε; πῶς πανταχοῦ ἑαυτὸν κακῶς λέγει; Ὀἶδε γὰρ τῆς κατηγορίας ταύτης τὸ κέρδος, ὅτι δικαιοσύνην ἐργάζεται. Ὅταν μὲν οὖν αὐτὸν ἑαυτοῦ κατηγορεῖν

^b Sic Colbert. recte. In editis loci deest. Ibid. ὁ κατηγορῶν. Sic etiam legendum supra cum Savil. existimo συγγνώμης ὁ κακῶς. Et forte alibi sæpe in hac humilia κατηγορῶν pro κακῶς positum fuerit.

^c Sic Colb. Alibi κατηγορεῖν.

δέη, ἀφειδῶς κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ· ὅταν δὲ καὶ ἐτέρους ἴδῃ τοῖς ἀλλοτρίοις δικάζοντας κακῶς, ὅρα μεθ' ὄσης αὐτοὺς ἐπιστομιζεῖ τῆς αὐστηρότητος, οὕτως λέγων· *Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν.* Ἐκείνῳ τήρησον τὸ δικαστήριον, τῷ τὰ ἀπόρρητα εἰδοῖσι τῆς διανοίας. Κἀν ἀκριδῶς νομίζεις εἰδέναι τὰ τοῦ πλησίον, ἔσφαλται σου ἡ κρίσις. *Τίς γὰρ οἶδε, φησὶ, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ;* Πόσοι τῶν ἀπεβριμμένων καὶ εὐτελῶν ἡλίου φαιδρότερον ἐκλάμπειν ἔχουσι! πόσοι τῶν μεγάλων καὶ περιφανῶν σποδὸς ὄντες καὶ τάφος κεκονιαμένοι εὐρεθήσονται! Ἦκουσας πῶς ὁ Παῦλος ἑαυτὸν κακῶς λέγει, μετὰ σφοδρότητος καὶ ὑπερβολῆς ἀμαρτημάτων, ὧν οὐκ ἔμελλεν εὐθύνας ὑπέχειν, συνεχῶς μεμνημένος; Βλάσφημος γὰρ καὶ δώκτης καὶ ὕβριστῆς πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἦν, ἐκεῖνα δὲ τὰ ἀμαρτήματα ἔλυσε τὸ βάπτισμα· ἀλλ' ὁμως αὐτῶν μέμνηται, οὐκ ἐπειδὴ λόγον ἔμελλεν ὑπὲρ αὐτῶν ὑπέχειν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τίνα ὄντα, ὅλον κατεσκεύασεν ^α, ἀπὸ δώκτου ποιήσας ἀπόστολον. Εἰ δὲ ἐκεῖνος τῶν ἀφανισθέντων ἀμαρτημάτων μέμνηται, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα μεμνηθῆαι χρῆ. Τίς γὰρ ἡμῖν ἀπολογία ἔσται, ἢ ποία συγγνώμη, ὅταν ἐκεῖνος μὲν τῶν ἀνευθύνων μνημονεύῃ συνεχῶς, ἡμεῖς δὲ μὴδὲ ὧν μέλλομεν λόγον ὑπέχειν, μὴδὲ τούτων ἑαυτοὺς ὑπομιμνήσκωμεν, ἀλλ' ἀφέντες τὰ οἰκεία, τὰ ἀλλότρια περιεργαζόμεθα κακὰ; [*Ἄκουσον τὸν Πέτρον λέγοντα· Ἐξελεθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνήρ ἀμαρτωλὸς εἰμι.*] Ἄκουσον πῶς [196] καὶ Μαθθαῖος τῆς προτέρας ἑαυτοῦ κατηγορεῖ ζωῆς, καὶ τελώνην ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ οὐδὲ ἀλογύνεται τὸν πρότερον ἐκπομπέων βίον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν εἶχον κατηγορεῖν ἑαυτῶν μετὰ τὸ βάπτισμα, τῶν προτέρων ἐμémνητο, παιδεύοντες ἡμᾶς τῶν μὲν ἀλλοτρίων κακῶν μηδένα ποιεῖσθαι λόγον, τὰ δὲ οἰκεία μεριμνᾶν καὶ συνεχῶς ἀναστρέφειν.

Ὁ δὲ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἕτερον φάρμακον τοιούτου πρὸς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀνάρεσιν, ὡς ἡ συνεχὴς αὐτῶν ἀνάμνησις, καὶ ἡ διηνεχὴς αὐτῶν κατηγορία. Οὕτως ὁ τελώνης τὰ μυρία ἠδυνήθη κακὰ ἀποθέσθαι, ἵνα εἴπῃ· *Ὁ Θεός, ἠλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ*· οὕτως ὁ Φαρισαῖος τῆς δικαιοσύνης ἀπάσης ἐξέπεσεν, ὅτι ἀφίεσι λογίζεσθαι τὰ αὐτῷ πεπλημμελημένα, τὴν οἰκουμένην κατεδίκαζε, λέγων· *Οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες καὶ πλινθόκται, οὐδὲ ὡς οὗτος ὁ τελώνης.* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρήγει λέγων· *Ἐκαστος δὲ δοκιμάζτω τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.* Βούλει μαθεῖν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ πῶς οἱ δίκαιοι κατηγορήσαν ἑαυτῶν; Ἄκουε καὶ τούτων ἐκεῖνοις συνῆδᾶ φθεγομένων. Ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ ἔλεγεν· *Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ.* Ὁ δὲ Ἠσαΐας ἐβόα· *Οἶμοι ὁ ἐτάλας ἐγώ, ὅτι ἀνθρώπος ὦν καὶ ἀνάθαρτα χεῖλη ἔχω.* Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ διατρίβοντες, καὶ τὰ σώματα θανάτῳ διὰ τὸν Θεὸν παραδόντες, ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἀμαρτωλῶν ἑαυτοὺς ἠρίθμου, *Ἠμάρτομεν, ἠγομήσαμεν,* λέγοντες· *καίτοι τί λαμ-*

^α Colb. τὶνα ὄντα τίνα κατεσκεύασεν.

πρότερον ἐκεῖνον, τί καθαρώτερον ἦν; Καὶ γὰρ εἰ καὶ τινες ἦσαν ἀμαρτίας πεποικότες, πάσας ἀπέσμηξε τῆς φλογὸς ἐκείνης ἡ φύσις. Ἄλλ' οὐ πρὸς τὰ κατορθώματα ἑώρων τὰ οἰκεία, ἀλλὰ τὰ ἀμαρτήματα ἀνελογίζοντο. Οὕτω καὶ Δανιὴλ μετὰ τὸν λάκκον τῶν λεόντων, μετὰ τὰς μυρίας τιμωρίας, ὃς ὑπέμενε, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, τοῦ δὲ πλησίον οὐδεὶς. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν ἑτέρους λέγων κακῶς, παροξύνει τὸν δεσπότην. Ὁ δὲ ἑαυτὸν λέγων κακῶς, ἐξίλειο καὶ καταλλάττει· καὶ τὸν δίκαιον δικαιότερον ἀπεργάζεται, καὶ τὸν ἀμαρτωλὸν ἐξαργάζει τῶν ἐγκλημάτων καὶ συγγνώμης ἄξιον ποιεῖ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ τὰ ἀλλότρια, ἀλλὰ οἰκεία πολυπραγμονῶμεν κακὰ· ἀναπτύξωμεν ἡμῶν τὸ συνειδὸς, ἀναμνησθῶμεν ἡμῶν τὴν ζωὴν ἄπασαν ^β, ἕκαστον τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν περιεργασόμεθα, καὶ μὴ μόνον μὴ λέγωμεν κακῶς ἑτέρους, ἀλλὰ μὴδὲ ἀκούομεν ἑτέρων λεγόντων κακῶς. Καὶ γὰρ καὶ τούτου ἐγκλημα καίτοι καὶ τιμωρία μεγίστη· *Ἄκοιθ γὰρ, φησὶ, ματαίαν μὴ παραδέξῃ.* Οὐκ εἶπεν, Ἄκοιθ ματαίαν μὴ πιστεύσης, ἀλλὰ. Μὴδὲ δέξῃ αὐτὴν ἀπόφραξον τὰ ὄψα, ἀποτειγίσον τῇ κατηγορίᾳ τὴν εἰσοδόν, δείξον ὅτι τοῦ κατηγορουμένου οὐκ ἔλαττον αὐτὸς ὁ ἀκούων ἐχθρὸς εἶ καὶ πολέμιος τῷ κακῶς λέγοντι. Μίμησαι τὸν [197] προφήτην οὕτω λέγοντα· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν πλησίον αὐτοῦ, εὐτόνον ἐξεδίωκον.* Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐπίστευον, οὐδὲ ὅτι οὐ παρεδεχόμεν τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπήλαυον, ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον.

γ'. Ἄλλ' εἰσὶ τινες, οἱ ψυχρᾶ παραμυθία ἑαυτοὺς παραμυθιοῦνται, οὕτως λέγοντες· Κύριε, μὴ στήσης μοι τὴν ἀμαρτίαν ταύτην, ὅτι ἀκοῆς λόγον ὀφείλω. Τίς χρεῖα τῆς ἀπολογίας; τίς χρεῖα τῆς συγγνώμης ταύτης; Σίγησον, καὶ ἀπήλλαξαι τῶν ἐγκλημάτων μὴδὲν εἴπῃς, καὶ καθαρὸς εἶ τῆς ἀγωνίας. Τί σαυτῷ πράγματα πλέκεις, καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις; Τί ποιεῖς ὑπεύθυνον ἑαυτὸν ἐγκλημάτων; εἰ τὸ φορτίον βαρύτερον δεσμεῖς; Οὐκ ἀρκεῖ σοι περὶ τῶν οἰκείων κακῶν εὐθύνας ὑποσχεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ἀμαρτίας ἐπισωρεύεις σαυτῷ; Περιττὴ αὕτη ἡ ἀπολογία· οὐκ ἀκοῆς λόγον ὀφείλεις, ἀλλὰ κατηγορίας λόγον χρεωστεῖς. Ὅταν γὰρ ἀκούσας, οὐ σιγήσῃς, οὐ τῆς ἀκοῆς λόγον μόνον ὀφείλεις, ἀλλὰ καὶ κατηγορίας· *Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, φησὶ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ.* Ταῦτα οὐκ ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀκούοντων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν κακῶς λεγόντων δεδουκῶς λέγω καὶ διαμαρτύρομαι. Ὁ μὲν γὰρ κακῶς ἀκούσας, οὐδὲν ἐπηρέασται, οὐδὲ ἐβλάθη· ἀλλ' ἂν μὲν ψευδῆ ἦ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα, καὶ μισθὸν ἔχει· ἂν δὲ ἀληθῆ, οὐδὲν οὐδὲ οὕτως ἐπηρέασται παρὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῆς σῆς λοιδορίας ὀσει τότε τὴν ψῆφον αὐτῷ ὁ δικάζων. Εἰ δὲ χρῆ τι καὶ θαυμαστὸν εἶπαι, καὶ τὰ μέγιστα κερδανεῖ γενναίως φέρων τὴν βλασφημίαν, ὡσπερ εὖν καὶ ὁ τελώνης· ὁ δὲ κακῶς λέγων, ἂν τε ἀληθῆ κακῶς εἴπῃ τὸν πλησίον, τὰ μέγιστα τῆ δίκηται. Καὶ ὅτι μὲν ὁ συκοφαντὴν ἀπόλωνεν, οὐδὲ ἀποδείξωμεν χρεῖα· ἔτι δὲ, κἀν ἀληθῆ λέγῃ, φορτικώτερον ἑαυτῷ ποιεῖ τὸ δικαστήριον, ἐκπαμπεύων τὰς τοῦ πλησίον συμφορὰς, καὶ σκανδάλων αἴτιος γινόμενος, ἀ κρύπτειν δέον, ἐκκαλύπτων ἅπασι, καὶ κηρύττων τὰ ἀμαρτήματα

^β Colb. τῆς ζωῆς ἀπάσης.

quippe quæ hujus Medicinæ sit utilitas, quod justitiam pariat. Quando igitur ut seipsum accuset opus fuerit, tum copiose accusationem instituit: quando autem viderit de alienis malis judicantes, vide quanta cum severitate os illis occludat his verbis utens: *Itaque nolite ante tempus quid judicare, quoadusque veniat Dominus, et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (1. Cor. 4. 5). Illi judicium reserva, qui secreta mentis novit. Quamvis accurate novisse te res proximi arbitris, fallitur judicium tuum. *Quis enim scit, inquit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est* (1. Cor. 2. 11)? Quam multi ex hominibus abjectis ac vilibus sole clarius refulsuri sunt! quam multi ex magnis et illustribus nihil aliud quam pulvis esse ac sepulcrum dealbatum reperientur! Audisti, qua ratione maledicta in se conjiceret Paulus, qui tam vehementer et copiose peccatorum, quorum rationem nullam redditurus erat, assidue meminisset? Nam ante baptismum blasphemus, et contumeliosus fuit, illa vero peccata delevit baptismus: attamen eorum meminit, non quod eorum rationem sit redditurus, sed ut Dei benignitatem ostendat, et qualis esset, cum ab ea fuit in aliam transmutatus et ex persequitior factus apostolus. Quod si peccatorum ille quæ deleta fuerant, meminit, multo magis post baptismum admissorum nos oportet meminisse. Qua enim poterimus excusatione uti, qua digni videri, cum ille assidue meminerit eorum, quæ judicio non sunt obnoxia, nos vero quorum rationem reddaturi sumus, ea nec in memoriam nobis revocemus, sed propriis neglectis in aliena mala curiosius inquiramus (Luc. 5. 8)? [Audi Petrum dicentem: *Exi a me, quia vir peccator sum*] (a). Audi quo pacto Matthæus quoque priorem suam vitam accuset, et se publicanum appellet (Matth. 10. 3), neque divulgare priorem suam vitam erubescat. Nam cum post baptismum nullius se criminis accusare possent, eorum quæ ante patrarant meminerunt, ut nos docerent alienorum malorum nullam habere rationem, sed propria curare, ac semper in animo volutare.

Peccatorum recordatio remedium. — Nullum enim est, nullum aliud tale ad peccata tollenda remedium, atque illorum assidua recordatio, ac perpetua eorundem accusatio. Ita publicanus innumera potuit abjicere mala, ut diceret, *Deus, propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13): ita Pharisæus omni justitia excidit, quod omittens secum animo reputare quæ peccasset, totum orbem terrarum condemnaret, dicens: *Non sum sicut cæteri hominum, raptores, injusti, adulteri, neque ut hic publicanus* (Ibid. v. 11). Idcirco Paulus admonerat dicens: *Opus autem suum unusquisque probet, et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero* (Gal. 6. 4). Vis discere, quo pacto in Veteri quoque Testamento justi seipsos accusarint, audi etiam istos illis consentanea loquentes. Nam David quidem dicebat: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum; quasi onus grave gravatæ sunt super me*

(a) Quæ uncinis claudantur in Colb. leguntur, sed in editis decaut.

(Psal. 37. 5). Isaias vero clamat: *Hei mihi, quia homo cum sim, et immunda labia habens* (Isai. 6. 5). Et tres pueri, cum in fornace versarentur, et propter Deum morti corpora tradidissent, inter ultimos peccatores seipsos numerabant dicentes, *Peccavimus, inique egimus* (Dan. 3. 29): tametsi quid illustrius illis, quid mundius fuit? Quamvis enim peccata nonnulla commisissent, omnia tamen absterserat flammæ natura. Verum ad priora recte facta non respiciebant, sed peccata secum reputabant. Sic et Daniel post lacum leonum, post innumera supplicia quæ sustinuerat, ipse quoque seipsum accusabat, proximum vero nemo. Quid ita? Quia nimirum is, qui cæteros maledictis incessit, Dominum offendit: qui vero maledicta conjicit in seipsum, placat illum ac reconciliat sibi; et justiore reddit justum, et peccatorem crimine liberat, ac venia dignum reddit. Quæ cum ita nota sint nobis, ne in aliena, sed in nostra mala curiosius inquiramus, excutiamus conscientiam nostram: vitam omnem nostram reminiscendo recognoscamus, quæ à nobis peccata sunt accurate scrutemur, et non modo cæteros maledictis non incessamus, sed neque cæteros maledictis incessentes audiamus. Nam et huic rei crimen ac supplicium maximum est paratum: *Auditionem enim, inquit, vanam non suscipies* (Exod. 23. 1). Non dixit, Auditioni vanæ minime credes, sed, Ne suscipies quidem illam: aures obtura, criminationi auditum omnem interclude, neque minus inimicum et hostem esse te illius qui maledicit, quam sit ipse, qui accusatur, ostende. Imitare prophetam, qui sic inquit: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer* (Psal. 100. 5). Non dixit, Non credebam, neque, Non approbavam quæ dicebantur, sed, Etiam tamquam inimicum et hostem repellebam.

10. Sed sunt nonnulli qui frivola quadam consolatione se consolantur dicentes: Domine, ne statuas mihi hoc peccatum, quia rationem reddere auditionis debeo. Quid hac excusatione, quid hac venia est opus? Tace modo, et omni crimine liberaris: nihil dicas, et ab omni trepidatione immunis eris. Cur tibi et apud Deum et apud homines negotium facessis? cur teipsum criminibus obnoxium reddis? cur sarcinam graviolem imponis? Non sufficit tibi, si de propriis delictis rationem reddas, sed et alia peccata tibi accumulatas? Supervacanea est hæc excusatio: non auditionis reddere rationem debes, sed accusationis reddendæ rationi es obnoxius. Cum enim postquam audieras, non silueris, non auditionis solum, sed etiam accusationis reddere rationem debes. *Ex verbis enim tuis justificaberis, inquit, et ex verbis tuis condemnaberis* (Matth. 12. 37). Hæc ego non propterea dico ac denuntio, quod iis timeam, qui male audiunt, sed iis qui maledicunt. Nam qui male audivit nulla contumelia, neque damno est affectus; sed si falsa sint, quæ de illo dicuntur, etiam mercedem referet: sin vera, ne sic quidem accusatio tua notam ignominie ullam inussit. Neque enim ex vituperio tuo tum judex in illum sententiam feret. Quod si mirum quid et insolitum dicendum est, maximum

etiam quæstum faciet si convicia patienter ferat, ut fecit publicanus : at is qui maledicit, seu vera sint, seu falsa, quæ in proximum conjicit maledicta, maximo damno afficitur. Et calumniatorem quidem perliasse, nulla est opus demonstratione : sibi vero illum gravius iudicium accersere, licet vera dicat, dum miserias proximi divulgat, et scandalorum causam præbet, omnibus ea detegens, quæ occultanda fuerant, et proximi peccata prædicat, omnibus utique manifestum est. Nam si qui unum scandalizaverit, inevitabiles pœnas dabit, is qui innumeris rumore malo sparso scandalizat, quo non supplicio plectetur? Phariseus enim non mentiebatur, sed vera dicebat, dum publicanum vocabat publicanum, attamen pœnas dedit. Hæc igitur scientes, dilectissimi, maledicentiam fugiamus : neque enim gravius est isto nec facilius peccatum. Quid ita? Quod celerius, quam ullum aliud peccatum feratur, et confestim eum qui non attendit abripiat. Nam alia quidem peccata tempore indigent, et impensa, et dilatione, et adjutoribus, ac sæpe aliqua temporis mora interrumpuntur. Exempli causa : statuit aliquis interficere, statuit aliquis furari, et aliena rapere : multa necesse est molitur, et sæpe, dum differt, iram sedat, a pravo conatu resilit, sceleratam illam sententiam abjicit, neque consilium ad opus perducit : at in maledicendo non ita fit, sed nisi attentus valde simus ac vigilans, facile abripimur : et neque tempore, neque dilatione, neque impensa, neque molitione vobis ulla est opus, ut maledicamus : sed sufficit ut tantum velimus, et statim voluntas in opus exit. Sola quippe lingua est quæ inservit. Quando igitur velox est malum, et facile nos circumstans peccatum, et pœna gravis ac supplicium, nec lucrum ullum, non parvum, non magnum, diligenter hunc morbum fugiamus, et aliena mala tegamus, neque

propalemus : admoneamus peccantes, ut dicit Dominus : *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum* (*Matth. 18. 15*). Itaque quanto minus fuerit publica reprehensio, tanto facilius medicinam adhibebis. Ne mordeamus, neque arrodamus aliena vulnera : ne muscas imitemur, sed apes æmulemur. Muscæ vulneribus insident, eaque mordent : apes in flores involant. Idcirco istæ favos concinnant, illæ rorbos corporibus invehunt, quibus insederint ; atque hæ quidem detestandæ sunt, illæ vero amabiles sunt et nobiles. Et nos igitur faciamus ut in pratium virtutis sanctorum anima nostra involet, et suavem recte factorum odorem ab illis effusum excitemus, proximorum vero vulnera ne vellicemus : quinimo si quos id agentes viderimus, os illis ocludamus, supplicii metum illis objicimus, et cognationis illis memoriam refricemus, quæ illis cum fratribus intercedit. Quod si nihil horum illos moveat, muscas illos appellemus, ut hujus saltem appellationis probro a pravo hoc instituto revocentur ; ut ab hoc inutili otio abducti malorum suorum inquisitioni otium omne impendant. Sic enim fiet, ut et qui lapsi sunt resurgant excitati memoria suorum criminum, quæ nequaquam fuerint divulgata, et qui propria mala semper animo secum reputaverint, facile illa deponant, ac peccatorum suorum reoordatione ad alia patranda tardiores reddantur, et qui sanctorum virtutem perpetuo fuerint contemplati, majore zelo ad eorum imitationem incendantur : atque his omnibus efficietur, ut toto Ecclesie corpore a nobis feliciter instaurato, cum hoc cœtu in regnum cælorum intrare possimus, quod utinam nobis omnibus assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria, una cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

[199] Circa interpretationem in Daniele, quæ Chrysostomi nomen circumfert, et ex Bibliotheca Regia Scorialensi desumpta est, hæc præfatur Cotelierius, qui illam prior edidit : « Interpretatio in Daniele prima fronte plerisque videtur supposititia, qui forsitan ac merito solennes illas doxologias, consuetam perspicuitatem aliasque librorum melliti Patris dotes desiderabunt ac requirent. Incredibile certe memoratu quam pleraque omnia hic aut imperfecta, aut perturbata, magisque tentata quam perorata, epitomes denique ac eclogarum præferentia speciem. Verum tamen, ut id quod res habet dicam, inter centones ardens purpura elucet ; in turbidis rivulis limpidissimi fontis venæ scaturiunt. Quare ita censeo, Chrysostomum, quem in universam Scripturam commentarios scripsisse prodidit antiquitas, hujusce prolis patrem esse : sed illam pie expositam in eas incidisse manus, quæ in tollenda parum operæ posuerint ; eoque factum quod inficianda parenti soboles appareat. »

Verum certe est, in tam hiulca, tam strigosa, tam compendiosa narratione, qualem hic omnes haud dubie animadversuri sunt, aliquot dictionis Chrysostomi vestigia comparere, verba ipsi familiaria usur-

τῷ πλησίον, παντὶ που δηλόν ἐστιν. Εἰ γὰρ ἓνα τις σκανδαλίσας, ἀπαραίτητον δώσει τιμωρίαν, ὁ μυρρίους σκανδαλίζων διὰ τῆς πονηρᾶς φήμης, πόσῃ οὐχ ὑποστήσεται κόλασιν; Καὶ γὰρ ὁ Φαρισαῖος οὐκ ἐφέυθετο, ἀλλ' ἀληθῆ ἔλεγε, τελώνην καλῶν τὸν τελώνην, ἀλλ' ὅμως δίκην ἔδωκε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοὶ, φεύγωμεν τὸ κατηγορεῖν. Οὕτε γὰρ ταύτης χαλεπωτέρα, οὕτε εὐκολωτέρα ἐστὶν ἁμαρτία. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι πάσης παρανομίας ὀξύτερον δρᾶται, καὶ ταχέως συναρπάζει τὸν μὴ προσέχοντα. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι ἁμαρτίαι καὶ χρόνου δέονται, καὶ δαπάνης, καὶ μελλήσεως, καὶ συνεργῶν, καὶ πολλάκις ἐν τῇ τοῦ χρόνου διατριβῇ διακόπτονται. Οὐδὲν τι λέγω· Ἐλετό τις φονεῦσαι, ἐλετό τις ἀρπάσαι καὶ πλεονεκτήσαι· πολλῆς αὐτῷ δεῖ τῆς πραγματείας, καὶ ἐν τῷ μέλλειν πολλάκις ἐξέλυσε τὸν θυμὸν, [198] ἀπίστη τῆς πονηρᾶς ὁρμῆς, κατέλυσε τὴν διεφθαρμένην γνώμην, οὐ προσέθηκε τὸ ἔργον τῇ βουλῇ· ἐπὶ δὲ τοῦ κακῶς λέγειν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐν μὴ σφόδρα ὤμεν νήφοντες, συναρπαζόμεθα βραδίως· καὶ οὕτε χρόνου, οὕτε μελλήσεως, οὕτε δαπάνης, οὕτε πραγματείας ἡμῖν δεῖ τινος, ὥστε κακῶς εἰπεῖν· ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ἔλθεσθαι, καὶ εὐθέως εἰς ἔργον ἐξῆλθε τὸ βούλημα. Γλῶσσα γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπηρετουμένη μόνον. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὀξυρόσπον τὸ κακόν, καὶ εὐπερίστατος ἡ ἁμαρτία, καὶ χαλεπὴ ἡ κόλασις καὶ ἡ τιμωρία, καὶ κέρδος οὐδὲν, οὐ μικρόν, οὐ μέγα, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας φεύγωμεν τὸ νόσημα, καὶ τὰ ἄλλότρια περιτέλλωμεν κακὰ, καὶ μὴ ἐκπομπέωμεν παραινῶμεν τοῖς ἁμαρτάνουσι, καθὼς καὶ ὁ Κύριός φησιν· *Ἐδὸν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, ἔλεγχον αὐτὸν μετὰ σου καὶ αὐτοῦ μόνου.* Ὅποτε τὸ ἀδημοσίετον τῶν ἐλέγχων εὐκολωτέραν

^a Colb. κακὰ, καὶ θεραπεύωμεν. Πορραίνεσθαι τοῖς. Intra idem ὥστε τῷ ἀδημοσίετῳ τῶν ἐλέγχων, εὐκολωτέραν ποιῆσαι.

ποιήσει τὴν θεραπείαν. Μὴ δάκνωμεν, μηδὲ κατεσθίωμεν τὰ ἄλλότρια τραύματα· μὴ τὰς μυίας μιμνήσμεθα, ἀλλὰ τὰς μελίττας ζηλώσωμεν. Αἱ μυῖαι τοῖς τραύμασιν ἐγκαθίζονται, καὶ δάκνουσιν· αἱ μέλιτται τοῖς ἄνθεσιν ἐφίπτανται. Διὰ τοῦτο αὐταὶ μὲν κηρία πηγνύουσιν ^b, ἐκείναι δὲ νοσήματα ἐπάγουσιν, οἷς ἂν ἐπικαθεσθῶσι σώμασι· καὶ αἱ μὲν εἰς βδέλυκτα, αἱ δὲ ποθεῖναι καὶ ἐπίδοξοι. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν τῷ λειμῶνι τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων ἐπιπτήναι τὴν ψυχὴν παρασκευάσωμεν, καὶ συνεχῶς τὴν εὐωδίαν τῶν παρ' ἐκείνοις κατορθωμάτων ἀνακινῶμεν, τὰ δὲ τραύματα μὴ δάκνωμεν τῶν πλησίον· ἀλλ' εἰ καὶ τινας ἔδωκεν τοῦτο ποιούντας, ἐπιστομίζωμεν, τὸν φόβον αὐτοῖς τῆς κολάσεως ἐπιτειχίζοντες, τῆς συγγενείας αὐτοῦ ἀναμιμνήσκοντες τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Εἰ δὲ μηδενὶ τούτων εἰκοιεν, μυίας αὐτοῦ καλῶμεν, ἵνα κἂν τὸ δνειδος τῆς προσήγορίας ταύτης ἀποστήσῃ τῆς πονηρᾶς μελέτης αὐτοῦ· ἵνα τῆς κακοσχολίας ταύτης ἀπαλλαγέντες, πᾶσαν τὴν σχολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν οἰκείων ἀναλίσκωσι κακῶν. Οὕτω γὰρ οἱ τε πεπτωκότες ἀναστήσονται τῇ μνήμῃ τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς οὐκ ἐκπομπουμένων, οἱ τε τὰ οἰκεία ἀναλογιζόμενοι συνεχῶς κακὰ, βραδίως αὐτὰ ἀποθήσονται, τῇ μνήμῃ τῶν ἡμαρτημένων πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν πρᾶξιν ὀκνηρότεροι γινόμενοι, οἱ τε τὴν ἀρετὴν τῶν ἁγίων ἐπισκοποῦντες συνεχῶς, μέγιστον λήφονται ζῆλον πρὸς τὴν τῶν αὐτῶν μίμησιν· καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ὀλοκλήρου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῖν κατορθωθέντος, δυνήσομεθα μετὰ τοῦ πληρώματος τούτου εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσελθεῖν· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Sic unus codex recte. Editi πηγῆσι.

AD COMMENTARIUM, SEU INTERPRETATIONEM IN DANIELEM.

pari. Imo etiam explicandi modum a S. doctoris sententia non discedere, ut cum dicitur abominationem desolationis positam esse tempore Hadriani Augusti, quæ est ipsissima Chrysostomi opinio, ut diximus in nota. At vitia et intricata series, quæ non paucis in locis deprehenditur, hinc haud dubie procedunt quod unus tantum Codex Ms. hujus operis compareat, qui Codex multis in locis mendosus est. Quod vero tam compendiosæ hic explanationes offerantur, illud Chrysostomi interpretandi modo admodum repugnat, qui uberiorem ubique præfert dicendi copiam. Unde fortasse dubitabant quidam utrum Chrysostomi sit hic Commentarius, meque fateor non sine aliquo scrupulo hoc opus inter germana illius opera ponere. Verum potuit Chrysostomus hasce notulas primo scripisse, ut ampliores deinde explanationes aggrediretur, ac cum Tillemontio existimo posse hunc Commentarium inter γνήσια opera connumerari.

Interpretationem Latinam Cotelerii aliquot in locis castigavimus ejusque notas edimus, quibus nostras quoque notulas præmisso asterisco adjicimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΑΝΙΗΛ ΠΡΟΦΗΤΗΝ.

[200] ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Και εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἀσφανεὶς τῷ Ἀρχιεπισκοπῶν αὐτοῦ εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας, καὶ ἀπὸ τῶν φορθονμῖν. Φορθονμῖν ἡ ἔθνος φησὶ, ἢ γένος· μᾶλλον δὲ ἔθνος, βάρβαρον ἴσως. Συγχωρεῖται δὲ τοῦτο, ἵνα ἀπὸ συγκρίσεως ἡ τοῦ Θεοῦ φανῆ δύναμις· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν πολλῶν ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας. Ἴνα γὰρ μὴ τις τὴν Περσικὴν σοφίαν αἰτιᾶται τῶν γινομένων, καὶ ἄλλοι μανθάνουσι μετ' αὐτῶν εἰς ἔλεγχον. Ἀπὸ γὰρ συγκρίσεως μάλιστα παρὰ τοῖς ἀνοήτοις τὰ πράγματα κρίνεται. Διὸ ἀπὸ συγκρίσεως πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός· καὶ ὅταν περὶ ἑαυτοῦ λέγῃ, οὐκ ἀπαξιοῖ τοὺς θεοὺς ἑαυτὸν παραβάλλειν, καὶ συγκρίνειν· καὶ αὐτοὶ λέγουσιν· Οὐκ ἔστιν ὁμοίως σοὶ ἐν θεοῖς, Κύριε. Ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος, καὶ καλοὺς τῇ ὕψει, καὶ συνιέντας ἐν πάσῃ σοφίᾳ. Καὶ τοῦτο κύλημα πρὸς σωφροσύνην καὶ φιλοσοφίαν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ τοιοῦτους ζητεῖ, ὥστε καὶ τῇ τῶν μελῶν εὐεξίᾳ, καὶ τῇ τῆς ὕψεως εὐμορφίᾳ πάντας τοὺς ἄλλους νικᾶν; Ἀκούσωμεν. Εἰ βασιλεὺς τοιοῦτους ζητεῖ, βασιλεὺς βάρβαρος, πόσῃ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ τοῦ ψυχικοῦ κάλλους ἑραστής; Εἰ παρεστάναι ἐκεῖνον οὐκ ἂν εἶεν ἄξιοι οἱ μῶμον ἔχοντες ἐν σώματι (Ἐν οἷς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος), πολλῶν μᾶλλον τῷ Θεῷ οὐ προσήκει παρεστάναι τοὺς μῶμον ἔχοντας [201] ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰκότως δὲ καὶ ἰσχυροὺς ζητεῖ, πρὸς τὰς ἔνδον διακονίας φησὶ, ἢ ἰσχύον καὶ τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, τούτεστι, δυναμένους ἐστάναι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καλοὺς δὲ τὴν ὕψιν τίνος ἔνεκεν ἐπιζητεῖ; Ἐκεῖνα μὲν γὰρ πρὸς χρείαν, ἢ σοφία λέγω,

* Post σοφίας ponendum γίνηται. Infra ubi legitur πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός, post ποιεῖ rescribendum ἔλεγχον, et paulo post legendum forsau καὶ αὐτῶν λέγουσιν.

καὶ ἡ σύνεσις τῆς διανοίας· τοῦτο δὲ τίνος ἔνεκεν; Ἄτε ὡς ἡ βάρβαρος, καὶ βιωτικὸς ἀνήρ, ἀπὸ φιλοτιμίας πολλῆς τοῦτο ἐπιζητεῖ· τὸν γὰρ φιλόσοφον τὰ ἀπὸ ψυχῆς ἐπιζητεῖν χρὴ μόνον. Ὡσπερ γὰρ ἱμάτια ζητοῦμεν κατὰ πρὸς οὐδεμίαν χρείαν, οὕτω καὶ ὕψεις ἐπιζητεῖ κατὰς, ὥσπερ ἀγάλματα ἑ. Ὁ δὲ Θεὸς τίνος ἔνεκεν κάλλος ἐποίησεν; Ἄκουσον ἐτέρου λέγοντος· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Καὶ πολλὰ ἴδοι τις ἂν οὐχὶ πρὸς χρείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὤραν ἡμῖν ἐν τῷ σώματι γεγενημένα. Τὰ γὰρ χρώματα, καὶ αἱ εὐχρηοῖαι, τούτου χάριν, οὐ χρείας μόνης. Δυνατὸν γὰρ ἢ καὶ μέλανας εἶναι, καὶ μηδὲν εἰς τὴν χρείαν παραβλέπεσθαι ἡ. Καὶ τρίχες δὲ ἡμῖν διὰ τοῦτο· οὕτω καὶ Παῦλός φησι· Ἀνήρ μὲν γὰρ ἐὼν κομῆ, ἀτιμία αὐτῷ ἔστι. Καὶ αὐχὴν δὲ ὀρθίος, καὶ σύμμετρον ἔχων διάστημα· καὶ εἰς τοῦτο εὐπρεπείας ἅπαντα ἡμῖν ἐξηνήκεται, ὡς, ἂν μικρὸν ἐκκόψῃς τῷ παντὶ, λυμῆνασθαι κάλλει, τῆς χρείας μενούσης. Ὅθεν δὲ ἑ μάλιστα καὶ πρὸς κάλλος ὁ Δημιουργὸς ἡμῖν τὸ ζῶον κατεσκεύασε τοῦτο· καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἀλλὰ τοῦ κάλλους τούτου τοῖς μὲν πλεόν, τοῖς δὲ ἕλαττον ἔδωκεν. Πολλοὺς δὲ μετὰ τὸ γενέσθαι, οὐκ ἔχοντας οἴκοθεν, χάριν ἐνέδυσεν. Καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ αὐτῆς ὕψει τὸ κάλλος, οἷον τὸ ἐν ὑψηλῷ καίεσθαι τοὺς ὀφθαλμούς, καθάπερ τὴν ἔριν, καὶ ἔχειν ἔνδον τὸ στρογγύλον ἀποτεορνευμένον. τὴν μίξιν τῶν χρωμάτων, τὴν ἀκρί-

ἢ Ἄτε ὡς. Alterutrum vacat. Βιωτικὸς ἀνήρ, in malis partes accipitur: at alibi saepe nou item. Tarsius Epist. ad Joannem, quae exstat in fine Synodi VII: ἀνδρῶν ὡλαβέσι μοναχοῖς τε καὶ βιωτικοῖς. Ad Joannem nostrum Exposit. in Ps. 6, et Hom. 23 in Epistolam ad Romanos; S. Basilium in Ascetis, et alios veteres ac recentiores.

ἑ Vocem ἀγάλματα eleganter dici de rebus pulchris, sed inutilibus, notatum reperies etiam apud veteres criticos.

ἡ Restit. παραβλέπεσθαι.

ἢ Scr. ὄθεν καὶ.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
INTERPRETATIO

IN DANIELEM PROPHETAM (a)

CAPUT I.

3. Et dixit rex Asphanesio (b) principi eunuchorum suorum, ut introduceret de filiis captivitatis filiorum Israel, et de semine regni, et de Phortommin (c). Phortommin aut gentem dicit, aut genus: imo potius gentem, eamque fortasse barbaram. Id autem permittitur, ut ex comparatione potestas Dei appareat; et ut quod in vulgo factum erat, etiam in sapientia eveniat. Nam ne quis Persicam (d) sapientiam causam putaret eorum quæ contingebant, alii quoque una cum ipsis edocentur, ut scilicet id confutetur. Ex comparatione enim maxime apud insipientes judicantur res. Ideo Deus ubique arguit a comparatione; et cum de seipso loquitur, non dedignatur se cum diis comparare ac conferre. Atque ipsi dicunt: *Non est similis tui in diis,*

(a) Ex Interprete supplevimus titulum, qui in Græco desiderabatur. Si nobis licuisset esse tam beatis, ut Codicem antiquum videremus, certius iorsan de isto Commentario iudicium tulissemus supra in Præfatione. Chrysostomi tamen esse opus facile sibi persuadebit, qui hæc rudera ac segmenta propius intuebitur.

(b) In Græco, Ἀσφανεῖ, (leg. Ἀσφανεῖ). Apud Josephum lib. 10 Antiquit. Judaic. Ἀσφάνης dicitur, ob similitudinem litterarum Hebraicarum, ut mea fert opinio. Sic qui infra Chrysostomo est Ἀμελασάρ, a LXX vocatur Ἀελασάρ. Quanto autem incommodo interpretibus, ac etiam scriptoribus Hebraicis fuerit ista similitudo, norunt linguæ sanctæ periti. Unum videre est exemplum in voce Gallica מלכא דבבל דעבליר, quam usurpat Salomo Lunensis, exponens locum Scripturæ Exodi 28, 41: nam, ut equidem existimo, restituendum est מלכא דבבל דעבליר.

(c) Φορτομμίν (scr. Φορδομμίν). Consulendi de hac voce Hieronymus, Theodoretus, et alii. Theodori locus vitio laborat. Φορτομμίν, inquit, τὰς παρθένους ἐπέλεσε τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Existimo reponendum esse, τοὺς Πάρθους, Parthas. Nec enim probare possum, quod ait Maldonatius, doctissimum interpretum, Græcæ linguæ similitudine deceptum, exposuisse, παρθένους.

(d) Persicam, id est. Chaldaeam. solent auctores sacri et profani, dum de Chaldeis, Babiloniis, Assyriis, Medis, Persis, Parthis loquuntur, quasi inter eos populos nihil intersit, indiscriminatim uti nominibus. Exempla sui perdidit criticorum commentarii, atque adeo B. Chrysostomus, quod autem hic Daniel et tres pueri dicuntur sapientiam Chaldaicam didicisse, id negat 3 Isidorus Petrus, lib. 3, epistola 139.

Domine (Psal. 85. 8). 4. In quibus nulla esset macula, et pulchros aspectu, et intelligentes in omni sapientia. Pulchritudo quoque impedimentum est ad castitatem et ad sapientiae studium. Qua vero de causa tales etiam requirit, qui et membrorum bona habitudine et aspectus pulchritudine cæteros omnes antecellant? Audiamus. Si rex tales quærit, atque rex barbarus, quanto magis Deus, qui decoris animi amator est? Si regi adstare non mereantur ii qui maculam habent in corporibus (ait enim, *In quibus nulla esset macula*), multo magis non decet Deo adstare eos quibus maculosus est animus. Merito autem et robustos requirit, ad domestica scilicet ministeria: aut robur etiam animi significat, hoc est qui valeant stare coram rege. Pulchros vero aspectu cur expetit? Illa enim usui sunt; sapientia nimirum et mentis perspicacitas: at venustas cui bono? Videlicet ut barbarus; et ut vir saculo deditus, hanc ex immensa honorum cupidine exquirat: nam philosophum boni animi tantum desiderare oportet. Sed quemadmodum decoras vestes cupimus, non ad usum tamen: ita iste decoras facies, velut statuas flagitat. At Deus quam ob causam pulchritudinem fecit? Audi alium dicentem: *A magnitudine enim et specie creaturarum Creator per proportionem videtur* (Sap. 13. 5). Multa etiam quis vident non modo ad usum, sed et ad decorem quoque corpori nostro indita esse. Colores namque ac coloris pulchritudo ejus rei gratia, non autem ob usum duntaxat existunt. Fieri siquidem potest ut homo niger sit, nec inde ullo modo lædatur in illis quæ ad usum spectant. Habemus vero et capillos eadem de causa, sicut Paulus ait: *Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi* (1. Cor. 11. 14). Cervix quoque erecta, quæque congruum habet interstitium; denique reliqua ob eundem decorem nobis sunt concessa, adeo ut si minimum quid a toto detraxeris, pulchritudinem evertas, manente tamen usu. Unde præcipue ad speciem nobis Opifex hoc

animal condidit: nec tantum hoc, sed et reliqua omnia. Verum pulchritudinis hujus aliis quidem plus, aliis vero minus largitus est. Complures autem post ortum quaerebant venustate induit. Porro ex ipso situ quoque decorem perspicies; quemadmodum in oculis, quod in sublimi loco instar iridis positi sint, quod intus tornatam rotunditatem, colorum mixturam, accuratam formam, germanitatem, ingenuitatem et candorem habeant. Sed, inquiet aliquis, pulchritudo offendiculum fuit. Non propter pulchritudinis naturam id contigit, sed per ignaviam eorum qui illa capiuntur. Dicit enim Scriptura: *Ne respicias pulchritudinem alienam* (Eccl. 9. 8). Non dixit absolute, *Ne respicias pulchritudinem*: sed addidit, *Alienam*. Quare laudat eos qui propria fruuntur venustate. Cur enim decor Josephum non pessumdedit, nec ignavum effecit, nec replevit insania et fastu? *Cerva*, inquit, *amicitiarum et pullus gruiarum tuarum versetur tecum* (Prov. 5. 19). Pulchritudo etiam vinculum est nuptiarum, ut scilicet homines impotenti corporum desiderio flagrarent. Nam cum Deus nobis illius laboriosam ac miseram adornasset, solatium quoque aliquod donavit. Hinc nobis fomes dilectionis vitam quae omnia complectitur. Multa quippe cura providit Deus ac effecit, ut nuptiarum vinculum firmum ac infractum maneret. At, inquiet idem, pulchritudo offensioni ab initio fuit. *Videntes enim filii Dei filias hominum, quod essent pulchras, acceperunt sibi* (Gen. 6. 2). Offendiculum non fuit species, sed illorum incontinentia. Filias enim non ideo Deus speciosas fecerat, ut impudentes fierent, sed ut unusquisque suam adamaret. *Et intelligentes*, inquit, *in omni sapientia*: id est, studiosos et omnis sapientiae capaces: *ut doceret eos literas et linguam Chaldaeorum*. Moyses quidem cum esset unus e vulgo, ut rex enutritus est: hi vero cum ex stirpe regia orti essent, inter servos beriles educabantur. Pulchre provisum est, ut illi discerent literas et linguam Chaldaeorum, ne scilicet quando Daniel de magnis illis rebus cum rege loquutus esset, aliquis interveniens nonnihil eorum quae dicerentur depravaret. Quanquam autem de causa adhuc id sit? Ut intelligas illius philosophiam, et statim a principio videas quo pacto ventre potior sit. Alius quippe dixisset: Captivus sum; nullo alio ex loco necessaria ad victum mihi suppedantur, omnino ignoscet Deus. At non ita iste: non enim mercedis alienus gratia, aut ex timore tantum, sed etiam ex caritate Deo serviebat. Multa cura educatus est, nec breve tempus in studia insumpsit. Tres annos philosophabantur et tres annos jejunabant. Vides prudentiam? Ubi cautione opus est, valde exactus est, provisus ac circumspectus; nec temere seipsum conjicit, sed supplicat ac precatur: ubi vero nullum detrimentum est, linguam barbaram et ejusmodi sapientiam discere non renuit; non enim crimen erat hanc discere, verum ea uti. Sic praecipue intelligebat sapientiam suam: atque iterum ex comparatione, ut disceret nullam esse sapientiam Hebraeae similem, utque fortior evaderet. Quod si id fuisset iniquum,

ibi profecto restitisset, atque adeo repugnasset. Viles illius virtutes ab eadem origine profluxisse, ex qua ille qui ventri indulgent, ex qua ille qui alia praefert mannae? Inde Daniel cum esset ortus, philosophum se esse ostendit. 6. « Et in his fuerunt de filiis Juda, Daniel, et Ananias, et Azarias, et Mizael. 7. Et imposuit eis nomina praepositi eunuchorum: Danieli quidem, Baltazar; et Ananiae Sedrachus; et Azariae, Abdenago; et Misaeli, Misachus. » Danieli, inquit, imposuit nomen Baltazar. Ita quoque deus illorum vocabatur: quin potius sic appellabatur filius regis. Aususne est igitur captivum eodem nomine insignire? Prorsus id ausus est; nisi quod non est idem nomen (a) ac decus, sed multa intercedit differentia, sicut in Josepho, adoravit eum pater ipsius. Sed quid magni, nomen illud ei inditum esse? nonne etiam hodie inter plebeios videmus regum nominibus appellari multos? At non in regia, dicit aliquis. Cujus autem rei gratia nomen ista mutatio fit? Aspice res undique disponi. Non videt somnium rex, priusquam tres illi anni completi sint. Vides providentiam Dei? Cur igitur? Ut majori libertate loquendi Daniel fruatur. At, dixerit aliquis, manifestius in admiratione ac claritate fuisset Daniel, si ante tres illos annos Nabuchodonosor somnium vidisset. Atqui edictum illud contra pueros prolatum non fuisset: aliter autem nec Danieli creditum esset. Propterea in parvis ac exiguis rebus eunuchus benevolentiae Dei erga illos periculum facit, ut quando de majoribus rebus illum postulerint, diffidens non respuat, sed ut discant ea lingua optime loqui, ad majorem nimirum fiduciam obtinendam. Nonne vides Davidi id contigisse, cum rex Saül de rebus ex aetate judicans, illi pollicenti quod alienigenam interfectoris esset, fidem non habuit? De caetero advertit Daniele instituti ac sectae barbaricae causam et rationem intellexisse. Barbarorum quippe disciplinas accurate didicerunt Moses et Daniel. Ne enim ignorantia adducti, putarentur sua alienis praefere: ea permisit illis, etiam alienae scientiae participes fieri: ut quando videris seu potius audieris Mosem dicentem, *Non est sapientia qualis nostra* (Deut. 4), non suspensionis nec amoris censeas esse sententiam, sed recti iudicii. Nam dici nequit Daniele odio erga praecceptores resiliisse ab illorum doctrina. Ambo enim, Moses et Daniel, multo honore ab extraneis afficiuntur, et tamen gentis suae instituta anteponunt. Et hoc est quod cum admiratione de Mose dicebat Paulus: *Non elegit temporali*

(a) Graece, πλὴν οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ ὄνομα, etc. Nihil video nisi exscriptoris indiligentia factum esse, ut ad nos manca pervenerint eloquentissimi Patris verba. Scilicet dum ostendere vult longe ampliorem fuisse famam Baltasaris Judaei fama Baltasaris Babylonii, exemplum Josephi adduxerat eximius doctor. Uterque enim Josephus ac Daniel, servi cum fuissent, eum honorem consecuti sunt, ut adorari, more eorum gentium, meruerint; hic a rege, Dan. 2, 46; ille a patre, Gen. 37, 9, et 47, 31: at notarius properaus, rem indicare contentus, voces omisit. Haec est nostra suspicio, seu potius divinitio, quam in medio relinquimus. Caeterum de Josephi adoratione abunde Theodoretus Quaest. 19 in Genesis, et noster initio Orationis 26 in Epistolam ad Hebraeos, et Homilia 66 in Genesis.

θειαν, τὴν γνησιότητα, τὸ λευκὸν εἶναι. Ἀλλὰ πρόσκομμα γέγονε τὸ κάλλος, φησί. Οὐχὶ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν βαθυμίαν τῶν ἀλισκομένων. *Μὴ καταμάνθανε γὰρ, φησί, κάλλος ἀλλότριον.* Οὐχ ἀπλῶς εἶπε, *Μὴ καταμάνθανε κάλλος*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἀλλότριον*, ὡς τὸ γε οἰκείου ἀπολαύειν αἰνεῖ. Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐξετραχίλισε τὸν Ἰωσήφ, οὐδὲ βλάκα εἰργάσατο, οὐδὲ ἐνέπλησεν ἀπονοίας καὶ τύφου; *Ἐλαφος, φησί, φιλίας, καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ἐμλεῖτω σοι.* Σύνδεσμός ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ γάμου, ὥστε πρὸς τὰ σώματα ἐπέστητο οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίπονόν τινα καὶ μοχθηρὸν ἡμῖν κατεσκεύασε τὸν βίον, ἐχαρίσατό τινα καὶ παραμυθίαν. Ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀγάπης ἐστὶν ὑπέκκαυμα τῆς τὰ πάντα [202] συνεχούσης. Πολλὰ γὰρ ἐσπούδασεν ὁ θεὸς καὶ ἐπραγματεύσατο, ὥστε τὸν τοῦ γάμου σύνδεσμον ἀβραγῆ μένειν. Καὶ μὴν τοῦτο, φησί, γέγονε πρόσκομμα παρὰ τὴν ἀρχὴν. *Ἰδόντες γὰρ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὴς θυγατέρας τῶν Ἑβραίων* ^a [i. ἀνθρώπων], *ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς.* Οὐχὶ τοῦτο γέγονε πρόσκομμα, ἀλλ' ἡ ἀκρασία ἐκείνων. Καλὰς αὐτὰς ἐποίησεν, οὐχ ἵνα ἀναιδεῖς αἱ θυγατέρες γένωνται, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος στέργῃ τὴν ἑαυτοῦ. *Καὶ συνιέντας, φησὶν, ἐν πάσῃ σοφίᾳ*· τουτέστι, σπουδαίους, δεκτικούς πρὸς πᾶσαν σοφίαν· *τοῦ διδάξαι αὐτοὺς γράμματα καὶ γλώσσαν Χαλδαίων.* Ὁ μὲν οὖν Μωϋσῆς ἰδιώτης ὢν, ὡς βασιλεὺς ἐτράφη· οὗτοι δὲ ἐκ γένους ὄντες βασιλικῷ, ἐν τάξει δούλων δεσποτικῶν ἀνετρέφοντο. Καλῶς προοικονομεῖται αὐτοὺς μαθεῖν γράμματα καὶ γλώσσαν Χαλδαίων, ἵν' ὅταν μέλλῃ τῷ βασιλεῖ διαλέγεσθαι Δανιὴλ περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων, μηδεὶς μεταξὺ παρεμπεισῶν κακουργῆ τι τῶν λεγομένων. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ τοῦτο γίνεται; Ἴνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἴθης εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πῶς κρείττων ἐστὶ γαστρός. Καὶ μὴν ἕτερος εἶπεν ἄν, *Αἰχμάλωτός εἰμι, οὐδαμῶθεν ἔχω τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, συγγνώσεται πάντως ὁ θεός.* Ἄλλ' οὐχ οὕτως οὗτος· οὐ γὰρ μισθῷ τινι καὶ φόβῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγάπῃ ἐδούλευε τῷ Θεῷ, πολλῆς ἀπολαύων ἐπιμελείας, καὶ ὁ χρόνος οὐ βραχύς. Ἐτὴ τρία ἐφιλοσόφουν, τὰ τρία ἔτη ἐνήστευον. Ὅρα δὲ σύνεσις; Ἐνθα μὲν ἔχρησεν φυλάξασθαι, σφόδρα ἀκριβῆς, καὶ προνοητικός, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν, ἀλλ' ἰκετεύων καὶ δεόμενος· Ἐνθα δὲ οὐδὲν ἐβλαπτεν, οὐ παρητήσατο μαθεῖν γῶνταν βαρβαρικὴν καὶ σοφίαν τοιαύτην. Οὐ γὰρ δὴ τὸ μαθεῖν ἐγκλίμα ἦν, ἀλλὰ τὸ χρήσασθαι. Οὕτω μάλιστα ἔμαθεν ἄν τὴν σοφίαν τὴν παρ' ἑαυτῷ· ἀπὸ συγκρίσεως πάλιν, ἵνα μάθῃ ὅτι οὐκ ἐστὶ σοφία ἕτερα οἷα ἡ Ἑβραίων, ἵνα ἰσχυρό-

τερος εἴη. Καὶ μὴ εἰ καὶ παράνομον ἦν, καὶ ἐνταῦθα ἔστη ἄν καὶ ἡγωνίσαστο. Εἶδες ὅτι τούτου αἱ ἀρεταί, ὅθεν οἱ γαστριμαργοὶ, ὅθεν οἱ σκόρδα προτιμῶντες τοῦ μάννα; Ἐντεῦθεν ὁ Δανιὴλ ὢν φιλόσοφος ἐφάνη. *Καὶ ἐγένοντο ἐν αὐτοῖς ἐκ τῶν υἱῶν Ἰούδα, Δανιὴλ, καὶ Ἀναρίας, καὶ Ἀζαρίας, καὶ Μισαὴλ. Καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὁ ἀρχιευνούχος ὀνόματα, τῷ μὲν Δανιὴλ Βαλτάσαρ, καὶ τῷ Ἀναρίῳ Σεδράχ, καὶ τῷ Ἀζαρίῳ Ἀβδοναγῶν* [scr. Ἀβδοναγῶ], *καὶ τῷ Μισαὴλ Μισάχ.* Τῷ Δανιὴλ, φησί, Βαλτάσαρ ἐπέθηκεν ὄνομα. Καὶ ὁ θεὸς αὐτῶν οὕτως ἐλέγετο, μᾶλλον δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλεῦς οὕτως ἐλέγετο. Ἐτόλμησε κἄν οὖν τὸν αἰχμάλωτον οὕτω καλέσαι; Μάλιστα [203] μὲν οὖν ἐτόλμησεν ἄν· πλὴν οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἀλλὰ πολλὴ ἡ διαφορά, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, προσεκύνησεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ. Καὶ τί μέγα τὸ ὄνομα τοῦτο κληθῆναι αὐτόν; οὐχ ὀρώμεν καὶ νῦν τοῖς τῶν βασιλέων ὀνόμασιν ἰδιώτας καλουμένους πολλούς; Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς βασιλείοις, φησί. Τίνος δὲ ἕνεκεν ἡ τῶν ὀνομάτων μεταβολὴ γίνεται; Ὅρα πάντοθεν οἰκονομούμενα τὰ πρόγματα. Οὐ πρῶτον ὄρα τὸ ἐνύπνιον, ἕως τοῦ πληρωθῆναι τὰ τρία ἔτη. Ὅρα δὲ ὅτι θεὸς οἰκονομεῖ; Τίνος οὖν ἕνεκεν; Ἴνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσῃ. Καὶ μὴ σαφέστερον ἐθαυμάσθη ἄν, καὶ ἐφάνη, εἰποῖ τις ἄν, εἰ πρὸ τῶν τριῶν ἐτῶν εἶδε τὸ ἐνύπνιον. Ἄλλ' οὐκ ἄν ἤλθε καὶ κατ' αὐτῶν τὸ δόγμα, ἄλλως δὲ οὐδ' ἐπιστεῦθη ὁ Δανιὴλ. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς μικροῖς καὶ ἐλάττωσι λαμβάνει πείραν τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ αὐτοῦς ὁ εὐνοῦχος, ἵν' ὅταν ὑπὲρ τῶν μειζόνων ἀξιώσων αὐτὸν, μὴ διαπιστήσας διαπτῆ, καὶ ἵνα μάθωσι καλῶς διαλέγεσθαι, ἵνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσωσιν. Οὐχ ὄρα δὲ ἀπὸ τῷ Δαυὶδ τοῦτο γενόμενον; πῶς διηπίστησεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ἐπαγγελιομένῳ ἀλλόφυλον αἰρήσειν, ἀπὸ τῆς ἡλικίας κρίνων τὰ πρόγματα; Ὅρα λοιπὸν τῆς ὁδοῦ τὴν αἰτίαν τοῦτον μαθόντα. Τῶν βαρβάρων ἔμαθον ἀκριβῶς Μωϋσῆς καὶ Δανιὴλ. Ἴνα γὰρ μὴ ἀγνοίᾳ δοκῶσι προτιμᾶν τὰ οἰκεία τῶν ἀλλοτρῶν, τούτου χάριν ἀφίησιν αὐτοὺς μετέχειν κάκεινων, ἵν' ὅταν ἴθῃς, μᾶλλον δ' ἀκούσης Μωϋσέως λέγοντος, ὅτι *Οὐκ ἐστὶ σοφία οἷα ἡ ἡμετέρα*, μήτε φίλτρου, μήτε ἀγάπης εἶναι νομίσης τὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ κρίσεως ὀρθῆς. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι διὰ τὸ πρὸς τοὺς διδάξαντας ἄχθος ἀπεπήδησε τῆς ἐκείνων παιδεύσεως. Ἀμφότεροι γὰρ πολλῆς ἀπολαύουσι τῆς τιμῆς, καὶ προτιμῶσι τὰ οἰκεία. Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος θαυμάζων ἔλεγεν· *Οὐχ εἶλετο πρόσκαιρον εἶχει ἀμυρτίας ἀπόλαυσιν, μείζονος π.λοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν*

^a Nondum natus erat Heber. Pauli post forte legend, sic θυγατέρας, non αἱ θυγατέρας.

^b Scr. ὑπό. Ib. τῶν βαρβάρων. Praepone τὰ. Infra μὴ ἀχθος; forte scrib. ἰχθος.

τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἔθετο Δαυιὴλ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ μὴ ἀλισγηθῆναι ἢ ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τῷ ὄλῳ τοῦ πότου αὐτοῦ, καὶ ἠξίωσε τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῆ. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλεον καὶ εἰς οἰκτιρισμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Ὅρα τοῦτον ἄρχοντα τῶν ἀγαθῶν. Οὕτως αὐτόθεν ἐνεφαίνεν, ὅτι μέγας τις ἦν καὶ θαυμαστός. Τοῦτον γὰρ τῷ βελτιονι καλεῖ ὀνόματι. Ἐν οἷς δὲ δυνατὸν ἦν, τὸν νόμον ἐφύλαττεν. Τίς ἂν ἕτερος, εἰπέ μοι, μίσημα εἶναι ἐνόμισε τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν; Ὅρα αὐτὸν ἐκ προοιμίων εὐθέως [204] ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ἠξίωσε, φησί, τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῆ. Ὅρα πῶς ἐστὶν ἀφιλότιμος. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Τὴν ψυχὴν μου δώσω, ἀλλ' ἠξίωσεν, εἰ δυνατὸν, λαθεῖν. Τίνος ἐνεκεν φιλοτιμοῦμαι; φησί. Ἄλλ' οὐχ ὁ Ἰωσήφ οὕτως, οὐδὲ Μωϋσῆς. Τί οὖν; ἐκείνων καταγνώσθη; Μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ἤθεσαν ὅ τι ποτε ἦν. Οὕτω γὰρ ἦν κατὰ τὸν νόμον παραίτησις τῶν βρωμάτων. Ὅρα αὐτὸν καὶ ἐλέγχοντα καὶ φιλοσοφοῦντα, καὶ ἐν τοῖς μικροῖς ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ὅπερ ἔλεγον οἱ ἀπόστολοι, Ταῦτα ἔδωκε πρόσω ποιῆσαι, κάκεινα μὴ ἀφείναι. Ταῦτα δὲ ἐπραττεν, οὐκ ἐπειδὴ εἰδωλόβουτα ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ κεκωλυμένα ὑπὸ τοῦ νόμου ἦν. Πῶς οὖν ἐπεισεν; Ὅρα πῶς εὐθέως ἔλυσε σοὶ τὴν ἀπορίαν. Ἐδωκε, φησί, ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλεον καὶ εἰς οἰκτιρισμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ γέγονεν· κάκει ἠλεῖθη Ἰωσήφ καὶ χάριν εὗρεν ἐπὶ τοῦ ἀρχιμαγείρου· πλὴν ἀμφοτέροις δούλοι, καὶ ἐν οικίαις [f. οικίαις] βαρβαρικάς. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἱκανὰ ἐκλύσαι ὃ τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως τὰ εἰρημένα. Τί λέγεις; ἀναγῆ τὴν τράπεζαν ὀνομάζεις εἶναι τὴν δεσποτικὴν; καθαρώτερος ἡμῖν αὐτὸς ἀνεφάνης; οὐκ οἶδας, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ γλώτταν καὶ γράμματα μαμαθήκατε Καλδαϊκά, ἵνα πρὸς τὴν ἡμετέραν μεταστήτε τάξιν; Πῶθεν δ' ὅλως αὐτὸν ἠδέσθη ὁ εὐνούχος; Τὸ παιδίον εὐκαταφρόνητον ἦν, αἰχμάλωτον. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσιμος ἦν, ἀλλ' ὁ κίνδυνος οὐκ εἶα αἰδέσιμον αὐτὸν φανῆναι. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι Ἐδωκεν αὐτὸν εἰς ἔλεον, λέγει τὰ ῥήματα τοῦ εὐνούχου καὶ τὸν πάλιν ὁ φόβον. Πῶς; Οὐκ ἦν δυνατὸν, ἀλλὰ κεκωλυμένον, εἰ μὴ ἄνωθεν χάρις πάντα ὑκονόμει. Καὶ εἶπε Δαυιὴλ πρὸς Ἀμελασῶρ, ὃν κατέστησεν ὁ ἀρχιευνούχος ἐπὶ Δαυιὴλ, Ἀναρίαν, Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ. Πείρασον δὴ τοὺς δούλους σου

ἡμέρας δέκα, καὶ δότωσαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγώμεθα^d, καὶ ὕδωρ πῶμεθα· καὶ ὀφθήτωσαν ἐνώπιόν σου αἱ ἰδέαι ἡμῶν, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν παιδαρίων τῶν ἐσθιόντων τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως· καὶ ὡς ἐὰν ἴδῃς, ποιήσον μετὰ τῶν παιδῶν σου. Καὶ εἰσήκουσεν αὐτὸν, καὶ ἐπέειπεν αὐτοῖς ἡμέρας δέκα. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν δέκα ἡμερῶν ὠράθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαί, καὶ αὐτοὶ ἰσχυροὶ ταῖς σαρκί· ὑπὲρ τὰ παιδάρια τὰ ἐσθιόντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως. Πολλὴ [205] ἡ παρρησία, μεγίστη ἡ προθυμία, πολλὴ ἡ σύνεσις, μεγάλη ἡ πίστις. Πείρασον τοὺς παῖδας σου ἡμέρας δέκα. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης τῆς φύσεως τῶν σπερμάτων εἶναι τὸ φαιδρὸν τοῦ προσώπου, ὅρα δὴ ὕδωρ τὸ μὴ τρέφον. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εὐπαθεῖς ἐφάνησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπολαύοντων τῆς τραπέζης τῆς βασιλικῆς εὐπαθέστεροι. Ὅτι δὲ κρέα καὶ οἶνος πάντων μᾶλλον τρέφειν εἴωθε, παντὶ δῆλόν ἐστι. Ὅρα ἐκ προοιμίων εὐθέως τὴν ἐπανθοῦσαν χάριν ἐκ τῆς προαιρέσεως τῶν παιδῶν, [καὶ] ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν γὰρ προαίρεσις ἐκ τοῦ μὴ θελήσει, ἡ δὲ χάρις ἐκ τοῦ δυναθῆναι. Καὶ ὀφθήτωσαν, φησί, ἐνώπιόν σου. Σοὶ τὴν κρίσιν ἐπιτρέπομεν. Κούφη δὲ καὶ εὐμαρῆς ἡ χάρις· διὰ τῶν πραγμάτων πιστώθητι. Ἐγὼ μὲν γὰρ οἶδα σαφῶς· καὶ πρὸ τοῦ τέλους οὐκ ἀποφαίνομαι, διὰ σέ. Ὅρα πῶς καὶ τοὺς οἰκέτας ἐπαίδευσεν εὐθέως, καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι φιλόθεός τις ἐστίν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς, Μεθ' ἡμῶν, φησί, ποιήσον, ἀλλὰ, Μετὰ τῶν παιδῶν σου· καὶ ἀρχόμενος οὕτως ἔλεγε· Πείρασον τοὺς παῖδάς σου. Οὐ παρητυόντο τὰς ἀνθρωπίνας τιμὰς, ἐνθα τὴν εὐσέβειαν οὐδὲν ἐβλαπτεν, ἐπιδείξασθαι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος αὐτὸ ποιεῖ. Ἀπολογίς ἀρχόμενος, ἐξ ἐγκωμίων τοῦ δικάζοντος ἀρχεται οὕτω λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ· καὶ πολιτικοὶς χέχρηται πράγμασι. Καὶ προφηταῶν δὲ ὁ Νάθαν προσκυνεῖ τὸν Δαυὶδ, καὶ ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραῶ, καὶ ὁ Ἀβραάμ τοὺς συνοίκους. Καὶ οὗτος αὐτὸς, Εἰς τὸν αἰῶνα, φησί, ἔσθι. Ὅρα ῥῆμα κολακείας γέμον. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἰποιμι τοῦτο κολακείαν, ἀλλὰ σύνεσιν καὶ σοφίαν. Οὕτω καὶ Παῦλος φησί· Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγορευόμενοι. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδίδασκεν· Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Τί οὖν; τὰ σπέρματα μιὰρὰ οὐκ ἦν; Οὐδαμῶς, οὐδὲ τὸ ὕδωρ. Καὶ τοῦτο διετέλεσαν ἑτὶ τρία ποιῶντες. Καὶ μετὰ τὸ τέλος, φησί, τῶν ἡμερῶν, ὡν εἶπεν ὁ βασιλεὺς, εἰσαγαγεῖν αὐτούς, εἰσηγαγεῖν αὐτούς ὁ ἀρχιευνούχος πρὸς Ναβουχοδονόσορ. Καὶ οὐκ εὐρέθησαν ἐκ πάντων αὐτῶν ὁμοίαι Δαυιὴλ, καὶ Ἀναρίαν, καὶ Μισαήλ, καὶ

^a Hoc verbum interdum videtur deductum ab ἔλις, id est affuitim, quae enim suppetunt, despiciuntur, eoque proluere quodammodo existimantur: interdum a voce ἔλες, quae saltem et conviciatum significat. Vide Hexychium ac Suidam. Pari ratione formatur συναλιζεσθαι. Act. 1, 4.

^b Ἐκλύσαι. Forte nihil est mutandum. Forte legendum ἐκλύσαι, levi ac non inso. ita litterarum translatione.

^c Loge πολὺν. Dan. 1, 10.

^d Scrib. φαγώμεθα, εἰ πῶμεθα. Εἰ εἰσήκουσεν αὐτῶν.

peccati voluptate frui, majores Ægypti thesauris divitias esse ratus Christi probum (Hebr. 11. 25. 26). 8. Et posuit Daniel in corde suo, ne pollueretur in mensa regis, et in vino de potu ejus, et rogavit præpositum eunuchorum ne contaminaretur. 9. Et dedit Deus Danielem in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum. Aspice Danielem a bonis operibus incipere. Ita ex eo tempore ostendit magnum se esse, atque admirabilem. Quare Scriptura præstantiori eum nomine (Danielis) appellat. Porro in quibus poterat, legem servabat. Quis alius, queso, mensam regiam censisset esse piaculum? Aspice quomodo statim ab exordio suum erga sapientiam amorem demonstrat. Et rogavit, inquit, præpositum eunuchorum, ne contaminaretur. Animadvertite quam non sit ambitiosus. Non dixit, Animam mihi potius adimi patiar: sed rogavit, ut, si fieri posset, lateret. Quam ob causam, inquit, honores ambirem? At non sic Josephus, nec Moyses. Quid igitur? Illosne condemnabimus? Absit. Nescierunt enim quidnam illud esset. Nondum siquidem existebat illa quæ postea a lege est instituta ciborum repudiatio. Vide ipsum et arguentem et philosophantem, et in parvis rebus specimen sapientiæ suæ exhibentem. Atque id est quod dicebant apostoli (a): *Hæc oportebat prius facere, et illa non omittere* (Luc. 11. 42). Hæc autem Daniel faciebat, non quod idolis sacrificata essent que apponebantur, sed quod a lege essent prohibita (b). Quomodo igitur eunuchorum magistro persuasit? Adverte ut statim tibi solvat dubitationem. *Dedit, inquit, Deus Danielem in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum.* Illud etiam Josepho accidit: in Ægypto quoque Josephus misericordiam consequutus est, et gratiam invenit apud coquorum præfectum: porro utriusque servi, et in barbarico solo degebant. Erant sane verba Danielis idonea ad exsolvendam (vel attrahendam) iram regis. Quid ais? domini mensam execrabilem appellas? anne purior nobis tu apparuisti? nonne nosti ideo vos linguam ac literas Chaldæorum discere, ut ad nostrum ordinem transeatis? Unde vero omnino eunuchus illum reveritus est? Puer erat contemptibilis ac captivus. Nam etsi reverendus fuisset, ac periculum non sinebat ipsum venerabilem videri. Et propter hoc postquam dixit: *Dedit eum in misericordiam*, subdit verba eunuchi, et multum timorem illius. Quomodo? Id impossibile fuisset atque prohibitum, nisi cælestis gratia omnia dispensasset. 11. *Et dixit Daniel ad Amelasarum, quem constituerat magister eu-*

nuchorum super Danielem, Ananiam, Azariam, et Misaelem: 12. *Tenta, obsecro, servos tuos per dies decem; et dent nobis de seminibus terræ, et comedamus, et aquam bibamus: 13. et appareant coram te vultus nostri, et vultus puerorum qui comedunt e mensa regis: et sicut videris, facito cum pueris tuis. 14. Et exaudivit eum, et tentavit eos per dies decem. 15. Et post finem decem dierum visi sunt vultus eorum boni, et ipsi corpore pinguiores, quam pueri qui comedebant de mensa regis.* Magna libertas, maxima animi alacritas, multa prudentia, ingens fides. *Tenta pueros tuos per dies decem.* Deinde ut ne existimes a seminum natura oriri faciei hilaritatem, respice quoque ad aquam, quæ minime nutrit. Et non modo bona corporis habitudine præditi apparuerunt, sed et vegetiores iis qui regia mensa fruebantur. Quod autem carnes et vinum magis nutriant quam cætera alimenta, unicuique est manifestum. Cerne ut statim ab initio gratia ex voluntate puerorum et ex dono Dei efflorescat. Voluntas siquidem est, quod noluerint: donum vero, quod potuerint. *Et appareant, inquit, coram te.* Judicium tibi permittimus. Levis autem et facilis est gratia quam petimus: res tibi fidem faciant. Ego quippe eventum perspicue novi: at propter te nihil ante finem affirmo. Cerne quomodo etiam famulos statim erudierit, ac docuerit se esse Dei amantem. Et non simpliciter dicit, *Facito nobiscum, sed, Facito cum pueris tuis*: sicque exorsus aiebat: *Tenta pueros tuos.* Non recusabant humanos honores exhibere, ubi nihil esset quod pietatem læderet: quandoquidem et Paulus idem facit. Nam inchoans defensionem suam, a laudibus iudicis incipit, ita loquens: *In multa pace agentes per te* (Act. 24. 2). Idem apostolus rebus civilibus usus est. Nathan quoque propheta adorat Davidem; Jacobus similiter Pharaonem adorat, et Abrahamus contubernales. Daniel denique, de quo nunc sermo est, regi dicit: *In æternum vive* (a) (Dan. 6. 21). Animadvertite verbum adulationis plenum. At ego non id dixerim adulationem, sed prudentiam et sapientiam. Ita et Paulus ait: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes* (Coloss. 4. 5). Ita etiam Christus docuit: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Luc. 10. 25). Quid igitur? semina immunda non erant? Minime: sed nec aqua. Et hoc per tres annos fecerunt. 18. *Et completis, inquit, diebus, post quos dixerat rex, ut introduceret ipsos, archieunuchus introduxit eos ad Nabuchodonosorem. 19. Et non inventi sunt ex omni-*

(a) Imo Domini est istud oraculum. Sed aliquando Ecclesie magistros, dum vel minus cum cura scribunt, vel calore dicendi abripiuntur, memoria destituit. Sic infra eodem hoc capite verba Tertullii, Act. 24. 3, Paulo attribuantur.

(b) Non tamen improbabilis est Theodreti aliorumque sententia. Lege Judithæ 12. 2, 19, Estheræ 14. 17. Credi Jerim sanctissimos juvenes tribus de causis cibo regio abstinuisse: tum ob solemnem ethnicorum in mensis superstitionem; tum quod plerique Babylioniorum cibi lege Mosaicæ vetiti essent; tum denique, quia jejuniis, et abstinentia ab animalis, Deum promereri satagebant. Et hoc ultimum confirmant Josephus Antiq. Jud. lib. 10. cap. 11, Origenes 7 contra Celsum, et Homil. 4 in diversos. Cetero- rums Papa Epistola ad Theotistam.

(a) In Græco, *Εἰς τὸν αἰῶνα ζῆτι*. Grotius interpretatur: *ri- vas diu*. Malim tamen cum S. Hieronymo exponere de æternitate. Id enim exigebat olim quæ se diis æquam existimabat potestas: *Ea quippe est*, ait B. Severus *stultitia regum omnium, ut sibi divina vindicent*. Baruchi 1, 11: *Orate pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis, et pro vita Baltasar filii ejus, ut sint dies eorum sicut dies cæli super terram*. Quo etiam loci mentem Scripturæ non assequenter fuisse Grotium puto. Superbas voces humilitas Christiana paulatim compressit, modestiusque Catholicis Imperatoribus acclamatum in Conciliis: *Nullus annos. Annos David. Nullus annos æternæque memoria*, etc. His de rebus lege Concilia generalia passim, Epistolam S. Athanasii de synodis Arimini et seleuciæ, initio, Annianum Marcellinum initio libri 13, Symmachum Relatione adversus Christianos,

bus illis similes Danieli, et Ananiae, et Misaeli, et Azariae. 20. Et steterunt in conspectu regis; et in omni verbo sapientiae ac scientiae, quod sciscitatus est ab eis rex, invenit eos decuplo praestantiores omnibus incantatoribus et magis, qui erant in universo regno ejus. Et post finem dierum, inquit, visi sunt vultus eorum boni: et pulchritudine ac bona corporis habitudine profecerant. Aspice res quae praeter naturam sunt: aspice mundi Opificem qui efficaciam suam adaperit. Quemadmodum enim fictor maxime videbitur is, qui non modo aes conflare ac conformare valebit, sed et illo non minus is qui jam factam statuam poterit corrigere: idem quoque in Deo et pueris illis agnoverit quispiam. Nam corpora post talem alimoniam pinguis praestitisse, non minus facultatis creatricis indicium erat, quam hominem e terra formasse. Unde nitidus color? unde flos ac decor fulgorem emittens? unde robar? Nostis enim aquae potu et seminum esu destrui corporis vires. Nam ne panem quidem comedere sustinebat. Non est autem parva distantia inter frumentum subactum ac confectum, et frumentum infectum ac non praeparatum. Non enim ex solo esu robur oritur, sed etiam ex coctione ciborum qui inanducantur; at semina concoqui praeter naturam est. Adverte haec signa non ex ambitione petentium iuitium sumere, sed a necessario usu causam atque occasionem habere. Non enim absolute ac nulla re objecta insiluit in experimentum, sed necessitate illum ad hoc vocante. Itaque procul ab ambitione erat animus puerorum. Quamquam quis tanta praeditus fide, et inter barbaros degens, non cupisset dominis ostentare Dei erga se benevolentiam? At non isti. Respice et ad reprehensionem senum, ut etiam ipsa ex necessitate proveniret.

CAPUT II.

1. In anno secundo regni Nabuchodonosoris, somnavit Nabuchodonosor somnium, et obstupuit spiritus ejus, et somnus ejus abiit ab eo. At iste annus duodecimus est (a). Nam si tres anni a capta urbe praeter-

hieronymum ad Ezech. 28, 2. Theodoretum ad Dan. 5, 10, et 6, 21, sive eodem Thessalonicensem de sacris ordinationibus cap. 10, denique nostrum hunc infra ad caput secundum.

(a) Plurimum a veritate aberrant quos hic noster auctores habet. Primum enim deportationem Danielis non numerant ab anno tertio desinente, et quarto ineunte Joacini, seu Nabuchodonosoris primo, ut computatur Dan. 1, 1, Jerem. 25, 1: sed in ea tempora conferunt, quibus iterum capta sunt Hierosolyma, nempe sub Jechonia. Deinde dum urbem anno nono captam esse dicunt, a sacra Scriptura discedunt, quae id anno Nabuchodonosoris partim septimo, partim octavo contigisse refert Jerem. 52, 28, 4 Reg. 24, 12 (neque enim haec duo loca, quod existimat Usseus, se jungenda esse arbitror). Horum errorum exempla in Theodoro Praefatione in Ezechielem, in Graeca temporum Epitome, quam Josephus Scaliger ad Chronica Eusebii attexit, et in ejusdem Scaligeri animadversionibus. Praeterea Hebraeos eadem nota designare solitos numerum secundum, et numerum 12, aut fallor, aut verum non est: quamvis fieri potuerit ut 2^a mutaretur in 2, deleta aut detracta litera 1. Denique de exscriptorum errato incredibile mihi fit, cum et textus Hebraicus et omnes versiones consentiant. Nemini ergo dubium esse potest Nabuchodonosorem hoc somnium anno secundo regni sui vidisse: non quidem (ut Theodoro placet) secundo illius regni quo cum patre imperavit, nec (ut vetus scholion habet) illius quod post expugnationem civitatis ac templi obtinuerit, sed secundo

lerant, et illa anno nono expugnata fuit: iste annus duodecimus est. Quidam dicunt eadem nota apud Hebraeos hunc et illum numerum exarari. Fortassis etiam erratum est exscriptorum: vel secundo revera anno pueri exhibitus sunt. Sed hoc ultimum ratione caret. Caeterum res accidit difficilior. Quenam vero illa est? Nescisse regem quodnam fuerit somnium suum. Et hoc providenter contigit. Nisi enim id evenisset, non apparuisset Danielis sapientia. Videmus enim quod ipse vocatus fuisset, et id quod futurum erat dixisset; dixissent etiam Chaldaei. Verum cum eventus praesens non esset, quis verax, quis mendax creditus fuisset? Et hoc per alia examinare oportet. Ipsum autem somnium in medium producat: dicat Daniel quae respondit; contraria dicant Chaldaei. Unde manifestum fiet Danielem vel mentiri vel vera dicere? Jam igitur probationem dat. At in Josepho res eo modo peracta non est, sed somnium narravit Pharaeo: prope enim erat tempus eventus. Admiratione autem dignum est, quomodo in Aegypto fingere aliquid noluerint sapientes Aegyptiorum, cum nullum inde periculum oriri potuisset, sed fassi sint se haerere. Quod si somnia dijudicare nesciant, in qua re alia illis credendum est? Alioquin autem illic non oportebat id fieri: at in prophetia Josephi manifesto factum est, et maxime in eunuchis. Observa autem quod Chaldaei non vocarunt Danielem; sed maluerunt mori, quam illum sermone hominum celebratum intueri. Numquid ideo tantum somnium visum fuerat, ut Daniel suspiceretur? Id equidem non dixerim. Quamquam licet ea dumtaxat causa fuisset, magnum certe et admirabile esset facinus, tantam Dei agnitionem contigisse. At non haec sola ratio fuit. Quenam igitur alia? Ut et Nabuchodonosor modestius de se sentiret, edoctus non semper suum genus dominaturum (si enim etiam post illa quae ipsi dicta sunt, nihil fastus remisit, multo magis si ea ipsi dicta non fuissent); praeterea ut Deum omnium esse Dominum agnosceret. Quandoquidem enim somniis praecipue studebant, idcirco ista evenerunt. Hinc illos de futuris persuadet: et quoniam maxime ob futurorum praescientiam deos venerabantur. Etenim omnes illorum praestigiae in eo negotio versabantur. 13. Et sententia egressa est, et sapientes interficiebantur (a); et Daniel amicique ejus quaerebantur ad necem. 14. Tunc Daniel respondit consilium et sententiam Arioch principi coquorum regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis. 15. Et interrogabat eum dicens: Princeps regis, quamobrem egressa

monarchiae in plurimas gentes extincto Nabopolassar patre; quae multorum sententia est.

(a) Theodoretus: ευναντιον, ελλ' οβ βασιλευν το εντονημα, εδωκεν προφανως και δικαιωσιν ηληρον αλαζονεια γαρ και τυχως προσελθον λεουσιον, αλετρον μαχνηται τοις υπηκοις Ιουδαϊοις. An legendum σπουδαϊοις cogitemus? Edictum quippe non in Iudaeos prolatum erat, sed in sapientes Babylonios, inter quos pauci Iudaei. Sapientes autem seculi dictos fuisse σπουδαϊοις constat etiam ex Origene Homilia sexta et 14 in Genesim. Quidquid sit, locus Theodoro sic interpretandus est: Προπονιμν τυραννικα, non regiae potestati adscribendum, aequitate eridenter destitutum: vanitas enim et superbia potestatem habentes adjunctam, perniciosum moliantur subditis Iudaeis, aut melius, subditorum sapientibus.

Ἰαριὰ. Καὶ ἐστησαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· καὶ ἐν παντὶ ῥήματι σοφίας καὶ ἐπιστήμης, ἐν οἷς κήτησε παρ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, εἶδεν αὐτοὺς δεκαπλασίονας ὑπὲρ πάντας τοὺς ἑπαυθούς, καὶ τοὺς μάγους, τοὺς δρας ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, φησὶ, ῥώθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθαί, καὶ εἰς κάλλος καὶ εὐεξίαν ἐπέδωκαν. Ὅρα παρὰ φύσιν τὰ πράγματα· ὅρα παρανοίοντα τὸν Δημιουργὸν τὴν ἐνέργειαν [206] τὴν αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ πλαστογράφος ἐκεῖνος ἂν μάλιστα φανεῖται, ὁ μὴ μόνον ἀνακωνεῦσαι τὸν χαλκὸν θυνάμενος καὶ διαπλάσαι, ἀλλὰ καὶ τοῦτου οὐχ ἦττον ὁ γενόμενος ἤδη τὸν ἀνδριάντα διορθῶσαι θυνάμενος· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν παίδων ἐκεῖνον ἴδοι τις ἄν. Τοῦ γὰρ ἀπὸ γῆς ἀνθρώπου ποιῆσαι τὸ μετὰ τοιαύτης τροφῆς εὐπαθῆ δεῖξαι τὰ σώματα οὐχ ἦττον εἰς δημιουργίας λόγον τεκμήριον ἦν. Πόθεν ἡ εὐχροία; πόθεν τὸ ἀνθος ἀποστίλθον; πόθεν ἡ ἰσχὺς; Ἴστε δὲ ὅτι καὶ καθαιρεῖ ἰσχὺν ἡ ὑδροποσία, καὶ φάτης σπερμάτων. Οὐδὲ γὰρ ἔρτογ ἠνείχτο φαγεῖν. Οὐκ ὀλίγον δὲ τὸ μέσον τοῦ κατεργασμένου σίτου καὶ ἀνεργάστου. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ φαγεῖν μόνον γίνεται ἡ ἰσχὺς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πεφθῆναι τὰ δίδόμενα· ταῦτα δὲ πεφθῆναι οὐκ ἦν κατὰ τὴν φύσιν. Ὅρα τὰ σημεῖα ταῦτα οὐκ ἐκ φιλοτιμίας τῶν αἰτούντων λαμβάνοντα τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπὸ χρείας ἀνεγκαίας ἔχοντα τὴν ὑπόθεσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδανὸς προκεκείμενος ἐπεπῆθησε τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ ἀνάγκης αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο καλούσης. Οὕτω καὶ πόρρω φιλοτιμίας ἦν τῶν παίδων ἢ ψυχῆ. Καίτοι γε τίς τοσαύτην ἔχων πίστιν, καὶ ἐν μέσοις βαρβάρους ὦν, οὐκ ἂν ἠθέλησεν ἐπιδειξασθαι τοῖς κρατοῦσι τὴν εὐνοίαν, ἢ ὁ θεὸς ἔχει περὶ αὐτούς; Ἄλλ' οὐχ οὗτοι. Ὅρα καὶ ἐπὶ τῶν ἐλεγχόντων ἢ πρεσβυτέρων πάλιν, πῶς ἐξ ἀνάγκης ἔρχεται.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἐν τῷ ἔτει δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ, ἐκρυψιάσθη Ναβουχοδονόσορ ἐνώπιον, καὶ ἐξέστη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὁ ὕπνος αὐτοῦ ἐγένετο ἐξ αὐτοῦ. Καὶ μὴν δωδέκατον τοῦτό ἐστιν ἔτος. Ἐὶ γὰρ εἰς τὴν μετὰ τὸ ἄλῶναι τὴν πλὴν ἦν, ἰσχυρὰ δὲ ἐννάτην ἔτην, ἀπῆλθεν τοῦτό ἐστιν ἔτος. Τινὲς φασὶν ὅτι τῷ αὐτῷ σημείῳ παρ' Ἑβραίων καὶ οὕτως κάκεινος ὁ ἀριθμὸς γίνεται. Ἡ καὶ σφάλμα γραφικὸν ἐστίν, ἢ δευτέρῳ ἔτει παραστήματα τοῦ

παίδα. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον. Πρᾶγμα δὲ συμβαίνει ἀπορώτερον. Ποῦν δὲ τοῦτο; Τὸ μὴ εἶδῆναι εἰ ποτέ ἐστι τὸ ἐνώπιον. Καὶ σαφῶς ἢ τοῦτο γίνεται. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐγένετο, οὐκ ἂν ἐφάνη ἡ σοφία τοῦ Δανιήλ. [207] Ὅρωμεν γὰρ ὅτι καὶ ἐκλήθη ἄν, καὶ εἶπε τὸ μέλλον· Ἐλεγον κάκεινοι. Τῆς ἐκδόσεως οὐκ οὐσης τίς ἀληθὴς καὶ ὁ ψευδής; Καὶ τοῦτο ἐφ' ἑτέρῳ γυμνάσειν χρή. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἐνώπιον παραγέσθω εἰς μέσον· λεγέτω ἄπερ ὁ Δανιήλ εἶπε, λεγέτωσαν τάναντία κάκεινοι. Ἦθδεν δὴλον ὅτι ψεύδεται, ἢ ἀληθεύει; Ἦθδεν οὖν εἶδωσι τὴν δοκιμὴν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσήφ οὐχ οὕτω γέγονεν, ἀλλὰ λέγει τὸ θναρ ἐκεῖνος· ἐγγὺς γὰρ ἦν ὁ καιρὸς. Ἄξιον δὲ θαυμάσαι, πῶς ἐν Αἰγύπτῳ οὐκ ἠθέλησάν τι πλάσαι οἱ σοφοὶ Αἰγυπτίων ἐκ τοῦ ἀκινδύνου, ἀλλ' ἴσασαν ἀπορεῖν. Εἰ δὲ ὄνειρους οὐκ ἴσασι διακρίναι, πῶς ἀλλαγῶ πιστευτέον αὐτοῖς; Ἄλλως δὲ οὐκ ἔδει ἐκεῖ τοῦτο γενέσθαι· ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας τοῦ Ἰωσήφ φανερώς ἐγένετο, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν εὐνούχων. Ὅρα δὲ τοῦτους μὴ καλοῦντας τὸν Δανιήλ, ἀλλ' αἰρουμένους ἀποθανεῖν μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνον ἰδεῖν εὐδοκιμοῦντα. Ἄρα διὰ τοῦτο μόνον ἐφάνη τὸ θναρ, ἵνα ὁ Δανιήλ θαυμασθῇ; Οὐκ ἔγωγε εἶπομι ἄν. Ἐπει καὶ εἰ τοῦτο ἦν μόνον, μέγα ἦν τὸ κατόρθωμα καὶ θαυμαστὸν, θεογνωσίαν γενέσθαι τοσαύτην. Πλὴν οὐ τοῦτο μόνον ἐστίν. Ἄλλὰ τί; Ὅστε καὶ τοῦτον εωφρονοσθῆναι μανθάνοντα, ὅτι οὐ διὰ παντός τὸ γένος αὐτοῦ κρατήσει (εἰ γὰρ καὶ τοῦτων εἰρημένων τῆς ἀλαζονείας οὐ καθυφῆκε, πολλῶ μᾶλλον εἰ μὴ ταῦτα εἴρητο)· ὥστε τὸν Θεὸν ἐπιγνώσκει Κύριον ὄντα τοῦ παντός. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ὄνειρους μᾶλλον εἶχον, διὰ τοῦτο ταῦτα γεγένηται. Ἐνεῦθεν αὐτοὺς πείθει περὶ τῶν μελλόντων, καὶ ἐπειδὴ τούτῳ μάλιστα τοὺς θεοὺς ἐτίμων, τῷ προορᾶν τὰ μέλλοντα. Καὶ γὰρ πᾶσα ἡ μαγανεία αὐτοῖς περὶ τοῦτο ἦν. Καὶ τὸ δόγμα ἐξῆλθε, καὶ οἱ σοφοὶ ἀπεκτείναντο· καὶ ἐζύγησαν τὸν Δανιήλ καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἀποκτείναναι. Καὶ τότε Δανιήλ ἀπεκρίθη βουλὴν καὶ γνώμην τῷ Ἀριώχ τῷ ἀρχιμαγείρῳ τοῦ βασιλέως, ὃς ἐξῆλθε ἀρελεῖν τοὺς σοφοὺς Βαβυλωνός. Καὶ ἐκρυφάμενος αὐτοῦ λέγων· Ἀρχὸν τοῦ βασιλέως, περὶ τίς ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἢ ἀκαθάρτης αἵτης ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως; εἶδες παρρησίαν; εἶδες ἀνδρείαν; πρὸς τὸν ἀνελεῖν κύριον οἶά φησι; Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀλγεί. Οὐκ ἔχει λόγον, φησὶ, οὐδὲ κέρφασιν, αἰδὲ χράμιμα ἀπίκναιται τῷ κροστάγματι·

* Corrige ἐπὶ τὸν ἐλεγον τῶν. Supra pro τὰ δίδόμενα. ἐστ. leg. τὰ εἶδόμενα.

ἢ Σαρῶς. Lego σοφῶς.

ἀναυδαίς γὰρ τούτους καλοῦμεν. Ἐγνώρισε δὲ ὁ Ἀριώχ τῷ Δαυιδ ἃ τὸ ῥῆμα. *Καὶ Δαυιδ ἔξῆλθε, καὶ ἠξίωσε τὸν βασιλέα ὅπως χρόνον αὐτῷ δῶ, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου ἀπαγγείλῃ τῷ βασιλεῖ.* Θαύμασον πῶς ἐπέτρεψεν ἐκεῖνος. [208] Ὅρα πανταχοῦ πάντας πειθομένους αὐτῷ. Ὅθεν πῶς ὑπόπτευσεν ἀληθῆ λέγειν αὐτόν; πῶς οὐκ εἶπεν, πάντες ἠλέγχθησαν, ὡμολόγησαν μὴ εἶναι ἀνθρωπίνης φύσεως τούτο· καὶ σὺ βάρβαρος ὢν, πόθεν οἶε περιγενέσθαι; Ἄλλ' ὅταν ὁ Θεὸς οἰκονομῇ καὶ προκατασκευάζῃ τὰ πράγματα, μηδὲν ἀπόρει. Ἄλλως δὲ καὶ ἀκίνδυνον ἦν ἐπ' αὐτὸν ὕστερον ἔλθειν. Τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτῷ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε; Πρῶτον μὲν ὥστε κατὰ δῆλον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, ὥστε αὐτοὺς ἐν χρεῖα καταστῆναι πολλῇ. Εἰ γὰρ καὶ προφήτης ἦν, ὅμως ἠγνόησε. Πάλιν σοὶ διὰ δικαίων ἀπολογεῖται, δεικνύς ὅτι ἐκεῖνοις οὐκ ἔδωκε μέλλουσι κινδυνεύειν χωρὶς εὐχῆς καρτερικῆς, πολλῶ μᾶλλον σοὶ οὐ δύσει. Διὰ τούτου πανταχοῦ τὰς εὐχὰς αἰτεῖ ὁ Παῦλος, *τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, γράφων.* Οὐ γὰρ ἀρακεῖ βίος καθαρὸς, ἐὰν [μὴ] καὶ εὐχῆ προσῇ. Ὅρα πάλιν τὴν πίστιν αὐτοῦ τὴν πολλήν. Δεύτερος οὗτος ἄθλος· καὶ πάλιν ὁ Δαυιδ ἠγεῖται τοῦ πράγματος, καὶ χρόνον αἰτεῖ παρεσκευασμένον πρὸς πολλὴν καρτερίαν καὶ εὐχὴν. Ὅστε οὐκ ἤξιου εὐθέως ἀκούεσθαι· ἔδωκεν ἐκεῖνος τὴν χάριν, ἀνεκωνώσατο τοῖς φίλοις. *Τότε τῷ Δαυιδ μυστήριον ἀπεκαλύφθη ἐν ὄραματι νυκτός. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ Δαυιδ, καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἡ σοφία καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐστί. Καὶ αὐτὸς ἄλλοιοῖ χρόνους καὶ καιροὺς, καθιστᾷ βασιλεῖς καὶ μεθιστᾷ, διδοὺς σοφίαν τοῖς σοφοῖς, καὶ φρόνησιν τοῖς αἰτούσι σύνεσιν.* Αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθεῖα καὶ ἀπόκρυφα, γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστί. *Σοὶ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου, ἐξομολογῶμαι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι, καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ἃ ἠξιώσαμεν παρὰ σοῦ.* Οὐδέπω φανερώς αὐτῷ ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἐτι ἐν ὄραματι· προγυμνάσεται γὰρ ὁ προφήτης. Ὅρα δὲ αὐτοῦ τὴν παύρησιαν. Τίς ἡ γνώμη, φησὶ, ἡ ἀναιδὴς αὐτῆ; Ἔμοιγε δοκεῖ καὶ πρὸ τῆς εὐρήσεως κεραιχθέναι τὸν ἀρχιμάγειρον τῆς σφαγῆς, τῷ τε κατηγορησάμενος τῆς ἐγχειρήσεως, τῷ τε ὑποσχέσθαι λύσιν εὐρεῖν τοῦ δεινοῦ. Τί οὖν ἀπεκαλύφθη τῷ Δαυιδ; Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἀγίοις ὑπεροχὴ· διὰ καὶ αὐτὸς προτιμᾶται. Καὶ πῶς εἶδεν; Ἐν ὄραματι, φησὶ, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην σοφίαν. Καὶ καλῶς μυστήριον αὐτὸ καλεῖ, ὃ πᾶσιν ἠγνόητο. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ. Τὸν παντοκράτορα φησὶ· τουτέστι, τὸν καὶ ἐκεῖ ἐν τῇ βαρβάρων χώρα δυνάμενον. Οὐδαμῶ θυσία, καὶ ναὸς, καὶ θυσιαστήριον, ἀλλὰ προαιρέσις ἀγαθῆ· καὶ πάντα ἠνύετο. Ὅρα, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν αἴτησιν, οὐ πρότερον ἔδραμεν ἐπὶ τὴν αὐλήν τοῦ βασιλέως, ἕως οὐ τῷ δεδωκότι χάριν ὡμολόγησε τὴν μεγίστην· οὐ καθάπερ ἡμεῖς

πολλάκις ὑπὸ τῆς χαρᾶς τῶν κατορθουμένων καὶ ἐπιλανθανόμεθα τῆς εὐγνωμοσύνης. Ἄλλ' οὗτος οὐχ οὕτως· ἀλλὰ εὐλόγησε τὸν Θεὸν, καὶ εἶπεν· *Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.* [209] Ἡμεῖς μὲν γάρ, φησὶ, πρόσκαιροι καὶ ὀλιγοχρόνιοι, οὐ μὴν ὑπὲρ τοῦ χρόνου τούτου τὴν εὐλογίαν ἀναπέμπομεν, ἀλλ' ὑπὲρ παντός· οὐχ ὑπὲρ οὗ ζῶμεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτου μὲν, καὶ ὑπὲρ τοῦ πρὸ τούτου, καὶ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος. Ἄει αὐτὸν εὐλογεῖσθαι χρὴ, καὶ φαίνοντα καὶ μὴ φαίνοντα. Διὰ παντός γὰρ ἡ πρόνοια αὐτοῦ τέταται. Ὅρα πῶς διὰ τῆς εὐχαριστίας ἐμφαίνει καὶ τὴν γνώσιν τῶν ὄνειράτων. Ὅτι ἡ σοφία, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐστί· τουτέστι, τὸ εἰδέναι τὰ πάντα, καὶ προγινώσκειν. Ἐνταῦθα γὰρ τοῦτο φησὶ· αὐτὸς οὐδὲ τὰ πάντα, οὐδὲν ἄγνοε. Τί οὖν; Τούτου μόνον; πρόγνωσιν ἔχει μόνον; Καὶ οὐκ εἶπεν, ἔχει, ἀλλ', *αὐτοῦ ἐστί, τὸ φυσικὸν ἡμῖν ἀγαθὸν παραστῆσαι βουλόμενος, ὅτι ἐκ φύσεως ταῦτα αὐτῷ πρόσεστιν.* Τί οὖν; πρόοις μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ποιεῖ; Ναι, καὶ ποιεῖ. Ἄλλοιοῖ καιροὺς καὶ χρόνους. Οὐχὶ τὰς τροπὰς λέγων, ἀλλὰ τὰς τῶν πραγμάτων μεταβολὰς. *Καθιστᾷ βασιλεῖς, καὶ μεθιστᾷ.* Ὅτι μεταβολὰς ἐργάζεται. Ἄρ' οὖν τούτου μόνον, ὅτι πρόοις καὶ ποιεῖ; οὐχὶ καὶ ἄλλο μέγιστον, ὅτι καὶ ἐτέροις μεταδίδωσι τούτου τοῦ εἰδέναι; *Διδοὺς σοφίαν τοῖς σοφοῖς· οὐχὶ πρὸς τούτου οἶσι σοφοί, ἀλλὰ τοῖς λαβεῖν.* Ἐἰ τις σοφὸς μὴ παρ' ἐκείνου τὴν σοφίαν ἔχει, οὐ σοφός. Μὴ νομίζετε τέχνην εἶναι τῆς Χαλδαϊκῆς. *Καὶ φρόνησιν,* φησὶ, *τοῖς αἰτούσι σύνεσιν.* Εἶτα ἴδωμεν πότερον ἐξ ἐπιστήμης αὐτῷ προσέγεγονεν, ἢ κατὰ φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ τούτο λέγει· *αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθεῖα καὶ ἀπόκρυφα· οὐκ εἶπεν, εὐρίσκει, ἀλλὰ, ἀποκαλύπτει ἐτέροις βαθεῖα ἡμῖν ὄντα καὶ ἀπόκρυφα, τὰ ἐκ μακροῦ τοῦ χρόνου ἀφεστῶτα καὶ κεκρυμμένα. Γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει· καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστί.* Ὅρα τί φησὶ. Ὅσπερ ὁ Δαυὶδ λέγει· *Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς.* Τὸ πολὺ τῆς γνώσεως λέγει, ἦτοι κἂν ὀφθαλμοὶ ἦν, αὐτῷ σκότος οὐκ ἔστιν, ἢ ὅτι φῶς αὐτῶν ἐστί. Πῶς γινώσκει τὰ ἐν τῷ σκότει; Ὅσπερ φῶς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ. Μετ' αὐτοῦ ἐστίν αἰεὶ. Ἀνθρωπίνως λέγει. Ὅσπερ οὐδὲν ἐστί ἐν σκότει τῷ λύχον ἀπτοντι, οὕτως οὐδὲ τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ, εἰ τι πλέον, ὥσπερ τῷ τὸ φῶς ἔχοντι ἐν ὀφθαλμοῖς, τῷ δὲ περιφέροντι αὐτὸ φῶς ἔστι. *Σοὶ, ὁ Θεὸς πατέρων μου, φησὶ, ἐξομολογῶμαι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι.* Εὐκαίρως τῶν πατέρων ἐμνήσθη νῦν, δι' ἐκείνων αὐτὸν δυσωπήσαι βουλόμενος, καθάπερ εἰ τις τινα [210] ἐραστὴν σφοδρὸν τῶν ἐρωμένων ἀναμνήσειεν. *Ἐξομολογῶμαι,* φησὶ, *εὐχαριστῶ, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι.* Τὴν προτέραν φησὶ. *Καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ἃ ἠξιώσαμεν παρὰ σοῦ.* Ἰσως εἰκὸς αὐτῶν

* Scribe λαβοῦσιν.
b Forte αὐτόφως.

est sententia impudens hæc a facie regis? » Vides libertatem? vides fortitudinem? ad illum qui occidendi potestatem habebat qualia loquitur? Etiam aliorum vicem dolet. Non habet rationem, inquit, nec causam; neque ullus color edicto adjacet: homines enim ejusmodi impudentes solemus appellare. 16. « Iudicavit autem Ariochus Danieli verbum. Et Daniel egressus est; et rogavit regem, ut tempus sibi daret, et conjecturam somnii annuntiaret regi. » Admirare permissionem regis. Aspice ut omnes ubique Danieli obtemperent. At unde rex suspicatus est illum vera dicere? quare non dixit: Universi deprehensi sunt ac convicti, fassi sunt rem esse supra naturam humanam; et tu qui barbarus es, unde putas te posse incolumem ac superiorem evadere? Verum ubi Deus res dispensat et præparat, nihil ambigas. Alioquin et citra periculum erat ad regem postea venire. Cur autem non illico Deus Danieli somnium revelavit? Primum quidem ut res manifesta fieret, et ut illi in magna necessitate constitueretur. Nam etsi propheta esset, attamen somnium igaorabat. Rursus tibi se per viros justos excusant, ostendens quod si illis periclitaturis nihil concessit absque prece perseveranti, multo minus tibi dabit. Propter hoc ubique Paulus postulat preces, *Orationi insistentes* (Rom. 12. 12), scribens. Non enim sufficit vita pura, nisi etiam adsit oratio. Aspice iterum multam illius fidem. Secundum certamen hoc est: et adhuc Daniel præstat ac negotium ducit, et tempus petit (a) aptum ad multam tolerantiam atque orationem. Propheta non postulabat statim audiri: rex beneficium largitus est, illudque communicavit cum amicis ac sociis Danielis. 19. « Tunc Danieli mysterium revelatum est in visione noctis. Et Daniel benedixit Deum cæli, 20. ac dixit: Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum, quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo. 21. Et ipse mutat tempora et ætates, constituit reges ac aufert, dans sapientiam sapientibus, et prudentiam illis qui petunt intellectum. 22. Ipse revelat profunda et abscondita, cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum ipso est. 23. Tibi, Deus patrum meorum, confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi: et nunc nota fecisti mihi quæ rogavimus te. » Nondum manifeste ipsi revelatum erat, sed adhuc in visione: nam præexercetur propheta. Vide autem illius fiduciam, *Quanam est sententia*, inquit, *impudens hæc?* Mihi quidem videtur etiam ante somnium inventum a cæde cohibuisse magistrum coquorum, tum inceptum accasando, tum pollicendo se reporterum calamitatis solutionem. Cur ergo revelatum est Danieli? Quia enim est etiam inter viros sanctos excellentia, ideo Daniel præfertur. Et quomodo vidit? *In visione*, inquit; non secundum humanam sapientiam. Et pulchre id vocat mysterium,

quod ab omnibus ignorabatur. *Et benedixit Deum cæli*. Omnipotentem intelligit: id est, eum qui etiam illic, in barbarorum videlicet regione, potens erat. Nusquam sacrificium, et templum, et altare, sed sola bona voluntas aderat; et omnia peragebantur. Adverte eum post petitionem acceptam, non prius ad aulam regis cucurrisse, quam beneficii datori maximas egisset gratias: non sicut nos sæpe præ gaudio prosperorum successuum etiam gratiæ referendæ obliviscimur. At non ita iste: verum benedixit Deum, et dixit: *Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum*. Nos siquidem, inquit, temporarii et paucorum annorum sumus; non autem pro tempore hoc tantum sursum mittimus benedictionem, sed pro universo tempore: non pro eo solo quo vivimus, sed etiam pro hoc quidem, et pro illo quod præterit, et pro futuro. Semper Deum benedicere oportet, sive ille appareat, sive non appareat. Ubique enim illius providentia extensa est. Vide ut per gratiarum actionem ostendat quoque Deo competere scientiam somniorum. *Quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo*: hoc est, omnia scire ac prænoscere. Hic enim illud ait: quod scilicet ipse omnia novit, et nihil ignorat. Quid igitur? illud tantum? solamne habet præscientiam? Et non dixit, *Habet*: sed, *Ipsius est*, exhibere nobis volens ea naturale illius bonum esse: quia ex natura illi hæc insunt. Quid ergo? prævidetne tantum, non autem etiam facit? Sane, et facit. *Mutat ætates et tempora*. Non de annorum conversionibus sermo est, sed de rerum vicissitudinibus. *Constituit reges, et aufert*. Quia hujusmodi mutationum est auctor. An igitur hoc tantum Deus, prævidet nempe ac facit? non et aliud maximum operatur, quod etiam cum aliis communicat eam scientiam? *Dans sapientiam sapientibus*: non iis qui antea sapientes erant, sed iis quibus sapientia datur. Si quis sapiens non ab illo sapientiam habet, sapiens non est. Ne existimetis sapientiam a tem esse Chaldaicæ regionis. *Et prudentiam*, inquit, *illis qui petunt intellectum*. Deinde videamus an ex scientia, an ex natura Danieli id adfuerit. Etenim etiam hoc dicit: *Ipsæ revelat profunda et abscondita*. Non dixit, *Invenit*: sed, *Revelat* aliis quæ profunda nobis sunt et abscondita, quæ longo tempore dissociata, quæque occulta erant. *Cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum eo est*. Vide quid dicat. Quemadmodum ait David: *Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus* (Psal. 138. 2). Magnitudinem cognitionis significat, seu quia licet obscura sint, illi nullæ sunt tenebræ, seu quia ipse eorum lumen est. Quomodo cognoscit quæ in tenebris sunt? Quasi qui secum lumen habeat. *Cum eo est semper*. Humano modo loquitur. Sicut nihil est tenebrosum illi qui lucernam accensam habet, ita neque Deo; imo vero, si quid amplius dici potest: nempe sicut ei qui lumen habet in oculis, et ei qui illud semper circumfert, ipsa lux est. *Tibi, Deus patrum meorum*, inquit, *confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi*. Opportune patrum hic meminit, per illos Deum flectere, ac veluti pudore afficere cu-

(a) Prudenter Chrysostomus et Theodoretus in ea re, quam nec contextus reducit, negotium habere noluerunt. At Josephus tempus desinit, unam noctem; Tertullianus triduum Josepho malim accedere.

piens : quemadmodum si quis in memoriam alicujus acris amatoris, amores reduceret. *Confiteor*, inquit, *gratias ago, et laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi*. Quam antea habebat scilicet. *Et nunc nota fecisti mihi quæ rogavimus te*. Verisimile videtur Danielem etiam alia petiisse, adeo ut conjecturam quoque illi Deus indicarit. 23. « Quia, » inquit, « somnium regis manifestasti mihi. 24. Et statim venit Daniel ad Ariochum, quem constituerat, » inquit, « rex ut perderet sapientes Babylonis, et dixit ei : Sapientes Babylonis ne perdas ; introduc autem me in conspectum regis, et annuntiabo regi conjecturam visionis. » Cucurrit ad eum, et ait : *Sapientes Babylonis ne perdas*. Quisnam de illis curam habuisset ? Aspice prophetæ humanitatem ac mansuetudinem. Sed auditus non fuisset, nisi et illud addidisset : « Introduc me, » inquit, « et annuntiabo regi conjecturam visionis. 25. Tunc Ariochus, » inquit, « introduxit Danielem in festinatione in conspectum regis et dixit : Inveni virum de filiis captivitatis Judææ, qui conjecturam annuntiabit regi. De filiis captivitatis, » inquit, « inveni virum. » Non puduit generis. Ubi enim incumbit necessitas major, nihil horum requiritur ; sed fastus, qui solet comitari prosperitatem, totus comprimitur. Qui enim ægrotat, medici nobilitatem nunquam curiose inquirat ; et alio in periculo existens homo non sataget an nobilis, an vero de plebe sit ille qui eum a periculis sit erepturus, sed unum dumtaxat queret, nimirum liberationem. Quis non pudore affectus fuisset, quis non erubisset, cernens omnes patriæ suæ sapientes interfici, captivos vero inflari, et de se magnifice sentire ? Nequaquam. Horum nihil ipse cogitavit : sed festinus et ille vocavit, et hic interrogavit, non amplius eum eadem arrogantiam. Postquam enim rex convictus est per experientiam, se inutiliter ac stulta perquirere, quid ait ? 26. *Et respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen Baltasar : Potesne mihi renuntiare somnium quod vidi, et conjecturam ejus ?* Majore cum lenitate disserit. Non dixit : Si non poteris, eadem quæ alii patieris. Quid igitur Daniel ? 27. « Et respondit Daniel coram rege, et dixit : *Mysterium, quod rex perquirat, non est sapientum, magorum, incantatorum, nec Gazarenorum potestas annuntiare regi : 28. sed est Deus in cælo, qui revelat mysteria : et nota fecit regi Nabuchodonosori quæ oporteat fieri in novissimis diebus. »* Observa prudentiam prophetæ. Non dixit statim. Possum annuntiare tibi : sed quod ante omnia oportebat regem scire, id dicit. *Mysterium, inquit, quod rex interrogat, sapientes, magi, incantatores, Gazareni nequeunt indicare regi : est Deus in cælo qui revelat mysteria*. Apologiam facit pro iis qui injuste occisi fuerant, et ostendit non se esse qui rem explicet. Non ideo, inquit, dixi istud magorum non esse, ut me ipsam illis clariorem facerem ; sed ut dicas, quod neque ego id secundum humanam naturam profero. *At est Deus in cælo*. Non illic Deum concludit ; sed tamquam ad barbarum interim loquitur, eumque a terra abducit : non sicut dñi vestri qui circa terram volutantur. *Et nota*

fecit regi Nabuchodonosori quæ futura sint in ultimis temporibus. Vide, per ænigmata edisserit ; et totam summam visionis in exordio comprehendit, regisque mentem recreat, dum nihil grave, neque molestum effatur. « Somnium tuum, » inquit, « et visiones capitis tui in cubili tuo : hoc est : 29. Cogitationes tuæ in cubile tuum ascenderunt, quid oporteat fieri post hæc. Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri. » Ex vulgi opinione loquitur, quasi somnia super caput stent (*Homer. Il. B. 20*), seu quod ibi sit ratiocinandi vis, seu per caput designat oculos : ut dicat, Tu præbuiisti causam. Nec simpliciter dixit, Deus tibi manifestavit, sed, Cogitabas quid futurum esset post hæc. Quia enim orbem terrarum devicerat, reputabat secum, num ad liberos ipse regnum esset transmissurus, sive an moriturus esset. Nam solet quodammodo magnitudo imperii etiam nos ducere in oblivionem naturæ, et quod mortalis ea sit. Verisimile igitur est illum, cum incidisset in pelagus et infinitam multitudinem fortiter ac præclare a se gestorum, non admodum credidisse moriturum esse se. Idem quoque passus est alius rex (*a*). Ideoque et quidam ad ipsum dicebat : *Tu vero homo es, non Deus* (*Ezech. 28. 2*) : ad Tyrium nempe loquens. Et vide quomodo absque vulnere ipsum reprehendit. Non enim dixit, Hoc suspicatus es ac sperasti : sed, *Quid oportet fieri post hæc ?* Ista mente agitabas, ac tecum reputabas : quidnam scilicet futurum esset. *In cubili tuo*. Cum nullus esset qui obiurbaret, sed animus in quiete versaretur ; quando præcipue cogitationum turba nos invadit, quiete atque otio abulens. Ideo multis mos est tempus illud in oratione consumere : quia scilicet tunc animus otiaur ; et magnum capinus detrimentum, si tunc inertia nos dederimus. *Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri*. Aspice, iterum jam Dei meminit. Nec id vulgariter. Sed illic quidem ait : « Qui est in cælo ; » hic autem : « Qui revelat mysteria. » 30. Et mihi autem non sapientia, quæ sit in me præ omnibus viventibus, mysterium hoc revelatum est : sed ut conjecturam regi indicem, et ut cognoscas cogitationes cordis tui. » Tantum non dicens : Origo inventionis non est a me : sed neque in eo ipso quod rem præter alios didicerim, cæteris præferendus sum. Non enim quia me sapientem esse agnovit, id Deus fecit. Si enim postquam ista dixisset Daniel, ipsam ut Deum adoravit rex : quid si id proloquutus non fuisset ? Sed propter te, inquit. Tu mihi gratias habere non debes, sed ego tibi : ut enim tu intelligeres, ego didici. Cerne ut illum conciliet Deo, et ut futurum circa eum miraculum, item amorem vehementem erga eum, per anticipationem Deo assignet. Qui enim edoctus est, quod Deus in honorem ipsius id egit, procudubio illi conciliatus est. Te magis, inquit, honoravit, quam me. Vides quam ambitiosus non sit juvenis, utque non

(a) Ithobalus nimirum. Memoria habetur Theodoretus, qui ad Dan. 2, 46, Nabuchodonosorem interpretatur. Rectius ad Ezech. 28, 2, principem Tyri agnoscat. Affinis error apud Origenem lib. 4 de Principiis, cap. 2.

καὶ ἄλλα ἀξιώσαι, ὥστε καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῶ γωρίσαι. Ὅτι τὸ δράμα τοῦ βασιλέως, φησὶ, ἐγνώρισάς μοι. Καὶ εὐθέως ἤλθε Δαυιὴλ πρὸς Ἀριώχ, ὃν κατέστησε, φησὶ, ὁ βασιλεὺς ἀπολέσαι τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνας, καὶ εἶπεν αὐτῶ· Τούτους σοφοὺς Βαβυλώνος μὴ ἀπολέσῃς· εἰσάγαγε δέ με ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαγγεῶ τῶ βασιλεῖ τὴν σύγκρισιν τοῦ δράματος. Ἔδραμε πρὸς αὐτὸν καὶ φησὶ· Τούτους σοφοὺς Βαβυλώνας μὴ ἀπολέσῃς. Τίς ἂν ἐφρόντισεν ἐκείνων; Ὅρα τὸ φιλόνηρον καὶ ἡμέρον τοῦ προφήτου. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἠκούσθη, εἰ μὴ κάκεινο προσέθηκεν· Εἰσάγαγέ με, φησὶ, καὶ ἀπαγγεῶ τῶ βασιλεῖ τὴν σύγκρισιν τοῦ δράματος. Τότε Ἀριώχ, φησὶν, εἰσήγαγε τὸν Δαυιὴλ ἐν σπουδῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπεν αὐτῶ· Εὐρηκα ἄνδρα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ὅστις τὸ σύγκριμα ἀπαγγεῶ τῶ βασιλεῖ. Ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας. φησὶν, εὐρηκα ἄνδρα. Οὐκ ἠσχύνθη τὸ γένος. Ὅταν γὰρ ἀνάγκη ἐπίκειται μείζων, οὐδὲν τούτων ζητεῖται, ἀλλ' ὁ τύφος ὃ ἐν ταῖς εὐημερίαις ἐπικαταστῆλεται. Καὶ γὰρ ὁ νοστὸν οὐκ ἂν ποτε τοῦ λατροῦ τὴν εὐγένειαν περιεργασαιοτο, καὶ ἄλλως κινουμένων ἀνθρώπων οὐκ ἂν πολυπραγμονήσειεν, εἴτε εὐπατριδῆς, εἴτε ὁ τυχὼν εἴη ὁ μέλλον αὐτὸν ἐξαρπάξαι τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἐν μόνον ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν. Τίς οὐκ ἂν αἰσχυνθῆ, τίς οὐκ ἂν ἐρυθρίασῃ, ἔρων τοὺς μὲν ἐν τῇ πατρίδι πάντας ἀναιρουμένους, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους φουσάμενους, καὶ μέγα φρονούντας; Οὐδὲν τούτων, οὐδὲν αὐτὸς ἐνενόησεν, ἀλλ' ἐν σπουδῇ κάκεινος ἐκάλεσε, καὶ οὗτος ἠρώτησεν, οὐκέτι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπονοίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἠλέγηθη διὰ τῆς πείρας ἀνόητα [f. ἀνόητα] ὁ βασιλεὺς ἐπιζητῶν, τί φησὶ; Καὶ ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς, καὶ εἶπεν τῶ Δαυιὴλ, οὐ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ· Εἰ δύνασαι μοι ἀναγγεῖλαι τὸ ἐνύπνιον, ὃ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ; Μετὰ πλείονος τῆς ἐπεικείας διαλέγεται. Οὐκ εἶπεν Ἄν μὴ δυναθῆς, τὰ αὐτὰ πεῖθῃ. Τί οὖν ὁ Δαυιὴλ; Καὶ ἀπεκρίθη Δαυιὴλ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπε· Τὸ μυστήριον, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπιζητεῖ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐκαιοιδῶν, Γαζαρητῶν δύναμις ἀναγγεῖλαι τῶ βασιλεῖ· ἀλλ' ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῶ ἀποκαλύπτων μυστήρια, καὶ ἐγνώρισεν τῶ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ὅρα σύνεσιν τοῦ προφήτου. Οὐκ εἶπεν εὐθέως· Δύναμαι ἀπαγγεῖλαι σοὶ· ἀλλ' ὃ πρὸ πάντων ἔδει μαθεῖν τὸν βασιλέα, τοῦτο λέγει. Τὸ μυστήριον, φησὶ, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτῶ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐκαιοιδῶν, Γαζαρητῶν δύναμις ἀναγγεῖλαι τῶ βασιλεῖ· ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῶ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀναρεθάντων, δεικνύς οὐκ αὐτὸν δεῖν τὸν λέγοντα. [211] Οὐ διὰ τοῦτο, φησὶ, εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔστι μάγων τοῦτο, ἵνα ἐμαυτὸν ἐκείνων λαμπρότερον δείξω, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐδὲ ἐγὼ κατὰ ἀνθρωπίνην λέγω φύσιν. Ἄλλ' ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῶ. Οὐκ ἐκεῖ συγκλεῖων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς πρὸς βάρβαρον τῶς διαλεγόμενος, καὶ τῆς γῆς ἀπάγων, οὐκ ὡς οἱ ὑμέτεροι οἱ περὶ γῆν στρεφόμενοι. Καὶ ἐγνώρισεν τῶ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων. Ὅρα, δι' εἰνιγμάτων λέγει, καὶ τὸ πᾶν κεφάλαιον τῆς βίβλου

περιλαμβάνει ἐν τοῖς προοιμίαις, καὶ ἀνήσιν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲ ἐπαχθὲς λέγων. Τὸ ἐνύπνιον σου, φησὶ, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου· τουτέστιν, οἱ διαλογισμοὶ σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου ἀνέβησαν, εἰ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγνώρισέ σοι ἃ δεῖ γενέσθαι. Κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν διαλέγεται, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν ὀνείρων ἰσταμένων, ἢ ὡς ἐκεῖ τοῦ λογιστικοῦ δυτος, ἢ τῆς κεφαλῆς, τῶν ὀφθαλμῶν, ἵνα εἴπῃ· Σὺ παρέσχες αἰτίαν. Οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Ὁ θεὸς σοὶ ἐφηνεν, ἀλλὰ, Διελογίζου τί δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἐκράτησεν, ἐλογίζετο ἄρα εἰ εἰς πάντας ἃ αὐτὸς παραπέμφει τὴν βασιλείαν, ἢ τελευτήσῃ. Ἐλωθε γὰρ πῶς τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως ἡμᾶς εἰς λήθην ἀγειν, ὅτι θνητός ἐστι. Εἰκὸς οὖν αὐτὸν εἰς τὸ πέλταγος ἐμπροσθέντα τῶν υἱοῦν κατωρθωμάτων, μὴ σφόδρα πιστεύειν ὅτι ἀποθανεῖται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἕτερος ἔπαθε βασιλεὺς. Διὸ καὶ τις ἔλεγε πρὸς αὐτὸν, Σὺ δὲ ἄνθρωπος εἶ, οὐ θεός, πρὸς τὸν Τύριον λέγων. Καὶ ὄρα πῶς χωρὶς πληγῆς αὐτὸν ἐλέγχει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Τοῦτο ὑπέπτυσται, ἀλλὰ, Τί δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ταῦτα ἐνενοεῖς καὶ ἐλογίζου τί ἄρα ἔσται. Ἐπὶ τῆς κοίτης σου. Ὅτε οὐδεὶς ὁ παρενοχλῶν, ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ ἦν ἡ ψυχὴ· ὅτε μάλιστα τῶν λογισμῶν ὁ δυχλος ἡμῖν ἐπιστέρχεται, τῇ τε ἡσυχίᾳ καὶ τῇ ἀργίᾳ ἀποχρῶμενος. Διὰ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἔθος τὸν καιρὸν ἐκείνον εἰς εὐχὴν ἀναλίσκεν, ἅτε καὶ σχολαζούσης τῆς ψυχῆς, καὶ μεγάλης ὀσσης τῆς βλάβης ἐὰν βῆθυσσομεν. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγνώρισέ σοι ἃ δεῖ γενέσθαι. Ὅρα, δεῦτερον ἦδη τοῦ Θεοῦ μέμνηται, καὶ οὐκ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν φησὶ· Ὁ ὦν ἐν τῶ οὐρανῶ· ἐνταῦθα δὲ, Ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Καὶ ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ ὀσση ἐν ἐμοὶ παρὰ πάντας τοὺς ζῶντας τὸ μυστήριον τοῦτο ἀποκαλύφθη, ἀλλ' ἐνεκὸν τοῦ τὴν σύγκρισιν τῶ βασιλεῖ γωρίσαι, καὶ ἵνα γνῶς τοὺς διαλογισμοὺς τῆς καρδίας σου. Μονονοχὶ λέγων· Ἡ ἀρχὴ τῆς εὐρέσεως οὐ παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο παρ' ἑτέρου μαθεῖν πλέον ἔχων ἢ τῶν ἄλλων. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ σοφὸν εἶδεν, τοῦτο ἐποίησεν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων εἰρημένων παρ' αὐτοῦ, ὡς Θεὸν αὐτὸν προσεκύνησε· τί, εἰ μὴ τοῦτο ἦν; Ἄλλὰ διὰ σέ, φησὶν. Οὐ σὺ [212] μοι χάριν ἔχειν ὀφείλεις, ἀλλ' ἐγὼ σοὶ· ἵνα γὰρ σὺ μάθῃς, ἔμαθον ἐγώ. Ὅρα πῶς αὐτὸν οικειοὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ μέλλον θαῦμα περὶ αὐτὸν ἐσεσθαι, καὶ τὸ φίλτρον προλαβῶν ἀνατίθῃσι τῶ Θεῶ. Ὅ γὰρ μαθὼν ὅτι τιμῶν αὐτὸν ὁ Θεὸς τοῦτο ἐποίησεν, εὐδόηλον ὅτι ψικεῖσθαι ἂν αὐτῶ. Σὲ μᾶλλον ἐτίμησε, φησὶ, ἢ ἐμέ. Εἶδες πῶς ἀφιλότιμος ὁ νέος, πῶς οὐ πρότερον ἀπεται τῶν βημάτων, εἰς ἂν ἀποστήσῃ αὐτὸν τοῦ μεγάλῃν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχειν; Πῶς οὖν οὗτος ἐθύρα ὁ δόξαν, ὁ καὶ διδομένην αὐτὴν ἀποχρῶμενος; Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴ σέδω τὸν Θεόν, ἐπειδὴ θεραπεύω αὐτὸν μᾶλλον τῶν ἄλλων, ἀποκαλύφθη ἐμοὶ, ἀλλ', Ὑπὲρ τοῦ σέ μαθεῖν ὁ χρησιμώτατον ἦν. Ἐκεῖνο γὰρ καὶ μὴ εἰπόντος, ἠκολούθει τῇ διανοίᾳ ἀκουόντων.

^a Εἰς πάντας. Haud dubie emendandum παῖδας.

^b Forte παρ' ἐτέρου... ἔχω.

^c L. εἴθηρα. L'ego etiam paulo ante τοῦ μεγάλῃν, etc.

Σὺ βασιλεὺς ἐθεώρεις, καὶ ἰδοὺ εἰκὼν μίᾳ, ἢ εἰκὼν ἐκείνη μεγάλη, καὶ ἡ πρόσφυξις αὐτῆς ὑπερφθρηξ ἐστὼσα πρὸ προσώπου σου, καὶ ἡ δρασις αὐτῆς φοβερά. Εἰκὼν ἤς ἡ κεφαλή χρυσοῦ καθαροῦ· αἱ χεῖρες αὐτῆς καὶ τὸ στήθος καὶ οἱ βραχίονες αὐτῆς ἀργυροῖ· ἡ κοιλία αὐτῆς καὶ οἱ μηροὶ χαλκοῖ· αἱ κνήμαι σιδηραῖ· οἱ πόδες μέρος μὲν τι σιδηροῖν, μέρος δέ τι ὀστράκινον. Ὅρα ποίας βφειωσ ἡζιώθη Ναβουχοδονόσορ. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν εἰς ἔθνη τὸ κήρυγμα διαδίδοσθαι, προανακρούεται τοῦτο ἀνωθεν τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν· καὶ ἐν ἐθνικῇ τοῦτο ὁράται, τοῦ ναοῦ καταλυθέντος, τῶν νομικῶν ἀνηρημένων. Πλὴν διὰ Ἑβραίων ἐρμηνεύεται. Εἰ γὰρ καὶ εἰς ἐθνικοὺς ἔμελλε διαδίδοσθαι, ἀλλὰ διὰ Ἑβραίων ἀνδρῶν, τῶν ἀποστόλων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Κορηηλοῦ γέγονε. Προλαμβάνει τὰ ἔθνη, καὶ οὐκ ἀκολουθεῖ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα πρῶτος εἶδεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, τὴν δὲ γνῶσιν πρῶτος εἶδε Δανιήλ. Καὶ ἐν εἰδῆς ὅτι καὶ πρῶτος καὶ ὕστεροι οἱ Ἰουδαῖοι· πρῶτος τὰ ἀγαθὰ ἔλαβον, ἀλλὰ οὐκ ἤδεισαν ὅπου ἔλαβον, ἵνα ἴσον γέννηται. Οὕτω κάκει πρὸ τοῦ βαπτίσματος κατηζώθησαν Πνεύματος. Οὕτω καὶ ἐπὶ Ἀβραάμ πρώτη ἡ πληθὺς ἐκείνη τῶν ἐθνῶν, ὕστερα δὲ ἡ περιτομή· ἀλλὰ διὰ περιτομῆς ἡ σωτηρία. Εἶπον ταῦτα μυριάκις οἱ προφῆται τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ εἰ μὴ πολλὴ παρ' ὑμῖν ἡ νοθεία, κἂν ἐξεκάλυφα, ποῦ καὶ πότε. Ἐπειδὴ δὲ οὐ προσεῖχον, μεταβαίνει εἰς τὰ ἔθνη λοιπὸν. Ἀκούοντες ἐκεῖνοι τοῦτων τῶν βημάτων, κατέπτυον· ὁ ἐθνικὸς ἀκούσας προσεκύνησεν. Ὅρα καὶ τὰ ἐπὶ Χριστοῦ διατυπωμένα. Ἡ Χανανίτις προσκυνεῖ· οὗτοι οὐ ποιοῦσι τοῦτο, ἀλλ' ἐλαύνουσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐκεῖνοι ἔβησαν τὸν Ἰερεμίαν, οὗτος προσεκύνησεν τὸν Δανιήλ. Πάλιν Ἰουδαῖοι τοὺς ἀποστόλους ἀπελαύνουσιν, οἱ Ἕλληνες λέγουσιν, ὅτι οἱ θεοὶ κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. Ὅταν γὰρ ἡ κρίσις χωρὶς πάθους γίνηται, ἀδέκαστος ἐστὶ καὶ καθαρά. Ὅρξ τοὺς τύπους λάμποντας· Ἐν Βαβυλωνίᾳ τὰ περὶ Χριστοῦ ἀκούεται, καὶ ἀκροατὴς ὁ βάρβαρος γίνεται, ἵνα μάθης ὅτι οὐ μόνον ἐθνικοὶ, ἀλλὰ καὶ βάρβαροι ταῦτα ἀκούονται, ὡσπερ [215] ὁ Παῦλος φησὶ· Ὅφειλέτης εἰμι εὐαγγελισασθαι Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάρσι. Καὶ ἵνα μὴ ἀπογνῶς, τὰς ἐλπίδας ὑποτυποῦται. Τί γὰρ οὐκ ἦν κώλυμα; Ὁ τύφος ὁ βασιλικὸς, ἡ φύσις αὐτὴ ἡ βαρβαρική, τὸ εὐτέλεις τοῦ λέγοντος· αἰχμαλωτος γὰρ ἦν· ἢ ἡλικία· νέος γὰρ· τὸ τῆς θρησκείας ἀλλότριον. Οὐκ εἶπεν, Ἐδεῖσε προῖδεν τὰ σά, τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς πόλεως· ἐκεῖνα ἠγνόησας, καὶ ταῦτα προλέγεις; Ἄπερ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες· Ἔδει τὸν Χριστὸν ἀναστῆσαι ἑαυτόν. Αὐτὸ τὸ λεγόμενον κατάλυσις τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάτης συντέλεια. Καὶ ἐπίστευσε Ναβουχοδονόσορ. Οὐ γὰρ ἀν, εἰ μὴ ἐπίστευσε, ἔθυσσε τῷ Δανιήλ. Πίστευει Ναβουχοδονόσορ, τινεὶ δὲ ἀπιστοῦσι τοῦτο. Διὰ τοῦτο πολλὰι προβόρῃσεις ἐγίνοντο. Εἰ μὴ ἐγένοντο ἐκεῖνα, μὴδὲ ταῦταις πίστευσε. Ἴνα δὲ μὴ ἐπὶ πλείον ἀσαφεῖ ποιῶ τὸν λόγον, φέρε τοῦτον ὑμῖν ἐρμηνεύσωμεν. Πέντε εἶδεν ὕλας, χρυσοῦν, ἀργυρον, χαλκὸν, σίδηρον, ὄστρακον. Εἶτα εἰκὼν πᾶσα ὁ χρόνος ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ χρόνου. Καὶ καλῶς εἶπεν, Εἰκὼν. Εἰκόνι γὰρ ἔοικε τὰ ἡμέτερα, εἰκόνι ἀψύχῳ. Καὶ καλῶς

εἰκὼν ἀπὸ χρυσοῦ. Καθάπερ γὰρ ὁ χρυσοῦς, κἂν λαμπρὸς ἦ, ἀπὸ γῆς ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἡ ἡμέτερα, καὶ τὰ πράγματα. Καὶ ὄρα ὅτι κόνις γίνεταί, ὅπερ ἦν πρὸ τοῦτο. Καίτοι τοῦτο λίθος οὐκ ἂν ἐργάσαιτο. Συντριβῆται μὲν δύναται λίθος, οὐσίαν δὲ μεταβαλεῖν οὐ δύναται. Ἀλλὰ τοῦτο γέγονε. Ἐίδε· τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ τῶν σωματῶν ἡμῖν πρότερον στοιχειωθέντων, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανελθόντων φύσιν, τὴν γῆν λέγω, τότε ἡ φθορὰ ἐπεισέρχεται. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ λίθος ποιεῖ. Ὅστε ὅταν ἔβῃ τὴν εἰκόνα ἐκ διαφόρων συγκειμένην ὕλων, καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν αὐτῆς λαμπρὰν, τὸ δὲ στήθος φαυλότερον, καὶ τὴν γαστέρα ἀειμοτέραν, καὶ τὰς κνήμας εὐτελεστέρας, τὴν διαφορὰν ταύτην περὶ τὴν ὕψιν νόμιζε. Μιδς γὰρ οὐσίας τὰ πάντα· καὶ μαρτυρεῖ τὸ τέλος, εἰς κόνιν ἅπαντα διαλύον. Οὐ μικρὰ αὕτη φιλοσοφία. Ἐνόησον γὰρ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων πραγμάτων, ἀπὸ τοῦ κρατοῦντος καταγαγῶν τὸν βασιλεύοντα, τὸν ὑπάρχον, τὸν μετ' ἐκείνον, τὸν χαλκὸν, τοὺς μετὰ ταῦτα ὄστρακίνοους, σιδηροῦς. Ἄλλ' ἂν εἰς τὴν σοφὸν ἔβῃ, κἂν μυριάκις κάκει βιάζονται λάρνακα χρυσοῦν κατασκευάζοντες, βφει τὴν φύσιν αὐτῆν. Πάλιν νόει μοι τὸν πλούσιον, τὸν δέσμιον, ἐκεῖνον τὸν πλούσιον, τὸν πένητα μέχρι τοῦ ὀστράκου, καὶ βφει πάντα κόνιν. Ἄλλ' ὄρα. Οὐ πρότερον ἐφάνη πάντα κόνις ὄντα, ἕως ὁ λίθος κατέπεσεν. Ἐθεώρεις ὄως ἀπετμήθη λίθος ἀπὸ τοῦ δρους ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὄστρακίνοους, καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθη εἰς ἅπλαξ τὸ ὄστρακον, ὁ σίδηρος, ὁ χαλκός^a, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ [214] κοριοροὶ ἀπὸ ἄλωνος θερμῆς· καὶ ἐξήρην αὐτὰ τὸ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ τόπος οὐκ ἐδρῆθη αὐτοῖς. Οὐ γὰρ πρότερον ἐφάνη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, ἕως ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν, ὅτι ὁ χρυσοῦς οὐ χρυσοῦς. Ὅρα δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τοῦτω οὐ μετὰ τὴν συντριβὴν, ἀλλ' ἔτι ἐστῶτων αὐτῶν, οὐδὲν δὲ τοῦτο ἐκεῖνου τιμιώτερον ὄν. Ὅρα καὶ τῇ βφει, καὶ τῷ χρόνῳ, καὶ τῇ ποιότητι ταῦτα ἐκεῖνων βελτίω. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ χρυσοῦν ἀπὸ γῆς ἐποίησεν ὁ θεός, ἵνα μὴδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντασθῆς. Τίνος δὲ ἕνεκεν τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καλεῖ χρυσοῦν, τὴν δὲ τῶν Περσῶν ἀργυρᾶν, καὶ τὴν τῶν Μακεδόνων χαλκῆν, καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων σιδηρᾶν καὶ ὄστρακίνην; Ὅρα καταλήλους τὰς ὕλας. Ὅ γὰρ χρυσοῦς πλούτου μὲν ἐστὶ ἐμφαντικὸν, ἀσθενὲς δὲ, καὶ πρὸς ἀπάτην καὶ πρὸς κόσμον μάλλον καὶ φιλοτιμίαν ἐπιτήδειος. Οὕτω καὶ ἐκείνη ἡ βασιλεία ἡ τοῦ βαρβάρου. Πολὺ παρ' αὐτῷ τὸ χρυσοῦν ἦν καὶ τοῖς βαρβάρσι, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ λέγονται εἶναι ὕλαι μεταλλικαί. Καὶ γὰρ παρὰ τῶν Σῆρων πολὺς ὁ πλοῦτος, ἀλλ' ἀχρηστος. Κεφαλὴν δὲ ἐπέχει, ἐπειδὴ πρώτη ἐφάνη. Ἡ δὲ Περσῶν οὐχ οὕτως εὖπορος, ὡσπερ οὖν οὐδὲ Μακεδόνων· ἢ δὲ Ῥωμαίων χρησιμώτερα τε καὶ ἰσχυρότερα, ὕστερα μὲν τοῖς χρόνοις, διὸ καὶ ποδῶν τάξιν ἐπέχει. Ἔστι δὲ αὐτῆς τὰ μὲν ἀσθενῆ, τὰ δὲ ἰσχυρότερα. Τοιοῦτο τὸ ἀλλόκοτον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὅταν πληθυνθῆ, φησὶν, ἡ ἀνομία, ψυγησεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

^a Ὁ χαλκός· Adhendum ὁ ἀργυρος, ὁ χρυσοῦς.

autē sermonem aggrediatur, quam regem abduxerit a magna quam de ipso habere potuisset opinione? Quomodo igitur gloriam venaretur Daniel, qui etiam datam repellit? Et non dixit: Quoniam Deum veneror, quoniam illi plus quam ceteri servio, mihi revelatio facta est: sed, Ut tu disceres quod utilissimum erat. Illud enim, etiam ipso non dicente, in mentem auditorum veniret. 31. « Tu rex videbas, et ecce imago una, imago illa magna, et aspectus illius sublimis stans ante faciem tuam, et intuitus ejus terribilis. 32. Imago cujus caput ex auro puro; manus ipsius et pectus et brachia ejus argentea; venter illius et femora aerea; 33. tibiae ferreae; pedes, pars quidem quaedam ferrea, pars autem quaedam testacea. » Vide quali visione dignatus fuerit Nabuchodonosor. Quandoquidem enim in gentes evangelii praeronium spargendum erat, visio multo ante gentilem traditionem inhibet; et in terra gentili somnium videtur, templo everso, legalibus sublatis. Verumtamen per Hebraeos explicatur. Etiam enim in gentiles disseminandum esset evangelium, at per Hebraeos viros, nempe apostolos, id futurum erat. Hoc et in Cornelio contigit. Praecedunt gentes, non autem sequuntur. Ita et hic imaginem primus vidit Nabuchodonosor, notitiam vero primus accepit Daniel. Et ut cognoscas quod et primi et posteriores sunt Judaei: primi quippe bona acceperant, sed nesciebant quid accepissent, ut par utrinque fieret. Ita et illic ante baptismum Spiritu dignati sunt. Sic et in Abraham prima fuit illa multitudo gentium, posterior vero circumcisio: sed per circumcisionem salus. Haec milles prophetarum Judaeis dixerunt, et nisi multa apud vos esset tarditas, etiam ubi et quando aperuissent. Postquam autem non attenderunt, transit ad gentes deinceps. Haec verba Judaei audientes, despuebant: gentilis cum audisset, adoravit. Adverte ea etiam quae sub Christo contigerunt describi per figuras. Chanaanæa adorant: Judaei contra, Dominum scilicet expellunt. Ita et hic Judaei Jeremiam in vincula conjecerunt: Nabuchodonosor adoravit Danielem. Rursus Judaei apostolos eiciunt: Graeci autem dicunt: *Dii descenderunt ad nos (Act. 14. 10)*. Cum enim iudicium sine affectu fertur, incorruptum est, ac sincerum. Vides typos coruscare? In Babylone quae ad Christum spectant audiuntur, et barbarus auditor fit, ut intelligas non modo gentiles, sed et barbaros ista esse audituros, quemadmodum Paulus ait: *Debitor sum ut evangelium praedicem Graecis ac barbaris (Rom. 1. 14)*. Et ne desperes, spem delineat ac subjicit. Quod enim aberat impedimentum? Fastus regalis, indoles ipsa barbarica, loquentis vilitas; erat enim captivus; aetas: erat juvenis; religio aliena. Neque rex dixit: Te tua praevidero oportuit, urbis tuae videlicet captivitatem: illa ignorasti, et haec praedicis? Ingrati enim ita loqui solent: Oportebat Christum seipsum suscitasse. Quod dictum fuit eversio erat regni Babylonici, et consummatio totius orbis. Et credidit Nabuchodonosor. Neque enim, nisi credidisset, sacrificasset Danieli. Credit Nabuchodonosor (v. 46); quidam autem non credunt. Propter hoc multae praedi-

ctiones fiebant. Si illae eventum non habuerunt, neque his crede. Ne autem diutius sermonem obscurum faciamus, age cum vobis interpretemur. Quinque vidit materias, aurum, argentum, aes, ferrum, testam. Deinde tota imago tempus est et temporis consequentia. Et recte dixit: *Imago*. Imagini siquidem similes sunt res nostrae, imagini inanimatae. Et bene imago ex auro. Sicut enim aurum etiamsi splendidum sit, tamen e terra oritur: sic etiam natura nostra, atque res humanae. Et vide ut pulvis fiat, quod scilicet erat antea. Atqui id lapis numquam fecerit. Conterere quidem potest lapis, substantiam vero convertere non potest. Hoc tamen contigit. Mysterium resurrectionis vides. Cum enim corpora nostra in elementa resolvuntur, et ad antiquam redeunt naturam, terram dico, tunc advenit corruptio. Haec autem omnia lapis efficit. Itaque cum videris imaginem ex diversis materiis constantem, et illius quidem caput splendidum, pectus vero deterius, et ventrem ignobiliorem, et tibias viliores, diversitatem hanc in solo aspectu sitam esse existima. Unius quippe ejusdemque substantiae omnia sunt; idque testatur finis, qui in pulverem cuncta dissolvit. Non parva est ista philosophia. Animum adverte ad hanc philosophiam, et a rebus quae ante oculos observantur, ab imperante deducens regem, deinde praefectum qui post regem est et aeri respondet, item eos qui sequuntur, quique ut fictiles ac ferrei representantur. Verum si ad sepulcrum veneris, etiamsi sexcenties ibi quoque vim facere videantur, dum auream urnam adornant, aspicias tamen illorum eandem esse naturam. Iterum mihi considera divitem illum et vincitum (*Paulus*); item illum divitem et ad testam usque pauperem (*Jobus*): atque universa pulverem esse conspicias. Verum observa. Non prius cuncta pulvis esse visa sunt, quam lapis decidisset. 34. « Videbas donec abscissus est lapis de monte, sine manibus: et percussit imaginem, et pedes ferreos ac testaceos: et comminuit eos in finem. 35. Tunc comminuta sunt omnino testa, ferrum, aes, argentum, aurum, et facta sunt quasi pulvis de arca aestiva: et extulit ea multitudo venti, et locus non est inventus illis. » Non enim earum rerum natura cognita fuit, donec sol justitiae est exortus: quia aurum non aurum est. Vide autem et in hac ipsa re non post contritionem, sed stantibus adhuc omnibus, nullam materiam alia esse praestantiorē. Vide, et aspectu, et tempore, et qualitate tantum has illis esse meliores. Ideo enim Deus aurum quoque de terra fecit, ut nihil magnum de illo imagineris. Quare autem regnum Nabuchodonosoris vocat aureum, Persarum autem argenteum, Macedonum aereum, Romanorum ferreum atque testaceum? Vide dispositas convenienter materias. Nam aurum divitias quidem representat: invalidum est autem, et ad fraudem atque ad ornatum ac magnificentiam magis accommodatum. Sic et regnum Babylonium barbari illius. Multum penes ipsum et apud barbaros erat auri: ibi namque feruntur esse metalla. Etenim a Seribus divitiae magnae portantur, sed inutiles. Caput autem occupat, quia regnum illud fuit primum. Persarum

vero imperium non adeo opulentum fuit: sicut nec Macedonum: et Romanorum utilius ac fortius; tempore quidem posterius, quare et pedum locum obtinet. Porro sunt hujus regni quædam infirma, et quædam robustiora. Talis est hominum monstrosa varietas. *Et cum multiplicata fuerit, inquit, iniquitas, refrigeret caritas multorum (Matth. 24. 12).* Caritate nullâ frigescente; necesse est inimicitias et bella esse: cumque insidiatores ac hostes sint, homines necesse est eodem modo inter se congregari, quo testa cum ferro. Sicut enim hæc natura differunt, nec inter se conjunguntur unquam: ita et ista. Hoc et prophetae et apostoli asserunt. Quare et consummatio deinceps. Sicut enim temporibus Noë, postquam malitia invaluit, diluivium contigit: ita et nunc. Et sicut corpus agrum, cum ad delicias venerit, tunc perit: sic et mundus. Si enim, quando fuerint quinque justi in civitate, isti parcentur: multo magis et mundo cum in eo sunt justi secundam proportionem. 35. *Et lapis, qui percussit imaginem, factus est in montem magnum, et implevit universam terram. Lapis, inquit, cecidit de monte.* Vide quando. Non cum quod aureum erat, neque cum quod argenteum, neque cum quod æreum: sed cum ferrum apparuit, *Cecidit, inquit, de monte.* Altitudinem indicans, *De monte, dixit.* Sed coram rege ostendit de rebus humanis somnium esse. *Lapis autem, inquit, cecidit de monte.* Arbitrii libertatem declarat, et quod vi adactus non sit. Neque enim dixit, *Projectus est;* sed, *Cecidit de monte.* Rem inopinanter ac nemine sciente factam fuisse designat. *Et abscissus est sine manibus.* Generationem secundum carnem innuit. Solet Scriptura montis nomine etiam mulieres donare: quemadmodum cum dixit: *Ex fovea unde effossi estis (Isaï. 51. 1).* Et sæpe Christus lapidis nomen accipit, propter stabilitatem. *Super quam autem ceciderit, comminuet illum, inquit, quasi pulverem de area æstiva (Luc. 20. 18).* Illic declarat regna non posse subsistere. *Et extulit ea vehementia venti, et locus non est inventus illis.* Ita namque evertuntur regna, quasi si numquam fuerint. *Et factus est lapis in montem magnum.* Vide ut apostolorum verba totum orbem terrarum repleverint. Igitur lapis ille aliquando dicitur mons, aliquando autem angularis, aliquando vero fundamentum, ut edocearis eum omnia implere. Mons ideo, quia omnia continet: angularis ideo, quia universa in ipso constituta sunt. Ideo fundamentum, et vitis radix. *Ego enim sum vitis, vos palmites (Joan. 15. 5).* 36. « Hoc est somnium, » inquit, « et ejus conjecturam dicemus coram rege. 37. Tu es rex regum. Tibi Deus cæli regnum forte et validum et honoratum dedit, 38. in omni loco, ubi habitant filii hominum: et bestias agri, et volucres cæli dedit in manu tua: et constituit te dominum omnium. » Postquam Dei potentiam demonstravit, tunc cum fiducia præconium etiam veritatis ipsi prædicat. Et vide quanta cum assentatione, quantoque cum honore sermonem immittit (a). « Tu es, » inquit, « rex regum. Tibi Deus cæli

regnum forte et validum et honoratum dedit in omni loco, ubi habitant filii hominum: et bestias agri, et volucres cæli dedit in manu tua. » Non solis hominibus, qui ejusdem tecum generis ac naturæ sunt, sed etiam deserto, et iis, qui supra caput sunt, Imperas. Aspice quomodo ostenderit illud Dei donum, quod in principio factum est: *Et dominamini piscibus maris, et volatilibus cæli (Gen. 1. 28);* ut discas Deum solitudinis etiam esse conditorem, et ferarum quoque factorem; non autem mansuetorum animantium dantat. *Et in omni loco, ubi habitant filii hominum, tibi regnum dedit Deus cæli.* Non amplius dicit: *Est Deus in cælo.* Vide ut paulatim dogma inducat. Primum dixit: Illic habitat; ne circa terram Deum versari imaginaretur. At postquam illud documentum rex accepit, rursus eum abducit, ostenditque Deum cæli quoque esse opificem, ac Dominum et Dominatorem: non tamen in eo tanquam in loco contineri; sed cælum ipsius esse opus. Nam si cæli Dominus est, terram tibi dare potest. Ipse sibi sumpsit cælum, et tibi terram largitus est. Quod enim illic est, id tu es in terra; omnibus nempe superior, omnibus imperans, omnium caput. Tibi eorum quæ sunt super terram plus quam cæteris concessit, cum te caput constituerit, et regnum tuum aureum ex auro puro fecerit. « Tu es caput aureum. 39. Et post te exsurget regnum aliud minus tuo, idque argenteum: et regnum tertium, quod est æs, quod dominabitur universæ terræ. » Tale enim Macedonum regnum fuit. 40. « Et regnum quartum quod est validum sicuti ferrum. Nam quemadmodum ferrum comminuit ac domat omnia, sic omnia comminuet ac domabit. » Et quartum, inquit, id est, Romanorum. Nomina autem non profertur. Quare apertius non est loquutus? Ne multi sacros libros abolerint. 41. « Et quia vidisti pedes, et digitos, partem quidem quamdam testaceam, partem vero aliquam ferream, regnum divisum erit, et a radice ferrea erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum admistum testæ luteæ. 42. Et digiti pedum, pars quidem aliqua ferrea, pars autem quædam testæ: pars regni erit fortis, et ab ea aliquid erit contritum. 43. Et quia vidisti ferram admistam testæ luteæ; commiscebuntur in semine hominum: et non adharrebunt, sicut ferrum non immiscetur cum testa. » Quando id in Romanis contigit? Vides hæc regna talia fuisse? Nec in iis omnes

Xerxe: *atusus in epistolis scribere, se esse omnium hominum dominum, ab ortu usque ad occasum solis.* Joannes Tzetzes, *Chiliade tertia: Rex Assyriorum ille Sesostris, cui Sesoosis, juxta Diodorum, Assyriorum monarcha, omni terræ imperavit, currus suo reges subjungens, et ab ipsis relictus, eodem modo quo cæteri ab equis vehuntur. A suis cælestis mundi dominus, et deus appellabatur.* Ammianus Marcellinus lib. 45: *Quo ille Constantius studio blanditiarum exquisito sublatus, immunemque se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo fidenter existimans, confestim a justitia declinavit ita intemperanter, ut æternitatem meam aliquoties subsereret ipse dictando, scribendoque propria manu orbis totius se dominum appellaret.* His et similibus plena sunt veterum scripta. Existitque patrum memoria nonnemo, cui vani tituli non displicuerunt. Omitti non debet locus Salviani episcopi Massiliensis in lib. 1 ad Ecclesiam Catholicam: de eodem quippe Nabuchodonosoro loquitur: *Sermo erui cum rege, et quidem cum rege non utam irbis, sed, ut tunc videbantur, totum orbis.*

(a) Mirum quantum in laudes regum effusa sit antiquitas. 2 Paralip. 30, 23, Judithæ 11, 5, Esai. 10, 1. Ezechielis 6

Ἄγαπης δὲ φυγομένης, ἀνάγκη ἔχθρας εἶναι καὶ πολέμους· τῶν ἐπιβουλευόντων θντων καὶ τῶν ἰθῶρων, ἀνάγκη συνεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ἀλλήλοις, ὡς περ τῷ σιδήρῳ τὸν ὄστρακον. Καθάπερ μὲν ἀκείνα τῆ φύσει διέστηκεν, καὶ οὕκ ἂν ἀλλήλοις ὀμιλήσειεν· οὕτω καὶ ταῦτα. Τοῦτο καὶ οἱ προφήται καὶ οἱ ἀπόστολοι λέγουσι. Διὸ καὶ συντέλεια λοιπόν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τοῦ Νῦε, τῆς κακίας ἐπιταθείσης, γέγονεν ὁ κατακλυσμός· οὕτω καὶ νῦν. Καὶ καθάπερ σῶμα κάμνον, ὅταν πρὸς τρυφήν ἢ ἔλθῃ, τότε ἀπόλλυται· οὕτω καὶ ὁ κόσμος. Εἰ γὰρ ὅταν ὡς πεντε δίκαιοι ἐν πόλει, φεῖδεται τῆς πόλεως, πολλῶ μᾶλλον καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου, ὅταν ὡς καὶ κατὰ ἀνζλογίαν. Καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγενήθη εἰς δρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσεν πᾶσαν τὴν γῆν. Αἶθος, φησιν, ἐκασεν ἐξ δρους. Ὅρα πότε. Οὐχ ἠνίκα ἡ χρυσῆ, οὐδὲ ἡ ἀργυρᾶ, οὐδὲ ἡ χαλκῆ, ἀλλὰ ἠνίκα ὁ σίδηρος ἐφάνη, Ἐκασεν ἀπὸ δρους, φησί· τὸ ὑψηλὸν ἐμφαίνων. Ἀπὸ δρους, εἶπεν. Ἄλλ' ἐμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἔδειξεν, ὅτι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐστίν. Ὁ δὲ λίθος ἀπὸ δρους ἐκασε, φησί. Τὸ ἐκούσιον δείκνυσι, καὶ ὡς οὐκ ἀναγκασθεῖς· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐβρίχη, ἀλλ', Ἐκασεν ἀπὸ τοῦ δρους· καὶ τὸ ἀπροσδόκητον, καὶ μηδενὸς εἰδότες. Καὶ ἐτμήθη ἄνευ χειρῶν. Τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν [215] αἰνίσσεται. Εἶδεν δρος λέγειν καὶ γυνοῖκας, ὡς ἔταν λέγει· Ἐκ τοῦ βοθύνου οὐ ὠρύχθητε. Καὶ πολλαχοῦ δὲ λίθος λέγεται διὰ τὸ ἐδραῖον. Ἐφ' ὃ δ' ἂν πέσῃ, λιχμησεί αὐτόν, φησί, ὡς περ κοιωρτόν ἀπὸ ἄλωνος θερμότης· τὸ ἀνυπόστατον ἐνταῦθα δηλῶν. Καὶ ἐξῆρεν αὐτὰ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ τόπος οὐχ εὐρέθη αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ λύνονται αἱ βασιλείαι ὡς μηδὲ γενόμεναι. Καὶ ἐγένετο ὁ λίθος εἰς δρος μέγα. Τὰ ἀποστολικά ῥήματα τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν ἅπασαν. Ποτὲ μὲν οὖν δρος ὁ λίθος, ποτὲ δὲ ἀπρογυναικος, ποτὲ δὲ θεμέλιος, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ πάντα πῶροί. Διὰ τοῦτο δρος, ὅτι τὰ πάντα συνέχει· διὰ τοῦτο ἀπρογυναικος, ὅτι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε. Διὰ τοῦτο θεμέλιος, καὶ βίβλα ἀμπέλου. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὅμοιος τὰ κλήματα. Τεῦτέ ἐστι τὸ ἐντοπιότη, φησί, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἐροῦμεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Σὺ βασιλεὺς βασιλέων. Σοὶ ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν ἰσχυράν καὶ κραταίαν καὶ ἐντιμον ἔδωκεν ἐν παντί τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου, καὶ κατέστησέν σε κύριον πάντων. Ὅτε ἐπεδείξατο τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν, τότε μετὰ παρρησίας αὐτῷ καὶ τὸ κήρυγμα κηρύττει. Καὶ ὅρα μετὰ κολακείας ὄσης ἢ ἐνίησι τὸν λόγον, καὶ μετὰ τιμῆς. Σὺ

ἢ Τρυφήν. Intelligendam arbitror de edacitate. Hesych.: τρυφή, γαστριμαργία, πολυφαγία, εἰκαιοφαγία. Suidas: τρυφή, καὶ τρυφή, ὁ ἀκίηστα τρώγων. Iuno apud Chrysostomum saepe τρυφή ciborum delicias significat, et τρυφήν concivari.

ἢ Achines de Xerxe: ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν, ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυσμένου. Joannes Tzelzes (Chilade tertia):

Ἐκασε τὸν βασιλέα τὸν Σάσωσιν ἐκείνου, κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον Σάσωσιν τὴν κλησιν, τῶν Ἀσσυρίων μοναρχῶν, ἦρχε τῆς γῆς ἁπάσης, Ζευθέντων ἐν τῷ ἄρματι τούτου τοῦ βασιλέως, καὶ ἐπ' αὐτῶν συρόμενός, ὡς περ ὑφ' ἰσπων ἄλλοι, καὶ κοσμοκράτωρ καὶ θεὸς ἐκείνου τὸς τότε. Videlicet καὶ αὐτὸν ἀποφασιστικῶς ἐπισημαίνει.

βασιλεὺς, φησί, βασιλέων. Σοὶ ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν ἰσχυράν καὶ κραταίαν καὶ ἐντιμον ἔδωκεν ἐν παντί τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου. Οὐ τῶν συγγενῶν ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τῶν ὑπὲρ κεφαλῆς ἀρχεῖς. Ὅρα πῶς ἐνεδείξατο τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεάν ἐκείνην τὴν ἐν ἀρχῇ γενομένην· Καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ· ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τῆς ἐρήμου δημιουργός αὐτός, ὅτι καὶ θηρίων ποιητής, οὐχὶ τῶν ἡμέρων μόνον. Καὶ ἐν παντί τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, σοὶ ἔδωκε τὴν βασιλείαν ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ. Οὐκέτι φησί· Ἐστὶ Θεὸς ἐν οὐρανῷ. Ὅρα πῶς κατὰ μικρὸν εἰσάγει τὸ δόγμα. Πρῶτον εἶπεν, ὅτι ἐκεῖ οἰκεῖ, ἵνα μὴ περὶ τὴν γῆν αὐτὸν φαντασθῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἐδέξατο τὸ δόγμα ἐκεῖνο, πάλιν αὐτὸν ἀφίστησι, καὶ τοῦτο δείκνυς, ὅτι δημιουργός ἐστιν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δεσπότης καὶ Κύριος, οὐχὶ τόπον αὐτὸν ἔχων, ἀλλ' ἔργον αὐτοῦ τοῦτο. Εἰ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ Κύριος, δύναται δοῦναί σοι τὴν γῆν. [216] Αὐτός ἐλαβε τὸν οὐρανόν, καὶ σοὶ τὴν γῆν ἔδωκεν. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος ἐκεῖ, τοῦτο σὺ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντων ἀνώτερος, πάντων ἀρχων, πάντων κεφαλῆ. Καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σοὶ πλέον ἔδωκεν, κεφαλὴν σε ποιήσας, καὶ χρυσὴν δαίξας σου τὴν βασιλείαν, χρυσοῦ καθαροῦ. Σὺ εἰ ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσῆ. Καὶ ὀπίσω σου ἀναστήσεται βασιλεία ἐτέρα ἡττων σου, ἡ ἐστὶν ἀργυρῶς· καὶ βασιλεία τρίτη, ἡ ἐστὶν ὁ χαλκός, ἡ κυριεύει (ἰ. κυριεύσει) πάσης τῆς γῆς. Τοιαύτη γὰρ ἡ Μακεδόνων ἐγένετο. Καὶ βασιλεία τετάρτη, ἡτις ἐστὶν ἰσχυρὰ ὡς ὁ σίδηρος. Ὅν τρόπον γὰρ λεπτύνει ὁ σίδηρος καὶ δαμάζει πάντα, οὕτω πάντα λεπτύνει καὶ δαμάσει. Καὶ τετάρτη, φησὶν, ἡ Ῥωμαίων. Οὐ λέγει δὲ τὰ ὀνόματα. Τίνος ἔνεκεν; ἢ (f. μή) γὰρ ἂν σαφέστερον τὸν λόγον ἐποίησεν, ὡς περ μὴ πολλοὺς ἀφανίσαι τὰ βιβλία. Καὶ οἱ εἶδες τοὺς πόδας, καὶ τοὺς δακτύλους, μέρος μὲν τι ὄστράκων, μέρος δὲ τι σιδηρῶν, βασιλεία διηρημένη ἔσται, καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης τῆς σιδηρῆς ἔσται ἐν αὐτῇ, ὃν τρόπον εἶδες τὸν σιδηρὸν ἀναμειγμένον τῷ ὄστράκῳ τῷ πηλίνῳ. Καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν μέρος μὲν τι σιδηρῶν, μέρος δὲ τι ὄστράκων, μέρος τῆς βασιλείας ἔσται ἰσχυρόν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἔσται συντριβόμενον. Καὶ οἱ εἶδες τὸν σιδηρὸν ἀναμειγμένον τῷ ὄστράκῳ τῷ πηλίνῳ, συμμειγείς ἔσονται ἐν σπέρματι τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐκ ἔσονται προσκολλώμενοι, καθὼς ὁ σίδηρος οὐκ ἀναμίγνυται μετὰ τοῦ ὄστράκου. Πότε τοῦτο ἐπὶ Ῥωμαίων γέγονεν; Ὅρξ καὶ βασιλείας γενομένας τοιαύτας; Οὐχὶ ἀπὸ βασιλικῶν γένους ἅπαντας, ἀλλως δὲ καὶ ἀπίστους (ἰ. ἀπίστως) πολλοὺς διακαιμένους. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἡτις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαῶν ἑτέρῳ οὐχ ὑπολειφθήσεται· λεπτύνει καὶ λιμνῆσει πάσας τὰς βασιλείας· καὶ ἐν τῇ ἀναστήσεται

εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄγε μοι τοὺς Ἰουδαίους ἐναυῦθα. Τί ἂν εἶποιεν περὶ τῆς προφητείας ταύτης; Οὐ γὰρ δὴ που περὶ ἀνθρωπίνης ταῦτα θέμις εἰπεῖν, ὅτι ἄπειρος ἔσται ἡ βασιλεία, ἀλλ' εἰκὸς εἶναι τινα, περὶ οὗ ταῦτα λέλεχται. Εἰ δὲ λέγοις, περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρησθαι, ἀλλ' ἄκουε τί φησι· Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων, τῶν Ῥωμαίων δηλονότι. Ἄλλως δὲ εἰ λέγοιεν, Καὶ πῶς τὸν χρυσὸν συνέτριψε, τὴν Βαβυλωνίων βασιλείαν πάσαι κατασκευασθεῖσαν α; πῶς δὲ τὸν ἄργυρον, τὴν Περσῶν; πῶς δὲ τὸν χαλκόν, τὴν Μακεδόνων; ταῦτα γὰρ πάσαι ἐγένετο, καὶ τέλος ἔλαβεν. Ἄλλὰ μὴ θαυμάσιος, ἀγαπητέ. Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος οὐκ ἐτόλμησε φανερώσει εἰπεῖν, ἀλλ', Ἔως οὐ ὁ κτερέων, φησὶ, ἐκ μέσου γένηται· πολλῶ μᾶλλον ὁ προφήτης. Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, ἀπὸ τοῦ φανερώσει εἰπεῖν ἐγίνετο; Εἰ δὲ λέγοιεν, Πῶς συνέτριψε τὸν χαλκόν, τὸν σίδηρον; τοῦτο κοινὸν ἔσται τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῶν ὁμοίως διαπορήσεται, πῶς τὰς ἡδὴ ἀθεσθεῖσας βασιλείας καθαιρεῖ; Ἄλλὰ τὸ καθαιρεῖν ἑτέρας, ἐν αἷς αἰ τοιαῦται εἰσιν, εἰκότως ἐμποιεῖ. Ἄλλως δὲ λαθρανόντως τοῦτο εἰργάζετο, καὶ πρὸ τούτου θεὸς ὢν, καὶ οὐ τότε φανερός, ὥστε εἰκότως ἀμφισθητοῖτε. Εἰ δὲ βούλοισθε τις καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ λαμβάνειν τὴν προφητείαν, οὐκ ἂν ἀμαρτήσεται. Καὶ [217] γὰρ καὶ νῦν συνέτριψε τὰς βασιλείας, τὸν τύπον Μακεδόνων τὸ κύρος β. Ὅταν γὰρ ἴδῃς μάρτυρας, ἵνα τὸ πρόσταγμα ἐκείνου πληρωθῇ, τοῦτο ποιοῦντας, καὶ πολλῶ μᾶλλον τὸν θάνατον ὑπομένοντας, βῆει αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ πῶς τὴν γῆν ἐπέπλησεν. Εἶδες προφητείας. Εἰ μὴ ἐξέβη τὰ ἐπ' ἐκείνων, μὴδὲ τῇ συντελείᾳ πίστευε. Εἶτα ἐπάγει· Ὅν τρόπον εἶδες, ὅτι ἀπὸ δρους ἐτμήθη λίθος ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐλέπτυνε τὸ δοστρακόν, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσόν, ὁ θεὸς ἐργάρισεν τῷ βασιλεῖ ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ. Ὅρα πῶς πιστοῦται τὰ λεγόμενα, ἀπὸ τῶν φανερῶν τὰ ἀφανῆ, τὸ μονονοῦχι λέγων, εἰπὼν ε τὸ ἐνύπνιον, ἐπίστευσε (ἰ. πίστευε) τῇ συγκρίσει. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς; Τότε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἐπεσεν ἐπὶ πρόσωπόν σου (ἰ. αὐτοῦ), καὶ τῷ Δαυιδῷ προσεκύνησεν, καὶ μάννα^α καὶ εὐωδίας εἶπεν σπείσαι αὐτῷ. Εὐθέως οὕτως ἐπιτεύθη. Καὶ εἰκότως εἶπε, μάννα καὶ εὐωδίας σπείσαι αὐτῷ. Εἶδες θαῦμα μέγιστον. Εἶδες πῶς ἔθος τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν. Ὅστε ὅταν λέγωσι, Πόθεν ἡ εἰδωλολατρεία; μάνθανε τὴν ἀρχήν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἀνθρώπων ἐποίουν θεοὺς. Οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἐφίλονεῖκε παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ἀσέβειαν εἰσαγαγεῖν, λέγων· Ἔσθεθε ὡς θεοί. Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχυσεν, ὑστερον ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλονεϊκῶν τὴν πολυθεῖαν εἰσαγαγεῖν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ

^α Verisimilis lectio κατασκευασθεῖσαν.

^β Videtur deesse τῶν Ῥωμαίων.

^γ Suspicor legendum εἶπον, mox πίστευε. Paulo post pro σου legendum αὐτοῦ.

^δ Melius in vulgata editione μαννά. Atque ita legit Theodoretus, et noster quoque Cohortatione prima ad Theodorum cap. 5. Nihil tamen hic mutandum censeo, quia potuit sanctus doctor diversis temporibus diversa habuisse exemplaria. Ut enim colligitur ex S. Hieronymo ad Jerem. 17, et ad Ezech. 45, ac 46, μαννά pro μαννά antiquus est scriptorum error, qui adhuc cernitur Jerem. 17, 26, et 48, 5, Baruchi 1, 20.

βασιλεὺς εἶπεν τῷ Δαυιδῷ· Ἐπ' ἀληθείας οἶδα ὅτι ὁ θεὸς ὑμῶν αὐτὸς ἔστι θεὸς Ἰσραὴλ, καὶ κύριος τῶν βασιλέων. Ἀπὸ τούτου μόνου οὕτως εὐθέως ἐπίστευσε, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι μυρία τοιαῦτα ἀκούοντες οὐ προσεῖχον. Ὅρξ πῶς σοι δείκνυσι τῶν ἐθνῶν εὐγνωμοσύνην; Ἐπειδὴ γὰρ ὁ καιρὸς παρεγένετο λοιπὸν, καθ' ὃν ἔδει τὸ κήρυγμα εἰς ἐκείνους ἐξενεχθῆναι, προλαμβάνων ἀπολογεῖται διὰ τῶν προγόνων αὐτῶν, ὅτι οὐ μάρτην, οὐδὲ ἀπλῶς ἐκείνους τούτων προτιμᾷ.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Ἔτους δαττωκαδικαῦτου Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν εἰκόνα χρυσοῦν. Ὑψος αὐτῆς πηχέων ἐξήκοντα, καὶ εὐρος αὐτῆς πηχέων ἐξ· ἔστησεν αὐτὴν ἐν πεδίῳ Δαυιδῷ ἐν χώρᾳ Βαβυλώρος. Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἀπέστειλε εἰσαγαγεῖν πάντας τοὺς ὑπάτους, καὶ στρατηγούς, καὶ τοπάρχας, ἡγουμένους καὶ τυράντους, καὶ τοὺς ἐκ' ἐξουσιῶν, καὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας [218] τῶν χωρῶν ἐλθεῖν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς εἰκόνης, ἧς ἔστησε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς. Ὅρα τὴν ἀληθειαν τῶν πραγμάτων λάμπουσιν· καίτοι τίς οὐκ ἂν αἰσχυρῶς τοῦτο ἀποκαλύψαι; Τί λέγεις; ὁ προσκυνησας, ὁ μάννα σπείσας, ὁ τὸν θεὸν οὕτω τιμῶν, καὶ θαυμάσας καὶ ὑπερεκπλαγείς, οὗτος, οὐδὲ μακροῦ παρελθόντος χρόνου, εὐθέως ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέρχεται πλάνην; Καλῶς γε. Οὐ γὰρ αὐτὸν κατεπλήξατε τοῖς σημείοις· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησαν, ἀλλ' ἐν μόνον ὀρώσιν, ὅπως γυμνήν τὴν ἀλήθειαν παρακατάθωσιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πόλιν εἶλε (ἴσται γὰρ αὐτὴν εἶλε, καὶ αὐτῆς ἐκράτει), ἔστησε τὴν εἰκόνα, ἴσως εἰς τῶνον ἄρθεις. Τινὲς φασιν, ὅτι τῆς εἰκόνης ἐκείνης μεμνημένος τῆς ἐν τοῖς ὄνειροις αὐτῷ δειχθείσης· ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι εἰς θεοῦ; ἐαυτὸν ἀναγαγεῖν βουλόμενος. Καὶ γὰρ ταύτην εἶχον ἐπιθυμῶν οἱ παλαιοί, ὥστε νομιζεσθαι θεοί, καθάπερ ὁ διάβολος. Καὶ ὄρα τὴν ἐκδοσιν. Ἄφεις ποιῆσαι ἐαυτὸν προσκυνεῖσθαι, τὴν εἰκόνα ἐποίησε προσκυνεῖσθαι, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντου τοῦτο κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ καταπλήξαι θέλων, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου πάλιν. Ἐν τόπῳ Δαυιδῷ, φησὶ. Ὑπὸν [ἰ. ὑπτιον] ἴσως ἦν τὸ πεδίον. Εἰσὶν ἄνδρες Ἰουδαῖοι, οὗς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα Βαβυλώρος, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδοναγά. Οἱ ἄνδρες ἐκείνοι οὐκ ὑπήκουσαν, βασιλεῦ, τῷ δόγματί σου, καὶ τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύουσιν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἢ ἔστησας οὐ προσκυνοῦσι. Τότε Ναβουχοδονόσορ ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ εἶπεν ἀγαγεῖν τὸν Σεδράχ, Μισάχ καὶ Ἀβδοναγά. Πῶς ὁ Δαυιδῷ ἐναυῦθα οὐ φαίνεται; Ἐμοὶ δοκεῖ, φοβούμενος ὁ ἐκείνους μὴ καταγγεῖλαι αὐτὸν, ἢ τὸν βασιλεῖα αἰδοῦμενον μὴ ἀναγκάσαι, ὥστε μὴ ἔχειν κατηγοροῦν φανερόν. Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ Βαλτάσαρ ἐκαλεῖτο· τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο τοῦ εἰδώλου τοῦ παρ' αὐτοῖς ἦν. Ὁ θεὸς οὖν ἕκονόμησε μὴ ἐμβληθῆναι εἰς τὴν κάμινον, ὥστε μὴ τῇ προσηγορίᾳ τὴν ἰσχνὴν ἐπιγράψαι, καὶ διαφυγεῖν. Τί οὖν οἱ τρεῖς παῖδες; Μάλιστα μὲν γὰρ ἐμελλον καὶ αὐτοὶ διελέγγειν τὸ πρᾶγμα. Πλὴν ἐπὶ τῆς προῤῥήσεως πῶς οὐκ ἕκονόμησε τοῦτο ὁ θεός; Διέβαλλον αὐτοὺς οἱ Καλδαῖοι· πολλὰ γὰρ ἡ βασκανία ποιεῖ. Οὐκ ἔφερον τοὺς αἰχμαλώτους κρατοῦντας αὐτῶν ὀρώντες. Ἄλλ' ὄρα. Καθ-

• Ex serie liquet legendum esse φοβούμενον.

originem duxisse ex genere regio; plurimos etiam fuisse infideles. 44. « Et in diebus regum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in sæcula non corrumpetur: et regnum ejus populo alteri non relinquatur: comminet et ventilabit universa regna: et ipsum exsurgit in sæcula. » Adducito mihi huc Judæos. Quid de hac prophetia dicturi sunt? Neque enim profecto de humano regno hæc fas est dicere, scilicet regnum infinitum fore: sed oportet aliquem esse, de quo hæc dicta sunt. Quod si dixeris, de Patre prolata fuisse, at audi quid dicatur: *In diebus regum illorum*: Romanorum videlicet. Quod si dicant: Quomodo aurum contere potuit, nempe regnum Babyloniorum, quod jam olim erat destructum? quomodo etiam argentum, nimirum regnum Persarum? et quomodo æs, scilicet regnum Macedonum? hæc enim quondam fuerant et finem accepterant. Verum ne mireris, carissime. Si enim Paulus ausus non est aperte loqui; sed ait: *Donec qui tenet de medio fiat*: multo magis propheta. Quænam enim, quæso, utilitas ex aperta loquutione orta fuisset? Si autem dixerint, Quo pacto contrivit æs ac ferrum? hæc questio erit communis. Etenim de ipsis perinde quæretur, quomodo jam extincta regna destruat? Quia nimirum destruit alia regna, in quibus hæc contineatur. Alioquin autem id latenter operabatur, cum etiam antea Deus esset, sed nondum ideo visus, ut vos jure dubitaretis. Quod si quis voluerit etiam in præsentem tempore accipere prophetiam, nequaquam aberravit. Siquidem nunc quoque contrivit regna, superbiam Macedonum (et Romanorum) potentiam. Cum enim videris martyres ad Dei mandatum implendum id facientes, imo et mortem sustinentes: videbis regnum illius, et quomodo terram repleverit. Nosti prophetias. Si quæ ab illis prædicta fuerant non evenerunt, nec consummationi crede. Deinde adjicit: 45. « Sicut vidisti de monte abscissum esse lapidem sine manibus, qui comminuit testam, ferrum, æs, argentum, aurum, Deus indicavit regi quæ oporteat fieri post hæc. Et verum est somnium, et fidelis conjectura ejus. Vide quomodo fidem adstruit iis quæ dixerat. Ex rebus manifestis obscura probat, quasi diceret: Narravi somnium, interpretationi crede. Quid igitur rex? 46. *Tunc, inquit, rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielem adoravit: et manna atque bonum odorem dixit ut libarent ei.* Tam cito Danieli creditum est. Ac merito præcepit manna et bonum odorem libari ei. Vides maximum miraculum. Vides ut mos sit gentilibus ex hominibus deos facere. Itaque quando dixerint: Unde idololatria? principium illius discite. Sic apostolos quoque ex hominibus deos faciebant (Act. 14. 11. et 28. 6). Sic et diabolus ab initio impietatem introducere contendit, dicens: *Eritis sicut dii* (Gen. 3. 5). Et quoniam tunc non valuit, post illa id tentat, ubique obnitens deorum multitudinem introducere. 47. *Et respondens rex dixit Danieli: In veritate novi quod Deus vester ipse est Deus vivens, et Dominus regum.* Hoc solo inductus, statim credit rex: Judæi vero, cum millia hujus-

modi audirent, non attendebant. Vides qua ratione tibi ostendat gentium gratum animum? Quandoquidem enim aderat deinceps tempus, in quo oportebat ad gentiles prædicationem evangelii exportari, anticipans se excusat per illorum progenitores, ostenditque non frustra nec temere gentiles Judæis a se fuisse præpositos.

CAPUT III.

1. « Anno decimo octavo (a) Nabuchodonosor rex fecit imaginem auream: altitudo ejus cubitorum sexaginta, et latitudo ejus cubitorum sex: et statuit eam in campo Deera in provincia Babylonis. 2. Et Nabuchodonosor misit congregatum omnes summates, et prætores, præsides, duces et tyrannos, et in potestatibus constitutos, et omnes regionum magistratus, ut venirent ad dedicationem imaginis, quam statuerat Nabuchodonosor rex. » Aspice splendens rerum veritatem: et certe quem non pudisset flagitium regis revelasse? Quid dicis? ille qui adoravit, qui manna libavit, qui Deum adeo honoravit, qui admiratus est, et supra modum obstupuit, illene, nec longo tempore elapso, statim ad priorem revertitur errorem? Pulchre sane. Non enim eum signis obstupescit: nam nihil horum cogitarunt juvenes; at unum solummodo respexerunt, quomodo veritatem nudam deponerent. Postquam enim ille urbem cepit (tunc quippe Jerosolymam expugnavit, et illa potitus est), erexit imaginem, forte in superbiam elatus. Quidam dicunt, quod imaginis illius recordatus, quæ ipsi in somnis ostensa fuerat: alii autem aiunt, quod seipsum in deos referre volens. Etenim hoc desiderio tenebantur antiqui, ut dii censerentur, sicut diabolus. Et vide exitum. Cum omisisset jubere, ut ipsam adorarent, effecit ut imago sua adoraretur, ex multa rerum abundantia id consilire volens, et magnitudine atque corporis mole cupiens percellere, ac rursus a loco. *In loco Deera*, inquit. Campus erat fortasse acclivis. 12. « Sunt viri Judæi, quos constituisti super opera Babylonis, Sedrachus, Misachus, Abdenago. Viri illi non obdierunt, rex, decreto tuo, et deos tuos non colunt, et imaginem auream quam constituisti non adorant. 13. Tunc Nabuchodonosor in furore et ira dixit, ut adducerent Sedrachum, Misachum et Abdenagonem. » Quomodo hic non comparet Daniel? Mihi videtur, Chaldæos metuentes non ipsum denuntiasse, vel regem reverentia adductum illum non coegisse, ne manifestum haberet accusatorem. Quidam vero dicunt, quia vocabatur Baltazar (b): id autem nomen erat idoli quod apud Babylonios colebatur. Deus igitur providit ut in fornacem non mitteretur, ne scilicet virtus, qua periculum vitaturus erat, ei nomini adscriberetur. Quid igitur tres pueri? Maxi-

(a) Anno quo capta est Hierosolyma. Incidit enim expugnatio urbis in Nabuchodonosoris 18, et 19: 4 Reg. 23, 8, Jerem. 52, 12, 29. Neque audiendus Grotius, qui Jerem. 52, 29, corrigendum esse anno 19 suspiciat. Josephus lib. 1 contra Apionem: Γέγραπται γὰρ ἐν αὐταῖς (Scripturis) ὅτι Ναβουχοδονόσορος ἔκτισεν αὐτῶν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐπὶ τὸν παρ' ἡμῶν ναὸν ἠρῆμασε, καὶ ἦν ἀρασις ἐπὶ ἐπὶ ἐπὶ (1. ἑβδομήκοντα) δευτέρῳ δὲ τῆς Κύρου βασιλείας, etc.

(b) Ea fuit postea opinio Isidori Pelusiotæ lib. 1, ep. 19.

me equidem ipsi quoque rem confutaturi erant. Cæterum in illa prædicatione superiori quomodo Deus idem non disposuit? Criminabantur illos Chaldæi: plurimum enim potest invidia. Ferre non poterant captivos ipsis imperantes aspicere. Sed vide. Sicut in Daniele, prius didicerunt illius mores ac mansuetudinem, et tunc signa viderunt: ita etiam hic in medium ducuntur pueri, et primum eorum propositum denudavit Deus: et illi ita præparati non in medium insilierunt. Scitis autem hominem, qui præsentis vitæ renuntiavit, quique facile mortem sustinet, non detrectaturum quidlibet audere, etiam eorum quæ temeraria esse videntur. Attamen isti, etsi mortem contemnerent, mansueti erant; nec illos ullatenus læsit fortitudo, nec in audaciam adduxit; neque id ambitione faciebant. 23. « Et viri illi tres, Sedrachus, Misachus et Abdenago, ceciderunt in mediam fornacem ignis ardentem, ligati. 24. Et deambulabant in medio flammæ, laudantes Deum, et benedicentes Dominum. Vide nonne mirabilis ac inopinata est hæc res, ambulare simul ac laudare, quasi essent in aquarum lavacro? Quamquam nihil ibi erat, quod impediret: quandoquidem Deus voluerat. Tale quid mihi videtur fuisse et ille ignis, quo combusti sunt ii qui extra fornacem erant: et hic ignis erat, et ille ignis; et hæc corpora, et illa corpora; et tamen hæc attigit, illis vero abstinuit. Vides quantum sit bonum voluntas optima? admiratus es eorum voluntatem? Mirare Domini benevolentiam, et honorem quem in illos exhibuit. *Glorificantes me glorificabo* (1. Reg. 2. 30), inquit. Steterat universum theatrum. Supra naturam loquuti sunt; supra naturam illos honorat. Aspice ut famuli eadem quæ Dominus possint. Quid miraris, si regem derideant, cum illos elementa revereantur ac suspiciant. Caminus factus est Ecclesia (a): ipsi cælo erat similis. Hic jam incorruptionis experimentum ceperunt. Quandoquidem et ab initio corpora nostra passibilia peccatum fecit: cum igitur justa operantur, iterum impassibilia fiunt. *Et deambulabant*, inquit. Sed videamus quid loquantur; audiamus vocem mysticam cum quiete multa. Vidisti vocem inordinatam et confusam sambucæ et psalterii, et musicæ? Audi vocem ab igne emissam. Nonne mirum tibi videbatur vocem Dei ab igne edi? Ecce etiam servis suis hoc donavit. Quis aer percussus vocem eam efficiebat? Nonne id semper eos qui comburendi sunt admonent, ut aperiant ora, quod sic ne paulum quidem possit vis deinceps in corpore permanere? Vide concentum musicum, omnes nimirum quasi ex uno ore Deum laudantes. 25. *Et stans Azarias oravit sic: et aperiens os suum in medio ignis dixit.* Ut non existimes eos de præsentibus rebus gratias agere, ideo de captivitate, et molestiis illis quæ ipsi contigerant, Deum invo-

cant. Vide ut incipiant. 26. « *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile et glorificatum nomen tuum in sæcula.* 49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem: et excussit flammam ignis de fornace, 50. et fecit medium fornacis, quasi ventum roric sibilantem; et non tetigit eos omnino ignis, et non contristavit eos, et molestiam non intulit. » Ita non fortuito ista fiebant. Et non solum non sunt combusti; sed nec illis molestiam exhibuit ignis, nec vel minimum nocuit, neque calorem senserunt. Et eapropter adeo sese extulerat flamma, ut et ab iis qui foris erant cerne-retur. Et vero materia immissa sufficiebat ad fidem illis faciendam, et quod ignis non deficeret, et quod diu ardens appareret, et quod res coram omnibus fieret. 91. *Et Nabuchodonosor audivit laudantes eos; et admiratus est, et surrexit prope, et dixit optimatibus suis.* Id ipsum autem ut audiret, unde contigit Nabuchodonosori? At per totum tempus assederat. Ideo Deus non permisit ut statim ille audiret, quo ipsum etiam tempus testimonium perhiberet rei gestæ; quod scilicet per multum tempus in camino commorati, nihil mali passi essent. « Nonne viros tres Injecimus in medium ignis compeditos? Et respondentes dicunt regi: Vere, o rex. 92. Et dixit rex: Hic ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et species quarti similis filio Dei. » Ab ostio viderat eorum facies. 93. « Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis quæ ardebat, et ait: O Sedrache, Misache, Abdenago, servi Dei altissimi, egredimini, et venite huc. Et egressi sunt Sedrachus, Misachus, Abdenago de medio ignis. » Quare autem non prius egressi sunt, quam vocavit eos? Et pulchre prius interrogat primores, ut responsione sua præoccupati, nihil contrarii respondeant, neque occasione abripiantur. Quemadmodum Moysi dicebat Deus: *Quid est hoc in manu tua* (Exod. 4. 2)? sic etiam Nabuchodonosor hos interrogatione anticipat. *Ecce*, inquit, *video viros quatuor solutos et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et aspectus quarti similis filio Dei.* Plurimam forte pulchritudinem præ se ferebat. Unde, o Nabuchodonosor, nosti filium Dei? Aspice hunc barbarum prophetare ex aspectu solo. *Et accessit, et vocavit eos: O Sedrache, Misache, Abdenago, servi Dei altissimi, egredimini, et venite.* Vide. Non jussit extinguere fornacem: sed quid? Vocavit eos, ut exirent. Vides miraculum magnum et incredibile. Quod maxime noverat eos deliniturum, id illos vocavit. Nihil huic nobilitati par est. Audi enim Deum dicentem: *Moses servus meus mortuus est* (Jos. 1. 2). Et, *Isaac, inquit, servus tuus* (Gen. 24. 14). Hac appellatione exsultant angeli, et Cherubini, et Seraphini. Nec sicuti contentiosus aliquis fecisset, in fornace manserunt pueri: sed statim obedierunt: et ad spectandum miraculum omnes convenere.

CAPUT IV.

1. Ego Nabuchodonosor abundans eram in domo

¹ Genus locus in Parenesi prima ad Theodorum lapsum cap. 3, Tomo 1: *Scimus autem omnes, qui adfuerunt, cum aliqui comburebantur, eos quamdiu quidem labia habuerint clausa, paulisper saltem sustinere incendium; si vero contingat ut us aperiant, statim animam e corpore avolare.*

(1) *Quia Ecclesia est, ubi tres, inquit Tertullianus.*

ἀπερ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ, πρότερον ἔμαθον αὐτοῦ τοὺς τρόπους καὶ τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τότε τὰ σημεῖα ἐώρων· οὕτω καὶ ἐν ταῦθα ἄγονται εἰς μέσον, καὶ πρῶτον αὐτῶν τὴν προαίρεσιν ἀπεγυμνῶσεν ὁ Θεός· κάκεινοί τε οὕτω παρσακωασμένοι οὐκ ἐπεπλήθησαν εἰς τὸ μέσον. Ἰστέ δὲ οἱ ἄνθρωπος τῆς παρουσίας ζωῆς ἀπεγνωκώς, καὶ ῥαδίως φέρων τὴν τελευταίην, οὐδὲν παραιτήσαστο τολμῆσαι, καὶ τῶν σφόδρα δοκούντων [219] τολμηρῶν εἶναι. Ἄλλ' ὁμως καὶ οὗτοι θανάτου ὑπερορῶντες ἐπιεικεῖς ἦσαν, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας εἰς θρασύτητα παραβλαβέντες, οὐδὲ φιλοτιμίᾳ τοῦτο ποιῶντες. Καὶ οἱ ἄνδρες ἐκείνοι οἱ τρεῖς, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, ἐπασσεν εἰς μέσον τῆς καμίνου τοῦ πυρός τῆς καιομένης, πεπεδημένοι. Καὶ περιεπάτου ἐν μέσῳ τῆς φλογός, ὑμνοῦντες τὸν Θεόν, καὶ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον. Ὅρα, οὐ θαυμαστὸν τοῦτο καὶ παράδοξον, τὸ καὶ περιπατεῖν καὶ ὑμνεῖν, καθάπερ ἐν κολυμβήθρα ὑδάτων; Καίτοι οὐδὲν κωλύον ἦν ἐκεῖ, ἐπειπερ Θεὸς ἠβουλήθη. Τοιοῦτον εἶναι ἐμοὶ δοκεῖ κάκεινο τὸ πῦρ, τὸ τοὺς ἔξω κατακαύσασιν· καὶ τοῦτο πῦρ, κάκεινο τὸ πῦρ· καὶ ταῦτα σώματα, κάκεινα τὰ σώματα· καὶ τῶν μὲν ἤφατο, τῶν δὲ ἀπέσχετο. Εἶδες ὅσον ἀγαθὸν κραιφαίσεις καλλίστη; ἐθαύμασας αὐτῶν τὴν προαίρεσιν; Θαύμασον τοῦ Δεσπότου τὴν εὐνοίαν, καὶ τὴν τιμὴν, ἣν εἰς αὐτοὺς ἐπεδείξατο. Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, φησί. Εἰστέχκει τὸ θέατρον ἅπαν. Ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐφθέγγαντο, ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτοὺς τιμᾶ. Ὅρα τὰ τοῦ Δεσπότου δυναμένους τοὺς οἰκέτας. Τί θαυμάζεις, εἰ βασιλέως καταγελωσίων, ὅταν αὐτοὺς ἐὰ στοιχεῖα αἰδῆται καὶ θαυμάζη; Ἐκκλησία γέγονεν ἡ κάμινον, αὐτῶ ἐύκει· καὶ οὐρανῶν. Ἐν ταῦθα ἤθη τῆς ἀφθαρσίας· πείραν ἔλαβον. Ἐπεὶ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν παθητὰ τὰ σώματα ἡμῶν ἡ ἀμαρτία πεποίηκεν· ὅταν γοῦν τὰ δίκαια πράττει, πάλιν ἀπαθῆ γίνεται. Καὶ περιεπάτου, φησί. Ἄλλ' ἴδωμεν τί φθέγγονται· τῆς μουσικῆς ἀκούσωμεν φωνῆς μεθ' ἡσυχίας πολλῆς. Εἶδες ἄτακτον φωνὴν καὶ συγκεχυμένην τῆς σαμβύκης, καὶ τοῦ ψαλτηρίου, καὶ τῆς μουσικῆς; Ἀκούσον φωνῆς ἀπὸ πυρός. Οὐ θαυμαστὸν ἐδόκει σοι τὸ φωνὴν ἀπὸ πυρός φερεσθαι Θεοῦ; Ἰδοὺ καὶ τοὺς θούλους αὐτοῦ ταῦτο ἐχαρίσατο. Ποῖος ἀήρ κληροτόμος τὴν φωνὴν ἀπετέλει; Οὐχὶ τοῦτο ἀεὶ ἂ τοῖς μέλλουσι κατακαίεσθαι παραινῶσι, διανοίγειν τὰ στόματα, ὡς οὐδὲ μικρὸν δυναμένης τῆς δυνάμεως ἐναιπομεῖναι τῆ σώματι λοιπόν; Ὅρα συμφωνίαν μουσικῆν, ὡς περ ἐξ ἐνὸς στόματος πάντας ὑμνοῦντας. Καὶ συστάς Ἀβραῆας προσήγατο οὕτως· καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ πυρός εἶπεν. Ἰνα μὴ νομισθῆ, ὅτι ὑπὲρ τῶν παρόντων εὐχαριστοῦσι μόνον, ὑπὲρ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τῶν δεινῶν ἐκείνων τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς παρακαλοῦσι τὸν Θεόν. Ὅρα πῶς ἄρχονται. Ἐβλογητός εἶ, Κύριε ὁ Θεός τῶν κατέργων ἡμῶν, καὶ σκεπτόν καὶ δεδοξασμένον τὸ ἄσπερον σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὁ δὲ ἄγγελος Κυρίου ἀνηγατέθη τοῖς περὶ τὸν Ἀβραῆαν εἰς τὴν κάμινον, καὶ ἐξέτιναξεν τὴν φλόγα τοῦ πυρός ἐκ τῆς καμίνου,

καὶ ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα δρόσου διασυρίζον· καὶ οὐχ ἤψατο αὐτῶν τὸ καθόλου τὸ πῦρ, καὶ οὐκ ἐλύπησεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ παρηνώχλησεν. Οὕτως οὐκ αὐτομάτως ταῦτα ἐγένετο. Καὶ οὐ μόνον οὐ κατακαύθησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρηνώχλησεν αὐτοὺς τὸ πῦρ, οὐδὲ [220] ἐλύπησεν, οὐδὲ τὸ τυχόν οἶον, οὐδὲ θερμὴν ἤσθοντο. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἡ φλόξ ἀνῆλθεν, ὡστε καὶ τοῖς ἐξωθεν φαίνεσθαι. Καὶ ἡ ἐμβαλλομένη δὲ ὕλη ἰκανὴ ἦν αὐτοὺς πιστώσασθαι, καὶ τὸ μὴ διαλείπειν, καὶ τὸ ἐπὶ πολὺ φαίνεσθαι καιομένην, καὶ πάντων ἐμπροσθεν τοῦτο γενέσθαι. Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἤκουσεν ὑμνοῦντων αὐτῶν, καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐξανέστη ἐν σπονδῇ, καὶ εἶπε τοῖς μεριστάσι αὐτοῦ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο ἐπῆλθε πῶθεν τῆ Ναβουχοδονόσορ ἀκούσαι; Ἄρα πάντα τὸν χρόνον παρεκάρθητο. Διὰ γὰρ τοῦτο εὐθέως οὐκ εἶπεν αὐτὸν ἀκούσαι, ἵνα καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς μαρτυρήσῃ τῶ γενομένῳ, ὅτι καὶ πολὺν διατριψάντες χρόνον, οὐδὲν ἔπαθον δεινόν. Οὐχὲ ἄνδρας τρεῖς ἐνεβάλομεν εἰς μέσον τοῦ πυρός πεπεδημένους; Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσι τῷ βασιλεῖ· Ἀληθῶς, βασιλεῦ. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· Ὅθεν ἐγὼ ὄρω ἄνδρας τέσσαρας λελυμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρός· καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ δρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τῆς; θύρας εἶδεν τὰς ὕψεις. Τότε προσῆλθε Ναβουχοδονόσορ πρὸς τὴν θύραν τῆς καμίνου τοῦ πυρός τῆς καιομένης, καὶ εἶπεν· Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλεθε, καὶ δεῦτε ὧδε. Καὶ ἐξῆλθον Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ ἐκ μέσου τοῦ πυρός. Διὰ τί δ' οὐ πρότερον ἐξῆλθον ἔως ἐκάλεισεν αὐτοὺς; Καὶ καλῶς πρότερον ἐρωτᾷ τοὺς ἄρχοντας, ἵνα τῇ ἀποκρίσει προκατασχεθέντες μὴδὲν ἐναντιὸν ἀποκρίνωται, μὴδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ συναρπαγῶσιν. Ὅσπερ τῷ Μωυσεῖ ἐλεγεν ὁ Θεός· Τί τοῦτο ἐν τῇ χειρὶ σου; οὕτω καὶ τοὺτους Ναβουχοδονόσορ προκαταλαμβάνει τῇ ἐρωτῆσει. Ἰδοὺ, φησί, ὄρω ἄνδρας τέσσαρας λελυμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρός· καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ δρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ Θεοῦ. Πολὺ κάλλος ἴσως ἐνέφανε. Πῶθεν οἶδας, ὦ Ναβουχοδονόσορ, υἱὸν Θεοῦ; Ὅρα τοῦτον προφητεῦντα τὸν βάρβαρον ἀπὸ τῆς ὕψους μόνης. Καὶ προσῆλθε, καὶ ἐκάλεισεν αὐτοὺς· Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἐξέλεθε, καὶ δεῦτε. Ὅρα. Οὐκ ἐκέλευσε οὐδεσθῆναι τὴν κάμινον, ἀλλὰ τί; Ἐκάλεισεν αὐτοὺς ἐξελθεῖν. Εἶδες θαῦμα μέγα καὶ παράδοξον, ὅ μάλιστα ἴδαι θεραπεύον, τοῦτο ἐκφύλασαν. Οὐδὲν ταύτης τῆς εὐγενείας ἴσον. Ἄκουε γὰρ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· Μωυσῆς ὁ θεράπων μου τετελευτήκει. Καὶ Ἰσαὰκ, φησί, ὁ δούλος σου. Ταύτην οἱ ἄγγελοι εἶη προσηγορέα ἀγάλλονται, καὶ τὰ Χερουθιμ, κατὰ Σεραφίμ. Καὶ εὐχ ὡς ἐν τις φιλένοικος ποιήσκειν, ἀναπέμναν (ἢ ἐμπέμναν), ἀλλ' εὐθέως ἀπήκουσαν καὶ ἀνηλθον ἅπαντες ἰδεῖν τὸ θαῦμα.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

* Pagan. pr. ad Theod. laps. cap. 5: Ἰσααὶ δὲ πάντες ὅσοι τοῖς καιομένοις παραγεγόνασιν, ἕως μὲν ἐν ἔχρωσι μεμνησθε ἐκείνην τὰ χαλκῶν, καὶ βραχὺ γοῦν ἀπέχουσι πρὸς τὸν ἐμπρηστικόν· εἰ δὲ συμβαῖη διάρα τὸ στόμα αὐτῶν, εὐθέως φέρεται τὸ σῶμα τῆς φλογός.

Ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ εὐλαβῶν ἤμην ἐν τῷ οὐρανῷ μου, καὶ εὐχαλῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ

πίων ἐν τῷ λαῷ μου. Τίνας ἔνεκεν οὕτω τοῦτο ἔγραψεν, καὶ οὐχὶ ἔγραψεν· Ναβουχοδονόσορ ἦν εὐθηνῶν, ἀλλ' ὡς ἐκ προσώπου ἐκείνου; Ἐμοὶ δοκεῖ ταῦτα τὰ [231] ῥήματα αὐτοῦ εἶναι τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήνεγκεν ἀπ' ἐκείνης τῆς πλάνης, ἐν δημοσίοις αὐτὰ κατέθετο γράμματα Ἰσως. Αὐτὸ οὖν σύνταγμα, ὥστε ἀξιόπιστον γενέσθαι, παράγει ὁ Δανιήλ. Τῆ γὰρ πῶν ἀνθρώπων φύσει αὐτὸς ὁ πεπονηθὼς διαλέγεται. Καὶ θέα μοι πόση παιδείσις γίνεται κατὰ τῶν ὑπερηφάνων. Ἀπὸ γὰρ ὑπερηφανίας πέπονθεν ἄπερ ἔπαθεν, καὶ δείκνυσι τὴν αἰτίαν τῆς ὑπερηφανίας ἀπὸ τε τοῦ τέλους καὶ τῆς ἀρχῆς· ἐν μὲν τῷ τέλει λέγων, Ὅτι πάντας τοὺς ὑπερηφάνους δύναται ταπεινώσαι· ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ἐκ προοιμίων τὴν αἰτίαν τῆς ὑπερηφανίας διδάσκων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ὅτι διὰ τοῦτο ἐταπεινώθη, ἐδήλωσεν· ἐνταῦθα δὲ πόθεν τοιοῦτο ἐγένετο, ἐκ τοῦ πολλῆς ἀπολαῦσαι εὐπραγίας· ὥσπερ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτῶν ἡ ὑπερηφανία· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πολλὰς τίθησιν εὐπραγίας. Ἐν τῇ ἀρχῇ φησιν· *Ἐθνητῶν ἤμην ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ εὐθαλῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ πίων ἐν τῷ λαῷ μου.* Οὐ γὰρ ἔστι πάντα ὁμοῦ συνδραμεῖν. Ἐνεστι κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν εὐπραγεῖν, κατὰ δὲ τὴν οἰκίαν δυσπραγεῖν, καθάπερ ὁ Ἡρώδης· καθάπερ ὁ Δαυὶδ· ἔνεστι πάλιν τούναντιον ἐν μὲν τῷ λαῷ δυσπραγεῖν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκίας μηδὲν πάσχειν δαινόν· ἔνεστιν ἐν μὲν τῇ πόλει εἰρηνεῦσιν, τὴν δὲ ἀρχὴν ταράττεσθαι. Ἄλλ' οὕτως πάντοθεν εὐπραγεῖν εἶχεν· οὐδὲν ἦν αὐτὸν λυποῦν. Ὁρᾷ πόσον κακὸν ἔδωκε; Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματίων, ὅταν μὴ γίνωνται οἱ κατὰ ἀνάγκην μόχθοι καὶ ἀσχολαίαι, ἐπιτηθευτοῦς τινὰς ἐπιχειροῦσι ποιεῖν, πρὸς γυμνασίαν τοῦ σώματος· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖν εἴωθε, ὥστε τὸ εὐτονον περιελεῖν. Ἐνύπνιον εἶδον, καὶ ἐφοβήρισέν με, καὶ ἐταράχθη ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ αἱ ὀράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάραξάν με. Καὶ παρ' ἐμοῦ ἐξετέθη δόγμα, ὥστε εἰσαγαγεῖν ἐνώπιον ἐμοῦ πάντας τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνος, ὅπως εἴην σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου γνωρίσωσί μοι. Ὅρα πῶς αὐτὸν καταστελεῖται βούλεται, οὐχὶ τῇ πείρᾳ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῇ προβόρῃσει τῶν συμβαινόμενων· καὶ ὅπως ἦν φοβερὸν τὸ ἐνύπνιον; Τίνας οὖν ἔνεκεν οὐχὶ καὶ νῦν ἀπέστη αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, οὐδὲ ἠγνόησε τὸ ἐνύπνιον, καθάπερ καὶ πρότερον; Ὅτι ἰκανὴν πείραν δεδωκότος τοῦ Δανιήλ πρότερον, ἤγουν ἐν τῷ πρὸ ποδοῦ ἐνυπνίῳ, οὐδεμίᾳ λοιπὸν χρεία ἦν δευτέραν προσνεχθῆναι δοκιμασίαν. Πάντα γὰρ χρείας ἔνεκεν, οὐ φιλοτιμίας, ὁ Θεὸς πραγματεύεται. Ἄλλως δὲ καὶ πρὸς ἐλεγχον γίνεται τῶν μάγων. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι πάλιν· *Εἰπάτω ὁ βασιλεὺς τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν*

σύγκρισιν αὐτοῦ ἀναγγελοῦμεν ἡμῖς; ἐλέγχονται μὴδὲ τοῦτο αὐτὸ δυνάμενοι, οὐ μόνον ἐκεῖνο. Οὐκ εἶχον λέγειν πάλιν· *Τὸ ῥῆμα, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ, βαρὺ καὶ οὐκ ἔστιν ἀνθρώπος, ὃς δυνησεται διακρίναι αὐτὸ, ἀλλ' ἢ θεοί, ὧν οὐκ ἔστιν ἡ κατοικία μετὰ πάσης σαρκός.* Ἐμάνθανεν ἐκ τούτων, ὅτι οὐδὲ τὰ πρότερα ἐκ τῆς σοφίας ταύτης εἶπεν ὁ Δανιήλ. Ἐμαθεν ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις ἐλεγόν τι ὕγιες, καθάπερ αὐτὸς φησιν, ἀλλ' ἢ πάντων ἐν ἐρημίᾳ τῶν ἐλεγχόντων ὄντες. [232] Ὅτε δὲ ἦλθεν αὐτοῖς ἀπόδειξις ἐξ Ἰουδαίας, ὁ Δανιήλ, οὐκέτι τολμῶσιν οὐδὲ πλάττεσθαι. Ὅστε οἰκονομικῶς πάλιν καλοῦνται οὗτοι. Καὶ γὰρ ἄξιον θαυμάσαι. τίνας ἔνεκεν λαῶν πείραν τῆς τοῦ Δανιήλ δυνάμεως ἐν τοσοῦτοις, οὐ πρῶτον αὐτὸν ἐκάλεσεν. Ὁ Θεὸς αὐτὸς γὰρ τοῦτο κατεσκεύασεν, ὥστε μετὰ τὴν ἐκείνων ἤτταν φανῆται τὴν νίκην. *Ἐφοβήρισέν με,* φησί· καὶ οὐδὲ οὕτως ἐγένετο βελτίων, ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἠθέλησε τὴν πείραν ἰλθεῖν. Οὕτως ἀνάτιος ὁ Θεὸς πανταχοῦ. *Καὶ εἰσπορεύοντο οἱ ἐκαιοὶ, μάγοι, Γαζαρνοὶ, Χαλδαῖοι· καὶ τὸ ἐνύπνιον εἶπον ἐνώπιον αὐτῶν· καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ οὐκ ἐγνωρίσαν μοι, ἕως οὗ ἕτερος εἰσῆλθε, Δανιήλ, ἐνώπιόν μου, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου, ὃς πνεῦμα θεοῦ ἔχει ἐν ἑαυτῷ· καὶ τὸ ἐνύπνιον ἐνώπιον αὐτοῦ εἶπον.* Ἐως οὗ ἕτερος, φησί, εἰσῆλθεν ἐνώπιόν μου. Ὡς ἐπιλαθόμενος οὕτω φησί. Καὶ γὰρ πολλὰ ἔτη παρεληλύθει, καὶ ταχέως τὴν μνήμην ἀπέβαλεν, ἅτε ἐν τοσαύταις φροντίσιν ὢν, καὶ τοσαύτη συζῶν τροφή (ἰ. τροφή). Τὸ εἰπεῖν ἕτερον, σημεῖόν ἐστι τοῦ σφόδρα αὐτὸν ἀγνοεῖν. *Κατὰ τὸ ὄνομα, φησί, τοῦ θεοῦ μου.* Ἡ τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι οὕτως ἐτίμησα ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦτο εἶπεν (ἰ. εἰπεῖν); Καὶ γὰρ ἔθος αὐτοῖς ἐπ' ὀνόματι τῶν θεῶν τοὺς παῖδας ἐνομάζειν· ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἐποιοῦν θεοὺς. Οὕτως ὁ ὄβελος, οὕτω καὶ ὁ Βήλαιος ἐκλήθη τις παρ' ἡμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδον οἱ δαίμονες ταύτη τιμωμένους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ θεοὺς καλουμένους, καὶ αὐτοὶ τοῦτο ἐξήλωσαν. Τίνας ἔνεκεν φησι, *Δανιήλ, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ;* Ὅτι Θεοῦ δύναμις εἶχε. Τοῦτο γὰρ παρ' ἐκείνους μεγίστη τιμὴ. Καὶ ἠνεύχετο Δανιήλ δι' ἐκείνους τοῦτο καλεῖσθαι· οὐδαμῶς δὲ ἐνταῦθα, αὐτοῦ μνημονεύων, Βαλτάσαρ αὐτὸν καλεῖ· ἀλλὰ τί; Ἐγὼ Δανιήλ. Ὅσης ἠξιώθη τιμῆς ὁ τοῦ βασιλέως υἱός, τοσαύτης καὶ οὗτος, καὶ πρὸ τῆς πείρας ἔδοξεν εἶναι θαυμαστός ἀπ' αὐτῆς τῆς ὄψεως. Οὐ μὴν τῇ ἐκείνου δυνάμει, φησί, ἔλεγε, ἀλλὰ πνεῦμα θεοῦ ἄγιον εἶχεν ἐν ἑαυτῷ. Πνεῦμα οὐχὶ τοῦτο, ὃ λέγομεν ἡμεῖς τὸν Παράκλητον, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις ἐπίπνοιαν, ἔνθους ἦν. *Βαλτάσαρ, φησὶν, ὁ ἀρχὼν τῶν ἐκαιοδῶν.* Πρῶτος αὐτῶν ἦν,

mca, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo. Cur ita hoc scripsit, et non scripsit : Nabuchodonosor erat abundans : sed quasi ex persona illius? Mihi videntur hæc verba ipsius Nabuchodonosoris esse. Postquam enim a pristino errore collegerat se, in publica acta eas literas retulerat forte. Ipsam igitur constitutionem, ut fide dignus sit, adducit Daniel. Nam hominum naturæ ipse qui passus est loquitur. Et mihi aspice quantum documentum sit adversus superbos. A superbia enim passus est quæcumque passus est : et ostendit causam superbiæ, tum a fine, tum ab initio : in fine quidem dicens, *Quoniam omnes superbos potest humiliare* (v. 34); in principio autem et ab exordiis causam superbiæ docens. Ibi etenim eum ideo fuisse humiliatum declarat : hic vero quia de causa superbus evaserit, nempe ex eo quod multa frueretur felicitate; sic et David dicit : *Ideo eos tenuit superbia* (Psal. 72. 6) : ita et hic multas ponit prosperitates. In principio ait : *Abundans eram in domo mea, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo.* Non enim fieri potest ut omnia bona simul concurrant. Contingit in imperio quidem esse felicem, domini vero infelicem, quemadmodum Herodes, quemadmodum David : accidit rursus contra, in populo quidem infelicem esse; a domo autem nihil grave ac molestum sustinere : fieri etiam potest ut in urbe pax sit; at regnum tumultibus quatitur. Verum isti felicem undique esse contigit : nihil erat quod ipsum molestia afficeret. Vides quantum malum sit vacatio ac securitas? Sicut enim in corporibus, cum non ex necessitate fatigationes et occupationes suscipiuntur, de industria quasdam aggredimur, ad corporis exercitium : ita et Deus facere solet, ut vires nimias tollat. 2. « Somnium vidi, et perterruit me, et turbatus sum in cubili meo, et visiones captis mei conturbaverunt me. 3. Et per me propositum est decretum, ut introducerent in conspectu meo omnes sapientes Babylonis, ut conjecturam somnii indicarent mihi. » Vide quomodo illam comprimere vult, non rerum experimento, sed futurorum prædicatione; et quomodo terribile erat somnium. Cur igitur nunc quoque non obstupuit spiritus ejus, nec somnii oblitus est, sicut antea? Quia scilicet cum Daniel prius sufficiens experimentum dedisset, videlicet in somnio quod præcesserat, non erat deinceps necesse secundam adhiberi probationem. Omnia quippe Deus necessitatis gratia, non ostentationis, operatur. Alioquin autem et id fit ad redarguendos magos. Nam ne iterum dicant : *Proferat rex somnium, et illius conjecturam renuntiavimus nos* (Dan. 2. 7) : arguuntur non solum illud non posse, sed neque hoc. Nequibant dicere iterum : « Verbum, quod rex interrogat, grave est : et non est hæmo, qui possit dijudicare illud, nisi dii, quorum non est habitatio cum omni carne » (Ibid. v. 14). Inde didicit neque priora ex illa vulgari sapientia Daniele prætulisse. Didicit Chaldaeos neque superioribus temporibus quidquam sani dixisse : sicut ipsemet ait : at nullus erat qui illos reprehenderet. Cum autem ad eos venit ex Judæa demonstratio, Daniel nempe, non

amplius audent ne quidem fingere. Igitur non sine providentia rursus illi vocantur. Etenim admiratione dignum est, quam ob rem rex cum in tantis rebus experimentum cepisset potestatis, qua pollebat Daniel, non tamen primum eum vocavit. Ipsemet enim Deus id molitus est, ut post magorum cladem victoria appareret. *Perterruit me*, inquit : et neque sic melior evasit; sed voluit periculum facere. Ita Deus undique insons est (a). 4. « Et ingrediebantur incantatores, magi, Gazareni, Chaldaei : et somnium dixi in conspectu eorum : et conjecturam ejus non indicaverunt mihi, 5. donec alius ingressus est, Daniel, in conspectu meo, cujus nomen Baltasar, secundum nomen dei mei, qui spiritum Dei habet in semetipso : et somnium coram eo dixi. *Donec*, inquit, *alius ingressus est in conspectu meo.* Quasi immemor ita loquitur (b). Etenim multi anni præterierant, et cito memoriam amiserat, utpote tot curis obsessus, et cum tantis deliciis vivens. Porro dicere alium, signum est eum valde illius oblitum esse. *Secundum nomen*, inquit, *dei mei.* An hoc dicere vult : Sic eum honoravi ut a deo nomen hoc illi indiderim? Mos enim erat illis, de deorum nomine pueros suos nominare : quandoquidem et ex hominibus deos faciebant. Sic Belus, sic et Belæus (c) quidam apud nos appellatus est. Scilicet postquam dæmones viderunt ea ratione homines honorari ac deos vocari, et ipsi id æmulati sunt. Cujus gratia ait, *Daniel, cujus nomen Baltasar?* Quia Dei virtutem habebat. Id enim apud illos maximo honori erat. Et sustinebat Daniel se ab illis eo nomine insigniri : nusquam autem hic, dum sui mentionem facit, Baltasarem seipsum nominat, sed quid? *Ego Daniel.* Quanto honore dignatus est regis filius, tanto et iste : etiam ante experimentum, ex ipso aspectu visus est admirabilis. Nec vero, inquit, ex illius virtute proferebat ea quæ loquebatur :

(a) Pulcherrima hæc sententia desumpta ex Platone, lib. 10 Repub., in ore est multis ecclesiasticis magistris, Justino Apologia secunda, Clem. Alex. Pædag. lib. 1, cap. 8, et Strom. 1, et 5, Gregorio Naz. Orat. 5, Eusebio tum Præpar. evang. lib. 6, c. 6, tum in fine libri contra Hieroclem.

(b) In Græco, *ἔως οὗ τῆρας, ἔφατο, εἰς τοῦτον ἡμέτερον μου. ὃς ἐπιλάβηνος ὄντος ἐφατο.* Legebatur apud Theodotionem, *ἔτρατος, ἄλιος*, ut et legisse Theodoretum constat. Eos enim nihil moror, qui dum conantur emendare, depravant. Ac certe ea lectio propius accedit ad veritatem Chaldaicam, quam alia, *ἑταίρος, σοκτός.* Mirari itaque satis non possum quod hic observat B. Hieronymus, præter LXX translatōres, qui hæc omnia præterierant, tres reliquos *collegam* interpretatos esse. Quid igitur? an codicibus corruptis utebatur doctissimus scripturæ interpres? Id vero affirmare durum fuerit, cum dici queat ideo Daniele a Nabuchodonosoro appellatum collegam, quia alter ipse, ac secundus a rege esset. Atque ita exponi potest vox *יְרֵמְיָהוּ*, et S. Hieronymus a censura Drusii vindicari. Quamquam autem de voce, *ἑταίρος*, hic disserere extra rem esse videatur, monebo tamen, illius ignorantie factum esse, ut disertissimus vir Antonius Muretus in Variarum lectionum lib. 1, cap. 1, tertium Isocratem magno errore procuderet. Afferam etiam locum Origenis, Homilia 18 in Numeros : *Relegamus ea quæ in Daniele scripta sunt de ipso Daniele et tribus amicis ejus.* Scriperat Origenes, *ἑταίρος*, id est, *socius*.

(c) In Græco, *ὄντος δὲ ἑταίρος, ὄντος καὶ δὲ ἑταίρος.* Magno cupere, inquit Cotelerius, ad hujus loci restitutionem mihi dari antiquum Codicem ex quo iste noster descriptus fuit. Aliter enim vix ac ne vix quidem videtur esse sanabilis. Conjectebam, *δὲ ἑταίρος*, et, *δὲ ἑταίρος.* Quod postremum vocabulum legitur apud Tertullianum, et in Pseudosibyllinis carminibus.

sed Spiritum Dei sanctum habebat in semetipso. Non illum Spiritum, quem nos vocamus Paracletum (a), sed velut si quis dixerit inspirationem, erat numine afflatus. 6. *Baltasar*, inquit, *princeps incantatorum*. Primus ipsorum erat, inquit. Vide quot indicia declarent eum cæteris præstantiorem esse. *Baltasar princeps incantatorum, quem cognovi, quod Spiritus Dei sanctus in te*. Qui melior, cæterisque potior es, quem ego cognovi. Nam ne iterum redigeret eum ad necessitatem dicendi: *Et ego autem non in sapientia quæ fit in me (Dan. 2. 30)*: his verbis maxime eum attractum iri speravit, et id autè alia dixit. Nam ne, quoniam te vocavi principem incantatorum, existimes ideo me dixisse, quasi testarer ista per humanam sapientiam enarrari: princeps quidem es incantatorum; novi autem te a divina vi motum, omnia dicere: ex rerum experientia cognovi. *Et omne mysterium, inquit, non est impossibile tibi*. Hujusmodi enim sunt res divinæ. Humanæ quippe res imperfectæ sunt: Dei autem non item. « Audi igitur visionem somnii mei, quod vidi, et conjecturam ejus dic mihi, et visiones capitis mei in cubili meo. » Quid igitur ait: 7. « Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus multa (b). 8. Magnificata est arbor, et invaluit, et altitudo ejus pervenit usque ad cælum, et moles ejus ad terminos universæ terræ, 9. et folia ejus pulchra, et fructus ejus multus, et cibus universorum in ea, et subter eam bestię agrestes degebant, et in ramis ejus habitabant aves cæli: ex ea vescebatur omnis caro. » Quid sibi vult visio? Iterum temporaria rerum humanarum conditio ostenditur. In ea, inquit, volucres et bestię umbra fruebantur, et habitabant; et ipsis esca inde erat. Imperium illius dicit, quod universum terrarum orbem obtinebat. Prius itaque per imaginem, nunc vero per arborem ipsi futura ostenduntur. Cur enim non missus est Daniel, qui hæc diceret? Quia sic fide dignior futurus erat sermo, et terribilior, rebus ante oculos adductis, ut intelligas eum, qui plantis dat incrementum, regnum latenter ac non sentientibus nobis adaugere. 10. « Videbam in visione noctis in cubili meo, et ecce Ir, et sanctus de cælo descendit in fortitudinæ; et sic dixit: 11. Excidite arborem, evellite ramos ejus, et excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus. Diffugiant bestię quæ sub ea sunt, et aves de ramis ejus. Verumtamen germen radicum ejus in terra sinite: et in vinculo ferreo atque æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestiis pars ejus in herba terræ: 13. cor ejus ab hominibus commutabitur, et cor bestię dabitur ei, et septem tempora mutabuntur super eum. 14. Per conjecturam Ir sermo et verbum sanctorum interrogatio: ut cognoscant viventes, quod Dominus est

altissimus regni, et culcumque visum fuerit, dabit illud; et quod pro nihilo habetur ab hominibus, eriget super illud. » Vide: Ir vocat lumen magnum, et splendorem (a). *Et sanctus e cælo descendit, et clamavit in fortitudine*, ita ut illum perterruerit. *Et sic dixit: Excidite arborem: verumtamen germen radicum ejus in terra sinite*. Sed quoniam plurimum corrumpi solet germen, Sic sinite, inquit, ut in vinculo ferreo et æreo. *Et septem, inquit, tempora super eum mutabuntur, et cum bestiis habitatio ejus*. Quod enim hæc de homine intelligenda sint, declarant quæ sequuntur. *Et cor, inquit, bestię dabitur ei*. Quia per conjecturam Ir sermo: per se non potest illustrari, inquit; sed interprete opus est. *Et verbum, inquit, sanctorum interrogatio*: et sancti poterunt illud dicere. Vel hoc dicit, vel istud: quod nempe possint interrogationem reddere, et causam propter quam ista fiunt, et per responsonem patefactum est. *Ut cognoscant, inquit, viventes, quod Dominus est altissimus regni hominum*. Hæc est causa, Vides ut Deus provideat hominibus? utque non intra Judæos conclusum erat ipsius imperium? 15. « Hoc somnium vidi ego rex

(a) In Græco, ὁ ἄριστος, ὁ ἄριστος, ὁ ἄριστος, καὶ ἄριστος. In hunc locum notam sequentem Cotelærii exscriptisimus, quamvis ad textum Græcum præcipue ordinatam, ut quæ ipsius versionis Latine lectioni incumbentem juvare possit. « Ita Suidas dicit ἄριστος. Quasi in Chaldæo scriptum esset, ܐܪܝܫܬܘܢ, non autem ܐܪܝܫܬܘܢ. Certe S. Gregorius Nazianz., ut de aliis nihil dicam, angelos lumina appellat in Orat. 40, et 45. Ab ܐܪܝܫܬܘܢ Job. 36, 50, legitur ܐܪܝܫܬܘܢ: apud LXX quædam exemplaria habebant ἄριστος, quod de arcu cælesti exponant Græci, et auctor Commentarii in Jobum apud Origenem, qui et in Dan. 4, 10, pro Ir, legit, Iris, ab ܐܪܝܫܬܘܢ, unde Iris apud S. Hieronymum hic. Sed et vox ἄριστος restituenda est in S. Isidoro Pelusiota Epistolarum lib. 2, epist. 177, quo loci interpres admodum suavis est. Porro seniores LXX hic verterant, ἄριστος, cæteri ἄριστος, optime. De ἄριστος omnia nota sunt ex Thren. 4, 14, apud LXX, et ex libro Enoch, Pædagogio Clementis, Suida, Cedreno, Chronographo anonymo, quem Hæschelinus in notis ad Origenis libros contra Celsum citat; et ex sacris ordinationibus Syrorum, cum Maronitarum, tum Nestorianorum, quas in lucem edidit vir linguarum orientalium et historiarum ecclesiasticarum peritissimus Joannes Morinus, ad cujus adnotationes lectorem remittimus. Sed et hic forsitan referendus est miris modis corruptus ac pene conclusus locus in utilissimo Pastoris libro: *Misit Dominus angelum suum, qui est super bestias, cui nomen est Hægrin*. Quid enim sibi vult monstris similis vox, *Hægrin*? Bernas, opinor, angelum, quem bestiis præfecerat, vocaverat, ἄριστος, quod scilicet legisset apud Danielelem, ἄριστος ministerio Nabuchodonosorem ad bestiarum sortem fuisse redactum: id autem nominis, cum a calligraphe compendiosa scribendi ratione hunc in modum exaratum esset, ἄριστος, exscriptor alter, vel certe interpres ipse, non intelligens, aut etiam perperam legens, mutavit in *Hægrin*: quod quam in proclivi fuerit, nemo non intelligit. Ita malum, quam quod aliquando conjectabam, *Evon*, id est, *bellinus*, ut interpretatur Origenes Hom. 25 in Numeros. Scio videri aliter in suo Codice habuisse S. Hieronymum, qui in Commentario ad Habacucum caput primum ita scribat: *Ex quo liber ille apocryphus stultissime condempnandus est: in quo scriptum est, quemdam anglicum nomine Tyri præesse reptilibus. Et in hanc similitudinem piscibus quoque et arboribus et bestiis universis proprias et custodiam angelus assignatos*. Verum hæc lectio forte sanior non est prior. An legi possit, ἄριστος, vel, ἄριστος, adeo ut id nominis referatur ad reptilia, non ad angelum, videntur doceri. Siquidem qui posset ex Origene Hom. 15 in Ezechielem, et lib. 1 de Principiis, cap. 5, alludi ad Ezechielis prophetias de Tyro. duo citat annoto: primum est, Origenem Hom. 15 in Numeros, 25 in Josuam, et 8 in Jeremiam, respectisse ad verba Pastoris. Secundum, ab accusatione Hieronymi facilitatem fore Hieronymum defendere, si nunc id ageremus, et nisi e diverticulo in viam nobis esset redeuntis.

(a) Theodoretus hic, et Origenes lib. 1 de Principiis, c. 3, de Spiritu sancto explicant. Ita in interpretatione illius, Gen. 1, 2, Spiritus Domini ferebatur super aquas, discrepant sancti Patres.

(b) Non absimilia Astyagis et Xerxis somnia refert Herodotus.

φησί. Ὅρα πόσα τεκμήρια τοῦ [223] βελτίονα αὐτὸν εἶναι. Βαλτάσαρ ὁ ἀρχὼν τῶν ἐπαοιδῶν, ὃν ἔγνω, ὅτι κρεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὁ βελτίων, ὁ πάντων κρείττων, ὃν ἐγὼ ἔγνωκα. Ἴνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς ἀνάγκην καταστήσῃ τοῦ εἰπεῖν· Καὶ ἐγὼ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὐσῇ ἐν ἐμοί· τούτῳ μάλιστα ἐπισπᾶσθαι αὐτὸν προσεδόκησεν, καὶ τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων εἶπεν. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἀρχοντα εἶπον ἐπαοιδῶν, νομίσης διὰ τοῦτό με εἰρηκέναι ὡς μαρτυροῦντα ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ταῦτα λέγεσθαι· ἀρχων μὲν εἶ τῶν ἐπαοιδῶν· οἶδα δὲ ὅτι ὑπὸ θείας δυνάμεως κινούμενος ἅπαντα λέγει· ἔγνω διὰ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων. Καὶ πᾶρ μυστήριον, φησί, οὐκ ἀδυνατεῖ σοι. Τοιαῦτα μὲν τὰ θεία. Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἀτελῆ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκέτι. Ἄκουσον οὖν τὴν ὄρασιν τοῦ ἐνυπνίου μου, οὗ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ εἰπέ μοι, καὶ τὰς ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐπὶ τῆς κοίτης μου. Τί οὖν φησιν; Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ δένδρον ἐν μέσῳ τῆς γῆς, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ πολὺ. Ἐμεγαλύνθη τὸ δένδρον καὶ ἰσχυσε, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ ἔφθασεν ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς τὰ πέρατα πάσης τῆς γῆς, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ ὠραία, καὶ ὁ κυρπὸς αὐτοῦ πολλὸς, καὶ τροφὴ πάντων ἐν αὐτῷ, καὶ ὑποκάτω αὐτοῦ κατεσκήνουν τὰ θηρία τὰ ἀγρία, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατῴκουν τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ· ἐξ αὐτοῦ ἐτρέφετο πᾶσα σὰρξ. Τί βούλεται ἡ ὕψις; Πάλιν τὸ πρόκαιρον δείκνυται τῶν πραγμάτων τῶν ἀνθρωπίνων. Τὰ πετεινά, φησί, καὶ τὰ θηρία ἐν αὐτῷ σκιάς ἀπέλαυον, καὶ ἔκουν· καὶ τροφὴ αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἦν. Τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀλέγει, πᾶσαν ἐπισχοῦσαν τὴν οἰκουμένην. Πρότερον μὲν οὖν δι' εἰκόνας, νῦν δὲ διὰ δένδρον δείκνυται αὐτῷ τὰ πράγματα. Διὰ τί γὰρ μὴ ἔπεμψε τὸν Δανιὴλ ἐροῦντα ταῦτα; Ὅτι οὕτως ἀξιοπιστότερος ὁ λόγος ἐμελλεν ἔσεσθαι, καὶ φοβερώτερος, ὑπ' ὕψιν τῶν πραγμάτων ἀγομῆν, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ αὐξων τὰ φυτὰ, οὗτος καὶ τὴν βασιλείαν λανθανόντως, καὶ οὐκ εἰδόντων ἡμῶν. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ ἰδοὺ εἶρ, καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη ἐν ἰσχύϊ, καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, ἐκτίλατε τοὺς κλάδους αὐτοῦ, καὶ ἐκτινάξατε τὰ φύλλα αὐτοῦ, καὶ διασκορπίσατε τὸν κυρπὸν αὐτοῦ. Συλευσθήτωσαν τὰ θηρία ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ τὰ ὄρνεα ἀπὸ τῶν κλάδων αὐτοῦ. Πλὴν τὴν φωνὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἔασατε· καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ, καὶ ἐν τῇ χλόῃ τῇ

ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ ἀνλιποθήσεται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἢ μερὶς αὐτοῦ ἐν τῷ χρέτῳ τῆς γῆς· ἡ καρδία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀλλοιωθήσεται, καὶ καρδία θηρίου δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ἐπτά καιροὶ ἀλλαγῆσονται ἐπ' αὐτόν. Διὰ συγκρίματος εἶρ ὁ λόγος, καὶ ῥῆμα ἀγίων τὸ ἐπερώτημα, ἵνα γινώσκῃ οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὑψίστος τῆς βασιλείας, καὶ ᾧ ἐὰν δόξῃ, δώσει αὐτὴν, καὶ ἐξουθένημα ἀνθρώπων ἀναστήσει ἐπ' αὐτήν. Ὅρα· φησὶν Ἐἶρ φῶς μέγα, καὶ λαμπρόδονα. Καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη, καὶ ἐφώνησεν [224] ἐν ἰσχύϊ, ὥστε τοῦτον ἐκπλήξαι. Καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, πλὴν τὴν φωνὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἔασατε. Ἄλλ' ἐπειδὴ φθείρεσθαι εἰσθεν ἡ φυὴ πολλάκις, οὕτως Ἐάσατε, φησί, ὡς ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ. Καὶ ἐπτά καιροὶ, φησί, ἐπ' αὐτόν ἀλλαγῆσονται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἢ κατοικήσις αὐτοῦ. Ὅτι γὰρ περὶ ἀνθρώπου ταῦτα ἦν, τὰ ὕστερα ἐδήλωσεν. Καὶ καρδία, φησί, θηρίου δοθήσεται αὐτῷ. Ὅτι διὰ συγκρίματος ὁ εἶρ ὁ λόγος· αὐτόθεν οὐ δυνατὸς φωτισθῆναι, φησί, ἀλλὰ δεῖ τοῦ ἐρμηνεύοντος. Καὶ ῥῆμα, φησί, ἀγίων τὸ ἐπερώτημα· καὶ ἄγιοι δυνήσονται τοῦτο εἰπεῖν. Ἡ τοῦτο λέγει, ἢ ἐκεῖνο, ὅτι τὴν ἐρώτησιν δοῦναι, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γίνεται, καὶ διὰ ἀποκρίσεως ἐφωτισθῆ. Ἴνα γινώσκῃ, φησί, οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὑψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Αὕτη ἡ αἰτία. Ὅρξ πῶς προνοεῖ τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; πῶς οὐκ εἰς Ἰουδαίους συγκέκλειστο αὐτοῦ ἡ ἀρχή; Τοῦτο τὸ ἐνυπνίον εἶδον ἐγὼ ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ, καὶ σὺ Βαλτάσαρ σύγκριμα εἰπέ, ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύναται τὸ σύγκριμα αὐτοῦ δηλῶσαι μοι. Σὺ δὲ δύνασαι, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύναται. Ἡδεῖ τοῦτο πάλιν εὐφραῖνον τὸν Δανιὴλ, τὸ πάντας ὁμολογῆσαι ἡττηθῆσαι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ δόξαν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κηρύττεσθαι πάλιν. Σὺ δὲ δύνασαι, φησί, εἰπέ. Διὰ τί; Ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἐν σοί. Ὅρα ἐντεῦθεν ἀρχόμενον, καὶ ἐντεῦθεν λήξαντα. Τὸ δένδρον, ὃ εἶδες, τὸ μεγαλυνθῆναι καὶ τὸ ἰσχυρὸς, οὗ τὸ ὕψος ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ εὐθουλή, καὶ ὁ κυρπὸς αὐτοῦ πολλὸς, καὶ τροφὴ πᾶσιν ἐν αὐτῷ· ὑποκάτω αὐτοῦ κατῴκει τὰ θηρία

^b Διὰ συγκρίματος. Ex Chaldaeο vertendum erat, per decretum: sed S. Chrysostomus de interpretatione lucum accepit, ut et S. Isidorus in epistola mox laudata.

^a Supp^e κατέβη. καὶ ἐφώνησεν ἐν ἰσχύϊ, ut habetur infra PATROL. GR. LV1.

τὰ ἄγρια, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατεσκήνουν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, σὺ εἰ, βασιλεῦ, ὅτι ἐμεγαλύνθησιν καὶ Ἰσχυσας, καὶ ἡ μεγαλωσύνη σου ἐμεγαλύνθησιν, καὶ ἐφθασεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἡ κυρία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ ὅτι εἶδεν ὁ βασιλεὺς εἶρ, καὶ ἄγιον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν· Ἐκτίλατε τὸ δένδρον καὶ διαφθείρατε αὐτὸ, πλὴν τῆς φυῆς τῶν ῥιζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἔδσατε, καὶ ἐν δεσμῶ σιδηρῶ καὶ χαλκῶ, καὶ ἐν χλόῃ τῇ ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθήσεται, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ μερίς αὐτοῦ, ἕως ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγῶσιν ἐπ' αὐτόν· [225] τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ, βασιλεῦ, καὶ σύγκριμα Ἰψίστου ἐστὶν ὃ ἐφθασεν ἐπὶ τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα· καὶ σε ἐκδιώξουσιν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μετὰ θηρίων ἔσται ἡ κατοικία σου, καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε, καὶ ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ βυφήσεται τὸ σῶμά σου, καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγῆσονται ἐπὶ σοί, ἕως οὗ γῆρας ὅτι κυριεύει ὁ Ἰψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξη δώσει αὐτήν. Καὶ ὅτι εἶπεν· Ἐασατε τὴν φυῆν τῶν ῥιζῶν τοῦ δένδρου· ἡ βασιλεία σου σοὶ μερεῖ, ἀφ' ἧς ἂν γῆρας τὴν ἐξουσίαν τὴν οὐράνιον. Τί οὖν φησι; πῶς ἔσται ἡ λύσις τοῦ δεινοῦ; Διὰ τοῦτο, βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρσάτω σοι, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. Ἴσως ἔσται μακροθυμία τοῖς παραπτώμασί σου. Τί λέγεις, Ἴσως ἔσται; καὶ τοῦ φαρμάκου τὴν ἰσχὺν ὑπὸ τινα ἀμφιβολίαν καθιστᾷς; Οὐ διὰ τοῦτο εἶπον, Ἴσως, οὐκ ἀμφιβάλλων, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἐκείνῳ τὸν φόβον ἐπιτείνει βουλόμενος, ὡς πάσης θεραπείας καὶ πάσης συγγνώμης ἀνώτερα αὐτοῦ ἡμαρτηκότης. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὸ οὕτω λεχθῆναι ἐπέμεινε τῇ μανίᾳ, πολλῶν μᾶλλον εἰ μὴ μετὰ ἀμφιβολίας ἐβρέθη. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαγοῦ τοῦτο βούλεται, διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἐὰν ἀποπλύνης ἐν νίτρῳ, κεκηλίδωσαι ἐναντίον μου, λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν· Εἰ ἀλλάξει Αἰθίοψ τὸ δέσμα, καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλαματά αὐτῆς. Ὡσπερ οὖν ἐκεῖ ἀποκλείει τὴν μετάνοιαν, οὐχ ἵνα ἀποκλείσῃ, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον φοβῆσῃ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα βουλόμενος δεῖξαι τὸ μέγεθος τῶν ἡμαρτημένων, εἶπεν, Ἴσως. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εἶπε· Ταπεινοφρόνησον, ἐπίγνωθι τὸν Θεόν; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα πάσχει, καθὼς καὶ αὐτὸς φησι, τίνος ἕνεκεν ἕτερα παραινεῖς; Εἶπεν, Ἴνα γινώσκῃς ὅτι κυριεύει ὁ Ἰψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Τί οὖν; Ἴνα ἕτεροι συμφρονισθῶσιν, ἐγὼ κολάζομαι; Οὐχί, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ ὀνείρῳ, ἕτε μὴ βουλόμενος ἐμφῆνα: τὸ σαφές, εἶπεν,

Ἴνα γινώσκῃς οἱ [226] ζῶντες· ὁ δὲ Δανιὴλ φησι, Ἔως οὗ σὺ γῆρας, ὅτι κυριεύει ὁ Ἰψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξη δώσει αὐτήν. Εἶδες πῶς ἐνταῦθα περὶ ταπεινοφροσύνης διελέχθη; Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ ὀνείρῳ, φησι, τοῦτο τὸ φάρμακον· ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον λέγω. Καθάπερ ἐπὶ ἄρχοντος ὀργιζομένου, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἂν εἴποι, τῶν δὲ οἰκείων τις τῶν ἐκείνου προσελθὼν τῷ ὑπευθύνῳ λέγοι· Τὸ ποίησον, καὶ τό· δὸς χρήματα, καὶ πολλάκις, δυνάμεθα ἐξαρπάσαι σε τῶν ἐπικειμένων κακῶν. Ἔτι τοῦ λόγου ἐν στόματι βασιλέως ὄντος, φωνῆ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐγένετο· Σοὶ λέγεται, Ναβουχοδονόσορ βασιλεῦ· ἡ βασιλεία σου παρήλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκδιώξουσί σε, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ κατοικία σου, καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε· καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγῆσονται ἐπὶ σοί, ἕως οὗ γῆρας ὅτι κυριεύει ὁ Ἰψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἐὰν δόξη δώσει αὐτήν. Αὐτῇ τῇ ὥρᾳ συνετελέσθη ὁ λόγος ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐξεδιώχθη, καὶ χόρτον ὡς βοῦς ἦσθιεν, καὶ ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδάφη, ἕως οὗ αἱ τρίχες αὐτοῦ ὡς λεόντων ἐμεγαλύνθησαν, καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ ὡς ὄρνέου. Ὅρα τὴν ἀπόφασιν ἄνωθεν φερομένην πρὸς αὐτὸν τὸν Ναβουχοδονόσορ. Καὶ εἰς τέλος ἐξέβη τὰ πράγματα. Ἠγνόησας, φησι, τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν, κατέπεσας πρὸς θηρίων ἀτιμίαν. Οὐδὲν ἀτιμότερον γένοιτ' ἂν τούτου, οὔτε εἰ πένθητα, οὔτε εἰ δεσπότην, οὔτε εἰ ἄλλο τι τοιοῦτον εἰργάσατο αὐτόν. Οὐδαμῶς ἂν αὐτὸν τῆς κατὰ τὴν φύσιν εὐγενείας ἐξέβαλεν, οὐ τὸ σῶμα πρὸς θηρίου φύσιν μεταβαλὼν, ἀλλ' ὃ τῶν ἀλόγων διέστηκε, τοῦτο πρὸς θηριωδίαν μεταστήσας. Πῶς οὖν; Ἴνα καὶ οἱ λοιποὶ μάθωσιν ἀπὸ τῆς τροφῆς, ἀπὸ τῆς ὕψεως. Τί δὲ παιδεύομεθα ἐκ τούτων; Ὅτι τούτων οὐδὲν ἄμεινον διακείμεθα, κἂν μὴ τὰ αὐτὰ γένηται ἐφ' ἡμῶν, ὅταν εἰς ὑπερφηανίαν ἢ τὸ θηριώδες ἐξολισθησῶμεν πάθος. Πόσοι νῦν κατὰ τὸν Ναβουχοδονόσορ ἐκείνῳ θηρίου διάνοιαν ἔχουσι; Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἰωάννου λέγοντος· Ὁφείεις, γεννηόμενα ἐχιδνῶν· καὶ πάλιν ἐτέρου προφήτου λέγοντος· Ἴσπου θηλυμαρεῖς ἐγένοντο· ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον ἐχρεμέτιζον· καὶ ἐτέρου πάλιν· Κύνες ἐστέ οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν· καὶ ἀλλαχοῦ ἢ πάλιν ἀλώπεκας καλοῦντος, καὶ ἄλλου δράκοντας καὶ βασιλίσκους. Πολλῶν δὲ χεῖρον ἐν ταύτῃ ὄντας τῇ ζωῇ ἐκθηριοῦσθαι, ἢ τὰ τοῦ Ναβουχοδονό-

^a Scribendum fortassis δεσπότην.

^b Videtur legendum ἄλλου.

Nabuchodonosor; et tu Baltasar, conjecturam dic, quia omnes sapientes regni mei non possunt conjecturam ejus declarare mihi. Tu autem potes, quia Spiritus Dei sanctus in te habitat. Quia omnes sapientes regni mei non possunt. » Noverat id iterum lætitia affecturum Danielem; omnes scilicet confiteri se victos fuisse, non propter gloriam suam, sed ut Dei potestas rursus prædicaretur: *Tu autem, inquit, potes, dic.* Qua de causa? *Quia Spiritus Dei in te est.* Vide hinc illum incipere, et ibi desinere. 17. « Arbor, quam vidisti, illa magnificata et corroborata, cujus altitudo pervenit in cælum, et moles ejus in universam terram: 18. et folia ejus florentia, et fructus ejus multus, et esca omnibus in ea: subter eam habitabant bestię agrestes, et in ramis ejus degebant volucres cæli, 19. tu es, o rex; quia magnificatus es et invaluisti, et magnitudo tua magnificata est, et pervenit usque in cælum, et dominatio tua in terminos terræ. 20. Et quod vidit rex Ir, et sanctum descendente e cælo; et dixit: Evellite arborem, et everte illam: verumtamen germen radicem ejus in terra sinite, et in vineulo ferreo et æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestiis agrestibus pars ejus, donec septem tempora mutantur super eam: 21. hoc est conjectura ejus, o rex, et sententia Altissimi est, quæ pervenit super dominum meum regem: 22. et te expellent ab hominibus, et cum bestiis erit habitatio tua; et fœno ut bovem pascent te, et a rore cæli tingetur corpus tuum, et septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominatur Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud. 23. Et quia dixit: Sinite germen radicem arboris: regnum tuum tibi manebit, ex quo cognoveris potestatem cælestem. » Quid igitur ait? quo pacto calamitatis solutio continget? 24. « Propter hoc, rex, consilium meum placeat tibi; et peccata tua in eleemosynis redime, et iniquitates tuas in miserationibus pauperum (a). Forsitan erit longanimitas delictis tuis. » Quid ais, *Forsitan erit?* et medicinæ vim sub dubium quoddam constituis? Non propterea dixi, *Forsitan*, neque dubitans, absit, sed illi metum incutere volens, ac si supra omnem medelam et omnem veniam peccasset. Nam si etiam postquam hoc illi dictum fuit, in insaniam tamen permansit: multo magis si absque ambiguitate sermo fuisset. Etenim id quoque alibi vult Deus, cum per prophetam dicit: *Si laveris in nitro, maculata es coram me, dicit Dominus (Jer. 2. 22).* Et iterum: *Si mutabit Æthiops pellem, et perdis varietates suas (Jer. 13. 23).* Sicut igitur ibi excludit poenitentiam, non ut excludat, sed ut magis homines terreat: ita et hic volens ostendere magnitudinem eorum quæ peccaverat, dixit, *Forsitan (b).*

(a) Memoria labitur Noster Homilia in Psalmum 95, ubi hæc tamquam ad Baltasarem dicta profert. Errorem Joannis Chrysostomi sequutus est Joannes Jejunator Homilia de Poenitentia, Continentia et Virginitate, nec non Gabriel Philadelphia metropolitana lib. 5 de sacramentis. Ante omnes idem scripserat Origenes in Matth. 23, 6, etc. (*Homiliam illam in Psalmum 95 non esse Chrysostomi dictam in Notis ad eandem.*)

(b) Longe aliter de Danielis verbis sensit S. Salvanus

Quam autem ob causam non dixit: Humiliter de te senti; Deum agnosce? Nam si propter hoc ista patitur, ut et ipse ait, quare alia adhortaris? Dixit, *Ut cognoscant quod dominatur Altissimus in regnum hominum.* Quid ergo? ut alii emendentur, ego punior? Nullo modo: sed in somnio quidem, cum non vellet aperte rem ostendere, dixit: *Ut cognoscant viventes: Daniel autem ait: Donec tu cognoscas, quod dominatur Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud.* Vides quomodo hic de humilitate disseverit? At in somnio quidem, inquit, hoc remedium dictum est: ego autem et aliud assero. Quemadmodum quando iratus est magistratus, pse quidem nihil dixerit, familiarium autem illius quidam accedens ad eum dicit: Hoc fac, et hoc; da pecunias, et sæpe, ut possimus eripere te ab impendentibus malis. 28. « Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de cælo facta est: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: regnum tuum transit a te, 29. et ab hominibus expellent te, et cum bestiis erit habitatio tua, et fœno ut bovem cibabunt te: et septem tempora mutabuntur super te, donec cognoscas quia dominatur Altissimus regno hominum, et cui visum fuerit dabit illud.

lib. primo ad Ecclesiam Catholicam: *Hoc ipsum quod dicit, Forsitan, spem indicat, non fiduciam pollicetur. Ex quo intelligi potest, quam difficile jam in supremis positi peccatores qualibet munificentia ad perfectam indulgentiam pervenire possint; quando propheta ipse quæ suadet propitiationem Dei inquirendam, promittere tamen non ausus est promittendam. Dat consilium de actu, et tamen dubitat de effectu; hortatorem se agendi, non impetrandi auctorem fuit. Quare ita? Quia omnes scilicet peccatores debent pro se vel in supremis cuncta tentare, etsi non possunt ulla præsumere. Si enim regi propheta ille per solam bonorum operum largitatem absolutam indulgentiam non promittit, intelligere peccator non acta errorum poenitentia potest, quanta ei et quam larga in supremis munificentia opus est, qui vult obtinere a Domino per seram devotionem, quod non potest usurpare per legem. At Chrysostomus in scriptis suis semper ad indulgentiam propensior videtur: ex quo factum est, ut jam olim in calumniam incidit; utque ab obsecratoribus objectum ipsi iuerit, quod peccatoribus licentiam daret, docendo sic: si iterum pecces, iterum poenitentiam agito; et quoties peccaveris, veni ad me, et ego te curabo. Ita iniqua synodus apud Photium Bibliothecæ c. 59, quibus paria Socrates Historiæ ecclesiasticæ lib. 6, cap. 19. Verum si quis divini præsulis doctrinam ac potissimum mores penitus inspicere velit, non dubitabit mecum asserere, illum ut erga vere ac humiliter poenitentes mitissimum, ita adversus contumaces severissimum fuisse atque constantissimum, eamque adhibuisse economiam, qua usum se fuisse beatissimum martyr Cyprianus testatur in Epist. 33: *Opto omnes in Ecclesiam regredi, opto universos commilitones nostros intra Christi castra et Dei Patria domicilia concludi: remitto omnia, multa dissimulo studio et toto colligendæ fraternitatis; etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno iudicio religionis examino; delictis plus quam oportet remittendis pene ipse delinquo; amplector prompta et plena dilectione cum poenitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili et simplici confitentes. Si quis autem sunt, qui putant se ad Ecclesiam non peccibus, sed mitis regredi posse, aut existimant aditum se sibi non lamentationibus et satisfactionibus, sed terroribus facere, pro certo habeant, contra tales clausam stare Ecclesiam Domini, nec castra Christi invicta et fortia, et Domino tuente munia, minis cedere, etc. Ut ut est, negari certe nequit, quin laetitia, quam nonnulla patris aurei verba præferunt, occasionem dederit posterioribus Græcis, multum de ponarum a canonicis impositarum rigore remittendis; ut legere est in eorum poenitentialibus libris, imprimisque Joannis Jejunatoris. Idem generatim observari debet de quibusdam veterum patrum dictis, quod eorum mentem non assequuti sint recentiores, etiam Latini; quos inter inventus est qui poenitentias canonicas (horrendum dictu) carnificum appellaret.**

50: Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosorem, et ab hominibus expulsus est, et foenum ut bos comedit, et a rore caeli corpus ejus infectum est, donec capilli ejus ut leonum pili creverunt, et ungua ejus instar unguium avis. » Aspice sententiam quæ desuper fertur ad ipsam Nabuchodonosorem. Et ad finem devenere res. Ignorasti, inquit, humanam nobilitatem, in bestiarum ignobilitatem decidisti. Nihil ignominiosius ista re fieri poterat, neque si ad paupertatem, neque si ad vincula, neque si ad servitutem, neque si ad aliud quid ejusmodi illum rede-gisset. Porro nullo modo eum a naturali nobilitate ejecit: nec corpus illius in bestiae naturam mutavit: sed illud quo ab irrationalibus distabat, in feritatem transtulit? Quomodo igitur? Ut et reliqui discant ex illius cibo, et ex illius aspectu. Quid autem per hæc docemur? Nempe quod etsi eadem nobis non eveniant, tamen melius illo non sumus affecti, quando in superbiam aut in beluina perturbationem delabimur. Quot nunc non secus ac Nabuchodonosor ille, bestiae mentem habent! Audi itaque Joannem dicentem: *Serpentes, gemina viperarum (Matth. 3. 7. et 25. 33)*; et rursus alium prophetam aientem: *Equi furentes in seminas facti sunt; unusquisque ad uxorem proximi hinniebat (Jer. 5. 8)*; et alium adhuc: *Canes muti non valentes latrare (Isai. 56. 10)*; et alium rursus vulpes appellentem (*Ezech. 13. 4*), et alium dracones ac basiliscos (*Psal. 90. 13*). Multo autem deterius est cum in hac vita sumus, efferari, quam eadem cum Nabuchodonosore pati. Ille siquidem nihil mali in animum admittebat: nos autem dum ita innumera peccata colligimus, quanto pejores sumus jam, sicut dictum est. Qui autem apud ethnicos sapientes habebantur, mutabant homines in bestias. Sed videamus quomodo. Gentilium quidem metamorphoses fabulæ erant; ista autem vera sunt. Qua enim de causa homines illos mutaverunt? Nulla: at Scriptura causam quoque profert: *Ut cognoscant omnes, quia dominatur Altissimus regno hominum*. Vides ut omnia Deo possible sint? etiam ex hominibus bestias facere, et mentem mutare? Cogita quanta res esset eum, qui antea in tanto splendore vixisset, cernere cum bestiis degentem, nudum. Non enim utique formam mutavit; quandoquidem id horrendum non fuisset. Cor autem bestiae accepisse non ideo dicit, quod mento fuerit alienatus, sed quod humanum animum habens, cuncta sentiret. Nam si conversus fuisset in bestiam, ea quæ eveniebant non cognovisset. Quid igitur significat, *Cor bestiae datum est ei (a)*? Id est, agrestis ac ferus evasit, nec volebat cum hominibus versari; vel etiam, timebat cum hominibus degere; vel, homines ut feras metuebat. Quid fieri possit illo sublimius? quid eodem humilium? *Et expulsus est ab hominibus*. Nusquam illius potentia defendit illum. Non erat carnivora bestia, sed foenum comedebat, et erat imago bruti. Ut credas, inquit: velut pro consueto pabulo habebis herbam. Quomodo

(a) Hæc in Scriptura non habetur, sed huc traditicia sunt ex versu 13.

ferre illum non devorarunt? quomodo corpus illius cibis ejusmodi potuit concoquere? quomodo non periiit? Neque enim breve tempus intercessit: circumhat, omnibus factus exemplum humilitatis, in seipso ferens indicia punitionis, quemadmodum servus notis compunctus. At certe præstitisset, dixerit fortasse aliquis, cum hominibus illum versari, atque id pati: sed ut pœna ipsi adaugeretur, hoc factum est. Nam castigatio perinde manebat, cum quæ ipsi evenerant, omnes enuntiarent, cumque ipsum æque viderent foris, id autem cernere multo terribilius erat. Nec tempus breve fuit, sed et ipsam sabbaticum. Nam *septem tempora*, inquit, *mutabuntur*: id est, tres anni cum dimidio (a). 31. « Et post finem dierum ego, » inquit, « Nabuchodonosor oculos meos in cælum levavi, et mens mea reversa est ad me, et Altissimum benedixi, et viventem in sæcula laudavi, et glorificavi, quia potestas ejus potestas æterna, et regnum ejus in generationem et generationem. 32. Et omnes habitatores terræ, quasi nihilum reputati sunt. Et juxta voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ: et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti? » *Oculos meos*, inquit, *in cælum levavi*. Hoc est, adiit et precatus est Deum, et inde auxilium quæsivit. Quamquam tempus completam foret, non confidebat tamen. Sicut enim in ipsius potestate erat, ut non sineret res in effectum devenire: ita etiam, si tempore quod definitum fuerat completo, incorrectus mansisset, nihil ipsi profuisset illa temporis definitio. Nam sententia Dei non ad necessitatem, sed ad res nostras exprimitur. Ita et Daniel, quamvis tempus impletum esset, merito orat, ne accedente malitia, adhuc pœnæ ac temporis adjungatur quid (Dan. 9. 4). Nam sicut ex humanitate id contingit, quemadmodum in Ezekia: ita et in punitione fieri par est, ut et in Jædæis: volebat eos Deus statim in Palæstinam redire: illi quadraginta annos sibi adjici per iniquitatem suam meruerant (4. Reg. 20). Vide autem illum confugere ad Æeum. Suspexi, inquit, in cælum, et rursus factus sum homo. *Et forma mea reversa est ad me.*

(a) Imo septem anni. Potior enim sententia Josephi, Tertulliani, Hieronymi, Severi. Valde miror de Theodoro, qui cum Dan. 7. 25, et 12. 7, *αιῶνες*, annos, interpretetur, hic Chrysostomo favet. In Pseudo-Epiphaniî libro de Prophetis: *καὶ ἐπὶ ἑπτά, ἃ ἔτεσιν αὐτῶν Δανιὴλ ἐπὶ καίτοις, ἐπέστη γενεὴν ἐπὶ μήνας, δέκατος ἐπὶ αὐτῶν πρὸς Κύριον. Τὸ προσωπὸν οὗ ἐπὶ καὶ πρὸς ἑπτά ἐπὶ αὐτῶν, ὅτι ἀποκαταστήσονται ἐπὶ μῆνας. Ἐξ οὗν ἑπτά καὶ ἑ μήνας ἕκαστος Κυρίου τῶ Θεοῦ, καὶ ἑπολοῦντο τὴν ἀδικίαν αὐτῶν καὶ παρὰ τῶ ἁγίου τῆς ἀπορίας αὐτῶν, ἀπέδωκεν αὐτῶ ὁ Θεὸς τῶν βασίλειον. QUÆ MENDACIORUM LOQUACISSIMI scriptoris verba eo protuli, ut locum, Pelavii judicio corruptum, emendarem. Sic interpretatur vir ingenio et doctrina præstantissimus: *igitur septem anni, quæ tempora septem a Daniele vocantur, ut in totidem menstrua spatia contraherentur, precibus suis obtinuit. Septem ergo temporum mysterium in illo completum est, quod mediator septem restituit. Ita sex annos totidemque menses Deo supplicans, scelus suum confessus est. Deinde concessa delicti venia, in regnum a Deo restitutus est.* Ego legi debere arbitror, ἀποκαταστήσονται ἐπὶ καὶ μῆσι: et postea *καὶ ἑπτά καὶ αὐτῶν μήνας*. Correctionem confirmat Dorotheus in Synopsi. *Daniel igitur, inquit, precando ad Altissimum effecit, ut septem anni quos septem tempora vocaverat, mutarentur in septem menses. et mysterium septem temporum in illo consummaretur. Septem namque mensium spatio sibi ipsi restitutus, sex annos qui desiderabantur et menses quinque coram Domino prostratus fuit, impietatem suam et omnem iniquitatem confessus, etc.**

σορ παθεῖν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐδὲν ἔπασχε δεινὸν εἰς ψυχὴν· ἡμεῖς δὲ οὕτω μυρία ἀμαρτήματα συλλέγοντες, πόσῳ χεῖρους ἐσμὲν ἤδη, καθὰ λέλεκται. Μετέβαλον δὲ οἱ τῶν ἔξωθεν ἂν ἀνθρώπους εἰς θηρία. Ἄλλ' ἰδῶμεν πῶς; Ἐκεῖνα μὲν μῦθος, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἐκείνους μετέβαλον; Δι' οὐδὲν· ἢ δὲ Γραφή καὶ τὴν αἰτίαν φησί· [227] *"Ἰνα γινῶσι πάντες, ὅτι κυριεύει ὁ Ὑψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων.* Ὅραξ πῶς πάντα τῷ Θεῷ δυνατά; καὶ ἐξ ἀνθρώπων θηρία ποιῆσαι, καὶ διάνοιαν μεταβαλεῖν; Ἐννόει ὅσον ἦν ὄραξ τὸν ἐν τοσαύτῃ πρὸ τούτου λαμπρότητι μετὰ τῶν θηρίων διατιώμενον, γυμνόν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν μορφήν μετέβαλεν, ἐπεὶ οὐδὲν ἦν φρικτόν. Τὸ δὲ θηρίου καρδίαν λαβεῖν οὐ τοῦτό φησι, ὅτι ἐξεστῆκει τῆς διανοίας, ἀλλ' ὅτι ἀνθρωπίνην ἔχων ψυχὴν ἠσθάνετο τῶν πραγμάτων. Οὐκ ἂν, εἰ μετεβλήθη εἰς θηρίον, ἔγνω τὰ συμβαίνοντα. Τί οὖν ἐστι, *Καρδία θηρίου ἐδόθη αὐτῷ;* Ἐξηγησθήτω τούτεστιν, οὐδὲ ἐβούλετο μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἢ καὶ ἐδεδοίκει μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἢ τοὺς ἀνθρώπους καθάπερ τὰ θηρία. Τί γένοιτ' ἂν ὑψηλότερον ἐκείνου; τί ταπεινότερον αὐτοῦ; *Καὶ ἐξεδιώχθη ἀπὸ ἀνθρώπων.* Οὐδαμῶς ἡ δύναμις αὐτοῦ προέστη. Οὐκ ἦν σαρκοφάγον θηρίον, ἀλλὰ χόρτον ἦσθιεν, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀλόγου. Ἰνα πιστεῦσης, φησὶν· ὡς ἐπὶ συνήθη τροφῆν ἔξεις τὸν χόρτον. Πῶς αὐτὸν οὐ κατέφαγε τὰ θηρία; πῶς ἔσχυσε τὸ σῶμα πέψαι; πῶς οὐ διεφθάρη; Οὐ γὰρ ὀλίγος ὁ χρόνος ἦν περιήκει, πᾶσιν ὑπόδειγμα ταπεινοφροσύνης, ἐν ἑαυτῷ τὰ γνωρίσματα φέρων τῆς κολάσεως, καθάπερ σιγματίας. Καὶ μὴν βέλτιον ἦν, ἴσως εἴποι τις ἂν, μετὰ ἀνθρώπων αὐτὸν εἶναι, καὶ τοῦτο παθεῖν· ἀλλ' ὥστε ἐπιταθῆναι τὰ τῆς τιμωρίας αὐτῷ, τοῦτο γέγονεν. Ὅ γὰρ σωφρονισμὸς ὁμοίως ἔμμενε, πάντων ἀπαγγελόντων τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ ἴσως αὐτῶν θεωμένων ἔξω τοῦτο δὲ ἰδεῖν πολλῷ φοβεριώτερον ἦν. Καὶ οὐδὲ ὁ χρόνος ὀλίγος ἦν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς σαββατικός. *Ἐπτά γὰρ καιροί, φησὶ, ἀλλαγῆσονται· τρία ἡμισυ ἔτη. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, ἐρῶ, φησὶ, Ναβουχοδονόσορ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαθον, καὶ αἱ φρένες μου ἐπ' ἐμὲ ἐπεστράφησαν, καὶ τὸν Ὑψίστον ἠύλογησα, καὶ τὸν ζῶντα εἰς τοὺς αἰῶνας ἤνεσα καὶ ἐδόξασα, ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν. Καὶ πάντες οἱ κατωκυῶντες τὴν γῆν, ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ*

οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ· Τί ἐποίησας; Τοὺς ὀφθαλμούς μου, φησὶ, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαθον. Τουτέστι, προσῆλθε καὶ ἠύξατο τῷ Θεῷ, καὶ ἐκεῖθεν τὴν βοήθειαν ἐζήτησε. Καίτοι τοῦ χρόνου πληρωθέντος, οὐκ ἐθάρρει. Καθάπερ [228] γὰρ κύριος ἦν μηδὲ ἀφείναι εἰς πείραν τὰ πράγματα ἐλθεῖν, οὕτως εἰ καὶ τοῦ χρόνου τοῦ ὀρισθέντος πληρωθέντος ἐμῶν ἀδιόρθωτος μένειν, οὐδὲν αὐτὸν ὤφελῆσαι ὁ ὀρισμὸς εἶχεν. Οὐ γὰρ κατὰ ἀνάγκην ἡ ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα τυποῦται. Οὕτω καὶ ὁ Δανιήλ, εἰ καὶ ἐπληρώθη ὁ χρόνος, εἰκότως εὐχεταί, μήποτε κακίας προσγινομένης, προστεθῆ ἄλιν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ φιλανθρωπίας γίνεται τοῦτο, οἷον ἐπὶ τοῦ Ἐξελίου· οὕτω καὶ ἐπὶ τιμωρίας εἰκόσ γίνεται, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, ἐβούλετο αὐτοὺς εὐθέως εἰς Παλαιστίνην ἀπελθεῖν· ἐκείνοι τεσσαράκοντα ἔτη προστεθῆναι σούτοις ἐποίησαν διὰ τῆς παρανομίας. Ὅρα δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν Θεὸν φεύγοντα. Ἀνέβλεψα, φησὶ, εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ γέγονα πάλιν ἀνθρωπος. *Καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ.* Ὅσπερ ἡ μορφή αὐτοῦ ἐξήλλακτο μὲν τῆς ἀνθρωπείας, οὐ μὴν εἰς θηρίον μετεβέβλητο οὕτω καὶ ἡ διάνοια. Καὶ τί; Ἦνεσα καὶ ἐδόξασα. Τί τεκμήριον; *Τὸν Ὑψίστον, φησὶ, ἠύλογησα, καὶ τὸν ζῶντα εἰς τοὺς αἰῶνας ἤνεσα, καὶ ἐδόξασα.* Οὐδὲν γὰρ οὕτω νομίζουσι Θεοῦ εἶναι ἄξιον, ὡς τὸ διὰ παντὸς εἶναι. *Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησὶ, ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν.* Ἐπειδὴ τοῦτω μάλιστα ἀνθρωπος αὐτοῦ δέεσθη, καὶ τοῦτο ἦν παρὰ ἀνθρώποις τὸ μακαριστόν. Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησὶ, ἐξουσία αἰώνιος, παρὰ πάντα τὸν χρόνον ἐστὶ. Χωρὶς τροφῆς, φησὶ, ἔθρεψε· χωρὶς τῶν ἐνδυμάτων, χωρὶς τῶν ἄλλων ἀπάντων οὐ διεφθάρη μοι τὸ σῶμα. Ἐννήσον οἶος ἦν ἐπανιών ἀπὸ τῆς ἐρήμου πρὸς τὴν βασιλείαν. Αὐτῷ γὰρ, φησὶ, *τῷ καιρῷ αἱ φρένες μου ἐπεστράφησαν, καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἤλθον· καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ· καὶ οἱ τύραννοί μου, καὶ οἱ μεγιστᾶνές μου ἐζήτησάν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθη, καὶ μεγαλωσὴν περισσοτέρα προστέθη μοι. Καὶ ἐζήτησάν με, φησὶ, οἱ μεγιστᾶνές μου, οἱ κρατοῦντες καὶ βασιλεύοντες διώξαντες.* Ἄλλὰ διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ὁ. Διὰ γὰρ τοῦτο χρόνος ὀρίζεται, ἵνα μὴ αὐτομάτως νομίσης τι

* Existimo debere vel deleri τῶν, vel addi ποιηταί, καὶ σοφοί, aut quid simile. Interpres legisse videtur σοφοί

b Aliquid videtur deesse. Interpres certe habet: *enim iterum redire desiderabam, non propter ejus absentiam, sed propter decretum Dei.*

γενέσθαι. Καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γυνεάν καὶ γυνεάν· καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Εἰ γὰρ ὁ πάντων κρατῶν ἐγὼ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθην, πολλῶ μᾶλλον οἱ πάντες. Ὁ γὰρ τὸν οὕτως ἰσχυρὸν ἀποστήσας τῆς βασιλείας, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀρχομένους. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Τὸ, Ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, οὐχ ὅτι καταφρονεῖ αὐτῶν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὅτι ἰσχυρὸς ἐστὶ, καὶ ὡς βούλεται, αὐτοὺς ἄγει. Τοῦτο γοῦν καὶ τὸ ἐφ' ἐξῆς δηλοῖ. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Ἔστω μὲν γὰρ, περὶ τῆς γῆς οὐδας· περὶ τοῦ οὐρανοῦ, πόθεν ἐπίστασαι; Ἄπὸ τοῦ ὀνειράτος. Ἐπέταξε. Πῶς ὑπήκουσαν; Ἄπὸ τοῦ πυρὸς [229] τῆς καμίνου. Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ· Τι ἐποίησας; Οὐ μόνον, φησὶ, οὐκ ἐναντιώσεται, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι ῥημάτων ἐρεῖ. Πάντων αὐτὸς κρατεῖ, πάντα αὐτὸς ἐστίν. Αὐτῷ, φησὶ, τῷ καιρῷ αἱ φρένες μου ἐπεστράφησαν ἐπ' ἐμέ. Αὐτῷ· ποῖω; Τῷ λεχθέντι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν βασιλείαν ἐπανήγαγον; οἱ γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν καταβαλόντες, πῶς ἀσθενῆ γενόμενον ἐπανήγαγον; Καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον, καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ· καὶ οἱ τύραννοί μου καὶ οἱ μεριστᾶνές μου ἐζήτουν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθη, καὶ μεγαλωσύνη περισσοτέρῃ προσετέθη μοι. Ὁρᾷς πῶς καὶ στήσαι καὶ καθελεῖν δύναται βασιλείαν; Ἔδει μὲν γὰρ διὰ τῶν προτέρων ταῦτα πεισθῆναι· ἐπειδὴ δὲ ἄγνοεις, καθελεῖν αὐτήν, καὶ πάλιν ἔστησεν. Νῦν οὖν ἐγὼ Ναβουχοδοноσόρ αἰνῶ καὶ ὑψῶ καὶ δοξάζω τὸν Βασιλέα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθινὰ, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ κρίσεις, καὶ πάντας τοὺς κορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινώσαι. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δύναμιν μὲν ἔχει, ἀδικον δέ· ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη μεγάλη. Καὶ πάντας τοὺς κορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινώσαι. Οὐκ εἶπε, ταπεινοί, ἵνα σαι καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐνδείξηται, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ παρὰ ἀσθένειαν, ἀλλὰ δι' ἐνδῶς τοὺς ἄλλους σωφρονίζει. Εἶδες δύναμιν; εἶδες δικαιοσύνην; εἶδες φιλανθρωπίαν; εἶδες ἀπὸ στόματος βαρβαρικοῦ ταῦτα λεγόμενα; Τίς ἂν οὕτως ἐφιλοσόφησεν; Οἱ προφῆταις ἐντρεφόμενοι οὐδὲν τούτων οὕτως ἐφθέγγοντο, ἀλλὰ τάναντία. Οὐ μὴ ἀγαθοποιήσῃ Κύριος, φησὶ, οὐδὲ οὐ μὴ κακοποιήσῃ. Καὶ πάλιν, Οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ

ἡμῶν ἐσχομεν κέρατα: Καὶ, Πῶς ποιῶν ποτηρὸν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς ἠδοκῆσε. Καὶ, Τι ὄφελος ὅτι ἐδουλεύσαμεν αὐτῷ, Εἶδες ἐν Παλαιστίνῃ δόγματα σατανακά; εἶδες ἐπὶ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίαν προφητικὴν; Ταῦτα τύποι τῶν ἐθνῶν τῆς μελλούσης ἔσεσθαι χάριτος, ὅτι προπηδησαι εἶχον οὗτοι ἐκείνων. Εἶτα ὁ Βαλτάσαρ ἐν μέθῃ συμποσίου γενομένου κελεύει τὰ σκευῆ ἐνεχεθῆναι, ὡσπερ φιλοτιμούμενος ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ πατρὸς, μᾶλλον δὲ ἐμπαροινῶν· ἢ ἐπειδὴ θεαταί τῶν γενομένων ἦσαν ἐκείνοι, ὥστε καθελεῖν αὐτῶν τὸ θαῦμα, ὃ περὶ τὸν Θεὸν εἶχον. Καὶ τοῦτο ἐξ ὑπερηφανίας εἶχον, ἤγουν ἐγένετο^a καὶ μέθης. Φυλαττώμεθα μέθην, ἀγαπητοί. Πολλὰ γὰρ ἄτοπα γίνεταί ὑπὸ ταύτης. Ἀλλὰ καὶ μεγάλων περιγίνεται ἀνδρῶν ἡ μέθῃ ἐν γὰρ τῷ γεύσασθαι τοῦ οἴνου ἐκέλευσε τοῦτο. Ἄπερ ὁ πατὴρ ἐκβαλὼν ἐφείσατο, καὶ αὐτὸς τὴν πόλιν ἐλὼν οὐκ ἐτόλμησεν εἰς ἀνθρωπίνην ἐνεργεῖν διακονίαν ταῦτα, οὗτος οὐχὶ αὐτὸς μόνος^b, ἀλλὰ καὶ μεριστᾶσι καὶ παλλακίαι καὶ παρακότοις εἰς χρῆσιν ἐξέδωκεν.

[230] ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε δεῖπνον μέγα τοῖς μεριστᾶσιν αὐτοῦ χιλιούς, καὶ κατέραντι τῶν χιλίων ὁ οἶνος. Πιπῶν Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς εἶπερ ἐν τῇ γεύσει τοῦ οἴνου, τοῦ ἐνεργεῖν τὰ σκευῆ τὰ χρυσοῦ, καὶ τὰ ἀργυρᾶ, ἃ ἐξήνεργε Ναβουχοδοноσόρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ πῖετῶσαν ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μεριστᾶνες αὐτοῦ, καὶ οἱ παράκοιτοι^c, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ. Καὶ ἠρέχθησαν τὰ σκευῆ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσοῦ, ἃ ἐξήνεργε Ναβουχοδοноσόρ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἔπινον ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μεριστᾶνες αὐτοῦ, καὶ οἱ παράκοιτοι αὐτοῦ, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ. Καὶ ἔπινον οἶνον, καὶ ἤνεσαν τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοῦς, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ σιδηροῦς, καὶ ξυλλίτους, καὶ λιθίτους. Εἶδες αὐτὰ λαμβανόμενα; Ἄλλ' ὄρα αὐτῶν τὴν ἰσχύον, καὶ μετὰ τὸ ἀλῶναι, καὶ τεθῆναι ἐν τῷ εἰδωλείῳ. Ἔστω κατὰ γνώμην ἐκείνος αὐτοῦ. Διὰ τί καὶ τοῦτω; Διὰ τὰς ἀμαρτίας ἐλήφθη ταῦτα· ἔδωκεν δίκην. Τί τὸ πέρασ καὶ μετὰ τὰ σημεῖα; πῶς οὐδὲν ἔπαθον ἐκείνοι, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς μόνος; Οὗτος γὰρ εἶπεν, αὐτὸς αἴτιος ἦν

^a Ἦγουν ἐγένετο vel glossema est, vel varia lectio.

^b F. αὐτῷ μόνον.

^c Melior lectio αἱ παράκοιτοι, quemadmodum etiam habetur Homilia in Ps. 93. Mox scribe τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Sic etiam in Theodoro preterita est vox τοῦ Θεοῦ, quod et ipse contextus indicat. Postea διὰ τί καὶ τοῦτω· leg. τοῦτο.

Quemadmodum forma illius multum quidem ab humana erat mutata; non tamen in bestiam conversus fuerat: ita et mens illius. Et quid? Laudavi et glorificavi. Quodnam indicium? *Altissimum*, inquit, *benedixi, et viventem in sæcula laudavi, ac glorificavi*. Nihil enim ita dignum Deo esse putatur, ut perpetuo existere. *Quia potestas ejus*, inquit, *potestas aeterna*, et regnum ejus in generationem et generationem. Quoniam in eo potissimum homo ab illo distinguitur: et hoc erat quod apud homines beatum habebatur. *Quia potestas ejus*, inquit, *potestas aeterna*, in omne tempus existit. Sine cibo, ait, me nutrit: sine vestimentis, sine aliis omnibus rebus corruptum non est meum corpus. Cogita qualis erat, dñm a deserto ad regnum rediit. 53. « Eo enim, » inquit, « tempore mens mea reversa est: et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei, et optimates mei quæsierunt me: et in regnum meum confirmatus sum: et magnitudo amplior addita est mihi. » *Et quæsierunt me*, inquit, *optimates mei*; qui dominantem ac regnantem expulerant et oderant. Idque ex decreto Dei. Ideo enim tempus definitur, ne existimes quidquam fortuito evenisse. *Et regnum illius in generationem et generationem: et omnes terræ incolæ, quasi nihilum reputati sunt*. Nam si ego qui omnibus imperabam, quasi nihilum reputatus sum, multo magis reliqui. Scilicet qui adeo potentem de regno dejecit, multo magis subjectos. *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ*. Illud, *Quasi nihilum reputati sunt*, non quod contemnat illos, absit, sed quia potens est, et quemadmodum vult, illos agit. Hoc igitur sequentia quoque declarat: *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ*. Esto sane, de terra nosti: at de cælo, unde scis? A somnio. Jussit. Quomodo obedierunt? Ex igne fornacis. *Et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti?* Non tantum, inquit, non adversabitur: sed nec verbis tenus interrogabit. Omnibus iſte imperat, omnia ipse est. *Eo*, inquit, *tempore mens mea reversa est ad me*. *Eo*: quo? Quo Deus dixerat. Unde istum et in regnum redierunt? qui enim adeo potentem dejecerant, quomodo infirmum factum revocarunt? « Et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei et optimates mei quærebant me: et in regno meo confirmatus sum, et magnitudo amplior addita est mihi. » Vides ut Deus et statuere et evertere possit regnum? Oportebat siquidem hæc per ea, quæ antea contigerant, explorata habere: sed quoniam tu ignorasti ea, regnum Dominus evertit, et illud iterum erexit. 54. « Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et exalto et glorifico Regem cæli, quia omnia opera illius vera, et semitæ ejus judicia, et omnes incedentes in superbia potest humiliare. » Dicit nequit, eum potestatem quidem habere, sed injustam: illius quippe magna est justitia. *Et omnes, qui gradiuntur in superbia, potest humiliare*. Non dixit, humiliat, ut tibi illius etiam æquanimitatem ostenderet, et ut intelligeres, quod non ex infirmitate, sed

quod per unum alios emendat. Vides potentiam? vides justitiam? vides erga homines amorem? vides hæc ab ore barbaro pronuntiari? Quisnam ita philosophatus est? Qui prophetis erant innutriti, nihil simile loquebantur, sed contraria penitus. *Non faciet bene Dominus, aiunt, et non faciet male* (Soph. 1: 12). Et iterum: *Nonne in fortitudine nostra habuimus cornus* (Amos 6: 14)? Et: *Omnis qui facit malum, bonum est in conspectu Domini, et in his complacuit ei* (Malach. 2: 17). Et: *Quod emolumentum, quia serviimus illi* (Ibid. 3: 14)? Vides in Palæstina dogmata satanica? vides in barbarico solo philosophiam propheticam? Hæc figuræ sunt gratiæ apud gentes futuræ; et quod gentiles debeant antevertere Judæos, ac præsaltare. Postea Baltasar (a), cum in illo convivio ebrius esset, jubet vasa educi: quasi in victoria patris gloriæ, magis vero petulanter insultans; seu, quoniam convivæ eorum quæ contigerant fuerant spectatores; ut tolleret eam quam de Deo habebant admirationem. Et hoc ex superbia et ebrietate faciebant. Caveamus temulentiam, dilecti. Multa enim absurda ab hac fiunt. Sed et magnos viros superat ebrietas. Nam istecum vinum gustasset, vasa efferrî jussit. Quibus pepererat pater illius, qui ea e templo depromserat: et is cum cepisset Jerosolymam, non ausus est in humanum ministerium illa deducere; iste non sibi solummodo, sed et optimatibus suis et pellicibus et concubinis in usum tradidit.

CAPUT V.

1. « Baltasar rex fecit convivium grande optimatibus suis mille: et e regione ipsorum mille vinum erat. 2. Bibens Baltasar rex præcepit in gustu vini, ut afferrent vasa aurea et argentea, quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod in Jerosolymis: et biberent in illis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 3. Et allata sunt vasa argentea et aurea, quæ asportaverat Nabuchodonosor ex templo Dei, quod in Jerosolymis: et bibebant in eis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 4. Et bibebant vinum, et laudaverunt deos aureos, et argenteos, et æneos, et ferreos, et ligneos, et lapideos. » Vides vasa capi? Sed vide eorum virtutem, etiam postquam capta sunt, ac posita in idolorum templo. Esto de iis ille pro libito statuerit. Qua de causa id? Capta sunt propter Judæorum peccata: illi pœnas dederunt. Quinam finis etiam post ostenta? quo pacto nihil passi sunt magnates, sed solus rex? Quia scilicet ille jusserat, ille cæteris auctor fuerat. *Laudarunt*, inquit, *deos aureos et argenteos*. Quare hæc apud illos deorum differentia erat? Diabolus cupiens illos omni venia privare, sæpe præcepit ut deos ligneos facerent, ne ab ipsa

(a) Ab his vocibus, *Postea Baltasar*, inchoandum caput quintum putarem (si tamen ita distribuatur sanctus Chrysostomus), nisi quæ sequuntur ad doxologiam magis pertinere viderentur. Sane is a quo hunc Commentarium accepimus, dum vel indiligentius dictata magistrî excerpit, vel perorantem assequi non valet, vel in epitomen cuncta redigit, opus valde imperfectum reliquit.

materia magnum sumptum in excusationem adducerent. Laudibus celebrabant deos. Vide Deum nusquam incipere, sed sequi. Quare pœna subsequuta est velociter, ac eadem hora? Ut quæ ex prioribus miraculis acta fuerant non dissolverentur. Dum Deus in vasis afficitur contumelia, voluit homines contumelia afficere. Et vide quid fiat. Cupiit vasa: et eo ipso tempore punitio adfuit. Cur non mittitur propheta illum reprehensurus, sed articulus manus? Ut major oriretur consternatio. 5. « In eadem hora egressi sunt digiti manus hominis, et scribebant e regione lampadis in tectorio parietis domus regis: et rex aspiciebat articulos manus scribentis. » Adde et vesperam fuisse. Oportebat tumorem ex temulentia ortum comprimi. Deinde debebant omnes qui aderant edoceri, regem pœnas dare. Cur non Deus fulmen e cælo statim emisit? Ut iterum servus suus gloria afficeretur: ut Baltasar audiret cur ista pateretur. Nam Daniel ingressus non tantum scripturam interpretatur, sed et longos habet sermones, eosque suaviorios, non tamquam regi profuturus, sed ut alios emendaturus. 13. « Tunc Daniel ingressus est in conspectum regis. Et dixit rex Danieli: Tu es Daniel ex filiis captivitatis Judaicæ, quam deduxit rex pater meus ex Judæa? Veluti territans eum et ad necessitatem redigens, hæc ait. Cum autem dicit: *Quem adduxit rex pater meus ex captivitate Judææ, hæc contra semetipsum verba loquitur, si nimirum captivorum ubique indigeat.* 14. « *Audivi de te, quod Spiritus Dei sanctus in te est, et vigilantia, et intelligentia, et sapientia amplior inventa est in te.* 15. Et nunc ingressi sunt in conspectu meo sapientes, magi, Gazareni, Chaldæi, ut scripturam hanc legerent, et conjecturam ejus indicarent mihi: nec potuerunt conjecturam sermonis illius renuntiare mihi. 16. Et ego audivi de te, quia potes conjecturas conjicere, et nodos solve- re. Et nunc si poteris scripturam legere, et conjecturam ejus indicare mihi, purpura vestieris, et torques aurea erit in collo tuo, et tertius in regno meo imperabis (a). » Fatetur suos victos esse, et ait: Dic, atque

(a) Vel tertius post regem, sicut Esth. 10. 3, Mardochæus secundus est ab Assuero, et Gen. 41. 43, Josephus in curru Pharaonis secundum imponitur. Vel tertius, id est, ut exponit S. Isidorus Pelusiota lib. 2, epist. 96, post regem ac reginam. Vel tertiæ partis regni administrator, quem admodum Josephum videtur explicare S. Hieronymus. *Tertiæ parti imperans*, ait idem Josephus de Jorami regis duce, 4 Reg. 7. Vel denique unus ex tribus principibus, qui Satrapis præerant, Dan. 6. 2, quique τριτάτοι dicebantur ac τριταγοι, ut patet ex Hieronymo ad Ezech. 23. 23: *Tristatæ*, inquit, *principes principum interpretati sumus, etc. Tristatæ autem nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem*, etc.; et ex Theophilo Antiochæno lib. 2 ad Autolycum: τῶ δὲ Τριταγοῦ τριταγοῦ ἕτερο Ἀδραμελεχ Ἀθιοῦ, ἢ καὶ Ἀγύπτου ἰθασιῶναί, hoc est, *Factus est autem Triarcha Sennacherim, Adramelech Æthiops, qui Ægypti quoque rex fuerat.* Suspectio mihi est (ut id obiter notem), Adramelechum esse Æthiopem illum Ægypti regem, qui in Chroniciis Eusebii vocatur modo Amerres, modo Merres, modo Ἀμμαίς, modo Ἀμαρής. Forte etiam (nihil enim ausim affirmare) de isto exponendus est locus 4 Reg. 17, 31: *Hi autem qui erant de Sepharuaim, comburebant filios suos igni, Adramelech et namelech dñs Sepharuaim.* Favet Theodoretus Quæst. 48 in quartum Regum. Diodorus quoque Siculus, lib. 3, et Strabo lib. 17, conjecturam non mediocriter firmit, dum referunt ab Æthiopibus reges suos adorari solitos. Adramelechi Æthiopsis in temporum

ista accipe. Sed considera prophetam, in patre quidem illius quomodo animum despondit; hic autem nihil tale: sed quid ait? 17. « Tunc respondit Daniel, et dixit coram rege: Munus tuum tibi sit, et donum domus tuæ alteri da: ego vero scripturam legam regi, et conjecturam ejus indicabo tibi, o rex. » Quare munera deprecatur? Ut intelligas, eum non propter illa proloqui. Quod enim non iratus simpliciter hæc dixerit, *Ego autem, inquit, scripturam legam, et conjecturam ejus renuntiabo regi.* Vides illum pecunia esse superiorem? honore altiorem? nullius ex regis rebus indigentem? Tales esse oportet eos qui loquuntur ea quæ Dei sunt. Ne existimaret rex illum ea via a se esse attractum, vel aliquid ex iis quæ ab eo dicebantur, humanum esse. Quid igitur ait? Omittens scripturam edisserere, illum pluribus verbis admonet, ex ipsis exordiis ea quæ patri acciderant in memoriam ei revocans. 18. « Deus altissimus regnum et magnitudinem, et honorem, et gloriam dedit Nabuchodonosori patri tuo. 19. Et a magnificentia, quam dedit ei, omnes populi, tribus, linguæ tremebant et metuebant a facie ejus. Quos volebat ipse interficiebat, et quos volebat ipse percutiebat, et quos volebat ipse deprimebat. 20. Et quando elevatum est cor ejus, et spiritus ejus obfirmatus est ad superbiendum; depositus est de solio regni sui, et honor ejus ablatum est ab eo, 21. et ab hominibus expulsum est, et cor ejus cum bestiis datum est, et cum asinis agrestibus habitatio ejus, et fœno ut bovem cibaverunt eum, et a rore cæli corpus ejus tinctum est, donec cognovi: quia dominatur Deus altissimus super regnum hominum; et cui visum fuerit dabit illud. » Nam si ille, inquit, venia indignus fuit, tu qui post ejusmodi exemplum non resipuisti, quam pœnam, quæso, mereris? Neque enim ad ignorantiam potes confugere. Nonne hæc omnia noveras? Quosnam cuiquam præfers? eos qui non audiunt, neque vident? 22. « Et tu filius ejus Baltasar non humiliasti cor tuum coram Deo. Nonne omnia hæc noras? 23. Et super Dominum Deum cæli elevatus es, et domus ejus vasa attalisti coram te: et tu, et optimates tui, et concubini tui, et pellices tuæ bibistis vinum in eis: deosque aureos, et argenteos, et æneos, et ferreos, et ligneos, et lapideos, qui non vident, et non audiunt, et non cognoscunt, laudasti, et Deum, cujus in manu est status tuus, et omnes viæ tuæ, ipsum non glorificasti. 24. Idcirco a facie ejus missus est articulus manus, et hanc scripturam exaravit. 25. Et hæc est exarata scriptura: Mane, Thecel, Phares: 26. et hæc est interpretatio visi: Mane: mensus est Deus regnum tuum, et complexit illud: 27. Thecel: appensus est in statera, et inventum est deficiens. 28. Phares: divisum est regnum tuum, et

Epitome, quam edidit Scaliger, mentio fit: verum tempora non conveniunt. Existimaverim id nomen Æthiopum deo ac regibus fuisse commune, præsertim cum regem magnam ac potentem significet. Certe quia olim reges ut dii colebantur a plerisque gentibus, eo factum est, ut hæc duo nomina *Rex* et *Deus* pro eadem re in scripturis usurpata reperiantur. Confer loca Is. 36, 15, et 37, 15; 4 Reg. 17, 31, et 18. 34. et 19, 13; item Judithæ 5, 13, et 5, 29, et 11, 5; atque seldæcum lege Syntagm. 1 de Diis Syris, c. 6.

ἤνεσαν, φησὶ, τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοὺς καὶ ἀργυροὺς. Τίνος ἔνεκον ἡ διαφορά αὐτῶν τῶν θεῶν παρ' αὐτοῖς ἦν; Ὁ διάβολος βουλόμενος αὐτοὺς πάσης ἀποστερηθῆσαι συγγνώμης, πολλάκις ἐκέλευσε θυλίλους γενέσθαι, ἵνα μηδὲ ἀπὸ τῆς ὕλης πολυτέλειαν ἔλωσιν εἰς ἀπολογία. Ὑμνον εἰς αὐτοὺς. Ὅρα οὐδαμοῦ τὸν Θεὸν ἄρχοντα, ἀλλ' ἐπόμενον. Τίνος ἔνεκον ἐπηκολούθησεν ἡ δίκη ταχέως, καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ; Ἴνα μὴ τὰ γενόμενα ἐκ τῶν προτέρων θαυμάτων καταλυθῇ ὑβριζομένου τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν σκευῶν, ἐβουλήθη ἄνδρας ἐνουβρίσαι. Καὶ ὅρα τί γίνεται. Ἐβουλήθη σαύη· καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἡ τιμωρία. Τίνος ἔνεκον οὐκ ἀποστέλλεται ὁ προφήτης ἐγκαλέσων, ἀλλὰ ἀστράγαλος χειρὸς; Ὅποτε μείζω γενέσθαι τὴν ἐκπλήξιν. Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐξηλθον δάκτυλοι χειρὸς ἀνθρώπου, καὶ ἔγραψον κατέναντι τῆς λαμπάδος ἐπὶ τὸ κοίτημα τοῦ τοίχου τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως· καὶ ὁ βασιλεὺς ἐθώρει τοὺς ἀστραγάλους τῆς χειρὸς τῆς γραφούσης. Πρόσθεσι καὶ ἐσπέραν οἶπαν. Ἐδει τὴν οὐρανὴν τὴν ἀπὸ τῆς μεθῆς κατασταλῆναι. Εἶτα ἔδει μαθεῖν τοὺς παρόντας ἄπαντας, ὅτι δίκην δίδωσιν. Διὰ τί μὴ σκηπτὸν ἀφήκεν εὐθίως ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Ὅποτε πάλιν καὶ τὸν οἰκέτην δοξασθῆναι τὸν αὐτοῦ· ὥστε αὐτὸν ἀκοῦσαι διὰ τί ταῦτα πάσχει. Ὁ γὰρ Δανιὴλ εἰσελθὼν οὐχὶ τὴν γραφὴν ἔρμηνεύει μόνον, ἀλλὰ καὶ μακροὺς ἀποτελεῖ λόγους, καὶ συμβουλευτικούς, οὐχ ὡς ὠφελήσων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς τοὺς ἄλλους βελτίους ποιήσων. Τότε Δανιὴλ εἰσηλθὼν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς ἔς τὴν Δανιήλ· Σὺ εἰ Δανιήλ, ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ἧς κατήγαγεν ὁ βασιλεὺς ὁ πατήρ μου ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; Ὡς καταπλητόμενος αὐτὸν καὶ εἰς ἀνάγκην καθιστῶν, ταῦτα φησιν. Εἰπὼν δὲ, Ὅν ἤγαγεν [231] ὁ βασιλεὺς ὁ πατήρ μου ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ταῦτα κατ' αὐτοῦ τὰ ῥήματα ἔλεγεν, εἰ τῶν αἰχμαλώτων δέεται πανταχοῦ. Ἦκουσα περὶ σοῦ, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί, καὶ γρηγοροσὶ καὶ σύνεσις καὶ σοφία περισσὴ εὐρέθη ἐν σοί. Καὶ νῦν εἰσηλθὼν ἐνώπιόν μου οἱ σοφοί, μάγοι, Γαζαρηνοί, Χαλδαῖοι, ἵνα τὴν γραφὴν ταύτην ἀναγνώσι, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνωρίσωσί μοι· καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν τὴν σύγκρισιν τοῦ λόγου τούτου ἀναγγεῖλαι μοι. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα περὶ σοῦ, ὅτι δύνασαι συγκρίματα συγκρίναι, καὶ λύειν συνδέσμους. Καὶ νῦν ἐὰν δυνηθῆς ἀναγνῶναι τὴν γραφὴν, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνωρίσαι μοι, πορφόραν ἐνδύσῃ, καὶ ὁ μαγικός ὁ χρυσοὺς ἔσται ἐπὶ τὸν τράχηλόν σου, καὶ ἐπίτρος ἐν τῇ βασιλείᾳ μου ἀρξείς. Ὑμολογεῖ καὶ τὴν τῶν οἰκείων ἦταν, καὶ φησιν· εἰπέ, καὶ λαβὲ τάδε. Ἄλλ' ὅρα τὸν προφήτην, ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πῶς ἠθύμωσεν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλὰ τί φησὶ; Τότε ἀπεκρίθη Δανιήλ, καὶ εἶπεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· Τὸ δόγμα σου σοὶ ἔστω, καὶ τὴν δωρεάν τῆς οἰκίας σου ἐτέρω δός· ἐγὼ δὲ τὴν γραφὴν ἀναγνώσομαι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνωρίσω σοί, βασιλεῦ. Τίνος ἔνεκον παραίτεται; Ἴνα μάθῃς, ὅτι οὐ εἰ ἐκεῖνα λέ-

γει. Ὅτι γὰρ οὐκ ὀργιζόμενος ἀπλῶς ταῦτα εἶπεν, Ἐγὼ δὲ, φησὶ, τὴν γραφὴν ἀναγνώσομαι, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς ἀναγγεῖλω τῷ βασιλεῖ. Ὅρᾳ αὐτὸν χρημάτων κρείττω; τιμῆς ἀνώτερον; οὐδενὸς δέομενον τῶν βασιλικῶν; Ὅτω δει τοὺς τὰ Θεοῦ λέγοντας εἶναι. Ἴνα μὴ νομίση ὅτι ταύτην αὐτὸν ἐσπάσατο, ἢ ἀνθρώπινόν τι τῶν λεγομένων ἐστί. Τί οὖν φησὶ; Ἀφελὲς εἰπεῖν τὴν γραφὴν, συμβουλήν ἀποτείνει, ἐξ αὐτῶν τῶν προομιῶν αὐτὸν ἀναμιμνήσκων τῶν τῷ πατρὶ συμβεδηκότων. Ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν μεγαλωσύνην, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δόξαν ἔδωκε Ναβουχοδοноόσορ τῷ πατρὶ σου. Καὶ ἀπὸ τῆς μεγαλωσύνης, ἧς ἔδωκεν αὐτῷ, πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλώσσαι ἦσαν τρέμοντες, καὶ φοβούμενοι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Οὐδὲ ἐβούλετο αὐτὸς ἀνῆρσι, καὶ οὐδὲ ἐβούλετο αὐτὸς ἐτυπτεν, καὶ οὐδὲ ἐβούλετο αὐτὸς ἐταπεινῶν. Καὶ ὅτε ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκραταιώθη τοῦ ὑπερηφανεύεσθαι, κατηρέθη ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡ τιμὴ αὐτοῦ ἀφηρέθη ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐξεδιώχθη, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μετὰ τῶν θηρίων ἐδόθη, καὶ μετὰ θῶν ἀγρίων ἡ [252] κατοικία αὐτοῦ, καὶ χόρτον ὡς βούν ἐψώμιζον αὐτὸν, καὶ ἀπὸ τῆς δριόσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδάφη, ἕως οὗ ἔργω ὅτι κυριεύει ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἔδωκεν δόξην αὐτῆν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος, φησὶ, ἀσύγνωστος, οὐ ὁ μετὰ παράδειγμα τοιοῦτον μὴ σωφρονισθεῖς, τίνος ἄξιος, εἰπέ μοι; Οὐδὲ γὰρ εἰς ἀγνοίαν ἔχεις καταφυγεῖν. Οὐδὲ πάντα ταῦτα ἤεις; Τίνα τίνος προτιμᾷς; τοὺς οὐκ ἀκούοντας, οὐδὲ βλέποντας; Καὶ σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, Βουλτάσορ, οὐκ ἐταπεινώσας τὴν καρδίαν σου κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οὐ πάντα ταῦτα ἔγνωσ; Καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ὑψώθης, καὶ τὰ σκεῦη τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἠνεγκας ἐνώπιόν σου· καὶ σὺ, καὶ οἱ μεριστιῶνές σου, καὶ οἱ παράκοιτοί σου, καὶ αἱ παλλακαὶ σου ἐπίνετες οἶνον ἐν αὐτοῖς· καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοὺς, καὶ ἀργυροὺς, καὶ χαλκοὺς, καὶ σιδηροὺς, καὶ ξυλλοῦς, καὶ λιθνοῦς, οἱ οὐ βλέπονσι, καὶ οὐκ ἀκούουσιν, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ἦρσας, καὶ τὸν Θεὸν, οὗ ἡ προσή σου ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ σου, αὐτὸν οὐκ ἐδόξασας. Διὰ τοῦτο ἐκ προσώπου αὐτοῦ ἀπεστάλη ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ τὴν γραφὴν ταύτην ἐρέταξε. Καὶ αὐτὴ ἡ γραφὴ ἡ ἐτεταγμένη· Μαρῆ, Θεκέλ, Φαρέσ· καὶ τοῦτο τὸ σύγκριμα τοῦ δράματος. Μαρῆ· ἐμέτρησεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ ἐπλήρωσεν αὐτήν. Θεκέλ· ἐστάθη ἐν ζυγῷ, καὶ εὐρέθη ὑστεροῦσα. Φαρέσ· διηρέθη ἡ βασιλεία σου, καὶ ἐδόθη Μήδοις καὶ Πέρσαις. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ἐμέτρησεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ διηρέθη. Καὶ τοῦτο εἰς τιμωρίαν, τὸ διαιρεθῆναι, καὶ μὴ μένειν αὐτὴν

^a Καὶ οὐδὲ ἐβούλετο αὐτὸς ἐταπεινῶν. Ita explendus est iste locus, καὶ οὐδὲ ἐβούλετο ὕψου, καὶ οὐδὲ ἐβούλετο αὐτὸς ἐταπεινῶν. Et quos volebat, ipse exultabat, et quos volebat, ipse deprimebat.

ὀλοκλήρον. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ Σολομῶντος γέγονεν. Οὐ μόνον τὸ μὴ λαβεῖν τὸν υἱόν, ἀλλὰ καὶ τὸ διαιρεθῆναι. Ὅρα ἀπολογούμενον αὐτῶ τὸν Θεόν· ὄρα αὐτὸν αἴτιον ὄντα. Ὁδὴ ἡ προή σου, φησί, ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο εὐθέως σε ἀνελεῖν; Ἄλλ' ἐμακροθύμησεν. Τίνα οὐκ ἂν ἐφόβησεν ἡ τιμωρία, καὶ ταῦτα ἐγγύς οὔσα; Εἶδες τὴν ἐφ' ἐκάτερα δύναμιν; πόθεν ἄξιος εἶ, εἰπέ μοι, συγγνώμης; καὶ σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁ ἔκγονος, οὐ πάντα ταῦτα ἔγνωσ; Καθάπερ ἐπὶ δικαστηρίου ἡ ἀπόφασις γράφεται, οὗτος ἐρμηνεύει τὰ λεγόμενα. Πόθεν ἐπήλθεν αὐτῶ τιμῆσαι τὸν Δαυιδ; Ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὥστε μὴ καταγνωσθῆναι παρὰ τῶν παρόντων, προσδοκῶν ἴσως εὐρεῖν λύσιν διὰ ταῦτα.

1233] ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς κατέστησεν αὐτὸν ἐφ' ὅλης τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Καὶ οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι ἐζήτουν πρόφασιν εὐρεῖν κατὰ Δαυιδ ἕκ τῆς βασιλείας. Καὶ πᾶσαν πρόφασιν καὶ παράπτωμα οὐχ εὔρον κατ' αὐτοῦ, ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι καὶ εὐνοῦς τῷ βασιλεῖ ἦν. Ἡ, Ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι, ἐθάβρει τῷ Θεῷ, κάκεινος πάντα ἐκυβέρνα· Θεοῦ δὲ κυβερνῶντος, τίς ἂν γένοιτο βλάβη; Τί οὖν φησί; Εἶπον οἱ τακτικοὶ ἐκεῖνοι, οὐχ εὐρήσομεν κατὰ Δαυιδ πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις Θεοῦ αὐτοῦ. Οὐδὲν, φησί, δυνατόν εὐρεῖν. Διὰ τί; Μὴ οὐκ ἀνθρώπος ἐστίν; ἐν πᾶσιν ἄπταιστος γέγονεν; Τὸ μέλλον ὄδηλον, καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων πῶς ἀποφαινεσθε; Καὶ φησί, Πείραν ἐλάβομεν ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Εἰ μὴ ἐν νομίμοις, φησί, Θεοῦ αὐτοῦ, οὐχ εὐρήσομεν πρόφασιν. Καὶ μὴν ἐκεῖ βληπτος πολλῶ πλέον. Συγχωρεῖ τὸν πειρασμὸν ὁ Θεὸς πρὸς δοκιμὴν. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο κωλύσαι τὴν κακίαν ἐκείνων; Ἄλλ' ἵνα διὰ τούτου μάθης, καὶ τούτου θαυμάσης, οὐ φθονεῖ τοῦ στεφάνου τοῖς οἰκέτοις αὐτοῦ. Τότε οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι παρέστησαν τῷ βασιλεῖ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Δαρεῖς βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. Συνεβουλεύσαντο πάντες οἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας σου στρατηγοὶ καὶ σατράπαι, ὅπαι καὶ τοπάρχαι, τοῦ στηῆσαι στάσει βασιλικῇ, καὶ ἐνισχύσαι ὄρισμόν, ὅπως δεῖ ἂν αἰτήσῃ παρὰ παντὸς Θεοῦ ἢ ἀνθρώπου ἢ αἴτημα ἕως ἡμερῶν τριάκοντα, ἀλλ' ἢ παρὰ σοῦ, βασιλεῦ, ἐμβληθήσεται εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων.

^a Theodoretus: τὴν γὰρ περὶ τὸν Θεὸν φυλάττων εὐσέβειαν, εὐνοία πολλῇ καὶ περὶ τοὺς βασιλεῖς ἐκέχρητο.

^b Leg. οἰκέτιος vel οἰκέταϊς.

^c Josephus: ὅπως μήτε αὐτῶ τις, μήτε τοῖς θεοῖς δέομαι αὐτῶν καὶ εὐχόμενος εἴη. Forte scripserat ἀνθρώπων, librariis vero fraudi fuit breviala scriptura.

Νῦν οὖν, βασιλεῦ, στήσον τὸν ὄρισμόν, καὶ ἐκθεὸς γραφῆν, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ δόγμα Μήδων καὶ Περσῶν, ὅπως ἂν μὴ παραγραφῇ κατ' ἐναντίον τούτου. Τότε ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ἐπέταξε γραφῆναι τὸ δόγμα. Ὅρα τί ποιούσι, πῶς ἀλόγιστον δόγμα ἐσπούδαζον στήσαι. Καὶ κατὰ σπουδὴν τοῦτο αἰτούσι. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ὅς ἂν αἰτήσῃ παρὰ ἀνθρώπου, λόγον εἶχεν; Ἄλλ' ἐδόκουν σοφίζεσθαι τὸν λόγον τῆς αἰτήσεως τῷ βραχεῖ χρόνῳ. Ποία ὑπόθεσις αὕτη; διὰ τί τοῦτο εἶπες; Ἔδοξε, φησί· πάντες συνελθόντες τοῦτο ἐκυρώσαμεν, ὥστε ἐν τριάκοντα ἡμέραις παρὰ σοῦ μόνου αἰτεῖν. Ὁ βαρβαρικὸν αἴτημα· ὦ πολλῆς ἀλογίας γέμουσα χάρις, αὐτὸν τὸν δοκούντα τιμᾶσθαι καταισχύνομεν! Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο καλόν, ἔδει διηγεκῆς τοῦτο εἶναι· εἰ δὲ φαῦλον, οὐδὲ τὰς τριάκοντα ἡμέρας. Πάλιν εἰ καλόν, τί τὸ πλῆθος προβάλλεσθε; Καὶ γὰρ χωρὶς τούτου ἐπινεύουσι δεῖ· εἰ δὲ φαῦλον, οὐδὲ πάσης τῆς οἰκουμένης κλειουούσης ὑπείκειν ἐχρήν. Οὐ προεῖδε τὸν δόλον ὁ βασιλεὺς· καὶ δῆλον [234] ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Ὄρισε γὰρ, καὶ γράμμασιν αὐτὸν [f. αὐτὸ] ἠσφαλίσαντο, ὥστε μηδὲ βουλομένῳ μετὰ ταῦτα γενέσθαι καιρὸν τοῦ ἀνανεῦσαι. Τί οὖν ἀκούσας φησὶν ὁ Δαυιδ; Οὐκ ἐταράχθη, οὐ προσέθηκεν, οὐκ ἀφείλεν. Ὅρα τὸν ἐνάρετον ὁμολῶς ἀεὶ ζῶντα, ὡς περὶ τινὰ ἀνθὴ παρατρέχοντα πάντα, ὡς περὶ ἐν σκιάϊς καὶ τὰ χρηστὰ καὶ τὰ λυπηρὰ θεώμενον. Εἰ γὰρ ἐν ἀρχῇ οὕτως ἀκατάπληκτος ἔμενε, πολλῶ μᾶλλον νῦν μετὰ τὴν πείραν τῶν ἀγώνων τοσοῦτους ἀναδησάμενος στεφάνους. Τίνος ἔνεκεν οὐ προσῆλθε; τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐμέμψατο, τοσαύτην παρὰ τῷ βασιλεῖ παρῆρσιαν ἔχων; Οὐκ ἐβούλετο ῥήμασιν, ἀλλὰ πράγμασι τοῦτο ποιῆσαι. Ἄλλως δὲ πανταχοῦ αὐτὸν εὐρίσκομεν, τῆς χρείας καλούσης, ἐπιτηδῶντα, καὶ παραγινόμενον. Καὶ Δαυιδ ἠτίκα ἔγνω ὅτι ἐνετάγη τὸ δόγμα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· καὶ αἱ θυρίδες ἀνεφωγμέναι ἐν τοῖς ὑπερφόροις αὐτοῦ κατέναντι Ἱερουσαλήμ· καὶ καιροῦς τρεῖς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ, καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐξομολογούμενος ἐναντίον τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καθὼς ἦν ποιῶν ἐμπροσθεν. Τίνος ἔνεκεν τῶν θυρίδων ἡμᾶς ἀνέμνησεν, ὅτι ἀνεωγμέναι ἦσαν πρὸς Ἱερουσαλήμ; Σφοδρὸν τῆς θεᾶς εἶχον πόθον. Καθάπερ οὖν τις ποθυομένην ἔχων ἀποῦσαν, καὶ τὰς ὁδοὺς τὰς ἐκεῖ φερούσας φιλεῖ· οὕτω δὴ καὶ οὗτος. Ἐπεθύμουν δὲ αὐτῆς ἄλλοι τῶν σωματικῶν ἔνεκεν, οὗτος δὲ οὐχί, ἀλλὰ διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ ὅτι τοῦτό ἐστι, δῆλον ἐκείθεν· οὐ γὰρ εἴλετο ἀνελεῖν, τοῦ σπουδαζομένου πέρασ εἰληφότος αὐτῶ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, καθὼς οἱ πατέρες ἡμῖν παρῆδωκαν, πρὸς ἀναταλὰς ὀρώντες εὐχόμεθα, πάλιν καὶ

datum est Medis ac Persis (a). Idcirco, ait, *Deus regnum tuum mensus est, et divisum est*. Et hoc in supplicium fuit, quod divisum est, nec mansit integrum. Quod et in Salomone contigit. Non modo quia Baltasaris filius non exceptit regnum, sed et quia divisum est. Vide ut Deus se illi excuset: vide ut rex infortunii sui sit auctor. *In cuius, inquit, manu est factus tuus*. Nonne enim poterat statim te interimere? Sed patiens fuit. Quem non hæc pœna perterrisset, eaque in propinquo? Vides potestatem ad utrumque? unde, quæso, venia dignus es? et tu filius ejus, non habeo dicere nepos (b), nonne omnia hæc noras? Quemadmodum in foro judiciali sententia scribitur, iste ea quæ pronuntiantur interpretatur. Unde regi in mentem venit Danielem honorare? Ut mihi videtur, ne ab iis qui aderant condemnaretur, et forte sperans se per hæc liberationem inventurum.

CAPUT VI.

4. « Et rex constituit eum super omne regnum suum. Et ordinatores et satrapæ quærebant invenire contra Danielem occasionem, ex regno. Et omnem prætextum ac offensam non invenerunt in illum, quia fidelis erat »: id est, regi erat benevolus¹. Vel, *Quia fidelis erat*: hoc est, confidebat Deo; et ille omnia gubernat: Deo autem gubernante, quod damnum evenire poterit? Quid igitur ait? 5. *Dixerunt ordinatores ii, Non invenimus contra Danielem occasionem, nisi in legitimis Dei sui*. Nihil, inquit, inveniri potest. Propter quid? Nonne homo est? an in omnibus peccato fuit immunis? Futurum incertum est: et de rebus futuris qua ratione affirmatis? Et aiunt: Experimentum ex ipsis rebus sumpsimus. *Nisi in legitimis*, inquit, *Dei sui, non invenimus occasionem*. Atqui istic multo magis est irreprensibilis. Tentationem permittit Deus ad probationem. Nonne enim poterat illum cohibere malitiam? Verum ut per id disceres, et hunc mirareris, non invidet famulis suis coronam. 6. « Tunc ordinatores et satrapæ asiterunt regi, et dixerunt ei: Dari rex, in æternum vive. 7. Consilium inierunt omnes qui super regnum tuum duces, et sa-

¹ Theodoretus sic habet: *Pietatem enim observans erga Deum multa reges benevolentia complectebatur*.

(a) Non dicit, Dabitur Medis ac Persis; nec, Datum est Nabonido; sed, *Datum est Medis ac Persis*, ut de re jam futura; errant igitur viri docti qui hoc vaticinium impletum annis post septemdecim contendunt. Eadem quippe nocte occisus est Baltasar, et Babylon expugnata. Nec obstat locus I Reg. 15, 28, quem objicit clarissimus Petavius: *Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo, meliori te*. Intelligendus enim est de inunctione Davidis, quæ non multo post est facta. Sunt et alia non pauca argumenta, quibus fabula Dari Nabonidi jugulatur; quorum nonnulla nos, si occasio feret, non omittemus.

(b) Una omnium verisimillima sententia est, Baltasarem fuisse filium Evilmerodachi, nepotem vero Nabuchodonosoris, quia Jerem. 27, 7, gentes servitura dicuntur Nabuchodonosori, et filio ejus, et filio filii ejus. Omnino tamen rejiciendi non sunt il interpretes, veteres ac recentiores, quibus Nabuchodonosorus est vel proavus Baltasaris, vel pater Evilmerodachi ac Baltasaris fratrum; vel pater unici filii binominis, et qui modo Evilmerodachus, modo Baltasar sit nuncupatus. Quare temerarium heterodoxorum sacræ Scripturæ interpretum consilium probari non potest, qui hoc capite in locum patris, avum substituunt.

trapæ, optimates, et toparchæ, statuerò statuto regio, et confirmare constitutionem: ut quicumque petierit ab ullo deo vel homine petitionem usque ad dies triginta¹, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum. 8. Nunc igitur, rex, statue constitutionem, et propone scripturam, ut non immutetur decretum Medorum et Persarum (a), ut ne quid præscribatur adversus illum. 9. Tunc rex Darius præcepit scribi decretum. » Vide quid agant, utque inconsultum edictum statuere studeant. Et cupide hoc petunt. Nam dicere: *Quicumque petierit ab homine, habuitne causam?* Sed videbantur rationem petitionis per brevitate temporis callide occultare. Qualis est iste prætextus? quare id dixisti? Visum est, inquit; omnes convenientes id firmavimus, ut intra triginta dies a te solo petant. O barbaricam petitionem! o multæ inconsiderantiæ plenum beneficium, cum qui honorari videtur afficiens probro! Nam si res honesta erat, oportebat perpetuum esse: si vero improba, ne quidem ad triginta dies durare. Rursus, si bona, cur multitudinem obtenditis? Etenim sine ea annuere oportuit: si vero mala, nec universo orbe jubente obtemperandum erat. Dolum non prævidit rex: et hoc ex iis quæ postea contigerunt manifestum est. Constituit enim, et constitutionem publicis literis firmarunt, ut neque volenti regi tempus renuendi esset deinceps. Quid itaque ait Daniel, cum ista accepit? Turbatus non est; pristinæ consuetudini nihil adjecit, nihil ademit. Aspice virtute præditum æqualiter semper viventem, omnia velut prætereuntes flores, ac velut in umbris tum commoda tum tristia intuentem. Nam si ab initio adeo imperterritus manebat, multo magis nunc, post certaminum periculum tot coronis redimitus. Cur non accessit? cur questus non est, cum tantam loquendi libertatem apud regem obtineret? Nolebat id agere verbis, sed rebus. Alioquin autem ubique eum invenimus, cum usus vocat, prosilire atque accedere. 10. « Et Daniel quando cognovit scriptum esse decretum, ingressus est in domum suam, et fenestræ apertæ in cænaculo ejus contra Jerosolymam: et tribus temporibus diei flectebat genua, et orabat (b), et confitebatur coram Deo suo, ut antea solitus erat facere. » Quare nos admonuit fenestrarum, quod apertæ essent versus Jerosolymam? Quia Judæi vehementi urbis illius visendæ tenebantur desiderio. Sicut igitur qui amatam habet absentem, etiam itinera eo ducentia diligit: ita sane et iste. Alii vero desiderabant urbem propter res corporales: non autem hic, at propter gloriam Dei. Quandoquidem: id ita se habere inde manifestum est, quod noluerit

¹ In Orat. prima de Precatione numerus ternarius pro tricenno habetur, errato nimirum scriptoris, seu potius memoriæ.

(a) Confer cum Estheræ 1, 19, et intelliges Darium Medum imperasse Medis ac Persis, non autem Chaldæis solis; proindeque non esse Nabonidum. Quid enim, quæso, ad Babylonium regem, Medorum ac Persarum leges?

(b) Hinc horæ canonicæ apud Christianos, jam inde ab Apostolicis temporibus. Cujus traditionis rationes produuntur a Clemente Alexandrino Stromaton lib. 7, et a SS. Basilio ac Hieronymo. Tertullianus de Jejuniis decimo: *Quod etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantis; utique per aliquarum horarum exceptionem; non altarum autem*

redire, cum evenit quod expetebat (a). Propter hoc et nos, sicut patres nobis tradiderunt (b), ad orientem aspicientes precamur: civitatem quoque nos ac patriam antiquam requirimus: etenim revera quaesitu digna res est. Quo pacto, cum Deus ubique sit, cumque propheta dicat: *Et qui ascendit super occiduum, Dominus nomen illi (Psal. 67. 5)*, tamen ad orientem vertimur? Nempe ibi velut medici officina erat olim. At illius non cepisti experimentum? Sed quære. In captivitate et nos habitabamus: verum antequam venisset Christus. Cur autem tribus tantum diei temporibus flectebat genua? Quid enim? nonne hoc mirabile? Homo tot tantisque circumdatus curis, quique ne potuam quidem respirare habebat. Vide autem et impleri illud apostoli: *In omni loco, inquit, levantes puras manus (1. Tim. 2. 8)*. Et quod Christus jussit, hoc complebant. *Et claudens, inquit, ostium tuum, ora Patrem tuum (Matth. 6. 6)*. 13. « Tunc responderunt, et dicunt coram rege: Daniel, qui de filiis captivitatis Judææ, non subdidit se decreto tuo et constitutioni quam statuisti: et tribus diei temporibus petit a Deo suo petitiones. 14. Tunc rex, ut verbum audivit, multum contristatus est super eo: et pro Daniele contendit, ut liberaret eum: et usque ad occasum solis dimicavit, ut erueret eum, et satagebat pro illo. 15. Tunc viri illi observaverunt in regem, et dicunt regi: Scito, rex, quia decretum est Medis et Persis, omnem constitutionem et statutum, quod rex statuerit, abrogare non oportere. 16. Tunc rex jussit: et abduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. » Forsan nonnulli vestrum dicunt: Nonne potuit rex liberare eum? Maxime quidem potuit Deus regem facere potentiorum, sed ad certamen athletam ducit. Noverat finem, non ignorabat exitum. At rex si finem hunc scivisset eventurum, non laborasset utique: sed non potuit. Laudabilis est ob studium, venia dignus ob ignorantiam. Adeo exoptatus ac amabilis erat Daniel: sed invidia ne pulchra quidem intueri sinit: imo intueri quidem permittit, at non fisdem oculis. Non oportet, inquit, adeo languidum esse rerum administrationem, neque leges nostras instabiles esse. Tota gens contumelia afficitur. Immittunt Danielem in fossam: imponunt lapidum instigiorum, extinde apostolicarum, tertiarum, sextarum, nonarum. Magistrum sequitur discipulus libro de Oratione, nisi quod memorie lapsu tres pueros cum Daniele consociat. Nollem Constantino Imperatori, istam historiam oratione ad sanctorum cæterum referenti, tam multa excidissent. Videnda est Catholica apostolorum doctrina in lib. 7, c. 23.

(a) Cum Judæis ad patriam redeundi potestas facta est. Cur autem apud externos manserit Daniel, rationem reddit Theodoretus lib. 10 Commentarii in hunc prophetam, circa initium.

(b) Hanc quoque inter non scriptas traditiones recenset S. Basilius lib. de Spiritu sancto, cap. 27; quam et ab apostolis manasse asserit qui inter opera B. Justinii martyris legitur liber ad Orthodoxos de quibusdam questionibus scriptus, Resp. ad quæst. 118, nec non S. Germanus patriarcha Constantinopolitanus in Rerum ecclesiasticarum contemplatione. Meminerunt etiam antiquissimi Patres Clemens Alexandrinus Strom. 7, Tertullianus Apologet. 16, et Origenes Homilia 5 in Numeros, et inter Origenis Opera Auctor Librorum in Job lib. 1. Adi Clementem Constitutionum lib. 2, cap. 57, et lib. 7, cap. 46, Dionysium Eccles. Hier. cap. 1 et 2, Auctorem Questionum ad Antiochum, quæst. 57, et Symeonem Thessalonicensem de Sacramento Ordinis cap. tertio, sexto, undecimo.

dem. « Et dixit rex Danieli: Deus, cui in servis continue, ipse liberabit te. 17. Et attulerunt lapidem unum, et imposuerunt super os laci: et obaignavit rex anulo suo, et anulo optimatum suorum: ut nihil mutaretur in Daniele. 18. Et abiit rex in domum suam, et cubuit incœnatus, et cibos non apposuerunt ei, et somnus recessit ab eo. » Recordare mihi monumentum Christi, ubi Judæi sigilla imposuerunt. Alioquin enim dixissent rem per fraudem ac prestigias esse factam. Sed ubique quæ ab inimicis nostris patrantur, pro nobis sunt. Nam ut delatoribus omnis auferatur prætextus, id evenit: et rex ponit signa, ut illis facultas non esset quidquam faciendi, vel libum extrahendi, et leones causandi: illi vero etiam imponunt signa, ut non liceret regi liberare eum, atque sic in tuto decretam esset. Et non cœnavit, inquit, rex, neque dormit. Vide quanta vis sit amoris. Et quid? Primum quidem bene sperare jubet dicens: *Deus, cui tu servis continue*. Iterum causam justam ponit, quæ possit illius animum erigere. Forsan enim Danielem audierat. Deinde accedit hymnum profrens. 23. « Tunc rex multum gavisus est super eo: et præcepit ut Danielem educerent de lacu. Et eductus est Daniel de lacu, et nulla læsio inventa est in illo, quia credit Deo suo. 24. Et dixit rex, et adduxerunt viros qui accusaverant Danielem: et in lacum leonum injecti sunt ipsi, et filii eorum, et uxores eorum: et non pervenerant ad pavementum laci, cum dominati sunt eorum leones, et omnia ossa eorum comminuerunt. » Qua de causa filii et uxores percuti (a)? quid peccaverunt isti? Fortasse illi quoque criminis participes erant. Vides improborum supplicium? vides justorum præmia? Undique erudire, undique ædificare. Vides quod quamvis Deus deserat, ad utilitatem nostram id facit. Superavit ignem; superavit feras. Ne deinceps inquiras, ad quid leones, et pardi, et reliquæ feræ? Sunt enim veluti carnifices quidam ad latera Danielis stantes, tamquam in divino quodam ac horrendo tribunali id agentes: ad hunc modum non ausi sunt perfodere latera justivi. Non enim acceptant iudicis mandatum. Postquam vero alii in lacum missi sunt, Deo jubente, eos interfecerunt, *Et ossa eorum, inquit, comminuerunt*. Quis frenabat ipsorum ora? quis præcepit appposito cibo abstinere? quis philosophus adeo temperans, ut pressus fame, solutione autem famis præsentem, nolit se ab eo malo liberare? Rursus edicta, rursus divinum præconium, rursus testimonium per res ipsas.

CAPUT VII.

1. « In primo anno Baltasaris regis Chaldæorum Daniel somnium vidit: et visiones capitis ejus in cubili ejus: et somnium scripsit. Principium sermonum ejus. Et respondens dixit: 2. Ego Daniel aspicebam in mea visione, nocte: et ecce quatuor venti cæli ir-

(a) Vera causa barbarum tyrannorum omnium mos, et etiam plerarumque gentium leges. Exempla passim suppeditantur historiæ; libri Regum, Judithæ, Estheræ, Jeremias, Herodotus, Q. Curtius, Justinus, Ammianus Marcellinus, etc.

ἡμεῖς καὶ παρὶδα ἀρχαίαν ζητοῦμεν· καὶ γὰρ ὄντως ἄξιον ζητῆσαι. Πῶς, πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ ὄντος, καὶ λέγοντος τοῦ προφήτου· *Ἐγὼ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ δυσμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτῷ*· πρὸς ἀνατολὰς ἔσμεν τετραμμένοι; Ἐκεῖ ὡσπερ ἱατροὶν ἦν τὸ ἀρχαῖον. Ἄλλ' οὐκ ἔλαβες αὐτοῦ πείραν; Ἀλλὰ ζήτε. Ἐναίχμαλωςτὰ καὶ ἡμεῖς ψυχοῦμεν, ἀλλὰ πρὶν ἔλθειν τὸν Χριστόν. Τίνος δ' ἔνεκεν τρεῖς μόνους καιροὺς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ; Τί γάρ; τοῦτο οὐ θαυμαστόν; Ἄνθρωπος τοσαύταις κυκλούμενος φροντίσι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι ἔχων. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο πληρούμενον· *Ἐν παντὶ τόπῳ, φησὶ, ἐκπαίροντες ὁσίους χεῖρας*. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε, τοῦτο ἐπλήρουν. *Καὶ κλείσας, φησὶ, τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ [255] Πατρὶ σου. Τότε ἀπεκριθήσαν, καὶ λέγουσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· Δαυιήλ, ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, οὐχ ὑπετάγη τῷ δόγματι σου, καὶ περὶ τοῦ ὀρισμοῦ, οὐ ἔκαξας· καὶ καιροὺς τρεῖς ἡμέρας αἰτεῖ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ τὰ αἰτήματα. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὡς τὸ ῥῆμα ἤκουσε, πολὺ ἐλυπήθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ περὶ τοῦ Δαυιήλ ἠγωνίσαστο τοῦ ἐξελεῖσθαι αὐτόν· καὶ ἕως πρὸς δυσμὰς ἠλλοήγωνίσαστο τοῦ ἐξελεῖσθαι αὐτόν, καὶ ἦν ἀγωνιζόμενος περὶ αὐτοῦ. Τότε οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι παρετηρήσαντο ^a ἐπὶ τὸν βασιλέα, καὶ λέγουσι τῷ βασιλεῖ· *Γρῶθι, βασιλεῦ, ὅτι τὸ δόγμα τοῖς Μήδοις καὶ Πέρσαις, τοῦ πάντα ὀρισμὸν καὶ στάσιν, ἦν ἂν ὁ βασιλεὺς στήσῃ, οὐ δεῖ ^b παραγράψαι. Τότε ὁ βασιλεὺς εἶπε, καὶ ἤγαγον τὸν Δαυιήλ, καὶ ἐπέβαλον αὐτόν εἰς τὸν λάκκον τῶν λέοντων. Τάχα τινὲς ὑμῶν λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἴσχυσε αὐτὸν ἐξελεῖσθαι; Μάλιστα μὲν ἠδύνατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι τὸν βασιλέα δυνατώτερον, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ κάμμα ^c ἄγει τὸν ἀθλητήν. Ἥδει τὸ τέλος, οὐκ ἠγνοεῖ τὸ πέρας. Οὐδὲ ὁ βασιλεὺς· εἰ τοῦτο ἤδει τὸ τέλος ἐκθροσόμενον, ἠγωνίσαστο ἂν· ἀλλ' οὐκ ἴσχυσε. Ἀπόδεκτος τῆς προθυμίας, συγγνωστὸς τῆς ἀγωνίας. Οὕτως ποθεινὸς ἦν ὁ Δαυιήλ· ἀλλ' ὁ φθόνος οὐδὲ τὰ κατὰ ἀφήσει βλέπειν, μᾶλλον δὲ βλέπειν μὲν αὐτὰ, οὐ τοῖς αὐτοῖς; δὲ ὀφθαλμοῖς. Οὐ δεῖ, φασίν, οὕτως ἔκλυτα εἶναι τὰ πράγματα, οὐδὲ ἀδεσβαίους τοὺς νόμους τοὺς παρ' ἡμῖν. Τὸ ἔθνος ὄλον ὕβριζεται. Ἐμβάλλουσιν εἰς τὸν λάκκον· ἐπιτιθέασι λίθον. *Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Δαυιήλ· Ὁ Θεὸς, ᾧ σὺ λατρύεις ἐνδελεχῶς, αὐτὸς ἐξελεῖται σε. Καὶ ἤνεγκαν λίθον ἓνα, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ λάκκου· καὶ ἐσφραγίσαστο ὁ βασιλεὺς τῷ δακτυλίῳ αὐτοῦ, καὶ τῷ δακτυλίῳ τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ πρᾶγμα ἐν***

τῷ Δαυιήλ. *Καὶ ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἄδειπρος, καὶ ἐδῶματα οὐκ εἰσήνεγκαν αὐτῷ, καὶ ὁ ὕπνος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ. Ἄναμνήσθητί μοι τοῦ μνημείου τοῦ Χριστοῦ. Ἔθα τὰ σήμαντρα ἐπέθηκαν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, εἶπαν ἂν, ὅτι κατὰ γοητεῖαν τὸ πρᾶγμα γέγονεν. Ἀλλὰ πανταχοῦ τὰ παρὰ τῶν ἔθρων γινόμενα, ὅπερ ἡμῶν ἔστιν. Ἴνα γὰρ πᾶσαν αὐτοῖς ἀνέλη πρόφασιν, τοῦτο γίνεται· καὶ ὁ βασιλεὺς τίθει σημεῖα, ἵνα ἐκείνοις μὴ ἐκγένηται τι ποιῆσαι, ἢ ἐξελεῖν, καὶ τοὺς λέοντας αἰτιάσασθαι· κάκεινοι δὲ τιθέασιν, ἵνα μὴ ἐξῆ τῷ βασιλεῖ ῥύσασθαι αὐτόν, ἀλλ' οὕτως ἀδέκαστον γενέσθαι τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ ἐδείπνησε, φησὶ, ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ ἐκαθεύδησεν. Ὅρα πόσον ποιεῖ φίλτρον. Καὶ τί; Πρῶτον μὲν παρεθάρσυνεν αὐτὸν λέγων· Ὁ Θεὸς ᾧ σὺ λατρύεις ἐνδελεχῶς. Πάλιν αἶτιαν τίθεισι δικαίαν, δυναμένην αὐτοῦ ἀναστῆσαι τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ ἦν ἰσως ἀκηχοῦς. Εἶτα παραγίνεται ὕμνος ἀναφέρων. Τότε ὁ βασιλεὺς πολὺ ἠγαθύνθη ἐπ' αὐτῷ· καὶ τὸν Δαυιήλ εἶπεν ἀνετηρεῖν ἐκ τοῦ λάκκου. *Καὶ ἀνηρέχθη [256] Δαυιήλ ἐκ τοῦ λάκκου, καὶ πᾶσα διαφθορὰ οὐχ εὐρέθη ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐπίστευσε τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἤγαγον τοὺς ἄνδρας τοὺς διαβάλλοντας τὸν Δαυιήλ· καὶ εἰς τὸν λίκκον τῶν λέοντων ἐρεβλήθησαν αὐτοὶ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν· καὶ οὐκ ἐφθασαν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ λάκκου, ἕως οὐ ἐκυρίευσαν αὐτῶν οἱ λέοντες, καὶ πάντα τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἐλέπτυναν. Τίνος ἔνεκεν παῖδες καὶ γυναῖκες ἀπόλλυνται; τί ἥμαρτον οὗτοι; Ἴσως καὶ αὐτοὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκοινώνουν. Εἶδες τῶν πονηρῶν τὴν τιμωρίαν; εἶδες τῶν δικαίων τὰ ἐπαθλα; Πάντοθεν παιδεύου, πάντοθεν οἰκοδομοῦ. Εἶδες ὅτι κλν καταλίπη Θεός, ἐπὶ χρησίμῳ τοῦτο ποιεῖ. Περιεγένετο πυρὸς· περιεγένετο θηρίων. Μηκέτι λοιπὸν ἐξετάσῃς, διὰ τί λέοντες, καὶ παρδάεις, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία; Καθάπερ γὰρ δῆμιοι τινες παρὰ τὰς πλευρὰς ἐστῶτες τοῦ Δαυιήλ, ὡσπερ ἐν θαλίῳ τινὶ καὶ φρικτῷ δικαστηρίῳ τοῦτο ποιοῦντες· οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν διορῆσαι τὰς πλευρὰς τοῦ δικαίου. Οὐ γὰρ ἤκουσαν ἐπιτάγματος δικαστοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἄλλους ἔβαλον, ἐπιτάξαντος τοῦ Θεοῦ, διεφθίρασαν, *Καὶ τὰ ὀστᾶ αὐτῶν, φησὶ, ἐλέπτυναν. Τίς ἐχαλίνου αὐτῶν τὰ στόματα; τίς τροφῆς παρακειμένης ἀποσχέσθαι ἐκέλευσεν; ποῖος οὕτω φιλόσοφος ἐγκρατής, ὡς λιμοῦ κελεύοντος, καὶ τῆς λύσεως τοῦ λιμοῦ παρούσης, μὴ ἂν θελήσῃ λῦσαι τὸ δεινόν; Πάλιν διαγράμματα, πάλιν κήρυγμα θεῖον, πάλιν ἡ διὰ τῶν ἔργων μαρτυρία.***

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἔστι Βαλτάσω, βασιλέως Χαλδαίων, Δαυιήλ ἐνώπιον εἶπεν· καὶ αἱ ὀράσεις τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐνώπιον ἔγραψεν. Ἀρχὴ λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Ἐγὼ Δαυιήλ ἐδῶρουν ἐν τῇ ὀράσει μου τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν με-

^a Restituendum est hoc verbum in Theodor., ubi par-tisano corrupte legitur.

^b Rectius in Theodoro deiv.

^c Scio coronas Olympicorum agonum laureas fuisse: Hesy-chium autem scribere, κάμματα, φύλλα δάφνης ἐν οἷς σκέ-πουσι τὰ φαιστά· ὁμοίως καὶ αἱ καμματίαι. Verum hæc ex Athenæi lib. 4, unde desumpta sunt, sic emendanda cen-seo: καμματίαι, seu potius, καμματίδες, φύλλα δάφνης ἐν οἷς σκεπουσι τὰ φαιστά· ὁμοίως καὶ τὰ κάμματα, ψι-στῶ. Locus Athenæi obvius est, nec debuit a Casaubono sollicitari. Hic itaque scribe σχάματα, quæ vox Chrysosto-mo familiaris, ut e: metaphora qua hic utitur.

γάλην. Καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων, τὸ πρῶτον, ὡσεὶ λέαινα, καὶ πτερὰ αὐτῆς ὡσεὶ ἀετοῦ. Ἐθεώρουν ἕως οὗ ἐξέστλιαντο τὰ πτερὰ αὐτῆς, καὶ ἐξήρθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὅμοιον ἄρκω, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη· καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, ἀνὰ μέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστα, φάγε σάρκα πολλὰς. Ὅπισω τοῦτου ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον ὡσεὶ πάρδαλις· καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλὰι τῷ θηρίῳ, καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Ὅπισω τούτου ἐθεώρουν ἐν ὄραματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον, φοβερόν, καὶ ἐκθυμβόν, καὶ ἰσχυρόν περισσῶς· καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροὶ καὶ μεγάλοι· ἐσθίου, καὶ λεπιτύον· καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶ συνεπάτει· καὶ αὐτὸ διαφέρει περισσῶς παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ κέρατα αὐτοῦ δέκα. Προσενόουν τοῖς κέρασιν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρόν ἀνέβαινον ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, καὶ τρία κέρατα τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἐξερρίζωθον ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ ὄφθαλμοι, [237] ὡσεὶ ὄφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα. Τίνος ἔνεκεν οὐχὶ γυναῖκας εἶπεν ὅτι εἶδεν· Ἄλλ' ὅτι μὲν δικὴν καὶ ἄρῃν ἔδει παραστήσαι, γυναῖκας παρήγαγεν· ὅτε δὲ βασιλείας, θηρία. Πρᾶγμα ἐστὶν ἡ βασιλεία, σωματοποιεῖ οὖν αὐτό. Οὐκ οὖν ἔχρη· καὶ καλῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ ποιότητες αὐτῶν μάλιστα ἐν τοῖς θηρίοις εἶσι, διὰ τοῦτο αὐτῶν ἐδεήθη. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ ἐν ἀργιότητι ἄβρον, καὶ λέαιναν παρήγαγεν. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ νωθές, καὶ ἄρκον παρήγαγεν. Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ ταχὺ καὶ κοῦφον, καὶ ἐπειδὴ πολέμοις κατέλειψαν ἅπαντες ἡ τὰς ἀρχάς· καὶ πάρδαλιν παρήγαγε. Καὶ ὅρα ὅπως καλῶς ἐθεώρησε τὴν θάλασσαν πρῶτον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Τοσαύτης γὰρ γέμει ταραχῆς, καὶ οὕτω φέρεται, ὡς ἰχθύων, οὐχὶ ἀνθρώπων πεπληρωμένης. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς δηλοῖ, ὅτι θάλασσα ἡ παρῶν βίος ἐστίν, ἐν τῷ λέγειν· Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνη βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγούση. Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, οἱ τέσσαρες ἄνεμοι τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην. Δηλοῖ ὅτι ἐκείθεν τὰ θηρία, [καὶ] τὸ ταχὺ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀνομιᾶς. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς ταχυτήτος τοὺς ἀνέμους παράγομεν εἰς μέσον. Ἐνέπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἀνέδου, φησὶ, τὰ θηρία ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν. Οὕτω καὶ τὴν βασιλεία λέοντα καλεῖ πολλὰκις, τὸ βασιλικὸν ὄμοιο καὶ θηριώδες δεῖξαι βουλόμενος. Ἡ ἐπειδὴ ὁ μὲν ἀνατολικώτερος, ὁ δὲ ἐξ ἄρκτου, ὁ δὲ ἀπὸ νότου. Ὡς ἂν εἴποι τις, Ἀνέτρεψε τὴν θάλασσαν, ἠνετάραξαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διαφέροντι ἀλλήλων. τὸ πρῶτον ὡσεὶ λέαινα. Καθάπερ ἐν ὄνειρῳ· οὐ γὰρ αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἦν. Διὰ δύο συμβόλων τὸ βασιλικὸν ἐνδείκνυται. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι τὸν Ἀσσύριον ἐκράτησε, διὰ τοῦτο δύο. Καὶ ἐθεώρουν ἕως οὗ ἐξέστλιαντο τὰ πτερὰ αὐτῆς, τουτέστι ἡ ἀρχὴ, καὶ ἤρθη

ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη· καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Γοργὸν τὸ ζῶον. Ἐκατέρωθεν εἶχε τὴν ἰσχὴν ταχυτήτος, ἀνωθεν μὲν ἀπὸ τῶν πτερῶν, κάτωθεν δὲ ἀπὸ τῶν ποδῶν· ἄλλ' ἑκατέρα ἡ ταχυτῆς ἀνηρέθη, ἐκείνων μὲν ἐκταλέντων (ἰ. ἐκτλ.), καὶ μὴδὲ φανέντων λοιπὸν, τούτων δὲ μεταπεσόντων ἐπὶ τοὺς ἀσθενεστέρους, τοὺς ἀνθρώπους^c. Καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Τοῦτο γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ζῳῳ, τὸ γαῦρον. Ταπεινός, φησὶ, ἡμερος, χειροῦθης ἐγένετο ὁ βασιλεύς. Καὶ ἰδοὺ θηρίον ἕτερον ὅμοιον ἄρκω, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη, καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ἀνὰ μέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστηθι, φάγε σάρκα πολλὰς. Ἐπὶ τῶν Περσῶν ἐγένετο τὸ βραδὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ Μήδων [238] καὶ Περσῶν τρία πλευρὰ, ἦτοι τόπους, ἦ τὰς βασιλείας, ἄς συνεῖλεν. Ἔλεγον αὐτῷ· Ἀνάστηθι, φάγε σάρκα πολλὰς. Οὗτοι γὰρ εἶλον καὶ Βαβυλώνα, καὶ τὰς πολλὰς εἰργάσαντο συμφοράς. Ὅπισω τούτου ἐθεώρουν· καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον, ὡσεὶ πάρδαλις· καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλὰι τῷ θηρίῳ· καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα, φησὶ, πάρδαλις· Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, πᾶσαν διαπτάς τὴν οἰκουμένην. Οὐδὲν γὰρ τοῦτο γοργότερον, οὐδὲ δέύτερον γέγονεν, ἀλλὰ σφοδρὸς τις ἦν καὶ ὀξύς, καθάπερ τοῦτο τὸ θηρίον. Τέσσαρα, φησὶ, πτερὰ πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς. Τουτέστι, ἅπασαν προσηλάθε τὴν ἰσχύν. Πέρσας γὰρ εἰς δέκα τρεῖς βασιλείας διελών^d, ἅπαντας ἔχειρωσάτο. Εἶδες αὐτοῦ τὴν ταχυτῆτα· καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ θηρίου, καὶ ἀπὸ τῶν πτερῶν. Πᾶσαν διέδραμε τὴν οἰκουμένην. Καὶ κεφαλὰι, φησὶ, τέσσαρες τῷ θηρίῳ. Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα λέγει ταύτης^e τὴν παρουσίαν, τὴν ποικίλην καὶ παντοδαπῆ, καὶ οὐκ ἔχει εἰκόνα εἰπεῖν· οὕτως ἐξάλλαττον τι τὸ θηρίον ἦν. Πάσας γὰρ ἐκείνας ἐνίκησε. Ταῖς μὲν ἄλλαις, ἀπὸ τοῦ τάχους ἦν ἡ ἰσχύς· τούτου δὲ ἀπὸ τῶν ὀδόντων· σιδηροὶ ἦσαν. Καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει. Τοὺς πολλοὺς λέγει πολέμους. Τίνες οἱ δέκα βασιλεῖς· τί τὸ μικρὸν κέρας· Ἐγὼ τὸν Ἀντίχριστόν φημι μεταξὺ τινῶν φαίνεσθαι βασιλέων. Καὶ ὄφθαλμοι, ὡς ὄφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα. Τί γὰρ ἐκείνου τοῦ στόματος μείζον γένοιτ' ἂν τοῦ λέγοντος, Ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεόν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν γὰρ τοῦ Θεοῦ καθίσει· εἰ δὲ ὄφθαλμοὶ ἀνθρώπου, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ τοιαῦτα φητέγεται. Ἀνθρωπῶς ἐστὶ, φησὶ. Διὰ τί δὲ μικρὸν, καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς μέγα φαίνεται· Ἄλλ' ὕστερον αὐξηθήσεται, καὶ κρατήσεται τινῶν βασιλέων. Τί οὖν· Οὐκέτι βασιλεία διαδέχεται τοῦτον, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς καταλείπει. Ἐθεώρουν, ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών· καὶ ἡ θρῆξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμὸς

^c Verisimilis emendatio ἀνθρωπείους, vel potius ἀνθρώπου.

^d Διελών. Imo διηρημένως. Illa enim Persidia in Provincia divisione Alexandro multo est antiquior. Xenophon Historiarum de Institutione Cyri lib. 1: δώδεκα γὰρ καὶ Περσῶν φυλαὶ διήρηται. Herodotus in Thalia; ἀρχὰς καταστάτο (loquitur de Dario Hystaspis filio) εἰκοσι, τὰς αὐτοὶ καλέουσι σατραπείας.

^e Sequentia ostendunt reponendum esse τετάρτην.

^a Deesse conflicto ἀσμάτων.

^b Ἄν ἀπάσας?

ruebant in mare magnum. 5. Et quatuor bestiae grandes ascendebant de mari, diversae inter se. 4. Prima similis leonae, et alae ejus velut alae aquilae. Aspicebam, donec evulsae sunt alae ejus: et sublata est de terra, et in pedibus hominis stetit, et cor hominis datum est ei. 5. Et ecce bestia alia similis urso, et in partem unam stetit, et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei: Surge, comede carnes multas. 6. Post hoc aspicebam, et ecce alia bestia tamquam pardalis: et ipsi alae quatuor volucris super eam, et quatuor capita bestiae, et potestas data est illi. 7. Post hoc aspicebam in visione noctis, et ecce bestia quarta, terribilis, et stupenda, et fortis nimis: et dentes ejus ferrei et magni; comedens et comminans; et reliqua pedibus suis conculcabat: et ipsa diversa valde praeter omnibus bestiis quae ante eam: et cornua ejus decem. 8. Considerabam cornua ejus, et ecce cornu aliud parvum ascendebat in medio eorum, et tria cornua ejus, de iis quae antea, eradica sunt a facie ejus. Et ecce oculi, quasi oculi hominis in cornu isto, et os loquens grandia. » Cur non dixit se vidisse mulieres? At quidem cum poemam et maledictionem oportuit exhibere, mulieres adduxit Scriptura: cum autem regna exprimere, bestias protulit. Incorporea res est regnum: corpus igitur illi tribuit. An non oportebat? Et recte. Nam quoniam regnorum qualitates praecipue in bestiis istis existunt; ideo iis opus habuit. Ostendere voluit illam in feritate superbiam atque luxuriam (a), et leonem produxit. Voluit ostendere tarditatem, et ursum adduxit. Voluit designare velocitatem et pernicitatem, et quod bellis omnia imperia everterint: atque pardalim protulit. Aspice ut prius pulchre viderit mare, quod representat universum orbem terrarum. Totidem enim plenus est tumultibus, et eodem modo agitur, quasi piscibus, non hominibus repletus (b). Id etiam Christus declarat, praesentem nempe vitam mare esse, dum dicit: « Simile factum est regnum caelorum saenae missae in mare, et ex omni genere congreganti. » (Matth. 13. 47.) « Et ecce, » inquit, « quatuor venti caeli iruebant in mare magnum. » Declarat bestias illas inde prodiisse: indicat etiam celeritatem divinae providentiae. Etenim nos, cum de velocitate sermo est, ventos in medium producimus. Irruerunt in mare; et emergerunt, inquit, bestiae e mari. Nam naturae nostrae participes sunt principes nostri. Sic etiam regem leonem saepe vocat, regiam dignitatem et ferinos mores indicare cupiens. Vel quia ventorum ille quidem orientalis est, hic vero ex

(a) In Graeco, ἀέφο. Porro haec vox, teste Suida, *arrogantiam* atque *delicias* significat. Quare utrumque in versione juncti, ductus auctoritate S. Hieronymi, qui in Commentario ad hunc locum regno Babylonio crudelitatem, luxuriam et superbiam attribuit. Crudelitatis specimen dabit caput praecedens; luxuriae liber Judithae, praesertim cap. 12, vers. 21; superbiae, ut alia omittam, rex Assyrius Lucifer dicitur Is. 14, 12.

(b) Piscibus se invicem devorantibus improbos homines comparant, post Habacucum prophetam, Athenagoras Legatione pro Christianis, B. Ireneus lib. 5, cap. 24, et omnium elegantissime S. Basilii Hom. septima in Hexaemeron. Notum est ea de re proverbium.

septentrione, alter vero ab austro. Ut si quis dixerit: Evertit mare; illud de caelo agitarunt. *Diversae inter se. Prima, quasi leona.* Quemadmodum in somnio: non enim haec rerum natura erat. Per duo signa majestas regia ostenditur. Quidam vero dicunt, quod quia Assyrium superavit, ideo cum duobus animalibus confertur. *Et aspicebam, donec evulsae sunt alae ejus*, id est, imperium, *et sublata est de terra: et in pedibus hominis stetit: et cor hominis datum est ei.* Ferox animal. Utrunque habebat celeritatis vim: superne quidem ab alis, inferne vero a pedibus; sed utraque velocitas ablata est, alis quidem evulsis, nec amplius apparentibus, pedibus vero degenerantibus: in debiliores, humanos scilicet. *Et cor hominis datum est ei.* Tanta in illo animali fuerat superbia. Humilis, inquit, mitis et mansuetus factus est rex. *Et ecce bestia alia similis urso: et in partem unam stetit: et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei: Surge, comede carnes multas.* Sub Persis homines fuerunt tardi ac segnes. Sub Medis et Persis existiterunt tria latera: id est, vel loca, vel regna, quae in unum illi contraxerunt. *Dicebant ei: Surge, comede carnes multas.* Hi enim ceperunt et Babylonem, et multas calamitates intulerunt. « Post hoc aspicebam; et ecce alia bestia, quasi pardalis: et ipsi alae quatuor volucris super eam, et capita quatuor bestiae: et potestas data est illi. » *Deinde, inquit, pardalis: Alexander Macedonum rex, qui totum orbem pervolavit.* Nihil quippe illo fuit terribilius, nec velocius: at vehemens erat ac celer, sicuti haec bestia. *Quatuor, inquit, alae volucris super eam.* Hoc est, omnem potentiam sibi adjunxit. Persas enim in tredecim regna ab se divisos sibi subjecit universos. Vides illius celeritatem? Et ex bestiae natura, et ex alis. Universum orbem percurrit. *Et capita, inquit, quatuor bestiae. Et regnum et potestas data est ei.* Dehinc narrat quartae bestiae adventum multiformem et omnigenum, et non potest afferre similitudinem: adeo bestia illa varians erat. Alia quippe omnia devicit regna. Caeteris quidem imperiis a velocitate inerat vis: hujus vero animalis vires in dentibus, qui ferrei erant. *Et reliqua pedibus suis conculcabat.* Multa intelligit bella. Quinam sunt decem reges? quod parvum cornu? Ego aio Antichristum inter aliquot reges apparere. *Et oculi, quasi oculi hominis, in cornu isto, et os loquens grandia.* Quid enim illo ore grandium esse potest quod loquitur, *Supra quidquid dicitur Deus, aut numen, adeo ut in templo Dei sedeat (2. Thess. 2. 4)?* Si autem oculi hominis, ne mireris: etenim talia loquitur. Homo est (2. Thess. 2. 3), inquit. Cur autem cornu parvum, et non ab initio magnum apparet? At posthac crescet, et quorundam regum dominabitur. Quid igitur? Nullum regnum excipiet hunc regem: sed illum Deus ipsemet dissolvit ac destruet. 9. « Aspicebam, donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit: et vestimentum ejus candidum sicut nix: et capillus capitis ejus quasi lana munda: thronus ejus flamma ignis: rotae ejus ignis ardens. 10. Fluvius ignis manabat egrediens a conpectu ejus. Mille

millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum. Judicium sedit, et libri aperti sunt. » Contendamus animo, carissimè. Non enim parvis de rebus agitur. *Throni*, inquit, *positi sunt, et antiquus dierum sedit*. Quis est iste? Sicuti cum audiisti ursum, non de urso cogitasti, et cum leonem, non id animal suspicabaris, sed regna; et cum mare, non mare, sed orbem terrarum, in aliis alia cogitans: ita et nunc. Antiquus dierum quid est? Seni cuidam similis erat. Nam ad usus rerum, propter quas apparet, seipsum format: atque hic ostendit senibus judicia esse committenda. Sicut enim cum audis thronum, non cathedram intelligis: verum quis adeo vilem ac vulgarem sensum arriperet, cum et alibi Deus armatus videatur, et alibi cruentatus (*Sap. 5. 18. Isai. 63. 3*)? Hoc itaque indicare vult, tempus iudicii esse. *Vestimentum ejus, quasi nix, candidum*. Quare? Quoniam non modo tempus est iudicii, sed retributionis quoque: quoniam cunctos ipsi ad stare oportet: quoniam *Judicium illius*, inquit, *quasi lux egredietur* (*Osee 6. 5*). Deinde *Throni positi sunt*. Nonne throni in quibus *Sedebitis*, inquit, *super duodecim thronos* (*Matth. 19. 28*)? *Et capillus capitis ejus quasi lana munda*. Ignis nihil consumebat, quandoquidem lenis erat. Vides faciem et habitum civilem ac popularem? Thronus terrebat, quod igne abundaret; et non igne simpliciter, sed igne ardente. Nam ne existimares, per similitudinem factam esse comparisonem, addidit ignis illius efficaciam, non solum ignem dicens, sed ignem ardentem. *Fluvius ignis manabat a conspectu ejus. Mille millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum* (a). *Judicium sedit*. Hoc est, ideo advenit, ut iudicium daretur. *Et libri aperti sunt* (*Dan. 13. 42*). Quid ais? libris Deus indiget, *Qui omnia novit antequam fiant? Qui fixit sigillatim corda eorum* (*Psal. 32. 15*)? Sed juxta consuetudinem magistratuum nostrorum loquitur; et sic acta fiunt apud nos. Sicut enim acta non ideo leguntur, ut magistratus solum edoceatur, sed etiam ut appareat justum esse iudicium: ita et tunc evenit. Nam licet Deus sciat se juste iudicare, attamen libros aperit. Cujus rei gratia? Quid ais, et quid tibi vis? Cur non præmia quoque dixit? At dixit: *Throni positi sunt*; quandoquidem Deus et illa definivit: postquam vero nos non audimus, tunc punitionem et

(a) Numerus certus pro incerto. Quare hæc verba varie ab Ecclesiæ doctoribus allata invenies, S. Irenæo lib. 2, cap. 6, Tertulliano adversus Praxeam cap. 3, Auctore libri ad Novatium inter Opera S. Cypriani, Eusebio Evang. Præpar. lib. 7, cap. 15, atque etiam B. Chrysostomo Hom. 6 contra Anomæos; nec non in Ordinationibus Maronitarum. At Editiones S. Hieronymi ad hunc locum vitiosæ sunt: *Duplex autem angelorum officium est: aliorum qui justis præmia tribuunt; aliorum qui singulis præsent cruxiatibus*. Nemo non videt scribendum esse, *civilitibus*, ut et postea comperi legere S. Thomam in Expositione in hunc prophetam. Porro notabilis imprimis discrepantia inter B. Theodoretum et S. Thomam, seu potius S. Dionysium, in assignanda dignitate angelorum, qui ministrant, et qui assistunt. Ab utroque dissentit S. Gregorius Papa; cujus opinioni favet verus Clemens Romanus in Epistola ad Corinthios; pseudo-Clemens autem in Constitutionibus apostolicis, lib. 8, cap. 12, a Theodoro stat: sed de variis circa angelos sententiis præclare disserit Joannes Morinus ad Ordinationes Syriacas. Lege Origenem ad cap. 5 Epist. ad Rom.

supplicium minatus est. Et nonne nobis hanc primam vocem emisit? *Exinde cœpit*, inquit, *prædicare regnum: cœlorum* (*Matth. 4. 17*). Nihil corporeum suspicaris, dilecte, nec existimes Deum, qui immensus est, solio esse inclusum. Nam si *In manu ejus sunt fines terræ* (*Psal. 94. 4*): si *Montes statuit statera: si Omnes gentes quasi salivæ in conspectu ejus reputatæ sunt, et si cuncta sicut pulvis coram eo* (*Isai. 40. 12. 15*), ut ipse ait: quis locus totum simul comprehendere poterit? Sed quid? Res non ita se habet: solio non includitur Deus. Si autem vestimentum habebat, quomodo ignis illud non consumpsit? et qua ratione Antiquus dierum dicitur ille, qui ante omnia sæcula existit? quo pacto autem et antiquus? Tu enim, inquit, *idem ipse es* (*Psal. 101. 28*). Cur igitur antiquus, cum dicatur: *Et anni tui non deficient* (*Ibid.*)? Qui vero vestimentum quoque fuerit circa immensum ac incorporeum? *Etiam magnitudinis ejus*, inquit, *non est finis* (*Psal. 144. 3*). Et rursus: *Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades* (*Psal. 134. 8*). Quomodo igitur veste circumscribatur humana, nec illam consumebat? At vero et alia ejusmodi multa videre ac legere poterat propheta. Quomodo autem capilli in igne non absumebantur? Propter hoc siquidem subjicit: *Thronus ejus ignis ardens. Et libri aperti sunt*. Ut ille qui damnatur, suo sibi iudicio condemnatur. 11. « Aspiciebam tunc a voce sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur. Spectabam donec interfecta est bestia illa, et perit, » ob magniloquentiam. Quamquam Alexander Deum adoravit. « Et corpus ejus datum est in combustionem ignis. 12. Et reliquarum bestiarum translatus est principatus: et longitudo vitæ data est eis usque ad tempus et tempus. » Quamvis finem habuerint, attamen hoc factum est. *Et combusta est bestia, et corpus illius igne absumptum*. Funditus periisse declarat. 13. *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat*. Quis hæc ignorat? quis perspicere poterit? num enim Petrus est qui ista dicit, o Judæe? num Paulus? *Et ecce*, inquit, *quasi Filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit*. Ecce et par dignitas utriusque. *Et in conspectu ejus oblatus est illi*. Ut cum videris ipsi regnum tradi, illud, tradi, humano modo non censeas accipiendum. Nam *A nubibus cæli*, inquit: *nubes autem pro cælo sumere solet Scriptura*. 14. « Et ipsi datus est principatus, et honor, et regnum: et omnes populi, tribus, linguæ ipsi servient. Potestas ejus potestas æterna, quæ non pertransibit, et regnum ejus non corrumpetur. » Quid, quæso, his verbis manifestius? *Et omnes populi*, inquit, *tribus, linguæ ipsi servient*. Vide ut omnem orbis gentem complexus sit. Vide ut et iudicis acceperit tribunal ac potestatem. Ne enim id esse temporarium existimes, ait: *Quæ non pertransibit: et regnum illius non corrumpetur*: sed stat ac manet. Quod si fidem non habes, a rebus persuadere. Vides æqualitatem honoris cum Patre? Nam quia Filius post Patrem apparuit, propter hoc ait eum venisse cum nubibus. Quod autem existeret et antea, clarum est ex ipsis nubibus:

κυρός εἶπεν ἐκπορευόμενος ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστῆκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βιβλοὶ ἀνεψήθησαν. Συντείνωμεν τὴν διάνοιαν, ἀγαπητοί. Οὐ γὰρ περὶ μικρῶν ὁ λόγος ἐστὶ. Θρόνοι, φησὶν, ἐτέθησαν, καὶ ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Τίς ἐστὶν οὗτος; Ὅσπερ ἀκούσας ἄρξον, οὐκ ἄρξον ἐνόησας, καὶ λέαιναν, οὐ τοῦτο ὑπώπτευες, ἀλλὰ βασιλείας; καὶ θάλασσαν, οὐ θάλασσαν, ἀλλὰ τὴν οἰκουμένην, δι' ἑτέρων ἕτερα· οὕτω καὶ νῦν. Παλαιὸς ἡμερῶν τί ἐστὶν; Γεγηρακότι τιμὴ ἐψέκει. Πρὸς γὰρ τὰς χρεῖας τῶν πραγμάτων, δι' αὐτῶν φαίνεται, τυποῖ ἑαυτὸν, [239] δεικνύς ὅτι τοῖς τοιοῦτοις πιστεῦσθαι τὰ κριτήρια χρή. Ὅσπερ γὰρ θρόνον ἀκούων οὐχὶ καθέδραν νοεῖς· ἀλλὰ πῶς τὸν χυδαῖον^a τις ἐπισπάσαιοι, ἐπεὶ καὶ ἀλλαγῶ ὀπισθισμένη φαίνεται, καὶ ἑτέρωθεν ἡμαγαμέως; Τοῦτο οὖν βούλεται δεῖξαι, ὅτι κρίσεως καιρός. Τὸ ἐνδύμα αὐτοῦ, ὡσεὶ χιῶν, λευκόν. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι οὐχὶ κρίσεως καιρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναπαύσεως· ὅτι πάντας δεῖ αὐτῷ παρεστῆναι· ὅτι τὸ κρίμα αὐτοῦ, φησὶ, ὡς φῶς ἐξελεύσεται. Ἔτα θρόνοι ἐτέθησαν. Οὐ θρόνοι, ἐν οἷς καθήσασθε, φησὶ, ἐπὶ δώδεκα θρόνους; Καὶ ἡ θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἕριον καθαρόν. Τὸ πῦρ οὐδὲν ἀνήλισκεν, ἐπειδὴ γὰρ ἡμερον. Εἶδες θῆν καὶ σχῆμα πολιτικὸν καὶ δημαγωγικόν; Ὁ θρόνος ἐφόδει, τῷ πολυτέρας εἶναι· πῦρ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ φλέγον. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης διὰ τὴν εἰκόνα παραβεβλήσθαι, προσέθηκεν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, εἰπὼν οὐκ ἀπλῶς πῦρ, ἀλλὰ, Πῦρ φλέγον. Ποταμὸς κυρός εἶπεν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστῆκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισεν. Τουτέστι, διὰ τοῦτο παρεγένετο, ὥστε κριτήριον καθῆσαι. Καὶ βιβλοὶ ἀνεψήθησαν. Τί λέγεις; βιβλίων ὁ θεὸς δεῖται, Ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ὁ πλάσας κατὰ νόμον τὰς καρδίας αὐτῶν; Ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον τῶν ἀρχόντων τούτων λέγει, ὡσπερ τὰ ὑπομνήματα πράττεται παρ' ἡμῖν. Καθάπερ γὰρ ἐν ταῦθα οὐ διὰ τοῦτο ἀναγινώσκεται, ὥστε μαθεῖν τὸν ἔργον μόνον, ἀλλ' ὥστε φανῆναι δικαίαν οὕσαν τὴν κρίσιν· οὕτω καὶ τότε, εἰ καὶ οἶδε δικαίως δικάζων, ἀλλ' ὁμως ἀνοίγει τὰς βίβλους. Τίνος ἕνεκεν; Τί λέγεις, καὶ τί θέλεις εἰπεῖν; Τίνος ἕνεκεν οὐ λέγει καὶ τὰς τιμὰς; Εἶπεν· Θρόνοι ἐτέθησαν, ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς ταῦτα; ὥρῃσεν· ἐπειδὴ δὲ καὶ οὐκ ἠκούσαμεν, τότε τὴν τιμωρίαν καὶ τὴν κόλασιν. Καὶ οὐκ ἡμῖν πρώτην ταύτην ἀφῆκε φωνήν; Ἀπὸ τότε ἤρξατο, φησὶ, κηρῶσιν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Μῆδὲν σωματικὴν ὑπολάβης, ἀγαπητὰ, μηδὲ ἐμπεριελήφθαι θρόνον τὸν ἄπειρον θεὸν νομίσης. Εἰ γὰρ Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς· εἰ τὰ ὄρη ἐστησε ζυγῷ· εἰ πάντα τὰ ἔσθη ὡς στέλας ἐνώπιον αὐτοῦ ἐλογίσθη, καὶ ὡς κοριοτὸς ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ πάντα, ὡς αὐτὸς φησὶ· ποῖος τόπος ὄλον ὁμοῦ περιβαλεῖν θνήσκειται; Ἀλλὰ τί; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐναπειλη-

πται θρόνον. Εἰ δὲ ἐνδύμα εἶχε, πῶς οὐκ ἀνήλωσεν αὐτὸ τὸ πῦρ; πῶς εἰ δὲ (f. εἴη) Παλαιὸς ἡμερῶν, ὁ [f. δε] πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὑπῆρχε; πῶς δὲ καὶ παλαιός; Σὺ γὰρ, φησὶ, [240] ὁ αὐτὸς εἶ. Πῶς οὖν παλαιός; Καὶ τὰ ἔστη σου γὰρ, φησὶ, οὐκ ἐκλείψουσιν. Πῶς δὲ καὶ ἐνδύμα γένοιτ' ἂν περὶ τὸν ἄπειρον καὶ ἀσώματον; Οὐδὲ γὰρ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, φησὶ, ὅστι πέρις. Καὶ πάλιν· Ἐὰν ἀναθῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· Ἐὰν καταθῶ εἰς τὸν ἄδην, πέρις. Πῶς οὖν ἡματίῳ περιεγράφετο ἀνθρωπίνῳ, καὶ οὕτω τοῦτο ἀνήλκεν; Ἀλλὰ μὴ καὶ ἕτερα πολλά ἡδύνατο ἰδεῖν ὁ προφήτης. Πῶς δὲ τρίχες ἐν πυρὶ οὐκ ἀνήλκοντο; Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπήγαγεν· Ὁ θρόνος αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Καὶ βιβλοὶ ἀνεψήθησαν. Ὅσπερ αὐτοκατάκριτον γενέσθαι τὸν κρινόμενον. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρα ἐκείνο ἐλάλει. Θεωρῶν ἤμην, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπόλωτο, ἀπὸ τῆς μεγαληγορίας. Καίτοι Ἀλέξανδρος προσεκύνησε τὸν θεόν. Καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν κυρός. Καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων μετεστάθη ἡ ἀρχὴ· καὶ μακρότης^b ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως καιρῶν καὶ καιροῦ. Εἰ καὶ τέλος ἔσχον, ἀλλ' ὁμως τοῦτο ἐγένετο. Καὶ κετακῆθη τὸ θηρίον, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκαύθη. Τὸ παντελὲς ἀνηρῆσθαι δηλοῖ. Ἐθεώρουν ἐν ὀράμει τῆς τυχεῖς· καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν. Τίς ταῦτα ἀγνοεῖ; ^c τίς διαβλέπει δυνήσεται; μὴ γὰρ Πέτρος ταῦτα λέγει, ὡς Ἰουδαῖε; μὴ γὰρ Παῦλος; Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν. Ἴδου καὶ τὸ ὁμοτίμον. Ἐνώπιον αὐτοῦ προσηρέθη αὐτῷ. Ἴνα ὅταν ἴδῃς διδομένην αὐτῷ τὴν βασιλείαν, μὴ ἀνθρωπίνως νομίσης εἶναι τὸ δεδῶσθαι. Ἀπὸ γὰρ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, φησὶ· τὰς δὲ νεφέλας ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ παραλαμβάνειν εἰσθεν ἡ Γραφή. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Τί τοῦτο σαφέστερον; εἰπέ μοι. Καὶ πάντες λαοὶ, φησὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ὅρα πῶς ἄπαν τὸ ἔθνος τῆς οἰκουμένης περιέγραψεν. Ὅρα καὶ τὸ κριτήριον αὐτὸν λαβόντα. Ἴνα γὰρ μὴ χρόνου νομίσης εἶναι τοῦτο, φησὶ· Ἦτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται· ἀλλ' ἔστηκε καὶ μένει. Ἐὶ δὲ ἀπιστεῖς, ἀπὸ πραγμάτων πείθου. Εἶδες ὁμοτιμίαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα; Ἐπειδὴ γὰρ ὑστερος ἐφάνη τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο φησὶ, ὅτι ἦλθε μετὰ τῶν νεφελῶν. Ὅτι δὲ ἦν καὶ πρῶτον, δῆλον ἐκ τῶν νεφελῶν· ἐπὶ τῶν νεφελῶν γὰρ ἔρχεται. Καὶ αὐτῷ προσηρέθη ἡ τιμὴ. Ἦν εἶχε, τουτέστι. Καὶ λαοὶ, φυλαὶ, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν εἶχεν ἄνω, τότε δὲ ἔλαβεν αὐτὴν ἦν εἶχεν. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοεῖς τὰς τρίχας, καὶ τὰ λοιπὰ· οὕτω καὶ τοῦτο. Τὸ δὲ Ἐδόθη [241], καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀκούων,

^a Si legamus τὸ χυδαῖον, clara erunt omnia. Postea recedat ἑτέρωθεν.

^b In Theodoro perperam habetur μακροτήτης. Mox maiorem cum ceteris legere ἕως καιροῦ καὶ καιροῦ.

^c Τίς διαβλέπει δυνήσεται. Addendum forte οὐ, vel μέ.

μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπεύσης, μηδὲ ταπεινὸν περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὅσπερ γὰρ γεγρακότα ὄρων, οὐχὶ γέροντα ὑποπετεύεις, οὕτω καὶ τὰ λοιπά. Μὴ γὰρ ζήτει τὴν σαφήνειαν ἐν ταῖς προφητείαις, ἐνθα σκιαὶ καὶ αἰνίγματα · ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς οὐ ζητεῖς διηνεκὲς φῶς, ἀλλὰ ἀρκεῖ φανῆναι μόνον. Ἐφριξε τὸ πνεῦμα μου, ἐγὼ Δαυιὴλ ἐν τῇ ἔξει μου · καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐτάρασόν με. Εἰκότως ὑπὸ τῆς ἕψεως τῶν ὀρωμένων. Πατέρα καὶ Υἱὸν οὕτως καὶ πρῶτος καὶ μόνος ὄρα, ὡς ἐν ὄφει. Τί ἂν ἔχοιεν Ἰουδαῖοι πρὸς τοῦτο εἰπεῖν; Μελλούσης γὰρ τῆς παρουσίας αὐτοῦ λοιπὸν ἐγγυτέρω εἶναι, εἰκότως καὶ αἱ βῆσεις θαυμασταὶ φαίνονται. Καὶ προσήλθον ἐπὶ τῶν ἐστηκότων, καὶ τὴν ἀκριβείαν ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ μαθεῖν περὶ τούτων πάντων. Καὶ εἰπέ μοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῶν λόγων τὴν σύγκρισιν ἐγγώρισέ μοι. Ἐρωτᾷ τί ποτὲ ἐστι τὰ φαινόμενα · καὶ μαυθάνει περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ μαυθάνει βασιλείαν τέλος οὐκ ἔχουσαν. Ταῦτα, φησί, τὰ θηρία τὰ μεγάλα, τέσσαρες βασιλείαι ἀναστήσονται. Καὶ παραλήφονται τὴν βασιλείαν ἄγριοι Ὑψίστου, καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος, καὶ ἕως αἰῶνος αἰῶνων. Καὶ ἐζήτουν ἀκριβῶς περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τέταρτου, οὗ ἦν διαφέρων κατὰ πᾶν θηρίον, καὶ φοβερὸν περισσῶς · οἱ δδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ· ἐσθλὸν καὶ λεπτόν, καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτεται. Καὶ περὶ τῶν κέρατων αὐτοῦ τῶν δέκα, τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἑτέρου τοῦ ἀναδάντος, καὶ ἐκτινάξαντος τῶν προτέρων τρία · καὶ τὸ κέρασ ἐκείνο, ᾧ ὀφθαλμοὶ αὐτῷ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἡ ὄρασις αὐτοῦ μελιζῶν τῶν λοιπῶν. Ἐθεώρουν, καὶ τὸ κέρασ ἐκείνο ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἀγίων, καὶ ἰσχυσε πρὸς αὐτοὺς, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸ κρίμα ἔδωκεν ἀγίοις Ὑψίστου · καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε, καὶ τὴν βασιλείαν κατέσχον οἱ ἄγιοι. Καὶ εἶπεν οὕτως · Τὸ θηρίον τὸ τέταρτον βασιλεία τέταρτη ἐστὶ ἐν τῇ γῆ, ἣτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ συμπατήσῃ αὐτὴν, καὶ κατακλύσει αὐτὴν. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται · καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντα τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει. Καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον λαλήσει, καὶ τοὺς ἀγίους Ὑψίστου καλαιώσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιωσαὶ καιροῦ καὶ νόμον · καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ · Καὶ τὸ κριτήριον ἐκάθισε · καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταστήσουσι, τοῦ ἀφανίσαι καὶ ἀπολέσαι ἕως τέλους. Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἀγίοις Ὑψίστου · καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰώνιος · καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῷ δουλεύουσιν καὶ ὑπακούουσιν. Ἔως

ὧδε τὸ πέρας τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δαυιὴλ · οἱ διαλογισμοὶ μου ἐπὶ πλεῖον συνετάρασόν με, καὶ ἡ μορφή μου ἠλλοιώθη, καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου συνετήρησα. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπες, ἄνθρωπε; Ὅτι οὐδὲν πρὸς Ἰουδαίους ἦν · ἀλλὰ τούναντιον ἐν μὲν τοῖς ῥήμασι διὰ τῆς ἀσαφείας αὐτὰ συνεκάλυπτεν, ἐν δὲ τῷ προφήτῃ συνετήρησεν ἐν τῇ καρδίᾳ. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει φησὶν · Ἴδου οἱ λόγοι ἐσφραγισμένοι · καὶ βούλεται αὐτοὺς [242] ἀσαφεῖς εἶναι. Τοῦτο ποιεῖ καὶ αὐτὸς διὰ παραβολῶν λέγων. Ὅρα πανταχοῦ πῶς τὴν βασιλείαν ἐπαίρει, ἐνα μὴδὲν ἀνθρώπινον ὑποπεύσης. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν κατέσχον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐκ αἰεὶ, οὐδὲ εἰς ἀπειρον αἰῶνα. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι βραχὺν χρόνον λέγει. Τὸ γὰρ, οὐ παρελεύσεται, τί ἐστὶν; οὐδὲ ἔθνη ἐτέρω δοθήσεται; Καὶ ὄρα τὰ κατὰ Δαρείον καὶ Μακεδόνας. Τίνος ἕνεκεν ταῦτα; Διὰ τοῦς Ἰουδαίους. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀλέξανδρος προσεκύνησεν τὸν ναόν, ὡς φησὶ, τὸ βιβλίον τοῦτο ἰδὼν · καὶ Ἕλληνες ἐθαύμασαν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν τῆς προρρήσεως. Περὶ τούτων οὐδεὶς εἶπεν, ἀλλ' ἡ οὕτος μόνος.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Ἐν ἔτει τρίτῳ τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ ὄρασις ὄφθη πρὸς με, ἐγὼ Δαυιὴλ, μετὰ τὴν ὀφθεισάν μοι ἐν τῇ ἀρχῇ. Καὶ εἶδον ἐν τῇ ὁράσει · καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, καὶ ἤμην ἐν Σούσοις τῇ βίβρι, ἣ ἐστὶν ἐν χώρᾳ Ἐλάμ. Καὶ εἶδον ἐν ὁράματι, καὶ ἤμην ἐπὶ τοῦ Οὐβάλ. Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοῦς μου, καὶ εἶδον · καὶ ἰδοὺ κριδὸς εἰς ἐστηκὼς πρὸ τοῦ Οὐβάλ· καὶ αὐτῷ κέρατα, καὶ τὰ κέρατα ὑψηλά· καὶ τὸ ἐν ὑψηλότερον τοῦ ἑτέρου, καὶ τὸ ἐν ὑψηλότερον ἀνέβαινε ἐπ' ἐσχάτων. Καὶ εἶδον τὸν κριδὸν κρατίζοντα κατὰ θάλασσαν, καὶ βοφρᾶν, καὶ νότον, καὶ λίβυ· καὶ πάντα τὰ θηρία οὐστήσονται ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἔξαιρούμενος ἐκ χειρὸς αὐτοῦ · καὶ ἐποίησε κατὰ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐμεγαλύνθη. Καὶ ἐγὼ ἤμην συνιών · καὶ ἰδοὺ τράγος αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ λίθους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς · καὶ οὐκ ἦν ἀπειμτος τῆς γῆς · καὶ τῷ τράγῳ ἐκείνῳ κέρασ θεωρητὸν ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ἦλθεν ὁ τράγος ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἐχοντος, ὃν εἶδον ἐστῶτα ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλ· καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐν ὀργῇ^a τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάσαντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπαισε τὸν κριδὸν, καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα αὐτοῦ · καὶ οὐκ ἦν ἰσχύς τῷ κριῷ τοῦ στήναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ ἐβρίψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἔξαιρούμενος τὸν κριδὸν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα. Καὶ ἐν τῷ ἰσχυῖσιν αὐτὸν, συνετρίβη τὸ κέρασ αὐτοῦ τὸ μέγα · καὶ ἀνέβη τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ

* Omissae sunt voces sequentes, καὶ καιρῶν, καὶ γε ἡμισυ καιροῦ.

^a Ita in Hebraeo. At nunc in Theodotione ac in Theodoro legitur ὀργῇ. Frequenter ex istis duobus nominibus unum pro alio scribunt librarii.

siquidem in iis venit. *Et illi delatus est honor. Quem habebat scilicet. Et populi, tribus, linguæ ipsi servient.* Principatum etenim habebat antea, tunc vero illum ipsum quem obtinebat accepit. Nam sicut in Patre intelligis capillos, et reliqua : ita et istud accipiendum. Cum autem audis, *Datum est*, et alia id genus, nihil humanum suspiceris, nec humile de Filio. Sicut enim videns eum qui senuit, non senem arbitraris : ita et cætera. Noli quippe perspicuitatem in prophetiis quæ- rere, ubi umbræ sunt ac ænigmata : quemadmodum in fulgure non exquiris lumen perpetuum, sed sufficit si modo appareat. 15. *Horruit spiritus meus, ego Daniel in habitu meo : et visiones capitis mei turbabant me.* Merito sub aspectu eorum quæ videntur. Patrem et Filium iste et primus et solus, ut in visione videt. Quid ad hoc respondeant Judæi? Cum enim Domini adventus deinceps propior futurus esset, merito et visiones mirabiles apparent. 16. « Et accessi ad unum assistentium, et veritatem de his omnibus quærebam ab eo discere. Et dixit mihi veritatem, et sermonum interpretationem indicavit mihi. » Interrogat quænam tandem essent quæ apparebant : et edocetur de Antichristo, et discit regnum quod non habet finem. 17. « Hæc, » inquit, « bestię magnæ, quatuor regia consurgent. 18. Et sancti Altissimi suscipiant regnum, et obtinebunt illud usque in sæculum, et usque in sæculum sæculorum. 19. Et quærebam diligenter de bestia quarta, quia erat diversa ab omni bestia, et terribilis valde : dentes ejus ferrei, ungues ejus ænei : comedens et comminuens, et reliqua pedibus suis conculcabat. 20. Et de cornibus ejus decem, quæ in capite illius ; et de alio, quod ascenderat, et excusserat priorum tria : et cornu, cui erant oculi, et os loquens grandia, et aspectus ejus major cæteris. 21. Aspiciebam, et cornu illud faciebat bellum cum sanctis, et prævaluit adversus eos, 22. donec venit antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis Altissimi : et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti. Et dixit sic : 23. Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod superabit omnia regna, et devorabit omnem terram, et conculcabit eam, et concidet eam. 24. Et decem cornua ipsius decem reges consurgent ; et post eos consurget alius, qui superabit malis omnes priores, et tres reges humiliabit. 25. Et sermones contra Altissimum loquetur, et sanctos Altissimi inveterabit, et cogitabit mutare tempora et legem ; et tradetur in manu ejus usque ad tempus (a). 26. Et iudicium sedit ; et principatum ejus transferent, ut deleant et disperdant usque in finem. 27. Et regnum, et potestas, et magnitudo regum qui subter omne cælum, data sunt sanctis Altissimi : et regnum ejus, regnum sempiternum : et omnes principatus servient ipsi ac obedient. 28. Huc usque finis verbi. Ego Daniel : cogitationes meæ multum conturbaverunt me, et forma mea mutata est : et verbum in corde meo conservavi. » Et quare verbum illud non dixisti, o homo? Quia ad Judæos nullo modo spectabat : sed e

(a) Incertitia exscriptoris factum videtur, ut omisæ sint voces sequentes, et tempora et dimidium temporis.

contrario in verbis quidem ea per obscuritatem occultabat, in propheta autem conservavit in corde. Etenim sub finem ait : *Ecce sermones signati (Dan. 12. 9) ;* et vult illos obscuros esse. Id facit etiam ipse (a) (Jesus Christus) per parabolas loquens. Vide quomodo ubique regnum extollat Daniel, ut nihil humani suspiceris. Etsi enim universum orbem obtinuerint homines ; at non semper, neque in infinitum sæculum. Nec mihi quisquam dicat, breve tempus memorari. Quid enim sibi vult illud : *Non pertransibit, neque genti alteri tradetur (Dan. 2. 44) ?* Et vide quæ inter Darium et Macedonas gesta sunt. Quam ob causam hæc? Propter Judæos. Ideo et Alexander adoravit templum (b), ut aiunt, cum hunc Danielis librum inspexisset : et Græci vim prædictionum ipsius admirati sunt. Porro de istis rebus nemo loquutus est, nisi hic solus.

CAPUT VIII.

1. « In anno tertio regni Baltasaris visio apparuit mihi (c), ego Daniel, post eam quæ mihi apparuerat in principio. 2. Et vidi in visione : et factum est cum ego viderem, et eram in Susis regia (d), quæ in provincia Elamitide sita est. Et vidi in visione, et eram super Ubal. 3. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce aries unus stans ante Ubal : et ipsi erant cornua, et cornua excelsa : et unum excelsius altero, et excelsius ascendebat in extremis. 4. Et vidi arietem cornu petentem contra mare, et aquilonem, et austrum et africanum : et omnes bestię non stabunt coram eo : et non erat qui erueret de manu ejus : et fecit secundum voluntatem suam, et magnificatus est. 5. Et ego eram intelligens : et ecce hircus caprarum veniebat ab africo super faciem totius terræ : et non tangebatur terram : et hirco illi cornu spectabile in medio oculorum ejus. 6. Et venit hircus usque ad arietem illum habentem cornua, quem videram stantem coram Ubal : et cucurrit ad eum in ira fortitudinis suæ. 7. Et vidi eum pervenisse usque ad arietem : et efferatus est in eum, percussitque arietem, et contrivit utraque cornua ejus : et non erat robur arietis, ut staret coram eo. Et projecti ipsum in terram, et conculcavit ipsum, et non erat qui liberaret arietem de manu ejus. 8. Et hircus caprarum magnificatus est mirum in modum. Et cum invalesceret ipse, con-

(a) De Christo hic dicitur, *ipse facit* (ποιεῖ αὐτός), per ellipsim emphaticam, qua utebantur olim Pythagoræi, de suo doctore dicentes : Αὐτός ἐποίη.

(b) Supra dixit : *Alexander adoravit Deum* (προσεκύνησε τὸν Θεόν), quomodo hic quoque legi debere nullus dubito : nec enim Macedo templum adoravit, sed Deum, seu nomen tetragrammaton, quod in lamina insculptum pontifex fronte gestabat. Rem narrat Græcus Livius Antiqu. Jud. lib. 11, cap. ultimo, ac post illum Eusebius et S. Hieronymus.

(c) Idem Josephus in fine libri decimi refert hoc visum, sed confuse, ac, uti solet, parum accurate. Non extra rem erit Josephi locum legere quæ apud S. Chrysostomum 5 (nunc Tom. I) adversus Judæos, ut ex collatione, mendis, quod factum perfacile, repergetur.

(d) In Græco, ἐν Σούσις ἢ Βάβυλ. Vox, ΒΑΒ, unde Βάβυς deducitur, significat plurima in Scripturis. Hic autem, ut existimo, *regium* denotat. Josepho ac Theodoro atque etiam Nostro 5 adversus Judæos, *Metropolis Persarum* dicitur hæc urbs. Videsis 1 Esdræ 6, 2, et 2, 1, 1.

tritum est cornu illius magnum : et ascenderunt quatuor cornua subter illud, in quatuor ventos cæli. 9. Et ex uno eorum egressum est cornu unum forte ¹, et factum est grande nimis, ad austrum, et ad orientem, et ad occidentem. 10. Et magnificatum est usque ad virtutem cæli : et dejecit in terram de virtute cæli, et de stellis, et conculcavit eas. 11. Et usque ad principem virtutis magnificatum est (a) : et per ipsum sacrificium turbatum est : et factum est, et prospere successit ei. 12. Et sanctuarium desolabitur : et datum est super sacrificium peccatum, et projecta est humi justitia. Et fecit, et prospere ei fuit. 13. Et audivi unum sanctum loquentem : et dixit unus sanctus Phelmoni loquenti : Usquequo visio stabit, et sacrificium ablatum, et peccatum desolationis datam, et sanctum, et virtus conculcabitur? 14. Et dixit ei : Usque ad vesperam et mane dies bis mille ac trecenti, et mundabitur sanctuarium. 15. Et factum est dum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam. Et ecce stetit in conspectu meo. Et visio viri inter Ubal. 16. Et vocavit, et dixit : Gabriel, fac istum intelligere visionem. 17. Et venit, et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum, et cado in faciem meam. Et dixit ad me : Intellige, fili hominis; adhuc enim in temporis finem visio. 18. Cumque loqueretur ipse mecum, cado in faciem meam super terram : et teliigit me, et statuit me super pedes meos. 19. Et dixit : Ecce ego indico tibi quæ futura sunt in novissimis iræ : adhuc enim in temporis finem. 20. Aries quem vidisti, qui habebat cornua, rex Medorum est atque Persarum. 21. Et hircus caprarum, rex Græcorum. Et cornu magnum, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. 22. Et quod contritum est, et surrexerunt quatuor cornua subter ipsum; quatuor reges consurgent de gente ejus, et non in fortitudine illius. 23. Et in extremis regni ipsorum, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie, et intelligens problemata. 24. Et robusta fortitudo ejus, et non in viribus suis : et mirabiliter pervertet, et faciet, et corrumpet fortes, et populum sanctum. 25. Et jugum catenæ ejus dirigitur. Dolus in manu ejus, et in corde suo magnificabitur, et dolo destruet multos, et in perditione multorum stabit, et quasi ova in manu conteret eos. 26. Et visio vespertini ac matutini temporis supradicti vera est. Et tu signa visionem, quia in dies multos erit. » Et dixit, inquit, *Illi visionem manifesta, Gabriel. Aspice jussa angelorum et archangelorum. Majorne est potestas alia? Et venit, inquit, et territus sum. Et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum. Ubinam igitur sunt qui angelos maledictis prosequuntur? Non a seipso quidquam fecit Deus. Vides et illos in ordines multos, formas, ac descriptiones esse dispositos? In prima*

visione, *Accessi, inquit, et interrogavi (Dan. 7. 16). Hic non item. Et audivi unum sanctum loquentem. Et alius interrogavit : seu ignorans, ut Daniel disceret. Et respondit, inquit. Et in novissimis regni, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie. Vide ut Judæis ostendat, ipsos esse auctores istarum calamitatum. Ideo autem non patefecit sermonea, ne illi de industria in malitia sua ac ignavia perstarent : si enim, cum nihil horum dictum fuerit, tamen illi permanserunt : multo magis si ea manifestata fuissent; et ut intelligas Spiritum ubique vim habere, et Deum omnia prævidere, et cum sciret Judæos peccatores, tamen eos in patriam reduxisset. Et vide, quia sibi dixisset annos, modicum tempus visum fuisset, ideo in dierum numerum resolvit, ut multitudine terreat, non dies tantum, sed et noctes numerando. Et immoratur tragicæ calamitati, quæ per Antiochum contigit; ut vel sic terrorem incutiat. *Ut non in viribus suis. Id est, poterat Deus illum reprimere : sed permisit ob peccata, et non eorum qui simpliciter peccassent, sed postquam completa sunt peccata. Igitur delictorum aliqua mensura est? Nondum enim, inquit, completa erant peccata Amorrhæorum (Gen. 15. 16). Et adverte, nondum itaque incendium, sed cædium occisiones. Nam cum quidam futuri essent boni, et patribus præstantiores, supplicia quoque minora fuere. Hæc autem dicuntur, ne victoriis, quas sub Zorobabele reportaturi erant, elati, segnes fierent. Et vide ut splendida quædam non ponat hic, post illa quæ ad Antiochum pertinent, sed dumtaxat solutionem a calamitatibus, et tempus quod obtinuit dicat. Quid igitur? hujusne temporis non prædixit captivitatem? Sane prædixit, sed valde obscure. Ideoque Christus ait : *Cum videritis abominationem desolationis, qui legit intelligat (Matth. 24. 15). Venient, inquit, quasi ipse non vaticinatus fuisset. Et nonnulli quidem dicunt, merito ista non esse prædicta : quoniam hæc captivitas tempus ac finem acceptura non erat. Dabo enim, inquit, et improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus. Et tu signa visionem hanc, quia in dies multos erit (Isai. 53. 9). Hoc est, Custodi, conserva, ne diuturnitate temporis corrumpatur. Vide Deum ubique illis parcere. Descenderunt in Ægyptum, improbi evaserunt; non abscessit, duxit eos in desertum. Permanserunt in malitia; non abstiit, introduxit eos in terram promissionis. Rursus illos reduxit sub Antiocho; adhuc lidem manserunt. Tempore Christi adhuc lidem : et neque sie abscessit, sed semper eorum curam gerit. Et quemadmodum naturalia, quæque a natura nobis insunt, numquam abcesserint, quidquid eveniat : ita nec Deus; imo fieri quidem potest ut illa deficient : at Dei providentiam ac curam recedere impossibile est. Nam si, inquit, et oblita fuerit mulier misereri fetum uteri sui, sed ego non obliviscar tui (Isai. 49. 15). Sic ut enim mater non respicit ad liberorum virtutem, sed naturæ legem implet : ita, et multo magis, Deus semper curam gerit, nec unquam destitit; semper eandem mensuram exhibet. 27. Et ego Daniel docu-***

¹ Veritas Hebraica postulare videtur ut legatur, non forte, pro, unum forte (Gr. ἀνίσχυρον, pro, ἐν ισχυρόν). (a) Hæc (Græce, καὶ ἕως ἀρχοντος τῆς δυναμείας ἡδρόνθη) non habentur in Editione vulgata Theodotionis; quæ hunc, et ex Theodoro, magis autem ex Hebræo, videntur adjicienda.

οὐρανοῦ. Καὶ ἐκ τοῦ ἐνός αὐτῶν ἐξῆλθε κέρασ ἐν ἰσχυρόν, καὶ ἐμεγαλύνθη περισσῶς πρὸς τὸν νότον, καὶ πρὸς ἀνατολήν, καὶ [243] πρὸς τὴν δύσιν^α. Καὶ ἐμεγαλύνθη ἕως τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων, καὶ συνεπέτησαν αὐτούς. Καὶ ἕως ἀρχοτος τῆς δυνάμεως ἠδρύνθη· καὶ δι' αὐτὸν θυσία ἐταράχθη, καὶ ἐστῆθη, καὶ κατενωδῶθη αὐτῷ. Καὶ τὸ ἄγιον ἐρημώθησεται· καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἀμαρτία, καὶ ἐβρίβη χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη. Καὶ ἐποίησε, καὶ ἐνωδῶθη. Καὶ ἤκουσα ἐνός ἀγίου λαλοῦντος, καὶ εἶπεν εἰς ἄγιος τῷ φελλουρι^β τῷ λαλοῦντι· Ἔως πότε ἡδρασις στήσεται, καὶ ἡ θυσία ἡ ἀρθεῖσα, καὶ ἡ ἀμαρτία τῆς ἐρημώσεως ἡ δοθεῖσα, καὶ τὸ ἄγιον, καὶ ἡ δύναμις συμπάθησεται; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἔως ἐσπέρας καὶ πρὸς ἡμέραι δυσχίλιαι καὶ τριακόσθαι, καὶ καθαρῶσθεται τὸ ἄγιον. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δαυὶδ, τὴν δρασιν, ζητῶν (ἰ. καὶ ἐζήτουν) σύντασιν. Καὶ ἰδοὺ ἔστι ἐνώπιόν μου. Καὶ δρασις (ἰ. μου, ὡς δρ.) ἀνδρός ἀνὰ μέσον τοῦ Οὐδάλ. Καὶ ἐκάλεσε, καὶ εἶπεν· Γαβριήλ, συντίστον ἐκείνον τὴν δρασιν. Καὶ ἦλθε, καὶ ἔστι ἐχόμενα τὸν (ἰ. ἐχόμενος τῆς) στάσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἔλθειν αὐτὸν, ἐθαμβήθη, καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου. Καὶ εἶπε πρὸς με· Σύνταξ, ὑλὲ ἀνθρώπου· ἐτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρας ἡ δρασις. Καὶ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν με^γ ἐμοῦ, πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἤψατό μου, καὶ ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς πόδας μου. Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ γυνάμιζω σοὶ τὰ ἐσόμενα ἐπ' ἐσχάτων τῆς ὀργῆς· ἐτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρας. Ὁ κριὸς ἐν εἶδες, ὁ ἔχων τὰ κέρατα, βασιλεὺς Μήδων καὶ Περσῶν. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν, βασιλεὺς Ἑλλήνων. Καὶ τὸ κέρασ τὸ μέγα, ὃ ἦν ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς ὁ πρῶτος. Καὶ ὅτι συνετριβή, καὶ ἀνέστη τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, τέσσαρες βασιλεῖς ἀναστήσονται ἀπὸ τοῦ ἔθνου αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῆς βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδῆς προσώπων, καὶ συνίων προδύματα. Καὶ κραταῖα ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· καὶ θαυμαστά διαφθερεῖ, καὶ ποιήσει, καὶ διαφθερεῖ ἰσχυρούς, καὶ λὸν ἄγιον. Καὶ ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατευθυνεῖ. Δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται, καὶ δόλῳ διαφθερεῖ πολλούς, καὶ ἐπὶ ἀπωλεία πολλῶν στήσεται, καὶ ὡς ὡς ἐν χειρὶ συντριφεῖ αὐτούς. Καὶ ἡ δρασις τῆς ἐσπέρας, καὶ τῆς πρωίας τῆς βηθείσης, ἀληθῆς ἐστιν. Καὶ σὺ σφράγισαι τὴν δρασιν, ὅτι εἰς ἡμέρας πολλὰς ἔσται. Καὶ εἶπε, φησί, Ἰνῶρισον ἐκαίνῳ τὴν δρασιν, Γαβριήλ. Ὅρα ἐπιτάγματα ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων. Μειζῶν ἰσως δύναμις ἐτέρα; Καὶ ἦλθε, φησί, καὶ ἐθαμβήθη. Καὶ ἔστι ἐχόμενα τῆς στάσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἔλθειν αὐτόν, ἐλαμβήθη. Τοῦ (ἰ. ποῦ) τοίνυν οἱ τοὺς ἀγγέλους κα-

κῶς λέγοντες; Οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τι ἐποίησεν. Ὅρᾳ καὶ αὐτοὺς εἰς τάξεις πολλὰς καὶ διατυπώσεις τεταγμένους; Ἐν τῇ πρώτῃ, Προσηλθε^ε, φησί, καὶ ἠρώτησα [244]. Ἐνταῦθα οὐκέτι. Καὶ ἤκουσα ἐνός ἀγίου λαλοῦντος. Καὶ ἕτερος ἠρώτησεν, ἦτοι ἀγίων, ἵνα οὗτος μάθῃ. Καὶ ἀπεκρίνατο, φησί. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῆς βασιλείας, πληρουμένων τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδῆς προσώπων. Ὅρα πῶς δεικνυσιν αὐτοῖς, ὅτι αὐτοὶ αἱρετοὶ. Διὰ τοῦτο οὐ φανεροὶ τοὺς λόγους, ἵνα μὴ ἐθελοκαχῆσαντες μένωσιν· εἰ γὰρ, μηδενὸς τούτων εἰρημένων, ἔμενον, πολλῷ μᾶλλον, φανερωθέντων· καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα ἰσχύον ἔχει, καὶ ὅτι πάντα πρόοιδεν ὁ Θεός, καὶ ὅτι εἰδῶς ἀμαρτήσοντας ἀνήγαγε. Καὶ ὅρα, ἐπειδὴ εἶπεν ἐνιαυτούς, ὀλίγος χρόνος ἐφαίνετο, εἰς ἡμερῶν ἀναλύει ἀριθμὸν, ἵνα τῷ πληθῆι φοβήσῃ, οὐχ ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νύκτας ἀριθμῶν. Καὶ ἐνδιατριβεῖ τῇ τραγωδίᾳ τῇ κατὰ Ἀντιόχου, ἵνα κἄν οὕτω φοβήσῃ. Καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. Τουτέστιν, ὅτι ἡδύνατο ὁ Θεός κωλύσαι αὐτόν, ἀλλ' ἐπέτρεψε διὰ τὰς ἀμαρτίας, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἀμαρτάντων, ἀλλ' ἠνίκα ἐπληρώθησαν. Ἄρα μέτρον τί ἐστιν; Οὕτω γὰρ ἂν ἐπεπλήρωτο, φησί, αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων. Καὶ ὅρα, οὕτω λοιπὸν ἐμπρησμός, ἀλλὰ σφαγῶν ἀναίρεσεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλόντινες εἶναι οἱ καλοὶ, καὶ προιστάμενοι τῶν πατέρων, καὶ τὰ τῆς τιμωρίας ἐλάττω γέγονε. Ταῦτα δὲ λέγεται, ἵνα μὴ ταῖς νίκαις ταῖς ἐπὶ Ζορωδάβελ ἐπαρθέντες, βῆθουμοί γίνωνται. Καὶ ὅρα πῶς οὐ τίθησι λαμπρά τινα ἐνταῦθα μετὰ τὰ κατὰ Ἀντιόχου, ἀλλὰ μόνον λύσιν τῶν δεινῶν λέγει, καὶ τὸν κατασχόντα καιρόν. Τί οὖν; ταύτην οὐ προεῖπε τὴν αἰχμαλωσίαν; Ναί, σφῶδρα αἰνιγματώδως· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· Ὅταν ἰδῆτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω. Ἐλεύσονται, φησί, οὐχ ὡς προειπόντος. Καὶ τινες μὲν λέγουσιν, ὅτι εἰκότως ταῦτα οὐ προεβῆθη· οὐ γὰρ εἶχε χρόνον ἡ αἰχμαλωσία αὕτη λαβεῖν. Δώσω γὰρ, φησί, καὶ τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ σὺ σφράγισαι τὴν δρασιν ταύτην, ὅτι εἰς ἡμέρας πολλὰς ἔσται. Τουτέστι, φύλαξον, διατήρησον, ἵνα μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ διαφθαρή. Ὅρα πανταχοῦ τὸν Θεὸν φειδόμενον αὐτῶν. Κατήλθον εἰς Αἴγυπτον, ἐγένοντο φαῦλοι· οὐκ ἀπέστη, ἤγαγεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἐπέμειναν τῇ κακίᾳ· οὐκ ἀπέστη, εἰσῆγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἀνήγαγε πάλιν αὐτοὺς ἐπὶ Ἀντιόχου· πάλιν οἱ αὐτοὶ ἔμενον. Ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν οἱ αὐτοὶ· καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, ἀλλ' ἀεὶ κήδεσται. Καὶ καθάπερ τὰ φυσικὰ οὐκ ἂν ἀποσταῖν, τὰ φύσεως προσόντα ἡμῖν, ὅπερ ἂν γένηται· οὕτως οὐδὲ Θεός· μᾶλλον δὲ ἔκεινα δυνατόν ἀποστηναί, αὐτὸν δὲ οὐδαμῶς προνοῦντα, καὶ κηδόμενον. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιλάθοιτο, φησί, γυνὴ τοῦ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνη οὐ πρὸς τὴν ἀρετὴν ὀρᾷ τῶν παίδων, ἀλλὰ φύσεως νόμον πληροῖ· οὕτω, καὶ [245] πολλῷ μᾶλλον, ὁ Θεός ἀεὶ κήδεσται, οὐδέποτε ἀφίσταται, ἀεὶ τὸ αὐτὸ μέτρον ἐπιδεικνύεται. Καὶ ἐγὼ Δαυὶδ ἐκοιμήθη, καὶ ἐμαλακίσθη ἡμέρας· καὶ ἀνέστη, καὶ

^α Hæc, καὶ πρὸς τὴν δύσιν, non habet B. (Chrysostomus Homilia jam citata. At paulo post cum Theodoro legit καὶ δι' αὐτὸν θυσία ἐταράχθη παραπτώματι.

^β Idem error in nostris codd., ac etiam in Theodoro. Scripserat enim Theodotus φελλουρι. Auctor Constit. apost. lib. 7. c. 36. φελλουρι.

^ε Libentius scripserim προσηλθον, ut supra, Dan. 7. 16. Sic lib. 20 de Civitate Dei, cap. 23, habetur, accessit: viuose forsant.

ἐποιοῦν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως· καὶ ἐθαύμαζον τὴν δρασιν· καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιών. Πόθεν ἐμαλακίσθη; Ὑπὸ τῆς ἀθυμίας ἰσως τῶν ἐσομένων δεινῶν, λογισάμενος πρὸς ἑαυτὸν, ὅτι οὐδέπω τὰ παρόντα τέλος ἔχει. Καὶ τοσαῦτα, φησί, πάλιν δεινά. Ἡ πάλιν οὕτω κατήλλαξα αὐτοῖς τὸν Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἐκπολεμοῦσιν^a αὐτόν. *Καὶ ἀνέστην, καὶ ἐποιοῦν τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως.* Τουτέστιν, ὑπηρέτουν. *Καὶ ἐθαύμαζον τὴν δρασιν· καὶ οὐκ ἦν ὁ συνιών.* Μάλιστα τοῦτο φέρει τινὰ δόξιν, ὅταν μὴδὲ ἐξενεγκεῖν ἐξῆλθῆς εἰς τινα τὰ λυπηρά· ἢ ὅτι πονηροὶ ἦσαν. *Καὶ ἐποιοῦν, φησί, τὰ ἔργα τοῦ βασιλέως.* Τουτέστιν, οὐδὲν παρελίμπανον, ἀλλ' ἐποιοῦν τὰ ἔργα.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

*Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Δαρείου, τοῦ υἱοῦ Ἀσσουήρου, ἀπὸ τοῦ σπέρματος Μήδων, δὲ ἐβασίλευσεν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Χαλδαίων, ἐν ἔτει ἐνὶ τῆ; βασιλείας αὐτοῦ, ἐγὼ Δανιὴλ συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, περὶ οὗ ἐγενήθη λόγος Κυρίου πρὸς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην, εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ἑβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν, τοῦ ἐκζητῆσαι προσευχὴν καὶ δέησιν ἐν νηστείαις καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. Οὗτος ὁ Μήδος Δαρεῖος. Πρῶτον δὲ ἔτος οὐχὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ φησὶ· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀλλ', Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Δαρείου, ἐν ἐνὶ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὥστε δυνατὸν λέγεσθαι καὶ πρῶτον ἔτος, βασιλεύοντος μὲν αὐτοῦ, τότε δὲ ἀνελόντος ἰσως τοῦς περὶ Βαλτάσαρ. Ἐγὼ Δανιὴλ συνῆκα ἐν ταῖς βίβλοις τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν. Τουτέστι, τὴν σφραγὴν. Καὶ ἀνελογισάμην. Ὅρα αὐτὸν πρὸ τῆς προθεσμίας οὐ τολμῶντα προσελθεῖν τῷ Δεσπότη. Ἄλλ' οἱ μὲν τρεῖς παῖδες ποιοῦσιν αὐτὸ ἐν τῇ καμίνῳ· οὗτος δὲ ἐν τῷ λάκκῳ οὐδὲν ἐποίησε. Τί οὖν; ἢ ἐκεῖνοι κακῶς, ἢ οὗτος; Οὐδέτεροι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὴν φιλοστοργίαν, οὗτος δὲ τὴν σύνεσιν τοῦ καιροῦ παραγενομένου ἐδείκνυ. Ἄρ' οὖν συνετῶς ἀνεγίνωσκε τὰ προφητικά; Οἶμαι δ' αὐτὸν οὐκ ἐκ τῆς ἀλώσεως ἀριθμεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἰσως τοῦ Ἰσραήλ. Ἐρῆμωσιν γὰρ εἰκότως ἂν τις εἰποι Ἱερουσαλήμ καὶ τοὺς πολέμους. Ὅρα καὶ τὸν ἀριθμὸν σαβδατικῶν. Ὄσπερ γὰρ τότε τετρακόσια τριάκοντα καὶ διακόσια δεκαπέντε ἐποίησεν, οὕτως οἶμαι καὶ νῦν ἐλάττω εἶναι. [246] *Περὶ οὗ ἐγενήθη, φησί, λόγος πρὸς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην, εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ ἑβδομήκοντα ἔτη. Καὶ ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου πρὸς Κύριον τὸν Θεόν, τοῦ ἐκζητῆσαι προσευχὴν καὶ δέησιν ἐν νηστείαις καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ.* Ὅρα εὐλάβειαν. *Καὶ ἔδωκα, φησί, τὸ πρόσωπόν μου.* Τουτέστι, κατασχυμμένους ἡμῖν πρὸ τούτου, πρὸ τῆς ταπεινώσεως· νῦν δὲ ἔδωκα, ἀντὶ τοῦ ἐτόλμησα. Εἰ δὲ ὀφειλόμενον ἀπήγει, οὐκ ἂν ἔλεγε, ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου,*

ὡς ἐπὶ παρακεκινδυνευμένῳ πράγματι. Εἰ ὑπὲρ ἄλλων τοσαύτη χρῆται σπουδῇ, εἰ τοσαύταις ἀπολαύων καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως εὐνοίας^b, οὐκ ἔχει τινὰ ἀσθησιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὢν ἐν τοῖς δεινοῖς, αὐτῶν τῶν δυντων μᾶλλον ἐδάκνυτο· πῶς ἂν τις αὐτὸν κατ' ἀξίαν θαυμάσειεν; Ὅρα δὲ καὶ μετὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας οὐ θαρβύοντα προσελθεῖν, ἕως εἶδε τὸν χρόνον πληρωθέντα. Πού τοίνυν κεισόμεθα λοιπὸν ἡμεῖς οἱ ἄθλιοι; Τί λέγεις, ὦ Δανιήλ; ἐν ἀγαθοῖς εἰ σὺ, τιμῆς ἀπολαύεις παρὰ Θεοῦ, παρὰ ἀνθρώπων· τί σοι μέλλει (ἰ. μέλει) περὶ τῶν ἄλλων; Οὕτω καὶ Μωϋσῆς ἐποίει. Καὶ τί φησι; Ἐν νηστείαις καὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ τὰ ὀφειλόμενα ἀπαιτῶν. Τί γὰρ, εἰ ὠφειλετο; Μήποτε καὶ τούτου ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐποίησαν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνάγκη παρὰ Θεῷ· ἀνώτερος νόμων ἐστί. *Τοῦ ζητῆσαι, φησί, προσευχὴν καὶ δέησιν.* Πρῶτον τοῦτο ἐπιζητεῖ. Εἰ ἐπιτρέπει μοι, φησί, εὐξασθαι ὑπὲρ αὐτῶν· ἐπαίδῃ ἤκουσεν Ἱερεμίου τοῦτο ἀκούοντος, ὅτι *Μὴ προσέχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου ὑπὲρ αὐτῶν.* Ἐχων (f. add. τὴν) ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων συμμαχίαν, τὴν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀρετῆς, καὶ τοῦ μυρία παθεῖν, οὐδέπω θαρραῖ, ἀλλὰ τέφραν ὑποστρωσάμενος καὶ σάκκον, οὕτως ἐδείτο. Τί ποιήσομεν ἡμεῖς οἱ ἀνάλητοι; Τοῦτον ἡμᾶς ἐχρῆν μιμεῖσθαι. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ πένιν οἱ λοιποὶ προφητῆται ταῦτα ἐποιοῦν· ὁ μάλιστα πάντων πρὸς ἀξιωμάτων μέγεθος ἀναχθεῖς, οὗτος μάλιστα πάντων ταπεινοῦται. Καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας ἦν, καὶ τοσοῦτων ἀπέλαυσεν. Οὕτω δεῖ πενθεῖν τὰ οἰκεία δεινά, οὕτω τῶν μελῶν φειδῆσθαι τῶν οἰκείων. Τοῦτο συμπάθεια τῶν προφητῶν. Ὅρα ταύτη μάλιστα θαυμασιώτερον ὄντα. Μωϋσῆς ἔλεγεν· *Εἰ μὲν ἀφ' αὐτοῖς, ἐπεὶ κάμῃ ἐξέλειψον ἐκ τῆς βίβλου.* Οὗτος ἐν νηστείαις ἦν καὶ δάκρυσιν διηνεκῶς. Παῦλος διηνεκῶς ἐν δάκρυσιν, καὶ γέεννης αὐτῆς κατετόλμησεν. Οὐδεὶς αὐτῶν ἔχει τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀσθησιν· ἀλλ' ὡσπερ ἐν σώματι, τοῦ ὀφθαλμοῦ καλοῦ τυγχάνοντος, οὐκ ἂν λάβοι τοῦ κάλλους ἀσθησιν, σεσηπῶτων τῶν ποδῶν καὶ διεφθαρμένων· οὕτω καὶ τότε ἦν. Τίνος ἕνεκεν ἡ σποδός; Ἄνεμίμησεν αὐτὸν τῆς οἰκείας φύσεως. Τίνος ἕνεκεν ὁ σάκκος; Τῆ τραχύτητι ταπεινοῖ. Τίνος ἕνεκεν ἡ νηστεία; Καὶ αὕτη τῶν ἐν παραδείσῳ ἀνεμίμησεν. Τοῦτο αὐτοῖς ἔθος [247] ἐστὶ, τὰ βασανίζοντα διώκειν. Οὐδὲ τῆς γῆς ἀξίος εἶμι, φησὶν, οὐδὲ τῶν ἱματίων, οὐδὲ τῶν κατὰ φύσιν πραγμάτων, ἀλλὰ χαλεπωτέρας τιμωρίας, ὁ τὰ Περσικά περιβεβλημένος ὑφάσματα, ὁ τῶν Περσικῶν ἐπιβεβλημένος ὑφάσματα, ὁ τῶν Περσικῶν ἐπιβεβλημένος ὑφάσματα, ὁ τῶν Περσικῶν ἐπιβεβλημένος ὑφάσματα. Καὶ τί φησι; Ἴδωμεν τὴν ἐξομολόγησιν. *Καὶ προσηυξάμην πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου.* Ὅρα τὸ φίλτρον τὸ περὶ τὸν Δεσπότην. *Τὸν Θεόν μου, φησὶ·* ὃν οὐκ ἐτόλμησα ἱκετεύειν, τοῦτον Θεόν αὐτοῦ καλεῖ. *Ἐτι ἐμοῦ*

^a Vide Suidam, apud quem in verbo ἐκπολεμῶσαι, nihil mutare debuert H. Steph. Eleganter autem, qui Constit. apost. collegit, ἐκ παρατάξεως ἀμαρτάνειν in hac significatione usurpat, lib. 2, cap. 23.

^b Lege τοσαύτης.... εὐνοίας, ut infra τιμῆς ἀπολαύεις, et τοσοῦτων ἀπέλαυσεν. Praevit Segaar. Animadv. ad Daniel. p. 49.

bui, et aegrotavi dies aliquot: et surrexi, et faciebam opera regis: et admirabar visionem: et non erat qui intelligeret. Unde aegrotavit? Fortassis ex tristitia ob futuras calamitates, secum reputans, nondum finem habere res praesentes. Et tot, inquit, adhuc supersunt mala. Vel iterum, Nondum Judæis Deum reconciliavi, et ipsi eum ad bellum provocant, ac sibi reddunt inimicum. *Et surrexi, et faciebam opera regis.* Id est, Ministrabam. *Et admirabar visionem; et non erat qui intelligeret.* Maxime id affert dolorem, cum ne quidem licet res tristes efferre in aliquem: an quia improbi erant. *Et faciebam, inquit, opera regis.* Hoc est, Nihil praetermittebam, sedungebar officio meo.

CAPUT IX.

1. « In primo anno Darii, filii Assueri, de semine Medorum (a), qui regnavit super regnum Chaldaeorum, 2. in anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni (Jer. 25. 11). 3. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirerem orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Iste est Darius Medus. Primum autem annum non regni ipsius ait: non enim dixit, In primo regni ejus, sed, *In primo anno Darii, in uno anno regni ejus:* ita ut et dici possit primus annus, quo quidem ille regnabat, tunc vero forte occiderant Baltasarem. *Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum.* Id est, Baltasaris cædem. Et reputavi. Vide ut ante praefinitum tempus non audeat accedere ad Dominum. At tres quidem pueri id agunt in fornace; iste vero in lacu non fecit. Quid igitur? vel illi male, vel hic? Neutri. Illi siquidem amorem erga patriam ostendebant, hic vero intelligentiam temporis quod advenerat. Nonne ergo intelligenter legebat prophetarum oracula? Existimo autem illum non ab urbe capta numerare, sed forte a captivitate Israelis (b). Jure enim desolationem quis vocaverit Jerosolymæ etiam bella. Vide et numerum sabbaticum. Nam sicut aliquando quadringentos et triginta annos (Exod. 12. 40) in ducentos et quindecim mutavit, ita puto et nunc annos pauciores esse. « De quo factus est, » inquit, « sermo ad

Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirerem orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Cerne religionem prophetæ. *Et dedi, inquit, faciem meam.* Hoc est, Rubore suffusus eram antea, nempe ante humiliationem; nunc vero *Dedi*, id est, Ausus sum. Quod si rem debitam postulasset, sane non dixisset, *Dedi faciem meam*, quasi in facto periculose suscepto. Si pro aliis tanto utitur studio, si tanta cum frueretur tam apud Deum, quam apud regem, benevolentia, harum tamen rerum nullum sensum habet, sed quasi ipse in malis versaretur, magis mordetur ac moleste fert, quam ii qui ab ea calamitate erant oppressi: quomodo quis eum digne miretur? Vide autem, ut etiam post illas afflictiones, non ausus sit accedere, donec vidit tempus esse completum. Ubi ergo desidebimus deinceps, nos miseri? Quid ais, o Daniel? in prosperis tu es; honorem habes a Deo, et ab hominibus; quid tibi curæ est de cæteris? Sic et Moyses agebat. Et quid ait? *In jejuniis et sacco et cinere, debita exigens.* Quid enim, si debebatur? Ne forte Judæi se hoc quoque indignos fecissent. Apud Deum quippe non est necessitas; superior legibus est. *Ut quærerem, inquit, orationem et deprecationem.* Id primum poscit. Si permittat mihi, inquit, pro illis orare; quoniam audierat Jeremiam ista verba a Domino retulisse: *Ne ores pro populo isto, et ne postules pro eis* (Jer. 7. 16). Auxiliantur ipsi captivitas, tempora, propria virtus, et quod innumera pro Deo passus sit; et tamen nondum confidit, sed cinerem substernens et saccum, ita precabatur. Quid faciemus nos qui indolentia sumus præditi? Hunc oportuit nobis imitandum proponere. Nam ne quis dicat, reliquos prophetas propter paupertatem ista fecisse: qui maxime omnium evectus fuerat ad dignitatum amplitudinem, ille maxime omnium se deprimit. Et de semine regni, ac de stirpe regia erat, et tot tantaque fuerat consequutus. Ita oportet lugere sua mala, sic propriis membris parcere. Hæc est commiseratio prophetarum. Vide nostrum ea parte præcipue esse admirabilem. Moyses dicebat: *Siquidem remittas eis: sin minus, etiam me dele de libro* (Exod. 32. 32). Hic in jejuniis et lacrymis continue debebat. Paulus assidue in lacrymis, et contra gehennam ipsam ausus est. Ipsorum nullus sensu afficitur propriorum bonorum; sed ut in corpore, oculus licet pulcher sit, non tamen percipiet suæ bonitatis ac pulchritudinis sensum, si pedes putrefacti sint ac corrupti; ita et tunc erat. Cur cinis? Admonebat eum propriæ naturæ. Cur saccus? Asperitate deprimit. Cur jejunium? Et ipsum ea quæ in paradiso gesta sunt, in memoriam revocabat. Hic viris sanctis mos est, ea quæ affligunt consecrari. Neque terra dignus sum, inquit, neque vestibus, neque rebus quæ secundum naturam sunt, sed graviori supplicio, qui Persicis amictus sum vestibus, qui tiam gesto Persicam. Et quid ait? Videamus confessionem. 4. *Et oravi ad Dominum Deum meum.* Cerne amorem erga Dominum. *Deum meum, inquit.* Cui non audebat supplicare, hunc

(a) Quis assentiatur Josepho Scaligero asserenti prognatum Medo genere Medum esse non potuisse? Mardocheus igitur non erat Judæus, quia de semine Judæorum? Esth. 6. 13. Quid quod Darius iste dicitur Medus Dan. 5. 31, et 11. 1? Certe non majus pondus habent cæteræ Scaligeri probationes, qui dum sententiam suam de Nabonido nobis persuadeat, id quibus modis assequatur, minimum curat.

(b) Captivitatem Israelis interpretor, non Israelitarum deportationem a Salmanasare factam, sed Judæorum translationem sub Nabuchodonosoro primam. Recte igitur septuaginta servitutis annos ordiri videtur ab initio bellorum, et a prima captivitate, seu ab anno quarto Joacimi. Atque ita censent qui inter chronologos familiam ducunt. Quod subdit de annis in pauciores contractis, magis oratorie æstimo dictum, quam vere; quare verisimilius est quod in 5 adversus Judæos, et infra scribit, quodque alibi scripserat, tempus fuisse completum: quæ est etiam opinio Origenis Item. 4 in Ezechielem: quamvis una vera sententia sit, quod septuaginta anni tunc ad finem vergebant. Locum Exodi 12. 40, aliter, ac mea quidem sententia longe commodius acceperere LXX, ac post eos Josephus, Eusebius, Severus, Augustinus.

Deum suum vocat. 20. « Adhuc me loquente, ac orante, et conflante peccata mea, et peccata populi mei Israelis, et prosternente misericordiam meam coram Domino Deo meo, ad montem sanctum Dei mei : 21. et adhuc me loquente in oratione, et ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio, volans : et tetigit me circiter horam sacrificii vespertini. 22. Et intelligere fecit me, et loquutus est mecum, et dixit : Daniel, nunc egressus sum, ut conciliarem tibi intelligentiam. 23. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut annuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es (a). Et animadvertite in verbo, et intellige in visione. » Itaque cum dicent nobis Judæi : Cur in Isaiâ, cum Ozias de bello timeret, et de expeditione duorum regum (b), propheta egressus dedit eis signum (Isai. 7), quod post innumeros annos evenit? dicemus et nos ad illos : Cur cum Daniel precaretur pro reditu, et de iis rebus aliquid audire cuperet, egressus angelus, de his quidem nihil renuntiavit, res autem longo post tempore futuras edocuit? Sed sicut hic ex abundanti quæstionem solvit; ita et illic. Fidem enim maximam facit urbis erigendæ, quod iterum capienda dicitur. Quid ergo? an quod velit prophetam contristare, id agit? Minime, sed Hebræos cupit timidiore efficere. Et non semel, neque bis, sed sæpe repetit. Quandoquidem enim futura prosperitas sufficiens erat ad eorum mentem inflandam, non solum instaurata civitate, sed et manibus barbaricis ædificata, barbaricis illis quæ eam everterant. Hoc enim etiam Isaias dicit, ostendens omnipotentiam ac divitias Dei, quomodo potens sit omnia et facere et mutare (Isai. 49. 17). Quoniam igitur futurum erat, ut Judæis patria bona redderentur, utque reportarent illustres continuasque victorias, quas et propheta magna voce prædicant : ut Ezechiel quidem, quod septem annis comburerentur arma eorum qui capiendi erant (Ezech. 39. 9); alii autem prophetæ eadem assidue dicebant : ne his, inquam, rebus elati deteriores prioribus fierent, metu prædictionis, et quod eadem subinde dicerentur, eos velut ad necessitatem inevitabilem redigit, ut ne volentes quidem perirent. Et propter hoc et tempus incertum faciebat; quoniam quæ utilitas erat ista annuntiari? Et vide quando prophetentur. Sub ipsum reditum, rebus illorum vigentibus ac florentibus. Quemadmodum et Moyses, cum eos introducturus esset in terram promissionis, prope ipsam bonorum perceptionem prophetat ipsis mala quæ nunc sustinent, dicens : *Contestor vobis cælum et terram (Deut. 4. 26); indolentiæ, quam felicitas parit,*

(a) *Vir desideriorum*, hoc est, *vir desideratus*, vel *desiderans*, ut exponunt sancti Patres. Isidorum fugit ratio, cum Originum lib. 7, c. 8, scribit de Daniele : *Desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiæ non bibit*. Ea tamen verba postea nactus sum in S. Augustino Serm. 63 de Tempore : *Daniel, inquit, ideo vir desideriorum appellatus est, quia panem desiderii non comedit, et potum concupiscentiæ non bibit, quia magis Christum quam epulas desiderabat*.

(b) Imo *Achaz* Is. 7, 1. Contra Origenes initio Homiliæ primæ in librum Judicum Achazum (male enim ibi legere *Achaz*, quam *Achab*) posuit pro Ozia, ut etiam manifestum est ex ejusdem Adanantii initio, Hom. 1 in Isaiam.

æquilibrium ponens punitionem quam minatur; ita et iste continet ipsos in metu. Ideo et Zacharias plurimum in istis rebus moratur, eademque manifestius dicit. Nihil quippe humana natura minus aptum est ad prosperitatem ac laxamentum. *Adhuc me loquente*, inquit, *in oratione, venit angelus Gabriel*, illi familiaris, *volans : et tetigit me circiter horam sacrificii vespertini*. Vel ne ex visione obstupesceret, vel ut intelligeret quæ dicerentur. Et quia non licebat ea clare propter reliquos proferre, jure tangit eum. « Et docuit me, » inquit, « ac loquutus est mecum, et dixit : Daniel nunc exivi, ut conciliarem tibi intelligentiam. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut renuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es. Et animadvertite in verbo, et intellige in visione. » Attende, inquit, ea quæ dicuntur. Cum enim aliquis de aliis quidem rogat, alia vero audit, multa tunc indiget attentione. 25. *Et redibit, et ædificabitur platea et murorum ambitus*. Quidam esse dicunt murum, quem Agrippa condidit (a). « Et evacuabuntur tempora. 26. Et post hebdomadas sexaginta duas exterminabitur unctio; et judicium non est in eo : et civitatem et sanctuarium labefaciet cum duce; et excidentur sicut in diluvio, et usque ad finem belli concisi calamitibus. 27. Et confirmabit testamentum multis hebdomas una. » Vide ut terribiliter mala enarret. « Vel dimidium hebdomadis, cessare faciet thymiama, et sacrificium, et libamen; et super templum abominatio desolationis, et usque ad consummationem temporis consummabitur in desolationem. » Vide ut in rebus tristibus sermone finem imposuerit, et ea quidem quæ bona erant obscure dixerit; hoc enim sibi vult illud : *Confirmabit multis testamentum hebdomas una*; tristitia vero, frequenter et sæpe. *Et abominatio desolationis* : id est, quæ ab Adriano facta est (b). Hæc apertius Zacharias, qui etiam res commodas prædicat propter eos qui remanserant. Fortassis et in Ægypto totidem annos fecit (c); et non labefacti sunt : nunc autem non amplius expectas ista. Vide et alia. Judæus in

(a) Adito sis ad Josephum Antiq. Judaic. lib. 19, cap. 7, et lib. 2 de Bello Judaico, cap. 18, quæ duo loca inter se conferre pretium operæ erit. Veriorem expositionem discas ex aliis, atque adeo ex Nostro tertio contra Judæos. Lege Originem ad Matth. 24. 15.

(b) Et hic quoque cum ceteris videndus B. Chrysostomus allata homilia; notandumque multo ante tempora Hadriani coepisse vasitatis abominationem. Sed de his omnibus luse interpretes, maximeque S. Hieronymus. (Nota istipsum dicere Chrysostomum Homilia 5 contra Judæos, T. 1 : ββελυγµα δὲ ἐρηµώσεως τὸν ἀνδράντα, ὃν ἔστησαν ὁ τὴν πόλιν καθελὼν ἔδωκεν ἐν τῷ ναῷ et paulo post ait, *Adrianum fuisse eum qui statuam erexit*).

(c) In Græco. Τετὰρ καὶ μετὰ Ἀγρίππην τοσούτων ἐτῶν ἔσθλητος. LOCUS hic perquam difficilis est. Quod si μετὰ pro post, ut vulgo accipias, nec veritas, nec sensus constabit. Conjiciebam μετὰ idem esse ac κατά, quemadmodum interdum usurpatur; adeo ut B. Chrysostomus voluerit presentem calamitatem Judæorum, finem non accepturam, sicut accepit Ægyptiaca (quod argumentum tertio adversus Judæos diligentissime persequitur), respexeritque ad locum Exodi 13, 40 : *Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum et triginta annorum*; qui numerus ad harum hebdomadarum numerum accedit. Ita exponendum hunc locum non male forsitan divinavi. qui meliora habuerit, candidus impertiat. Posset etiam scribi, *fecerunt, et est, manserunt*.

λαλοῦντος, καὶ προσευχομένου, καὶ ἐξαγορευόντος τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ μου Ἰσραὴλ, καὶ ῥίπτοντος τὸν ἔλεόν μου ἐναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ μου, ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου τοῦ Θεοῦ μου· καὶ ἐτι ἔμοῦ λαλοῦντος ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος Γαβριήλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὁράσει ἐν τῇ ἀρχῇ, πετώμενος· καὶ ἤψατό μου ὡσεὶ ὄραν θυσίας ἐσπερινῆς. Καὶ συνέτισέ με, καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπεν· Δαυιήλ, τῶν ἐξῆλθον, συμβιβάσαι σε σύνεσις. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος· καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἄνθρωπος ἐπιθυμῶν εἶ σύ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνεσις ἐν τῇ ὄπτασι. Ὅστε καὶ ὅταν λέγωσιν ἡμῖν οἱ Ἰουδαῖοι· Διὰ τί ἐν τῷ Ἰσραὴλ, τοῦ Ὁσίου περὶ τοῦ πολέμου δεδιότος, καὶ τῆς ἐφόδου τῶν δύο βασιλέων, ὁ προφήτης ἐξελεύθων ἔδωκεν αὐτοῖς σημείον, μετὰ μυρία ἔτη συμβαίνον; ἐροῦμεν καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐτούς· Τίνος ἔνεκεν τοῦ Δαυιήλ ἀξιώσαντος; ὑπὲρ τῆς ἀνόδου, καὶ ἐπιθυμοῦντος ἀκοῦσαι τι περὶ τούτων, ἐξελεύθων ἄγγελος περὶ μὲν τούτων οὐδὲν ἀτήγγειλε, πράγματα δὲ μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐδίδεξεν; Ἄλλ' ὡς περὲν ταῦθα ἐκ περιουσίας τὸ ζῆτοῦμενον λύει· οὕτω καὶ ἐπεὶ Πίστις γὰρ μεγίστη τοῦ τὴν πόλιν ἀναστήσεσθαι, τὸ καὶ πάλιν αὐτὴν ἀλώσεσθαι. Τί οὖν; λυπῆσαι τὸν προφήτην βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ; Οὐδαμῶς, ἀλλ' αὐτοὺς φοβερωτέρους ἐργάσασθαι. Καὶ οὐχ ἅπασι, οὐδὲ δις, ἀλλὰ πολλάκις. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μέλλουσα ἔσθαι εὐπραγία ἰκανὴ φυῆσαι τὴν ἐκείνων διάνοιαν, οὐ μόνον ἀνορθομένης τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ χερσὶ βαρβαρικαῖς οἰκοδομουμένης, βαρβαρικαῖς ἐκείναις ταῖς καθελούσαις αὐτήν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἰσραὴλ φησὶ, δεικνύς τὸ παντοδύναμον καὶ εὐπαρὸν τοῦ Θεοῦ, πῶς ἰκανὸς πάντα καὶ ποιῆσαι καὶ μεταβαλεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλεν αὐτοῖς τὰ πάτρια ἀποδοθῆσθαι, καὶ νίκαι λαμπραὶ καὶ συνεχεῖς, ἅς καὶ οἱ προφῆται ἀναβαδῶσιν· οἷον ὁ μὲν Ἰεζεκιήλ, ὅτι μετὰ ἑτὴ τὰ ὄπλα αὐτῶν κατακαυθήσεται τῶν μελλόντων ἀλώσεσθαι· οἱ δὲ ἄλλοι τὰ αὐτὰ συνεχῶς ἐλεγόν· ἵνα μὴ τούτοις ἐπαρθέντες, χεῖρους τῶν προτέρων γένωνται, τῷ φόβῳ τῆς προρρήσεως, καὶ τὸ πολλάκις (forte τῷ πολλ.) τὰ αὐτὰ εἰπεῖν, καθάπερ αὐτοὺς εἰς ἀνάγκην ἀφυκτον καθιστῶν τοῦ μηδὲ βουλομένους διαφάρηαι. [248] Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἀσηλον ἐποίησεν· ἐπεὶ τίς χρεῖα ταῦτα ἀπαγγελλῆναι; Καὶ ὅρα πότε προφητεύεται. Παρ' αὐτὴν τὴν ἀνοδὸν, ἀκμαζόντων αὐτοῖς καὶ ἀνοδόντων τῶν πραγμάτων. Ὅσπερ καὶ ὁ Μωϋσῆς μέλλων αὐτοὺς εἰσ-

αγειν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, παρ' αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν τὴν μετάληψιν προφητεύει αὐτοῖς παρόντα τὰ δεινὰ, λέγων· Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἀντίβροπον τῇ διὰ τὴν εὐπραγίαν ἀπαθείξ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς τιμωρίαν τιθεῖς· οὕτω καὶ οὗτος κατέχει αὐτοὺς ἐν φόβῳ. Διὰ τοῦτο καὶ Ζαχαρίας τὸ πλεον ἐν τούτοις διατριβεῖ, καὶ σαφέστερον τὰ αὐτὰ λέγει. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἀνθρωπίνῃ φύσει πρὸς εὐπραγίαν καὶ ἀνεσιν ἀχρηστον. Ἐτι ἐμοῦ λαλοῦντος, φησὶ, ἐν τῇ προσευχῇ, ἦλθεν ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ὁ συνήθης αὐτῷ, πετώμενος· καὶ κατέσχε με ὡσεὶ ὄραν θυσίας ἐσπερινῆς. Ἡ ὡστε μὴ ἐκπληκτον γενέσθαι ἀπὸ τῆς βίβως, ἡ ὡστε νοῆσαι τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν αὐτὰ σαφῶς εἰπεῖν διὰ τοὺς λοιπούς, εἰκότως ἄπτεται. Καὶ συνέτισέ με, φησὶ, καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπεν· Δαυιήλ, τῶν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σε σύνεσις. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος· καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἄνθρωπος ἐπιθυμῶν εἶ σύ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνεσις ἐν τῇ ὄπτασι. Νόησον, φησὶ, τὰ λεγόμενα. Ὅταν γὰρ τις ὑπὲρ ἐτέρων μὲν ἀξιοί, ἕτερα δὲ ἀκούη, πολλῆς δεῖται τῆς προσευχῆς. Καὶ ἐπιτρέψει^b, καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ περιτειχος. Τινὲς τὸ τεῖχος, ὅπερ Ἀγρίππας ἐποίησε, φασίν. Καὶ ἐκκενωθήσονται οἱ καιροί. Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας τὰς ἐξήκοντα δύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἄγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ· καὶ ἐκκοπήσονται ὡς ἐν κατακλισμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου σιντευμημένου ἀφυρισμοῖς. Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομάς μία. Ὅρα πῶ; πληκτικῶς τὰ κακὰ (suppl. διηγείται). Ἡ καὶ ἡμῶν τῆς ἑβδομάδος, καταπαύσει θυμῆμα, καὶ θυσία, καὶ σπονδή· καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντελεσθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. Ὅρα πῶς ἐν τοῖς λυπηροῖς τὸν λόγον κατέπαυσε, καὶ τὰ μὲν χρηστὰ ἀσαφῶς εἶπεν· τοῦτο γὰρ ἔστι· Δυναμώσει πολλοῖς διαθήκην ἑβδομάς μία· τὰ δὲ λυπηρὰ, συνεχῶς^c καὶ πολλάκις. Καὶ τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τουτέστι, τὸ Ἀδριανοῦ. Ταῦτα σαφέστερον ὁ Ζαχαρίας λέγει· λέγει δὲ ἐκεῖνος καὶ τὰ χρηστὰ διὰ τοὺς ἐναπομείναντας. Τάχα καὶ μετὰ Αἴγυπτον τὸσαῦτα ἔτη ἐποίησε, καὶ οὐ διεφάρησαν· [249] νῦν δὲ οὐκέτι προσδοκᾷ ταῦτα. Ὅρα καὶ τὰ ἄλλα. Οὐκ ἐπιβαίνει Ἰουδαίους (i. Ἰουδαίους), καθάπερ καὶ πρό-

^b I. e.g. προσοχῆς, et ἐπιστρέψει. Similita errata passim emendant critici.

^c Legendum suspicor συνετῶς, ut respondeat superior ἀσαφῶς.

^a In margine codicis nostri scriptum est, ἴσως ἐπὶ τὰ. Quae est emendatio certissima.

περον τῆς πόλεως. Τίς δὲ ὄλωσ περι ἐπανόδου εἶπεν; Οὐδεὶς.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἐν ἔτει τρίτῳ τοῦ βασιλέως Περσῶν Κύρου λόγος ἀπεκαλύφθη τῷ Δαυιήλ, οὗ τὸ ὄνομα ἐπεκλήθη Βαλτάσαρ. Καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος· καὶ δύναμις μεγάλη καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐγὼ Δαυιήλ ἤμην πενήθων τρεῖς ἑβδομάδας. Ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέα καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ στόμα μου, καὶ ἀλειμμα οὐκ ἠλειψάμην ἕως τριῶν ἑβδομάδων ἡμερῶν. Τίνος ἔνεκεν πάλιν πενθεῖ; Εἰ γὰρ τὸ πρῶτον ἔτος Κύρου ἀνέβη, τίνος ἔνεκεν πενθεῖ; καὶ πάσα ἡμέρας, εἰκὸς μίαν; πάλιν οὐδὲν ἀκούει, ὑπὲρ ὧν εὐχεται. Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅτι εὐχεται ὥστε λυθῆναι τὰ δεινὰ ταῦτα. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὁ Θεός· καὶ λέγει σαφέστερον αὐτό. Μᾶλλον δὲ ὥστε πάντας ἀνελεῖν εὐχεται. Εἰ καὶ μεγάλα τὰ δεινὰ, καὶ ἐβούλετο ἀποβαλεῖν τὴν πατρίδα. Οὕτως δὲ σαφέστερον αὐτὸ λέγει, καὶ ἀκριβέστερον. Ὅρα δὴ πανταχοῦ τὸν Δαυιήλ οὐκ ἀπλῶς ἐπιτυγχάνοντα τῶν ὄψεων, ἀλλὰ μετὰ νηστειῶν. Ὅτε ἔδει τὸ ὄνομα μαθεῖν, νηστεία προηγήσατο. Ὅτε Γαβριήλ ἐφάνη, νηστεία πάλιν καὶ σποδὸς καὶ σάκκος. Ὅτε οὗτος φαίνεται, καὶ νηστεία καὶ εὐχή. Ἄλλ' ὄρα καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ εικοστῇ καὶ τετάρτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἐγὼ ἤμην ἐχόμενος τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου, οὗτός ἐστι Τίγρις. Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος βαδίζω, καὶ ἡ ὄσφύς αὐτοῦ περιεζωμένη χρυσίῳ ὄφάξ, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὥσει θαρσεῖς, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὥσει δρασις ἀστραπῆς, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὥσει λαμπάδες πυρός, καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὡς δρασις χαλκοῦ στίλβοντος, καὶ ἡ φωνὴ τῶν λόγων αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὄχλου. Καὶ εἶδον ἐγὼ Δαυιήλ μόνος τὴν ὀπτασίαν, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' ἐμοῦ οὐκ εἶδον τὴν ὀπτασίαν, ἀλλ' ἡ ἔκστασις μεγάλη ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτούς, καὶ ἔφυγον ἐν φόβῳ. Καὶ ἐγὼ ἀπελείφθην μόνος, καὶ εἶδον τὴν ὀπτασίαν τὴν μεγάλην ταύτην, καὶ οὐκ ὑπελείφθη ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ ἡ δόξα μου μεστράφη εἰς διασποράν, καὶ οὐκ ἐκράτησα ἰσχύος. Καὶ ἤκουσα τὴν φωνὴν τῶν λόγων αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ἀκούσει μὲ ἤμην καταγεφυμένον ἐπὶ πρόσωπόν μου, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἰδοὺ χεῖρ ἀπτομένη μου, καὶ ἤγειρέ με ἐπὶ τὰ γόνατά μου, καὶ ἐπὶ τὰ ἰγγὴ τῶν ποδῶν μου. Καὶ εἶπε πρὸς με· Δαυιήλ, ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν, σύνεσις ἐν τοῖς λόγοις, οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ, καὶ στήθι ἐν τῇ στάσει σου, ὅτι νῦν ἀπεστάλην ἐγὼ πρὸς σέ. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν πρὸς με τὸν λόγον τοῦτον, ἀνέστην ἐντρομος. Καὶ εἶπε [250] πρὸς με· Μὴ φοβοῦ, Δαυιήλ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης, ἧς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου τοῦ συνεῖναι καὶ κακωθῆναι ἐναντὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἠκούσθησαν οἱ λόγοί σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Ὅραξ ὅπερ ἔφην, καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν; Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, φησὶν,

* Theodoretus χειρῶν.

ἀπεστάλην. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐβράδυνας; Καὶ ὁ ἄρχων βασιλεὺς Περσῶν εἰστήκει δὲ ἐναντίας μου εἰκοσι καὶ μίαν ἡμέραν. Ἦκουσας ὅτι ἔθηκεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῦ; Καὶ ἕκαστον ἔθνος ἔχει τὸν ἐφεστῶτα, καὶ βούλεται αὐτὸς εἶναι δυνατώτερος. Καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Οὐ γὰρ ἔρκει τὰ ῥήματα διδάξαι τὰ λεγόμενα. Ὅραξ ἐτέρως παιδευομένους τοὺς προφήτας; Καὶ δύναμις μεγάλη τῆς ὄψεως. Ὅντως γὰρ μεγάλη, τὸ τοὺς ἡσθενηκότας ἐκείνους τοῦ τοσαῦτα περιγενομένου περιγενέσθαι Ἀντιόχου. Καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος. Ἐπειδὴ τινες ἐμελλον ἀπιστεῖν. Οὐ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ. Ἀναμνήσκει σε τῶν πρώτων, ἵνα ἀξιόπιστος φανῇ. Ἰδοὺ καὶ τὸ πάσχα ἔλυσεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ τὸ πάσχα γίνεται, οὗτος δὲ μέχρι τῆς τετάρτης εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἐνήστευσεν. Ἐμπίπτει δὲ εἰς τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην, ἀπὸ τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης ἐπὶ τὴν πρώτην εἰκάδα, καὶ ἐτέρας δύο ἡμέρας. Ὅρα τὰ νόμιμα ἤδη καταλυόμενα. Οὐκ ἐνέτρεψέ σε ὁ φόβος, ὦ Δαυιήλ; Οὐχί, φησὶ. Ὅρα ποῦ τὴν ὀπτασίαν βλέπει· ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καθάπερ καὶ Μωϋσῆς. Αἱ γὰρ πόλεις θορύβων γέμουσι, καὶ παραγῆς. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ θρους μεταμορφούται. Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων πρώτων ἦλθε βοηθῆσαι μοι, καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως Περσῶν. Καὶ ἦλθον συνετίσαι σε ὅσα ἀπατήσεται τῷ λαῷ σου ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὅτι ἰδοὺ ἡ δρασις εἰς ἡμέρας. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ πάντας τοὺς λόγους τοῦτους, ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ κατεύνην. Καὶ ἰδοὺ ὡς ὁμοίωμα υἱοῦ ἀνθρώπου ἤψατο τῶν χειλέων μου. Καὶ ἠνοιξα τὸ στόμα μου, καὶ ἐλάλησα, καὶ εἶπον πρὸς τὸν ἐστῶτα ἐναντίον μου· Κύριε, ἐν τῇ ὁράσει σου ἐστράφη τὰ ἐντός μου ἐν ἐμοὶ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἔχω ἰσχύρ. Καὶ πῶς δυνησεται ὁ παῖς σου, Κύριε, λαλήσαι μετὰ τοῦ Κυρίου μου τούτου; Καὶ ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν οὐ στήσεται ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ προῆ οὐκ ὑπελείφθη ἐν ἐμοὶ. Καὶ προσέθετο, καὶ ἤψατό μου ὡς δρασις ἀνθρώπου, καὶ ἐνίσχυσέ με, καὶ εἶπέ μοι· Μὴ φοβοῦ, ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν, εἰρήνη σοι, ἀνδρίζου, καὶ ἰσχυε. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ, ἐνίσχυσα, καὶ εἶπον· Λαλήτω ὁ Κύριός μου, ὅτι ἐνίσχυσάς με. Καὶ εἶπον, Εἰ οἶδας τί ἦλθον πρὸς σέ; Καὶ νῦν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμήσαι μετὰ τοῦ ἀρχοντος Περσῶν. Καὶ ἐγὼ ἐξεπορεύμην, καὶ ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο. [251] Ἄλλ' ἡ ἀναγγελῶ σοι τὸ τεταγμένον ἐν γραφῇ ἀληθείας· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς ἀντεχόμενος μετ' ἐμοῦ περὶ τούτων, ἀλλ' ἡ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὑμῶν. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος στολήν. Ἰσως ἱερατικὴν. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ ἦν πυρός ἀπὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Πῶς ἐν ἀστραπῇ ἐκείνοις ἔφατε; τίνος ἔνεκεν οὕτω φαίνεται ὁ ἄγγελος οὗτος; Ἄρ' ἵνα ἐκπλήξῃ τὸν δῆμον; καὶ τί τὸ κέρδος; Ἰνα πείσῃ μηκέτι πενθεῖν τὸ (f. τῷ) πολλὰς ταῦτα λέγεσθαι· μαρτυρῶν μαρτυρεῖ δυνάμει τῶν ἐσομένων· ἢ ἵνα πιστώσῃται αὐτόν. Καὶ ἡ φωνὴ μεγάλη. Ὅστε καὶ οὕτω καταπλήξασθαι. Ἐξίσταται, καὶ πάλιν ὁμιλοῦντος ἐξίσταται, συγχωροῦντος ἰσως, οὐκ ἀδυνατοῦντος· ἐπεὶ πρότερον εἶπεν· Ἄρ-

urbem non remigrat, ut antea (a). Quis autem omnino de reditu loquutus est? Nemo.

CAP. X.

1. « In anno tertio Cyri regis Persarum (b) verbum revelatum est Danieli, qui nominatus est Baltasar. Et verum erat verbum; et potentia magna et intelligentia data est ei in visione. 2. In diebus illis ego Daniel in luctu eram tres hebdomadas. 3. Panem desideriorum non comedi, et carnes ac vinum non introierunt in os meum, et unguento non unctus sum usque ad tres hebdomadas dierum » (c). Quare iterum luget? Nam si primus annus Cyri advenerat, cur luget? et omnes dies, cum unum dumtaxat lugere debuisset? Rursus nihil audit de iis rebus, pro quibus orat. Mihi videtur quod pro solutione calamitatum presentium precatur. At Deus nihil tale, sed id ipsum quod supra, atque apertius dicit. Imo ut omnes redeant, orat Daniel. Licet enim magna essent mala, quibus Judæi premebantur, non tamen ideo volebat patriam amittere. Iste autem angelus clarius ac exactius id dicit. Vide autem ubique Danielem non simpliciter ac sine labore obtinere visiones, sed cum jejuniis. Quando oportuit somnium discere, jejunium præcessit. Cum Gabriel apparuit, jejunium iterum, et cinis, et saccus: cum iste conspicitur, et jejunium et oratio. Sed vide angelum se propemodum excusare Danieli. 4. « Et in die vigesima quarta mensis primi ego eram juxta fluvium magnum, hic est Tigris. 5. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir indutus Badiin, et lumbus ejus præcinctus auro Ophaz, 6. et corpus ejus, quasi Tharsis, et facies ejus, ut aspectus fulguris, et oculi ejus, velut lampades ignis, et brachia ejus ac crura, sicut visio æris coruscantis, et vox sermonum ejus, quasi vox turbæ. 7. Et vidi ego Daniel solus visionem, et viri qui erant mecum visionem non viderunt, sed terror gravis irruit super eos, et fugerunt in timore. 8. Et ego relictus sum solus, et vidi visionem magnam hanc, et non remansit in me fortitudo, et gloria mea conversa est in corruptionem, et non retinui robur. 9. Et audivi vocem sermonum ejus: et cum ego audirem, eram compunctus super faciem meam, et facies mea super terram. 10. Et ecce manus tetigit me, ac erexit me super genua mea, et super vestigia pedum meorum. 11. Et dixit ad me: Daniel, vir desideriorum, intellige in sermonibus quos ego loquor ad te, et sta in statione tua, quia

nunc ego missus sum ad te. Cumque loqueretur ipse ad me sermonem istum, surrexi tremens. 12. Et dixit ad me: Ne timeas, Daniel, quia a die prima, qua dedisti cor tuum ad intelligendum, et ad æffigendum te coram Domino Deo tuo, audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis. » Vides quod dixi, hunc tantum non se excusare Danieli? *A prima die*, inquit, *missus sum*. Quare ergo moratus es? 13. *Et princeps regni Persarum scietis ex adverso mei unum et viginti dies*. Audisti illud, *Posuit terminos gentium secundum numerum angelorum suorum (Deut. 32. 8)*? Et unaquæque gens præfectum habet angelum, qui vult potentior esse reliquis. *Et intelligentia data est ei in visione*. Non enim sufficiebat docuisse ea quæ dicebantur. Cernis aliter institui prophetas? *Et virtus magna visionis*. Vere enim magnæ potestatis fuit, quod homines infirmi vicerint illum Antiochum, qui tot tantaque superaverat. *Et verum verbum*. Quandoquidem nonnulli credituri non erant. *Cujus nomen Baltasar*. Commemoratur tibi priora, ut fide dignus habeatur. En et Pascha solvit (a). Nam Pascha in primo celebratur mense; iste vero usque ad quartam et vicesimam mensis jejunavit. Incidit autem in decimam quartam jejunium illius, et a decima quarta ad vicesimam primam, et duos alios dies durat. Vide legalia jam tunc fuisse abrogata. Nonne præ formidine in fugam conversus es, o Daniel? Minime, inquit. Adverte quo loci visum videat: in deserto, sicut et Moyses. Urbes namque tumultibus et perturbatione plenæ sunt (b). Sic etiam Christus in monte transfiguratur. 13. « Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad auxiliandum mihi: et me reliquerunt ibi cum principe regis Persarum. 14. Et veni ut docerem te quæcumque eventura sunt populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. 15. Et cum loqueretur ipse mecum omnia verba hæc, dedi faciem meam super terram, et compunctus sum. 16. Et ecce quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea. Et aperui os meum, et loquutus sum, et dixi ad eum qui stabat coram me: Domine, in visione tua conversa sunt interiora mea in me, et ecce non habeo fortitudinem. 17. Et quomodo poterit servus tuus, Domine, loqui cum Domino meo isto? Et ex nunc non stabit in me fortitudo, et halitus non est relictus in me. 18. Et addidit, et tetigit me quasi visio hominis, et corroboravit me. 19. Et dixit mihi: Ne timeas, vir desideriorum, pax tibi, viriliter age, ac esto fortis. Et cum loqueretur ipse mecum, corroboratus sum, et dixi: Loquatur Dominus meus, quia corroborasti me. 20. Et dixit: An nosti cur veni ad te? Et nunc revertar, ut prælier cum principe Persarum. Atque egrediebar; princeps vero Græcorum veniebat. 21. Verumtamen annuntiabo

¹ Theodoretus legit, *manuum mearum*, pro, *pedum meorum*.

(a) Interdixerant quippe Romani Judæis, ne Jerosolymam ingrederentur. Testes sunt Justinus, Tertullianus, Eusebius, Hilarius, Gregorius Nazianzenus, Severus atque Hieronymus.

(b) Hoc igitur tempore in extrema senectute erat Daniel. Et tamen S. Chrysostomus, tertio de incomprehensibili Dei natura, juvenem facit. (*Nempe T. 1. At Chrysostomus parum, et sæpe nullam temporum rationem habet.*)

(c) Theodoretus hic, S. Basilius Homilia prima de Jejunio, et noster secunda contra Judæos, cibo penitus et potu abstinentem per tres hebdomadas mansisse Danielem opinantur: ut de Mose legitur Exodi 34, 28. Quod cum divino contextui adversari videatur, in sententiam S. Hieronymi discedo libens.

¹ In Hebræo et in Vulgata legitur, *et ego remansi ibi*.

(a) Hujus argumenti interpretatio petenda est ex libris adversus Judæos, in quibus ista omnia fusius tractantur.

(b) Urbium tumultus ac incommoda pereleganter descripta et suis coloribus depicta habes apud suadæ medullam Gregorium Nazianzenum Oratione 28, Christianorum Demosthenem Basilium Homilia de Gordio martyre; atque etiam, si prolixa sacris miscenda sunt, apud Juvenalem sat. 5.

tibi quod constitutum est in scriptura veritatis : et non est unus, qui a me stet de his , nisi Michael princeps vester. Et ecce vir indutus stolam. » Fortassis sacerdotalem. « Aspectus ejus quasi fulgur erat igneæ flammæ ab oculis ejus. » Quomodo in fulgure illis apparebat? cur sic apparet iste angelus? an ut populum percellat? et quodnam inde emolumentum? Nempè ut persuadeat non amplius lugere, quod eadem sæpè numero dicta fuerint : et testimonium perhibet futurorum virtuti : an ut illi fidem faciat. *Et vox magna.* Ut etiam ea re perterruerit. Daniel obstupescit, et iterum angelo colloquente obstupescit, idque indulgente illo forsàn, et non impotentem faciente seu impediante (a) : quandoquidem prius dixerat : *Viriliter age.* Et stetit. Vides quid sit aspectus angeli? Ne existimes a se esse id quod videtur, nec aurum. Quis enim non ferret earum materialium aspectum? Cum ubique lumen positum sit. Quoniam igitur missus sum, præsignifico hoc solum, inquit, ne corrupas gratiam. *Audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis.* Quid enim rogabat, et quid precabatur? Et quidem illa ipsi non dicis, nec quidquam ejusmodi. Forte volebat discere exacte tempus, et quid postea futurum esset. *Et princeps, inquit, regni Persarum stetit ex adverso sæci.* Anne hominum principem dicit? Minime. Etenim et alibi ait : *Princeps Græcorum exiit.* Mihi videtur iste qui loquitur non esse de principibus, neque ex iis qui præfecti sunt genti alicui, sed ex supernis virtutibus. Deinde quia angeli alii non valebant illi resistere, huic dicitur. Absoluti sunt, inquit, ac liberati Judæi; quid adhuc queris? « Et ecce Michael, unus principum primorum, venit ad auxiliandum mihi; et me reliquerunt tibi cum principe regis Persarum. Et veni docere te quæcumque evenient populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. » Quare ante viginti dies non venit Michael? Ut mihi videtur, ostendere vult prophetæ, illum res prohibitas et iniquas atque coactas postulare, ac propemodum angelis vim facere. Propter hoc neque Michael statim ab initio auxiliatur, sed postea, ut discerent indignos reditu esse eos qui postea in patriam reversi sunt. Injuria afficiuntur angeli. *Et me reliquerunt tibi, ut vel persuaderem, vel inliberem (principem regis Persarum).* Et quis angelus ejusmodi, qui cum audit Deum præbere gratiam, resistat? Rem, ut arbitror, ita exprimit ac si esset corporea : quemadmodum cum ait : *Quis egredietur et decipiet mihi Achaabum (2. Paral. 18. 19)?* et iterum : *Dimitte me, et delebo eos (Exod. 32. 10).* Non prohibetur Deus, nec vim patitur, detentus a propheta. Ita sane et hic. Rursus vero alibi ait : *Dimitte me, quia ascendit dituculum (Gen. 32. 26).* Et adhuc de angelo et asina : *Nisi faciem tuam apprehendissem (b),* inquit. Id itaque non

ostendit, ipsum Deo obsistere, sed hoc unum tantum injuria angelos affici. Tantum valuit Daniel. *Descendi ut docerem te quæcumque populo tuo sunt eventura.* Vide quomodo, re necessaria dimissa, propheta se excuset. Iterum Daniel consternatur : iterum angelus illum erigit, et ait : *Ego proficiscor ut præliet cum principe Persarum. Atque ego egrediebar, princeps vero Græcorum veniebat.* Forte cum uno adversantium ipsi de rebus futuris, quique contra Macedonas pugnaret. Ac nondum persuadetur. Bellumne est inter angelos, et pugna de hominibus? Sane. Maximam quippe eorum curam gerunt. Nondum persuasus est. Quasi si quis diceret : Cogor cum hoc contendere.

CAPUT XI.

1. *Et factum est in anno primo Cyri, ego steti in robur et fortitudinem.* 2. *Et nunc annuntiabo tibi veritatem.* Et tunc, ego sum qui servavi. Nam ne aliquis dicat : Cur igitur præliaris? quid ergo, si non viceeris? nequaquam, inquit. Et tunc ego illis patrocinatus sum. *Etenim non est, inquit, unus qui a me stet de his, nisi Michael princeps ipsorum (Dan. 10. 21).* Hæc dicit ut Danieli persuadeat, se non esse ipsi hostem ac inimicum, et eum res vetitas petere. Nec ideo dicit, quod adjutoribus indigeat. Quomodo enim? Ostenditur istum angelum non esse de principibus. Postea omnia refert accurate, et ait unde clades. Deinde salutem populi ipsius, et acceptionem in sequentibus narrat.

CAPUT XII.

7. « Cum completa fuerit dispersio manus populi sanctificati, cognoscent sanctum, et consummabuntur hæc omnia. 8. Et ego audivi, et non intellexi. et dixi : Domine, quid extrema horum? 9. Et dixit : Vade, Daniel, quia et clausi sunt sermones usque ad tempus finis. 10. Quoad eligantur et dealbentur et igne probentur multi : inique autem agent iniqui, neque intelligent omnes impii : at intelligentes intelligent. 11. Et a tempore quo mutatum fuerit iuge sacrificium, et data fuerit abominatio desolationis, erunt dies mille ducenti nonaginta. 12. Beatus qui exspectat et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque. 13. Et tu vade, ac requiesce : adhuc enim dies in completionem consummationis : et requiesces tempus tuum in consummationem dierum » (a). Et tu, inquit, sede. Nam post multum tempus hæc erunt. Igitur non de reditu lamentatur, sed post reditum pro iis qui redierant.

CAPUT XIII. (In Vulg. XIV.)

1. « Et rex Astyages appositus est ad patres suos : et accepit Cyrus Persa regnum ejus (b). 2. Et erat

(a) In Græco, ἡρξυνοβόρος τῶν, οὐκ ἀδυνατοβόρος. Ut potui interpretatus sum; an feliciter, clam me est. Sane illa verba, *viriliter age*, ab angelo pronuntiata fuere post Danielis stupores; sed, *noti metuere*, idem significat. Lege in Editione Græca Dan. 4. 6.

(b) Non memini me legere ista in sacris scripturis. Forte allusum ad Num. 22, 23, 27, 31, 32. Verum quia quid si-

mille habetur Jobi 42, 8, existimo s. Chrysostomum eum locum in mente habuisse. Sic enim interdum hallucinantur Ecclesie doctores sanctissimi. Posset etiam dici excerptorem duo loca confudisse in unum.

(a) Consulendi B. Hieronymus ac Theodoretus.

(b) Id primo observo, s. Chrysostomum Græcos Codices sequutum, ista cum superioribus conjunxisse : *librarium*

δριζου. Καὶ ἔστη. Εἶδες τί ἐστὶν ὄψις ἀγγέλου; Μὴ νομίσης χαλκὸν εἶναι τὸ ὀρώμενον, μηδὲ χρυσίον. Τίς γάρ οὐκ ἂν ἐνέγκοι τούτων τὴν ὄψιν; Πανταχοῦ γὰρ τὸ φῶς καίται. Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεστάλην, προσημαίνω τοῦτο μόνον, φησί, μὴ διαφθείρης τὴν χάριν. *ἤκουσθησαν οἱ λόγοι σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου.* Τί γὰρ παρεκάλει, καὶ τί ἔδειτο; Καὶ μὴν οὐχὶ ταῦτα αὐτῷ λέγεις, οὐδὲ τοιοῦτον οὐδέν. Τάχα ἐθούλετο μαθεῖν ἀκριβῶς τὸν χρόνον, καὶ τὸ μετὰ ταῦτα. *Καὶ ὁ ἄρχων τῆς βασιλείας, φησί, Περσῶν εἰστήκει ἐξ ἐναντίας μου.* Ἄρα μὴ τὸν τῶν ἀνθρώπων λέγων ἄρχοντα; Οὐδαμῶς. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἐξῆλθεν.* Ἐμοὶ δοκεῖ οὗτος οὐκ εἶναι τῶν ἀρχόντων, οὐδὲ τῶν ἐπιτεταγμένων ἔθνος, ἀλλὰ τῶν ἄνω δυνάμεων. Εἶτα ἐπειδὴν οὐκ ἴσχυον οἱ ἄγγελοι ἄλλοι ἀντιστῆναι αὐτῷ, τοῦτ' αὖ λέγεται. Ἀπελύθησαν, φησί· τί πάλιν ζητεῖς; *Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε βοηθῆσαι μοι· καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως Περσῶν.* Καὶ ἦλθον συντίσαι σε ὅσα ἀπαντήσεται τῷ λαῷ σου ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὅτι ἰδοὺ ἡ ὄρασις εἰς ἡμέρας. Τίνος ἕνεκεν πρὸ τῶν εἰκοσι ἡμερῶν οὐκ ἦλθεν ὁ Μιχαὴλ; Ἐμοὶ δοκεῖ, δεῖξαι βούλεται τῷ προφήτῃ, ὅτι κεκωλυμένα πράγματα αἰτεῖ καὶ παράνομα καὶ κατηναγκασμένα, μονονοχὶ καὶ τοῖς ἀγγέλοις βίαν ποιῶν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ Μιχαὴλ εὐθέως ἐν ἀρχῇ βοηθεῖ, ἀλλ' ὕστερον, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐκ ἦσαν ἄξιον ἀνελεθεῖν οἱ μετὰ ταῦτα. Ἄδικοῦνται οἱ ἄγγελοι. *Καὶ αὐτὸν ἀφῆκον ἐκεῖ, ὥστε ἡ πείσαι, ἡ κωλύσαι.* Καὶ τίς ἄγγελος τοιοῦτος, ὡς ἀκούσας τοῦ Θεοῦ δόντος τὴν χάριν, ἀντιστῆναι; Σωματοποιεῖ, ὡς οἶμαι, τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ ἐκεῖ [ψ. ἐπει] ἔλεγε· *Τίς ἐξελεύσεται, καὶ ἀπατήσεται μοι τὸν Ἀχαάβ;* Καὶ πάλιν· *Ἄφες με, καὶ ἐξαλείψω αὐτούς.* Οὐ κωλύεται ὁ Θεός, οὐδὲ ἀνάγκην πάσχει, κατεχόμενος; ὑπὸ τοῦ προφήτου. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ φησί· *Ἄφες με, ὅτι ἀνέθῃ ὁ ὄρθρος.* [252] Καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ ἀγγέλου καὶ τῆς ὄνου· *Εἰ μὴ πρόσωπόν σου ἔλαβον, φησὶν.* Οὐκ ἄρα τοῦτο δείκνυσιν αὐτὸν ἀνθιστάμενον τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἐν μόνον, ὅτι ἀδικοῦνται. Τεσσαῦτα ἴσχυον ὁ Δανιὴλ. *Κατῆλθον συντίσαι σε ὅσα ἀπαντήσεται τῷ λαῷ σου.* Ὅρα πῶς ἀναγκαῖον πρᾶγμα ἄφεις, ἀπολογεῖται τῷ προφήτῃ. Πάλιν ἐξίσταται· πάλιν αὐτὸν ἀνίστασι, καὶ φησί· *Ἐγὼ κορευόμενος τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἀρχοντος Περσῶν. Καὶ ἐγὼ ἐξεκορευόμην, καὶ ὁ ἀρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο.* Ἰσως ἐνδὸς τῶν ἐναντιουμένων ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις, ὥστε τοῖς κατὰ Μακεδονίαν πολεμῆσαι. Καὶ οὕτω πείθεται. Πόλεμος ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ, μάχη περὶ ἀνθρώπων; Ναί. Πάνυ γὰρ αὐτῶν κήδονται. Οὕτω ἐπέστη. Ὅσπερ ἂν εἶποι τις· Ἄναγκάζομαι τῷδε φιλονεικῆσαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Καὶ ἐγένετο ἐν ἑταί πρώτῳ Κύρου, ἐγὼ ἔστην εἰς κράτος καὶ ἰσχύρ. Καὶ νῦν ἀναγγελάω σοι ἀλήθειαν.

Καὶ τότε, φησί, σώσας ἐγὼ εἰμι. Ἴνα γὰρ μὴ λέγη τις· Τί οὖν πολεμεῖς; τί οὖν, ἂν μὴ νικήσης; Οὐχί, φησί. Καὶ τότε ἐγὼ αὐτῶν προέστην. Καὶ οὐκ ἔστι γὰρ, φησί, *εἰς ἀντεχόμενός μοι περὶ τούτων, ἀλλ' ἡ Μιχαὴλ ὁ ἀρχων αὐτῶν.* Ταῦτα λέγει ἵνα πείσῃ αὐτὸν, ὅτι οὐ πολέμιός ἐστιν αὐτῷ καὶ ἐχθρός, καὶ ὅτι πράγματα αἰτεῖ κεκωλυμένα. Οὐχ ὅτι βοηθῶν δεῖται. Πῶς γὰρ; Δείκνυται ὅτι οὗτος οὐκ ἦν τῶν ἀρχόντων. Εἶτα λέγει πάντα μετὰ ἀκριβείας, καὶ λέγει πόθεν αἰ ἦρται. Εἶτα λέγει τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐξῆ; καὶ τὸ δόκιμον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμὸν χειρὸς λαοῦ ἠγιασμένου, γνώσονται ἄγιον, καὶ συντελεσθήσεται ταῦτα πάντα. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα, καὶ οὐ συνῆκα, καὶ εἶπον· Κύρις, τί τὰ ἐσχάτα τούτων; Καὶ εἶπε· Δεῦρο, Δανιὴλ, ὅτι καὶ ἐμπεφραγμένοι οἱ λόγοι ἕως καιροῦ πέρατος. Ἔως ἐκλεγῶσιν, καὶ ἐκλευκανθῶσιν, καὶ πυρωθῶσι πολλοὶ, καὶ ἀνομήσωσιν ἄνομοι, καὶ οὐ συνήσωσι πάντες ἀσεβεῖς, καὶ οἱ ροήμορες συνήσωσιν. Καὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, καὶ δοθηται βδέλυγμα ἐρημώσεως, ἡμέραι χίλια διακόσονται ἐννετήκοντα. Μακάριος ὁ ὑπομένων καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας χιλίας τριακοσίας τριακονταπέντε. Καὶ σὺ δεῦρο, καὶ ἀναπαύου· ἐτι γὰρ ἡμέραι εἰς ἀναπλήρωσιν συντελείας· καὶ ἀναπαύσεις τὸν καιρὸν σου εἰς συντέλειαν ἡμερῶν. Καὶ σὺ, φησί, κάθισον· μετὰ γὰρ χρόνον πολὺν ταῦτά ἐστιν. Ἄρα οὐ περὶ τῆς ἀνάδου θρηνεῖ, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελεθεῖν περὶ τῶν ἀνελεθόντων.

[253] ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀστυάγης προστέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ· καὶ παρέλαβεν Κύρος ὁ Πέρσης τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ ἦν Δανιὴλ συμβίωτης τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Βῆλ ἡμῖν ἀνέγραψεν ὁ Δανιὴλ. Οὐχ ὄρε, φησί, πόσα ἐσθίει καὶ πίνει; Βαβαί, ἤλικον τεκμήριον Θεοῦ, καὶ γνώρισμα, τὸ πολλὰ ἐσθίειν καὶ πίνειν. Ὁ Δανιὴλ οὐκ εἶπε τοῦτο··· Τοῦτο οὖν Θεός, εἶπέ μοι; ἀσθενῆς γὰρ ἦν ἐκεῖνος· ἀλλ' ἐκ περιουσίας ἐνίκησεν. Ἐγὼ σοὶ τὸν Θεὸν [τὸν] κτίσαντα τὸν οὐρανὸν λέγω καὶ τὴν γῆν· σὺ δὲ μοι γαστέρα μαινομένην παράγεις εἰς μέσον; Τοῦτο μάλιστα οὐκ ἂν εἴη Θεοῦ· Θεός γὰρ οὐ πεινάζει, οὐ κοπιάσει. Ἄλλ' οὐ βούλεται ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλὰ ἀπὸ πραγμάτων νικᾷ. Καὶ τιμωρίαν ὤρισεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς. Τίνος ἕνεκεν οὐχὶ παρόντων ἐσθίει, ἀλλ' ἐν νυκτί; Πῶς ἐκεῖνοι τοῦτο οὐ συνείδον, ὅτι ἡμελ-

• Τοῦτο. Vox inutilis, forsitan delenda.

λον διὰ τῆς βοηθείας* ἐλέγχεσθαι; Ὅταν Θεὸς οἰκονομήῃ, μηδὲν θαυμάσης. Καὶ ἀπέκτεινεν αὐτούς, φησί. Τί οὖν πάλιν ἐπὶ τοῦ δράκοντος; θηρίον τις προσκυνεῖ; Καὶ τοῦτον ἀνεῖλεν. Ὅρα ὡς ἀνόητοι, πῶς ἀναδροὶ οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν; Ἐκδίδωσι τὸν Δαριήλ. Τίνος ἕνεκεν, μετὰ τὴν νίκην τὴν οὕτω λαμπράν; Ὁ δὲ Ἀμβακούμ, φησί, ἀριστον ἤνεγκε τῷ Δαριήλ. Ὅρα τὸ θαῦμα. Μὴ γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν αὐτῷ ἄλλοθεν

ἐπιχθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; Τοῦτο φίλον ἦν τῷ προφήτῃ. ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ποιῆσθαι πάλιν, καθάπερ ἐπὶ τοῦ εὐνούχου, ἵνα μὴ νομίσας ἠλισγησθαι τὴν τράπεζαν, τὸν λιμὸν ἐπιτείνη. Πόθεν ἔγνω τὸν Ἀμβακούμ; Ἀπὸ τῆς συγγενείας τῆς κατὰ τὴν φωνήν. Ἐμελλεν αὐτὸς κήρυξ γίνεσθαι τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν θαύματος μεγίστου. Πῶς οὐκ ἐφοδῆθη τὰ θηρία ὁ ἄνθρωπος; Οὗτος μὲν ἦσθιεν, ἐκείνα δὲ ἐνήστευον. Ἔστω, τοῦ σώματος ἀπέιχετο τοῦ δικαίου τίνος ἕνεκεν καὶ τῆς τροφῆς; Ὡσπερ κημὸς τις καλὸν χαλινὸς κατεῖχεν ἐκείνα.

* Quamvis sensus esse possit, Beli sacerdotes revictum iri per auxilium quod Deo suo ferebant, dum cibis illi appositis vescerentur, sine dubio tamen corrigendum γοητείας.

MONITUM

[254) Hanc pulcherrimam homiliam primus e tenebris eruit vir doctissimus Ericus Benzelius, et Upsalæ publicavit anno 1708, ad fidem Ms. cujusdam Anglicani, multis in locis vitiati. Sed commodum accidit ut hanc eandem homiliam ex Ms. Ottoboniano Romæ descripserimus, cujus Ms. ope hiulca sarsimus, vitiataque emendavimus.

Habendæ homiliæ, seu potius disceptationis (nam tota in genere πολεμικῶν versatur) occasio fuit Anomæorum quædam objectio. Cum enim Chrysostomus in priori hanc præcedente concione, hoc dicto evangelico in medium adducto, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, ostendisset Filii cum Patre æqualitatem, quod etiam, inquit, declarat evangelista his verbis: *Propterea magis persequerentur eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*; ita sermonem clausit. Hæretici autem Anomæi huic argumento ex Joanne evangelista desumpto alium opposuere Joannis locum, nempe illud Joannis 5, 19: *Nihil potest facere Filius, nisi viderit Patrem facientem*. Cumque talis esset objectio, quæ posset auditores turbare atque percellere, opus erat hasce Anomæorum argutias confutare: quamobrem Flavianus episcopus pauca præfatus, cum sciret populum audiendi ea de re Chrysostomi cupidum, utpote qui posset hujusmodi tela strenue depellere, cito finem dicendi fecit, et Chrysostomo hæreticos confutandi curam demandavit: noverat enim quanto amore ipsum plebs Antiochena prosequeretur; neminemque posse tam fortiter lucifugas illos profligare, quam Joannes

Daniel conviva regis, et gloriosus super omnes amicos ejus. » Quæ ad Belum spectant descripsit nobis Daniel. 5. *Nonne vides, inquit, quanta comedat et bibat?* Papæ, quale argumentum ac indicium divinitatis, multa edere ac bibere! Daniel non dixit: Hoccine, quæso, est Deus? imbecillus enim erat rex: sed ex abundanti vicit. Ego tibi Deum dico, qui creavit cælum et terram; tu vero mihi ventrem avidum productis in medium? Hoc maxime Dei esse non potest: Deus siquidem non esuriet, non fatigabitur. Verum rationibus contendere non vult, sed rebus vincit. Et supplicium ipse rex definivit. Qua de causa Belus

vero ex Vulgata apposuisse notam capitibus: id etiam patet ex eo quod capiti 12 præfixum est in meo Codice, *ϕ. δ.*, hoc est, 12. 14. Secundum quod notatum velim, in ea videri esse sententia nostrum Joannem, ut existimet hunc versiculum pertinere ad historiam Beli, et ad Cyri tempora; non autem ad historiam Susannæ, et ad Danielis juventutem: atqui supra Tom. 2, et Homilia prima in Psalmum 50 Tom. 5, in contraria abit, ac parum verisimiliter scribit Danielem tunc temporis duodecimum ætatis annum egisse, qui est etiam Pseudo-Ignatii error. Nec quemquam movere debet hæc diversitas, in re præcipue adeo obscura.

palam et ante oculos omnium non comedit, sed noctu? Quomodo sacerdotes non perspiciebant se per suam fallaciam convictum iri? Quando Deus dispensat, nihil mireris. 21. *Et occidit illos,* inquit. Quid igitur adhuc de dracone? belluam aliquis adorat? Illum Daniel interfecit. Vides quam dementes, quam ignavi sint reges Persarum? 29. *Tradidit Danielem.* Quam ob rem, post victoriam adeo illustrem? 33. *Ambacum autem,* inquit, *prandium attulit Danieli.* Cerne miraculum. Nonne enim poterat illi aliunde afferri cibus, quam a Judæa? Hoc gratum erat prophetæ, ne eadem iterum ageret, quæ sub eunucho fecerat, neve existimans mensam pollutam esse, famem intenderet. Unde agnovit Ambacum? Ex affinitate linguæ ac vocis. Futurus erat ille maxime miraculi præco apud eos qui in Judæa habitabant. Qui potuit homo non timere feras? Hic quidem comedebat, illæ vero jejunabant. Esto, corpore viri justii abstinerint: quare etiam abstinebant cibo? Veluti camus quidam ac frenum illas continebat.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

ille, cujus strenuitatem, acumen ingenii, atque *διαλεκτικὴν* experti sæpe fuerant. Unde mireris Flaviani modestiam, pietatem, animi ingenuitatem, qui se a presbytero suo sibi subdito ita libenter fateretur et doctrina et eloquentia superari. Chrysostomus vero, ut erat moderatus, et a propria laude alienus, initio vehementer queritur sibi delatum munus esse a doctore suo, qui vere fons doctrinæ esset, et hanc provinciam probe suscipere posset. Deinde vero argumentum adversariorum tam strenue, tam clare depellit, ut nescias utram magis mireris, eloquentiam an dialecticæ vim.

Certum igitur est hanc concionem Antiochiæ in magna ecclesia, ut fert titulus, præsentem Flaviano habitam fuisse, cum jam Chrysostomus in magna esset apud Antiochenos existimatione. Hinc est quod illa alia homilia Chrysostomi, quæ hujus habendæ occasio fuit, cujusque notas aliquot in hac Chrysostomus exhibet, ut nos supra diximus, jam non compareat inter illas homilias quas contra Anomæos Antiochiæ pronuntiavit Chrysostomus decem numero: quasque edidimus primo Tomo, a'ditis undecima et duodecima, quæ Constantinopoli, item contra Anomæos, habitæ sunt. Illæ enim decem homiliæ eo anno dictæ sunt quo ipse presbyter factus est, et concionari cœpit, nempe anno 386, et anno sequenti 387. At hæc homilia, ut et ea quæ ipsam præcedebat, post illas habita fuit, cum ex assiduo concionandi officio magnum sibi Antiochiæ nomen peperisset Chrysostomus. De anno autem nihil prorsus habemus.

Interpretationem nostram Latinam ad fidem Ottoboniani exemplaris edidimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI,

IN MAGNA ECCLESIA, CUM PAUCA PRÆFATUS ESSET EPISCOPUS, IN ILLUD EVANGELII, FILIUS EX SE IP SO NIHIL FACIT, NISI QUOD VIDERIT PATREM FACIENTEM (*Joan. 5. 19*).

1. O violentiam! o tyrannidem! Doctor noster, qui a te nos præfatus est, plenam cum haberet phialam, summis tantum labris poculum degustandum nobis propinavit: id autem fecit non ob doctrinæ penuriam: nam fontis instar scaturire solet; sed quemadmodum dixi, ut vestræ caritatis tyrannidem palam faceret, quam erga tenuitatem nostram exhibere soletis: ea de causa cito tacuit sermonemque conclusit, ut vestro desiderio gratificaretur; et toti solvendo debito nos obnoxios constituit. Quia igitur et is nobis dicendi loco cessit, et vos nostro ab ore pendere video, necesse tandem est ut ad certamina nos exuamus: vos autem mihi opem ferite, et manum porrigite, precibus nostram excitantes linguam, et attentione animi facilem parantes doctrinæ viam. Quandoquidem propheta non admirabilem modo consiliarium, sed etiam prudentem auditorem postulat (*Isai. 3. 3*). Non enim leve nobis certamen hodie paratum est, sed quod multis egeat precibus, multa auditorum vigilantia, multa concionantis diligentia, ut quæ dicenda sunt et accurate proferantur, et tuto in caritatis vestræ animis inserantur. Cupio namque vos non audire tantum, sed etiam institui; non discere modo, sed etiam docere; non accipere solum, sed etiam in alios transmittere. Sic enim et splendidius nobis theatrum, et major cœtus erit, quando vos per ea quæ audieritis, alios etiam inducere poteritis. In priore itaque concione hoc dicto evangelico in medium adducto, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan. 5. 17*), cum hinc ostendissem ejus cum Genitore æqualitatem, quod et supra declarat evangelista his verbis, *Propterea magis persequantur eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo* (*Joan. 5. 18*), ita sermonem clausi. Hodie autem opus est ea solve, quæ adversus hæc obijciunt hæretici. Quamvis enim inter amicos certemus, tanta tamen adhibenda diligentia est, ut undique a fraude tuta et invicta sit oratio, etiamsi in mediis hostibus versetur. Ut enim ante dicebam, non audire tantum vos volo, sed etiam alios instituere. Ideo sollicitè studui vos armis spiritualibus circummunire, ut nullum membrum nudum appareat, vel letali vulnere confodiatur. Armorum quippe loco nobis est sermo, qui nostros munit, et hostes ferit; ferit, inquam, non ut dejiciat, sed ut jacentes erigat. Hujusmodi enim pugnae genus est, quod in salutem contra pugnantium tropæum erigat.

Ut igitur hoc fiat, attento adeste animo, omni ejecta sæculari cura animum excitate, acute cernentem oculum præbete mihi. Dives ne socordia diffuat: pauper ne egestatis curis opprimatur; sed missa omni vitæ inæqualitate, quisque se paratum auditorem præbeat: neque enim parvi prelii sunt, quæ nunc tractantur. Ideo hæc frequenter moneo: novi quippe quam profundo in pelago navigemus. Ne turberis profundum audiens: Spiritu namque duce, non sunt aquæ caligini obnoxia, sed facillima erit via, si eam tantummodo, quam jubeo, teneatis. Ne turbemini, neque moveamini. Quæ enim hodie agitantur, auditorem initio turbant, inque dubitationem conjiciunt: si vero finem exspectet, ubi consentaneam solutionem videbit, jucunda fruetur tranquillitate, et in portum nullis agitatum fluctibus animum appellere poterit. Ut ergo hæc ita se habeant, ne turbemini, ne commoveamini, sed cum omni patientia et perseverantia viam sequimini, quam verbi doctrina ostendit.

Anomæorum obiectio, quæ fucum facere poterat, refellitur. — Quæ sunt ergo quæ nobis ab illis obijciuntur? *Nihil potest, inquit, facere Filius, nisi viderit Patrem facientem* (*Joan. 5. 19*). Atqui hæc Scriptura dixit. Quorsum ergo hæc nobis obijciunt? Non eo sensu, quo a Scriptura dicta sunt, afferuntur. Quid hinc aiunt, concludere volunt? Vides quomodo Filius Dei, inquit, illam æqualitatis suspicionem auferat? Quia enim Judæi id suspicabantur, nempe eum Deo æqualem se facere, ideo intulit his verbis, *Non potest Filius a seipso facere quiddam.*

2. Num frustra dicebam, hæc verba vos turbare posse, atque initio auditorem percellere? Verum exspectate, et videbitis eos propriis confectos telis. Cum primis enim observandum id, quod dicitur, non fuisse Judæorum suspicionem: quod etiam in præcedenti disputatione cum omni perspicuitate ostendimus; quæ ne iterum agitentur, eo remittimus auditorem, et quod nunc obijciitur solve conabimur, ostendereque ipsum non ut everteret eorum suspicionem hæc dixisse, sed ut eam accuratissime firmaret ac stabiliret, nobisque argumentum præberet suæ cum Patre propinquitatis, naturalis conjunctionis, atque concordia. Ita enim huic dicto confido, ut illo maxime dicam demonstrari ejus cum Patre conjunctionem, et substantiæ unitatem. Neque perturbemini ex ratiociniis hæreticorum. Neque enim gladii in muris depicti, neque hastæ, neque spicula hostes turbare possent, torvum et terribi-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, προειρηκότος (ἐπισκόπου) ὀλίγα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς τὸ, (Οὐδέποτε ἀπ' αὐτοῦ ποιεῖ ὁ Υἱὸς οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα *.)

[255] α'. Ὁ τῆς βίας, ὡ τῆς τυραννίδος. Πεπληρωμένῃ τῇ φιλίᾳ ἔχων ὁ διδάσκαλος προειρηκώς, ἀκριβοῦς τοῖς χειρῶν γεύσασθαι ἡμᾶς ἐπήγαγε ὃ τὸ πόμα· τοῦτο δὲ πεποίηκεν, οὐ δι' ἐνδειαν διδασκαλίας· καὶ γὰρ καὶ πηγῆς οὐκ ἔλαττον βρῦειν ἐβωθεν· ἀλλ', ὡς περ ἐφθην εἰπὼν, τῆς ἡμετέρας ἀγάπης φανερῶν τὴν τυραννίδα, ἣν περὶ τὴν ἡμετέραν σμικρότητα ἐπιδείκνυσθαι μεμελετήκατε· διὰ τοῦτο ταχέως εἰσήγαγεν, καὶ τὸν λόγον κατέκλεισε ὁ, τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἡμετέρα χαρίσασθαι βουλόμενος, καὶ ὁλοκληροῦ τοῦ ὀφλήματος ἡμᾶς ὑπευθύνους καθιστάς. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμῖν τῷ λόγῳ παρεχώρησεν, καὶ ἡμᾶς ἐκχευμένους ὀρώ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας, ἀνάγκη λοιπὸν ἀποδύσασθαι πρὸς τὰ παλαιάματα· ἀλλὰ συνάρασθί μοι, καὶ χεῖρα ὀρέξατε, ταῖς εὐχαῖς διεγείροντες ἡμῶν τὴν γλώσσαν, καὶ τῇ συνέσει τῆς ἀκρόασις εὐκολοῦν ἐργαζόμενοι τὴν διδασκαλίαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ προφητῆς οὐ θαυμαστὸν ζητεῖ μόνον σύμβουλον, ἀλλὰ καὶ συνेतὸν ἀκροατὴν. Οὐ γὰρ ὁ τυχὼν ἡμῖν ἀγὼν πρόκειται σήμερον, ἀλλὰ πολλῶν δεόμενος εὐχῶν, πολλῆς δὲ ἀγρυπνίας τῆς τῶν ἀκροαμένων, πολλῆς δὲ σπουδῆς τοῦ λέγοντος. Ἰνα καὶ λεχθῆ μετὰ ἀκριθείας τὰ λεγόμενα, καὶ φυτευθῆ μετὰ ἀσφαλείας ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς ἡμετέρας ἀγάπης. Οὐ γὰρ ἀκούσαι βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ παιδευθῆναι· οὐ μαθεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν· οὐκ αὐτοὺς δέχεσθαι ὁ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους διαδιδάξαι. Οὕτω γὰρ ἡμῖν λαμπρότερον ἔσται τὸ θέατρον, καὶ πλεῶν ὁ σύλλογος, ὅταν ὑμεῖς δι' ὧν ἀκούετε καὶ ἑτέρους ἐπανάγειν δυνήσησθε. Τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ συνάξει ταύτῃ εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι, καὶ δεῖξας ἐντεῦθεν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἰσότητά, ἔπερ καὶ πρὸ τούτου ἀπαφῆναι ὁ εὐαγγελιστῆς λέγων, Διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐδῶκαυ αὐτόν, οὐ μόνον δι' ἑλυσεν ὁ τὸ σάββατον, ἀλλ' ὅτι καὶ Πατέρα ἰδίον ἔλεγε τὸν Θεόν, Ἰσον αὐτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, οὕτω τὸν λόγον κατέλυσα. Σήμερον δὲ τὰ παρὰ τῶν αἰρετικῶν ἡμῖν πρὸς ταῦτα ἀντεπαγόμενα ἀναγκαῖον διαλύσαι. Ἐἰ γὰρ καὶ ἐν φίλοις ἀγωνιζόμεθα, ἀλλὰ τοσαύτη δεῖ κεχρησθῆ τῇ ἀκριθείᾳ, ὥστε πανταχόθεν [256] ἀνεξαρτήτων εἶναι τὸν λόγον καὶ ἀχείρωτον, καὶ εἰ ἐν

μέσοις τοῖς ἐχθροῖς γένοιτο! Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐχ ἀκούειν βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους παιδεύειν. Διὸ δὴ μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης περιθεῖναι ὑμῖν ὄπλα ἐσπούδακα τὰ πνευματικά, ὥστε μηδαμῶ φανῆναι μέλος γυμνὸν, μηδὲ καιρίαν δέξασθαι πληγὴν. Καὶ γὰρ ὄπλων τάξιν ἡμῖν ὁλόγος ἐπέχει, φράττων μὲν ὁμοῦ τοῦ, οικείου, βάλλων δὲ τοὺς ἐναντίους· βάλλων οὐχ ἵνα κατενέγκῃ, ἀλλὰ κειμένους ἀναστήσῃ. Τοιοῦτον γὰρ τῆς μάχης ταύτης τὸ εἶδος· ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πολεμούντων τρόπαιον ἴσθῃσιν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, συντείνετέ μοι τὴν διάνοιαν, πᾶσαν ἐκβάλλοντες φροντίδα βιωτικὴν, διαναστήσατε τὴν γνώμην, ὀξυτερὰς παρέχετέ μοι τὸ ἄμμα. Μῆτε ὁ πλοῦσιος ὑπὸ τῆς ῥαθυμίας χυνοῦσθε, μῆτε ὁ πένης ὑπὸ τῆς φροντίδος τῆς πενίας πιεζέσθε· ἀλλὰ πᾶσαν ταύτην ἐκβάλλοντες τοῦ βίου τὴν ἀνωμαλίαν, ἀκροατὴν παρεσκευασμένον ἑαυτοῦ παρεχέτω· οὐ γὰρ τὰ τυχόντα ἡμῖν τὰ προκαίμενα νῦν. Καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς ταῦτα παραγγέλλω, ἐπειδὴ οἶδα τὸ βάθος ὁ βαδιοῦμεθα. Ἄλλὰ μὴ θορυβηθῆς βάθος ἀκούσας· τοῦ γὰρ Πνεύματος χειραγωγούντος, οὐκ ἔχει ζῆφον τὰ ὕδατα, ἀλλὰ πολλὴ ἔσται ἡ εὐκολία· μόνον ἐὰν ταύτην βαδίζετε τὴν ὁδὸν ἣν ἐγὼ κελεύω. Καὶ μὴ θορυβηθῆτε, μηδὲ ταράττησθε. Καὶ γὰρ τὰ κινούμενα σήμερον ἐν ἀρχῇ μὲν ταράττει τὸν ἀκροατὴν τὸν μὴ προσέχοντα, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλει· εἰ δὲ τὸ τέλος ἐκδέξαιτο, τὴν προσήκουσαν ἰδὼν λύσιν, λευκῆς ἀπολαύσεται γαλήνης, καὶ εἰς λιμένα ἀκύματον τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ὀρμησάι δυνήσεται. Ἴν' οὖν ταῦτα γένηται, μὴ θορυβηθῆτε, μηδὲ ταράσσεσθε, ἀλλ' ἔπεσθε τὴν ὁδὸν μετὰ μακροθυμίας ἀπάσης καὶ καρτερίας, ἣν ἡ τοῦ λόγου διδασκαλία δείκνυσιν.

Τίνα οὖν ἔστι τὰ παρ' αὐτῶν ἡμῖν ἀντεπαγόμενα; Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς, φησὶν, ἀπ' αὐτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Καίτοι ταῦτα ἡ Γραφή εἶρηκεν. Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ' αὐτῶν ἡ ταῦτα ἀντεπαγεται; Οὐχ ὡς εἶρηται παρὰ τῆς Γραφῆς, οὕτως ἐπάγεται. Τί γὰρ ἐκ τούτου, φησὶν, κατασκευάζειν βούλομαι; Ὅρθως πῶς ἀνέτρεψε, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόνοιαν ἐκείνην τὴν τῆς ἰσότητος; Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, φησὶ, τοῦτο ὑπέπτευσαν, ὅτι ἴσον αὐτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, διὰ τοῦτο ἀντεπήγαγε λέγων· Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀπ' αὐτοῦ ποιεῖν οὐδέν.

β'. Ἄρα μὴ μάτην εἶπω, ὅτι θορυβεῖν ὑμᾶς ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ ἐκ προοιμίων λεγόμενα διαταράττειν τὸν ἀκροατὴν; Ἄλλ' ἀναμείνατε, καὶ ἔβασθε τοῖς οικείοις αὐτοῦ ἀναλισκομένους ὄπλοις. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐκ ἦν Ἰουδαίων ὑπόνοια τὸ λεγόμενον· ὁ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ

* Titulus sic plenior est apud Benzel. Post προειρηκότος nihil habetur in Anglic. codice, sed est sphalma.

ἃ Sic Ottob. cod., Benz. male ὑμᾶς ἐπήγαγεν.

ἄ Sic Ottob. cod. recte. Anglic. male εἰσήγαγε. Infra παλαιάματα, Benzel. σπάματα, quod idipsum est. Ibid. Benzel. ταῖς γοῖν εὐχαῖς, ad fidem Anglic. cod. Sed hæc i-citio non quadrat. Ibid. Ottob. τὴν γλώσσαν, Angl. τὴν φωνήαν.

ἄ Ottob. ὑποδέχεται. Infra Benzel. ἑτέρους ἐπιστάγειν. Ibid. τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ.

ἄ Hæc non prius dixerat, ut innuit Chrysostomus, sed postea dixit Joannes evangelista.

ἄ Sic Ottob.; Benzel. τὰ ἀντεπαγόμενα. Hæc porro sunt Anomæorum dicta, quæ depellunt Chrysostomi argumentum.

διαλέξει μετὰ πάσης ἁ ἀπεδείξαμεν τῆς σαφηνείας· ἄπερ ἵνα μὴ πάλιν ἀνακινῶμεν, ἐκεῖ παραπέμφαντες τὸν ἀκροατὴν, τὸ νῦν ἐπαγόμενον διαλύσαι πειρασόμεθα, δεικνύντες ὅτι οὐκ ἀνατρέπων τὴν ὑπόνοιαν ἐκείνην, ταῦτα λέγει, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἀκριθείας ἰσῶν καὶ βεβαιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸν γεγενηκότα [257] ἐγγύτητος, καὶ πολλῆς γνησιότητος καὶ συναφείας καὶ ὁμονοίας ἀπόδειξιν ἡμῖν παρέχων. Οὕτω γὰρ θαρρῶ τῷ εἰρημένῳ, ὅτι ταύτην μάλιστα φημι ὅτι τὴν ῥῆσιν ἀπόδειξιν εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπαράλλακτον. Μηδὲ ταράττεσθε ὑπὸ τῶν λογισμῶν τῶν αἰρετικῶν. Οὐδὲ γὰρ τὰ ξίφη τὰ ἐν τοῖς τοίχοις γεγραμμένα, οὐδὲ τὰ δόρατα, οὐδὲ αἱ αἰχμαὶ θοροῦσιν δύναιτ' ἂν πολεμικούς, φοδεῖρὸν καὶ ὄξυ βλέποντας. Ὅπερ γὰρ ἂν ἦ, σκιά τις ἐστὶ καὶ εἰκὼν, οὐ πραγμάτων ἀλήθεια. Τοιοῦτοι τῶν αἰρετικῶν λογισμοὶ, οὓς ἵνα διελέξωμεν, πλησίον ταύτης γενόμεθα τῆς ῥήσεως, συνεχῶς αὐτὴν περιστρέφοντες, καὶ τέως αὐτοὺς ἐρώμεθα, πῶς βούλονται ἐρμηνεύειν τὴν ῥῆσιν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνάγνωσις. Εἰ γὰρ ἤρκει ἢ ἀνάγνωσις, τίνοσ; ἔνεκεν ὁ Φιλιππος πρὸς τὸν εὐνοῦχον ἔλεγεν, Ἐὰρ γὰρ ἡ γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις; Ὅθεν ἀναγινώσκων ἐκείνος, οὐδὲν ἤδει τῶν ἐγκειμένων· διὰ καὶ ἔλεγεν· Δέομαι σου, περὶ τίνοσ; ὁ προφήτης λέγει, περὶ ἐαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου; Εἰ ἤρκει ἡ ἀνάγνωσις, πῶς οἱ Ἰουδαῖοι τὴν Παλαιὰν ἀναγινώσκοντες, καὶ τὰ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν σημείων, καὶ τῶν θαυμάτων, καὶ τόπον, καὶ καιρὸν, καὶ σταυρὸν, καὶ τάφον, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος κάθιστον, καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων συνεκδρομὴν, καὶ τὴν τῆς συναγωγῆς ἐκβολὴν, καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας εὐγένειαν, οὐδέπω καὶ σημεῖον ἐπίστευσαν; Οὐκ ἄρα ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωσις, ἐὰν μὴ προσῆ καὶ ἡ γνώσις. Ὅσπερ γὰρ ἐὰν τις τρέφεται μὲν, μὴ πέπειθ, οὐ ῥησεται ποτε· οὕτως ἐὰν τις ἀναγινώσκη μὲν, οὐ γινώσκη δὲ μηδὲν τῶν ἐγκειμένων, οὐκ ἐπιτεύξεται τῆς ἀληθείας. Μὴ τοίνυν μοι παρέχετε τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεύσατε αὐτήν. Τοῦτο δὲ ἀπαιτῶ παρ' ἐκείνων, ἵν' ὅταν τὰ σαθρὰ αὐτῶν καταλύσω νοήματα, τότε καταβαλῶ τῆς ἀληθείας τὸν θεμέλιον. Οὕτω καὶ οἰκοδομῶ ποιοῦσιν, οὐ πρότερον τὴν κρηπίδα καταβάλλονται τῶν οἰκημάτων, ἕως ἂν τὰ ἀσασθρωμένα ἀνέλωσιν, ἵνα μετὰ ἀσφαλείας οἰκοδομῶσιν. Τοῦτους δὲ καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα.

Εἰπέ οὖν, οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἐαυτοῦ καθόλου οὐδέν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀνθρώπους μὲν δύναται ποιεῖν, ἀγγέλους δὲ οὐ δύναται· οὐδὲ ἀγγέλους μὲν δύναται, ἀρχαγγέλους δὲ οὐ δύναται· ἀλλ' εἶπεν, ὅτι οὐδέν. Οὐκοῦν ἀσθενείας τὸ ῥῆμα; εἰ γὰρ μὴ δύναται, κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τὴν σὴν, καὶ βίας καὶ ἀνάγκης ἐπιτεταμένης· εἰ γὰρ ἀφ' ἐαυτοῦ οὐδὲν ποιεῖ, ἀλλ' ὅσα ἂν βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἴδου καὶ διδασκαλίας ὑστερον προσγενομένης, ἄπερ ἅπαντα ἄλλότρια τῆς ἀκηράτου καὶ ἀνωλήθρου οὐσίας ἐκείνης τῆς ἀφράστου καὶ ἀρρήτου καὶ ἀκαταλήπτου. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ Χριστοῦ; Οὐδὲ γὰρ περὶ ἐμοῦ τοῦ μικροῦ καὶ ὑπελοῦς, καὶ ἀπὸ γῆς γενομένου, δυνατὸν τοῦτο λέγεσθαι, ὅτι οὐ δύναμαι ἐγὼ ἀφ' ἐαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν· οὐδὲ περὶ σοῦ, οὔτε περὶ ἄλλου οὐδενὸς ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ τοῦτο ἀληθές, εἰκὴ γένενα, καὶ κόλασις, καὶ τιμωρία· εἰκὴ στέφανοι, καὶ ἑπαθλα, καὶ ἀγαθά. Οὐδὲ γὰρ [258] ἐκεῖνα ὑποστησώμεθα ἀμαρτὰ-

νοντες, οὐδὲ τούτων ἀπολαύσομεν κατορθοῦντες, εἰ γὰρ μὴδὲν ἀφ' ἐαυτῶν πράττομεν. Τὰ γὰρ ἑπαθλα οὐ τοῖς πράγμασι ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ ἀπόκεινται. Οἶόν τι λέγω· ὅταν τις ἀφ' ἐαυτοῦ καλὸν ἐργάζηται, τότε στεφανοῦται καὶ ἀνακηρύττεται, οὐκ ἀπλῶς ὅταν ἐργάζηται, ἀλλὰ μετὰ γνώμης καὶ προαιρέσεως. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι ταῦτά ἐστιν ἀληθῆ· *Εἰσὶν εὐνοῦχοι, φησὶν, οἵτινες εὐνουχίσθησαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσαν ἐαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Εὐνοῦχος ἐνταυθὰ φησὶν οὐ τοὺς τὰ μέλη κόψαντας, ἀλλὰ τοὺς τὸν πονηρὸν λογισμὸν καὶ ἀσελείας γέμοντα ἀποτεμένοντας, οὐ σιδηρᾶ μαχαίρα, ἀλλὰ λογισμῷ καὶ φιλοσοφίᾳ, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθειᾷ χρησαμένους εἰς τοῦτο. Ἰδοὺ δύο εὐνοῦχοι, οἱ μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἀποτιμηθέντες τὰ μέλη, οἱ δὲ εὐλαβεῖα ἀποκόψαντες τὸν πονηρὸν λογισμὸν. Ἄλλ' ὁμως εἰ καὶ διαφθωρως εὐνουχίσθησαν, ὁμοίως ἀμφοτέροι γυναικῶν ἀπέχονται μίξεως. Τὸ ὁμοίως ἢ δὲ εἶπον, οὐ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν. Οὐδὲ γὰρ εὐνοῦχος δύναται ἂν συγγενεσθαι γυναικί, οὔτε ὁ μοναχὸς ὁ εὐνουχίσας ἐαυτόν. Καὶ τὸ μὲν πρᾶγμα ἐν, τὸ δὲ τέλος οὐκ ἐν. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἐκείνων εἰπὼν ὅτι εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲν αὐτοῖς διὰ τοῦτο ἔθηκεν ἑπαθλὸν· φύσεως γὰρ, οὐ γὰρ ἰσότησεως τὸ πρᾶγμα ἦν. Τοῦτους δὲ εἰς μέσον ἀγαγόν, τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦς ἐστεφάνωσεν, εἰπὼν, *Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Καίτοι οὔτε οὗτος μίγνυται γυναικί, οὔτε ἐκείνος· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης δεδεμένος, ὁ δὲ τῇ προαιρέσει τὸ πρᾶγμα κατορθώσας, καὶ ἀφ' ἐαυτοῦ τοῦτο ἐργασάμενος καὶ ἀνύσας. Εἶτα οἱ μὲν ἀνθρωποὶ ἀφ' ἐαυτῶν δύναται τοιαῦτα πράττειν, καὶ ποιεῖν, καὶ φιλοσοφεῖν, καὶ φθίγγεσθαι, καὶ μυρία ἕτερα ἐργάζεσθαι· ὁ δὲ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης οὐ δυνήσεται οὐ μικρὸν οὐ μέγα ποιεῖν ἀφ' ἐαυτοῦ; Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται; Οὐκ ἀκούεις Παύλου βλήτους, ὅτι· *Ἐν μεγάλῃ οἰκία οὐκ ἐστὶ μόνον σκευὴ χρυσῶ καὶ ἀργυρῶ, ἀλλὰ καὶ ξίλινα καὶ ἰστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.* Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἐαυτὸν ἐκ τούτων, ἔσται σκευὸς εἰς τιμὴν ἡγιασμένον τῷ Δεσπότη.

γ'. Ὁρᾷ καὶ τοὺτος ἀφ' ἐαυτῶν διορθουμένους; Τοῦτο γὰρ ἐστὶν· *Ἐὰν τις ἐαυτὸν ἐκκαθάρῃ.* Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Εἰ πρὸς αἰκείους μόνον ὁ λόγος ἡμῖν ἦν, ἦδη καὶ τὴν λύσιν ἂν ἐπήγαγον· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐχθρούς καὶ πολεμίους, ἔτι τὰ ἐκείνων καθελείν ἀναγκαῖον· πάλιν τὴν ῥῆσιν εἰς μέσον ἀγαγόντες, οὕτως ταύτην ποιησώμεν σαφῆ. Ὅτι ἢ μὲν γὰρ ἡμῖν δυνατὸν ἀφ' ἐαυτῶν καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν, ἰκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἀνέστεφανώθημεν κατορθοῦντες. Ἐρωτητέον δὲ πάλιν τὸν αἰρετικόν· τί ἐστὶν, *Ἐὰν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα [259] ποιοῦντα, οὐ δύναται ἀφ' ἐαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν;* Ἀπὸ γὰρ τῆς ῥήσεως ταύτης, λέγω, οὐ τῆς ἐρμηνείας· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ῥήσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διεστραμμένης τῶν αἰρετικῶν ἐρμηνείας, ἀνάγκη διπλῆν τινα ἐπιστάγεσθαι κτίσιν. Πῶς καὶ τίνη τρόπων; *Ἐὰν μὴ τι βλέπη, φησὶ, τὸν Πατέρα ποιοῦντα, οὐ δύναται ποιεῖν.* Οὐκοῦν ἀνάγκη πᾶσα εἶναι μὲν ἔργα τοῦ Πατρὸς ἀπηρτισμένα, εἶναι δὲ καὶ ἕτερα τοῦ Υἱοῦ, ἃ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων κατεσκεύασεν καὶ αὐτός. Ἐὰν γὰρ μὴ τι βλέπη ποιοῦντα, οὐ ποιεῖ, φησὶν. Ἴνα οὖν

^a Sic Benzel. : Ottob. πολλῆς.

^b Sic Ottob.; Benzel. φησὶ, perperam.

^c Sic Ottob., Benzel. vero ἀρκεί.

^d Sic Benzel. In Ottob. autem ἐὰν μὴ τὰ.

^e Sic Benzel. Ottob. τὸ ἴδιον. Paulo post οὗτος ὁ μοναχὸς ὁ εὐνουχίσας ἐαυτόν. Post hæc verba adijciendum patet Benzelius βούλοιτ' ἂν. Certe aliquid desiderari videtur, et βούλοιτ' ἂν quadraret.

^f Sic Benzel. et Ottob., sed γὰρ hic expungendum videtur.

^g Sic Ottob., Benzel. autem εἰς μέσον ἀγαγόν· ἔτι μὲν, omissis interpositis.

lem aspectum præferentes. Quidquid enim hujusmodi est, umbra quædam et imago est, non rerum veritas. Talia sunt hæreticorum ratiocinia: quæ ut refutemus, dictis e vestigio hæreamus, assidue illa versantes: interimque ab illis quæramus, quomodo velint hunc locum interpretari. Neque enim sola lectio sufficit. Nam si lectio sufficeret, cur Philippus eunucho dicebat, *Num intelligis quæ legis* (Act. 8. 30)? Unde liquet eum etsi legeret, nihil ex scriptis intellexisse: ideoque dicebat: *De quo, quæso, loquitur propheta, de seipso, an de alio* (Ibid. v. 34)? Si lectio sufficiebat, quomodo Judæi dum Vetus Testamentum legunt, ea quæ de Christi natalibus, de signis, de miraculis, de loco, de tempore, de cruce, de sepultura, de resurrectione, de assumptione, de sessione a dexteris, de Spiritu sancti descensu, de apostolorum exitu per universam terram, de ejectione synagogæ, de Ecclesiæ nobilitate dicuntur, nondum hodie crediderunt? Non ergo sufficit lectio, nisi adsit et cognitio. Quemadmodum enim si quis edat quidem, sed cibum non coquat, is non vivet: sic si quis legat, nihil vero dictorum intelligat, is rei veritatem non percipiet. Ne mihi ergo locum evangelicum proponite tantum, sed illum interpretemini. Hoc autem ab ipsis postulo, ut cum pravas eorum explicationes confutavero, tum veritatis fundamentum jaciam. Sic etiam architecti faciunt, non prius ædificiorum fundamenta jaciunt, quam sordes ejecerint, ut tuto ædificent. Hos et nos quoque imitemur.

Responsio Chrysostomi ad hæreticorum argumentum.

— Dic ergo, nihilne potest Filius a seipso facere, nihilne prorsus? Neque enim dixit, se quidem posse homines facere, sed angelos non posse; neque angelos posse, sed archangelos non posse; verum omnino nihil. Imbecillitatem ergo hoc dictum testificatur? *si quidem secundum opinionem tuam non potest, vi et necessitate cohibitus; si nempe a seipso nihil facit, nisi quæ viderit Patrem facientem.* En hac postmodum reperta doctrina, quæ tamen omnia aliena sunt ab intemerata illa, inmortalis, inenarrabili, ineffabili, et incomprehensibili substantia. Et quid de Christo loquor? Neque enim de meipso infimo, vili, terreno hæc licet effari, non posse me a meipso quidquam facere: nec de te hoc dici potest, nec de alio quopiam hominum. Nam si hoc verum est, frustra gehenna et supplicium et pœna; frustra coronæ, præmia, bona. Neque enim illa sustinebimus, si peccemus; neque his fruemur, si recte egerimus, siquidem a nobis ipsis nihil facimus. Præmia enim non operibus proprie, sed voluntati reposita sunt. Exempli causa: cum quis a seipso bonum operatur, tunc coronatur ac celebratur; non cum egerit simpliciter, sed quando cum voluntate et proposito. Atque ut hæc vera esse discatis: *Sunt eunuchi, inquit, qui castrati sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum* (Matth. 19. 12). Eunuchos hic vocat non eos qui sibi membra absciderunt, sed qui cogitationem pravam ac libidine plenam resecurunt, non gladio ferreo, sed ratiocinio et philosophia, et ad

illud Dei auxilio usi sunt. Ecce duo cunuchorum genera, quorum alii ab hominibus exsecti sunt, alii pietate permoti pravam cogitationem amputarunt. Verumtamen etsi diverso modo castrati sunt, ambo tamen similiter a mulierum concubitu abstinent. Similiter dixi, non secundum propositum voluntatis, sed secundum rei naturam. Neque enim eunuchus cum muliere rem habere possit, neque monachus, qui seipsum castravit. Res quidem una eademque est, non item finis. Ideo cum de illis dixisset, quod castrati sint ab hominibus, nullum ob id ipsis addidit præmium: naturæ quippe, non exercitationis illud erat opus. Hos autem in medium adductos regno cælorum coronavit, dicens, *Propter regnum cælorum.* Atqui neque hic, neque ille cum muliere rem habet: sed alter necessitate, alter vero proposito recte agit, et a seipso illud præstat. Homineane, dic mihi, a seipsis hoc agere possunt, et philosophari, et loqui, sexcentaque alia perficere: angelorum vero Dominus nec parvum nec magnum quid a seipso agere poterit? Et quis hæc ferat? Non audis Paulum dicentem: « In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed etiam lignea et fictilia, quædam in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit se ab ipsis, erit vas in honorem, sanctificatum Domino » (2. Tim. 2. 20. 21).

3. Vides hos etiam se ex seipsis emendare? Illud enim significant hæc: *Si quis seipsum emundaverit.* Quid ergo illud est quod dicitur? Si cum familiaribus tantum et amicis sermo esset, jam solutionem attulisset: quia vero cum inimicis et hostibus res nobis est, eorum quoque argumenta confutanda sunt, ad ducta denuo in medium clausula, ut eam sic perspicuam reddamus. Quod enim possimus ex nobis ipsis facere et dicere, satis commonstratum est. Nisi enim illud esset, nequaquam pro bonis operibus coronamur. Interrogandus iterum est hæreticus: Quid est, *Nisi quid viderit Patrem facientem, nihil a seipso facere potest?* Ab hoc enim dicto, inquam, non ab ejus interpretatione; imo potius neque a dicto, sed a prava hæreticorum interpretatione, duplex necessario statuenda creatio erit. Quomodo et qua ratione? *Nisi quid viderit, inquit, Patrem facientem, nihil facere potest.* Ergo necesse prorsus erit, esse opera Patris perfecta; et esse alia Filii, quæ ipse ad paterna respiciens creaverit. Nisi quidpiam, inquit, facientem viderit, non facit. Ut ergo videat, necesse est opera esse. Quid ergo? quæso te: unum videmus solem, num duos mihi monstrare potes, ut unum a Patre factum, alium a Filio suspicer? num duas lunas, vel terras, vel duo maria? et sic de cæteris omnibus? Verum hoc nunquam dixeris: unus quippe sol est. Quomodo igitur nihil facit, nisi viderit Patrem facientem? Solem cujus opus esse vis? an Patris? Ubi ergo Filii sol? An Filii? Ubi ergo sol Patris, quem videns Filius, alium similem fecerit? Quomodo stabit illud, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3)? Si enim omnia per ipsum, quod tempus adscribi potest huic divisioni? Viden' ratiocinia? quomodo vos

ipso implicatis, ac mendacium seipsum coarguit?

*Aliud argumentum contra Anomæos. Quo in statu orbis fuerit ante Christi incarnationem. — Ecce eorum allata interpretatione, quomodo demonstravi, ipsam a seipsa impeti. Sed et illud libens adhuc quærerem: Quis carnem nostram assumpsit, et in virginalem vulvam descendit? Paterne an Filius? dic mihi. Nonne, ut omnibus palam est, unigenitus Dei Filius? Etenim Paulus sic ait: « Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens » (Philip. 2. 5-7). Et, « Misit Deus Fillum suum unigenitum, factum ex muliere, factum sub lege » (Gal. 4. 4). Omnisque Scriptura, tum vetus tum nova, hujusmodi testimoniis plena est, ipsaque opera clamant, Unigenitum incarnatum esse, non Patrem. Utrum igitur Filius, viso Patre incarnato incarnatus et ipse est? (a) [Neque enim incarnatus fuisset], nisi vidisset ipsum incarnatum: siquidem *Non potest a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem facientem*. Quando nam hoc Patrem facientem viderit, dicere non possis. Nec vero putes parvum id esse, quod factum est. Nam caput salutis nostræ incarnatio Unigeniti est, et ejus ad nos usque demissio. Antequam enim homo fieret, malitia tyrannidem exercebat, et profundissima nox omnia occupabat, atque ubique aræ et templa idolorum, nidor, fumus et torrentes sanguinis, non modo ovium hominque, sed etiam hominum. Nam *Sacrificaverunt filios suos et filias suas dæmoniis* (Psal. 105. 37): et hæc popules, qui prophetas habebat atque legem, qui Dei visu fruebatur, qui in tot miraculis innutritus erat. Quod si hi tales erant, cogita quomodo reliquæ orbis partes affectæ fuerint, a dæmonibus exagitatae, sub nequitiae tyrannidem redactæ, animi morbis omnibus subjectæ, ligna colentes, lapides adorantes, montes, colles, saltus, arbores, lacus, fontes, fluvios. Ecquid cætera commemoremus? Ex Judæorum enim malis quanta essent aliorum facinora videre est. « Equi furentes in feminas erant, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat » (Jer. 5. 8). « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel autem me non cognovit » (Isai. 1. 5). « Canes muti, qui non potuerunt latrare » (Isai. 56. 10). « Facies meretricis facta est tibi, apud omnes impudenter agebas » (Jer. 3. 3). « Non est intelligens aut requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt » (Psal. 13. 2. 3). Rursum alius: « Frustra argentarius argentum conflat: malitiæ eorum non sunt consumptæ » (Jer. 6. 29). Iterum alius: « Exsecratio, et mendacium, et furtum, et cædes, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem in sanguine miscit » (Osee 4. 2). Rursum alius: « Si mutabit Æthiops pellem suam, et pardus maculas suas, et populus hic poterit iudicium facere, cum didicerit mala » (Jer. 13. 23). Alius iterum:*

(a) Unde inclusa ex conjectura adjiciuntur; his quippe demeritis non stat sensus.

« Væ mihi, o anima, quia perit pius de terra, et qui recte faciat in hominibus non est: omnes in sanguinem judicant » (Mich. 7. 2). Deus iterum: « Odio habui, repuli festivitates vestras, et non odoraber hostias in conventibus vestris » (Amos 5. 21). Elias autem: « Altaria tua subverterunt, et prophetas tuos occiderunt; et ego relictus sum solus, et quæruat animam meam » (3. Reg. 19. 10). Rursum Deus: « Reliqui donum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus » (Jer. 12. 7). David iterum: « Immolaverunt filios suos et filias suas dæmoniis, et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum » (Psal. 106. 37. 38).

4. Vidistin' malitiæ tyrannidem? Canes fuerunt et equi, et asinis stupidiores, bobusque insensibiliores, in ipsamque naturam insanierunt. Sed post incarnationem Christi quid ait Scriptura? *Pater noster, qui es in cælis* (Matth. 6. 9). Antehac dicebat Scriptura: *Vade ad formicam, piger* (Prov. 6. 6); post hæc vero etiam adoptione dignati sumus, et cælo adscripti, cum angelis choros agimus, et ipsorum cantus participes sumus, ac cum incorporceis potestatibus concertamus. Sublati sunt colles, diruta sunt templa. Lapis esse lapis visus est, et lignum esse lignum deprehensum est, arboresque arbores; fontes item fontes. Quia enim Sol justitiæ illuxit (Mal. 4. 2), rerum ostendit naturam, quam prius obtenebrabat nox erroris, et ignorantiae profunda caligo, quæ eorum qui decepti erant oculos offuscabat. Sed postquam densam erroris nubem Solis justitiæ radius dissipavit, ubique lux est et dies, imo splendida stabilisque lux meridiana. Persæ etiam, qui matres suas in uxores ducebant, virginitatem nunc exercent. Et qui ante filios suos quasi non agnoscentes mactabant, omnium mansuetissimi et mitissimi sunt. Lupi ovium instar mansueti evaserunt; imo etiam ii qui lupis ipsis inmaniore erant. Lupus enim naturam non ignorat, sed agnoscit fetum: homines autem etiam illis ferociore erant. Sed post incarnationem Unigeniti ejusque dispensationem, ejecta feritate, ad priorem reversi sunt nobilitatem; imo ad angelicam virtutem evecti sunt. Et antehac urbes quidem erant impietate plenæ: hodie autem etiam solitudo philosophatar, necnon tuguria monachorum in montibus et saltibus, imitantium ipsam angelorum vitam, postquam præsentem exuerunt. At quid opus est verborum apparatu, cum res ipsæ loquantur, et sole clarius ostendant beneficia, quæ post admirandum illum et spiritualem virginis partum, ac post dispensationem incarnationemque, totum orbem occuparunt? *Auzamen* tantam tamque præclarum opus a seipso fecit, quod et clamat Paulus dicens: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (Philip. 2. 6. 7). Audis, hæretice, quod seipsum exinaniverit? Ac rursus alibi: « Sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis » (Ephes. 5. 2). Qui etiam

ἢ, ἀνάγκη εἶναι τὰ ἔργα. Τί οὖν; εἰπέ μοι· Ἐνα ἕλιον ὁρῶμεν, μὴ δύο δεῖξαι μοι δυνήσῃ, ἵνα τὸν μὲν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ τοῦ Υἱοῦ ὑποπτεύσω; καὶ σελήνας δύο, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν; οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι εἰπεῖν· εἰς γὰρ ἔστιν ὁ ἕλιος. Πῶς οὖν, ἐάν μὴ τι βλέπῃ ποιούντα αὐτὸν, οὐ ποιεῖ; Τίνος ἔργον εἶναι βούλει τὸν ἕλιον; τοῦ Πατρὸς; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Υἱοῦ; Ἄλλὰ τοῦ Υἱοῦ; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Πατρὸς, ὃν ἰδὼν οὗτος, ἄλλον τοιοῦτον ἐποίησεν; Πῶς δὲ ἐκεῖνο στήσεται τὴν Πάρτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἔν; Εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ, ποῖον ἂν ἔχοι καινὸν αὐτῇ ἢ διαίρεσις; Ὅρας τὰ τῶν λογισμῶν; πῶς ἐκτουὺς περιπεφύρατε, καὶ ἐαυτὸ ἐλέγχει τὸ ψεῦδος; Ἰδοὺ τὴν ἔρμηνειαν αὐτῶν εἰς μέσον ἀγαγὼν, πῶς ἐδείξα αὐτὴν ὑφ' ἐκτεῖς βαλλομένην. Ἐγὼ δὲ κάκεινο ἠθέως ἂν ἐροίμην· τίς ὁ τὴν σάρκα ἀναλαβὼν τὴν ἡμετέραν, καὶ εἰς μήτραν ἑλθὼν παρθενικῆν; ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός; εἰπέ. Οὐ παντὶ που ὄηλον, ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος οὕτως φησὶν· Τοῦτο φρονέσθη ἔν ὑμῖν, ὃ καὶ ἔν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἔν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀραγαμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀ.λ.λ' ἑαυτὸν ἐκέκρωσε μορφῇ δούλου λαβὼν. Καὶ, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον. Καὶ πάντα Γραφῇ, εἴτε παλαιά, εἴτε καινῇ, τούτων ἐμπέπλησται τῶν μαρτυριῶν· καὶ τὰ πράγματα βοᾷ, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἐσαρκώθη, οὐχ ὁ Πατὴρ. Πότερον οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα σαρκωθέντα ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη; [Ὁ γὰρ ἂν ἐσαρκώθη], εἰ μὴ ὁ θεασάμενος αὐτόν. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἐάν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιούντα. Πότε ἂν ἴδοιμι τοῦτο ἐργασάμενον τὸν Πατέρα; Οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Καὶ μῆτε μικρὸν εἶναι νομίσης τὸ γεγενημένον. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ σάρκωσις ἐστὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἢ συγκατάθεσις αὐτοῦ. Πρὶν ἢ γὰρ γενέσθαι ἀνθρώπων, τὰ τῆς κακίας ἐτυράννει, καὶ βαθυτάτη νύξ πάντα κατεῖχεν, καὶ πανταχοῦ βωμοὶ καὶ ναοὶ ὁ τοῖς εἰδώλοις, καὶ κνίσσαι, καὶ καπνοὶ, καὶ αἱμάτων χεῖμαρροι, οὐκ ἀπὸ προβάτων καὶ βοῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων βέοντες. Ἐθυσαν γὰρ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις· καὶ [260] ταῦτα ὁ δῆμος ὁ προφήτας ἔχων, ὁ νόμος μετασγῶν, ὁ θεοπτίας ὁ ἀπολαύσας, ὁ τοσοῦτος ἐντραφεὺς θάυμασι. Εἰ δὲ οὗτοι τοσοῦτοι, ἐνόησον τὰ λοιπὰ μέρη τῆς οἰκουμένης πῶς δέκκεντο, ὑπὸ δαιμόνων βακχευόμενοι, ὑπὸ κακίας τυρζνουόμενοι. τοῖς παθήμασι πᾶσιν ὑποκλινόμενοι, ἐξέλα θεραπεύοντες, λίθους προσκυνούντες, ὄρη, καὶ βουνοὺς, καὶ νάπαις, καὶ δένδρα, καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμούς. Καὶ τί δεῖ ὁ τὰ τῶν ἄλλων λέγειν; Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ κακῶν ἕφομαι τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ὑπερβολὴν. Ἴπποι θηλυμοίαις ἐγένοντο, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυνίκα τοῦ πλησίον ἐχρημετίζον. Ἐγὼ βεῦς τὸν κτησάμενον, καὶ υἱὸς τὴν φάτην τοῦ κυρίου οὐτοῦ, Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω. Κύνες ἐνεοὶ οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν. Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηρησχόνησας πρὸς πάντας οὐκ ἔστιν ὁ συνίωρ,

^a Ita Ottob. recte. Benzel. autem et Anglie. καὶ ἐαυτῶν ἔνεγμα τὸ ψεῦδος; ἰδοὺ γὰρ τὴν.

^b Sic Ottob. Anglie. vero eod. male ποτε οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, εἰ μὴ. Hæc porro, οὐ γὰρ ἂν ἐσαρκώθη, ex conjectura adjiciuntur. Intra pro ἴδοιμι, uelut in pulo, ἔδοι et sic notat Benzel.

^c Benzel. καινοί.

^d Sic Ottob. θεοπτίας. Benzel. θεοπιστίας.

^e Sic Ottob., Anglie. vero οἷ.

οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρηώθησαν. Πάλιν ἕτερος· Μάτην [ἀργυροκόπος] ἀργυροκοπεῖ· αἱ ποτηρία αὐτῶν οὐκ ἐτάκησαν. Ἐτερος πάλιν· Ἀρὰ, καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπῆ, καὶ φόβος, καὶ μοιχεία κέχεται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μίσγονται. Ἐτερος πάλιν· Εἰ ἀλλάξει Αἰθιοψ τὸ δέρμα αὐτοῦ ἰ, καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς, καὶ ὁ λαὸς οὗτος δυνήσεται ποιῆσαι κρίσιν, μεμαθηκῶς κακά. Ἐτερος πάλιν· Οἱμοὶ ψυχῆ, ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαθῆς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ αυτορῶν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει· πάντες εἰς αἵματα δικάζουσιν. Ὁ Θεὸς πάλιν· Μεμίσθηκα, ἀψῶμαι τὰς ἐσοτάς ἡμῶν, καὶ οὐ μὴ ἐσφραθῶ θυσίας ἐν ταῖς κτηνῶν ἡμῶν. Ὁ Ἥλιος· Τὰ θυσιαστήρια σου κατέσκαψαν, καὶ τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν· καὶ ὑπελείφθη ἐγὼ μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. Πάλιν ὁ Θεός· Ἐγκατέλιπον τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἡραπήμενην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ὁ Δαυὶδ πάλιν· Ἐθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις, καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα νιῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων.

δ. Εἶδες κακίας τυραννίδα; Κύνες ἐγένοντο καὶ ἵπποι, καὶ θνων ἀλογώτεροι, καὶ βοῶν ἀναίσθητοτεροι, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν ἐμάνησαν. Ἄλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ τί φησὶν ἡ Γραφή; Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πρὸ μὲν τούτου ἔλεγεν ἡ Γραφή· Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ υἰοθεσίας ἠξιώθημεν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπεγράφημεν, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων χορευόμεν, καὶ τῆς μελωδίας αὐτοῖς κοινωνοῦμεν, καὶ πρὸς ἀσωμάτους δυνάμεις τὴν ἐμιλλαν ἐθέμεθα. Καὶ ἀνήρηται βουνοὶ, καὶ κατέσκαψαν ναοί. Καὶ ὁ λίθος ἐφάνη λίθος, καὶ τὸ ξύλον, ξύλον, καὶ τὰ δένδρα, δένδρα, καὶ αἱ πηγαὶ, πηγαί. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἕλιος ἔλαμψεν, ἔδειξε τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἣν πρὶν ἐπεκάλυπτεν ἡ τῆς πλάνης νύξ, καὶ τὸ βαθὺ τῆς ἀγνωσίας σκότος, συγγέον τὴν ὕψιν τῶν ἀπατωμένων. Ἄλλ' ἐπειδὴ διεσκέδασε τὴν πυκνὴν νεφέλην τῆς πλάνης ἡ ἀκτίς ἡ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, [261] πανταχοῦ φῶς καὶ ἡμέρα, λαμπρά καὶ σταθερὰ μεσημβρία. Καὶ οἱ μητέρας γαμοῦντες Πέρσαι παρθενίαν ἀσκοῦσι νῦν. Καὶ οἱ τοὺς υἱοὺς ἀγνοοῦντες τοὺς ἐαυτῶν καὶ σφάττοντες, πάντων γεγονότων ἡμερώτεροι καὶ πρῶτεροι. Οἱ λύκοι πρὸς τὴν τῶν προβάτων μετέστησαν ἡμερότητα· μᾶλλον δὲ καὶ οἱ λύκων χεῖρους. Λύκος γὰρ οὐκ ἀγνοεῖ τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐπιγινώσκει τὸ τεχθεῖν· ἀνθρώποι δὲ καὶ τούτων ἐγένοντο ἀγνώτεροι. Ἄλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν οἰκονομίαν, ἐκβαλόντες τὴν θηριωδίαν, πρὸς τὴν οἰκειαν ἐπανῆλθον εὐγένειαν· μᾶλλον δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀνέβησαν ἀρετὴν. Καὶ πρὸ τούτου μὲν αἱ πόλεις ἦσαν ἀσεβείας πεπλησμέναι, σήμερον δὲ καὶ ἡ ἔρημος φιλοσοφεῖ, καὶ καλυβαὶ μοναχῶν ἐν ὄρεσι καὶ νάπαις, ἀγγέλων μιμουμένων πολιτείαν, καὶ τὸν παρόντα ἀποδυσάμενοι βίον. Τί γὰρ δεῖ τῶν λέγων κατασκευῆς, τῶν πραγμάτων βούτων, καὶ ἡλίου φανερώτερον δεικνύντων τὰ ἀγαθὰ, ἃ μετὰ τὴν ὥδινα τῆς Παρθένου τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην, καὶ πνευματικὴν, καὶ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὴν σάρκωσιν, τὴν οἰκουμένην κατέλαθεν ἅπασαν; Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κατόρθωμα ἀφ' ἑαυτοῦ πεποιήκεν· καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων·

ἰ. Anglie. τὸ αἷμα αὐτοῦ, male.

“Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμῶν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ’ ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν. Ἀκούεις, αἰρετικὲ, ὅτι ἑαυτὸν ἐκένωσε; Καὶ πάλιν ἀλλάξω· Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὄσμην εὐωδίας. Ὅς καὶ ἐσταυρώθη ἀφ’ ἑαυτοῦ, καὶ ἐσφάγη ἀφ’ ἑαυτοῦ· διὸ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Οὐδεὶς ἀρῆναι αὐτήν ἀπ’ ἐμοῦ· ἐγὼ τίθωμι αὐτήν ἀφ’ ἑαυτοῦ. Τί λέγεις ἐνταῦθα, ὦ αἰρετικὲ, ὁ παράγων τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, Οὐδὲν δύναται ἀφ’ ἑαυτοῦ ὁ Υἱός; Ἰδοὺ αὐτὸς φησιν· Ἐγὼ αὐτήν τίθωμι ἀφ’ ἑαυτοῦ, καὶ λαμβάνω αὐτήν ἀφ’ ἑαυτοῦ. Οὐ μικρὸν δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, ὅτι θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει. Ὁρᾷς πῶς εἶπω τῶν δικτύων ἐξέβη; Τί γὰρ πρὸς ταύτην ἔρεις τὴν ῥῆσιν; Ἐγὼ τίθωμι αὐτήν ἀφ’ ἑαυτοῦ, καὶ λαμβάνω αὐτήν ἀφ’ ἑαυτοῦ. Πῶς οὖν ἐφη, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ ἀφ’ ἑαυτοῦ; Ἀλλ’, ὅπερ ἔφη, εἰ μὲν πρὸς αἰρετικούς ἡμῖν ὁ λόγος, ἀφεις ἂν αὐτοὺς εἰς ἀπορίαν καὶ δεσμώσας, οὕτως ἀπεπήδησα ^a, ἀρκοῦσαν λαβὼν τὴν νίκην καὶ λαμπρὸν τὸ τρόπαιον, καὶ μεγίστην παρασχόμενος τῆς ἀνοίας αὐτῶν ἀπόδειξιν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐπιστομίσαι βούλομαι τοὺς ἐναντίους μόνον, ἀλλὰ καὶ παιδεῦσαι τοὺς μεθ’ ἡμῶν ὄντας, καὶ σοφίσει τὰ μέλη τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἐνταῦθα καταλύσω τὸν λόγον, ἀλλὰ περαιτέρω χωρήσει πειράσομαι, ἕτερον πάλιν δείξας ἔργον τὸ ἐλέγχον αὐτῶν τὴν ἀναίσχυντον ἀντιλογίαν. Τί γὰρ φησιν; Ὁ Πατὴρ οὐ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πάντα ὁ Υἱός.

ε’. Ἐρωτῶ οὖν τὸν αἰρετικόν, εἰ οὐδένα κρίνει ὁ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς κρίνει, πῶς κρίνει; Εἰ γὰρ μὴδὲν δύναται ποιεῖν ἀφ’ ἑαυτοῦ, [262] ἐὰν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ὁ δὲ Πατὴρ οὐ κρίνει, αὐτὸς δὲ πάντας κρίνει, πῶς ὁ μὴ εἶδε δύναται ποιῆσαι; Καὶ μὴδὲ τοῦτο ἀπλῶς παραδράμης· οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, ἀλλὰ μεγίστης δυνάμεως. Ἐνόησον γὰρ ἤλιχον ἐστὶ, τοὺς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῆς συντελείας γενομένους Ἕλληνας, Ἰουδαίους, αἰρετικούς, τοὺς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει διαμαρτύνοντας, πάντας ἀγάγειν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ πάντων τὰ ἀπόβρῃτα εἰς μέσον ἐξαγαγεῖν τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα, τοὺς δόλους, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰ ἀπόβρῃτα τῆς διανοίας, οὐ μαρτυρίων φερομένων, οὐκ ἐλέγχων, οὐκ εἰκόνων, οὐκ ἀποδείξεων, οὐκ ἄλλων τῶν τοιούτων οὐδενός, ἀλλὰ τῇ οικείᾳ δυνάμει πρὸς τὸν ἔλεγχον κεχημένων. Ἀλλ’ ὅμως τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κατάρθωμα αὐτὸς ποιεῖ, οὐ πρότερον τὸν Πατέρα ἰδών, καὶ οὕτω μιμησάμενος· ὁ Πατὴρ γὰρ οὐ κρίνει οὐδένα. Ὅρα δὲ αὐτὸν καὶ ἀλλάξω πάντα μετ’ ἐξουσίας ἐργαζόμενον, ἐν τε τοῖς θαύμασι καὶ ταῖς νομοθεσίαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήλθεν εἰς τὸ ὄρος, καὶ τὴν καινὴν ἔμελλε δίδόναι διαθήκην, φησὶν· Ἐκούσατε ὅτι ἐβρέθη τοῖς ἰσραηλῶσι, οὐ φρονεῖσιν· ὅς δ’ ἂν φρονεῖσιν, ἐροχος ἐστὶ τῇ κρίσει· ὅς δ’ ἂν εἴπῃ, Μωρὲ, ἐροχος ἐστὶ ἐν τῇ γεννῇ τοῦ πυρὸς ^b. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πῆς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἐροχος ἐστὶ τῇ κρίσει. Ἐκούσατε ὅτι ἐβρέθη, Ὁφθαλμὸν ἀρετὴ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀρετὴ ὀδόντος. Ἐγὼ δὲ

^a Sic recte Ottob. In Anglicano sic, ἀφεις αὐτούς... ἀναπεπήδηκα.

^b Videsis notam interpretationi Latinae subiectam.

λέγω, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ’ ὅστις σε βλάβισι ἐπὶ τὴν δεξιὰν συναγοῖτα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. Τί τοῦτο; ὁ μὴδὲν ἀφ’ ἑαυτοῦ ποιῶν καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς διορθοῦται, καὶ τὴν νομοθεσίαν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἄγει; Ὅταν δὲ εἴπω, διορθοῦται, μὴδὲν βλάβημον ὑποπτεύσης, ὡς τοῦ Πατρὸς ἀτονωτέρου ὄντος. Εἰ γὰρ καὶ ἡ νομοθεσία ἐλάττων, ἀλλ’ οὐ παρὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ παρὰ τοὺς δεξαμένους τὸν νόμον. Ἀλλὰ καὶ ἡ Παλαιὰ τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἡ Καινὴ τοῦ Πατρὸς. Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, οὐδὲν ἀφ’ ἑαυτοῦ ποιεῖ, τῇ Παλαιᾷ προστιθείς, ὁ τοσαύτην ἐπιδεικνύμενος ἐξουσίαν; Ἀρὰ τι γένοιτ’ ἂν αἰρετικῶν ἀσθενέστερον; Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐξεπλήττοντο, ὅτι ταῦτα ἐδίδασκον αὐτοὺς Ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐκ ὡς οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· Ἰουδαῖοι ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυροῦσιν· οὗτοι δὲ οὐδὲν ἀφ’ ἑαυτοῦ δύνασθαι μαρτυροῦσι. Καὶ οὐκ εἶπαν, ὡς ἐξουσίαν ἔχων ^c, ἀλλ’, Ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Οὐ γὰρ ὕστερον αὐτῷ ἡ ἐξουσία προσεγένετο, ἀλλ’ ἀπηρτισμένη ἡ ἐξουσία ἐγενήθη οὐδενός προσδεομένη. Διὸ καὶ ἔλεγε περὶ βασιλείας ἐρωτώμενος· Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι. Πάλιν προσηνήχθη αὐτῷ παραλυτικὸς, καὶ φησιν, ἐπειδὴ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ ἴασεν· Ἰνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς, λέγει αὐτῷ· Ἀρον τὴν κλίσην, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Οἱ ὄχλοι ἔλεγον ὅτι ὡς ἐξουσίαν ἔχων πάντα ποιεῖ· αὐτὸς δὲ, ὅτι Ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν [263] ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. Νομοθετεῖ μετὰ ἐξουσίας, ἁμαρτήματα λύει μετὰ ἐξουσίας, θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει, καὶ πῶς λέγεις, ὅτι ἀφ’ ἑαυτοῦ ποιεῖ οὐδέν; Ἀρὰ τι γένοιτο τῆς νίκης ταύτης σαφέστερον;

ζ’. Ἀλλ’ εἰ βούλεσθε λοιπόν, τῶν αἰρετικῶν ἀπαλλαγέντες, τὴν λύσιν ἐπάγωμεν ^d τοῖς εἰρημένοις, πρότερον ἐκεῖνο ὑμᾶς διδάξαντες, ὅτι τὸ, Οὐ δύναται, ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, οὐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ δυνάμεως ἐστὶν ἀπόδειξις. Εἰ δὲ καινὸν τὸ εἰρημένον, ἀλλ’ ὅμως παρεξήμεθα τὴν ἀπόδειξιν σαφῆ. Ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐ δυνατόν ἁμαρτήσαι τὸν Θεόν, οὐκ ἀσθενείας αὐτοῦ κατηγορῶ, ἀλλὰ μεγίστην αὐτῷ μαρτυρῶ δύναμιν. Ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐ δυνατόν φέυσασθαι τὸν Θεόν, καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἀποδεικνύμι. Καθάρπε καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Εἰ ὀκνοῦμεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτὸν οὐ δύναται. Ὁρᾷς τὸ, Οὐ δύναται, δυνάμεως σημεῖον ὄν; Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Ἐπὶ γὰρ τῶν ὀντων τούτων τῶν αἰσθητῶν γυμνάζω τὸν λόγον. Ἐὰν εἴπω, ὅτι ὁ ἀδάμας οὐ δύναται διασπασθῆναι, ἄρα ἀσθένειαν αὐτῷ διὰ τοῦ, οὐ δύναται, ἢ δύναμιν αὐτῷ μαρτυρῶ μέγιστην; Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι οὐ δύναται ὁ Θεὸς ἀμερτεῖν, οὐδὲ δύναται φεύσασθαι, οὐδὲ δύναται ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν, μὴ ἀσθένειαν νομίσης ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι λέγεσθαι, ἀλλὰ μεγίστην σφόδρα δύναμιν, ὅτι ἀνεπίδεκτος αὐτοῦ ἡ οὐσία πονηρίας πάσης, ἕδατος, καθαρᾶ, ἀνυπέρα. Ἐπει οὖν τοῦτο διευκρινῆται, φέρε δὴ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἀγάγωμεν τοῦ λόγου τὴν γυμνασίαν. Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ’ ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Ἀφ’ ἑαυτοῦ; Ἐὰν γὰρ τοῦτο μάθητε μετὰ

^c Hic legendum omnino videtur ἔχων, non ἔχων, ut habent Anglii. et Ottob. Paulo post Graeca in Anglicano vitata, ex Ottoboniano cod. emendantur.

^d Ottob. ἐπαγάγωμεν.

a seipso crucifixus et a seipso immolatus est : quamobrem ipse dicebat : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo tollit eam a me : ego pono eam a meipso » (Joan. 10. 18). Quid hic dicis, hæretice, qui hoc dictum Evangelicum detorques, *Filius a seipso nihil potest*? Ecce ipse ait, *Ego pono eam a meipso, et assumo eam a meipso*. Neque vero parvi momenti est hoc dictum, sed maximi. De Patre quoque dictum est, ipsum habere potestatem vitæ et mortis. Viden' quomodo in retia incidisti? Quid enim ad hoc dictum respondebis? *Ego pono eam a meipso, et assumo eam a meipso*. Qua ergo ratione dixisti ipsum nihil facere a seipso? Verum, ut dicebam, si quidem ad hæreticos nobis sermo esset, ipsis in angustias et in retia conjectis, sic resiliissem, satis splendida reportata victoria, et insigni erecto tropæo, maximoque allato eorum insanæ argumento; at quia non modo hostibus os occludere volo, sed etiam eos, qui nobiscum sunt, instituere, membraque nostra erudire, non hic finem dicendi faciam, sed ulterius progredi conabor, aliud denuo opus in medium adducens, quod contradicentium impudentiam coarguat. Quid enim ait? *Pater neminem judicat, sed omnes Filios* (Joan. 5. 22).

5. *Aliud contra Anomæos argumentum. Christi potestas.* — Quæro igitur ab hæretico : Si neminem judicat Pater, sed Filius judicat, quomodo judicat? Si enim non potest facere quidquam a seipso, nisi viderit Patrem facientem, et Pater non judicat, sed ipse omnes judicat, quomodo id quod non vidit facere potest? Ne vero hoc leviter prætercurras; neque enim hoc parvum est, sed maximæ virtutis. Cogita quantum sit omnes qui ab Adamo ad consummationem usque sæculi vixerint, gentiles, Judæos, hæreticos, omnes denique, qui ab orthodoxa fide aberrarunt, illa die adducere, omniumque arcana in medium efferre, gesta, dicta, dolos, insidias, secretâ mentis, non prolatis testimoniis, non probationibus, non imaginibus, non documentis, non aliis hujusmodi; sed propria uti potestate ad omnes coarguendos. Attamen tantum tamque præclarum opus ipse perficiet, licet Patrem id ante facientem non viderit, nec illum sit imitatus : nam *Pater neminem judicat*. Vide quoque illum alibi omnia cum potestate operantem, in miraculis, in ferendis legibus, aliisque omnibus. Cum enim ascendisset in montem, novum testamentum daturus ait : « Audistis, quia dictum est antiquis : Non occides : qui autem occiderit, reus erit iudicio; qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. (a) Ego autem dico vobis, quod quisquis irascitur fratri suo temere, reus erit iudicio. Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, et dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in maxillam dexteram, præbe illi et alteram » (Math. 5. 21. 22. 38. 39). Quid hoc est? qui nihil a seipso facit etiam Patris statuta corrigat, et legem in melius provehit? Cum autem dico, corrigat, ne blasphemum quid suspiceris, quasi Pater

(a) hic textus deficit in Eut. Benzel.

infirmior sit. Quamvis enim lex minor sit, id tamen non Deo, sed recipientibus legem adscribendum. Imo etiam Vetus Testamentum Unigeniti est, et Novum Patris. Quomodo igitur, quæso, nihil a seipso facit, qui veteri legi adjecit, qui tantam exhibet potestatem? Verum quid hæreticis imbecillius fuerit? Judæi namque stupebant, quod hæc doceret eos *Quasi potestatem habens, et non sicut scribæ et Pharisei* (Math. 7. 28) : Judæi potestatem ejus testificantur; hi testificantur ipsum a se nihil posse. Neque dixerunt illi, *Quasi potestatem habiturus, sed, Quasi potestatem habens*. Non enim postea hæc illi potestas accessit, sed perfecta potentia erat nullo egens. Quamobrem de regno interrogatus dicebat : *Ego in hoc natus sum* (Joan. 18. 37). Rursum oblatus est ei paralyticus, atque dixit, postquam peccata ejus curaverat : *Ut autem sciat, quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata in terra, ait illi : Tolle lectum, et vade in domum tuam* (Math. 9. 6). Vulgus dicebat, ipsum quasi potestatem habentem omnia facere : ipse vero, *Filius hominis potestatem habere dimittendi peccata in terra*; et, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18). Leges fert cum potestate, peccata solvit cum potestate, mortis et vitæ potestatem habet, et quomodo dicis, ipsum a seipso nihil facere? Hac victoria quid manifestius?

6. *Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio.* — Sed si velitis deinceps, ab hæreticis expediti, dictis solutionem afferamus : primumque monemus, illud, *Non potest*, de Deo dictum, non imbecillitatis, sed potentiæ argumentum esse. Hoc licet novum fortasse videatur, at vobis claram rei demonstrationem afferemus. Si dixerò, Deum non posse peccare, non imbecillitatis illum arguo, sed maximam ipsi testiflor potestatem. Si dixerò, non posse mentiri Deum, tunc id ipsum demonstro. Quemadmodum et Paulus dicebat : *Si sustinebimus, et conregnabimus; si non credimus, ille fidelis permanet : nam negare seipsum non potest* (2. Tim. 2. 12. 13). Viden' illud, *Non potest*, potentiæ esse signum? Ecquid loquor de Deo? De sensili enim materia exemplum sumam. Si dixerò, adamantem non posse rumpi, an fragilitatem ejus, an robur ejus maximum deprædico? Cum ergo audieris, non posse Deum peccare, nec posse mentiri, nec posse abnegare seipsum, ne putes hinc imbecillitatem ejus prædicari, sed perquam maximam potentiam; quia ejus substantia nullam nequitiam admittere potest, quod inaccessa sit, pura, et superna. Quia ergo hoc recte discussum fuit, age ad propositum sermonis exercitationem convertamus. *Filius a seipso non potest facere quidquam*. Quid illud est, *A seipso*? Hoc si probe didiceritis, agnoscetis ejus arctam cum Genitore conjunctionem, nullam esse substantiæ distinctionem, ejusdenque eum esse substantiæ cujus Pater. Quid igitur illud est, *Non potest a seipso*? Non potest peculiare quid præter Patrem facere, non potest peregrinum quid et separatim a Patre facere, neque alienum quid facere, vel aliud quid-

piam quod non faciat Pater : quæ enim hic facit, hæc et ille facit. Illud igitur, *A seipso non potest facere*, nec libertatem, nec potentiam tollit, sed concordiam demonstrat, consensum, et arctam conjunctionem, estque unionis perfectæ signum. Cum enim sabbatum solveret, et prævaricationis illum accusarent, dicentes : Alia Deus præcepit, alia tu facis ; hanc eorum impudentiam comprimens ille ait : Non aliud a me, quam quod a Patre, factum est ; neque ipsi sum contrarius vel hostis. Quod si non ita loquutus est, sed humaniori et crassiori modo sermonem adumbravit, cogites eum cum Judæis sermonem habuisse, qui illum Deo contrarium esse putabant. Ideo, ne quis tale quidpiam suspicaretur, statim addidit : *Opera enim, quæ ille facit, et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19). Si vero nihil a seipso facit, quomodo similiter facit? Non enim facere magnum est : illud enim agebant et apostoli, mortuos excitabant, leprosos mundabant ; sed non *Similiter* ut ipse. At quomodo illi? *Quid nobis attenditis, quasi propria virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12)? Quomodo autem Jesus? *Ut sciatis quia potestatem habet Filius hominis dimittendi peccata in terra* (Marc. 9. 10. Luc. 5. 24); ac rursus de resurrectione mortuorum : *Sicut Pater suscitavit mortuos, et vivificat, ita et Filius quos vult vivificat* (Joan. 5. 21). Licet satis fuisset dixisse, *Ita* ; sed ex abundantia, ut impudentiam illorum retunderet qui contradicere vellent, illud addidit : *Quos vult, nempe cum omni potentia*. Idcirco ait : *Opera enim, quæ ille facit* : non dicit, *Similia et Filius facit* ; sed, *Eadem ipsa Filius facit. Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3). Vides quomodo eo intendat orationem, ut indicet arctissimam unionem, conjunctionem et consensum, non *Similia* dicens, sed, *Ea ipsa, et Similiter*, ut Pater? Idcirco sese attemperans ac demittens, illic etiam cum magna cautela dicto hujusmodi usus est. Non enim dixit, *Nisi quidpiam doceatur a Patre, ne tu illum discentem induceres* ; neque dixit, *Nisi quid jubeatur, ne in servorum ordine ipsum esse suspicareris* ; sed, *Nisi quid viderit Patrem facientem*. Et hoc etiam illo modo dictum, magnam indicat cum Patre conjunctionem. Si enim potest Patrem videre operantem, et scire quomodo operetur, ejusdem est substantiæ. Sæpe namque ostendimus antea, substantiam Dei neminem posse accurate videre, neque clare cognoscere, nisi ejusdem sit naturæ. Angelum certe nuda substantia præsen-

tem homo, licet magna virtute ornatus, videre non potuit, nempe Daniel. Ideo hanc quasi singularem naturæ suæ prerogativam efferebat, dicens : *Deum nemo vidit unquam ; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* (Joan. 1. 18). Et rursus : *Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est a Deo, ille vidit Patrem* (Joan. 6. 46). Etsi multi alii, prophetæ, patriarchæ, justi et angeli viderint : sed de perfecta cognitione loquitur. Ne itaque dicamus eum tunc facere, cum videt eum : nam qua ratione illud constaret, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3)? necnon illud, *Opera quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19)? Nam si similiter facit, quomodo, cum prius viderit illum, tunc facit? Necesse enim erit ex hoc tuo dicto etiam Patrem tunc operari cum viderit aliam operantem ; id quod extremæ dementiæ insanique fuerit.

7. Sed ne hæc imbecilla et absurda confutantes sermonem longius producimus, hoc addemus : quia cum Judæis sermonem habebat, qui illum Deo contrarium dicebant, et legislatori inimicum, quod ex iis quæ facta fuerant illi colligebant, sic ille sermonem humaniore et crassiore modo concinnavit, prudenti auditori relinquens, de his ita sentire, ut Deo consentaneum erat, et eos qui crassiori modo intelligebant corrigens ; quamobrem dicebat : *Opera enim quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit*. Neque enim exspectat, donec viderit Patrem facientem, ut tunc faciat, neque disciplina opus habet : sed videt ejus substantiam, ipsamque clare novit : *Sicut enim novit me Pater, et ego agnosco Patrem* (Joan. 10. 15) ; omnia autem operatur et efficit cum potestate ipsi convenienti, cum intelligentia et sapientia ipsum comitante, cui nihil aut discere aut videre opus sit. Quomodo enim opus fuerit, cum sit perfecta Patris imago, et omnia, quæ ille, similiter faciat et cum eadem potestate? De potestate enim loquens hæc subjunxit : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). Hæc igitur omnia, quæ dicta sunt, scientes et intelligentes, aversemur hæreticorum cœtus, rectæque fidei perpetuo hæreamus, et accuratam paremque doctrinæ vitam instituamus, ut futura bona consequamur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, una cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Hanc quoque homiliam eruit laudatissimus vir Ericus Benzelius ex Codicibus Anglicanis et Upsaliæ edidit. Est autem, quod spectat ejus partem non minimam, præcedenti non dissimilis. Licet enim de Melchisedeco, ut fert inscriptio, agatur, non minima tamen pars homiliæ contra Anomæos est. Deinde vero contra Melchisedecitas disputatur, qui dicebant Melchisedecum esse Filio majorem ; alii autem putabant esse Spiritum sanctum ; ut docet etiam Epiphanius Hæresi 46, al. 55, quod in notis dicitur infra. Cave autem putes hanc in Melchisedecum homiliam eam esse, quam commemorat Chrysostomus in Homilia

ἀκριβείας, τότε εἰσαθε αὐτοῦ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, τὸ τοιαύτης αὐτὴν εἶναι οὐσίας, οἷας καὶ ὁ Πατήρ. Τί οὖν ἐστὶ ἂν τὸ, *Ὁ δὲ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ*; Ἰδιόν τι παρὰ τὸν Πατέρα ποιεῖν, οὐ δύναται ξένον καὶ κεχωρισμένον παρὰ τὸν Πατέρα ποιεῖν, οὐδὲ ἠλλοτριωμένον τι ποιῆσαι, οὐδὲ ἄλλο τι παρ' ὃ ποιεῖ ὁ Πατήρ· ἂ γὰρ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ οὗτος ποιεῖ. Τὸ οὖν, *Ἄφ' ἑαυτοῦ οὐ δύναται ποιεῖν*, οὐκ ἐλευθερίας ἀναίρεσις, οὐδὲ ἐξουσίας ἀφανισμὸς, ἀλλ' ὁμοιοῦς ἀποδείξις, καὶ συμφωνίας μαρτυρία, καὶ ἀκριβοῦς ἐγγύτητος, καὶ ἀπαρραλλασίας σημεῖον. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σάββατον ἔλυσε, καὶ παρανομίαν αὐτῷ ἐνεκάλοῦν λέγοντες· Ἄλλα μὲν ὁ Θεὸς ἐπέταξεν, ἄλλα δὲ οὐ ποιεῖς· ταύτην ἐμφράττων αὐτῶν τὴν ἀναισχυντίαν λέγει· Οὐκ ἐστὶν ὑπ' ἐμοῦ ἄλλο τι γεγεννημένον παρὰ τὴν γενόμενον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· οὐδὲ ἐναντίος αὐτοῦ εἰμι καὶ πολέμιος. Εἰ δὲ μὴ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ἀνθρωπινώτερον καὶ παχύτερον τὸν λόγον ἐσχημάτιζεν, ἐνόησον ὅτι πρὸς Ἰουδαίους διελέγετο, τοὺς ἀντίθεον αὐτὸν νομίζοντας. Διὰ τοῦτο καὶ ταχέως ἐπήγαγεν, ἵνα μηδεὶς μηδὲν τοιοῦτον ὑποπτεύσῃ· [264] *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ*. Εἰ δὲ μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ, πῶς ὁμοίως ποιεῖ; Οὐ γὰρ τὸ ποιῆσαι μέγα· τοῦτο γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπόλου, νεκροὺς ἤγειρον, λεπροὺς ἐκάθηρον, ἀλλ' οὐχ Ὁμοίως ὡς αὐτός. Ἄλλα πῶς ἐκεῖνος; *Τὶ ἡμῖν προσέχετε, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ ἐξουσίᾳ κεινοῦσιν τοῦ περιπατεῖν αὐτόν*; Πῶς δὲ Ἰησοῦς; *Ἴνα εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς*· καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως· *Ὡσπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως θέλει ζωοποιεῖν*. Καίτοι· ἔρχεται τὸ, οὕτως· ἀλλ' ἐκ περιουσίας τὴν ἀναισχυντίαν τῶν φιλονεικούντων βουλομένων ἀνατελλών, καὶ τὸ, *Θέλει*, προσέθηκε, δῆλον ὅτι μετ' ἐξουσίας ἀπάτης. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ*· οὐκ εἶπε, τοιαῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ, ἀλλ' αὐτὰ ἐκεῖνα ὁ Υἱὸς ποιεῖ. *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*. Ὁρᾷ πῶς συνυθεῖ τὸν λόγον εἰς ἀκριβῆ ἢ τινὰ ἐνότητα καὶ συνάφειαν καὶ ἐγγύτητα, οὐ τοιαῦτα λέγων, ἀλλ', *Αὐτὰ, καὶ, Ὁμοίως*, λέγων, ὡς Πατήρ; Διὰ δὲ τούτου καὶ ἐν τῇ συγκαταβάσει τοῦ λόγου σχηματίζων αὐτόν, καὶ ἐκεῖ μετὰ ἀσφαλείας πολλῆς ἐχρήσατο τῇ ῥήσει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐάν μὴ τι διδάσκηται παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ μαθητεύοντα αὐτόν εἰσαγάγῃ· οὐδὲ εἶπεν, ἐάν μὴ τι κλεῦσθαι, ἵνα μὴ τῆς τῶν δούλων τάξεως ὑποπτεύσῃ· ἀλλὰ, *Ἄν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα*. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πολλῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐγγύτητος, καὶ οὕτως εἰρημένον. Εἰ γὰρ δύναται τὸν

^a Hic quaedam deerrant in Benzeliiana edit., quæ ex Otlob. restituta sunt.

^b Hic quaedam desunt in Benzel., quæ ex Otlob. suppletur.

Πατέρα ὀρᾷ ἐργαζόμενον, καὶ εἰδέναι πῶς ἐργάζεται, τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας. Πολλάκις γὰρ καὶ ἐμπροσθεν ἀπεδείξαμεν, ὅτι οὐσίαν οὐδεὶς ἰδεῖν δύναται· μετὰ ἀκριβείας, οὐδὲ γινώσκει σαφῶς, ἐάν μὴ τῆς αὐτῆς φύσεως ἦ. Ἄγγελον γοῦν γυμνῆ τῆ οὐσία παραγενόμενον ἀνθρώπος ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθη, καὶ ταῦτα πολλῆ ἀρετῆ κεκοσμημένος ὁ Δανιήλ. Διὰ δὲ τούτου ὡς ἐξείρατον τοῦτο ἔν αὐτοῦ τῆς φύσεως ἐτίθει λέγων· *Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο*. Καὶ πάλιν· *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἐώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἐώρακε τὸν Πατέρα*. Καίτοι πολλοὶ εἶδον καὶ ἄλλοι, προφήται, καὶ πατριάρχαι, καὶ δίκαιοι, καὶ ἄγγελοι· ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ λέγει γινώσκειν. Οὐ μὴν τοῦτο ἐροῦμεν, ὅτι βλέπων αὐτὸν τότε ποιεῖ· ἐπεὶ τὸ, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*, πῶς ἂν ἔχοι λόγον; καὶ τὸ, *Τὰ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ*; Εἰ γὰρ ὁμοίως ποιεῖ, πῶς βλέπων αὐτὸν πρότερον τότε ποιεῖ; Ἀνάγκη γὰρ ἐστὶν κατὰ τὸν οὖν λόγον, καὶ τὸν Πατέρα βλέποντα ἕτερον ἐργαζόμενον οὕτως ποιεῖν· ὅπερ ἐσχάτης μανίας καὶ ἀνοίας ἐστίν.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τὰ ἀσθενῆ ταῦτα διελέγοντες καὶ ἄτοκα, μῆκύνωμεν τὸν λόγον, ἐκεῖνο ἐροῦμεν· ὅτι ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους ὁ λόγος ἦν αὐτῶν, τοὺς ἀντίθεον αὐτὸν εἶναι λέγοντας καὶ πολέμιον τῷ νομοθέτῃ, καὶ ἀπὸ τῶν γινόμενων τοῦτο συλλέγοντας, διὰ τοῦτο [265] οὕτως ἐσχημάτισε τὸν λόγον ἀνθρωπινώτερον καὶ παχύτερον, τῷ συνετῷ ἀκροατῇ καταλιμπάνων εἰδέναι τὴν θεοπροπῆ ἔννοιαν, καὶ τοὺς παχύτερόν τι ἐννοοῦντας διορθούμενος· διδὲ ἔφησε· *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ*. Οὐ γὰρ δὴ ἀναμένει τὸν Πατέρα ἰδεῖν ἐργαζόμενον, καὶ τότε ποιεῖ, οὐδὲ μαθητείας δεῖται· ἀλλ' ὀρᾷ μὲν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, καὶ οἶδεν αὐτὴν σαφῶς· *Καθάπερ γὰρ γινώσκω με*, φησὶν, ὁ Πατήρ, καὶ ὡς γινώσκω τὸν Πατέρα· ἐργάζεται δὲ ἅπαντα καὶ δημιουργεῖ μετ' ἐξουσίας τῆς αὐτῷ προσηκούσης, μετὰ συνέσεως καὶ σοφίας τῆς αὐτῷ συγκεκληρωμένης, οὐ δεόμενος μαθάνειν, οὐ δεόμενος ἰδεῖν. Πῶς γὰρ ἀπηκριβωμένη εἰκὼν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ὢν καὶ ὁμοίως πάντα ἐκεῖνον ποιῶν, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως; Περὶ γὰρ δυνάμεως διαλεγόμενος ταῦτα ἐπήγαγε λέγων· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν*. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες καὶ ἀποσυλλέξαντες τὰ εἰρημένα, ἀποστρεφόμεθα τῶν αἰρετικῶν τοὺς συλλόγους, ἐχόμεθα δὲ διηλεκτικῶς τῆς ὀρθῆς πίστεως, καὶ βίον ἀκριβῆ καὶ πολιτεῖαν τοῖς δόγμασιν ἰσθῆν ἐπιδειξόμεθα, ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, ἕμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^c Sic recte Otlob. In Anglic. ὅτι οὐσίαν οὐκ ἰδεῖν οὐ δύναται.

AD HOMILIAM DE MELCHISEDECO.

in Psalmum 41, quæ inter Expositiones in Psalmos supra suo ordine edita fuit. Nam ut ibi pluribus demonstratur, ea cujus ibi mentio habetur, est septima contra Judæos.

Quo tempore hanc dixerit Chrysostomus, nullo possumus indicio assequi. Nihil enim hic comparet, ex quo notam anni eruere possimus. Similiterque incertum videtur Antiochiæne an Constantinopolitani habitæ fuerit: credere malim Antiochiæ dictam, quia ibi frequentiores fuerunt contra Anomæos velitationes.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Εἰς τὸν Μελχισεδέκ.

α'. Ἀποστολικὴν ὑμῖν σήμερον βουλομαι παραθεῖναι τράπεζαν, καὶ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς Παύλου φωνῆς διατεῖναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὅκνῳ καὶ δέδοικα μήποτε τὸν λιμένα ἐξεληθόντες, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταντήσαντες τῶν ἀποστολικῶν [266] νοημάτων λιγγιάσωμεν, ὅπερ πάσχουσιν οἱ τῶν πλωτῆρων ἀθήεις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐπειδὴν τὴν γῆν ἀφέντες, ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαγος ἴδωσιν, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ θάλατταν καὶ οὐρανὸν σκοτοδινίᾳ κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι αὐτοῖς τὸ πλοῖον κύκλῳ νομίζουσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἄλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν πλοούντων οἱ λιγγοὶ γίνονται. Ἔτεροι οὖν α τῶν ναυτῶν γυμνοῖς τοῖς σώμασιν ἐκχυοῖσιν κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάσχουσι τι τοιοῦτον· ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος καταβάντες αὐτῶν, τῶν ἐν ἐδάφει καθημένων ἀσφαλέστερον διατρίβουσι, καὶ τῷ στόματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ σώματι δεχόμενοι τὴν ἄλμην, οὐ δυσχεραίνουσιν. Τοσοῦτον ἐστὶ μάλλον καὶ τοιοῦτον ἀπειρία κακόν β. Οὕτως αὕτη καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν πείθει· ἐκεῖνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτέυειν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὑψηλῶν τῶν ἱερῶν καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θέαν λιγγιώσιν, οἱ δὲ ἐν μέσοις οὐ θορυβοῦνται τοῖς κύμασιν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλὰκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν, θαλαττιῶν ἀγριώτερα, οἷον ζῆλη, θυμὸν γ κατῶθεν στρέφοντα τὴν καρδίαν, πνεύματα ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ποιοῦντα πολλὴν τῆς διανοίας τὴν σύγχυσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπειρος καὶ ἀμελέτητος, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὀργῆς, εὐθέως θορυβεῖται, ταράσσεται, κλονεῖται· ὁρᾷ γινομένην ὑποδρύχιον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἐμπειρος καὶ μεμελετηκῶς, τὰ τοιαῦτα φέρει γενναίως· καθάπερ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οἰάκων, οὕτως τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποιῶν, ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν εὐδίων τῆς φιλοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνεται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπίπτειν ἀνάγκη, θορυβεῖσθαι, ταράττεσθαι· ἐπειδὴν δὲ δ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πέλαγος· οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέλαγος φοβερόν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ πλείοντες ἀπειροί. Ὅτι γὰρ ἐστίν, εὐκολον φύσει

^a Ὅν hic pro γὰρ accipiendum, ut sexcenties alibi apud Chrysostomum ὅν et γοῦν nam ἐπὶ ἐπιμ significant.

^b Hæc clausula est haud dubie a tero membro mutilla. Po t illud enim τοιοῦτον ἀπειρία κακόν, legebatur τοιοῦτον ἐμπειρία καλόν, vel quid simile.

^c Legendum videtur ἡμῶν, θυμὸν αὐτὴν hic nullo modo citate potest: posse etiam fortasse legi οἷον ζῆλη θυμοῦ.

^d Δὲ hic expungendum videtur.

λόγον ὄντα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν ἀκουόντων, Παῦλον ὑμῖν παραστήσομαι μάρτυρα. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ ζητῶν τίς ἐστίν οὗτος ὁ Μελχισεδέκ, ἐπήγαγεν· *Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος*. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; Δυσερμήνευτός σοι τῷ τῆν πνευματικῆν ἔχοντι σοφίαν; τῷ τὰ ἀπόρρητα ἀκούσαντι; τῷ πρὸς τρίτον ἀρπαγέντι οὐρανόν; Εἰ σοὶ δυσερμήνευτος, τίνοι καταληπτός; Ἐμοὶ δυσερμήνευτος, φησὶν, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν μου ἀσθένειαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν δυσκολίαν τῶν ἀκουόντων. Εἰπὼν γοῦν, *Δυσερμήνευτος*, ἐπήγαγεν· *Ἐπειδὴ νωθροὶ γερῶνατε ταῖς ἀκοαῖς*. Ὅρᾷ δτι οὐχ ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκουόντων δύσκολον τὸ οὐ [267] δύσκολον πεποίηκεν; Οὐ μόνον δὲ δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ αὐτὸν βραχύνῃ ἢ αὐτῇ αἰτία. Διὸ οὐδὲ δυσερμήνευτον ἔφησεν εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους καὶ τῆς δυσκολίας ἀναθεῖς τὴν αἰτίαν τῇ νωθρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀβρωστούντων οὐκ ἀναγκαῖον σύντομον καὶ ἐσχεδιασμένην παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ δεῖ παρασκευάσαι τὰ σιτία διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ κάμων μὴ βουληθῆ, τὸ ἕτερον λάβῃ, κακείνου προσίεται, τὸ ἄλλο δέξεται, καὶ τοῦτο διακρούσεται, θατέρου ἐπιλάβεται, καὶ τῇ ποικιλίᾳ τὴν δυσκολίαν νεκίωσμεν, καὶ τῷ πολυτρόπῳ τῆς τραπέζης τὸ δυσάρεστον θεραπεύσωμεν τῆς γνώμης· οὕτω πολλὰκις καὶ ἐπὶ ἀκροάσεως δεῖ ποιεῖν, ὅταν ἀσθενεῖς ὦμεν, καὶ πολὺν παρασκευάσαι χρῆ λόγον, καὶ ποικιλίας παραβολῶν καὶ παραδείγματα ἔχοντα, κατασκευὰς καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα, ἵνα ἐκ πάντων βράδια γένηται ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἢ αἴρεσις. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος, οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτοῦς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελχισεδέκ· τὸ μὲν εἰπεῖν, *Πολὺς καὶ δυσερμήνευτος*, ἀναστήσας αὐτῶν τὴν σπουδὴν, ἵνα μὴ ῥιθυμότεροι γίνωνται περὶ τὴν ἀκρόασιν· τὸ δὲ παρασκεῖν τὴν τράπεζαν, χαρισάμενος αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν.

β'. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Εἰ καὶ πρὸς τὸ πέλαγος καὶ βάθος τῶν νοημάτων ἀδωματοῦμεν, κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν δεδομένην ἡμῖν χάριν· οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν παρρησίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὁμῶν ὠφέλειαν κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης, καὶ ἐν τούτῳ Παῦλον μιμούμενοι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρησαν αὐτοῖς τοῦ λόγου τοῦ περὶ τὸν Μελχισεδέκ, ἀκουσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γοῦν, *Περὶ οὗ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος*, ἐπήγαγεν· *Ὁς γὰρ ὁ Μελχισεδέκ βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλῆμ, ὁ ἐστίν, βασιλεὺς*

^{*} Hæc vitium ac repetitionem quamdam græcè se ferunt.

EJUSDEM HOMILIA

De Melchisedeco.

1. *Scripturæ sacræ difficultas et obscuritas.*—Apostolicam hodie vobis mensam apponere volo, et ad pelagus vocis illius D. Pauli sermonem extendere paro. Sed quid faciam? Hæreo timeoque ne a portu solventes et ad profundum apostolicarum sententiarum progressi, caligine corripiamur, ut solet accidere vectorum imperitiis. Illi namque postquam relicta continente, ab utraque navis parte pelagus viderint, nihilque aliud quam pontum et cælum, vertigine corripiuntur, ac navim cum mari in orbem verti putant. Verum non ex maris natura, sed ex navigantium imperitia vertigines oriuntur. Alii enim nautæ, nudis corporibus sese præcipites dant in undas, nec quidquam hujusmodi patiuntur: sed postquam in ipsum profundum devenerunt, securus degunt, quam ii qui in ipso solo sedent, salsuginemque ore, oculis, totoque corpore excipientes, id non ægre ferunt. Tantum taleque est imperitiæ malum; tantum vicissim peritiæ bonum. Hæc terribilia quæque parvifacere suadet; illa vero, etiam ea, quæ tuta sunt, suspecta habere et formidare. Alii enim in ipsis præcælis tabulatis navis sedentes caligine corripiuntur, alii in mediis etiam fluctibus non perturbantur. Hoc item menti nostræ accidit. Nam illam sæpe affectuum fluctus invadunt, ipsis marinis fluctibus vehementiores, qui, tempestatis instar, animum depriment ac deorsum trahunt, spiritus malarum cupiditatum, qui magnam animis perturbationem inferunt. Sed qui imperitus imparatusque est, incipiente iræ tempestate, statim perturbatur, concutitur, agitur. Videt animam affectibus demergi, et naufragium pati; at qui paratus meditatusque est, hæc strenue sustinet; tamquam nauclerus ad gubernaculum sedens, sic mentem supra motus animi constituens, non prius desinit omnia moliri, donec scapham ad tranquillum philosophiæ portum deduxerit. Illud itaque quod in mari accidit, et quod animo contingit, etiam in Scripturarum expositione accidere necesse est, ut nempe commoveamur et perturbemur quando in altum venimus; non quod formidandum sit pelagus, sed quod nos, qui navigamus, imperiti simus. Quod enim accidere possit, ut sermo natura sua facilis, audientium imperitia difficilis evadat, Paulum vobis testem afferam. Cum dixisset enim Christum fuisse pontificem secundum ordinem Melchisedec, et disquireret, quis nam esset ille Melchisedec, intulit: *De quo grandis nobis est sermo et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11).

Quid dicis, Paule? An explicatu difficilis tibi, qui spiritali sapientia præditus es? qui arcana audivisti? qui ad tertium cælum raptus es? Si tibi explicatu difficilis, cui comprehensibilis erit? Mihi explicatu difficilis, inquit, est, non ob meam imbecillitatem, sed ob imperitiam auditorum. Cum ergo dixisset, *Explicatu difficilis*, subjunxit: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Viden' non naturam sermonis, sed audientium imperitiam rem quæ per se difficilis non erat, difficilem reddidisse? Eadem porro causa non difficilem modo, sed etiam eum, brevis cum sit, longum reddit. Quapropter non explicatu difficilem modo dixit, sed etiam grandem, et longitudinis et difficultatis causam adjiciens, aurium imbecillitatem. Quemadmodum enim ægrotis non apponenda est mensa facile parabilis, sed variis referta cibis, ut si æger hunc respuat, alterum accipiat, et si hoc non admittat, aliud sumat, si hunc repellat, alterum deligat, ut varietate difficultatem vincamus, ac diversitate lautitiæ mensæ animi fastidio medeamur: ita sæpe in concione faciendum, quando imbecillus sumus, longa apponenda est oratio, variis similitudinibus et exemplis instructa, apparatu etiam ac periodis, aliisque similibus, ut ex omnibus facilis nobis sit utiliorum delectus. Verum etiamsi grandis sermo esset explicatuque difficilis, non tamen privavit eos doctrina de Melchisedeco: cum enim dicit, *Grandis et explicatu difficilis*, eorum studium excitat, ne ad audiendum segniore sint: cum autem mensam apponit, eorum desiderio gratificatur.

2. Hoc et nos faciamus. Etiamsi ad pelagus et profundum sententiarum pertingere non possimus, nos confidenter mari committamus, non nostris freti viribus, sed gratia nobis superne data: non fiducia nostra, sed ob utilitatem vestram mari nos committamus, hæc in re Paulum imitantes. Quod enim non privaverit eos sermone de Melchisedeco, audi sequentia. Cum ergo dixisset, « De quo nobis grandis est sermo, et explicatu difficilis » (Hebr. 5. 11), subjunxit: « Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, itemque rex Salem, id est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio, manet sacerdos in perpetuum » (Hebr. 7. 1-4). Nonne aures vestras feriit, dum de homine loquens dixit, *Sine patre, sine matre, sine genealogia?* Ecquid dico, de homine? Nam si de Filio diceretur, annon magnam

moveret questionem? Nam si sine patre, quomodo Filius? Si sine matre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habeat oportet, alias vero filius non fuerit. Sed sine patre et sine matre est Filius Dei; sine patre, secundum infernam, sine matre, secundum supernam generationem. Nam neque in terra patrem habuit, neque in cælis matrem. *Sine genealogia*. Audiant ii, qui substantiam ejus curiose explorant. Atqui illud, *Sine genealogia*, putant quidam de superna ejus generatione dictum esse.

Contra Anomæos. Christus quomodo sine genealogia. — Hæretici porro neque hoc volunt; nam et illam curiose inquirunt ac scrutantur; moderatiores autem ex illis, illa concessa, de hac terrena dici putant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus ergo de utraque generatione hoc dixisse Paulum, de superna nempe, et de terrena. Nam et illa tremenda, et hæc admodum arcana est. Quapropter Isaias ait: *Generationem ejus quis enarrabit (Isai. 53. 8)*? Verum, inquires, de cælesti illa agit propheta. Quid ergo dicemus de Paulo, qui postquam duas generationes commemoraverat, illud subjunxit: *Sine genealogia*? Ut non modo secundum illam generationem, qua sine matre erat, sed etiam secundum hanc terrenam, qua sine patre erat, illum sine genealogia esse crederes: ideo cum ambas posuisset, tunc dixit, *Sine genealogia*. Etenim hæc terrena incomprehensibilis est, ut cælestem illam ne quidem inspicere audeamus. Nam si vestibula templi ita tremenda et inaccessa erant, ad adyta quis ingredi ausus esset? Quod a Patre genitus sit novi, quomodo autem nescio. Quod a virgine natus sit novi, modum autem neque hic capio. Utraque generatio in confesso est, et utriusque modus tacetur. Et sicut hic de virgine, ignorans quomodo ex virgine natus sit, ipsum esse natum confiteor, neque rem tollo propter ignorantiam: ita et tu fac de Patre, etsi non noveris quomodo genitus sit ab eo Filius, confitere tamen. Si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? ejus fastum in terram deprime, et dic illi: Descende de cælis, et ostende quomodo natus ex virgine, et tunc ad illa respice. Detine ipsum, et conclude, ne sinas resilire, et in labyrinthum ratiociniorum ingredi, sed detine et suffoca, non manu, sed verbo. Ne des illi dilationem ut effugiat quo velit. Hinc enim tumultum excitant inter disputandum, quia nos sequimur illos, neque abducimus eos sub leges divinarum Scripturarum. Murum ipsi undique circumpone, testimonia Scripturarum, ac ne hiscere quidem poterit. Dic, quomodo natus est ex virgine? Non gradum revoco, non recedo. Verum non poterit nobis modum enarrare, etsi sexcenties id contendat. Cum enim Deus occluserit, quis postea aperiat? Hæc sola possunt fide percipi. Si porro nequeas, sed ratiocinia quæras, id tibi dicam, quod Christus Nicodemo: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixerò cælestia credetis (Joan. 3. 12)*? De ortu ex virgine dixi, et non intelligis, nec hiscere audes, et tamen supernam generationem curiose exploras. Atque utinam cælum tantum; sed tu etiam cælorum Dominum curiose rimaris. *Si terrena*

dixi vobis, et non creditis. Non dixit, Non persuademini, sed, *Non creditis*; ostendens nobis, si terrena fide opus habeant, multo magis cælestia. Etsi tunc Nicodemo de partu loqueretur longe minore; de baptismo namque sermo erat, et de regeneratione spiritali: sed palam est ea etiam fide esse comprehensibilia. *Terrena* autem illa vocavit, non quod terrena vere sint, sed quod in terra consumuntur, et comparatione illius ineffabilis, et omnem mentem superantis generationis, hæc sint terrena. Si ergo non potest intelligi, quo pacto ex aquis regeneremur, sed sola fide id percipere oporteat, neque modum curiose explorare: quantæ insaniam fuerit de superna generatione unigeniti Filii humana ratiocinia movere, et modi generationis rationes expetere? Quomodo sine patre et sine matre Dei Filius, et quomodo sine genealogia sit, satis demonstratum est.

3. Sed quoniam multi non intelligentes quæ de Melchisedeco scripta sunt, ipsum etiam Christo majorem esse dixerunt, hæresimque constituerunt, et vocantur Melchisedecitæ (a), nobisque contendunt, et pugnant, ipsum esse Christo majorem, illud adducentes, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec (Psal. 109. 4)*: illis quoque occurrere oportet. Dicunt enim: Quomodo non fuerit ille Christo major, secundum cujus imaginem et ordinem. Christus sacerdotium exercet? Nos ergo dieimus ipsum hominem esse, perinde atque nos passionibus obnoxium, nec majorem Christo, imo nec Joanne Baptista: *Major enim illo, inquit Christus, inter natos mulierum non surrexit (Matth. 11. 11)*. Alii rursus errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum (b); sed hoc non dicimus nos. Nam quæ necessitas fuisset Verbum Dei incarnari, si jam olim Spiritus sanctus homo factus fuisset? Quia vero nec major Christo, nec Spiritus sanctus est, dicant nobis Illi, cujus loci ipsum esse statuunt: an cælestis? an terrestris? an subterranei? Si ergo dicant Melchisedecum vel e cælestium numero, vel alius cujuscumque loci esse, audiant illum genu flectere Christo, qui incarnatus est ex Deipara Maria. Ait enim Apostolus: *Ipsi omne genu flectetur, etc. (Philipp. 2. 10)*. Si omne genu flectitur, sane Melchisedec Christo minor fuerit, adoratur enim Christum. Si infelices illi ac miseri ea quæ sequuntur considerent; nam subjungit, *Assimilatus Filio Dei (Hebr. 7. 3)*: ita intelligendum est, ipsum nempe, perinde atque nos, ad imaginem et similitudinem Dei factum fuisse. Judæi porro dicunt ipsum ex fornicatione natum esse (c), ideoque sine genealogia esse; quibus nos dicemus, quod ipsi perperam loquantur. Etenim Salomonis, qui ex adultera Uria uxore natus

(a) De Melchisedecitæ, quos *Μελχισεδεκαϊστικῶς* vocat Epiphanius, vide apud ipsum Hæresi 35, al. 55, p. 468 edit. Petav., quæ omnino cum his consonant; de illo etiam Theodoretus, Hæretic. Fabul. l. 11, c. 6, Joan. Damasc. Hæresi 55.

(b) Qui dicebat Melchisedecum esse Spiritum sanctum erat Hierax, teste Epiphanio in Hær. Melchisedecianorum p. 472.

(c) Quod mox dicitur, nempe Judæos dixisse Melchisedecum ex fornicatione natum fuisse, refert etiam Epiphanius in Hæresi Melchisedecianorum p. 473.

εἰρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἄρχὴν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηρηκός. Ἄρ' οὐ κατέξανεν ὡμῶν τὰς ἀκοάς, περὶ ἀνθρώπου διαλεγόμενος καὶ λέγων, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος; Καὶ τί λέγω περὶ ἀνθρώπου; Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγοιτο τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὕτως παράσχη ζήτησιν; Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός; Εἰ δὲ ἀμήτωρ, πῶς Μονογενής; Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατέρα ἔχειν, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη υἱὸς. Ἄλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀμήτωρ· ἀπίτωρ τὴν κάτω γέννησιν, ἀμήτωρ τὴν ἄνω. Οὕτε γὰρ ἐπὶ γῆς ἔσχεν πατέρα, οὕτε ἐν οὐρανοῖς μητέρα. Ἀγενεαλόγητος. Ἀκουέτωσαν οἱ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦντες. Καίτοι τινὲς νομίζουσιν ὅτι τὸ Ἀγενεαλόγητος τοῦτο, περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως εἰρηται.

Οἱ μὲν γὰρ αἰρετικοὶ οὕτε τοῦτο βούλονται· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνην πολυπραγμονοῦσι καὶ περιεργάζονται· οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι τούτων ἐκείνην μὲν παραχωροῦσι, περὶ δὲ ταύτης κάτω νομίζουσιν εἰρηθῆσαι τὸ, Ἀγενεαλόγητος. Δειξόμεν οὖν ὅτι περὶ ἐκατέρας τῆς γεννήσεως τοῦτο Παῦλος· εἶπε, καὶ περὶ τῆς [268] ἄνω, καὶ περὶ τῆς κάτω. Καὶ γὰρ κάκεινη φρικτὴ, καὶ αὕτη μυστικωτάτη. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας φησὶν· *Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς ἐξηγήσεται*; Ἄλλὰ περὶ ἐκείνης, φησὶν, εἶπεν τῆς ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ ἀμφοτέρας εἰπόντι τὰς γεννήσεις, καὶ τότε ἐπαγαγόντι τὸ, Ἀγενεαλόγητος; Ἴνα μὴ μόνον κατ' ἐκείνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἀμήτωρ ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπάτωρ ἐστὶ, τὴν κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεύσῃς· διὰ τοῦτο ἀμφοτέρα θεῖς, τότε εἶπεν, Ἀγενεαλόγητος. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἵνα πρὸς ἐκείνην μὴδὲ παρακύβητι τολμήσωμεν. Εἰ γὰρ τὰ προαῦλια τοῦ ναοῦ οὕτω φοβερὰ καὶ ἀπρόσιτα, πρὸς τὰ ἄδυστα τίς εἰσελθεῖν ἐπιχειρήσει; Ὅτι ἐγεννήθη παρὰ τοῦ Πατρὸς οἶδα, τὸ δὲ πῶς, οὐκ οἶδα. Ὅτι ἐτέχθη ὑπὸ τῆς Παρθένου ἐπίσταμαι, τὸν δὲ τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαμβάνω. Ἐκατέρα γὰρ ἡ γέννησις ὁμολόγηται, καὶ ἐκατέρας ὁ τρόπος σεσίγηται. Καὶ ὅπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς Παρθένου, οὐκ εἰδὼς πῶς ἐκ τῆς παρθένου ἐγεννήθη, ὁμολογῶ ὅτι ἐγεννήθη, καὶ οὐκ ἀναιρῶ τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ἀγνοίαν· οὕτω καὶ σὺ ποίησον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ οὐκ οἶδας πῶς ἐγεννήθη, ὁμολόγησον. Κἂν εἴπῃ σοι ὁ αἰρετικὸς· Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; κατὰσπασον αὐτοῦ τὸ φρύαγμα εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Κατάβηθι ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ δεῖξον πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ τότε ἐκεῖνα ὄρα. Κάτασχε αὐτὸν καὶ περίστησον, μὴ ἀφῆς ἀποπηδῆσαι, μὴδὲ ἀναχωρῆσαι εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λογισμῶν, ἀλλὰ κάτασχε καὶ ἀπόπνιξον, μὴ τῇ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ ῥήματι. Μὴ δώσης αὐτῷ διαστολήν, καὶ διαφύγῃ ὡς βούλεται. Ἐκεῖθεν γὰρ θόρυβον ἐμπιοῦσι τοῖς διαλεγόμενοις, ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοῖς ἀκολουθοῦμεν, καὶ οὐκ ἀπάγομεν ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν θείων Γραφῶν. Περιβῆς τοίνυν αὐτῷ πάντοθεν τειχίον τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας, καὶ οὐδὲ χᾶναι δυνήσεται. Εἰπὲ, Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου; Οὐκ ἀφίσταμαι σου, οὐδὲ ἀναχωρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρόπον ἡμῶν εἰπεῖν, κἂν μυρία φιλονεικῇ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποκλείσῃ, τίς ἀνοίξῃ λοιπόν; Μόνῃ τῇ πίστει τὰ τοιαῦτα παράδεκτα. Εἰ δὲ οὐκ ἂν ἔχοις, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζητεῖς. Ἐρῶ πρὸς σέ, ὁ πρὸς Νικοδήμον ὁ Χριστός φησιν· *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς,*

ἐὰν τὰ ἐπουράνια εἶπω, πιστεύετε; Περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χᾶναι τολμᾶς, καὶ τὴν οὐράνιον περιεργάζῃ; Καὶ εἶθε μὲν τὸν οὐρανὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Δεσπότην τῶν οὐρανῶν πολυπραγμονεῖς. *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε*. Οὐκ εἶπεν, οὐ πείθεσθε, ἀλλ' *οὐ πιστεύετε*· δεικνύς ἡμῖν, ὅτι εἰ καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται, πολλῶ μᾶλλον τὰ οὐράνια. Καίτοι τότε τῷ Νικοδήμῳ περὶ τοκετοῦ διελέγετο πολὺ ἐλάττωτος· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ λόγος ἦν, καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλὰ ὅλῳ ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἐστὶ καταληγέσθαι. Ἐπίγεια δὲ αὐτὰ ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγεια ἐστίν, ἀλλ' [269] ἐπειδὴ ἐν τῇ γῇ τελείται, καὶ τῇ συγκρίσει τῆς ἄνω γεννήσεως τῆς ἀπορρήτου καὶ πάντα ὑπερβαίνουσης νοῦν, ἐπίγεια ταῦτά ἐστιν. Εἰ τοίνυν πῶς ἀναγεννώμεθα ἐκ τῶν ὑδάτων οὐ δυνατόν εἶδέναι, ἀλλὰ πίστει μόνῃ παραδέχεσθαι χρὴ τὸ γινόμενον, καὶ τὸν τρόπον μὴ περιεργάζεσθαι· πόσῃ ἂν εἴη μακρίας ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ λογισμοὺς ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ τρόπον γεννήσεως εὐθύνας ἀπατεῖν; Πῶς ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ πῶς ἀγενεαλόγητος.

γ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καὶ μείζονα τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν εἶναι εἰρηκάσι, καὶ συνεστήσαντο ἑαυτοῖς αἵρεσιν, καὶ λέγονται Μελχισεδεκίται, καὶ φιλονεικοῦσιν ἡμῖν, δεῖξαι βουλόμενοι, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, προφέροντες τὸ, *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*· δεῖ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπαντηῆσαι. Φασὶ γὰρ· Πῶς οὐκ ἂν εἴη Χριστοῦ μείζων, οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν τάξιν ἱερατεῖαι Χριστός; Ἡμεῖς οὖν λέγομεν αὐτὸν ἀνθρωπῶν ὁμοιοπαθῆ ἡμῖν, καὶ οὕτε μείζονα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὕτε Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· *Μείζων γὰρ αὐτοῦ*, φησὶν ὁ Χριστὸς, *ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἐγήγερται*. Ἄλλοι δὲ πάλιν πλανηθέντες λέγουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδὲ τοῦτο φαμεν. Ἐπεὶ τίς χρεια τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσῃαι, ἤδη πάλοι τοῦ Πνεύματος ἀνθρώπου γεγονότος; Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶν μείζων Χριστοῦ, οὕτε δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπλάτωσαν ἡμῖν ἐκείνοι, ποίου χωρίου εἶναι αὐτὸν λέγουσιν· ἄρα οὐρανόθεν; ἄρα ἐπιγείου; ἢ καταχθονίου; Ἐὰν οὖν ἐπιωσιν, ὅτι τῶν οὐρανῶν ἐστὶν ὁ Μελχισεδέκ, ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου, κηκουσάτωσαν ὅτι καὶ αὐτὸς γόνου κάμπει τῷ Χριστῷ τῷ σαρκωθέντι ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας. Λέγει γὰρ ὁ Ἀπόστολος, *ὅτι Αὐτῷ κάμπει πᾶν γόνου*, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ οὖν πᾶν γόνου κάμπει, ὁ Μελχισεδέκ ἐλάττων ἂν εἴη τοῦ Χριστοῦ· προσκυνεῖ γὰρ τῷ προσκυνουμένῳ Χριστῷ. Εἰ δὲ οἱ ἄθλιοι καὶ τάλανες, καὶ τὸ ἐξῆς εἰρημένον σκοπήσωσιν· ἐπιφέρει γὰρ ὁ ἔγων, Ἀφωμοιωμένους τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ· οὕτω δὲ νοεῖν, ὅτι ὡσπερ καὶ ἡμεῖς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν καὶ ὁμοίωσιν, οὕτω καὶ αὐτός. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ αὐτὸν λέγουσιν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀγενεαλόγητον γενέσθαι· πρὸς οὗς ἐροῦμεν, ὅτι Κακῶς φατε. Καὶ γὰρ καὶ Σολομῶν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου γεννηθεὶς γυναικὸς μοιχαλίδος γενεαλογεῖται. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Μελχισεδέκ τύπος ἦν τοῦ Κυρίου, καὶ εἰκόνα ἐφερε τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ Ἰωνᾶς, διὰ τοῦτο ἡ Γραφὴ παρέλιπεν αὐτοῦ τὸν πατέρα, ἵνα ἐν ἐκείνῳ, καθάπερ ἐν εἰκόνι τὸν ἀληθῶς ἀπάτορα καὶ ἀγενεαλόγητον Χριστὸν ἐνοπτρισώμεθα. Ἀντιλέγουσι δὲ καὶ τοῦτο ἡμῖν οἱ Μελχισεδεκίται λέγοντες· Τί οὖν ἐστὶν ὁ λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Πατήρ; [270] *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν*

τάξιν Μελχισεδέκ; Πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὗτος ὁ Μελχισεδέκ ἀνὴρ δίκαιος γέγονε, καὶ ἀληθῶς εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ. Προφητικῶς τοίνυν πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν προσφορὰν ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν προσκομίζεσθαι νοήσας, ἄρτων καὶ οἴνου τὸν Θεὸν ἐγέραιρε, μιμούμενος τὸν μέλλοντα Χριστόν. Ἐπειδὴ οὖν ἡ Ἰουδαίων συναγωγὴ ἐν τάξει τοῦ Ἀαρῶν θυσίαν προσέφερε τῷ Θεῷ, οὐκ ἄρτον καὶ οἶνον, ἀλλὰ μόσχους καὶ ἀμνοὺς, καὶ θυσίαις δι' αἵματος ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς

τὸν μέλλοντα γεννᾶσθαι ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. βῶβ καὶ λέγει· *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ* οὐ κατὰ τὴν Ἀαρῶν, τοῦ ἐν μόσχοις καὶ ἀρνασι λατρεύοντος ἀλλὰ, *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*, ἄρτων καὶ οἴνου τὴν τῶν προσκομιζόντων προσφορὰν εἰς τὸ διηνεκὲς προσάγων. Δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hac homilia, hactenus ignota, nullam in toto Chrysostomi operum decursu præstantiorem esse comperimus; sive elegantiam spectemus, sive nervos et sales, sive alia rerum documenta, quæ ad mores pertinent, ad consuetudines ecclesiasticas, præcipueque ad historiam. Annum enim indicat Chrysostomus habitæ concionis, hebdomadam item, rerum gestarum vicem et dies; ita ut non parva hinc eruatur ad vitam sancti doctoris accessio. Rem uti gesta est hic ordine referimus.

Anno 399, postquam unum jam annum in episcopatu Constantinopolitano emensus erat Chrysostomus, ut ipse ait infra, καὶ γὰρ ἐνιαυτὸν ἔχω λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιβάς τῆς ὁμετέρας, ordinatus nempe anno 398, atque, ut ait Socrates, 26 Februarii, feria quarta hebdomadæ sanctæ, quæ feria anno 399 incidebat in 6 Aprilis, tam ingens pluvia decidit, ut metus esset, ne agri devastarentur, messesque omnes in perniciem ruerent. Hinc preces, supplicationes et *λιτανεΐαι*, seu *processiones*, episcopo duce et toto concurrente populo ad Ecclesiam apostolorum Constantinopoli celeberrimam. Deprecatores adhibiti sunt Petrus, et Andreas, qui Byzantinæ Ecclesiæ fundator habebatur, Paulus item et Timotheus ad placandam Numinis iram invocati sunt. Post hæc imbre cessante, necdum sublata formidine, trajecto navibus Bosporo, ad Ecclesiam SS. Petri et Pauli, in opposita maris ora sitam, cum episcopo totus cætus occurrit. Hoc perfuncti periculo Constantinopolitani plerique, una tantum interposita die, μιᾶς μετὰξὺ γενομένης ἡμέρας, quæ dies erat feria V in Cæna Domini, cum in Parasceve ludi equestres agitantur, transacti periculi immemores, nihil curantes diem illam sacram, in qua pro orbis salute Christus cruci affixus fuit, ad hoc spectaculum accurrerunt, totamque urbem inconditis clamoribus repleverunt, interim ingemiscente domique sedente Chrysostomo. Neque satis habuere illi, quod diem sanctam Parasceves profanis spectaculis dehonestassent; die etiam insequente, quæ erat Sabbatum sanctum, ad theatrales ludos se contulerunt, ubi meretricia erant spectacula, quæ singulatim et egregie depingit Chrysostomus, inque prævaricatores hujusmodi graviter invehitur, demumque in illos excommunicationis sententiam pronuntiat.

Hæc quærendum incumbit an vere et ex animo sententiam illam protulerit Chrysostomus, an committantis [271] solum more. Si verba spectes, excommunicatio illa re ac vere inducta videatur. Postquam enim dixerat, *Age sectionem inferamus*, etc., ait, ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τοιοῦτοι, *Ejiciantur ergo hu-*

est, genealogia tamen ducitur. Sed quoniam Melchisedec typus erat Domini, et imaginem ferebat Christi, quemadmodum et Jonas, ideo Scriptura ejus patrem tacuit, ut in illo, tamquam in imagine, Christum, qui vere sine patre et sine genealogia est, intueamur. Hoc etiam nobis objiciunt Melchisedecitæ: Quid sibi vult ergo id quod dicit ei Pater, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Ps. 109. 4)? Quibus respondemus, Melchisedecum virum fuisse justum, et vere imaginem tulisse Christi. Ille itaque prophético spiritu motus, futuram oblationem pro gentibus proferendam intelligens, pane et vino Deum coluit, Christum venturum imitatus. Quoniam igitur

Judæorum synagoga secundum ordinem Aaronis hostiam offerebat Deo, non panem et vinum, sed vitulos et agnos, et cruentis sacrificiis gloriam Deo referebat, Deus ad eum qui ex virgine Maria nasciturus erat, Jesum Christum Filium Dei, clamat et dicit: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*; non secundum ordinem Aaronis, qui vitulis et agnis Deo cultum referebat; sed, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, pane et vino afferentium eorum perpetua munera Deo offerens. Per quem Patri gloria cum sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

Justi homines; ut autem probetur ipsun ex animo et sincere hæc edixisse, paucis interjectis sic ait: Si vero perhorruistis hanc audientes sententiam (*video namque omnes ingemiscentes et compunctos*), *resipiscant, et sententia soluta est, μεταβάλλεσθωσαν, καὶ λέλυται τὰ τῆς ἀποφάσεως*. Quæ verba sententiam vere prolatam præ se ferre videntur. At puto hæc tantum comminandi animo ab antistite dicta fuisse, nec nisi parem in culpam denuo lapsos eos, qui ad spectacula accurrerant, excommunicationem subire voluisse.

Aliud explorandum proponitur, quo nempe die hanc concionem habuerit Chrysostomus: res enim difficultate non vacare videtur. In hac concione enim ait, *πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπομβρία, ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta Hebdomadis sanctæ, quinta feria in Cœna Domini nihil memoratur incidisse, in Parasceve ludi equestres multos averterunt, Sabbato iidem theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc Homiliam ipso die sancto Paschæ habitam fuisse; inter quem et feriam quartam præcedentem retro numerando, tres intercedebant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si die Paschæ habita concio fuit, cur ne verbum quidem de resurrectione Domini in tota homilia habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illa die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse, an decuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate, ne carptim saltem loqui? Si vero in sequentem diem Homiliam mittamus, alia exsurget difficultas: non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri, intercedent; verum fortasse Chrysostomus tres dixerit dies non supputando, sed circiter tempus assignando, quod apud ipsum non insolitum est. Rem, alioquin non tanti momenti, dubiam relinquimus.

* Hanc difficultatem facile expedire licet, modo antea certum sit, hanc homiliam habitam esse die Paschæ. Uti enim Chrysostomus presbyter multoties post episcopum et alios eodem die ac continuo in ecclesia habuit concionem, id quod ex ejus sermonibus apparet: ita hoc etiam die alius post eum episcopum, sive presbyter, sive alius, orationem de Pascha habere potuit, postquam ipse graviter contra spectacula et theatra disputasset. Habeo in hæc consentientem ipsum Montefalconium. Vide tom. V, p. 118, not. b. Hæc Ch. Fr. Matthæi in libro qui inscriptus est: *J. Chrysostomi Homiliæ IV, vol. 2, p. 77, Misenzæ, 1792*. Quibus adde Montf. Præf. tom. hujus, §. II, eundemque tom. XII, p. 521.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

HOMILIA ^(a)

Adversus eos qui ecclesia relicta ad circenses ludos et ad theatra transfugerunt.

1. Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Vobis enim ipsis iudicibus contra vos uti volo. Sic Deus olim se gessit erga Hebræos, cum ipsis enim expostulans, sic eos alloquebatur: *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, vel molestiam tibi attuli? responde mihi (Mich. 6. 3).* Ac rursus: *Quid invenerunt patres tui in me delicti (Jerem. 2. 5)?* Hunc ego quoque imitabor, vosque sic iterum alloquar: Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Post longa sermonum curricula (b), post tantam doctrinam, quidam nobis relictis ad spectaculum concertantium equorum (c) transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint inconditis multumque risum moventibus, imo potius luctum asserentibus. Ego itaque domi sedens et erumpentem vocem audiens, graviora patiebar, quam ii qui tempestate jactantur. Quemadmodum enim illi, fluctibus ad latera navis sese frangentibus, de extremis periclitantes formidant: sic et in me gravius erumpebant illi clamores, inque terram spectabam pudore suffusus: aliis, qui superne positi erant (d), sic turpiter et indecore se gerentibus; aliis vero, qui infra et in medio foro erant (e), aurigas cohortantibus, plaudentibus, et acriore, quam illi, clamore utentibus. Quid porro dicemus? aut quam defensionem parabimus, si quis extraneus

adstans incusaverit dixeritque: Hæcine urbs apostolorum (a)? hæcine quæ talem accepit doctorem? hæcine agit populus Christi amans, theatrum non fictitium et spirituale? Ne ipsam quidem diem estis reveriti, in qua symbola (b) salutis generis nostri consummata sunt: verum in Parasceve (c), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradus aperiabatur, et latro in antiquam reducebatur patriam: maledictio dissolvebatur, peccatum debebatur, diurnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur: in illa die, in qua jejuna oportebat, glorificare, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit: tunc tu, relicta ecclesia et sacrificio spirituali (d), fratrumque cœtu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud specta-

(a) Ex Codice Coisliniano LXXVII, undecimi sæculi, membranaceo, fol. 100. -- *Quæ ad hanc homiliam notavimus, ex Chr. Fr. Matthæi Animadversionibus excerpta sunt.* Edit.

(b) Integri anni curriculum apud Constantinopolitanos compleverat Chrysostomus, ut ipse infra dicit. A principio ergo ad finem anni multoties eos admonuerat.

(c) In Græco, ἀλλήγοριον ἵππων. PUTO ἵππων ἀλλήγοριον dicuntur equi quibus utuntur ad certamina in Circo.

(d) Honestiores atque Imperator ipse in Circo sedebant in loco edito.

(e) His vocibus, qui in medio foro erant, designare videtur circumfusam extra cancellos Circi plebis multitudinem: nam ludi Circenses in Circo, non in foro habebantur. Nisi forte aurigæ antea se in foro congregarint, et ad certamen se pararint.

(a) Constantinopolis urbs apostolorum vocabatur, quoniam in illa erat Ecclesia illa celebris Apostolorum, a Constantino Magno fundata, quam Chrysostomus, in Homilia post reditum ab exilio t. III, col. 440 designat, dicens: *Ideo vos ad Ecclesiam Apostolorum convocavi.* Ideo etiam urbs apostolorum, quia Byzantium, ut fama erat, s. Andreæ apostolum habuerat fidei doctorem. Quem etiam hic puto subindicari, cum ait, *hæcine quæ talem accepit interpretem seu doctorem?* Andreas etiam infra memoratur inter eos, quorum intercessione usi sunt Constantinopolitani ingrante calamitate. *Montefalconius.* Non obloquor eruditissimo viro. Noto tamen, Constantinum et Helenam frequenter in Menologiis appellari *apostolis æquales* (ἰσοποσάδους). Quibus ad manus sunt, aut Evangelitaria, aut Praxapostoli, ii evolvant mensis Maii diem XXI. Ibi plerumque legitur: (μεθ' ἡμῶν) τῶν ἁγίων πατέρων καὶ ἰσοποσάδων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, hoc est, (memoria) sanctorum imperatorum et apostolis æqualium Constantini et Helenæ. Latissime patere vocabulum apostolorum docet etiam Theodoret. ad I Corinth. XII, v. 28, p. 249.

(b) Crucem ipsam nunc appellat *symbolam*, quasi tesseram salutis, cujus memoria illo die celebratur.

(c) Ex nostro loquendi modo, *Venerdì sicut, Dies Veneris, ante Pascha.* In libris ecclesiasticis Græcorum cuiuslibet septimane dies Veneris appellatur vel ἡ', sexta, vel ἡ παρασκευῆ, Parasceve. Ergo dies Veneris ante pascha appellatur ἡ μεγάλη παρασκευῆ, magna Parasceve.

(d) *Sacrificium spirituale* nunc appellat vel preces, vel cœnium Domini.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ἩΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς καταλείψαντας τὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτομολήσαντας πρὸς τὰς ἰπποδρομίας καὶ τὰ θέατρα.

[272] α. Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Ὑμῶν γὰρ αὐτοῖς καθ' ἑμῶν ὁ ἐντυχεῖν βούλομαι. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῖς Ἑβραίοις· αὐτοῖς γὰρ καθ' αὐτῶν ἐντυγχάνων ἔλεγε· *Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, καὶ τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι.* Καὶ πάλιν· *Τί εὐροσαν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα;* Τοῦτον δὴ καὶ ἐγὼ μιμήσομαι, καὶ ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς πάλιν· Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Μετὰ μακροῦς διαύλους λόγων, καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν, καταλιπόντες ἡμᾶς τινες, πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀμιλλητηρίων Ἰσπανῶν ἠυτομολήσαν, καὶ οὕτως ἐξεδαχεύθησαν, ὥστε πᾶσαν τὴν πόλιν ἐμπλήσαι βῆσῃ καὶ κραυγῇ ἀτάκτου, καὶ πολλὴν γέλωτα, μᾶλλον ἢ θρήνον φερούσης. Ἐγὼ οὖν οἰκοὶ καθήμενος, καὶ τῆς φωνῆς ἀκούων ἐκρηγνυμένης, τῶν κλυδωνιζομένων χαλεπώτερον ἐπάσχον. Ὅπερ γὰρ ἐκαίνοι, τῶν κυμάτων τοῖς τοίχοις τῆς νηὸς πρὸςρηγνυμένων, περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύοντες δεδοικασίν· οὕτω καὶ ἐμοὶ χαλεπώτεροι αἱ κραυγαὶ προσεβήγγυντο ἐκαίνοι, καὶ εἰς τὴν γῆν ἔκυπτον καὶ ἐνεκαλυπτόμην· τῶν μὲν ἄνω ὁ τοιαῦτα ἀσχημονούντων, τῶν δὲ κάτω ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ὁ ἠνώγκος κροτούντων, καὶ χαλεπώτερα ἐκείνων βοώντων. Τί

δὲ ἐροῦμεν; ἢ τί ἀπολογησόμεθα, εἰ ξένος τις ποθεν ἐπίστας ἐγκαλοῖ καὶ λέγοι· Ταῦτα ἡ πόλις τῶν ἀποστῶλων; ταῦτα ἡ τοιοῦτον λαβοῦσα ὑποφήτην^d; ταῦτα ὁ δῆμος ὁ φιλόχριστος, τὸ θέατρον τὸ ἀπλαστον, τὸ πνευματικόν; Οὐδὲ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἠδέσθητε, ἐν ἣ τὰ σύμβολα τῆς σωτηρίας τοῦ γένους ἡμῶν ἐτελείτο· ἀλλ' ἐν παρασκευῇ, ὅτε ὁ Δεσπότης [273] σου ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἐσταυροῦτο, καὶ θυσία τοιαύτη προσεφέρετο, καὶ παράδεισος ἠνοίγετο, καὶ ληστής εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήγετο πατρίδα, κατάρρα ὁ ἐλύετο, καὶ ἀμαρτία ἠφανίζετο, καὶ ὁ χρόνιος ἀνηρθετο πόλεμος, καὶ Θεοῦ καταλλαγὴ πρὸς ἀνθρώπους ἐγένετο, καὶ πάντα μετεβρύθμιζέτο· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἠνίκα νηστεύειν^e καὶ δοξολογεῖν^f ἔδει, καὶ εὐχαριστήριους· ἐδόχε δὲ ὑπὲρ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν ἀνεπίμπειν τῷ ταῦτα ποιήσαντι· τότε σὺ καταλιπὼν ἐκκλησίαν καὶ θυσίαν πνευματικὴν, καὶ ἀδελφῶν σύλλογον, καὶ νηστείας τὸ σεμνόν, αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν θεωρίαν ἀπηνέχθης ἐκείνῃ; Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Οὐ γὰρ παύσομαι ταῦτα συνεχῶς λέγων, καὶ τὴν δόξην ἑαυτοῦ ταύτῃ παραμυθούμενος, τὸ [·τῷ] μὴ πιέζειν αὐτὴν τῇ σιγῇ, ἀλλ' εἰς μέσον ἐκφέρειν,

^a Addidimus ἐντυχεῖν, e cod. Vaticano. Edit.

^b Honestiores atque Imperator ipse in Circo (ἰπποδρόμῳ) sedebant in loco edito.

^c Ἀγορᾶν nunc videtur appellare *circumfusam extra cancellos Circi plebis multitudinem*; nam Iudi Circenses in Circo, non in foro habebantur: ἀγορᾶν solum non tantum de loco seu foro, sed etiam de congregato populo dici, notum est.

^d Eustath. ad Homer. p. 1057, l. 63: ὑποφῆται δὲ, ὡς ὑποφθεύοντες προφητεύοντι τῷ ἐκαίσι Διί. Proprie ergo est, ut ita dicam, ὑποκροφήτης.

^e Haud dubie scribendum, καὶ κατάρρα. Etenim πολυσύνδετος est oratio.

^f Jejunium quadragesimale intelligit.

^g Δοξολογεῖν dedimus cum Cotel. Montf. ὁμολογεῖν. Edit.

καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὑμετέρων τιθέναί. Πῶς δυνήσομεθα τὸν Θεὸν λοιπὸν ἴλεω ποιῆσαι; πῶς καταλλάξαι ὀργιζόμενον; Πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπομβρία καὶ ὑετὸς κατερρήγγυτο πάντα παρασύρων, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος^a, ὡς εἶπειν, τὴν τράπεζαν τῶν γηπόνων ἀφαρπάζων, στάχυας κομώντας κατακλίνων, τὰ ἄλλα ἅπαντα τῇ πλεονεξίᾳ τῆς ὑγρᾶς κατασῆπων οὐσίας· λιτανεῖαι καὶ ἰκετηραὶ, καὶ πᾶσα ἡμῶν ἡ πόλις ὡσπερ χεῖμαφρός ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν ἀποστόλων ἔτρεχε, καὶ συνηγῶρους ἐλαμβάνομεν τὸν ἅγιον Πέτρον καὶ τὸν μακάριον Ἀνδρέαν, τὴν ξυνοριδα τῶν ἀποστόλων^b, Παῦλον καὶ Τιμόθεον. Μετ' ἐκεῖνα, τῆς ὀργῆς λυθείσης, καὶ πέλαγος περάσαντες, καὶ κυμάτων κατατολμήσαντες, ἐπὶ τοὺς κορυφαίους ἐτρέχομεν, τὸν Πέτρον τὴν κρηπίδα τῆς πίστεως, τὸν Παῦλον τὸ σκευὸς τῆς ἐκλογῆς, πανήγυριν ἐπιτελοῦντες πνευματικῆν, καὶ^c τοὺς ἄθλους αὐτῶν ἀνακηρύττοντες, τὰ τρόπαια καὶ τὰς νίκας τὰς κατὰ τῶν δαιμόνων. Καὶ οὐτε τῷ φόδῳ τῶν γινομένων^d καταπλαγέντες, οὐτε τῷ μεγέθει τῶν κατορθωμάτων τῶν ἀποστολικῶν^e παιδευθέντες, ἀθρόον οὕτω μιᾶς μεταξὺ γενομένης ἡμέρας, σκιρτᾶς καὶ βοῆς, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν αἰχμάλωτον ὑπὸ τῶν παθῶν παρασυρομένην περιορῶν; Εἰ δὲ ἐβούλου δρόμον ἀλόγων ὄρξην, τίνος ἔνεκεν οὐκ ἔξευξας τὰ ἄλογα ἐν σοὶ πάθη, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, καὶ ἐπέθηκας αὐτοῖς τὸν τῆς φιλοσοφίας ζυγόν, τὸν χρηστὸν καὶ κούφον, καὶ ἐπέστηξας αὐτοῖς λογισμὸν ὀρθόν, καὶ πρὸς τὸ βραδεῖον ἤλασας τῆς ἄνω κλήσεως, οὐκ ἀπὸ μύσους εἰς μύσους, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τρέχων; Τοῦτο γὰρ τῆς ἰπποδρομίας τὸ εἶδος μετὰ τῆς ἡδονῆς πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν. Ἄλλ' ἄφεις τὰ κατὰ σαυτὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι, ὑπὲρ τῆς ἐτέρων νίκης ἐκάθου^f, ἡμέραν τοσαύτην εἰκῆ καὶ μάτην καὶ ἐπὶ κακῷ δαπανῶν.

β'. [274] Ἡ οὐκ οἶσθα δεῖ καθάπερ ἡμεῖς ἀργύριον τοῖς οἰκέταις τοῖς ἡμετέροις ἔχειρίζοντες, εὐθύνας αὐτοὺς καὶ μέχρι ἐνὸς ἀπαιτοῦμεν ὀβολοῦ· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἀπαιτήσει λόγον ἡμᾶς, πῶς ἐκάστην ἡμέραν ἔδαπανήσαμεν; Τί οὖν ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογησόμεθα, ὅταν τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης ἀπαιτώμεθα εὐθύνας; Ἡλιος ἀνέτειλε διὰ σέ, καὶ σελήνη τὴν νύκτα ἐφώτισε, καὶ ποικίλος ἀστέρων ἀνέλαμψε χορδός· ἔπνευσαν ἀνεμοὶ διὰ σέ, ἔδραμον ποταμοί· σπέρματα ἐβλάστησαν διὰ σέ, καὶ φυτὰ ἀνεδόθη, καὶ τῆς φύσεως ὁ δρόμος τὴν οἰκείαν ἐτήρησε τάξιν, καὶ ἡμέρα ἐφάνη καὶ

νὺξ παρῆλθε^g· καὶ ταῦτα πάντα γέγονε διὰ σέ· σὺ δὲ τῶν κτισμάτων σοὶ διακονομένων, τοῦ διαβόλου τὴν ἐπιθυμίαν πληροῖς; Καὶ τοσοῦτον παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθωσάμενος οἶκον, τὸν κόσμον λέγω τοῦτον, οὐκ ἀπέδωκας τὸν μισθόν. Καὶ οὐκ ἤρκεσε τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν, ὅτε ἀναπαῦσαι μικρὸν ἐχρῆν ἀπὸ τῆς ἐγγινομένης κακίας, ἐπὶ θέατρα πάλιν ἀνέβαινες, ἀπὸ καπνοῦ εἰς πῦρ τρέχων, εἰς ἕτερον βάραθρον καθεῖς ἑαυτὸν χαλεπώτερον. Γέροντες πολιὰς καθήσυχον, καὶ νέοι τὴν νεότητά κατεκρῆμνιζον, καὶ πατέρες παῖδας ἀνηγῶν, ἐκ προοιμίων τὴν ἀπειρόκακον ἠλικίαν εἰς τὰ τῆς πονηρίας ἐμβιβάζοντες βάραθρα, ὥστε οὐκ ἄν τις ἀμάρτοι παιδοκτόνους ἀντὶ πατέρων τοὺς τοιοῦτους ἀποκαλῶν, καὶ τῇ^h κακίᾳ τὴν ψυχὴν ἀπολλύντας τῶν τεχθέντων. Καὶ ποῖα κακία; φησί. Διὰ γὰρ τοῦτο ὀδυνῶμαι, ὅτι καὶ νοσῶν, οὐκ οἶδας ὅτι νοσεῖς, ἵνα καὶ τὸν λατρὸν ἐπιζητήσης. Μοιχείας ἐγένου πεπληρωμένος, καὶ ἐρωτᾶς, ποῖα κακία; ἢ οὐκ ἤκουσας τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσε αὐτήν; Τί οὖν ἐὰν μὴ ἐμβλέψω, φησί, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι; Καὶ πῶς δυνήσῃ με πείσαι; Ὁ γὰρ τοῦ θεωρῆσαι μὴ κρατῶν, ἀλλὰ τοσαύτην σπουδῆν ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτουⁱ τιθέμενος, πῶς μετὰ τὸ θεωρῆσαι δυνήσῃ μένειν ἀκηλίδωτος; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδηρος; Σάρκα περιείσασαι, σάρκα ἀνθρωπίνην, ἥτις χόρτου χαλεπώτερον^j ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀνάπτεται.

Καὶ τί λέγω τὸ θέατρον; Ἐν ἀγορᾷ πολλάκις ἐὰν ἀπαντήσωμεν γυναῖκα, θορυβοῦμεθα σὺ δὲ ἄνω καθήμενος, ὅπου τοσαύτη πρὸς ἀσχημοσύνην παράκλησις, ὁρῶν γυναῖκα πόρνην γυμνῆ τῇ κεφαλῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀνεισχυντίας εἰσιούσαν, χρυσᾷ περιβεβλημένη ἱμάτια, μαλακίζομένην, θρυπτομένην^k, ἄσματα ἄδουσαν πορνικὰ, κατακεκλασμένα μέλη, αἰσχροῦ προτεμένην ῥήματα, ἀσχημονοῦσαν τοιοῦτα, ἅπερ ὁ θεωρῆσας ἂν εἰς ἔνοιαν λάβῃς, κάτω κύπτεις· τολμᾶς εἰπεῖν ὡς οὐδὲν πάσχῃς^l ἀνθρώπινον; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδηρος; Οὐ γὰρ παραιτήσομαι πάλιν τὰ αὐτὰ εἰπεῖν. Μὴ γὰρ τῶν μεγάλων καὶ γενναίων ἀνδρῶν ἐκεῖνων, οἳ ἀπὸ φιλῆς βίφως κατηνέχθησαν, [275] φιλοσοφώτερος σὺ εἶ; Οὐκ ἤκουσας τί φησιν ὁ Σολομών· Περιπατήσῃ τις ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει; Ἀποθήσῃ τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια οὐ κατακαύσει; Ὅτως ὁ εἰσὼν εἰς γυναῖκα ἄλλοτρίαν^m. Εἰ γὰρ καὶ μὴ συνεπλάκῃς τῇ πόρνῃ, ἀλλὰ τῇ ἐπιθυμίᾳ

^a Secundum istud proverbium: πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλιος καὶ χεῖλος ἄκρου.

^b Συνορίς νοτᾷ primo currum, cui juncti sunt duo equi; secundo par equorum invicem junctorum; tertio quodlibet par, quodlibet conjugium.

^c Καὶ rectius abesset.

^d Imo γενομένων. Intelligit enim inundationem imbrum, quae jam cessaverat.

^e Κατορθώματα ἀποστολικά nunc appellat auxilium, laudum ab apostolis, post supplicationes publicas.

^f Ἐκάθου. Supple θεατής, vel κοιτής, nisi substituere malis ἐκθύου.

^g Παρῆλθιν hic non est pertransire, sed prodire. Loquitur enim de creatione.

^h Malim, τοὺς τῆ.

ⁱ Intellige, πράγματος, id est τοῦ θεωρῆσαι.

^j Sententia postulat ut εὐκολώτερον legatur, aut, quod lenius est, οὐ post χόρτου addatur.

^k Hesyeh.: Θρύπτεται· μαλακίζεται, τρυφᾷ, στρηνηῖ, κλάται.

^l Malim, πάσχῃς; nec enim opus est conjunctivo.

^m Septuaginta: πρὸς γυναῖκα ὑπὸνδρον, quod eodem redit.

culum abductus es? Hæccine ferenda? hæccine toleranda? Neque enim finem faciam hæc sæpe dicendi, doloremque meum sic leniendi, ut ne illum silentio premam, sed in medium afferam, et ob oculos vestros ponam. Quomodo poterimus deinceps Deum propitium reddere? quomodo iratum nobis reconciliare? Ante tres dies (a) irrupente pluvia ingenti, atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricularum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litanie (b) et supplicationes fuere, totaque civitas nostra quasi torrens ad loca apostolorum currebat: advocatosque implorabamus sanctum Petrum et beatum Andream, par illud apostolorum (c), Paulum item et Timotheum. Post hæc vero, cum ira sedata esset, aucter trajectis pelago fluctibusque, ad coryphæos accurrimus (d), Petrum fundamentum fidei, et Paulum vas electionis, festum celebrantes spirituale, eorumque certamina prædicantes, tropæa victoriasque contra dæmonas. At tu neque formidine gestarum rerum deterritus, neque magnitudine apostolicorum gestorum eruditus, ita confestim, uno tantum interposito die, exsilis, clamas, animam tuam pravis affectibus in captivitatem abductam et dejectam contemptim aspicias? Quod si volebas brutorum cursum spectare, quare non junxisti brutos animi tui affectus, iram et concupiscentiam? cur non imposuisti eis philosophiæ jugum suave illud et leve? cur non aurigam rectam

(a) Hinc aliquid emergit difficultatis. Vide Monitum supra. *Montefalconius*. Equidem credo hanc homiliam habitam esse sabbato ante Pascha, quo die theatrum illi frequentabant. rationes ita iniit. Die Veneris ante Pascha in Circo fuerunt; inter hos ludos autem et inter istam inundationem unus dies intercessit: ergo die Mercurii fuit inundatio. Die Sabbati adierunt theatra: hoc ipso die habuit concionem. Ergo quarto die post calamitatem. Vide tamen, quæ supra monuit ante hanc homiliam ad Montefalconii animadversionem.

(b) *Litanie* processiones erant cum supplicationibus, vel ad nemum placandum in adversis casibus, vel ad gratias ipsi agendas pro acceptis beneficiis: *Litania est supplicatio communitatis ad Deum, sive propter iram nobis illatam, sive ad gratias agendum pro bonis collatis*, inquit Symeon Thessalonicensis in Opusculo contra hæreses. Litanie quoque apud Latinos mediæ ævi processiones sæpe significant. *Ibid.*, in loca apostolorum, in ecclesiis nempe ss. Apostolorum, de qua modo dicebamus; ubi speciatim Petrus, Apostolorum princeps, et Andreas, Byzantiæ Ecclesiæ fundator et frater Petri, itemque Paulus et Timotheus in advocatos compellabantur. Hinc Bosphorum trajiciunt Constantinopolitani supplicandi causa, Chrysostomo episcopo duce, ad ecclesias ss. Petri et Pauli e regione Constantinopolis trans Bosphorum sitam. Hic observes velim, invocationem sanctorum frequentatam, et intercessionem creditam fuisse quarto sæculo, contra quam effluunt hæretici. Id quod passim apud Chrysostomum observatur.

(c) Ita hic appellantur Paulus et Timotheus, quod Timotheus discipulus fere numquam a latere Pauli præceptoris recessit.

(d) Ex his colligit Montefalconius, Constantinopolitanos, comite Chrysostomo, mare trajecisse. Sed in ipsa urbe erat etiam templum Petri et Pauli. Id didici ex Codice, quem in secunda parte mæse N. Testamenti Editionis appellavi a. Ex eodem cognovi, factas esse processiones ad istud templum. Sed iste Codex nunc non erat ad manus. Vide ipsum Montefalcon. superius nota (a), col. 264. Jam cum Chrysostomus vehementer amet tropicam dictionem, credo hæc, *aucter trajectis pelago fluctibusque*, accipienda esse de calamitate illa feliciter superata. *Coryphæus* proprie est *dux chori*, deinde omnino *dux, princeps, excellens*. Frequenter autem vel Petrus solus *Coryphæus apostolorum*, vel Petrus et Paulus *Coryphæi apostolorum* appellantur, *principes apostolorum*.

rationem imposuisti eis, nec cucurristi ad bravium supernæ vocationis, non a scelere in scelus (a), sed a terra in cælum cursum dirigens? Nam cursus hujusmodi genus cum voluptate multam conjunctam habet utilitatem. Verum negotiis tuis temerario et fortuito casui relictis, de aliorum victoria sollicitus sedebas, diem tantum frustra et temere, imo in rem malam insumens.

2. An ignoras quemadmodum nos cum argentum domesticis nostris tradimus, rationem ab eis expetimus ad usque unum obolum: ita Deum dierum vitæ nostræ rationem a nobis expetiturum esse, nempe qua ratione unumquemque diem transegimus? Quid ergo dicemus? quam excusationem afferemus, quando diei illius rationes exposcentur? Propter te sol ortus est, luna noctem illumnavit, varius stellarum chorus effulsit; propter te flaverunt venti, et fluvii manarunt; propter te semina germinarunt, plantæ creverunt, naturæ cursus ordinem tenuit suum, dies apparuit, noxque pertransiit: hæcque omnia propter te facta sunt: tu vero rebus creatis tibi ministrantibus, diaboli optatum imples? Et cum tantam a Deo donum, hunc videlicet mundum, mercede conduxeris, mercedem non solvisti. Nec tibi satis fuit priore die (b) id egisse, etiam insequenti, cum a nequitia pristina paulum quiescere oportuisset, ad theatra iterum conscendisti, a fumo currens ad ignem, tæquæ in aliud deterius barathrum conjecisti (c). Senes canos suos dehonestant, adolescentes juventutem suam præcipitabant, patres filios suos eo adducebant, jam a principio ætatem nequitie expertem in improbitatis barathra inducentes, ita ut non aberret quisquam, si illos, non patres, sed filiorum interfectores appellet, qui nequitia sua animam liberorum in exitium impellant. Ecqua nequitia? inquires. Ideo certe lugeo, quia dum morbo laboras, ægrotare te non nosti, ut medicum quæras. Adulterio plenus evasisti, et interrogas, quæ nequitia (d)? Annon audisti Christum dicentem: *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam (Matth. 5. 28)*? Quid ergo, inquires, si non respiciam ad concupiscendum? Et quomodo id mihi persuadere poteris? Nam qui ab aspectu non temperat (e); imo qui tanto studio ad id incumbit, quomodo post aspectum poterit a labe purus remanere? An lapis corpus tuum? an ferrum? Carne circumdatus es, carne, inquam, humana, quæ velocius quam fenum a concupiscentia incenditur.

Scortorum in theatris impudici gestus. — Ecquid theatrum memoro? In foro sæpe si mulieri occur-

(a) Id est, ut mox apparebit, e Circo ad theatrum.

(b) *Prior dies* est dies Veneris ante Pascha. Eo die fuerant in Circo: die proximo Sabbati ante Pascha adierant theatrum.

(c) In Græco, *κατέβη*, hoc est proprie, *demissiati*. Nox enim docet, theatrum pejus esse Circo. Bene autem dixit, demittere se in barathrum, tanquam in locum profundum.

(d) His prorsus similia habet t. IV, Hom. 3 de Davide et Saule, col. 603, iisdem sæpe verbis. *Montefalconius*.

(e) In Græco, *ταῖς ὀφθαλμοῖς καὶ κερταῖς*, quæ hunc sensum exhibent, *qui se a spectaculis non potest cohibere*.

ramus, perturbamur : tu vero superne sedens, ubi tantum est ad turpitudinem incitamentum, vides mulierem (a) nudo capite cum impudentia magna intrantem, aureis indutam vestimentis, delicato mollique gestu utentem, cantica meretricia canentem, carmina lubrica, turpia verba proferentem, tamque turpiter agentem, quam tu potes qui vides in mente concipere, tu te inclinas ut respicias, et audes dicere te nihil humanum pati? Num corpus tuum lapis, num ferrum est? Neque enim eadem repetere gravabor. Numquid tu majore philosophia instructus es, quam magni illi ac strenui viri, qui per simplicem aspectum prostrati sunt? Annon audisti Salomonem dicentem : *Ambulabit quis super carbones ignis, et pedes non comburent? Ligabit quis ignem in sinu, et vestimenta non incendet? Sic qui ingreditur ad mulierem alienam (Prov. 6. 28. 27. et 29)*. Etsi enim cum meretrice non coivisti, ac concupiscentia cum illa copulatus es, et animo peccatum perpetrasti. Neque tantum illo tempore, verum etiam soluto theatro, postquam illa discessit, ejus imago in mente tua insidet, verba, habitus, aspectus, inaccessus, elegantia (b), membra meretricia (c) : ac sexcentis acceptis vulneribus discedis. Annon inde domorum subversiones? annon inde continentiae perniciēs? annon inde connubiorum divortia? annon inde lites et jurgia? annon inde molestiae et tædia nulla ratione fulta? Postquam enim illa repletus rediisti captivus, tibi uxor injucundior et deformior videtur, et liberi importuniores, et famuli onerosi, domus fastidio est, solitæque curæ ad domestica necessariaque negotia gerenda molestæ : ac quisquis accedit oneri tibi atque importunus est.

3. In causa autem illud est, quod non solus domum redeas, sed meretricem tecum ducas : non palam, non aperte ; id quod sane tolerabilius esset ; nam uxor illam cito depelleret : sed in animo, in conscientia insidentem, et Babylonicam flammam intus accendentem ; imo graviorem : non enim stupa, naphtha et pix, sed quæ supra diximus, esca illius ignis sunt, et omnia sus deque vertunt. Ac quemadmodum ii qui feбри laborant, etsi nullam eos qui sibi ministrant criminandi causam habeant, ob morbi vim importuni omnibus sunt, alimenta repellunt, medicos male accipiunt (d), familiaribus irascuntur, contra famulos rabie feruntur : sic qui hoc gravi morbo tenentur, inquieti sunt, indignantur, semper illam præ oculis habentes. O res indignissimas! Lupus, leo, cæteræque feræ sagittis impetite fugiunt venatorem : homo autem ratione præditus, vulneratus, eam quæ ipsum vulneravit sequitur, ita ut longe gravius telum excipiat, et in vulnere sibi placeat ; quod est omnium acerbissimum, morbumque insanabilem efficit. Nam

(a) In Græco, *ἀνυμφή*, hoc est, *meretricem*. Sic theatrales reginas appellat Chrysostomus. *MOX, nudo capite* ; id enim olim indecorum habebatur.

(b) In Græco, *ἡ εὐπρεπία, ἡ διακρίσις, rhythmus, elegantia, sive rhythmus intelligitur de cantu, sive de saltatione.*

(c) Verba Græca, *μυρία πορνεία*, licet etiam interpretari, *meretricia cantiones*.

(d) In Græco, *κατακλιθεὶς*, quæ vox melius redderetur, *accusanti, reprehendenti*.

qui ulcus non odit, neque ab eo liberari cupit, quomodo medicum quærat? Ideo dolore afficior, ideo discrucior, quia tanta accepta perniciē inde disceditis, et propter exiguam voluptatem perpetuum fertis dolorem. Etenim ante gehennam et supplicium hic extremas a vobis pœnas exposcitis. Annon hoc, die mihi, extremum supplicium est, talem concupiscentiam alere, perpetuo uri, et fornacem absurdi amoris ubique circumferre, necnon conscientiae accusationem? Quomodo ad limina illa sacra accedes? Quomodo tanges cælestem mensam? Quomodo sermones de continentia auditurus es, ulceribus plenus tantisque vulneribus, animumque habens huic morbo servientem? Ecquid opus est alia dicere? Ex iis quæ nunc apud nos aguntur licet animi dolorem perspicere. Jam enim video quosdam, qui dum hæc loquor, frontes sibi percutiunt, multamque vobis gratiam habeo, quod populus sitis commiseratione plenus. Puto autem multos fortasse eorum qui nihil peccarunt id agere, dolentes de fratrum vulneribus. Propterea doleo et discrucior, quod talem gregem diabolus pessundet. Verum si volueritis, cito illi ingressum obstruemus. Quomodo et qua ratione? Si infirmos bona valetudine esse videamus : si doctrinæ retia expandentes circumeamus quæsitum eos qui a feris capti sunt, et ex ipsis leonis faucibus eos abstrahamus. Ne mihi dicas : Pauci sunt ii qui a grege sunt avulsi. Etiam si decem tantum fuerint, non parvum huic detrimentum : etiam si quinque, vel duo, vel unus. Quandoquidem etiam pastor ille, ideo relictis nonaginta novem ovibus, ad unam cucurrit, nec rediit donec illam reduceret, et claudicantem centum ovium numerum, per restitutionem ejus, quæ erraverat, complevit (*Math. 18. 12*). Ne dicas, unum tantum esse : sed cogita, esse animam, propter quam visibilia omnia facta sunt ; propter quam leges, supplicia, statuta sexcentaque miracula patrata, diversæque Dei operationes ; propter quam nec Unigenito suo pepercit. Cogita quantum pro uno sit pretium solutum, ac ne parvipendas ejus salutem, sed discedens nobis reduc illum, suade illi ne in paria incidat, et sufficientem habemus defensionem. Sin nec nos consulentes, nec vos hortantes ferat, potestate demum utar ea, quam Deus nobis dedit non ad destructionem, sed ad ædificationem.

4. Ideo prædico, et perspicua voce clamo : Si quis post hanc cohortationem atque doctrinam, ad iniquam theatrorum perniciem defecerit, non illum intra hæc septa (a) recipiam, non administrabo ei mysteria, non permittam ut sacram mensam attingat ; sed quemadmodum pastores oves scabie plenas a sanis sequestrant, ne cæteris morbum communicent : ita et ego faciam. Nam si quondam leprosus extra castra sedere jubebatur, atque etiam si rex esset, cum diademate ejiciebatur ; multo magis nos eum qui ani-

(a) Hoc quid sit, ipse mox explicat : intelligit enim locum in ecclesia septam, vel ubi erant auctores, vel qui intrabant sacræ coenæ causa : *mysteria enim sacram coenam* appellat.

συνεγένου, καὶ τῇ γνώμῃ τὴν ἀμαρτίαν εἰργάσω. Καὶ οὐδὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεάτρου λυθέντος, ἀπελθούσης αὐτῆς, τὸ εἰδωλὸν ἐκεῖνης ἐναπόκειται σου τῇ ψυχῇ, τὰ ῥήματα, τὰ σχήματα, τὰ βλέμματα, ἡ βάδις, ὁ ῥυθμὸς, ἡ διάκρισις ^α, τὰ μέλη τὰ πορνικά, καὶ μυρία τραύματα λαβὼν ἀναχωρεῖς. Οὐκ ἐντεῦθεν οἰκων ἀνατροπαί; οὐκ ἐντεῦθεν σωφροσύνης ἀπώλεια; οὐκ ἐντεῦθεν γάμων διαίρεσεις; οὐκ ἐντεῦθεν πόλεμοι καὶ μάχαι; οὐκ ἐντεῦθεν ἀηδία λόγον οὐκ ἔχουσαι; Ἐπειδὴν γὰρ ἐμπλησθεὶς ταύτης ^β ἀνέληθες γενόμενος αἰχμάλωτος, καὶ ἡ γυνὴ σου ἀηδεστέρα φαίνεται, καὶ τὰ παῖδια φορτικώτερα, καὶ οἱ οἰκέται ἐπαχθεῖς, καὶ ἡ οἰκία περιττή, καὶ αἱ συνήθειες φρονιτῖδες ἐνοχλεῖν δοκοῦσι πρὸς πῖν, οἰκονομίαν τῶν δεόντων πραγμάτων, καὶ ἕκαστος προσῶν φορτικὸς καὶ ἐπαχθής.

γ'. Τὸ δὲ αἴτιον, οὐκ ἀνέρχῃ μόνος εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ τὴν πόρνην ἔχων μετὰ σεαυτοῦ, οὐ φανερώς καὶ δῆλως ^α ἀνιούσας ὅπερ ἦν κουφότερον· ταχέως γὰρ ἂν ἐξήλασεν ἡ γυνὴ· ἀλλὰ τῇ γνώμῃ, καὶ τῷ συνειδότῳ ἐγκαθημένην, καὶ ἀνάπτουσαν ἔνδον τὴν Βαβυλωνίαν κάμινον, μᾶλλον δὲ πολλῶν χαλεπωτέραν· οὐ γὰρ στυπλίον καὶ νάφθα καὶ πίσσα, ἀλλὰ τὰ εἰρημένα ^δ τροφὴ τῷ πυρὶ γίνεται, καὶ πάντα ἄνω καὶ κάτω. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες, οὐδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν τοῖς διακονουμένοις, διὰ τὴν τοῦ νοσήματος κακίαν δυσάρεστοι πρὸς πάντας εἰσι, ζιτία διακρουόμενοι, καὶ ἱατροὺς κακίζοντες, καὶ πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγανακτοῦντες, καὶ κατὰ τῶν διακονούντων λυτῶντες· οὕτω δὲ καὶ οἱ τὴν χαλεπὴν νόσον ταύτην νοσοῦντες, ἄλλοιοῦσι ^ε, δυσχεραίνουσι, πάντοτε ἐκείνην βλέποντες. Ὡ χαλεπῶν πραγμάτων. Λύκος μὲν καὶ λέων, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία τοξυόμενα φεύγει τὸν κυνηγέτην· ἄνθρωπος δὲ ὁ λογώτατος τρωθεὶς, περιδιώκει τὴν τρώσασαν, ὥστε πολλῶν χαλεπωτέρον βέλος λαβεῖν, καὶ ἐνηδυπαθεῖν τῷ τραύματι· ὅπερ δὴ πάντων ἐστὶ πικρότατον, καὶ τὴν νόσον ἀνίατον ἐργάζεται. Ὁ γὰρ μὴ μισῶν τὸ ἔλκος, μηδὲ ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος, πῶς ὄν ἐπιζητήσει τὸν ἱατρὸν; Διὰ ταῦτα ὀδυνῶμαι καὶ διακόπτομαι, ὅτι τοσαύτην λύμην λαμβάνοντες, ἐκείθεν κατέρχεσθε, καὶ διὰ μικρὰν ἠδονὴν διηνεκῆ τὴν ὀδύνην ὑπομένετε. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ τῆς γέννησις καὶ τῆς κολάσεως ^ζ ἐνταῦθα τὴν ἐσχάτην ἑαυτοῦς ἀπαιτεῖτε δίκην. Ἡ οὐκ ἐσχάτης τιμωρίας, εἰπέ μοι, ἐπιθυμίαν τοιαύτην τρέφειν, καὶ διηνεκῶς ἐμπέπρασθαι, καὶ κάμινον ἔρωτος ἀτόπου πανταχοῦ περιφέρειν, καὶ συνειδότος κατηγορίαν; Πῶς γὰρ ἐπιθήσῃ τῶν προθύρων ἐκείνων τῶν ἱερῶν; [276] πῶς ἀψῆ τῆς οὐρανοῦ τραπέζης ^η; πῶς δὲ ἀκούσεις τὸν περὶ σωφροσύνης λόγον, ἔλκων γέμων καὶ τραυμά-

^α Forte hic intelligitur ἡ διάκρισις τῶν φθόγων, *distinctio vocum*.

^β Intellige ex superioribus, τῆς πόρνης.

^γ Rarius hoc adverbium occurrit.

^δ Intelligit ea, de quibus paulo ante dixerat: τὰ ῥήματα, τὰ σχήματα, κ. τ. λ.

^ε Intepres, *inquieti sunt*. Ergo αἰδύουσι legerit, quod et mihi probatur, id est, ἀστατοῦσι, δυσφοροῦσιν, ἀγωνιῶσι. Nam ἄλλοιουν non dicitur ἀμεταβάτως.

^ζ Forte καὶ τῆς ἐκεί κολάσεως. Mox enim opponitur ἐνταῦθα.

^η De sacra caena loquitur; οὐράνιος autem dixit fortasse *ex Jo 6, 51: ὁ ἄφρος—ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς*.

των τοσοῦτων, καὶ τὴν διάνοιαν ἔχων τῷ πάθει δουλεύουσαν; Καὶ τί δεῖ τὰ ἄλλα λέγειν; Ἀπὸ τῶν νῦν παρ' ἡμῶν ^β γινομένων ἔξεσι τῆς διανοίας ἰδεῖν τὴν ὀδύνην. Νῦν γοῦν ὀρῶ μεταξὺ τῶν λόγων τούτων τὰ μέτωπα τύποντας, καὶ πολλὴν ὑμῖν ἔχω χάριν, ὅτι δημοσ οὕτως ἐστὲ εὐσπλαγχνος. Τάχα δὲ οἶμαι ^ι πολλοὺς τῶν μηδὲν ἡμαρτηκότων ταῦτα ποιεῖν, ἀλγούντας ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν τραυμάτων. Διὰ τοῦτο ὀδυνῶμαι καὶ κόπτομαι, ὅτι τοιαύτην ἀγέλην ὁ διάβολος λυμáινεται. Ἄλλ' εἰ βουληθεῖτε, ταχέως αὐτοῦ τὴν εἰσοδὸν ἀποφράξομεν. Πῶς καὶ τίνοι τρόπων; Εἰ τοὺς νοσοῦντας ὑγιαίνοντας ἴδοιμεν· εἰ τὰ δίκτυα τῆς διδασκαλίας ἀπλώσαντες περιέλθοιμεν τοὺς θηριαλῶτους ζητῶντες, καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ λέντος τῆς φάρυγγος αὐτοὺς ἐξαρπάσοιμεν. Μὴ γάρ μοι λέγε· Ὀλίγοι εἰσίν οἱ ἀποβουκολισθέντες. Κἂν δέκα μόνον ὦσιν, οὐχ ἡ τυχοῦσα ζημία· κἂν πέντε, κἂν δύο, κἂν εἷς. Ἐπεὶ καὶ ὁ ποιμὴν ἐκεῖνος τὰ ἐνεήχοντα ἐννέα διὰ τοῦτο καταλιπὼν πρόβατα, ἐπὶ τὸ ἐν ἔτραχε, καὶ οὐκ ἐπανήλθεν ἕως πάλιν αὐτὸ ἐπανήγαγε, καὶ τὸν τῶν ἑκατὸν ἀριθμὸν χωλεύοντα δι' ἐκείνου τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πλανηθέντος ἐπλήρωσε. Μὴ λέγε, ὅτι εἷς ἐστὶν· ἀλλ' ἐνόησον, ὅτι ψυχὴ ἐστὶ, δι' ἣν τὰ ὀρώμενα πάντα γέγονεν· δι' ἣν νόμοι, καὶ τιμωρίαι, καὶ κολάσεις, καὶ τὰ μυρία θαύματα, καὶ αἱ ποικιλίαι τοῦ Θεοῦ πραγματεῖται· δι' ἣν οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ἐφέριστο. Ἐνόησον ὅση τιμὴ καταβέβληται καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐνός, καὶ μὴ καταφρόνει τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπελθὼν ἡμῖν ἐπανάγαγε, καὶ πείσον μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, καὶ ἀρκοῦσαν ἔχομεν ἀπολογίαν. Εἰ δὲ μὴ ἀνέχοιτο, μηδὲ ἡμῶν συμβουλεύοντων, μηδὲ ὁμῶν παραινούντων, τῇ ἐξουσίᾳ χρῆσονται λοιπὸν, ἧ ὁ Θεὸς ἡμῖν ἔδωκεν οὐκ εἰς καθάρσειν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν.

δ'. Διὰ δὲ τοῦτο προλέγω, καὶ λαμπρῶ βοῶ τῇ φωνῇ, ὅτι εἴ τις μετὰ τὴν παραινέσιν ταύτην καὶ διδασκαλίαν ἐπὶ τὴν παράνομον τῶν θεάτρων αὐτομολήσειε λύμην, οὐ δέξομαι αὐτὸν εἰσω τουτωνῶ τῶν περιδῶλων, οὐ μεταδώσω μυστηρίων, οὐκ ἀφήσω τῆς ἱερᾶς ἀψαθῆς τραπέζης· ἀλλ' ὥσπερ οἱ ποιμένες τὰ ψώρας ἐμπεπλησμένα πρόβατα τῶν ὑγιαίνοντων ἀπέργουσιν, ὥστε μὴ μεταδοῦναι τοῖς λοιποῖς τῆς νόσου· οὕτω δὲ ἐργάσομαι καγῶ. Εἰ γὰρ τὸ παλαιὸν ὁ λεπρὸς ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἐκλεύετο καθῆναι, κἂν βασιλεὺς ἦν, ἐξεβάλλετο μετὰ τῷ διαδήματός, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς τὸν τὴν ψυχὴν λεπρούνητα ^ι ταύτης ἐκβαλοῦμεν τῆς ἱερᾶς παρεμβολῆς. Ὡσπερ γὰρ τὴν ἀρχὴν παραινέσει· καὶ συμβολῆ ἔχρησάμην, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τοσαύτην παραινέσιν καὶ διδασκαλίαν ἀνάγκη λοιπὸν καὶ τομὴν ἐπαγαγεῖν. Καὶ γὰρ ἐνιαυτὸν ἔχω λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιβάς τῆς ὑμετέρας, καὶ οὐ διέλιπον πολλάκις καὶ συνεχῶς ταῦτα ὑμῖν παραινῶν. [277] Ἐπεὶ οὖν ἐναπέμεινάν τινες τῇ σηπεδόνι,

^β Forte, παρ' ἡμῶν. Auditores enim frontes manibus pulsabant, quod est poenitentium; aut, παρ' ἡμῖν, nimirum in ecclesia.

^ι Τάχα, ἵτα collocatum, locum habere nequit. Forte legendum ταῦτα δὲ οἶμαι, excluso proximo ταῦτα.

^ι Apud LXX reperitur λεπρῶς et λεπρῶ. Intransitive est Ἐποδ. 4, 6, γερὶ λεπρῶσα. Transitive habet Gregor. Naz. p. 171: οὗτος καὶ Μωσὴς ἐλέπρωσε.

φέρει λοιπὸν τὴν τομὴν ἐπαγάγωμεν. Εἰ γὰρ μὴ σιδήριον ἔγω, ἀλλ' ἔγω λόγον σιδήρου τομώτερον· εἰ καὶ μὴ πῦρ βαστάζω, ἀλλ' ἔστι μοι διδασκαλία πυρὸς θερμότερα, εὐτονώτερον δυναμένη καίειν.

Μὴ οὖν καταφρόνει τῆς ἀποφάσεως τῆς ἡμετέρας. Εἰ γὰρ εὐτελεῖς ἡμεῖς καὶ σφόδρα οἰκτροὶ ^α, ἀλλ' ὁμῶς ἐνεχειρίσθημεν ἀξίαν παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὴν δυναμένην ταῦτα ἐργάζεσθαι. Ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τοιοῦτοι, ἵνα οἷ τε ὑγιαίνοντες ἡμῖν ὑγιεινότεροι γένωνται, οἷτε νοσοῦντες ἀνακτῆσονται ἑαυτούς ἐκ τῆς χαλεπῆς ἀρρώστιας. Εἰ δὲ ἐφρίξατε ταύτην ἀκούσαντες τὴν ἀπόφασιν (καὶ γὰρ ὁρῶ πάντας συγναζέοντας καὶ συνεσταλμένους βντας), μεταβαλλέσθωσαν, καὶ λέλυται τὰ τῆς ἀποφάσεως. Ὡσπερ γὰρ ἐξουσιαν ἐλάβομεν δεῖσαι, οὕτως καὶ λύσαι, καὶ πάλιν ἐπαγαγεῖν ^β. Οὐ γὰρ τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν ἀποκόψαι βουλόμεθα, ἀλλὰ τὸ θνεῖδος τῆς Ἐκκλησίας ἀποκρούσασθαι. Νῦν μὲν γὰρ καὶ Ἕλληνες ἡμῶν καταγελάσσονται, καὶ Ἰουδαῖοι κωμωδῆσουσιν, ὅταν ἀμαρτάνοντας ἑαυτούς οὕτως περιορῶμεν. Τότε δὲ καὶ ἐκεῖνοι σφόδρα ἡμᾶς ἐπαινέσουσι, καὶ θαυμάσονται τὴν Ἐκκλησίαν, τῶν παρ' ἡμῖν αἰδεσθέντες νόμων ^γ. Μῆδεὶς τοίνυν τῶν ἐπιμενόντων τῇ αὐτῇ πορνείᾳ τῆς ἐκκλησίας ἐπιβαινέτω, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὑμῶν ^δ ἐπιτιμάσθω, καὶ κοινὸς ἔστω πολέμιος. Εἰ τις γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑπακούσῃ ^ε τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, οὕτως σημειούσθε, καὶ μὴ συναγαμίγνυσθε αὐτῷ. Τοῦτο δὲ ποιήσατε· μῆτε λόγου μετὰδοτε, μῆτε εἰς οἰκίαν δέξησθε, μῆτε τραπέζης κοινωνήσητε, μῆτε εἰσόδοι, μῆτε ἐξόδου, μῆτε ἀγορᾶς· καὶ οὕτω βράδιως αὐτοὺς ἀνάκτῃσόμεθα. Καὶ καθάπερ οἱ κυνηγοὶ τὰ δυσάλωτα τῶν θηρίων οὐκ ἐξ ἐνὸς μέρους, ἀλλὰ πάντοθεν ἐλαύνοντες, εἰς τὴν σαγήνην ἐμβάλλουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐκθρηωθέντας συνελάσωμεν, καὶ ταχέως εἰς τὰ δίκτυα τῆς σωτηρίας ἐμβαλοῦμεν, ἡμεῖς ἐντεῦθεν, ὑμεῖς ἐκεῖθεν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, καὶ ὑμεῖς ἡμῖν συναγανακτῆσατε,

^α Duo. hæc vocabula eὐτελής et οἰκτρός recentioribus temporibus sibi vindicarunt monachi, hisque utuntur in iudiciis scriptorum suorum. Reperitur etiam ἐλάχιστος.

^β Mallim hic ἐπάγειν accipere in sensu reducendi ad Ecclesiam.

^γ Αἰδεῖσθαι accusativo jungitur. Scribendum ergo τοὺς νόμους.

^δ Forte, ὅφ' ὑμῶν.

^ε Legē cum Bibl. ὑπακούει.

μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἀλγήσατε, καὶ μικρὸν ^ι ἀποστρέψατε τούτους τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας καὶ παρανομοῦντας τῶν ἀδελφῶν, ἵνα διηνεκῶς αὐτοὺς ἔχητε. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεῖν ὑμῖν ἐστὶ κρῖμα, εἰ παρίδητε τοσαύτην ἀπώλειαν, ἀλλὰ μεγίστην ἔχετε τιμωρίαν. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων οἰκίαις ἂν ἀλῶ τις τῶν οἰκετῶν ἀργύριον ἢ χρυσίον ὑφελόμενος, οὐκ αὐτὸς κολάζεται μόνον ὁ ἄλοος, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες καὶ μὴ καταγειλαντες, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐρεῖ γὰρ σοὶ τμηκαῦτα ὁ Θεός· Ὅρων ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ ἐμοῦ οὐκ ἀργύριον, οὐδὲ χρυσοῦν σκευὸς κλαπέν, ἀλλὰ σωφροσύνην συληθεῖσαν, καὶ τὸν λαβόντα τὸ πῦμα τὸ τίμιον, καὶ τοιαύτης μετασθέντα θυσίας, ἀπελθόντα εἰς τὸ τοῦ διαβόλου χωρίον ^ε, καὶ τοιαῦτα παρανομήσαντα, πῶς ἢ ἐσίγησας; πῶς ἤνεγκας; πῶς οὐκ ἀπήγγειλας τῷ ἱερεῖ; καὶ οὐ τὰς τυχοῦσας ἀπαιτηθῆση εὐθύνας. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐγὼ, καίτοι γε μέλλων λυπεῖν, οὐδενὸς φείσομαι τῶν [278] ἐπαχθεστέρων. Πολλῶ γὰρ βέλτιον ἐνταῦθα λυπηθέντας ἡμᾶς ^ι ἐξελεῖσθαι τῆς μελλούσης κρίσεως, ἢ βήματι χαρισάμενον μεθ' ὑμῶν κολασθῆναι τότε. Οὐδὲ γὰρ ἀσφαλὲς ἡμῖν, οὐδὲ ἀκίνδυνον, σιγῇ τὰ τοιαῦτα φέρειν. Ὑμῶν γὰρ ἕκαστος ὑπὲρ ἑαυτοῦ δώσει τὰς εὐθύνας· ἐγὼ δὲ τῆς ἀπάντων σωτηρίας ὑπεύθυνος. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ παύσομαι πάντα ποιῶν καὶ λέγων, κἂν λυπησῶ δέη, κἂν ἐπαχθῇ φανῆναι, κἂν φορτικὸν, ὥστε δυνηθῆναι παραστῆναι τῷ βήματι ἐκεῖνον τῷ φοβερῷ, μὴ ἔχων σπῆλον ἢ βυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν ἁγίων τούς τε διαφθαρέντας ἦδη ταχέως ἐπανελθεῖν ^ι, τούς τε μείνοντας ἀσινεῖς ἐπὶ μείζον προκόψαι κοσμιότητος καὶ σωφροσύνης· ἵνα καὶ ὑμεῖς σώζοισθε, καὶ ἡμεῖς εὐφραινώμεθα, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^ι Sic codex. Sed mallem, καὶ κατὰ μικρὸν ἀποστρέφετα.

^ε Circum et theatrum intelligit.

^ε Constructio, ὁρῶν, πῶς;

^ι Hæc non sunt sana. His tamen nititur lectio λυπεῖσθαι. Ita vero ἐξελεῖσθαι non habet, quo referatur. Mallim ergo, λυπηθέντας ὑμᾶς ἐξελεῖσθαι. Ceterum æqualitatem membrorum neglexit in oppositis, λυπηθέντας et χαρισάμενον. Æqualitatem servasset, si dixisset, λυπήσαντα ὑμᾶς ἐξελεῖσθαι.

^ι Hoc non recte convenit τῷ διαφθαρέντας. Proprie, οἱ ἀποπλανηθέντες ἐπανέρχονται. Credo ergo legendum esse ἀποφθαρέντας. Hesych. ἀποφθάρθῃ μου· ἀκαλλάγηθῃ μου. Et: φθεῖρεται· κλανέται.

MONITUM

Hanc homiliam, Romæ ex Cod. Vaticano 559 a me exscriptam, veram et authenticam esse nemo non fatebitur, nisi sit in Chrysostomi scriptis hospes. Omnes enim styli, dictionis inventionisque notæ concurrunt, nulla desideratur. Ipsam vero habuit cum per multos dies absens, infirmitateque detentus fuisset, ac præ amore populi nondum positus morbi reliquiis ad ecclesiam concionaturus advolvit. Id quod ipse

ma leprosus est ex his sacris castris eliminabimus. Ut enim primo cohortatione et consilio usus sum: sic et nunc post tantam adhortationem et doctrinam necesse est demum sectionem etiam infligere. Et enim annus tandem est elapsus (a) ex quo in vestram civitatem advectus sum, neque cessavi hæc de re vos frequenter cohortari. Quia igitur quidam in hac sanie permanserunt, age demum sectionem inferamus. Etsi enim ferrum non habeam, at verbum habeo ferro acutius (b): etsi ignem non feram (c), at doctrina adest mihi igne ferventior, quæ vehementius urere possit.

Excommunicationis sententia in illos qui theatrorum spectacula diebus sanctis adierunt.— Ne spernas igitur sententiam nostram. Quamvis enim viles admodum ac miserabiles simus, attamen a divina gratia dignitatem accepimus, qua possimus hæc efficere. Ejiciantur ergo hujusmodi homines, ut et qui sani sunt valentiores evadant; et qui morbo laborant, a gravi ægitudine ad sanitatem sese revocare possint. Si vero perhorruistis hanc audientes sententiam (video namque omnes ingenuiscentes et compunctos), respiscant, et sententia soluta est. Quemadmodum enim alligandi potestatem accepimus, sic et solvendi, ac rursus sententiam ferendi. Non enim fratres nostros abscondere volumus, sed opprobrium Ecclesiæ depellere. Nunc quippe nos et gentiles irridebunt, et Judæi traducent, quando nos ipsos peccantes ita despiciamus. Tunc autem et illi admodum nos laudabunt, et mirabuntur Ecclesiam, leges nostras reveriti. Nemo itaque ex iis, qui in eadem permanent fornicatione, in ecclesiam veniat, sed et a vobis corripatur, et communis sit hostis. *Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et ne commisceamini cum illo* (2. Thess. 3. 14). Hoc autem facite: neque colloquamini, neque dum recipiatis, neque mensæ participes admittatis, neque ingressus vel egressus, neque in foro cum illis versemini: et sic facile illos recuperabimus. Ac quem-

(a) Chrysostomus in episcopatum Constantinopolitanum promotus fuerat anno 398, mensis Februarii die 26, ut ait Socrates l. 6, c. 2. *Montefalcon*.

(b) Verba divina intelligit. Expressit enim Hebr. 4. 12.

(c) Nam medici, aut, ut nos loquimur, chirurgi etiam urunt.

admodum venatores feras captu difficiles non ex una parte, sed undique pellentes, in retia conjiunt: ita et nos eos, qui moribus efferati sunt, una pellamus, et cito in salutis retia conjiciemus, nos ex una parte, vos ex alia. Ut igitur illud eveniat, vos quoque nobiscum indignemini: imo potius pro Dei legibus dolete, et paulatim avertetis eos ex fratribus, qui hoc morbo laborant et in hoc peccatum incidunt, ut perpetuo illos vobiscum servetis. Neque enim parvo crimine rei eritis, si tantam perniciem neglexeritis, sed magno supplicio eritis obnoxii. Nam si in hominum ædibus, cum quis ex famulis argentum vel aurum furatus deprehenditur, non ipse solus qui deprehensus est, sed etiam conscii, et qui non revelaverint, poena plectuntur, multo magis in Ecclesia. Tunc enim dicet tibi Deus: Cum videres ex domo mea non argenteum vel aureum vas furto abripi, sed continentiam auferri; eumque qui pretiosum corpus accipit, et hujusmodi sacrificii particeps est, in diaboli locum abire, et in tantum peccatum incidere, cur siluisti, cur id tulisti, cur non annuntiasti sacerdoti, ne poenæ abs te repeterentur non leves? Ideo et ego etiam si id mihi dolori futurum sit (a), ne a gravioribus quidem inferendis poenis abstinebo. Longe melius quippe est nos hic mœrore affectos, a futuro abripi judicio, quam verborum gratia lenitateque usos, hunc vobiscum poenâ luere. Neque enim tutum vobis vel sine periculo est, res hujusmodi silentio tegere. Nam quisque vestrum pro se poenas dabit: ego vero omnium saluti sum obnoxius. Quamobrem non finem faciam omnia agendi et dicendi, etiam si vos mœrore afficere oporteat, etiam si molestus videar et onerosus, ut possim adstare ante tribunal illud horrendum, nullam habens maculam aut labem vel quid hujusmodi. Utinam autem, precibus sanctorum, ii qui corrupti sunt citius revertantur; illi vero qui illæsi manserunt, in majorem ornatum continentiamque proficiant: ut et vos salutem consequamini, et nos lætemur, et Deus gloria afficiatur nunc et semper, et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

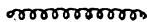
(a) In Græco, καίτοι γε μέλλω λυγρῶν, quas voces sic oportuisset interpretari, *quamvis dolorem sim illaturus*.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

initio, maximeque in fine homiliæ ait. Cum autem sæpe morbis afflictus fuerit, non ita facile est, in quod tempus hæc incidant deprehendere, neque dicere valemus Antiochiæne an Constantinopoli hæc habita concio fuerit. Antiochiæ tamen dictam suadere videtur ipsum principium homiliæ, ubi se ad docendum imperitum profitetur Chrysostomus.

HOMILIA

IN APOSTOLICUM DICTUM : HOC AUTEM SCITOTE, QUOD IN NOVISSIMIS DIEBUS ERUNT TEMPORA GRAVIA (2. Tim. 3. 1).

1. *Caritas Chrysostomi erga discipulos. Fidei oculi ea vident quæ Christus agebat; Judæi præsentem non videbant. Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum.*— Infirmus quidem sum (a) et egenus, atque ad docendum imperitus: sed cum vestrum cœtum intueor, infirmitatis obliviscor, paupertatem ignoro, imperitiam non novi: tanta nempe est caritatis vestræ tyrannis. Quapropter alacrius quam si, qui facultatibus abundant, egestatis meæ mensam vobis appono. Magnanimitatis porro hujus vos auctores mihi estis, quoniam lapsos erigitis, quia ad audiendum proni estis, atque ab ore nostro pendetis. Sic et pulli hirundinum, cum vident advolantem matrem, e nido sese efferentes et pronum obtendentes collum, ita cibum ab illa accipiunt. Eodem modo et vos cum ingenti alacritate concionantem intuentes, ex lingua mea profectam doctrinam excipitis, et antequam verba ex ore exsiliant, ea studio magno omnia abripitis. Quis non et vos et nos super his beatos prædicet, quia nempe loquimur *Ad aures audientium* (Eccl. 25. 12)? Communis labor, communis et corona; commune lucrum, communis etiam et merces. Ideo Christus beatos prædicavit discipulos dicens: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt* (Matth. 13. 16). Concedite mihi ut his etiam verbis vos alloquar, quandoquidem tantam exhibetis alacritatem: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt*. Verum quod aures quidem vestræ audiant palam est: quod oculi vero vestri videant, sicut discipuli tunc videbant, id demonstrare conabor, ut beatitudo vestra non dimidia, sed omnino perfecta sit. Quid ergo tunc videbant discipuli? Mortuos suscitatos, cæcos visum recipientes, leprosos mundatos, pulsos dæmonas, claudos ambulantes, naturæ vitium omne correctum. Hæc et nunc vos videtis, etiamsi non corporis, sed fidei oculis. Hujusmodi namque sunt fidei oculi: quæ non apparent vident, et quæ nondum facta sunt intelligunt. Undenam hoc demonstratur, nempe fidem esse aspectum et argumentum non apparentium? Audi Paulum dicentem: *Est autem fides sperandarum substantiarum rerum, argumentum non apparentium* (Hebr. 11. 1). Et quod mirabile est, hi carnales oculi quæ sub aspectum cadunt, vident, quæ autem sub aspectum non cadunt, non vident: at fidei oculi omnino contra, quæ sub aspectum cadunt, non vident, quæ vero sub aspectum non cadunt, vident. Quod autem quæ videntur non videant, et quæ non videntur videant, Paulus declaravit his verbis: Nam *Momentaneum et leve tribulationis supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis; non*

(a) Chrysostomus infirmitate corporis laborabat.

considerantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur (2 Cor. 4. 17). Et quomodo quispiam ea quæ non videntur viderit? Quo alio modo, nisi fidei oculis? Sic et alibi ait: *Fide intelligimus aptata esse sæcula* (Hebr. 11. 5). Quomodo? non enim videmus. *Ut ex invisibilibus visibilia fierent*. Vultis aliud proferam testimonium, quod fidei oculi ea videant quæ non videntur? Galatis aliquando scribens Paulus dicebat: *Ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est in vobis crucifixus* (Gal. 3. 1).

2. Quid dicis, o beate Paule? in Galatiane viderunt eum Galatæ crucifixum? nonne confitemur omnes in Palæstina in media Judæa Christum esse passum? Quomodo ergo ipsum Galatæ crucifixum viderunt? Fidei, non carnis, oculis. Vidistis? quomodo fidei oculi ea quæ non apparent videant? A tanto enim intervallo et post tantum tempus Christum viderunt crucifixum. Sic et vos videtis mortuos resurgentes: sic hodie cernitis leprosum mundatum: sic paralyticum vidistis erectum, et magis vidistis, quam Judæi, qui tunc aderant. Illi namque præsentem non admisere miraculum, vos autem absentes fidem admisistis. Itaque jure dixi vobis, *Beati vestri oculi, quia vident* (Matth. 13. 16). Quod si aliunde quoque discere volueris, fidei oculos ea, quæ non videntur, videre, et ea, quæ videntur, prætercurrere: neque enim alio modo viderint ea, quæ non videntur, nisi supra dicta despexerint: audi Paulum de Abrahamo disserentem, quod nempe fidei oculis viderit filium suum Isaac nasciturum, et sic acceperit promissionem. Quid enim ait? *Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum* (Rom. 4. 19). Magna vis fidei. Quemadmodum enim *Cogitationes hominum timidæ sunt et infirmæ* (Sap. 9. 14); sic fides fortis potensque est. *Non consideravit corpus suum emortuum*. Viden? quomodo visibilia dimiserit? quomodo non respexerit in senectutem? Etiamsi hæc præ oculis erat, sed fidei oculis videbat, non oculis corporis. Ideo non respexit ad senectutem, neque *Ad emortuam vulvam Sarre* (Rom. 4. 19). Hic sterilitatem nobis subindicat. Duplex enim infirmitas erat; alia a senectute, alia ab infirmitate naturæ. Neque enim tantum corpus ob ætatem ad liberorum procreationem ineptum erat, sed vulva quoque ejus et naturæ officina erat emortua, etiam ante senectutem, nempe ob sterilitatem. Viden? quanta impedimenta? Senectus viri, senectus uxoris: sterilitas major obex, quam senectus: nam illud est maximum ad liberorum procreationem impedimentum. Veruntamen hæc omnia prætercurrit, atque oculis fidei in

ΟΜΙΛΙΑ

Εἰς τὸ ἀποστολικὸν ρητὸν τὸ λέγον· Τοῦτο δὲ γινώσκειτε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἔσονται καιροὶ χαλεποί.

α'. Ἀσθενὴς μὲν εἰμι καὶ πτωχός, καὶ διδασκαλικῶν ἀπειρος λόγων· ἀλλ' ὅταν ἴδω τὸν ὑμέτερον σύλλογον, ἐπιλανθάνομαι τῆς ἀσθενείας, ἀγνοῶ τὴν πτωχείαν, οὐκ οἶδα τὴν ἀπειρίαν· τοιαύτη γὰρ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἡ τυραννίς. Διὸ καὶ τῶν ἐν εὐπορίᾳ καθεστῶτων προθυμότερον ὑμῖν τὴν τῆς πτωχείας παρατίθημι τράπεζαν. Ταύτης δὲ ὑμεῖς αἴτιοι τῆς μεγαλοψυχίας, τῆ προθυμίας τῆς ἀκράσεως τοὺς ἀναπεπνωκότες διεγείροντες, πρὸς τὴν ἀκράσιν κεκνηότες, καὶ τῆς τοῦ λέγοντος ἐκκρεμάμενοι γλώττης. Οὕτω καὶ νεοσοὶ χελιδόνων, ἐπειδὴν ἴδωσι προσιπταμένην τὴν μητέρα, τῆς καλιᾶς προκύψαντες καὶ τοὺς αὐγένας ποιήσαντες ἐκκρεμείς, οὕτω ἔχονται τὴν παρ' ἐκείνης τροφήν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς μετὰ κολλῆς τῆς προθυμίας πρὸς τὸν λέγοντα βλέποντες, δέχεσθε τὴν ἀπὸ [279] τῆς γλώττης κομιζομένην ὑμῖν διδασχίαν, καὶ πρὶν ἢ τὰ ῥήματα ἐκπιθῆσαι τοῦ στόματος ἡμῶν, ἤρπασεν ἡ διάνοια τὰ λεγόμενα. Τίς οὖν οὐκ ἂν καὶ ὑμᾶς καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις μακαρίσειεν, ὅτι λέγομεν *Εἰς ὧσα ἀκούστων*; Κοινὸς ὁ πόνος, κοινὸς καὶ ὁ στέφανος· κοινὸν τὸ κέρδος, κοινὸς καὶ ὁ μισθός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐμακάρισε τοὺς μαθητάς λέγων· *Ἵμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὧσα ἡμῶν, ὅτι ἀκούουσιν*. Δότε μοι ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, ἐπειδὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυσθε προθυμίαν· *Ἵμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὧσα ἡμῶν, ὅτι ἀκούουσιν*. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡμῶν τὰ ὧσα ἀκούει, δηλον· ὅτι δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ βλέπουσι, καθάπερ ἔβλεπον οἱ μαθηταὶ τότε, τοῦτο ἀποδείξει πειράσομαι, ἵνα μὴ ἐξ ἡμισείας, ἀλλ' ὀλόκληρος ἡμῶν ὁ μακαρισμὸς ἦ. Τί οὖν ἔβλεπον τότε οἱ μαθηταί; Νεκροὺς ἀνισταμένους, τυφλοὺς ἀναθλιπόντας, λεπρούς καθαιρομένους, δαίμονας ἔλαυνομένους, χυλοὺς βαδίζοντας, ἅπαν φύσεως ἀμάρτημα διορθούμενον. Ταῦτα βλέπετε καὶ ὑμεῖς νῦν, εἰ καὶ μὴ τοῖς τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς. Τοιαῦται γὰρ αἱ τῆς πίστεως ὕψεις· τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουσι, καὶ τὰ μηδὲν πρᾶχθέντα κατανοοῦσι. Πόθεν τοῦτο δηλον, ὅτι πίστις ὕψις ἐστὶ τῶν μὴ βλεπομένων καὶ ἔλεγχος; Ἄκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· *Ἔστι δὲ πίστις ἐλαττωμένων ὑπόστασις πραγμάτων, ἐλεγχος οὐ βλεπομένων*. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, οὗτοι μὲν οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοὶ τὰ μὲν ὁρώμενα βλέπουσι, τὰ δὲ μὴ ὁρώμενα οὐ βλέπουσιν· οἱ δὲ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τούναντιον ἅπαν, τὰ μὲν ὁρώμενα οὐ βλέπουσι, τὰ δὲ μὴ ὁρώμενα βλέπουσι. Καὶ ὅτι τὰ βλεπόμενα οὐ βλέπουσι, καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα βλέπουσι, ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν οὕτως· *Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαττὸν τῆς θλίψεως καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης ἡμῖν*

κατεργάζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Καὶ πῶς ἂν τις ἴδοι τὰ μὴ βλεπόμενα; Πῶς ἄλλως, ἀλλ' ἢ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς; Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Πίστει νοοῦμεν κατηγορεῖσθαι τοὺς αἰῶνας*. Πῶς; οὐ γὰρ εἶδομεν. *Εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γρηγορῆσαι*, φησί. Βούλεσθε καὶ ἐτέραν παράγω μαρτυρίαν, ὅτι τὰ μὴ βλεπόμενα βλέπουσιν οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ; Γαλάταις ποτὲ γράφων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὑμῖν ἀσταυρωμένος*.

β'. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; ἐν Γαλατίᾳ σταυρούμενον αὐτὸν εἶδον Γαλάται; οὐχὶ πάντες ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ἐν μέσῃ Ἰουδαίᾳ τὸ πάθος ἐγένετο; Πῶς οὖν αὐτὸν εἶδον σταυρούμενον Γαλάται; Τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, οὐ τοῖς τῆς σαρκός. Εἶδες πῶς οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουσιν; Ἀπὸ τοσοῦτου γοῦν διαστήματος καὶ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τὸν Χριστὸν εἶδον σταυρούμενον. Οὕτω καὶ ὑμεῖς βλέπετε τοὺς νεκροὺς ἀνισταμένους· οὕτω σήμερον εἶδετε τὸν λεπρὸν καθαιρόμενον· οὕτως εἶδετε τὸν παραλελυμένον ἀναστάντα, [280] καὶ μᾶλλον Ἰουδαίων τῶν παρόντων εἶδετε. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παρόντες οὐ παρεδέξαντο τὸ θαῦμα, ὑμεῖς δὲ ἀπόντες παρεδέξασθε τὴν πίστιν. Ὡστε δικαίως εἶπον πρὸς ὑμᾶς, ὅτι *Μακάριοι ὑμῖν οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν*. Εἰ δὲ καὶ ἐτέρωθεν βούλει μαθεῖν ὅτι τὰ μὴ βλεπόμενα βλέπουσιν οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ, τὰ δὲ βλεπόμενα παρατρέχουσιν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ἴδοιεν τὰ μὴ βλεπόμενα, εἰ μὴ καταφρονήσαιεν τῶν εἰρημένων· ἄκουσον τοῦ Παύλου περὶ τοῦ Ἀβραάμ διαλεγόμενον, ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς εἶδε τὸν υἱὸν τικτόμενον τὸν Ἰσαὰκ, καὶ οὕτω κατεδέξατο τὴν ἐπαγγελίαν. Τί γὰρ φησι; *Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῆ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρωμένον*. Μεγάλῃ τῆς πίστεως ἡ δύναμις. Ὡσπερ γὰρ *λογισμοὶ ἀνθρώπων δειλοὶ καὶ ἀσθενεῖς*, οὕτω πίστις ἰσχυρὰ καὶ δυνατὴ. *Οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρωμένον*. Ὁρᾷς πῶς ἀφῆκε τὰ ὁρώμενα; πῶς οὐκ εἶδεν εἰς τὸ γῆρας; Καίτοι γε αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔκειτο· ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἑώρα, οὐ τοῖς τοῦ σώματος. Διὸ οὐκ εἶδε τὸ γῆρας, οὐδὲ τὴν νέκρωσιν *Σάρρα*· οὐ κατενόησε *τὴν νέκρωσιν τῆς μητέρας Σάρρας*. Τὴν στειρώσιν ἡμῖν ἐνταῦθα αἰνίττεται. Διπλῆ γὰρ ἡ ἀσθένεια ἦν, ἡ μὲν ἀπὸ τῆς ηλικίας, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀσθενείας φύσεως. Οὐ γὰρ τὸ σῶμα μόνον διὰ τὴν ηλικίαν ἀχρηστον ἦν πρὸς παιδογονίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μήτρα νεκρωτο, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐργαστήριον, καὶ πρὸ τοῦ γήραος ἀχρηστον ἦν διὰ τὴν στειρώσιν. Εἶδες ὅσα κωλύματα; Τὸ γῆρας τοῦ

ἀνδρὸς, τὸ γήρας τῆς γυναικὸς· ἢ τοῦ γήρω; ἀχρηστοτέρα στείρωσις· καὶ γὰρ καὶ τοῦτα μάλιστα κώλυμα παιδογονίας. Ἄλλ' ὁμως ταῦτα πάντα παρέδραμεν, καὶ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνέστη, μεγίστην τῶν ἐπηγγελμένων ἀπόδειξιν ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ ὑποσχομένου. Διὰ τοῦτο *Εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει*. Βακτηρία γὰρ τίς ἐστὶν ἰσχυρὰ ἢ πίστις, καὶ λιμὴν ἀσφαλῆς, τῆς τῶν λογισμῶν ἀπαλλάττουσα πλάνης, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ πολλῇ τὴν ψυχὴν ἀναπαύουσα. Ὑμῶν δὲ *μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι*· καὶ γὰρ εἰς αὐτὸ πάλιν ἐπανελθεῖν ἀναγκαῖον τὸ ῥῆμα. Καίτοι ἔβλεπον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τὰ τότε γινόμενα. Ἄλλ' οὐ ταύτην μακαρίζει τὴν ὄψιν τὴν ἔξωθεν· αὕτη γὰρ καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὄρα τὰ θαύματα, ἀλλ' ἡ ἔκδοξ. Ἐκεῖνοι εἶδον τυφλοὺν καὶ λέγον· *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος· καλέσωμεν αὐτοῦ τὸν ῥοαεῖς*. Ἀκούεις ἀμφιβαλλόντων; ὄρας ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ σώματος ὄψις πρὸς τὴν τοῦ θηύματος θεωρίαν; Οἱ παρόντες καὶ θεώμενοι ἔλεγον· *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος*· ἡμεῖς δὲ οἱ μὴ παρόντες; οὐ λέγομεν, *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος*· ἀλλ' *Αὐτός ἐστιν*. Ἐμαθεῖς ὡς οὐδὲν βλέπτει ἡ ἀπουσία, ὅταν πίστεως ὀφθαλμοὶ ὦσι, καὶ ὡς οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ παρουσία, ὅταν πίστεως ὀφθαλμοὶ μὴ ὦσι; Τί γὰρ ἐκείνους ὠνησε τὸ ἰδεῖν; Οὐδέν. Ἡμεῖς γὰρ ἐκείνων σαφέστερον εἶδομεν. Ἐπεὶ οὖν βλέπουσιν οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν θεωρίαν, καὶ ἀκούει τὰ ὅσα ἀκρόασιν, ἦν ὁ Χριστὸς ἐμακάρισε, φέρε ὑμῖν τοὺς μαργαρίτας τῶν Γραφῶν παραθῶμεν. Ὡσπερ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις [281] οὐκ ἐπέλυσε τὰ ζητήματα ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπέτεινε τὴν ἀσάφειαν, ἐπειδὴ μὴ προσείχον· οὕτω δὴ καὶ ὑμῖν, ἐπειδὴ προσέχετε, τὰ κεκρυμμένα ἀγειν εἰς μέσον χρή. Καὶ γὰρ προσήλθον οἱ μαθηταὶ καὶ ἐθαύμαζον λέγοντες· *Διατί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς;* Ὁ δὲ ἔφη, *Ἐπειδὴ βλέποντες οὐ βλέπουσιν*. Οὐκοῦν ἐπειδὴ μὴ ἰδόντες ὑμεῖς εἶδετε, ἀναγκαῖον μὴ ἐν παραβολῇ εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς· καὶ ἐπειδὴ *ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν*. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ὑμεῖς μὴ ἀκούσαντες τότε, ἀκούετε νῦν οὐκ ἔλαττον, ἢ τότε ἠκούσατε, ἀναγκαῖον ὑμᾶς μὴ ἀποτερῆσαι τῆς τραπέζης ταύτης. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς τούτους οὐχ ἤττον ἐμακάρισεν ἢ ἐκείνους· *Εἶδος γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπίστευσας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες*. Μὴ τοίνυν ὀκνηροὶ γίνεσθε πρὸς ἀρετὴν, ὅτι μὴ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν ἐγένεσθε. Ἄν γὰρ ἐθέλοις, οὐκ ἐζημιώθης· ὥσπερ οὖν πολλοὶ καὶ τῶν τότε γενομένων, ἐπειδὴ μὴ ἤθελον, οὐκ ὠφελήθησαν.

γ'. Τί οὖν ἐστὶ τὸ σήμερον ἀναγνωσθέν; *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί*. Τῷ Τιμοθέῳ πάλιν ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει. Φοβερὰ ἢ ἀπειλή· ἀλλὰ διαναστῶμεν· τούτους γὰρ ἡμῖν τοὺς καιροὺς ἀνιέττεται, καὶ τοὺς μετὰ τούτους, καὶ τοὺς περὶ τὴν συντέλειαν αὐτὴν. *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί*. Βραχὺ τὸ ῥῆμα, καὶ μεγάλη ἡ δύναμις. Καθάπερ γὰρ τὰ ἀρχαῖα οὐ τῷ πλήθει, ἀλλὰ τῇ φύσει τὴν εὐωδίαν ἐνδείκνυται· οὕτω καὶ αἱ θείαι Γραφαὶ οὐ τῷ πλήθει τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν ἐγκειμένων πᾶσαν ἡμῖν παρέχουσι τὴν ὠφέλειαν. Οὕτω καὶ θυμιάματος

φύσις καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἐστὶν εὐωδῆς· ἐπὶ δὲ εἰς πῦρ αὐτὴν ἐμβάλλῃς, τότε πᾶσαν ἐπιδείκνυται τὴν ἐξ αὐτῆς ἡδονὴν. Οὕτω καὶ ἡ θεία Γραφή καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν ἐστὶν ἡδίστη· ἐπειδὴ δὲ τῆς ἡμῶν ἐπιλάβηται ψυχῆς, καθάπερ εἰς θυμιατήριον ἐμπεσοῦσα, ἅπαντα τὸν οἶκον τῆς εὐωδίας ἐμπύπλησι. *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποί*. Περὶ τῆς συντελείας λέγει. Τί οὖν πρὸς σέ, ὦ μακάριε Παῦλε; τί δὲ πρὸς Τιμόθεον; τί δὲ πρὸς τοὺς τότε ἀκούοντας; Μικρὸν γὰρ ὑστερον μέλλουσιν ἀποθνήσκειν, ἐξαρπάζεσθαι τῶν ἐπιόντων δεινῶν καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' οὐχὶ τὰ παρόντα βλέπω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα προορῶ. Οὐχὶ τῆς παρουσίας φειδομαι ποίμνης, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς μελλούσης ἀγωνῶ καὶ δέδοικα. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν συνόντων ἡμῖν ἀνθρώπων μόλις ποιούμεθα πρόνοιαν, ἐκείνους δὲ ὑπὲρ τῶν μηδέπω τεχθέντων πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν. Οὕτω καὶ ποιμὴν ἀριστος οὐχ ὅταν ἰδῇ τοὺς λύκους ἐπίνοτας τῇ ποίμνῃ καὶ τῶν προβάτων ἐγγὺς γενομένους, τότε προλέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν ὄντας μηνύει. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος, καθάπερ ποιμὴν ἀριστος, ἐφ' ὠφλοῦ χωρίου τοῦ τῆς προφητείας ἀξιώματος καθήμενος, καὶ τοῖς [282] προφητικαῖς ὀφθαλμοῖς ἀνωθεν προορῶν κατατρέχοντα τὰ θηρία, ἐπ' αὐτῆς τῆς συντελείας ὀρμῶντας καὶ ἀποτεινομένους κατὰ τῆς ποίμνης προλέγει καὶ προδιαμαρτύρεται, ἵνα καὶ τοὺς μηδέπω γεννωμένους παρασκευάσῃ νήφειν, καὶ πᾶσαν τειχίση τὴν ποίμνην τῇ προφητείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ πατὴρ φιλόστοργος οἰκίαν οἰκοδομούμενος πολλάκις τοῖς αὐτοῦ παῖσι λαμπρὰν καὶ μεγάλην οὕτως οἰκοδομεῖ, οὐχ ὥστε ἐκείνους χρησίμην γενέσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐγγόνους καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους. Οὕτω καὶ βασιλεὺς πόλει φιλούμενην περιβαλὼν τεῖχος ἔξωθεν, ἀσφαλῆς τοῦτο ποιεῖ. καὶ ἰσχυρὸν καὶ διαρκές, οὐχ ἵνα ἐπὶ τῆς γενεᾶς αὐτοῦ μόνῃς ὑπηρετῇ, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι γένηται χρησίμῳ, οὐ πρὸς τὰς τότε μηχανάς, ἀλλὰ πρὸς τὰς ὑστερον γενομένας προσβολὰς ἐπιτήδειον. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ γράμματα ἀποστολικὰ τεῖχη τῶν Ἐκκλησιῶν ἐστὶν, οὐχὶ τοὺς τότε μόνον ὄντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑστερον ἐσομένους ἀσφαλίζεταί δι' αὐτῶν. Καὶ οὕτως ἰσχυρὸν καὶ ἀβραγῆθὸν περὶ θλον τοῦτον κατασκευάσας, καὶ πάση περιήλασεν αὐτὸν τῇ οἰκουμένῃ μετὰ ἀσφαλείας ἀπάσης, ὥστε καὶ τοὺς τότε, καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους, καὶ τοὺς νῦν, καὶ τοὺς αὐθις ἐπομένους μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἀπάσης ἀπαλλάξαι τῆς τῶν πολεμίων πολιορκίας. Τοιαῦτα τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ φιλόστοργοι, κηδεμονικαί, πατρικὴν εὐνοίαν ἀποκρύπτουσαι τῷ φίλτρῳ, καὶ τὴν τῆς φύσεως φιλοστοργίαν νικῶσαι, καὶ τὰς ὠδῖνας ὑπερβαίνουσαι ἐκείνας· Πνεύματος γὰρ εἰσι καὶ θείας χάριτος.

δ'. Βούλεσθε καὶ ἐτέρωθεν δεῖξω πάλιν, ὅτι οὐ τὰ καθ' ἑαυτοὺς μεριμνῶσιν οἱ ἄγιοι, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν παρόντων δεδοίκασι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων; Προσήλθον αὐτῷ, φησὶν, οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τοῦ δρους καθήμενοι, ἀνθρωποὶ λοιπὸν γεγηρακότες καὶ μετ' ὀλίγον χρόνον μέλλοντες ἀποδημεῖν ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς. Τί οὖν ἐρωτῶσι; τί ἀγωνιώσι; τί δεδοίκασι; ὑπὲρ τίνων τὴν πῦσιν τῷ διδασκάλῳ προσάγουσιν; ἄρα ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν ζωὴν αὐτῶν, ἢ ὑπὲρ τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους; Οὐδαμῶς. Ἄλλὰ πάντα ἐκείνα παραδραμόντες τί λέγουσι; *Τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας*

* Sic mss. Sed mendum suspicor.

cælum usque surrexit, magnum habens promissorum argumentum, ejus nempe qui promiserat potestatem. deo *In promissione Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide* (Rom. 4. 20). Etenim ceu baculus quidam firmus tatusque portus fides est, quæ a rationiorum errore liberat, animumque in tranquillitate magna constituit. *Vestri autem beati oculi, quia vident* (Matth. 13. 16); nam hoc dictum denuo repetendum est. Atqui etiam Judæi tunc eadem ipsa videbant. Verum non hoc externum videndi genus beatum prædicat; hoc quippe per seipsum miracula non videt, sed internum conspicit. Illi cæcum videbant dicebantque, *Hic est, non est hic; vocemus ejus parentes* (Joan. 9. 8. 9. 18). Audis ambigentes? vident non sufficere corporis aspectum ad miraculi spectaculum? Qui præsentis et spectantes erant dicebant: *Hic est, non est hic*; nos vero qui præsentis non sumus, non dicimus, *Hic est, non est hic; sed, Ipse est*. Didicisti nihil absentiam nocere, cum fidei adsunt oculi; nihilque utilitatis ex præsentia percipi, cum fidei oculi non adsunt? Quid enim illis profuit videre? Nihil. Nos enim clarius quam illi videmus. Quoniam igitur oculi vestri vident eo videndi, et aures vestræ audiunt eo audiendi genere, quod Christus beatum prædicavit, agedum vobis Scripturæ gemmas apponamus. Quemadmodum enim Judæis quæstiones non solvit Christus, imo auxit obscuritatem, quia non attendebant: sic et vobis, quia attento estis animo, occulta in medium adducere par est. Etenim accesserunt discipuli, et mirabantur dicentes: *Cur in parabolis eis loqueris* (Matth. 13. 10. et 13)? Ille vero respondit, *Quia videntes non vident*. Quia igitur vos non videntes videtis, par est vobis sine parabola loqui; et quia *Audientes non audiunt*. (a) Quia igitur vos qui tunc non audivistis, nunc non minus auditis, quam tunc audivissetis, consentaneum est vos non hac privare mensa. Etenim Christus hos non minus beatos prædicavit, quam illos: *Vidistis namque, ait, et credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Ne igitur ideo segnes ad virtutem estote, quod illis temporibus non fueritis, sed hoc tempore vivatis. Nam si volueris, nihil hinc detrimenti percipies; quemadmodum multi eorum, qui tunc fuerunt, quia noluerunt, nihil hinc utilitatis percipere.

3. *Scripturæ divinæ virtus. Paulus non de præsentis solum, sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica scripta mænia Ecclesiarum. Apostoli de futuris solliciti. Petrus apostolorum coryphæus, etc. Orbis præfectus, etc.* — Quidnam igitur hodie lectum est? *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 1). Timotheo rursum scribit Paulus. Terribilis comminatio; sed animum erigamus: hæc quippe tempora nobis subindicat Scriptura, necnon post futura, etiamque ea quæ consummationem spectant. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia*. Breve dictum, et magna virtus. Quemadmodum enim aromata non copia et

(a) Hæc textus deficere videtur.

mole, sed natura fragrantiam emittunt: sic et divinæ Scripturæ non multitudine verborum, sed invita virtute, totam nobis præbent utilitatem. Sic incensi natura per seipsam suavem emittit odorem; si autem injicias in ignem, tunc omnimodam suam exhibet voluptatem. Ita etiam divina Scriptura per seipsam suavissima est; cum autem animam nostram occupa verit, ac si in thuribulum incidere, totam domum suavi implet odore. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora dura*. De consummatione loquitur. Quid hoc ad te, beate Paule? quid ad Timotheum? quid ad illos qui tunc audiebant? Brevi postea tempore morituri erant, a futuris illis calamitatibus et a pravis hominibus eripiendi. Verum non præsentia tantum respicio, inquit, sed futura prævideo. Non præsens tantum grex mihi sollicitudini est, sed etiam pro futuro grege angor et timeo. Nos viri iis qui nobiscum versantur hominibus prospicimus, ille vero pro iis qui nondum nati sunt, multam gerit sollicitudinem. Sic et pastor optimus non cum viderit lupos irruentes in gregem, jam prope oves accessisse, tunc id prædicat tantum, sed etiam procul adhuc versantes indicat. Ita quoque Paulus, sicut pastor optimus, in excelso loco, in prophetiæ nempe dignitate sedens, ac prophetis oculis sursum positus invasuras feras prævidens, illas in ipsa consummatione in gregem impetum facturæ et invasuras esse prædicat et præsignificat, ut eos etiam, qui nondum nati erant, ad vigilandum induceret, et prophetia totum muniret gregem. Etenim pater proles amans, qui ædes exædificat, sæpe filiis suis illas splendidas et amplas construit, non modo ut illis tantum utiles commodæque sint, sed etiam nepotibus et posteris. Ita quoque rex adamatam urbem mœnibus circummunit, iisque firmis tutisque, quæ non ætate sua modo, sed etiam subsequens et posteris omnibus sint tutamini, nec adversus machinas tantum illius temporis, sed adversus futuras invasiones et obsidiones stare possint. Sic etiam Paulus fecit. Quoniam apostolica scripta mœnia sunt Ecclesiarum, non præsentis tantum, sed etiam posteros per illa munit. Atque ita firmum et inconcussum septum hujusmodi construxit, et cum tanta cautela illo totum orbem circummunit, ut eos qui tum vivebant, et qui illos excepere, et eos qui nunc sunt, et posteros usque ad Christi adventum contra omnem inimicorum obsidionem tutos conservet. Tales sunt sanctorum animæ: fratrum amantes, de illis sollicitæ, amore paternam superantes benevolentiam, et dilectionem materni partus: hic namque Spiritus et divinæ gratiæ est.

4. Vultis ut aliunde etiam vobis demonstrarem, sanctos non quæ ad suum tempus spectant solum curare, neque pro præsentibus solum metuere, sed etiam pro iis qui postea futuri sunt? Accesserunt, inquit, ad eum in monte sedentem discipuli, homines propemodum senes, qui post modicum tempus ex hac vita discessuri erant. Quid ergo quærunt? de quo auguntur? quid timeant? quibus de causis magistrum percontantur? num de rebus, quæ ipsis viventibus,

aut circa ista tempora eventuræ erant? Minime. Sed iis prætermisiss omnibus quid dicunt? *Quod signum avertens tui, et consummationis sæculi (Matth. 24. 3)?* Vident' illos etiam de consummatione sæculi interrogare, et de futuris hominibus esse sollicitos? Non enim sua vident apostoli, sed quæ aliorum sunt, et simul omnes et seorsim singuli. Petrus itaque chori illius coryphæus, os apostolorum omnium, caput illius familie, orbis totius præfectus, fundamentum Ecclesiæ, ardens Christi amator; nam *Ait, Petre, diligis me plus his (Joan. 21. 15)*. Ideo ejus laudes profert, ut discatis eum vere Christum dilexisse: certe ejus erga Dominum amoris argumentum maximum erat sollicitudo famulorum ejus. Non ego hæc dico, sed ipse dilectus Dominus: *Si amas me, inquit, pasce oves meas*. Videamus ergo num vere pastoris præfecturam obtineat, num vere oves diligit, nam vere gregis amans sit, ut discamus eum etiam pastorem dilexisse: illud enim hujus esse argumentum dixit. Hic itaque Petrus, postquam omnia sua abjecerat, rete nempe et quæcumque in navicula erant, relictis mari, arte et domo. Ne porro attendamus, hæc pauca fuisse, sed hæc omnia bona sua exstitisse, ejusque alacritatem laudemus. Nam ea quæ duos denarios conjecerat, non magnam pecuniarum molem deposuit, sed ingentes studii sui divitias ostendit, quemadmodum et hic in magna paupertate ingentem alacritatis copiam præbuit. Quod enim alteri erant prædia, servi, ædes, aurum, hoc illi erant retia, mare, ars, navicula. Ne itaque hoc attendamus, an pauca reliquerit, sed an omnia reliquerit. Nam id quod quæritur est, non an magna an parva deponeret, sed an nihil minus inferret, quam inferre posset. Omnibus itaque relictis, patria, domo, amicis, cognatis, imo ipsa securitate: nam hoc modo populum Judaicum sibi inimicum reddidit: *Jam enim, inquit, conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret (Joan. 9. 22)*. Unde palam fit, eum nec dubitasse, nec timuisse circa regnum cælorum; sed de illo admodum persuasum fuisse, atque ex ipsa rerum demonstratione, imo ante rerum demonstrationem ex Salvatoris voce credidisse, se ipsum omnino possessurum esse. Cum dixisset enim, *Nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te, quid erit nobis?* respondit eis Christus: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. 19. 27. 28)*. Hæc porro præmisi, ut cum ipsum pro conservis anxium ostendero, ne dicas ipsum sibi timuisse. Quomodo enim timuisset, postquam is qui ipsum coronaturus erat, sententiam tolerat de corona et de præmiis ipsi conferendis? Hic itaque Petrus, qui omnia reliquerat, qui confidebat de regno cælorum, a credente aliquando divite quodam, ac dicente ipsi Christo, *Quid faciam ut vitam æternam hereditate consequar (Matth. 19. 16)?* cum respondisset ei Christus, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me (Ibid. v. 21)*; deinde ubi, illo tristitia affecto, Christus discipulis dixerat, *Videte quam difficile divites ingrediantur in regnum*

cælorum: amen, amen dico vobis, facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem in regnum Dei (Matth. 19. 24): Petrus bonorum possessione vacuus, qui de regno confidebat, qui de sua salute non timebat; certior factus de honore sibi illic reposito, his auditis dicebat, *Quis poterit salvus esse (Ibid. v. 25)?* Quid times, o beate Petre? quid vereris? quid trepidas? Omnia abjecisti, omnia dimisisti; de divitibus est sermo, quod dicitur illorum est accusatio: tu vero in paupertate et inopia vitam agis. Verum, inquit ille, non ea quæ ad me spectant attendo, sed aliorum utilitatem quæro. Ideo de suis rebus fiducia plenus, de aliorum salute sciscitabatur, dicens, *Quis potest salvus esse?*

5. *Paulus de posterorum animabus sollicitus.* — Vidistin' apostolorum sollicitudinem? quomodo unum sint corpus? vidistin' quo pacto et pro præsentibus et pro futuris timeret Petrus? Sic etiam Paulus. Quapropter dicebat: *Scitote, quod in novissimis diebus erant tempora gravia (2. Tim. 3. 1)*. Idipsum agit et alibi. Quando enim ex Asia discessurus erat, et Romam deportandus, indeque in cælum transferendus: mors quippe sanctorum mors non est, sed translatio a terra in cælum, a deterioribus ad meliora, a conservis ad Dominum, ab hominibus ad angelos: quia igitur abiturus erat ad omnium Dominum Deum, omnia quæ ad ipsum pertinebant probe dispensavit. Et enim quanto tempore cum discipulis fuit, cum omni diligentia doctrinam ipsis impertivit, ac dixit: *Mundus sum a sanguine omnium (Act. 20. 26)*; nihilque prætermisi, inquit, eorum quæ ad salutem administranda erant. Quid igitur? postquam sua in tuto collocaverat, cum accensari a Domino non posset, circa ea quæ ad vitæ suæ tempore pertinebant, an neglexit animas post futuras? Nequaquam: sed quasi de illis etiam rationem daturus, sic et illa cum omni accuratatione dixit eis, et hæc, quæ jam legemus, verba: *Attendite, inquit, vobis ipsis et universo gregi (Act. 20. 28)*. Vidistin' quantum illorum sollicitudine devinctus esset? Nam singuli nostrum quæ sua sunt curant, ille vero præpositus quæ ad omnes spectabant. Quamobrem de doctoribus ait: *Qui vigilant super animas vestras, quasi rationem reddituri (Hebr. 13. 17)*. Formidabile revera judicium, cum pro tam ingenti populo rationes sunt reddendæ: sed, ut dicebamus, ipsis accitis ait: *Attendite vobis ipsis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit pastores et episcopos (Act. 20. 28)*. Quid factum est? cur hortaris? an quid grave prævides? an quid durum propicias? an quod periculum imminet, an quæ calamitas, an bellum? Dic, quæso: nam altior nobis es: nec præsentia modo vides, sed etiam futura prævides. Dic igitur cur hæc præcipias et hortaris. *Scio, inquit, quod post discessionem meam intrabunt in gregem lupi graves (Ibid. v. 29)*. Vident' quod dicebam, quomodo non de iis solum qui suo tempore erant anxius esset et timeret, sed etiam de iis qui post discessionem ipsius futuri erant. *Intrabunt enim lupi, inquit; neque simpliciter, Lupi, sed etiam Lupi graves, non*

καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; Εἶδες κάκεινους ὑπὲρ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἐρωτῶντας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐσομένων ἀνθρώπων φροντίζοντας; Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν ὁρῶσιν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων καὶ κοινῇ πάντας καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος. Ὁ οὖν Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ, τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, ἡ κεφαλὴ τῆς πατρίας ἐκείνης, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης προστάτης, ὁ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς ἐραστὴς τοῦ Χριστοῦ· Πέτρε, γὰρ, φησὶ, *φιλεῖς με πλεῖον τούτων*; Διὰ τοῦτο λέγω τὰ ἐγκώμια, ἵνα μάθῃτε ὅτι ὄντως φιλεῖ τὸν Χριστὸν· τοῦ γὰρ εἰς τὸν Δεσπότην φιλετροῦ ἡ κηδεμονία τῶν δούλων τεκμηρίον ἐστὶ μέγιστον. Καὶ οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φιλούμενος Δεσπότης· *Εἰ φιλεῖς με*, φησὶ, *ποιμῆναι τὰ πρόβατά μου*. Ἴδωμεν οὖν ὄντως εἰ ποιμένος [283] ἔχει προστασίαν, εἰ ὄντως κηδεμονίαν, εἰ ὄντως φιλεῖ τὰ πρόβατα, εἰ ὄντως φιλόστοργός ἐστι περὶ τὴν ποιμνῆν, ἵνα καταμάθωμεν ἐπὶ καὶ τὸν ποιμένα φιλεῖ· τοῦτο γὰρ ἐκείνου σημεῖον ὄφρα εἶναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πέτρος ἅπαντα βίβας ὅσα εἶχε, τὸ δίκτυον, τὰ ἐν τῷ πλοίῳ πάντα, καὶ ἀνδράποδα θάλατταν, τὴν τέχνην, τὴν οἰκίαν. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι ὀλίγα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι πάντα τὰ ὄντα· καὶ τὴν προθυμίαν ἐπαινεῖσωμεν. Καὶ γὰρ ἡ τὰ δύο καταβαλοῦσα διγάρια οὐ πολὺν ἄρχον κατέθηκε χρημάτων, ἀλλὰ πολὺν πλοῦτον ἐπεδείξατο προαιρέσεως, καθάπερ καὶ οὗτος ἐν πολλῇ πενίᾳ μεγάλην εὐπορίαν προθυμίας παρέσχετο. Ὅπερ γὰρ ἐτέρω χωρίῳ, καὶ ἀνδράποδα, καὶ οἰκήματα, καὶ χρυσίον, τοῦτο ἐκείνῳ τὸ δίκτυον, καὶ ἡ θάλαττα, καὶ ἡ τέχνη, καὶ τὸ πλοῖον. Μὴ τοίνυν τοῦτο ἴδωμεν, εἰ ὀλίγα ἀφῆκεν, ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἀφῆκε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. οὐκ ὀλίγα ἢ πολλὰ καταθεῖναι, ἀλλὰ μὴδὲν ἐλάττω τῆς οικείας δυνάμεως εἰσενεγκεῖν. Πάντα τοίνυν ἀφείλε, καὶ πατριδα, καὶ οἰκίαν, καὶ φίλους, καὶ συγγενεῖς, καὶ αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν· καὶ γὰρ τὸν δῆμον τὸν Ἰουδαϊκὸν ἑαυτῷ τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐξεπολέμησεν· Ἦδη γὰρ, φησὶ, *συνθέητε Ἰουδαῖοι, ἐὰν τις ὁμολογήσῃ αὐτὸν Χριστὸν, ἀποστραφῆται ἡ γῆ*. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐκ ἀμφέβαλλεν, οὐδὲ ἐδεδοίκεν περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ σφόδρα ἐπέπειστο, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως, καὶ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ὅτι κληρονομῆσαι πάντως αὐτὴν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησαμεν σοι, τί ἡμῖν ἔσται*; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ὅτι *Καθίσασθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ*. Ταῦτα δὲ κατασκευάσα, ἵνα ὅταν δεῖξω αὐτὸν ἀγωνιῶντα ὑπὲρ τῶν συνδούλων, μὴ εἴπῃς ὅτι ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐδεδοίκεν. Πῶς γὰρ ἂν εἴδειεν, αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος αὐτὸν στεφανοῦν ἀποφαναμένου ὑπὲρ τοῦ στεφάνου καὶ τῶν βραβεύων; Οὗτος τοίνυν ὁ Πέτρος, ὁ πάντα ἀφείλε, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, προσελθόντος ποτὲ πλουσίου τινοῦ, καὶ εἰπόντος τῷ Χριστῷ, *Τί ποιήσω ἵνα κληρονομήσω ζωὴν αἰώνιον*; καὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποκριναμένου, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησον σου τὰ υπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι*· εἶτα πρὸς τοῦτο λυπηθέντος ἐκείνου, καὶ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ, *Ὅρατε πῶς δυσκόλως εἰσέρχονται οἱ πλούσιοι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*· ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐνκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος βραβίδος

εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ὁ Πέτρος, ὁ ἀκτῆμων, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας, ὁ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ μὴ δεδοικώς σωτηρίας, ὁ πεπεισμένος σαφῶς περὶ τῆς ἐκεῖ αὐτῷ ἀποκειμένης τιμῆς, ἀκούσας ταῦτα ἔλεγε· *Τίς δύναται σωθῆναι*; Τί δέδοικας, ὦ μακάριε Πέτρε; τί ἀγωνιᾷς; τί τρέμεις; Πάντα ἐρρίψας, πάντα ἀφήκας· περὶ τῶν πλουτούντων ὁ λόγος, ἐκείνων κατηγορία τὸ λεγόμενον· σὺ δὲ ἐν πενίᾳ καὶ ἀκτῆμοσύνῃ διατελεῖς ζῶν. Ἄλλ' οὐ τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐτέρων συμφέρον ζητῶ. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν, ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἦν [284] πρῶτον προσήγαγε λέγων, *Τίς δύναται σωθῆναι*; ε'. Εἶδες τῶν ἀποστόλων τὴν κηδεμονίαν; πῶς ἐν σῶμά εἰσιν; εἶδες πῶς καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐδεδοίκεν ὁ Πέτρος; Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος. Διὸ ἔλεγε· *Γινώσχετε, ὅτι ἐν ἑσχαταῖς ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποὶ*. Καὶ ἀλλαχῶ δὲ τοῦτο ποιεῖ πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε λοιπὸν ἀφίστασθαι τῆς Ἀσίας, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἄγεσθαι, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀποδημεῖν· ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἀγίων οὐκ ἐστὶ θάνατος, ἀλλὰ μετástασις ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν, ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων εἰς τὰ βελτίω, ἀπὸ τῶν συνδούλων ἐπὶ τὸν Δεσπότην, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ἀγγέλους· ἐπεὶ οὖν ἐμελλεν ἀπέλθαι πρὸς τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην Θεὸν, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν πάντα καλῶς ψυκόνησε. Καὶ γὰρ τὸν χρόνον, ὃν συνην τοῖς μαθηταῖς, μετὰ πάσης ἀκριβείας τὴν διδασκαλίαν αὐτοῖς παρέθετο, καὶ λέγει· *Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων*, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπον, φησὶ, τῶν ὀφειλόντων εἰσενεχθῆναι πρὸς σωτηρίαν. Τί οὖν; ἐπειδὴ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἠσφαλισατο, ἐπειδὴ ἐγκαλεῖσθαι οὐκ ἤμελλεν ἀπὸ τοῦ Δεσπότης ὑπὲρ τῶν καθ' αὐτὸν χρόνων, ἄρα ἠμέλησε τῶν μετὰ ταῦτα ψυχῶν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ὡς περ μέλλων καὶ ἐκείνων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως κἀκεῖνα μετὰ πάσης αὐτοῖς λέγει τῆς ἀκριβείας, καὶ αὐτὰ ἅ πάλιν ἀναγνώσωμεν τὰ βήματα· *Προσέχετε*, φησὶν, *ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ*. Εἶδες πῶς ἦν συνδεδεμένος αὐτῶν τῇ φροντίδι; Ἡμῶν μὲν γὰρ ἕκαστος τὰ καθ' ἑαυτὸν μεριμνᾷ, ὁ δὲ προσοτῶς τὰ πάντων. Διὸ φησὶ περὶ τῶν διδασκάλων· *Οἴτινες ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσονται*. Φοβερὸν ὄντως τὸ κρυπτήριον ἢ ὑπὲρ τοσούτου δήμου τὰς εὐθύνας ὑπέχειν· ἀλλ', ὅπερ ἔλεγον, καλέσας αὐτοὺς φησὶ· *Προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένους καὶ ἐπισκόπους*. Τί γέγονεν; τίνας ἔνεκεν παραινεῖς; μὴ τι προορᾷς δεῖνόν; μὴ τι προβλέπεις χαλεπὸν; μὴ τις κίνδυνος, μὴ τις συμφορὰ, μὴ τις πόλεμος; Εἰπέ· καὶ γὰρ ὑψηλότερος ἡμῶν ἔστηκας· καὶ οὐ τὰ παρόντα βλέπεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα προορᾷς. Εἰπέ τοίνυν τίνας ἔνεκεν παραγγέλλεις ταῦτα καὶ παραινεῖς. *Οἶδα*, φησὶν, *ὅτι μετὰ τὴν ἀριξίτην μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς τὸ ποιμνίον*. Εἶδες ὅπερ ἔλεγον, πῶς οὐκ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν χρόνων ἀγωνιᾷ καὶ δέδοικε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μετὰ τὴν ἀριξίτην αὐτοῦ; *Εἰσελεύσονται γὰρ λύκοι*, φησὶ· καὶ οὐκ ἀπλῶς, λύκοι, ἀλλὰ, *λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου*. Διπλοῦς ὁ πόλεμος· ἀπουσία Παύλου, καὶ ἔφοδος τῶν λύκων· οὐδὲ ὁ διδάσκαλος πάρεστιν, καὶ οἱ διαφθειρόντες ἐπιχειροῦνται. Καὶ σκόπει κακουργίαν θηρίων, καὶ πονηρῶν

* Sie ms. Sed haud dubie legendum κρητήριον.

ἀνθρώπων ἐπίνοιαν· τὴν ἀπουσίαν παρετηρήσαντο τοῦ διδασκάλου, καὶ τότε ἐπέθεντο τῷ ποιμνίῳ. Τί οὖν; ἀπροστατεύτους ἡμᾶς ἔξ, καὶ προλέγεις τὰ δεινὰ μόνον, οὐδεμίαν δὲ ἔπανοεῖς παραμυθίαν; Ἄλλὰ ἂν [285] τοῦτο ποιῆς, μᾶλλον αὐξείς τὴν δειλίαν, καὶ καταβάλλεις τὰ φρονήματα, καὶ ἐκλύεις τὰ νεῦρα, παραλύεις τὰς χεῖρας τῶν ἀκούοντων. Διὰ τοι τοῦτο πρότερον αὐτοὺς τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησεν· Ἐν ᾧ ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ποιμένας καὶ ἐπισκόπους. Κἂν Παῦλος ἀπίη, φησὶν, ἀλλ' ὁ Παράκλητος πάρεστιν. Εἶδες πῶς ἐπέτρωσεν αὐτῶν τὴν ψυχὴν, ἀναμνήσας τοῦ διδασκάλου τοῦ θεοῦ, δι' ἃ καὶ αὐτὸς παρῶν ἴσχυε; Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰς φόβον ἐνέβαλεν; Ἴνα ἐκβάλῃ πάλιν τὴν βραθυμίαν. Ἐκάτερα γὰρ δεῖ ποιεῖν τὸν συμβουλευόμενον, μήτε ἀφιέναι θαρρῆν τὸν ἀκούοντα, ἵνα μὴ βραθυμότερος γένηται· μήτε φοβεῖν πάλιν μόνον, ἵνα μὴ εἰς δειλίαν ἐμπίσῃ. Ἀναμνήσας μὲν οὖν τοῦ Πνεύματος, ἐξέβαλε τὴν δειλίαν· εἰπὼν δὲ τοὺς λύκους, ἐξέβαλε τὴν βραθυμίαν. *Λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. Προσέχετε ἑαυτοῖς. Οὐδὲν ὑπεστειλάμην*, φησὶ· μνημονεύετε μου. Ἰκανὸν γὰρ ὄντως εἰς τὸ θαρρῆν τὸ μεμνησθαι Παύλου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει τὴν μνήμην τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν μνήμην τῶν κατορθωμάτων. Ὅτι γὰρ οὐχ ἀπλῶς λέγει τὴν μνήμην τὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μεμνημένοι ζηλώσωσιν, ἀκούσονται ἐπήγαγεν· *Μνημονεύτέ μου, ὅτι τριετίαν νύκτι καὶ ἡμέραν οὐ διέλειπον μετὰ δακρύων καὶ τῶν ὀδύμων ἐκείνων πάντων, ρουθετῶν ἕνα ἕκαστον ὑμῶν*. Οὐχ ἀπλῶς ὑμᾶς βούλομαι μεμνησθαι μου, ἀλλὰ καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς νοουθεσίας, καὶ τῆς σπουδῆς καὶ τῶν δακρύων, καὶ τῶν ὀδύρων ἐκείνων πάντων. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων οἱ προσήκοντες, ἐπειδὴ πολλοὺς καὶ μακροὺς ἀποτείναντες λόγους μὴ πεισθῶσι τὰ τῶν ἀβήρωστούντων προέσθαι σιτία καὶ φάρμακα, δακρῦουσιν, ὥστε αὐτοὺς ἐπικάμψαι μᾶλλον· οὕτω καὶ Παῦλος ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἔποιε· ἦνίκα ἂν εἶδεν ἀσθενοῦντα τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, τὴν θεραπείαν τὴν ἀπὸ τῶν δακρύων εἰσέφερε.

ζ'. Τίς δὲ οὐκ ἂν ἠδέσθη Παῦλον δακρύνοντα καὶ ὀδυρόμενον ὄρων, εἰ καὶ τῶν λίθων ἀναισθητότερος ἦν; Εἶδες πῶς κάκει προεῖπε τὰ μέλλοντα; Καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ λέγων· *Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποὶ*. Τίνος δὲ ἔνεκεν Τιμοθέῳ λέγει, καὶ οὐ λέγει· Ἰδέτωσαν δὲ οἱ μετὰ ταῦτα μέλλοντες γίνεσθαι, ὅτι ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποὶ; Ἄλλὰ γίνωσκε σὺ, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ὁ μαθητῆς ὁμοίως τῷ διδασκάλῳ τῶν ἐσομένων κήδετα. Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ ἐκῆδετο, παραπλησίως ἐκείνῳ τὴν φροντίδα ἐνέθηκεν ἂν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ· ἐπειδὴ γὰρ προσῆλθον οἱ μαθηταί, τὰ περὶ τῆς συντελείας μαθεῖν θέλοντες, φησὶ πρὸς αὐτοὺς· *Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους*. Καὶ μὴν οὐκ ἐκεῖνοι ἔμελλον ἀκούειν. Ἐν γὰρ ἔστι τὸ σῶμα τῶν πιστῶν. Καὶ καθάπερ οἱ τότε ὄντες περὶ τῶν ὑπέρτερων ἀκούουσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν τότε γενομένων μαθάνομεν. Ὅπερ γὰρ εἶπον, σῶμα ἔν ἐσμεν ἡμεῖς κάκεινοι, μετὰ ἀκριθείας ἀλλήλοις συνδεδεμένοι, εἰ καὶ τὴν ἐσχάτην τῶν μελῶν ἐπέχομεν τάξιν· καὶ τὸ σῶμα τοῦτο οὐ χρόνος διίστησιν, οὐ τόπος· συνδεδέμεθα γὰρ ἀλλήλοις, οὐ νεύρων περιβολαῖς, ἀλλ' ἀγάπης [286] δεσμοῖς περιβεβλημένοι πάντοθεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνοι περὶ ἡμῶν διαλέγεται, καὶ ἡμεῖς τὰ ἐκείνων ἀκούομεν. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι κάκεινο, τί δήποτε

πανταχοῦ τὰ σκυθρωπὰ πρὸς τὰ τέλη τῆς παρουσίας ζωῆς; συνωθῆσθαι φησὶ. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν λέγει· *Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνοστήσονται καιροὶ χαλεποὶ*. Καὶ ὁ Χριστὸς σύμφωνοις τοῦτοις προαναφωρῶν ἔλεγεν· *Ἐπὶ γὰρ τῆς συντελείας μελλήσετε ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, καὶ λιμοὺς καὶ λοιμοὺς*. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐν τῇ συντελείᾳ τὸ μέγεθος καὶ ἡ σύνδοξος τῶν συμφορῶν; Τινὲς μὲν φασιν, ὅτι κάμνουσα ἡ κτίσις καὶ ἀσθενοῦσα, καθάπερ σῶμα γεγηρακὸς πολλὰ ἐπισπάται τὰ νοσήματα, οὕτω καὶ αὕτη γηρῶσα πολλὰς ἐπισπάται τὰς συμφοράς. Ἄλλὰ τὸ μὲν σῶμα κατὰ φύσιν ἀσθενεῖ καὶ νόμον ἐπὶ τὸ γῆρας ἔρχεται· οἱ δὲ λοιμοὶ καὶ οἱ πόλεμοι καὶ οἱ σεισμοὶ οὐ διὰ τὸ γῆρας τῆς κτίσεως εἰσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ τὰ κτίσματα ταῦτα γηρᾷ, διὰ τοῦτο τὰ νοσήματα ταῦτα· *Λιμοὶ γὰρ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους*· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ γνώμη διεφθείρεσθαι μέλλει· ἀμαρτιῶν γὰρ ἔστιν ἅπαντα ταῦτα κολαστήρια, καὶ νοσημάτων· ἀνθρωπίνων φάρμακα. Καὶ γὰρ τὰ νοσήματα τὰ ἀνθρώπινα τότε ἐπιτείνονται. Καὶ τίνος ἔνεκεν τότε ἐπιτείνονται; φησὶν· Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅτι ἐπειδὴ χρονίζει τὸ δικαστήριον, καὶ μέλλουσιν αἱ εὐθύναι, καὶ οὕτω παραγέγονεν ὁ κριτής, βραθυμότεροι γίνονται οἱ μέλλοντες λόγον ὑπέχειν. Ὅπερ οὖν καὶ περὶ τοῦ πονηροῦ οἰκέτου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐκείθεν γέγονε βραθυμότερος. Χρονίζει γὰρ ὁ Κύριός μου, φησὶν ὁ οἰκέτης, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς συνδούλους ἔτυπτε, καὶ τὴν δεσποτικὴν διετάραττεν οὐσίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς συνελοθεῖσι καὶ βουλομένοις μαθεῖν τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας, οὐκ ἔλεγε, τῇ ἀθλιᾷ τῶν μελώντων ἐναγωνίους ἡμᾶς ποιῶν διηνεκῶς, ἵνα ἕκαστος αἰεὶ προσδοκῶν τὸ μέλλον, καὶ ἐν ἐλπίσιν ὦν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, σπουδαίτερος ἦ. Διὰ τοῦτο παραινεῖ τις λέγων· *Μὴ ἀναβάλλου ἐπιστρέφει ἐπὶ Κύριον, μηδὲ ἀνάμενε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, μήποτε ὡς μέλλεις ἐκτριβῆς*. Ἀθλιὸς ἔστιν ἡ τελευτῆ, φησὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀθλιός, ἵνα αἰεὶ σπουδάζῃς. Διὰ τοῦτο ὡς κλέπτῃ ἐν νυκτὶ, οὕτως ἡ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται· οὐχ ἵνα κλέψῃ, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς ἀσφαλτερότερος ποιῆσῃ. Ὁ γὰρ τὸν κλέπτην προορῶν, ἐν ἀγρυπνίᾳ διάγει, καὶ λύχων ἄψας διὰ παντὸς ἐγρήγορεν. Οὕτως οὖν καὶ ὑμεῖς ἄψαντες τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθῆς πολιτείας, φαειρὰς ἔχετε τὰς λαμπάδας ἐν ἀγρυπνίᾳ διηνεκεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ οἶδαμεν πότε ὁ νυμφίος ἔρχεται, δεῖ παρεσκευασμένους εἶναι διὰ παντὸς, ἵν' ὅταν ἔλθῃ, νήφοντας εὕρῃ.

ζ'. Ἐβουλόμην ἐκτείνειν τὸν λόγον· ἀλλὰ καὶ ταῦτα μάλιστ' ἀφῆκεν εἰπεῖν ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια, δι' ἣν τὸν μακρὸν τοῦτον ὑμῶν διεσπάσθη χρόνον. Μακρὸς γὰρ ὁ χρόνος ἔμοι, οὐ τῷ ἀριθμῷ τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ καὶ τῇ διαθέσει τῆς ψυχῆς. Τοῖς γὰρ φιλοῦσι καὶ ὁ βραχὺς χρόνος τοῦ χωρισμοῦ πολὺς καὶ ἄφατος φαίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος [287] μικρὸν ἀποστάς Θεσσαλονικέων, ἔλεγεν· *Ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἀπορφανισθέντες ἀπ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας, προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν*. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ πάντων μάλιστα φιλοσοφεῖν εἰδώς, οὐκ ἤνεγκεν πρὸς καιρὸν ὥρας, πῶς ἡμεῖς τοσαύτας ὀλοσμεν ἡμέρας; Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν μηκέτι στέγων, τὰ λείψανα τῆς ἀβήρωστίας ἔχων, ἔδραμον πρὸς ὑμᾶς, μέγιστον φάρμακον ἡγούμενος ἐπιθήσειν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης τῆς

parcentes gregi. Duplex bellum : Pauli absentia et incursio luporum : doctor non aderit, et corruptores imminabunt. Ac perpende ferarum vafritiem, et improborum hominum versutiam : absentiam doctoris observarunt, et tunc gregem invaserunt. Quid igitur nos sine duce et patrocinio deseris, tantumque calamitates prædicis, neque ullam excogitas consolationem? Verum si hoc facias, timorem auges, et animos dejicis, nervos dissolvis, atque manus audientium. Ideo prius illis Spiritum commemoravit : *In quo vos Spiritus sanctus posuit pastores et episcopos* (Act. 20. 28). Etiam si Paulus abeat, inquit, at Paracletus adest. Viden' quomodo eorum erexit animum, divinum commemorans doctorem, cujus ope et ipse dum præsens esset valebat? Cur ergo timorem injecit? Ut desidiam eliminaret. Utrumque enim præstare debet is qui dat consilium: nec permittere ut auditor confidat, ne segnior evadat; neque perterrefacere tantum, ne in nimium metum incidat. Cum ergo Spiritum commemoravit, timorem ejecit; cum lupos addidit, segnitiam depulit. *Lupi graves, non parcentes gregi. Attendite vobis. Nihil subtrahi,* inquit: memores estote mei. Sufficit enim Pauli memoria ad fiduciam indendam. Non memoriam sui tangit solum, sed etiam memoriam gestorum. Quod enim non simpliciter memoriam sui postulet: sed ut recordati ejus, ipsum imitentur, audituro cuivis subjicit: *Recordantini mei, quoniam per triennium nocte et die non cessavi cum lacrymis et gemitibus illis omnibus monens unumquemque vestrum* (Act. 20. 31). Non solum mei recordari vos capio; sed etiam temporis, admonitionis, curæ, lacrymarum et gemituum illorum omnium. Quemadmodum enim ægrotorum cognati, cum vident illos dictis suis multisque monitis non cedere nec admittere alimenta et pharmaca ægris competentia, lacrymantur, ut illos facilius flectant: sic et Paulus erga discipulos se gerebat; cum videbat doctrinæ sermonem ad suadendum infirmum esse, lacrymarum medelam inducebat.

6. Quis autem non reveritus esset, Paulum lacrymantem cernens ac gementem, etiam si sensu magis destitutus fuisset, quam lapides? Vidistin' quomodo etiam illic futura prædixerit? Hic etiam idipsum agit dicens: *Hoc autem scitote, quoniam in novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 4). Cur autem id Timotheo ait, nec dicit: Sciant ii qui post futuri sunt, fore tempora gravia? sed Scito tu, ut discas discipulum perinde atque magistrum illa etiam quæ futura sunt curare. Si enim non curasset, non parem illi sollicitudinem imposuisset. Ita fecit et Christus: quia enim accesserant discipuli, quod vellent ea quæ ad consummationem spectabant ediscere, ait illis: *Audituri estis prælia* (Matth. 24. 6). Atqui non illi audituri erant. Unum namque est corpus fidelium. Ac quemadmodum ii qui tunc erant, de postfuturis audiebant, sic et nos de illis qui tunc fuere discimus. Ut enim dixi, unum corpus cum illis sumus, arcte mutuo conjuncti, etiam si extremam membrorum partem occupamus: corpusque hoc nec tempus separat,

nec locus: mutuo enim colligati sumus, non nervorum circuitibus, sed caritatis vinculis undique stricti. Ideo et illos circa nos alloquitur, et nos quæ ad illos spectant audiamus. Operæ pretium est et illud quærere, cur ubique tristia versus præsentis vitæ finem accessura dicat. Etenim alibi dicit: *In novissimis diebus discedent quidam a fide* (1. Tim. 4. 1); et hic rursus ait: *In novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 4). Christus quoque his consona prænuntians aiebat: *Nam In consummatione audituri estis prælia et opiniones præliorum, et fames et pestes*. (Matth. 24. 6. 7). Cur ergo in consummatione tot et tantæ simul calamitates? Quidam dicunt, fatiscentem et infirmantem naturam, sicut corpus quoddam senio confectum multos attrahit morbos, sic eam consenscentem multas attrahere calamitates. At corpus quidem ob corporis infirmitatem secundum legem ad senium venit: pestilentia autem, bella, et terræ motus, non ob naturæ senectutem accidunt. Neque enim ideo accidunt hi morbi, quod creaturæ consenscant: *Fames nempe, pestilentia, et terræ motus per loca*: sed quia hominum animos corrumpi futurum est: hæc quippe omnia sunt ultiones peccatorum, et ægritudinibus humanis remedia. Nam ægritudines humanæ tunc augentur. Et quare tunc augentur? inquies. Quoniam, ut mihi videtur, judicium et pœnæ in diuturnum tempus differuntur, ac nondum advenit Judex, qui rationem reddituri sunt, segniores evadunt. Id quod etiam Christus de servo nequam dicit, ipsum ideo negligentiorem fuisse. Moras trahit dominus meus, inquit ille servus, ideoque conservos verberabat, et heriles facultates pessumdabat. Idcirco Christus accedentibus discipulis, et quærentibus ediscere diem consummationis, non indicavit, ut futurorum incertos nos assidue in timore servet, et singuli semper futurum exspectantes, et in spe Christi adventus versantes, diligentiores essent. Ideo admonet quispiam dicens: *Ne differas converti ad Dominum, neque exspectes de die in diem, ne forte dum tardas, conteraris* (Eccli. 5. 8. 9). Incerta mors est, inquit, et ideo incerta, ut semper sollicitus sis. Quapropter sicut fur noctu, sic dies Domini veniet: non ut furetur, sed ut nos cautiore reddat. Nam qui venturum furem prævidet, in vigiliis agit, et accensa lucerna semper vigilat. Sic et vos itaque accensa fidei et recti vitæ instituti luce, splendidas habetote lucernas, in assiduis vigiliis. Quia enim nescimus quandonam sponsus venturus sit, semper paratos esse oportet, ut cum venerit, nos vigilantes inveniat.

7. *Chrysostomus infirmitate corporis exposita finem orationi imponit.* — Plura dicere vellem: sed hæc proferre infirmitas corporis vix permisit, qua a vobis longo tempore avulsus sum. Longum mihi tempus fuit, non numero dierum, sed secundum mensuram affectus animi. Amantibus enim, etsi breve absentia tempus, multum tamen ingensque videtur. Ideo Paulus cum a Thessalonicensibus modico tempore abfuisset, dicebat: « Nos, fratres, privati vobis ad tempus horæ, vultu, non corde, abundantius festinavimus

faciem vestram videre. Si Paulus qui omnium maxime philosophari sciebat, ne ad tempus quidem horæ tulit, quomodo nos tot diebus sustinebimus? Sed ille quidem (a) [ne ad horam quidem tulit; ego vero tot dierum absentiam] non ultra ferens, manentibus adhuc morbi reliquiis, ad vos cucurri, maximum me

(a) Quæ uncinis claudantur desiderantur in Græco et ex conjectura scripta sunt.

putans remedium adhibere, caritatis vestræ consortium. Id enim mihi ipsa medicorum opera utilius, et omni quod inde mutuari possim solatio commodius est, vestra scilicet frui caritate; qua utinam diutius gaudere liceat, precibus et intercessionibus omnium sanctorum, ad gloriam Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Sävilius, p. 815: « Homilia est melioris notæ et Chrysostomo digna, quamvis in Catalogo Augustano minime reperiatur. Descripsimus eam ex optimo Manuscripto in Bibliotheca Augustana: neque aliud præterea suppetebat exemplar. Porro illud monendum duximus, multa reperiri in Homilia octava in primam ad Thessalonicenses affinia iis, quæ hac in oratione habentur, tam

CHRYSOSTOMI

DE PERFECTA CARITATE, DE MERCEDE OPERUM PRO MERITO TRIBUENDA, DEQUE COMPUNCTIONE (a).

1. Omne opus bonum caritatis fructus est: ideo multa circa illam dicta circumferuntur, Christo dicente: *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem* (Joan. 13. 35); Paulo autem clamante: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (Rom. 13. 8). Illud autem non sine causa dixit, sed ut mutuum esse debitum doceret. Quemadmodum enim corpori alimentum semper debemus, ipsique damus (per totam quippe vitam hoc debitum extenditur): sic circa caritatem agendum docet: imo longe majori studio, eo quod ad vitam deducat æternam, ac cum illis qui ea præditi sunt semper maneat. Nam *Manent*, inquit, *tria hæc, fides, spes, caritas; major autem horum est caritas* (1. Cor. 13. 13). Non verbis autem modo, sed etiam operibus illam discimus. Ac primo quidem per modum quo nos propagati sumus. Cum enim Deus unum efformasset hominem, ex illo jussit omnes oriri, ut omnes mutuo quasi unum esse reputemus, et in caritate mutua degere studeamus. Deinde per commercia mutuam dilectionem sapienter curavit: quo autem modo audi. Cum multis orbem compleret bonis, cuilibet regioni propriam fructuum speciem largitus est, ut propter usus necessitatem nos mutuo adeuntes, et quæ supervacanea sunt utrinque tradentes, ac quæ desunt nobis accipientes, congeneres nostros diligamus. Id ipsum etiam in singulis fecit hominibus. Non enim concessit

(a) Collata cum Codice Colbertino 970.

ut omnes omnia scirent, sed huic dedit medicinam, illi fabrilem artem, alii aliam, ut mutuis egentes officis, nos mutuo diligamus. In spiritualibus quoque id ipsum videre est, ut ait Paulus: « Alii quidem datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii autem prophetia, alii gratia curationum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum » (1. Cor. 12. 8-10). Verum nihil supra caritatem: quamobrem illam omnibus ipse præfert, his verbis: « Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tintiens: et si habuero prophetiam, sciamque arcana omnia, et si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum » (1. Cor. 13. 1, 2). Neque hic stetit, imo etiam mortem pro pia religione nihil lucri habere pronuntiat, nisi adsit caritas. Neque sine causa hæc de caritate dixit: sciebat enim, plane sciebat, utpote præceptorum Dei cultor, hæc firmas radices ponente, omnium bonorum fructus emitti. Illud enim, *Non mæchaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. 20. 13-16), et si qua alia præcepta, in hoc uno, ceu in capite comprehenduntur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Lev. 19. 18. Gal. 5. 14). Ecquid opus est hæc parva dicere, magna que tacere? Propter caritatem ad nos descendit dilectus Dei Filius, qui nobiscum hominibus versatus est et habitavit, ut multiplicium deorum errore sublato, veraque annuntiata religione, mutuam caritatem homines doceret, quemadmodum

συντυχίαν. Ἐμοὶ γὰρ καὶ ἱατρῶν χειρῶν χρησιμότερον, καὶ πάσης τῆς ἐκείθεν παραμυθίας λυσιτελέστερον, τὸ τῆς ὑμετέρας ἀπολαύειν ἀγάπης· ἥς γένοιτο διηνεκῶς ἐντροφεῖν, εὐχαίς καὶ πρεσβείαις πάντων τῶν ἁγίων, εἰς

δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE PERFECTA CARITATE.

verbis quam sensu. Neque tamen ἀπάνθισμα esse puto, sed eundem de iisdem rebus eodem pene modo diversis temporibus dixisse. » Savilii de hac homilia sententiam libenter amplector. Est enim Chrysostomo digna, ad mores instituendos optima, et sancti doctoris stylum sapit. Cæterum nihil offert, quo possimus internoscere Antiochiæne an Constantinopoli habitæ fuerit.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Περὶ τελείας ἀγάπης, καὶ τῆς κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἀνταποδόσεως, καὶ περὶ κατανύξεως.

α'. Πᾶσα πρᾶξις ἀγαθὴ καρπὸς ἀγάπης ἐστὶ· διὸ καὶ πολλὰς περὶ αὐτῆς ὁ λόγος, τοῦ μὲν Χριστοῦ λέγοντος· Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· τοῦ δὲ Παύλου βοῶντος· Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Οὐχ ἄπλως εἶπαν, ἀλλ' ὡς ὀφειλοντας ἀλλήλους. Ὡς γὰρ τῷ σώματι τὴν τροφήν ἀεὶ μὲν ὀφειλομεν αὐτῷ, ἀεὶ [288] δὲ ἀποδίδομεν (πάσῃ γὰρ ἡμῶν τῇ ζωῇ τὸ τοιοῦτον συνεκτείνεται χρέος)· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης διδάσκει ποιεῖν· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ πλέον, ὅσῳ καὶ πρὸς αἰώνιον ὁδηγεῖ ζωὴν, καὶ συμπαραμένει τοῖς ἔχουσιν αὐτήν. Μένει γὰρ, φησὶ, τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Οὐ μόνον δὲ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων διδασκόμεθα ταύτην. Καὶ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἡμετέρας κατασκευῆς. Ἐνα γὰρ πλάσας ὁ Θεὸς ἄνθρωπον, ἐξ αὐτοῦ πάντα προσέταξε γενέσθαι, ἵνα πάντες ἀλλήλους ὡς ἑνα νομίζωμεν^a, καὶ ἐν ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους διάγειν σπουδάζωμεν. Ἐπειτα καὶ διὰ τῆς τῶν συναλλαγμάτων ἐπιμιξίας σοφῶς ἡμῖν τὸ φιλόλληλον ἐπραγματεύσατο· καὶ πῶς, ἄκουε. Πολλῶν πλήσας τὴν οἰκουμένην ἀγαθῶν, ἔδωκεν ἐκάστη χώρα πάλιν ἰδιόζουσαν ἐπιτηδειότητα καρπῶν, ἵνα διὰ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον πρὸς ἀλλήλους βαδίζοντες, καὶ τῶν περιττευόντων μεταδιδόντες, καὶ τῶν λειπόντων ἡμῖν ἀνταλαμβάνοντες, ἀγαπῶμεν τὸ ὁμόφυλον. Τοῦτο καὶ ἐφ' ἐκάστου πεποήκειν ἀνθρώπου. Οὐ γὰρ πάντα πᾶσιν ἔδωκεν εἶδέναι, ἀλλὰ τῷ μὲν ἱατρικὴν, τῷ δὲ τεκτονικὴν, καὶ ἄλλω ἄλλην, ἵνα χρῆζοντες

ἀλλήλων, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ γινόμενον ἴδοι τις ἂν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι τῷ μὲν δίδεται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως, ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἔρμηνεῖα γλωσσῶν. Ἀλλ' οὐδὲν τῆς ἀγάπης ἀνώτερον· διὸ καὶ πάντων αὐτὴν προέθηκεν, οὕτως εἰπὼν· Ἐὰν δὲ ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ ἤχων, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείας, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ ἐὰν ἔχω πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον οὐδὲν ἔχειν ἀποφάνεται κέρδος, μὴ προσούσης ἀγάπης. Οὐ μάρτην δὲ τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἶρηκεν· ἦδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ἅτε γεωργὸς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὅτι, ταύτης ἐρριζωμένης ἀσφαλῶς, ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων βλαστάνει καρπός. Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, καὶ εἰ τις ἕτερα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Καὶ τί χρὴ τὰ μικρὰ λέγειν, τὰ μεγάλα σωπῶντας; Δι' ἀγάπην κατῆλθε πρὸς ἡμᾶς ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμόσκηνος καὶ ὁμοδαίτης τοῖς ἀνθρώποις γέγονεν, ἵνα τὴν πολυθῆσον καταλύσας πλάνην, καὶ τὴν ἀληθῆ καταγγελίας θεογονσίαν, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς Ἰωάννης μαρτυρεῖ λέγων· Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Ὑπὸ ταύτης ἐκκαίμενος ὁ Παῦλος τὴν οὐράνιον ἀφῆκε φωνὴν, Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγά-

^a Colb. ἀλλήλους νομίζωμεν. Paulo post Colb. ἐπιμιξίας ἐπιτηδείας ἡμῖν πραγματεύεται τὸ φιλόλληλον· πολλῶν γὰρ ἐπιμιξίας.

πης τοῦ Χριστοῦ; λέγων· θλίψις, ἢ [289] στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γιμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; Καταφρονήσας δὲ τούτων ὡς εὐτελῶν, καὶ τὰ πολλὰ τούτων μείζονα θέθεικε· φησὶ γάρ, "Ὅτι οὐτε θάνατος, οὐτε ζωὴ, οὐτε ἐνεστώτα, οὐτε μέλλοντα, οὐτε ὑψώματα, οὐτε βάθος, οὐτε τις κτίσις ἑτέρα θυγήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἰδύνατο^α χωρῖσαι τὸν μακάριον ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς ἀγάπης περιπολούμενον, οὐκ οὐρανός, οὐ γῆ, οὐ θάλασσα, οὐ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς βασιλεία, οὐ τὰ ἐν ἔθου κολαστήρια· πάντων γὰρ ὑπερέωρα διὰ τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἐξετάσαιμε ἀγίους, πάντας εὑρήσομεν δι' ἀγάπην εὐαρεστήσαντας.

β'. Ἡ ἀγάπη δείκνυσθαι σοὶ τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν, καὶ χαίρειν σε διδάσκει ἐπὶ τοῖς ἐκεῖνου καλοῖς, ὡσπερ ἐπὶ τοῖς σοῖς, καὶ φέρειν αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα, ὡσπερ καὶ τὰ σά. Ἡ ἀγάπη ἐν σῶμα τοὺς πολλοὺς ἀπεργάζεται, καὶ Πνεῦματος ἀγίου δοχεῖα τὰς τούτων κατασκευάζει ψυχάς· οὐ γὰρ διηρημένους ἀλλήλων, ἠνωμένοις δὲ κατὰ ψυχὴν τὸ τῆς εἰρήνης ἐπαναπαύσεται Πνεῦμα. Ἡ ἀγάπη κοινὰ ποιεῖ πᾶσι τὰ ἐκάστου ὑπάρχοντα, καθὼς φησὶν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων· Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδεὶς τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά· καὶ διεδίδουτο ἐκάστῳ, καθότι ἂν τις χρείαν εἶχε. Ποῖον οὕτω τεῖχος ἀρραγές, ἀρμονία λίθων εὐμεγεθῶν ὠχυρωμένον, ἀπόρητον γίνεται ταῖς τῶν ἐχθρῶν ἐφόδοις, ὡς τὸ σύστημα τῶν ἀλλήλων ἀγαπώντων, καὶ ἐν ὁμοφροσύνῃ περισφιγμένων; Καὶ αὐτὰς τοῦ διαβόλου προσβολὰς^β ἀποκρούεται· καὶ μάλα εἰκότως. Οἱ γὰρ μετ' ἀλλήλων κατ' ἐκεῖνον παρατασσόμενοι, καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνον κατ' ἀλλήλων ἰστάμενοι^γ, ἀήτητοι γίνονται τοῖς αὐτοῦ μηχανήμασι, τὰ λαμπρά τῆς ἀγάπης ἐγείροντες τρόπαια. Καὶ καθάπερ αἱ τῆς λύρας νευραὶ, πολλὰ μὲν οὖσαι, εἰς μίαν δὲ νεύουσαι συμφωνίαν, τερπνότετόν τι μέλος ἠχοῦσιν· οὕτως οἱ πρὸς μίαν συγκεκραμένοι γνώμην, εὐήχον ἀνακροῦνται τῆς ἀγάπης τὸν φθόγγον. Διὰ τοῦτο συμβουλεύει ὁ Παῦλος τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ λέγειν, καὶ ἀλλήλους ἠγεῖσθαι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, ὥστε μὴ τῇ φιλοτιμίᾳ διαλύεσθαι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν τιμὴν ἀντιπαραχωροῦντας^δ ἀλλήλους, ἐν ὁμονίᾳ διάγειν. Καὶ πάλιν φησὶ· Δι' ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλους. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ὁ ἀγαπῶν οὐκ ἐπιτάττειν βούλεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάττεσθαι· καὶ χαίρει μάλλον ἐπιταττόμενος, ἢ περ ἐπιτάττων. Ὁ ἀγαπῶν χαρίζεσθαι βούλεται μάλλον, ἢ χάριν λαμβάνειν· θέλει γὰρ ὀφειλέτην ἔχειν τὸν φίλον, ἢ περ αὐτὸς ὀφείλειν ἐκεῖνον. Ὁ ἀγαπῶν καὶ βούλεται χαρίζεσθαι τῷ ἀγαπωμένῳ, καὶ οὐ βούλεται δοκεῖν χαρίζεσθαι, καὶ ἄρχειν αὐτὸς εὐεργεσίας, καὶ μὴ δοκεῖν ἄρχειν εὐεργεσίας. Τάχα τινὲς ἀγνοοῦσι τὸ λεχθέν· οὐκοῦν δι' ὑποδείγματος αὐτὸ ποιήσω σαφές. Ἐμελλεν ὁ φιλόδημος [290] δεσπότης τὸν Ἰῶν αὐτοῦ χαρίζεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ χαρίζεσθαι,

^α Colb. ἡμῶν. Καὶ οὐδὲν ἰδύνατο.

^β Colb. τὰς γὰρ τοῦ διαβόλου προσ.

^γ Hæc, καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνον κατ' ἀλλήλων ἰστάμενοι, desunt in ms. Colb.

^δ Sic Colb. Savil. vero παραχωροῦντας. Infra legendum puo οὐκ ἐπιτάττειν οὐ βούλεται.

ἀλλ' ὀφειλὴν ἀποδιδόναι, προσέταξε τῷ Ἀβραάμ δοῦναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιῶν, μὴ ὡς χάριν διδοὺς, ἀλλ' ὡς χρέος ἀποδιδούς εὐρέθῃ διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. Οἶδα ὅτι ξένον φαίνεται τοῖς πολλοῖς τὸ λεχθέν. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι περὶ πράγματος διαλέγομαι τὸν οὐρανὸν οἰκούντος νῦν. Ὡσπερ γὰρ εἰ ἔλεγον περὶ τίνος φυτοῦ ἐν Ἰνδία τιχομένου, καὶ οὐ μηδεὶς πείραν ἔλαθεν, οὐκ ἂν ἰσχυρεν ὁ λόγος παραστῆσαι, κἂν μυρία περὶ αὐτοῦ ἔλεγον· οὕτω καὶ νῦν ὅσα ἂν εἴπω, μάτην ἐρῶ· οὐ γὰρ συνοῦσί τινες τὰ λεγόμενα. Ἐν οὐρανῷ γὰρ, ὡς ἔφην, τοῦτο πεφυτευταὶ τὸ φυτόν. Ἄλλ' ἐὰν θέλωμεν, καὶ παρ' ἡμῖν λέγειν φυτευθῆναι δυνατόν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐδιδάχθημεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα· Γενηθήτω τὸ θέλημα σου ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

γ'. Μὴ τοίνυν ἀδύνατον εἶναι νομίσωμεν τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν κτήσασθαι. Δυνατὸν γὰρ, ὄντως δυνατόν, εἰ γε βουλόμεθα νῆφειν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν κατορθῶσαι τὴν ἀρετὴν. Αὐτεξουσίῳ γὰρ προαιρέσει κυβερνώμεθα, καὶ οὐχ εἰμαρμένῃ ἀνάγκῃ, κατὰ τινας, ὑποκειμένα, ἐν τῷ θέλειν καὶ μὴ θέλειν ὀρίζομενοι καὶ τὰ καλὰ κελθοῖ καὶ τὰ κακά. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς καὶ βασιλείαν ὑπέσχετο, καὶ τιμωρίαν ἠπειλήσεν. Οὐκ ἂν δὲ τοῖς ἀνάγκῃ δεδεμένοις οὕτως ἐποίησε· τῶν γὰρ ἀπὸ γνώμης γινόμενων ἀντιδόσις ἐστὶν ἑκατέρων. Οὐκ ἂν νόμους ἔθηκεν, οὐκ ἂν παραινήσεις ἔδωκεν, εἰ δεσμοῖς εἰμαρμένῃς κεκρατημένοι ἦμεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐλευθεροὶ ἔσμεν, καὶ τῆς ἰδίας προαιρέσεως κύριοι, καὶ ἀπὸ μὲν βραθυμίας γινόμεθα φαῦλοι, ἀπὸ δὲ σπουδῆς χρηστοί, διὰ τοῦτο ταῦτα κατεσκεύασε τὰ φάρμακα, τῷ φθῶ τῆς κολάσεως καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς βασιλείας διορθούμενος ἡμᾶς, καὶ φιλοσοφεῖν παιδεύων. Οὐκ ἐκ τούτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ἡμεῖς αὐτοὶ ποιοῦμεν, ὄντων ὅτι οὐτε εἰμαρμένη, οὐτε τύχη, οὐτε γένεσις, οὐτε δρόμος ἀστέρων τὰ καθ' ἡμᾶς διοικεῖ. Εἰ γὰρ ἐκεῖθεν ἤρτηται τὰ γινόμενα πάντα, καὶ οὐ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, τίνος ἔνεκεν μαστιγῶις τὸν οἰκῆτην κεκλόφεται; τίνος ἔνεκεν μοιχευθεῖσαν τὴν γυναῖκα εἰς δικαστήριον ἔλκεις; τίνος ἔνεκεν αἰσχύνῃ πράττων τὰ ἄτοπα; τίνος ἔνεκεν οὐδὲ τὰ ῥήματα φέρεις ὀνειδιζόμενος, ἀλλ' ἐὰν τίς σε καλέσῃ μοιχόν, ἢ πόρνον, ἢ μέθυσον, ἢ τι τοιοῦτον, ὕβριν τὸ πρᾶγμα καλεῖς; Εἰ γὰρ μὴ τῆς σῆς γνώμης τὸ ἀμαρτάνειν, οὐτε ἔγκλημα τὸ γινόμενον, οὐτε ὕβρις τὸ λεγόμενον. Νῦν δὲ καὶ δι' ὧν τοῖς ἀμαρτάνουσιν οὐ συγγινώσκει, καὶ δι' ὧν αὐτὸς αἰσχύνῃ τὰ κακὰ πράττων, καὶ λανθάνειν σπουδάζεις, καὶ δι' ὧν τοὺς ταῦτά σοι προφέροντας ὕβριστὰς νομίζεις, διὰ πάντων ὁμολογεῖς, ὅτι οὐκ ἀνάγκῃ δέδεται τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ προαιρέσεως ἐλευθερία τετιμῆται. Τοῖς γοῦν ἀνάγκῃ κατεχομένοις συγγινώσκειν οἶδαμεν. Κἂν ὑπὸ δαίμονός τις ὀχλοῦμενος, ἢ τὸν χιτῶνα διαβρῆξῃ τὸν ἡμέτερον. ἢ πληγὰς ἐπενέγκῃ, οὐ μόνον οὐ κολάζομεν αὐτόν, ἀλλὰ [291] καὶ ἐλεοῦμεν καὶ συγγινώσχομεν. Τί δῆποτε; ὅτι οὐχ ἡ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερία, ἀλλ' ἡ τοῦ δαίμονος βία ταῦτα εἰργάσατο. Ὡστε εἰ καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς κατὰ τὴν εἰμαρμένην ἐγίνετο, συνέγωμεν ἂν ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν^ε, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνάγκης, διὰ τοῦτο οὐ συγγινώσχομεν, οὐτε δεσπῶται οἰκέταις, οὐτε ἄνδρες γυναιξίν, οὐτε γυναῖκες ἀνδράσιν, οὐτε

^ε Hæc, ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν, desunt in Colb.

Joannes testificatur dicens : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam » (Joan. 3. 16). Hac ardens Paulus hanc cælestem emisit vocem : « Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, ac persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius » (Rom. 8. 35)? His porro quasi vilioribus despectis, iis multo majora adjecit : « Quia neque mors, » inquit, « neque vita, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro » (Ibid. v. 35. 39). Hinc nihil separare potuit beatum illum caritate ardentem, non cælum, non terra, non mare, non regnum cælorum, non inferni supplicia : omnia quippe propter Christum despiciebat. Quod si alios quoque sanctos exploremus, omnes deprehendemus ob caritatem placuisse Deo.

2. *Caritas erga proximum quæ.* — Caritas proximum tibi exhibet sicut temetipsum, teque de illius bonis, perinde atque de tuis gaudere docet, illiusque damna quasi tua ferre. Caritas multos unum corpus efficit, illorumque animas Spiritus sancti habitacula reddit : non enim in divisos, sed in conjunctos animo Spiritus pacis requiescit. Caritas singulorum bona omnibus communia reddit, ut ait liber Actuum : « Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una : nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia : et dividebatur singulis prout cuique opus erat » (Act. 4. 32. 35). Qualis murus ita firmus, ita concinnitate grandium lapidum, hostium conatibus inexpugnabilis est, ut cœtus sese mutuo diligentium, et concordiæ nexu junctorum? Etiam ipsos diaboli impetus coercet ; et quidem jure merito. Nam qui concordi animo contra illum aciem instruant, ita ut nullis a cœtu deficientibus, cum illo stent adversi, ejus machinis sunt invicti, splendidaque caritatis erigunt tropæa. Ac quemadmodum lyræ nervi, multi cum sint, si in unum concentum tendant, suavissimam cantilenam edunt : sic qui uno coalescunt animo, jucundum caritatis pulsibus sonum emittunt. Ideo auctor est Paulus, ut fideles idipsum sentiant et dicant, aliosque putent se superiores esse, ne ambitu solvatur caritas, sed honore aliis cedentes, in concordia legant (Philipp. 3. 16. et 2. 3). Rursumque ait : *Per caritatem servite invicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur : Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Gal. 5. 13. 14. Levit. 19. 18). Qui diligit, non modo non imperare, sed etiam imperari vult : gaudetque magis imperatus quam imperans. Qui diligit, gratiam conferre mavult, quam accipere ; mavult quippe debitorem amicum habere, quam ipse ei debitor esse. Qui diligit, amico gratiam conferre cupit, nec tamen vult conferre videri : in beneficio præstando primas tenere, nec tamen primas tenere videri. Hoc forte quidam non intelligunt : quamobrem id exemplo conspicuum reddam. Clementissimus Dominus pro nobis Filium suum daturus erat ; ut au-

tem non videretur id largiri, sed debitum reddere, præcepit Abrahamo ut filium suum daret, ut cum idipsum ipse faceret, non gratiam præstare videretur, sed debitum reddere, propter supereminentes divitiarum bonitatis suæ. Scio multis id, quod diximus, novum insolensque videri. In causa autem est quod de re loquar, quæ nunc in cælis versatur. Quemadmodum enim si de planta loquerer in India nascente, quam nemo experientia cognosceret, non possem illam sermone explicare, etiamsi sexcenta de illa narrarem : sic etiam nunc frustra loquar, cum quidam ea quæ jam dico non intelligant. In cælo namque, ut dixi, hæc planta habetur. Sed si voluerimus, in nobis etiam illa inseri potest. Ideo enim instituti sumus ut dicamus Patri illi qui est in cælis : *Fiat voluntas tua in cælo et in terra* (Matth. 6. 10).

3. *Libero arbitrio, non fati necessitate gubernamur.* — Ne ergo putemus non posse nos hujusmodi bonum possidere. Possumus enim, vere possumus, si velimus advigilare ; neque hoc tantum, sed etiam omnem exercere virtutem. Libero enim arbitrio gubernamur, neque fati necessitati, ut quidam putant, subjicimur, cum definitum sit ut intra velle et nolle bona malave sita sint. Ideo namque Deus et regnum promisit, et supplicium minatus est. Atqui id numquam egisset erga necessitate vincitos : nam eorum quæ ex voluntate fiunt, alterutra sors datur. Numquam leges posuisset, nec monita dedisset, si nos fati vinculis detineremur. Sed quia liberi sumus, nostrique arbitrii domini, atque ex ignavia pravi, exque studio et conatu boni efficimur, idcirco hæc remedia paravit, nempe metu supplicii ac spe regni nos emendat, et ad philosophandum instituit. Neque hinc tantum, sed etiam ex iis, quæ nos ipsi agimus, liquet, neque factum, neque fortunam, neque genesim, neque cursum astrorum nostra regere. Nam si hinc pendent omnia quæ geruntur, non autem a libero hominum arbitrio, cur flagellas servum furatum? cur adulteram uxorem ad forum trahis? cur te pudet, cum absurda perpetras? qua de causa ne verba quidem vituperantium sustines, sed si quis te mœchum, aut fornicatorem, aut ebriosum, vel quid simile vocet, id contumeliam appellas? Nam si non ex tuo arbitrio peccas, nec crimen erit quod feceris, nec contumelia quod dicatur. Nunc autem et quod peccantibus non parcas, et quod peccans erubescas, et latere cures, et quod contumeliosos putes eos, qui hæc tibi exprobrant : his certe omnibus confiteris, nostra non necessitate vincita esse, sed arbitrii libertate ornari. Iis certe qui necessitate detinentur parcere solemus. Si quis a dæmone agitatus, aut tunicam nostram discerpit, aut plagas inferat, non modo non ulciscimur eum, sed etiam miseramur eique parcimus. Quare? Quia non arbitrii libertas, sed dæmonis violentia hæc operata est. Itaque si alia etiam peccata ex fati necessitate perpetrarentur, ignosceremus utique ; quia vero scimus illa non ex necessitate proficisci, ideo nec heri famulis parcunt, nec viri uxoribus, nec uxores viris, neque patres filiis, neque magistri discipulis, neque

principes subditis, sed acres scelerum exploratores ultioresque sumus, ad tribunalia sistimus, plagis subjicimus, correptionibus utimur, nihilque non agimus, ut illos a malis eripiamus. Filiis vero nostris pædagogos damus, illosque ad magistros mittimus, minas intentamus, verbera infligimus, multaque alia adhibemus, ut probi evadant. Quid ergo opus laboribus sudoribusve ad virtutem exercendam? Nam si fato constitutum sit, bonum fore quempiam; is sive dormiat aut stertat bonus erit: imo potius bonus ille vocandus non est, qui ex necessitate talis sit. Quid opus laboribus sudoribusve ad nequitiam fugiendam? Nam si fato constitutum sit, malum fore quempiam; is etiamsi sexcentas subeat miserias, malus tamen erit: imo non malum eum par est vocare, qui necessitate ad id impellatur. Ut enim dæmoniacum, si contumelias proferat, si percutiat (hoc enim rursus notor exemplo), non contumeliosum appellamus: non ipsi quippe contumeliam adscribimus, sed dæmonis necessitati: sic nec improbum, si fato ad nequitiam impellatur, vocemus improbum; ut neque probum appellemus probum. Etenim si hoc concedatur, omnia nostra pessum ibunt; nulla erit virtus, nulla nequitia, non artes, non leges, nihilque ejusmodi. Cur porro tantam curam ægroti adhibemus, pecunias expendimus, medicos accersimus, pharmaca apponimus, ventri abstinentiam indicimus, concupiscentiæ frenum injicimus? Nam si ex fato pendent sanitas et morbus, superflue sunt pecuniarum expensæ, superfluus medicorum usus, supervacanea infirmis accurata illa cibi tenuitas. Nunc autem et ex his et ex aliis ostendimus, nihil eorum esse superfluum. Verum facessat illa fati fabula: nam quæ ad nos pertinent, nulli subjiciuntur necessitati, sed omnia, ut dixi, arbitrii libertate donata sunt.

4. *Moralis exhortatio. Judicium Dei quam timendum.* — Hæc cum sciamus, dilecti, imo his longe plura (multa enim alia dici possent, sed hæc erunt sapientioribus satis), fugiamus nequitiam, diligamus virtutem, ut ex rebus ipsis ostendamus, nos libero uti ad ea quæ placent arbitrio, ne confundamur illo die, quo singulorum opera revelabuntur. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut ait Paulus, ut referat unusquisque, prout gessit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10). Tribunal, quæso, illud nobiscum reputemus, quasi jam adesset, Judexque sederet, et omnia revelarentur, in mediumque adducerentur. Non modo enim nos adstare oportet, sed etiam manifestari. Annon erubescitis? annon perhorrescitis? annon sæpe mori potius optamus, quam occultum scelus venerabilibus amicis nostris detegi? Quo tunc sensu afficiemur, cum peccata nostra coram omnibus angelis hominibusque detegentur et ante oculos sistentur? *Arguam te, inquit, et statuam contra faciem tuam peccata tua* (Psal. 49. 21). Quod si re nondum præsentem, sed tantum suppositam, sermoneque descriptam, conscientia urgente obruimus, quid faciemus cum tempus aderit, cum totus orbis præsens erit, cum angeli et archangeli, cum princi-

patus et potestates, cum tubæ frequentes clangent, cum justi rapiuntur in nubibus, et ingens erit peccatorum fletus? Quis tunc terror apprehendet eos qui in terra manebunt? Nam *Una, inquit, rapietur, et una relinquetur: unus assumetur, et unus relinquetur* (Matth. 24. 40). Quo erunt illi animo, quando videbunt illos magno cum honore assumi, se vero cum multa turpitudine relinqui? Non potest, non, inquam, potest, credite mihi, verbo declarari doloris magnitudo. Vidistis sæpe eos qui ad mortem adducuntur? Quo illos animo putatis esse dum ad ostium pergunt? Quid non agere, quid non pati optarent, ut a tanta caligine eriperentur? Audivi ego multos eorum qui, postquam abducti fuerant, Imperatorum clementia revocati, dicerent se animo ita perturbato, ita percusso fuisse, ut neque homines quasi homines viderent. Verum quid de abductis loquor? Circumstabat multitudo hominum quorum magna pars abductos non noverat. Si quis singulorum animos explorasset, nullum reperisset tam immanem, tam ferocem, tam strenuum qui, præ terrore et angore, non demisso animo caset. Quod si dum alii, ipsis nullo necessitudinis vinculo juncti, morte mulctantur, ita affecti sunt; quando nos in graviora incidemus, quo erimus animo, a gaudio illo ineffabili ejecti, et in sempiternum missi supplicium? Etenim etiamsi nulla esset gehenna, a tanto splendore ejici, et sine honore recedere, quantum esset supplicium! Nam si hodieque Imperatorem ingredientem multi cernentes, suamque paupertatem considerantes, non tantam percipiunt ex hoc spectaculo voluptatem, quantum mœrorem ex eo, quod nullius horum sint consortes bonorum, neque inter clientes imperantis connumerentur, quid tunc erit? Num parvum esse putatis supplicium in choro illo non accenseri? ineffabili gloria non dignari? ab illo cœtu et inenarrabilibus bonis procul abjici? At cum præter hæc erunt tenebræ, stridor dentium, vincula insolubilia, vermis qui non moritur, ignis qui non exstinguitur, animi mœror, angustia, linguæ adustæ, ut illa divitiis, cum plorabimus, et nemo erit qui audiat, cum ingemiscemus et frememus ex doloribus, et nemo attendet, undique respiciemus, et nemo aderit qui consoletur: quo in ordine locabimus eos, qui in hujusmodi statu versantur? quid hujusmodi animabus miserabilibus?

5. Si porro in carceres ingressi, dum squalidos illos videmus, qui catenis ferreis vincti sunt, alios vero in tenebris conclusos, frangimur, horrescimus, nihilque non agimus ne in tantam calamitatem incidamus: cum abducemur vincti in gehennæ tormenta, quo erimus animo? quid faciemus? Non enim ex ferro cusa sunt illa vincula, sed ex igne, qui nunquam exstinguitur, nec æquales nobis sunt illi, qui nobis præficiuntur, quos sæpe demulcere liceat, sed angeli terribiles et immisericordes, quos ne respicere quidem possimus, quique ob contumeliam in Dominum irrogatam, vehementer sæviunt. Non videre est, ut hic, alios argento, alios cibo, alios suadela, sibi consolationem parare, sed omnia ibi venia ca-

πατέρες παισίν, οὔτε διδάσκαλοι μαθηταῖς, οὔτε ἄρχοντες ἀρχομένοις, ἀλλὰ μικροὶ τῶν τετολημμένων ἐξετασθαι καὶ τιμωροὶ γινόμεθα, καὶ δικαστήρια καταλαμβάνομεν, καὶ πληγαῖς ὑποβάλλομεν, καὶ ἐπιτιμήσοι χρώμεθα, καὶ πάντα πράττομεν, ὅπως ἀπαλλάξωμεν αὐτοὺς τῶν κακῶν. Τοῖς δὲ παισὶ τοῖς ἡμετέροις καὶ παιδαγωγούσι ἐπιστώμεν, καὶ εἰς διδασκάλους πέμπομεν, καὶ ἀπειλάς προστίθεμεν, καὶ μάστιγας ἐπιτίθεμεν, καὶ πολλὰ ἔτερα βοηθήματα προσάγομεν, ἵνα καλοὶ γένωνται. Τίς οὖν χρεῖα πόνων καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ κατορθοῦν ἀρετῆν; Εἰ γὰρ εἰμαρταὶ τινι γενέσθαι καλόν, καὶ καθεύδων ὁ τοιοῦτος καὶ βέγγχων ἔσται καλός· μάλλον δὲ οὐδὲ καλὸν τὸν τοιοῦτον ἔστιν εἰπεῖν, τὸν ἐξ ἀνάγκης τοῦτο γινόμενον. Τίς χρεῖα πόνων καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ φεύγειν κακίαν; Εἰ γὰρ εἰμαρταὶ τινι γενέσθαι κακόν, κἂν μυρία ταλαιπωρῆ, κακὸς ἔσται· μάλλον δὲ οὐδὲ κακὸν τὸν τοιοῦτον ἔστιν εἰπεῖν, τὸν ὑπ' ἀνάγκης πρὸς τοῦτο ὠθούμενον. Ὅσπερ γὰρ τὸν δαιμονῶντα, κἂν λοιδορῆ, κἂν τύπη (πάλιν γὰρ τῷ αὐτῷ κέρημαί παραδείγματι), οὐ προσερούμεν ὕδριστῆν· οὐ γὰρ αὐτῷ λογιζόμεθα τὴν λοιδορίαν, ἀλλὰ τῇ ἀνάγκῃ τοῦ δαιμονοῦ· οὕτω καὶ τὸν κακόν, εἰ ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ὠθεῖται πρὸς τοῦτο, μὴ καλῶμεν αὐτὸν κακόν, ὥσπερ οὐδὲ τὸν καλὸν καλόν. Καὶ γὰρ εἰ τοῦτο δοθεῖ, πάντα συγχυθήσεται τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ οὔτε ἀρετὴ ἔσται τι, οὔτε κακία, οὐ τέχνη, οὐ νόμοι, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίνος δὲ ἔνεκεν σπουδὴν πολλὴν ποιῶμεθα νοσοῦντες, καὶ χρήματα δαπανῶμεν, καὶ ἰατροὺς καλοῦμεν, καὶ φάρμακα ἐπιτίθεμεν, καὶ γαστρὸς κατέχομεν, καὶ ἐπιθυμίαν κολάζομεν; Εἰ γὰρ τῆς εἰμαρμένης ἤρτηται καὶ ὑγίεια καὶ νόσος, περιττὰ τῶν χρημάτων τὰ ἀναλώματα, περιττὴ τῶν ἰατρῶν ἡ εἰσόδος, περιττὴ τῆς τῶν νοσοῦντων διαίτης ἡ ἀκρίβεια. Νῦν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τούτων δηλοῦμεν, ὅτι οὐδὲν αὐτῶν περιττόν ἐστιν. Ἄλλ' οἴχεται μὲν ὁ τῆς εἰμαρμένης μῦθος· οὐδεμιᾶ γὰρ ἀνάγκῃ τὰ καθ' ἡμᾶς ὑπόκειται· πάντα δὲ, καθὼς ἔφην, ἐλευθερίᾳ πετιμῆται προαιρέσεως.

8. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοὶ, καὶ τὰ τούτων πλείονα (πολλὰ γὰρ ἔστι καὶ ἄλλα περὶ τούτων εἰπεῖν, ἀλλὰ τοῖς συνετωτέροις ἀρκεῖ ταῦτα), φύγωμεν κακίαν, ἐλώμεθα ἀρετῆν, ἵνα δείξωμεν διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι αὐτεξούσιον ἔχομεν πρὸς τὰ δοκούντα τὴν γνώμην, ἵνα μὴ κατασχυνθῶμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τῶν ἔργων ἀποκαλύψεως. *Τοὺς γὰρ παντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος πρὸς ἃ [292] ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν.* Λάβωμεν, παρακαλῶ, κατὰ νοῦν ἕκείνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομισωμεν αὐτὸ παρεῖναι νῦν, καὶ τὸν κριτὴν καθέζεσθαι, καὶ τὰ πάντα ἀνακαλύπτεσθαι, καὶ εἰς μέτρον ἄγεσθαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς παραστῆναι δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι ἡμᾶς. Ἄρα οὐκ ἠρωθριάσατε; ἄρα οὐκ ἐφρίξατε; ἄρα οὐκ αἰρούμεθα πολλὰκις ἀποθανεῖν, ἢ ἐπὶ φίλων αἰδεσίμων παιδείμα κρυπτῆν ἡμῶν φανερωθῆναι; Πῶς οὖν τότε δικαιοσύμεθα, ἐπὶ πάντων ἀγγέλων καὶ πάντων ἀνθρώπων φανερούμενων τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, καὶ πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἰσταμένω; Ἐλέγξω σε γὰρ, φησὶ, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὴν ἁμαρτίαν σου. Εἰ δὲ μήπω τοῦ πράγματος παρόντος, ἀλλὰ καθ' ὑπόθεσιν δοθέντος, καὶ λόγῳ διαγραφέντος, ἀπολλύμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότες, τί ποιήσομεν ὅταν

παραγῆνται, ὅταν ἡ οἰκουμένη πᾶσα παρῆ, ὅταν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, ὅταν ἄρχαι καὶ ἐξουσαί, ὅταν σάλπιγγες ἠχῶσιν αἱ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι, καὶ ἀρπαγὴ τῶν δικαίων ἐπὶ νεφελῶν, καὶ πολὺς τῶν ἡμαρτηκῶτων ὁ κλαυθμός; Πῶς; ἄρα φόβος ἔξει τότε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἀπομένοντας; *Μία γὰρ, φησὶν, ἀρπάξεται, καὶ μία ἀφίεται· καὶ εἰς παραλαμβάνεται, καὶ εἰς καταλιμπάνεται.* Τίς ἔσται ἡ ψυχὴ ἐκείνων, ὅταν τοὺς μὲν ὀρῶσιν ἀπαγομένους μετὰ τιμῆς μεγάλης, ἑαυτοὺς δὲ ἀφιμένους μετὰ πολλῆς ἀσχύνης; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι, πιστεύσατε, παραστῆσαι λόγῳ τὸ πάθος. Εἰδέτε ποτε τοὺς ἀπαγομένους ἐπὶ θάνατον; Ποῖαν αὐτοῖς νομίζετε εἶναι τὴν ψυχὴν τῆς μέχρι τῆς πύλης ὁδὸν βαδίζουσι; Τί οὐκ ἂν εἴλαντο καὶ ποιήσαι καὶ παθεῖν, ὥστε ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀχλὺς ἐκείνης; Ἐγὼ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων τῶν φιλανθρωπίᾳ βασιλικῇ μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν εἰς τοῦπίσω ἀνακληθέντων, ὅτι οὐδὲ ἀνθρώπους ἐώρων τοὺς ἀνθρώπους, τεθορυβημένης τῆς ψυχῆς καὶ ἐκπεπληγμένης. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἀπαγομένων; Ὅχλο; περιέστηκε τότε, οἱ πλείους οὐκ εἰδότες αὐτοὺς. Εἰ τις ἐνός τότε ἐκάστου τὴν ψυχὴν περιεσκόπησεν, οὐδεὶς οὕτως ὠμός, οὐδεὶς οὕτω θρασὺς, οὐδεὶς οὕτω γενναῖος, ὃν οὐ καταπετοῦκυλαν αὐτὴν ἔχοντα εὔροι καὶ παρειμένην ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀθυμίας. Εἰ δὲ ἑτέρων ἀναιρουμένων οἱ μὴδὲν αὐτοῖς κοινωνοῦντες οὕτω διατίθενται, ὅταν ἡμεῖς αὐτοὶ τοῖς μεῖζοσι περιπέσωμεν, τίνας ἄρα ἐσόμεθα, τῆς μὲν ἀρρήτου χαρᾶς ἐκείνης ἀποτεμπόμενοι, εἰς αἰωνίαν δὲ τιμωρίαν παρατεμπόμενοι; Εἰ γὰρ καὶ γένενα μὴ ἦν, τὸ ἐκ τοσαύτης λαμπρότητος ἀπωσθῆναι, καὶ ἄτιμον ἀνιχωρῆσαι, πόση κόλασις; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλείας ἐνελαύνοντες, θεωρούμετες πολλοὶ, καὶ τὴν ἑαυτῶν πενίαν ἰννοοῦντες, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς θέας λαμβάνουσιν ἡδονήν, ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδενὸς μετέχειν τῶν περὶ τὸν βασιλέα, μὴδὲ ἐγγὺς εἶναι τοῦ κρατοῦντος, ἀθυμίαν ὑπομένουσι, τί τότε ἔσται; Ἡ μικρὰν εἶναι νομίζετε κόλασιν τὸ μὴ κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ; τὸ μὴ καταξιοῦσθαι τῆς ἀποβόρῃτου δόξης; τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀφράστων ἀγαθῶν πόρῳ που καὶ μακρὰν ἀπερβῆσθαι; Ὅταν δὲ καὶ σκότος ἦ, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων, καὶ δεσμὰ [293] ἄλυτα, καὶ σκώληξ ἀτελεῦτητος, καὶ πῦρ ἀσβεστον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλώσσαι ἀναγίζόμεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφυρῶμεθα, καὶ μὴδεις ἀκούη, καὶ στένωμεν, καὶ βρῶχουμεν ὑπὸ τῶν ἀλγηδόνων, καὶ μὴδεις προσέχη, καὶ πανταχοῦ βλέπωμεν, καὶ μηδαμοῦ μὴδεις ὁ παραμυθούμενος ἢ· ποῦ τάξομεν τοὺς ἐν τούτοις ὄντας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἐλεεινότερον;

ε'. Εἰ δὲ εἰς δεσμιωτήριον εἰσιόντες, καὶ τοὺς μὲν αὐγμῶνας ὀρώντες, τοὺς δὲ σιδηραῖς ἀλύσει δεδεμένους, τοὺς δὲ σκότῳ κατακλεισμένους, κατακλώμεθα, φρίττομεν, πάντα πράττομεν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τοιαύτην ἀνάγκην καὶ θλίψιν· ὅταν ἀπαγώμεθα εἰς αὐτὰ τὰ τῆς γενένης βασιανιστήρια δεδεμένοι, τίνας ἐσόμεθα; τί δὲ πράξομεν; Οὐ γὰρ ἐκ σιδήρου τὰ δεσμὰ ἐκείνα, ἀλλ' ἀπὸ πυρός εἰσιν οὐδέποτε σβεννυμένου, οὐδὲ ὁμοίμοι τινας οἱ ἐφεστῶτες ἡμῖν, οὗς καὶ ἐκμελιζέσθαι πολλὰκις ἐνι, ἀλλ' ἄγγελοι φοβεροὶ καὶ ἀσυμπαθεῖς, οἷς οὐδὲ ἀντιβλέψαι δυνατὸν, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὸν δεσπότην ὑβρίσασαν ὀργιζόμενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐναυθα, τοὺς μὲν ἀργύ-

* Sic Colbert. In Savil. autem οὐδένα οὕτως ὠμόν, οὐδένα, etc., ita ut sententia imperfecta esset.

ριον, τοὺς δὲ τροφάς, τοὺς δὲ λόγους εἰσάγοντας παρακλητικούς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν, ἀλλὰ πάντα ἐκεῖ ἀσύγγνωστα. Κὰν Νῶε ἦ, κὰν Ἰωβ, κὰν Δανιήλ, καὶ τοὺς οικειοὺς ἴδωσι κολαζομένους, οὐ τολμῶσι παραστήναι, καὶ χεῖρα ὀρέξει. Καὶ γὰρ τὴν ἐκ φύσεως συμπάθειαν ἀναιρεῖσθαι τότε συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εὐρίσκονται ἰκεῖνοι τέκνων ἀμαρτωλῶν πατέρες, καὶ παῖδες ἀγαθοὶ γέναιον πονηρῶν (οὐ γὰρ φύσεως ἐστίν, ἀλλὰ γνώμης τὰ κακά), ὥστε καθαρὰν αὐτοῖς εἶναι τὴν εὐφροσύνην, καὶ μὴ τῇ τῆς συμπαθείας ἀνάγκῃ κατακλᾶσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, καὶ ταύτην σβέννυσθαι τότε ἐστὶ, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν οικειῶν σπλάγγων. Εἰ γὰρ καὶ νῦν τινες, ὅταν ἴδωσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι, καὶ τῆς συγγενείας ἀποπέμνουσι, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ κρίσει τοῦτο γενήσεται. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐπιτιζέτω, χρηστὰ μὴ ἐργασάμενος, τί χρηστὸν, κὰν μυρίους ἔχη προγόνους δικαίους. *Ἐκαστος γὰρ κομίζεται, φησὶ, τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς δ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν.* Ἀκούσωμεν, παρακαλῶ, καὶ σωτηρονώμεν. Ἄν πῦρ ἔχῃς ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἐννόησον τῆς κολάσεως ἐκείνης τοῦ πῦρ, καὶ τοῦτο κατασβεσθὲν οἴχεται. Ἄν βουληθῆς φθέγγεσθαι τὴν αὐτῶν ἀπόπτων, ἐννόησον τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ χαλινὸς ἐστὶ σοὶ φόδος. Ἄν ἀρπάσαι θελήσῃς, ἀκουσον τοῦ δικαστοῦ λέγοντος, *Δίσατε αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ βάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον.* καὶ ταύτην ἐκβαλεῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Ἄν ὠμὸς καὶ ἀνελεήμων ἦς, ἀναμνήσθητι τῶν παρθένων ἐκείνων, αἱ, τῶν λαμπάδων αὐτῶν σβεσθειῶν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔλαιον, τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔση φιλάνθρωπος. Ἄν μεθύειν καὶ τρυφᾶν ἐπιθυμῆς, ἀκουσον τοῦ πλουσίου λέγοντος, *Πέμψον Λάζαρον,* ἵνα ἄκριπ τῷ δακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τηγανίζομένην γλώσσαν, καὶ οὐ τυγχάνοντος τῆς αἰτήσεως, καὶ ταχέως ἀποστήσῃ τοῦ πάθους [294]. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα τοῦτω κατορθώσεις τῷ τρόπῳ· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν ἐπέταξεν ὁ Θεός. Πόθεν οὖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἄπὸ τῆς βραθυμίας τῆς ἡμετέρας. Ὡσπερ γὰρ, ἐὰν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκοῦντα βαρῆα κούφα ἔσται καὶ βράδια, οὕτως, ἐὰν βραθυμῶμεν, καὶ τὰ φορητὰ φανεῖται δύσκολα ἡμῖν. Ἄπερ ἅπαντα λογισάμενοι, μὴ τοὺς τρυφώντας μακαρίζωμεν, ἀλλὰ τὸ τέλος αὐτῶν ἐννοώμεν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ κόπρος καὶ πολυσαρκία, ἐκεῖ δὲ σκώληξ καὶ πῦρ. Μὴ τοὺς ἀρπάζοντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα φροντίδες καὶ πόνοι, ἐκεῖ δεσμὰ ἄλυτα καὶ σκότος ἐξώτερον. Μὴ τοὺς δόξης ἐρῶντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα δουλεία καὶ εἰρωνεία, ἐκεῖ ζημία πολλή καὶ τὸ διηνεχὲς ἐμπυρρίζεσθαι. Ἄν οὕτως ἑαυτοῖς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς ἐπάθωμεν ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ κακίαν ἐκφυγόμεν, καὶ ἀρετὴν κατορθώσωμεν, καὶ τὸν τῶν παρόντων ἔρωτα σβέσωμεν, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἀνάφομεν. Τί γὰρ ἔχει τὰ παρόντα βέβαιον, ἢ τί ξένον καὶ παράδοξον, ὅτι πᾶσαν τὴν σπουδὴν εἰς αὐτὰ ἀναλίσκωμεν; Οὐχὶ τὰ αὐτὰ διαπαντὸς ὀρῶμεν ἀνακυκλούμενα, οἷον ἡμέρα καὶ νύξ, νύξ καὶ ἡμέρα, χειμῶν καὶ θέρος, θέρος καὶ χειμῶν, καὶ πλεόν οὐδέν; Ἀνάψωμεν τοίνυν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὸν πόθον. Μεγάλῃ γὰρ ἀπόκειται δόξα τοῖς δικαίοις, καὶ ἦν οὐκ ἐνὶ παραστήσει λόγῳ. Τὰ γὰρ σώματα μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαθόντες ἀφθαρτα, συνοδοξάζονται καὶ εὐμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ.

ς. Τοῦτο δὲ ἥλικον ἐστίν, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα· μᾶλλον δὲ σαφῶς μὲν οὐδαμῶθεν εἰσόμεθα· ὥστε δὲ ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν ἀναχθέντες, μικρὰν γοῦν τινα λάδωμεν ἔνοϊαν, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, παραστήσει πειράσσομαι τὸ λεχθέν. Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τίς σε γεγηρακότα, καὶ ἐν πενία ζῶντα ἐπηγγέλλετο ποιήσῃς ἐξαίφνης νέον, καὶ εἰς αὐτὴν ἄξειν τῆς ἡλικίας τὴν ἀκμὴν, καὶ σφόδρα ἰσχυρὸν καὶ ὠραῖον ὑπὲρ πάντας κατασκευάσειν, καὶ βασιλείαν δώσειν τῆς γῆς ἀπάσης ἐπὶ ἔτεσι χιλίοις, βασιλείαν εἰρήνην ἔχουσαν βαθυτάτην, τί οὐκ ἂν ὑπὲρ ταύτης ἐλιου τῆς ὑποθέσεως καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν; Ἰδοὺ τοίνυν, ὁ Χριστὸς οὐχὶ ταῦτα, ἀλλὰ πολλῶ μείζονα τούτων ἐπαγγέλλεται, Οὐ γὰρ ὅσον γῆρας καὶ νεότητος τὸ μέσον, τοσοῦτον φθορᾶς καὶ ἀφθαρτίας τὸ διάφορον· οὐδὲ ὅσον βασιλείας καὶ πενίας, τοσοῦτον τῆς δόξης τῆς παρουσίας καὶ τῆς μελλούσης· ἀλλ' ὅσον ὄνειράτων καὶ ἀληθείας. Μᾶλλον δὲ οὐδὲν οὐδέτερον εἶρηκα· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ λόγος ἱκανὸς παραστήσει τὸ μέγεθος τῆς διαφορᾶς τῶν ἐσομένων πρὸς τὰ παρόντα. Χρόνου δὲ ἕνεκεν, οὐδὲ [295] ἐννοῆσαι ὅλως ἐστὶ διαφορὰν. Πῶς γὰρ ἂν τις παραβάλοι τοῖς παροῦσι ζωὴν πέρας οὐκ ἔχουσαν; Τῆς δὲ εἰρήνης τοσοῦτο τὸ μέσον, ὅσον εἰρήνης καὶ πολέμου τὸ διάφορον· καὶ τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀφθαρσίας, ὅσον βώλου πηλίνης ὁ καθαρός μαργαρίτης ἀμύμον. Μᾶλλον δὲ, ὅσα ἂν εἴπη τις, οὐδὲν παραστήσει δινησεται. Κὰν γὰρ τῷ τῆς ἀκτίως παραβάλω φωτὶ τὸ κάλλος τῶν τότε σωμάτων, κὰν ἀστραπῇ τῇ φανοτάτῃ, οὐδὲν οὐδέτερον τῆς λαμπρότητος ἐκείνης ἄξιον ἐρῶ. Ὑπὲρ δὴ τούτων πόσα οὐκ ἄξιον προέσθαι χρήματα καὶ σώματα; μᾶλλον δὲ πόσας οὐκ ἄξιον προέσθαι ψυχάς; Νῦν δὲ, εἰ μὲν τίς σε εἰς βασιλεία εἰσῆγαγε, καὶ πάντων παρόντων διαλεχθῆναι σοὶ τὸν βασιλεῖα παρεσκευάσας, καὶ ὁμοτράπεζον αὐτῷ καὶ ὁμοδόνταν ἐποίησε, πάντων ἂν ἐφῆς σαυτὸν εἶναι μακαριώτερον· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν μέλλων ἀναθῆναι, καὶ παρ' αὐτὸν ἐστάναι τὸν βασιλεῖα τῶν ὄλων, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἀντιλάμπειν, καὶ τῆς ἀπροσίτου δόξης ἀπολαύειν ἐκείνης, ἀμφιδάλλεις εἰ θεοὶ προέσθαι χρήματα, θεόν, εἰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν ἀποδύσασθαι ἔδει, σκιρτᾶν καὶ ἀγάλλεσθαι καὶ πετροῦσθαι ὑπὸ τῆς ἡδονῆς; Σὺ δὲ, ἵνα μὲν ἀρχὴν λάβῃς τὴν παρεχουσάν σοι κλοπῶν ἀφορμάς (οὐ γὰρ κέρδος τὸ τοιοῦτον ἐγὼ καλῶ), καὶ τὰ ὄντα ἐκβάλλεις, καὶ τὰ ἐτέρων δανεισάμενος, εἰ θεοὶ, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα ὑποθέσθαι οὐ κατοκνεῖς, τῆς δὲ βασιλείας τῶν οὐρανῶν προκειμένης, τῆς οὐδένα διάδοχον ἐχούσης ἀρχῆς, ὄκνεῖς καὶ ἀναδύῃ καὶ πρὸς χρήματα κέχηνας; καὶ οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι εἰ τὰ πρὸς ἡμᾶς τοῦ οὐρανοῦ μέρη οὕτω καλὰ καὶ τερπνὰ, ἡλίκα τὰ ἀνώτατα, καὶ ὁ τοῦ οὐρανοῦ οὐρανός; Ἄλλ' ἐπειδὴ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ταῦτα ἰδεῖν οὐκ ἐστίν, ἀνάβηθι τῷ λογισμῷ, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τοῦτον στάς, ἀνάβλεψον εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀνωτέρω τούτου οὐρανὸν, εἰς τὸ ὕψος τὸ ἄπειρον, εἰς τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον, εἰς τοὺς δῆμους τῶν ἀγγέλων, εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀρχαγγέλων, εἰς τὰς ἄλλας δυνάμεις τὰς ἀσωμάτους· καὶ πάλιν ἐπιλαβοῦ τῆς παρ' ἡμῖν εἰκόνας, καταβάς ἄνωθεν, καὶ ὑπόγραψόν μοι τὰ περὶ τὸν βασιλεῖα τὸν ἐπὶ γῆς, οἷον, ἄνδρας χρυσοφοροῦντας, καὶ ζεῦγος λευκῶν ἡμιόνων χρυσοῦ καλλωπιζομένων καὶ δχημα λιθοκόλλητον, καὶ πέταλα τούτων περισειόμενα, καὶ δράκοντας ἐν ἱματίοις σχηματιζομένους σρικκοῖς, καὶ ἀσπίδας χρυσοῦς ἐχούσας ὀφθαλμοῦς, καὶ ἱπποὺς χρυσοφοροῦντας, καὶ χαλινῶν χρυσοῦς. Ἄλλ' ὅταν τὸν βασιλεῖα ἴδωμεν, οὐδὲν τούτων ὀρώμεν λοιπὸν

rent. Etiam si Noe fuerit, vel Job, vel Daniel, qui suos viderint supplicio affectos, non audent illis adstare, et manum porrigere. Naturæ quippe commiserationem tunc auferri contingit. Quia enim reperiuntur justii peccatorum filiorum patres, filiique prohi parentum improborum (non enim naturæ, sed arbitrii mala sunt), ut illi puram habeant lætitiã, nec misericordiæ vi frangantur, qui illis fruuntur bonis, illam tunc exstingui contingit, ipsique cum Domino contra propria viscera indignantur. Etenim si nunc, cum vident quidam filios suos improbos, ipsos exheredant et a familia sua abscindunt, id multo magis in iudicio eveniet. Nemo igitur, qui bona non operetur, aliquid boni speret, etiam si sexcentos justos progenitores habeat: *Unusquisque enim referet, inquit, quæ per corpus sunt, prout gessit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10). Audiamus, quæso, et respiscamus. Si pravæ concupiscentiæ igne ardeas, cogita illius supplicii ignem, et hic ignis exstinguetur. Si volueris quid absotum loqui, tecum reputa stridorem dentium, et metus tibi freni loco erit. Si alienum rapere volueris, audi Judicem dicentem: *Ligate manus et pedes ejus, et projicite eum in tenebras exteriores* (Math. 22. 13), et hanc abjicies concupiscentiam. Si crudelis et immisericors fueris, recordare virginum illarum, quæ, extinctis lampadibus suis, cum non haberent oleum, ex sponsi thalamo exclusæ sunt (Math. 25), ac cito benignus evades. Si ebrietati et comessationibus operam dare cupias, audi divitem dicentem, *Mitte Lazarum* (Luc. 16. 24), qui summo digito refrigeret adustam linguam, neque optatam consequutus est, et statim ab hoc cupiditatis morbo averteris. Cætera quoque omnia virtutis officia sic exsequeris: nihil enim onerosum Deus præcepit. Unde igitur præcepta onerosa esse videntur? Ex segnitie nostra. Quemadmodum enim si studiose diligenterque agamus, quæ videntur esse gravia, levia faciliæque erunt: sic, si segniter agamus, tolerabiliora quoque difficilia nobis videbuntur. Quæ omnia nobiscum reputantes, ne beatos illos prædicemus qui lauta fruuntur mensa, sed illorum finem cogitemus. Nam hic stercus et pinguedo, illic vermis et ignis. Ne raptores, sed eorum finem nobiscum reputemus. Nam hic sollicitudines et labores, illic vincula insolubilia et tenebræ exteriores. Ne gloriæ humanæ amatores; sed quis sit eorum exitus, consideremus. Hic servitus et fucus, illic damnum multum et combustio æterna. Si ita apud nos ratiocinemur, atque hæc et similia pravis nostris concupiscentiis assidue occinamus, cito nequitiam effugiemus et virtutem exsequemur, præsentium amorem exstinguemus, et futurorum accendamus. Quid enim firmitatis habent præsentia, quid tam insolitum, quid tam stupendum, ut omnem erga illa curam insumamus? Annon eadem ipsa perpetuo videmus quasi in circulum recurrentia, ut diem et noctem, noctem et diem, hiemem et æstatem, æstatem et hiemem, et nihil ulterius? Accendamus ergo futurorum desiderium bonorum. Magna quippe justis reposita est gloria, et quam verbis exprimere non

possimus. Nam corpora post resurrectionem incorruptibilia accipientes, gloriæ regni que Christi consortes erunt.

6. *Resurrectio futura quantum bonum. Futuram inter et præsentem vitam discrimen.* — Hoc vero quantum sit, hinc intelligemus; imo potius numquam clare intelligemus; ut autem exemplo ex bonis præsentibus assumpto, parvam quamdam ejus notitiam attingamus, pro virili mea id quod dictum est declarare curabo. Dic mihi, si quis tibi seni et in penuria degenti polliceretur id præstiturum se, ut repente juvenis esses, et in ipsum ætatis florem reducereris, formaque ac robore corporis cunctis præstares, daturumque tibi totius orbis regnum, idque ad mille annos, regnum, inquam, in profundissima pace transigendum, quid pro tali assequendo promisso non facere, quid non pati velles? En igitur, Christus non hæc, sed his longe majora pollicetur. Non enim quanta senectutem inter et juventutem, tanta solum est inter corruptionem et incorruptionem differentia; neque quantum est inter regnum et paupertatem discrimen, tantum etiam est inter gloriam præsentem et futuram: sed quantum inter somnia et rei veritatem. Imo vero nondum quidpiam dixi: nullus quippe sermo potest differentiam illam exprimere, quæ est inter futura et præsentia. Si ratio autem habeatur temporis, nulla omnino potest cogitari differentia. Quomodo enim conferre quis potest præsentibus, vitam nullum terminum habituram? In pace autem tantum est discrimen, quantum inter pacem et bellum, inter corruptionem vero et incorruptionem, quantum inter luteum frustum et gemmam puram. Imo vero potius quidquid dicas, nihil declarare poteris. Quævis enim corporum beatorum pulchritudinem radio lucis conferam, quamvis conspicuo fulguri, nihil illo splendore dignum dicam. Pro his certe quot non pecunias, quot non corpora profunderè par esset? imo quot non animas? Nunc porro, si quis te in regiam introduceret, omnibusque præsentibus id curaret ut Imperator te alloqueretur, teque et mensæ et ædium consortem admitteret, te omnium beatissimum esse pronuntiares: at cum in cælum sis ascensurus, et cum ipso universorum Imperatore versaturus, cum angelis vicissim micaturus, et inaccessa illa gloria fruiturus, ambigis num pecunias profunderè oporteat, cum par esset, etiam si vitam emittere opus esset, exsultare, gaudere et præ voluptate alas assumere? At tu, ut præfecturam adipiscaris, quæ tibi furtorum occasiones præbeat: non enim id lucrum vocarim: et facultates expendis, ab aliisque mutuaris, ac si oporteat etiam uxorem et liberos pignori dare non vereris, regno autem cælorum tibi proposito, imperioque successoris experte, segnis es, refugis, et pecuniis inhias? nec cogitas, si cæli partes illæ, quas conspicerè valemus, ita pulchræ, ita jucundæ sunt, quantæ erunt aliæ his superiores, quantum cælum cæli?

Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatus. — Sed quia corporeis oculis hæc videre

non licet, mente ascende, et supra hoc cælum atans, respice in illud superius cælum, in immensam altitudinem, in lucem inaccessam, in angelorum populos, in archangelorum ordines, et in alias incorporeas virtutes: ac rursus hinc descendens imaginem illam nostram terrenam accipe, ac describe mihi illa quæ terrenum Imperatorem circumstant, puta viros auro decoratos, jugam albarum mularum auro ornatarum, currum lapillis coagmentatum, lamina in illo mobiles et agitata, dracones in vestimentis sericis depictos, aspides aureis instructas oculis, equos auro ornatos, frena aurea. At quando Imperatorem videmus, nihil eorum ultra respicimus: ille quippe solus nos in se convertit; nempe purpurea vestimenta, diadema, sella, fibula, calcei, vultus splendor. His omnibus simul accurate perpensis, ab his rursus cogitationem transfer ad superna, diemque terribilem cogita, qua Christus adveniet. Non enim jugum mularum tunc videbis, non currus aureos, non dracones et aspides, sed quod horrorem incutiat, et tantum stuporem injiciat, ut cælestes ipsæ virtutes stent attonitæ: nam *Virtutes cælorum*, inquit, *commovebuntur* (Matth. 24. 29). Tunc cælum totum aperietur, descendet vero unigenitus Dei Filius, non viginti, non centum satellitibus stipatus, sed millennis et decies millies millenis angelis et archangelis, omniaque erunt timore et terrore plena, discissa terra, omnibusque hominibus ab Adam usque ad illam diem, ex terra surgentibus et abreptis, ipso cum tanta gloria fulgente, ut solis et lunæ totam lucem occultent, radiis illis ipsam superantibus. Sed, heu me, quantus stupor ille, cum talia expectantes bona præsentibus inhiamus, nec cogitamus diaboli vafritiem, qui per res illas exiguas magnis nos privat bonis, dat lutum, ut abripiat cælum, umbram exhibet, ut expellat veritatem, atque in somniis vanam ostendit pompam (hoc enim sunt præsentis divitiæ), ut, adveniente luce, nos omnium pauperrimos exhibeat. Quæ cum sciamus, dilecti, ejus dolum fugiamus, id vitare curemus, ne cum illo damnemur, ne nobis Judex dicat: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum paratum diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41).

7. At benignus est Deus; id non accidet, inquires. Ergone frustra scriptum est? Nequaquam, aies; sed ad comminationem solum, ut respiscamus. Si igitur non respiscamus, sed improbi maneamus, nonne, die mihi, supplicium inferet? Ergo neque bonis mercedem retribuet? Retribuet, inquires: id enim ipsum decet, etiam supra merita beneficia conferre. Hæc itaque vera sunt, et prorsus evenient: quæ autem ad supplicia atinent, nequaquam? O multam diaboli vafritiem! o inhumanam ejus humanitatem! Ipsius enim est hæc cogitatio, ut gratiam conferat inutilem et seniores reddat. Quia novit enim, supplicii metum, ceu quoddam frenum, id præstare ut animis angamur et a vitiis retrahamur, nihil non agit et molitur, ut illud radicitus erellat, quo demum sine timore per præcipitia feramur. Quomodo igitur illum superabimus? Quæcumque ex Scripturis proferimus dicent ii, qui

contradicunt, comminationis causa scripta esse. Verum id de futuris forte dicere possint, etsi admodum impie; de præteritis vero, deque iis quæ jam contigerunt, non item. Interrogemus igitur eos: Audistisne de diluvio, deque pernicie illa universali? num etiam illud comminationis causa dictum fuerat? annon contigit, et in exitum deductum est? nonne id testificantur Armeniæ montes, ubi arca consedit? annon reliquæ ejus illic hactenus servantur ad nostram admonitionem (a)? Similia tunc multi dicebant, ac per centum annos dum arca construeretur, ligna aptarentur, justusque clamaret, nemo erat qui crederet: sed quia non crediderunt comminationi verborum, ultionem repente ac reipsa subierunt. Atqui is, qui tantum ipsis supplicium intulit, annon multo majus nobis inferet? non enim minora sunt hæc malis illius temporis. Tunc illicitis coitibus operam dabant: nam *Ingressi sunt*, inquit, *filius Dei ad filias hominum* (Gen. 6. 2): nunc autem nullum est genus peccati quod retro relinquatur.

Maledictum Sodomorum non temporis spatio delatum. — Verum, si placet, ad alia supplicii genera sermonem convertamus, ut ex præteritis futura credantur. Num quis vestram umquam in Palæstinam peregrinatus est? Mihi quidem videtur. Vos ergo dictorum veritati testimonium ferte. Nam ultra Ascalonem et Gazam ad ipsum postremum Jordanis fluvii terminum erat quædam regio magna et feracissima, quæ cum paradiso Dei concertare posset: nam *Vidit*, inquit, *Lot omnem regionem circum Jordanem, quæ irrigabatur quasi paradisi Dei* (Gen. 13. 10). Verum hæc nunc est omnium desertorum desertissima. Stant enim arbores, et fructum habent, at fructus ille iræ divinæ monimentum est. Stant malogranata splendida facie spem bonam ignorantibus præsentia, manibus autem accepta et fracta, fructum quidem nullum, sed pulverem cineremque multum intus positum exhibent. Talis est terra, tales lapides, talis ipse aer. Omnia incensa sunt, omnia in cinerem redacta, præterquam iræ monimenta, futuri supplicii indicia. Num et hæc sunt verborum comminationes? num et hæc sermonum strepitos? Si quia non credit gehennæ, Sodomam cogitet, Gomorrhæam secum reputet, supplicium videlicet jam sumptum et hactenus manens. Id quod divina Scriptura enarraus de sapientia sic loquitur: *Hæc justum, pereuntibus impiis, liberavit fugientem descendentem ignem in Pentapolim* (Sap. 10. 6. 7). Hæc etiam nunc *In testimonium nequitie fumigans stat deserta terra, et incerto tempore fructus arborum emittit*. Necesse autem est et causam dicere ob quam talia passi sunt. Unum erat eorum scelus, grave quidem et execrandum; at tamen unum. Insano in pueros amore ferebantur, ideoque ignea pluvia combusti sunt: nunc autem sexcenta parva et graviora perpetrantur, neque tale incendium mittitur. Quare? Quia alius ignis præparatus est, numquam exstinguendus. Quomodo enim qui pro uno

(a) Reliquæ arcæ Noe tempore Chryzostomi in montibus Armeniæ servabantur.

ἐκεῖνος γὰρ ἡμᾶς ἐπιστρέφει μόνος, καὶ τὰ πορφυρᾶ ἱμάτια, καὶ τὸ διάδημα, καὶ ἡ καθέδρα, καὶ ἡ παρόνη, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ ἡ τῆς θύρας λαμπηδών. Ταῦτα οὖν ἅπαντα συναγαγὼν ἀκριθῶς, ἀπὸ τούτων μεταβάς πάλιν ἐπὶ τὰ ἄνω τὸν λογισμὸν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐννόησον τὴν φοβεράν, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς παραγίνεται. Οὐ γὰρ ζεύγος ἡμιόνων βῆει τότε, οὐδὲ ὀχήματα χρυσοᾶ, οὐδὲ δράκοντας καὶ ἀσπίδας, ἀλλ' ὁ πολλῆς γέμει φρίκης, καὶ τοσαύτην ἐμποιεῖ τὴν ἔκστασιν, ὡς καὶ αὐτὰς ἐκπλαγῆναι τὰς οὐρανοὺς δυνάμεις· Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, φησὶ, σαλευθήσονται. [296] Τότε ἀνοίγεται μὲν ἅπας ὁ οὐρανός, κάτεισι δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, οὐκ εἰκοσι, οὐδὲ ἑκατὸν δορυφορούντων αὐτῶν, ἀλλὰ χιλιάδων καὶ μυριάδων ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ πάντα ἔσται φόβος καὶ τρόμος μεστὰ, τῆς τῆς ἀναβήθην μετῆς, καὶ τῶν πῶποτε γενομένων ἀνθρώπων, ἐξ οὗ γέγονεν ὁ Ἄδαμ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀπὸ γῆς ἀνισταμένον, καὶ ἀρπάζομένων, αὐτῷ μετὰ τοσαύτης φαινομένου δόξης, ὥστε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἅπαν κρύψαι τὸ φῶς, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐκείνης ὑπερλαμπόμενον. Ἄλλ', οἴμοι τῆς πολλῆς ἀναισθησίας, ὅτι, τοιούτων προσδοκωμένων ἀγαθῶν, ἔτι πρὸς τὰ παρόντα κεχῆναμεν, καὶ οὐκ ἐννοοῦμεν τοῦ διαδόλου τὴν κακουργίαν, ὅς διὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα ἡμᾶς ἀπαιρεῖται, καὶ δίδωσι πηλὸν, ἵνα ἀρπάξῃ οὐρανὸν, καὶ δείξῃ οὐρανὸν, ἵνα ἐκβάλῃ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐν οὐρανοῖς φαντάξῃ (τοῦτο γὰρ ὁ παρὼν πλοῦτος), ἔν', ἡμέρας γενομένης, δείξῃ πάντων πενσετέρους. Ἄπερ μαθόντες, ἀγαπητοί, φύγωμεν τὸν ἐκεῖνον δόλον, φύγωμεν τὴν μετ' ἐκεῖνου κατάκρισιν, ἵνα μὴ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ κριτὴς εἴπῃ· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταπραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαδόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.

Ζ'. Ἄλλὰ φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεός· οὐκ ἔσται τοῦτο, φησὶν. Οὐκοῦν εἰκὴ γέγραπται; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ πρὸς ἀπειλὴν μόνον, ἵνα σωφρονῶμεν. Ἄν οὖν μὴ σωφρονῶμεν, ἀλλὰ μένωμεν κακοί, οὐκ ἐπάξει τὴν κόλασιν; εἰπέ μοι. Οὐκοῦν οὐδὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἀποδώσει τὰς ἀμοιβάς; Ναί, φησὶ· τοῦτο γὰρ πρόβλεπον αὐτῷ καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν εὐεργετεῖν. Ὅστε ἐκεῖνα ἀληθῆ καὶ πάντως ἔσται, τὰ δὲ τῶν κολάσεων οὐ πάντως; Ὡ τῆς πολλῆς τοῦ διαδόλου κακοτεχνίας, ὧ τῆς ἀπανθρώπου ταύτης φιλάνθρωπίας. Ἐκεῖνον γὰρ ἐστιν οὗτος ὁ λογισμὸς χάριν ἀνώνητον χαριζόμενος καὶ βραθύμους ποιῶν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν, ὅτι τῆς κολάσεως ὁ φόβος, καθάπερ τις χαλινός, τὴν ἡμετέραν ἀγχι ψυχὴν, καὶ τῶν κακῶν ἀναστέλλει, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε πρόβριζον ἀνασπάσαι τοῦτον, ἵνα λοιπὸν ἀδεῶς κατὰ κλημῶν φερώμεθα. Πῶς οὖν αὐτοῦ περιγενώμεθα; Ὅσα ἂν εἴπωμεν ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ἐροῦσιν οἱ ἀντιλέγοντες, ὅτι ἀπειλῆς ἔνεκον γέγραπται. Ἄλλὰ περὶ μὲν τῶν μελλόντων ἔχοιεν ἂν τοῦτο λέγειν, εἰ καὶ λίαν ἀσεβῶς· περὶ δὲ τῶν ἐκθεσθηκότων οὐκ ἔτι, καὶ τέλος ἐσχηκότων. Ἐρώμεθα τοῖσιν αὐτοῖς· Ἠκούσατε περὶ τοῦ κατακλισμοῦ καὶ τῆς πανωλεθρίας ἐκείνης; μὴ κάκεινο ἀπειλῆς ἔνεκον εἴρητο; οὐχὶ γέγονε, καὶ εἰς ἔργον ἐξέβη; οὐχὶ καὶ τὰ

ὄρη μαρτυρεῖ τῆς Ἀρμενίας, ἐνθα ἡ κιβωτὸς ἰδρύθη; οὐχὶ καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἕως νῦν ἐκεῖ σώζεται πρὸς ἡμετέραν ὑπόμνησιν; Τοιαῦτα καὶ τότε πολλοὶ ἔλεγον, καὶ ἐν ἑκατὸν ἔτεσι τῆς κιβωτοῦ τεκταινομένης, καὶ τῶν ξύλων κατασκευαζομένων, καὶ τοῦ δικαίου βοῶντος, οὐδεὶς ὁ πιστεύων ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐπίστευσαν τῇ διὰ τῶν βημάτων ἀπειλῇ, τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ὑπέστησαν τιμωρίαν ἀθρόον. Ἐῖτα ὁ τοιαύτην κόλασιν [297] ἐπαγαγὼν ἐκεῖνοις, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἐπάξει ἡμῖν; οὐ γὰρ ἐλάττονα τῶν τότε κακῶν τὰ νῦν γινόμενα. Τότε μὲν γὰρ ἐπιμύξιας ἐπόλουν ἀθέτους· Εἰσήλθον γὰρ, φησὶν, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων· νῦν δὲ οὐκ ἔστιν εἶδος ἀμαρτίας ἀπρακτον, ἢ καταλιμπάνεται.

Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ ἐφ' ἕτερα κολάσεως εἶδη τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἵνα ἐκ τῶν γενομένων καὶ τὰ μέλλοντα πιστευσῇ. Ἐπεδήμησέ τις ὑμῶν τῇ Παλαιστίνῃ ποτέ; Ἔγωγε οἶμαι. Οὐκοῦν ὑμεῖς μαρτυρήσατε τῇ ἀληθείᾳ τῶν λεγομένων. Ἀσκάλωνος γὰρ καὶ Γάζης ἀνώτερον εἰς αὐτὸ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ τέλος ἦν τις χώρα πολλὴ τε καὶ εὐφορος, καὶ τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ ἀμιλλωμένη· Εἶδε γὰρ, φησὶ, Ἄωτ πᾶσαν τὴν περιχώρον τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἦν ποτιζομένη ὡς ὁ παράδεισος τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ νῦν αὕτη παῶν τῶν ἐρήμων ἐστὶν ἐρημοτέρα. Ἔστηκε μὲν γὰρ δένδρα, καὶ καρπὸν ἔχει, ὁ δὲ καρπὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς ἐστὶν ὑπόμνημα. Ἔστηκασιν γὰρ βόαι λαμπρὰ μὲν ἔχουσαι τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ χρηστάς παρέχουσαι τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐπιτίδας, εἰς δὲ χεῖρας ληφθεῖσαι καὶ διακλασθεῖσαι, καρπὸν μὲν οὐθέν, κόνιν δὲ καὶ τέφραν ἐπιδείκνυνται πολλὴν ἔνδοσ ἀποκειμένην. Τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ γῆ, τοιοῦτοι καὶ οἱ λίθοι, τοιοῦτος καὶ ὁ ἀήρ αὐτός. Πάντα ἐμπέπηρσται, πάντα τετέφρωται, τῆς προλαβοῦσης ὀργῆς ὑπομνήματα ὄντα, τῆς μελλούσης κολάσεως προμνημάτα. Μὴ καὶ ταῦτα ἀπειλαὶ βημάτων; μὴ καὶ ταῦτα φόφοι βημάτων; Εἰ τις ἀπιστεῖ τῇ γέννησιν, τὰ Σόδομα λογισέσθω, τὰ Γόμορρα ἔννοσέτω, τὴν τιμωρίαν τὴν ἤδη γεγενημένην καὶ μέχρι νῦν μένουσαν. Ὅπερ καὶ ἡ θεία Γραφή διηγουμένη περὶ τῆς σοφίας φησὶν· Αὕτη δίκαιον, ἐξαπολυμένων ἀσεβῶν, ἐρρύσατο φυγόντα καταβάσιον πῦρ Πενταπόλεως. Αὕτη καὶ νῦν ἔτι εἰς Μαρτύριον τῆς πονηρίας καπνιζομένη καθέστηκε χέρσος, καὶ ἀτελεῖσιν ὤραις καρποφοροῦσα τὰ φυτὰ. Ἀναγκάσιον δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ταῦτα πεπόνθασιν. Ἐν ἦν τὸ πταίσμα αὐτῶν, χαλεπὸν μὲν καὶ ἐπάρατον· πλήρη ἔν. Παισὶν ἔπεμψοντο, καὶ διὰ τοῦτο πυρίνῳ κατεκαύθησαν ὑετῷ· νῦν δὲ μυρία καὶ ἴσα καὶ χαλεπώτερα γίνεται, καὶ τοιοῦτος ἐμπρησμὸς οὐ γίνεται. Τίνος ἔνεκον; Ὅτι πῦρ ἕτερον ἠτοιμάσται, μηδέποτε σθενύμενον. Πῶς γὰρ ὁ ὑπὲρ ἑνὸς ἀμαρτήματος τοσαύτην ὀργὴν ἐπαγαγὼν, καὶ μήτε τοῦ Ἀβραάμ τὴν ἱκετηρίαν δεξάμενος, μήτε τὸν ἔνοικον δυσωπηθεὶς Ἄωτ, τοσοῦ-

^a Colb.. τῶν ξύλων ὑφαινομένων.

^b Sic recte Colb. In Savii. ἐπάρατον· ἐν παισίν.

των κακῶν γινομένων φείσεται ἡμῶν; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν.

ἦ. Ἄλλὰ μὴ μέχρι τούτων στώμεν· φέρε, ἐτέρους εἰς μέσον ἀγάγωμεν κολασθέντας, ἵνα διὰ πλειόνων ἀποδείξωμεν πιστωθῆ τὰ λεγόμενα. Τὸν Φαραῶ πάντες ἀκούετε τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων· οὐκοῦν οἴδατε καὶ τὴν δίκην, ἣν ἔδωκεν, ὅπως σὺν ἄρμασι καὶ ἵπποις, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντὸς εἰς τὸ ἐρυθραῖον κατεποντίσθη πέλαγος. Ἴνα δὲ καὶ τὰς Ἰουδαίων μάθητε κολάσεις, ἀκούε Παύλου λέγοντος· *Μηδὲ πορνεύωμεν καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον [298] ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς χιλιάδες· μηδὲ γογγύζωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ· μηδὲ πειράζωμεν τὸν Κύριον, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοντο.* Εἰ δὲ κάκῃνοι τοιαῦτα πεπόνθησιν ὑπὲρ ὧν ἡμαρτον, τί οὐ πεισόμεθα ἡμεῖς; Ἄλλὰ νῦν οὐδὲν πασχόμεθα δεινῶν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα δεδοικέναι χρῆ. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χεῖρονα δοῦναι τηρούμεθα, εἰ μὴ μεταβαλοῦμεθα. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐκ ᾔδεισαν τὴν γέενναν, καὶ ταῖς ἐνταῦθα παρεδίδοντο τιμωρίας· ἡμεῖς δὲ ὅσα ἂν ἀμάρτωμεν, κἂν μηδὲν ἀναρῶν ἐν τῷ παρόντι βίῃ πάθωμεν, ἐν τῷ μέλλοντι πάντα πεισόμεθα. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, ἐκείνους μὲν νηπιωδέστερους ὄντας τοιαῦτα πεπονθέναι, ἡμᾶς δὲ τελειότερων ἀπολαύσαντας μαθημάτων, καὶ πολὺ χεῖρονα πταίοντας ἐκείνων, διαφυγεῖν τὰς τιμωρίας; Βούλεσθε καὶ τὰς λοιπὰς αὐτῶν ἀκούσαι συμφορὰς, ὅσας ἔπαθον ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων καὶ Μιχαθῶν; ὅσους ὑπέμειναν λιμοῦς, λοιμοῦς, πολέμους, αἰχμαλωσίας ἐπὶ Τίτου καὶ Οὐεσπασιανοῦ; Τὴν Ἰωσήπου βίβλον ἀνάγνωτε, ἣν ἔγραψε περὶ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἀλώσεως, καὶ μαθήσεσθε τὴν πικρὰν ἐκείνην τραγωδίαν. Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων δεινῶν, εἰς τοσαύτην λιμοῦ περιέπεσον ὑπερβολὴν, ὡς καὶ τὰς ζώνας αὐτῶν, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ τὰ τούτων ἐσθίειν βδελυρότερα. Πάντα γὰρ ὑπ' ἰδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη, καθὼς πούφησιν ὁ προλεχθεὶς συγγραφεύς. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ἀπεγύσαντο τέκνων. Πῶς οὖν, ἐκείνων τοιαύτας δεδωκότων δίκας, ἡμεῖς οἱ τὰ χεῖρονα τούτων πρᾶττοντες διαφευξόμεθα; Εἰ γὰρ

* Savil. quædam omisit, quæ restituantur ex Colbert.

ἐκεῖνοι ἐκολάσθησαν τότε, διὰ τί ἡμεῖς οὐ κολαζόμεθα νῦν; Οὐχὶ καὶ τυφλῷ δῆλον, ὅτι διὰ τὸ ἀποκείσθαι ἡμῶν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν κόλασιν, καθὼς ἔφη πολλὰκις; Χρῆ δὲ λογίζεσθαι πρὸς τούτους καὶ τὰ νῦν ἐν τῷ βίῳ γινόμενα, καὶ οὐκ ἀπιστήσομεν τῇ γέεννῃ. Εἰ γὰρ δικαίως ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ ἀπορωπόλητος, ὡς περ οὖν καὶ ἔστι, τίνος ἔνεκεν οἱ μὲν διδάσιν ἐνταῦθα φόνων δίκας, οἱ δὲ οὐ διδάσιν; οἱ μὲν τῶν μοιχῶν τιμωροῦνται, οἱ δὲ τελευταῖον ἀτιμώρητοι; πόσοι τυμωρόχοι διέφυγον; πόσοι λησταί; πόσοι πλεονέκται; πόσοι ἄρπαγες; Ἄν οὖν γέεννα μὴ ἦ, ποῦ τιμωρίαν ὑφέξουσιν; Ἄρα πείθομεν τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι οὐκ ἔστι μῦθος ὁ περὶ αὐτῆς λόγος; Οὕτω γὰρ ἔστιν ἀληθές, ὅτι οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιητὰ καὶ φιλόσοφοι καὶ λογοποιοὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀναποδόσεως ἐφιλοσόφησαν, καὶ ἐν ᾧδου κολάζεσθαι τοὺς πονηροὺς εἰρήχασιν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ ἀληθείας, ὡς ἔχει ταῦτα, εἶπεν οὐκ ἠδυνήθησαν, ἅτε ἀπὸ λογισμῶν κινήθοντες καὶ παρακουσμάτων τῶν παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ὁμοῦ εἰκόνα τινὰ κρίσεως ἔλαβον. Κωκυτοὺς γὰρ φασὶ τινὰς καὶ Πυριφλεγέθοντας ποταμούς, καὶ Στυγὸς ὕδωρ, καὶ Τάρταρον τοσοῦτον ἀπχόντα τῆς γῆς, ὅσον αὕτη τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πολλοὺς ἑτέρους κολάσεως τρόπους· καὶ [299] πάλιν Ἠλύσιον πεδίον, καὶ μακάρον νήσους, καὶ λειμῶνας εὐανθεῖς, καὶ εὐώδιαν πολλήν, καὶ αὐραν λεπτὴν, καὶ χοροὺς ἐκαὶ διατρίβοντας, καὶ λευκὴν περιβεβλημένους στολήν, καὶ ᾄδοντας ὕμνους τινὰς, καὶ ὄλωσ καὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς ἀποκειμένην ἀντίδοσιν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἔξοδον. Μὴ τοίνυν ἀπιστώμεν τῇ γέεννῃ, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς αὐτὴν· ὁ γὰρ ἀπιστῶν, ῥαθυμότερος γίνεται· ὁ δὲ ῥαθυμῶν, εἰς αὐτὴν ἀπελεύσεται πάντως· ἀλλὰ καὶ πιστεύωμεν ἀνευδοκίᾳς, καὶ διαλεγόμεθα περὶ αὐτῆς συνεχῶς, καὶ οὐ ταχέως ἀμαρτησόμεθα. Τῶν γὰρ τοιούτων λόγων ἡ μνήμη, καθάπερ τι φάρμακον πικρὸν, πᾶσαν κακίαν ἀποσμηθεὶς δυνήσεται, διαπαντὸς ἡμῶν ἐνιζόνουσα τῇ ψυχῇ. Χρησόμεθα τοίνυν αὐτῷ, ἵνα καθαρθέντες καλῶς, ἀξιωθῶμεν ἰδεῖν τὸν Θεόν, ὡς ἀνθρώποις ἰδεῖν δυνατόν, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

Antiochiense an Constantinopoli hanc homiliam habuerit Chrysostomus, nulla possumus conjectura assequi. Eam porro dixit ad recens baptizatos et illuminatos; quales sunt etiam duæ catecheses, quas Tomo secundo dedimus. Sperabam autem me illam Græce posse nancisci totam, quando in catalogo quodam Manuscriptorum, ab amplissimo doctissimoque viro Joanni Pottero mihi transmissio, ejus titulum et initium Græce vidi. Rogatus autem a me totam opellam Græce descriptam mitteret, opera ille usus viri

peccato tantam iram intulit, neque Abrahami supplicationem suscepit, neque inhabitantem Lotum relictus est, tot admissis facinoribus, nobis parceret? Non ita erit, non ita certe.

8. *Peccatores aliquando in hac vita dant pœnas. Qui in hac vita pro admissis peccatis nihil patiuntur, in futuram puniendi reservantur.* — Verum ne hic gradum sistamus, sod age, alios in medium adducamus supplicio affectos, ut pluribus demonstrationibus ea quæ diximus confirmentur. De Pharaone omnes audistis *Ægyptiorum* rege: nostis certe quas ille dedit pœnas, quomodo cum curribus et equis, omnique pariter exercitu in Rubrum mare demersus sit. Ut autem *Judæorum* quoque supplicia discatis, audi Paulum dicentem: « Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, et perierunt una die viginti tria millia: neque murmuremus, ut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore: neque tentemus Dominum, ut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt » (1. *Cor.* 10. 8. 10. 9). Quod si et illi talia pro peccatis passi sunt, quid non patiemur nos? At nunc nihil grave patimur, ideoque maxime timere oportet. Non enim ut non pœnas demus servamur; sed ut graviores demus, nisi convertamur. Illi enim non noverant gehennam, et suppliciis hic traditi sunt: nos autem quandocumque peccamus, si nihil in præsentī vita grave patiamur, in futuro omnia perpetiemur. Nonne cum ratione pugnaret, si illis, qui rudiores et imperitiores erant, talia passis, nos qui perfectioribus fruimur disciplinis, et longe graviora, quam illi, perpetramus, supplicium effugeremus? Vultis reliquas etiam illorum audire calamitates, quas passi sunt in *Palæstina* a *Babyloniis*, *Assyriis* et *Macedonibus*? quoties famem, pestem, bella passi sunt, et captivitates sub *Tito* et *Vespasiano*? *Josephi* librum legite, quem de *Jerosolymorum* excidio scripsit, et acerbam illam tragediam discetis. Cum aliis quippe calamitatibus in tantam famem inciderunt, ut balteos etiam suos, et calceos ederent, iisque etiam horribilliora: omnia quippe dentibus subigebat necessitas, ut prædictus scriptor ait. Ac neque in his steterunt, quin etiam proprios filios degustarunt. Quomodo ergo, cum illi tales dederint

pœnas, nos, qui graviora his perpetramus, effugimus? Nam si tunc illi plexi sunt, cur nos jam non plectimur? Annon vel cæco manifestum est ideo sic agi, ut sæpe dixi, quod nobis supplicium in futuram reservetur? Ad hæc vero consideranda sunt ea quæ nunc in hoc mundo geruntur, et gehennæ fidem non negabimus. Nam si justus est Deus, nec personas accipit, ut certe verum est, cur hic alii cædium dant pœnas, alii non dant? cur ex mœchis alii puniuntur, alii non plexi moriuntur? quot sepulcrorum effossores pœnam vitarunt! quot fures! quot avari! quot raptores! Si ergo gehenna non esset, ubinam illi pœnam dabunt! Num contradicentibus persuademus, quæ de illa narrantur non esse fabulam? Ita enim vera sunt, ut non nos tantum, sed etiam poetæ, philosophi et fabularum scriptores de futura pro merito sorte philosophati sint, et improbos in inferno cruciari dixerint. Nam etiamsi hæc vere ut sunt enarrare non potuerunt, utpote qui ex ratiocinio tantum exque nostra doctrina male accepta ad id permoti fuerint, attamen illi imaginem quamdam judicii adepti fuerant. *Cocytos* enim memorant, *Pyriphlegethontas* fluvios, et *Stygis* aquam, et *Tartarum* tantum a terra distantem, quantum ipsa a cælo, multos quoque alios ultionis modos: rursumque *Elysium* campum, et fortunatorum insulas, prata florida, fragrantiam multam, auram tenuem et choros illic versantes, albo indutos amictu, quasdam modulantes cantilenas, in summa bonis et malis post exitum ex hac vita paratam sortem promeritam. Ne itaque gehennæ fidem negemus, ne in illam incidamus: nam qui non credit, segnior efficitur; qui segnus est, in illam procul dubio ibit: imo credamus sine dubitatione, deque illa frequenter colloquamur, et non facile peccabimus. Hujusmodi namque sermonum commemoratio, quasi acerbum quoddam remedium, nequitiam omnem abstergere poterit, si nostris perpetuo animis insideat. Hoc itaque remedio utamur, ut probe expurgati, digni simus qui Deum videamus, ut ab hominibus videri potest, et futuris fruamur bonis, gratia et benignitate Domini nostri *Jesu Christi*. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN JOSEPH ET DE CONTINENTIA.

docti et accurati *Joseph Boevvlesii*, protobibliothecarii *Bodleiani*, quæ paucissima in Manuscripto supererant exscribi mihi que transmitti curavit. Cætera enim avulsis foliis perierunt, ut monuit ipse laudatus vir *Boevvlesius*.

Interpretatio Latina, etsi vetus, sat bene concinnata est.

EJUSDEM DE CONTINENTIA.

Ἄσπερ μὲν ἐμοὶ δοκεῖ χρησιμώτατος εἶναι καὶ πρέπων τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις ὁ περὶ σωφροσύνης λόγος ἡ μάλα τὰ δὲ νῦν ἐν καιρῷ τοῦτου ποιησάμεθα πρὸς ὑμᾶς, ὅτε τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενοι τῆς Ἐκκλησίας οἱ παῖδες, σωφροσύνην μάλα κέρησθαι πρὸς τῶν ἄλλων ὀφείλουσιν ἀγαθῶν. Ἐπεὶ καὶ ὅστις εἶδεν ἀθλητὰς, Ὀλυμπίους νομισθέντας πρέπειν, ἀλειψάμενους ἐπὶ τὸ στάδιον καταβαίνοντας, εἶτα περὶ παλαισμάτων καὶ καρτερίας καὶ νίκης διελχθῆ πρὸς αὐτοῦς, ἐν καιρῷ τοῦτο πεποιχέναι δικαίως ἂν παρὰ πάντων νομίζοιτο. Καὶ δὴ καὶ ἡμεῖς ἑωρακότες τοῦ τοῦ [300] Σωτῆρος ἀθλητὰς, δύναμιν λαβόντας παρὰ τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν Θεῶν μυστηρίων, εἰκότως ἂν ὑπὲρ σωφροσύνης διαλεχθέντες, ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τὸν πνευματικὸν παραπέμφωμεν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀνθρώποις . . . nihil indignum Domino vel loquamur, vel factum. Nam si rex aliquis purpura amictus, coronaque caput ornatus, et victus naturæ affectionibus, indignum quiddam regia majestate fecerit, mox ut in regiam stolam aspexerit, emendat se, operamque dat ne posthac a fædis vincatur cupiditatibus. Et tu quoque indutus Christum, vitata turpi animæ concupiscentia, ad divinam statim stolam respice, meliorque statim eris, neque maligni artibus offenderis. Igitur pulchrum quidem continentiam commendare laudibus, pulchrius autem possidere. Et sane non parum ad continentiam incitantur, qui multum de ea loquuntur et audiunt. Atque eam ob rem virtutes sanctorum celebrari sacris Scripturis voluit Deus, ut omnes homines in illorum trahantur imitationem, vestigiaque illorum diligenter sequendo persuasi continentiam parent. Etenim si in gymniciis certaminibus plerique, visis athletis coronatis, accensi, etiam ipsi se exuerunt, et multos sudores laboresque perulerunt, ut ramis vel oleæ vel lauri coronarentur: quanta ergo nos convenit alacritate pro continentia sudores ferre, quando alios a Deo coronatos videmus, ut caelestibus redimiamur coronis, propter bona salutariaque facinora? Quomodo non grave et multa

Mihi quidem semper utilissimus videtur, et Christi servis dignus sermo de continentia: maxime autem tempore hoc, quando Christum induit pueri Ecclesiæ præ aliis bonis continentiam possidere maxime debent. Nemo injuste vel intempestive de fortitudine et certamine factum dixerit sermonem, cum athletæ juxta Olympicas leges exercentur. Itaque et nos nunc athletas Christi quos videmus accepisse virtutem a Spiritu propter divina sacramenta, ad agonem spiritualem missuri, merito de continentia disserimus. In mundanis enim certaminibus post victoriam coronæ; in Christi autem stadii ante victoriam coronæ. Quare autem coronatos in agonem mittit nos Christus? Ut metum incutiat adversariis, sensusque nostros erigat: ut ad honorem a Deo nobis datum spectantes, vel loquamur, vel factum.

ira dignum, si athletas alleciet folium lauri vel olivæ, et gloria transitoria hujus vitæ: nos autem nihil moveant Christi munera, ut omnem voluptatē amoveamus, et timorem Dei præferamus concupiscentiis? Porro non in solis hominibus videmus similitudinem imitationem, sed et in brutis. Nam et columbæ sæpe, visa una avolante, statim sequuntur omnes: et pullus generosus, in equorum armento exsilens, secum rapit omne armentum. Et inter vos, ut in armento Christi, bonus est pullus Joseph continentissimus, caelestibus exultationibus ad sui imitationem nos conservos vocans. Saltemus igitur cum bono adolescente spiritualem choream, laudantes ipsius continentiam, non verbis solum, sed et operum imitatione. Ille igitur, ille erat diligens et perpetuus continentia custos, cum posset reginæ ipsi imperare et in deliciis atque luxu divitem et voluptarium agere. Verumtamen quamvis talium et tantorum dominus futurus, cum cogitasset quod divitiæ quidem et potentia ac gloria cum præsentī vita transeant, et temporalium lucrum dumtaxat habeant, solius autem virtutis nullus sit finis, ideo voluptatibus timorem Christi, ut frenum quoddam, iniecit. Divitias autem et delicias, ac promissiones dominæ derisit, miseriam in carcere dulciorem censens præclaris domiciliis, tametsi his qui excellenter formosi sunt, difficile est imperare voluptati. Hic autem tantum specimen exhibuit continentia, ut pulchritudine animæ pulchritudinem corporis occultaret, stellæ cuidam pulchræ formositate corporis, angelis autem venustate animæ conferendus. Nos autem decet admirari, non solum adolescentis continentiam, sed et pericula, quæ pro illa sustinuit, qui morte gravius ac terribilius judicavit servire voluptatibus. Admirabitur autem, qui virtutem ipsius diligenter cognoverit, et tempora expenderit in quibus animam puram servavit. Nam priusquam in terra et Dominus et Opifex universi apparuit, libertatem custodivit mentis. In domo impiorum educabatur, multos habebat ad deteriora adhortantes, carebat continentia magistro. Omnes voluptati serviebant, ventri indulgebant, nihil pium, nihil sanctum faciebant: attamen in tantorum taliumque impiorum corona, videns dominam intemperantem jacere, caelestium thesaurorum proditor non est factus, sed Spiritus templum indeprædabile custodivit, malens mori, quam servire voluptatibus. Non audierat Paulum dicentem, corpora nostra membra Christi esse (1. Cor. 6. 15.): et priusquam audiret vocem divinam, non minor apparuit iis qui caelestibus promissionibus honorati sunt, docens nos in Ecclesiis quam oporteat nos certare, et incorruptam servare animam. Nam si ego, dicere potest Joseph, qui ante natum Christum fui, nec audivi excelsum apostolorum Paulum clamantem, corpora nostra membra esse Christi, putavi Dei servos decere ut imperent voluptati, nec inventus sum continentia decoctor, quamvis multa pericula parata viderem: quantum vos convenit cum

timore et tremore vivere in continentia, ut ne appareatis indigni honore, et ne membra Christi fiant membra scorti! Hoc verbum potest omnem animam continentia munit, hoc verbum ardentem concupiscentiam facile restinguit. Neque imber in ignem cadens ita facile flammam deprimit, ut malas concupiscentias marcescere facit sermo ille in animam admissus. Eosdem sermones nobis loqui et magnus Job potest, qui non solum diligens continentiae fuit exercitator, sed et legem oculis suis posuit, ne in virginis viderent faciem, ne forte mentem illius irradians raperet pulchritudo (*Job 31. 4*): quamvis quis non admiraretur et obstupesceret, videns virum hunc cum diabolo quidem viriliter certare, et omnes maligni machinas vincere, virginis autem faciem fugere, et a formosae puellae aspectu oculos subducere? Diabolum quidem videns accedentem non fugit, sed mansit sicut leo viribus fidens: virgine autem visa non stetit, neque moratus in contuenda pulchritudine, sed statim recessit. Censebat nimirum in praelio contra daemones virili et audaci animo opus: in continentiae autem preparatione victoriam concedi, non ex virginum consuetudine, sed recessu. Quisquis igitur pronittit virginitatem, accipiat consilia continentissimi omnium hominum, qui et ipse ante Christum incarnatum tam diligens continentiae fuit custos. Neque enim negligenter audiendum, quod ante Christum incarnatum apparuerint iusti tantum continentiae specimen exhibentes. Non enim erat quod tanta vi ad virtutem illam urgeret, neque virginibus crimen erat neglecta continentiae possessio. Quomodo autem hoc? Quia hujus causae gratia Deus excelsus, universorum Opifex, nostram accepit formam, ut angelorum sanctionem ex caelo deduceret. Quando igitur homines post tantum honorem voluptatibus se mancipant, dici nequit temeritatis magnitudo, qua membra Christi membra meretricis facientes, Domini misericordiam afficiunt,

et quantum in eis est, vanam reddunt. Audiunt daemones, et timent, quia Deus non connivet ut jungantur sibi, nos autem sibi adjungat. Et audent fidelium quidam abscindere se a Christo, at jungere meretricibus? Non tantum est malum e caelo in lutum cadere, quantum malum fuerit membrum Christi factum a divino honore excidere, et membrum fieri scorti. Quando igitur concupiscentia mala inflammat animam, statim recordare Christi, cogita ad stare tibi Paulum adhortantem, ac dicentem: *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? Gerens membra Christi, faciesne membra scorti* (*1. Cor. 6. 15*)? Si illorum verborum fueris recordatus, statim fugientem videbis voluptatem. Nam si ancillas domina casta et pudica turpitudini deditas statim solo aspectu pudicas facit: quid mirum, si titillantem voluptatem Christi memoria statim sopit? Semper crucem habe ante oculos tuos radiantem, et purus a peccatis per id temporis abibis. Nam sicut columna nubis, figura nostrae crucis, Hebraeorum multitudinem protegebat, ne quid mali ab Aegyptiis pateretur (*Exod. 13. 21*); ita crux ante oculos visa omnem statim abigit malam voluptatem. Haec enim salus est animae, sedarumque concupiscentiarum salubre antidotum. Etenim infirmitates corporis medicorum artes sanant, animam autem aegrotam curant statim eloquia Christi. Eapropter et eos qui peccarunt, et adhuc carnis serviunt voluptatibus, oramus et precamur, ut excitentur ac respiscant, ne omnino ab affectionibus vincantur, neve impetu ferantur, neve in amaram servitutem sponte se subjiciant, sed se in acie opponant, et timore Christi mentem corroborent, ac ejiciant ex arce gravem dominam: ut abjecta omni macula, et peccantium turba, cum sancta et incorrupta anima possimus accedere ad divina et reverenda sacramenta magni Dei et Salvatoris Jesu Christi: cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA.

Haec opuscula duo in Latina interpretatione, quae sola superest, inventionem tamen et eloquentiam Chrysostomi praese ferunt, omninoque digna sancto doctore sunt. Aliquid tamen suspicionis succurrit, ea non hoc ordine et ritu, quo hic comparent, ab ipso Joanne nostro edita fuisse, sed a quopiam alio, qui ex variis ejus locis haec ita consarcinaverit. Ut res est, haec digna plane sunt quae Chrysostomi nomine publicentur. Praemittimus autem Admonitionem fratrum nostrorum Benedictinorum, qui Editionem Operum divi Augustini curaverunt, et sexto Tomo p. 259 et seqq. haec opuscula ediderunt, atque hoc Monitum praemisissent:

« Exstant sermones isti duo in vetere Corbeiensi Codice ante mille, ut videtur, annos descripto, primus quidem hocce titulo praenotatus: *Incipit sermo sancti Joannis de Consolatione mortis*. Secundus autem primo quam proxime conjunctus absque titulo, nihilque aliud in fine habens nisi, *Explicit de Resurrectione*. Caeterum alter iste sermo tertia parte, qua in ante excusis carebat, auctior nunc primum prodit ex laudato Corbeiensi exemplari: eaque pars recapitulationem eorum quae in primo sermone dicta fuerunt, continet, et aliis non incertis argumentis ad hoc opusculum pertinere cognoscitur. Joannem porro non alium quam Chrysostomum in fronte sermonis primi designatum opinamur. Confer Homiliam ipsius 41 in 1 Cor. 15, et Homiliam 4 in 2 Cor., et Homiliam 64 in Joan., Homiliam denique 7 ad populum Antiochenum, etc. »

DE CONSOLATIONE MORTIS.

SERMO PRIMUS.

1. Praebete silentium, fratres, ne vos transeat sermo utilis et in tempore necessarius. Nam tunc vel maxime opus est medicina, quando gravis nascitur aegritudo: et tunc sollicitè collyrium adhibendum est,

cum fuerit oculus dolore turbatus. Quicumque ergo non habet hunc dolorem, non obstrepat, sed potius audiat, quia non impedit sanum scire medicinam quae prosit. Qui vero per hunc casum turbatum habet

oculum mentis, et doloribus cruciatur, magis intentus sit ut aperiat oculum ad suscipiendum salutaris verbi collyrium, quo non solum consolationem, sed etiam remedium consequatur. Certum est autem, quia is qui dolet oculum, si eum medico infundenti collyrium aperire noluerit, collyrium quidem foris extra pupillam funditur, oculus vero remanet in dolore: sic et mens dolentis, si propter nimiam tristitiam verbo se cluserit, non recepta salubri admonitione, incipiet plus dolere, et forsitan pati illud quod in Scriptura continetur, *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Beatus Paulus apostolus, fidelium doctor, medicus salutaris, duas esse dixit tristitias: unam bonam, et alteram malam; unam utilem, et alteram inutilem; unam quæ salvat, et alteram quæ perdit. Et ne dubium alicui videatur id quod dico, ipsa ejus verba recitabo. Ait enim, *Quæ secundum Deum est tristitia, penitentiam in salutem stabilem operatur* (Ibid.): hæc est illa bona tristitia. Sequitur deinde: *Nam sæculi hujus tristitia mortem operatur*: hæc est illa mala.

2. *Luctus an prosit, necne.* Videamus ergo, fratres, ista tristitia quæ nunc est in manibus, quæ nunc agitur in pectore, et auditur voce, utilis sit an inutilis, prodesse valeat an nocere. Jacet ecce corpus exanime, jacet in tabula homo sine homine, membra utique sine spiritu; clamatur, nec respondet; vocatur, et non audit; jacet facies pallida, forma mutata, per quam mors ipsa cernitur (a); cogitatur præterea ejus perpetuum silentium, cogitatur delectatio, aut quæ fuit, aut quæ futura erat utilitas; cogitantur necessitates, veniunt in mentem verba dulcissima, longa consuetudo requiritur. Hæc sunt sine dubio quæ movent lacrymas, incitant ululatum, et totum animum in profundam tristitiam demergunt. Contra hæc tam valida, tam fortia doloris arma illud primo (b) omnium opponendum est, quia omne, quod nascitur in hoc mundo, necesse est mori. Hæc est enim lex Dei et sententia immutabilis, quam post delictum princeps generis humani accepit, dicente Deo, *Terra es, et in terram ibis* (Gen. 3. 19). Quid ergo novi contigit, si homo ad hoc natus divinæ legi ac sententiæ satisfecit? quid novi accidit, si ex mortalibus natus naturæ propriæ, quia nec poterat excusare, respondit? Non est inusitatum quod antiquum est, non est inauditum quod quotidianum est, non est proprium quod commune est. Si avos et proavos novimus per hanc viam mortis profectos, si ipsos denique patriarchas et prophetas ab Adam protoplasto non sine occasu audivimus migrasse de sæculo, elevemus animum de profundo tristitiæ: quia quod debebat, hoc reddidit. Et utique debitum cum redditur, quam potest habere tristitiam? Hoc est vere debitum, quod nulla potest pecunia redimi: hoc est debitum, quod nec virtus excusat, nec sapientia, nec potestas, nec ipsi denique reges poterunt declinare. Plane hortarer ego ut

(a) Post, *cernitur*, quidam Editi addunt, et horretur.

(b) Editi quiam, post, *doloris arma*, ferunt, *spiritualibus debemus armari præsidiiis. illud ergo, etc.*

augeres tristitiam, si fuisset talis res, quæ cum posset tua substantia redimi, vel differri, negligentia aut parcitate provenisset. Cum vero Dei decretum firmum sit et immutabile, frustra dolemus, et de nobis quærimus quare sit mortuus, cum scriptum sit, *Domini Dei sunt exitus mortis* (Psal. 67. 21). Ista ergo communis vitæ conditio si recipiatur in animo, incipiet gravatus cordis oculus, quasi prima infusione relevari.

3. *Luctus nimius a ratione alienus etiamque periculosus.* — Sed dicis, scio communem esse hunc casum; scio quia is, qui mortuus est, debitum solvit; sed delectationem cogito, necessitates repeto, consuetudinem requiro. Si propter hæc tristitia afficeris, errore duceris, non ratione gubernaris. Scire enim debes, quia Dominus, qui hanc dederat delectationem, dare potest et aliam potiorem, et qui tibi hanc intulit necessitatem, sufficiens est per aliam occasionem supplere. Utilitatem¹ vero, sicut tuam vides, debes et ejus qui defunctus est cogitare: quia sic ei forsitan expediebat, sicut scriptum est: *Raptus est, ne malitia mutaret ejus intellectum. Placita enim erat Deo anima ejus, ideoque properavit de media iniquitate educere eum* (Sap. 4. 11. 14). De consuetudine autem quid dicam, quam dum tempus² sic facit oblivisci, ut numquam fuisse videatur? Quod ergo tempus præstat et dies, multo magis debet ratio et bona præstare cogitatio. Et vel illud maxime cogitandum est, quod divina per Apostolum sententia diffinit, *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Quod si tam oblectatio, quam utilitas præsens, sive consuetudo, res mundi sunt et gaudia sæculi transitoria, propter hæc animum dejicere, et spiritum contristari, vide ne sit vere mortifera valetudo. Repetens autem iterum atque iterum dicam: *Quia tristitia mundi mortem operatur* (Ibid.). Quare autem mortem operatur? Quia solet nimia tristitia aut ad dubitationem, aut ad perniciosam perducere blasphemiam.

4. *Luctus iis qui ante Christum licitus. Cur Christus flevit Lazarum. Lugere mortuos jam non licet.* — Sed dicit aliquis: Prohibes lugere mortuos, cum et patriarchæ plorati sunt, et Moyses ille famulus Dei, et multi deinde prophætæ, præsertim cum Job quoque justissimus vestem suam supra filiorum considerit necem (Job. 1. 20)? Non ego prohibeo lugere mortuos, sed gentium illuminator Apostolus, qui sic ait: *Nolo vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristentini, sicut qui spem non habent* (1. Thess. 4. 12). Non potest Evangelii claritas obscurari, si ii qui ante legem, aut sub legis umbra positi fuerant, suos mortuos flebant. Et merito flebant, quia nondum de cælis venerat Christus, qui fontem illum lacrymarum sua resurrectione siccavit. Merito flebant, quia adhuc

¹ Aliam lectionem habet Editio quædam Augustini, nempe, *potiorem, et necessitatem sufficere alia occasione replere. Utilitatem, etc.* sed præferenda videtur altera lectio quæ in margine affertur.

² Forte melius, *quam interdum tempus.*

mortis sententia permanebat. Merito lamentabantur, quia nondum resurrectio prædicabatur. Sperabant quidem sancti quique adventum Domini, sed mortuos interim flebant, quia nondum viderant quem sperabant. Denique Simeon unus de veteribus sanctis, qui prius fuerat de sua morte sollicitus, postquam Jesum Dominum adhuc puerum secundum carnem suscepit in manibus, de suo exitu gratulatur dicens, *Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum* (Luc. 2. 29. 30). O beatus ille Simeon! Quia quod sperabat viderat, jam mortem suam pacem et requiem computabat. Sed dices: Ecce in Evangelio legitur, archisynagogi ploratam filiam (Luc. 8. 52), et sorores Lazari Lazarum flevisse (Joan. 11. 31). Sed illi adhuc secundum veterem legem sapiebant, quia necdum a mortuis Christum resurrexisse conspexerant. Flevit plane et ipse Dominus Lazarum jam sepultum, non utique ut flendi mortuos formam daret, sed ut et se per lacrymas suas verum corpus assumpsisse monstraret. Vel certe flevit amore humano¹ Judæos, quia nec tali signo monstrato in eum fuerant credituri. Neque enim mors Lazari causa esse poterat lacrymarum, quem ipse Jesus et dormivisse dixerat, et suscitaturum se promiserat, sicut et fecit.

5. Habuerunt ergo veteres suum morem, suamque fragilitatem, Christi adventum præcedentes². Jam vero ex quo Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, ex quo primo Adæ datam sententiam Adam novissimus solvit, ex quo nostram mortem sua morte destruxit, et ab inferis die tertia Dominus resurrexit, jam non est terribilis mors fidelibus: non timetur occasus, quia Oriens venit ex alto. Clamat ipse Dominus qui mentiri nescit: *Ego sum, inquit, resurrectio et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et omnis qui vivit et credit in me, mortem non videbit in æternum* (Joan. 11. 25. 26). Manifesta est, fratres carissimi, vox divina, quia qui credit Christo, et ejus mandata custodit, si mortuus fuerit, vivet. Hanc vocem beatus Paulus apostolus accipiens, et totis fidei viribus retinens, instruebat: *Nolo, inquit, vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non tristes sitis* (1. Thess. 4. 12). O mira Apostoli pronuntiatio! Uno sermone, antequam doctrinam proferat³, resurrectionem commendat. Dormientes namque appellat illos, qui mortui sunt, ut dum dormire eos dicit, resurrecturos sine dubitatione consignet. *Non, inquit, tristes sitis de dormientibus, sicut et cæteri*. Qui spem non habent, contristentur: nos autem qui spei filii sumus, collætemur. Quæ autem nobis spes sit, ipse commemorat dicens: *Si credimus, quia Christus mortuus est, et resurrexit: ita et Deus eos, qui dormierunt, per Jesum adducet cum eo* (1. Thess. 4. 13). Jesus enim nobis et hic viventibus salus est, et hinc recedentibus vita est. *Miki, inquit, A postolus, vivere Christus est, et mori lucrum* (Philipp. 1. 21), Lucrum plane, quia angustias et tribulationes,

quas habet longior vita, mors accelerans lucrificat. Jam vero ordinem et habitum spei nostræ describit Apostolus. «Hoc,» inquit, «vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu ejus non præveniemus eos qui dormierunt: quia ipse Dominus in jussu et voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo, et mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deinde nos qui vivimus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus» (1. Thess. 4. 14–16). Hoc est quod dicit, quia cum venerit Dominus, inveniet multos in corpore Christianos, qui nondum experti sunt mortem: et tamen non ante rapientur ad cælum, quam mortui sancti de monumentis resurrexerint, tuba Dei et voce archangeli suscitati. Cum autem fuerint suscitati, juncti pariter cum viventibus rapientur in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum ipso regnabunt. Nec sane possit dubitari quod possint corpora, quamvis sint gravia, in aera sublevari: cum jubente Domino Petrus ipsum corpus habens super undas ambulaverit maris (Matth. 14. 29), Elias quoque ad hujus spei confirmationem, per hunc aera curru flammeo sit raptus ad cælum (4. Reg. 2. 11).

6. *Quales futuri simus post resurrectionem.*—Sed quæris forte: Quales erunt qui a mortuis resurrexerint? Audi ipsum dicentem Dominum tuum: *Tunc, inquit, justi fulgebunt, sicut sol in regno Patris sui* (Matth. 13. 43). Quid splendorem commemorem solis? Cum fideles transfigurari necesse est ad ipsius Christi Domini claritatem, ut testatur apostolus Paulus: «Nostra,» inquit, «conversatio in cælis est: unde et ipsum Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ ad conformationem corporis gloriæ suæ» (Philipp. 3. 20. 21): transfigurabitur sine dubio caro ista mortalis ad conformationem Christi claritatis, induet¹ mortale immortalitatem: quia *Quod seminatum fuerat in infirmitate, protinus surget in virtute* (1. Cor. 15. 43). Non timebit caro amplius corruptionem, non patietur famem, non sitim, non ægritudines, non casus adversos. Pax enim tuta, et firma securitas vitæ est. Alia utique cælestis est gloria, ubi et gaudium sine deflectione præstabitur.

7. *Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda.*—Hæc in sensu et oculis gerens beatus Paulus dicebat, «Optabam dissolvi, et cum Christo esse multo magis melius» (Philipp. 1. 23). Et adhuc aperte docens, «Dum sumus,» inquit, «in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, et non per speciem. Habemus autem magis,» inquit, «bonam voluntatem peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Dominum» (2. Cor. 5. 6–8). Quid agimus nos parvæ fidei homines, qui anxiamur et deficiamus, si aliquis de caris nostris migret ad Dominum? Quid

¹ Ms. Corbeiensis, *more humano*.

² Ms. Corbeiensis, *Christi adventu pendente*.

³ Editi quidam, *uno sermone ut utramque doctrinam pro-*

¹ Mss., *induetur*.

² Sic Ms. Corbeiensis. Editi vero quidam, *multo enim melius*. Intra Ms. Corb., *præsentem esse et adventare Domino*.

agimus, quos peregrinatio in hoc mundo magis delectat, quam representari ad Christi conspectum? Vere, vere peregrinatio est omne quod vivimus: nam sicut peregrini in sæculo, sedes habemus incertas, laboramus, desidantes, vias ambulantes difficiles, periculis plenas: undique insidiæ, a spiritalibus, a corporalibus inimicis¹, undique errorum calliditas sunt præparati. Et cum tantis periculis urgeamur, non solum ipsi non cupimus liberari, sed etiam liberatos tamquam perditos lugemus et plangimus. Quid nobis præstitit Deus per suum Unigenitum, si adhuc mortis timemus casum? Quid nos renatos ex aqua et Spiritu gloriamur, quos peregrinatio de hoc mundo contristat? Ipse Dominus clamat, *Si quis mihi ministrat, sequatur me: et ubi ego sum, ibi erit et minister meus* (Joan. 12. 26). Putas si rex terrestris ad suum palatium vel convivium aliquem vocet, non tum gratiarum actione properabit? Quanto magis ad cælestem currendum est regem, qui quos recepit, non solum convivas, sed etiam conregnatores² efficit, sicut scriptum est: *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Nec hoc ego dico, ut quis manus sibi inferat, aut se interficiat contra voluntatem Dei creatoris, aut animam ut de corporis sui expellat hospitio; sed hoc dico, ut lætus et gaudens, cum aut ipse vocatur et proximus, et ipse vadat, et euntibus gratuletur. Hæc enim est Christianæ fidei summa, vitam veram expectare post mortem, reditum sperare post exitum. Accepta igitur voce Apostoli, cum fiducia jam dicamus gratias Deo, qui nobis contra mortem victoriam dedit, per Christum Dominum nostrum, cui est gloria et potestas nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

1. *Resurrectio unde apud infideles dubia.* — Superiori quidem libello perstrinximus breviter de consolatione mortalitatis³, de spe resurrectionis: nunc plenius et validius de eisdem dicere properamus. Si quidem hæc, quæ loquutus sum, fidelibus quidem certæ sunt, infidelibus autem ad dubiis videntur esse fabulosa, ad quos pauca strictius proferamus. Certe quicumque estis increduli, omnem dubitationem de substantia corporis sustinetis. Discreditur enim a quibusdam, carnem conversam in pulverem, iterum posse resurgere, iterum reviviscere. Cæterum de anima nullum posse hominum dubitare: si quidem de animæ immortalitate nec philosophi ipsi, cum sint pagani, dissentiunt. Nam quid est mors, nisi separatio corporis animæque? Recedente enim anima, quæ semper vivit, quæ mori nescit, quia de flatu Dei est⁴, solum corpus emoritur: quia aliud in nobis mortale, aliud immortale est. Sed recedens anima, quæ carnalibus oculis non videtur, ab angelis suscipitur, et

collocatur aut in sinu Abrahamæ, si fidelis est; aut in carceris inferni custodia, si peccatrix est: dum statutus veniat dies, quo suum recipiat corpus, et apud tribunal Christi judicis veri reddat suorum operum rationem. Ergo quia de carne tota cunctatio est⁵, hujus est infirmitas defendenda, et resurrectio consignanda.

2. *Mortui quomodo resurgent. Probatum Deum mortuos posse suscitare.* — Quod si quis requirat a me dubius et incredulus, *Quomodo mortui resurgent, quomodo autem corpore venient?* respondebo ei ore ac verbis Apostoli, *Inspiciens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur: et quod seminas, nudum seminas granum tritici aut alterius alicujus seminis* (1. Cor. 15. 35-37), mortuum et aridum sine humore; et cum putrefactum fuerit, secundius surgit, fitque vestitum folliculis, aristas armatum. Qui ergo granum tritici suscitatur propter te, ipsum te non poterit suscitare propter se (a) qui solem quotidie quasi de sepulcro noctis suscitatur, et lanam quasi de interitu reparatur, et tempora recedentia revocat ad utilitatem scilicet nostram: ipsos nos, propter quos omnia reparatur, non requiret, et semel patietur exstingui⁶, quos suo flatu accendit, quos suo spiritu animavit? et in perpetuum jam non erit homo, qui illum pie et agnovit et coluit? Sed iterum dubitas, quod possis reparari post mortem, restitui post cinerem et ossa consumpta? O homo, dic mihi, quid fuisti ante quam in matris utero concipereris? Nihil utique. Deus ergo, qui te creavit ex nihilo, nonne facilius poterit reparare de aliquo? Mihi crede, facilius poterit relicere quod ante jam fuit, qui potuit⁷ creare quod non fuit. Qui te ex gutta informis liquoris in tuæ matris utero in nervos, venas et ossa jussit excrescere, poterit, mihi crede, de utero terræ iterum generare. Sed times ne forte ossa tua arida vestiri pristina carne non possint? Noli, noli, secundum tuam impotentiam, Dei æstimare majestatem. Deus ille rerum omnium procreator, qui vestit arbores foliis, et prata floribus, poterit et tua ossa illico veris tempore⁸ in resurrectione vestire. Dubitaverat aliquando de hoc ipsa propheta Ezechiel, et interrogatus a Domino, utrum viverent ossa arida, quæ videbantur sparsa per campum, respondit, *Tu scis, Domine* (Ezech. 37. 5). Sed postquam Deo jubente, et seipso prophetante, vidit ossa ad sua loca et juncturas currentia, postquam vidit ossa arida nervis ligari, venis intexi, carne contegi, cute vestiri, postea prophetavit in spiritu, et veniens spiritus uniuscujusque introivit in corpora illa jacentia, et resurrexerunt, et mox steterunt⁹: sic confirmatus de resurrectione propheta, scripsit visionem, ut ad posteros tantæ rei cognitio perveni-

¹ Editi veteres, *tota contradictio est*, quæ lectio non spernenda.

² Ibidem, *et cineres patietur exstingui*.

³ Ms. secunda manu, *quam potuit*.

⁴ Mss., *illo certo veri*.

⁵ Hæc, *et mox steterunt*, desunt in Mss.

(a) Hæc, *ipsum te non poterit suscitare propter se*, in veteribus Editis habentur, et ad marginem rejecta sunt in postrema Editione. Sed puto ad seriem quadrare.

¹ Ms. Corb., *a spiritalibus inimicis*, tantum, et ibidem, *undique errorum casus sæculi præparati*.

² Ms., *conregnatores*.

³ Editi veteres Augustini, *de consolatione mortuorum*. Corb. Codex, *de consolatione mortalitatis*.

⁴ Editi veteres, *de flatu Dei est inspirata*, et paulo post, *quæ carnalibus oculis videri non potest*.

ret. Merito ergo clamat Isaias : *Exsurgent mortui, et resurgent qui sunt in monumentis, et lætabuntur qui sunt in terra. Ros enim, qui abs te est, sanitas est illis (Isai. 26. 19).* Vere enim, sicut rore madefacta semina germinant et exsurgunt, sic rore Spiritus ossa fidelium germinabunt.¹

3. *Aliud argumentum.* — Sed dubitas, quomodo de parvis ossibus totus homo restitui possit? Revera tu ex modica scintilla ignis ingentem suscitasti flammam; Deus non poterit ex modico cineris tui fermento totum corpusculi tui redintegrare conspersum? Nam etsi dicas: Nusquam conparent carnis ipsius reliquæ; forsitan enim aut igne consumptæ sunt, aut a bestiis devoratæ: hoc primum scito, quia quidquid consumitur, in terræ visceribus continetur, unde rursus poterit Deo præcipiente produci. Nam et tu, cum non appareat ignis, adhibes lapillum, et modicum ferri, et excutis de visceribus lapilli quantum opus est ignis. Quod ergo per tuam industriam et sapientiam, quam tibi Deus ipse concessit, facis, ut producas quod non apparet², majestas illa divina facere sua virtute non poterit, ut quæ interim non videntur excutiat? Mihi crede, potest omnia Deus.

4. *Christus futuram resurrectionem testificatur. Item apostoli et martyres, et Machabæorum mater.* — Hoc tantum require, utrum promiserit se facere resurrectionem: et cum promissam tantorum didiceris testimonio, imo cum ipsius Christi Domini certissimam habeas cautionem, confirmatus fide, mortem desine jam timere. Qui enim timet adhuc, discredet: qui discredet, peccatum contrahit insanabile, quia sua incredulitate audet Deum aut impotentem aut certe asseverare mendacem. Sed non ita beati apostoli, non ita sancti martyres probant. Apostoli, propter hanc prædicationem resurrectionis, Christum resurrexisse prædicant, et in ipso mortuos suscitandos annuntiant, nec mortem nec tormenta recusaverunt nec cruces. Si ergo in ore duorum vel trium testium stat omne verbum: resurrectio mortuorum, cui tot et tam idonei testes existunt, cui cum effusione sanguinis testimonium dicunt, quomodo potest in dubium revocari? Quid autem sancti martyres? habuerunt certam spem resurrectionis, annon? Si non habuissent, non utique per tantos cruciatus et pœnas mortem pro lucro maximo suscepissent: non cogitabant supplicia præsentia, sed præmia sequutura. Sciebant dictum, *Quæ videntur, ad tempus sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt (2. Cor. 4. 18).* Audite, fratres, virtutis exemplum. Mater septem filios hortabatur, et non lugebat, sed potius lætabatur: videbat filios suos unguibus radi, ferro concidi, sartagine assari; et non lacrymas fundebat, non ululatus tollebat, sed sollicitè ad tolerantiam filios hortabatur. Non enim erat illa crudelis utique, sed fidelis: amabat filios, non delicate, sed fortiter. Hortabatur

¹ In veteribus Editis, sic rore sancti Spiritus ossa fidelium visitata cum sue corpore in æternam gloriam germinabunt.

² Hæc, ut producas quod non apparet, et mox, ut quæ interim non videntur excutiat, desunt in Ms.

filios ad passionem, quam gaudens ipsa quoque suscepit. Erat enim de sua et suorum filiorum resurrectione securo. Quid loquar viros, quid feminas, quid pueros, quid puellas? quomodo sibi de ista morte luserunt, quomodo summa celeritate ad caelestem militiam transierunt? Poterant utique ad præsens vivere si voluissent, quia in ipsis erat positum, Christum negando viverent, aut confitendo morerentur: sed magis elegerunt vitam projicere temporaneam, et vitam assumere sempiternam, excludi de terra, et incolere cælum.

5. *Formido mortis excluditur.* — Inter hæc, fratres, quis dubitationis est locus? ubi potest adhuc mortis residere formido? Si martyr sumus filii, si eorum socii volumus inveniri, non contristemur morte, non lugeamus caros, qui nos præcedunt ad Dominum. Nam si plangere voluerimus, ipsi nobis insultabunt beati martyres, et dicent: O fideles! o regnum Dei cupientes! vos qui caros vestros delicate morientes in lectis utique et plumis, cum mœrore plangitis et lugetis, si eos a gentilibus propter nomen Domini cruciari et interfici videretis, quid facturi essetis? Aut non vobis præcessit exemplum? Abraham patriarcha filium unicum offerens sacrificium, gladio obedientiæ jugulavit (*Gen. 22. 10*): nec ei, quem tanto amore dilexit, pepercit¹, ut Domino obediens probaretur. Sed si dicatis, illum propter Dei hoc fecisse præceptum: et vos habetis præceptum, ut non tristes sitis de dormientibus. Qui ergo minima non servant, majora quando servabunt? An nescitis, quia animus qui in talibus frangitur, ad fortiora reprobis invenitur? Quis timens rivum, mare aliquando ingreditur? Sic qui plangit impatienter amissum, quando poterit ad martyrii pervenire certamen? Nam qui in his constans et magnanimus existit, jam sibi gradum ad potiora substernit.

6. *Egregium Davidis exemplum. Vestes nigrae in luctibus.* — Sufficiant hæc, fratres, ad mortis contemptum, et ad spei futuræ confirmationem. Superest ut unum de veteribus exemplum proferam, quod omnem consolationem faciat, et quod etiam patientibus cordis auribus volo omnes audire. David rex magnus filium dilectum, quem sicut animam propriam diligebat, infirmitate percussum impatientissime ferebat (*2. Reg. 12. 16. seqq.*): et cum humana jam auxilia nihil prodessent, seipsum convertit ad Dominum, deposita regali gloria, sedit in terra, jacuit in cilicio, non manducavit, non bibit, septem diebus continuo orans Deum, si forte sibi filius donaretur. Accesserunt seniores domus ejus, consolantes rogaverunt ut panem sumeret, veriti ne forte, dum filium vellet vivere, ipse ante deficeret. Non potuerunt extorquere, non cogere; amor enim impatiens solet pericula ipsa contemnere. Jacet rex in squalore cilicii ægrotante filio: nec verba faciunt consolationem, nec ipsa escarum necessitas vocat. Mens tristitia

¹ Ms., nec tanto amor pepercit.

pascitur¹, pectus dolore reficitur, oculi lacrymas pro potibus fluunt. Inter hæc factum est quod decreverat Deus: moritur puer. Uxor in luctu, tota domus in planctu, servuli pavidi, quid fieret exastuantes: nemo enim audebat domino filium mortuum nuntiare, timentes utique, ne ille qui sic impatienter adhuc vivum lugebat, si audisset mortuum, vitæ faceret finem. Dum strepuit famuli inter se, dum tristes alter ad alterum dicere aut suadet aut vetat, intellexit David, prævenit nuntios, an vitam filius exhalasset interrogat. Negare non possunt, factum fletibus indicant. Fit concursus insolitus², expectatio grandis et metus, ne quid sibi periculi pius pater inferat. Surgit continuo rex David de cilicio, surgit hilaris, quasi filium suum audisset incolumem: vadit ad balneas, lavat corpusculum, vadit ad templum, adorat Deum, epulatur cum amicis, compressis suspiriis, gemitu omni deposito, vultu jam læto. Mirantur domestici, stupent amici novam et subitam conversionem³: audent denique interrogare, quid sibi vellet hoc, ut cum vivente filio sic doluerit, mortuo non doleret? Respondit vir ille magnanimitate præcipuus: Necessè fuit cum adhuc viveret filius, et humiliari, et jejuna, et lugere in conspectu Domini; erat enim spes impetrandi comæatus vitæ: at vero postquam voluntas Domini facta est, stultum est et impium, animum lamentatione inutili macerari: sic dicens: *Ego ibo ad illum, ille non revertetur ad me* (2. Reg. 12. 28). Ecce exemplum magnanimitatis atque virtutis. Quod si ille David, adhuc sub lege positus, sub illa, non dico licentia, sed necessitate lamentationis, sic animum a luctu irrationabili separavit⁴, sic tristitiam suam suorumque compescuit: nos qui jam sub gratia sumus, sub certa spe resurrectionis, quibus omnis tristitia interdicitur, qua fronte mortuos nostros gentili more plangimus, ululatus insanos atollimus, veluti alio genere bacchantes, conscissis tunicis pectora nudamus, verba inania et nœnias circa⁵ corpus et tumulum defuncti cantamus? Postremo etiam qua ratione vestes nigras tingimus, nisi ut nos vere infideles et miseros non tantum fletibus, sed etiam vestibus approbemus? Aliena sunt ista, fratres, extranea sunt, non licent: et si licerent, non decerent. Sed aliquantos de fratribus et sororibus, licet fides propria et præceptum Domini fortes faciat, parentum tamen et vicinorum opinio debilitat et frangit: ne lapides et crudeles judicentur, si pepercerint vestimento⁶, si non insanis luctibus fuerint debacchati. Et hoc quam vanum est, quam ineptum, opinionibus hominum errantium cogitare, et non timere, ne quid minus faciat de fide quam suscepit! Quare non magis discit tolerantiam ille qui talis est? quare non a me

discit fidem ille qui dubius est? Quando etiam si tantus sit dolor ejusmodi pectoris, tacite debeat luctum sensu digerere¹, et non levitate sui animi publicare.

7. *Ethnici audita filii morte dictum. Plangendi ethnici, Judæi, et catechumeni morientes.* — Unum adhuc volo proponere exemplum ad corrigendos eos qui plangi mortuos arbitrantur. Exemplum autem de paganorum historia est. Fuit quidam princeps paganus (a), qui habebat filium unicum, satisque dilectum. Hic cum in Capitolio idolis suis gentili errore sacrificaret, nuntiatum ei quod filius ille unicus defuisset (b). Non reliquit sacra, quæ gerebat in manibus, non lacrymavit, nec omnino suspiravit: sed quid respondit, audite: Sepeliatur, inquit; memini enim me filium genuisse mortalem. Vide responsum, vide hominis pagani virtutem, ut nec expectari se jusserit, vel ut præsentem se sepulturæ filius tradere-tur. Quid agimus, fratres, si diabolus hunc in diem iudicii coram Christo contra nos producat et dicat, Hic meus cultor, quem ego præstigiis decipiebam meis, ut serviret cæcis et surdis simulacris, cui ego nec resurrectionem a mortuis, nec paradysum, nec cælorum regna promiseram, hic filii nobilis sapiens unici mortem nec doluit nec ingemuit, nec tali nuntio mea sacra deseruit: tui autem Christiani, tui fideles, pro quibus ideo crucifixus et mortuus es, ut mortem ipsi non timerent, sed essent de resurrectione securi, non solum lugent mortuos et voce et habitu, sed etiam ad ecclesiam procedere confunduntur, aliquanti etiam ipsi clerici tui et pastores ministerium suum intermittunt, vacantes luctui, quasi insultantes tuæ voluntati? Quare quos voluisti, de sæculi caligine ad te vocasti. Quid ad hæc respondere poterimus, fratres? Nonne confusio nos apprehendet, cum in hac parte inferiores gentibus invenimur? Et utique lugere debet paganus, qui nesciens Deum, mox ut moritur, recto curso pergat ad pœnam. Plangi debet Judæus, qui Christo non credens, animam suam perditioni deputavit. Dolendum est plane de catechumenis nostris, si aut sua incredulitate, aut negligentia proximorum, sine baptismo salutari recesserint. Cæterum qui sanctificatus gratia, signatus fide, conversatione probatus, vel innocentia securus, de hoc mundo recedit, beatificandus est, non lugendus; desiderandus, non plangendus; sed desiderandus cum moderatione, cum sciamus nos ipsos accedentibus temporibus sequuturos.

8. *Tristitia salutaris quænam.* — Terge igitur lacrymas, intermitte suspiria, compesce gemitus, o fidelis, et pro hac tristitia salutarem illam indue tristitiam, utique quam beatus Apostolus secundum Deum esse memoravit, quæ salutem stabilem solet operari (2 Cor. 7. 10); utique pœnitentiam facinorum commissorum. Scrutare pectus tuam, propriam interrogans

¹ Filii, necessitas avocavit, tristitiam patitur, et mox, oculi lacrymis perpetuis fluunt. Infra vero, Domino filium mortuum nominare.

² Ms., Filii concursus solius. Infra, ne quid sibi filii ipsius pater.

³ Alii, conversationem, minus recte, ni fallor.

⁴ Filii, superavit.

⁵ Ms., et vana circa.

⁶ Hæc, si pepercerint vestimento, desunt in Ms.

¹ Habent, dirigere, Editi vetera, qui mox verbo, publicare, sermonem claudunt.

(a) Plutarchus in Laconicis Apophthegmatibus p. 235, Titus Livius l. 2.

(b) Forte, defunctus esset [vel defecisset].

conscientiam, et si invenias aliquid pœnitendum (invenies autem cum sis homo), trabe suspiria in confessione, funde lacrymas in oratione, esto sollicitus de morte illa vera, de pœna animæ, esto sollicitus de peccato, sicut David dicit: *Quoniam iniquitatem meam pronuntio, et sollicitus ero pro peccato meo (Psal. 50. 5)*: et non de corporis hujus solutione terreberis, quod suo tempore in melius, Deo jubente, reparabitur. Vide quemadmodum utrumque sententia divina complexa est, dicens, *Venit hora, cum mortui, qui sunt in monumentis, resurgent (Joan. 5. 28)*. Ecce securitas, ecce contemptus mortis. Sed quid sequitur? *Qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui autem mala egerunt, in resurrectionem judicii (Ibid. v. 29)*. Ecce diversitas resurgentium. Omnem quidem necesse est carnem resurgere dumtaxat humanam: sed bonus resurget ad vitam, malus resurget ad pœnam, sicut scriptum est: *Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum (Psal. 1. 5)*. Ut ergo non in judicium resurgamus, intermissa mortis tristitia illam pœnitentiam et tristitiam sumamus, et curam honorum operum ac vitæ melioris habeamus, et ad hoc sit nobis cogitatio hujus funeris et cadaveris, ut nos mortales esse noverimus, et per hanc cogitationem salutem nostram, dum tempus est, dum licet, minime negligamus: scilicet aut fructificantes in melius, aut emendantes, si ignorantes erravimus: ne subito præoccupati die mortis, quæramus spatium pœnitentiæ, et non invenire possimus, quæramus eleemosynas erogare et satisfacere pro delictis, nec quod volumus concedatur.

9. *Recapitulatio sermonis utriusque.* — Ostensa igitur, fratres, mortis communis (a), ostensa lacrymarum interdictione, monstrata veterum adhuc fragilitate et non Christianitatis virtute, monstrato Domini sacramento et apostolorum de resurrectione documento, commemoratis apostolorum actibus, et martyrum passionibus, ostenso præterea David exemplo, et gentilis hominis insuper facto, ad ultimum exposita et noxia et utili tristitiâ, illa quæ nocet, ista quæ per pœnitentiam salvat: his omnibus sic ostensis, quid nos facere jam aliud oportet, fratres, quam gratias agentes Deo Patri dicere, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra (Matth. 6. 10)*; tu dedisti vitam, tu constituisti mortem; tu inducis in sæculum, tu educis de sæculo, et cum eduxeris, servas; nihil enim deperit tuorum, qui nec capillum capitis eorum perire dixisti: « Auferes » enim « spiritum eorum, et deficient, et in terram suam revertentur » (*Luc. 21. 18*); sed « Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ » (*Psal. 103. 29. 30*). Hæc verba, fratres, digna fidelibus, hæc medicina salutaris: hæc spongia consolationis deterens oculus, hoc infusus collyrio rationis, non modo cæcitatem ex desperatione non sentiet, sed nec lippitudines aliquas tristitiæ sustinebit, quin potius oculis cordis lucida cuncta respiciens, dicet secundum patientissimum illum Job, « Dominus dedit, et Dominus abstulit; sicut Domino visum est, ita factum est: sit nomen Domini benedictum » (*Job 1. 21*) in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Addendum post, *mortis communis, vel, sorte, vel, conditione.*

DIATRIBA IN SYNOPSIS SEQUEMTEM.

Exstat hæc Synopsis in duobus Codicibus manuscriptis, quorum alter est Bibliothecæ Coislinianæ, olim Seguerianæ, num. 388, alter Bibliothecæ Lugduni Batavorum, olim Isaaci Vossii. Prior est omnino recens, et circa typographiæ exordia, sed a perito nec indocto scriba exaratus ad fidem antiquioris; alterum etiam, etsi non licuerit oculis ipsis explorare, recentem quoque puto, fuitque ab imperitiorum amanuense descriptus. Hi porro Codices, ne ambo quidem totam Synopsin complectuntur, qualis ab auctore adornata fuerat; sed in alio alia deficient; in utroque autem tota Novi Testamenti Synopsis desideratur. Coislinianus initio exhibet præfationem ab ipso scriptore concinnatam, et optimæ notæ, quam *Protheoriam* inscribit. Hæc autem Protheoria tota abest a Codice Lugdunensi: vicissimque Lugdunensis multa habet, quæ in Coisliniano prorsus desunt; nimirum Synopsin in Leviticum, Epilogum in Synopses librorum Regum; Synopses in Paralipomena, in Esdras, in libros Esther, Tobie, Judith, Job, in librum Sapientie, in Proverbia.

Ex hisce duobus Mss. prodit Synopsis isthæc, in qua nonnulla etiam ex Veteri Testamento desideran-

tur; nimirum Synopsis Psalmorum, et quinque Prophetarum minorum. In utroque porro Codice Synopsis Joanni Chrysostomo tribuitur: in titulis enim Coisliniani et Lugdunensis Codicis Chrysostomi esse dicitur, ut mox videbis. Jam vero quæritur, utrum vere Chrysostomi sit, necne. Isaacus certe Vossius, cujus erat Codex ille Bibliothecæ Lugdunensis Bataviæ; non putabat esse Chrysostomi, testificante Guiljelmo Cave in Historia sua literaria Genevæ anno 1705 edita, cujus hæc sunt verba, p. 215: « Exstat Græco Ms. in Bibliotheca Vossiana sub Chrysostomi nomine Synopsis Veteris Testamenti; sed non esse genuinum Chrysostomi factum ipse mihi olim confessus est cl. Vossius. » At opinor Vossium hæc perfunctorie legisse, et ex styli fortasse ratione calculum tulisse: quam styli formam non potuit in tam compendiosa narratione deprehendere. Ad hæc vero Codex ille Vossianus Protheoriam illam in fronte Synopses positam non habet: quæ sane Protheoria sat proluxa et a sagaci viro scripta, quasdam suppeditat notas quæ Chrysostomo Synopsin vindicare videntur. In ipsa etiam Synopsi non pauca occurrunt, quæ pro Chrysostomo pugnant. Non ea porro mente hæc ar-

gumenta proferimus, ut sine ulla prorsus dubitatione Synopsis esse Chrysostomi statuamus: non enim perinde affecti sumus, atque nonnulli scriptores, qui ea quæ ex tenebris eruunt, iis quos tractant auctoribus ita asserere conantur, ut nullam rationem habere videantur eorum quæ possunt contra objici. Etiam si enim hæc quæ proferimus magni esse momenti perspicuum nobis sit: antequam ultimum ea de re iudicium statuamus, argumenta nostra erudito lectori offerre visum est, ut tam illius, quam nostro iudicio quid censendum sit tutius affirmemus.

Primum igitur argumentum mutuatur ex hisce postremis Protheoriæ verbis, ubi scriptor enumerans Novi Testamenti libros, postremas ponit tres Epistolas catholicas, et tres ex catholicis Epistolis. Catholice autem sunt Epistolæ septem, quarum tres tantum tempore Chrysostomi in Ecclesia Antiochena, cujus ille presbyter erat, recipiebantur. Nam licet Epistola secunda Petri, secunda et tertia Joannis, atque Epistola B. Judæ apostoli inter sacrosanctas et canonicas Scripturas a multis jam sæculis per totam omnino Ecclesiam recipiantur, prioribus tamen Ecclesiæ sæculis istæ quatuor Epistolæ non in omnibus Ecclesiis ut canonicæ admittebantur: quædam enim erant, etsi pauca, quæ illas non admittebant, ut videas apud Sixtum Senensem libro primo in fine sectionis secundæ. Sed a maxima Orientalis Ecclesiæ parte, et a toto pene Occidente inter canonicos libros censebantur; inter libros videlicet divinos, canonicè scriptos, traditos et creditos, inquit magnus ille Ecclesiæ præco Athanasius, qui catholicas Epistolas septem in illorum numero locat. At Ecclesia Antiochena quatuor illas supra memoratas Epistolas Joannis Chrysostomi tempore non admittebat, imo pristini tenax propositi, ne tempore quidem Justiniani Imperatoris illas adhuc adoptaverat; id quod Syrorum proprium erat, ut modo videbimus.

Quod autem Ecclesia Antiochena secundam et tertiam Joannis non reciperet, id liquido comprobatur ex Homilia mox edenda, quam prior publicavit Joannis Chrysostomi nomine Cotelierius, quamque probamus in Monito infra non Chrysostomi esse, sed cujusdam presbyteri Antiocheni illius ævi coram Flaviano episcopo concionantis. In hac igitur Homilia, num. 6, de Joannis evangelistæ Epistola secunda et tertia hæc dicuntur: « Idem ille præco, qui hæc prædicavit, in Epistola sua scribit: prima autem Epistola inter ea quæ in Ecclesia recipiuntur, non inter apocrypha recensetur: nam secundam et tertiam patres extra canonem ponunt; primam vero Epistolam Joannis esse omnes consentiunt. » Hinc vides secundam et tertiam Joannis Epistolam inter canonicas Antiochiæ non habitas fuisse. Secundam item Petri, et Epistolam Judæ apostoli, perinde atque secundam et tertiam Joannis, a Syris, atque adeo ab Antiochenis non admittis fuisse diserte docet Cosmas Ægyptius, qui tempore Justiniani Imperatoris scribebat. Hunc scriptorem edidimus anno 1706. Sic autem habet p. 292, multa de catholicis Epistolis et de earum auctoritate ante lo-

quutus: « Apud Syros autem non nisi tres prædictæ reperiuntur; videlicet Jacobi, Petri et Joannis: aliam quippe penes illos ne quidem habentur. Perfectum itaque Christianum dubiis inniti non oportet, cum eæ Scripturæ, quæ in canone repositæ, et apud omnes in confesso sunt, omnia satis declarent. » Hinc manifeste vides etiam tempore Justiniani Imperatoris ex catholicis illis Epistolis non nisi tres apud Syros, atque adeo in Ecclesia Antiochena, receptas fuisse.

Hinc igitur palam est hunc Scriptorem, quem jam in publicum emittimus, quique tres tantum Epistolas catholicas sive canonicas admittit, Antiochenum esse; jamque hinc aliquam titulo conciliari fidem, in quo dicitur esse Joannis Chrysostomi. Et vere sanctus hic doctor, qui Scripturæ sacræ libros omnes in Homiliis suis adhibet, quatuor illarum Epistolarum loca nusquam affert; aut saltem hujusmodi loca in ejus scriptis nondum deprehendi: etiam si vero deprehenderentur, non tamen inde sequeretur eam Scripturæ partem canonicam haberi: nam illis temporibus non pauca erant in quibusdam Ecclesiis, quæ legebantur quidem, sed canonice esse non reputabantur. Monendum autem existimo, locum haberi Homilia sexta Joannis Chrysostomi in Genesim, p. 40 Editionis nostræ, ubi sic legitur: *Iti vero qui aliquando se in diaboli retia injiciunt, canibus comparantur a Scriptura divina*: Homo enim, inquit, qui convertitur a peccato suo, et iterum in idipsum redit, similis est cani ad vomitum redeunti. Ibi vero nos in margine locum indicavimus 2 Petri 2, 22: at etsi ibi de cane ad vomitum reverso agatur, certum est hunc locum ad secundam Petri Epistolam non referendum esse, sed ad Proverbiorum librum, cap. 26, v. 11, atque adeo marginalem notam sic restituendam esse, Prov. 26. 11 (a). Hic animadvertas velim, Chrysostomum concionantem hic et sexcenties alibi Scripturæ loca, prout memoriæ sese offerebant, allegavisse, longèque diverso a Scripturæ textu modo. Locus ergo Scripturæ, quem hic respicit Chrysostomus, est versiculus ille Proverbiorum, quem ille pro more et ad suum scopum concinnavit, ut ad captum plebis esset accommodatior; sic autem habet in LXX interpretibus: *Sicut canis cum reversus est ad vomitum suum, et odiosus est effectus, sic stultus malitia sua reversus ad peccatum suum*. Cum hoc loco prorsus consonat ille supra; ad Epistolæ vero secundæ Petri locum non perinde quadrat; sic porro ille habet: *Contigit enim eis illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum; et, sus lota in volutabro luti*. Certum itaque exploratumque est locum Chrysostomi non hunc secundæ Petri versiculum respicere, sed illum Proverbiorum. Quamquam, ut dixi, etsi secunda Petri Epistola aliquando usus esset Chrysostomus, non inde tamen sequeretur illam vel ab se vel ab Ecclesia An-

(a) In hac nostra Editione, Tom. IV, col. 53. ubi scilicet occurrit locus de quo hic agitur, verba, *Homo... similis est cani*, etc., non ad secundam Petri Epistolam, sed ad Proverb. cap. 26, v. 11, pp. Maurinorum errorem declinat, revocavimus. M.

Coehena, ut canonicam admissam fuisse. Hinc porro liquidum est auctorem Synopseos esse vel Antiochenum vel saltem Syrum, atque, ut fert titulus, Chrysostomum; quod et aliis probabitur argumentis.

Aliud argumentum inde sumitur, quod inter canonicos Scripturæ libros, quos solos in fine Protheoriæ suæ auctor noster recenset, Apocalypsis non compareat. Ne vero putetur eam lapsu graphice prætermisam fuisse, vetat scholiastæ cujusdam nota marginalis, quæ sic habet, *Nota ipsum non memorare Apocalypsin*. Apocalypsis enim priscis Ecclesiæ sæculis non in omnibus Ecclesiis recipiebatur, ut aiunt Eusebius, Hieronymus de Scriptor. Eccles.; Nicephorus vero patriarcha in Catalogo suo, quem edidimus in Bibliotheca Coisliniana, p. 205, illam inter apocrypha recenset, ut et alius qui infra in nota memorabitur: verum patres omnes præcipui, Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, totusque Occidens, ut legitimum Joannis apostoli opus, et ut canonicam Scripturam habuere: demumque per totam Ecclesiam tum Græcam tum Latinam in canone sacrorum divinorumque librorum recepta est.

Attamen in hac Synopsi Apocalypsis non memoratur, et monente scholiasta, id non librarii vitio tribuendum est. Unde arguitur a scriptore ipso, atque ut hinc consequi videtur, ab Ecclesia, cujus ipse erat, nondum receptam fuisse cum hæc scriberentur. Certe Joannes Chrysostomus, qui auctor operis fertur in titulo, numquam Apocalypsi usus est in Homiliis aliisque libris suis, etsi, ad mores informandos, in quo genere maxime versatur sanctus doctor, in Apocalypsi multa idonea opportunaque reperiantur, præcipueque in tribus prioribus capitibus. Quantamcumque diligentiam adhibuerim, ut explorarem num quidpiam in tanta operum serie ad Apocalypsin spectans deprehenderetur, nihil hactenus reperi. Et tamen multa erant in libris, verbi gratia, de Sacerdotio, quæ ad rem maxime conferre posse videbantur. Inde autem aliud exurgit, sive argumentum, sive conjectura, qua hanc Synopsin Chrysostomo asserere posse videmur. Hæc sunt argumenta quæ mutuamur ex Protheoria Synopseos.

In ipsa porro Synopsi alia multa sunt, quæ Chrysostomus ejus esse auctorem probent. Exempli causa, paulo post initium Geneseos, ubi Cham verenda patris sui revelasse narratur, ideoque et Cham et filius ejus Chanaan maledicuntur: hæc ibi leguntur: « Postea vero Semo quidem et Japheto benedixit; maledixit autem Chanaanum, quia pater ejus Cham revelaverat nuditatem patris. Maledictio autem illa eventum habuit in Gabaonitis; imo potius specie quidem maledictio erat, sed revera prophetia. » Et hæc est sententia Chrysostomo propria, quam apud cæteros ecclesiasticos Scriptores non memini me legere, nempe maledictionem Chanaani in Gabaonitis impletam fuisse. Ipsissima, inquam, S. doctoris sententia, iisdem et plurimum verbis expressa. Sic enim habet in Isaiam, cap. 2, v. 1, hujusce Tomi VI col. 28: « Id quod etiam in Chanaan factum est. Neque enim videmus

illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaan ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophætia erat, maledictionis forma prolata. » Et hoc ipsum alio modo dicit infra in Synopsi Josuæ: « Cum non possent Israelitæ propter data juramenta Gabaonitas oppugnare, servos ipsos constituerunt, lignarios et aquæ bajulos. Hic exitum habet prædictio Noe, quam dixit: *Chanaan puer servus*: ex illo namque hi ortierant. » Hæc sane non parvi momenti eruditi lectori videbuntur ad opus Chrysostomo adjudicandum.

Aliud argumentum, nec sane levius, eruitur ex eadem Geneseos Synopsi: *Assumit Thara pater Abraham filios suos Abraham et Nachor et nepotem suum Lot, et venit in Charran*. Hæc certe lectio vitiosa fuit, et Nachor contra fidem textus Hebraici, editionis LXX et vulgatæ, in hunc textum irrepsit. Hanc porro lectionem nusquam alias reperi, nisi apud Chrysostomum, quem certum est ita legisse in exemplari suo: nam Homil. 31 in Genesim, col. 282 Tom. 4 nostræ editionis, sic legimus: *Et accepit Tharra Abram et Nachor filios suos, et Lot filium Arran filii sui*. Hæc vero lectio sic habetur in omnibus omnino cum Editis tum manuscriptis, et in eadem Homilia infra, col. 285, seq., eadem lectio bis repetitur: ita ut nihil dubii subesse possit, quin hic locus sic expressus fuerit in exemplari quo Chrysostomus utebatur: quo usus est etiam auctor Synopseos, sive ipse Chrysostomus, ut ex hoc et ex præcedentibus argumentis probari videtur.

Non minorem præcedentibus probationem eruimus ex Synopsi Deuteronomii, ubi dicitur: *Hic jacet illud*, Maledictus omnis qui pendet in ligno. *Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non observarent legem*, Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro: *de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurrere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno*. Hoc ipsum pluribus enuntiatum habes Commentario in Epistolam ad Galatas, capite 3, ubi rem explicat ille, et, quæ hic breviter extulit, multis explanat verbis. Iis vero referendis brevitas causa supersedeo. Sed studiosum lectorem hortor, ut locum ipsum adeat, et meo periculo ibi Chrysostomum ea pluribus narrantem, et eundem Chrysostomum in hac Synopsi epitomen eorum exhibentem comperiet.

Auctor hic noster Chrysostomus passim cum Judæis, quorum magnus Antiochiæ numerus erat, concertat. Illud ipsum in hac Synopsi frequenter observatur, nihil obstante brevitate, quam vel ex ipso suo nomine Synopsis exigit. Aliquando etiam loca indicat, quæ possint contra Judæos usurpari, ut in Synopsi Jeremiæ sic: « Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis. Hoc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promississe. Cum enim non crediderint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis causa fuere præsentium malorum. »

Chrysostomi scopus est multis in locis, et Judæis et Christianis probare, præcepta hujusmodi legalia

non fuisse tanta religione servanda. Quin etiam sanctos viros in Veteri Testamento illa facile transgressos esse, quoniam ea, quæ ad ritum cultumque exterioriorem pertinebant, non esse tanti momenti, et facile posse prætermitti putabat. Sic in Isalam supra, col. 10 (a Græcis referendis brevitatis causa supersedeo) legimus: *Holocausta arietum et adipem agnorum et sanguinem taurorum et hircorum nolo.* In hæc verba Chrysostomus ita loquitur: « Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos ex-turbant. Unde planum est ea non esse per se præci-pue constituta, sed ut ad rectum vite institutum cæ-terasque virtutes illos deducerent. » Expositione au-tem in psalmum 43, Tom. V, col. 167 *sqq.*, totus est ea in re probanda, dicitque præceptum de sabbato so-lutum fuisse, cum populus per septem dies armatus sub Josue fuit; nam septem continui dies necessario sab-batum includunt. Hæc sæpissime decantat Chrysosto-mus. In Synopsi autem libri Josue infra sic dilucide loquitur: « Tunc Jesus cultris lapideis circumcidit Ju-dæos: quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto: ideoque multi eorum bellatorum, qui ob-ierant, incircumcisi erant. Pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit: quod ipsi incir-cumcisi mansissent in via. Tunc fecit Pascha: et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calceamentum suum, et circumire Jericho cum tubis et arca septem diebus: quo peracto per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc cœptum esse solvi sabbatum: undecumque initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. » Statuit ergo Chrysostomus præ-cepta illa ad exteriorem cultum pertinentia, non fuisse vel a sanctis viris tanta religione servata, ut cir-cumcisio et sabbatum. In his utique non alium quam Chrysostomum agnoscere possum; quid vero si cum tot aliis argumentis hoc etiam adjungas? Alibi quo-que in hac Synopsi loca reperias, ubi scriptor se cum Judæis sæpe manum conserere subindicat.

Præter hæc argumenta, quæ sane validissima esse nemo a præjudicata opinione liber non fateatur, alia forte minora, sed quæ ob frequentiam, et repetitam loquendi probandique similitudinem pro Chrysosto-mo pugnent, hic congerere animus est. Initio Syno-phis Geneseos dicit, filios Dei in Genesi dici eos, qui a Setho orti erant, et hunc locum Psalmi affert, *Ego dixi, dii estis.* Idipsum vero pluribus dicit Homilia 22 in Genesim, allato eodem Psalmi loco. Ex Hebero Hebraicam linguam nomen accepisse dicit hic eodem fere modo, quo in Genesim, Tom. IV, col. 279. Quod ad decimas spectat quas obtulit Abraham Melchisedeco, eadem brevius hic dicit quæ in Commentario in Ge-nesim, col. 327, 328, eodem allato B. Pauli loco. De filiabus Lot idem hic paucioribus dicit, quod pluribus narrat in Genesim, col. 410-412. Item de sacrificio Abraham compendiose narrat ea, quæ fuse explicat in

Genesim, col. 431. Allegoriam de Natalibus Phares et Zaræ eodem modo hic explicat atque Commentario in Genesim, col. 534, 535. Id quod circa finem Synopsis Geneseos dicit Sicimam a Symeone et Levi captam fuisse, idipsum narrat pluribus Homil. 59 in Gen., col. 516, 517. Hæc porro lectio capitis 49, 10, quæ in Synopsi sic habet, *donec veniat is cui reposi-tum est*, semper sic effertur a Chrysostomo; alii vero scriptores variant: nam quidam hoc ipso modo legunt; alii vero, *donec veniant quæ illi reposita sunt.* In Exodo, quod dicitur in Synopsi, manus Moysis extensas, quæ victoriam Israelitis pepererunt, figuram crucis fuisse, hoc ipsum refert Chrysostomus, Homil. in illud: *Pa-ter, si possibile est*, Tom. III, col. 36.

Dicit fortasse quispiam: Si hæc Synopsis genui-num sit Chrysostomi opus, cur a nemine, quod quidem sciamus, memorata est? cur tantum de illo opere apud omnes Ecclesiasticos scriptores silen-tium? Verum non est quod stupeas de tanto silentio, quando ne decimam quidem partem operum Chry-sostomi, quæ nunc exstant, a Photio cæterisque scri-ptoribus memoratam comperimus; de his autem ope-ribus loquor, quæ germana esse apud eruditos omnes in confesso est. Neque est quod miremur hoc opus adeo neglectum fuisse, ut ejus pars maxima excide-rit, ex Veteri nempe Testamento quædam et illa omnia quæ ad Novum pertinebant. Hujusmodi quippe generis scripta Græci admodum negligebant, homiliae vero tum veras, tum spurias, libentissime scribebant. Nam utrumque Testamentum sic a Chrysostomo in compendium redactum fuisse docet Protheoria illa, quam solus habet Codex Coislinianus. Si Novi Testa-menti Synopsis superesset, multa haud dubie depre-hendereinus, quæ Joanni Chrysostomo totam Syno-psin assererent. Nam quantam putas diligentiam ad-hibuisse illum in tractandis, atque in compendium redigendis B. Pauli Epistolis? Quam Scripturæ par-tem et frequentius adhibuit, et quasi præcipuam ubi-que celebravit; si tamen quid præcipuum dici possit in iis, quæ primum auctorem Spiritum sanctum ha-bent. Illas certe Epistolas adeo in mente, in memoria versabat, ut eas ubique et quavis minima data occa-sione adhiberet in homiliis in aliisque operibus cu-jusvis generis. Inde est, ut in Synopsi Pentateuchi sæpe Paulum videas in medium adduci, in iis nimirum Pentateuchi locis, quæ Paulus in Epistolis suis adhi-buerat. Quodque singularissimum est, in Protheoria sua, ubi libros Novi Testamenti, quos in Synopsin redegerat, recenset, a quatuordecim Epistolis Pauli exordium ducit, ipsasque præmittit ipsis quatuor Evangeliiis et Apostolorum actibus. Unde fortasse no-vum quispiam argumentum eruat ad Synopsin Chry-sostomo asserendam, qui non semel Paulum se vehe-menter amare profitetur, et plus Pauli libris et actis utitur, quam cæteris Scripturæ sacræ libris (a).

Stylum autem quod spectat, profluentem illam ver-borum et similitudinum copiam, qua uti solet Chry-

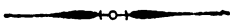
(a) Vid. Tomi Lujus Præf § III.

sostomus, in Synopsi et compendio exquirere, illud esset nodum in scirpo querere. Verum dictio Chrysostomi esse deprehenditur, ita pura, clara nitidaque est. Etsi vero res compendio referat, aliquando tamen interpretem agit, res explicat, et alia Scripturæ maximeque Pauli loca affert ad explanationem apta. Nec nimis jejuna Synopsis est, sed in Pentateucho maxime justa pene longitudine historiam texit, ut exemplaris loco hac in parte haberi possit. Verisimile autem est ipsum ad usum suum totam Scripturam sic in Synopsin atque compendium redegisse. Si porro Novi Testamenti Synopsis aliquando ex tenebris emergerit, inde nova, ut dixi, prodibunt argumenta, quæ verus totius Synopseos auctor deprehendatur. Ex iis autem quæ supersunt, et ex Manuscriptis eruta sunt, Chrysostomum esse, argumentis in medium allatis, probavi: non ita tamen ut rem perfectam absolutamque existimem. Eruditorum quippe iudicium exspecto: nam res majorem est momenti quam ut possit unius scriptoris iudicio dirimi, et absque controversia esse pronuntiari.

Restat ut de Synopsi Scripturæ illa agamus, quæ inter Athanasii Opera circumfertur, quamque, licet

diligentis scriptoris opus sit, Athanasii non esse probavimus Tom. 2. Illa vero in libris omnibus historicis, in Pentateucho, in libris Regum, et in Prophetis, toto cælo differt ab hac nostra Synopsi, nec est huic comparanda, ut quisvis statim perspiciat. In libris vero Salomonis, in Sapientia, in Siracide, Esther, Tobia, Judith, eadem ipsa est: augurorque illum Synopseos librorum hujusmodi ex nostra Synopsi mutuatum esse. Nam illius Synopseos scriptorem, nostræ Synopseos auctore ætate longe inferiorem esse non dubito, nec dubitabit puto quisquam. Cæterum libri Levitici Synopsis, quæ in Coisliniano Codice desideratur, quamque ex Batavico Lugdonensi desumpsimus, cum Synopsi illa Athanasio adscripta, quod ad magnam saltem sui partem, consentit, quod qua ratione contigerit, non satis percipio.

Putaverim autem Chrysostomum hoc operis Antiochiæ adornavisse fortasse antequam concionandi operam susciperet, ut hoc satis amplo compendio ad verbi Dei prædicationem uteretur, et ad manum haberet unde concionum argumenta mutuaretur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ

Τῆς Παλαιᾶς τε καὶ Καινῆς, ὡς ἐν τάξει ὑπομνηστικοῦ.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Καινή λέγεται ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν ἐν αὐτῇ γενομένων, ὅτι πάντα ἀνεκαινίσθη, καὶ πρῶτον ἀνθρώπος, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἴνα δὲ μή τις λέγῃ· Ὁ οὐρανὸς ὁ αὐτὸς, ἡ γῆ, καὶ τὸ κυριώτατον ἀπάντων ἀνθρώπος· καὶ (l. καινὸς) νόμος ἐδόθη, καινὰ ἐντολαί, καινὴ ἡ χάρις διὰ τοῦ λουτροῦ, καινὸς ἀνθρώπος, καινὰ ἐπαγγελίαι. Οὐκέτι γὰρ γῆ καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς· ἀλλ' οὐρανὸς, καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς. Καινὰ τὰ μυστήρια. Οὐκέτι γὰρ ἐκεῖνα τὰ σωματικά, πρῶτα καὶ αἷμα, καὶ κνίσσα, καὶ κόπρος, ἀλλ' ἡ λογικὴ καὶ ἐνάρετος λατρεία, τὰ παραγγέλματα καινὰ, εὐλὸν εἰς οὐρανοὺς ἀνάγον καὶ ὑψηλοὺς ἐργαζόμενον. Σκοπὸς δὲ ἐκατέρωθεν τῶν Διαθηκῶν εἰς, τῶν ἀνθρώπων ἡ διόρθωσις. Καὶ τί δεῖ θαυμάζειν περὶ τῆς Γραφῆς, ὅπου γε καὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς ἡ χρεῖα διὰ τοῦτον; Καὶ γὰρ οὐρανὸν μέγαν δι' αὐτὸν ἐποίησε, καὶ γῆν εὐθείαν, καὶ θάλασσαν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν, ἵνα ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν γενομένων θαυμάσαντες τὸν Δημιουργὸν, εἰς θεογνωσίαν ἔλθοιεν. Καὶ ταῦτα οὖν διὰ τοῦτον γέγονεν. Ἐπεὶ οὖν σκοπὸς εἰς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ὁ Μωϋσῆς καὶ ἱστορίας ἀναγράψαι παλαιᾶς· οὐ κατὰ τὴν ἔξωθεν ἀκολουθίαν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἱστορίας γράφουσιν ἀπλῶς, ὥστε πραγμάτων διηγήσεις ποιῆσθαι, καὶ πολέμους καὶ μάχας εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ καρπώσασθαι δόξαν ἀπὸ τῶν γραμμάτων. Ὁ δὲ νομοθέτης οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πάντοτε ἱστορίας ἀναγράφει ἀνθρώπων μεγάλων κατωρθωκότων, ὥστε τοὺς μετὰ ταῦτα τῶν ἐκεῖνοις βεβιωμένων τὴν διήγησιν γενέσθαι διδασκαλίας ἀγαθῆς ὑπόθεσιν. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ

μόνον τοὺς κατωρθωκότας εἰς μέσον ἀγει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡμαρτηκότας, ἵνα τοὺς μὲν ζηλώσωμεν, τοὺς δὲ ἐκφύγωμεν, καὶ ἐκατέρωθεν ὀρθωθῇ τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς ἐπιμελείας. Μὴ τοίνυν νομιζέτω τις ξένον εἶναι νομοθέτου τὸ παλαιᾶς ἱστορίας διηγείσθαι καὶ νόμους [315] ἀναγράφειν. Ὅπερ γὰρ ἰσχύει νόμος, τοῦτο καὶ ἡ διήγησις τοῦ βίου τῶν ἁγίων. Ἔστι τοίνυν τῆς Παλαιᾶς τὸ μὲν ἱστορικόν, ὡς ἡ Ὀκτάτευχος· ἡ μὲν Γένεσις τὰ περὶ τῆς δημιουργίας διηγουμένη, καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν εὐηρεστηκότων Θεῶ· ἡ δὲ Ἔξοδος τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐξ Αἰγύπτου, τὴν παράδοξον ἐκείνην, καὶ τὴν τῆς ἐρήμου διατριβὴν, καὶ τὴν τοῦ νόμου δόξιν· τὸ δὲ Λευτικὸν τὰ περὶ θυσιῶν καὶ ἱερουργίας· ἡ γὰρ τοῦ Λευὶ φυλῆ αὐτὴ ἦν ἡ τὴν ἱερωσύνην κεκληρωμένη, καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς τὴν προσηγορίαν ἔλαχε τὸ βιβλίον. Μετ' ἐκεῖνο οἱ Ἀριθμοί· μετὰ γὰρ τὸ ἐξελεθῆναι ἐξ Αἰγύπτου, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς ἀριθμηθῆναι τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἵσαν· ἐξακόσια χιλιάδες, ἀφ' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀβραάμ γενόμεναι. Ἐἶτα μετ' ἐκεῖνο τὸ Δευτερονόμιον· τὸν γὰρ νόμον ἐκ δευτέρου ἠρμήνευσεν αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς. Ἐἶτα μετ' ἐκεῖνο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· οὗτος γὰρ μετὰ τὸν Μωϋσεᾶ γενόμενος αὐτῶν δημαγωγὸς, εἰς τε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσῆγαγε, καὶ τὴν γῆν διένειμα κατὰ κλήρους ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Μετ' ἐκεῖνον οἱ Κριταί· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ τελευτήσαντος, εἰς ἀριστοκρατίαν μετέπεσε τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων, καὶ αἱ φυλαὶ ἐκράτουν. Ἐἶτα Ροῦθ, βιβλίον βραχὺ, ἱστορίαν ἔχον γυναικὸς ἀλλοφύλου, γαμηθείσης Ἰουδαίῳ τινί. Μετ'

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI

SYNOPSIS

Veteris et novi testamenti, quasi commonitorii more (a).

CONSPECTUS OPERIS.

Quare prius Testamentum appelletur, Vetus. Scopus utriusque Testamenti unus. Divisio Veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam.—Novum Testamentum dicitur et a tempore et a natura rerum quas complectitur, quoniam omnia renovata sunt, primoque homo, propter quem omnia sunt condita. Ne quis autem dicat: At qui cælum idem est, terra eadem, et homo quoque, res omnium dignissima; nova lex data est, nova præcepta, nova gratia per lavacrum: novus homo, novæ promissiones. Non enim ultra agitur de terra et de terrenis; sed de cælo et de cælestibus. Nova mysteria. Non ultra locum habent illa corporea, ovis, sanguis, nidor, fimus; sed rationalis ille virtuteque ornatus cultus: nova præcepta. Lignum nos ad cælum ducit, sublimesque efficit. Scopus autem in utroque Testamento unus est, hominum nempe emendatio. Ecquid mirum de Scriptura, quando natura tota ad ejus usum est condita? Etenim magnum propter illum cælum condidit, terram latam, mare majus, quam necessitas postulare videbatur, ut a magnitudine opificiorum Opificem mirantes, ad Dei

cognitionem venirent. Hæc itaque propter illum facta sunt. Quoniam igitur Veteris et Novi Testamenti scopus unus est, necessarium etiam putavit Moyses historias veteres describere: non secundum externorum morem, qui historias scribunt ea mente tantum, ut rerum narrationes texant, et bella pugnasque in medium agant, atque ex scriptis gloriam sibi parent. At legislator non sic: sed semper historias scribit illustrium virorum qui res præclaras gesserunt; ut vitæ illorum narratio posteris sit optimæ doctrinæ argumentum. Ideoque non modo eos qui se probe gesserunt in medium adducit, sed etiam peccatores: ut illos æmulemur, hos autem fugiamus, et utrinque virtutem diligentiamque majorem adipiscamur. Ne quis ergo existimet extra legislatoris officium esse historias veteres narrare, et leges perscribere. Etenim quam vim habet lex, eandem obtinet sanctorum vitæ narratio. Est itaque in veteri lege aliud historicum, ut Octateuchus (a); nempe Genesis, quæ creationem enarrat, necnon vitam eorum qui Deo accepti fuere; Exodus, quæ Judæos exhibet ex Ægypto mira-

(a) Bene dicitur, *commonitorii*, vel forte, *brevis commentarii more*. Nam hic passim Chrysostomus breves explanationes adjecit, rerumque in Veteri Testamento enarratarum cum Novo consonantiam indicat.

(a) Octateuchus, octo priores Scripturæ libros complectitur. Genesis, Exodum, Leviticum, Numeros, Deuteronomium, Josue, Judges, et Ruth.

hilter eductos et liberatos, atque in deserto diu morantes, legemque latam; Leviticus, in quo de sacrificiis et sacerdotio: nam tribus Levi sacerdotium sortita est: et ex tribus nomine nuncupatus liber est. Deinde Numeri; post egressum enim ex Ægypto jussit Deus numerari populum Judaicum, erantque sexcenties mille, ab uno homine Abrahamo orti. Postea Deuteronomium: legem enim secundo interpretatus est illis Moyses. Deinde Jesus filius Nave: hic enim post Moysem illorum dux constitutus, in terram promissionis introduxit illos, terramque per sortes duodecim tribubus divisit. Post hunc Judices: nam Jesu mortuo, republica Judæorum in aristocratiam versa est, et tribus imperium moderabantur. Deinde Ruth, liber exiguus, historiam complectens mulieris alienigenæ, quæ Judæo cuidam nupsit. Post hunc Regnorum libri quatuor: in quibus gesta Saulis, Davidis, Salomonis, Eliæ, Elisæi, et reliqua usque ad captivitatem Babylonicam. Post Regnorum libros Esdras. Postquam enim in Babylonem ob peccata sua abducti fuerant, ibique septuaginta annis in servitute manserant, demum Deus placatus, id providit ut Cyrus tunc rex Persarum, Cyrus, inquam, cujus puerilem institutionem descripsit Xenophon, captivos dimitteret. Dimissi vero redierunt ducibus Esdra, Neomia et Zorobabele. Hunc reditum describit Esdras, et quomodo reversi templum denuo construxerint, urbemque reedificaverint. Centum deinde annis elapsis, rursus illos bellum, Macedonicum nempe, invasit. Deinde Antiochi Epiphaniæ gesta sequuntur, quando tribus annis et dimidio obsessi, maleque affecti, a calamitatibus rursus erepti sunt. Post hæc modico elapso tempore (a), Christus advenit, et Vetus Testamentum desinit.

Judæorum genus unde. — Ut autem discatur Judaicæ gentis origo, quædam hic enarranda sunt. Post Adam fuit Seth, deinde Enoch, postea alii usque ad multas generationes; demum Noe, cujus tempore, cum homines essent malitia corrupti, diluvium accidit. Cessante diluvio, egressus ex arca solus cum tribus filiis, terram omnem prole sua replevit, multis successione quadam prognatis. Cum ergo plurimi essent, deliberarunt ædificare turrim, quæ ad cælum usque pertingeret. Eorum consilium improbat Deus, linguas ipsorum confudit, unamque in multas divisit. Quare cum non sese mutuo audirent, simul habitare non potuerunt: quæ causa fuit ut per totum orbem dispergerentur. Dicitur autem in illa confusione linguarum, Heberum Judæorum progenitorem noluisse tentati operis esse participem, solumque mansisse qui linguam servaret (b), hoc optimi consilii præmium adeptum. Ex nepotibus ejus fuit Abraham: ideoque Judæorum lingua, Hebraica vocatur ab Hebero. Abraham filius fuit Isaac, hujus Jacob. Hic genuit duodecim patriarchas, Ruben, Symeon, Levi, Judam, Isachar, Zabulon, Nephthalim, Gad, Dan, Aser, Joseph, Ben-

(a) A profanatione templi per Antiochum Epiphaneum facta ad ortum Christi anni sunt circiter centum sexaginta.

(b) Homiliis in Genesim Tom. IV, col. 979, ait Chrysostomus Heberum solum primum mundi servasse idioma, quod hic etiam dicit. Sed eadere controvertitur. Vide notam illud.

jamin. Undecim horum patriarcharum nomen accipere tribus ab illis ortæ. Unusquisque enim tribum proeminavit, et proles ab eis denominabatur. Verum; Josephi non una tribus, sed duæ fuerunt. Noluit enim Josephi pater unam tribum ab eo denominari. Quid ergo factum est? Quia unus erat ille, ut duplex fieret patriarcha, Ephraim et Manasse duos ejus filios, duabus tribubus nomina sua dare jussit. Unde contigit ut tredecim tribus essent; nempe undecim aliorum, et duæ Josephi per ejus filios. Tribus Levi hinc extrahitur, ordinique sacerdotali deputatur: neque enim necessarium erat aliud quidpiam ipsi tradere; sicque manet duodecim tribuum numerus non imminutus. Duodecim ergo tribus alia omnia gerebant: Levi autem tribui uni sacerdotalia munia concredita erant. Ex hac tribu Moyses erat. Hi ergo duodecim patriarchæ in Ægyptum profecti, impleta Dei promissione Abrahamo facta, qua dicebatur, *Faciam semen tuum sicut stellas cæli*, sexcentorum millium fuere progenitores. Hinc Judæorum genus constitutum est, quod nomen accepit a tribu Juda omnium præcipua et regia, unde reges exorti sunt. Veteris igitur Testamenti aliud quidem historicum est, hoc nempe quod jam recensuimus. Quæ ad consilia moralia pertinent, sunt Proverbia, Sapientia Sirach, Ecclesiastes, Cantica canticorum. Propheticum vero sunt sexdecim Prophetæ, Ruth (a), et David. Hæc vero species divise, etiam permixtis aliæ in aliis reperiuntur. Exempli causa, in historiis prophetiam inveniri est: et prophetas historica multa recensere audimus, atque in horum utroque consilia et monita deprehendimus, nempe in prophetia et in historia. Hæc omnia, ut dixi, ad unum respiciunt, nempe ad audientium emendationem, ita ut ex prius gestorum narratione, ex consilio admonitioneque, et ex prophetia ad id quod decorum est nos concinnemus. Prophetiæ vero illud maxime opus erat, ut futura prænuntiaret, seu bona seu mala essent; ut alios attraherent, alios metu a nequitia coacerent. Est et aliud prophetiæ genus, nempe ea quæ ad Christum pertinent vaticinari: ubi accurate tractatur, non de adventu modo, sed et de iis quæ post adventum facturus erat, de partu, de natalibus, de cruce, de miraculis, de discipulorum electione, de Novo Testamento, de cessatione Judaicorum rituum, de destructione gentilitiorum, de nobilitate Ecclesiæ, deque aliis omnibus subsequentibus rebus. Hæc omnia clarissime ante multum tempus prædixerant prophetæ, alia figuris, alia verbis.

Prophetiæ duæ species, per opera et per verba. Prophetiæ est non modo futura, sed etiam præterita aperire. — Etenim duo sunt prophetiæ genera, et operibus et verbis futura prænuntiari: verbis quidem, ut cum crucem significare volentes, dicunt: *Sicut ovis ad cædem ductus est, et sicut agnus coram se tondebat sine voce* (Isai. 53. 7). Hoc itaque verbis ipsis vaticinari

(a) Ruth inter propheticos libros fortasse ponit, quia unus mulieris privatæ historia non videbatur inter libros sacros accenseri posse, nisi ex ea muliere nasciturus fuisset Christus, id quod tot ante sæculis non nisi prophetiæ sciri poterat; vel forte Ruth hic mendose hæresit.

ἐκείνη αἱ Βασιλείαι αἱ τίσσαρες, ὑν αἷς τὰ εἰς τὸν Χασούλ, τὰ εἰς τὸν Δαυὶδ, τὰ εἰς Σολομώντα καὶ τὸν Ἥλιαν καὶ τὸν Ἐλισσαίον, καὶ τὰ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα. Μετὰ δὲ τὰς βασιλείας Ἑσδρας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπηνέχθησαν εἰς Βαβυλῶνα ἀμαρτάντες, καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη διετέλεσαν αὐτόθι δουλεύοντες, ὁ Θεὸς ὑστερον ὠλεως αὐτοῖς γενόμενος, παρεσκευάσεν τὸν Κύρον τὸν τότε Περσῶν βασιλεύοντα, Κύρον, οὗ τὰς παιδείας ἀνέγραψε Ξενοφῶν, ἀφείναι τοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ ἀφέντος, ἐπανήλθον ἠγουμένου τοῦ Ἑσδρα, τοῦ Νεεμίου, τοῦ Ζοροβάβελ. Καὶ τὴν ἐπάνοδον ταύτην γράφει ὁ Ἑσδρας ὡς ἐπανελθόντες ἐκ δευτέρου τὸν ναὸν ὑποδόμησαν, καὶ τὴν πόλιν ἀνέστησαν. Καὶ ἑκατὸν διαγενομένων ἐτῶν, πάλιν πόλεμος αὐτοὺς κατέλαβεν ὁ Μακεδονικός. Εἶτα τὰ ἐπὶ Ἀντίοχου συνέβη τοῦ Ἐπιφανοῦς, ὅτε καὶ τρία ἔτη πολιορκηθέντες καὶ ἡμῖς, κακῶς παθόντες, πάλιν ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπιγενομένων κακῶν. Καὶ μετ' ἐκεῖνο ὀλίγου διαγενομένου χρόνου, ἔρχεται ὁ Χριστὸς, καὶ τέλος λαμβάνει ἡ Παλαιά.

Ὅσοι δὲ μαθεῖν πόθεν συνέστη τὸ Ἰουδαίων γένος, ἀναγκαῖον ὀλίγα εἰπεῖν. Μετὰ τὸν Ἀδὰμ γέγονεν ὁ Σὴθ, εἶτα Ἐνῶχ, εἶτα ἕτεροι μέχρι πλείωνων γενεῶν· καὶ τότε ὁ Νῶε, ἐφ' οὗ, τῶν ἀνθρώπων διαφθαρέντων ὑπὸ κακίας, γίνεται ὁ κατακλυσμός. Εἶτα τοῦ κατακλυσμοῦ πρυθέντος, ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ μόνος μετὰ παιδῶν τριῶν, ἐνέπλησε τὴν γῆν ἐκ τῆς αὐτοῦ γενεᾶς, κατὰ διαδοχὴν πολλῶν θυτῶν τῶν τιχομένων. Ὡς οὖν ἐγένοντο πολλοί, ἐβουλεύσαντο πύργον οἰκοδομῆσαι, φθάνοντα ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Καταγῶς δὲ αὐτῶν τὴν γνώμην ὁ Θεὸς, συνέχευεν αὐτῶν τὰς γλῶσσας, καὶ τὴν μίαν εἰς πολλὰς διέτεμεν. [316] Ὅθεν ἀνάγκη γέγονεν αὐτοῖς οὐκ ἀκούσασιν ἀλλήλων, μηδὲ συνοικῆσαι ἀλλήλους· καὶ αὕτη γέγονε πρόφασις τοῦ πανταχοῦ διασπαρῆναι αὐτοὺς τῆς οἰκουμένης. Λέγεται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ συγχύσει τῶν γλωσσῶν ὁ Ἑβερὸς τῶν Ἰουδαίων πρόγονος μὴ βουληθῆναι κοινωνῆσαι τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ, καὶ μόνος μενεῖναι διατηρῶν τὴν οἰκίαν γλῶσσαν, τῆς καλλίστης γνώμης τοῦτο τιμηθείς. Τοῦτου ἔργονος ἐγένετο, Ἀβραάμ· διὸ καὶ Ἰουδαίων γλῶσσαι Ἑβραϊκὴ κέκληται, ἀπὸ τοῦ Ἑβερ. Τοῦτου τοίνυν ἐγένετο ἔργονος [Ἀβραάμ], τοῦ Ἀβραάμ α, Ἰσαάκ, οὗ Ἰακώβ. Οὗτος ἐγέννησε τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Ῥουβείμ, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Ἰούδαν, τὸν Ἰσαχάρ, τὸν Ζαβουλὼν, τὸν Νεφθαλεὶμ, τὸν Γάδ, τὸν Δάν, τὸν Ἀσὴρ, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Βενιαμίν. Τούτων τῶν ἑνδεκα πατριαρχῶν ἐπώνυμοι γεγόνασιν αἱ μετὰ ταῦτα φυλαί. Ἐκαστος γὰρ φυλὴν ἀπεγέννησε, καὶ οἱ τεχθέντες, ἀπ' ἐκεῖνων ἐκαλοῦντο. Ἀντὶ μέντοι τοῦ Ἰωσήφ μία φυλὴ οὐκέτι γίνεται, ἀλλὰ δύο. Οὐ γὰρ ἠβουλήθη ὁ πατὴρ ὁ τοῦ Ἰωσήφ μίᾳ φυλῇ ἐπώνυμον αὐτὸν γενέσθαι. Τί οὖν γίνεται; Ἐπειδὴ εἰς ἦν ὁ αὐτὸς, ἵνα διπλοῦς γένηται πατριάρχης, τὸν Ἑφραῖμ καὶ τὸν Μανασσῆ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ τοὺς δύο,

* Hic mendum esse videtur. Legendum ni fallor, ἐγένετο ἔργονος Ἀβραάμ, τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ. Quapropter Ἀβραάμ πρῶτον inter uncinos posuimus, ne videretur ex eis desumptum.

τούτους ἐποίησε δύο φυλῶν γενέσθαι ἐπώνυμους^β, καὶ αἱ δύο φυλαὶ τῷ Ἰωσήφ ἐλογίζοντο. Ὅσοι συνέβη ἐκ τούτου ἑνδεκα (ἢ τρισκαίδεκα) εἶναι τὰς φυλάς, ἑνδεκα τὰς τῶν ἄλλων, δύο τὰς τοῦ Ἰωσήφ τὰς διὰ τῶν παιδῶν. Ὑπεξαιρεῖται ἡ τοῦ Λευὶ, καὶ ἀφορίζεται τῇ τάξει τῆς ἱερωσύνης· οὐδὲ γὰρ ἦν ἀναγκασίον ἄλλο τι μεταχειρίσασθαι· καὶ μένει τῶν δώδεκα ὁ ἀριθμὸς μὴ ἀκρωτηριασθείς. Αἱ μὲν οὖν δώδεκα τὰ ἄλλα πάντα ἔπραττον· ἡ δὲ τοῦ Λευὶ τὰ ἱερατικά ἦν ἐπιτεταγμένη μόνη. Ἐκ ταύτης ἦν ὁ Μωϋσῆς. Οὗτοι τοίνυν οἱ δώδεκα πατριάρχαι ἀπελθόντες εἰς Αἴγυπτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ πληρουμένης τῆς λεγούσης, *Ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ*, ἑξακοσίων χιλιάδων ἐγένοντο πρόγονοι. Ἐντεῦθεν τὸ τῶν Ἰουδαίων συνέστη γένος ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς ὀνομασθὲν τῆς βασιλικωτάτης, ὅθεν οἱ βασιλεῖς ἂν ἐγένοντο. Τῆς οὖν Παλαιᾶς ἐστὶ τὸ μὲν ἱστορικόν, τοῦτο δὲ ὁ προειρήκαμεν· τὸ δὲ συμβουλευτικόν, ὡς αἱ τε Παροιμίαι, καὶ ἡ τοῦ Σειράχ Σοφία, καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής, καὶ τὰ Ἔσματα τῶν ἁσμάτων· τὸ δὲ προφητικόν, ὡς οἱ δεκαεξέ λέγω Προφήται, καὶ Ῥούθ, καὶ Δαυὶδ. Εὐροὶ δ' ἂν τις τὰ εἶδη ταῦτα διηρημένα ἀδρομερῆ ἐν ἀλλήλοις ὄντα. Οἶόν τι λέγω, ἐν ταῖς ἱστορίαις εὐροὶ τις ἂν προφητείας· καὶ τῶν προφητῶν ἀκούσειεν ἂν πολλὰ ἱστορικά διαλεγόμενων. Καὶ τὸ τῆς συμβουλῆς δὲ εἶδος καὶ τὸ τῆς παραινεσεως, ἐν ἑκατέρῳ τούτων, ἐν τε τῇ προφητείᾳ, ἐν τε τῇ ἱστορίᾳ. Πάντα δὲ ταῦτα, ὡς περ ἐφθην εἰπὼν, εἰς ἕν βλέπει, τὴν τῶν ἀκούοντων διόρθωσιν, ὡστε καὶ ἀπὸ τῆς τῶν προτέρων διηγήσεως, καὶ ἀπὸ [317] τῆς συμβουλῆς καὶ τῆς παραινεσεως, καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας ρυθμίζεσθαι πρὸς τὸ δέον. Προφητείας δὲ τοῦτο ἔργον μάλλον ἦν, τὸ τὰ μέλλοντα προαναφωνεῖν, εἴτε χρηστά, εἴτε λυπηρά, ἵνα τοὺς μὲν ἀποσπάσωσιν, τοὺς δὲ τῷ φόβῳ τῆς κακίας ἀπειρῶσιν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον προφητείας εἶδος, τὸ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ προαναφωνῆσαι· ἔνθα μετ' ἀκριβείας οὐ περὶ τῆς παρουσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὧν ἐμελλε παραγενόμενος πράττει, καὶ περὶ τοῦ τόκου, καὶ περὶ τῆς γεννήσεως, καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ περὶ τῶν θαυμάτων, καὶ περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐκλογῆς, περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, περὶ τῆς καύσεως τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ περὶ τῆς εὐγενείας τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν καθεστῆς ὄντων πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μετὰ σαφηνείας ἀπάσης πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου προαναφώνησαν οἱ προφῆται, τὰ μὲν διὰ τύπων, τὰ δὲ διὰ ῥημάτων.

Καὶ γὰρ δύο προφητείας εἶδη, καὶ διὰ ἔργων καὶ διὰ λόγων προαναφωνεῖν τὰ μέλλοντα· διὰ λόγων μὲν, ὡς ὅταν τὸν σταυρὸν βουλόμενοι εἰπῶσι, λέγωσιν· *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωρός*. Τοῦτο μὲν οὖν

^β Homil. 7 adversus Judæos. tom. I, p. 668 : Μανασσῆς καὶ Ἑφραῖμ δύο φυλαὶ γεγόνασιν ἐπώνυμοι. Ubi Savil. et aliquot mss. δύο φυλῶν habent et fortasse mellius : nam cum hac Synopsi consonat hæc postrema lectio.

^γ De hisce duobus prophetiæ generibus idipsum fere dicit Jo. Chrysostomus t. II, Homilia 6 de Penitentia, p. 328, D.

διὰ λόγων εἶλον προφητεῦσαι· δι' ἔργων δέ, ὅταν Ἀβραάμ φαίνεται τὸν υἱὸν ἀναφέροντα, καὶ τὸν κριὸν κατασφάττων. Διὰ γὰρ τῶν πραγμάτων προανατυποῖ τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἐσομένην σφαγὴν. Καὶ πολλοὺς ἄν τις εὖροι τοιούτους τύπους ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ προφητείας διὰ πραγμάτων. Οὐ μόνον δὲ τὰ μέλλοντα προφητείας ἐστὶν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρελθόντα, ὅπερ μᾶλλον ἐστὶ παρὰ Μωϋσῆ. Ὅταν γὰρ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς διαλέγηται, παρελθόντα μὲν λέγει πράγματα καὶ κεκρυμμένα τῷ χρόνῳ, προφητεία δὲ αὐτὰ φθέγγεται. Ὅσπερ γὰρ τὰ μηδέπω γενόμενα, καὶ ἀφανῆ ἐτι τυγχάνοντα, προφητείας ἐστὶν εἰπεῖν, οὕτω τὰ γενόμενα μὲν, κεκρυμμένα δὲ τῷ χρόνῳ, ταῦτα ἀνακαλύψαι καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν τῆς ἰσῆς χάριτός ἐστιν. Ἔστι δὲ καὶ τὰ παρόντα προφητείας εἰπεῖν, ὅταν τι γίνηται μὲν, κρύπτηται δὲ, ὅλον ἐπὶ τοῦ Ἀνανίου καὶ τῆς Σαμφείρης. Ἐκεῖ γὰρ οὔτε παρελθόν, οὔτε μέλλον ἦν, ἀλλὰ παρὸν μὲν, ἀδηλον δέ. Ὁ τοῖνον Πέτρος προφητεία αὐτὰ ἐκκαλύψας, εἰς μέσον ἄγει. Καὶ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς, ὡς ἄν τις ἀδρομερῶς εἰποι, ταῦτα. Ἐπὶ δὲ τῆς Καινῆς τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ αἰνιγματωδῶς εἰρημένα, ταῦτα δεῖκνυται, τὰς προφητείας λέγω τὰς διὰ τῶν ἔργων μαρτυρούμενας, τὴν τῶν οὐρανῶν ἀπτομένην πολιτείαν, τὰ ἀπόρρητα τῶν μελλόντων ἀγαθὰ, ἡ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Παραλαβοῦσα γὰρ τὸν ἀνθρώπον διὰ τῆς Παλαιᾶς ἢ Καινῆς, συμμέτρως πως καὶ τῆς κακίας ἡρέμα ἀπαλλαγέντα, πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀνάγει πολιτείαν. Ὅστε τῆς μὲν Παλαιᾶς ἔργον ἦν ποιῆσαι ἀνθρώπον, τῆς δὲ Καινῆς τὸν ἀνθρώπον ἐργάσασθαι ἀγγελον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία καὶ τὸ ἀνθρώπου εἶναι ἐποίησεν ἀπολέσαι, εἰς ἀλόγων δυσγένειαν καταγαγοῦσα, [318] καὶ θηριώδεις ἐργασασμένη· ὁ μὲν νόμος ἐκείνης μὲν ἀπήλλαττε τῆς κακίας· ἡ δὲ χάρις καὶ ταύτην τὴν ἀγγελικὴν προστίθεισιν ἀρετῆν. Ἔστι δὲ καὶ τῆς Καινῆς βιβλία, αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ δεκατέσσαρες Παύλου, τὰ Εὐαγγέλια τὰ τέσσαρα, δύο μὲν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννου καὶ Ματθαίου, δύο δὲ Λουκᾶ καὶ Μάρκου· ὧν ὁ μὲν τοῦ Πέτρου, ὁ δὲ τοῦ Παύλου γεγόνασι μαθηταί. Οἱ μὲν γὰρ αὐτόπται ἦσαν γεγεννημένοι, καὶ συγγενόμενοι τῷ Χριστῷ· οἱ δὲ παρ' ἐκείνων τὰ ἐκείνων διαδεξάμενοι, εἰς ἑτέρους ἐξήνεγκαν· καὶ τὸ τῶν Πράξεων δὲ βιβλίον, καὶ αὐτὸ Λουκᾶ, ἱστορήσαντος τὰ γενόμενα, καὶ τῶν καθολικῶν Ἐπιστολαὶ τρεῖς.

Σύνοψις τῆς Γενέσεως ^a.

Τὰ κατὰ τὴν κοσμοποιίαν, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πλάσιν. Ἐντολὴν λαμβάνει ὁ Ἀδάμ, καὶ πλάττεται ἡ γυνὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, ἡ ἀπατηθεῖσα ὑπὸ τοῦ

δρακῶν, ἀπατᾷ τὸν ἄνδρα, καὶ γενομένη μετ' αὐτοῦ ἐπικατάρατος, ἐκβάλλεται τοῦ παραδείσου· καὶ ὁ ὄφις δέχεται κατάραν ἐπὶ τοῦ στήθους περιπατεῖν. Ἀναιρεῖ τὸν ἀδελφὸν ὁ Κάιν διὰ τὸ ὑπερευδοκιμηθῆναι ^b, καὶ δίδωσι δίκην· καὶ μετὰ ταῦτα παιδοποιεῖ. Τίκτει δὲ καὶ Ἐβα τὸν Σὴθ. Κατάλογος τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ Σὴθ, ἕως τοῦ Νῶε, καὶ κατηγορία τῶν ἀνδρῶν διὰ τὰς οὐ προσηκούσας ἐπιγάμιας καὶ τὰς λοιπὰς ἀνομίας· Υἱοὺς δὲ Θεοῦ ἐνταῦθα καλεῖ τοὺς ἀπὸ τοῦ Σὴθ καταγόνας τὸ γένος· καὶ γὰρ εἰρηται· Ἐγὼ εἶπον, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Θυγατέρας δὲ ἀνθρώπων τὰς ἀπὸ τοῦ Κάιν. Προλέγει ὁ Θεὸς τῷ Νῶε τὴν μέλλουσαν τῶν ἀνθρώπων ἀπώλειαν διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ παραινεῖ ποιῆσαι τὴν κιβωτὸν, τριακοσίων πήχεων τὸ μῆκος, πενήτηντα πήχεων τὸ πλάτος, τριάκοντα πήχεων τὸ ὕψος. Ὡς δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κιβωτὸν, ἐφέρετο ὁ κατακλυσμὸς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐνεβίδου δὲ τὸ ὕδωρ μετὰ ἑκατὸν πενήτηντα ἡμέρας. Ὄφθησαν δὲ αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων πρώτη τοῦ δεκάτου μηνός ^c. Καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπέστειλε τὸν κόρακα, καὶ οὐχ ὑπέστρεψε· καὶ μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ἀπέστειλε τὴν περιστέρην, καὶ ὑπέστρεψε θαλλὸν ἐλαίας κομιζούσα. Κελεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ Νῶε ἐξελεῖν ἐκ τῆς κιβωτοῦ· καὶ ἐξελεῖν ἔθυσεν τῷ Θεῷ, καὶ εὐλογήθη μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Καὶ ἔλαβεν ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὥστε μηκέτι γενέσθαι τοιαύτην ἀπώλειαν ἀνθρώπων διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα εὐλογεῖ [319] μὲν τὸν Σὴμ καὶ τὸν Ἰάφεθ, καταρᾶται δὲ τὸν Χαναάν, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Χάμ ἐξείπε τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς. Ἐκβαίνει δὲ ἡ κατάρα ἐπὶ τῶν Γαβαιοτῶν· μᾶλλον δὲ πρόσχημα μὲν κατάρας ἦν, τὸ δὲ ἀληθὲς προφητεία. Οἱ ἀπὸ τοῦ Νῶε ἕως τοῦ Φαλὲκ, ὃς ἀπὸ τοῦ μερισθῆναι ἐπ' αὐτοῦ τὴν γῆν τὴν προσηγορίαν ἔλαβε ταύτην. Τότε γὰρ τὸν πύργον ψυχοδόμησαν, ὅθεν καὶ ὁ τόπος Βαβυλῶν προσηγορεύθη, ὃ ἐστὶ Σύγγυσις, ἐπειδὴ ἐκεῖ συνεχύθησαν αὐτῶν αἱ γλῶσσαι. Τὸν δὲ πατέρα τοῦ Φαλὲκ τὸν Ἔβερ λόγος ἔχει μὴ ὀμονοῆσαι τοῖς λοιποῖς εἰς τὴν τοῦ πύργου οἰκοδομήν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῷ τὴν λαλίαν μὴ ἀμειψθῆναι, ἀλλὰ μείναι αὐτὸν ἀκέραιον ἔχοντα τὴν διάλεκτον, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτὴν λαβεῖν. Ἔβερ γὰρ ἐκείνου καλουμένου ^d, Ἐβραῖς αὐτῆ κέκληται, ὃ καὶ σημεῖόν ἐστι μέγιστον τοῦ πασῶν τῶν λαλῶν πρεσβυτέρων εἶναι τὴν Ἐβραϊδα· πρὶν γὰρ συγχυθῆναι τὰς γλώσσας, ταύτη πάντες ἐχέχρητο. Ἔστι δὲ ὁ Ἔβερ οὗτος πρόγονος Ἀβραάμ. Γενεαλογοῦνται δὲ ἀπὸ τοῦ Σὴθ ἕως τοῦ Ἀβραάμ. Λαμβάνει ὁ πατὴρ τοῦ Ἀβραάμ ὁ Θαρά τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, τὸν τε Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ναχώρ, καὶ τὸν ἔγγονον

^b Vossianus codex παρευδοκιμασθῆνα. Utraque lectio admitti potest.

^c In Coisl. male τοῦ δευτέρου μηνός.

^d De Hebero hoc etiam supra dixit in Προβουρίῳ.

^a Titulus in Lugdunensi cod. Σύνοψις ἐν ἐπιτόμῳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τοῦ Χρυσοστόμου. Γένεσις. Βιβλίον α'.

voluerunt; operibus vero, cum Abraham exhibetur filium offerens, et arietem jugulans. Hic enim rebus ipsis crucis imaginem præsignificat, atque cædem pro orbe futuram. Multas certe invenire est in Veteri Testamento hujusmodi figuras, prophetiasque per res exhibitas. Prophetiæ vero munus est, non modo futura dicere, sed etiam præterita, quod maxime apud Moysen deprehenditur. Quando enim de cælo et de terra loquitur, res quidem dicit præteritas et tempore obscuratas, sed prophetia hæc enuntiat. Quemadmodum enim prophetiæ est, res nondum gestas, quæque adhuc occultæ sunt annuntiare, sic et res gestas quidem, sed ob tempus occultas revelare, et in medium adducere, parem gratiam postulat. Ad prophetiam quoque pertinet res præsentis annuntiare, quando quidpiam efficitur, sed occultum est; ut accidit circa Ananiam et Sapphiram. Illic enim neque præteritum, neque futurum, sed res præsens, occulta tamen. Petrus ergo hæc per prophetiam revelans, in medium adducit. Sane quæ ad Vetus Testamentum pertinent, ut quis conferentim dicat, ejusmodi sunt. In Novo autem ea, quæ in Veteri ænigmata dicta sunt, exhibentur: de prophetiis loquor, quibus testimonium perhibent ipsa opera, nempe vitæ institutum ad cælum usque pertingens, arcana futurorum bona, *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1. Cor. 2. 9). Novum quippe Testamentum hominem per Vetus acceptum, moderate et sensim a nequitia ad angelorum institutum adducit. Itaque Veteris quidem Testamenti opus erat hominem facere; Novi autem, hominem efficere angelum. Quandoquidem enim nequitia id effecit ut illud perderent quo homines erant, ipsosque in brutorum ignobilitatem dejecit, ac ferinos reddidit; lex quidem illos a tali malitia liberabat; gratia vero ipsis hanc angelicam virtutem addit. Sunt autem Novi Testamenti libri, Epistolæ quatuordecim Pauli (a), quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi, Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci: quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit. Illi enim ipsis oculis Christum viderant, ac cum illo versati fuerant; hi vero ea quæ ex ipsis acceperant, aliis tradiderunt; itemque liber Actuum, qui etiam Lucæ est, narrantis ea quæ gesta sunt; et ex catholicis tres Epistolæ (b).

(a) Mirum hic videatur Epistolas quatuordecim Pauli ante Evangelia poni. Quantum amaret Paulum Chrysostomus, quam præ aliis omnibus Scripturæ sacræ libris ejus Epistolæ semper ore mentisque versaret, ignorat nemo qui scripta ejus vel primoribus labris attigerit. Ordinem ergo librorum Novi Testamenti hic non ordine recensuit, sed ut se primum menti offererent descripsit; sic Joannem ante omnes Evangelistas, et Lucam ante Marcum posuit. Catholicas Epistolas hic tres recenseri vides secundum Syrorum morem necnon Ecclesiæ Antiochenæ, ubi Jacobi una, Petri prima, Joannis item prima solum admittebantur. Qua de re pluribus supra in Diatriba verba fecimus.

(b) Nota, inquit scholiastes, ipsum non memorare Apocalypsim. Equidem hæc Scholiastis adnotatio aliquid negotii facere potest, quia Apocalypsim, amplum licet librum, a Joanne Chrysostomo usurpatam nondum reperi, nec de fuere, qui de ejus auctoritate in Ecclesia saltem Græca dubitaverint, Nicophorusque patriarcha Constantinopolitanus in Canone suo recensuit. Quin et in secundo Tomo Gregorii Kazianzeni in Catalogo librorum Scripturæ, qui ejus esse non putatur, hæc leguntur p. 194: Τὴν δ' Ἀποκάλυψιν

SYNOPSIS GENESIS¹.

Mundi creatio; hominisque formatio. Mandatum accipit Adam, et formatur mulier ex costa ejus, quæ a serpente decepta, virum decipit, atque una cum illo maledicta ejicitur ex paradiso. Serpens quoque maledictum accipit, ut super pectus gradiatur. Caim occidit fratrem, quia laudabilius se gesserat, datque ille pœnas: posteaque liberos suscipit. Eva Sethum parit. Catalogus eorum qui ab Adamo et a Setho orti sunt usque ad Noe: hominumque criminatio ob indecora connubia, ac cæteras iniquitates. Filios Dei hic vocat eos qui a Setho genus ducebant (*Gen. 6. 2*); dicitur enim: *Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes* (a) (*Psal. 81. 6*). Filias vero hominum vocat eas quæ a Caino ortæ erant. Prædicat Deus Noæ futuram hominum perniciem per diluvium, et jubet arcam construere, trecentorum cubitorum longitudine, quinquaginta cubitorum latitudine, et triginta cubitorum altitudine. Ut autem ingressus est in arcam, advenit diluvium quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Obtinuit aqua centum quinquaginta diebus. Apparuerunt autem cacumina montium primo die decimi mensis. Et post quadraginta dies emisit corvum, qui non reversus est: et post septem dies emisit columbam, quæ reversa est ramum olivæ gestans. Jubetur a Deo Noe egredi ex arca: et egressus Deo sacrificavit, et benedictus est cum filiis suis. Accepitque promissionem a Deo, non ultra futuram hujusmodi perniciem hominum per diluvium. Postea vero Senio quidem et Japhetho benedicit, maledicit autem Chanaanum, quia pater ejus Cham revelaverat nuditatem patris. Maledictio autem illa eventum habuit in Gabaonitis (b); imo potius specie quidem maledictio erat, sed revera prophetia. Hinc sequuntur qui ex Noe orti sunt usque ad Phalec, qui hoc nomen sortitus est, quia ejus tempore divisa fuit terra. Tunc enim turrim ædificavit, unde locus Babylon est appellatus, quod *Confusionem* significat, quia illic confusæ sunt linguæ eorum. Pater autem Phaleci Heber dicitur non consensisse cum cæteris circa ædificationem turris; ideoque ipsi loquelam non mutatam fuisse, sed mansisse illum

¹ Titulus in Lugdunensi Cod. sic habetur: *Brevis veteris Testamenti synopsis, auctore Chrysostomo. Genesis. Liber primus.*

(a) Hæc pluribus explicantur Tom. IV, Hom. 22 in Genesis, ubi probatur eos, qui a Setho orti erant, filios Dei vocari, et hic ipse locus Psalmi 81 afferitur: *Ego dixi, Dii estis.* Filias autem hominum filias esse Caini dicit paulo postea.

(b) Commentario in Isalam ad cap. 2, versu 4, hæc ipsa sic exprimit Chrysostomus: Οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διακρούσασαν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβαονιτῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χάνσαν γεγονότων. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀρᾶς προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν. Quæ ipsissima hic quoque habentur: unde probari videatur hoc opus Chrysostomi esse. Hoc ipsum vero de Gabaonitis ait etiam Iulianus in synopsis libri Jesu, sive Josue.

τὴν Ἰωάννου πάλιν τινὲς μὲν ἐγκρίνουσιν, οἱ πλείους δὲ γὰρ νόθον λέγουσι. Verum hic scriptor non accurate loquitur. Nam Patrum Græcorum principes, Athanasius, in Canone suo p. 962, Basilius, Gregorius Naz., insuperque Hippolytus atque Methodius auctor Synopses inter Athanasii Opera, ad hæc autem tota Latina Ecclesiæ Apocalypsim inter authentica opera admiserunt. Quamobrem jure illa inter canonicas Scripturas locum habet. Vide Oecumenii opusculum in Biblioth. Coisliniana p. 278.

cum integra sua dialecto, quæ ab illo denominationem sortita sit. Nam cum ille Heber vocaretur, hæc Hebraica appellata est (a) : quod signum est maximum Hebraicam esse omnium linguarum antiquissimam. Antequam enim confunderentur linguæ, hæc omnes utebantur. Est autem hic Heber inter majores Abrahamæ. Assumit Thara pater Abrahamæ, filios suos Abraham et Nachor (b), et nepotem suum Lot, et venit in Charran, in animo habens inde proficisci in terram Chanaanæorum. Illoque mortuo in Charran, jubetur a Deo Abraham transmigrare ex Charran, et venit in Sychem in terra Chanaan. Et dixit ei Deus, semini ejus se daturum terram illam. Et ædificavit Abraham altare Deo, et fixit tabernaculum suum versus mare. Cum famas autem esset, descendens in Ægyptum præcepit uxori suæ, ut diceret se sororem ejus esse. Cum porro sustulisset eam Pharaos, et Dei ultionem expertus esset, reddidit illam Abrahamæ. Litigantibus invicem pastoribus Abrahamæ et Loti, ipsi habitatione separati sunt. Lot accepit Sodomitarum terram : Abraham vero ad quercum Mambre habitavit, promissionesque rursus a Deo accepit, ejus semen multitudine propagandum esse, et illam terram possessurum. Chodollagomor, quia ab ipso defecerant quinque reges Sodomiticæ terræ, qui ipsi prius servierant, assumptis secum tribus aliis regibus, bellum ipsis intulit, eosque in fugam versus captivos abduxit ; in quibus erat etiam Lot. His auditis Abraham, cum vernaculis suis trecentis octodecim, illos insequutus, eripuit fratris filium cum equitatu et mulieribus ; et Melchisedeco se benedicienti et afferenti panem et vinum, decimas dedit. Ideo ait Paulus (c) in epistola ad Hebræos : *Et Levi qui decimas accepit, decimatus est (Hebr. 7. 9)*. Regi Sodomorum roganti ut equitatum acciperet non annuit : *Ne dicas, inquit, Ego ditavi Abraham. (Gen. 14. 23)*. Tunc Deo ipsi dicente, *Mercus tua magna erit (Gen. 15. 1)*, filiorum orbitatem deplorat : rursusque audit, eum qui ex illo egressurus erat, ejus hereditatem accepturum esse, et semen ejus futurum sicut stellas cæli. Hic jacet illud : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam (Gen. 15. 6)*. Sectiones (d) facit, et discit peregrinum futurum esse semen suum, et postea liberandum fore postquam depressum fuerit per quadringentos annos. Sara autem quia sterilis erat, dat Agarem Abrahamo, ut liberos susciperet ex illa. Cum autem hæc uterum gestaret, contra heram suam sese extulit : traditque illam Saræ Abraham, ut contumeliam ulcisceretur. Illa vero ab hera sua male accepta, a domo aufugit, ab angeloque jubetur ad domi-

nam suam redire ; promissionemque accipit semen ipsius multiplicandum esse : pueroque antequam nasceretur nomen imponit angelus, Ismael ipsum appellans. Peperit Agar Ismaelem, et Abraham cum nonaginta novem annorum esset, nomen mutavit. Non enim ultra Abram, sed Abraham vocatus est. Præcipit illi Deus ut circumcidatur cum tota domo : nomenque Saræ mutatur, vocaturque illa Sara. Accipit Abraham promissionem circa Isaacum. Apparet Abrahamo Filius Dei (a) cum duobus angelis, et ait illi : *Revertar ad te tempore isto ad horas : et habebit filium Sarra uxor tua (Gen. 18. 10)*. Abraham obsecrat Deum pro Sodomis. Duo angeli veniunt ad Lot. Instantes Sodomitæ perquirunt eos, et percutiuntur cæcitate. Abducto autem Loto angeli egrediuntur domo : et ipse quidem cum filiabus salvus confugit in Segor : uxor autem ejus facta est columna salis, quia retro respexit. Ut vero Sodomitarum regio incensa est, et Lot in montem se contulit, conceperunt ex illo duæ filix ejus, et major peperit Moab, junior vero Ammon : coitum vero cum patre per ebrietatis fraudem consequutæ sunt, putabant enim genus humanum defecisse. Peregrinatus est in Geraris Abraham, et Abimelech rex Gerarorum Saram accepit : Deo autem minas in ipsum intentante, sese purgabat ille dicens, putasse mulierem illam sororem ejus esse : sic enim ipsa dixerat. Reddidit vero illam Abraham cum donis. Tunc postquam reddita fuerat, peperit Isaacum. Ejicit autem domo ancillam cum filio ejus Ismaele. Abimelech porro pepigit cum Abrahamo fœdus, ut nihil injuriæ inter eos intercederet : et accipit ille septem agnas ab Abrahamo, in testimonium putei juramenti, ut palam esset illum Abraham esse. Jubetur Abraham filium offerre in holocaustum, et offert, immolaturque aries pro eo. Hæc porro figura erant œconomix quam pro nobis dispensaturus esset Christus. Moritur Sara, et empto loco Abraham ab Ephrone Chettæo, illic uxorem sepelit, mittitque servum, ut uxorem ducat Isaac ex Mesopotamia, præcipiens ne filium suum illo ducat, si noluerit mulier venire. Ut autem venit servus in urbem Nachoris, et signum petiit, quo virginem agnitus erat : signum autem illud erat, si præberet illa sibi et camelis suis aquam ad bibendum : exit Rebecca filia Bathuelis filii Nachoris : Nachor vero frater erat Abrahamæ. Cum dedisset autem ipsa illi et camelis suis potum, et dixisset ejuus esse filia, introducit virum et hospitio accipit. Ubi dixit ille cujus rei causa venisset, et petiisset ut sibi traderetur puella, id virginis arbitrio parentes reliquerunt. Illam annuentem assumens servus abscessit : fuitque illa uxor Isaaci. Sara defuncta, ducit Abraham uxorem Chetturam, et filios, quos ex illa susceperat, separavit ab Isaaco, muneribus affectos : opum vero suarum heredem fecit Isaacum, et mortuus est. Hic recensentur nomina filiorum Ismaelis, qui habitavit ab Evilat usque ad Sur. Cum Rebecca ste-

(a) Hoc ipsum de Hebero, etsi brevius, dicit Homil. 30 in Genes., Tom. IV, col. 379.

(b) In Hebræo, in Vulgata, et in Editione LXX dicitur Thare secum assumpsisse Abram et Lotum, non autem Nachorem. Sed hæc lectio in exemplari Chrysostomi haud dubie habebatur, ut videas Homil. 31 in Genes., Tom. IV, col. 282, vel *Δαὲς ὁμοῦ τῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῶν Νεφελῶν, Ἐὶ ἀπέπερ τῆρα Ἀβραμ ἐτ Ναχὼρ*, etc., quod ipsum bis infra repetitur. Hinc porro Chrysostomo asseri videtur hæc Synopsis. Multas autem fuisse in exemplaribus LXX varietates Hieronymus et alii passim affirmant. Codex quoque Lugdunensis Nachorem etiam habet.

(c) Vide Homil. 35 in Gen., Tom. IV, col. 328.

(d) Sectiones animalium. Vide Gen. 15, 10.

(a) Filius Dei qui ab Abraham exceptus est, Dominus vocatur Homil. 42 in Genes., Tom. IV, col. 387. De filiabus Lot infra paucis dicit ea, quæ pluribus enarrata sunt Homil. in Genes. 44, col. 410-412.

αὐτοῦ Ἄωτ, καὶ ἔρχεται εἰς Χαβρᾶν, προθέμενος εἰς τὴν Χαναανίω ἐλθεῖν, καὶ ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐν Χαβρᾶ, προστάττεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἄβραάμ μετοικῆσαι ἀπὸ Χαβρᾶν, καὶ ἦλθεν εἰς Συχὲμ τῆς γῆς Χαναάν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, τῷ σπέρματι αὐτοῦ θύσειν τὴν γῆν. Καὶ ἠκούσθησαν Ἄβραάμ θυσιαστήριον τῷ Θεῷ, καὶ ἐπηξεν τὴν σκηνὴν αὐτοῦ κατὰ θάλασσαν. Γενομένου δὲ λιμοῦ, κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον παραγγέλλει τῇ γυναικὶ αὐτοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἀδελφὴ αὐτοῦ εἶη. Καὶ λαθὼν αὐτὴν Φαραὼ, καὶ ἐτασθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δίδωσι τῷ Ἄβραάμ. Μαγεσθέντων τῶν παιμνίων τοῦ Ἄβραάμ καὶ τοῦ Ἄωτ πρὸς ἀλλήλους, διείλοντο τὰς οἰκίσεις. Καὶ ὁ μὲν Ἄωτ ἔλαβε τὴν Σοδομηνῶν, ὁ δὲ Ἄβραάμ πρὸς τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρί^a κατήκτισεν, ἐπαγγέλλας τε ἔλαβε πάλιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι εἰς πλήθος ἐπιθώσει αὐτοῦ τὸ σπέρμα, καὶ ὅτι κληρονομήσει τὴν γῆν. Ὁ Χοδολαγομῆρ, ἐπειδὴ ἀπέστησαν αὐτοῦ οἱ πέντε βασιλεῖς οἱ τῆς Σοδομηνῆς, δουλεύοντες αὐτῷ πρότερον, παραλαβὼν ἑτέρους βασιλεῖς τρεῖς, ἐπιστράτευσεν αὐτοῖς, καὶ τροπωσάμενος ἔλαβεν αἰχμαλώτους· ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Ἄωτ. Ὁ δὲ Ἄβραάμ ἀκούσας, καὶ σὺν τοῖς οἰκονομῶσι αὐτοῦ τριακοσίοις δεκαοκτὼ καταδιώξας, ἐξέλειτο τὸν ἀδελφιδὸν μετὰ τῆς Ἰππον καὶ τῶν γυναικῶν· καὶ πῶ μὲν Μελχισεδὲκ εὐλόγησαντι αὐτὸν, ἐξενεγκόντι ἄρτους τε καὶ οἶνον, δεκάτην ἔδωκε. Διό φησιν ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους, ὅτι *Καὶ ὁ [320] Λεὺς ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται*. Ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σοδόμων παρακληθεὶς τὴν Ἰππον λαβεῖν, οὐκ ἐπένευσεν· *Ἰνα μὴ εἰπῃς, φησιν, Ἐγὼ πεπλούτηκα τὸν Ἄβραάμ*. Τότε τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, ὅτι *Ὁ μισθός σου πολὺς ἐστίαι*, ἀποδύρεται τὴν ἀπαιδίαν· καὶ ἀκούει πάλιν, ὅτι ὁ ἐξ αὐτοῦ ἐξελευσόμενος κληρονομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἔσται ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Ἐπίστευσεν Ἄβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Τὰ διχοτομήματα ποιεῖ, καὶ μανθάνει ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγῆσεται, μετὰ τὸ ταπεινωθῆναι ἐτη τετρακόσια. Σάρρα δὲ ἐπιπλῆσθη ἦν, δίδωσι τὴν Ἄγαρ τῷ Ἄβραάμ, ἵνα παιδοποιήσῃται ἐξ αὐτῆς. Ὡς δὲ ἐκύει, ἐπήρθη κατὰ τῆς κυρίας αὐτῆς· καὶ δίδωσιν αὐτὴν τῇ Σάρρα ὁ Ἄβραάμ, ὥστε ἀμύναί τῃ ὑβραὶ τῇ ἑαυτῆς. Ἡ δὲ κακωθεῖσα ὑπὸ τῆς δεσποίνης, ἀπέδρα ἀπὸ τῆς οἰκίας, καὶ κελεύεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀποστραφῆναι πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῆς· λαμβάνει τε ἐπαγγελίαν, ὅτι τὸ σπέρμα αὐτῆς ἐπιθώσει εἰς πλήθος, καὶ ὄνομα τῷ παιδίῳ πρὶν ἢ τεχθῆναι ἐπιτιθησὶν ὁ ἀγγελος, Ἰσμαὴλ αὐτὸν καλῶν. Ἔτεκεν ἡ Ἄγαρ τὸν Ἰσμαὴλ, καὶ Ἄβραάμ ἐτῶν ἐνενήκοντα ἐννέα μετωνομάζετο. Οὐκέτι γὰρ Ἄβραμ, ἀλλὰ Ἄβραάμ ἐκλήθη. Κελεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιτριμθῆναι αὐτὸς πανοικεσίῳ. Καὶ τὸ τῆς Σάρας ὄνομα ἀμείβεται, καὶ καλεῖται Σάρρα. Καὶ λαμβάνει περὶ τοῦ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίαν ὁ Ἄβραάμ. Ἐπιφαίνεται τῷ Ἄβραάμ ὁ Υἱὸς

τοῦ Θεοῦ μετὰ δύο ἀγγέλων, καὶ λέγει πρὸς αὐτὸν· *Ἐκινήσω πρὸς σὲ κατὰ τὴν καιρὸν τούτων εἰς ὄρας, καὶ ἔξει υἱὸν Σάρρα ἡ γυνὴ σου*. Ἄβραάμ δεῖται τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ Σοδόμων. Οἱ δύο ἀγγελοι ἔρχονται πρὸς τὸν Ἄωτ. Ἐπιστάντες οἱ Σοδομίται ἐπεζητούν αὐτούς, καὶ πληττονται ἀορασίῳ. Τὸν δὲ Ἄωτ λαθόντες οἱ ἀγγελοι ἐξῆλθον τῆς οἰκίας· καὶ αὐτὸς μὲν ἅμα ταῖς θυγατράσι διασώζεται εἰς Σηγῶρ· ἡ δὲ γυνὴ γέγονε στήλη ἄλδς, ἐπειδὴ ἀπέθλεψεν εἰς τὰ ὀπίσω. Ὡς δὲ ἐνεπρήσθη ἡ Σοδομηνή, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Ἄωτ, καὶ συνέλαβον ἐξ αὐτοῦ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ, καὶ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἔτεκε τὸν Μωάβ, ἡ δὲ νεωτέρα τὸν Ἀμμών· τὴν δὲ μετὰ τοῦ πατρὸς μίξιν ἔκλεψαν τῇ μέθῃ· ζῶντο γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἐκλειοπῆναι γένος. Παρώκησεν ἐν Γεράροις ὁ Ἄβραάμ, καὶ ὁ βασιλεὺς Γεράριον Ἀβιμέλεχ ἔλαβε τὴν Σάρραν· ἀπειλήσαντος δὲ αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, ἀπελογεῖτο λέγων, ἀδελφὴν αὐτοῦ νενομικῆναι τὴν γυναῖκα εἶναι· οὕτω γὰρ αὐτὴ εἶπεν. Ἀπέδωκε δὲ αὐτὴν τῷ Ἄβραάμ μετὰ δώρων. Τότε ἀποδοθεῖσα τίκει τὸν Ἰσαὰκ. Ἐκβάλλει δὲ τὴν παιδίσκην τῆς οἰκίας μετὰ τοῦ παιδίου Ἰσμαὴλ. Ὁ δὲ Ἀβιμέλεχ τίθεται πρὸς τὸν Ἄβραάμ διαθήκην, ὥστε μὴ ἀδικῆσαι ἀλλήλους, καὶ λαμβάνει ἑπτὰ ἀμνάδας παρὰ τοῦ Ἄβραάμ, εἰς μαρτύριον τοῦ φρέατος τοῦ ὀρκισμοῦ, ἵνα ἦ δῆλον ὅτι τοῦ Ἄβραάμ ἐστί. Κελεύεται ἀνενεγκῆαι τὸν υἱὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν, καὶ ἀναφέρεται, καὶ σφάζεται κριὸς ἀντ' [321] αὐτοῦ. ^b Ταῦτα δὲ τύποι ἦσαν τῆς μελλούσης οικονομίας ὑπὸ Χριστοῦ τελεῖσθαι ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀποθνήσκει Σάρρα, καὶ ἀγοράσας τόπον ὁ Ἄβραάμ παρὰ Ἐφρών τοῦ Χετταίου, θάπτει ἐκεῖ τὴν γυναῖκα, καὶ πέμπει τὸν παῖδα αὐτοῦ, ὥστε μνηστεύσασθαι τῷ Ἰσαὰκ γυναῖκα ἀπὸ Μεσοποταμίας, παραγγέλλας μὴ ἀποστρέψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκεῖ, εἰ μὴ βούλοιοτο ἔλθειν ἡ γυνή. Ὡς δὲ ἦλθεν ὁ παῖς εἰς τὴν πόλιν Ναχώρ, καὶ τὸ σημεῖον ἦρθε, καθ' ὃ ἤμελλε γνωρίζειν τὴν παρθένον· ἦν δὲ τὸ σημεῖον, παρασχέειν ἐκείνην αὐτῷ τε καὶ ταῖς καμήλοις αὐτοῦ πιεῖν· ἐξέρχεται Ρεθέκκα ἡ θυγάτηρ Βαθουὴλ τοῦ υἱοῦ Ναχώρ· ὁ δὲ Ναχώρ ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἄβραάμ· δοῦσά τε αὐτῷ πιεῖν καὶ ταῖς καμήλοις, εἰποῦσά τε, τίνος εἶη θυγάτηρ, εἰσάγει τὸν ἄνδρα καὶ ξενίζει. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ἐκεῖνος, τίνος ἔνεκον ἦλθε, καὶ ἦρει τὴν παῖδα λαβεῖν, τῇ παρθένῳ τὴν αἴρεσιν ἐπέτρεψαν οἱ γονεῖς. Ὡς δὲ ἐπένευσεν ἐκείνη, λαθὼν αὐτὴν ἀπῆλθε· καὶ ἐγένετο τῷ Ἰσαὰκ γυνή. Λαμβάνει ὁ Ἄβραάμ γυναῖκα τὴν Χετούραν, ἀποθανούσης Σάρρας, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς γενομένους παῖδας· ἐξαπέστειλεν ἀπὸ Ἰσαὰκ, δόματα δούς αὐτοῖς· τῆς δὲ οὐσίας Ἰσαὰκ κληρονομήσας, καὶ ἀπέθανε. Τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσμαὴλ ἔγκειται ἐνταῦθα· κατήκτισε δὲ ἀπὸ Εὐλατῆ εἰς Σούρ. Τῆς Ρεθέκκας ἐστεριωμένης, ἐδεῖτο Ἰσαὰκ τοῦ Θεοῦ, ὥστε κτεῖν αὐτὴν· καὶ ἐπειδὴ ἐκύει, φησιν αὐτῇ ὁ Θεός· *Δύο ἔθνη ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει*· προλέγων τὰ περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν. Ὡς δὲ ἐτέχθη τὰ παῖδια καὶ ἠυξήθη,

^a Μαμβρή legitur in Homiliis in Genesim. Sed quam fecilis sit harum vocalium η et ι commutatio nemo nescit.

^b Hæc de sacrificio Abrahæ, quod erat figura crucis, sive œconomix Christi, pluribus explicat Chrysostomus tomo IV, p. 478.

ἀποδύσονται καὶ πιπράσκει ἐψήματος φακῆς τὰ πρωτοκία αὐτοῦ ὁ Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ. Βουλόμενον δὲ τὸν Ἰσαὰκ εἰς Αἴγυπτον κατελθεῖν, ἐπειδὴ λιμὸς κατῆρχε, κωλύει ὁ Θεὸς, παραινῶν ἔνθα ἔκει, ἐκεῖ μένειν, καὶ ὑπισχνούμενος ἔσεσθαι μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλογῆσαι τὸ σπέρμα αὐτοῦ καὶ πληθυνεῖν. Μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Γεράρων Ἀδιμέλεχ, ὅτι ἡ Ῥεβέκκα γυνὴ ἐστὶ τοῦ Ἰσαὰκ (ὁπῶπτευσεν γὰρ ἀδελφὴν αὐτοῦ εἶναι αὐτήν), θάνατον ὤρισε εἰ τις ἐξυθρίσει εἰς αὐτήν. Τότε ἐσπειρεν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ εὗρεν ἑκατοστεύουσαν κριθήν. Ὡς δὲ ἦλθεν εἰς πλοῦτον μέγαν ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, διεφθονοῦντο αὐτῷ οἱ Φυλιστιεῖμ, καὶ ὁ Ἀδιμέλεχ ἀπήλαυεν αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ὁ δὲ οὐκ ἠμύνατο, ἀλλ' ἀνεχώρησε, καὶ ὠρυξε φρέατα, καὶ ἐμάχοντο περὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ οὐκ ἀντίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὠρυσεν, ἕως οὗ ἐπαύσαντο. Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ Θεός. Καὶ ὁ Ἰσαὰκ ἐλθὼντα πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀδιμέλεχ ἐδέξατο ἀσμένως καὶ εἰστάσεν, οὐ μνησθεὶς ὧν ἠδικήθη. Ἐλαθεν ὁ Ἡσαῦ Χαναναίας γυναίκας, καὶ ἤριζον τῇ Ῥεβέκκῃ. Ἐγήρασεν ὁ Ἰσαὰκ καὶ ἠμβλυώπησε, καὶ προστάσσει τῷ υἱῷ Ἡσαῦ θηρεύσαι καὶ ποιῆσαι αὐτῷ ἕδεσμα, ἵνα εὐλογῆσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ Ἰακώβ, συμπραττούσης αὐτῷ τῆς μητρὸς, ἔφθασε τὸν Ἡσαῦ· ἐψήσασα γὰρ ἔριφος δύο, καὶ τὰ [322] δέρματα αὐτῶν περιβεῖσα αὐτῷ, ἵνα ἐπικρύψῃ τὴν λειότητα τοῦ παιδός, ἔδωκε τὰ ἕδεσματα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ εἰσέπεμφεν. Ὁ δὲ εἰσελθὼν ἔλαβε τὰς εὐλογίας. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἡσαῦ, καὶ μαθὼν τὸ γεγονός, ἀπωδύρετο καὶ ἐθρήνη, καὶ ἤτει εὐλογηθῆναι καὶ αὐτός, καὶ ἤνυσεν τῇ ἐπιμονῇ, οὐδὲν μὲν τοσοῦτον ὅσον ἤλπισεν· ἤνυσεν δὲ ὅμως. Μικρὰ τοίνυν εὐλογηθεὶς ἀντὶ μεγάλων, ὠργίζετο πρὸς τὸν ἀδελφόν, ἐμνησικάκει, περιέμενε τοῦ πατρὸς τὴν τελευτήν, ὡς τότε ἀδεέστερον ἐπιβουλεύσων αὐτῷ. Μηνύει τῷ Ἰακώβ ταῦτα ἡ μήτηρ, καὶ παραινεῖ φυγῆ τὴν σωτηρίαν εὐρηκέναι· εἰποῦσά τε πρὸς τὸν Ἰσαὰκ, ὅτι ἀβίωτος αὐτῇ ἔσται ὁ βίος· εἰ καὶ Ἰακώβ ἀπὸ τῶν Χαναναίων λάθοι γυναῖκα, παρασκευάζει τὸν Ἰσαὰκ ἐκπέμψαι τὸν Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν πρὸς τὸν ἀδελφόν αὐτῆς τὸν Λάβαν, καὶ ἐκ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ γυναῖκα λαβεῖν. Ἀπελθόντος δὲ τοῦ Ἰακώβ, λαμβάνει τὴν θυγατέρα Ἰσμαὴλ αὐτῷ γυναῖκα ὁ Ἡσαῦ. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ υἱὸς ἦν τοῦ Ἀβραάμ, ἀπὸ τῆς Ἄγαρ γενόμενος αὐτῷ. Βλέπει τὴν κλίμακα ὁ Ἰακώβ, ἵστησι στήλην, καὶ ἐπαγγέλλεται τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἀποδεκατώσειν τῷ Θεῷ, εἰ ὕγιαίνων ἐπανεέλθῃ. Ἐρχεται εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἶδε τὴν Ῥαχὴλ, ἐφίλησεν αὐτήν· ἀπελθούσα ἡ κόρη ἀπήγγειλε τῷ πατρὶ Λάβαν. Ἐλθὼν αὐτὸς ἐπέγνω τὸν Ἰακώβ, εἰσήγαγεν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. Ἐδοῦλευσεν αὐτῷ ἐπὶ μισθῷ θυγατρὸς· ὁ δὲ τὴν πρεσβυτέραν ἔδωκε· δυσχεραίνοντι δὲ τῷ Ἰακώβ ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ, προτείνει ἐπτά ἔτη ἕτερα δουλεύσαι, εἰ βούλοιο καὶ τὴν νεωτέραν λαβεῖν. Ὁ δὲ καὶ τοῦτο ὑπέμεινε, καὶ λαμβάνει καὶ τὴν νεωτέραν. Ἦν δὲ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἀσθενὴς τοῖς ὀφθαλμοῖς, Λεία· ἡ δὲ νεωτέρα ὠραία, ἡ Ῥαχὴλ. Εἰσὶ δὲ τύποι αὐταί, ἡ

^a Lugdunensis ὁ δὲ οὐκ ἀφίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὠρυσεν ἕως ἐπαύσαντο.

^b Idipsum, sed alio modo exprimit Chrysostomus tomo IV, p. 526, nempe, τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν οἴχεται.

μὲν πρεσβυτέρα τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ἡ δὲ νεωτέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Συνέλαβε Λεία, καὶ ἔτεκε τὸν Ῥουβεὶμ, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Ἰούδαν. Ἡ δὲ Ῥαχὴλ, ἐπεὶ μὴ ἔτικτε, δίδωσι τῷ Ἰακώβ γυναῖκα δευτέραν, τὴν παιδίσκην αὐτῆς Βάλαν, καὶ ἔτεκεν ἐκείνη τὸν Δάν καὶ τὸν Νεφθαλεῖμ. Ἐδωκε δὲ καὶ ἡ Λεία Ζελφάν τὴν παιδίσκην αὐτῆς τῷ Ἰακώβ γυναῖκα· ἡ δὲ ἔτεκε τὸν Γὰδ καὶ τὸν Ἀσήρ. Ἐτεκε δὲ ἑξῆς Λεία μετὰ ταῦτα τὸν Ἰσάχαρ καὶ τὸν Ζαβουλὼν. Τότε ἔτεκε καὶ ἡ Ῥαχὴλ τὸν Ἰωσήφ. Ὡς δὲ ἤθελεν ὁ Ἰακώβ ἀπελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν γῆν, εἶδωσιν αὐτῷ τὸν μισθὸν ὁ Λάβαν, ὃν αὐτὸς ὁ Ἰακώβ ὤρισε, πᾶν φαῖον ἐν τοῖς ἄρνασι, καὶ πᾶν λευκὸν ἐν ταῖς αἰξίν· ὡς δὲ πολλὰ τὰ τοιαῦτα γέγονεν· εἰτίθει γὰρ ῥάβδους ἐν τοῖς ποτιστηρίοις, καὶ ἐνεκίσσα τὰ πρόβατα, καὶ ἔτικτε λευκὰ καὶ ποικίλα, καὶ σποδοειδῆ βραντὰ. Τὸ δὲ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν, ὡς αὐτὸς φησιν ὁ Ἰακώβ. Διεφθονοῦντο αὐτῷ υἱοὶ Λάβαν, καὶ λαθῶν λάθρα τὰς ἑαυτοῦ γυναίκας μετὰ τῶν ὑπαρχόντων ἀπῆλθεν. Ὁ δὲ Λάβαν κατεδίωξε, καὶ πρὶν αὐτῷ συμβαλεῖν, ἠπειλησεν ὁ Θεὸς αὐτῷ, εἰ τραγέως προσενεχθεῖ τῷ Ἰακώβ. Ὁ δὲ ἐλθὼν, τὸ μὲν πρῶτον ἐνεκάλει, [323] καὶ τὴν αἰτίαν ἐζήτησε τῆς λαθραίας ἀναχωρήσεως. Ὡς δὲ εἶπεν ὁ Ἰακώβ, διὰ τὸ πεφθονῆσθαι μήποτε τὰς θυγατέρας αὐτοῦ λάθοι, τοῦτο πεποιηκέναι, ἐζήτησε τοὺς θεοὺς αὐτοῦ Λάβαν, οὓς ἐκλεῖψεν ἡ Ῥαχὴλ. Ὡς δὲ οὐκ εὗρεν, ἐπιτίθεται σφοδρῶς ὁ Ἰακώβ ἐγκαλῶν. Καὶ τέλος, φαγόντες καὶ πίνοντες, διεχωρίσθησαν ὀλλήλων, βουνὸν λίθων στήσαντες ἐκεῖ, ὃν καὶ Βουνὸν μαρτυρίου ἐκάλεσαν. Τότε συνήντησαν τῷ Ἰακώβ ἄγγελοι Θεοῦ. Ἀποστέλλει ὁ Ἰακώβ πρὸς τὸν Ἡσαῦ, ἀπαγγέλλων αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ὡς δὲ ἦλθον οἱ ἀποσταλέντες, καὶ εἶπον ἔρχεσθαι τὸν Ἡσαῦ μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν, περιφόβος γενόμενος δεῖται τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὐτὸν ἀπαλλάξαι τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, καὶ πέμπει δῶρα τῷ Ἡσαῦ. Ὡς δὲ εἰσῆλθε τὸν χειμάρρουν ὁ Ἰακώβ, καὶ εὐλογῆθη, καὶ μετωνομάσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὄρα τὸν Ἡσαῦ ἐρχόμενον, καὶ διελὼν τὸ πλῆθος, τὰς μὲν παιδίσκας μετὰ τῶν παίδων αὐτῶν πρῶτας ἔταξε, τὴν δὲ Λείαν δευτέραν μετὰ τῶν παιδίων, καὶ τὴν Ῥαχὴλ μετὰ Ἰωσήφ ἐσχάτην ἔρχεσθαι κελεύσας, αὐτὸς πρῶτος ἄφησι. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν ἀσμένως ὁ Ἡσαῦ, καὶ τὰ δῶρα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ, ἠξίου συμπορεύεσθαι αὐτῷ· ὁ δὲ παρητήετο. Καὶ ἐλθὼν κατέλυσεν εἰς πόλιν Σικίμων Σαλήμ, ἔνθα Συχεὶ ὁ υἱὸς Ἐμμῶρ τοῦ βασιλέως, ἐραστὴς Δίνας τῆς θυγατρὸς Ἰακώβ, καὶ φθειρας τὴν παρθένον, ἠξίου νόμῳ γάμου λαβεῖν αὐτὴν γυναῖκα. Εἶπε δὲ Συμεὼν καὶ Λευὶ ὄψειν ἐτοίμως, εἰ περιτηθεῖεν ἐκεῖνοι μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Ὡς δὲ περιτεμήθησαν, εἶ δοντας ἐν τῷ πόνῳ ἀνέβηον αὐτοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ. Ἐφοβεῖτο λοιπὸν ὁ Ἰακώβ, μὴ συνεπιθῶνται αὐτῷ οἱ πλησίον Χαναναῖοι· καὶ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος ἀνήλθεν εἰς Βαιθὴλ. Καὶ ἀπέθανεν ἡ τροφὸς Ῥεβέκκας. Ὡς δὲ ἠυλόγησεν αὐτῷ ὁ Θεός, ἀπάρας ἐκ Βαιθὴλ κατώκησεν ἐπέκεινα πύργου Γαδέρ. Τότε ἐδυστόχησεν ἡ Ῥαχὴλ, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὁδῷ Ἐφραθᾶ·

^c In textu Biblico legitur, πᾶν διάλευκόν καὶ βραντὸν ἐν ταῖς αἰξίν. Sed qui compendio loquitur, non omnia jam accurate exprimere valet.

rilis esset, obsecrābat Isaac Deum ut illa conciperet : atque ut gestavit uterum, dixit illi Deus : *Duæ gentes in utero tuo sunt, populusque populum superabit* (Gen. 25. 23) : prædicens ea quæ Judæos et nos Christianos spectabant. Ut autem pueri nati sunt et creverunt, tradit venditque primogenita sua Jacobo Esaū pro coctione lentis. Cum vellet Isaac in Ægyptum descendere, quia fames prævalebat, cohibuit illum Deus, hortatus ut illic maneret, ubi tunc erat, pollicitus se cum ipso futurum, ac benedicturum semen ipsius, ipsumque multiplicaturum. Cum didicisset autem Abimelech rex Gerarorum Rebeccam uxorem esse Isaaci (suspiciabatur enim sororem ejus esse), mortem indixit iis qui ipsi contumeliam inferrent. Tunc semina sparsit Isaac, et centies multiplicatum hordeum invenit. Cum autem ex benedictione Dei magnis auctus esset divitiis, invidabant ei Phylistiim, et Abimelech inde eum expulit. Ille vero non obstitit, sed recessit, et puteos fodit, pro quibus lites fuerunt (a). Ille vero non ultus eos, alios fodit puteos, donec illi molestiam inferre desierunt. Et benedixit illum Deus. Isaac autem se adeuntem Abimelechum benigne suscepit convivioque excepit, injuriarum immemor. Duxit Esaū Chananzæas mulieres, quæ litigabant cum Rebecca. Senuit Isaacus et caligaverunt oculi ejus, præcepitque Esaū filio suo, ut venaretur et pararet sibi cibaria, ut benediceret eum. Jacob autem, de matris consilio et opera, Esaū fratrem prævenit : nam coctis illa hædis duobus, et pellibus eorum filio circumpositis, ut filii levitatem obtegeret, cibaria ipsi tradidit, et emisit eum. Ille vero ingressus benedictiones accepit. Ubi autem accessit Esaū, et quod gestum erat edidicit, lamentabatur, lugebat, petebatque et ipse benedictionem sibi dari : et perseverantia sua aliquid effecit ; nihil tamen tantum, quantum sperabat : impetravit tamen. Parva itaque loco majoris benedictione donatus, irascebatur contra fratrem, injuriæ memor, expectabatque patris mortem, ut tunc sine metu insidias ipsi pararet. Hæc Jacobo indicat mater, hortaturque ut fuga salutem sibi pararet : cumque dixisset Isaaco non vitalem sibi fore vitam, si Jacob etiam ex Chananzæis uxorem duceret, illud efficit ut Isaac Jacobum mittat in Mesopotamiam ad fratrem ipsius Labanum, ut ex filiabus ejus uxorem ducat. Post Jacobi profectum duxit Esaū filiam Ismaelis sibi uxorem. Ismael autem filius erat Abrahæ ex Agare. Videt scalam Jacob, cippum erigit, promittitque se honorum suorum decimas Deo daturum, si incolumis reverteretur. Venit in Mesopotamiam, vidit Rachelem, ipsam osculatus est ; reversa puella id renuntiavit patri suo Labano. Ille veniens agnovit Jacobum, induxit illum domum. Jacob servivit illi, in mercedem filiam ipsius accepturus : ille vero majorem natu dedit. Ægre ferenti Jacobo ob fallaciam, proponit ut septem alios annos sibi serviat, si velit et juniorem ducere. Ille vero id quoque passus est, et duxit etiam juniorem. Erat autem major natu Lia lippis oculis ; junior autem Rachel formosa. Hæc vero figuræ sunt, nempe major natu synagogæ Judæorum,

(a) Hæc pluribus explicantur Tomo IV, col. 457

junior autem Ecclesiæ Christi. Concepit Lia, et peperit Ruben, Symeonem, Levi et Judam. Rachel autem quia non pariebat, dat Jacobo uxorem secundam, ancillam nempe suam Balam, et peperit illa Dan et Nephtholim. Dedit etiam Lia Zelpham ancillam suam Jacobo uxorem : hæc vero peperit Gad et Aser. Peperit deinde etiam Lia Isachar et Zabulon. Tunc peperit quoque Rachel Josephum. Cum autem vellet Jacob reverti in terram suam, dat ipsi mercedem Laban, quam ipse Jacob determinavit, omne fuscum in agnis, et omne album in capris : illa autem quam plurima oriebantur : ponebat enim Jacob virgas in canalibus ; et concipiebant oves, et pariebant alba et varia, et cineritio colore sparsa. Illud vero totum Dei erat opus, ut ipse Jacob ait. Invidabant ei filii Laban, et ille clam acceptis uxoribus suis cum facultatibus abscessit. Laban vero insequutus eum est, ac priusquam cum illo congregaretur, interminatus est illi Deus, si aspere Jacobum adoriretur. Ille vero ut advenit, primo incusabat, et causam quærebat, cur furtim abscessisset. Ut autem Jacob respondit, se id ideo fecisse, quod sibi invideretur, et veritum ne filias suas retineret, deos suos repetebat Laban, quos furata erat Rachel. Cum autem non invenisset, instat vehementer Jacob incusans. Demum, postquam comederant et biberant, in viam quisque suam recesserunt, tumulum illic lapidum statuentes, quem collem testimonii vocarunt. Tunc occurrere Jacobo angeli Dei. Mittit vero Jacob ad Esaū, qui annuntiarent adventum suum. Ut vero redierunt ii qui missi fuerant, et nuntiaverunt venire Esaū cum quadringentis viris, formidine captus rogat Deum, ut se ab imminente periculo liberet, mittitque dona Esaū fratri. Ut autem ingressus est Jacob in torrentem, benedictionemque accepit, ac mutatum fuit nomen ejus, videt Esaū venientem, ac divisa turma sua, ancillas cum filiis suis primas constituit, Liam secundam cum filiis, et Rachelem cum Joseph postremam venire jussit : ipse vero primus incedebat. Ut autem placide vidit illum Esaū, et dona ab illo accepit, rogabat se viæ comitem acciperet : Jacob autem renuit. Confecto itinere moratus est in Salem Sici-morum urbe, ubi Sychem filius Emmor regis, amore Dinæ filiæ Jacobi captus est, illaque vitiatu, rogabat illam ducere uxorem sibi liceret. Responderunt Symeon et Levi, se libenter duros, si ipsi circumciderentur cum populo suo. Ut vero se circumciderunt, cum adhuc in dolore versarentur, illos interfecere Symeon et Levi. Metuebat deinceps Jacob ne in se irruerent vicini Chananzæi : Deoque jubente ascendit in Bæthel. Mortuaque est nutrix Rebecæ. Ut autem benedixit Jacobo Deus, profectus ex Bæthel habitavit ultra turrim Gader. Tunc infeliciter peperit Rachel et mortua est, sepultaque est in via Ephrata : hæc est Bethlehem. Qui natus autem est, Benjamin erat. Tunc dormiit Ruben cum Balla concubina patris sui. Illo tempore mortuus est Isaac ; et sepelierunt eum Esaū et Jacob. Genealogia ducitur progeniei Esaū, inter quos Job reperitur (a), qui Jobab hic vocatur. Josepho in-

(a) Jobi originem ab Esaū deducit Chrysostomus hic et

vident fratres somniorum causa, et quod magis a patre diligeretur. Illumque solum nacti occidere volebant: consulens autem Ruben, ut in lacum injiceretur, volebat illum saltem a morte eripere. Cum injecissent, vendiderunt denum Madianitis, Juda consulente. Tunicam autem ejus sanguine tinctam ostenderunt patri. Ille vero putans illum a fera devoratum, graviter lugebat. Judæ autem nati sunt, Er, Aunan, et Selon. Mortuo autem Er, uxorem ejus Thamarem duxit frater ejus Aunan: qui nolebat semen suscitare fratri suo. Ut vero hic quoque mortuus est, non ultra volebat Judas Seloni tertio filio Thamarem uxorem dare, Thamar vero ornata ut meretrix secus viam sedit. Illam autem vere meretricem putans Judas (nam vultum obtegerat), ingressus est ad eam, pignusque dedit illi, torquem et annulum et virgam. Ut vero renuntiatum postea est Thamarem uterum gestare, jussit socer ejus Judas eam comburi. Illa vero misit dicens, ex illo viro se concepisse, cujus esset annulus. Tunc ait Judas, *Justior est Thamar quam ego* (Gen. 38. 26). Cum autem peperit, emisit manum Zara, et postea retraxit, et egressus est Phares, et postea Zara. Hæc porro sic allegorice explicantur. Protulit, inquit, primus populus, nempe justi qui ante legem fuerunt, manum, id est vitam virtute ornatam et angelicam. Deinde in medium inducta est lex; postea vero revocata rursum est illa prior vita, per Christi institutum ad perfectiorem statum provecta (a). Emit Josephum princeps coquorum Pharaonis Pentephes: ipsique commisit curam omnium quæ in domo sua erant. Non cessit ille heræ ad peccandum hortanti. Calumnia impetitus est, conjectus in carcerem fuit: etiam illic dominium obtinebat; principi pincernarum et principi pistorum interpretatus est somnia. Evenit sicut ipse dixerat: ille quippe occisus, hic in pristinum honorem reductus est. Vidit Pharaon somnia boum et spicarum; quibus significabatur abundantia, et quæ illam subsequuta est fames. Eductus ex carcere est Joseph, ut illa interpretaretur; nam cum indicaverat princeps pincernarum. Interpretatus ille est, deditque consilium, quo fami remedium adhibebatur. Statuitur post Pharaonem primus, et multo collecto in septem annis ubertatis frumento; quando fames institit, volentibus vendebat. Venerunt etiam fratres ejus ad emendum. Ubi autem non cum illis vidit Benjaminum, metuens ne illum quoque perdidissent, incusat eos ut exploratores terræ, nec criminis aliam fore solutionem dicit, nisi fratrem juniorem Benjaminum in Ægyptum adducentes, ostendere possent. Arrepto autem et victo Symeone, cæteros dimisit, et frumento et argento dato. Ubi autem viderunt argentum, cum aperirent saccos, de re tam inopinata turbati sunt. et Benjaminum a patre postulabant, cui omnia quæ gesta erant enarrarunt. Ille vero renuebat puerum emitte.

alibi, ut in Homil. 7 de Pœnitentia. Et hæc est veterum recentiorumque multorum opinio, illum Jobab qui inter Esau nepotes fertur esse Jobum.

(a) Hanc allegoriam eodem prorsus sensu explicat Chrysostomus Hom. 82 in Genes. Tom. IV, col. 534, 535. sed hic quædam adjicit, quæ Chrysostomi inventionem præ se ferunt.

Ut autem fames invaluit, cum instaret Judas Benjaminum volens abducere, se sanum et incolumem reducturum pollicitus, dedit Jacob duplicatum argentum, jubens alia quoque dona afferri. Ut autem ad Josephum pervenerunt, ab eo perhumaniter excepti sunt; de patre ille interrogavit, et lauto illos convivio excepit. Cum porro de reditu ageretur, jussit poculum aureum injici in saccum Benjaminum, illis ignorantibus. Ut autem injectum fuit poculum, dum illi abirent, jubet Joseph præpositum domus suæ viros insequi. Insequutus ille incusabat quod beneficium malis remunerarent. Illis vero turbatis, et morte dignum definientibus eum qui in furto deprehensus foret, seque servituti obnoxios, inventum fuit poculum in Benjaminum sacco. Tunc ingressus Judas, longoque habito sermone de patre, de Josepho, et de Benjaminum: cum se ille pro puero ad servitum offerret, in tantam commiserationem Josephum injecit, ut tota illa scena proderetur. Omnibus enim exclusis, ut sibi cum libertate flere liceret, sese fratribus cognoscendum exhibuit, misitque ad patrem cum donis et plaustris: id quod etiam Pharaoni placitum erat. Ut audivit Jacob ea quæ ad Josephum spectabant, gaudio perfusus est, et jubente Deo descendit in Ægyptum. Videt Josephum pater: hæc renuntiantur Pharaoni, qui habitare eos jussit in Ramesse. Ut autem exhaustum fuit argentum terræ, jumenta dantes illi homines, frumentum accipiebant: his quoque deficientibus, nec fame desinente, scipos cum terra dederunt: ac servi Pharaonis constituti seminabant, et quintam partem ipsi referebant, quatuor sibi partes reservantes. Morti proximus Jacob, juramentum exigit a Josepho, ne se in Ægypto sepeliret, sed in sepulcro patrum suorum. Filiosque Josephi Ephraim et Manassem non in nepotum, sed in filiorum ordinem accenset. Caligabatque oculis Jacob: ut autem osculatus est eos, cum benedicturus illos esset, Joseph a sinistris Jacobi posuit Ephraim, et Manassem a dextris. Jacob autem dexteram manum imposuit super juniorem qui a sinistris stabat, sinistram vero super eum qui a dextris, et benedixit. Putantem Josephum id patrem per ignorantiam facere, et monentem, non tulit Jacob, seque gnarum, non ignorantem id facere dixit. Tunc dedit Josepho Jacob Sicimam jure præcipuo, quam Symeon et Levi ceperant. Et benedixit filios suos. Hic de Christo vaticinatur: *Non deficiet, inquit, princeps ex Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniat is cui repositum est* (Gen. 49. 10). Ut autem mortuus est Jacob, luxit eum Joseph, et efferens sepelivit in spelunca Abraham. Dixerunt itaque fratres ejus: *Ne forte injuriæ memoriam retineat, et referat nobis mala, quæ intulimus ei* (Gen. 50. 15), et rogabant eum dicentes: *Ecce nos servi tui sumus* (Gen. 50. 18). Flevitque Joseph, et dixit eis: *Ne timeatis: nam Dei sum ego. Vos mala consilia cepistis, Deus autem bona retribuit mihi. Ego nutriam vos et domos vestras* (Ibid. v. 19. 21). Vixit ergo Joseph centum annos (a), et vidit

(a) Omnia exemplaria Bibliorum centum et decem annos

αὕτη ἐστὶ Βηθλέεμ. Ὁ δὲ τεχθεὶς ἦν Βενιαμίν. Τότε ἐκοιμήθη Ῥουθιμ μετὰ Βάλλα τῆς παλλακῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Τότε ἀπέθανεν Ἰσαάκ· καὶ ἔθαψαν αὐτὸν Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ. Γενεαλογουῦνται οἱ ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ, ἐνθα εὐρίσκειται Ἰωὺ ἀπὸ τούτων ὧν, Ἰωβὰδ δὲ ἐνταῦθα καλεῖται. Διαφθονοῦνται τῷ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοὶ τῶν ἐνυπνίων ἕνεκα, καὶ ὅτι μᾶλλον αὐτὸν ὁ πατὴρ ἐφιλει. Καὶ λαβόντες μόνον ἐβούλοντο ἀνελεῖν· συμβουλεύσαντος δὲ τοῦ Ῥουθιμ εἰς λάκκον ἐμβαλεῖν (ἐβούλετο γὰρ αὐτὸν τῶς ἐξελεῖσθαι τοῦ θανάτου), ἐπεὶ ἐνέβαλον, ἀπέδοντο ὑπερὸν τοὺς Μαδιαννοίους, τοῦ Ἰούδα τοῦτο εἰσηγησαμένους. Τὸν δὲ χιτῶνα αὐτοῦ βάψαντες αἵματι, ἐπεδείκνυον τῷ πατρί. Ὁ δὲ νομισας θηριώλων γεγενῆσθαι, ἐθρήνηε χαλεπῶς. Τῷ δὲ Ἰούδα ἐτέχθησαν Ἡρ, Αὐνᾶν, καὶ Σηλὼν. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἡρ, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τὴν Θάμαρ ἔλαθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αὐνᾶν· καὶ οὐκ ἐβούλετο ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ οὗτος ἀπέθανεν, οὐκέτι ἦθελε τῷ τρίτῳ Σηλὼν δοῦναι γυναῖκα τὴν Θάμαρ τοῦ Ἰούδα [324]. Ἡ δὲ Θάμαρ κοσμησαμένη ἐκάθισεν ὡς πόρνη παρὰ τὴν ὁδόν. Καὶ νομισας αὐτὴν ἀληθῶς πόρνην εἶναι Ἰούδας (ἐκεκάλυπτο γὰρ τὸ πρόσωπον), εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, καὶ ἔδωκεν αὐτῇ ἀράβωνά, ὄρμισκον καὶ δακτύλιον καὶ ῥάβδον. Ὡς δὲ ἀπηγγέλλθη μετὰ ταῦτα, ὅτι κύει Θάμαρ, ἐκέλευσεν αὐτὴν κατακαυθῆναι ὁ πενθερὸς Ἰούδας. Ἡ δὲ ἀπέστειλε λέγουσα, ἐκ τοῦ ἀνδρὸς συνεληφέναι, οὗ ὁ δάκτυλός ἐστι. Τότε φησὶν Ἰούδας· *Δεδικαίωται Θάμαρ ἢ ἐγώ.* Ὡς δὲ ἔτικτε, προσέξηνεγκε τὴν χεῖρα ὁ Ζαρὰ, εἶτα συνέστειλε, καὶ ἐξῆλθεν ὁ Φαρὲς, καὶ τότε ὁ Ζαρὰ. Ταῦτα δὲ οὕτως ἀλληγορεῖται. Προέξηνεγκε, φησὶν, ὁ πρῶτος λαὸς, οἱ πρὸ τοῦ νόμου δίκαιοι, τὴν χεῖρα, τούτῃ ἐστι, τὴν ἐνάρετον πολιτείαν καὶ ἀγγελικὴν. Εἶτα ἐν μίσῳ παρενεβλήθη νόμος· μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἀνεκλήθη ἐκείνος ὁ πρότερος βίος, διὰ τῆς κατὰ Χριστὸν πολιτείας ἐπὶ τὸ τελειότερον παραθείς. Ἡγόρασε τὸν Ἰωσήφ ὁ ἀρχιμάγειρος Φαραῶ ὁ Πεντεφρῆς· ἐνεχείρισε τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν. Οὐκ εἶξε τῇ δεσποίνῃ παρανομεῖν κελουσίῃ ἐκεῖνος. Ἐσυκοφαντήθη, ἐνεβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον· ἦν ἀρχὼν κάκει, διεκρίνε τῷ ἀρχινοχῶ καὶ τῷ ἀρχιτοποῦ τὰ ἐνύπνια. *Ἐξέθη καθὼς εἶπε·* καὶ ὁ μὲν ἀνηρέθη, ὁ δὲ εἰς τὴν προτέραν ἐπανήλθε τιμῆν. Εἶδε Φαραῶ τὰ ἐνύπνια τῶν βοῶν, τῶν σταχυῶν· δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ εὐθηνία, καὶ ὁ διαδεξάμενος αὐτὴν λιμὸς. Ἐξηνέχθη Ἰωσήφ τοῦ δεσμωτηρίου, ἵνα ἐπιλύσῃ· ἐμήνυσε γὰρ ὁ ἀρχινοχός. Ἐπέλυσεν, ἔδωκε καὶ γνώμην τὴν τὸν λιμὸν παραμυθησομένην. Γίνεται μετὰ τὸν Φαραῶ, καὶ συναγαγὼν σίτον πολὺν ἐν τοῖς ἐπτά ἔτεσι τῆς εὐθηνίας, ὅτε ὁ λιμὸς ἐπέστη, ἐπέλυε τοὺς βουλομένους. Ἦλθον καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν. Ὡς δὲ οὐκ εἶδε μετ' αὐτῶν τὸν Βενιαμίν, δεδοικώς μὴ καὶ αὐτὸν ἀπώλεσαν, αἰτιᾶται ὡς κατασκόπους τῆς γῆς, καὶ τοῦ ἐγκλήματος οὐκ εἶναι ἑτέραν λύσιν, πλην εἰ μὴ τὸν ἀδελφὸν τὸν νεώτερον τὸν Βενιαμίν καταγαγόντες εἰς Αἴγυπτον ἐπιδείξαι δυνήθειεν. Λαβὼν δὲ τὸν Συμεὼν

^a Legendum haud dubie οὐ τὸ δακτύλιον. In Lugdunensi codice legitur οὐ ὁ δακτύλιος.

^b Πεντεφρῆς hic Πεντεφρῆς vocatur in Bibliis; sed hæc nomina variant. Πεντεφρῆς etiam vocatur supra Expositione in Psalmum 48, p. 219, tom. V. Πεντεφρῆς etiam legitur in codice Lugdunensi Bavorum.

ἀπ' αὐτῶν καὶ δῆσας, τοὺς λοιποὺς ἐξέπεμψε, τὸν τε σίτον δούς καὶ τὸ ἀργύριον. Ὡς δὲ εἶδον τὸ ἀργύριον ἐν τῷ κενοῦν τοὺς μαρσίππους, ἐταράχθησαν τῷ παραδόξῳ, καὶ τὸν Βενιαμίν ἤτουν παρὰ τοῦ πατρὸς λαβεῖν, τὰ γεγονότα ἀπαγγέλλοντες ἅπαντα. Ὁ δὲ ἀντειχετο τοῦ παιδίου. Ὡς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ λιμὸς, καὶ Ἰούδας ἐπέκειτο βουλόμενος λαβεῖν τὸν Βενιαμίν, ὑγίη καὶ σῶον ἐπαγγειλάμενος ἐπανήξειν, ἔδωκεν ὁ Ἰακώβ τὸ τε ἀργύριον διπλοῦν, κελεύσας ἐπιφέρεισθαι καὶ δῶρα ἕτερα. Ὡς δὲ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἐδέξατο αὐτοὺς εὐμενῶς, καὶ περὶ τοῦ πατρὸς ἠρώτησε, καὶ εἰστίασε λαμπρῶς. Ἦνικα δὲ εἶδε ἀπίεναί, τὴ ποτήριον τὸ ἀργυροῦν κελεύει [325] ἐμβληθῆναι τῷ μαρσίππῳ τοῦ Βενιαμίν, οὐκ εἰδόντων ἐκείνων. Ὡς δὲ ἐνεβλήθη καὶ λαβόντες ἀπῆλθον, προστάσσει τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας ὁ Ἰωσήφ καταδιώξαι τοὺς ἀνδράς. Ὁ δὲ καταδιώξας ἐνεκάλει, ὅτι κακοῖς τὸν εὐεργέτην ἡμείψαντο. Ταρattoμένη δὲ αὐτῶν, καὶ τῷ μὲν ἀλόντι ἐπὶ τῇ κλοπῇ, εἰ εὐρεθῆι, θάνατον ὀριζόντων, ἑαυτοῖς δὲ δουλείαν, εὐρίσκειται παρὰ τῷ Βενιαμίν. Τότε εἰσελθὼν ὁ Ἰούδας, καὶ μακρὸν ἀποτεινας λόγον περὶ τοῦ πατρὸς καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Βενιαμίν, ὅς ἦν ἐλόμενος ἀντὶ τοῦ μειρακίου δουλεύειν αὐτῷ, εἰς ποσοῦτον ἐνέβαλεν οἶκτον τὸν Ἰωσήφ, ὡς ἐλεγχθῆναι ὁ τὴν σκηνὴν ἄπασαν. Πάντας γὰρ ἐκβαλὼν, ἵνα αὐτῷ μετ' ἐξουσίας δακρῶν ἐξῆ, γνωρίζει τε αὐτὸν τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἀποστέλλει ἐπὶ τὸν πατέρα μετὰ δῶρων καὶ ἀμαξῶν· ἦν δὲ καὶ τῷ Φαραῶ τούτο συνευδοκοῦν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἰακώβ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ, περιχαρῆς τε ἦν, καὶ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος κατέθη εἰς Αἴγυπτον. Ὁρᾷ τὸν Ἰωσήφ ὁ πατὴρ, ἀπηγγέλλη ταῦτα τῷ Φαραῶ, καὶ κατώκησεν ἐν Ῥαμεσσῇ. Ὡς δὲ ἀνάλωτο τὸ ἀργύριον τῆς γῆς, κτήνη διδόντες οἱ ἄνθρωποι, ἐλάμβανον σίτον· ἐπειδὴ δὲ καὶ ταῦτα ἐπέλειπε, καὶ ὁ λιμὸς οὐκ ἐπαύετο, ἐαυτοὺς ἔδωκαν μετὰ τῆς γῆς· καὶ γενόμενοι τῷ Φαραῶ δοῦλοι, ἔσπειρον, καὶ τὸ πέμπτον μέρος ἐδίδοσαν αὐτῷ, τὰ τέσσαρα αὐτοὶ καρπούμενοι. Μέλλων δὲ τελευτᾶν ὁ Ἰακώβ, ὄρκον ἀπαιτεῖ τὸν Ἰωσήφ, ὥστε μὴ θάψαι αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τάφῳ τῶν πατέρων αὐτοῦ. Καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ, τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν Μανασσῆ, οὐκ εἰς ἄγγόνων, ἀλλ' εἰς υἱὸν καταλέγει τάξιν. Καὶ ἡμβλυῶπει Ἰακώβ· ὡς δὲ κατεφίλησεν αὐτοὺς, καὶ εἶδε εὐλογεῖν, ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Ἰακώβ ἔστησε τὸν Ἐφραῖμ ὁ Ἰωσήφ, τὸν δὲ Μανασσῆ ἐκ δεξιῶν. Ὁ δὲ Ἰακώβ τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀριστερῶν ἐστῶτα τὸν νεώτερον, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐπὶ τὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ εὐλόγησε, τοῦ δὲ Ἰωσήφ οἰομένου κατὰ ἀγνοίαν τούτου ποιεῖν τὸν πατέρα, καὶ διορθομένου, οὐκ ἠνέσχετο ὁ Ἰακώβ· εἰδὼς γὰρ ἔφη τούτο ποιεῖν, οὐκ ἀγνοῶν. Τότε δίδωσι τῷ Ἰωσήφ ὁ Ἰακώβ τὴν Σίχιμαν ἐξάιρετον, ἦν ὁ Συμεὼν καὶ Λευὶ ἔλλον. Καὶ εὐλογεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεύει. *Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὼν,* φησὶν, *ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται α.* Ὡς δὲ ἀπέθανεν ὁ Ἰακώβ, ἐπένησεν αὐτὸν ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἀναγαγὼν ἔθαψεν ἐν τῷ σπηλαίῳ Ἀβραάμ. Εἶπον οὖν

^c Ἐλέγω vox Chrysostomo familiaris hoc usu.

^d In vulgatis exemplaribus legitur, ἕως ἂν ἔλθῃ τὸ ἀποκαίμενα αὐτῷ· sed in quibusdam ecclesiasticis scriptoribus ὃ ἀπόκειται legitur, et sic habebat Chrysostomi exemplar: nam sic ille legit in Genesim p. 638, et alibi.

οὐ ἀδελφοὶ αὐτοῦ· *Μηποτε μνησικακίση, καὶ ἀναποδώσει ἡμῖν κακὰ, ἃ ἐνεδειξάμεθα αὐτῷ, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν λέγοντες· Ἴδοὺ ἡμεῖς οὐκ εἶμι σου.* Καὶ ἔκλιανσεν ὁ Ἰωσήφ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· *Μη φοβείσθε· τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ· Ὑμεῖς ἐβουλεύσασθε ποτηρὰ, ὁ δὲ Θεὸς ἀνταπέδωκέ μοι ἀγαθὰ.* Ἐγὼ διαθρέψω ὑμᾶς καὶ τοὺς οἴκους ὑμῶν. Ἐζήσεν οὖν [326] Ἰωσήφ ἔτη ἑκατὸν, καὶ εἶδεν Ἐβραῖμ παῖδια ἕως τρίτης γενεᾶς. Λέγει οὖν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ· *Ἐπισκοπῆ ἐπισκέψεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ εἰσάξει ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἣν ὡμοσε τοῖς πατράσιν ἡμῶν δούναί αὐτοῖς. Καὶ συνανοίσετε τὰ ὄσα ἡμῶν μεθ' ὑμῶν.* Καὶ τελευτήσας ἐτῶν ἑκατὸν, ἐτάφη ἐν τῇ σορῷ ἐν Αἰγύπτῳ^α.

Σύνοψις τῆς Ἐξέδου.

Ἀναστάς βασιλεὺς ἐν Αἰγύπτῳ, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ἰωσήφ, ἐκάκου τοὺς Ἰσραηλίτας τῷ πληθῶ καὶ τῇ πλινθειᾷ. Ἐκέλευσε δὲ καὶ ταῖς μαιαῖς ἀναιρεῖν τὰ ἄρβρα τῶν Ἰσραηλιτῶν· ὡς δὲ οὐκ εἶξαν, τῷ λαῷ τὸ τὸλμημα ἐπέτρεψε. Τότε τίκεται Μωϋσῆς ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ ἐξέθηκον αὐτὸν οἱ γονεῖς ἐν θήβῃ. Κατελθούσα δὲ ἡ θυγάτηρ Φαραῶ, καὶ ἀνελομένη τὸ παιδίον, ἔβωκε τρέφασθαι. Μέγας οὖν γενόμενος Μωϋσῆς, ἐξῆλθε πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Κατανοήσας δὲ τὸν πόνον, ὄρᾳ Αἰγύπτιον τύποντα τινα Ἐβραῖον. Περιβλεψάμενος δὲ ὕδα καὶ ὕδα, οὐχ ὄρᾳ οὐδένα· πατάξας δὲ τὸν Αἰγύπτιον, ἔκρυψεν αὐτὸν ἐν τῇ ἀμμῳ. Ἐξελθὼν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ δευτέρᾳ, ὄρᾳ δύο Ἐβραίους διαπληκτιζομένους, καὶ λέγει τῷ ἐνὶ· *Διὰ τί τύπτεις τὸν πλησίον;* Ὁ δὲ εἶπε· *Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντι καὶ δικαστῆν ἐπ' ἡμᾶς· μή ἀνελεῖν με θέλεις ὡς χθὲς Αἰγύπτιον;* Ἐφοβήθη οὖν Μωϋσῆς· ἦκουσε δὲ Φαραῶ τὸ ῥῆμα, καὶ ἐζήτει ἀνελεῖν Μωϋσῆν. Φοβηθεὶς δὲ Μωϋσῆς, ἀνεχώρησεν εἰς Μαιδιάμ· ἐβοήθησε ταῖς θυγατράσιν Ἰοθὼρ πρὸς τὸ ποτίσαι. Αἱ δὲ ἀνήγγειλαν τῷ πατρὶ τὸ γεγονός, καὶ εἰσήγαγον πρὸς αὐτὸν τὸν Μωϋσῆν. Καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ γυναῖκα· καὶ ἔτεκε τῷ Μωϋσῆϊ τὸν Γερσὲμ καὶ τὸν Ἐλιέζερ. Ποιμαίνοντι δὲ αὐτῷ λαλεῖ ὁ Θεός· *ὅτε ἦλθεν, εἶδε τὸ ἐπὶ τῆς βάτου θαύμα, ὅτε ἐκαίετο, καὶ οὐ κατεκαίετο. Καὶ ἀποστέλλει αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον λέγων· Εἰπέ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν.* Κελεύεται δὲ συναγαγεῖν τὴν γερουσίαν, καὶ οὕτως εἰσελθεῖν πρὸς Φαραῶ, καὶ παραγγεῖλαι τῷ λαῷ, ἥνικα ἀποτρέχουσι^β χρῆσασθαι σκεύη ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ παρὰ τῶν γειτόνων. Καὶ δίδωσιν αὐτῷ σημεῖα τοια πρὸς τὸ πιστευσθῆναι, τὴν βάρβον, ἣ γέγονεν ὄφις, τὴν ἀλλοίωσιν τῆς χειρὸς αὐτοῦ· γέγονε γὰρ ὡς χεὶρ, καὶ πάλιν ἀποκατεστάθη εἰς τὴν οἰκείαν χροιάν, τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ. *Ἐκχεεῖς γὰρ ἀπ' αὐτοῦ, φησὶν, ἐπὶ τὴν ξηρὰν, καὶ ἔσται αἷμα.* Ὁ δὲ Μωϋσῆς παρηρτεῖτο· τότε ὀργισθεὶς ὁ Θεός, συνέζευξεν αὐτῷ τὸν Ἄαρῳν. Ἀπήγγειλε Μωϋσῆς τῷ πενθερῷ αὐτοῦ τῷ Ἰοθὼρ, ὅτι μέλλει εἰς Αἴγυπτον ἀπείναί. Καὶ τελευτήσαντος τοῦ βασιλέως τοῦ ζητούντος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, φησὶν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι *Ἐλθε εἰς Αἴγυπτον.* Ὁ δὲ τὰ παῖδια καὶ τὴν γυναῖκα λαβὼν, οὕτως εἰσῆει. Διὸ [327] καὶ ἄγγελος φαίνεται φοβῶν

αὐτόν. Οὐ γὰρ διὰ τὴν περιτομὴν (εἰ γὰρ τῆς περιτομῆς ἔνεκεν, ἔχρην μὴ πρότερον ἀναστῆναι τὸν ἄγγελον, ἕως οὗ καὶ τὸν ἕτερον περιέριεμεν ἢ μήτηρ), ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν γυναῖκα λαβεῖν εἰς Αἴγυπτον. Οὐ γὰρ οἰκῆσαι ἐκεῖ ἐπέμπετο, ἀλλ' ἐξαγαγεῖν τὸν Ἰσραὴλ· ὅπερ καὶ αὐτὸς συνιδὼν, ἀφήσει τὴν γυναῖκα. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι ἀφήκεν; Ἀπελθόντι αὐτῷ ἐξ Αἰγύπτου ἀπαντᾷ μετὰ τῆς γυναίκος ὁ πενθερὸς Ἰοθὼρ. Ἐρχεται Ἄαρῳν πρὸς Μωϋσῆν, καὶ ἀμφοτέροι συνήγαγον τὴν γερουσίαν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτοῖς τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ ἐχάρησαν. Ὡς δὲ καὶ πρὸς τὸν Φαραῶ εἰσῆλθον, καὶ ἐκέλευον ἐξαποστέλλειν τὸν λαόν, οὐ μόνον οὐκ εἶξεν ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐκάκωσε τοὺς Ἰσραηλίτας, κελύσας μὴ διδοσθαι αὐτοῖς ἄχυρον, ἀλλ' αὐτοὺς ἀφ' ἑαυτῶν πορίζειν. Ὡς δὲ ἐμαστῆχθησαν οἱ γραμματεῖς διὰ τὸ μὴ πληροῦσθαι τὸ ἔργον, ἐνέτυχον τῷ Φαραῶ, καὶ οὐδὲν ὄνησαν. Κατεβόων λοιπὸν τοῦ Μωϋσέως· καὶ πάλιν ἀποστέλλεται πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, εὐαγγελιζόμενος αὐτῶν τὴν ἔξοδον. Οἱ δὲ οὐκ ἤκουσαν Μωϋσέως ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας αὐτῶν. Ἐνταῦθα γενεαλογεῖται Μωϋσῆς, καὶ φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· *Δέδωκά σε Θεὸν τῷ Φαραῶ· καὶ ἀποστέλλει αὐτὸν πρὸς Φαραῶ, κελύσας ἐπιδείξαι σημεῖον, εἰ αἰτήσειεν ὁ βασιλεὺς, τὸ τῆς βάρβου τῆς εἰς ἕριν στραφείσης.* Ὡς δὲ ἐγένετο ἡ βάρβος ὄφις, καὶ οὐκ εἶξε. τρέπεται τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ εἰς αἷμα, πληροῦσθαι ἡ γῆ βατράχων· εἶτα σκνίπες ἐπῆλθον, εἶτα ἡ κυνόμυια, εἶτα ὁ θάνατος τῶν κτηνῶν, εἶτα αἱ φλυκτιδεῖς, εἶτα ἡ χάλαια καὶ τὸ πύρ, εἶτα ἡ ἀκρίς, καὶ τὸ σκότος τὸ ψηλαφητόν. Ὡς δὲ ἤμελλεν ἔ τῶν πρωτοτόκων ἐπάγεσθαι θάνατος, κελεύονται ὕσαι πρόβατον ἄρσεν, ἄμωμον, καὶ χρῖσαι πὰς φλιάς τῷ αἵματι· οὐ γὰρ ἀπολείσθαι τοὺς ὄντας ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ἧ ἂν τὸ αἷμα ἦν [1. ἦ] τοῦ ἀμνοῦ. Τότε καὶ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῶν ἀζύμων αὐτοῖς νομοθετεῖ· κὰν εἰσελθῶσιν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, φυλάττειν κελεύει τὴν λατρείαν. *Κὰν ἐρωτήσωσιν ὑμᾶς υἱοὶ ὑμῶν, φησὶ, ἐρεῖτε· Ὅυσία τὸ πάσχι τοῦτο Κυρίου.* Ὡς δὲ κατὰ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς ἀπόλωτο τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, ἀπῆλθον τοὺς Ἰσραηλίτας τῆς Αἰγύπτου. Οἱ δὲ ἐξῆλθον, λαβόντες τὰ σκεύη τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, καὶ πολλὸν λαόν μετ' αὐτῶν ἐπίμικτον, καὶ πρόβατα, καὶ βόας, καὶ κτήνη. Ἡ δὲ κατοίκησις τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἦν κατῳκησαν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν γῆ Χαναάν, ἔτη τετρακόσια τριάκοντα. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἀνάθεος καὶ ἀγίωσόν μοι πᾶν πρωτότοκον ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, ὅτι ἀπέκτεινε τὰ πρωτότοκα Αἰγυπτίων.* Οὐκ ἦγαγε δὲ αὐτοὺς διὰ Φυλιστιεῖμ, ἵνα μὴ μετανοήσωσιν [328] ἰδόντες πόλεμον, καὶ ἀποστρέψωσιν εἰς Αἴγυπτον, ἀλλὰ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς. Πέμπτη δὲ γενεᾷ ἀνέβησαν υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· καὶ ἔλαβε Μωϋσῆς τὰ ὄσα Ἰωσήφ. Ὁδήγει δὲ ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ στόλῳ πυρὸς τὴν νύκτα, καὶ στόλῳ μεφῆλης τὴν ἡμέραν. Ὡς δὲ κατεδίωξεν ὁ Φαραῶ μεταμειληθὲς, ἐπάταξε τὴν θάλασσαν Μωϋσῆς τῇ βάρβῳ, καὶ διηρέθη· παρελθόντων δὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν, συνῆλθε κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ κατεπόντισεν αὐτούς. Καὶ ἦσε Μωϋσῆς τὴν ψῆδν, ἦσε δὲ καὶ Μαριάμ μετὰ τῶν γυναικῶν. Ἦλθον εἰς Μαρῶν, ἐνθα πικρὸν ἦν τὸ ὕδωρ, καὶ ἐγλύκανεν αὐτὸ Μωϋσῆς διὰ τοῦ ξύλου. Ἦλθον ἐνθα δώδεκα πηγάαι καὶ φονίκες οἱ ἑβδομήκοντα· ὁ δὲ τόπος Ἐλεῖμ ἐλέγετο. Ἦλθον ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἐρημον ἀνά μέσον Ἐλεῖμ καὶ Σινά. Τότε ἐγόγγυ-

^α Codex Lugdunensis sic desinit: ἐπανέρχονται ἐξ Αἰγύπτου ἀνερχόμενοι αὐτοῦ τὰ ὄσα. Ὁ δὲ ἀπέθανε. Ἐθῆκαν αὐτῶν παῖος (sic) ἐν τῇ σορῷ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ. Hic aliquid erratum vultumque est.

^β Hic omnino legendum καὶ παραγγεῖλαι τῷ λαῷ, ἥνικα ἀποτρέχουσι, et sic habet Lugdunensis codex. Coislinianus vero καὶ παρήγγειλε.

Marrhas, ubi amara erat aqua, et dulcem reddidit illam Moyses per lignum. Venerunt in locum ubi erant duodecim fontes, et septuaginta palmæ: locus autem vocabatur Elim. Inde venerunt in desertum inter Elim et Sina. Tunc murmuraverunt in deserto Israelitæ, carnes postulantes. Tunc pluit illis manna. Deinde intulit coturnicem. Illic circa manna, quod cum multum erat, non redundabat, cum parvum, non deficiebat, jussit nihil relinqui in crastinum. Illi vero non paruerunt, et quod residuum fuit vermibus scatebat. Dixit, Ne egrediamini ad colligendum sabbato: illi vero neque in hoc obsequuti sunt, et cum egressi essent, nihil invenerunt. Jubet Moyses in vase aureo reponi ex manna in futuras generationes. Manna vero comederunt quadraginta annis. Tunc murmuraverunt ob sitim. Et percussit Moyses petram, exiitque aqua. Venit Amalec bellatam contra Israellem: et in fugam illum vertit Jesus filius Nave: ac quamdiu erant manus Moysis erectæ, superabat Israel; quando autem demittebat eas, superabatur. Illud vero signum erat crucis. Stabant quippe Aaron et Or qui sustinerent manus Moysi. Dixit autem Dominus ad Moysen: *Scribe hoc in monumentum in libro* (Exod. 17. 14). Accedit Jothor socer Moysis cum uxore ejus (generum autem illum præter usum vocat Scriptura) et Moysi et populo (a). Enarrat mirabilia Moyses socio: ille vero miratus est. Ut autem vidit totum populum Moysi adstantem, illum vero non posse erga omnes judicium exercere, auctor est illi socer, ut deligat viros potentes, religiosos, justos, obdientes superbiam, et constituat eos millenarios, centenarios, quinquagenarios, decuriones (Exod. 18. 21). Obtemperavit ei Moyses, et ascendit in montem. Præcepitque ei Deus ut populo diceret, eos futuros Dei regale sacerdotium, gentem sanctam, si obdierint. Illi vero dixerunt: *Omnia quaecumque dixit Deus, faciemus et audiemus* (Exod. 19. 8). Tunc præcepit populo, ut purificetur usque ad tertium diem, et lavet vestimenta sua. Hic dictum est illud quod habetur apud Apostolum in Epistola ad Hebræos: *Si tetigerit montem, lapidabitur* (Hebr. 12. 20). Tunc mons fumigabat, voces tubarum sonabant. Tunc præcepta legis accipit Moyses, nempe decalogum, et reliqua jura. Illud autem, *Diis non maledices* (Exod. 22. 28), non de idolis dictum est, sed de principibus: subdit enim: *Principi populi tui non maledices*. Pollicetur multa ipsis bona, si obdierint: quod gentes sint superaturi, terram possessuri; pollicetur item aquam eorum benedictum iri, et panem, omni morbo liberandos illos esse, non futuram sterilem esse in illis, neque orbem, neque immaturam mortem, terminos eorum se positurum esse a mari Rubro usque ad Phylistinorum terram, a deserto usque ad Euphratem. Tunc immolavit Moyses, et dimidium sanguinis effudit ad altare: accipiensque sanguinem aspersit populum. Horum meminit Paulus in Epistola ad Hebræos dicens: *Neque primum Testamentum sine sanguine renovatum est*

(a) Hæc, et Moysi et populo, videntur mendose irrisse.

(Hebr. 9. 18). Jubetur Moyses ascendere et accipere tabulas. Et erat ibi quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Audixit autem dispositionem tabernaculi, et eorum quæ in ipso continebantur, et sacerdotalis amictus, et unctionis sacerdotum, et redemptionium. Hæc vero erant ut singuli dimidium didrachmi partem darent, id est, obolos decem. Et de compositione olei præcipit, et de observatione sabbati. Conveniunt Israelitæ contra Aaronem et in idololatriam incidunt. Tunc ait Deus Moysi: *Sine me, et delebo eos, et faciam te in gentem magnam* (Exod. 32. 10). Ut autem descendens Moyses vidit vitulum et populum ludentem, projecit et contrivit tabulas, increpavit Aaronem, præcepit filiis Levi venientibus; dixit: *Si quis ad Dominum, veniat ad me, ut occidat unumquique fratrem suum et proximum suum: et ceciderunt tres mille viri* (Exod. 32. 26 — 28). Tunc ascendens Moyses dixit Deo: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, dele me de libro, quem accipiam* (Exod. 32. 31. 32). Tunc flevit populus, et jussus est deponere ornatum suum. Illic dictum fuit: *Et loquutus est Dominus ad Moysen, quasi si quis loquatur ad amicum suum* (Exod. 33. 11). Jesus autem filius Nave non egrediebatur ex tabernaculo. Tunc rogat Moyses Deum, ut non derelinquat populum, et deditis duabus tabulis, accepit decalogum, transactis rursus quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Præcipitur autem ipsi iterum de pascha, de sabbato, de exterminandis gentium diis, de primogenitis ipsi sanctificandis. Illic legitur, Moysen cum velo loquutum populo esse; quod ad Corinthios secunda ait Paulus (2. Cor. 3. 15). Tunc illis præceptum est de sabbato, de materia ad tabernaculi constructionem adhibenda, hæc est, de auro, de ære, de capillis, deque reliqua materia. Et illi quidem cum magna afferebant alacritate, ita ut redundaret; operatus autem est Beseleel de tribu Juda, et Eliab de tribu Dan omnia ad apparatus necessaria; et tabernaculum stetit, nubesque operuit illud. Quod autem impensum fuit ad opera, auri quidem viginti novem talenta et sicii septingenti, argenti talenta centum, sicii 772, æris talenta septuaginta, et bis mille quingenti sicii.

LEVITICUS, LIBER TERTIUS (a).

Leviticus vocatur hic liber, quia proprie et peculiariter totam Levitici ministerii formam continet, et quo pacto Aaron et filii ejus ex tribu Levi in sacerdotes electi utique fuerint, et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes, et qualis sit universus sacrorum cultus, sacerdotaleque ministerium. Deinde cujusque sacrificii legem exponit; tum ejus quod pro salute, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo sive involuntario, et quo pacto singula dividenda sint et referenda. Enarratur etiam in hoc libro summi sacerdotis, aliorumque sacerdotum unctio: ad hæc,

(a) Hæc tota Levitici Synopsis desideratur in Codice Coisluniano, sed habetur in Lugdunensi Batavico. Maxima vero pars ejus eadem ipsa est, quæ in Synopsi Athanasii nomine a nobis edita est Tomo II Operum Athanasii. Ea de re agitur in Diatriba autè Synopsin posita.

σαν οἱ Ἰσραηλίται ἐν τῇ ἐρήμῳ, κρέα ζητούντες. Τότε ἔβρεξαν αὐτοῖς μάννα. Εἶτα ἤνεγκε τὴν ὀρυγομήτραν. Ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ μάννα, ὃ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὃ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησε, παρήγγειλε μὴ ὑπολείπεσθαι εἰς τὴν αὔριον. Οἱ δὲ παρήκουσαν, καὶ γέγονε τὸ καταλειφθὲν σκωληκῶν πλήρες. Εἶπε· Μὴ ἐξέλθῃτε συλλέξαι τῷ σαββάτῳ· οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρήκουσαν, καὶ ἐξελθόντες οὐκ εὔρον. Κελεύει Μωϋσῆς ἐν στάμνῳ χρυσοῦ ἀποθέσθαι ἀπὸ τοῦ μάννα εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεάς. Τὸ δὲ μάννα ἔφαγον τεσσαράκοντα ἔτη. Τότε ἐγόγγυζον διὰ τὸ δίψος. Καὶ ἐπάταξε Μωϋσῆς τὴν πέτραν, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ ὑδωρ. Ἐρχεται ἡ Ἀμαλὴ πολεμικῶν τὸν Ἰσραὴλ· καὶ ἐτρέψατο αὐτὸν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· καὶ ἔως ἦσαν αἱ χεῖρες Μωϋσῆ μετώρου, ἴσχυσεν ὁ Ἰσραὴλ, ὅτε δὲ καθῆκεν αὐτὰς, ἤττωντο. Τούτο δὲ τύπος ἦν τοῦ σταυροῦ*. Εἰστήκεισαν γὰρ Ἀαρὼν καὶ Ὀρ, στηρίζοντες τὰς χεῖρας Μωϋσῆ. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· *Κατάγραφον τοῖτο εἰς μνημόσυνον ἐν βιβλίῳ*. Ἀπαντᾷ Ἰοθὴρ ὁ πενθερός Μωϋσῆ μετὰ τῆς γυναικὸς (γαμβρὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ καταχρηστικῶς ἡ Γραφή) τῷ τε Μωϋσῆ καὶ τῷ λαῷ^b. Δηγεῖται τὰ θαυμάσια Μωϋσῆ, τῷ πενθερῷ· ὃ δὲ ἐθαύμασεν. Ὡς δὲ εἶδε πάντα τὸν λαὸν παρεστηκότα Μωϋσῆ, τὸν δὲ οὐκ ἀρκούντα πᾶσι κρῖνειν, φησὶν αὐτῷ ὁ πενθερός· Ἐπιλεξαι ἄνδρας δυνατοῦς, θεοσεβεῖς, δικαίους, μισούντας ὑπερηφανίαν, καὶ κατάστησον αὐτοὺς χιλιάρχους, ἑκατοντάρχους, πεντηκοντάρχους, δεκάρχους^c. Ἐποίησε Μωϋσῆς οὕτως, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος. Καὶ προσέταξεν αὐτῷ ὁ Θεὸς εἰπεῖν τῷ λαῷ, ὅτι ἔσονται τοῦ Θεοῦ βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, ἐὰν ὑπακούσωσι. Οἱ δὲ εἶπον· *Ἄπαντα, ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα*. Τότε προστάσσει τῷ λαῷ ἀγνισθῆναι ἕως τρίτης ἡμέρας, πλύναι τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἐνταῦθα εἰρηται καὶ τὸ παρά τῷ Ἀποστόλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· *Κἄν θίγη τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται*. [329] Τότε ἐκαπνίζετο τὸ ἔρος, φωναὶ σαλπύγγων ἤχουν. Τότε τὰς ἐντολάς τοῦ νόμου λαμβάνει Μωϋσῆς, τὴν Δεκάλογον, καὶ τὰ λοιπὰ δικαίωματα. Τὸ δὲ, *Θεοὺς οὐ κατολογήσεις, οὐ περὶ εἰδώλων εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀρχόντων*· ἐπάγει γὰρ, *Ἀρχοντι τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς*. Ἐπαγγέλλεται, εἰ ὑπακούσειαν, πολλὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ· κρατήσκειν τῶν ἐθνῶν, τῆς γῆς κληρονομίαν, τὸ ὄρωρ αὐτῶν εὐλογήσειν καὶ τὸν ἄρειον, πάσης μαλακίας αὐτοὺς ἀπαλλάξειν, μὴ ἐσεσθαι στείραν ἐν αὐτοῖς, μηδὲ ἄγονον, μηδὲ θάνατον ἄωρον, τὰ ὄρια αὐτῶν θῆσειν ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἕως τῆς Φυλιστιελμ, ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἕως τοῦ Εὐφράτου. Τότε θύει Μωϋσῆς, καὶ τὸ ἡμισυ τοῦ αἵματος προσέχεε πρὸς τὸ θυσιαστήριον· καὶ λαβὼν τὸ αἶμα κατεσκέδασε τοῦ λαοῦ. Μέννηται τούτων ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγων, *ὅτι Οὐδὲ ἡ πρώτη διαθήκη χωρὶς αἵματος ἐγ-*

κεαίνισται. Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθὼν λαβεῖν τὰ πυξία. Καὶ ἦν ἐκεῖ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἦκουσε δὲ τὴν διάταξιν τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τῆς ἱερατικῆς στολῆς, καὶ τῆς χρῆσεως τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν λύτρων. Ταῦτα δὲ ἦν τὸ ἡμισυ τοῦ διδράχμου ἕκαστον δίδοι, τουτέστιν, ὀβολοὺς δέκα. Καὶ περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἐλαίου παραινεῖ, καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τοῦ σαββάτου. Ἐκκλησιάζουσιν οἱ Ἰσραηλίται κατὰ Ἀαρὼν καὶ εἰδωλολατροῦσι. Τότε φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆ· *Ἐασόν με, καὶ ἐξάλειψω αὐτοὺς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα*. Ὡς δὲ κατελθὼν ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν μόσχον καὶ τὸν λαὸν παίζοντας, ἐρρίψε τὰς πλάκας, καὶ συνέτριψεν, ἐπειτίμησε τῷ Ἀαρὼν, ἐκέλευσε τοὺς υἱοὺς Λευὶ ἐλθούσιν, εἶπε· *Εἰ τις πρὸς Κύριον^d, ἴτω πρὸς με, σφάξειν ἕκαστον τὸν ἀδελφόν^e αὐτοῦ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ*. Καὶ ἔπεσον τρισχίλιοι ἄνδρες. Τότε δὲ ἀνελθὼν Μωϋσῆς λέγει τῷ Θεῷ· *Εἰ μὲν ἀψυεῖς^o αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄφες^o εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου, ἧς ἔγραψας*. Τότε ἐπένησεν ὁ λαὸς, καὶ ἐκελεύσθη περιελεῖν τὸν κόσμον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα εἰρηται· *Καὶ ἐλάλησεν Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, ὡς εἰ τις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον*. Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἐξεπορεύετο τῆς σκηνῆς. Τότε παρακαλεῖ Μωϋσῆς τὸν Θεόν, ὥστε μὴ καταλιπεῖν τὸν λαόν· καὶ λαβούσας δύο πλάκας, λαμβάνει τὴν Δεκάλογον, ποιήσας πάλιν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐνέλλεται δὲ αὐτῷ πάλιν περὶ τοῦ πάσχα, περὶ τοῦ σαββάτου, περὶ τοῦ ἐξολοθρευσαί τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀγιάσαι αὐτῷ τὰ πρωτότοκα. Ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι μετὰ καλύμματος ἐκάλεε Μωϋσῆς τῷ λαῷ· ὃ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους φησὶν ὁ Παῦλος. Τότε αὐτοῖς παραγγέλλεται περὶ τοῦ σαββάτου, καὶ περὶ τῆς ὕλης τῆς ὀφειλοῦσης προχωρῆσαι εἰς τὴν τῆς σκηνῆς ἐργασίαν, τουτέστι, περὶ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ χαλκοῦ, τῶν τριχῶν, καὶ τῆς λοιπῆς ὕλης. Καὶ οἱ μὲν ἔφερον πολλῇ τῇ προθυμίᾳ, ὡς καὶ περισεύειν^o ἐργάζεται [330] δὲ Βεσελεὴλ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, καὶ Ἐλιαδ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν ἅπαντα τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν, καὶ ἔσθη ἡ σκηνή, καὶ ἐκάλυψεν αὐτὴν ἡ νεφέλη. Τὸ δὲ ἀναλῶθὲν εἰς τὰ ἔργα χρυσοῦ μὲν τάλαντα κθ' καὶ σίκλοι ψ', ἀργυρίου δὲ τάλαντα ρ', σίκλοι φοβ', καὶ χαλκοῦ τάλαντα σ', καὶ σίκλοι, βφ'.

Λευιτικόν, βιβλίον γ'.

Λευιτικὸν καλεῖται τοῦτο τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἰδικῶς πᾶσαν τῆς τε Λευιτικῆς λειτουργίας τὴν διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ χρίονται εἰς ἱερέας, πᾶσάν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσιῶν· καὶ τὴν ποιότητα πᾶσαν τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας καὶ ἱερατικῆς λειτουργίας. Δηγεῖται καὶ τὸν νόμον ἐκάστης θυσίας, περὶ τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου πλημμελήματος, καὶ πῶς ἐκάστῳ τῶν προσφερομένων διατρεῖσθαι καὶ ἀναφέρεσθαι ὀφείλει διηγείται. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἡ χρῆσις τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερῶν, καὶ ἡ διάκρισις καὶ ἡ γνῶσις τῶν σημείων, περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων καὶ τοῦ γου οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ καθαρῶσμου αὐτῶν.

^d In Bibliis legitur τίς πρὸς Κύριον.

^e In Bibliis Græcis legitur εἰ μὲν ἀψυεῖς.

* Sic Homilia in illud, *Pater, si possibile est* : καὶ Μωϋσῆς δὲ οὕτω τοῦ Ἀμαλῆ περιεγένετο, ἐπειδὴ τύπον ἐπέδεικνυτο τοῦ σταυροῦ. Mox quod dicit Chrysostomus, *Jothorem dici in Scriptura γαμβρὸν καταχρηστικῶς, sed improprie pro penθερόν, generum*, in omnibus τῶν O' exemplaribus hodieque observatur, ubi γαμβρὸν legitur. Lugdunensis codex hic habet γαμβρὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ χρηστικῶς (sic) ἡ Γραφή.

^b Hæc, τῷ τε Μωϋσῆ καὶ τῷ λαῷ, mendose forsitan interpretantur.

^c In Bibliis legitur δεκαδάρχους.

Νόμος τε καὶ διαστολή περὶ νομικῶν γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνομοι. Καὶ πάλιν διαστολή καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ ἔρπετων, καὶ τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὀφείλουσιν Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι προσετάχθησαν. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σαλπίγγων τῇ νεομηνίᾳ τῇ ἑβδομῆ μηνὸς δηλοῖ· τὸ δὲ παράγγελμα τῆς μεγάλης νηστείας, ἴν' ἐν αὐτῷ τῷ ἑβδομῆ μηνὶ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ποιῶσι ταύτην, ἣντινα Σάββατα σαββάτων καὶ ἄφεσιν ἀμαρτίας καλεῖ. Περιέχει τὴν σκηνοπηγίαν τῇ ἐ' τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὀφειλόντων προσφέρεσθαι. Καὶ περὶ ἀφέσεις τῶν πιπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς, καὶ περὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς κατὰ ζ' ἔτη ὀφειλοῦσης γίνεσθαι. Ἐξηγεῖται πάλιν τε ὑπόμνησιν νομικῶν καὶ προσταγμάτων καὶ μαρτυριῶν. Περιέχει καὶ ἀπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάσσουσιν αὐτήν, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσι δεινοτάτας. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτως ποιεῖται. Καὶ τὰ μὲν ἀπὸ κτηνῶν καθαρὰ τὰ τοιαῦτα λέγει, τὰ διχηλοῦντα ὄπλην καὶ ὄνουσιτηρας, ὄνουχίζοντα δύο χηλῶν, καὶ ἀνάγοντα μηρυκισμόν· οἷά ἐστι μύσος, πρόβατον, αἰξ, ἔλαφος, βούβαλος, δορκάς, ἄρως, πύγαργος, τραχέλαφος, καμηλοπάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ τινα ἀπὸ τούτων ἐνέλιπε, ἀκάθαρτόν ἐστιν· οἷά ἐστιν ὁ κάμηλος καὶ ὁ δασύπους καὶ ὁ χοιρόγυλλος· ταῦτα γὰρ μηρυκάται μὲν, οὐ διχηλεῖ δὲ ὄπλην· καὶ ὁ ὕς· καὶ οὗτος διχηλεῖ μὲν καὶ ὄνουχίζει, οὐ μηρυκάται δέ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν, [331] ἄ κελεύει μὴ ἐσθίειν, ταῦτά ἐστιν τὸν ἀετὸν, τὸν γρῦπα, τὸν ἀλιετόν, [ἰ. ἀλιετόν], τὸν γῦπα, τὸν ἰκτινόν, τὸν κόρακα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ ἔρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ τὸν νυκτικόρακα, καὶ καταράκτην, καὶ ἴβιν, καὶ πορφυρίωνα, καὶ πελεκῆνα, καὶ κύκνον, καὶ ἔρωδιόν, καὶ χαρδάριον, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἔποπα καὶ νυκτερίδα. Τῶν δὲ ἔρπετων πετεινῶν ἀκάθαρτα ἅπαντα εἶναι λέγει, τὰ πορευόμενα ἐπὶ τεσσάρων, ἔχοντα δὲ ἀνωτέρω τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς περῆξιν ἀπὸ τῆς γῆς, οἷά ἐστιν ὁ βροῦχος, ὁ πίττακος, ὁ ἀτταγός, καὶ ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὄφιοχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τε τῇ θαλάσῃ καὶ τοῖς ποταμοῖς καὶ χειμάρροισι γινόμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθαρά, ὅσα ἔχει περὺγία καὶ λεπίδας, οἷά ἐστι τρίγλα, σκάρος, γλαῦκος, κεστρεὺς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπόμενα ἐν τινι τούτων, ἀκάθαρτα καὶ οὐ βρωτέα, οἷόν ἐστι σηπία· περὺγία μὲν γὰρ ἔχει, λεπίδας δὲ οὐ. Τῶν δὲ ἔρπετων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει εἶναι, τὴν γαλῆν, τὸν μῦν, τὸν χερσαῖον κροκόδειλον, τὴν μυγαλῆν, καὶ τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀσκαλαδωτῆν, τὴν σάυραν καὶ ἀσπάλακα. Περὶ γὰρ τοῦ δρωεῖς καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ περιττὸν ἐν αὐτῷ μνημονεῦσαι· φανερόν μὲν γὰρ ἦν πᾶσι ταῦτα βδελυκτὰ εἶναι καὶ μισητά. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ αὐτῶν ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ δευτερονομίῳ. Ἔτι δὲ περιέχει περὶ τε τῶν θνησιμαίων ὡς ἀπηγορευμένων, καὶ τοῦ αἵματος ὁμοίως, καὶ περὶ γυναικῶν τικτουσῶν. Καὶ εἰ σπερτικὸς [ἰ. σπερματικὸς] ἦ, ἀκάθαρτος· ἔσται ἐπὶ τὰς ἡμέρας. Καὶ [περὶ] τῆς ὀκτοημέρου περιτομῆς τοῦ βρέφους. Καὶ περὶ τῆς ἀφόδρου, καὶ περὶ διαφορᾶς τικτουσῶν ἄρῆν ἢ ὀηλν καθαρισμοῦ. Καὶ νόμος περὶ λέπρας· καὶ καθαρισμοῦ αὐτῆς, καὶ περὶ

γονορρόων [ἰ. γονορρόων] καὶ σπερμογονείας. Περὶ τε εὐλαθείας, καὶ περὶ ἀποπομπαίου καὶ περὶ νηστείας· καὶ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἀτάκτους ποιεῖσθαι συζυγίας, καὶ περὶ γάμων νομίμων καὶ ἀθέσμων, καὶ ὅτι οὐ χρὴ χήραν ἢ ἐκβεβημένην τὸν ἱερέα λαμβάνειν, ἀλλὰ παρθένον καὶ ἐκ πάντων ἀκλόητον (sic; *fort.* ἀκηλίωτον). Καὶ περὶ ἐκπορευούσης θυγατρὸς ἱερέως. Καὶ περὶ τοῦ ἀμωμον εἶναι τὸν ἱερέα. Καὶ περὶ τῶν προσφερομένων δώρων. Περὶ τε σαββάτων, καὶ ἑορτῶν, καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, καὶ τῶν σκηνοπηγιῶν καὶ τῶν σαλπίγγων. Καὶ περὶ τοῦ ἐλαίου, τοῦ φωτός, καὶ τῶν ἄρτων τῆς προέσεως, καὶ περὶ τοῦ ἐναυτοῦ τῆς ἀφέσεως. Ἔτα περὶ δούλων Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν. Καὶ περὶ ἀπαγορεύσεως εἰδώλων οὕτω διαλαμβάνων· Ἐγὼ γὰρ ὁ θεὸς ὁμῶν· οὐ ποιήσετε ὑμῖν αὐτοῖς χειροποίητα, οὐδὲ γλυπτὰ, οὐ στήλην ἀναστήσετε ὑμῖν, οὐδὲ λίθον σκοπὸν θήσετε ἐν τῇ γῇ ὁμῶν προσκυνησαί αὐτῷ. Πρὸς τούτοις ἀπειλὰς τῶν παραβαινόντων οὕτως· Ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς ὁμῶν, ὁ ἐξαγαγὼν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ὑμᾶς, ὅτῳ ὁμῶν δούλων, καὶ συνέτριψι τὸν δεσμὸν τοῦ ζυγοῦ ὁμῶν, καὶ ἤγαγον ὑμᾶς μετὰ παρθένιας. Ἐὰν δὲ μὴ ἐπακούσητέ μου, μηδὲ ποιήσητε τὰ προστάγματά μου ταῦτα, ἀλλ' ἀπειθήσητε αὐτοῖς, καὶ τοῖς κριμασί μου προσοχθίσῃ ἡ ψυχὴ ὁμῶν, ὥστε ὑμᾶς μὴ ποιεῖν πάσας τὰς ἐντολάς μου, ὥστε διασκεδάσαι τὴν διαθήκην μου, καὶ ἐγὼ ποιήσω οὕτως ὑμῖν, καὶ ἐπιστήσω ἐφ' ὑμᾶς τὴν ἀπορίαν, τὴν τε ψύραν, [332] καὶ τὸν ἰκτερον σφακελίωτα τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν· καὶ σπερεῖτε διακενήτε τὰ σπέρματι ὁμῶν, καὶ ἔδορται ταῦτα οἱ ὑπεναντίοι ὁμῶν. Καὶ οὕτω περιέχον τὸ βιβλίον ταῦτα μετὰ τῶν λοιπῶν προσταγμάτων καὶ ἐντολῶν τελειοῦται ἐν τούτοις.

Σύνοψις τῶν Ἀριθμῶν.

Ἀ Κελεύεται Μωϋσῆς ἀριθμῆσαι τὸν λαὸν ἀπὸ εικοσαέτους καὶ ἐπάνω, καὶ ἦσαν ἑξακόσια χιλιάδες καὶ τρισχίλιοι, καὶ ἑξακόσιοι καὶ πενήκοντα χωρὶς τῶν Λευιτῶν. Γενεαλογοῦνται οἱ Λευῖται, καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ἦσαν εἴκοσι δύο χιλιάδες ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρωτότοκοι Ἰσραὴλ εικοσάδου χιλιάδες ἦσαν καὶ τρεῖς καὶ διακόσιοι καὶ ἑβδομηκοντα, ἀντὶ τῶν περισιῶν ἔλαβε λύτρα Μωϋσῆς, καὶ δίδωσιν Ἀαρῶν. Τὰ δὲ λύτρα ἦν χίλιοι τριακόσιοι ἑξήκοντα πέντε σίχλοι κατὰ κεφαλὴν. Διατάσσει τίνα λειτουργεῖν δεῖ, τίνες Λευῖται ὀφείλουσιν εἶναι· οὐ γὰρ πάντες τῆς αὐτῆς ἡξίωτον τιμῆς. Ἄλλοι μὲν τὰ τιμιώτερα τῶν σκευῶν τῆς σκηνῆς, οἱ δὲ τὰ ἐλάττω ἐνεχειρίζοντο. Ἐγενήθησαν δὲ οἱ Λευῖται οἱ ἀπ' εικοσαέτους καὶ ἐπάνω, οἱ καὶ ἐλειτουργοῦν, ἕως πενήκονταέτους, ὀκτακισχίλιοι πεντακόσιοι ὀγδοήκοντα τρεῖς. Τότε κελεύει πάντα ἀκάθαρτον ἐξαποστειλαί τῆς παρεμβολῆς, καὶ περὶ θυσίας τῆς ὑπὲρ πλημμελείας διαλέγεται, καὶ τὸν τῆς ζηλοτυπίας διατάττει νόμον, ὥστε μὴ συκοφαντεῖσθαι γυναῖκα ἐπὶ μοιχείᾳ.

Ἄ Iulitium libri Numerum in Lugdunensi codice sic habet: Ἀριθμοὶ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἐκαστὴ φυλὴ ἐκ προσταγμάτων Κυρίου μετρεῖται· καὶ ὁ ἀριθμὸς παντός τοῦ λαοῦ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ δηλοῦται. Οἱ δὲ ἀριθμοῦντες ἦσαν, τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς· καὶ Ἀαρῶν καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκαστῆς φυλῆς ἄρχων. Καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ ἀπὸ εικοσαέτους καὶ ἄνω ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ ρ' καὶ ν' χωρὶς τῶν λοιπῶν. Τὴν δὲ φυλὴν Λευὶ καθ' ἑαυτοὺς ἠρίθμισαν διὰ φωνῆς Κυρίου μόνου Μωϋσῆς· καὶ Ἀαρῶν ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω

judicium et cognitio indiciorum, quibus tam hominum, quam indumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit, et qui sit eorum expiandum ritus. Præterea quæ sit lex et distinctio connubiorum legitimorum, et quænam pro illegitimis sint habenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animalia, interque volucres et pisces ac reptilia cujusvis generis, et quibusnam vesci, a quibusnam abstinere dedeant Hebræi. Declarat etiam qui sit Tubarum dies in neomenia mensis septimi: magni quoque jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam sabbata sabbatorum et peccati remissionem vocat. Festum etiam Tabernaculorum decima quinta ejusdem mensis celebrari jubet. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit. Item de manumittendis Hebræis, qui in servitutem venditi sunt, et de debitorum remissione: de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus præceptis ac testimoniis admonet. Porro servantibus illa, bona pollicetur; transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos autem mundos et immundos distinctionem hujusmodi ponit. In brutis animantibus hæc munda dicit esse, quæ unguam dividunt, et geminas unguas habent, ac ruminationem regerunt; qualia sunt vitulus, ovis, capra, cervus, bubalus, caprea, oryx, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et similia. Si vero quidpiam eorum defuerit, pro immundo habebitur, ut sunt camelus, lepus, chærogryllus: hæc enim ruminant quidem, sed unguam non dividunt; et sus quoque: nam hic unguas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero quæ edi vêtat, hæc sunt: aquila, gryphes, haliaëtus, vultur, milvus, corvus, et his similia, accipiter et similia, nycticorax et similia, cataractes, ibis, porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius, charadrius, et his similia, upupa et vesperilio. Repentia volatilia, omnia dicit esse immunda, quæ quatuor pedibus gradiuntur quæque crura pedibus sublimiora habent, ita ut in illis a terra saliant, qualia sunt bruchus, pittacus, attagus, locusta et similia, et lacerta. Quæ vero in aquis, sive in mari, sive in fluminibus ac torrentibus nata, hæc dicit esse munda, illa videlicet quæ pinnas et squamas habent; ut sunt trigla, scarus, glaucus, cestreus, et quæ his sunt similia. Quæ autem aliquo eorum carent, immunda nec edenda; videlicet sepiæ, quæ pinnas habet, squamis autem caret. Ex illis autem quæ supra terram repunt, hæc immunda esse dicit, mustelam, crocodilum terrestrem, mygalen, chæmæleonem, stellionem, sauram et talpam. De serpente autem, et quæ ipsi sunt similia, superfluum esset admonere: hoc namque animantium genus liquet omnibus esse abominandum ac detestandum. Similiterque in Deuteronomio horum meminit. Item agit de mortificis et prohibitis, de sanguine similiter, de mulieribus parientibus. Si quis semen emisit, immundus erit diebus septem. De circumcissione pueri octavo die faciendâ. De muliere menstruata, et de differentia purgationis earum quæ vel masculum vel feminam pe-

pererint. Lex de lepra et de ejus purgatione, de seminifluis, et de menstruis. De reverentia, de capro emissario et de jejuniis. De cohibendo illegitimo coitu: de connubiis legitimis et illegitimis, et quod non debeat sacerdos viduam aut repudiatam ducere, sed virginem. De filia sacerdotis fornicante. Quod sacerdos inculpatus esse debeat. De donis oblatiis. De sabbatis, de festis, et de festo Paschatis, de Scenopogia, deque festo Tubarum. De oleo, de lumine, de panibus propositionis et de anno remissionis. Deinceps de servis Judæis et gentilibus. De repudiatione idolorum sic loquitur: « Ego enim sum Deus vester; non facietis vobis ipsis simulacra, nec statuam erigetis vobis, neque lapidem in scopum ponetis in terra ut adoretis illum » (*Levit.* 26. 1.). Ad hæc minas effert in prævaricatores his verbis: « Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti cum essetis servi, et contrivi vinculum jugi vestri, ac duxi vos cum fiducia. Si autem non audieritis me, neque feceritis præcepta mea hæc, sed ipsis repugnaveritis, et si iudicis meis adversetur anima vestra, ita ut non faciatis omnia præcepta mea, ut dissipetis testamentum meum; inducam in vos angustiam, scabiem, et ardorem consumentem oculos vestros: et seminabitis frustra sementem vestram, et hanc comodent hostes vestri » (*Ibid.* v. 13-16). Ista continet hic liber, cum aliis mandatis et præceptis, in hisque terminatur.

SYNOPSIS NUMERORUM (a).

Jubetur Moyses numerare populum a vigesimo anno et supra, erantque sexcenta tria milia hominum, et sexcenti quinquaginta, præter Levitas. Genealogia Levitarum, qui numerantur, erantque viginti duo mille trecenti a natis uno mense et supra. Quia vero primogeniti Israelis erant viginti duo mille ducenti septuaginta tres, pro iis qui numerum excedebant redemptiones accepit Moyses deditque Aaroni. Redemptiones autem erant mille trecenti sexaginta quinque sicut pro quolibet. Præcipit quisnam rem sacram obire debeat, quosnam esse oporteat Levitas: non enim omnes eodem honore dignabantur. Aliis pretiosiora vasa tabernaculi, aliis minora concredebantur. Fuerunt autem Levitæ a vigesimo anno et supra, qui ministrabant, usque ad quinquagesimum annum, octo mille quingenti octoginta tres. Tunc jubet omnem immundum emittere ex castris, et de sacrificio pro delicto loquitur, legemque zelotypiæ statuit; ut neque calumnia impeteretur mulier circa adulterium, neque adultera latere posset. De precatone sanctificationis statuit, et quomodo oporteat sacerdotem benedicere filios Israel. Ubi autem stetit tabernaculum, attulerunt principes dona multa magnaque. Jubetur Moyses

(a) Initium libri Numerorum in Lugdunensi Codice sic habet: *Hic liber vocatur « Numerorum », quia singulæ tribus, juxta præceptum Domini, quantæ essent mensuratum est, et quia totius populi numerus in hoc libro declaratur. Dinumerabant autem populum Moyses et Aaron, et cum eis cujusque tribus princeps. Et numerus bellatorum a vigesimo anno et supra inventus est sexcenta milia et centum et quinquaginta, præter alios. Tribum autem Levi separatim dinumeraverunt secundum verbum Domini, Moyses et Aaron soli, a mense uno et supra.*

sanctificare Levitas, aulique a vigesimo anno et supra oportere ipsos ministrare, a quinquagesimo autem anno a ministerio cessare. Præcepit ipsis Deus per Moysen ut pascha faciant. *Dic, inquit, et faciant filii Israel pascha (Num. 9. 2).* Erat enim primus mensis secundi anni. Accesserunt autem immundi ad Moysen, et obtulit pro illis Deo. Præcepitque Deus, eum qui non posset in primo mense immolare pascha, vel quod immundus esset, vel quod in longo itinere, in secundo mense facere, decima tertia die. Si quis vero, mundus cum sit, nec in longo itinere, nolit pascha facere in primo mense, sub peccato erit. Lex, inquit, una sit advenæ et indigenæ. Cum ascenderet nubes, castra movebant Israelitæ, et ubi nubes stabat, illic castra metabantur. Jubetur Moyses facere tubas argenteas, ita ut per illas significaretur populo, quando proficisci oporteret, quando congregare populum in bellis, in sacrificiis, utendumque esse dicitur his tubis in festis, in neomeniis, in holocaustis. Ut autem profecti sunt filii Israel, rogabat Moyses Jobab filium Raguel, qui et Jothor dicebatur, ut sibi et viæ et promissorum honorum consors esset; et cum arca eveheretur, dixit Moyses: *Exsurge, Domine, dissipentur inimici tui, fugiant omnes qui te oderunt (Num. 10. 35).* Et murmuravit populus, et combusta est pars castrorum; et vocatus est locus Incendium. Precatusque est Moyses, et cessavit ultio. Petebantque carnes, et dicebant: « Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto, cucumerum et peponum, et porrorum et ceparum et alliorum. Nunc autem anima nostra arida; nihil præter manna respiciunt oculi nostri » (Num. 11. 5. 6). Ut autem seditionem eorum graviter ferebat, et Deo supplicabat, addidit ei septuaginta seniores, qui partem vituperii cum illo ferrent. Tunc Jesu filio Nave dicente, Prohibe filium Eldad et Modad ne prophetent, ait Moses: *Num æmularis tu pro me? Et quis dederit ut totus populus Domini prophetæ sint (Num. 11. 29)*¹? Tunc ascendit coturnix a Domino, et comederunt. Et carnes erant in dentibus eorum, priusquam delicerent. Hoc in Psalmo etiam dictum est: *Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos: et occidit in pluribus eorum (Psal. 77. 30. 31)*². Vocatus autem est autem hic locus Sepulcra concupiscentiæ. Tunc loquuta est contra Moysen Maria dicens: *Num ipsi soli loquutus est Deus (Num. 12. 2)*? Cum dixisset vero Deus, se ipsi soli prophetarum ita loquutum esse, immisit lepram in Mariam, Moysesque rogante pro illa, non tulit eam prius mundari, quam septem dies extra castra mansisset. Mittit ergo quosdam ex

¹ In Bibliis Græcis, Μη ζηλοῖς ἐμέ. Καὶ τίς δὲ πάντι τῷ λαῷ Κυρίου ποροήτας;

² In Bibliis Græcis Edit. Rom., ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, in pinguis eorum. Vulgata, pingues eorum, et sic alii quoque interpretes veteres secundum lectionem Hebraicam, עֲבֵרֵי הַבָּשָׂר. Sed in vetustissimis exemplaribus Græcis multis legebatur, ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, in pluribus eorum. Quae de re vide Hieronymum Epist. ad Suniam et Frell. et Augustinum in Psalmos hoc loco. Theodoretus etiam ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν, ubi Interpres vertit, pingues eorum, non accurate sane. Interpretatione autem in Psalim. 77, quam inter spuria ablegavimus, ἐν τοῖς πλείοσι αὐτῶν legitur.

populo exploratum terram Chananæorum. Quae explorata, uvam inde gestarunt, terramque admodum laudabant. Sed timebant populum, quod bellatores illic viri essent. Chaleb autem filius Jephone, et Jesus filius Nave, qui et ipsi ex numero exploratorum erant, populo animos addebant: illi autem venerunt lapidatum eos. Rursusque Deum irritaverunt. Tum dixit Deus, non ascensuros esse eos qui murmuraverunt in terram promissionis, nisi tantum filios eorum, et Chaleb filium Jephone, et Jesum. Quadraginta autem annis, inquit, erunt in deserto, donec filii creverint, secundum numerum dierum, quibus visitaverunt terram. Tunc exploratores omnes mortui sunt, exceptis Chaleb et Jesu filio Nave: flevitque populus. Ascenderunt contra Amalec præter Dei placitum, et arca mansit in castris cum Moysen. Exivitque Amalec et percussit eos. Præcipitur de holocaustis, de primitiis, de sacrificiis pro delicto. Deprehensus est quispiam ligna colligens in sabbato, et lapidatus est. Præcipiuntur simbrias in oris facere. De Core, Dathan et Abiron: tumultus eorum, et poenæ quas dederunt. His peractis, reliqui de populo non ad meliorem se frugem receperunt, sed rursus insurrexerunt contra Moysen, moriunturque quatuordecim mille septingenti. Tunc floruit virga Aaronis. Dicit et statuit quid accipere debeant Levitæ et sacerdos magnus, et legem dat de cinere vitulæ, ex qua aspersionis aqua fiebat. Hanc porro vitulam visum est quibusdam esse figuram passionis Domini nostri Jesu Christi. Per cinerem autem vitulæ mundabatur is qui immundus erat a mortuo. Venit autem populus in Cades, ibique mortua sepultaque est Maria. Deficiente aqua rursus murmurant Judæi: Moyses vero et Aaron jubentur aquam de petra educere. Percussit illam Moyses dicens: *Numquid ex hac petra educemus vobis aquam (Num. 20. 10)*? Et egressa est aqua. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, ideo non introducetis vos hunc cælum in terram, quam dedi eis (Ibid. v. 12).* Per legatos agit Moyses cum rege Edom, ut eos transire sineret: ille vero non permisit: et declinaverunt ab eo filii Israel. Ut autem pervenerunt in montem Or, jussu Dei assumptis Moyses Aaron et Eleazar filio ejus, adduxit eos in montem: et induit Eleazarum vestibus ejus. Aaron autem mortuus est in monte. Flevitque populus triginta diebus. Chananæum vicerunt, et anathemate ferierunt. Profecti autem ad mare Rubrum, circumierunt terram Edom, et animo defecerunt, murmuraveruntque contra Moysen: immisitque in eos Deus serpentes qui istos occiderent. Precatusque est Moyses, et jubente Deo fecit serpentem anæum: qui vero mordebatur, cum respiceret in serpentem, vivebat. De hoc serpente dictum est in Evangelio: *Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis (Joan. 3. 14).* Legatos mittit Moyses ad Seon regem Amorrhæorum. Hic autem Seon cum bellum ante movisset contra regem Moab, cepit terram ejus. Ut vero etiam contra Israelitas prælium commisit, pro-

μήτε μοιχευθεῖσαν δύνασθαι λαβεῖν. Περὶ τῆς εὐχῆς τοῦ ἁγιασμοῦ διατάσσεται, καὶ πῶς δεῖ τὸν ἱερέα εὐλογεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἔστι ἡ σκηνή, περιήγουν οἱ ἄρχοντες δῶρα πολλὰ τε καὶ μεγάλα. Κελευεῖται Μωϋσῆς ἀγγίσει τοὺς Λευίτας, καὶ ἀκούει δει ἀπὸ εἰκοσαετοῦς δεῖ αὐτοὺς λειτουργεῖν καὶ ἐπάνω, ἀπὸ δὲ πεντηκονταετοῦς ἀφίστασθαι τῆς λειτουργίας. Κελεύει αὐτοὺς ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσεως ποιῆσαι τὸ πάσχα. Εἶπε γάρ, φησί, καὶ ποιείτωσαν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πάσχα. Ἦν γὰρ πρῶτος μῆν τοῦ δευτέρου ἔτους. Προσηλθον ἐξ οἱ ἀκάθαρτοι Μωϋσεῖ, καὶ ἀνήνεγκε περὶ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς τὸν μὴ θυνάμενον ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ θύειν τὸ πάσχα, ἢ διὰ τὸ ἀκάθαρτον εἶναι, ἢ διὰ τὸ ἐν ὀφῷ μακρᾷ τυγχάνειν, τῷ δευτέρῳ μηνὶ ποιεῖν, τῇ τεσσαραεκαδικῆ. Εἰ δὲ τις καὶ καθαρὸς ὢν, καὶ οὐκ ὢν ἐν μακρᾷ ὀφῷ, μὴ βούλοιο ποιεῖν τὸ πάσχα ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ, ὑπὸ ἁμαρτιᾶν ἔσται. Νόμος, φησὶν, εἰς ἔστω τῷ προσηλύτῳ καὶ τῷ αὐτόχθονι. Ἦνικα ἀνέβαιναν ἡ νεφέλη, ἀπήρον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἂν ἔστι, ἐκεῖ παρενεβάλλον. Κελεύεται Μωϋσῆς ποιῆσαι σάλπιγγας ἀργυρᾶς, ὥστε δι' αὐτῶν σημαίνειν τῷ λαῷ, ἡνίκα ἀπάραι δέοι, ἡνίκα συναγαγεῖν τὸν λαὸν ἐν πολέμοις, ἐν θυσίαις, χρῆσασθαι ταῖς σάλπιγγι ταύταις ἐν ἑορταῖς, [353] ἐν νεομηνίαις, ἐν ὀλοκαυτώμασιν. Ὡς δὲ ἐξῆραν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, παρεκάλει τὸν Ἰωθάρ * Μωϋσῆς υἱὸν Ραγουὴλ τὸν καὶ Ἰοθάρ, ὥστε αὐτῷ καὶ τῆς ὁδοῦ κοινοῦνῆσαι, καὶ τὴν ἐπαγγελθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς * καὶ ἐν τῷ ἐξαίρειν τὴν κιβωτὸν, εἶπε Μωϋσῆς. *Ἐξεγέρθητι, Κύριε, διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ σου, φυγέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντές σε. Καὶ ἐλόγγυζεν ὁ λαὸς, καὶ κατεκάη μέρος τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος ἐμπυρισμός. Καὶ ἤξαστο Μωϋσῆς, καὶ ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ ἐξήτουν χρέα, καὶ ἔλεγον. *Ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθῦς, οὐδ' ἠσθίσαμεν ἐν Αἰγύπτῳ, τοὺς σικύους, καὶ τοὺς πέπονας, τὰ πρία, τὰ κρίμνα, τὰ σκόροδα ^b. Νῦν δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάξηρος* οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάρνα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Ὡς δὲ ἐβαρύνετο τὴν ἀντιστασίαν αὐτῶν, καὶ ἐνετύγχανε τῷ Θεῷ, προστίθεισιν αὐτῷ ἔδδομήγοντα πρεσβυτέρους, ὥστε συλλαμβάνεσθαι αὐτῶ ἐν τῇ ἀρχῇ. Τότε τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ εἰπόντος. Κώλυσον τὸν υἱὸν Ἐλδὰδ καὶ Μωδὰδ τοῦ προφητεύειν, φησὶν ὁ Μωϋσῆς. *Ζηλοῖς σύ μοι; Καὶ τις ὃν ἀπαντα τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας;* Τότε ἀνέβη ὀρυγομήτρα παρὰ Κυρίου, καὶ ἔφαγον. Καὶ τὰ χρέα ἦν ἐν τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν, πρὶν ἢ ἐκλιπεῖν. Τοῦτο τὸ ἐν ψαλμῷ εἰρημένον. *Ἐτι τῆς βρώσεως οὐσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ὀρητὴ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐτούς. καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλεοσιν αὐτῶν.* Ἐκλήθη δὲ ὁ τόπος οὗτος μνήματα ἐπιθυμίας. Τότε κατεδάλησε τῷ Μωϋσεῖ Μαρία, λέγουσα. *Μὴ αὐτῷ μόνῳ ἐλάλησεν ὁ Θεός;* Εἰπὼν δὲ ὁ Θεός, ὅτι αὐτῷ μόνῳ προφητῶν ἐλάλησεν οὕτως, ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν Μαριάμ λέπραν, καὶ Μωϋσεως δεηθέντος ὑπὲρ αὐτῆς, οὐ πρότερον αὐτὴν ἀφῆκε καθαρισθῆναι, ἕως ἐποίησεν ἐπὶ τὰς ἡμέρας ἕξω τῆς παρεμβολῆς. Πέμπει γοῦν τινὰς ἐκ τοῦ λαοῦ κατασχέψασθαι τὴν γῆν Χαναάν. Καὶ κατασχέψαμενοι, βότρυν ἤνεγκαν ἐκείθεν, καὶ τὴν*

γῆν ἐθαύμαζον. Ἐφοβούοντο γὰρ τὸν λαὸν, ὡς μαχίμων ὄντων τῶν ἐκεῖ ἀνδρῶν. Χαλῆδ δὲ ὁ τοῦ Ἰεφονεῖ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν κατασκόπων ὄντες, παρεθάρρυνον τὸν λαόν. Οἱ δὲ ἦλθον λιθοβολῆσαι αὐτούς. ὁ δὲ Θεὸς ὀργισθεὶς εἶπε μὴ ἀνελεθεῖν αὐτοὺς γογγύσαντας εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ Χαλῆδ υἱὸν Ἰεφονεῖ, καὶ Ἰησοῦν. Τεσσαράκοντα δὲ ἔτη, φησὶν, ἔσονται ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἕως ἂν ἀυξηθῇ τὰ παιδία, κατὰ ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν, ὧν ἐπεσκέψαντο τὴν γῆν. Τότε οἱ κατάσκοποι πάντες ἀπέθανον, πλὴν Χαλῆδ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ ἐπένεθον ὁ λαός. Ἀνήλθον ἐπὶ τὸν Ἀμαλὴκ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ κιβωτὸς ἀνέμεινε ἐν τῇ παρεμβολῇ μετὰ Μωϋσεως. Καὶ ἐξῆλθεν Ἀμαλὴκ, καὶ κατέκωψεν αὐτούς. Ἐντέλλεται περὶ [354] ὀλοκαυτώματων, περὶ ἀπαρχῶν, περὶ θυσιῶν τῶν ὑπὲρ πλημμελείας. Ἐάλω τις ξύλα συλλέξας ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐλιθοβολήθη. Προστάσσονται κράσπεδα ἐπὶ τὰ πτερόγυια ποιῆσαι. Τὰ περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀθρηῶν ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν, ἡ τιμωρία ἦν ἔδοσαν. Οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ λαοῦ, τούτων γενομένων, οὐκ ἐσωφρονίσθησαν, ἀλλὰ πάλιν ἐπανέστησαν τῷ Μωϋσῇ, καὶ ἀποθνήσκουσι τεσσαραεκαδικοὶ χιλιάδες καὶ ἑπτακόσιοι. Τότε ἦνθησεν ἡ ῥάβδος Ἀαρῶν. Λέγει καὶ διατάσσεται ὁ λαμβάνειν δεῖ τοὺς Λευίτας καὶ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν. Καὶ νομοθετεῖ περὶ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ τοῦ βαντισμοῦ ἐγίνετο. Τὴν δὲ δάμαλιν αὐτὴν ἔδοξέ τισι τύπον εἶναι τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως ἐκαθαίρετο ὁ ὢν ἐπὶ νεκροῦ ἀκάθαρτος. Ἦλος δὲ ὁ λαός εἰς Καδῆς, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε Μαρία, καὶ ἐτάφη. Οὐκ ὄντος ὕδατος πάλιν γογγύζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι. ὁ δὲ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρῶν κελεύονται ἐκ τῆς πέτρας ἐξαγαγεῖν ὕδωρ. Ἐπάταξεν αὐτὴν ὁ Μωϋσῆς λέγων. *Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξομεν ὕδωρ ὑμῖν;* Καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρῶν. *Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι ἀγαπάσαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὕμεις τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔδωκα αὐτοῖς.* Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασιλέα Ἐδῶμ, ἵνα ἀφῆ αὐτούς. ὁ δὲ οὐ συνεχώρησε. καὶ ἐξέκλιναν ἀπ' αὐτοῦ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἦλθον εἰς Ἄρ τὸ βροσ, κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ, λαβῶν Μωϋσῆς τὸν Ἀαρῶν καὶ Ἐλεάζαρ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀνήγαγεν εἰς τὸ βροσ. καὶ ἐνέδυσσε τὸν Ἐλεάζαρ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀαρῶν ἀπέθανεν ἐν τῷ βροσ. Καὶ ἐκλαυσεν ὁ λαός τριάντονα ἡμέρας. Ἐβλον τὸν Χαναναῖον, καὶ ἀνεθεμάτισαν αὐτόν. Ἐλθόντας δὲ ἐπὶ θάλασσαν Ἐρυθρὰν, ἐκύκλουν τὴν γῆν Ἐδῶμ, καὶ ὠλιγοψύχουν, καὶ κατεγόγγυζον Μωϋσῇ. καὶ ἀπέστειλεν ὁ Θεός ἐπ' αὐτούς ὕφεις θανατοῦντας. Καὶ ἠῤεατο Μωϋσῆς. καὶ ἐποίησε χαλκοῦν ὄφιν, προσταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ δακνόμενος, ἡνίκα ἀνέβλεψεν εἰς τὸν ὄφιν, ἐξῆ. Περὶ τούτου τοῦ ὕφους εἴρηται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. *Καθὼς ὕψωσε Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.* Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων τὸν Σηὼν. Οὗτος δὲ ὁ Σηὼν πολέ-

* In Bibliis Græcis legitur Ὁδὰδ, et in Hebræo. Lugdunensis quoque codex Ἰωδὰδ habet.

^b In Bibliis Græcis legitur καὶ τὰ κρίμνα καὶ τὰ σκόροδα. Libro tertio ad Stagirium t. I, p. 208, legitur etiam σκόροδα, ut hic.

^c In Onomastico Athanasiano ad vocem θαναμάω diximus hanc vocem sæpe significare, cum admiratione celebrari, laudari. Hoc sensu prorsus hic explicari debet ἐθαύμαζον.

^d Coislin. καὶ πάλιν ὀργιζόμενον τὸν Θεόν. Τότε εἶπεν ὁ Θεός μὴ ἀνελεθεῖν, quæ sunt ἀσύστατα.

^e Ἴνα ἀφῆ αὐτούς, supple παρέρχεσθαι.

μήσας πρότερον τὸν βασιλέα Μωάβ, ἔλαβε τὴν γῆν αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ τοῖς Ἰσραηλιταῖς συνέμειξεν εἰς πόλεμον, ἠττήθη κατὰ κράτος, καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ἔλαβον οἱ Ἰσραηλιταί. Συμβαλόντες δὲ καὶ τῷ Ὁγ βασιλεῖ τῆς Βασάν, τοῖς αὐτοῖς περιέβαλον αὐτὸν κακοῖς, οἷς καὶ τὸν Σηὼν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ἔλαβον. Πέμπει βασιλεὺς Βαλὰκ πρὸς Βαλαάμ τὸν μάντιν, ἵνα ἀράσῃται τὸν λαόν. Ὁ δὲ θεὸς τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυσεν. Ὡς δὲ ἐνέκειτο τῷ μάντι, συνεχώρησεν ἀπελθεῖν μὲν, οὐ μὴν ἀράσασθαι ἀλλ' ἔτρψε τὰς κατάρτας εἰς εὐλογίας. Οὐκ [355], ἐπειδὴ Ἰσχυὸν τι αἰ ἀραὶ τοῦ μάντεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ταλαίπωρος ἦν ὁ λαός, ἤμελλεν αὐτοῦ πιστεῦειν ταῖς κατάρταις, καὶ κατακρίνεσθαι ἐκεῖ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν. Οὗτος προφητεύει περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων· *Ἀγατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀραστήσεται ἀνθρώπος ἐξ Ἰσραὴλ*. Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ἐγενήθη ἐπὶ τῷ μάντι. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ Βαλαάμ, ἐκπορεύουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ, καὶ τελοῦνται τῷ Βεελφεγῶρ. Τότε κελεύει Μωῦσῃς ἕκαστον, ἀποκτείνει τὸν ἀδελφὸν εἰδωλολατρήσαντα. Τότε καὶ Φινεὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ ἐξέκρινε τὸν Ζαμβρὶν τὸν Ἰσραηλίτην, καὶ τὴν Χασθὶ τὴν Μαδιανίτιν μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τότε ἀριθμοῦνται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ εἰκοσαέτους καὶ ἐπάνω, καὶ εὐρέθησαν ἑξακόσιοι χιλιάδες, καὶ τρισχίλιοι ἄνδρες καὶ τριάκοντα· οἱ δὲ Λευῖται τρεῖς καὶ εἴκοσι χιλιάδες ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω. Αὕτη ἡ ἐπίσκεψις ἐν Ἀραβῶθ Μωάβ ἐγένετο, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ἄνθρωπος, ἐξ ὧν ἐπισκέψατο Μωῦσῃς πρότερον ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινᾶ, πλὴν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Χαλέβ ὁ τοῦ Ἰερονεί. Προσέρχονται τινες θυγατέρες Σαλπαὰδ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἀξιούσαι, ἐπειδὴ ἄπαις ἀρρένων παίδων ἀπέθανεν ὁ πατὴρ αὐτῶν, εἰς αὐτάς ἔλθειν τὴν κληρονομίαν, καὶ τὴν κατάσχουσιν. Προσέταξεν ὁ Θεὸς λαβεῖν αὐτάς. Κἀν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων υἱόν, ἡ θυγάτηρ κληρονομεῖται· θυγατὴρ δὲ οὐκ οὐσης, ἀδελφός· ἀδελφοῦ δὲ οὐκ ὄντος, ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς. Δείκνυσιν ὁ Θεὸς Μωῦσῃ ἀπὸ τοῦ δρους τοῦ Ναυῆ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ χειροτονεῖται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἰς τὴν αὐτοῦ τάξιν. Τότε ἐντέλλεται τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ ὀλοκαυμάτων, θυσιῶν τῶν καθ' ἡμέραν, τῶν ἐν σαββάτοις, τῶν ἐν νεομηνίαις, τῶν ἐν τῷ πάσχα, τῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν ἑβδομάδιων, τῶν ἐν τῷ ἑβδομῷ μηνί. Διατάσσει καὶ περὶ εὐχῶν, τρυτέστιν, ὧν ἂν τις ἀξήσῃ. Τότε ἐξοπλίζονται δώδεκα χιλιάδες ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ Μαδιανιτῶν, καὶ Φινεὲς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀναιροῦσιν αὐτούς, καὶ πέντε βασιλεῖς Μαδιὰμ, καὶ τὸν Βαλαάμ τὸν μάντιν. Καὶ ἀπῆρξαντο τῷ Θεῷ τῶν σκύλων, καὶ τὰ λοιπὰ διένειμαν ἑαυτοῖς. Προσελθόντες ἡ φυλὴ Ῥουβὶμ καὶ Γάδ, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἦσαν παρὰ Μωῦσῆος τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραν. Ὁ δὲ ἔδωκε, πρότερον συνομολογησάντων ἐκείνων συμμαχῆσιν τοῖς λοιποῖς Ἰσραηλιταῖς, καὶ διαθήσεσθαι τὸν Ἰορδάνην μεθ' ἑπῶν, ὥστε πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἐνταῦθα διηγείται Μωῦσῃς ἀπὸ Αἰγύπτου ἕως ἦλθον ἀντικρῦ Ἰεριχῶ. Ἐντέλλεται αὐτοῖς ὥστε ἐξολοθρεῦσαι πάντα τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν. Λέγει αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν ὀρίων τῆς γῆς, πόθεν ἄρχονται, καὶ ποῦ πληροῦνται. Παραγγέλλει δὲ καὶ περὶ τῆς γῆς, ἧς ἔδει τοὺς Λευῖτας λαβεῖν, καὶ περὶ τῶν ἐξ πόλεων τῶν φυγαδευτηρίων, ὥστε τὸν ἀκουσίως ἀνελόντα ἐκεῖ

καταφεύγειν, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι κινδύνου, μένοντι ἐκεῖ, ἕως ἂν ἀποθάνῃ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. Ἐὰν δὲ ἀλῶ ἐξω τῶν ὄρων τῆς [356] πόλεως, καὶ φονεῦσῃ αὐτὸν ὁ συγγενὴς τοῦ πεφονευμένου, οὐ δώσει δίκην. Καὶ διαλέγεται βραχέα περὶ τῶν νόμων τῶν περὶ φόνων κειμένων. Προσέρχονται οἱ ἄρχοντες τῆς φυλῆς Μανασσῆ λέγοντες τῷ Μωῦσῃ· Ἐπειδὴ ἔδοξε τὰς θυγατέρας Σαλπαὰδ λαβεῖν κλῆρον, εἰ συμβαίῃ αὐτάς γαμηθῆναι ἀνδρὶ ἐξ ἐτέρας φυλῆς, τί ἵνα γίνηται; ἀπελεύσεται γὰρ ὁ κλῆρος τῆς ἡμετέρας φυλῆς εἰς ἐκείνην τὴν φυλὴν. Τότε προσέταξε Μωῦσῃς, ἐκ τῆς ἰδίας φυλῆς γυναῖκα λαμβάνειν ἄνδρα, ἵνα μὴ μεταφέρωνται αἱ κληρονομίαι ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλὴν.

Σύνοψις τοῦ Δευτερονομίου.

Ὡς ἐν κεφαλαίῳ διηγείται πάντα τὰ πρῶτα Μωῦσῃς, εἰς ὑπόμνησιν αὐτοῦς ἀγων τῆς τε τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, καὶ τῆς αὐτῶν κακίας. Περὶ τοῦ μὴ εἰδωλολατρεῖν παραίνουσι. Ἐνταῦθα κεῖται καὶ τὸ, *Μὴ προσκυνήσῃς τοῖς ἀστροῖς, ἃ ἀπένειμει Κύριος ὁ Θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ*. Τὸ δὲ, *Ἀπένειμει, οὐχ ὅτι αὐτὸς προσέταξεν· ἀπαγε· ἀλλὰ καθὼς φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος Παρέδωκεν αὐτοῦς ὁ Θεός εἰς ἀδόκιμον νοῦν, οὐχ ὅτι παρέδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἐλομένους αὐτοὺς καὶ ἀνεπιστρόφως ἔχοντας ἀφήκεν*. Οὕτως ἐνταῦθα τὸ, *Ἀπένειμειν αὐτοῖς, τουτέστιν, ἐλομένους τὴν πλάνην, καὶ μὴ βουλομένους ἐπιστρέψαι, ἀφήκεν*. Ἐνταῦθα μίχρον προελθὼν λέγει· *Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὅτι ἀπώλεια ἀπολειπίθε, ἐὰν ἀποστῆτε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ*. Εἶτα δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ταῦτα παρέσχεν ὁ Θεὸς ἄπερ ἐκείνοις. Καὶ ἀφορίζει τρεῖς πόλεις τοῦ Ἰορδάνου εἰς φυγαδευτήριον. Ἐπι τῶν προτέρων αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει, καὶ, *Ἐγραψαὶ αὐτὰ ἐπὶ τῶν χειρῶν σου, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν πωλῶν σου γράψεις, καὶ διδάξεις τὸν υἱόν σου*. Εἰπὼν δὲ ἃ συμβῆσεται κακὰ ἐὰν παρακούσῃς, παραβαρῦνεις πρὸς τὸ μὴ δεδοικέναι τοὺς πολεμίους. Πάλιν ἀναμιμνήσκει τῶν προτέρων. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Πρόσχευε σεαυτῷ, ὃ πολλάκις αὐτοῖς καὶ προῖων ἐπιλέγει, καὶ παραινεῖ τὰς νίκας μὴ τῇ οικείᾳ δυνάμει ἐπιγράφειν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι*. Ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι Ὁ Θεὸς πῦρ καταλλίσκων ἐστὶν ὅπερ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἔθηκε. Παραινεῖ δὲ ἐν ταῦτῳ Μωῦσῃς μὴ ἐπαίρεσθαι αὐτούς. Οὐ γὰρ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου, φησὶν, Ἰσραὴλ, ἐξολοθρευθήσεται τὰ ἔθνη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσέδειαν αὐτῶν. Ὑπομιμνήσκει δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς μοσχοποιίας. Ἐνταῦθα δὲ κεῖται· *Περιτέμνεσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ σκληρυνεῖτε*. Ἐγκωμιάζει τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐνταῦθα κεῖται· *Φιγῶν καὶ πῖων καὶ ἐμπλησθεὶς πρόσχευε σεαυτῷ* καὶ προλέγει τὰ κακὰ παρακούουσι, καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐὶ ὑπακούουσι. Καὶ κελεύει ἐπ' ὄρος Γαριζὶν δοῦναι τὴν εὐλογίαν, καὶ τὴν κατάραν ἐπ' ὄρος Γεβάλ· ἀπολέσαι τὰ εἰδῶλα καὶ τοὺς τόπους αὐτῶν. Κελεύει μὴ πανταχοῦ θυσίας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέσῃται. Περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν τὰ ἔθνη, μηδὲ τινὲς πειθεσθαι συμβουλεύονται εἰδωλολατρεῖν. [357] κἀν σημεία ποιῆ, μήτε φίλων, μήτε ἄλλων τινῶν, ἀλλὰ λιθοβολεῖν τὸν παραινούντα, κἀν ἀδελφὸς ἢ, κἀν πῶλις εἰδωλολατρεύσῃ, πανώλεθρον αὐτὴν ποιεῖν. Τίνα δεῖ ἔσθαι, καὶ τίνα παραιτεῖσθαι παραινεῖ. Περὶ ἀφέσεως χρεῶν νομοθετεῖ, περὶ ἀφέσεως καὶ

ligatus ab illis est : urbesque ejus ceperunt Israelitæ. Congressi etiam cum Og rege Basan, iisdem ipsum malis affecerunt, quibus Seon affecerant, ac terram urbesque ejus omnes ceperunt. Mittit rex Balaam ad Balaam vatem, ut malediceret populum. Deus autem initio quidem prohibebat. Ut autem instabat ille apud vatem, concessit quidem ut iret, sed non ut malediceret : sed convertit maledictiones in benedictionem (a). Non quod quidpiam possent maledictiones vatis, sed quia miseris affectus erat populus, crediturus erat illius maledictionibus, illicque propter infirmitatem suam damnandus erat. Hic de Christo vaticinatur dicens : *Orietur stella ex Jacob, et surgit homo ex Israel* (Num. 24. 17). Spiritus enim Dei fuit in vate. Ut vero abiit Balaam, fornicantur filii Israel cum filiabus Moab, et initiantur Beelphegor. Tunc præcipit Moyses, ut unusquisque fratrem suum idolis servientem interficiat. Tunc Phinees filius Eleazari confodit Zambrin Israelitam, et Chasbi Madianitidem cum illo : *Et reputatum est illi ad justitiam* (Psal. 105. 31). Tunc numerantur filii Israel a vigesimo anno et supra, et inventi sunt sexcenti et tres mille et triginta viri. Levitæ autem tres et viginti mille a mense et supra. Hic census in Araboth Moab factus est trans Jordanem. Neque in illis erat quispiam ex iis quos enumeraverat prius Moyses in deserto Sina, exceptis Jesu filio Nave, et Chalebo filio Jephone. Accedunt quædam filiarum Salpaad ex tribu Manasse rogantes, cum pater eorum filiis masculis orbis mortuus esset, ut ad se hereditas veniret atque possessio. Præcipit Deus ut illæ acciperent. Et si quis sine filio obiret, mandavit ut filia esset heres ; si nec filiam haberet, frater ; si fratrem non haberet, patris frater. Ostendit Deus Moysi ex monte Navo (b) terram promissionis, et in ejus locum dux constituitur Jesus filius Nave. Tunc præcipitur filiis Israel de holocaustis, de sacrificiis quotidianis, de illis quæ in sabbato, de illis quæ in neomeniis, de iis quæ in pascha, de iis quæ in die hebdomadarum, de iis quæ septimo mense. Præcipit etiam de votis ; id est, de iis quæ quispiam offerenda constituerit. Tunc armanitur duodecim mille viri ex Israelitis contra Madianitas, et Phinees cum illis, interficiuntque eos et quinque reges Madiam, et Balaam vatem. Et primitias obtulerunt Deo de spoliis, cæteraque inter se diviserunt. Accedentes tribus Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, petebant a Moyse regionem, quæ est trans Jordanem. Ille vero dedit, cum prius illi promisissent se cum reliquis Israelitis pugnatos esse, Jordanemque cum armis transituros, ut bellarent pro fratribus suis. Hic narrationem texit Moyses itineris ab Ægypto, donec venerunt e regione Jericho. Jubentur illi exterminare omnia idola gentium. Loquitur etiam illis de terminis terræ, ubi incipiant et ubi desinant. Præcipit etiam circa terram, quam Levitas accipere oportebat, et de sex

urbibus refugii, ita ut is qui præter voluntatem occidisset, illuc confugeret, et sine periculo esset ibi manens, donec moreretur sacerdos magnus. Si autem extra terminos urbis caperetur, et occideret eum cognatus occisi, hic non daret pœnas. Et pauca loquitur de legibus circa cædes. Accedunt principes tribus Manasse dicentes Moysi : Quoniam visum est ut filiarum Salpaad acciperent hereditatem, si contigerit eas nubere viro ex altera tribu, quid fiet ? sors enim tribus nostræ exhibit in illam tribum. Tunc præcepit Moyses, ut vir quisque ex sua tribu uxorem acciperet, ne transferrentur hereditates a tribu in tribum.

SYNOPSIS DEUTERONOMII

Quasi summatione priora omnia narrat Moyses, ut illis in memoriam revocet et Dei beneficia, et nequitiam ipsorum. Adhortatio ne idola colant. Illic jacet illud : *Non adorabis stellas, quas dispensavit Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub cælo sunt* (Deut. 4. 19) (a). Illud vero, *Dispensavit*, intellige, non quod ipse jusserit : absit ; sed quemadmodum ait beatus Paulus : *Tradidit illos Deus in reprobum sensum* (Rom. 1. 28), non quod tradiderit, sed quod illos, qui ita vellent et sine spe conversionis essent, dimiserit. Sic et hoc loco, *Dispensavit illis*, id est, cum errorem delegissent, respiscere nolentes, dimisit. Illic paululum progressus ait : *Testor vobis cælum et terram, vos perituros esse, si abscesseritis a Deo* (Deut. 4. 26) (b). Deinde ostendit Deum nulli tanta præstitisse bona quanta illis. Et determinat tres urbes ad Jordanem pro refugio. Adhuc eos de pristinis admonet, aitque : *Liga ea in manibus tuis, et in postibus scribes, et docebis filium tuum* (Deut. 6. 8. 9). Ubi dixit autem quæ mala iis eventura sint, si non obsequantur, ipsis fiduciam indit, ne hostes metuant. Rursus priora in memoriam revocat. Illic jacet illud : *Attende tibi* (Ibid. v. 13), quod ipsis frequenter in sequentibus repetit : monetque ne victorias propriæ virtuti adscribant, sed Dei gratiæ. Hic jacet illud : *Deus ignis consumens est* (Deut. 4. 24 ; Hebr. 12. 29), quod Paulus in Epistola ad Hebræos posuit. Hortatur autem in hoc ipso loco Moyses ne se extollant. *Non enim propter justitiam tuam, inquit, Israel, exterminabuntur gentes, sed propter ipsorum impietatem* (Deut. 9. 5). In memoriam autem ipsis revocat conflatum vitulum. Hic legitur illud : *Circumcidite durtitiam cordis vestri, et cervicem vestram ne induraveritis* (Deut. 10. 16). Laudat terram promissionis. Illic jacet illud : *Cum comederis et biberis et saturatus fueris, attende tibi* (Deut. 6. 12. 13) : prædicatque mala non obsequentibus, et bona si obedierint. Præcipit ut in monte Garizin detur benedictio, et in monte Gebal maledictio. Jubet destrui idola et eorum loca. Præcipit ne ubique sacrificia Deo offerant, sed in loco quem ipse elegerit. Ne æmulentur gentes, nec cuiquam obtemperent suadenti ut idola colant, etiamsi

(a) Hæc recidit illud quod ait ipse sermone nono in Genesim Tomo IV, col. 528, τὸν Βαλαὰμ ἠνάγκασέ ποτε τὰ μέλλοντα εἰπεῖν.

(b) In vulgata, *Abarim*, secundum Hebraicam veritatem. Vide in fine Synopsis Deuteronomii.

(a) Hæc non ad verbum referuntur ut habentur in Deuteronomio.

(b) Hæc non ad litteram sic habentur in Editione LXX, sed compondio referuntur.

signa fuerit, non amico, non alii cuiquam, sed ut lapidibus obruant hortantem, sive frater fuerit, sive etiam urbs idola coluerit, eam internecione deleant. Monet quæ comedenda, quæ respuenda sint. Legem dat de remissione debitorum, de remissione et libertate servorum, de primogenitis, de paschate. Hic jacet illud: « Non poteris pascha facere in ulla civitate, quam Dominus Deus tuus dat tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus » (Deut. 16. 5). De hebdomadibus, de scenopegiis, de iudiciis, de regibus, si quando vellent sibi regem aliquem constituere. De Levitis, deque iis quæ accipere debent. Quod non oporteat illis uti, qui catharistæ, seu mundatores vocantur (a), non incantatoribus, non divinationibus, non ominibus, aut similibus. Hic jacet illud: *Prophetam vobis suscitabit Deus, ut ego sum* (Deut. 18. 15). Deque urbibus refugii præcipitur. Illic legitur illud: *In ore duorum testimonium vel trium statuatur omne verbum* (Joan. 1. 45; Deut. 19. 15). Et de falsis testibus, quid illi pati debeant. Instante bello dicit quem emittere oporteat, nec ferre ut cum ipsis pugnet. Hortatur ne interficiant hostes in eorum manus cadentes, exceptis septem gentibus. Et urbes quidem omnes, inquit, cum ceperitis, diripite, masculosque tantum occidite. Ex his vero, quorum terram possidetis, neminem vivere concedite. Fructiferas arbores ne cædite, inquit, ad figendum vallum in obsidione. Si quis occisus reperiatur, nec appareat is qui interfecit, quid faciendum sit lege statuit. Si quis duas habens uxores, aliam oderit, aliam dilexerit, contigeritque ut perosæ filius sit primogenitus: ne illi præferatur is qui ex dilecta natus est. De filio inobsequente. Hic jacet illud: *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23). Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non servarent legem, *Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro* (b) (Gal. 3. 13; Deut. 27. 26); de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurrere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno. Quod non oporteat etiam inimici jumenta despiciere. Alia quoque constituit, et de nuptialibus legibus edisserit, poenasque constituit contra violatores virginum. Quos prohibeat ab ingressu in ecclesiam; de aliis quoque leges fert, deque non accipiendo fœnore. Non cunctandum esse ad reddenda vota; sed quod quis voverit, statim solvat. De muliere quæ accepit libellum repudii, de pignoribus, de

(a) In Deuteronomio legitur c. 18, v. 10: *Nec invenitur in te qui lustrat filium suum, aut filiam, ducens per ignem.*

(b) Hæc et explicatio subsequens habentur Commentario Chrysostomi in Epist. ad Galatas Tom. V Editionis postremæ, sed pluribus enuntiata iisdem sæpe verbis. Quorum sensus hic est: Christus nos redemit a maledicto legis, a maledicto scilicet illo Deut. 27, 26, *maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro*: quia ipse a lege servanda nos exemit; et quo pacto exemit? suspensus in ligno, et sic aliud maledictum ille subiit, illud nempe, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*; qui tamen illud non meruerat: nam legem impleverat; cum autem nos ejus jussis parentes legem non impleamus, maledictum illud legis, quod in nos cadere debuerat, alio maledicto ipse compensavit, suspensus in ligno, atque ita maledictionem maledictione commutavit.

furto, de mercede mercenarij, de papillo, de vidua, de relinquendis spicis et uvis pro pauperibus. Hic jacet, quod non debeat pro iniquitate aliqua plusquam quadraginta plagas quis accipere. De non alligando ore bovis triturantis, de suscitando semine fratri qui defunctus, ab eo qui superstes est: et quid passurus sit qui noluerit suscitare. De ponderibus, de mensuris. De exterminando Amaleco. De primitiis, de humanitate erga viduas et pupillos. Hinc demum incipiunt maledictiones et benedictiones; illæ inobedientibus, hæc obtemperantibus. Longumque textum sermonem de malis ipsos invasuris. Hoc contigit sub Assyriis et Babyloniiis. Illud autem, quod filii quoque sint comedendi, in obsidionibus contigit. De ipso quoque Christo hic meminit. *Erit, inquit, vita tua pendens ante oculos tuos* (Deut. 28. 66). Hic jacet illud: *Ne qua radix amaritudinis* (Ibid. 29. 18), quod Paulus commemorat in Epistola ad Hebræos (Hebr. 12. 15). Hic legitur illud: « Occulta Domino Deo, manifesta vero vobis et filiis vestris, Quia mandatum ejus, inquit, non erit sublime. Non in cælo, ut dicas, Quis ascendet in cælum? neque ultra mare, sed prope te verbum est, in ore tuo » (Deut. 29. 29. 50. 11. 12; Rom. 10. 6). Hæc de legali mandato dicta, ad fidem in Christum traxit Paulus. *Testes voco vobis, inquit, cælum et terram, ut diligatis Deum* (Deut. 30. 19). Tunc vocat Jesum filium Nave, et jubet ducere populum, nec hostes formidare, cum Deum habeant auxiliatorem. Præcipitque ut in scenopegiis toti populo lex legatur. Prædicat Moysi Deus, post ejus mortem populum idolis servitutum et puniendum fore. Esio, inquit, hoc canticum, quod contra ipsos testimonium ferat. Non enim umquam ejus obliviscentur. Et scripsit Moyses canticum, et prædixit eis quod inique sint acturi. Hic legitur: « Ipsi me ad æmulationem provocaverunt in non Deo, et ego ad æmulationem provocabo eos in non gente » (Deut. 32. 21). Jubetur Moyses ascendere in montem Abarim, qui etiam Nabus vocabatur, et videre terram promissionis: et postquam singulas tribus benedixisset, mortuus est: nemoque novit sepulcrum ejus ad hanc usque diem¹. Huc desinunt quinque libri Moysis, quos solos acciperunt admiseruntque Samaritæ.

SYNOPSIS LIBRI JESU FILII NAVE.

Jubetur Jesus præcipere populo, ut legi Dei attendat. Mittit exploratores, qui intrant in Jericho. Cum id audisset rex urbis, misit qui viros requirerent a Raab meretrice, quæ ipsos susceperat. Illa vero exploratores occultavit. Proque illa gratia petit pro domo sua salutem, cum urbs capta foret. Illi annuerunt. Et cum discessissent, quæ gesta erant renuntiaverunt. Præcipit populo ut Jordanem transeat, et sicco pedes transierunt, lapidesque duodecim in castris statuerunt. Hoc audito reges Amorrhæorum qui trans Jordanem

¹ In Coisliniano, Deuteronomium ita desinit: *Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθεῖν εἰς τὸ βρος τὸ Ἀουραῖμ, ὃ καὶ Ναβὺ εἰσέτω, καὶ εἶδε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εὐλόγησε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ταπεινῆθαι Μωϋσῆς καὶ θάπτεται.*

ἐλευθερίας τῶν δουλευόντων, περὶ πρωτοτόκων, περὶ τοῦ πάσχα. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Οὐ θιγήσῃ τὸ πάσχα ποιεῖν* ^a *ἐν οὐδεμιᾷ τῶν πόλεων ὧν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου.* Περὶ τῆς τῶν ἐδόμαθων, περὶ τῆς τῶν σκηνοπηγιῶν, περὶ κριτῶν, περὶ βασιλέων, εἴ ποτε ἔλθοεν εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλεύσαι τ.να. Περὶ Λευιτῶν, καὶ ὧν ὀφείλουσι λαμβάνειν. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τοὺς λεγομένους καθαρισταί· ^b *κεχρησθαι, ἢ ἐπαοιδῶς, ἢ μαντείας ἢ κληδόσιν, ἢ τοῖς τοιοῦτοις.* Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει ὁ Θεὸς ὡς ἐμέ.* Καὶ περὶ τῶν φυγαδευτηρίων πόλεων διατάσσεται. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα.* Καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτυρούντων, τί δεῖ πάσχειν αὐτούς. Ἐπιστάντος πολέμου, λέγει τίνα δεῖ ἐκπέμπειν, καὶ μὴ ἀφίενα συμπολεμεῖν αὐτοῖς. Παραίνει μὴ ἀναιρεῖσθαι τοὺς πολεμίους ὑποπίπτοντας, πλὴν τῶν ἑπτὰ ἔθνων. Καὶ τὰς μὲν πόλεις ἀπάσας, ἐπειδὴν ἔλητε, φησὶ, σκυλεύετε, τὰ ἄρβυρα μόνον ἀναιροῦντες. Ἐκ δὲ τούτων, ὧν τὴν γῆν κληρονομεῖτε, μηδένα ζωγήσητε ἐμπνέοντα. Καρποφόρα ξύλα μὴ τέμνετε, φησὶν, εἰς τὸ πῆξαι χάρακα ἐν πολιορκίᾳ. Εἴ τις εὐρεθῆ πεφονευμένος, ὁ δὲ φονεύσας μὴ φαίνοιτο, νομοθετεῖ τί δεῖ γίνεσθαι. Ἐάν τις δύο ἔχων γυναῖκας, τὴν μὲν μισήσῃ, ἀγαπήσῃ δὲ τὴν ἑτέραν, καὶ συμβῆ τὸν τῆς μισουμένης εἶναι πρωτότοκον, μὴ προτιμείσθαι αὐτοῦ ὁ τῆς ἡγαπημένης. Περὶ υἱοῦ ἀπειθοῦς. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπικατάρματος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου.* Ἐπεὶ οὖν ἔκειτο κατάρτα τοῖς μὴ φυλάσσουσι τὸν νόμον, *Ἐπικατάρματος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ* περὶ τοῦ νόμου λέγων Μωϋσῆς· καὶ τὴν κατάραν ἐκείνην οὐκ ἐνῆν λαβεῖν τὸν Χριστὸν· ἐπλήρωσε γὰρ τὸν νόμον, κατάραν κατάρας ἀντηλλάξατο κρεμασθεὶς ἐπὶ ξύλου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν μηδὲ τῶν ἐχθρῶν τὰ ἄλογα παρορᾶν, καὶ ἕτερα νομοθετεῖ, καὶ περὶ γαμικῶν διαλέγεται νόμῳ, καὶ τιμωρίας τίθησι κατὰ τῶν ὑβριζόντων εἰς παρθένους. Τίνας κωλύει μὴ εἰσιέναι εἰς ἐκκλησίαν, καὶ περὶ ἐτέρων νομοθετεῖ, καὶ περὶ τοῦ μὴ λαβεῖν τόκον. Περὶ τοῦ μὴ χρονίζειν ἐν ταῖς τῶν εὐχῶν ἀποδόσει, ἀλλ' ὅπερ ἂν τις εὐχεται, εὐθέως ἀποτελεῖν. Περὶ τῆς γυναϊκὸς τῆς λαμβανούσης βιβλίον ἀποστασίου, περὶ ἐνεχύρων, περὶ κλοπῆς, περὶ μισθοῦ μισθωτοῦ, περὶ ὄρφανου, περὶ χήρας, περὶ τοῦ καταλιμπάνειν σταχυολογεῖν καὶ βαγολογεῖν τοῖς πένρην. Ἐνταῦθα κεῖται περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλέον [338] τεσσαράκοντα λαμβάνειν τὸν ἐγκαλούμενον περὶ ἀδικίας τινός. Καὶ περὶ τοῦ μὴ φιμοῦν βοῦν ἀλοῶντα, καὶ περὶ τοῦ ἐγείρειν σπέρμα τῷ θενωτῷ ἀδελφῷ τὸν ὑπολειπόμενον, καὶ τί παίσεται εἰ μὴ βούλοιο ἐγείραι. Περὶ σταθμῶν, περὶ μέτρων. Περὶ τοῦ ἐξολοθρεῖσαι τὸν Ἀμαλήκ. Περὶ ἀπαρχῶν, περὶ φιλανθρωπίας τῆς εἰς

χήρας καὶ ὄρφανούς. Ἐντεῦθεν λοιπὸν αἱ κατάραι καὶ εὐλογίαι, αἱ μὲν παρακρούουσιν, αἱ δὲ πειθομένοις. Καὶ μακρὸν ἀποτελεῖ λόγον περὶ τῶν μελλόντων αὐτοὺς διαδέχεσθαι κακῶν. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων. Τὸ δὲ τοὺς υἱοὺς φαγεῖν, ἐν πολιορκίας ἐξέβη. Καὶ αὐτοῦ μὲνηται ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ. *Ἔσται, φησὶν, ἡ ζωὴ σου κρεμασμένη πρὸ ὄρθωλῶν σου.* Ἐνταῦθα κεῖται, *Μή τις ῥίξαι πικρίας, οὐ καὶ ὁ Παῦλος ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους. Ἐνταῦθα κεῖται, Τὰ κρυπτά Κυρίῳ τῷ Θεῷ, τὰ δὲ φανερά ὑμῖν καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. Ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται ὑπέρογκος. Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἴνα εἴπῃς, Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματι σου. Ταῦτα περὶ τῆς νομικῆς ἐντολῆς εἰρημένα εἰλκυσεν εἰς τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν ὁ Παῦλος· Διαμαρτύρομαι ὑμῖν, φησὶ, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὥστε ἀγαπᾶν τὸν Θεόν. Τότε καλεῖ τὸν Ἰησοῦν τὸν Νάυη, καὶ ἐντέλλεται ἡγεῖσθαι τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ φοβεῖσθαι τοὺς πολεμίους, Θεὸν ἔχοντας βοηθόν. Καὶ παραινεῖ, ὥστε ἐν ταῖς σκηνοπηγίαις παντὶ τῷ λαῷ τὸν νόμον ἀναγινώσκεισθαι. Προλέγει τῷ Μωϋσῆ ὁ Θεός, ὅτι μετὰ θάνατον αὐτοῦ ὁ λαὸς εἰδωλοατρήσει, καὶ κολασθήσεται. Ἔστω οὖν, φησὶν, ἡ ψῆδὴ αὐτὴ καταμαρτυροῦσα αὐτῶν. Οὐ γὰρ ποτε λήσονται αὐτῆς. Καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὴν ὥδην, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς, δεῖ ἀνομήσουσιν. Ἐνταῦθα κεῖται· *Αὐτοὶ παρεζήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῷ, κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔσθαι.* Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαρεμ, ὃ καὶ Ναβαὶ ἐλέγτο, καὶ ἰδεῖν τὴν γῆν ἐπαγγελίας· καὶ εὐλογήσας ἐκάστην φυλὴν, ἐτελεύτησε· καὶ οὐκ εἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἐνταῦθα ἐτελειώθησαν τὰ πέντε βιβλία Μωϋσέως, ἃ μόνον ἐδέξαντο οἱ Σαμαρίται.*

Σύνοψις τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

Κελεύεται ^d Ἰησοῦς διατάττειν τῷ λαῷ, τῷ τε νόμῳ τοῦ Θεοῦ προσέχειν. Πέμπει κατασκόπους εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἱερικῶν. Ἀκούσας ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως, ἐπεμψε, ζητῶν τοὺς ἄνδρας παρὰ Ραῦθ τῆ πόρῃ τῆ ὑποδεξαμένη. Ἡ δὲ ἐκρυψε τοὺς κατασκόπους. Καὶ ἀντὶ ταύτης τῆς χάριτος ἤτησε τὴν στερῆν τῆς οἰκίας αὐτῆς, ὅταν ἡ πόλις ληφθῆ· οἱ δὲ ἐπένευσαν. Καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τὰ γενόμενα. Παραγγέλλει τῷ λαῷ, ὥστε διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, καὶ διέβησαν ἐπὶ ξηρᾶς, καὶ λίθους ἔστησαν ἐν τῇ στρατοπεδείᾳ δώδεκα. Ἀκούσαντες οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων [339] οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Φοινίκης, ὅτι διὰ ξηρᾶς διέβησαν τὸν Ἰορδάνην, κατετάκησαν, καὶ κατεπλάγησαν. Τότε Ἰησοῦς προσταθεὶς μαχαίραις πετρίναις περιτέμνει τοὺς Ἰουδαίους. Ἐπεὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀνέστραπτο Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερίτμητοι

^a In Bibliis legitur οὐ θιγήσῃ οὕσαι τὸ πάσχα.

^b Hæc quæ in Deuteronomio habentur c. 18, v. 10, οὐκ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, una voce exprimit καθαρισταίς.

^c Hæc adduntur ex cap. 30, v. 11.

^d Liber Josue in Lugdunensi sic incipit : Ἰησοῦς καλεῖται τὸ βιβλίον. Κελεύεται.

ἦσαν αὐτῶν οἱ πλείστοι τῶν μαχίμων, οἳ καὶ ἀπώλοντο· ἀντὶ δὲ τούτων ἀντικατέστης τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὗς ὁ Ἰησοῦς περιέτεμε, διὰ τὸ γενέσθαι αὐτοὺς ἀπεριτμήτους ἐν τῇ ὁδῷ. Τότε ἰποίησε τὸ πάσχα. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἧ ἔφαγον ἄζυμα ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς γῆς ἐκεῖνης, ἐξέλιπε τὸ μάννα. Κελεύεται ὁ Ἰησοῦς λύσαι τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, καὶ κυκλῶσαι τὴν Ἰερικῶ μετὰ σαλπίγγων καὶ τῆς κιθάρου ἡμέρας ἑπτά. Οὐ γνομένου αὐτόματα ἔπεσον τὰ τείχη. Δῆλον οὖν ὅτι ἔκτοτε ἀρχὴν ἔλαβε λυεσθαι τὸ σάββατον· ὅθεν γὰρ ἂν ἀρξῆται τις, ἀνάγκη τὸ σάββατον ἐμπεισεῖν ἐν ταῖς ἑξ ἡμέραις. Τότε σώζεται μὲν ἡ Ραββ μετὰ τῆς συγγενείας αὐτῆς, καὶ οἰκεῖ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἐμπιπράται δὲ ἡ πόλις καὶ ἀναθεματίζεται, καὶ κατηράσαστο Ἰησοῦς τῷ οἰκοδομοῦντι αὐτήν. Ἐκλεψεν ἐκ τοῦ ἀναθέματος· Ἄχαρ, καὶ ἤτταται ὁ λαὸς προσδαλῶν ἐτέρᾳ πόλει. Δεῖται τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς, κελεύει ὁ Θεὸς ἐξ ἀρθῆναι τὸ ἀνάθεμα. Ἀνεδείχθη ὁ Ἄχαρ, ἠλέγχθη τὸ κλέμμα, ἐλιθοβολήθη μετὰ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων ὁ Ἄχαρ. Ἀνεμαχέσαστο Ἰησοῦς τὴν μάχην, καὶ εἶλε τὴν Γάζαν, καὶ ἐνεπίρσιε· καὶ ἔπεσον ἐν αὐτῇ δώδεκα χιλιάδες· καὶ τὸν βασιλέα τῆς πόλεως ἐκρέμασαν ἐπὶ ξύλου. Συνέρχονται πολεμῆσαι τὸν Ἰσραὴλ οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων καὶ Χαναανίων, καὶ οἱ λοῖστοι. Οἰκοδομεῖ Ἰησοῦς θυσιαστήριον ἐκ λίθων ὀλοκλήρων καὶ γράφει τὸ δευτερονόμιον ἐκεῖ. Καὶ οἱ ἡμίσεις Ἰστανται πλησίον τοῦ ὄρους Γεδάλ, καὶ οἱ ἡμίσεις πλησίον τοῦ ὄρους Γαριζίν. Ἐντεῦθεν τὰ κατὰ τοὺς Γαδωνίτας. Οὗτοι γὰρ ἀκούσαντες περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ φοβηθέντες αὐτοὺς ἐξ ὧν ἦδη κατῴρθωσαν ἐν τοῖς πολεμίοις, ἔρχονται πρὸς αὐτοὺς, παλαιὰ περιθέμενοι ἱμάτια, ἄρτους ἐπιφερόμενοι ξηρούς, σανδάλια πεπαλαιωμένα, καὶ φασὶ πρὸς τὸν λαόν, ὅτι ἐκ γῆς πόρρωθεν ἦκουσι, καὶ σημεῖον τοῦ πόρρω οἰκεῖν, τὰ ἱμάτια, καὶ τοὺς ἄρτους, καὶ τὰ σανδάλια ἐποιοῦντο. Ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ αὐτὰ πεπαλαιῶσθαι ἔλεγον· ἦκειν δὲ ἐπὶ τῷ συνθήκας ποιήσασθαι πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης. Οἱ δὲ μὴ ἐρόμενοι τὸν Θεόν, ἐποίησαντο συνθήκας. Ὡς δὲ ἔγνωσαν ἠπατημένοι, καὶ ὅτι οὐ πόρρω, ἀλλὰ πλησίον οἰκοῦσι, μὴ δυνάμενοι αὐτοὺς καταπολεμῆσαι διὰ τοὺς ὄρκους, δοῦλους ἐποίησαντο ξυλοκόπους τε καὶ ὑδροφόρους. Ἐνταῦθα ἐκβαίνει ἡ πρόρρησις τοῦ Νῶε, ἣν εἶπε· Χαναάν παῖς οἰκέτης· ἐξ ἐκείνου γὰρ εἰσιν οὗτοι. Ἦκουσεν Ἀδωνιβεζὲκ βασιλεὺς Ἰερουσαλήμ, [340] ὅτι ἐάλω Ἰερικῶ καὶ Γάζα, καὶ ὅτι ἠτύομῶλεσαν οἱ Γαδωνίται, καὶ ἐπιστρατεύει ἐπ' αὐτοὺς μετὰ καὶ ἐτέρων βασιλείων. Οἱ δὲ ἐκάλουν εἰς συμμαχίαν τὸν Ἰησοῦν. Ἦλθε δὲ καὶ συνέβαλε, καὶ ἐτρέψαστο αὐτοὺς· καὶ ἄνωθεν ἐπ' αὐτοὺς χάλασα κατηνέχθη· καὶ πλείους ἀνείλεν ἡ χάλασα, ἢ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν μαχαίρᾳ. Τότε ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ Γαθαίων, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλῶμ· καὶ πάντα τῶν ἐχθρῶν τὸν λαὸν ἀπέκτεινεν Ἰησοῦς, καὶ πέντε βασιλεῖς. Εἶλε δὲ καὶ τὴν Μακηλά, καὶ τὴν Λοβνὰ, καὶ τὴν Λαχίς, καὶ τὴν Ὀδολάν, καὶ τὴν Χεβρών, καὶ τὴν Δαθήρ, καὶ τὴν ὀρεινὴν, καὶ τὴν πεδινήν. Συνῆλθον ἕτεροι βασιλεῖς πολλοὶ μετὰ στρατοπέδων μεγάλων, καὶ τούτους εἶλεν Ἰησοῦς. Ἐγχεῖται δὲ αὐτῶν ἐνταῦθα καὶ τὰ ὄνοματὰ καὶ αἱ πόλεις· καὶ ὁ

ἀριθμὸς. Προστάσεται δὲ Ἰησοῦς διαδοῦναι τὴν γῆν τοῖς Ἰσραηλίταις. Καὶ διαγράφει τίς φυλὴ τίνας κλήρους ἔλαβε, καὶ τοῖς Λευίταις τί δολῆ. Ἐκπέμπεται Ἰησοῦς τὴν φυλὴν Ρουβὶμ καὶ τὴν Γὰδ καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μανασσῆ εἰς τοὺς κλήρους αὐτῶν, οὗς ἔλαβον ἐτι ζῶντος Μωυσέως. Οἱ δὲ ἀπελθόντες, παρὰ τὸν Ἰορδάνην ὠκοδόμησαν βωμόν. Ἐτάραξε τοῦτο τὰς ἄλλας φυλάς. Ὄντο γὰρ ἀποστασίας ἕνεκεν τοῦτο πεποιηκέναι αὐτούς. Πέμπουσι πρὸς αὐτοὺς ἐγκαλοῦντες· οἱ δὲ ἀπελογοῦντο λέγοντες, οὐκ ἀποστασίας ἕνεκεν οἰκοδομήσαι τὸν βωμόν· ἀλλ' ἵνα μὴ ἔχωσιν οἱ μεθ' ἡμᾶς γενόμενοι τοὺς ἡμετέρους υἱοὺς ὡς ἄλλοτριους τῆς ἑαυτῶν συγγενείας, διὰ τὸ τὸν Ἰορδάνην μέσον ἐκατέρων εἶναι· ἀλλ' ἵνα ἢ ὁ βωμὸς εἰς μαρτύριον, καὶ μὴ ἔχωσι λέγειν τὰ τέκνα ἡμῶν τοῖς ἐγγόνιοις ἡμῶν, οὐκ ἔστιν ἡμῖν μερὶς Κυρίου. Ἐπέισθησαν μηκέτι πολεμῆσαι αὐτοὺς αἱ λοιπαὶ φυλαί. Τότε συγκαλεῖ τοὺς Ἰσραηλίτας Ἰησοῦς, καὶ ὑπομιμνήσκει αὐτοὺς τῶν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ παραινεί φυλάττειν τὸν νόμον, καὶ προλέγει τὰ διαδεξόμενα αὐτοὺς κακὰ, εἰ μὴ φυλάξουσιν, καὶ τελευτᾷ. Τελευτᾷ δὲ καὶ Ἐλεάζαρ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἱεράτευσε Φινεὲς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Καὶ εἰδωλόατρησαν ^a οἱ Ἰσραηλίται, καὶ παρεδόθησαν τῷ Αἰγλῶμ βασιλεῖ Μωάβ, καὶ κατεκυρρεύσεν αὐτῶν ἑτη δεκαοκτώ.

Σύνοψις τῶν Κριτῶν.

Ἐνταῦθα κεῖται ποίας μὲν πόλεις εἶλον, ποίας δὲ ἀφῆκαν φόρου ἐπιτελεῖς αὐτοῖς εἶναι οἱ Ἰσραηλίται. Καταμαλακισθέντες γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ πολέμου πόρους, παρέβησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, κελεύσαν πάντας παντελῶς ἄρδην ἀφανισθῆναι. Ἦλθεν ἀγγελος παρὰ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ ἠλεγξεν αὐτῶν τὴν παρανομίαν. Δέον γὰρ, φησί, πάντας ἀφανισθῆναι, ὑμεῖς δὲ καὶ συνθήκας ἔθεσθε πρὸς αὐτοὺς· διὰ τοῦτο οὐκ ἐξολοθρεύσει ὁ Θεὸς τὰ ὑπολειπόμενα ἔθνη. Ταῦτα ἀκούσαντες ἔκλαυσαν ὁμοθυμαδόν, καὶ Κλαυθμὸς ὁ τόπος ἐκλήθη. Καὶ παρηγόμιον καὶ εἰδωλόατρων συνεχῶς, καὶ παρεδίδοντο τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἀπηλλάσσοντο τῆς δουλείας, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπέμενον κακοῖς. Παρεδόθησαν Χουσαρ Σαθὼν ^b βασιλεῖ Συρίας ἑτη ἦ', καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς Κύριος διὰ [341] Γοθονοῆλ τοῦ κριτοῦ. Καὶ παρεδόθησαν τῷ Ἐγλῶμ βασιλεῖ Μωάβ, καὶ ἐκραζαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἠγείρεν αὐτοῖς Ἀῶδ, ὅστις δόλω ἀνείλε τὸν Ἐγλῶμ καὶ τὸν Μωάβ. Μετὰ τοῦτον ἔκρινε Σομεγάρ, Δεδώρα ^c, γυνὴ προφῆτις. Δουλεύοντων δὲ τῷ βασιλεῖ Χαναάν τῶν Ἰσραηλιτῶν, κελεύει τῷ Βαράκ ἡ Δεδώρα στρατηγῆσαι τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ οὐκ ἠνείχετο, εἰ μὴ καὶ αὐτῆ συνεξέλθοι αὐτῷ· καὶ συνεξῆλθεν ἡ γυνή. Γενομένου δὲ τοῦ πολέμου, φεύγουσιν οἱ πολεμιοὶ, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἰαβὶς Σισάρα ἐλλῶν πρὸς

^a In Lugdunensi legitur καὶ εἰδωλοατροῦσιν. Ibidem pro Αἰγλῶμ legitur Ἐγλῶμ.

^b In editione Romana legitur Χουσαρσαθαίμ, in Vulgata secundum Hebraicam veritatem *Chusan Rasathaim*. Lugdunensem sequimur. Coislinianus vero habet Χουσαὶ Σώρμ βασιλεῖ Συρίας. Καὶ ἔσωσεν.

^c In manuscripto Coislin. hic Δεδώρα legitur, et paulo post Δεδώρα.

erant, et reges Phœnices, eos sicco pede transivisse Jordanem, exterriti, percussique sunt. Tunc Jesus jussus cultris lapideis circumcidit Judæos. Quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto, ideoque multi eorum bellatorum, qui obierant, incircumcisi erant (a); pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit, quod ipsi incircumcisi mansissent in via. Tunc fecit pascha. Et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calcamentum suum, et circumire Jericho cum tubis et arca septem diebus. Quo peracto, per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc cœptum esse solvi sabbatum: undecumque enim initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. Tunc servatur quidem Raab cum cognatione sua, et habitat in Israel, incenditur autem urbs, et anathemate percussitur: maledixitque Jesus ei qui illam reedificaret. Furatus est ex anathemate Achar, et vincitur populus aggressus aliam urbem. Deum precatur Jesus: jubet Deus tolli anathema. Deprehensus est Achar, furtum detectum, lapidatur Achar cum filiis et filiabus. Pugnavit Jesus certamine et cepit Gazam, incenditque: ac ceciderunt in illa duodecim millia; regemque urbis suspenderunt in ligno. Conveniunt ad debellandum Israellem reges Amorrhæorum et Chananiæ ac reliqui. Ædificat Jesus altare ex lapidibus integris, illic Deuteronomium scribit: dimidiaque pars populi stat prope montem Gebal, dimidia autem prope montem Garizin. Debine quæ gesta sunt circa Gabaonitas. Hi enim ex Israelitarum fama perterrefacti, auditis iis quæ jam in bellis præclare gesserant, ipsos adeunt vetustis induti vestimentis, panes aridos ferentes, sandaliaque vetera, populoque dicunt se ex terra longinqua venire, signumque procul reinotarum sedium esse vestimenta, panes et sandalia: nam in longa via hæc detrita fuisse dicebant: venire autem se ad pacta pacemque cum ipsis incuuda. Hi autem Deo non consulto, fœdera iniierunt. Ut vero cognoverunt se deceptos fuisse, illosque non procul, sed prope habitare, cum non possent illos oppugnare contra juramenta, servos ipsos constituerunt lignarios, et aquæ bajulos. Hic exitum habet prædictio Noë (Gen. 9. 25), quam dixit: *Chanaan puer servus* (b): ex illo namque hi orti fuere. Audivit Adonibezec rex Jerusalem captam fuisse Jericho et Gazam, Gabaonitasque transfugisse, ac bellum ipsis intulit aliis sibi adjunctis regibus. Illi vero ad auxilium sibi ferendum Jesum vocarunt. Ve-

(a) Jo. Chrysostomus, qui sæpe cum Judæis concertabat, maxime vero Antiochiæ, legalia non tanta religione a veteribus illis observata esse, quanta dicebant Judæi sui temporis, sæpe indicat; hic autem ait incircumcisos obisse illos, qui in deserto mortui fuerant, et mox probat sabbatum non observatum fuisse, quando septem diebus cum arca muros Jericho circumibant; necesse quippe fuisse in illis septem diebus incidere sabbatum. Sic supra Commentario in Isaiam de sacrificiis arguit, et Comment. in Psalmos de hac ipsa re loquens, hæc habet: *Septem autem dierum numerus jam ante nobis solvit sabbatum. Non enim ejusmodi legis præcepta principaliter data sunt.* Quæ hic longe clarior explicatur: *jam tunc*, inquit, *cœptum esse solvi sabbatum.*

(b) Vide quæ diximus supra in Synopsi in Genesim circa maledictionem Chanaan in Gabaonitis completam.

nit autem ille, prælioque commisso in fugam illos vertit: ac de cælo in illos grando decidit; pluresque grando occidit, quam filii Israel gladio. Tunc stetit sol contra Gabaon et luna contra convallem Elom; totumque inimicorum populum interfecit Jesus, necnon quinque reges. Cepit autem Macclam et Lobnam, Lachis, Odolam, Chebronem et Dabir, et montes et planitiem. Convenerunt alii reges multi cum exercitibus magnis: et hos quoque occidit Jesus. Horum hic nomina recensentur, et urbes, numerusque. Jubetur Jesus terram tradere Israelitis: ac describitur quæ tribus sortes acceperint, et quid Levitis datum fuerit. Remittit Jesus tribum Ruben et Gad dimidiamque tribum Manasse in sortes suas, quas acceperant adhuc vivente Moyse. Qui autem abierunt, aram ad Jordanem ædificarunt. Hoc alias tribus perturbavit. Putabant enim illos hoc defectionis causa fecisse. Miserunt qui ipsos reprehenderent: illi vero sese purgantes dixerunt, se non defectionis causa aram ædificasse; sed ne posteri vestri, inquit, filios nostros alienos habeant a sua cognatione, eo quod Jordanis inter medium eorum fluat; sed ut sit ara in testimonium, nec possint dicere filii vestri nepotibus nostris, Non est vobis portio Domini; sicque persuaserunt reliquis tribubus ne sibi bellum inferrent. Tunc convocat Israelitas Jesus, ipsisque in memoriam revocat Dei beneficia, hortatur ut legem observent, prædicatque mala quæ illos exceptura sunt, nisi illam custodierint, et mortuus est. Moritur et Eleazar sacerdos, et in locum ejus sacerdotium obtinet Phinces filius ejus. Et filii Israel idola coluerunt, traditque sunt in manus Æglom regis Moab (a), qui in illos imperium obtinuit annis octodecim.

SYNOPSIS JUDICUM.

Hic narratur quas urbes ceperint, quasque sibi tributarias fecerint Israelitæ. Nam circa belli labores emolliti, transgressi sunt mandatum Dei, quo jubebantur omnes internecone delere. Venit angelus a Domino ad Israelitas, qui illorum prævaricationem redarguit. Cum enim oportuisset illos delere, inquit, vos fœdera cum ipsis iniistis: ideo non exterminabit Deus reliquas gentes. His auditis illi steterunt unanimiter, locusque vocatus est Fletus. Et prævaricati sunt, ac tradebantur hostibus, et a servitute liberabantur, rursusque iisdem in malis perseverabant. Traditi sunt Chusab Sathon regi Syriæ annis octo, et eripuit eos Dominus per Gothoniel judicem. Et traditi sunt Æglom regi Moab, et clamaverunt ad Dominum, et suscitavit illis Aod, qui dolo occidit Æglom et Moabitas. Post hunc populi judex fuit Somegar, et postea Debora mulier prophetissa. Cum autem regi Chanaan servirent Israelitæ, Baracum jubet Debora se ducem belli præbere. Ille noluit, nisi et illa cum ipso exiret: exivitque mulier. Commisso prælio, fugerunt hostes: duxque Jabisi Sisara accedens ad quamdam mulie-

(a) Hæc quæ de Æglom hic leguntur, ex capite sequenti hinc transumpta sunt in textu LXX, nec habentur in Hebræo: quæ porro de Æglom hic paucis verbis dicuntur in eadem Editione, pluribus narrantur in libro Judicum.

rem Jaëlem dictam, petebat ab illa potum: illa pro aqua lac illi dedit. Ut autem post potum obdormivit, arreptum vectem mulier per tempora ejus transiit. Sic mortuus est Sisara: ingressusque Barac vidit illum mortuum. Tunc canticum triumphale cecinit Debora. Rursus traduntur Israelitæ in manus Madiam; nam frequenter Deum irritabant. Tunc Gedeoni visus est angelus, qui illum ad bellum concitavit. Dehinc præcipit illi Dominus ut immolaret vitulum saginatum patris sui, et afferret holocaustum, Baalisque aram destrueret. Paruit ille, et obtulit holocaustum Deo. Signumque petit Gedeon qui et Jerobaal vocatus est, in vellere editum. Jubeturque totum dimittere exercitum, trecentosque tantum retinere. Id quod ille fecit, et congressus cum lampadibus et tubis, hostes profligavit. Tunc occisi sunt Oreb et Zeb principes Madiam, et Zebæe et Salmana reges. Gedeon moriens reliquit filios septuaginta, et ex concubina unum Abimelecum. Illic occisis septuaginta fratribus, regnum obtinuit: nec multo elapso tempore fratricidii pœnas dedit. Cum enim in prælio accessisset ad quamdam urbem, fragmento molæ caput ejus a muliere contractum est, illeque vitam amisit. Post Abimelec judicavit Thola, post Tholam Jair. Et irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus Ammon. Tunc Jephthæ meretricis filium et a domo paterna per fratres ejectum, ducem belli contra filios Ammon esse rogant principes populi, ipsique imperium tradunt. Ille obtemperavit, ac legatis ad regem filiorum Ammon missis, cum nihil suasisset, vovet se Deo immolaturum eum qui primus ipsi occurreret, si rediret ex bello: commisso prælio cum vicisset hostes, filiam suam immolat: ipsa enim prior occurrit illi. Rursus irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus alienigenarum. Tunc nascitur Sampson, et visa muliere in Thamnatha, ejus amore captus est, ipsamque uxorem ducere volebat. Parentes autem primo impediabant, quod illa alienigena esset: ut autem viderunt ipsum instantem, non ultra prohibuerunt. Cum abiret autem de illa colloquutus, occurrit illi leo quem manibus suis occidit. Cum autem nuptiæ celebrandæ essent, rursus profectus, videt favum mellis in ore leonis, quem occiderat, et acceptum comedit, deditque parentibus et concivibus suis: atque ænigma proposuit ipsis dicens: *Ex ore comedentis egressus est cibus, id est, ex ore leonis; et ex austero pro amaritudine dulcedo* (Jud. 14. 14). Promisitque se daturum ei qui id interpretaretur triginta sindonas, et triginta stolas; sin non possent, sibi tantumdem darent. Ut autem illi hærebant, et explicationem non reperiebant, uxori ejus comminati sunt mortem, nisi ab illo explicationem ænigmatis edisceret; cum didicisset illa, ipsis annuntiavit: et cum illam explicationem dixissent, pignora acceperunt. Indignatus est Sampson. Pater autem sponsæ metuens, illam pronubo suo dedit¹: id quod magis Sampsonem contristavit, et arre-

¹ Septuaginta, ἐν τῶν φιλῶν αὐτοῦ. Alius, cujus nomen tacetur in Hexaplis nostris 13, 2, ἐν τῶν συνεταίρων αὐτοῦ. Incertum an Chrysostomus in exemplari suo νυμφαγωγὸν habuerit, ex aliquo interprete desumptum, num vero

plis vulpibus trecentis, lampadibusque a tergo eorum accensis, emisit in campos alienigenarum: ut autem campestris eorum messes incendit, illi sponsæ domum cum ipsa sponsa et patre ejus combusserunt. Neque hoc facto sedavit iram Sampson, sed adhuc oppugnabat eos. Illi vero instructa contra Israeliam acie, Sampsonem petebant; illum vero vincum hostibus tradiderunt Israelitæ. Fractis ille vinculis, cum invenisset maxillam asini, mille cum illa viros occidit. Cumque siti affligeretur, precatus est Deum, et exivit aqua ex maxilla, et bibit. Inde venit ad meretricem mulierem in Gazam, ipsumque hostes circumdederunt: ille vero media nocte educatus urbis portas imponens humeris sulis, abiit. Adamavit post hæc mulierem quamdam Sampson Dalidam nomine (a), et accepit eam in uxorem. Huic promiserunt satrapæ alienigenarum mille et centum argenteos, si ab ipso edisceret, quo pacto expugnatus facilis foret. Cum autem illa id ediscere conaretur, primo quidem illam decipiebat: demum, cum importune illa insisteret, veritatem ipsi enuntiavit, nempe se, si quis sibi capillos auferret, infirmum evasurum. Illa evocatis satrapis, cum illum ad somnum inductum tonderi carasset, infirmum reddidit. Ipsum vero captum alienigenæ excæcarunt, et injecerunt in carcerem. Illi vero lætabantur, et eduxerunt eum ex carcere, ut ipsi illuderent. Sampson autem acerbe ingemiscens, cum Dominum rogasset ut sibi vires inderet, arreptis columnis domus iisque concussis, domum decussit in satrapas, in seipsum et in alium populum multum, pluresque tunc mortui sunt quam ipse vivens occiderat. Deinde bellum movent qui ex tribu Dan erant, Laisamque capiunt, et ipsi nomen indiderunt: statueruntque ibi sculptile colendum. Vir Levita, cum concubina ejus irata abscessisset in domum patris sui, profectus est ut illam secum reduceret; cum accepta illa rediret, iterque ageret, divertit in Gabaa Benjamin, apud senem quemdam. Qui in Gabaa erant circumdantes domum, petebant hospitem, ut contumeliam ipsi inferrent. Senex paratus erat ipsis tradere filiam suam virginem. Illi accepta concubina, illuserunt ei per totam noctem. Appetente luce, illa dimissa abierunt. Illa vero ex inducta sibi molestia, cum ad domum, quo diverterat vir ejus, pervenisset, exspiravit. Ille egressus, cum mortuum invenisset, cadaver in duodecim partes divisit, misitque duodecim tribubus. Factum indigne tulerunt Israelitæ, et armati petebant eos qui mulieri contumeliam fecerant. Ut autem Benjamitæ illos tradere renuerunt, bellum moverunt. Et primo victi sunt, secundo similiter: in tertio autem congressu totam tribum Benjamin percusserunt, præter sexcentos, qui aufugerant. Cum autem periculum esset ne tota tribus periret (neque

ipse pro συνεταίρω, scilicet ex numero triginta illorum, qui sponsalibus interfuerant, νυμφαγωγὸν appellaverit.

(a) In textu Græco Coisluniani Cod. legitur, ἡ γυναικὶς τῆς Δαδιδῆς ἡ Σαμὼν Δαλιδῆς. Nescio quid hoc vocabuli sit; videtur hic patriæ nomen apponi. Verum Sampson Dalidam, sive Dalilam amabat, quæ in Alsorech, vel, ut Vulgata habet, in valle Sorech habitabat; nullaque hic observatur nominum affinitas.

τινα γυναίκα Ἰαθλ λεγομένην, ἥτει πιεῖν ἡ δὲ γάλα ἔδωκεν αὐτῷ ἀντὶ ὕδατος. Ὡς δὲ ἐκοιμήθη πῖων, πᾶσαλον λαβοῦσα ἡ γυνὴ διήλασεν διὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ. Καὶ οὕτως ἀπέθανε Σισάρα· καὶ ἐπειθὼν Βαράκ εἶδεν αὐτὸν τεθνηκότα. Τότε ἦσαν ὦδην Δεθώρα ἐπινίκιον. Πάλιν παραδίδονται εἰς χεῖρας Μαδιὰμ οἱ Ἰσραηλίται· συνεχῶς γὰρ παρώργιζον τὸν Θεόν. Τότε τῷ Γεδεὼν ὤφθη ἄγγελος, καὶ παρώργησεν εἰς πόλεμον. Εἶτα ὁ Κύριος κελεύει αὐτὸν θῆσαι τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἀνενεγκεῖν ὀλοκαύτωμα, καὶ τὸ θυσιαστήριον κατασκάψαι τοῦ Βάαλ. Ἐποίησεν οὕτως, καὶ ἀνήνεγκεν ὀλοκαύτωμα τῷ Θεῷ. Καὶ αἰτεῖ σημεῖον ὁ Γεδεὼν ὁ καὶ Ἰεροβαὰλ τὸ ἐπὶ τοῦ πόκου γινόμενον. Καὶ κελεύεται ἄπαν ἀποπέμψαι τὸ στρατόπεδον, τριακοσίους δὲ μόνον κατασχεῖν. Καὶ ἐποίησεν οὕτω, καὶ συμβαλὼν μετὰ λαμπάδων καὶ σαλπείγγων, εἶλε τοὺς πολεμικοὺς. Τότε ἀνηρήθησαν Ὠρήθ καὶ Ζήθ οἱ ἄρχοντες Μαδιὰμ, καὶ Ζεδεὲ καὶ Σαλμανὰ οἱ βασιλεῖς. Ἀποθανὼν Γεδεὼν κατέλειπεν υἱοὺς ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπὸ παλλακίδος ἕνα τὸν Ἀδιμέλεκ. Οὗτος τοὺς ἑβδομήκοντα ἀνελὼν, ἐκράτησε τὴν βασιλείαν· καὶ μετ' οὐ πολὺ δίκην ἔδωκε τῆς ἀδελφοκτονίας. Προσελθὼν γὰρ ἐν πολέμῳ τινὶ πόλει, κλάσματι μύλου ἐθλάσθη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ γυναικὸς, καὶ ἀπέθανε. Μετὰ τὸν Ἀδιμέλεκ ἔκρινε Θωλὰ, μετὰ τὸν Θωλὰ Ἰαερί. Καὶ παρώργισαν τὸν Θεὸν υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας Ἀμμων. Τότε τὸν Ἰεφθάε, υἱὸν ὄντα γυναικὸς πόρνης, καὶ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἀπελαθέντα τῆς πατέρων οικίας, οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ ἀξιοῦσι στρατηγήσαι τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἀμμων, καὶ διδάσαιν αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ πεισθεὶς, καὶ πρῶτον πρεσβευσάμενος πρὸς τὸν βασιλεῖα υἱὸν Ἀμμων, ὡς οὐκ ἔπειθεν, εὐξάμενος τῷ Θεῷ θύσειν τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα αὐτῷ. εἰ ἐπανέλθοι ἐκ τοῦ πολέμου, συμβαλὼν τοῖς ἐχθροῖς καὶ νικήσας, θύει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ· πρῶτη γὰρ αὐτῷ ἀπήντησεν αὐτή. Πάλιν παρώργισαν τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλίται, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων. Τότε τίκεται ὁ Σαμφών, καὶ ἰδὼν γυναῖκα ἐν Θαμναθᾶ, ἠράσθη αὐτῆς, καὶ λαθεῖν ἤθελε νόμῳ γάμου. Οἱ δὲ γονεῖς τὸ μὲν πρῶτον διεκώλων διὰ τὸ ἀλλόφυλον εἶναι· ὡς δὲ εἶδον ἐπιχειροῦν, οὐκ ἠναντιώθησαν. Ἦνίκα δὲ ἀπῆει διαλεχθῆναι περὶ αὐτῆς, συνήντησεν αὐτῷ λέων, καὶ ἀνέλεν [342] αὐτὸν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἔδει γενέσθαι τοὺς γάμους, πάλιν ἀπῖων, ὄρᾳ κηρὸν μέλιτος ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος τοῦ ἀνηρημένου ὑπ' αὐτοῦ, καὶ λαβὼν ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς συμπόλιταις αὐτοῦ· καὶ πρότεινεν αὐτοῖς πρόβλημα λέγων· Ἐκ στόματος ἐσθλιότες ἐξήλθε βρώσις*, τούτεστιν, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λέοντος, καὶ ἐκ σκληροῦ ἀντὶ τοῦ πικροῦ γλυκύ. Καὶ ὑπέσχετο, εἰ ἐπιλύσειε, δώσειν αὐτοῖς τριάκοντα σινδόνας, καὶ τριάκοντα στολάς· εἰ δὲ μὴ δυνηθεῖεν, ἀπαίτησεν αὐτοὺς τσαυτά. Ὡς δὲ διηπόρουν, καὶ οὐχ εὕρισον, ἠπειλήσαν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ θάνατον, εἰ μὴ μάθοι παρ' αὐτοῦ τὸ ἀνιγμα· ἡ δὲ μαθοῦσα, ἀπήγγειλεν

* Aliis jacet verbis ænigma in editione τῶν O'. Deinde καὶ ἐκ σκληροῦ, in editione τῶν O' et in Theodotione ἐξ ὀσχροῦ et ἀπὸ ἰσχροῦ legitur, *ex forti*. In Hebraico autem legitur טַרְטָוּ, quod idem significat. Symmachus tamen Isaiæ 19, 4. טַרְטָוּ σκληρός convertit, ut etiam eo loco LXX: quomobrem suspicor hanc lectionem esse Symmachi, et in editionem τῶν O' eam scilicet, qua Chysostomus utebatur, irrepisse.

αὐτοῖς, καὶ εἰπόντες ἔλαβον. Ὠργίσθη δὲ ὁ Σαμφών. Ὁ δὲ πατὴρ τῆς νύμφης δέσας, λαβὼν αὐτὴν ἔδωκε τῷ νυμφαγωγῷ αὐτοῦ· τοῦτο δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἐλύπησεν, καὶ λαβὼν τριακοσίους ἀλώπεκας, καὶ λαμπάδας ὀπισθεν αὐτῶν ἐξάψας, ἀφῆκεν εἰς τὰ πεδία τῶν ἀλλοφύλων· ὡς δὲ ἐνεπύρισεν αὐτῶν τὰ σταχυόφρα πεδία, ἐνέπρησαν ἐκεῖνοι τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης μετ' αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Οὐδὲ τούτου γενομένου ἐγάλασε τὴν ὄργην ὁ Σαμφών, ἀλλ' ἔτι ἐπολέμει αὐτοῖς. Οἱ δὲ παραταξάμενοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν Σαμφὼν ἐζήτουν· δῆσαντες αὐτὸν οἱ Ἰσραηλίται παρέδωκαν τοῖς ἐχθροῖς. Ὁ δὲ τὰ δεσμὰ διαβρήξας, καὶ ἐμῶν σιαγὸνα ὄνου, χιλίους ἀπέκτεινεν ἐν αὐτῇ. Καὶ διψήσας ἠύξατο τῷ Θεῷ, καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ ἐκ τῆς σιαγόνος, καὶ ἔπιεν. Ἦλθεν ἐκεῖθεν εἰς γυναῖκα πόρνην εἰς Γάζαν, καὶ περιεκύκλωσαν αὐτὸν οἱ ἐχθροί· ὁ δὲ κατὰ τὸ μεσονύκτιον λαβὼν τὰς πύλας τῆς πόλεως, καὶ θεὸς ἐπὶ τῶν ὤμων ἐξῆλθεν. Ἠράσθη μετὰ ταῦτα γυναικὸς τινος ὁ Σαμφὼν ὀνόματι Δαλιδᾶς, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα. Ταύτη δὲ ὑπέσχετο οἱ σατράπαι τῶν ἀλλοφύλων χιλίους καὶ ἑκατὸν ἀργυρίους, εἰ μάθοι παρ' αὐτοῦ, πῶς ἂν εὐκαταγώνιστος γένοιτο. Ὡς δὲ ἐπειρᾶτο μαθεῖν, τὸ μὲν πρῶτον αὐτὴν ἠπάτα· τέλος δὲ, ὡς κατειργάσατο αὐτὸν, εἶπεν αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐάν τις αὐτοῦ περιέλοι τοὺς βοστρύχους, ἀσθενήσει. Ἡ δὲ καλέσασα τοὺς σατράπας, καὶ κοιμήσασα αὐτὸν, ἐποίησε ξυρισθῆναι, καὶ ἡσθῆνησε. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἀλλόφυλοι, ἐτύφλωσαν καὶ ἐνέβαλον εἰς τὸ δεσμοτήριον. Οἱ δὲ ἠυφραίνοντο, καὶ ἐξήγαγον αὐτὸν ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου, εἰς τὸ ἐμπαιξαι αὐτῷ· ὁ δὲ πικρὸν στενάξας, καὶ τοῦ Κυρίου δεηθεὶς ὥστε ἐνισχύσαι αὐτὸν, τῶν κίωνων λαβόμενος τοῦ οἴκου, καὶ διασαλεύσας, κατήνεγκε τὸν οἶκον ἐπὶ τοὺς σατράπας καὶ ἑαυτὸν καὶ ἔτερον λαὸν πολὺν, καὶ ἀπέθανον πλείους, ἢ ὅσοι ἀπέθανον ὑπ' αὐτοῦ ζῶντος. [345] Μετὰ ταῦτα ἐπιστρατεύουσιν οἱ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν, καὶ ἔλαβον τὴν Λαϊσάν, καὶ ἐπωνόμασαν αὐτὴν, καὶ ἔστησαν ἐκεῖ γλυπτὸν λατρεῖον. Ἀνῆρ Λευΐτης, ὀργισθείσης αὐτῷ τῆς παλλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπειλοῦσης εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἀπῆει καταλέξων αὐτὴν ἑαυτῷ· καὶ λαβὼν αὐτὴν ἐπανῆλθεν· ἐν δὲ τῇ ὁδῷ κατέλυσεν εἰς Γαθαὰ τὴν Βενιαμὶν παρὰ τινι πρεσβύτῃ. Οἱ δὲ ἐν τῇ Γαθαὰ περιστάντες τὴν οἰκίαν ἐκείνην, ἐζήτουν τὸν ξένον, ἵνα ἐξυθρίσωσιν εἰς αὐτόν. Ὁ πρεσβύτης ετοιμοὺς ἦν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δοῦναι αὐτοῖς τὴν παρθένον. Οἱ δὲ λαβόντες τὴν παλλακὴν, ἐνέπειξαν αὐτῇ ὄλην τὴν νύκτα. Ὡς δὲ πρῶτ' ἐγένονεν, ἀφέντες αὐτὴν ἀπήλθον. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς ἐπηρείας, ἔλθοῦσα παρὰ τὴν οἰκίαν, ἔνθα κατήγετο ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐξέψυξεν. Ἐξελθὼν δὲ ἐκεῖνος, καὶ εὐρῶν αὐτὴν νεκράν, διεῖλεν εἰς δεκαδύο μέρη, καὶ ἔπεμψε ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Χαλεπῶς δὲ ἤνεγκαν τὸ γεγονός, καὶ ἐξοπλισάμενοι ἤτουν τοὺς ἐνουβρίσαντας τὸ γύναιον. Ὡς δὲ οὐκ ἐδίδσαν ἐκεῖνοι, συνεκρότησαν πόλεμον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἠττήθησαν, καὶ δεύτερον, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ συμβολῇ πᾶσαν τὴν φυλὴν Βενιαμὶν κατέκοψαν, πληρὴ ἐξακοσίων τῶν διαφυγόντων. Ὡς δὲ ἐκινδύνευσεν ἡ φυλὴ τελῶς ἀπολέσθαι (οὔτε γὰρ εἶχον οὗτοι γυναῖκας, καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ὤμοσαν ἐξ αὐτῶν μὴ δώσειν αὐτοῖς), ἐλόντες τοὺς μὴ συστρατεύσαντας αὐτοῖς κατὰ τῶν Βενιαμινῶν, τὰς ἐκείνων παρθένους ἔδωκαν αὐτοῖς τετρακοσίας· ὡς δὲ ἐνέλιπον ἔτι, ἑορτῆς τελουμένης, συν-

εχώρησαν αὐτοῖς ἐξελευθούσιν ἀφαρπάσαι παρθένους, οὐκ εἰδότες τῶν γονέων.

Σύνοψις τῆς Ρούθ.

Ἦ Νοεμῆν, ἀποθανόντος αὐτῆ τοῦ ἀνδρός, καὶ τῶν υἱῶν, καὶ τοῦ λιμοῦ παυθέντος, δι' ὃν καὶ εἰς τὴν Μωαβίτιν κατέφυγεν, ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἡ μὲν μία αὐτῆς νύμφη ἐπέσθη μείναι ἐν τῇ Μωαβίτιδι· ἡ δὲ ἄλλη, ἣ ὄνομα Ρούθ, πολλὰ παρακαλοῦσα, ὥστε μείναι, οὐκ εἴξεν, ἀλλὰ συνηκολούθησεν. Καὶ γαμεῖται τῷ Βοὸζ, ἀγχιστεύοντι τὴν Νοεμῆν, καὶ τίκτει τὸν Ὀβήδ, ὁ δὲ Ὀβήδ τὸν Ἰεσσαί, ὁ δὲ Ἰεσσαί Δαυὶδ τὸν βασιλέα.

Σύνοψις τοῦ Τετραβασίλειου.

Ἐλκανᾶ γυναίκα ἔχων δύο, ἀπὸ τῆς μιᾶς οὐκ εἶχε παῖδας. Ὡς δὲ ἀνήλθε θῆσαι ἐν Σηλῶνι, προσεύχεται ἡ γυνὴ, καὶ τίκτει τὸν Σαμουὴλ, καὶ δίδωσιν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου διηγουσῶς, καθὼς ἠβξαστο πρὶν ἢ συλλαβεῖν αὐτόν. Ἦν δὲ ἱερεὺς τότε ὁ Ἥλει. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἥλει Ὀφνὶ καὶ Φινεῆς, λοιμοὶ καὶ μοχθηροὶ νέοι, μεταλαμβάνοντες ἐκ τῶν θυσιῶν, πρὶν ἢ προσερχθῆναι Θεῷ. Ὁ δὲ Ἥλει εὐλόγησε τὴν Ἄνναν, καὶ ἔσχεν ἔτι τρεῖς υἱούς, καὶ δύο θυγατέρας, καὶ Σαμουὴλ ἐπέδιδου πρὸς ἀρετὴν. Ὁ δὲ Ἥλει ἀκούσας τῶν παιδῶν τὰ τοιμῆματα (καὶ γὰρ καὶ ἐμοιχῶντος), [344] ἐπετίμησε λόγῳ· οἱ δὲ οὐκ εἴξαν. Προφῆτεύεται τῷ Ἥλει ὁ ὀλεθρὸς τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν διὰ τὴν ἀμαρτίαν τῶν νέων. Δηλοῦται δὲ καὶ τῷ Σαμουὴλ ἡ ἀπαράττος ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαγγέλλει καὶ αὐτὸς τῷ Ἥλει. Συμβάλλουσιν οἱ ἀλλόφυλοι τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τρέπουσιν αὐτόν εἰς φυγὴν μετὰ τοῦ πατρός. Ὡς δὲ καὶ τὴν κιβωτὸν ἐξήγαγον υἱοὶ Ἥλει, οὓτοι μὲν πίπτουσιν ἐν τῷ πολέμῳ μετὰ καὶ ἐτέρων πολλῶν, τὴν δὲ κιβωτὸν λαμβάνουσιν οἱ πολέμιοι. Ἦλθέ τις ταῦτα ἀπαγγέλλων τῷ Ἥλει· ὁ δὲ καταπεσὼν ἐκ τοῦ δίφρου αὐτοῦ συνετριβή καὶ ἀπέθανεν· ἀπέθανε δὲ καὶ ἡ τούτου νύμφη, ἡνίκα ταῦτα ἤκουσεν. Εἰσῆνεγκαν οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιβωτὸν εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ· ὁ δὲ κατέπεσε δευτέρον, καὶ συνετριβή. Ἐπατάχθησαν δὲ καὶ οἱ ἄνδρες εἰς τὰς ξύρας αὐτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ Ἀζώτιοι οὗτοι, καὶ μῦς ἀνέδωκεν ἡ χώρα αὐτῶν. Ἀποστέλλουσιν τὴν κιβωτὸν εἰς Γεθ· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπλήγησαν. Πέμπουσιν αὐτὴν εἰς Ἀσκαλῶνα^a, κάκει γέγονε θάνατος. Συμβουλευθέντες δὲ ὑπὸ τῶν μάντεων αὐτῶν, ποιοῦσιν ξύρας χρυσοῦς, καὶ μῦς χρυσοῦς, καὶ ἐπιθέντες αὐτοὺς ἀμάξῃ μετὰ τῆς κιβωτοῦ ὑπέβησαν βόας, ὧν τὰ τέκνα ἀπέκλεισαν εἰς οἰκίσκον. Αἱ δὲ ὀρθῆν ἐπωρεύθησαν εἰς Βεθσαμῦν. Δέχονται αὐτὴν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, καὶ θύουσιν τῷ Θεῷ, ὀρίωντων τὸν σατραπῶν τῶν ἀλλοφύλων. Ὡς δὲ οὐκ ἴσμενίσαν^b, τούτεστιν, οὐ συνεχάρησαν οἱ υἱοὶ Ἰεχοῦνίου, γίνεται πληγὴ μεγάλη ἐν τῷ λαῷ· καὶ φοβηθέντες οἱ ἀπὸ Βεθσαμῦς, ἀποστέλλουσιν ἐξ αὐτῶν τὴν κιβωτὸν εἰς τὸν οἶκον Ἀμιναδάβ. Τότε ἐπέστρεψαν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ ἐπολέμησαν αὐτοὺς οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἠττήθησαν, τοῦ Σαμουὴλ εὐξαμένου ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὰς πόλεις, ἃς

εἶχον αὐτῶν. Ὡς δὲ ἐγήρασε Σαμουὴλ, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ οὐκ ἐπορεύοντο ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, συναχθέντες εἰς Ἰουδαίαν αἰτοῦσαι βασιλέα. Ἦλγηνεν ἐπὶ τούτῳ ὁ Σαμουὴλ, καὶ φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· *Οὐ σὲ ἐξουδετήρασιν, ἀλλ' ἐμέ. Τοῦτο οὖν διαμαρτύρομαι αὐτοῖς, τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλέως·* τούτεστιν, ὅσης ὀφείλει παρ' αὐτῶν τυγχάνειν θεραπείας διεμαρτύρατο ὁ Σαμουὴλ· οἱ δὲ ἐπέκειντο αἰτούντες. Ἀπόλωτο^c αἱ δνοὶ Κεῖς τοῦ πατρὸς Σαοὺλ· ἐπεμψεν αὐτὸν ὁ πατήρ ἐπιζητήσοντα ταύτας. Ὡς δὲ οὐκ εὗρισκε, τοῦ ἀκολουθοῦ αὐτῷ συμβουλευσάντος, εἰσέρχεται πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἐρωτήσων περὶ αὐτοῦ. Γνωρίζει αὐτὸν ὁ Θεός τῷ Σαμουὴλ λέγων, ὅτι Τοῦτον χρίσον βασιλέα. Προσῆλθεν ὁ Σαοὺλ ἐρωτῶν τὸν Σαμουὴλ, ποῦ εἶπὲν ὁ βλέπων· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τοὺς προφῆτας. Ὁ δὲ ἔφη, αὐτὸν εἶναι, καὶ ἀναγαγὼν αὐτόν εἰς Βαμᾶ (θυσία γὰρ ἦν τῷ λαῷ), καὶ ἐστίασας, ὑπὸ τὴν ἔω κατελθὼν μετ' αὐτοῦ κατέχευεν αὐτοῦ τὸν φακὸν τοῦ ἐλαίου, καὶ καταφιλήσας αὐτόν εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Ἄρξεις τοῦ λαοῦ, καὶ σημεῖά τινα δοῦς ἐξέπεμψεν αὐτόν, καὶ προσεφῆτευσεν ὁ Σαοὺλ. [345] Ἐρωτᾷ τὸν Σαοὺλ ὁ οἰκεῖος αὐτοῦ, ποῦ ἀπῆλθεν· ὁ δὲ εἶπεν· Εἰς ἐπιζήτησιν τῶν δυνων. Συνάγεται ὁ λαὸς εἰς Μασσηφᾶ· χειροτονεῖται Σαοὺλ. Ἐπανίσταται ὁ Ἀμμωνιτῶν βασιλεὺς τοῖς Γαλααδίταις· πρὸς τὸν Σαοὺλ ἐλθὼν συνεμάχησεν αὐτοῖς, καὶ εἶλε τοὺς πολεμίους κατὰ κράτος. Εὐωχοῦνται ἐν Γαλααδί. Καὶ δημηγορεῖ πρὸς τὸν λαὸν ὁ Σαμουὴλ. Τότε λέγει· *Μόσχον τινὸς εἴλησα, ἡ δνον τινὸς εἴλησα; Παραγγελίας δὲ αὐτοῖς ὑπακούειν τῷ Θεῷ, εὐχεται, καὶ ὑετὸς ἐν ἡμέρᾳ θορισμοῦ γίνεται.* Ἐφοβήθη ὁ λαός, καὶ ὠμολόγησαν ἡμαρτηκέναι αἰτήσαντες βασιλέα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πάλιν παραινεῖ, ὥστε ἀκολουθεῖν τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασιν. Κόπτει τοὺς ἀλλοφύλους ὁ Σαοὺλ. Οἱ δὲ παροξυνθέντες ἐπιστρατεύουσι μετὰ πλείονος δυνάμεως. Φεύγουσιν οἱ Ἰσραηλῖται, καταλιμπάνεται μόνος ὁ Σαοὺλ. Ἀναφέρει ὀλοκαύτως τὸν Θεῷ, μὴ περιμείνας τὸν Σαμουὴλ, περιμείναι δὲ αὐτῷ παρηγγέλει. Ἐρχεται ὁ Σαμουὴλ, δυσχεραίνει πρὸς τὸ γεγονός, ἀπειλεῖ αὐτῷ κατάλυσιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἕτερον αὐτὴν μετατίθεσθαι· τὸν Δαυὶδ ἔφη. Καθημένου τοῦ Σαοὺλ ἐν τῷ βουνῷ, καὶ ἔξακασίων μετ' αὐτοῦ, λάθρα Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἰδίου παιδὸς ἐπέλθων τοῖς ἐχθροῖς, ἀνακίρει τινὰς. Ἰδὼν δὲ ἀντικρὺ ὁ Σαοὺλ, καὶ τεταραγμένους ἐπιπεσῶν, νικᾷ κατὰ κράτος, καὶ ὤρκισε μηδένα τινὸς γεύσασθαι ἕως ἑσπέρας. Ὁ Ἰωνάθαν οὐκ ἐπακούσας ἐγεύσατο μέλιτος. Προσέρχεται ὁ Σαοὺλ ἐρωτῆσαι τὸν Θεὸν, εἰ δέος ἐπιδιώξει ὀπίσω τῶν ἐχθρῶν. Οὐκ ἀποκρίνεται αὐτῷ ὁ Θεός. Συνῆκεν ἀμαρτήματα γεγενῆσθαι ἐν τῷ λαῷ. Ὡς δὲ ἀνεδείχθη Ἰωνάθαν, ἔτοιμος ἦν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ὁ δὲ λαός ἐξέλιετο αὐτὸν τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Παραγγέλλει ὁ Σαμουὴλ τῷ Σαοὺλ, ὥστε καταπολεμῆσαι τὸν Ἀμαλῆκ, καὶ ἀναθεματίσαι πάντα, καὶ μηδενὸς φείσασθαι. Ὁ δὲ παρήκουσε, καὶ περιεποίησατο τὸν Ἀγάκ τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ποίμνια, καὶ βουκόλια. Ἐλθὼν εἶδεν ὁ Σαμουὴλ, ὠργίσθη, καὶ φησιν· *Οὐ θέλει Κύριος ὀλοκαυτώσεις καὶ θυσίας, ὡς τὸ ἀκῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ.*

^a In Coisl. Βαβυλῶνα hic lapsu graphico positum fuit pro Ἀσκαλῶνα.

^b Illa voce utuntur LXX interpretes, quam probe explicat Chrysostomus per συνεχάρησαν, congratulati sunt, vel una latenti sunt.

^c Απόλωτο, sic in textu τῶν Ο', id est, aberrabant, deperditae erant.

enim illi mulieres habebant, filiique Israel juraverant se filias suas non ipsis in uxores daturus esse), occisis illis qui cum ipsis bellum non gesserant contra Benjamitas, illorum filias virgines quadringentas ipsis dederunt : cum autem residui essent qui non haberent uxores, dum festum celebraretur, permiserunt eis ut virgines raperent, insciis parentibus.

SYNOPSIS LIBRI RUTH.

Noemmin, viro suo filiisque mortuis, cessante fame, ob quam in Moabitidem transmigraverat, venit in Judæam, ejusque altera nurus, ipsa suadente, mansit in Moabitudine; altera vero, cui nomen Ruth, ipsi multis hortanti ut maneret, non obtemperavit, sed sequuta est illam. Nupsitque Boozo, qui affinis erat Noemmin, et peperit Obed, Obed autem Jessæ, Jessæ David regem.

SYNOPSIS QUATUOR LIBRORUM REGNORUM.

Elcana uxores habens duas, ex altera non suscepit liberos. Ut autem ascendit sacrificatum in Selo, precatur illa mulier, et parit Samuelem, ipsaque dedit ad domum Domini perpetuo, ut viveret antequam illum conciperet. Tunc autem sacerdos erat Eli. Filii autem Eli, Ophni et Phinees, scelerati et improbi juvenes erant, qui de victimis partes sumebant antequam offerrentur Deo. Eli autem benedixit Annam, quæ tres adhuc filios habuit, et duas filias, Samuelque in virtute proficiebat. Eli porro auditis filiorum facinoribus (mœchabantur enim), increpavit eos verbo; illi vero non obtemperarunt. Prædicatur Eli perniciës domus suæ et filiorum ob peccatum juvenum. Samueli quoque denuntiatur inexpiabilis ira Dei; id ipsi Samuel denuntiat. Pugnans alienigenæ cum Israele, quem caesum in fugam vertunt. Ut autem arcam eduxerunt filii Eli, ipsi cadunt in bello cum aliis multis, arcam vero capiunt hostes. Venit quispiam qui hæc renuntiaret Eli; ille vero ex sella delapsus attritus est et obiit: mortua quoque est ejus nurus cum hæc audivit. Intulerunt alienigenæ arcam in domum Dagonis, qui delapsus est bis et contractus fuit. Percussi sunt etiam viri in podicibus. Ili porro orant Azotii, et mures protulit illorum ager. Mittunt arcam in Geth; hi quoque plagis affecti sunt. Mittunt quoque illam Ascalonem: et illic quoque mors grassatur. Consulentiibus autem illorum vatibus, podices aureos, muresque aureos constant, et plaustro impositos cum arca, vaccas jugant, quarum vitulos in domum concludunt. Illic vero recta via processerunt in Bethsamys. Excipiunt illam viri illius loci, et Deo sacrificant, videntibus alienigenarum satrapis. Cum vero non placide exciperent, id est, non una lætarentur filii Jechoniæ, plaga magna populum invadit (a): ac metuentes ii, qui Bethsamyn incolebant, mittunt arcam in domum Aminadab. Tunc conversi sunt ad Deum Israelitæ, et alienigenas sibi bellum inferentes profligant, Samuele pro ipsis orante, et ceperunt ur-

(a) Quæ dicuntur de filiis Jechoniæ, non sunt in Hebraico textu; sed hæc plaga Bethsamitas spectat, qui sacrificia quidem et victimas obtulerunt; sed percussi tamen sunt, eo quod vidissent arcam Domini.

bes, quas sibi abstulerant. Cum vero consenuisset Samuel, filiique ejus non ambularent in via ipsius, congregati Judæi regem petunt. Dolore hac de re affectus est Samuel, atque illi Deus: *Non te contempserunt, sed me. Hoc itaque testificor ipsis, jus regis* (1. Reg. 8. 7. 9): id est, quantum ab ipsis ministerium accipere rex debeat. Samuel testificatus est: illi vero petentes instabant. Deperditæ erant asinæ Kis patris Saül: misit illum pater, qui illas perquireret. Cum autem non inveniret, consulente famulo suo adit Samuelem, sciscitaturus de re illa. Ipsum indicat Deus Samueli dicens: *Ilunc inunge regem*. Accessit Saül Samuelem interrogans, ubi esset videns; sic enim prophetas vocabant. Ille vero respondit, se ipsum esse, et adductum illum in Bama, ubi sacrificium apud populum erat, convivio excepit, et illucescente aurora, quando cum illo descendebat, effudit in illum lenticulam olei, ipsunquæ osculans sic effatus est: *Imperabis populo, et signis quibusdam datis, emisit illum, et prophetavit Saül*. Interrogat Saulem ejus propinquus¹, quoniam abiisset; qui respondit, *Ad perquisitionem asinarum*. Congregatur populus in Massepha: rex constituit Saül. Bellum movet rex Ammanitarum contra Galaaditas: illi legatos mittunt ad Saül: qui motis castris prælium cum illis commisit, et hostes omnino profligavit. Convivium celebrant in Galgalis. Concionatur populo Samuel. Tunc dixit: *An vitulum cuiuspiam, an asinum cuiuspiam accepi* (1. Reg. 12. 5)? Hortatus illos ut Deo obsequerentur, precatur, et pluvia in die messis delabitur. Timuit populus, confessusque est se peccasse petendo regem. Samuel autem rursus hortatur, ut Dei præcepta sequantur. Alienigenas cædit Saül. Illi autem indignati, bellum redintegrant cum majoribus copiis. Fugiant Israelitæ, solus relinquitur Saül. Offert holocaustum Deo non expectato Samuele, qui ut se exspectaret præceperat. Venit Samuel, indigne fert id quod gestum erat, minatur ipsi regni dissolutionem; in alterum quippe transferendum esse; Davidem dicebat. Cum sederet Saül in colle cum sexcentis viris, clam Jonathan filius ejus cum famulo suo irruens in hostes, quosdam occidit. Id cum videret Saül, jam turbatus adortus vincit, et cum juramento edixit ne quispiam usque ad vesperam aliquid gustaret. Jonathan cum id non audisset, de melle gustavit. Accedit Saül interrogaturus Deum num oporteret hostes insequi. Non respondet ipsi Deus. Intellexitque ille peccatum in populo factum esse. Ut autem deprehensus est Jonathan, paratus erat ad occidendum illum. Sed populus exemit eum de manibus ejus. Præcipit Samuel Saüli, ut debellet Amalecitas, omnia perdat, et nemini parcat. Ille vero non paruit, servavitque Agag regem eorum, et greges, et armenta. Veniens Samuel vidit, iratus est, et ait: *Non tam vult Deus holocausta et sacrificia, quam ut audiat vox ejus: ecce enim obedientia melior est quam victima* (1. Reg. 15. 22).

¹ Vox Hebraica est מִתְּרַבִּי, quam Aquila παραβόλος vertit, id est, *patruus*, ut habet etiam Vulgata. Josephus habet, οὐτοῦ πατρου, aut *avunculus*.

Minatur etiam tunc auferendum ab illo esse regnum. Saül autem vim inferebat ipsi ut secum veniret. Ille vero noluit. Demum vi coactus ascendit. Posteaque ipse Samuel, cum jussisset adduci ad ipsum Agag, suis manibus ipsum occidit. Ex illo autem tempore non vidit Saülem usque ad diem mortis ejus, sed lugebat ipsum. Deinde mittitur Samuel a Deo, ut inungeret Davidem, et cum venisset, inunxit. Tunc corripuit Saülem spiritus malus, et adducunt ei Davidem, qui psalleret, et sedaret spiritum malum. Ut autem bellum intulit Goliath, cum omnes metu percussi essent, mittitur David visitatum fratres suos: utque venit ad castra, percontatur quid muneris futurum sit ei qui occidisset hunc alienigenam. Illi vere dicebant, Filia regis dabitur ei in uxorem. Adiit ille Saülem, se interfectorum illum pollicitus est. Ille vero non credebat. Demum dimisit armis nudatum, eo quod non posset arma gestare. David emisso lapide in frontem ejus, prostravit ipsum, et ipsius gladio caput ejus amputans, splendidus ex prælio rediit. Illo inspecto Jonathan animo ipsi colligatus est: admodumque illum diligebat, donaque ipsi obtulit. Saül vero invidebat ei, eo quod choreas agitantes puellæ dixissent: *Percussit Saül in millibus, et David in decem milibus* (1. Reg. 18. 7). Extulit Saül hastam contra Davidem ut occideret eum: (a) ille vero aufugit. Cum autem David clarus omnibusque probatus esset, magis mordebatur Saül; cumque ipsum perdere vellet, pollicitus est ei filiam suam, si ex hostibus centum occideret: cum autem occidisset, gener regis efficitur (b). Alioque instante bello, rursus præclare se gessit: Saül vero multo magis exasperabatur in illum, dicitque filio suo Jonathan, se illum interficere velle. Ille vero Davidi rem aperuit, præcepitque ut lateret. Ubi vero patrem placaverat, Davidem ad ipsum adducit. Bello autem rursus instante, strenue se gessit David, rursusque a Saüle aufugit volente eum lancea confodere. Uxor is comprehendere; respondet illa ægrotum esse. Saül illum aufugisse gnarus, filiam redarguit: atque cum comperisset ubinam esset David, mittit qui illum captum adducerent. Cum autem ii qui missi fuerant non redirent, sed manentes prophetarent, ipse quoque abiit. Ad Jonathan adiit David, et renuntiat ei Saülem suam machinari necem. Quod si velis, inquit, in crastina die ediscere, tempore prandii abero. Si pater tuus absentiae causam petat, dic me, cum sacrificium esset in urbe, abundi licentiam petiisse. Id si ille placide tulerit, nihil mali suspicor: sin ægre tulerit, planum est mihi ultionem et insidias parari. Hoc facit Jonathan; Saül autem usque adeo iratus est, ut conatus sit filium suum occidere. Ille vero de mensa resiliens, in campum exivit, et sa-

(a) Hæc de hasta in Davidem a Saüle immissa non habetur hoc loco in Editione LXX vulgata; sed haud dubie in exemplari Chrysostomi ex Editione LXX hexaplati adjuncta fuerant, ut alia multa.

(b) Hæc, *alioque instante bello, præclare se gessit* (καὶ πολέμου συστάτος ἐτέρου, πάλιν εὐδοκίμει), omissa sunt in Ed. LXX vulg., sed in hexaplati legebantur.

gittas emisit; erat enim hoc constitutum signum: et accurrens post servum suum, dum David eo in loco latebat, ait: Cito propera, ne cuncteris, quia sagitta illic est procul a te. Intellexit David quid hæc significarent, et cum servus recessisset, ruit in amplexum Jonathan et flevit: ille vero fugere jussit et pactorum recordari. Hæc porro erant ne umquam misericordiam amoveret ex domo Jonathan, sive viventis, sive mortui. Venit David ad Abimelec sacerdotem. Tunc panes propositionis comedit: accepit quoque gladium Goliathi, dicens se a rege aliquo missum cum diligentia. Et venit inde ad Anclus, deinde in Odolam¹, et commendat regi Moab domum suam. Cum autem Saül conquereretur apud servos suos, quod nemo ejus vicem doleret, nec Davidem sibi traderet, Doec Idumæus, qui præsens erat quando David ad sacerdotem venit, annuntiavit illi quod factum erat. Ille accitis sacerdotibus, cum ii qui præsentibus erant nolent illos occidere, Doecum id jubet, qui occidit trecentos quinquaginta viros portantes Ephud, et Noba eorum urbem delevit. Hæc Davidi renuntiavit unus ex filiis sacerdotis, qui carnificinam evaserat. Ille vero dolens, superstitem illum apud se servavit, et Cilam oppugnatam liberavit. Cum audisset autem Saülem ad se venire, exiit inde in desertum Ziph. Quod cum audisset Saül, ad illum perrexit. Dum autem illum insequeretur, audito hostium incursu, recedit. Deinde cum ex hostibus rediisset, illum denuo perquirebat, et ingressus est in speluncam, in qua David sedebat, et cum illo viri interius positi. Cumque omnes hortarentur eum ut occideret Saülem, non obtemperavit, neque volentibus id concessit. Ut autem exivit ille ex spelunca, hic etiam sequutus est, et clamans ad illum, ipsius nequitiam et justitiam suam Saülem docuit. Ille vero lacrymatus est. Tunc mortuus est Samuel. Mittit qui a Nabale dona peterent pro custodia qua servaverat greges ipsius. Ille vero non modo non dedit, sed etiam contumelia ipsum affecit per legatos suos. Ille armatus incedebat ut perderet eum. Hæc didicit Abigaia uxor illius, et acceptis muneribus occurrit Davidi, multaque precata, impetum ejus cohibuit. Mortuoque Nabale, Abigaia ejus uxor efficitur. Cum audiisset Saül, quo in loco esset David, venit rursus ad eum. Dormiente autem Saüle cum toto exercitu suo, advenit David cum Abessa: cumque hic juberet confodere inimicum, non cessit ille, sed accepto scypho qui ad caput ejus erat, et hasta, longius processit, et clamans excitavit ejus ducein, et de socordia incusabat, quod non custodiret regem. Ostenditque hastam et scyphum, et incusat Saülem, quod eum qui se nihil læserat insequeretur. Tunc fugit David ad regem Anchus: neque enim tutum esse putabat versari prope Saülem. Accipit David ab Anchus Secelac: et incursus faciebat in hostes, accipiebatque pecunias et oves multas. Tunc congregantur alienigenæ contra Israel, et Saül interrogat engastrimytham. Rever-

¹ Alii, *odallam*.

ἰδοὺ γὰρ ἀκοή ἀγαθὴν ὑπὲρ θυσίαν^a. Ἀπειλεῖ καὶ τότε αὐτῷ τὴν ἐξαιρέσιν τῆς βασιλείας. Ὁ δὲ Σαοὺλ παρεδίφξετο αὐτὸν συναπελθεῖν αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἐθέλησεν. Ὑστερον δὲ βιασθεὶς ἀνήλθε. Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ κελεύσας προσενεχθῆναι αὐτῷ τὸν Ἄγα, ἀνείλεν αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ χερσίν. Καὶ ἔκτοτε οὐκ εἶδε τὸν Σαοὺλ ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπένθει αὐτόν. Εἶτα ἀποστέλλεται Σαμουὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χρίσαι τὸν Δαυῖδ, καὶ ἐλθὼν ἔκρισε. Τότε συνέχευε πνεῦμα πονηρὸν τὸν Σαοὺλ, καὶ εἰσαγγέσκει αὐτῷ τὸν Δαυῖδ, ὥστε ψάλλειν, καὶ καταπαύειν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν. Ὡς δὲ ἐπεστράτευσεν ὁ Γολιάθ, καὶ πάντες ἐξέστησαν, πέμπεται Δαυῖδ ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔρωτᾷ τί ἔσται τῷ ἀποκτείνοντι τὸν ἀλλόφυλον τοῦτον. Οἱ δὲ εἶπον· Ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως δοθήσεται αὐτῷ γυνή. Εἰσῆλθε πρὸς τὸν Σαοὺλ, [346] ὑπέσχετο ἀναρῆσιν. Ὁ δὲ διηπίσται. Τέλος ἐξέπεμψε γυμνὸν ἄπλων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι βρατᾶζειν τὰ ὄπλα. Ὁ δὲ λίθων ἀκοντίσας κατὰ τοῦ μετώπου, κατήνεγκεν αὐτόν, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπετεμὼν τῇ ἐκείνου ῥομφαίᾳ, ἐπαῆλθε λαμπρῶς ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰωνάθαν, συνεδέθη τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ λίαν αὐτὸν ἠγάπησε, καὶ δῶρα ἔδωκεν. Ὁ δὲ Σαοὺλ διεφθονεῖτο αὐτῷ, ἐπειδὴ αἱ χερεῖνόςαι εἶπον· *Ἐπάταξεν Σαοὺλ ἐν χιλισίᾳ, καὶ Δαυῖδ ἐν μυριάσιν*. Ἐπῆρε τὸ δόρυ Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαυῖδ, ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἐξέφυγεν. Ὡς δὲ ἠυδοκίμει παρά πᾶσιν ὁ Δαυῖδ, μᾶλλον ἐδάκνυτο ὁ Σαοὺλ· καὶ βουλόμενος αὐτὸν ἀπολέσαι, ὑπισχνεῖτο τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δώσειν αὐτῷ, εἰ ἀνέλοι ἄνδρας ἑκατὸν τῶν ἐχθρῶν· ὡς δὲ ἀνέλε, γίνεται γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Καὶ πολέμου συστάτος ἑτέρου, πάλιν εὐδοκίμει· ὁ δὲ μᾶλλον ἠγριαίνετο κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐκλαλεῖ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰωνάθαν, ὅτι ἀνελεῖν αὐτὸν βούλοιο· Ὁ δὲ ἀπήγγειλε τῷ Δαυῖδ, καὶ κελεύει κρύπτεσθαι. Ὡς δὲ ἐξημενίσατο τὸν πατέρα, εἰσάγει τὸν Δαυῖδ πρὸς αὐτόν. Πολέμου τε πάλιν ἐπιστάτος, ἀρριστεύει ὁ Δαυῖδ, καὶ πάλιν ἐκφεύγει τὸν Σαοὺλ βουλόμενον αὐτὸν πατάξαι τῷ δόρατι. Συμβουλευσάσης αὐτῷ τῆς γυναῖκος, ἀπέδρα ἐκείθεν. Πέμπει ὁ Σαοὺλ λαθεῖν αὐτόν, ἢ δὲ ἔφη αὐτὸν ἀρρώσταιν. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Σαοὺλ ὅτι ἐφυγεν, ἐγκαλέσας τῇ θυγατρὶ, καὶ μαθὼν ὅπου ἦν ὁ Δαυῖδ, ἀποστέλλει ληψόμενος αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ὡς δὲ οἱ πεμπόμενοι οὐχ ὑπέστρεφον, ἀλλὰ μένοντες προεφῆτευσον, ἀπῆλθεν αὐτός. Ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν ὁ Δαυῖδ· ἀπαγγέλλει αὐτῷ, ὅτι φωνᾷ ἡ κατ' αὐτοῦ ὁ Σαοὺλ. Καὶ εἰ βούλει σαφέστερον αὐτὸν μαθεῖν, κατὰ τὸν τοῦ ἀριστοῦ καιρὸν ἀπολειφθήσομαι. Εἶτα ἐάν ἐρηται ὁ πατήρ σου τὴν αἰτίαν, εἰπέ, ὅτι θυσίας οὕτως ἐν τῇ πόλει, ἤτησεν ἀπελθεῖν. Ἐάν μὲν οὐδὲν πρᾶως ἐνέγκῃ, οὐδὲν ὑποπτεῖν δεινόν· ἐάν δὲ δυσερεάνῃ, πρόδηλος ἡ κατ' ἐμοῦ δίκη καὶ ἐπιβουλή. Ποιεῖ ταῦτα ὁ Ἰωνάθαν· ὁ δὲ Σαοὺλ οὕτως ὠργίσθη, ὥστε καὶ ἐπιχειρῆσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνελεῖν. Ὁ δὲ ἀναπηδήσας ἐκ τῆς τραπέζης, ἐξῆλθε εἰς τὸ πεδῖον, καὶ ῥίπτει τὰς σχιζὰς· ἦν γὰρ καὶ τοῦτο

σύνθημα· καὶ ἐπιδραμῶν ἐπισθεν τῷ παιδί αὐτοῦ, κρυπτομένον ἐκεῖ που τοῦ Δαυῖδ, φησί· Ταχύνας πορεύου, καὶ μὴ στήῃ, ὅτι ἐκεῖ ἡ σχιζὰ ἀπὸ σου καὶ ἐπέκεινα. Συνῆκεν ὁ Δαυῖδ τί ἐβούλετο τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ τοῦ παιδὸς ἀναχωρήσαντος, ἐπιπίπτει τῷ Ἰωνάθαν καὶ κλαίει· ὁ δὲ κελεύει φυγεῖν καὶ μεμνησθαι τῶν συνθηκῶν. Αὐταὶ δὲ ἦσαν, μηδέποτε ἐξᾶραι ἔλεον ἐκ τοῦ οἴκου Ἰωνάθαν, μήτε ζῶντος, μήτε θανόντος αὐτοῦ. Ἔρχεται πρὸς τὸν ἱερέα τὸν Ἀδόμελεκ ὁ Δαυῖδ. Τότε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε· ἔλαβε δὲ καὶ τὴν ῥομφαίαν Γολιάθ, φήσας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπεστάλθαι που κατὰ σπουδῆν. Καὶ ἔρχεται ἐκεῖθεν πρὸς Ἀγγοῦς, [347] εἶτα εἰς Ὀδολάμ, καὶ παρατίθεται τῷ βασιλεῖ Μωάβ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἐδυσχέραιεν ὁ Σαοὺλ πρὸς τοὺς αὐτοῦ παῖδας, ὅτι μηδεὶς αὐτῷ συμπονεῖ, μηδὲ παραδίδωσι τὸν Δαυῖδ, Δωὴκ Ἰδομαῖος (ἔτυχε γὰρ τότε ἐκεῖ, ὅτε Δαυῖδ πρὸς τὸν ἱερέα ἦλθεν), ἀπήγγειλεν αὐτῷ τὸ γεγονός. Ὁ δὲ μεταπεψάμενος τοὺς ἱερεῖς, καὶ τῶν παρεστηκότων οὐ βουλομένων αὐτοὺς ἀνελεῖν, κελεύει τῷ Δωὴκ. Ὁ δὲ ἀνέλε τριακοσίους πεντήκοντα ἄνδρας αἰρώντας ἐφ' οὐδ, καὶ τὴν Νοβὰ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐξολόθρευσε. Ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυῖδ εἰς τῶν τοῦ ἱερέως υἱῶν διασωθεὶς. Ὁ δὲ ἀλγήσας εἶχε μεθ' αὐτοῦ τὸν διασωθέντα, καὶ τὴν Κίλα πολεμουμένην ἔσωσε. Ἀκούσας τε, ὅτι ὁ Σαοὺλ ἔρχεται ἐπ' αὐτόν, ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἔρημον Ζίφ. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Σαοὺλ, ἔρχεται ἐπ' αὐτόν. Ἀπαγγελθείσης δὲ ἐφ' ὁδοῦ πολεμίων μεταξὺ διώκειν αὐτόν, ἀναχωρεῖ. Εἶτα ἐπανελθὼν ἐκ τῶν πολεμίων, πάλιν αὐτὸν ἐπεζήτη, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ σπήλαιον, ἐνθα Δαυῖδ ἐκάθητο, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄνδρες ἐσώτεροι. Καὶ πάντων παρακλεινομένων ἀνελεῖν τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐπέισθη, οὔτε τοῖς βουλομένοις συνεχώρησεν. Ὡς δὲ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν ἐκ τοῦ σπηλαίου, ἐπηκολούθησε καὶ οὗτος, καὶ βοήσας πρὸς αὐτόν, τὴν τε ἐκείνου κωνίαν καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην ἐδίδασκε τὸν Σαοὺλ. Ὁ δὲ ἐδάκρυσε. Τότε ἀπέθανε Σιμουὴλ. Πέμπει, δῶρα τὸν Νάβαλ αἰτῶν, ἀντὶ τῆς φυλακῆς ἧς ἐφύλαξεν αὐτοῦ τὰ πόμμινα. Ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὕβρισεν αὐτόν διὰ τῶν ἀπεσταλμένων. Ἐξοπλισάμενος δὲ ἀνῆγε ὥστε ἀπολέσαι αὐτόν. Ἐμαθε ταῦτα ἡ Ἀβιγαία ἡ τοῦτου γυνή, καὶ λαβοῦσα δῶρα ἀπήντησε τῷ Δαυῖδ, καὶ πολλὰ δεηθεῖσα, ἐπέσχεον αὐτὸν τῆς ὀρμῆς. Καὶ ἀποθανόντος τοῦ Νάβαλ, γίνεται αὐτῷ γυνή. Ἀκούσας ὁ Σαοὺλ, ἐνθα ἦν ὁ Δαυῖδ, ἔρχεται πάλιν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ καὶ ἐκαθεύδησε μετὰ τῆς στρατιᾶς ἀπάσης, ἐφίσταται ὁ Δαυῖδ μετὰ Ἀβессά· καὶ κελεύοντος ἐκείνου παφειν τὸν ἐχθρὸν, οὐκ εἶσεν, ἀλλὰ τὸν πρὸς κεφαλῆς κείμενον φακὸν λαθὼν καὶ δόρυ, ἀπῆλθεν ἕως πορρωτάτω, καὶ βοήσας διηγείρει τε αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν, καὶ ἐνεκάλει ῥαθυμίαν, ὅτι μὴ φυλάττει τὸν βασιλέα. Ἐπιδεικνύει τό τε δόρυ καὶ τὸν φακὸν, καὶ ἐγκαλεῖ τῷ Σαοὺλ, ὅτι τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα καταδιώκει. Τότε φεύγει πρὸς Ἀγγοῦς ὁ Δαυῖδ· οὐ γὰρ ἀσφαλὲς ἦγετο εἶναι πλησίον διατρίβειν τοῦ Σαοὺλ. Λαμβάνει ὁ Δαυῖδ παρὰ τοῦ Ἀγγοῦς τὴν Σεκελάκ· καὶ ἐπετίθετο τοῖς πολεμίοις, καὶ ἐλάμβανε χρήματα καὶ πρόβατα πολλά. Τότε συναθροίζονται οἱ ἀλλόφυλοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ Σαοὺλ ἐρωτᾷ τὴν ἐγγαστρίμυθον. Ἀποστραφεὶς ὁ Δαυῖδ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου (οὐ γὰρ εἴσασαν αὐτόν οἱ σατράπαι τῶν ἄλλο-

^a Ἀγαθὸν ὑπὲρ θυσίαν, *bonum plus quam sacrificium*, fortasse melius, quam in edit. Romana, ubi legitur ἰδοὺ ἀκοή ὑπὲρ θυσίαν ἀγαθὴν, *Ecce obedientia supra hostiam bonam, aut supra sacrificium bonum*.

^b Φωνᾷ est *alicujus mortem machinari*.

φύλων συνεξελθῆν, ὑποπεύοντες αὐτὸν προδιδοῖναι τὸ στρατόπεδον), εὐρίσκει τὴν Σεκελάκ ἐμπερησμένην, καὶ τὰς γυναίκας οὐδαμοῦ· ἀπήχθησαν γὰρ αἰχμηάλωτοι. Ἐρόμενος δὲ τὸν Θεὸν, εἰ δέοι καταδιῶξαι, εἰπόντος ὅτι δέοι, κατεδίωξε. Καὶ μαθὼν παρὰ παιδίου Αἰγυπτίου, ποῦ στρατοπεδεύονται, [548] ἐπιπεσὼν ῥαθυμοῦσιν, ἐπάταξεν αὐτούς, καὶ τὰ σκύλα ἔλαβε, καὶ διένειμεν ἐξ ἴσης τοῖς τε πολεμήσασιν καὶ τοῖς ἀπομείνανσιν ἐπὶ τῶν σκευῶν. Ὡς δὲ ὁ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ γέγονε πόλεμος τῶν ἀλλοφύλων, πίπτει Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν, καὶ οἱ δύο ἄλλοι υἱοὶ αὐτοῦ· καὶ λαθόντες αὐτὸν οἱ πολέμιοι, προσέπηξαν τῷ τείχει Βιθσάν, ἣ ἔστι Σχυθόπολις. Ἐλθόντες δὲ οἱ ἀπὸ Ἰάβης^a, ἔλαβόν τε αὐτὸν καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ ἔθαψαν.

Βασιλεῶν β'.

Ἐρχεται τις ἀπαγγέλλων τῷ Δαυῖδ, ὅτι ἀνείλεν αὐτὸς τὸν Σαοὺλ· καὶ ἀνείλεν αὐτὸν ὁ Δαυῖδ· καὶ ἐθρήνησε τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ χρίουσιν αὐτὸν εἰς βασιλέα. Καὶ ἀποστέλλει πρὸς τοὺς Ἰαβῆς Γαλαὰδ, ἐπαίνων αὐτούς ὅτι ἔθαψαν τὸν Σαοὺλ. Καὶ Ἀβεννήρ ὁ στρατηγὸς τοῦ Σαοὺλ ἐβασίλευσε^b τοῦ Ἰσραὴλ υἱὸν Σαοὺλ τὸν Μεμφιδοσθέ. Τοῦ δὲ Ἰούδα ἐβασίλευσε Δαυῖδ. Ὡς δὲ συνέτυχον ἀλλήλοις Ἰωάβ ὁ τοῦ Δαυῖδ, καὶ Ἀβεννήρ ὁ τοῦ Σαοὺλ, καὶ συνεκροτήθη πόλεμος ἀπὸ παιδείας, κατεδίωκεν Ἀσαήλ ὁ ἀδελφὸς Ἰωάβ τὸν Ἀβεννήρ· καὶ πολλὰκις κελεύοντος ἀναχωρεῖν, οὐκ ἠθέσχετο. Τότε ἀναιρεῖ αὐτὸν Ἀβεννήρ, καὶ καλέσας τὸν Ἰωάβ παραινεῖ καταπαῦσαι τὸν πόλεμον. Καὶ ἦν πόλεμος ἀναμέσον τοῦ οἴκου Σαοὺλ καὶ τοῦ οἴκου Δαυῖδ· καὶ ὁ μὲν ἠσθάνει, ὁ δὲ ἔκραταιοῦτο. Λαμβάνει τὴν παλλακὴν τοῦ Σαοὺλ ὁ Ἀβεννήρ· ἐνεκάλεσεν ὁ Μεμφιδοσθέ. Θυμωθεὶς ὁ Ἀβεννήρ πέμπει πρὸς τὸν Δαυῖδ, ἐπαγγελλόμενος ἅπαντα τὸν λαὸν αὐτῷ παραδώσειν. Καὶ ἐλθόντα αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, εἰστίασεν ὁ Δαυῖδ. Ὡς δὲ ἤκουσεν πῶθεν ἐκ πολέμου ἐπανῆλθεν ὁ Ἰωάβ, μεταπεμφόμενος τὸν Ἀβεννήρ ἐδολοφόνησεν, ἐκδικῶν τὸ τοῦ ἀδελφοῦ αἴμα. Μαθὼν ὁ Δαυῖδ καταράται τὸν Ἰωάβ, καὶ θρηνεῖ τὸν Ἀβεννήρ, καὶ μετὰ πολλῆς θάπτει τῆς τιμῆς. Πρῆγαν καὶ Βανέας^c λάθρα τὸν Μεμφιδοσθέ ἀνελόντες ἦλθον πρὸς τὸν Δαυῖδ, ὡς εὐδοκίμησαντες διὰ τὸν φόνον. Ὁ δὲ αὐτούς ἀνεῖλε. Τότε γίνεται παντὸς τοῦ λαοῦ βασιλεὺς ὁ Δαυῖδ, καὶ ἔρχεται εἰς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὸν Ἰεβουσαῖον, καὶ κωλύουσιν αὐτὸν οἱ χωλοὶ εἰσελθεῖν, καὶ λαμβάνει τὴν ἄκραν, καὶ ψικοδόμησεν ἑαυτῷ οἶκον. Συνέπραξε δὲ αὐτῷ καὶ Χυράμ ὁ βασιλεὺς Τύρου. Ἐπανεστήσαν οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἐξελεθῶν κατέκοψεν αὐτούς ὁ Δαυῖδ. Ὡς δὲ πάλιν ἐπέθεντο, κωλύεται παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀνελθεῖν. Ἄλλ'· Ἐν τῷ ἀκοῦσαι σε, φησὶν ὁ [549] Θεός, εἴην φωνὴν τοῦ σεισμοῦ τοῦ κλυθμῶπος, τότε πολέμιοι. Τότε γὰρ παραδίδονται σοι. Ἀνάγει τὴν κιβωτὸν ὁ Δαυῖδ, καὶ ἀποθνήσκει Ὁζᾶ, ὅτι ἐξέστεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ πρὸς τὴν κιβωτὸν. Ὡς δὲ ἀνήγετο ἡ κιβωτὸς, ὠρχεῖτο ὁ Δαυῖδ, καὶ ἐξουθενήσεν ἡ Μελχῶλ. Τότε βουλομένου ὁ Δαυῖδ οἰκοδομῆσαι ναὸν,

^a Ἰάβης. *Infra* Ταβέξ.

^b Nota verbum βασιλεύειν active sumptum, pro. regem facere

^c In edit. Rom. Βαννά, et Πρηάβ. Coislina. Ἰχαάβ καὶ Βανέας. Lugdun. Πρηγαν καὶ Βενέας.

κωλύεται ὑπὸ τοῦ Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ εὐχεται εὐχαριστῶν πρὸς τὸν Θεὸν, εὐχαριστῶν ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἤκουσεν. Ἐπάταξε Δαυῖδ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ τὸν Μωάβ καὶ τοὺς Σύρους, καὶ τὰ ὄπλα τὰ χρυσαῖα, ἃ ἔλαβεν, ἤνεγκεν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἄνω ὑστερον ἔλαβε Σουσακαὲμ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Καὶ πολλὰ ἀναθέματα ἀνέθηκεν ὁ Δαυῖδ. Ἀξιοὶ τὸν Μεμφιδοσθέ υἱὸν Ἰωνάθαν τραπέζης βασιλικῆς, καὶ πάντα τὰ τοῦ Σαοὺλ δίδωσιν αὐτῷ. Καὶ κελεύει τῷ Σιδᾶ, ὃς ἦν αὐτῷ δούλος πατρικὸς, δουλεύειν τῷ Μεμφιδοσθέ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Πέμπει δὲ καὶ πρὸς τὸν βασιλέα υἱὸν Ἀμμὼν παρακαλέσων, ἐπειδὴ τεθνήκει αὐτοῦ ὁ πατήρ. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἀναπεισθεὶς, ἀτιμάζει τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ Δαυῖδ εἰς παράκλησιν. Ἐντεῦθεν γίνεται πόλεμος· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεμψε τὸν Ἰωάβ, εἶτα ἦλθεν αὐτὸς ὁ Δαυῖδ, καὶ τρέπεται τοὺς ἐχθρούς. Τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν ἐντεῦθεν καὶ τὴν Βηρσαβεῆ, καὶ τὸ παιδίον τὸ τελευτήσαν. Μεθ' ὃ τίκεται Σολομῶν. Πολεμεῖ ὁ Ἰωάβ τὴν Παυάθ^d, καὶ μετὰ τὸ κρατῆσαι τῆς πόλεως, πέμπει ἐπὶ τὸν Δαυῖδ, βουλόμενος τὴν νίκην ἐκείνῳ ἐπιγραφῆναι. Ἐρᾶ ὁ υἱὸς Δαυῖδ Ἀμμὼν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ τῆς Θάμαρ, καὶ προσποιηθεὶς νόσον, ἐλθοῦσαν αὐτὴν εἰς ἐπίσκεψιν ἐξῆδρυσεν. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἀβεσσαλώμ, καλεῖ μετὰ ταῦτα τὸν βασιλέα εἰς ἐστίασιν· ὡς δὲ οὐκ ἤλθεν ἐκεῖνος, ἤξιου τοὺς γοῦν ἀδελφοὺς ἐλθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον, παρήγγειλε τοῖς ἑαυτοῦ παισίν, καὶ ἀνείλεν ἐν αὐτῷ τῷ ἀριστῷ τὸν Ἀμμὼν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Δαυῖδ, ἐπένοησεν ἰκανῶς, καὶ ὠργίζετο τῷ Ἀβεσσαλώμ. Ὁ δὲ ἀπέδρα· καὶ μετὰ ἑπτὰ τρία, ὅτε καθυψήκε τῆς ὀργῆς ὁ βασιλεὺς, σοφίζεται Ἰωάβ διὰ γυναικὸς Θεκουϊτιδος, καὶ πείθει ἐπαναγαγεῖν τὸν Ἀβεσσαλώμ. Ἐπανελθόντα δὲ οὐκ ἠθέλησεν εὐθέως ἰδεῖν ὁ πατήρ, ἀλλ' ἦν δύο ἑτῆ ἐν Ἱερουσαλήμ ἐξ ὄψεως τοῦ βασιλέως. Τότε καλεῖ τὸν Ἰωάβ· ὁ δὲ οὐκ ὑπήκουσεν. Εἶτα ἐνέπηρσεν αὐτοῦ τὸν ἀγρὸν, καὶ οὕτως ἀναγκασθεὶς ἦλθε πρὸς τὸν Ἀβεσσαλώμ, καὶ ἀποσταλεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, καθήλαξεν αὐτὸν, καὶ εἰσῆγαγε τὸν Ἀβεσσαλώμ. Ἐποίησε δὲ αὐτῷ ἄρματα καὶ ἵππους Ἀβεσσαλώμ, καὶ τοὺς ἐρχομένους κρίνεσθαι μετὰ πολλῆς ἀποδεχόμενος τιμῆς, ἐπῆναι μὲν ὡς δίκαια λέγειν ἔχοντας, ἐλέει δὲ ὡς οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἀμύναι δυναμένου, καὶ ἔλεγε· Τίς καταστήσει με κριτὴν ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ οὕτως ψικιοῦτο τὸν λαόν. Ἐπνίσταται δὲ Ἀβεσσαλώμ τῷ Δαυῖδ· ὁ δὲ ἀκούσας ἐφυγεν ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀφελὶς τὰς παλλακὰς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει. Βουλομένου τοῦ Ἐθι συμπορευέσθαι αὐτῷ, [550] τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυεν, ἐπαὶ δὲ εἶδεν ἐπικείμενον, εἶασεν. Ὡς δὲ διέβησαν τὸν χειμάρρουν, προσέταξε τοῖς ἱερεῦσιν ἀποστρέφαι τὴν κιβωτὸν εἰς τὴν πόλιν. Αὐτὸς δὲ περιμένει αὐτούς ἐφη πρὸς τῇ ἐλαίᾳ, εἰ τι ἔχοιεν τῶν τοῦ βασιλέως ἀπορρήτων ἐξεῖταιν. Ἀπαντᾷ τῷ Δαυῖδ ὁ Χουσί. Ὁ δὲ ἀπέστειλεν αὐτὸν τῷ Ἀχιτόφελ ἐναντιωθῆσόμενον, ὃς ἦν σύμβουλος τῷ Ἀβεσσαλώμ. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν αὐτὸς, ἔρχεται ὁ Σιδᾶ, καὶ κατηγορήσας τοῦ δεσπότου αὐτοῦ Μεμφιδοσθέ, ὡς βουλομένου αὐτοῦ βασιλεύσαι, λαμβάνει

^d Ροάθ, in edit. Rom. Ραββᾶθ. Coislina. Ρανᾶθ.

sus David ab exercitu (non enim sinebant ipsum satrapæ alienigenarum secum in prælium procedere, suspicantes ne exercitum suum proderet), invenit Secelac incensam, sublatasque mulieres: captive namque abductæ fuerant. Interrogato autem Deo, an insequi deberet, illoque respondente, debere, insequutus illos est. Et cum didicisset a puero Ægyptio, ubinam castrametarentur, segniter agentes invadens percussit illos, et spolia accepit, et æquali sorte divisit illis qui pugnaverant, et illis qui in vasis manserant. Cum commissum autem prælium fuisset inter Israël et alienigenas, cecidere Saül et Jonathan, et duo alii filii ejus: et captum ipsum hostes suspenderit in muro Bithsan, quæ est Scythopolis. Venientes autem viri de Jabes, acceperunt eum et Jonathan, et sepelierunt.

REGNORUM LIBER II.

Venit quispiam annuntians Davidi, se Saülem occidisse: et interfecit illum David; luxitque Saülem et Jonathan, et inunctus est in regem. Mittit ad habitatores Jabes Galaad, laudans illos quod sepeliissent Saülem. Et Abenner dux Saülis regem Israelis constituit Memphibosthe (a) filium Saülis. David vero regnavit in Judam. Ut autem occurrerunt sibi Joab Davidis, et Abenner Saülis duces, et commissum est prælium a juventute, persequutus est Asaël frater Joab Abenner: quo sæpe jubente ut recederet, noluit ille. Tunc occidit eum Abenner, et vocato Joabo hortatur ut præliandi finem faciat. Bellumque erat inter domum Saülis et domum David. Et ille quidem deficiebat, hic vero confirmabatur. Concubinam Saülis sibi sumit Abenner: objurgavit Memphibosthe. Iratus Abenner mittit ad Davidem, promittens se totum illi populum daturum. Venientem ad se convivio excepit David. Ut autem id audivit cum e bello reversus est Joab, evocatum Abennerum dolo occidit, ut sanguinem fratris sui ulcisceretur. Re comperta David maledicit Joabo, et luget Abennerum, ac cum honore multo sepelit. Ichaab et Banaas clam occiso Memphibosthe venerunt ad David, ac si cædem hanc præclare gessissent. Ille vero hos interfecit. Tunc totius populi rex efficitur David, et venit Jerusalem ad Jebusæum, impediuntque illum claudi ne intraret, et cepit arcem, et edificavit sibi domum. Cum illo quoque fœdus habebat Chyram rex Tyri. Bellum moverunt alienigenæ, et egressus fudit eos David. Ut autem rursus invaserunt, a Deo prohibetur, ne in occursum illorum eat. Sed *Cum audieris*, inquit Deus,

(a) In Vulgata, *Isboset'i*. Illic vero *Memphibosthe* non lapsu graphico positum fuisse videtur: nam eodem modo scriptum bis postea occurrit. Verum exemplar Chrysostomi multum variabat, eratque illo tempore mira exemplarium diversitas. Multa lectionum discrimina proferre in promptu esset, maxime vero in nominibus propriis. Hæc porro lectio, *Memphibosthe*, non insolens fuisse videtur, quandoquidem Theodoretus etiam eodem modo legit Quæstione octava in secundum librum Regum, et Quæstione decima quarta in eundem librum. Unde etiam inferatur eam lectionem in ejus exemplari fuisse. Verum autem ejus nomen erat *יְבֻסָה*, *Isboseth*, ut habet Vulgata; librario autem lapsu scriptum fuit, *Memphibosthe*, quod erat nomen filii Jonathæ.

*vocem tremoris fletus*¹, tunc prælium committe (2. Reg. 5. 24). Tunc enim tradentur tibi. Amovet arcam David, et moritur Oza, quia extendit manum suam ad arcam. Cum autem duceretur arca, saltabat David, et despexit eum Melchol. Tunc cum vellet David ardicare templum, prohibetur a Nathan propheta, et precatur gratias agens Deo, gratias, inquam, de promissionibus quas audivit. Percussit David alienigenas et Moabum et Syros, et arma aurea quæ accepit, attulit Jerosolymam, quæ demum abstulit Susacim rex Ægypti. Multa quoque anathemata consecravit David. Memphibaalum filium Jonathæ dignatur mensa regis, et omnia quæ ad Saülem pertinebant dat ipsi. Jubetque Sibam, qui erat servus paternus, Memphibaali (a) servire cum filiis suis. Mittit autem ad regem filiorum Ammon, qui consolarentur eum, quia mortuus erat pater ejus. Ille vero suadentibus optimatibus ejus, dedecore afficit eos qui a Davide missi erant ad illum consolandum. Hinc oritur bellum: et primo quidem mittit Joabum: deinde venit ipse David, et inimicos fugat. Hinc ea quæ ad Uriam et ad Bersabee pertinent, et ad infantem qui mortuus est. Posteaque nascitur Salomon. Oppugnat Joab Ravath, et postquam urbem occupavit, mittit ad David, volens victoriam ipsi adscribi. Amat filius David Amnon sororem suam Thamar, et simulato morbo, venientem illam ad se visitandum contumelia afficit. Qua re audita frater ejus Abessalom, invitat postea regem ad convivium: cumque rex non veniret, rogat fratres ut veniant. Cum autem venissent, illo jubente servi ipsius interprandendum occiderunt Amnonem. Ut vero rex audivit, multum luxit, et iratus fuit in Abessalom. Ille autem aufugit; et post tres annos, cum sedata esset ira regis, astute providet Joab permulierem Thecoitidem, suadetque regi ut Abessalom revocet. Redcunctem noluit pater statim videre; sed duobus annis nanebat in Jerusalem extra conspectum regis. Tunc vocat Joabum; ille vero non obtemperavit. Deinde illius agrum incendit, et sic coactus venit ad Abessalom: et ab illo missus ad regem, ipsum cum patre reconciliavit, et ad illum adduxit. Fecit autem Abessalom sibi currus et equites, et eos qui ad judicium accedebant cum multo excipiebat honore, et laudabat quasi qui justa dicere possent, miserabatur autem, quasi nemo esset qui posset illos defendere, ac di-

¹ Hic longe variant interpretes: Hebræus habet *לִפְתֵּי הַמַּחֲבֵּרִים בְּרֶגֶל הַבְּרָשָׁתִים* *vocem incensus in capitibus morrorum*. Aquila et Symmachus, *ῥῆρον διαθήματος ἐν κεφαλῇ τῶν ὀφθαλμῶν*, *strepitum transitus in capitibus præsidio. un.* Vulgata, *sonitum gradientis in cacumine pyrorum*. LXX Int., *τὴν φωνὴν τοῦ σπλάγχνου ἀπὸ τοῦ εἰσσεύεσθαι τὸν κληθεὶς τὸν ὄνομα τῆς φωνῆς* *vocem conclusionis a lupo fletus*. Sed alius, ut notavimus in Hexaplis, hoc loco pro, *σπλάγχνου*, habet, *συσσεισμού*. Chrysostomus vero, *τοῦ συσσεισμοῦ*. Hæc vero lectiones, *συσσεισμού*, et, *σεισμού*, *tremoris*, vel *comotionis*, magis accedunt ad significationem vocis *ἰσσεισμού*, quam *σπλάγχνου*, *conclusionis*.

(a) Sic quoque legit Theodoretus, Quæstione trigesima prima in librum secundum Regum. Illud autem nomen, *Memphibaali*, factum est partim ex eju nomine, ut habetur apud LXX interpretes in libro secundo Regum, nempe *Memphibosthe*, partim ex eju dem altero nomine quod habetur primo libro Paralipomenon cap. 9, v. 40, *Meribaal*. Error autem ideo perseveraverit, quia prius nomen, *Memphibosthe*, lapsu graphico ad *Isbosethum* transierat.

cebat : *Quis me constituet judicem super terram* (2. Reg. 15. 4) ? et sic populum sibi conciliavit. Insurgit Abessalom contra Davidem ; qua re comperta ille fugit ex Jerusalem, dimissis in urbe concubinis suis. Et ibi volentem secum abire primo cohibet, deinde ubi instantem vidit, id permisit. Ubi autem torrentem trajecerunt, imperat sacerdotibus ut reducant arcam in urbem. Ipse vero se expectaturum eos dicit in loco Olivarum (a), si quid habeant arcanorum regis dicendum. Occurrit Davidi Chusi. Ille vero misit eum ut Achitopheli obsisteret, qui erat ipsi Abessalom a consiliis. Ut autem abscessit ille, venit Siba, qui accusato hero suo Memphibaal (b), quasi regnare vellet, totum accipit a Davide. Tunc Semei maledicit Davidi ; David autem Abessam volentem illum occidere cohibuit. Venit Chusi ad Abessalom, persuadetque illi se benevolum ipsi accedere. Cumque consilium ageretur de rebus gerendis, hortatur Abessalom Achitophel, ut cum concubinis patris sui cocat. Id ille fecit in solario domus, ut omnes viderent. Addit aliud consilium ; ut sibi liceat cum mille viris Davidem aggredi et necare. Ut autem vocatus est Chusi, ut consilium et ipse daret, is Achitophelis sententiam evertit, suadens ut interim supersederet, sed postea cum magno apparatu Davidem adoriretur. Illaque sententia magis placuit, Deo scilicet ita dispensante. Tunc misit Chusi, et per filios sacerdotum hæc Davidi nuntiavit. Achitophel autem, cujus sententia despecta fuerat, sese strangulavit. Feruntur Davidi multa dona. Instructum autem exercitum, emisit dicens : *Parcite puerulo meo Abessalom* (2. Reg. 18. 5). Ipsum enim in bellum exire non permittebant. Prælium committitur, multisque cadentibus occiditur etiam Abessalom, a coma arbori cuidam alligatus. Illo occiso cessat bellum. Mittit Chusi Joab qui Davidi victoriam nuntiet. Quo ille audito lugebat propter filium, donec ingressus Joab illum mutavit, ipsique suavit, ut læto hilarique vultu exercitum exciperet. Fugientem Israel rex advocabat ; Abessa autem illos, jam id in proposito habentes, eo adduxit ut se Davidi subjicerent. Cum pertransiret Jordanem, venit Semei, suum confitens peccatum. Volebat autem Abessa illum interficere, id prohibuit David. Venit etiam Memphibaal squalidus, sordidis indutus vestibus, densum habens mystacem, unguis ostendens longos¹, quæ omnia doloris signa erant, ob bellum contra Davidem motum. Interrogabat rex cur non venisset secum. Respondit ille se rogasse Sibam famulum suum, ut se jumento imponeret, claudus quippe erat Memphibaal : illum vero noluisse. Tunc jubet rex illum cum Siba agrum dividere. Berzelli porro, qui belli tempore multa ipsi ministraverat, secum adducere volebat. Ille vero recusavit ob senectutem : et secum accepit rex filium ipsius loco. Tunc scinditur exercitus, parsque Sabee se dedit. Mittitque David

¹ In Editione Romana legitur, *neque unguis subsecuit, neque curavit mystacem.*

(a) Hæc non videntur consonare cum textu LXX.

(b) In exemplaribus aliis LXX et in Editione Romana legitur, *Memphibosthe*, sed alia exemplaria *Memphibaal* habuerunt.

Amessam qui debellet eum : Joab vero Amessam dolose occidit, urbemque in quam confugerat Sabee obsedit. Qui in civitate erant, sùadente muliere, abscissum caput Sabee Joabo ex muro projecerunt : atque ita bello liberati sunt. Fames in terra advenit : ad quam profligandam necesse erat quospiam ex Saülis progenie tradi Gabaonitis. Tunc Memphibaalum conservat David, ob juramentum Jonathano præstitum. Tradit autem Saülis filios et nepotes, sepeliturque Saulem et Jonathanum in sepulcro Cis. Bella moventur. Davidem cohibent sui ne exeat, ne forte periclitetur. Tunc dicit decimum septimum Psalmum. Recensentur fortia præclaraque gesta ducum Davidis. Jubetur Joab populum enumerare, enumeratque : et erant Israelis nongenta millia, et Judæ quadringenta millia hominum, omnium bellatorum. Tunc venit Gad propheta optionem illi dans ex tribus ultionibus, quam subire mallet, an tres annos famis, an trium dierum fugam instantibus hostibus, an tres dies mortiferi morbi. Ille vero tres dies mortiferi morbi præoptavit, mortuique sunt a matutino usque ad prandii tempus septuaginta mille homines. Tunc David dixit : *Ecce ego peccavi, et ego pastor inique egi : hi qui grex sunt, quid fecerunt ? Fiat manus tua in me et in domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Cessavit punitio, et jubetur David aram erigere in area Ornæ, et ibi sacrificare, id quod ille fecit (a). Ornæ filius David convivio excipit Joabum et Abiatharem, quasi regnaturus. Ingreditur Bersabee, secundum consilium Nathan prophetæ, et id annuntiat Davidi ; loquente illa ingressus est Nathan ; id moliebantur scilicet ut Salomon regnaret. Egressi sunt imposito supra regiam mulam Salomone. Tunc Nathan propheta et Sadduc sacerdos abierunt in Gion, unxeruntque illum ac dixerunt : *Vivat rex* (3. Reg. 1. 39). Venit Jonathan filius Abiatharis, et epulanti Ornæ hæc nuntiavit. Et alii quidem suggerunt, Ornias vero confugit ad aram, metuens Salomonem. Tunc educit illum inde, et veniens Ornias adoravit regem. Moriturus David, hortatur Salomonem, ut custodiat legem Dei : sic enim illum promissiones esse consequaturum. Præcipit etiam circa Joab et Semei, ut illos ulciscatur.

(a) Huc desinit Codex Lugdunensis, qui libri tertii initium sic ducit : *Adonias filius David convivio excipiens Joabum, etc.* Mox, *Ornæ filius David*, sic Coislin. Antiquissima lectio est, *Ornæ*. Hebraice אֲרִיָא. LXX Editionis Romane, *Adonia*, sed lectio, *Ornæ*, in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus. Procopius ait, binominem fuisse Adoniam. Verum ex similitudine literarum γ et η factum, ut modo Adonias, modo Ornias dicitur, quod alibi sæpe observatur. Nam quod spectat ad commutationem vocalium α , et σ , ea pro nihilo hic habenda est, ut alibi pluribus est demonstratum. In exemplari Chrysostomi, ut liquet, hæc quæ Adonias sive Ornæ convivium spectant, necnon totum caput primum libri tertii Regum et pars secundi capituli, secundo libro adjuncta fuerant, quod in multis exemplaribus tunc observatur, et nominatim in exemplari Diodori Tarsensis, qui Chrysostomi nostri præceptor fuit ; ut videtur est in nota cujusdam Codicis Regii, et in altera Codicis Coisliniani, quas in Hexaplis edidimus. Postrema, quæ plenior est, sic habet : *In Hexaplo et in accuratioribus exemplaribus, secundus Regnorum liber desinit in narrationem de plaga populi, et in emptionem areæ Ornæ. Tertius autem Regnorum liber init ab historia de Abisag Sunamitide, et de Adonia ejusque tyrannide. Diodorus autem secundo Regnorum libro hæc etiam conjungit usque ad mortem Davidis, similiterque Theodoretus.*

πᾶν παρὰ τοῦ Δαυὶδ. Τότε Σεμεὶ κατηράσατο τὸν Δαυὶδ· ὁ δὲ Δαυὶδ βουλόμενον αὐτὸν ἀνελεῖν τὸν Ἄβεσσαῖ διεκώλυσεν. Ἔρχεται ὁ Χουσί πρὸς τὸν Ἄβεσσαλώμ, καὶ πείθει αὐτὸν ὡς εὐνοϊκῶς διακείμενος αὐτῷ προσέχειν. Καὶ προκειμένης βουλῆς τίνα δέοι πράττειν, συγγενέσθαι ταῖς παλλακαῖς τοῦ πατρὸς παραινεῖ τὸν Ἄβεσσαλώμ Ἀχιτόφελ. Καὶ ἐποίησε τοῦτο ἐπὶ τοῦ δώματος, ὥστε πάντας ὄρᾶν. Καὶ προστίθησιν ἐτέραν γνώμην, ὥστε λαβεῖν χιλιούς μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐπιθέσθαι τῷ Δαυίδ, καὶ ἀνελεῖν αὐτόν. Ὡς δὲ ἐκλήθη καὶ ὁ Χουσί πρὸς τὸ εἰσηγήσασθαι συμβουλήν, ἀνατρέπει τὴν τοῦ Ἀχιτόφελ γνώμην, τῶς μὲν ὑπερθέσθαι παραινῶν, ὑστερον δὲ μετὰ παρασκευῆς ἐπιθέσθαι τῷ Δαυίδ. Καὶ ἤρесе μᾶλλον αὕτη ἡ γνώμη· Θεοῦ γὰρ ἦν ἡ οἰκονομία. Τότε πέμπει διὰ τῶν υἱῶν τῶν ἱερέων, καὶ ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυίδ ὁ Χουσί. Ὁ δὲ Ἀχιτόφελ διαμαρτῶν τῆς γνώμης, ἀπήγξατο. Φέρεται πολλὰ δῶρα τῷ Δαυίδ. Διατάξας δὲ τὸ στρατόπεδον, ἐξέπεμψε λέγων· *Φείσασθέ μου τοῦ παιδαρίου Ἄβεσσαλώμ*. Αὐτὸν γὰρ οὐ συνεχώρησαν ἐξελεῖν. Γίνεται πόλεμος, καὶ πολλῶν πεσόντων ἀναιρεῖται καὶ ὁ Ἄβεσσαλώμ, προσδεθείς τινι δένδρῳ ἀπὸ τῆς κόμης. Ἀναιρεθέντος δὲ, ἐπαύσατο ὁ πόλεμος. Πέμπει τὸν Χουσί ὁ Ἰωάβ ἀπαγγέλλειν τῷ Δαυίδ τὴν νίκην. Ὁ δὲ ἀκούσας ἐθρήνηε διὰ τὸν υἱόν· ἕως οὐ εἰσλθῶν ὁ Ἰωάβ μετέβαλέ τε αὐτὸν, καὶ ἔπεισε δέξασθαι τὸ στρατόπεδον φαιδρῶ τῷ προσώπῳ. Φυγόντα τὸν Ἰσραὴλ ὁ τε βασιλεὺς προσεκαλεῖτο, ὁ τε Ἄβεσσαῖ προηρημένους αὐτοὺς ἦδη ἔπεισεν ὑποταγῆναι τῷ Δαυίδ. Ὡς διέβαινε τὸν Ἰορδάνην ἦλθεν ὁ Σεμεὶ, ὁμολογῶν αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν. Ἐβούλετο δὲ αὐτὸν θανατώσαι ὁ Ἄβεσσαῖ, καὶ διεκώλυσεν ὁ Δαυίδ. Ἦλθε δὲ καὶ ὁ Μεμφισθαὶ ἀρχαίων, ῥυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, κομῶν τὸν μύστακα, θυχας μεγάλους ἐπιδεικνύς^a, πάντα ἄπερ ἦν λύπης σημεῖα τῆς γενομένης αὐτῷ διὰ τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τοῦ Δαυίδ. Εἶτα ὁ μὲν ἠρώτα, διὰ τί μὴ ἐπορεύθῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔφη ἤξιωκέναι τὸν Σιδά τὸν οἰκέτην αὐτοῦ ὥστε ἐπιδιδάσαι αὐτὸν ὑποζυγίῳ (καὶ γὰρ ἦν χωλὸς ὁ Μεμφισθαὶ), μὴ ἀνασχέσθαι δὲ ἐκείνον. Τότε κελεύει αὐτὸν καὶ τὸν Σιδά διελεῖσθαι τὸν ἀγρόν. Καὶ τὸν Βερζελλί, ὃς ἐχορήγησεν αὐτῷ πολλὰ τοῦ πολέμου συνεστῶτος, ὃν^b ἐβούλετο μεθ' ἑαυτοῦ λαβεῖν. Ὁ δὲ παρητήσατο διὰ τὸ γῆρας. Καὶ λαμβάνει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνετ' αὐτοῦ. Τότε σχίζεται τὸ στρατόπεδον, καὶ προστίθενται τῷ Σαβεέ. Καὶ ἐκπέμπει Δαυὶδ τὸν Ἄμεσσαῖ πολεμήσαι [351] αὐτῷ· ὁ δὲ Ἰωάβ ἀναιρεῖ μὲν τὸν Ἄμεσσαῖ δόλω, πολιορκεῖ δὲ τὴν πόλιν εἰς ἣν κατέφυγεν ὁ Σαβεέ. Οἱ δὲ ἐν τῇ

πόλει, γυναικὸς συμβουλευσίσσης, ἀποτεμόντες τοῦ Σαβεέ τὴν κεφαλὴν, ἔρριψαν ἀπὸ τοῦ τείχους τῷ Ἰωάβ, καὶ οὕτως ἀπηλλάγησαν τοῦ πολέμου. Λιμὸς καταλαμβάνει τὴν γῆν· λύσις δὲ ἦν τοῦ λιμοῦ τὸ τινας τῶν τοῦ Σαοὺλ ἐκδοθῆναι τοῖς Γαβαωνίταις. Καὶ τὸν Μεμφισθαὶ περιποιεῖται ὁ Δαυίδ, διὰ τοῦ ὄρκου τοῦ πρὸς Ἰωνάθαν. Ἐκδιδοσι δὲ τοὺς τοῦ Σαοὺλ υἱούς καὶ ἐχθόνους, καὶ θάπτει τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν ἐν τῷ τάφῳ Κεῖς. Γίνονται ἐνταῦθα πόλεμοι. Καὶ κωλύουσι τὸν Δαυὶδ ἐξελεῖν, μήποτε κινδυνεύσῃ. Τότε λέγει τὸν ἑπτακαίδεκατον ψαλμόν. Καταλέγει τὰς ἀριστείας καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Δαυίδ. Κελεύεται Ἰωάβ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν, καὶ ἀριθμεῖ· καὶ ἦν Ἰσραὴλ ἐννακόσιοι χιλιάδες, καὶ Ἰούδα τετρακόσιοι χιλιάδες, πάντες πολεμισταί. Τότε ἔρχεται Γάδ ὁ προφήτης, αἵρεσιν αὐτῷ διδοὺς τριῶν τιμωριῶν, ἣν βούλοιο ὑποστῆναι, ἢ τρία ἔτη λιμῶν, ἢ τρεῖς ἡμέρας φυγεῖν ἐπικειμένων ἐχθρῶν, ἢ τρεῖς ἡμέρας θάνατον. Ὁ δὲ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ θανάτου ἐλετο, καὶ ἀπέθανον ἀπὸ πρῶτ' ἕως ἀρίστου ἐβδομηκοντα χιλιάδες. Τότε λέγει Δαυίδ· *Ἰδοὺ ἐγὼ ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποιμνιον τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου*. Ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ κελεύεται ὁ Δαυίδ θῦσαι [1. στήσαι] θυσιαστήριον ἐν τῇ ἄλφῳ Ὀρνία^c, καὶ θῦσαι· καὶ ἐποίησεν οὕτως. Ὀρνίας υἱὸς Δαυίδ ἐστὶ τὸς περὶ Ἰωάβ καὶ Ἀδιάθαρ, ὡς βασιλεύσων. Εἰσέρχεται ἡ Βηρσαβεὲ κατὰ συμβουλήν Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ ἀπαγγέλλει τῷ Δαυίδ· μεταξὺ δὲ λαλοῦσης ἐκείνης εἰσῆλθε καὶ ὁ Νάθαν, κατασκευάσαντες^d ὥστε βασιλεῦσαι τὸν Σολομῶνα. Ἐξῆλθον ἐπιδιδάσαντες τὸν Σολομῶνα τῇ ἡμίονῳ τῇ βασιλικῇ. Τότε ὁ προφήτης Νάθαν καὶ ὁ ἱερεὺς Σαδδούκ ἀπῆλθον εἰς τὴν Γιῶν, καὶ ἔχρισαν αὐτὸν καὶ εἶπον· *Ζήτω ὁ βασιλεὺς*. Ἐλθὼν ὁ υἱὸς Ἰωνάθαν ἀπήγγειλε τῷ Ὀρνία ταῦτα ἐστιωμένῳ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐφυγον, ὁ δὲ Ὀρνίας κατέφυγεν εἰς τὸ θυσιαστήριον, δεδοικῶς τὸν Σολομῶνα. Τότε ἐξάγει αὐτὸν ἐκεῖθεν, καὶ ἐλθὼν προσεκύνησε τῷ βασιλεῖ. Μέλλων τελευτᾶν ὁ Δαυίδ, παραινεῖ τῷ Σολομῶντι, ὥστε φυλάττειν τοῦ Θεοῦ τὸν νόμον· οὕτω γὰρ τεύξεσθαι αὐτῷ τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν ἐπηγγελμένων αὐτῷ. Παραγγέλλει τε περὶ Ἰωάβ καὶ Σεμεὶ, ὥστε τιμωρηθῆναι [352] αὐτοὺς, καὶ περὶ τῶν υἱῶν Βερζελλί, ὥστε αὐτοὺς τιμῆς τυγχάνειν,

^c Ὀρνά legitur in edit. Romana. Ibidem καὶ θῦσαι, καὶ ἐποίησεν οὕτως. Huc porro desinit codex Lugdunensis, in quo liber tertius incipit: Ἀδωνίας υἱὸς Δαυίδ ἐστὶ τὸς περὶ Ἰωάβ, etc. Mox Ὀρνίας υἱὸς Δαυίδ, sic Coislin. Antiquissima lectio est Ὀρνίας. Hebraice ה'רניא. LXX editionis Romanæ Ἀδωνίας, sed lectio Ὀρνίας in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus.

^d Sic Lugdun. codex, Coislinianus vero κατασκοτάσαντες. Hic locus non vacat suspitione mendii. Ipsa vox κατασκοτάσαντες lexicis ignota est, sed multas hujusmodi habet Chrysostomus.

^a In editione Romana legitur οὐδὲ ὠνυχίαστο, οὐδὲ ἐποίησε τὸν μύστακα αὐτοῦ.

^b Ὁν hic supervacaneum est.

καὶ τῆς τραπέζης ἀπολαύειν τῆς βασιλικῆς. Καὶ ἀποθνήσκει τεσσαράκοντα ἔτη βασιλεύσας.

Βασιλειῶν γ'.

Ἄναρται τὸν Ὀρνίαν ὁ Σολομῶν, ὅτι τὴν Ἀδισάκ ἤγησε, καὶ τὸν Ἀδιάθαρ ἐξέβαλε τῆς ἱερωσύνης. Καὶ ἐπληρώθη ἡ κατὰ τοῦ Ἡλεί ἀπειλή· ἐξ ἐκείνου γὰρ κατήγε τὸ γένος. Ἀνεῖλε δὲ καὶ τὸν Ἰωάβ· τὸν δὲ Σαδδούκ τὸν ἱερέα ἀντὶ τοῦ Ἀδιάθαρ κατέστησεν ἱερέα. Δίδωσι δὲ ὁ Σολομῶν πρόσταγμα τῷ Σεμεεὶ, ὡστε ἐν τῇ πόλει μόνειν διόλου· εἰ δέ ποτε ἐξέλθοι, ὡς ἀτιμωρητὴ τοῦτο ποιήσῃ, ἀλλὰ θανάτου ὑποστήσεσθαι ζημίαν. Ἀπόλωντο αὐτῷ δούλοι· ὁ δὲ ἐπιλαθόμενος τοῦ προστάγματος, ἐξῆλθε ζητήσῃ, καὶ μαθὼν ὁ Σολομῶν ἀνείλεν αὐτόν. Περὶ τῆς σοφίας Σολομῶντος διήγησις, περὶ τῆς εἰρήνης τῆς ἐπ' αὐτοῦ, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τοῦ ἀρίστου, καὶ περὶ ἀρμάτων, περὶ τῶν ἵππων, περὶ παντὸς τοῦ πλούτου. Αἰτεῖ Σολομῶν σοφίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τότε κρίνει ταῖς γυναῖξί ταῖς ὑπὲρ τοῦ παιδίου προσελοθούσαις αὐτῷ. Πάλιν περὶ τῆς σοφίας Σολομῶντος λόγος, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ τίνες ἐλειτούργουν ταύτην αὐτῷ τὴν λειτουργίαν. Ἀποστέλλει πρὸς Χειράμ τὸν βασιλέα Τύρου, τοὺς δροστόμους αἰτιῶν ἐπὶ μισθῷ· ὁ δὲ παρέρχεν. Ἐνταῦθα ἐγκρατεῖται τῶν ἐργαζομένων ὁ ἀριθμὸς, καὶ τῆς τοιμομοσίης εἰς τὴν ναὸν ὕλης τὸ πλῆθος. Εἶτα ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ. Εὐχεται ὁ Σολομῶν ἐν τῷ ναῷ, καὶ θύει, καὶ ἐγκαινίζει τὸν οἶκον. Ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ αὐτῷ ὁ Θεός, ἐὰν φυλάξῃ τὰ προστάγματα αὐτοῦ, καὶ ἀπειλεῖ τάναντία, ἐὰν παραβῇ. Ἦν δὲ αὐτῷ ναὺς χρυσοῦ φέρουσα. Τὰ κατὰ τὴν βασιλίαν Νότου, τὴν ἐλλοῦσαν ἀκούσαι τῆς σοφίας αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ τὸν μέγαν, τὰ περὶ τῶν δούλων τῶν χρυσοῦ ὧν ἐποίησε, τὰ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, πόθεν καὶ μέχρι ποῦ παρέτεινεν. Ἐντεῦθεν περὶ τῆς εἰδωλολατρείας αὐτοῦ, καὶ τῆς προσκρούσεως ἧς προσέκρουσε τῷ Θεῷ. Ἐντεῦθεν ἀπειλή πρὸς αὐτόν, καὶ τῆς βασιλείας παράλυσις, εἰρήνης ἀφανισμὸς. Ἐπανίσταται γὰρ αὐτῷ Ἄδερ ὁ Ἰδουμαῖος, καὶ ὁ Ἐσδρώμ. Ἐπανίσταται αὐτῷ καὶ ὁ δούλος αὐτοῦ Ἰεροβοάμ. Ἐρχεται πρὸς τὸν Ἰεροβοάμ Ἀχιά ὁ προφήτης, καὶ δίδωσιν αὐτῷ διαβόησθαι ἱμάτιον τελαμῶνας ἃ δέκα, προμηνύων αὐτῷ, ὅτι καθέξει τὰ δέκα σκήπτρα. Ὡς δὲ ἤθελεν αὐτὸν ἀνελεῖν ὁ Σολομῶν, ἔφυγεν εἰς Αἴγυπτον. Ἐπανήλθεν ἀπ' Αἴγυπτου Ἰεροβοάμ, ἀποθανόντος Σολομῶντος. Ὁ δὲ λαὸς προσελθὼν τῷ Ῥοαὸμ υἱῷ Σολομῶντος, ἤξίου ἐλαφροτέραν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ Σολομῶντος. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν συντρόφων αὐτοῦ νέων τιμῶν ἀναπεισθεὶς, ἠπειλήσεν καὶ βαρυτέραν αὐτοῖς ποιήσῃ. Ἐνθεν ἀπεσχίσθησαν αἱ δέκα φυλαί, καὶ ἐβασίλευσαν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν Ἰεροβοάμ. Καὶ βουλόμενον ἐπιστρατεῦσαι αὐτῷ τὸν Ῥοαὸμ ἐκόλυσεν ὁ Θεός. Ὡς δὲ [355] ἠβρώσθησε τὸ παιδίον Ἰεροβοάμ, πέμπει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ πρὸς Ἀχιά τὸν προφήτην πευσομένην περὶ τῆς νόσου. Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι ἀποθάνεται, καὶ ἀπέθανεν. Ἰστησι δαμάλις χρυσοῦς ὁ Ἰεροβοάμ, μίαν ἐν Βαιθὴλ, καὶ μίαν ἐν Δάν, ἵνα μὴ ἀναβαίνωσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ ὁ λαός. Θύοντες δὲ αὐ-

• Coislinianus codex ἱμάτιον τελαμῶνος mendose. Lugdunensis τελαμῶνας δέκα, in fascias, in laciniis decem. 𐤀𐤃𐤃𐤁 ἱμάτια, laciniis, sic ὁ O'. Puto autem hoc in exemplari Chrysostomi fuisse: nam ut modo dicebam, mira erat exemplariorum Bibliothecarum varietas.

τοῦ ἐκεῖ, ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἐλθὼν, προφητεῖα τὰ κατὰ τὸν Ἰωσὶαν. Καὶ ἐξηράνη ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐβράβη τὸ οὐσιαστήριον. Δειθέντος δὲ τοῦ προφήτου τοῦ Θεοῦ, ὕψανεν ὁ βασιλεὺς. Ἐκάλει τὸν προφήτην ἐστιαθῆναι παρ' αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἠνέσχετο, πρόσταγμα φυλάττων τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ὕστερον παραβὰς, ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ λέοντος. Ὁ δὲ Ἰεροβοάμ ἐτι ἐπέμενε τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὁ Ῥοαὸμ εἰδωλολάτρησεν ἔτη πάντα τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐλθὼν Σουσακίμ ὁ ἔλαβε τοὺς θησαυρούς. Μετὰ τούτον βασιλεύει Ἀβιάς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ μετὰ τούτων ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβιά ὁ Ἀσά. Μετὰ δὲ τὸν Ἰεροβοάμ βασιλεύει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀδάθ· ὃν ἀνελεῖν Βασά ἐβασίλευσε, καὶ ἐπολέμη τὸν Ἀσά. Ὁ δὲ τῇ συμμάχῳ τοῦ Σύρου Ἄδερ χρησάμενος, ἐπικρατέστερος γέγονεν. Ὡς δὲ πονηρὸς ἦν ὁ Βασά, ἀπειλεῖ αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ μεγάλα. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ ἐβασίλευσεν Ἰάβ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃν ἀνελεῖν Ζαμβρί εἰς τῶν ἀρχόντων, ἐβασίλευσε, καὶ ὠλόβησεν τὴν οἶκον Βασά. Ὡς δὲ καὶ Ζαμβρί ἀπέθανεν ἑαυτὸν ἐμπρήσας, βασιλεύει Ἀμβρί. Ὡς δὲ ἀπέθανεν καὶ οὗτος, βασιλεύει Ἀχάθ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Βασιλεύει ὁ υἱὸς Ἀσά Ἰωσαφάτ. Ἀπειλεῖ Ἡλίας ὁ προφήτης τῷ Ἀχάθ τὴν γενομένην ἀνομβρίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μῆνας ἕξ. Τότε διατρέφεται διὰ τῶν κοράκων ὁ προφήτης. Ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν χήραν τὴν ἐν Σαρέφθοις, τὰ κατὰ τὴν κηψάκην τοῦ ἑλαίου, καὶ τὴν ὕδριαν τοῦ ἀλευροῦ, καὶ τὸν θάνατον τοῦ παιδίου, καὶ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἔγερσιν. Ἀποστέλλεται πρὸς τὸν Ἀχάθ ὁ Ἡλίας, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν, καὶ καταφέρει τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀναλίσκει αὐτήν. Τότε λαβὼν τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βαθλᾶ ἀπέσφαξε. Τότε εὐαγγελίζεται τῷ Ἀχάθ τὸν ὕετόν. Καὶ ἀνελεῖν εἰς τὸν Κάρμηλον ἤξεν ὁ Ἡλίας, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν· ἰδοὺ ὕετός. Ἀπειλεῖ τῷ Ἡλίᾳ θάνατον Ἰεζάβελ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀχάθ, ὁ δὲ ἔρχεται εἰς τὴν ἔρημον, καὶ κοιμηθεὶς, καὶ διεγερθεὶς ὑπὸ ἀγγέλου Θεοῦ, εὗρεν ἐγκρυφίαν ὀλυρίτην, καὶ φαγὼν αὐτόν, ἐνίστασεν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ βραυτῇ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦλθεν εἰς Χωρήθ. Τότε λέγει Κύριε, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν. Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἀφεις ὁ Ἐλισσαῖος ἀκολουθεῖ τῷ Ἡλίᾳ. Ἐντεῦθεν τὸ διήγημα τὸ κατὰ τὸν ἀμπελώνα τοῦ Ναβοοθαὶ· καὶ ἡ ἀπειλή κατὰ Ἰεζάβελ καὶ Ἀχάθ, καὶ ἡ κατὰ νυκτὸς τοῦ Ἀχάθ. Ἐπῆλθε τῷ Ἰσαῆλ ὁ Σύρος Ἄδερ μετὰ τριακονταδύο βασιλέων· ὁ δὲ ἐχειρώσατο αὐτούς. Καὶ δεύτερον ἐπιστρατεύσας περιέπεσε πληγῇ μεγάλῃ. Ὡς δὲ εὔρα ἑαυτὸν ἐν κινδύνῳ, στήμα περιθέμενος ἐλεινὸν, ἔρχεται πρὸς τὸν Ἀχάθ, δούλον [354] ἐαυτὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπῶν ἔχον σωτηρίας τυχεῖν. Ὁ δὲ ἀνεβίβασέ τε αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄρμα, καὶ τιμῆς ἀξίως, ἐξέτεμψεν εἰς τὴν οἰκίαν γῆν. Ἐρχεται ὁ προφήτης ἐγκαλῶν ὑπὲρ τούτων τῷ βασιλεῖ, καὶ θάνατον ἀπειλῶν. Βουλεύεται ὁ Ἀχάθ, εἰ δέοι ἐπιστρατεῦσαι τοῖς Σύροις· καὶ συμβουλευσάντος τοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα, μεταπεμπόμενος γίνεται Μιχαῖας ὁ προφήτης, καὶ ἐρωτηθεὶς προλέγει συμφορὰς, εἰ πολεμήσειεν. Ὀργίζεται ὁ Ἀχάθ· τυπτει τὸν Μιχαῖαν Σεδεκίας ὁ ψευδοπροφήτης. Κελεύεται Ἀχάθ τηρεῖσθαι Μιχαῖαν τὸν ψευδοπροφήτην, ζωὴν ἂν ὁ πόλεμος λάβῃ τέλος. Ἐξῆλθε μαχεσόμενος, καὶ φησι τῷ Ἰωσαφάτ· Ἀμείψωμεν τὸ στήμα καὶ τὸν ἱματισμόν· λαβὼν ἐγὼ τὸν σὸν, ἀντιβίδομί σοι τὸν

• Hic desunt pauca verba in utroque codice.

• I. XX interpretēs Σουσακίμ habent, et sic etiam Lugdunensis codex. Coislinianus vero Σουσακίμ.

tur, et circa filios Berzelli, ut illos in honore habeat, et mensæ regni consortes faciat. Moriturque postquam annos quadraginta regnaverat.

REGNORUM LIBER III.

Occidit Orniam Salomon, quia Abisacam petierat, et Abiatharem ejecit ex sacerdotio. Impletaque est comminatio contra Eli data; ex illo namque genus ducebat Abiathar. Occidit autem Joabum; Sadduc autem constituit sacerdotem pro Abiathare. Præceptum dat Semei Salomon, ut semper in urbe maneat: si autem exeat unquam, id non impune futurum, sed morte mulctandum esse. Cum servos perdidisset ille, mandati oblitus, egressus est ut quæreret: quo comperto Salomon interfecit eum. De sapientia Salomonis enarratio, de pace quæ ejus tempore fuit, de magnificentia prandii, de curribus, de equis, de omni genere divitiarum. Petit Salomon sapientiam a Deo. Tunc judicat de duabus mulieribus quæ illum circa infantem adierant. Rursum de sapientia Salomonis loquitur; de lautitia mensæ ejus, et quinam hujusmodi officio fungerentur. Mittit ad Chiram regem Tyri, lignarios petens conductitios: ille vero præbuit. Hic agitur de operarum numero, et de materiæ copia ad extructionem templi parata: sequitur deinde templi constructio. Precatur Salomon in templo, et inmolat, domumque dedicat. Promittit illi bona Deus, si custodierit mandata ipsius, et contrarium minatur, si prævaricatus fuerit. Erat autem illi navis quæ aurum vehebat. Historia reginæ Austri, quæ venit, ut audiret sapientiam ejus. De ingentibus ejus divitiis, de armis aureis quæ ipse fecit; de regni ejus limitibus. Hinc de idololatria ejus et de offensione, qua Deum offendit. Hinc minæ adversus illum intentatæ, regnique ejus solutio, paxque sublata. Rebellat enim contra illum Ader Idumæus, et Esdrom. Rebellat etiam contra illum Jeroboam servus ejus. Venit ad Jeroboam Achia propheta, datque illi scindendum vestimentum in lacinias decem, præsignificans illi quod decem sceptrâ habiturus esset. Cum porro vellet Salomon illum occidere, fugit in Ægyptum. Redit ab Ægypto Jeroboam, mortuo Salomone. Populus autem adiens Roboam filium Salomonis, rogabat levius frui imperio, quam sub Salomone; ille vero ex consilio juvenum quorundam, qui cum ipso educati fuerant, minatus est se graviore usurum imperio. Inde divisæ sunt decem tribus, et regem sibi constituerunt Jeroboam. Roboam vero volentem contra illum movere bellum Deus cohibuit. Cum autem agrotaret filius Jeroboam, mittit uxorem suam ad Achiam prophetam, de morbo seiscitaturam: ille vero dixit esse moriturum, et mortuus est (a). Statuit Jeroboam vitulas aureas, alteram in Bæthel, alteram in Dan, ne populus ascenderet in Jerusalem. Cum autem immolaret ibi, ecce homo Dei veniens prophetat de Josia

rege. Et exaruit regis manus, et rupta est ara. Propheta autem Deum precante, rex sanus factus est. Et rogabat prophetam ut epularetur apud se. Ille vero nolebat, Dei præceptum servans, quod cum postea transgressus esset, occisus est a leone. Jeroboam autem adhuc manebat in impietate sua, et Roboam idola coluit omnibus vitæ suæ annis. Veniens Susacim accepit thesauros. Post hunc regnat Abias filius ejus, et post hunc Asa filius Abia. Post Jeroboam regnat filius ejus Adab (a): quem cum occidisset Basa, regnavit et bellabat contra Asa. Hic auxilio usus Ader Syri superior fuit. Quia vero improbus erat Basa, minatur ipsi Deus mala ingentia. Illo mortuo regnavit Ela filius ejus, quem cum occidisset Zambri unus principum, regnavit ipse, et delevit domum Basæ. Ut autem Zambri quoque mortuus est, cum seipsum incendisset, regnat Ambri. Cum autem hic etiam mortuus esset, regnat Achaab filius ejus. Regnat Josaphat filius Asæ. Minatur Elias propheta Achaabo sanctitatem, quæ per tres annos et sex menses duravit. Tunc per corvos alitur propheta. Hic sunt ea quæ pertinent ad viduam Sarephthianam, quæ ad lecythum olei, et quæ ad hydriam farinæ, ad mortem pueri, et ad suscitationem ex morte. Mittitur ad Achaab Elias, et hostiam offert, demittit ignem de caelo, et consumit illam. Tunc arreptos sacerdotes Baalis jugulavit. Achaabo pluviam prænuntiat. Et consensu Carmelo precatas est Elias, et sacrificium offert: ecce pluvia. Minatur Eliæ mortem Jezabel uxor Achaabi. Ille autem venit in desertum, et cum dormivisset excitatusque esset ab angelo Dei, invenit subcineritium panem ex olyra, quem cum comidisset roboratus est: cum illo cibo quadraginta diebus venit in Choreb. Tunc ait: Domine, aras tuas suffoderunt. Jugis bonum dimissis Elissæus sequitur Eliam. Hinc historia vineæ Nabuthæ: et minæ contra Jezabelem et Achaabum: compunctio Achaabi. Irruptionem fecit in Israel Syrus Ader cum triginta duobus regibus: Achaab vero devicit eos. Cum secundo Ader bellum intulisset, cæsus admodumque profligatus est. Ut autem se vidit in periculo versari, miserabili indutus veste Achaabum adiit, servum se vocans, et salutem consequi peroptans. Ille vero eum in curru suo ascendere jussit, et honore affectum in terram suam remisit. Venit propheta regem super his objurgans, necemque minitans. Consultat Achaab, an debeat Syris bellum inferre: et ex consilio Josaphat regis Judæ, accersitur Michæas propheta, qui interrogatus calamitates prædicit, si bellum inferatur. Irascitur Achaab: Michæam percussit Sedecias pseudopropheta. Jubet Achaab servari Michæam pseudopropheta, donec belli finis esset. Exit ad pugnam, et Josaphat dixit: Mutemus habitum et vestimenta; accipiam ego tua, et mea tibi trado. Illis peractis, cum præcepisset rex Syriæ militibus suis, ut missis omnibus unum

(a) Hæc quæ de ægritudine filii Jeroboami dicuntur pertinent ad caput XIV libri tertii Regum, et post vitularum aurearum cultum habentur in Hebræo, in Vulgatis, atque in hexapli Editione. Sed in aliis Græcis Editionibus inversa sunt.

(a) In LXX Interpretum editione legitur, Ναβυθ. Hæc quippe nomina multum variabant in exemplaribus Græcis. Verum nomen est Nadab secundum Hebraicam veritatem 272. Sic et infra 134 rex Syriæ est Benadad.

regem Israelis in bello adorirentur, illi videntes Josaphat regem Juda, et putantes esse regem Israel (nam vestis ipsos decepit), circumstabant illum, ut occiderent. Ille vero clamans a periculo eximitur. Alius autem sagittarius feriit Achaabum, et sanguis manabat, quem abluerunt in fonte, et meretrices se abluerunt in sanguine ejus, canesque linxerunt eum. Regnavit post Achaabum Ochozias filius ejus. Quia autem Josaphat amicus ejus fuit, pœnas dedit; ita ut opera ejus interpellarentur (a).

REGNORUM IV.

Ægrotans Ochozias misit consultum Baalem, utrum surrecturus esset: et nuntiis occurrens Elias propheta, jussit regressos nuntiare ipsum non surrecturum esse. Cum didicisset autem Ochozias esse Eliam, misit quinquagenarium primo et secundo; cum autem uterque cum quinquaginta suis igne consumptus fuisset, cum tertio jubetur Elias descendere, et regem adiens dixit illum esse moriturum. Post hunc regnat frater ejus Joram; non enim erat illi filius. Hinc assumptio Eliæ in cælum. Videntes filii prophetarum Eliassæum sicco pede Jordanem prætereuntem, dixerunt quiescisse spiritum Eliæ super ipsum, rogantque mitti qui Eliam perquirerent: ille prohibebat, demumque annuit: sed qui missi fuerant non invenerunt. Aquas in Jericho sanas reddit Eliassæus; cum veniret in Bæthel, puerulos se irridentes maledixit, illique ab ursis interficiuntur. Rex Moab solitum pendere tributum abnuit. Bellum ipsi infert Joram rex Juda assumpto secum Ochozia rege Israel, et rege Edom (b). Cum autem non invenirent aquam in deserto, et de via periclitarentur, consulente Ochozia veniunt ad Eliassæum. Ille vero irascitur contra regem Israel, nec se illum respicere velle dixit, nisi in gratiam regis Judæ. Neque tantum aquarum copiam prædicit, sed etiam victoriam contra Moabitidem, id quod etiam evenit: in tantamque deductus est calamitatem rex Moabitarum, ut etiam filium mactaret supra murum. Hic agitur de muliere, cujus oleum superabundavit, et de Sunamitide, cui filium salvum reddidit Eliassæus, et mortuum suscitavit. Fame superveniente amaritudinem abstulit a lebe, et in nomine Dei centum viros enutrivit ex viginti panibus hordeaceis. Lepra affectus est Neeman dux regis Syriæ, qui accedens ad regem Israel medelam petebat; ille vero anxius scidit vestimenta sua. Ipsum

(a) In Græco, ἵδων δὲ τὸν βασιλέα, τὸ διακοπήναι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Forte melius hæc verba quadrarent, præmissa particula negandi, οὐκ ἵδων δὲ τὸν βασιλέα, τὸ διακοπήναι τὰ ἔργα αὐτοῦ, non dedit pœnas, quod opera ejus illud impediunt, quod consonaret cum verbis illis Paralip. 19. 2: *Et idcirco iram quidem Domini merebaris: sed bona opera inventa sunt in te.*

(b) Hæc non quadrant nisi cum Cod. Coisl. in quo evidenter mendum est. Nam qui bellum intulere Moabitarum regi, erant Joram rex Israel, a quo delecerat rex Moabitarum, Josaphat rex Juda, et rex Edom. Fortassis etiam id ex varietate exemplarium ortum: nam quanta illa esset, videsis in Hexaplis ad caput XIV libri tertii Regum. Sed melius credatur id lapsu graphico accidisse. Librarius enim quispiam primo Joramum regem Juda pro rege Israel posuerit. Deinde alius Ochoziam regem Israel pro Josaphato rege Juda substituerit.

accersit Eliassæus, jubetque immergi in Jordanem septies. Ille vero primo quidem neglexit, nec medelam inde speravit. Demum servis suis hortantibus, immergitur et curatur: donaque offerebat Eliassæo, qui illa respuit. Abscedentem illum insequutus Giesi servus Eliassæi, quasi ab Eliassæo missus, a Neeman accipit duo talenta argentea, et duo vestimenta. Ad Eliassæum vero reversus, gestum occultare tentabat. Ille autem servum redarguit, et in pœnam immisit lepram. Veniunt filii prophetarum cæsum ligna ad ædificandum: ut vero ferrum unius ex capulo excidit, exactum lignum immisit Eliassæus, et ferrum supra aquam sublatum est. Rex Syriæ bellum movebat in Israeliam ut prædixerat Eliassæus. Re comperta, hostis mittit turmam militum in Eliassæum. Deum rogante propheta, cæcitate percutiuntur ii qui venerunt, et inducit eos in medios inimicos, regemque ipsos perimere volentem cohibet Eliassæus, sed jubet alimentis datis remitti. Tanta superveniente fame, ut caput asini quinquaginta siclis, et quarta pars cabi stercoreis columbarum quinque siclis venderetur, accedit ad regem mulier alteram mulierem incusans, quod cum filium suum secum comedisset, promississetque se etiam filium suum in cibum præbituram esse, promissis non stetisset. Tunc scidit rex vestimenta sua, misitque virum qui caput Eliassæi amputaret. Prædicit propheta ei qui se convenerat, die crastina fore solutionem famis: cum autem ille non crederet, vaticinatur ei mortem. Leprosi quatuor ob famem in desperationem adducti, sese hostibus dedere decernunt, et ad castra venientes, illa quidem hominibus vacua, tentoria vero divitiis plena invenerunt. Ac cum diripissent quanta gestare poterant, id regi nuntiatum venerunt. Et primo quidem rex dolum subesse suspicabatur: missis autem equitibus, cum rem certo comperisset, emisit populum ad diripienda castra: cessavitque famis. Qui vero non crediderat Eliassæo, a turba populi conculcatus interiit. Prædicit Eliassæus mulieri, cujus filium a morte suscitaverat, septem annorum famem, hortaturque illam ut a regione transmigret. Postquam autem transmigraverat, famisque cessavit, reversa est regemque adiens rogavit ut prædia sua sibi restituerentur. Rex Syriæ mittit ad Eliassæum, rogatum an e morbo surrecturus esset. Ille autem nuntio dixit, non surrecturum esse, ipsique etiam prædixit Israelitarum perniciem. Cum autem ille obiisset, regnavit in ejus locum Azaël. Mortuo item Joram rege Juda, illi succedit filius ejus Ochozias. Missum Eliassæus unum ex filiis prophetarum, jubet ungere Jehu, qui cum regnum occupasset, Joramum occidit, et projicit eum in vineam Nabuthæ, quam usurpaverat pater Jorami. Cum occidisset etiam Ochoziam, intravit in civitatem Israel. Jezabel autem ornata respiciebat e turri. Rex eunuchis præcepit ut illam præcipitent. Dejecta illa mortua est. Occidit etiam Jehu septuaginta filios Achaabi, itemque fratres Ochoziæ, sacerdotes quoque Baalis, et Baalem contrivit. Tunc Azaël concidit

ἐμόν. Ὡς δὲ γέγονε τοῦτο, καὶ οἱ στρατιῶται ἐντολήν εἰλήφεισαν παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ ἑαυτῶν, πάντας ἀφέντες, μόνῃ τῇ βασιλεῖ τοῦ Ἰσραὴλ συνάπτειν εἰς πόλεμον, ἰδόντες τὸν Ἰωσαφάτ τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα, καὶ νομίσαντες αὐτὸν τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι (τὸ γὰρ σχῆμα αὐτοῦς ἠπάτησεν), ἐκύκλουν αὐτὸν, ἀνελεῖν αὐθιγόντες. Ὁ δὲ ἀναβοήσας, ἀπηλλάγη τοῦ κινδύνου. Ἐτερος δὲ τις τοξότης ἔβαλε τὸν Ἀχαάθ, καὶ κατέρριψε τὸ αἷμα. Ὁπερ ἀπέπλυναν ἐν τῇ κυρήνῃ (ἢ κρήνῃ), καὶ αἱ πόρται ἐλούσαντο ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ οἱ κύνες ἔλειξαν αὐτό. Ἐβασίλευσε μετὰ τὸν Ἀχαάθ Ὀχοζίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὡς δὲ φίλος αὐτοῦ γέγονεν Ἰωσαφάτ, ἔδωκε δίκην, τὸ διακοπῆναι τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Βασιλειῶν δ'.

Ἀρβωστήσας Ὀχοζίας ἐπεμψεν ἐρωτῆσαι ἐν τῷ Βάαλ, εἰ ἀναστήσεται, καὶ ἀπαντήσας Ἥλιος ὁ προφήτης τοῖς ἀποσταλεῖσι, ἐκέλευσεν ἀπελθόντας εἰπεῖν, οἱ οὐκ ἀναστήσεται. Μαθὼν δὲ Ὀχοζίας, οἷοι Ἥλιος ἐστίν, ἐπεμψε τὸν πεντηκόνταρχον πρῶτον καὶ δευτέρον ὡς δὲ ἀνηλώθησαν ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἕκαστος μετὰ τῶν πεντηκόντα, μετὰ τὸν τρίτον κελεύεται καταλθεῖν ὁ Ἥλιος, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα εἶπεν, οἱ ἀποθάνεται. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωράμ· οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ υἱός. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάληψις τοῦ Ἥλιου εἰς τὸν οὐρανόν. Ἰδόντες υἱοὶ τῶν προφητῶν τὸν Ἐλισσαῖον διὰ ξηρᾶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαδίζοντα, εἶπον· Ἐπαναπέταται τὸ πνεῦμα Ἥλιου ἐπ' αὐτόν, καὶ ἀξιοῦσιν ὥστε ἐπιπέμψαι εἰς ἐπιζητήσιν τοῦ Ἥλιου· ὁ δὲ διεκώλυσεν ὕστερον δὲ συνεχώρησεν· οἱ δὲ ἀπελθόντες οὐκ εὗρον. Ἰσται τὰ ἐν Ἱερικῷ ὕδατα· ἀπερχόμενος εἰς Βαιθίλ, τὰ διασύροντα αὐτὸν παῖδια καταρᾶται, καὶ ἀναίρειται ὑπὸ τῶν ἀρκτων. Ὁ Μωάβ βασιλεὺς ἀπέστη τοῦ τελεῖν τὸν εἰωθότα φόρον. Ἐπιστρατεύει ἐπ' αὐτὸν Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, προσλαβὼν καὶ τὸν Ἰωσαφάτ βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν Ἐδὼμ βασιλέα. Ὡς δὲ οὐκ εὕρισκον ὕδωρ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' ἐκινδύνεον [355] διαφραθῆναι, συμβουλευσάντος Ὀχοζίου ἔρχονται πρὸς Ἐλισσαῖον. Ὁ δὲ ὀργίζεται πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ οὐδ' ἂν ἴδων αὐτὸν ἐφη, εἰ μὴ διὰ τὸν βασιλέα Ἰούδα. Οὐ μόνον δὲ ὕδατος ἀφθονίαν προεῖπεν αὐτοῖς ἤξειν, ἀλλὰ καὶ τὴν κράτησιν τῆς Μωαβιτιδος, ὡς περ καὶ γέγονε· καὶ εἰς τοσαύτην συμφορὰν ἦλθεν ὁ Μωαβιτῶν βασιλεὺς, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ σφάζει ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ τοίχους. Ἐνταῦθα ἡ γυνὴ, ἥ τὸ ἔλαιον ἐπερίσσευε, καὶ ἡ Σουμανίτις, ἥ τὸν υἱὸν ἐχαρίσατο εὐξάμενος, καὶ ἀποθάνοντα ἀνέστησε. Λιμοῦ γενομένου τὴν τε πικρίαν ἀφείλε τὴν ἐν τῷ λέβητι γενομένην, καὶ ἕκαστον ἄνδρα εὐρεψεν ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἀπὸ κριθίνων ἄρτων εἰκόνων. Ἐλεπρώθη Νεεμάν ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως Σύρων· καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ ἐζητεῖ θεραπείαν· ὁ δὲ διηπόρει, καὶ διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Μεταπέμπεται αὐτὸν ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ κελεύει βαπτισθῆναι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἔδδομον. Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ὠκνησε, καὶ ἠπίσκει θεραπευθῆναι· ὕστερον δὲ ὑπὸ τῶν παίδων αὐτοῦ παρακλήθεις, βαπτίζεται καὶ θεραπεύεται, καὶ ἐδίδου δῶρα τῷ Ἐλισσαίῳ. Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, κατα-

διώξας ὁ Γιεζὶ ὁ παῖς τοῦ Ἐλισσαίου, ὡς παρὰ τοῦ Ἐλισσαίου πεμφθεὶς, λαμβάνει παρὰ τοῦ Νεεμάν διτάλαντον ἀργυρίου, καὶ δύο στολάς. Ἐλθὼν δὲ πρὸς Ἐλισσαῖον ἐπειράτο κρύπτειν. Ὁ δὲ διήλεγξεν αὐτόν, καὶ τιμωρίαν ἔλαβε τὴν λέπρα. Ἐρχονται οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν κόψαι ξύλα πρὸς οἰκοδομήν. Ὡς δὲ ἐξέπεσεν ἐνδὸς τὸ σιδήριον ἐκ τοῦ στελεοῦ, ῥίπτει ξύλον ἀποκλάσας ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ ἐμετεωρίζετο τὸ σιδήριον ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Βασιλεὺς Συρίας ἐπολέμει τὸν Ἰσραὴλ, προλέγοντος αὐτῷ τοῦ Ἐλισσαίου. Μαθὼν ὁ πολέμιος, πέμπει στράτευμα ἐπὶ τὸν Ἐλισσαῖον. Εὐξαμένου δὲ τοῦ προφήτου, πλήττονται ἀορασίᾳ οἱ ἐλθόντες, καὶ εἰσάγει αὐτοὺς εἰς μέσους τοὺς ἔχθρους αὐτῶν, καὶ βουλόμενον τὸν βασιλέα ἀνελεῖν αὐτοὺς, διεκώλυσεν ὁ Ἐλισσαῖος· ἐστίασαντας δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἐκπέμψαι. Λιμῷ καταλαβόντος Ἰσχυροῦ, ὡς κεφαλὴν ὄνου πεντηκόντα σίκλων, καὶ τέταρτον κάθου κόπρου περιστερῶν πέντε σίκλων εἶναι, προσέρχεται γυνὴ τῷ βασιλεῖ ἐγκαλοῦσα ἐτέρᾳ γυνῇ, οἷοι τὸν υἱὸν αὐτῆς καταφαγούσα μετ' αὐτῆς, καὶ τὸν ἴδιον ὑποσχομένη παρέξειν, ἠγγυμόνησε περὶ τὴν ἀντιδοσιν. Τότε διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, καὶ πέμπει ἐπὶ τὸν Ἐλισσαῖον ἀφελεῖν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν. Λέγει ὁ προφήτης τῷ ἐλθόντι ἐπ' αὐτόν, οἱ αὐριονέσται τοῦ λιμοῦ ἢ λύσις. Ὡς δὲ διηπίσκει, προλέγει αὐτῷ θάνατον. Λεπτοὶ τέσσαρες ἀπειρηχότες τῷ λιμῷ, βουλεύονται παραδοῦναι ἑαυτοὺς τοῖς πολέμοις, καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀνθρῶπων μὲν κενὸν τὸ χωρίον εὗρον, τὰς δὲ σκηνὰς αὐτῶν πλήρεις πλούτου πολλοῦ. Καὶ διαρπάσαντες ἄπερ ἠδύναντο φέρειν, ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον δόλον ὑπόπτυσεν εἶναι τὸ πρᾶγμα ὁ βασιλεὺς· ἀποστελῶν δὲ ἵππεῖς καὶ μαθὼν τὸ σαφές, ἐπαφῆκε τὸν λαὸν τῆς παρεμβολῆς διαρπάξῃ· καὶ ἐλύθη ὁ λιμός. Καὶ ὁ διαπιστήσας τῷ Ἐλισσαίῳ ὑπὸ τοῦ ὄχλου συμπατηθεὶς ἀπέθανε. Προλέγει τῇ γυναικὶ ὁ Ἐλισσαῖος, [356] ἥς ἐζωοποίησε τὸν υἱὸν, ἐπταετῆ λιμὸν, καὶ παραινέει μετοικίεσθαι ἐκ τῆς χώρας ἐκεῖνης. Ὡς δὲ μετώκησε, καὶ ἐπαύσατο ὁ λιμός, πάλιν ἐπανῆλθε, καὶ προσελθούσα τῷ βασιλεῖ τὴν τῶν κτημάτων ἥθει δεσποτεῖαν. Ὁ βασιλεὺς Συρίας ἀποστέλλει πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον πεισόμενος εἰ φεύζεται τὴν νόσον, ἐν ἣ κατεχετο. Ὁ δὲ τῷ ἐλθόντι εἶπεν, οἱ οὐ διαφεύξεται, καὶ προσφῆτευσεν αὐτῷ καὶ τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀλώσειαν. Ὡς δὲ ἀπέθανεν ἐκεῖνος, ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ Ἀζάηλ. Ὡς δὲ καὶ Ἰωράμ ἐτελεύτησεν ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, διαδέχεται αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀχοζίας. Πέμψας ὁ Ἐλισσαῖος ἕνα τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν, ἐκέλευσε χρίσαι Ἰού, καὶ βασιλεύσας ὁ Ἰού ἀναίρει τὸν Ἰωράμ, καὶ ῥίπτει αὐτὸν εἰς τὸν ἀμπελώνα Ναβουθαί, ὃν ἤρπασεν ὁ πατήρ τοῦ Ἰωράμ. Ὡς δὲ ἀνέτεκε καὶ τὸν Ὀχοζίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ Ἰεζάβελ κοσμηθεῖσα παρέκυπτεν ἀνωθεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶπε τοῖς εὐνούχοις ῥίψαι αὐτήν, καὶ ῥιφεῖσα ἀπέθανεν. Ἀπέκτεινε δὲ ὁ Ἰού καὶ τοὺς ἐδομοῦντας υἱοὺς Ἀχαάθ, εἶλε καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Ὀχοζίου, ἀνέειλε δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ, καὶ τὸν Βάαλ συνέτριψε. Τότε ὁ Ἀζάηλ συνέκοπτε τὸν Ἰεζαραὴλ. Ἀποθάνωντος δὲ τοῦ Ἰού, βασιλεύει Ἰωάχαζ υἱὸς αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάχαζ τὸν βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν ἱερέα Ἰωααὴ, καὶ τὴν Γοθολίαν. Παρεδόθη τοῖς ἐχθροῖς Ἰσραὴλ, καὶ πάλιν ὁ Θεὸς ὠκτερίησεν αὐτούς. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἰωάχαζ, βασιλεύει τὸν Ἰσραὴλ Ἰωάς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον ἐκλαίει. Ὁ δὲ προσέταξεν αὐτῷ, πέντε βίβη

^a Coisl. ἀνελεθῖν.

^b Coisl. Ὀζίας. Mendum est. Legendum Ὀχοζίας, ut habet Lugdun., et ut infra legitur.

^c Sic Lugdun., Coisl. vero Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, προσλαβὼν δὲ καὶ τὸν Ὀχοζίαν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἐδὼμ. Videtis quae ad interpretationem Latinam notata sunt. Edit.

λαβόντι, τοξεύσαι ἐπὶ τὴν γῆν. Ὡς δὲ τρία τοξεύσας ἔστη, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Τρίτον πατάξεις τὴν Συρίαν· εἰ γὰρ τὰ πέντε ἐτόξευσας, ἕως συντελείας αὐτὴν ἐπάταξες ἄν. Ἀποθανόντων Ἐλισσαίου θάπτεται, καὶ ριφαί τις νεκρὸς πρὸς τῷ τάφῳ αὐτοῦ ἀνέστη. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἀζαήλ, ἐβασίλευσεν υἱὸς Ἄδερ ἄντ' αὐτοῦ. Ἐπάταξε τρεῖς τοὺς Σύρους Ἰωὰς, καὶ ἀπέθανε, καὶ βασιλεύει Ἰεροβοὰμ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Ἰωὰς βασιλέως Ἰούδα, ἐβασίλευσεν Ἀμείσις υἱὸς αὐτοῦ· καὶ πατάξας τὸν Ἐδώμ, συνέβαλε καὶ τῷ Ἰωὰς βασιλεῖ Ἰσραήλ. Ὁ δὲ ἐνίκησεν αὐτὸν, καὶ εἰσηλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰεροβοὰμ, ἐβασίλευσε τοῦ Ἰσραήλ Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ Ἀμείσιου βασιλέως Ἰούδα, ἐβασίλευσεν Ἀζαρίας, ὁ καὶ Ὀζίας. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο Ὡσηὶ προφητεύειν. Τὸν δὲ Ζαχαρίαν ἀνελὼν ὁ Σελῦς, ἐβασίλευσε τοῦ Ἰσραήλ. Οὗτος ἐχρήσατο τῇ συμμαχίᾳ Φουὰ βασιλέως Ἀσσυρίων, χίλια τάλαντα δούς αὐτῷ. Τελευτήσαντος αὐτοῦ, Μαναιὴμ ἐβασίλευσεν ἄντ' αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν Ὀζίαν ἐβασίλευσε τοῦ Ἰούδα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωθάμ^β· καὶ τούτου τελευτήσαντος ἐβασίλευσεν Ἀχαζ υἱὸς Ἰωθάμ. Ἐφ' οὗ Ῥαασεὶν ὁ Σύρος ἀνῆλθε καὶ Φακὸς υἱὸς Ῥωμελλίου. Ὁ δὲ Ἀχαζ ἀπέστειλε πρὸς Θεγλαφασάρ τὸν Ἀσσύριον^ε, εἰς συμμαχίαν [357] καλῶν. Ὁ δὲ ἐλθὼν ἔλαβε τὴν Δαμασκίαν, καὶ τὸν Ῥαασεὶν ἐθανάτωσε. Ἀνέβη δὲ καὶ Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος ἐπὶ Ὡσηὶ τὸν υἱὸν Ἐλᾶ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ δοῦλος. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος, ὅτι ἀποσπῆται βούλεται, καὶ γὰρ ἐπρεσβεύσατο πρὸς τὸν Αἰθίοπα, ἐπολιόρκησεν αὐτὸν, καὶ ἔδησεν αὐτὸν, καὶ τὴν Σαμάρειαν λαβὼν καὶ ἑτέρας πόλεις, μετέβησεν εἰς Ἀσσυρίους. Κατηγορία τοῦ Ἰσραήλ ἐνταῦθα καὶ τοῦ Ἰούδα. Οἱ ἀπὸ Βαβυλώνας ἀχθέντες καὶ κατοικισθέντες ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐπειδὴ μὴ ἐφοβοῦντο τὸν Θεόν, διεφθείροντο ὑπὸ τῶν λεόντων. Τότε πέμπεται ἱερεὺς ἐκεῖθεν, καὶ φωτίζει αὐτοὺς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν Κύριον ἐφοβοῦντο, καὶ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον. Τὰ κατὰ τὸν Ἐζεκιαν καὶ τὸν Ἀσσύριον, ἃ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ κεῖται. Τὰ κατὰ τὸν Μανασσὴ καὶ τὴν ἀσέθειαν αὐτοῦ, καὶ τὰς μαιφονίας. Ὡς δὲ ἀπέθανε καὶ οὗτος, ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμών. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἀμών, ἐβασίλευσεν Ἰωσίας υἱὸς αὐτοῦ· περὶ οὗ ἐπροφητεύθη τῷ Ἰεροβοὰμ δούλῳ τοῦ Σολομῶντος, ὅτι καὶ ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως ἐξηράνθη. Οὗτος ἐκαθῆρε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντα τόπον, ἀνασκάψας τόπους· τῶν ἱερῶν τῶν εἰδώλων, συντρίψας τὰ εἰδωλα. Περὶ αὐτοῦ εἶρηται, ὅτι ὁμοίος αὐτῷ οὐ γέγονεν ἔμπροσθεν βασιλέως, ὅς ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο προφητεύειν Ἰερμίας· ἐπὶ τούτου ἦν Ἰλλδὰ προφήτης. Ὡς δὲ ἀνέειλεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαῖν,

^a Lugdun. habet Ἀζαρίαν. Mox in aliis exemplaribus legitur Συλλοῦμ.

^b Ἰωθάμ legitur in τοῖς Ο'. Infra Ῥαασεὶν ὁ Σύρος. In edit. Rom. legitur Ῥαασῶν. Sed Isaiā c. 7, v. 1, legitur Ῥασίν, et apud Chrysost. in Isaiam eodem cap. Ῥασίμ et Ῥασίν. Mss. nostri variant. Coislin. infra Ὀζίαν habet, Lugdun. vero Ἀζαρίαν. Mox autem Lugdun. Ἰωθάμ, Coislin. autem Ἰωνάθαν.

^c In edit. τῶν Ο' legitur Θαλαφφασάρ βασιλεὺς Ἀσσυρίων. Coislin. Θεγλαφασάρ τὸν Σύρον. Mendum erit pro Θεγλαφασάρ τὸν Ἀσσύριον infra enim legitur ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος. Lugdun. Θεγλαφασάρ.

^d Coislin. in marg. ταρως recte.

βασιλεύει ὁ Ἰωὰς^δ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄντ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Φαραὼ καὶ τούτον καταλύσας, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀγαθῶν, ἐθαυ καὶ ἀπέθανε, κατέστησεν υἱὸν Ἰωσίου Ἐλιακεὶμ τὸν καὶ Ἰωακεὶμ, καὶ ἐφορολόγει τὴν γῆν, ὃ Ὡς πρῶτος γενόμενος τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἐβρίφη ἔξω τῶν τειχῶν. Περὶ αὐτοῦ φησὶν ὁ Ἰερμίας· Ἔσται τὸ θνησιμαῖον αὐτοῦ ἐβρίμμυρον τῷ καύματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ πυρετῷ τῆς νυκτός· καὶ τότε, Ταφῆ δρου ταφῆσεται. Μετὰ γὰρ τὸ διαλυθῆναι, τότε ἐτάφη. Ἀποθανόντος δὲ Ἐλιακεὶμ τοῦ καὶ Ἰωακεὶμ υἱοῦ Ἰωσίου, βασιλεύει Ἰωακεὶμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἔχωνος Ἰωσίου· ὁ δὲ Ἰωακεὶμ οὗτος καὶ Ἰεχονίας ἐκαλεῖτο· οὐκέτι λοιπὸν βασιλεὺς Αἴγυπτου ἐξῆι τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ πολιορκήσας τὴν πόλιν, ἐπειδὴ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὁ Ἰωακεὶμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, καὶ ἀπέβησεν αὐτὸν εἰς Βαβυλώνα, καὶ κατεστήσατο τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, υἱὸν δὲ Ἰωσίου βασιλεῖα ἐν Ἱερουσαλήμ. Οὗτος δὲ ἦν Μαθανίας ὁ καὶ Σεδεκίας. Ὡς δὲ ἠθέτησεν ἐν τῷ βασιλεῖ Βαβυλώνας, ἐλθὼν ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἔλων αὐτὴν καὶ ἐμπρήσας, τὸν μὲν Σεδεκιαν πηρώσας ἔδησε καὶ ἀπήγαγεν εἰς Βαβυλώνα· τὸν δὲ Γοδολιαν κατέστησεν ἐπὶ τῶν καταλειφθέντων ἐν Ἱερουσαλήμ. Ὡς δὲ ἀπέβησεν αὐτὸν ὁ Ἰσμαήλ, ἀναστάντες οἱ ὑπολειφθέντες, εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Ἰωακεὶμ ἐν Βαβυλώνι πολλῆς ἡξίωσε τιμῆς Εὐλιὰδ Μαρωδᾶ^ε ὁ βασιλεὺς Βαβυλώνας.

Ἡ μὲν οὖν βασιλεία τῆς Σαμαρείας, ὡς ἦδη εἶρηται, πέπαιται ἐπὶ Ὡσηὶ υἱοῦ Ἰωλῶ (I. Ἡλᾶ) τοῦ σφάξαντος τὸν Φακεὶ υἱὸν Ῥωμελλίου. Ἡ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέπαιται ἐπὶ Σεδεκίου. [358] Καὶ αὐτὸς γὰρ ἀπαχθεὶς εἰς Βαβυλώνα, καὶ ἀφαιρεθέντων αὐτῷ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς λάκκον ἐβλήθη ἔτη κς'... Ὁν μετὰ ταῦτα ὑφώσας ὁ βασιλεὺς Βαβυλώνας, ἔδωκεν αὐτῷ θρόνον ἐπάνω τῶν ἐκεῖσε βασιλείων, καὶ συνήθησε καὶ συνέπινεν αὐτῷ ἕως ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου λήγει τὸ βιβλίον, αἰχμάλωτισθέντος τοῦ λαοῦ, καὶ τῆς πόλεως πάσης ἀλώσεως.

Ἔστι δὲ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ τοῦ Ἰσραήλ, καὶ ὅσοιον τῆς ἑκάστου πράξεως τὸ τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος αὐτῶν ἐβασίλευσε, ὡς ἐν ἐπιτόμῳ διαλαβεῖν (ἔστι) ἀπὸ τῶν προκειμένων ἐβιβλίον, οὕτως.

Μετὰ τὸ ἀπολέσθαι τὸν Σαουλ βασιλεύσαντα ἔτη μ', βασιλεύει Δαυὶδ ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραήλ καὶ τὸν Ἰούδαν ἔτη μ' οὕτως· ἐν μὲν Χεβρών ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ τῷ Ἰσραήλ καὶ τῷ Ἰούδα ἔτη λγ'. Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεὲς ἐν τελεῖν καρδίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφήται Ναθάν καὶ Γάδ. Σολομῶν ὁ υἱὸς Δαυὶδ ἐβασίλευσεν ἐπὶ πάντα τὴν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτός· καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφήται Ναθάν καὶ Γάδ. Ῥοβοὰμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ιζ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία, καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἱερουσαλήμ φυλαὶ δύο, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλαὶ δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφήται Ἀχίας ὁ Σιλωνίτης, καὶ Ἀδδύ. Ἀθία ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσε ἔτη τρία. Καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ ὡς Δαυὶδ, ἀλλ'

^d Hic forte mendum habetur.

^e Editio Romana Εὐλιαμαρωδᾶ.

Jerusalem. Mortuo Jehu regnat Joachas filius ejus. Historia eorum quæ spectant ad Joasum regem Juda, ad sacerdotem Jodaë, et ad Gotholiam. Israel hostibus traditur, rursusque Deus misertus est eorum. Mortuo autem Joachazo, regnavit in Israele Joas filius ejus, qui veniens ad Elissæum flebat. Ille præcepit ei, ut arreptis quinque sagittis jacularetur in terram. Cum autem tribus emissis cessaret, dixit ei: Ter percuties Syriam: si quinque jaculatus esses, usque ad consummationem percussisses eam. Mortuus Elissæus sepelitur, et projectus mortuus quispiam in sepulcrum ejus, surrexit. Mortuo Azaële, regnavit filius Ader, in ejus locum. Joas ter Syros percussit, et mortuus est, regnatque Jeroboam filius ejus. Mortuo item Joaso rege Juda, regnavit Amesias filius ejus: qui cum percussisset Edom, congressus est cum Joaso rege Israelis. Hic autem vicit eum, et ingressus est Jerosolymam. Mortuo Jeroboamo, regnavit in Israele Zacharias filius ejus. Defuncto item Amesia rege Juda, regnavit Azarias, qui et Ozias. Hoc regnante prophetare cœpit Osee. Zacharia occiso, Selus (a) regnavit in Israele. Hic usus est commilitio Phuzæ regis Assyriorum mille talentis ipsi datis. Illo mortuo, Manaim regnavit in ejus locum. Post Oziam regnavit in Judam Jotham filius ejus. Quo mortuo regnavit Achaz filius Jotham. Illo regnante Raasin Syrus et Phaces filius Romeliæ ascenderunt. Achaz autem misit ad Theglaphassar Assyrium, ad commilitium evocans. Ille autem veniens, cepit Damascum, et Raasin occidit. Ascendit autem et Saluanasar Assyrius ad Osee filium Ela, qui fuit illi servus. Ut novit autem Assyrius illum defectionem cogitare; miserat quippe legatos ad Æthiopem, obsedit eum et vinxit eum, captaque Samaria aliisque urbibus, populos transtulit in Assyrios. Hic accusatio habetur Israelis et Judæ. Qui adducti fuerant ex Babylone in Samariam, ut habitarent ibi, quia non timebant Deum, interficiebantur a leonibus. Tunc mittitur sacerdos inde, qui docet illos legem Dei: et illi Deum timebant, idolaque colebant. Historia Ezechie et Assyriorum, quæ etiam in Isaia habentur. Historia Manassis et impietatis cædiumque ejus. Ut autem mortuus est, regnavit filius ejus Amon. Quo mortuo, regnavit Josias filius ejus: de quo propheta prædixit Jeroboamo servo Salomonis, quando manus regis arida facta est. Hic expurgavit Jerusalem, locaque omnia, effudit loca sepulcrorum in quibus sacerdotes idolorum, contrivit idola. De illo dictum est, similem ei non fuisse antea regem, qui conversus fuerit ad Dominum in toto corde suo, et in tota anima sua. Hoc regnante prophetare cœpit Jeremias: hujusque tempore erat Oda prophetissa. Cum autem occidisset eum Phrao Nechao, regnavit Joachas filius ejus pro eo. Phrao autem hoc dejecto, et in Ægyptum abducto, ubi etiam mortuus est,

(a) Lugdun. habet, *Azarila*, pro, *Zacharia*. In aliis exemplaribus legitur, *Sultum*, pro, *Selus*. Non hic autem, sed ejus successor unus est auxilio Phuzæ, sive Phul, regis Assyriorum. sed erat in exemplaribus Græcis librorum Regum mira lectionum varietas.

constituit regem Josiæ filium Eliacim, qui et Joachim, et terræ tributum imposuit. Joachim primus in potestatem Nabuchodonosoris reductus, extra muros dejectus est. De illo ait Jeremias: *Erit mortuum ejus projectum in ætatem diei, et in frigus noctis: et tunc Sepultura asini sepelietur (Jer. 36. 30. 22. 19)*. Nam postquam dissolutus et corruptus erat, tunc sepultus est. Mortuo Eliacim sive Joachim filio Josiæ, regnat Joachim filius ejus, nepos Josiæ. Hæc porro Joachim, etiam Jechonias appellabatur. Neque ultra rex Ægypti exivit de terra sua. Cum venisset autem Nabuchodonosor et obsideret urbem, quia venit ad eum cum matre sua Joachim qui et Jechonias, abduxit eum in Babylonem, et constituit fratrem patris ejus filium Josiæ regem in Jerusalem. Hic autem erat Mathanias, qui et Sedecias. Ut autem ille prævaricatus est contra regem Babylonis, venit Nabuchodonosor, et obsedit Jerusalem: qua capta et incensa, Sedeciam exæcatum et vinctum abduxit in Babylonem. Godoliam vero constituit super eos qui relicti fuerant in Jerusalem. Postquam autem illum occidit Ismael, profecti illi residui ingressi sunt in Ægyptum. Postea vero Joachimum in Babylone multo dignatus est honore Evilad Marodæ¹ rex Babylonis.

Regnum itaque Samariæ, ut jam dictum est, desiit in Oseam filium Ela, qui occiderat Phaceam filium Romeliæ. Jerosolymæ vero regnum desiit in Sedeciam: qui abductus in Babylonem, oculis orbatus, in vinculis fuit per annos viginti septem. Joachimum vero postea extulit rex Babylonis, dedit ipsi thronum supra reges qui istic erant, et comedeat potabatque cum illo omnibus diebus vitæ suæ. Huc autem desinit liber, cum scilicet capta urbe populus in captivitatem abductus est.

Jam vero restat ut nomina regum Judææ et Israel, quæ singulorum fuerint gesta, qui finis, quot annis regnaverint ex hisce libris recenseamus, hoc pacto.

(a) Post perniciem Sæulis qui regnaverat annis quadraginta, regnat David in omnem Israel et Judam annis quadraginta; scilicet in Chebron annis septem, in toto autem Israele et Juda annis triginta tribus. Et fecit rectum in perfecto corde. Sub hoc erant prophetæ Nathan et Gad. Salomon filius David regnavit supra omnem populum et ipse annis quadraginta: et fecit malum. Sub hoc etiam erant prophetæ Nathan et Gad. Roboam filius ejus regnavit annis septemdecim, et fecit malum. Sub hoc discissum est regnum, et manserunt cum eo in Jerusalem duæ tribus, Juda et Benjamin. In Samaria autem tribus decem. Sub hoc erant prophetæ Achias Silonites et Addo. Abia filius ejus regnavit annis tribus. Neque erat cor ejus ut David, sed ambulavit in peccato patris sui. Sub hoc etiam erat Addo propheta. Asa filius ejus annis quadraginta uno, et fecit rectum: sed adhuc erant excelsa. Sub hoc erant

¹ Vera lectio est, *Evilmerodæ*.

(a) Quæ sequuntur habentur in synopsis, quæ Athanasii nomine circumfertur, Tomo 2, p. 143. Vide ea quæ diximus in Diatriba initio hujus Synopsos.

Azarias filius Oded, et Anami, prophetæ. Josaphat filius ejus annos viginti quinque, et fecit rectum; sed excelsa adhuc erant. Postea vero in reprehensionem iniquitatis incurrit, quia amicus erat Ochoziæ regis Israel, et in negotiis plurimum cum illo communicabat. Sub hoc erant prophetæ Elias, Elissæus, Michæas et Jehu filius Anami, et Oziel filius Zachariæ, et Eliadad filius Adixæ ex Marissa. Joram filius ejus annis octo, et fecit malum. Habuit enim uxorem filiam Achaab. Sub hoc erant Elias et Elissæus. Ochozias filius ejus anno uno, et fecit malum. Post eum mater ejus Gotholia annos septem. Joas filius Ochoziæ annos quadraginta. Hic occidit Zachariam, et fecit rectum in toto corde suo, donec Jodaë vir prudens viveret, et institueret ipsum. Hunc occiderunt servi ipsius in domo Maëloli. Sub hoc prophetavit Zacharias filius Jodaë. Amesias filius ejus annis novemdecim, et fecit rectum in principio; sed non sicut David. Adhuc enim populus immolabat in excelsis, et lucos non abstulit. Sub hoc etiam prophetaverunt prophetæ, quorum nomina scripta non sunt. Posteaquam vero eos, qui in Seir habitabant, percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est. Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duos, et initio quod rectum erat fecit, sicut pater ejus: cæterum excelsa non abstulit. Cum prospere rem ageret, elatus est animo, et voluit ipse adolere in templo, quod solis sacerdotibus licebat. Ideo lepra percussus est, postquam audisset, *Non tuum est, Ozia, adolere Domino, id quod solis sacerdotibus licet* (2. Paral. 26. 18). Sub hoc erat Isaias propheta. Jotham filius ejus annos sedecim regnavit, et fecit rectum sicut pater ipsius: cæterum excelsa non abstulit. Sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus annos sedecim, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Oded prophetæ. Ezekias filius ejus regnavit annis viginti novem, et fecit quod rectum erat sicut David perfecte. Hic abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moses. Sub hoc Senacherib et Rapsaces Assyrii, quod blasphemassent, percussi sunt, posteaque una nocte egressus angelus centum octoginta quinque millia hominum occidit. Moriturus Ezechias ad prorogationem vitæ annos quindecim accepit. Manasses filius ejus annos quinquaginta quinque, fecitque malum. Quæcumque demolitus fuerat Ezechias, ipse restituit, et factus est Judæ alter Jeroboam; ita ut ejus causa idem passa sit Jerusalem, quod Samaria. De illo dictum est, *Qui peccare fecit Judam* (4. Reg. 21. 16). Ideo captivus abductus est in Babylonem. Sed in captivitate, ut in Paralipomenis scriptum est, poenitentem reduxit Deus in Jerusalem, regnumque recuperavit. Poenitentiam itaque agens, populumque ut Deo serviret docens, obiit. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Oza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum sicut pater ejus Manasses, et occiderunt ipsum servi ejus, sepultusque est in horto Oza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annis

triginta uno. Hunc populus regem creavit, cum esset annorum octo, fecitque rectum, et ambulavit in omni via David, nec declinavit ad dexteram vel ad sinistram. Etenim et lucos succidit, et omnia simulacra sustulit. Cum annorum esset sedecim, legem quæsit: ac pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharo Nechao ad Euphratem, cum contentio inter illos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetæ Jeremias et Sophonias, et Oda prophetissa uxor Selle. Joachaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit malum, et transtulit eum Pharo Nechao. Sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josiæ, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annis undecim, et fecit quod malum erat. Joakim qui et Jechonias, filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Matthan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, et mutato nomine Sedeciam appellavit, regnavitque annis duodecim, et fecit malum. Sub hoc quoque erat Jeremias. Hucusque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ. Urbs namque capta est, et universi in Babylonem captivi cum vasis abducti sunt. Suntque reges viginti unus, non annumerata Gotholia.

Nomina regum qui fuerunt in Samaria, et quæ gesta, qui finis cujusque fuerit, et quot annis singuli regnaverint his accipe. Jeroboam filius Nabath annis 24. Hic discisso regno ascendens ex Ægypto, primus regnavit in Samaria, et fecit malum, ita ut nullum similem habuerit. Veritus ne regnum ipsi eriperetur, aureas buculas duas fecit, et populum seduxit dicens: *Illi sunt dii, qui eduxerunt nos ex terra Ægypti* (1. Reg. 12. 28). Instituit enim festa et sacerdotes: *Et hic peccare fecit Israel* (2. Reg. 14. 8). Ipsum namque omnes postea reges imitati sunt. Hujus tempore prophetæ erant Achias Silonites, et qui contra ipsum super altare vociferatus est. Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum, neque alius ex genere ejus regnavit. Zambri alterius generis annos 13. Baasa regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Sub hoc prophetæ erant Elias, Elissæus, Michæas, et qui Achaabo de Syria et de filio Ader prophetavit, et qui proprio jussu vulneratus, Achaabum redarguit: ac præterea seorsum multi prophetarum filii. Ochozias filius ejus annis duobus, et fecit quod malum erat. Sub hoc erant Elias et Elissæus: nam ejus quinquagenarios igne percussit Elias in verbo Domini. Joram filius Achaab annis duodecim: et fecit malum, neque ultra alius ex genere ipsius regnavit. Sub hoc Elias assumptus est: Elissæus vero mansit usque ad Jeroboam filium Joas regem Israel. Sub hoc erant filii prophetarum. Jehu de alia stirpe, filius Namesse, annis 22. Hic sustulit genus Achaabi, et prophetas Baal per insidias occidit, statuamque illius contrivit. Et cum in hisce fecisset quod rectum erat, habuit promissionem, quod ipsius filii ad quartam usque generationem sessuri essent super thronum. Joachaz filius ejus annos septemdecim, fecitque quod malum erat. Jerusa-

επορεύθη ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδὼν ὁ προφήτης. Ἀσὰ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἀζαρίας υἱὸς Ἰδὴδ, καὶ Ἀναμί, οἱ προφῆται. Ἰωσαφάτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κε', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλὰ τὰ ὑψηλά ἔτι ὑπῆρχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμψιν ἔσεν ἀνομίας, ὅτι ἐφίλιεσε τῷ Ὀχοζία βασιλεῖ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκοινώνησεν αὐτῷ εἰς πλεῖον πραγματείας. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἥλιος, Ἐλισσαῖ, Μιχαίας, καὶ Ἰοῦ ὁ τοῦ Ἀνεμί, καὶ Ὄζιήλ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιάδαδ ὁ τοῦ Ἀδὶά ἀπὸ Μαρίαςσης. Ἰωράμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. ἔρχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάβ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἥλιος καὶ Ἐλισσαῖος. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἔτη ἑπτὰ. Ἰωάξ υἱὸς Ὀχοζίου ἔτη μ'. Οὗτος ἐφόνευσε τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ἕως Ἰωδαὲ ὁ συνετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τούτου ἀπέκτειναν οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐν οὐκῷ Μασκίωθ. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσεν Ζαχαρίας υἱὸς Ἰωδαέ. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιθ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' οὐχ ὡς Δαυὶδ. Ἐτι γὰρ ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τὰ ἄλλα οὐκ ἔζηρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφῆται, ἀλλ' οὐκ ἐγράψαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι Ἀμεσίας πατάξας τοὺς ἐν Σηεῖρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσε τοὺς εἰδωλοῖς [359] τῶν Σηεῖρ, καὶ ἐπατάχθη παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὄζίας ἔτη νβ', καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθὲς, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἔζηρεν. Εὐδοοῦμενος δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠθέλησεν ἑαυτῷ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνους τοὺς ἱερεῦσιν ἔξεστι. Διὸ καὶ ἐλεπρώθη ἀκούσας· *Οὐ σοί, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ὁ μόνος τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστιν.* Ἐπὶ τούτου προφήτης Ἡσαίας. Ἰωθάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἔζηρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἀχάζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας καὶ Ἰδὴδ προφῆται. Ἐζεκιὰς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ὡς Δαυὶδ τελειῶς. Οὗτος καθέλειεν ὄφιν χαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μωούσης. Ἐπὶ τούτου Σενναχηρείμ καὶ Ραφάκης οἱ Ἀσσύριοι βλασφημοῦντες ἐπατάχθησαν μὲν αὐτοὶ, μετὰ ταῦτα ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ χιλιάδας ρπς' ἐξελεθῶν ἄγγελος ἀνείλε. Μέλων δὲ Ἐζεκιὰς ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκην ἔτη ιε'. Μανασσῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη νε', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ὅσα δὲ κατέσκαψεν Ἐζεκιὰς, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε, καὶ γέγονεν ἄλλος Ἰεροβοάμ τῷ Ἰούδα, ὥστε δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλέγηθ, *Ὅς ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδα.* Διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ἀλλ' ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὡς ἐν τῷ Παραλειπομένοις γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν μετέστρεψεν ὁ θεὸς εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ πάλιν ἀντελάβετο τῆς βασιλείας. Μετανοῶν δὲ καὶ διδάσκων τὸν λαὸν δουλεύειν τῷ θεῷ, ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαυὶδ, ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, κήπῳ Ὀζά. Ἀμώς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς, καὶ ἀνείλον αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν κήπῳ Ὀζά, ἐνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη λα'. Τούτου ὁ λαὸς ἠγείρε βασιλεία, ὄντα ἐτῶν η', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν πάσῃ

ὁδῷ Δαυὶδ, καὶ οὐκ ἀπέστη δεξιᾶ, οὐδὲ ἀριστερᾶ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἰδωλα πάντα καθέλει. Γενόμενος δὲ ἐτῶν ις', τὸν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὐρῶν ἀμειλιθέντα, ἀναγνώσθηναί πεποίηκε, καὶ ἐδύσασα ἐποίησε, καὶ ἐκέρηξεν, ὡς γέγραπται. Τούτου δὲ ἀνείλε Φαραὺ Νεχαὺ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου φιλονεικίαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἰερεμίας καὶ Σοφοκίας ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὀλδὰ ἡ προφήτις γυνὴ Σελλή. Ἰωάχαξ υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ μετέστησεν αὐτὸν Φαραὺ Νεχαὺ· καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερεμίας. Ἐλιακίμ ἕτερος υἱὸς Ἰωσίου, δς μετωνομάσθη Ἰωακείμ, ἔτη ια', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωακείμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, μῆνας γ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν καὶ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ματθάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Τούτου Ναβουχοδονόσορ ἐποίησε βασιλεία, [360] καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἰερεμίας. Ἔως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα, καὶ καταλύθη, ὡσπερ καὶ τῆς Σαμάρειας. Καὶ γὰρ ἡ πόλις ἐάλω, καὶ πάντες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ σκευῶν. Εἶσι δὲ βασιλεῖς κα', ἐκτὸς Γοθολίας.

Ὀνόματα τῶν βασιλέων τῶν γενομένων ἐν Σαμάρειᾳ, καὶ ποῖον τῆς ἐκάστου πράξεως γέγονε τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος ἐβασίλευσεν, οὕτως. Ἰεροβοάμ υἱὸς Ναβάθ ἔτη κθ'. Οὗτος σχισθείσης τῆς βασιλείας ἀνεθῶν ἀπ' Αἰγύπτου πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐν Σαμάρειᾳ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἕτερος. Φοβούμενος γὰρ μὴ καταληφθῆ, ἐποίησε δαμάλις χρυσῆς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· *Οὗτοι εἰσιν οἱ θεοί, οἱ ἀναγαγόντες ἡμᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου.* Ἐπλάσατο καὶ ἑορτάς καὶ ἱεράς· *Καὶ οὗτος ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραὴλ.* Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατηκολούθησαν. Ἐπὶ τούτου ἦν προφήτης Ἀχίας ὁ Σιλονίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ. Ναβάθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκ ἔτι τις ἐκ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Ζαμβρί ἕτερος γένους ἔτη ιβ'. Βασσά ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου προφῆται ἦσαν Ἥλιος, καὶ Ἐλισσαῖος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδὲρ, καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἥλιος καὶ Ἐλισσαῖος· αὐτοῦ γὰρ τοὺς πεντηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἥλιος ἐν ῥήματι Κυρίου. Ἰωράμ υἱὸς Ἀχαάβ ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκέτι τις τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἥλιος ἀνελεθῆ ἐπὶ τούτου· ὁ δὲ Ἐλισσαῖος διέμεινε ἕως Ἰεροβοάμ, υἱὸν Ἰωᾶξ βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἦσαν δὲ καὶ ἐπὶ τούτου οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ἰοῦ ἑτέρου γένους, υἱὸς Ναμμοσῆ, ἔτη κβ'. Οὗτος ἀνείλε τὸ γένος Ἀχαάβ καὶ τοὺς προφῆτας τοῦ Βάαλ ἐν τῷ περνισμῷ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνέτριψε. Καὶ ἐν τούτοις ποιήσας τὸ εὐθὲς, ἔρχε ἐπαγγελίαν, ὅτι Ἰσραὴλ τέταρτος καθίσταται σοὶ ἐπὶ θρόνον. Ἰωαχάξ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσίον καὶ τὰ σκεύη. Ἰεροβοάμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ς', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἔως τούτου γεγονάσι τοῦ γένους Ἰοῦ υἱοὶ τέσσαρτοι. Σελλοῦμ ἑτέρου γένους, υἱὸς

Ταθι, ἡμέρας λ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μαναὴμ ἄλλου γένους, υἱὸς Γαδδῆ, ἔτη κ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου Ἡσαίας καὶ Ὀσηὲ ἦσαν προφητεύοντες. Φακεὲ ἄλλου γένους, υἱὸς Ῥωμελλοῦ ἔτη κ'. Οὗτος ἐσφαξε τὸν Φακεῖαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡσαίας καὶ Ὀσηὲ οἱ προφῆται. Ὀσηὲ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ἠλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἐσφαξε τὸν Φακεὲ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, πλὴν οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ. (*Υστερος) Ὀσηὲ γέγονε βασιλεὺς Σαμαρείας: Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ πέπαιται, καὶ ἀπόλετο ἡ Σαμαρεία. [361] καὶ λοιπὸν Ἀσσύριοι κατέκχησαν ἐν αὐτῇ. Ἐξ ὧν αἰρετικοὶ Σαμαρείται γέγονασιν, καλούμενοι Σαδουκαῖοι. Ἐν τούτοις οὖν καὶ τελευταῖα ὁ πᾶς σκοπὸς τῶν βιβλίων τῶν Βασιλείων.

Παραλειπόμενα βιβλίου α'.

Παραλειπόμενα καλεῖται, ἐπειδὴ πολλὰ ἐν ταῖς Βασιλείαις παραλειφθέντα περιέχεται ἐν τούτοις τοῖς βιβλίοις. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ πρώτῳ γενεαλογία πασῶν φυλῶν ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῶν βασιλείων κατὰ φυλάς καὶ κατὰ δήμους καὶ κατὰ πατριάς καὶ κατ' οἶκον. Τίνας τε ἔταξε τῶν Λευιτῶν Δαυὶδ ἐν αὐλοῖς καὶ κινύραις: ἔδειν τῷ Θεῷ, καὶ τίνας ἔταξεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ναοῦ. Πρότερος γὰρ αὐτὸς τὸν ναὸν κτιζειν ἤρξατο. Καὶ ἕτερα ἅπαντα λεπτομερῶς βασιλείων καὶ τῶν γενεῶν διέρχεται. Οἷς συναπτεόν καὶ ταῦτα, ὅτι γίνεται ἡμῶν τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ τὰ πάντα ἔτη υοδ'. Οἱ δὲ βασιλεῖς πάντες γεγόνασιν ἐξ ἑνὸς γένους τοῦ Δαυὶδ, καὶ οἱ μὲν ἐποίησαντο τὸ εὐθεῖς, εἰσι θ'· οἱ δὲ τὸ πονηρὸν ἐποίησαντο, ἰβ', χωρὶς μέντοι Γοθολίας. Τῶν δὲ ἐν Σαμαρεία βασιλευσάντων γίνονται ἡμῶν τὰ πάντα ἔτη σξθ' καὶ ἡμέραι λ'. βασιλεῖς μὲν ἰβ' ἐκ διαφόρων ὀκτώ γενεῶν γεγόνασιν· οἱ δὲ πάντες ἐποίησαντο τὸ πονηρὸν, κατὰ τὴν ἀμαρτίαν Ἱεροδοάμ.

Παραλειπόμενα βιβλίου β'.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ τῶν Παραλειπομένων παράγονται πράξεις βασιλείων. Εἰσι δὲ οἱ ταύτας ἀναγράφαντες οἱ κατὰ καιροὺς ὄντες προφῆται. Ὑπὲρ δὲ τοῦ γινώσκειν ἐκ μέρους τοὺς συγγράψαντας, σημειώτεον οὗτος (ὁ δὲ) μὲν πράξεις ἐγκαινῶν ἐναυθα πάντων τῶν βασιλείων Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· ἦτοι αἱ παραλειφθεῖσαι τῆς ἱστορίας τῶν βασιλείων. Οἱ δὲ τὰς ἀπάσας αὐτῶν πράξεις ἱστορήσαντες, εἰσὶν οὗτοι· τὰ περὶ τοῦ Δαυὶδ ἔγραψε Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν καὶ Γὰδ οἱ προφῆται· τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθάν καὶ Ἀχίας προφῆται· τὰ περὶ Ἱεροδοάμ, Σαμέας καὶ Ἀδδὼ προφῆται· τὰ περὶ Ἀδὰμ, Ἀδδὼ ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Ἀσά, ἐν τῷ βιβλίῳ λόγων περὶ τῶν βασιλείων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωσαφάτ, Ἰούδ' ὁ προφήτης, τοῦ Ἀναμή, δε κατέγραψε βιβλίον λόγων τῶν βασιλείων Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἰωάκ, ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν βασιλείων. Τὰ περὶ Ἀμεσίας, ἐπὶ βιβλίου βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ὀζίου, Ἰεσίας (sic) ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Ἰωθαμ, ἐπὶ βιβλίου βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἀχαζ, ἐπὶ βιβλίου βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἐζεκιου, Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Μανασσῆ, ἐπὶ λόγων τῶν ὀρώντων. Τὰ περὶ Ἰωσίου, ἐπὶ βιβλίου βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ

περὶ Ἰωακείμ, ἐπὶ βιβλίου βασιλείων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Ταῦτα ἔστιν εὐρεῖν οὕτως τεταγμένα ἐν τοῖς Παραλειπομένοις τῶν βασιλείων.

[362] Ἔσδρας βιβλίου α'.

Ἔσδρας καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ αὐτὸς Ἔσδρας ἱερεὺς ὦν καὶ ἀναγνώστης, ἐξηγεῖται καὶ συγγράφει τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐκ Περσίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ γενομένην. Γέγονε δὲ ἡ ἐπάνοδος προτέρως μὲν ἐκ τοῦ προστάγματος, ἔπειτα δὲ κελεύσαντος Κύρου καὶ Δαρείου τῶν βασιλέων ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδῆκ, καὶ Ἔσδρα καὶ Ζοροβάβελ, οἱ ἦρισαν προδῆλμασι, τθεσίσης ἐπαγγελίας, αἰτῆσαι τὸν νεκῶντα ὅπερ ἐὰν θελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως*. Τοῦ τοίνυν ἐνὸς εἰπόντος νικᾶν τὸν οἶνον, καὶ τοῦ ἑτέρου εἰπόντος νικᾶν τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ εἶπεν νικᾶν τὰς γυναῖκας, ὅπερ δὲ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκῶς νενίκηκε, καὶ ἤκουσε αἰτήσασθαι ὁ βούλεται, ἤξιωσε αὐτὸς ὀφειθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἤξιωσε, καὶ ἀφείθη ἡ αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ο' ἔτη^β τῆς ὀργῆς. Εἰσι τοίνυν οἱ ἀναβάντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμίν, καὶ οἱ Λευῖται, τὸν ἀριθμὸν μυριάδες θ' καὶ δισχίλιοι, ἴπποι τλ', ἡμίονοι σμε', κάμηλοι υλε', παῖδες αὐτῶν καὶ παιδίσκαι ζτλδ', οἱ ἄδοντες σ' ὄνοι ςψκ', καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδῆκ, καὶ Νεμείας. Ὁ δὲ Ἔσδρας εὐφύης ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προσεκόμισεν τὸν νόμον, καὶ ἀνέγνω, καὶ διετύπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν καὶ τοῖς Λευῖταις. Αὐτὸς ἔδειξε τὸν νόμον, καὶ πεποίηκε ἐκδιηθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας τοὺς λαβόντας ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Καὶ ἐξέβαλον πάντες, καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ ἐποίησε τὸ πάσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν νηστείαν, καὶ οὕτως τελειοῦται τὸ πρῶτον βιβλίον Ἔσδρα.

* Ἔσδρας βιβλίου β'.

Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τὰ αὐτὰ μὲν τῷ πρώτῳ λέγει ὁ Ἔσδρας περὶ τῆς ἐπάνοδου, χωρὶς τῶν προδληθέντων. Καὶ τὰ πλεῖστα δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεμείου τοῦ εὐνοῦχου· ὅτι αὐτὸς ἤξιωσε περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ· καὶ ὅτι μὲν Ἔσδρας ἀνεγίνωσκε, Ἰησοῦς δὲ καὶ Βανέας καὶ Σαραβίας ἦσαν συνετίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἔσδρας ἀναγινώσκων διέστειλεν ἐν ἐπιστήμῃ Κυρίου· ὁ δὲ λαὸς συνῆκε ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ πάσχα, καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ ἐποίησε τὴν νηστείαν καὶ τὴν σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται· Ὅτι, φησὶν, οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἔσδρας δὲ ἑωρακῶς ἐπιμιγείσας γυναῖκας Ἀζωτιοὺς τοῖς Ἑβραίοις, ἔπεισε πάντας ἐπαγγελιασθαι φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας, ὡς παράνομον γόμον, καὶ ὤμοσαν φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἀγιασθέντες καὶ [363] καθαρισθέντες εὐφράνθησαν, καὶ ἀπῆλθε ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἰστορεῖται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ἔσδρα, ὅτι ἀπολλυμένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τοῦ λαοῦ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν,

* Hæc tantillum variant in Synopsi altera.

β Altera Synopsis ἐξήκοντα ἔτη habet, male.

tem expugnavit, aurum et vasa abstulit. Jeroboam filius ejus annis 41, fecitque malum. Zacharias filius ejus mensibus sex, fecitque malum. Hactenus genus Jchu usque ad quartam generationem duravit. Sellum ex alia stirpe, alius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manaem ex alio genere, filius Gadle, annos viginti, et fecit quod malum erat. Hujus tempore prophetarunt Isaias et Osee. Phacee de alia stirpe, filius Roumelix, annos viginti. Ille occidit Phakeiam, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Osee prophetæ. Osee ex alia stirpe, filius Elas, annos novem. Hic occidit regem Phacee, et fecit malum: verum non sicut decessores ejus. Osee ultimus fuit rex Samariæ. In illum enim deserunt reges, et perit Samaria, quam deinceps inhabitant Assyrii. Ex quibus orti sunt hæretici Samaritanæ, qui et Saducæi vocantur. In hæc desinit totus scopus librorum Regum.

PARALIPOMENA, LIBER PRIMUS (a).

Paralipomena vocantur, quia multa in libris Regnum prætermissa in hisce libris continentur. Habetur autem in primo hoc libro omnium tribuum genealogia ab Adam usque ad reges secundum tribus et populos et familias et domos. Quos ex Levitis instituit David ad canendum Deo, et quos instituit ad templi opera. Ipse namque prior templum fundare incepit. Alia quoque minutatim de regibus et generationibus edisserit. Quibus hoc subjungendum est, annos omnes eorum qui in Jerusalem regnarunt a Davide, esse quadringentos septuaginta quatuor. Reges autem omnes fuerunt ex una stirpe Davidis: et qui quod rectum erat fecerunt novem sunt: qui vero malum, duodecim, excepta Gotholia. Eorum autem, qui in Samaria regnarunt, omnes anni sunt ducenti sexaginta novem et triginta dies: duodecimque reges ex octo diversis stirpibus fuerunt; omnes autem fecerunt malum, secundum peccatum Jeroboami.

PARALIPOMENA, LIBER SECUNDUS.

In secundo libro Paralipomenon recensentur gesta regum. Qui autem illa descriperunt, prophetæ illi fuerunt qui diversis fuere temporibus. Ut autem singulatim sciatur quinam hæc scripserint, observandum est hic gesta haberi omnium regum Israel et Juda; ea scilicet quæ prætermissa sunt in historia regum. Qui porro omnia ipsorum gesta descriperunt hi sunt: Davidis gesta scripserunt Samuel, Nathan et Gad prophetæ: Salomonis, Nathan et Achias prophetæ: Jeroboami, Semeas et Addo prophetæ: Abiæ, Addo propheta. Asæ gesta habentur in libro sermonum de regibus Juda: Josaphati, Jehu propheta, filius Aname, qui scripsit librum sermonum regum Israel. Quæ Joas gessit, relata sunt in scripturam Regnorum. Quæ Amasias, in librum regum Juda et Israel. Quæ Ozias, scripsit Isaias propheta. Quæ Joatham, in libro regum Juda et Israel. Quæ Achaz, in

libro regum Juda et Israel. Quæ Ezechias, Isaias filius Amos propheta. Quæ Manasses, in libro viduentium. Quæ Josias, in libro regum Juda et Israel. Quæ Joachim, in libro regum Juda et Israel. Hæc sic disposita inveniuntur in Paralipomenis regum.

ESDRAS, LIBER PRIMUS (a).

Esdras vocatur hic liber, quia ipse Esdras sacerdos cum es-et et lector, enarrat ac describit reditum filiorum Israel ex Perside in Jerusalem. Fuit autem reditus primo quidem ex jussu Cyri et Darii regum in manu Jesu filii Josedec et Esdræ atque Zorobabelis, qui circa questionem quamdam contendebant, facta promissione, ut qui vinceret a rege quidquid vellet peteret. Cum unus ergo dixisset fortius esse vinum; alter fortiores esse regem, Zorobabel contendit fortiores esse mulieres, veritatemque super omnia excelere. Hæc quia loquutus Zorobabel, victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet, petiit ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædificaretur. Atque ita ut petiit factum est, dimissaque est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti erant septuaginta iræ anni. Sunt itaque illi qui de captivitate asceperunt de Juda et Benjamin, ac Levitæ, numero quadraginta duo millia, equi trecenti triginta, muli ducenti quadraginta quinque, camelæ quingenti triginta quinque, servi eorum et ancille septem millia trecenti triginta quatuor, cantores ducenti, asini sex mille septingenti et viginti. Qui ædificabant autem erant Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Esdras vero cum esset in lege peritus, legem protulit atque legit, constituitque cuncta ad templum et ad Levitas pertinentia. Ipse legem ostendit; curavit alienigenas uxores abjici ab iis, qui eas tempore captivitatis duxerant. Abjecerant autem omnes, et mundati sunt, et celebravit pascha, secundum legem, ut scriptum est, necnon jejunium, et sic absolvitur primus Esdras liber.

SECUNDUS LIBER ESDRÆ.

In hoc libro eadem ipsa quæ in primo dicit Esdras de reditu, iis exceptis, quæ problematum more dicta fuerant. Plura vero de Neemia eunucho narrat, quod ipse templi ædificationem petierit; et quomodo Esdras quidem legeret, Jesus vero et Baneas et Sarabias populum erudirent. Et Esdras quidem legens distinxit in scientia Domini: populus autem intellexit lectionem, et celebravit pascha, et septimo mense fecit jejunium et scenopegiam, ut scriptum est: *Non fecerunt ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave (2. Esdr. 8. 17)*. Esdras vero cum vidisset Azotias mulieres Hebræis conjugio junctas, omnibus persuasit ut promitterent se legem Dei servaturos. Et eiecit illas mulieres, tamquam illegitimas, et jurarunt universi se legem servaturos. Atque ita sanctificati et mundati, lætati sunt, et abierunt singuli in domum suam.

¹ Altera synopsis, *sexaginta iræ anni*; male.

(a) Quæ sequuntur, de libro primo Paralipomenon dicta, ferè habentur in Synopsi illa, quæ Athanasii nomine comparat, sed brevius recensita.

(a) Hæc synopsis primi libri Esdræ similis est synopsis ejusdem libri, quæ inter opera Athanasii reperitur. Qui vero primus Esdræ liber hic dicitur, est in Vulgata tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra canonicos.

Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi et diurnam captivitatem periissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius et lector, apud se omnia custodierit, ac protulerit, ac rursum ediderit, atque sic libros servaverit.

LIBER ESTHER.

Hic liber Esther vocatur, quia per Estheram Deus mox funditus perituros Judæos servavit, Aman vero, qui insidias machinabatur, percussit. Artaxerxes enim rex Persarum, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quæ omnium esset pulcherrima et formosissima, sibi quæsit uxorem; et inventa est Esther, natione Judæa. Illi cognatus erat nomine Mardocheus ex captivitate quæ sub Sedecia facta fuerat in eadem regione. Rex itaque cum extulisset suorum quemdam, Amanum nomine, jusserat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardocheus religione erga Deum motus, hominem non adoraret, rem indigne tulit Aman, cumque didicisset ipsum esse Judæum, regi Artaxerxi persuadet ut scripto jubeat universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus et funditus deleri. Re comperta Mardocheus, luxit et jejunavit, atque Estheræ misit rogans opem ferret. Esther itaque præmissis jejuniis et precationibus ad Deum, muliebri se mundo ornavit: nec vocata (neque enim erat licitum non vocatis adire regem), attamen intravit ad regem, non expectata temporis opportunitate, sperans precationem opportunitatis loco futuram. Cum autem rex insolentiam facti miraretur, illa in terram præ metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavem affectum et mansuetudinem mutavit, ita ut surgens prostratam illam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret petendi quicquid vellet. Illa ut rex cum Amano ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petiit. Aman præ gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari, adhuc amplius adversus Mardocheum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardocheum. Rex vero bona quadam providentia, noctem illam duxit insomnem, et cum dormire nequiret, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardocheo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat et convicerat. Hic rex ob Mardochei officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad eum ingrederetur Aman, quærit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio affectisset. Ad hoc Aman, cum se arbitrareretur eum esse, de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui secundus rex vocaretur. Rex igitur Mardocheum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere jussit. Esther vero opportunitatem nacta pro Judæis oravit. Deinde cum rex mœrore affectus propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Amanum iratus esset, ipse Aman, rege absente, Estheræ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex, cum ingressus

videret Amanum genua reginæ contingere, suspicatus quod turpitudinis causa id faceret, jussit Aman in ligno, quod Mardocheo paraverat, suspendi; scripsit autem ut Judæi quidem omnes incolumitate fruerebantur, hostes vero eorum ab illis interimerentur. Numerus autem eorum qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illis dies fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Adar. Vocatur autem illa dies ipsorum lingua Phura. Quapropter illa die Judæi Amanum comburunt, et festum diem agunt salutis ipsorum memorialem. In hisque terminatur liber.

LIBER TOBIT.

Tobit vocatur hic liber, quia ipsius Tobit historiam continet. Erat autem Tobit de tribu Nephthalin, fuitque in captivitatem adductus, et debebat in civitate Ninive, misericors ac religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annonæ præfectus apud regem Enemassarum, et deposuit in Media decem talenta apud Gabaelem. Isti porro Tobit studium erat sepeliendi mortuos ex Judæis. Hujus rei gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consuluit. Regressusque e fuga, cum mortuorum aliquem sepelisset, extra muros dormiavit, et cum pro more suo apertos haberet inter dormiendum oculos, passeribus superne in oculos ejus sterces emittentibus, albuginem contraxit, neque ultra videbat. Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius Sarra nomine. Hanc dæmon Asmodæus non permittebat ut quisquam uxorem duceret: jam enim septem occiderat, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit; misitque illi Deus auxiliatorem Raphaelem archangelum. Tobit igitur, cum filio suo Tobie præciperet ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua duceret, dat illi chirographum decem talentorum, præcipitque ut abeat et repetat illa. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viæ sibi socium quæreret, et Dei providentia incidit in Raphaelem, qui hominis forma foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viæ hujus gnarum esse diceret. Comitatus itaque est illum archangelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illum lavandi gratia descendere, et mox piscis ingens insiluit in puerum. Angelus vero præcepit, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, atque illius hepar, cor et bilem desumeret, et servaret. Rogante postea puero, in quem usum illa forent, respondit: Hepar et cor incensa dæmonem fugabunt: bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Sarram uxorem duxit, cum illo sufflato dæmonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tamquam hominem in Mediam misit: cumque per illum decem talenta recepisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Re-

αὐτὸς Ἐσθῆρ, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφυής, καὶ ἀναγνώστης, ἐφύλαξε πάντα, καὶ λοιπὸν προφήνευε, καὶ πάλιν ἐκδίδωκε· καὶ οὕτω διασώζεται τὰ βιβλία.

• *Ἐσθῆρ βιβλίον.*

Ἐσθῆρ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ διὰ τῆς Ἐσθῆρ ὁ Θεὸς μέλλοντας ἀπολέσθαι παγγενῆ τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἄμάν ἐπιβουλεύσαι θελήσαντα ἐπάταξεν. Ἀρταξέρξης γὰρ ὁ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν ἐκβαλὼν γυναῖκα, ἐζήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τὴν πάντων καλλίστην οὔσαν καὶ ὠραιότεραν λαβεῖν ἑαυτῷ γυναῖκα· καὶ εὗρεθῆ Ἐσθῆρ τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαῖος συγγενῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σδακίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Ὁ οὖν βασιλεὺς μέγαν ποιήσας τὸν λεγόμενον Ἄμάν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἀλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου τῇ πρὸς Θεὸν λατρεῖς μὴ προσκυνούντος τὸν ἄνθρωπον, ὠργίσθη ὁ Ἄμάν, καὶ μαθὼν ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, πείθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξη, καὶ γράφει ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὀλοβρίζους ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ δωδεκάτῳ μηνί. Τοῦτο τοίνυν μαθὼν ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπένηθι, καὶ νηστεύων, προὔπεμψε τὴν Ἐσθῆρ ἀξίῳ παρὰ αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἡ τοίνυν Ἐσθῆρ νηστεύσασα, καὶ εὐξαμένη τῷ Θεῷ, ἐκόσμησεν ἑαυτὴν τῷ γυναικίῳ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν μὴ κληθεῖσαν εἰσελθεῖν), ὁμοῦς εἰσῆλθε παρὰ τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ τῇ εὐχῇ θαρρούσα. Εἶτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπεσεν ἐκεῖνη ἀπὸ τοῦ φόβου. Ὁ δὲ Θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς διάβασιν καὶ πρᾶσιαν· καὶ ἀναστὰς ἐβάστασε τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλει αὐτὴν μὴ φοβέσθαι, ἀλλὰ καὶ ἠξίωσεν αὐτὴν αἰτεῖσθαι, εἴ τι βούλοιο. Ἡ δὲ ἐπὶ δεῖπνον ἤξιωσεν ἔλθειν αὐτὸν τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Ἄμάν, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον. Ὁ μὲν οὖν Ἄμάν διαχυθεὶς καὶ γανωθεὶς, ὡς ὑπὸ τῆς βασιλίδος ἀξιωθεὶς κληθῆναι, εἶτι μᾶλλον ἐπήρετο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ἐποίησε ξύλον κοπήναι μέγα, βουλόμενος τὸν Μαρδοχαῖον τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ ἐν αὐτῷ κρεμάσαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τινα πρόνοιαν ἀγαθὴν, ἀγρυπνήσας ἐκεῖνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὑπνώσαι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεσθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Ἀναγινωσκόμενον δὲ αὐτῶν, εὗρε πρῶτον ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δύο γὰρ εὐνοήτους μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ κατήνεγκεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ καὶ ἤλεξεν. Ὁ τοίνυν βασιλεὺς ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐζήτηε τιμὴν ἀξίαν τῷ τοιοῦτῳ παρασχεῖν. Ὡς δὲ εἰσῆλθε πρῶτὸ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἄμάν, ἐπυθάνετο [364] ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὅποια καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξίός ἐστιν ὁ τὸν βασιλέα ἐυεργετήσας. Ὁ δὲ Ἄμάν νομίζων περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, εἶπεν ἄξιον εἶναι τὸν τοιοῦτον δεῦτερον βασιλέα καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς κελεύει τὸν Μαρδοχαῖον τῆς τοιαύτης ἀξιωθῆναι τιμῆς, καὶ τὸν Ἄμάν ἐμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἐσθῆρ πρόφασιν εὐρούσα, ἠξίωσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τῷ κατὰ τὸν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἄμάν, αὐτὸς ὁ Ἄμάν παρεκάλει τὴν Ἐσθῆρ, ἀπόντος τοῦ

βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν τὰ γόνατα αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἐυρακῶς τὸν Ἄμάν ἀπτόμενον τῶν ἰχνῶν τῆς βασιλίσσης, ὑπονοήσας αἰσχροῦς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσεν αὐτὸν μὲν τὸν Ἄμάν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἐτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἀνεσιν μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἔχθρους αὐτῶν ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες εἰσὶ μύριοι πεντακισχίλιοι. Γέγονε δὲ ἑορτὴ τῇ 18^ῃ καὶ 19^ῃ ἐν τῷ μηνί τῷ δωδεκάτῳ, ὅστις καλεῖται Ἀδαρ. Καλεῖται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Φουρά. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καλοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἄμάν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὔσαν τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Τωβιτ βιβλίον.

Τωβιτ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Τωβιτ ἱστορίαν περιέχει. Ἔστι δὲ ὁ Τωβιτ ἀπὸ μὲν φυλῆς Νεφθαλεμ, γέγονε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευτὶ ἐλεθμῶν καὶ θεοσεθῆς. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἤσθιε κοινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἔθνῶν, ἀλλ' ἑαυτὸν συνετήρησε. Ἦν δὲ καὶ ἀγοραστής τοῦ βασιλέως Ἐνεμασάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδείᾳ Γαβαὴλ τάλαντα ἰ'. Οὗτος οὖν ὁ Τωβιτ· σπουδὴν εἶχε θάπτειν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβληθεὶς δὲ τῷ βασιλεῖ Ἀχειρῆλ, ἔφυγε. Καὶ ἐπανελθὼν, καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ ὡς εἰώθε κοιμώμενος, ἀνεψυγμένους εἶχε τοὺς ὀφθαλμούς, στρουθίων δὲ ἀφοδευσάντων ἀνωθὲν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκέτι ἔβλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκβατάνοις θυγάτηρ τοῦ Ῥαγουὴλ συγγενοῦς αὐτοῦ Σάρρα ὀνόματι. Ταύτην γαμηθῆναι οὐκ ἔετρεπεν ὁ δαίμων Ἀσμοδαῖος· ἐπὶ γὰρ ἑξῆς λαβόντας αὐτὴν ἀπέκτεινε· [καὶ πάνυ λυπηθεῖσα· ἐπὶ γὰρ λαβόντας ἑξῆς αὐτὴν ἀπέκτεινε]. Καὶ πάνυ λυπηθεῖσα ἡ παῖς ἠύξατο· καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοηθὸν ὁ Θεὸς τὸν ἀρχάγγελον Ῥαφαήλ. Ὁ τοίνυν Τωβιτ παραγγείλας τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίτ μὴ λαβεῖν ἀλλαχόθεν γυναῖκα, εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον τῶν δέκα ταλάντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπελθεῖν καὶ ἀπαιτῆσαι. Ἄγνων δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν [365] καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἐξέρχεται ζητῆσαι συνοδοιπόρον. Κατὰ Θεοῦ πρόνοιαν εὗρισκει τὸν Ῥαφαήλ, ὡς ἄνθρωπον ἐστῶτα ἔξω, καὶ μισθοῦται αὐτὸν λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν. [Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἄρχάγγελος Ῥαφαήλ ὡς ἄνθρωπος λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγρην ποταμὸν, ἠθέλγησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταθῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθὺς ἐπεπηθῆσεν τῷ παιδαρίῳ μέγας. Ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαβέσθαι τοῦ ἰχθύος καὶ τεμεῖν αὐτὸν καὶ λαβεῖν τὸ τε ἦπαρ καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὴν χολήν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Εἶτα πυνθανόμενον τοῦ παιδὸς, εἰς τί χρήσιμα ταῦτα, ἐκείνος ἔφη· Τὸ ἦπαρ καὶ ἡ καρδία θυμώμενα διώξει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ χολὴ καθαρῖσει τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς συμβουλίᾳ καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἀγγέλου λαμβάνει τὴν τοῦ Ῥαγουὴλ θυγατέρα τὴν Σάρραν γυναῖκα, διωχθέντος τοῦ δαι-

^b Sic fere altera Synopsis.

^c Quae unclinis inclusimus omnino ejicienda videntur. Id.

• Idipsum habetur in altera Synopsi.

μονίου ἐν τῷ θυμιάματι τούτῳ, καὶ δεθέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μείνας δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς ὁ Τωβίας, ἀποστέλλει τὸν Ἀζαρίαν, ὡς ἄνθρωπον ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπατήσας ἐκείνος τὰ δέκα τάλαντα ὑπέστρεψε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστρέψας δὲ ὁ παῖς, ἐγγράσει τῇ χολῇ τοῦ ἰχθύος τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθὺς ἀνέβλεψε. Ὅτε μὲν ἐτυφλώθη ὁ Τωβίτ, ἦν ἐτῶν νη', ὅτε δὲ ἀνέβλεψε, ἦν ἐτῶν ἑξ'. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ὁ ἀγγελος, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάρρα. Γράσας δὲ ὁ Τωβίτ, παρήγγειλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίτ, ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν διὰ τὴν ἐσομένην καταστροφὴν τῆς Νινευί κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, καὶ ἐκλιπὼν ἀπέθανε ἐτῶν ὦν ρνε'. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τωβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς αὐτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς Νινευί, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ρζ' ἐτῶν ὦν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον.

Βιβλίον Ἰουδιθ.

Ἰουδιθ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ πολεμουμένους καὶ πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνη τοῦ υἱοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς διὰ τῆς Ἰουδιθ τοὺς μὲν λαοὺς ἔσωσε, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη· Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρράφαδ βασιλέα Μήδων, ἤτησε συμμαχίαν παρὰ τῶν ἔθνων πάντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δεδωκότων δὲ αὐτῶν, ἀλλ' ἀντειρηκότων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρράφαδ, ἔθετο κατὰ τῶν μὴ δεδωκότων πόλεμον. Καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμεως πολλῆς κατ' αὐτῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαβε, καὶ τὰ εἰδῶλα αὐτῶν συνέτριψεν. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἠσφαλίσαντο ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνη, οὔτε ἐφοβήθησαν αὐτὸς τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοίνυν ἱερεὺς Ἰσακὲμ ἔγραψε τὸν ἐν Βετουλοῦ φράσαι τὴν [366] ὁδὸν Ὀλοφέρνη, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδὸς, καὶ ἔφραξαν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσσετο εἰς πόλεμον. Ἀχὼρ δὲ ὁ ἡγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμὼν συνεβούλευσε τῷ Ὀλοφέρνη μὴ πολεμεῖν τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων διὰ τὸ ὑπερασπίζεσθαι αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς Ὀλοφέρνης ἀπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Βετουλά, ἀπειλήσας ἀναιρεῖν αὐτὸν εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχὼρ ἦν Βετουλά ἀναπαύμενος. Ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, προκαταλαβὼν τὰ ὕδατα. Ἦδη δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος διὰ τὸ δίψος, καὶ μελλόντων ἐκδοῦναι τὴν πόλιν τῶν ἀρχόντων, Ἰουδιθ ἀποδαλοῦσα τὰ τῆς χηρείας ἱμάτια (ἐπένθει γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ δι' οἴλου νηστεύουσα ἦν), ἐκόσμησεν ἑαυτὴν ὡς νύμφην, καὶ πολλὰ παρακαλέσασα, ὥστε μὴ ἐκδοῦναι τὴν πόλιν ἄχρις ἡμερῶν ε', ἐξῆλθεν αὐτὴ πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν [τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ], ἀγνοούτων στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τείχους οἱ πάλαι ἀφάψαντες τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνη, τοὺς αὐτοῦ στρατηγούς ὑπέδειξαν. Ἐντεῦθεν οἱ γὰρ α

Ἀσσυριοὶ ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες κατέκοψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Σωθέντες δὲ καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδώκασι τῇ Ἰουδιθ πάντα τὰ τοῦ Ὀλοφέρνη. Αὕτη δὲ Ἰουδιθ ἀπελθοῦσα εἰς Ἱερουσαλήμ ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπιστρέψασα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, τὴν αὐτὴν ἔχε δασκῆσιν, καὶ διέμεινεν ἕως θανάτου χήρα, μηδενὸς αὐτὴν ἰσχύοντος πεῖσαι πρὸς γάμον ἔλθειν. Ἀπέθανε δὲ ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χηρείᾳ αὐτῆς ἐτῶν ρε'. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἰὼβ βιβλίον.

Ἰὼβ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νικήσας αὐτὸν ἐν τῷ ὑπομείναι εὐσεβῶς τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ πληγὰς· καὶ διπλᾶ πάντα ἀπέλαβε, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὕπερ ὃ ἦν. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ὦν σ', ἐπέζησε δὲ μετὰ τὰς πληγὰς ἔτη ρο', ὡς εἶναι τὰ πάντα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη σμ'. Γέγονε δὲ Ἰὼβ πρὸ Μωϋσέως· ἀπὸ γὰρ Ἀβραὰμ πέμπτος ἦν, ἔγγονος Ἡσαΐ. Διὰ δὲ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ πληγὴν ἦλθον πρὸς αὐτὸν φίλοι παρακαλεῖν αὐτὸν, καὶ τοσοῦτον φιλονεικῶς καὶ ἀνηλεῶς πρὸς αὐτὸν διετέθησαν τοῖς λόγοις, ὥστε καὶ ἁμαρτίαν αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰὼβ παρεκάλεσε τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσὶν οὖν τῷ Ἰὼβ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους ἡ· τοῦ Ἐλιφάζ πρὸς αὐτὸν τρεῖς· τοῦ Σωφάρ πρὸς αὐτὸν δύο· καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἐτι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιούζ τοῦ Βαραχθὴλ τοῦ Βουζίτου. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰὼβ διὰ λαίλαπος καὶ νεφέλης. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰὼβ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δύο. Καὶ τοῦτο τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἅπας πρὸς ὑπομονὴν ἐκκαλούμενος [367] τοὺς ἐν πειρασμοῖς περιπίπτοντας, κἀν πάνυ ἐπ' εὐσεβεῖα μεμαρτύρηται, καὶ μὴ σκανδαλίζεσθαι, ἀλλ' ἐπιφανεῖν· Ὁ Κύριος ἔδωκε, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ δογμα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος· Ἐτι καὶ τὸ, *Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιτίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελυσσομαι ἐκεῖ*· καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν μανθάνειν πόση τῆς ὑπομονῆς ἡ ὠφέλεια· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν κἀκεῖ τὴν μισθαποδοσίαν λήφονται ὡς Ἰὼβ. Ἐτι δὲ καὶ ἀναδείξη ὁ Θεὸς ἀπείραστος κακῶν, πειράζει δὲ οὐδένα· παραχωροῦντας δὲ τοῦ Θεοῦ πειρασμοὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ δαιμόνων ἐπέρχονται, διὰ τὴν ἐκάστου δοκιμὴν καὶ τελειωσιν. Φασὶ δὲ Σηλομῶντα συντεταχέναι καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, εἰ μὴ ἄρα Μωϋσέως ἐστὶ σύγγραμμα. Ἡ μὲν περιχὴ τοῦ βιβλίου τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακεφαλαιώσις ἐστὶν ἐν τούτοις. Ἐν προοιμίῳ μὲν, ὡς ἦν Ἰὼβ οἰκῶν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσιτίδι· εἶτα μαρτυρία τῆς Γραφῆς περὶ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ πολιτείας· καὶ ὅτι ἦσαν οἱ υἱοὶ αὐτῷ ζ', καὶ θυγατέρες ε'· καὶ περὶ ἀριθμοῦ τῶν κτηνῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅτι πορευόμενοι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, ἐποίησαν πότον καθ' ἐκάστην ἡμέραν σὺν ταῖς τρισὶν ἀδελφαῖς αὐτῶν. Καὶ ἐπέστειλε Ἰὼβ καὶ ἐκαθάριζε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, προσφέρων περὶ αὐτῶν θυσιὰν τῷ Κυρίῳ. Πρώτῃ μαρτυρία τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ Ἰὼβ πρὸς τὸν διάβολον, πρώτῃ φωνολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰὼβ πρὸς τὸν Κύριον. Ἐδῶκεν ἔσω-

* Pro γὰρ leg. μὲν.

versus vero oculos patris felle piscis oblinuit, et decidit squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum excæcatus est annorum erat 58, cum autem visum recepit annorum 66. Tum demum cum Tobit videret, angelus sese manifestavit, quod homo non esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Sarræ opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, præcepit filio suo Tobiæ, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbum Jonæ prophetæ subverteretur, et deficiens mortuus est annorum 155. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultis socero et socru, et de Ninivæ excidio percepta fama mortuus est annorum 107. Et in hæc desinit liber.

LIBER JUDITH (a).

Hic liber Judith vocatur, quia filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, Deus ejus opera liberavit; Holophernemque percussit. Historia autem hoc se habet modo. Nabuchodonosor rex Assyriorum, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem Medorum, ab omnibus gentibus usque ad Ægyptum auxilia petierat. Cum autem nemo auxilium misisset, sed renuissent omnes, posteaquam vicisset et Arphaxadam bello superasset, bellum intulit iis qui nihil auxilii miserant: misitque Holophernem adversus eos cum magno exercitu. Hic alias quidem omnes gentes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ autem sese communiarunt, nec Holopherni obsequi, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joakim civibus Betylæ, ut viam Holopherni obstruerent; isthac enim iter facturus erat; et obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior autem princeps Ammonitarum auctor erat Holopherni, ne genti Hebræorum bellum inferret, eo quod illi a Deo protegerentur. Indignatus Holophernes misit eum Betulam, interitum illi comminatus si quando Hebræos vinceret. Achior itaque in Betula quiescebat. Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam affligeretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem ad usque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illam sapientia decepisset, tertia die, ignorantibus ejus militibus, ipsum capite truncavit. Et sic demum cives, suspensio Holophernis capite, ipsum ejus tribunis ostenderunt. Hinc Assyrii fugerunt; Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Liberati itaque, direptisque hostium castris, quæ ad Holophernem pertinerant omnia Judithæ dederunt. Ipsa vero Judith Jerosolymam profecta, omnia Domino obtulit, domumque reversa, in eodem pietatis exercitio perseveravit, ac vidua ad mortem usque mansit, nemoque illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, annos emensa centum et quinque. Et in hæc desinit liber.

(a) Iisdem fere verbis constat altera Synopsis.

LIBER JOB.

(a) Job inscriptus est hic liber, quia ejus historiam complectitur, nempe quæ perpeusus sit tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, illatasque plagas pie toleraverit, demumque omnia duplicia receperit, illustriorque, quam antea, factus sit. Passus autem est, cum esset annorum septuaginta, vixit vero post plagas annis centum et septuaginta, ita ut omnes vitæ ejus anni sint ducenti quadraginta. Fuit autem Job ante Moyseni; erat enim quintus ab Abrahamo ex posteris Esaû. Ob plagarum calamitatem venerunt ad illum consolandi gratia amici. Atque ita contentiose et sine commiseratione cum illo verbis egerunt, ut illud in peccatum ipsis reputatum fuerit. Job vero Deum pro illis precatus est, et remissum ipsis est peccatum. Sunt dialogi Job, quos cum amicis habuit, octo: Eliphaz vero ad Job tres, Sophar duo, Baldad tres. Et Eliuz quoque filii Barachiel Buzitæ unus est dialogus. Demum Dominus Jobum alloquitur per turbinem et nubem. Respondet vero Domino, et bis ipsum alloquitur. Sicque terminatur liber.

Scopus autem ejus totus est ad patientiam hortari eos qui in calamitates incidunt, etiamsi magnum pietatis testimonium præ se ferant; ut hoc ipsum illis offencilo non sit; sed hæc proferant: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in sæculum (Job 1. 21)*; insuperque illud: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illic (Ibidem)*; atque hinc demum ediscant quanta sit patientiæ utilitas: etenim inde mercedem accepturi sunt sicut Job. Ut etiam ostendat Deum intentatorem malorum esse, neminemque tentare: sed Deo permitte tentationes hominibus per dæmonas excitari, ad singulorum probationem perfectionemque. Narratur Salomonem hunc adornavisse librum, nisi forte ipsius Moysis sit opus. Hæc continentur in hoc libro, ejus capita sic resumuntur. In exordio narratur, quod Job habitaret in terra Ausitide: deinde sequitur testimonium Scripturæ de proba ejus vitæ instituto; quod filios haberet septem, filiasque sex; de numero pecorum ejus. Quod filii ejus una convenientes, convivium quotidie celebrarent cum tribus sororibus suis: et quod mitteret Job et mundaret filios suos, offerens pro illis sacrificium Domino. Primum testimonium Domini diabolum alloquentis circa Jobum: primum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Dedit Dominus potestatem diabolo in omnia quæ ad Jobum pertinerent, ipso Jobo tantum excepto. Primo nuntiari curat diabolus Jobo, equos et asinos ejus captos, servosque percussos fuisse. De secundo nuntio, qui Jobo dixit: *igne consumptæ sunt oves tuæ cum pastoribus*. De tertio nuntio, qui narravit Jobo captos camelos, et cæcos custodes fuisse. Quartus nuntius Jobum adit, narratque corruiisse domum, et oppressos omnes filios ejus fuisse. In omnibus hisce

(a) Quæ sequuntur usque ad verba, *terminatur liber*, similiter habentur in altera synopsi; cætera vero omnia ab illa synopsi absunt.

calamitatibus non peccavit Job erga Dominum. Secundum testimonium Domini diabolus alloquentis, quo Jobi virtus celebratur; et secundum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Et quomodo tradiderit Dominus Jobum, una tantum servata anima seu vita. Egressus diabolus Jobum percutit a pedibus usque ad caput; sedensque Job in stereore radebat saniem. Suadet Jobo uxor ejus, ut loquatur contra Dominum, et moriatur: illamque Job reprehendit. Audierunt tres amici Jobi, Eliphaz Themanitarum rex, Baldad Sacheorum tyrannus, et Sophar Menæorum rex, cuncta quæ ipsi acciderant. Et accesserunt ad illum singuli ex regione sua, ut viderent illum: illoque conspecto sciderunt singuli vestem suam ob tantam calamitatem. Post plagam autem Job primus aperuit os suum, et maledixit diei ac nocti in qua natus erat. Hinc illud: *Sicut servus qui timet dominum, sic data est lux iis qui in amaritudine versantur, qui desiderant mortem, nec obtinent. Mors enim viro requies (Job 3. 19. 20. 21. 25).* Excipiens illum primus Eliphaz Themanites dicit Jobo: « In memoriam revoca, quis mundus perierit, aut quandonam veraces funditus perditii sint. Ferocia draconum extincta est: myrmecoleon autem periit, eo quod non haberet escam: catuli leonum sese invicem separarunt. Sic non est mortalis mundus in conspectu Domini, neque ex operibus suis inculpatus vir » (*Job 4. 7. 10. 11. 17*). « Stulti, » inquit, « licet radicem ponant, statim devorabitur victus eorum; quoniam quod illi congregarunt, justii comedent » (*Cap. 5. v. 3. 5*). « Homo, » inquit, « nascitur ad laborem, pulli autem vulturum alte volant. Comprehendit autem Dominus sapientes in prudentia eorum, consilium autem versipellium dissipat. Innocentem ex necessitatibus eripiet Dominus, et in septimo non tanget eum malum. Tu vero tecum reputa, an quid perpetraveris » (*Ibid. v. 7. 13. 19. 27*).

Prima Jobi ad Eliphaz responsio: « Si vero quis appendens appenderet iram meam, et dolores meos tolleret in statera pariter, utique arena maris gravior erit » (*Cap. 6. v. 2. 3*). Item illud: « Num frustra clamabit onager, nisi escas requirens? Numquid et erumpet in vocem bos, cum habeat in præsepe cibos? Numquid fortitudo lapidum fortitudo mea, aut carnes meæ sunt æneæ » (*Ibid. v. 5. 12*)? « Quasi tentatio est vita hominis super terram, aut sicut quotidiani mercenarii vita ejus. Si ego peccavi, quid poterò facere? Qui scis mentem hominum, quare posuisti me ut loquerer adversum te » (*Cap. 7. v. 1. 20*)?

Post Eliphaz secundus excipiens Baldad Saucheotes Jobum sic alloquitur: « Usquequo loqueris? Spiritus multiloquus in ore tuo. Numquid Dominus injuste aget judicans? aut qui omnia facit, non exhibebit id quod justum est » (*Cap. 8. v. 2. 3*)? Item illud: « Sicut non viret papyrus sine aqua, nec crescit prati herba sine potu; nam adhuc in sua radice consistit, nec demetetur, et antequam cadat herba siccabitur: sic erunt novissima omnia eorum, qui obliviscuntur Dei » (*Ibid. v. 11 -13*).

Prima responsio Jobi ad Baldadum: « Vere scio

quod ita sit: quomodo enim erit justus homo apud Dominum » (*Cap. 9. v. 2*)? Etiamque illud, « Qui extendit cælum solus, et ambulat super mare tamquam super pavimentum, qui fecit Pleiada et Hesperum » (*Ibid. 9. v. 8. 9*). « Quis judicio Deo resistet? Quod si etiam fuero justus, os meum impia loquetur: etiamsi fuero sine crimine, pravus evadam » (*Ibid. v. 19. 20*). Circa illud, « Vita mea levior est cursore. Numquid navibus est vestigium viæ, aut aquilæ volantis, quærentis escam » (*Ibid. v. 25. 26*)? Memento quod lutum finxisti me, et in terram me iterum convertes. Nonne sicut lac mulsisti me? etc. Essem tamquam non fuisset. Cur de utero in monumentum non sum translatus » (*Cap. 10. v. 9. 10. 19*)?

Post Eliphaz Baldad, et post Baldad Sophar Menæus, secundum sibi proprium ordinem; ita ut unusquisque eorum speraret se meliora dicturum Jobo. « Qui multa dicit, vicissim audiet. » Item illud: « Fulgebunt facies tuae aqua pura. Exues autem sordem, et non timebis, et laborem oblivisceris tamquam fluctum qui præterit. Oratio enim tua tamquam Lucifer erit » (*Cap. 11. v. 2. 15-17*).

Prima Jobi ad Sopharem responsio: « Vos ergo soli estis homines; aut vobiscum morietur sapientia? Et mihi quidem cor juxta vos erit » (*Cap. 12. v. 5*). Circa illud: « Quis non cognovit in omnibus his, quod manus Domini fecit hæc? Quia in manu ejus est anima omnium viventium, et spiritus omnis hominis. Si prohibuerit aquam, siccabit terram, et si dimiserit, perdidit evertens eam » (*Ibid. v. 9. 10. 15*). Circa illud: « Quis erit mundus a sorde? At nemo, etsi unus dies sit vita ejus super terram. Est arbori spes. Si enim excisa fuerit, adhuc pullulabit, et germen ejus non deficiet. Vir vero cum mortuus fuerit, abiit: et mortalis cum ceciderit, non ultra est » (*Cap. 14. v. 4. 5. 7. 10*).

Initium secundum. Eliphaz Jobum alloquitur: « Numquid sapiens responsionem dabit scientiæ spiritus? Arguat te os tuum, et non ego. » Illud item, « Quis enim cum sit homo, erit inculpatus? an erit justus natus de muliere » (*Cap. 15. v. 2. 6. 14*)?

Secunda responsio Jobi ad Eliphaz: « Audivi talia multa: consolatores malorum omnes. Ecce in cælis est testis meus, et conscius meus in excelsis. Sit autem redargutio viro coram Domino » (*Cap. 16. v. 2. 20. 22*). Illud item, « Noctem posuit in diem. Nam si sustinuerò, infernus erit mihi domus. Mortem appellavi patrem, matrem autem meam et sororem tabem » (*Cap. 17. v. 12-14*).

Secundo rursus excipiens Baldad ait ad Jobum: « Quousque non cessabis? Quid enim, si tu mortuus fueris, inhabitabilisne erit ea quæ sub cælo est » (*Cap. 18. v. 2. 4*)? Respondet secundo Job Baldado: « Usquequo molestiam facietis animæ meæ, occidetis me ratiociniis? loquimini contra me sine pudore » (*Cap. 19. v. 2. 3*)? Hic illud, « Gloriam meam a me abstulit, coronam sustulit de capite meo, et excidit tamquam arborem spem meam. » Item illud: « A me fratres mei recesserunt, alienos agnoverunt magis quam me: amici vero mei immisericordes facti sunt. Servum meum vocavi, et non respondit: et rogabam

εἶπεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ, πάντα· ὅσα ἦν τῷ Ἰώδ, ἐκτός αὐτοῦ μόνου. Πρῶτον εὐαγγελίζεται ὁ διάβολος τῷ Ἰώδ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ἱππῶν καὶ τῶν θῶν, καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παιδῶν. Περὶ τοῦ δευτέρου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰώδ· Ἐμπεπύρισται σου τὰ πρόβατα, καὶ οἱ ποιμαίνοντες αὐτά. Περὶ τοῦ τρίτου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰώδ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν καμήλων καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παιδῶν. Τέταρτος ἀγγελος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, ὅτι Συνεπτύθη ἡ οἰκία, καὶ ἐθανατώθησαν πάντες οἱ υἱοὶ σου. Ἐν πάσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐδὲ ἡμαρτε Ἰώδ ἐναντίον Κυρίου. Καὶ δευτέρα μαρτυρία τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον, ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἰώδ, καὶ δευτέρα φθονολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰώδ πρὸς τὸν Κύριον. Καὶ ὡς ἀπέδοτο Κύριος τὸν Ἰώδ, φυλαττομένης τῆς ψυχῆς. Ἐξελθὼν δὲ ὁ διάβολος ἔπαισε τὸν Ἰώδ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς. Καὶ καθίσας Ἰώδ ἐπὶ τῆς κοπρίας ἔξεε τὸν ἰχῶρα. Ἐντέλλεται τῷ Ἰώδ ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰπεῖν εἰς Κύριον, καὶ τελευτήσῃ· καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ. Ἦκουσαν οἱ τρεῖς φιλοὶ τοῦ Ἰώδ, Ἐλιφᾶζ ὁ Θαιμανιτὴς βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχεῖν τύραννος, Σωφάρ ὁ Μηναίων βασιλεὺς πάντα τὰ ἐπελθόντα αὐτῷ. Καὶ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας χώρας, τοῦ ἐπισκεψάσθαι αὐτὸν, καὶ ἐπιγινόντες αὐτὸν, διέβρῆξεν ἕκαστος τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ πάθει. Μετὰ δὲ τὴν πληγὴν πρῶτον ἦνοιξεν Ἰώδ τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ἐν ἧ ἑγενήθη. Περὶ τοῦ· Ὅσπερ θεράπων θεδοικῶς τὸν κύριον, οὕτω δέδοται τοῖς ἐν κυρίῳ φῶς, οἱ ἡμίρονται τοῦ θανάτου, καὶ οὐ τυγχάνουσι. [368] Θάνατος γὰρ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις. Ὑπολαβὼν πρῶτος Ἐλιφᾶζ ὁ Θαιμανιτὴς λέγει πρὸς Ἰώδ· Μνήσθητι εἰς καθαρὸς ὢν ἀπώλετο, ἢ ἄρα ἀληθινοὶ ὀλόβριζοι ἀπώλοντο. Ὅτι γαυρίαμα δρακότων ἐσθῆσθη· μυρμηκόλων δὲ ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βορὰν· σκύμοι λεόντων ἔλιπον ἀλλήλους. Ὅς οὐκ ἔστι βροτὸς καθαρὸς ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμειπτος ἀνὴρ. Οἱ ἄφρονες, φησὶ, κὰν ρίζας βάλλωσιν, εὐθέως βρωθήσεται ἡ διαίτα αὐτῶν, διότι ἃ ἐκείνοι συνήγαγον, δίκαιοι ἐδοῦνται. Ἄνθρωπος, φησὶ, γεννᾶται κόπῳ, καὶ νεοσσοὶ γυπῶν ὑψηλὰ πέτονται. Καταλαμβάνει δὲ Κύριος τοὺς σοφοὺς ἐν προνήσει αὐτῶν, καὶ τὰς βουλὰς τῶν πολυπλόκων ἐξιστᾷ. Τὸν ἀφῶν ἐξ ἀναγκῶν ἐξελίσσεται Κύριος, καὶ ἐν τῷ ἐδόδμῳ οὐ μὴ ἀφεται αὐτοῦ κακόν. Σὺ δὲ γυνῶν σεαυτὸν, εἰ τι ἐπραξας.

Πρῶτη πρὸς Ἐλιφᾶζ τοῦ Ἰώδ ἀντιλεξίς· περὶ τοῦ, Εἰ γὰρ τις ἰσθῶν στήσαι μου τὴν ὀργὴν, τὰς δὲ ὀδύνας μου ἀραι ἐν ζυγῷ ὀμοθυμαδόν, καὶ δὴ ἄμμου παραλλὰς βαρύτερα ἔσται. Περὶ τοῦ, Μὴ γὰρ διακετῆς κερράζεται βροσ ἄγριος, ἀλλ' ἢ τὰ σιτα ζιτῶν; Εἰ δὲ καὶ ρήξει φωτῆρ (βοῦς) ἐπὶ φάτηρ ἐχωρ τὰ βρώματα; Μὴ ἰσχύς λίθων καὶ ἰσχύς μου; αἱ σάρκες μου εἰσι χάλκιαι; Ὅτι, Ὅσπερ πειρατήριον ἔστιν ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὡσπερ μισθὸν αὐθημερινοῦ ἢ ζωῆ αὐτοῦ· ὅτι, Εἰ ἐγὼ ἡμαρτον, τί θυγήσομαι πρᾶξιαι; Ὅτι, Ἐπιστάμενος τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, διατὶ ἔθου με κατερευκτικήν;

Μετὰ δὲ Ἐλιφᾶζ δευτέρος ὑπολαβὼν Βαλδὰδ ὁ Σαυχεῖν λέγει πρὸς Ἰώδ· Μέχρι τίνος λαλήσεις;

Πνεῦμα πολυρῥῆμον ἐν τῷ στόματι σου. Μὴ ὁ Κύριος ἀδικήσει κρινῶν; ἢ ὁ τὰ πάντα ποιήσας οὐ παρέξει τὸ δίκαιον; Περὶ τοῦ, Ὅσπερ οὐ θάλλει κἄπυρος ἀνευ ὕδατος, ἢ ὑψοῦται βούτομος ἀνευ πότου· ἔτι γὰρ ὢν ἐπὶ ρίζαν, οὐ μὴ θερισθῆ. Πρὸ τοῦ γὰρ πεσεῖν πᾶσαν βοτάνην ξηρανθήσεται· οὕτως ἔσται τὰ ἔσχατα πάντα τῶν ἐκλιανθωμένων τοῦ Θεοῦ.

Πρῶτη τοῦ Ἰώδ πρὸς Βαλδὰδ ἀντιλεξίς· ὅτι, Ἐπ' ἀληθείας οἶδα, ὅτι οὕτως ἔστι· πῶς γὰρ ἔσται δίκαιος [βροτὸς] παρὰ Κυρίῳ; Περὶ τοῦ, Ὁ ταρύσις τὸν οὐρανὸν μόρος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους, ποιῶν Πλειάδα καὶ Ἑσπερον. Τίς κρῖματος Θεοῦ ἀντιστήσεται; Ἐὰν τε γὰρ ὦ δίκαιος, τὸ στόμα μου ἀσεθήσει· κὰν τε ὦ ἄμειπτος, σκολιὸς ἀποθήσομαι. Περὶ τοῦ· Ὁ βίος μου ἔστιν ἐλαφρότερος θρομῶς. Εἰ καὶ ἔστι ναυσὶν ἰχθὺς ὁδοῦ, ἢ ἀετοῦ πετομένου ζητούντος βορὰν; Μνήσθητι, ὅτι πληρὸν με ἐπλάσας, εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέψεις. Ἡ οὐχ ὡσπερ γάλα με ἠμελλας, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅσπερ ἐγινόμην οὐκ ὢν. Διατὶ ἐκ γαστρὸς εἰς γινῆμα οὐκ ἀπηλλίθην; ὅτι [sic].

Μετὰ Ἐλιφᾶζ Βαλδὰδ, μετὰ Βαλδὰδ Σωφάρ ὁ Μηναῖος κατὰ τὴν οικίαν τάξιν, ὡσθ' ἕκαστον αὐτῶν περιμένειν τὰ κρείττονα λέγειν πρὸς τὸν Ἰώδ. Ὁ τὰ πολλὰ λέγων, καὶ ἀντακούσεται. Περὶ τοῦ· ὅτι Ἀναλάβψαι σου τὸ πρόσωπον ὡσπερ ὕδωρ καθαρὸν. Ἐκδύση δὲ ῥύπον, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τὸν κόπον ἐπιλήση ὡσπερ κῆμα παρελθόν. Ἡ γὰρ εὐχὴ σου ὡς [369] ἐωσφόρος.

Πρῶτη τοῦ Ἰώδ πρὸς Σωφάρ ἀντιλεξίς· ὅτι, Ὑμῖς μόνου ἔστε ἄνθρωποι, ἢ μεθ' ὑμῶν τελευτήσῃ σοφία; Κάμοι μὲν καρδία καθ' ὑμᾶς ἔσται. Περὶ τοῦ, Τίς οὐκ ἐγὼ ἐν κῆσι τούτοις, ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα; Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ψυχὴ πάντων τῶν ζῶντων, καὶ πνεῦμα καρτὸς ἀνθρώπου. Ἐὰν, φησὶ, τὸ ὕδωρ κωλύσῃ, ξηρανεῖ τὴν γῆν· εἰν δὲ ἐπαφῆ, ἀπώλεσεν αὐτὴν καταστρέψας. Περὶ τοῦ, Τίς καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; Ἄλλ' οὐθεὶς, ἐὰν κὰν μίαι ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ, Δένδρω ἔστιν ἐλλίξις· ἐὰν μὲν ἐκκοπή, καὶ πάλιν ἀρθῆσῃ, καὶ ὀρθάτομος αὐτοῦ οὐ μὴ ἐκλίπη. Ἄνθρω δὲ τελευτήσας φηγετο· πεσὼν δὲ βροτὸς, οὐκέτι ἐστὶ.

Δευτέρα ἀρχὴ πάλιν. Ἐλιφᾶζ πρὸς Ἰώδ· ὅτι, Πότερον σοφὸς ἀπόκρισιν δώσει συνθέσεως πνεῦμα; Ἐλέγξαι σε γὰρ τὸ στόμα σου, καὶ μὴ ἐγῶ. Περὶ τοῦ, Τίς γὰρ ὢν βροτὸς, ἔσται ἄμειπτος; ἢ ἔσται δίκαιος γεννητὸς γυναικός;

Δευτέρα ἀντιλεξίς Ἰώδ πρὸς Ἐλιφᾶζ. Ἀκήκοα γὰρ τοιαῦτα πολλά. Παρακλήτορες γὰρ κακῶν πάντες. Ἰδοὺ ἐν οὐρανοῖς ὁ μάρτυς μου· ὃ δὲ συνίστωρ μου ἐν ὑψίστοις. Εἰη δὲ ἔλεγχος ἀνδρὶ ἐναντίον Κυρίου. Περὶ τοῦ, Τὴν νύκτα εἰς ἡμέραν τέθεικε. Ἐὰν γὰρ ὑπομείνω, ἄθης μου ὁ οἶκος. Θάνατον γὰρ ἐπεκάλεσα πατέρα μου εἶναι, μητέρα δὲ καὶ ἀδελφὴν μου σαπρίαν.

Δεύτερος δὲ πάλιν ὑπολαβὼν Βαλδὰδ, λέγει πρὸς Ἰώδ· Μέχρι τίνος οὐ παύσῃ; Τί γὰρ, ἐὰν σὺ ἀποθύνης, δαίκτης ἢ ὑπ' οὐρανόν; Δευτέρα Ἰώδ πρὸς Βαλδὰδ· Ἐως τίνος ἐγχοποιήσῃτε τὴν ψυχὴν μου, καὶ καθαιρεῖτέ με λογισμοῖς; καταλαλεῖτέ μου οὐκ αἰσχυνόμενοι; Περὶ τοῦ, Τὴν δόξαν μου ἐξ ἐμοῦ ἐξείλε, ἀρεῖλε δὲ στέφανον ἀπὸ κεφαλῆς

μου, ἐξέκαψε δὲ ὡσπερ δένδρον τὴν ἐλπίδα μου. Περὶ τοῦ, ὅτι Ἄπ' ἐμοῦ ἀδελφοί μου ἀπέστησαν, ἔγνωσαν ἀλλοτριῶσι ἡ ἐμὲ φίλοι δὲ μου ἀνελεθίμως γερύονσι. Θεράποντά μου ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ὑπέκουσε· καὶ ἔκτενον τὴν γυναικίδα μου, καὶ οὐ προσέσχε· προσεκυλούμην δὲ υἱὸς παλλακίδων μου, εἰς τὸν αἰῶνα δὲ ἀπεποιήσαντό με. Ἐλεήσατέ με, ἐλεήσατε, ὦ φίλοι. Διὰτι με διώκετε, ὡσπερ ὁ Κύριος; Τίς γάρ ἄν δόιη γραφήναι τὰ ῥήματά μου; Παρὰ Κυρίου ταῦτά μοι συνετελέσθη. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς μου ἐώρακε καὶ οὐκ ἄλλος. Ρίζαν λόγου εὐρήσομεν ἐν αὐτῷ. Εὐλαβήθητε καὶ ὑμεῖς ἀπὸ ἐπικαλύμματος.

Δεύτερον πάλιν ὑπολαβὼν Σωφάρ λέγει πρὸς Ἰώβ· Οὐχ οὕτως ὑπελάμβανον ἀντερεῖν σε ταῦτα. Περὶ τοῦ, Εὐφροσύνη ἀσεβῶν πτώμα ἐξαισιῶν· χαρμονὴ δὲ παρανόμων ἀπίστεια. Ὅτε δὲ δοκεῖ ἤδη ἐστηρίχθαι, τότε εἰς τέλος ἀπολείται. Περὶ τοῦ, Ὅσα αὐτοῦ ἀνεπλήσθησαν ῥεῖστος αὐτοῦ. Καὶ ὅτι, Ἄν γλυκανθῆ ἔν τῷ στόματι αὐτοῦ κακία, κρύψει αὐτὴν ὑπὸ τὴν γλώσσαν αὐτοῦ. Ὅσπερ χολὴ ἀσπίδος ἐν γαστρὶ αὐτῆς, οὕτω πλοῦτος ἐξ ἀδίκων συναγόμενος ἐξεμεθήσεται. Ὅτι, Εἰς κενὰ καὶ μάταια ἐκοπίασε, συνάγων πλοῦτον ἐξ οὐ γεύσεται. Ὅτι, Πολλῶν ἀδυνάτων οἴκους ἐβλῃσε. Τρώσει αὐτὸν, φησί, τόξον χάλκειον, καὶ διεξέλθοι διὰ στόματος αὐτοῦ βέλος. Ἄστρα [570] δὲ ἐν διατῆσι αὐτοῦ περιπατήσουσιν. Αὕτη γὰρ ἡ μερὶς ἀνθρώπου ἀσεβοῦς παρὰ Κυρίου.

Δευτέρα τοῦ Ἰώβ πρὸς Σωφάρ ἀντιλεῖς· Ἀκούσατε, ἀκούσατέ μου τῶν λόγων, ἴσα ἢ μὴ καρ' ὑμῶν πυράκλῃσι. Τί γάρ; μὴ ἀνθρώπων μου ἡ ἐλεγχίς; Διὰ τί γὰρ ἀσεβεῖς ζῶσι, πεπαλαίωται δὲ καὶ ἐν πλοῦτῳ καὶ εὐτηρίᾳ; Διεδόθη δὲ αὐτῶν ἐν γαστρὶ ἔχουσα. Ὅπου λέγει ὁ ἀσεβὴς τῷ Κυρίῳ· Ἀπόστηθι ἀπ' ἐμοῦ, ὁδοὺς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Τί ἱκανὸς εἶ δουλεύσομαι αὐτῷ; Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Αὐτὸς δὲ κόνους διακρίνει. Ὅσπερ οἶδα ὑμᾶς, εἶπε, τὸ λῆμα ἐγκεισθὲ μοι. Καὶ περὶ τοῦ, Πού ἐστιν οἶκος ἀρχόντων; Εἰς ἡμέραν ἀπωλείας κουφίζεται ὁ ποτηρὸς· καὶ ὁλίω αὐτοῦ πᾶς ἀνθρώπος ἀπελεύσεται.

Τρίτος πάλιν ὑπολαβὼν Ἐλιφάζ λέγει· Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Τί γὰρ μέλει τῷ Κυρίῳ, ἐὰν σὺ ἦσθα τοῖς ἔργοις ἀμειπτός; Ἐνταῦθα λέγει Ἐλιφάζ πρὸς Ἰώβ, ὅτι Χήρας ἐξαιπέσει· λιγὴς κενὰς, ὄρφανούς δὲ ἐκάκωσας. Καὶ εἶπας, Τί ἔγνω ὁ ἰσχυρὸς; Οἱ λέγοντες, Τί ποιήσει ἡμῖν Κύριος; καὶ τί ἐπάξεται ἡμῖν ὁ πάντων κρατῶν; Περὶ τοῦ, Καθάρῳ ἀποδώσει σε Κύριος ὡσπερ ἄργυρον πεκυρωμένον. Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν ἱλαρῶς. Εὐξαμένου δὲ σοῦ πρὸς αὐτὸν, εἰσακούσεται σου, καὶ διασωθήσῃ ἐν καθαρᾷς χερσὶ σου.

Τρίτη τοῦ Ἰώβ ἀντιλεῖς πρὸς Ἐλιφάζ. Καὶ δὴ οἶδα, εἰ χερρὸς μου ἡ ἐλεημοσύνη μου ἐστίν, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ βαρεῖα γέγονε ἐπ' ἐμὲ στεναγμῷ. Εἰ ἐν κολλῇ ἰσχυρὴ ἐπελεύσεται μοι σκότος. Ἀσεβεῖς δρον ὑπερέβησαν, καὶ γυμνοὺς πολλοὺς ἐκοίμισαν ἄνευ ἱματίων. Ἀναφανείη τὰ ζυτὰ αὐτῶν ἀπὸ τῆς ξηρᾶ· ἀγκαλίδα γὰρ ὄρφανῶν ἤρπασαν.

Τρίτος ὑπολαβὼν Βαλδὰδ λέγει· Ὁ ποιῶν τὴν σύμπασαν ἐν ὑψίστῳ. Μὴ γάρ τις ὑπολάβοι, εἰ

ἐστὶ παρέλκυσίς σπείραντι (ἢ πειραταίς). Πῶς δὲ δίκαιος βροτὸς ἔναντι Κυρίου; Ἐὰν δὲ ἀνθρώπος σαπρία, καὶ εἰ υἱὸς ἀνθρώπου σκόληξ;

Τρίτη τοῦ Ἰώβ πρὸς Βαλδὰδ ἀντιλεῖς· Τίτι μάλιστα βοηθεῖν; ἢ τίτι ἐπακολούθησιν; Οὐχ ᾧ μάλιστα δύναιται; Γυμνὸς γὰρ ὁ ἄδης ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁ κρεμῶν γῆν ἐπ' οὐδενός, δεσμεῖται ὕδωρ ἐν νεφέλαις αὐτοῦ. Προστάγματι δὲ ἐπατάσως δράκοντα ἀποστάτην.

Μηκέτι προσθέντος καὶ τοῦ Σωφάρ τρίτος, ἀλλ' ὑποσιωπησάντων καὶ τῶν μεζόνων δύο, ὡς οὐκείν λόγον ἐχόντων ἐν στόματι, διὰ τὸ θέσθαι δίκαιον τὸν Ἰώβ, ἐπισυνάπτει τὸ περὶ αὐτοῦ προοίμιον δευτέρου Ἰώβ· κάκεινον σιωπήσαντες ἀκούουσι ὠφελοῦμενοι. Ζῆ, φησί, Κύριος, ὅς οὕτω με κέρριξε, καὶ ὁ πατοκράτωρ μου, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν· ἢ μή ἐστι τῆς προῆς ἐνοούσης, πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιῶν μοι ἐν ῥισί, μὴ λαλίησιν μου τὰ χεῖλη ἀνομιῶν. Ἀναγγεῖλῶ ὑμῖν, τί ἐστιν ἐν χερσὶ Κυρίου. Ἰδὸς δὴ πάντες οἴδατε, εἰ κενὰ κενούς ἐπιβουλεύετε. Αὕτη ἡ μερὶς ἀνθρώπου [371] ἀσεβοῦς παρὰ Κυρίου. Ὅτι ἐὰν πολλοὶ γένωνται οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, εἰς σφαγὴν ἔσονται· χήρας δὲ αὐτῶν οὐδεὶς ἐλεήσει. Ἐὰν συνάγῃ ὁ ἀσεβὴς ἴσα γῆ ἀργύρου· τόπος ὅθεν γίνεται; τόπος δὲ χρυσοῦ ὅθεν διηθεῖται; Σίδηρος μὲν ἐκ γῆς γίνεται, χάλκος δὲ ἴσα λίθῳ λατομῆται. Πᾶν τίμιον, φησὶν, εἶδε μου ὁ ὀφθαλμὸς. Ἡ δὲ σοφία αὐτοῦ πόθεν εὐρέθη; Ἀβυσσὸς εἶπε, Οὐκ ἐστὶν ἐν ἐμοί· καὶ θάλασσα εἶπε, Οὐκ ἐστὶ μετ' ἐμοῦ. Ἐλυσσον σοφίαν ὑπὲρ τὰ ἐσώτατα. Οὐκ ἰσθηθήσεται αὐτῇ τοκάλιον Αἰθιοπίας, καὶ χρυσοῖα καθαρῶ οὐ συμβουσταχθήσεται. Ὁ Κύριος εὐ συνέστησε αὐτῆς τὴν ὁδόν· αὐτὸς γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πᾶσαν ἐφορᾷ, εἰδὼς τὰ ἐν τῇ γῆ πάντα, ἀνέμων σταθμὸν, ὑδάτων μέτρα. Εἴσατο ἀνθρώπων· Ἰδὸς ἡ θεοσέβεια ἐστὶ σοφία.

Ἀποσιωπησάντων δὲ τῶν τριῶν, προσθεῖς Ἰώβ ἐν τῷ προοίμιῳ λέγει· Τίς ἄν με θεῖη κατὰ μήτρα ἐμὴ προσθεν ἡμερῶν, ἄν με ὁ Θεὸς ἐξυλάξῃ; Ὅτε ἠθῆμι ὁ λύχνος αὐτοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς μου, ἐξεκορευόμην ἐρυθρὸς ἐν πόλει, ἐν δὲ πλατεῖαις ἐτίθειτό μοι ὁ δίφρος. Διέσωσα γὰρ πτωχῶν ἐκ χειρὸς δυνατῶν. Εὐλογία ἀπολλυμένων ἐπ' ἐμὲ ἐπέλει. Ὁφθαλμὸς, φησὶν, ἤμην τυφλῶν, ποὺς δὲ χυλῶν. πατήρ δὲ ἀδυνάτων. Συνέτριψα δὲ μύλας ἀδίκων, ἐκ δὲ μέσων τῶν ὀδόντων αὐτῶν ἄρραγμα ἐξέσπασα. Ὅσπερ γῆ διεψῶσα προσδεχομένη τὸν ὑετὸν, οὕτως οὗτοι τὴν ἐμὴν λαλίαν. Κατεπέτηρον ὡς βασιλεὺς ἐν μοροκόνοις. Ἀφρόνων υἱὸς καὶ ἀτμοὶ βρομα· νυγὶ δὲ κιδάρα ἐγὼ εἶμι αὐτῶν. καὶ ἐμὲ θρύλλημα ἔχουσιν. Ἀπὸ δὲ προσώπου μου οὐκ ἐφείσατο πτέλον. Ἠγήσατο δὲ με ἴσα πηλῶ, ἐν γῆ καὶ σκοδῶ μου ἡ μερὶς. Χεῖρ ἐκ κραταῖῳ με ἐμαστίγησας. Ἀδελφός, φησὶν, γέγονε Σειρήνων, εταῖρος δὲ στρουθῶν. Εἰ ἐξηκολούθησεν ἡ καρδία μου γυναικὶ ἀνδρὸς ἐτέρου, ἀρῆσαι ἴσα καὶ ἡ γυνὴ μου ἐτέρῳ. Θυμὸς γὰρ ἀνδρὸς ἀνετάσχετος τοῦ μᾶναι αὐτοῖς γυναικί. Εἰ ὑπερείβον γυμνὸν ἀπολλυμένον, καὶ οὐκ ἠμψίασα, ἀπὸ εἰ κορυῆς ἀμνῶν μου οὐκ ἐθερμάνθησαν οἱ ὦμοι σπῆτων, ἀποσταῖη ἄρα ὁ ὦμός μου ἀπὸ τῆς κλειδῆς μου. Εἰ γὰρ ἐπιχαρὴς ἐγενόμην πτώματι ἐχθρῶν μου, καὶ εἶπε ἡ καρδία μου, Ἐδγε, ἀκούσαι ἄρα τὸ οὐκ μου τὴν κατάρτα μου. Εἰ μὴ ῥήξας αὐτῶν

uxorem meam, et non attendit: invocabam autem filios concubinarum mearum, illi vero me in sæculum aversati sunt. Misere mini mei, misere mini, o amici. Quare me persequimini, sicut Dominus? Quis enim det ut scribantur verba mea? A Domino mihi hæc consummata sunt. Oculus enim meus vidit, et non alius. Radicem sermonis inveniimus in eo: cavete etiam vos a tegmine » (Cap. 19. v. 9. 10. 13. 14. 16-18. 21-23. 26-29).

Secundo rursus excipiens Sophar Jobo dicit: « Non sic putabam te contra responsurum. » Hinc illud: « Lætitia impiorum ruina insignis: gaudium vero iniquorum est perditio. Cum autem visus fuerit jam firmatus esse, tunc in finem peribit. » Illud etiam: « Ossa ejus impleta sunt juventute ejus. Si dulcuerit in ore ejus malignitas, abscondet eam sub lingua sua. Sicut fel aspidis in ventre ejus, sic divitiarum inique congregatarum evomentur. In vanum et frustra laboravit, colligens divitias ex quibus non gustabit. Multorum enim impotentium domos contrivit. Vulneret enim arcus æreus, et pertranscat per corpus ejus jaculum. Astra autem in tabernaculis ejus ambulabunt. Hæc enim est portio viri impii a Domino » (Cap. 20. v. 2. 5. 7. 11. 12. 14. 15. 18. 19. 24. 25. 29).

Secunda responsio Jobi ad Sophar: « Audite, audite verba mea, ut sit mihi consolatio non a vobis. Quid enim? Numquid cum homine est redargutio mea? Quare impii vivunt, senueruntque in divitiis et prosperitate? Salva evasit prægnans apud illos. » Ubi dicit impius a Domino: Recede a me, vias tuas scire nolo. Quis est ille potens, quia serviemus ei? Annon Dominus est, qui docet intellectum et scientiam? Ipse vero labores dijudicat. Itaque scio vos audacter mihi insistere. » Item illud, « Ubi est domus principum? In diem perditionis subleatur malignus et post illum omnis homo abit » (Cap. 21. v. 2. 4. 7. 10. 14. 15. 22. 27. 28. 30. 33).

Tertio iterum excipiens Eliphaz ait: « Nonne Dominus est, qui docet intellectum et scientiam? Quid enim curat Dominus si tu fuisti in operibus inculpatis? » Hic Jobo dicit Eliphaz: « Viduas dimisisti vacuas, pupillos autem afflixisti. Et dixisti: Quid novit fortis? Qui dicant, Quid faciet nobis Dominus? et quid inducet nobis Omnipotens? » Item illud: « Purum te reddet Dominus sicut argentum igne probatum. Respice in cælum hilariter. Cum precatus autem fueris eum, exaudiet te, et servaberis in munditia manuum tuarum » (Cap. 22. v. 2. 3. 9. 13. 17. 23-27. 30).

Tertia Jobi ad Eliphaz responsio: « Et quidem scio, quia elemosyna de manu mea est: et manus ejus gravis facta est super gemitum meum. Si in solita virtute superveniant mihi tenebræ » (Cap. 23. v. 2. 6. 17)! « Impii terminum transgressi sunt, et nudos multos dormire fecerunt sine vestimentis. Apparent plantæ eorum de terra aridæ: fasciculum enim pupillarum rapuerunt » (Cap. 24. v. 2. 7-9).

Tertio excipiens Baldad dicit: « Qui facit universitatem in altissimo. Ne quis suspicetur esse moram piratis. Quomodo enim erit justus homo coram Do-

mino? Si vero homo putredo, et filius hominis vermis » (Cap. 25. v. 2-4. 6)?

Tertia Jobi ad Baldad responsio: « Quem adjutus es? et quem sequeris? Nonne eum cui maxima potestas? Nudus enim est infernus coram eo. Qui suspendit terram in nihilum, ligans aquam in nubibus suis. Præcepto autem peremit draconem desertorem » (Cap. 26. v. 2. 3. 6-8. 13).

Cum Sophar tertio loqui non aggrediretur, imo et alii duo priores tacerent, utpote qui non haberent quid amplius dicerent, eo quod Job se justum esse poneret, subnectit secundo Job eadem de re proœmium: illi vero cum silentio ipsum audiunt, nec sine utilitate. « Vivit, » inquit, « Dominus qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui affecit amaritudine animam meam: cum adhuc halitus meus immanet, spiritusque divinus superest in naribus meis, labia mea non loquentur iniqua. Annuntiabo vobis quid sit in manu Domini. Ecce omnes nostis, quia vana vanis insidiosè adjicitis. Hæc portio est hominis impii a Domino. Quod si multi fuerint filii ejus, in occisionem erunt: viduis autem eorum nemo miserebitur » (Cap. 27. v. 2-4. 11-13. 14. 15.). « Si collegerit impius ut terram argentum: locus unde fit, quis est? terra loci auri, unde percolatur? Ferrum quidem de terra fit, æs autem ut lapis exditur. Omne pretiosum, » inquit, « vidit oculus meus. Sapientia autem ejus unde inventa est? Abysus dixit, Non est in me; et maredixit, Non est mecum. Attrahe sapientiam super ea quæ maxime intima sunt. Non æquabitur ei topazium Æthiopiæ, et auro puro non conferetur. Dominus bene constituit viam ejus. Ipse enim omne quod sub cælo est perspicit, nota habens omnia quæ in terra, ventorum libramentum, aquarum mensuras. Dixit homini: Ecce cultus Dei est sapientia » (Cap. 27. v. 16. et Cap. 28. v. 1. 2. 10. 12. 14. 18. 19. 23-25. 28).

Illis autem tribus tacentibus adjiciens Job in proœmio dicit: « Quis me ponat in mense priorem dierum, quibus me Deus custodiebat? Cum splendebat lucerna ejus super caput meum, exibam matutinus in civitate, in plateis autem ponebatur mihi sella. Servavi enim pauperem de manu potentium. Benedictio percipientium super me veniat. Oculus sui cæcorum, et pes claudorum, pater autem impotentium. Confregi molas iniquorum: de medio dentium eorum rapinam eripui. Sicut terra sitiens suscipiens pluviam, sic hi meum sermonem. Habitabam quasi rex in accinctis » (Cap. 29. v. 2. 3. 7. 12. 13. 15-17. 22. 25.). « Stultorum filii, nomineque ignobiles: nunc autem cithara illorum ego sum, et me fabulam habent. Nec in faciem meam pepercerunt spuero. Reputasti autem me sicut lutum: in terra et cinere portio mea. Manu autem potenti me flagellasti. Frater, inquit, fui Sirenium, sociusque struthionum » (Cap. 30. 8-10. 19. 21. 29.). « Si sequentum est cor meum uxorem viri alterius, placeat quoque uxor mea alteri. Furor enim viri indomitus, commaculare illis uxorem. Si desepi nudum perentem, et non operui eum, et de tonsura agnorum

meorum non calefacti sunt humeri eorum, discedat humerus meus a junctura. Quod si gavisus sum de ruina inimicorum meorum, et dixit cor meum, Euge, audiat auris mea maledictionem meam. Et, si non scindens eam reddidi, nihil accipiens a debitore, si super me unquam terra genuit, pro frumento germinet mihi urtica » (Cap. 51. v. 9-11. 19. 20. 22. 29. 37. 58. 40).

De Eliuzo filio Barachiel Buzita: quomodo iratus fuerit in Jobum, quod se diceret justum coram Domino. « Excipiens Eliuz filius Barachiel Buzites, dixit: Junior quidem sum ætate: quare quievi timens annuntiare vobis scientiam meam. » (Cap. 32. v. 2. 6). Exurgens Eliuz impudenter contra Jobum loquitur, tribus illis tacentibus: « Rursus loquar; plenus enim sum verbis » (Ib. v. 17. 18). Dixit Eliuz ad Job: « Spiritus divinus est qui me fecit: spiratio autem Omnipotentis quæ me docet. Si poteris, da mihi responsum. Avertat hominem ab iniquitate. Pepercit autem animæ ejus a morte, et ne cadat ille in bello. Coarguit autem illum in languore super cubili. Renovabit autem ejus corpus, sicut tectorium in pariete, et ossa ejus implebit medulla. Tunc, » inquit, « accusabit homo seipsum dicens: Qualia efficiebam? non dignam peccatis meis castigationem intulit. » Adhuc loquutus est Eliuz ad Jobum: « Auribus percipe, Job, et audi me: obtumesce, et loquar. Si est tibi sermo, responde mihi: volo enim examinari a te justitiam sermonis mei » (Cap. 33. v. 4. 5. 17-19. 24. 27. 31. 32). Adhuc adjiciens Eliuz tertio dicit: « Audite me, sapientes, bonum est ut qui scientiam habent, auribus percipiant: quia auris sermones probat. » Adhuc dixit Eliuz: « Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam? qui neque peccavit, neque impie egit? [Absit a me] coram Omnipotente turbare justitiam. Sed reddit homini cuique secundum opera ejus. Impius est qui dicit regi: Inique agis. » Et, « Qui non est veritus faciem in conspectu meo. Dominus omnia inspicit, qui comprehendit non vestigabilia, gloriosa, et magnifica, quorum non est numerus. Vir sapiens audivit verbum meum: Job autem non prudenter loquutus est » (Cap. 34. v. 2. 3. 7. 8. 10. 11. 18. 19. 24. 34. 35). Quarto adjiciens Eliuz dicit ad Jobum: « Quare hoc existimasti in iudicio? Tu quis es, quia dixisti, Justus sum in conspectu Domini? » (Cap. 35. v. 2) Quintum adjicit Eliuz orationi suæ, et neque Job neque tres amici accusant eum ut atheum. Manifestum ergo hinc est, tres illos respicuisse. Dicitque ad Job: « Sustine me paululum adhuc, ut te doceam; adhuc enim est in me vis loquendi » (Cap. 36. v. 2). Ait Eliuz: « Auribus hæc percipe, Job. Sta, disce virtutem Domini. Numquid liber aut scriba adstitit tibi; aut ab aquilone nubes coloris aurei » (Cap. 37. v. 14. 20. 22)?

Deus sese exhibens Jobum justum declarat, docensque mysterium Christi, ait ad Jobum: « Quis est hic, qui celat mihi consilium, continetque sermones in corde? » Dialogus Domini: « Sepivi mare portis. Dixi autem illi, Hucusque venies, et non præteribis: sed in teipso comminuentur fluctus tui. » Sermo Do-

mini: « An tu sumens lutum formasti animas? Apertiuntur tibi metu portæ mortis? aut ostiarii inferni videntes te timuerunt? Num venisti ad thesauros nivis, aut thesauros grandinis vidisti? Unde autem procedit pruina? Quis præparavit fluxum pluvie vehementi? » Insuperque, « Quis est pluvie patet? Ex cujus utero procedit glacies? Pruina in celo et glebas roris quis peperit? Vocabis autem nubem voce, et tremore aquæ validæ obediens tibi? Mittes fulmina et ibunt? Quis dedit mulieribus texture sapientiam? Quis præparavit corvo escam? Pulli enim ejus clamaverunt ad Dominum errantes, cibaria querentes » (Cap. 38. v. 2. 8. 11. 14. 17. 22. 24. 25. 28. 29. 34. 41). « Penna volans procedet, si conceperit asida et nessa. Relinquet in terra ova sua. Cum tacere fecit ei Deus sapientiam, irridebit equum. Ex scientia tua stetit accipiter, vultur autem super nidum suum sedens moratur » (Cap. 39. v. 13. 14. 17. 18. 26. 27).

Adhuc loquutus est Dominus Jobo: « Num iudicium cum Omnipotente iudicabis? et qui arguit Dominum, respondebit ipsi? » Loquutus est Job Domino: « Ego iudicor commonitus, et argueas Dominum, cum audio talia » (Ib. v. 32. 34). Loquutus est Dominus ad Job de nube secundo apparens ei: « Accinge sicut vir lumbum tuum. Interrogabo autem te, tu vero mihi responde. » Sermo Domini: « Confitebor quod possit dextera tua salvare. Verum utique bestię apud te fœnna sicut boves comedunt. Virtus autem ejus super umbilico ventris. Erexit caudam sicut cupressum. Costę ejus, costę æneę: spina autem ejus ferrum fusile. Sub omni genere arborum dormit. Duces autem, » inquit, « leonem hamo, et circumpones capistrum circa nasum ejus. Omne autem navigans conveniens non ferent pellem unam caudę ejus » (Cap. 40. v. 2. 9. 13. 16. 20. 21. 26). Putat quidem ferrum paleas, et autem sicut lignum putridum. Non vulnerabit eum arcus æneus » (Cap. 41. v. 18. 19).

His cessavit loqui Job: « Novi quod omnia potes, et nihil tibi impossibile est. Quis enim est qui te celat consilium? Putavi autem me terram et cinerem » (Cap. 42. v. 2. 3. 6). Coarguit Dominus Eliphaz Thæmanitem, quia peccavit ipse et duo amici ejus, quia non loquutus est coram Deo verum. Hic expiatio fit trium amicorum per Job sacerdotem Dei. Quod auxerit Dominus Jobum, et precante illo pro amicis suis, Dominus condonaverit eis peccatum. Ut audierunt omnes, qui ex genere Jobi erant, accesserunt ad eum, et comederunt ac biberunt apud eum, illumque admirati dederunt ei singuli agnam unam, et tetradrachmum aureum. Scriptum est eum resurrecturum esse cum iis quos resuscitabit Dominus. In his continetur vis omnis libri Job.

SAPIENTIA SALOMONIS.

Sapientia Salomonis vocatur hic liber: nam etiam hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem doctrinam justitię, et qua ratione cognoscendi sint tunc improbi, tunc probi viri: ad hæc prophetiam de Christo. Docet etiam multo esse opus laboris

ἀπέδωκα ἂ, οὐθὲν λαβῶν ἀπὸ χρωσφειλέτου, εἰ ἐπ' ἐμοὶ ἡ γῆ ἐστὲναξέ, ἀντι πυρὸς ἐξέλθοι μοι κνίδη.

Τὰ περὶ Ἐλιούζ τοῦ Βαραχιήλ τοῦ Βουζίτου· ὡς ὠργίσθη τῷ Ἰώβ, ὅτι ἀπέφηνεν ἑαυτὸν δίκαιον ἐναντίον Κυρίου. Ὑπολαβῶν Ἐλιούζ ὁ τοῦ Βαραχιήλ ὁ Βουζίτης, εἶπε· Νεώτερός εἰμι τῷ χρόνῳ· διὸ ἠσύχασα, φοβηθεὶς τοῦ ὑμῖν ἀντιγρῆλαι τὴν ἐμὴν ἐπιστήμην. Ἐξαναστὰς Ἐλιούζ ἐν ἀναιδεῖα καταλέγει τοῦ Ἰώβ, τῶν τριῶν ἀποσιωπησάντων· Πάλιν λαλήσω· πλήρης γάρ εἰμι ῥήματος. Εἶπε δὲ Ἐλιούζ πρὸς Ἰώβ· Πνεῦμα θεῶν τὸ ποιήσάν με, πνοή δὲ Παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με. Ἐάν δύνῃ, ὅς μοι ἀπόκρισιν. Ἀποστρέψαι ἄνθρωπον ἐξ ἀδικίας. Ἐψέισατο δὲ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀπὸ θανάτου, καὶ μὴ πεσεῖν αὐτὸν ἐν πολέμῳ. Ἠλεγξε δὲ αὐτὸν ἐν μαλακίᾳ ἐπιλοίτης. Ἀναρώσει δὲ αὐτοῦ τὸ σῶμα, ὡς περ ἀλοιφῆν [372] ἐπὶ τοίχων, τὰ δὲ ὅσα αὐτοῦ ἐμαλλήσει μυελῷ. Τότες, φησὶν, ἀπομειψεται αὐτὸς ταυτῷ λέγων· Οἶα συνετέλεον; Οὐκ ἄξια ἤτασέ με ὡν ἤμαρτον. Ἐτι ἐλάλησεν Ἐλιούζ πρὸς Ἰώβ· Ἐρωτίξου, [Ἰώβ], καὶ ἀκούέ μου· κώφευσον καὶ λαλήσω. Εἰ ἔστι σοι λόγος, ἀποκρίθητι μοι· θέλω γάρ δικαιολογηθῆναι σοι. Ἐτι προσθεὶς Ἐλιούζ τριτὸν λέγει· Ἀκούσαστέ μου, σοφοί, οἱ ἐπιστάμενοι ἐρωτίσασθαί καλόν· ὅτι οὗς λόγους δοκιμάζει. Ἐτι εἶπαν Ἐλιούζ· Τίς ἀνὴρ ὡς περ Ἰώβ, πίνων μνηκρησμόν ὡς περ ὕδωρ; οὐκ ἄμαρτων, οὐδὲ ἀσεβήτους; [Μὴ μοι εἴη] καὶ ἐναντι Παντοκράτορος ταράξει τὸ δίκαιον. Ἄλλ' ἀποδοιδὸ ἀνθρώπων καθὰ ποιεῖ ἔκυστος αὐτῶν. Ἀσεβῆς ὁ λέγων βασιλεῖ, Παρανομεῖς παρανομῶν. Καὶ, Ὅς οὐκ ἐπαισχυνθῆ πρόσωπον ἐναντίον μου. Ὅτι Κύριος πάντα ἐφορᾷ, καταλαμβάνων ἀνεπιγρίαστα. Ἐνδοξά τε καὶ ἐξυψία, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Ἀνὴρ σοφὸς ἀκήκοέ μου τὸ ῥῆμα· Ἰώβ δὲ οὐκ ἐν συνῶσει ἐλάλησε. Τέταρτον προσθεὶς Ἐλιούζ λέγει πρὸς Ἰώβ· Τί τοῦτο ἠγήσω ἐν κρίσει; Σὺ τίς εἶ, ὅτι εἶπας, Δίκαιός εἰμι ἐναντίον Κυρίου; Τὸ πέμπτον προσθεὶς Ἐλιούζ τῷ λόγῳ, καὶ οὔτε Ἰώβ, οὔτε οἱ τρεῖς φίλοι προσποιῶνται αὐτὸν ὡς ἄθεον. Δῆλον ὅν ἐκ τότε, ὅτι μετενόησαν οἱ τρεῖς. Καὶ λέγει πρὸς Ἰώβ· Μειρόν με μικρόν ἐτι, Ἰνα διδάξω σε· Ἐτι γὰρ ἐν ἐμοὶ ἔστι λέγειν. Εἶπεν Ἐλιούζ· Ἐρωτίξου ταῦτα, Ἰώβ. Στήθι, ρουθετοῦ δύναμιν Κυρίου. Μὴ βίβλος ἡ γραμματεύσας σοι παρέστηκε; ἢ ἀπὸ βορᾶ ῥέψῃ χρυσαυγίζοντα;

Ἐμφανισθεὶς ὁ Θεὸς δίκαιοι τὸν Ἰώβ, καὶ διδάσκων τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, εἶπε πρὸς Ἰώβ· Τίς οὗτος ὁ κρύπτων μου βουλήν, συνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ; Διάλογος Κυρίου, ὅτι Ἐψευξα θάλασσαν πύλαις. Εἶπα δὲ αὐτῇ, Μέχρι τούτου ἐλεύση, καὶ οὐκ ὑπερβήση, ἀλλ' ἐν σταντῇ διατριβήσονται σου τὰ κύματα. Λόγος Κυρίου, ὅτι Σὺ λαβῶν πηλῶν, ἐπλασας ἕωρον; Ἀνοίγονται σοι φόβῳ πύλαι θανάτου; πυλῶροι δὲ ἄδου ἰδόντες σε ἐπέξσαν; Ἐτι, Ἡλιθὸς ἐπὶ θησαυροὺς γίνος, θησαυροὺς δὲ χαλᾶζης ἐώρακας; Πόθεν δὲ ἐκπορεύεται πάχη; τίς δὲ ἠτοίμασε ὑετῷ λάθρῳ ῥύσιν; Ἐτι, Τίς ἔστιν ὑετοῦ κατήρ; Ἐκ γαστρὸς δὲ τίνος ἐκπορεύεται κρυσταλλός; Πάχην δὲ ἐν σφρανῷ καὶ βάλουος θρόσσον τίς τέτοκε; Καλλέεις δὲ νέφος ρωνῆ, καὶ τρόμφ ὕδατος λάθρον ἐπακούσεται

σου; Ἀποστελεῖς κεραυνούς καὶ πορεύονται; Τίς δέδωκε γυναιξὶν ὑψάσματος σοφίαν; Ἐτι, Τίς ἠτοίμασε κέρακι βορᾶν; Νεοσσὸι γὰρ αὐτοῦ πρὸς Κύριον κεκράγασι πλανώμενοι, τὰ σῖτα ζητούντες. Ὅτι, Πτέρυξ πετομένη ἐλάσει, ἐὰν συλλάβῃ ἄσιδα καὶ ῥήσσει. Ἀφήσει εἰς γῆν τὰ ὠὰ αὐτῆς. Ὅτε κατεσώπησεν αὐτῇ ὁ Θεὸς σοφίαν, καὶ καταγελάσεται Ἰακωβ. Καὶ, Ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἔστηκεν ἰέραξ, γῆψ δὲ ἐπὶ ροσσίας αὐτοῦ καθεσθεὶς ἀυλίξεται.

Ἐτι ἐλάλησε Κύριος τῷ Ἰώβ· Μὴ κρίσιν μετὰ Ἰακωβ κρίνης; ἐλέγχων δὲ Θεὸν ἀποκριθήσεται αὐτῇ; Ἐλάλησε Ἰώβ τῷ Κυρίῳ, ὅτι, Ἐγὼ κρίνομαι ρουθετούμενος, καὶ ἐλέγχων Κύριον, ἀκούων. Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἰώβ ἐκ τοῦ νέφους δεύτερον ἐμφανισθεὶς [573] αὐτῷ· Ζῶσαι ὡς περ ἀνὴρ τὴν ὄσφύν σου. Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δὲ μοι ἀπόκριται. Λόγος Κυρίου· Ὁμολογήσω ἄρα ὅτι δύναται ἡ δεξιὰ σου [σώσσαι]. Ἄλλὰ δὴ Ἰδοῦ θηρία παρὰ σοὶ χόρτον Ἰσα βουσίην ἐσθίουσιν. Ἡ δὲ δύναμις αὐτῷ ἐπὶ ὄμφαλου γαστρὸς. Ἐστησεν οὐρανὸν ὡς κινδύρισσον. Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, πλευραὶ γάλλικαι· ἢ δὲ ῥάχις αὐτοῦ σιδηρὸς χυτός. Ἰγὼ δὲ πάντα τὰ δένδρα κοιμάται. Ἄξεις δὲ, φησὶ, λέοντα ἐν ἀγλάστρῳ· περιθήσεις δὲ φορβαίαν περὶ τὴν ῥίνα αὐτοῦ. Πᾶν δὲ πλωτὸν συναλθὼν οὐ μὴ ἐνέγκωσι βύρσαν μίαν οὐρᾶς αὐτοῦ. Ἠγείται μὲν σιδηρὸν ἀχυρα, γαλῶν δὲ ὡς περ ξύλον σαθρόν. Οὐ μὴ τρώσῃ αὐτὸν τόξον γάλλικον.

Ἐως ὧδε, καὶ ἐπαύσατο λέγειν Ἰώβ· Οἶδα πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δὲ σοὶ οὐδέν. Τίς γὰρ ἔστιν ὁ κρύπτων σε βουλήν; Ἠγῆμαι δὲ ἔμαυτὸν γῆν καὶ σποδόν. Ἠλεγξε Κύριος Ἐλιφάζ τὸν θαιμανίτην, ὅτι ἤμαρτε αὐτὸς καὶ οἱ δύο φίλοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐλάλησεν ἐνώπιον Κυρίου ἀληθῆς, οὐδὲ ὡς περ θεράπων αὐτοῦ Ἰώβ. Ἐνταῦθα Ἰασμὸς τῶν τριῶν φίλων διὰ Ἰώβ τοῦ ἱερέως τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἠβήτησε Κύριος τὸν Ἰώβ· εὐχαμένου δὲ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἀφήκεν αὐτοῖς Κύριος ἁμαρτίαν. Ἠξήκουσαν πάντες ἐκ τοῦ γένους Ἰώβ, καὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπινον παρ' αὐτῷ, καὶ θαυμάσαντες αὐτὸν ἔδωκαν αὐτῷ ἕκαστος ἀμνάξ μίαν, καὶ τετράδραχμον χρυσοῦν. Ὡς γέγραπται αὐτὴν ἀναστήσασθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν. Ἐν οἷς καὶ ἡ δύναμις ἅπαντα τοῦ βιβλίου Ἰώβ.

Σοφία Σολομώντος.

Σοφία Σολομώντος καλεῖται τὸ βιβλίον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο, φασὶ, Σολομών ἔστιν ὁ γράψας. Ἐστὶ δὲ ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν τοὺς τε φαύλους ἄνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ. Καὶ ὅτι πολλῶν πόθῳ καὶ πόθῳ κατορθοῦται σοφία. Ἐτι δὲ καὶ φυσιολογία μερικῆ· καὶ κατὰ εἰδώλων καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλπίζόντων, καὶ λατρευόντων· καὶ ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγεννημένων τοῖς Ἰσραηλίταις θαυμασίων ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιουχὴ τοῦ βιβλίου τούτου ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακεφαλαίως ἔστιν ἐν τούτοις. Ἐν προσιμίῳ μὲν προτροπῇ δικαίου εἰς θεοσέβειαν, καὶ ἐλεγχοῦ ἀσεβοῦς βλασφημίου. Μὴ ζη-

* E Bibliis supple τὴν συγγραφήν.

λου γάρ, φησὶ, τοὺς ἀντιχριστοὺς, οἵτινές εἰσι θάνατος. Πόθεν οἱ ἀσεβεῖς ἐπὶ τῷ σταυρῶσαι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἦλθον, τὸν αἰῶνα τοῦτον προκρίναντες. Ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδίωξαν καὶ ἀπέκτειναν. Ὅτι τινὲς ἔσονται οἱ ἐξουθενοῦντες τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τινὲς οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ.

Ὅτι οὐδὲ πλήθους ἀσεβούντων εἰς Χριστὸν φείσεται ὁ Θεός. Ἐνδὸς γὰρ δικαίου πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, κὰν νέος ἀποθάνῃ. *Γήρας γὰρ τίμιον οὐ τὸ πολυχρόνιον.* Εἰ καὶ ἀσεθῆς τελευτῆν τοῦ [574] πιστεύοντος Χριστῷ ἐξουθένωσεν, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμῳ πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλη κρίσει καταβληθήσονται οἱ διώκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων, ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ ἑαυτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι ὁ πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέβηται ἡμῖν. Τίς ὀργὴ τῶν ἀσεβούντων εἰς Χριστόν. Προτροπαὶ τοῖς ἄρχουσι τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεύειν Χριστῷ· μᾶλλον δὲ παράθεσις τοῖς ἄρχουσι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἄρχειν δεῖ, ἀποστραφέντος ἐκείνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς ὁ Λόγος σὰρξ γέγονε, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι κἀγὼ ὁμοιοπαθῆς ὑμῖν ὢν ἀνθρώπος ἐκ κελύσεως Θεοῦ πεπαίδευμαι. Περὶ Χριστοῦ· τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον. Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε. *Μία γὰρ οὐσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ τὰ πάντα καινίζει.* Τὴν σοφίαν. φησὶν, ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον σαρκικὰ καὶ πνευματικὰ. Ὅτι τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐγνωκῶς ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς. Καὶ ἐπέμφθη, ἵνα συγκοπιάζῃ μοι. *Λογισμοὶ γὰρ θρησκῶν δειλοὶ.* Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὧν κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει. Οἶον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Λῶτ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, τοὺς Ἰσραηλίτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐξερρύσατο διὰ Μωσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς ὕβρισι ἀπέστειλε σφῆκας, μακροθυμίᾳ δὲ χρώμενος, καὶ τούτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλόανθρωπον. Κατὰ στοιχειολατρῶν, βατράχων, σφηκῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σκνιφῶν, ὄφειν. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἢ λίθων, ἢ ξύλων εἰδώλων κατεσκευασμένων. Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσι. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν, ἢ ζωγραφούντων εἰδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμέως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων. Περὶ πάντων τῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄφειν, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὀρτυγομήτραν. Ὅτι καὶ ἐπὶ δήματός ὄφειν σωτηρία τοῦ λαοῦ σου δι' ὄφειν χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν δι' ὄφειν καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. Ὅτι ἀγγέλων τροφήν ἐψώμισε τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν ἰδὸν ἰσχύουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρμονίας γεῦσιν. Ὅτι χάλαζαν Αἰγυπτίους μετὰ πυρὸς ἐπεμψε πρὸς διαφθορὰν γεννημάτων. Ὅτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπεμψε φηλαφῆτῶν σκότος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κακὰ.

τοῖς δὲ ὁμοίως αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλον πυρὸς· καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπίων Ἰσραὴλ, τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· [375] ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ, Ἀαρὼν ἐξιλάσατο, Κυρίῳ προσευξάμενος καὶ θυμίσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, ἀνελεθῆμων θυμὸς τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξος ὁδοιορία. Ὅτι διὰ μισοξενίαν ἔπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομίται. Ὅτι τὰ στοιχεῖα ὑπόκειται τῇ θεῖᾳ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς ὃ βούλεται βυθιζόμενα, ὡς χορδαὶ κιθάρας τῷ κιθαρίζοντι. Ἐν οἷς πᾶσα δύναμις τῆς Σοφίας Σολομῶντος τῆς λεγομένης Παναρέτου.

Παροιμίαι Σολομῶντος.

Παροιμίαι Σολομῶντος τὸ βιβλίον καλεῖται, ἑπειδὴ καὶ ταύτας Σολομῶν ἐστὶν ὁ λαλήσας καὶ γράψας. Οὗτος δὲ διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἠδξάτο τῷ Θεῷ λαβεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἄμυναν ἐχθρῶν. Λαβὼν τοίνυν, καὶ γενόμενος σοφὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθεὶς τε ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησε καὶ ἐλάλησε, τρισχίλιας μὲν παραβολὰς καὶ πεντακισχίλιας ὑδάς ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φουμένων, καὶ περὶ πάντων τῶν ζώων. Συνέγραψε δὲ, ὡς μὲν τινὲς φασ, τρία μόνον βιβλία. Τοῦτό τε, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ψαλμῶν· ὡς δὲ τινες, καὶ τὴν Σοφίαν τὴν ἀπογεγραμμένην καὶ λεγομένην Παναρέτον· γνησίαν γὰρ αὐτοῦ καὶ ταύτην λέγουσιν εἶναι. Καὶ τοῦτον μὲν Παροιμίαι ἐπέγραψεν. Εἰσὶ δὲ παροιμίαι λόγοι σοφοῦ, ὡς αἰνίγματα, ἅτινα ἕτερον μὲν τι αὐτόθεν δηλοῦντά ἐστιν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἐπαγγέλλονται. Τῶν δὲ τοιούτων εἰδὸς εἰσὶν αἱ παροιμίαι. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε τοῦ Κυρίου πολλὰ εἰρηκότος, πρότερον ἐγκεκρυμμένη δεινοῖς, ὑστερὸν φασὶν αὐτῷ· *Ἴδὲ τὴν παρῆσιον λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις· ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐκ φανεροῦ, ἀλλὰ κεκρυμμένως· λεγομένων.* Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλεῖστοι λόγοι τοιοῦτοί εἰσιν, διὰ τοῦτο Παροιμίας ἔγραψε (ἰ. ἐπέγραψε) τὸ βιβλίον. Ἰνομάσθη δὲ παροιμία, ἑπειδὴ παρὰ πάντας ἑδοῦ ἔγράφησαν οἱ τοιοῦτοι λόγοι, πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευομένων. Παρὰ τὰς ἑδοῦς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχώρουν τοῖς τῆς ἀληθείας λόγοις· ἵνα κὰν διερχόμενοι καὶ βλέποντες διερευνώσι τὰ γεγραμμένα, καὶ οὕτω παιδευνταὶ οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰς οὕτως, ῥήμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐνὸς εἰς πολλὰ μεταλαμβάνον. Ἔστιν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ γνῶσις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις λόγων φροντισεως, στροφαὶ λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις, κρίματα κατευθύνειν, [376] καὶ ἐπαγγελία τοῦ γνωσκειν ἐκ τούτων παραβολὰς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα, σκοτεινοὺς λόγους. Καὶ εἰσὶ γνῶσεις σοφίας καὶ παιδείας. Ἐπειδὴ γὰρ Ἕλληνας μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγγέλλονται, αἰρετικοὶ δὲ νομίζουσι· παιδείαν ἔχειν, διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ σοφίαν καὶ παιδείαν διδάσκει, ἵνα μὴ τῇ ὁμωνυμίᾳ τῆς σοφίας εἰς τὰ σφίσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν ἐμπίπτῃς. Καὶ γὰρ Ἕλληνας μὲν οἰόμενοι ἴτινες εἶναι, καὶ

et desiderio ad comparandam sapientiam. Ad hæc de quibusdam naturæ partibus disputatur, itemque contra idola, et illorum sculptores, et contra eos qui spem in illis ponunt, ipsaque colunt. Præterea hymnus cum confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Hæc itaque complectitur hic liber. Recapitulatio autem sic habet. In proœmiis adhortatio iusti ad pietatem, et reprehensio impij blasphemj. Nam, *Ne amuleris*, inquit, *antichristos, qui sunt ipsa mors*. Unde factum sit, quod impij eo devenerint, ut Dominum gloriæ crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferret. Quod etiam ipsi apostolos persecuti sint et occiderint. Quod futuri sicut quidam qui legem Domini contempnant, quidam vero alii sint illi obtemperaturi.

Quod Deus multitudini eorum, qui in Christum impie agunt, non sit parciturus. Unius enim iusti Christo credentis cura est Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. *Senectus enim venerabilis est non diuturna* (Cap. 4. 8). Etsi impius mortem ejus qui Christo credit contemnit, at illi eliguntur in Christo. Impij ignominiosæ ruinæ tradentur, et magno iudicio ac condemnationi subjicientur ii, qui Christi servos persequuntur, videntes gloriam ejus et ipsorum, seque ad supplicium rapi. Quod divitiæ cum arrogantia nobis accedant. Quæ sit ira Dei in eos qui impie egerunt in Christum. Adhortatio, imo potius denuntiatio principibus Israel, ut Christo credant; imo potius denuntiatio principibus Catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abscessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei. Et quomodo Verbum caro factum sit, inque nobis habitaverit. Quia ego, inquit, eadem quæ vos passus sum, homo cum sim, ex jussu Dei disciplinæ subditus. De Christo: Ex sapientia Dei, inquit, omnium cognitionem habeo: *In manu enim illius, et nos sumus, et sermones nostri* (Cap. 7. 16). Quæ sit sapientia, et quomodo in homines venerit. *Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in seipsa maneat, omnia tamen innovat* (Ibid. v. 27). Sapientiam, inquit, a juventute amavi, et omnia bona ex illa accepi, carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientiæ, postulavi a Domino ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret. Et missus est, ut mecum laboraret. *Cogitationes namque mortalium timidæ sunt* (Cap. 9. 14). De operibus sapientiæ. Quomodo primum hominem custodierit, ex quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre est in Noe, Abraham, Lot, Jacob, Joseph, et in Israelitis, quos ex manu Ægyptiorum eripuit per Moysen, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit, et lenitate misericordique usus, illis postea per illa populum erudiens, ut benignus esset et humanus. Contra adoratores elementorum, ranarum, sciniphum, murium, locustarum, vesparum, serpentum. Contra adoratores idolorum ex auro, argento, ligno, lapidibus. Quod per lignum salus sit creditibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum. De om-

PATROL. GR. LVI.

nibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimum bestiarum, serpentum, calorum, et simillium. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnicem mittens. Quod contra morsum serpentum per æneum serpentem in cruce suspensum salus populo facta sit; inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi sint. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcumque voluptatem habente, et ad quemcumque gustum accommodato. Quod grandinem cum igne ad corrumpendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios miserit, et quæ in ea re inerant mala: sanctis vero suis lucem in Ægypto, et columnam ignis in solitudine: et quod propter occidi jussos Israelitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et ipsos Ægyptios submersio sustulerit: ut pro morte primogenitorum salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte iustorum in solitudine, Aaron Dominum precibus et incenso placarit: pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter inhumanitatem erga advenas mala ista passi sint Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa divino Christi iudicio subsint, ad illius imperium parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsanti. In his comprehenditur vis omnis Sapientiæ Salomonis quæ Panaretos vocatur.

PARŒMIÆ SEU PROVERBIA SALOMONIS.

Parœmiæ seu Proverbia Salomonis vocatur hic liber, quia illa Salomon et dixit, et scripsit. Hic vero cum regnum David patris suscepisset, precatus est Deum ut sapientiam acciperet potius, quam divitias et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et præ omnibus mortalibus qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia parabolarum, et quinque millia cantica proloquutus est: disputavitque de omnibus, tam de iis quæ ex terra proveniunt, quam de omnis generis animantibus. Scripsit autem, ut quidam aiunt, tres tantum libros, hunc videlicet, Ecclesiasten, et Canticum Canticorum; ut autem quidam dicunt etiam Sapientiam, quæ sic inscribitur, et Panaretos dicitur: nam hoc etiam germanum ejus esse opus dicitant. Hunc porro Parœmiæ seu Proverbia inscripsit. Sunt autem parœmiæ verba sapientiæ, velut ænigmata, quæ ex se quidem aliud exhibent, aliud vero per suspensionem dicant. Horum autem species sunt proverbia. Sic enim discipuli Domini loquuntur in Evangelio Joannis, quando Domino multa obscure dicente, tandem dicunt ei: *Eccenunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis* (Joan. 16. 29), ut intelligas proverbia, non aperto, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiæ, ideo Parœmiæ seu Proverbia inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta parœmia, quod per vias tales sententiæ conscribi

solitæ essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, quia non omnes veritatis sermones capiebant: ut vel in transeundo et talia conspiciendo, quæ scripta essent exquirent, atque ita erudirentur homines. Quidam autem parcemias ad hunc modum definiunt: Dictum parodium, seu in via positum, ab uno quodam ad multa translatum. Est igitur in hoc libro notitia sapientiæ et disciplinæ, intellectus sermonum prudentiæ, strophæ verborum, justitiæ veræ intellectus, ad dirigendum judicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis parabolarum, dictorum sapientium, ænigmatum, et obscurorum sermonum. Et sunt notitiæ sapientiæ et disciplinæ. Cum enim et Græci sapientiam habere polliceantur, et hæretici habere se disciplinam arbitrentur; ideo hic veram sapientiam ac disciplinam docet; ne ex similitudine nominis sapientiæ, in sophismata Græcorum et hæreticorum quis incidat. Græci enim putant se hac in re præstare, ac *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt* (Rom. 1. 22). Hæretici vero eruditos esse se rati, aversi sunt. Et peccant, proprio iudicio condemnati. Sapiens vero si divina eloquia audierit, sapientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et custodierit, et in disciplina Domini negligens non fuerit, nec fallacia quadam allectus fuerit, filius sapiens evadet, et eruditus factus, statim etiam cognitionem Dei accipiet. Hac enim sapientes instituuntur. Sermonum vero prudentum intellectus, doctrina est de solo vero Deo. Græcorum namque alii corpus esse dixerunt Deum, alii simulacris etiam ipsum assimilarunt. Hæretici vero et ipsi in veri cognitione desipuerunt. Propterea hic de vera cognitione Dei hæc enarrat: quod quidem ineffabilis sit: « Gloria Dei abscondit verbum; » de providentia vero ejus sic loquitur: « In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos » (Prov. 25. 2. et 15. 3). Et iterum: « Dives et pauper alter alteri occurrerunt: utrosque vero fecit Dominus » (Cap. 22. 2). Et, « Dum conveniunt fœnerator ac debitor, utrosque speculatur Dominus » (Cap. 29. 13). Et, « Sunt enim in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes orbitas ejus speculatur » (C. 5. 21). Judicium quoque ejus commemorat, dicens: « Sacrificia impiorum abominabiles sunt Domini: vota autem recte ambulantium accepta sunt apud eum » (Cap. 15. 8). Et iterum: « Doms conviciatorum dissipat Dominus, firmat autem terminum viduæ » (Cap. 15. 23). Opificium vero illius non simpliciter, sed eo quod per Verbum ac sapientiam suam cuncta faciat; qui potissimus veri Dei character est, quod sit Filii Pater. Ait igitur: « Sapientia Deus fundavit terram » (Cap. 3. 19). Et iterum: « Deus fecit regiones et deserta et summities habitatas ejus, quæ sub cælo est. Quando præparabat cælum, aderam ipsi, et separabat thronum suum supra ventos, quando validas faciebat desuper nubes, cum eo eram cuncta componens. Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus lætabar in conspectu illius » (Cap. 8. 26-30). Strophæ verborum sunt in isto libro: nam si quis ea mente verset, re-

serabit et inveniet sententiam in ipsis sitam. Qualia sunt hæc: « Incolamis evasit ab æstu filius intelligens; corrumpitur autem a vento in messe filius iniquus » (Cap. 10. 6). Et iterum: « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demetas, et fenum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum » (Cap. 27. 25. 26). Et rursus: « Si conviva sederis ad cœnam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi » (Cap. 23. 1): et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus: quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt; aliis dicentibus justitiam esse, ut reddat quis quod custodiendum accepit: aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Hujusmodi autem definitiones accuratæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, penas de illo sumam pro injuria qua me affecit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet: eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cumprimis honora Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da de tuis justitiæ fructibus » (Cap. 3. 9). Deinde honora regem, et parentibus debitum exhibe officium, omnibus vero quod æquum est. Et hic quidem unus est typus. Alter vero, ut animam suam quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut in inæquabilitatem non declinet, sed rationi obtemperet, *Ne malo consilio, quo juvenutis doctrina repudiatur, capiaris* (Cap. 2. 16. 17): sed cum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint judicia, ita ut seipsum quisque judicet, et omne desiderium probum habeat: *Omne quippe justorum desiderium bonum est* (Cap. 11. 23); et, *Concupiscentia justi accepta est* (Cap. 10. 24). Quod autem iracundiam spectat, *Ne sis amicus, inquit, viro furioso, et amico iracundo ne cohabitares* (Cap. 22. 24). *Omnem enim iram suam emittit insipiens: sapiens vero illam ex parte recondit* (Cap. 29. 11). Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agnitionem est justitiam. Judicia vero dirigere est imprimis justo secundum legem Dei judicare, ut ait: « Aperi os tuum verbo Dei, et sane de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillum dijudica » (Cap. 31. 8. 9). « Qui namque dicit de impio, Justus est, execrabilis est populis, et odiosus inter gentes. Personam enim in judicio revereri bonum non est » (Cap. 24. 24. 25). Hoc quidem palam et aperte dicendum est: deinde, ut quod iudicium in alios quispiam profert, id ipsum in sese dirigat, seque ipse examinet: corripiatque si excesserit ira: cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia: excitet, si dormierit vis ratiocinii, dicens: *Quoniam piger, jaces* (Cap. 6. 9)? Ita enim se juste gerens, accusatorque sui factus, rectum iudicium proferre dicet, nec audiet ab alio: *Qui alium doces, teipsum non doces? qui ais, Non mæchaberis, mæchaberis* (Rom. 2. 21. 22)? Quemadmodum enim qui iter facit, si recta gradiatur via, ad finem viæ pervenit: sic qui recta profert iudicia, justus agnosceatur et sapiens. Parabole autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum

Φάσκοιτες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν. Αἰρετικοὶ δὲ παιδεύεσθαι νομίζοντες ἐξεστράφησαν, καὶ ἀμαρτάνουσιν ὄντες αὐτοκατάκριτοι. Τῶν δὲ θείων λόγων ἀκούσας σοφός, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ νομίμων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπὶ τε τῇ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ἀλιωρήσας, μὴδὲ ἐλκυσθεὶς ἀπάτη, υἱὸς σοφός γενήσεται, καὶ πεπαιδευμένος γενόμενος ταχέως καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ γνῶσιν δέξεται. Ταύτη γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων φρονήσεως ἡ περὶ τοῦ νόμου καὶ ἀληθινοῦ ὄντος Θεοῦ διδασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν εἶπον, οἱ δὲ εἰδώλους αὐτὸν ὀμολογῶντες ἐλάτρευσαν. Αἰρετικοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται, τὸ μὲν ἀνέκφραστον αὐτοῦ λέγων, *Δόξα Θεοῦ κρύπτει λόγον*· τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· *Ἐν παντὶ τόπῳ ὀφθαλμοὶ Κυρίου σκοπεύουσι κακούς τε καὶ ἀγαθούς*. Καὶ πάλιν, *Πλοῦσιος καὶ πτωχὸς συνήτησαν ἀλλήλοις, ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος*. Καὶ, *Δανειστοῦ καὶ χρεωφιλῆτος ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκοπῆν ποιῶνται ἀμφοτέρων ὁ Κύριος*. Καὶ, *Ἐνώπιον γὰρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὅδοι ἀνδρός*· εἰς δὲ πάσας τροχιάς αὐτοῦ σκοπεῖται. Καὶ τὸ μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησι· *Θυσίαι ἀσθεῶν βδέλυγμα Κυρίου*· εὐχαὶ δὲ κατευθυνόντων δεκταὶ παρ' αὐτῷ. Καὶ πάλιν· *Οἴκουσ ὑβριστῶν κατασπῆ Κύριος, ἔσθησθε δὲ ὄριον χήρας* (*legebatur in Ms. χώρας*). Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἰδίου λόγου καὶ τῆς σοφίας πάντα ποιῶν· ὃ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὅτι Υἱοῦ Πατρὸς ἔστι. Λέγει γοῦν· *Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν*. Καὶ πάλιν, *Ὁ Θεὸς ἐποίησε χώρας καὶ δαικίητους, καὶ ἄκρα οἰκοῦμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν*. *Ἡνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπληρῆσεν αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀφώριξε τὸν αὐτοῦ ὄρον ἐπ' ἀνέμων, ἠνίκα ἰσχυρὰ ἐποίησε τὰ ἄνω νέφη, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα*. Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομαι ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. Στροφαὶ λόγων εἰρηναίαι, ἐπειδὴ στρέφων τις αὐτοὺς τῇ διανοίᾳ, ἀνοίγει καὶ εὐρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγχευμένον νόον. Οἷά εἰσι· *Διςσῶθι ἀπὸ τοῦ καύματος υἱὸς ροσῆμων*· ἀνεμόφορος γίνεται ἐν ἀμῆτῳ υἱὸς παράνομος. Καὶ πάλιν, *Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ καρεὶς πᾶν, καὶ συνάγαγε χόρτον ὄρεινόν, ἵνα ἐχῆς πρόβατα εἰς ἱματισμόν*. Καὶ πάλιν, *Ἐὰν καθίσσης δεῖπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστῶν, ροητῶς ροεὶ τὰ παρατιθέμενά σοι*· καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Δικαιοσύνης ἀληθοῦς [377] νόησις εἰρηναία, ἐπειδὴ τινες ἐξειλήφασιν τὸ δίκαιον· τῶν μὲν λεγόντων, Δίκαιόν ἐστι, τὸ ἀποδίδοναι ἄπερ ἔλαβέ τις φυλάξαι· τῶν δὲ, τὸ δίδοναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεῖς εἶναι τοὺς ἀποδοτέους ὄρους. Μὴ εἴπης γὰρ, Ὅν τρόπον ἐχρήσατό μοι, χρῆσμαι αὐτῷ, τίσομαι δὲ αὐτὸν ἃ με ἠδίκησε. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει τούτοις· τὸ ἀληθὲς δίκαιον, τὸ ἀποδίδοναι ἐκάστῳ τὸ ἴδιον. Προηγουμένως μὲν τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ ὧν δικαίων πόρων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ ὧν καρπῶν δικαιοσύνης. Ἐπειτα τίμα βασιλέα, καὶ τοῖς μὲν γονεῦσι τὸ καθήκον ἀποδίδου, τοῖς δὲ πᾶσι τὸ ἴσον. Καὶ οὗτος μὲν εἰς τύπος. Δεύτερος δὲ, δικαιοῦν τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἰσότητά φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνισό-

τητα· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ, *Μὴ σε καταλάβῃ βουλὴ κακῆ, ἢ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νεότητος*, ἀλλὰ μετὰ βουλῆς πάντα ποιεῖ, καὶ οἱ λογισμοὶ σου ἔστωσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν ἑαυτὸν ἕκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθὴν· *Ἐπιθυμία γὰρ δικαίων πᾶσα ἀγαθὴ, καὶ ἐπιθυμία δικαίου δεκτὴ*. Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν, *Μὴ ἴσθι ἐκείρος ἀνδρὶ θυμῷδει, φίλῳ δὲ ὀργίλῳ μὴ σιναυλίζου*. Ὅλον γὰρ τὸν θυμὸν ἐκφέρει αὐτοῦ ἄφρων· ὁ δὲ σοφὸς ταμειύεται κατὰ μέρος. Οὕτω δὲ ἑαυτὸν ρυθμίζων ἄνθρωπος, τὴν ἰδίαν ἐκάστῳ μέρους τῆς ψυχῆς πρᾶξιν ὑγιῆ καὶ ἀσινῆ φυλάττειν, ἔσται γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἐστὶ, προηγουμένως μὲν κρίνειν δικαίως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὡς φησι· *Ἄνοιγε σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρίνε πάντας ὑγῶς*. Διάκρισις δὲ πέρητα καὶ ἀσθενῆ. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσθεῆ, δίκαιός ἐστιν, ἐπικατάρατος τοῖς λαοῖς καὶ μισητός εἰς ἔθνη. Αἰδεῖσθαι γὰρ πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ῥητέον· ἔπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἑτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν τὸ κρίμα κατευθύνῃ, καὶ ἑαυτὸν δοκιμάζῃ, ἐπιτιμῶν μὲν ἑαυτῷ, ἐὰν πλεονεκτήῃ ὁ θυμὸς· ἐπέχων δὲ, ἐὰν περισσεύῃ ἢ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἐὰν ἀρτυποῖ τὸ λογιστικόν, λέγων· *Ἔως πότε, ὀκνηρὲ, κατάκεισαι*; Οὕτω γὰρ ἑαυτὸν δικαίως ἄγων, καὶ κατήγορος ἑαυτοῦ γινόμενος, κρίμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκούσεται παρ' ἑτέρου· *Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει*; ὁ λέγων, *Μὴ μοιχεύσῃς, μοιχεύεις*; ὅσπερ γὰρ ὁ ὀδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν φθάνει εἰς τὸ τέλος· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα, δίκαιος γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι, ὡσπερ εἰκόνες τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἔλεγεν, ὡς ὁ Μάρκος φησὶ· *Τινὲ μοιῶσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν ποίᾳ παραβολῇ παραβάλωμαι αὐτήν*; ὡς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὐσης. Καὶ γὰρ λέγων, *Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, ὑστερον ἐπέφερε, *Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ*. Εἰσὶν [378] οὖν τοιαῦτα αἱ παραβολαὶ· *Ὅσπερ ἔξοδος γίνος ἐν ἀμῆτῳ κατάκαυμα ὠφέλει*, οὕτως ἄγγελος πιστὸς τοῦ ἀποστείλαντος αὐτόν. Καὶ πάλιν· *Ὅσπερ ἀνεμοὶ, καὶ νέφη, καὶ ὑετοὶ, οὕτως οἱ κανυόμενοι ἐπὶ δόσει ψευθεῖ*· καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ῥήσεις δὲ σοφῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ ἀπατώντες, ἀλλ' ἠκριβωμένοι· οὐχ ὡς κατὰ πρόσταξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες, καὶ ὡς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι· οἷοι εἰσι· *Καρδίας εὐφραίνομένης, πρόσωπον θάλλει*· ἐν δὲ λύπαις οὐσης, σκυθρωπάξει. Καὶ, *Καρδία ὀρθὴ ζητεῖ ἀίσθησιν*· στόμα δὲ ἀπαιδευτὴν γνώσεται κακὰ. Καὶ, *Μίσος ἐγείρει νεῖκος*· πάντας δὲ τοῦς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φίλια. Καὶ, *Ὅς καταφρονεῖ πράγματος, καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ*· ὁ δὲ φοβούμενος ἐντολήν, οὗτος ὑγίαινει. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλεῖστον ἀμφίβολοι τυγχάνουσιν ὄντες· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἷοι εἰσὶν οὗτοι, ἀληθεῖς εἰσιν, καὶ πανταχόθεν ἠκριβώνονται, ὥστε μὴδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπὸ τοῦ τέλους γνωρίζουσι τὸ πρᾶγμα· οἷδόν ἐστιν, ὅτι ὁ ἄδικος φαυλὸς ἔστι, καὶ ὁ μοιχὸς οὐ καλός· τοῦτο δὲ καὶ παντὶ ὄντι ἄν εἴη. Οἱ δὲ σοφοὶ

τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσιν, ἕν' ἕκαστος γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν φυλάττεται, καὶ ὡσπερ σύμβολον τῶν τῆς ψυχῆς κινήματων παραγγέλλουσιν, οἷά ἐστι τὰ προειρημένα· *Μίσος ἐγείρει νεῖκος, πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φίλια*. Ὁ γὰρ φίλικος ἀπὸ μίσους ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι ἀγαπᾶν τὸν φιλονεικούντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁ μὴ φιλονεικῶν, γνώρισμα ἀγάπης ἔχει. Καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι φιλονεικῶν τὸν ἀγαπῶντα· ὡς πάλιν τὸ, *Ἐν ἐπιθυμίαις ἐστὶ πᾶς ἀεργός*· καὶ *πᾶς δέξυθος πρῶσσει μετὰ ἀβουλίας*. Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμκνε τὴν ψυχὴν ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεβουλίῃσαι, καὶ τὸν δέξυθον μηδεμίαν ἔχοντα βουλήν ἕρθῃν ἐδήλωσε. Καὶ ὅλων οὗτοι τὰ ἠθικὰ μᾶλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως, ὅθεν συνίστανται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φιλονεικίας προηγείται μίσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν προηγείται ἀγάπη, καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγείται ἡδονὴ κακῆ· τοῦ δὲ δέξυθου προηγείται ἀβουλία· καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχὴ ἐστὶ τὸ καταφρονεῖν αὐτὸν τοῦ νόμου· τῆς δὲ ὑγείας προηγείται ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ ποιεῖσθαι τινα προηγείται ἡ προπέτεια. Οὗτω δὲ ἕκαστην ῥῆσιν ἀναλύων, εὐρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ τοῦ τοῦς ἀκούοντα· καὶ μανθάνοντα· τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράττειν δὲ τὰ ἀγαθὰ. Αἰνίγματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι, οἵτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσιν, ὥστε ἀνιᾶν τὸν ἐντυγχάνοντα τὸ μὴδὲν ἐμφαίνειν, μηδὲ τινα ὑπόνοιαν παρέχειν· ἐρευνώμενοι δὲ ὁμως δεικνύουσι τὴν ἐν αὐτοῖς· νοῦν. Οἶοί εἰσι· *Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν, ἀγαπήσει ἀγαπῶμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αἰνῶνται*, καὶ ἡ τετάρτη οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν· *Ἰκανόν*. Ἄδης, καὶ ἔρωσ γυναικός, καὶ τάρταρος, καὶ τῇ οὐκ ἐμπικλαμένη [379] ὕδατος, καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ εἰπωσιν, Ἄρκει. Καὶ πάλιν· *Τρία δὲ ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω*· *Ἰγὴν ἀετοῦ πετομένου, καὶ ὁδοῦς ὄψεως ἐπὶ πέτρας, καὶ τρίβους νηὸς πορτοπορούσης, καὶ ὁδοῦς ἀνδρός ἐν νεότητι*· καὶ ὅσα τοιαῦτὰ ἐστὶν αἰνίγματα· ἕτερα γὰρ τινα δηλοῖ, καὶ ἐτέρων ἔνοιαν παρίστησι· καὶ ἀσαφῆ μὲν ἐστὶ, κεκρυμμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν. Καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τῶν Παροιμιῶν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

Ἡ δὲ ἀνακεφαλαίως ἐν τοῦτοις· Ἐν προοιμίῳ περὶ αὐτῶν τῶν παροιμιῶν *Σολομῶντος υἱοῦ Δαυὶδ, ὃς ἐδασίλευσε ἐν Ἱερουσαλὴμ, τοῦ γινῶναι σοφίαν καὶ παιδεῖαν*. Καὶ ὅτι· *Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου*. Περὶ τοῦ ἀκούειν νόμους πατρὸς, καὶ μὴ ἀπίσασθαι θεσμούς μητρὸς. Περὶ τοῦ μὴ πλανηθῆναι, μηδὲ συμπορεύεσθαι ὁδοῦς μετὰ τῶν συντελούντων ἄνομα· κοινὸν γὰρ βαλάντιον κέκτηνται. Ὅτι σοφία ἐν ἐξόδοις ὑμνεῖται, ἀσεβεῖς δὲ ἐμίσησαν ἀσθησιν. Ἐπειδὴ ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπήκουσάν μου, διὰ τοῦτο, ὅταν καλέσωνται με, οὐχ ὑπακούομαι αὐτῶν. Περὶ τοῦ, *Δέχου ῥήσεις ἐντολῶν, καὶ εἰσακούσεται σοφίας τὸ οὖς σου, ἵνα συνήρησς δικαιοσύνην καὶ κρίμα*. *Ἄοι καταλιπόντες ὁδοῦς εὐθείας, καὶ χαίροντες ἐπὶ διαστροφῇ κακῇ*. Περὶ τοῦ, *Μὴ σε καταλάβῃ βουλή κακῆ, ἵνα εὐρῆς τρίβους δικαιοσύνης Ἰσλας*. Περὶ

τοῦ μὴ ἐπιλανθάνεσθαι σε τήρησιν νόμου, ἵνα μακροβιώσης ἐν εἰρήνῃ. Περὶ τοῦ εἶναι· σε πεποιοῦτα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐπὶ Θεῷ, καὶ μὴ εἶναι φρόνιμον παρ' ἑαυτῷ, ἀλλὰ τιμᾶν τὸν Κύριον ἀπὸ τῶν δικαίων πόνων. Περὶ τοῦ μὴ ὀλιγωρεῖν παιδείας Κυρίου· *Ὁν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει*. Καὶ, *Μακάριος ἄνθρωπος ὃς εὐρῆ σοφίαν*. Περὶ τοῦ μὴ παραρβύεσθαι σε, ἀλλὰ τηρεῖν βουλήν καὶ ἔνοιαν, ἵνα ἔσται ἰσσις τῆ σαρκί σου. Περὶ τοῦ μὴ ἀποσχέσθαι εὐ ποιεῖν ἐνδετή, ἡνίκα ἂν ἔχη ἡ χεῖρ σου βοηθεῖν. Καὶ, *Μὴ τέκταιαις ἐπὶ σῷ φίλῳ κακὰ, ὅτι ἀκάθαρτος ἐνώπιον Κυρίου πᾶς παράνομος*. Ὅτι, *Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσειται, ταπεινοῖς δὲ μεταδίδωσι χάριν*. Καὶ περὶ τοῦ ἀκούειν παιδείας πατρὸς. Περὶ τοῦ, *Υἱέ, ἐμῇ ῥήσει πρόσσεχε, καὶ πάσῃ φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν*, καὶ Κύριος ὀρθῶς ποιήσει τὰς τροχιάς σου. Περὶ τοῦ μὴ προσέχειν φαυλὴν γυναῖκα· *Ὁδοῦς γὰρ ζωῆς οὐ μετέρχεται, μακρὰν ποιήσου ἀπ' αὐτῆς σύνδοον*. Περὶ τοῦ, *Πῖνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγέλων*· καὶ Ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος σου ἔστω σοι ἡδέια. *Ἐν γὰρ τῇ ταύτης σοφίᾳ συμπεριφερόμενος, πολλοστὸς ἔση*. *Ἰθὶ πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸ νεανία, καὶ γίνου σοφώτερος*· ὅτι *πολλὴν ἐν τῷ ἀμνητῷ ποιεῖται τὴν παράχυσιν*^b. Περὶ τοῦ πορεύοντος πρὸς τὴν μέλισσαν, *Καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ*. Περὶ τοῦ, *Ἔως πότε, ὀκνηρὸ, κατακείσαι*· Ὅλιγον μὲν ὑπνοῖς, ὀλιγον δὲ κᾶθησαι. Διὰ τοῦτο ἐξαπίνης ἔρχεται ἡ ἀπώλειά σου. Περὶ φυλακῆς νόμων πατρὸς· *Ὅτι λύγρος ἐντολῶν καὶ φῶς ἐστὶ καὶ ζωῆς ὁδός*. Περὶ τοῦ, *Ἀποθέσει^c τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ οὐ κατακαύσει*· ἡ περιπατήσει ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει οὗτος· Ὁ εἰσελθὼν [380] εἰς γυναῖκα ὑπανδρον οὐκ ἀθωωθήσεται. Περὶ τοῦ, *Οὐ θαναστον ἐὰν κλέπτων ἀλῶ τις*· κλέπτει γὰρ ἵνα ἐμπλήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πεινώσαν· ὁ δὲ μοιχὸς δι' ἐρδειαν φρενῶν ἀπολεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ, *Τίμα τὸν Θεόν, καὶ ἰσχύσεις, καὶ φύλασσε ἐμὰς ἐντολάς, καὶ ἐπιγράψου αὐτάς ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου, ἵνα τηρήσωσι σε ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίης καὶ πόρνης*. Περὶ τοῦ κηρύξαι σε σοφίαν, ὅτι ἐπ' ἄκρων τῶν ὕψηλων ἐστὶν, ὅτι τιμιώτερα ἐστὶν ἀργυρίου, καὶ γνησιώτερα ὑπὲρ χρυσοῦν δεδοκιμασμένον, καὶ ὅτι, Φόβος Κυρίου μισεῖ ἀδικίαν. Περὶ τοῦ. Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Περὶ τοῦ, ὅτι Ἡ σοφία φκοδόμησε καινὴν οἶκον. Περὶ τοῦ, *Ἐλεγε σοφόν, καὶ ἀγαπήσει σε*. *Ἐὰν σοφὸς γένη, σεαυτῷ ἔση, καὶ τοῖς πλησίον σου*· ἐὰν δὲ κακὸς ἀποθῆ, μόνος ἀντλήσει τὰ κακὰ. Ὅτι *γυνὴ ἀφρων καὶ θρασεῖα, ἐνδεὴς ψωμοῦ γίνεται*. *Περὶ ἄνδρα ταπεινοῦ*· νιδὸς δὲ παιδαγευμένους σοφὸς ἔσται. *Μνημὴ δικαίου μετ' ἐγκωμίων*. Ὅς *ἐκ χειλέων προφέρει σοφίαν, ῥάβδῳ τύπτει ἄνδρα ἀκάρδιον*. Ὁδοῦς ζωῆς φύλασσει παιδεῖα· καλύπτουσι δὲ ἔχθραν χεῖλη δίκαια. Ἄφρων πρόσσει κακὰ· στόμα δὲ δικαίου ἀποστύ-

^b Bibl. παράθεσιν. Mox legendum videtur περὶ τοῦ, Πορεύητι. cum Bibl.

^c Scrib. ἀποθήσει. Bibl. ἀποθήσει et ἀποδέσει. Supra versus 28 capitis sexti aliter legitur in Bibliis.

^a Supple e Bibl. οὐκ ἐνεμπλάσαν αὐτήν.

quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem quod dicitur intelligitur. Ita namque Dominus, ut ait Marcus, dicit: *Cui assimilabo regnum Dei? aut qua parabola adumbrabo illud (Marc. 4. 30)?* utpote cum parabola sit de rebus per similitudinem dictis. Cum dixisset enim: *Simile est regnum Dei*, deinde intulit, *Ideo in parabolis loquor illis (Math. 13. 34. 35 et 13)*. Huiusmodi itaque sunt parabolæ: « Sicut emissio nivis in messe allevat æstum, sic nuntius fidelis iis qui miserunt eum » (*Prov. 25. 13*). Et rursus: « Sicut venti, et aubes et pluvie, sic qui gloriantur in dono mendaci » (*Ibid. v. 14*), et his similia. Dicta porro sapientum sunt, non sophismata verborum, neque sermones probabilitatis specie decipientes, sed veri et accurati: non quasi iussione cuiusdam habiti, sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolata. Quales sunt: « Corde lætante, floret vultus; cum autem in tristitia est, deprimitur » (*Prov. 15. 13*). Et « Cor rectum quærit sensum; os autem indiscipulatorum cognoscet mala » (*Ibid. v. 14*). Et, « Odium excitat contentionem: omnes autem eos, qui contentiosi non sunt, contegit amicitia » (*Prov. 10. 12*). Et, « Qui negotium contemnit contemnetur ab ipso: qui vero mandatum veretur, ille sanus est » (*Cap. 13. 13*). Aliorum namque hominum sermones ut plurimum ambigui sunt: sapientum vero, quales sunt isti, veri sunt, et omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contradicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem declarant; cuiusmodi est illud: Iniquus res est mala; et mœchus pravum quid est, quod cuivis manifestum est. Sapientes autem initium operum prædicunt, et quasi symbola animi motum prænuntiant, ut quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat, qualia sunt superius dicta: *Odium suscitât contentionem, omnes autem, qui non contendunt, contegit amicitia*. Contentiosus enim ex odio malitiæ huius principium habet, nec quispiam dixerit contentiosum se diligere. Contra qui contentiosus non est, dilectionis indicium habet. Nec contentiosum quispiam dixerit eum qui diligit, et rursus dicitur: *In concupiscentiis est omnis otiosus (Prov. 15. 4)*; et, *Iracundus absque consilio agit (Prov. 14. 17)*. Nam otiosi animam significat in omnibus concupiscentiis esse demersam, et iracundum, nullum rectum habere consilium ostendit. Hi itaque flamme mores declarant, et actionis principium, unde ordiatur, dum aiunt, odium præcedere rixas: caritatem esse principium et causam, qua vitantur contentiones: otio præire pravam voluptatem; iracundo præire consilii inopiam: et causam quare quis despicitur, esse contemptum legis: quod sanitatem præcedat timor Dei: item quod principium perniciæ animæ sit, non custodire os suum, quod terrori præeat temeritas. Si eo modo singula dicta expenderis, deprehendes ea ideo esse scripta atque prolata, ut qui audierint bonorum malorumque principia edocti, prava fugiant, bona operentur. Ænigmata porro et obscuri sermones, ita caute sunt posita, ut cum qui legerit mœrore afficiant, quod nihil statim exhibeant nullumque sensum subindicent: attamen dum accu-

rate expenduntur, suam sententiam indicant. Qualia sunt: « Sanguisugæ tres erant filie admodum dilectæ; et hæ tres et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, aqua et ignis numquam dicunt, Satis est » (*Prov. 30. 15. 16*). Et iterum: « Tria sunt quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco: vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias viri in adolescentia » (*Ibid. v. 18. 19*); et quæcumque ejusmodi sunt ænigmata: alia namque statim indicant, aliam tamen sententiam exhibent: et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent. Et compendium quidem libri Proverbiorum ad hunc se habet modum.

Recapitulatio autem ejus his comprehenditur. In præmiis agit de ipsis Proverbiis *Salomonis filii David, qui regnavit in Jerusalem, ad sciendam sapientiam et disciplinam (Cap. 1. 1. 2)*. Quod principium sapientiæ sit timor Domini (*Ibid. v. 7*). De audiendis legibus patris, et de non respondenda disciplina matris. De non errando, et quod non sit via capessenda cum iis qui operantur iniqua: commune namque marsupium illi possident. Sapientia in exitibus prædicat; impii autem oderunt sensum. Quoniam me vocante, non audierunt, ideo cum vocabunt me, non audiam eos (*Ibid. v. 24. 28*). Item illud, *Accipe dicta mandatorum, et audiet sapientiam auris tua, ut intelligas justitiam et iudicium (Cap. 2. 1. 2. 9)*. *Væ qui derelinquunt vias rectas, et delectantur in subversione mala (Ibid. v. 13. 14)*. Illud etiam, *Ne te apprehendat consilium malum, ut invenias semitas justitiæ planas (Ibid. v. 19. 20)*. Item, *Ne obliviscaris legis custodiam, ut longævus sis in pace*. Quod toto corde debeas in Domino confidere, nec esse prudens in temetipso, sed honorare Dominum ex justis laboribus. Quod non negligenda sit disciplina Domini; *Nam quem diligit Dominus castigat (Cap. 3. 12)*. Et, *Beatus homo qui invenerit sapientiam. Quod non debeas emolliri ac diffuere, sed servare consilium et intelligentiam; ut sit medela carni tuæ. Quod non debeas desistere a beneficio indigenti præstando, cum habuerit manus tua unde ipsi opem ferat, neque machinari mala adversus amicum tuum, quia immundus coram Domino omnis iniquus erit. Quia Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Ibid. v. 34)*. De audienda disciplina patris. Item illud, *Fili, dictis meis attende, et omni custodia serva cor tuum, et Dominus rectas faciet orbitas tuas (Cap. 4. 20. 23. 27)*. Quod non attendendum pravæ mulieri; *Vias enim vitæ non ingreditur; ab ejus consortio te procul remove (Cap. 5. 6. 8)*. Item illud: *Bibe aquas ex vasis tuis; et, Fons aquæ tuæ sit tibi suavis (Ibid. v. 15. 18)*. *In ejus enim sapientia versans, diurne ages (Ibid. v. 19)*. *Vade a fornicam, o piger adolescens, et esto sapientior: quia multum in messe parat acervum. De eo qui vadit ad opem, Et discite quomodo operatrix sit (Cap. 6. 6. 8)*. Illud etiam: *Usquequo, piger, jaces (Ibid. v. 9)?* Paululum dormis, paululum vero sedes. Ideo repente

veniet perniciēs tua (Cap. 6. 10. 15). De custodia legum patris : Quod lucerna mandatorum sint et lux et via vitæ (Ibid. v. 23). Illud etiam : Deponet quis ignem in sinu, vestimenta autem sua non comburet? aut ambulabit super carbonēs ignis, pedes autem suos non incendet (Ibid. v. 27. 28)? Qui ingreditur ad mulierem conjugatam, non innocens erit (Ibid. v. 29). Item, Non mirum si quis furtum faciens deprehendatur; furatur enim ut impleat animam suam esurientem: mæchus autem ob inopiam mentis perdet animam suam (Ibid. v. 30. 32). Item, Cole Dominum, et potens eris, et custodi mandata mea, et describe illa in latitudine cordis tui, ut custodiant te a muliere aliena et meretrice (Cap. 7. 2. 3. 5). Quod debeas prædicare sapientiam, quæ in excelsis verticibus est, quia pretiosior est argento, et generosior auro probato: et quod timor Domini odio habeat injustitiam (Cap. 8. 1. 2. 11. 13). Illud item, Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua (Ibid. v. 22). Item illud: Sapientia ædificavit sibi domum (Cap. 9. 1). Item, Argue sapientem et te diliget. Si sapiens fueris, tibi metipsum eris et proximis tuis; si autem improbus evaseris, solus hauries mala. Mulier stulta et audax cibo indigebit (Ibid. v. 8. 12. 13). Paupertas virum humiliat: filius autem disciplinæ educatus sapiens erit. Memoria justī cum laudibus. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Qui ex labiis profert sapientiam, virga percutit virum corde destitutum. Vias vitæ custodit disciplina; tegunt autem inimicitiam labia justa. Stultus perpetrat mala; os autem justī stillat sapientiam (Cap. 10. 4. 7. 9. 10. 13. 17. 18. 23. 31). Contra idololatrias, qui ex auro, et argento, aut lapidibus aut lignis, idola faciunt. Quod per lignum salus sit credentibus. Circa eos qui idola conlant, et eum qui idola pingit. De malis omnibus per idololatriam partis. De impio cultu, et quanta in eo mala. De figulo, et de idolis figlinis. De idolis omnibus quæ coluerunt gentiles. De infestis animalibus, serpentibus, felibus, et similibus. Quod Deus beneficus Israelī pro ranis ipsi coturnicem dederit.

Multa, ut puto, desiderantur.

SYNOPSIS SIRACI.

De timore Dei, quod irasci non oporteat, quod sine hypocrisi accedendum sit ad Deum: de tentationibus et de patientia: de parentibus honorandis, de æquitate: quod non oporteat querere profundiora iis, quæ jussa sunt, de eleemosyna et pupillorum patrocinio. De sapientia, de pudore noxio et utili: multa hic de noxio edisserit. Quod non oporteat desiderio pecuniarum se dedere, neque putare nos impune peccare, etiamsi non statim pœnas demus: patiens enim est Deus, oportetque illum placare. De verborum futilitate, de superbia, de probandis amicis, de disciplina, de rebus utilibus audiendis. De non peccando, de non mentiendo, de futilibus non dicendis, de non iterando sermone in precatione; id est, quæ promissis Deo, ne differas. De muliere, de famulis, peccato-

ribus, de filiis, de patre, de pietate erga Deum, de honore sacerdotibus exhibendo, de visitandis afflictis, De non litigando, de non exprobrando, de non despiciendis narrationibus senum sapientiam. De temperantia, de amicitia, de non æmulando peccatores. De iudice prudente et stulto, de superbia, de æquitate, de non vituperando sine iudicio, et sine examine. De vitandis iniquis. De divitum cultu, qui a multis exhibetur, et de quorundam inter illos avaritia. De parcis, quos ὀπίστας appellant (a), qui aliis non impertiunt. De possessione sapientiæ, de libero arbitrio. Melius esse liberis carere, quam improbos habere. Nihil latere Deum. De creaturis, de hominis formatione, de honore quo exornatus est. De lege data, de eleemosyna et pœnitentia, de luxu et lascivia non amplectenda. De custodia mysteriorum seu arcanorum, de stulti pudore noxio. Quod de peccatis pœnitentia sit agenda, de ambitione et avaritia fugiendis, de sapiente et stulto, de filia petulanti, de inconsiderantia stulti, de mente firma, de non loquendo sine cautela. De compunctione pro peccatis habenda, de non jurando, de sapientia. De muliere mala et bona, de negotiatoribus, de iis qui revelant arcana. De illo qui in faciem laudat, retro irridet. De condonandis proximo delictis. De lingua dolosa, de mutuo dando proximis sine usura, sed egentibus commodando. De educandis accurate liberis, de famulis, de brutis, de somniis. De timentibus Deum, de sacrificiis ex iniquitate partis, de oblationibus ex iustitia. De amore pecuniæ, de crapula, de ebrietate. Quod hominibus una naturæ constitutio; voluntatis vero propositum diversum, alios benedici, alios maledici procuret. De medicina, quod non oporteat nimia tristitia teneri. Quod oporteat a lege et a legibus Dei cohiberi. De operibus Dei, de suppliciis, de humana natura, quod ea multis repleta sit cædibus et sollicitudinibus. De operibus Dei.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB ISAIA PROPHETA DICTA SUNT.

Accusatio Israelis ejusque calamitas; ac reprobatio sacrificiorum, adhortatioque ad meliorem vitam. Prophetia de Ecclesia, et de futura pœne. Accusatio Israelis, et futura obsidio. Accusatio deliciarum eorum et superbiæ. Reprobatio Israelis per vineæ similitudinem. Criminatur principes Israelis ob avaritiam et ebrietatem, ipsis desolationem vaticinatur. Minatur iis qui pseudoprophetas prophetis præferunt. Ascensus hostium illorum. Visionem conspicit, in qua ejus labia purgata fuere. Exercitum admovet Syrorum rex cum Israelitis contra Jerusalem, et vaticinatur Isaia de Christo, et vastitate Jerusalem, deque ascensu Nabuchodonosoris. Prophetia de iis qui in Christum credituri sunt. De fortitudine, superbia et pernicie Assy-

(a) Hunc locum respicit 14, 3: *Viro parco non bone sunt dicitur.* Parcōs autem ὀπίστας vocant. Est vero ὀπίστας genus verniculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corrodebat. Hinc parcōs et avaros ὀπίστας vocarunt.

ζει σοφίαν. Κατὰ ειδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἢ λίθων, ἢ ξύλων ειδώλων (l. ειδῶλα) κατασκευασμένων. Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσι. Τὰ περὶ ειδωλοποιῶν, ἢ ζωγραφούντος ειδῶλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν ειδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακά. Περὶ τοῦ κεραμέως, καὶ τῶν κεραμικῶν ειδῶλων. Περὶ πάντων τῶν ειδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὕφειν, αἰλούρων, καὶ τῶν ἑμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐντὶ βιτράχων ὀρτυγομήτρων.

Σύνοψις τοῦ Σιραχ.

Περὶ φόβου Θεοῦ ^a, περὶ τοῦ μὴ θυμοῦσθαι, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσεῖναι Θεῷ, περὶ πειρασμῶν καὶ ὑπομονῆς, περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς, περὶ ἐπεικειάς, περὶ τοῦ μὴ δεῖν ζητεῖν βαθύτερα τῶν προστεταγμένων, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ ἄφρωνων προστασίας. Περὶ σοφίας, περὶ αἰσχύνης βλαβεράς καὶ ἐπωφελοῦς ^b πολλὰ δὲ περὶ τῆς βλαβεράς ἐνταῦθα λέγει. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδῶσθαι τῷ πῶθῳ τῶν χρημάτων, μηδὲ οἶσθαι ἀτιμωρητὶ ἀμαρτάνειν, κἀν παραυτίκα μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γάρ ἐστιν ὁ Θεός· δεῖν δὲ ἐξιλάσασθαι ^b αὐτόν. Περὶ φιλαρίας, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ φίλων δοκιμασίας, περὶ παιδείας, περὶ ἀκροάσεως ἐπωφελοῦς. Περὶ τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν, μὴ ψεύδεσθαι, μὴ φιλαρεῖν, μὴ δευτεροῦν λόγον ἐν προσευχῇ· τούτέστιν, ἐν οἷς ἀν ὑπόσχη Θεῷ. μὴ ὑπέρθη. Περὶ γυναικῶς, περὶ οἰκετῶν, [581] περὶ κτηνῶν, περὶ τέκνων, περὶ πατρὸς, περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαθείας, περὶ τῆς εἰς τοὺς ἱερεῖς τιμῆς, περὶ τῆς εἰς τοὺς κακοῦμένους ἐπισκέψεως. Περὶ τοῦ μὴ μάχεσθαι, μὴ ὀνειδίξειν, μὴ παρορᾶν διηγημάτων σοφῶν γερόντων. Περὶ σωφροσύνης, περὶ φιλίας, περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν ἀμαρτωλοῦς. Περὶ κριτοῦ συνετοῦ καὶ ἄφρονος, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ ἐπεικειάς, περὶ τοῦ μὴ ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως μέμφεσθαι. Περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηροῦς. Περὶ τῆς τῶν πλουσίων θεραπείας, ἧς παρὰ πολλῶν τυγχάνουσι, καὶ περὶ τῆς ἐνίων αὐτῶν πλεονεξίας. Περὶ μικρολόγων, οὗς θρίπας καλοῦσι ^c, τοὺς μὴ μεταδιδόντας ἐτέρους. Περὶ κτήσεως σοφίας, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Περὶ τοῦ ἀπαιδα εἶναι, ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. Ὅτι οὐδὲν λανθάνει τὸν Θεόν. Περὶ τῶν κτισμάτων, περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, καὶ τιμῆς ἧς ἐτιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας, περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεύεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, περὶ ἄφρονος αἰσχύνης βλαβεράς. Περὶ τοῦ μετανοεῖν ἐπὶ ἀμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ πλεονεκτεῖν, περὶ συνετοῦ καὶ ἄφρονος, περὶ θυγατρὸς θυσίας ^d, περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, περὶ διανοίας στεβέρᾶς, περὶ τοῦ μὴ ἀπαφυλάκτους φθέγγεσθαι. Περὶ τοῦ κατανύττεσθαι τοῖς ἀμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ ὀμνύειν, περὶ σοφίας. Περὶ γυναικῶς πονηρᾶς καὶ ἀγαθῆς, περὶ ἐμπόρων, περὶ ἐκλαλούντων μυστήρια. Περὶ τοῦ εἰς πρόσωπον ἐπαινοῦντος, ἕστερον δὲ χλευάζοντος. Περὶ τοῦ ἀφιέναι τῷ πλη-

σίον τὰ εἰς αὐτὸν πλημμελούμενα·. Περὶ γλώσσης δολίας, περὶ τοῦ δανεῖζειν τῷ πλησίον, οὐχὶ τόκους λαβεῖν, ἀλλὰ κίχρᾶν τῷ δεομένῳ. Περὶ τοῦ ἐπιστροφῶς παιδεύειν τέκνα, περὶ οἰκετῶν, περὶ ἀλόγων, περὶ ἐνυπνίων. Περὶ τῶν φοβουμένων τὸν Θεόν, περὶ τῶν ἐξ ἀδικίας θυσῶν, περὶ προσφορῶν τῶν ἐκ δικαιοσύνης. Περὶ φιλαργυρίας, περὶ λαιμαργίας, περὶ μέθης. Ὅτι ἡ μὲν κατασκευὴ τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μία· τὸ δὲ τῆς προκαίσεως διάφορον, τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ καταραθῆναι ἐποίησε. Περὶ ἱατρείας, περὶ τοῦ μὴ ἄγαν κρατεῖσθαι λύπη. Περὶ τοῦ δεῖν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις κρατεῖσθαι. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων, περὶ τῶν τιμωριῶν, περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅτι πολλῶν ἐμπέπληται φόνων καὶ φροντίδων. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἡσαΐα εἰρημένων.

Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ συμφορὰ, καὶ παραίτησις θυσῶν, καὶ παραίνεσις βελτίονος βίου. Προφητεία περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἐσομένης εἰρήνης. Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πολιορκία ἐσομένη. Κατηγορία τῆς τρυφῆς αὐτῶν καὶ τῆς ὑπερηφανίας. Ἀποβολὴ τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀμπελώνος. Διαβάλλει τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πλεονεξίαν καὶ εἰς μέθην, καὶ προλέγει αὐτοῖς ἐρήμωσιν. Καὶ ἀπειλεῖ τοῖς προτιμῶσι τοὺς ψευδοπροφήτας [382] τῶν προφητῶν. Ἄνοδος τῶν πολεμίων αὐτῶν. Ὁρᾶ τὴν ὄπτασιαν, ἐν ἣ ἐκαθάρθη αὐτοῦ τὰ χεῖλη. Ἐπιστρατεύει ὁ Σύρων βασιλεὺς μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ προφητεύει ὁ Ἡσαΐας περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ, καὶ περὶ τῆς ἀνάσους Ναβουχοδονόσορ. Προφητεία τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ τῆς ἰσχύος καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπωλείας τοῦ Ἀσσυρίου. Περὶ τῶν πιστευόντων Χριστῷ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ· περὶ τῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἐπεικειάς. Ἀπόλειαν Βαβυλώνας καὶ τῶν ἀλλοφύλων προφητεύει. Ἀπόλειαν Μωαβιτῶν. Περὶ Χριστοῦ προφητεία. Ἀπόλειαν Δαμασκού, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ συμφορὰ καὶ σωτηρία. Ἀπόλειαν Αἰγύπτου. Ἀλληγορεῖ κάκωσιν εἰς τὰ ἔθνη τὰ μὴ πιστεύσαντα τῷ Κυρίῳ, καὶ εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῆς ἀσεθείας αὐτῶν. Κελεύεται Ἡσαΐας γυμνὸς περιπατήσαι. Ἐπιστρατεία Μήδων καὶ Βαβυλωνίων γενομένη κατὰ Ἰδομαίας καὶ Ἀραβίας. Πολιορκία Ἱερουσαλήμ ἢ ἐσχάτη ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ. Πρόρρησις τῷ Σωμνᾶ τῷ ταμίᾳ περὶ τῆς ἀπωλείας. Οἱ δὲ ταμίαι, τούτέστιν, οἱ φύλακες τῶν ἐν τῷ ἱερῷ χρημάτων, ἀπὸ τῶν ἱερέων ἦσαν. Ἀπόλειαν Τύρου, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα σωτηρία, καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλληγορικῶς. Ἀπόλειαν Βαβυλώνας ὑπὸ Μήδων, καὶ ἐπ' αὐτῇ εὐχαριστία τῷ Θεῷ

^c Hunc locum respicit, 14, 3 : ἀνδρὶ μικρολόγῳ οὐ καλὸς ὁ πλοῦτος· *viro parco non bonae sumi divitiæ*. *Parcos autem θρίπας vocabant. Est vero θρίψ genus vermiculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corrodebat. Hinc parcos et avaros θρίπας vocarunt.* Hesychius : θρίψ, γλίσχος, φειδῶλος.

^d Legendum *θρασείας*, ut in Synopsi quæ Athanasio ascribitur, quæ Synopsis in Ecclesiasticum sive Siracklem longior hac, pauca habet ad verbum his similia. Cæterum vero librorum Synopses toto cælo differunt. In Siracide legitur, 22, 5, πατέρα καὶ ἀνδρα κατασχόνει ἡ θρασεία.

^e Forte πεπλημμελημένα.

^a Sic fere Synopsis Athanasio tributa.

^b Colis. ἐξιλάσασθαι.

ὑπὸ τοῦ προφήτου. Καὶ περὶ τῶν Χριστῶ πιστευόντων προφητεία, περὶ τῆς τοῦ διαβόλου ἀπωλείας τῆς ὑπὸ Χριστοῦ γενομένης· περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα παρουσίας· περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἐγκαλεῖται ὁ Ἰσραὴλ, ὅτι τὴν ἐλπίδα ἀπὸ Θεοῦ ἀποστήσας, ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους αὐτὴν μετήγαγε· καὶ προαγορεύεται αὐτῷ κακὰ, καὶ εὐθνήια μετὰ ταῦτα. Προφητεύεται δὲ ἐν τῷ αὐτῷ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν τῆς εἰς Χριστὸν, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορία, ὡς μὲν κατὰ τὴν πρόχειρον εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, κατ' ἀναγωγὴν δὲ εἰς τὴν ἐρημίαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ εἰς τὴν εὐπραγίαν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Τὰ κατὰ τὸν Λεναγραφεῖα. Προφητεία περὶ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, καὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔνδειξις, καὶ κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς εἰδωλολατρῶντας, καὶ τῶν εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσιῶν ὑπόμνησις. Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, καὶ εἰδώλων ἀσθενείας. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Ὀνειδίζει τῷ Ἰσραὴλ ἀμαρτιῶν ἕνεκεν. Λέγει διὰ τὴν παρακοὴν αὐτῶν ἐπενηχέηται αὐτοῖς τὰς συμφορὰς. Περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅτι καὶ μὴ θύοντα εἶσε τὸν λαόν, καὶ οὐκ ἀπῆτει τὴν διὰ θυσιῶν λατρείαν. Καὶ περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προφητεία. Ἐλεγχος τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας, καὶ ἔνδειξις τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Ἀπίστεια Βαβυλῶνος, καὶ τῆς σκληροκαρδίας Ἰουδαίων ἔλεγχος, καὶ χρηστῶν πραγμάτων προφητεία. Περὶ Χριστοῦ προφητεία καὶ παράκλησις Ἱερουσαλήμ. Περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ περὶ Χριστοῦ προφητεία. Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα γεννήσεως, καὶ περὶ πάθους, καὶ ἀναστάσεως, καὶ πλήθους τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Περὶ τοῦ Χριστοῦ ἅμα καὶ περὶ [583] τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ ἱστορίαν, κατὰ ἀναγωγὴν περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Κατηγορία Ἰουδαίων εἰδωλολατρείας ἕνεκεν, καὶ τῆς νηστείας αὐτῶν παραίτησις, καὶ ἑτέρας νηστείας βελτίονος ὑπόδειξις. Εἶτα κατηγορία τῶν δολερῶν αὐτῶν ἔργων καὶ βουλευμάτων, καὶ προφητεία περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ περὶ τῶν ἰάσεων τῶν εἰς ψυχὴν καὶ εἰς σῶμα γενομένων ὑπ' αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῶν πιστευόντων αὐτῷ. Περὶ τοῦ πάθους. Καὶ παρὰ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις, καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἔλεγχος ἐκείνων ἀπειθείας, καὶ πρόσληψις τῶν πιστευόντων αὐτῷ, καὶ κατηγορία τῆς Ἰουδαίων εἰδωλολατρείας. Περὶ τῶν πιστευόντων ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν. Κατηγορία τῶν ἀπειθησάντων περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἱερεμῖα εἰρημένων.

Προαγορεύει τῶν ἐσομένων κακῶν τῷ Ἰσραὴλ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ἐλεγχος τῆς εἰδωλολατρείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὑπόμνησις τῆς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας εἰς αὐτοὺς, καὶ τῶν κακῶν, ἃ ἐκ τοῦ πεποιθέναι Αἰγυπτίους ὑπέμειναν. Τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας ἔλεγχος, καὶ τῆς αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀνθρωποθυσίας κατηγορία. Τοῦ Ἰσραὴλ κατηγορία, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως τῆς πρὸς αὐτὸν αὐξήσεως τῶν τοῦ Ἰουδα τολμημάτων· καὶ προαγορεύει χρηστῶν τῷ Ἰσραὴλ,

εἰ ἐπιστρέψει πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις. Ἡ ἀνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ τοῦ προφήτου θρήνος ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ἐρημώσει, καὶ αὐτῆς τῆς ἐρημώσεως ὑπογραφή. Κατηγορία τοῦ λαοῦ, ὅτι οὐδένα ἔσχεν οὕτω δίκαιον, ὥστε στήσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, καὶ τῆς πονηρίας αὐτῶν ἔλεγχος. Ὅτι οὐ μέχρι θεμελίων ἔχει καταστραφῆναι Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Καὶ ἀνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ κατηγορία τῆς ἀπειθείας τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἤνεχοντο ἀκοῦσαι τοῦ προφήτου. Κατηγορία τῶν ψευδοπροφητῶν παραλογιζομένων τὸν λαόν· τοῦ γὰρ Ἱερεμίου λέγοντος, ὅτι πόλεμος ἔσται, αὐτοὺς ἔλεγεν, Ὅχι, ἀλλὰ εἰρήνη ἔσται. Παραίτησις θυσιῶν, καὶ ἀνοδος τοῦ Βαβυλωνίου, καὶ τῆς ἀνεπιστρεφούτου διανοίας Ἰουδαίων ἔλεγχος. Παραινεί τῷ Ἰωῦδᾶ πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς βελτίους, καὶ ἀπειλεῖ, εἰ μὴ γένοιντο, τὰ αὐτὰ πείσεσθαι αὐτοὺς τῷ Ἰσραὴλ· καὶ κωλύει τὸν Ἱερεμίαν δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Παραίτησις θυσιῶν, κατηγορία τῆς ἀπροσεξίας αὐτῶν, καὶ τῆς ἀνθρωποθυσίας, ἣν ἐποιούντο τοῖς δαίμοσι. Καὶ προαγορεύει τὸ τάχος ἔσεσθαι τὸν τόπον τοῦ εἰδώλου αὐτῶν, καὶ τοῦ μὲν τάφοις τινὰς τῶν ἀναιρουμένων παραδίδοσθαι. Ἐπιπερὶ τῆς ἀνοδοῦ τῶν πολεμίων, καὶ θρήνος Ἱερεμίου ἐπὶ ταῖς κακίαις αὐτῶν. Κατηγορία τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἀπεριτμητῶν τῇ καρδίᾳ, καὶ παραίνεις πρὸς τὸ μὴ εἰδωλολατρεῖν, καὶ ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ θρήνος ἐπὶ τοῖς μέλλουσι κακοῖς, καὶ κατηγορία παρὰ τοῦ Θεοῦ. Παραίνεις τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς τὸ ὑπακοῦναι Θεῷ, καὶ κατηγορία τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ αὐτῶν κακὰ ἐσόμενα. [384] Καὶ κωλύεται πάλιν Ἱερεμίας προσεῦχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ἐπιβουλεύομενος ὑπὸ Ἰουδαίων ἐν Ἀναθῶθ, καὶ προλέγει διὰ τοῦτο ἐπόμενον αὐτοῖς βλεθρον. Τὸ περιζῶμα κελύεται κρύφαι Ἱερεμίας, καὶ προλέγει πληρωθῆσθαι αὐτοὺς, καὶ μεθυσθῆσθαι ἀπὸ κακῶν. Περὶ τῆς ἀθροχίας· καὶ κωλύεται προσεῦχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν ὁ προφήτης, καὶ παραιτεῖται ὁ Θεὸς τὰ ὀικανώματα αὐτῶν, καὶ τὰς νηστείας, καὶ ἀπειλεῖ τοὺς ψευδοπροφήτας κακὰ, ἐπειδὴ ἔλεγον ὅτι οὐκ ἔσονται συμφορὰ τῷ λαῷ. Ἰκετεύει τὸν Θεόν· ὁ δὲ φησιν, οὐκ εἰσακούσεσθαι, οὐδὲ ἐάν Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ πρεσβεύωσιν ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ δώσειν αὐτοῖς εἰς μάχαιραν καὶ θάνατον, καὶ λιμὸν καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ εἰς διασπασμὸν κακῶν. Καὶ Ἱερεμίας εὐχεται τιμωρηθῆναι τοὺς ὀνειδίζοντας αὐτόν· ὁ δὲ Θεὸς φησιν αὐτῷ· Ἐάν ἐξάγῃς τιμιον ἀπὸ ἀναξίου, ὡς στέμμα μου ἔσῃ. Κελεύεται μὴ γῆμαι ὁ Ἱερεμίας, μὲν ὀρηγεῖν, μὲν δὲ τὸν ἐπινομένου τοῖς ἀποθνήσκουσι κωνεῖν τοῖς Ἰσραηλιταῖς. Περὶ τῶν ἀποστόλων, περὶ Χριστοῦ προφητεία· τοὺς λόγους τῶν ἀπιστούντων αὐτῷ ὁ προφήτης προλέγει, καὶ κατεύχεται αὐτῶν. Καὶ παραινεί τοῖς Ἰουδαίοις, ὥστε τὸ σάββατον τηρεῖν. Εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως πέμπεται ὁ προφήτης. Πέρας λαλήσω, φησὶν ὁ Θεός, ἐπὶ βασιλείας, ὥστε ἀναρεῖν αὐτὴν· καὶ ἐάν ἐπιστρέψωσιν, οὐ μὴ ἀνέλω. Καὶ πέρας λαλήσω, φησὶν, ἐπὶ ὄντος ἢ βασιλείαν, τοῦ ἀνοικοδομοῦσθαι. Καὶ ἐάν ποιῶσιν τὸ πονηρὸν, οὐ ποιήσω καγὼ περὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ χρήσιμον πρὸς Ἰουδαίους τὸ κεφάλαιον, ὅταν λέγωσιν ὅτι ἐπηγγέλλατο αὐτοῖς ἀγαθὰ ὁ Κύριος. Ἀπειθήσαντες γὰρ τῷ

rii. De iis qui in Christum credituri sunt, de generatione Christi secundum carnem : de mansuetudine credentium in eum. Perniciem Babylonis et alienigenarum vaticinatur. Pernicies Moabitarum. De Christo prophetia. Pernicies Damasci, et Israelis calamitas atque salus. Pernicies Ægypti. Per allegoriam prædicit ærumnas gentibus quæ Domino non crediderint, et de impietate eorum profliganda. Jubetur Isaias nudus ambulare. Bellum Medorum et Babyloniorum contra Idumæam et Arabiam. Postrema obsidio Jerosolymæ a Nabuchodonosore. Prædictio Somnæ penuario de pernicie ejus. Penuarii autem, id est, custodes pecuniarum in templo, ex sacerdotum numero erant. Pernicies Tyri, et salus postea, deque Ecclesiis allegorice. Pernicies Babylonis a Medis, et pro illa gratiarum actio Deo per prophetam. Prophetia de credentibus in Christum, de diaboli pernicie per Christum parata : de Christi secundum carnem adventu : de fide in Christum. Accusatur Israel, quod spem suam a Deo avellens, illam in Ægyptios transtulerit : ipsique mala prænuntiantur, ac postea res secundæ. Eodem loco prophetia habetur de Christi Ecclesia, de conversione gentium ad Christum, et de vastitate Jerosolymorum. De Ecclesiæ historia, quæ primo conspectu Idumæam et Jerusalem respicit, sed per anagogen sive reductionem, desolationem Judæorum et prosperitatem Ecclesiæ Christi. Historia de Senacherim. Prophetia de Joanne Præcursore, et de iis qui in Christum credituri erant. Dei potentia demonstratio, et accusatio Israelis, ut idola colentis, commemoratio beneficiorum populo collatorum. De ecclesiastica constitutione, deque idolorum infirmitate. De Christo prophetia, deque iis qui in ipsum credituri erant. Israeli exprobrat peccatorum causa. Ait ob eorum inobsequentiam calamitates ipsis illatas fuisse. De fide in Christum. Quod populum non sacrificare permiserit, et quod cultum illum per sacrificia non exigit. Item prophetia de iis qui in Christum credituri erant. Demonstratio imbecillitatis idolorum, et Dei potentia probatio. Pernicies Babylonis, et de duritia cordis Judæorum demonstratio, ac de bonis rebus prophetia. De Christo prophetia et consolatio Jerosolymæ. De apostolis et de Christo prophetia. De Christi secundum carnem ortu, de passione, resurrectione, et de multitudine credentium in ipsum. De Christo simul et de Israele secundum historiam, secundum anagogen vero de credentibus in Christum. Accusatio Judæorum idololatriæ causa, jejuniique eorum reprobatio, aliisque jejunii melioris declaratio. Deinde accusatio dolosorum operum, et consiliorum eorumdem, ac prophetia de credentibus in Christum. Prophetia de Christo, et de curationibus animarum et corporum ab ipso peractis, deque apostolis et de reliquis in ipsum credentibus. De passione. Et confessio prophetæ, quasi ex persona populi ; confutatio a Domino ipsorum incredulitatis, assumptioque credentium in illum, et accusatio idololatriæ Judæorum. De credentibus ex Judæis in Dominum nostrum Jesum Christum. Accusatio eorum qui futuræ vitæ non crediderunt.

SYNOPSIS EORUM, QUÆ IN JEREMIA PROPHETA DICUNTUR.

Prædictio malorum quæ per Nabuchodonosorem Israelis eventura sunt. Redargutio idololatriæ Israelis, et commemoratio beneficiorum Dei erga illos, et malorum, quæ passi sunt quod Ægyptiis fidem habuerint. Idolorum infirmitatis demonstratio, et reprehensio Israelitarum ob humanas victimas. Israelis accusatio, et ex comparatione cum illo Judæ scelerum exsuperantia prædictioque honorum Israeli, si conversus fuerit ad Deum : item confessio prophetæ, quasi ex persona populi. Ascensus Babyloniorum, et prophetæ lamentatio de futura vastatione, ipsiusque vastitatis descriptio. Accusatio populi, quod nullum habuerit ita justum, ut iram Dei placaret, et nequitia illorum demonstratio. Quod Jerusalem non debeat per Nabuchodonosorem a fundamentis subverti. Ascensus Babyloniorum, et accusatio inobsequentia Israelis, quod non sustinuerint audire prophetam. Accusatio pseudoprophetarum qui populum decipiebant : Jeremia namque dicente, bellum fore, ipsi dicebant fore pacem. Reprobatio sacrificiorum, et ascensus Babylonii, animique rebellis Judæorum confutatio. Hortatur Judam ut ad meliorem se frugem revocet ; id nisi faciant, paria passuros illos comminatur iis quæ Israel passus est : cohibetque Deus Jeremiam ne precetur pro illis. Reprobatio sacrificiorum, et accusatio inconsiderantia eorum, et humanarum victimarum, quas demonibus offerebant. Prædictio fore ut locus idoli ipsorum sepulcrum fiat, et ut aliqui occisorum sepulture non tradantur. Iterum de ascensu hostium, et lamentatio Jeremiæ de nequitia eorum. Accusatio Judæorum, ut corde incircumcisorum, et admonitio ne idololatriæ dent operam, ac quasi ex persona populi lamentatio de futuris malis, et accusatio a Deo facta. Hortatio ad Israelem ut Deo obediant, et accusatio patrum eorum, et quæ mala ipsis obventura sint. Cohibetur rursus Jeremias, ne precetur pro illis. Lamentatur propheta, quod insidiis appetatur a Judæis in Anathoth, prædicit ideo futurum ipsis esse interitum. Perizoma abscondere jubetur Jeremias, ac prædicit ipsos satianos malisque inebriandos esse. De pluvia defectu : cohibeturque propheta ne precetur pro ipsis : recusat Deus illorum holocausta, et jejunia, minaturque mala pseudoprophetis, quia dicebant non obventuras populo calamitates. Supplicat Deo : ille vero ait se non exauditurum esse, etiamsi Moyses et Samuel intercederent pro ipsis : sed daturum se illos in gladium et mortem, famem, captivitatem, et malorum descriptionem. Precatur Jeremias ut ultio sumatur de exprobrantibus sibi ; Deus autem ait illi : *Si eduxeris pretiosum a vili, quasi os meum eris (Jer. 15. 19)*. Jubetur Jeremias uxorem non ducere, neque lamentari, neque eorum quæ circa mortuos siebant participem esse cum Israelitis. De apostolis, de Christo prophetia : verba eorum, qui in ipsum credituri non erant, propheta prænuntiat, et contra illos precatur. Præcipitque Judæis, ut sabbatum servent. In domum figuli mittitur

propheta. *Finem*, inquit Deus, loquar de regno, ut illud auferam; et si conversi fuerint, non auferam. *Et finem loquar*, inquit, in gentem aut regnum, ut reedificetur. Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis (Cap. 18. 7-10). Hoc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promississe; cum enim non crediderint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis in causa fuere præsentium malorum. Insidias sibi a Judæis parandas propheta prædicit, et contra illos precatur, quoniam mala pro bonis retribuerunt. Jubetur Jeremias, accepta laguncula figlina, mala populi testificatus, lagunculam contere ante oculos eorum, et dicere: Sic conteretur Jerusalem. Et conjectus a Paschore in nervum, prophetat Paschori mala quæ ipsum exceptura erant. Deinde ægre fert eos qui ipsum traducunt, precaturque adversus illos, malediciteque dici suæ. Mittit Sedecias rex, ut discat a Jeremia num abscessurus a se sit Nabuchodonosor. Ille vero respondet, Deum bellaturum esse contra Judæos et contra regem Sedeciam. Si autem voluerit populus libens transire ad Nabuchodonosorem, ipsum salutem consequuturum, regemque non periturum esse, si a sua discedens nequitia, Dei præceptis attendere voluerit. Contra Joachim et Jechoniam et contra pastores prophetia ad Dominum, ac pseudoprophetarum accusatio. Bona Judæ prophetat: relicto autem populo in Jerusalem cum Sedecia per exemplum sicuum ascensum Nabuchodonosoris vaticinatur, omniumque gentium perniciem per hoc poculum significat. Jerosolymæ excidium prædicit. Comprehenditurque Jeremias occidentus a sacerdotibus, hocque periculum evadit. Jubetur propheta se vinculis circumdare, et legatis alienigenarum edicere, ut annuntient regibus suis subijci eos oportere Nabuchodonosori; minarique Deum mortem iis qui se ipsi non subijciant. Eandem exhortationem adhibet erga Sedeciam, et populum, et sacerdotes. Ananias vero pseudopropheta obsistebat Jeremiæ prophetæ dicens, vasa sacra reditura esse, necnon Jechoniam, qui erat filius Joachim fratris Sedeciæ. Et contrivit eatenas prophetæ. Mittitur ergo Jeremias ut mortem ipsi prædicat, in eo ipso anno futuram, quod etiam evenit. Vaticinatur mala pseudoprophetae Babylone versantibus, populoque longum captivitatis tempus, sed tamen reditum esse futurum. De his indignatur Sameas, qui increpat sacerdotem, quod non impedierit quominus Jeremias talia vaticinaretur. Ideo minatur Deus se illum esse perditurum. Deinde sermo consolatorius Israeli. Tempus declarat quo futurum est ut revertantur ex Babylone. Illud vero erat tempus Phasec, seu pascha, ut in Esdra reperire est, ipsos nempe in festo Azymorum reversos esse. Itaque manifeste Judæi mendacii convincuntur. Nam bona hic de ipsis descripta adhuc expectant, quæ jam venerunt. De infantibus ab Herode occisis. De Novo Testamento prophetia. Etiamque descriptam hoc loco urbis reedificationem adhuc expectant Judæi. At illa finem accepit, facta scilicet quando ex Babylone redierunt. Jubetur Jeremias emere agrum

patrui sui, et cum emisset, ait: Urbs tradita est, et jubes emere agrum. Deus autem ait illi, præsentia quidem mala propter peccata populi evenire: tempusque fore, cum rursus urbs inhabitabitur. Prædicit Sedeciæ, ipsum captum iri, et incusat eos quod æros quos libertate donaverant, rursus servire cogent: minaturque magnam fore calamitatem. Ideo præcipit filiis Jonadab, ut domum construant. Illi autem recusant. Jubetur Jeremias ea scribere omnia, quæ vaticinatus erat super Israel, ut vel sic formidarent, rursus audientes ea, quæ ipsos invasura erant mala: ille vero præcipit Barucho, ut hoc faciat, illeque fecit. Et cum scripisset, Judæis legit. Ut id audire principes, annuntiaverunt regi Joachim. Ille autem acceptum librum combussit. Jubeturque Jeremias alium scribere librum similem. Regique prophetat calamitates ob tale facinus. Vaticinatur excidium Jerusalem: et comprehenditur, injiciturque in carcerem Jeremias, indeque evocatus a Sedecia, dicit ei, capiendum ipsum fore, rogatque ne remittatur in carcerem. Arreptumque illum principes injiciunt in lacum cœni. Et eduxit eum inde Abdamelec. Ac rursus accersitus a rege, salutem ipsi prænuntiat, si velit sponte ad hostes exire; sin nolit, perniciem urbi toti, et ipsi ingentia mala. Cum autem non persuasisset illi ut exiret, ascendit barbarus, et capta est urbs cum Sedecia. Jeremiam vero benigne exceperunt principes Nabuchodonosoris. Abdameleco salutem prædicit. Cum autem princeps coquorum penes ipsos reliquisset, ut quo vellet irent, venit ad Godoliam, quem constituerat principem eorum qui relicti fuerant in Judæa. Convenerunt ad Godoliam qui per agros dispersi erant Judæi. Ismael occidit Godoliam et quosdam alios, et accipiens populum Godoliæ, abiit in regionem Ammonitarum. Ut autem vidit eum Joannan, unus de principibus, bene affectus erga Godoliam, aufugit Ismael cum octo viris tantum, populumque accepit Joannan. Qui precatus est Jeremiam, ut pro ipsis Deum rogaret; cum consuleret ipsis Jeremias ne in Ægyptum ingrederentur; mortem enim minari Deum si eo commigrarent: id eis non persuasit. Cum autem venissent in Taphnas, cohortatus est eos ne idola colerent. Contradicientibus illis prænuntiavit perniciem magnam, et regi Ægyptiorum perniciem Ægypti prædicit, necnon alienigenarum, item Moabitarum, Ammanitarum, Idumæorum, Damasci, et Elam, etiamque Babylonis, reditumque inde Judæorum prænuntiat. Quomodo excisa sit Jerusalem narrat, necnon quomodo ex dejecto statu in honorem proventus fuerit Joachim, qui sponte se eum matre sua dederat Nabuchodonosori.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB EZECHIELE PROPHETA DICTA SUNT.

Videt propheta visionem Cherubinoꝝ, jubeturque a Deo Israelitis loqui. Deportatur a Spiritu in captivitatem: excitaturque a Deo, ut cum fiducia et impigre tum iniquis tum justis viam ad vitam ductentem annuntiet, et Dei mandata declaret. Jubetur

Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, αὐτοὶ ἑαυτοῖς αἰτίοι ἐγένοντο τῶν παρόντων κακῶν. Τὴν κατ' αὐτοῦ γινόμενην ἐπιβουλὴν ὑπὸ Ἰουδαίων ὁ προφήτης προλέγει, καὶ κατεῦχεται αὐτῶν, ὅτι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδεύονται. Κελεύεται ὁ Ἱερεμίας βικῶν ὀστράκινον λαβῶν, καὶ διαμαρτυράμενος τὰ κακὰ τοῦ λαοῦ, συντριῖναι τὸν βικὸν κατ' ὀφθαλμούς αὐτῶν, καὶ εἰπεῖν· Οὕτω συντριβήσεται Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐμβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πασχώρ εἰς τὸν καταράκτην, προφητεύει τῷ Πασχώρ τὰ ἐκδεξόμενα αὐτῷ κακὰ^a. Εἶτα ἀσχάλλει ἐπὶ τοῖς διασύρουσιν αὐτὸν, καὶ κατεῦχεται αὐτῶν, καὶ καταρᾶται τῇ ἡμέρᾳ τῇ αὐτοῦ. Πέμπτος Σεδεκίας ὁ βασιλεὺς μαθεῖν παρὰ Ἱερεμίου, εἰ ἀπειλεύσεται ἀπ' αὐτοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ὁ δὲ φησιν, ὅτι ὁ Θεὸς πολεμήσει τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὸν βασιλέα Σεδεκίαν. Εἰ δὲ βούλοιο το ἰαδ; ἐκὼν προσχωρήσῃαι τῷ Ναβουχοδονόσορ, σωθήσονται αὐτὸν, καὶ τὸν βασιλέα δὲ οὐκ ἀπολείσθαι, εἰ τῆς οικείας ἀποστάς κακίας, τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασι προσέχειν ἐθέλοι. Κατὰ τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Ἰεχονιά, καὶ κατὰ τῶν ποιμένων εἰς τὸν Κύριον προφρητία, καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν κατηγορία. Χρηστὰ τῷ Ἰούδα προφητεύει. Τῷ δὲ ὑπολειφθέντι λαῷ ἐν Ἱερουσαλήμ μετὰ Σεδεκίου δὲ τοῦ ὑποδείγματος τῶν συκῶν προφητεύει τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἄνοδον, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν τὴν ἀπώλειαν διὰ τοῦ ποτηρίου τούτου δηλῶν. Προαγορεύει [385] ἀπώλειαν τῆς Ἱερουσαλήμ. Καὶ συλλαμβάνεται ἐπὶ θανάτῳ Ἱερεμίας ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ ἐκφεύγει τὸν κίνδυνον. Κελεύεται ὁ προφήτης περιθεῖναι ἑαυτῷ δεσμούς, καὶ τοῖς πρέσβεσι τῶν ἄλλοφύλων εἰπεῖν, ὥστε ἀπαγγεῖλαι τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ὑποταγῆναι τῷ Ναβουχοδονόσορ· ἀπειλεῖν γὰρ τὸν Θεὸν θάνατον τοῖς μὴ ὑποτασσόμενοις αὐτῷ. Παραίνει δὲ ταύτην τὴν παραινέσιν καὶ τῷ Σεδεκίᾳ, καὶ τῷ λαῷ, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν. Ὁ δὲ ψευδοπροφήτης Ἀνανίας ἀνθίστατο Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ, λέγων, τὰ σκευῆ τὰ ἱερά ἐπανήξῃ, καὶ τὸν Ἰεχονιά, ὃς ἦν υἱὸς Ἰωακείμ ἀδελφοῦ Σεδεκίου. Καὶ συνέτριψε καὶ τοὺς κλοιοὺς τοῦ προφήτου. Πέμπεται τοίνυν ὁ Ἱερεμίας θάνατον αὐτῷ προλέγων ἐν αὐτῷ ἐκεῖνῳ τῷ ἐνιαυτῷ, ὡς καὶ συνέβη. Τὰ κακὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφήταις προλέγει, καὶ τῷ λαῷ μακρὸν τὸν τῆς αἰχμαλωσίας χρόνον, ἀλλ' ὅμως ἔσεσθαι ἐπάνοδον. Ἐπὶ τούτοις ἠγανάκτει Σαμείας, καὶ ἐπιτιμᾷ τῷ ἱερεῖ, ὅτι οὐκ ἐκώλυσε τὸν Ἱερεμίαν τοιαῦτα προφητεύσαι. Διὰ τοῦτο ἀπειλεῖ ὁ Θεὸς ἀπολέσειν αὐτόν. Εἶτα λόγος πικρακλιτικὸς τῷ Ἰσραήλ. Δηλοῖ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἐμελλον ἐπανερχεσθαι ἐκ Βαβυλῶνος. Οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ φασέκ, καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἔσδρα ἔστιν εὐρεῖν, ὅτι τῇ ἑορτῇ τῶν ἀζύμων ἐπανήθλον. Ὡστε φανερώς ἐλέγχονται ψευδόμενοι Ἰουδαῖοι. Τὰ γὰρ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ γεγραμμένα περὶ αὐτῶν ἀγαθὰ ἔτι προσδοκῶσιν, ἄπερ ἦλθον. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδίων ὑπὸ Ἡρώδου. Περὶ τῆς Νέας Διαθήκης προφητεία. Καὶ τὴν ἐν τῷ τόπῳ δὲ τούτῳ οἰκοδομὴν γεγραμμένην τῆς πόλεως ἔτι προσδοκῶσιν Ἰουδαῖοι. Καὶ αὕτη δὲ τέλος ἔσχεν, ὅτε ἀνήθλον ἐκ Βαβυλῶνος γενομένη. Κελεύεται ὁ Ἱερεμίας ἀγοράσαι τὸν ἀγρὸν τοῦ πατραδέλφου αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσας λέγει, ὅτι ἡ πόλις παρεδόθη, καὶ

κελεύειν^c ἀγοράσαι ἀγρὸν. Ὁ δὲ Θεὸς φησὶ πρὸς αὐτόν· Τὰ μὲν παρόντα κακὰ διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ· ἔσται καιρὸς, ὅτε πάλιν κατοικηθήσεται ἡ πόλις. Προλέγει τῷ Σεδεκίᾳ, ὅτι ἀλώσεται, καὶ ἐγκαλεῖ τοὺς δούλους, οὓς ἠλευθέρωσαν, πάλιν καταδουλωσάμενοις, καὶ ἀπειλεῖ μεγάλην ἔσεσθαι συμφορὰν. Διὰ τοῦτο κελεύει τοὺς υἱοὺς Ἰωναδὰβ ποιεῖν οἶκον. Οἱ δὲ παραιτοῦνται. Κελεύεται ὁ Ἱερεμίας γράψαι, ὅσα προεφῆτευσεν ἐπὶ Ἰσραήλ, ἵνα οὕτω γοῦν φοβηθῶσιν, ἀκούσαντες πάλιν τὰ μέλλοντα αὐτοὺς διαδέχεσθαι κακὰ. Ὁ δὲ προστάσσει τῷ Βαρούχ, τοῦ ποιήσαι, καὶ ἐποίησε. Καὶ γράψας ἀνέγνω τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡς δὲ ἤκουσαν οἱ ἄρχοντες, ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ Ἰωακείμ. Ὁ δὲ λαβῶν τὸ βιβλίον καταέκαυσε. Καὶ κελεύεται Ἱερεμίας ἕτερον γράψαι βιβλίον τοιοῦτον. Καὶ προφητεύει τῷ βασιλεῖ συμφορὰς διὰ τὸ τόλμημα τοῦτο. Προφητεύει τὴν ἄλυσιν Ἱερουσαλήμ· καὶ συλλαμβάνεται καὶ ἐμβάλλεται εἰς δεσμωτήριον ὁ Ἱερεμίας, καὶ μεταπεμφθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ Σεδεκίου, λέγει αὐτῷ, ὅτι ἀλώσεται, καὶ ἀξιοῖ ὥστε μὴ παραπεμφθῆναι εἰς τὸ δεσμωτήριον. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἄρχοντες ἐνέβαλον εἰς τὸν λάκκον τοῦ βορβόρου. Καὶ [386] ἀνήγαγεν αὐτὸν ἐκεῖθεν ὁ Ἀβδαμελέκ. Καὶ μεταπεμφθεὶς πάλιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, προαγορεύει αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ βουληθεῖν ἐκὼν ἐξελεῖν πρὸς τοὺς πολεμίους· εἰ δὲ μὴ βουληθεῖν; ὀλεθρον πάση τῇ πόλει, καὶ αὐτῷ μέγала κακὰ ἔσεσθαι. Ὡς δὲ οὐκ ἔπεισεν ἐξελεῖν, ἀνήλθεν ὁ βάρβαρος, καὶ ἔαλε τὴν πόλιν μετὰ Σεδεκίου. Καὶ τῷ Ἱερεμίᾳ εὐ ἐχρήσαντο οἱ ἄρχοντες τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Τῷ Ἀβδαμελέκ προαγορεύει σωτηρίαν. Αὐτοὺς δὲ λαβόντας ἀρῆσιν παρὰ τοῦ ἀρχιμαγείρου, ὥστε ἀπελθεῖν ὅπου βούλοιντο, ἐρχεται πρὸς Γοδολίαν, ὃν κατέστησεν ἄρχοντα τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Συνήχθησαν πρὸς Γοδολίαν οἱ διεσπαρμένοι ἐν τοῖς ἀγροῖς Ἰουδαῖοι. Ἰσμαὴλ ἀναιρεῖ τὸν Γοδολίαν, καὶ ἐτέρους τινὰς, καὶ λαβῶν τὸν λαὸν τοῦ Γοδολίου, ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀμμωνίτιν χῶραν ὁ Ἰσμαὴλ. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν ὁ Ἰωάνναν, εἰς τις τῶν ἀρχόντων, εὐνοϊκῶς διαχειόμενος πρὸς Γοδολίαν, ἔφυγε μετὰ τῶν ὀκτώ μόνων ἀνδρῶν ὁ Ἰσμαὴλ, καὶ τὸν λαὸν ἔλαβεν ὁ Ἰωάνναν. Ὡστε δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτῶν δεθηθεὶς, καὶ συμβουλεύσας αὐτοῖς μὴ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον (θάνατον γὰρ ἀπειλεῖν τὸν Θεόν, εἰ μετοικήσαιεν^d ἐκεῖ), οὐκ ἔπεισεν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον ἕως Τάφνας, παραινέει αὐτοῖς μὴ εἰδωλολατρεῖν. Ὡς δὲ ἀντέλεγον, προαγορεύει αὐτοῖς ὀλεθρον μέγαν, καὶ τῷ βασιλεῖ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἀπώλειαν Αἰγύπτου προλέγει, καὶ τῶν ἄλλοφύλων, τὴν ἀπώλειαν Μωαβιτῶν λέγει, καὶ Ἀμμωνιτῶν καὶ Ἰδουμαίων, τὴν ἀπώλειαν Δαμασκοῦ καὶ Ἐλάμ προλέγει, καὶ τὴν ἀπώλειαν Βαβυλῶνος, καὶ τὴν ἄνοδον τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐκεῖθεν. Πῶς ἔαλε Ἱερουσαλήμ προλέγει, καὶ ἀπὸ ἀτιμίας εἰς τιμὴν ἦλθε Ἰωακείμ, ὁ ἐκὼν προσχωρήσας τῷ Ναβουχοδονόσορ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἱεζεκιήλ εἰρημῶν.

Ὁρᾷ τὴν ὀπτασίαν τῶν Χερουβιμ ὁ προφήτης, καὶ κελεύεται λαλήσαι τοῖς Ἰσραηλιταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ.

^a Melius legeretur τὰ ἐκδεξόμενα αὐτὸν κακὰ.

^b Ms. Coisl. male κατὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι, εἰς.

^c Forte κελεύεις, quanquam κελεύειν ferri potest et legitur in Coisl.

^d Coisl. μετοικήσαιεν.

Φέρεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ παρορμαῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ μετὰ παρῶ-
 σίας καὶ ἀόκως τοῖς τε ἀνόμοις καὶ τοῖς δικαίοις τὴν
 εἰς τὴν ζωὴν φέρουσαν διαγγέλλειν, καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ
 προμηνῦναι ἐντολάς. Κελεύεται ἐγκλιεῖσαι ἑαυτὸν, καὶ
 τῆς Ἱερουσαλήμ πολιορκίαν προμηνῦσαι διὰ τοῦ ὑπο-
 δείγματος τῆς πλίνθου καὶ τοῦ τηγάνου. Κελεύεται
 δὲ καὶ ἐπὶ ἐν πλευρῶν κοιμηθῆναι ἡμερῶν ἀριθμὸν,
 φανερῶν τὴν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐσομένην τῷ λαῷ
 θλίψιν. Προλέγει διὰ τῶν ἄρτων, οὓς ἐπὶ βολδίτων
 ποιεῖ, καὶ διὰ τοῦ μερισμοῦ τῶν τριῶν τὸν θάνατον
 αὐτῶν καὶ τὴν διασκορπᾶν καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πό-
 λεως καὶ τῶν εἰδῶλων προστιθησιν. Ὁρᾷ τὰς ἀνομίας
 τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν. Μετὰ ταῦτα τοὺς
 ἔως ὀλέθρου τῆς πόλεως ἐλθόντας. Ὁρᾷ δὲ πάλιν τὰ
 Χερουβὶμ, καὶ προλέγει τῇ πόλει κακὰ. Περὶ τῶν εἰς
 Χριστὸν πιστευόντων. Προμηνῦει τὴν αἰχμαλωσίαν
 αὐτοῖς τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Σεδεκίου, καὶ τὴν αὐτοῦ Σε-
 δεκίου τύφλωσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γενομέ-
 νην. Προλέγει, μὴ εἰς μακρὸν χρόνον ἐκδήσεσθαι τὰ
 κακὰ, ἀλλ' ἐγγὺς εἶναι. Ἀπειλεῖ τοῖς ψευδοπροφήταις,
 [587] καὶ ἀπαράτητα αὐτῶν φησι τὰ κακὰ εἶναι,
 ἅπερ ὑποστήσονται· ὡς μηδὲ Ἰώβ, ἢ Δανιήλ, ἢ Ἰωὴ
 τοῦς υἱοὺς αὐτῶν δύνασθαι ρύσασθαι· καὶ τὴν εἰς τέ-
 λος ἐρήμωσιν αὐτῶν διὰ τῆς κληματίδος τῆς ἀμπέλου
 δηλοῖ. Διηγείται τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ λαοῦ τὴν ἐξ
 ἀρχῆς, πρὶν ἢ προσλαβέσθαι αὐτὸν τὸν Θεὸν, καὶ
 τὴν εὐπρέπειαν τὴν μετὰ τὸ προσλαβέσθαι· καὶ τὴν
 εἰδωλολατρείαν αὐτοῦ, καὶ τὴν διὰ ταύτην αὐτοῖς
 διαδεξαμένην ἄλωσιν, καὶ μεγάλας δεικνυσιν αὐτῆς
 τὰς ἀνομίας ἀπὸ συγκρίσεως Σοδόμων καὶ Σαμαρείας,
 οὕσας καὶ καθ' ἑαυτὰς μεγάλας. Δύναται δὲ τὰ χρη-
 στὰ, ἃ προλέγει, τὸ, *Ἀναστήσω τὴν διαθήκη μου*
μετὰ σοῦ, περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων λέγε-
 σθαι. Τὴν ἄνοδον τοῦ Ναβουχοδονόσορ προλέγει. Πρὸς
 τοὺς λέγοντας· *Οἱ πατέρες ἐξαγον τὸν ὄμψακα,*
καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ὠμοδιάσαν. Περὶ τῆς
 μητρὸς τῶν περὶ Σεδεκίαν τὸν βασιλεῖα. Διαμαρτύ-
 ρεται τοὺς πρεσβυτέρους τὰς ἀνομίας τῶν πατέρων
 αὐτῶν. Τὸ δὲ, *Δίδει ἐπὶ τοῦ δρους μου τοῦ ἄγρου*, ἐπ'
 δρους ὑψηλοῦ Ἰσραὴλ λέγει· Ἀδωνὰ, Κύριε. ἐκεῖ
 δουλεύουσίν μοι πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ εἰς τέλος, εἰς
 τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ δύνασθαι· λαμβάνε-
 σθαι. Ἐπὶ Θεμᾶν, καὶ ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ υἱοὺς
 Ἀμμών. Καὶ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἀμαρτίας λέγει
 τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ
 ψευδοπροφητῶν. Καὶ ἐξήτουν, φησὶν, ἄνδρα ἀνα-
 στροφέμενον ἐρώδης, καὶ ἐστῶτε ἐν δικοπῇ στρα-
 γμοῦ πρὸ προσώπου μου ἐν καρῶ τῆς γῆς, τοῦ
 μὴ εἰς τέλος ἐξαλεῖψαι αὐτόν· καὶ οὐχ εὔρον.
 Περὶ τῆς εἰδωλολατρείας τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ τῆς ἐν
 Αἰγύπτῳ, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα, καὶ τῶν συμφορῶν.
 Καὶ ἐτι οὕτε πένθος ποιῆσαι σύγχωρηθήσονται ἐπὶ
 τοῖς σμβαίνουσι χαλεποῖς. Κατὰ Ἀμμανιτῶν καὶ
 Ἰδομαίων, καὶ ἄλλοφύλων, καὶ τῆς Σῶρ, ἢν Τύρον
 λέγουσιν εἶναι. Προλέγει συμφορὰς μεγάλας, κατὰ
 τοῦ ἀρχοντος Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ Αἰγύπτου, καὶ
 τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως. Ἀπειλεῖ τῷ σκοπῷ τοῦ
 λαοῦ, εἰ μὴ προσέποι τῷ λαῷ, οὐ τέθειται σκοπὸς πρὸς
 εἰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιφερομένας συμφορὰς. Καὶ

* Forte δύναται

λέγει, ὡς μήτε ἄνομον ἀπόλλυσθαι διὰ τὰς προτέρας
 ἀνομίας, ἐὰν ἐπιστρέψῃ τοῦ ποιῆσαι τὰ ἀρετὰ τῷ
 Θεῷ· μήτε δικαίον σώζεσθαι, διὰ τὰς προτέρας ἀ-
 καιοσύνας, ἐὰν μεταβληθεὶς γένηται ἄνομος καὶ ἀ-
 κος. Ἥθλῃ τις πρὸς τὸν προφήτην ἀπαγγέλλων, ὅτι
 ἐάλω Ἱερουσαλήμ· λέγει δὲ καὶ περὶ τούτου ἐγκάλων,
 ὅτι μὴ προσέχωσι τοῖς προφητευομένοις. Προφητεῖ
 δὲ καὶ κατὰ τῶν ποιμένων τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἐπι-
 γέλλεται δώσειν αὐτοῖς ἕνα ποιμένα· ὅπερ ἐπὶ τοῦ
 Ζοροβάβελ γέγονεν, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀναστραφέντων
 Ἰουδαῖοι ἐύπω γεγενῆσθαι φασί· γέγονε δὲ, ὡς ἔφη,
 ἐπὶ Ζοροβάβελ. Προφητεῖ κατὰ Ἰδομαίων καὶ τοῖς
 Ἰσραηλιταῖς χρηστὰ, ἅπερ φησὶν ὁ Θεὸς ποιῆσειν
 Ἰουδαίοις, οὐκ ἐπιθεῖ ἀξιοὶ εἶναι, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ βεβληθῇ. Ἄγεται ὁ προφήτης εἰς τὸ [388]
 πεδῖον, καὶ προφητεῖ ἐπὶ τὰ ὀστά τὰ ξηρά. Προφ-
 τεῖ δὲ καὶ περὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὅτι εἰς ἀρχὸν ἔσται
 Ἰουδαίων· δύναται δὲ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
 Χριστὸν λαμβάνεσθαι. Προφητεῖ καὶ περὶ Γῶγ καὶ
 Μαγῶγ ἐπελθόντων τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπίκασον
 τὴν ἐκ Βαβυλώνας, καὶ ἠττηθέντων. Τινὲς δὲ ἀλλη-
 γορικῶς λαμβάνουσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν
 διάβολον, καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διωγμοὺς ἐπενεχέν-
 τας ὑπὸ ἀεσθῶν βασιλέων. Προφητεῖ δὲ τοῦ καὶ
 τὴν οικοδομὴν, καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς νομιστῆς
 λατρείας· ἅπερ καὶ αὐτὰ προσδοκῶσι μὲν ἐτι Ἰου-
 δαῖοι· ἐξέβη δὲ ἐπὶ Ἔσδρα καὶ Ζοροβάβελ. Τὴν αὖ
 οικοδομὴν τῆς πόλεως, ἢν προλέγει, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ
 κατὰ μικρὸν ἐκπορευόμενον καὶ αὐξανόμενον, δύνα-
 ται ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐπὶ τὸν Χριστὸν λαμβά-
 νεσθαι, νεκροὺς ὄντας πρὶν ἢ πιστεῦσαι, μετὰ δὲ αὐ-
 πιστεῦσαι ζωοποιουμένους.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Δανιὴλ εἰρημένων.

Ἐκλέγονται οἱ περὶ τὸν Δανιήλ, καὶ παραδίδονται
 τῷ ἀρχιτεχνούχῳ, καὶ σιτοῦνται σπέρματα· καὶ παρα-
 στάντες τῷ βασιλεῖ, πάντων ἀνεδείχθησαν σοφώτεροι·
 Ὁρᾷ τὸ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ, καὶ τοὺς μάγους
 ἀπορήσαντας γνωρίσαι καὶ ἐπιλύσαι αὐτὸ κελεύει
 σφαγῆναι. Κινδυνεύσαντας δὲ καὶ τοὺς περὶ Δανιήλ
 ἔσωσεν ὁ Θεός, ἀποκαλύψας αὐτῷ τῷ Δανιήλ τὴν ἐπι-
 σιν τοῦ ἐνυπνίου. Ὁ Δανιήλ εἰσαχθεὶς λέγει τὸ ἐνύ-
 πνιον τῷ βασιλεῖ καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ λί-
 θος ὁ τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν ὁ Χριστός ἐστι· τὸ δὲ ἄνευ
 χειρῶν, τὸ χωρὶς συνουσίας ἐκ τῆς Παρθένου αὐτὸν
 τεχθῆναι. Στήσας τὴν εἰκόνα Ναβουχοδονόσορ, κελεύει
 προσκυνεῖν πάντας, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν
 κάμινον ἐμβάλλει μὴ προσκυνήσαντας. Ὡς δὲ οἱ περὶ
 τὴν κάμινον ἀνηρέθησαν, καὶ ὕμνον οἱ παῖδες τὸν
 Θεὸν, καλέσας αὐτοὺς, καὶ ἰδῶν σώους, τὸν τε Θεὸν
 ἐξεπλάγη, καὶ αὐτοὺς ἀρχῇ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐτί-
 μησε, καὶ δόγμα ἔθηκε, τὸν βλασφημοῦντα εἰς τὸν
 Θεὸν ἀπόλλυσθαι. Ὁρᾷ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ· καὶ
 τῶν σοφῶν Βαβυλώνας πάλιν διατηρησάντων, ἐπιλύει
 αὐτὸ ὁ Δανιήλ, συμβουλεύει τε τῷ βασιλεῖ, τὰς ἀνο-
 μίας αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις λυτρώσασθαι. Καὶ οὐ
 μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐξέβη τὸ ἐνύπνιον· καὶ ἤνωσ
 τὸν Θεὸν ὁ Ναβουχοδονόσορ. Τῶν σκευῶν τῶν ἱερα-
 τικῶν ἐξενεχθέντων κατὰ πρόστασιν τοῦ βασιλέως
 υἱοῦ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῶν ἐστρωμένων εἰς αὐτὰ
 πινόντων, ἐξῆλθεν ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ ἔγραψεν
 ἐν τῷ τοίχῳ γραφῆν, ἢν καὶ αὐτὴν τῶν σοφῶν Βαβυ-

includere, et Jerosolymæ obsidionem prænuntiare per exemplum lateris et sartaginis. Jubetur item in unum latus dormire certo dierum numero, declarans calamitatem populo futuram in captivitate. Prædicat per panes, quos ex stercore boum facit, et per divisionem capillorum mortem eorum ac dispersionem; urbis item atque idolorum devastationem adjicit. Videt iniquitates populi, et idololatriam. Deinde eos qui usque ad exitum urbis devenierunt. Videt rursum Cherubinos, et mala urbi prænuntiat. De iis qui in Christum credituri erant. Prædicat rursum captivitatem populi, quæ sub Sedecia accidit, et Sedeciam excæcatum iri a Nabuchodonosore. Prædicat mala non post diuturnum tempus eventura, sed prope esse. Minatur pseudopropheta, ipsisque indeprecabilia esse quæ passuri sunt mala denuntiat; ita ut nec Job nec Daniel nec Noe ipsorum filios possint eruere: et extremam illorum vastitatem per lignum vitis declarat. Enarrat populi turpitudinem ab initio, antequam Deum amplexus esset, et decorem postquam amplexus est: idololatriamque ejus, et excidium quod propter eam invasit ipsos; magnas ostendit ejus iniquitates ex comparatione Sodomorum et Samariæ, quæ etiam per seipsas erant ingentes. Possunt autem bona, quæ prædicat, nempe, *Suscitabo testamentum meum tecum* (Ezech. 16. 62), de credentibus in Christum intelligi. Ascensum Nabuchodonosoris prænuntiat. Adversus eos qui dicebant: *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt* (Ezech. 18. 2). De matre Sedecia regis. Testificatur senioribus iniquitates patrum suorum. Illud autem, *Quia super montem sanctum meum, de monte excelso Israel dicit: Adonai, Domine, illic servient mihi omnis domus Israel in finem* (Ezech. 20. 40. in Græc.), de credentibus in Christum potest accipi. De Theman, de Israel, et de filiis Ammon. Iniquitates et peccata Israelis recenset, sacerdotum, principum et pseudoprophetarum. *Et quærebam, inquit, virum recte versantem et stantem in fractura maceriae (a) ante faciem meam in tempore terræ, ut ne in finem delearem eum: et non inveni* (Ezech. 22. 30). De idololatria populi Israel in Ægypto et postea, ac de calamitatibus. Atque insuper neque luctum agere permittentur super contingentibus malis. Contra Ammanitas et Idumæos, et alienigenas, et Sor, quam dicunt esse Tyrum. Prædicat calamitates magnas contra principem Tyri et Sidonis, et Ægyptum, Ægyptiorumque regem. Minatur speculatori populi, nisi prædixerit populo, cuius constitutus est speculator ad calamitates a Deo illatas. Ac dicit, neque iniquum perire ob priores iniquitates, si conversus fuerit ad faciendum ea quæ Deo sunt placita; neque ju-

stum salutem consequi ob priorem justitiam, si mutatus, iniquus injustusque evaserit. Venit quispiam ad prophetam, nuntians captam fuisse Jerusalem: dicit autem hac de re incusans, quod non attendant iis quæ a prophetis prædicantur. Vaticinatur porro contra pastores Israelis: promittitque dandum esse pastorem unum; id quod sub Zorobabele factum est, id quod etiam Judæi impudenter dicunt nondum evenisse; evenit tamen, ut dixi, sub Zorobabele. Vaticinatur contra Idumæos, et Israelitis bona prædicat, quæ Deus ideo se Judæis collaturum dicit, non quod illi digni sint, sed ne nomen ejus profanetur. Ducitur propheta in campum, et prophetat super ossa arida. Prophetat item de Zorobabele, quod futurus sit unus Judæorum princeps: potest autem de Domino nostro Jesu Christo accipi. Vaticinatur etiam de Gog et Magog, qui Judæos invasuri erant post reditum ex Babylone, quique victi fuerunt. Quidam autem id allegorice accipiunt de Ecclesiis, et de diabolo, deque persecutionibus quæ vario tempore illatæ sunt ab impiis Imperatoribus. Vaticinatur item templi constructionem, et restitutionem legalis cultus: quæ etiam expectant Judæi; sed ea evenerunt tempore Esdræ et Zorobabelis. Constructio autem templi, quam prædicat, et aqua quæ paulatim egrediebatur et augebatur, potest accipi de iis qui ad Christum conversi sunt, qui mortui erant antequam crederent, viventes autem facti sunt postquam crediderunt.

SYNOPSIS EORUM QUÆ A DANIELE PROPHETA DICTA
SUNT.

Eliguntur Daniel et socii, et traduntur archieuncho, atque leguminibus vescuntur: et adstantes regi omnium sapientissimi deprehensi sunt. Videt somnium Nabuchodonosor, et magos, qui non poterant somnium indicare et interpretari, jubet occidi. Periclitantes quoque Daniele et socios servavit Deus, cum Danieli somnii notitiam per revelationem dedit. Introductus Daniel somnium regi dixit ejusque interpretationem. Lapis autem sine manibus excisus Christus est; sine manibus vero, quia sine concubitu ex virgine natus est. Erectam a se statuum Nabuchodonosor jubet omnes adorare, et tres pueros qui adorare nolebant in fornacem injicit. Ut autem illi qui circa fornacem erant interfecti sunt, et pueri Deum canticis celebrarent, ubi ipsos evocavit rex et incolentes vidit, de Dei potentia stupore percussus, ipsos principatu Judæorum honoravit, decretumque dedit, ut quisquis in Deum blasphemaret, morte plecteretur. Videt somnium Nabuchodonosor: et cum sapientes Babylonis rursum lærerent, ipsum solvit Daniel, regique auctor est, ut iniquitates suas eleemosynis redimat. Nec diu postea somnii exitus evenit; laudavitque Nabuchodonosor Deum. Sacris templi vasis jussu Baltasaris regis filii Nabuchodonosoris eductis, cum in illis potarent convivæ, exiit articulus manus, qui exaravit in muro scripturam, quam etiam cum non possent sapientes Babylonis explicare, Daniel legit et interpretatus est; indutusque est purpura, circumposteruntque ei tor-

(a) Illud, פְּרָצָה, in fractura maceriae (ἐν διακοπή φραγμοῦ), non est in exemplaribus hodiernis, sed ex Origenis Hexaplis adjunctum fuerat, ut nos in Hexaplis addidimus. Totus locus in Editionibus hodiernis LXX sic habetur: Καὶ ἐζητούν ἐξ αὐτῶν ἀνδρα ἀναστρεφόμενον ὁρθῶς, καὶ ἐστῶτα πρὸ προσώπου μου ὁλοσχερῶς ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς. Melius exemplar Chrysostomi, ἐν τ. κ. τῆς γῆς. In Hebræo autem legitur, פְּרָצָה הָאֲרֶצַּה, pro terra. Septuaginta vero legerunt ΠΥΛΗ, in tempore.

quem aureum, prædicaveruntque eum esse tertium principem in regno. Cum regnaret Darius Medus, Daniele principe constituto, cogitur a tribunis et satrapis decretum promulgare, ut quicumque intra triginta dies aliquid vel ab homine quopiam vel a deo peteret, præterquam a rege, in lacum leonum injiceretur. Quo facto, cum observassent Danielem precari Deum, ipsum calumniantur, coguntque regem ad injiciendum illum in lacum. Cum injecisset autem, ubi postea accessit et saluum reperit, illum eduxit e lacu: illos autem qui ipsum in lacum injici curaverant cum uxoribus perdidit, leonibus objectos. Decretumque promulgavit, ut omnes Deum timerent. Videt ferarum visionem, per lænam, regnum Assyriorum, per ursum, Medorum et Persarum, per pardum, Macedonum, per quartam feram, Romanorum. Vaticinatur etiam de Christo, et de Antiocho impio. Illic enim est cornu parvum, quod excussit tria priora. Vaticinatur quomodo Alexander Macedo regnum Persarum solvit; arietem dicens regem Persarum, hircum Alexandrum Macedonem. Ultima visio hic de regina austri dicitur in libro Machabæorum reperi. Belum decutit et draconem occidit; in lacum projicitur et servatur, et qui in causa erant, quod conjectus fuisset, injiciuntur et devorantur a leonibus.

OSEE.

Jubetur accipere uxorem meretricem, et nascentes infantes vocare *Jezeael*, *Non misericordiam consequutam*, et *Non populus meus* (*Osee 1. 4. 6. 9*). Et accusat populum de fornicatione, prædicatque illi perniciem, et opes quasdam post perniciem. Illud autem, *Disponam testamentum cum bestiis agri, et desponsabo in fide* (*Osee 2. 18*), potest accipi de credentibus in Christum. Jubetur accipere uxorem fornicariam, Judæorum desolationem declarans, ipsosque accusat de multis magnisque peccatis, tam populum, quam sacerdotes. Criminator quoque eorum ebrietatem, fornicationem, et iracundiam. Incusat quod spem a Deo transferentes, in Assyrios contulerint, et Ægyptiis confisi sint. Vaticinaturque eis ultionem. Dicit Ephraimum cum per auxilia sibi præstita fortis evasisset, rebus secundis citra decorum usum esse. Ostendit Deus suam circa Israelitas sollicitudinem, illorumque erga se ingratum animum: et calamitates ipsi prædicat.

JOEL.

Corruptionem fructuum terræ narrat, et hortatur ut Deum sibi propitium reddant. Vaticinatur ascensum Assyrii: postea vero bona quædam prænuntiat. Quod apostolis accidit circa varias linguas prædicat. Vaticinatur etiam gentium perniciem, quæ post reditum ex Babylone sub Zorobabele contigit. Hic porro locus allegoriam continet.

AMOS.

Prædicat iniquitates Damasci, Gazæ, Tyri, Idumæorum, Ammanitarum, Moabitarum, Judæ et Israe-

lis, et pœnas quæ illos excepturæ sunt. Numeratur beneficia a Deo in Judæos collata, illorumque negligentia et contemptus, atque ærumnæ quæ illos exspectant. Prædicat circa mulieres Samariæ, illas ebrietatis et rapinæ accusans. Vaticinatur famem et dissolutionem eo quod non converterentur, et quod multis affecti plagis non meliores evaderent. Incusat Israeliam, quod eos qui se redarguebant moleste ferrent: et hortatur ut convertantur ad Deum. Incredulis comminatur futura mala. De illis porro ait: *Væ qui desiderant diem Domini* (*Amos 5. 18*). Aliqui vero id retulerunt ad futurum judicium: ut quidam incredulorum nunc dicunt: Non erit judicium; quod si futurum est, veniat. Reprobatio festorum illorum, sacrificiorum et psalteriorum. Stellam dei Raphan¹ Saturnum dicit: quoniam gentiles dei sui Saturni stellam esse dicunt in cælo, quam etiam Saturnum vocant. Dicit autem, *Num victimas et sacrificia obtulistis mihi annis quadraginta* (*Amos 5. 25*)? Neque enim populus obtulit, sed soli principes, cum stetit tabernaculum. Hic de toto populo loquitur. Accusat etiam illos de immoderato cibo, et calamitates ipsi prædicat. Per locustas, et testamentum, et adamantem, eorum necem vaticinatur: cumque hæc Amesie regi significasset, hic prophetam vi repulit et abegit. Ille vero ipsi et populo mala prædicat. Et videt vas acupis; per hoc autem ipsos capiendos esse indicat. Iniquitates et violentias eorum enumerat, et mala ipsos invasura. Illud autem: *Occidet sol meridie* (*Amos 8. 9*), de tempore passionis Christi vaticinatur. Prædicat etiam de credentibus in Christum.

ABDIAS.

Ultionem de Idumæis sumendam prædicat, quam subiere, quia cum reliquis hostibus invaserunt Israelitas. De Ecclesia.

JONAS.

Jonas propheta narrat fugam in Tharsis, tempestatem, deglutitum se a cæto, et ejectum, pœnitentiam Ninivitarum, servatam cucurbitam, crescentem et pereuntem complectitur.

MICHÆAS.

Futuram desolationem Samariæ et Jerosolymæ prædicat, causamque adjicit. Subjungit etiam eorum reditum ex Babylone, crimina et accusationes principum populi et sacerdotum, atque pseudopphetarum. De Ecclesia credente in Dominum nostrum, et de Novo Testamento: nam prior lex præteritura erat: et de pace. Mala rursus Judæis prædicantur. De Christi secundum carnem generatione, et de iis qui in ipsum credituri sunt. *Et erit residuum Jacob* (*Mich. 5. 7*): quod ait Paulus apostolus, *Quod relictum erit salvabitur* (*Rom. 9. 27*). Judicium Domino adversus populum suum, et beneficiorum ejus enumeratio, re-

¹ In Edit. Rom., *Raphan*, legitur. In Hebraico רָפָן exprimitur. Hieronymus vero CHION. Abenezra quoque dicit esse Saturnum, ut Chrysostomus. In Act. Apostolorum legitur, 7, 43, *Stylus dei vestri Remphan*.

λῶνος ἀπορῶντων ἐπιγνώναι, ὁ Δανιὴλ ἐπέγνω, καὶ ἐπέλυσε, καὶ ἐνεδύθη πορφύραν, καὶ περιέθηκον αὐτῷ μανιάκην χρυσοῦν, καὶ ἐκτίρυξαν αὐτὸν τρίτον ἄρχοντα εἶναι ἐν τῇ βασιλείᾳ. Βασιλευσας Δαρείος ὁ Μῆδος, καὶ καταστήσας ἄρχοντα τὸν Δανιὴλ, ἀναγκάζεται ὑπὸ τῶν τακτικῶν καὶ σατραπῶν δόγμα κυρῶσαι, ὥστε τὸν αἰτοῦντα παρὰ ἀνθρώπου ἢ θεοῦ αἴτημα, πλὴν παρὰ τοῦ βασιλέως, εἰσὼ τριάκοντα ἡμερῶν, ἐμβληθῆναι εἰς τὸν [389] λάκκον τῶν λεόντων. Καὶ τούτου γενομένου, παρατηρήσαντες τὸν Δανιὴλ εὐχόμενον τῷ Θεῷ, διαβάλλουσι, καὶ καταναγκάζουσι τὸν βασιλέα ἐμβαλεῖν αὐτὸν εἰς τὸν λάκκον. Ἐμβαλῶν δὲ, καὶ προσελθὼν, καὶ σῶον εὐρῶν, τὴν μὲν ἀνήγαγε τοῦ λάκκου, τοὺς δὲ βάλλοντας αὐτὴν μετὰ τῶν γυναικῶν ἀπώλεσε τοῖς λέουσι παραδοῦς. Καὶ δόγμα ἔθηκε, πάντας φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Ὁρᾷ τὴν ὄρασιν τῶν θηρίων, διὰ μὲν τῆς λαϊνῆς τῆν Ἀσσυρίων βασιλείαν, διὰ δὲ τῆς ἄρκτου, τῶν Μήδων καὶ Περσῶν, διὰ δὲ τῆς παρθάλευς, τῶν Μακεδόνων, διὰ δὲ τοῦ τετάρτου θηρίου, τῶν Ῥωμαίων. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ Ἀντιόχου τοῦ ἀσεβοῦς. Οὗτος γάρ ἐστι τὸ κέρας τὸ μικρόν, τὸ ἐκτινάξαν τρία τῶν ἑμπροσθεν. Προφητεύει πῶς Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατέλυσε τὴν βασιλείαν Περσῶν· τὸν μὲν κρῖν τὸν βασιλέα Περσῶν λέγων, τὸν δὲ τράγον Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα. Ἡ δὲ ἐσχάτη ὄρασις ἐνταῦθα, περὶ τῆς βασιλείας νότου φησὶν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μακκαβαίων εὐρίσκεισθαι. Τὸν Βῆλ κατασπᾷ, καὶ τὸν δράκοντα ἀναιρεῖ· εἰς τὸν λάκκον ἐμβάλλεται καὶ διασώζεται, καὶ οἱ αἵτιοι τοῦ ἐμβληθῆναι αὐτὸν ἐμβάλλονται καὶ ἀναλίσκονται ὑπὸ τῶν λεόντων.

Ὁσηέ.

Κελεύεται λαθεῖν γυναῖκα πόρνην, καὶ τὰ τιχτόμενα παῖδια ὀνομάσαι *Ἰσραὴλ*, *Ὀὐκ ἠλεσημένην*, καὶ *Ὀὐ λαός μου*. Καὶ ἐγκαλεῖ τῷ λαῷ πορνείαν· καὶ προλέγει αὐτῷ ἀπώλειαν, καὶ χρήματά τινα μετὰ τὴν ἀπώλειαν. Τὸ δὲ, *Διαθήσομαι διαθήκην μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μνηστεύσομαι ἐν πίστει*, δύναται λαμβάνεσθαι εἰς τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ. Προτάσσεται λαθεῖν γυναῖκα μοιχαλίδα, μηνύων τὴν ἐρήμωσιν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγκαλεῖ αὐτοῖς πολλὰ καὶ μεγάλα ἁμαρτήματα, τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἱερεῦσι. Διαβάλλει τε αὐτοὺς καὶ εἰς μέθην, καὶ εἰς μοιχείαν, καὶ εἰς θυμόν. Ἐγκαλεῖ ὅτι τὴν ἐλπίδα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μεταγαγόντες, ἐπὶ Ἀσσυρίους ἤλπιζον, καὶ Αἰγυπτίους ἐθάβρουν. Καὶ προλέγει αὐτοῖς τιμωρίας. Λέγει ὅτι διὰ τὸ βροθεῖσθαι γενόμενος ἰσχυρὸς ὁ Ἐφραῖμ, οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο τῇ εὐπραγίᾳ. Δείκνυσιν ὁ Θεὸς τὴν τε ἑαυτοῦ περὶ τοὺς Ἰσραηλίτας κηδεμονίαν, καὶ τὴν ἐκείνων περὶ αὐτὸν ἀγνωμοσύνην· καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς.

Ἰωήλ.

Διαφθορὰν λέγει τῶν τῆς γῆς καρπῶν, καὶ παραινέει ἐξιλεῶσθαι τὸν Θεόν. Τὴν ἄνοδον τοῦ Ἀσσυρίου προλέγει· προφητεύει δὲ καὶ μετὰ ταῦτα χρηστά τινα. Τὸ συμβᾶν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τὸ τῶν γλωσσῶν προλέγει. Προφητεύει δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπώλειαν τὴν γενομένην μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπὶ Ζοροβάβελ. Ἐχει δὲ καὶ ἀλληγορίαν τὸ χωρίον τοῦτο.

* In mss. male Ἄμως.

Ἄμως.

[390] Τὰς ἀνομίας Δαμασκοῦ, Γάζης, Τύρου, Ἰουμαίων, Ἀμμανιτῶν, Μωαβιτῶν, Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ προλέγει, καὶ τὰς διαδεξιμένας αὐτοὺς τιμωρίας. Τὰς εὐεργεσίας τὰς εἰς τοὺς Ἰουδαίους γενομένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπαριθμεῖται, καὶ τὴν αὐτῶν ὀλιγωρίαν καὶ καταφρόνησιν, καὶ τὰ περιμεινόμενα αὐτοὺς χαλεπά. Πρὸς τὰς γυναῖκας τῆς Σαμαρείας εἰς μέθην, εἰς ἀρπαγὴν διαβάλλων προλέγει. Προλέγει λιμὸν καὶ διάλυσιν διὰ τὸ ἀνεπίστροφον, καὶ ὅτι πολλὰ πληγέντες, οὐκ ἐγένοντο βελτίους. Ἐγκαλεῖ τῷ Ἰσραὴλ, ὅτι πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας αὐτοὺς ἐδυσχεραίνων, καὶ παραινέει ἐπιστρέφαι πρὸς τὸν Θεόν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς ἀπιστοῦσι, ὅτι ἤξει τὰ κακά. Περὶ αὐτῶν γάρ φησιν· *Ὅσαι οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου*. Τινὲς δὲ αὐτὸ ἐξέλαβον εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν· ὡς καὶ ἂν τῶν ἀπίστων λεγόντων, ὅτι οὐκ ἔσται κρίσις· εἰ δὲ ἔστιν, ἐλθέτω. Παραίτησις τῶν ἑορτιῶν αὐτῶν, καὶ τῶν θυσιῶν καὶ ψαλτηρίων. Ἄστρον θεοῦ Ῥαφᾶν τὸν Κρόνον λέγει· ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες τῷ θεῷ αὐτῶν Κρόνον καὶ Ἄστρον εἶναι φασιν ἐν οὐρανῷ, καὶ αὐτὸ Κρόνον καλοῦσι. Λέγει δὲ, *Μὴ σφίγρια καὶ θυσίας προσηγάκατέ μοι ἐτη τεσσαράκοντα*; Οὐδὲ γάρ προσήνεγκεν ὁ δῆμος, ἀλλὰ μόνοι οἱ ἄρχοντες, ὅτε ἔστη ἡ σκηνή. Ἐνταῦθα τὰ περὶ παντὸς τοῦ λαοῦ λέγει. Διαβάλλει δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς ἄμετρον τροφήν, καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς. Διὰ τῶν ἀκρίδων, καὶ τῆς διαθήκης, καὶ τοῦ ἀδάμαντος, τὴν σφίγγην αὐτῶν προφητεύει, καὶ δηλώσας Ἀμεσία τῷ βασιλεῖ ταῦτα, βιάζεται τὸν προφήτην καὶ ἀπλάυνει. Ὁ δὲ καὶ αὐτῷ προλέγει κακά καὶ τῷ λαῷ. Καὶ ὁρᾷ ἄγος Ἰεζουτοῦ, καὶ διὰ τούτου τὴν σύλληψιν αὐτῶν. Τὰς ἀδικίας αὐτῶν καὶ τὰς βίας ἀπαριθμεῖται, καὶ τὰ μέλλοντα διαδέξεσθαι αὐτοὺς κακά. Τὸ δὲ, *Δύσεται ἡλιος μεσημβρίας*, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ προλέγει. Περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προλέγει.

Ἄβδιου ε.

Τὴν τιμωρίαν τῶν Ἰουμαίων προλέγει, ἣν ὑπέστησαν διὰ τὸ συνεπιθέσθαι τοῖς Ἰσραηλίταις μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν πολεμίων. Περὶ Ἐκκλησίας.

Ἰωνᾶς.

Ἰωνᾶς ὁ προφήτης τὴν εἰς Θαρσεῖς φυγὴν, τὸν κλύδωνα, τὴν ὑπὸ τοῦ κήτους κατάποσιν, καὶ τὴν ἐκβολὴν, τὴν μετάνοιαν τῶν Νινευιτῶν, τὴν σωτηρίαν τῆς κολοκύνθης, τὴν ἀνάδοσιν, καὶ τὴν ἀπώλειαν περιέχει.

Μιχαίας δ.

Τὴν ἐσομένην ἐρήμωσιν Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλήμ προλέγει, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι. [391] Συνάπτει δὲ καὶ τὴν ἄνοδον αὐτῶν τὴν ἐκ Βαβυλῶνος, ἐγκλήματα, κατηγορίας τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ψευδοπροφητῶν. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πιστευούσης εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν, καὶ περὶ τῆς Νέας Διαθήκης. Ὁ γὰρ πρότερος νόμος ἐκεῖνα ἐξῆλθε· καὶ περὶ τῆς εἰρήνης. Καὶ κακὰ πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις προλέγεται. Περὶ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ περὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰακώβ· ὃ λέγει Παῦλος ὁ

^a In mss. perperam Μιχαίας.

^b His prorsus similia habes supra Comment. in Isaiam cap. 5. v. 29.

^c In mss. hic Ἰωήλ pro Ἀβδιου ponitur male.

^d Hic in mss. perperam Ἀβδιου ponitur pro Michæa.

^e Illud, ἐκεῖνα ἐξῆλθε, corruptum omnino est, nec video quomodo possit locus restaurari.

ἀπόστολος, τὸ ἐγκατάλειμμα σωθήσεται. Κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ ἀπαρίθμησις, καὶ παραίτησις θυσιῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ὡς τῶν δικαίων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐκλειπόντων. Καὶ πρὸς τῷ τέλει μετὰ τὸ ἐγκαλέσαι καὶ ἀπειλήσαι συμφορὰς μεγάλας, χρηστὰ προμηνύει τῷ Ἰσραήλ.

Ναοῦμ.

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως διαλέγεται· περὶ τῶν ἀποστόλων προλέγει. Προστίθῃσι δὲ καὶ τὴν ἀνοὴν Βαβυλωνίων κατὰ Νινευιτῶν κατακράτος αἰχμαλωσίαν. Λέγει δὲ καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ τὸν πλοῦτον, ὃν εἶχε πρὶν αἰχμαλωτευθῆναι.

Ἔως ὧδε εἶχε τὸ ἀντίγραφον.

MONITUM

inter spūria Athanasii opera Homiliam dedimus, p. 410, cujus initium est Græcè, Μυστήριον ξένον βλέπω, hoc est, *Mysterium novum video*, cum titulo, Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, hoc est, *In generationem Christi*. Initium porro illud idipsum est quod hujus, quæ Chrysostomi nomine circumfertur, homiliæ: nec initium modo, sed etiam alia non pauca hinc et inde ex hac homilia decerpit is, qui illam Athanasii nomine consarcinavit. Hæc autem de qua nunc agimus homilia ævo certissime Chrysostomi emissa fuit: nam Cyrillus libro ad Reginas, qui inter Ephesinæ Synodi Acta cusus etiam reperitur, ex hac homilia quædam Chrysostomi nomine profert testimonia, quorum primum his verbis effertur: « Joannis episcopi Constantinopolitani de divina generatione. » Loquitur autem de sancta Virgine. « Loco solis, inquit, justitiæ solem incircumscripse complexa fuit. Ac ne quæras quomodo; ubi enim vult Deus, ibi naturæ ordo vincitur. Voluit enim, potuit, descendit, salvavit; omnia Dei nutum sequuntur. Hodie qui est gignitur, et qui est, fit id quod non erat; nam cum Deus esset, fit homo; ab ea tamen, quam habebat, deitate non excidit. Neque enim cum deitatis jactura factus est homo, neque per profectum ex homine factus est Deus: sed Deus existens propter impassibilitatem, caro factus est,

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος^α.

Μυστήριον ξένον καὶ παράδοξον βλέπω· ποιμένες μου περιχοῦσι τὰ ὦτα, οὐκ ἔρημον (sic) συρίζοντες μέλος, ἀλλ' οὐράνιον ᾄδοντες ὕμνον. Ἄγγελοι ᾄδουσιν, ἀρχάγγελοι μέλπουσιν, ὕμνεῖ τὰ Χερουβιμ, δοξολογεῖ τὰ Σεραφίμ, πάντες ἐορτάζουσι Θεὸν ἐπὶ γῆς ἐρώντες, καὶ ἀνθρωπων ἐν οὐρανοῖς· τὸν ἄνω κάτω δι' οἰκονομίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω διὰ φιλανθρωπίαν^β. Σήμερον Βηθλεὲμ τὸν οὐρανὸν ἐμιμήσατο· ἀντὶ μὲν ἀστέρων ἀγγέλους ὕμνουσιντας δεξαμένη, ἀντὶ δὲ ἡλίου τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράπτως χωρήσασα. Καὶ μὴ ζῆτει πῶς· ὅπου γὰρ βούλεται Θεός, νικᾶται φύσεως τάξις. Ἡβουλήθη γὰρ, ἡδυνήθη, κατῆλθεν, ἔσωσε· σύνδρομα τὰ πάντα τῷ Θεῷ. Σήμερον ὁ ὦν

τίχεται, καὶ ὁ ὦν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὦν γὰρ Θεός, γίνεται ἀνθρωπος, οὐκ ἐκστὰς τοῦ εἶναι Θεός. Οὐδὲ γὰρ κατ' ἕκστασιν θεότητος γέγονεν ἀνθρώπος, οὐδὲ πάλιν κατὰ προκοπὴν ἐξ ἀνθρώπου γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὦν, διὰ τὸ ἀπαθὲς σὰρξ ἐγένετο, ἀμεταβλήτου μενουσῆς τῆς φύσεως. Ἄλλ' ὅτε μὲν ἐτέθη, Ἰουδαῖοι ἠρνούντο τὸν ξένον τόκον, καὶ Φαρισαῖοι παρηρμήνευον τὰς θείας Βίβλους, καὶ γραμματεῖς ὑπεναντία τοῦ νόμου ἐλάλουν. Ἡρώδης τὸν τεχένης ἐζήτηι, οὐχ ἵνα αὐτὸν τιμήσῃ, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀπολέσῃ. Σήμερον γὰρ^γ πάντα ὑπεναντία εἶδον. Οὐκ ἐκράβη γὰρ, κατὰ τὸν ψαλμῶδον, [393] ἀπὸ τῶν τέκτων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἐτέραν. Βασιλεῖς μὲν γὰρ ἦλθον, τὸν ἐπουράνιον βασιλεῖα θαυμάζοντες, ὅτι πῶς ἐπὶ γῆς ἦλθεν οὐκ ἀγγέλους ἔχων, οὐκ ἀρχαγγέλους, οὐ

^α Cod. Reg. 1832, sic titulum habet, Λόγος εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτήρος.

^β Hæc sic invertuntur in Reg. τὸν ἄνω κάτω διὰ φιλανθρωπίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω δι' οἰκονομίαν.

^γ Savill. δέ.

probatioque sacrificiorum. Luget propheta quasi iustis et bonis viris deficientibus. Et in fine post accusationem et comminationem magnarum calamitatum, bona prænuuntiat Israeli.

NAMUM.

De potentia Dei disserit : de apostolis prædicat.

Adjicit autem invasionem Babyloniorum contra Niniuitas, horum captivitatem. Enarrat ejus potentiam et divitias, quas habuit antequam caperetur.

Hactenus exemplar habebat (a).

(a) Hæc est librarii Codicis Coisliniani nota qua significatur opus imperfectum esse, et exemplar suum illo desiderare.

AD HOMILIAM IN NATALEM CHRISTI DIEM.

immutata manente natura. His porro subjungit alia quædam, quæ num. 2 leguntur : *Qui in solio sublimi præcelsoque considet, is in præsepio ponitur : impalpabilis, simplex, incorporeus, humanis manibus contrectatur : qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis constringitur.*

His conspectis testimoniis atque locis, quis non credat rem esse confectam, homiliamque Chrysostomo incunctanter fuisse adjudicatam? Verum secus res cessit. Nam Savilius eam inter *dubia* locavit. Fronto Ducæus inter spuria edidit. Tillemontius vero putat laudatam a Cyrillo Chrysostomi nomine homiliam, Chrysostomi esse oportere : sed arbitratur hanc, quam nunc habemus, homiliam esse centonem, ubi is qui illam variis ex locis consarcinavit, ut facilius fucum faceret, duo illa loca a Cyrillo allata inseruerit. Quodque observatu dignum est, ait Cyrillus in loco superius allato, *justitiæ solem incircumscripse complexa fuit*, dici de sancta Virgine, hic autem de Bethlehem dicuntur; quod sane centonem esse suadeat, modo Athanasio, modo Chrysostomo tributum.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI NATIVITATEM ORATIO (a).

(b) *Mysterium novum et admirabile video : pastorum vocibus aures meæ circumsonant, qui non leni cantu sibilant, sed cælestem hymnum concinunt. Angeli canunt, archangeli modulantur, Cherubim hymnum dicunt, Seraphim glorificant, omnes festum celebrant, dum in terris Deum, et hominem in cælis cernunt : eum qui sursum est, propter dispensationem deorsum versari; eum qui deorsum erat, propter benignitatem sursum nunc versari¹. Hodie Bethlehem cælum imitata est : quæ stellarum quidem loco angelos canentes excepit, solis autem loco justitiæ solem incircumscripse complexa fuit. Neque hic quæsieris, quomodo hoc factum*

sit : ubi enim Deus vult, ibi naturæ ordo cedit. Voluit enim, potuit, descendit, salvavit; omnia Dei nutum sequuntur. Hodie qui est, gignitur, et rursus qui est, fit id quod non erat : nam cum Deus esset, fit homo; ab ea tamen, quam habeat, deitate non excidit. Neque enim cum deitatis jactura factus est homo, neque rursus per succedentia incrementa ex homine factus est Deus; sed Verbum existens, natura propria ob sui impatibilitatem manente immutata, factum est caro. Quando autem natus est, Judæi quidem inusitatum partum negabant, Pharisei vero perperam sacros libros interpretabantur, et scribæ quæ legi erant contraria loquebantur; Herodes eum qui natus erat, quærebat, non ut eum honore afficeret, sed ut eum interficeret. Hodie namque contraria cuncta cernebant. Non enim occultata sunt, ut cum Psalmorum auctore loquar, a filiis eorum in generationem alteram (Psal. 77. 4). Siquidem reges venerunt, et cælestem Regem

¹ Hæc sic invertuntur in Reg., *eum qui sursum est, propter benignitatem deorsum versari; eum qui deorsum erat, propter dispensationem sursum nunc versari.*

(a) Collata cum Codice Reg. 1832, qui sic titulum habet, *Sermo in nativitatem Domini et Dei et Salvatoris.*

(b) Citatur hic locus in Concilio Ephesino.

suspexerunt, quod in terram venerit, non angelos secum habens, non archangelos, non thronos, non dominationes, non virtutes, non potestates, sed nova et minime trita incedens via ex illibato processit utero: nec tamen angelos suæ gubernationis exsortes dereliquit, neque propter incarnationem suam a sua excidit deitate: sed reges quidem venerunt; ut cælestem Regem gloriæ adorarent, milites autem, ut Principem exercitus colerent: mulieres, eum qui ex muliere natus est, ut mulieris dolores in lætitiâ commutet: virgines, filium Virginis, admirantes qui fiat ut lactis conditor, qui efficit ut uberum fontes spontanea fluentia diffundant, a Virgine matre pueruli alimentum accipiat: infantes, eum qui factus est infans, ut ex ore infantium et lactentium laudem perciperet (*Math. 21. 16; Psal. 8. 3*): pueri, puerum, qui martyres ob Herodis insaniam effecit: viri, cum qui homo factus est, ut servorum malis mederetur: pastores, bonum pastorem, qui animam pro ovibus suis ponit: sacerdotes, eum qui factus est Pontifex secundum ordinem Melchisedec (*Hebr. 7. 17; Psal. 109. 4*): servi, eum qui servi formam accepit, ut nostram servitutem honore libertatis ornaret (*Philipp. 2. 7*); piscatores, eum qui ex piscatoribus hominum efficit venatores: publicani, eum qui ex publicanis selectum evangelistam designat (*Math. 9. 9*); meretrices, eum qui lacrymis meretriciis pedes suos exponit; atque ut complectar brevi, peccatores omnes advenerunt, ut agnum Dei cernerent, qui tollit peccata mundi, (a) [magi ut eum satellitio suo cingant, pastores, ut eum benedicant, publicani, ut Evangelium prædicent, meretrices, ut unguenta deferant, Samaritana, ut fontem vitæ sitiât, Chananæa, ut indubitatam fidem exhibeat]. Quam igitur omnes exultent, et mihi quoque placet exultare, choreas agere volo, festumque celebrare: porro choreas ago, non citharam pulsans, non thyrsum quatiens, non tibias inflans, non faces accendens, sed musicorum instrumentorum loco Christi cunarum fascias gestans. Hæ namque mihi sunt spes, hæ mihi vita, hæ mihi salus, hæ mihi tibiæ, hæ mihi cithara: propterea et ipsas gestans advenio, ut earum virtute facultatem sermonis adeptus cum angelis dicam, *Gloria in altissimis Deo; cum pastoribus, Et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (*Luc. 2. 14*). Hodie qui ex Patre ineffabiliter genitus est, ex Virgine propter me inexplicabili modo nascitur. Sed tum quidem secundum naturam ante secula genitus est ex Patre, prout novit ille, qui genuit: hodie vero rursus ex Virgine præter naturam natus est, prout Spiritus sancti novit gratia. Et superna ejus generatio vera est, et inferior ejus generatio minime falsa: et vere Deus ex Deo genitus est, et vere homo idem ex Virgine natus est. Sursum solus ex solo Unigenitus, deorsum solus ex sola Virgine idem Unigenitus. Sicut enim in superna generatione matrem intelligere impium est: sic in inferiori generatione patrem existimare blasphemum est. Pater absque defluxu genuit, et Virgo sine corruptione peperit: nam neque defluxum sustinuit Pa-

(a) Quæ uicinis clauduntur, desunt in Reg.

ter; quippe qui, prout conveniebat Deo, genuit: neque Virgo corruptionem sustinuit pariendo; quippe quæ spiritualiter peperit. Unde neque superna ejus nativitas explicari potest, neque progressus ejus in novissimis temporibus curiose pervestigari se sinit. Nam Virginem quidem hodie peperisse scio, et Deum sine tempore genuisse credo: modum autem generationis silentio didici venerari, non oratione curiose illam inquirendam accipi. Siquidem in Deo non rerum natura est attendenda, sed ejus, qui operatur, virtuti fides habenda. Lex enim est naturæ, cum mulier matrimonio juncta parit: cum vero virum non experta virgo postquam peperit, virgo rursus apparet, tum res naturam excedit. Quod igitur secundum naturam fit, inquiretur: quod vero naturam superat, silentio colatur: non tamquam fugiendum, sed tamquam inenarrabile, dignumque quod silentio veneremur. Sed date mihi, quæso, hanc veniam, ut in exordio finem faciam dicendi. Cum enim rerum sublimiorum investigationem attingere reformidem, quo pacto, aut quam in partem orationis clavum slectam nescio. Quid enim dicam, aut quid loquar? Matrem video, quæ peperit; filium partu editum cerno: modum autem generationis non conspicio: vincitur enim natura, vincitur crûinis limes, quando vult Deus. Non enim secundum naturam res accidit, sed supra naturam miraculum evenit: quievit enim natura, sed Domini voluntas operata est. O ineffabilem gratiam! Unigenitus, qui est ante sæcula, qui tangi non potest, qui simplex est et incorporeus, corpus meum subiit corruptioni obnoxium et aspectabile¹. Quam ob causam? Ut conspectus doceat, docens autem, ad ea quæ non cadunt sub oculos, manu ducat. Nam quoniam oculis auribus fideliores esse existimant homines, de eo vero dubitant, quod non vident, propterea dignatus est et per corpus oculis conspectum sui præbere, ut dubitationem tolleret. Et nascitur ex Virgine, quæ rem ignorabat: nam neque cooperata est ad rem gerendam, neque contulit quippiam ad id quod fiebat: sed nudum fuit arcana virtutis ejus instrumentum; tantum id noverat quod ex Gabriele sciscitata didicerat: *Quomodo mihi fiet istud, quia virum non cognosco* (*Luc. 1. 34*)? Tum inquit ille: *Vis hoc scire? Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (*Ibid. v. 35*). Et quomodo cum ipsa erat, et paulo post ex ipsa? Quemadmodum artifex, inventa materia utilissima, vas pulcherrimum fabricatur: ita Christus, invento virginis sancto corpore et anima, templum sibi construxit animatum, et hominem qua ratione voluit, efformavit ex virgine, eumque indatus hodie processit, neque naturæ deformitatem erabuit. Neque enim probrosum illi fuit, ut suum opus ipse gestaret: ipsum quoque opificium maxima gloria cumulabatur, quod opificis sui fieret indumentum. Nam quemadmodum in prima formatione fieri non poterat, ut homo constitueretur, antequam lutum in ejus manus veniret: ita fieri nequit ut vas corruptibile transmutetur, nisi fiat Opificis indumentum.

¹ Reg., *corruptibile et mortale*.

θρόνους, οὐ κυριότητας, οὐ δυνάμεις, οὐκ ἐξουσίας, ἀλλὰ ξένην καὶ ἀτριβῆ βαδίσας ὁδὸν, ἐξ ἀγεωργήτου προήλθε γαστήρ, οὕτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς ἐπιστάσεως αὐτοῦ καταλιπών, οὕτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρωπήσας τῆς οἰκίας θεότητος ἐκστάς· ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα τῆς δόξης ἤλθον προσοκνήσοντες, στρατιῶται δὲ τὸν ἄρχιστράτηγον τῆς δυνάμεως θεραπεύσοντες· αἱ γυναῖκες τὸν ἐκ γυναικῶς τεχθέντα, ἵνα τὰς λύπας τῆς γυναικῶς εἰς χαρὰν μεταβάλλῃ· αἱ παρθένοι τὸ τῆς παρθένου παιδίον, ὅτι πῶς ὁ γάλακτος καὶ μαζῶν δημιουργὸς τὰς πηγὰς μαζῶν αὐτόματα βεῖθρα φέρεσθαι ποίων, παρὰ μητρὸς παρθένου παιδίου ἄ τροφήν ἔλαθε· τὰ νήπια τὸν νηπίον γενόμενον, ἵνα ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταρτίσῃ αἶνον· οἱ παῖδες τὸν παῖδα μάρτυρας διὰ τὴν Ἡρώδου μανίαν εἰργασάμενον· οἱ ἄνδρες τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ τὰ τῶν δούλων θεραπεύσαντα κακὰ· οἱ ποιμένες τὸν ποιμένα τὸν καλὸν, τὸν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων προθέμενον· οἱ ἱερεῖς τὸν κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ ἄρχιερέα γενόμενον· οἱ δοῦλοι τὸν μορφήν δούλου λαβόντα, ἵνα ἡμῶν τὴν δουλείαν ἐλευθερίᾳ τιμήσῃ· οἱ ἀλιεῖς τὸν ἀπὸ ἀλιῶν θηραυτὰς ἀνθρώπων ἐργαζόμενον· οἱ τελευτῶν τὸν ἀπὸ τελευτῶν εὐαγγελιστὴν ἀναδειξαντα· αἱ πόρνοι τὸν τοῖς πορνικοῖς δάκρυσι τοὺς πόδας προῖεμενον· καὶ ἵνα συντόμως εἴπω, πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ ἤλθον ἰδεῖν τὸν ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ἀφροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, μάγοι δορυφοροῦντες ^b, ποιμένες εὐλογοῦντες. τελευτῶν εὐαγγελιστὴν πηγήν διψῶσα ζωῆς, Χαναναία πίστιν ἀνευδοίαστον ἔχουσα. Πάντων οὖν σκιρτώντων, σκιρτήσας θέλω καγῶ, χορεῦσαι βουλομαι, πανηγυρίσαι θέλω ^c. χορεῦω δὲ, οὐ κιθάραν πλάττων, οὐ θυροδὸν κιθῶν, οὐκ αὐλοῦς ἔχων, οὐ δαδᾶς ἄπταν, ἀλλ' ἀντὶ μουσικῶν ὀργάνων τὰ τοῦ Χριστοῦ ὁπάρτα φέρων. Αὐτὰ γάρ μοι ἐλπίς, αὐτὰ μοι ζωῆ, αὐτὰ μοι σωτηρία, αὐτὰ μοι αὐλὸς, αὐτὰ μοι κιθάρα. Διὸ καὶ αὐτὰ ἔρχομαι φέρων, ἵνα τῇ αὐτῶν δυνάμει ἰσχύον λόγων λαβὼν μετ' ἀγγέλων εἴπω· *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ· μετὰ δὲ ποιμένων, Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.* Σήμερον ὁ γεννηθεὶς ἀβρόχως ἐκ Πατρὸς, ἐκ παρθένου τίκτεται, ἀφράστως δι' ἐμέ. Ἀλλὰ τότε μὲν κατὰ φύσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων ἐγεννήθη, ὡς ὁ γεννήσας οἶδε· σήμερον δὲ πάλιν παρὰ φύσιν ἐτέχθη, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπίσταται χάρις. [394] Καὶ ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἀληθής, καὶ ἡ κάτω γέννησις ἀψευδής, καὶ ἀληθῶς Θεὸς ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθη, καὶ ἀληθῶς ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς ἐκ παρθένου ἐτέχθη. Ἄνω μόνος ἐκ μόνου Μονογενῆς, κάτω μόνος ἐκ παρθένου μόνος Μονογενῆς ὁ αὐτός. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως ἀσεβῆς ἐνόησαι μητέρα· οὕτω βλάσφημὸν ἐστὶν ὑπολαβεῖν καὶ ἐπὶ τῆς κάτω γεννήσεως πατέρα. Ὁ Πατήρ ἀβρέυστως ἐγέννησε, καὶ ἡ παρθένος ἀφθόρως ἔτεκεν· οὕτε γὰρ ὁ Θεὸς βεῦσιν ὑπέμεινε γεννήσας· θεοπεπῶς γὰρ ἐγέννησεν· οὕτε ἡ παρθένος φθορὰν ὑπέμεινε τεκοῦσα· πνευματικῶς γὰρ ἔτεκεν. Ὅθεν οὕτε ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἐξήγησιν ἔχει, οὕτε ἡ ἐν

ὑστέροις καιροῖς πρόοδος πολυπραγμονεῖσθαι ἀνάγκη· ὅτι μὲν ^d γὰρ ἔτεκεν ἡ παρθένος, σήμερον οἶδα, καὶ ὅτι ἐγέννησεν ὁ Θεὸς ἀχρόνως, πιστεύω· τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως σιωπῆ τιμᾶν μεμάθηκα, καὶ οὐ διὰ λόγων πολυπραγμονεῖν παρέλαβον. Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ οὐ δεῖ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων προσέχειν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ ἐνεργούντος πιστεύειν. Φύσεως γὰρ ἐστὶ νόμος, ὅταν γυνὴ προσομιλήσασα γάμοις τέκῃ ^e. ὅταν δὲ παρθένος ἀπειρόγαμος τεκοῦσα πάλιν παρθένος φανείη, ὑπὲρ φύσιν τὸ πρᾶγμα. Τὸ οὖν κατὰ φύσιν ζητεῖσθαι, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν σιγῇ τιμάσθαι, οὐχ ὡς φευκτὸν, ἀλλ' ὡς ἀπόβρῃτον, καὶ σιωπῇ τιμάσθαι ἄξιον. Ἀλλ' ἀπνεύματέ μοι συγγνώμη, παρακαλῶ, ἐν προομιῶσι καταπαῦσαι τὸν λόγον βουλομένη. Δειλὸς γὰρ ὢν πρὸς τὴν τῶν κρείττωνων ἔρευναν, πῶς ἢ ποῦ τρέψω τῶν λόγων τὰ πηδάλια οὐχ ἔχω. Τί γὰρ εἴπω, ἢ τί λαλήσω; Τὴν τεκοῦσαν ὁρῶ, τὸν τεχθέντα βλέπω, τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως οὐ συνορῶ· νικάται γὰρ φύσις, νικάται καὶ τάξεως ὄρος, ὅπου Θεὸς βούλεται. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν γέγονε τὸ πρᾶγμα· ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν τὸ θαῦμα· ἤργησε γὰρ ἡ φύσις, καὶ ἐνήργησε τοῦ Δεσπότητος τὸ βούλημα. Ὡ χάριτος ἀφράστου! Ὁ πρὸ αἰώνων Μονογενῆς, ὁ ἀναφῆς, καὶ ἀπλόος, καὶ ἀσώματος, ὑπειστῆλθέ μου τὸ φθαρτὸν καὶ ὀρατὸν σῶμα ^f. Διὰ τί; Ἴνα βλεπόμενος διδάξῃ, διδάξας δὲ πρὸς τὸ μὴ βλεπόμενον χειραγωγῆσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἀκοῆς πιστότερον ποιοῦσιν, ὃ δὲ μὴ βλέπουσιν ἀμφιβέβηλτον, διὰ τοῦτο ἠνεῖχτο καὶ ὀφθαλμοῖς τὴν ἑαυτοῦ θέαν διὰ τὸ σῶματος παρατελεῖν, ἵνα λύσῃ τὴν ἀμφισβήτησιν. Καὶ τίκτεται ἐκ παρθένου ἀγνοουσης τὸ πρᾶγμα· οὕτε γὰρ συνήργησε πρὸς τὸ γινόμενον, οὕτε συνεβάλλετο πρὸς τὸ πραττόμενον, ἀλλ' ἦν ψιλὸν ὄργανον τῆς ἀποβρόχτου αὐτοῦ δυνάμεως, μόνον εἰδυία, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐρομένη ἔμαθεν, ὅτι *Πῶς ἔστα μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνθρωπος οὐ γυνώσκω;* Καὶ φησι· *Τοῦτο βούλει μαθεῖν;* [395] *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι.* Καὶ πῶς ἦν μετ' αὐτῆς, καὶ μικρὸν ὑστέρον ἐξ αὐτῆς; Ὡσπερ τεχνίτης ἐδῶν ὕλην χρησιμωτάτην, κάλλιστον ἀπεργάζεται σκεῦος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εὐρὴν τῆς παρθένου ἁγίου καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἐμψυχον ἑαυτῷ κατεκόσμησε ^g ναδὸν, ὃν ἐβουλήθη τρόπον πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ παρθένῳ, καὶ ἐνδυσάμενος αὐτὸν, σήμερον προήλθεν, οὐκ αἰδεσθεὶς τὸ δυσειδῆς ^h τῆς φύσεως. Οὐδὲ γὰρ ὕβριν ἔφερον αὐτῷ, φορέσας τὸ ἴδιον ἔργον· καὶ τὸ πλάσμα δὲ μεγίστην ἐκαρπούτο δόξαν, ἔνδυμα τοῦ τεχνίτου γινόμενον. Ὡσπερ γὰρ παρὰ τὴν πρώτην πλάσιν ἀδύνατον ἦν συνεστάναι τὸν ἄνθρωπον, πρὶν ἢ τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἔλθειν· οὕτω καὶ τὴν φθορὰν σκεῦος ἀδύνατον μεταποιηθῆναι ⁱ, εἰ μὴ γέγονεν ἔνδυμα τοῦ ποιήσαντος.

^d Reg. πρόοδος παθητῆ γέγονεν· ὅτι μὲν. Μοχ σήμερον abest a Reg.

^e Reg. γὰρ ἐστὶ πυρὸς, ὅταν γυνὴ ἀβρηνικοῖς ὀμιλήσασα θεσμοῖς τέκῃ.

^f Reg. φθαρτὸν καὶ θνητὸν σῶμα.

^g Reg. κατεκόσμησε.

^h Reg. τὸ δυσειδές.

ⁱ Reg. παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀδύνατον συστῆναι τὸν ἄνθρωπον πρὶν ἢ τὸν Θεὸν τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτοῦ λαθεῖν. Οὕτω καὶ τὸ διασπαρὲν ἀδύνατον ἦν μεταποιηθῆναι.

^a Reg. παιδίον.

^b Hec, μάγοι δορυφοροῦντες, etc., usque ad πάντων οὖν, desunt in Reg.

^c Ita Reg., melius quam editi, qui omittunt πανηγυρίσαι θέλω.

Ἄλλα τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Ἐκπλήττει γάρ με τὸ θαῦμα. Ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν παῖδιον γέγονεν, ὁ ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπιτρυφένου καθήμενος ἐν φάτνῃ τίθεται, ὁ ἀναφῆς, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ σώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις ἐλάσσεται, ὁ τὰ τῆς ἀμαρτίας διασπῶν ἡ δεισιμασία σπαργάνοις ἐμπλέκεται, ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Θέλει γάρ τὴν ἀτιμίαν ποιῆσαι τιμῆν, τὴν ἀδοξίαν ἐνδοῦσα· δόξαν, τὸν τῆς ὑβρεως ὄρον, ἀρετῆς δειξίαι τρόπον. Ὅθεν ὑπέρχεται τὸ ἐμὸν σῶμα, ἵνα ἐγὼ χωρήσω τὸν αὐτοῦ Λόγον· καὶ λαβὼν τὴν ἐμὴν σάρκα, διδώσι μοι τὸ ἑαυτοῦ Πνεῦμα, ἵνα διδοῦς καὶ λαμβάνων θησαυρόν μοι ζωῆς ἐμπορεύσεται. Λαμβάνει μοι τὴν σάρκα, ἵνα με ἀγάσῃ· διδώσι μοι τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ἵνα με διασώσῃ. Ἄλλα τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω; Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Οὐκ ἐτι λέγεται ὡς γενησόμενον, ἀλλὰ θαυμάζεται ὡς πεπραγμένον. Παρὰ Ἰουδαίους ἐπέπρακτο, παρ' οἷς καὶ ἐλέγετο, ὑφ' ἡμῶν δὲ πιστεύεται, παρ' οἷς οὐδὲ ὠνομάζετο. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Τὸ μὲν γράμμα τῆς συναγωγῆς, τὸ δὲ κτῆμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖνη τὸ δέπνυχον εὔρεν, αὕτη τὸν μαργαρίτην ἐφεῦρεν· ἐκεῖνη τὸ ἔριον ἔθαψεν, αὕτη τὴν ἀλουργίδα ἐνεδύσατο. Ἡ Ἰουδαία γάρ αὐτὸν ἔτεκε, καὶ ἡ οἰκουμένη αὐτὸν ὑπεδέξατο. Ἡ συναγωγὴ αὐτὸν ἔθρεψε, καὶ ἐτιθηγήσατο, καὶ ἡ Ἐκκλησία κατέσχε καὶ ἔκαρπώσατο. Παρ' ἐκεῖνη τὸ κλῆμα τῆς ἀμπέλου, καὶ παρ' ἐμὸς ὁ βότρυς τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖνη τὸν βότρυον ἐτρόγησε, καὶ τὰ ἔθνη τὸ μυστικὸν πίνει πόμα. Ἐκεῖνη τὸν κόκκον τοῦ σίτου ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἔσπειρε, καὶ τὰ ἔθνη τῇ δρεπάνῃ τῆς πίστεως τὸν ἀσταχυν ἐθέρισε. Τὰ ἔθνη τὸ ῥόδιον εὐσεβῶς ἀπέκτειρε, καὶ Ἰουδαίους ἡ ἀκαθὰ τῆς ἀπιστίας ἀπέμεινε· ὁ νεοτὸς ἀπέπτῃ, καὶ παρκαθήνται οἱ ἀφρονες τῆς καλιᾶς· τὴν φυλλάδα τοῦ γράμματος οἱ Ἰουδαῖοι ἐρμηνεύουσι, καὶ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη δρέπονται. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήγεται. Εἶπέ μοι, ὦ Ἰουδαίε, εἶπέ μοι λοιπὸν, τίνα ἔτεκε; Θάρρησόν μοι, κἂν ὡς τῷ Ἡρώδῃ. Ἄλλ' οὐ [396] θαρρήεις^α. Οἶδα διὰ τί· διὰ τὴν ἐπιβουλήν. Ἐκεῖνη γάρ εἶπας, ἵνα αὐτὴν ἀνέλῃ· ἐμὸς δὲ οὐ λέγεις, ἵνα μὴ αὐτὸν προσκυνήσω. Τίνα δὲ ἔτεκε; Τίνα; Τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως. Κἂν γὰρ σὺ σωπᾶς, ἡ φύσις βοᾷ· ἔτεκε γάρ, ὡς ὁ τεχνεὺς τεχθῆναι ἐθέλησεν. Οὐ γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπετρέπετο, ἀλλ' ὡς Δεσπότης τῆς φύσεως· ξένον τῆς γεννήσεως εἰσήγαγε τρόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενόμενος οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Ἐκ παρθένου οὖν σήμερον προήλθε νικησάσης φύσιν, ὑπερβάσης γάμον^β. Ἐπρεπε γάρ τῷ τῆς ἀγιότητος πρυτάνει ἐκ καθαρῶν καὶ ἁγίων προελθεῖν τόκων. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ πάρις ἐκ παρθένου γῆς τὸν Ἀδὰμ πλάσας, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀδὰμ ἄνευ γυναικὸς γυναικᾶ μορφώσας. Ὅσπερ γὰρ ὁ Ἀδὰμ ἄνευ γυναικὸς γυναικᾶ ἤνεγκεν, οὕτω καὶ σήμερον ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρὸς ἀνδρᾶ ἔτεκεν. Ἄνθρωπος γὰρ ἐστὶ, φησί, καὶ τίς γινώσεται αὐτόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐχρεώσεται τὸ γυναικεῖον γένος τοῖς ἀνθρώποις τὴν χάριν, ὡς τοῦ Ἀδὰμ ἄνευ γυναικὸς γυναικᾶ βλαστήσαντος, διὰ

^α Reg. διαρρήξας. Infra idem τῆς ὑβρεως λόγον.

^β Reg. καὶ παρὰ Ἰουδαίους... ἔμεινε.

^γ Reg. καὶ τὸν ἀκέρημα τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη βαστάζουσι.

^δ Reg. ἀλλ' οὐ θαρρήεις ἐκεῖνη. Infra μὴ ante αὐτόν in edit. Mor. deest; sed est in Reg. [et in Sav.], et sic legend.

^ε Reg. νικησας φύσιν, ὑπερβάς γάμον, non male. Paulo post idem προελθεῖν πασάδων.

τοῦτο σήμερον ἔτεκεν ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρὸς, ὑπὲρ τῆς Εὐας ἐκτινήσουσα τοὺς ἀνδράσι τὸ χρέος. Ἴνα γὰρ μὴ μέγα φρονήσῃ ὁ Ἀδὰμ, ἄνευ γυναικὸς γυναικᾶ βλαστήσας^α, διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρθένος ἄνευ ἀνδρὸς ἀνδρᾶ ἔτεκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τῷ θαύματος τὸ ὁμοτιμον δείξῃ τῆς φύσεως. Ὅσπερ γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ τὴν πλευρὰν ἀφείλε, καὶ τὸν Ἀδὰμ οὐκ ἐμείνωσεν οὐδέν· οὕτω καὶ ἐν τῇ παρθένῳ καὶ τὸν ἐμψυχον ἔπλασε ναὸν^β, καὶ τὴν παρθεναίαν οὐκ ἔλυσε. Σῶος ἔμεινε ὁ Ἀδὰμ καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πλευρᾶς· ἀφθորος ἔμεινε καὶ ἡ παρθένος μετὰ τὴν πρόδον τοῦ βρέφους. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἀλλαγθὲν ἑαυτῷ ναὸν κατεσκευάσατο, οὐδὲ ἄλλο σῶμα πλάσας ἐνεδύσατο, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ τοῦ Ἀδὰμ ἐνδοξίαν φύραμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπατηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ὄργανον γέγονε τοῦ διαδόλου, διὰ τοῦτο αὐτὸν τὸν ὑποκαμισθέντα ἐμψυχον ἀνελάμβανε ναὸν, ἵνα διὰ τὴν πρὸς τὸν πεποικηκότα συνάφειαν ἢ ἐκ τῆς τοῦ διαδόλου αὐτὸν ἀποστήσῃ συνθηλαίας. Ὅμως καὶ ἄνθρωπος γινόμενος οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Εἰ γὰρ ἐκ κοινῶν γάμων προήλθεν, ὥσπερ ἐγὼ, ψευδὸς τοῖς πολλοῖς ἐνομιζέτο· νῦν δὲ διὰ τοῦτο ἐκ παρθένου τίκεται, τικτόμενος δὲ καὶ τὴν μήτραν ἀναλλοιώτων τηρεῖ, καὶ τὴν παρθεναίαν ἀζήμιον διαφυλάττει, ἵνα ὁ ξένος τῆς κυήσεως τρόπος πίστεως μα μεγάλης πρόξενος γέννηται. Ὅθεν κἂν Ἕλληνας, κἂν Ἰουδαίους ἐρωτᾷ, ὅτι ὁ Χριστὸς Θεὸς ὢν κατὰ φύσιν, ἄνθρωπος γέγονε παρὰ φύσιν, ἐρῶ, Ναί, μάρτυρα τοῦ λόγου τὴν ἀσπίλον τῆς παρθεναίας σφραγίδα καλῶν· οὕτω γάρ ἐστι Θεὸς νικῶν τὴν τῆς φύσεως τάξιν· οὕτω γαστρός ἐστι κεραμεύς, καὶ παρθεναίς εὐρετής, ὅτι καὶ ἀμολυντον ἔσχε ἰ τῆς γεννήσεως [597] τὸν τρόπον, καὶ ἑαυτῷ ἀφράστως ὑποδόμησας ναὸν, ὃν ἡβουλήθη τρόπον. Εἶπέ μοι οὖν, ὦ Ἰουδαίε, ἔτεκεν ἡ παρθένος, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ ἔτεκεν, ὁμολόγησον τὸν ξένον τόκον· εἰ δὲ οὐκ ἔτεκε, διὰ τί τὸν Ἡρώδην ἠπάτησας; Σὺ γὰρ αὐτῷ πυθανομένης τοῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, εἶπας, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Μὴ οὖν ἐγὼ ἤδειν τὴν κώμην, ἢ τὸν τόκον; μὴ ἐγὼ τοῦ γεννωμένου τὴν ἀξίαν ἐγίνωσκον; οὐχ ὁ Ἡσαίας ὡς Θεοῦ αὐτοῦ ἐμνημόνευσε; Τέξεται γὰρ, φησὶν, υἱὸν, καὶ καλεῖσονται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Οὐχ ὑμεῖς ἀγνώμονες ἐχθροὶ τὴν ἀλήθειαν εἰσηγήσαθε; οὐχ ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι οἱ ἀκριβεῖς τοῦ νόμου φύλακες πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ἡμᾶς ἐδιδάξατε; μὴ τὴν τῶν Ἑβραίων γλώσσαν εἴθεμεν; οὐχ ὑμεῖς τὰς Γραφὰς ἠρμηνεύσατε; Μετὰ τὸ τεκεῖν τὴν παρθένον, καὶ πρὸ τοῦ τεκεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ πρὸς χάριν τοῦ Θεοῦ ἐρμηνεύεσθαι τὸ λεγόμενον, οὐχ ὑμεῖς ἐρωτώμενοι παρ' Ἡρώδου, μάρτυρα παρηγάγετε Μιχαῖλαν τὸν προφήτην, ἵνα ὑμῶν τὸν λόγον κυρώσεται; Καὶ σὺ γάρ, φησὶ, Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐβραῖοῦ οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσι Ἰουδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγοῦμένος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ. Καλῶς εἶπεν ὁ προφήτης, Ἐκ σοῦ. Ἐξ ὑμῶν γὰρ ἐβῆθε, καὶ εἰς τὴν οἰκουμένην ἦλθεν. Ὁ γὰρ ὢν, προέρχεται· ὁ δὲ μὴ ὢν, κτίζεται, ἢ γίνεται. Αὐτὸς δὲ καὶ ἦν, καὶ προῆν, καὶ αἶε ἦν· ἀλλ' ἦν μὲν αἶε ὡς Θεὸς, δέικον

^α Reg. γυναικᾶ πλάσας. Mox idem θαύματος, δείξῃ τὸ καινὸν τῆς φύσεως.

^β Ἐπλασεν ἄνθρωπον Reg.

^γ Reg. διὰ τοῦτο αὐτὸ τὸ δοκοῦν ὄργανον, ἐμψυχον ἀνελάβε ναὸν, ἵνα διὰ τῆς συναφείας.

^δ Reg. παρθεναίς ἐρμηνεύτης, ὅτι καὶ ἀνύμνητον ἔσχε, etc. Hic perpetuo sunt varietates; præcipuas solum notabimus.

2. (a) Sed quid dicam, aut quid loquar? Miraculum enim in admirationem me traducit. Antiquus dicrum factus est infans, et qui in solio sublimi præcelsoque considet, in præsepio ponitur; et qui impalpabilis et simplex, et incompositus, atque incorporeus est, humanis manibus contractatur: qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis, quia vult, stringitur. Statuit enim ignominiam vertere in honorem, infamiam induere gloria, et contumeliæ fines modum virtutis ostendere. Idcirco meum corpus subit, ut ejus Verbi ego capax fiam; et meam carnem suscipiens, Spiritum mihi suum largiens, ut largiens et accipiens vitæ mihi thesaurum comparet. Carnem meam suscipit, ut me sanctificet: Spiritum mihi suum largitur, ut salvum me faciat. Sed quid dicam; aut quid loquar? *Ecce virgo concipiet (Isai. 7. 14)*. Non jam dicitur, ut futurum, sed suspicitur ut jam factum. Atque apud Judæos quidem factum est, apud quos dicebatur: a nobis autem creditur, apud quos ne nominabatur quidem. *Ecce virgo concipiet*. Litera quidem *synagogæ* est, possessio vero Ecclesiæ. Illa tabellas invenit, hæc margaritam inveniet: illa lanam tinxit, hæc veste purpurea est induta. Siquidem Judæa ipsum peperit, at orbis terrarum ipsum excepit. Synagoga ipsum aluit et educavit: Ecclesiam ipsum tenuit, eoque potita est. Apud illam palmet vitis, et apud me racemus veritatis. Illa racemum vindemiavit, et gentes mysticam potionem bibunt. Illa granum frumenti in Judæa seminavit; et gentes fidei falce segetem messuerunt. Gentes rosam pie decerperunt, et apud Judæos spina incredulitatis remansit: pullus avolavit, et assident nido stulti: folia literæ interpretantur Judæi, et fructum Spiritus gentes decerpant. *Ecce virgo in utero concipiet*. Dic mihi, Judæe, dic mihi porro, quem peperit? Fide mihi, saltem ut Herodi. Sed non fidis. Scio quam ob causam: propter insidias. Illi enim dixisti, ut eum interficeret: mihi vero non dicis, ut ne eum adorem. Quemnam vero peperit? Quemnam? Naturæ Dominum. Licet enim tu sileas, clamat natura: peperit enim, ut voluit partu edi, qui partu est editus. Non enim id a natura permittebatur, sed ut naturæ Dominus inusitatum nativitatis modum invexit, ut ostendat se hominem factum, non ut hominem partu edi, sed ut Deum nasci. Ex Virgine igitur hodie prodiit, quæ naturam vicit, et nuptias superavit¹. Etenim sanctitatis Dispensatori conveniebat, ut puro et sancto partu in lucem ederetur. Ipse namque est, qui e terra virgine quondam formavit Adamum, ex Adamo vero sine muliere mulierem efformavit. Sicut enim Virgo sine viro hominem hodie peperit. Homo enim est, inquit, et quis cognoscet eum? Nam quoniam hominibus genus muliebre beneficium debebat, utpote quod Adam sine muliere mulierem produxerat: propterea virgo sine viro hodie peperit, ac pro Eva

debitum viri persolvit. Ut enim non superbiret Adamus, quod sine muliere mulierem protulisset, idcirco et mulier sine viro peperit virum, ut miraculi communi ratione naturæ æqualitatem ostenderet. Nam quemadmodum ab Adamo costam abstulit, et Adamum nihil imminuit: sic et in Virgine animatum templum effinxit, et virginitatem minime solvit. Salvus et incolumis remansit etiam post costæ privationem Adamus: incorrupta etiam virgo permansit, postquam infans ex ea prodiit. Idcirco autem non aliunde sibi templum extruxit, neque aliud corpus formatum induit, ne massam Adami contumelia afficere videretur. Nam quoniam deceptus homo, diaboli instrumentum factus erat, propterea ipsum qui supplantatus fuerat¹ tamquam animatum templum assumit, ut propter hanc cum suo Conditore conjunctionem ipsum a diaboli consuetudine ac familiaritate divelleret. Verumtamen dum sit homo, non ut homo partu editur, sed ut Deus nascitur. Si enim ex communi conjugio prodiisset ut ego, figmentum a vulgo existimatus esset: jam vero idcirco ex Virgine nascitur, nascens autem, et uterum illibatam conservat, et intemeratam virginitatem custodit, ut inusitatus pariendi modus magnæ mihi fidei conciliator existat. Unde sive me gentilis sive Judæus interroget, num Christus cum secundum naturam Deus esset, homo præter naturam sit factus, d'cam, Sic est: et testem inviolatum virginitatis sigillum citabo: ita namque Deus est, qui naturæ ordinem vincat: ita ventris est fictor, et virginitatis inventor, qui et immaculatum habuerit nativitatis modum, et ineffabiliter templum sibi, quo voluerit modo, construxerit. Dic mihi ergo, Judæe, peperitne virgo, annon? Si enim peperit, inusitatum partum confitere: quod si non peperit, cur Herodem sefellisti? Tu enim ipsi sciscitanti, ubi Christus nasceretur, dixisti, in Bethleem Judææ. Num igitur ego pagum noveram aut locum (*Matth. 2. 5*)? num ego dignitatem ejus qui natus erat perspectam habebam? nonne Isaias ipsius tamquam Dei mentionem fecit? *Pariet enim, inquit, filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel (Isai. 7. 14)*. Nonne vos improbi inimici veritatem introduxistis? nonne vos scribæ et Pharisæi diligentes legis observatores omnes res ejus nos docuistis (*Matth. 4. 23*)? numquid Hebraicam linguam nos callemus? nonne vos Scripturas interpretati estis? Postquam virgo peperit, et antequam pareret, ne videretur locus ille in gratiam Domini exponi, nonne vos interrogati ab Herode testem Michæam prophetam protulistis, ut sermonem vestrum confirmaret? *Et tu enim, inquit, Bethleem domus Ephrata, nequaquam minimi es in principibus Judææ: ex te enim exiit dux, qui reget populum meum Israel (Mich. 5. 2; Matth. 2. 6)*. Recte dixit propheta, *Ex te*. Ex vobis exiit, et in orbem terrarum venit. Qui enim est, progreditur; qui vero non est, creatur, aut fit. At ipse et erat, et ante erat, et semper erat: sed erat quidem semper ut Deus, mundum gubernans: hodie vero

¹ Reg., ... *prodiit, naturam vincens, nuptias superans.*

(a) Quæ sequuntur de Incarnatione Christi concinnata citantur a S. Cyrillo Alexandrino, in libro ad Reginas.

¹ In Reg. legitur, *propter idipsum quod instrumentum esse videatur.*

prodiit: ut homo populum regit, ut Deus autem orbem terrarum salvum fecit. O benignos hostes! o modestos ac mites accusatores, qui natum in Bethleem Deum esse imprudentes indicarunt: qui latentem in præsepio Dominum notum fecerunt, qui jacentem in spelunca inviti indicarunt, et beneficio nolentes sua sponte nos affecerunt, revelarunt, cum occultare conarentur! Vides imperitos magistros? Quæ docent ipsi nesciunt: fame confecti nutriunt, sitientes potum præbent, egestate pressi ditant. Venite igitur, festum agamus, venite, solemnitatem celebremus. Inusitatus enim est festivitatis modus, quandoquidem et incredibilis est sermo nativitatis. Hodie namque vetus solutum est vinculum, diabolus confusus est, demones aufugerunt, destructa mors est, paradisi reseratus, maledictio deleta est, peccatum e medio sublatum est, ablegatus est error, veritas reddiit, et pietatis sermo undequaque disseminatus est, et cucurrit: conversatio cælitum in terris plantata est: angeli cum hominibus communicant, homines cum angelis intrepide colloquuntur. Quid ita? Quoniam Deus in terram venit, et homo in cælum, omnia passim commixta sunt. Venit enim in terra, cum totus in cælo sit: cumque totus in cælo sit, totus est in terra. Cum esset Deus, factus est homo, non negans se Deum esse: cum esset Verbum impatibile, factus est caro: ut habitaret in nobis caro factus est. Deus enim factus non est, sed erat. Propterea caro factus est, ut quem cælum non capiebat, hodie præsepium susciperet. Propterea ponitur in præsepio, ut is a quo nutriuntur omnia pueruli alimentum a virgine matre accipiat. Propterea futurorum sæculorum Pater tamquam ab ubere pendens infans virginæ minime refugit ulnas, ut magis accessu facilis fiat. Si quidem et hodie magi advenerunt, et tyrannum abnegandi initium fecerunt, et cælum gloriatur, dum per stellam Dominum suum indicat, et super nubem levem corporis sui sedens Dominus currit in Ægyptum: et fugere quidem Herodis videtur insidias, re autem vera quod ab Isaia dictum fuerat adimplet: « Erit enim, » inquit, « in die illa Israel tertius in Assyriis, et in Ægyptiis benedictus erit populus meus in terra, quam benedixit Dominus Sabaoth, dicens: Benedictus erit populus meus qui in Ægypto et qui in Assyriis et qui in Israel » (*Isai. 19. 24. 25*). Quid ais, Judæe? qui primus eras, tertius factus es? Ægyptii et Assyrii tibi antelati sunt, et primogenitus Israel numero posterior est? Ita est: merito Assyrii primi erunt: quandoquidem et ipsi primi per magos eum adoraverunt: Ægyptii vero post Assyrios, quandoquidem ipsum Herodis insidias fugientem exceperunt; postremo vero loco numeratur Israel, quandoquidem post ascensum ejus ex Jordane tum demum per apostolos eum agnoverunt. Ingressus est autem Ægyptum, concutiens Ægypti manufacta, non quoquo modo, sed postquam Ægypti vestibula conclusit interitu primogenitorum (*Isai. 19. 1*). Propterea tamquam primogenitus hodie ingressus est ut antiquæ mæstitiæ luctum solveret. Primogenitum vero dici

Christum testatur hodie Lucas evangelista cum dicit: *Et peperit filium suum primogenitum, et pannis involvit eum, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio (Luc. 2. 7)*. Ingressus est igitur Ægyptum ut antiquæ mæstitiæ luctum solveret: et plagarum loco gaudium invexit, et loco noctis atque tenebrarum lumen salutis largitus est. Contaminata tunc fuit aqua fluminis immaturæ ætatis infantium cæde. Ingressus est igitur in Ægyptum is qui aquam rubram reddiderat, et fluminis fluentis vim giguendi salutem indidit, eorumque impuritatem ac sordes Spiritus virtute purgavit¹. Afflicti fuerunt Ægyptii, et furore correpti Deum abnegarunt. Ingressus est igitur in Ægyptum, religiosas animas cognitione Dei complens, effecit ut flumen secundiores spicis martyres aleret. Sed propter angustias temporis hoc loco statui finem facere dicendi, quod reliquum est negotii vobis in diem sequentem reservaturus: hic autem orationi finem imponam, ubi hoc explevero, quo pacto nimirum, cum impatibile Verbum esset, caro factum sit immutata manente natura. Quid dicam, aut quid loquar? Fabrum et præsepe video et infantem, et cunarum fascias, et virginis partum rebus necessariis destitutum, omnia egestate pressa, omnia plena paupertatis. Vidisti divitias in multa paupertate? quo modo cum dives esset, egenus est nostra causa factus? quo modo neque lectum, neque stragulum habuit, sed in nudo præsepi erat projectus? O paupertatem, divitiarum fontem! o divitias immensas, paupertatis speciem præ se ferentes! In præsepi jacet, et orbem terrarum conculit; fasciis cunarum involvitur, et peccati vincula dirumpit; nondum in vocem articulatam erupit, et magos edocuit, et ad conversionem commovit. Quid dicam, aut quid loquar? Ecce infans fasciis involvitur, et in præsepi jacet: adest autem et Maria quæ virgo et mater est: aderat autem et Joseph, qui pater appellatur. Hic vir dicitur, illa uxor vocatur: legitima sunt nomina copulatione destituta. Verborum tenus hæc mihi intellige, non rerum tenus. Hic solum desponsavit, et Spiritus sanctus obumbravit ei: unde dubitans Joseph, quid appellaret infantem nesciebat. Ex adulterio natum dicere ipsum non audebat, probrosum in virginem jacere sermonem non poterat, filium ipsum dicere suum refugiebat: probe namque sciebat sibi ignotum esse, quo pacto, vel unde infans natus esset: quam ob causam illi de re dubitanti, de cælo oraculum angeli voce delatum est: *Noli timere, Joseph: quod enim ex ea genitum est, de Spiritu sancto est (Matth. 1. 20)*. Spiritus enim sanctus virgini obumbravit. Quare vero ex virgine nascitur, et virginitatem illibatam servat? Quia quondam virginem Evam decepit diabolus, idcirco ad Mariam, quæ virgo erat, felicem nuntium Gabriel detulit. Sed decepta quidem Eva peperit verbum, quod mortem intulit: at felicem nuntium accipiens Maria Verbum in carne genuit, quod vitam nobis æternam conciliat. Verbum Evæ lignum indicavit, per quod lignum e

¹ Reg., *unxit*, pro, *purgavit*.

τὸν κόσμον· σήμερον δὲ προήλθεν, ὡς ἄνθρωπος μὲν τὸν λαὸν ποιμαίνων, ὡς Θεὸς δὲ τὴν οἰκουμένην διασώζων. Ὁ πολεμίων χρηστῶν ὡς κατηγόρων φιλοανθρώπων! οἱ τὸν ἐν Βηθλεὲμ τεχθέντα λανθάνοντες ἂ Θεὸν ἔδειξαν, οἱ τὸν ἐν φάτῃ κρυπτόμενον Δεσπότην ἐγνώρισαν, οἱ τὸν ἐν σπηλαίῳ καθήμενον ἐμήνυσαν ἄνοητες, καὶ εὐηργέτησαν μὴ θέλοντες, ἀπεκάλυψαν· καλύψαι βουλόμενοι. Εἶδες ἀμαθεῖς διδασκάλους; Ἄ διδάσκουσιν, οὐ γινώσκουσι, πεινῶντες τρέφουσι, διεψώντες ποτίζουσι, πενόμενοι πλουτίζουσι. Δεῦτε οὖν, ἑορτάσωμεν, δεῦτε πανηγυρίσωμεν. Ξένος γὰρ ὁ τῆς ἑορτῆς τρόπος, ἐπειδὴ καὶ παράδοξος ὁ τῆς γεννήσεως λόγος. Σήμερον γὰρ ὁ χρόνιος ἐλύθη δεσμός, ὁ διάδοχος ἡσχύνθη, οἱ δαιμονες ἔδραπέτευσαν, ὁ θάνατος ἔλύθη, παράδοξος ἠνεψύχθη, ἡ κατάρα ἠφανίσθη, ἡ ἀμαρτία ἐκποδῶν γέγονεν, ἡ πλάνη ἀπηλάθη, ἡ ἀλήθεια ἐπανήλθε, καὶ τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος πανταχοῦ διεσπάρη καὶ ἔδραμεν· ἡ τῶν ἄνω πολιτεία ἐν τῇ γῆ ἐφυτεύθη, ἄγγελοι μετὰ ἀνθρώπων κοινωνοῦσι, καὶ ἄνθρωποι μετὰ ἀγγέλων ἀδελῶς διαλέγονται. Διὰ τί; Ἐπειδὴ Θεὸς ἐπὶ γῆς ἦλθε, [398] καὶ ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ· πάντα ἀναμῆξ γέγονε. Ἦλθε γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅλος ὢν ἐν οὐρανοῖς· ὅλος δὲ ὢν ἐν οὐρανῷ, ὅλος ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς. Θεὸς ὢν, γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἀρνησάμενος τὸ εἶναι Θεός· λόγος ὢν ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, διὰ τὸ ἐνοικῆσαι ἡμῖν σὰρξ ἐγένετο. Θεὸς γὰρ οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ ἦν. Διὰ τοῦτο σὰρξ ἐγένετο, ἵνα ὃν οὐκ ἐχώρει οὐρανός, δέξηται φάτῃ. Διὰ τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη, ἵνα ὁ τρέφων τὰ σύμπαντα παιδίον τροφήν παρά μητρὸς παρθένου λάθῃ. Διὰ τοῦτο ὁ τῶν μελλόντων αἰώνων Πατὴρ ὡς υπομάζιον βρέφος παρθενικῶν ἀνέχεται ἀγκάλων, ἵνα καὶ μάγοις εὐπρόσιτος γένηται. Σήμερον γὰρ καὶ μάγοι προσήλθον, ἀρχὴν λαβόντες ἀρνεῖσθαι τὸν τύραννον, καὶ ὁ οὐρανός κενύεται ἀστέρι τὸν ἴδιον Δεσπότην μηνύων, καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλῃς κούφης τοῦ σώματος καθεζόμενος ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον τρέχει, τῷ μὲν δοκεῖν φεύγων τὴν Ἡρώδου ἐπιβουλήν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἀποπληρῶν τὸ παρὰ τοῦ Ἡσαίου εἰρημένον· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Ἀσσυριοῖς, καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις εὐλόγητός ἐσται ὁ λαός μου ἐν τῇ γῆ, ἣν εὐλόγησε Κύριος Σαβαώθ λέγων· Εὐλόγητός ἐσται ὁ λαός μου ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν τοῖς Ἀσσυριοῖς καὶ ἐν Ἰσραὴλ. Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; ὁ πρῶτος τρίτος γέγονας; Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι προετάχθησαν, καὶ ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται; Ναί· εἰκότως Ἀσσύριοι πρῶτοι ἔσονται, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ αὐτὰν πρῶτοι διὰ τῶν μάγων προσέκυνσαν· Αἰγύπτιοι δὲ μετὰ τοὺς Ἀσσυρίους, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ φεύγοντα αὐτὸν τὴν Ἡρώδου ἐπιβουλήν ἐδέξαντο· τελευταῖος δὲ Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἄνοδον τὴν ἐκ τοῦ Ἰορδάνου διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἔγνωσαν^α. Εἰσήλθε δὲ εἰς Αἴγυπτον, σεῖων τὰ χειροποίητα τῆς Αἰγύπτου οὐχ ἄπλωος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέκλεισε τὴς Αἰγύπτου τὰ πρόθυρα τῇ τῶν πρωτοτόκων ἀπωλείᾳ· Διὰ τοῦτο σήμερον εἰσήλθεν ὡς πρωτότοκος, ἵνα τῆς

παλαιᾶς στυγνότητος διαλύσῃ τὸ πένθος. Καὶ δεῖ πρωτότοκος λέγεται ὁ Χριστός, μαρτυρεῖ σήμερον ὁ Λουκάς ὁ εὐαγγελιστής, λέγων· Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτόν, καὶ ἀνέκλινεν ἐν τῇ φάτῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Εἰσήλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἵνα τῆς παλαιᾶς στυγνότητος διαλύσῃ τὸ πένθος, ἀντὶ μαστίγων χαρὰν ἐπιβαλὼν, ἀντὶ νυκτῶς καὶ σκότους σωτηρίας φέγγος χαρισάμενος. Βέβηλον ἦν τότε τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ τῇ τῶν ἄωρων νηπίων σφαγῇ. Εἰσήλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ πάλαι τὸ ὕδωρ φοινίκας, καὶ ἐποίησε τὰ βεῖθρα τοῦ ποταμοῦ σωτηρίας γεννητικά, τὸ ἐναγῆς αὐτῶν καὶ βέβηλον δυνάμει καθαρίας· τοῦ Πνεύματος. Ἐκακώθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ μανέντες ἠρνοῦντο τὸν Θεόν. Εἰσήλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ γνώσεως Θεοῦ ψυχὰς θεοφιλεῖς ἐπλήρωσε· τῷ ποταμῷ δὲ παρέσχε μάρτυρας τρέφειν σταγύων εὐφορωτέρους. Ἀλλὰ διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ ἐνταῦθα βουλομαι καταπαῦσαι τὸν λόγον· ὧδε ἴδὲ καταπαύσω, τὸν λόγον πληρώσω, ὅτι πῶς. Λόγος ὢν [399] ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, ἀμεταβλήτου μενούσης τῆς φύσεως. Τί δὲ εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Τέκνονα καὶ φάτῃν ὀρώ, καὶ βρέφος, καὶ σπάργανα, λόγον παρθένου τῶν χρεῶν ἔρημον, ὅλα πτωχεῖα ἐχόμενα, ὅλα πενίας γέμοντα. Εἶδες πλοῦτον ἐν πενίᾳ πολλῇ; πῶς πλούσιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπιτύχουσε; πῶς οὕτε κλίην, οὕτε στρωμνὴν εἶχεν, ἀλλ' ἐπὶ ξηρᾶς ἐρρίπτο φάτνης; Ὡς πενία πλοῦτον πηγῇ ὡς πλοῦτε ἀμετρε, πενίας πρόσχημα φέρων! Ἐν φάτῃ κεῖται, καὶ τὴν οἰκουμένην σαλεύει· ἐν σπαργάνοις ἐμπλέκεται, καὶ τὰ τῆς ἀμαρτίας διαβρῆσαι δεσμά· οὕτω ἐναθρον ἐβρῆξε φωνῆν, καὶ τοὺς μάγους ἐδίδαξε, καὶ ἐκίνησε πρὸς ἐπιστροφὴν. Τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Ἰδοὺ βρέφος σπαργάνοις ἐμπλέκεται, καὶ ἐν φάτῃ κεῖται· πάρεστι δὲ καὶ Μαρία παρθένος οὔσα καὶ μήτηρ· παρῆν δὲ καὶ Ἰωσήφ ὀνομαζόμενος πατήρ. Οὗτος ἀνὴρ λέγεται. ἐκείνη γυνὴ προσαγορεύεται· ὀνόματα ἔνομα συζυγίας ἔρημα. Μέχρι ρημάτων νόησαί μοι, ἀλλ' οὐ μέχρι πραγμάτων. Μόνον οὗτος ἐμνηστεύσαστο, καὶ Πνεῦμα ἅγιον αὐτῇ ἐπεσκίασεν. Ὅθεν ἀπορῶν ὁ Ἰωσήφ οὐκ ἦβει τί καλέσει τὸ βρέφος. Ἐκ μοιχείας αὐτὸς εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμα, κατὰ τῆς παρθένου βλάβησιν καταχέειν λόγον οὐκ ἠδύνατο, τέκνον αὐτὸ εἰπεῖν ἴδιον οὐκ ἠνείχετο· ἦβει γὰρ κατὰ τὸν ὅτι οὐκ ἔγνω· πῶς ἢ πάθῃ ἐτέθη τὸ βρέφος; ὅθεν ἀποροῦντι αὐτῷ πρὸς τὸ πρᾶγμα χρησιμὸς οὐρανόνθεν διὰ τῆς τοῦ ἀγγέλου φωνῆς ἐπεφερέτο, ὅτι Μὴ φοβοῦ, Ἰωσήφ· τὸ γὰρ γεννώμενον ἐξ αὐτῆς ἐκ Πνεύματος ἔστιν ἅγιον. Πνεῦμα γὰρ ἅγιον ἐπεσκίασεν τῇ παρθένῳ. Διὰ τί δὲ ἐκ παρθένου τίχεται, καὶ τὴν παρθενίαν ἀσήμερον τηρεῖ; Ὅτι πάλαι παρθένον οὔσαν τὴν Εὐαν ἠπάτησεν ὁ διάβολος, διὰ τοῦτο παρθένον οὔσαν τὴν Μαριάμ ὁ Γαβριὴλ εὐηγγελίσαστο. Ἀλλ' ἀπατηθεῖσα μὲν ἡ Εὐα ῥῆμα ἔτεκε θανάτου αἰτίων· εὐαγγελισθεῖσα δὲ ἡ Μαρία λόγον ἐν σαρκὶ ἐγέννησε, ζωῆς αἰωνίου ἡμῖν πρόξενον. Τὸ ῥῆμα τῆς Εὐας ζῶλον ἔδειξε, δὲ οὐ τὸν Ἀδάμ ἐκ τῆς

^a Sav. conj. λανθάνοντα.

^b Reg. θάνατος, sine articulo, moxque similiter κατάρα.

^c Reg. Ἀσσύριοι προτάσσονται.

^d Ita Reg. διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἔγνωσαν. In edito Morel. hæc corrupta erant: Ἰορδάνου, οὐδὲ τότε ἐκ τῶν ἀποστόλων ἐγνώρισαν (Savil. 1. ο. τ. διὰ τ. ἀ. αὐτὸν ἐπέγνωσαν) nec quadrabant ad interpretationem Frontonis. Infra non pauca desunt in ms.

^e Reg. χριστός.

^f Reg. ἐνταῦθα καταπαύσω τὸν λόγον, τὸ λοιπὸν τῆς πραγματείας, τῇ ἐξῆς ὑμῖν ταμειωσάμενος. Ὡδε: quæ lectio non spernenda.

^g Reg. μέχρι λόγων οἱ γάμοι· ἀλλ' οὐ μ. π. Deinde Savil. pro οὗτος e var. lect. in marg. ὁ ἄγγελος.

παραδείσου εξέωσεν ἂ ὁ Λόγος δὲ ὁ ἐκ τῆς Παρθένου τὸν σταυρὸν εἶδειξε, δι' οὗ τὸν ληστὴν εἰς πρόσωπον τοῦ Ἀδάμ εἰς τὸν παράδεισον εἰσῆγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐπίστευον Ἕλληνας, οὐκ Ἰουδαῖοι, οὐχ αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι ὁ Θεὸς ἀρβύετως καὶ ἀπαθῶς ἐγέννησε, διὰ τοῦτο σήμερον ἐκ παθητοῦ σώματος προελθὼν, ἀπαθὲς τὸ παθὴν διετήρησε σῶμα. Ἐνα δεῖξῃ, ὅτι ὡπερ ἐκ τῆς παρθένου τεχθεὶς τὴν παρ-
θενίαν οὐκ ἔλυσεν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀρβύετου καὶ

^a Reg. παραδείσου ἐτέβαλεν. Vox εξέωσεν in usu SS. Patribus.

ἀναλλοιώτου μενούσης τῆς ἀγίας οὐσίας, ἐς Θεὸν Θεοπροεπῶς ἐγέννησεν. Ἐπειδὴ γὰρ καταλιπόντες αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπόμορφα ἔγλυφον ἔξανα, οἷς καὶ ἐλάτρευον ἐφ' ὕβρει τοῦ κτισταῦς, διὰ τοῦτο σήμερον [400] ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Θεὸς ὢν, ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ἔφθη, ἵνα καὶ τὸ ψεῦδος λύσῃ, καὶ λαθρανόντως εἰς αὐτὸν τὴν λατρείαν ἀπενέγκῃ. Τοῦτω οὖν τῷ ἐξ ἀπόρων πόρον ἐργασασμένῳ Χριστῷ δόξαν ἀναπέμφμεν σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem damus ex Editione Romana, castigatam et aliquot pagellis ex Ms. Cæsareo auctam : quæ sane, absque Photio esset, inter ἀμφιβαλλόμενα, quamvis ex veteribus alicujus fuisse videatur, locari debuisset. Neque vero tanti est apud me auctoritas Photii, qui alia quædam non optimæ notæ recepit, ut inter γνήσια ἀναμφιδόλως ἀνυμερανδὰν censeam. Nam primo, stylus est a Chrysostomi caractere alienus. Secundo, tota scætet allegoriis, quas Noster fere, nisi veniam præfatus, non solet admiscere. Tertio, quod Ignatius nominatim citetur, quod huic Nostro insolens. Postremo, tota intentionis ratio et saltus potius quam transitus ab una re in aliam, nostrum χρυσόδημονα non sapiunt. Et certe in decem his homiliis » (loquitur Savilius de decem homiliis, quas cum hac Tomo 6 una serie posuit) « a viris doctis Romæ editis, vix duæ sunt, summum tres γνήσια. Paulo tamen illi felicitus, quam alii fecerunt, iique viri doctissimi, qui nobis ex decem vel duodecim vix unam dederunt γνήσιαν. Hoc idem tamen de unico legislatore argumentum in germanis ejus scriptis sæpe egregie γυμνασθὲν reperitur, hic certe vix, idque frigide attingitur. Scripta videtur hæc oratio, ut ex epilogo patet, difficillimis reipublicæ temporibus, et imminentibus exitio Orientalis Imperii barbaris nationibus, quod in tempora Chrysostomi vix quadrare videtur. » De hac porro homilia deque aliis, quæ Chrysostomi nomen præferunt, illiusque γνήσια non sunt, hæc habet Fronto Ducæus, quæ proœmii loco præmittuntur Notis ad sextum Tomum, qui Spuria omnia continet.

IN SERMONES S. JOAN. CHRYSOSTOMI

de diversis utriusque Testamenti locis Notæ Frontonis Ducæi Soc. Jesu theologi.

« Quod ab aliis operum sanctorum Patrum editoribus facitatum est, ut dum eorum libros e Græco verterent, vel Latinos emendant, quos ut legitimos eorum fœtus agnoscebant, suum quoque judicium proferrent de iis quos ob styli dissimilitudinem, vel doctrinæ diversitatem, eorum dignitatem ac famam non sustinere censerent, quorum nomina præ se ferebant : id mihi S. Joannis Chrysostomi lucubrationes in lucem edenti concedendum nullus opinor justus rerum æstimator negabit. Nam et antea Justinii Martyris libros vidimus a Joachimo Periono et Sigismundo Gelenio, et Athanasii a Petro Nannio versos in duas classes distinctos : et Hieronymi atque Augustini opera a Mariano Victorio et Lovaniensibus theologis sic emendata, ut simul censuram suam adjungerent, qua lectorem de iis quæ genuina erant, quæque falso illis inscripta, seorsim monerent. Quinetiam de hoc ipso Chrysostomo non dubitavit idem præstare Photius in Bibliotheca sua, cum de ejus Homilia in decollationem S. Joannis Baptistæ ita scripsit pag. 832 : ἐπιγράφεται μὲν τοῦ Χρυσοστόμου· οὐκ ἐμοὶ δοκεῖ δέ. Τοῖς γὰρ ἐνθυμήμασι καὶ πλείρα τῆς γραφῆς πολλὰ τὸ ἐνδοεὺς τῶν ἄλλων αὐτοῦ λόγων διαφέρεται : Hæc oratio Chrysostomi nomine inscribitur; non tamen mihi ejus esse videtur. Argumentis enim modoque scribendi multum a reliquis ejus orationibus distinguitur. Idem et de tertia ejusdem argumenti fert judicium. Exstat præterea in Augustana Bibliotheca Græcus Catalogus operum Joannis Chrysostomi in Codice manuscripto exaratus, quem olim nobis communicavit v. c. Marcus Velsorus Duunvir, antequam in Anglia typis excuderetur, hoc præfixo titulo, οἱ ἀληθῶς τοῦ Χρυσοστόμου γνήσιοι λόγοι· οἱ δὲ τοῦτων ἐξωθεν ψευδεῖς. Quæ vere sunt Chrysostomi genuinæ orationes; quæ vero extrinsecas reperiantur, falsæ sunt. Sed non de integris tamen Commentariis, vel de tractatibus amplioribus sententiam tulit auctor hujus Catalogi, quales sunt in Matthæum, et Joannem, vel de Sacerdotio et contra Judæos libri, verum de Sermonibus sive Homiliis singularibus, quæ unum aut alterum Scripturæ locum exponunt. Horum exemplum sequutus vir doctissimus Sixtus Senensis libro 4 Bibliothecæ sacræ dnos catalogos texuit, quorum unus opera complexus est, quæ sine ulla controversia Chrysostomi esse creduntur; alter, eorum quæ perperam eidem putantur inscripta. Ut autem utrumque tueretur, in legitimis solere dixit auctorem tres in partes concionem suam dividere, in parascēven, exegeticen, et ethicen. In parascēve seu præparatoria parte nunc argumentum quod tractatoris est, commendans, nunc auditorum frequentiam et alacritatem collaudans, et repetens quæ prius dixerat, auditorum animos ad reliquam dictionem jucundis exordiis disponit. In secunda, quæ expositoria est, in explicatione Scripturæ versatur juxta historiam, sive literalem intelligentiam, quam pro fundamento substernit, eamque dilucidis paraphrasis illustrat, nec ad remotas quasdam allegorias detorquet, sed in vera literæ sententia persistit, exemplo Eusebii Emisēni et Diodori Tarsensis. In tertia parte, quæ moralis est, digreditur in locos communes de contemptu divitiarum, de vitii fugiendis, atque exspatiatur nonnumquam in selectis moralis institutionis paradoxis sibi uni propriis, ut, Neminem lædi nisi a seipso; Melius esse injuriam pati, quam inferre. Solet etiam similibus, dissimilibus, collationibus, et metaphoris abundare, admirabili artificio concinnatis. In altero vero catalogo sermones recensentur, qui licet eruditi sint ipsi, et digni qui legantur, ex multis tamen conjecturis apparet, eos non esse Chrysostomi, sed auctorum, quibus neque candor, neque illa perpetua facilitas inest, quam in Chrysostomo miramur, sed sermo grammaticus, et concisus, atque affectione duriusculus, comparisonibus destitutus et abundans similiter desinentibus sentiis, ac vocum argutiis aut etymologiis, a quibus abhorret Chrysostomus, ac sæpe relicto sensu historico, ad allegoricos et anagogicos auctor revolvitur. Assentitur huic Sixti censuræ illustriss. Cardinalis Bellarminus in Catalogo Scriptorum Ecclesiast., ejusque judicium probat de xiv in Marcum sermonibus, quorum auctor monachus fuit sub episcopi potestate constitutus, et ad monachos edidit

paradiso Adamum expulit : Verbum autem quod ex Virgine prodiit, crucem exhibuit, per quod latronem vice Adami in paradysum introduxit. Nam quoniam neque gentiles, neque Judæi, neque hæretici credebant Deum sine passione ac defluxu genuisse, propterea hodie ex patibili corpore progressus, impatibile conservavit corpus patibile, ut ostenderet, quemadmodum ex virgine natus virginitatem non solvit ; ita Deum quoque, non defluxa nec mutata manente sacra substantia, tamquam Deum, prout Deo conveniebat,

Deum genuisse. Postquam enim homines eo derelicto statuas sibi humana præditas forma sculpsent, quibus in Creatoris contumeliam cultum deferebant, propterea Dei Verbum, cum Deus esset, hodie in hominis forma apparuit, ut mendacium dissolveret, et occulte in seipsum cultum omnem transferret. Huic igitur, qui res impeditas ita reddidit expeditas, Christo Domino gloriam offeramus et una Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM DE LEGISLATORE.

explanationes suas frequentibus allegoriis intermixtas et interdum violentis. Horum itaque doctorum virorum vestigiis insistentes nos quoque, cum in aliis quinque Tomis Lutetiæ vulgatis eos exhibuissemus libros atque sermones qui nobis legitimi fœtus auctoris nostri videbantur, paucis exceptis in Psalmos, quos in calcem Tomi rejecimus, qui conciones in Psalmos et Isaiam prophetam complectitur, in hunc demum sextum Tomum conjecimus eos, qui non integros Scripturæ libros, sed singularia quædam loca explicant, et stylo conscripti sunt ab aliis Chrysostomi operibus diverso, cum tota dramatica sit oratio, et ex prosopœis conflata, sæpe commatica et concisa, atque ad allegorias tractata; collationibus carens aliisque leporibus, qui Chrysostomo sunt familiares : auctorum tamen sunt vel Chrysostomo cœvorum, vel ex erudita illa antiquitate, quæ ab ejus ætate non multum abfuit.

Neque vero mirum quosdam ex illis in antiquis etiam Synodis sub nomine Chrysostomi citari, cum jam in usu essent in Ecclesiis, neque soleant Concilia dum testimonia proferunt, in auctores inquirere aut alias quæstiones excutere ab ea diversas quam præ manibus habent, sed quæ passim offeruntur usurpare, et quacumque ratione receptos scriptores hæreticorum commentis opponere, quemadmodum et apostoli, ac reliqui patres apocryphos libros, ut Hermæ Pastoris, et Evangelium Hebræorum ac Nazaræorum citantur : licet jam ab illorum temporibus mos ille inolevisset, ut patribus supposititios fœtus attribuerent, quemadmodum et ipsis apostolis περιόδους Pauli et Theclæ, et Acta Petri atque Apocalypsim adscriperunt.

Hæc prima classis eos sermones continet, qui falso Chrysostomo tribuuntur, a prima pagina usque ad 608 : altera vero illos exhibet qui licet ipsius sint, non tamen censendi sunt ab illo habiti, ut scripti occurrant, sed ἀπαιθίσματα potius et flores ex hortis ejus collecti sunt, in eorum usum qui ex moralibus digressionibus eos decerpebant, quales sunt illæ LIV conciones, vel potius centones ex diversis concionum laciniis concinnati, et Homiliis XXI ad populum Antiochenum subjuncti; quorum fontes indicavimus, et suis eos natalibus restitimus. Non enim parvi refert intelligere lectorem, nequaquam ita dispositos ab auctore fuisse sermones illos, ne forte falsam existimet Sixti Senensis doctrinam, illos in tres partes dividendis, et allegoricas explanationes ab illis sejungentis : aut idcirco licere putet statim ab ipso exordio vel affectus movere, vel cohortationem moralem adhibere, ut in illis sit centonibus, quos numquam Chrysostomus vir facundissimus ex variis ita fragmentis coagmentasset. Verumtamen hoc nostrum iudicium ita non proponimus, ut soli de illius operibus arbitri sedere velimus, sed optimi et eruditi lectoris censuræ illud subijcimus, ut videat num multo satius sit quæ vera sunt et genuina distinguere a supposititiis, et suo momento scripta quæque ponderare, quam spuria pro germanis venditare, atque in disputationibus cum adversariis Ecclesiæ, Patroclum sub armis Achillis latentem in aciem mittere, majori cum ignominia cædendum, quam si suis lectus armis prodisset.

Hactenus Fronto Ducæus de spuris Chrysostomi operibus, quæ in sexto Tomo posuit, in quibus agmen ducit hæc de legislatore homilia : Tomumque illum absolvunt ἀπαιθίσματα seu Florilegia, quæ in fine hujusce Tomi edentur. Ut spuriam arbitremur suadent illa omnia quæ Savilius supra notavit; styli diversitas tanta, ut sola possit nos ad calculum contra ferendum deducere; allegoriarum usus frequens, contra morem Chrysostomi; Ignatius Martyr allatus; quod nusquam apud Chrysostomum videre est. Et vero insolens est apud Chrysostomum SS. patres, qui præcesserunt, in medium nominatim allatos videre. Series intricata, contra Chrysostomi morem; qui quasi annis sine salebris semper manat. Hæc argumenta, confutata frustra conatur Pearsonus de Ignatio Edit. Cantabriensis Tom. 1, pag. 132 et seqq. Felicius, refellit illud aliud quod adijcit Savilius, nempe hanc orationem factam esse imminente exitio imperii Constantinopolitani, et difficillimis reipublicæ temporibus. Nam fateamur necesse est hæc esse obscuritatis plena, vixque hinc posse notam vel γνησιότητος, vel νοθεύτας erui. Sed alia quæ præmissis satis superque sunt ad homiliam Chrysostomo abjudicandam. Nam quod Photius eam pro genuina habuerit, id non magnum negotium facessit, quandoquidem ille non pauca alia spuria pro veris habuit. Alio item non spernendo argumento ejus γνησιότητος impugnatur, quod nimirum paulo ante finem dicatur, ἔχομεν τὴν δεξιότατον ἡμῶν τὴν θεοτόκον τὴν ἀγίαν ἀειπαρθένον Μαρίαν : *Habemus Dominam nostram Deiparam sanctam semper virginem Mariam*, quæ etiam repetuntur. Licet enim B. virgo Maria semper in Ecclesia cum honoris significatione commemorata fuerit, non solebant sancti PP., præsertimque Chrysostomus, hæc sic conglobatim afferre, quod nemo qui SS. PP. primorum quinque sæculorum legerit inficias ibit. Aliud adfertur argumentum ex sequentibus verbis desumptum : *Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : Cum in Macedonia pertransieris, nobis auxiliare*. Hinc arguitur, inquit, eum qui hæc concionabatur, in Macedonia fuisse. Verum nescio an quidpiam inde erui possit; libenter enim credam hinc Macedoniam poni, quia in Scriptura habetur; sed mentem scriptoris esse, in quavis regione sic precandum esse. Certe non Macedoniam solum, sed totum Imperium tunc periclitatum esse hic scriptor innuit. Sub iudice lis esto.

Ex his vero quæ diximus liquet hanc concionem post quintum sæculum habitam fuisse. Tempus assignare quidam sunt conati. Cotelierius putat hunc scriptorem Chrysostomo ætate parem, quod non crediderim. In decursu forte quidpiam ad ætatem consignandam deprehendemus. Interim Usserio in ætatem Justiniani concionem referenti adstipulari malim.

Interpretationem Jacobi Beureri multis in locis emendavimus.

[403] *Εἰς τὸ δτι παλαιῶς καὶ καινῆς Διαθήκης εἰς ὁ νομοθέτης· καὶ εἰς τὸ ἔνδυμι τοῦ ἱερῆος· καὶ περὶ μετανοίας.*

α'. Τῆς Χριστοῦ βασιλείας τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττουσι προφήται, ἔρμηνεύουσι δὲ οἱ τῆς νέας χάριτος ὑπηρεταί α, δέχονται δὲ οἱ τοῦ θεοῦ λόγου ἀκροαταὶ καὶ ἔρασταὶ καὶ ἐπαινέται. Οὐκ ἔστιν ἐντροφῆσαι τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, μὴ διψῶντα τὴν λόγον τῆς διδασκαλίας. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἔστι μὴ διψῶντα καὶ πεινῶντα ἡδέως ἀπολαῦσαι τροφῆς, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐντροφῆσαι λόγῳ ἀληθείας, μὴ διψῶντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν διδασκαλίαν. Διὸ φησιν ὁ Σωτὴρ· *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.* Ἡ ἀληθὴς τῶν ψυχῶν τροφή, ἡ ἀληθὴς τῶν εὐσεβῶν τροφή, ὁ ἀληθὴς τῶν εὐσεβῶν πλοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ διὰ τοῦ Δαυὶδ λέγων· *ποτὲ μὲν γὰρ ὡς πλουτῶν ἐναθρύνεται, ποτὲ δὲ ὡς τρυφῶν, καὶ λέγει· Ὁς γλυκεία τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου.* Ἐνταῦθα τοῦ τρυφῶντος ἀφῆκε φωνήν. Τρυφή γὰρ ἦν αὐτῷ β ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· περὶ οὗ πολλάκις ἔλεγε· *Κατατρώψου τοῦ Κυρίου, καὶ δόξῃ σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.* Ἀλλαχού δὲ οὐχ ὡς τρυφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς πλουτῶν ἐγκαλλωπίζεται τῷ πλούτῳ τοῦ νόμου, λέγων· *Ἄγαθόν μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιάδας χρυσίου καὶ ἀργυρίου.* Εἶδες τρυφήν εὐσεβείας, καὶ πλοῦτον ἐν δικαιοσύνῃ; Δεῖ τοίνυν ἡμᾶς διψᾶν τὰ θεῖα, καὶ πεινᾶν τὰ οὐράνια, καὶ ἔχειν ἀφθονοὺς τὴν ἀπόλαυσιν ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Χριστοῦ τραπέζης, ἀντέχεσθαι δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας, οὐ νῦν ἀρξαμένοι, ἀλλὰ ἐν τοῖς προφήταις θεμελιωθέντες, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οἰκοδομηθέντες ε. Οὐ γὰρ ἀφ' οὗ ἐφάνη Χριστὸς, τὸ Εὐαγγέλιον ἤρξατο· ἀλλ' ἐβρίζωθη μὲν ἐν ταῖς βίβλοις τῶν προφητῶν, ἐβλάστησε δὲ ἐν τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος βουληθεὶς δεῖξαι, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκονομίας ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν προφητῶν ἔλαμψε, διὰ τῆς οἰκονομίας αὐτὸ διαγορεύει α· *Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγέλλαιτο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα.*

α Unus Reg. ὑποφῆται.

β Omnes mss. γὰρ ἦν αὐτῷ. Editt γὰρ οὖν αὐτῷ. Ibidem omnes mss. ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, Mor. ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος καὶ λόγος. Mox duo mss. κατατρώψου τοῦ Κυρίου, et sic in Bibliis legitur. Morel. τοῦ Κυρίου.

ε Sic duo mss. recte. Morel. et Savil. ἀρξάμενοι... θεμελιωθέντες... οἰκοδομηθέντες.

δ Unus οικονομίας, οὕτω πως διαγορεύει.

Οἶδε Παῦλος ἀδίκαιστον τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην· διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν αὐτὴν καλεῖ Καινὴ Διαθήκην ε, ἵνα δείξῃ πῶς ἀνεκαινίσθη τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα (οἶδα τοῦτον πρῶτον γυμνάσας τὴν λόγον· [404] ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω πρὸς ὑπόμνησιν)· καλεῖ τοίνυν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς γεγρακυίας· κρείττονα, πρὸς ἀντιδιαστολήν πρὸς ἐλάττονος, αἰώνιον πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς προσωαίου. Καλεῖ αὐτὴν καὶ δευτέραν Διαθήκην. Διὰ τί δευτέραν; Ἴνα τῇ γνώμῃ συνάψῃ. Τῆ γὰρ ἀπεσογισμένη τινὸς δευτέρον οὐ λέγεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ θεὸς ἐλάττωσε καὶ ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ, ὁ αὐτὸς καλεῖ πρώτην καὶ δευτέραν, τῷ ἀριθμῷ τὴν συμφωνίαν ἐργαζόμενος. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀδίκαιστον κηρύττων βασιλείαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ποτὲ μὲν καλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ι, ποτὲ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγων· *Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ.* Ἀλλ' ἵνα μὴ τις ἀκούσας, Εὐαγγέλιον Θεοῦ, νομίσῃ τὴν Υἱὸν μὴ ἔχειν αὐθεντίαν εἰς τὸ κήρυγμα, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ μακρὸν ὑπόβας λέγει· *Μάρτυς γάρ μοι ἐστὶν ὁ θεός, ὃς λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.* Εἶδες τὸ θαῦμα τοῦ κήρυκος, καὶ τὴν ἀπρητισμένην διάνοιαν; Ἴνα μὴ νομισθῇ ἐν μὲν τῷ νόμῳ ἄλλω Θεῷ δουλεύειν, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ πρὸς ἄλλον χωρεῖν, λέγει· *Εὐλογητὸς ὁ θεός, ὃς λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.* Οὐ γὰρ ἀπ' ἄλλου, φησὶ, πρὸς ἄλλον ἔδραμον, ἀλλ' ὅν εἶχον ἐν ἀγνοίᾳ, προσέλαθον ἐν γνώσει. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς βουληθεὶς δεῖξαι, ὅτι τὰ ῥήματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς Νέας ἐνός ἐστι στόματος, καὶ ἐνὸς Δεσπότου, μίαν μαρτυρίαν ἀπὸ Γραφῆς παράγαγε, συμπλέξας τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ τὴν Παλαιὰν, καὶ λέγει· *Γέγραπται· Οὐ φημίσεις βῶν ἀλωῶντα· καὶ, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.* Τὸ μὲν γὰρ, *Οὐ φημίσεις, Μωϋσῆς εἶπε· τὸ δὲ, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, ὁ Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις.* Ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι ἐν στόμα κάκεινα καὶ ταῦτα ἐλάλησε, τὰ τοῖς χρόνοις διηρημένα συνήψε τῇ συμφωνίᾳ τῆς ἀληθείας, εἰπὼν· *Γέγραπται· Οὐ φημίσεις βῶν ἀλωῶντα· καὶ, Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.* Τοῦτου τοῦ Εὐαγγε-

ε Idem post Διαθήκην addit ποτὲ δὲ νέαν. Infra τοιαῦτα post καλεῖ ex duobus mss. adjicitur.

ι Unus Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

UNUM ET EUNDEM ESSE LEGISLATOREM ET VETERIS ET NOVI TESTAMENTI; ITEM DE VESTE SACERDOTALI : NECNON DE POENITENTIA (a).

4. Regni Christi evangelium prophetæ prædicant, ministri vero novæ gratiæ illud ipsum interpretantur, diviniæ autem doctrinæ auditores, amatores, atque laudatores, id ipsum amplectuntur. Neque enim fieri potest ut quis sermone veritatis oblectetur, qui doctrinæ sermonem non avidissime expetat. Quemadmodum enim, si quis neque sitiit neque esuriat, nullam ex cibo potuque voluptatem capit : sic veritatis verbo nemo delectatur, qui Spiritus sancti doctrinam non sitiit. Itaque Servator ait : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi satiabuntur* (Matth. 5. 6). Verus animarum cibus, veræ piorum deliciæ, veræ piorum divitiæ, sermo Dei est, qui per Davidica oracula loquitur : interdum, velut dives, gloriatur, interdum delectatur ; et ait : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel et favum ori meo* (Psal. 118. 103)! Hæc quidem ejus, qui deliciis fruitur, vox est. Nam Dei verbum ipsi deliciæ erant. Qua de re alibi sæpe : *Delectare in Domino, et det tibi petitiones cordis tui* (Psal. 36. 4). Aliis vero in locis non ut qui deliciis fruere tantum, sed ut prædives, divitias legis ostentat, dicens, *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti* (Psal. 118. 72). Viden' delicias pietatis, et divitias justitiæ? Ergo et nos par est, siti et fame rerum divinarum teneri, et deliciis, e regia Christi mensa, uberrime exsatiari, evangeliumque salutis amplecti quod non nunc primum cœpit : sed in prophetis fundatum atque a SS. apostolis exædificatum est. Neque enim ab eo tempore, quo Christus in carne apparuit, evangelium incepit : sed multo ante in prophetis libris radices egit, tandemque apostolorum prædicatione effloruit. Ideo Paulus, cum propositum haberet demonstrare, evangelium non ab incarnatione incepisse, sed per prophetas eluxisse, per incarnationem id ipsum loquitur : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem* (Rom. 1. 1-3).

Novum Testamentum cursu appellatur.—Non ignorabat

Paulus, Vetus et Novum Testamentum individuum esse : eamque ob causam illud interdum Testamentum Novum appellat, ut demonstret, quomodo fines orbis terrarum sint renovati (non ignoro hæc alibi a nobis fuisse explicata ; sed tamen hic, ut memoriam vestram refricem, repeto); vocat etiam Testamentum Novum ad distinctionem inveterati indicandam : præstantius scilicet, ad distinctionem inferioris : æternum, comparatione facta ad temporale. Sed et secundum Testamentum ipsum vocat. Quid ita secundum? Ut mutua sententiarum connexionem unum efficiat. Nam quod abscissum ab aliquo est, secundum non appellatur. Quoniam vero Deus oracula sua edidit et in primo, et in secundo, idem ille Paulus primum et secundum vocat, atque numero convenientiam utriusque et consensum declarat. Idcirco Paulus, qui indivisum Patris, et Filii, et Spiritus sancti regnum prædicat, modo evangelium Dei Patris, modo Filii appellat : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei* (Rom. 1. 1). Verum ne quis, cum audiat illud *Evangelium Dei*, arbitretur Filium nullam ad prædicandum auctoritatem obtinere, in eadem Epistola, paulo post ait : *Testis enim mihi Deus, cui inservio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus* (Rom. 1. 9). Viden' præconis hujus mirum ingenium, et sententiam perfectam? Ne existimaretur in lege quidem alii Deo servire, in Evangelio vero ad alium Deum successionem facere, inquit : *Benedictus Deus, cui servio a majoribus in conscientia pura* (2. Tim. 1. 3). Non enim, inquit, ab alio ad alium secessi ; sed quem inscius colebam, ejus cognitione imbutus, complexus sum. Et alibi cum docere vellet, oracula Testamenti Veteris et Novi ab eodem ore eodemque Domino profecta esse, unum testimonium petit a Testamento Veteri, cui evangelicam sententiam annexit, cum ait : *Scriptum est, Non obturabis os bovi trituranti ; et, Dignus est operarius mercede sua* (1. Tim. 5. 18). Quorum illud, *Non obturabis*, Mosis est : hoc, *Dignus est operarius mercede sua* (Deut. 25. 4 ; Luc. 10. 7), Christus in Evangelii effatus est. At ille, ut planum faceret, ab uno et eodem ore hæc et illa edita esse

(a) Collata cum Codicibus Regiis 1963, 1974 et 2343.

oracula, ideo, quæ distinctis temporibus pronuntiata fuerant, ob veritatis consensionem copulavit, cum ait : *Scriptum est, Non obturabis os bovi trituranti*; et, *Dignus est operarius mercede sua*. Hujus evangelicæ harmoniæ imaginem retia illa Petri, quæ hodie in conspectu vestro laxata sunt, exhibent. Neque enim semel Petrus tantum retia laxavit : sed si historiam spectes, semel tantum; sed vi et efficacia sæpe. Quoties enim evangelium prædicatur, nihil ego aliud intueor, quam Petrum, et Andream, et totum illum chorum apostolicum, evangelicum illud rete laxantem.

2. Et erat sane novum spectaculum Servatorem in mari conspicerem, et auditores in littore consistentes : mira res : pisces in terra, piscator in mari versabatur. Immissio illius retis imago erat doctrinæ evangelicæ. *Reperit, inquit, piscatores lavantes retia (Luc. 5. 2)*, ut qui omnem capturæ spem abjecissent. Piscator enim nisi desperet se aliquid piscium posse capere, rete non lavat. Itaque reperit ipsos Servator retia lavantes, ut qui nullos sese pisces capere posse confiderent, et Dominus piscationis adstat, et quid facit? Primum quidem doctrinam veritatis illis proponit : hinc jubet rete laxari. Cum enim verba sine operibus demonstratione carerent, oportebat doctrinam factis confirmare : nam Deo jubente, quæ nusquam reperiuntur iuvenies : et quæ non sunt, capies. *Laxate, ait, retia vestra (Luc. 5. 4. 5)*. Cui Petrus : *Magister, per totam noctem laborantes, nihil cepimus, sed in verbo tuo laxabo rete*. Admiror Petri fidem : qui prima desperata haberet, et nova crederet : *In verbo tuo laxabo rete*. Cur, *In verbo tuo, ait?* Quoniam verbum ejus cæli firmata sunt, et terra fundata est, mare separatum est (*Psal. 32. 6. et 101. 26*) : homo propriis suis floribus coronatus est, et omnia verbo tuo constiterunt : ut ait Paulus : *Qui portat omnia verbo potentis suæ (Hebr. 1. 3)*. *In verbo tuo laxabo rete*. Et verbum illud quidem rete antecessit : nec pisces adsunt. Nam licet adfuisent, ob tumultum eorum qui piscabantur, fuissent dilapsi. Sed descendit verbum ejus, *Qui vocat ea quæ non sunt, ac si essent (Rom. 4. 17)* : potentia ejus qui jubebat, prius quam rete mare sublit : et magna vis piscium coacta est. Imago hæc fuit universalis Ecclesiæ. Rumpebatur rete : annuerunt socii, qui in alia navicula erant, ut venirent, et sibi auxiliarentur (*Luc. 5. 6. 7*). Oportebat enim naves duas concurrere ad illam piscationem. Nisi enim prophetarum chorus apostolicæ manui adsit, et opituletur : et nisi oraculis prophetarum apostolorum eventus respondeat, non capimus quæ veniamur. Itaque cum Servator demonstrare vellet, hanc piscationem imaginem esse Ecclesiæ, ut Petrum erudiret; hoc exemplo acuit et incitavit ad fortitudinem, ac dicit ipsi, *Ne metuas, ab hoc tempore, homines eris capiens (Luc. 5. 10)*. *Ab hoc tempore, quo potentis meæ coram vobis periculum factum : idque vobis cognitum et plane perspectum est, etiam bruta verbo meo obedire, omniaque nutum meum sequi. Hoc idoneo exemplo ob oculos posito, deinceps capiendos hominibus operam dato. Neque enim dicit, homines*

piscaberis, sed *Homines vivos capiens eris*. Siquidem pisces vivi ad mortem solent capi; homines vero capiuntur, ut a morte ad vitam transeant : itaque ait, *Ab hoc tempore homines eris capiens*. Sed cur ait illi, *Ne metuas?* Esto, promissum splendidum fuerit; cur ait : *Ne metuas?* Quia illi in mentem venit priorum peccatorum, Dominus ait : *Ne metuas* te ipsum, tanquam peccatorem : sed deinceps teipsum consideres ut apostolum, qui dominico imperio orbem quasi sagena complecti juberis. Hanc vocem, *Ne metuas*, quisque ex Christo audiat; *Ne metuas* : modo ab hoc tempore poenitentiam agat. Ergo rete illud, ut ordinem rerum explicandarum prius institutum prosequamur, imago fuit evangelicæ Servatoris doctrinæ. Hoc autem evangelium modo Paulus evangelium justitiæ, modo evangelium pacis, aliquando evangelium potentis appellat. Quia enim prædicationis illa gratia poterat bella auferre, seditionesque hominum circa pietatem non consentientium dissipare, quia omnes ad salutem invitat, evangelium justitiæ dicitur : quia vero dæmonum bella sedat, evangelium pacis appellatur : ac quia Dei cognitionem verbis vilibus promulgat, evangelium potentis dicitur. Audi Paulum dicentem : *Non erubescio evangelium : virtus enim Dei est ad salutem omni credenti (Rom. 1. 16)*. Potentia siquidem tum deum vere elucescit, cum is qui prædicat, non humana rationum serie usus, terminos orbis obtinet; ut Servator Paulo dicit : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9)*. Neque enim magnum quidpiam hoc fuisset, si Christus nuda sua divinitate orbem illustrasset : sed hoc mirum, quod corpore suo impassibilem et incorpoream ostenderit gloriam. Neque illud admirabile, si vivus et vivifica gloria resplendens, orbi vitam restituisset : sed potentia Verbi est quod morte mortem tollat, et per contumelias immortalis gloria refulgeat. Alibi etiam Paulus evangelium pacis appellat : *Præparate, ait, pedes vestros in præparatione evangelii pacis (Ephes. 6. 15)*. Alibi evangelium justitiæ nominat, cum ait : *Non enim erubescio evangelium : justitia enim Dei in ipso revelatur¹ (Rom. 1. 16. 17)*. Quid est *Justitia Dei*? Posteaquam lex prima solis Judæis fuit data, Evangelium vero omnibus, evangelium justitiæ appellat. Siquidem Deus justus qui omnes peræque procreavit, omnes peræque illustravit : illudque justitiæ erat, non hos quidem servare, illos vero minime : et hos vocare, illos secus. In Veteri quidem Testamento, vocatio justa non fuit : sed œconomica, quæ justitiæ viam præmunivit. Neque tamen hanc quidem justam, illam vero injustam dixero : sed illam aditum ad hanc patefecisse, et ad hanc apparatus quemdam fuisse. Legem Israeli dedit. Hinc Da-

¹ Quæ hæc verba, in ipso revelatur, sequuntur in excerptis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849 : *Quomodo igitur justitia Dei in ipso revelatur? Quomodo? Cum prima lex Judæis solis data sit, licet alii homines ejusdem existenter naturæ et originis, evangelium vero omnibus æquæ gentibus, merito in illo justitia Dei revelatur, et justitia evangelium vocatur. In Veteri igitur Test. sic notavit Dæcæus.*

λιου εικών τὰ δίκτυα Πέτρου, τὰ σήμερον ἐπ' ὕψεσιν ἡμετέραις καὶ ἀκοαῖς χαλασθέντα. Οὐ γὰρ ἀπαξ Πέτρος ἐχάλασε τὰ δίκτυα, ἀλλὰ τῇ μὲν ἱστορίᾳ ἀπαξ, τῇ δὲ δυνάμει πολλάκις. Ὅσακις γὰρ ἐὰν κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲν ἕτερον ὄρω, ἢ Πέτρον, καὶ Ἄνδρέαν, καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, τὸ δίκτυον ἀπλοῦντας τὸ εὐαγγελικόν.

β'. Καὶ ἦν ξένον θέαμα τὸν Σωτῆρα ἰδεῖν ἐν θαλάττῃ, καὶ τοὺς διδασκομένους παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐστῶτας. Ἐένον πρῶγμα, οἱ ἰχθύες ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ὁ αἰεὺς ἐν θαλάττῃ. Ἡ κάθεις· ἐκείνου τοῦ δικτύου εἰκὼν ἦν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Εἶρε, φησί, τοὺς αἰεῖς ἀποπλύνοντας [403] τὰ δίκτυα, ὡς ἀπειπόντα; τῆς ἄγρας. Ἄλιεὺς γὰρ ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ τῆς θήρας; οὐ πλύνει τὸ δίκτυον. Εὔρεν οὖν αὐτοὺς ὁ Σωτῆρ ἀπειπόντα; τῆς ἄγρας, καὶ ἐφίσταται ὁ τῆς θήρας Δεσπότης, καὶ τί πιαῖ; Πρῶτον διδάσκει τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· εἶτα κελεύει χαλασθῆναι τὸ δίκτυον. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ῥήματα ἦν ἀναπόδεικτα ἄνευ τῶν ἔργων, ἐχρῆν ἀκολουθῆσαι τῷ λόγῳ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν· ὅτι Θεοῦ κελεύσαντος, καὶ τὰ μὴ εὐρισκόμενα θηράται, καὶ τὰ μὴ ὄντα λαμβάνεται. Χαλάσατε, φησί, τὸ δίκτυον ὑμῶν. Ὁ δὲ Πέτρος λέγει· Ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιᾶσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν, ἐπὶ δὲ τῷ σῶ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Θαυμάζω Πέτρον τὴν πίστιν, τὰ πρῶτα ἀποκινώσκοντος, καὶ τὰ νέα πιστεύοντος. Ἐπὶ τῷ σῶ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Διὰ τί εἶπεν, Ἐπὶ τῷ σῶ ῥήματι; Ἐπειδὴ ἐπὶ τῷ ῥήματι αὐτοῦ καὶ ὁ οὐρανὸς ἑστερωώθη, καὶ ἡ γῆ ἐθεμελιώθη, καὶ θάλασσα ἀφωρίσθη, καὶ ἀνθρώπου οικεῖος ἄνθρωπος ἐστεφανώθη, καὶ πάντα τῷ σῶ ῥήματι συνέστηκεν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος· Φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῷ σῶ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Προκατέβη τοῦ δικτύου τὸ ῥῆμα· εὐ πάρεσιν οἱ ἰχθύες. Καὶ γὰρ εἰ παρῆσαν, διὰ τὴν ἄχλησιν τῶν ἀγρευόντων διέφευγον. Ἀλλὰ κατήλθε τὸ ῥῆμα ἐκείνου τοῦ Καλοῦτος τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα· προκατέβη τοῦ δικτύου ἡ δύναμις τοῦ κελεύσαντος· συνήχθη πλῆθος ἰχθύων. Εἰκὼν ἦν τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας. Διεβρόγγυτο τὸ δίκτυον· ἔνευσαν τῷ πλοίῳ τῷ συμμετόχῳ ἄλθειν, καὶ συναράσθαι αὐτοῖς^α. Ἔδει γὰρ δύο σκάφη συνδραμεῖν εἰς τὴν ἄγραν. Ἐὰν γὰρ μὴ παρῆ χορὸς προφητῶν βοηθῶν τῇ ἀποστολικῇ χειρὶ, καὶ τῇ προφητικῇ προβρόχησι μὴ ἀκολουθήσῃ τῶν ἀποστόλων ἡ ἔκθεσις, οὐ θηράται τὰ θηρώμενα. Βουληθεὶς τοίνυν ὁ Σωτῆρ δεῖξαι, ὅτι ἡ τῶν ἰχθύων ἄγρα εἰκὼν ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ βουληθεὶς παιδεῦσαι Πέτρον ἔτι, τῷ ὑποδείγματι τοῦτ' ἤλειψεν αὐτὸν εἰς ἀνδρείαν καὶ λέγει αὐτῷ· Μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔση ζωγρῶν. Ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' οὗ, φησὶν, ἐπειράσθης τῆς δυνάμεως, καὶ ἔμαθες ὅτι καὶ τὰ ἄλογα ὑπακούει λόγῳ, καὶ πάντα ἔπεται τῷ ἐμῷ νεύματι. Λαβὼν ἀρκούν τὸ ὑπόδειγμα, χρῆσαι λοιπὸν τῇ θήρῃ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀνθρώπους ἔση αἰλιεύων, ἀλλὰ, Ἀνθρώπους ἔση ζωγρῶν. Ἐπειδὴ οἱ ἰχθύες ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον αἰλιεύονται· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπὸ θανά-

του εἰς ζωὴν ἀγρεύονται· Ἀπὸ τοῦ νῦν, φησὶν, ἀνθρώπους ἔση ζωγρῶν. Διὰ τί οὖν^δ λέγει αὐτῷ, Μὴ φοβοῦ; Ἔστω, ἡ ἐπαγγελία καλὴν εἶχεν ὄψιν· διὰ τί οὖν, Μὴ φοβοῦ; Ἐπειδὴ προσέπεσε τῇ μνήμῃ τῶν πρῶτων ἀμαρτημάτων, Μὴ φοβοῦ, φησί, σαυτὸν, ὡς ἀμαρτωλὸν, ἀλλὰ λοιπὸν νόει σαυτὸν ὡς ἀπόστολον, ῥήματι δεσποτικῷ κελεύμενος τὴν οἰκουμένην σαγηνεῦσαι. Μὴ φοβοῦ, πᾶς ἀμαρτωλὸς [406] παρὰ Χριστοῦ ἀκούετω· Μὴ φοβοῦ· μόνον ἀπὸ τοῦ νῦν μετανοεῖτω. Τὸ τοίνυν δίκτυον, ἵνα εἰς τὴν προλαβοῦσαν ἔλθω ἀκολουθίαν, εἰκὼν ἐστὶ τῆς εὐαγγελικῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦτο καλεῖ Παῦλος ποτὲ μὲν Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης, ποτὲ δὲ Εὐαγγέλιον εἰρήνης, ποτὲ δὲ Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὴ ἡ χάρις τοῦ κηρύγματος καὶ πολέμους ἀφανίσει^ε, καὶ στάσεις ἀνθρώπων μὴ συμφωνούντων πρὸς εὐσέβειαν σκορπίσει, καὶ διὰ μὲν τὸ πάντας καλέσαι πρὸς σωτηρίαν λέγεται Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης· διὰ δὲ τὸ καταστῆλαιν τὸν πόλεμον τῶν δαιμόνων λέγεται Εὐαγγέλιον εἰρήνης· διὰ δὲ τὸ εὐτελεῖσι ῥήματα κηρῦνται Θεοῦ γνώσιν καλεῖται Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Τὸ δυνατόν γὰρ τότε φαίνεται δυνατόν, ὅταν μὴ τοῖς ἀκολουθοῦσι κεχηρημένον λογισμοῖς, κρατήσῃ τῶν περάτων τῆς γῆς· ὡς λέγει ὁ Σωτῆρ τῷ Παύλῳ· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Οὐδὲν ἦν μέγα, εἰ γυμνῇ τῇ θεότητι τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν, ἀλλ' ὅτι διὰ σώματος τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον ἔδειξε δόξαν. Οὐδὲν ἦν θαυμαστὸν, εἰ ὁ ζῶν ζωοποιὸν ἀπαστράψας δόξαν, τὴν οἰκουμένην ἐζωοποίησεν· ἀλλὰ τὸ δυνατόν τοῦ Λόγου, ὅτι θανάτῳ τὸν θάνατον ἀφανίζει, καὶ διὰ τῶν ὕβρων τὴν ἀθάνατον ἀπαστράπτει δόξαν. Ἀλλαχοῦ λέγει, Εὐαγγέλιον εἰρήνης· Τοὺς γὰρ πόδας ὑμῶν, φησὶ, παρασκευάσατε ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης· ἀλλαχοῦ καλεῖ δικαιοσύνης, ὡς φησὶν· Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται^ι. Τί ἐστὶ, Δικαιοσύνη Θεοῦ; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίους ἐδόθη μόνους, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον πᾶσι, καλεῖ Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, ὁμοίως πάντας ποιήσας, ὁμοίως πάντας ἐφώτισε. Καὶ τοῦτο ἦν δίκαιον, τὸ μὴ τοὺς μὲν σῶσαι, τοὺς δὲ μὴ σῶσαι· τὸ μὴ τοὺς μὲν καλέσαι, τοὺς δὲ μὴ καλέσαι. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐκ ἦν ἡ κληῖσις δικαία, ἀλλ' οἰκονομικῆ, προκατασκευάζουσα ὁδὸν τῇ δικαιοσύνῃ. Οὐ γὰρ λέγω ταύτην δικαίαν, κἀκείνην ἀδικον, ἀλλ' ἐκείνην ὁδὸν ταύτης, καὶ προκατασκευη^ι ταύτης. Ἔδουκε νόμον τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ λέγει ὁ Δαυὶδ· Ὁ ἀπαγγέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαίωμα καὶ κρι-

^δ Omnes mss. διατί οὖν. (Omittebatur οὖν in editis.) Intra προσέπεσε duo, recte. (Edebatur προσέπεσον.)
^ε Ita recte Regius unus. Antea edebatur ἡφάνισεν, et mox ἐσκορπίσεν. Jure suspicatus errorem erat Savil.
^ι Quae sequuntur in excerptis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849 : Πῶς οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται; πῶς; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίοις ἐδόθη, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς ὑπαρχόντων δημιουργίας καὶ φύσεως, τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ὁμοίως τοῖς ὁμοφύεσιν, εἰκότως ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται, καὶ καλεῖται δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον· ἐν τοίνυν τῇ Παλαιᾷ.

^α Unus ἡ κάθεις γάρ.
^β Unus καὶ συλλαβιστὸν αὐτοῖς.
^γ Sic duo mss., melius quam editi ἡλιεύοντο.

ματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτως κατὰ ἔθνη, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς

γ. Ἐπεὶ οὖν ἐκείνην ἔθνη ἀπεκάλυψεν, ἐνταῦθα δὲ ζυγαστατήσας τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, πᾶσιν αὐτὸν ἐξ ἰσοῦ ἐκέρασε. Πρόσχε, παρακαλῶ· Δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ πάντα ὁμοίως σῶσαι, καὶ μὴ εἶναι διαφορὰν [407] δούλου καὶ ἐλευθέρου, βαρβάρου ἢ Ἑλληνος, γυναικὸς ἢ ἀνδρός· ἀλλ' ὁ λέγει Παῦλος, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ βάρβαρος, οὐ Σκύθης, οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ, οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος. Ὁρᾷς ὁμοτιμίαν; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ φύσις ὁμοτίμος, εἰ καὶ ταῖς γνώμας ἐμερίσθημεν, συναγεῖται τὴν φύσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος. Ὅταν γὰρ ἐπλάσθη ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἦν τις ἀλλογενής, οὐ Σκύθης, οὐ βάρβαρος, οὐχ Ἑλλην, οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος, οὐκ ἄρσεν, οὐ θῆλυ· ἐκ γὰρ τοῦ ἕνους τὰ δύο ἐπήγαγε. Δουλείαν οὐ φύσις ἐγέννησεν, ἀλλὰ προαίρεσις ἔταξε. Γίνεται δὲ καὶ δουλεία ἠναγκασμένη ἢ ἐν συμφορᾷ λιμοῦ, ἢ αἰχμαλωσίας ἀνάγκῃ. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρα δουλεία αὐθαιρέτος, ἢ δι' ἐπιτημίαν θραπταινίδων τὴν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν πιπράσκουσα, καὶ ὑπὸ ζυγὴν δουλείας ἐρχομένη. Ἡ δὲ πρώτη δουλεία ἀπὸ κακῆς συνέστη γνώμης. Καὶ πόθεν εὐρίσκειται ἡ ῥίζα τῆς δουλείας, ἀκουε· Μετὰ τὸν κατακλισμὸν ὁ Νῶε πίων οἶνον, καὶ μὴ κεράσας αὐτὸν πῆ προπούση κράσει, δι' ἀπειρίαν ἐμεθύσθη, οὐ γνώμης νόσον ἐνδειξάμενος, ἀλλ' ἀγνοίας· καὶ ἐμεθύσθη, καὶ μεθύσθεις ἐγυμνώθη. Καὶ εἰσελθὼν εἰς τῶν υἱῶν αὐτοῦ, εἶδε τὴν τοῦ πατρὸς γύμνωσιν, καὶ ἐγέλασε. Τί οὖν ὁ πατὴρ ἐκνήψας λέγει; Ἐπικατάρατος Χανάν^a, καὶς οὐκ ἐστὶν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Ὁρᾷς πῶς τὴν δουλείαν ἐγέννησεν ἡ ἁμαρτία; Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας. Ἐπεὶ οὖν ἦλθεν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ συνεχώρησε τὴν ἁμαρτίαν, μᾶλλον δὲ ἤρεν (ἐκτεμῶν γὰρ τὴν ῥίζαν, συνεξέτεμε καὶ τοὺς καρπούς), καλεῖ δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον διὰ τὸ πάντα ὁμοίως φωτίζειν. Ἐπελάμβανον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, οὗτοι τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κηρυττόμενον δι' αὐτοῦ αὐτοῖς δίδοται μένος. Ἐξέθη δὲ παρ' ἐλπίδας ἢ προσδοκίας. Διὸ φησὶν ὁ Δαυὶδ· Ἐπελάβομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεός, οὕτως καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ ἵνα δεῖξῃ, ὅτι τὸ ἐλεῆσαι τὰ πέρατα τῆς γῆς, δικαιοσύνη ἐστὶν, ἐπήγαγε· Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου. Ὅταν^b βαθὺ τι καὶ προφητικὸν ἀνακούψῃ ζήτημα, σύνδραμε τῷ λόγῳ, μὴ κροτῶν, ἀλλὰ νοῦν, μὴ ἀπλῶς δεχόμενος τὸν κρότον τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν βασανίζων τῶν νοημάτων. Ἐὰν γὰρ ᾄδῃς τὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀληθείας, καὶ μάλιστα τὴν φωνὴν ταύτην, ἣν ὁ Δαυὶδ εἶπεν· Ἐπελάβομεν, ὁ Θεός, τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεός, οὕτως καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς· δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου· εὐρίσκη καὶ ᾄδων τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πληροῦ-

μενος Πνεύματος ἁγίου. Ὁ γὰρ γησίως ψάλλον, ἀνακαινίζόμενος τὴν ψυχὴν, ἀποτελεῖται καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μὴ γὰρ μικρὸν νομίσης ψαλμῳδία εἶναι. Δοκεῖ μὲν γὰρ τὴν ἀκοὴν θέλειν, τῆ δὲ ἀληθείᾳ τὴν [408] ψυχὴν ἐγείρειν. Οὕτως καὶ ὁ μακάριος Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης παρακαλούμενος παρὰ τινος βασιλέων προφητεύσας τὰ μέλλοντα, λέγει· Δότε μοι ἄνδρα εἰδῶτα ψάλλειν· ἦλθεν ὁ τῆς μουσικῆς ἑμπειρος, καὶ ἐν τῷ ψάλλειν, φησὶν, ἐκείνον, ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ Ἐλισσαίον. Τί οὖν; ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φωναί; θέλγεται, καὶ ἐπιφθαίς καθέλκεται, εἰ τῆ ψυχῇ ἐπανεπαύετο τῆ προφητικῇ; Ἦρκει ἡ καθαρότης τοῦ προφήτου προσκαλεσάσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὰ τί οὖν λέγει, Δότε ἄνδρα εἰδῶτα ψάλλειν; Οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα τερπῆθῃ διὰ τῆς ψαλμῳδίας, ἀλλ' ἵνα, ἐκείνου ψάλλοντος, ὁ κῶς τοῦ προφήτου ἀνακαινισθεῖς, δεξιὸς γένηται τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. Διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα καλεῖ, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι οὐ τῆ ψαλμῳδία ἐθέληθη, ἀλλὰ τῆ ψυχῇ τῆ ὑπὸ τῆς ψαλμῳδίας διεγερθείσῃ. Οὐκ ἦλθεν ἐπὶ τὸν ψάλλοντα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἀκούοντα. Δεῖ μὲν οὖν καθόλου τὰς δυνάμεις τῶν ψαλμῶν ἐρευνῆναι, ἐξαιρέτως δὲ τοῦ σήμερον ἡμῖν ῥηθέντος ἁγίου ψαλμοῦ c· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, εὐφρανθήτωσαν τῆσοι κολλιαί. Τὸ, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, πῶς ὑπολαμβάνεις; ἄρα ὡς πρόσφατον λαβόντα τὴν βασιλείαν ἀξίωμα; Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν, Ὁ Κύριος βασιλεύει, τὴν αἰδίον αὐτοῦ ἡμῆμενον ἀξίαν· νῦν δὲ λέγει, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. Εἰρηται καὶ πρῶην ἡμῖν, καὶ νῦν λεχθήσεται. Πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἐβασιλεύετο ἡμῶν ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ὑπὸ τοῦ θανάτου. Πόθεν οὖν; λέγει Παῦλος· Ὡσπερ γὰρ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσει διὰ Χριστοῦ. Ἰδοὺ ἡ τῆς ἁμαρτίας βασιλεία. Πού ἡ τοῦ διαβόλου; Ἄκουε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκδύλλει καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; Ἰδοὺ ἡ τοῦ διαβόλου βασιλεία. Πού ἡ τοῦ θανάτου; Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας. Ἐπεὶ οὖν ἐκράτει ἡ διαβολικὴ τριάς ἡ κατὰ τῆς ἁγίας καὶ ἀρχάντου Τριάδος τυραννήσασα, τουτέστιν, ὁ διάβολος, ἡ ἁμαρτία, ὁ θάνατος· καὶ ὁ μὲν διάβολος ἠπάτα, ἡ δὲ ἁμαρτία ἐσφαζεν, ὁ δὲ θάνατος ἔθαπτεν· εὐγγελίζεται τοὺς τυραννουμένους ὁ Δαυὶδ, καὶ λέγει, ὥστε ἐξελθεῖν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ δεῖξασθαι τοῦ Χριστοῦ τὴν δεσποτείαν κηρυττομένην· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε. Πέπαιται τοῦ θανάτου ἡ βασιλεία, πέπαιται τῆς ἁμαρτίας τὸ κράτος, πέπαιται τοῦ διαβόλου ἡ ἐξουσία. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. Ἀγαλλιάθω γὰρ ὀφείλει ἡ ποτὲ δεδουλωμένη, καὶ νῦν ἐλευθερωθεῖσα· ἡ ποτὲ πεπλανημένη, καὶ νῦν δεδοξασμένη· ἡ ποτὲ ἐν τάφοις, καὶ νῦν ἐν θρό-

^a Sic omnes, atque ita legitur in Bibliis; unus codex Xcu.

^b Unus όταν μὲν ὄν. Alius όταν ὄν.

^c Unus post ψαλμοῦ habet ποίου τούτου; Paulo post idem πρόσφατον λαβόντος, et infra ἡμῆμενον βασιλείαν· εἰ δὲ λέγει, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, νεωτέραν τινὰ κυριότητα καὶ δεσποτείαν ὁ προφητικὸς λόγος αἰνιττασθαι βούλεται. Εἰρηται οὖν ἡμῖν καὶ πρῶην, καὶ νῦν δὲ λεχθήσεται.

vid : *Qui annuntiat verbum suum Jacob, justitias et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis (Psal. 147. 8. 9. 19. 30).*

5. *Justitiæ evangelium ; servitutis species diversas.* — Quia ergo uni genti patefecit, hic vero doctrina veritatis tamquam ad stateram appensa, omnibus eam ex æquo communicavit. Adverte, quæso. Justitia est, omnes ex æquo salvos velle : nec differentiam facere servi aut liberi, barbari aut Græci, mulieris vel viri : sed quod Paulus dicit : *In Christo Jesu non barbarus, non Scythia : non mas, non femina : nec servus, nec liber (Coloss. 3. 11).* Videsne æqualitatem? Quia enim natura æquales sumus, licet sentiis dissideamus, naturam nostram pristinae illi pulchritudini restituit. Cum enim Adamus e terra formatus fuit, non alienigena, non Scythia, nec barbarus, nec Græcus, non servus, non liber, non mas, nec femina erat : ex uno siquidem duo illa procreavit. Servitutem non natura genuit, sed liberum arbitrium peperit. Sed et alia species servitutis est, ad quam necessitate famis aut captivitatis adigimur. Præter hanc quoque alia est, quam sponte subimus : ut ancillis in uxores ductis, libertatem vendimus, et nos servitutis jugo subjicimus. Ac prima quidem illa animi quadam pravitate constituta est. Tu vero, unde hæc servitus originem duxerit, attende. Post diluvium Noë cum vinum bibisset, nec ut par erat illud temperasset, imperitia quadam inebriatus est : neque voluntatis, sed incitiæ morbum admisit ; et quidem ebrius seipsum denudavit : atque unus e filiis ingressus, patrem nudum conspectum irrisit. Quid igitur pater jam sobrius ad illum ? *Maledictus Chanaan, servus erit fratribus suis (Gen. 9. 25).* Vides peccatum servitutem introduxisse? Hinc Servator : *Omnia qui peccatum faciit, servus est peccati (Joan. 8. 34).* Postquam ergo Liberator humani generis advenit, veniam peccatis concessit, imo vero sustulit (siquidem radice excisa, fructus simul excidit), vocat evangelium justitiæ, quod omnes ex æquo homines illustret. Judæi enim arbitrabantur, evangelium, quod per ipsam promulgabatur, ad se solos pertinere. Verum hæc ipsorum exspectatio inopinatum eventum sortita est. Hinc igitur Davidicum illud : *Suscipimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ (Psal. 47. 10. 11).* Et ut demonstraret, quod misericordiam suam declarare in fines orbis terræ, sit illa justitia, subjecit : *Justitia plena est dextera tua (Ibid.).* Quotiescumque profundior aliqua et prophetica sese obtulerit quæstio, eam amplectere : non quidem applausu, sed intelligentia : ne simpliciter verborum sonitum admirare, sed sententiam et vim explora. Si enim vere et ex animo divinas laudes celebraveris, maximeque Davidicum illud oraculum cantaveris : *Suscipimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ : justitia plena est dextera tua : simul et divinas laudes celebrans, et sancto Spiritu repletus deprehenderis. Qui enim inge-*

nue et ex animo psallit, animo renovatus, templum Spiritus sancti efficitur. Neque enim parvum quidpiam psalmodiarum modulationem existimaveris. Videtur illa quidem aures tantum demulcere, atqui re ipsa animum quoque excitat. Sic etiam beatus Elissæus propheta, cum a regibus quibusdam, ut futura prædiceret, rogaretur, ait : *Dote mihi virum, qui sciat psallere (4. Reg. 3. 15)* : qui cum venisset, et psalleret, inquit, Spiritus sanctus super Elissæum cecidit. Quid igitur? ergone Spiritus sanctus vocibus modulationum oblectatur, et velut incantationibus allicitur, siquidem in prophetæ animo acquievit? Sufficiebat certe prophetæ puritas, ut Spiritum sanctum advocaret. Cur ergo dicit : *Dote mihi virum, qui psallendi sit sciens?* Non sane ut Spiritus sanctus psalmodiarum modulatione oblectaretur, sed ut, illo cantante, propheta, mente renovata, Spiritus sancti adventu dignus efficeretur. Ideoque Spiritum invocat, ut planum faceret, non psalmodia allici, sed animo per modulationem excitato. Neque ille ad psallentem pervenit, sed ad audientem. Oportet itaque psalmodiarum vim perscrutari : præcipue vero ejus, qui nobis hodie est recitatus : *Dominus regnavit, exsultet terra, letentur insulae multae (Psal. 96. 1).* Quomodo ergo illud, *Dominus regnavit*, accipis? num quasi recens ad fastigium illud regni dignitatis pervenerit? Si enim dixisset, Dominus regnat : sempiternam illius regiam dignitatem notasset. Jam vero dicit, *Dominus regnavit.* Dictum est nuper et jam iterum dicetur. Ante Christi adventum, ante Evangelii promulgationem, in naturam nostram imperium obtinebat diabolus, peccatum, mors. Undenam hoc? Paulus explicat : « Quemadmodum enim regnavit peccatum in mortali nostro corpore, sic etiam gratia regnavit per Christum » (Rom. 6. 12). Ecce peccati regnum. Ubinam diaboli? Audi Servatorem dicentem : *Si satanas satanam expellit, adversus seipsum divisus est : quomodo ergo stabit regnum illius (Matth. 12. 26)?* Ecce diaboli regnum. Ubinam mortis? Audi Paulum disserentem : *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, super eos, qui non peccaverant (Rom. 5. 14).* Cum igitur diabolica tris in sanctam et impollutam Trinitatem tyrannidem suam exercuisset, scilicet, diabolus, peccatum, mors : et diabolus quidem deciperet, peccatum interficeret, mors vero sepeliret : David, hac triplici tyrannide oppressis lætum nuntium affert, monetque, ut sese ex servitutis jugo subducant, et dominatum Christi, quod prædicabatur, amplectantur : *Dominus regnavit.* Regnum mortis abolitum est, et peccati potentia destructa est, et diaboli potestas fracta est. *Dominus regnavit, exsultet terra.* Et merito sane exsultare debuit, quæ quondam in servitutem redacta, jam liberata est : quæ olim erravit, jam gloria resplendet :

¹ Unus post has voces, *hodie est recitatus*, habet : *Quis Psalmus? Infra... dignitatem notasset; si autem dicit, « Dominus regnavit, » mentem nostram adducere vult sermo propheticus ad novam quandam dominationem, novum imperium. Quod igitur nuper vobis dictum est, nunc iterum dicitur. Hæc porro retulit Photius, sed non verbum de verbo, atque excerpti more.*

quæ quondam in sepulcris condita delitescerat, nunc in solio collocata est : quæ quondam ignominia oppressa jacebat, nunc honore afficitur. *Dominus regnavit*. Sic etiam alio in loco dicitur (oportet enim sententias consentaneas inter se in ædium asserere) : *Dominus regnavit, decorem indutus est* (*Psal.* 92. 1). Nos veste induimur, ut quicquid naturæ nostræ minus decorum est, occultetur. Quare igitur Deus naturam suam, quæ et corpore vacat, et plena lucis est, imo quæ plus quam lux coruscat, contegit? Sed vocat ille corpus Christi vestem suam : *Dominus regnavit, decorem indutus est*. Decorem vocat, carnem Christi. Erat enim illa sane decora, nec ulla peccati turpitudine cæda. Neque enim peccatum fecit unquam, nec inventus est dolus in ore ejus (*Isai.* 53. 9). *Indutus est Dominus virtutem, et præcinxit se* (*Psal.* 92. 4). Quoniam zona regem exornat, zona autem est indicium regis et judicis : inducit ipsum et regem et judicem ; ait enim Isaias : « Egredietur virga de radice Jesse, et flos ex ipsa ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ; et erit iugum cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus » (*Isai.* 11. 1. 2. 5).

4. *Vestitus pontificis figura Christi. Virtus perfecto ornamentum.* — Hujus ipsius vestis Servatoris, in carne dico, latentem figuram præ se tulit pontifex in lege. Et vero diligenter advertite, quomodo umbræ illæ veritatem nobis subindicarent, quomodo item evangelicæ figuræ prælexerint. Leniter loquor, et pro virili me simplicium et imperitorum captui accommodo, ne illi huc vel illuc circumducantur. Pontifex igitur ingrediens in sancta sanctorum, induebat vestem talarem, scilicet vestem a capite usque ad pedes demissam, superhumerali, zonom, femoralia, laminam auream, tiaram, hoc est corybantium (a), et rationale in pectore, et quæ scriptura ibidem explicat, videreque est. Aliæ figuræ, alii sensus. Neque enim Deus omnino hyacintho et purpura, item cocco et

(a) Omnes Mss. habent. κορυβάντιον. In hanc vero lectionem hæc erudite notat Fronto Ducæus : « Romana Editio, Anglicana et Regius Medicus constanter retinent lectionem a nonnullis repudiatam, nempe κορυβάντιον, cui ex ingenio substituerant κυρβάσιον, cyrbasiam, et ex Polluce l. 7, c. 13, καὶ κυρβάσιον, ἢν σιδάριον καὶ πῖλον καλοῦσι. Legitur in Lexico Stephani : Κορυβάντιον· περίθεμα κεφαλῆς ἐγκόσμιον καλόν. Item : Σιδάρις, κορυβάντιον ἢ πῖλος, ἔστιν εἶδος χαμελαυκίου, ὃ καὶ τιάρα νοεῖται. Hieronymus Epist. 128 : *Rotundum pileolum, quod Græci et nostri τιάρα, nonnulli galterum vocant.* Origenes Hom. 6 in Levit. : *Et quia ipse caput est omnium, ideo et ornatus iste super omnia capiti superponitur. Si mitra tibi et lamina aurea, plenitudo scientiæ Dei caput coronet. scito te, etiam si apud homines lateas et ignoretis, apud Deum tamen agere pontificatum intra conscientiæ tuæ templum.* Chrysostomus Persis tiaram tribuit, ut propriam, Homil. 17 in Acta : *καθάρω εἰς ἱέρατος τὴν τιάραν περιβάλλοντες, καὶ τὰς ἀναξυρίδας καὶ τὰ ὑποδήματα τὰ βασιλικὰ, τὴν δὲ τιάραν σιδήρην τὴν ἱερὰν ἐπιβάλλοντες, καὶ κεφάλαιον ἔχοντες, ἀρκετοῦσι τὰ στήματα τὸν ἑκάστον : Sicul Persæ tiara sublata ei gladius peculiaribus et calcamentis barbaricis dimissis, alieno habitu et nostræ regionis usitato induuntur, et corpore ad cutim tonsio, habitu bellum occultant.* *ἀναξυρίδας* interpres gladius esse Persicos putavit ; sed Danielis 3, 21, ubi dicuntur tres pueri in fornacem missi, scriptum est, ἐκδήθησαν οὖν τοῖς σαβάρου, Symmachus, ἀναξυρίαι, Hieronymus, cum braccis. *Pro braccis, quas Symmachus ἀναξυρίδας interpretatus est, Aquila et Theodotus Saraballa dixerunt.* Tertullianus et Græco vertens dixit libro de carne Christi, cum braccis suis. » Cum ergo tres Codices nostri κορυβάντιον habeant, sic restituere visum est. Ibidem et infra quædam hinc excerptit Photius, sed aliis demptis, aliis mutatis, uti solet.

byssu recreatur : Deus enim animarum puritatem postulat : sed in corporeis illis floribus virtutum ille imagines describit. Si enim Deus revera vestitu illo longe ornatissimo delectabatur, cur non Mosem ante Aaronem hoc modo induit? Sed Moses quidem ea veste carebat, eadem tamen sacerdotis induebat. Moses aqua non fuit lotus, et tamen lavabat : non oleo inunctus fuit, et tamen ungebat : nullam vestem sacerdotalem gestabat, sed sacerdotis induebat : ut inde perspicias, viro perfecto virtutem ad ornamentum sufficere. A capite igitur sacerdotem contemplare. Namque ipsum vocabulum vestimenti ambiguum est, et de eo controvertitur : Græco vero sermone translatum est. Initium ergo fac a capite. Quidnam igitur erat primum? tiaranne, vel quid primo nominat? quid post tiaram illam, quasi conciliatricem? Loco tiaræ igitur est habitus totius illius vestis. Quandoquidem pontifex caput erat populi, par erat eum, qui caput esset omnium, in capite ejus rei symbolum exhibere. Absoluta siquidem et remissa auctoritas ferri nequit : quæ vero sui imperii symbolum impositum gerit, legi subjicitur et paret. Itaque jubet caput minime esse nudum, sed coopertum, ut discat populi caput, se caput habere. Idcirco etiam in Ecclesia, cum ordinantur sacerdotes, Evangelium Christi capiti imponitur, ut discat is, qui ordinatur, veram se recipere Evangelii tiaram ; atque ut discat, quamvis sit omnium caput, se tamen legibus istis subijci : et eum qui omnibus imperat, legis imperio subesse ; eumque qui omnibus dat mandata, a legibus mandatum accipere. Propterea nobilis vir quidam ex veteribus, cui nomen Ignatius, quique sacerdotio simul et martyrio decoratus fuit, ad sacerdotem quendam scribens dicebat : Nihil sine tua voluntate geratur, neque item tu quicquam absque Dei facias voluntate. Quod igitur impositum haberet Evangelium pontifex, signum est eum esse sub potestate constitutum. Propterea dicit Paulus de muliere quæ velamen habebat, Mulier debet habere velamen super caput, quod erat imago potestatis (*1. Cor.* 11. 10). Erat igitur tiara figura potestatis : erat aurea lamina, in qua erat exarata scriptura, quæ Dei nomen exprimebat, ac primum indicat potestatem esse Dei nomen Dei. Post tiaram et laminam duo lapides supra humeros erant smaragdini, quorum alter hinc sex tribus, totidem alter et altera parte continebat. Signum porro hoc est sacerdotalis aspectus : attribuit autem sacerdoti smaragdum, cui duplex inest pulchritudo : habet enim et decoram virilitatem et puritatem instar speculi radiantem. Quoniam igitur sacerdotem pia exercitatione sobrium esse oportet, et vitam suam vulgo tamquam speculum exhibere, sacerdotem vult in humeris virtutis imaginem gestare. Quare vero in humeris? Quia nomen Dei supra caput erat, articulus super articulum. Cur autem in humeris? Quoniam actionum est signum. Actionis enim potentia ab humeris dependet. Vult igitur veritatis pulchritudinem in actionibus eantere. Propterea sic alloquitur aliquando Jerusalem Dominus : *Pone cor tuum super humeros tuos, filia despexit,*

νοῖς ἢ ποτὲ [409] ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ νῦν ἐν τιμῇ. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. Οὕτω καὶ ἀλλαχῶ λέγεται (βεῖ γὰρ τὰ συγγενῆ τῶν νοημάτων παράγειν). Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Ἡμεῖς ἐνδύμεθα ἔξωθεν ἱμάτιον, ἵνα τὸ ἀπρεπὲς τῆς φύσεως καλύψωμεν. Ὁ δὲ Θεὸς, ἵνα τί καλύψῃ τὴν ἀσώματον φύσιν, τὴν φωτὸς γέμουσαν, μᾶλλον δὲ φωτὸς ἀπαστράπτουσαν^α; Ἄλλὰ καλεῖ ἐνδυμα αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Εὐπρέπειαν καλεῖ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ. Εὐπρεπὴς γὰρ ἦν, οὐκ ἔχουσα ἀσχος ἀμαρτίας. Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε πώποτε, οὐδὲ ἠρέθη ὀδὸς ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ἐνεδύσατο Κύριος δύνανται· καὶ περιεζώσατο. Ἐπειδὴ τὸν βασιλεῖα ζῶν κοσμεῖ, ἔστι δὲ ἡ ζῶν βασιλεὺς γνώρισμα, καὶ κριτοῦ· εἰσάγει αὐτὸν καὶ βασιλεύοντα, καὶ κρίνοντα· λέγει γὰρ Ἡσαίας· Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς βίβης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Θεοῦ· καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφιν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα ἐιλημένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ.

δ. Τοῦτο τὸ ἐνδυμα τοῦ Σωτῆρος, τὸ τῆς σαρκὸς λέγω, κρυφαίως καὶ ἐν εἰκόνι εἶχεν ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τῷ νόμῳ. Καὶ πρόσεχε ἀκριδῶς, πῶς αἱ σκιαὶ τὴν ἀληθειαν ἠρμήνευσαν, πῶς οἱ τύποι τοῦ Εὐαγγελίου προέλαμπον. Λέγω δὲ ἡρέμα, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν συγκαταβαίνων τῇ ἀκοῇ τῶν ἀκεραίων καὶ τῶν ἀπειρων, ἵνα μὴ ᾤδε κάκεισε περιέργωνται. Ἐνεδύετο ἡ ἀρχιερεὺς εἰσὼν εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ποδῆρη, τούτεστιν, ἱμάτιον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἀπρωρημένον, ἐπωμίδα, ζώνην, περισκελῆ, πέταλον χρυσοῦν, τιάραν, τούτεστι κορυβάντιον, τὸ λόγιον ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ ὅσα διαγορεύει ἡ Γραφή, καὶ ἔστιν ἰδεῖν. Ἄλλα μὲν τὰ σχήματα, ἄλλα δὲ τὰ νοήματα. Οὐ γὰρ πάντως Θεὸς ἀναπαύεται ὑακίνθιν, καὶ πορφύρα, καὶ κόκκιν^ε, καὶ βύσσηφ^ε. Θεὸς γὰρ ψυχῶν ἀπαιτεῖ καθαρότητα· ἀλλ' ἐν τοῖς σωματικοῖς ἄνθεσι διαγράφει τῶν ἀρετῶν τὴν εἰκόνα. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ταῖς στολαῖς ἐκείναις ταῖς ἐνδόξοις ἀναπαύετο, διὰ τί πρὸ τοῦ Ἀαρῶν τὸν Μωϋσῆν οὐκ ἐνέδυσεν; Ἄλλ' ἦν Μωϋσῆς καὶ γεγυμνωμένος τῆς ἐσθῆτος ἐκαίνης, καὶ ἐνδύων αὐτὴν τοὺς ἱερεῖς. Μωϋσῆς οὐκ ἐλούθη ὕδατι, καὶ ἔλουεν· οὐκ ἐχρίσθη ἔλαιφ, καὶ ἔχριεν· οὐκ ἐφόρησεν ἱμάτιον ἱερατικόν, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἐνέδυσεν· ἵνα μάθῃς ὅτι τῷ τελείφ ἀρκεῖ ἡ ἀρετὴ πρὸς κόσμον. [410] Λάβε δὲ ἄνωθεν τὸν ἱερέα. Ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἐνδύματος ὄνομα ἀμφίβολον καὶ ζητούμενον, τῇ δὲ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ μεταποιούμενον. Λάβε οὖν

ἀρχὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Πρῶτον τί ἦν; ἡ τιάρα, ἡ τί ὀνομάζει; τί μετὰ τὸ πρόξενον^δ, τιάρα; Ἄντι τοῦ, τιάρα ἔστι τὸ σχῆμα τοῦ ἐνδύματος. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιερεὺς κεφαλὴ ἦν τοῦ λαοῦ, εἶδε δὲ τὸν πάντων κεφαλὴν γινόμενον ἔχειν κατὰ κεφαλῆς τὴν ἐξουσίαν· ἀπτελυμένη γὰρ αὐθεντία ἀφορητός ἔστιν· ἔχουσα δὲ ἐπιλείμενον τὸ σύνθεμα τῆς δεσποτείας, ὑπὸ νόμον ἀγεται· κελεύει οὖν τὴν κεφαλὴν μὴ εἶναι γυμνὴν, ἀλλὰ κεκαλυμμένην, ἵνα μάθῃ ἡ κεφαλὴ τοῦ λαοῦ, ὅτι κεφαλὴν ἔχει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν καιρῷ χειροτονίας τῶν ἱερέων τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τίθεται, ἵνα μάθῃ ὁ χειροτονούμενος, ὅτι τὴν ἀληθινὴν τοῦ Εὐαγγελίου τιάραν λαμβάνει· καὶ ἵνα μάθῃ, ὅτι εἰ καὶ πάντων ἔστι κεφαλὴ, ἀλλ' ὑπὸ τούτους πράττει τοὺς νόμους, πάντων κρατῶν, καὶ τῷ νόμῳ κρατούμενος, πάντα λογοθετῶν^ε, καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου νομοθετούμενος. Διὰ τοῦτο γενναίως τις τῶν ἀρχαίων, Ἰγνάτιος δὲ ἦν ὄνομα αὐτῷ, οὗτος ἱεραὸν σὺνη καὶ μαρτυρίφ διαπρέψας, ἐπιστέλλων τινὲ ἱερεῖ ἔλεγε· Μηδὲν ἀνευ γνώμης σου γενέσθαι, μηδὲ σὺ ἀνευ γνώμης Θεοῦ τι πράττει. Τὸ τοῖνον ἔχειν τὸν ἀρχιερέα τὸ Εὐαγγέλιον, σημεῖόν ἔστι τὸ ἔπ' ἐξουσίαν εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος περὶ γυναικὸς ἐχούσης κάλυμμα· Ἡ γυνὴ ὀφείλει ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ κάλυμμα, ὃ ἦν εἰκὼν ἐξουσίας. Ἦν οὖν ἡ τιάρα τὸ σχῆμα τῆς ἐξουσίας. Ἦν τὸ πέταλον τὸ χρυσοῦν, ἣ ἐπετέγραπτο τὸ γεγραμμένον, ἐν ᾧ ἐκτετύπωτο τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, καὶ πρῶτον δείκνυσιν, ὅτι ἐξουσία Θεοῦ ὄνομα Θεοῦ. Μετὰ τὴν τιάραν καὶ τὸ πέταλον δύο λίθοι ἐπὶ τῶν ὤμων σμαράγδινοι, ἔχοντες τὰς ἐξ φυλᾶς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς ἐξ ἐντεῦθεν. Σημεῖον τοῦτο τῆς ἱερατικῆς ὑφείας. Ἀπονέμει δὲ τῷ ἱερεῖ τὸν σμάραγδον δύο ἔχοντα κάλλη· καὶ γὰρ ὠχρότητα ἔχει εὐπρεπῆ, καὶ καθαρὸς ὢν κατόπτερου δύναμιν ἐπέχει. Ἐπειδὴ οὖν τὸν ἱερέα δεῖ καὶ ἀσκήσει νήφειν, καὶ τὸν βίον κάτοπτερον ἔχειν τοῖς πολλοῖς, βούλεται τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα φέρειν τὸν ἱερέα ἐπὶ τῶν ὤμων. Διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὸ ἄρθρον ἐπὶ τοῦ ἀρθρου. Καὶ διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ γὰρ πράξῶς ἔστι σημεῖον· ἡ γὰρ πρακτικὴ δύναμις ἐν τοῖς ὤμοις κηρτῆται· βούλεται οὖν τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν πράξεων εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ποτε· Θέες τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῶν ὤμων σου, θυγάτηρ ἡτιμωμένη, ὅτι Κύριος ἐκτισε σπηρίαν. Τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὤμους εἰς πράξεις λαμβάνει ἡ Γραφή, ὡς δταν λέγῃ [411] περὶ τοῦ

^α Sic editi, recte, ut videtur. Tres mss. μᾶλλον δὲ φῶς ἀπαστράπτουσαν.

^β Duo mss. ἐνδύετο, unus addit τόνον.

^γ Duo καὶ κοκκίνφ.

^δ Sic omnes, uno excepto, qui habet τί μετὰ τὸ πρόξενον.

^ε Fronto Ducens et Savil. legendum putant νομοθετῶν. Ibid. omnes mss. καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου. Ed. νόμον. Mox Iguatili locus est ex Epistola ad Polycarpum.

^ς Legendum videtur τοῦ. Mox unus ὑπ' ἐξουσίαν. Alibi ἐπ' ἐξουσίαν. Ibid. quosdam deerant in Morel. et Savil. quae ex mss. prodeunt.

αυτῶν· Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς. Καὶ ἡ σύνεσις ἄρα ἐν ταῖς χερσίν ἐστιν; Ἄλλ' ἐν ταῖς συνέσεσι λέγει αὐτῶν τῶν πράξεων. Καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς τὸ λογεῖον τοὺς δώδεκα λίθους ἐγκεκολαμένους, τούτεστι, σάρδιον, τοπάσιον, σμάραγδον, ἀνθρακα, σάπφειρον, ἱασπιν, ὑάκινθον, ἀχάτην, ἀμέθυσον, χρυσόλιθον, βηρύλλιον, ὄνυχιον. Ἐν τοῖς δώδεκα λίθοις τούτοις ἐμερίζοντο αἱ δώδεκα φυλαί· βαρὺ τὸ ῥῆμα. Ἄνω ἐπὶ τῶν ὤμων μία ἦν ἡ τῶν λίθων φύσις ἐν ὄνομα ἔχουσα, τὸν σμάραγδον· ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους κάτω διάφοροι οἱ λίθοι. Τί βούλεται τούτο; Ἐπειδὴ μία φύσις ἡμᾶς ἐγέννησε, διάφοροι δὲ γινώμαι ἡμᾶς ἐμέρισαν, τὸ μὲν δίδωσι τῆ γνώμη, τὸ δὲ τῆ φύσει. Ἦν τοίνυν Θεοῦ ὄνομα ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, ἡ διὰ λόγου καὶ ἀληθείας συνεστῶσα. Καὶ ὑπὸ τὸ κράσπεδον τοῦ ἱερέως τὸ λεγόμενον λῶμα, ἀνθη, ῥῶα, καὶ ῥοῖσκοι· ^a χρυσοί, καὶ κώδωνες. Τί ἐβούλετο ταῦτα ἐν τῷ ἱερεῖ; ἄρα Θεὸς ἀνεπαυέτος τούτοις τοῖς ἀνθεσιν; ἄρα ἐβούλετο γῆϊνα ἀνθη εἶναι περὶ τὸν ἱερέα; Ἄλλ' ἐν τῷ σχήματι τοῦ ἱερέως ἐξεικονίζει τὰς ἀρετάς. Ἄνω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὄνομα Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ λογεῖον ^b, τὰ κάτω ἀνθη καὶ καρποὶ, τὰ τῶν ἀρετῶν κατορθώματα, ἅτινά ἐστιν ἐλεημοσύνη, δικαιοσύνη, φιλανθρωπία.

^c. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ἀνθούonta κάλλη καὶ τὰ πεπληρωμένα. Ἄνθη δὲ εἰσιν ἱερέως, συντυχία, ὀμιλία, ἦθος ἀγαθόν, λόγος χρηστὸς, πίστις, δόξα, ἀλήθεια, δικαιοσύνη· καὶ μεταξύ τούτων οἱ κώδωνες, ἡ συμφωνία τῶν καλῶν ἔργων. Πᾶσα γὰρ ἀρετὴ ἦγον ἀποτελεῖ. Διὸ λέγει Παῦλος· Ἄφ' ὧν ὧν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δὲ ἤρξατο ὁ ἦχος; Καὶ περιῆμι, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς διδάσκων πᾶσαν πόλιν, καὶ πᾶσαν κώμην, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Καὶ ἐξήλθεν ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Πρόσεχε ἀκριθῶς· Εἶδες τῶν ἀρετῶν τὸν κόσμον; Ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς Χριστοῦ ἦν τύπος. Οὐκ ἀλληγοροῦμεν ἐνταῦθα, εἰ μὴ ἀφορμὰς ἐλάβομεν παρὰ Παύλου. Εἰ μὴ Παῦλος ἠρμήνευσε τὴν δύναμιν τῆς δικαιοσύνης, ἡμεῖς ταῦτα μαθεῖν οὐκ ἠδυνάμεθα. Διὰ τούτο ποιεῖ Παῦλος τὸν ἱερέα ἐκεῖνον τύπον τοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει· *Ὁ γὰρ εἰς χειροπολιετα ἄγια εισηλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν.* Στάσις οὖν ἦν ἐν τοῖς τότε Ἰουδαίοις, καὶ ζήτημα ξένον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυττον τὸν Σωτῆρα, καὶ βασιλέα, καὶ ἱερέα, καὶ προφήτην, ἐμάχοντο οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον τὰ κατὰ νόμον. Ἄλλη, φησὶ, φυλὴ βασιλείας, καὶ ἄλλη ἱερωσύνης. Ἡ Λευιτικὴ φυλὴ, ἱερωσύνης, ἡ δὲ Ἰούδα, βασιλείας, φησὶν. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς βασιλεὺς ἐστίν, οὐκ ἔτι [412] ἱερεὺς· εἰ δὲ ἱερεὺς, οὐκέτι βασιλεὺς. Παῦλος μαχόμενος, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν

^a Duo ἀνθη ῥοῖσες, καὶ ῥοῖσκοι.

^b Tres mss. στήθους λόγος. Sed locus in editis bene habere videtur.

ἀρμόζων τὸν λόγον, φησὶ· Μὴ γὰρ κατὰ τὴν τάξιν τῆς ὑμετέρας ἱερωσύνης ἀνέστη Χριστὸς; Παρ' ὑμῖν διήρηται βασιλεία καὶ ἱερωσύνη· ἐν δὲ τῷ Χριστῷ συνήπται. Σὺ γὰρ ἱερεὺς, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Διὰ τούτο συλλογίζεται, καὶ λέγει· εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἱερωσύνη ἦν ἀμειπτος, τίς χρεῖα λεχθῆναι κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρών; *Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετὰθεσις γίνεται.* Ἀρχιερεὺς τοίνυν ὁ Σωτῆρ ἡμῶν, οὐ κατὰ τὴν τῆς θεότητος λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς σαρκὸς τύπον ἄνω σύνθετος Θεοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Περὶ οὗ πολλὸς ὁ λόγος, ἀλλ' οὐ τοῦ παρόντος. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Ἦν ἐν τῷ νόμῳ ὀλοκαυτώματα, θυσία περὶ ἁμαρτίας, προσφορά· ἐλθὼν ὁ Σωτῆρ παύει τὰς τυπικὰς προσφοράς, καὶ ποιεῖ τὸ σῶμα τὸ ἴδιον ἀντὶ πάσης θυσίας. Λέγει Παῦλος περὶ τοῦ Σωτῆρος· *Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει· Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας· τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἤκω· ἐν κεφαλῇ βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ.* Εἰπὼν τὴν προφητείαν Παῦλος, καὶ εἰρηκῶς, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἤκω, ἀναίρει τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ. Καὶ ποῦ ἡ θυσία καὶ ἡ προσφορὰ εὐρίσκειται ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ; Καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· *Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ, εἰς ὁμῆν εὐωδίας.* Διὰ σὲ ἀρχιερεὺς, δι' ἑαυτὸν Θεός. Μὴ μεταβαλλε ῥήματα Θεοῦ ζῶντος. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐθαπτίσθης· τί ἀναίρεις τὰ ὀνόματα τὰ ζῶντα, καὶ εἰσάγεις ὀνόματα, λογισμῶν γινώματα, λέγων, Ἀγέννητος καὶ γεννητὸς, κτιστὸς καὶ ἄκτιστος, ὦν αἰεὶ καὶ μὴ ὦν αἰεὶ; Τούτων ἀνέχεται Θεὸς τῶν ματαίων ῥημάτων; Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταβάλλῃ προφήτης ποτὲ, ἐκινδύνουσεν ἀπολέσθαι· καὶ βλέπει ῥήματος μικροῦ ἀκριβολογίαν· Τὰ ῥήματα τῶν προφητῶν τινες ἐκάλουν ὑπὸ ἀπειρίας, λήμμα Κυρίου. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ Ἰερεμίου· *Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ λαός, ἢ ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ προφήτης, καὶ εἰπῇ σοι, Τί τὸ λῆμμα; εἰπέ αὐτοῖς, ὅτι τὸ λῆμμα Κυρίου ὑμεῖς ἐστέ. Λήψομαι γὰρ ὑμᾶς λῆμμα, καὶ ῥάξω ὑμᾶς, ἵνα μὴ λήγητε λῆμμα.* Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταποιηθῇ, ἀπειλεῖ ὁ Θεός· καὶ σὺ ὀλοκλήρον δογματῶν [413] ἀκριβείαν διαστρέψεις, Πατὴρ· ὄνομα παραγραφόμενος, Υἱοῦ ἄξιον ἀρνούμενος, Πνεύματος ἁγίου δόξαν ἀθετῶν; Ἄρα διαφεύξῃ τὰς τοῦ Θεοῦ χεῖρας; Βαρὺ καὶ φοβερόν διαστρέψαι λόγον Θεοῦ ζῶντος, Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Λόγων διαστρεφόμενων ἀγανακτεῖ Θεός· δογματῶν διαστρεφόμενων οὐκ ἀγανακτεῖ; Μὴ σοφώτερος εἶ τοῦ Σωτῆρος; μὴ ἀκριβέστερος εἶ τοῦ Εὐαγγελίου; Φοβήθητι κρῖμα

^c Tres mss. οὐκ ἐξήγησας.

quoniam creavit Dominus salutem (Jer. 31. 21). Manus et humeros pro actionibus accipit Scriptura, ut cum de Davide dicit, *Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos* (Ps. 77. 72). Numquid in manibus est intellectus? Sed in intellectibus dicit ipsarum actionum. Et in pectore accipiebat sacerdos oraculum, in quo duodecim erant lapides insculpti, hoc est, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, hyacinthus, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onychinus. In duodecim lapidibus duodecim tribus dividebantur: grave dictum. Supra quidem in humeris una lapidum erat natura uno designata nomine, smaragdus; in pectore autem infra lapides diversi. Quid hoc sibi vult? quandoquidem una nos natura procreavit, diversa vero nos consilia et opiniones dividerunt, hoc quidem opinioni tribuit, illud vero naturæ. Erat igitur Dei nomine virtus in actione posita, quæ per rationem ac veritatem subsistit. Et in simbria sacerdotis, quæ dicitur ora, flores mali punici, mala punica aurea, et tintinnabula. Quid hæc in sacerdote sibi volebant? numquid Deus his floribus delectabatur? num terrenis floribus cinctum esse sacerdotem volebat? Sed in vestitu sacerdotis virtutes effingit. Supra quidem in capite nomen Dei; in pectore oraculum: infra vero flores et fructus, virtutum recte facta, quæ sunt elemosyna, justitia, benignitas.

5. *Flores spirituales sacerdotis. Christus sacerdos et pontifex.* — Nos igitur habere oportet et florentes pulchritudines et completas atque maturas. Flores porro sunt sacerdotis, congressus, colloquium, boni mores, mitis sermo, fides, fama, veritas, justitia; et his interjecta tintinnabula, consensus nimirum bonorum operum. Omnis enim virtus sonum quemdam edit. Unde Paulus ait: *A vobis enim sermo Dei personavit* (1. Thess. 4. 8). At undenam incepit sonus? *Circuibat Jesus*, ait, *docens omnem civitatem et omnem vicum, et curans omnem morbum, et omnem infirmitatem in populo* (Matth. 9. 35): et exivit sonus de eo in omnem terram. Attende diligenter. Virtutum ornatum vidisti? Ille ipse sacerdos Christi figura erat. Hic quidem nihil velut per allegoriam explicarem, nisi Paulus nobis ansam præberet: et nisi Paulus vim illam justitiæ nobis explicasset, nos sane hæc nunquam assequi potuissemus. Hanc ob rem Paulus hunc sacerdotem Christi figuram proponit, et ait: « Non enim in sancta manufacta introivit Christus, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis » (Hebr. 9. 24). Atque hæc quidem res seditioni inter Judæos occasionem præbebat, ita ut de inusitata inter se quæstione contenderent. Cum enim apostoli servatorem, et regem, et sacerdotem, et prophetam prædicarent, Judæi inter se contendebant, allatis in medium iis, quæ in lege ipsorum scripta erant. Alia dicebant, tribus regni, et alia sacerdotii. Levitica quidem, sacerdotii: tribus vero Juda, regni. Si igitur Christus rex, ergo non sacerdos: sin vero sacerdos, ergo non rex. Adversus quos Paulus agens, omni oratione ad everendam hanc opinionem comparata, ait: Num igitur

Christus secundum sacerdotii vestri ordinem surrexit? Apud vos quidem regnum et sacerdotium distincta sunt: in Christo utrumque conjunctum est. Tu enim, ait, *sacerdos es in æternum, secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4). Itaque ratiocinatur Paulus, et ait: Si enim primum illud sacerdotium erat irreprehensibile, quid oportebat dicere, secundum ordinem Melchisedec sacerdotem surrecturum: et non secundum ordinem Aaron? *Etenim translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Ergo Servator noster summus est pontifex: non ratione divinitatis suæ, sed ob figuram carnis: in supernis ad dexteram Dei considens propter nos, et summus pontifex, secundum ordinem Melchisedec (Ibid. 5. 11). De quo multa dici possent, sed non sunt hujus loci. Animum adhibe, quæso. Erant in lege veteri holocaustata, erat sacrificium pro peccato, erat oblatio: Servator autem ubi in hunc mundum advenit, sacrificiis illis figuras referentibus, finem imponit, proprio suo corpore pro omni sacrificio substituto. De quo Paulus: « Et ingressus in mundum, dicit: Sacrificium et oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustata et pro peccato non postulasti. Tunc dixi, Ecce venio, in capite libri scriptum est de me » (Hebr. 10. 5.-7; Psal. 39. 7. 8). Paulus ergo cum de prophetico munere dixisset, nec non illud quoque, Cum sacrificium et oblationem et pro peccato repudiasses, tunc dixi, Ecce venio: tollit primum, ut secundum stabiliat. At ubinam sacrificium et oblatio in corpore Christi invenitur? Quemadmodum apostolus Paulus testatur: « Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei ut tamquam filii dilecti ambuletis in caritate: quemadmodum et Christus dilexit nos, et semetipsum pro nobis dedit sacrificium et oblationem Deo, in odorem suavitatis » (Ephes. 5. 1. 2). Propter te Christus summus est pontifex: propter seipsum Deus. Noli mutare verba Dei vivi. In Patrem, Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es: cur sublatis nominibus viventibus, inducis nomina excogitata dicens, ingenitus et genitus, creatus et increatus, qui semper est et qui semper non est? Hæccine Deus inania verba tolerat? Unicum vocabulum cum aliquando propheta immutaret, etiam de vita periclitatus est: attende unius voculæ accurationem. Quidam prophetarum verba imperitiâ quadam appellabant sumptionem, *λημμα*, Domini. At Deus per Jeremiam: « Si interrogabit te populus, vel sacerdos, aut propheta, et dixerit tibi: Quænam sumptio, *λημμα*? dic ipsis: Vos estis sumptio Domini. Rapiam enim vos rapinam, et rumpam vos, ne deinceps dicatis sumptionem » (Jer. 23. 33). Si itaque unum verbum immutetur, Deus comminatur: tu vero integerrimorum dogmatum accurationem pervertis? Patris nomen circumscribis: Filii dignitatem inficiaris, sancti Spiritus gloriam abrogas? num manus Dei effugies? Grave est et horribile, verbum Dei vivi, Domini Dei nostri, pervertere. Si verba aliqua pervertantur, Deus indignatur: et dogmatibus subversis non irascetur? Tune Servatore sapientior? teun Evau-

gelio accuratior? Pertimesce iudicium Dei: illud tremendum nomen reformida, malitiam aversare, poenitentiam tibi propone, et fides salutem tibi spondet. Poenitentia enim salutem parit, et iis, qui in hæresi versantur, quique adeo in aliis peccatis volutantur.

6. *Poenitentiae laudes. Martyres et angeli orant pro nobis.* — Poenitentia radix pietatis est. Resipiscamus ergo, Deumque per poenitentiam exoremus, ut bella auferat, barbaros exstinguat, hostium incursiones ad nihilum redigat: et nobis omnibus bonis libere frui concedat. Cum quis ex animo poenitens ad Deum sese contulerit, poenitentia Deum admodum placat. Exempli gratia: peccavit aliquando populus, poenituit, flevit, inquit Deus: « Audiens audivi gemitum Ephraim lamentantis et dicentis: Castigasti me, Domine, et non emendatus sum, sed factus sum velut vitulus petulans: converte me, et convertar » (Jer. 31. 18). Et quid Deus ad ipsum? *Eo quod sermones mei in ipso sunt, nequaquam recordabor ejus, et ipsius miserebor (Ibid. v. 20).* Ne quis te conterreat, non fama, non cunei barbarorum, et densa nebula: etiamsi hostes nostri innumerabiles sint multitudine, defensor noster longe fortior est. Si de multitudine suspicans, timeas, Eliæque propheta tibi dicit, *Ne metuas, plures nobiscum sunt, quam cum illis (4. Reg. 6. 16).* Illic quidem barbarorum multitudo, hic angelorum phalanx est. Nam pro piis hominibus et angelicus exercitus pugnat, et prophetarum chorus, et apostolorum potestas, et martyrum preces. Noli enim existimare, martyres tantum pro nobis orare: quin et angeli, rebus nostris adversis, pro nobis deprecantur; neque solum deprecantur, sed et responsum a benefico Domino accipiunt. Zacharias propheta ait: « Et respondit angelus, qui loquitur in me, et dixit ad Dominum » (Zach. 1. 9. et 12): Hæc autem angeli fuit precatio. « Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quas despexisti? Iste jam septuagesimus annus est. » Quid igitur? repudiavitne Deus orationem angeli? Minime id quidem. Quid igitur responsi dedit? Respondit, inquit, *Dominus ad angelum loquentem in me verba consolatoria, et sermones consolatorios (Ibid. v. 13).* Obsecremus ergo et nos Dominum angelorum, et legabit unum ex angelis qui totam phalangem hostium dissipabit. Ego vero et picturam ex cera factam adamavi, pietate refertam. In imagine vidi angelum, barbarorum illam nubem profligantem (a), vidi barbaras gentes conculcari, et Davidem vere exclamare: *Domine, in civitate tua imu-*

(a) Hic locus habetur in Synodo secunda Nicæna Act. 4, his verbis: *Ego et cera perfusum dilexi picturam pietate plenam: vidi enim angelum in imagine pellentem barbarorum cuneos.* Pergit Fronto Ducaeus: « Altera interpretatio vulgata sic habuit, *Ego et ex cera fusilem picturam*, quod rectius quam quod apud Joan. Damascenum Orat. 3 de imaginibus, *synceram Scripturam*, aut apud Hadrianum I, *Ego et cera infusam dilexi imaginem*; aut hoc loco Beurerus, *Scripturam ceræ impressam.* Græcis enim *απογραφία* pictura est, quæ fit ex ceris. solebant enim ex ceris pingere, ac scripturam inurere, ut docet Plinius l. 33, c. 11: *Ceris pingere ac scripturam inurere, quis primus excogitaverit, non constat: quidam Aristidis inventum putant*: et lib. 11, cap. 14, scribit ceram varios in colores pigmentis trahi ad reddendas similitudines, unde *απογραφία* est *ceram*

ginem ipsorum ad nihilum rediges (Psal. 72. 20). Sed et nunc beatus David de nobis dicat: *Fiat via ipsorum tenebræ et lapsus, et angelus Domini persequatur ipsos (Psal. 34. 6).* Deus varias occasiones, ut hostes pessum eant, procurare novit. Acies illa Sennacherib, regis Assyriorum, ingens erat, et unus angelus legatus centum octoginta quinque millia hostium prostravit (4. Reg. 19). Nos homines humanis rationibus omnia eventa metimur, nobiscumque dicimus: Quid, si in nostris partibus nullus miles inveniat? quid, si priusquam exercitus dux veniat, omnes nos desistent? quid faciemus? Num igitur quia tu prævenis, prævenietur Deus? num quia tu non ubique es, Deus non ubique est? num igitur Deus hoc quidem potest, illud vero non potest? Mare inanimatum ei obtemperavit, et demersit: bruti pisces sese capiendos Petro obtulere, et angelus, si Deus imperet, omnes veritatis hostes non funditus delebit? Nos tantum sobrie et modeste vivamus: tantum Deum rogemus eique supplicemus. Imperavit apud veteres dux præstantissimus, quem ego communi nomine designo, ut omnibus innotescat: fuit, inquam, dux alienigenarum Sisara (Jud. 4): cujus etiam David mentionem facit: *Fac ipsi sicut Madian et Sisara, sicut Jabim in torrente Gison (Psal. 82. 10).* Jabim quidem rex erat alienigenarum: Sisara vero dux exercitus. Erant autem ipsi currus ferrei octingenti, et manus infinita. Populus itaque Judæorum extimuit, conspexit ingentes illas copias, et exhorruit. Quid igitur amantissimus hominum Deus per prophetissam Deborah defensori pietatis indicat? *Ne metuas, ait: ecce tradidi tibi ipsum Dominus in manus tuas (Judic. 4. 14), nec erit facinus illud manus tuæ, sed manus muliebris.* Adverte, quomodo Deus arrogantiam coercuit. Viri non sustinuerant, et mulier exercitum duxit. Ingressus est Sisara ad mulierem, quæ Jael dicebatur, et cum æstu laboraret, aquam ab ipsa petiit: illa vero lac ei porrexit. Vide sapientiam mulieris. Cum enim lac refrigerandi vim obtineat, et somnum conciliet, ideo lac ipsi affert, ut Scriptura vere pronuntiat, quæ ait: *Aquam ab ipsa petiit, et illa lac obtulit (Ibid. v. 19),* ut simul et sitim restingueret, et consopiret. Deinde dormiente alienigena, arripuit illa mulier clavum et malleum, et ad hostem occurrit. Vide sapientiam mulieris. Cur illa non potius gladium aut machæram, sed paxillum arripuit? Metuebat, scilicet, ut mulier, ne ille expectatus deprehenderet illam, gladium manu tenentem. Hanc ob causam illa nullum virile telum arripuit, sed institutum muliebre assumpsit. Solebat enim mulieres succinctæ paxillum in parietem pangere, et sic suum opus suscipere et aggredi. Rem igitur alia via instituit, ut extra omnem suspicionem esset. Cum vero Deus auxiliaretur, Dei quoque erat, oraculum illud ad exitum deducere: neque enim mulieris hoc stratagema erat, sed Dei oraculum: *In manu mulieris erit mors tua (Judic. 4. 9).* Deus ergo cum

fundere et liquare. » Ut autem hujus Ducaei notæ ratio intelligatur, operæ pretium est notare sic in textu Græco legi: *ἐπὶ καὶ τῆς ἀπογραφῆς ἡρεσθη ἐπιγραφὴ*

θεοῦ, φοβήθητι ἐκεῖνο τὸ φοβερόν ὄνομα, καὶ ἀπόδουσαι τὴν κακίαν, καὶ ἀνάλαβε τὴν μετάνοιαν, καὶ ἔγγυθαί σου ἡ πίστις τὴν σωτηρίαν. Μετάνοια γὰρ σωτηρίαν ποιεῖ, καὶ τῶν ἐν αἰρέσει, καὶ τῶν ἐν κακαῖς πράξεσι τυγχανόντων.

ς'. Μετάνοια ρίζα θεοσεβείας. Μετανοήσωμεν οὖν καὶ δυσωπήσωμεν τὸν Θεὸν τῇ μετανοίᾳ, ἵνα καὶ πολέμους ἀφανίσῃ, καὶ βαρβάρους σβέσῃ, καὶ τῶν ἐχθρῶν τὰς ἐπιναστατάς θραύσῃ, καὶ δῶν ἡμῖν πάντων τῶν αγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Πολλὸν Θεὸν ἐξ-ιλεούται μετάνοια, ὅταν τις γνησίως προσδράμῃ τῇ μετανοίᾳ. Οὐδὲν τι λέγω. Ἡμαρτέ ποτε ὁ λαὸς*, μετενόησε καὶ ἐδάκρυσε, λέγει ὁ Θεός· Ἀκούων ἤκουσα τοῦ στεναγμοῦ Ἐβραῖμ, ὀδυρομένου καὶ λέγοντος· Ἐπαίδευσάς με, Κύριε, καὶ οὐκ ἐπαυδύθη, ἀλλ' ἐγενόμην ὡς μίσχος ἀδίδακτος· ἐπιστρεφθόν με, καὶ ἐπιστραφήσομαι. Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἄνθ' ὧν οἱ λόγοι μου εἰσὶν ἐν αὐτῷ, οὐ μὴ ἀναμνησθήσομαι αὐτοῦ, καὶ ἐλεήσω αὐτόν. Μηδεὶς σε ἴσκειτω, μὴ φήμῃ, μὴ βαρβάρων γνόφος, μὴ ὀμίχλη πολλή· κὰν ἀναριθμητοὶ ὧσιν οἱ πολέμιοι τῷ πλήθει, ὁ ἡμέτερος ὑπέρμαχος ἰσχυρότερος. Ἐὰν δειλιάσῃς τὸ πλῆθος ὑφορώμενος, λέγει πρὸς σὲ Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης· Μὴ φοβοῦ· πλείους εἰσὶν οἱ μεθ' ἡμῶν, ἢ οἱ μετ' αὐτῶν. Ἐκεῖ βαρβάρων πλῆθος, ὧδε ἀγγέλων φάλαγξ. Τῶν εὐσεβῶν ὑπερμαχεῖ ἀγγελικῶς ὁ στρατὸς, προφητῶν χορὸς, ἀποστάλων δύναμις, μαρτύρων πρεσβεΐαι. Μὴ νομίσης, ὅτι μάρτυρες μόνον πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι ἐν ταῖς θλίψεσιν ἰκετεύουσι τὸν Θεόν· καὶ οὐ μόνον ἰκετεύουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπόκρισιν δέχονται παρὰ τοῦ Ἐυεργέτου. Λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης· Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος, ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί, καὶ εἶπε πρὸς Κύριον. Ἄντι ἡ εὐχὴ τοῦ ἀγγέλου· Κύριε παντοκράτωρ, ἕως πότε οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, ἃς ὑπερεΐδες; Τοῦτο ἐβδομηκοστὸν ἔτος. Τί οὖν; ἀπεπέμψατο ὁ Θεὸς τὴν πρεσβεΐαν τοῦ ἀγγέλου; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τί; Ἀπεκρίθη, φησὶ, Κύριος πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἐμοί ῥήματα παρακλητικὰ, καὶ λόγους παρακλητικούς. Παρακαλέσωμεν τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην, καὶ ἕνα ἄγγελον ἀποστελεῖ, καὶ πᾶσαν τῶν ἐναντιῶν τὴν φάλαγγα σκορπίσει. Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον γραφὴν ἠγάπησα εὐσεβείας [414] πληρωμένην. Εἶδον ἐν εἰκόνι ἄγγελον ἐλαύνοντα νέφη βαρβάρων, εἶδον πατούμενα βαρβάρων φῦλα, καὶ τὸν Δαυὶδ ἀληθεύοντα· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εὐκλόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις. Λεγέτω καὶ νῦν περὶ ἡμῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ· Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλισθημα, καὶ ἄγγελος Κυρίου κατα-

διώκων αὐτούς. Οἶδεν ὁ Θεὸς διαφόρους ἀφορμὰς παρασχεῖν πρὸς τὴν τῶν πολεμίων καθαίρεσιν. Πολλὴ ἦν ἡ παράταξις τοῦ Σενναχηρίμ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, καὶ εἰς ἄγγελος ἀποσταλεῖς ἑκατὸν ὀδοθηκοντα πέντε χιλιάδας ἔστρωσεν. Ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπίνους λογισμοὺς μετροῦμεν τὰ συμβαίνοντα, καὶ λέγομεν καθ' ἑαυτούς· Τί γίνεται, ἐὰν μὴ εὐρεθῇ στρατιώτης ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις; ἐὰν πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ στρατηγὸς, πάντας πορθήσῃσι, τί ποιοῦμεν; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὺ προλαμβάνῃ, καὶ Θεὸς προλαμβάνεται; μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὺ οὐκ εἶ πανταχοῦ, Θεὸς οὐκ ἔστι πανταχοῦ; μὴ γὰρ τὸ μὲν δύναται Θεός, τὸ δὲ οὐ δύναται; Ἡ ἀψυχὸς θάλασσα ὑπήκουσε, καὶ ἐθύθισεν· οἱ ἄλογοι ἰχθύες ὑπήκουσαν τῇ ἄγρᾳ Πέτρου· καὶ ἄγγελος, ἐὰν κελευσθῇ, δόλους οὐκ ἀφανίζει τοὺς ἐχθρούς τῆς ἀληθείας; Μόνον νήψωμεν, μόνον παρακαλέσωμεν, μόνον ἰκετεύσωμεν. Ἐνόμισέ τις ἐν τοῖς ἀρχαίοις στρατηλάτης ἀριστος· λέγω δὴ κοινῷ ὀνόματι, ἵνα πᾶσι κατὰ δῆλος γένηται· ἐνόμισέ τις στρατηγὸς τῶν ἀλλοφύλων ὁ Σισάρα· μέμνηται δὲ αὐτοῦ καὶ Δαυὶδ λέγων· Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιὰμ, καὶ τῷ Σισάρα, ὡς τῷ Ἰαβεὶμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισσῶν. Ὁ Ἰαβεὶμ βασιλεὺς ἦν τῶν ἀλλοφύλων, ὁ Σισάρα ἀρχιστράτηγος. Ἦν αὐτῷ ἄρματα σιδηρᾶ ἔκτακόσια, καὶ πλῆθος ἄπειρον. Ἐφοβήθη ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων, εἶδε τὸ νέφος, καὶ ἐφριξε. Τί οὖν ὁ φιλό-ἄνθρωπος Θεὸς λέγει διὰ τῆς προφητεῖδος· Δεδώρας τῷ ὑπερμάχῳ τῆς εὐσεβείας; Μὴ φοβηθῆς· Ἴδὲν παραδίδωσί σοι αὐτὸν Κύριος εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἔσται τὸ κατῳρωμα οὐ τῆς χειρὸς σου, ἀλλ' εἰς χεῖρας γυναικῶς. Βλέπω πῶς ὁ Θεὸς τὴν ἀλαζονείαν ἐκόλασεν. Ἄνδρες οὐχ ὑπέστησαν, καὶ γυνὴ ἔστρατήγησεν. Εἰσῆλθεν ὁ Σισάρα φεύγων πρὸς τὴν γυναικᾶ Ἰαήλ λεγομένην, καὶ καύσαν κατελιημμένος^c, αἰτεῖ παρ' αὐτῆς ὕδωρ· ἡ δὲ ποτίζει αὐτὸν γάλα. Ὅρα σοφίαν γυναικῶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἦν καταφυκτικὸν τὸ γάλα, καὶ εἰς ὑπνον προκαλοῦμενον, ποτίζει αὐτὸν γάλα, ἵνα ἀληθεύσῃ ἡ Γραφὴ ἡ λέγουσα, Ὑδωρ αὐτὴν ἤτησε, καὶ γάλα ἔδωκεν, ἵνα καὶ ποτίσῃ, καὶ κοιμήσῃ. Εἶτα κοιμηθέντος τοῦ ἀλλοφύλου, ἔλαβε, φησὶν, ἡ γυνὴ ἐκεῖνη πᾶσσαλον καὶ σφύραν, καὶ ἐπέδραμε τῷ πολεμίῳ. Καὶ ὄρα σοφίαν γυναικῶς. Διὰ τί οὐκ ἔλαβε ξίφος ἢ μάχαιραν, ἀλλὰ πᾶσσαλον; Ἐφοβήθη, ὡς γυνὴ, μὴ ἐξυπνος γενόμενος καταλάβῃ [415] αὐτὴν κατέχουσαν ξίφος. Διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνει ὄπλον ἄνδρως, ἀλλ' ἐπιτήδευμα γυναικεῖον. Ἔθος γὰρ ταῖς διεζωσμέναις^d γυναῖξιν πᾶσσαλον κατακρούειν ἐν τῷ τοίχῳ, καὶ οὕτω μετιέναι τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Κατασκευάζει οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνυπόπτου ὁδὸν δευτέραν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς συνήργησε, καὶ Θεοῦ ἦν ἔργον πληρῶσαι τὰ τῆς προφητείας· οὐ γὰρ ἦν ἐκείνης τὸ στρατήγημα, ἀλλὰ Θεοῦ τὸ ἀπόφθεγμα· Ἐν χειρὶ γὰρ γυναικῶς ἔσται ὁ θάνατός σου. Συνήργησε Θεός, ὑπὸν δῆσας τὸν ἀλάστορα, καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ τὸν

* Sic restituimus ex tribus mss.

^b Sic unus recte, et sic legit interpret. Alii εὐαγγελικῶς.

^c Unus κατελιημμένος, recte. Alius ἐπιλημμένος. Morel. et Savil. ἀπειλημμένος.

^d Duo mss. διαζωσμέναις.

πάσσαλον και τήν σφύραν, διήλασε κατά τοῦ κροτάφου αὐτοῦ οὕτως ἰσχυρῶς, ὡς και τῆς γῆς ἀψασθαι· και οὕτω μεταξὺ τῶν ποδῶν τῆς γυναικὸς ἀπέθανε.

ζ'. Μὴ λείπει τῷ Θεῷ πρόφασις, και ὅτε βούλεται, οὐκ ἐμποδίζει τὴ μὴ παρῆναι συμμαχίαν· Θεοῦ ὄπλον, Θεοῦ στρατιώτης, Θεοῦ δύναμις, νεῦμα μόνον Θεοῦ. Τῷ Χριστῷ τοῦτο εἰπωμεν· Εἰπέ λόγῳ, και σκορπισθήσονται οἱ ἐχθροὶ σου· εἰπέ λόγῳ, και ἐλεήσεις τὴν πόλιν σου· εἰπέ λόγῳ, και οἰκτειρήσεις τὸν κόσμον σου. Εἰπωμεν αὐτῷ· Ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, και οἱ μισοῦντές σε ἤρην κεφαλῆν. Θέλεις μαθεῖν και ἄλλης γυναικὸς στρατήγημα, ἐπειδὴ τοῦτο ἠθέλησεν ὁ Θεός; Ἄλλος τις ἦν, Ἄδιμελὲς ὄνομα, ἀνελὼν ἑαυτοῦ ἀδελφοῦς ἑβδομήκοντα, και κρατήσας ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀδελφοκτονίας, πάντα τὸν λαὸν ἔχων ὑποχείριον, συνεπάλασέ τινα πόλει τειχομαχῶν, και πάντων ναρκησάντων πρὸς τὴν θῆαν τοῦ πολέμου, πάλιν ὁ Θεὸς γυναικὸς χεῖρα νευρώσας, ποιεῖ τινα γυναικα φανῆναι ἐκ τοῦ τείχους, ἥτις κλάσμα μύλου λαθοῦσα, ἐπέβριψε τῇ κεφαλῇ τοῦ τυράννου, και συνέτριψεν αὐτοῦ τὸ κρανίον. Καὶ ὄρα τοῦ ὑπερηφάνου τὴν ἀμετρον κακίαν συναποθανοῦσαν. Λέγει τῷ παρεστῶτι δορυφόρῳ· Σπάσαι τὴν μάχαιράν σου, και πληξόν με, ἵνα μὴ εἰπωσι· Γυνὴ αὐτὸν ἀπέκτεινε. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπέθνησκε, και ἡ ὑπερηφάνια ἔμενε· ἀπετίθετο τὴν ζωὴν, και οὐκ ἀπετίθετο τὴν κενοδοξίαν. Καὶ νῦν οὐ λείπει τῷ Θεῷ Δεδώρα, οὐ λείπει τῷ Θεῷ Ἰαήλ. Ἔχομεν και ἡμεῖς τὴν ἁγίαν Παρθένον και Θεοτόκον Μαρίαν πρεσβεύουσαν ὑπὲρ ἡμῶν. Εἰ γάρ ἡ τυχοῦσα γυνὴ ἐνίκησε, πόσω μᾶλλον ἡ τοῦ Χριστοῦ μήτηρ κατασιχύνει τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας; Πανοπίαν ἐνδύομενος ὁ Ἐχθρὸς ἐνόμισε γυναῖκα εἶναι χλευαζομένην, και εὗρε

στρατηγὸν ἀγωνιζόμενον. Οὐκ ἐνόμισε μνηστὴ ἀπτεσθαι, και εὐρέθη αὐτῷ τάφος· νεκρὰν ἐνόμισε, και ἐνεκρώθη ὑπ' αὐτῆς. Ἔχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον· ἀλλὰ χρεῖα και ἀποστόλων. Εἰπωμεν Παύλῳ, καθὼς εἶπον οἱ τότε· Διαβίς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν. Ἔχομεν ἀποστόλους, μὴ ναρκήσωμεν. [416] Ἔχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν Θεοτόκον, τὴν ἁγίαν ἀειπαρθένον Μαρίαν, μὴ ὀκνήσωμεν. Ἔχομεν τὸν χορὸν τῶν Μαρτύρων, μὴ βράθυμῶμεν. Μὴ μόνον ἵκετεύσωμεν, ἀλλ' εἰ δοκεῖ, και νηστεύσωμεν. Βέλτιον νηστεύσαι νηστείαν πόθου, και μὴ νηστείαν λιμοῦ· βέλτιον νηστεύσαι νηστείαν ἀγάπης, και μὴ νηστείαν ἀνάγκης. Λέγει ὁ Σωτὴρ περὶ τῶν δαιμόνων· Τὸ γένος τοῦτο οὐκ ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ και νηστείᾳ. Δαίμονας φυγαδεύει εὐχή και νηστεία, και βαρβάρους οὐκ ἐλαύνει; Καὶ ἤδη εἶπον, και πάλιν λέγω· Παρακαλέσωμεν τὴν ἁγίαν ἐνδοξον Παρθένον και Θεοτόκον Μαρίαν· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους και ἐνδόξους ἀποστόλους· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους μάρτυρας. Ἐάν τις ἐν ἀνάγκῃ καταστάς προσδράμη τινὶ τῶν δυνατῶν, οὐ προσέχει αὐτῷ γνησίως. Πρὸ ἀνάγκης, φησὶν, οὐκ ἤδεις με τιμῆσαι ἢ θεραπεύσαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνάγκῃ. Ἄνυπόπτος τιμὴ ἢ ἔξω ἀνάγκης. Ἐάν πρὸ ἀνάγκης θεραπεύσης τὸν δικαστὴν, ἐν τῇ ἀνάγκῃ εὐρήσεις σύμμαχον. Οἶδε γὰρ, ὅτι οὐκ ἡ ἀνάγκη, ἀλλ' ὁ πόθος σε ἤγαγε. Γενώμεθα οὖν τῶν μαρτύρων μὴ ἐν τῇ ἀνάγκῃ φίλοι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ. Πρὸ χειμῶνος, ὡς ἐν χειμῶνι, λυπηθῶμεν, ἵνα ἐν καιρῷ χειμῶνος τὸ ἔαρ εὐρωμεν. Ταῦτα λέγομεν οὐκ ἀσθεντοῦντες, ἀλλὰ παρακαλοῦντες· οὐ νομοθετοῦντες, ἀλλὰ δυσωποῦντες· ἵκετεύομεν πάντας νῆσαι. Ἰκανὸς δὲ ὁ Θεὸς ὑπὲρ πᾶσαν πίστιν, ὑπὲρ πάντα λόγον, και τοὺς ἐχθροὺς κατασιχύνει, και τὴν οἰκουμένην ἐλεῆσαι, και τοὺς βασιλεῖς τιμῆσαι, και τὴν βασιλείαν στησαι, και τὴν αὐτοῦ δόξαν φαῖδρῶναι, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

* Unus t̄p̄er ἡμῶν ἀδιαλείπτως.

b Unus ἐνδεδυμένος, forte mellius. Infra idem μνήματος ἀπτεσθαι.

MONITUM

Hanc homiliam ex Cod. Regio 2447 exscriptam prior edidit Cotelierius Tomo 3 Monument. Eccl. p. 121-157, illamque Chrysostomo asserere conatur in notis, p. 558, his verbis: « Orationem hanc, genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore perorantis, quam a manu componentis profectam; nisi quis interpolatam malit. » Quia vero non parum momenti conferre posse videtur ad explorandum et locum et tempus quo habitata concio fuit, id quod numero 6 de duabus posterioribus Joannis Epistolæ dicitur, hic notam Cotelierii in locum illum adicere visum est. « Τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων. Nota diligenter insigne testimonium; ut quæretur an et quo modo in variis Joan. Chrysostomi operibus citentur Epistolæ posteriores Joannis, quas ab antiquis in canone Scripturarum positas non fuisse, nec Joanni apostolo tributas, testis est locuples Eusebius l. 3, cap. 25, ac post eum Hieronymus in Catalogo, et OEcumenius in Commentariis. Quinetiam viguisse eam controversiam circa tempora Joannis nostri significatur per Amphiloichium in lambis ad Seleucum, perque Topographiam Christianam, quam citat Allatius Dissert. 4 de libris ecclesiasticis Græcorum. »

Tres Epistolæ tantum catholicæ commemorantur supra in Synopsi Chrysostomi, nempe Jacobi, Petri

administer illius facinoris esset, somno hostem illum devinxit : et mulier, paxillo arrepto et malleo, adegit per tempora ictu tam forti , ut etiam terram penetraret : et sic quidem ille intra pedes mulieris mortuus est.

7. Non desunt Deo occasiones, et cum ipse vult, nihil refert nos etiam sociorum auxiliis destitui : Dei arma, Dei miles, Dei virtus, solus nutus Dei omnia possunt. Hoc Christo dicamus : Dic verbum, et hostes tui dissipabuntur : dic verbum, et misericordia civitatem tuam afflicies : dic verbum, et mundi tui misereberis. Dicamus illi, *Ecce hostes tui sonuerunt, et qui te oderunt, sustulerunt caput* (Psal. 82. 3). Visne alterius ediscere mulieris stratagemata, quod et ipsum divina voluntate perpetratum est? Erat alius quispiam, nomine Abimelech, qui interfectis septuaginta fratribus, totoque populo per hoc fratricidium in suam potestatem redacto, oppidum, admotis copiis, oppugnare cepit (Judic. 9) : et omnibus ad belli faciem attonitis et stupefactis, Deus iterum mulieris manum roboravit, eamque e mœnibus conspici curavit, quæ ubi frustum de lapide molari arripisset, in caput tyranni projecit, caputque contrivit. Sed observantem superbis illius nequitiam cum ipso commorientem. Dicit satelliti adstanti, *Stringe gladium tuum, et me percute, ne dicant, Mulier ipsum occidit* (Ibid. v. 4). Corpus moriebatur, superbia manebat : vitam ille quidem cum morte commutabat, vanæ gloriæ studium non commutabat. Et quidem hac ætate non deest Deo Debora, non deest Deo Jael. Habemus et nos sanctam Virginem ac Dei genitricem Mariam, quæ pro nobis intercedit. Si enim quævis vulgo mulier victoriam obtinuit, quanto magis Christi mater hostes veritatis confundit? Hostis ille omni armorum genere instructus, putavit mulierem esse risu dignam, et invenit ducem certantem. Non putavit se prope sepulcrum esse, et inventum est illi se-

pulcrum : mortuam illam existimabat, et ab ipsa imperfectus est. Habemus Dominam nostram sanctam Mariam Deiparam : sed et apostolorum precibus opus est. Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : *Cum in Macedoniam pertransieris, nobis auxiliare* (Act. 16. 9). Habemus apostolos, ne torpescamus. Habemus, inquam, dominam nostram sanctam Deiparam, et semper Virginem Mariam, ne pigriemur. Habemus chororum martyrum, ne desides simus. Neque vero tantum precemur, sed, si videtur, etiam jejunemus. Satius est jejunare jejunium desiderii, quam famis : satius est jejunium dilectionis, quam necessitatis. Servator de dæmonibus ait : *Genus hoc non ejicitur nisi in oratione et jejunio* (Matth. 17. 20). Oratio et jejunium dæmones profligat : et barbaros non profligabit? Quod ante dixi rursus dico : rogemus sanctam gloriosam Virginem et Deiparam Mariam : rogemus sanctos et præclaros apostolos : rogemus sanctos martyres. Si quis necessitate quadam adactus, subito ad aliquem potentiorum confugiat, is non libenter ipsum excipit. Ante necessitatem, inquit, nesciebas mihi honorem et cultum præstare, sed necessitate compulsus id agis. Extra necessitatem honor ille suspectus non est. Si autem necessitatem judicem colas, in necessitate adiutorem reperies. Novit enim te non necessitate, sed amore agi. Simus itaque martyrum amici, non ex necessitate, sed ex dilectione : ante tempestatem, ut tempestatibus afflictis doleamus, ut in tempestate ver inveniamus. Hæc dicimus, non imperantes, sed hortantes ; non legem ferentes, sed obsecrantes : precamur ut omnes sobrie vivant. Potest autem Deus, præter fidem, præter rationem hostes ignominia afflicere, orbis misereri, Imperatores honore afflicere, imperium firmare, suamque gloriam illustrare in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

IN HOMILIAM SEQUEMTEM.

prima, et Joannis item prima, quæ erat opinio Syrorum et Ecclesiæ Antiochenæ, id quod ibidem pluribus commonstravimus. Inde vero asseritur hanc homiliam, si non Chrysostomi, cujus nomen præfert, alicujus certe ex presbyteris, ipsius sodalibus, esse ; id etiam inde probatur, quod admirandum patrem, id est episcopum Flavianum, quasi præsentem concionator commemorat et contra Anomœos pugnet, qui tum frequentes erant Antiochiæ. Chrysostomi certe non esse arguit omnimoda styli diversitas, tanta scilicet quantam vix alibi umquam deprehendas. Innuat Tillemontius, posse Severiani esse, qui coram Chrysostomo archiepiscopo Constantinopolitano, tunc episcopus, concionaretur ; sed non animadvertit Tillemontius hæc in Ecclesia quadam dicta fuisse, ubi Joannis secunda et tertia Epistola inter canonicos libros non admittebantur, id quod de Antiochena Ecclesia verum, certum exploratumque est, ut jam vidimus in Diatriba in Synopsin supra ; de Constantinopolitana vero Ecclesia nemo, quod sciam, dixit. Hinc porro certum videtur hanc homiliam Antiochiæ Flaviano episcopo præsentem pronuntiatam fuisse. Sub finem homiliæ hic quisquis sit concionator sese purgat a quibusdam sibi objectis. Cum enim aliqua concionando dixisset ab auditoribus male excepta, hinc exorto rumore, in sequenti concione objecta sibi depulit, et se omnia accurate secundu[m] Catholicam fidem dixisse comprobavit.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI ^(a)
 IN DICTUM ILLUD,

In qua potestate hæc facis (Matth. 21. 23) ?

1. Humanæ salutis principium est, timor Dei ¹, omniumque bonorum nostrorum radix est lex Dei : neque vero lex Dei sine timore, neque timor sine lege esse possit. Nam lex mandatorum ministrum habet timorem : timor autem præceptorum judicem habet legem. Qui ergo cum timore accedit ad legem, et ad Deum legis datorem, is inter sanctos versatur, et justis adscribitur; contra qui timorem Dei audacter aggreditur, et cum arrogantia ad divinam legem accedit, is gratia non dignatur, imo et a pietate expellitur. Ideo qui cum timore et desiderio ad divinam legem accedunt, hi recte omnino docentur et illuminantur, et ab ipsa veritate ad veram religionem instituantur : incidunt enim in ipsum veritatis fontem dicentes, *Benedictus es, Domine; doce me justificationes tuas (Psal. 118. 12)*. Verum sancti, qui ita pii, ita religiosi sunt, sic veritatem ab ipsa veritate ediscunt; at veritatis inimici, imo potius vitæ suæ hostes, arrogantiam et fastum simplicitati præferentes, tyrannico habitu veritatis doctorem adeunt. Quod sane fecerunt Judæi, ut ex evangelicis dictis modo audistis. Etenim Dominum nostrum Jesum, Regem sanctorum, in templo versantem, in ipso templo adeunt, non cum eo, quem decebat, timore, non ut famuli herum, non

¹ Juxta Cyrill. Alex. edit. adv. Anthropomorphitas cap. 11 : νόμος Κυρίου ἄγδος, τουτέστιν, ἀγχοποιός. Recitius Cod. Reg. 1026 : φόβος Κυρίου. Quo in codice liber iste titulo hoc donatur : ἐπιλόσεις δογματικῶν ζητημάτων Κυρίου τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιζητηθέντων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῆς ἀδελφότητος : αὐτὸς τοῦ ἁγίου Κυρίου ἐπιλόσεις τῶν προσερχομένων πύσεων παρὰ Τιβερίου διακόνου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτὸς Κυρίλλου πρὸς Τιβερίου. Coteler.

(a) Orationem hanc, genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore perorantis, quam a manu componentis profectam; nisi quis interpolatam malit. Coteler.

ut homines Deum; sed neque ut discipuli magistrum. Inimici veritatis, et nequitiae indagatores, suam ostendentes malignitatem, humanis ratiociniis supernam sapientiam circumvenire conabantur. Nam ait : *Accesserunt in templo ad Jesum sacerdotes et seniores populi dicentes : In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem (Matth. 21. 23)?* O cor timore destitutum! qualia audet, qualia loquitur! quantum arrogantia extollitur! O improborum insipientiam! O Servatoris clementiam! Hæc loquitur lulum, et id sigulus patitur : erigitur contra Opificem officium, et id tolerat Beneficus nemini obnoxius : rationem et verbum repetunt a Dei Verbo, et potestatem ejus curiose perquirunt, quæ est auctoritatis culmen. Opportune dicamus hæc sapientis verba : O homo, *Quid superbit terra et cinis (Eccle. 10. 9)?* Deum interrogas, et requiris ab illo rationem eorum quæ operator, audesque supernam illam potestatem sic affari : *In qua potestate hæc facis?* Cur illum interrogas, neque ipsam rerum virtutem exploras? Scrutare ipse diligenter in occulto animæ senatu, explorata rerum natura, num quæ sunt humani consilii sint, an divinæ auctoritatis, præclara nempe illa Domini gesta. Interroga naturæ leges, potestatis terminos, seriemque ratiociniorum : qua potestate suscitare mortuos potest : hominum, an Dei? Quis potest leprosos mundare, morbos pellere, omnemque animæ corporisque morbum solo verbo tollere? Deinde, quis potest ex luto oculos formare, Deus an homo? Cur non ipsam rerum naturam interrogas, sed audacter Opificem exploras dicens, *In qua potestate hæc facis?* Iterum enim verba repetit eorum, qui omnia facile audent, qui a Verbo Dei rationem repetunt, et ratiociniis circumscribere tentant eum, qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1. Cor. 3. 19). O dementia! Deo Verbo experia-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
 ΕΙΣ ΤΟ ΠΗΤΟΝ ΤΟ ΛΕΓΟΝ,

Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς;

α'. Ἀρχὴ σωτηρίας ἀνθρώπων ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, καὶ ρίζα πάντων τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος, οὔτε δὲ Θεοῦ νόμος ἄνευ φόβου, οὔτε φόβος ἄνευ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος τῶν ἐπιταγμάτων ὑπερέτην ἔχει τὸν φόβον· ὁ δὲ φόβος τῶν προστεταγμένων δικαστὴν ἔχει τὸν νόμον. Ὁ μὲν οὖν φόβος τῷ νόμῳ προσερχόμενος, καὶ τῷ τὸν νόμον δόντι Θεῷ, ἀγίοις ἐμπολιτεύεται, καὶ ὅσοις ἀναγράφεται· ὁ δὲ κατατολμῶν τοῦ θείου φόβου, καὶ μετὰ ἀλαζονείας προσέρχεται τῷ θεῷ νόμῳ, οὔτε τῆς χάριτος ἀξιοῦται, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας ἐκβάλλεται. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν φόβος καὶ πόθος προσιόντες τῷ θεῷ νόμῳ, μετὰ πάσης εὐθύτητος διδάσκονται καὶ φωτίζονται, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αὐτὴν παιδεύονται τὴν εὐσέθειαν· ὑποπίπτουσι γὰρ αὐτῇ τῇ πηγῇ τῆς ἀληθείας, λέγοντες· *Εὐλογητός εἶ, Κύριε· διδάξον με τὰ δικαιώματά σου.* Ἄλλ' οἱ μὲν ἅγιοι οὕτως εὐλαβεῖς, οὕτω φιλόθεοι, οὕτω παρ' αὐτῆς αὐτὴν μανθάνουσι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, μᾶλλον δὲ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς πολέμοι, ἀλαζονείαν καὶ τῦφον τῆς ἀπλότητος προτιμήσαντες, τυραννικῶν σχήματι προσέρχονται τῷ τῆς εὐσεβείας διδασκάλῳ. Ὁ δὲ πεποικηκασί καὶ Ἰουδαίων παιδες, ὡς ἀρτίως ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν λόγων ἀκηκόατε. Τῷ γὰρ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ, τῷ βασιλεῖ τῶν ἁγίων, ἐνδιατρέποντι ἐν τῷ ναῷ, προσέρχονται ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ, οὐ μετὰ τοῦ πρέποντος φόβου, οὐχ [418] ὡς οἰκείται δεσπότη, οὐχ ὡς ἀνθρωποὶ Θεῷ, ἀλλ' οὐδὲ ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ. Ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, καὶ θηραταὶ κακίας, τὴν ἑαυτῶν ἐνδεικνύμενοι πονηρίαν, λογισμοὶ ἀνθρωπίνους ἐπειρῶντο περιγράψαι τὴν σοφίαν τὴν ὑπερκόσμιον. *Προσηλθόν γάρ, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ τῷ Ἰησοῦ οἱ*

ἱερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ἡ τῆς ἀφύθου καρδίας! ὅσα τολμᾷ! ὅσα φθέγγεται! ὅσα πρὸς ἀλαζονείαν αἰρεται! Ἡ τῆς τῶν πονηρῶν ἀνοίας! ὡς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίας! Φθέγγεται τοιαῦτα πηλὸς, καὶ ἀνέχεται ὁ πλάστης· ἐπαίρεται κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τὸ πλάσμα, καὶ ἀνεξικακεῖ ὁ εὐεργέτης ὁ ἀνεύθυνος· ἀπαιτοῦσι λόγον παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονοῦσι, τὴν κορυφὴν τῆς ἀθηντίας. Εἰπωμεν εὐκαιρῶς καὶ ἡμεῖς τὰ τοῦ σοφοῦ· Ἡ ἀνθρωπε, *Τί ἀλαζονεύει γῆ καὶ σποδός;* Θεὸν ἐρωτᾷς, καὶ λόγον ἀπαιτεῖς παρ' αὐτοῦ τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ τολμᾷς λέγειν πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον ἐξουσίαν· *Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς;* Διατί δὲ ὄλωσ' αὐτὸν ἐρωτᾷς, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν πραγμάτων δύναμιν ἐρευνᾷς; Ἐέτασον αὐτὸς ἀκριδῶς ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ, τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἐπισκεψάμενος, εἰ ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἐννοίας τὰ γινόμενα, ἢ θείας ἀθηντίας τὰ τῷ Κυρίῳ κατορθούμενα. Ἐρώτησον καὶ φύσεως νόμους, καὶ ἐξουσίας ὄρους, καὶ λογισμῶν ἀκολουθίαν, *ποία ἐξουσία δύναται νεκροὺς ἐγείρειν, ἀνθρώπων ἢ Θεοῦ;* Τίς δύναται λεπροὺς καθάραι, καὶ νόσους ἀπαιλύνειν, καὶ πᾶσαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀβρωσίαν λόγῳ μόνῳ διώκειν; Εἶτα, τίς δύναται ἀπὸ πηλοῦ ὀφθαλμοὺς διαπλάσαι, Θεός; ἢ ἀνθρωπος; Διατί μὴ τὴν φύσιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ἐρωτᾷς, ἀλλὰ μετὰ θρασύτητος τὸν ἐργάτην πολυπραγμονεῖς λέγων, *Ἐν ποία ἐξουσία ταῦτα ποιεῖς;* Ἐπαναλαμβάνω γὰρ τὰ ῥήματα πάλιν τῶν τὰ πάντα βῆδως τολμῶντων, τῶν ἀπαιτούντων λόγον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ περιγράφει λογισμοῖς ἐπι-

χειρούντων τὸν δρασσόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανωργίᾳ αὐτῶν. Ὡς τῆς ἀνοίας! Θεῷ Λόγῳ προσάγουσι πείραν λόγων, ἢ πᾶσα τέχνη λόγων εὐάλωτος, καὶ πᾶσα λογισμῶν μεμελετημένη πλοκή. Τί γὰρ ἀνθρώπινος ἰσχύει λόγος πρὸς Θεὸν Λόγον; τί δὲ σεσοφισμένη κακία πρὸς ὑπερκόσμιον σοφίαν;

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; Ἐρώτησον τὸν παραλυτικόν, διὰ ποίας ἐξουσίας εἰς ῥῶσιν ἀνακλίνεται· ἐρώτησον θαύματα, καὶ μὴ πολυπραγμόνει τοῦ θαυματοποιοῦ τὴν ἐξουσίαν. Οὐκ ἀποκρίνεται ὑμῖν ἡ θεία χάρις, ἀναξίους ἀποκρίσεως κρίνουσα τοὺς κακῶς ἐρωτῶντας. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ὅταν ἴδῃ ψυχὴν σχολιὰν καὶ διεστραμμένην, ἀποσεύεται αὐτὴν ὡς ἀναξίαν τῆς χάριτος, καὶ πολλὰ πολλάκις σπουδάζων μαυθάνειν, ἀλήθειαν οὐ τυγχάνει παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἐρωτῶσιν Ἰουδαῖοι πολλάκις, καὶ οὐδὲ ἀπαξ μαυθάνουσιν, ἐπειδὴ κακῶς ἐρωτῶσιν. Εἰς τοσοῦτον αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἐθασάνειν εἰς ὀδύνην ἢ τοῦ Σωτῆρος σιωπῆ, ὡς εἰπεῖν τότε τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο συνῆδριον· Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν [419] αἴρεις; Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρῆρησίᾳ. Ἄλλ' οὐδὲ μετὰ ταύτην αὐτοῖς τὴν φωνὴν ἀποκρίνεται· ἀνάξιοι γὰρ ἦσαν ἀποκρίσεως οἱ κακῶς ἐρωτῶντες. Τί οὖν πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ; *Ἐλπὼ ὑμῖν, καὶ οὐκ ἠμῶσάτε· τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.* Ὅρξ· ὅτι· βούλεται τὰ ἔργα ἐρωτᾶσθαι, καὶ μὴ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονεῖσθαι; Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι, *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπέ ἡμῖν παρῆρησίᾳ· ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις;* καὶ οὐ δίδωσι τῇ ἀμφιβολίᾳ λύσιν· ἠρώτων γὰρ οὐχ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα κατηγορήσωσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Καϊάφας, ὁ τῆς συναγωγῆς ἐκεῖνης ἀξίος, εἰς τοσοῦτον ἤλθε μανίας, ὡς εἰπεῖν· *Ὅρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, εἰπέ ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλόγητου.* Ὁ δὲ Σωτὴρ διδάσκων ἡμᾶς τοὺς λόγους μετ' εὐλαβείας δέχεσθαι, πρὸς μὲν τὸν ὄρκον ἀποκρίνεται, πρὸς δὲ τὸ ἀμφιβαλλόμενον ἴδωσιν οὐκ ἔδωκεν. *Εἰπέ, φησὶν, ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλόγητου.* Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· *Σὺ εἶπας· καὶ τὸν ὄρκον ἐτίμησεν ὀμολογήσας, καὶ τὴν κακίαν οὐ ἐπληροφόρησε, βδελυξάμενος τὴν πανουργίαν.* Ἐζήτησαν οἱ Ἰουδαῖοι κακῶς, καὶ ἀποκρίσεως οὐκ ἔτυχον· καὶ μάλα γε εἰκότως· σχολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ. Οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν τοῖς κακῶς τὴν σοφίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦσιν. *Εἰς κακότεχρον γὰρ ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία.*

β'. Καὶ οἱ μὲν πολλάκις ζητήσαντες, οὐχ ἔβρον τὸ ζητούμενον· γυνὴ δὲ τις ἀδόλως καὶ γνησίᾳ πίστει προσελθοῦσα, οὐ πειράσασα τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπλότῃ τῷ Κυρίῳ προσελθοῦσα, καὶ ψιλῇ μὲν τῇ λέξει, γνησίᾳ δὲ τῇ πίστει φήσασα πρὸς αὐτόν· *Οἶδαμεν ὅτι δευρὸν ἔλθῃ Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστός, αὐτὸς ἡμῖν ἅπαντα ἀναγγελεῖ· εὐθέως ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγαπῶντος ἀπλότητα· Ἐγὼ εἶμι ὁ λαλῶν σοι.* Οὐδέπω ἠρώτησε, καὶ εὐθέως ἔμαθεν· οὐδέπω τὸν τῆς πίστεως ἔσπειρε λόγον, καὶ εὐθέως τὸν καρπὸν τῆς εὐσεβείας ἐθήρισε. Ἄγιος γὰρ ὁ Θεός, ἀπλοῖς καὶ ἀγίοις ἐπαναπαυόμενος, δευρὸν ἀπλότητα ἴδῃ τοῦ προσερχομένου, ἀπλοῖ καὶ αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σοφίας τὴν εὐεργεσίαν· ὅταν ἴδῃ διεστραμ-

μένην κακίαν ψυχὴν, κωλύει τὴν εὐεργεσίαν, καὶ οὐ προσέεται τὴν διδασκαλίαν. Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος διὰ Μωϋσέως· *Ἐὰν ὑμεῖς πορευθῆτε πρὸς με ὄρθοι, κἀγὼ πρὸς ὑμᾶς ὄρθος· ἐὰν δὲ ὑμεῖς πλάγιοι, κἀγὼ χρῆσομαι ὑμῖν θυμῷ πλάγιῳ· οὐχ ὅτι τὴν ἑαυτῆς εὐθύτητα πλάγιάζει ἡ θεία φύσις, ἀλλ' ὅτι τοῖς πονηροῖς κατ' εὐθείαν τὰ παρὰ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐρῶσιν.* Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; ἢ τί σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὁ δὲ Σωτὴρ αὐτοῖς. Ἐνταῦθα πρόσεχε, πῶς ὄρον ἡμῖν καὶ κανόνα διδασκαλίας ὑποτίθεται ὁ πάντων Κύριος. Τίς δὲ οὐκ ἔστι; Βούλεται ἡμᾶς ὥστε τοῖς πονηροῖς αἰρετικοῖς, Ἰουδαίοις ἢ Ἑλλήσιν, ἢ ἑτέροις τισὶν ἀπεσιγημένους τῆς εὐσεβείας, μὴ ἀποκρίνεσθαι πάντα πρὸς τὰς ἐρωτήσεις. Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἐρωτῆσαι ἀποκρίσεως οὐκ ἀξία· καὶ δεῖ [420] πάντως πρὸς τὰς φαύλους ταύτας τῶν ἐπερωτήσεων ἀντερωτῆσαι δικαίᾳ λέγειν. Διὰ τοῦτο φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος· *Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον, ὃν ἂν εἰπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἀποκρινοῦμαι. Τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, φησὶ, πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;* Ὅρα μοι τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τῇ ἐπερωτῆσει τὸ ψεῦδος ἐλέγχουσιν· ὅρα μοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον συλλογισμοῖς τὴν κακίαν ἀνατρέποντα· σκόπησον δὲ καὶ τὴν κακίαν, πῶς τοῖς ἰδίῳις ἀναλίσκεται βέλεσι, καὶ ταῖς οικειαῖς συγκατασπᾶται κακοτεχνίαις. *Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;* Ἐκεῖνοι παρ' ἑαυτοῖς ἐθασάνειν τοῦ ῥήματος τὴν δύναμιν, καὶ φασιν· *Ἐὰν εἰπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ ἡμῖν, Διατί οὖν μὴ ἐπιστεύσατε;* Οἶδεν ἡ κακία τὸν ἑαυτῆς δλισθόν· οἶδεν ὅτι οἷς προτείνει, τοῦτο ἀφανίζεται. Ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν Ἰωάννου, ἐφοβοῦντο εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ, ἵνα μὴ παραπῶδας ἀπολουθῆσιν ὁ ἔλεγχος. *Ἐὰν δὲ εἰπωμεν, ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν δόλον, μὴ λιθισθῶμεν.* Καὶ γὰρ ἡ περὶ τὸν δίκαιον πρόληψις ἀπαραίτητον καθ' ἡμῶν οἶσει τὴν δίκην. Πᾶς γὰρ ὁ λαὸς εἶχε τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην. Οὐκ ἠθούλοντο οὖν τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ· ἀπεσεῖσαντο γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ ψεῦδος εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμων· τῆς γὰρ ἀναίσχυ- τίας δικαστῆν εἶχον τὸν φόβον, καὶ τοῦτον οὐ θεῖον, ἀλλὰ ἀνθρώπινον. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· πολλοὶ πω- λάκις Θεοῦ φόβον οὐκ ἔχοντες, ἀνθρώπινῳ φόβῳ δου- λεύουσιν. Ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. Εἶθε τὸν Θεόν, καὶ μὴ τὸν λαόν· τὸ μὲν γὰρ εὐσεβεῖν, τὸ δὲ ἀσεβεῖν. Λέ- γουσιν αὐτῷ, *Οὐκ οἶδαμεν.* Ὅρα πῶς ἡ κακία τοῖς πονηροῖς ἐμφωλεῖται· ὅρα πῶς ἑαυτῆς τὴν ἀποσίαν ἢ ἀσέβεια κηρύττει. Ὅσπερ γὰρ ἔχρισ, ἢ τι τῶν πονηροτάτων θηρίων, τοῖς ὑπονόμων· ἐμφωλεῖται, ἠρέμα προκύπτει τῆς καταδύσεως, καὶ τέλος προ- ελθεῖν οὐκ ἐθέλει· οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, τῷ φωλεῷ τῆς κακίας συζῶντες, εἰς φῶς τὴν ἑαυτῶν οὐ προσέ- ρουσι γνῶμην. Διδὸν καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτούς· *Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν.* Ὅρα πῶς ἡ σιωπῆ τὴν ἀποπὸν ἐρω- τῆσιν ἐκόλασεν· ὅρα πῶς τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφό- ρησεν, ἀλλ' ἀπέστησεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῶν συλλογι- σμῶν. Καὶ ὅπερ ἐπαθε ποτε ἡ Βαλαάμ, μὴ δυνηθεῖσα ἐκκλίνειν δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, διὰ τὸν ἀγγελὸν τὸν ἀντιστήσαντα ταύτῃ· οὕτως ἐπαθεν ἡ Ἰουδαία

· ὕπονόμων, vnx, ut videtur, corrupta. Cotelierius legendum existimat ὑπονόμοις.

tiam verborum offerunt, a quo et omne verborum artificium, et omnis preparatus ratiociniorum complexus facile percipitur. Quid enim potest humanum verbum contra Verbum Deum? quid sophismatibus instructa sapientia, contra caelestem sapientiam?

Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. — *In qua potestate hæc facis?* Interroga paralyticum, per quam potestatem sanus recubat: interroga miracula, et mirabilia Patratoris potestatem curiose ne perquiras. Non respondet vobis divina gratia, responsione indignos judicans eos qui perperam interrogant. Ita solet Dei Verbum: cum videt animam obliquam et perversam, expellit eam, ut gratia indignam, et cum multa sæpe discere conetur, veritatem non impetrat a veritate. Interrogant Judæi sæpe, ac ne semel quidem discunt, quia male interrogant. Usque adeo illorum animos cruciabat Servatoris silentium, ut tunc diceret malus ille cœssus: *Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Sed neque post hanc vocem illis respondet, quia responsione digni non erant, qui male interrogaverunt. Quid itaque eis Servator? *Dixi vobis, et non audistis; quid iterum vultis audire* (Ibid. 9. 27)? *Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me* (Ibid. 10. 25). Vides velle eum ut opera interrogentur, non ut de potestate inquiratur? Interrogant Judæi: *Si tu es Christus, dic nobis palam; quousque animam nostram tollis* (Joan. 10. 24)? nec quæstioni dat solutionem: interrogabant enim non discendi, sed accusandi causa. Caiphas autem princeps sacerdotum, synagoga illa dignus, in tantam amentiam devenerat, ut diceret: *Adjuro te per Deum vivum, dic nobis, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 63). At Servator docens nos sermones cum pietate accipere, adjuranti quidem respondet, neque tamen dubium solvit. *Dic nobis, inquit, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 64). Ait illi Dominus: *Tu dixisti*: ac juramentum per confessionem honoravit, neque malitiam certiore fecit, astutiam abominatus. Male quæsierant Judæi, nec responsum illis est: idque jure merito; nam obliquæ cogitationes a Deo separant. Non emisit sapientiam suam iis qui male illam scrutabantur. *In malevolam enim animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4).

2. Atque illi post frequentes quæstiones id quod quærebant non invenerunt: mulier vero quædam, quæ sine dolo et cum sincera fide accesserat, non ut tentaret illam incomprehensibilem virtutem, sed cum simplicitate Dominum adiens, dictione tenui, sed pura fide dicens: *Scimus quod cum venerit Messias, qui dicitur Christus, ipse nobis annuntiabit omnia* (Joan. 4. 25): statim audivit ab amatore simplicitatis: *Ego sum qui loquor tecum* (Ibid. v. 26). Nondum interrogaverat, et statim didicit; nondum fidei verbum seminaverat, et statim fructum pietatis decerpit. Sanctus quippe Deus in simplicibus et sanctis requiescit, cum accedentis simplicitatem viderit; explicat etiam ipse sapientiæ suæ beneficentiam: cum viderit autem animam nequitia perversam, beneficium cohibet, nec

doctrinam emittit. Audi quid ipse dicat per Moysen: *Si vos ambulaveritis erga me recti, et ego erga vos rectus* (a) (Levit. 26. 23. 24); si autem vos obliqui, et ego utar vobis furore obliquo; non quod divina natura a recto declinet; sed quod improbis, ea quæ ex veritate proficiscuntur, non recta procedant. *In qua potestate hæc facis? aut quis tibi dedit hanc potestatem?* Tum Servator eis. Hic attende, quam nobis doctrinæ normam et regulam proponat universorum Dominus. Quænam hæc est? Vult nos improbis hæreticis, Judæis, gentilibus, vel aliis qui a pia religione desciverint, non respondere semper interrogatos. Contingit enim, contingit sæpe, interrogationem non esse responsione dignam: atque par est omnino hujusmodi interrogationibus justas interrogationes opponere. Ideo ait illis Dominus: *Interrogabo vos et ego sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis respondebo. Joannis baptismus, inquit, unde erat? ex cælo, an ex hominibus* (Matth. 21. 24. 25)? Vide mihi fontem sapientiæ, ut interrogatione mendacium arguat; vide mihi Verbum Dei, quod syllogismis nequitiam evertit: vide quoque malitiam, quomodo suis telis confodiatur, ac suis pravis artibus avellatur. *Baptisma Joannis unde erat? ex cælo, an ex hominibus?* Illi quoque apud se sermonis vim explorabant, et aiunt: *Si dixerimus, Ex cælo, dicit nobis, Cur ergo non credidistis* (Ibid. v. 26)? Novit improbitas exitium suum; novit se per quæ protendit, per ea destrui. Quia Joanni non obtemperaverant, verebantur dicere ipsum ex Deo esse, ne e vestigio sequeretur reprehensio. *Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam, ne lapidemur* (Luc. 20. 6). Nam præoccupata de justo opinio inexorabilem adversum nos feret ultionem. *Omnis enim populus habebat Joannem sicut prophetam* (Matth. 21. 26). Noluerunt ergo vera dicere, nempe quod ex Deo esset: Dei namque veritatem abjecerunt, ac mendacium dicere non ausi sunt; imprudentiæ enim judicem habebant timorem, huncque non divinum, sed humanum. Nam ita se res habet; multi sæpe Dei timore non præditi, humano serviunt timori. Timebant plebem. Utinam Deum, non plebem! illud namque pietatis est, hoc impietatis. *Dicunt ei, Nescimus* (Marc. 11. 33). Vide quomodo nequitia in improbis latitet: vide quomodo absurditatem suam impietas prædicat. Nam sicut vipera, aut immanissima quæque fera, in latibulis degens, sensim e specu prodit, nec omnino vult prodire: sic et Judæi in antro pravitatis versantes, sententiam suam in lucem non proferunt. Quæmobrem Dominus ait illis: *Nec ego dico vobis* (Matth. 21. 27). Vide quomodo silentium absurdam interrogationem castigaverit: vide quomodo nequitia non fecerit satis, sed averterit eos in medio ratiociniorum. Et quod olim contigit asinæ Balaami, ut nec ad dexteram, nec ad sinistram posset declinare, propter angelum, qui obvius stabat (Num. 22. 26): id accidit Judaicæ improbitati, quæ nec ad dexteram veritatis ausa est respicere, ob Servato-

(a) Hæc non ad verbum ex Scriptura desumpta sunt.

rem abnegatum, neque ad sinistram mendacii, metu plebis.

Hæreticus quomodo respondendum. Contra Anomæos agitur.— Oportet igitur nos quoque, fratres, hac regula a Domino accepta, non omnia hæreticis interrogantibus dicere. Cum male interrogaverit hæreticus, altera justa interrogatione absurdam ejus quæstionem solve. Sæpe percontatur hæreticus: Nosti Deum, an non nosti? Si dixeris, Novi, statim reponit: Ergo nosti quod colis? Sane, inquit pius. Quis enim sustineat dicere, se id colere quod non novit? Instat ille: Nosti ergo Dei substantiam? Si te scire negaveris, statim objicit: Ergo non nosti id quod colis. Vide mihi dehorta verba; vide malignorum serpentium versutias. Vides: verum turbari non oportet. Illud enim, fratres, sciendum est, multos esse sciendi modos. Potest quis scire Deum esse, nec tamen scire quomodo sit. Quandoquidem etiam apud nos homines multæ sunt cognitionis viæ. Novi hunc hominem in ista urbe manere, nec tamen novi quam artem exerceat: novi alium talem exercentem artem, nec novi unde genus ducat. Partim nempe cognosco, partim ignoro. In summa, particularis cognitio non inducit perfectam scientiam, neque non omnia cognoscere, particularem tollit cognitionem. Quid ergo? Novi esse Deum, illumque bonum, immortalem, incorruptibilem, quem cogitatione capere non possumus, incomprehensibilem, incorporeum, immutabilem. Hæc omnia novi, et cognoscens adoro. Quomodo autem sit non novi, neque edoctus sum exquirere quomodo sit, sed quod sit. Apostolo enim majorem neminem invenio doctorem, qui possit majorem mihi pietatem suppeditare: qui clara voce usus ad hunc modum docet: *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est* (Hebr. 11. 6): non quomodo est, sed *Quia est, et inquirentibus se remunerator est*. Itaque quod novi colo. Non didici Dei substantiam explorare. Credere didici, fratres; credere, non scrutari. Lege confessionem tuam, hæretice, in arcano et tremendo mysterio prolata. Quando ad baptismum accessisti, quid dixisti? an quærens, an curiose explorans, vel credens? Alia conditione venisti, et cum alio pacto (a) dignatus es illa gratia. Ac si hæc sentiens gratia donatus es, fidem et pacta violasti, et in tremendis quidem horrendisque mysteriis fidem obtulisti, extra mysteria vero constitutus, fidem circumscribis, et quæstionem moves.

3. *Anomæorum objectio. Opera Dei non capimus, quanto minus Deum.*— At vide quid dicat inimicus veritatis. Num frustra Deus ratiocinia nobis indidit? num frustra accepimus judicii facultatem? Oportet rationibus investigare fidem, nec sine examine religionem esse. Recte. Verum examinis normam esse oportet divina eloquia, regulasque pietatis a Deo nobis traditas. Tu vero regulas transgressus, non

(a) Emendandus per occasionem est Leidradus de Baptismo cap. 6, ut in eo sic legatur: *Has pactiones fideles in curiam profertur angelicam: nomina profitentium in libro excipiuntur viæ, non a quolibet homine, sed a superiori cælitus potestate. Veterum Analectorum Tom. 3. Coteler.*

inhæres divinis Scripturis, sed divina scrutaris, et vim infera veritati; et ubique affectas rationum magis sequi salebras, quam fidei servire, quasi aliorum peritiam habeas, aut aliorum, nempe quæ certantur, experientiam. Renuntia mihi ratiociniorum serie fultus, quomodo cælum stetit, in tanta altitudine, in tam immensa concavitate, et nullum in tanto ambitu fulcrum habens? Quomodo stetit, a quo gestatur, quæ fundamenta sunt quibus nititur? qua ratione per tantum tempus non solvitur pulchritudo, non perit concentus ejus? Ostende columnas quæ fulciant, ostende basim tantæ moli subjectam. Ecquid de cælo loquor, non de terra quam calco? Primum explica mihi terræ constitutionem. Quod enim super aquas fundata sit (Psal. 23. 2), hoc et ego accepi, et tu confiteris. At quomodo super aquas firmata sit, expone. Ne simpliciter sermonem excipias, sed quæstorum rationem redde: quomodo tot tantique montes, colles, valles super aquas ferantur. Dic quomodo mare separatum sit; dic quo pacto tot fluctibus agitato, et in immensam surgens altitudinem, cum arenam attingit solvatur, et legislatoris terminum reverteatur. Interpretare, frater, quomodo cum una sit terra, una mater, diversæ plantæ sint, unde radices amaræ, unde dulces, unde fructuum varietates. Una terra germinans est, unus imber alit: unde differentia? Explica unde prodierunt fontes, et ex quibus abyssis: qua ratione hæc possint comprehendi. Verum quando de his dubitaverimus, unam habemus veram et piam quæstionum solutionem. Atque beatus David cecinit his verbis: *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide* (Psal. 32. 4). Opera sine fide comprehendi nequeunt, et Deus sine fide inveniri poterit? Opera non sine fide, et Filius demonstratione? *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide*. Verum nos, relicta veritatis hostibus, ad sanam tutamque fidem redeamus, piæque religionis regulam ostendamus, ipsa veritate efulgentem. Inter veteres Moyses nemo fide dignior: in recentioribus nemo Paulo sapientior. Quære veterem statum, et neminem Moyse majorem reperies: nam *Novi te, et invenisti gratiam præ omnibus*¹ (Exod. 33. 12). In novo Testamento nemo Paulo perfectior: *Vas enim electionis est* (Act. 9. 15), Christumque habet in seipso loquentem. Ne prætergrediaris terminos Moysis et Pauli. Quid invenit Moyses, comprehensionem substantiæ, an gloriam Dei? Moyses, fratres, venit in concupiscentiam Dei, ut homo religiosus, et ignoravit se rei impossibilis desiderio teneri: attamen per ea, quæ petiit a Deo, quid desideraret ostendit. Quid enim ait? *Obsecro, Domine, si invenisti gratiam in conspectu tuo, manifeste videam te, ostende te mihi* (Exod. 33. 13). Frater erat is Philippi dicentis: *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8). Domine, tu dixisti, *Invenisti gratiam in conspectu meo: ostende mihi temetipsum, ut manifeste videam te*. Vidit quidem cum

¹ Cesarii Quæst. 176: *πρὸς ἑπαντας (f. παρὰ πάντας) ἀνθρώπους ἔγνω σε, καὶ εἶδες χάριν ἐνώπιόν σου.*

κακία, οὔτε πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἀληθείας τολμήσασα ἰδεῖν, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἄρνησιν, οὔτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ψεύδους, διὰ τὸν τοῦ λαοῦ φόβον.

Δεῖ τοίνυν καὶ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τοῦτον τὸν κανόνα παρὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνοντας, μὴ πάντα ταῖς ἐρωτήσεσι τῶν αἰρετικῶν δίδόναι. Ὅταν κακῶς ἐρωτησῆται αἰρετικῶς, ἀντερωτησῆται δικαίᾳ λύσον αὐτῷ τὴν ἄτοπον πῦσιν. Πυθάνεται πολλάκις αἰρετικῶς· Οἶδας τὸν Θεόν, ἢ οὐκ οἶδας; Ἐάν εἴπῃς, ὅτι Οἶδα, εὐθέως ἐπάγει· Οἶδας οὖν ὁ εὐσεβεῖς; Ναί, φησὶν ὁ εὐσεβής. Τίς γὰρ ὅπως ὑπομένει· λέγων, ὅτι Ὁ μὴ οἶδα σέβω; Πάλιν ἐπάγει· Οἶδας οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Ἐάν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ οἶδα, εὐθέως ἀντιτιθῆσιν· Οὐκοῦν οὐκ οἶδας τί σέβεις. Ὅρα μοι [421] τὰ σχολιὰ ῥήματα· ὄρα μοι τῶν πονηρῶν ὄρων τὰς ποικιλίας. Ὅρᾳς; ἀλλ' οὐ δεῖ ταράττεσθαι. Ἐκεῖνο γάρ, ἀδελφοί, εἰδέναι χρῆ, ὅτι τοῦ εἰδέναι πολλοὶ τρόποι. Δύναται τις εἰδέναι ὅτι ἔστι Θεός, οὐ τὸ πῶς ἔστι. Ἐπεὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων πολλὰ τῆς γνώσεως ὁδοί. Οἶδα τόνδε τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇδε τῇ πόλει διάγοντα, οὐ μὴν οἶδα καὶ ποίαν μετέρχεται ἐργασίαν· οἶδα ἕτερον τῆνδε μετιόντα τὴν ἐργασίαν, οὐ μὴν οἶδα καὶ πόθεν φέρεται τὸ γένος. Καὶ μέρει γὰρ γινώσκω, μέρει δὲ ἀγνοῶ. Καὶ πάντως, οὔτε ἡ μερικὴ γνώσις ὀλόκληρον εἰσάγει γνῶσιν, οὔτε τὸ μὴ κατὰ πάντα γινώσκειν, τὴν μερικὴν ἀναιρεῖ γνῶσιν. Τί οὖν; Οἶδα τὸν Θεόν ὅτι ἔστιν, ὅτι ἀγαθός ἔστιν, ὅτι ἀθάνατός ἔστιν, ὅτι ἀφθαρτός ἔστιν, ὅτι ἀπερινόητός ἔστιν, ὅτι ἀκατάληπτός ἔστιν, ἀσίματός ἔστιν, ἀναλλοιώτός ἔστι. Ταῦτα πάντα οἶδα, καὶ εἰδὼς προσκυνῶ. Τὸ δὲ πῶς ἔστιν οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐδιδάχθην πολυπραγμανεῖν τὸ πῶς ἔστιν, ἀλλ' ὅτι ἔστιν. Τοῦ γὰρ Ἀποστόλου οὐδένα εὐρίσκω μερίζονα διδάσκαλον, δυνάμενον μοι κρεῖττονα εὐσεβεῖαν ὑποτιθεσθαι· ὃς λαμπρᾶ χρησάμενος τῇ φωνῇ ὡδὲ πη διδάσκει λέγων· Πιστεύσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον Θεῷ, ὅτι ἔστιν· οὐ τὸ πῶς ἔστιν, ἀλλ' Ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεσθαι. Ὅστε ὁ οἶδα σέβω. Οὐκ ἔμαθον οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμανεῖν· πιστεύειν ἔμαθον, ἀδελφοί· πιστεύειν, οὐ πολυπραγμανεῖν. Ἀνάγνωθι σου τὴν ὁμολογίαν, αἰρετικῆ, τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ φοβερῷ μυστηρίῳ συμφωνηθεῖσαν. Ὅτε προσῆλθες βαπτισθῆναι, τί εἶπας; ζητῶν, πολυπραγμανεῖαν ἐρευνῶν, ἢ πιστεύων; Ἄλλως ἦλθες, καὶ μετὰ ἄλλων συνθηκῶν κατηξιώθης τῆς χάριτος ἐκείνης. Εἰ γε κατηξίωσαι τοιαῦτα φρονῶν, καὶ παρεσπόμενος τὰς συνθηκὰς, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν φοβερῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων τὴν πίστιν προσήγαγες, ἐξωξὲ τῶν μυστηρίων γενόμενος, περιγράφεις τὴν πίστιν, καὶ προσφέρεις ζήτησιν.

γ'. Ἄλλ' ὄρα τί φησὶν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ ἀργῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς δέδωκε λογισμούς; μὴ γὰρ ἀπλῶς εἰληφάμεν τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον; Δεῖ καὶ λογισμοὺς ἐρευνᾶν τὴν πίστιν, καὶ μὴ ἀνεξέταστον εἶναι τὴν εὐσεβεῖαν. Καλῶς. Ἄλλὰ τῆς ἐξετάσεως ὄρον

εἶναι [δεῖ] τὰ θεῖα λόγια, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντας τῆς εὐσεβείας κανόνας. Σὺ δὲ τοὺς κανόνας ὑπερβαίνων, οὐ στοιχεῖς ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, ἀλλὰ πολυπραγμανεῖς τὰ θεῖα, καὶ βιάσεις τὴν ἀληθειαν, καὶ πανταχοῦ σπεύδεις καὶ λογισμῶν ἀνωμαλίᾳ μᾶλλον ἀκολουθῆσαι, ἢ πιστεῖς δουλεύσαι, ὡς περ τῶν ἄλλων κατειληφῶς τὴν πείραν, ἢ τῶν ἄλλων ἐν πείρᾳ γενόμενος τῶν ὀρωμένων. Ἀπάγγειλόν μοι, λογισμῶν ἀκολουθία χρησάμενος, πῶς ἐστῆκεν ὁ οὐρανός, εἰς τοσοῦτον ὕψος κοιλαινόμενος ἄπειρον, καὶ μὴδὲν ἐν τοσαύτῃ περιγραφῇ τὸ ὑπερῆδον ἔχων, πῶς ἐστῆκεν, τίνας βαστάζεται, τίνες αἱ κρηπίδες ἐφ' ὧν ἐστήρικται; πῶς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ οὐ λύεται τὸ κάλλος, οὐκ ἀφανίζεται ἡ ἄρμονία; Δεῖξον τοὺς βαστάζοντας κίονας, [422] δεῖξον τὴν ὑποβάθραν τὴν τοσοῦτοις ὄγκοις ὑποκαίμενην. Τί δὲ ἐρῶ περὶ οὐρανοῦ, καὶ οὐ περὶ γῆς ἢν πατῶ; Πρῶτον ἐρμήνευσόν μοι τῆς γῆς τὴν κατάστασιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπὶ ὑδάτων τεθεμελιώται, τοῦτο καγὼ παρέλαβον, καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖς. Πῶς δὲ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐστήρικται, ἐρμήνευσον. Μὴ ἀπλῶς ἀκολουθήσης τῷ λόγῳ, ἀλλὰ λογισμὸν ἀπόδος τῶν ζητούμενων· πῶς ὄρη τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, καὶ βουνοὶ καὶ πεδιάδες ἐπὶ ὑδάτων φέρονται; Εἰπέ πῶς ἡ θάλασσα ἀφώρισται· εἰπέ πῶς ἡ τοσοῦτοις μαινομένη χύμασι καὶ εἰς ὕψος ἄπειρον κορυφουμένη, ἐπιβὰν πλησίον τῇ ψάμμῳ, λύεται, αἰδεῖται τὸν ὄρον τοῦ νομοθέτου. Ἐρμήνευσον, ἀδελφὲ, πῶς μίᾳ γῆς οὐσης, μίᾳς μητρὸς, διάφορα τὰ βλαστήματα, πόθεν αἱ πικραὶ βρίζαι, πόθεν αἱ γλυκεῖαι, πόθεν τῶν καρπῶν αἱ διαφοραὶ. Μία γῆ βλαστάνουσα, εἰς ὄμβρος ὁ τρέφων, πόθεν ἡ διαφορά; Ἐρμήνευσον πόθεν προΐεσαν αἱ πηγαὶ, καὶ ἐκ ποίων ἀβύσσων, πῶς ταῦτα δυνατόν καταλαβεῖν. Ἄλλ' ὅταν περὶ ταῦτα ἀπορήσωμεν, ἔχομεν μίαν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν. Καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐμελέψθησεν ὡδὲ πη λέγων· Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως οὐκ ἔστι καταλαβεῖν, καὶ Θεὸν ἄνευ πίστεως εὐρεῖν δυνατόν; Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἀποδείξει; Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἄλλὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας ἀφέντες ἡμεῖς, ἐπὶ τὴν ὑγιῆ καὶ ἀσφαλῆ τῆς πίστεως (sic) ἐπανέλθωμεν, καὶ δεῖξωμεν τὸν κανόνα τῆς εὐσεβείας, δι' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐκλάμποντα. Οὐδεὶς Μωϋσῆως ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀξιοπιστότερος, οὐδεὶς Παύλου ἐν τοῖς νέοις σοφώτερος. Ἐρεύνησον τὴν παλαιὰν κατάστασιν, καὶ Μωϋσῆως οὐδένα μερίζονα εὐρήσεις· Ἐργῶν γὰρ σε, καὶ εὐρες χάριν παρὰ πάντα. Οὐδεὶς Παύλου ἐν τῇ Νέᾳ τελειότερος· Σκεῦος γὰρ ἔστιν ἐκλογῆς, καὶ λαλοῦντα ἔχων ἐν αὐτῷ τὸν Χριστόν. Μὴ ὑπερβῆς τοὺς τοῦ Μωϋσῆως ὄρους καὶ τοῦ Παύλου. Τί εὐρε Μωϋσῆς, κατάληψιν οὐσίας, ἢ δόξαν Θεοῦ; Μωϋσῆς, ἀδελφοί, ἦλθεν εἰς ἐπιθυμίαν Θεοῦ, ὡς ἀνθρώπος φιλόθεος, καὶ ἠγνόησα μὲν, ὅτι ἀδύνατον ἐπεθύμει· ὁμοῦς δὲ δι' ὧν ἦτησεν τὸν Θεόν, εἰδείξεν. Τί γὰρ φησι; Δέομαι, Κύριε, εἰ εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, γνωστῶς ἴδω σε, ἐμφάνισόν μοι σαυτόν.

* Forte πολυπραγμονῶν, ἐρευνῶν. COTELER.

Ἄβελφος ἦν οὗτος τοῦ Φιλίππου τοῦ λέγοντος· Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι *Ἐδρες χάριτι ἐνώπιόν μου, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, ὅπως γνωστῶς ἴδω σε*. Εἶδε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς βάρου, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ ὄρους Σινᾶ, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ διαφόρων ἐπιφανέντα τόπων, καὶ διαφόρως τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐνδειξάμενον· ἀλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος Μωϋσῆς αὐτὸν ἰδεῖν ἐπόθει τῆς φύσεως τὸν χαρακτήρα· ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώπινα περὶ τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως ἐφαντάζετο. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν μὲν [423] πόθον τοῦ πιστοῦ θεράποντος ἐδέξατο· πείθει τὴν ἀνθρωπίνην ὄρεξιν τῶν ἀδυνάτων ἐπιθυμοῦσαν. Τί γὰρ φησι πρὸς αὐτόν; Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. Οὐ χωρεῖ ποθοῦμενον ἢ τῶν ποθοῦντων δυνάμεις, οὐ φέρεται ἰσχυρῶς τὴν ἀθάνατον φύσιν. Τί οὖν, ὦ Δέσποτα, καταλιμπάνεις τὸν πόθον ἀπαραμύθητον, καὶ οὐδὲ σκιάν παρέχεις τῆς ἐπιθυμίας τῷ φανταζομένῳ τοσοῦτον πόθον; Ὅθεν φησί· *Τίθημι σε εἰς τὴν πέτραν, καὶ σκεπάζω τῇ χειρὶ μου· καὶ ἐν τῷ παρέρχεσθαι τὴν δόξαν μου ὄψη τὰ ὀπίσθια, τὰ δὲ ἐμπρόσθια οὐκ ὄψη*. Ἐν τῷ παρέρχεσθαι, οὐκ εἶπεν, Ἐμὲ, ἀλλὰ, *τὴν δόξαν μου*· οὐ γὰρ ἔστιν, ὑπερβάντα τὴν δόξαν, οὐσίαν εὑρεῖν. Μωϋσῆς οὐδὲν εὑρε πλεον δόξης, καὶ ταύτην οὐκ εἶδεν εἰς ὀλόκληρον, ἀλλὰ τὰ νῦτα· οὐκ ἐπειδὴ νῦτοις καὶ στήθεσι διαγέγραπται ἡ θεία φύσις· ἀπλῆ γὰρ ἔστι καὶ ἀσύνητος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἑαυτὸν οὕτω γνωρίζει, οὐ κατὰ τὴν αὐτῷ πρόπουσαν ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δυνάμιν τῶν μελλόντων ἀπολαύειν τῆς ὄψεως. Μωϋσῆς δόξαν ἐφθασε, καὶ τὴν δόξαν οὐχ ὑπερέβη. Καὶ σὺ, αἰρετικὴ, τὴν δόξαν ὑπερέβας, οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖς; Ἐλθωμεν καὶ ἐπὶ τὸν μακάριον Παῦλον. Παῦλος ἐν τῇ Νέᾳ Καταστάσει, ἐγκύψας μερικαῖς τισιν οἰκονομίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡσπερ ἰλιγγιάσας τὰ βάθη τῆς ἐννοίας, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ ἐκπλήξεως γέμουσαν ἀνεδόθη φωνὴν, ὡδὲ πη λέγων· *Ὁ βάθος πλοῦτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Καὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· Ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἢ δόξῃ εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ὅραξ ὅτι εἰς τὴν δόξαν ἐλθὼν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὄρον οὐχ ὑπερέβη; Καὶ τί περὶ ἀνθρώπων λέγω; Ἀνάθητι πρὸς τὰ ὑπερκόσμια τῇ ἐννοίᾳ· ἐρώτησον τοὺς οὐρανοὺς καὶ εἰπέ· Τί μοι περὶ Θεοῦ ἀναγγέλλειν δύνασθε; οὐρανοί, διηγήσασθέ μοι ποταπὸς ὁ Θεός· ἀπαγγεῖλατέ μοι τί ἔστιν οὐσίᾳ ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐκ ἀποκρίνονται οἱ οὐρανοί, περὶ τῶν ἀδυνάτων ἐρωτώμενοι. Ἄλλὰ καὶ ταῦτα τολμηρῶς ἐπερωτήσης, ἀποκριθήσεται διὰ τοῦ θαυμασίου Ἱερεμίου τοῦ θείου ἐκεῖνο λόγιον· *Ἐφρίξεν οὐρανὸς ἐπὶ τοῦτο*. Φρίττει γὰρ

οὐρανὸς ἀληθῶς, ὅταν ἴδῃ τὴν θείαν πολυπραγμονομένην φύσιν. Ἀντικρούσει δὲ καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ, τὴν ἄμετρον πολυπραγμοσύνην κολάζων, καὶ ἔρει, Οὐκ ἤκουσας, ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται* φύσιν Θεοῦ, ἀλλὰ, *Δόξαν Θεοῦ*. Οὐκ αὐτὸς σοὶ διὰ τῆς ἀγίας κιθάρας ἀνεδόθησεν, ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ*, οὐ φύσιν Θεοῦ; Οὐκ οὐσίαν ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ δόξαν Θεοῦ ἀναγγέλλουσιν. Ἄλλὰ μὴ νομίζης τὰς ὑπερκοσμίου δυνάμεις εἶδέναι τι πλεον. Ἐρώτησον ἀγγέλους, ἐρώτησον λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἐπιτέτραπται [424] σοὶ προσομιλεῖν ταῖς ἀνω δυνάμεσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς Γραφῆς ἔχεις τὰ φάρμακα, καὶ τὰ ἐπιστομίζοντά σου τὴν θρασυτητα. Ἐρώτησον τοὺς ἀγγέλους· ἐρώτησον ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς χορεύοντας ἢ ἀνυμνοῦντας. Εἰπέ αὐτοῖς· Τί καινὸν διδάσκετε; τί ξένον ἀπαγγέλλετε; καὶ εὐθέως ὁ θεὸς χορὸς ἀποκριθήσεται σοὶ διὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων· *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*. Ἦλθον ἐπὶ γῆς ἀγγελοι, καὶ τῆς δόξης τοῦ ὄρου οὐχ ὑπερέβησαν· καὶ αἰρετικοὶ τοῦτους ὑπερβαίνειν οὐκ ἔκωχσαν. Ἄλλὰ μὴ τι αἱ ἀνωτάτω δυνάμεις, αἱ ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους; λέγω δὲ αἱ τῶν ἀρχαγγέλων. Εἰσὶ δὲ ἐκεῖναι φύσεις διακεκριμέναι. Ἐρώτησον τὰ Χερουβιμ, τὸν βασιλικὸν θρόνον· *Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβιμ, ἐμφάνηθι*. Ἐρώτησον τὰ Χερουβιμ ὡς θρόνον σαπφείρινον, καὶ ἐν τῷ θρόνῳ καθήμενον ὡς ὁμοίωμα Υἱοῦ ἀνθρώπου. Καὶ φωνὴ ἐγένετο τῶν Χερουβιμ, ὡς ὑδάτων πολλῶν βούσα· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*.

δ. Ὅραξ καὶ τῶν Χερουβιμ τὴν εὐλάβειαν; Ἐφθασεν εἰς δόξαν, καὶ οὐχ ὑπερέβη τὸν ὄρον. *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ πῶς; *Ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*· Ἰνα δειξῇ σοὶ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς οὐρανόις τόποις αὐλίζονται, καὶ πολὺ ὑψηλοτέραν τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ ἀοράτων ὑπέρχεται τὴν ἀξίαν. Οὐ φθέγονται ὡς πλησιάζοντες, ἀλλ' ὡς πόρρω ἀφεστηκότες τῆς θείας ἀξίας· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*. Οὐχ ὅτι τόπον ἔχει· πάντα γὰρ περιγράφει τόπον· ἀλλὰ τόπον Θεοῦ καλεῖ τὴν περὶ αὐτὸν ἀξίαν. Εἶδες τῶν Χερουβιμ καὶ φωνὴν; *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ οὐδὲν πλεον ἀνήγγειλε. Δεῖ γὰρ σε κύκλω παρεστῶτα, εἶδέναι τὰ τοῦ Θεοῦ καταγγέλια. *Τὰ γὰρ Σεραφίμ εἰστήκει κύκλω αὐτοῦ*. Τί τοῖνον μαθεῖν ἔστι παρ' ὑμῶν; Μὴ κωλύετε. Ἄλλ' ἔρει κάκεινα, ὅτι καὶ ὑπερέχωμεν τὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἐπιγινώσκωμεν ἡμῶν τῆς φύσεως τοὺς ὄρους, καὶ οὐχ ὑπερηδῶμεν τὰ μέτρα τῆς γνώσεως· οὐ πολυπραγμονοῦμεν ἡμῶν τὴν κτίσαντα, οὐ περιεργαζόμεθα τὸν τιμήσαντα. *Ὀίδαμεν τὴν ἀκατάληπτον φύσιν, ὅτι οὐχ ὑποβάλλεται ζητήσεσι*, οὐ δουλεύει λογισμῶν ἀκολουθίαις· ὑπερέχει πᾶσαν ὁμοῦ καὶ ἀγγελικὴν κατάστασιν καὶ ὑπερκόσμιον ἐννοίαν καὶ πᾶσαν ὑπερουράνιον δυνάμιν ἢ δόξα τοῦ προσκυνουμένου. Διὰ τοῦτο καὶ

* Cod. ζήτησιν. Coltel. conaj. ζητήσων.

in rubo, vidit eum ex monte Sina, vidit eum diversis in locis apparentem, et variis modis praesentiam suam indicantem, at beatus ille Moyses ipsam videre cupiebat naturae formam. Nam homo cum esset, humana de superna illa virtute imaginabatur. Deus autem desiderium fidelis famuli approbavit, flexitque humanum affectum impossibilia cupientem. Quid enim ait illi? *Nemo videbit faciem meam et vivet* (Exod. 33. 20). Desideratum non capit virtus desiderantium: non fert mortalis oculus immortalis naturam. Quid ergo, Domine? relinquis sine solatio amorem, ac ne umbram quidem praebes desiderii, ei qui tantum amorem animo concepit? Quamobrem ait: *Pono in petra, et protego manu mea: et cum transibit gloria mea, videbis posteriora: anteriora vero non videbis* (Exod. 33. 22. 23). Non dixit, *Cum pertransibo, sed, Cum transibit gloria mea*. Non enim licet, praetergrediendo gloriam, essentiam reperire. Moyses nihil plus quam gloriam invenit, neque illam totam vidit, sed dorsum: non quod dorso et pectore delineata sit divina natura: simplex enim est et incomposita; sed quia Deus sic se cognoscendum praebet, non secundum sibi congruentem dignitatem, sed secundum facultatem eorum, qui ipsum visuri sunt. Moyses ad gloriam pertigit, et gloriam non supergressus est: at tu, haeretice, gloriam transgressus, substantiam Dei curiose scrutaris? Veniamus et ad beatum Paulum. Paulus in Novo Testamento, cum consideraret particulares quasdam Dei dispensationes, quasi vertigine captus in profundo cogitationis, stupore plenam vocem emisit his verbis: « O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei » (Rom. 11. 33-36)? Finisque sermonis: « Quoniam ex ipso per ipsum et in ipso sunt omnia; Ipsi gloria in saecula. » Viden' eum cum ad gloriam Dei venisset, terminum non excessisse? Ecquid de hominibus dico? Cogitatione ascende ad caelestia; interroga caelos et dic: Quid mihi de Deo narrare potestis? caeli, narrete mihi qualis sit Deus, renuntiate mihi quae sit essentia Dei. Verum non respondent caeli, de iis quae eorum facultatem superant interrogati. Sed si haec audacter quaesieris, respondebit per admirabilem Jeremiam, divinum illud proferens eloquium: *Inhorruit caelum super hoc* (Jer. 2. 12). Inhorrescit enim vera caelum, ubi viderit naturam divinam indagari. Ex opposito canet beatus David, temerariam curiositatem plectens, et dicet: Non audisti illud, *Caeli enarrant*, non naturam Dei, sed *gloriam Dei*. Nonne ipse tibi per sanctam citharam clamavit, *Caeli enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 1). Non naturam Dei, non substantiam declarant, sed gloriam Dei annuntiant. Caeterum ne putes caelestes virtutes quid ultra cognoscere. Interroga angelos, interroga, inquam, non quod tibi concessum sit cum supernis virtutibus congredi, sed quia ex Scriptura remedia habes, quaeque audaciam tuam reprimant. Interroga angelos: interroga eos cum videris in

terra choreas agentes, aut hymnos canentes. Dic illis, Quid novi docetis? quid insoliti annuntiat? statimque divinus chorus per sancta evangelia respondebit tibi: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (Luc. 2. 14). Venerunt in terram angeli, et gloriae terminos non praetergressi sunt; haeretici vero hos transgredi non dubitaverunt. Sed num forte supernae virtutes, quae super angelos sunt? Archangelos dico: sunt autem illae naturae distinctae. Interroga Cherubim, regium solium: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Interroga Cherubim, thronum sapphirinum, et in throno sedentem, velut similitudinem Filii hominis (Ezech. 10. 1. et 1. 26. 24). Et vox facta est Cherubinatorum, quasi aquarum multarum, clamans: *Benedicta gloria Domini de loco suo* (Ibid. 3. 12).

4. Vides Cherubinatorum reverentiam? Pervenerunt ad gloriam, et intra terminum mauserunt: *Benedicta gloria Domini*. Quomodo? *De loco suo*: ut ostenderetur tibi, eam in caelestibus locis commorari, et longe altiozem esse dignitate ipsis caelestibus et invisibilibus virtutibus. Non loquuntur quasi prope stantes, sed ut longe a divina dignitate distantes: *Benedicta gloria Domini de loco suo*. Non quod locum habeat; omnem enim circumscribit locum; sed locum Dei vocat eam quae circa eum est dignitatem. Vidisti Cherubinatorum vocem? *Benedicta gloria Domini*. Et nihil amplius annuntiaverunt. Oportet enim te circum adstantem, nosse ea quae a Deo nuntiantur. Nam *Seraphim stabant in circuitu ejus* (Isai. 6. 2). Quid ergo a vobis discemus? Nolite prohibere. Verum illa quoque dicent: Quamvis dignitate praecellamus, novimus tamen naturae nostrae fines, nec cognitionis mensuram praetergredimur: non curiose scrutamur Creatorem nostrum, non exploramus eum qui nos honore affecit. Novimus incomprehensibilem naturam non subjici quaestionibus, nec obnoxiam esse ratiociniorum seriei; superat omnem angelicum statum omnemque vim caelestem gloria ejus qui adoratur. Ideo et nos non transcendimus terminos. Non praeterierunt Cherubim (a), sed cum omni reverentia caelestem

(a) Totus ordo orationis postulat *Seraphim*, quamvis in loco Isaias, et Cherubinos pro Seraphinis posuerit Philastrius Haeresi ult., ac Paulinus Natali 9, p. 605, ipseque Chrysostomus in illud, *Pater, si possibile est*, etc., et Cherubinos Seraphinis jungat Epiphanius Ancorati cap. 10, 28, cum severiano Orat. 2 de mundi creatione, et Philastrio Haeresi extrema et penultima, pariterque hymnus Cherubius appellari solet, qui Seraphicus est. Sicut vice versa in locum Cherubinatorum Exodi et Paralipom. Seraphini substituuntur Actione 5 synodi VII, seu in disputatione illic prolata Judaei et Christiani (ubi tamen Cod. Reg. 1028, f. 268, *Cherubim* habet, ut et alter interpretum) et ab Andrea Cretensi Oratione 3 in dormitionem Deiparae: necnon thronus seraphicus instar Cherubici in eodem Andrea legitur Orat. in ramos palmarum, atque in Theophane Cerameo Hom. 53, ac 60. *Αγγελος εστιν ομοιος ητοιμασθησαν ομοιος ητοιμασθησαν, hoc est, Dicit Deus Moysi: Fac Cherubim et Seraphim*. Epist. I Gregorii II ad Leonem Isaurum. Accedit huc, quod notavi ad Constit. Apost., Cherubim et Seraphim confundi apud Cyrillum Hierosolymitanum Catechesi mystagogica 5, cui nunc addas velim tum cognominem Alexandrinum lib. 9 et 10 de adoratione in spiritu et veritate, ubi etiam nomini seraphim dat interpretationem nominis Cherubim, cum rectius interpretetur ad Isaias caput 6, et ad Joannis 12, 41, tum narrationes de inventione S. crucis, apud Gretserum c. 1697, 1706, 1707, 1714, tum Anastasium Sinaitam 12: in

Illum hymnum modulantur : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus (Isai. 6. 3)*. Non pudore te afficit Paulus et Moyses, qui gloriam non prætergressi sunt? Pudore te afficiet cælum, gloriam enarrans. Sed nec persuadet tibi cælum? Pudorem inferent angeli. At angelos despicias? Reverere Cherubinos. Verum illos etiam audacter prætergrederis? Te Seraphim eo reducant ut sapias. At nec cælestibus nec terrenis documentis morem geris? Extra sacrum chorum mane, sponte exsula a divinis atris. Non potes enim Deum curiose scrutari, et inter fideles numerari. Ecquid de Deo dico? Nescis formidandum esse Dei naturam audacter scrutari? Imo ne ipsa quidem opera Dei si volueris accuratius rimari, dignum te putabit Deus familiaritate sua, sed longe repellat, ut qui impossibilia aggrediaris. Moyses talis tantusque vir, tot miraculorum patrator, qui mediator Dei et hominum fuit, cui mare divisum est, qui manna de cælis deduxit : hic ubi unum ex Dei jussis ausus est humana ratione metiri, nec divinæ concessit potentiae, inexorabilem pœnam incurrit. Ut enim pervenit ad petram, dixit ad populum : *Popule dure et incredule, num de petra hac potero vobis dare aquam (Num. 20. 10)?* Et quid illi Deus : *Pro eo quod non glorificasti me coram synagoga, non ingredieris in terram, quam juravi (Ibid. v. 12)*. Hic mihi mentem diligenter adhibe. *Pro eo quod non glorificasti me*. Quid erat glorificare? Dicere, Omnia potest Deus. Peccatum enim est contra Deum rationibus gesta ejus examinare, nec divinæ virtuti permittere, quæ super omnia operatur quæ sua sunt. Defensionem instituit David pro Moyse lapso, non mente, sed lingua (*Psal. 105. 33*). Nam justorum delicta in lingua sunt, impiorum crimina in mente. Ac sicut impius mente quidem a Deo sejungitur, videturque tamen ratione laborum aliquantum ad eum accedere; nam *Populus hic labiis me honorat, cor autem ejus longe est a me (Isai. 29. 13)*: sic et pius firmo corde præditus, sæpe lingua labitur. Ideo David Moysis defensionem suscipit, propheta prophetam purgat : *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos (Psal. 105. 32)*; non propter se. Quid autem sibi vult illud, *Propter eos*? Non ex proprio animo incredulitatem exhibuit, sed conturbatus ex contradictione populi, non amplius mentem habuit puram, utpote conturba-

Hexaëmeron; tum denique Theodorum Prodrum, in eodem Gretsero c. 2309. Quod autem hoc in loco Chrysostomus Seraphinos ponat supra Cherubinos, oratione vero tercia de incomprehensibili contra faciat, quam rationem dāimus? scilicet in re arbitraria et incerta, variationi opinionis locum esse. Porro ex Oratione Nicetæ Paphlagonis in laudem Bartholomæi apostoli, Novissimi Auctari Combesiani p. 397, 398, ubi ordines angelici gradatim enumerantur, excidiisse videntur vitio antiquarij, virtutes; et Oratione in Thomam p. 370, *throni*; quemadmodum liquet per consilium enumerationem Nicetæ Orat. in Petrum et Paulum p. 354, et orat. in Judam Thaddæum p. 431. Consulere adhuc potes notas ad Apostolicorum Opera c. 512, insuperque S. Ireneum lih. 1, cap. 1, p. 21, et in Epiphano Hær. 51, n. 17, p. 184, C, D. Ac demum ad ista Philastrii cap. postremo, *Nam Cherubim plenitudo scientiæ dicitur, et virtus ignea peragrans appellatur, me vide; audacter enim induco, et Seraphim virtus ignea flagrans appellatur. Cotel.*

tam. Hæc loquutus sum ab officina iniquitatis prolata. Ubi audisti genitum et ingenitum? ubi audisti novas illas, insanas fastuosas plenas dictiones? Circumscripta sunt illa, quæ Spiritus dunt, et inducta vicissim ea quæ sunt diaboli. Si hæc quæris, Paulum quare tibi vindicas doctorem? si hæc curiose exploras, Petrum te habere quid gloriaris? Fidem nega, et profer quæstionem. Sed a Scriptura, inquit, non recedo, absit. Inimicus et *** (a) discipulus et ratiocinatorum magister? Explica mihi qui ratiocinia sectaris, quomodo Christus januis clausis ingressus sit. Quid opus est alia tractare? Nam sæpe et dicentibus et audientibus detrimento sunt. Non dico tibi, invisibilem naturam expone : quomodo genuit Pater, quæ divinæ generationis modus; dispensationis (b) modum requiro.

5. Dic quomodo januis clausis ingressus sit Servator, quomodo ingressum fuerit corpus (*Jean. 20. 26*). Negat natura corporis *** evangelia. Si fidem sequar, veritas est certissima. Quomodo januis clausis ingressus est? Non erat enim incorporea natura, quæ corpora omnia penetrat; sed erat cum incorporea corpus; idque erat incorporeæ naturæ organum. Hoc quippe corpus humanum Servator habuit. Certe discipuli ad novum miraculum respicientes, existimarent spiritum esse, quia illud naturam corporis superabat. *** dubitantibus ait : *Palpate me, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere (Luc. 24. 39)*. Quomodo ingressus est? num aseres instar aeris soluti sunt? an forte corpus extenuatum est, sique permeavit ligni crassitudinem? At neque tu dicere potes, neque ego explanare valeo : nihil horum mihi Scriptura tradidit, rem non curiose perquiro : ea quæ prædicavit sequor, etiamsi nollem. Ingressum esse credo : quomodo autem non exploro. Ne putes *** clausis januis ingressus est. Non dixit, Rarefacta aut soluta janua ingressus est, sed *Januis clausis*. Quod factum est narravit; quis rei modus fuerit non declaravit. Exiit Petrus e carcere; sed apertæ sunt ei januæ, idque Scriptura significavit his verbis : *Porta ferrea ultro aperta est eis (Act. 12. 10)*. Non dixit, Ultro suscepit Petrum transcuntem : humanum quippe corpus erat, et ex humana massa. Corpus vero Christi humanum quidem erat, ob cognitionem quam nobiscum habet; divinum autem ob unionem Verbo, et ob admirabilem Virginis partum (c). Quomodo januis clausis ingressus est? quomodo cælis clausis ascendit? O temeritatem talia au-

(a) Hic et tribus in locis sequentibus, qui asteriscis notantur, testificatur Cotelæus desiderari quinque lineas ad singulos.

(b) Per dispensationem (Græc. *οὐνοπλάσις*) intelligas incarnationem Christi, seu potius totam seriem natalium, operum, et mortis Christi, quæ in redemptionem humani generis cedant.

(c) Juxta hunc locum corrigi velim Nesticam, quando notat ad Synodum Chalcedonensem : *Melior interpretatio sit eo quod Deus Verbum incarnatione et inhumanatus sit et conceptione univertis templum; ita ut scribatur, melior interpretatio sit, eo quod Deus Verbum incarnatus et inhumanatus sit, et ex conceptione univertis templum. Tom. 1 recentis præclaræque Collectionis Baluzianæ col. 1000. Cotel.*

ἡμεῖς· οὐχ ὑπερβαίνομεν τοὺς ὅρους. Οὐχ ὑπερέβη τὰ Χερουθίμ, ἀλλὰ μετὰ πίσης εὐλαθείας τὸν οὐράνιον ἐκείνον ὕμνον ἀναμέλπει· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος [425] *Sabaōth*, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὐ δυσωπεῖ σε Παῦλος καὶ Μωϋσῆς, δόξαν μὴ ὑπερβαίνοντες; Δυσωπήσει σε ὁ οὐρανός, δόξαν ἀπαγγέλλων. Ἄλλ' οὐ πείθει σε ὁ οὐρανός; Δυσωπήσουσιν ἄγγελοι. Ἄλλ' ἀγγέλων καταφρονεῖς; Φοβήθητι τὰ Χερουθίμ. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὑπερβαίνεις τῇ τόλμῃ; Συφρονιζέτω σε τὰ Σεραφίμ. Ἄλλ' οὔτε ὑπερκοσμίοις, οὔτε ὑποδείγμασιν ἐπιγείοις πείθῃ; Ἐκτός γενοῦ τῶν ἱερῶν χορῶν, ἐξόρισον σεαυτὸν τῶν θείων αὐλῶν. Οὐ δύνῃ γὰρ Θεὸν πολυπραγμαίνειν, καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς ἀριθμισθαι. Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Οὐκ οἶδας, ὅτι φοβερὸν τὸ κατατολμᾶν καὶ ἐρευνᾶν Θεοῦ φύσιν; Οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἂν θέλῃς πολυπραγμανοῦναι, ἄξιόν σε ὁ Θεὸς ἡγεῖται τῆς ἑαυτοῦ οικειότητος, ἀλλ' ἐκβάλλει μακρὰν, ὡς τῶν ἀδυνάτων κατατολμώντα. Μωϋσῆς ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ, ὁ τῶν τοσοῦτων θαυμάτων ἐργάτης, ὁ γενόμενος μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὃ διηρέθη θάλασσα, ὃς τὸ μάννα ἐξ οὐρανῶν ἐπήγαγεν· οὗτος, ἐν τῇ τῶν ὑπὸ Θεοῦ κελευσθέντων τολμήσας ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ μετρήσαι, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρηῖται, ἀπαραίτητον ἔσχεν τὴν δίχην. Ὡς γὰρ ἐφθασεν ἐπὶ τὴν πέτραν, λέγει πρὸς τὸν λαόν· Ὁ λαὸς σκληρὸς καὶ ἀπειθής, μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης θυρήσομαι ὑμῖν δοῦναι ὕδωρ; Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἀρθ' ὦν οὐκ ἐδόξασάς με ἐνώπιον τῆς συναγωγῆς, οὐκ εἰσελεύσῃ εἰς τὴν γῆν, ἦν ὡμοσα. Ἐνταῦθά μοι πρόσχε τὸν νοῦν ἀκριβῶς· Ἀρθ' ὦν οὐκ ἐδόξασάς με. Τί γὰρ ἦν τὸ δοξάσαι; Τὸ εἰπεῖν· Πάντα δύναται ὁ Θεός. Ἀμαρτία γὰρ ἐστὶν εἰς Θεὸν τὸ λογισμοῖς ἐξετάζειν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα, καὶ μὴ τῇ θείᾳ δυνάμει παραχωρεῖν, ὑπὲρ πάντα τὰ ἑαυτῆς ἐργαζομένη. Ἀπολογεῖται Δαυὶδ ὑπὲρ Μωϋσῆως σφαλέντος, οὐ διανοίᾳ, ἀλλὰ γλιώτῃ. Τῶν γὰρ δικαίων ἀμαρτήματα περὶ τὰ χεῖλη· τῶν δὲ ἀσεβῶν τὰ ἀδικήματα περὶ τὴν διάνοιαν. Καὶ ὡσπερ ὁ ἀσεβῆς ἀπασχοίνισται μὲν τῇ διανοίᾳ, δοκεῖ δὲ πως πλῆσιάζειν τῷ Θεῷ περὶ τὰ χεῖλη· Ὁ λαὸς γὰρ οὗτος τοῖς χεῖλεσσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· οὕτως ὁ εὐσεβῆς ἐβρώμενην ἔχων τὴν καρδίαν, ὀλισθαίνει πολλάκις περὶ τὴν γλώσσαν. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ ἀπολογεῖται ὑπὲρ Μωϋσῆως, προφήτης ὑπὲρ προφήτου· Καὶ παρώρισεν αὐτὸν ἐφ' ὕδατος ἀντιλογίας, καὶ ἐκακώθη Μωϋσῆς δι' αὐτούς· οὐ δι' ἑαυτόν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, δι' αὐτούς; Οὐ παρὰ τὴν ἰδίαν γνώμην τὴν ἀπιστίαν ἐδειξεν, ἀλλὰ θλωθεὶς ὑπὸ τῆς ἀντιλογίας τοῦ λαοῦ, οὐκέτι εὔρε τὸν λογισμὸν καθαρὸν, ὡς ἐν συγχύσει. Ταῦτα ἐλάλησα τὰ ἔργα τοῦ ἐργαστηρίου τῆς ἀδικίας προσφερόμενα. Ποῦ ἤκουσας ἀγέννητον καὶ γεννητόν; ποῦ ἤκουσας ἐκεί-

νας τῆς πολυμανοῦς καὶ πολυφαντάστους διαλέκτους; Περιεγράφη τὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἀντείσθηθη [426] τὰ τοῦ διαβόλου. Εἰ ταῦτα ζητεῖς, Παῦλον διὰ τί ἐπιγράφεις διδάσκαλον; Εἰ ταῦτα πολυπραγμανεῖς, Πέτρον τί σεμνύνει ἔχειν; Ἀρνησαί τὴν πίστιν, καὶ προσένεγκε ζήτησιν. Ἄλλ' οὐκ ἀναχωρῶ, φησὶ, τῆς Γραφῆς, μὴ γένοιτο. Ἐχθρὸς καὶ ... μαθητῆς καὶ λογισμῶν εἰσηγητῆς; Ἐρμήνευσόν μοι λογισμῷ δουλεύσας, πῶς ὁ Σωτὴρ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσῆλθε; Τίς χρεῖα περὶ τὰ ἄλλα ἀσχολεῖσθαι; πολλάκις γὰρ ζημίαν καὶ τοῖς λέγουσι καὶ τοῖς ἀκούουσι φέρει. Οὐ λέγω· Περὶ τῆς ἀοράτου φύσεως ἐρμήνευσον· πῶς ἐγέννησεν ὁ Πατήρ, τίς ὁ τῆς θείας γεννήσεως τρόπος· τὸ τῆς οἰκονομίας ἀπαιτῶ.

ε'. Εἰπέ, πῶς θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθεν ὁ Σωτήρ, πῶς εἰσῆλθε τὸ σῶμα. Ἡ τοῦ σώματος φύσις ἀρνεῖται ... τὰ εὐαγγέλια. Ἐὰν τῇ πίστει ἀκολουθήσω, ἀψευδῆς ἡ ἀλήθεια. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; Οὐ γὰρ ἦν ἡ ἀσώματος φύσις, ἡ πάντων τὰ σώματα τέμνουσα· ἀλλ' ἦν μετὰ τῆς ἀσωμάτου τὸ σῶμα· καὶ τοῦτο ἦν τῆς ἀσωμάτου φύσεως ὄργανον. Τοῦτο γὰρ εἶχε τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον ὁ Σωτήρ. Ἀμέλει γοῦν οἱ μὲν μαθηταὶ πρὸς τὸ ξένον τοῦ θαύματος ἀποβλέποντες, ἐνόμισαν [ὅτι] πνεῦμά ἐστιν· ἐπειδὴ τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἐνίκα τὸ προκείμενον. Ὁ ... μαι, λέγει πρὸς ἀμφιβάλλοντας· *Ψηλαφήσατέ με, καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὅστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα*. Πῶς εἰσῆλθεν; Ἄρα αἱ σανίδες δίχην ἀέρος διελύθησαν; ἀλλ' ἄρα τὸ σῶμα ἐλεπτύνθη, καὶ οὕτως διῆλθε τὴν τοῦ ξύλου παχύτητα; Ἄλλ' οὕτε σὺ δύνῃ εἰπεῖν, οὔτε ἐγὼ ἐρμηνεύσαι ἰσχύω· οὐδὲν μοι τούτων παρεῖδωκεν ἡ Γραφή· οὐ πολυπραμονῶ· οἷς ἐκίρυσεν ἀκολουθῶ, κἂν μὴ θέλω. Ὅτι εἰσῆλθε πιστεύου, τὸ δὲ πῶς οὐ πολυπραμονῶ. Μὴ νομίσεις ... τῶν θυρῶν εἰσῆλθεν. Οὐκ εἶπεν, Ἀραιωθείσης ἢ διαλυθείσης τῆς θύρας εἰσῆλθεν, ἀλλὰ, *Κεκλεισμένων*. Τὸ γεγονός ἐκήρυξε· τίς ὁ τρόπος τοῦ γεγονότος οὐκ ἔδειξεν. Ἐξῆλθε Πέτρος ἀπὸ φυλακῆς· ἀλλ' ἠνοήθησαν αὐτῷ αἱ πύλαι, καὶ ἡ Γραφή ἐπεσημάνετο λέγουσα, ὅτι *Ἡ σιδηρᾶ πύλη αὐτομάτη ἠνοήθη αὐτοῖς*· οὐκ εἶπεν, *Αὐτομάτη ἐδέξατο Πέτρον διερχόμενον· ἀνθρώπινον γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐξ ἀνθρώπινου φουράματος*. Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον μὲν, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς συγγένειαν· θεῖον δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἕνωσιν, καὶ διὰ τὴν ξένην ὠδίνα τῆς παρθένου. Πῶς εἰσῆλθε κεκλεισμένων τῶν θυρῶν; πῶς ἀνῆλθε κεκλεισμένων τῶν οὐρανῶν; Ὡς τῆς ἀτοπίας τῶν ταῦτα

^a Sic Ms. perperam. Legendum forte, τὰς πολυμανεῖς καὶ πολυφαντάστους διαλέκτους. COSTELEN.

τολμούντων = ἡ τῆς εὐσεβείας τῶν πάντα πιστεύοντων! Ἄλλὰ τί φησιν ὁ ἀντιλέγων; Οὐχ εὐρίσκομεν τὴν πίστιν ἀσφαλῆ πανταχοῦ· εὐραμεν καὶ διολισθαίνουσαν· οὐ δεῖ πιστεύειν ἀνεξετάτως, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως. Πολλὰ δὲ συντρέχουσιν αὐτοῖς τῶν ἔξω. Ἄδελφά γάρ τὰ φρονήματα καὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων· κάκεινα τῶν δαιμόνων εὐρέσεις, καὶ ταῦτα τῶν δαιμόνων διδασκαλία. [427] Λέγουσιν οὖν τινες τῶν ἀντιπιπτόντων τῇ πίστει, ὅτι τὸ ἀλόγιπτον αὐτῆς βλαβερὸν· κἂν μὴ ἐξητασμένος λογισμὸς συνημμένος ἢ τῇ πίστει, οὐδαμῶς κέρδος φέρει τῷ πιστεύοντι. Πόθεν γὰρ, φησὶν, ἐξετάσαι βούλη τῆς πίστεως τὴν φύσιν; θέλεις ἀνωθεν ἐξ αὐτῆς, φησὶ, τῆς δημιουργίας; Ζήτησον ὃν λέγετε πρωτόπλαστον. Εὐρίσκω ἀπὸ πίστεως πεσόντα. Βλέπε τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὰ ῥήματα, τοῦ πάντα τολμώντος ῥαδίως ἐπιχειρεῖν, ὅσα τολμᾷ, ὅσα φθέγγεται, ὅσα προτείνει. Ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, ὅτι ὁ θεὸς εἶπεν αὐτῷ· Ἦ ἂν ἡμέρα φάγησθε, ἔσσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν. Ἐπίστευσε τῷ θεῷ, πιστεύσας ἀπώλετο. Ἀρχὴ οὖν τῶν κακῶν πίστις. Ταῦτα πρὸς ἡμᾶς· ἐκεῖνοι οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, οἱ τῆς εὐσεβείας πολέμιοι. Ἄλλ' ἠγνόησαν οἱ ἀσεβεῖς τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως ὄρον, οὐκ οἶδασιν ὃ προτείνουσι. Μὴ γὰρ ἡμεῖς; λέγομεν, ὅτι πᾶς ὁ παντὶ πιστεύων, ἐκεῖνος πίστιν ἔχει, καὶ πιστὸς ἀναγορεύεται; οὐχ ὅτι ὁ πιστεύων τῷ τυχόντι, πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων ἀληθινῶς. Μὴ γὰρ ἐδειξας, ὅτι Θεῷ πιστεύσας ἀπώλετο; Διαδόλω πιστεύσας ἔπεσε, Θεῷ ἀπιστήσας ὠλίσθησε. Τί διαστρέφεις τὰ ῥήματα; Ἄκουε Ἱερεμίου λέγοντος· Ἀκούσατέ μου, οἱ μισοῦντες κρίσιν, οἱ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες. Καὶ μὴν ἐχρῆν εἰπεῖν Ἀρχὴ τῶν κακῶν ἀπιστία. Εἰ γὰρ ἐπίστευσε Θεῷ λέγοντι, Ἦ ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθνεῖσθε, οὐκ ἂν ὠλίσθησεν, ἀλλ' εἶχεν ἂν τὴν πίστιν, πίστιν ἀσφαλῆ πρὸς σωτηρίαν. Ποτὲ μὴ διάβαλε τὸ ὄνομα τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ὁ παντὶ πιστεύων πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων, οὗτος μόνος καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται. Κατάλειπε ζητήσεις, καὶ ἀσπασαι πίστιν. Πίστις πάντα φωτίζει, πίστις πάντα ἀγιάζει, πίστις Πνεύματος ἁγίου καταξιοῖ. Στέφανος γὰρ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως. Εἰ μὴ προέλαμπεν ἡ πίστις, δύναμις οὐκ ἠκολούθει τῷ ἁγίῳ. Ὅπου πίστις, ἐκεῖ καὶ δύναμις· ὅπου ἀπιστία, ἐκεῖ καὶ ἀσθένεια. Ἀρχὴ τῶν αγαθῶν πίστις· πηγὴ τῶν αγαθῶν πίστις. Αἰθώμεν τὸ ὄπλον τῆς σωτηρίας. Τί λέξεις δουλεύεις, καὶ τὴν ἀλήθειαν φεύγεις; διατί προσφέρεις ἂ μὴ τολμᾷ μῆτε τῶν ἀγγέλων φύσις ἐρευνηῆσαι; Τί λέγω ἢ τῶν ἀγγέλων φύσις; ἂ μῆτε δαίμονες τολμῶσιν. Οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Πέτρῳ; οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Παύλῳ; οὐ τοῖς ἀγγέλοις; οὐ τοῖς Χε-

ρουδίμ; οὐ τοῖς Σαραφίμ; Γενοῦ κἂν μαθητὴς τῶν δαιμόνων. Εἶδον οἱ δαίμονες τὸν Σωτήρα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· Ἐὰν τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Οἱ δαίμονες Υἱὸν ὁμολογοῦσι, καὶ σὺ, αἰρετικῆ, βλασφημείς; δαίμονες ἴσον ποιοῦσι, καὶ σὺ τὴν ἀνίστητα κατασκευάζεις; Καὶ τί ποιήσω, φησὶν ὁ αἰρετικὸς, τῷ Κυρίῳ λέγοντι· Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν; Μόνον εἶπε, μόνον ἐκήρυξε τὸν ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Πατέρα. Στοιχῶ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ παρὰ Θεοῦ κατηγγελημένη. Τῇ φωνῇ τοῦ μόνου [428] ἀκολουθεῖς, καὶ τῇ λέξει δουλεύεις; Τῆρι μοι τοῖς ὄρους ἐπὶ τῶν ἐξεταζομένων. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ ἕτερος πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ. Δίκαιος καὶ σωτήρ παρεῖ ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ. Καὶ ἐπιστρέφῃτε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε ἀπὸ ἐσχάτων τῆς γῆς. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Κατ' ἐμαντοῦ ὀμνύω. Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Καὶ ἐπήγαγε· Καὶ οὐκ ἐστὶν ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. Βλέπετε πῶς δεικνύει μεμονωμένην φύσιν, μηδὲν ἔχουσαν κοινὴν πρὸς ἕτεραν ἀπεσχοινισμένην φύσιν; Λέγει δὲ ταῦτα ὁ Θεός· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος· ὁ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος. Πρόσεχε σὺ εἰς τὸ, Μόνος, ἐπειδὴ προφέρεις τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος· καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος· κατ' ἐμαντοῦ ὀμνύω. Πρόσεχε καὶ τῇ αὐθεντίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ λέγοντος· ὅτι εἶπεν, Οὐκ ἐστὶν ἄλλος· καὶ τὸ, Μόνος εἰμι, καὶ τούτα, καθ' ἑαυτοῦ ὤμοσα· καὶ μὴνύει μὴ εἶναι τινα μέλλον αὐτοῦ καλοῦντος. Ὡστε καὶ ὁ Ἀπόστολος φησὶν Ἐκεῖ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμῶσαι, καθ' ἑαυτοῦ ὤμοσεν. Οὐκ ἔχει οὖν μείζονα ὁ λέγων· Κατ' ἐμαντοῦ ὀμνύω, εἰ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφίσονται. Καὶ τί ὀμνύεις; Ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ^h, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Τίς ὁ ταῦτα λέγων, αἰρετικῆ; ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός; Παρ' ἐμοὶ τῷ πιστῷ, καὶ παντὶ εὐσεβεῖ, τῷ Πατρὶ ἢ ἀξία, καὶ Υἱοῦ ἡ αὐθεντία. Ἐκεῖνο γὰρ ἔχει παρατετηρημένον, ὅτι πολλὰ τῶν λεγομένων ἐπ' ἡμῖν ἀγωνιστικῶς κηρύττεται, οὐ δογματικῶς. Ἐμὲ ἔστηκεν ἐβρωμένον τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας, καὶ παντὶ πιστῷ, ὅτι ὅπου μόνος διαλέγεται Πατὴρ, συμπαιρῶληται καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅπου Υἱός διαλέγεται, Πατὴρ αὐθεντία· ὅπου Πατὴρ αὐθεντεῖ, Υἱὸς ἐξουσία· ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεργεῖ, τοῦ Πατρὸς ἢ ἐνέργεια. Οὐ τέμνεται τῆς ἁγίας Τριάδος ἡ δόξα, ἐπειδὴ οὐ τέμνεται τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας. Μὴ ὁμολογεῖ μίαν βασιλείαν.

^h In Operibus Athanasii sic legitur hic locus: Κατ' ἐμαντοῦ ὀμνύω, ἢ (vel ἢ) μὴν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀπογραφίσονται, ὅτι ἐμὲ κάμψαι πᾶν γόνυ. СОПЛЕЛ.

^a Sic fere ubique pro τολμώντων.

dentium! o pietatem cuncta credentium! Sed quid ait adversarius? Non invenimus fidem ubique tutam; reperimus eam collapsam: non oportet sine examine credere, sed cum diligenti perquisitione. Multa porro externa iis concurrunt. Sunt enim affinia hæreticorum et gentilium sensa: illa dæmonum inventa, hæc dæmonum doctrina sunt. Dicunt ergo quidam adversariorum fidei, noxium in illa esse id quod rationi non subijciatur: et nisi fidei adjungatur rationis examen, nullum credenti lucrum afferre. Unde enim vis, inquit, naturam fidei examinare? visne, inquit, a principio, ab ipsa mundi creatione? Inquire de eo, quem vocatis protoplastum. Invenio illum a fide cecidisse. Considera maligni dæmonis verba, qui omnia facile audet aggredi, qualia audeat, quænam loquatur, quænam obtendat. Vos dicitis, inquit, serpentem illi dixisse¹: *Quocumque die comederitis, inquit, eritis sicut dii scientes bonum et malum* (Gen. 3. 5). Creditit serpenti; quod credidisset periit. Principium ergo malorum est fides. Hæc ad nos illi veritatis inimici, piæ religionis hostes. Sed ignorant impii veram fidei definitionem, nesciunt quid objiciant. Non enim dicimus, quemlibet qui omnibus credat, fidem habere, ac fidelem prædicari; neque eum qui obvio cuivis credit, esse fidelem; sed eum qui vere Deo credit. Num ostendisti Adamum quod Deo credidisset periisse? Quod diabolo crediderit, lapsus est; quod Deo non crediderit, cecidit. Cur dicta pervertis? Audi Jeremiam dicentem: *Audite me, qui odio habetis judicium, qui omnia recta pervertitis* (Imo Mich. 3. 9). Atqui dicere oportuit, Principium malorum incredulitas. Nam si credidisset Deo dicenti, *Quocumque die comederitis, morte moriemini* (Gen. 2. 17), non lapsus fuisset, sed habuisset fidem, fidem, inquam, tutam ad salutem. Noli umquam fidei nomen calumniari. Non enim ille qui cuilibet credit, fidelis est; sed qui Deo credit, is fidelis est et dicitur. Abstine a quæstionibus, et amplectere fidem. Fides omnia illuminat, fides omnia sanctificat, fides Spiritu sancto dignatur. Nam *Stephanus plenus gratia et fortitudine* (Act. 6. 8). Nisi præluxisset fides, fortitudo in sancto viro non sequenta fuisset. Ubi fides, illic et virtus seu fortitudo; ubi incredulitas, illic infirmitas. Principium bonorum, fides; fons honorum, fides. Sumamus arma salutis. Cur dictionibus servis, et veritatem fugis? cur profers ea, quæ ne angelorum quidem natura investigare audet? Quid dico angelorum natura? Quæ ne dæmones quidem audent. Non vis sequi Petrum? non vis sequi Paulum? non angelos? non Cherubim? non vis Seraphim? Esto saltem dæmonum discipulus. Viderunt dæmones Servatorem, et aiebant illi: *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei* (Matth. 8. 29)? Dæmones Filium confitentur, et tu, hæretice, blasphemias? dæ-

mones æqualem faciunt, et tu inæqualitatem ads ruis. Ecquid faciam, ait hæreticus, cum Dominus dicat: *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 17. 3)? Solum dixit, solum prædicavit verum Deum Patrem. Veritatem sector per Deum annuntiatam. Vocem solius sectaris, et literæ servis? Serva terminos in rerum disquisitione. Dicit Deus per prophetam: *Ego sum primus, et ego postea, et alius præter me non est. Justus et salvator præter me non est. Et convertimini ad me, et salvi eritis ab extremis terræ. Ego sum Deus et non est alius. Per memetipsum juro. Ego primus, et ego post hæc: atque intulit, Et non est alius præter me* (Isai. 44. 6. et 45. 21. 22. 23). Videte quomodo ostendat solitariam naturam, quæ nihil commune habeat cum alia natura separata. Hæc porro Deus ait: *Ego sum, et non est alius; qui per prophetam ait: Extendi cælum solus* (Isai. 44. 24). Attende tu voci *Solus*, quandoquidem profers *Solum verum Deum. Extendi cælum solus*. Similiter quoque hic, *Ego sum et non est alius: per memetipsum juro*. Animum adhibe pariter auctoritati et potentæ loquentis, quod dixerit, *Non est alius*; et, *Solus sum*, et hoc, *Per memetipsum juravi*; significatque neminem se loquente majorem esse. Unde ait etiam Apostolus: *Quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum* (Hebr. 6. 13). Non habet ergo majorem qui dicit: *Per memetipsum juro, si quidem egredietur de ore meo justitia, sermones mei non avertentur* (Isai. 45. 23). Et quid juras? *Quia mihi curvabitur omne genu (a), et omnis lingua confitebitur Deum verum* (Isai. 45. 24). Quis hæc dicit, hæretice? Pater an Filius? Apud me fidelem, cunctosque pios, Patris est dignitas, et Filii auctoritas. Hoc enim observes velim, multa eorum quæ dicimus, pugnantium, non docentium more prædicari. Mihi firmum stat dogma pietatis, et cuilibet fideli, nempe ubi solus loquitur Pater, ibi comprehendi etiam Filium et Spiritum sanctum. Ubi Filius loquitur, ibi Patris adest auctoritas; ubi Pater auctoritatem exercet, ibi Filii est potestas; ubi Spiritus sanctus operatur, Patris operatio est. Non scinditur sanctæ Trinitatis gloria (b),

(a) Illum textum hoc pacto citatum invenies in Operibus Athanasii, Dialogo 3 de Trinitate, T. 2, p. 215; seu Maximi T. 2, p. 459: *Per memetipsum juro, amen egredietur de ore meo justitia; non exitu fraudabuntur sermones mei, qui mihi curvabitur omne genu*. Coteter.

(b) Non ita pridem edita fuerunt cura et studio stephani Baluzii, hominis ad editionum labores nati, lib. 4 miscellaneorum, duo Theodoretii fragmenta ad Trinitatem pertinentia. Ea gestit animus cursim hic meliora facere. Unde conjecturas solummodo proponam, conferendas vero et examinandas diligentibus relinquam. Lego igitur initio prioris fragmenti: *salus autem est scientia existentis; existentis vero scientia, est Dei; Deus autem est Trinitas*. Sub initium autem posterioris: *Et autem clare intelligatur, exemplo quodam tenui (vel tene) istius patefaciamus sensum. ait enim Trinitatem personarum subsistentium esse Nomen Petrus, in baptisate vero Andreas, et in militia Thomas*. Et p. 5, lin. 1, in marg. *Deuter. 6. 4*. Post per titulum, *adversus Arrium impium*, atque a linea: *Sed necessarium quidem est, ut tres subsistentias confitendo, malum sectam Arrii fugiamus. Contrariam enim Sabellio judicantem pergens riam, et fugiens monarchiam, in millorum deorum paganici inruunt opinionem subsistentias sanctæ Trinitatis in unam deitatis substantiam non intendens, sed naturas et substantias extraneas subiectus alterutris, Deum*

¹ Post hæc verba, *illi dixisse*, sequentia leguntur apud Lupum, De tribus quæstionibus, sub initium: *Adjecto eo, scire Deum (nihil mutò), quod si c medissent unde prohibui essent, mox aperirentur oculi eorum, similesque diis existerent. Scilicet ut numerositate deorum saltem eorum fidem corrumpere, si ad inobedientiam tentati gula vitio non cessissent*. Coteter.

quia non scinditur doctrinae veritas. Ne confitearis unum regnum.

6. Hæc a me dicta sunt, quia hostem exerceo, ne forte quidam sycophantæ dicant: Vide quomodo dixerit, omnia esse Filii, et Filium loqui, et ostendit quidem alienam esse prophetiam Patris, propriam vero Filii. Stat mihi inconcussa Filii meta. Certamen est hæc exercitatio. Illic ostendo Filium loquentem, et cum tibi persuasero, mihi etiam persuasero, Patrem loqui, Filium prædicare, Spiritum sanctum oracula fundere, « Ego primum, ego et post hæc, et præter me Deus non est. Per memetipsum juro. » Quis est qui dicit, « Ego sum et non est alius? » et, « De ore meo egredietur justitia; » et, « Sermones mei non avertentur: quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum? » Quomodo ponis dictum? in quem assumis nomen? Sed tu ne dicas ea quæ ignoras; neque ego quod non novi effero. Sequamur magistrum spirituales, qui nos deducere valeat ad pietatem. Ne igitur ex me audias, sed audi mecum. Ego ecclesiasticorum dogmatum Paulum novi doctorem. Cum Paulum dico, Christum prædico; ipse enim erat qui in Paulo loquebatur, secundum illud dictum: « An experimentum queritis ejus, qui in me loquitur Christi? » (2. Cor. 13. 3) Hanc igitur præmissam Isaiaæ prophetiam: « Ego sum et non est alius; » et, « Per memetipsum juro, quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum, » Paulus de Christo accipit. Et ubi hanc invenis demonstrationem? Ad Romanos scribens ait: « Tu autem quid judicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? cur invicem judicatis? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum » (Rom. 14. 10. 13. 11). Ille est qui ait, « Ego sum, et non est alius; per memetipsum juro, quia mihi curvabitur omne genu. » Si ergo Paulus prophetiam Christo refert: qui autem apud prophetam loquitur est Christus;

magnam definiens et parvum et minimum; et infra, allegavit; p. vero 8: Ait enim cantiloquus (Ps. 38, 7), Eliam in imagine ambulat homo, non ut consistat usque in hoc, sed jaculetur mente a sensibilibus ad intelligibilia. P. 6: Christianismus autem vere est scientia inenarrabilis sanctæ Trinitatis: per hanc sanctam scientiam ab ignorantia liberatur homo, gratia filius Dei vocatur: et multis interjectis, de homine: Non alienum autem a Dei cognitione est, licet ex non existentibus, donante Creatore. Intellectus autem, et iste secundum interiorum hominem non extra rationem agentibus: namque est intellectus rationis. Sed neque extra spiritum: est enim intellectus intelligens, et ratio ratiocinatrix, et spiritus palam faciens, et contemplator; et unum substantia, tria proprietatibus. Mens enim seu intellectus, Pater Verbi, habet enim verbum, etc. Vide Theodoretum Quæst. 20 in Genesim. At p. 7: Quid vere Pater est verbum. Ibi enim vere est unitas Trinitatis, et Trinitas vere est unitas. Propterea enim Pater existens subsistentia, etc., et post multa, selectissimam scientiæ profunditatem; p. denique ultima, Secundum quid unum tria, et secundum quid tria unum; secundum quod immutabiliter habet ad semetipsum Trinitas una natura existens, propter hoc unum; Trinitas porro secundum quod non una persona, sed tres. Trinitas vere est unitas, etc. Invenitur, etc. Sap. 1, 2. Atque brevem hanc digressionem amori erga Theodoretum meo postulo condonari; cujus ergo culpam deprecari iuvo, si culpa est, quam culpa vacare. Cotelet.

dicit vero Christus, *Ego sum solus, et non est alius: ergo Patrem eiecit divinitate? Atqui non eiecit; revera namque non eiecit; individua enim est gloria. Ergo clare demonstratum est, quemadmodum Filius cum dicit, Ego sum solus, non eiecit Patrem; ita neque cum de Patre dicit, Ut cognoscant te solum verum Deum, se ipsum sejungere a veritate. Neque hoc solum salubriter docetur; sed etiam Christum esse verum Deum ex ipso testimonio inferitur. Subjungit enim, Et omnis lingua confitebitur Deum verum. Proinde qui dicit, Ego solus, et ego verus, Filius est. Cur ergo contendit de verbis, ubi consentit veritas? Cur itaque dixerit, Te solum verum Deum, edisce, et ne concerta. Servator præceptor est mundi, corrector orbis, qui lapsa erigit, errantia reducit et inveterata renovat. Quia noverat sermonem suum processurum, et per totum orbem propagandum ad corrigendum gentilium errorem, et ad coarguendam Judaicam incredulitatem, utrinque acuto usus est sermone; ut dum dicit, Verum et solum Deum, plures falsosque deos traduceret, cumque subdit, Et quem misisti Christum, illos qui incarnationem negaverant confortaret. Prædicat solum verum Deum; non separando se, sed instrumenta erroris destruendo. Atque ut discas, frater, ipsum esse et verum Deum, et veri Dei Filium, Joannes evangelista in quo hæc scripta sunt: nam in Evangelio secundum Joannem habetur: Ut cognoscant te solum verum Deum (Joan. 17. 3); idem ille præco, qui hæc prædicavit, in Epistola sua scribit: prima autem Epistola inter ea quæ in Ecclesia recipiuntur, non inter apocrypha recensetur (a): nam secundam et tertiam patres extra canonem ponunt. Primam vero Epistolam Joannis esse, omnes consentiunt. Quid igitur ille sanctus per epistolam de Deo loquens prædicet animadvertere necesse est. « Scimus, » inquit, « quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus illum qui verus est, et simus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus, et vita æterna » (1. Joan. 5. 20). Iste, fratres, et illa dixit, et hæc prædicavit. Adhuc, si placet, de voce Solus philosophemur et disputemus. Adversus infidelem multæ sagittæ mittantur, non ut corpora vulnerent, sed ut sententias corrigant. Emittantur verba ad fideles, sagittæ vero ad infideles. Nam Sagittæ potentis acutæ, populi sub te cadent (b), in corde inimicorum (Psal. 44. 6). Ait ergo beatus Jeremias, sive potius Baruch, qui discipulus illius fuit, sicut Eliseus Elia: « Qui præparavit terram in æternum tempus, replevit eam jumentis et quadrupedibus: emisit lumen, et vadit; vocavit illud, et obedivit illi in tremore. Stellæ autem fulserunt in custodiis suis, et lætatae sunt; vocavit ipsas stellæ, » inquit, « et dixerunt. Adsumus: et fulserunt in lætitia ei qui fecit illas »*

(a) Vide supra in Monito.

(b) In mendo est locus Cyrilli Alexandrini Comment. ad Zachariam n. 60, in exquisitione hujus textus: Sagittæ ejus, Mystajogi, eos qui errant veram Dei naturam ignorantes, perculiunt, illis non mortem afferentes sed charitatem quæ est in Christo, ut sub ipso feriant Quinimo, cadant, sicut et cæco patet. Cotelet.

ς'. Ἐπειδὴ τὸν ἐχθρὸν γυμνάζω, ταῦτά μοι εἰρη-
ται, ἵνα μὴδὲ τινες τῶν διαβάλλειν φιλοῦντων εἰπω-
σιν· Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι πάντα τοῦ Υἱοῦ ἐστί, καὶ, Ὁ
Υἱὸς φέγγεται, καὶ ἀπέδειξεν μὲν ἄλλοτριαν τὴν προ-
φητεῖαν τοῦ Πατρὸς, [429] ἰδίαν δὲ τοῦ Υἱοῦ. Ἔσθηκέ
μοι ἀσάλευτος ὁ ὄρος τῆς πίστεως. Ἄγων ἐστὶ τὸ
γυμναζόμενον. Δείκνυμι ἐναυθῶα τὸν Υἱὸν φθεγγόμε-
νον, καὶ ὅταν σε πείσω, τότε ἐμαυτὸν πείθω, Πατέρα
λαλοῦντα, Υἱὸν κηρύττοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θε-
σπίζον. Ἐγὼ πρῶτον, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ
πλήρ ἔμοῦ Θεὸς οὐκ ἐστίν. Κατ' ἔμοῦ ὁμνῶ.
Τίς ἐστίν ὁ λέγων, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστίν
ἄλλος; καὶ ὅτι Ἐκ στόματός μου ἐξελεύσεται
δικαιοσύνη; καὶ, Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφή-
σονται· ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται Θεὸν τὸν ἀληθινόν; Πῶς
τίθησι τὸ ῥῆμα; εἰς τίνα ἐκλαμβάνεις τὸ δνομα; Ἄλλα
μῆτε σὺ φράζεαι ἢ μὴ οἰδᾶς, μῆτε ἐγὼ ἐπαγγέλλομαι
ἢ μὴ ἐπίσταμαι. Ἀκολουθήσωμεν διδασκάλῳ πνευ-
ματικῷ, δυναμένῳ ἡμᾶς στοκῆσαι πρὸς εὐσέβειαν.
Μὴ τοίνυν ἄκουε παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἄκουε μετ' ἐμοῦ.
Ἐγὼ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τὸν Παῦλον
οἶδα διδάσκαλον. Ὅταν Παῦλον εἶπω, Χριστὸν κη-
ρύττω· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐν Παύλῳ φθεγγόμενος, κατὰ
τὸ εἰρημένον· Εἰ δοκιμῆν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ
λαλοῦντος Χριστοῦ; Ταύτην τοίνυν τὴν προφητεῖαν
Ἠσαίου τὴν προσηρημένην, τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ
ἐστίν ἄλλος· καὶ, Κατ' ἔμαντοῦ ὁμνῶ, ὅτι ἐμοὶ
κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογή-
σεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, Παῦλος εἰς Χριστὸν
ἀναλαμβάνει. Καὶ ποῦ ταύτην εὐρίσκεις τὴν ἀπόδει-
ξιν; Ἐπιστέλλων Ῥωμαίοις φησί· Σὺ δὲ τί κρίνεις
τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν
ἀδελφόν σου; τί ἀλλήλους κρίνετε; Πάντες γὰρ
παραστησόμεθα τῷ βήμῳ τοῦ Χριστοῦ. Γέ-
γραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμ-
ψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται
τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐκεῖνος ὁ λέγων· Ἐγὼ
εἰμι, καὶ οὐκ ἐστίν ἄλλος· κατ' ἔμαντοῦ ὁμνῶ,
ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ. Εἰ τοίνυν ὁ Παῦλος εἰς
Χριστὸν ἀναφέρει τὴν προφητεῖαν ὁ δὲ ἐν τῷ προ-
φήτῃ φθεγγόμενος Χριστὸς ἐστίν, λέγει δὲ ὁ Χριστὸς·
Ἐγὼ εἰμι μόνος, καὶ οὐκ ἐστίν ἄλλος· οὐκοῦν ἐκ-
βάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεότητος; Ἄλλ' οὐκ ἐκβάλλει.
ὥσπερ οὖν οὐκ ἐκβάλλει· ἀμέριστος γὰρ ἡ δόξα. Οὐκο-
οῦν ἀποδέδεικται σαφῶς, ὅτι ὥσπερ ὁ Υἱὸς ὅταν λέγει,
Ἐγὼ εἰμι μόνος, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα· οὕτως,
οὐδὲ ὅταν περὶ Πατρὸς λέγει, Ἴνα γινώσκωσί σε
τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν, ἑαυτὸν ἀφορίζει τῆς
ἀληθείας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἴσται, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ
εἶναι ἀληθινόν Θεόν τὸν Χριστὸν, ἐξ αὐτῆς τῆς μαρ-
τυρίας προφέρεται· ἐπάγει γάρ· Καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται τὸν Θεόν τὸν ἀληθινόν. Οὐκοῦν ὁ
λέγων, Ἐγὼ μόνος, καὶ ἐγὼ ἀληθινός, ὁ Υἱὸς ἐστίν.
Τί τοίνυν διαφέρει περὶ τὰ ῥήματα, συμφωνούσης τῆς
ἀληθείας; Διατί οὖν εἶπε, Σὲ τὸν μόνον ἀληθινόν
Θεόν, παιδεύου, καὶ μὴ μάχου. Ὁ Σωτὴρ παιδευτῆς
ἐστίν τοῦ κόσμου, διορθωτῆς τῆς οἰκουμένης, ὁ τὰ

πεπτωκότα ἐγείρων, ὁ τὰ πεπλανημένα ἐπιστρέ-
φων, καὶ τὰ πεπαλαιωμένα ἀνακαινίζων. Ἐπειδὴ
ἦδεν τὸν ἑαυτοῦ λόγον προϊόντα καὶ ἰσχύσαντα εἰς
πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν, εἰς διόρθωσιν τῆς Ἑλληνικῆς
πλάνης, καὶ εἰς ἐλεγχον τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας,
διστομον προφέρει τὸν λόγον· Ἴνα δι' ἐμὲ τὸν ἀλη-
θινόν^α καὶ μόνον εἰπεῖν τὸν Θεόν, τοὺς πολλοὺς
καὶ ψευδωνύμους στηλιτεύσῃ· διὰ δὲ τὸ ἐπαγαγεῖν,
καὶ ὄν ἀπέστειλας Χριστόν, τοὺς ἠρνημένους τὴν οἰ-
κονομίαν ἐλέγξῃ. Κηρύττει μόνον ἀληθινόν [430] Θεόν·
οὐχ ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀλλὰ καὶ ὄργανα τῆς πλάνης
ἀφανίζων. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀδελφε, ὅτι αὐτὸς ἐστίν καὶ
ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἀληθινὸς Θεοῦ Υἱὸς, Ἰωάννης ὁ
Εὐαγγελιστῆς, ἐν ᾧ ταῦτα γέγραπται (ἐν γὰρ τῷ
Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Ἰωάννην κεῖται· Ἴνα γινώσκωσί
σε τὸν μόνον ἀληθινόν Θεόν), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ κήρυξ,
ὁ ταῦτα κηρύξας, αὐτὸς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἑαυτοῦ
γράφων· τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων, οὐ τῶν ἀποκρύφων
μὲν ἢ πρώτη Ἐπιστολῇ· τὴν γὰρ δευτέραν καὶ τρίτην·
οἱ Πατέρες ἀποκαλονίζουσι. Τὴν μὲντοι πρώτην Ἐπι-
στολὴν ἅπαντες εἶναι Ἰωάννου συμφώνως ἀπεφάνησαν.
Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἅγιος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς κηρύττει
θεολογῶν, προσέχειν ἀναγκαῖον. Οἶδαμεν, φησὶν, ὅτι
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν,
ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ
ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός
ἐστίν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Οὗτος,
ἀδελφοί, κάκεινα εἶπε, καὶ ταῦτα ἐκήρυξεν. Ἐπι-
πλεῖον εἰ δοκεῖ εἰς τὸ, μόνος, φιλοσοφῶμεν, καὶ
ἀγωνισώμεθα. Πρὸς τὸν ἀπίστον πολλὰ τὰ βέλη πεμ-
πέσθω· βέλη, οὐχ ἵνα τρώσῃ τὰ σώματα, ἀλλ' ἵνα
διορθώσῃ τὰ φρονήματα. Πεμπέσθω ῥήματα μὲν
πρὸς τοὺς πιστοὺς, βέλη δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους.
Τὰ βέλη^β γὰρ τοῦ δυνατοῦ ἠκοιμημένα, λαοὶ
ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν.
Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἱερεμίας, μᾶλλον δὲ
Βαρούχ ὁ μαθητῆς αὐτοῦ, ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τοῦ
Ἠλίου, Ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον, ἐπέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τε καὶ τετρα-
πόδων· ἀπέστειλε τὸ φῶς, καὶ πορεύεται· ἐκά-
λεσεν αὐτὸ, καὶ ὑπήκουσεν αὐτῷ τρόμφ. Οἱ δὲ
ἀστέραις ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν, καὶ
εὐφράνθησαν. Ἐκάλεσεν αὐτοὺς τοὺς ἀστέρας,
φησὶ, καὶ εἶπεν, Πάρσμεν· καὶ ἔλαμψαν ἐν εὐ-
φροσύνῃ τῷ ποιήσαντι αὐτούς. Καὶ τσαῦτα θεο-
λογήσας, φησὶν· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθή-
σεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Πρόσθετε ἀκριβῶς, πῶς
ἀποκαλεῖται τῷ ἐτέρῳ. Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς
αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδω-
κεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ
τῷ ἠραπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς τῆς

^α Coteler. conj. διὰ μὲν τὸ τ. ἀλ.

^β Cyrill. Alex., in exquisitione hujus textus: Βέλη αὐτοῦ οἱ μυσταγωγοί· τοὺς δὲ γε πεπλανημένους, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς Θεόν οὐκ εἰδότες, πλήττουσιν, οὐκ εἰς θάνατον, ἀλλ' εἰς ἀγάπην αὐτοὺς ἀποφέροντες τὴν ἐν Χριστῷ, ἵνα καὶ ὑποκάτω τύπτωσιν αὐτοῦ. Ubi rescribendum esse πίπτωσιν, vel cæco patet. COTELER.

ῶφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη α. Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ὃν Οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν, ἐπὶ τῆς γῆς ῶφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη μετὰ ταῦτα. Ὁρᾷς τὴν ἀλήθειαν ἠσφαλισμένην; Ὅρα πῶς οὐ δίδωσι παρελθούσιν τῇ πλάνῃ, ἵνα μὴ Ἰουδαίος συκοφαντήσῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ῶφθη τῷ Μωϋσῇ· ῶφθη γὰρ Θεὸς ἐν Ἡρι. Παρ' αὐτὸν οὐκ ἔστιν ἄλλος· καὶ οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεϊκῆς ἀξίας. Πατὴρ ἐν κληθῆ μόνος, ἐξορίζει τὸν Υἱὸν τῆς ἐν τῷ ἀξιώματι κοινωνίας; Ὅταν λέγῃ ὁ Θεός, αὐτὸν εἶναι καὶ μόνον ἕνα, ὁ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱός, οὐ τὴν ἴδιαν ἀρνεῖται τῆς φύσεως οικειότητα. [431] Οὐχ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει, οὐχ ὁ Υἱὸς ἀθετεῖ τὸν Πατέρα· ἀλλ' ὅταν τὰ τοιαῦτα λέγηται, πρὸς τὴν πλάνην τὴν τῶν εἰδώλων ὁ λόγος. Τί κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίαν κατασκευάζεις; Εἰδώλους οὐ δίδωσι ὁ Θεὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἢ οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντι δίδωσι; Καὶ δίδωσιν β, οὐ κατὰ χάριν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν. Καὶ πῶθεν ἢ ἀποδείξεις ὅτι λαμβάνει δόξαν Πατὴρ ὁ Χριστός; Εἶπε γὰρ· Ἐτέρῳ τὴν δόξαν μου οὐ δώσω. ζ'. Ἄκουε πῶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διαλεγόμενος τοῖς Ἀποστόλοις φησὶ· Ὅταν εἰπῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐκείνου προειρηκότος, ὅτι τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. Ἐρεύνησον τὸ ῥῆμα, καὶ εὐρήσεις τὸ νόημα. τὴν δόξαν μου, οὐκ εἶπε, τῷ Υἱῷ μου οὐ δώσω, ἀλλ', Ἐτέρῳ οὐ δώσω. Τὸ δὲ ἕτερον ἔστι τὸ τῆς οικειότητος ἀλλότριον, καὶ τῆς φύσεως ἀπεσχοινισμένον· ὁ δὲ Υἱός οὐκ ἔστιν ἕτερος· Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Ἀποδέδεικται τολίμως σαφώς, τὸ, Ἰνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, οὐκ ἀναίρειν τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεὸν ἀληθινόν. Μὴ συνεκβάλλῃς τὸν λόγον εἰς διαβολὴν, ὡς τοῦ νοήματος μετεώρου καταλειφθέντος· ὅπερ πεπόνθασι τινες τῶν ἀδελφῶν περὶ τοῦ ποτήριου. Ὡς γὰρ λύσιν μὴ λαβόντος τοῦ νοήματος, οὕτως ἐπήγαγον τὰ ἐγκλήματα. Ἐκκρεμῆ γὰρ, φησὶ, καὶ μετέωρον κατέλιπε τὴν ἐξέτασιν. Τί δὲ ἦν, ἀδελφοί, πλέον εἶπεν; τί πρὸς ἀποδείξιν ἔδει τοῖς προειρημένοις; Πρῶτον μὲν γὰρ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· καὶ πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς λέξεως ὑποβαλλόμενον (δοκεῖ γὰρ πως ἡ λέξις ὑφ' ἑτέραν ἐξουσίαν τάττειν τὸν ἱκετεύοντα) παρεθέμεθα τὴν φωνὴν ἐκείνην τὴν τοῦ Κυρίου, πάσης ὡς ἀληθῶς θεϊκῆς αὐθεντίας γέμουσαν, καὶ τὴν τοῦ λέγοντος ἀξίαν παριστώσαν· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*· καὶ ὅτι τὸ μὲν, *Ἐχω*, τῆς θεότητος ἴδιον, τὸ δὲ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο*, ἐκ προσώπου τῆς σαρκὸς ἐλέγετο, καὶ οὐκ ἐκ προσώπου τῆς θεότητος· καὶ ἐπὶ τούτων αὐτὴν πάλιν τὴν Δεσποτικὴν ἐστήσαμεν μαρτυρίαν ἐπισημαζήσαν· διὸ ἔλεγε, *Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής*· καὶ ἐπεσημηνάμεθα, ὅτι δὴ τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τῆς σαρκὸς ἐπιγράφοντος, ἡμᾶς; τῆ αὐθεντικῆς τῆς θεότητος ἐπιβρίπτειν τοῦ ῥήματος τὴν εὐτέλειαν. Ἄλλ' ὥστε καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Κυρίου παραστήσωμεν, τίνος

ἐνεκεν ἔλεγε, *Παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· ὡς οὐ φεύγων τοῦ σταυροῦ τὴν οικονομίαν παρητεῖτο τὸν θάνατον, ἀλλὰ διὰ τὸ τοὺς ἀπείρους τῆς οικονομίας μέλλειν ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλιζέσθαι, ταύτη κέρηται τῇ φωνῇ. Καὶ πάλιν ἠκολούθησε ταύτῃ τῇ ἐνοίᾳ ἡ μαρτυρία. *Προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθῃτε εἰς πειρασμόν*. Ἐτεροι δὲ ἐσυκοφάντησαν, ὡς ἡμῶν εἰρηκότων· εἰ ἐνδέχεται ἐτέρῳ τρόπῳ θανάτου τὴν οικονομίαν ἐκπληρῶσαι. Τοῦτο δὲ οὕτε εἴρηται, οὕτε λεχθήσεται. Οὐκ εἶπον, ἐτέρῳ θανάτῳ· ἀλλ' εἶπον, ἐτέρῳ τρόπῳ τὴν οικονομίαν πληρωθῆναι· τουτέστιν, ἐκτὸς θανάτου. Τὸ γὰρ ποτήριον ἠρμήνευσα· τὸ δὲ ἐτέρως, ὡς τὸ ἐκτὸς θανάτου. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, οὐχ ὡς ἀληθῶς παραιτούμενον τοῦ Κυρίου τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ κόσμου, [432] ἀλλὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν πιστούμενον, ὅτι σὰρξ ἦν ἀληθῶς τὸ δειλιόν, τὸ παρατιόμενον. *Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής*. Τῇ σαρκὶ τὰ ῥήματα τῆς ἀσθενείας ἐπέγραψεν, οὐ τῆς θεότητος τὴν αὐθεντίαν ἔτρωσε. Τί διαβάλλεις ἂ μὴ λέγω; τί συκοφαντεῖς ἂ μὴ κηρύττω; ἕτερον τρόπον εἶπον· οὐ θανάτου, ἀλλ' οικονομίας. Οὐ γὰρ εἴρηται· Εἰ δυνατόν, ἀμειψήτω τὸ ποτήριον τοῦτο. Τῆς σαρκὸς ἡ ἀσθένεια, τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ πάθος. Φθέγγεται τὰ τῆς ἀσθενείας ῥήματα, ἵνα δεῖξῃ ὅτι ταύτην ἐνδέδεται τὴν φύσιν, τὴν δειλιώσαν τὸν θάνατον. Ἰνα δὲ μὴ πάλιν τῇ λίσσει δουλεύσῃς, ἐκ περιουσίας κάκεινο παρήγαγον, ὅτι ποῖος λόγος, τοὺς μὲν ἀποστόλους γενναίως τὸν θάνατον καταπατεῖν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων Κύριον δεδιέναι καὶ τρέμειν τὴν τοῦ θανάτου πείραν; Ἐρῶ δὲ καὶ ταῦτα νῦν, ἀδελφοί. Παῦλος οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ νεανιεύεται, καὶ ὁ Παῦλος Κύριος παραιτεῖται τὸν θάνατον; Καὶ Παύλου μὲν οὐ συνθρύπτεται ἡ καρδία, ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ ταράττεται; Νῦν γὰρ, φησὶ, ἡ ψυχὴ μου τετάρταται. Ταῦτα πάντα ὑπὸ μαρτυρίαν ὑμῖν ἐφθεγγάμην. Ἄλλ' οὐ πείθει σε ταῦτα; ἀλλὰ τὸ, *Εἰ δυνατόν*, ἔτι σκανδαλίζει σε; Ναί, φησὶ. Συνέλθωμεν, ἀδελφοί, τῷ φιλονεικῶ, φιλονεικῆσωμεν τῇ δυνάμει τῆς ἀληθείας ἐγείρει τοὺς πεσόντας τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἀπιστίας. Εἰ εἶχεν ἐξουσίαν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν εἶπε τὸ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω*. Οὐκοῦν καὶ τὸν Θεὸν αἰτίαςαι, διὰ τοῦ νόμου κεχρημένον τινὶ λέξει, πολὺ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας κευχωρισμένη. Λέγει γὰρ πρὸς τὸν Μωϋσέα, ὅτε ἐλάλει ἐκ τοῦ θροῦν Σινᾶ, διὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ φοβερᾶς ἐπιφανείας· ὅτι πᾶς ὁ λαὸς ἔτρεμεν, ἀκούων φωνὴν Θεοῦ ζῶντος· ὁ πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, καὶ πάντα διέπων πᾶσι, λέγει τῷ Μωϋσῇ, ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα διδοὺς· *Τίς δώσει οὕτως εἶναι τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, ὥστε φοβεῖσθαι με καὶ φυλάξασθαι πάσας τὰς ἡμέρας, ἵνα εὐ ἢ αὐτοῖς καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν*; Λέγει ὁ Θεός· *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*; Καὶ τίς, ὦ Δέσποτα, ὑπὲρ σὲ στερεὸς, ἵνα οὐ; οὐ σὺ εἶ ὁ διδοὺς πάντα, καὶ μάλιστα τὰ εἰς εὐσέβειαν συντελούντα; Εἰ μὴ σὺ ἦσθα ὁ διδοὺς καρδίαν ἀγαθὴν τοῖς ἀγαπῶσι σε, εἰ μὴ σὺ εἶ ὁ διδοὺς, πῶς σοὶ Δαυὶδ προσεύχεται, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός*; *Καρδίαν καθαρὰν παρὰ σοῦ αἰτοῦσιν οἱ προφῆται*; καὶ τὰ ἄλλα δῶρα τὰ ἀγαθὰ, καὶ τίς

* Intolerandum mendium, συνανατρεφόμενος, in *Calena Marci*, ad cap. 2, vers. 10. Apud Cyrillum lib. 8 contra Julianum p. 286, συναεστράφη pro συνανεστράφη, et Giphrygorum in *Exodum* lib. 2, p. 296. COETLER.
 β Legendum videntur Nxi, εἰδῶσιν.

(Baruck. 3. 52.-55). Et post tantam theologiam ait : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum » (Ibid. v. 36.-38). Animadvertite diligenter, quo pacto alterum excludat. « Non æstimabitur alius ad eum. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (a). Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. » Hic Deus noster ad quem non æstimabitur alius, in terra visus est et cum hominibus conversatus est postea. Vides veritatem confirmatam? Vide ut errori aditum intercludat, ne Judæus veritatem calumniatur et dicat, Deus visus est a Moyse; apparuit enim Deus in monte. Præter eum non est alius: nec eiecit Patrem a divina dignitate. Pater si solus nominatus fuerit, exterminabitur Filius a communi dignitate? Quando dicitur Deus, sive Pater, sive Filius, se solum unum esse, non negat naturæ suæ consortium. Pater Filium non eiecit, Filius non negat Patrem; sed cum similia dicuntur, contra idolorum errorem sermo habetur. Cur contra Unigenitum blasphemiam apparas? Idolis Deus non dat gloriam suam; an neque ei dat quem genuit? Dat certe non secundum gratiam, sed secundum naturæ consortium. Unde vero demonstratur Christum gloriam Patris accipere? Ait enim: *Gloriam meam alteri non dabo* (Isai. 42. 8).

7. Audi quid ipse Servator cum apostolis disserens dicat: *Cum venerit Filius hominis in gloria Patris sui* (Marc. 8. 38); postquam ille prius dixisset, *Gloriam meam alteri non dabo*. Scrutare dictum, et invenies sensum. *Gloriam meam*, non dixit, Filio meo non dabo, sed, *Alteri non dabo*. Alterum autem est id quod est alienum a consortio, et a natura separatum; Filius autem non est alter: Nam *Ego et Pater unum sumus*. Clare ergo demonstratum est, illud, *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 10. 30), non auferre a Filio, esse verum Deum. Ne repudies sermonem cum calumnia, quasi sensus suspectus relictus sit: id quod passi sunt quidam e fratribus circa calicem. Ac si enim sententia solutionem non accepisset, sic accusationem intulerunt. Nam dixerunt: Suspensam et sublimem reliquit disquisitionem. Quid autem, fratres, amplius dicendum suppetebat? quid prius dictis deerat ad demonstrationem? Primo quidem, *Si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39): et ad id quod per illam dictionem suggeritur (videtur enim dictio supplicentem sub aliam potestatem redigere), attulimus vocem illam Domini, quæ omni certe divina auctoritate plena est, dicentisque dignitatem exhibet: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18), diximusque illud, *Habeo*, divinitatis proprium esse; illud vero: *Si possibile est, transeat a me calix iste*, ratione carnis dictum esse, non ratione divinitatis, atque insuper Domini testimonium adduximus in confirmationem; quamobrem dixit: *Spiritus prom-*

plus est, caro autem infirma (Matth. 26. 41): et annotavimus rem esse absurdissimam, cum ipse Dominus carni adscribat, nos in divinam majestatem dicti vilitatem conjicere. Sed ut Domini scopum declarem, cur nempe dixerit, *Transeat a me calix*: non quod refugeret crucis dispensationem, mortem recusabat; sed quia imperiti circa dispensationem illam, in cruce scandalum passuri erant, hac usus est voce. Iterumque hanc sententiam sequutum est hoc testimonium: *Orate, ut non intretis in tentationem* (Ibid.). Alii vero calumniati sunt, ac si dixissemus: Si fieri posset ut alio mortis genere œconomiam impleret. Hoc porro nec dictum fuit, nec dicitur umquam. Non dixi, alia morte, sed alio modo œconomiam impleri; hoc est, citra mortem. Nam calicem interpretari sum: illud autem aliter, tanquam, citra mortem. Atque hoc factum est, non quod vere Dominus recusaverit mori pro mundo; sed quod fidem facere voluerit infirmitati carnis, atque ostendere carnem vere fuisse id quod timebat, et turbabatur: nam *Spiritus promptus est, caro autem infirma*. Carni verba infirmitatis adscribit, divinitatis majestatem non læsit. Cur criminari quæ non dico? cur calumniari quæ non prædico? Alium modum dixi; non mortis, sed œconomiae. Neque enim dictum est, Si possibile est, mutetur calix iste. Carnis est infirmitas, incarnationis est passio. Profert infirmitatis verba, ut ostendat se hac indutum esse natura, quæ mortem formidat. Ut non autem rursus dictioni servias, ex abundanti illud quoque adduxi: quæ est ratio, apostolos fortiter mortem conculcare, apostolorum vero Dominum timuisse et horruisse mortis accessum? Hæc et nunc dicam, fratres. Paulus non solum alligari, sed etiam mori propter nomen Christi paratum se strenue pronuntiat, Pauli vero Dominus mori recusat (Act. 21. 13)? Et Pauli quidem cor non moeret, anima vero Christi turbatur? Nam ait: *Nunc anima mea turbata est* (Joan. 12. 27). Hæc omnia vobis testibus loquutus sum. Verum his non obtemperas? sed illud, *Si possibile est, adhuc offendiculo est tibi? Sane quidem, ait. Congrediamur, fratres, cum contentioso, simulque nitamur vi veritatis illos erigere qui incredulitatis infirmitate lapsi sunt. Si potestatem habuisset Christus, non dixisset, Si possibile est, transeat. Accusa ergo etiam Deum, qui in lege iis verbis usus est, quæ ab ejus potestate longe distent. Ait enim Moysi Deus, cum loqueretur in monte Sina, per magnum illud terribileque ostentum: cum omnis tremere populus, audiens vocem Dei viventis: qui omnium potestatem habet, et omnia omnibus dispensat, ait Moysi Deus omnium largitor: *Quis dabit esse cor eorum in eis, ut timeant me, et custodiant omnibus diebus, ut bene sit eis, et filiis eorum* (Deut. 5. 29)? Dicit Deus, *Quis dabit populo huic cor?* Et quis, Domine, te validior, ut det? nonne tu es qui cuncta das, præsertim quæ ad pietatem spectant? Nisi tu es qui cor bonum das diligentibus te, nisi tu es qui largiris, quare David hoc a te petit, *Cor mundum crea in me, Deus* (Psal. 50. 12)? Cor mundum a te postulant prophetae, alia-*

(a) In Græco, ἡμετέριον. Itaque *electo* apud Augustinum lib. 1 contra Faustum Manichæum, cap. 43, et in Vigilio Tapsensi lib. 1 contra Arriun, Sabellium et Photinum n. 45, et lib. 1 contra Varimadum, cap. 2, manifesta corruptio est. *coelester*.

que bona munera, atque cordis puritatem : et humana utens voce dicis, *Quis dabit populo huic cor?* Et quis plus dat quam tu? Verumtamen licet tu præbonitate sic loquutus sis, at beatus Moyses non ad hæsit sermone tuo, sed publicavit majestatem tuam, ostendit auctoritatem, patefecit potentiam. Dicit populo in Deuteronomio : *Dedit vobis Dominus Deus cor ad sciendum, et oculos ad videndum, et aures ad audiendum usque in diem hanc* (Deut. 29. 4).

8. Vides illum dare cor, oculos, aures et omnia? Qui ergo is qui omnia dat dicebat, *Quis dabit populo huic cor tale?* quo pacto rursus, nisi ipse cor daret, diceret per Ezechielem : *Et extraham ex eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum, et scribam legem meam in cordibus eorum* (Ezech. 11. 19; Jer. 31. 33)? Sicut ergo illic ipse Deus, qui dare potest cor bonum, dicit, *Quis dabit?* ita et Unigenitus Patris, qui potestate sua replet orbem terrarum, dicitque cum auctoritate : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18) : adhuc responde et ex humana forma et ratione carnalis infirmitatis, his verbis : *Si possibile est, transeat a me calix* (Math. 26. 39). Ne igitur calumniemini circa ea quæ dicta non fuerunt, sed inhærete iis, quæ prædicata sunt : ne criminemini doctrinam, qui sensum non percipitis. Scio unde in calumniam prorumpas : scio unde sic affectus sis. Humanus est affectus, invidiæ morbus. Nam ut oculus si purus sit, cuncta recte videt ac discernit ; sin fumus invaserit, et pulchritudinem visus labefecerit, aut si pulvis inciderit, obtundit visum ; neque recte videt ut ante : ita nunc quoque auditores singuli, donec purum habent fidei oculum, puram caritatis palpebram, recte pureque vident ; at si fumus blasphemiam dicta invaserit, aut invidiæ pulvis animum subierit, turbat intuitum, mentisque puritatem tollit ; ac quæ non audivit, audivisse putat, quæque audivit, non probe intellexit. Quapropter cum prævideret divina Scriptura offendicula eorum qui in sacris literis cogitatione oberraturi erant, quidam ex prophetis clamavit post impletam divinam prædicationem : *Quis sapiens, et intelliget hæc? et vir prudens, et cognoscat hæc? Quia rectæ viæ Domini, justi ambulabunt in eis* (Osee 14. 10). Ne itaque, frater, verba convertas in offendicula. Nudus sermo, nuda veritas. Non unus, non duo, non decem, non centum audierunt, multitudo est immensa et innumera. Pelagus pietatis est Ecclesia, non fluctibus agitata, sed fide plenum. Apud nos non patitur naufragium scapha doctrinæ, non pellitur, non turbatur, non tempestatibus agitur ; sed ut ad tran-

quillum portam in animas diligentium Deum appellit. Atque hæc hactenus. Cæterum illud considerare oportet, sanctos Dei in calumnias incidere. Quid mirum si nos viles, humiles, qui nihil sumus, ut ita dicam, calumniis impetimur? Annon audisti Davidis verba, *Eripe me a calumniis hominum* (a) (Psal. 118. 134)? Calumniam passi sunt etiam sancti Servatoris apostoli, ut ait et beatus Paulus : *Et non sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere, facimus mala, ut veniant bona* (Rom. 3. 8). Non mereo, cum sanctis calumnia affectus ; etsi indignus sim sanctorum consortio. Iudices vos omnes habeo, atque ante vos omnes communem Patrem nostrum, qui non ex præjudicata opinione, sed re cognita judicat. Novit cogitationes nostras, cognoscit et verba, quod ab ipso hæc edocti fuerimus. Postulamus a vobis nam reprehenderit dicta, eaque correxerit : verum nihil suspicatus est. Certe si emendasset, non odio, sed caritate motus id fecisset. Quem enim diligit pater, arguit ; quem vero non corrigit, aversatur (Prov. 3. 12). Admirandum autem hic pater et recte dicta comprobatur, et errores emendat. Hoc enim patris proprium est, recte dicta ac cum fide prædicata laudibus celebrare. Sufficit ergo omnium instar ejus suffragium, atque in primis sanctissimi Dei. Cæterum piæ adhæreamus religioni, servemus fidem intemeratam. Credite veritati, ne contradicite veritati. Ne fidem adulteres, divinam naturam ne curiose explores, ne mortalibus ratiociniis immortalem dignitatem subjicias. Periculosa est ratiocinationum via ; tuta et firma intelligentia confessionis fidei. Vera sapientia est fides. Audi quid dicat divinum oraculum : *Nam eis quis erit perfectus inter filios hominum, si ab illo abfuerit ea quæ a se est sapientia, ad nihilum reputabuntur* (Sap. 9. 6). Fuge quæstiones, neque verba fidei præferas. Paulum habe magistrum, Petrum tibi adscribe præceptorem : illorum fidem sectare. Audi Petrum dicentem : *Tu es Christus, Filius Dei vivi* (Math. 16. 6). Sequere Paulum aperte Filium Dei celebrantem, ac modo quidem dicentem : *Loquutus est nobis Deus in Filio, per quem fecit et sæcula : qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ, portansque omnia verbo virtutis suæ* (Hebr. 1. 2. 3) : modo iterum prædicantem, ubi de Judæis agit : *Quorum patres nostri, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen* (Rom. 9. 5).

(a) Ita quoque Nilus. De diversis malignis cogitationibus, cap. ultimo. Coteler.

καρδίας καθαρότητα· καὶ λέγεις ἀνθρωπίνῃ κερη-
μένους φωνῇ, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*;
Καὶ τίς ὁ πλεῖον σου διδούς; Πλὴν εἰ καὶ σὺ ὡς ἀγα-
θὸς οὕτως ἐφθέγγω, ἀλλ' ὁ μακάριος Μωϋσῆς οὐκ
ἠκολούθησέ σου τῇ λέξει, ἀλλ' ἐκήρυξέ σου τὴν ἀξίαν,
ἔδειξε τὴν αὐθεντίαν, ἐγνώρισέ σου τὴν δυναστείαν.
Λέγει τῷ λαῷ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· *Ἔδωκεν ὑμῖν
Κύριος ὁ Θεὸς καρδίαν εἰδέσθαι, καὶ ὀφθαλμοὺς
βλέπειν, καὶ ὅσα ἀκούειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.*

ἦ. Ὁρᾷς ὅτι καρδίαν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὅσα,
καὶ τὰ πάντα ὁ αὐτὸς δίδωσι; Πῶς οὖν ὁ τὰ πάντα
διδούς ἔλεγε, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν
τοιαύτην*; [433] πῶς δὲ πάλιν, εἰ μὴ αὐτὸς ἦν ὁ δι-
δούς καρδίαν, ἔλεγε διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· *Καὶ ἐκπαύσω
ἐξ αὐτῶν τὴν καρδίαν τὴν λίθινην, καὶ δώσω
αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, καὶ γράψω τὸν νόμον
μου ἐν ταῖς καρδαίαις αὐτῶν*; Ὅσπερ οὖν ἔχει αὐ-
τὸς ὁ Θεὸς, ὁ δυνάμενος δοῦναι καρδίαν ἀγαθὴν, λέ-
γει· *Τίς δώσει*; οὕτως καὶ ὁ Μονογενὴς τοῦ Πατρὸς,
ἐν ἐξουσίᾳ πληρῶν τὴν οἰκουμένην, καὶ λέγων μετὰ
αὐθεντίας, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου,
καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*, ἀποκρίνεται πάλιν
τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι, ἐκ προσώπου τῆς κατὰ
σάρκα ἀσθενείας λέγων· *Εἰ δυνατὸν, παρελάττω
ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*. Μὴ τοίνυν συκοφαντεῖτε τὰ
μὴ λεγόμενα, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς κηρυττομένοις·
μὴ διαβάλλετε τὴν διδασκαλίαν, μὴ καταλαμβάνοντες
ἐν ἔνοιαν. Οἶδα πόθεν εἰς διαβολὴν ἐξολισθαίνεις·
οἶδα ταῦτα πόθεν πάσχεις. Ἀνθρώπινον τὸ πάθος,
βασκανία ἢ νόσος. Ὅσπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς, ἐὰν ᾖ
καθαρὸς, πάντα ὀρθὰ βλέπει καὶ διακρίνει, ἐὰν δὲ
καπνὸς ἐπισέλθῃ, καὶ λυμῆνῃται τὰ κάλλη τῆς ὕψους,
ᾗ κοινοτὸς ἐμπέσῃ, ἀμβλύνει τὴν ὄψιν, καὶ οὐ βλέ-
πει καλῶς, ὡς πρὸ τούτου ἔβλεπεν ὀρθῶς· οὕτως καὶ
νῦν τῶν ἀκροατῶν ἕκαστος, ἕως καθαρὸν ἔχει πί-
στεως ὄμμα, καθαρὸν ἀγάπης βλέφαρον, ὀρθῶς καὶ
καθαρῶς ὀρᾷ· ἐὰν δὲ καπνὸς βλασφημίας ἐπισέλθῃ
τοῖς λεγομένοις, ἢ κοινοτὸς βασκανίας τὴν ψυχὴν
ὑποδράμῃ, θολοί τὴν ὄψιν, καὶ ἀφανίζει τὸ καθαρὸν
τῆς διανοίας, καὶ ἂ μὴ ἤκουσεν, ἤκουσεν, καὶ ἂ
ἤκουσεν, οὐ καλῶς ἐνόησεν. Ὅθεν προειδυῖα ἡ θεία
Γραφή τὰ προσκόμματα τῶν μελλόντων τῇ διανοίᾳ
προσκόπτειν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, καὶ πού τις τῶν
προφητῶν ἔδωκε, μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ θεῖον κήρυγμα·
*Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ ἀνὴρ φρόνι-
μος, καὶ γνώσεται ταῦτα*; *Ὅτι εὐθείαι οἱ ὁδοὶ Κυ-
ρίου, δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς*. Μὴ τοίνυν,
ἀδελφεῖ, μεθάρπαζε ῥήματα εἰς προσκόμματα. Γυ-
μνὸς ὁ λόγος, γυμνὴ ἡ ἀλήθεια. Οὐχ εἷς, οὐ δευτερός,
οὐ δέκατος, οὐχ ἕκατοστός ὁ ἀκούσας, πλῆθος ἐστὶν
ἄπειρον^α, πλῆθος ἀναρίθμητον. Πέλαγός ἐστιν εὐσε-
βείας ἢ Ἐκκλησία, οὐ κυμάτων πεπληρωμένον, ἀλλὰ

πίστεως γέμον. Οὐ ναυαγεί παρ' ἡμῖν τὸ τῆς διδα-
σκαλίας σκάφος, οὐ τύπτεται, οὐ ταραττεται, οὐ χει-
μάζεται· ἀλλ' ὡς εὐδίων λιμένα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
τὸν Κύριον ἀγαπώντων ὀρμίζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
εἰς τοσοῦτον. Ἐκεῖνον δὲ δεῖ σκοπεῖν, ὅτι οἱ ἅγιοι τοῦ
Θεοῦ ὑποπίπτουσι συκοφανταίαις. Τί τὸ θαυμαστὸν, εἰ
ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς, καὶ ταπεινοὶ, καὶ τὸ μηδὲν, ὡς εἰ-
πεῖν, ἦντες, συκοφαντούμεθα; Ἡ οὐκ ἤκουσας πῶς
ὁ Δαυτὸ φησι· *Ῥῦσαι με ἀπὸ συκοφαντίας ἀν-
θρώπων*; Ἐσυκοφαντήθησαν καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Σωτή-
ρος ἀπόστολοι, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· *Καὶ
μὴ, καθὼς βλασφημοῦμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινας
ἡμῶς λέγειν, ὅτι Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ
ἀγαθὰ*. Οὐ λυποῦμαι μετὰ τῶν ἁγίων συκοφαντουμέ-
νος, εἰ καὶ ἀνάξιος εἰμι τῶν ἁγίων. Ἐχω πάντας
ὑμᾶς κριτάς, καὶ πρὸ πάντων ὑμῶν τὸν κοινὸν ἡμῶν
Πατέρα, [434] οὐ προλήψει κρίνοντα, ἀλλ' ἔνοιᾳ δι-
κάζοντα. Οἶδεν ἡμῶν τὰ νοήματα, γνωρίζει καὶ τὰ
ῥήματα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐπαιθεύθημεν ταῦτα. Ἀντι-
βάλλομεν πρὸς ὑμᾶς, εἰ ἐπέλειπτο ἡ τῶν εἰρημένων,
διορθῶσαι τὰ εἰρημένα· ἀλλ' οὐκ ὑπελάβετο. Εἰ γὰρ
οὐκ διορθώσατο, οὐ μισῶν, ἀλλὰ ἀγαπῶν· ὃν γὰρ
ἀγαπᾷ Πατὴρ, ἐλέγχει· ὃν δὲ οὐ διορθοῦται, ἀπο-
στρέφεται. Ὁ δὲ θαυμάσιος οὗτος Πατὴρ καὶ τὰ κα-
λῶς λεγόμενα ἀποδέχεται, καὶ τοῖς ἐσφαλμένοις ἐπι-
άγει τὴν διόρθωσιν. Τοῦτο γὰρ Πατὴρ ἴδιον, βραβεύειν
τοῖς καλῶς λεγομένοις, καὶ μετὰ πίστεως κηρυττο-
μένοις. Ἀρκεῖ τοίνυν ἀντὶ πάντων ἡ ψήφος αὐτοῦ,
καὶ πρὸ αὐτοῦ πάλιν ἡ τοῦ παναγίου Θεοῦ. Ἐχώ-
μεθα δὲ τῆς εὐσεβείας, φυλάξωμεν τὴν πίστιν ἀσά-
λευτον. Πιστεύετε τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ ἀντιλέγετε τῇ
ἀληθείᾳ. Μὴ παραγράφου τὴν πίστιν, μὴ πολυπρα-
γμονεῖ τὴν θεῖαν φύσιν, μὴ ὑποβάλλῃς λογισμοῖς θνη-
τοῖς τὴν ἀθάνατον ἀξίαν. Ἐπισφαλῆς ἡ τῶν λογισμῶν
ὁδός· ἀσφαλῆς καὶ βεβαία ἡ ἔννοια τῆς κατὰ τὴν
πίστιν ὁμολογίας. Ἡ ἀληθὴς σοφία ἢ πίστις ἐστίν.
Ἄκουε τί φησι τὸ θεῖον λόγιον· *Κἀν γὰρ ἢ τις τέ-
λειος ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς παρὰ σοῦ σοφίας
ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται*. Φεῦγε τὰ ζητή-
ματα, καὶ μὴ προτίμα τῆς πίστεως τὰ ῥήματα. Παῦ-
λον ἔχε διδάσκαλον, Πέτρον ἐπιγράφου καθηγητὴν·
τῇ πίστει ἐκεῖνων ἐξακολούθησον. Ἄκουε Πέτρου λέ-
γοντος· *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ
ζῶντος*. Ἀκολουθεῖ τῷ Παύλῳ, σαφῶς τὸν τοῦ Θεοῦ
Υἱὸν ἀνυμνοῦντι, καὶ πῆ μὲν λέγοντι, ὅτι Ἐλάλησεν
ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐν Υἱῷ, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε·
ὃς ὢν ἀπαύρασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς
ὑποστάσεως, φέρων τὰ πάντα τῷ λόγῳ τῆς δυ-
νάμεως αὐτοῦ· πῆ δὲ πάλιν κηρύττοντι, ἐν τῷ περὶ
Ἰουδαίων· *Ὅν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς
κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς ἐλλογητὸς εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*. Ἀμήν.

^a Hunc ad sacras conciones concursum auditorum ὀμι-
σμοῦ, θλίψιν, στενοχωρίαν, saepe memorant Patres, praecipue
poster; eoque de more cum Christiano Lupo accipio verba
Nestorii: *Pureo enim, quoniam et ego valde sum fatigatus
et vos optatino constrecti*; seu ex alia versione, *constipatione
laboratis*, graece procul dubio συγγόμενοι. In Homilia Pauli

Emiseni: Στονοχωρία τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἔκωσεν ἡμᾶς
τῶν σκαμμάτων· cui adsonat Gregorius Nyasenus Oratio-
nibus in 40 martyres. Consuli quoque velim Sozomenum
lib. 8, cap. 5, et Vitam Chrysostomi per Anonymum. n. 88.
COTELER.

^b Coteler. conj. ἐπιληπτο.

MONITUM

[435] In Vaticano Codice num. 1500, inque aliis Codicibus hæc conciones Joannis Chrysostomi nomine comparent; id curantibus librariis, ut quæstus causa quanto plura possent Chrysostomi nomine inscriberent. At esse Severiani episcopi Gabalorum constat: idque luculenter declarat Cosmas Ægyptius in Topographia sua Christiana a nobis edita anno 1706, ubi p. 320, postquam Theophili Alexandrini aliquot loca ex Epistolis festalibus attulerat, ad Severianum Gabalorum transit, quem Theophili συμμύστην vocat: καὶ τοῦτον δὲ παραδραμόντες, ἐπὶ τὸν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ συμμύστην τὸν τῆς Γαβάλων ἐπίσκοπον Σευηριανὸν, τέταρτον, μετέλθωμεν. Verum hoc dimisso (Theophilo) ad alium ipsi æqualem et symmystam, Gabalorum scilicet episcopum Severianum, quartum numero, transeamus. Hinc multa longaque fragmenta hujus operis ad verbum refert, quæ nos suis locis contulimus cum textu nostro. Itaque orationes Severiani sine dubio sunt. De his audiendus Savilius in notis p. 871, ubi de quibusdam orationibus ab se cum Chrysostomi operibus editis agens sic ait: « Hasce novem orationes sequentes ideo adjeci, quia in bibliothecis passim reperiantur sub nomine Chrysostomi, cum tamen ipsius non sint; et in aliis correctioribus libris aliis auctoribus, idque vere, adscribantur. De his sex orationibus alia etiam ratio fuit, quod non abs re putarem exstare publice monumentum eloquentiæ ferreæ illius ætatis, quæ tamen cum nostro aureo flumine judicio aurium ejus sæculi comparanda videretur. Nota enim Joannis nostri et Severiani rivalitas ex historia ecclesiastica, nota Imperatricis Eudoxiæ pro Severiano contra Joannem studia. »

IN MUNDI CREATIONEM.

ORATIO PRIMA.

Εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας *.

α'. [436] Πᾶσα εὐσεβείας ὑπόθεσις τῶν ψυχῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων διόρθωσις. Πρὸς ταύτην γὰρ τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν ὀρεῖ πάντα τὰ τῆς εὐσεβείας παιδεύματα. Ταύτην γοῦν καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ πραγματεύεται λόγος, ταύτην ὁ Μωϋσέως ὑποτίθεται νόμος, ταύτην κηρύττουσιν αἱ νοεραὶ τῶν προφητῶν γλῶσσαι, ὑπὲρ ταύτης αἰγιήτοις στόμασι βοῶσιν οἱ ἀπόστολοι. Πάντα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς διόρθωσιν δραμόντα τὰ ἡμέτερα τῆς εὐσεβείας καταξιωθῆ. Πᾶσα μὲν οὖν βίβλος ἅγια ἀφορμὴν ἔχει τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὡς ἐφθην εἰπών. Αὕτη δὲ ἡ τῆς δημιουργίας βίβλος, ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ δύναμις ἐστὶ πάντων τῶν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις. Καὶ ὡς περ οἶκον οὐχ οἶόν τε στήναι, θεμελίου μὴ ὑποκειμένου, οὕτως οὐδὲ τὰ τῆς δημιουργίας κάλλη λάμψαι, μὴ τῆς δημιουργίας τὴν ἀρχὴν ἀπολαθοῦσης. Οἶδα μὲν οὖν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων Πατέρων καθήκαν εἰς τὸν

τῆς δημιουργίας λόγον, πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ ἐνδοξα εἰρηκότες, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπεμέτρησης χάρις. Καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ θαυμαστῶν προειρημένων, οὐδὲν κωλύει καὶ τὰ παρ' ἡμῶν βηθῆναι, ὡς ἂν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χορηγῆσι χάρις. Ὡς περ γὰρ οἱ πρὸ ἡμῶν οὐκ ἐνεποδίσθησαν ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν πρὸ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς. Καὶ γὰρ κάκεινοις καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς πρὸ ἐκείνων μία ἐστὶν ἡ χάρις ἡ χορηγοῦσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δύναμιν. Πάντα γὰρ, ψῆσιν, ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστη καθὼς βούλεται. Οὐ τοίνυν τὰ παρὰ τῶν Πατέρων ἐκβάλλεται, ἀλλὰ τὰ παρ' ἡμῶν παρατίθεται. Κἂν ἡ μεγάλα τὰ παρ' αὐτῶν, μικρὰ δὲ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ συνοικοδομεῖται ἐκείνοις. Ὡς περ γὰρ λίθον μέγαν κύβου τάξιν φέροντα, ἐν οἰκοδομῇ παγέντα, καὶ ἥρημα σαλευόμενον, μικρὸς ὑποβληθεὶς λίθος στηρίζεται οὕτω καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Πατέρων εἰρημένα, μικρὸς προσθήκας δεχόμενα, μείζονα τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀπεργάζεται. Παρακαλῶ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην, ταῖς ἐννοίαις τῶν λεγομένων προσέγειν μὴ εἰ ξένοι εἰσὶν ἀλλ' εἰ ἀληθεῖς ὑπάρχουσιν. Οὕτε γὰρ

* In cod. Vatic. num. 1560: τοῦ οὗτου (supple Χρυσοστόμου) εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας. Savilius totum titulum sic concipnavit: Σεβηριανοῦ ἐπισκόπου Γαβάλων εἰς τὴν κοσμοποιίαν λόγοι εἰς, Χρυσοστόμου δὲ ἐν τισὶν ἀντιγράφοις ἐπιγραφόμενοι.

AD SEX HOMILIAS SEVERIANI DE MUNDI CREATIONE.

Quam vocat Savilius eloquentiam ferream, ego certe *φλοαρίαν* dixerim, et loquacitatem; nam ubi facundiam vult exhibere, ibi futilia loquitur: rerum naturalium perquisitionem plerumque aggreditur, et ad nauseam usque explorat, suoque more, nimirum inepte, edisserit: auditores autem ea de causa conquestos objurgat acriter; ita de mundo, quem rotundum esse negat, de igne, de aqua, plus quam satis esset agit. In rebus seriis aliquando nugatur, ut cum inde probat Adamum habuisse spiritum prophetiæ quod dixerit, *Hoc nunc os ex ossibus meis*, etc. Nam quomodo, inquit, scire poterat se ossa habere, qui ossa sua nunquam viderat, nisi spiritum prophetiæ habuisset? Hæc in oratione quinta. Tolerabilius fortasse est, etsi parvi pretii, id quod in eadem oratione ait: ideo *ΑΔΑΜ* nomen impositum esse primo homini, quia hoc nomine quatuor climata per primas literas designantur: α, ἀνατολή, δ, δύσις, α ἄρκτος, μ, μεσημβρία, *oriens, occidentes, septentrio, meridiæ*, non advertens hoc nomen Hebraice vel Chaldaice impositum Adamo fuisse, quibus linguis ista climatum significatio per primas literas non indicatur, atque adeo casu, non consilio, factum ut in Græco nomine quatuor climatum primæ literæ deprehenderentur.

Habitæ sunt hæ orationes in Quadragesima, ut non semel in prima innuit Severianus. Harum interpretationem Latinam novam paravimus.

SEVERIANI,
GABALORUM EPISCOPI (a),
IN MUNDI CREATIONEM,
ORATIO PRIMA.

—●—

In primum diem creationis mundi.

1. *Scripturæ sacræ dignitas utilitasque. Exordium modestiam spirantē animos audientium sibi conciliat orator noster.* — Quodvis pietatis argumentum, animarum nostrarum emendatio est. Ad hanc enim animarum salutem omnia pietatis instituta respiciunt. Hanc et Dei sermo operatur, hanc et Moysis lex insinuat, hanc prædicant spirituales illæ prophetarum linguæ: incessabili voce pro hac clamant apostoli. Omnia siquidem pro nobis, et propter nos: ut dum nostra ad emendationem properant, pietatem nos assequamur. Omnis itaque sanctus liber salutis nostræ causa scriptus est, ut modo dicebam. Hic porro creationis liber, origo, fons et virtus est eorum omnium, quæ

in lege et in prophetis scripta sunt. Ac quemadmodum non potest domus sine fundamento stare, sic nec varia creaturarum pulchritudo splendescere, nisi creatio ipsa initium habuerit. Scio multos ex sanctis patribus de creatione verba fecisse, multaque et egregia dixisse, ut Spiritus gratiæ mensura ipsis collata tulit. Licet autem multa, eximia et mirabilia dicta fuerint, nihil vetat quominus et nostra dicamus, prout Spiritus gratia subministraverit. Quemadmodum enim eos qui ante nos fuere non cohibuere veterum scripta, sic nec illi qui nos præcesserunt, nos arcebunt ab instituto. Si quidem et illis et nobis et antiquioribus una est gratia quæ Spiritus sancti virtutem suppeditet. *Omnia enim, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11). Non ergo ea quæ a patribus dicta sunt eliminantur, sed nostra illis apponuntur. Quamvis magna sunt eorum dicta, nostra autem exigua, hæc tamen in eandem structuram aptantur. Ut enim lapidem magnum in cubi formam aptatum, in structuram admodum, et paulum nutantem, subjectus firmat exiguus

(a) In Codice Vaticano num. 560: *ejusdem* (supple *Chrysostomi*: nam Chrysostomi sunt ea quæ præcedunt). Infra Savilius totum titulum, sic concinnavit: *Severiani, Episcopi Gabalorum, in mundi creationem sermones sex, qui, in quibusdam exemplaribus, Chrysostomo adscribuntur*. Combesisius, qui uno Savilio est usus (repetens typis sermones hos sex in *Bibliothecæ Græcorum patrum Auctario novissimo*. Tom. 1, p. 211, sqq., Paris. 1672, fol.), hæc postrema de Chrysostomo tacuit.

lapis : sic ea quæ a Patribus dicta sunt, exiguis accessionibus majus Ecclesiæ ædificium constituunt. Precor autem caritatem vestram, ut dictorum sententiis attendatis; non an novæ sint, sed an veræ. Non enim quod usu tritum est, semper verum; neque quod novum, ideo falsum; sed semper exploratur an ea quæ dicuntur vera sint, an falsa. Rogo autem ne quis, ut amicus ad gratiam sine examine sermonem excipiat, neve ut inimicus illa quasi peregrina respuat, sed videat ubique num veritas dictis palmam tribuat.

2. *Geneais auctor Moyses et Spiritu sancto revelante. Duplex Moysis scopus. Cur invisibilium creationem tacuit.* — *In principio*, inquit, *fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1). Hæc historia Moysis legislatoris opus est, et Spiritus sancti revelatio. Continet autem creationem Dei virtute factam, per propheticam vero gratiam Moysi revelatam. Non enim hæc Moyses ut historiographus dixit, sed ut propheta. Illa quippe dixit quæ non viderat, et illa narravit quorum spectator non fuerat. Ut enim pridem tria esse prophetiæ genera esse diximus, primum verbo, secundum opere, tertium opere et sermone: sic et tres jam prophetiæ partes constituimus: prophetiam de præsentibus, prophetiam de futuris, et prophetiam de præteritis. Exempli causa non aderat Isaias propheta iis quæ sub Moyse gesta sunt: sed quia spiritus Moysis erat in illo, qui ea ipsi revelaret, id propheta erat. Est item prophetia etiam de præsentibus; ut si quis coram propheta aliquid in animo versans, occultum ei esse velit, et propheta ipsum arguat, ut Elisæus erga Giezi fecit, futura præcunctans et occulta revelans. Moyses quæ præterita erant aperuit: alii quæ futura. Ita igitur est huius historiæ attendendum, non ut narrationi, sed ut historiæ veræ, quæ per Spiritum sanctum prolata sit. Quis porro est prophetæ scopus? Duo Moyses in proposito habet, et doctrinam edere, et leges sancire. Legislator enim cum sit, non tamen a legibus inceptit, sed a creatione. Cur autem primo voluit Deum ostendere Creatorem et Dominum universi? Ut Deus esse demonstraretur, qui non alienis, sed suis legem poneret. Nisi enim prius ostendisset eum mundi Conditorem, non fide dignus habitus fuisset mundi Legislator. Nam alienis legem dare, violentum; suos autem instituere, consentaneum est. Quemadmodum Joannes evangelista non prius leges a Christo latas posuit, quam ejus dominatum dixisset his verbis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. In propria venit, et sui eum non receperunt* (Joan. 1. 1. 3. 4. 11). Cum dixisset eum Opificem et Creatorem, tunc inducit illum doctorem et Legislatorem universi. Rursum alius Moysis scopus. Cur beatus Moyses cælum memoravit, terram, mare, aquas et ea quæ ex illis sunt, angelorum autem, archangelorum, Seraphim et Cherubim nullam mentionem fecit? Quia nimirum legislationem ad temporis illius conditionem aptabat. Noverat enim quibuscum loqueretur, cum iis

nempe qui ex Ægypto egressi erant, qui Ægyptiacum errorem, solem, lunam, stellas, fluvios, fontes, aquas didicerant. Invisibilium ergo creatione relicta, de visibilibus verba facit, ut persuaderet eis qui hæc adorabant, ut ne illa deos esse putarent, sed opera Dei. Non necesse namque erat, ut illis angelorum et archangelorum notitiam daret, ne rursus illorum ægritudinem aleret. Nam si, etiamsi non viderent, angelos tamen esse dixerunt, multo magis, si audissent angelos aut archangelos, putassent illos esse deos. Sed cælum memorat, terram, montes, aquas, et omnia quæ ex illis sunt; ut visibilibus invisibilem interpretetur, et ex operibus Opificem prodatur. Sic ergo etiam tres pueri Babylone fecerunt. Quia enim apud gentem illam versabantur Deo inimicam: nec erat Dei cognitio, sed idola colebantur, in fornace cum essent, dicebant: *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (Dan. 3. 57). Cur non dicebant, Angeli, cæli, terra, ignis, aqua, frigus, æstus, et similia, sed creationem sigillatim enumerant? Ut creaturam omnem abluerent, et totum opificium mundarent, nullamque relinquerent impietatis scintillam. Quemadmodum etiam hoc loco Moyses ut omnem Ægyptiacum errorem a Judæis eliminaret, cælum et terram ut creata memorat, ut hæc facta esse ostenderet, et Opificem declararet. *In principio creavit Deus cælum et terram.*

3. *Verba Moysis, in principio erat, cum verbis Joannis, in principio fecit, comparantur. Arianos et Anomæos redarguit. Duo Testamenta uno Patre orta.* — Hic mihi animum adhibe. Ego miror quomodo Joannes et Moyses idem principium habeant. Nam hic dicit: *In principio creavit*; ille vero ait: *In principio erat*. Verum et ille utiliter, et hic proprie. Ubi namque creatio erat, dixit Moyses, *Fecit*; ubi vero Creator, posuit evangelista, *Erat*. Multum autem est discriminis et intervalli inter illud, *Fecit*; et illud, *Erat*: illud enim cum ante non esset, factum est: hic vero semper erat. *In principio fecit, et, In principio erat*. Dei est esse, creaturam vero fieri, ut et evangelista distinguit. Nam de Servatore ait: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum*. Sexies dixit, *Erat*, ut explicaret ejus existentiam. De famulo autem, postquam prædicavit eum qui erat, et venit ad servum Joannem, dixit: *Factus est homo*. Deus erat, homo autem factus est. Quod si de Servatore dicere audeant: Servator etiam factus est, nihil differret a terra. Animum adhibe, quæso: si dicat hæreticus: Christus factus erat, non erat antequam fieret, quid ergo plus habebit, quam terra? Nam de terra quoque ait Moyses: *Terra autem erat*. Si igitur illud: *In principio erat*, de creatione intelligunt, non de æterna natura; nihil plus habet, quam terra. Et Deus Verbum erat, et terra erat: sed ille quidem in principio erat, non factus semper existens: terra vero facta erat. Non enim prius dixit legislator, *Terra erat*, donec diceret: *In principio fecit Deus cælum et terram*; primum dixit, *Fecit*, postea vero, *Erat*. Scimus certe, fratres, has subtiles questiones

τὸν συνθεῖν πάντως ἀλήθεις, οὔτε τὸ ξένον ψευδές· ἀλλὰ πανταχοῦ ζητεῖται εἰ ἀλήθεια ἢ ψεῦδος τὰ λεγόμενα. Ἀξιῶ δὲ μήτε ὡς φίλον τινὰ χαρίσασθαι ἀνεξετάστως δεχόμενον τοὺς λόγους· μήτε ὡς ἐχθρὸν ξενίζοντα ἐκβάλλειν τὸν λόγον· ἀλλ' ὄρᾳν πανταχοῦ [437] εἰ ἀλήθεια ἔστιν ἢ τοῖς λεγομένοις βραβεύουσα.

β'. Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ ἱστορία αὕτη ἐστὶ μὲν Μωυσέως τοῦ νομοθέτου σύγγραμμα, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἀποκάλυψις· περιέχει δὲ δημιουργίαν δυνάμει μὲν Θεοῦ γεναμένην, προφητικῇ δὲ χάριτι Μωῦσει ἀποκαλυφθεῖσαν. Οὐ γὰρ εἶπεν ταῦτα Μωῦσῃς ὡς ἱστοριογράφος, ἀλλ' ὡς προφήτης. Εἶπε γὰρ ἃ μὴ εἶδε, καὶ διηγήσατο ὡν θεατὴς οὐκ ἐγένετο. Ὡσπερ γὰρ τρία εἶδη προφητείας εἰρήκαμεν πάλαι, ὅτι πρῶτον μὲν εἶδος προφητείας τὸ εἰπεῖν, δεύτερον δὲ τὸ δι' ἔργου, τρίτον τὸ δι' ἔργου καὶ λόγου· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τρία μέρη προφητείας· προφητεία περὶ τῶν ἐνεστώτων, προφητεία περὶ τῶν μελλόντων, προφητεία περὶ τῶν παρελθόντων. Οἷον, οὐ παρῆν προφήτης, φέρε εἰπεῖν Ἡσαίας, τοῖς ἐπὶ Μωυσέως γενομένοις· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα Μωυσέως ἦν ἐν αὐτῷ, ἀποκαλύπτων αὐτῷ τὰ γενόμενα, προφητεία ἦν. Ἔστι δὲ αὐθις προφητεία καὶ ἐπὶ τῶν παρόντων· ὡς ἐάν τις καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου ἐστώς θέλῃ κρῦψαι τι ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ ὁ προφήτης ἐλέγῃ αὐτὸν, ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τὸν Γιεζὶ, τὰ μέλλοντα προσημαίνων καὶ τὰ κεκρυμμένα δεικνύων. Μωῦσῃς εἶπε τὰ προγεγονότα, ἄλλοι τὰ μέλλοντα. Οὕτως οὖν δεῖ προσέειναι τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, οὐχ ὡς διηγήματι, ἀλλ' ὡς προφητείᾳ ἀληθινήν ἐκ Πνεύματος ἁγίου λελαλημένην. Τίς δὲ ὁ σκοπὸς τῷ προφήτῃ; Δύο πρόκειται Μωῦσει ποιῆσαι, καὶ διδασκαλίαν ἐκθέσθαι, καὶ νομοθεσίαν ὑποτυπῶσαι. Νομοθέτης γὰρ ὡν, οὐ πρῶτον ἤρξατο τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῆς δημιουργίας. Διατί δὲ πρῶτον ἠθέλησε δεῖξαι τὴν Θεὸν δημιουργὸν τοῦ παντός καὶ Δεσπότην; Ἴνα δειχθῇ Θεός· οὐκ ἄλλοις νομοθετῶν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις. Εἰ μὴ γὰρ πρῶτον ἔδειξεν αὐτὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου, οὐκ ἂν ἀξιοπίστοι· ἐδείχθη νομοθέτης τοῦ κόσμου. Τὸ γὰρ ἄλλοις νομοθετεῖν, βίαι· τὸ δὲ τοῖς ἰδίοις παιδεύειν, ἀκολουθίας. Καὶ ὡσπερ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς οὐ πρῶτον ἔταξε τοῦ Χριστοῦ τὴν νομοθεσίαν, ἕως εἶπεν αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γένηται. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὅτε εἶπεν αὐτὸν Ποιητὴν καὶ Δημιουργὸν, τότε εἰσάγει αὐτὸν διδασκαλὸν καὶ νομοθέτην τοῦ παντός. Πάλιν ἄλλος σκοπὸς Μωυσέως· Διατί ὁ μακάριος Μωῦσῃς οὐρανοῦ μὲν ἐμνημόνευσε, καὶ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ ὕδατων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν, ἀγγέλων δὲ ἢ ἀρχαγγέλων, ἢ Σεραφεῖμ, ἢ Χερουβείμ οὐκ ἐμνημόνευσε; Ἐπειδὴ καὶ τὴν νομοθεσίαν πρὸς τοὺς τότε καιροὺς ἤρμαζεν. Ἥδει γὰρ οἷς διελέγετο, τοῖς ἐξεληθούσιν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τοῖς τὴν Αἰγυπτιακὴν πλάνην μαθούσιν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, ποταμοὺς καὶ πηγὰς καὶ ὕδατα. Κατέλιπεν οὖν τὴν τῶν ἀοράτων δημιουργίαν, καὶ νεοὶ τὸν λόγον ἐπὶ τὰ [438] ὀρώμενα, ἵνα πείσῃ τοὺς τούτοις προσκυνούοντας μὴ νομίζειν αὐτὰ θεοὺς, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τότε δεῖξαι ἐκείνοις περὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, ἵνα μὴ πάλιν θράψῃ αὐτῶν τὴν νό-

σον. Εἰ γὰρ μὴ βλέποντες ἀγγέλους εἶπαν ἃ, πολλῶν μάλλον, εἰ ἤκουσαν ἀγγέλους ἢ ἀρχαγγέλους, ἐνόμισαν ἐκείνους θεοὺς εἶναι. Ἀλλὰ μνημονεύει οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὀρέων καὶ ὑδάτων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν πάντων, ἵνα ἀπὸ τῶν ὀρωμένων ἐρμηνεύσῃ τὸν ἀόρατον, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων δεῖξῃ τὸν τεχνίτην. Οὕτως οὖν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι ἐποίησαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ ἔθνει ἦσαν ἐκείνῳ τῷ θεομάχῳ, καὶ οὐκ ἦν Θεοῦ γνώσις, ἀλλ' εἰδῶλα προσεκυνοῦντο, ἐν τῇ καμίνῳ δυτες λέγουσιν· *Εὐλογοῦτε, πάντα τὰ ἔργα Κυριοῦ, τὸν Κύριον*. Διατί οὐκ εἶπον, Ἄγγελοι, οὐρανοὶ, γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ψῦχος, καῦμα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλὰ τὴν δημιουργίαν ἀριθμοῦσι κατὰ μέρος; Ἴνα ὅλην πλύνωσι τὴν κτίσιν, καὶ ὅλην καθαρῶσι τὴν δημιουργίαν, καὶ μηδὲνα καταλ[ε]ῖπωσι σπινθῆρα τῆς ἀσεβείας. Ὡσπερ καὶ ἐνταῦθα Μωῦσῃς θελήσας τῶν Ἰουδαίων τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀπελάσαι πλάνην, μνημονεύει καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὡς γενομένων, ἵνα δεῖξῃ τὰ πεποιημένα, καὶ μνημονεύσῃ τὸν πεποιηκότα· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*.

γ'. Ὁδὲ μοι τὸν νοῦν. Ἐγὼ θαυμάζω πῶς Ἰωάννης καὶ Μωῦσῃς τὸ αὐτὸ προοίμιον ἔσχον. Καὶ γὰρ οὗτος λέγει· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε·* κάκεινος λέγει· *Ἐν ἀρχῇ ἦν*. Ἀλλὰ κάκεινος χρησίμικος, καὶ οὗτος κυρίως. Ὅπου μὲν γὰρ δημιουργία, ἔταξε Μωῦσῃς τὸ· *Ἐποίησεν*· ὅπου δὲ δημιουργός, ἔταξε τὸ, *ἦν*, ὁ εὐαγγελιστὴς. Πολὺ δὲ τὸ μέσον τοῦ, *Ἐποίησε*, καὶ τοῦ, *ἦν*· τὸ μὲν γὰρ ἐγένετο, μὴ ὄν, ὁ δὲ ἦν ἀεί ὄν. *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε* καὶ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν*. Θεοῦ τὸ εἶναι, κτισμάτων δὲ τὸ γίνεσθαι, ὡσπερ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς μερίζει. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγει· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ*. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξάκις^b λέγει τὸ, *ἦν*, ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄν. Περὶ δὲ τοῦ οἰκέτου, ὅτε ἐκήρυξε τὸν ὄντα, καὶ ἤλθεν εἰς τὸν δούλον τὸν Ἰωάννην, λέγει· *Ἐγένετο ἄνθρωπος*. Θεὸς ἦν, ἄνθρωπος δὲ ἐγένετο. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος τολμῶσι λέγειν, ὅτι καὶ ὁ Σωτὴρ γενόμενος ἦν, οὐδὲν διαφέρει τῆς γῆς. Πρόσχε, παρακαλῶ· Ἐάν εἴπῃ ὁ αἰρετικὸς, ὅτι Χριστὸς γενόμενος ἦν, πρὶν γενέσθαι οὐκ ἦν, τί πλέον ἔχει τῆς γῆς; Καὶ γὰρ περὶ τῆς γῆς εἶπε Μωῦσῃς· *Ἡ δὲ γῆ ἦν*. Εἰ οὖν τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν*, εἰς ποιήσιν λαμβάνουσι, καὶ οὐ κατὰ τὴν αἰδίον φύσιν, οὐδὲν πλέον ἔχει τῆς γῆς. Καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἦν, καὶ ἡ γῆ ἦν· ἀλλ' ἐκεῖ^c μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν, μὴ γενόμενος, ἀεί ὄν· ἡ δὲ γῆ γενομένη ἦν. Οὐ γὰρ εἶπε πρῶτον ὁ νομοθέτης, *Ἡ δὲ γῆ ἦν*, ἕως οὕτως εἶπεν, [439] *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*· πρῶτον τὸ, *Ἐποίησε*, καὶ τότε τὸ, *ἦν*. Οἴδαμεν οὖν, ἀδελφοί, ὅτι τὰ λεπτὰ ταῦτα ζητήματα δυσχερῆ φαίνεται ταῖς τῶν πολλῶν διανοίαις. Ἀλλὰ δεῖ ἐν ἡμέρᾳ νηστείας νηφούσαις μάλλον ταῖς ψυχαῖς περὶ τῶν βαθυτέρων νοημάτων διαλέγεσθαι. *Ἐν ἀρχῇ ἦν* καὶ, *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε*· διὰ τοῦτο τὸ προοίμιον ἴσον εἶπον^d, *Ἐν ἀρχῇ*, καὶ *Ἐν ἀρχῇ*, ἵνα δειχθῇ

^a Sic Vaticanus. In Savil. εἶπαν δεest, quod hic tamen necessarium, ut ipse subodoratus est. Infra pro ὀρέων Combeffs. legit ἀέρων. Et duabus ante γ' lineis idem pro μνημονύσῃ habet ἐρμηνεύσῃ.

^b Illud ἔξάκις δεest in Savil. et in Combeffs. Sed in Vaticano legitur recte; nam ἦν sexties in primis quatuor Joannis versibus legitur.

^c Combeffs. ἐκείνος.

^d Vatic. ἴσον εἶπεν. Savil. ἴσον εἶπον, melius, ut videtur

μία ρίζα τῆς εὐσεβείας, ἡ κάκεινον παιδεύσασα τὸν νομοθέτην, καὶ τοῦτον φωτίσασα τὸν θεολόγον. Ἄδελφοί γὰρ αἱ δύο Διαθῆκαι, ἐξ ἑνὸς Πατρὸς τεθεῖσαι· διὰ τοῦτο καὶ συμφώνως τὸν λόγον προφέρουσι· σχεδὸν γὰρ ἡ αὐτὴ εἰκὼν καὶ ὁμοίότης ὑπάρχει. Καὶ ὡς περ ἐν ἀδελφαῖς ἐξ ἑνὸς πατρὸς γεγεννημέναις, πρόσ-εστι τῆς ὁμοιότητος τὰ ἰδιώματα, οὕτως ἐπειδὴ αἱ δύο Διαθῆκαι ἐξ ἑνὸς Πατρὸς ἐγεννήθησαν, πολλὴν ἔχουσι τὴν ἐμφερειαν. Ἀμέλει καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθῆκῃ προηγείται νόμος, καὶ ἀκολουθοῦσι προφῆται, καὶ ἐν τῇ νέᾳ χάριτι προηγείται τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀκολουθοῦσιν ἀπόστολοι. Ἐκεῖ δώδεκα προφῆται, ἕκαστος α τῶν δώδεκα· δώδεκα οἱ περὶ Ὡσέ· τέσσαρες, Ἡσαίας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ. Ἐν τῇ Νέᾳ δώδεκα ἀπόστολοι, καὶ τέσσαρες εὐαγγελισταί. Ἐκεῖ πάλιν πρώτη κλήσις Θεοῦ ἀπὸ ἀδελφῶν ἤρξατο· ἔλαβε γὰρ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν πρῶτους κήρυκας· καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πρῶτην κλήσιν ποιεῖται Πέτρου καὶ Ἀνδρέου. Κάκει μὲν ἀπλῆ χάρις, ὧδε δὲ διπλάσιον. Ἐκεῖ γὰρ δύο ἀδελφοὶ ἐκλήθησαν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν· ἐνταῦθα δὲ διπλῆ δυὰς ἀδελφῶν, Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης. Ἐπειδὴ ἠθέλησεν ὁ Σωτὴρ τὴν κατὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀγάπην ἐντυπῶσαι ἡμῖν, καὶ ἀδελφούς ποιῆσαι τῇ διαθέσει καὶ τῷ πνεύματι, ἔλαβε θεμέλιον τὴν φύσιν, καὶ προσέπειξε τὰ τῆς φύσεως σπλάγγνα, καὶ ἐν ἐκείνῃ ἐποικοδομεῖ τὸν θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας. Πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁ ποταμὸς εἰς αἷμα μεταβαλλόμενος· πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Καινῇ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τοῦ παρόντος καιροῦ πᾶσαν εἰπεῖν ἐφεξῆς τὴν ὁμοίότητα· εἰς δὲ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἐν ἐξ ἡμέρας ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα. Ἄλλ' ἡ πρώτη ἡμέρα διαφέρει τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτήν. Τῇ μὲν γὰρ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων· ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας ἡμέρας οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ὡν ἐποίησε τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, μετέβαλεν ὡς ἠθέλησε. Σὺ δὲ ὁ σκεψάμενος καὶ ἐρευνησας, εἰ μὲν εὐρίσκεις ἀλήθειαν, συμφώνησον· εἰ δὲ οὐχ εὐρίσκεις ἀλήθειαν, κατηγόρει, καὶ δέχομαι τὴν κατηγόριαν· φέροι γὰρ μοι πολλὴν ἀπολογίαν.

δ'. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων· ταῖς δὲ ἄλλαις ἡμέραις τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν κτισμάτων. Οἶόν τι λέγω· Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, οὐ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν ὑπεράνω· οὗτος γὰρ τῇ δευτέρᾳ ἐγένετο. [440] Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, περὶ οὗ καὶ Ὁ Δαυὶδ λέγει· Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. Ὑπερῶν δὲ ἔστι τοῦτο. Καὶ ὡς περ ἐν οἴκῳ διωρόφῳ μεσολαβεῖ στέγη μέση^β, οὕτως ὡς ἕνα οἶκον κτίσας ὁ Κύριος· τὸν κόσμον, μέσην στέγην ἐπέθεκε τὸν οὐρανὸν τοῦτον, καὶ ὑπεράνω τὰ ὕδατα. Διὰ τοῦτο λέγει Δαυὶδ· Ὁ στεγάζων ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ. Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, τὴν γῆν μὴ οὖσαν, τὰς ἀβύσσους μὴ οὖσας, ἀνέμους, ἀέρας, πῦρ, ὕδωρ. Πάντων τῶν γενομένων τὴν ὕλην τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν. Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖ τις, Γέγραπται μὲν ὅτι ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, περὶ δὲ ὕδατος καὶ

πυρὸς καὶ ἀέρος οὐ γέγραπται. Πρῶτον μὲν οὖν, ἀδελφοί, ἀφ' οὗ εἶπε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν γεγενῆσθαι, ἐκ τῶν περιεχόντων ἠρμήνευσε τὰ περιεχόμενα. Ὡς γὰρ ὅτε εἶπεν, Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χούρ λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, εἶπε μὲν τὸ πλάσμα, οὐκ ἠρίθμησε δὲ τὰ μέλη, οὐδὲ εἶπεν· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς ὀφθαλμούς, καὶ ὠτα, καὶ ῥίνα· ἀλλὰ τῷ εἶπεν τὸν ἄνθρωπον ὅλα συμπεριέλαβε τὰ μέλη· οὕτως εἶπεν, Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεός, συμπεριέλαβε πάντα, καὶ συνεισέγαγε καὶ τὸ σκότος καὶ τὰς ἀβύσσους γεγεννημένας· Σκότος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἀβύσσος δὲ καλεῖται τὸ πλῆθος τῶν ὑδάτων. Ὅτι δὲ καὶ ἀβύσσοι ἐγένοντο, μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα· Πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι. Ὅστε καὶ ἀβύσσοι ἐγένοντο. Ἔτα καὶ ὁ ἄηρ πότε ἐγένετο, ἀκουε· Καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων. Πνεῦμα δὲ οὐ τὸ ἅγιον λέγει ἐνταῦθα· οὐ γὰρ τῇ κτίσει συναριθμεῖται τὸ ἄκτιστον· ἀλλὰ πνεῦμα καλεῖ τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Καὶ ὡς περ ἐν τῷ Ἠλίᾳ γέγραπται τῷ προφῆτῃ· Καὶ ὁ οὐρανὸς συνασκότασεν ἐν νεφέλῃ καὶ πνεύματι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πνεῦμα τὴν τοῦ ἀέρος λέγει φύσιν. Λοιπὸν λέπεται δεῖξαι, ποῦ τὸ πῦρ ἐγένετο. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο ἡ τοῦ πυρὸς φύσις· οὐ γὰρ μόνον τοῦτο τὸ πῦρ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις πῦρ εἰσι, καὶ συγγενές ἐστι τὸ ἄνω πῦρ τούτου τοῦ παρ' ἡμῖν. Ζητεῖτε δὲ, ὅτι τὸ μὲν σθέννυται, τὸ δὲ οὐ σθέννυται. Ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν ὁ Θεός πνεύματα, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν πνεύματα, ἀλλὰ τὰς μὲν ψυχὰς ἡμῶν ἐν σώμασι, τοὺς δὲ ἀγγέλους ἐκτὸς σωματίων. Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἀγγέλων, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἐστὶν ἰδεῖν. Τὸ πῦρ τὸ ἄνω ἄνευ ὕλης, τὸ πῦρ τὸ κάτω μετὰ ὕλης· τὸ γὰρ ἄνω πῦρ συγγενές τούτων ἐστίν, ὡς περ καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν συγγενὴς ἀγγέλων· καθὼ κάκεινοι πνεύματα, καὶ αὐταὶ πνεύματα, ὡς καὶ οἱ τρεῖς παῖδες λέγουσι· Εὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχὰι δικαίων· καὶ πάλιν· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα. Οὕτε οὖν ψυχὴ ἄνευ σώματος φαίνεται, οὕτε πῦρ ἄνευ στυππείου, ἢ κληματίδος, ἢ τέρας ὕλης ἐστὶν ἰδεῖν. Ἴνα δὲ δεῖχθῆ ὅτι τὸ πῦρ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀλλότριον, ἢ κτίσις διδάσκει. Πολλοὶ γὰρ πολλὰκις παρὰ τοῦ ἡλίου δανείζονται πῦρ, καὶ ἄπτουσιν· εἰ δὲ ἦν ἀλλότριον, πῶς τὸ ἀλλότριον ἐξ αὐτοῦ ἐλαμβάνετο; Ἄλλως [441] δὲ οὕτως ἐν τῷ οὐρανῷ πῦρ ἐστὶν ἄυλον μέγα, ὡς καὶ ἐν τῷ ἕρει Σινᾷ πῦρ φανῆναι, ὅπερ^δ οὐ ξύλων ὑποκειμένων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἄυλου πυρὸς ἤγαγεν ὁ Θεὸς εἰς θέαν· καὶ ὡς ἂν εἴποι τις εἶναι τοῦτο μικρὸν τὸ πῦρ παρ' ἐκεῖνο τὸ μέγα, οὕτως οὖν λέγει καὶ Μωϋσῆς· Ἐξ οὐρανοῦ ἐποίησεν ὁ Κύριος ἀκουστὴν φωτὴν αὐτοῦ, καὶ ἐδείξεν ὁ Θεὸς τὸ πῦρ αὐτοῦ τὸ μέγα· Ἴνα δεῖξῃ τοῦτο μικρὸν. Πάντα οὖν πῦρ ἐστὶ, καὶ ἀστραπή, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὸ παρ' ἡμῖν πῦρ συγγενές ἐστὶ. Καὶ βλέπε πῶς συγγένειαν ἔχει ἡ ἀστραπή πρὸς τοὺς ἀστέρας ἐκ τοῦ ὀνόματος· ἀστραπή καὶ ἀστρα.

^α Ἐκαστος deest in Savil., claudicatque sententia.

^β Cosmas καὶ ὑπεράνω δὲ ἔστι τοῦτο, καὶ ὡς ἐν οἴκῳ διωρόφῳ μεσολαβεῖται τῆς γῆς μέσον.

^ε Vatic. et Cosmas ἠρμήνευσε, Sav. indeque Combefla ἐμήνυσε.

^δ Ὅπερ additum e Savil.

multorum animis molestas videri. Verum oportet in die jejunii, cum vigilantiores animæ sunt, de altioribus verba facere. *In principio erat*, et, *In principio fecit*; ideo exordium par esse dixi, *In principio*, et, *In principio*; ut demonstraretur, unam esse pietatis radicem, quæ et illum, nempe legislatorem, instituit, et hunc, theologum scilicet, illuminavit. Germana quippe sunt duo Testamenta, uno Patre orta: ideo in sermone consentiunt: fere enim eadem imago, eadem similitudo est. Ac quemadmodum in germanis, uno patre ortis, similes sunt proprietates: sic quia duo Testamenta uno Patre orta sunt, multam habent similitudinem. Sane et in Veteri Testamento præcedit lex, et sequuntur prophetæ, et in nova gratia præcedit Evangelium, et sequuntur apostoli. Illic duodecim prophetæ, et singuli sunt ex numero duodeno: duodecim sunt Osee et reliqui: quatuor, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel. In Novo Testamento duodecim apostoli, et quatuor evangelistæ. Illic rursus prima vocatio Dei a fratribus cœpit: accepit enim Moysem et Aaronem primos præcones: in Evangelio quoque primam vocationem facit Petri et Andreae. Et illic quidem simplex gratia, hic autem duplo auctior. Illic enim duo fratres vocati sunt, Moyses et Aaron; hic autem bis duo fratres, Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes. Quia voluit Servator eam quæ secundum Spiritum sanctum est caritatem nobis insinuare, et fratres affectu simul et spiritu facere, fundamentum sumpsit naturam, inseruitque naturæ viscera, et in illa superædificavit fundamentum Ecclesiæ. Primum signum in Veteri fuit mutatus in sanguinem fluvius; primum signum in Novo fuit mutatio aquæ in vinum. Verum non est præsentis temporis totam similitudinem deinceps persequi: sed ad insitutum revertamur. *In principio fecit Deus cælum et terram*. Sex dierum spatium fecit Deus omnia. Sed prima dies differt a sequentibus. Nam prima die fecit Deus ex non exstantibus: a secundo autem die nihil fecit Deus ex non exstantibus; sed ex iis quæ prima die fecerat mutavit ut voluit. Tu vero his consideratis et exploratis, si veritatem deprehendis, assensum præbe; sin non deprehendis, incusa, et accusationem admitto: id enim multam defensionis ausam mihi præbet.

4. *Cælorum formatio (a)*.—Primo itaque die creaturam materiam fecit Deus; reliquis vero diebus formam et ornatum creaturarum. Exempli causa, fecit cælum, quod ante non erat; non hoc cælum, sed quod superius est: hoc quippe cælum secundo die factum est. Fecit Deus cælum superius, de quo David: *Cælum cæli Domino* (Psal. 113. 16). Illud vero quasi supremum tabulatum est. Ac quemadmodum in domo duarum contignationum intercedit tabulatum medium: sic et Dominus mundum creans ceu domum, medium tabulatum posuit hoc cælum, et supra illum aquas. Ideo ait David: *Qui legis aquis superiora ejus* (Psal. 103. 3). Fecit igitur cælum quod ante non erat, terram quæ ante non erat, abys-

(a) Quæ sequuntur affert Cosmas Ægyptius in Collectione nostra T. 2, p. 320.

sos quæ ante non erant, ventos, aerem, ignem, aquam. Omnium quæ facta sunt materiam prima die fecit. Sed haud dubie dicet aliquis: Scriptum est ipsum fecisse cælum et terram, de aqua, igne et aere non scriptum est. Primo itaque, fratres, ex quo dixit cælum et terram facta esse, ex iis quæ continent ea quæ continentur indicavit. Sicut enim cum dixit, *Fecit Deus hominem pulverem accipiens de terra* (Gen. 2. 7), opificium dixit, non membra enumeravit: neque dixit: *Fecit Deus oculos, et aures, et nares*, sed hominem dicens, omnia simul membra comprehendit: sic cum dicit, *Deum fecisse cælum et terram*, cuncta complexus est, et una tenebras et abyssos factas induxit: nam *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi* (Gen. 1. 2). Abyssus vero vocatur aquarum gurgis. Quod autem etiam abyssi factæ sint, testificatur Scriptura dicens: *Antequam abyssos constitueret, antequam terram crearet* (Prov. 8. 24. 26). Itaque factæ erant abyssi. Deinde aer quoque quondam factus sit audi: *Et spiritus Dei ferebatur super aquas* (Gen. 1. 2). Hic non Spiritum sanctum dicit; non enim cum creaturis annumeratur id quod increatum est: sed spiritum vocat aeris motum. Ac quemadmodum in Elia propheta scriptum est: *Et cælum contenebravit in nube et spiritu* (3. Reg. 18. 45): sic et hoc loco spiritum vocat aeris naturam. Demum superest ut ostendamus, ubinam ignis factus sit. *Dixit Deus, Fiat lux* (Gen. 1. 2), et facta est ignis natura: non solum enim hic ignis existit, sed etiam supernæ potestates ignis sunt, affinisque est supernus ille, huic nostro igni. Quæritur autem, cur hic exstinguatur, ille vero secus. Quia angelos fecit Deus spiritus, animasque nostras item spiritus, sed animas nostras in corpore, angelos autem extra corpora. Quemadmodum igitur in animabus et in angelis, sic et in igne rem se habere cernitur. Ignis supernus sine materia, ignis infernus cum materia: cælestis enim ignis his est affinis, sicut et anima nostra affinis est angelis: ut illi spiritus sunt, sic et hæ sunt spiritus, ut etiam tres pueri dicunt: *Benedicite, spiritus et animæ justorum* (Dan. 3. 86); ac rursus, *Qui facit angelos suos spiritus* (Psal. 105. 4). Neque igitur anima sine corpore apparet, neque ignem sine stuppa, vel sarmento, vel alia materia videre est. Ut autem ostendatur hunc ignem non esse alienum, id docet ipsa natura. Multi namque sæpe ex sole ignem mutuantur, et accendunt: si autem alienus esset, quomodo alienum ex ipso acciperetur? Alioquin tam ingens in cælo ignis est sine materia, ut in monte Sina ignis appareret, quem absque lignis subjectis, sed ex ipso materiæ experte igne ad spectaculum eduxit Deus, ut quispiam dixerit parvum esse hunc ignem cum illo ingenti comparatum. Sic itaque ait Moyses: *De cælo auditam fecit Dominus vocem suam, et ostendit Deus ignem suum magnum* (Deut. 4. 36); ut demonstraret hunc esse parvum. Omnia itaque ignis sunt, et fulgur, et stellæ, et sol et luna, illisque noster ignis affinis est. Et vido quam affinitatem habeant ἀστραπή et ἀστρίπες, fulgur et stellæ, vel ex ipso nomine; ἀστραπή et ἀστρα, ful-

gur et stellæ. Servator autem, ut ostenderet ignem et fulgur similia esse, ait in Evangelio: *Lucerna corporis est oculus. Si oculus tuus fuerit lucidus, totum corpus tuum lucidum erit (Matth. 6. 22)*. Hæc Servator. Deinde subjungit: *Ut cum lucerna fulgure illuminat te (Luc. 11. 36)*; lucernæ fulgur vocans lucernæ fulgorem.

5. Omnia igitur facta sunt: ignis factus est, abyssus factæ sunt, venti, quatuor elementa, terra, ignis, aqua, aer. Nam quæ omiserat quasi hic resumit Moyses dicens: *Sex diebus fecit Deus cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt (Exod. 20. 11)*. Quemadmodum autem corporis non omnia membra dixit, sic ea quæ ad creationem spectant non enumeravit, etiamsi omnia cum mundo sint condita. Si porro non esset ignis in terra, non hodie ignem ex petra educerent, non ex ligno; collisum quippe lignum ignem emittit. Animum ergo diligenter adhibe. *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi (Gen. 1. 2)*. Ergone, inquires, Deus tenebras fecit? Scimus altam esse sententiam: sed quia in cœtu sæpe sumus eorum, quorum pars amico audiunt animo, pars vero reprehendere satagunt; necesse est verbum non sine examine relinquere, ne post magna promissa, exigua præstemus. Undenam ergo tenebræ? Nam Deus, inquit, has non fecit: Deus enim, aiunt, neque tenebrarum neque caliginis opifex est. Quid igitur sunt tenebræ? Multi dixerunt esse cæli umbram. Nam, aiunt, cum cælum superius conditum est, cum superna lumina nondum essent, nudata erat terra, et factæ sunt tenebræ. At cælum superum lucidum est, non tenebrosum; atque etiamsi non haberet solem, lunam et stellas, ipsam naturam per se splendentem haberet. Si ergo cælum imminebat, terraque expansa erat, illudque superne lucebat, et hæc lucem excipiebat, undenam tenebræ? Mihi certe videtur, quoniam aqua terræ superficiem tegebat, nebulaque et caligo circa aquas consistebat, quod etiam nunc evenire solet in fluminibus, obscuritatem illam caliginem excitasse: nubesque fecisse, ac nubes obumbrantes tenebras induxisse. Quod autem nubes tenebras excitet, id dicit Scriptura: *Et cælum obtenebratum est in nubibus (3. Reg. 18. 45)*. Hæreticorum autem allegoriæ non ignorandæ sunt. Quidam hæretici dicere ausi sunt, tenebras esse diabolum (a), abyssum vero dæmonas: quando autem dixit Deus: *Fiat lux*; id est Filius, aiunt: Non modo ergo¹ illi honore par est diabolus, sed etiam illo senior. Verum hanc impietatem ne commemorare quidem par est; sed ideo protulimus, ne ea quæ dicta sunt ignoraretis. Tenebræ ergo tunc illæ ex nubibus erant. Sic enim in Ægypto quoque tenebræ erant, non quod nox esset, sed quod caligo esset inducta (*Exod. 10. 22 sqq.*) Sic et in monte Sina factum est; tenebræ erant non ex nocte, sed

¹ Hæc in Savilio additamento aucta leguntur in hunc modum: *Quando autem dixit Deus: « Fiat lux, » sic imperavit ut Filius fieret; et non erubescunt diabolus dicere æmiorem Filio. Si enim dæmon sit abyssus, et diabolus tenebræ, et si cum jam abyssus et tenebræ existerent, Deus dixerit: « Fiat lux, » et lux sit Filius; non modo ergo. etc.*
(a) Hoc contendeat Origenes.

nube obumbrante (*Deut. 4. 11*). Sic etiam in cruce Christi tenebræ factæ sunt, non adveniente nocte, sed umbra et obstructione facta. Ita non oportet divina eloquia temere aggredi. *Et spiritus Dei superferebatur super aquam (Gen. 1. 2)*. Spiritum vocat ventum, ut alibi dicit: *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis (Psal. 47. 8)*: spiritum vocans aeris motum. Ne putes enim aliud esse aerem, et aliud ventum: ipse quippe aer concitatus ventum facit, ut experimento comprobatur. Sæpe igitur flabello aut sindone tranquillam aerem commovemus, et ex aeris motu ventum facimus. Ut ergo ex ipso spiritu demonstraretur ventum esse aeris motum, hac de causa dixit, *Superferebatur*. Proprium enim vento est ut superferebatur creationi. *Dixit Deus, Fiat lux*. Cur non dixit Moyses, *Dixit Deus, Fiat cælum, fiat mare*, sed ibi quidem, *Fecit*, hic vero, *Dixit*, quandoquidem apud nos sermo præcedit opus: nam primo dicimus, deinde facimus? Ostendere volens Deum primo facere; ut omni sermone velociorem creationem esse demonstraret; quando materiam virtute sua creat, dicit illud, *Fecit*; quando autem omnia Deus ornaturus erat, ornatus autem hujusmodi principium lux erat, tunc inducit concinnum sermonem. Et quia rarsam primam Dei opus lux, postremum vero homo fuit: primo Deus lucem operatur verbo, postremo hominem opere, a luce in lucem desinens.

6. *Homo quomodo lux*. — Quomodo autem homo lux sit, audi. Lux res ostendit: lux mundi homo est: ingressus ostendit tibi lucem artis, lucem scientiæ. Lux ostendit frumentum, intelligentia panem fecit; lux ostendit vineæ uvam; lux intelligentiæ exhibuit vinum, quod in uva continetur, lux monstravit lanam, lux hominis exhibuit vestem: lux ostendit montem, lux intelligentiæ exhibuit lapicidinam. Ideo Servator lucem vocat apostolos his verbis: *Vos estis lux mundi (Matth. 5. 14)*. Cur illos lucem vocat? Non ut illos afficiat honore tantum, sed etiam ut spem resurrectionis ostendat. Quemadmodum enim lux vespere occidens non perit, sed absconditur, et postquam occulta fuit, rursus apparet: sic et homo velut in occasum quemdam in sepulcrum demissus, resurrectionis rursus ortui servatur. *Fiat lux*. Dixit factam esse; quo autem modo, non declaravit, neque etiam didicit. Nam quod lux facta sit, inquit, bene novi: quomodo autem facta sit non capio. Ideo Servator apostolis dicebat: *Non vestrum est nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate (Act. 1. 7)*. Atqui non est nostrum nosse tempora vel momenta, et Dominum temporum Opificemque sæculorum poterunt humana ratiocinia comprehendere? *Dixit Deus, Fiat lux: et facta est lux (Gen. 1. 5)*. O sanctam illam magnamque potentiam! o ingentia miracula! *Facta est lux: et vocat Deus lucem diem, et tenebras noctem (Gen. 1. 5)*. Cur porro diem ἡμέραν vocat? Quoniam quidquid lætum et hilare, ἡμέρον sive dulce dicitur. Ideo etiam benignitatem ἀμρότητα vocamus, et cicures animantes ἀμύρον dicimus. *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit*

Και ὁ Σωτήρ δὲ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ πῦρ καὶ ἡ ἀστραπὴ συγγενές ἐστι, λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός· Ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου φωτεινός ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. Ταῦτα ὁ Σωτήρ. Εἶτα ἐπάγει· Ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῆ ἀστραπῆ φωτίξῃ σε· λύχνος ἀστραπῆν εἰπάων τὴν αὐγὴν τοῦ λύχνου.

ε'. Πάντα οὖν ἐγένετο· πῦρ ἐγένετο, ἄβυσσοι ἐγένοντο, ἄνεμοι, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ. Καὶ γὰρ ἄπερ παρέλειψεν ὡς ἐν παραδόξῳ^α ἀνακεφαλαιοῦται Μωϋσῆς λέγων· Ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ὡς περ δὲ ἐπὶ τοῦ σώματος οὐκ εἶπε πάντα τὰ μέλη, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἐξηριθμήσατο, εἰ καὶ πάντα συγκατεσκευάσθη τῷ κόσμῳ. Εἰ δὲ μὴ ἦν ἐν τῇ γῆ πῦρ, οὐκ ἂν ἤμερον ἀπὸ πέτρας πῦρ ἐξέβαλον, ἢ ἀπὸ ἔξυλου· παρατριβόμενον γὰρ τὸ ἔξυλον πῦρ γεννᾷ. Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς. Σκότος ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἄρα οὖν σκότος, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐποίησεν; Οἴδαμεν οὖν ὅτι βαθὺ τὸ νόημα· ἀλλ' ἐπειδὴ μεταξύ ἔσμεν πολλάκις καὶ τῶν ἀγαπητῶς ἀκουόντων, καὶ τῶν ἐπιλαμβάνεσθαι φιλοῦντων, ἀνάγκη μὴ παραλείπειν ἀνεξέταστον τὸν λόγον, ἵνα μὴ μεγάλην ἐπαγγελίαν ἤ, μικρὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα. Πόθεν οὖν τὸ σκότος; Ὁ γὰρ Θεὸς αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἐποίησε· Θεὸς γὰρ, φησὶν, οὔτε σκότους, οὔτε γνόφους ἐστὶν ἐργάτης. Τί ποτε οὖν ἐστὶ σκότος; Πολλοὶ ἠθέλησαν εἰπεῖν, ἀποσκίασμα εἶναι τοῦ οὐρανοῦ. Ὡς γὰρ ἐγένετο, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ὁ ἄνω, καὶ ἐλείφθη τὰ φῶτα τὰ ἄνω, ἐγυμνώθη ἡ γῆ καὶ ἐγένετο σκότος. Ἄλλ' ὁ οὐρανὸς ἄνω φωτεινός ἐστίν, οὐ σκοτεινός, κἂν μὴ εἶχε τὸν ἥλιον, ἢ τὴν σελήνην, ἢ ἀστρα, αὐτὴν εἶχε τὴν φύσιν λάμπουσαν. Εἰ οὖν ὁ οὐρανὸς ἐπέσκετο, ἢ δὲ γῆ ἠπλωτο, ὁ λάμπων ἄνωθεν, τὸ φωτιζόμενον κάτωθεν, πόθεν τὸ σκότος; Ἐμοὶ οὖν δοκεῖ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαξε τὸ ὕδωρ τῇ γῆ, ἀχλὺς δὲ καὶ γνόφος περὶ τὰ ὕδατα συνειστήκει, ὃ καὶ γίνεται νῦν ἐπὶ τοῖς ποταμοῖς, ἢ ἀχλὺς γνόφον ἐγειρούσα ἐποίησε νεφέλαις, [442] αἱ νεφέλαι ἐπισκιάζουσαι σκότος ἐποίησαν. Ὅτι δὲ ἐγείρει νεφέλη σκότος, λέγει ἡ Γραφή· Καὶ ὁ οὐρανὸς υνεσκότασεν ἐν νεφέλαις. Δεῖ δὲ μὴ ἀγνοεῖν καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰς ἀλληγορίας. Αἰρετικοὶ τινες ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὅτι σκότος ὁ διάβολός ἐστιν, ἢ δὲ ἄβυσσος· οἱ δαίμονες· ὅτε δὲ εἶπεν ὁ Θεὸς· Γενηθήτω φῶς· τουτέστιν, ὁ Υἱὸς ἢ· οὐ μόνον αὐτοῦ ἐστὶν ἰσότημος, ἀλλὰ καὶ πρεσβύτερος. Ἀλλὰ ταύτης μὲν τῆς ἀσεβείας οὐδὲ μνημονεύσαι δεῖ· ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν ὑμᾶς τὰ λεγόμενα παρηγάγομεν. Σκότος τοῖνον ἦν τότε τὸ ἐκ τῶν νεφελῶν. Οὕτω γὰρ ἦν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ σκότος, οὐ νυκτὸς οὕσης, ἀλλ' ἀχλὺς γενναμένης. Οὕτως ἦν καὶ ἐν τῷ ὄρει Σινῶ· σκότος ἦν οὐ νυκτὸς γενναμένης, ἀλλὰ νεφέλης σκιάζουσας. Οὕτως ἐγένετο καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ σκό-

τος, οὐ νυκτὸς ἐπελθούσης, ἀλλὰ σκιάσματος καὶ ἀντιφράξεως γενναμένης. Οὕτως οὐ δεῖ ἀπλῶς ἐπιχειρεῖν τοῖς θεοῖς· λογιῶς. Καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεσφύρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Πνεῦμα καλεῖ τὸν ἄνεμον, ὡς λέγει ἀλλαχοῦ· Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίψαις πλοῖα θαρσεῖς· πνεῦμα καλῶν τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Μὴ γὰρ νομίσης ἄλλο εἶναι ἀέρα, καὶ ἄλλο ἄνεμον· αὐτὸς γὰρ ὁ ἀήρ κινούμενος ποιεῖ ἄνεμον, ὡς μαρτυρεῖ τούτοις ἡ πείρα. Πολλάκις οὖν ἡ ῥιπιδίῳ ἢ σινδόνι ἠσυχάζοντα τὸν ἀέρα κινούμεν, καὶ ποιοῦμεν ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἀέρος ἄνεμον. Ἴνα οὖν δειχθῆ ἕκ τοῦ πνεύματος, ὅτι ὁ ἄνεμος ἀέρος ἐστὶ κίνησις, διὰ τοῦτο εἶπεν, Ἐπεσφύρετο ἴδιον γὰρ ἀνέμου τὸ ἐπιφέρεσθαι τῇ δημιουργίᾳ. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς. Διατί μὴ εἶπε Μωϋσῆς, ὅτι Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω οὐρανός, γεννηθήτω θάλασσα, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, Ἐποίησεν, ὡς δὲ, Εἶπεν, ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν προηγεῖται λόγος τοῦ ἔργου· πρῶτον γὰρ λέγομεν, εἶτα ἐργαζόμεθα; Βουλόμενος δείξαι τὸν Θεὸν πρῶτον ἐργαζόμενον, ἵνα παντὸς λόγου ὀξυτέραν παραστήσῃ τὴν δημιουργίαν· ὅτε μὲν τὰς ὕλας ἐργάζεται δυνάμει, λέγει τὸ, Ἐποίησεν· ὅτε δὲ ἐμελλε κοσμεῖν τὰ πάντα, ἀρχὴ δὲ τοῦ κόσμου τὸ φῶς ἦν, εἰσάγει λόγον ἀρμόζοντα. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν πρῶτον ἔργον Θεοῦ φῶς, τελευταῖον δὲ ἔργον Θεοῦ ἀνθρωπος ἦν· πρῶτον ἐργάζεται Θεὸς λόγῳ τὸ φῶς, ὕστερον δὲ τὸν ἀνθρώπον ἔργῳ, ἀπὸ φωτὸς εἰς φῶς συμπληρῶν.

ς'. Καὶ πῶς φῶς καὶ ἀνθρώπος, ἄκουε. Τὸ φῶς δεικνυσι τὰ ὄντα· τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὁ ἀνθρώπος· εἰσελθὼν εἰδείξεν σοὶ φῶς τέχνης, φῶς ἐπιστήμης. Τὸ φῶς εἰδείξε σίτον, ἢ συνέσεις ἐποίησεν ἄρτον· τὸ φῶς εἰδείξε τὸν βότρυον τῆς ἀμπέλου, τὸ φῶς τῆς συνέσεως εἰδείξε τὸν οἶνον τὸν ἐν τῷ βότρυϊ· τὸ φῶς εἰδείξε τὸ ἔριον, τὸ φῶς τοῦ ἀνθρώπου εἰδείξεν ἱμάτιον· τὸ φῶς εἰδείξεν ὄρος, τὸ φῶς τῆς συνέσεως εἰδείξε λατομίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτήρ φῶς καλεῖ τοὺς ἀποστόλους, λέγων· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Διατί καλεῖ αὐτοὺς φῶς; Οὐχ ἵνα αὐτοὺς τιμῆσῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν [443] ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δείξῃ. Ὡς περ γὰρ τὸ φῶς ἐσπέρας δύνον, οὐκ ἀπόλλυται, ἀλλὰ κρύπτεται, καὶ κρυβόμενον πάλιν φαίνεται· οὕτως καὶ ὁ ἀνθρώπος ὡς εἰς δύσιν τινὰ τῷ τάφῳ παραπεμφθὲς, πάλιν τῇ ἀνατολῇ τῆς ἀναστάσεως τετηρηται. Γενηθήτω φῶς. Εἶπε τὸ γενόμενον, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ἐμήνυσεν, ἀλλ' οὐδὲ ἔμαθεν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐγένετο φῶς, οἶδα, φησὶν· τὸ δὲ πῶς ἐγένετο, οὐ καταλαμβάνω. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτήρ ἔλεγε τοῖς ἀποστόλοις· Οὐχ ἡμῶν ἐστί γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὐς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Εἶτα χρόνους ἢ καιροὺς οὐκ ἐστὶν ἡμῶν γινῶναι, καὶ τὸν Δεσπότην τῶν χρόνων καὶ τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων ἐστὶ λογισμοῖς καταλαβεῖν ἀνθρώπινος; Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. Ὡ τῆς ἀγίας· ἐκείνης καὶ μεγάλης δυνάμεως ἢ ὡ μεγάλων θαυμάτων! Ἐγένετο φῶς, καὶ καλεῖ ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος νύκτα. Διατί δὲ ἡμέραν καλεῖ; Ἐπειδὴ πᾶν φαῖδρον καὶ ἱλαρὸν, ἡμέρον λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἡμερότητα καλοῦμεν, καὶ τὰ θηρία τὰ χειροῦσθαι ἡμερα καλοῦμεν. Καὶ ἐκάλισεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλισεν νύκτα. Νύκτα διατί; Ὅτι νυκτεῖ τὸν ἀνθρώπον καθεύ-

^a Ὡς ἐν παραδόξῳ, sic Vaticianus: sic etiam Savilianus, alio tamen exemplari usus. Sed conjicit ἐν παρόξῳ. Licet autem ἐν παρόξῳ hic melius habere videatur, nolimus textum mutare, cum alioquin Severianus non raro insolitas verborum rationes sectetur.

^b Addit Savil. τουτέστιν, ὁ Υἱός· ἵνα γένηται εἶπε· καὶ οὐκ αἰσιχύνονται τὸν διάβολον πρεσβύτερον λέγοντας τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ δαίμων ἐστὶν ἄβυσσος, ὁ δὲ διάβολος σκότος, μετὰ ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω τὸ φῶς, τουτέστιν, ὁ Υἱός, etc. Paulo post idem οὐδὲ ὄλωσεν ἢν. ὤει.

δοντα εἰς ὑπόμνησιν θανάτου φέρει, μονονουχὶ λέγων· *Μάθε, ἄνθρωπε, τίς εἶ. Θνητὸς εἶ, ὑπνωδουλεύεις· διατί τὰ ὑπὲρ σὲ φαντάζῃ;* Ἡ γὰρ νῦξ κατανογῆ ἐστίν· ὅθεν καὶ *Δαυτδ* φησιν· *Ἄ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανογῆτε.* Ἀμέλει κείναι ἄνθρωπος ἐν νυκτὶ, οὔτε νεκρὸς, οὔτε ζῶν. Ἐρώτησον αἰρετικόν· *Τί ἐστί; ζῶν ἢ νεκρὸς;* Καὶ ἴαν μὲν εἴπη, *Ζῶν, εἰπέ· Διατί οὖν οὐκ αἰσθάνεται τῶν λαλούντων ἢ περιπατούντων;* Ἐάν δὲ εἴπη, *ὅτι Νεκρὸς, εἰπέ· Πῶς οὖν ἀναπνεῖ;* τὸ γὰρ ἐμπνέον οὐκ ἐστὶ νεκρὸν· τὸ μὴ αἰσθανόμενον οὐκ ἐστὶ ζῶν· σαυτὸν οὐ βλέπεις, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ σὲ φαντάζῃ. Ἀλλὰ ταῦτα ἀρκούντως εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν εἰρησθῶ. Κατέλαβε γὰρ ἡ ἐσπέρα, ὡσπερ κάκει τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας, καὶ κατὰ δύναμιν, εἰ καὶ βαθέα ἦν τὰ νοήματα, ὅμως ἐξεθέμεθα. Τῶν δὲ πιστῶν ἐστὶν ἐρευνησαὶ τὰ λεχθέντα, καὶ ζητῆσαι τὴν ἱστορίαν.

ζ'. Ἡμεῖς δὲ νηστείας ὄντες ἁγίας θρέμματα, καὶ ἐν ἀτροφίᾳ σωμάτων τρυφήσαντες τὰ οὐράνια, σπουδάσωμεν τὴν νηστείαν ἁγίαν φυλάξαι· *Ἀγιάσατε* γὰρ, φησὶ, *νηστείας.* Ἡμεῖς αὐτὴν ἀγιάζομεν, ἢ ὑπ' αὐτῆς ἀγιάζομεθα; Ἀλλὰ ἀντὶ τοῦ ἁγίαν αὐτὴν φυλάξαι, τοῦτο εἰρηκεν ὁ προφήτης· Ὡσπερ γὰρ ὅτε εὐλόμεθα, *Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου,* οὐχὶ ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εὐλόμεθα (τὸ γὰρ ὄνομα αὐτοῦ ἀγιάζει πάντα), ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικέκληται ἡμῖν (Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ καλούμεθα), λέγει· *Τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμῖν ἀγιασθήτω.* Παρὰ γὰρ τῷ ἁγίῳ πάντα ἄγια· καὶ γὰρ οὐδὲν πλησιάζει Θεῷ μὴ ὄν ἅγιον· ἅγιος γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. Καὶ ὁ οὐρανὸς δὲ αὐτοῦ ἅγιος· *Ἐπακούσεται γὰρ αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ.* Οἱ ἄγγελοι ἅγιοι· *Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων αὐτοῦ.* Ἡ γῆ ἔγρουσα τὴν λατρίαν [444] ἁγία· *Καὶ θελήσει, φησὶ, διαστρέψαι διαθήκην ἐπὶ τὴν γῆν ἁγίαν αὐτοῦ.* Καὶ ὁ *Δαυτδ*, ἡ αὐτὴ ἁγία· *Προσκυρήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ.* Ὁ Ἡσαίας, ὁ ναὸς ἅγιος· *Ἄγιος γὰρ ὁ ναὸς σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ.* Τὰ πρόβατα τὰ ἄλογα τὰ τότε θυόμενα ἅγια ἐλέγετο· *Ὡς πρόβατα, φησὶν, ἅγια ἐν Ἱερουσαλήμ.* Ἡ διαθήκη ἁγία· *Καὶ δυναμῶσι μετὰ πολλῶν διαθήκην ἁγίαν αὐτοῦ.* Αὐτὴ ἡ πόλις ἁγία ἐλέγετο· *Καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἱερουσαλήμ.* Οὐδὲν γὰρ προσέρχεται Θεῷ μὴ ὄν ἅγιον. Διὸ λέγει Παῦλος· *Καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς δύσεται Θεόν.* Ἐνηστεύσαμεν ἀπὸ ἄρτου· νηστεύσωμεν καὶ ἀπὸ ἀδικίας. Οὐκ ἐσθίεις ἄρτον; μὴ φάγῃς σάρκα πενήτων, ἵνα μὴ εἴπη καὶ περὶ σοῦ ὁ Θεός· *Οἱ κατεσθίοντες τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου.* Οὐ πίνεις οἶνον; μὴ μεθύση σε θυμὸς, ἵνα μὴ ἀκούσῃ[ς] παρὰ τοῦ νομοθέτου· *Θυμὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν ὁμολοσίαν τοῦ ὄρκου· καὶ πάλιν, θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν.* Ὅταν γὰρ θλίψῃς πένητα, καὶ στενάξῃ, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εὐρέθη ἡ ἐσθίων ἄρτον δακρύων. Διὰ τοῦτο λέγει καὶ ὁ Θεός· *Ἐκαλύπτετε ἐν δακρύοις τὸ θυσιαστήριόν μου.* Ἐγκαλεῖ οὖν ὁ Θεὸς τοῖς κλαίουσιν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου λέγων· *Ἱερεῖς, εἰσέλθατε, κλαύσατε.* Ἀλλ' ἐγκαλεῖ, οὐχ

ὅτι ἔκλαιον αὐτοί, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀδικούμενοι ἐκεῖ ἐνετύγχανον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἄρφανοι τε καὶ χῆραι. Καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι περὶ ἐκείνων λέγει, ἐπήγαγε· *Κλαυθμῷ, καὶ κοπετῷ, καὶ κόπῳ.* Ἐτι ἄξιον ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὰς θυσίας ἡμῶν. Πρόκειται οὖν τράπεζα ψυχῆς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Σῶμα νηστεύον ἀγιάζεται, ψυχὴ μὴ τρεφομένη φθίρεται. Γένοιτο δὲ τὸ μὲν σῶμα νηστεύειν ἀπὸ ἁμαρτημάτων, τὴν δὲ ψυχὴν ἐντροφᾶν τοῖς θείοις δόγμασιν. Οὐ δύνη δὲ ἐσθίειν ἄρτον Χριστοῦ καὶ ἄρτον δακρύων, ὡς λέγει Παῦλος· *Οὐ δύνασθε τραπέζης Χριστοῦ μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων.* Δεῖ τοίνυν τὸν νηστεύοντα ἀπέχεσθαι ἀπὸ βρωμάτων, καὶ πρῶτόν γε ἀπὸ ἁμαρτημάτων. Καὶ γὰρ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄγγελοι σημειοῦνται, τίς προέθετο ἀπέχεσθαι ἀπὸ πλεονεξίας, ἢ πορνείας, ἢ ἀδικίας^b. Ταῦτα γὰρ τὰς νηστείας καὶ ἄγγελοι ἀναγράφονται, καὶ Θεὸς ταμειύεται. Ὡσπερ γὰρ, ἀδελφοί, ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν^c οἱ ἄρχοντες τῷ βασιλεῖ πάντα μηνύουσιν, οὕτως καὶ οἱ ἄγγελοι τῷ Θεῷ πάντα τὰ γινόμενα, οὐκ ἀγνοοῦντα διδάσκοντες, ἀλλὰ τὴν λειτουργικὴν τάξιν τῆς δημιουργίας πληροῦντες. Ἐγὼ ἐμακάρισα ἄν μυριάκις τὸν ἐσθίοντα, ἢ τὸν νηστεύοντα καὶ ἀδικούντα. Ταῦτα λέγω, οὐ νηστείαν λύων, ἀλλ' εὐσέθειαν κηρύττων. Οὐ γὰρ τὸ φαγεῖν κακόν, ἀλλὰ τὸ ἁμαρτάνειν πονηρόν, καθὼς λέγει ὁ Θεὸς περὶ τινος δικαίου· *Ὁ πατήρ σου οὐκ ἔφαγε, καὶ τὸ θέλημά μου ἐποίησεν.* Οὕτω δὴ καὶ ἀλλαχοῦ· *Νηστεία ἡ τετράς, καὶ νηστεία ἡ πέμπτη, [445] καὶ νηστεία ἡ δεκάτη, ἐσται ὑμῖν εἰς χαρὰν καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ εἰς ἑορτάς ἀγαθὰς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀγαπήσατε.* Ἀλλ' ἐπέλαμψε τὸ αἰσθητὸν φῶς, ἵνα κηρυχθῇ ὁ τοῦ φωτὸς ἐργάτης. Κατέλαβεν ἡ ἐσπέρα σφραγίζουσα τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον. Καλὴ ἡ ἀρχὴ, προστεθήτω τὸ τέλος. Μὴ ἀπίθει κακῶς, ἀλλ' ἔκουε τοῦ *Δαυτδ*· *Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθέρῃς.* Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ φωτὸς τοῦτου πάντας ὑμᾶς φωτίση λόγῳ, νόμῳ, πίστει, δικαιοσύνῃ, σωφροσύνῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ πρὸς τὸν εἰπόντα αὐτῷ· *Οὐκ ἔδει ἡμᾶς τοὺς Χριστιανοὺς λέγειν ἐπὶ τοῦ ἀγαθισματος· Κύριος Σαβαώθ.*

α'. Ψυχῆς πόθον ἐγείρει Θεοῦ λόγος, καὶ ὡσπερ τινὰ λαμπάδα περιτίθησιν αὐτῇ τὴν χαρὰν, ἵνα καὶ τοὺς λογισμοὺς λαμπρύνῃται, καὶ τὴν διάνοιαν φαιδρύνῃται, καὶ τὰ ἁμαρτήματα καθαίρῃται, καὶ τὰ νοήματα φωτίζῃται. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Ὡσπερ γὰρ ἐστὶν ἄκονη σιδήρου, τοῦτο Θεοῦ λόγος τῆ ψυχῆ. Ἡ ἄκονη οὐχ ἔν τι χαρίζεται τῷ σιδήρῳ, ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν παρασκευάζει ἀποπτύσαι τὸν ἴον· εἶτα παχὺν ὄντα λεπτύνει, ἀμβλὺν ὄντα ὀξύει, σκοτεινὸν ὄντα λαμπρύνει, σμῆχει, φαιδρύνει, ὀξύει. Οὕτως οὖν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ποιῶν τὴν ψυχὴν ἀποπτύσαι τὸν ἴον τῆς ἁμαρτίας, ἀμβλείαν οὔσαν ὀξύων, παχείαν οὔσαν λεπτύνων, σκοτεινὴν οὔσαν λαμ-

^b Addit Sav. ἢ καὶ ἑτέρας ἁμαρτίας.

^c Ἀναφορὰ, *relatio ad principem*. Vide Cangini in Glosario Graeco. Οἱ ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν, *qui libellos imperatori offerrebant*.

^a Sic Vatie. melius, ni fallor, quam Savil. ἐπὶ τὸν Θεόν, εὐρέθης.

noctem. Noctem quare? Quia noctu dormientem hominem in mortis memoriam revocat propemodum dicens: Disce, homo, quid sis. Mortalis es, somni virtuti addictus: cur ea quæ supra te sunt imaginaris? Nox enim compunctio est: quamobrem ait David: *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini (Psal. 4. 5)*. Vere jacet homo noctu, neque mortuus, neque vivus. Interroga hæreticum: Quid est? vivusne an mortuus? Si dixerit, Vivus, repono illi: Cur ergo nec loquentes nec ambulantes sentit? Si dixerit, Mortuus, tu dicito: Quomodo ergo respirat? quod enim respirat, non est mortuum; quod non sentit, non est vivum: teipsum non vides, sed quæ supra te sunt imaginaris. Verum hæc satis circa primam diem dicta sint. Venit quippe vespera, ut etiam illic que ad primam diem spectant desinunt, et pro facultate, etsi profundos sensus, explicavimus tamen. Porro fidelium est dicta explorare, et historiam disquirere.

7. *Jejunium quomodo sanctificemus; jejunandum maxime a peccatis.* — Nos autem sacri jejunii alumni, et in abstinentia corporea deliciis fruente caelestibus, sanctum jejunium servare conemur: *Sanctificate*, inquit, *jejunium (Joel. 1. 14)*. Nosne illud sanctificamus, an ab illo sanctificamur? Verum id dicit propheta, ut illud sanctum custodiamus. Quemadmodum enim cum precando dicimus, *Sanctificetur nomen tuum (Matth. 6. 9. 14)*, non pro nomine ejus precamur (nomen quippe ejus omnia sanctificat), sed quia nomen ejus invocatum est super nos (Christiani enim a Christo dicimur), ait, *Nomen tuum in nobis sanctificetur*. Apud sanctum enim omnia sancta sunt: ad Deum quippe nihil non sanctum accedit: sanctus enim Deus est, in sanctis quiescens. Quin etiam cælum ejus sanctum est: nam *Exaudiet illum de cælo sancto suo (Psal. 19. 7)*. Angeli quoque sancti: *Cum venerit Filius hominis in gloria sua cum sanctis angelis suis (Marc. 8. 38)*. Terra in qua Dei cultus sancta: *Et volet*, inquit, *evertere testamentum super terram sanctam ejus*. Et Davidi aula sancta est: *Adorate Dominum in aula sancta ejus (Psal. 95. 9)*. Idem quoque templum sanctum dicit: nam *Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate (Ps. 64. 5. 6)*. Oves quoque rationis expertes, quæ tunc immolabantur, sanctæ erant: *Ut oves*, inquit, *sanctæ in Jerusalem (Ezech. 36. 38)*. Testamentum quoque sanctum: *Et confirmabit cum multis testamentum sanctum suum (Dan. 9. 27)*. Urbs ipsa quoque sancta dicebatur: *Et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem (Ibid. v. 24)*. Nihil quippe non sanctum accedit ad Deum. Ideo ait Paulus: *Et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum (Hebr. 12. 14)*. Jejunavimus a pane; jejunemus et ab iniquitate. Non comedis panem? Ne comedas carnes pauperum, ne de te quoque dicat Deus: *Qui devorant plebem meam in cibo panis (Psal. 13. 4)*. Non bibis vinum? Ne furor inebriet te, ne audias a legislatore: *Furor illis secundum similitudinem serpentis (Psal. 57. 5)*; ac rursus, *Furor draconum vinum eorum (Deut. 32. 33)*. Cum enim pauperem afflixerit

ita ut ingemiscat, is apud Deum inventus est comedens panem lacrymarum. Ideoque ait Deus: *Operiebatis lacrymis altare meum (Malach. 2. 13)*. Reprehenditne ergo Deus eos qui plorarent ad altare, qui dicit, *Sacerdotes, intrate, et plorate (Joel. 1. 13)*? Verum reprehendit eos, non quod flerent, sed quod ii qui injuriam passi essent, pupilli et viduæ, illic ad altare supplicarent. Utque ostendat se de illis sermonem habere, subjunxit: *In fletu, et planctu, et dolore (Joel. 2. 12)*. Insuper æquum est ut ad hostias nostras animum adhibeamus. Proponitur ergo mensa animæ, nempe Dei verbum. Corpus jejuni sanctificatur, anima cibo expers corrumpitur. Utinam corpus jejundet a peccatis, anima vero in divinis documentis convivetur! Non potes comedere panem Christi, et panem lacrymarum, ut ait Paulus: *Non potestis participes esse mensæ Christi, et mensæ dæmoniorum (1. Cor. 10. 21)*. Debet ergo is qui jejunat abstinere a cibo, sed præcipue a peccatis. Etenim angeli quotidie notant, quis proposuerit abstinere ab avaritia, aut a fornicatione, aut ab iniquitate. Hæc quippe jejunia et angeli perscribunt, et Deus in thesauro recondit. Quemadmodum enim, fratres, illi viri primarii qui a libellis supplicibus sunt Imperatori cuncta declarant: sic et angeli ea quæ sunt omnia Deo significant, non ignorantem docentes, sed ministrandi ordinem creaturæ implentes. Ego sexcenties beatiorem prædicaverim comedentem, quam jejunantem et inique agentem. Hæc dico, non jejunium solvens, sed pietatem prædicans. Non enim comedere malum, sed peccare pravum est, quemadmodum dicit Deus de justo quodam: *Pater tuus nonne comedit, et voluntatem meam fecit (Zach. 8. 19)*? Sic et alibi: *Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium decimum, erit vobis in gaudium et in lætitiâ et in solemnitates bonas, et veritatem diligite*. Sed illuxit lux sensibilis, ut lucis Opifex prædicaretur. Advenit vespera diei cursum obsignans. Bonum principium, finis addatur. Ne male repellas, sed audi Davidem: *In finem, ne corrumpas (Psal. 74. titulus)*. Deus autem lucis hujus vos omnes illuminet, verbo, lege, fide, justitia, castitate, in Christo Jesu Domino nostro, per quem et quicum Patri gloria, simul cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in secundum diem creationis, et adversus eum qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere, Deus Sabaoth.

1. *Efficacia verbi divini. Abstinentia mater piæ mentis.* — Animi desiderium excitat divinus sermo, et quasi lucernam quamdam ipsi gaudium circumponit, ut et ratiocinia illustret, et mentem exhilaret, et peccata abstergat, et sensa illuminet. Hujusmodi est Dei sermo. Nam quod cos ferro, id animæ Dei sermo. Cos non unam solum rem ferro confert: nam primo ipsum præparat, ut rubiginem respuat: deinde crassum extenuat, obtusum acuit, obscurum reddit lucidum, abstersum, nitidum, acutum. Sic se habet Dei sermo: efficit ut anima rubiginem peccati respuat, obtusam illam acuit, crassam subtilem reddit,

obscuram splendore afficit. Vult autem Dei sermo nos splendoris esse secundum Apostoli affectum¹ dicentis : *Ut sicut luminaria in mundo, verbum vitas continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Ecce splendorem ! Vult nos esse non obtusos, sed acutos : nam : *Vivus, inquit, est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti* (Hebr. 4. 12). Vult nos non crassos esse, sed cogitationibus mentem subtilem reddere. Ubi enim crassities, ibi aliena a Dei verbo mens est : ubi autem subtilis est, apta legi divinæ efficitur. Ideo de crassioribus dicit Scriptura : *Et comedit Jacob, et saturatus est, et impinguatus, incrassatus, dilatatus est : dereliquit Deum factorem suum* (Deut. 32. 15). Age ergo, nostram quoque Dei sermo illustret mentem, maxime proposito jejunio, quod extenuat corpora, et mentem exacuit. Est enim abstinentia jejunii omnis sanctificationis nutrix, et mater piæ mentis. Non queritur quomodo jejunemus tantum, sed quam pie jejunemus. Multi ob publica rerum negotia jejulant ; sed non reputatur eis in jejunium. Scopus enim judicatur, non necessitas coronatur. In hoc sancto statu beatus Moyses in monte et legem docebatur et creationem. Diximus ergo hesternam die Deum, cum legem per Moysen daturus esset, primo se Creatorem ostendisse, ac deinde Legislatorem. Quomodo poterant Judæi credere, Deum fecisse cælum et terram et omnia quæ in eis sunt, nisi prius miracula edidisset in Ægypto, quæ ipsum esse orbis Creatorem comprobarent ? Docemus nos ut suadeamus : Deus suadet, ut doceat. Quia Moyses expositurus dicturusque erat, Deum fecisse cælum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, nisi prius mirabilia patrasset in Ægypto, et demonstrasset ipsum esse omnium rerum creaturam Opificem, non crediturus erat populus Deum fecisse cælum et terram. Extendit prius Moyses manus suas in cælum, et demisit grandinem et ignem, didicique populus per fidelem servum, illam mortalem dexteram verbo Dei motam, cælum turbavisse, et creaturam commiscuisse : multoque potiori ratione Dei jubentis dexteram firmavisse cælum et fundasse terram. Nemo enim creaturam movet qui non auctor ejus sit. Ostendendum ergo erat Deum fecisse terram : extendit Moyses manum in terram, et exierunt sciniphes. Demonstrandum denuo erat Deum fecisse ignem : accepit Moyses favillam de fornace, et sparsit, et Ægyptiorum corpora replevit ulceribus flammæ instar ferventibus. Ostendendum erat Deum fecisse aquam : mutata est aqua in sanguinem. Monstrandum erat fecisse mare : mare ut petra stetit (a), et transivit populus. Primo itaque per opera ostendit eum esse Dominum, deindeque verbis edocuit esse Opificem.

2. *Christus ante prædicationem docuit se mundi Opificem esse. Miracula fides sequitur.* — Sic etiam Servatius¹ Juxta Combesium, legendum est, præceptum, pro, affectum.

(a) In Græco, ἡ πέτρα ἡ βάλανος. Combesius vertit, *divisum est mare*, quasi ab ἡσπέρου, *perforo*. At puto ἡσπέρου a πέτρα deducendum esse, in *petræ naturam* mutò. Nam ait Scriptura, mare quasi murum fuisse ; certe si de divisione maris ageretur, aliud querendum verbum erat, quam ἡσπέρου.

tor in Evangelio non ante docuit quam miracula patrasset. Primum signum, mutavit aquam in vinum, nec ante illud apparet eum docuisse : oportebat enim præcedere opus, et verbum sequi. Ideoque et scriptor ille ait : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1. 1). Quomodo docuisset Servator se Opificem esse mundi ? Nisi enim oculos cæci illuminasset, nulla fides ei habita esset dicenti : *Ego sum lux mundi* (Joan. 9. 5). Nisi Lazarum suscitasset, non credidissent auditores dicenti : *Ego sum vita et resurrectio* (Joan. 11. 25). Nisi spuens in terram lutum fecisset, ac cæcum livivisset, non creditum fuisset ipsum esse, qui accepto de terra pulvere Adamum formaverat. Nisi ambulasset super mare, non visus esset Dominus maris. Nisi increpasset ventum, non demonstratus esset Dominus ventorum. Quomobrem homo quidem videbatur, per miracula autem ut Deus notus et inclytus erat. Servator itaque discipulos obstupefecit, et dicebant : *Qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei* (Matth. 8. 27) ? Ostendit primo elementa sibi obsequi, et postea verbis docuit, omnia per ipsum facta esse. Ostendit primo illa sibi obsequi. Nisi prius creaturam ipsi obsequi ostensum fuisset, non fides habita esset Joanni evangelistæ dicenti : *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1. 3). Quomodo creditum fuisset apostolis, rudi lingua loquentibus, cum de Deo Verbo affirmarent, Creatore, Servatore, sapientissimo, doctore ? Verum apostolorum lingua erant miracula ; os apostolorum erat mortuus suscitatus, claudus ambulans. Quod autem miracula sequatur fides, testificatur Scriptura dicens : *Per manus enim apostolorum fiebant signa magna et prodigia in plebe. Stupebant autem omnes, magisque agebatur quotidie virorum et mulierum multitudo* (Act. 5. 12. 14. et 2. 7). Prælucebant miracula, et sequebantur dogmata. Sic et in lege, præibant miracula in Ægypto, quæ probarent Deum esse Creatorem. Deus autem, bonus cum esset, noluit ipse solus honorari, sed cum Moysæ gloriam partitus est. Quia enim Deus ex operibus suis apparuit, Moyses quoque cum gloria ipsi collata visus est (Exod. 34. 29). Cum enim descenderet legem tenens, ne ipsum tamquam simplicem hominem respicerent, Deus ejus vultum gloria replet, ut quod ex infirmitate naturæ debiebat, per gratiæ plenitudinem impleretur. Cogitabant enim vultum gloria affectum non esse a Deo alienum. Ita quoque Servator vultum Stephani primi martyris splendere curavit. Cur vultum Stephani splendere curavit ? Quia ut blasphemus lapidandus erat, cum diceret, *Video cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei* (Act. 7. 55) ; antevertens Deus angelica forma faciem ejus coronavit ; ut ingratis monstraret, non gloria afflictorum fore, si blasphemus esset. Hæc ergo diximus Deum primo die ex non exstantibus fecisse omnia. Quodque mirum est, opera non modo creationem Dei ostendunt, sed etiam hæreticorum impietatem coarguunt. Quæro namque, quomodo facta sunt ea quæ non erant, quia ipsi de

πρῶτων. Βούλεται δὲ ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος λαμπροῦς μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διάθεσιν ἢ τὴν λέγουσαν Ἰνα ἦτε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγος ζωῆς ἐπέχοντες. Ἰδοὺ ἡ λαμπρότης. Βούλεται ἡμᾶς εἶναι μὴ ἀμβλεῖς, ἀλλ' ὄξει· Ζῶν γάρ, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον. Βούλεται ἡμᾶς παχεῖς μὴ εἶναι, ἀλλὰ λεπτύνειν τὴν διάνοιαν τοῖς νοήμασι. Ὅπου γὰρ παχύτης, ἀλλοτρία Θεοῦ λόγου ὅπου δὲ λεπτομερῆς διάνοια, οικεία Θεοῦ νόμου. Διὰ τοῦτο περὶ τῶν παχυτέρων λέγει ἡ Γραφή· Καὶ ἔφαθον Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη, ἐλιπᾶνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη· ἐγκατέλιπε Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν. Φέρε τοῖνον καὶ ἡμῶν ὁ θεὸς λόγος καταλαμπέτω τὴν διάνοιαν, καὶ μάλιστα τῆς ἀγίας ταύτης προκειμένης νηστείας, ἣ λεπτύνει τὰ σώματα καὶ ὀξύνει τὰ φρονήματα. Ἔστι γὰρ καὶ νηστεία παντὸς ἁγιασμοῦ τροφός, καὶ μήτηρ εὐσεβοῦς διανοίας. Οὐ ζητεῖται πῶς νηστεύσωμεν μόνον, ἀλλὰ πῶς εὐσεβῶς νηστεύσωμεν. Πολλοὶ καὶ διὰ δημοσίας χρεῖας πραγμάτων νηστεύουσιν, ἀλλ' οὐ λογίζεται αὐτοῖς εἰς νηστείαν. Ὁ γὰρ σκοπὸς κρίνεται, οὐχ ἡ ἀνάγκη στεφανοῦται. Μετὰ ταύτης τῆς ἀγιοπρεποῦς καταστάσεως ὁ μακάριος Μωϋσῆς τὸν νόμον ἐπαυδαῖτο ἐν τῷ ὄρει, καὶ τὴν δημιουργίαν ἐδιδάσκατο. Εἰρηται τοῖνον ἡμῖν τῆ χθὲς ἡμέρᾳ, ὅτι ὁ Θεὸς μέλλων διδοῖναι τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως, πρότερον ἔδειξεν ἑαυτὸν δημιουργόν, καὶ τότε νομοθέτην. [446] Πόθεν ἠδύναντο οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, δεικνύοντα αὐτὸν δημιουργὸν τῆς οἰκουμένης; Ἡμεῖς διδάσκωμεν ἵνα πιστωμένῳ ὁ Θεὸς πείθει ἵνα διδάξῃ. Ἐπειδὴ ἔμελλε Μωϋσῆς ἐκτιθεσθαι καὶ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἔδειξεν ὅτι πάντων ἐστὶ τῶν κτισμάτων δημιουργός, οὐκ ἂν ἐπίστευσεν ὁ λαός, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Εἰ μὴ ἐξέτεινε πρῶτον Μωϋσῆς τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ κατήνεγκε χάλαζαν καὶ πῦρ, καὶ ἔμαθον οἱ λαοὶ διὰ τοῦ πιστοῦ θεράποντος, ὅτι αὕτη ἡ θνητὴ δεξιὰ λόγῳ Θεοῦ κινήθεισα, τὸν οὐρανὸν ἐτάραξε καὶ τὴν δημιουργίαν ἐθόλωσε· πολλῶν μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος δεξιὰ ἤδρασε τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. Οὐδὲς γὰρ κινεῖ τὴν δημιουργίαν. ἦν οὐκ ἐποίησεν. Ἔδει τοῖνον δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὴν γῆν· ἐξέτεινε Μωϋσῆς τὴν χεῖρα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐξηλθον σκνίπες. Ἔδει πάλιν δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸ πῦρ· ἔλαβε Μωϋσῆς αἰθάλην καμιναιας, καὶ ἔπασε (sic), καὶ ἐπλήρωσε τὰ σώματα τῶν Αἰγυπτίων ἐλκῶν φλογὸς δίκην ζεόντων. Ἔδει δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὸ ὕδωρ ἐποίησε· μετεβλήθη τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα. Ἔδει δειχθῆναι, ὅτι ἐποίησε τὴν θάλασσαν· ἐπετρώθη ἢ ἡ θάλασσα, καὶ παρήλαθεν ὁ λαός. Πρῶτον οὖν ἔδειξε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι Δεσπότης, καὶ τότε ἠρμήνευσε διὰ τῶν λόγων, ὅτι Ποιητής.

β'. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐ πρότερον εἰδίδαξεν, ἕως ἔθαυματούργησε. Πρῶτον σημεῖον, μετ-

ἔβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, καὶ οὐ φαίνεται πρὸ τοῦ σημείου τούτου διδάξας· ἔδει γὰρ προλαβεῖν τὸ ἔργον καὶ ἀκολουθῆσαι τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς λέγει· Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαντες περὶ πάντων, ὃ θεόφιλος, ὃν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Πῶς ἔμελλε διδάσκειν ὁ Σωτὴρ, ὅτι ποιητὴς ἐστὶ τοῦ κόσμου; Εἰ μὴ γὰρ ὁ ἐφώτισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, οὐκ ἂν ἐπιστεῦθη λέγων· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Εἰ μὴ ἤγειρε Λάζαρον, οὐκ ἂν ἐπίστευσαν οἱ ἀκούοντες λέγοντι· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις. Εἰ μὴ πύσας εἰς τὴν γῆν ἐποίησε πηλὸν, καὶ ἔχρισε τὸν τυφλόν, οὐκ ἂν ἐπιστεῦθη, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ λαβῶν χροῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλάσας τὸν Ἀδάμ. Εἰ μὴ περιεπάτησεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, οὐκ ἂν ἐφάνη Δεσπότης τῆς θαλάσσης. Εἰ μὴ ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ, οὐκ ἂν εἰδείχθη Δεσπότης τῶν ἀνέμων. Διὰ τοῦτο ἄνθρωπος μὲν ἦν φαινόμενος, διὰ δὲ τῶν θαυμάτων ὡς Θεὸς γνωριζόμενος καὶ δοξαζόμενος. Ὁ Σωτὴρ γοῦν ἐξέπληττε τοὺς μαθητάς, καὶ ἔλεγον· Ποταπὸς ἐστὶν οὗτος, ὅτι οἱ ἀνεμοὶ καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ; Ἔδειξε πρῶτον ὑπακούοντα τὰ στοιχεῖα, καὶ τότε ἠρμήνευσε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἔδειξε πρῶτον ὑπακούοντα. Εἰ μὴ πρῶτον εἰδείχθη ἡ κτίσις ὑπακούουσα, [447] οὐκ ἂν ἐπιστεῦθη Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγων· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Πῶς ἠδύναντο οἱ ἀπόστολοι πιστεῦσθαι, ἰδιωτικῆν ἔχοντες γλῶσσαν, συνιστάμενοι περὶ Θεοῦ Λόγου, Δημιουργοῦ, Σωτῆρος, πανσόφου, διδασκάλου; Ἀλλὰ ἡ γλῶσσα τῶν ἀποστόλων τὰ θαύματα ἦν· τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἦν νεκρὸς ἐγειρόμενος, χωλὸς περιπατῶν. Ὅτι δὲ τοῖς θαύμασιν ἀκολουθεῖ ἡ πίστις, μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα· Διὰ γὰρ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ. Καὶ ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ μᾶλλον προσετίθεντο καθ' ἡμέραν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν κλήθη. Προέλαμπα τὰ θαύματα, καὶ ἠκολούθουν τὰ δόγματα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ νόμῳ, προηγήσατο τὰ ἐν Αἰγύπτῳ θαύματα, δεικνύοντα τὸν Θεὸν δημιουργόν. Ὁ δὲ Θεὸς, ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἠθέλησεν ἑαυτὸν μόνον σεμνύναι, ἀλλὰ μερίζεται μετὰ Μωϋσέως τὴν δόξαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Θεὸς ἐφάνη ἐξ ὧν ἐποίησε, φαίνεται καὶ Μωϋσῆς ἐξ ὧν ἐδοξάσθη. Ὡς γὰρ κατήλαθε κατέχων τὸν νόμον, ἵνα μὴ ὡς ψιλῶ ἀνθρώπῳ προσέχωσι, πληροὶ αὐτοῦ ὁ Θεὸς δόξης τὸ πρόσωπον, ἵνα τὸ λείπον τῆ ἀσθενείας τῆς φύσεως πληρώσῃ τὸ περιττὸν τῆς χάριτος. Ἐνεκῶν γὰρ οὕτω οὐκ ἐφίσε δεδοξασμένη οὐκ ἐστὶν ἀλλοτρία Θεοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον. Διὰ τὸ ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον Στεφάνου; Ἐπειδὴ ἔμελλεν ὡς βλάσφημος ληθίζεσθαι, εἰπὼν, Θεωρῶ τὴν οὐρανὸν ἀνεφώνητους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, προλαβὼν ὁ Θεὸς ἐστεφάνωσεν αὐτοῦ τὴν βίην ἀγγελικῆν μορφῆν, ἵνα πείσῃ τοὺς ἀγνώμονας, ὅτι εἰ βλάσφημὸς ἐστὶ, διὰ τὴν δεξιάν; Χθὲς μὲν οὖν εἰρηται ἡμῖν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ ὄντα τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὐ μόνον τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ δεικνυσὶ τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀσέβειαν ἐλέγχουσιν. Ἐρωτῶ γάρ· Τὰ μὴ ὄντα πῶς ἐγένετο, ἐπειδὴ περὶ τοῦ ἦντος ἐρωτῶσι, πῶς ἐγεννήθη; Εἰ μὴ ἦν, εἰπῶσι, τὰ μὴ ὄντα

c Additum γὰρ e Sav.

* Combes. legendum putat διάταξιν.

β' Ἐπετρώθη ἢ θάλασσα. Combes. vertit, divisum est mare, quasi ab ἐπιτετρώσω, persforo. At puto ἐπετρώθη a πετρω deducendum esse, in peisae naturam mutuo. Nam sit Scriptura, mare quasi murum fuisse; certe si de divisione maris ageretur, aliud querendum verbum erat, quam ἐπιτετρώσω.

πῶς ἐγένετο. εἰ μὴ ἦν. Τὸ μὴ ὄν οὐ γίνεται: ^a, ὅσον κατὰ λογισμὸν ἀνθρώπινον, οὐ κατὰ θεϊὰν δύναμιν. Ἐνίοτε λέγει ὁ ἀίρετικὸς· Εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐγένετο. Ἄλλὰ νῦν τὸ πρᾶγμα εἶπες, οὐ τὸν τρόπον. *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς*· ἐγένετο τὸ μὴ ὄν. Ὁ λόγος μετεβλήθη εἰς πρᾶγμα, ὅσον αὐτὴ ἡ φωνὴ ἐξεληθούσα ἐγένετο φῶς. Οὐκοῦν οὐκ ἔστιν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ ὄντος. Τίς γὰρ τοιμὰ εἶπεν τὸν Λόγον μὴ ὄντα; Οὐκοῦν οὐδὲν ἐποίησεν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ· καὶ εὐρίσκειται τὰ κτίσματα ὁμοούσια αὐτῷ, καὶ ὁ φεύγουσιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀρμόζουσιν ἐπὶ τῶν κτισμάτων. Ἄλλὰ πάλιν στενοῦμενοι λέγουσιν· Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ τὰ μὴ ὄντα ἀπέτελεσεν· εἶτα· Ἡ γὰρ βούλησις τὸ μὴ ὄν ποιεῖ· ἡ δὲ φύσις τὸ ὄν οὐ γεννᾷ. Καὶ ἔστι θαυμαστόν· Ὡς ἐν εἰκόνι λέγω· Ὑπόθου μοι πηγὴν καὶ πέτραν· τί εὐκολότερον, τὴν πηγὴν ὕδωρ γεννήσασαι, ἢ τὴν πέτραν; Ἡ πηγὴ ἐὰν γεννήσῃ, ἐξ ὧν ἔχει προφέρει· ἡ δὲ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ ἔχει. Εἶτα τὸ μὴ ὄν ἐγέννησεν ἡ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ εἶχε, καὶ ἡ πηγὴ οὐκ [448] ἐγέννησεν ἦν εἶχεν ἐν αὐτῇ πηγὴν; Καὶ πῶς ἐγένετο τὰ μὴ ὄντα; μὴ αὐτοματοισμὸς ἦν; τὸ μὴ ὄν ὀνομαζέσθαι, οὐκ ἔστι δέ τι; Μὴ ἐπειδὴ λέγω ἐκ μὴ ὄντων, νομίσης εἶναι τι μὴ ὄν. Εἶτα τὸ ὄν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ οἶδας εἶπεν πῶς ἐγένετο, καὶ τὸν ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος τολμήσεις πολυπραγμονεῖν πῶς ἐγεννήθη; Πάντα τὰ κτίσματα οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ γέγονεν· ὁ μονογενὴς Λόγος καὶ Κτίστης τοῦ κόσμου οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ἦν. Ταῦτα οὐκ ἦν, καὶ ἐγένετο· ὁ δὲ ἦν ἐν ἀρχῇ μὴ γενόμενος, ταῦτα δὲ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ μὴ ὄντα.

γ. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος, φησί. Τί ἐστίν, Ἀόρατος; Οἶδα πολλοὺς τὸν ἄγιον Πατέρων εἰρηκότας· Ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, ἐπειδὴ τῷ ὕδατι ἐκαλύπτετο. Πολλὰ τῶν νοημάτων ἐστὶ μὲν εὐσεβῆ, οὐκ ἀληθῆ δέ. Οἷον οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰωβ, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν πειρασμῷ, κατέκριναν τὸν ἄγιον ὡς δικαίως πάσχοντα, καὶ ἔλεγον· Εἰ μὴ χήρας ἐλύπησας, εἰ μὴ ὀρφανούς ἐπλεονέκτησας, οὐκ ἂν σοὶ ὁ Θεὸς ἐπιτήγαγε ταῦτα. Καὶ ὁμως ἐπειδὴ ἠγγύοντο τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, εἴλαντο μᾶλλον κατακρίναι τοῦτον ὡς δικαίως πάσχοντα, ἢ καταψηφίσασθαι τοῦ Θεοῦ ὡς ἀδικῶς ἐπαγαγόντος. Ὑπὲρ Θεοῦ ἐποίησαν, καὶ ἐλέγχει αὐτοὺς ὁ Θεός· *Διατί οὐκ ἐλαλήσατε ὀρθὰ κατὰ τοῦ θεράποντός μου*; Ἔστιν οὖν νόημα εὐσεβὲς μὲν, οὐκ ἀληθές δέ. Τί οὖν ἐστίν. *Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευαστος*; Οἱ ἐρμηνευταὶ ἠρμηνευσαν σαφῶς. Λέγει γὰρ ὁ Ἀκύλας· *Ἡ δὲ γῆ ἦν κένωμα καὶ οὐδέν*. Ἀόρατος δὲ λέγεται, οὐχ ὅτι οὐκ ἐφαίνετο, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις, ἀκόσμητος. Οὐδέπω ἦν φαιδρυνομένη τοῖς φυτοῖς, οὐδέπω καρποῖς ἐστεφανωμένη, οὐδέπω ποταμοῖς καὶ πηγαῖς διεζωσμένη, οὐδέπω τῇ ἄλλῃ εὐκοσμίᾳ πεποικιλμένη, καὶ ἦν ἀόρατος, μηδέπω κατασκευασθεῖσα πρὸς ἐπιτηδεύματα τοῦ γεννᾶν. Λέγει ἡ Γραφή περὶ τίνος ἀνδρείου καὶ εὐμόρφου· *Οὐχ οὗτος*, φησί, *ἐπάταξεν τὸν ἄνδρα τὸν Αἰγύπτιον ὀρατόν*^b; Ἔστιν οὖν ἀνήρ ἀόρατος; Ἄλλ' ἄξιος, φησί, τοῦ ὁρᾶσθαι. Ὅσπερ οὖν τὸν Αἰγύπτιον εἶπεν ἄνδρα ὀρατόν, ὡς ἄξιον τοῦ ὁρᾶσθαι, αὕτως τὴν γῆν τὴν ἄμορφον ἀόρατον ἐκάλεσεν. Τῇ^c δευτέρᾳ ἡμέρᾳ εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω*

διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν τοῦτον, οὐ τὸν ἐπάνω, ἀλλὰ τὸν ὀριζόμενον ἐξ ὕδατος πῆξας ὡς κρυστάλλον. Βούλομαι σοὶ παραστήσαι πρᾶγμα· πολλὰ γὰρ τῇ ὕψει μᾶλλον ἡμῶν ἢ τῷ λόγῳ παραδίδονται. Τοῦτο τὸ ὕδωρ ὑπερείχε, φέρε εἶπεν, τῆς γῆς πῆχαις τριάκοντα^d. Εἶτα εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος*· καὶ λοιπὸν ἐν μέσῳ τῶν ὕδατων ἐπάγη πῆγμα κρυσταλλῶδες, καὶ ἐκούφισεν τὸ ἦμισυ τοῦ ὕδατος ἄνω, κατέλιπε τὸ ἦμισυ κάτω, καθὼς γέγραπται· *Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος*, [449] *καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος*. Διατί δὲ αὐτὸ καλεῖ στερέωμα; Ἐπειδὴ ἀπὸ ἀραιῶν ὕδατων καὶ διαλελυμένων αὐτὸ ἐστερέωσε. Διὰ τοῦτο καὶ Δαυὶδ φησὶν· *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ*. Καὶ ἵνα ἐτέρω χρήσμαι ὑποδείγματι· ὡσπερ καπνός, ἐπειδὴ ἀπὸ ξύλων καὶ πυρὸς ἀναδοθῆ, ἡραιωμένος ἐστὶ καὶ κεχαυνομένος· ἐπειδὴ δὲ δράμη εἰς ὕψος, εἰς νεφέλης παχύτητα μεταβρῦθμιζέται· οὕτω τῶν ὕδατων τῶν ἡραιωμένων ὁ Θεὸς τὴν φύσιν ὑψώσας ἐπηξεν ἄνω. Καὶ ὅτι ἀληθὲς τὸ ὑπόδειγμα^e, μαρτυρεῖ Ἡσαίας λέγων, ὅτι· *Ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη*. Παγεῖς τοῖνον ἐν μέσῳ τῶν ὕδατων ὁ οὐρανός, ἐκούφισεν τὰ ἦμισε[ι]α τῶν ὕδατων ἄνω. Διατί δὲ ἄνω ὕδατα; πρὸς ποῖαν χρῆσιν; ἵνα τις πῆγῃ; ἵνα τις πλεῖσθῃ; Ὅτι μὲν γὰρ ἔστιν ὕδατα ἄνω, μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· *Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν*. Πρόσθετε λοιπὸν τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ Κρυσταλλῶδες ἦν ὁ οὐρανὸς ἀπὸ ὕδατων παγεῖς· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε δέγεσθαι ἡλίου φλόγα καὶ σελήνης, καὶ ἀστρῶν ἄπειρα πλήθη, καὶ εἶναι ὅλος πυρὸς πεπληρωμένος, ἵνα μὴ ὑπὸ τῆς θερμότητος λυθῆ ἢ φλεχθῆ, ἐπέστρωσε τοῖς νότοις τοῦ οὐρανοῦ τὰ πελάγη καὶ τὰ νῦτα, καὶ οὕτως ἀντέχῃ πρὸς τὴν φλόγα, καὶ μὴ φρύγεται. Ἔχεις δὲ καὶ ὑπόδειγμα· ὡσπερ σήμερον ἐὰν ἐπιθῆς λέβητα ἐπάνω πυρὸς, ἐὰν μὲν ὕδωρ ἐπάνωθεν ἦ, ἀντέχει πρὸς τὸ πῦρ· ἐὰν δὲ μὴ ἔχη, διαλέλυται· οὕτως ὁ Θεὸς ἀντέθηκεν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ, ἵνα ἔχη ἀρκούσαν τὴν διαμονὴν ἐκ τῶν ἄνωθεν ἐπαλειφόντων αὐτὸν ὕδατων. Καὶ βλέπε τὰ θαυμαστά· τοιοῦτον περισσεύει τῷ οὐρανῷ σῶματι ὕδρων, ὑπὸ τοσοῦτου πυρὸς πολεμούμενον, ὅτι καὶ τῇ γῆ δανεῖζει. Ἐπεὶ πόθεν ἡ δρόσος; Νεφέλη οὐδαμοῦ, ὁ ἀήρ ὕδωρ οὐκ ἔχει· δηλονότι ὁ οὐρανός ἐκ τῶν περισσευόντων αὐτῷ ἀποστάζει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης· Ἰσαὰκ εὐλογῶν τὸν Ἰακώβ εἶπε· *Δῶν σοὶ ὁ Θεὸς ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς πύθου τῆς γῆς*.

δ. Λέγεται δὲ, ἀδελφοί, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· ὑποχωρεῖ τὸ ὕδωρ τὸ ἄνω, καὶ ὁ οὐρανός λύεται μὴ ἔχων τῶν ὕδατων τὴν σύστασιν, καὶ ἀστρα πίπτει μὴ ἔχοντα ὕδην ἢ βάσιν. Ταῦτα οὖν οὐ λέγομεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἡ Γραφή διδάσκει· *Ἐλληγησεται γὰρ ὁ οὐρανός ὡς βιβλίον* (ἀντὶ τοῦ, φρυγόμενος· τὸ γὰρ φρυγόμενον εἰλεῖται), *καὶ τὰ ἀστρα πεσίσται ὡς*

^a Combef. distinguit ei μὴ ἦν, τὸ μὴ ὄν οὐ γ., veritique: *nisi erai, non ens non fit*.

^b Ὁρατόν hoc loco est *dignum spectaculo*, ut vertit Vulgatus interpret.

^c Haec apud Cosmam Aegyptium habentur, p. 521 et seq.

^d Cosmas πῆχεις πέντε.

^e Cosmas παραδείγματι.

^f Cosmas καὶ ὅτι ἀληθές· τὸ δείγμα.

eo qui erat quærent, quomodo genitus sit. Si non erant illa non exstantia, dicant, quomodo facta sint. Quod non est, non efficitur secundum humanum ratiocinium, non item secundum divinam virtutem. Aliquando dicit hæreticus; Dixit Deus, et facta sunt. Sed nunc rem dixisti, non modum. *Dixit Deus, Fiat lux*: factum est id quod non erat. Sermo in rem mutatus est; puta, ipsa vox egressa facta est lux. Ergo non est ex non exstantibus, sed ex existente. Quis enim ausit dicere Verbum non exstare? Ergo nihil fecit ex non exstantibus, sed ex illo: sicque reperiuntur creaturæ ipsi consubstantiales, et quod de Filio dicere refugiunt, id creaturis adscribunt. Verum rursus aretati dicunt: Voluntas Dei ea quæ non erant effecit; atqui voluntas id quod non erat producit; natura autem id quod erat non gignit. Ac mirabile utique est. Exempli causa loquor: suppone mihi fontem et petram: quid facilius aquam gignere potest, an fons, an petra? Fons si genuerit, ex iis quæ habet, profert, petra vero ex iis quæ non habet. Ergo id quod non erat petra genuit ex iis quæ non habebat: et fons quem in se fontem habebat non genuit. Et quomodo facta sunt quæ non erant? num id casu et per se accidit? id quod non erat, nomen est, nihilque aliud? Quia dico, Ex non exstantibus, ne ideo existimes id quod non exstat aliquid esse. Ergo cum non possis dicere quomodo id quod non erat, ex non exstante seu ex nihilo factum sit, audebisne curiosius inquirere quomodo is qui erat ex eo qui erat genitus sit? Omnes creaturæ non erant ab initio, et factæ sunt: unigenitum Verbum et Creator mundi non factus est ab initio, sed erat. Hæc non erant et facta sunt: hic erat in principio non factus, hæc vero factæ sunt in principio, cum non essent.

3. *Terra quomodo invisibilis erat in principio; Firmamenti et cæli ratio secundum Severiani mentem.* — *Terra autem, inquit, erat invisibilis.* Quid est, *Invisibilis*? Novi multos sanctorum Patrum dixisse: invisibilis erat terra, quoniam aqua occultabatur (*Gen. 1. 2*). Multæ sunt sententiæ piæ quidem, sed non veræ. Exempli causa, tres amici Jobi, cum illum in ærumnis viderent, sanctum virum damnarunt, quasi justa patientem, dicebantque: Nisi viduas afflixisses, nisi pupillos oppressisses, nunquam tibi Deus hæc inflixisset. Et tamen quia Dei propositum ignorabant, maluerunt hunc damnare quasi justa patientem, quam Deum, ut injusto mala inferentem. Dei causam agebant, et tamen Deus illos coarguit: *Quare non loquuti estis recta adversus servum meum (Job 42. 7)*. Est igitur sententia pia quidem, sed non vera. Quid est igitur, *Terra autem erat invisibilis et incomposita*? Interpretes clare exposuerunt. Ait enim Aquila: *Terra autem erat inanitas et nihil.* Invisibilis autem dicitur, non quod non appareret, sed, ut quis dixerit, inornata. Nondum erat læta plantis, nondum fructibus coronata, nondum fluviis et fontibus cincta, nondum aliis variisque ornamentis decora, eratque invisibilis nondum instructa gignendi facultate. Ait Scriptura de quodam viro forti et formoso: *Nonne hic percussit virum Ægyptium visibilem (2. Reg. 23. 21)*? Num

est ergo vir invisibilis? Sed dignus est, inquit, qui suspiciatur. Quemadmodum igitur Ægyptium dixit virum visibilem, ceu dignum spectaculo: sic terram informem invisibilem dixit. Secundo die dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam (Gen. 1. 6)*. Fecit igitur hoc cælum, non vero cælum superius, sed illud quod videtur, ex aquis nempe crystalli instar concretis. Velim rem tibi in conspectum dare: multa enim ex visu nostro melius quam verbo traduntur. Hæc aqua supra terram eminebat, verbi causa, cubitis triginta. Tunc dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquæ*: demumque in medio aquarum concretio in crystalli morem fuit, levavitque mediam partem aqua sursum, mediam vero inferius reliquit, sicut scriptum est: *Fiat firmamentum in medio aquæ, et erit dividens inter aquam et aquam.* Cur autem illud firmamentum vocat? Quia nimirum ex rariore et dissoluta aquarum substantia illud firmavit. Ideo David quoque ait: *Laudate eum in firmamento virtutis ejus (Psal. 150. 1)*. Et ut alio utar exemplo: quemadmodum fumus, cum ex lignis et igne emerit, rarior est atque mollior; cum autem in sublime ascenderit, in nubis densitatem mutatur: sic aquarum illarum rariorem naturam in sublime ductam Deus fixit et consolidavit. Rem autem esse veram testificatur Isaias dicens: *Cælum ut fumus firmatus est (Isai. 51. 6)*. Cælum itaque in medio aquarum concretum, dimidiam aquarum partem in sublime levavit. Cur autem aquæ illæ supernæ, et cui usui? an ut quis bibat, an ut quis naviget? Nam aquas superne positas esse testificatur David dicens: *Et aqua quæ super cælos est (Psal. 148. 4)*. Animadvertite jam Creatoris sapientiam. Crystallinum erat cælum ex aquis concretum: quia enim solis flammam suscepturum erat atque lunæ, necnon infinitam stellarum multitudinem, futurumque erat ut totum igne repleretur, ne ex calore nimio solveretur aut uretur, dorso cæli constravit illa aquarum maria, ut ejus dorsa emolliret atque liniret, et sic posset resistere flammæ, nec torreretur. Exemplum in manu habes: si hodie lebetem igni imposueris, si aquam habeat, igni resistit; sin non habeat, dissolvitur: sic Deus igni adversariam posuit aquam, ut perduraro posset, ex aquis sursum illud linientibus. Ac vide rem miram: tantum abundat humida substantia cælesti corpori imposita, tanto licet adversante igne, ut etiam terræ commodet. Nam unde ros? Nubes nusquam est, aer aquam non habet; nempe cælum ex superabundanti aqua distillat. Ideo Isaac patriarcha cum Jacobo benediceret, dicebat: *Det tibi Deus de rore cæli et de pinguedine terræ (Gen. 27. 28)*.

4. Aiunt vero, fratres, in die iudicii, recessuram aquam illam supernam, cælumque solutum iri, cum non ultra habiturum sit illam aquarum molem, et fore ut stellæ cadant, cum nec viam nec stationem ultra habituræ sint. Hæc porro non temere dicimus; sed Scriptura docet: *Cælum enim convolvetur ut liber (Isai. 34. 4)*; nempe adustum: quod enim aduritur convolvitur: *et stellæ cadent sicut folia vitis.* Attende,

quæso, et alium usum. Aquæ illæ, quæ super cælos sunt, non modo cælum conservant, sed etiam flammam solis et lunæ emittunt. Si enim pellucidum esset cælum, omnis ejus splendor sursum curreret, ignis quippe cum sursum tendat, terram desertam relinqueret. Idcirco igitur totum cælum superius immensis aquis addensavit, ut splendor coactus infra decenderet. Vide Artificis sapientiam. Habes autem in teipso sapientiæ Artificis imaginem; fecit quippe Deus etiam in te quatuor elementorum effigiem. Animadvertite, quæso: cogita mihi caput hoc esse cælum superius; quæ supra linguam sunt, cælum alterum, id est firmamentam: indeque est quod *ὀψαυτορας*, sive parvum cælum vocetur. Superius in locis abditis cerebrum, quod non videtur, inferius lingua, quæ sub aspectum cadit. Quemadmodum igitur cælum superius in invisibilibus est, mundus vero in locis de quibus loquimur: ac quemadmodum in elementis terram comperis esse gravem, aquam vero terra leviolem, igne graviorem; rursusque aerem aquis leviolem, igne graviorem: sic et in nobis sensus, gustus, odoratus, auditus, visus nec omnes similes sunt. Rem comproba: si velis aliquid gustare, nisi linguæ admoveas, nullo gustus sensu afficeris. Crassior quippe sensus est, nec potest procul percipere. Olfactus vero procul percipit; exempli causa, per domum transis, odoris fragrantiam percipis, quam non vides. Rursus visus olfactu celerior est: videt enim ex monte latam planitiem. Visu rursus mens acutior: cælum cogitat, terram, mare, et ubique invenitur.

Mens quomodo est imago Dei. Historia cujusdam, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, Dominus sabaoth... — Ideo imago Dei mens est. Mens cogitat, moxque in se fora creat, turbam sibi depingit, et populum. Erubescant hæretici. Mens talia operatur, et mentis Artifex, omni olfactu subtilior, non celeriolem habet operationem, non promptam creandi vim, non incomprehensibilem naturam? Volo autem, fratres, rem vobis dicere insolentem quidem quantum ad impietatem, sed fidei consonam, quantum ad examinem; ut discatis quanta et quam nova moveat diabolus, quanta reperiat, quanta suggerat hæreticis, vel hi potius diabolo. Hodie quispiam hæreticus, præsentibus sanctis viris et patribus, nos conveniens dicebat: hæc dico autem, ne res aliter audita, aliter feriat: Pater, aiebat, et Filius et Spiritus sanctus una divinitas, una virtus, unum regnum. Oportet autem, inquit, auferre ab animo¹, non enim ab altari dico, ne in sanctificatione dicatur, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth*. Nisi illud, inquit, abstuleritis, Christiani non estis. Vidistin' tantam audaciam, tantamque diaboli insaniam? vidistin' radicem adversantis Deo impietatis? vidistin' magnitudinem blasphemix? Pietatis caput voluit amputare, enervare mysterium, fidem abolere, ejus fundamenta eruere. Et vide diaboli astutiam. Persuasit ei ut diceret: Pa-

¹ Savil. legendum putat, *ab oratione*, pro, *ab animo*. Sed clare potest lectio Codicum omnium.

ter et Filius et Spiritus sanctus, una fides (a), una virtus, unum regnum. Venenum melle temperavit. Semper enim mendacium, cum vult sibi fidem haberi, nisi fundamentum posuerit apparentis veritatis, ut falsum rejicitur: et qua ratione, audi: nihil quidem simile, dicam tamen. Rahab meretrix cum excepit exploratores, interrogata: *Ingressi sunt ad te viri (Joa. 2. 4. 5)?* respondet, *Etiam*; hoc primum verum est: *Sed exierunt*, inquit; hoc secundum falsum. Si dixisset, Non egressi sunt, domum perscrutati essent. Dixit verum, ut fidem conciliaret: falsum addidit, ut deciperet. Ita et iste: nobis interrogantibus, Cur sanctificationem detruncabimus? dicitis, inquit, *Dominus Sabaoth*: atqui non est nomen Dei, non est Christi, neque Patris. Vidistin' os vile et impurum? Ignoravit, nempe ob inscitiam, Sabaoth non esse nomen Dei, sed nomen exercituum; id est, Dominus virtutum. Causam autem dico: sed ante finem quid fasti evenerit annuntio: pœnituit, procidit, anathemata dixit, precatu est, receptus est.

5. Attende igitur: quia sermo incidit, operæ pretium est nos causam dicere, ob quam beatus Isaias hanc sanctificationem Deo emissam audivit. Isaias erat vir mirabilis, zelo plenus, vir audax, audax non procaçitate, sed zelo. Illis temporibus fuit rex, Ozias nomine: is cum regia majestate, sacerdotium etiam invadere tentavit. Sacerdotes quid inde sequeretur noverant; regi tamen plurimum reluctari noluerant; dignitatem reveriti, solum honore prosequuti sunt, exercitus timerunt. Ipse quoque Isaias tacuit, non obstitit regi. Ut vidit Deus sacerdotes formidolosos, nutantem prophetam, regem audacter aggressum, immisit ei lepram in vultum, utpote qui sancta attingere ausus esset: atque expulsus demum ille est non modo a sacerdotio, sed etiam a regno, et leprosus mansit. Deus porro quod suum erat præstitit, indignatus autem est in sacerdotes, maximeque in prophetam, quod præsens cum esset, pietatem prodidisset. Deus itaque órga prophetam silentium servabat; nec verba cum eo fecit, donec iniquus ille moreretur. Cum autem obiisset impius ille, tum Deus posita indignatione, propheta conciliatur. Ait itaque Isaias: *Et factum est in anno, in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solum excelsum et elevatum (Isai. 6. 1)*. Cur vero Deus apparuit super solum excelsum et elevatum? Quia invisibilis est Deus, rex autem visus metum incussit; propheta celestem gloriam exhibuit; ut ostenderet ei, quo solio despecto, quod solum honorassent: quod satellitium, nempe cæleste et angelicum, non honorantes, neque cogitantes, humanum satellitium metuissent. *Et erat, inquit, domus plena gloria ejus: et Seraphim stabant in circuitu ejus (Ibid. v. 2)*. Cherubim solum, Seraphim satellitium sunt: Cherubim namque nihil aliud significant, quam sapientiam plenam. Quemadmodum autem hoc solum sive aliud quodvis quietem præbet sedenti,

(a) Vaticanus, Savilius ejusque Codd., *μία πίστις*. Combelisius vero, suo Marte, nulliusque Manuscripti auctoritate, substituit *μία θεότης*. Non video cur textus hic sit nulla auctoritate mutandus.

φύλλα ἀμπέλου. Πρόσεχε δὲ, παρακαλῶ, καὶ ἐτέραν χρεῖαν· τὰ ὕδατα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, οὐ μόνον συντηρεῖ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν φλόγα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καταπέμπει· Ἐἰ γὰρ ἦν διαφανὴς ὁ οὐρανὸς, ὅλη ἡ αὐγὴ ἄνω ἔτρεχε· τὸ γὰρ πῦρ ἀνωφερὲς ἐν, Ἐρημον τὴν γῆν κατελίμπανε. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπίλησε τὸν οὐρανὸν ἄνωθεν ἀπέλροις ὕδατιν, ἵνα ἡ αὐγὴ στενωμένη κάτω πέμπηται. Ὅρα τοῦ τεχνίτου τὴν σοφίαν. Ἐχεις δὲ καὶ ἐν ἑαυτῷ τοῦ τεχνίτου τῆς σοφίας τὴν εἰκόνα· ἐποίησεν ὁ Θεὸς [450] καὶ ἐν σοὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων τὴν εἰκόνα. Καὶ πρόσεχε, παρακαλῶ· κήσόν μοι τὴν κεφαλὴν ταύτην τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, τὰ ἐπάνω τῆς γλώσσης, τὸν ἄλλον οὐρανὸν, τούτους τὸ στερέωμα· ὅθεν καὶ οὐρανίσκος καλεῖται. Ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις ἐγκέφαλος μὴ φαινόμενος, ἐν τῷ κάτω γλώσσα φαινόμενη. Ὅσπερ οὖν ὁ οὐρανὸς ὁ ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις, ὁ δὲ κόσμος ἐν τοῖς λαλουμένοις· καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς στοιχείοις εὐρίσκεις τὴν μὲν γῆν βαρεῖαν, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς μὲν γῆς κουφότερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· πάλιν τὸν ἀέρα τῶν ὑδάτων κουφότερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν αἱ αἰσθήσεις, γεῦσις, ὄσφρησις, ἀκοή, ὅψις, καὶ οὐ πάσαι ἴσαι. Λάβε τὴν ἀπόδειξιν· Ἐὰν θέλῃς τινὸς γεῦσασθαι, ἐὰν μὴ πλησιάσῃς τῇ γλώσσῃ, τοῦ γευομένου οὐ λαμβάνεις αἰσθῆσιν. Παχεῖα γὰρ ἔστι, καὶ οὐ δύναται πόρρωθεν οὔσα ἀντιλαμβάνεσθαι. Ἡ ὄσφρησις δὲ μακρῶθεν ἀντιλαμβάνεται· ὅσον, πρὸς φρηγὴ δι' οἰκίας, ὄσφραϊν θυμαμάματος, ὃ μὴ ὀρεῖ. Πάλιν ἡ ὄψις τῆς ὄσφρησεως ταχυτέρα· βλέπει γὰρ ἀπὸ δρους πλάτη μεγάλη. Τῆς ὄψεως πάλιν ὀξύτερος ὁ νοῦς· ἐννοεῖ οὐρανὸν, γῆν, Ὀλίασσαν, καὶ πάντῃ εὐρίσκειται.

Διὰ τοῦτο καὶ εἰκὼν Θεοῦ ὁ νοῦς. Ἐννοεῖ ὁ νοῦς, καὶ εὐθέως κτίζει παρ' ἑαυτῷ ἀγοράς, ἀναζωγραφεῖ ἔχλον, δῆμον. Αἰδεσθῶσιν αἰρετικοί. Νοῦς τοιαῦτα ἐργάζεται, καὶ ὁ τοῦ νοῦ τεχνίτης, ὁ πάσης ὄσφρησεως ὀξύτερος, οὐ ταχυτέραν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, οὐ σύντομον τὴν δημιουργίαν, οὐκ ἀκατάληπτον τὴν φύσιν; Βούλομαι δὲ, ἀδελφοί, εἰπεῖν εἰς ὑμᾶς τὸ ξένον μὲν, ὅσον εἰς ἀσέβειαν, σύντροπον δὲ τῆς πίστεως, ἔστιν εἰς ἐξέτασιν, ἵνα μάθητε πόσα καινοτομεῖ ὁ διάβολος, πόσα εὐρίσκει, πόσα υποβάλλει τοῖς αἰρετικοῖς, μᾶλλον δὲ ἐκείνῳ οἱ αἰρετικοί· Σήμερον τις ἐπὶ ἁγίων ἀνδρῶν καὶ Πατέρων ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς αἰρετικὸς ἔλεγε (λέγω δὲ ἵνα μήποτε ὁ λόγος ἄλλως ἀκουσθῆις, ἄλλως πλήξῃ)· Πατὴρ γὰρ, φησὶ, καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα μία θεότης, μία δύναμις, μία βασιλεία. Δεῖ δὲ, φησὶν, ἐξαρεθῆναι ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ^b (οὐ γὰρ λέγω ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου), τὸ λέγειν ἐν ἁγιασμῷ· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ. Ἐὰν τοῦτο, φησὶ, μὴ περιέλγητε, Χριστιανοὶ οὐκ ἐστέ. Εἶδες πόσα αὐτὴν τόλμαν καὶ μανίαν τοῦ διαβόλου; εἶδες ῥίξαν θεομαχίας; εἶδες ὑπερβολὴν βλασφημίας; Ἀποκεφαλίσαι ἠθέλησε τὴν εὐσέβειαν, ἐκνευρώσαι τὸ μυστήριον, ἀφανίσαι τὴν πίστιν, ἐκτριζῶσαι τὰ θεμελιωθέντα. Καὶ ὅρα τὸ δεινὸν τοῦ διαβόλου· Προσέπηξεν αὐτῷ εἰπεῖν· Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦ-

μα, μία πίστις, μία δύναμις, μία βασιλεία. Ἐκέρασε τὸ δηλητήριον μέλιτι. Ἄει γὰρ τὸ ψεῦδος, ὅταν θέλῃ πιστευθῆναι, ἐὰν μὴ πῆξῃ θεμέλιον δοκούσης ἀληθείας, οὐ πιστεύεται· καὶ ὅπως, ἄκουε· οὐδὲν μὲν ὅμοιον, λέγω δὲ· Ῥαβὴ ἡ πόρνη ὅτε ἐδέξατο τοὺς κατασκόπους, ἠρωτήθη· [451] *Εἰση. ἴδον πρὸς σὲ οἱ ἄνδρες*; λέγει, *Ναί*· τὸ πρῶτον ἀληθές· Ἄλλ' ἐξῆλλθον, φησὶ· τὸ δεύτερον ψεῦδος. Εἰ εἶπεν, Οὐκ ἐξῆλλθον, ἠρευνᾶτο ἡ οἰκία. Εἶπε τὸ ἀληθές, ἵνα ἐντρέψῃ· ἐπήγαγε τὸ ψεῦδος, ἵνα ἀπατήσῃ. Οὕτω καὶ οὗτος· ἐρωτώτων ἡμῶν, Διατί ἐξέλωμεν τὸν ἁγιασμόν; λέγετε·, *Κύριος Σαβαώθ*· ἀλλ' οὐκ ἔστι Θεοῦ ὄνομα, οὐκ ἔστιν οὔτε τοῦ Χριστοῦ, οὔτε τοῦ Πατρὸς. Εἶδες τὸ ἐξουθενημένον καὶ μιαρὸν στόμα; Ἠγνόησε δὲ ἀπὸ ἰδιωτείας, ὅτι τὸ Σαβαώθ οὐκ ἔστιν ὄνομα Θεοῦ, ἀλλ' ὄνομα στρατιῶν· τούτῃ, Κύριος τῶν δυνάμεων. Λέγω δὲ καὶ τὴν αἰτίαν· ἀλλὰ πρὸ τοῦ τέλους εὐαγγελίζομαι ὑμᾶς· μετενόησε, προσέπεσεν, ἀνεθεμάτισεν, τῖξαστο, ἐδέχθη.

ε'. Πρόσεχε τοίνυν· ἐπειδὴ παρενόησεν ὁ λόγος, δεῖ ἡμᾶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν καθ' ἣν ὁ μακάριος Ἡσαίας τὸν ἁγιασμόν τοῦτον ἤκουσε τῷ Θεῷ ἀναπεμπόμενον· Ἡσαίας ἐγένετο ἀνὴρ θαυμαστός, ζῆλον πεπληρωμένος, ἀνὴρ τολμηρὸς, τολμηρὸς δὲ οὐκ ἀπὸ θρασύτητος, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένετο βασιλεὺς Ὀζίας ὀνόματι· ὃς μετὰ τῆς ἄλλης τῆς βασιλικῆς δόξης ἠθέλησε καὶ ἱερωσύνην ἐνδύσασθαι. Οἱ ἱερεῖς μὲν τὴν ἀκολουθίαν ἤδεσαν· βασιλεὶ δὲ ἐπὶ πλείστον ἀντεπιτεῖν οὐκ ἠθέλησαν· ἠδέσθησαν τὸ ἀξίωμα, ἐτίμησαν τὸν θρόνον, ἐδυσωπήθησαν τὰ στρατεύματα. Ἡσαίας καὶ αὐτὸς ἐσώπησεν, οὐκ ἀντέστη τῷ βασιλεῖ. Ὡς εἶδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἱερεῖς φοθηθέντας, τὸν προφήτην ὀκλάσαντα, καὶ τὸν βασιλέα τολμήσαντα, ἐπέβαλεν αὐτῷ λέπραν ἐν τῷ προσώπῳ, ὡς τολμήσαντι ἄψασθαι τῶν ἁγίων· καὶ ἐξεβλήθη λοιπὸν οὐ μόνον τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς βασιλείας, καὶ διέμενε λεπρὸς. Ὁ δὲ Θεὸς ἐποίησε μὲν τὸ ἴδιον, ἠγανάκτει δὲ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ μάλιστα τῷ προφήτῃ, ὅτι παρῶν προέδωκε τὴν εὐσέβειαν. Ἦν οὖν ὁ Θεὸς ἐν παρασιωπήσει πρὸς τὸν προφήτην, καὶ οὐ μετέδωκε λόγους, ἕως ἐτελεύτησεν ὁ παράνομος. Ὅτε λοιπὸν ἀπέθανεν ὁ ἀσεβὴς, τότε ὁ Θεὸς^d ἀποθέμενος τὴν ἁγανάκτησιν, διαλάσσειται τῷ προφήτῃ. λέγει τοίνυν Ἡσαίας· *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑνιαυτῷ, ᾧ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*. Καὶ διατί Θεὸς ἐπεφάνη ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου; Ἐπειδὴ ἀοράτος ἔστιν ὁ Θεὸς, ὁ δὲ βασιλεὺς δρώμενος φέβον ἔσχε, δεικνύσι τῷ προφήτῃ τὴν οὐράνιον δόξαν, ἵνα πείσῃ αὐτὸν ποίου θρόνου καταφρονήσαντες, ποῖον θρόνον ἐτίμησαν· ποῖαν δορυφορίαν, οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν, μὴ τιμήσαντες, μηδὲ ἐννοήσαντες, δορυφορίαν ἀνθρωπίνην ἐδυσωπήθησαν. *Καὶ ἦν, φησὶν, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τὰ Σεραφείμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ*. Τὰ Χερουβείμ θρόνος ἔστι, τὰ Σεραφείμ δορυφορία· τὰ Χερουβείμ γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐρημνεύεται, ἡ σοφία πε-

^a Cosmas κάτω πέμπει. *Infra idem* διὰ τοῦτο οὖν συνεπίλησε.

^b Sav. conj. ἀπὸ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ.

^c Sic Vaticanus recte: Savil. et Combefis. ἔλεγον, ὅτι ἄλλου ἔστι Θεοῦ ὄνομα· οὐκ ἔστιν οὔτε, etc. Vox ἐλεγον inquam perturbat sententiam.

^d His adiuvia dicit Chrysostomus supra Commentario in Isaiam.

πληρωμένη. Ὡςπερ δὲ οὗτος ὁ θρόνος ἢ ἕτερος ἀναπαύει τὸν καθήμενον, καὶ ἐστὶ τιμὴ καὶ ἀνάπαυσις, οὕτω καὶ Θεοῦ θρόνος σοφία, ἐφ' ἣ ἑπαναπαύεται Θεός. Διὰ [452] τοῦτο ὁ Δαυὶδ φησιν· Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβείμ, ἀντὶ τοῦ, Ὁ ἐπὶ τῆς πεπληρωμένης σοφίας ἑπαναπαύομενος. Διὰ τοῦτο τὰ Χερουβείμ πλήρη ὀφθαλμῶν, τὰ νῦτα, τὴν κεφαλὴν, τὰς πτέρυγας, τοὺς πόδας, τὰ στήθη, καὶ πάντα ὀφθαλμῶν ἐπεπλήρωτο, ἐπειδὴ ἡ σοφία πανταχοθεν βλέπει, πανταχοθεν ἠνεμηγμένον ἔχει τὸ ἔμμημα. Ἐξ, φησὶ, πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατακλύπτου τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυοῖν τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυσὶν ἐπέτοτο. Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, τουτέστι, Κύριος στρατιῶν. Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Ὅκτῳ ἡσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες βοῶσι. Τί οὖν διδάσκει ἡμᾶς ἡ Γραφή; Μὴ πάντα κινεῖν λογισμῶν περὶ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ μὲν σιωπῇ κηρύττειν, τὰ δὲ πιστεῖς δοξάζειν καὶ θεολογεῖν. Διατί δὲ σκεπάζουσι τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν; Ἐπειδὴ οὐτε ἀρχὴ εὐρίσκειται, οὐτε τέλος. Ταῖς δὲ δυσὶ καλύπτουσι τὴν κεφαλὴν, ταῖς δυσὶα τοὺς πόδας, δηλονότι ταῖς μέσαις πτέρυξι πέτονται, οὐ ταῖς ἄνω, οὐ ταῖς κάτω. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς περὶ Θεοῦ λαλοῦντας τὰ μέσα λαλεῖν· ὅτι Θεός, ὅτι Δημιουργός, ὅτι Δεσπότης, ὅτι εὐεργέτης. Ταῦτα πάντα μέσα. Ἐὰν εἴπῃς, Πῶς ἐγέννησε; τὴν κεφαλὴν ἐγύμνωσας, ἦν σκέπει τὰ Χερουβείμ. Ἐὰν δὲ εἴπῃς, Πού τὸ τέλος τοῦ Θεοῦ; τοὺς πόδας γυμνοῖς, οὐς σκέπει τὰ Χερουβείμ. Σκέπει δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας, οὐχ ἵνα κρύψῃ, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ, ὅτι ἀνεξερεύνητα, ὅτι ἀκατάληπτα. Λάβε καὶ τὸν τύπον. Ἦσαν ἕξ καὶ ἕξ, δώδεκα πτέρυγες· ὁκτῷ ἡσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες κινούνται. Τύπος τῶν ἀποστόλων. Δώδεκα ἀπόστολοι, ἀλλὰ τέσσαρες βοῶσιν εὐαγγελισταί. Καὶ τί βοῶσιν; Ἦν ἐσπούδασεν ὁ Σατανᾶς ἀνατρέφειν φωνῆν. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Οὐχ ἀπλῶς ἔλεγον, ὡς ἡμεῖς· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος· ἀλλὰ εἰς τῷ ἐνὶ ἀντέβαλ[λ]ον, ὡς γέγραπται· Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἄγιος, φησὶν, ἅπαξ ὀφειλομεν εἰπεῖν. Ὁ ἄλλος λέγει· Ἄγιος· εἶτα ὁ ἕτερος, πρόσθετος τὸ τρίτον, Ἄγιος. Ἐπεὶ οὖν τρία ἠριθμήσαμεν, μὴ νομίσης εἶναι τρεῖς θεούς. Τί οὖν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος; Εἰς γὰρ Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Καὶ ὡςπερ ἐν ταῖς ψαλμωδίαις ἀντιπέμπουσιν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οὕτως αἱ ἄνω δυνάμεις ἀντιχορεύουσιν ἀλλήλαις, καὶ ὡςπερ ἐξ ἀντιφώνου μελωδίας ἀναπέμπουσι τὴν δοξολογίαν. Εἶτα, Πλήρης, φησὶν, ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς κραυγῆς ἧς ἐκέκρυγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπληρώθη καπνοῦ.

ζ'. Ἐνόν πρᾶγμα! Ἀπὸ τῆς δοξολογίας, δέον προστεθῆναι δόξαν, καὶ ἡ οὕσα ἀπώλετο, καὶ καπνός εἰσῆλθε. Καπνός δὲ, ἐρημία· ἐστὶν εἰκὼν. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Προῆδεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τὸ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, ἡρμουςταὶ τῷ κόσμῳ, τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐ δέχεται αὐτὸ ὁ ναός τῶν Ἰουδαίων. Λέγει οὖν, ὅτι μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐρημίας καὶ καπνοῦ πληροῦται ἡ συναγωγὴ. Ἐπήρθη δὲ οὐχ ἡ θύρα, ἀλλὰ τὸ ὑπέρθυρον. Πρόσ-

εχε· Πᾶσα θύρα οὐδὲν ὑποκείμενον ἔχει, καὶ ὑπέρθυρον [453] ἐπικείμενον ταῖς παραστάσι· καὶ οὕτως στήναι δύνανται παραστάδες μὴ ἔχουσαι οὐδὲν, οὐδὲ στηριχθῆναι ἀσάλευτοι δύνανται μὴ λαβοῦσαι τὸ ὑπέρθυρον. Ἐπήρθη οὖν τῆς συναγωγῆς τὸ ἄνω σχῆμα· οὐχ ὅλη μὲν ἡ συναγωγὴ, θύρας μὲν ἔχουσα, ὑπέρθυρον δὲ οὐκ ἔχουσα. Τὸ ὑπέρθυρον ἐστὶν ἡ ἄνω κρατοῦσα δύναμις. Ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον, ἐγμυνώθη τῆς χάριτος. Ἄφ' οὗ δὲ τὸ ὑπέρθυρον ἐπήρθη, ἀνάγκη τὰς παραστάδας καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης χειρὸς σαλευέσθαι. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκά. Καὶ διὰ τοῦτο προφήτης τις ἔλεγε· Καὶ θήσω τὴν Ἰερουσαλὴμ ὡς πρόθυρα σαλευόμενα. Καὶ ὁ οἶκος, φησὶν, ἐπληρώθη καπνοῦ. Καὶ ποῦ ἡ δόξα ἀπῆλθε; Πρόσεχε, παρακαλῶ· Λέγει Ἡσαΐας· Καὶ πλήρης τῆς δόξης ὁ οἶκος αὐτοῦ· εἶτα λέγει, ὅτι Ἐπλήσθη καπνοῦ. Εἰσελθόντος τοίνυν τοῦ καπνοῦ, ἀνάγκη ἡ δόξα μετετέθη. Καὶ ποῦ μετετέθη; Οὐχ ἐν ἐνὶ οἴκῳ, ἀλλ' ἐπλήρωσε τὰς Ἐκκλησίας ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ ἵνα δείξῃ τὰ Χερουβείμ ποῦ ἀπῆλθεν ἡ δόξα ἐν τῷ ναῷ, λέγει· Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἐγμυνώθη ἐν ἔθνοισ, καὶ ἐφωτίσθη τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἀγίαν φωνὴν Κυρίου, τὴν βασιλικὴν δοξολογίαν, ταύτην τὴν ἔνθεον μουσταγωγίαν, ἔλεγε διαβολικὸν στόμα, περιέειλε ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅτι δὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ χωρεῖ ἡ βλασφημία, δὴλη ἡ μαρτυρία. Τίνα εἶδεν Ἡσαΐας ἐν τῷ θρόνῳ; Λέγει γάρ· Ἦκουσα φωνὴν Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτο; Κατηλλάγη μὲν τῷ δούλῳ, ἀκμὴν δὲ ἔφερον ἀγανακτήσεως. Ὡςπερ ἡμεῖς ἐὰν διαλλαγῶμεν οἰκίῃ, οὐκ εὐθέως αὐτῷ τὸ ὄλον ἔμμημα χαρίζομεθα, ἀλλὰ ἡρέμα ὑποκλίπομεν τὴν βῆσιν· οὕτως ὁ Θεός μὴ θέλων δεῖξαι ὄλον τὸ πρόσωπον, ἐστώτος αὐτοῦ, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Ὡςπερ ἐὰν ὡς δούλοι ἐστώτες ἐπὶ δεσπότη, καὶ θέλῃ αὐτῶν μέμψασθαι τὴν βραθυμίαν, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Εἰς τήνδε τὴν χρεῖαν οὐκ ἔχω ἀνθρωπων· οὐχ ὡς μὴ ἔχων, ἀλλ' ὡς προσδαῖον μὴ ἔχων. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· Τίνα ἀποστείλω ἀντὶ τοῦτο; τὸν σιωπήσαντα^β, τὸν πολεμοῦντα τὴν ἰερωσύνην; Τί οὖν Ἡσαΐας; Ὡς οἰκίτης ἐν προσκρούσει γενόμενος, καὶ δηχθεὶς, καὶ σπένδων ὑπὲρ τῶν πρώτων ἀπολογησασθαι· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀποστείλόν με. Πόθεν οὖν δεῖξωμεν, ὅτι Χριστοῦ ἦν ἡ δόξα; Λέγει Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής· Τοιαῦτα δὲ σημεῖα πεποικηκότος τοῦ Ἰησοῦ, οὐκ ἐπίστουσαν αὐτῷ Ἰουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ Ἡσαίου· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ὅτε εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Εἶδες τὸ κεφάλαιον ἡμῶν τῆς σωτηρίας τὸν ἁγιασμόν; Ἄγιασμός ἐὰν μὴ γένηται, οὐδὲ τὸ μυστήριον τελεῖται. Ἐχεις τὴν εἰκόνα. Μόνον εἶπε τὰ Χερουβείμ· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος· ἡγιάσθη ἡ οὐσία. [454] Καὶ ἀπεστάλη, φησὶ, πρὸς με ἐν τῶν Χερουβείμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχε ἀνθρακί, ὃν ἐπὶ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Μὴ ἔλαβεν, ἕως οὗ ἡγιάσθη. Ἦγυατο, φησὶ,

^β Sic omnes mss. Sav. legendum putat, ἀντὶ τοῦ, τοῦτον τὸν σιωκ. et hanc lectionem sine auctoritate, nihil moneans, in textum invexit Combes. Sed puto seriem optime, ut est, stare posse, cum maxime Severianus non tam scrupulo verba hæc vel alia adhibuerit.

^α Sav. καὶ ταῖς μὲν δυσὶ... ταῖς δὲ δυσὶ.

estque honori simul et quieti: ita et Dei solum sapientia in qua Deus requiescit. Ideo David ait: *Qui sedes super Cherubim* (Psal. 79. 5. et 98. 1); ac si diceret, qui in plena sapientia quiescis. Ideo Cherubim plena sunt oculis, in dorso, in capite, in pennis, in pedibus, in pectore, et tota oculis plena erant, quoniam sapientia undique conspicit, et undique apertis est oculis. «Sex alæ,» inquit, «uni, et sex alæ uni. Et duabus quidem tegebant vultum, et duabus pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth» (Isai. 6. 2. 3): hoc est, Dominus exercituum. *Sex alæ uni, et sex alæ uni.* Octo silentium tenent, et quatuor clamant. Quid ergo docet nos Scriptura? Ne omne ratiocinium moveamus circa Deum; sed alia silentio prædicemus, alia fide glorificemus et divina dicamus. Cur autem pedes obtegunt et caput? Quia nec principium nec finis reperitur. Duabus tegunt caput et duabus pedes, nempe duabus mediis pennis volant, non superioribus, nec inferioribus. Nos enim de Deo loquentes, media declarare oportet: quod nempe sit Deus, quod Creator, quod Dominus, quod beneficus. Hæc omnia media sunt. Si dicas, Quomodo genuit? caput detexit, quod Cherubim tegunt. Si porro dixeris, Ubi est Dei finis? pedes nudasti, quos tegunt Cherubim. Tegunt autem caput et pedes, non ut abscondant, sed ut doceant hæc esse inscrutabilia, incomprehensibilia. Accipe figuram. Erant sex et sex, duodecim pennæ: octo quiescunt, et quatuor moventur. Hæc figura sunt apostolorum. Duodecim sunt apostoli, sed quatuor evangelistæ clamant. Et quid clamant? Eam vocem quam evertere satanas conatus est. Animadvertite, quæso. Non simpliciter dicebant, ut nos, *Sanctus, sanctus, sanctus*, sed alter ad alterum vicissim emittebant, ut scriptum est: *Et clamabant alter ad alterum.* Sanctus, inquit, semel dicendum nobis est. Alius dicit Sanctus: deinde alius, adde tertio, Sanctus. Quia ergo tres numeravimus, ne putes tres esse deos. Cur ergo: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus?* Unus enim est Dominus, una fides, unum baptisma. Ac quemadmodum in psalmodiis alii aliis versus transmittunt, sic supernæ potestates mutuos choros agunt, ac veluti ex melodia vicissim habita, glorificationem emittunt, Deinde. *Plena erat, inquit, domus gloria ejus. Et elevatum est superliminare a voce qua clamabant, et domus repleta est fumo* (Isai. 3. 4).

6. Rem stupendam! Cum post glorificationem gloria addenda videretur, etiam ea quæ erat periit, et fumus intravit. Fumus autem desolationis est imago. Quid igitur hoc est? Prævidebat Spiritus sanctus, illud, *Sanctus, sanctus, sanctus*, mundo esse concinnatum, prædicationi apostolorum, et templum Judæorum non illud accipere. Dicit ergo post prædicationem Evangelii desolatione et fumo replendam esse synagogam, Elevatum est non ostium, sed superliminare. Animum adhibe. Omnibus janua solum substratum habet, et superliminare impositum parastatis: neque possunt parastatæ stare, nisi solum habeant; neque firmari immotæque esse possunt, nisi accipiant super-

liminare. Elevata est ergo synagogæ superior forma: non tota quidem synagoga, quæ portas quidem habet, superliminare autem nullum. Superliminare porro est virtus superne continens. Elevatum est superliminare, nudatum est gratia. Ex quo autem superliminare elevatum est, necessarium fuit parastatas vel a debili manu commoveri. Ideo quævis manus Judaica commovet: idcirco propheta quidam dicebat: *Et ponam Jerusalem ut vestibula quæ moventur. Et domus repleta est fumo* (Zach. 12. 2). Et quonam abiit gloria? Attende, quæso. Dicit Isaias, *Et plena erat domus gloria ejus*; deinde dicit: *Repleta est fumo.* Ingresso itaque fumo, necesse fuit ut gloria transferretur. Et quonam translata est? Non in unam domum, sed implevit Ecclesias per totum orbem. Et ut ostendant Cherubim quonam abierit gloria quæ in templo erat, dicunt: *Plena est omnis terra gloria ejus.* Nudata est gens una, et illuminati sunt termini terræ. Hanc sanctam vocem Domini, regiam glorificationem, hanc divinam mysticam institutionem, dicebat os diabolicum, aufer ab altari. Quod autem hæc blasphemia Christum impetat, manifestum testimonium adest. Quemnam vidit in solio Isaias? Ait enim, *Audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit ad populum hunc* (Isai. 6. 8)? Reconciliatus est servo, speciem tamen præferebat indignationis. Ut nos quando servo peperimus, non statim illi totum vultum gratiosum exhibemus, sed aspectum tantisper subducimus: ita Deus cum non vellet totum ostendere vultum, stante illo dicebat: *Quem mittam?* Quemadmodum si servi starent coram hero, et vellet ipse eorum ignaviam incusare, diceret: *Quem mittam?* Ad hoc negotium hominem non habeo; non quod non habeat, sed quod strenuum non habeat. Sic Deus: *Quem mittam hujus loco?* an cum qui tacuit, videns eum qui sacerdotium impugnabat? Quid ergo Isaias? Quasi famulus in offensa deprehensus, ac compunctus, quique studeat priora abstergere: *Ecce ego, mitte me.* Unde ergo ostendemus eam fuisse Christi gloriam? Ait Joannes evangelista: «Cum tanta signa fecisset Jesus, non crediderunt ei Judæi, ut impleretur quod dictum est per Isaiam: *Auditu audietis, et non intellegitis.* Hæc autem dixit quando vidit gloriam ejus, et loquutus est de eo» (Joan. 12. 37.-41). Vidistin' caput salutis nostræ, sanctificationem? Sanctificatio si non fuerit, neque mysterium consummatur. Habes imaginem. Solum dixere Cherubim: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus*: sanctificata est hostia. *Et missus est, inquit, ad me unus de Cherubim, et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari* (Isai. 6. 6). Non tulit, donec sanctificatus est. *Tetigit, inquit, labia mea* (Ibid. v. 7). Cur labia? Mysteriorum vestibula. Quid dicimus fideles? Hoc mysterium peccata dimittit. Dicunt etiam Cherubim: *Ecce abstuli peccata tua.* Vidisti figuram? vidisti splendenter veritatem? Ipsum igitur, qui sedet super solium excelsum et elevatum, sanctificare ne cessemus; gratias vero agamus pro anima quæ seducta fuerat, quam lupus rapuit, quam avulsit pastor, quam rapuit diabolus, sed abstulit ille

clemens ac benignus; ut os omne hæreticum, et lingua blasphema furens, laudet Patrem et Filium et Spiritum sanctum in sæcula. Amen (a).

Ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione.

1. Mundi Artifex sole, luna, stellis cælum ornavit, terramque floribus et plantis coronavit, atque omnem creaturam variis decoravit ornatibus: nos vero par est, resumpto de creatione sermone, opificia quidem mirari, Opificem autem adorare. Neque enim hæc scripta sunt solum, ut discamus illa facta esse, sed ut Opificem admiremur. Dictum est illum primo die creaturarum materiam produxisse: secundo die, quomodo ex rariore mollioreque aquarum materia firmamentum constituerit, idemque firmamentum vocatum fuerit. Idcirco etiam Christus totum orbem terrarum extenuatum et emollitum, diversoque plurium deorum errore ceu materia dissipatum, collegit, et unam fidem fecit, quam firmamentum vocat Apostolus his verbis: *Secundum firmamentum fidei in Christum (Col. 2. 5)*. Divisa est igitur abyssus; eratque aqua illa quæ infra manebat abyssus, atque etiam illa quæ sursum et sublimis erat abyssus. Unde hoc? Ait David: *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum (Psal. 41. 8)*. Divisa est itaque abyssus, et factum est firmamentum: deinceps terra aperta erat aqua. *Et dixit Deus, inquit, Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida (Gen. 1. 9)*.

Contra Anomæos. — Quandoquidem omnia intelligere volunt miseri illi hæretici, et incomprehensibilis naturæ modum scrutantur, dicant quomodo congregata sit aqua, aut congregata quonam recesserit. Non enim, secundum vos, nullo examine vocibus hærendum est, sed res sunt quærendæ. *Dixit Deus: Congregetur aqua.* Quonam congregata fuit? In mare. An mare tunc plenum non erat? Terra plena erat, utique sane et mare. Quonam igitur congregata est? Qui illa quæ in pedibus habent, quæque videntur non possunt capere, inscrutabilem altitudinem curiose perquirunt, et incomprehensibilem divinitatis abyssum, neque mare, quod est incomprehensibile, deterret eos ab explorando Artifice. Ideo hæreticis dicat propheta: *Erubescant hæretici, dixit mare; quemadmodum dixit: Erubescite, Sidon, dixit mare¹ (Isai. 23. 4)*. Quonam igitur loco congregatæ sunt aquæ? Audi. Quando terram fecit Deus, nondum erant concava montium; sed simul atque dixit, *Congregetur aqua*, terra dirupta est, ac sinus fecit. Quæ res commonstratur, nempe quod terra dirupta fuerit, ex insulis et montibus hinc inde positis. Ideoque reliquit Deus insulas et montes, ut discas ea a principio conjuncta fuisse: Dei autem verbum hæc segregavit. *Congregetur aqua*, nudata est terra. Sciendum autem, terram, quæ sic iodie appellatur, a Deo nec terram esse factam, neque hoc nomine vocatam: sed a principio creationis nomen ejus fuisse, arida, ut ait David: *Quoniam ipsius*

¹ Hæc, quemadmodum dixit..... dixit mare, neque in Savil. neque in Combefis. leguntur.

(a) Sic desinit Vaticanus.

est mare, et ipse fecit illud, et aridam formaverunt manus ejus (Psal. 94. 5). Arida facta est, cognominata autem fuit terra: quemadmodum hoc firmamentum conditum est, et vocatum est cælum. Facto igitur aquarum divortio, prodiit arida, speciem habens incibriatæ terræ: aquæ enim nuperrime recesserant. Ubi ergo detecta fuit terra, jubet Creator: «*Germinet terra herbam fræni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum, cujus semen in ipso sit, secundum genus et secundum similitudinem*» (*Gen. 1. 11*): Neque hoc pudore afficit hæreticos. Herba et ligna et frænum generant secundum similitudinem, et Deus dissimilem sibi genuit? Et cum quadrupes rursus, reptilia et aves facta sunt, dicit Deus: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum genus (Gen. 1. 20)*. Fræ, reptilia, volatilia, natatilia, herba, frænum, ligna, secundum genus et secundum similitudinem generant: solusque Deus dissimilem genuit? Cumque nos creavit Deus, dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26)*: opus est secundum similitudinem, et artifex dissimilis?

2. Sed rem miram vide: sæpe namque hæretica nequitia latibulum reperit. Si, inquit, ita dixeris Filium secundum similitudinem, ut et nos, id admittimus. Enimvero aliud est naturæ similitudo, aliud gratiæ. Nos secundum similitudinem, ille similitudo est: nam *Qui vidit me, vidit Patrem (Joan. 14. 9)*; nos secundum similitudinem. Servos autem Dei oportet dictionum discrimina quærere. Dixit Deus: *Germinet terra herbam fræni, et lignum fructiferum faciens fructum*. Deinde dicit: *Educat terra quadrupes et bestias*. Cur ibi, *Germinet*, hic, *Educat*, dicit? Germina et ligna fructusque quotannis germinant. Quia igitur semina in terra mansura erant, et ex illa proditura, ideo ait, *Germinet*. Et circa animalia, *Educat*, quia cum semel ex terra orta essent, non ultra a terra, sed per successionem gignuntur. *Factum est ita*. Verbum in opus decurrit; ornata fuit terra; oportebat demum ornari cælum.

Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. — Cur prius terram exornat, quam cælum? Propter errorem multiplicium deorum, qui exoriturus erat, quo solem, lunam, stellas coluerunt. *Dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli (Genes. 1. 14)*. Cur solem et lunam non primo die fecit? Quia nondum factum fuerat firmamentum, in quo illa ponenda erant. Neque ob hanc tantum causam; sed quia nondum erant fructus, qui ab illis foverentur. Tertio namque die fructus germinarunt. Ac ne putaretur illos ex solis natura germinasse, post absolutam creationem, tunc Deus fecit solem, lunam et stellas. Undenam Deus illa fecit? Dictum est enim ipsum primo die ex non exstantibus cuncta fecisse, reliquis autem diebus ex exstantibus. Unde ergo sol? Ex luce quæ primo die facta fuerat, quam mutavit ut voluit Artifex, in variasque species convertit: illic lucis materiam, hic stellas: quemadmodum si quis præmitteret auri mas-

τῶν χειλέων μου. Διατί τῶν χειλέων; Τὰ πρόθυρα τῶν μυστηρίων. Τί λέγομεν οἱ πιστοί; Τοῦτο τὸ μυστήριον ἀφήσιν ἀμαρτίας. Λέγει καὶ τὰ Χερουβείμ· Ἰδοὺ ἀφήρηκα τὰς ἀμαρτίας σου. Εἶδες τὸν τύπον; εἶδες τὴν ἀλήθειαν λάμπουσαν; Αὐτὸν τοίνυν τὸν ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου μὴ διαλείψωμεν ἀγιάζοντες· εὐχαριστήσωμεν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῆς δελεασθείσης, ἣν ἤρπασεν ὁ λύκος, καὶ ἀπέσπασεν ὁ ποιμὴν, καὶ ἤρπασεν ὁ διάβολος, καὶ ἀφέλιατο ὁ φιλόθυρος· ἵνα πλᾶν στόμα αἰρετικῶν, καὶ πᾶσα γλῶσσα μαινομένη βλασφημίαν. ὤμνήσῃ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ περὶ ἀναστάσεως.

α'. Ὁ μὲν τοῦ κόσμου τεχνίτης ἤλιψ καὶ σελήνη καὶ ἄστροις τὸν οὐρανὸν ἐκαλλώπισε, καὶ τὴν γῆν ἄνθει καὶ φυτοῖς ἐστεφάνωσε, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν διαφόρως ἐποίησεν· ἡμᾶς δὲ δεῖ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναλαβόντας θαυμάζειν μὲν τὰ γεγενημένα, προσκυνεῖν δὲ τὸν τεχνίτην. Οὐ γὰρ ἐγράφη ταῦτα ἵνα μάθωμεν ὅτι γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ θαυμάσωμεν τὸν ποιήσαντα. Εἴρηται ὅτι τῇ πρώτῃ τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων παρήγαγε· τῇ δευτέρᾳ πῶς τὸ στερέωμα ἐξ ἡραιωμένης φύσεως τῶν ὑδάτων συνεστήσατο, καὶ διὰ τοῦτο στερέωμα ἐκλήθη. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐξηραϊωμένην, καὶ κεχαυωμένην, διαφόροις πολυθέου πλάνης ὕλαις ἐσκορπισμένην, συνήγαγε, καὶ μίαν ἐποίησε πίστιν, καὶ καλεῖ αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος στερέωμα, λέγων· Κατὰ τὸ στερέωμα τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως. Ἐμερίσθη τοίνυν ἡ ἄβυσσος, καὶ ἦν τὸ μείναν κάτω ὕδωρ ἄβυσσος, καὶ τὸ ὑψωθὲν ἄνω ἄβυσσος. Πόθεν τοῦτο; Λέγει Δαυὶδ· Ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωτὴν τῶν καταρακτῶν σου. Ἐμερίσθη τοίνυν ἡ ἄβυσσος, καὶ ἐγένετο στερέωμα· λοιπὸν ἡ γῆ ἐκεκάλυπτο ὕδατι. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά.

Ἐπειδὴ πάντα^a βούλονται οἱ ἄθλιοι τῶν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ τρόπον βρευνῶσιν ἀκατάληπτου φύσεως, εἶπωσι πῶς συνήχθη τὸ ὕδωρ, καὶ ποῦ συνήχθη, ἢ συναχθὲν ποῦ ἐχώρησεν. Οὐ γὰρ ἀκολουθεῖν δεῖ, καθ' ἡμᾶς, ἀπλῶς ταῖς φωναῖς, ἀλλὰ ζητεῖν τὰ πράγματα. Εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ. Ποῦ συνήχθη; Εἰς τὴν θάλασσαν. Οὐ γὰρ ἦν τότε πεπληρωμένη ἡ θάλασσα; Ἡ γῆ ἐπεπλήρωτο, πάντως καὶ ἡ θάλασσα. Ποῦ οὖν συνήχθη; Οἱ τὰ ἐν ποσὶ καὶ ὀρώμενα μὴ δυνάμενοι καταλαβεῖν, πολυπραγμονοῦσι βυθὸν ἀνεξιχνίαστον, καὶ ἄβυσσον θεότητος ἀκατάληπτον, καὶ οὐκ ἐντρέπει^b αὐτοὺς ἡ θάλασσα ἀκατάληπτος οὕσα ἐρευνητῶν περὶ τοῦ τεχνίτου. Διὰ [455] τοῦτο καὶ πρὸς αἰρετικούς λεγέτω ὁ προφήτης· Αἰσχυνθήτωσαν αἰρετικοί, εἶπεν ἡ θάλασσα· ὡς περ εἶπεν· Αἰσχυνθήτωσι Σιδῶν, εἶπεν ἡ θάλασσα^c. Ποῦ οὖν συνήχθη τὰ ὕδατα; Ἄκουε· Ὅτε τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐδέπω ἦν τὰ κοιλώματα τῶν ὀρέων· ἀλλ' ἅμα εἶπε, Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, καὶ ἐβράγη ἡ γῆ, καὶ κόλπους

ἐποίησε. Μαρτυρεῖ τῷ πράγματι, ὅτι γῆ ἐστὶν ἡ σφισθεῖσα, αἱ νῆσοι, τὰ ὄρη μεταξὺ. Καὶ διὰ τοῦτο κατέλιπεν ὁ Θεὸς τὰς νήσους καὶ τὰ ὄρη, ἵνα μάθῃς ὅτι ἀπ' ἀρχῆς συνῆπτο· Θεοῦ δὲ λόγος αὐτὰ ἐβράχην. Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, ἐγυμνώθη ἡ γῆ. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὴν γῆν, τὴν σήμερον οὕτω καλούμενην, οὕτε γῆν ἐποίησεν, οὕτε ὄνομα αὐτῇ τοιοῦτον ἔδωκεν· ἀλλ' ἦν τὸ ὄνομα τῆς κοσμοποιίας ἀπ' ἀρχῆς, ἡ ξηρά, ὡς λέγει Δαυὶδ· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. Ξηρὰ ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ γῆ· ὡς περ τοῦτο τὸ στερέωμα ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ οὐρανός. Χωρισθέντων τοίνυν τῶν ὑδάτων, προῆλθεν ἡ ξηρὰ, ὅψιν ἔχουσα γῆς μεμεθυσμένης· νεωστὶ γὰρ ὑπεχώρησαν τὰ ὕδατα. Ὡς οὖν ἐγυμνώθη ἡ γῆ, κελεύει ὁ δημιουργός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα. Οὐδὲ τοῦτο αἰσχύνει τοὺς αἰρετικούς. Βοτάνη καὶ ξύλα καὶ χόρτος γεννᾷ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ὁ Θεὸς ἀνόμοιον ἐγέννησε; Καὶ ὅτε τὰ τετράποδα πάλιν καὶ τὰ ἔρπετά καὶ πετεινὰ ἐγένετο, λέγει ὁ Θεός· Ἐξαγατέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος. Τὰ θηρία, τὰ ἔρπετά, τὰ πετεινὰ, τὰ νηκτά, ἡ βοτάνη, ὁ χόρτος, τὰ ξύλα, κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα γεννᾷ· καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἀνόμοιον ἐγέννησεν; Καὶ ἡμᾶς μὲν δημιουργῶν ὁ Θεὸς εἶπε· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν· τὸ ἔργον καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ὁ τεχνίτης ἀνόμοιος;

β'. Ἄλλ' ὄρα τὸ θαυμαστὸν· πολλάκις γὰρ ἡ αἰρετικὴ κακία εὐρίσκει φωλεόν· Ἐν οὕτω, φησὶν, εἰπῆς τὸν Υἱὸν καθ' ὁμοίωσιν, ὡς καὶ ἡμᾶς, δεχόμεθα. Ἄλλο γὰρ φύσεως ὁμοιότης, ἄλλο χάριτος. Ἡμεῖς καθ' ὁμοίωσιν, ἐκεῖνος ὁμοίωσις; Ὁ γὰρ ἑωρακῶς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἡμεῖς δὲ καθ' ὁμοίωσιν. Δεῖ δὲ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἐρωτᾶν τὰς διαφορὰς τῶν λέξεων. Λέγει ὁ Θεός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπόν. Εἶτα λέγει· Ἐξαγατέτω ἡ γῆ τετράποδα καὶ θηρία. Διατί ἐκεῖ, Βλαστησάτω, καὶ ὕδα, Ἐξαγατέτω; Τὰ βλαστήματα καὶ τὰ ξύλα καὶ οἱ καρποὶ κατ' ἐνιαυτὸν βλαστάνουσιν. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τὰ ὕδατα^d παραμένειν τῇ γῆ, καὶ πάντως ἐξ αὐτῆς προέρχεσθαι, [456] διὰ τοῦτο, Βλαστησάτω· τὰ μέντοι ζῶα διὰ τοῦτο, Ἐξαγατέτω, ἐπειδὴ ἅπαξ ἀπὸ γῆς γεννηθέντα, οὐκ ἐτι πάλιν ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διαδοχῶν τίκτονται. Ἐγένετο οὕτως. Ἐδραμεν εἰς ἔργον ὁ λόγος, ἐκοσμήθη ἡ γῆ· ἔδει λοιπὸν κοσμηθῆναι καὶ τὸν οὐρανόν.

Διὰ τί δὲ προγενεστέραν ποιεῖ τὴν διακόσμησιν τῆς γῆς τοῦ οὐρανοῦ; Διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνακύπτειν πολυθεῖον πλάνην, περὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερέωματι τοῦ οὐρανοῦ. Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ διατί οὐκ ἐποίησεν ἥλιον καὶ σελήνην; Ἐπειδὴ οὐδέπω ἦν τὸ στερέωμα γενόμενον, ἐν ᾧ ἐμελλε πεπύχθαι. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω ἦσαν καρποὶ

^a Hic desiderari videtur vocem aut eideia.

^b Sav. ἐντρέπει.

^c Haec verba, ὡς περ... θάλασσα, desunt in Sav. et Combesis.

^d Sic omnes mss. Estque lectio haud dubie vitiosa. Putat Combesisius legendum τὰ σπέρματα. vel τὰ φυτά. Melius fortasse ταῦτα, unde errore librarii τὰ ὕδατα lectum sit.

οὐ ὕβριοντες θάλασσαι. ^a Τῆ γὰρ τρίτῃ ἐβλάστησαν οἱ καρποί. Καὶ ἵνα μὴ νομισθῆ πάλιν, ὅτι τῆ φύσει τοῦ ἡλίου ἐβλάστησαν, ὅτε ἀπηρτίσθη ἡ δημιουργία, τότε λοιπὸν ποιεῖ ὁ Θεὸς ἥλιον, σελήνην, ἀστρα. Πόθεν τὰ αὐτὰ ἐποίησεν; Ἐρρηται γὰρ, ὅτι τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ πάντα, ταῖς δὲ ἄλλαις ἐξ ὄντων. Πόθεν οὖν ὁ ἥλιος; Ἐκ τοῦ γενομένου φωτὸς τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ, ἢ μετέβαλεν ὡς ἠθέλησεν ὁ τεχνίτης, καὶ εἰς διαφόρους μετεσκεύασεν ἕψεις, ἐκεῖ τὴν ὕλην τοῦ φωτὸς, ὣδε τοὺς ἀστέρας· ὡς εἰ τις προβάλοιτο μᾶζαν χρυσοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα νομίσματα κατακόψας, οὕτω διαθεῖη τοῦ φωτὸς τὴν διακόσμησιν. Ὡςπερ γὰρ τὴν ἄβυσσον τότε ἐν ὕδωρ ὑπάρχουσαν ἐμέρισεν εἰς τὰς θαλάσσας, εἰς ποταμούς, εἰς πηγὰς, εἰς λίμνας, εἰς φρέατα· οὕτω καὶ τὸ φῶς, ἐν ὑπάρχον, μονοειδές, κατατεμῶν ὁ τεχνίτης, ἐμέρισεν εἰς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστρα. Θεῶ δὲ ζητησαί, πῶς ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας· φαίνεται γὰρ ποιήσας αὐτοὺς ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε πῆξας ἄνω. Ὡςπερ τεχνίτης, ἐπειδὴν ἀπαρτίσθη εἰκόνα, τότε πηγυσι αὐτὴν ἐν τοίχῳ· οὕτως ὁ Θεὸς πρῶτον ἐποίησε τοὺς φωστῆρας ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε ἐπηξεν ἄνω, ὡςπερ τεχνίτης, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Γραφή· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ*. Πῶς οὖν αὐτοὺς ἐπηξεν; ἄρα μὴ ὁμοῦ ἦσαν οἱ δύο πεπηγμένοι; Οὐκ ἔχει λόγον. Ἄλλὰ τί; Κατὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ πῆξις. Ἔθετο, φησὶν, ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσονα εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός. Ὅτε ὁ ἥλιος ἐπάγη εἰς ἀνατολὴν, ἐπάγη ἡ σελήνη εἰς δύσιν· ἐπειδὴ ἐκεῖνὴ μὲν ἀρχεῖν τῆς νυκτὸς ἐκελεύσθη, ὁ δὲ τῆς ἡμέρας. Ἐγένετο οὖν ἡ σελήνη, καὶ γεννᾶται τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ πανσέληνον. Οὐ γὰρ ἔδει ἠκρωτηριάσθαι τὸ ἔργον εὐθέως, ἀλλ' ἔδει δειχθῆναι τὸν φωστῆρα οἷος ἐγένετο. Μετὰ δὲ ταῦτα τῆ ἀλλοιώσει ἔδειξε χρόνους καὶ καιροὺς καὶ διαφορὰς ἡμερῶν. Ποιεῖ οὖν αὐτὴν ὁ Θεὸς ὡς πεντεκαίδεκαταίαν πεπληρωμένην. Ὁ ἥλιος ἀνέτελλεν ὀρθρου· ὅτε γὰρ ἐπάγη ἡ σελήνη ἐν τῷ ὀρθρῳ, ἐφαίνεται πρὸς δύσιν. Ἐς οὖν ἔτρεχε ὁ ἥλιος τὸν ἴδιον ὄρθρον πρὸς δύσιν, ἡ σελήνη ἤρχετο εὐθέως τοῦ ἀνατέλλειν, ἵνα πληρωθῆ τὸ, *Ἀρχέτωσαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός*.

Λοιπὸν ζήτημα ^b. Διὰ τί [457] ὁ Θεὸς πεπληρωμένην ἐποίησε τὴν σελήνην; Πρόσζεχε· τὸ γὰρ νόημα βαθύ· Ἐρχθῆν αὐτὴν τῆ τετάρτῃ ἡμέρᾳ γενναμένην, ὡς τεταρταίαν φαίνεσθαι. Ἄλλὰ πάλιν εἶ ἦν τεταρταία, τὸ ἄκρον τῆς δύσεως οὐκ ἀντεῖχεν. Εὐρέθη οὖν πλεονεκτούσα ἕνδεκα ἡμέρας· τεταρταία ἐγένετο, καὶ ἐφαίνετο ὡς πεντεκαίδεκαταία· ἕνδεκα ἡμέρας ἐπλεονέκτει λοιπὸν ἡ σελήνη τὸν ἥλιον, οὐ τῆ ποιήσεσι, ἀλλὰ τῆ φαύσει. Διὰ τοῦτο ἄς τότε ἐπλεονέκτεσεν ἡ σελήνη, ἀποδίδωσι τῷ ἡλίῳ. Ὁ γὰρ κατὰ σελήνην καὶ καθ' ἕκαστον μῆνα ἀπὸ εἰκοσι ἐννέα ἡμισυ ἡμερῶν ἀριθμὸς γιγνόμενος, ποιεῖ ἐν τοῖς δεκαδύο μῆσι τοῦ ἑνιαυτοῦ ἡμέρας τριακοσίας πενήκοντα τέσσαρας. Ἐὰν γὰρ οὕτω ψηφίσαι τὸν μῆνα ἀπὸ εἰκοσι ἐννέα ἡμισυ ἡμερῶν, γίνονται τοῦ ἑνιαυτοῦ ἡμέραι τριακόσαι πενήκοντα τέσσαρας, ἵνα ἄς ἐπλεονέκτεσεν τότε ἡμέρας ἡ σελήνη κατ' ἑνιαυτὸν ἀποδίδωσι τῷ ἡλίῳ. Ὁ ψηφιστὴς ψηφίζετω.

γ'. *Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι*

^a Hæc apud Cosmam *Ægyptium* habentur p. 323, ubi ad secundum sermonem pertinere male dicuntur in titulo.

^b Hæc habes apud Cosmam p. 323.

τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ ἡ φύσις τοῦ πυρὸς ἀνώδρομος ἦν, χαλινὸν ἐπιτίθειν ὁ Θεὸς τῆ φύσει, ὥστε μὴ ἄνω πέμπειν τὴν αὐγὴν, ἀλλὰ κάτω. Πῦρ γὰρ οὐκ ἀνέχεται προσέχειν κάτω, ἀλλ' ἄνω. Ἐὰν ἔχῃς δάδα, στρέφον αὐτὴν κάτω, καὶ ὀρᾷς ὅτι κἂν τὸ ὄργανον στρέψῃς, τὸ πῦρ ἄνω τρέχει. Ἐπειδὴ οὖν ἦδει αὐτοῦ τοιαύτην εἶναι τὴν φύσιν, ἐπέδησεν αὐτὴν, ἵνα μὴ κατὰ τὴν φύσιν λάμπῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόσταγμα. Εἰ τις ὑμῶν παρατηρησάτω (sic) Ἐλαιὸν ἀπὸ λύχνου. πῶς συγκατασπᾶται τῷ ἐλαίῳ τὸ πῦρ, καὶ ἡ μὲν βία τοῦ ἐλαίου κάτω ἔλκει, ἡ δὲ φύσις τοῦ πυρὸς ἄνω τρέχει, καὶ ὡςπερ βίαν ὑφιστάμενον κατακόβῃ· εἰ ποτε γὰρ ἀναγκάζεται πῦρ τρέχειν παρὰ τὴν ἀκολουθίαν, φωνὴν ἀφήσιν ὡς βίαν πάσχον, ὡς παρὰ φύσιν ὀδεῖον. Ὅταν γὰρ τι παρὰ φύσιν ἐν τῷ στοιχείῳ γένηται, βοᾷ. Διατί; Ὅταν ἐπιβληθῆ ἔλαιον τῷ πυρὶ, φωνὴν οὐκ ἀφήσιν· ἐὰν δὲ ὕδωρ ἐπιβληθῆ, τρίζει. Καὶ τοῦτο ὑγρὸν, κάκεινο ὑγρὸν. Ἄλλ' ἐπειδὴ κάκεινο ἀπὸ ξύλου ὕψον, καὶ ἡ ἐλαία τρέφουσα, φιλον δὲ ἀεὶ τῷ ξύλῳ τὸ πῦρ, δέχεται ἠδέως τὰ ἀπὸ τοῦ συγγενούς. Ἐὰν δὲ ὕδωρ πυρὶ ἐπιβληθῆ, τρίζει· τῷ γὰρ ἐναντίῳ μάχεται. Τὸ πῦρ ἴδιόν ἐστι τοῦ ἀέρος· συγγενὲς γάρ. Φυσᾷς εἰς λύχνον, καὶ καπνίζει ὁ ἀήρ τὸ πῦρ, καὶ οὐδαμοῦ εὐρίσκειται· τὸ γὰρ συγγενὲς ἔδραμε. Βλέπε τοῦ Τεχνίτου τὴν σοφίαν, βλέπε τὴν δύναμιν. Ἔθηκε τοὺς φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· *Καὶ ἔστωσαν, φησὶν, εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἔνιαυτούς*.

Τί ἐστιν, *Εἰς σημεῖα*; Οἱ μὲν ματαιολόγοι περὶ ἀστρολογίας ἑαυτῶν ἐκένωσαν τὰς ἐλπίδας, σημεϊόμενοι πράγματα ἀνυπόστατα. Ὅτι γὰρ οὐκ ἔστι τι σημεϊώσασθαι περὶ ζωῆς ἀνθρώπων ἀπὸ ἀστρων, μαρτυρεῖ Ἡσαίας λέγων· *Ἀναστήτωσαν οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ βλέποντες τὰ σημεῖα, καὶ εἰπάτωσάν σοι τί μέλλει γίνεσθαι*. Περὶ μὲν οὖν ζωῆς ἀνθρώπων οὐδὲν σημεῖον δίδωσιν οὐρανός. Θέλει δὲ μαθεῖν αὐτοῦ τὰ σημεῖα; Σημαίνει δυμβροὺς, ἀνέμους, χειμῶνα, εὐδίαν. Τὰ ἀστρα ταῦτα σημαίνει, καὶ τοῦτο διὰ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἵνα ὁ ναυτιλὸς ἴδῃ τὸ σημεῖον, καὶ φύγῃ τὸν κίνδυνον· ἵνα ὁ γεωργὸς ἴδῃ ὁσμῆν^d χειμῶνος, καὶ προλαβὼν ἀρτοτροφίαν γῆν. [458] Γίνεται σημεῖον καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἐθεδαίωσεν, ἅτινά εἰσιν ἀπλά καὶ ἀπεριεργα. Λέγει γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις· *Υποκριταί, ἐὰν ἴδῃτε νεφέλην ἀπὸ δυσμῶν ἀνατέλλουσαν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται· καὶ γίνεται οὕτως. Κἂν ἴδῃτε ὄψῃ κυρτάζοντα τὸν οὐρανὸν, λέγετε, Εὐδία, καὶ γίνεται εὐδία. Κἂν ἴδῃτε ὄψῃ στυνάζοντα τὸν οὐρανὸν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται. Καὶ ἐπάγει εἶτα· Τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς οἴδατε δοκιμάζειν, τὸν δὲ καιρὸν τούτων οὐκ οἴδατε*; Ταῦτά ἐστι τὰ σημεῖα τὰ ἀκίνδυνα παρατηρήσασθαι, θέρος, χειμῶνα, ὑετὸν, εὐδίαν. Ταῦτα καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀλλότρια, καὶ τοῦ Θεοῦ ἴδια. Ἦν δὲ περὶ ἀστρολογίας πολὺν ἀποτείνειν λόγον· ἀλλὰ χρεῖαν ἔχει καὶ τετονωμένης φωνῆς, καὶ ὄργανου μὴ ὀκλάζοντος· συμβαδίζει γὰρ τῷ λόγῳ ἡ διάνοια, καὶ συνασθενεῖ τῆ γλώττῃ ὁ λογισμὸς. Ἐπὶ οὖν τὰ ἀπλούστερα χωρήσω-

^c Sav. conj. παρατήρησις τό. Combefis. defuit παρατηρήσατο ἔλ. Fort. leg. παρατήρησατο τὸ ἔλ.

^d Savil. conj. ὀσμῆν.

sam, indeque postea aureos cuderet; sic disposuit lucis ornatum. Quemadmodum enim abyssum, quæ tunc una erat aqua, divisit in maria, flumina, fontes, lacus, puteos: sic et lucem, quæ una uniusque speciei erat, dissecans Artifex divisit in solem, lunam et stellas. Porro libet inquirere, quomodo fecerit Deus luminaria: videtur enim ea extra cælum condidisse, ac tum superius fixisse. Quemadmodum artifex, cum perfecit imaginem, tunc in pariete infigit illam: sic Deus primo fecit stellas extra cælum, tuncque fixit eas sursum, sicut artifex, ut testificatur Scriptura: *Et fecit Deus duo luminaria, et posuit illa in cælo* (*Genes. 1. 16. 17*). Quomodo autem illa infixit? num ambo simul ante compacta erant? Id rationi est absolum. Sed quid? Secundum Dei vocem ipsa infixio fuit. *Posuit, inquit, Deus luminaria, luminare majus in principatus diei, et luminare minus in principatus noctis*. Cum sol fixus est in oriente, luna fixa est in occidente: quoniam huic quidem jussum fuerat præesse nocti, illi vero dici. Facta igitur est luna, et primo die plena gignitur. Non enim par erat statim mutilum opus apparere; sed oportebat luminare ostendi quale factum est. Postea vero ex mutatione ostendit tempora et tempestates et dierum vicissitudines. Illam igitur condidit Deus quasi decimam quintam plenam. Sol ortus est mane: quando enim infixa fuit luna in matutinis horis, apparuit in occidente. Ubi igitur sol cursum suum ad occidentem conficiebat, luna statim ad ortum veniebat, ut impleretur illud: *Dominetur diei et nocti* (*Ibidem. v. 18*).

Deus cur lunam plenam primo fecerit.—Aliud demum quæritur: cur Deus lunam plenam fecit? Animum adhibe: alta enim est sententia. Oportebat illam quarta die factam, quartam lucere. At si quarta fuisset, summum occidentis non occupasset. Inventa igitur est excedens undecim dies: quarta facta est, et apparebat ut quintadecima: undecim ergo diebus luna solem præcedebat, non secundum creationem, sed secundum lucis splendorem. Quamobrem quibus tunc luna excedebat diebus, eos soli restituit. Lunæ enim ac mensis cujusque numerus, a viginti novem et dimidio diebus, in duodecim anni mensibus, dies habet trecentos quinquaginta quatuor. Nam si ita calculum posueris, ut mensis sit dierum viginti novem et dimidii, anni dies sunt trecenti quinquaginta quatuor, ut quos luna tunc rapuit plures dies, per annum soli reddat. Supputet qui ejus artis peritus est.

3. *Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram* (*Gen. 1. 14. 15*). Quoniam ignis natura sursum tendebat, frenum naturæ Deus imposuit, ut radios non sursum emitteret, sed deorsum. Ignis enim non solet deorsum tendere, sed sursum. Si facem habes, verte deorsum, et vilebis etiamsi instrumentum illud deorsum vertas, ignem tamen sursum tendere. Cum sciret ergo eam esse illius naturam, cohibuit illam, ne secundum naturam luceret, sed secundum præceptum. Si quis vestrum observavit oleum in lucerna, qua scilicet ratione cum oleo avellatur,

et vis olei infra trahat, natura vero ignis sursum tendat, ac quasi vim patiat, clamat: si quando enim ignis cogatur currere, contra morem suum, vocem emittit, ac si vim pateretur, ac si contra naturam tenderet. Si quid enim elemento præter naturam accidat, ipsum clamat. Quare? Oleum cum injectum fuerit in ignem, vocem non emittit; aqua, si injecta fuerit, stridet. Atqui et hoc et illud est humidum. Sed quia oleum ex ligno opsonium nascitur, et olea nutrit ipsum, ignisque semper est ligno amicus, libenter accipit quod ex affini natura est. Sin autem aqua in ignem immittatur, stridet, quod cum contrario pugnet. Ignis aeri amicus est; affinis enim est ei. Insufflas in lucernam, et aer ignem in fumum vertit, ac nusquam comparet: nam quod affine erat abscessit. Vide Artificis sapientiam, vide potestatem. Posuit luminaria in cælo, ut lucerent super terram: *Et sint, inquit, in signa, et in dies, et in annos*.

Astrologia vana quæ. Discrimen inter χρόνος et καιρός. Filius non factus est.—Quid est, *In signa*? Qui astrologiam vane tractant, spem suam evacuarunt, res significantes quæ nusquam existunt. Quod enim stellæ nihil significant circa vitam hominum testificatur Isaias dicens: *Surgant astrologi cæli, et qui signa vident; et dicant tibi quid futurum sit* (*Isai. 47. 13*). De vita ergo hominum nullum signum dat cælum. Vis ejus signa discere? Significat pluvias, ventos, hiemes ac tempestates, tranquillum aerem. Hæc significant stellæ, idque per Dei benignitatem, ut nauclerus signum videat, et periculum effugiat; ut agricola hiemis sensum habeat, et antevertens terram aratro sulcet. Est et belli et pacis signum. Hæc Servator affirmavit, quæ utique sunt simplicia, et exploratu facilia. Ait quippe Judæis: « Hypocritæ, si videritis nubem ab occasu orientem, dicitis, Venit tempestas » (*Matth. 16. 2-4*): « et ita fit. Et si videritis vespere rubicundum cælum, dicitis, Serenum; et venit serenum. Et si videritis sero triste cælum, dicitis, Tempestas venit » (*Luc. 12. 54-56*). Deindeque subjungit: « Faciem cæli et terræ probare scitis, illud autem tempus nescitis? » Hæc sunt signa quæ sine periculo observantur, æstas, hiems, pluvia, serenus aer. Hæc non sunt a pietate aliena, sed Dei propria. Multa potuissemus de astrologia dicere; sed opus fuisset et contentiore voce, et organo non fatiscente: nam cum sermone mens pari gressu procedit, et ratiocinium una cum lingua infirmatur. Ad ea ergo quæ sunt simpliciora procedamus. *Sint in signa et tempora*. Aliud enim est χρόνος tempus, et aliud καιρός opportunitas. Χρόνος diuturnitas est, et καιρός opportunitas. Nec est qui dicat, χρόνος est vindemiæ; nemo dicit, χρόνος est virginem locandi: sed, καιρός est virginem locandi, καιρός sementis et καιρός messis. Salomonque ait: καιρός parienti, et καιρός moriendi, et καιρός ædificandi, et καιρός destruendi (*Eccle. 3. 2*). Καιρός dicit opportunitatem. Hæc vero stellæ significant; puta, pleiadum ortum initium esse messis; pleiadum occasum, initium sementis. Hæc ab impie-

tate aliena, pietatique propria sunt. Καίποτ sive tempora festa quoque vocantur. Ait Deus: *Tria anni tempora celebrabitis mihi, festum Azymorum, festum Pentecostes, et festum Scenopegiorum* (Deut. 16. 16). Tria tempora. Ecce signa, et tempora. Dies rursus in sabbato et menses facit luna. Sol annorum conversiones observat, vernam, æquinoctialem¹, æstivam, autumnalem. Stant leges immotæ. Dixit, et fixa sunt; mandavit, et fundata sunt. Ille demum animum advertite. Quis horum artifex? quis hæc fecit? Pater? Nemo inficiatur. Filius? Etiam hæretici fatentur, etsi non recte: dicunt enim, Pater Filium fecit, Filius autem omnia. Admittamne impietatem? Quia insolubilia vincula hæreticorum mentem constringunt, interrogemus prophetas: num is, qui omnia fecit, quempiam habeat majorem, an omnibus sit superior: sua enim ipsi propositione cadunt.

4. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Propitius nobis sit pro blasphemia: plane enim horror est impiorum verba iterare; attamen medicos imitemur, immittentes in vulnera manus, ut ulcera curremus: coactus etiam fuit Apostolus res turpissimas commemorare, non ut linguam fœdaret, sed ut peccata ablueret. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Interrogabo prophetas, quis et quantus sit is qui cælum fecit. Ait Isaias propheta: « Hæc dicit Dominus, qui fecit cælum, et fixit illud: qui fundavit terram, et quæ in illa sunt: qui dat spirationem populo qui in illa est, et spiritum calcantibus eam: Ego Dominus » (Isai. 42. 5. 6). « Ante me Deus non est, et post me Deus non est. Ego sum, et non est alius » (Isai. 43. 10. 11). Hæc dicit qui fecit cælum et terram Unigenitus, qui secundum hæreticos factus est, et postea creavit. Verum in sermonibus labiorum suorum *Comprehensus est peccator* (Psal. 9. 17). Ait beatus Jeremias: *Sic dicite. Quibusnam? Gentilibus; Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant de terra* (Jer. 10. 11). Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. 135. 5), ipse Deus vivus et verus. Si verus est Deus ille qui fecit cælum, ipsi vero hæretici confitentur Filium esse eum qui fecit cælum et terram, quæ pugna cum dicit Christus, *Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Cum Servator aut per prophetas, aut per se hæc dicebat, non ad comparisonem cum Patre hæc dicebat, *Ut cognoscant te solum Deum*; sed ad differentiam eorum, qui falso dii appellantur, significandam. Quamobrem Paulus quoque dicit: *Conversi estis ab idolis, servire Deo vivo et vero* (1. Thess. 1. 9). Verum vocat, ut falsos confutet; vivum, ut mortua idola traducat. Ego vero puto, imo potius credo, mortuos adversum nos irasci, si audiant nos idola appellare mortua. Injuriam, aiunt, irrogatis nostro ordini. Nos mortui vocamur, qui aliquando viximus: qui numquam vixere, cur mortui appellantur? *Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant* (Jer. 10. 11).

¹ sic Vatic. Savil. et omnes Mss. Combesius vero ex conjectura, æquinoctialem, in, *hybernæ*, mutavit: nec de facta mutatione lectorem movuit.

Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. 135. 5), ipse vivus Deus et verus. Quis est vivus? Qui fecit cælum. Num stant hæreticorum definitiones? annon cadit eorum impietas? annon redarguitur eorum religio? annon dissolvitur pravitas? Conditoris opera comprehendere non potes, et Artificem curiose inquiris et exploras? Quid clamat David? *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti* (Psal. 103. 24). Prophetæ operâ magnificent, hæretici Opificem minuunt. Magnus ille consilio et potens operibus, qui cælum formavit et fixit ex aquis; non enim a miraculo abacelo. Ex aquis concretum est, et aquam gestat: ex aquis concretum est, et abyssum gestat; omnino autem exemplo hæret, novum, inquam, hoc miraculum. Vidistin' tabulas ab aqua gestatas, et desuper nivem gestare? Hiems id fecit, et Deus non faciet? Fecit cælum, non ut sphæram (a), ut philosophantur nugaces illi. Non enim sphæram fecit quæ volvatur. Verum, ut ait propheta, sol quomodo currit? *Qui statuit cælum sicut fornicem, et extendit illud velut tabernaculum* (Isai. 40. 22). Nemo nostrum ita impius est ut nugacibus illis fidem habeat. Prophetæ dicunt cælum initium et finem habere. Ideo sol non ascendit, sed procedit. Dicit Scriptura: *Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est in Segor* (Gen. 19. 23). Palam ergo est ex Scriptura solem egressum esse, non ascendisse: æt rursus, *A summo cælo egresso ejus* (Psal. 18. 7), inquit, non ascensus. Si sphæra est, summum non habet. Quod enim undique rotundum est, ubinam summum habet? Num ergo solus David dicit, an etiam Servator? Audi ipsum dicentem: « Cum venerit Filius hominis in majestate sua, mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a summo cælo usque ad summum cælum » (Matth. 24. 51).

5. *Fuistis Severiani sphericam orbis formam negantis opinio.* — Quærimus autem ubi sol occidat, et ubi noctu currat. Secundum exteros sol terra; secundum nos autem, qui cælum tabernaculum esse dicimus, quidnam? Animum adhibe, quæso, num sit falsa sententia: sed si habeas signaculum veritatis testimonio firmatum, concurrat cum phrasi et locus. Cogita superpositam fornicem (b). Oriens hic est, ut figura exprimitur: septentrio vero illic, ex opposito meridies, illic occidens. Sol oriens cum in occasum vergit, non sub terra occidit, sed egressus ad cæli fines, partes boreales percurrit, quasi muro quodam occultatus, aquis non sinentibus ut ejus cursus appareat, curritque per partes boreales, et ad orientem venit. Undenam hoc palam est? Ait beatus Salomon in Ecclesiaste, quæ est scriptura certæ fidei, non adulterata: *Oritur, inquit, sol, et occidit sol. Oriens pergit ad austrum, et circuit ad boream: circuit circummeando, et in loco suo oritur* (Eccl. 1. 5).

(a) Vide Cosmam *Ægyptium* p. 325.

(b) De opinione quorundam veterum circa mundum in formis structum vide quæ diximus in *Monito ad Cosmam*. Sed hæc pluribus agitantur a Cosma *Ægyptio* in Topographia sua, quam edidimus anno 1706.

μεν. Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιρούς. Ἄλλο γὰρ χρόνος· καὶ ἄλλο καιρός. Χρόνος μῆκος ἐστὶ, καιρός εὐκαιρία. Καὶ οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τοῦ τρυγήσαι· οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τὴν παρθένον γῆμαι· ἀλλὰ, Καιρός τὴν παρθένον γῆμαι, καιρός σπόρου, καὶ καιρός θερισμοῦ. Καὶ Σολομὸν λέγει· *Καιρός τοῦ τεκεῖν, καὶ καιρός τοῦ ἀποθανεῖν, καὶ καιρός τοῦ οἰκοδομῆσαι, καὶ καιρός τοῦ καταλῦσαι*. Καίρῳ τὴν εὐκαιρίαν λέγει. Σημαίνει δὲ τὰ ἄστρα τοῦτο· εἶον, ἀνατολὴ πλειάδων, ἀρχὴ θερισμοῦ· δύσις πλειάδων, ἀρχὴ σπόρου. Ταῦτα ἀλλότρια μὲν τῆς ἀσεβείας, ἴδια δὲ τῆς εὐσεβείας. Καιροὶ λέγονται καὶ ἔορται τοῦ Θεοῦ. Λέγει ὁ Θεός· *Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἔορτάστέ μοι· τὴν ἔορτὴν τῶν Ἀζύμων, τὴν ἔορτὴν τῆς Μεσσηκοστῆς, τὴν ἔορτὴν τῶν Σκηνοπηγίων*. Τρεῖς καιροὶ. Ἰδοὺ σημεῖα, καὶ καιροὶ. Ἡμέρας πάλιν ἐπὶ τοῦ σαββάτου καὶ μῆνας ἢ σελήνη ἐργάζεται. Ὁ ἥλιος ἐνιαυτῶν τὰς τροπὰς φυλάττει, ἑαρινὴν, ἰσημερινὰν, θερινὴν, μετοπωρινὴν. Ἐσθήκασιν οἱ νόμοι ἀσάλευτοι. Εἶπε, καὶ ἐπάγησαν· ἐκέλευσε, καὶ ἐθέμελιώθησαν. Λοιπὸν ὧδε τὸν νοῦν· Τίς ὁ τούτων τεχνίτης; τίς ταῦτα ἐποίησεν; ὁ Πατήρ; Οὐδεὶς ἀνέλθει. Ὁ Υἱός; Καὶ αἰρετικοὶ συντίθενται μὲν, οὐ καλῶς δὲ· λέγουσι γάρ, ὅτι τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἐποίησεν, ὁ δὲ Υἱὸς τὰ πάντα. Δέχομαι τὴν ἀσέβειαν; Ἐπειδὴ δεσμοῖς ἀλύτοις σφίγγει τῶν αἰρετικῶν τὸν λογισμὸν, ἐρωτήσωμεν τοὺς προφήτας· Ἡβ' ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἔχει τινὰ μείζω, ἢ πάντων ἐστὶν ἀνώτερος; τῆ γὰρ προτάσει τῆ ἰδία πίπτουσιν.

δ. Λέγουσιν, ὅτι πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱὸς, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Ἦλως ἡμῖν γένηται ἐπὶ τῆ βλασφημίᾳ· ἐπ' ἀληθείας γὰρ φρικτὴ ἐστὶ δευτερώσαι τῶν ἀσεβῶν τὰ ῥήματα· ὅμως δὲ τοὺς λατροὺς μιμούμενοι, ἐμβάλλοντες^α τὰς χεῖρας εἰς τὰ τραύματα, ἵνα καθάρωμεν τὰ ἔλκη· ἠναγκάσθη καὶ Ἀπόστολος μνημονεῦσαι αἰσχροῦν πραγμάτων, οὐχ ἵνα τὴν γλῶτταν μολύνῃ, ἀλλ' ἵνα τὰ ἁμαρτήματα καθάρῃ. Λέγουσιν, ὅτι [459] πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱὸς, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Ἐρωτήσω τοὺς προφήτας, τίς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ ποταπός ἐστι. Λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας· *Τάδε λέγει Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πύλας αὐτῶν· ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· ὁ διδούς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἔκ' αὐτῆς, καὶ πνοὴν τοῖς κατοῦσιν αὐτήν· Ἐγὼ Κύριος· Ἐμπροσθέν μου Θεὸς οὐκ ἔστι, καὶ μετ' ἐμὲ Θεὸς οὐκ ἔστιν· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*. Ταῦτα λέγει ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ Μονογενής, ὁ κατὰ τοὺς αἰρετικῶν γενόμενος, καὶ τότε κτίσας. Ἀλλ' ἐν τοῖς λόγοις τῶν χειλῶν αὐτοῦ *Συνελεχθή ὁ ἁμαρτωλός*. Λέγει ὁ μακάριος Ἰερεμίας· *Ὀὕτως ἔλατς. Τίσι; Τοῖς Ἕλλησι· Θεοί, ὅ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπαλέθωσαν ἔκ τῆς γῆς. Κύριος, ὃς ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν ἐν συνέσει, αὐτὸς Θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός. Εἰ ἀληθινός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, ὁμολογοῦσι δὲ καὶ οἱ αἰρετικοὶ, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ποία μάχη ὅταν λέγῃ ὁ Χριστός· Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἐπεμήσας Ἰησοῦν Χριστόν; Ὅτε ὁ Σωτὴρ ἢ διὰ τῶν προφητῶν, ἢ δι' αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν, οὐ πρὸς ἀν-*

τιπαράθεσιν αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν· Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον Θεόν· ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλός φησιν· *Ἐπεστρέψατε ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύετε Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ*. Ἀληθινὸν καλεῖ, ἵνα τοὺς ψευδωνύμους ἐλέγξῃ· ζῶντα, ἵνα τὰ νεκρὰ εἰδωλα στηλιτεύσῃ. Ἐγὼ μὲν νομίζω, μᾶλλον δὲ πιστεύω, ὅτι ἀγανακτοῦσι καθ' ἡμῶν οἱ νεκροί, ἐὰν ἀκούσωσιν ὅτι τὰ εἰδωλα νεκρὰ καλοῦμεν. Ὑβρίζετε γὰρ ἡμῶν τὴν τάξιν, φησίν. Ἡμεῖς νεκροὶ καλούμεθα οἱ ποτὲ ζήσαντες· οἱ μηδέποτε ζήσαντες διατί νεκροὶ καλοῦνται; Θεοὶ ὅ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Κύριος, ὃς ἐποίησεν τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει, αὐτὸς ζῶν Θεὸς καὶ ἀληθινός. Τίς ὁ ζῶν; Ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν. Μὴ ἐσθήκασιν τῶν αἰρετικῶν ὁ ὄρος; οὐ πίπτει αὐτῶν ἡ ἀσέβεια; οὐκ ἐλέγχεται ἡ θεοσέβεια; οὐ διαλύεται ἡ σκαυρία; Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ καταλαβεῖν οὐκ ἰσχύεις, καὶ τὸν τεχνίτην περιεργάζῃ καὶ ἐξιχνεύεις; Τί βοᾷ Δαυὶδ; Ὡς ἐμωγαλῆθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Προφήται τὰ ἔργα μαγαλύνουσιν· αἰρετικοὶ τὸν τεχνίτην σμικρύνουσιν. Ὁ μέγας τῆ βουλή καὶ δυνατὸς τοῖς ἔργοις, ὁ τὸν οὐρανὸν πέφξας ἐξ ὑδάτων· οὐ γὰρ ἀφίσταμαι τοῦ θαύματος. Ἐξ ὑδάτων πέπηκται, καὶ ὕδωρ φέρει· ἀπὸ ὑδάτων ἐπάγη, καὶ ἄβυσσος βαστάζει· ὅπως δὲ ἔχεται ὑποδείγματος, τὸ κακὸν τοῦτο θαῦμα λέγω. Εἶδες πλάκας ἀπὸ ὕδατος βαταζομένας, καὶ ἄνωθεν χιόνα φερούσας; Χειμῶν ἐιργάσατο· Θεὸς οὐκ ἐργάζεται. Ἐποίησεν τὸν οὐρανὸν οὐχ ὡς σφαῖραν, ὡς φιλοσοφοῦσιν οἱ ματαιολόγοι· οὐ γὰρ ἐποίησε σφαῖραν κυλιομένην, ἀλλ' ὡς φησιν ὁ προφήτης, ὁ ἥλιος πῶς τρέχει; Ὁ στεγνώσας τὸν οὐρανὸν ὡς καμῆραν, καὶ διετείνας αὐτὸν ὡς σκητὴν. Οὐδεὶς ἡμῶν οὕτως ἀσεθῆς ὥστε πεισθῆναι τοῖς ματαιολόγοις. Οἱ προφῆται λέγουσιν, ὅτι ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος ὁ οὐρανός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλ' ἔρχεται. Λέγει [460] ἡ Γραφή· Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Ἄωτ ἐισῆλθεν εἰς Σητῶρ. Ὅστε δῆλον ὅτι ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν Γραφὴν, καὶ οὐκ ἀνῆλθεν. Καὶ πάλιν, Ἄπ' ἄκρου, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος αὐτοῦ, οὐκ ἄνοδος. Εἰ σφαῖρα ἐστίν, ἄκρον οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ πανταχόθεν περιφέρεις, πῶς ἔχει τὸ ἄκρον; Ἄρα οὖν ὁ Δαυὶδ μόνος λέγει, ἢ καὶ ὁ Σωτὴρ; Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· Ὅταν ἐλθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος καὶ φωνῆς μεγάλης, καὶ συνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ.

ε'. Ζητοῦμεν δὲ πῶς δύνει ὁ ἥλιος, καὶ πῶς τρέχει τὴν νύκτα. Κατὰ τοὺς ἔξω, ὑπὸ τὴν γῆν· καθ' ἡμᾶς δὲ τοὺς σκητῶν αὐτῶν ἢ λέγοντας, εἰ; Πρώτους παρακαλῶ, εἰ μὴ διαψεύδεται τὸ ῥῆμα· ἀλλ' εἰ ἔχει ὁ σφραγίσμα μαρτυρημένην ὅτις ἀληθείας, συντρέχει τῆ φράσει καὶ ὁ τόπος ἰ. Νόμισον εἶναι καμῆραν ἐπιχειμένην. Ἡ ἀνατολὴ ἐκεῖ ἐστὶ κατὰ τὸν τύπον· ἄρκτος ὧδε, μεσημβρία ἐκεῖ, δύσις ἐκεῖ. Ἡλιος ἀνατέλλων καὶ μέλλων δύνειν, οὐχ ὑπὸ γῆν δύνει, ἀλλ' ἐξελθὼν τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ, τρέχει εἰς τὰ βορρηνὰ ἢ μέρη, ὡς περ ὑπὸ τινα τοῖχον κρυπτόμενος, μὴ συγχωρῶντων τῶν ὑδάτων φανθῆναι αὐτοῦ τὸν δρόμον, ἢ Savil. conj. αὐτοῦ. Combells. pedet λέγοντας τὸν οὐρανόν, quod Moulf. interpretatus est. Edit.

α. Sic Vatic. Sav. ἀλλ' ἔχεις.

β. Sic Cosmas recte. Alii ὁ τρόπος.

γ. Vatic. τὰ βορρηνὰ hic et infra; Sav. βόρεια, ut Cosmas.

καὶ τρέχει κατὰ βορρῖνά μέρη, καὶ καταλαμβάνει τὴν ἀνατολήν. Καὶ πότεν τοῦτο δῆλον; Λέγει ὁ μακάριος Σολομὸν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῃ· γραφὴ δὲ ἐστὶ μεμαρτυρημένη, οὐ παραγραφομένη· Ἄνατέλλει, φησὶν, ὁ ἥλιος, καὶ δύνει ὁ ἥλιος. Ἄνατέλλων πορεύεται εἰς δύσιν, καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν· κυκλοῖ κυκλῶν, καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἀνατέλλει. Κατὰ μεσημβρίαν τρέχοντα, καὶ τὴν βορρᾶν κυκλοῦντα λοιπὸν μάθε ἐν τῇ τοῦ χειμῶνος καταστάσει· ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ μέσης τῆς ἀνατολῆς ἀνατέλλει, ἀλλὰ περὶ τὸ κλίμα τῆς μεσημβρίας πλαγιάζει, καὶ ὀλίγον τεμνὸν διάστημα, ποιεῖ μικρὰν ἡμέραν· δύσας δὲ καὶ πάλιν κύκλον τρέχων, ποιεῖ μακρὰν νύκτα. Ἴσμεν, ἀδελφοί, ὅτι ὁ ἥλιος οὐ πάντως ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κέντρο προέρχεται. Πῶς οὖν γίνονται μικραὶ αἱ ἡμέραι; Πλησιάζει αὐτοῦ ἡ ἀνατολὴ τῷ κλίματι τῆς μεσημβρίας· εἶτα οὐ τὴν ὑψηλὴν ἐλθὼν, ἀλλὰ τὴν πλαγίαν συντεμνῶν, τὰς ἡμέρας ποιεῖ μικράς. Δύσας δὲ εἰς τὸ ἄκρον τῆς δύσεως, ἀνάγκη ἔχει κυκλεῦσαι διὰ τῆς νυκτὸς δύσιν ὄλην καὶ ἀρκτονὸλην, καὶ ἀνατολήν ὄλην, καὶ φθάσαι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς μεσημβρίας· καὶ ἀνάγκη μεγάλην γενέσθαι τὴν νύκτα. Ὅταν μέντοι ἐξισούται τῷ μῆκει, καὶ ἴσον βῆμα ἔχη, ἴσημέριαν ποιεῖ. Πάλιν κλίνας· κατὰ τὸν βορρᾶ[ν], ὡς περὶ χειμῶνος εἰς μεσημβρίαν, καὶ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ βορρᾶ ἀναβαίνων, ὑψοῦται καὶ μεγάλην ποιεῖ τὴν ἡμέραν· ὀλίγον δὲ μικρὸν ἔχων τὸν κύκλον, μικρὰν ποιεῖ τὴν νύκτα. Οὐ παῖδες Ἑλλήνων ἐδίδαξαν ἡμᾶς ταῦτα· οὐδὲ γὰρ τοῦτο βούλονται· ἀλλ' ὅπου τὴν γῆν φασὶ τρέχειν τὸ ἄστρο καὶ τὸν ἥλιον. Ἡ Γραφὴ δὲ ἡμῶν, ἡ θεῖα διδάσκαλος, ἡ Γραφὴ ἡμᾶς παιδεύει, φωτίζει. Εἶτα ἐποίησε τὸν ἥλιον, ἀδιάλειπτον φωστῆρα, τὴν σελήνην, καὶ ἀποδομένην τὸ [461] κάλλος, καὶ ἀμφιεννυμένην πάλιν. Δείκνυσι δὲ τὸ ἔργον τὸν τεχνίτην. Ἀνεκλιπῆς ὁ τεχνίτης, ἄτιδον τὸ ἔργον. Οὐ γὰρ ἀναλίσκεται τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἀλλὰ κρύπτεται. Γίνεται δὲ καὶ εἰκὼν ἡμῶν τῶν θνητῶν ἀνθρώπων. Ἐνώησον πόσους αἰῶνας ἔχει ἀνατέλλουσα. Καὶ ἐὰν ἡ πρώτη, λέγομεν· Σήμερον γεννᾶται ἡ σελήνη. Διατί; Ἐπειδὴ εἰκὼν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων. Γεννᾶται, αὖξει, πληροῦται, ἐλαττοῦται, μειοῦται, δύνει· ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεννώμεθα, αὐξάνομεν, πληρούμεθα, παρακμάζομεν, λήγομεν, γηρῶμεν, ἀποθνήσκομεν, δύνομεν. Ἀλλὰ πάλιν γεννᾶται, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ μένει ἡμᾶς γέννησις ἄλλη. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ὡς ἐγεννήθημεν ὡδε, πάλιν γεννώμεθα, λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ πάλιγγενεσίᾳ. Ἐγγυδεται ἡ σελήνη τὴν ἀνάστασιν. Ἐμὲ, φησὶ, βλέπετε κρυπτομένην, καὶ πάλιν φαινομένην, καὶ ἀπαγορεύετε ὁμῶν τὰς ἐλπίδας; Ὁ ἥλιος οὐ δι' ἡμᾶς ἐγένετο; ἡ σελήνη οὐ δι' ἡμᾶς; τὰ γενόμενα πάντα; Τί γὰρ οὐκ ἐγγυδεται ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν; Ἡ νύξ οὐκ ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θανάτου; Ἡ βῆβηται τὰ σώματα ὑπὸ τῷ σκότει, μορφᾶς οὐ διακρίνει; Πολλάκις τῇ χειρὶ ψηλαφᾶς τὰ πρόσωπα τῶν κοιμωμένων, καὶ οὐκ οἶδας ποῖον τούτου πρόσωπον, ποῖον ἐκείνου, ἀλλ' ἐρωτᾶς, ἵνα ἡ φωνὴ κήρυξ γένηται τῶν ἐν σκότει κρυπτομένων. Ὡς περὶ οὖν ἡ νύξ καλύπτει ἡμῶν τὰς μορφάς, κἂν πάντες ὦμεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ οὐδεὶς τὸν ἕτερον γνωρίζει· οὕτως ἔρχεται θάνατος καὶ λύει τὰς μορφάς, ὡς οὐδεὶς οὐδένα γνωρίζει. Παρέρχη μνημεῖα. Ἐὰν ἴδῃς πολλὰ κρανία ἐν τάφῳ, οἶδας τοῦτο τίνο; Ἀλλ' ὁ σκευάσας οἶδεν· ὁ λύσας ἐπίσταται πόθεν προήλθον αὐταὶ αἱ μορφαί. Οὐ θαυμάζεις Θεοῦ δημιουργίαν; Τοσούτων

μορφῶν ἐν τοσαύταις μυριάσι οὐδεμία ὁμοιότης! κἂν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης δράμης, οὐδένα ὁμοιον εὐρίσκει· ἀλλὰ καλεῖ εὐρης, παρὰ ῥίνα ἢ παρ' ὀφθαλμῶν, ἵνα φανῇ τὸ ξένον. Διδύμοι ἐξέρχονται ἐκ μιᾶς κοιλίας, καὶ τέμνεται ἡ ὁμοιότης.

ς'. Εἶτα δὲ μὴ οὕσας τοσαύτας μορφὰς παρήγαγε, λύσας ἀνανεῶσαι οὐ δύναται; Μὴ ὡς ταλαίπωρος ἄνθρωπος μέτρει τοῖς σοῖς λογισμοῖς Θεοῦ δύναμι. Μὴ νόμιζε, ὅτι τοσαῦτα δύναται ὁ Θεός, ὅσα σὺ δύνασαι λογισασθαι. Εἰ δὲ τοσαῦτα δύναται, ὅσα ἐγὼ νῶ, τολμῶ εἰπεῖν, πολλῶ μικρὸς ὁ Θεός· ἐμέτρησε γὰρ αὐτὸν ἡ ἐμὴ διάνοια. Εἰ δὲ ὑπερβαίνει διάνοιαν καὶ νικᾷ λογισμὸν, ἀνεξιχνίαστος ὁ ποιήσας, καὶ ἀκατάληπτα τὰ ἔργα. Ἐρωτάσθωσαν αἰρετικοὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἵνα μάθωσιν ἑαυτῶν τὴν ἀπορίαν. Ἐπειδὴ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα· καὶ εὐθέως ὁ λόγος εἰργάσατο, κατέλιπεν ἡμῖν ἐνέχυρον τοῦτο, ὅτι αὐτὸς ἐποίησεν. Σήμερον καταλιμπάνομεν τὸν οὐρανὸν γυμνὸν ἀπὸ ἐσπέρας, καὶ ἄθροον ἐγεροθέτες, εὐρίσκομεν ἄλλο στερέωμα ἀπὸ τῶν νεφελῶν παγῆν. Μερικά [462] ἐνέχυρά ἐστὶ τῶν πρώτων, ὅταν ἴδῃς τὸν οὐρανὸν ἐσκοτασμένον, καὶ ἄλλο στερέωμα ἐκ τῶν νεφελῶν α. Ὁ νῦν συντόμως ποιῶν νεφέλας, δείκνυσι πῶς τότε συντόμως τὸν οὐρανὸν ἐποίησε. Καὶ τί ποιεῖ; πῶς αἱ νεφέλαι βρέχουσιν; Ἐποίησε τὰς νεφέλας ὡς ἀσκούς, καὶ ἀντλεῖ δι' αὐτῶν τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἀλμυρὰ ὄντα, καὶ πληροῖ τὰς νεφέλας, καὶ μεταβάλλει τὸ ὕδωρ, καὶ ποτίζει τὴν γῆν. Εἰπάτωσαν πῶς ἀναφέρεται τὸ βάρος εἰς ὕψος, πῶς ἀντλεῖται, πῶς αἱ νεφέλαι ἀντλοῦνται. Οὐκ εὐθέως κενούσιν, ἀλλὰ τρέχουσιν ἐπιπολῶ, ὅπου ἂν κελεύσῃ ὁ Δεσπότης, καὶ ἐστὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ὡς περὶ δεσμῶς ἐπικειμένους ταῖς νεφέλαις, καὶ μὴ συγχωρῶν βρέχειν, ἕως ἂν νεύσῃ. Ὅτι δὲ ἀσκοὶ εἰσι, μαρτυρεῖ Δαυὶδ· Ὁ συνάγων, φησὶν, ὡσεὶ ἀσκὸν ὕδατα θαλάσσης. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· Συνάγει τὰ ὕδατα, ἐπικεῖται ἡ χεὶρ ἡ ἀθάνατος, ἡ ἀόρατος, μὴ συγχωροῦσα ὁμοῦ κενωθῆναι, ἀλλὰ κατὰ μέρος. Ὡς περὶ στήμονα λεπτὸν γυνὴ διανήσασα, τέμνει τὸ ἔριον εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους βῆεις· οὕτω τὸν ἀπειρον βυθὸν τῆς θαλάσσης εἰς σταγόνας ὡς περὶ σχήματι β κατατέμνω, οὕτω τέμπει τῇ γῆ. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν, εἰ λέλυται, πῶς οὐ συντόμως κενούται; εἰ δίδεται, διατί ῥέει; Ἐχεις ὑπόδειγμα ἀσθενὲς μὲν, δυνάμενον δὲ σε πείσαι. Εἶδες ἀρπαγέα ὑδάτων; εἶδες πῶς κατατέρηται κάτωθεν; Ἐπικειμένους ἔχει τὴν φορὰν, καὶ φράττεται κάτω διὰ τὸ ἄνωθεν ἐπικειμένον. Οὕτως ὁ ἀθάνατος δάκτυλος τοῦ Θεοῦ ἐπικεῖται ταῖς νεφέλαις, καὶ χαλᾷ ὅσον βούλεται, καὶ τρηεῖ ὅσον βούλεται, ἵνα κατὰ πάσης τῆς γῆς παραπέμπῃ τὴν δωρεάν. Καὶ μάλιστα τοῦτο ποιεῖ ἐν τοῖς ὀψίμοις ἡμέραις, ὅτε πᾶσαν μεθύσκει τὴν γῆν· ὅτε ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἄλλο κλίμα ποτίζει. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης· Καὶ βρέξει ἐπὶ πόλιν μίαν, ἐπὶ δὲ πόλιν μίαν οὐ βρέξει. Μερὶς μία βραχίσηται, καὶ μερὶς ἐφ' ἣν οὐ βρέξει, ἐξηρανθήσεται. Ἐπικεῖται δὲ οὐ δάκτυλος Θεοῦ, ἀλλὰ στολὴ ε. Ἐσχημάτισα δὲ τὸν λόγον εἰς τύπον ἡμέτερον. Ἐντέλλεται, καὶ οὐ βρέχουσι. Καὶ τοῦτο λέγει ἡ Γραφὴ· Ταῖς νεφέλαις,

^a Hæc, mericâ usque ad νεφελῶν, desunt in Sav.

^b Sic mss. Sav. in marg. conj. ἡμᾶ τι. Combef. χειμᾶ τι posuit. Si mutandum sic, malo Savil. sequi. Intra ἀρπαγέα, forte ἀρπαγα. Sav. in marg. γρ. ἀρπαγία.

^c Omnes mss. στολή, Sav. in marg. ἴσως ἐντολή, Combef. ἐντολή. Sed στολή stare potest. Intra post ἐμεγαλύνθη Sav. γάρ.

Currentem ad meridiem, ut boream circumeuntem jam disce in hiemis tempestate: quia non a medio oriente oritur, sed circa austri latus oblique pergit, exiguumque intervallum secans, brevem diem facit; cum occidit autem et rursus circulum decurrit, longam noctem facit. Scimus, fratres, solem non omnino ab eodem puncto progredi. Quomodo ergo breves fiunt dies? Accedit ejus ortus ad latus meridiei: deinde non altam tenens, sed obliquam brevi secans viam, breves efficit noctes. Occidens autem in summo occidentis, necessario circuit per noctem totum occidentem et totum boream, totumque orientem, atque ad meridiei summum venit; ac necesse est magnam esse noctem. Quando autem æqualem longitudinem et æqualem cursum habet, tunc æquinoctium facit. Rursus ad boream declinans velut hieme ad meridiem, et ad boreæ summa ascendens exaltatur, et longum efficit diem: brevem autem circulum decurrendum habens, brevem efficit noctem. Non hæc Græci nos docuerunt: neque enim hoc volunt; sed sub terra dicunt astra currere atque solem. Scriptura vero nostra, divina magistra Scriptura, nos erudit, illuminatque. Deinde fecit solem, non deficiens luminare; lunam, quæ decorem exuit et rursus induit. Prodit Artificem opus. Numquam deficit Artifex; æternum est opus. Neque lunæ lux absumitur, sed occultatur: estque nostrum mortalium hominum imago. Cogita quo sæculorum spatio orta sit. Et si prima sit, dicimus: Luna hodie nascitur. Quare? Quia imago est nostrorum corporum. Nascitur, crescit, impletur, decrescit, minuitur, occidit: et nos perinde nascimur, crescimus, ad plenitudinem venimus, marcescimus, declinamus, consenesimus, morimur, occidimus. Verum illa rursus nascitur: et nos perinde resurrecturi sumus, nosque manet alia generatio. Ideo Servator ut ostendat nos, quemadmodum hic nati sumus, rursus nascituros esse, ait: *Cum venerit Filius hominis in regeneratione (Matth. 19. 28)*. Pollicetur luna resurrectionem. Me, inquit, videtis occultari, et rursus apparere, et spem omnem abjiciis? Nonne sol in nostri gratiam factus est? nonne luna? nonne creaturæ omnes? Quid enim nobis non pollicetur resurrectionem? Nonne mortis imago nox est? Projecta sub tenebris corpora, formas non discernis? Sæpe manu contrectas vultum dormientium, nec nosti quænam hæc facies sit, quæ illa; sed interrogas, ut vox præco sit eorum, qui in tenebris occultantur. Quemadmodum igitur nox formas abscondit nostras, etiamsi omnes simul simus, nemoque alterum cognoscit: sic venit nox, et solvit formas, ut nemo alterum noverit. Monumenta pervadis; si multas videas calvarias in sepulcro, nostine cujusnam hæc sit? At novit ille qui struxit: qui solvit, novit unde formæ istæ processerunt. Annon miraris Dei opificium, quod in tot millibus fornarium nulla intersit similitudo? vel si ad fines orbis properes, neminem alteri similem reperies; sed etiamsi repereris, aliquid erit vel in naso vel in oculo discriminis, ut res stupenda appareat. Gemelli

ex uno exeunt utero, et similitudine disgregantur.

6. Ergone qui tot formas, cum non essent, produxit, cum solverit renovare non poterit? Ne ut ærumnosus homo Dei potentiam tuis ratiociniis metiaris. Ne putes Deum tanta (solum) posse, quanta tu cogitare vales. Quod si tanta solum possit, quanta ego cogito, ausim dicere. Longe minor est Deus; metitur enim illum cogitatio mea. Quod si mentem superat, et ratiocinium vincit, inscrutabilis est Conditor, et incomprehensibilia opera. Interrogentur hæretici ex iis quæ conspicua sunt, ut discant ea de quibus quæstiones movent. Quia dixit Deus, *Fiat firmamentum*, et statim verbum illud effecit, reliquit nobis hoc pignus quod ipse fecerit. Hodie cælum relinquinus nudum a vespera, ac repente surgentes, invenimus aliud firmamentum in nubibus concretum. (a) [Hæc aliæ pignorum partes sunt post primas, cum videris cælum caliginosum, aliudque firmamentum ex nubibus.] Qui nunc brevi intervallo nubes creat, ostendit quomodo tunc uno momento cælum condiderit. Et quid facit? quomodo, nubes pluvias emittunt? Fecit nubes sicut utres, perque illas haurit aquas maris, quæ salsæ sunt, impletque nubes: mutat aquam, et rigat terram. Dicant quomodo efferratur in sublime id quod grave est; quomodo hauriatur; quomodo nubes hauriant. Non statim evacuantur, sed longe currunt, quo jusserit Dominus, estque mandatum Dei quasi vinculum impositum nubibus, quod non sinit eas pluere, donec ipse annuerit. Quod autem utres sint testificatur David: *Congregans, inquit, sicut utrem aquas maris (Psal. 32. 7)*. Et vide rem miram. Congregat aquas, incumbit manus immortalis, invisibilis, non siens statim evacuari, sed per partes. Ut mulier subtile stamen nens, lanam dispertit in multa diversaque fila: sic immensam maris altitudinem in stillas quasi fila dividens, ita in terram emittit. Verum quod est admirabile, si soluta est, quomodo non statim evacuat; si ligata, cur fluit? Habes exemplum, debile quidem, sed quod id tibi suadere valeat. Vidisti aquarum raptorem? vidisti quomodo ab imo perforatus sit? Incumbens continet aquarum copiam, obturatur autem inferius per illud quod superius urget. Sic immortalis Dei digitus imminet nubibus, laxatque quantum vult, et quantum vult servat, ut per universam terram donum emittat. Idque maxime facit in serotinis imbribus, quando totam inebriat terram: quando modo illud, modo aliud clima rigat. Ideo ait propheta: *Et pluet super civitatem unam, et super civitatem unam non pluet. Pars una compluetur, et pars, super quam non pluet, exarescet (Amos 4. 7)*. Incumbit autem non Dei digitus, sed missio (b). Sub figura autem sermonem usui nostro accommodavi. Jubet, et non pluunt. Atque hoc dicit Scriptura: *Nubibus, inquit, mandabo ne pluant imbrem (Isai. 5. 6)*. *Quam magni-*

(a) Phrasis inter unctinos posita deest in Savil.

(b) Omnes Mss., *missio*. Savil. in marg. posuit, « forte, *mandatum*. » Combefisius nulla auctoritate, nulla apposita nota, *mandatum* posuit. sed *missio* stare potest.

facta sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 103. 24). Vidistin' Dei creationem? vidistin' quomodo obstruat hæreticorum ora, qui creationem ignorant, et Creatorem curiose explorant? Omnia Dei legi obsequuntur. Stat cælum, non sua manu gestatum, sed divina lege firmatum. Cum enim dubitavero, quomodo ex aquis cælum concretum sit, dubitationem meam solvit beatus David dicens: *Verbo Domini cæli firmati sunt (Psal. 52. 6).* Cur enim firmati sunt? Quoniam ex aquis erant. Numquam de solido et firmo dicitur, Firmatum est. Neque potest quispiam dicere, petram firmatam esse. Aliud est firmatum esse, aliud esse firmam. Firmatum dicitur, quod cum raram et molle esset, concretum fuit. Ideo Petrus, quando paralyticum sanavit, dixit: « Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare? Deus patrum nostrorum, Deus Abraham et Isaac et Jacob, glorificavit stium suum: et in fide nominis ejus hunc quem videtis et nostis, confirmavit nomen ejus (Act. 3. 12. 13. 16); nempe paralyticum confirmavit. Ideo *Verbo Domini cæli firmati sunt (Psal. 52. 6)*; ex raris et dissolutis aquis verbo Domini nubes in sublime tolluntur. Vide, quæso, Aqua quæ amara erat, mutatur. Ex mari hauriunt nubes, et eam quæ ex profundo hauritur amara, dulcem et potabilem efficiunt. De profundis nos abyssis excitavit Christus, et amaritudinem nostram non deponimus.

Christus in omnibus elementis miracula facit, hinc probatur Deus. — Quis est is qui fecit cælum et terram? Ego dico Christum esse. Et unde hoc? Quia si non esset Dominus omnium, in evangelio non miracula patrasset in omnibus creaturis. Per omnia enim elementa mirabilia fecit; per terram, per mare, per aerem, per ignem; ut conspicuum sit ipsum esse omnium creaturarum Dominum. Diei luci supervenit vespere lux. Sol læcet, et lucerna facem præfert: dicit finis, ac noctis exordium. Sed tu, cum videris lucernam et solem, dicit: *Tuus est dies, et tua est nox; tu fabricatus es jubar et solem (Psal. 73. 16).* Verum fax illa, quæ præfertur, sermonem non interpollat. Oportet enim solem currere ad ejus jussum (nam *Sol cognovit oceanum suum [Psal. 103. 10]*), ut ostendatur Christum omnium creaturarum Dominum esse. In Joannes prædicat, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est (Joan. 1. 3).* Verum oportebat ipsam non sermone tantum lucere, sed etiam opere. Dixit mari, *Tace, obmutescet (Marc. 4. 36)*; et obmutuit, agnovitque opus Opificem. Dixit enim mari, et tacuit; dixit vento, et refrenatus est. Si non obtemperasset, ejus Conditor non fuisse proderetur; nisi Dominus esset aquæ, non illam mutaret in vinum; nisi esset cæli Dominus, non eum stella de cælo prædicasset; nisi esset solis Dominus, non tenebris se obvelasset in cruce. Christus in cruce, et sol obtenebratus est. O miraculum! Creatura non tulit contumeliam Domini. Obtenebratus est sol, ut in ipsa cruce solis Dominum noveris. Commota est

terra, ut discas de ipso Davidem dixisse: *Qui respicit terram et facti cam tremere (Psal. 103. 32).* Scissæ sunt petra, ut discas de quonam dixerit propheta: *Furor ejus tabescere facit principatus, et petra perforatae sunt ab eo (Nahum. 1. 8).* Monumenta aperta sunt, ut appareret resurrectio, et qui suscitavit Deus per cuncta splenderet.

7. *Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid.* — Operæ pretium vero est ut moralem moveamus sermonem. Lucerna vocat nos, ut dicamus: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen sentis meis (Psal. 118. 103).* Advenit vespera ut dicamus: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Ibid. 140. 2).* Cur non matutinum? Hic animum adhibete: nam quæ psallimus, scire debemus. Dicit David: *Psallite sapienter. Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum (Ibid. 46. 8).* Duo sacrificia jussit fieri Moyses, imo Deus, unum matutinum, et unum vespertinum. Matulina gratiarum actio pro nocte erat. Nam qui in nocte servatus est, in die gratias agit. Vespertinum sacrificium pro die erat. Quia, inquit, in die me servasti, pro toto die gratias ago tibi. Matutinum sacrificium non eum recipit, qui in nocte peccavit. Ideo dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum.* Ingredieris vesperam, expandis manus; si fiduciam habent, expandantur: si non scripserunt iniquitatem, si pauperes non spoliaverunt, si pupillos non opprøsserunt, ut quæ personam habent extollantur. *Elevatio manuum mearum;* ac si diceret, Vide, Domine, mundæ sunt manus. Quemadmodum enim is qui peccavit vultum extollere non potest, sed a conscientia incurvatur: sic manus polluta, ne audeat quidem coram Deo consistere. Vide: si manus sint mundæ ab iniquitate, expandantur. Ideo patriarcha Abraham turpe luerum recusavit, eum diceret ei rex Sodomorum: *Accipe omnia, mulieres tantum dimitte (Gen. 14. 21. 22).* Ut itaque fiduciam haberet, nihil accepit; sed cum parvis manibus esset, dicebat: *Extendam manus meas ad Deum, qui fecit cælum et terram:* et extendit, quia non erant pollutæ injusto lucro. *Elevatio manuum mearum.* Illud, *Elevatio manuum mearum,* interpretatur Paulus: *Volo igitur viros orare in omni loco levantes sanctas manus sine ira et disceptionibus (1. Tim. 2. 8).* Vespera a vobis exigit vesperæ opera. Expandis manus, scrutatur Artifex. Advenit matutinum tempus, et si parva non habeas et manum et mentem, matutinum tempus ne respicere quidem audes: experientia magistra est. Cogita cum quanta fiducia ingrediatur is qui purus maneat, quasi in propria domo ambulet. Fiduciam dat illi matutinis horis nox in continentia exacta. Ideo David dicit: *Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te (Psal. 62. 7).* Gratias ago Deo: recorder fatiscentem vocem a Dei verbo reparatam esse non pro nostris meritis, sed pro vestro desiderio. Precemur ergo in veritate cordis, ut pace fruamur, et in matutinis fiduciam habeamus, hæreticorum ferorem devitemus, fidem orthodoxam sequamur,

φησιν, ἐπετελοῦμαι τοῦ μη βρέξαι ὑστέρν. Ὡς ἐμα-
 γαλύνθη γάρ τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σο-
 φια ἐποίησας. Εἶδες Θεοῦ δημιουργίαν; εἶδες πῶς
 ἐμφρόντως τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα, τῶν τὴν κτίσιν
 ἀγνοούντων, καὶ τὸν κτίστην πολυπραγμονούντων;
 Πάντα πείθεται Θεοῦ νόμῳ. Ὁ οὐρανὸς ἔστηκεν, οὐκ
 ἔλαβεν ἐπιπέδον βασιτάζομενος, ἀλλὰ θέλω νόμῳ στερεού-
 μενος. Ὅταν γὰρ ἀπορήσῃ, πῶς ἐξ ὑδάτων ὁ οὐρα-
 νὸς πέπηκται, λύει μω τὴν ἀπορίαν ὁ μακάριος
 Δαυὶδ λέγων· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστε-
 ρεώθησαν. Διατί γὰρ ἐστερεώθησαν; Ἐπειδὴ ἀπὸ
 ὑδάτων. Οὐδέποτε γὰρ τὸ στερεὸν λέγεται, ὅτι ἐστε-
 ρεώθη· οὐδέ τις δύναται εἰπεῖν· Ἡ πέτρα ἐστερεώθη.
 Ἄλλο στερεωθῆναι, ἄλλο εἶναι στερεόν. Στερεωθὲν
 λέγεται [463], ὅταν τὸ ἡραιωμένον καὶ κεχαυνωμένον
 παγῆ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἡέτρος, ὅτε τὸν παραλελυμένον
 ἤγειρε, λέγει· Ἄνδρες Ἰσραηλίται, τί θαυμάζετε
 ἐπὶ τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀπειλεῖτε, ὡς ἡμῶν τῆ ἰδίᾳ
 δυναμίαι καὶ εὐσεβεῖα κεκοιμημένων τοῦ περιπα-
 τεῖν αὐτόν; Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς
 Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐδόξασε τὸν παῖδα
 αὐτοῦ Ἰησοῦν· καὶ ἐπὶ τῆ κίσει τοῦ ὀνόματος
 αὐτοῦ τούτου, ἢν θεωρεῖτε καὶ οἰδατε, ἄστερέωσα
 τὸ ἔρομα αὐτοῦ· τὴν παραλελυμένον ἐστερέωσαν.
 Διὰ τοῦτο Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώ-
 θησαν. Ἐκ τῶν ἀρκίων καὶ διαλελυμένων ὑδάτων
 τῷ λόγῳ Κυρίου αἱ νεφέλαι εἰς ὕψος ἀφρονται. Βλέπε,
 παρακαλῶ· Τὸ ὕδωρ τὸ πικρὸν μεταβάλλεται· ἀπὸ
 θαλάσσης ἀνελθούσα εἰ νεφέλαι, καὶ τὸ ἐκ βῆθους ἀν-
 εληθὲν πικρὸν, γλυκὺ καὶ πόσιμον ποιοῦσιν. Ἀπὸ
 βυθῶν ἡμᾶς ἤγειρε Χριστὸς, καὶ τὴν πικρίαν ἡμῶν
 οὐκ ἀποτιθέμεθα.

Τίς ἐστιν ὁ ποιησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν;
 Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ Χριστός. Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι
 εἰ μὴ ἦν Δεσπότης τῶν ἀπάντων, οὐκ ἂν ἐν τῷ
 ἔδαγγαλίῳ ἐποίησε τὰ θαύματα δι' ὅλων τῶν κτισμάτων.
 Ἐποίησε γὰρ δι' ὅλων στοιχείων, διὰ γῆς, διὰ θαλάσ-
 σης, δι' ἀέρος, διὰ πυρός, ἵνα φανῆ πάντων τῶν
 κτισμάτων Δεσπότης. Ἐπεισηῆθε τῷ τῆς ἡμέρας
 φωτὶ τὸ τῆς ἐσπέρας. Ἥλιος λάμπει, καὶ λύχνος
 δαδουχεῖ· ἡμέρας τέλος, καὶ νυκτὸς προοίμιον. Ἀλλὰ
 σὺ, ὅταν ἴδῃς λύχνον καὶ ἥλιον, εἰπέ· Σὴ ἐστιν ἢ
 ἡμέρα, καὶ σὴ ἐστιν ἢ νύξ· σὺ κατηρτίσω φαῦ-
 σιν καὶ ἥλιον. Ἄλλ' οὐ διακόπτει τὸν λόγον ἢ δα-
 δουχία. Δεῖ γὰρ τὸν ἥλιον δραμεῖν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ
 κλίευσιν (Ὁ ἥλιος γὰρ ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ),
 ἵνα δειχθῆ, ὅτι Χριστὸς πάντων τῶν δημιουργημάτων
 Δεσπότης ἐστί. Κηρύττει μὲν Ἰωάννης τοῦτο, ὅτι
 Πάντα ἐγένετο δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ
 ἐν γέγονεν ὁ γέγονεν. Ἄλλ' ἴδοι μὴ μόνον τῷ λόγῳ
 λάμψαι, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Λέγει τῆ θαλάττῃ· Σκόπε,
 περίμυσσ'· καὶ ἐφωτίθη, καὶ ἔγνω τὸ ἔργον τὸν
 τεχνίτην. Εἶπε γὰρ τῆ θαλάττῃ, καὶ ἐκώπησεν·
 εἶπε τῷ ἀνέμῳ, καὶ ἐφωτίθη. Εἰ μὴ ὑπήκουσε, οὐκ
 ἂν ἐποίησεν αὐτόν· εἰ μὴ ἦν ὕδατος Δεσπότης, οὐκ
 ἂν μετέβαλε τὸ ὕδωρ εἰς εἶνον· εἰ μὴ ἦν οὐρανοῦ
 Δεσπότης, οὐκ ἂν αὐτὸν ἀστήρ ἐξ οὐρανοῦ ἐκίρτυεν·
 εἰ μὴ ἦν ἡλίου Δεσπότης, οὐκ ἂν σκόπος ἐνεδύσατο
 ἐν τῷ σταυρῷ. Χριστὸς ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ὁ ἥλιος
 ἔσκοτισθη. Ὡ τοῦ θαύματος! Οὐδὲ ἡ κτίσις ἤνεγκε
 τὴν ὕβριν τοῦ Δεσπότητος. Ἐσκοτίθη ὁ ἥλιος, ἵνα
 μάθῃς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ἡλίου Δεσπότην.
 ἤκτισθη ἡ γῆ, ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ

εἶπεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν
 ἐρέμειν. Ἐσχίσθησαν αἱ πέτραι, ἵνα μάθῃς περὶ
 τίνος εἶπεν ὁ προφήτης· Ὁ θυμὸς αὐτοῦ τήκει
 ἀρχάς, καὶ αἱ πέτραι ἐθρύθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἦνολγη
 τὰ μνήματα, ἵνα φανῆ ἡ ἀνάστασις, καὶ ὁ ἐγείρων
 Θεὸς διὰ τῶν πάντων λάμψῃ.

Ζ'. Ἀλλὰ δεῖ ἡμᾶς καὶ ἡθικῶν κινήσαι λόγον. Ὁ
 λύχνος ἡμᾶς καλεῖ ἐπὶ τὸ εἰπεῖν· Λύχνος τοῖς ποσί
 μου ὁ λόγος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Κατ-
 ἔλαβεν ἐσπέρα ἵνα λέγωμεν· Κατενυθνήθη ἡ προσ-
 ευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, Ἐπαρσις τῶν
 χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. [464] Καὶ διατί μὴ ἐω-
 θινή; Ἰδοὲ τὸν ναῦν· ἃ γὰρ ψάλλομεν, ὀφειλομεν εἰ-
 δέναι. Λέγει Δαυὶδ· Ψάλλετε συνετώς. Ἐπαρσις τῶν
 χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Δύο θυσίας ἐκέλευσε
 Μωϋσῆς γίνεσθαι, μᾶλλον δὲ Θεὸς· μίαν ἐωθινήν,
 μίαν ἐσπερινήν. Ἡ ὀρθρινὴ εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς
 νυκτός. Ὁ γὰρ διασωθεὶς τὴν νύκτα, εὐχαριστεῖ ἐν
 τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ ἐσπερινὴ θυσία εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς
 ἡμέρας. Ἐπειδὴ διετήρησάς με, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ,
 εὐχαριστῶ σοι ὑπὲρ ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ ἐωθινὴ
 θυσία οὐ δέχεται τὸν ἀμαρτήσαντα ἐν νυκτί. Διὰ
 τοῦτο λέγει· Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία
 ἐσπερινή. Εἰσέρχῃ ἐσπέραν, ἀπλοῖς τὰς χεῖρας· εἰ
 ἔχουσι παρῆρσιαν ἀπλοῦσθωσαν· εἰ μὴ ἔγραψαν ἀδι-
 κίαν, εἰ μὴ ἤρπασαν πένθητας, εἰ μὴ ἐπλεονέκτησαν
 ὀφρανούς, ὡς πρόσωπον ἔχουσαι ὑφούσθωσαν. Ἐπαρ-
 σις τῶν χειρῶν μου· ἀντὶ τοῦ, Βλέπε, Κύριε, καθα-
 ραὶ αἱ χεῖρες. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἀμαρτήσας, πρόσωπον
 ἐπᾶραι οὐ δύναται, ἀλλ' ὑπὸ συνευθίσεως κάμπτεται,
 οὕτω χεῖρ μεμολυσμένη οὐδὲ τολμᾷ ἀντιπρόσωπος
 γενέσθαι Θεῷ. Βλέπε· εἰ καθαραὶ αἱ χεῖρες ἀπὸ ἀδι-
 κίας, ἀπλοῦσθωσαν. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ
 παρητήσατο λαβεῖν ἀπὸ αἰσχροκερδεῖας κέρδη, ὅτε
 ἔλεγεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς Σοδὸμων· Ἄδθε πάντα· μό-
 ρον τὰς γυναῖκας ἀπόλυσον. Ἴνα οὖν παρῆρσιαν
 ἔχη, οὐδὲν ἔλαβεν· καθαρὰς δὲ ἔχων τὰς χεῖρας ἔλε-
 γεν· Ἐκτενῶ τὰς χεῖράς μου πρὸς τὸν Θεόν, ὅς
 ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ ἐξέτεινεν,
 ἐπειδὴ οὐκ ἦσαν μεμολυσμένη κέρδη ἀδίκῳ. Ἐπαρ-
 σις τῶν χειρῶν μου. Ἐρμηνεύει τὸ, Ἐπαρσις τῶν
 χειρῶν μου, Παῦλος· Βούλομαι οὖν τοὺς ἀνδρας
 προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὀσίους
 χεῖρας χωρὶς ἔργης καὶ διαλογισμῶν. Ἡ ἐσπέρα
 ἀπαιτεῖ ἡμᾶς τὰ τῆς ἐσπέρας ἔργα. Ἀπλοῖς τὰς
 χεῖρας· ἐρευνᾷ ὁ τεχνίτης. Ἐρχεται ὁ ἐωθινὸς καιρὸς,
 καὶ ἔαν μὴ ἔχης καθαρὴν τὴν χεῖρα ἢ τὴν διάνοιαν,
 ἐωθινὸν καιρὸν οὐτε ἰδεῖν τολμᾷ· ἢ πεῖρα διδάσκαλος.
 Ἐννόησον ὅταν τις καθαρὸς διαμείνη, πῶς εἰσέρχεται
 διὰ παρῆρσιαν, ὡς ἰδίαν αὐτὴν πατῶν. Παρῆρσιαν
 γὰρ αὐτῷ δίδωσιν ἐν τῷ ἐωθινῷ καιρῷ ἢ ἐν νυκτὶ
 σωφροσύνη. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ λέγει· Εἰ ἐμνημόνευσόν
 σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν ταῖς ὀρθροῖς ἐμελέ-
 τω εἰς σέ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ· μνήμη μου, ὅτε
 κάμνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου
 λόγος, οὐκ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ὀρῶν, ἀλλὰ πρὸς
 τὸν ὑμέτερον πόθον. Εὐξώμεθα τοῖνον ἐν ἀληθείᾳ
 καρδίας, καὶ εἰρήνην ἔχειν, καὶ ἐν ὀρθροῖς παρῆρ-
 σιάζεσθαι, καὶ αἰρετικὴν μανίαν φεύγειν, καὶ ὀρθό-
 δοσον πίστιν μεταδιώκειν, καὶ δόξαν ἀναπέμπειν τῷ
 Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ
 ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[465] Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.

α'. Κάμνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν τῆ προτεραία ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχὰς καὶ τὸν ὑμέτερον πόθον ἐστερέωσεν. Αὐτῆ τοίνυν χρησάμενος τῆ πείρα διδάσκαλῳ, ὅσον ἰσχύει πόθος καὶ ζῆλος φιλοθείας, ἐπὶ τὴν αὐτὴν παράκλησιν ἦκα, πάλιν ὑμῶν δεόμενος τὴν αὐτὴν ὑπὲρ ὑμῶν αἰτήσασθαι χάριν. Εἰ γὰρ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ Παῦλος, ὁ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν, ὁ Πνεύματι ἀγίῳ κυβερνούμενος, τὴν παρὰ τῶν ἀκρατῶν ἡβραϊκῶν προσευχὴν λέγων· Ἄδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοιξίᾳ τοῦ στόματός μου· πόσω μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ καὶ τὸ μηδὲν, ὡς εἰπεῖν, ὄντες αἰτούμεν τὴν παρ' ὑμῶν προσέβαιαν, ἵνα λυθῇ μὲν ὁ δεσμός τῆς γλώττης, ἀνοιγῆ δὲ τῆς παρρησίας ὁ λόγος· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ θεία χάρις καὶ τὸ ὄργανον ἀνεμπόδιστον φυλάξῃ, καὶ τῶν νοημάτων τὴν χορηγίαν ἀφθονήσῃ· οὐχ ἵνα ὁ λέγων τὰ θεῖα κερδάνῃ μόνος, ἀλλ' ἵνα μεθ' ὑμῶν τὸν οὐράνιον πλοῦτον ἀντήλθῃ. Φέρε τοίνυν, τῆς ἀκολουθίας ἀφώμεθα. Πρέπει γὰρ, οἶμαι, ὡσπερ αὐτὸς ὁ νομοθέτης λιευστῆς ἀκολουθία καὶ τάξει τὸν τῆς δημιουργίας συνεπέριε λόγον, οὕτως καὶ ἡμᾶς τοῖς πρώτοις τὰ δευτέρα, καὶ τοῖς δευτέροις τὰ τρίτα συνάπτοντας εὐκρίναι, καὶ ἀσύγχυτον ὑμῖν παραδοῦναι τοῦ λόγου τὴν εἰσήγησιν· Πέπηκτο ὁ οὐρανὸς, ἤδραστο τὸ στερέωμα, ἀφώριστο ἡ θάλασσα, γεγύμνωτο ἡ γῆ, πεποικίλιτο καρποῖς, φυτοῖς, δένδροις, πηγαῖς, καὶ πᾶσιν ἀπαξ-απλῶς οἷς ἔχρην κεκαλλῶπιστο. Οὕτε γὰρ ἀπλή τις ἦν ἢ ἐκ ταύτης ἀνάδοσις γεναμένη, ἀλλὰ διάφορος καὶ ποικίλη. Τὰ μὲν γὰρ αὐτὴν ἐκόσμηε τὴν γῆν, τὰ δὲ εἰ; διατροφὴν τοῖς ἀνθρώποις ἢ τοῖς ἀλόγοις ἐγίνετο, τὰ δὲ ἕτερα παρεῖχε τὴν χρῆσιν τοῖς προλεχθεῖσιν ἀνθρώποις. Οὐ γὰρ τοῦ παρόντος· ἐστὶ καιροῦ, τῶν διαφόρων ἢ τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθέντων ἐπεξίεναι, ὑπὲρ τοῦ μὴ τῷ μήκει τοῦ λόγου τὰς ὑμετέρας ἀκοᾶς ἀποκνεῖν. Ἀπειλήθει καὶ ὁ οὐρανὸς τὸν ἴδιον κόσμον. Χωρεῖ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ὕδατα, καὶ ποιεῖ ταῦτα προσενέγκαι ψυχὴν ζωσαν, ὁ μέγας καὶ πάνσοφος Δημιουργὸς, ὁ νεύματι ἀδιάσπῳ καὶ Λόγῳ τῷ ἀγίῳ τὰ πάντα ἐργασάμενος, ὡς ἐξ αὐτῆς τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων τὴν ἀλθειαν ἐπέγνωτε, ὅτε ἤκουετε αὐτοῦ λέγοντος· *Συναχθήτω τὰ ὕδατα*· καὶ εὐθὺς ἠκολούθει τὸ ἔργον τῷ λόγῳ· καὶ πάλιν· *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ*· καὶ, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*· καὶ, *Γενηθήτωσαν φωστῆρες*. Καὶ πολὺς ἂν εἴη νῦν ὁ τοῦ παρόντος καιρὸς β, πᾶσι τοῖς Λόγῳ γεναμένοις ἐπεξίεναι. Ἴνα γὰρ τὰ κατὰ τὴν παλαιὰν δημιουργίαν καταλείψωμεν, ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ παρ' αὐτοῦ Λόγου μόνον γεναμένα. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τὰ παλαιὰ δημιουργήσας, καὶ τὰ νέα ποιήσας, κατὰ Ἰωάννην τὸν λέγοντα· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*. Ἄλλοις ἄρα ἐξηγήσασθαι ταῦτα κατ' ἀκριβείαν δυνησεται λόγος; Ἄλλὰ τῆς ἀκολουθίας ἐχόμεθα. Οὗτος τοίνυν ὁ πάνσοφος Δημιουργὸς, καθὼς [466] φθάσαντες εἴπαμεν, ὁ πρῶτον ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐκόσμησε· οὗτος καὶ τῷ δευτέρῳ γενομένῳ, δευτέρῳ καὶ τὸν κόσμον ἀπέδωκεν· ὁμοίως καὶ ἑφ' τρίτῳ, καὶ τῷ

τετάρτῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐφεξῆς ἅπασι κατὰ τὴν τάξιν δημιουργίας καὶ τὴν εὐκοσμίαν παρέσχεν. Τί δὲ διὰ τοῦτο πραγματευόμενος; ἢ τάχα καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων ἡμᾶς διδάξει βουλόμενος ὄρους τιμᾶν, καὶ τάξιν ἐπιγινώσκειν; Πρῶτον τοίνυν ἐποίησε τὸν οὐρανὸν τὸν ἐπάνω, δεύτερον τὴν γῆν, τρίτον τὸ στερέωμα, τέταρτον ἀφώρισεν τὰ ὕδατα. Ὁ πρῶτον ἐποίησε, τοῦτο πρῶτον ἐκόσμησε. Πῶς οὖν, πάντως; ἔρει τις τῶν ἀκριβεστέρων, δευτέραν οὖσαν τὴν γῆν πρῶτην ἐκόσμησε, καὶ ὡς μαχομένον ἑαυτῷ τοῦ λόγου μου βουλήσεται ἐπιλαμβάνεσθαι. Πρὸς δὲ λεκτέον, ὡς οὐδὲν ἐναντίον παρ' ἡμῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐλέχθη, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἑαυτῷ ἀρμόζων ὁ λόγος τυγχάνει. Πρὸ γὰρ τοῦ στερεώματος τοῦτου, τοῦ μετὰ τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω γενομένου, ἐκοσμήθη, τοῦ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τὴν σύστασιν ἐσχηκότος. Ἐδεῖ γὰρ τὰ προσέβαια ὁ φουλαχθῆναι τῇ ἀκολουθίᾳ. Ὅτε τὴν γῆν ἐκόσμησε φυτοῖς καὶ καρποῖς, ὅτε τὸν οὐρανὸν ἐκαλλῶπισεν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἀστρῶν χορῷ, ἦλθεν ἐπὶ τὰ ὕδατα. Καὶ τί ὁ ἱστοριογράφος; Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ*. Βλέπε Θεοῦ λόγον ἐργα τοῖς ῥήμασιν ἐπαγόντος δ, καὶ τὰ ῥήματα ἀποτελοῦντα πράγματα. Ὅρα Θεοῦ συλλαβὰς καὶ ῥήματα μικρὰ θεῖα; πεπληρωμένα δυνάμεως. *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*· ὁ λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ κόπος. Ἐγὼ νομίζω, ὅτι προελάμβανε τὰ ἔργα τὸν λόγον· δευτέρα γὰρ ἦν τῶν λέξεων ἡ δύναμις. Οὐδέπω εἶρητο ὁ λόγος, καὶ τὸ ἔργον τὴν ἴδιαν εὐκοσμίαν ἐλάμβανε· καὶ τὸ θαυμαστὸν, ἐκάστω τῶν στοιχείων τούτων ὁ Θεὸς διπλὴν εὐκοσμίαν παρέσχεν. Ἐδωκε τῷ στερεώματι φωστῆρας καὶ δρόσον. Ἀλλὰ καὶ τούτων πάλιν τῶν φωστήρων ἢ χρῆσις διάφορος, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν δῆλον τῆς Γραφῆς τῶν ῥημάτων καθέστηκε, περὶ ὧν κατὰ δύναμιν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν διελάδομεν πρῶτον, ὅτε ὑμῖν τὸν περὶ τούτων ἐξετιθέμεθα λόγον, περὶ ὧν πάλιν λαλεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ χρησιμὸν.

β'. Τῇ γῇ σπαρτὰ καὶ φυτὰ, τοῖς ὕδασι ὁ νηκτὰ καὶ πετεινὰ. *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα*. Ἐρπετὰ καλεῖ τὸς ἰχθύας, ἐπειδὴ μᾶλλον ἔρπει, ἢ περιπατεῖ. Ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀκολουθῶν τῷ νομοθέτῃ λέγει· *Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς*. Ξένον πρᾶγμα, ξένη διάταξις, ξένον τοῦ λόγου τὸ ἐπάγγελμα ἰ Διατῆ; Ὅτι πάντων ποιητῆς· οὕτως ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τε προλαβόντα, καὶ τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς οὔτε ἡμεῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλε τὴν ζωὴν πρῶτην διὰ τῶν ὑδάτων χορηγεῖν τῷ κόσμῳ, πρώτοις ἐπιτρέπει τοῖς ὕδασι ζωογόνον προσενέγκαι ψύσιν· ἵνα μάθῃς πόθεν ἡ ῥίζα τῆς ζωῆς. Ἐγὼ δὲ ἴδω τὸς φωτιζομένους ἐξερχομένους ἐκ τῶν ἁγίων ὑδάτων, εἰσελθόντας μὲν εἰς τὸ βάπτισμα μετὰ πολλῶν κακῶν ὡς ἐρπετὰ, ἐξερχομένους δὲ μετὰ ζωῆς αἰωνίου, ὅρῳ τὸν νομοθέτην λέγοντα· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα τὰ ποτὲ ἐρπετὰ, νῦν ψυχὴν ζωσαν*. Πόθεν τοῦτο δῆλον ἡμῖν γένηται; Ὅτι οἱ προσερχόμενοι τῷ λουτρῷ διὰ τὰς προτέρας ἀμαρτίας, τὴν τῶν ἐρπετῶν λαμβάνουσι κλῆσιν. Ἐξῆλθον ἐπὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πολλοί· λέγει τοῖς ἐλθούσιν· Ὁρᾶτε,

* Savil. conj. τὰς διαφορὰς, quod recepit Combe s. Mox Savil. in textu et Combefis. ἐπεξίεναι, in marg. e var. lect. vneξ.

b Sav. conj. καιροῦ λόγος. Combefis. omisso νῦν post γενομένοις addit ἐλόμενος.

c Sav. τὰ παραπρόσβαια. Valtic. τὰ πρόσβαια.

d Combefis. ἐπαγόντα.

e Post ὕδασι Sav. e conj. supp'et ἰδωκε.

gloriamque referamus Patri, Filio et Spiritui sancto nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in quartam diem creationis mundi.

1. Labantem vocem nostram pridie per orationes vestras perque vestrum desiderium Dei gratia firmavit. Ipsa igitur magistra usus experientia, quantum amor divinæque pietatis studium potest, ad eandem obsecrationem accedo, rursus rogans ut eandem pro nobis gratiam petatis. Nam si vas electionis Paulus, qui Christum in seipso loquentem habebat, quia a Spiritu sancto regebatur, auditorum preceationem mutuabatur dicens: *Fratres, orate pro me, ut mihi detur verbum in apertione oris mei (Ephes. 6. 19)*: quanto magis nos viles, et qui, ut ita dicam, nihil sumus, intercessionem vestram petemus, ut linguæ vinculum solvatur, aperiatur veritatis sermo; ipsaque divina gratia expeditum organum custodiat, sententiarumque copiam suppeditet; non ut solus orator divina lucretur, sed ut vobiscum cælestem hauriat thesaurum. Age ergo, prius dictorum serie hæreamus. Par est enim, arbitror, ut quemadmodum ipse legislator Moyses serie atque ordine creationis sermonem absolvit, sic et nos primis secunda, secundis tertia copulemus et distinguamus, vobisque non præposteram sermonis enarrationem tradamus. Compactum erat cælum, solide structum firmamentum, segregatum mare, detecta terra, fructibus, plantis, arboribus, fontibus varie ornata, et ut summatim dicam, omnibus sibi congruentibus decorata erat. Neque enim simplex quædam feracitas fuit, sed distincta et varia. Nam alia ipsam ornabant terram; alia in escam hominibus et brutis animantibus producta sunt, cætera hominibus usum præbebant. Neque enim præsentis est temporis, diversa illa quæ ex terra producta sunt recensere, ne sermonis longitudo auribus vestris molesta sit. Acceperat etiam cælum proprium sibi ornatum. Procedit jam Deus ad aquas, efficitque ut illæ animam viventem producant, magnus sapientissimusque Creator, qui libero suo nutu et Verbo sancto suo omnia fecit, ut ex ipsa Verbi veritate rerum veritatem nostis, cum audivistis eum dicentem: *Congregentur aquæ*; et statim opus sequutum est; ac rursus, *Educat terra*; et, *Educant aquæ*; et, *Fiant luminaria*. Multique fuerit temporis, omnia quæ Verbo facta sunt nunc sermone prosequi. Ut enim antiquam illam creationem mittamus, jam veniamus ad ea quæ in Novo Testamento solo Verbo ab eo sunt facta. Hic namque est qui vetera creavit, et nova fecit secundum Joannem dicentem: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. 1. 3)*. Quæ igitur oratio hæc accurate prosequi possit? Sed serici insistamus. Hic igitur sapientissimus Creator, ut jam diximus, quod primum fecerat, hoc et ornavit; hic etiam id, quod secundum factum fuerat, ordine secundum exornavit; itemque tertium, quartum et reliqua deinceps omnia secundum ordinem creationis ornatu suo decoravit. Quo autem animo id fecit? num fortasse volens docere nos, ut elementorum terminos colamus, ordinemque agnoscamus? Primo igitur fe-

cit cælum superius; secundo terram; tertio firmamentum; quarto segregavit aquas. Quod primum fecit, primum ornavit. Quomodo ergo, dicit quispiam ex studiosioribus, cum secunda esset terra, primam illam ornavit? ac quasi secum pugnante narratione, coarguere volet. Ipsi respondeendum, nihil secum pugnans a nobis in præsentem dictum fuisse, sed orationem sibi omnino esse consentientem. Nam ante hoc firmamentum, quod post cælum superius factum est, atque secunda die constitutum, ornata terra fuit. Oportebat enim ordinis seriem servari. Cum terram plantis et fructibus ornasset, cum cælum sole, luna, ac reliquo stellarum choro decorasset, ad aquas processit. Et quid historiæ scriptor? *Et dixit Deus, inquit, Educant aquæ reptilia animarum viventium, et aves volantes super terram, secundum firmamentum cæli (Gen. 1. 20)*. Vide Dei sermonem, opera dictis addentem, et verba in opera vertentem. Vide Dei syllabas verbaque brevia, divina virtute plena. *Educant aquæ*: sermo labor et opus Dei est. Arbitror ego opera sermonem antevernisse: velocior enim dictis potentia. Nondum prolatus sermo fuerat, et opus proprium accipiebat ornatum: quodque mirum est, singulis hisce elementis Deus duplicem præbebat ornatum. Dedit firmamento luminaria et rorem. Imo etiam horum luminarium diversus erat usus; ut ex ipsis Scripturæ dictis constat, de quibus pro virili, etsi non pro dignitate, nuper verba fecimus, cum vobis horum rationem exponebamus: de quibus iterum in præsentem sermonem habere inutile foret.

2. *Deus præterita, præsentia et futura videt. Baptismus emundat a peccatis omnibus. Baptismi figura et vis.* — Terræ semina dedit et plantas; aquis, natatilia et volatilia. *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia*. Reptilia pisces vocat, quia potius repunt, quam ambulant. Quamobrem beatus David legislatorem sequens ait: *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est numerus (Psal. 103. 25)*. Rem stupendam! stupendum ordinem! stupendi verbi promissionem! Quare? Quia omnium Opifex est; sic præ oculis habet præterita, præsentia et futura, ut neque nos ea ipsa quæ præ oculis sunt. Quia igitur per aquas primo vitam mundo daturus erat, primo aquis præcipit, ut viviparam naturam producant: ut discas unde radix vitæ sit. Ego cum video eos qui illuminati fuere ex sanctis aquis exire, qui in baptismum cum multis malis quasi reptilia ingressi sunt, et cum vita æterna sunt egressi, video Legislatorem dicentem: Educant aquæ ea, quæ tunc reptilia erant, nunc anima vivens sunt. Undenam hoc nobis palam erit? Quia ii qui accedunt ad lavacrum in priora peccata, reptilium nomen accipiunt. Exierunt multi ad baptismum Joannis: accedentibus dicit: *Serpentes, genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira (Matth. 3. 7)*? Cum anima, quæ multis annis in nequitia vixit, in baptismum intrat, et improbitate deposita egreditur, vide annorum operibus resplendat illa vox dominica, quæ ait, *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia vo-*

lania? Duplicem namque gratiam accipit in qui salutem consequitur, nempe et vivificatur anima, et volatilis efficitur, et ad caelorum fornices attingit, cum angelis versatur, et cum caelesti ordine locum habet. *Et volatilia volantia super terram secundum firmamentum caeli. Super terram, corpore, in caelis, vite instituto.* Hæc non per allegoriam inducimus, sed in historia conspicimus. Aliud est allegoriam in historiam vi inducere; aliud historia servata allegoriam excogitare. Atque ut ostendat se reptilia dicere volatilia pennata, quæ sunt in mari, subdit; « Et fecit Deus rete grandia, et omnem animam viventem reptilium, quæ eduxit aqua; et volatile pennatum » (Gen. 1. 24). Estne ergo volatile non pennatum? quid opus erat dicere, *Volatile pennatum*? Volare hic dicitur id quod est expandere manus. Potest etiam quis manibus *perhibere*, ut ait propheta: *Tota die ipse tuum, expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem* (Isai. 65. 2): non quod manus pennas habeant, sed quia *perhibere* expandere significat. Quod reptilium dici potest, quod reptat, seque expandat: unde et David ait: *Serpentes et volatilia pennata. Fecit ergo Deus cete grandia* (Ps. 148. 40); id est, dracones magnos in mari. Reliqui enim interpretes dicunt: *Fecit Deus dracones magnos (a)*. Non dixerunt, *Cete, acd, Dracones*. Nihil in mari factum est inter videntia prius quam draco. Ideo ait David: « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi » (Ps. 148. 7); et alibi: « Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus: animalia pusilla cum magnis: illic naves pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei » (Ps. 103. 25. 26). Et alibi ut ostendat non unum, sed multos ibi dracones esse, ait: *Tu contrivisti capita draconum in aqua* (Ps. 73. 13). *Fecit igitur cete grandia. Et vidit Deus, quia omnia bona.* Quare dixit, *Bona*? numquid bona propter multitudinem? Atqui quando stellas fecit et solem et lunam, multa licet essent quæ facta fuerant dicit: *Vidit Deus quod esset bonum* (Gen. 1. 10). Multæ sunt stellæ, earumque millia innumera: neque tamen dixit: *Vidit Deus quod bona essent*; sed *Quod bonum esset*. Quare? Quia etsi multa luminaria, ex una tamen luce sunt, et ad eundem omnium usum: nam ad illuminandum posita sunt. Hic vero quia ingens est reptilium differentia, et volatilium, natatiliūque (alia quippe ratio est natatiliū, alia volatiliū, alia reptiliū), et in singulis generibus multa diversaque sunt, dicit: *Vidit Deus quod essent bona*. Pro varietate operum laus sequitur. *Et benedixit ea Deus dicens: Creascite et multiplicamini, et replete aquas, et volatilia multiplicentur* (Gen. 1. 22).

3. *Stellis cur non benedixit Deus.* — Cur eum stellas fecit, non benedixit? cur cum herbas et ligna fecit, non benedixit? Alia benedixit, alia non benedixit. Quæ causa virtutis hujus creature fuit? Attende. Stellæ quot factæ sunt ab initio, tot manent, ac neque numero, neque magnitudine possunt augeri; nempe cum in identi-

(a) Hæc reliquorum interpretum lectio non notatur in hexaplis nostris.

late naturæ permansura essent, benedictione quæ ipsas multiplicaret non egebant. Quæ vero ex successione augentur, nec alio possunt augeri modo, benedictionem necessario accipiebant. Idem rursus dico, ut dictum magis insigatur menti. Neque enim, fratres, planta, quæ temere et perfunctorie in terræ scissuras inducitur, firmam habet sedem; sed quæ in profundum ejus cum omni diligentia immittitur. Stellæ benedictione opus non habebant: neque enim hæc illis multiplicandi vim tribuebat. Volatilia autem et natatilia atque homo hæc benedictionem desiderabant, successione causa. Atque ubi aliter multiplicatio fieri nequit, ibi locum habet benedictio: ubi nempe pauca multiplicantur, et parva augmentum admittunt. Quia igitur causam agnovimus cur hæc benedictione dignata fuerint, operæ pretium fuerit ad alias demum Scripturarum dictiones nos conferre. *Creascite*, quia parva; *Multiplicamini*, quia pauca; *Implete aquas*, quia in parte. Necessæ autem est, ut alio tempore quæramus, cur pisces et volatilia et hominem dumtaxat benedictione dignatus sit; cæteris vero non eam impertierit. Interim autem, ut polliciti sumus, serie hæreatus. *Et dixit Deus: Educat terra animam viventem* (Gen. 1. 24). Terram Deus duplici afficit honore. Primo enim illa semina gignit et plantas, et postea animalia; nec sine causa, sed quia hominis domicilium futura erat: neque id tantum; sed quia ex illa ipsa homo alimentum accepturus erat, illam ut nutricem et matrem magni hujus animalis, honore afficit. Hic vide qua ordinis serie sit usus. Primo alimenta parat; secundo inducit ea quæ alimentis fruuntur, ut erga hominem fecit. Primo domum perfecit, et sic patremfamilias introduxit. *Educat terra animam viventem.* Inanima terra quomodo gignit animam viventem? unde proliit leo rugiens, aut equus currens, aut bos laboriosus, aut sarcinis aptus asinus? unde animalium differentia? unde ex inanima tot animæ? Nec pudet hæreticos (a), quod inanima terra quam non habet animam proferat; Deum vero si genuisse audiant ex propria substantia, statim ratiociniorum tricas moveant, et inferant: Ergo divisus est, ergo dissectus, ergo passus est, et similia quæ dicere solent. Neque enim præsentis est temporis omnia quæ contra Unigenitum, imo contra suam salutem dicunt, confutare. Deus enim nec si laudetur, aliquid lucri percipit, nec si maledictis impetatur, aliquid damni: nisi fortasse dixeris, salutem nostram lucrum esse Dei. Ipse namque plenus est omni bono, nullaque re eget: qui omnes ditet, nulloque opus habeat. Enimvero quis dederit quidpiam ei, qui omnium est fons honorum, ex cuius unius benignitate omnia pendeant? Quemadmodum ait David: *Omnia ad te expectant, Aperis tu manum tuam, et implet omnes animalia benedictione* (Ps. 103. 27. et 144. 16). Sed quem aggressi sumus sermonem ad finem ducamus. Hoc enim et nobis gratum est, et ordo postulat. Id quod non habet terra profert, jubentis imperio obsequens; et id quod habet divina et intemerata natura non gignit? Verum ne quis rursus vocem habere humano

(a) Arianos intelligit.

γενήματα ἐχθρῶν, εἰς θάλασσαν ὑμῖν φανεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ὅταν εἰς τὸ βάπτισμα εἰσέλθῃ ψυχὴ ἐπὶ πολλὰ ἐτη κακία συζήσασα, καὶ ἐξέλθῃ ταύτην ἀποδεμένη, ὅρα εἰ μὴ δι' αὐτῶν λέρηται τῶν ἔργων ἢ ἀσποικιῆ φωνῇ ἢ λέγουσα: Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα. διπλὴν γὰρ λαμβάνει τὴν χάριν ὁ σωζόμενος, καὶ ζωοποιεῖται τὴν ψυχὴν, καὶ πετεινὸν γίνεται λοιπὸν, ἀφίθασ ὠρανῶν καταλαμβάνων, καὶ μετὰ ἀγγέλου πολιτευόμενος, καὶ μετὰ τῆς ἀνω τάξεως ἔχων τὴν αὐτοῦ ἀκολουθίαν. Καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς παρὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸ εἶμα· ἐν οὐρανῷ, διὰ τὸ πνεῦμα. Ταῦτα οὐκ ἀλληγοροῦντες εἰρηγόρομεν, ἀλλ' ἐθαυρήσαμεν τῇ ἱστορίᾳ. Ἄλλο τὸ ἐκδιτάσασθαι εἰς ἀλληγορίαν τὴν ἱστορίαν, ἄλλο δὲ κατὰ τὴν ἱστορίαν φυλάξει καὶ θεωρίαν ἐπινοῆσαι. Καὶ ἔνα θεῖον, ὅτι ἔρπετά τὰ πετεινὰ περωτὰ λέγει τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ, ἐπήγαγε: Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα, καὶ πάσα ψυχὴν ζωσαν ἔρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὴ θάλασσαν, καὶ πετεινὸν περωτῶν. Ἐν γὰρ πετεινὸν μὴ ἐν περωτῶν; εἰς χρεια ἦν εἰπεῖν, πᾶν πετεινὸν περωτῶν; Τὸ πετῶσθαι παρὰ τὸ ἀπλοῦσθαι τὰς χεῖρας λέγεται, Ἔστι δὲ πετῶσθαι καὶ χεῖρας, καθὼς φησὶν ἡ προφήτης· Ὅλας τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀπαλόμεντα· οὐχ ὅτι πετῶ ἔχουσι χεῖρας, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πετῶσθαι ἐστὶ τὸ ἀπλοῦσθαι. Καὶ τὸ ἔρπον τοῖων πετεινῶν ἐστὶν ἀπὸ τοῦ ἔρπεσθαι καὶ ἀπλοῦσθαι· ὅθεν καὶ Δαυὶδ φησὶν· Ἐρπετά καὶ πετεινὰ περωτὰ. Ἐποίησεν τοῖων ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα· ταῦτα ἐστὶ, τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους, τοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ. Οἱ γὰρ ἄλλοι ἐρπονται λέγουσιν· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους. Οὐκ εἶπον ἃ, τὰ κήτη, ἀλλὰ, τοὺς δράκοντας. Πρῶτον πῶθεν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τοῖς ἐμφύχοις ἐγένετο, ἢ δράκων. διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ λέγει· Δίνετε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντας καὶ πάσα ἀβυσσοί· καὶ ἀλλαχοῦ· Ἄττη ἡ θάλασσα ἢ μεγάλη καὶ ἐνρύχωρος, ἐκεῖ ἔρπετά ὡς οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς· ζωα μικρὰ μετὰ μεγάλων, ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Δράκων οὗτος, ὃν ἐπλυσας ἐμπαίλειν αὐτῷ. Καὶ ἀλλαχοῦ βουλόμενος δεῖξαι ὅτι οὐ εἰς, ἀλλὰ πολλοὶ δράκοντες εἰσι, λέγει· Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἐποίησεν τοῖων τὰ κήτη τὰ μεγάλα. Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι πάντα καλὰ. Διατὶ εἶπε, Καλὰ; οὐχὶ καλὸν ἢ διὰ τὸ πληθος; Ἄλλ' ὅτι ἐποίησε τοὺς ἀστέρας καὶ ἥλιον καὶ σελήνην, πολλῶν ὄντων τῶν γενομένων, λέγει· Εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλόν. Πολλοὶ ἀστέρες, καὶ ἀναριθμητοὶ τοῦτων αἰ μυριάδες· καὶ οὐκ εἶπαν, Εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλὰ, ἀλλ', Ὅτι καλόν. [468] Διατὶ; Ὅτι εἰ καὶ πολλοὶ φωστῆρες, ἀλλ' ἐξ ἐνὸς φωτός, καὶ τῆς αὐτῆς ἅπαντες χρεῖας· φωτίζειν γὰρ ἐτάχθησαν. Ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ πολλῇ τῶν ἔρπετῶν ἢ διαφορὰ, καὶ τῶν πετεινῶν καὶ τῶν νηκτῶν (ἔλλως γὰρ λόγος νηκτῶν, ἄλλως πετεινῶν, ἄλλως ἔρπετῶν), καὶ ἐν ἑκάστῳ γίνεται πολλὰ καὶ διάφορα, λέγει· Εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλὰ. Πρὸς τὴν ποικίλλαν τῶν ἔργων καὶ ὁ ἔπαινος. Καὶ ἠλόγησεν αὐτὰ ὁ Θεός λέγων· Ἀψάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα, καὶ τὰ πετεινὰ πληθυνθήσεσθε.

γ'. Διατὶ ὅτι τοὺς ἀστέρας ἐποίησεν, οὐκ ἠλόγησεν;

* Οὐκ εἶπον rescriptum e Savil. Montf. Οὐκ εἶπε. Epist. h Combesii. καλὰ.

διατὶ βοάνας καὶ ξύλα ποιήσας, οὐκ ἠλόγησεν; Τὸ μὲν εὐλογεῖ, τὰ δὲ οὐκ εὐλογεῖ. Τί τοῦ αἴτιον τῆ τοῦτου ἀρετῆ καθέστηκεν; Πρόσεχε· Οἱ ἀστέρες ὅσοι ἐγένοντο ἀπ' ἀρχῆς, τοσούτοι καὶ διαμένοντες, καὶ οὐτε τῷ ἀριθμῷ αὐτῶν, οὐτε τῷ μεγέθει δυνατόν προσεθῆναι· ὅσον ἐν τῇ αὐτότητι τῆς φύσεως μελλόντες παραμένειν, τῆς πληθυνούσης αὐτοὺς οὐκ ἐχρήζον εὐλογίας. Τὰ δὲ πληθυνόμενα ταῖς διαδοχαῖς, καὶ οὐκ ἑτέρως λαμβάνοντα προσθήκην, ἀναγκαιῶς καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέχοντο. Πάλιν αὐτὸ λέγω, ὑπὲρ τοῦ ἄλλων αὐτὸ τὸ λεχθὲν ἐμπαγγῆναι τῇ διανοίᾳ. Οὕτε γὰρ τὸ φυτόν τὸ ἀπλῶς καὶ ἐξ ἐπιβολῆς ταῖς τῆς γῆς λαγύσι παρατιθέμενον, ἀδελφοί, βεβαίαν ἔχει τὴν στάσιν, ἀλλὰ τῷ βᾶθει ταύτης μετὰ πάσης παρατεθῆναι τῆς ἀσφάλειας. Οἱ ἀστέρες εὐλογίας οὐκ ἐχρήζον· οὕτε γὰρ αὐτοῖς ἀσπὴ τὸν πληθυσμὸν ἐχαρίζετο. Πετεινὰ δὲ καὶ νηκτὰ καὶ ἀνθρωπος τῆς εὐλογίας ταύτης ἐφέτεο διὰ τὰς διαδοχὰς. Καὶ ὅπου ἑτέρως πληθυνθῆναι οὐ δύναται, ἐκεῖ χώραν ἔχει τὰ τῆς εὐλογίας· ὅπου τὰ ὀλίγα πληθύνεται, καὶ τὰ μικρὰ ἀβύχσον ἐπιδέχεται. Ἐπειδὴ τοῖων ἐγνωμεν τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα τῆς εὐλογίας ἤξλωται, ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ ταῖς ἑτέρας ἑαυτοῦ τῶν Γραφῶν λέξουσιν ἐπιδοῦναι. Ἀψάνεσθε, ἐπειδὴ μικρὰ· Πληθύνεσθε, ἐπειδὴ ὀλίγα· Πληρώσατε τὰ ὕδατα, ἐπειδὴ ἐν μέρει. Ἀναγκαῖον δὲ ἐν ἑτέρῳ καιρῷ πάλιν ζητῆσαι, διατὶ τοὺς ἰχθύας καὶ τὰ πετεινὰ καὶ τὸν ἀνθρωπον μόνον τῆς εὐλογίας κατανήλωσε, τοῖς δὲ λοιποῖς οὐ μετέδωκε ταύτης. Τέως δὲ καθὼς ἐπηγγειλάμεθα τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Τὴν γῆν ὁ Θεός διπλῆ περιβάλλει τιμῇ. Πρῶτον γὰρ αὐτὴ γεννᾷ τὰ σπέρματα καὶ φυτὰ, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ ζῶα, οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκητῆριον ἀνθρώπου ἐμελλε γίνεσθαι· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης ὁ αὐτὸς ἀνθρωπος ἐμελλε τρέφεσθαι, ὡς τροφὸν αὐτὴν καὶ μητέρα τοῦτου τοῦ μεγάλου ζώου τιμᾶ. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα, πῶς τῇ ἀκολουθίᾳ ἐχρήσατο. Πρῶτον γὰρ παρασκευάζει τὰς τροφὰς· εἶθ' οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς τροφῆς ἀπολαύσοντα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐποίησεν. Πρῶτον τὸν οἶκον ἀπήρτισε, καὶ οὕτω τὸν οἰκοδοσῶντην εἰσήγαγεν. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Ἡ ἀψυχος γῆ πῶθεν γεννᾷ ψυχὴν ζωσαν; πῶθεν προήλθε λέων βρυχώμενος, ἢ ἵππος τρέχων, ἢ βοὺς ἐργάτης, ἢ ἀχθοφόρος βνος; πῶθεν αἱ διαφοραὶ τῶν ζῶων; πῶθεν ἐκ τῆς ἀψύχου τοσαῦτα ψυχαί; Καὶ οὐκ αἰσχύνονται αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι ἡ μὲν ἀψυχος γῆ ἦν οὐκ [469] ἔχει προφέρει ψυχὴν· Θεὸν δὲ ἐὰν ἀκούσωσιν, ὅτι ἐγέννησεν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας, εὐθέως τῶν λογισμῶν τὰς πλοκάς κινῶσι, καὶ ἐπεισάγουσιν· Οὐκοῦν ἐτμήθη, οὐκοῦν διηρέθη, οὐκοῦν ἔπαθε, καὶ τοιαῦτα ὅσα ἔθος αὐτοῖς λέγειν. Οὐ γὰρ τὸ παρόντος ἐστὶ καιροῦ πᾶσι τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπεξίναμι, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Οὕτε γὰρ εὐφημούμενος κερδαίνει Θεός, οὕτε βλασφημούμενος βιάπτεται πάντως· εἰ μὴ ἂν τις τάχα κέρδος λέγοι Θεοῦ τὴν ἡμέτεραν σωτηρίαν. Αὐτὸς γὰρ πλήρης ἐστὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ἀνευθεῖς ὑπάρχων ἐν ἅπασιν· αὐτὸς μὲν πάντας πλουτίζων, μηδενὸς δὲ προσδεόμενος. Ὅμοιος τί γὰρ ἂν τις καὶ δοτῆ τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγῇ καθεστῶτι, οὐ μόνον πάντα τῆς φιλανθρωπίας ἐξήρτηται; Καθὼς φησὶν ὁ Δαυὶδ· Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν. Ἄνοιγεις οὐ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπαίλης πᾶρ ἔσων εὐδοκίας. Ἄλλὰ τὸν λόγον τὸν ἐν χερσὶν εἰς

πέραις ἀγάγωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμῖν φίλον καὶ τῆ τάξεϊ καθέστηκεν. Ὁ οὐκ ἔχει ἡ γῆ προφέρει, τῷ προστάγματι πειθουμένη· ὃ ἔχει ἡ θεία καὶ ἀχραντος οὐκ ἀπογεννᾷ φύσις; Ἀλλὰ πάλιν μή τις τὸ ἔχειν ἀνθρωπινώτερον λαμβανέτω λέγων· Ὁρᾷς πῶς καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἔδωκε προγενέστερον ὑπάρχειν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα; ἀλλὰ μᾶλλον συγγνώμην ἀπένειμαι τῷ λόγῳ, ἀνθρώποις οὐσι καὶ πηλίτην κεκτημένοις γλώσσαν, καὶ πρὸς ἀνθρώπους ποιούμενοις λόγον περὶ θείας καὶ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσης φύσεως. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, ὡς ἀνθρώποι λαλεῖν ἐδιδάχθημεν. Μὴ γὰρ ἴσασι οἱ ἄθλιοι, ὅτι περὶ Θεοῦ διαλέγονται, προφέροντες λόγους τοὺς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ἀρμυζοντας λέγεσθαι. Καὶ ὅρα κακουργίαν. Ὅτε τὰ ζητήματα προτείνουσιν, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν λαλοῦσιν· οἶον· Πᾶν, φησί, τὸ γεννώμενον ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. Καὶ πῶθεν; Τοῦτο εὐθέως λέγουσι· Σὺ γεννηθεὶς οὐκ ἀρχὴν ἔσχε; ὁ πατὴρ σου, ὁ πάπιός σου; Ἐν παραστάσει αὐτῷ ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν λογισμὸν ἕτερον διαλύσει αὐτοῦ τὴν μακίαν δυνάμενον, εὐθὺς σοφίζεται· Περὶ Θεοῦ λόγος, καὶ ἀνθρωπίνους μοι λογισμοὺς παρεισάγεις; καὶ τὴν μὲν ῥίζαν τῶν κακῶν ἀπὸ κοινῶν προφέρουσι λογισμῶν· τὴν δὲ διέλυσι τῶν κακῶν οὐ βούλονται ἀπὸ τῶν αὐτῶν δέχεσθαι λογισμῶν.

δ'. Λέγει πολλάκις· Δύναται τις εἶναι καὶ γεννᾶσθαι; Ἐν οὖν, δεῖξω τὴν Γραφήν ὅτι οὐκ ἐπὶ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων εἰσῆγαγε τὸ τοιοῦτον, τί ποιεῖς; Τοῦς τοῦ μακαρίου Ἀβραάμ παῖδας οὐκ ὡς μὴ ὄντας ἡ Γραφὴ λέγει γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὡς προόντας. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ· Ὁ Ἰσαάκ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ἰακώβ τὸν Λευί, ἐξ οὗ ἡ ἰσρατικὴ φυλὴ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῷ Μελαχισδεὲ ἀπήντησεν οὗτος, λέγω δὴ Ἀβραάμ, Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐρμητεύων τὴν ποτὲ ἱστορίαν εἰς θεολογίαν λέγει· *Συνηγήθησε δὲ ὁ Μελαχισδεὲ τῷ Ἀβραάμ, καὶ ηὐλόγησεν αὐτόν. Καὶ ἐπάγει εὐθέως· Καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν [470], δι' Ἀβραάμ καὶ Λευί ὁ δεκάτις λαμβάνων δεδεκάτωται· ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὄσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν Ἀβραάμ. Καὶ ὁ θνητὸς πρὶν γεννηθῆναι ἦν. Ἐπειδὴ ὄλωσ ἡ ῥίζα ἐξῆ, τὸν καρπὸν μετὰ τῆς ζωσῆς ῥίζης εἰσήγαγεν. Ἐνταῦθα δὲ, ὅπου οὐ πάθος, οὐ διαδοχῆς τρόπος, οὐ κυοφορία, οὐκ ἀνθρωπίνων παθῶν ἀκολουθία, οὐ θέλει εἰπεῖν ὄντα ἐξ ὄντος γεννηθέντα, μένοντα δὲ ἀτίδως. Ἀλλ' εἰ ἐγεννήθη, φησί, πῶς αἶψα ἦν; Πᾶς γὰρ ὁ γεννώμενος ἀρχὴν λαμβάνει. Τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς παρ' ἡμῶν διὰ πολλῶν ἔρχεται περιόδων. Οἶον· ὑπόθου νειανίσκου ἐπιθυμοῦντα γάμου. Πρῶτον γίνεται μνηστῆρ, εἶτα νυμφίος, εἶτα ἀνὴρ· κἂν τέχνη, τότε λέγεται πατὴρ· κἂν μὴ τὸ γεννώμενον αὐτῷ τὸ ὄνομα χαρίσθαι, μυρία ἔτη μετὰ τῆς γυναικὸς ἐὰν ποιήσῃ, οὐ καλεῖται πατὴρ. Ὁμοίως ἡ μήτηρ, πρῶτον παρθένος, εἶτα μνηστῆ, εἶτα νύμφη, εἶτα γυνὴ· κυοφορεῖ, βαστάζει τὸν καρπὸν· κἂν μὴ οὕτω προέλθῃ, μήτηρ οὐ λέγεται. Κἂν βαστάσῃ ἡ ῥίζα τὸν καρπὸν, ἐὰν μὴ προελθῶν ὁ παῖς χαρίσθαι αὐτῇ ἀμοιβὴν τῶν πόνων τὴν προσηγορίαν, οὐ λέγεται μήτηρ. Καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὡς σοφὸς ὁ Θεός, ἵνα μὴ οἱ πατέρες κατὰ τῶν παιδῶν καυχῶνται· ἵνα μὴ λέγῃ ὁ πατὴρ τῷ παιδί, Ἐγὼ σοὶ τὸ ζῆν ἔχαρισάμην· δι' ἐμὲ ἐγεννήθης· δι' ἐμοῦ εἰς τὸ εἶναι παρτήχθης· ἀλλ' ἵνα κἂν εἴπῃ ταῦτα, εὐθέως ἀκούσῃ· Ἐγὼ διὰ σὲ ἐγεννήθην, δι' ἐμὲ καὶ σὺ πατὴρ. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς μητρός· Ἐχαρίσω μοι τὸ εἶναι υἱός, ἐχα-*

ρισάμην σοὶ τὸ εἶναι μήτηρ. Ἐφ' ἡμῶν λαμβάνεται ταῦτα χάριν τινὰ καὶ ἀντίοισιν. Ὁμοίως καὶ ὁ υἱός· οὐκ εὐθέως υἱός, ἀλλὰ πρῶτον σπέρμα, εἶτα ἐμβρυον, καὶ ὅτε γεννηθῆ, τότε υἱός. Ταῦτα χρόνων ἀνάγκαις δουλεύει· ταῦτα πάθασιν ὑποπίπτει· ταῦτα σωματικῆς ἐστὶ καταστάσεως. Ὅπου δὲ ἀσώματος ἡ φύσις ἡ γεννώσα, ὅπου ἀσώματος ὁ καρπὸς ὁ γεννώμενος, ποῖον ἐπιδέχεται λόγον, δεῖ τὴν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ ὕστερον ἐγεννήθη; Καὶ φαμεν οὕτως· Ἐἰ αἶψα οὕτως ἔχει Θεός, εἰ μὴδὲν προσκτάται ποτε, αἶψα ἐστὶ καὶ Πατὴρ. Εἰ δὲ αἶψα ἐστὶ Πατὴρ, αἶψα δέχεται τὸν Υἱόν· συναΐδιος ἄρα ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Υἱὸν λέγομεν γεννηθέντα μὲν ἀπαθῶς, τὸν δὲ τῆς γεννήσεως, τρόπον ἐρμητεύειν οὐκ ἐπισητάμεθα. Ἡ ἀλήθεια γνῶσις αὐτῆ ἐστίν, τὸ τὰ ὑπερβαίνοντα τὴν φύσιν ἡμῶν ὁμολογεῖν μὴ εἶδέναι. Τὸ μὲν οὖν γέννημα προσκυνοῦμεν, τὴν δὲ φύσιν οὐ πολυπραγμονοῦμεν. Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀνθρώπος ὁ γεννήσας, ἀνθρωπίνην ἐποίησε καὶ τὴν γέννησιν. Εἰ σῶμα εἶχεν, ἐγέννησεν ὡς σῶμα. Εἰ δὲ σῶματος ἀπήλλακται, μὴ περιέπατε σώματος πάθη τῷ ἀσώματῳ. Ἄλλ' ἐγέννησε, φησὶν, ἐκ τῆς ἰδίας, κατὰ πάθος ἐγέννησε, κατὰ τομὴν, κατὰ βρῦσιν. Πείσω ἀπὸ τῶν γητῶν. Γεννᾷ ἡ ἀμπελος, γεννᾷ ἡ ἐλαία, γεννᾷ καὶ τὸ ὕδωρ, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν. [471] Πᾶσα γυνὴ, ἐπειδὴν παρὰ Θεοῦ λάβῃ τὸ γενέσθαι ἡ μήτηρ, κυοφοροῦσα μὲν ὤγκωται· ἀποθιμμένη δὲ τὸν καρπὸν συστέλλεται. Ἐπὶ δὲ τῶν δένδρων τὰ ἐναντία ἐστὶν εὐρεῖν. Πρὶν γεννηθῆ οὐκ ὤγκωται· ὅταν γεννήσῃ, τότε παχύνεται, ὁ καρπὸς αὐξεται, καὶ ἡ ῥίζα πληθύνεται, καὶ οὔτε μείωσις τῇ γεννώσῃ ῥίζῃ, οὔτε ἐλάττωσις τῷ γεννηθέντι προσγίνεται. Ἡ ἀμπελος γεννᾷ οὐ κατ' ἡμᾶς· θεὸν ἐὰν ἀκούσῃς ὅτι ἐγέννησεν, ἀνθρώπινα πάθη περιέπατες τῷ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντι φύσιν;

ε'. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα, ἑρπετὰ, θηρία. Τὰ τετράποδα κτήνη ἐστὶν· ἑρπετὰ, θηρία, ὄφεις, δράκων· οὐ γὰρ μόνον τὰ θηρία τὰ ὑποπίπτοντα κτήνη λέγεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀγχοφόρα. Πᾶν χοροφαγόν, εἴτε βοῦς, εἴτε πρόβατον, κτήνος καλεῖται, κτήνος παρὰ τὸ κτήμα εἶναι τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ κτήνη καλεῖται καὶ πρόβατα καὶ βόες, μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ· *Καὶ ἐγένοντο αὐτῷ κτήνη κροβάτων καὶ κτήνη βοῶν*. Ἐπληρώθη ἡ γῆ, ἐκόμα τοῖς καρποῖς, προήνεγκε τὰ ζῶα· ἔλειπε λοιπὸν ὁ οἰκοδεσπότης· ὁ οὐρανὸς ἐκεκαλλώπιστο, ἡ γῆ ἐπεποιεῖτο, ἡ θάλασσα ἐπεπλήρωτο, ὁ ἀήρ ὀρνίθων ἐκεκόσμητο πλήθει. Πάντα ἦν ἔτοιμα, καὶ ἔλειπεν ὁ ἀνθρώπος. Οὐκ ὕβριζεται δὲ τῷ εἶναι τελευταῖος, ἀλλὰ τιμᾶται· παρασκευάζεται γὰρ ὁ οἶκος, καὶ εἰσάγεται ὁ οἰκοδεσπότης. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεός οὔτε ἀκαίρως, οὔτε ἀμέτρως ποιεῖ, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν χρείαν. Καὶ βλέπε τὴν τάξιν. Πρῶτον ἐποίησεν ὁ Θεός βοτάνην καὶ χόρτον, καὶ τότε τὰ θηρία τρεφόμενα. Καὶ εἰ οὐκ ἦν τὰ τρέφοντα, ἀκαίρως ἦν ἡ δημιουργία τῶν ζῶων, ζημιουμένη τῶν καρπῶν τὴν ἔνδειαν. Ἐποίησε τὰ τρέφοντα, καὶ τότε τὰ τρεφόμενα προπαρασκευάζει· πρῶτον τὰς χρείας, καὶ οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς χρείας μεθέζοντα. Οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν ἐποίησε. Προέλαβον τὸν Χριστὸν αἱ Γραφαὶ πρῶτον χρῆσται, καὶ τότε ἤλθεν αἱ μαρτυρούμενοι. Προέλαβον αἱ μαρτυραὶ, ἵνα π-

* Hic quaedam desunt in Vaticano. (Fort. verba καὶ φαμεν... τῷ Πατρὶ, quæ Sav. uncinis Inclusit.)

accipiat more dicens : Viden' quomodo ipse doctor concesserit Patrem Filio priorem esse? sed potius sermone veniam tribuas, cum homines simus, luteaque lingua utamur, atque hominibus verba faciamus de divina omnemque rationem superante natura. Homines enim cum simus, ut homines loqui didicimus. Non enim sciunt miseri, se de Deo disserere, verba proferentes, quæ de Deo dicere non consentaneum est. Et vide eorum vafritionem. Cum quæstiones proponunt, ex humanis loquuntur ratiociniis; exempli causa: Omne quod gignitur, inquit, existendi principium habet. Undenam vero? Statim reponunt: Tu qui natus es, annon principium habuisti: num pater tuus? num avus tuus? Si proferas illi ex ipso eorum ratiocinio rationem aliam, quæ insanum illius commentum possit obruere, statim captiose dicit: De Deo agitur, et humana mihi ratiocinia inducis? et illi quidem radicem malorum ex communibus ratiociniis proferunt: malorum vero solutionem nolunt ex iisdem ratiociniis admittere.

4. Ait sæpe hæreticus: An potest aliquis esse et nasci? Si igitur monstravero, Scripturam non de Deo tantum, sed etiam de hominibus simile quiddam inducere, quid ages? Beati Abrahamæ filios, non quasi non sint, sed quasi præexistant, Scriptura nasci dicit. Nam Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob Levi, ex quo tribus sacerdotalis. Quia igitur hic, nempe Abraham, Melchisedeco obviam venit, Paulus apostolus id quod tunc gestum fuit theologice more interpretans ait: « Obviam venit autem Melchisedec Abrahamæ, et benedixit ei; » et statim subiungit: « Et ut ita dictum sit, per Abraham etiam Levi, qui decimas accipit, decimatus est: adhuc enim in lumbis erat Abrahamæ » (Hebr. 7. 1. 9. 10). Atque adeo mortalis homo antequam nasceretur erat. Quandoquidem radix vivebat, fructum cum vivente radix induxit. Hic vero, ubi nulla passio, nullus successionis modus, nulla uteri gestatio, nulla humanarum passionum series, non vult dicere eum qui erat ab existente gigni, et in æternum manere. At si genitus fuit, inquit, quomodo semper erat? Quisquis enim gignitur, principium accipit. Patris nomen apud nos per multos circuitus decurrit. Verbi gratia, suppone juvenem uxorem ducere cupientem. Primum fit proculus, deinde sponsus, postea maritus; si gignat, dicitur pater; sin proles hoc illi nomen non tribuerit, etiamsi sexcentos annos cum uxore vixerit, non pater vocabitur. Similiterque mater, primo virgo hinc postulata, postea desponsata, demum uxor; uterum gestat, fructum portat; sed si non prodeat, mater non vocatur. Etiamsi radix fructum ferat, nisi progressa proles laborum mercedem, hanc scilicet denominationem, retulerit, mater non appellatur. Idipsum Deus, utpote sapiens fecit, ne adversus filios gloriarentur patres, neve diceret pater filio, Ego tibi vitam largitus sum, propter me natus es, mea opera in rerum naturam productus est: sed etiamsi hæc diceret, statim audiret: Ego propter te natus sum, tu etiam propter me pater es. Idipsum et matris: Tribuisti mihi ut essem filius, et ego tribui tibi

ut esses mater. Hæc apud nos gratiam quamdam vicemque retributionis præ se ferunt. Similiterque filius, non statim filius, sed primo semen, deinde fetus, et cum natus est, tunc est filius. Hæc temporum necessitatibus obnoxia sunt: hæc passionibus subjecta: hæc corporeæ sunt constitutionis. Ubi autem incorporea est natura quæ gignit, ubi incorporeus est fructus qui gignitur, qua ratione dicatur illud: Erat quando non erat, et postea genitus est? At nos dicimus: Si Deus ita semper se habet, si nihil unquam acquirat, semper etiam est Pater. Quod si semper est Pater, semper Filium recipit: ergo coæternus est Patri Filius. Filium dicimus sine passione natum, generationis vero modum explicare non possumus. Vera hæc est scientia, ut fateamur nos ea non nosse, quæ naturam nostram superant. Prolem itaque adoramus naturam vero non curiose scrutamur. Si homo esset is qui genuit, humanam certe generationem habuisset. Si corpus habuisset, genuisset ut corpus. Sin vero immunis sit a corpore, ne corporis affectiones incorporeo adscribas. At genuit, inquit, ex propria natura, cum passione genuit, per sectionem, per effluxum. Ex terrenis contrarium probo. Gignit vitis, gignit olea, gignit etiam aqua, non secundum naturam nostram, sed secundum proprium ordinem. Quævis mulier quando id a Deo consequuta est, ut sit mater, uterum gestat, intumescit: emissio autem fructu, tumorem ponit. In arboribus secus accidit. Priusquam genuerit arbor non intumescit: cum genuerit tum crassior efficitur, fructus augetur, et radix multiplicatur, neque imminuit est gignenti radici, neque nato fructui. Gignit vitis non more nostro: Deumque si audieris genuisse, humanas passiones adscribis naturam omnem humanam superanti?

5. Et dixit Deus: *Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, reptilia, bestias* (Gen. 1. 24). Quadrupedes jumenta sunt; reptiles, bestię, serpens et draco; neque enim bestię solum subjugaes, sed etiam quæ oneribus ferendis, jumenta dicuntur. Quidquid fœno vescitur, sive bos, sive ovis, pecus vocatur: κτήνος; sive pecus dicitur, quia est κτήμα sive possessio hominis. Quod autem oves et boves pecora vocentur testificatur Scriptura: *Et fuerunt illi peccra ovium et pecora boum* (Gen. 26. 14). Repleta est terra, vernabat fructibus, protulit animalia; desiderabatur demum pater familias; cælum ornatum fuerat, terra vario decore splendebat, repletum erat mare, aer avium multitudine ornatus erat. Omnia parata erant, et desiderabatur homo. Non illi contumeliæ est, quod sit postremus, sed hoc illi cedit honori: præparatur enim domus, et inducitur pater familias. Nihil quippe Deus intempestive et sine modo facit, sed cuncta ad certum usum. Ac vide ordinem. Primo fecit Deus herbam et fœnum, et postea animalia quæ his nutrirentur. Nisi enim essent alimenta, intempestiva fuisset animalium creatio, quæ penuria fructuum laboraret. Fecit alimenta, et post ea quæ iis alerentur condidit; primo ad usum necessaria, deinde inducit ea quæ illis uterentur.

Eodem modo se in Scripturis gessit. Antecesserunt Christum Scripturæ ipsum prædicantes, et tunc venit is quem prædicabant. Præcesserunt testimonia, ut crederetur ei, de quo testimonium ferebatur. Præcessit lex, ut prædicaret legislatorem. Præcesserunt prophetæ, ut illum declararent, de quo vaticinabantur.

Scripturæ cur Judæis relictæ. — Ac vide sapientiam Dei. Scripturas prophetarum non sivit in Ecclesia solum esse, sed et apud Judæos: ut illi coarguerentur, reliquit eas apud Judæos indignos, Dei hostes, Christi inimicos. Cur ergo id fecit, nec ab illis Scripturas abtulit? Evidens causa est, nec multa probatione opus habet. Ut prædicatio mea non suspecta esset. Si solus prophetas haberem, posset incredulus contradicere. Aususno essem ego dicere, Dixit Moyses, dixit Isaias, aut dixit reliquis prophetarum ordo, de Christo, et de his quæ tempore adventus ejus eventura erant? Poterat quis respondere: Undenam scimus Moysem fuisse prophetam, et hæc dixisse, aut prædicasse, quemadmodum vobis Christianis ad confirmationem doctrinæ vestræ blaterare visum est, prophetas nempe fugere, et nomina fabulose comminisci? nosne debemus hanc auctoritatem admittere? Nunc vero contradicenti, etiam si magnis munitus sit ratiociniis, omnis sublata occasio est, eo quod illa testimonia apud ipsos deposita sint, quæ nos ad dogmatum nostrorum defensionem afferimus. Unde enim coargui non possit eorum levitas? Ne igitur hæc dicantur, permisit ut libri Scripturarum apud illos essent, ut si mihi fides negetur, quasi ad priorum dogmatum gratiam illa constrinxerim, illis fides habeatur, qui ab illis dogmatibus abhorrent. Si Judæum interrogas, non dico quemdam de plebe ac de turba, sed qui et verbo polleat et legem teneat, Estne Christus? et non dicat non esse, sed esse quidem, at non esse hunc, quem vos dicitis, sed alium: hæcenus ille rem non evertit, sed personam in dubiam vocavit. Aliud porro est rem negare, aliud verò personam. Ut si quis a me debitum reposcat, aliud est dicere, Non debet, et aliud dicere, Non tibi, sed alii debeo. Interim debitum in confesso est. Quod igitur Christus sit, id illi confitentur, dubitant autem an hic sit, qui a nobis prædicatur, et eum qui non existit admittunt, quia eum qui vere est negarunt. Et advertas velim, ipsum legislatorem Moysem ipsa hominis formatione Filium inducere, ejusque cognitionem. Dixit, *Fiat firmamentum*; dixit, *Germinet terra*; dixit, *Educant aquæ*. Cum autem venit ad hominem ait: *Et dixit Deus, Faciamus hominem*. Interrogo Judæum: Si solus est, nec est cum eo Filius, quem prædicamus, si non est Spiritus sanctus, quem adoramus, cuius dixit, *Faciamus hominem*? Cælum jussu solo facit, terram et reliqua similiter: cum hominem creat, divinitatem Filii demum volens quasi per fenestras conspiciendam præbere, dicit, *Faciamus hominem*; ut ostendat illum in prioribus etiam creatis sibi socium fuisse. Aiunt itaque Judæi in angustum redacti, nec valentes ita apertam dictionem mutare, ipsum id angelis dixisse: quoniam

dictionis naturam aperte negare non possunt, alio modo negationem illam insinuant. Cuiusmodi igitur dixit, *Faciamus*? Angelis, inquit. Quæro, Utri majores sunt, angeli, an homines? Sane angeli. Nam quando etiam admodum in virtute profecimus, ne tunc quidem illos superamus, sed pares eis sumus. Nunc vero iis natura longe inferiores sumus, incorporeisque angelis sumus minores.

6. Audi Davidem hac de re testificantem: *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ob angelis* (Psal. 8. 5. 6). Certe minores angelis sumus: non inferiores, angeli majores. Si cum hominem illum minorem faceret, opus habuit angelis consiliariis et adiutoribus, cum majores faceret, non unum nempe angelum, sed illa millia millium innumerabilium; quemadmodum enim luminaria simul omnia fecit, sic et angelos et archangelos simul; et tot sunt ut omnem superent numerum, clamatque Daniel: *Decies milies dena millia ministrabant ei, et millia millium adstabant ei* (Dan. 7. 10). Dena millia denorum millium angelorum fecit, milliaque millium archangelorum, nec opus habuit consiliario aut adiutore, et cum unum faceret luteum hominem, consilio utitur, sermonem confert, consilium init? *Quis est homo?* nonne terra et de terra? nonne cinis et favilla? Clamatque Abraham suam prædicans vilitatem: *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Quid sunt angeli? nonne spiritus? nonne ignis? Audi Davidem clamantem: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem* (Psal. 103. 4). Cum ignis naturam conderet, intelligentes et incorporeos spiritus, non opus habuit consiliario, non socio, non alio quopiam in opere adiutore: et cum eum qui de terra est condit, miserum illum, vilem, qui brevi postea tempore non futurus est, qui in sepulcro dissolvetur, qui tempore consumetur, consilium init, consultat? Etiam, inquiet, decet Dominum ob summam suam bonitatem, dicere famulis presentibus, Quid fieri oportet? quid faciemus? Hoc quoque concedo, ac post tantum certamen, admitto, illud, *Faciamus*, ad angelos dictum fuisse. Illud, *Faciamus*, audisti; illud vero, *Secundum imaginem et similitudinem* non vidisti? Hoc enim verbo Judæorum et hæreticorum ora obstruam. Neque enim Judæus, neque rursus hæreticus, ipse quoque vere Judæus; imo pejor: illi namque corpus visibile crucifixerunt; hi vero divinitatem invisibilem impugnant; imo vero ipsorum salutem. Verum et illi impossibilia aggredi demonstrati sunt. Quapropter partim pœnas hujus facinoris in præsentem dederunt, genus suum videntes per totum orbem dispersum. Denique illis extrema ultio est infligenda, quando extremum omnium judicium reddendum erit. Atque ab ipsis suo tempore promeritæ repetentur pœnæ. Quid cause igitur est, cur hos omnes sermones vobis proposuerim? Volo enim rursus seriem repetere. Non audet hæreticus, nec audet Judæus dicere, unam esse Dei et angelorum imaginem. Num angeli, qui facti sunt, adiutores Dei fuerint? Ministri solum erant,

στευθῆ ὁ μαρτυροῦμενος. Προέλαθεν ὁ Νόμος, ἵνα κηρύξῃ τὸν Νομοθέτην. Προέλαθεν προφήται, ἵνα ἐρμηνεύουσι τὸν προφητεύοντα.

Καὶ ὅρα τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν. Τὰς Γραφὰς τῶν προφητῶν οὐ συνεχώρησεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνον εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἵνα ἐλέγχωνται, ἕκαστον αὐτὰς καὶ παρὰ Ἰουδαίους τοῖς ἀναξίοις, τοῖς θεομάχοις, τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Χριστοῦ. Διατί οὖν τοῦτο πεποίηκε, καὶ μὴ ἔλασεν αὐτὰς παρ' αὐτῶν; Φανερὰ ἦν αὐτὰ, καὶ οὐ πολλῆς κατασκευῆς δεομένη. Ἴνα ἀνυπόποτον ἦ τὸ ἐμὸν κήρυγμα. Εἰ μόνος εἶχον τοὺς προφήτας, ἐνῆν ἀντειπεῖν ἐφ' ἀπιστοῦντι. Ἐτόλμησα εἰπεῖν ἐγὼ, ἔτι εἶπε Μωϋσῆς, ἢ εἶπεν Ἥσαϊας, ἢ εἶπε τὸ λοιπὸν τῶν προφητῶν τάγμα, περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς παρουσίας αὐτοῦ γενησομένων; Ἐνῆν ἀντειπεῖν ἐφ' βουλομένῳ καὶ φάσκειν Ἐπίθετον τοῦτο, ὅτι Μωϋσῆς ἐγένετό τις προφήτης, καὶ εἶπε ταῦτα, ἢ ἐκήρυξεν, ὡς ἠθελήσατε ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν δογμάτων καὶ προφήτας πλάσαι, [472] καὶ ὀνόματα μυθεῖσαι; ἡμεῖς ἐκ τούτου πρόκριμα ὀφειλομένον ὀπομνεῖν; Νῦν δὲ πᾶσα τῶ ἀντιλέγειν βουλομένῳ, κἄν μακρὰν ἔχοντι δικαιολογίαν, περιήρηται πρόφασιν, διὰ τὸ ταῦτας τὰς μαρτυρίας παρ' αὐτοῖς τυγχάνειν, ὡς ἡμεῖς πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν φέρομεν δογμάτων. Πόθεν γὰρ μὴ δυνατὸν ἐλέγξει τὴν τούτων βεβαιουρίαν; Ἴνα τοίνυν μὴ ταῦτα λέγεται, συνεχώρησε παρ' ἐκείνοις τὰ τῶν Γραφῶν τυγχάνειν βιβλία, ἵνα κἄν ἐγὼ ἀπιστηθῶ ἢ πρὸς χάριν τῶν οικειῶν δογμάτων πλαττωμένος διὰ τὴν οικειότητα, ἐκείνοι πιστευθῶσι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα. Ἐάν ἐρωτησῆς Ἰουδαῖον, οὐ λέγω τὸν χυδαῖον καὶ δημῶδη ὄχλον, ἀλλὰ τὸν ἐντὸς λόγου καὶ νόμου, Ἔστι Χριστός; καὶ οὐ λέγει θεὸς οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὅτι Ἔστι μὲν, οὐκ οὗτος δὲ ὁ ἡμεῖς λέγετε, ἀλλ' ἄλλος ἕως τὸ πρᾶγμα οὐκ ἀνέτραψε, περὶ δὲ τὸ πρόσωπον ἐδίστασεν. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ἀρησασθαι πρᾶγμα, ἄλλο δὲ πρόσωπον. Οἷον ἐάν τις ἐνάγγη μοι περὶ χρέους, ἄλλο ἐστὶν εἰπεῖν, Οὐ χρεωστῶ, καὶ ἄλλο ἦν εἰπεῖν, Οὐ σοὶ χρεωστῶ, ἀλλ' ἄλλῳ. Τέως τὸ χρέος ὡμολόγηται. Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Χριστός, ὁμολογοῦσιν, ἀμφιβάλλουσι δὲ εἰ οὗτός ἐστιν ὁ παρ' ἡμῶν κηρυττόμενος, καὶ τὸν μὴ ὄντα ἐκδέχονται, ἐπειδὴ τὸν ὄντα ἠρῆσαντο. Καὶ πρόσεχε αὐτὸν τὸν νομοθέτην Μωϋσέα αὐτῇ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ εἰσαγαγόντα τὸν Ἰὼν καὶ τὴν γῶσιν αὐτοῦ. Εἶπε, *Γεννηθήτω στερῆμα*· εἶπε, *Βλαστησάτω ἢ γῆ*· εἶπε, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὄδατα*. Ὅτε ἦλθεν εἰς τὸν ἀνθρώπον, λέγει· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Χαίρωμεν ἀνθρώπων*. Ἐρωτῶ Ἰουδαῖον· Εἰ μόνος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστι μετ' αὐτοῦ Ἰῶς ὃν κηρύττομεν, εἰ οὐκ ἔστι Πνεῦμα ἄγιον ὃ προσκυνούμεν, τίς εἶπε, *Ποιῶμεν ἀνθρώπων*; Τὸν οὐρανὸν ποιεῖ προσταγμάτων μόνῳ, τὴν γῆν ἀφώσκει καὶ τὰ λοιπὰ· ὅτε τὸν ἀνθρώπον δημιουργεῖ, τὴν θεογνωσίαν λοιπὸν τοῦ Ἰοῦ ὡς διὰ θυρίδων παρακύβηται βουλόμενος, λέγει, *Ποιῶμεν ἀνθρώπων*, ἵνα δεξῆται καὶ τῶν πρώτων αὐτῶν ἢ συνεργῶν. Λέγουσι τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι στενωμένοι, μὴ φυνόμενοι τὸ προφανές μετατιθέμενοι τῆς λέξεως, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις εἶπεν· ἐπειδὴ φανερώς ἀρνεῖσθαι οὐ δύναται τῆς λέξεως τὴν φύσιν, ἑτέρῳ τρόπῳ πως ταύτην τὴν ἀρνήσιν ἐπεισάγουσιν. Τίνι τοίνυν εἶπε, *Ποιῶμεν*; Ἀγγέλοις, φησὶν, Ἐρωτῶ, τίνας με-

ζους, οἱ ἀγγελοι, ἢ οἱ ἄνθρωποι; Πάντως οἱ ἀγγελοι. Ὅταν γὰρ πάνυ φθάσωμεν εἰς ἀρετῆς μέτρον, τότε ἐκείνους οὐχ ὑπερβαίνομεν, ἀλλ' ἐκείνους ἰσοῦμεθα. Νῦν δὲ πολὺ τὴν ἐκείνων ὑποβεβήκαμεν φύσιν, καὶ ἐλάττους τῆς ἀσωμάτου τῶν ἀγγέλων τυγχάνομεν καταστάσεως.

ς'. Ἄκουε περὶ τούτου αὐτῷ μαρτυροῦντος· *Ἦ ἔστιν ἀνθρώπος, ὅτι μιμήθηκε αὐτοῦ, ἢ οὐκ ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; Ἠλάττωσας αὐτὸν βροχὴ ἐπὶ παρ' ἀγγέλους*. Τέως ἠλαττωμένοι ἐσμὲν παρ' ἀγγέλους· ἡμεῖς ἐλάττους, οἱ ἀγγελοι μείζους. Εἰ τὸν ἀνθρώπον τὸν ἐλάττονα ποιῶν, χρεῖαν ἔσχε συμβούλων τῶν ἀγγέλων ἢ συνεργῶν, ἢ ὅτε τοὺς μείζους ἐποίησε, οὐκ ἕνα ἀγγελον, ἀλλ' ὁμοῦ τὰς μυριάδας ἐκείνας τὰς ἀναριθμήτους· [473] ὡσπερ γὰρ τοὺς φωστῆρας ὁμοῦ πλάντας ἐποίησεν, οὕτω ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους ὁμοῦ· καὶ τοσοῦτοι εἶσι θεὸς τὴν τῶν ἀριθμῶν ὑπερβεβήκασι φύσιν, καὶ βοᾷ Δαυιδῆ· *Μυρίαδι μυριάδες ἐλαττοῦρησιν αὐτῷ, καὶ χίλια χιλιάδες παρεστῆκεσαν αὐτῷ*. Μυρίας μυριάδας ἐποίησεν ἀγγέλων, καὶ χίλια χιλιάδας ἀρχαγγέλων, καὶ οὐ χρεῖα συμβούλων ἢ συνεργῶν, καὶ ἕνα ποιῶν πῆλινον ἀνθρώπων βουλῇ κέχρηται, λόγον εἰσάγει, συμβουλήν λαμβάνει; *Τί ἔστιν ἀνθρώπος;* οὐ γῆ καὶ ἀπὸ γῆς; οὐ κόνις μόνον καὶ τέφρα; Καὶ βοᾷ Ἀβραάμ τὴν ἑαυτοῦ κηρύττων εὐτέλειαν· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Τί εἰσιν ἀγγελοι; οὐ πνεῦμα; οὐ πῦρ; Καὶ ἄκουε τοῦ Δαυιδῆ βωόντος· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πῦρ φλέγον, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον*. Τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ἐργαζόμενος, τὰ νοερά καὶ ἀσώματα πνεύματα, οὐ χρεῖαν ἔσχε συμβούλου, οὐ συνεργῶν, οὐκ ἑτέρου τινὸς πρὸς συμμαχίαν τῶν γενομένων· καὶ τὸν ἀπὸ γῆς ποιῶν, τὸν οἰκτρὸν, τὸν εὐτέλην, τὸν μικρὸν ὑστερον οὐκ ἐσόμενον, τὸν τάφῳ διαλυόμενον, τὸν καιροῖς δαπανώμενον, βουλὴν εἰσάγει, σκέψιν ποιεῖται; Ναι, φησὶν, ἐνδέχεται δεσπότην διὰ πολλὴν ἀγαθότητα εἰπεῖν δούλοις παρεστῶσι· Τί δεῖ γενέσθαι; τί ποιῶμεν; Συγχωρῶ καὶ τοῦτο, καὶ μετὰ τὸν τοσοῦτον ἀγῶνα, δίδωμι τὸ, *Ποιῶμεν*, πρὸς ἀγγέλους εἰρησθαι. Τὸ, *Ποιῶμεν*, ἤκουσας· τὸ, *κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν*, οὐκ εἶδες; Τοῦτω γὰρ ὀφείλω τῷ λόγῳ καὶ Ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν ἀπορρήψαι στόματα. Οὐτε γὰρ Ἰουδαῖος, οὐτε πάλιν αἰρετικὸς ὁ αὐτὸς κατ' ἀλήθειαν Ἰουδαῖος, μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρων· οἱ μὲν γὰρ τὸ σῶμα ἐσταύρωσαν τὸ ὀρώμενον, οἱ δὲ τὴν θεότητα τὴν ἀόρατον πολεμοῦσι· μᾶλλον δὲ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Ἀλλὰ κἀκεῖνοι ἠλέγχθησαν ἀδυνατοῖς ἐπιχειρήσαντες πράγμασιν. Διὸ καὶ δίκην μερικὴν ταύτης τῆς ὀλμης ἐπὶ τοῦ παρόντος δεδώκασι, ἀνά τᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ ἑαυτῶν διεσπαρμένον θεασάμενοι γένος. Ἰστερον γὰρ αὐτοῖς ἢ τελεία ἐπαχθήσεται δίκη, ὅτε τὸ πάνδημον μέλλει συγκροτεῖσθαι κριτήριον. Καὶ αὐτοῖ δὲ τῷ δόντι καιρῷ τὰς ἀξίας παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀπαιτηθήσονται δίκας. Τοῦτο τί οὖν ἐστὶ, διὸ πάντας ὑμῖν τούτους παρεθέμην λόγους; Βούλομαι γὰρ πάλιν τῆς ἀκολουθίας γενέσθαι. Οὐ τολμᾷ οὐτε αἰρετικὸς, οὐτε Ἰουδαῖος εἰπεῖν θεὸς μία εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις Θεοῦ καὶ ἀγγέλων. Ἐ μὴ γὰρ ἀγγελοι, εἰ γενόμενοι, συνεργῶ ἦσαν τοῦ Θεοῦ; Λειτουργοὶ μόνον, ὕμνοντες, εὐχαριστοῦντες, εἰδότες

ἢ Sav. in marg. supplendum conjicit πολλῶν μᾶλλον, vel πόσων μᾶλλον. Sed intercepta series orationis infra conl. nascitur.

ἢ Hæc apud Cosmam Ægyptium habentur p. 525.

ἢ Sav. αὐτὸν. Combebis. αὐτοῦ.

ὅτι ἐγένοντο, ὅτι πρὸ τούτου οὐκ ἦσαν, καὶ πνεύματι ἀγαθότητος ἐγένοντο· καὶ ἐστήκασιν θεωροί, βλέποντες τὰ γινόμενα μετ' αὐτούς. Ἐβλεπον οὐρανὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γινόμενον, καὶ ἐξεπλήττοντο· θάλασσαν ἀφορίζομένην, καὶ ἐθαύμαζον· ἐθεώρουν γῆν κοσμουμένην, καὶ ἐφριττον. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν ἀγγελιοὶ συνεργοί, ἀλλὰ θαυμασταί, λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἰῶδ· Ὅτε ἐποίησα ἄστρα, ἤνεσάν με πάντες ἄγγελοι καὶ ὕμνησαν.

[474] *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον.* Τὸ ῥῆμα δηλοῖ τὸν λέγοντα καὶ τὸν ἀκούοντα. Ὅρα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τὴν ἀκτίνα λάμπουσαν ἀεὶ· καὶ ἥλιος φαίνων τὴν ἐαυτοῦ ἀκτίνα συνήθειαν. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν.* Ἐφύλαξε καὶ τῶν ὑποστάσεων τὴν τάξιν, καὶ τῆς οὐσίας τὸ μονοειδές. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα.* Οὐ κατ' εἰκόνας· οὐκ ἄλλη γὰρ εἰκὼν Πατρὸς, καὶ ἄλλη Υἱοῦ. *Ποιήσωμεν*· ἵνα τὸ πληθυντικὸν τῶν ὑποστάσεων δεῖξη· *κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*· ἵνα τὸ ὁμοῦσιον ἐμφανεύσῃ. Τίς ἐστὶ τούτου τοῦ μεγάλου λόγου καὶ τῆς θαυμαστῆς δημιουργίας κοινωνός; Ἰουδαῖοι ἀντιλέγουσι, καὶ ἐπιστομιζόμενοι ἐπαισχυντοῦσιν· αἰρετικοὶ μαίνονται, ἡ ἀλήθεια πολεμεῖται, ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος ἀήτητον ἔχει τὴν ὁμολογίαν.

ζ'. Πόθεν οὖν παραστήσωμεν τίνι εἶπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; ἢ τίς ἐστὶν αὐτοῦ σύμβουλος; Τὸ γὰρ, *Ποιήσωμεν*, ὅπως ἀπαιτεῖ συμβούλου. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαίας περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δι' ἡμᾶς σχήματι τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπιδημήσαντος, ὅτι *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ νεανίσκος ἐδόθη.* Τὸ μὴ ὄν παιδίον ἐγεννήθη· ὁ δὲ ὢν Υἱὸς ἐδόθη. *Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής ἄγγελος,* τοῦ παιδίου, Υἱοῦ μὲν διὰ τὴν θεότητα, παιδίου δὲ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. *Μεγάλης βουλής ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος.* Εἰ δὲ τὸν σύμβουλον, ὡς εἶπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν,* μεγάλης βουλής ἄγγελον καλεῖ, οὐδέπω, προφητὰ, ἐμήνυσας τὸ ἀξίωμα τοῦ παρὰ σοῦ κηρυσσομένου συμβούλου. Ἐγένετο γὰρ καὶ Μωϋσῆς σύμβουλος· ἐδόκει γὰρ συμβουλεύειν λέγων· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μήποτε ἐπλωσὶ τὰ ἔθνη· διὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτούς τεκνῶσαι, ἀπέκτεινεν αὐτούς.* Ἀλλὰ μὴ στήσης τὸ θαῦμα μέχρι τοῦ συμβούλου· μὴ κοινοποιήσης τὸ ὄνομα. Εἰ καὶ πολλοὶ σύμβουλοι, μὴ ὑβρίζεσθω ὁ μόνος. Ἀλλ' οὐδέπω ἐνόησας, φησί, τὸ ἀξίωμα τοῦ κηρυττομένου. Ἄκουε περὶ τοῦ θαυμαστοῦ συμβούλου· ἐρμηνεύει γὰρ ὁ Ἡσαίας ἀπὸ τοῦ προεξεληθόντος· τὸ ἐπόμενον. *Θαυμαστὸς, φησί, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός.* Καλῶς προσέθηκε τῷ Θεῷ τὸ ἰσχυρόν. Διατί; Ὅτι περὶ γὰρ ἐγένοντο πολλοὶ σύμβουλοι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἔδει τρωθῆναι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνὸς συμβούλου· οὕτως ἐπειδὴ πολλοὶ ἐγένοντο θεοὶ (Ἐγὼ γὰρ εἶπα, *θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰσχυροῦ πάντες*· καὶ πάλιν εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ, *Ἴδου τέθεικά σε εἰς θεὸν τῷ Φαραῶ*), οὕτως ὁ κηρυττόμενος οὐκ ὤφειλεν ὑβρισθῆναι. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι θεός, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἢ ὡς οἱ ἀπόστολοι, ἐπήγαγε, Θεὸς ἰσχυρός. Μωϋσῆς θεός, οὐκ ἰσχυρός, ἀλλ' ἐνισχυόμενος. Ἄλλο ἐστὶν ἐνισχυόμενος, ἄλλο ἰσχυρός.

* Hæc, ὅτι πρὸ τ... ἐγένοντο, desunt in Savil. Montf. νεύματι legisse videtur Euseb.

Ἄλλο δανείζων χάριν, ἄλλο λαμβάνων. Θεὸς ἰσχυρός. Μωϋσῆς θεὸς ἐνισχυόμενος, κἂν μεγάλων ἢ θαυμάτων ἐργάτης, ἀλλὰ λαμβάνει τὴν χάριν. Ὑπεξούσιοι οἱ ἀπόστολοι, ἐξουσιαστής ὁ Σωτὴρ, καὶ δίδωσι. Θεὸς ἰσχυρός. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ οὐδὲ τούτω, ἀλλ' ἐπάγει, Ὁ ἐξουσιαστής, ἵνα παιδεύσῃ καὶ ἡμᾶς καὶ αἰρετικούς, μὴ ὑπεξούσιον λέγειν τὸν τῆς ἐξουσίας ἄρχοντα. Ἄλλο ὑπεξούσιος, ἄλλο ἐξουσιαστής. [475] *Θέλεις μαθεῖν αὐτεξουσίου καὶ ὑπεξουσίου διαφοράν;* Οἱ ἀπόστολοι ὑπεξούσιοι, ὁ Σωτὴρ ἐξουσιαστής. Παῦλος εἶδεν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ παιδίσκην ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, καὶ λέγουσαν ἐπὶ πάντων· *Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν.* *Διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, εἶπε τῷ πνεύματι, οὗ τῇ ἐνεργουμένη, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων, Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεῖν ἀπ' αὐτῆς.* Καλεῖ Κύριον, ἵνα δεῖξῃ ἐαυτὸν δούλον. Ἐπειδὴ τὸ θαῦμα ἦν ὑπὲρ ἀνθρώπων, τὸ δαίμονας ὑπακούειν ἀνθρώποις, ἵνα μὴ ἤψις ἀρπάξῃ τὴν φωνήν, καὶ νομισθῶσι θεοὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ὑπηρέται, *Παραγγέλλω σοι, φησί, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.* Δούλου τὸ παραγγέλλειν, Δεσπότης τὸ ἐξουσιάζειν. Εἶδες οἰκέτην παραγγέλλοντα, βλέπε Δεσπότην ἐπιτάσσοντα. Προσηνέχθη τις τῷ Δεσπότηι δαιμονίων, κωφὸς καὶ ἄλογος. Οὐκ εἶπεν ὁ Δεσπότης, *Παραγγέλλω σοι, τὸ ἄλλων καὶ κωφὸν δαιμόνιον· ἀλλ', Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω.* Τὸ παράγγελμα Παύλου, τοῦ ἐξουσιαστοῦ τὸ ἐπιτάσσειν. *Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω, ἐξελεθε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰσελήθη.* Ὑπήκουσεν ὁ δαίμων, ἐπέγνω γὰρ τὴν ἐξουσίαν. Λεγέτω ὁ μακάριος Ἰεζεκιήλ πρὸς τὴν αἰρετικὴν συναγωγὴν· *Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ἐδικαιώθη ἡ ἀδελφὴ σου Σόδομα ὑπὲρ σέ. Καὶ τί ἐστὶν ὃ λέγει;* Ἐάν γὰρ μὴ μάθης ὃ λέγει, οὐ δύνη ἐφοδιασθῆναι πρὸς τὴν τῆς θεωρίας κατάληψιν. Οἱ Σοδομίται ἀπειρημένοι ἢ τυγχάνοντες, παρανομιζ γὰρ συνέζων· διὰ καὶ θεηλάτω καθηναλώθησαν πυρὶ. Καὶ ἦν Ἰερουσαλὴμ μετὰ τὴν ἐκείνων ἀναίρεσιν, καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν τὴν πυρπόλησιν, μετὰ πολλὰς γενεάς, ἀνθοῦσα μὲν τῇ ἔψει, τῇ δὲ κακίᾳ μείζονα ποιοῦσα. Ὅτε τοίνυν τὴν τῶν Σοδόμων ὑπερέβησαν οὗτοι κακίαν, ὕμνουσιν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ λέγων οὕτως· *Ζῶ ἐγὼ Ἄδωναι, λέγει Κύριος, εἰπέ πρὸς τὴν ἀσύνητον τὴν θυγατέρα Ἰερουσαλὴμ· Ὅχι ἡμαρτεν ἡ ἀδελφὴ σου Σόδομα κατὰ τὰ ἡμίσια τῶν ἁμαρτιῶν σου, καὶ ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ· ἀντὶ τοῦ, Πρὸς σύγκρισιν σὴν Σόδομα δικαία ἐστὶν· οἶον εἰ τις ἔλεγεν αἰρετικοῖς· Ἐδικαιώθησαν καὶ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τῆς κατὰ τοὺς αἰρετικούς μανίας· ἐδικαιώθησαν δαίμονες, ὅτι οἱ μὲν Ἰβὼν λέγουσιν, οἱ δὲ πείνημα. Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ. Ζητῶ δὲ ἐν παρίδι τὴν αἰτίαν δι' ἣν οἱ τὰ Σοδομίτων πράξαντες, οὐκ ἀπώλοντο ὡς Σοδομίται· μάλλον δὲ, εἰ ἐδιπλασίασαν τὰ ἁμαρτήματα, διατί μὴ ἐρημώθησαν ὡς ἐκεῖνοι;*

ἢ. Ὁ Θεὸς οὖν οὐ μόνον ἔβλεπε τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀκμάζουσαν ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πιστῶν εὐσέβειαν· προφθεῖ ὅτι ἐμελλε προῖεναι ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἡ ἅγια θεοκόπος Παρθένος· προέωρε τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, προέβλεπε τὰ τέγματα τῶν ὁμολογητῶν, τὰς μυριάδας τῶν Ἰουδαίων τῶν

ἢ Savil. addit καὶ ἀπηγορευμένοι, conjiciatque ἐτύρνον, quod Combeffs. recepit.

laudantes, gratias agentes, gnari se factos esse, ¹ [et antea non fuisse, ac nutu voluntatis illius creatos fuisse] : stabantque contemplantes, videntesque ea quæ post ipsos facta fuerant. Videbant cælum ex nihilo factum, et stupebant ; mare segregatum, et mirabantur ; contemplabantur terram ornatam, et exhorrescebant. Quod autem angeli non adjuutores fuerint, sed admiratores, ait Deus Jobum alloquens : *Quando feci stellas, laudaverunt me omnes angeli et celebraverunt (Job. 38. 7).*

Illud, Faciamus, Trinitatem et unitatem subindicat. — Faciamus hominem. Dictum illud et loquentem significat et audientem. Vide orthodoxæ fidei radium semper splendens : et sol lucens radium suum adjunxit. *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram.* Personarum ordinem servavit, et substantiæ unitatem. *Faciamus hominem secundum imaginem.* Non secundum imagines : neque enim alia est imago Patris, alia Filii. *Faciamus* : ut personarum pluralitatem ostendat ; *Secundum imaginem nostram* : ut consubstantialitatem declaret. Quisnam vero est magni hujus sermonis et admirandæ creationis socius ? Judæi contradicunt, ac vel consultati impudenter se gerunt ; hæretici insaniunt, veritas impugnatur, pietatis doctrina invictam præ se fert confessionem.

7. Unde igitur ostendemus cui dixerit, *Faciamus hominem* ? aut quis est ejus consiliarius ? Illud enim, *Faciamus*, præsentiam consiliiarii exigit. Ait itaque beatus Isaias de unigenito Filio Dei, qui propter nos humana venit forma : *Puer natus est nobis, filius et juvenis datus est (Isai. 9. 6).* Qui non erat puer natus est ; qui erat Filius, datus est. *Et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus*, nempe pueri, qui Filius erat propter divinitatem, puer autem propter humanitatem. *Magni consilii angelus, admirabilis consiliarius.* Si porro consiliarium cui dixit, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram*, magni consilii Angelum vocas, nondum, o propheta, dignitatem ejus qui a te consiliarius vocatur declarasti. Fuit enim et Moyses consiliarius : videbatur enim consilium dare cum diceret : *Ne occidas eos, ne forte dicant gentes : Eo quod non posset illos prole augere, occidit eos.* Verum ne miraculum ad consiliarium usque statueris : ne commune nomen feceris, etsi multi consiliiarii sint, ne contumelia afficiatur is qui solus est. At nondum, inquit, ejus qui prædicatur dignitatem nosti. Audi de admirabili consiliario ; Isaias enim id quod sequitur ab eo, quod præcedit, interpretatur : *Admirabilis, inquit, consiliarius, Deus fortis.* Recte Deo fortitudinem adjunxit. Quare ? Quemadmodum enim multi fuere consiliiarii, neque tamen ideo unius consiliiarii dignitas lædi debuit, sic quia multi fuere dii (nam ait : *Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes [Psal. 81. 6]* ; ac rursus ait Deus Moysi, *Ecce posui te in deum Pharaonis [Exod. 7. 1]*), hic qui prædicatur non debuit contumelia af-

fici. Ac ne putes enim ita deum esse, ut erat Moyses, ut erant apostoli, addidit, *Deus fortis.* Moyses Deus erat, non fortis, sed fortitudine donatus. Aliud est fortitudine donatus, et aliud fortis. Aliud gratiam commodans, aliud accipiens. *Deus fortis.* Moyses deus erat fortitudine donatus, etiamsi grandium miraculorum patrator ; verum gratiam accipit. Sub potestate erant apostoli, potens est Servator, et tribuit. *Deus fortis.* Neque hoc tantum satis habuit, sed adjicit, *potens*, ut et nos et hæreticos doceret, ne sub potestate diceremus eum qui ipsi potestati imperat. Aliud est sub potestate constitutus, aliud potens. Vis nosse discrimen inter eum qui ex se potens sit, et eum qui sub potestate sit ? Apostoli sub potestate, Servator vero potens erat. Paulus vidit in Macedonia puellam spiritum Pythonis habentem, omnibusque dicentem : *Hi homines servi Dei altissimi sunt. Ægre autem ferens Paulus, conversus dixit spiritui (Act. 16. 17. 18)* ; non autem puellæ, sed puellam occupanti, *Denuntio tibi in nomine Domini Jesu Christi, ut exeat ab illa.* Vocat Dominum, ut ostendat se servum. Quia supra hominem hoc miraculum erat, quod dæmones obedirent hominibus, ne visus vocem raperet, neve ii, qui Dei ministri erant, dii esse putarentur, *Denuntio, inquit, tibi in nomine Domini.* Servi est denuntiare, Dei cum potestate agere. Vidisti famulum denuntiantem, vide Dominum Imperantem. Oblatus est Domino quidam dæmoniaco, surdus et mutus. Non dixit Dominus, *Denuntio tibi surdo et muto dæmonio* ; sed, *Ego tibi præcipio.* Denuntiatio est Pauli, potentis autem est imperare. *Ego tibi præcipio, exi ab eo, nec amplius intraveris (Marc. 9. 24).* Obedivit dæmon, novit enim potentiam. Dicat beatus Ezechiel ad synagogam hæreticam : *Vivo ego, dicit Dominus, justificata est soror tua Sodoma supra te (Ezech. 16. 52).* Quid est illud quod dicit ? Nisi enim illud didiceris, non poteris deduci ad spiritualis sensus intelligentiam. Sodomitæ desperati erant ; in scelere enim vitam transigebant : ideoque divinitus immisso consumpti sunt igne. Eratque Jerusalem post eorum exitium, urbisque eorum incendium, multis generationibus, specie quidem florens, majora tamen scelera perpetrans. Cum igitur hi Sodomitarum nequitiam superarent, jurat Deus per Ezechielem his verbis : « Vivo ego Adonai, dicit Dominus, die incompositæ siliæ Jerusalem : Non peccavit soror tua Sodoma vel dimidium peccatorum tuorum, et justificata est Sodoma ex te » (*Ezech. 16. 48. 52*) ; ac si diceret, Sodoma comparatione tui justa est ; ac si quis hæreticis diceret : Justificati sunt et Judæi ex ingenti hæreticorum furore ; justificati sunt dæmones, quia hi Filium ipsum vocant, illi vero opificium. *Justificata est Sodoma ex te.* Illic autem obiter quæro causam cur ii qui Sodomitarum scelera perpetrarunt, non perierunt ut Sodomitæ ; imo etiam, si duplo majora peccaverunt, cur non devastati sunt ut illi ?

8. Deus itaque non modo videbat ingentem Judæorum impietatem, sed etiam eam, quæ post futura

¹ Phrasis articulus qui uncinis clauditur deest in Savil.

erat, fidei pietatem; praevidebat proditam ex Judaea esse sanctam Beiparam virginem: praevidebat eorum apostolorum, necnon ordinis confessorum, et multa millia Judaeorum qui credituri erant. Quando enim ascendit Paulus in Jerusalem, dicunt ei coepostoli: *Vides, Paule frater, quot millia sunt Judaeorum qui crediderunt (Act. 21. 20)*. Praeviciens igitur eos qui credituri erant, pepercit incredulis; non ipsorum gratia, sed propter fructum, qui ex illis nasciturus erat. Id testificatur Isaias: «Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissenus, et quasi Gomorra similes facti essemus» (*Isai. 1. 9*). Verum forte nos dicto vim intulimus, et de alia re loquitur Isaias? At Paulum audi, prophetarum fratrem et interpretem dicentem: «Fratres, non reliquiae secundum electionem gratiae factae sunt; ut reliquiae salvae essent. Et sicut dixit Isaias, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus» (*Rom. 11. 5. et 9. 29*). Omnia siquidem praevidebat Deus, et non periade atque nos, qui tempore docemur, sic Deus per experientiam dicit. Rursus dico, ut saepe dixi, saeculorum fines videbat: Adamum vidit peccantem, praevidebat etiam eos qui ex illo futuri essent justi, videbat eum ejiciendum ex paradiso: verum praevidebat regnum ei esse paratum. Quodque admirabile est, ante paradisum regnum paratum fuit. Miraris quod Adam ejectus fuerit ex paradiso? Mirare, quod ante paradisum paratum ipsi fuerit regnum caelorum. Ait Servator: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Math. 25. 34)*.

Contra Arianos. Primogeniti et unigeniti differentia.

— Erubescant haeretici, cum audiunt ea quae saeculis parata sunt, ante constitutionem mundi, et dicant, Erat aliquando cum Filius non esset. Specie tantum Unigenitum constitentur, quia Scripturam delere non possunt; vocem largiuntur, et rem subtrahunt. Si dixerimus unigenitum Filium, statim dicant: Scriptum est etiam, *Primogenitus totius orbis terrarum (Col. 1. 15)*. Ergo secundum haeticos haec duo inter se pugnant. Nam si primogenitus, non unigenitus est: primogenitus enim, cum fratres habuerit, primogenitus dicitur: unigenitus vero, si fratres habeat, jam unigenitus non dicitur: unigenitus quippe est is qui unus ex aliquo natus est; quemadmodum et Scriptura testificatur Abrahamum aliquens: *Tolle filium tuum unigenitum (Gen. 22. 2)*. Primogenitus dicitur is, qui fratres habet; ideo enim primus est, quod prior natus sit. Unigenitus vero, ideo dicitur unigenitus, quod fratres non habeat. Alius quoque unigenitus est, qui solus ex aliquo natus est, non qui solus factus est, ut nugantur haeretici. Unigenitus, quia solus talis factus est. Ergo et Elias unigenitus, quia solus talis; quod sane cum ratione pugnat. At in more Scripturae est, ut unigenitum dicat eum, qui solus ab aliquo genitus est, secundum prius demonstratam vocis significationem. Attende, quæso. Primogenitus, si fratres non habeat, unigenitus est. Ego non unum, non duos, non tres,

sed plurimos reperio primogenitos. Nam novum! Primogeniti quomodo plures? Unum enim esse oportet. Sermonem produxi, ob illas voces, primogenitus et unigenitus: difficultatem vero solvamus. Eum, qui primus credat in sua aetate, Deus primogenitum vocat, non quod sit primus inter alios fideles, sed quod in suis temporibus prius apparuerit; verbi gratia, in *Aegypto* erat populus, dicit Deus per Moysem: *Filius primogenitus meus Israel. Dimi: mitte mihi populum meum (Exod. 4. 22. 23)*. Ecce populum primogenitum: quia ille tempore prior erat populus, qui Deum noverat. Emerisit postea David, post legem, post multas aetates, ac pollicetur ei Deus, ex semine ejus Christum oriturum esse, et sic ait: *Inveni David servum meum, oleo sancto unxi eum. Ipse invocabit me, pater meus es. Et ego primogenitum ponam illum (Psal. 88. 21. 27. 28)*. Quod si primogenitus sit David, primogenitus quoque populus est. Adam primogenitus in generatione sua, Noe, Sem primogeniti, Abraham primogenitus in generatione sua, Moyses, Isaias, quia suis temporibus pietati se dediderunt. Ex his multis primogenitis congregata est Ecclesia magna, quae est in caelo. Testificatur Paulus: «Accessistis ad Sion montem, et ad civitatem Dei viventis Jerusalem, et ad multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis» (*Hebr. 12. 22*). Primogenitorum illorum unus est secundum carnem Christus, secundum divinitatem Unigenitus. Quia enim eos qui per singulas aetates profecerunt assumit, cum omnibus et ipse primogenitus dicitur. Ideo ait Paulus: *Primogenitus in multis fratribus (Rom. 8. 29)*. Verum de homine multa dici poterant: servatur autem enarratio in diem sextam sequentem, in qua formatus est, ut, cooperante divina gratia, clarior, pro virili nostra, oratio evadat; non ex his quae cogitatio nostra suppedabit, sed ex his quae didicimus. Communis quippe fons est; communia omnia proposita dona, si modo nos velimus cum omni alacritate studium adhibere. Sermonem autem vertamus ad morum institutionem.

9. Hæc ostendimus quomodo esse debeat elevatio manuum pietati fidentium. Qui dat prosperibus, dicat: *Elevatio manuum mearum (Psal. 140. 2)*. Qui lapsam erigit, dicat, *Elevatio manuum mearum*. Quæramus Psalmi proœmium, quandoquidem par est ea nos scire quae psallimus. Cur dicimus, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*? Non enim incensum omne non dirigitur: Deus quippe angustiorum fragrantia non delectatur. Quid igitur est illud, *Dirigatur oratio mea*? Articulus deest, ita ut sensus dicti sit talis: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*. Quale incensum? Duo erant¹ altaria in taberna-

¹ Illud membrum phraasis, *articulus deest... sit talis*, non legitur in savil. nec in Combefisio, qui habent: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: quale incensum? Duo erant*, etc. Sensus est, ni fallor, articulum ante *tripius* deesse, ut indicetur incensum quoddam peculiare, quod ipse postea indicat. Verum etiam sic sensus claudicat, articulus enim potius peculiare quiddam indicaret. Rem non majori perquisitione dignam mittimus.

μελλόντων πιστεύειν. Οὐ γὰρ ἀνῆλθεν ὁ Παῦλος εἰς Ἱερουσαλήμ, λέγουσιν οἱ συναπόστολοι· *Θεωρεῖς, ἀδελφε Παύλε, πόσαι μυριάδες εἰσι τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων*. Προϊδὼν οὖν τοὺς πιστευόντας, ἐφείσατο τῶν ἀπιστησάντων· οὐ δι' ἐκείνους, ἀλλὰ διὰ [471] τὸν ἐξ αὐτῶν μέλλοντα τίχτεσθαι καρπὸν. Καὶ μαρτυρεῖ Ἡσαίας· *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμωώθημεν*. Ἄλλ' ἄρα μὴ ἡμεῖς ἐβιασάμεθα τὸ ῥῆμα, καὶ περὶ ἄλλου εἶπεν Ἡσαίας· Ἄλλ' ἄκουε ταῦτα Παύλου τοῦ τῶν προφητῶν ἀδελφοῦ καὶ ἐρμηνεύς λέγοντος· Ἄδελφοί, νῦν *λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, ἵνα σωθῆ τὸ κατάλειμμα*. Καὶ καθὼς εἶπεν Ἡσαίας· *Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν*. Ἄπαντα γὰρ προσεῖδεν ὁ Θεός, καὶ οὐχ ὡς ἡμεῖς χρόνῳ διδασκόμεθα τὰ πράγματα, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς διὰ τῆς πείρας μανθάνει. Πάλιν, ὡς πολλοὶ εἶπον, τὰ τέλη τῶν αἰώνων ἐβλεπεν· τὸν Ἀδὰμ εἶδεν ἀμαρτάνοντα, προεώρα καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μέλλοντας δικαίους, ἐβλεπεν ἂν αὐτὸν ἐκβαλλόμενον τοῦ παραδείσου· ἀλλὰ προεώρα, ὅτι ἠτείμασται αὐτῷ βασιλείον. Τὸ δὲ θαυμαστὸν, πρὸ τοῦ παραδείσου ἢ βασιλεία ἐγένετο· θαυμάζεις ὅτι Ἀδὰμ ἐξεβλήθη τὸν παραδείσου; Θαύμασον ὅτι πρὸ τοῦ παραδείσου ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν αὐτῷ ἠτοίμαστο. Λέγει ὁ Σωτὴρ· *Δεῦτε, οἱ ἐυλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἠτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*.

Αἰσχυρθήσωνται αἰρετικοί, τὰ ἠτοιμασμένα ἢ τοῖς ἁγίοις πρὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Σχήματι ὁμοιοῦσι Μονογενῆ, ἐπειδὴ ἀπαλεῖξαι τὸ γράμμα οὐ δύνανται· τὸ ῥῆμα χαρίζονται, καὶ τὸ πρᾶγμα κλέπτουσι. Ἐάν εἰπωμεν μονογενῆ Υἱὸν, εὐθέως λέγουσι· *Γέγραπται καὶ, Πρωτότοκος πάσης τῆς οἰκουμένης*. Οὐκοῦν κατὰ τοὺς αἰρετικούς τὰ δύο μάχεται. Εἰ γὰρ πρωτότοκος, οὐ μοιογενής· ὁ γὰρ πρωτότοκος, ὅταν ἀδελφούς ἔχη, πρωτότοκος λέγεται· ὁ δὲ μονογενής, ἂν ἀδελφούς ἔχη, μονογενής οὐ λέγεται· μονογενής γὰρ ἐστὶν ὁ μόνος ἐκ τίνος γεννηθείς· καθὼς καὶ ἡ Γραφή μαρτυρεῖ πρὸς τὸν Ἀβραάμ λέγουσα· *Λάβε τὸν υἱὸν σου τὸν μονογενῆ*. Πρωτότοκος λέγεται ὁ ἀδελφούς ἔχων· πρωτεύει γὰρ τῷ γενέσθαι πρῶτος. Ὁ δὲ μονογενής τῷ μὴ ἔχειν ἀδελφούς λέγεται μονογενής. Καὶ ἐτέρως δὲ μονογενής ἐστὶν, ὁ μονογενής ἐκ τίνος γεννηθείς, οὐχ ὁ μόνος γενόμενος, ὡς ῥαδιουργοῦσιν αἰρετικοί. Μονογενής, ὅτι μόνος ἐγένετο τοιοῦτος. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἠλίας μονογενής, ὅτι μόνος τοιοῦτος· ὅπερ οὐκ ἔχει λόγον. Ἀλλὰ μονογενῆ ἔθος λέγειν τῇ Γραφῇ τὸν μόνον ἐκ τίνος γεννηθέντα, κατὰ τὴν προπαρατεθεισάν ἀπόδειξιν τῷ ῥήματι. Πρόσεχε. Ὁ πρωτότοκος, ἂν ἀδελφούς μὴ ἔχη, μονογενής ἐστὶν. Ἐγὼ οὐχ ἕνα, οὐ δύο, οὐ τρεῖς, ἀλλὰ πολλοὺς πρωτοτόκους εὐρίσκω. Ξένον πρᾶγμα. Πρωτότοκοι πῶς πολλοί; Εἰς γὰρ ὀφείλει εἶναι. Ἐξέτευνα τὸν λόγον διὰ τὸν πρωτότοκον καὶ τὸν μονογενῆ· λυόμεν δὲ τὸ ἄπορον. Ἐν

πρῶτον πιστεύοντα Θεὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ πρωτότοκον καλεῖ, οὐχ ὡς πρῶτον ἄλων πιστῶν, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἰδίοις χρόνοις πρῶτον φανέντα· οἶον, ἐν [477] Αἰγύπτῳ ἦν ὁ λαὸς, λέγει ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως· *Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραήλ. Εἶπα· Ἐξαπόστειλόν μοι τὸν λαόν μου*. Ἰδοὺ λαὸς πρωτότοκος· ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρῶτος ἦν λαὸς ἐπεγνωκῶς τὸν Θεόν. Ἀνέκυψε μετὰ ταῦτα Δαυὶδ, μετὰ τὸν νόμον, μετὰ πολλὰς γενεάς, καὶ ἐπαγγέλλεται λέγων ὁ Θεός, ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναστήσειν, καὶ λέγει οὕτως· *Εἶδρον Δαυὶδ τὸν δούλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ ἔχρισα αὐτόν*. Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με, *Πατὴρ μου εἰ σύ*. Καγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν. Εἰ δὲ πρωτότοκος ὁ Δαυὶδ, πρωτότοκος καὶ ὁ λαός. Ὁ Ἀδὰμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ. Νῦν, Σὴμ πρωτότοκος, Ἀβραάμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, Μωϋσῆς, Ἡσαίας, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς ἑαυτῶν χρόνους προέκυψαν εἰς εὐσεβείαν. Ἐκ τούτων πολλῶν πρωτοτόκων συνήχθη μεγάλη Ἐκκλησία, καὶ ἐστὶν ἐν οὐρανῷ. Μαρτυρεῖ Παῦλος· *Προσκληθήσθε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ Ἰακώβ Ἱερουσαλήμ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*. Ἐκείνων τῶν πρωτοτόκων εἰς ἐστὶ κατὰ σάρκα Χριστὸς, κατὰ τὴν θεότητα Μονογενής. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἐν ἐκάστῃ γενεᾷ προκόπτοντας πρόσλαμβάνεται, μετὰ πάντων καὶ αὐτὸς πρωτότοκος λέγεται. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος· *Πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς*. Ἄλλ' ἐνὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ εἰπεῖν· τηρεῖται δὲ τὸ διήγημα τῇ ἐξῆς ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ, ἐν ἧ καὶ ἐπλάσθη, ἵνα, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος συνεργούσης, ἐντελέστερον σαφηνισθῆ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν ὁ λόγος· οὐχ ἐξ ὧν λογίζομεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν παιδεύομεθα. Κοινή γὰρ ἡ πηγὴ, κοινὰ πάντα τὰ προκείμενα δῶρα, ἐάν μόνον θέλωμεν ἡμεῖς μετὰ πάσης προθυμίας σπουδάζειν. Τρέψωμεν δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν τῶν ἡθῶν ἐπιμέλειαν.

θ'. Χθὲς εἰδείχθη πῶς δεῖ εἶναι ἑπαρσιν χειρῶν πεπαρρησιασμένων ἐν εὐσεβείᾳ. Ὁ διδούς πένησι λεγέτω, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου*. Ὁ ἐγειρων τὸν πεσόντα λεγέτω, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου*. Ζητήσωμεν δὲ τὸ προοίμιον τοῦ ψαλμοῦ, ἐπειδὴ ἂ φάλλομεν πάντως εἰδέναι χρῆ. *Διατί λέγομεν, Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*; Πᾶν γὰρ θυμίαμα κατευθύνεται· οὐ γὰρ Θεὸς εὐωδία τέρπεται μύρων. Τί οὖν ἐστὶ, *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου*; Τὸ ἄρθρον λείπει, ἵνα ἦ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*. Ποῖον θυμίαμα; Δύο ἦν θυσιαστήρια ἐν τῇ σκηνῇ· ἓν ἐν τῇ αὐτῇ ἐξῶ ἐν ὑπαίθρῳ· ἕτερον δὲ εἰς τὰ ἅγια ὑπὸ στέγῃν. Τὸ ἔσω θυσιαστήριον θυμιαμάτων ἦν μόνον, οὐχ αἱμάτων χύσεως· τὸ δὲ ἐξῶ θυσιαστήριον τῶν θυομένων ζώων καὶ ἄρτων προσφορᾶς καὶ τιμῶν ἄλλων. Καὶ τὸν μὲν ἐξῶ βωμὸν κελεύει ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεὶ ἐκ [478] λίθων ἀπελεκτήτων ποιῆσαι· τὸν δὲ ἔνδον ἐν

^a Τοὺς ἐξ αὐτοῦ δικαιοπραγούντας, ἐβλεπεν.

^b Hic locus non vacat suspitione mendii. Sav. post ἠτοιμασμένα, supplet ἀκούοντες ἀγαθὰ, s. βασιλεία, post καί, ἕμους λέγοντες.

^c Savil. putat legendum πῶς γὰρ θυμίαμα. Forte melius legatur πᾶν γὰρ θυμίαμα οὐ κατευθύνεται. Illud porro, τὸ ἄρθρον λείπει... τοιοῦτον deest in Sav. et Combefis. qui habent κατ. ἢ πρ. μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου; ποῖον θυμ. ἢ δύο ἦν etc. — Cf. notam interpretationi Latinae subiectam.

τῆ σπηνῆ, ἐκ χρυσίου τετορνευμένου. Τί αἰνίττεται ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τούτων, ἀναγκαῖον ζητῆσαι. Δύο λαοὺς ὑπερηγουμένους τῆ τοῦ Θεοῦ δόξῃ, καὶ τὸν μὲν ἀπαίδευτον λαόν, τὸν δὲ πεπαιδευμένον. Ὁ περὶ λέξιν σολοικίζων ἢ βαρβαρίζων, τοὺς λόγους ἔχει λίθους ἀπελεκήτους· ἀλλ' ὅμως εἰς θυσιαστήριον προχωροῦνται. Πάλιν τετορνευμένος χρυσὸς ὁ ἔντιμος λέγεται λίθος· καὶ οὔτε οὗτος ὑπεραίρεται, οὔτε οὗτος ἐκβάλλεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖ Θεοῦ θυσιαστήριον, καὶ ἐνταῦθα Θεοῦ θυσιαστήριον. Ἦν δὲ ἐκ τεσσάρων εἰδῶν συγκείμενον τὸ μύρον, στάκτης, θυνογός, χαλδάνης, λιθάνου. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ μύρον ἐκ διαφόρων συγκείται, καὶ ἡ ἀρετὴ δὲ ἐκ διαφόρων, φησὶ, *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμιάμα ἐνώπιόν σου*· ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐκ πολλῶν συγκείμενον, καὶ εἰς μίαν εὐδωβίαν ἀποτελούμενον. Ἐπειδὴ μετὰ τῆς εὐχῆς εἰσέρχεται τις νηστείαν ἔχων, ἐλεημοσύνην, πίστιν, ἀπεικασθῆτω, φησὶν, ἢ τετραπλῆ ἀρετὴ ἐκείνῳ τῷ θυμιάματι τῷ ἐνώπιόν σου κατευθύνονται. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀλλαχοῦ, *Ἰδοῦ, φησὶ, τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ; Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πόγωνα, τὸν πόγωνα τοῦ Ἀαρῶν*. Ἀπεικάζει τὴν ἀγάπην μύρῳ ἱερατικῷ, τὴν εὐχὴν θυμιάματι ἱερατικῷ.

Ἐχεις τὴν σωφροσύνην; Ἀδελφός εἰ τοῦ ἱερέως. Ἰερουσόνην (φέρει εἰπεῖν) οὐκ ἔχω, σωφροσύνην ἔχω. Ἀδελφὴ ἐστὶν ἢ ἐμὴ σωφροσύνη τῆς σῆς ἱερουσύνης. Πόθεν τοῦτο; Καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἀγνὸν δεῖ εἶναι τὸν ἱερουργοῦντα, καὶ ἐμὲ ἀγνὸν τὸν λατρεύοντα. Ἐάν ἔχω σωφροσύνην, λαμβάνω ἱερουσύνην. Πόθεν τοῦτο; Δαυὶδ φεύγων τὸν Σαούλ ἦλθε πρὸς Ἀδιάθαρ τὸν ἀρχιερέα, καὶ λέγει αὐτῷ· *Δός μοι ἄρτους*· ἐπειδὴ ἐξαίφνης ἀπεστάλην παρὰ βασιλέως καὶ ἐφόδια οὐκ ἔχω. Λέγει ὁ ἀρχιερεὺς ὁ τῶν νόμων ἔμπειρος· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἄρτος ἄλλος, ἀλλ' ἢ ἅγιος, ὃν οὐκ ἐξὸν ἄλλῳ φαγεῖν, ἀλλ' ἢ τῷ ἱερεῖ*. Ἐπεὶ οὖν ἐβλεπε τὴν ἀνάγκην, ἐφοβεῖτο δὲ τὸς τῆς προθέσεως ἄρτους προδόναι, ζητεῖ παρὰ τὸν μὴ οὐκ ὄντων ἱερέων καθαρότητα, καὶ λέγει· *Εἰ ἐστι τὰ παιδάρια τὰ μετὰ σοῦ κα' ἀρὰ ἀπὸ γυναικῶν, λάβε*. Τὴν γὰρ σωφροσύνην, ἀδελφὴν τῆς ἱερουσύνης ἠγεῖτο. Καὶ ἵνα μὴ τις εἰς διαβολὴν τοῦ ἱερέως ἐκλάβοι τὸ δοθῆναι τοὺς ἄρτους τοῖς μὴ οὔσιν ἱερεῦσιν, ἄκουε πῶς ὁ Σωτὴρ ὡς καλῶς αὐτοῦ γεγονότος μνημονεῦει. Ἐνεκάλουν τοῖς ἀποστόλοις ποτὲ Ἰουδαῖοι, ὅτι στάχυας ἴλλουσι, καὶ ψύχοντες ταῖς χερσὶν ἐσθλοῦσι· λέγει αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· *Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ ὅτε ἐπειρασε, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὐκ οὐκ ἐξὸν ἦν φαγεῖν, οὔτε αὐτόν, οὔτε τοὺς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς μόνον*; εἶδες ἀδελφὴν ἱερουσύνης σωφροσύνην; εἶδες πῶς ὁ Θεὸς οὐ πρόσωπα βλέπει, ἀλλ' ἀλήθειαν δοκιμάζει;

ε'. Παρασκευαζόμεθα τοίνυν πρὸς εὐποίαν, πρὸς δικαιοσύνην, ἵνα ἡ νηστεία λάβῃ πτερά. Ὡσπερ γὰρ πτερινόν, ἐάν μὴ ἔχη τὴν τῶν πτερυγῶν συνέργειαν, [479] ἵπτασθαι οὐ δύναται· οὕτως καὶ ἡ νηστεία δύο πτερά ἔχει, προσευχὴν καὶ ἐλεημοσύνην, ὧν ἄνευ οὐ δύναται. Βλέπε τὸν Κορνήλιον μετὰ τῆς νηστείας καὶ ταῦτα τὰ πτερά κεκτημένον. Διὸ καὶ φωνῆς αὐτῷ γενομένης ἤκουσεν οὐρανόθεν· *Κερ-*

νήλιε, αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν πρὸς τὸν Θεόν. Ὑπόθου ζῶον εἶναι τὴν νηστείαν, ἀγαπητέ· πτερά δὲ πάλιν ταύτης ἐλεημοσύνην καὶ προσευχὴν καθεστάναι. ὧν ἄνευ ταύτην ἄνω μὴ δύνασθαι τρέχειν. Ὁ τοιοῦτος, κἂν μὴ καλῆ, γλώττη μεγάλη τὸ δίκαιον βοᾷ. Μεγάλῃ γὰρ δικαιοσύνης συνήγορος ἀρετῆ. Διὸ λέγει· *Εἰσάκουσον, Κύριε, δικαιοσύνης μου*. Πρῶτον μὲν οὖν καὶ μέγιστον ἀγαθὸν προσευχὴ καὶ ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοπραγία· τὸ δὲ ἀσφαλὲς καὶ ἀσάλευτον καὶ βίβια πάντων ἢ περὶ τὸν Θεὸν γνώσις, ἢ τοῦ Μονογενοῦς προσκύνησις, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογία, μία πίστις, ἀδίαireτος, ἀσφαλῆς, ἄσχιτος, ἀμέριστος. Εἰρηται ὁ μέλλω λέγειν, ἀλλ' ὅμως πάλιν λέγω. Ὁ Θεὸς σοφὸς ὧν συνεχώρησεν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐξάρχων τὰς αἰρέσεις ἔχειν τὰς ἐπικυμίας τῶν ἰδίων δογμάτων, ἵνα φανῆ ὅτι οὐ Θεοῦ δόγμα, ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶν εὔρεμα τὰ παρ' αὐτῶν δοξαζόμενα· οἷον, Μακεδονιανοὶ ἀπὸ Μακεδονίου, Ἀρειανοὶ ἀπὸ Ἀρείου, Εὐνομιανοὶ ἀπὸ Εὐνομίου. Ὁμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ αἰρέσεις. Τὴν μὲντοι πίστιν τῶν ἀποστόλων ἄρτων τὸ βέλων φυλάξει, οὐ συνεχώρησεν αὐτοῖς ἀπὸ ἀνθρώπου ὀνομάζεσθαι. Κἂν γὰρ καλῶσι ὀνομασιστάς, οὐκ ἀνθρώπων ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ τὴν πίστιν κηρύττουσιν. Ὅτι γὰρ τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι οὐκ ἐστὶ πιστῶν, ἀλλ' αἰρετικῶν, λέγει Παῦλος Κορινθίοις μεμφόμενος· *Ἀκούω ἐν ὑμῖν σχίσματα εἶναι· ὁ μὲν γὰρ λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Πανύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶν, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*. Ὅραξ ὅτι τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι σχισμάτων ἐστὶν; Οὐκ ἦν ἀξιοπιστότερος Μακεδονίου Πέτρος; Τὰ ὀνόματα τῶν ἀποστόλων φεύγει παραχωροῦντα τῇ δόξῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ σὺ κατεπέμνεις τὴν πίστιν, τὴν ἀδίαireτον βασιλείαν, τὴν ἀμέριστον δόξαν; Ἀλλὰ μέχρι τούτου· ἔχομεν γὰρ τὸν λύχον καὶ τὸ φῶς· *Λύχνος γὰρ τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου*. Διατί λύχνος; διατί φῶς; Λύχνος γὰρ τοῖς κατηχομένοις, φῶς τοῖς τελειομένοις.

Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἀχραντον ὑμῶν τὴν νηστείαν φυλάξει, ἀμύλωντον ἀπὸ ἀδικίας, καθαρὰν ἀπὸ πλεονεξίας. Βλέπε ματαιότητα τῶν περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων σχολάζοντων, καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν ἁμαρτημάτων μὴ φροντιζόντων. Οὐ πίνω, φησὶν, οἶνον, οὐκ ἐσθίω ἔλαιον, οὐ τρώγω κρέα. Καλῶς ἀληθῶς διὰ Θεόν· καλὰ καὶ ταῦτα· ἀλλὰ ζητήσωμεν τὸ πρᾶγμα. Ἄρτος, ὕδωρ, οἶνος, κρέα. Ἐλαιον, πάντα ταῦτα Θεοῦ δημιουργήματα· πλεονεξία δὲ καὶ ἀδικία καὶ ἀσέβεια τοῦ διαδόλου ἔργα. Τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν· τῶν ἔργων τοῦ διαδόλου οὐκ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν; Ἄρτος, καὶ οἶνος, καὶ ἔλαιον, καὶ ὅσα ἄλλα, Θεοῦ εἰσιν ἔργα, ὅλα καλὰ καὶ καλὰ λίαν. Λέγει Παῦλος· *Πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον*· [480] *μετ' εὐχαριστίας λαμβάνωμεν*^β· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγον Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. Εἰ οὖν εὐλογεῖται, εἰ οὖν ἀγιάζεται, διατί ἀπεχόμεθα; Ἀδικίαι δὲ καὶ πλεονεξίαι καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ διαδόλου ἔργα εἰσὶ. Τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν, καὶ

^α Sav. et Comheßs. distinguunt καλῶς ἀλ. δ. Θεὸν καλὰ καὶ ταῦτα.

^β Sav. et Bibl. λαμβάνωμεν.

culo; unum in atrio exteriori sub dio; aliud intra sancta sub tecto. Interius altare ad incensum solum erat, non ad effusionem sanguinis. Exteriores autem altare ad animalia quæ immolabantur, ad panes propositionis, et ad cætera quædam. Exteriores aram jussit Dominus Moysi ex impolitis lapidibus struere; interiorem vero in tabernaculo, ex auro polito. Quid divina gratia per hæc subindicet, operæ pretium fuerit explorare. Duos nempe populos Dei gloriæ ministrantes, quorum unus ineruditus, alter probe institutus sit. Qui in dictionibus solocessat et barbarus est, sermones profert ut lapides impolitos; attamen ii ad altaris structuram conferunt. Rursus aurum expolitum pretiosus dicitur lapis; at neque hic extollitur, neque ille ejicitur. Nam et illic altare Dei, et hic altare Dei. Eratque ex quatuor speciebus unguentum compositum, ex stacte, ex onyce, ex galbano et thure. Quia igitur unguentum variis ex rebus componitur, virtusque item ex variis constat, ideo dicit, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*: quemadmodum illud ex multis compositum, et unam fragrantiam emittens. Quia cum oratione ingreditur quis jejuniis ornatus, eleemosyna, fide, Similis esto, inquit, quadrupla virtus incenso illi, quod in conspectu tuo dirigitur. Sic et beatus David alibi ait: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum, sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron (Psal. 132. 1. 2)*! Similem dicit caritatem unguento sacerdotali, orationem incenso sacerdotali.

Continentia sacerdotii soror est. — Continentia præditus es? Frater es sacerdotis. Sacerdotium forte non habeo, continentiam habeo. Soror est continentia mea sacerdotii tui. Unde hoc? Etenim illum esse castum oportet, qui sacerdotio fungitur, et me, qui Deum colam. Si castitatem habeam, sacerdotium accipio. Undenam hoc? David fugiens a Saûle venit ad Abiatharum (a) summum sacerdotem, aitque illi: *Da mihi panes (1. Reg. 21. 3. 4)*, quia repente missus sum a rege, et viatica non habeo. Respondet summus sacerdos legum peritus: *Non est nobis panis alius, nisi panis sanctus, quem non licet alii, quam sacerdoti, comedere.* Quia igitur necessitatem videbat, timebat vero panes propositionis tradere, quærit ab iis qui sacerdotes non erant, an puri essent, dicitque: *Si mundi sunt pueri qui tecum sunt ab uxoribus, sume.* Continentiam enim putabat esse sacerdotii sororem. Ac ne quis in calumniam sacerdotis trahat illud, quod panes dederit iis, qui sacerdotes non erant, audi quomodo Servator id quasi probe factum commemoret. Incusabant aliquando apostolos Judæi, quod spicas vellent, et manibus confricantes comederent; quibus ait Servator: *Non legis quid fecerit David cum esuriret? panes propositionis comedit, quos non licebat ei comedere, nec iis qui cum illo erant, sed solis sacerdotibus (Luc. 6. 3. 4).* Vidistin' sororem esse sa-

cerdotii castitatem? vidistin' quomodo Deus personas non recipiat, sed veritatem exploret?

10. Præparemus nos ergo ad beneficentiam, et ad justitiam, ut jejuniis alas accipiat. Quemadmodum enim avis non nisi alarum ope volare potest: sic et jejuniis duas habet alas, orationem et eleemosynam, quibus destitutum sursum currere nequit. Vide Cornelium cum jejuniis his quoque alis instructum; quapropter et vocem audivit de cælo: *Corneli, orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt ad Deum (Act. 10. 4)*. Finge animal esse jejuniis, carissime, ejusque alas esse eleemosynam et orationem; sine quibus sursum ferri non possit. Qui talis est, etsi non loquatur, justitiam magna voce clamat. Magna quippe justitiæ patrona virtus est. Ideo dicit: *Exaudi, Domine, justitiam meam.* Primum itaque maximumque bonum est oratio, eleemosyna et justitia; quod autem tutum est et inconcussum omniumque radix, Dei cognitio, Unigeniti adoratio, Spiritus sancti confessio, una fides indivisa, secunda, tuta, nullis partibus scissa. Jam dictum est quod dicturus sum, attamen rursus dicam. Deus sapiens cum sit, permisit ut hæreses a suis auctoribus dogmatibusque nomen haberent, ut hinc liqueret non Dei doctrinam, sed hominum inventum esse illorum opiniones; exempli causa, Macedoniani a Macedonio, Ariani ab Ario, Eunomiani ab Eunomio. Similiter et reliquæ hæreses. Apostolorum vero fidem cum intemeratam servare vellet, non permisit ut ab homine nomen haberet: etiamsi enim nos vocent Homousiastas, non viri tamen nomen profuerunt, sed fidem prædicant. Quod enim ab hominibus nomen habere, non sit fidelium, sed hæreticorum, ait Paulus Corinthios redarguens: *Audiu in vobis schismata esse, nam alius quidem dicit: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ (1. Cor. 1. 11. 12)*. Viden' ab hominibus nuncupari schismatum esse proprium? Annon fide dignior Petrus Macedonio? Apostolorum nomina fugiunt quæ gloriæ Christi cedant; tu vero scindis fidem, indivisum regnum, inseparabilem gloriam? Verum hactenus: habemus enim lucernam et lumen: nam *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis (Psal. 118. 105)*. Cur lucerna? cur lux? Lucerna quippe catechumenis, lux iis qui initiati mysteriis sunt.

Jejuniis cum bonis operibus conjunctum esse debet. — Rogo caritatem vestram, ut intemeratam jejuniis vestrum servetis, impollutum ab injustitia, purum ab avaritia. Vide stultitiam eorum, qui abstinentiam a cibis sectantur, nec curant a peccatis abstinere. Non bibo, inquit, vinum, non comedo oleum, non edo carnes. Bene sane hæc propter Deum servantur: hæc bona sunt; sed rem quæramus. Panis, aqua, vinum, carnes, oleum, hæc omnia Dei opera sunt: avaritia vero, injustitia et impietas opus sunt diaboli. A Dei operibus abstines propter jejuniis, et a diaboli operibus non abstines propter jejuniis? Panis, vinum, oleum, et si qua alia, Dei sunt opera, cuncta bona et admodum bona. Ait Paulus: *Omnis*

(a) Memoria labitur Severianus. Hic enim non Abiathar, sed Achimelec ejus pater erat.

creatura Dei bona, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipiamus: sanctificatur enim per verbum Dei et orationem (1. Tim. 4. 4. 5). Si ergo benedicatur, si ergo sanctificatur, cur abstinemus? Injustitia autem, avaritia, et si qua alia, diaboli sunt opera. Ab operibus Dei abstinens propter jejunium, et ab operibus diaboli non abstinens propter pietatem? Atqui, fratres, adversus eum qui non jejunat, non prolata sententia est, adversus eum autem, qui iniuste agit, pœnam interminatur. Ab iis quæ innoxia sunt cavemus, nec cavemus ab iis, quæ sunt culpæ obnoxia. Bona res est eleemosyna, quæ specie quidem dispergit, re autem congregat. Quemadmodum enim agricola terræ fœneratur, ex qua semina expectat: sic eleemosyna dum aliis dari videtur, vere danti recondit. Nam ait David: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum* (Psal. 111. 9). Sic jejunemus, sic adoremus, sic credamus, Patrem glorificantes, Filium hymnis celebrantes, Spiritum sanctum adorantes, quia ipsi gloria in sæcula. Amen.

Ejusdem in quintam diem creationis.

1. Multa quidem magnaque a benignissimo Deo hominibus concessa munera sunt; primum autem ejus maximumque donum est Scripturarum doctrina. Sol enim et luna, omnisque stellarum chorus, flumina item, fontes, et lacus, ad corporum usum facta sunt; sacræ vero Scripturæ, ad animarum emendationem sunt datæ. Quanto autem anima corpore superior est, tanto superius aliis est divinarum Scripturarum donum. Ideo ait Servator: *Scrutamini Scripturas, in quibus videmini vitam æternam habere* (Joan. 5. 39). Scrutemur ergo thesauros Scripturarum, et quæ polliciti sumus aggrediamur, hominisque creationem pro virili nostra ordiamur. Nemo vero rursus reprehendat ea quæ accurate exploramus: hoc enim illorum proprium est qui nugari student, ea carpere quæ a Deo statuta sunt, et ea quæ accurate dicuntur reprehendere. Audivi sic incusantes: Quæ necessitas erat de igne et aqua hæc dicere: stridet ignis, cum aqua in eum injicitur? Nos, aiebant, non rerum naturalium disquisitionem quærimus, sed divinarum. Scias autem oportet, hæc verba ignavorum et inertium esse hominum. Post theologiam enim rerum naturalium enarratio pietati fundamentum præbet: quod si naturalium rerum commemorationem eliminant, accusent prophetas, apostolos arguant. Apostolos res naturales tractat: « Non omnis caro eadem caro; sed alia caro hominum, alia jumentorum, alia piscium, alia avium; et corpora cælestia, et corpora terrena » (1. Cor. 15. 39. 40). Cui naturalia edisserit Paulus, et ex musicis instrumentis accusationem instituit, et ait: « Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in mundo, et nihil sine voce est? Etenim si incertam vocem dederit tuba, quis parabit se ad prælium? sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo cognoscetur id quod tibia sonat quod cithara canitur » (1. Cor. 14. 10. 8. 7)? Quid Pauli lingua commune habebat cum tibia et ci-

thara? Sed philosophatur ex iis quæ sub aspectum cadunt, ut ea declaret quæ intellectu perspicuntur. Quid necesse erat in libro Job, de tot tantisque naturalibus rebus tractari? « Leonis fortitudo, lænæ vox, superbia draconum extincta est. Myrmecoleon periit, eo quod non haberet escam. Pulli autem vulturum alte volant » (Job. 4. 10. 11). Cur alius propheta dicebat, « Quomodo si sumat leo et rapiat, atque rugiat super prædam, et repleantur montes voce ejus » (Isai. 31. 4)? Ipseque Servator de naturalibus rebus sermocinatur: « Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod minimum est omnibus seminibus, cum autem creverit, majus est omnibus oleribus » (Matth. 13. 31. 32): ac rursum: « Simile est regnum cælorum, quemadmodum si homo jaciatur sementem suam, et germinet, et crescat, dum nescit ille: ultro enim terra germinat, primo herbam, deinde spicam: deinde triticum implet in spica » (Marc. 4. 26-28). Naturaliter etiam de cælo tractat Servator: « Si cælum, inquit, vesper rubrum fuerit, dicitis, Serenum erit, rubet enim cælum: et sub diuiculum, Hodie imber erit: rubet enim triste cælum » (Matth. 16. 2. 5). Quid his opus erat? Hæc dico propter eos qui inscite reprehendere aggrediuntur. De Deo movetur sermo, et accuratam doctrinæ enarrationem audire renuis? Quando igitur propositum est per divinam gratiam de hominis creatione sermonem habere, non pro rei dignitate, sed pro facultate nostra operæ pretium est ad argumentum procedere.

2. Ornatum suum acceperat cælum, terra fructibus coronata erat, aquæ maris segregatæ fuerant, stirpes germinaverant, brutæ animantes productæ fuerant, repleta erat terra, ornata erat domus, desiderabatur omnium quæ facta fuerant herus et paterfamilias. *Dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26). Demonstratum est pridie, quæ sit illius vocis vis, *Faciamus*, et quis cui loquatur: quis consiliarius, et cujus sit communis deliberatio. Verum quia ex Scripturis ostendimus, consiliarium antiqui illius consilii Filium esse, ac Spiritus sancti gloriam tacuimus; ne ex nobis qui sani sumus, ii qui agrotant occasiones captent, scire oportet, unam esse gloriam, unam sententiam, unum operantem sermonem Patris, et Filii et Spiritus sancti. Appellatus est hic consiliarius Filius: alibi dictum est, Dei scientiam neminem habere, nisi Spiritum sanctum. Ait Paulus: *Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Si spiritus, qui est in te, a tua substantia alienus est, etiam qui in Deo est Spiritus alienus est a Dei substantia.

Patris, Filii et Spiritus sancti una voluntas. — Vult aliquid Pater? Eadem voluntas et Filii et Spiritus sancti est. Vult aliquid Filius? Eadem voluntas et Patris et Spiritus est. Vult aliquid Spiritus? Eadem voluntas et Patris et Filii. Suscitatur Pater mortuos? Suscitatur et Filius. Ait quippe Servator, *Sicut enim Pater suscitatur mortuos et vivificat, sic et Filius quos*

πῶν ἔργων τοῦ διαβόλου οὐ χωρίζη δι' εὐσέβειαν; Καὶ μὴν, ἀδελφοί, κατὰ τοῦ μὴ νηστεύοντος κρίσις οὐχ ὤριστα: κατὰ δὲ τοῦ ἀδικούντος τιμωρίαν ἤπειλησεν. Τὰ ἀνεύθυνα φεύγομεν, καὶ τὰ ὑπόδικα οὐ φεύγομεν; Ἀγαθὴν ἡ ἐλεημοσύνη· τῇ μὲν γὰρ ὄψει σκορπιζομένη, τῇ δὲ ἀληθείᾳ συναίγει. Ὅσπερ γὰρ γεωργὸς τῇ γῆ δανείζει, ἀφ' ἧς ἐκδέχεται τὰ σπέρματα· οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη δοκεῖ μὲν ἄλλοις διδοσθαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῷ δεδωκότι ταμιεύεται. Ἐσκόρπισε γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ἔδωκε τοῖς πένησι, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Οὕτω νηστεύσωμεν, οὕτω προσκυνήσωμεν, οὕτω πιστεῦσωμεν, τὸν Πατέρα δοξάζοντες, τὸν Υἱὸν ὑμνοῦντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσκυνοῦντες, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.

α'. Πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα τὰ παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδωρημένα· πρώτη δὲ αὐτοῦ καὶ μέγιστη πασῶν δωρεῶν ἡ τῶν Γραφῶν διδασκαλία. Ἥλιος μὲν γὰρ καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστρῶν χορὸς, καὶ ποταμοὶ καὶ πηγαὶ καὶ λίμναι πρὸς τὴν τῶν σωμάτων θεραπείαν γεγέννηται· αἱ δὲ ἅγια Γραφαὶ πρὸς τὴν τῶν ψυχῶν διόρθωσιν ἐδόθησαν· ὅσην δὲ σωμάτων ἀνωτέρα ψυχή, τοσοῦτον τῶν ἄλλων δωρεῶν ἀνωτέρα ἡ τῶν θείων Γραφῶν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ἐν αἷς δοκεῖτε ζῆν αἰώνιον ἔχειν. Ἐρευνήσωμεν τοῖνον τοὺς θησαυροὺς τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀψώμεθα, καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν δημιουργίαν κατὰ δύναμιν ἐξεῖπεν ἐπιχειρήσωμεν. Μηδεὶς δὲ πάλιν μεμφέσθω τοῖς μετὰ ἀκριβείας ζητουμένοις· ἴδιον γὰρ τῶν φύλαρην ἐπιχειρούντων τὸ μέμφεσθαι ταῖς τοῦ Θεοῦ διατάξεις καὶ ἐγκαλεῖν τοῖς μετὰ ἀκριβείας λεγομένοις. Ἦκουσά τινων ἐγκαλούντων, ὅτι τις χρεῖα ἦν εἰπεῖν περὶ πυρὸς καὶ ὕδατος, ὅτι τρίζει τὸ πῦρ ὕδατος ἐπιβαλλομένου; Ἡμεῖς, φησὶ, φυσιολογίαν οὐ θέλομεν μανθάνειν, ἀλλὰ θεολογίαν. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα ἀργῶν ἔστι καὶ ῥαθύμων. Μετὰ γὰρ τὴν θεολογίαν ἡ φυσιολογία κρηπίδα παρέχει τῇ εὐσεβείᾳ· εἰ δὲ ἐκβάλλουσι φυσιολογίαν, ἐγκαλείσθωσαν τοῖς προφήταις, μεμφέσθωσαν τοῖς ἀποστόλοις. Ὁ Ἀπόστολος φυσιολογεῖ· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλ' ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πετεινῶν· καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. Διατί φυσιολογεῖ Παῦλος, καὶ ἀπὸ μουσικῶν ἐργῶν ἐγκαλεῖ, καὶ λέγει· Τοσαῦτα εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἔστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν ἀζωνόν ἔστι; Καὶ γὰρ ἐὰν ἀδηλον φωνῆν σάλπιγγ' ἰδῶ, τίς [481] παρασκευάζεται εἰς πόλεμον; Ἐἴτε αὐλὸς, εἴτε κithάρα, ἐὰν διαστολήν τοις φθόγγοις μὴ ἰδῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κithαρίζμενον; Τί κοινὸν εἶχεν ἡ Παύλου γλῶσσα πρὸς αὐτὸν καὶ κithάραν; Ἀλλὰ φυσιολογεῖ ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἵνα παραστήσῃ τὰ νοούμενα. Τίς ἦν χρεῖα ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωβ φυσιολογηθῆναι τοσαῦτα; Σθένης λέοντος, φωνῆ λεαιτης; γυρίλιμι δρακόντων ἐσθέσθη.

Μυρμηκολέων ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βορᾶν. Νεοσσοὶ δὲ γυπῶν τὰ ὑψηλὰ πέτονται. Διατί ἄλλος προφήτης ἔλεγεν· Ὁν τρόπον ἐὰν λάβῃ λέων καὶ ἀρπάσῃ, καὶ βοήσῃ ἐπὶ τῇ θήρᾳ, καὶ πλησθῇ τὰ δρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ; Καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φυσιολογεῖ· Ὁμοία ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σιτήπεως, ὃ μικρότερον μὲν ἔστι τῶν ἄλλων σπερμάτων, αὐξηθὲν δὲ, μείζον πάντων γίνεται τῶν λαχάνων· καὶ πάλιν· Ὁμοία ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον αὐτοῦ, καὶ βλαστάνῃ καὶ μηκύνηται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός· αὐτομάτῃ γὰρ ἡ γῆ βλαστάνει, πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα σίτον πληροῖ ἐν τῷ στάχυϊ. Φυσιολογεῖ καὶ τὸν οὐρανὸν ὁ Σωτὴρ· Ἐὰν γένηται, φησὶν, ὁ οὐρανὸς οὐσίας πυρρός, λέγετε, Εὐδία, πυρράζει γὰρ ὁ οὐρανός· καὶ ὑπὸ τὸν ὄρθρον, Σήμερον χειμῶν, πυρράζει γὰρ στυγνάζων ὁ οὐρανός. Τίς οὖν χρεῖα τούτων; Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς ἀπαιδευτοὺς ἐγκαλεῖν ἐπιχειροῦντας. Περὶ Θεοῦ κινεῖται λόγος, καὶ φεύγει τὴν ἀκριβῆ τῶν δογμάτων ἀκράσιν; Ἐπεὶ τοίνυν πρόκειται Θεοῦ χάριτι εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίαν εἰπεῖν, οὐ κατ' ἀξίαν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἀναγκαίως εἰς τὴν ὑπόθεσιν καθήξωμεν.

β'. Ἐκεκόμετο ὁ οὐρανός, ἔστεφάνωτο τοῖς καρποῖς ἡ γῆ, διώριστο τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἐβλάστησε βλαστήματα, προήλθε τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπεπλήρωτο ἡ οἰκουμένη, ἐκεκόμετο ὁ οἶκος. Ἐλεπεν ὁ οἰκοδεσπότης πάντων τῶν γενομένων. Ἐἴπερ ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν. Ἐδείχθη τῇ προτεραίᾳ τίς ἡ δύναμις τοῦ Ποιήσωμεν, τίνος ὁ λόγος, καὶ πρὸς τίνα ὁ λόγος· τίς ὁ σύμβουλος, καὶ τίνος ἡ κοινή σκέψις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν Γραφῶν παρεστήσαμεν σύμβουλον τῆς ἀρχαίας βουλῆς τὸν Υἱὸν, ἐσωπῆσαμεν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δόξαν, ἵνα μὴ ἀφορμὰς δέχονται παρ' ἡμῶν ὑγαινότων οἱ νοσοῦντες, ἀναγκαῖον εἰδέναι, ὅτι μία δόξα, μία γνώμη, εἰς λόγος ἐνεργῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐληρται ἐνταῦθα σύμβουλος ὁ Υἱός· ἀλλαχοῦ εληρται, ὅτι τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Λέγει Παῦλος, ὅτι Οὐδεὶς οἶδε τῶν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Εἰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα ἄλλοτριον τῆς σῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα ἄλλοτριον τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας.

Βούλεται τι Πατὴρ; Ἡ αὐτὴ βουλή καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Βούλεται τι Υἱός; Ἡ αὐτὴ βουλή Πατρὸς καὶ Πνεύματος. Βούλεται τι [482] Πνεῦμα; Ἡ αὐτὴ βουλή Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἐγείρει ὁ Πατὴρ τοὺς νεκρούς; Ἐγείρει καὶ ὁ Υἱός. Λέγει ὁ Σωτὴρ· Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός σὺς θέλει ζωοποιεῖ. Ἴδου ἡ βουλή συνηγμένη. Ποῦ οὖν ἡ βουλή τοῦ Πνεύματος; Ἀκουε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίῳ ἐκάστῳ καθὼς βού-

λοται. Μία βασιλεία Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Μέμφεται δὲ ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ἀνευ γνώμης Θεοῦ πειρωμένοις τι ποιεῖν. Λέγει διὰ τοῦ προφήτου· *Οὐαὶ, τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐποιήσατε βουλὴν, οὐ δὲ ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου.* Τρανῶς παριστῶν τὴν ἁγίαν Τριάδα ἔλεγε Ζαχαρίας ὁ προφήτης· *Ἰσχυέτωσαν αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ ἰσχυέτωσαν αἱ χεῖρες Ἰωσεδέκ τοῦ ἱερέως, καὶ αἱ χεῖρες τοῦ λαοῦ, διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ ὁ λόγος μου ὁ ἀγαθός· καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐν μέσῳ ὑμῶν.* Ἄλλως δὲ, ἀδελφοί, ἡ ἀναγέννησις ἡμῶν μαρτυρεῖ τῇ δημιουργίᾳ. Εἰ μὴ ἐκοινωνήσε Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν δημιουργίαν, οὐκ ἂν ἐκοινωνήσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν. Πῶς βαπτίζομεθα; *Ἐν ὄνοματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.* Ποία μεζίων ἢ γέννησις^a, ἢ τῆς δημιουργίας, ἢ τῆς μυσταγωγίας; Ἐκεῖ ἀρχὴ ζωῆς εἰς θάνατον, ὡδε ἀρχὴ θανάτου εἰς ζωὴν. Πῶς τοῖνον ἐνδέχεται ἐπὶ μὲν τὸν μεζίζονος κοινωνῶν εἶναι Πατὴρ καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπὶ δὲ τῆς σωματικῆς δημιουργίας ἀποσχοινίζεσθαι τῆς κοινῆς ἀξίας; Οὐκ ἂν ἐκτεθῆμεν, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμορφώθημεν. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει κοινωνῶν ἐστι Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι κοινωνῶν καὶ συνεργῶν. Πάλιν ἐν τῇ ἀναστάσει οὐχ οἶόν τε ἡμᾶς ἄλλως ἀναστῆναι, εἰ μὴ Πατὴρ θέλοντος, καὶ Υἱοῦ συνεργούντος, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐνδυναμοῦντος. Ἄκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος· καλῶς εἶπον τοῦ Κυρίου· εἰ γὰρ καὶ Παῦλος ἐστὶ φωνή, ἀλλὰ τὸ Κυρίον ἐστὶ φωνή· αὐτοῦ γὰρ ἐστιν ἀκούσαι· *Ἐὶ δοκιμῆν ζητῆτε λαβῆν τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ.* Λέγει τοῖνον ὁ ἐν Παύλῳ λαλῶν· *Ἔμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι· εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, αὐτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα κερκὸν δι' ἀμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγγεραντος τὸν Χριστὸν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ κερκῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν.* Ἐκτὸς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου οὐκ ἡ πρώτη κτίσις, οὐκ ἡ δευτέρα γέννησις, οὐκ ἡ τελευταία ἀνάστασις. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον.*

γ'. Ἐνταῦθα λοιπὸν προσηφασάμην τοὺς μεμρομένους. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορία τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ πῦρ ἐρμηνεύεται. Πρόσθε, παρακλῶ· ὁ μὲν γνησίως ἀκούων, ὡς φίλος καὶ σύντροφος ὢν τῆς ἀληθείας, σώζεται· ὁ δὲ ἐχθρῶς ἔχων τὰς ἀκοὰς, οὐ ζητεῖ τί ὠφελήσῃ, ἀλλὰ τίνας ἐπιλάβεται· οὐ ζητεῖ τί κερδάνῃ, [483] ἀλλὰ τί μέμψεται. Ὁ ἄνθρωπος τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ πῦρ λέγεται. Τοῦτο τὸ ὄνομα οὐκ ἐδόθη τῷ Ἀδάμ ἀργῶς· ἀλλὰ τέσσαρὰ ἐστὶ στοιχεῖα ἐν τῷ κόσμῳ (πάλιν φυσιολογῶ, κἂν μὴ θέλωσιν)· γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ. Τῶν ἁλίων στοιχείων ἕκαστον ἐστὶ μένει· οἶον, ἐὰν λάβῃς βῶλον γῆς, προσθεῖναι αὐτῷ ἀπὸ τοῦ κατεχομένου οὐ δύνη· ἂν οὖν λάβῃς βῶλον γῆς, ὃ ἐστὶ μένει. Ἰδὼν πάλιν ἐὰν λάβῃς μέτρον τινι, μένει τὸ αὐτὸ ὕδωρ, προσθήκην οὐ λαμβάνει. Ἄερος ἐὰν πληρώσῃς ἀσκόν, ἄλλον ἀσκόν πληρῶσαι οὐ δύνασαι ἄπ' ἐκείνου. Τὸ δὲ πῦρ οὐ μένει

οἶον ἐστὶ. Μικρὸς ἄπτεται λύχνος, καὶ μυρίας ἐξ αὐτοῦ ἀνάπτεται λαμπάδας, κἀμινον ἄλην, φλόγα πολλήν, καὶ οὐ μένει ἐν τῇ ἰδίᾳ ὄψει, ἀλλ' ὄσσην ἂν λάβῃ τὴν ὕλην, πλεονάζει τὸ πῦρ. Ἐπεὶ οὖν προΐδει Θεός, ὅτι ἀπὸ ἐνὸς ἀνθρωπείου σώματος πληροῦνται τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα (εἰς λύχνος τοσαύτας ἐξάπτει λαμπάδας, καὶ ὄψεις, καὶ ἀνατολή, καὶ ἄρκτος, καὶ μεσημβρία), ἔθηκεν ὄνομα ἕξιον τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ τοῦ Ἀδάμ τὸ ὄνομα ἀρβῶν ἦν τῆς οἰκουμένης. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε τὰ τέσσαρα κλίματα ἐξ αὐτοῦ πληροῦσθαι, τίθησι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδάμ· ἄλφα ἀνατολή, δέλτα δύσις, ἄλφα ἄρκτος, μὴ μεσημβρία. Καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὰ γράμματα μαρτυρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ μέλλοντι πληροῦν τὴν οἰκουμένην. Καλεῖται τοῖνον τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ πῦρ. Ἐπεὶ τοῖνον πῦρ ἔχει τὴν προσηγορίαν, οὐκ ὀκνεῖ ἡ Γραφή καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀνθρώπους καλεῖν. Ὅτε γὰρ ἦλθον αἱ περὶ Μαρίαν εἰς τὸ μῆμα, λέγει· *Ἰδοὺ παρῆσθησαν αὐταῖς δύο ἄνδρες.* Ἐπὶ δὲ ἀγγελοί. Καὶ ἀγγελοί δὲ καλοῦνται· πῦρ· *Ὁ ἰσὼν γὰρ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον.* Καλεῖ αὐτοὺς ἄνδρας, ἐπειδὴ κοινήν ἔχουσι τὴν ἔνοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τι θαυμάζεις; Αὐτὸς ὁ Θεὸς καλεῖται πῦρ, καλεῖται ἄνθρωπος. Λέγει ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἰδίου Πατρὸς· *Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδοσοπέτης, ὃς ἐφύτευσεν ἄμπελον· Καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ ἀπεκράνθησαν αἱ δούλοι.* Καὶ ἵνα συντέμῃ· *Καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος· Ἐτε ἔνα υἱὸν ἔχω· ἀποστελῶ αὐτὸν, μήποτε ἐντραπῶσι. Τί βούλεται ἄνθρωπος περὶ τὸ ὄνομα τὸ θεῖον; Οὐ γὰρ εἶπε παραβολὴν· οὐκ εἶπεν· Ὅμοια ἐστὶν· ἀλλ', Ἄνθρωπός τις ἦν. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς· Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλλσκον. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλθων λέγει· *Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.* Λαμβάνει τοῖνον ὄνομα ἕξιον τοῦ πράγματος. Ἐπειδὴ τὸ πῦρ, ὡς ἐφθην εἶπων, ἀπὸ μικροῦ μέγχι γίνεται, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ ὀλίγου τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐπλήρωσεν, ἐκλήθη ὁ ἄνθρωπος πῦρ· τοῦτο δὲ τὸ, *Ποιήσωμεν τὸν ἄνθρωπον*· τῇ γὰρ Ἑβραϊκῇ *Ποιήσωμεν πῦρ.**

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Πολλοὶ ἐνόμισαν τῶν εὐφθων καὶ τῶν τὰς ψυχὰς ἀπαιδεύτων, ὅτι κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος. ὡς τοῦ Θεοῦ βίνα; ἔχοντος, ἢ ὀφθαλμοὺς τοιοῦτους, ἢ ὡς τοιαῦτα, ἢ στόμα τοιοῦτον· ἐσφαλμένη δὲ καὶ ἀτοπος αἴτη ἡ διάνοια. [484] Καὶ ἐστὶν αἵρεσις ἕως σήμερον ἀνθρωπόμορφον λέγουσα τὸ θεῖον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσαν, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, καὶ, Τὰ ὄρα Κυρίου, καὶ, Ὁσφράνθη Κύριος, καὶ, Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν, καὶ, Ἡ γλῆρ Κυρίου ἐπόησεν, καὶ, Οἱ πόδες τοῦ Θεοῦ ἐστήσαν,* ἐμελογράφησαν τὸ ἀσώματον, ἀγνωσοῦντες τὴν ἀτοπον ἔνοιαν. Λέγει ὁ Θεός, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐδεμίαν ἐμπερείαν ἄνθρωπος ἔχει πρὸς τὸν Θεόν, ὅσον πρὸς τὴν σωματικὴν ὄψιν. Οὐ γὰρ τὴν φωνὴν ἀναίρω τὴν ἔχουσαν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα.* Ἀλλὰ δέικνυται ἡ πῶς *κατ' εἰκόνα* λέγει ὁ Θεός. *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος.* Πάλιν ὁ αὐτός· *Οὐρανός μοι ὀρόνος ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου.* Ἀκολουθήσωμεν τῇ λέξει; δουλεύσωμεν τῷ ῥήματι; Ἀλλ' ἡ ἀκολουθία με ἐλέγχει. Πῶς νοήσω τὸν οὐρανὸν θρόνον; Ὁ θρόνος περιλαμβάνει τὸν καθήμενον· Θεός δὲ οὐ

^a Hic omnes mss. ἢ ἀναγέννησις habent, sed haud dubie legendum ἢ γέννησις.

^b Sav. conj. δεικνυμι. Combefis. δεικνυμαι dedit, verbaque οὐ γάρ.. ὁ Θεός parenthesis inclusit.

vult *votificat* (Joan. 5. 21). Ecce conjuncta voluntas. Ubi ergo voluntas Spiritus? Audi. *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11). Unum regnum Patris et Filii et Spiritus sancti. Coarguit autem Deus eos, qui sine voluntate Dei aliquid agere conantur. Ait per prophetam: *Væ filii desertores, dicit Dominus. Fecistis consilium, non per me, et sædera, non per Spiritum meum* (Isai. 50. 1). Clare sanctam Trinitatem commonstrans dicebat Zacharias propheta (a): « Confortentur manus Zorobabel, dicit Dominus, et confortentur manus Josedec sacerdotis, et manus populi, quia ego vobiscum sum, dicit Dominus, et Verbum meum bonum; et Spiritus meus in medio vestrum » (Agg. 2. 5. 6). Præterea vero, fratres, regeneratio nostra creationis testimonium est. Nisi Spiritus Patri et Filio consors fuisset in creatione, neque fuerit in regeneratione. Quomodo baptizamus? *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. 28. 19). Quæ major generatio, an creationis, an initiationis? Illic principium vitæ in mortem, hic principium mortis in vitam. Qui ergo fieri potest, ut Spiritus sanctus in eo quod majus est consors sit Patris et Filii; in corporali autem creatione a communi dignitate removeatur? Numquam conditi fuisset, nisi a Spiritu sancto formati essemus. Et quia in prima creatione socius est Patris et Filii, similiter et in baptismo socius est et adjutor. Rursus in resurrectione fieri nequit ut nos alio modo resurgamus, quam Patre volente, Filio cooperante, et Spiritu sancto virtutem præstante. Audi Dominum dicentem; recte dixi *Dominum*: etiamsi enim Pauli vox sit, Domini tamen est: licet enim ex ipso audire: *An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 3)? Ait igitur in Paulo loquens: « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Dei non habeat, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita propter justitiam. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Christum habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis » (Rom. 8. 9-11). Extra Patrem et Filium et Spiritum sanctum nec prima creatio est, nec secunda generatio, nec postrema resurrectio. *Faciamus hominem.*

3. Hic jam eos qui reprehendunt præmonuimus. Hominis appellatio Hebraica lingua ignem significat (b). Hic animum adhibe, quæso: qui sincere audit, utpote veritatis amicus et alumnus, salutem consequitur: qui vero iniquis est auribus, non quaerit in quo utilitatem accipiat, sed in quo criminetur. Homo Hebraica dialecto ignis dicitur. Hoc nomen non sine causa inditum est Adamo: sed quatuor sunt elementa in mundo (rursus de rebus ago naturalibus, velint no-

lunt): terra, aqua, aer, ignis. Cætera elementa ut sunt manent; exempli causa, si terræ glebam sumpseris, non potes ex ea quam tenes glebam apponere: ergo si glebam sumpseris, id manet quod est. Aquam rursus si mensura quadam sumpseris, manet eadem aqua, augmentum non accipit. Aere si utrem repleveris, alium utrem ex illo implere non potes. Ignis vero non manet qualis est. Parva accenditur lucerna, innumerasque ex illa faces accendis, integram fornacem, flammam ingentem, nec manet ignis eadem forma, sed quantamlibet materiam corripuerit, exsuperantius augetur. Cum præsciret ergo Deus, ex uno corpore humano replendos esse orbis terminos (lucerna quippe una tot accendit faces, eratque oriens, occidens, septentrio et meridies), nomen indidit rei consentaneum. Idcirco ipsum Adami nomen pignus erat orbis terrarum. Quia enim futurum erat ut quatuor climata ex ipso implerentur, imponit ei nomen Adam: *ἄλφα ἀνατολή*, oriens, *δέλτα δύσις*, occidens, *ἄλφα ἄρκτος*, septentrio, *μῦ μεσημβρία*, meridies. Et nomen et literæ testificantur, hominem replendum esse orbem terrarum. Vocatur ergo Hebraica lingua ignis. Quia igitur ignis appellationem habet, non dubitat Scriptura etiam angelos homines vocare. Quando enim venerunt Maria et sociæ mulieres ad monumentum, dicit: *Ecce adstiterunt illis duo viri* (Luc. 24. 4). Erant autem angeli. Ipsi vero angeli quoque ignis vocantur: nam, *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem* (Psal. 105. 4). Viros vocat illos, quia communem habent cum homine notionem. Ecquid mirum? Ipse Deus vocatur ignis, vocatur et homo. Ait Servator de Patre suo: *Homo quidam erat paterfamilias, qui plantavit vineam. Et misit servos suos, et occisi sunt servi* (Matth. 21. 33. sqq.). Utque compendio dicam: *Et dixit homo ille, Adhuc unum filium habeo; mittam illum, si forte vereantur. Quid sibi vult nomen homo pro nomine divino? Non enim dixit parabolam: non dixit, Simile est; sed, Homo quidam erat. Idcirco Moyses: Deus noster ignis consumens* (Deut. 4. 24). Salvator quoque postquam venerat dicit: *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Adhibet itaque nomen rei consentaneum. Quandoquidem ignis, ut jam dixi, ex parvo magnus evadit, et homo a parvo orbem terrarum implevit, vocatus est homo ignis, per illud, *Faciamus hominem*: nam Hebraice est: *Faciamus ignem.*

Contra Anthropomorphitas: Deus non circumscibitur. — Faciamus hominem ad imaginem nostram. Multi stultorum et imperitorum putarunt, hominem ad imaginem Dei esse, quod Deus nares habeat, aut oculos, vel aures, vel os, ut nos habemus: at falsa absurdaque est hæc opinio. Estque hactenus hæresis quæ dicit Numen divinum hominis formam habere. Quia enim audierunt, *Oculi Domini, aures Domini* (Psal. 35. 16), et, *Odoratus est Dominus* (Gen. 8. 21), et, *Os Domini loquutum est* (Isai. 4. 20), et, *Manus Dei fecit* (Job. 12. 9), et, *Pedes Dei steterunt* (Psal. 131. 7), incorporeum cum membris depinxerunt, sententiæ absurditatem non percipientes. Dicit Deus, ut discas

(a) Locus citatus est Aggæi, ut Biblia adeunti patebit.

(b) Viri appellatio Hebraica accedit ad ignis nomen: *אדם* vir Hebraice dicitur; *אש* ignis. Sed si ipsum nomen *אדם* Adam vult ad ignis nomen accedere, longe errat sever-

erantibus.

nullam hominis cum Deo esse similitudinem, quantum scilicet ad corporalem speciem. Non enim hanc vocem tollo, *Faciamus hominem ad imaginem*. Verum demonstratum est, quomodo *ad imaginem* dicat Deus. *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus (Jer. 23. 24)*. Kursus idem : *Cælum mihi solium; terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 66. 1)*. Vocesne sequemur? serviemusne literæ? Sed quæ hinc consequuntur me redarguent. Quomodo cogitabo cælum solium esse? Solium complectitur sedentem; Deus vero non circumscribitur. Nihil est circa Deum; sed ipse ambit omnia et circumcingit. Si ergo cælum habeat solium, quomodo cælum palmo metietur? quomodo sedit in cælo? *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 40. 12)*. Ubinam sedit? in cælo quod cernimus? Stellæ sunt sub firmamento; aquæ super illud positæ sunt. Si supra sedit, non super cælos, sed in superiore cælo. Si sedit omnino, etiam pedes usque ad terram pendent. Talemne figuram adscribis ei, qui sine figura est? Annon impium est illud ita cogitare? Demum, si ejus pedes terram calcant, quomodo serimus? quomodo metimus? quomodo pertransimus, nec in pedes ejus impingimus? Quomodo cælum palmo mensus est? quam magnos habuit digitos proportionem divinitatis? et quomodo talibus digitis exiguas tabulas scripsit, neque illis pluribus? Nos tribus digitis scribimus, reliquis operam conferentibus; Deus uno digito tabulas scripsit. Vidisti? aliqueum uno digito scribentem? Sunt hæc magis sententiæ, quam verba.

4. *Imago Dei sumus, quomodo.* — *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Vult Deus ut quantum ad virtutem similes ipsi simus. Quid est, *Ad imaginem*? Deus sanctus est; si sancti fuerimus, ad imaginem Dei sumus. Nam, *Estote sancti, quia ego sanctus sum (Levit. 19. 2)*. Deus justus est; si justitiam sectemur, imago Dei sumus. Nam *Justus Dominus, et justitiam dilexit (Psal. 10. 8)*. Si misericordes simus, imago sumus Dei. Ait enim Servator : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est (Luc. 6. 36)*. Vides qua in parte sit imago? Ostendit et Paulus imaginem; ait enim : *Exiite vos veterem hominem et induite novum, qui secundum Deum creatus est in agnitione veritatis, secundum imaginem ejus qui creavit eum (Col. 3. 9. 10)*. Vides virtutibus tribui, quod Scriptura dicit, *Ad imaginem nostram*? In quo est ratio imaginis? In potestate item : *Imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis, et reptilibus, et jumentis, et universæ terræ (Gen. 1. 26)*. O Dei consequentem ordinem! o verborum accuratam rationem! Cur dixit prius, *Præsent piscibus maris*? Secundum ordinem creationis est ordo dominationis. Quia primi ex mari facti sunt pisces et volatilia, postea vero ex terra quadrupedes et reliqua pecora, inducit prius ea quæ priora facta sunt. *Præsent piscibus, et volatilibus, et bestiis, et reptilibus, et jumentis*. Quamobrem tres pueri benedicentes in fornace ordinem servant : « Benedicite, maria et flumina, Domino. Benedicite, cete et omnia quæ moventur in

aquis, Domino. Benedicite, omnes volucres cæli, Domino. Benedicite, bestię et pecora. Benedicite, filii hominum » (*Dan. 2. 78.-82*). Alia supererant consideranda; sed ad propositum revertamur. *Et formavit Deus hominem (Gen. 2. 7)*. Non simpliciter dixit, *Fecit*; sed, *Formavit*. Formatio dicitur de decore et ornatu; ut quando aliquis videns formosum vultum, quia pulchre efformatum est, dicit, *Nihil fecit Deus in corpore præter decorum*, sed et decoro et usui prospexit. Exempli causa, oculus duo habet, usum et decorem : nam et videt, et venustum reddit vultum, faciemque ornat, omniaque conspicit. Auris usum habet, aspectuque jucunda est : quod enim circumpositum est cymbalum animal exornat. Similiterque nasus olfactu necessario præditus est; sed, secus quam in cæteris animalibus, velut medium parietem efficit ad decorem complendum : id enim uni homini competit : cætera quippe animalia nasum non habent, sed unam tantum narium positionem. Hoc vero eam ob rem formavit Deus. Ideo David, *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat (Psal. 93. 9)*? Sic terram fecit ad ornatum et ad usum. Ac ne plura tibi decora recenseam, postquam unum dixero prætergrediar. Dedit Deus homini, viro scilicet, cum aliis etiam uberum concinnitatem. Viro cur ubera? Decoris causa. Nam esto mulieri concesserit ubera ob naturæ necessitatem, ad lactis submirationem; viro cur ubera? Ad decorum, ad ornatum. Quemadmodum enim in ædificiis alia sunt ob necessitatem, alia ob decorum : sic Deus et hominem ornavit, et ipsi ad usum necessaria contulit. Formavit eum accepto pulvere de terra. Beatæ Christianorum spes, si intellexerimus ea quæ audimus. Cur non dixit, *Accipit glebam de terra*? Tantum corpus efformavit : ac ne gleba quidem opus habuit, sed pulverem accepit? Deus prævidit futura ac si præsentia essent. Quia prævidebat hoc animal esse moriturum, et in pulverem transmutandum, jam olim in creatione spem resurrectionis ostendit. Accipit pulverem de terra, ut cum videris in sepulcro pulverem, noveris eum, qui illud efformavit, hoc quoque suscitaturum esse. *Formavit hominem sumpto de terra pulvere, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ (Gen. 2. 7)*. Vide discrimen inter homines et bruta. Cætera omnia cum faceret Deus, simul omnia produxit, cum corpore animam. Animadvertite, quæso. Fecit natalitia, simul animam et corpus. *Educat terra animalia*, prodit simul cum corpore anima. Hominis primo corpus facit, deinde animam. Cujus spei causa? Qualis formatio, talis solutio. Ideo animantes spem resurrectionis non habent, quia quo modo factæ sunt, eodem modo moriuntur. Simul corpus et anima abolerentur. Corpus hominis de terra accepit, animam ipse tribuit creando, non ex sua substantia producendo : ut cum mortuum fuerit corpus, sive homo, ne desperemus de anima. Quid enim, quod in sepulcro depositum sit corpus? Ne putaveris ibi esse animam. Non enim de terra sumpta est, nec in terram revertetur. Spem ergo statuit. Ideo etiam in Ezechiel re-

περιγράφεται. Οὐδέν ἐστι περὶ τὸν Θεόν· πάντα δὲ κυκλοῖ καὶ τειχίζει ὁ Θεός. Εἰ οὖν οὐρανὸν ἔχει θρόνον, πῶς μετρήσει τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; Πῶς δὲ καὶ κάθηται εἰς τὸν οὐρανόν; Ὁ οὐρανὸς ἐμοὶ θρόνος, ἢ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῦ κάθηται; ἐπὶ τὸν φαινόμενον; Ἀστέρες ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, ὕδωρ ἐπάνω. Εἰ ἐπάνω κάθηται, οὐκ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀνώτερον οὐρανόν. Εἰ κάθηται πάντως, καὶ οἱ πόδες κρέμανται ἕως τῆς γῆς. Τοιοῦτον σχῆμα περιτίθης τῷ ἀσχηματιστῷ; Οὐκ ἔστιν ἀσεβὲς καὶ τοῦτο οὕτω νοῆσαι; Εἴτα λοιπὸν, εἰ οἱ πόδες αὐτοῦ πατοῦσι τὴν γῆν, πῶς σπείρομεν; πῶς θερίζομεν; πῶς διερχόμεθα μὴ συγκρούοντες αὐτοῦ τοῖς ποσίν; Πῶς δὲ ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; πῶς δακτύλους εἶχε μεγάλους ἀναλόγους τῇ θεότητι; καὶ πῶς ἐν ἐκείνοις τοῖς δακτύλοις ἔγραψε πλάκας μικρὰς δακτύλοις τοιοῦτοις, καὶ οὐδὲ πολλοῖς; Ἥμεῖς τρισὶ δακτύλοις γράφομεν, τῶν ἄλλων συνεργῶντων· Θεὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὰς πλάκας ἔγραψεν. Εἰδὲς τινα ἐνὶ δακτύλῳ γράφοντα; Νοήματα ἐστὶ ταῦτα μᾶλλον ἢ ῥήματα.

δ. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Βούλεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς μιμητὰς αὐτοῦ εἶναι κατ' ἀρετὴν. Τί ἐστὶ, Κατ' εἰκόνα; Θεὸς ἅγιος· ἐὰν γενώμεθα ἅγιοι, κατ' εἰκόνα ἐσμεν Θεοῦ. Γίνεσθε γὰρ ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Θεὸς δίκαιος· ἐὰν δικαιοσύνην μετέλθωμεν, εἰκὼν ἐσμεν Θεοῦ. Δίκαιος γὰρ Κύριος, καὶ δικαιοσύνην ἠγάπησεν. Ἐὰν ὤμεν φιλόθρωποι, ἐλεήμονες, εἰκὼν ἐσμεν τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ· Γίνεσθε οἰκτιρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν οἰκτερεῖ. Εἶδες ποῦ ἡ εἰκὼν; Δείκνυσσι καὶ Παῦλος τὴν εἰκόνα· λέγει γὰρ· Ἀποδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, κατ' εἰκόνα τοῦ κτιστῆτος αὐτόν. Εἶδες ὅτι ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγράφεται τὸ, Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν; Ἐν τίνι ἡ εἰκὼν; Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ πάλιν· Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἔρπετων, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς. Ὡς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκολουθίας· ὡς τῆς τῶν ῥημάτων ἀκριβείας. Διατί πρῶτον ἐμνημόνευσεν, Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης; Κατὰ τὴν τάξιν τῆς δημιουργίας [485] ἢ τῆς δεσποτείας. Ἐπειδὴ πρῶτος ἐκ τῆς θαλάσσης ἐγένοντο ἰχθύες, καὶ πετεινά, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ γῆς τὰ τετράποδα καὶ τὰ λοιπὰ κτήνη, εἰσάγει οὖν τὰ πρῶτα γενόμενα. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἔρπετων, καὶ τῶν κτηνῶν. Ὅθεν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες εὐλογοῦντες ἐν τῇ καμίνῳ φυλάττουσι τὴν τάξιν· Εὐλογεῖτε, θάλασσα καὶ ποταμοὶ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, κῆχη καὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐν ὕδασι, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ τὰ ρηκτά (ἰ. κτήνη). Εὐλογεῖτε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἕτερα ἐπιθεωρησά· ἀλλ' εἰς τὸ προκειμένον ἐπανέλθωμεν. Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἐποίησεν, ἀλλ' ἔπλασεν. Πλάσι

λέγεται ἐπὶ τῆς εὐπρεπειας· ὡς ὅταν τις θεασάμενος πρόσωπον εὐμορφον, ἐπειδὴ καλὸν πλάσμα, λέγη. Οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ σώματι ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν. Οἶον, ὁ ὀφθαλμὸς δύο ἔχει, καὶ χρῆσιν καὶ εὐπρέπειαν· καὶ γὰρ βλέπει, καὶ φαίδρυνει τὸ πρόσωπον, καὶ κοσμεῖ τὴν ὄψιν, καὶ ὀρᾷ πάντα. Ἡ ἀκοὴ ἔχει τὴν χρῆσιν, ἔχει τὴν ἡβην· τὸ γὰρ περιεκείμενον κύμβαλον κοσμεῖ τὸ ζῶον. Ὅμοίως ἡ βίς ἔχει τὴν ὁσφρησιν ἀναγκαίαν· ἀλλ' ἔχει, παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα, ὡσπερ μεστότοιχον, καὶ πληροῦν τὴν εὐπρέπειαν· τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα μυκτῆρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μίαν καθόλου τὴν θέσιν. Τοῦτο δὲ διὰ τοῦτο ἔπλασεν ὁ Θεός. Διὸ καὶ Δαυὶδ· Ὁ φουτεύσας τὸ εὖς, οὐχὶ ἀκούει; ἢ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν, οὐχὶ κατανοεῖ; Οὕτω καὶ τὴν γῆν ἐποίησε, πρὸς εὐπρέπειαν, πρὸς χρῆσιν. Καὶ ἵνα μὴ δείξω σοι πολλὰ εὐπρεπῆ, ἐν εἰπῶν ὑπερβήσομαι. Ἐδῶκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, λέγω δὴ τῷ ἀνδρὶ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ μαστῶν ἀρμονίαν. Ἄνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν. Ἐστω γὰρ γυναικὶ διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως, διὰ τὴν χορηγίαν τοῦ γαλακτοῦ· ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν, διὰ τὴν εὐκοσμίαν. Ὡσπερ γὰρ ἐν τοῖς οἰκοδομήμασι τινὰ μὲν γίνεται διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τινὰ δὲ διὰ τὴν εὐπρέπειαν· οὕτως ὁ Θεὸς καὶ ἐκόσμησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπήρτισεν. Ἐπλασεν αὐτὸν χοῦν λαθῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Μακάριαι αἱ Χριστιανῶν ἐλπίδες, ἐὰν ἐπιγνώμεν ἃ ἀκούομεν. Διατί οὐκ εἶπε· Ἐλαβε βῶλον ἀπὸ τῆς γῆς; Τοσοῦτον σῶμα ἔπλασε· καὶ οὐ χρεῖαν ἔσχεν οὐδὲ βῶλου, ἀλλὰ χοῦν λαμβάνει; Ὁ Θεὸς προεῖδε τὰ μέλλοντα ὡς ὄντα. Ἐπειδὴ προφῆει, ὅτι μέλλει τελευτᾶν τὸ ζῶον, καὶ εἰς χοῦν μεταβάλλεσθαι, προλαθῶν ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἔδειξε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Λαμβάνει χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἵν' ὅταν ἴδῃς ἐν τάφῳ χοῦν, γνῶς ὅτι ὁ ἐκεῖνο πλάσας καὶ τοῦτο ἀνίστησιν. Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαθῶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Βλέπε διαφορὰν ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων. Τὰ ἄλλα πάντα ποιῶν ὁ Θεός, ὁμοῦ πάντα ἐπήγαγε, μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν. Πρόσεχε, παρακαλῶ. Ἐποίησε τὰ ρηκτά, ὁμοῦ σῶμα [486] καὶ ψυχὴν. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ζῶα· προήλθεν ὁμοῦ μετὰ τῶν σωματικῶν καὶ ἡ ψυχὴ. Τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ τῷ σώματι πρῶτον, εἶτα τῇ ψυχῇ. Διὰ ποῖαν ἐλπίδα; Οἷα ἡ πλάσις, τοιαύτη καὶ ἡ λύσις· τὰ ζῶα διὰ τοῦτο ἀνάστασιν οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ ὡς ἐγένετο, οὕτω καὶ ἀποθνήσκει· ὁμοῦ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔλαθεν ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτὸς δίδωσι κτίσας, δημιουργήσας, οὐκ ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐκβαλὼν, ἵν' ὅταν ἀποθάνῃ τὸ σῶμα, ἢ ὁ ἄνθρωπος, μὴ ἀπογινῶμεν τῆς ψυχῆς. Τί γὰρ, ὅτι ἐτάφη ἐν τάφῳ τὸ σῶμα; Μὴ προσδοκῆσης ἐκεῖ εἶναι τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς ἐλήφθη, οὐδὲ εἰς γῆν ἀπέρχεται. Ἐστησεν οὖν τὴν ἐλπίδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ προφητεῖαι τὴν ἀνάστασιν οὕτω λέγων·

^a Combefis. legendum putat ἔχειν τὴν τέρψιν. Sed lectio ut est ferri potest.

Τοῖς νεκροῖς ὀστέοις ἐγένετο σῶμα. Εἰτά φησιν, Ἐκ τεσσάρων ἀνέμων ἐλθέτω τὸ πνεῦμα, καὶ εἰσελθέτω εἰς τοὺς νεκρούς τούτους, καὶ ζήσάτωσαν. Οὕτω καὶ Δαυὶδ βοᾷ· Ἄνταρτελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Εἶδες δημιουργὸν τὸ Πνεῦμα; εἶδες συν-εργὸν Θεοῦ;

ε'. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐνεφύσησεν. Διὰ τοῦ, Ἐνεφύσησεν, τὸ ἀπλοῦν τῆς ψυχῆς ἐδειξε· διὸ οὔτε πολυαρμόνιος. Πρόσεχε λοιπόν. Ἐπειδὴ ἐπαλαιώθη ἡ δημιουργία, ἀνακαινίζει αὐτὴν ὁ Χριστὸς ἐπὶ οἰκονομίᾳ. Ἐπλάσθη Ἄδὰμ ἀπὸ γῆς· ἐπλάσεν ὁ Χριστὸς τοῦ τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα σὺ μάθης τὸν λαβόντα χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλάσαντα. Ἐνεφύσησεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἄδὰμ πνοὴν ζωῆς· ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγει· Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον. Ὁ ἀπόλεσεν ἐμφύσημα Ἄδὰμ, ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς ἀπέδωκε, καὶ ἐγένετο πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Πρόσεχε· ἐνταῦθα ἡ ὀκλοουθία α. Εἰ γὰρ καὶ κάμνει τῆς φωνῆς τὸ ὄργανον, ἀλλὰ τῇ συνῆθει ἐλπίδι προτρέχων καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν ἰκεσίας ὑποπέμνων, πιστεύω δοθῆναι μοι λόγον, οὐ διὰ τὴν ἀξίαν ἐμὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων προθυμίαν. Εἰ καὶ ἀνάξιοι τῶν ἁγίων ἐσμὲν, ἀλλ' ἐπαθον κάκεινοι ταῦτα, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας ἐνεποδίζοντο. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· Ἐκοιλίασα κρᾶζῶντα, ἐβραγχίασεν ὁ Λάρυγξ μου. Βέλτιον δὲ βραγχιῶντα λέγειν τὰ ὀρθά, ἢ ὀρθὴν ἔχοντα τὴν φωνήν, εἰσετραμμένην ἔχειν τὴν ψυχήν. Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. Τί ἐστιν Ἐδέμ; Ἐδέμ ἐρμηνεύεται τρυφή, ὡς ἂν εἴποι τις· Ἐφύτευσε παράδεισον ἐν τρυφῇ· ἀντὶ τοῦ· ἐν τόπῳ τρυφερῷ, ἐν τόπῳ καλῷ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει λέγει· Καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἄδὰμ, καὶ κατέκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. Διὰ τὴν μὴ εἰς ἄλλο κλίμα, ἀλλὰ κατ' ἀνατολὰς ὁ παράδεισος; Ὅθεν ἡ ἀρχὴ τοῦ ὁρόμου τῶν φωστῆρων, ἐκείθεν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς διαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Προμηνυεῖ ὁ Θεὸς τὸ μέλλον· κατ' ἀνατολὰς ἐν τῷ παραδείσῳ τίθησι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι ὡσπερ οὗτοι οἱ φωστῆρες ἀνατέλλοντες [487] τρέχουσιν εἰς δύσιν, καὶ δύνουσιν· οὕτω καὶ τοῦτον δεῖ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον δραμεῖν καὶ δύσαι κατὰ τὸν τύπον τῶν φωστῆρων, καὶ ἄλλην ἀνατολὴν πάλιν λαβεῖν ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἐδραμεν ὁ Ἄδὰμ εἰς δύσιν, ἔδυσεν εἰς τάφον· ἠκολούθησεν αὐτῷ τὰ πράγματα τῆς γῆς, καὶ συνετάφη τῷ δύσαντι. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐποίησεν ἀνατεῖλαι τὸν δύσαντα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ· Ἰδοὺ ἄρθρο, Ἀνατολὴ ὄρουμο αὐτῷ, καὶ ὑποκάτωθεν αὐτοῦ ἀνατέλλει· τούτεστιν, ἐκ τῶν τάφων. Ἐν τῷ Ἄδὰμ ἔδυσεν ὁ ἄνθρωπος, ἐν Χριστῷ ἀνέτελεν. Μαρτυρεῖ Παῦλος· Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἄδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. Καὶ ἔλαθεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Εἰσῆνεγεν αὐτὸν εἰς ἔτοιμον οἶκον. Ὅσπερ ὁ καλῶν τινα εἰς ἔσταςιν, πρῶτον παρασκευάζει τὸν οἶκον, καὶ τότε εἰσάγει τὸν κεκλιμένον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα παρασκευάσεν αὐτῷ ἐνδοκίμημα

* Sav. et Combefis. πρόσχε ἐντ. τῇ ὀκλοουθία.

ἀξιοπρεπὲς τὸν παράδεισον, καὶ οὕτως εἰσῆγαγε τὸν κεκλιμένον. Ποῦ ἐπλάσθη; Ἐν τῇ γῇ, ἔξω τοῦ παραδείσου. Ὅσπερ γὰρ φωστῆρες ἀλλαχοῦ ἐγένοντο, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὕτως ὁ Ἄδὰμ ἐπλάσθη ἔξω εἰς ἄλλην γῆν, καὶ τότε εἰσηγέθη εἰς τὸν παράδεισον. Πόθεν τοῦτο; Λέγει ἡ Γραφή ἐπὶ τέλει, ὅτε ἐξεβάλλετο ὁ Ἄδὰμ· Καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Ἄδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήθησθη. Ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν τὸν παράδεισον. Ἐργάζεσθαι. Τί γὰρ ἔλεγε ἐν τῷ παραδείσῳ; εἰ δὲ καὶ χρεῖα ἦν ἐργάτου, πόθεν ἄριστον; πόθεν τὰ ἄλλα τῆς γεωργίας ὄργανα; Ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστεύειν τῇ ἐντολῇ, τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν. Λέγει ὁ Σατῆρ· Τοῦτό ἐστιν ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεῖσθε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. Ὅσπερ οὖν τὸ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ ἔργον ἐστίν, οὕτω τὸ πιστεῦσαι τῇ ἐντολῇ, ὅτι ἐὰν ἀψηται, ἀποθνήσκει· ἐὰν δὲ μὴ ἀψηται, ζῆ. Ἐργον ἦν τῶν πνευματικῶν λόγων ἢ τήρησις. Παύλου ἔργον ποῖον; μὴ γεωργός ἦν ὁ Παῦλος; μὴ ἐτέραν ἔσχεν ἐργασίαν; οὐ τὸ πᾶν αὐτῷ ἔργον λόγος ἦν; οὐ κήρυγμα ἦν; Καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς· Τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. Ἐργάζεσθαι, φησὶν, αὐτὸν καὶ φυλάττειν. Ἀπὸ τίνος; Ἀριστῆς οὐκ ἦν, ὁ παροδότης οὐκ ἦν, ὁ ἐπιβουλεύων οὐκ ἦν· ἀπὸ τίνος φυλάττειν; Ἴνα φυλάξῃ αὐτὸν ἑαυτῷ· ἵνα μὴ παραδᾶς ἀπολέσῃ αὐτόν· ἀλλ' ἵνα τὴν ἐντολὴν φυλάττων φυλάξῃ ἑαυτῷ τὸν παράδεισον. Συγκάμνει τῇ φωνῇ καὶ τῇ διάνοι· ἀλλὰ τῶν νοημάτων γενώμεθα. Ἐθήκεν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Λοιπὸν σημειογραφεῖ ἡ Γραφή τὰ μέλλοντα διὰ τῶν προλαβόντων. Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτίζει τὸν παράδεισον. Ἀπὸ τούτου μάθε, ὅτι οὐ κηπούριον (sic) ἦν ὁ παράδεισος, μικρὸν ἔχων μέτρον. Ποταμὸς τοσοῦτος ἀρδεύει, ὥστε ἀπὸ τοῦ περιτεύματος αὐτοῦ τέσσαρα εἶναι ποταμοὺς. Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτίζει τὸν παράδεισον. Ἐκείθεν μετὰ τὸ ποιεῖσαι μ-ρίζεται [488] εἰς τέσσαρας ἀρχάς· εἰς τὸν Τίγριν, εἰς τὸν Νεῖλον, εἰς τὸν Εὐφράτην, εἰς τὸν ἐν τῇ Γραφῇ λεγόμενον Φεισῶν, ὃν νῦν λέγουσι Δανουθίον.

ζ'. Βλέπε μέγεθος ποταμοῦ μεριζομένου εἰς τέσσαρας· καὶ ὁ τοιοῦτος ὁμοῦ ἀρδεύει τὸν παράδεισον. Διὰ τὸ τοιοῦτος; ὁμοῦ ἦν Ἄδὰμ· τίς χρεῖα ἦν τοσοῦτου; Ἄλλ' οὐκ ἐνὶ μόνῳ ἐγένετο· ἀλλὰ τοῖς πέραςι τῆς οἰκουμένης. Ἦτοιμάζετο πατριάρχαις, προφήταις, ἀποστόλοις, εὐαγγελισταῖς, μάρτυσιν, ὁμολογηταῖς, ἁγίοις, πιστοῖς, ὀρθοδόξοις, εὐσεβῶς, πλιτευομένοις, πᾶσι τῶν δικαίων. Εἰ γὰρ τῷ ληστῇ ἐν μιᾷ ὥρᾳ ὁμολογήσαντι τὸν παράδεισον ὁ Σωτὴρ ἐπηγγεῖλατο λέγων· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ· ὁ κοπιᾶσας ἐκ νέας ἡλικίας Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ, Ἰακώβ, οἱ ἐκ τούτου πατριάρχαι· .....^b Καὶ πρὸ τούτων πάντων κληρονομεῖ ὁ ληστῆς τὸν παράδεισον. Ποιεῖ οὖν ὁ Θεὸς τὰ ἔργα, οὐ πρὸς τὸ φανώμενον, ἀλλὰ πρὸς τὸ προσδοκώμενον. Διὰ τὸ τοσοῦτ ν πλάτος γῆς ἐποίησεν; διὰ τὸν Ἄδὰμ, ἢ διὰ τοὺς νῦν κατοικοῦντας; Ἐκείθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχάς· οὐκ εἶπεν, εἰς τέσσαρα ἀπλώματα, ἀλλὰ, ἀρχάς, τούτεστι, πηγάς. Ὅνομα τῷ ἐνὶ Φεισῶν, ὃν

* Savil. et Combefis. κηπούρις. Savil. conj. κῆρος. Fort. leg. κηπούριον. unde hodiernorum κηπούρι. Infra Savil περισοῦματος.

^b Hic textus deficere videtur.

surrectionem vaticinatur his verbis : *Mortuis ossibus corpus factum est (Ezech. 37. 9)*. Deinde ait : *Ex quatuor ventis veniat spiritus, et ingrediatur in mortuos hos, et vivant*. Sic et David clamat : *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulvrem suum revertentur. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ (Psal. 103. 29. 30)*. Vidisti Spiritum creatorem ? vidisti cum Deo operantem ?

5. Sed ad propositum revertamur. *Insufflavit*. Per illud, *Insufflavit*, animæ simplicitatem ostendit : ideo nec multis concinnatur. Attende jam. Quia creatura inveteraverat, illam Christus in dispensatione (a) instaurat. Formatus est Adam de terra : formavit Christus cæci oculos ex luto, ut hinc noveris eum, qui accepit pulverem de terra, et formavit. *Insufflavit* Deus in faciem Adam spiracula vitæ ; *insufflavit* Christus in faciem apostolorum, et dixit : *Accipite Spiritum sanctum (Joan. 20. 22)*. Eam quæ perierat Adam insufflationem, Christus restituit, et factus est rursus homo in animam viventem. Hic seriei animi adhibe. Etiam si enim vocis organum deficit, consueta tamen spe præcurrans, fratrumque vota accelerans, credo dandum mihi esse verbum, non meriti mei causa, sed alacritatis auditorum gratia. Etiam si sanctis non simus comparandi ; at illi quoque talia sunt passi, corporisque infirmitatibus impediabantur. Id testificatur David dicens : *Laboravi clavans, rauce factæ sunt fauces meæ (Psal. 68. 4)*. Melius porro est rauce voce recta dicere, quam, recta voce, animo perversum esse. *Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem (Gen. 2. 8)*. Quid est Edem ? Edem significat delicias ; ac si quis diceret, Plantavit paradysum in deliciis, sive in delicioso loco, in pulchro loco. Ideoque in fine dicit : *Et eiecit Adam, et collocavit eum ex adverso paradysi voluptatis. Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem (Gen. 3. 24)*. Cur non in alio climate, sed ad orientem paradysus ? Unde initium cursus luminarium, inde principium vitæ hominum. Præsignificat Deus futurum : ad orientem in paradiso ponit hominem, ut ostendat, quemadmodum luminaria illa orientia currunt ad occidentem, et occidunt : ita et hunc oportere a vita in mortem currere et occidere, quemadmodum luminaria, aliumque rursus orientem sumere ex resurrectione mortuorum. Cucurrit Adam ad occidentem, occidit in sepulcrum : sequuntur sunt illum res terræ, et cum illo occidente sepultæ sunt. Venit Christus, et eum qui occiderat oriri curavit. Ideo dicit de illo propheta : *Ecce vir, Oriens nomen ejus, et sub illo oriatur (Zach. 6. 12)* ; nempe ex sepulcris. In Adam occidit homo, in Christo ortus est : id testificatur Paulus : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur » (1. Cor. 15. 22). « Et accepit Deus hominem, quem fecerat, et posuit illum in paradiso » (Gen. 2. 15). Intulit illum in paratam domum. Quemadmodum is, qui aliquem invitat ad convivium, primo apparat ædes, et tunc inducit eum

quem invitavit : sic et hæc quoque : paravit illi ædes magnificas, paradysum, et sic invitatum induxit. Ubinam formatus est ? In terra, extra paradysum. Quemadmodum enim luminaria, alibi facta sunt, et posita sunt in cælo : sic et Adam extra formatus est in alia terræ parte, et tunc inductus est in paradysum. Undenam hoc ? Ait Scriptura in fine, quando eiectus est Adam : « Et emisit Deus Adam de paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est. Posuit illum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum » (Gen. 2. 23). Ut operaretur. Quid in paradiso desiderabatur ? sin operario opus erat, undenam aratrum ? unde alia agriculturæ instrumenta ? Operari et custodire præceptum Dei, illique credere, Dei opus erat. Ait Servator : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille (Joan. 6. 29)*. Quemadmodum igitur Christo credere opus est, sic etiam credere præcepto, moriturum esse, si tetigerit ; victurum, si non tetigerit. Opus erat spirituum verborum observatio. Pauli opus quodnam ? num agricola Paulus erat ? num aliam habuit vocationem ? nonne totum ejus opus erat, verbum ? nonne prædicatio ? Dicit tamen discipulis, *Opus meum vos estis in Domino (1. Cor. 9. 1)*. *Ut operaretur, inquit, et custodiret illum*. A quonam ? Fur non erat, viator nullus, insidiator nullus : a quo custodiret ? Ut custodiret illum sibi ; ne prævaricatus amitteret ; sed ut mandatum custodiens servaret sibi paradysum. Una cum voce mens deficit : verum sententiis insistamus. *Posuit illum in paradiso*. Deinceps Scriptura ex iis quæ præcesserunt subindicat futura. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, irrigans paradysum (Gen. 2. 10)*. Hinc disce non hortulum fuisse paradysum, angustis terminis circumscriptum. Fluvius tantus irrigabat, ut ex ejus redundancia quatuor fluvii orientur. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, ut irrigaret paradysum*. Deinde postquam irrigaverat, dividebatur in quatuor capita ; in Tigrim, in Nilum, in Euphratem, et in Phisonem, sic in Scriptura dictum, quem nunc vocant Danubium.

6. *Cur tam late pateret paradysus, cum Adam solus inhabitaret. Fluviorum ex paradiso emanantium explicatio singularis*. — Vide magnitudinem fluvii divisi in quatuor flumina : hincque solus irrigat paradysum. Quorsum talis ? solus erat Adam ; quæ necessitas tanti fluvii ? Sed non uni tantum paradysus paratus erat, verum finibus terræ. Præparatus erat patriarchis, prophetis, apostolis, evangelistis, martyribus, confessoribus sanctis, fidelibus, pie viventibus, omnibus justis. Si enim latroni una hora contenti paradysum Servator promisit dicens : *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43)* ; qui a juventute laborarunt, Abraham, Isaac, Jacob, hujus filii patriarchæ, (a) [illum utique sunt consequuti.] At ante hos omnes latro paradysum consequitur. Opera ergo Deus edit, non ejus causa quod apparet, sed ejus quod exspectatur. Cur tantam terræ latitudinem fecit ? an propter Adamum, an propter eos qui illam nunc inhabitant ?

(a) Quæ unius clauduntur, desunt in Græco.

(a) Scilicet, in incarnatione sua. Mos est Ecclesiasticis scriptoribus per dispensationem, incarnationem intelligere.

Inde dividitur in quatuor principia. Non dixit, In quatuor expansa flumina, sed in quatuor principia, id est, fontes. Nomen uni Phison, quem modo dicebamus; deinde Gehon, hic est Nilus. Gehon vetus nomen ejus est: id testificatur Jeremias dicens: *Quid tibi et via Ægyptii, ut bibas aquam Gehon (Jer. 2. 18)? Illic animum adhibe. Cogita hunc esse paradisum.* Ille enim melius aspectu quam verbo traduntur. Prodit ingens fluvius, copioso præditus alveo, et rigat paradisum. Inde in subterraneum quemdam hiatus fertur, immensamque sub terra penetrat viam, ut novit is qui viam stravit Dominus: fluxusque diu latet, atque in diversa loca dividitur, inveniturque alius in Æthiopia, alius in occidente, alius in oriente, Deo sic per subterraneum alveum trahente, primoque fluvio extraneos fontes curante. Cur ita? Ne fluviorum vestigia sequentes, paradisum invenirent, ne posset hominibus pervius esse. Nam si eo iter esse posset, nemo ante divites paradisum inveniret: verum Deus occultis tam pauperibus, quam divitibus, ut sola virtute viam invenirent. Quantum laboris suscipere patriarchæ, prophetæ, sancti, quærentes paradisum, nec invenerunt. Latro, qui in illa via non inceserat, sed credidit, vere viam invenit, eum nempe qui dixit, *Ego sum via.* Invenit paradisum, quem inobsequentia primo homini oclusit (*Joan. 14. 6*). Causam autem quæro cur historiographus, commemorato primo fluvio, dixerit: *Ibi est aurum bonum, carbunculus et lapis prasinus (Gen. 2. 12).* Si prorsus terrarum orbem describeret, oporteret sane in qualibet regione dicere quæ illic bona orientur, smaragdos, hyacinthos, ubi topazium, ubi diversæ illæ materiæ; sed aurum tantum ac duos lapides assumit, sacerdotii primitias, quia sacerdos auream laminam gestabat, in qua Dei nomen erat inscriptum. Erant duodecim lapides supra sacerdotis pectus, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, ligurius, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onyx (*Exod. 28. 17-20*). Ex his duodecim lapidibus prasinus segregatus est tribui sacerdotali, et carbunculus regiæ. Quid ita? Quia ignis proprium est urere et illuminare: regisque proprium benefacere et punire. Ponit Ruben primam tribum in sardio, Symeonem in topazio, Levi in lapide prasino, Judam, ex quo Christus, in carbunculo rubicundo. Certe Isaias post multa elapsa tempora dicit Jerosolymæ: *In manibus meis depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper. Ecce præparo carbunculum lapidem tuum (Isai. 49. 16. et 54. 11),* Servatorem significans. *Ecce enim, inquit, ponam in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum: et qui credet in eum, non confundetur (Isai. 28. 16).* Carbunculus ergo segregatus est regiæ tribui; prasinus sacerdotali: nam sacerdotii est recte *πράττειν*, agere. A fluvio illo dirimuntur quatuor fontes fluviorum. Cur ergo aqua eorum non æqualis est? Quærunto enim studiosi, si ab uno fluvio, aut ab uno fonte, cur non una omnium qualitas? Quid ergo rei est? Afficiuntur secundum terram, et qualitates locorum, per quæ transeunt. Quemadmodum ipsa aqua unam habet

naturam et qualitatem, sed si absinthium, si anethum, si ruta infundatur, aliam acquirit qualitatem; ac natura quidem una, sed materiæ transmutant. Sic etiam in fluviis, quia per extranea loca manant; alius per terram, quæ diversam habet qualitatem, alius per aliam, a locis inficiuntur.

7. Ubi a positione locorum flumina qualitatibus affecerat, demum in paradiso facit *Omne lignum pulchrum visu, et ad escam suave (Gen. 2. 9).* Prius transgressoris excusationem abstulit. Quia enim de muliere dixit, *Vidit mulier lignum, quod pulchrum visu esset, et ad vescendum suave (Gen. 3. 6):* ne quis putaret, inter alia ligna hoc solum decorum fuisse, hanc præstantiam omnibus inesse testificatus est, et visu elegantia, et valde bona, ut discas eum non ex penuria transgressum esse, sed in affluentia cum esset prostratum fuisse. *Et lignum vitæ, inquit, in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali (Gen. 2. 9).* Tria lignorum discrimina: alia illi data sunt, ut viveret; alia, ut bene viveret; alia, ut semper viveret. Erat unde bene viveret, ex quibus edere licebat; erat unde bene viveret, ex prohibitis. Poterat enim bene vivere, si tetigisset non prohibita, et non tetigisset prohibita. Illud erat bene vivere, Deo obsequi. Positum erat lignum vitæ in medio, quasi præmium; lignum scientiæ, ut palaestra, ut gymnasium. Si mandatum serves circa lignum hoc, accipis præmium. Ac vide miraculum. Paradisi ligna omnia, ubique in circuito vernantia, ubique fructifera: duo tantum in medio erant, ad gymnasium et stadium. Quæ in circuito alimentum præbebant. Verum transgressionis et ligni sermo aliud in tempus reservetur; propositum autem hoc jam est: adducit Deus animalia omnia ad Adamum. Audiant hæretici: nec mireris si ad singula dicta, ad singulas voces contra hæreticos agatur; per omnem enim occasionem reprehenduntur ii qui contra gloriosum regnum insurgunt. *Lapis ex muro clamat (Habac. 2. 11);* non dico, verbum ex Scriptura, *Iota unum, aut unus apex (Math. 5. 18),* hæreticos inculpato non sinunt; ab omnibus accusantur qui negant omnium Dominum. Animadvertite igitur. Videre erat rem stupendam, Adamum stantem, et Deum quasi ministrum ad Adamum adducentem. *Adducit enim Deus animalia.* Hic attende, non dicta, sed sententiam. Cogita Deum stantem, et Adamum explorantem. Adduxit Deus omnia, Adamo dixit verbi gratia: Quo nomine hic tibi videtur vocandus esse? Isque ait: Vocetur leo. Hoc Deus sanxit. Hic vero quo nomine? Taurus vocetur. Recte statuisti. Similiterque singulorum nomina Deus obsignavit. Ait enim Scriptura: *Adduxit ea ad Adam, ut videret, quid vocaret ea. Et omne quod vocavit Adam, hoc est nomen ejus.* Vide. Quia ad imaginem ipsum creaverat, voluit et honorem in conspectu proferre, et ostendere vere ipsum imaginem sapientiæ ferre. Ac rem miram vide. Deus sibi nomina ante desinierat, volebatque per imaginem suam ostendere, Adami decreta cum Dei voluntate consentire. Certe cum vellet ostendere Scriptura, hæc quæ Adamus imposuit nomina, Deum

ἀρτίως εἰρηκαμεν· εἶτα ὁ Γῶν· οὗτός ἐστιν ὁ Νεῖλος. Γῶν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα. Μαρτυρεῖ Ἰερემίας λέγων· *Τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου, τοῦ πειρῆ ὕδωρ Γῶν;* Ἐνταῦθα πρόσεχε. Νόμισον τοῦτον εἶναι τὸν παράδεισον. Ἄ * γὰρ ὕψει μᾶλλον ἢ λόγῳ παραδίδεται. Προέρχεται ποταμὸς πολὺς, πλούσιον νᾶμα ἔχων, καὶ ἀρδεύει τὸν παράδεισον. Ἐκεῖθεν φέρεται εἰς ὑπόνομόν τι χάος, καὶ δύνει ὑπὸ γῆν ἄπειρον, ὡς οἶδεν ὁ τὴν ὁδὸν στρώσας Δεσπότης· καὶ λανθάνει ἐπὶ πολὺ τὸ βεῦμα, καὶ εἰς διαφόρους τόπους ἀναδίδεται, καὶ εὐρίσκειται ὁ μὲν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὁ δὲ εἰς δύσιν, ὁ δὲ εἰς ἀνατολήν, τοῦ Θεοῦ οὕτω δι' ὑπόνομον ἔλκοντος τὸ βεῦμα, καὶ ποιούτους ξένας πηγὰς τῶ πρώτῳ ποταμῷ. Διατί δὲ τοῦτο; Ἴνα μὴ τοῖς ἴχθυσι τῶν ποταμῶν ἀκολουθοῦντες εὕρωσι τὸν παράδεισον, ἵνα μὴ ἦ τοῖς ἀνθρώποις καταληπτός. Εἰ γὰρ ἦν ὀδεύσαι, οὐδεὶς ἂν εὔρε προτῶν πλουσιῶν τὸν παράδεισον· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπέκλεισε καὶ πένθησι καὶ πλουσίους, ἵνα ἀρετῇ μόνον εὕρωσι τὴν ὁδόν. Πόσα ἔκαμον πατριάρχει, προφήται, ἅγιοι, ζητοῦντες τὸν παράδεισον, καὶ οὐχ εὔρον; Ὁ ληστής τὴν ὁδὸν οὐχ ὀδεύσας, ἀλλὰ πιστεύσας, ἀληθῶς εὔρε τὴν ὁδόν, τὸν λέγοντα· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός*. Εὔρε τὸν παράδεισον, ὃν ἀπέκλεισεν ἡ παρακοὴ τῶ πρώτῳ ἀνθρώπῳ. Ζητῶ δὲ τὴν αἰτίαν διὰ τί ὁ ἱστοριογράφος μνημονεύσας τοῦ πρώτου ποταμοῦ εἶπεν, ὅτι *Ἐκεῖ γίνεται τὸ χρυσίον τὸ καλόν, καὶ ὁ ἀνθραξ, καὶ ὁ λίθος ὁ πράσινος*. Εἰ ὅπως ἐχωρογράφει τὴν οἰκουμένην, ἐχρῆν εἰπεῖν τὰ ἐν ἐκάστη χώρᾳ γινόμενα κατὰ, τοὺς σμαράγδους, τοὺς ὑακίνθους, τοῦ τοπάζιον, ποῦ αἱ διαφοραὶ τῶν ὕλων ὕλαι β· ἀλλ' ἐπιλέγεται χρυσὸν καὶ δύο λίθους, τὰς ἀπαρχὰς τῆς ἰερωσύνης, ἐπειδὴ ὁ ἱερεὺς ἐφόρει πέταλον χρυσοῦν, [489] ᾧ ἐπεγέγραπτο τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Δώδεκα λίθοι ἦσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἱερέως· σάρδιον, τοπάζιον, σμαράγδος, ἀνθραξ, σάφειρος, ἰάσπις, λιγύριος, ἀγάτης, ἀμέθυστος, χρυσόλιθος, βήρυλλος, δόνυχιον. Ἐκ τῶν δώδεκα λίθων τούτων ὁ πράσινος ἀφώριστα τῇ ἱερατικῇ φυλῇ, ὁ ἀνθραξ τῇ βασιλικῇ. Διατί; Ἐπειδὴ πυρὸς ἴδιον τὸ καλεῖν καὶ φωτίζειν· καὶ βασιλεύς ἴδιον εὐεργετεῖν καὶ κολάζειν. Τίθησι τὸν Ῥουβὴμ τὴν πρώτην φυλὴν ἐν τῷ σαρδίῳ, τὸν Συμεὼν ἐν τῷ τοπάζιῳ, τὸν Λευὶ ἐν τῷ πράσινῳ λίθῳ· τὸν Ἰούδαν, ἐξ οὗ ὁ Χριστὸς, ἐν τῷ ἀνθρακί τῷ πυρρῷ^c. Ἀμέλι· Ἡσαίας μετὰ πολλοὺς χρόνους λέγει τῇ Ἱερουσαλήμ· *Ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφηκά σου τὰ τεῖχη, καὶ ἐνώπιόν μου εἶ διὰ παρτός*. Ἰδοὺ ἐτοιμάζω ἀνθρακα τὸν λίθον σου, τὸν Σωτήρα λέγων. Ἰδοὺ γάρ, φησί, τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀμφογωνίατον, ἐκλεκτόν, ἔντιμον, καὶ ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυρῆθῃ. Ὁ τοῖνον ἀνθραξ ἀφώριστα τῇ βασιλικῇ φυλῇ· ὁ πράσινος τῇ ἱερατικῇ· τὸ γὰρ πράττειν καλῶς τῆς ἱερωσύνης. Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ἀφορίζονται τέσσαρες πηγαὶ ποταμῶν. Διατί οὖν τὸ ὕδωρ αὐτῶν οὐκ ἴσον; Ζητοῦσι γὰρ οἱ φιλομαθεῖς, εἰ ἀπὸ ἐνὸς ποταμοῦ, ἢ μιᾶς πηγῆς, διατί μὴ μία ποιότης πάντων; Τί οὖν ἐστι; Μεταλαμβάνουσι τῆς γῆς, καὶ τῆς ποιότητος τῶν τόπων, δι' ὧν παρέρχονται. Ὡσπερ καὶ αὐτὸ τὸ ὕδωρ μίαν μὲν ἔχει φύσιν καὶ ποιότητα, ἀλλ'

ἐὰν συμβραχῇ ἀψινθίῳ, ἄλλην ποιότητα ποιεῖ· ἐὰν ἀνήθῳ, ἄλλην· ἐὰν πηγάνῳ, ἄλλην· καὶ ἢ μὲν φύσις μία, αἱ δὲ ὕλαι μεταποιούσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ποταμῶν. ἐπειδὴ διὰ ξένων ὀδεύουσι τόπων, ὁ μὲν διὰ γῆς ἐτέραν ἐχούσης ποιότητα, ὁ δὲ δι' ἐτέρας, ποιοῦνται τοῖς τόποις.

ζ· Ἐπεὶ δὲ τῇ θέσει τῶν τόπων ἐποίησε τοὺς ποταμούς, λοιπὸν ποιεῖ ἐν τῷ παραδείσῳ *Πᾶν δένδρον καλὸν εἰς ὄρασιν, καὶ ὠραῖον εἰς βρώσιν*. Προαεῖλε τοῦ παραβάτου τὴν ἀπολογία. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, ὅτι *Εἶδεν ἡ γυνὴ τὸ ξύλον, ὅτι καλὸν εἰς ὄρασιν, καὶ ὠραῖον εἰς βρώσιν*· ἵνα μὴ τις νομίῃ, ὅτι παρὰ τὰ ἄλλα ξύλα ἐκεῖνο μόνον ἦν εὐπρεπὲς, ταύτην τὴν ἀρετὴν ἐμαρτύρησε πᾶσιν, ὅτι ὠραῖα τῇ ὕψει καὶ καλῇ σφύδρα, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ δι' ἔνδειαν παρέβη, ἀλλ' ἀφθονίαν ἔχων ἐξετράπη. *Καὶ τὸ ξύλον, φησί, τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ ποιηρὸν*. Τρεῖς διαφοραὶ ξύλων· τὰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ, ἵνα ζῆ· τὰ δὲ, ἵνα εὖ ζῆ· τὰ δὲ, ἵνα ἀεὶ ζῆ. Εἶχεν οὖν τὸ ζῆν, ἐξ ὧν ἐπέτρεψεν· εἶχε τὸ εὖ ζῆν, ἐξ ὧν ἐκόλυσεν. Ἦν γὰρ εὖ ζῆσαι, ἀπτόμενον μὲν ὧν οὐκ ἐκόλυσε, μὴ ἀπτόμενον δὲ ὧν ἐκόλυσε. Τοῦτο ἦν εὖ ζῆσαι, τῷ Θεῷ πεισθῆναι. Ἐκεῖτο τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ, ὡσπερ βραβεῖον· τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, ὡς πάλαισμα, ὡς γυμνάσιον. Φυλάξας τὴν ἐντολήν ἐπὶ τούτῳ τῷ ξύλῳ, λαμβάνεις τὸ βραβεῖον. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὅλα τὰ ξύλα τοῦ παραδείσου κύκλῳ πανταχοῦ κομῶνται; [490] πανταχοῦ βρύοντα· τὰ δύο μόνον ἐν μέσῳ γυμνάσιον ἦν καὶ στάσιον. Τὰ κύκλῳ τροφή ἦν. Ἄλλ' ὁ τῆς παραβάσεως καὶ τοῦ δένδρου καιρὸς ἄ ἐτέρῳ ταμειεύσθω καιρῷ· τὸ δὲ προκείμενον· ἀγεὶ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα ὅλα πρὸς τὸν Ἀδὰμ. Ἀκουέτωσαν οἱ αἰρετικοί· καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ δι' ἐκάστης λέξεως καὶ δι' ἐκάστης φωνῆς ὁ πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἀποτείνεται λόγος· διὰ πάσης γὰρ προφάσεως κατηγοροῦνται οἱ κατὰ τῆς βασιλείας τῆς δεδοξαμένης ἐπαίρομενοι. *Λίθος ἐκ τοίχου μοῶ*^d· οὐ λέγω, λόγος ἀπὸ Γραφῆς, *Ἰῶτα ἐν, ἢ μία κεραία* οὐ παραλιμπάνει τοὺς αἰρετικούς ἀμέμπτους· διὰ πάντων κατηγοροῦνται οἱ τὸν πάντων Δεσπότην ἀρνούμενοι. Πρόσεχε τοῖνον. Ἦν ἰδεῖν ξένον, τὸν Ἀδὰμ ἐστῶτα, καὶ τὸν Θεὸν ὡς ὑπέρτερον προσάγοντα τῷ Ἀδὰμ. ἤγαγε γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα. Ὡδε πρόσεχε, μὴ τῇ λέξει, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ. Ἐννόησον τὰν ἐστῶτα Θεόν, καὶ τὸν Ἀδὰμ δοκιμάζοντα. Παρήγγαυ ὁ Θεὸς ὅλα, λέγει τῷ Ἀδὰμ· φέρε εἰπεῖν· Τί σοι δοκεῖ κληθῆναι τούτον; Καλεῖσθω λέων. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἐτύπωσεν. Εἶτα, οὕτος τί; Ταῦρος καλεῖσθω. Καλῶς ἔταξας. Ὁμοίως τῶν καλουμένων ἕκαστον ὁ Θεὸς ἐσφράγισεν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· *ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. Καὶ πᾶν ὁ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ*. Βλέπε. Ἐπειδὴ ἐποίησεν αὐτὸν κατ' εἰκόνα, ἠθέλησεν εἰς ὕψιν προσενέγκαι καὶ τὴν τιμὴν, καὶ δεῖξαι ἀληθῶς ὅτι φέρεται τὴν εἰκόνα τῆς σοφίας. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν. Ὁ Θεὸς προετύπωσεν αὐτῷ τὰ ὀνόματα· ἐβούλετο δὲ δειχθῆναι διὰ τῆς εἰκόνας, ὅτι συμφωνεῖ τοῦ Ἀδὰμ τὰ δῶγματα τοῖς τοῦ Θεοῦ βούλημασιν. Ἀμέλει βουλομένη ἡ Γραφή δεῖξαι, ὅτι ταῦτα, ἃ ἔθηκε, ὁ Θεὸς προώρισε,

^a Sav. in marg. γρ. τινά.

^b Fortasse legendum αἱ διαφοραὶ τῶν ὕλων ὅλαι. Savil. conj. τῶν ξύλων ὕλαι.

^c Vaticanus habet τῷ πυρῷ, scilicet πυρρῷ rubicundo. Savil. τῷ πυρῷ.

^d Putat Combefis. legendum λόγος, recte quidem: sed καιρός forte ferri potest in tam inaccurato scriptore.

φησί· *Και πᾶρ ὃ ἐκάλεσεν αὐτὰ δ' Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ*· ἀντὶ τοῦ, Προώριστο τοῦτο, ὁ Θεὸς ἐδόξασεν.

Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν. Στήκει α ὁ Ἀδάμ, καὶ ὁ Θεὸς προφηγαγεν αὐτῷ τὰ ζῶα, καὶ οὐχ ὑβρίζεται προσάγων τῷ δούλῳ ὁ Δεσπότης. Καὶ ἐὰν ἀκούσωσιν αἰρετικοὶ, ὅτι Χριστὸς ἡμᾶς προσάγει τῷ Πατρὶ, εὐθέως λέγουσιν· Ὁρᾷς ὅτι δούλος ἐστίν; *Ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδάμ*. Εἰστήκει ὁ δούλος κρίνων, καὶ ὁ Δεσπότης προσάγων. Καὶ ὁ Θεὸς μὲν τῷ Ἀδάμ προσάγων οὐχ ὑβρίζετο· Χριστὸν δὲ ἐὰν ἀκούσωσι προσάγοντα τῷ Πατρὶ, εἰς ὑπέρητον τάξιν ἔλκουσιν. Ἐὰν εἴπῃ ὁ Σωτὴρ· *Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ*· εὐθέως οἱ αἰρετικοὶ ὀρθὰ τὰ ὕατα ^b, μᾶλλον δὲ στρεβιλὰ. Τῷ Ἀδάμ προσάγων ὁ Θεὸς τὰ ζῶα, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ ὑπέρητος· ἀνθρωπων Θεὸς Θεῶν ἐὰν προσαγάγῃ, ὑπέρητος τάξιν ἔχει; Ἴνα δὲ μὴ θρέψῃ σου τὴν νόσον ἢ ἀγνοία τῶν λόγων· ἐγὼ οἶδα καὶ Ἰῶν προσάγοντα τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα τῷ Ἰῶ. Καὶ γὰρ εἰπὼν· *Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ*· ὁ αὐτὸς πάλιν· *Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος ἐπέκλυσε αὐτόν*. Ἄλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, οἶδα προειρηκώς, ἀλλὰ συγγενὲς τῇ ὑποθέσει τὸ ῥῆμα· συμβαίνει δὲ τότε μὴ ἀκροκοῖναι· καὶ νῦν λέγω. Ἐνόησον πόσα ἐστὶ τὰ [491] τετράποδα· ἀλλ' ἐνόησον τὰ ἡμερα, τὰ ἀγρία, τὰ ἐν ἔρσει, τὰ ἐν πεδίῳ, τὰ ἐν Γαλλίαις, τὰ ἐν Ἰνδία, τὰ ἐν ὄλοις τοῖς κλίμασι τῆς οἰκουμένης· πάλιν ἐρπετὰ, τὰ γένη, τὰ εἶδη, τὰ πετεινά ὄλα, τὰ νηκτά· ὄλα τὰ ἐν θαλάσῃ, τὰ ἐν λίμναις, τὰ ἐν ποταμοῖς· ὄλα ταῦτα παρηγάγετο, καὶ ἐκάστω ὄνομα ἐτίθει ὁ Ἀδάμ· καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἀντίειπεν, ἀλλ' ἐνέμεινεν. Μυριάδες ὀνομάτων, καὶ στοιχεῖ ε ὁ Θεός· ἐν ὄνομα λέγει ὁ Θεὸς μαρτυρῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου*, καὶ παραγράφονται οἱ αἰρετικοὶ τὴν φωνὴν ἐνὶ ὀνόματι μαρτυροῦσαν· ἐκείνην τὴν ἁγίαν φωνὴν, τὴν μυρία ὀνόματα δεξαμένην καὶ μὴ παραχαράξασαν. Ἰρροσηγέθη τὰ ζῶα καὶ ὀνομάσθη. Λοιπὸν εἰστήκει οὗς βασιλεύς.

η'. Ὄσπερ ἐὰν στρατευθῶσι, σφραγίδι βασιλικῇ σημειοῦνται· οὕτως ἐπειδὴ ἐμελλεν αὐτῷ τὴν δεσποτεῖαν παραδιδόναι, ποιεῖ ὀνόματα θείναι ὡς δεσπότην, ὀνόματα γὰρ οὐ τίθησιν, ἢ Δεσπότης μόνος καὶ Πατήρ. Πρόσεχε. Τῶν ὀνομάτων α μὲν εἴηκεν ὁ Θεός, α δὲ ὁ Ἀδάμ. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς ἐκάλεσεν οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, στερέωμα, ἡμέραν, φῶς, νύκτα, καρπὸν, βοτάνην, χόρτον, ξύλα· τὰ κτήνη δὲ καὶ τὰ πετεινά ὁ Ἀδάμ εἶπεν· ταῦνα, ἀετὸν, μόσχον, πρόβατον· οὗτος τὰ εἶδη, ἐκεῖνος τὰ γένη, ἵνα μὴ ψεύσῃται τὸ ῥῆμα τοῦ εἰπόντος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*. Ὁ Θεὸς ὀνόματα τίθησι τοῖς φωστῆρσι· τὴν ἄρκτον, τὸν ὄριονα, τὴν πλειάδα, τὸν ἔσπερον, τὸν φωσφόρον. Ταῦτα πάντα ὁ Θεὸς ὀνόμασεν. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· *Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἄστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν*. Θεὸς ὀνοματοποιεῖ τὰ ἄνω, Ἀδάμ τὰ ἐπὶ γῆς· καλεῖ ὁ Θεὸς οὐρανὸν, γῆν, πάντα τὰ ἄλλα· καλεῖ τὸν Ἀδάμ, πῶρ, ἀνθρώπων. Ὁ Ἀδάμ τὶ καλεῖ; Ὄνομα τοῖς κτήνεσι, τοῖς πετεινοῖς, τοῖς ἐρπετοῖς, τοῖς θηρίοις.

Καλεῖ ὄνομα ξένον ὁ Ἀδάμ, ὅσπου σάρκα, περι

^a Sav. εἰστήκει.

^b Sav. lo. λείπει ἔχουσι.

^c Sic Combeffa. Savil. in textu στοιχεῖα, in margine στοιχεῖ.

τῆς γυναικὸς λέγων· *Τοῦτο γῆν ὅσπου ἐκ τῶν ὀσῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*. Ὁ γὰρ Θεὸς ὅτε αὐτὸν ἐπλασεν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐξ ὀστέων αὐτὸν ἐπλασε καὶ σαρκός. Πάλιν ὁ Θεὸς λέγει, ἄρβρον· οὗτος λέγει, ἀνήρ· ὁ Θεὸς λέγει, θῆλυ· οὗτος λέγει, γυνή. Καὶ τὸ θαυμαστὸν ἐπειδὴ Πνεύματος ἁγίου ἐπεπλήρωτο, καὶ οὐδέπω ἦν παραβάς ὁ ἄθλιος, ἀλλ' ἔγεμε χάριτος, ἢ προφητεία, ἣν διεῖλον πρὸς ἡμερῶν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ὅλη ἦν ἐν αὐτῷ. Ἦδει γὰρ τὰ προλαβόντα, ἦδει τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα. Πῶς τὰ παρόντα ἦδει; Ἐν σώματι ἐξωθεν ὅσπου ὄν φαίνεται; ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα εἶχε, λέγει· *Τοῦτο γῆν ὅσπου ἐκ τῶν ὀσῶν μου*. Πόθεν ἦδει, εἰ μὴ Πνεῦμα ἅγιον ἀπεκάλυψεν; Διὰ τὸ οὖν πρῶτον ὄσπου, καὶ τότε σὰρξ; Ἐπειδὴ πρῶτον πλευρὰν ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ. Αὕτη, φησί, κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη. Προφητεύει τὰ προλαβόντα, εἶπε τὰ παρόντα· λέγει τὰ μέλλοντα· Ἀντὶ [492] τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα. Οὐδέπω γάμος, καὶ πόθεν πατήρ καὶ μήτηρ; πάλιν ἀκούεωσαν αἰρετικοὶ. Ἠθέλησεν ὁ Θεὸς ποιῆσαι τῷ Ἀδάμ τὴν γυναῖκα. Ἐπέβαλεν ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδάμ, καὶ ὑπνωσεν. Πᾶν ῥῆμα Θεοῦ ἀρχαῖον κανὼν ἐγένετο τῆς φύσεως. Ἐπαίδευσεν ἀπὸ τοῦ πρῶτου, πῶς δεῖ ἀπομερίζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πλάσμα. Ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀδάμ ὑπνον. Θαυμαστὸν πρᾶγμα. Τὸν καιρὸν λέγει, καθ' ὃν ὁ γάμος. Ὑπνος ἔκστασις λέγεται, ἐπειδὴ ὡπερ ἔξω αὐτοῦ στήκει ὁ ἀνθρώπος. Ἔσω ἡ ψυχὴ, καὶ οὐκ ἔσω ἐστίν. Οὐκ αἰσθάνεται, οὐ νοεῖ, ἀκούουσα οὐκ ἀκούει. Ὄσπερ σήμερον λέγομεν· Ἐκστάσις ἐχρήσατο, ἔξω τῶν πραγμάτων γενόμενος· οὕτως ἡ ψυχὴ, ὅταν ἔξω γένηται τῶν αἰσθήσεων, ἐν ἐκστάσει ἐστὶ. Καὶ ὑπνωσε, φησί, καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Ἐρωτάσθωσαν αἰρετικοὶ ταῦτα· πῶς ἔλαβεν ὁ Θεός; πῶς οὐκ ἤλησεν ὁ Ἀδάμ; πῶς οὐκ ὠδυνήθη; Μία θριξ ἀποσπᾶται ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ὀδυνώμεθα· κἂν ὑπνῶν τις ἦ εἰς τὰ βάθη, ὑπὸ τῆς ἐδύνης ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων· τοσοῦτον μέρος ἐπαίρεται, τοσαύτη πλευρὰ σπαράττεται, καὶ οὐκ ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων; Οὐκ ἀπέσπασεν αὐτὴν βίξ, ἵνα ἐξυπνισθῇ, οὐκ ἀπεσπάραξεν· ἀλλὰ θέλουσα ἡ Γραφή τὸ σύντομον δεῖξαι τοῦ τεχνίτου, λέγει, Ἐλαβεν. Ἐλύθησαν οἱ ἄρμολογοί, καὶ οὐκ ἤσθητο;

θ'. Ἐλαβε τὴν πλευρὰν, ὡπερ ἔλαβε τὸν χοῦν. Εἰ ἦν ἄλλος ὁ ἀρμόσας, καὶ ἄλλος ὁ λύσας, μάχη ἦν· εἰ δὲ ὁ δῆσας ἔλυσεν, ἡδέως πῶς ἔλυσεν. Ἐλαβε τὴν πλευρὰν, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Πόθεν ἀνεπλήρωσεν; ἐκ τοῦ ἄλλου σώματος ἐλλυσε; Ἀλλὰ πᾶν σῶμα ἐλκόμενον, λεπτότερον γίνεται. Πῶς ἀνεπλήρωσεν; Καὶ περὶ σώματος λαλοῦμεν, καὶ οὐ νοοῦμεν· περὶ Θεοῦ λαλοῦμεν, καὶ πολυπραγμονοῦμεν; Καὶ ὠκοδόμησεν ὁ Κύριος τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα. Πόθεν ὀφθαλμοὶ ἀπὸ πλευρᾶς ἐπάγησαν; πόθεν καρδία λογιζομένη; πόθεν γλῶττα φεγγομένη; πῶς διετέθη ἀπὸ πλευρᾶς ἔντερον; πῶς ἐγένετο ἀπὸ πλευρᾶς ἰπαρ; Ταῦτα πῶς ἐγένετο οὐκ ἰσχυεῖς καταλαβεῖν, καὶ τὸν τεχνίτην πολυπραγμονεῖς; Ἀλλὰ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ βλέπε πανταχοῦ. Οὐ πρότερον ἔλαβεν ὁ Θεός ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ τὴν πλευρὰν, ἕως ὅτε ὑπνον αὐτῷ ἐπέβαλεν. Διὰ τὸ οὖν πᾶν πᾶν ἡ ἀμαρτία ἐμελλε γίνεσθαι, ἢ διὰ τῆς γυναικὸς εἰσελθούσα. Ἦλθεν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ πλευρᾶς φέρων ὕδωρ καὶ αἶμα, ὕδωρ ἀποπλύνει τὰ

præfinitis, ait : *Et omne quod vocavit Adam, hoc est nomen ejus*; ac si dicat, Præfinitum erat, hoc Deus decreverat.

Contra Arianos. — Verum ad propositum revertamur. Stat Adam, et Deus adducit illi animalia, nec dedecori est Domino, quod adducat ad servum. Et si audiant hæretici, Christum nos adducere ad Patrem, statim dicunt : Viden' illum esse servum? *Adduxit illa ad Adam.* Stabat servus judicans, et Dominus adducens. Ac Deus quidem Adamo adducens non injuria afflicebatur; Christum vero si audiant hæretici ad Patrem adducere, statim in ministri et famuli ordinem trahunt. Si dicat Servator, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me (Joan. 14. 6)* : statim hæretici arrepti, imo perversi stant auribus. Adducens ad Adamum animalia Deus, non est ejus minister; hominem si Deus Deo offerat, ministri habet ordinem? Ne autem morbum tuum alat verborum ignorantia; ego scio et Filium offerre Patri, et Patrem Filio. Cum dixisset : *Nemo venit ad Patrem, nisi per me (Joan. 6. 44)*; idem rursus ait : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus cælestis traxerit eum.* Sed quod jam ante me dixisse scio; verum hoc ad rem jam quadrat : contingit autem sæpe ut non audiatur, et nunc etiam dico. Cogita quot sunt quadrupedes; sed tecum reputa quæ sint mansueta, quæ fera, quæ in montibus, quæ in planitie, quæ in Galliis, quæ in India, quæ in omnibus orbis climatibus : rursus reptilia; eorum genera et species, volatilia omnia, natalia; quæcumque sunt in mari, quæ in stagnis, quæ in fluviis : hæc omnia adducebantur, et singulis nomina imponebat Adam, Deusque non contradicebat, sed acquiescebat. Innumera nomina sunt, hisque acquiescit Deus : unum nomen dicit Deus ex cælo testificans : *Hic est Filius meus (Matth. 3. 17)* : et hanc vocem prave detorquent hæretici, quæ uni tantum nomini testimonium præbet : illam sanctam vocem, quæ innumera suscepit nomina nullumque delevit. Adducta sunt animalia, et nomina accepturunt. Jam ille stabat ut rex.

8. Quemadmodum cum milites conscribuntur, regio signaculo notantur : sic quia debebat illi dominium tradere, id efficit ut nomina imponat ut dominus : nomina quippe non nisi Dominus imponit et Pater. Attende. Nomina alia imposuit Deus, alia Adam. Deus vocavit cælum, terram, mare, firmamentum, diem, lucem, noctem, fructum, herbam, fœnum, ligna; pecora autem et volatilia Adam vocavit, pavonem, aquilam, vitulum, ovem : hic species, illic genera, ne falsum deprehenderetur hoc dictum : *Faciamus hominem ad imaginem nostram (Gen. 1. 26)*. Deus nomina imponit luminaribus, Ursam, Orionem, Pleiadem, Vesperum, Luciferum. Hæc omnia Deus nominavit. Testis est David dicens : *Qui numerat multitudinem stellarum et omnibus eis nomina vocat (Psal. 146. 4)*. Deus nomina indit supernis, Adam terrenis. Nominat Deus cælum, terram, cuncta alia, Adam, ignem, hominem. Adamus vero quid nominat? Imponit nomen jumentis, reptilibus, bestiis.

Adam prophetiæ donum acceperat. — Novum nomen

Adamus vocat, os, carnem, de muliere dicens; *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea (Gen. 2. 23)*. Deus enim cum ipso formavit, non dixit, formasse illum ex ossibus et carne. Rursus dicit Deus, Masculus; hic dicit, Vir : Deus dicit, Femina; hic dicit, Mulier. Quodque mirum est, quia Spiritu sancto plenus erat, nondumque miser transgressus fuerat; sed gratia repletus erat, prophetia, quam paucis ante diebus apud vestram caritatem distinguebam, tota in ipso erat. Sciebat enim præterita, sciebat præsentia et futura. Quomodo præsentia sciebat? In corpore os extra non apparet; sed quia Spiritum habebat, dicit : *Hoc nunc os ex ossibus meis.* Quomodo sciebat, nisi Spiritus sanctus ipsi revelasset? Cur ergo primum os et tum carnem nominat? Quia primo costam ejus accepit. *Hæc, inquit, vocabitur mulier, quia de viro suo sumpta est hæc.* Vaticinatur præterita, dixit præsentia; dicit jam futura. *Quamobrem relinquet homo patrem et matrem (Gen. 2. 24)*. Nondum erat matrimonium, et unde pater et mater? Rursum audiant hæretici. Voluit Deus Adamo uxorem efformare : *Immisit ecstasim in Adam, et obdormivit (Ibid. 2. 21)*. Omne Dei verbum antiquum regula naturæ fuit. Docuit primi exemplo, quomodo suscepta proles ab homine dividi debeat. *Immisit Deus somnum in Adam.* Rem miram! Tempus dicit, quo matrimonium initur. Somnus ecstasis vocatur, quia homo quasi extra seipsum tunc est. Intus anima est, et non est intus. Non sentit, non intelligit, audiens non audit. Velut hodie dicimus, Ecstasi usus est, quod extra negotia fuerit : sic anima, cum extra sensus fuerit, in ecstasi est. *Et obdormivit, inquit, et tulit Deus unam de costis ejus.* De his interrogentur hæretici : Quomodo tulit Deus? quomodo Adam dolorem non sensit? quomodo non cruciatus est? Si vel pilus a corpore vellatur, dolemus; quamvis alto quis sopore dormiat, doloris vi expergiscitur qui dormit; tantum tollitur membrum, tanta evellitur costa, nec dormiens a somno excitatur? Non vi avulsit, ut expergeret, non discerpit; verum Scriptura, ut Artificis celeritatem ostendat, *Tulit, inquit.* Solutæ sunt compages, et non sensit?

9. Tulit costam, ut tulerat pulverem. Si alius esset qui compegerat, alius qui solvit, pugna esset; sin autem qui ligaverat solvit, is certe placide solvit. *Tulit costam, et replevit pro ea carnem.* Unde replevit? num ex reliquo traxit corpore? Atqui omne corpus, quod trahitur et distenditur, subtilius efficitur. Quomodo replevit? De corpore loquimur, et non intelligimus; de Deo loquimur, et curiosius exploramus? *Et edificavit Dominus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem (Gen. 2. 22)*. Quomodo oculi ex costa formati sunt? unde cor cogitans? unde lingua loquens? quomodo distensum est ex costa intestinum? quomodo ex costa jecur factum est? Hæc quomodo facta sint capere non potes, et Artificem curiose scrutaris! Verum vide imaginem Christi ubique. Non prius tulit Deus costam de Adamo, quam ipsi somnum immitteret. Quare? Ex costa peccatum oriturum erat; quod nempe per mulierem intravit. Venit Servator e costa

aquam ferens et sanguinem; aquam quæ peccata ablueret, sanguinem qui mysterium nobis traderet. Vide figuram. Dormiente Adamo, costa tollebatur: somno corpori Christi superveniente, costa aperiebatur, ut veterem tragædiam solveret per novam historiam: de somno loquor quo in cruce correptus est. *Ædificavit costam in mulierem, adduxit eam ad Adam.* O benignitatem Domini! Quanta facit, format, quot muneribus afficit? Adducit animalia, sponsam tradit. Quia enim Adam quasi pupillus erat, et Eva virgo, sine patre et matre, qui officium præstarent: Deus patris matrisque functionem obit. Ac vide legem: omnis quippe vox Dei primæva naturæ norma est. *Adduxit Deus mulierem ad Adam:* et lex illa mansit ad hunc usque diem, ut uxor virum adeat, non virum ad uxorem in sponsum adducat. *Erant nudi, et non erubescerant* (*Gen. 2. 25*). Manet regula, lex clamat. Omnes vir erubescit, præter propriam uxorem, omnes uxor erubescit præter proprium virum. Itaque hoc quidem dixi secundum legem: causa autem, cur nudi non erubescerent, erat quod immortalitate essent induti, gloria amicti. Non sinebat gloria, ut nuda viderentur: ipsa enim nuditatem obtegebat. Ubi poteris nudum videre virum non erubescerentem? In Christo ipsum invenis. Venit Petrus et Joannes et Jacobus in monumentam, quærentes corpus, et non invenerunt, sed invenerunt vestimenta involuta, ut ostenderetur, post resurrectionem Christi, in ipso servari veterem Adami formam, esseque sine vestimentis, non nudum tamen, sed vestitum. Surrexit Christus, exiitque vestimenta quæ Adamus induerat, eratque nudus, nec nudus cernebatur. Post resurrectionem mulieres vestimenta projecta vident. Martha et Maria vident eum, agnoscunt, procumbunt, et nudum non vident. Unde vestes induit? Amiserat enim eos in monumento. Priora vestimenta diviserant milites. Undenam induitur? unde qui nudus, non nudus? Aliud quæro: cur vestimenta et sindonem in una parte viderunt, sudarium vero, quo caput Servatoris vinctum fuerat, in alia parte? Ut divina gratia ostenderetur, quodque sine tumultu resurrectio fuisset. Et quia rumorem Judæi sparsuri erant, discipulos ipsum furatos esse, relinquit vestimenta sua in monumento. Nam qui mortuum furatur, ipsum cum vestimentis furatur. Videreque erat Servatorem egredientem ex sepulcro, sicut Josephum ex domo Ægyptiæ. Et vide mihi differentiam: post resurrectionem visus est Christus nudus, et Petrus nudus: verum ille quidem immortalitate præditus erat, hic autem mortalis adhuc erat. Jesus stabat in littore, gloria indutus, dicens: *Filii, num quid opsonii habetis* (*Joan. 21. 5*)? Non, inquit, non habemus: non enim noverant eum. Deinde dicit: *Mittite in dexteram navigii partem* (*Ibid. v. 6*). Miserunt, ac ingentem piscium multitudinem ceperunt. Agnoscit Joannes, et dicit Petro, *Dominus est* (*Ibid. v. 7*). O miraculum! Non agnoverunt ex voce, sed ex operibus. *Et sumpsit*, inquit, *Petrus tunicam: erat enim nudus.* Mortale corpus erubescit, immortale non erubescit. Verum ei qui nos gloria induit, et qui orbem induit

immortalitate, huic proclaudamus, huic supplicemus, ut nos induat fide, spe salutis, gloria in Christo: quoniam Patri gloria, cum unigenito Filio et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In diem sextum creationis, et in primos parentes, in serpentem, et in lignum scientiæ, de habitatione in paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. Oratio sexta (a).

1. Age rursus, quod polliciti sumus aggrediamur, et argumentum de paradiso ad finem usque deducamus. Etsi enim intolerabile malum illud fuerit, quod Adamus ejectus sit de paradiso, longe majus erit malum, si nos a paradisi memoria eliminemur. Rem autem attingamus, non communibus rationibus eam tractantes, sed ex ipsa sacra Scriptura dubiorum solutionem mutuati. Qui enim pro libito sentit et cogitat, seipsum decipit: qui vero ex Scriptura quæstionum solutionem mutuatur, ipsam habet veritatem magistram. Quia vero fidelium multi legentes dubitant, et infidelium plurimi ignorantes blasphemant, ut et sanctis animum certiore reddamus, et infideles confutemus, pro virili rem aggrediamur, Deum vobiscum obsecrantes, ut veritatis nobis copiam subministret. Qua ratione homo conditus fuerit, qua corpore formatus, qua item a Deo creata anima illius indita corpori fuerit, quomodo paradisi domicilium habuerit, etsi non pro rei dignitate, pro facultate certe nostra, satis supra dictum est. Jam ad propositum orationem convertamur. Data quidem Adamo est universa terra, præcipuum vero illius habitaculum paradisi erat. Licebat etiam ei extra paradisi ire; verum quæ extra paradisi erant hominis habitationi deputata non fuerant, sed brutis, pecoribus, quadrupedibus, feris, reptilibus. Regia vero et herilis habitatio ipsi erat paradisi. Ideo Deus adduxit animalia ad Adam, veluti ab eo separata. Non enim semper mancipia hero adstant, sed cum illis opus habuerit. Indita animalibus sunt nomina, et statim ejecta sunt: mansit autem Adam in paradiso. Hic vero Scripturæ diligentiam animadvertite.

Animantium tria genera. — Jussa erant animalia Adamum adire, se illi inclinare, ipsique ablandiri; exempli causa, quemadmodum erant tria lignorum genera, nempe ligna quæ illum alerent, ut viveret, ligna quæ illum probarent, ut bene viveret, et lignum quod ipsum custodiret, ut semper viveret; sic et brutorum animantium tria ipsi concessa sunt genera: unum ad escam, alterum ad obsequium, tertium ad recreandum animum: nimirum ad escam ea quæ nunc nactantur; ad ministerium, equi, cameli, asini, boves, aliaque similia ipsi ministrantia; ad recreandum animum animalia ad imitationem idonea, lætæ voces aeriarum avium, quæ etiam aures oblectant. Quemadmodum enim corpus post labores, nisi defatigationem expulerit, non potest alios adire labores, sic et anima virtutis laboribus perfuncta, nisi jucundis aspectibus recreetur, ad perseverandum in virtute non sufficit.

(a) Itæ sexta homilia non habetur in Vaticano Codice, sed eam savilius edidit.

ἀμαρτήματα, αἷμα παρέχον ἡμῖν τὸ μυστήριον. Ὅρα τὸν τύπον. Ἰγνώσαντος τοῦ Ἀδάμ, πλευρὰ ἐλαμβάνετο· ὕπνου γενομένου τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἡ πλευρὰ ἠνοίγετο, ἵνα λύση τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν, τῇ νέῃ ιστορίᾳ· ὕπνῳ δὲ λέγω τῷ ἐν σταυρῷ. *Ἐκδομήσε τὴν πλευρὰν εἰς γυναῖκα, ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ.* Ὡς τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότη. Πόσα ποιεῖ, πλάττει, εὐεργετῆ; Παράγει τὰ ζῶα, νυμφαγωγεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ Ἀδάμ ὡς ὄφρανος ἦν, καὶ ἡ Ἐβα παρθένος ὡσαύτως οὐκ ἔχουσα πατέρα ἢ μητέρα [493] πληροῦντας τὴν τάξιν· ὁ Θεὸς πληροὶ πατρός καὶ μητρός τάξιν. Καὶ ὅρα τὸν νόμον· πᾶσα γὰρ φωνὴ Θεοῦ ἀρχαία κανὼν ἐστὶ τῆς φύσεως. *Ἦγαγεν ὁ Θεὸς τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν Ἀδάμ· καὶ ἔμεινε τοῦτο νόμος ἕως τῆς σήμερον, τὴν γυναῖκα γενέσθαι τῷ ἀνδρὶ· οὐ τὸν ἄνδρα πρὸς τὴν γυναῖκα νυμφωστολεῖ. Ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο.* Κανὼν μένει, ὁ νόμος βοᾷ. Πάντας αἰσχύνεται ἀνήρ, ἐκτός τῆς ἰδίας γυναικός· πάντας αἰδεῖται ἡ γυνή, ἐκτός τοῦ ἰδίου ἀνδρός. Καὶ τοῦτο μὲν εἶπον κατὰ τὸν νόμον· τὸ δὲ αἰετιὸν τοῦ μὴ αἰσχύνεσθαι τῷ γυμνῷ, ἀθανασίαν ἦσαν ἐνδεθυμένοι, δόξαν ἐστολισμένοι. Οὐ συνεχῶρει ἡ δόξα βλέπεσθαι τὰ γυμνά, αὕτη γὰρ ἔσκαπε τὴν γυμνότητα. Ποῦ δύνῃ πάλιν ἰδεῖν ἀνθρώπων γυμνὸν καὶ μὴ αἰσχύνεσθαι; Ἐν τῷ Χριστῷ αὐτὸν εὐρίσκει. Ἦλθε Πέτρος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος εἰς τὸ μνημεῖον, ζητοῦντες τὸ σῶμα, καὶ οὐχ εὑρόν· ἀλλ' εὑρόν ἱμάτια ἐντετυλιγμένα, ἵνα δευχθῇ, ὅτι, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ἀποσώζεται ἐν αὐτῷ τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοῦ Ἀδάμ, καὶ γίνεται ἐκτός ἱματίων, οὐ γυμνός, ἀλλ' ἡμφιεσμένος. Ἠγέρθη Χριστὸς, καὶ ἀποδύεται τὰ ἱμάτια & ἐνεδύσατο ὁ Ἀδάμ, καὶ ἦν γυμνός, καὶ γυμνός οὐκ ἐβλέπετο. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν γυναῖκες τὰ ἱμάτια βλέπουσιν ἐρρίμμενα. Μάρθα καὶ Μαρία ὁρῶσιν αὐτὸν, γυμνίζουσι, προσπίπτουσι, καὶ γυμνὸν οὐ βλέπουσι. Πόθεν ἐνδέδεται τὰ ἱμάτια; Ἐρρίψε γὰρ ἐν τῷ τάφῳ. Τὰ πρῶτα ἱμάτια ἐμερίσαντο στρατιῶται. Πόθεν οὕτως ἐνδέδεται; πόθεν ὁ γυμνός οὐ γυμνός; Καὶ τὸ ἄλλο ζητῶ. Διατί εἶδον τὰ ἱμάτια καὶ τὴν σινδόνα εἰς ἓν μέρος, καὶ τὸ σουδάριον παρὰ μέρος ^a, ᾧ ἡ κεφαλὴ ἐδέδετο ἡ σωτήριος; Ἴνα δευχθῇ ἡ ἀγία χάρις, ὅτι οὐ μετὰ θορύβου ἡ ἀνάστασις. Καὶ ἐπειδὴ ἔμελλον φημιζεῖν ὁ Ἰουδαῖος, ὅτι ἐκλάπη ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καταλιμπάνει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ. Ὁ γὰρ κλέπτων νεκρὸν, μετὰ τῶν ἱματίων κλέπτει. Ἦν δὲ ἰδεῖν τὸν Σωτῆρα ἐξεληθόντα ἐκ τοῦ τάφου, ὡς τὸν Ἰωσήφ ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Αἴγυπτιας. Καὶ βλέπε τὴν διαφορὰν· μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὤφθη Χριστὸς γυμνός, καὶ Πέτρος γυμνός· ἀλλ' ὁ μὲν εἶχε τὴν ἀθανασίαν, ὁ δὲ ἦν ἔτι θνητός. Ἰησοῦς εἰστήκει παρὰ τὸν αἰγιαλόν, καὶ δόξαν ἡμφιεσμένος, λέγων· *Παιδία, μὴ τι προσφάγιον ἔχετε*; Ὁδ, λέγουσιν, οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐγκώριζαν αὐτόν. Ἐἶτα λέγει· *Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρος τοῦ πλοίου.* Ἐβαλον, καὶ ἐθήρασαν πολὺ πληθῶς. Γνωρίζει Ἰωάννης, καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ· *Ὁ Κεῖριός ἐστιν.* Ὡς τοῦ θαύματος! Ἀπὸ τῆς φωνῆς οὐκ ἐγνώρισαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔργων. Καὶ ἔλαβε, φησὶν, ὁ Πέτρος τὸν ἔπερδύτην· ἦν γὰρ γυμνός. Τὸ θνητὸν σῶμα αἰσχύνεται, τὸ ἀθάνατον οὐκ αἰσχύνεται. Ἀλλὰ τῷ ἐνδύσαντι ἡμᾶς δόξαν, τῷ ἐνδύσαντι τὴν οἰκουμένην ἀθανασίαν, τούτῳ προσπέσωμεν, τούτον καθικετεύσωμεν, ἵνα ἐνδύσῃ ἡμᾶς πίστιν, ἐλπίδα σωτη-

ρίας, δόξαν τὴν ἐν Χριστῷ· οὐ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[494] *Εἰς τὴν ἕκτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, καὶ εἰς τὸν ὄφιν, καὶ εἰς τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβὴν καὶ προσομιλίαν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἀδάμ. Λόγος 5'.*

α'. Φέρε πάλιν τῆς ἐπαγγελίας ἀψώμεθα, καὶ τὴν κατὰ τὸν παράδεισον ὑπόθεσιν εἰς τέλος ἐξανύσωμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἀφόρητον ἐγένετο κακὸν τὸ τὸν Ἀδάμ ἐκδηθῆναι τοῦ παραδείσου, πολλῷ μᾶλλον ἐστὶ κακὸν τὸ καὶ ἡμᾶς ἐκδηθῆσθαι τῆς μνήμης τοῦ παραδείσου. Ἀψώμεθα δὲ τῆς ὑποθέσεως, μὴ κοινεῖς λόγοις τὴν ἐξέτασιν ἐπιτρέψαντες, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀγίας Γραφῆς τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν λαμβάνοντες. Ὁ γὰρ νοῦν καὶ φρονῶν ὡς βούλεται, ἑαυτὸν ἀπατᾷ· ὁ δὲ παρὰ τῆς Γραφῆς μαθάνων τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν, αὐτὴν ἔχει τὴν ἀλήθειαν ἑαυτῆς διδάσκαλον. Ἐπεὶ τοίνυν πολλοὶ καὶ τῶν πιστῶν ἀναγκῶσκοντες ἀποροῦσι, καὶ τῶν ἀπίστων ἀγνοοῦντες βλασημοῦσιν, ἵνα καὶ τοῖς ἀγίοις δῶμεν τὴν πληροφωρίαν, καὶ τοῖς ἀπίστοις τὸν ἔλεγον, ἀψώμεθα κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, παρακαλέσαντες τὸν Θεὸν μεθ' ὑμῶν χορηγῆσαι τῆς ἀληθείας τὴν ἀφθονίαν. Ὅπως μὲν οὖν ὁ ἀνθρώπος κατεσκευάσθη, ὅπως σῶματι διεπλάσθη, ὅπως ψυχῇ ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθεῖσα, ἐνεβλήθη αὐτοῦ τῷ σώματι, ὅπως τὸν παράδεισον ἔσχε κατοικητήριον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἔξιν, ἀλλ' οὖν γε ὅσον κατὰ δύναμιν ἡμετέραν, ἱκανῶς προεῖρηται. Λοιπὸν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον τρέψωμεν ^b. Ἐδόθη μὲν τῷ Ἀδάμ πᾶσα ἡ γῆ· ἦν δὲ ἐξαίρετον αὐτοῦ οἰκητήριον ὁ παράδεισος. Ἐξῆν δὲ αὐτῷ καὶ ἔξω τοῦ παραδείσου βαδίζειν· ἀλλὰ τὰ ἔξω τοῦ παραδείσου οὐ τῇ οἰκίῃσι τοῦ ἀνθρώπου ἀφώριστο, ἀλλὰ τοῖς ἀλόγοις. τοῖς κτήνεσι, τοῖς τετραπόσι, τοῖς θηρίοις, τοῖς ἔρπετοις. Ἦν δὲ αὐτῷ βασιλικὸν καὶ δεσποτικὸν ἐνδιαίτημα ὁ παράδεισος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἤγαγε πρὸς τὸν Ἀδάμ τὰ ζῶα, ὡς κειχωρισμένα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ πάντοτε παρίστανται τὰ δοῦλα τῷ δεσπότη, ἀλλ' ὅταν αὐτῶν ἡ χρεία. Ἄνωσθη τὰ ζῶα, καὶ εὐθύς ἐξεβλήθη· ἔμεινε δὲ ὁ Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Λοιπὸν ἐνταῦθα τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν μάθωμεν ^c.

Ἐπετρέπετο τοῖς ἀλόγοις καὶ προσεῖναι τῷ Ἀδάμ, καὶ ὑποκλίνεσθαι, καὶ ὑποσαίνειν αὐτῷ· οἶόν τι λέγω· ὡσπερ ἦσαν τρεῖς ξύλων διαφοραί· ἦν γὰρ ξύλα τὰ τρέφοντα αὐτὸν εἰς τὸ ζῆν, ἦν ξύλα τὰ δοκιμάζοντα αὐτόν εἰς τὸ εὖ ζῆν, καὶ ἦν ξύλον τὸ φυλόττον αὐτόν εἰς τὸ ἀεὶ ζῆν· οὕτω καὶ τῶν ζῶων τῶν ἀλόγων τρεῖς ἐδόθησαν αὐτῷ διαφοραί· μία εἰς βρώσιν· οὐκ αὐτῷ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ κοινῷ ἀφώριστο γένει· μία εἰς βρώσιν, ἄλλη εἰς ὑπηρεσίαν, ἄλλη εἰς ψυχαγωγίαν· οἶόν, εἰς βρώσιν τὰ νῦν θυόμενα· εἰς ὑπηρεσίαν ἔπκοι, κάμηλοι, βοῖοι, βόες, τὰ ἄλλα τὰ ὑποργουντα· εἰς ψυχαγωγίαν τὰ μεμηλᾶ ζῶα, αἱ φωναὶ τῶν ὀρνίθων τῶν ἀερίων αἱ φαιδραὶ, αἱ καὶ τὰς ἀκοὰς θέλγουσιν. Ὅσπερ γὰρ σῶμα μετὰ [495] τὸν κάματον, ἐὰν μὴ ἀποδύσῃται τοὺς πόνους, οὐκ ἀντέχει πρὸς ἐτέρους πόνους· οὕτω

^b Hic notat Savil. in marg. γρ. ὁ λόγος χωρεῖται.

^c Hic notat Savil. in marg. γρ. τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν. Ibid. γρ. ἐπετέτραπτο. Mox γρ. ὑποκλίνεσθαι, et ibidem γρ. αὐτόν.

^a Sav. conj. παρ' ἄλλο μέρος.

καὶ ψυχὴ τοῦς τῆς ἀρετῆς πόνους ὑπομένουσα, ἐὰν μὴ ταῖς ἡδέαις βῆσει ψυχαγωγηθῆ, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὸν πόνον τῆς ἀρετῆς. Ὃταν ἴδῃ ὁ Θεὸς κάμνουσαν ψυχὴν, ψυχαγωγεῖ αὐτὴν διὰ τῶν ἡδέων· οἷον γίνεται καὶ ἐφ' ἡμῶν. Πολλάκις γὰρ ἐξ ἀγορᾶς ἐπανελθὼν ὁ ἄνθρωπος, καὶ μυρίαὶς λύταις περιαντληθεὶς τὴν διάνοιαν, καὶ συντυχῶν βῆσει πολλάκις βαρεῖαις, καὶ ἀφορήτοις περιπεσῶν συμφοραῖς καὶ ζημίαις^a, ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν εὐρίσκει παιδίον ψυχαγωγίαν, καὶ τὸ σκληρὸν τῶν πόνων ἀλείφει τὸ ἀπαλὸν τῆς διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτῷ ἀθυμοῦναι οὐ γυνή προσέρχεται παραμυθουμένη, ὡς ἀκαιρον ἔχουσα τὴν παραμυθίαν, οὐκ οἰκέτης τολμᾷ παραμυθῆσθαι, εἰσάγει ὁ Θεὸς τὴν ἀπλαστον φύσιν τὴν συγγνώμης ἀξιουμένην ἐξ ἧν οὐκ οἶδε, καὶ δι' αὐτῆς ἀλείφει τὴν ἐκ τῶν πόνων κεκμηκυῖαν ψυχὴν. Οἰκέτης ἐὰν προσγελάσῃ, νομίζεται ἐπιγελαῖν τῇ ὕβρει τοῦ δεσπότου· ἡ γυνὴ ἐὰν γελάσῃ, νομίζεται ὀναιοσθητεῖν περὶ τὴν συμφορὰν· τὸ παιδίον ἀνυπόπτον ἔχει τὴν κολακίαν διὰ τὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀκραϊότητα· καὶ πολλάκις ἂ μὴ ἴσχυσαν φίλοι συμβουλεύοντες, σοφοὶ νοθεύοντες, ἴσχυσε παιδίον γελάσαν μόνον, λύσαι τὴν πᾶσαν συμφορὰν. Καὶ λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς λύπης, ὀρᾷ μὲν τὸ παιδίον, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀνανεύει, καὶ ἀπωθεῖται τὴν ἀκαιρον ψυχαγωγίαν· ἔλκεται δὲ τῇ παραμονῇ, καὶ ὅταν πολλάκις ἐπικλίνῃ τὸ θυμῶ, ἀπτόζεται τὴν διάνοιαν· εἶτα ἀναλαβὼν τὸν παῖδα, ἀποτίθεται τὴν λύπην, καὶ φησι· Τοῦτόν μοι χαρίζεται^b ὁ Θεὸς μόνον, καὶ οὐδεὶς μοι λόγος τῶν ἄλλων.

Εἶδες πῶς καὶ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐγγεῖρει ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ τὴν παραμυθίαν; Ἐπεὶ οὖν μόνος ἦν ὁ Ἄδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐ φίλον ἔχων, οὐ γέιτονα, οὐ συγγενῆ, εἰσῆγαγεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα εἰς ψυχαγωγίαν αὐτοῦ· οἷον, ὡς περὶ ἐστὶ σήμερον τὰ ζῶα τὰ μιμηλά, τὰ μὲν μιμούμενα σχήματα, τὰ δὲ φωνὴν· οἷον, μιμεῖται τὰ σχήματα τῶν ἀνθρώπων πίθηκος, καὶ ὅσα τοιαῦτα· φωνὴν ψιττακῶς καὶ ἔτεροι στρουθοί. Εἶχεν οὖν ψυχαγωγίαν τὴν παρὰ τῶν ἀλόγων, τῶν μὲν κελαιοδούντων, τῶν δὲ ἄλλων ὑποσαίνοντων. Πολλῶν τοίνυν ὄντων τῶν πληρουόντων αὐτῷ τὴν παραμυθίαν, ὁ ὄφις φρονιμώτατος ἦν ὑπὲρ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή· Ὁ δὲ ὄφις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων, ὡν ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός.

β'. Ἦν οὖν καὶ τῶν μετρίων μιμητότερος, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων ἐγγύτερος. Μὴ πρόσχηξ τῇ νῦν βφει, ὅτι καὶ φεύγομεν, καὶ βδελυττόμεθα· οὐκ ἦν οὕτως ἀπ' ἀρχῆς. Φίλος ἦν ὁ ὄφις, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων τὸν ἄνθρωπον ἐγγύτερος. Τίς οὖν αὐτὸν ἐχθρὸν ἐποίησεν; Ἦ τοῦ Θεοῦ ἀπόφασις· Ἐπικατάρατος γὰρ σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικός. Ἐκεῖνη ἡ ἐχθρα τὴν φιλίαν ἔλυσε. Φιλίαν λέγω, οὐ τὴν λογικὴν, ἀλλὰ τὴν ἀλογον γνῶσιν· ὡς περὶ σήμερον ἐνδεικνύται κύων [496] φιλίας σχῆμα, οὐ λόγῳ, ἀλλὰ φυσικῇ κινήσει· οὕτω καὶ ὁ ὄφις ὑπέσπειρε τὸν ἄνθρωπον. Ὡς οὖν ἔχων πολλὴν οἰκειότητα, ὤφθη τῷ διαβόλῳ ὡς ἐπιτήδριον ὄργανον. Ἰδὼν οὖν Ἄδὰμ χαίροντα ἐπὶ τῷ βφει, κάκεινον ὑποσαίνοντα, καὶ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων μιμούμενον, ἐνενόησεν ὁ τῆς κακίας τεχνίτης ὅπερ οἱ δόλοιοι πλέκοντες, διὰ τῶν ἰδίων νοθεύοντες ποιοῦσιν· οὐδεὶς γὰρ περιγίνεται διὰ τῶν ἄλλοτριων, ἐὰν μὴ διὰ τῶν οἰκείων· καθὼς εἶπεν ὁ Σωτήρ· Ἐχθροὶ τῷ ἀνθρώπῳ οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ. Λαλεῖ τοί-

νον δια τοῦ βφews ἐμφασιν παρεσῶν ἐφ' Ἄδὰμ. Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, μὴ παρέργως προσέχειν^c τοῖς λεγομένοις. Οὐκ ἔστι τὸ τυχὸν ζήτημα· πολλοὶ γὰρ ζητοῦσι, πῶς ἐλάλησεν ὁ ὄφις· ἄρα ἀνθρωπίνῃ φωνῇ, ἢ συρισμῷ βφews, καὶ ἐνενόησεν ἡ Εὐα. Ὁ Ἄδὰμ πρὸ τῆς παραβάσεως ἐπεπλήρωτο σοφίας καὶ συνέσεως καὶ προφητείας. Ἐνόησον ὅσην εἶχε σοφίαν, ὅτι ἐπήρκεσαν ἄνθρωπος εἰς, διδάσκαλον μὴ λαβὼν, παρὰ μηδενὸς ἀνθρώπου διδάχθεις, θεῖνα ὀνόματα ὄλοις πετεινοῖς, καὶ τοῖς ζώοις, καὶ τοῖς ἐρπετοῖς θηρίοις, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς. Ἀναζωγράφησον ἐν τῇ διανοίᾳ σου τὰ εἶδη, τὰ γένη· ἵνα δὲ συντόμως εἴπω, τοσαῦτα ἔθηκεν ὄνόματα, ὅσα σήμερον ἡμεῖς μετὰ τὴν πείραν δευτερώσοι οὐ δυνάμεθα. Ὅτε οὖν προσήνεγκεν ὁ Θεὸς τὰ ζῶα τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς σοφὸς καὶ ἔχων Θεοῦ πνεῦμα, τὴν ἐκάστου ἰδιότητα ἔβλεπε. Προσεῖχεν οὖν τῷ βφει ὡς φρονιμωτέρῳ, ὡς αἰσθησιν ἔχοντι, ὡς νοοῦντι ἀπὸ νεωμάτων τὰ κινήματα. Οὕτως ἔχοντας τοῦ Ἄδὰμ, ἐνενόησεν ὁ διάβολος καὶ τοῦ βφews τὸ φρόνιμον, καὶ τοῦ Ἄδὰμ τὴν πρόληψιν· εἶχε γὰρ περὶ τοῦ βφews ὡς συνετοῦ. Λαλεῖ οὖν δι' αὐτοῦ, ἵνα ὑπονοήσῃ ὁ Ἄδὰμ, ὅτι φρόνιμος ὢν ὁ ὄφις κατώρθωσε καὶ τὸ μιμησασθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φωνήν. Προσεῖχεται τοίνυν ὁ βφεις. Οὐδαμοῦ δὲ ἡ Γραφὴ εἶπε τοῦτο, ὅτι ὁ διάβολος ἐν τῷ βφει ἐλάλησεν, ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς ἀπλῶς παρηγγέλλει τὴν ἱστορίαν. Πρόσεχε, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας. Παῦλος δευτέρος ὢν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδ' αὐτὸς ἔλυσε τὴν λέξιν, ἀλλὰ λέγει· Ἐμνηστευσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἀγνήν παραστήσοι τῷ Χριστῷ. Φοβοῦμαι δὲ, μήπως ὡς ὁ βφεις ἔδωκεν ἔξηπάτησεν ἐν τῇ παρουρίᾳ αὐτοῦ· καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ διάβολος. Πιστὸς ἦν τῶν Γραφῶν φύλαξ, ὑπηρετὴς Γραφῶν, παιδευτὴς Γραφῶν, ἐρμηνευτὴς Γραφῶν. Οὐκ ἐθέλησε λύσαι τὴν λέξιν, ἵνα μὴ λύση τῶν Γραφῶν τὴν τάξιν, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τὴν ἀπορίαν ἔλυσε. Φοβοῦμαι, φησὶ, μήπως ὡς ὁ βφεις ἔδωκεν ἔξηπάτησεν ἐν τῇ παρουρίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νόματα ὑμῶν. Οὕτω· πῶς; μὴ γὰρ ἐφοβεῖτο Παῦλος, μὴ πάλιν ὁ βφεις ἔλθῃ, καὶ ἀπατήσῃ τινάς; Ἄλλ' οἶδα, φησὶν, ὅτι ὁ μὲν βφεις οὐ φαίνεται ἐκεῖνος, ὁ δὲ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσας φαίνεται. Ἄλλ' ὁ μὲν Παῦλος, ὡς πιστὸς ὑπηρετῆς, καὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν φύλαξ, οὐ [497] παρέρριψε τὴν λέξιν, ἀλλ' ἐνέφημε τὴν ἔννοιαν· αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων καὶ τῶν μελλόντων δεσπότης ἐσαφῆνισε τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ τις ἐπὶ τὸν βφιν ἀνεπέγκῃ τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἐνεργήσαντα. Λέγει οὖν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις, δεε εἶπον αὐτῷ, Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν· Εἰ ἦτε ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ἔργα καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐποιεῖτε ἄν· τὴν δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐστε τοῦ διαβόλου. Εἶπε τὸν διάβολον, καὶ εὐθέως εἰσάγει τὴν ἱστορίαν· Ἐκεῖνος, φησὶν, ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ ὁ μὲν οἰκέτης ὡς οἰκέτης ἠρμήνευσεν· ὁ δὲ δεσπότης ὡς δεσπότης εἰδίδασκεν· εἰδείξε τὸν φονεύσαντα τὸν Ἄδὰμ. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, φονεὺς ἦν, ἀλλ' ἀνθρωποκτόνος. Οὐ γὰρ ἕνα ἀνέλεεν, ἀλλὰ δι' ἐκείνου πάντα ἀνθρώπων. Καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, φησὶν, οὐχ ἔσθηκεν, ὅτι ψεύστης ἐστὶ.

γ'. Βλέπε πῶς ἠρμήνευσε, καὶ ὅτι διάβολός ἐστι, καὶ ψεύστης ἐστὶ. Καὶ πῶς ἐψεύσατο; Ἐλεκεν ὁ βφεις τῷ

^c Savil. in marg. γρ. ἀπλῶς προσέχων. Paulo post ideam γρ. συρισμῷ.

^d Sic Savil. in textu, in margine autem ἰσ. ἐσθ-θε, ex conjectura nempe. Hanc vero lectionem suo Marte in textu posuit Combalsisius.

^a Hic notat Sav. γρ. καὶ ἄθυμιας.

^b Sav. ἰσ. χαρίζεται.

Cum viderit Deus fatiscientem animam, rebus jucundis recreat illam: id quod etiam apud nos fieri solet. Sæpe enim ex foro quis revertens, animo infinitis mœroribus oppresso rerum invisarum aspectu, intolerandis calamitatibus et damnis cruciatus, domum ingressus, infantis solatium invenit, molestiamque laborum tener animus emollit. Quia enim mœrentem non adit uxor ad solatium, ejus enim consolatio tum importuna esset, famulus vero consolari non audet, inducit Deus simplicem indolem, inculcata ignorantia præditam, per ipsamque laboribus oppressum animum lenit et solatur. Famulus si arrideat, heri injuriis insultare videtur; uxor si rideat, videtur nullo calamitatis sensu affici: infans ob innocentiam, non suspectis blandimentis emollit animum: ac sæpe quod nec amici consiliis, nec sapientes monitis efficere potuerunt, id ille ridendo potuit, nempe omnem calamitatis sensum sedare. Janique animus in ipsa vi mœroris, videt infantem, initio respuit, depellitque importunam consolationem, ex assiduitate tamen cedit, et repetitis aspectibus animus attrahitur; demum accepto infante, mœsitiâ deponit, atque: Hunc mihi solum Deus largitur, nullaque mihi ratio reliquorum.

Animalia ad recreandum hominem apta. — Videntur quomodo ex levissimis Deus animo consolationem indat? Quia igitur solus erat Adam in paradiso, non amicum habens, non vicinum, non cognatum, ad illum recreandum induxit illi Deus animalia; puta, ut sunt hodieque animalia ad imitandum apta, quorum alia gestus, alia vocem imitantur; verbi causa, imitatur simia gestus hominum; et id genus alia: vocem psittacus aliaque aves. Habuit ergo solatium ex brutis animantibus, aliis cantillantibus, aliis blandientibus. Cum multa igitur animalia essent, quæ ipsum solari possent, serpens callidissimus erat inter omnes bestias terræ, ut ait Scriptura: *Serpens autem erat callidior cunctis bestiis, quas fecerat Dominus Deus* (Gen. 3. 1).

2. Serpens initio amicus hominis; quomodo ille Evam alloquutus sit. — Erat igitur et imitandi et blandiendi arte cæteris superior. Ne attendas præsentis aspectui, quod nempe ipsum fugiamus et horreamus: ab initio sic non erat. Amicus erat serpens et blanditiis propinquus. Quis ergo illum inimicum fecit? Dei sententia: *Maledictus enim tu præ omnibus bestiis. Inimicitiam ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 14. 15). Inimicitia illa amicitiam solvit. Amicitiam dico, non quæ ratione ducatur, sed quæ brutæ animantis cognitione; ut hodieque ostendit canis amicitiae speciem, non ratione, sed naturali motu: sic et serpens blandiebatur homini. Ut ergo qui multam familiaritatem haberet, visus est diabolo esse idoneum instrumentum. Videns igitur Adamum serpente delectari, serpentem illi ablandiri, multaque ex humanis imitari, excogitavit mali artifex, ut illi qui dolos nectunt, quique per propria cujusque adrepunt: nemo enim per extranea, sed per propria res tales conficit: ut ait Servator: *Inimici hominis domestici ejus* (Matth. 10. 36). Loquitur ergo per serpentem fucum faciens Adamo. Rogo vestram caritatem, ne perfunctorie attendatis.

Non levis est quæstio, quomodo serpens loquutus sit, an humana voce, an serpentis sibilo, intellexitque Eva. Adam ante transgressionem plenus erat sapientia, intelligentia, ac prophetia. Cogita quanta præditus esset sapientia, qui posset unus nullo homine doctore, nomina imponere volatilibus, reptilibus, feris, uno verbo omnibus. In mente tua depinge species, genera; utque compendio dicam, tot imposuit, quot hodie nos post experientiam non possumus recollere. Quando igitur Deus obtulit animalia homini, ille ut sapiens ac Dei spiritum habens, singulorum proprietatem videbat. Animadvertit vero serpentem solertiore esse, sensu pollere, ex nutibus motus animi percipere. Cum sic Adam se haberet, perpendit diabolus et serpentis astutiam, et Adami opinionem: putabat enim serpentem solertem esse. Per illum ergo loquitur, ut suspicaretur Adam serpentem cum sagax esset, hoc præstitisse ut et humanam vocem imitaretur. Accedit ergo serpens. Nusquam vero hoc Scriptura dixit, diabolum nempe in serpente loquutum esse, sed et Moyses simpliciter rem gestam enarravit. Diligenter, quæso, animadvertite. Paulus qui secundus in paradiso fuit, nec ipsi dictum explicavit, sed ait: *Despondi vos uni viro virginem castam, exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua* (2. Cor. 11. 2. 3): nec dixit, id diabolus fecisse. Fidelis Scripturarum custos erat, Scripturarum minister, Scripturarum doctor, Scripturarum interpret. Noluit dictum solvere, ne Scripturarum ordinem solveret; sed sententia solvit quæstionem: *Timeo, inquit, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri. Sic; quomodo? num metuebat Paulus, ne rursus serpens veniret, ac quosdam seduceret? At, Novi, inquit, illum serpentem non apparere, sed apparet is qui in illo operatus est. Cæterum Paulus, ut fidelis minister, et sacrarum Scripturarum custos, dictum non invertit, sed sententiam indicavit: ipse vero veterum, novorum, futurorumque Dominus, quæstionem liquido solvit, ne quis peccatum in serpentem referat, sed in eum qui in ipso operatus est. Ait itaque Christus Judæis cum dicerent ei, Nos ex Deo sumus: Si ex Deo essetis, Dei utique opera ac voluntatem ejus faceretis. Nunc vero ex patre vestro diabolo estis. Dixit diabolus, et statim historiam inducit: Ille, inquit, homicida erat ab initio. Servus ut servus interpretatus est; Dominus autem ut Dominus docuit: ostendit eum qui Adamum occiderat. Non dixit tantum interfectorem, sed homicidam. Non enim unum tantum occidit, sed per illum omnes homines. Et in veritate, inquit, non stetit: quia mendax est* (Joan. 8. 44. 43. 44).

3. Serpens mulierem alloquens mentitus est. — Vide quomodo interpretatus est et quod sit diabolus, et quod sit mendax. Quomodo mentitus est? *Dixit serpens mulieri: Cur præcepit vobis Deus, ut non comederitis de omni ligno* (Gen. 3. 1)? Vidisti mendacem? Dixerat Deus: De omni ligno comedite, de uno autem ne comedatis; mendax ille ait: Cur dixit vobis Deus, ut de omni ligno ne comedatis? Non mentitur

Christi vox: *Ille mendax est. Mentitus est autem, et quidem graviter. Cum quis enim dolose aliquid molitur, aut necessitatem simulat, aut ignorantiam, ut non suspectam inducat pravitatem; ac si diceret, Non novi, nullæ sunt insidiæ: simplici animo veni, nihil scio. Nonne multorum talium fecistis periculum? an ignoramus dolo utentium opera? nonne talia consuunt, et ignorantiam prætexunt? Sic et diabolus. Cur, inquit, dixit vobis Deus? Male et perverse audivi, ut non comederetis de omni ligno. Existimans mulier id ignorantiam esse, sermonem corrigit. Non ita, inquit, loquutus est: non dixit Deus, ut non comederemus de omni ligno; sed de omni permisit, ab uno interdixit; dixit enim nobis: Ne comedatis, ut non moriamini. Visus est dicere quod nesciebat: jam suspicio non erat, quod insidiaretur; atque illi: Nequaquam morte moriemini (Gen. 3. 4). En aliud mendacium. Deo namque dicente, In quacumque die comederitis, morte moriemini, ait diabolus: Nequaquam moriemini; iterum mentitus est. Sciebat enim Deus, quia qua die comederitis, eritis sicut dii. En tertium mendacium. Vide dolosam diaboli nequitiam. Jam præmeditatur errorem mundo disseminare. Et quia molitur, ut dixi, plures deos in orbe excitare, antevertens quadam narrationis specie, plurium deorum opinionem in auribus mulieris inseruit. Sic certe mali artifex plurium deorum cogitationem prius invexit: Deus vero præscientia sua id curavit, ut futurus error non humano ore proferretur, ne prima loquelæ humanæ vox deos commemoraret, sed vox prima serpentis, ut os omne de idolis loquens illi simile esset. Scio vos huic voci parcere, et sanctam Scripturarum mentem arripere. Nemo igitur vocis pompam attendat; sed sententiarum virtutem.*

Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. — Sciebat enim Deus, inquit, quod quacumque die comederitis, eritis sicut dii, scientes bonum et malum. Aiunt multi, præcipueque ii, qui Deo inimicum Porphyrium sequuntur, qui adversus Christianos scripsit, multosque a divina fide abduxit; aiunt, inquam: Cur Deus scientiam boni et mali prohibuit? Esto, malum prohibuerit; cur etiam bonum? Cum sit enim: De ligno scientiæ boni et mali ne comedatis, prohibet, aiunt, ne sciat malum: cur etiam bonum? Semper malitia contra seipsam machinatur, inque seipsam occasiones præbet. Non prohibuit Deus scientiam boni: illam quippe habuit Adam, etiam antequam comederet. Nisi enim illam ante habuisset, quomodo cognovisset uxorem? quomodo de ejus natura dixisset, Os ex ossibus meis, et caro de carne mea? quomodo futura vaticinatus esset, Hæc vocabitur mulier, quia de viro sumpta est. Propter hoc relinquat homo patrem et matrem (Gen. 2. 23. 24), etc.? tanta sciebat, et bonum non noverat? Deum noverat, quæ sunt Dei servabat, scientiam habebat, tot nomina imposuit; quomodo scientiam boni non habuerit? Quid ergo illud est? Non prohibet Deus scientiam boni, sed vult cum boni scientia non esse scientiam mali. Impietatis sophisma solvo ex Seri-

pluris. Ait Paulus: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum (1. Cor. 10. 21)*. Non ambos prohibuit, sed eum qui sanctus esset sanctificavit, et impurum atque profanum abiecit. Ita quoque Servator: *Non potestis Deo servire et mamonæ (Matth. 6. 24)*; nempe eodem tempore Deo et dæmoni servire impossibile est. Sic Deus mali cognitionem assumi vetuit, ne cum boni scientia mali cognitio admisceretur.

4. *Cur lignum scientiæ boni et mali sic dictum est. — Hic jam animum adhibeamus. Cur tandem lignum scientiæ boni et mali appellatum est? Non talem naturam habuit, sed tale argumentum tulit, Scripturarum proprietatem dico. Exempli causa: fons quispiam in deserto vocatus est aqua contradictionis: Probari te apud aquam contradictionis (Psal. 80. 8). Ergone hujusmodi natura aquæ erat, ut populum ad contradictionem excitaret? cur ergo Moyses illa potatus, Deo non contradixit? Certe vocata est aqua contradictionis, non quod talem haberet naturam, sed occasione rei quæ in illa accidit. Quia enim illic contradixit populus, ideo vocata est aqua contradictionis. Rursus vidit Jacob Deum, ut homo poterat videre, et vocavit nomen loci Species Dei (Gen. 32. 30). Locus speciem aut formam Dei non habebat; sed quia visio ibi contigit ipsi, ex re locum appellavit. Alius locus vocatus est Pax Dei. Quando Gedeoni apparuit angelus Dei, ac metu percussus ille dixit: «Heu me, moriar: vidi enim angelum Dei. Ait illi angelus: Pax tibi, ne timeas. Et ædificavit, » inquit, «Gedeon altare, et vocavit ipsum Pax Dei» (Judic. 6. 22-24). Quemadmodum ergo ara, sive altare pacem non habuit, sed initæ et datæ pacis symbolum erat; ac quemadmodum aqua contradictionem non habuit, sed ex eo, quod ibi evenerat, sic appellata est: ita et lignum non scientiam habuit, sed quia quisquis peccat, in notitiam peccati venit. Id quod iterum exemplo confirmo: interdum per loca latrocinii infesta transimus; in moreque est dicere: Hæc loca tremenda sunt. An locus ipse formidinem habet? nonne potius hæc dicuntur latronum ibi versantium causa? Sic arbor illa non mortiferam scientiam habuit, sed ob habitam illic circa Adamum tragœdiam, hoc consequuta nomen est. Rem autem solvo: neque enim divina Scriptura in dubio versatur. Hodie habemus altare, cujus participes sunt fideles. Num ergo donum ipsum naturalem fert salutem, an propter majestatem, quæ invocatur, pignus habes ex præsentibus, ne dubites de iis quæ præcesserunt? Illic esca letalis, hic cibus vivificans. Si hoc natura servat, non gratia, illud etiam natura occidit, non transgressionem. Ostendam tibi extra paradisum cibum alium mortiferum, idololatriam nempe. Cur recusarunt martyres carnes comedere? cur edere metuebant? an mortui essent, si comedissent? Nequaquam: sed quia idolorum mentio erat, non escam fugiebant, sed exsecrandorum invocationem. Sic nota erat arbor scientiæ boni et mali, non scientiam præbens, sed eam ex transgressionem docens. Semper enim experientia insipientem docet malam rem esse transgressionem. Rursum alta*

γυναίκα· *Τί, ὅτι εἶπεν ὁ θεὸς μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου*; Εἶδες τὸν ψεύστην; Ὁ θεὸς εἶπεν· Ἀπὸ παντὸς ξύλου φαγεσθε, ἀπὸ δ' ἐνὸς μὴ φάγητε· ὁ ψεύστης λέγει· Διὰ τί εἶπεν ὁ θεός, ἀπὸ παντὸς ξύλου μὴ φαγεῖν ὑμᾶς; Μὴ ψεύδεται ἡ τοῦ Χριστοῦ φωνή· Ἐκείνος ψεύστης ἐστίν. Ἐψεύσατο δὲ, καὶ τοῦτο δεινῶς. Ὅταν γὰρ τις θέλῃ κακοηθεύσασθαι πρᾶγμα, εἰς χρεῖαν προσποιεῖται ἄγνοιαν, ἵνα ἀνυπόπτον εἰσαγάγῃ τὴν σκαιωρίαν, ἀντὶ τοῦ. Οὐκ οἶδα, φησὶν, οὐκ ἔστι κατασκευὴ· ἀπλοῦς ἦλθον, οὐδὲν οἶδα. Οὐκ ἐπειράθητε τοιούτων πολλῶν; οὐκ οἶδαμεν τῶν δολίων τὰ ἔργα; τοιαῦτα οὐ ράπτουσι πράγματα, καὶ προσποιούνται ἄγνοιαν; Οὕτω καὶ ὁ διάβολος· *Τί ὅτι εἶπε, φησὶν, ὑμῖν ὁ θεός*; ἀντὶ τοῦ, Παρήκουσα, οὐ καλῶς ἤκουσα, μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ξύλου. Ἡ γυνὴ νομίσασα ἄγνοιαν εἶναι, διορθοῦται τὴν λέξιν. Οὐχ οὕτω, φησὶν, εἶπεν· οὐκ εἶπεν ὁ θεός, μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς μὲν ξύλου ἐπέτρεψεν, ἀπὸ δὲ ἐνὸς ἐκώλυσεν· εἶπε γὰρ ἡμῖν· Μὴ φάγητε, ἵνα μὴ ἀποθάνητε. Ἐδοξε μανθάνειν ὃ οὐκ ἦδει· λοιπὸν οὐχ ὑποπιεῖτε ὡς ἐγκατάσκευα, καὶ λέγει αὐτῇ· *Οὐ θανάτω ἀποθανεῖσθε*. Ἴδε ἄλλο ψεύδος. Τοῦτο γὰρ θεοῦ εἰπόντος, *Ἡ ἄρ ἡμέρα φάγητε, θανάτω ἀποθανεῖσθε*, λέγει ὁ διάβολος, *Οὐκ ἀποθανεῖσθε*· τοῦτο δεύτερον ἐψεύσατο. Ἥδει γὰρ ὁ θεός, φησὶν, *ὅτι ἢ ἄρ ἡμέρα φάγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί*. Ἴδε τρίτον ψεύδος. Ὅρα τὴν ἐγκατάσκευον κακίαν τοῦ διαβόλου. Ἠδὴ προμελετᾷ κατασπεῖραι τῷ κόσμῳ τὴν πλάνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐμελέτησεν, ὡς προεῖπον, πολυθεῖαν ἐγείρει τῷ κόσμῳ, προλαβῶν ὡς ἐν διγῆματι, κατέσπειρον εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς γυναικὸς ἔμφρασιν τοῦ εἶναι πολλοὺς θεούς. Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς κακίας τεχνίτης οὕτω προκατέσπειρε τὴν ἐννοίαν τῶν θεῶν· ὁ δὲ θεός προεῖδὼς ὠκονόμησε, τὴν πλάστην τὴν μέλλουσαν μὴ λαληθῆναι ἀνθρωπίνῳ στόματι, [498] ἵνα μὴ πρώτη λογικῆ φωνῆ περὶ θεῶν φθέγγεται, ἀλλὰ πρῶτον στόμα ἔφρασε, ἵνα πᾶν στόμα λαλοῦν περὶ εἰδώλων τῶν στόματι ἐκείνου ἀπεικάξῃται. Οἶδα ὅτι καὶ τῆ φωνῆ συγγινώσκετε, καὶ τὰς ἐννοίας τὰς ἀγίας τῶν Γραφῶν ἀρπάζετε. Μηδεὶς οὖν περὶ τὸν κόμπον τῆς φωνῆς ἀσχολεῖσθω, ἀλλὰ περὶ τὴν τῶν νοημάτων δύναμιν.

Ἥδει γὰρ, φησὶν, ὁ θεός, ὅτι ἢ ἄρ ἡμέρα φάγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν. Λέγουσι πολλοί, καὶ μάλιστα οἱ τῷ θεοστυγεῖ Πορφύριῳ ἀκολουθήσαντες τὴν κατὰ Χριστιανῶν συγγραψάντι καὶ τοῦ θεοῦ δόγματος πολλοὺς ἀποστήσαντι· λέγουσι τοίνυν· Διὰ τί ὁ θεός ἀπηγόρευσε τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ; Ἔστω, τὸ πονηρὸν ἀπηγόρευσε· διὰ τί καὶ τὸ καλόν; Εἰπὼν γὰρ, *Ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ εἶδέναι καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ φάγητε*, κωλύει, φησὶν, αὐτὸν τοῦ εἶδέναι τὸ κακόν· διὰ τί καὶ τὸ ἀγαθόν; Ἄει ἡ κακία καθ' ἑαυτῆς τεχνάζεται, καὶ τὰς λαβὰς καθ' ἑαυτῆς δίδωσιν. Οὐ τὴν γνῶσιν ἐκώλυσεν ὁ θεός τοῦ καλοῦ· εἶχε γὰρ αὐτὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ πρὸ τοῦ φαγεῖν. Εἰ γὰρ μὴ εἶχε γνῶσιν, πῶς γνωρίζει τὴν γυναῖκα; πῶς φυσιολογεῖ, *Ὦστοὺν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου*; πῶς δὲ καὶ προφητεύει τὰ μέλλοντα, *Ἀυτὴ κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήθηθη*. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πα-

τέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰ λοιπά; τοσαῦτα οἶδε, καὶ οὐκ ἦδει τὸ καλόν; Τὸν θεὸν ἦδει, τὰ τοῦ θεοῦ ἔτηρει, γνῶσιν εἶχεν, ὀνόματα ἐπέθηκε τοσαῦτα· πῶς οὐκ εἶχε γνῶσιν καλοῦ; Τί οὖν ἐστίν; Οὐ τὴν γνῶσιν κωλύει ὁ θεός τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ θέλει μὴ εἶναι μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ. Λύω δὲ τὸ σόφισμα τῆς ἀσβείας ἀπὸ τῶν Γραφῶν. Λέγει Παῦλος· *Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου κτεῖν, καὶ ποτήριον δαιμονίων*. Οὐ τὰ δύο ἐκώλυσεν, ἀλλ' ἤγασσε μὲν τὸ ἅγιον, ἀπέρριψε δὲ τὰ ἐναγῆς καὶ βέθηλον. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ· *Οὐ δύνασθε θεῶ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ*· κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ θεῶ δουλεύειν καὶ δαίμονι ἀδύνατον. Οὕτως ὁ θεός ἐκώλυσε λαβεῖν γνῶσιν τοῦ πονηροῦ, ἵνα μὴ μιγῆται μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ γνῶσις τοῦ κακοῦ.

δ. Λοιπὸν ἐνταῦθα προσέχωμεν. Διὰ τί δὲ ὄλιγος ἐκλήθη ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ; Οὐ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ἀλλὰ τοιαύτην ἤνεγκεν ὑπόθεσιν, τὸ ἰδίωμα τῶν Γραφῶν λέγω. Οἶόν τι λέγω· ἐκλήθη ἐν τῇ ἐρήμῳ μία πηγὴ ὕδατος ὕδωρ ἀντιλογίας· *Ἐδοκίμασά σε ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας*. Ἄρα τὸ ὕδωρ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ὡς εἰς ἀντιλογίαν φέρειν τὸν λαόν; διὰ τί οὖν Μωϋσῆς πῶν οὐκ ἀντεῖπε τῷ θεῷ; Ὅσπερ οὖν ἐκλήθη τὸ ὕδωρ ἀντιλογίας ὕδωρ, οὐ φύσιν ἔχον τοιαύτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖ ἀντεῖπεν ὁ λαός, διὰ τοῦτο ἐκλήθη ὕδωρ ἀντιλογίας. Πάλιν εἶδεν Ἰακώβ τὸν θεόν, ὡς εἶδεν ἀνθρώπῳ δυνατὸν, καὶ καλεῖ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου *Εἶδος θεοῦ*. Ὁ τόπος οὐκ εἶχεν εἶδος θεοῦ, ἡ μορφὴν θεοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ αὐτῷ ἡ ὄπτασία ἐγένετο, ἐκάλεισε τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ πράγματος. Ἄλλος τόπος ἐκλήθη *Εἰρήνη θεοῦ*. Ὅτε τῷ Γεδεὼν ἐφάνη ἄγγελος, ἐφοβήθη, καὶ λέγει· *Οἱμοί, οἱμοί, ἀποθανοῦμαι*· [499] *εἶδον γὰρ ἄγγελον θεοῦ. Ἄφρα ἀπέφ' ὁ ἄγγελος· Εἰρήνη σοι, μὴ φοβοῦ. Καὶ ὠκοδόμησε, φησὶ, Γεδεὼν θυσιαστήριον, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ Εἰρήνη θεοῦ*. Ὅσπερ οὖν ὁ βωμὸς, ἡ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ αὐτὸ εἰρήνην εἶχεν, ἀλλὰ τῆς γενομένης καὶ δοθείσης εἰρήνης ἦν σύμβολον· καὶ ὥσπερ ἡ τὸ ὕδωρ οὐκ εἶχεν ἀντιλογίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν οὕτως ἐκλήθη· οὕτω καὶ τὸ ξύλον οὐ γνῶσιν εἶχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἁμαρτάνων εἰς γνῶσιν ἐρχεται ὡς ἁμαρτάνει. Οἶόν τι λέγω, πάλιν ἐν ὑποδείγματι· ἐνίοτε παρεργόμεθα ὀδεύοντες διὰ τόπων ληστευομένων, καὶ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις λέγειν, Οἱ τόποι δὴ οὔτοι φοβεροὶ εἰσιν. Ἄρα ὁ τόπος ἔχει φόβον; ἢ διὰ τοὺς ληστὰς λέγουσι, τοὺς σχολάζοντας ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ; Οὕτω καὶ τὸ δένδρον ἐκεῖνο οὐ φύσιν εἶχε θανατοποιοῦ γνώσεως ἐργαστικῆν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸ γενομένης τῆς Ἀδὰμ τραγῳδίας ἔλαβε τὸ ὄνομα. Λύω δὲ τὸ πρᾶγμα συντόμως· οὐ γὰρ ἀπορεῖ ἡ θέσι Γραφῆ. Σήμερον ἔχονεν θυσιαστήριον, οὐ μετέχουσιν οἱ πιστοί. Ἄρα αὐτὸ τὸ δῶρον φυσικῆν ἔχει σωτηρίαν, ἢ διὰ τὴν ἐπικαλουμένην δόξαν ἔχεις ἐνέχυρον ἀπὸ τῶν παρόντων, μὴ ἀμφιβάλλης περὶ τῶν προλαβόντων; Ἐκεῖ βρῶμα θανατοποιόν, ὡς βρῶμα ζωοποιόν. Εἰ τοῦτο τὸ βρῶμα σώζει φύσει, καὶ οὐ χάριτι· κακίον τῆ φύσει ἀναίρει, καὶ οὐ παραβάσει. Δειξώσαι ἄλλο βρῶμα ἐξω τοῦ παραδείσου θανατοποιόν, τὴν εἰδωλολατρεῖαν λέγω. Διὰ τί γὰρ παρητήσαντο οἱ μάρτυρες φαγεῖν κρέα; διὰ τί ἐφοδοῦντο φαγεῖν; ἄρα, εἰ ἔφαγον, ἀπέθνησκον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπώνυμοστο τῶν εἰδώλων ἡ μνήμη, ἐφυγον, οὐ τὴν βρῶσιν, ἀλλὰ τὴν τῶν μαρῶν ἐπικλήσιν. Οὕτω γνωστὸν ἦν κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ δένδρον, οὐ γνῶσιν παρ-

^a Notat in marg. Savil. legendum esse, ἡ χρεῖαν προσποιεῖται, ἢ ἄγνοιαν, quam lectionem in textum invexit Combeffis. Nos in Græcis nihil mutantem, illam tamen lectionem in versione Latina sequimur.

έχον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς παραβάσεως διδάσκον αὐτὸν β. Ἄει γὰρ ἢ πείρα διδάσκει τὸν ἀνόητον, ὅτι κακὸν τὸ παραβῆναι. Πάλιν ἑτέρα δὲ λυθῆσεται τὸ ζητούμενον, οὐχ ὡς τῶν πρώτων ἀγνοούντων, ἀλλ' ὡς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πλουσίας οὐσης. Μὴ γὰρ τις νομιζέτω τὴν ἐπαγωγὴν τῶν πολλῶν νοημάτων δι' ἀσθένειαν γίνεσθαι τῶν προλαβόντων· ἢ τοῦ Θεοῦ γὰρ χάρις πλουσία οὐσα, ἐκ τῶν ἑαυτῆς θησαυρῶν παρέχει ἡμῖν, ἐὰν ὤμεν ἄξιοι. Πρόσχε τοίνυν. Οἱ μάρτυρες παρητήσαντο βρώσιν εἰδωλοθύτων, ὄντως φεύγοντες φαγεῖν, ὡς εἰ ἐφυγεν Ἀδάμ τὸ δένδρον, ἐσώθη ἄν. Ὅτι δὲ οὐ τὸ εἰδέναι ἀγαθὸν καὶ κακὸν, τοῦτο μισητὸν, ἢ ἀλήθεια λάμπει. Ἐρωτῶν γὰρ ὁ Θεός, καὶ μὴ πράττων, οἶδεν αὐτό, ἢ οὐ; Τίς τοιμὰ εἰπεῖν ὅτι οὐκ οἶδεν; Ὅ γὰρ ἔστιν ἡ γνῶσις, πράξις. Ἄρα Παῦλος ὁ λέγων, *φεύγετε τὴν πορνείαν, οὐκ ἴδαι τί ἦν ἡ πορνεία; ὁ φεύγων μοιχείαν, οὐκ ἴδαι τί ἦν ἡ μοιχεία;* Ἄλλ' οὐ κατέκρινεν αὐτὸν ἡ γνῶσις. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεός, οἶδεν ἡμῶν ὅλας τὰς πράξεις, ἀριθμῶν καὶ λέγων· *Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται λογισμοὶ πορνῆοι, φόνοι, μοιχίαι, ἐπιπορκαί, ἀσέλγεια, φθόνοι, πλεονεξίαι.* Ταῦτα ἔστι τὰ κοινούντα τὸν ἀνθρώπου. Ταῦτα [500] ἀγνοῶν λέγει, ἢ εἰδὼς ὁ Θεός καὶ ὁ Ἀπόστολος; Οὐχ ὑβρίζει οὖν ἡ γνῶσις τὸν Ἀδάμ. Ἐβλάψεν οὐχ ἡ γνῶσις, ἀλλ' ἡ παράβασις. Θέλω δὲ ἐρωτῆσαι αὐτὸν, ποῖον ἔμαθε παρὰ τοῦ ξύλου καλὸν, ἢ κακὸν; Μετὰ τὴν βρώσιν ἔγνω τί ἔστι φόνος; Οὐδεὶς οὐδέπω ἦν ὁ κολάξων· οὐ μοιχεία ἐγινώσκето· οὐδέπω γὰρ ἦσαν γάμοι· οὐ πορνείαι, οὐχ ἀρπαγὴ ἦν· οὐδέπω γὰρ ἦν πλοῦσιος καὶ πένθις· οὐ συκοφαντίαι καὶ ψευδομαρτυρίαι. Ποῖον οὖν ἔγνω κακὸν, ἢ τοῦτο μόνον, ὅτι καλὸν ἦν τὸ ὑπακούσαι Θεῷ, κακὸν δὲ τὸ παρακούσαι Θεῷ; Λέγω δὲ κοινὸν καὶ περιφερόμενον ῥῆμα, καὶ μὴ τις αὐτοῦ ὡς τοιμηροῦ καταγῆ. Εἰώθαμεν λέγειν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἀπειλοῦντες αὐτοῖς ἐπιστροφὴν· Ποῶ σε μαθεῖν ἐπιστροφὴν. Ἄρα γνῶσις λέγει τὴν μάθησιν; Τὸ οὖν γνωστὸν ἀπὸ τῆς πείρας τῶν συμφορῶν. Ἐπαίθευσεν αὐτὸν γυνῆναι, πόσις κακοῖς συνεζεύχθη παραβάς.

ε'. Πρόσχε τοίνυν μετὰ ἀκριθείας. Εἰ γὰρ καὶ εἰρηται πρῶην, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις ἔλκει τὸν λόγον. Ὁ δεδωκὼς τὰ πάντα Θεός ἀόρατος ἦν· ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ὁρώμενος ἦν. Ὁ λαβὼν ἐφαίνετο, ὁ δεδωκὼς οὐκ ἐφαίνετο. Μόνος ἦν ὁ ἀνθρώπος· τὰ ἄλογα περὶ αὐτόν. Κατὰ κεφαλῆς οὐδένα εἶχεν. Ἔθηκεν αὐτῷ ὁ Θεός νόμον, τὸ δένδρον εἰς ὑπόμνησιν ἐν μέσῳ, ἵνα μὴ λάθῃ λαβὼν τὴν δεσποτείαν. Οἴου, περιφῆει τρυγῶν τοὺς καρποὺς μετὰ τῆς γυναικός. Ἐπλησίαζε τῷ δένδρῳ· ἔλεγε, Μὴ ἀψόμεθα τοῦ δένδρου τούτου· περὶ γὰρ αὐτοῦ παρηγγέλειεν ὁ Θεός. Καὶ ἦν τὸ ὁρώμενον ὑπόμνησις τοῦ ἀοράτου· οἶα γίνεται καὶ νῦν. Ἐνόησον πόσοι εἰσὶν ἄρχοντες ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς πᾶσιν οὐ πάρεστι, δεῖ παραστήναι τὸν χαρακτηῖρα τοῦ βασιλεύος ἐν δικαστηρίοις; ἐν αγοραῖς, ἐν συλλόγοις, ἐν θεάτροις. Ἐν παντὶ οὖν τόπῳ, ἐν ᾧ πράττει ἄρχων, δεῖ παρῆναι, ἵνα βεβαιῶται τὰ γινόμενα. Ὁ βασιλεὺς μὲν οὖν παρῆναι πανταχοῦ, ὡς ἀνθρώπος, οὐ δύναται· Θεὸν δὲ πάλιν φαίνεσθαι, ὡς Θεὸν, ἀνθρώποις, ἀδύνατον. Δέδωκε τὸ δένδρον χαρακτηῖρα τῆς βασιλείας, ὑπόμνησιν φέρον

δ Sav. conj. αὐτήν, quod recepit Combesis.

τῷ Ἀδάμ, ὅτι πάντων ἔλαβε τὴν δεσποτείαν. Γνωθὶ τὸν δεδωκῶτα τὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἵνα μάθησι πῶς ὑπεμίμησεν αὐτοὺς τὸ δένδρον· ὅτε ὁ ἄρισ ἠθέλησεν ἀπατήσασαι τὴν γυναῖκα, εἶπεν αὐτῇ· *διὰ τί εἶπεν ὁ Θεός μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ξύλου;* Ἡ γυνὴ οὐκ ἐπελανθάνετο τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται τὴν ἀγνοίαν, καὶ φησιν· Οὐκ εἶπεν ὁ Θεός οὕτως, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς ξύλου φαγόμεθα· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τούτου, εἶπεν ὁ Θεός, μὴ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲ ἀψασθε αὐτό. Βλέπε τὴν ἀκριθείαν. Ὁ Θεός οὐκ εἶπε· Μὴ ἄψηθε. Οὐδὲ γὰρ ἔφερε κίνδυνον τὸ ἀψασθαι· ἀλλ' ἐκείνοι συνέσιν ἔχοντες θεϊκὴν, τῶν λοιπῶν ἀπολαύοντες, ὤρισαν παρ' ἑαυτοῖς· [501] Εἶπεν ὁ Θεός, Μὴ γεύσησθε τοῦ δένδρου· ἡμεῖς δὲ μηδὲ ἀψόμεθα. Τοσοῦτον ἔμελε τῇ γυναικὶ τρησῆσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολήν. Ἦν οὖν τὸ δένδρον ἐν μέσῳ κείμενον, εἰς ὃ ἠπάτησεν αὐτοὺς. Ξένον ἄκουε πρᾶγμα. Ἐχρήσατο ὄργανον πρὸς τὴν ἀπάτην, πρᾶγματι ἐμπεφυτεμένον τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ γὰρ Θεός πλάττων τὸν ἀνθρώπου, μετὰ τῆς ἄλλης γνώσεως ἐνέθηκεν αὐτῷ καὶ πόθον Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ἐν αὐτοῖς τὸν πυρσὸν τοῦ πόθου, λέγει· *Γενήσεσθε ὡς θεοί.* Νῦν, ὡς ἀνθρώποι, οὐ δύνασθε εἶναι πάντοτε μετὰ Θεοῦ. Ἐὰν γένησθε ὡς θεοί, πάντοτε μέλλετε εἶναι μετ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐὰν φάγητε, γίνεσθε πολέμιοι τοῦ Θεοῦ. Ἐπιθυμία οὖν τῆς ἰσοθελας ἀπατᾷ τὴν γυναῖκα, κακείνη τὸν ἄνδρα οὐκ ἀπατᾷ, ἀλλὰ πείθει. Καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος λέγων· *Ἀδάμ οὐκ ἠπατήθη.* Καὶ διὰ τί κατεκρίθη; Ὅρα τὸ δεινόν. Ἡ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἔφαγε· πείθει μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ τὸν ἄνδρα, ἵνα μὴ μόνῃ διατραπῆ· καὶ ἔπεισεν, οὐκ ἠπάτησεν· οἶον γίνεται καὶ νῦν πολλάκις. Οἶδεν ἀνθρώπος τὴν πίστιν, ἀγαπᾷ τὸν νόμον, ζηλοῖ τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ πείθεται τῇ γυναικὶ, μὴ δεῖξαι τὸν ζῆλον, οὐκ ἀγνοῶν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ πειθόμενος τῇ συμβίῳ. Πολλοὶ γὰρ ἐνόμισαν, ὅτι ἀγνοῶν ὁ Ἀδάμ ἔλαβε παρὰ τῆς γυναικός, οὐκ εἰδὼς πόθεν ἤγαγε τὸν καρπὸν. Ἄλλ' οὐκ ἔχει ἀπολογία· ὁ γὰρ Θεός ἐλέγχει, λέγων αὐτῷ· *Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικός σου.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴ ἔλαβες παρὰ τῆς γυναικός σου· καὶ μὴν ἠδύνατο εἰπεῖν, Ἦγνόουν, οὐκ ἴδαι πόθεν ἤνεγκε τὸν καρπὸν. Τὸ ἐγκλημα τοῦ ἀνδρός, οὐχ ὅτι ἠπατήθη, ἀλλ' ὅτι ἐδελεάσθη. Ἐλθωμεν λοιπὸν ἐπὶ τὸ δικαστήριον· ἴδωμεν τὰ ὑπομνήματα τὰ πρῶτα τὰ ἐπὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης καὶ ἀδεκάστου δίκης καὶ φιλανθρώπου γινόμενα, τὰ γραφέντα γράμμασιν ἀθανάτοις, ὧν τὴν μνήμην καὶ τὴν ὄψιν καὶ τὴν φαιδρότητα οὐδὲ πᾶς ὁ αἰὼν λύσαι δύναται. Πρόσχε λοιπόν· *Ἦκουσε, φησὶν, ὁ Ἀδάμ τῆς φωνῆς Κυρίου περικατοῦντος τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ.* Ἀπὸ τοῦ ψόφου ἦσθετο, καὶ ἀπὸ τῆς συνηθείας. Καὶ ἀπὸ τοῦ κτύπου εἶχε Θεός φαίνεσθαι; Ἐφαίνετο οὐχ ὡς ἦν, ἀλλ' ὡς ἠδοῦλετο. Εὐλόγητος ὁ Θεός τῶν ἁγίων, ὅτι τὸ δειλινὸν τότε τὸν Ἀδάμ ἐπισκέφατο, καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸ δειλινόν. Καὶ γὰρ κατ' ἐκείνας τὰς ὥρας ὑπέμεινεν ὁ Σωτῆρ τὸ πάθος, καθ' ἃς διετέλεσεν ὁ Ἀδάμ ἀπὸ τοῦ φαγεῖν ἕως τῆς παραβάσεως· καὶ τῆς κρίσεως, ἀπὸ ἕκτης ὥρας ἕως ἐνάτης. Ἐκτη ὥρα ἔφαγε· κατὰ γὰρ φύσιν· μετὰ τὴν ἕκτην ἀπεκρύβη. Τὸ δειλινόν

α Sic exemplaria: verum hæc lectio ferri nequit. Combesius ex conjectura substituit ἕως τῆς παρακρύψεως. Sic sensus quadrabit. At vox παράφρασις insolens omnino est, neque placet.

via quaestio solvetur, non quod prima non satis sint, sed quod Dei gratia dives sit. Ne quis enim putet rationum additamenta ob priorum imbecillitatem afferri: nam Dei gratia, dives cum sit, ex thesauris suis nobis dona profert, si tamen digni simus. Attende igitur. Martyres recusarunt idolis immolatorum cibum: eo modo cibum huiusmodi fugientes, quo si effugisset Adam lignum, salutem consequuturus erat. Quod autem scire bonum et malum, non odio dignum sit, vere liquidum est. Deus enim interrogans, et non faciens, an rem novit, necne? Quis ausit dicere eum non nosse? Non enim cognito, ipsa actio est. Num Paulus, qui dicebat, *Fugite fornicationem* (1. Cor. 6. 18), ignorabat quid esset fornicatio? cavendo adulterium, nesciebat quid esset adulterium? Verum non ideo reus, quod nosset. Quin ipse Deus novit actus omnes nostros, ipsos enumerans ac dicens: *De corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, perjuria, impudicitia, invidia, rapina. Hæc sunt quæ coinquant hominem* (Matth. 15. 19. 20). Hæcne ignorans aut sciens dicit Deus, dicit Apostolus? Non ergo scientia Adamo dedecori est. Novit illi, non cognitio, sed transgressio. Velim autem ab illo quaerere, quid ex ligno didicerit, bonumne an malum. An post eum novit quid esset homicidium? Nemo bactus erat qui puniret; adulterium nesciebatur, cum nondum essent nuptiæ: non fornicatio, non rapina erat; nondum enim erant dives vel pauper: non sycophantiæ, non falsa testimonia. Quod igitur aliud malum sciebat, nisi hoc solum, bonum nempe esse Deo obsequi, malum ipsi non obedire? Rem dico quæ vulgi ore circumfertur, ne quis me audaciæ incuset. Solemus dicere peccantibus, comminantes ut convertantur: Faciam ut discas respicientiam. Ergone qui sic loquitur, hanc disciplinam dicit esse scientiam? Scientia igitur ex calamitatum experientia procedit. Docuit eum ut disceret, quot malis se per transgressionem implicuisset.

5. Animum igitur diligenter adhibe. Quamquam enim prius diximus, argumenti ratio eo orationem deducit. Omnium largitor Deus invisibilis erat; qui a Deo omnia acceperat, sub aspectum cadebat. Qui acceperat, oculis patebat; qui dederat, non apparebat. Solus erat homo: bruta animantia circa illum erant. Neminem habebat oppositum. Imposuit Deus legem, arborem in medio, quæ commonefaceret, ne sub dominatu se positum esse oblivisceretur. Verbi gratia, circuibat fructus decerpens cum uxore. Accedebat ad arborem: dicebat, Ne hanc arborem tangamus; de illa namque præceptum dedit Deus. Eratque id quod videbatur, ejus qui invisibilis erat monumentum; id quod etiam nunc accidit. Cogita quam multi per universum orbem præfecti sint. Quia autem Imperator non omnibus adest, necesse est Imperatoris effigiem in tribunalibus, in foris, in cœtibus, in theatris exhiberi. In omni ergo loco, in quo negotia tractat præfectus effigiem esse oportet, ut quæ sunt auctoritatem habeant. Imperator quidem, ut pote homo, ubique præsens esse non potest: Deus

vero rursus, ut Deus est, nullo modo potest ab hominibus videri. Dedit arborem imperii characterem, qui Adamum commonefaceret, accepisse se omnium dominatum. Agnosce eum qui tibi potestatem dedit. Et ut discas quomodo arbor ipsos commonefaceret, cum serpens mulierem decipere voluit, dixit illi: *Cur dicit vobis Deus ne comederitis ex omni ligno* (Gen. 3. 2)? Mulier non oblita erat legis, imo etiam ignorantiam corrigit, et ait: Non ita dixit Deus, sed ex omni ligno comedimus; de hoc autem ligno dixit Deus, ne comederitis ex illo, neque tangatis ipsum. Vide accurationem. Deus non dixit: Ne tangatis. Nullum quippe erat in tactu periculum: sed illi, qui divina præditi prudentia erant, reliquis fruentes, id apud se statuerunt: Dixit Deus ne de arbore gustemus; nos ne tangamus quidem. Tanta mulieri cura erat servandi Dei præceptum. Erat igitur arbor in medio posita, qua serpens seduxit eos. Rem audi stupendam. Usus instrumento est ad fraudem, re nempe homini insita. Deus enim hominem formans, cum reliqua scientia, etiam desiderium Dei indiderat. Cum igitur in illis desiderii flammam videret, ait: *Eritis sicut dii*. Nunc, homines, non potestis semper cum Deo esse. Si fueritis sicut dii, semper cum illo futuri estis. Neque enim dixit illis: Si comederitis, Dei hostes eritis. Desiderium ergo aequalitatis cum Deo mulierem decipit: illaque virum non decipit, sed illi suadet. Id testificatur Paulus dicens: *Adam seductus non est* (1. Tim. 2. 14). Cur autem damnatus est? Vide mali gravitatem. Mulier seducta comedit; postquam comederat, viro suadet, ne sola perverteretur: suasit, non decepit; ut jam sæpe fieri solet. Novit vir fidem, amat legem, studio plenus est orthodoxæ religionis, moremque gerit uxori, ne studium ostendat, non ignorans veritatem, sed conjugii obtemperans. Multi namque putarunt, ignorantem Adamum accepisse ab uxore, cum nesciret unde fructum tulisset. At nulla ipsi excusatio superest: Deus enim coarguit, cum ait: *Quia audisti vocem uxoris tuæ* (Gen. 3. 17). Non dixit, Quia accepisti ab uxore tua: nam potuisset dicere, Ignorabam, nesciebam unde afferret. Viri crimen est, non quod deceptus, sed quod inescatus sit. Jam ad iudicium veniamus: videamus instrumenta prima, quæ in sancto illo, incorrupto et clementi foro allata sunt, descripta literis immortalibus, quarum memoriam, conspectum, conspicuitatem nullum ævum delere poterit. Jam animum adverte. *Audivit, inquit, Adam vocem Domini deambulantis ad vesperam in paradiso* (Gen. 3. 8). A strepitu sensit, et a consuetudine. Ergone a strepitu potuit Deus apparere? Apparebat non ut erat, sed ut volebat. Benedictus sanctorum Deus, quod ad vesperam tunc Adamum visitaverit, et nunc in cruce ad vesperam. Illis quippe horis Christus passionem sustinuit, quas egit Adam, ex quo comederat, donec latebras quaereret, ac iudicium subiret, a sexta usque ad nonam horam. Sexta hora comedit: hæc enim naturæ regula est; post sextam abscondit se. Ad vesperam Deus ad ipsum venit. Desideravit Adamus fieri deus; rem impossi-

bilem desideravit: ejus Christus desiderium implevit. Desiderasti id esse, quod non potuisti: desidero ego fieri homo, et possum: ejus errori vicem contrariam Deus retulit. Desiderasti quæ supra te erant, assumo ego quæ infra me sunt. Æqualitatem cum Deo concupivisti: æqualis homini fio. Ideo ait Paulus: *Et habitu inventus ut homo* (Philipp. 2. 7). Desiderasti esse Deus, neque ideo indignatus sum: volo enim te æqualitatem cum Deo concupiscere; sed ideo indignatus sum, quod præter Domini sententiam eam dignitatem rapere volueris. Voluisti deus fieri, nec potuisti; homo fio, et quod impossibile erat, possibile reddo. Quod autem ex desiderio ad hoc accederet, ipse testificatur his verbis: cum ipse pascha ederet, ipse alens cum iis qui alebantur, cum mensa apposita illi esset, qui alit universum orbem, inquit apostolis: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 15). Num illam cum Deo æqualitatem invidi tibi? Tu mea usurpare voluisti, cum non posses; ego tua assumo, quod sane possum. Animum adhibe. Descendit ad vesperam, et dicit: *Adam, ubi es* (Gen. 3. 9)?

6. Hæc affinia sunt: unius enim Dei sunt et hæc et illa. Numquid enim alius ad passionem venit, alius descendit in paradysum? Abscondit se, sensit, postquam comederat. *Aperiti sunt enim eorum oculi, et cognoverunt se nudos esse* (Gen. 3. 7). Quia diabolus dixerat, *Qua die comederitis, aperientur oculi vestri*: ecce, inquit, vera dixit sathanas. Paulo convenit dicere: *Non enim ejus consilia ignoramus* (2. Cor. 2. 11). Norunt sancti diaboli machinas. Vide malitiam. Unde norat diabolus, fore ut, postquam comedissent, aperirentur eorum oculi? num cæci erant? Dicit Scriptura, antequam illi comederent de arbore: *Vidit mulier arborem, quod aspectu pulchra esset* (Gen. 3. 6). Primo vidit, deinde comedit. Quomodo igitur aperti sunt eorum oculi? Attende, quæso; hic enim quæstio sita est. Diabolus de numero eorum erat, qui lapsi seu transgressi fuerant; noveratque quid passus esset post transgressionem, quidque alii transgressores paterentur. Communis autem omnibus est hæc passio. Nam hodieque cum peccamus, velut cæci peccamus: post peccatum tunc videmus quid fecerimus. Verbi causa, si quis aceusetur, Cur hoc fecisti? is necessitatem prætextit: Vere non videbam quid facerem; non quod cæcus esset, sed quod inter peccandum ratio obtenebretur, dum totus actui incumberet, in ipso autem opere excæcatur. Postea vero in conscientia videt quid fecerit. Exempli causa: ingreditur quis domum ut furetur, ut cæcus intrat; non cogitat de illo, qui obviam futurus est, de eo qui apprehendet, non de judicium metu, de impendente periculo: a morbo namque animi excæcatus est. Cum ingressus fuerit, cum abriperit, cum furatus egressus fuerit, nemine præsentem, metu repletur, sentit quid fecerit, anxiusque cogitat, si perquisitio futura sit, deprehensuros esse quis facinus perpetravit. Quæ inter agendum non secum reputabat, post rem gestam cogitat.

Verbi gratia, qui moechatur, in alienamque torum se injicit, intrat, nec cogitat esse leges, tribunalia, accusatores, gladios acutos: at re peracta, timet, suspectos habet servum, ancillam, vicinum, cognatum, quæque inter agendum non cogitabat, advertit postea. Rursus admonet quæ alium ut abstineat a malis, si morem non gesserit, solet ei dicere: Sæpius dixi ei, et non audit; non quod non audierit, sed quod non obtemperavit. Tum infligendo plagas ait: Doceo te ut audias; non quod auditum illi tribuat, sed quod plaga emendet præoccupatum animum, et ad meliorem frugem reducat. Sic et propheta: *Disciplina Domini aperit mihi aures* (Isai. 50. 5). Quia ergo diabolus exciderat (non enim argumenti oblitus sum), noverat ubi erat, postquam excidit, tuncque in sensum facinoris sui venit. Didicerat ergo ex iis quorum periculum fecerat, atque, *Si comederitis, aperientur oculi vestri*; nempe, ut mei aperti sunt: ex quo peccavi, novi quid passus sim, novi quid amiserim. *Deinde comederunt, et aperti sunt oculi eorum, et viderunt quod nudi essent*. Ante enim nudi erant et non erubescabant. Exucrant immortalitatem, sublata erat stola gloriæ, nudatum corpus fuerat, et lutum deinceps erat. Statim scaturit inventum artium. Ars prima Adami sartoria fuit. Ante omnem artem sumpsit ficulneæ folia, et consult. Quis docuit? quis monstravit? Semel a Deo solertiam acceperat, imago erat Dei, et de scientia dubitas? Cum tecum reputaveris, unde primum homo aratrum fecerit, quis ligum aptare, et in medio ferrum inserere et adstringere docerit, jugum bobus imponere; unde mulier texendæ telæ artem invenerit, sumendi vellus, lavandi, pectendi, nendi, copulata tenuandi, rursusque nectendi: unde hoc? Quis phrygioniam phrygiones docuit? Stat textorium instrumentum, unum est quod mittitur: non manus efficit, sed ratio operatur, ratio formas absolvit. Artifex manus non injicit, artisque ratio vestimentum format, et in figuris, quæ oculis percipiuntur, excitatur artificis voluntas. Jam phrygio non movet manus, et formas excitat. Si autem audieris, Deum operari, putasne ipsum movere manum ut operetur? et si omnem artem omneque inventum exquisieris, dixerisque, Quomodo hoc et illud invenerunt? recordatus primæ vocis qua dictum fuit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram*, habes quæstionis solutionem. Dei imago est, et non intelligit? Dei imago est, et non imitatur Dominum? *Consuit folia ficuæ*.

7. *Contra eos qui dicebant paradysum in cælo esse*. — Erubescant qui allegorice interpretantes dicunt, paradysum in cælo et spiritualem esse. In cælo quid facit ficus? Verum sit in cælo paradysus: flumina unde exeunt? nonne ex terra? Si paradysus sursum est, haud dubie flumina de supernis fluunt. Num dicit Scriptura: *Fluvius descendit ex Edem*? At vide sophisma. Irrident nos illi allegoriarum auctores. *Induit eos, inquit, Deus tunicas pelliceas* (Gen. 3. 21). Num boves et oves mactavit, aperuitque coriarii officinam, ac coriarii artem egit? Respondemus nos, totum animal produxit nullo congressu, nulla copu-

ἦλθε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπεθύμησεν Ἀδὰμ γενέσθαι θεός· ἀδύνατων δὲ ἐπεθύμησεν· ἔλυσεν αὐτοῦ ὁ Χριστός τὴν ἐπιθυμίαν. [502] Ἐπεθύμησας οὐ γενέσθαι, ὁ οὐκ ἡδύνατο· ἐπιθυμῶ ἐγὼ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὁ δύναμαι· ἀντεσῆκωσεν γὰρ αὐτοῦ ὁ Θεὸς τῇ ἀπάτῃ. Ἐπεθύμησας τῶν ὑπὲρ σε, λαμβάνω τὰ ὑπ' ἐμέ. Ἰσοθεῖας ἐπεθύμησας· ἰσάνθρωπος γίνομαι. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· *Καὶ σχήματι ἐδρεθείς ὡς ἄνθρωπος*. Ἐπεθύμησας γενέσθαι θεός, καὶ οὐκ ἠγανάκτησα διὰ τοῦτο· θέλω γὰρ σε ἰσοθεῖαν ποθεῖν· ἀλλ' ἡ ἀγανάκτησις, ὅτι παρὰ γνώμην τοῦ Δεσπότη ἠθέλησας ἀρπάσαι τὸ ἀξίωμα. Ἐπεθύμησας γενέσθαι θεός, καὶ οὐκ ἠδυνήθησ'· γίνομαι ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἀδύνατον δυνατὸν ποιῶ. Ὅτι δὲ ἐπιθυμῶν ἦλθε πρὸς τοῦτο, μαρτυρεῖ αὐτὸς λέγων· ὅτι τὸ πάσχα ἤσθιεν ὁ τρέφων μετὰ τῶν τρεφομένων, καὶ τράπεζα προέκειτο τῷ τρέφοντι πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, λέγει τοῖς ἀποστόλοις· *Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα φαγεῖν τὸ πάσχα τοῦτο μὲθ' ὑμῶν*. Μὴ γὰρ ἐβάσκηνά σου τῇ ἰσοθειᾷ; Σὺ τὰ ἐμὰ ἠθέλησας ἀρπάσαι, μὴ δυνάμενος· ἐγὼ τὰ σε λαμβάνω, δυνάμενος. Πρόσχε. Κατήλθε τὸ δαιμόνιον, καὶ λέγει· Ἀδὰμ, *κοῦ εἶ*,

ζ'. Ἀδελφὰ ἐκεῖνα καὶ ταῦτα· ἐνός γὰρ Θεοῦ κακείνα καὶ ταῦτα. Μὴ γὰρ ἄλλος ἦλθεν ἐπὶ τὸ πάθος, ἀλλ' ὁ κατελθὼν ἐν τῷ παραδείσῳ; Ἐκρύβη, ἦσθετο μετὰ τὸ φαγεῖν. *Διηγοίχθησαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί*, φησὶ, καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν. Ἐπειδὴ ὁ διάβολος εἶπεν, *Ἥ ἂν ἡμέρᾳ φαγήτε, διανοίχθῆσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*. Ἴδε, φησὶν, ἠλήθευσεν ὁ Σατανᾶς. Παῦλῳ πρέπει λέγειν· *Ὁὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νόηματα ἀγοοῦμεν*. Οὐδασιν οἱ ἄγιοι τὰς μηχανὰς τοῦ διαβόλου. Ὅρα κακίαν. Πόθεν ἦδει ὁ διάβολος, ὅτι μετὰ τὸ φαγεῖν ἀνοίγονται αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; μὴ γὰρ τυφλοὶ ἦσαν; Λέγει ἡ Γραφή, πρὶν φαγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δένδρου, *Ἴδε*, φησὶν, ἡ γυνὴ τὸ δένδρον. Οὐκοῦν οὐκ ἦν τυφλή. *Ἴδε*, φησὶν, ἡ γυνὴ τὸ δένδρον, ὅτι ὠραῖον εἰς ὄρασιν. Πρῶτον εἶδε, καὶ τότε ἔφαγε. Πῶς οὖν ἠνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; Πρόσχε, παρακλώ· ἐνταυθὰ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. Ὁ διάβολος ἀπὸ ἐκπτώσεως ἦν, τουτέστι, ἀπὸ παραβάσεως· καὶ ἦδει τί ἐπαθεν ὁ παραβάς, καὶ τί πάσχουσιν οἱ παραβαίνοντες. Καινὸν δὲ ἐστὶ τὸ πάθος πάντων. Καὶ γὰρ ἀτήμερον, ὅταν ἀμαρτάνωμεν, ὡς τυφλοὶ ἀμαρτάνωμεν· καὶ ὅταν ἀμαρτήσωμεν, τότε ὀρῶμεν τί ἐποιήσαμεν. Οἶον, ὡς περ εἶ τις ἐγκαλεῖται, Διὰ τί τότε ἐποίησας, προφασίζεταί ἀνάγκη· Ἀληθῶς οὐκ ἔβλεπον τί ἐποιοῦν· οὐκ ὡς τυφλὸς ὢν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ὁ λογισμὸς πηροῦται, ὁλος γινόμενος τοῦ πράξαι, καὶ τυφλοῦται ἐν τῷ πράττειν. Βλέπει μετὰ ταῦτα τῇ συνειδήσει τί πεποίηκε. Λέγω δὲ ὡς ἐν ὑποθέσει· εἰσέρχεται τις ληστεύσαι ἐπὶ οικίας, καὶ εἰσέρχεται ὡς τυφλός· οὐ λογίζεται τὸν ἀπαντῶντα, τὸν κρατοῦντα, τὸν φόβον τῶν δικαστῶν, τὸν ἐπηρεζόμενον κίνδυνον· τετυφλωταὶ γὰρ ὑπὸ τῆς νόσου. Ὅταν εἰσελθῇ, ὅταν λάβῃ, ὅταν κλέψας ἐξέλθῃ, μηδενὸς παρόντος, φόβου πληροῦται, αισθάνεται τί ἐποίησε, καὶ λογίζεται ὅτι, ἐὰν ζητηθῇ, νοοῦσι τὸ πρᾶγμα τίνος ἐστὶν ἔργον. [503] Καὶ ἂ μὴ ἐλογίσαστο πράττων, λογίζεται μετὰ τὸ πράξαι. Οἶον, ὁ μοιχεύων, καὶ ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν ἀλλοτρίῳ πυρὶ, εἰσέρχεται, καὶ οὐ λογίζεται ὅτι νόμοι εἰσὶ, δικαστήρια, κατηγοραὶ, ξίφη ἠκονημένα· ἀλλ' ὅταν πράξῃ, δειλιᾷ, ὀκνοῦει παιδα, παιδίσκην, γέροντα, ἑταίρον· καὶ ἂ μὴ ἔβλεπεν ἐν τῷ πράττειν,

βλέπει μετὰ τὸ πράξαι. Πάλιν παραινεῖ τις τινὲ ἀπεχεσθαι κακῶν· καὶ ἀπειθήσῃ ἢ, ἡ συνήθεια τούτων λέγει· Πολλὰκις αὐτῷ εἶπον, καὶ οὐκ ἤκουσεν· οὐχ ὅτι οὐκ ἤκουσεν α· Ἐπειτα ἐπαγαγὼν αὐτῷ πληγὰς, λέγει· Διδάσκω σε ἀκούειν· οὐχ ὅτι ἀκοὴν αὐτῷ δίδωσιν, ἀλλ' ὅτι ἡ πληγὴ διορθοῦται τὴν πρόληψιν, καὶ εἰς σύνεσιν αὐτὸν φέρει. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης· *Ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα*. Ἐπεὶ οὖν ἐξέπεσεν ὁ διάβολος (οὐ γὰρ ἐπιλέλησμαι τῆς ὑποθέσεως), ἦδει ποῦ ἦν μετὰ τὸ ἐκπεσεῖν, καὶ τότε εἰς αἰσθησὶν ἦλθεν ὢν ἐποίησεν. Ἐμαθεν οὖν ἐξ ὧν ἐπαθε, καὶ λέγει, *Ἐὰν φαγήτε, ἀνοίγονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*. τουτέστι, ὡς καὶ οἱ ἐμοί· οἶδα, ἀφ' οὗ παρίστην, τί ἐπαθον· ἔγνων τί ἐπαθον, ἔγνων τίνος ἀπέτυχον. *Ἐἴτα ἔφαγον, καὶ διηνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ εἶδον ὅτι γυμνοὶ ἦσαν*. Πρὸ γὰρ τούτου ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Ἀπεδύσαντο τὴν ἀθανασίαν, περιηρέθη ἡ στολὴ τῆς δόξης, ἐγυμνώθη τὸ σῶμα, καὶ ἦν πῶλος λοιπὸν. Εὐθὺς βρῦει ἡ ἐπίνοια τῶν τεχνῶν. Πρώτη τέχνη τοῦ Ἀδὰμ βραττικὴ. Πρὸ πάσης τέχνης ἔλαβε τὰ φύλλα τῆς συκῆς, καὶ ἔβραψε. Τίς ὁ διδάσκει; τίς ὁ παιδεύσας; Ἐλαβεν ἅπαξ παρὰ Θεοῦ σύνεσιν, εἰκὼν ἦν Θεοῦ, καὶ ἀμφιδόλλεις περὶ τὴν γνώσιν; Ὅταν ἐνοήσης κατὰ σεαυτὸν, πόθεν ἄνθρωπος ἀροτρον πρῶτον ἐποίησε, τίς ὑπέδειξε ποιῆσαι ξύλον, καὶ μεσολαβῆσαι σίδηρον, καὶ σφιγξαι, καὶ ζευγλῆν ἐπιθεῖναι τοῖς βουσί· πόθεν γυνὴ εὔρε τέχνην ἰστουργίας, λαβεῖν πόκον, πλῦναι, ξάνα, νῆσαι, τὸ συνημμένον λεπτύναι, καὶ πάλιν σχισθὲν συναΐσαι· πόθεν τοῦτο; Τίς ἐδίδαξε τοὺς ποικιλτάς τὴν ποικιλτικὴν; Ἔστηκεν ἰσθός, ἐν τὸ παραπεμπόμενον, οὐ χεῖρ ἐργαζομένη, ἀλλ' ὁ λόγος ἐργάζεται, λόγος μορφὰς ἀποτελεῖ. Οὐκ εἰσβάλλει χεῖρας ἀτεχνίτης, καὶ ὁ λόγος τῆς τέχνης μορφοῖ τὸ ἰμάτιον, καὶ ἐν ὀρωμένοις σχήμασιν ἐγείρεται τὸ βούλημα τοῦ τεχνίτου. *Ἐἴτα ὁ ποικιλτὴς οὐ κινεῖ χεῖρα, καὶ ἐγείρει μορφάς*. Καὶ ἐὰν ἀκούσης, ὅτι Θεὸς ἐργάζεται, νομίζεις ὅτι χεῖρα κινῶν ἐργάζεται; Καὶ ἐὰν ζητήσης πᾶσαν τέχνην, καὶ πᾶσαν ἐπίνοια, καὶ εἰπῃς, Πῶς ἐνόησαν τότε ἢ τότε; μνημονεύσας τῆς πρώτης φωνῆς τῆς λεγούσης, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*, ἔσχες τῆς ἀπορίας τὴν λύσιν. Εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ νοεῖ; εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ μιμεῖται τὸν Δεσπότην; *Ἐβράψε φύλλα συκῆς*.

ζ'. Αἰσχυνέσθωσαν οἱ ἀλληγοροῦντες, ὅτι ὁ παράδεισος ἐν οὐρανῷ ἐστὶ, καὶ πνευματικός ἐστίν. Ἐν οὐρανῷ *συνῆ τί ποιεῖ*; Ἄλλ' ἔστω ὁ παράδεισος ἐν οὐρανῷ· [504] οἱ ποταμοὶ πόθεν ἐξέρχονται; οὐκ ἀπὸ γῆς; Εἰ ὁ παράδεισος ἄνω, ὅθλον ὅτι καὶ οἱ ποταμοὶ ἀνωθεν ῥέουσι. Μὴ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· Ποταμοὶ κατέρχεται ἐξ Ἐδέμ; Ἀλλὰ τὸ σόφισμα^b. Γελῶσιν ἡμεῖς οἱ ἀλληγορηταί. *Ἐνέδυσσε γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεός*, φησὶ, *χιτῶνας δεγματίου*. Ἄρα μὴ βόας ἢ πρόβατα ἔθυσσε, καὶ βυρσεῖον ἠνοίξε, καὶ τέχνην βυρσεῖας ἀπέτελεσε; Λέγομεν ἡμεῖς, ὅλον τὸ ζῶον παρήγαγεν ἄνευ συμπλοκῆς, ἄνευ συζυγίας. Τὸ μὴ ὄν ἐποίησε, καὶ μέρος τοῦ ὄντος ποιεῖν οὐκ ἡδύνατο; Λοιπὸν φιλοτιμούνται· ἀλλ' οὐδέποτε Θεὸς ποιεῖ μέρος ζώου, οὐδὲν ἀτελὲς ποιεῖ ὁ Θεός. Ἄκουε δέρμα, καὶ ζητεῖ πόθεν. Οὐκοῦν ἀκούω κατῷ αἵμα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ζητῶ πόθεν,

^a Sic, post οὐχ ὅτι οὐκ ἤκουσεν, desideratur haud dubie ἄλλ' ὅτι οὐκ ὑπήκουσεν, vel quid simile.

^b Combeds. dediit ἀλλὰ ἴδε τὸ σόφισμα.

μετέβαλε τὸν Νεβλον εἰς αἷμα, ποῖα ἔθυσε ζῶα. Ὁ ποταμὸς γέγονεν αἷμα, καὶ οὐδὲν ἐτύθη ζῶον· δέρματα δύο γέγονε, καὶ ζητεῖ ἀπὸ ποίων ζῶων ἐγένετο. Ἄλλὰ κάκει ἐκτός ζῶου δέρμα. Πρόσχε τῇ ἀκολουθίᾳ, εἰ καὶ ἡ φωνὴ ἔκαμε, καὶ ἡμεῖς. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἀκρωτηριασθῇ ὁ λόγος, ὀλίγα ἤρεμα εἰρηκῶς καταπαύσω τὸν λόγον. Ἐβράβη φύλλα συκῆς. Εἶθε ταύτην τὴν τέχνην ἔμαθον αἰρετικοί! Ἀδὰμ παραβάς ῥάπτειν ἔμαθεν· αἰρετικοὶ ἔκτραπέντες σχίζουσιν ἔμαθον. Ἀδὰμ παραβάς ἔβραβεν, ἵνα σκεπάσῃ τὸ ἀσχημον· αἰρετικοὶ πιστεύσαντες [f. ἀπιστήσαντες] σχίζουσιν, ἵνα γυμνώσῃ τὰ ἄγια. Πολλάκις ἀκούομεν τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ θαυμάζομεν ὅτι στρατιῶται ἔλαβον τοῦ Χριστοῦ τὰ ἱμάτια, καὶ ἔμερισαντο, καὶ εὐθέως ἡμῶν ἡ διάνοια λέγει· Πολλὴ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, μὴ κατελθεῖν κεραικὸν, μὴ κατελθεῖν ῥομφαίαν. Ἄλλ' ὑβρίζετο ὁ Ἅγιος, καὶ αἱ βέβηλοι χεῖρες οὐκ ἐκόπησαν; Θαυμάζεις ὅτι ἐτόλμησαν ἐκεῖνοι οἱ στρατιῶται μερῖσασθαι τὰ ἱμάτια; Θαύμασον ὅτι οὗτοι διέβρῃσαν τὸ ἱμάτιον τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ στρατιῶται εἶδον τὸν χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ ἄρραφον, ἐκ τῶν ἄνω ὑφαντῶν δι' ὅλου, καὶ ἐφείσαντο τοῦ ἱματίου· αἰρετικοὶ δὲ τὴν ἐσθῆτα τοῦ Χριστοῦ, τὴν στολὴν τῆς Ἐκκλησίας ἔσχισαν, ἔμερισαντο, κατέτεμον. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν. Ἐβράβη φύλλα συκῆς. Ἦκουσα τοῦ Θεοῦ περιπατούντος, ὡς ἐνὶ ἀκούσῃ· ἤκουσας, καὶ ἐκρύβησαν. Εὐγνώμων ἡ φύσις· κἄν μυριάκις ὤμεν ἀμαρτωλοὶ, συνειδήσις ἡμῶν ἐλευθερά ἐστίν. Ἐνίστε τὸ πρόσωπον ἀναίσχυντεῖ· καὶ ἡ συνειδήσις ἐλέγχει. Ἐνίστε ἡ γλῶττα· Τί γὰρ ἥμαρτον; καὶ συνειδήσις ἐλέγχει ἔσωθεν. Ἀπλούστατοι ἦσαν καὶ ἀκέραιοι οἱ περὶ τὸν Ἀδὰμ, ὠμολογοῦν μετὰ ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς φησὶ· *Ποῦ εἶ;* Πολλοὶ εὐσεβῶς ἐθεώρησαν· δεῖ δὲ προσέχειν τῇ ἀκριβείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐκείνων δέχομαι, ἐπειδὴ εὐσεβῆ· καὶ ταῦτα λέγω, ἐπειδὴ ἀληθῆ. Ἀδὰμ, *ποῦ εἶ;* Πόθεν; ποῦ κατήλθες; ἀπὸ ποίας δόξης ἐξέπεσες; Ἀληθῶς δέχομαι τὴν ἔννοιαν ὡς εὐσεβῆ. Ἐχει γὰρ καὶ τὸ εὐπρόσωπον, καὶ τὸ συμπαθές. Ἄλλὰ ζητῶ τὴν ἀκολουθίαν. Ἀδὰμ, *ποῦ εἶ;* ἐρωτᾷ ὁ Θεός. Ἦδει, ὡς πλάστης, τοῦ πλάσματος τὴν φύσιν, ὅτι πᾶς ὁ ἀμαρτήσας, ἀπαρβήσιατος, καὶ ὅτι τοῖς ἀμαρτάνουσιν ῥάπτεται τὰ σόματα. Προσέοχεν, ὅτι διὰ τὸ μὴ εἶχειν παρῆρησιαν ἔφυγε. Δούλος τότε μάλιστα ἀγωνιᾷ, ὅταν αἰσθῆται ὅτι ἔμαθεν ὁ δεσπότης αὐτοῦ τὸ γενόμενον· ἕως δὲ ἀγνοεῖ ὁ [505] δεσπότης, ἑαυτὸν παραμυθεῖται ὡς δυνάμενος λαθεῖν. Ὁ Ἀδὰμ ἔφυγεν ὡς γνωσθεὶς· ὁ Θεὸς προσποιοῖτο ἀγνοίαν, ἵνα τὸν φόβον αὐτοῦ καταλύσῃ· ὡς λέγομεν ἡμεῖς περὶ φίλου· Ἐποίησα ἑμαυτὸν εἰς τὸν μὴ εἰδῶτα, ἵνα μὴ λυπησῶ αὐτόν. Πολλάκις γὰρ γίνεται παρ' ἡμῖν ταῦτα. Εἰ δὲ παρ' ἡμῖν τοιαῦτα γίνεται, πολλῶ μᾶλλον παρὰ Θεῷ τῷ φιλανθρώπῳ. Ἀδὰμ, *ποῦ εἶ;* ἀντὶ τοῦ, οὐκ οἶδα. Εἶτα τοῦ Θεοῦ προσποιουμένου ἀγνοίαν, ἡ εὐγνώμων καὶ ἐλευθερὰ ψυχὴ οὐκ ἔκρυψε· *Τῆς φωτῆς σου ἤκουσα, καὶ ἐφοβήθην*, ὅτι *γυμνός εἰμι, καὶ ἐκρύβην*. Διὰ τί ἐφοβήθης; διὰ τί ἐκρύβης; Ἐφοβήθην διὰ τὴν παραβάσιν· ἐκρύβην διὰ τὴν γύμνωσιν. Ἀληθῶς ἐστι κλαῦσαι ἐπὶ τῇ φωνῇ τοῦ παραβάτος. *Τῆς φωτῆς σου ἤκουσα*, ἐκείνης τῆς ποθομένης, ἐκείνης τῆς πάντα μοι χαρισαμένης, ἐκείνης τῆς ἀγαθὰ μοι χαρισαμένης καὶ πραγματευσαμένης. *Ἦκουσα τῆς φωτῆς σου*. Ἐνενόησα ποίας φωνῆς

κατέπτυσσα, ποίας φωνῆς κατεφρόνησα· καὶ ἐφοβήθην, τοιοῦτου δεσπότη ἐντολὴν παραβάς· καὶ ἐκρύβην, οἷοι *γυμνός εἰμι*. Εἶτα ὁ Θεὸς ἐπιμένει τῇ προτροπῇ· *Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετείλαμην σοι τούτου μόνου μὴ φαγεῖν*. ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; ἀντὶ τοῦ, εἰ μὴ πάντως ἐκεῖνο ἐποίησας, ὁ ἐκώλυσά. Ὅρα πῶς ἐρωτᾷ ὡς ἀγνοῶν· εἰ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦ δένδρου, οὐ ἐνετείλαμην σοι μὴ φαγεῖν, ἔφαγες. Καὶ βλέπει τοῦ Θεοῦ τὸ φιλάνθρωπον. *Τίς σοι εἶπε;* Διὰ τοῦτο μακρύνει τὴν ὁμιλίαν, ἵνα λύσῃ τὸν φόβον, καὶ ἐγείρῃ παρῆρησιαν. Ἐνενοῖ γὰρ ὁ Ἀδὰμ πῶς οὐδὲν σκληρὸν, οὐδὲν ἀπότομον, οὐχ ὑβρις, οὐ πληγαί. Ἐχεις διδάσκαλον τὴν συνήθειαν. Δούλος ἀμαρτήσας ἐὰν προσέλθῃ τῷ δεσπότη, ἀπὸ τῆς πρώτης φωνῆς ἡ θάρσος, ἡ φόβον λαμβάνει. Ἐὰν ἀρξῆται ἀγανακτεῖν, καὶ κλέπτῃ καὶ δόλιον ὀνομάζειν καὶ μυρίων θανάτων ἄξιον, παραλύεται· ἐὰν ἀκούσῃ αὐτοῦ ὀνειδίζοντος, Ἄθλιε, τί ἐγένετό σοι τοῦτο; διὰ τί ἥμαρτες; εὐθέως ἐφοδίζεται, καὶ θαρρεῖ τέως· οὐ γὰρ ὡς δεσπότης κολάζει, ἀλλ' ὡς διδάσκαλος νοουθετεῖ. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· *Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὐ ἐνετείλαμην σοι μὴ φαγεῖν*, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες; Μὴ γὰρ πολλὰ ἐκώλυσά; Ἐν μόνον ἐκώλυσά, καὶ τοῦτο οὐ μισῶν, ἀλλὰ προνοῶν. *Τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ;* Οὐδὲν ἀναίσχυντον εἶπεν, οὐκ ἤδειν· ἀλλὰ τί; Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον· ἀντὶ τοῦ, Ἡ δοθεῖσά μοι πρὸς βοήθειαν. Ἦκουσα γὰρ ὅτε ἐπλάσθην ἐγὼ, ἐκείνη δὲ οὐδέπω, λέγοντος· *Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν*. Ἦν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκεν. οὐκ εἶπεν, Ἠπάτησέν, οὐκ, Ἐφεύσατο· αὕτη μοι ἔδωκε καὶ ἔφαγον.

ἡ. Εἶτά φησιν ὁ Θεός· Καὶ ἐχρῆν σε γυναικὶ πιστεῦσαι, καὶ μὴ ἐμοί; καὶ ἀξιοπιστοτέρα ἡ γυνὴ ὑπὲρ ἐμέ; Ἐγὼ τὰ ἀγαθὰ δέδωκα, πράγμασι σε ἐτίμησα· ἐκείνη ῥήμασιν ἰδεοῦσάσ. Καὶ βλέπει· ὡσπερ δικαστῆς ἐὰν δέξηται ἀπολογίαν τοῦ δικαζομένου, καὶ μηκέτι ἐξετάσῃ αὐτόν, ἀλλὰ μεταβῆ ἐπὶ τὸν ἄλλον, εὐθέως θαρρεῖ, καὶ λέγει· Τέως ἐγὼ ἐξετάσθην· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, ἵνα λύσῃ αὐτοῦ τὸν [506] φόβον, καὶ λέγει τῇ γυναικί· *Τι τοῦτο ἐποίησας;* λέγει ἐκείνη· Ὁ ὄφις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον. Ἐπειδὴ ὄλιος ἀληθῆ εἶπεν, οὐχ ὑβρίζει τῆς ἀληθείας τὴν ἀπολογίαν, ἀλλὰ καταλιμπάνει αὐτὴν ἀνεξετάστον. οὐκ εἶπε· Καὶ ἐπιστεῦθη ἐκεῖνος, ἦγουν ὁ ὄφις, ὑπὲρ ἐμέ; Ἐπηγγέλατο ἰσοθεῖαν, καὶ προξένησε θάνατον. Ἄλλ' οὐ κρίνει εὐθέως, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀσθενεστέρου σκευδὸς ἐφείσατο, καὶ χωρεῖ ἐπὶ τὸν ὄφιν, ἵνα πείσῃ κάκεινον κάκεινην, ὅτι ἐπὶ τὸν αἴτιον χωρεῖ, καὶ φησὶ· *Ὅτι τοῦτο ἐποίησας*. Εἶδες θαυμαστὸν κριτῆν; τοὺς ἀπατηθέντας ἐρωτᾷ, τὸν ἀπατήσαντα οὐκ ἐρωτᾷ. οὐ λέγει αὐτῷ, Τί ἐποίησας; ἀλλ', Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας. Κατὰ ταύτην τὴν εἰκόνα Δαυὶδ λέγει. οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει· οὐχ ὅτι οὐκ ἐγείρονται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐξετάζονται. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας. Ἡ πρὸς τὸν ὄφιν ἀπειλὴ ἐκούρισε τὰς πληγὰς τῶν ἀπατηθέντων. εἰ μὴ, φησιν, ἐκείνῳ ὁ Θεὸς ἐπέγραψεν δια, οὐκ ἂν ἀνεξετάστωσ αὐτὸν ἔκρινεν. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας, ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς. Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πο-

la. Quod non erat fecit, an non partem ejus facere poterit? Instant: at numquam Deus partem animalis facit, nihil imperfectum facit Deus. Audit pellem, et querit unde. Audio et ego sanguinem in Ægypto, et quero, unde mutavit Nilum in sanguinem, quæ animalia mactavit. Fluvius in sanguinem mutatur, et nullum mactatum est animal; pelles duæ fuerunt, et querit ex quibus animalibus detractæ pelles fuerint. Verum illic sine animali pellis. Attende seriem, quamquam vox laborat, et nos ipsi. At ne mutila sit oratio, paucis lenius prolatis, finem dicendi faciam. *Consuit folia ficus.* Utinam hæretici hanc artem didicissent! Adam prævaricatus consuere didicit: hæretici perversi scindere didicerunt. Adam transgressus consuit, ut verenda tegetet; hæretici fidem negantes scindunt, ut sancta nudent. Sæpe audimus quæ in cruce contigerunt, miramurque sumpsisse milites vestimenta Christi, et divisisse, statimque mente dicimus: Magna Dei patientia, quod non immiserit fulmen, quod non strinxerit gladium. Sed contumeliis afficiebatur Sanctus, et profanæ manus non absceidebantur? Miraris quod milites ausi sint vestimenta dividere? Mirare quod hi vestimentum Ecclesiæ disciderint. Certe milites visa Christi tunica inconsutili, a summo contexta per totum (*Joan. 19. 23*), vesti pepercerunt; hæretici vero Christi vestem, Ecclesiæ indumentum sciderunt, dividerunt, dissecarunt. Sed ad propositum revertamur. *Consuit folia ficus. Audierunt Deum ambulantes*, nempe ut audire licet, et se absconderunt (*Gen. 3. 7. 8*). Proba est natura: etsi sexcentis peccatis simus obnoxii, conscientia nostra libera est. Interdum frons impudens est, et conscientia arguit. Interdum lingua ait: Quid enim peccavi? et conscientia intus reprehendit. Simplicissimus et sincerus erat Adam: libere confitebatur. Deus ait: *Ubi es?* Multi pie locum intellexerunt: oportet tamen accurate inspicere. Illorum sensa admitto utpote pia; et hæc dico quod vera sint. *Adam, ubi es?* Unde? quo descendisti? ex qua gloria excidisti? Admitto hanc expositionem ut piam. Habet enim et veri speciem, et miserantis effectum. At seriem quero. *Adam, ubi es?* Interrogat Deus. Noverrat, ut opifex, opificii naturam quod quisquis peccaverit, fiduciam amittat, quodque consuatur peccantium ora. Animadvertibat ideo fugisse, quod fiducia careret. Servus tum maxime anxius est, cum senserit herum peractæ rei gnarum esse: quamdiu ignorat herus, seipsum consolatur, ut qui latere possit. Adam fugiebat ut deprehensus: Deus ignorantiam simulabat, ut metum ejus solveret; ut nos dicimus de amico: Ignorare me simulavi, ne illi molestiam crearem. Hæc enim sæpe apud nos contingunt. Quod si apud nos hæc accidunt, multo magis apud Deum clementissimum. *Adam, ubi es?* ac si diceret, Nescio. Tum Deo se nescire simulante, probus liberque animus non celavit: *Vocem tuam audivi et timui, eo quod nudus essem, et me abscondi* (*Gen. 3. 10*). Cur timuisti? cur te abscondisti? Timui ob transgressionem: me abscondi ob nuditatem. Vere transgresso-

ris vox lacrymas movet. *Vocem tuam audivi*, illam desiderabilem, illam quæ mihi omnia largita est, illam quæ mihi bona contulit et operata est. *Audivi vocem tuam.* Cogitavi qualem vocem respui, quam vocem despexi: et timui, talis Domini mandatum transgressus, et me abscondi, eo quod nudus sim. Exinde Deus monere pergit: *Quis indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo solo præceperam tibi ne comederes, comedisti* (*Gen. 3. 11*)? hoc est, Nisi plane hoc fecisses, quod prohibueram? Vide quomodo sciscitatur ac si nesciret: Nisi quod ex illa arbore, de qua præceperam tibi ne comederes, comedisti? At vide Dei benignitatem. *Quis indicavit tibi?* Ideo colloquium producit, ut metum solvat, et fiduciam excitet. Cogitabat enim Adam nihil ibi durum, nihil asperum esse, non contumeliam, non plagas. Habes magistrum consuetudinem. Servus qui peccavit, si herum adeat, a prima voce aut fiduciam aut metum assumit. Si ille indignari cõperit, furemquo illum, fraudulentum, milleque mortibus dignum appellarit, animo deficit; sin illum exprobrantem audiat, Miser, cur hoc fecisti? cur peccasti? statim resumpto animo confidit: neque enim ut herus punit, sed ut magister monet. Sic Deus: *Quis dixit tibi quod nudus esses, nisi quod de ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti?* Num multa prohibui? Unum prohibui, idque non tui odio, sed quod tibi prospicerem. *Quis tibi indicavit, quod nudus esses?* Nihil impudenter respondit: non dixit, Nesciebam. Quid ergo? *Mulier, quam dedisti mihi, hæc dedit mihi, et comedi* (*Gen. 3. 12*): ac si diceret, Quæ data mihi erat, ut adjuvaret. Audivi enim cum formatus essem, et illa nondum esset, dicentem: *Faciamus illi adiutorem similem ei* (*Gen. 2. 13*). *Hæc quam dedisti mihi, dedit mihi.* Non dixit, Decepit, non, Mentita est: *Hæc mihi dedit, et comedi.*

8. Tum Deus: Oportebat te uxori credere, non mihi? num fide dignior me mulier? Ego bona tribui, ego te rebus ipsis honoravi: illa verbis inescavit. Et vide: ut iudex accepta excusatione rei, si non ultra examinaverit illum, sed transierit ad alium, statim reus cum fiducia dicit, Interim ego examen subii: sic et Deus ab Adamo transit, ut ejus metum solvat, et mulieri dicit, *Cur hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens seduxit me, et comedi* (*Gen. 3. 13*). Quia vera dixit, veram Deus defensionem non vituperat, sed sine ulteriori examine relinquit eam. Non dixit: Ergone ille, scilicet serpens, me fide dignior habitus est? Promisit æqualitatem cum Deo, et mortem procuravit. Verum non statim judicat, sed ei ut infirmiori vasi magis pepercit; serpentemque adivit, ut et viro et mulieri persuaderet, se antorem adiuturum esse; atque, *Quia hoc fecisti.* Viden' mirum iudicem? Deceptos interrogat, deceptorem secus. Non ei dicit, Quid fecisti? sed, *Quia hoc fecisti.* Eodem modo David dicit, *Non resurgent impii in iudicio* (*Psal. 1. 5*); non quia non resurgent, sed quia non examinantur. *Quia hoc fecisti.* Inflicta serpenti pœna, eorum quos seduxerat pœnas leviores effecit. Nisi, in-

quit, Deus omnia illi adscripsisset, non sine examine sententiam tulisset. *Quia hoc fecisti, maledictus es super omnes bestias terræ. Super pectus tuum et ventrem gradieris* (Gen. 3. 14). *Qui hoc fecisti*: quia corde cepisti, ac ventri ut cibum gustaret suasisti, *Super pectus et ventrem gradieris*. Non quod ante pedibus sit usus, decernit Deus ut super ventrem gradiatur, sed quia erectus mulierem alloquutus erat. Non enim poterat alio modo cum Eva colloquium miscere. Alloquendi formam, qua Evam seduxerat, gradiendi super pectus pœna castigat, et a constituto incedendi modo ejicit. Etsi enim sine pedibus a principio formatus erat, at agilibus quibusdam convolutionibus erectus, extenso pectore quasi equitabat. Unde etiam nunc serpens iratus sæpe seipsum erigit, et in circum convolutus currit: progressus autem quantum satis est, ut antiqui gressus refricet memoriam, rursum ex sententiæ lege prosternitur. *Et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 15). Quid sibi vult, *Terram comedes*? Id quod Adamum fore procurasti, hoc ipsum comede. Auditorum enim ille est: *Terra es, et in terram reverteris. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 19). Quia simulata amicitia seduxisti, tamquam inimicus ejiceris. Sermo iste in legem transiit. Attendē igitur: *Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ*. Vide: non dicit serpenti, Terra tibi cibus erit: non enim serpentes terram semper comedunt, sed carnibus etiam aluntur et fructibus, semina mandunt, et herbas captant. Hoc autem dicit: Absumes terram, in illa reptans.

Si diabolus decept, cur serpenti maledicitur. — Verrum aiunt quidam: Si diabolus decept, cur serpens maledictionem excipit? Invisibilem dæmonem invisibili plaga afficit; visibile instrumentum visibili supplicio subjicit. Quare? Sicut Deus invisibilis cum sit, visibile monumentum dedit arborem: sic diabolus, invisibilis cum sit, homines per serpentem alloquitur. Subjicit ergo Deus serpentem maledictioni, ut si cui diabolus mali quidpiam fecerit, serpentem quem videt repentem, recordetur olim erectum fuisse, cogitetque, si nequitiae minister sic plectitur, ejus auctor quanta patiat? Animadvertite igitur. Huic rei affinia in Evangelio deprehendis. Quemadmodum enim in visibili serpente loquentem una cum eo qui videbatur condemnavit, sic et in Evangelio cum dæmones Christum rogarent, ne mitterentur in abyssum, dicerentque, *Pernite nobis in porcos ingredi* (Luc. 8. 31. 32): permisit ingredi, ut invisibiles illos cum visibilibus corporibus submergeret. *Terram comedes. Inimicitias ponam inter te et mulierem*. Amicitiam in odium mutavit, et sermo in legem versus est. Alias quippe bestias student homines cicures reddere: serpentem vero si quis viderit, statim concitatur. Manet quippe decretum: *Inimicitias ponam inter te*. Etiam si domi viderit, necare cupit. Si in via viderit, furere ad occidendum fertur. Stimulat eum vetus sententia. Si sexcentas plagas serpenti intulerit, videatque caput non vulneratum, statim movet: Caput ser-

pentis non percussisti, caput feri; quoniam Deus dicit: *Ipsa observabit caput tuum, et tu observabis ejus calcaneum*. Quid hoc sibi vult? Non dicit, *Faciam ut homo a cæteris tuis membris feriendis abstineat, solumque caput cædat*. Utitur enim homo plagis in omnia serpentis membra, ut ubicumque percusserit, totum ulciscatur. Id porro quod a Domino serpenti dictum est, *Tu observabis calcaneum ejus*, non significat, ipsi concessum esse ut calcaneum adoriat: invadit enim quandoque serpens dormientes, ventrem non raro occupat, immittit venenum, manibus ac reliquis membris morsus infligit, atque in quodvis membrum incidat, illud damno afficit; verum sententiæ mens talis est: Non ultra, inquit, serpens libere homini insidiabitur; sed intus manens tanto hominum terrore afficeris, ut in cavernis latitans, vix ex foraminibus formidolosus respiciens, hominum transitus tantum observes, ut citra periculum exeat. Homo autem, inquit, libere ambulabit, caput tuum in foraminibus observans, tamquam inimici latitantis, non amici specie loquentis.

9. Sed quia tempus urget, orationem compleamus. Interrogavit eam quæ decepta fuerat: transit ad deceptorem. Sententia a radice orsa est, nempe a seductore. Deinde ad deceptam venit et minas intentat. Prima vox ad serpentem dicta fuit, *Maledictus. Et dixit Deus mulieri: Multiplicabo dolores tuos et gemitus tuos* (Gen. 3. 16). Non maledicit, ne pariat, quia jam prius benedixerat: nam cum formavit eos, ait: *Et benedixit eos Deus dicens, Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). Dicit vero Paulus, *Sine pœnitentia sunt dona Dei* (Rom. 11. 29). Non ergo maledicit quos benedixerat: sed quid? Stupendum remedium vulnere adhibet, dolores et gemitum. Genus sententiæ est, quæ percutit, sed delicti solutionem promittit. *Multiplicans*, inquit, *multiplicabo dolores tuos, et gemitum tuum*. Pœnitentiæ remedia. Animum adhibe. Quemadmodum medici eodem remedio mordent et leniunt; itemque ferrum eadem sectione eodemque dolore salutem præstat: sic Deus peccanti mulieri duo dat pœnitentiæ viatica, dolorem et gemitum. Quid juvat dolor et tristitia? Audi Paulum dicentem: *Quæ secundum Deum est tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10). Et quid operatur gemitus? Audi Isaiam: *Cum aversus ingemueris, tunc salvus eris* (Isai. 30. 15). *Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum*. Tristitia exteriorem vultum deformat ac tristem reddit. *Corde lætante floret vultus; cum vero in tristitiis versatur, mœstus est* (Prov. 15. 31). Quia oculus arborem viderat, æqualitatemque cum Deo mente cogitaverat, dat Deus cordi gemitum, vultuique tristitiam, ut per ea quæ peccaverat puniatur, utque supplicium, imo salus ipsa, mulieri suadeat, Deum non irritam fecisse priorem benedictionem. Nam cum dixisset, *Replete terram*, ait, *In dolore paries filios*. Partum non tollo: semel enim benedixi; sed paries in laboribus, in perturbationibus. Gravissima hæc tristitia. Id testatur Servator: *Mulier, cum parit, tristitiam habet*.

ρυσίη. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπεισας βρώματος ἀψαθῆσαι, Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπεισας βρώματος ἀψαθῆσαι, Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ. Οὐχ ὡς ποσὶ κεχρημένον τὸ πρότερον, νῦν ἀποφαίνεται θεὸς τὸν ἐπὶ τῆς κοιλίας περιπάτον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὀρθὸς ἐστῆκώς τῇ γυναικὶ διελέγετο. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως αὐτὸν τὴν πρὸς τὴν Ἔβαν ποιεῖσθαι διάλεξιν. Αὐτὸ τὸ τῆς διαλέξεως σχῆμα, μεθ' οὗ Ἐβαν ἠπάτησε, τῷ κατὰ [l. ἐπὶ] τῷ στήθει περιπάτῳ κολάζει, καὶ τῆς ἀνατεταγμένης ἐκβάλλει βαδίσεως. Εἰ γὰρ καὶ ἄπους ἐξ ἀρχῆς διεπέπλαστο, ἀλλὰ κύκλιος γοργῶν τιῶν κάτωθεν ἐλιγμῶν ἀνορθούμενος, τεταμένους τοὺς στήθεσιν ἔπκαυε. Διὸ καὶ νῦν ὁ ὄφρις πολλαχῶς θυμούμενος ἀνίστησιν ἑαυτὸν, καὶ κυκλικῶς ἐλισσόμενος τρέχει· προσὰς δὲ ὅσον δεῖξαι τοῦ παλαιοῦ βαδίσματος τὴν μνήμη, πάλιν τῷ τῆς ἀποφάσεως καταβάλλεται νόμος. Καὶ γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Τί ἐστὶ τὸ, Γῆν φαγῆ; Ὁ προεξένησας γενέσθαι τῷ Ἀδάμ, τοῦτο ἐστὶν. Μέλλει γὰρ οὗτος ἀκούειν· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Ἐπει' ὡς φίλον ἠπάτησας, ὡς ἐχθρὸς ἐκβάλλῃ. Ἐκεῖνος ὁ λόγος νόμος ἐγένετο. Πρόσεχε τοῖνον· Γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ὅρα· οὐ τοῦτο περὶ τοῦ ὄφριος λέγει, ὅτι Ἔσται σοι στείλον ἡ γῆ· οὐδὲ γὰρ αἰεὶ τοὺς ὄφριος τὸ ἐσθιόμενον γῆ, ἀλλὰ καὶ κρέασι τρέφονται, καὶ καρποὶ εὐωχοῦνται, καὶ σπερμάτων ἐφάπτονται, καὶ βοτάναις θηρῶσιν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, Γῆν φαγῆ, τοῦτο λέγει· Ἀσπανήσεις[ς], φησὶ, τὴν γῆν, ἐπ' αὐτὴν ἐντριβόμενος.

Ἀλλὰ λέγουσι τινες· Εἰ ὁ διάβολος ἠπάτησε, διὰ τί ὁ ὄφρις τὴν κατάραν ἐδέξατο; Τὸν ἀόρατον δαίμονα ἀοράτῳ μαστίζει πληγῆ· τὸ ὀρώμενον ὄργανον ὀρωμένη ὑποβάλλει τιμωρίᾳ. Διὰ τί; Ὡσπερ ἀόρατος ὦν ὁ θεὸς, ἔδωκεν ὀρώμενον ὑπόμνημα τὸ δένδρον· οὕτως ἀόρατος ὦν ὁ διάβολος, ἀνθρώποις λέγει διὰ τοῦ ὄφριος. Ὑποβάλλει τοῖνον ὁ θεὸς τὸν ὄφριν κατάρφ, ἵνα κἂν τὸν διάβολόν αἰεὶ τις τὴν ἔπαθε, τὸν [507] ὄφριν αἰεὶ βλέπων συρόμενον τὸν ποτε διανεστηκότα, εἰς ὑπόμνησιν λάβῃ, ὅτι εἰ ὁ ἀνορθὸς τῆς κακίας οὕτως κολάζεται, ὁ αὐτομργὸς πόσον; Ἡρόσεχε τοῖνον. Τοῦτου ἀσφαλῆ εὐρίσκεις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ ὀρωμένῳ ὄφριος τὸν λαλοῦντα κατέκρινε μετὰ τοῦ ὀρωμένου, οὕτως καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτε οἱ δαίμονες ἤξιον τὸν Χριστὸν μὴ πεμφθῆναι εἰς τὴν ἄβυσσον, ἔλεγον· Ἐπίτρεψον ἡμῖν εἰσελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους· ἐπέτρεψεν εἰσελθεῖν, ἵνα τοὺς ἀοράτους σὺν τοῖς ὀρωμένοις σώμασι καταποντίσῃ. Γῆν φαγῆ. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναικός. Τὴν φιλίαν εἰς ἐχθραν μετέστησε, καὶ νόμος ἐγένετο ὁ λόγος. Καὶ τὰ μὴ ἀλλα θηρία σπεύδουσιν οἱ ἄνθρωποι ἡμερεύσαι· ὄφριν δὲ ἐάν τις ἴδῃ, σφαδάζει. Μένει γὰρ ὁ ὄφριος· Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου. Κἂν ἐν οἰκίᾳ ἴδῃ, φονεῦσαι θέλει· κἂν ἐν ὁδοῦ ἴδῃ, μαίνεται φονεῦσαι. Νύσσει γὰρ αὐτὸν ὁ ἀρχαῖος λόγος. Μυρίας ἐάν δῶ πληγὰς τῷ ὄφρι, ἐάν ἴδῃ τὴν κεφαλὴν μὴ τρωθείσαν, οὕτως παρεγγυᾶται τῷ ἐφ' ἐστώτι· Τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐπληξας τοῦ ὄφριος, κατὰ

* Forl. διὰ τὸν δ.

τῆς κεφαλῆς κρούσον· ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶπεν, Αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Οὐ λέγει, ὅτι ποιήσω τὸν ἄνθρωπον κατὰ τῶν ἄλλων τοῦ σώματος σου μελῶν μὴ καταχρηθῆναι πληγῆ, μόνην δὲ κολάζειν τὴν κεφαλὴν. Κέχρηται γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ ταῖς κατὰ πάντων τῶν μελῶν ἐπὶ τὸν ὄφριν πληγαῖς, ὡς ὅθεν ἂν πλῆξῃ, τὸ πᾶν τιμωρούμενος. Καὶ τὸ πρὸς τὸν ὄφριν δὲ παρὰ τοῦ θεοῦ ῥηθῆναι, ὅτι σὺ αὐτοῦ τηρήσεις πτέρναν, οὐ τοῦτο κηρύττει τὸ κατὰ τῆς πτέρνης δεδῶσθαι τοῖς ὄφριος ἐφοδόν· ἐπέρχεται γὰρ ἐσθ' ὅτε καὶ καθεύδουσιν, ἐπιλαμβάνεται γαστρεὶς πολλαχῶς, ἐνίησιν ἰδόν, καὶ χερσὶ προσάγει καὶ τοῖς λοιποῖς μέλεσι δῆγματα· καὶ ὄλως οὐδὲν αὐτῶν τῶν ἀνθρωπίνων μελῶν ἐμπροσθεν ἀλείρωτον μένει· ἀλλ' ἡ τῆς ἀποφάσεως διάνοια τοιαύτη· Οὐχ ἔτι, φησὶ, πρὸς ἐπιβουλὴν ἀνθρώπου ὁ ὄφριος παρῆσιάσεται, ἀλλ' εἰσω μένων, τοσοῦτον ἔξεις τῶν ἀνθρώπων τὴν φόβον, ὥστε φωλεῖς ἐγκατακρύπτειν αὐτὸν, καὶ μόλις ἐξ ὀπῶν μετὰ φόβου προκύπτειν, τὰς τῶν ἀνθρώπων παρόδους μόνον τηροῦντα πρὸς ἀκίνδυνον πρόδον. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, φησὶν, ἐν ἀδείᾳ περιπατήσει, τῆς σαυτοῦ κεφαλῆς ἐν φωλεῖς τηρουμένης, ὡς ἐχθροῦ κρυπτομένου, οὐ φβεγγομένης πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς φίλον.

θ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καιρὸς ἐπέγει, πληρώσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν λόγον. Ἡρώτησε τὴν ἀπατηθείσαν, μεταβαίνει ἐπὶ τὸν ἀπατήσαντα. Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν ἀπὸ τῆς ρίζης ἤρξατο τοῦ ἀπατήσαντος. Εἶτα ἦλθεν ἐπὶ τὴν ἀπατηθείσαν, καὶ ἀπειλεῖ. Ἡ πρώτη φωνὴ πρὸς τὸν ὄφριν, Ἐπικατάρτος. Καὶ εἶπεν ὁ θεὸς τῇ γυναικί· Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τοὺς στεναγμούς σου. Οὐ καταρᾶται, ἵνα μὴ τίκτη, ἐπειδὴ προφθάσας εὐλόγησεν· ὅτε γὰρ ἔπλασεν αὐτοὺς, λέγει· Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ θεὸς λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Λέγει δὲ Παῦλος, Ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ θεοῦ. Οὐ καταρᾶται οὖν οὐς εὐλόγησεν· ἀλλὰ τί; Ξένον φάρμακον [508] προσάγει τῷ τραύματι, λύπας καὶ στεναγμόν. Σχῆμά ἐστιν ἀποφάσεως πληττούσης, λύσιν δὲ τοῦ πταίσματος ἐπαγγελλόμενον. Πληθύνων, φησὶ, πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Φάρμακα μετανοίας. Πρόσεχε· ὥσπερ οἱ ἱατροὶ ἐν τῷ αὐτῷ φαρμάκῳ καὶ στυφουσι καὶ θεραπεύουσι, ἡ αὐτὴ τομὴ καὶ τὸ αὐτὸ σιδήριον καὶ ἡ αὐτὴ ὀδύνη μετὰ τῆς τομῆς σωτηρίαν γεννᾷ· οὕτως ὁ θεὸς δίδωσι δύο ἐφόδια μετανοίας τῇ ἀμαρτησάσῃ, λύπην καὶ στεναγμόν. Τί ὠφελεῖ λύπη; Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Καὶ τί ἐργάζεται στεναγμός; Ἄκουε Ἡσαίου· Ὅταν ἀποστραφῆς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ. Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Ἡ λύπη ἀμορφὸς τὸ ἐξω πρόσωπον καὶ συγγνὸν ποιεῖ. Κυρδίας εὐφρονομένης θάλλει πρόσωπον, ἐν δὲ λύπαις οὐσίας σκυθρωπάζει. Ἐπειδὴ εἶδεν ὁ ὀφθαλμὸς τὸ δένδρον, καὶ ἐλογίσαστο τῇ διανοίᾳ ἰσοθεῖαν, δίδωσιν ὁ θεὸς στεναγμόν τῇ καρδίᾳ, καὶ λύπην τῷ προσώπῳ, ἵνα δι' ὧν ἡμαρτε κολασθῆ, καὶ ἵνα πείσῃ αὐτὴ ἡ τιμωρία, μᾶλλον δὲ σωτηρία, τὴν γυναῖκα, ὅτι οὐκ ἐψεύσατο τὴν ἀρχαίαν εὐλογίαν. Εἰπὼν γὰρ αὐτοῖς, Πληρώσατε τὴν γῆν, λέγει, Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα. Τὸ μὲν τίκτην οὐκ ἀναίρῳ· ἀπαξ γὰρ εὐλόγησα· ἀλλὰ ὀδυνήσεις ἐν πόνοις, ἐν ταραχαῖς. Ἐκεινὴ ἡ

λύπη βαρυτάτη. Καὶ μαρτυρεῖ ὁ Σωτήρ· *Ἡ γυνή, ἔταν τίκτησά, λύπην ἔχει.* Λυπεῖται τίκτουσα, μεριμνᾷ τρέφουσα· ἐάν ἦ ὁ παῖς ἐν ἡλικίᾳ, μεριμνᾷ μὴ ἀνόητος ἦ· ἐάν ἀποδημῇ, μὴ ἀποθάνῃ, μὴ νοσήσῃ, μὴ ἰδουῖται. Τοῦτο ὁ ἀήρ οὐκ ἔχει· κἄν γὰρ μεριμνήσῃ ὁ πατήρ, οὐχ οὕτως ὡς ἡ μήτηρ, ἀλλὰ παραμυθεῖται ἑαυτὸν, λέγων· Ἀνθρωπὸς ἐστίν, οἶδεν ἑαυτοῦ προστῆναι· καὶ οὐ μεριμνᾷ. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἤκουσεν αὐτός· *Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα.* Ἐόνον εἶδος δίκης· ἡ πείρα μάρτυς. Ὅταν ὠδίνες λάβωσι γυναῖκα, οὐδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς πόνοις ἀπαγορεύει τὸν ἄνδρα. Οὐ λέγει· Εἴθε μὴ ἦν γάμος, εἴθε μὴ ἦν τεκνογονία! Οὐ συγχωρεῖ αὐτῇ ὁ Θεὸς οὔτε μετὰ τὴν πείραν μισῆσαι τὸν ἄνδρα· ἀλλ' οἶδε καὶ τί ἔπαθε, καὶ τί ὑπέστη, καὶ ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο, *Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφὴ σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει.* Ἐπειδὴ ἄρτι κακῶς ἐκυρίευσας, καὶ ἐγένετο θυλὸς τῆς σῆς αἰρέσεως, λῶν τὴν ἀκολουθίαν· αὐτὸς δεσποζέτω ὁ μὴ ἀπατηθεῖς. Διὰ τοῦτο Παῦλος λέγει· *Γυναικὶ δὲ διδάσκων οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἄνδρός.* Κακῶς γὰρ πρῶτον ἐδίδασκον ἐν παραδείσῳ. Οὐδὲ αὐθεντεῖν ἄνδρός. Κακῶς γὰρ ἠϋθέντησεν. Ἄρα οὖν κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν παραινεῖ ὁ Παῦλος μὴ διδάσκων γυναῖκα, διὰ τὰ ἐν παραδείσῳ γινόμενα. Μὴ ἡμεῖς σοφίζομεθα, ἄκουε αὐτοῦ· *Γυναικὶ δὲ διδάσκων οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἄνδρός.* Καὶ ἵνα δεῖξῃ ὅτι διὰ τὰ πρῶτα, ἐπάγει· *Ἀδὰμ γὰρ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν πυρὶ βάσει γέγονε.*

ι'. Τί οὖν; ὑποδέβληται τῇ καταδικῇ τὸ τῶν γυναικῶν γένος, καὶ μένει ἐν λύπαις, καὶ οὐ λύεται ὁ δεσμός; Ἦλθεν ὁ Χριστὸς ὁ λύων τὸν δεσμόν· ἀπήντησεν ἡ Κυριοτόκος ὑπὲρ τοῦ γένους ἀπολογουμένη, ἡ [509] ἁγία Παρθένος ἀντὶ τῆς παρθένου· παρθένος γὰρ ἦν καὶ ἡ Εὐα ὅτε ἤμαρτεν· ἔλυσε τὴν λύπην καὶ τὸν στεναγμὸν τῆς καταδεδικασμένης. Ὄσπερ γὰρ ἐάν τις κληθῇ εἰς τὰ βασίλεια, σπουδάζει τοὺς ἰδίους τιμῆσαι, κἄν ὡσιν ἐν ἀνάγκῃ, ἀπολύσαι· οὕτω κληθεῖσα ἡ ἁγία Παρθένος εἰς τὰ βασίλεια ὑπηρετήσασθαι τῇ θεῷ γεννήσει, ἐλυθούσα εἰς ξένας ὠδίνας ταύτην πρώτην αἰτεῖ χάριν, μᾶλλον δὲ λαμβάνει. Ἐπειδὴ οὐκ ἔπρεπε τὴν κατάδικον γυναῖκα γεννήσαι τὸν ἀνεύθυνον, ἔρχεται ὁ λύων πρῶτον τῆς Εὐας τὴν λύπην διὰ χαρᾶς. Ἐρχεται ὁ ἄγγελος λέγων τῇ Παρθένῳ· *Χαῖρε, κεχαριτωμένη.* Εἶτα διὰ τοῦ *Χαῖρε* λύει τὸν δεσμόν τῆς λύπης. *Χαῖρε*· ἦλθεν ὁ λύων τὴν λύπην. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· ἐπειδὴ ἔως νῦν κεκατηραμένη. Ὅδε πρόσεχε τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἐπειδὴ μετ' ἐκείνης ὁ θρῖς ἐν λύπῃ, χαῖρε, ἐπειδὴ μετὰ σοῦ ὁ Θεός. Καὶ βλέπε τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγέλου, πῶς ὄλην ἐρμηνεύει τοῦ Χριστοῦ τὴν οἰκονομίαν. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη.* Ἐπειδὴ ἐκείνη διπλὴν ἔλαβε κατάραν, τὴν λύπην καὶ τὸν στεναγμὸν τὸν ἐπὶ τῶν ὠδίνων, εἰσάγει τὸν τοκετὸν τὸν λύοντα ἐκεῖνον τὸν τόκον. Ἰδοὺ συλληψῇ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Τὰς ἁμαρτίας τῶν σῶν πατέρων λύει ὁ ἐκ σοῦ βλαστάνων καρπός. Λοιπὸν μετεβλήθη τὸ πρᾶγμα. Τὴν Εὐαν ἔως σήμερον οἱ ἀκούοντες ταλανίζουσιν· Οὐαὶ τῇ ἀθλίᾳ, οἷας δόξης ἐξέπεσον! οὐαὶ τῇ ἀθλίᾳ, τί ἔπαθεν! Ἡ Μαρία καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀκούει παρὰ πάντων μακαρία, ἀμέλει πλησθεῖσα Πνεύματος ἁγίου.

Καὶ αὕτη ἡ Παρθένος λοιπὸν προφητεύουσα ἔκουσον τί λέγει· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο τὴν ταπεινώσειν τῆς δουλείας αὐτοῦ· ἀπὸ γὰρ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἰ γενεαί.* Ἴνα δεῖξῃ ὅτι τὸ πρόσωπον τῆς Εὐας φέρει, Ἔως νῦν, φησίν, ὑβριζομένην, ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἰ γενεαί. Καὶ τί, φησίν, ὠφελεῖται μὴ ἀκούουσα; Μάλιστα μὲν οὖν ἀκούει, ἐκ τοῦ ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν χώρα ζώντων εἶναι, ἡ μήτηρ τῆς σωτηρίας, ἡ πηγὴ τοῦ αἰσθητοῦ φωτός· αἰσθητοὶ διὰ τὴν σάρκα, νοητοὶ διὰ τὴν θεότητα. Οὕτως οὖν δι' ὅλου μακαρίζεται. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἐτι ἐξῆ ἐν σαρκί, ἐμακαρίζετο· ἤκουσε γὰρ τοῦ μακαρισμοῦ ἐτι ἐν σαρκὶ οὕσα. Ἐκείνη πρῶτον εἶδε, καὶ τότε ἐγένεσθε τοῦ δένδρου· αὕτη πρῶτον εἶπε, καὶ τότε ἤκουσε τοῦ μακαρισμοῦ. Ὅτε γὰρ ὁ Σωτήρ ἐδίδασκειν, *Ἐπήρσεν γυνὴ τις φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ λέγει αὐτῷ, πάντων ἀκούοντων· Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μυστοί, οὗς ἐθήλασας.* Ἀλλ' ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἐπλήρωσεν ὁ Θεὸς τὴν ἀπόφασιν, μᾶλλον δὲ τὴν ἴσιν τῆς μετανοίας, καὶ λέγει· *Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικὸς σου, καὶ ἐμαρτεσθαι ἀπὸ τοῦ ἔδουλου, οὐ ἐντελελεύμενη σοὶ μὴ φαγεῖν, ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Πάλιν ὁ εὐλογημένος οὐ λαμβάνει τὴν κατάραν, ἀλλ' ἡ γῆ. Ἄλλος ἤμαρτε, καὶ ἄλλη τύπεται. Ὄσπερ ἡ [510] τῆς Εὐας κατάρα· μᾶλλον δὲ ἡ ἐπιτίμησις (οὐ γὰρ ἦν κατάρα, ἀλλὰ διόρθωσις)· ὡσπερ ἡ ἐπιτίμησις τῆς Εὐας, *Ἐν λύπαις τέξῃ* (καὶ γὰρ πᾶσα γυνὴ ἐν λύπαις τίκτει), ἐμεινεν ἔως ἄρτι· οὕτω καὶ τοῦ Ἀδὰμ· *Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Ἡμῶν παράνομα τὰ ἔργα, καὶ ἡ γῆ μαστιζέται. Ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν, καὶ ἡ γῆ δέχεται τὴν κατάραν. Φεῖδεται ὁ Θεὸς τοῦ πλάσματος, ὡς εὐγενοῦς παιδός, καὶ τύπτει τὴν γῆν ὡς παιδαγωγόν. *Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Μὴ τῇ φύσει πρόσεχε, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Οὐκ εἶπεν, *Ἐπικατάρατος ἡ γῆ*· ἐπεὶ ἔμενε κεκατηραμένη, καὶ καρπὸν οὐκ ἔφερον· ὡσπερ εἶπε τῇ συκῇ, *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς ἐξέλθῃ, καὶ ἐξηράνθῃ*· οὕτως εἶχε γενέσθαι καὶ ἡ γῆ· ἀλλὰ λέγει· *Ἐν τοῖς ἔργοις σου.* Ὅταν ἁμάρτω, τύπεται ἡ γῆ· ὅτε εὐδοῦμαι, εὐλογεῖ αὐτήν. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν. Ὅτε ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ πετεινά, τὰ ἔρπετά, τὰ θηρία, τὸν ἄνθρωπον, πάντα εὐλόγησε· τοὺς καρποὺς οὐκ εὐλόγησεν, ἐπειδὴ ἦδει ὅτι φυλάττεται τῇ γῇ αὕτη ἡ τιμωρία, ἵνα ἁμαρτανόντων τῶν ἀνθρώπων δέξεται ἀφορίαν, καὶ δικαιοπραγούντων δέξεται εὐφορίαν. Οὐκ εὐλόγησε τοὺς καρποὺς· ἀμεταμέλητον γὰρ ἦν τὸ χάρισμα· *Ἀπάρθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι.* Κατεφρόνησας, φησὶ, τῶν μεγάλων· τύπτου ὑπὸ τῶν μικρῶν. Βλέπε πῶς καὶ αἱ παιδεῖαι σύμμετροι. Ἀκανθα ἀναίρειν οὐ δύναται· αἰμάξαι ὁ δύναται. Καὶ φάγεται τὴν γῆν ἐν λύπαις. Ἐκείνη τίκτει ἐν λύπαις· οὐ φάγε ἐν λύπαις· Ἡ γὰρ ἀρχαία ἀπόφασις μένει ἔως ἄρτι. Καὶ βλέπε μοι πλοῦσιον, πένθητα, ἄρχοντα, μάγαν, εἰ ἐστίν αὐτοῦ τὸν βίον ἄλυπον εὐρεῖν, ἡ ἀμέριμον. Διὰ τί; Διὰ τὸ, *Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄροτον σου.* Οὐκ ἠθέλησας μετὰ ἀνέσεως· ἐν ἰδρωτί φάγε. Οὐ κολάζει αὐτὸν λιμῷ, ἀλλ' ὑποβάλλει τιμωρίαν^c καὶ πόνῳ. Λοιπὸν σὺ, ὁ πιστός, ἐκεῖνο λόγισαι· Εἰ ὁ Ἀδὰμ

^a Conj. Sav. τῇ γῇ.

^b In mss. ...ταῖς legebatur prioribus sbrasis litteris. Sensus autem postulat aut στίξαι, aut αἰμάξαι, vel quid simile.

^c Pro τιμωρία putat Savilius legendum ταλαιπωρία. Recepti Combelis.

(Joan. 16. 21). Tristatur cum parit, anxia est dum nutrit; ubi puer grandior est, veretur ne socors sit; si peregrinetur, metuunt ne moriatur, ne in morbo vel in ærumna versetur. His vir non est obnoxius; etsi enim pater sit sollicitus, non perinde tamen atque mater; seæ seipsum consolatur dicens: Homo est, scit sibi prospicere; neque anxius est. Quare? Quia non audivit ille: *In doloribus paries filios*. Insolitum pœnæ genus: experientia testis est. Cum dolores partus mulierem invadunt, ne in ipsis quidem laboribus virum despiciunt. Non dicit, Utinam nuptiæ non essent, utinam non esset liberorum procreatio. Non sinit Deus illam post talem experientiam odisse virum: at licet novit quid passa, quid experta sit, virum tamen diligit. Ideo, *In doloribus paries filios, et ad virum tuum conversio tua, et ipse dominabitur tui* (Gen. 3. 16). Quia jam male imperasti, et voluntatis tuæ servus affectus est, ordinem solvo: ipse dominus sit, qui non est deceptus. Ideo Paulus ait: *Mulierem docere non permitto, neque dominari in virum* (1. Tim. 2. 12). Nam male primum docuit in paradiso. *Neque dominari in virum*: male enim dominata est. Hoc ergo sensu jubet Paulus mulierem non docere, ob ea quæ in paradiso evenierant: nec nos sophismate utimur. Audi eum: *Mulierem docere non permitto, neque dominari in virum*. Et ut ostendat se, ideo id statuere, subdit: *Adam enim non est seductus, mulier vero seducta est in prævaricatione* (Ibid. v. 14).

10. *Maria virgo pro virgine Eva intercedit. Maria quotidie beata dicitur.* — Quid igitur? damnationi obnoxius est mulieris sexus, manetque in doloribus, nec vinculum solvitur? Venit Christus qui vinculum solvit: occurrit ea quæ Dominum peperit, sexui patrocinans, sancta Virgo pro virgine; nam virgo erat Eva cum peccavit; damnatæ dolorem solvit, atque gemitum. Sicut enim si quis in regiam vocetur, suos honoribus augere studet, ac, si in angustia fuerint, liberare: sic sancta Virgo in regiam vocata, ut diviniæ generationi ministraret, insolito donata partu, hanc primam gratiam petit, imo accipit. Quia non decebat culpæ obnoxiam feminam innoxium gignere, venit is qui primo Evæ tristitiam per gaudium solvit. Venit angelus Virgini dicens: *Ave, gratia plena* (Luc. 1. 28). Tum per *Ave*, seu *Gaude* illud, tristitiæ vinculum solvit. *Ave*; venit is qui solvit tristitiam. *Ave, gratia plena*, quia hactenus maledicto obnoxia. Hic Dei gratiam animadvertit. *Ave, gratia plena, Dominus tecum*. Quia cum illa serpens in tristitia, gaude, quia tecum est Deus. Ac vide angeli vocem, quomodo totam Christi dispensationem explicat. *Ave, gratia plena*. Quia illa duplicem maledictionem accepit, tristitiam et gemitum partus, inducit partum, qui solvat priorem illum partum. *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* (Ibid. v. 31). *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* (Matth. 1. 21). Patrum tuorum peccata solvit qui ex te fructus oritur. Jam mutata res est. Hactenus qui Evam audiebant, miseram prædicabant: Væ miseræ: quantam gloriam amisit! væ miseræ: quanta passa est!

Maria quotidie omnium voce audit, Beata: sane plena Spiritu sancto. Ac demum vaticinans Virgo audi quid dicat: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 68. et 48). Ut ostendat se personam Evæ gestare, Me ad hoc usque tempus, inquit, contumeliæ habitam, ex tum beatam dicent omnes generationes. Et quid, inquires, illi prodest, cum non audiat? At revera audit, quod sit in splendido loco, in regione vivorum, mater salutis, fons lucis, quæ et sensu et mente percipitur; sensu propter carnem, mente propter divinitatem. Sic itaque prorsus beata prædicatur. Imo etiam dum viveret in carne, beata prædicabatur: audivit enim beatitudinem illam cum adhuc in carne esset. Illa primo vidit, ac deinde ex arbore gustavit; hæc primo dixit, et tunc beatitudinem audivit. Cum enim Salvator doceret, *Extollens vocem quædam mulier de turba* (Luc. 11. 27), cunctis audientibus, dicit illi: *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suscitasti*. Cæterum in Adamo implevit Deus sententiam, imo vero penitentiam medelam, atque: *Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedis de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Rursum qui benedictus fuerat, maledictionem non suscipit, sed terra. Alius peccavit, alia cæditur. Ut Evæ maledictio: imo potius emendatio; non enim maledictio erat, sed emendatio: quemadmodum Evæ correctio, *In doloribus paries* (etenim omnis mulier in doloribus parit), hactenus mansit: sic et Adami: *Maledicta terra in operibus tuis*. Nostrum opera iniqua, et terra plectitur. Nos peccamus, et terra maledictionem accipit. Parcit Deus opificio, ut ingenio filio, terram ut pædagogum plectit. *Maledicta terra in operibus tuis*. Ne consideres naturam, sed Dei gratiam. Non absolute dixit, *Maledicta terra*: nam maledicta mansisset, et fructus non tulisset; quemadmodum dixit ficui: *Non ultra ex te exeat fructus, et exaruit* (Matth. 21. 19): sic et in terra futurum erat; sed ait, *In operibus tuis*. Quando pecco, percutitur terra; quando recte incedo, illam benedicit. At vide rem miram. Quando creavit Deus terram, mare, volatilia, reptilia, bestias, hominem, omnia benedixit: fructus vero non benedixit, quod nempe sciret hanc terram servatam esse pœnam, ut peccantibus hominibus sterilitate plecteretur, et probe agentibus, fertilitatem acciperet. Non benedixit fructibus: donum enim erat sine pœnitentia. *Spinæ et tribulos producet tibi*. Magna, inquit, despexisti; minoribus plectaris. Vide quam moderatæ sint castigationes. Spina occidere nequit; cruentare potest. Et comedit terram in doloribus. Illa parit in doloribus; tu comede in doloribus. Nam vetus illa sententia hactenus manet. Et vide mihi divitem, pauperem, principem, magnum, num vita ejus possit sine dolore et cura inveniri. Quare? Quoniam *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19). Noluisti tranquille; in sudore comede. Non punit illum fame, sed miseræ atque labori subjicit. Jam tu, fidelis, illud cogita. Si Adam sine sudore panem non com-

edit, nos quomodo sine laboribus sudoribusque regnum cælorum consequamur? *Donec*, inquit, *revertaris in terram, de qua sumptus es*. O sententiam! o clementiam metu plenam! o sententiam consolatione plenam! Nondum expulerat, et revocavit! nondum ejecerat, et resumpsit! *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*. Non dixit, *Donec delearis*, donec dissolvaris; sed, *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*: ut tibi spem resurrectionis substituas. Illo te mitto, unde te accepi; ut te tunc accepi, te rursus possum accipere, *Quia terra es, et in terram*

ibis. Non, *Deleberis, sed, Ibis*. Illud, *Ibis*, quidam interpretati sunt, *Reverteris*. Quantum igitur per facultatem licuit, per gratiam sancti Spiritus, vobiscum paradysum percurramus, regia monumenta legimus, vidimus reos libertate donatos, Judicis clementiam; qua utinam a Christo salutem consequamur, ut cælestibus illis et sempiternis fruamur bonis, in Christo Jesu Domino nostro: quoniam ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amea.

MONITUM

Jacobus Sirmondus ad Ennodium T. 1 postremæ Editionis, p. 1842, de hac homilia sic loquitur: « Severianus Gabalorum episcopus a serpente illo, quia symbolum erat crucis Christi, salutem, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπιχαιαράτου εὐλογίαν fluxisse ait in Orat. II e decem quas Chrysostomi nomine in lucem dedit Card. Sirletus. Sed Severiano hanc asserunt, quam dixi, Damascenus et Hadrianus papa, cum Synodo Parisiensi. » Nihil itaque dubit relinquitur hanc homiliam esse Severiani, hominis certe non elinguis, sed

ORATIO DE SERPENTE, QUEM MOYSES IN CRUCE SUSPENDIT IN DESERTO, DEQUE DIVINA TRINITATE (a).

1. Hæc sermonem instituiamus contra hæreticos, et pro gloria Unigeniti concertavimus, non ut arcana quædam in lucem proferremus, sed ut gratiam ex animo proferemur. Non enim ex verbis nostris Christi gloria augetur, sed præclaris ab eo ornati muneribus, grato animo beneficium prædicamus. Absurdissimum enim esset, nos beneficiis ornatos, silentio munerum vicem persolvere: maxime vero cum David, ut modo audistis, ita jubeat: *Omnis terra adoret te, et psallat tibi (Psal. 65. 4)*. Deum laudamus, non quod ipsi honorem afferamus, sed nobis ipsis honorem conciliemus. Gloriam Deo referimus, non quam ipsi largiamur, sed quam nobis immortalem conferamus: nam *Eos, qui me glorificant, glorificabo; et qui contemnunt me, contemnentur (1. Reg. 2. 30)*. Pro virili nostra docuimus, non licere terminos gloriæ Dei transilire, non hominibus, qui in terra degunt, non angelis qui in cælis, non archangelis, non principibus, non Cherubinibus, non Seraphinis. At meministis, ut bene novi, quotquot estis discendi cupidi auditores, qua ratione his de rebus instituta oratio ad exitum deducta sit. Sed quia hodie, fratres, ipse Rex gloriæ crucem suam prænuñtiavit, et Apostolus, regiam sequens Servatoris vocem, de cruce philosophatus est (nam Dominus discipulis dicebat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manus inimi-*

corum [Matth. 20. 18]; Paulus vero Galatas objurgans scripsit: *Quis vos fascinavit, quibus ante oculos Christus præscriptus est in vobis crucifixus? [Gal. 3. 1]*), quoniam igitur et regia Domini vox, et fidelis servi doctrina, regis insistent vestigiis, operæ pretium existimo, nos etiam pro virili de dominica cruce consentanea loqui, non ut dignitatem illam attingamus, sed ut pro virili nostra debitum persolvamus. Quid igitur ait Servator? *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Prædicat passionem victor mortis; crucem prænuñtiat, qui cruce mortem dissolvit: certamen prænuñtiat, ut victoriam prædicet. Hic rursus ad intelligendam Domini vocem animum converte. Vide quanta cum auctoritate dicat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur*. Qui hæc prædicat, in ipso certamine jam constitutus dignitatem auctoritatis mutat, negatque dignitatem divinitatis suæ dicens: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste (Matth. 26. 39)*. Annon repugnantiam animadvertit? Incarnationem cogita. Sed ad propositum redeamus. Discipulis ait: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Vide quam caute loquatur. Cum passionem prædicat, humanam ostendit naturam, *Filius hominis tradetur*. Etenim corpus visibile patitur; divinitatis vero dignitas, quæ intelligendo percipitur, vitam affert. Et figura quidem corporis, fratres, morte solvitur; virtus autem inhabitantis id quod solutum erat excitat. Ipse

(a) Collata cum Codice Reg. 1688.

ἀνευ ἰδρώτους ἄρτον οὐκ ἐσθίει, ἡμεῖς ἀνευ καμάτων
καὶ ἰδρώτων πῶς βασιλείαν οὐρανῶν λάβοιμεν; Ἔως
φησὶ, τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης.
Ἡ ἀποφάσεως! ὦ φόβου γέμοντος φιλανθρωπίας! ὦ
ἀπόφασις γέμουσα ἀνακλήσεως! Οὐδέπω ἐξώρισε, καὶ
ἀνεκαλέσατο· οὐδέπω ἐξέβαλε, καὶ προσελάβετο.
Ἔως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλή-
φθης. Οὐκ εἶπεν, Ἔως ἂν ἀφανισθῆς, ἕως ἂν λυθῆς,
ἀλλ', Ἔως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς
ἐλήφθης· ἵνα ὑποθῆς σεαυτῷ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνα-
στάσεως. Πέμπω σε ἐκεῖ, ὅθεν σε ἔλαβον· ὡς ἔλαβόν
σε τότε, δύναμαι καὶ πάλιν σε λαβεῖν. Ὅτι γῆ εἶ,

καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. Οὐν ἀφανισθήσῃ, ἀλλ' ἀπ-
ελεύση. Τὸ Ἀπελεύση. Ἐπανελεύση τινὲς ἠρμή-
νευσαν. Ὅσον οὖν ἤκεν εἰς δύναμιν ἡμετέραν, τῆ χο-
ρηγία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διήλθομεν τὸν παράδει-
σον μεθ' ὁμῶν, ἀνεγνωμεν τὰ ὑπομνήματα τὰ βασι-
λικὰ, εἶδομεν τῶν ὑπευθύνων τὴν ἐλευθερίαν, τοῦ
δικαστοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, δι' ἧς δεξώμεθα καὶ τὴν
παρὰ τοῦ Χριστοῦ [511] σωτηρίαν, ἵνα καὶ τῶν ἐπου-
ρανίων ἐκείνων καὶ αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ
τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE SERPENTE.

ejus eloquentia, ut loquitur Savilius, ferrea dici possit. Inventione certe non caret ille : sed persæpe accidit, ut futilia inveniat et expromat. Dicitio autem elegans non est; ut uno verbo dicam, stylus hujusce longissimæ homiliæ sex homiliarum præcedentium stylo ita affinis est, ut non sit ovum ovo similius.

interpretationem Latinam novam adornavimus.

Λόγος περὶ τοῦ κατὰ Μωσθεὺς ὄφρα, ὃν ἐσταύρωσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ περὶ τῆς θείας Τριάδος.

α'. Χθὲς ἡμῖν ὁ λόγος πρὸς τε τὴν αἰρετικὴν πάλιν, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἀγῶνας ἑαυτὸν ἐπιδέδωκεν, οὐχ ἵνα τὰ κεκρυμμένα γνωρίσῃ, ἀλλ' ἵνα τὴν χάριν εὐγνωμόνως ὁμολογήσῃ. Οὐ γὰρ ἐξ ὧν φεγγόμεθα Χριστὸς μεγαλύνεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐμεγαλύνθημεν, εὐγνωμόνως τὴν εὐεργεσίαν κηρύττομεν. Καὶ γὰρ ἂν εἶη τῶν ἀτοπωτάτων, ἔργοις εὐπαθοῦντας, ἀφωνία τὴν εὐεργεσίαν ἀμείψασθαι· καὶ μάλιστα τοῦ προφήτου Δαυὶδ παρακλυεομένου, καὶ λέγοντος, ὡς ἀρτίως ἀκηκόατε· Πᾶσα ἡ γῆ προσκνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλάτωσάν σοι. Ὑμνοῦμεν τὸν Θεόν, σὺ τιμὴν αὐτῷ περιτιθέντες, ἀλλὰ τιμὴν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι. Δοξάζομεν τὸν Θεόν, οὐκ ἐκεῖνον δόξαν χαρίζομενοι, ἀλλ' ἑαυτοὺς τὴν ἀθάνατον δόξαν ἐνδύοντες· Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, φησὶ, δοξάσω καὶ οἱ ἐξουθενουῦντές με ἐξουθενωθήσονται. Ἐδίδαξεν ὁ λόγος δι' ὧν ἠγωνίσαστο κατὰ δύναμιν, ὅτι τοὺς ἄρους τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνειν οὐκ ἐξεστίν, οὐκ ἀνθρώποις τοῖς ἐπὶ γῆς, οὐκ ἀγγέλοις τοῖς ἐν οὐρανοῖς, οὐκ ἀρχαγγέλοις, οὐκ ἀρχαῖς, οὐ τοῖς Χερουβίμ, οὐ τοῖς Σεραφίμ. Καὶ μέμνησθε, εὐ οἶδ' ὅτι, οἱ φιλομαθεῖς τῶν ἀκρατῶν, ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διηγεσθὴ λόγος. Ἀλλ' ἐπειδὴ σήμερον, ἀδελφοί, αὐτὸς τε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν προαναφώνησε, [512] καὶ ὁ Ἀπόστολος τῇ βασιλικῇ φωνῇ τοῦ Σωτῆρος ἀκολούθησας, τὸν περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον ἐπιλοσόφησεν· Ἰὸ μὲν γὰρ Κύριος ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας

ἐχθρῶν· ὁ δὲ Παῦλος Γαλάταις ἐπιτιμῶν ἔγραφε· Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαρον, οἷς κατ' ὄφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς ποιεῖται ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος; ἢ ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Κυρίου φωνή, καὶ ἡ τοῦ πιστοῦ θεράποντος διδασκαλία τοῖς βασιλικοῖς ἵχνησιν ἠκολούθησεν· ἀναγκαῖον οἶμαι τὴν σωτήριον * καὶ ἡμᾶς κατὰ δύναμιν περὶ τοῦ Κυριακοῦ σταυροῦ τὰ εἰκότα φθέγγασθαι, οὐχ ἵνα τῆς ἀξίας ἐφικώμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν κατὰ δύναμιν ὀφειλὴν ἀποτίσωμεν. Τί οὖν φησιν ὁ Σωτῆρ; Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Προαγορεύει τὸ πάθος ὁ νικητῆς τοῦ θανάτου· προαναφωνεῖ τὸν σταυρὸν ὁ σταυρῷ τὸν θάνατον διαλύων· προαναφωνεῖ τὴν πάλιν, ἵνα κηρύξῃ τὴν νίκην. Ἐνταῦθα πάλιν σαυτὸν ἐνθεὸς εἰς κατανόησιν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς· Ὅρα μεθ' ὅσης αὐθεντίας φησὶν· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ὅ ταῦτα προαναφώνων, ἐν αὐτῷ γενόμενος τῷ ἀγῶνι μεταβάλλει τὴν ἀξίαν τῆς αὐθεντίας, καὶ ἀρνεῖται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος αὐτοῦ, λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. Οὐχ ὄρας τὴν διαφωνίαν; Ἐννέει τὴν οἰκονομίαν. Ἀλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Λέγει τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Ὅρα πῶς ἰσφαλισμένη κέχρηται τῇ φωνῇ. Ὅπου πάθος κηρύττει, τὴν ἀνθρωπίνην ἐνδείκνυται

* Locus imperfectus etiam in mss. Forte addendum ἀποθάντας φωνῆν, vel quid simile.

φύσιν. Ὁ Ἰῶδς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Πάσχει γάρ τὸ φαινόμενον σῶμα, ζωοποιεῖ δὲ τὸ νοούμενον τῆς θεότητος ἀέξωμα. Καὶ λύεται μὲν, ἀδελφοί, θανάτῳ τὸ σχῆμα τοῦ σώματος· ἐγείρει δὲ τὸ λυομενον ἢ τοῦ ἐνοικούντος δύναμις. Αὐτὸς ἦν ὁ λυόμενος κατὰ τὸ σῶμα, αὐτὸς ἐγείρων τὸ λυόμενον κατὰ τὸ Πνεῦμα. Αὐσατε γάρ, φησί, τὸν παῖν τούτου, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ἴδου ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Χριστῷ ἀκολουθοῦντας οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ κατελθεῖν, ἀλλ' ἀνιέναι διὰ παντός. Ἄλλως τε καὶ αἰσθητῶς ἢ ὁδὸς ἀπὸ Ἱερὺχὸς εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνοδὸν εἶχε, καὶ νοητῶς τὸ πάθος ἐπὶ τὴν ἀνοδὸν τῆς ἀναστάσεως ἔφερεν. Ἄδὰμ γὰρ τὴν ἐξ ἄδου πεσόντα εἰς οὐρανὸν ἀνεκαλεῖτο, καὶ τὴν χαμαὶ κειμένην εἰκόνα εἰς ὕψος ἀνήγαγεν. Ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅπου Θεὸς, ἐκεῖ ἀρετῆς ἀνάβασις· ὅπου κακία, ἐκεῖ παρανομίας κατάβασις. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν τῶν κατ' ἀρετὴν πολιτευομένων φησὶν ὁ Δαυὶδ· Μακάριοι πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων αἰετόσους ἴσθι. Μακάριος ἀνήρ, οὗ ἔστιν ἀντίληψις αὐτῷ παρὰ σου· αἱ ἀνάβασεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Αἱ ἀναβάσεις σου, τουτέστιν, οἱ εὐσεβεῖς καὶ ἀνηγμένοι λογισμοί, οἱ εἰς ὕψος ἀνάγοντες τοὺς καλῶς περὶ Θεοῦ διανοομένους. Ἔστιν οὖν ὁδὸς [513] σωφροσύνης εἰς ὕψος ἀνάγουσα, ὁδὸς δικαιοσύνης εἰς ὕψος φέρουσα· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν, ὁδὸς εὐσεβείας εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο χειραγωγεῖ τὸν φιλόθεον, περὶ οὗ ἔλεγον οἱ ἀπὸ ἐθνῶν· Δεῦτε, πορευθῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ὅπου μὲν εὐσεβείας λόγος, ἐκεῖ καὶ ἀνοδος· ὅπου δὲ κακία, κατάβασις ὁμολογούμενη. Καὶ μαρτυρεῖ Δαυὶδ ὁ προφήτης λέγων· Ῥῦσαι με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον· καὶ πάλιν, Ὁ ὕψων με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. Ὡστε οὐδὲ τὸ, Ἀναβαίνομεν, περιττόν. Ἴδου ἀναβαίνομεν. Καίτοι μόνος αὐτὸς ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται. Διὰ τί οὖν κοινῶς, Ἀναβαίνομεν; Ὅτι τὸ μὲν πῶδος ἔμδον, κοινή δὲ πάντων ἀνθρώπων ἢ σωτηρία. Διὰ τοῦτο ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ θαύματος μεστήν ἔρρηξε φωνὴν ὡς ἀρτίως ἀκηκόατε· Τῷ Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγώ, ἢ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ἄλλως τε, βουληθεὶς ἐνδείξασθαι καὶ τὸν καρπὸν τοῦ σταυροῦ, ἐπήγαγεν εὐθέως διὰ τῶν ἐφεξῆς· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγρόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα· γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου.

β'. Ἐνταῦθά μοι πρόσεχε ἀκριβῶς τὸν νοῦν, μὴ σε διαφύγη τῆς ἀληθείας τὸ θήραμα. Ἀντιλέξουσι γὰρ εὐθέως Ἰουδαῖοι, περὶ ὧν φησὶν ὁ Παῦλος, Οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, καὶ ἐροῦσιν ἔσθ' ὅτε πρὸς τοὺς ἀκραιούς· Εἰ επικατάρατος ὁ κρεμᾶμενος, πῶς ἀπὸ τοῦ επικαταράτου εὐλογίαν σοι δοθήσεται προσδοκᾷ; πῶς δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου ὑποπεσόντος ζῶν ἀναμένει; Τὸ φαινόμενον, ὡς καὶ αὐτός φησιν ἢ διὰ δασκαλοῦ ἡμῶν Παῦλος, ὁμολόγησε, κατάρτα ἐστὶ· Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Εἰ τοίνυν γέγραπται καὶ μεμαρτύρηται, πῶς ἀπὸ τοῦ επικαταράτου εὐλογία δίδεται τοῖς τὸν σταυρὸν περιέπουσι; Ταῦτα αἰεὶ καὶ προτείνει καὶ λέγει Ἰουδαῖος, ὁ ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν ἐὰν εἴπῃ πρὸς σέ, Πῶς ὁ επικατάρατος εὐλογίαν δίδωσιν; εἰπέ αὐτῷ, Πῶς ἐν τῇ ἐρήμῳ

οἰθεῖς ἐδακνόν σου τοὺς προγόνους, εἰκόνα δὲ ὄψεως χαλκῆν ποιήσας Μωϋσῆς ἀνεσταύρωσε, καὶ εἶπε, Πᾶς ὁ δηχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄψεως προσεχέτω τῷ ὄψει, καὶ σωθήσεται; Καὶ τί, φησί, τοῦτο πρὸς τὸ προκείμενον; Ἄλλα καὶ σφόδρα οἰκείατοσαν. Ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ Θεοῦ λέγοντος, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς; Πῶς οὖν ἢ εἰκόνα τὸ επικαταράτου ζῶν ἤνεγκε τοῖς ὑμετέροις προγόνους; Ἀναλαμβάνω τὸ ῥῆμα, ἵνα στήσω τὸ νόημα. Εἰ ἀπορὸν σοι νομίζεται τοῦ επικαταράτου ὁ εὐλογίαν πηγάζει (Ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου), πῶς ἢ εἰκόνα τοῦ ὄψεως τὸ επικαταράτου, ὃς ἤκουσεν, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων, ἤνεγκε τῷ πατρὶ ἐν συμφορᾷ κειμένῳ τὴν σωτηρίαν; Ἄρα οὐκ ἦν ἀξιοπιστότερον εἰπεῖν, Ἐάν τις ὑμῶν δηχθῆ, ἀναδέψῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ σωθήσεται; ἵνα δὲ καὶ τὸ προσέχειν οὐρανῷ παραλλ[ε]ίπῃ, [514] οὐκ ἤξυνάτο εἰπεῖν, Ἐάν τις δηχθῆ, ἀποδέψῃ εἰς τὴν λυχνίαν τοῦ φωτός, καὶ σωθήσεται; ἢ ἀποδέψῃ εἰς τὴν τράπεζαν τῆς προθέσεως τῶν ἁγίων ἄρτων, καὶ σωθήσεται; ἢ εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἢ εἰς τὴν καταπέτασμα, ἢ εἰς τὴν κιβωτὸν, ἢ εἰς τὴν εἰκόνα τῶν Χερουβὶμ, ἢ εἰς τὸ ἱλαστήριον; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων εἰσήγαγεν ὁ νομοθέτης ὁ μέγας· ἀλλὰ μόνην ἔπηξε τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ ταύτην διὰ τοῦ επικαταράτου ὄψεως. Διὰ τί οὖν, ὦ Ἰουδαῖε, ταῦτα ποιεῖ Μωϋσῆς; διὰ τί χωνεύει ὄψιν ὁ λέγων διὰ τοῦ νόμου, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν; Ἄλλα τί ταῦτα πρὸς τὸν ἀγνώμονα φθέγγομαι; Αὐτὸν ἔρω τὸν νομοθέτην· Εἰπέ μοι, ὦ πιστότατε τοῦ Θεοῦ θεράπων, ὁ ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; ὁ ἀνατρέπεις, παρασκευάζεις; ὁ λέγων, Οὐ ποιήσεις γλυπτῶν, οὐδὲ χωνευτῶν, σὺ χωνεύεις καὶ γλύφεις ὄψιν; Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν ἐνομοθέτησα, φησὶν, ἵνα τὰς ὕλας ἐκκόψω τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἀπαγάγω πάσης εἰδωλολατρίας· νυνὶ δὲ χωνεύω τὸν ὄψιν, ἵνα προτυπώσω τὴν εἰκόνα τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας· προμαλίζω τὸν δρόμον τοῖς ἀποστόλοις· προγυμνάσω τὸ μέγα καὶ ξένον ἐκεῖνο τὸ τοῦ σταυροῦ σύμβολον. Ὅτι δὲ οὐ βεβιασμένος ὁ λόγος, ἀκουε τοῦ Κυρίου τὴν εἰκόνα τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην βεβαιούντος, καὶ εἰς ἐαυτὸν ἀναλαμβάνοντος. Νικοδήμῳ γάρ τινι Ἰουδαίων ἄρχοντι διαλεγόμενος, ὡς διδασκάλῳ τοῦ λαοῦ καὶ συνιέναι δυναμένῳ τῆς οἰκονομίας τὴν θεωρίαν, φησὶ· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὄψεως τὸν ὄψιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Ἰῶδς τοῦ ἀνθρώπου. ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζῶν ἀιώνιον. Εἰπέ οὖν, ὦ ἀναίσθητε Ἰουδαῖε, οὐ χαλκὸς ἐκεῖνο ἦν; Νεκρὰ ὕλη νικήσας θάνατον ἰσχύουσα ἃ, τύπον ἔχουσα σταυροῦ· καὶ αὐτὴ ἢ ἀλήθεια τοῦ σταυροῦ οὐ πιστεύεται; καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς οἰκουμένης, μετὰ τὴν λάμψασαν ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ τῆς εὐσεβείας κατάστασιν, μετὰ τὴν πίστιν τῶν ἐθνῶν, μετὰ τὴν ἔγερσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, μετὰ τοσοῦτον ἀγωνισμὸν, μετὰ τοσαύτην ἀσκησιν, μετὰ τοσαύτην ἀγγελικῆς πολιτείας ἐπίδοσιν; Ἄλλα γὰρ ἀποδέδεικται σαφῶς, ὅπως ἀποκέλεισται τοῖς ἐχθροῖς τοῦ σταυροῦ τὸ ἐνεδίξαι ἡμῖν τὸ σχῆμα τοῦ επικαταράτου. Καὶ πρὸς μὲν ἐκεῖνο ταῦτα· ἡμεῖς δὲ οἱ πιστοὶ παρ' ἐαυτοῖς ἔξασώσωμεν, καὶ βασανισώμεν τῶν ῥημάτων τὴν ἀκρίβειαν. Τί δήποτε ὁ Κύριος τὴν εἰκόνα τῆς οἰκονομίας ἐκείνης οὐ δι' ἑτέρου τινός, ἀλλὰ δι' ὄψεως ἐποίησε; Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐναντίων ἱκανὸν τὸ ὑπό-

^a Reg. ὅπου μὲν ἀληθείας λόγος, ἐκεῖ καὶ εὐσεβείας ἀνοδος.

^b Αὐτὸ φησὶν, αὐτὸ ὁμολόγησε delendum.

^c Legendum putat Fronto cum Savillo ἀπὸ τοῦ ἐμακ. Sed lectio, ut est, ferri posse videtur.

^d Sav. ἰσχυος.

erat qui corpore solvebatur, et qui secundum Spiritum quod solutum erat excitabat. Nam ait, *Solveite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). *Ecce ascendimus Jerosolymam*. Christum sequentium non est unquam descendere, sed ascendere perpetuo. Alioquin vero via Jerichunte Jerosolymam acclivis erat, modo sensibili loquendo, et intelligendi modo passio ad ascensum resurrectionis ducebat. Adamum enim in infernum delapsum in cælum revocabat, et humi jacentem imaginem in sublime efferebat. *Ascendimus Jerosolymam*. Ubi Deus, ibi et virtutis ascensus; ubi malitia, ibi iniquitatis descensus. Ideo David de iis qui secundum virtutem vivunt ait: « Beati omnes, qui habitant in domo tua: in sæcula sæculorum laudabunt te. Beatus vir cujus est auxilium abs te: ascensiones tuæ in corde ejus » (Psal. 83. 5. 6). *Ascensiones tuæ*, hoc est, piæ illæ et in altum erectæ ratiocinationes, quæ in sublime agunt eos, qui recte de Deo cogitant. Est ergo temperantiæ via in sublime erigens, via justitiæ in altum ducens: omnique, ut ita dicam, pietatis via Dei amantem in altum adducit, de quo dicebant gentiles: *Venite, proficiamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob* (Mich. 4. 2). Ubi pietatis doctrina, ibi ascensus est¹: ubi vero malitia, ibi plane descensus. Id testificatur David propheta dicens: *Libera me a descendantibus in lacum* (Psal. 29. 4); et rursus, *Qui exaltas me de portis mortis* (Psal. 9. 15). Itaque illud, *Ascendimus*, non frustra dictum est. *Ecce ascendimus*. Atqui solus ad passionem venit. Cur ergo in communi ait, *Ascendimus*? Quia passio quidem mea, salus vero omnium hominum communis est. Ideo divinus apostolus in generosam illam et miraculi plenam erupit vocem, ut modo audistis: *Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. 2. 19. 20). Alioquin, cum vellet fructum crucis ostendere, subjicit statim in sequentibus: *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): *scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 25).

2. Hic mihi diligenter animadvertite, ne abs te veritatis perceptio elabatur. Contradicient enim statim Judæi, de quibus ait Paulus, *Inimici crucis Christi, quorum finis interitus* (Philipp. 3. 18. 19), et statim simplicibus objicient: Si maledictus qui pendet, quomodo a maledicto tibi benedictionem impertiri expectas? quomodo ab eo, qui in mortem cecidit, vitam speras? Id quod apparet, ut ipse doctor noster Paulus confitetur, maledictum est: *Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Gal. 3. 13. Deut. 21. 23). Si itaque scriptum est et testimonio firmatum, quomodo benedictio a maledicto datur crucis cultoribus? Hæc semper dicit et objicit Judæus, inimicus crucis Christi. Si itaque Judæus tibi dixerit, Quomodo maledictus dat benedictionem? dic illi, Quomodo in deserto serpentes mordebant progenitores tuos; Moyses autem imagine serpentis facta, et in cruce suspensa, dicit, *Quicumque a serpente morsus fuerit, serpentem*

¹ Reg., *Ubi veritatis doctrina, ibi etiam pietatis est progressus.*

respiciat, et salvus erit (Num. 21. 8)? Sed ait, quid hoc ad rem? Sane multum ad rem pertinet. Annon audisti Deum dicentem, *Maledictus tu præ omnibus bestiis terræ* (Gen. 3. 14)? Quomodo igitur maledicti imago vitam attulit progenitoribus vestris? Dictum repeto, ut sententiam firmitus statuam. Si quidem difficile tibi videatur ex maledicto benedictionem emanare (*Maledictus enim omnis qui pendet in ligno*), quomodo imago serpentis maledicti, qui audivit, *Maledictus tu præ omnibus bestiis*, populo in calamitate constituto benedictionem attulit? Annon fide dignius fuisset dicere, Si quis ex vobis morsus fuerit, respiciat in cælum ad Deum, et sanabitur? vel dimisso cæli aspectu, annon poterat dicere, Si quis morsus fuerit, respiciat in candelabrum luminis, et salvus erit? aut respiciat in mensam propositionis sanctorum panum, et salvus erit? aut in altare, aut in velum, aut in arcam, sive in imaginem Cherubimorum, vel in propitiatorium? At nihil eorum adduxit legislator magnus; verum unam crucis imaginem erexit, et hanc per maledictum serpentem. Cur ergo, Judæe, Moyses hæc facit? cur serpentem constat, qui per legem dixerat, *Non facies sculptile, neque fusile* (Levit. 26. 1)? Sed cur hæc ingrato loquor? Ipsum legislatorem interrogo: Dic mihi, fidelissime Dei famule, an id facis quod prohibes? an quod reprobas, id operaris? qui dicis, *Non facies sculptile, neque fusile*, fundis et sculpis serpentem? Verum dicit: Illas tuli leges, ut omnem impietatis materiam excianderem, et hunc populum a quovis idolorum cultu averterem; nunc autem serpentem conflo, ut imaginem dispensationis crucis præfigurarem, viam per quam apostoli decurrant complanans, signum illius crucis magnum inauditumque longe antea adhibeo. Quod autem hæc explicatio non detorta sit, audi Dominum, qui veterem illam imaginem confirmat ac de seipso interpretatur. Nicodemum enim alloquens ut populi doctorem, virtum apud Judæos præcipuum, qui posset œconomiam intelligere, ait: « Et sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam » (Joan. 3. 14. 15). Dic igitur, o stupide Judæe, an non æs erat illud? Mortua materies mortem vincere possit, figuram crucis habens, et ipsa crucis veritas non creditur? et hæc post conversionem orbis terræ, post constitutam in toto orbe pietatem, postquam gentiles crederent, post excitatas Ecclesias, post tanta certamina, post tantam virtutum exercitationem, post tantam angelici instituti accessionem? Sane luculenter demonstratum est, omnem adversariis crucis aditum præclusum esse, ad exprobrandam nobis figuram maledicti. Et adversus illos quidem hæc satis sint: nos autem fideles nobiscum expendamus, et exploremus verborum accurationem. Cur Dominus imaginem illius œconomiae non per alium, sed per serpentem præsignificat? Ad certamina cum adversariis suscipienda exemplar illius maledicti serpentis satis est: verum jam persuadendum iis, qui filii pietatis sunt, quo pacto figura illius maledicti serpentis imago sue-

rit Christi, qui adoratur. Quocirca id nos accurate explicare, et vos studiose audire par est.

5. Figura serpentis, fratres, imago erat œconomiae crucis. Quod autem ad modum attinet, sicut illa serpentis figura imaginem quidem et speciem serpentis præ se ferebat, venenum autem nequitiamque serpentis non habebat: sic et Servator, secundum divinum apostolum, in similitudine carnis peccati apparens, extra omne peccatum fuit; sicut et beatus Isaias, cum beato Paulo (a) consonans, ait: *Qui peccatum non fecit; nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9; 1. Pet. 2. 22). Secundum Isaiam imaginem unam habes: ad alteram accede. Contuere veritatem per figuras splendentes. Serpentes mordebant filios Israel, quando populus in perniciem ruit. Petit Moyses a Deo ut medicinam salutarem præberet. Deus famulo medicinam beneficam commonstrat, et ait: *Fac serpentem æneum, illumque erige ante tabernaculum testimonii* (Num. 21. 8). Quid sibi vult hoc signum? Alii sunt mordentes serpentes, et alius pro illis crucifigitur. Quid significat ænigma? quid præ se fert umbra illa mysterii? Quemadmodum illic in figura aliis mordentibus serpentibus, alius qui non momorderat cruci affixus est: sic aliis peccantibus hominibus pro omnibus passurus est innocens Jesus. Pro serpentibus, qui mordebant, serpens innoxius crucifigitur; pro nobis, qui morti subijcitur, is, qui morti non subjectus fuit, crucifigitur. Quod præclare cum aliis Isaias prædixit in hunc modum: *Pro peccatis populi venit in mortem; et, Dominus tradidit seipsum pro peccatis nostris* (Isai. 53. 12. 6). Testimonio confirmanda iterum est mysterii ratio. Quemadmodum illic alii serpentes erant, qui mordebant, alius qui suffligebatur: ita et hic omnes peccaverant, et unus pro omnibus crucifigitur. Habes secundam; sed et tertiam imaginem considera. *In ore duorum vel trium testium, stabit omne verbum* (Deut. 19. 15). Quare crucifigitur serpens æneus? Ut aboleantur morsus serpentium. Aliud ergo est quod in crucem tollitur, et alia quæ abolentur. Annon significationem veritatis animadvertis? annon quasi sub involucri Scripturæ vim œconomiae perspicias? Sublatus in crucem est, inquit, æneus serpens, ut abolerentur morsus draconum; crucifixus est Christus, ut dæmonum operationes cessarent. Alius est serpens ille qui erigitur, alii qui comprimuntur dracones; alius qui cruci affixus est Christus, et alii qui abolentur dæmones. Et quemadmodum illic imago serpentis, qui apparebat, morsus serpentium abolevit, ita et hic mors Christi mortem sustulit, et dæmonas profligavit. Merito itaque Servator imaginem sibi adaptans dixit: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam* (Joan. 3. 14. 15). Habes, mi frater, beatum Moysen alia figura crucem subindicantem; quo autem pacto, audi. Eos enim, qui de cruce loquantur, multas mysterii contemplationes in medium afferre oportet. Israelitis in deserto

(a) Juxta Savil. legendum est, *Petro*, et reipsa, apud petrum verba laudata leguntur.

bellum intolere alienigenæ quidam, Amalecitas dicti. Moyses autem Jesum Nave, populi ducem, et successorem suum, armatum proficisci jubet, ipso interea in monte manibus expansis manente. Nam ait Scriptura: *Moyses ascendit in montem, et expandit manus suas. Et factum est, cum extenderet manus, vincebat Israel; et cum dimitteret a corporea gravitate victus, vincebat Amalec* (Exod. 17. 11). Quid sibi vult hæc figura? Judæus statim metuens, ne per imaginem gloria crucis Christi effulgeat, ait, Nihil hæc figura pertinet ad ea, quæ tu fabularis. Precationis figura erat illa forma, non imaginis, prout tu opinaris. Quod si ita est, si vere victoria illa fructus precationis fuit, cur Scriptura non precationi victoriam adscripsit (non enim ait Scriptura: Cum precaretur Moyses: illud enim vere significat, victoriam non fuisse precationis fructum), sed adscribit imagini figureque manuum? Cum enim manus demitteret Moyses, superabatur Israel; cum expanderet, profligabatur Amalec. Nam si id precationi adscribendum erat, dicere oportuisset: Et cum precabatur Moyses, vincebat. Sed, ut dixi, precatione ommissa, non quidem ut inutili, sed ut quæ imagini crucis cedere deberet, figuræ et signo victoriam adscribit. Quando enim Moyses expandebat manus, vincebat Israel. Quid sibi vult expansa manus? Depinge tibi manus expansas, ut splendentes adorandæ Crucis imaginem videas. Verum defatigatus est, inquit Scriptura, Moyses; neque enim manus corporea gravitate victæ illam imaginem sustinere poterant. Quid ergo? Ne, soluta imagine, victoria quoque amitteretur, sustinent Aaron et Or, allevantque manus ejus, ne, evanescente imagine, victoria quoque elaberetur. Cur omnino Aaron et Or manus suffulciunt? Aaron, fratres, sacerdotali munere fungebatur; Or vero regis tribus cognationem habebat. Itaque imaginem crucis sacerdotium et regnum instarsatellitum stipant. Ac quemadmodum cum transfiguraretur Dominus in monte, visi sunt Moyses et Elias a dextris et a sinistris, ut regiam Christi imaginem quasi satellites stiparent: sic etiam hic Aaron sacerdotii ordinem obtinens cruci adstat, et similiter Or primum regis dignitatis florum habens crucem stipat. Hæc a me dicta sunt, ut ostendam, quomodo Jo priscis illis patribus pietatis imago fuerit proposita, necnon quam honorata ab illis fuerit œconomiae figura. Si autem illi qui prænuuntiabant, tanta cum laude illam prædicarunt, et cum tanto honore præsignificarunt: quo ore nos Dominam crucem divinamque illam œconomiam convenit celebrare? Non igitur vos magno desiderio teneri talium orationum, quibus sacræ theologiæ dogmata explicantur: at quæ nunc dicta sunt illis sunt affluvia. Eiusdem enim animi est et crucem prædicare, et unigenitum Deum Verbum laudibus extollere. Quamobrem sive divinitatem Unigeniti celebres, sive ejus œconomiam honores, una eademque est pietatis demonstratio.

4. Cæterum quando crucem, quando corporis œconomiam audis, mentem erige ad sublimitatem potestatis Unigeniti. Ne illa figura, quæ hic tui causa fa-

δειγμα τοῦ ἐπικαταράτου ὄφρατος· πρὸς δὲ τὸ πείσαι τοὺς υἱοὺς τῆς εὐσεβείας, τί δήποτε τὸ σχῆμα τοῦ ἐπικαταράτου ὄφρατος εἰκὼν ἐγένετο τοῦ προσκυνουμένου Χριστοῦ. Διὸ δεῖ καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ ἡμᾶς ἀκοῦσαι μετὰ προθυμίας.

γ'. Εἰκὼν ἦν, ἀδελφοί, τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας ὁ τύπος τοῦ ὄφρατος. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον, ὡσπερ ἐκεῖνος ὁ τύπος τοῦ ὄφρατος εἰκὼνα μὲν καὶ ὄφρατος εἶχεν ὄφρατος, ἴην δὲ καὶ πονηρίαν οὐκ εἶχεν ὄφρατος· οὕτω καὶ ὁ Σταυρὸς, [515] κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἐν ὁμοιωμάτι σαρκὸς ἀμαρτίας ἐπιφανείς, ἐξω γέγονε πάσης ἀμαρτίας· καθὼς καὶ ὁ μακάριος Ἰσαίας συνωδᾷ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ φθεγγόμενός φησιν· *Ὁς ἀμαρτιῶν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ἐυρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*. Κατὰ τὸν Ἰσαίαν ἔχεις μίαν εἰκὼνα· ἐλθέ μοι καὶ ἐφ' ἐτέραν εἰκὼνα. Βλέπε διὰ τῶν τύπων λάμπουσαν τὴν ἀλήθειαν. Οἱ ὄφρατος εἶδανον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, ὅτε λαὸς δλέρῳ περιέπεσε. Φάρμακον εἰς σωτηρίαν Μωϋσῆς ἵκετεύει δοῦναι τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς ὑποδείκνυσι τῷ θεράποντι φάρμακον εὐεργεσίας, καὶ φησὶ· *Πόθῳ ὄφρατος χαλκοῦν, καὶ πῆξον αὐτὸν πρὸ τῆς σκητῆς τοῦ μαρτυρίου*. Τί βούλεται τὸ ὑπόδειγμα; Ἄλλοι οἱ δάκνοντες ὄφρατος, καὶ ἄλλος ὑπὲρ αὐτῶν σταυρούμενος. Τί βούλεται τὸ αἰνίγμα; εἰ ἐπαγγέλλεται ἡ σκία τοῦ μυστηρίου; Ὅσπερ ἐκεῖ, φησὶν, ὁ τύπος, ἄλλων δάκνοντων ὄφρατος, ὁ μὴ δάκνων μηδὲ πλήξας προσήλωται τῷ ξύλῳ· οὕτω καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἀμαρτανόντων, ὑπὲρ πάντων μέλλει πάσχειν ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναμάρτητος. Ὑπὲρ τῶν δάκνοντων ὄφρατος ἀναμάρτητος σταυροῦται· ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ὑποκειμένων θανάτῳ ὁ ἀμαρτία μὴ ὑποκείμενος προσήλωται. Ὅσπερ μετὰ τῶν ἄλλων καλῶς προαναφώνησεν ὡδὲ πως Ἰσαίας λέγων· *Ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ λαοῦ ἦλθεν εἰς θάνατον· καὶ, Ὁ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν*. Ἀναμαρτυρησάτι χρηὶ πάλιν τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Ὅσπερ ἐκεῖ ἄλλοι οἱ δάκνοντες, καὶ ἄλλος ὁ πηγνύμενος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάντες οἱ ἀμαρτήσαντες, καὶ εἰς ὁ ὑπὲρ πάντων σταυρούμενος. Ἐχεις δευτέραν εἰκὼνα· σκόπησόν μοι καὶ ἐτέραν εἰκὼνα τρίτην· *Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθῆσεται πᾶν ῥήμα*. Διὰ τί σταυροῦται χαλκοῦς ὄφρατος; Ἴνα καταργηθῇ τὰ δῆγματα τῶν ὄφρατος. Ἄλλο οὖν τὸ σταυρούμενον, καὶ ἄλλα τὰ καταργούμενα. Οὐχ ὄφρατος τῆς ἔμφασιν τῆς ἀληθείας; οὐ βλέπεις ὡς ἐν κρυπτῷ γράμματι τὴν δύναμιν τῆς οἰκονομίας; Ἐσταυρώθη, φησὶν, ὄφρατος, ἵνα καταργηθῇ τῶν δρακόντων τὰ δῆγματα· ἔσταυρώθη Χριστὸς, ἵνα καταργηθῶσι τῶν δαιμόνων αἱ ἐνέργειαι. Ἄλλος ὁ ὄφρατος ὁ πηγνύμενος, καὶ ἄλλοι οἱ καταργούμενοι δράκοντες· ἄλλος ὁ ἐπὶ σταυροῦ Χριστὸς, καὶ ἄλλοι οἱ καταργούμενοι δαίμονες. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖ ἡ εἰκὼν τοῦ ὄφρατος τοῦ φαινομένου κατήργησε τὰ δῆγματα τῶν ὄφρατος, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ Χριστοῦ νέκρωσις τοῦ θανάτου γέγονε νέκρωσις, καὶ τῶν δαιμόνων καθαίρεσις. Εἰκότως οὖν ὁ Σταυρὸς τὴν εἰκὼνα πρὸς αὐτὸν ἀρμύζων ἔλεγε· *Καὶ καθὼς Μωϋσῆς τῆς ὑψώσεως τὸν ὄφρατος ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψώσθηναι τὸν Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον*. Ἐχεις, ἀδελφε, μακάριον Μωϋσῆν καὶ ἐν ἐτέρῳ σχήματι τὸν σταυρὸν ὑπογράφοντα· καὶ ὡσπερ, ἀκουε. Δεῖ γὰρ περὶ σταυροῦ λέγοντας πολλὰς παραστήσαι τοῦ μυστηρίου τὰς θεωρίας. Ἐπέθεντό ποτε τοῖς

* Reg. τοῦ μαρτυρίου.

Ἰσραηλίταις ἀλλόφυλοι, κατὰ τὴν ἔρημὸν· Ἄμαλῆκ δὲ ὄνομα τοῖς ἀλλοφύλοις. Ἀποστέλλει Μωϋσῆς Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, στρατηγῆσοντα τοῖς ὀμοφύλοις. καὶ ὀπλίξει μὲν τὸν διάδογον αὐτοῦ, μένει δὲ [516] αὐτὸς ἐν τῷ ὄφρατος τὰς χεῖρας ἐκτείνων. *Μωϋσῆς γὰρ, φησὶν, ἀνέβη εἰς τὸ ὄφρατος, καὶ ἠπλώσε τὰς χεῖρας αὐτοῦ· καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἂν ἐξέτεινε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ· καὶ ἡνίκα ἂν κατετίθη τὰς χεῖρας ὑπὸ τοῦ σωματικῶ βήρους νικώμενος, ἐνίκα ὁ Ἄμαλῆκ*. Τί βούλεται τὸ σχῆμα; Ὁ Ἰουδαῖος εὐθέως φοβούμενος, μὴ λάμψη διὰ τῆς εἰκόνης ἡ δόξα τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, Οὐδὲν, φησὶν, ὁ τύπος ἔχει τῶν παρὰ σοὶ μυθευόμενων. Προσευχῆς ἦν ἐκεῖνο τὸ σχῆμα τύπος, οὐκ εἰκόνας, ὡς εὐ ὑπονοεῖς. Καὶ τί δήποτε, εἴπερ ἄληθες ὅτι καρπὸς ἦν τῆς προσευχῆς ἡ νίκη, οὐ τῆ προσευχῆ τὴν νίκην ὑπέγραψεν ὁ λόγος (οὐ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· Ἦνίκα ἠύχετο Μωϋσῆς· τοῦτο γὰρ ἦν γνωρίζοντος ἀληθείας, ὅτι καρπὸς οὐκ ἦν τῆς προσευχῆς ἡ νίκη), ἀλλ' ἡ τῆ εἰκόνι καὶ τῷ σχήματι τῶν χειρῶν; Ἦνίκα γὰρ καθῆκε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἠτᾶτο ὁ Ἰσραὴλ· ἠνίκα δὲ ἠπλου, ἠτᾶτο ὁ Ἄμαλῆκ. Εἰ γὰρ τῆς προσευχῆς ἦν τὸ ἔργον, ἐχρῆν εἰπεῖν· Καὶ ἡνίκα ἠύχετο Μωϋσῆς, ἐνίκα. Ἄλλ', ὡς ἐφθην εἰπὼν, τὴν προσευχὴν παρενθέμενος, οὐχ ὡς ἀχρηστον, ἀλλ' ὡς ὀφειλοῦσαν παραχωρῆσαι τῇ εἰκόνι τοῦ σταυροῦ, τῷ τύπῳ καὶ τῷ σχήματι τὴν νίκην ὑπογράφει. Ἦνίκα γὰρ ἠπλώσε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ. Τί βούλεται ἀπλουμένη χεὶρ; Ἀναζωγράφησον παρ' αὐτοῦ χεῖρας ἠπλωμένας, ἵνα ἴδῃς τοῦ προσκυνητοῦ σταυροῦ λάμπουσαν τὴν εἰκὼνα. Ἄλλ' ἔκαμε, φησὶ, Μωϋσῆς· οὐ γὰρ ὑπόργησαν αἱ χεῖρες πρὸς τὴν εἰκὼνα τῷ σωματικῷ βάρει νικώμενοι. Τί οὖν; Ἰνα μὴ λυθείσης τῆς εἰκόνης, λυθῆ καὶ ἡ νίκη, ἴσταται Ἄαρὼν καὶ Ὀρ, καὶ ἐκούφεζον αὐτοῦ τὰς χεῖρας, ἵνα μὴ ἡ εἰκὼν τοῦ σταυροῦ παρελθοῦσα καὶ παυσασμένη σέση τὴν νίκην. Διὰ τί δὲ ὄνομα Ἄαρὼν καὶ Ὀρ τὰς χεῖρας ὑποστηρίζουσιν; Ἄαρὼν, ἀδελφοί, τὴν ἱερατικὴν ἐπέχειν ἀξίαν· ὁ δὲ Ὀρ τῆς βασιλικῆς φυλῆς εἶχε τὴν συγγένειαν. Δορυφορεῖ τοῖνον τὴν εἰκὼνα τοῦ σταυροῦ ἱερωσύνη καὶ βασιλεία. Καὶ ὡσπερ μεταμορφωθέντος τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ὄφρατος, ὤφθη Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, ἵνα δορυφορήσωσι τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλικὴν εἰκὼνα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἄαρὼν, τῆς ἱερατείας τάξιν ἐπέχων, δορυφορεῖ τὸν σταυρὸν, καὶ Ὀρ ὀμοίως τῆς βασιλικῆς ἔχων τὸ πρῶτον ἄνθος, δορυφορεῖ τὸν σταυρὸν. Ταῦτά μοι εἰρηται, ἵνα δεῖξω, ὅπως τοῖς πατράσι τοῖς ἀρχαίοις ἐκεῖνοις τῆς εὐσεβείας εἰσῆγετο ἡ εἰκὼν καὶ ἐτιμήθη καὶ ὁ τύπος τῆς οἰκονομίας. Εἰ δὲ οἱ προαναφώνοντες οὕτως ἐκῆρυξαν ἐνδόξως, οὕτω προσετύπωσαν ἐντίμως, ποίοις καὶ πόσοις ἡμεῖς καὶ πηλικοῖς στόμασι τοῦ Κυρίου τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἐνθεον οἰκονομίαν κηρύξωμεν; Οἶδα ὅτι πολλὸς ὄφρατος ἔχει πόθος τῶν δογματικῶν λόγων, καὶ τῶν τῆς θεολογίας κηρυγμάτων· ἀλλ' ἔστιν ἐκεῖνος ἀδελφά καὶ τὰ νῦν εἰρημένα. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἐνοίας καὶ σταυρὸν κηρύξαι, καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν λόγον ὑψώσαι. Τοιγαρὸν κἂν τὴν [517] θεότητα τοῦ Μονογενοῦς ὑμνήσης, κἂν τὴν οἰκονομίαν τιμήσης, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει ἀπόδειξιν τῆς εὐσεβείας.

δ. Πλὴν ἔταν ἀκούσης σταυρὸν, δταν ἀκούσης σῶμα-

ἔ Post κόσεις Sav. in marg. addit σημείαις, εἰ προ κερῶ-
ζωμεν affert var. lect. δόξασωμεν.

τος οικονομίαν, ἀνάγαγέ σου τὴν διάνοιαν πρὸς τὸ ὕψος τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐξουσίας. Μὴ τὸ σχῆμα τὸ διὰ σὲ γενόμενον ταπεινώσω σου τὸ φρόνημα, ἀλλ' ἢ φιλανθρωπία τοῦ σώσαντος ἀναγαγέτω σου τὴν διάνοιαν. Σταυρὸς μὲν γὰρ διὰ σὲ, ἀξία δὲ Θεοῦ δι' ἑαυτόν. Ἀξία δὲ Θεοῦ οὐχ ὑψοῦται λόγοις, οὐ καθαιρεῖται λόγοις· ἀλλ' οἱ καθαιροῦντες, ἑαυτῶν ἐργάζονται τὴν καθάρσειν· οἱ δὲ ὑψοῦντες, ἑαυτῶν τὴν εὐτέλειαν εἰς ὕψος ἀνάγουσιν. Ὅσπερ οὖν ἐφθημεν εἰπόντες, ὅτι καὶ ὁ τὴν οικονομίαν, καὶ ὁ τὴν θεολογίαν ἀνυμνήσας, τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς χθὲς ἡμῖν γεγυμνασμένοις εἰσιπέ τι πρὸς τὸ, *Ἰνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν*· καὶ πρὸς μὲν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἀπειθήθησαν αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ μαρτυρίαι τῷ Υἱῷ, ὅτι καὶ μόνος ἀληθινός· ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι κάκεινην ἐξετάσαι τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν. Καίτοι φησὶν ὁ αἰρετικός· Τί δὴ πάλιν ἔχεις καὶ πρὸς τὸ ἀπεσταλμένον εἰπεῖν; Ῥητῶς γὰρ ἀναγέγραπται· *Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*. Μὴ ὁ ἀποστείλας τῷ ἀποσταλένῳ ὁμοτίμιον ἔχει τὴν ἀξίαν; Ταῦτα ἐὰν μὲν τῇ λέξει δουλεύον ἀναγινώσκῃς, πολλάκις, ὡς προειρήκαμεν, πολλὴν εὐρήσεις ὡς ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς ἐναντιότητα, καὶ οὐ συμφωνοῦντα τοῖς αὐτοῖς λογισμοῖς τὰ καλῶς μὲν γεγραμμένα, κακῶς δὲ νοηθέντα· ἐὰν δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἀναλάβῃς τὴν ἔνοιαν, οὐδαμῶς σοι πρὸς ἐναντιότητα περιτραπήσεται τὸ τῆς διανοίας βῆμα, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγούμενον πρὸς ἀκριθεῖ κατανόησιν. Τὸ γὰρ, *Ἀπεστάλη*, καὶ *Ἀπέστειλεν*, ἀνθρώπινα μὲν φέρει ῥήματα, θεῖα δὲ χρηρτεῖ νοήματα. Οὕτε γὰρ ὁ ἀποστείλας ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἀπέστειλεν, οὕτε ὁ ἀποσταλεὶς ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἦλθεν. Ἀλλ' ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ὡς μὴ παρόντα τῷ κόσμῳ, πρὸς ὃν ἐπέμπετο. Πῶς ἡ Γραφὴ φησὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Πῶς οὖν ἦλθεν ὁ παρών, ἐφάνη ὁ λανθάνων; εἰ δὲ ἀληθῶς, ὡς ἀκούεις, σοὶς τὸ, *Ἀπέστειλε*, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν ἀποσταλέντα τούτοις ἐπιστῆναι τοῖς τόποις, οἷς μηδέπω παρῆν, καὶ τὸν ἀποστελλαντα ἐκεῖ πέμπειν, ὅπου μὴ πάρεστι. Πῶς οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγε, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*; *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Εἰ τοίνυν ἦν ἐν τῷ κόσμῳ, πῶς ἀποστέλλεται ἐν τῷ κόσμῳ; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος*; Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀπεστάλη*; Ἀντὶ τοῦ, Ὁφθῆ, ἀντὶ τοῦ, Διὰ σαρκὸς ἔλαμψεν. Ἡ γὰρ ἀποστολὴ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετάδασιν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς ἀοράτου θεότητος εἰς ἐμφανῆ παρουσίαν. Οὕτε γὰρ ἐπιδημήσας τῇ γῆ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην οικονομίαν, τοὺς οὐρανοὺς [518] ἐκένωσε τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας, οὕτε νῦν ἀναληφθεὶς κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, τὴν γῆν ἔρημον κατέλιπε τῆς ἰδίας ἐπιστασίας. Πάλιν ἐτέρως τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Εἰ κατὰ τὴν λέξιν, ἀδελφοί, ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ὅλον ὅτι ὁ ἀποστείλας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται κατὰ τὴν ἰδίαν στάσιν. Εἰ μὲν γὰρ οὖν αὐτῷ ἔστι, περιττὸν τὸ, *Ἀπέστειλεν*· εἰ δὲ ἀπέστειλεν, ἀνάγκη κεχωρισθαι, κατὰ τὴν τῆς λέξεως ἔμφασιν. Πάλιν οὐ δεῖ τῇ λέξει δουλεύειν, ἀλλὰ τῇ πίστει στοιχεῖν. Καὶ τίς ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι ἐπὶ γῆς φανεῖς ἐν οὐρανοῖς ἦν; τίς δὲ μαρτυρήσει λόγος, ὅτι παρὰ Πατρὸς ἀπεσταλμένος

οὐκ ἐχωρίσθη τοῦ Πατρὸς; Εἰ ἀπεστάλη εἰς τὸν κόσμον, κατὰ τὴν λέξιν, εἰ ὁ πέμψας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται, πῶς ἔλεγεν, *Ἐγὼ ἐν Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*; πῶς δὲ πάλιν ἔλεγε, *Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἔσται*; Ὅρθῶς ὅτι ἡ φύσις οὐ χωρίζεται· ἡ δὲ οικονομία τὸ σχῆμα τῆς ἀποστολῆς ἐνδείκνυται. Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου*; Εἰ γὰρ σὺν αὐτῷ ὁ Πατὴρ, διὰ τί ἀναβαίνει; Ἡ ἀνάβασις τὴν οικονομίαν ἐρμηνεύει, τοῦ σώματος τὴν ἀνάληψιν, οὐ τῆς θεότητος τὴν διάστασιν. Θέλεις δὲ μαθεῖν, ὅτι ὡσπερ ἐπιδημήσας τῇ γῆ, τοὺς οὐρανοὺς οὐ κατέλιπε, οὔτε τοῦ Πατρὸς ἐχωρίσθη, οὕτω καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθεὶς, τὴν γῆν οὐ κατέλιπεν ἔρημον; Ὁ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἀλλὰ ἀνέροχοιμι*, ὅθεν κατήλθον, πρὸς τὸν Πατέρα μου· ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς ἐκείνους λέγει· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*. Τὸ οὖν, *Ἰνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*, διπλὴν ἔνοιαν ἔχει, καὶ μάχαιραν διπλῆν· τὴν μὲν κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας ὀπλιζομένην, τὴν δὲ κατὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας παρατατομένην. Μόνον μὲν γὰρ ἀληθινὸν Θεὸν λέγει, ἵνα τὰ νεκρὰ εἰδωλα στηλιτεύσῃ· ἀπεσταλμένον δὲ Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα τοὺς τὴν οικονομίαν ἀρνούμενους ἐπιστομίῃ· ἐκλάμβανε τοίνυν τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἔνοιαν, καὶ μὴ ὑβρίζει τὴν ἀξίαν εἰς τὴν λέξιν.

ε'. Ἰνα ἡ μάθησις ἀκριθῶς, ὅτι τὸ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετάστασιν σημαίνει, ἀλλὰ τῆς οικονομίας τὴν φανέρωσιν· περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ ἀπὸ γῆς ὄντος, καὶ ἐπὶ γῆς φανερωθέντος· *Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ*. Ἄρα ἀπ' οὐρανῶν ἀπεστάλη Ἰωάννης; ἄρα ἀνωθεν ἐλήλυθε; Πῶς οὖν ἐλήλυθεν; Εἶτα ἄνθρωπος μὲν ἀποστελλόμενος οὐκ ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέστη, ἀλλὰ τὴν οικονομίαν ἐνεχειρίσθη· ὁ ἔξ Θεοῦ Λόγος, ὁ πάντα πληρῶν, ἐὰν εἴπῃ ἑαυτὸν ἀπεσταλμένον, τὴν φύσιν ὑβρίσει, καὶ οὐ τὴν οικονομίαν ἐμήνυσεν; Ὅρα αὐτὸν, ἀδελφε, καὶ πληροῦντα τῆς σαρκὸς τὴν οικονομίαν, καὶ μὴ καθαιροῦντα τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν ἀξίαν. Καὶ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα· *Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακαλέσω αὐτόν, καὶ Παράκλητον πέμψῃ ἐμὴν* [519] τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Εἰ ἀναβαίνεις ἄνω, καὶ παρακαλεῖς, καὶ παρακαλῶν δυσωπεῖς, καὶ μετὰ τὴν παράκλησιν ἀποστέλλεις τὸ Πνεῦμα (παρακαλῶ γὰρ, ἔφη, καὶ πέμπω), τίνος ἔνεκεν πρὸ τῆς ἀναβάσεως λύεις τὴν τοῦ Πατρὸς αὐθεντίαν; Εἰ μὴ αὐθεντεῖς κατὰ τὴν θεϊαν ἀξίαν, ἀλλ' ἀναμένεις ἀναλθεῖν πρὸς τὸν Πατέρα εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ παράκλησιν καὶ ἰκεσίαν προσάγειν, καὶ οὕτω λαβεῖν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκπέμψαι τὴν οἰκουμένην, τίμος ἔνεκεν πρὶν ἀναβῆς, πρὶν παρακαλέσῃς, οἰκείαν ἐνδείκνυσαι τὴν αὐθεντίαν; διὰ τί πρὸ τῆς ἀναλήψεως, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγεις, *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*; Ὁ αἰτεῖς παρὰ Πατρὸς, πρὶν ἰκετεύσῃς Πατέρα, δίδως. Οὐκ οὖν εἰρωνεύῃ τὴν αἰτήσιν; Οὐκ εἰρωνεύομαι, φησὶν· οὐκ ἔστι γὰρ εἰρωνεία παρὰ τῇ ἀληθείᾳ· ἀλλὰ τὸ μὲν ἤρμωσε τῇ ἀξίᾳ, τὸ δὲ πρότερον τῇ οικονομίᾳ. Διὰ τί οὖν ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων; Ἔδει με, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν, τὴν ἀπαρχὴν τῆς ζωῆς τῷ κόσμῳ χαρίσασθαι. Ἐπειδὴ

cia est, sensus tuos deprimat, sed benignitas illa Christi, qui te servavit, mentem tuam extollat. Crux quidem propter te, majestas vero Dei propter ipsum. Majestas divina nulla oratione amplificari, nulla etiam deijci potest: sed qui deicere student, seipsum deiciunt; qui vero Deum laudibus evehunt, se licet indignos in altum extollunt. Quamobrem, ut prius dicebamus, qui incarnationem, qui theologiam laudat, in hac sententia vereatur: quoniam vero aliquid de erat iis, quæ heri tractavimus, circa illud quidem, *Ut cognoscant te solum verum Deum et Dominum Jesum Christum* (Joan. 17. 3); ac circa illud quidem, *Solum verum Deum*, prolata sunt prophetiæ et testimonia quod Filius solus verus Deus sit; necessarium existimo illius dicti vim explorare. Atqui, ait hæreticus, quid potes de missione illa dicere? Diserte enim scriptum est, *Et quem misisti Jesum Christum*. An qui misit parem cum misso sortitur honorem? Hæc si ita legas, ut literæ servias, ut supra diximus, sæpe dissidabis a nobis, neque rationi congruentia deprehendes eam, quæ bene quidem scripta, sed male intellecta sunt; si vero sententiam secundum rei veritatem accipias, nusquam tibi in contrarium vertetur mentis oculus ad accuratam intelligentiam a Spiritu sancto directus. Verba enim hæc, *Missus est*, et, *Misit*, humana quidem sunt, at divinos quosdam sensus declarant. Neque enim et qui misit, ex locis in loca misit, neque is qui missus est, ex locis in loca venit. Atqui, ait hæreticus, Pater Filium misit in mundum, quasi qui in mundo præsens non esset, ad quem mittebatur. Quomodo Scriptura de ipso Domino ait, *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 10)? Quomodo ergo venit qui aderat, apparuit qui latebat? Quod si vere illud, *Misit*, ita intelligis ut audis, necesse omnino est, eum qui missus fuit, in iis constitui locis, in quibus nondum præsens erat, et mittentem eo mittere, ubi non aderat. Quomodo igitur evangelista dicebat, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil? In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 3). Si itaque in mundo erat, quomodo mittitur in mundum? Non audisti eum dicentem, *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus* (Jer. 23. 24)? Quid ergo sibi vult illud, *Missus est*? Id est, visus est; per carnem illuxit. Missio enim nullam de loco in locum profectioem indicat; sed ex invisibili divinitate in conspicuam præsentiam. Neque enim cum in terram secundum humanam naturam et per œconomiam venit, cælos sua majestate vacuos relinquit, neque nunc post carnis assumptionem, terram relinquit sua administratione vacuam. Iterum rem alio modo excutiamus. Si secundum literam, fratres, Pater misit Filium in mundum, potam est mittentem a misso secundum propriam stationem separatam esse. Nam si cum ipso est, supervacaneum est illud, *Misit*; sin vero misit, necesse est separatam esse, si quidem verbi vim respicias. At nequaquam serviliter oportet verbis hæc, sed cum fide procedere. Et quis nobis testificabitur, eum, qui in terra apparuit, etiam in cælis fuisse? quis sermo testificabitur, eum a Patre missum a

Patre separatim non fuisse? Si missus est in mundum, ut scriptum est, si qui misit a misso separatur, quomodo dicebat, *Ego in Patre, et Pater in me*? ac rursus quomodo dicebat, *Et qui misit me Pater, mecum est* (Joan. 14. 11. et 8. 16)? Vides naturam non separari: œconomia autem sive incarnationis missionis speciem ostendit. Quid ergo sibi vult illud, *Ascendo ad Patrem meum* (Joan. 20. 17)? Si cum ipso Pater est, cur ascendit? Ascensio illa humanam Christi œconomiam interpretatur, corporis assumptionem, non separationem a divinitate. Visne discere, eum sicut cum in terram venit, cælos non reliquit, neque a Patre separatus est, sic etiam, cum in cælos assumptus est, terram non reliquisse? Qui dixit discipulis suis, *Et ecce ego vobiscum sum*, sed, *ascendo*, unde descendit, *ad Patrem meum*: idem ipse ait illis, *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. 28. 20). Illud igitur, *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*, sensum habet duplicem, duplicemque gladium: aliud contra idololatriam armatum, aliud contra Judaicam incredulitatem comparatum. Solum enim verum Deum dicit, ut mortua idola traducat; missum autem Jesum Christum, ut iis qui incarnationem negant, os obstruat. Verba igitur secundum sensum accipe, ac ne propter literam majestati contumeliam inferas.

5. Ut autem accurate discas, missionem a Deo non mutationem a loco in locum significare, sed incarnationem declarare: de Joanne Baptista, qui de terra erat et in terra apparuerat, ait Evangelium: *Fuit homo missus a Deo* (Joan. 1. 6). Num Joannes de cælo missus est? num de supernis venit? Quomodo ergo venit? Atqui homo missus, non a loco in locum translatus est, sed illi aliquid administrandum commissum fuit; et Deus Verbum, qui omnia implet, si dicat se missum esse, naturam suam contumelia afficiet, neque ita incarnationem suam sive œconomiam indicabit? Vide illum, frater, et carnis œconomiam impletem, et divinæ potestatis dignitatem non tollentem de medio. Et sacerdotale munus sic declarat, *Ascendo ad Patrem meum, et rogabo eum, et Paracletum mittet vobis Spiritum veritatis* (Joan. 20. 17. et 14. 16. 17). Si ascendis sursum, et rogas, et rogas impetras, ac post rogationem mittis Spiritum (nam rogo, ais, et mitto), cur ante ascensionem Patris auctoritatem tollis? Si non cum auctoritate secundum divinam dignitatem agis, sed exspectas donec ascenderis ad Patrem in cælum, ut preces supplicationesque offeras, et sic acceptam Spiritus gratiam in totum orbem mittas, cur antequam ascenderes, antequam rogares, propriam ostendisti auctoritatem? cur ante ascensionem, cum resurrexisses ex mortuis, insufflasti in facies apostolorum, et dixisti, *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. 20. 22)? Quod petis a Patre, id das, antequam ab eo petas. Ergo simulas, dum petis: Non simulo, inquit; nulla enim apud veritatem simulatio; sed aliud dignitati convenit, aliud incarnatum decet. Cur ergo insufflasti in facies apostolorum? *Me oportebat, inquit Servator, postquam ex mortuis resurrexeram, primi-*

tias vitæ mundo largitri. Quia enim Adam formatus acceperat spiraculam vitæ (*Inspiravit enim Deus in faciem Adami, et factus est in animam viventem* [Gen. 2. 7]), id quod ille acceptus perdidit, hoc ego præsens revoco. Lapsam erigo, corruptum renovo, mortuum vivifico. Testis est incarnationis propheta ille qui meam insufflationem prædicavit. Et quis propheta exclamando hæc sanctam insufflationem prænuuntiat? Audi, inquit, prophetam ex illis duodecim cui nomen Nahum, dicentem: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem* (*Nahum. 1. 15*). Prima illa *Consummata sunt*, inquit; *Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Novam ille gratiam annuntiat, quia vetera desierunt: nova florent. *Celebra festa tua*. Cur dicit, *Celebra*? Quia in festo Paschæ resurrectio futura erat. *Celebra*, inquit, *Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem; consummata sunt, sublata sunt*, id est, prima finem habent. Cur prima finem habent? *Ascendit enim de terra qui insufflavit in faciem tuam, et ex omni afflictione liberavit* (*Nah. 2. 1*). Sed ad rem iterum redeamus, *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Quænam festa? Illa enim vetera novæ imaginem ferebant. Prima dies Azymorum, quæ accurate explorantibus imago passionis est. Post hanc dies Pentecostes, quæ imago et ipsa fuit adventus sancti et adorandi Spiritus. Festum Tabernaculorum, quod imago tabernaculorum cælestium erat. Hinc Dominus demonstrare volens, quandoquidem illa tabernacula temporanea sunt, esse illa figuram futurorum tabernaculorum, dicebat divitibus hujus mundi: *Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula* (*Luc. 16. 9*). Temporanea igitur tabernacula æternorum figura tabernaculorum erant. Quoniam ergo Christi œconomia seu incarnatio veteres figuras implebat, novamque illam gratiam florentem reddebat, probe propheta prænuuntiat dicens: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua*; id significat illud, *Non amplius adjicient ut veniant ad vetustatem*. Renovata sunt enim vetera per gratiam, *Consummata sunt, sublata sunt. Ascendit enim ex terra qui insufflat in faciem tuam, et qui te ex ærumnis eripit*. At Nahum propheta Dominum gratiam inspirantem tibi nudè exhibuit; Isaias autem alio modo eum qui ex mortuis surrexit et Spiritum sanctum suis elargitur, prænuuntiat his verbis: *Recordatus est dierum æternorum qui eduxit de terra pastorem ovium. Et locò illius, Insufflavit in faciem eorum, statim subjunxit: Qui posuit in eis Spiritum sanctum* (*Isai. 63. 11*). Divina dignitas, divina nuncupatio, regia majestas, Intemerata gloria, incomprehensibilis virtus, qui cum Patre conglorificatur, cum Filio regnat, qui operatur omnia, et divina munera singulis dividit, prout vult. Hæc bene novi Ecclesiæ domesticos roburare, mordereque ac dirumpere inimicos ejus, maximeque piæ religionis hostes, qui cum Patre et Filio conglorificare Spiritum sanctum recusant. O miseriam! Ne ea quidem quæ sortiti sunt ipsi, volunt tri-

buere Spiritu sancto. Apostolus autem de se, et de quæ sui similibus dicebat, *Si compatimur, etiam conglorificabimur* (*Rom. 8. 17*). Paulus conglorificatur cum Deo, et Spiritus non conglorificatur? Mortalis natura in tantam sublimitatem evehitur, ut cum Christo glorificetur, et adorandus Spiritus, nec iisdem nobiscum muneribus fruatur? De iisdem hominibus ait idem apostolus, *Si compatimur, et conregnabimus* (*2. Tim. 2. 12*); et Spiritus sanctus non regnabit cum Christo? O ingratum animum! o insaniam intolerandam! o sententiam impiam, et ingentem blasphemiam, plagamque incurabilem! Nos expectamus conregnaturos nos esse; et Spiritum sanctum in servi ordinem redigemus?

6. Hæc porro dicimus, fratres, non quod Spiritus sanctus ita debeat cum Christo conglorificari, ut nos conglorificamus, sed ut impietatem eorum confutemus, qui nec tantum quidem ipsi tribuere dignantur. Propitius sis nobis, Domine, circa ea quæ diximus. Licet enim impiorum dicta simpliciter et verborum tenuis tantum repetamus, autamen nemo, fratres, patet hinc contumeliam Spiritui sancto inferri, quod eorum contumeliæ repetantur. Illas enim in medium proferimus, non ut impietati assentiamur, sed ut errorem traducamus, et pietatis alumnos a prava illa doctrina avertamus. Etenim apostoli, qui Dominum amabant, et ejus majestatem viderant, Judæorum contumelias in sacris Evangeliiis referre non dubitarunt. Itaque scripta ibi sunt quæcumque ausi sunt illi de Christo dicere, quod peccator esset, quod ex Deo non esset, quodque coram eo ausi sint dicere, *Samaritanus es tu, et demonium habes* (*Joan. 8. 48*). Veram Scriptura non scriptores accusat, sed blasphemos. Audi Spiritus vim et efficaciam, audi apostolorum laudes, eorum sequere doctrinam, sectare patrum vestigia; ne ex profanorum vestigiis in errorem deducaris: Trinitatem adora, Trinitatem glorifica, Trinitatem prædica. Ita sentiunt prophete, ita prædicant apostoli, ita credunt martyres. Audi Paulum Trinitatem prædicantem: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus; divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus* (*1. Cor. 12. 4-6*). Cur non incipit a Patre? cur non primo illum prædicat, deinde Filium, demum Spiritum sanctum? Invertisne ordinem, Paule? mutasne seriem? Dum Servator ita tradiderit, *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (*Matth. 28. 19*), tunc solvis theologiæ legem? Verum absit ne quid tale unquam de Paulo cogitemus. Sanctus enim ille et admirabilis præco, hoc probe noverat, se etiamsi Spiritus primo meminisset, nihilominus theologiam illesam servare, neque inconfusam naturam contumelia afficere neque dividere indivisibilem dignitatem. Spiritum primo memorat, ut ostendat, Spiritum, etsi postremus scribatur, non hinc ultimum et postremum effici. Quia enim illi prave interpretantur non connumerantes, sed posteriori ordine numerantes post Patrem Filium, post Filium Spiritum sanctum (primus enim, aiunt, Pater, secundus Filius, tertius Spi-

γὰρ Ἀδάμ πλασθεὶς ἔλαβεν ἐμφύσημα ζωῆς (Ἐρεφύσησε γὰρ ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζωαν), ὃ λαθὼν ἐκείνος ἀπέλεσε, τοῦτο παρὼν ἀνακαλοῦμαι. Ἐγείρω τὸν πεσόντα, ἀνακαινίζω τὸν φθαρέντα, ζωοποιῶ τὸν νεκρωθέντα. Μαρτυρεῖ μου τῇ οἰκονομίᾳ καὶ ὁ προφήτης βοήσας μου τὴν ἐμφύσησιν. Καὶ τίς ὁ ἀναφῶν προφήτης προαναφανεῖ τὴν ἀγίαν ταύτην ἐμφύσησιν; Ἄκουε, φησὶ, τοῦ προφήτου λέγοντος ἐν τοῖς δυοκαίδεκα· Ναοὺμ δὲ τοῦτω ἄνομα· Ἐόρταζε, Ἰουδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν ἔλθειν πρὸς παλαιῶσιν· συντετέλεσται τὰ πρῶτα, φησὶν· οὐκέτι οὐ μὴ προσθῶσιν ἔλθειν πρὸς παλαιῶσιν. Τὴν καινὴν χάριν εὐαγγελίζεται, ὅτι τὰ παλαιὰ πεπαυται, τὰ νέα ἀνοῦσιν. Ἐόρταζε τὰς ἐορτάς σου. Διὰ τί, Ἐόρτασον, ὀνομάζει; Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Πάσχα ἀνάστασις ἤμελλεν ἀνοῦσαι. Ἐόρταζε, φησὶν, Ἰουδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν ἔλθειν εἰς παλαιῶσιν· συντετέλεσται, ἐξήρται· τουτέστι, τὰ πρῶτα τέλος ἔχει. Καὶ διὰ τί τέλος ἔχει τὰ πρῶτα; Ἀρέθη γὰρ ἐκ τῆς γῆς ὁ ἔμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἀλλὰ πάλιν ἐπαναλάβωμεν. Ἐόρταζε, Ἰουδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν ἔλθειν εἰς παλαιῶσιν. Τίνες αἱ ἐορταί; Ἦσαν γὰρ ἐκεῖναι αἱ παλαιαὶ τῶν νέων φέρουσαι τὴν εἰκόνα. Πρώτη τῶν Ἀζύμων ἡμέρα, εἰκὼν οὕσα τοῦ πάθους τοῖς ἀκριβῶς ἐξετάζουσι. Μετὰ ταύτην ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, εἰκὼν οὕσα καὶ αὐτὴ τῆς τοῦ ἀγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. Ἡ δὲ τῶν Σκηνοπηγίων εἰκὼν καὶ αὐτὴ ἦν τῶν σκηνῶν τῶν οὐρανίων. Τούτοις α καὶ ὁ Κύριος ἐνδεικνύμενος, ἐπειδήπερ ἐκεῖναι ἦσαν πρόσκαιροι, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι αἱ σκηναὶ ἐκεῖναι τύποι; εἰσὶ τῶν μελλουσῶν σκηνῶν, [520] ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ πλουτοῦντας· Ποιῆσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας· ἢ ὅταν ἐλθῇ ἡ πηγή, δέξονται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Αἱ οὖν πρόσκαιροι σκηναὶ τύποι ἦσαν τῶν αἰωνίων σκηνῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ τοῦ Χριστοῦ οἰκονομία τοὺς μὲν παλαιούς τύπους ἐπλήρωσεν, τὴν δὲ νέαν χάριν ἐξήνευ, καλῶς ὁ προφήτης προαναφανεῖ λέγων· Ἐόρταζε, Ἰουδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου· σημαίνει ἡ τὸ, Οὐκέτι γὰρ μὴ προσθῶσιν ἔλθειν εἰς παλαιῶσιν. Ἀνακαλαινοῦνται γὰρ τὰ παλαιὰ διὰ τῆς χάριτος; Συντετέλεσται, ἐξήρται. Ἀρέθη γὰρ ἐκ τῆς γῆς ὁ ἔμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἄλλ' ὁ μὲν προφήτης Ναοὺμ γυμνῶς σοι παρέστησεν τὸν τὴν ἀγίαν ἔμπνευσαντα Κύριον· Ἠσαίας δὲ καὶ αὐτὸς ἐτέρῳ τρόπῳ ὁ τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα καὶ Πνεῦμα ἅγιον τοῖς ἔκτου χαριζόμενον προαναφανεῖ λέγων· Ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων ὁ ἀναβιβθῶσας ἐκ γῆς τὸν ποιμένα τὸν πρόσωπον αὐτοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγεν· Ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ θεϊκὴ ἀξία, ἡ θεϊκὴ προσρηγορία, τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἡ ἀκραντος δόξα, καὶ ἡ ἀκατάληπτος δύναμις τὸ τῷ Πατρὶ συνοδοξάζομενον, καὶ Ἰῶ συμβασιλεύον, καὶ ἐνεργοῦν τὰ πάντα, καὶ διαιροῦν τὰ θεία χαρίσματα ἐκάστῳ, καθὼς βού-

λεται. Ταῦτα εὖ οἶδα ὅτι στηριζει μὲν τοὺς ἰδίους τῆς Ἐκκλησίας, δάκνει δὲ τοὺς ἐχθρούς καὶ διαβρήγνυσι, μάλιστα τοὺς ἐχθρούς τῆς εὐσεβείας, τοὺς παραιτουμένους Πατρὶ καὶ Ἰῶ συνοδοξάζειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡς τῆς ἀθλιότητος! Οὐδὲ ὧν ἐτυχον, καταξιοῦν θέλουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ Ἀπόστολος περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἔλεγεν, *Εἰ συμπύσσομεν, καὶ συνοδοξασθῶμεθα*. Παῦλος συνοδοξάζεται Θεῷ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ συνοδοξάζεται; Ἡ θνητὴ φύσις τοσοῦτον ἀνάγεται, ὡς Χριστῷ συνοδοξάζεσθαι, καὶ τὸ προσκυνητὸν Πνεῦμα οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἡμῖν κοινωῆσαι πλεονεκτημάτων; Καὶ περὶ μὲν ἀνθρώπων φησὶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος· *Εἰ ὑπομέτρομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν*· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ συμβασιλεύει Χριστῷ; Ὡς τῆς πολλῆς ἀγνωμοσύνης! Ὡς τῆς πολλῆς καὶ ἀφορητοῦ μανίας! Ὡς γνῶμις ἀθέου, καὶ βλασφημίας ἀμέτρου, καὶ πληγῆς ἀνιάτου! Ἡμεῖς προσδοκῶμεν συμβασιλεύσαι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν δούλου τάξει κατατάττομεν;

ς'. Ταῦτα δὲ φαμεν, ἀδελφοί, οὐχ ὡς παραπλησίως ἡμῖν ὀφειλοντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος τῷ Χριστῷ συνοδοξάζεσθαι, ἀλλὰ τὴν ἀσεβειαν ἐλέγχοντες τῶν μηδὲ τοσοῦτον ἀπονέμειν ἀνεχομένων. Ἰσως δὲ ἡμῖν, Κύριε, ἐπὶ τοῖς λαλοῦμένοις εἰς. Ὅτι κἄν μέχρι φιλῆς καὶ ἐπιπολαίου λέξεως δευτεροῦμεν τὰ τῶν ἀσεβῶν ῥήματα, ἀλλ' ὁμως μηδεις, ἀδελφοί, νομισάτω ὕδρην εἶναι τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὸ δευτεροῦσθαι τὰς παρ' ἐκείνων ὕδρεις. Ἄγομεν γὰρ αὐτὰς εἰς μέσον, καὶ λέγομεν, οὐ συνδιατιθέμενοι τῇ ἀσεβείᾳ, ἀλλὰ τὴν πλάνην [521] στηλιτεύοντες, καὶ τοὺς συντρόφους τῆς ἀσεβείας τῶν πονηρῶν δογμάτων ἀποτειχίζοντες. Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, καὶ ἰδόντες αὐτοῦ τὴν ἀξίαν, οὐκ ὤκνησαν ἐντάξει τοῖς ἀγίοις Εὐαγγελίοις τὰς παρὰ τῶν Ἰουδαίων ὕδρεις. Γέγραπται γοῦν ὅσα εἶπειν ἐτόλμησαν περὶ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστὶ, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ. Καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν οὐκ ὤκνησαν· *Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις*. Ἀλλὰ τὸ γράμμα οὐ τῶν γραφάντων κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν βλασφημησάντων. Ἄκουε τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν, ἄκουε τῶν ἀποστόλων τὴν δοξολογίαν· στοίχει ταῖς ἐκείνων διδασκαλίαις, ἔπου τοῖς βήμασι τῶν ἁγίων· μὴ πλάνασάντων τοῖς ἴχνεσι τῶν βεβήλων· Τριάδα προσκύνει, Τριάδα δόξαζε. Τριάδα κήρυττε. Οὕτω φρονοῦσι προφηταί, οὕτω κηρύττουσιν ἀπόστολοι, οὕτω πιστεύουσι μάρτυρες. Ἄκουε Παύλου τὴν Τριάδα κηρύττοντος· *Διαιρέσεις χωρισμάτων, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα διαιρέσεις διωκοῦν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*. Τίνος ἐνεκεν οὐκ ἀπὸ Πατρὸς ἀρχεται; οὐ πρώτων ἐκείνων κηρύττει, καὶ τότε τὸν Ἰῶν, καὶ μετ' αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Μεταβάλλεις τὴν τάξιν, ὦ Παῦλε; μεταρρυθμίζεις τὴν ἀκολουθίαν; Τοῦ Σωτῆρος παραδεδωκότος, *Ἐρ ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος*, οὐ λύσει τὸν θεσμὸν τῆς θεολογίας; Ἀλλὰ γὰρ μὴ γένοιτο ἡμᾶς ποτε ταῦτα περὶ Παύλου νοῆσαι. Ὁ γὰρ ἅγιος ἐκείνος καὶ θαυμαστός κήρυξ εἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι κἄν Πνεύματος πρώτον μνησθῆ, ἄτρωτον φυλάττει τὴν θεολογίαν, καὶ οὐχ ὠβριζει τὴν ἀσύγχυτον φύσιν, οὐκ ἐμμερίζει τὴν ἀμείριστον ἀξίαν. Πνεύματος μέμνηται πρώτον, ἵνα δειξῆ, ὅτι τὸ τελευταῖον γράφεσθαι τὸ Πνεῦμα, οὐ τελευταῖον αὐτὸ ποιεῖ καὶ ἔσχατον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι παρερμηνεύουσι κακῶς, οὐ συναριθμοῦντες, ἀλλ' ὑποαριθμοῦντες τῷ Πατρὶ τὸν Ἰῶν, καὶ τῷ Ἰῶ τὸ Πνεῦμα

^a Haec vitiosa videntur.

^b Sav. conj. σημαίνε.

^c Ita Reg. optime. Edit. vero ἐν ἐτέρῳ τόπῳ.

τὸ ἅγιον (Πρῶτος γὰρ, φησὶν, ὁ Πατήρ, δεύτερος ὁ Υἱός, τρίτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ τὴν εὐτακτον τῆς γνώσεως ἀκολουθίαν νοοῦντες τῆς προσκυνητῆς Τριάδος, ἀλλὰ ψυχῇ διαστρόφῳ ὑβρίζειν ἐπιχειροῦντες τὴν τῆς θεολογίας καθαρότητα), εἰκότως ὁ Παῦλος ἀντιστρέφει τῶν ὀνομάτων τὴν τάξιν, ἵνα δείξῃ τῆς ἀληθείας τὴν δύναμιν, καὶ λύσῃ τῶν πονηρῶν τὴν ὑπόληψιν. Ἄλλ' οἶδα, φησὶν, ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιπολαίως ἐμνημόνευσεν, ἐπὶ δὲ τὸν Πατέρα ἐλθὼν, εἰς ὕψος τὴν θεολογίαν ἤγαγεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος εἶπε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, *Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*· εἰς δὲ τὸν Πατέρα ἐλθὼν, εἶπεν· *Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*. Τί οὖν; αὐτῷ τὸ ῥῆμα, τὸ ἐνεργεῖν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, αὐθεντίαν μῆνυει; Ναί, φησί. Καὶ ὑπεροχὴν ὑπερβάλλουσαν κηρύττει; Ναί, φησί. Δέχομαι σου τὰς ὁμολογίας, ἐὰν ἐμμένῃς ταῖς συνθήκαις. Ἰδωμεν τοίνυν τί σαφέστερον τὸ κεῖνος τῆς ἐκλογῆς, ὁ Πνεῦματι κυβερνούμενος ἄγιω, περὶ αὐτῆς ὑποτίθεται τῆς ζητήσεως. *Ἐκαστῷ διδοται ἡ φανερώσις τοῦ Πνεύματος πρὸς [522] τὸ συμφέρον*. Τῷ μὲν γὰρ *δίδοται λόγος σοφίας κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἑτέρῳ δὲ *λόγος γνώσεως ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι*· ἑτέρῳ δὲ *χαρίσματος λαμάτων κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἑτέρῳ *προφητεία*· ἄλλῳ δὲ *ἐρμηνεία γλωσσῶν*· ἄλλῳ *πίστις*· ἄλλῳ *χαρίσματα*. Ταῦτα δὲ πάντα πρόσθε ἀκριβῶς, βλέπε λέξεως συμφωνίαν καὶ δυνάμει. Ὁ διὰ τῶν πρώτων εἰρηκῶς, Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ἐλθὼν εἰς τὸ Πνεῦμα, ταύτην ἐπιμαρτυρεῖ τῷ Πνεύματι τὴν δύναμιν· *Ταῦτα δὲ πάντα*, φησὶν, *ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διωκόντων ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*. Οὕτως οὐ λύεται ἡ ἁρμονία τῆς δοξολογίας, ὅταν τι τῶν ὀνομάτων τῆς ἁγίας Τριάδος, ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον τίθηται. Τὸ γὰρ πρῶτον, καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, οὐ φύσεως ἐμφαίνει διαφοράν, ἀλλὰ θεολογίας ὁδὸν ἀσύγχυτον. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, ἵνα δείξῃ πανταχοῦ ἀδιαφόρως ἑαυτὸν κηρημένον ταῖς τῶν ὀνομάτων τάξεσιν, εὐτάκτως δὲ καὶ ἀσφαλῶς προϊόντα τῷ θεῷ κηρύγματι, λέγει Θεσσαλονικεῦσι γράφων· *Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ Θεὸς ὁ Πατήρ ἡμῶν*. Πρῶτον, Παῦλε, τὸν Υἱὸν, καὶ τότε τὸν Πατέρα κηρύττει; Τὸ γὰρ πρῶτον, φησὶν, εἰς τὰς τάξιν ἐξέβαλες· ἐγὼ πρῶτον καὶ δεύτερον ἐὰν εἶπω, τὴν φύσιν ἀμέριστον ὑπολαμβάνω· μᾶλλον δὲ οὐχ ὑπολαμβάνω, ἀλλ' ἀσφαλῶς κηρύττω. Μὴ τοίνυν ὑβρίζει τὰ θεῖα λόγια, μηδὲ συκοφάντει τὰ οὐράνια δόγματα. Εὐρίσκεις εἰκόνα τοιαύτην καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ. Ὅσπερ γὰρ ἐνταῦθα Παῦλος ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ἦλθεν εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ τρίτον τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων ἐποίησεν πρῶτον, οὐ τὴν τοῦ κηρύγματος τάξιν μεταβαλὼν, ἀλλὰ τὴν ἀδιαφοροῦ τῆς θεολογίας γνώσιν ἐμφαίνων· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸν αὐτὸν τύπον εὐρήσει, ὡσπερ ἐν εἰκότι, προλαμβάνοντα. Τί; οὐκ οἶδεν ἡμῶν, ἀδελφοί, ὅτι τὸν Ἀβραάμ πρῶτον τάττει ἡ Γραφή, δεύτερον δὲ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τρίτον τὸν Ἰακώβ; Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ εἰκότως ἡ Γραφή κηρύττει πρῶτον τὸν γεννησαντα, εἶτα τὸν γεννηθέντα, ἔπειτα τὸν ἐξ ἐκείνου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ φύσις ἦν ἀμέριστος, εἰ καὶ τοῖς χρόνοις διετέμετο διὰ τὴν ἀκολουθίαν, οὐκ ὠκνησεν ὁ Θεὸς μεταβαλεῖν τὴν τάξιν, ἵνα τὴν ὁμολογίαν ἀναδείξῃ. Λέγει γὰρ ἐν τῷ Λευϊτικῷ (λέγω γὰρ καὶ τὸν

τόπον, ἵνα μὴ συκοφαντήσῃς τὰ λεγόμενα)· *Ἐὰν δὲ ἀμάρτωσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, παραδώσω αὐτοὺς εἰς ἔθνος ἄλλότριον, καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοῖς ἑτέροις*. Προμηνῶν τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν φησί· *Καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοῖς ἑτέροις*. Τότε *αἰσχυρθήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἢ ἀπεριτμητος*· καὶ μετὰ βραχέα, *Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαὰκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ*.

ζ'. Ἐπαναλήψομαι τὸ ῥῆμα· ὁ γὰρ κρότος ἐκάλυψε τὴν ὑπόθεσιν. Ἐκεῖ, φησὶν, *αἰσχυρθήσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἢ ἀπεριτμητος, καὶ ἐπιστρέψουσι πρὸς με, καὶ λάσομαι αὐτούς*. Οὐδέπω ἀπειλή, καὶ τὴν καταλλαγὴν ἐπαγγέλλεται· [523] *Καὶ ἀνάξω αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαὰκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ*. Ὅρᾳς πῶς μεταβάλλει τὴν τάξιν, ἵνα δείξῃ τὴν ὁμοτιμίαν; Οὐ γὰρ πρῶτον ἐποίησε τὸν Ἰακώβ τοῖς χρόνοις, ἀλλὰ τῇ ἀδιαφορίᾳ κατεκρήσατο, ἵνα δείξῃ τὴν ὁμοτιμίαν. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῶν πατριαρχῶν χρόνος μερίζει τοὺς καρπούς ἀπὸ τῆς ρίζης· ὀνητὴ γὰρ ἡ φύσις καὶ τῶν φύντων καὶ τῶν γεγεννηκότων· τῆς δὲ ἁγίας καὶ ἀθανάτου προσκυνητῆς Τριάδος τὴν φύσιν οὐ τέμνει λόγος, οὐ μερίζει χρόνος, οὐ διαστῶσιν αἰῶνες· οὐδὲν γὰρ μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ποιητῆς τῶν αἰώνων ὁ Μονογενῆς. Ἄκουε τοῦ θεοῦ καὶ γενναίου κήρυκος ὡδὲ τι περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκῶτος· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρασιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκες κληρονομήσαντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*. Οὐδὲν τοίνυν μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὐδεὶς χρόνος ἢ διάστημα χρόνου. Πρὸ τῶν αἰώνων Πατήρ, πρὸ τῶν αἰώνων Υἱός· αὐτὸς γὰρ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· πρὸ τῶν αἰώνων τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐδαμῶς σχίζεται ἡ φύσις, οὐδαμῶς μερίζεται ἡ δύναμις. Πρὸς ἑκ ἀκριβῶς· βασιλεύει ὁ Πατήρ, βασιλεύει ὁ Υἱός, βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἶδα ταύτη χρησάμενος τῇ ἀποδείξει· ἀλλὰ τὰ αὐτὰ λέγειν, Ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὅμως δὲ ἀσφαλῆς. Βασιλεύει Πατήρ, κατὰ τὸ, Ὁ Θεὸς ἡμῶν βασιλεύς εἰς τὸν αἰῶνα. Βασιλεύει Υἱός· Ἄωος γὰρ αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν ὄμιον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας. Βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ μὲν γὰρ Ἡσαίας εἶπε· *Καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπιγεμούου*. Καὶ εἶπε πρὸς με· *Πορευθεὶς εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, καὶ τὰ ἐξῆς*· ὁ δὲ Ἀπόστολος εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ προφήτου θεολογίαν. Ἐκείνου εἰρηκῶτος, *Εἶδον τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ, καὶ εἶπέ μοι, Πορευθήτω, καὶ εἰπέ τῷ λαῷ τούτῳ, ὁ Παῦλος βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνων, ἐν τῇ Ῥώμῃ τοῖς Ἰουδαίοις διαλεγόμενός φησι· Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου λέγον· Πορευθεὶς, εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ἡσαίας εἶπε, *Τὸν βασιλέα Σαβαώθ εἶδον, καὶ εἶπε πρὸς με· Εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ*· καὶ ὁ Παῦλος λέγων τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀνέθηκε τὴν αὐθεντίαν. Οὐκ οὖν βασιλεύς καὶ Κύριος Σαβαώθ τὸ Πνεῦμα

ritus sanctus, accuratam illam adorandæ Trinitatis seriem ignorantes, sed mente perversa theologiæ puritatem contumelia afflicere conantes), jure Paulus noninum ordinem invertit, ut veritatis vim ostendat, et improborum opinionem confutet. At scio, ait hæreticus, eum Filii quidem et Spiritus sancti obiter mentionem fecisse, sed cum ad Patrem venisset, sublioriorem theologiã adhibuisse. De Spiritu enim dixit, *Idem vero Spiritus*; de Filio, *Idem vero Dominus*: sed cum ad Patrem venisset, adjecit: *Qui operatur omnia in omnibus*. Quid ergo? illudne verbum, operari omnia in omnibus, auctoritatem indicat? Etiam, inquit. Et supereminentem excellentiam prædicat? Sane, inquit. Et ego quoque tuam confessionem recipio, si in conditionibus permaneam. Videamus ergo quid vas illud electionis, ille inquam a Spiritu sancto ductus, circa hanc quæstionem suggerat. *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem datur sermo sapientiæ secundum eundem Spiritum; alii sermo scientiæ in eodem Spiritu; alii gratia sanctorum in eodem Spiritu; alii prophetia; alii interpretatio linguarum; alii fides; alii dona* (1. Cor. 12. 7-10). *Hæc porro omnia*: attende diligenter, vide dictionis et potestatis consonantiam. Qui prius dixerat, *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*, ubi ad Spiritum venit, eandem ipsi vim inesse testificatur: *Hæc autem omnia*, inquit, *operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (Ibid. v. 11). Sic non labefactatur glorificationis ordo seriesque, quando aliquod nomen ex sancta Trinitate, aut primum, aut secundum, aut tertium ponitur. Illud enim, primum, secundum, tertium, non indicat naturæ differentiam, sed theologiæ viam nulli confusio obnoxiam. Rursus idem apostolus, ut ostendat se nominum ordine ubique indiscriminatim uti, utpote qui recto ordine et caute divinam prædicationem adiret, Thessalonicensibus scribens ait: *Ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster* (2. Thess. 2. 15). An primum, Paule, Filium, posteaque Patrem prædicas? Tu primum, inquit, quasi ordine et dignitate exprimis: ego cum primum et secundum dico, naturam indivisibilem opinor; imo vero non opinor, sed constanter prædico. Ne igitur divinis eloquiis contumeliam inferas, nec cælestia dogmata calumnieris. Par exemplum in Veteri Testamento reperis. Quemadmodum enim hic Paulus a Spiritu orsus, venit ad Filium, et a Filio rursus ad Patrem, et quod nominum ordine tertium erat, primum effecit, non mutans prædicationis ordinem, sed indifferentem theologiæ cognitionem ostendens: sic in Veteri Testamento eandem figuram invenies, quasi in imagine, præluentem. Quis nostrum ignorat, fratres, Scripturam primo Abraham ponere, secundo Isaac, tertio Jacob? Nam, *Ego Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* (Exod. 3. 6). Et jure Scriptura primo parentem, secundo filium, postea nepotem collocat. Verum quia natura indivisibilis erat, licet tempore et serie distingueretur, non dubitavit Deus ordinem mutare ut confessionem ostenderet. **At enim in Levitico** (locum enim indico, ne dicta

calumnieris): *Si vero peccarint filii Israel, tradam eos in gentem alienam, et illuc proficiantur, et servient diis alienis*. Prænuntians captivitatem Babylonicam ait, *Et illuc proficiantur, et servient diis alienis. Tunc confundetur cor eorum incircumcisum*. Et paulo post, *Et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham* (Levit. 26. 40-42).

7. Dictum repetam: plausus enim argumentum obscuravit. *Illic*, inquit, *inquit, pudore suffundetur cor eorum incircumcisum, et revertentur ad me, et sanabo eos*. Nondum comminatus, reconciliationem promittit: *Et reducam eos in terram patrum suorum, et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham*. Vides quomodo innotet ordinem; ut æqualitatem honoris ostendat? Neque enim Jacobum tempore primum fecit, sed indiscriminatim loquutus est, ut paritatem honoris ostenderet. Verum apud patriarchas tempus distinguit fructum a radice; mortalis quippe natura est et parentum et natorum: sanctæ vero immortalis et adorandæ Trinitatis naturam sermo non dividit, non distinguit tempus, non sæcula separant: nihil enim intercedit inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Conditor sæculorum est Unigenitus. Audi divinum illum generosumque præconem de Patre sic loquentem: *Multifariam multisque modis olim Deus loquutus patribus in prophetiis, novissime diebus istis loquutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et sæcula* (Hebr. 1. 1. 2). Nihil ergo inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum; nullum tempus aut intervallum temporis. Ante sæcula Pater, ante sæcula Filius; ipse enim sæcula fecit; ante sæcula Spiritus sanctus. Nusquam scinditur natura, nusquam separatur potestas. Animadvertite diligenter. Regnat Pater, regnat Filius, regnat Spiritus sanctus. Scio me jam hac usum esse demonstratione; verum eadem ipsa dicere *Mihi quidem onerosum non est, vobis autem tutum* (Philip. 3. 4). Regnat Pater, secundum illud, *Deus rex noster in sæculum* (Psal. 73. 12). Regnat Filius: nam, *Dabit illi Dominus solium David patris ejus, et regnabit super domum Jacob in æternum* (Luc. 1. 32). Regnat Spiritus sanctus: *Isaias enim dixit, Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis sedentem in solio excelso et elevato. Et dixit ad me: Vade et dic populo huic, Auditus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis, etc.* (Isai. 6. 1. 9); *Apostolus vero de Spiritu sancto prophetæ theologiã explicat. Illo dicente, Vidi regem Dominum Sabaoth, et dixit mihi, Vade, et dic populo huic*, Paulus per regem Dominum Sabaoth Spiritum sanctum accipiens, cum Romæ contra Judæos disputaret, ait, *Bene Spiritus sanctus dixit ad patres nostros per Isaiam prophetam: Vade, dic populo huic, Auditus audietis, et non intelligetis* (Act. 28. 25), etc. *Isaias dixit, Regem Sabaoth vidi et dixit mihi, Dic populo huic*; Paulusque disserens Spiritui sancto hanc auctoritatem adscripsit. Ergo Spiritus sanctus rex est et Dominus Sabaoth, qui dixit *Isaiæ: Vade, et dic populo huic, Auditus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis, etc.* Et,

Audivi vocem Domini dicentis, Vade, dic populo huic; Dominus Pater, Dominus Filius; nam Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis (Psal. 109. 1). Dominus Spiritus sanctus: nam Dominus Spiritus est: ubi vero Spiritus Domini, ibi libertas (2. Cor. 3. 17). Ne quis vero putet majus esse primum nomen, Deus, secundum vero, Dominus. Nam in natura immortalis et Dominus et Deus, licet dictum illud non eandem vim habeat, eandem tamen dignitatem prædicat. Quid enim? Si nomen, Deus, primum esset, si secundum, Dominus, sane Moyses non secundo ut primo usus esset dicens, Dominus Deus tuus, Dominus unus est (Deut. 6. 4); oportuisset enim, si de primo mentionem facere voluisset, primum dicere sic, Deus tuus Dominus unus est: sed ut ostenderet nominum indifferentiam, Dominus primo dixit, postea Deus. Sed ad propositum redeamus. Dominus autem est Spiritus. Dominus ergo Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Verum Paulus dicit, Unus Dominus. Si unus Dominus, quomodo Dominus et Dominus? Videlicet una dominatio. Eadem ratione et unus Deus, ait Paulus: Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (1. Cor. 8. 6). Ergo, ait hæreticus, Patrem Deum dixit, Filium vero Dominum. Videamus ergo, videamus, fratres, videamus, quæso, num illud, Dominus, secundum sit nomen divinæ dignitatis, et annon vere primum ipsique congruens, atque Scripturæ sacræ testimonio fultum. Necessè enim est ut et nos accurate loquamur, et vos studiose audiat, illique ex veritate instituantur. Quis ergo nobis sermo testificabitur, illud, Dominus, nomen esse primum et magnificentissimæ gloriæ proprium. Audi prophetam Davidem: Confundantur et conturbentur in sæculum sæculi; et revereantur, et pereant. Et cognoscant, quia nomen tibi Dominus (Psal. 82. 18. 19). Solet adversarius dicere de Servatore Verbo: Nomen Christi Dominus, nomen Patris Deus. Rursus definitionem eorum, quæ proposita sunt, postulo. Hæreticorum verbis inhæres? permanesne in conditionibus propositis? Inconstantiam enim tuam metuo. Quando confutatus es ex hac demonstrata veritate, ad aliud commentum confugis, si illic convincaris, declinas ad aliud improbitatis elementum, cum oporteret splendens et illuminans veritatem non effugere: non fugat enim cum illustrat: verum, Fugit impius nemine persequente (Prov. 28. 1).

8. *Divinitas Christo vindicatur. Pneumatoclasti redarguuntur.* — Nos autem ad propositum revertamur. *Cognoscant, quia nomen tibi Dominus.* Si Patrem memoret, discere nomen Patris esse illud, *Dominus.* Et si Patris nomen est Dominus, ait Paulus, *Unus Dominus Jesus Christus.* Sed Dominus Pater, Dominus Filius. Ergo ut consors est nominis, consors est et dignitatis. Verum Judæus abnuat confiteri, id de Patre dictum fuisse, ut illud, *Dominus,* Filio adscribens, illud, *Deus,* Patri servet: definitionem probo, conditiones accipio. Non distinguo nominum adorandæ Trinitatis dignitatem, ut sæpe dixi, quia Ecclesia indistinctam habet gloriam: sed ad miseriam tuam me demitto,

ac dico, *Detur hoc, Cognoscant, quia nomen tibi Dominus;* quid igitur fiat de illo verbo quod sequitur, *Tu solus Altissimus super omnem terram?* Ergo secundum impietatem doctrinamque tuam, non amplius Pater erit Altissimus, quia solus Filius est Altissimus. Illic, fratres, non fluctus maris sunt, ut quis prælocetur, sed caritatis fluctus qui sanctificent. Attamen cum Christus loquatur et prædicetur, quietem agat hæc religiosa navicula. Absurdum enim est mare ipsum vestigia Domini conspicatum, hæc audiens, *Tace, obtutesce (Marc. 4. 59),* auctoritatem reveritum esse, Ecclesiam vero non obtemperare Domino verba vitæ loquenti, ac divinam vere gratiam in labiis habenti: nam *Diffusa est gratia in labiis tuis (Psal. 44. 3).* Sed ad propositum redeamus. *Cognoscant, quia nomen tibi Dominus.* Utrum vis elige, non quasi res in tua potestate sit posita: neque enim cum Jesus Nave ad populum diceret: *Eligite vobis hodie cui servitis, an diis, quos coluerunt patres vestri, an Domino Deo nostro (Jos. 24. 15),* ideo potestatem eligendi hominibus concedebat, sed ut ostenderet, pietatem sequi arbitrium diligentium Deum. Item alibi: *Vos testes estis contra vos, quod vos Dominum elegeritis, ad serviendum illi (Ibid. v. 22).* Quemadmodum enim ibi optio Dei dignitatem non contumelia affecit, sed liberum arbitrium piorum ostendit: sic etiam nunc, si libero arbitrio optionem dedero, non dignitatem contumelia afficio, sed arbitrium exploro. Illud, *Cognoscant quia nomen tibi Dominus,* de Patre, an de Filio dictum est? Nam si de Patre, et si nomen Patris sit Dominus, nomen quoque Filii Dominus: *Unus enim Dominus Jesus Christus, per quem omnia (1. Cor. 8. 6);* ergo quemadmodum dignitas, ita et nomen commune est. Verum Filii nomen Dominus est: ergo solus Filius est Dominus: nam *Tu solus Altissimus super omnem terram.* Ergo cum unus et solus Dominus sit Filius, Pater alienus a dominatione est? Absit. Neque enim cum Pater solus prædicatur Deus, ideo Filius a divinitate privatur: nam *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1. 1).* Ergo neque hoc, *Deus Pater,* Filium excludit a divinitate: nam *Deus erat Verbum;* neque cum Filius dicitur, *Unus Dominus,* alienus ostenditur Pater a dominatione: nam *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis (Psal. 109. 1).* Dominus ergo Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus: *Dominus enim Spiritus est (2. Cor. 3. 17).* Sed rursus hæreticus exasperatur excitaturque, ac Dominum audiens Spiritum sanctum, dirumpitur. Quomodo, inquit, Spiritus est Dominus, qui per prophetam Davidem loquens, Filium celebrat his verbis, *Dixit Dominus Domino meo?* Viden, inquit, Spiritum sanctum per prophetam loquentem Dominum confiteri suum et Patrem et Filium? Quid igitur, fratres? Ne proposita dictio apud auditores in dubio versetur, in ipsam vocis disquisitionem veniam, totum vobis dictionis sensum explicabo.

9. Servator aliquando, cum in Judæorum synagoga disputaret exploraretque quam de se opi-

τὸ ἅγιον τὸ εἰρηκὸς τῷ Ἡσαΐα· Πορευθεὶς εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ, Ἀκοῆ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ Ἦκουσα γὰρ φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Πορευθεὶς εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ. Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός· Εἶπε γὰρ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ὅπου δὲ τὸ Πνεῦμα [524] Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Μὴ τις νομίζῃ, ὅτι μαῖζόν ἐστιν ὄνομα τὸ πρῶτος ^a, Θεός, δεύτερον δὲ ὄνομα τὸ, Κύριος. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀθανάτου φύσεως καὶ Κύριος καὶ Θεός, κἂν μὴ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχῃ ἢ λέξις, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κηρύττει. Τί γὰρ; ὁ Θεός ὄνομα πρῶτον; εἰ δεύτερον δὲ τὸ, Κύριος, οὐκ ἂν τῷ δευτέρῳ ὡς πρῶτῳ ὁ Μωϋσῆς ἐχρήσατο, λέγων· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστίν· ἐχρῆν γὰρ, εἰ ἄρα, τοῦ πρώτου πρώτων ἐπιμνησθέντα εἰπεῖν· Ὁ Θεός σου Κύριος εἰς ἐστίν· ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ ἀξίωρον τῶν ὀνομάτων, Κύριος εἶπε πρῶτον, εἶτα Θεός. Ἄλλ' εἰς τὸ προκειμένον ἐπανελάβωμεν. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Κύριος τοίνυν ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός Κύριος, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλ' ὁ Παῦλος λέγει, Εἰς Κύριος. [Εἰ] εἰς Κύριος, πῶς Κύριος καὶ Κύριος; Δηλονότι μία ἡ κυριότης. Οὕτω καὶ εἰς Θεός, φησὶν ὁ Παῦλος· Ἡμῖν δε εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἄρα οὖν, φησὶ, τὸν μὲν Πατέρα Θεὸν εἶπε, τὸν δὲ Υἱὸν Κύριον. Ἰδωμεν οὖν, ἴδωμεν, ἀδελφοί, ἴδωμεν, παρακαλῶ, εἰ τὸ, Κύριος, δεύτερον ὄνομά ἐστι τῆς θεϊκῆς ἀξίας, καὶ οὐκ ἀληθῶς καὶ πρῶτον καὶ ἀρμόζον ἐστίν, καὶ ὑπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς μεμαρτυρημένον. Ἀναγκαῖον γὰρ ὄντως καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ ὁμᾶς ἀκούσαι μετὰ προθυμίας, καὶ ἐκείνους παιδευθῆναι μετὰ ἀληθείας. Τίς οὖν ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι τὸ, Κύριος, ὄνομα καὶ πρῶτόν ἐστι, καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης ἴδιον; Ἄκουε τοῦ προφήτου Δαυὶδ· Αἰσχυνθήτωσαν, καὶ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐτραπήτωσαν ^b, καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γρώτωσαν, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος. Ἐνδέχεται τὸν ἐχθρὸν εἰπεῖν περὶ τοῦ Σωτῆρος Λόγου· ὄνομα γὰρ τοῦ Χριστοῦ Κύριος, ὄνομα τοῦ Πατρὸς Θεός. Πάλιν ὄρον ἀπαιτῶ τῶν προκειμένων. Τῶν αἰρετικῶν στοιχεῖς τῷ λόγῳ; ἐμμένεις ταῖς συνθήκαις; Φοβοῦμαι γάρ σου τὸ παλιμ-βοῖν[λον]. Ὅταν ἐλεγχοῖς, καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἀληθείας προσφύγῃς ἐτέρῃ θεωρίᾳ, κἂν ἐκεῖ συλληφθῆς, φεύγεις εἰς ἕτερον ἀγνωμοσύνης στοιχεῖον, δέον μὴ φεύγειν ἀλήθειαν λάμπουσαν, φωτίζουσαν· οὐκ ἐλαύνει γὰρ φωτίζουσα· ἀλλὰ γὰρ φεύγει ὁ ἀσθεδῆς μηδεὶος διώκοντος.

η'. Ἡμεῖς δὲ εἰς τὸ προκειμένον ἐπανελάβωμεν. Γρώτωσαν, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος. Εἰ τοῦ Πατρὸς μέμνηται, οὐκοῦν μάθε ὅτι ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος. Καὶ εἰ τοῦ Πατρὸς ὄνομα Κύριός ἐστι, φησὶν ὁ Παῦλος, Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ἄλλὰ Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός. Οὐκοῦν ὡς κοινωνίως τοῦ ὀνόματος, κοινωνῶς καὶ τῆς ἀξίας. Ἄλλ' ὁ Ἰουδαῖος παραιτεῖται εἰπεῖν, ὅτι οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς εἶπεν, ἵνα τὸ, Κύριος, τῷ Υἱῷ ἀρμόσας, τῆρησῇ τῷ Πατρὶ τὸ, Θεός. Δέχομαι τὸν ὄρον καὶ τὴν συνθήκην. Οὐ μερίζω τὴν ἀξίαν τῶν ὀνομάτων, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπών,

^a Sav. Is. πρῶτον.

^b Verba καὶ ἐτραπήτωσαν e Bibl. et Sav. accesserunt. Ipse Sav. in marg. scribit ἀπολέσθωσαν pro var. lect. νοῖς γρώτωσαν. Edit.

τῆς προσκυνητῆς Τριάδος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀμέριστον ἔχει τὴν δόξαν· [525] τῇ δὲ σὴ ταλαιπωρίᾳ συγκαταβαίνω, καὶ λέγω· Δεδόσθω, Γρώτωσαν, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος· τί οὖν ποιεῖς τῷ ἐπαγομένῳ βήματι, Σὺ μόνος Ἰψίστος ἐπὶ πάσαν τὴν γῆν, Ἄρα κατὰ τὴν σὴν ἀσέβειαν, καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, οὐκ ἔτι Πατήρ ὁ Ἰψίστος, διότι μόνος; Ἰψίστος ὁ Υἱός. Ἐνταῦθα, ἀδελφοί, οὐ κύματα θαλάσσης ἐστίν, ἵνα συμπνίξῃ, ἀλλ' ἀγάπης κύματα, ἵνα ἀγίασῃ. Πλὴν Χριστοῦ φεγγομένου καὶ κηρυττομένου, ἡσυχία τὸ σκάφος τοῦτο τὸ θεοφιλὲς ἀγέτω. Ἄτοπον γὰρ τὴν μὲν θάλασσαν θεασάμεν, τὴν ἴχνη τοῦ Δεσπότη, καὶ ἀκούσασαν, Σιώμα, περιμωσο, αἰδεσθῆναι τὴν αὐθεντίαν, τὴν δὲ Ἐκκλησίαν μὴ πεισθῆναι τῷ ἑαυτῆς νυμφίῳ τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς φεγγομένου, καὶ θεῖαν ὡς ἀληθῶς χάριν ἐπὶ τῶν χειλέων ἔχοντι· Ἐξεχύθη γὰρ χάρις ἐν χειλεσί σου. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανελάβωμεν. Γρώτωσαν, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος. Ὁ Θεός, ἐπίλεξε, οὐχ ὡς ἐν τῇ σὴ ἐξουσίᾳ τῆς ἐκλογῆς κειμένης· οὐδὲ γὰρ ὅτε Τησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἶπε πρὸς τὸν λαόν, Ἐκλέξαθε ἡμῖν πρὸς τὴν σήμερον τίνι λατρεύσητε, ἢ τοῖς θεοῖς. οἳς ἐλάτρευον οἱ πατέρες ὑμῶν, ἢ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν, οὐ πάντως ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἔδωκε τὴν ἐκλογὴν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι τῇ προαιρέσει τῶν ἀγαπώντων τὸν Θεὸν ἀκολουθεῖ ἡ εὐσέβεια. Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός· Μάρτυρες ὑμεῖς καθ' ἑαυτῶν, ὅτι ὑμεῖς ἐξελέξαθε τὸν Κύριον, λατρεύειν αὐτῷ. Ὅπερ ἐκεῖ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀξίαν οὐχ ὕβρισεν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν εὐσεβούντων ἔδειξεν· οὕτω καὶ νῦν, ἐὰν δῶ τῇ προαιρέσει τὴν ἐκλογὴν, οὐ τὴν ἀξίαν ὕβριζω, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν δοκιμάζω. Τὸ, Γρώτωσαν, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος, ἄρα περὶ Πατρὸς εἰρηται, ἢ περὶ Υἱοῦ; Εἰ μὲν γὰρ περὶ Πατρὸς, καὶ ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος, ὄνομα καὶ τοῦ Υἱοῦ Κύριος· Εἰς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· ἄρα τὸ ἀξίωμα ὡσπερ κοινόν, καὶ τὸ ὄνομα ^c. Ἄλλὰ τὸ Υἱοῦ ὄνομα τὸ, Κύριος· αὐτὸς οὖν μόνος Κύριος ὁ Υἱός· Σὺ γὰρ εἶ μόνος Ἰψίστος ἐπὶ πῖσαν τὴν γῆν. Ἄρα οὖν ὅτε εἰς καὶ μόνος Κύριος ὁ Υἱός, ἀλλότριος τῆς κυριότητος ὁ Πατήρ; Μὴ γένοιτο. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ ὅτε κηρύττεται μόνος εἰς ὁ Θεός, ἐκβάλλεται ὁ Υἱός τῆς θεότητος· Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. Οὕτε οὖν τὸ, Θεός ὁ Πατήρ, ἀφορίζει τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος· καὶ γὰρ Θεός ὁ Λόγος· οὕτε μὴν ὁ Υἱός, ὅταν λέγεται, Εἰς Κύριος, ἀλλότριον δείκνυσι τὸν Πατέρα τῆς κυριότητος· Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Κύριος οὖν ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἄλλὰ πάλιν ὁ αἰρετικὸς παροξύνεται ἀνακύβας, καὶ Κύριον ἀκούσας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διαβόηγνυται. Καὶ πῶς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα Κύριος, ὅποτε διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ φεγγομένου ἀνυμνεῖ τὸν Υἱόν, λέγον, Εἶπε ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Ὁρφε, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ λαλοῦν διὰ τοῦ προφήτου ὁμολογεῖν Κύριον ἑαυτοῦ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Τί οὖν, ἀδελφοί; Ἰνα μὴ [526] πλείον ἢ λέξις προσενεχθεῖσα ἀρβίβλος γένηται τοῖς ἀκραταῖς, ἐπ' αὐτὴν ἤξω τὴν ἐξέτασιν τοῦ λόγου, πᾶσαν ὑμῖν ἀναπτύξω τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν.

θ'. Ὁ Σωτὴρ ποτε τῇ Ἰουδαίῳ συναγωγῇ προσδιαλεγόμενος, καὶ δοκιμάζων ἦν ἔχουσι περὶ αὐτοῦ δόξαν

^c Sav. in marg. conj. ἀξίωμα κοινόν, ὡσπερ κ. τ. δ.

καὶ ὁπλήψιν οἱ πολλοὶ, λέγει πρὸς αὐτούς· *Τίνα λέγετε εἶναι τὸν Χριστόν; τίς ἐστὶν ὁ υἱός;* Λέγουσιν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· *Τοῦ Δαυὶδ*. Εἶπε Κύριος ἀντιτιθεὶς αὐτῶν τῇ ὑπονοίᾳ, πάλιν ἐπήγαγε· *Καὶ πῶς Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* *Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*. Τὸ δὲ, *Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*, προσέθηκεν, οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα δοῦλον ἀποδείξῃ τοῦ κηρυττομένου Χριστοῦ, ἀλλ' ἵνα σαρῶς παραστήσῃ, ὅτι ὁ προφήτης ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰ μέλλοντα προφῶν, ὃ ἡμελλεν, υἱὸν κατὰ σάρκα. Κύριον ὁμολογεῖ κατὰ ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προκίετο τῷ Κυρίῳ ἐξεταζομένῳ⁴, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ· *Δαυὶδ υἱὸν ἔχει τὸν Κύριον, ἢ δεσπότην;* Ἀμέλει γοῦν αὐτὸς ὁ Κύριος προφανερῶν τῶν τῶν αἰρετικῶν συκοφαντιῶν, καὶ φυλάττων ἀκέραιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἀξίωμα, τῇ ἐπαγωγῇ λύει τὴν ἀμφισβήτησιν. Τί οὖν φησιν; *Εἰ οὖν Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἔστιν;* Οὐκ εἶπεν, Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖ αὐτὸν Κύριον, ἀλλ', *Εἰ ὁ Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον*. Διὰ τί οὖν προσέθηκε τὸ, *Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* Ἐπειδὴ τὸ εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας οὐκ ἦν σώματος βλέποντος, ἀλλὰ Πνεύματος; ἁγίου προδοικυνοῦτος. Οὐδὲ γὰρ ἂ ἐβλεπε Δαυὶδ, ἐκφρυττεν· ἀλλ' ἂ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπέβαλλε, ταῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς ἐκρούετο λύρας. Διὰ τοῦτο τὸ, *Κύριος*, προσέθηκε· *Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* Ἴνα δὲ μὴ τὴν βλασφημίαν ὁ αἰρετικὸς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔλκυσθαι, ἐπήγαγε πάλιν, ὡς ἐφθημεν εἰπόντες· *Εἰ οὖν Δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἔστιν;* Οὐκοῦν ὁ Δαυὶδ αὐτὸν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καλεῖ τὸν Χριστόν Κύριον. Ἐκείνου δὲ προηγουμένως σκοπήσωμεν, ὅτι πᾶς προφήτης ἐκ Πνεύματος; ἁγίου λαλεῖ τὰ εἰκότα. Πάντες γὰρ ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ λέγων· *Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν διὰ τοῦ ποροφῆτου*. Καὶ πάλιν καθολικῶς ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι*. Καὶ Μωϋσῆς· *Τίς δώσει πάντα τὸν λαὸν προφήτας εἶναι, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς;* Ἐνταῦθα προσέχωμεν ἀκριβῶς, πῶς ἡ θεότης δεικνύεται τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐχ ὕφ' ἡμῶν ὑφουμένη, ἀλλ' ὑπὸ τῆς οικείας ἀξίας κηρυττομένη. Καὶ μοι μικρὸν ἐπιτρέψατε διὰ πεύσεως καὶ ἀποκρίσεως σχηματῆσαι τὸ προκείμενον· ταῖς γὰρ τοιαύταις ἀντιθέσεσιν εὐμαρεστέρᾳ καθίσταται τῶν ἀπορουμένων ἢ λύσις. Ἐρωτήσωμεν τοίνυν· Ὁμολογοῦσιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε [527] διὰ τῶν προφητῶν, ἢ ἀπειθοῦσιν ἔτι καὶ ἀμφιβάλλουσιν; Εἰ μὲν ἀμφιβάλλουσι, τὸ προειρημένον ὑπομνήσωμεν, πῶς αὐτὸς μαρτυρεῖ λέγων ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι*. Τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ ἐνεργοῦν τὴν προφητικὴν δύναμιν. Ὡς καὶ ὁ Μωϋσῆς πάλιν, ὁ θαυμάσιος, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητεία συνίσταται, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ θαυμασίαν ἐβήθη φωνήν· *Καὶ τίς δώσει πάντα τὸν λαὸν Κυρίῳ προφήτας εἶναι, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς;* Εἰ δὲ ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς, ὡσπερ καὶ

ἔστιν ἀληθῶς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν ἐν τοῖς προφήταις, ἀκουε ὡς ὁ μακάριος καὶ θαυμασιος Ζαχαρίας, ὁ τοῦ προδρόμου πατὴρ, Θεὸν λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσαν· *Εὐλόγητος Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν ὄφει Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ· καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ*. Εἰ τοίνυν ὁ λαλήσας διὰ στόματος τῶν προφητῶν Θεός, ἐλάλησε δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προφήταις, ὡς φησιν ὁ Δαυὶδ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν· *Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐλάλησεν ἐν ἔμοι· Θεὸς ἄρα καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν φθεγγόμενον*. Λάβε δέ μοι σαφῆ τῶν λεγομένων ἀπέδειξιν.

Ὁ θεὸς Ἀπόστολος βουλόμενος τῇ προφητικῇ φωνῇ δεῖξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ· *Ἐάν πάντες προφητεύητε, εὐλόγηθι δὲ τις ἰδιώτης, ἢ ἀπιστος, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται· καὶ οὕτω πεισῶν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσκυνήσει, ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁτιῶς ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστίν*. Ὅρα; ὅτι τὸ ἐν τοῖς προφητεύουσιν Πνεῦμα Θεὸν διαρρήδη ἀνηγόρευσε τὸ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος;

ἴ. Τί τοίνυν σκανδαλίξῃ περὶ τὴν εὐσέθειαν, αἰρετικῆ; τί συκοφαντεῖς τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν; τί παραβαίνεις τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν; Ἀνάγκηθι σου τὰς συνθήκας; ἐπὶ τῶν μυστηρίων, πῶς εἶπας· *Πιστεύω εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα*. Ὁ ἐπίστευσας, ἀνεσκεύαστος; ὁ ὁμολόγησας, ἀνέτρεψας; ὁ καθαρῶς διεσάφησας, τοῦτο πάλιν ἀσεβῶς ἐδόλωσας; πολεμεῖς τῇ εἰρήνῃ; μάχη σου ταῖς συνθήκας; ὀπηρήσῃς τὴν πίστιν; καὶ εἰσάγεις ζητήσεις; Πιστεύονται, ὁμολογοῦνται σοι παρεδόθη τὸ δῶρον, καὶ μετὰ τὸ δῶρον ἐξορίζεται πίστις, καὶ εἰσάγεται διάλειξις; Μὴ ὑβρίζει τὴν ἀξίαν τῆς χάριτος; μὴ παραχάραττε τὰς συνθήκας τῆς φοβεράς ἐκείνης καὶ φρικώδους μυσταγωγίας. Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμολόγησας πιστεύειν, ἐθαπίσθης ὁμοίως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἢ εὐλογία ἑμῶν ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἡμῖν τὰ δῶρα παρὰ τῆς χάριτος· καὶ παρ' ὑμῶν ἢ βλασφημία τῇ χάριτι; Παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐλευθερία· καὶ παρ' ὑμῶν δουλεία τῷ Πνεύματι; Ὁ τῆς ἀπονοίας! ὦ τῆς ἀγνωμοσύνης! Ἡ τὴν νέαν ἀπάντησας [528] χάριν, ἢ τὴν Παλαιὰν αἰδέσθητι Διαθήκην, ἢ πανταχοῦ παρίστα τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ὁμομιάν, ὡς πολλάκις διὰ πολλῶν ὑμῖν ἐγγράφων μαρτυριῶν ἀπεδείξαμεν· αἷς καὶ ἐτέραν βούλομαι προσθεῖναι πάλιν ἀποδείξιν. Προαναπεφύνηται γὰρ, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπὼν, ἐν τῇ Παλαιᾷ τὰ νέα. Τί οὖν; Προστάττει ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ, λέγων· *Λάλησον τῷ Ἄαρῳ καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ· Ὅτιως εὐλόγησατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ*. Πρόσχευ ἀκριβῶς. Ἴνα μὴ τις ἀπλῶς ὑπολαβὼν νομίξῃ καλῶς ἔχειν, προσέταξε τὸ, Ὅτιως, ἵνα μηδεὶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν τὰς εὐλογίας φέρῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς Γραφῆς τὰ πάντα ποιῇ. Λέγει, Ὅτιως, φησὶν, εὐλόγησατε. Ὅτιως, πῶς; Εὐλόγησι σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε. Καὶ πρόσχευ, πῶς πανταχοῦ τὴν Τριάδα μυστικῶς εἰσάγει, δι' ἧς καὶ εὐλογία τριπλασιάζονται. *Εὐλόγησι σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε*. Ἐπιφανεῖ Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ εὐλο-

⁴ E Bibl. supplie λέγων.

⁵ Sav. in uolus pro ἐξεταζομένῳ σοι. ἐξέτασε.

monem pars major haberet, ait illis: *Quem dicitis esse Christum? cujus filius est (Matth. 22. 42)?* Respondent scribæ et Pharisei, *David*. Hinc Dominus coram contradicens opinioni, rursus infert: « Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis » (*Ibid. v. 43. 44*)? Illud porro, *In Spiritu sancto*, adjecit, non ut Spiritum servum declararet Christi, qui prædicabatur, sed ut palam ostenderet, prophetam in Spiritu sancto futura prævidentem, filium suum secundum carnem Dominum confiteri secundum rei veritatem. Neque enim de Spiritu sancto, qui etiam Dominus est, quæstio erat, sed de ipso: an scilicet David filium haberet Dominum, an herum? Sane Dominus hæreticorum sycophantiam diu ante confutans, Spiritusque sancti dignitatem illæsam conservans, objectione controversiam solvit. Quid ergo ait: *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Non dixit, *Si ergo Spiritus sanctus vocat eum Dominum, sed, Si David vocat eum Dominum*. Cur ergo addidit illud, *In Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Quoniam de Christo ante adventum Christi dicere non erat corporis intuitus, sed Spiritus sancti præsignificantis. Neque enim quæ videbat David, prædicabat; sed quæ Spiritus sanctus suggererat, hæc per spiritualem lyram pulsabat. Ideo illud adjecit, *Dominus*, *Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Ne vero hæreticus blasphemiam adversus Spiritum sanctum trahat, adjecit rursus, ut diximus, *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Igitur David Christum in Spiritu sancto vocat Dominum. Illud vero potissimum consideremus omnem prophetam ex Spiritu sancto, quæ convenient loqui. Omnes enim confitemur, prophetas in Spiritu sancto loquutos esse, idque Apostolus testificatur dicens, « Bene Spiritus sanctus loquutus est ad patres vestros per prophetam » (*Act. 28. 25*) Et iterum generatim Deus ait: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt » (*Joel. 2. 28*). Et Moyses, « Quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum suum super ipsos » (*Num. 11. 29*)? Hic attendamus diligenter, quomodo Spiritus sancti divinitas demonstratur, non a nobis exaltata, sed a propria dignitate celebrata. Mihi que concedite ut interrogatione et responsione rem propositam tractem: hujusmodi enim quæstionibus facilius evadit dubiorum solutio. Interrogemus ergo; Patenturne Spiritum sanctum loquutum esse per prophetas, an negant, vel dubitant? Si dubitant, quæ ante dicta sunt in memoriam revocemus, quomodo ipse Deus testificatur dicens, *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt?* Spiritus enim propheticam virtutem excitat. Sic et ille admirabilis Moyses, ut ostendat prophetiam ex Spiritu sancto proficisci et constitui, in hanc magnam mirabilemque erupit vocem: « Et quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum sanctum suum super eos? » Si autem vere confiteantur id quod verissimum est, nempe Spiritum sanctum

loquutum esse in prophetis, audi ut beatus ille admirandusque Zacharias, Præcursoris pater, Deum dicat Spiritum sanctum, qui per prophetas loquutus est: « Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ; et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui: sicut loquutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt prophetarum ejus » (*Luc. 1. 68-70*). Si ergo Deus est, ille, qui per os prophetarum loquutus est, et Spiritus sanctus in prophetis loquutus est, ut ait David in libro Regnorum: *Spiritus enim Dominus loquutus est in me (2. Reg. 23. 2)*; ergo et Deus et Dominus est Spiritus sanctus qui per prophetas loquutus est. Verum claræ hujus rei demonstrationem accipe. Divinus apostolus per propheticam vocem volens Spiritum sanctum ostendere, in epistola ad Corinthios ait: « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel Kiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus; occulta cordis ejus manifesta fiunt: et ita cadens in faciem adorabit, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit » (*1. Cor. 14. 24. 25*). Vides pietatis doctorem clare indicare, Spiritum in prophetantibus loquentem Deum esse?

10. Cur ergo, hæretice, scandalizaris circa piæ fidei? cur calumniaris Spiritus sancti dignitatem? cur fidei confessionem transgredieris? Lege pacta tua in mysteriis emissa, quomodo dixeris, *Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum*. An quod credidisti, eliminasti? quod confessus es, avertisti? quod palam declarasti, hoc impie labefactasti? bellumne cum pace geris? abnegastine fidem? et quæstiones moves? Credenti, consenti tibi traditum est donum, et post donum fides eliminatur, et inducitur disputatio? Ne contumelia afflicta dignitatem gratiæ: ne violes pacta tremendæ illius et horrendæ initiationis, cum confessus es te credere, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, baptizatus es similiter in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; benedictio similiter in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Nobis dona gratiæ, a vobis blasphemia in gratiam? Nobis libertas a Spiritu sancto; a vobis servitus Spiritui sancto adscribitur? O stultitiam! o ingratum animum! Aut novam nega gratiam, aut Velus Testamentum reverere, vel ubique statue Trinitatis æqualitatem honoris, quam sæpe vobis ex multis Scripturæ testimoniis probavimus: quibus aliam demonstrationem adjungere placet. Nova, ut sæpe dixi, sæpe in Veteri Testamento prænuntiata sunt. Quid igitur? Imperat Deus Moysi dicens: *Loquere Aaron et filiis ejus, Sic benedicite filios Israel (Num. 6. 23)*. Adverte diligenter. Ne quis simplicius accipiens putaret rem quomodolibet bene se habere, adjecit illud, *Sic*, ne quis propria auctoritate benedictiones institueret, sed secundum Scripturæ regulam omnia facere jubet. *Sic*, inquit, *benedicite*. *Sic*, quomodo? *Benedicet tibi Dominus, et custodiet te (Ibid. v. 24)*. Attende, quomodo Trinitatem ubique mystice proponat, per quam benedictiones triplicantur. « Benedicet te Dominus, et custodiet te. Ostendet Dominus vultum super te, et

benedicet te. Attollet Dominus vultum suum super te, et det tibi pacem » (Num. 6. 25. 26). Vide sanctam Trinitatem discrete celebratam. Et quænam gratia a Spiritu sancto non proficiscitur? et quod donum non ab illo datur? quod bonum sine ipso? quod caeleste bonum sine Spiritu sancti opera hominibus contingere possit? Scrutamini Scripturas, et videte. Itaque Scriptura sacra cum voluerit quidpiam, quod supra naturam factum sit, indicare aut ostendere, Spiritus auctoritati omnia adscribit. Verbi gratia, Samsonem, egregium illum bellatorem, cum egregia illa ac stupenda fortiter gesta Scriptura describit, Spiritus sancti ductu id fecisse præmittit. Venerunt, inquit, Alienigenæ multi et innumeri in Samsonem; solusque ille erat, neque id tantum, sed etiam ligatus. Quæ igitur spes libertatis vincito? quæ salutis captivo? quomodo unus multis superior erit? Spiritus Domini descendit in Samsonem, et irruit in Alienigenas, repertaque asini maxilla, mille viros interfecit. Ac vide divinæ Scripturæ sapientiam. Cum in expertis incredibile videretur, vinctum solutos vicisse, et solum multos superasse, ideo apposite præmisit: *Et Spiritus Domini advenit in Samsonem et accepta maxilla asini, mille viros occidit* (Judic. 15. 14. 15): ut eum secundum humanam naturam id incredibile videretur, per Spiritus potentiam crederetur. Itaque probe Moyses dixit: *Quomodo persequetur unus mille, et duo fugabunt decem millia, nisi quia Dominus tradidit eos, et Deus vendidit illos* (Deut. 32. 30)? Lege Scripturas et in singulis facinoribus Spiritus sancti virtutem antepositam animadvertes. Venerunt Alienigenæ, et Spiritus Domini advenit in Samsonem (Judic. 14. 6). Insiliit leo et discersit leonem ut hædum. Vincitur est ferreis catenis, et uxor ejus ad eum, *Alienigenæ in Samsonem*. Sed iterum Scriptura: *Et Spiritus Domini venit in Samsonem, et soluta sunt vincula, ut si stuppa sentiat ignem* (Jud. 16. 9). Nullum ejus præclarum facinus inducit, non præmissa Spiritus efficacia. Deinde cum omni virtute nudatus esset, attende animo, quid dicat Scriptura, quæ ubique dixerat, cum aliquod facinus aggredere, et vinceret, *Spiritus sanctus venit in Samsonem*. Postquam caput ejus detonsum est, prodito gratiæ pignore, statim scripsit, *Et Dominus discessit a Samsonem* (Jud. 16. 20). Cum Alienigenæ venerunt, Spiritus Domini descendit in

ipsum: cum autem recessit, ait, *Et Dominus discessit ab illo*. Et jure quidem: nam *Dominus Spiritus est* (2. Cor. 3. 17). Nec solum in Veteri Testamento id animadvertes, sed etiam in apostolis. Quando magnam quamdam et præcellentem virtutem divinæ Literæ prædicant, ubique Spiritus auctoritatem præmittit. Inducit rursus Paulum in Cypro exsecrandum illum Elymam magum verbo punientem, quod contra veritatem pugnaret; et quia rem stupendam narraturus erat, oculos nempe verbo extinctos, ait: *Ecce manus Domini in te, et eris cæcus, non videns solem* (Act. 13. 11). Illud autem et Pauli et omnium mortalium naturam superabat, nempe oculos hominibus verbo extinguere. Verbum enim hominis non mutat naturam, nec oculos excæcat. Ne quis ergo humana verba respiciens, de re obstupesceret, et commentitium quiddam dici putaret, præmittit iterum Scriptura Spiritus sancti auctoritatem. *Tunc, inquit, Paulus Spiritus sancto repletus ait illi* (Ibid. v. 9). Habes et aliam circa Spiritum sanctum demonstrationem: si quis homo rudis melius, quam facultas ferat, loquatur: verum hanc rursus operationem Scriptura Spiritui adscribit. Exempli gratia, Petrus et Joannes in Judæorum frequentia concionantur: *Et tunc, ait, Petrus plenus Spiritu sancto dixit ad populum: An justum est in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, vos judicare* (Act. 4. 8. et 19). Cur ergo dicitur, *Plenus Spiritu sancto*? Quia indoctum excedebat hæc loquendi fiducia, ne quis piscatorem respiciens, orationi illi sanctæ cum libertate habitæ fidem non haberet, præmisit Spiritus sancti sapientiam, ne mireris abundantiam. Quod si videtur, alium consideremus, ut magis ac magis dicta confirmentur. Sanctis cælum aperitur, sed sine Spiritu sancto non aperitur; neque enim oculis corporis cælum apertum videtur, sed Spiritus sancti operatione. Vidit Stephanus celos apertos; verum, ut ait Scriptura, cum esset plenus Spiritu sancto (Act. 6. 5), vidit. Nusquam igitur, fratres, cælum licet apertum videre, sine Spiritu, neque docendi auctoritatem sumere, nec miraculorum virtutem exhibere sine sancto et adorando Spiritu. *Omnia enim operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (1. Cor. 12. 11): cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ρήσει *σε*. *Ἐπαρει Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ δόξῃ σοι εἰρήνην.* Ὅρα τὴν ἅγιαν Τριάδα διαβρήδην ἀνυμνουμένην. Ποία χάρις οὐκ ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου; ποῖον δῶρον οὐκ ἐξ ἐκείνου; ποῖον ἀγαθὸν ἄνευ ἐκείνου; τί δύναται καὶ ὑπερχόσιμον ἐπιφανῆναι τοῖς ἀνθρώποις ἄνευ Πνεύματος ἁγίου; Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς, καὶ σκοπήσατε, ὡς, ὅταν ἡ Γραφή θέλῃ μνηῦσαι τι ἢ δεῖξαι τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀποτελουμένων, τῇ τοῦ Πνεύματος αὐθεντίᾳ τὸ πᾶν ἐπιγράφει. Οἶον, Σαμφῶν τὸν γενναῖον ἐκείνον ἀριστέα, ὅτε τὰ μεγάλα ἐκείνα καὶ παράδοξα τῆς ἀνδρείας ἐνεδεῖκνυτο στρατηγήματα, ἡ Γραφή πανταχοῦ δεικνύουσα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῶν στρατηγημάτων προέταττεν. Ἦλθον, φησὶν, Ἀλλόφυλοι ἐπὶ τὸν Σαμφῶν πολλοὶ, καὶ ἀναρθμητοὶ· καὶ μόνος ἦν ἐκείνος· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δεδεμένος. Τίς οὖν λύσις τῶν δεδεμένων; τίς σωτηρία τῶν ἀπειλημένων; πῶς εἰς περιγίνεται τῶν πολλῶν; Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἐφήλατο ἐπὶ τοῦς Ἀλλοφύλους, καὶ εὐρῶν ἄνου σιαγόνα, χιλιούς ἀνδρας διεχειρίσατο. Καὶ ὅρα τῆς θείας Γραφῆς τὸ σοφόν. Ἐπειδὴ τοῖς ἀπείροις τοῦ ἀνδρὸς ἀπιστον ἦν τὸ ῥῆμα, ὅτι ὁ δεδεμένος ἐνίκησεν τοὺς λελυμένους, καὶ ὁ μόνος τῶν πολλῶν περιεγένετο, διὸ προέταξε καλῶς· *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἐπέληθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἔλαβε σιαγόνα ἄνου, καὶ ἀνείλε χιλιούς.* Ἦν ὅταν ἀπιστηθῆ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πιστευθῆ διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν. Οὐκοῦν καλῶς ἔλεγε Μωϋσῆς· *Πῶς διώξεται εἰς χιλιούς, καὶ δύο μετακινήσουσι μυριάδας, εἰ μὴ ὅτι Κύριος παρέδωκεν αὐτοῦς, καὶ ὁ Θεὸς ἀπέδοτο αὐτοῦς;* Ἀνάγνωθι τὰς Γραφάς, καὶ εὐρήσεις ἐφ' ἐκάστου στρατηγήματος προτεταγμένην τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν. Ἦλθον οἱ Ἀλλόφυλοι, καὶ Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν ἐπὶ Σαμφῶν. Ἐπήδα λέων, καὶ διεσπάραξε τὸν λέοντα ὡς ἔριφον. Ἐδέθη σιθηραῖς ἀλύσει, καὶ ἡ γυνὴ πρὸς αὐτόν· *Ἀλλόφυλοι ἐπὶ Σαμφῶν.* Ἀλλὰ πάλιν ἡ Γραφή· *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ διελύθη τὰ δεσμά, ὡς ὅταν στυπιον ὀσφραθῆ πυρός.* Οὐδαμοῦ οὐδεμίαν εἰσήγγεν [529] ἀριστείαν, μὴ προτάξας τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν. Εἶτα ἐπὶ λοιπὸν ἐγυμνώθη τῆς δυνάμεως, πρόσχε ἀκριδῶς, τί παραδέδωκεν ἡ θεία Γραφή, πανταχοῦ λέγουσα, ὅτε ἐστρατήγει, καὶ ἐνίκη, ὅτι *Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ Σαμφῶν.* Ὅτε ἐξυρᾶτο τὴν κεφαλὴν, προδιδούς τῆς χάριτος τὸ ἐνέχυρον, εὐθέως ἔγραφε· *Καὶ Κύριος ἀπέστη ἀπὸ Σαμφῶν.* Ὅτε οἱ Ἀλλόφυλοι, *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν*

ἐπ' αὐτόν· ὅτε ἀνεχώρει, λέγει· *Καὶ Κύριος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ.* Καὶ εἰκότως· ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμα ἐστίν. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ ταύτην εὐρήσεις τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις. Ὅταν τινὰ μεγάλην καὶ ὑπερβάλλουσαν δύναμιν κηρύττη τὰ θεία λόγια, πανταχοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν προτάττει. Εἰσάγει τὸν Παῦλον ἐν τῇ Κύπρῳ λόγῳ τιμωρούμενον τὸν ἐπάρατον ἐκείνον Ἐλύμαν τὸν μάγον, τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας στρατευόμενον, καὶ ἐπειδὴ ἐμελλε πρᾶγμα διηγεῖσθαι ξένον, ὄρα ὀφθαλμοῦς λόγῳ σθένουμένου· *Ἴδου γὰρ, φησὶ, χειρὶ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔση τυφλός, μὴ βλέπων τὸν ἥλιον.* Τοῦτο δὲ ὑπερέβαινε τὴν Παύλου καὶ πάντων ἀνθρώπων φύσιν, λέγω δὴ τὸ ἀφανίσει ὀφθαλμοῦς λόγῳ ἀνθρώπου. Λόγος οὖν ἀνθρώπου οὐ μεταβάλλει φύσιν, οὔτε τυφλοὶ τὴν ὄψιν. Ἦνα οὖν μὴ τις ἀποβλέψας εἰς τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα, ξενισθῆ περὶ τὰ πράγματα, καὶ νομίσας πεπλανημένον εἶναι τὸ ῥῆμα, προτάττει πάλιν ἡ Γραφή τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν. *Τότε δὴ, φησὶν, ὁ Παῦλος Πνεύματος ἁγίου πλησθεὶς εἶπε πρὸς αὐτόν.* Ἐχεις καὶ ἐτέραν ἀπόδειξιν Πνεύματος· ἂν ὑπὲρ δύναμιν ἰδιώτης λαλήσῃ· ἀλλὰ πάλιν ἡ Γραφή τῶν Πνεύματι τὴν ἐνέργειαν ἐπιγράφει. Οἶον, δημηγορεῖ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐν τῶν πλήθει τῶν Ἰουδαίων· *Καὶ τότε, φησὶν, ὁ Πέτρος πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς τὸν λαόν.* *Εἰ δικαίον ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ, κλίνατε.* Διὰ τί οὖν, Πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου; Ἐπειδὴ ἰδιώτης, ὑπερέβαινε ἡ παρῆρσις, ἵνα μὴ τις εἰς τὸν ἀλιέα ἀποβλέψας, ἀπιστήσῃ τῇ παρῆρσι τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου, προέταξε τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν σοφίαν, ἵνα μὴ θαυμάσῃ τὴν χορηγίαν. Σκοπήσωμεν, εἰ ἔοικε, καὶ ἕτερον, ἵνα ἐπὶ πλεῖον ἡ βεβαιώσις ἐπιλάμψῃ τοῖς εἰρημένοις. Ἀνοίγεται οὐρανὸς ἁγίοις, ἀλλὰ ἄνευ Πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐκ ἀνοίγεται· οὐ γὰρ ὀφθαλμοῖς σαρκὸς ὁρᾶται οὐρανὸς ἀνοιγόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείας. Εἶδε Στέφανος τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψυμένους, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφή φησὶν, ὑπάρχων πλήρης Πνεύματος ἁγίου, εἶδεν. Οὐδαμοῦ τοῖνον, ἀδελφοί, οὐρανὸν ἐστὶν ἰδεῖν ἄνευ Πνεύματος ἀνοιγόμενον, οὔτε αὐθεντίαν διδασκαλίας ἐνδύσασθαι, οὐ δύναμιν θαυμάτων ἐνδείξασθαι ἄνευ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος. *Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ἐν καὶ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα, διακροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται· ἢ ἡ θέξις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.* Ἀμήν.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEMTEM AD THEODORUM MOPSUESTENUM,

Cujus antiqua versio Latina hic profertur.

[530] Hujus epistolæ, quam Græce et Latine dedimus Tomo tertio, p. 655, interpretatiō vetus Latina habetur in Manuscripto quodam Bibliothecæ nostræ Sangermanensis; et in catalogo Manuscriptorum enuntiabatur; sed Manuscripti numerus perperam positus non parum negotii laborisque attulit; notatur enim Codex 727, in quo hujus epistolæ ne vestigium quidem occurrit; demum autem illa post multam perquisitionem in Codice 326 reperta fuit.

Illam autem hic edere visum est, quia circa illam epistolam duæ difficultates exortæ fuerant, ut monimus in notis ad eandem, quibus solvendis difficultatibus magnum affert momentum hæc vetus interpretatio Latina. Prior autem difficultas hinc oritur quod hujus epistolæ, quæ CXII numeratur, titulus in omnibus Mss. atque Editis sic habeat: Θεοδώρῳ ἐπισκόπῳ, *Theodoro episcopo*; cujus autem civitatis episcopus esset non enuntiatur. Pene tamen concors eruditorum opinio erat, hunc Theodorum esse Mopsuestenum. At in Concilio V, Tomo V Labbæi, p. 490, negatur, eum cui hæc mittitur epistola esse Theodorum Mopsuestenum. In Manuscripto autem nostro titulus est: *Joannis Constantinopolitani ad Theodorum Mopsuestenum episcopum*. Hinc videas jam prisceis illis temporibus Theodorum illum episcopum pro Mopsuesteno habitum fuisse, id quod etiam confirmatur ex annotatione sequente.

Secunda difficultas ex epistolæ sine exurgit, ubi sic legitur in Editō nostro: οὐ γὰρ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καθήμενοι, καρπούμεθα τὴν παράκλησιν, ὅταν τοσοῦτον ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν καὶ πλοῦτον ἀποκείμενον ἔχωμεν τῆς ἐγγηγορίας καὶ γενναίας σου ψυχῆς τὴν ἀγάπην: i. e. *Neque enim, in hac licet solitudine positi, vulgarem consolationem capimus, cum tantum in corde thesaurum tantasque opes reconditas habemus, hos est, vigilantis ac generosi animi tui caritatem.*

Hunc porro locum ad Frontonis Ducæi et Savilli Editionum fidem edidimus. Ex quatuor autem Manuscriptis, quæ usi sumus, duobus nempe Vaticanis, uno Regio et uno Coisliniano, Regius et Vaticanus unus habent, ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν, ut supra; alii autem duo, ἐν Κιλικίᾳ θησαυρὸν. Quam lectionem confirmat Codex noster Sangermanensis in quo legitur, *talem in Cilicia thesaurum*. Huic lectioni favet etiam Facundus Hermianensis lib. 7, cap. 7, p. 633, Edit. Sirmondi, fol.; qui Facundus quoque ἐν Κιλικίᾳ legerat. Itaque hanc lectionem ἐν Κιλικίᾳ, quam ibidem in nota germanam esse suspicabamur, jam veram esse pronuntiamus, sicque prorsus legendum esse censemus. Si porro Theodorus hic in Cilicia episcopus fuerit, haud dubie Mopsuestenus erit, quod etiam in titulo fertur in Manuscripto Sangermanensi, *ad Theodorum Mopsuestenum episcopum*, cum alioquin nullum alium in Cilicia episcopum Chrysostomi amicum fuisse sciamus, præterquam Theodorum Mopsuestenum.

Hæc itaque lectio pro asserta jam et indubitata haberi debet. Neque tamen omittendum est, id quod observat Tillemontius, etiamsi ἐν καρδίᾳ legeretur, hunc tamen Theodorum esse Mopsuestenum omnino oportere: nam duos solum Theodoros novimus, ad quos hæc epistola missa fuisse potuerit, Mopsuestenum nempe in Cilicia, et Tyaneum in Cappadocia. Tyaneo autem nulla fuisse consuetudine junctus videtur Chrysostomus; Theodori autem Mopsuesteni a puero amicus fuerat.

Ex codice MS. num. 326 Bibliothecæ sancti Germani a Pratis, qui nono sæculo descriptus fuit.

Incipit Johannis Constantinopolitani ad Theodorum Mopsuestenum Episcopum.

Si esset quidem venire possibile, tuamque reverentiam caritatemque complecti, in ipsa jucundari, cum multa hoc velocitate et studio faceremus: quoniam autem hoc nobis non adjacet, nunc literis hoc implemus. Si enim ad ipsos fines mundi ducamur, tuæ dilectionis integritatem et fervorem, et sine dolo sinceritatem oblivisci non possumus, quæ est antiqua et a principio, quamque nunc monstrasti. Neque enim nos latuit quanta pro nobis et dicere et facere festinasti, meus (sic) honoratissime atque sanctissime. Sed

etsi nihil amplius factum est, Deum tamen habes pro tuo studio et alacritate debitorem, integramque mercedem. Nos autem non quiescimus, scientes tuæ gratiam sanctitatis, et tuam reverentiam omnibus prædicantes, atque poscentes eandem dilectionem florentem per omnia conservari. Non enim in deserto sedentes fortuitæ intercessionis fructus habemus, quando talem in Cilicia thesaurum et reconditas divitias possidemus: hæc est enim fortis et vigilans animæ tuæ dilectio. Explicit.

SPURIA.

MONITUM

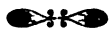
IN DUAS HOMILIAS SEQUENTES.

[532] Hasce homilias ejusdem auctoris esse non est quod dubitemus, ita stylo et dictione similes sunt : et alioquin in secunda argumentum primæ ab initio prosequitur. Non esse autem Chrysostomi, quivis emunctæ naris statim percipiat. Sed libentius credam esse cujuspian ex presbyteris Antiochenis, qui Chrysostomi tempore alternis vicibus coram Flaviano episcopo Antiochiæ concionabantur. Hinc est quod in finem primæ homiliæ, τοῦ κοινοῦ πατρὸς, *communis patris*, mentio habetur, tanquam præsentis. Quod forte judicium ferendum est de aliis plurimis orationibus, in quibus ille communis pater præsens commemoratur. Hanc autem, ut et innumeras alias Chrysostomo adscriptas reperimus, sive librariis quæstus causa illas tam celebri nomine insignientibus, id quod sæpissime accidit, sive aliis scriptoribus temerario ausu factus suos tanto doctore adscribentibus, ut melioribus auspiciis in publicum prodirent. Interpretatio utriusque sermonis est Frontonis Ducaei.

SERMO IN ILLUD, VIDIT DEUS CUNCTA QUÆ FECERAT, ET ECCE VALDE BONA (Gen. 1. 31); ET DE EO, QUOD DIVINA ELOQUIA JUCUNDIS QUIBUSQUE REBUS ANTECELLUNT.

1. Pulchra sane sunt pietatis prava, quæ non temporariis coloribus nitent, sed cælestibus floribus redundant. Flores autem pietatis sunt, divinitus inspiratæ conversationis fructus. Virtutes enim ad admirabilem illam et primigeniam pulchritudinem nos reducunt, quæ ad imaginem et similitudinem Dei creata erat. Hæc itaque secundum virtutem similitudo, equum pro homine dici non sinit. Hanc utique si sectemur, non jam lupus, draco vel serpens appellamur, ad brutorum naturam dejecti, sed imago Dei stupenda atque veneranda, quæ primigeniam illam pulchritudinem formæ retinet, et sumus, et dicimur, atque adeo credimur. Factus es dominus bestiarum; noli servorum mores imitari: non quod mala sint bruta animalia: nihil enim mali a bono creatum est. Neque enim existimet quisquam in vitii loco reponendas esse bestias, quod tamquam imagines quædam vitiorum in medium proferantur, quæ in iis regnant, qui non ex præscripto virtutis vitam degunt. Nam si ita esset, cur dixisset Scriptura, *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, et ecce bona* (Gen. 1. 31), neque simpliciter Bona, sed *Valde bona*? Quando igitur res creatæ in similitudinem malitiæ adducuntur (nam et leo tyranni imago est, et serpens versuti hominis, quique moribus sit nequissimis, et scorpium percussoris, et lupus rapacis), quomodo res creatæ bonæ dicentur, inquit, quæ tam aperte tamquam similitudines vitiorum proferuntur? Verum operæ pretium est intelligant discendi cupidi hæc, si spectetur propria eorum natura, mala neque esse, neque dici, sed eam potius conditionem et statum, qui rationis expertibus convenit animantibus: postquam autem ratione præditam naturam invaserint, speciem ejus contumelia afficere, et rationalem ingenuitatem obtusorem reddere. Accepisti, o homo, dignitatem heri; noli ignominiosam et servis congruam bestiarum conditionem sectari: teipsum enim probro afficis, dum bestiarum immanitatem imitaris: non quasi male sint, aut dicantur bestię, sed quod ignominiosa et servilis imago liberis non conveniat. Quemadmodum enim si vir quispiam illustris et nobilis servili toga sit indutus aut amictus, probro afficitur et ignominia notatur, non quod vestis illa sit vilis aut sordida, sed quod servum quidem deceat, libero vero non conveniat: ita si scorpium lupique mores induas, non brutorum accusatur natura, sed conditio tua probro afficitur, quæ domini sortem cum nacta sit, ea quæ sunt servilia sectatur. Hæc a me necessario fuerunt in medium allata, ne quis ea forte quæ dicta sunt, ad ignominiam Creatoris traducat, quasi malum aliquod fecerit Deus: vere enim bona sunt omnia; et valde bona, si propriam conditionem conservent, et suam legem sectentur. Atque ut intelligas, carissime, nihil a Deo mali creatum esse, si naturam spectes, docuit nos Deus et belluarum similitudinem usurpare. Admonuit enim ut quasdam dotes prærogativasque brutarum animantium imitemur, ne tamquam mala damnemus et calumniemur quæ creata sunt, non generantur eorum naturam, sed quæcumque rationalium conditioni potuerint convenire. Annon hodie Proverbiorum auctorem audisti dicentem, *Vade ad formicam, piger, et æmulare vias ejus* (Prov. 6. 6)? Non animadvertis quod pacto proposita formicæ diligentia nos ad impigrum quoddam studium erudierit? Nonne te disertè docuimus a formica diligentiam, ab ape vero artificii amorem? Licet enim nobis, licet, ut ante dixi, et bestiarum prærogativas et commoda quæ conditioni nostræ conveniunt, ad imitandum decerpere: verumtamen ista ad pudorem nobis incutendum probrumque dicuntur. Quando enim Deum imitari nolueris, imitare formicam. Numquamne patrem

vidisti qui dilectum filium objurgaret, et post multam instructionem ad imitationem famulorum eum traduceret, atque hæc palam diceret: Imitare saltem famulum, dignitate quidem inferiorem, at scientia tamen præstantiorem? Quomobrem benignissimus Deus ad coarguendum stuporem nostrum, formicam profert in medium a qua negligentia nostra convincitur, et apem quæ pigritiam nostram condemnat. Atque hinc satis constat, nihil a Deo malum conditum esse, qui tibi sensum ac meniem indidit, cujus vi possis ista discernere, ut belluarum quidem mores devites, potiores autem earum dotes et commoda consecteris. Potest enim et leo virtutis imago esse, cum non tamquam tyrannidis, sed quasi fortitudinis indice similitudinem illam accipis: aliud quippe est tyrannus, et aliud fortitudo. Idcirco Scriptura ipsa Salvatorum annuntians exortiturum ex Juda, *Catulus leonis*, inquit, *Juda: ex germine, fili mi, ascendisti: recumbens dormivisti ut leo, et quasi catulus leonis* (Gen. 49. 9). Vide ejusmodi similitudinem ex iis quæ belluis insunt potiora, duxerit sermo divinus. Licet igitur leonem sapienter imitari: licet et serpentem quoque, non quidem in veneno fundendo, sed in solertia comparanda: sicut et apostolis Servator ait, *Estote prudentes sicut serpentes*. Quomobrem, si mala esset creatura, imaginem suam ad ejus imitationem non cohortaretur, dicens, *Estote prudentes sicut serpentes* (Math. 10. 16): imitare serpentes non venenum, non iram, sed prudentiam. Nam si venentium imiteris, clamat in te David, *accusans et dicens: Furor illis secundum similitudinem serpentis* (Psal. 57. 5); sin autem prudentiam ejus imiteris, factus es Christi discipulus, qui dixit, *Estote prudentes sicut serpentes*. Quia enim serpens omnibus animantibus est prudentior, ut paulo ante lectum est, prudentiam opponit prudentiæ, non ut dolium neclere discas, sed ut dolium discas declinare.

2. *Quomodo differant calliditas et malignitas; prudentia quomodo adhibenda.* — Vult enim benignus Deus nos esse non malignos, sed callidos: aliud autem est calliditas, aliud malignitas. Callidus itaque est non ad excogitandam malitiam, sed ad malitiam evitandam: et uti solet calliditate non ut in alios consuat dolos, sed ut ea quæ a cæteris in ipsis perniciem contexta sunt effugiat: malignus autem est sicarius, deceptor, qui alii mala machinatur. Talis prudens Jacob, prudens ut serpens, non venenum spargens ut serpens. Nam cum in occursum congressumque cum fratre Esaü venturus esset, homine sceleribus et parricidiis cooperto, Deum orabat dicens, *Domine, eras mo de manu fratris mei Esaü, quia valde eum timeo* (Gen. 32. 11): Deumque sic precabatur, ut adversus inaleum orationem opponeret. Quando vero fratri occurrit, humanitate, cultu et observantia furorem ejus mansuefecit, et malitiam restinxit. Quid enim ait ad Esaü? *Sic vidi faciem tuam, ut si quis videret vultum Dei* (Gen. 33. 10). Ac si hæc quidem dixit Jacob, ut ea fraude vinceret fratrem, male loquebatur: sin autem dixit, ut terrorem effugeret, calliditate recte usus est. *Estote ergo prudentes ut serpens* (Math. 10. 16); non iracundi, non venenum ejaculantes, sed prudentes, et simplices sicut columbæ. Potest autem columba et ad vitium et ad virtutem significandam accipi: qua vero ratione, audi. Si sis inconsideratus minimeque discretus, et solius malitiæ peritus, accusat te Scriptura ut imprudentem. *Ephraim enim, inquit, quasi columba insipiens, quæ cor non habet* (Osee 7. 11). Si ergo insipientiam

¹ Reg. sic habet, non quidem in veneno fundendo, neque in malitia, neque in plenitudine acerbitatis, sed in solertia, etc.

Λόγος εἰς τὸ, «*Εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν·*» καὶ ὅτι τὰ θεῖα λόγια τιμιώτερον πάντων ἤδῃων^α.

α'. Καλοὶ τῆς εὐσεβείας οἱ λειμῶνες, οὐ προσκαίροις χροιαῖς κομῶντες, ἀλλ' οὐρανίως ἀνεθεὶ βρῦντες. "Ἄνθη δέ εἰσι τῆς εὐσεβείας, οἱ καρποὶ τῆς ἐνθέου πολιτείας. Αἱ γὰρ ἀρεταὶ ἀνάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ θαυμαστὸν καὶ πρωτότυπον εἶκον κάλλος τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένον καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Αὕτη τοίνυν ἡ κατ' ἀρετὴν ὁμοίωσις ἔπικον ἀντὶ ἀνθρώπου οὐκ ἐξ λέγεσθαι. Ταύτην οὐν ὅταν μεταδιώκωμεν, οὐκ ἔτι λύκος καὶ δράκων καὶ ὄφις καὶ σκορπίος ὀνομαζόμεθα, πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων ὕδριν καταφερόμενοι· ἀλλ' εἰκὼν Θεοῦ θκυμαστή καὶ τιμία, τὸ πρωτότυπον κάλλος, τοῦ χαρακτήρος σώζουσα, καὶ ἔσμεν, καὶ λεγόμεθα, καὶ πιστευόμεθα. Ἀσπότης ἐγένον τῶν ἀλόγων· μὴ μιμῶ τῶν οικετῶν τὰ ἦθη· οὐκ ἐπιθῶ φαῦλα τὰ ἄλογα· οὐδὲν γὰρ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ κακὸν ἐκτίσθη. Μὴ γὰρ τις νομιζέτω ἐν χωρῇ κακίας τὰ ἄλογα τάττεσθαι, διὰ τὸ εἰκόνα κακίας παρήχθαι τῶν μὴ κατ' ἀρετὴν βιούντων. Εἰ γὰρ τοῦτο, πῶς εἶπεν ἡ Γραφή, *Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ*, καὶ οὐχ ἄπλωσ καλὰ, ἀλλὰ καὶ *καλὰ λίαν*; "Ὅποτε οὖν τὰ γεγονότα εἰς εἰκόνα κακίας παρήχθησαν (ὁ γὰρ λέων εἰκὼν τοῦ τυράννου, καὶ ὁ ὄφις τοῦ σχολίου καὶ τοῦ πνηροτάτου τῶν τρόπων, καὶ ὁ σκορπίος τοῦ πλῆκτου, καὶ ὁ λύκος τοῦ ἀρπακτικού), ποῦ ἂν εἴη καλὰ τὰ γενόμενα, φησὶν, οὕτως προφανῶς εἰς εἰκόνα κακίας παραλαμβανόμενα; Δεῖ δὲ εἰδέναι τοὺς φιλομαθεῖς, ὅτι ταῦτα τῆ οἰκεία φύσει κακὰ οὐτ' ἔστιν, οὕτε λέγεται, ἀλλὰ τοῖς ἀλόγοις· πρέπουσα κατάστασις; [530-535] ἐπειδὴν δὲ ἔλθῃ εἰς τὴν λογικὴν φύσιν, ὑβρίζει τὴν θεάν, καὶ ἀμβλύνει τὴν λογικὴν ἐλευθερίαν. Ἐλάττει, ἀνθρώπως, τὴν δεσποτικὴν ἀξίαν· μὴ τὴν ἀτιμον καὶ δουλοπρεπῆ τῶν ἀλόγων μεταδιώκα τάξιν· ὑβρίζεις γὰρ σαυτὸν, μιμούμενος τῶν ἀλόγων τὴν θηρωδίαν· οὐχ ὡς τῶν ἀλόγων κακῶν ὄντων, ἢ λεγομένων, ἀλλ' ὡς τῆς ἀτίμου καὶ δουλοπρεποῦς εἰκόνας οὐ προπούσης τοῖς ἐλευθέροις. "Ὅσπερ γὰρ τὴς ἀνὴρ ἐπίσημος καὶ ἐπίδοξος, ἐὰν ἐνούσῃται ἢ περιβάλλεται δούλου σολῆν, ὑβρίζεται, καὶ καταισχύνεται, οὐχ ὡς τῆς ἐσθῆτος οὐσης φαύλης καὶ ῥυπαρᾶς, ἀλλ' ὡς δούλῳ μὲν προπούσης, ἐλευθέρῳ δὲ μὴ ἀρμυτούσης· οὕτως ἐὰν ἦθῃ σκορπίος καὶ λύκος ἀναλάθῃς, οὐχ ἢ φύσει τῶν ἀλόγων διαβάλλεται, ἀλλ' ἢ σὴ κατάστασις ὑβρίζεται ἢ δεσποταίαν λαχούσα β, καὶ τὰ δούλου μεταδιώκουσα. Ταῦτα δὲ μοι ἀναγκαίως προήχεται, ἵνα μηδαὶς εἰς ὕδριν τῆς δημιουργίας ἐκλάβῃ τὰ εἰρημένα, ὡς τοῦ Θεοῦ φαῦλόν τὴ πεποιχότος· πάντα γὰρ ἀληθῶς καλὰ, καὶ καλὰ λίαν, ἐὰν τὴν οἰκίαν φυλάττῃ τάξιν, καὶ ὅν οἰκίον μεταδιώκῃ νόμον. "Ἰνα δὲ μάθῃς, ἀγαπητέ, ὅτι οὐδὲν φαῦλον γεγέννηται παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν, εἰδίαξεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ τῶν ἀλόγων τούτων εἰκόνα λαμβάνει. "Ἰπέθηκε γὰρ τὴν ἀνὰ μιμείσθαι τῶν ἀλόγων πλεονεκτήματα, ἵνα μὴ διαβάλλωμεν εἰς κακίαν τὰ γεγονότα, οὐ καθόλου τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅσα ἀρμόζει λογικῆς καταστάσει. "Ἡ οὐκ ἤκουσας σήμερον τοῦ Παροιμιαστοῦ λέγοντος, *Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὀκνηρὲ, καὶ ζήλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*; Οὐ συνήκας πῶς τὴν τοῦ μύρμηκος φιλοπονίαν ὑποθέμενος, εἰς ἄκοντος ἡμῶν προθυμίαν ἐπαιδαγωγῆσθαι; Οὐκ εἰδίαξάμεν σε βητῶς ἀπὸ μὲν τοῦ μύρμηκος τὸ ἄκονον, ἀπὸ δὲ τῆς μελίσης τὸ φιλότνον; "Ἔστι γὰρ, ἔστιν, ὡς ἔφησιν εἰπῶν, ἀπανθισσασθαι τίνα καὶ τῶν ἀλόγων πλεονεκτήματα ἀρμόζοντα λογικῆς καταστάσει· πλὴν γε ταῦτα πρὸς ἡμετέραν λέγονται αἰσχύνῃ καὶ δνειδῶσι. "Ἐπειδὴ γὰρ Θεὸν οὐκ ἐμίμησαι, μίμησαι, φησὶ, τὸν μύρμηκα. Οὐκ εἰδῆς ποτε πατέρα γνήσιον ἐπιτιμῶντα τὰ τέκνα, καὶ μετὰ πολλὴν παιδείαν εἰς μίμησιν αὐτὰ οικετῶν ἀνάγοντα, καὶ ταῦτα προφανῶς λέγοντα· Μίμησαι κἀν τὸν οἰκέτην, ὑποδεέστερον μὲν τῆς ἀξίας, ὑπερέχοντα δὲ τῆ ἐπιστήμῃ; "Ὅθεν ὁ

φιλόανθρωπος Θεὸς εἰς ἐνδειξίν τῆς ἡμετέρας ἀγκομοσύνης προσφέρει τὸν μύρμηκα ἐλέγχοντα ἡμῶν τὸν ἄκονον, καὶ τὴν μελίταν ἐλέγχουσαν ἡμῶν τὴν ῥαθυμίαν. Καὶ ἔπικον ἐκ τούτων, ὅτι οὐδὲν κακὸν ἐγένετο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔδωκέ σοι αἰσθησὶν καὶ νοῦν διακριτικόν, φεύγειν μὲν τῶν ἀλόγων τὰ ἦθη, ἀρπάξειν δὲ αὐτῶν τὰ πλεονεκτήματα. Δύναται γὰρ καὶ ὁ λέων εἰκὼν εἶναι ἀρετῆς, ὅταν μὴ εἰς τυραννίδα τὴν εἰκόνα, ἀλλ' εἰς ἀνδρείαν ἐκλάβῃς· ἄλλο γὰρ ἔστι τυραννὶς, καὶ ἕτερον ἀνδρεία. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφή τὸν ἐκ τοῦ Ἰούδα μέλλοντα ἀνατέλλειν εὐαγγελιζομένην Σωτῆρα, φησὶ· *Σκύμνος ἄετος Ἰούδα· ἐκ βλαστοῦ, υἱὲ μου, ἀνέβη· ἀναεσσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος*. "Ὁρα πληκτὴν ὁ θεῖος λόγος ὁμοιότητα κατασκευάζει ἐκ τῶν τοῖς ἀλόγοις προσόντων πλεονεκτημάτων. "Ἔστι τοίνυν μιμείσθαι λέοντα μετὰ συνέσεως· ἔστι δὲ μιμείσθαι κἀβριν, οὐκ ἐν τῷ ἰσοθεῖν, ἀλλ' ἐν ὧ τῶ συνέσιν ἀναλαμβάνειν· καθὼς καὶ ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀποστόλοις φησὶ· *Γίνεσθε φρόνιμοι, ὡς ὁ ὄφις*. "Ὅθεν, εἰ φαῦλον ἦν τὸ κτίσμα, οὐκ ἂν εἰς μίμησιν τοῦ φαύλου προσεκαλεῖτο τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα, *Γίνεσθε*, λέγων, *φρόνιμοι ὡς ὄφις*· μίμησαι τοῦ ὄφους μὴ τὸν ἰδὸν, μὴ τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τὴν σύνοιαν. "Ἐὰν γὰρ τὸν ἰδὸν μιμήσῃ, καταδοῦ σου αὐτοῦ κατηγορῶν καὶ λέγων· *Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφους*· ἐὰν δὲ τὴν σύνοιαν αὐτοῦ μιμήσῃ, μαθητὴς γίνῃ Χριστοῦ τοῦ εἰπόντος· *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις*. "Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ὄφις φρονιμώτερός ἐστι πάντων τῶν θηρίων, ὡς ἀρτίως ὑπανεγνώσθη, ἀντέθηκε τῆ φρονήσεως φρονῆσιν, οὐχ ἵνα μάθῃς ὄλον ποιεῖν, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ὄλον ἐκκλίπειν.

β'. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς οὐχὶ κακούργους [534] εἶναι, ἀλλὰ πανούργους· ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ πανούργον, καὶ ἕτερον τὸ κακούργον. Πανούργος τοίνυν ἐστὶν οὐκ εἰς τὸ μελετᾶν κακίαν, ἀλλ' εἰς τὸ φεῖρειν κακίαν· καὶ κέρηται τῆ πανουργίᾳ οὐκ εἰς τὸ μηκονοράφειν καθ' ἕτερον, ἀλλ' εἰς τὸ τὰ ὑπ' ἑτέρων πλεονεκτήματα διαφεύγειν· κακούργος δὲ ἐστὶν ὁ φονεὺς, ὁ δόλιος, ὁ ἑτέροισι κακὰ τεκταινόμενος. Τοιοῦτος φρόνιμος ὁ Ἰακώβ, φρόνιμος ὡς ὁ ὄφις, οὐκ ἰσοδόλος ὡς ὁ ὄφις. "Ὅτε γὰρ ἐμελλε συμβάλλειν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἠσαὺ κακίας γέμοντι καὶ φονοκτονίας, παρεκάλε τὸν Θεὸν λέγων, *Κύριε, ῥῦσαι με ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἠσαὺ, ὅτι γοβοῦμαι αὐτὸν πάντῃ*· καὶ ἰκέτευε τὸν Θεόν, ὡς κατὰ πονηροῦ τὴν εὐχὴν τιθέμενος. "Ὅτε δὲ συνήτησε τῆ ἀδελφῆς ἠθικότητι καὶ κολακεῖ τὸν θυμὸν ἡμέρωσε, καὶ τὴν πονηρίαν ἔσβεσε. "Ἦ γὰρ φησὶ πρὸς τὸν Ἠσαὺ· *Εἶδόν σου τὸ πρόσωπον, ὡς εἰ τις ἴδοι πρόσωπον Θεοῦ*. Καὶ εἰ μὲν ἔλεγεν ὁ Ἰακώβ ταῦτα, ἵνα διὰ τῆς ἀπάτης νικήσῃ τὸν ἀδελφόν, κακῶς ἐλάλει· εἰ δὲ εἶπεν, ἵνα τὸν φόβον ἐκφύγῃ, καλῶς ἐχρησάτο τῆ πανουργίᾳ. *Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις*· μὴ θυμώδεις, μὴ ἰσοδόλοι, ἀλλὰ φρόνιμοι, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσεραί. "Ἔστι δὲ τὴν περισσεραί καὶ εἰς κακίαν καὶ εἰς ἀρετὴν ἐκλαθεῖν· καὶ ὅπως, ἄκουε· Ἐὰν ἦς ἀλόγιστος καὶ ἀδιάκριτος, καὶ κακίας ἐμπειρος μόνον, διαβάλλει σε ἡ Γραφή ὡς ἄσυνετον. *Ἐγραψί γὰρ, φησὶν, ὡς περισσεραῖ ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν*. Ἐὰν οὖν τὸ ἄνουν φυγῶν, τὸ ἀκέραιον κατορθώσῃς, ἔχεις τὴν σύνοιαν τελείαν, οὐ συμμιγνύς αὐτῆ [i. αὐτῆ] τῆ κακία· καὶ ἀκούεις παρὰ τοῦ Κυρίου, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσεραί*. Μὴ τοίνυν ἄπλωσ, ἀδελφέ, τὰς Γραφὰς ἀναγίνωσκε, καὶ τὰς εἰκόνας εἰς κακίας ἐκλάμβανε παρ' αὐτῆς, μερίζουσα [i. μερίζουσα] τοῦτω μὲν τοῦτο, τοῦτω δὲ ἕτερον. Θέλεις οὖν μαθεῖν; πρῶσεχε ἀκριθῶς τοῖς

^α Collutus cum cod. Reg. 2342.

^β Reg. ἢ δεσποτοῦ λαχούσα.

^γ Reg. ἰσοθεῖν, οὐδ' ἐν τῇ πικρότητι, οὐτε μὲν ἐν τῇ πικρίᾳ γέμειν· ἀλλ' ἐν...

λεγομένοις· Καλεῖ λέοντα ἡ Γραφή· Σκύμος γάρ, ψῆσι, λέοντος Ἰουδα· ἐκ βλαστῶν, ὑλέ μου, ἀνέβη· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων. Ὡς τὸ, Ὡς λέων, τὸ ἀνδρείον σημαίνει· καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ δικαίου τὴν αὐτὴν τίθησιν εἰκόνα· Δίκαιος γάρ, ψῆσιν, ὡς λέων ἀπέκλιθεν. Ἀνδρείος τοίνυν ὁ δικαίος, οὐκ ἐν τῷ δρᾶν κακῶς, ἀλλ' ἐν τῷ διαπτύειν τὰ παρὰ τῶν πονηρῶν ἐπαγόμενα. Καλεῖ καὶ τὸν Σωτῆρα λέοντα, διὰ τὸ ἐκ βασιλικῆς εἶναι φυλῆς. Ὅσπερ γὰρ τῶν τετραπόδων ὑπάρχει βασιλεὺς ὁ λέων, οὕτως καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐβασίλευσεν ἡ Ἰουδα φυλῆ, ἐξ ἧς ὁ Σωτῆρ ἀνέτειλε. Καὶ μὴ νομίσης, ἀγαπητὲ, ἀνάξιον εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ εἶκόν τι λέοντος ἀπεικάζεσθαι· σχηματίζει γὰρ ἡ Γραφή τὴν εἰκόνα ταύτην καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Θεότητος. Ἄκουε γοῦν οἷα ὁ προφήτης ψῆσι· Λέων ἐρεῖζεται, καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται; Κύριος ὁ Θεὸς ἐλάλησεν, καὶ τίς οὐ προφητεύσει; Κατὰ τὸ δυνατόν τοίνυν, καὶ τὸ φοβερόν, καὶ τὸ βασιλικόν, λέοντι ἀπεικάζεται ὁ Χριστός. Καλεῖται δὲ καὶ ὁ διάβολος λέων, οὐχ ὡς δυνατὸς, οὐδ' ὡς φοβερός, ἀλλ' ὡς πλῆκτης, ὡς τύραννος, ὡς ἀφανιστικός. Λέγει δὲ περὶ τούτου ὁ μακάριος Πέτρος ὁ ἀπόστολος· Ἰδοὺ ὁ ἐχθρὸς ὑμῶν διάβολος περιέρχεται, ὡς λέων, ζητῶν καταπιεῖν ψυχὴν. Μέρειζε τοίνυν τῶν ἀγνωσμάτων τὰς θεωρίας, μήποτε ἐναντία δοκοῦντα τῇ λέξει συγχέῃ σου τὴν διάνοιαν. Ἐπιπεν ἡ Γραφή λέοντα καὶ λέοντα· ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ τὸ βασιλικόν καὶ δυνατόν, τὸν δὲ κατὰ τὸ ἀφανιστικόν καὶ ὀλητήριον. Οὕτω καὶ τὸν δικαίον καὶ τὸν ἀσεβῆ διὰ μιᾶς εἰκόνας σχηματίζει ἡ Γραφή· Δίκαιος, ψῆσιν, ὡς φοῖνιξ ἀθήσεται, ὡς ἡ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιδάνῳ πληθυνθήσεται. Ἐποίησε πρότερον τὴν εἰκόνα τοῦ δικαίου, εἶθ' οὕτως καὶ τοῦ ἀσεβοῦς. Εἶδον γάρ, ψῆσι, τὸν ἀσεβῆ ὑπερψυφόμενον καὶ ἐπαιρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιδάνου. Ὅρα τοίνυν πῶς τὴν μὲν αὐτὴν εἰκόνα παρήγαγε, ταῖς δὲ λέξει τὰς ἐνοίας ἐμέρισεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ ἀσεβοῦς λέγει· Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερψυφόμενον καὶ ἐπαιρόμενον, ὡς τὰς κέδρους· ἐπὶ δὲ τοῦ δικαίου οὐκ εἶπεν, Ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιδάνῳ ἐπανθήσεται, ἀλλὰ, Πληθυνθήσεται. Οὕτως οὖν καὶ τὴν μέλιτταν μίμησαι, ὡ ἀνθρώπε, ἦν καὶ ἡ Γραφή διδάσκει μιμεῖσθαι πρὸς φιλοπονίαν. Πορεύθητι πρὸς τὴν μέλιτταν, καὶ [535] μάθῃς ὡς ἐργάτης ἐστί. Μὴ μάθῃς· ὅτι κέντρον ἔχει, ἀλλ' ὅτι μέλι ἐργάζεται. Ἐν γὰρ μιμῆσθί τῆς μέλιττος τὸ κέντρον, καθ' ἡμέραν σου Δαυὶδ, λέγων· Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, καὶ τῷ ὄνόματι Κυρίου ἠμυνάγη αὐτοῦς. Ὁρᾷς πῶς τοὺς πλήττοντας ἀπεικάζει μέλιττι πληρτούσῃ, τοὺς δὲ δικαίους ἀπεικάζει τῇ τῷ μέλι ἀποσταζούσῃ; Χείλη γάρ, ψῆσιν, ἀνδρῶν δικαίων ἀποσταζούσι σοφίαν· καὶ, Κηρίον μέλιτες λόγῳ καλοὶ· γλύκασμα δὲ αὐτῶν ἰασις ψυχῆς. Τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοῦ, τὸ γλύκασμα τῶν ψυχῶν λέγω, ποθήσωμεν ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ τὸ κηρίον ἐργασώμεθα τὸ νοερόν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς ἐργαστηρίῳ, καὶ τὰ θεῖα λόγια λάβωμεν ὑπερ μέλι καὶ κηρίον. Μέλι γὰρ πολὺ ἐσθίονον πολλάκις μεταβάλλει τὸ γλύκασμα εἰς πικρίαν, καὶ διαστρέφει τὸ στομάχου τὴν ὄρεσιν, καὶ πᾶσαν ἀνασκευάζει τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατάστασιν· λόγος δὲ Θεοῦ λαμβανόμενος πολὺς οὐ θολοὶ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ θεραπεύει· Γλύκασμα γὰρ αὐτοῦ ἰασις ψυχῆς· διὰ τοῦτο βουλόμενος ὁ σοφὸς ἐκείνος ἀντιθεῖναι διαφύραν μέλιτος καὶ λόγου, ψῆσιν· Ἐσθίειν μέλι κολῶν οὐ καλόν, τιμῶν δὲ χρῆ λόγους ἐνδόξους. Ἐχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, τὸ κηρίον τὸ ποικίλον, τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ λόγια, διὰ πάντος· καὶ ὡσπερ τὸ κηρίον ἐκείνῳ ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφόρων σχημάτων ἀπαρτίζεται, ἐν δὲ ἔχει καλόν· οὕτω καὶ ἡμῖν ἔστω κηρίον ἡ θεῖα Γραφή, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφόρων συγκεκλιμένη προφητῶν, ἐν δὲ μέλι διδασκαλίας ἀποσταζούσα. Τοιοῦτον ἡμῖν καὶ τὸ τῶν Πατέρων κηρίον, ἐκ διαφόρων μὲν ἡλικιῶν συνηρμοσμένον, μίαν δὲ χάριν καὶ μίαν πνευματικὴν διδασκαλίαν ἀποσταζόν. Ἐστὸ ταῦτα μὲν εἰς τσοσῶτον. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς εὐχαῖς καὶ προσβλαῖς τοῦ κοινοῦ Πατρὸς, τῇ φιλοπονίᾳ τὸν λόγον αἰζόντας, τὸν θεῖον ἀπεργάζεσθαι νόμον ἐν τῇ διανοίᾳ πάντοτε, καὶ ποιεῖν ἐκεῖνο τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημόνον, τὸ ἔχειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ πάντοτε ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας ἡμῶν, ἦγουν τὰ θεῖα νοήματα, ὥστε νομίσειν φρεσὺς ὁροὺς ἐπιγνώσκων, τιμᾶν τε τὴν

ἀλήθειαν, καταφρονεῖν κόσμου, καὶ Θεῷ δόξαν ἀναπέμπειν, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἀποδείξεις, ὅτι τὴν εἰκόνα τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην ἐρρίψεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τῆς παρακοῆς, διὰ δὲ τοῦ νέου Ἀδάμ πάλιν αὐτὴν ἀπέλαβεν.

α'. Κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγονέαι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ θεῖα Γραφή παραδέδωκε, καὶ ὁ τῆς διδασκαλίας λόγος ἠρέμα πῶς τοῖς φιλομαθέσιν ὑπέδειξε. Καὶ μέμνησθε πάντως, οἱ γε φιλόπονοι τῶν ἀκρατῶν, ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διητύθη λόγος, ὅτι τὸ, Κατ' εἰκόνα, προηγουμένως εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δεσποτείαν καὶ εἰς τὴν πάντων ἀρχὴν ὑπαγορεύεται· ἡ δὲ ὁμοίωσις ταύτης τῆς εἰκόνας εἰς τὴν τῶν ἀρετῶν τελειωσιν ἐκλαμβάνεται. Ἀναγκαῖον δὲ δεῖξαι, ἀδελφοί, καὶ σαφῶς παρῆσθαι, πῶς ὁ παρὰ πάντα τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ μερίζων τιμηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ τιμίου καὶ πρωτοτύπου κάλλους τοῦ θεοῦ χαρακτήρος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν καὶ ὁμοιότητα κατηνέχθη. Εἰκὼν γὰρ ὢν Θεοῦ τοῦ φιλανθρώπου, ἐαυτὸν ἡμαρῶσε ταῖς κακίαις, καὶ ταῖς παρανομίαις ἠμύλων, καὶ ἀληθῶς Παρασυρ-εβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῆσθε τοῖς. Ὅπως ἀνοήτως κτήνεσι παρωμοιώθη ὁ ἄνθρωπος ἀναγκαῖον ἐξ αὐτῶν ἰδεῖν τῶν ἔργων, οὐχ ἵνα τὰ προλαβόντα μεμφώμεθα, ἀλλὰ ἵνα τὰ παρόντα διορθωθώμεθα. Καὶ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀναγινώσκεται, καὶ πᾶσα ἡ τῶν προλαβόντων ἱστορία, οὐχ ἵνα τοὺς [536] προλαβόντας ἐπαινεσωμεν, ἢ μεμφώμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀρετὴν μιμησώμεθα, καὶ τὴν κακίαν ἐκκλίνωμεν ταῦτα δὲ, ψῆσιν ὁ θαυμάσιος Παῦλος, ἐγράφη πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν, εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰῶνων κατηνέχθη. Τὴν εἰκόνα τοίνυν τὴν καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένην ἐρρίψεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ πάτημα ἐποίησε δαιμόνων, καὶ ταῖς τῶν ἀλόγων ὁμοιωσεν ὑβρίσει· καὶ τὸν μὲν διὰ τὸ ὠμόν καὶ τυραννικὸν τῶν τρόπων λέοντα μάλλον ἢ ἄνθρωπον ἐποίησε, τὸν δὲ λύκον διὰ τὸ ἀρπακτικὸν εἰργάσατο. Καὶ μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα οὕτως· Οἱ ἀρχόντες ὑμῶν ὡς λέοντες ὤρνομενοι, καὶ οἱ κριταὶ ὑμῶν ὡς λύκοι τῆς Ἀραβίας· λέοντας καλέσασα τοὺς ὠμούς καὶ τυραννικούς, λύκους δὲ τοὺς ἀρπακτικούς καὶ πρὸς πλεονεξίαν βλέποντας. Ὁρᾷς πῶς ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένος ἄνθρωπος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων τάξιν κατηνέχθη; Ὅταν οὖν τυραννῆ ὁ ἄνθρωπος, προσαγορεύεται λέων· ὅταν ἀρπάξῃ, δέχεται τὸ λύκου τὴν προσηγορίαν· ὅταν ταῖς ἀκολάστοις ἐπιθυμίαις ἐμψύρηται, καὶ διττῶν ἀλόγων ἐπὶ τὰς παρανόμους πράξεις ἐκφέρηται, εὐρίσκειται πάλιν ἵππος ὁ ἄνθρωπος· Ἴπποι γὰρ, ψῆσι, θηλυμαεῖς ἐστρέθησαν· ἐκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμέτιζεν. Ἄλλους πάλιν ἡ κακία ἀπὸ ἀνθρώπων κύνας ἐποίησε. Κύνας καὶ τί; διὰ τὸ ὑλακτικόν, διὰ τὸ πάντοτε θορύβους καὶ παραχαῖς χαίρειν· περὶ ὧν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος βοᾷ διὰ τῆς προφητείας· Περικύκλωσάν με κύνες. Καὶ τίνας οἱ κύνες; Συναγωγὴ ποτηρευομένων περιέσχορ με. Ἄλλους πάλιν ἡ Γραφή καλεῖ χοίρους, τοὺς ἐν βόθρῳ τῶν ἀτόπων πράξεων ἐμψυρομένους· περὶ ὧν ψῆσιν ὁ Κύριος διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ· Μὴ βλέπετε τὰ ἄγια τοῖς κυσὶ, καὶ τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Ὁρᾷς πῶς ποικίλος ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς ἡ εἰκὼν ἐκείνη ἡ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γενομένη κατηνέχθη πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων ὁμοιότητα, οὐκ ἄλλου τινὸς βιασαμένου, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐαυτὸν ρίψαντος; Ἡ γὰρ Γραφή οὐ τῇ ἀνάγκῃ τὴν παραβάσιν ἐπέγραψεν, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τοῦ τιμηθέντος, καὶ τὴν τιμὴν ἀνοήσαντος· Ἀνθρώπος γὰρ, ψῆσιν, ἐν τιμῇ ὦν, οὐ συνῆκε. Φέρε πάλιν, εἰ δοκεῖ, σκοπήσωμεν ὡς αὐτὸς ἕτερος τινὰς ἡ Γραφή διὰ τὸ ποικίλον καὶ πανουργικὸν καὶ ὑποκρίσεως γέμον τῆς γνώμης ἐπάγγελμα ἀλώπεκας ὀνομάζει. Διὰ τοῦτο γοῦν τὸν Ἡρώδη ποικίλον ὄντα ταῖς γνώμας, καὶ πανούργον ταῖς ἐνθυμήσεσι, καὶ ἀσεβεῖς συζήντας, εὐσεβεία συσημαζόμενον, ὁ Σωτῆρ ἀλώπεκα προσαγορεύει. Ἐλθόντων γὰρ τινῶν, καὶ ἀπαγγελλόντων αὐτῷ, ὅτι· Βούλεται σε ἰδεῖν Ἡρώδης, ἡ ἅγια καὶ με-

fugiens, simplicitatem cum laude præ te tuleris, habes prudentiam perfectam, si eam cum malitia non commisceas; et audis a Domino, *Estote prudentes sicut serpens, et simplices sicut columbæ*. Ne igitur uullo delectu utcumque Scripturam lege, mi frater, aut similitudines ad vitia malamque in partem accipias ab ea prolatas, dum distribuit huic quidem illud, illi vero aliud. Visne hoc intelligere planius? Attende diligenter iis quæ dicuntur. Vocat leonem Scriptura: *Catulus enim leonis, inquit, Juda: ex germine, fili mi, ascendiat: recubens dormivisti ut leo (Gen. 49. 9)*. Hic, *Ut leo*, fortitudinem significat; nam et de justo eandem proponit similitudinem: *Justus enim, inquit, quasi leo confidit (Prov. 28. 1)*. Fortis itaque est justus, non in male agendo, sed in iis refellendis, quæ a sceleratis inferuntur. Appellat et Salvatorem leonem, eo quod esset ex tribu regia. Ut enim quadrupedum rex est leo, sic inter Judæos tribus Juda regnabat, ex qua Salvator progenitus est. Neque vero existimes, carissime, Christo indignum leonis imagini comparari: nam et eandem ipsi tribuit Divinitati Scriptura. Audi ergo quid dicat propheta: *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non prophetabit (Amos 3. 8)*? Ergo ratione potentia, et quatenus terribilis est, ac regia majestate pollens, comparatur leoni Christus. Appellatur et leo diabolus, non ut potens, vel ut tremendus, sed ut percussor, ut tyrannus, ut exterminator. De hac re dicit et beatus Petrus apostolus: *Ecce inimicus vester diabolus circumit tanquam leo, quaerens ut animam devoret (1. Petr. 5. 8)*. Divide itaque eorum quæ leguntur notiones et intelligentias, ne forte quæ in verbis apparent contraria tuam mentem perturbent. Commemoravit Scriptura leonem et leonem; sed hunc quidem secundum regiam dignitatem ac potentiam, illum autem ob vim perdendi aque delendi. Itaque justum simul et impium una similitudine Scriptura exprimit: *Justus, inquit, ut palma florebit; sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur (Psal. 91. 13)*. Priori loco proposuit imaginem justi, deinde pariter impii. *Vidi enim, inquit, impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros Libani (Psal. 36. 35)*. Vide ergo quo pacto eandem similitudinem in medium attulerit, sed dictionibus notiones diviserit. Nam de impio dicit, *Vidi impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros*; de justo autem non dicit, *Ut cedrus, quæ in Libano est, efflorescet, sed, Multiplicabitur*. Sic igitur apem imitare, mi homo, quam et Scriptura, ut imiteris in diligentia, te docet. *Vade ad apem, et discas quam sit operatrix (Prov. 6. 6)*. Noli discere quo pacto stimulum habeat, sed quo pacto mel conficiat: nam si apis stimulum fueris imitatus, reprehendet te David, dicens: *Omnes gentes circumdederunt me, sicut apes favum et in nomine Domini ultus sum eos (Psal. 117. 15)*. Vides ut percutientes se comparet api pungenti, justos autem assimilet ei, quæ mel stillat? *Labra enim, inquit, justorum stillant sapientiam. Et, Favus mellis sermones honesti: dulcedo vero eorum sanitas animæ (Prov. 10. 52. et 16. 24)*. Hanc itaque dulcedinem, dilectissimi, animarum, inquam, desideremus ex tota anima, favumque spiritalem in occulta animæ officina conficiamus, et eloquia divina plurius quam mel et favum faciamus. Sæpe numero fit ut si multum mellis comedatur, dulcedinem mutet in amaritudinem, et stomachi viuet appetitum, omnemque hominis statum evertat: sermo vero divinus etsi multus accipiar, animam non perturbat, sed potius sanat: *Dulcedo enim ejus sanitas animæ*. Quapropter Sapiens cum vellet mellis et sermonis inter se discrimen opponere, *Mel multum, ait, comedere non est bonum, honorare autem oportet sermones gloriosos (Prov. 25. 27)*. Semper itaque, dilectissimi, tamquam favum quemdam varium, sacra eloquia retineamus: et quemadmodum favus ille diversis quidem conficitur ex generibus, unum autem bonum habet: sic et nobis esto favus Scriptura divina, ex multis quidem ac diversis constans prophetis, unum vero doctrinæ mel stillans. Talis et nobis patrum favus ex

multis quidem ætatibus coacervatus, unam vero gratiam unamque spiritalem doctrinam distillans. Verum hæc quidem hactenus: nobis vero precibus et patrociniis communis patris contingat, ut diligentia nostra sermonem argentes, divinam legem auimpleamus in mente nostra quovis tempore, idque faciamus, quod a Davide dictum est, ut Dei legem in medio ventris nostri semper habeamus (*Psal. 39. 9*), sive divinas sententias ut naturæ terminos statuamus agnoscere, ac veritatem colere, mundum contemnere, Deoque gloriam offerre, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem demonstratio, primum hominem per inobedientiam abjecisse imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse.

1. Hominem ad imaginem et similitudinem Dei editum in lucem et procreatum esse cum ipsa Scriptura divina tradidit (*Gen. 1. 27*), tum doctrinæ sermo sensim quodammodo descendit cupidus subindicavit. Ac meministis omnino qui inter auditores utique diligentiores estis, quo pacto de hoc argumento verba fecerimus, et qua ratione in primis illud, *Ad imaginem, ad hominis dominatum et in omnes res creatas imperium referendum sit: similitudo vero imaginis hujus de perfectione virtutum intelligatur*. Necessarium vero nunc est, fratres, ut doceamus, ac dilucide exponamus, quo tandem modo is qui cæteris omnibus Dei creaturis honore fuerat antelatus homo a propria primigeniaque divinæ formæ pulchritudine in brutarum animantium naturam et similitudinem fuerit devolutus. Nam cum benigni Dei imago esset, vitii semetipsum deformavit, et sceleribus labefecit, verique *Jumentis insipientibus comparatus est, et similis factus est illis (Psal. 48. 19)*. Quo vero pacto jumentis etiam insipientibus assimilatus fuerit homo, ex ipsis operibus intelligamus oportet, non ut quæ præcesserunt vituperemus, sed ut præsentia corrigamus. Nam et quæ ad Adamum pertinent, omnisque eorum qui præcesserunt historia, non ut eos qui præcesserunt laudemus, aut vituperemus, lecta sunt, sed ut virtutem imitemur, et vitium declinemus. *Hæc autem, inquit admirabilis Paulus, scripta sunt ad corruptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt (1. Cor. 10. 11)*. Imaginem itaque ad similitudinem Dei factam primus homo per Inobedientiam abiecit, eamque demonibus proterendam permisit, et brutarum animantium similitudine varia deturpavit: atque hunc quidem ob crudelitatem ac tyrannidem morum, leonem potius quam hominem reddidit; illum autem lupum ob rapacitatem effecit. Testatur hoc Scriptura, quæ sic ait: *Principes vestri quasi leones rugientes, et iudices vestri quasi lupi Arabiæ (Sophon. 3. 3)*: leones appellans crudeles et tyrannidem exercentes, lupos autem rapaces ad avaritiam et prædam imminentes. Vides ut ad imaginem Dei factus homo in belluarum ordinem sit redactus? Quando ergo tyranni more se gerit homo, leo appellatur: quando rapax est, lupi cognomen invenit: cum impuris libidinibus se coinquinat, et bestiarum in morem ad improba facinora præceps ruit, rursus equus invenitur homo: *Equi enim, inquit, amatores et emissarii facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat (Jer. 5. 8)*. Alios porro vitium ex hominibus canes fecit. Canes, curnam? Propter allatandi consuetudinem, quodque tumultibus ac rixis valde delectentur, de quibus et beatus David ex persona Salvatoris clamat per prophetiam: *Circumdederunt me canes*. Quinam vero canes? *Concilium malignantium obsedit me (Psal. 21. 17)*. Alios rursus porcos appellat Scriptura, qui in forea pravasum actionum inquinantur, de quibus per evangelistam ait Dominus: *Ne mittatis sancta canibus, neque margaritas ante porcos (Math. 7. 6)*. Vides quomodo varius sit homo, et quo pacto imago illa, quæ ad similitudinem Dei facta erat, ad belluarum similitudinem devoluta sit, non altero quopiam vitio afferente, sed homine scipsium præcipitem agente?

Scriptura enim non necessitati transgressionem adscripsit, sed libero arbitrio ejus, qui honore affectus fuerat, et honorem non agnoverat: *Homo quippe, inquit, cum in honore esset, non intellexit (Paal. 48. 13)*. Age vero, rursus, si ita videret, consideremus quomodo alios etiam quosdam propter varietatem et calliditatem, multaque simulationis plenam animi professionem, vulpes Scriptura nominet. Ea propter Herodem utique varium in consiliis, et in cogitationibus astutum, in impietate viventem, ac pietatis velo personatum, Salvator vulpem appellat. Cum enim advenissent nonnulli, atque ipsi renuntiassent Herodem ipsum videre velle, tum sancta illa et magna vox respondens ait: *Dicite vulpi isti, Hodie et cras signa facio, et tertia die consumor (Luc. 13. 32)*. *Dicite vulpi isti, quasi dicat, animæ ad omnem calliditatem factæ, plenæ dolo, et omni malitia et fallacia*. Animadvertis, frater, quo pacto callidos Scriptura vulpes appellet? Quotiescumque igitur cum psalmista dixeris, *Intraibunt in inferiora terræ, partes vulpium erunt (Psal. 62. 10. 11)*, intellige ænigma, neque existimes ænigma, haud aliter quam per intelligentiam accipi. Et rursus alibi dicit, *Partes hypocritarum erunt*. Qui enim veritatem ignorant, non cum fidelibus, sed cum hypocritis partem accipiunt. Unde et Salvator hanc sententiam obsignans ait de eo qui male dispensatoris munere functus erat: *Intrabit dominus servi illius, et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis (Math. 24. 51)*. Itaque hypocritas appellavit Scriptura vulpes. In tam multas ergo, fratres, dejecta est hidecoras figuras et similitudines imago Dei, sic ut non aliis nominibus omnem terrarum orbem appellet Scriptura, priusquam ista cognitio pietatis illucesceret, quam brutorum, jumentorum, et reptilium atque humanum bestiarum. Enimvero ipsum coryphæum apostolorum Petrum, cum benignissimus Deus admonere vellet, ut ex alienigenis omnes admitteret, qui se offerrent, admirabilem illam et inusitatam sardonem commonstravit illi, quæ de cælo quatuor initiis submittabatur, in qua erant omnia quadrupedia terræ, et volatilia cæli, et bestię et reptilia: et ait ad eum, *Surge, Petre, occide et manduca*. Ait autem apostolus: *Absit, Domine: nunquam enim manducavi omne commune et immundum (Act. 10. 13. 14)*. Ignorans enim ænigma similitudinis Petrus, putansque sensilia esse quæ videbat, manducatorum se negat, consuetudinem servans Judaicam, et ait, *Absit, Domine: nunquam enim manducavi omne commune et immundum*. Dominus autem ad eum dixit, *Quæ Deus purificavit, tu communia ne dixeris (Ibid. v. 15)*. Hæc itaque Salvator cum apostolo disserebat de quadrupedibus apparentibus et bestiis ac volatilibus; Christi vero apostolus Petrus intellexit postea, Salvatorem non volatilia et belluas significasse per linteum, sed gentes omnes, utque Cornelio, cum illo colloquens: *Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo congiungi alicui alienigenæ: sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem (Act. 10. 28)*.

In ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. — Didicisti, mi frater, quomodo varie belluarum appellationibus fuerimus ignominiose notati? Rursus cum legeris in propheta Isaia, *Tunc lupus simul cum agno pascetur, et pardalis cum hædo accubabit, et leo et bos simul pascuntur, et simul comedent paleas (Isai. 11. 6. 7. et 65. 25)*: intellige ænigma, et clare percipe ejus intelligentiam, quod non brutorum animalium conventum significat, sed hominum potius congregationem, planeque pietatis communionem interpretatur, et salutem per gratiam omnibus mortalibus affluentem. Cum enim in ecclesia pauperem videris cum divite adstantem, cum magistratu privatum, tenuem cum illustri, cumque qui exterius potestatem veretur, considera quid sibi velit illud; *Lupus cum agno pascetur*. Lupum nimirum appellat divitem, agnum vero pauperem. Unde autem id constat? Quoniam communiceabit lupus cum agno, quo modo dives cum pau-

pere. Atque attende diligenter. Adstitit plerumque dives et pauper in ecclesia: comprehendit te hora mysteriorum: expellitur dives, ut minime initiatus mysteriis, permanet autem intra cælestia tabernacula adstatque pauper: neque tamen indignatur dives, quippe qui moverit se a divinis mysteriis alienum. Quinetiam, o divinum beneficium, non modo æqualitas honoris est in ecclesia, quæ a Deo est gratia, sed et cum uterque substitit, plerumque pauper pietate divitem antecellit: neque quidquam diviti contulerunt ad pietatem opes, neque paupertas fideli fraudi fuit, sed eum cum fiducia coram sancto statuit altari.

2. Hæc autem, dilectissimi, de catechumenis a me dicuntur, non de quibusvis opulentis. Adverte, quæso, animum, mi frater, ac vide quo pacto sæpe dominus excedat ex ecclesia, et servus fidelis sacris assistatysteriis: egrediatur domina, et maneat ancilla: *Non enim accipit hominis faciam Deus (Gal. 2. 6)*. Non est ergo in Ecclesia servus et liber, sed illum novit Scriptura servum, qui servituti peccati addictus est. *Qui enim, inquit, facit peccatum, servus est peccati (Joan. 8. 34)*. Illum etiam liberum agnoscit, qui a divina gratia in libertatem assertus est. Nam *Lex, inquit, spiritus vitæ in Jesu Christo liberavit me a lege peccati (Rom. 8. 2)*. Cum igitur hæc imago variis modis, ut ante diximus, labefacta et dissoluta esset, venit Salvator, et propriam imaginem restauravit; et quam diabolus dissiparat, eam ipsam tulit Opifex homo factus amator hominum, non ut dignitatem suam dedecore afficeret, sed suam erga nos benignitatem demonstraret. Unde hoc divinum et admirabile indumentum beatus David prænuntians dixit: *Dominus regnavit, decorem indutus est (Psal. 92. 4)*? Neque vero Divinitati principio carenti et incorporeæ datur indumentum (nihil enim est ornatus Deo magisque decorum, quam ut ipse decorem induat), quin hoc humanæ naturæ convenit. Etenim nos homines membrorum deformitatem vestimentorum decore contegimus: verum cum Deus simplex sit, et sine figura, solus habens immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem (1. Tim. 6. 16), quo decore eget, aut quo indumento ornatur? Unde perspicuum est prophetam appellavisse decorem, corporis assumptionem. Quinetiam vocat decentiam, propriam carnem, non ob corporis naturam, sed ob virtutum perfectionem. Idcirco decorum corpus Domini, non quod corpus fuerit solum, sed *Quod peccatum non fecerit, neque dolus inventus sit in ore ejus. Dominus regnavit, decorem indutus est (Isai. 55. 9)*. Sic etiam ait Isaïas, quod omnes homines induit, et circumdabit quasi ornamento sponsæ (Isai. 49. 18). *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se; et, Accingere gladio tuo super femur tuum, potens (Psal. 92. 1. et 44. 4)*, et quæ sequuntur. Atque hæc tamquam armatum quempiam regem Christum demonstrant, arma quedam terreni corporis indutum: et merito terreni. Non enim similiter atque homines armatur, et audi, quomodo. Nos homines cum plerumque armatur, quod infirmum est utamur eo quod forte est? sed Deus qui furis est, et validus, et potens, terrenum et invalidum corpus induit, non dedecorans dignitatem suam, verum potestatis suæ præstantiam per infirmum ostendens: sicut dixit Paulo, qui supplicabat ipsi: *Suffici tibi gratia mea: nam virtus mea in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9)*. Unde cum nobilis hic apostolus præclare percepisset ea quæ sibi dicta erant, ad Corinthios scribens ait, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Indutus est Dominus fortitudinem (1. Cor. 1. 25)*: hoc est, dispensationem elucetentem per carnem. Quid enim illa pretiosa et sancta carne potentius? quid porro fortius? Etenim per corpus corporis expertes et malignos demones debellavit; et per crucem de adversariis potestatibus triumphavit. Attende diligenter. Indutum et circumamicium esse significat circumscriptum esse. Cum igitur sancta et incircumscripta natura videretur in corpore circumscripti, non circumscripta quidem secundum propriam naturam,

γάλη φωνῆ ἀποκριθεὶσά φησιν· *Εἴκατε τῇ ἀλώπεκι ταύτην, Σήμερον καὶ ἄβριον ποιῶ σημεῖον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. Εἴκατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, ἐντὶ τοῦ, τῇ πεπανουργημένη ψυχῇ, τῇ γεμούσῃ δόλῳ, καὶ πάσης πονηρίας καὶ βλαδιουργίας.* Ἐγὼ οὖν, ἀδελφε, πῶς καλεῖ τοὺς πανουργοὺς ἡ Γραφή ἀλώπεκας; Ὅταν τοῖνυν λέγῃς μετὰ τοῦ Ψαλμοῦ, *Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς, μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται, νόσον τὸ αἰνίγμα, καὶ μὴ ὑπολάβῃς τὸ αἰνίγμα εἰ μὴ εἰς θεωρίαν ἐκλαμβάνεσθαι.* Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ ἔφη· *Μερίδες ὑποκριτῶν ἔσονται.* Οἱ γὰρ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοοῦντες, οὐ μετὰ τῶν πιστῶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν τὸ μέρος λαμβάνουσιν. Ὅθεν καὶ Ὁ Σωτὴρ τὴν ἔνονοιαν ταύτην ἐπισφραγίζων φησὶ περὶ τοῦ κακῶς οικονομήσαντος· *Εἰσελεύσεται ὁ δεσπότης τοῦ οἴκετός σου ἐκεῖνον, καὶ διχοτομήσει αὐτόν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ κατὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει.* Τοὺς τοῖνυν ὑποκριτὰς ἀλώπεκας ἐκάλεσεν ἡ Γραφή. Εἰς τοσαύτας οὖν, ἀδελφοί, ἀπρέπεις κατηγέθη μορῆς καὶ μοιμίσεις ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ὥστε οὐδὲν ἕτερον ὀνομάζει ἡ Γραφή τὴν οἰκουμένην ἄπασαν, πρὶν ἐπιλάβῃ αὐτῆ ἡ γνώσις τῆς εὐσεβείας, ἡ ἀλογία, καὶ κτήνη, καὶ ἔρπετα, καὶ θήρας ἀγροῦς. Ἀμέλει γοῦν καὶ τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων Πέτρον βουλήθεῖς ὁ φιλόθρωπος Θεὸς δυσωπῆσαι, ὥστε πάντα δέχεσθαι τοὺς ἐκ τῶν ἀλλοφύλων προσκίνας, τὴν θαυμασίαν ἐκείνην καὶ ξένην εἰδείξαι σινδὼν κατεμμένην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐν τέτταρσιν ἀρχαῖς, ἐν ἧ ὑπῆρχε πάντα [557] τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ θηρία καὶ ἔρπετα· καὶ φησι πρὸς αὐτόν· *Ἄναστας, Πέτρος, θύσον καὶ φάγε.* Ὁ δὲ ἀπόστολος ἔφη· *Μηδαμῶς, Κύριε· οὐδέποτε γὰρ ἔφαγον πᾶν κοινόν, καὶ ἀκάθαρτον.* Ἀγνοήσας γὰρ τῆς εἰκόνης τὸ αἰνίγμα, ὁ Πέτρος, καὶ νομίσας ἀσθητὰ εἶναι τὰ ὀρώμενα, ἀπαγορεύει τὴν βρώσιν, τὴν Ἰουδαίικην φυλάττων συνήθειαν, καὶ φησι, *Μηδαμῶς, Κύριε· οὐδέποτε γὰρ ἔφαγον πᾶν κοινόν, ἢ ἀκάθαρτον.* Ὁ δὲ Κύριος ἔφη πρὸς αὐτόν· *Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου.* Ταῦτα τοῖνυν διελέγετο ὁ Σωτὴρ τῶν ἀποστόλων περὶ τῶν τετραπόδων τῶν φαινομένων, καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν πετεινῶν· ὁ δὲ ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ Πέτρος ἐνόησε μετὰ ταῦτα, ὅτι οὐ τὰ πετεινὰ καὶ τὰ θηρία ἤνικατο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ὀθόνης, ἀλλὰ τὰ ἔθνη πάντα, καὶ φησι τῷ Κορινθίῳ, *δ.α.ε.γ.ο.μ.ε.ο.σ. αὐτῶ· Ὑμεῖς ἐπιστάσθε, ὅτι ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνθρῖ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι τιμὴν ἀλλοφύλῳ ὁ σὸ Θεὸς ἐθεξέ μοι μηδετὰ κοινόν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἀνθρώπων.*

Ἐμαθεῖς, ἀδελφε, ὅπως διαφόρως ταῖς τῶν ἀλόγων προσηγορίας ὑβρίσθημεν; Ὅταν πάλιν ἀναγνῶς ἐν τῷ προφήτῃ Ἠσαΐα, *Τότε συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνίου, καὶ κάρδαλις συναρπαζοῦσθαι ἐρίφῳ, καὶ λέων καὶ βοῦς ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ ἅμα ἄχυρα φάγονται·* νόησον τὸ αἰνίγμα, καὶ ἐκλαβε σαφῶς τὴν θεωρίαν, ὅτι οὐ τῶν ἀλόγων θηρίων σύνοδον μηνύει, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν, καὶ ἐρμηνεύει σαφῶς τῆς εὐσεβείας τὴν κοινωνίαν, καὶ τὴν διὰ τῆς χάριτος ἐπιλάβασαν σωτηρίαν πᾶσιν ἀνθρώποις. Ὅταν γὰρ ἴδῃς ἐν ἐκκλησίᾳ πένητα πλοῦσιμ συμπαρεστώτα, ἰδιώτην ἀρχοντι, εὐτέλῃ τῷ ὑπερέχοντι, τὸν ἐξω τρέμοντα τὴν δυναστείαν, νόησον τί ἐστὶ τὸ, *Συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνίου.* Λύκος τοῖνυν καλεῖ τὸν πλοῦσιον, ἀρνίον δὲ τὸν πτωχόν. Καὶ πῶθεν τοῦτο; Ὅτι κοινωνήσῃ λύκος ἀρνίῳ, ὃν τρόπον πλοῦσιος μετὰ πτωχοῦ. Καὶ πρόσχε ἀκριβῶς· Ἐστῆκε πολλαῖς πλοῦσιος καὶ πένης ἐν ἐκκλησίᾳ· κατέλαθέ σε ὦρα τῶν μυστηρίων· ἐξωθεῖται ὁ πλοῦσιος ὡς ἀμύνητος, ἴσταται δὲ ὁ πένης ἐνδὸς τῶν ἀφανίων σπηγῶν· καὶ οὐκ ἄγανακτεῖ ὁ πλοῦσιος· οἶδε γὰρ ἑαυτὸν ἀλλότριον τῶν θελῶν μυστηρίων. Ἄλλ', ὦ τῆς θείας χάριτος! οὐ μόνον ὁμοιότητα ὑπάρχει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἴστανται, πολλαῖς ὁ πένης τὸν πλοῦσιον πρωτεύει ἐν τῇ εὐσεβείᾳ· καὶ οὐδὲν ὁ πλοῦσιος ὤνησε τὸν ἐχοντα ἐκ τῆς εὐσεβείας, οὐδὲ πένια τὸν πιστὸν ἐξημίωσε, παριστώσα αὐτὸν μετὰ θάρσους τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ.

β'. Ταῦτα δὲ λέγω, ἀγαπητοί, περὶ τῶν κατηγορευμένων, καὶ οὐ περὶ τῶν ἀπλῶς πλοῦσιων. Ἐνόησον, ἀδελφε, πῶς ὑποχωρεῖ τῆς ἐκκλησίας πολλαῖς δεσπότης, καὶ προστρέφει τοῖς μυστηρίοις πιστῶς οἰκείτης· ἀναχωρεῖ ἡ δεσποικία, καὶ μένει ἡ θεράπεια· *Πρόσωπον γὰρ ἀνθρώπου Θεὸς οὐ λαμβάνει.* Οὐκ ἐστὶ τοῖνυν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βούλος καὶ ἐλεύθερος, ἀλλ' ἐκεῖνον οἶδεν ἡ Γραφή βούλον, τὸν τὴν ἁμαρτίαν δεδουλωμένον. Ὁ γὰρ ποιῶν, φησὶ, *τὴν ἁμαρτίαν, δουλὸς ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας.* Καὶ ἐκεῖνον οἶδεν ἐλεύθερον, τὸν ὑπὸ τῆς θείας χάριτος ἡλευθερωμένον. Ὁ γὰρ νόμος, φησὶ, *τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας.* Ἐπεὶ οὖν ἡ εἰκὼν αὕτη διαφόρως, ὡς ἔφθμεν εἰπόντες, ἐφθαρτο καὶ διελέλυτο, ἤλαθεν ὁ Σωτὴρ, καὶ τὴν ἰδίαν εἰκόνα πάλιν ἀνέστησε, καὶ ἡν κατέσπασεν ὁ διάβολος, ταύτην ἐφόρεσεν ὁ Δημιουργὸς, ἀνθρώπος γενόμενος, ὁ φιλόανθρωπος, οὐ τὴν ἀξίαν ὑβρίζων, ἀλλὰ τὴν φιλοανθρωπίαν ὀρίζων. Ὅθεν τοῦτο τὸ θεῖον καὶ ξένον ἔνδυμα ὁ μακάριος Δαυὶδ προαναφωνῶν ἔλεγεν· Ὁ Κύριος ἐδουλίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσαστο. Οὐ τῇ ἀνάρχῳ καὶ ἀσωμάτῳ Θεότητι ἔνδυμα δίδοται (οὐδὲν γὰρ εὐπρεπέστερον Θεοῦ, ἵνα Θεὸς εὐπρέπειαν ἐνδύσῃται), ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Ἡμεῖς γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὰ ἀσχημονα τῶν μελῶν τῇ εὐπρεπείᾳ τῶν ἐνδύματων καλύπτομεν· ὁ δὲ Θεὸς ἄπλοος ὢν, καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ μόνος ἔχων ἀθανασία, [558] φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ποίας εὐπρεπείας δεῖται. ἢ ποῖον ἔνδυμα περιβάλλεται; Ἡ δὲ ὄλον ὅτι τοῦ σώματος ἀνάληψιν ὁ προφήτης ἀνώμασεν εὐπρέπειαν. Καλεῖ δὲ καὶ τὴν οἰκείαν σάρκα εὐπρέπειαν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀρετῶν κατόρθωσιν. Διὰ τοῦτο εὐπρέπες τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, οὐκ ἐπειδὴ σῶμα ἦν μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ὁλόος ἐδρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὁ Κύριος ἐδουλίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσαστο. Οὕτω καὶ Ἡσαΐας φησὶν, ὅτι Πάντας ἀνθρώπους ἐνδύσει, καὶ πεσθήσῃ ὡς κῆμον νύμφης. *Ἐνεδύσαστο Κύριος δύναμιν, καὶ περιεζώσαστο· καὶ, Περιζώσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατὲ, καὶ τὰ ἐξῆς.* Καὶ ταῦτα ὡςπερ ὀπλίτην τινὰ δείκνυσιν τὸν βασιλέα Χριστὸν, ὅπλα τινὰ τοῦ γήνηος σώματος ἐνδύομενον· καὶ εἰκότως γήνηος. Ὅ γὰρ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις ὀπλίξεται· καὶ ὅπως, ἄκουε. Ἡμεῖς ἄνθρωποι ὅτε πολλαῖς ὀπλιζόμεθα, τὸ ἀσθενὲς φυλάττομεν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ· ὁ Θεὸς ὢν ἰσχυρὸς, καὶ κρατερός, καὶ δυνατὸς, τὸ γήνηον καὶ ἀσθενὲς περιβάλλεται σῶμα, οὐχ ὑβρίζων τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀσθενοῦς τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως ἐνδεικνύμενος· ὡς ἔλεγεν, ἱκετεύοντος αὐτὸν τοῦ Παύλου· Ἄρκει σοὶ ἡ χάρις μου· ἢ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ὅθεν καὶ ὁ γενναῖος οὗτος Ἀπόστολος καλῶς νόησας τὰ πρὸς αὐτὸν εἰρημίαν, φησὶ πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων, ὅτι *τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν.* Ἐνεδύσαστο Κύριος δύναμιν· τουτέστι, διὰ τῆς σαρκὸς ἀναλάμβασαν οικονομίαν. Τί γὰρ ἐκεῖνης τῆς τιμίας καὶ ἁγίας σαρκὸς δυνατέτερον; τί δὲ ἰσχυρότερον; Διὰ γὰρ σώματος τοῦ ἀσωμάτου καὶ πονηροῦς δαίμονας κατηγωνίασαστο, καὶ διὰ σταυροῦ τὰς ἀντικειμένας δουλείας· ἐθριάμβευσα. Πρόσχε ἀκριβῶς· τὸ περιζώσθηται, περιγραφῆται σημαίνει. Ἐπεὶ οὖν ἡ ἁγία καὶ ἀπερίγραπτος φύσις ἔδοξεν ἐν τῷ σώματι περιγραφῆσθαι, οὐ περιγραφῆσαι μὲν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, περιγραφῆσθαι δὲ νομισθεῖσα κατὰ τὴν φαινομένην ὄψιν, εἰκότως ἔλεγεν· *Ἐνεδύσαστο Κύριος δύναμιν, καὶ περιεζώσαστο.* Καὶ τί τὸ ἐπαγόμενον; *Καὶ γὰρ ἐστερέωσθε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται.* Ἐπεὶ οὖν τὰ πρῶτα ἐσάλυσε τὴν οἰκουμένην ἡ ἁμαρτία, ἔλαθον ὁ Σωτὴρ ἔπηξε τὸν σταυρὸν, καὶ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην. *Ἐν εἰ Ἡτέρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρα οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.* Καὶ ὁ Παῦλος· Ὁ μέγας στερεὸς θεμέλιος ἔστηκεν ἔχων τὴν σφραγίδα ταύτην. Δύο οὖν ῥήματα ἐξήνεγκεν ὁ δεσπότης· *Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρα οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.* Οὐκ ἐχρήσατο πολλῇ περιόδῳ λόγων· οὐκ εἶπε· *Στερεῶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οὐτε βασιλεῖς, οὐτε ἀρχοντες, οὐτε τύραννοι, οὐτε ἄνθρωποι, οὐτε σοφοί, οὐτε ἄγριοι, οὐτε ῥήτορες·* περιγενήσονται τῆς

Ἐκκλησίας· ἔμαχος γὰρ καὶ ἀκαταγώνιστος ἡ βασιλεία Χριστοῦ· ἀλλὰ τῷ ῥήματι τὴν δύναμιν ἐσήμανε, καὶ ψιλῆ λέξει τὴν ἐπαγγελίαν ἐχώρωσεν. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρα οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Δύο ῥήματα, οὐ φιλα ῥήματα, ἀλλὰ Θεοῦ ῥήματα. Ὁ γὰρ ῥήματι τὸν οὐρανὸν στερεώσας, καὶ τὴν γῆν θεμελιώσας ῥήματι, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὑποδομήσει· καὶ ἐτείχισε, καὶ ἐστερέωσε οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Προσπέσωμεν τοίνυν,

ἀγαπητοί, τῷ τὴν οἰκουμένην στερεώσαντι, καὶ κλαύσωμεν, καὶ ἐκδυσωπήσωμεν, ἵνα διὰ τῆς αὐτοῦ φιλοανθρωπίας καὶ ἀφάτου δυνάμεως ἐδραίοι καὶ ἀμετακίνητοι ἐπὶ τὸν ἀσειστόν καὶ ἀβραγῆ θεμέλιον μενάντες, αὐτῷ τὴν ὄψαν ἀναπέμπωμεν καὶ τὴν εὐχαριστίαν πάντοτε, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Æternis dignum tenebris opus in lucem edere ne cogitassetis quidem, nisi jam Savilius publicum fecisset. Miror autem eam, qui alia multa opuscula infimæ notæ, in situ et pulvere, optimo consilio, reliquerat, hanc insulsam orationem non paris fecisse conditionis. Cujus hanc ille censuram in notis suis edidit: « Oratio plena ineptiarum, plena solœcismis et vulneribus, quæ omnia sanasse non est meum, ne operæ quidem pretium fortasse: conati sumus tamen in non paucis aliquid; quam dextro successu,

Λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, καὶ εἰς ἐξορίαν τοῦ Ἀδάμ, καὶ περὶ πονηρῶν γυναικῶν.

α'. Προκαίεται ἡμῖν, ἀγαπητοί, πνευματικὴ τραπέζα, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν πληρουμένη· πλήρης ἀγαθῶν, οὐκ ἐδεσμάτων ἀπολλυμένων· ἀλλὰ τρυφή προχέουσα τῆς ἀληθείας διδάγματα· οὐκ ἄρτον φέρουσα πρόσκαιρον, ἀλλὰ νοημάτων ἄβυσσων πανδαισία τὰς ψυχὰς ἐκτρέφουσα· οὐκ οἶνον μέθην ἐργαζόμενον, ἀλλὰ ζέσει Πνεύματος τὴν καρδίαν ἀναφλέγουσα· οὐ κρεῖων ἀπολλυμένων, ἀλλὰ χαρὰς στάζουσα· ἡδονὴν ἐπουράνιον· οὐ κισθάρια ἢ αὐλοὺς ἀναπέμπουσα, ἀλλὰ ψαλμοὺς καὶ ὕμνους θεοτερπεῖς μελωδούσα· οὐ πορνικοὺς ὀργήμασι τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν θεωρίαν ἐκλύουσα, ἀλλὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας πρὸς πόθον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν διεγείρουσα· οὐ μίμνιν καὶ κακοσηθῶν ἀνδρῶν ἄγει θόρυβον, ἀλλὰ προφητικὰς σάλπιγγας, τὰ ὕδατα τῆς διανοίας ἡμῶν πρὸς διδασκαλίαν ψυχωφελῆ χειραγωγούσα· οὐ τὸν ἐξω ἀνθρωπῶν εἰς μετειωρισμοὺς καὶ γέλωτας καὶ εἰς βάραθρα ἀκολασίας ἐμβάλλουσα, ἀλλὰ τὸν ἔνδον πρὸς θεογνωσίας ἀνάπτουσα ἔρωτα, καὶ τῶν βιωτικῶν ἀπάντων ἀπαρνούμενη τὴν σύνθεσίν τε καὶ σύγκρασιν, πρὸς μόνην τὴν τῆς βασιλείας ἀείζων ἀναβιδιάζει ὁδόν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς αἰσθητῆς τραπέζης κἂν βρωμάτων περισσώτερον μεταλάβῃ τις, τὴν κοιλίαν ἀλγεί, καὶ τῶν ἐντοσθίων εἰλισσομένων βλάβῃν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐργάζεται· ἐπὶ δὲ τῆς πνευματικῆς τραπέζης τοῦναντίον· ἐὰν αὐτὴν ἀπλήστως ἐντυφύσῃ, δυνήσῃ καὶ βίον κατορθώσασθαι καὶ πράξῃν θεάρεστον ἐπιτηδεύσαι· καὶ ὅσον πλεονα τρυφῆς, τοσούτον πρὸς πλεονα πόθον διεγείρει σαυτὸν. Πάλιν οὖν ἐπὶ τῆς πρώτης τραπέζης ἐὰν οἶνον εἰς κόρον μεταλάβῃ, καὶ τὸν ποδῶν τὸ βάδισμα κωλύει, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ μὴ προσήκοντα θεωρεῖ, καὶ τῇ γλώσσῃ τὰ μὴ βουλόμενα λαλεῖ, καὶ συχνοὺς ἔρευνγμοὺς ἐκ κατωτάτου στήθους ἀναφέρει, καὶ τοῖς φλοῖς καταγέλαστος δεικνύσασθαι, καὶ τοῖς δούλοις εὐκαταφρόνητος, ὡς ἐν οἴνῳ τὰς φρένας ἀπολέσας. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας τραπέζης,

ἐὰν ἀπλήστως ἀντέλθῃ αὐτῆς τὰ νοήματα, ὀρθῶς τὰς τρίβους πορεύσῃ πρὸς τὰς ἐντολάς, ἃς ἔλαβες παρὰ τοῦ Κυρίου· καὶ τοῖς [539-540] ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας τὰ ἄβυσθα κατοπτεύσεις, καὶ ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας σου λόγους ἀγαθοὺς ἐρεῦξῃ, κατὰ τὸν προφητὴν ἐν λέγοντα, Ἐξήνρευξαι ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ τοῖς φλοῖς κατακεκοσμημένος ὀφθήσῃ, καὶ τοῖς οἰκέταις εὐχρηστος καὶ προσηθῆς καὶ πραθὴ ἀναδειχθήσῃ. Ἴδωμεν οὖν τῆς πνευματικῆς τραπέζης τὰ κέρδη· ἀναπτύξωμεν αὐτῆς τῶν νοημάτων τὴν εὐπρέπειαν· καρυκεύσωμεν αὐτῆς εἰς κόρον τὸ γλευκὸς τὸ ἀθλόωτον, τὸ ἀποστάζον ἐξ αὐτῆς. Ἀκούσωμεν αὐτῆς τῶν ὕμνων καὶ τῶν ᾠδῶν, ἥς ὁ ὕμνος δαίμονας τρέπει καὶ αἱ ᾠδαὶ τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους ἀποστρέφουσι. *Σαλπύσωμεν ἐν νεομηρίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ἡμῶν*^b. Νηστεία παρήχθη ἢ τῶν ἀποστόλων φιλῆ, νηστεία παρήχθη ἢ τῶν μαρτύρων καλλονῆ· νηστεία παρήχθη ἢ τῶν μοναζόντων σύντροφος· νηστεία παρήχθη, ἦν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐκ σαρκὶ περιῶν (sic) ἐφύλαξεν αὐτῆς τοὺς δρους. Καὶ εἰ θέλεις, ἀγαπητὴ, ἀκουε αὐτῆς τὰς ἀριστείας. Νηστείαν Ἀδὰμ μὴ φυλάξας, ἐξόριστος γέγονε τοῦ παραδείσου, καὶ γῆν ἀκάνθηφρον ἐργάζεσθαι ἐκελεύσθη. Νηστείαν μὴ φυλάξαντες οἱ ἐπὶ τοῦ Νῦνε ἀνθρωποὶ, τῆς θεϊκῆς ἀγανακτήσεως ἐν πείρᾳ γεγόνασιν, καὶ κατακλυσμοῦ παγκοσμίου δικὴν ὑπέστησαν. Νηστείαν Νῦνε πρὸς δαίμονα καταλελοιπῶς, θρίαμβος καὶ γυμνὸς τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ προέκειτο. Νηστείαν μὴ φυλάξας Ἡσαΐ τῶν πρωτοτοκίων τὴν τιμὴν ἀπώλεσε, καὶ τῆς πατρικῆς εὐχῆς ἀλλότριος ἐγένετο. Νηστείαν μὴ φυλάξαντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, τῆς ἐπουρανίου τρυφῆς καὶ τῆς χάριτος τῆς θεϊκῆς ἐξέπεσον. Ἐμαθεὶς τοὺς μὴ τιμῆσαντας αὐτὴν οὐκ ἔπαθον γνῶρισον καὶ τοὺς φυλάξαντας αὐτὴν, οἷας τι-

^a Sic Sav. et unus Reg. Alius χορτάζουσα.

^b Savil. hic post verba, ἑορτῆς ἡμῶν, addit: νηστεία παρήχθη ἢ σύντροφος τῶν ἀγγέλων, νηστεία παρήχθη ἢ τὸν προφητῶν μήτηρ. Moï, post καλλονῆ, addit νηστεία παρήχθη ἢ τῶν ὁσίων καυχήσις. Paulo post idem ἦν καὶ αὐ. ὁ K. (akhdit in marg. ἀσπασάμενος) ἐν σ. περιῶν ἐφύλαξεν. Αἰτις. Εἰς

sed ejusmodi existimata ex visione apparente; merito dixit: *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se. Et quid est quod mox inducitur? Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur (Psal. 92. 1).* Quoniam ergo peccatum concusserat primum orbem terrarum, cum venisset Servator flexit crucem, et orbem terræ firmavit. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18).* Et Paulus: *Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc (2. Tim. 2. 19).* Duo itaque verba pronuntiavit Dominus: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Non usus est magno verborum ambitu; non dixit: *Firma Ecclesiam, et nec reges, nec principes, neque tyranni, neque carnifices, neque sapientes, neque rustici, neque oratores superabunt Ecclesiam: nam in-*

victim et inexpugnabile est regnum Christi; verum uno verbo vim et potentiam declaravit, ac simplici dictione promissionem munivit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Duo verba, non nota et tenuia verba, sed Dei verba. Nam qui verbo cælum firmavit, et terram fundavit verbo, etiam Ecclesiam ædificavit, et muro cinxit, et firmavit orbem terræ, qui non commovebitur. Procidamus itaque, dilectissimi, illi qui orbem terræ stabilivit, et ploremus, et ad misericordiam inducamus, ut per ipsius benignitatem et ineffabilem potentiam stabiles et incommutabiles in inconcusso et infracto fundamento permanentes, ipsi jugiter gloriam offeramus, et gratiarum actionem, simul cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

nescio. Porro hujus orationis tres sunt partes: prima, encomium jejunii; secunda, interpretatio brevis in tria priora capita Geneseos; tertia, invectiva satis frigida, conviciis e trivio petitis, contra improbas mulieres. » Duorum Manuscriptorum ope orationem utcumque sarcire conati sumus. Quorum unus multa hinc inde additamenta præferebat; nimirum librarius, his conspectis nugis, alias subinde nugas adjecit. Quamvis insulsum opus Latine convertimus.

IN PRINCIPIUM JEJUNII, IN EXSILIUM ADAMI, ET DE IMPROBIS MULIERIBUS CONCIO (a).

1. Apponitur nobis, dilecti, mensa spiritualis, divinis Scripturis referta; plena bonis, non cibus fluxis; sed delicæ sunt quæ veritatis dogmata effundunt: mensa quæ non temporaneum panem offert, sed quæ lauto insensilium cogitationum apparatu animas nutrit: vinum quod offert non ebrietatem procurat, sed Spiritus æstu cor incendit: non carnes corruptioni obnoxias affert, sed gaudium voluptatèque cælestem instillat; non citharæ et tibiæ sonum emittit; sed psalmos et hymnos Deum oblectantes concinit: non meretricis tripudiis oculorum sensilium visum hebetat, sed oculos cordis ad desiderium regni cælorum incitat: non mimorum et pravorum hominum tumultum exhibet, sed prophetis tubis aures mentis nostræ ad doctrinam utilem deducit; non exteriorem hominem in jactantiam, in risum et in adulationis barathra conjicit, sed interiore ad divinæ cognitionis amorem accendit, ac sæcularium omnium molem commixtionemque abnegat, atque ad solam perennis regni viam ducit. Porro in sensili mensa, si quis copiosiore cibo sese repleat, ventre dolet, convolutisque visceribus damnus sibi non leve parit; contra vero in spirituali mensa; si te affatim ingyrgites, poteris et vitam dirigere, et opus Deo placitum perficere: et quanto magis deliciaris, ad tanto majorem te amorem incitas. Rursus in priore mensa si vinum usque ad crapulam hausseris, et pedibus incedendi facultatem tollis, et oculis non congruentia vides, et ea quæ nolis lingua profers: crebros ructus ex imo pectore emittis, amicis risum paras, servis despicibilis evadis, utpote qui vino mentem labefactaveris. At in hac

secundo dicta mensa, si inexplebili haustu ejus sensa traxeris, recta via perges ad mandata, quæ a Domino accepisti; mentis oculis ea, quæ materia sunt experta, contemplaberis; ex intimo cordis tui bona verba eructabis, secundum prophete dictum: *Eructavit cor meum verbum bonum (Psal. 44. 2)*; amicis ornatu decenti aderis, domesticisque utilis, mitis et mansuetus evades. Videamus ergo quæ spiritualis mensæ lucra; ejus decora sensa explicemus; mustum ex illa manans ad satietatem usque hauriamus. Audiamus ejus hymnos et cantica: hujus hymnus dæmonas profligat, hujus cantica principem tenebrarum in fugam vertunt. *Buccinatus in neomenia tuba, in insigni die solemnitate nostræ (Psal. 80. 4)*. Jejunium prodiit apostolis amabile, jejunium prodiit martyrum decor, jejunium prodiit monachorum socium¹, jejunium prodiit, cujus Dominus in carne obambulans leges servavit. Si vis, dilecte, ejus præclara gesta audi. Quod jejunium cum non servasset Adam, ex paradiso pulsus, terram spinis obsitam colere jussus est. Quod jejunium cum non servasset ii, qui Noe tempore vixerunt, divinam indignationem experti sunt, diluviique universalis vindictam subierunt. Quod jejunium cum tantillo tempore neglexisset Noe, quasi in triumpho ductus filiis suis nudus expositus est. Quod jejunium cum violasset Esaü, primogenituræ honorem amisit, atque a paterna oratione benedictioneque alienus fuit. Jejunio neglecto Israelitæ, a cælestibus deliciis et a gratia divina exciderunt. Jam didicisti quid passi sint ii, qui jejunium non coluerunt; jam discere quantum honoris, quantum gratiæ consequuti sint ii, qui jejunium servarunt. Jejunii custodito fructu Moyses legem ac-

(a) Collata cum Codd. Regiis 1828, et 2421, qui mirum quantum variant. Insulsi operis eas solum lectiones notavimus quæ majoris pretii videbantur esse. Savilii textus est ad nodum vitatus.

¹ Apud Savillum post verba, *solemnitatis nostræ*, hic locus sic habetur: *Jejunium prodiit angelorum socium; jejunium prodiit prophetarum mater; jejunium prodiit martyrum decor; jejunium prodiit justorum gloriatio; jejunium prodiit monachorum socium; et cætera ut in textu.*

capit, dignusque Israelis dux declaratus est. Jejunio contedit Helias curru igneo in caelum est translatus, per quem ovina pellis regia purpura pretiosior evasit. Cum jejunium in laeu Daniel coleret, immanium ferarum ora obturavit, et ab iis illæsus exiit. Jejunium amplexati tres pueri, septuplo magis accensam fornacem exstinxerunt, et ignem effecerunt quasi spiritum roris sibilantem. Jejunium amplexus Joannes, major in prophetia declaratus est, et Dominum gloriæ in Jordane baptizare meruit. Ecquid prophetas et justos in medium profero? Jejunium Christus ipse amplexus, hostem dejecit, et nos ejus contemplatores esse dignatus est. Quapropter jejunium suscipiamus, donum pretiosum, sanctum cinerium, veritatis simulacrum, pietatis caput, spiritualis doctrinæ advocatum, animi ægritudinum exitium, peccati destructionem, nequitiae adversarium, virginitati gloriæ æquale, dæmonum excidium, diaboli increpationem, idolorum destructionem, Ecclesiarum decorem, Imperatorum robur, sacerdotum ornamentum, virorum prudentiam, mulierum temperantiam, infantium institutionem, servorum liberationem, pauperum consolationem. Quis jejunium amplexus non gloriam adeptus est? quis ipso servato non magnus evasit? quis ejus legibus addictus non beatus dictus fuit? quis illud amplexus tentationes non superavit? quis ejus auditis promissionibus non modo apud homines honoratus, sed etiam a Dei ira indignationeque ereptus est? Nonne Achab illo armatus a divinitus jussa ira ereptus est? Ille, inquam, qui avibus et feris in escam datus est, et *In cuius sanguine meretrices lavabuntur* (3. Reg. 22. 38), per jejunium tunc a mortis periculo ereptus est, quod sane jejunium ipso propheta validius apparuit. Nonne hoc servato Ninivitæ, tam homines quam jumenta, a tridui comminatione erepti sunt, ac Jonæ prophetæ verbum opere vacuum evasit? Nonne hoc servato prophetæ Dei omnipotentis contemplationibus et visionibus digni habiti fuere, atque futura, velut præsentia, præviderunt atque vaticinati sunt? Nonne apostolis illo armatis, *In omnem terram exivit sonus eorum*, et *in fines orbis terræ verba eorum* (Psal. 18. 4)? Nonne et martyres illo muniti, templa, aras, nidorem idolorum dejecerunt, et tyrannorum furorem nihili fecerunt? Nonne sancti ejus amore ducti, mundum et mundana omnia reliquerunt, et in desertis, montibus, speluncis et cavernis terræ secundum apostolum Paulum habitantes, diabolum et ejus exercitus coram positos profligarunt (Hebr. 11. 38)? Hanc et nos servemus animarum tranquillitatem, corporum medicinam, cogitationum pacem, concupiscentiarum extinctionem, quæ ab alienis divitiis rapiendis avertit, quæ orphanos lædi non patitur, quæ viduis luctum obdanna non adfert, quæ nos sæcularibus curis distineri non sinit, quæ mortalibus angelorum convictum procurat, quæ legem Domini die ac nocte meditari jubet. De illo quippe ait Zacharias propheta, et ejus gloriam clarius revelans alta voce clamat: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Jejunium quartum, jejunium quintum et jejunium septimum erunt domui Juda in gaudium et in lætitiâ et in festa bona* (Zach. 8. 19). Vidistis omnes quomodo festorum argumentum jejunium aperiat? Didicistis quomodo clarior ejus virtutem et gloriam annuntiet? Cognoscite quo pacto se suscipientes ad anorem spiritualem erigat. Vultisne ejus hypothesin manifestius ediscere? Aperite aures mentis vestræ, et cogitationibus vestris suscipite spiritualia cantica, perennia fluenta, ex immortalitatis fonte manantia. Quid dicis, propheta? Quem Israellem inducis? carnalemne, an mentem Deum videntem? pollutumne per illicita sacrificia, an eum qui per apostolorum doctrinam inductus est? eumne qui per sanguinem hircorum et taurorum sacrificat, an eum qui incruente sacrificat, illum, qui tollit peccatum mundi? eumne qui sculptilibus ut Deo sacrificavit, an eum qui ex aris et simulacris ereptus, et in adoptionem spiritualem vocatus est? Palam certe est

novum et per baptismum peccatiarem factum populum dici, qui in aqua et igne purgatur. Etenim per Isaiam prophetam manifeste clamat: *Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, jejunium et otium et festa vestra odit anima mea* (Isai. 1. 13. 14). Considerate, quod novum populum per prophetam evocet ad jejunii munus exsequendum: non quod Deus eorum jejunium, obsecrationem, neomenias et sabbata respuat, sed quod illis sit plenus. Illi vero per profana opera Deum dereliquerunt¹, et electum populum, qui adventum unigeniti Filii ejus prænuuntiabat, inique occiderunt, alium serra lignea, alium in luti lacum deductum. Et cur de prophetis loquor? Ipsi namque Dominum suum quasi reum crucifixerunt et occiderunt dicentes: *Hic est heres: venite, occidamus eum* (Matth. 21. 38). Vides quo pacto se per indigna opera alienos fecerint? Non Dominus itaque illos repulit; sed illi se a majorum suorum fiducia extraneos fecerunt. Hæc filii Israel meditati sunt: sic electus Domini populus fremuit, secundum verba Davidis Christi patris: *Quare fremuerunt gentes et populi mediâti sunt inania, etc.* (Psal. 2. 1)? Videatis, fideles, jejunii gratiam? respicitis præmia quæ ipsum firma mente servantibus procurat? an consideratis quam dura et aspera pariat iis, qui ipsum despiciunt? Framea destructa est, stans in limine regni Dei, ac perterrefaciens eos qui illud cum æquitate et mansuetudine non recipiunt; rursumque placide terga vertit iis qui cum pura conscientia ipsum admittunt, atque ad vitam perennem, lætitiâ puram, voluptatem dolore carentem deducit, et infinita bona suppeditat. Ac si vis ut ex multis pauca colligamus, quis jejunium observans sæcularibus umquam curis addictus fuit? quis ipsum complexus non recte vias Domini peregit? quis ipsum custodiens non recte navigationem terrenam emensus est? quis illud colens pupillum aut viduam læxit? quis ipsum docens voluptatem aeris non tranquille subiit? quis ipsum amplexus non visionibus et contemplationibus Domini dignatus est? quis ejus dulci fructu gaudens die ac nocte legem Domini meditari cessavit? Videatisne ejus fiduciam? videtis honorem quo circumdat? quomodo a mundi exordio piis dominetur? quomodo mensuram ejus a constitutione mundi servaverint? quomodo sui cultores gloria, contemptores vero ignominia afficiat? Quemadmodum supra dictum est, primum hominem, quod jejunium non servasset, in ærumnis et in extrema mendicitate, et procul a paradiso constitutum ob ejus contemptum fuisse novimus.

2. Audiamus igitur a principio historiam illam quam Dei inspector Moyses futuris generationibus enarravit, imo potius Moysis Dominus, ut benignus pater, nobis revelavit. At animum, quæso, dictis adhibete: nam paucis volo rem persolvere. *In principio fecit Deus caelum et terram: terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ supra abyssum: et spiritus Dei ferebatur super aquam. Et dixit Deus: Fiat lux; et facta est lux: et vidit Deus lucem, quod esset bona* (Gen. 1. 1-4). Vidisti, dilecte, quam clarâ nobis explanationem Scripturæ præbeat? *Et vidit Deus, quod esset bona*. Antequam enim lux veniret in mundum, naturam ejus bonam esse noverat; sed hoc dicit ad mentem nostram concitet ad potentiam Conditoris contemplandam. Nisi enim bona esset, non illam condidisset, neque tenebras ab illa separasset: nisi amabilis esset, non illam lucem vocasset, nec tenebras noctem, ut in lumine ejus semper ambulemus, et studia operaque ejus meditemur. Poterat enim Deus uno verbo, simplici nutu, et in ictu oculi, quod sex diebus fecit producere. At locum non dedit post futuris hominibus, Græcis nempe et iis sapientibus, qui in sapientia sua stulti facti sunt: legem namque ejus non observarunt; quamobrem sa-

¹ In Sa. fil. sic legitur, *Sed quod illi expleti operibus suis malis Deum dereliquerunt.*

μῆς καὶ χάριτος ἐγένοντο ἄξιοι. Νηστείαν καρπωσάμενος ἄ Μωϋσῆς νόμον ἐδέξατο, καὶ δημαγωγός του Ἰσραὴλ ἄξιος ἀνεδείχθη. Νηστείαν καρπωσάμενος Ἡλίου δι' ἄρματος πυρίου εἰς οὐρανὸν ἀνήχθη, δι' οὗ καὶ ἡ πάντων μηλιωτὴ ὑπὲρ βασιλικῆν πορφυρίδα τιμιωτέρα ἀνεδείχθη. Νηστείαν ἐν λάκκῳ Δανιὴλ κτησάμενος, τὰ ἄγρια θηρία φιμώσας, ἀλώθης τῆς τούτων βορᾶς γέγονε. Νηστείαν οἱ τρεῖς παῖδες ἀγκλισάμενοι, τὴν κάμιμον τὴν ἐξαφθεῖσαν ἐπταπλασίως κατέσθησαν, καὶ τὸ πῦρ ἐποίησαν ὡς πνεῦμα ὀρότου διασυρίτου. Νηστείαν ἀσπασάμενος Ἰωάννης, μεῖζων ἐν προφήταις ἀνηγορεύθη, καὶ τὸν Κύριον τῆς δόξης κατηξιώθη βαπτίσαι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. Καὶ τί προφήτας καὶ δικαίους εἰς μέσον παρεῖσάτω; Νηστείαν καὶ ὁ Χριστὸς ἀσπασάμενος, τὸν ἐχθρὸν κατέβαλε, καὶ ἡμᾶς θεωρητὰς αὐτοῦ γενέσθαι κατηξίωσε. Διὸ ταύτην ὑποδεξώμεθα, τὸ εἶμιον οὖρον, τὸ ἅγιον κειμήλιον, τὸ τῆς ἀληθείας Ἰνδαλμα, τῆς εὐσεβείας τὸ κεφάλαιον, τὸν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας συντήγορον, τῶν παθῶν τὴν νέκρωσιν, τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀναίρεσιν, τῆς κακίας τὸν ἀντίπαλον, τῆς παρθενίας τὴν ὁμόδορον, τῶν δαιμόνων τὴν ἀφανίστριαν, τοῦ διαβόλου τὴν ἀποτίμησιν, τῶν εἰδώλων τὴν καθαίρεσιν, τῶν Ἐκκλησιῶν τὴν εὐπρέπειαν, τῶν βασιλείων τὸ κράτος, τῶν ἱερῶν τὸ ἐγκαλλώπισμα, τῶν ἀνδρῶν τὴν φρόνησιν, τῶν γυναικῶν τὴν σωφροσύνην, τῶν νηπιῶν τὴν παιδαγωγίαν, τῶν δούλων τὴν ἀνάβρυσιν, τῶν πτωγῶν τὴν παραμυθίαν. Τίς νηστείαν ἀσπασάμενος οὐκ ἐδοξάσθη; τίς ταύτην φυλάξας οὐκ ἐμεγαλύνθη; τίς τοὺς θεσμούς αὐτῆς συντηρήσας οὐκ ἐμακαρίσθη; τίς κτησάμενος ταύτην οὐκ ἐνίκησε πειρασμούς; τίς ἀκούσας ταύτης τὰς ὑποσχέσεις οὐχὶ παρὰ ἀνθρώπους ἐπιτιμήθι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως ἐξηρπάγη; Οὐχὶ Ἀχάθ ταύτην ἠπλισάμενος θελητὸν ὀργῆς ἐρρόσθη, καὶ ὁ τοῖς ὀνόσις εἰς βρώτιον δοθεὶς καὶ τοῖς θηρίοις, καὶ οὐ ἐν τῷ ἕμῳ, φησὶν, αἱ πόρραι λούσονται. δι' αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀπὸ θανάτου κινδύου, καὶ ὑπὲρ προφήτην δυνατωτέρα ἐδείχθη; Οὐχὶ ταύτην οἱ Νινευῖται φυλάξαντες, ἀνθρώποι καὶ τὰ κτήνη, τῆς τριήμερου ἀπειλῆς ἀνηρπάγησαν, καὶ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ τὸ ῥῆμα ἀνεργον ἐγένετο; Οὐχὶ ταύτην τηροῦσαντες οἱ Προφῆται, θεωριῶν καὶ ὀπτασιῶν ὅσον παντοκράτορος μέτροιο γέγονασιν, καὶ τὰ μέλλοντα ὡς ἐνεστῶτα προεθεώρησαν καὶ ἐθέσπισαν; Οὐχὶ καὶ οἱ Ἀπόστολοι [541] ταύτην ὀπλισάμενοι, Παναγῶν κούκλι τῆς γῆς διέδρῆμεν ὁ εὐδῆγορον αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέτρα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν; Οὐχὶ καὶ οἱ Μάρτυρες ταύτης ἐναστερισάμενοι, ναοὺς καὶ βωμοὺς καὶ κνίστας τῶν εἰδώλων κατέβαλον, καὶ τὸν θυμὸν τῶν τυράννων εἰς οὐδὲν ἐλογίσαντο; Οὐχὶ οἱ Ὅσοι ταύτην ποθήσαντες, τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ κατέλιπον ἅπαντα, καὶ ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον οἰκήσαντες, αὐτοπροσωπίας τὸν διάβολον κατέβαλον, καὶ τοῦτο τὰ στρατεύματα; Ταύτην καὶ ἡμεῖς φυλάξομεν τὸν ψυχῶν τῆν γαλήνην, τῶν σωματικῶν τὸ ἰαροεῖον, τῶν λογισμῶν τὴν εἰρήνην, τῶν ἐπιθυμιῶν τὴν νέκρωσιν, τὴν κωλύσαν ἀρπάξαι τὴν ἀλλοτρίων πλοῦτον, τὴν μὴ καταδουλομένην ὄρανους ἀδικήσαι, τὴν μὴ ἐπάγουσαν χρίσας πένθος ζημίας, τὴν μὴ βιωτικαῖς μερίμναις ἀσποληθῆναι ἡμᾶς συγγωροῦσαν, τὴν ἀγγέλους ὁμοειδέτους τοὺς βροτοὺς ἐργαζομένην, τὴν τοῦ Κυρίου τὸν νόμον ἡμέρας καὶ νυκτὸς μελετᾶν διακελευομένην. Φησὶ γὰρ ὁ προφήτης Ζαχαρίας περὶ ταύτης, καὶ τρανότερον τὴν δόξαν αὐτῆς ἀνακαλύπτων διαπραγματῶν βοᾷ· *Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Νηστεία ἡ τετάρτη, καὶ νηστεία ἡ πέμπτη, καὶ νηστεία ἡ ἕβδομη ἐσονται τῶ ὀκτῶ Ἰουδα εἰς χάριν καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ εἰς ἐορτὰς ἁγαθῶν.* Εἶδετε πάντες πῶς ἀνοίγει τῶν ἐορτῶν τὴν ὑπόθεσιν ἡ νηστεία; Ἐμάθετε πῶς τρανότερον αὐτῆς καταγγέλλει τὰς ἀριστείας καὶ τὰ κλέϊ; Ἰνωρίζετε πῶς ὕψι αὐτὴ πρὸς τὸν πῶθον τὴν πνευματικὴν τοὺς εἰσδεχομένους αὐτήν. Βούλεσθε σαφεστέρως αὐτῆς τὴν ὑπόθεσιν μαθεῖν; Ἀνοίξαιτε τὰ ὦτα ὑμῶν τῆς διανοίας, καὶ δεξασθε τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν τὰ πνευματικὰ ἄσματα, βροῦντα ἐκ τῆς πηγῆς τῆς ἀθανασίας ἀεὶβρόντα νάματα. Τί λέγει, Προφῆτα; *Ποῖον Ἰσραὴλ παραισάγει; τὸν σαρκικόν, ἢ τὸν οὖρον ὀρώντα Θεόν; τὸν ἐθεολογμένον διὰ τὰς ἀκαλέκτους*

ουσίας. ἢ τὸν ἐπεισυχθέντα διὰ τῆς τῶν Ἀποστόλων διδασκαλίας; τὸν σῆμασι κριῶν καὶ ταύρων οὐσιάζοντα, ἢ τὸν ἀναιμάκτως οὖοντα, τὸν ἀρόντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου; τὸν οὐσαντα ἀντὶ Θεοῦ τοῖς γλυποῖς, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν βωμῶν καὶ τῶν βουρῶν ἐξαρπαγέντα, καὶ εἰς υἰοθεσίαν πνευματικὴν ἀνακραθέντα; Ἄλλοιον δὲ τὸν ὕδατι, τὸν περιούσιον διὰ τοῦ βαπτίσματος λαβὼν, τὸν ἐν ὕδατι καὶ πυρὶ ἀνακαθαιρόμενον. Καὶ γὰρ διὰ Ἰσαίου τοῦ προφήτου ἀναφανδὸν βοᾷ· *Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἄργιαν καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου.* Προσέχετε, ὅτι τὸν ἀρτιφανῆ λαβὼν προσκαλεῖται διὰ τοῦ Προφήτου τῆς νηστείας τὸ δῶρον κατοροῦσασθαι· οὐ γὰρ τὸ Θεοῦ ἀποβαλλομένου αὐτῶν τὴν νηστείαν καὶ τὴν δέσιν καὶ τὰς νεομηνίας καὶ τὰ σάββατα, ἀλλ' ὅτι πλήρης αὐτῶν. Διὰ δὲ τῶν πράξεων αὐτοῦ τῶν βεβήλων κατέλιπον ἃ τὸν Θεόν, καὶ τὸν ἐκλεκτὸν λαβὼν τὸν τὴν παρουσίαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ προκαταγγέλιαντα αὐτοὶ ἀδίκως ἀνείκον, ὃν μὲν ἐν φυλίῳ πρίονι, ὃν δὲ ἐν λάκκῳ βορβόρου κατήγαγον. Καὶ τί προφήτας λέγω; Αὐτοὶ γὰρ τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην ὡς καταέκοντο ἐσταύρωσαν καὶ ἀνείκον λέγοντες· *Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν.* Βλέπει τὴν ἀλλοτριωτίν, ἢν ἠλλοτριώσαν ἑαυτοὺς διὰ τῶν ἔργων τῶν ἀτόπων; Ὁ Κύριος οὖν αὐτοὺς οὐκ ἀπίωσατο, ἀλλ' αὐτοὺς ἑαυτοὺς ξένους τῆς προγονικῆς παρῆρσιος ἀπειργάσαντο. Ταῦτα οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐμελέτησαν· οὕτως ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Κυρίου ἐφρουράζατο, κατὰ τὸν θεοπάτορα Δαυὶδ λέγοντα· *Ἦνα τί ἐφρούραζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; καὶ τὰ ἔξῃς.* Ὁρᾶτε, πιστοί, τῆς νηστείας τὴν χάριν; βλέπετε αὐτῆς τὰ βραβεῖα ἃ προσεῖναι τοῖς ἀτρέπτω γνώμῃ αὐτῆν κεκτημένοις; κατανοεῖτε τοὺς περιφρονοῦντας αὐτῆς τὴν νομοθεσίαν, οἳ σκληρὰ καὶ τραχεῖα δέκνυνται; Ῥομφαία ἐστὶ λυομένη, ἐν προθύροις τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἰσταμένη, καὶ ἐκθαμβοῦσα τοὺς μὴ μετὰ ἐπιεικείας καὶ πρώτης αὐτῆν εἰσδεχομένους· πάλιν δὲ νικᾷ διώσει προσηγνῶν πᾶσι τοῖς μετὰ καθαροῦ συνειδότος αὐτῆν προσλαμβάνουσι, καὶ πρὸς ἀληθινὸν βίον, καὶ χαρὰν ἄμοχθον, καὶ τρυφὴν ἀνούδων χειραγωγοῦσα, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀντίδοσιν χορηγοῦσα. Καὶ εἰ θέλετε, ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα συλλέξαντες εἰπωμεν, τίς νηστείαν κτησάμενος, μεριμνῶν βιωτικῶν ἐσχόλισε ποτε, τίς αὐτῆν ἀγκλισάμενος οὐκ ὀρθῶς τὰς δόους Κυρίου διώδευσε, τίς ταύτην φυλάξας, οὐ πράως τὸν πλοῦν τὸν γῆινον ἐπέρασε, τίς αὐτῆν ἐσχηκῶς, ὀρφανὸν ἢ χήραν ἰδίχισε, τίς αὐτῆν μαθητεύσας, τὰς ἰδοῦσας τοῦ αἵερος οὐχ ὑπὸ γαλήνῳ, τίς αὐτῆν ἀσπασάμενος οὐκ ὀπτασιῶν καὶ θεωριῶν Κυρίου κατηξιώθη, τίς αὐτῆ γλυκαυθεῖς ἰαλίαις μελετῶν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου. Ὁρᾶτε αὐτῆς τὴν παρῶρησιαν; ὀρᾶτε καὶ τὴν τιμὴν ἣν περιβέβηται; πῶς ἐξ ἀρχῆς κόσμου δεσπόζει τῶν εὐσεβῶν; πῶς τὰ μέτρα αὐτῆς ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου τετήρηται; πῶς δοξάζει τοὺς τιμιώτας αὐτῆν, καὶ τοὺς μὴ φυλάττοντας ἐφουθενεῖ; Καλῶς ἀνωτέρω τοῦ λόγου εἴρηται, τὸν πρῶτον ἀνθρώπον μὴ φυλάξαντα τὴν νηστείαν, ἐν ἐπιτιμίοις καὶ ἐσχάτῃ πτωχείᾳ καθεστῶτα, καὶ πόρρω τοῦ παραδείσου γεγονῶτα διὰ τὴν ταύτης καταφρόνησιν ἐγνωνμεν.

β'. Ακουσῶμεν οὖν ἐξ ἀρχῆς τῆς ἱστορίας ἢν ὁ θεόπτερος Μωϋσῆς ταῖς μετέπειτα γενεαῖς ἐξηγήσατο, μᾶλλον δὲ ὁ Δεσπότης τοῦ Μωϋσέως, ὡς πατὴρ φιλόστοργος, ἡμῶν ἀπεκάλυψεν. Ἀλλὰ προσέχετε, παρακλῶ, τοῖς ἡγομένοις· καὶ γὰρ τὴν διήγησιν ταύτην ἐν ἐπιτόμῳ βουλομαι διεξελθεῖν. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἢ δὲ γῆ ἦν ἄερτος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀπίστου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέροτο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Καὶ εἶπε ὁ Θεός· Γενήθητω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, καὶ καλῶν. Εἶδες, ἀγαπητέ, τὴν Γραφήν, πῶς σαφεστέρων ἡμῖν τὴν λύσιν χαρίζεται; Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. Πρὸς γὰρ τὸ εἶδεν τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον, ἐγένωσκε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὅτι καλὸν ἦν· ἀλλὰ τὰς ἡμετέρας διανοίας ἐγείρων πρὸς τὴν τοῦ κατασκευαζομένου δυνάμιν καὶ δυναστείαν. Εἰ μὴ γὰρ

α. *Hic et infra Sav.* κολπωσάμενος.
β. *Sav.* δέσιν, alius ἀνεῖν.

ἦν καλὸν, οὐκ ἂν αὐτὸ ἐποίησε, καὶ τὸ σκότος ἀπ' αὐτοῦ διεχώρισεν· εἰ μὴ ποθεινὸν ἦν, οὐκ ἂν ἐκάλεισεν αὐτὸ φῶς, καὶ τὸ σκότος νύκτα, ἵνα ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ πορευόμεθα διαπαντός, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτοῦ ἀδολεσχωῦμεν. Ἡδύνατο γὰρ ὁ Θεὸς ἐνὶ λόγῳ καὶ μιᾷ ῥοπῇ πάντα ἃ ἐποίησεν ἐν ταῖς ἐξ ἡμέραις ὡς ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ παραστήσῃαι. Ἄλλ' οὐκ ἔδωκε χώραν τοῖς μελέπειτα γινόμενοις. Ἐλλήσῃ λέγω καὶ τοῖς σοφοῖς, οἱ ἐμωρόνθησαν ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτῶν· τὸν γὰρ νόμον αὐτοῦ οὐκ ἐφύλαξαν, διὸ καὶ ἡ σοφία αὐτῶν εἰς ἀσυνεσίαν κατεργνώσθη. Τὰ γὰρ ἐν ἐξ ἡμέραις δημιουργηθέντα οὐκ ἔκνησαν οἱ τὴν χτίσιν μυθολογούντες εἰπεῖν αὐτομάτως γενέσθαι, καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πάντα τὰ ὀρώμενα. Εἰ ἐν μιᾷ ὥρᾳ ταῦτα ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐποίησε, τίνα οὐκ ἂν πρόφασιν ἀναίσιμντίας προβάλλουσαι εἶχον; Ἄλλ' αὐτὸς ὡς προνοητῆς ἐκώλυσεν αὐτῶν τὰς ἀδίκους γλιούσας καὶ ἰοδόλους, τὰς κατὰ τοῦ ποιητοῦ ἐπαφομένους, καὶ παρὰ τὸν κτίσαντα τῇ κτίσει λατρευσάσας. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν· τὸν εἶρμὸν τῆς διηγήσεως ἐπὶ τὰ πρόσω φέροντες. *Εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ ἐκάλεισεν ὁ Θεός τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεισεν νύκτα· καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα μιᾶ. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀπὸ μέσου ὕδατος, καὶ ὕδατος. Καὶ ἐκάλεισεν ὁ Θεός τὸ στερέωμα οὐρανόν.* Εἶδες ἔργον ἐκπληττον διανοίας βροτῶν, ὅτι ἄνευ στυλῶν καὶ ἄνευ μοχλῶν τὸ δημιουργημὰ τοῦτο συνέστηκε μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος; Ὡς θαυμαστὰ τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ τίς ἱκανὸς ἐξηγιᾶσαι αὐτά; Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα δευτέρα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μιαν, καὶ ὀφθίτω ἡ ξηρὰ· καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ [543] τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρὰ· καὶ ἐκάλεισεν ὁ Θεός τὴν ξηρὰν, γῆν, καὶ τὰ συνστήματα τῶν ὕδατων ἐκάλεισεν θαλάσσας. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χέρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ἔυλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν.* Ταῦτα τῷ ἥματι τοῦ προστάσαντος ἄρῃην παρίσταντο· οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ κωλύον, οὐδὲν τὸ παρεμποδίζον. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα τρίτη. Ὅρας τὴν Γραφὴν διανοήσαντες ἡμῶν τὰς διανοίας πρὸς τὰ τελειότατα; Πού εἰσιν οἱ λέγοντες, Οὗτος ὁ καρπὸς πικρὸς, αὐτὴ ἡ βοτάνη δηλητηριώδη ἐπάγεται, τοῦτο τὸ ὄρνειον σαρκόβηρον τί ἡμῖν καλὸν προξενεῖ; Ἄλλο κράζαν θάνατον ἀπειλεῖ· ἕτερον φωνῆσαν χερμῶνα σημαίνει· Ἄλλο πατῶσαν συμφορὰν ἡμῖν παρεσάγει. Πολλῶν γὰρ ἤκουσα ταῦτα φιλονεικούντων καὶ ληρωδούντων. Οὐκ ἐστὶ τοῦτο παραγραφή Χριστιανῶν; Ἐὰ γὰρ ἰδῶν ὁ Θεός εἶπε καλὰ λίαν, οὐ αὐτὰ μὴ ἐνύβριζε. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φωστῆρας τῆς ἡμέρας καὶ εἰς δαδουχίαν τῆς νυκτός. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἦγον τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσον εἰς ἀρχὴς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστῆρας. Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς.* Τί πρῶτον θαυμάσομεν οἱ ἄνθρωποι; τὸ ἥλιον τὸ ὕψος τὸ ἀνεῖκαστον, τὸ μέγεθος, τὴν σφοδρότητα, τοῦ φωτός τὸ ἀμέτρητον, ἢ τῆς θερμότης τὸ ἀκατάσχετον; Πῶς ἐκ μιᾶς θρυαλλίδος, καὶ ἐκ μιᾶς οὐσίας ταῦτα πάντα καταγλάισται, ὁρόμιον ἀνύοντες αὐτοῦ, οὐκ καὶ ἔννοιαν καταπλήττοντα, ὡς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπὸ ἀνατολῆς φαινόμενος καὶ πρὸς δύσιν ἐρχόμενος; τόπος οὐδεὶς ἀποκρυβήσεται τῆς θερμότης αὐτοῦ; Πῶς τῶν Περσῶν τὰ τέκνα, οἱ θρησκουόντες αὐτὸν ὡς θεόν, καὶ τὸν χτίστην καταλιπόντες, τῶν κτίστων αὐτοῦ τὴν τιμὴν προσάγουσιν; Οὐχὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος ἀενάως καθ' ἡμέραν τὸν αὐτοῦ δρόμον διατελεῖ μετὰ φόδου μεγίστου καὶ εὐταξίας, καὶ ποτὲ μὲν νέρσει καλυπτόμενος, ποτὲ δὲ νότου πνεύσαντο; τὰς ἀκτίνας σμικρύνοντος; Οὗτος ὁ μῦθὸς ὁ ἥλιος, εἰς δὲ ὅμως πεποιθότες τὴν λατρείαν προσάγετε. Πάντα καλά λίαν τοῦ Κυρίου τὰ ἔργα, καὶ φοβερὰ καὶ ἐξαιρία· ἀλλὰ πρὸς ὑπηρεσίαν ἡμῶν καθεστῆκασιν, οὐχὶ δεσποτεῖαν. Πῶς δὲ καὶ ἡ σελήνη εἰς δαδουχίαν τῆς νυκτός τῷ προστάγματι τοῦ ποιητοῦ παρήχθη, καὶ ποτὲ μὲν αὐξήσῃν δέχεται, ποτὲ δὲ μειώσῃν ὑπομένει, καὶ ποτὲ μὲν λάμπουσα μαρμα-

ρυγὰς φωτὸς ἐπαφίησι, ποτὲ δὲ λήγουσα αὐτῆς τὰ μέτρα ἀπαρασάλευτα διαφυλάττει μετὰ τῶν ἀστῆρων τῶν πολυαριθμῶν γορῶν; Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἀκολουσίαν τοῦ λόγου ἤθεμεν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα τετάρτη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπειτα ψυχῶν ζώων κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα κατὰ τὸ στέρωμα τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὰ κτήνη τὰ μεγάλα. Κατάμαθε ἀκριβῶς τὸ ῥῆμα τοῦ Παντοκράτορος· Πόσα γένη ἰχθύων τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ παρέστησε, καὶ πόσον ἄνθρωπον πετεινῶν ἐν τῷ ἀέρι παρεσκεύασε, τὰ μικρὰ, τὰ μέγιστα· καὶ θαύμαστον τῆς σοφίας αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, πῶς ἐνὶ λόγῳ τὰ πάντα παρήχθη. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα πέμπτη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώων κατὰ γένος, τετράποδα, ἔρπειτα καὶ θηρία, καὶ πᾶν κτήνος κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα. Ὡς τῆς μεγίστης σοφίας ἢ τῆς ἀνεκδιηγήτου ἀγαθότητος. Πάντα τὰ κτήνη καὶ τὰ θηρία ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐποίησε, λέοντα, ἄρκον, δράκοντα, βῶν, καὶ ἵππον, καὶ ἕσα τοῖς ἀνθρώποις πρὸς ὑπηρεσίαν περισπούδαστα καὶ ἀγώγιμα. Ὅρας τοῦ δημιουργοῦ τὴν συνέπιν; Πάντα ἐποίησεν ἐν ἐξ ἡμέραις, φῶς, οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, ἥλιον, σελήνην, ἀστρα, ὄρη, βουνούς καὶ πεδιάδας, θηρία, κτήνη, ἰχθύας, κτήνη, τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ, τὰ ἐν τῇ γῆ. Ὅθεν τιμιωτέραν βουλὴν καὶ ἔργον μεγίστον θῶλον κατεργάσασθαι ὁ Πατήρ τῶν φωτῶν, ὁ ὢν καὶ ὁ (sic) ἦν, ὁ νοῦς ὁ ἀναρχος, ὁ ἀγέννητος πρὸς τὸν Μονογενῆ· ὁ γεννήσας πρὸς τὸν γεννηθέντα ἐξ αὐτοῦ ἀβέσπῳ τὸν Υἱόν, τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν ἀκατάληπτον, θεοπρεπὴ καὶ μυστικὴν [544] βουλὴν ἐπεισάγει λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἔρπειτων τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον, ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἵνα μὴ δεῖξῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀλλότριον τῆς δημιουργίας, Ἐνεψύσῃσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν.* Εἶδες ἐξαιρετὸν πλάσμα τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας; εἶδες βασιλεῖα τῆς κτίσεως καθεστῶτα τὸν Ἀδὰμ; εἶδες τιμὴν ὑπερβάλλουσαν τὸν ἐν τῇ χειρὶ δημιουργηθέντα; Μάθε αὐτοῦ καὶ τὰ χαρίσματα, ἃ παρέσχεν αὐτῷ ὁ Θεός μετὰ τῆς πλάσεως. Καὶ ἐνύπτεισεν ὁ Θεός παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐκλάσσε· καὶ ἐξανατίθειλεν ἐκ τῆς γῆς ἔυλον ὄρειον εἰς ὄρεσιν, καὶ καλὸν εἰς βρώσιν, καὶ τὸ ἔυλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ἔυλον τοῦ εἰδέναι καλὸν καὶ ποικίρον. Βαβαὶ τῆς τιμῆς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης! βαβαὶ τῆς φιλοανθρωπίας, ἣς ἐπεδείξατο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων! βαβαὶ τῶν ἀβήτων ἀγαθῶν, ὧν μετέσχηκεν ὁ Ἀδὰμ! Ὡς γὰρ ἠρκέσθη ἡ ἀφάρτος αὐτοῦ κηδεμονία, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὸν ἐποίησεν, ἐκ γοῆς βασιλεῖα τῆς κτίσεως ἐχειροτόνησεν· ἀπὸ γῆς ὑπέρινον ἀγγέλους ἀνέδειξεν· ἐκ τῆς ἀψύχου ἐμψύχον Ἰνδαλμα ἐπισήγαγε. Ποῖαν ἀρετὴν ἐπεδείξατο ὁ Ἀδὰμ, ὅτι τοιαύτην ἀμοιβὴν αὐτῷ ἐχαρίσατο; ποῖους ἀγῶνας καὶ ἰδρώτας ὑπέμεινε, ὅτι τοιοῦτων στεφάνων ἐπέτυχε; ποῖαν δοξολογίαν ἤνεγκε τῷ ποιήσαντι, ὅτι μέσον τοῦ παραδείσου οἰκίστην αὐτὸν ἀνέδειξε; ποῖον ἔργον ἔνδοξον ἀπέτελεσεν, ὅτι ἀμοιβῶν βίον ἐπεσάσατο; ποῖαν δουλείαν θεάρεστον κατεργάσατο, ὅτι τοιαύτης ἀπῆλαυσε δωρεᾶς; Ἄλλ' ὄμως ὁ φιλόανθρωπος τοιοῦτους ἐκόμισσε χαρίσματα τὸ πλάσμα, ὅθεν καὶ πρὸς περισσώτεράν χαρὰν, καὶ ἀγαλλίαν, καὶ ἄλλην ἐργασίαν ἐπεδείξατο. *Ἐπέβαλε γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεός ἐκστασίν, καὶ ὤκνωσε, καὶ ἔλαβεν μιαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνέκλασε γυναικίαν.* Ὅντως θαυμαστὰ τὰ ἔργα Κυρίου! ὄντως ἀνεξιχνίαστοι οἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! ὄντως ἀνεκδιηγήτος ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ! Οὐ γὰρ ἠρκέσθη τῷ Ἀδὰμ ἀπὸ γοῆς γενέσθαι ἄνθρωπον καὶ ἐν παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἀπολαύειν κλειύσας, ἀλλὰ καὶ βοηθὸν αὐτῷ ἐποίησε. Πόστην χαρὰν τότε ἦν ἐληφώς ὁ Ἀδὰμ, ὅτε ἐθεάσατο ἀπὸ τοῦ ὕπνου παρακαθίζομένην αὐτῷ τὴν γυναικίαν; πόσως εὐφροσύνης αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ἐνεκίμπεστο κοινωνῶν θεωρῶν τὴν γυναικίαν, καὶ ὁμορόπον καὶ ὁμόδοξον αὐτὴν καθεστῶσαν; πόσως θυμηδίας καὶ προφητείας ἤξιώθη, ἐν τῷ θεάσασθαι Ἀδὰμ Ἐῶν, τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ μορφήν ἴδαν καὶ χαρακτῆρα ἀντικρυς παρισταμένην; Ὅθεν ἐν ἀγαλλίᾳ*

pientia eorum insipientia deprehensa est. Quæ enim sex diebus creata fuerant, non dubitarunt si qui fabulas de conditu mundi commenti sunt, ea dicere ex se et sponte sua facta esse, cælum nempe, terram, solem, lunam et omnia quæ sub aspectum cadunt. Si una hora sapientia Dei hæc fecisset, quem non impudentiæ obtinere opponere potuissent? Verum ipse, utpote qui hæc præsciret, iniquas venenatasque eorum linguas prohibuit, quæ contra Opificem erigebantur, et creaturam pro Creatore colebant. Verum ad propositum revertamur, seriemque narrationis ulterius producamus. « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux : et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem : et facta est vespera, et factum est mane, dies una. Et dixit Deus : Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam. Et vocavit Deus firmamentum cælum » (Gen. 1. 3-7). Vidistin' opus quod mortaliū mentes percellit, quod absque columnis, absque vectibus hoc opificium constituit usque ad consummationem sæculi? Quam mirabilia sunt opera Domini, et quis possit investigare illa? « Et vidit Deus, quod esset bonum. Et factum est vespera, et factum est mane, dies secundus. Et dixit Deus : Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida : et congregata est aqua quæ sub cælis est in congregationes suas, et apparuit arida : et vocavit Deus aridam, terram, et congregationes aquarum vocavit maria. Et dixit Deus : Germinet terra herbam scæni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum » (Gen. 1. 8-14). Hæc verbo jubentis statim exhibita sunt, sine obice, sine impedimento. *Et facta est vespera, et factum est mane, dies tertius* (Gen. 1. 13). Viden' Scripturam nostram aperire mentem ad perfectiora? Ubinam sunt illi qui dicunt, Hic fructus amarus, hæc herba exitium parit, hæc avis carnivora quid nobis boni affert? Alia clamans mortem comminatur; alia vociferans hylem significat; alia volans calamitatem inducit. Multos enim audiivi talia causantes et effutientes. Annon illud est apud Christianos pravus Scripturæ usus? Etenim quæ Deus cum vidit, bona esse dixit, tu ne contumelia afficias. « Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento cæli in illuminationem diei, et in faciem noctis. Et fecit Deus luminare magnum », nempe solem, « ad dominatum diei, et luminare minus ad dominatum noctis, et stellas. Et sint in signa et in tempora, et in dies et in annos » (Gen. 1. 14-16). Quid prius mirabimur nos homines? solisne altitudinem immensam, an magnitudinem, an vehementiam? Lucemne ejus sine termino extensam, an æstum insuperabilem? Quomodo ex una lucerna et ex una substantia hæc omnia splendida fiunt; dum ipse cursum conficit, tantum, ut mentem omnem obstupefaciat; ut uno die ab ortu ad occasum pervenient, nullum relinquat locum, qui se abscondat a calore ipsius? Ubinam sunt Persæ qui colunt illum ut deum, et Opifice relicto, opificio ejus honorem deferunt? Nonne sol ipse perennem quotidianumque cursum suum conficit cum timore et concinno ordine, et modo nubibus obvelatur, modo spirante noto radii ejus minuuntur? Hic est sol ille vester, cui vos fidentes cultum exhibetis. Omnia Dei opera admodum bona, terribilia et stupenda; sed ad ministerium nostrum sunt constituta, non ad dominatum. Quomodo etiam luna in faciem noctis jussu Opificis producta est, et modo incrementum, modo imminutionem patitur, et aliquando splendens radios lucis emittit, modo senescens mensuram sine ulla mutatione servat, cum stellarum innumerarum choris? Verum sermonis seriem repetamus. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quartus. Et dixit Deus : Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia in firmamento cæli. Et fecit Deus cete grandia » (Gen. 1. 19-21). Animadvertite diligenter dictum Omnipotentis. Quot genera piscium in mari exhibuit, et quantum volatiliū, tum exiguorum, tum magnorum, populū

in aere paravit; ac mirare sapientiæ ejus magnitudinem, quomodo omnia uno verbo producta sint. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quintus. Et dixit Deus : Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupes, reptilia et feras, et omne jumentum secundum genus, et secundum similitudinem » (Gen. 1. 23-25). O magnam sapientiam! o inenarrabilem bonitatem! Omnia jumenta et feras in ictu oculi fecit, leonem, ursum, draconem, bovem, equum, et quotquot ad ministerium hominum desiderabilia utiliaque sunt. Viden' Creatoris prudentiam? Omnia fecit sex diebus, lucem, cælum, terram, mare, solem, lunam, stellas, montes, colles, planities, feras, jumenta, pisces, cete; quæ in mari, quæ in arida. Quare insignius consilium iniens, cum vellet opus inaximum perficere Pater ille luminum, qui est et qui erat, mens sine principio, qui ingenuus est ad Unigenitum: qui genuit ad Filium qui ex ipso sine fluxu genitus est, Verbum nempe, sapientiam incomprehensibilem, Deo dignum et mysticum consilium inducit his verbis: « Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem: et imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et jumentis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus reptentibus super terram. Et fecit Deus hominem, pulverem accipiens de terra » (Gen. 1. 26. 27). Et ut ostenderet Spiritum sanctum non alienum a creatione, *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem* (Gen. 2. 7). Vidistin' exitium opificium creationis Dei? vidistin' eum constituentem Adamum in creaturarum regem? vidistin' honorem exsuperantem eum qui ejus manu creatus fuerat? Disce etiam dona quæ ipsi Deus post creationem largitus est. « Et plantavit Deus paradisi in Edem ad orientem, et posuit ibi hominem, quem formavit: et produxit ex terra omne lignum pulchrum aspectu, et bonum ad comedendum, et lignum vitæ in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali » (Gen. 2. 8. 9). Papæ, quantum Deus nobis honorem tribuit! papæ, quantum clementiam generi hominum exhibuit! papæ, quam ineffabiliū honorum consors fuit Adam! Non enim satis fuit ineffabili ejus providentiæ, quod illum ex nihilo produxerit: ex pulvere regem naturæ constituit; ex terra illum angelis honorabiliorem exhibuit; ex inanimato animatum simulacrum induxit. Quam virtutem exhibuerat Adam, ut tanto præmio ab eo donaretur? quæ certamina, quos sudores subierat, ut hujusmodi coronas sit consequutus? quam gloriam Opifici retulit, ut illi in medio paradisi habitaculum constitueret? quod gloriosam opus perfecit, ut vitam sine labore sibi procuraret? Quam Deo placitam servitutem exhibuerat, quod tale sit donum consequutus? Attamen ille hominum amans opificium suum tot donis exornavit, unde ad majus gaudium exultationemque aliud quoque opus exhibuit. *Injecit, inquit, in Adamum Deus mentis excessum, et dormivit, et accepit unam de costis ejus, et formavit mulierem* (Gen. 2. 21). Vere mirabilia opera Domini; vere impervestigabiles viæ ejus; vere inenarrabilis bonitas ejus. Non enim satis fuit ipsi Adamum de pulvere factum, et paradiso voluptatis frui jussum esse, ipsi quoque adiutorium fecit. Quantum gaudium fuit Adamo, cum post somnum vidit sibi assidentem mulierem! quanta lætitia ejus animus plenus fuit, cum sibi consortem mulierem vidit, et moribus et sententia sibi consonantem! quanta consolatione, quanto prophetiæ munere dignatus est Adam, cum oculis corporis videret Evam sua forma et figura præditam sibi adstantem! Eapropter animo exultans palam verèque prophetavit his verbis: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea. Hæc vocabitur mulier, quia ex proprio viro sumpta est » (Gen. 2. 23). Vidistin' prophetam clarissime prædicentem ea quæ post futura erant? vidistin' Adam Spiritus sancti participem, quæ gratia dignatus? vidistin' exitium dictum, post multas generationes et usque in finem confirmatum?

3. Verum non tulit tortuosissimus ille draco magnam huiusmodi fiduciam et Spiritus donum. Non potuit oculis perspicere honorem gratiamque opificii, quam ab Opifice acceperat: sed quæ meditatus fuerat, hæc perfecit. Nam reperto vafritiei nequitiaque suæ instrumento serpente, ipsum malitiæ suæ adiutorem fecit: nec ausus est Adamum aggredi, sed infirmiore debilioremque tum sensu tum opere adortus est. At nemo Dei creationem arguat. Quemadmodum enim Adamum fecit Deus, ita et Evam ex eadem commixtione, ex eadem massa, eodemque ordine. Sed adversarii consilium et corpus et mentem Evæ prava effecit. Nam qui ex terra terrenus factus immortalis, cum gratiam accepisset ut manu Omnipotentis formaretur, et divina dignatione humanum nomen sortitus esset, ubi audivit appellationem, qua dignus non erat, eoque opere assumpto, ad divinitatis dignitatem mente advolvit, et contra Opificem calcaneum miser sustulit: quomodo autem audi. *Accedens callidus serpens quid ait mulieri? Cur præcepit vobis Deus ne comederetis de fructu scientiæ boni et mali? Quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (Gen. 3. 1. 5). Vides, auditor, inimici mentem? vides seductoris offendicula? Vides quam versipellis sit, quibus verbis Evam inescarit? *Quacumque die comederitis de ligno vetito, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum.* O malum seductoris consilium! o infamiam, quam dolosis verbis mulieri conciliavit! o insidias, quibus in profundum inferni dejecit eum, qui per Dei clementiam in sublimi deductus fuerat! Non nudus adit Evam dolosus ille, sed serpentis habitu mulierem alloquitur, ut inescat eam, et dictis suis obsequentem paret; nam si sua accessisset forma, Eva statim resiliisset, et ad virum suum aufugisset. Verum indutus serpentis forma versipellis ille, huiusmodi verbis illam affatus est: *Accedens ad contingendum lignum, quod vobis comedere vetuit Deus, illud inspicere; speciosum oculis tuis offertur, et ad comedendum ori tuo gratum erit. Jam formidabilis es feris et volatilibus, formidabilior ipsis post degustatum fructum videberis: hactenus te forma humana circumdatam conspiciunt, jam vero post degustatum fructum divina forma indueris, et cognosces bonum et malum. Nihil erit oculis occultam vestris, nihil auditu vestro absconditum; sed omnia visibilia et invisibilia vobis erunt manifesta et conspicua. Illaqueatur ergo seductoris verbis mulier: primoque serpentis promissa in pectore describit, et contra Conditorem suum calcaneum extollit. Deinde virum adit, eumque his verbis felle amarioribus alloquitur: *Cur nobis præcepit Deus ne comederemus de hoc ligno? Quacumque die comederimus, aperientur oculi nostri, et cognoscemus bonum et malum. O pessimum consilium! o verba felle amariora! Non vidit oculis suis lumen veritatis, non excepit auribus ipsis vitæ sermonem, non gustavit ore dulcedinem clementis Domini, non contigit manibus suis lucis januam. Ante copulam virum suum Deo alienum fecit; ante cohabitatiorem regem effecit pauperem; ante susceptam prolem filii maledictionem procuravit; antequam filios silvasque pareret, exsilium nepotibus adduxit; antequam cum viro habitaret, ex paradiso illum deturbavit. O nequitiam! o insipientiam! o fallaciam! Verbis suis id vero suadet, illi decerptum fructum offert, eumque in profundum inferni dejecit, qui feris et volatilibus sublimis videbatur: dejecit mentem omnium quæ sub celo sunt sincerissimam; exstinguit lumen oculorum Deum quotidie contemplantium: pavorem iniecit in eum qui frequenter Deum alloquebatur: dissolvit manus illas, quæ benedixerant avibus cæli et bestiis terræ, atque illis nomina dididerant. Rex efficitur pauper, dives, egenus; qui amica consuetudine Deum alloquebatur, quasi fur sub arbore occultatur; princeps, famulus, purus corde, totus sordidus, animo splendidus, tenebrosus constituitur. Videre erat eum, qui ut sol splen-**

debat, in caligine repente positum; qui dæmonibus tremendus erat, in ludibrium positum; qui liber formatus erat, ut servum absconditum; qui gloriosus et honorabilis erat, ut inglorius sordidumque jacentem. Quapropter, auditores benevoli, hanc historiam repetentes, videamus Scripturæ abyssum, narrationis seriem exhibentes. « Et vidit mulier quod bonum esset lignum ad comedendum, et quod oculis placidum, et speciosum ad intelligendum. Et accipiens mulier de fructu, comedit, et dedit viro suo » (Gen. 3. 6). Viden' voluptatem, quæ mortem procurat? viden' voluptatem quæ in infernum dejecit? viden' gustationem, quæ gustantem a paradiso alienum facit? Nemo cordatus lignum in culpam vocet, sed comedentem. Quemadmodum enim si quis rex militi præcipiat, ne quem principum intra regium cubiculum ingredi sinat, aut arcanum ipsi revelans, vetet ne quis alius ediscat: ille vero egressus id renuntiet aliis pro lubito; dic mihi, an non pœnas dabit ille, quod regium spreverit imperium? Id ipsum in Adamo factum. Omnia ipsi Deus dederat in cibum et voluptatem, arbores, fructus, aquas, paradisi jucunditatem, solem, lunam et stellas: vivus vero ligni fructum servandum tradidit, dominii argumentum et imaginem præbens, præceptumque dans ad obsequentiam opificii sui. Ille vero nondum intra hæc gratiæ dona consistens, nec dignitatis magnitudinem in pretio habens, neque imperii sui libertatem custodiens, iniquum illum et inimicum veritatis audivit, et inobsequentiæ se dedit, factusque est ex immortalis mortalis; princeps paradisi ejus habitatione privatus; qui veritatis semitas terebat, dæmonum ludibrium effectus; qui plenus Spiritu sancto erat, spiritibus malignis repletus; qui prophetiæ dono fulgebatur, ne sui quidem ipsius guaras. Completa denique illa mortifera inobsequentia, cum advertissent Adam et Eva se nudos esse ob prævaricationem: quando enim divino immortalitatis vestitu ornatuque amicti erant, nuditatem suam non videbant, cum autem accessit prævaricatio, et inobsequentiæ opus perfectum est, tunc turpitudinem suam viderunt. Deinde *Audierant, inquit, vocem Domini ambulantis in paradiso circa meridiem, et se occultarunt Adam et uxor ejus a facie Domini Dei* (Gen. 3. 8). Fiduciæ causa præcisa est: venit prævaricatio, et sese occultant ab Omnipotente. Tales sunt ii, qui peccatis sunt onusti et obruti. Cum enim quis scortatus nichatusve fuerit, egressusque ex meretricis janua, invenerit virum mulieremve, qui occursum huiusmodi narrent, is qui peccatum admisit existimat colloquium circa ipsum versari, tunc pudore ruboreque afficitur, arguente peccati conscientia. Id ipsum passi sunt et Adam et Eva. Nam sæpe Deo in paradiso ambulante, numquam pudefacti ad ejus occursum fuerant: sed post peccatum et inobsequentiam sese abscondunt a facie Dei cuncta perspicientis, hinc se lueri quidpiam reportaturos sperantes: sed frustra cessit ipsorum prudentia. Quapropter quasi nullam haberent defensionis ansam aut fiduciam erga occultorum cognitorem, ipse cordis et renum scrutator dicit Adamo: *Adam, ubi es* (Gen. 3. 9)? defensionis ansam ipsis præbens: *Ubi es?* Jam de ligno comedisti, nec optatum es assequutus: jam in prævaricationem lapsus es, et a divinitate excidisti. *Adam, ubi es?* Ille vero: *Vocem tuam audivi ambulantis in paradiso, et timui, quia nudus sum, et me occultavi* (Ibid. v. 10). Viden' pudorem peccati? viden' peccati turpitudinem? viden' tribunal intra Adamum positum, ipsum incusantem, quod a Deo se abalienaverit? Dixitque Deus: *Quis tibi indicavit, quod nudus esses, nisi quia ex ligno, ex quo solo præceperam tibi ne comederes, ex illo comedisti* (Ibid. v. 11)? Dimisisti me Conditorem, et ad inimicum defecisti: reliquisti me Creatorem, et cum se ductore consensisti. Ego tibi præceperam ut ne ex hoc solo comederes, et tu cum diabolo consilium iniisti? Respondit Adam: *Mulier, quam dedisti mihi, ipsa mihi dedit de ligno, et comedi* (Gen. 3. 12). O obtentum ratione vacuum! o defensionem loquenti ad nihil uti-

ψυχῆς προσφῆτευσεν ἀναφανδὸν τὴν ἀλήθειαν· φησὶ γάρ, *Τούτο νῦν ἐστὶν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἰδίου ἄνδρός ἐλήφθη.* Εἶδες προφήτην τηλαυγέστατα προλέγοντα τὰ μετέπειτα γενησόμενα; εἶδες Πνεύματος ἁγίου κοινωνίας μετέχοντα τὸν Ἀδὰμ, καὶ χάριτος, ἥ; ἤξιώσαι; εἶδες ἐξαιρετὸν λόγον τὸν μετὰ πολλὰς γενεὰς ἕως ἐσχάτων βεβαιούμενον;

δ'. Ἀλλ' οὐκ ἤνεγκε τὴν μεγίστην παρῆρσιαν καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν ὁ σχολιωτάτος δράκων. Οὐκ ἔφερε τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ θεωρεῖν τὴν τῆμην καὶ τὴν χάριν τοῦ πλάσματος, ἦν ἐληφεν παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ· ἀλλ' ἄπερ ἐμελέτησε, ταῦτα καὶ κατεργάσατο. Εὐρῶν γὰρ ὄργανον τῆς ἐαυτοῦ σκαιοῦρας καὶ κακοβουλίας τὸν βρην, συνηρῶν ποιεῖται τῆς κακίας αὐτοῦ· καὶ οὕτως ἐτόλμησε πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰσελθεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ σαφρότερον καὶ ἀπαλωτέρον, καὶ τῷ φρονήματι καὶ τῇ πράξει. Καὶ μηδεὶς τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν μὲμφοίτω. Ὅσπερ γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐποίησεν ὁ Θεός, οὕτως καὶ τὴν Εὐάν ὠκοδόμησε, τοῦ αὐτοῦ κράματος, τοῦ αὐτοῦ φαρμάκου, τῆς αὐτῆς τάξεως. Ἀλλ' ἡ βουλή τοῦ ἀντικειμένου ἐποίησε σαθρὸν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν φρένα τῆς Εὐας. Ὁ γὰρ ἐκ γῆς χοϊκὸς γενόμενος ἀθάνατος, καὶ τὴν ἀξίαν τῆς διαπλάσεως εἰληφὼς χειρὶ τοῦ Παντοκράτορος, καὶ ὁ τῆς ἀνθρώπινης [54:5] ἐπινοίας διὰ δεσποτικῆς ἀξίας προσλαβὼν τὸ ὄνομα, καὶ ἥς οὐκ ἦν ἀξίως προστιγορίας ἀκούσας, ταύτης καὶ τὴν πρᾶξιν εἰληφώς, εἰς θεότητος ἀξίαν τὸν νοῦν ἐαυτοῦ ἀνεπέρωσε, καὶ κατὰ τοῦ πλάστου αὐτοῦ πτέρναν ὁ ἄθλιος ἐπήρει· καὶ ὅπως ἄκουε. Ὁ γὰρ κακόβουλος ὄφεις προσελθὼν, τί φησι τῇ γυναικί; *Τί ὅτι ἐνετείλατο ὁμῖν ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ γίνωσκαι καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ φαγεῖν; Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὄμῳν ὁ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν.* Βλέπεις, ἀχροσάτα, τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἐπινοίαν; βλέπεις τοῦ πλάου τὰ σκάνδαλα; ὄφεις οἷος πολύπλοκος ὤν, διὰ ποίων ῥημάτων ἐδελέασε τὴν Εὐάν; Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου, διανοιχθήσονται ὄμῳν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν. Ὡ τῆς κακοβουλίας τοῦ πλάου ἢ ὡς τῆς ἀτιμίας ἥς προσήγαγε διὰ δολίων ῥημάτων τῇ γυναικί! Ὡ τῆς ἐνδράς, δι' ἥς καταβάλλει εἰς ἄβου πυθμένα τὸν εἰς ὕψος ἀναχθέντα τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ! Καὶ οὐ γυμνὸς προσέρχεται τῇ Εὐᾷ ὁ δόλιος, ὅς ἦν αὐτοῦ ἡ ἀξία, ἀλλ' ἐν ἐνόηματι τοῦ βρεῦς προσομιλεῖ τῇ γυναικί· πρὸς τὸ δελεάζει αὐτήν, καὶ ἀκουτιοῦθῃαι τοῦτο τοῖς ῥήμασιν εὐπειθεῖς. Εἰ γὰρ ἦλθεν ὡς ἦν μεμροφωμένος, εὐθέως ἡ Εὐα ἀπεπήδα, καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἄνδρα ἀπέτρηεν. Ἀλλὰ τὴν τοῦ βρεῦς μορφήν ἐνδυσάμενος; ὁ πανούργος, τοιοῦτος λόγους πρὸς αὐτὴν ἐχρήσατο· Προσελθούσα ἄψαι τοῦ ξύλου, οὐ ὄμῳν ἐνετείλατο ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν· πρόσχευς εἰς αὐτὸ, ὠραῖον εἰς δρασιν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου πρόκειται, καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν τῷ στόματι σου γενήσεται. Ἰδοὺ νῦν φοβερὰ τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς πετεινοῖς κατέστησας, φοβερωτέρα μετὰ τὴν γεῦσιν αὐτοῖς ὀφθήσῃ· ἀρτίως μορφήν ἀνθρωπίνην περιχειμένην σε θεωροῦσι, νυνὶ δὲ γενοσάμενη τοῦ ξύλου, θεότητος μὸρφωσιν περιβαλήσῃ, καὶ γινώσκουσα γενήσῃ καλὸν καὶ πονηρὸν. Οὐδὲν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὄμῳν ἀποκρυβήσεται, οὐδὲ ἐκ τῆς ἀκοῆς ὄμῳν τι λήθη παραδράμῃ, ἀλλὰ πάντα τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα ἐν ὄμῳν γενήσεται εὐδῆλα καὶ φανερά. Δελεάζεται τοῖσιν τοῦ πλάου τοῖς λόγοις ἡ γυνὴ· ἄρχεται τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ βρεῦς ἐν τοῖς στέρνοις ἐγγράφειν, καὶ κατὰ τοῦ πλάου ἐπαίρει πτέρναν. Εἶτα πρόσσει τῷ ἀνδρὶ τοιαῦτα ἀπεγγέλλουσα τὰ μικρότερα χοιλῆς ῥήματα, καὶ φησι· Τί ὅτι ἤμῳν ἐνετείλατο ὁ Θεὸς τοῦ μὴ φαγεῖν τοῦ ξύλου τούτου; Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φαγώμεθα, διανοιχθήσονται ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐσόμεθα γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν. Ὁ συμβουλίας κακίτης! Ὁ λόγων πιχροτέρων χοιλῆς! Οὐχ εὐρακε τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῆς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας· οὐχ ὑπήκουσε τοῖς ὠτίι αὐτῆς τῆς ζωῆς τὴν ἀκρόασιν· οὐκ ἐγένεαστο τῷ στόματι τὴν γλυκύτητα τοῦ φιλανθρώπου· οὐκ ἐψήλαφσε ταῖς χερσὶν αὐτῆς τοῦ φωτὸς τὴν πύλιν. Πρὸ τῆς συναφείας ξένον τὸν ἄνδρα τοῦ Θεοῦ ἐποίησε· πρὸ τῆς ἐνοικίσεως· πένητα τὸν βασιλέα καθίστησι· πρὸ τῆς τεκνογονίας τοῖς τέκνοις τὴν ἀτάραν ἐτεκνήματο· πρὸ τοῦ τεκεῖν υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐξορίαν τοῖς ἐγγόνιοις ἐπισείγαγε· πρὸ τῆς τυμδιώσεως;

τοῦ ἀνδρός, ξένον αὐτὸν τοῦ παραδείσου ἐποίησεν. Ὁ τῆς κακίας! Ὡ τῆς ἀφροσύνης! Ὡ τῆς ἀπάτης! Πείθει τὸν ἄνδρα τοῖς λόγοις αὐτῆς, καὶ λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ καρποῦ, φέρει πρὸς τὸν ἀπατηθέντα, καὶ κατὰγε εἰς ἄβου πυθμένα τὸν ὕψηλὸν τοῖς θηρίοις καὶ πετεινοῖς φαινώμενον· καταβάλλει τὴν φρένα τὴν παντὸς τοῦ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀκραιότεραν σβεννύει τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν τῶν καλ' ἐκάστην Θεὸν καθορώντων· ἐμβάλλει δειλίαν ταῖς φρεσὶ τοῦ συνεχῶς Θεῷ ἐντυγχάνοντος· παραλύει τὰς χεῖρας τὰς εὐλογησάσας τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ θηρία τῆς γῆς, καὶ τοῦτοῖς τὰς ἐπινοίας ἐπιθησάσας. Γίνεται ὁ βασιλεὺς πένης, ὁ πλοῦσιος προδοῆς, ὁ φιλικῆ συντυχίᾳ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος ὡς κλέπτης ὑπὸ δένδρον κρυπτόμενος· ὁ ἀρχων οἰκίτης, ὁ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ βερυπωμένος ὄλιος, ὁ τῆ ψυχῆς ὑπέρλαμπρος, σκοτεινὸς καθεστῶς. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν ὡς ἦλιον λάμποντα ἐξοφωμένον αἰφνης· τὸν φοβερὸν τοῖς δαίμοσιν, καὶ παίγιον προκειμένον· τὸν ἐλεύθερον πλασθέντα, ὡς δούλον κρυπτόμενον· τὸν ἐνδοξον καὶ ἐντιμον, ὡς [54:6] ἄδοξον καὶ ῥυποειθῆ κατακειμένον. Διδ, φιλακροάμονες, ἀνακεφαλιώσαντες τὴν ἱστορίαν ταύτην, ἰδῶμεν τῆς Φραφῆς τὴν αἴυσσον, τὸν εἰρμὸν τῆς διηγήσεως ἐμφαινωσας. *Καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν, καὶ ὅτι ἀρσεντὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ ὠραῖόν ἐστι τοῦ κταινοῦθῃαι. Καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.* Ὅρας τρυφήν θάνατον προσένοῦσαν; ὄρας τρυφήν εἰς ἄδην ἐκπέμποσαν; ὄρας γεῦσιν παραδείσου ποιοῦσαν ξένον τὸν μεταλαμβάνοντα; Καὶ μηδεὶς τῶν ἐχόντων ἀκραιότερον νοῦν τῇ ξύλῳ τὴν μέψιν προσάγοιτο, ἀλλὰ τῷ μεταλαβόντι. Ὅσπερ γὰρ τις βασιλεὺς στρατιώτῃ αὐτοῦ παραγγελίας μὴ εἰσελθεῖν τινα τῶν ἀργόντων ἐνδοθεν τοῦ βασιλικοῦ κοιτίου, εἰ μὴ αὐτὸς προστάξει τοῦτω, ἢ μυστήριον αὐτοῦ ἀναγγείλας μηδὲνα τῶν ἐξωθεν καταμαθεῖν πλην αὐτοῦ μόνου, ἐκείνος δὲ ἐξελλῶν κατὰδῆλον ποιῆσῃ τὴν λόγον οἷς ἂν ὀέλι καὶ βούληται, εἰπέ μοι, οὐκ ὑποστήσεται δίκην ὁ τοιουτος, ὅτι βασιλικὸν κατεσπύνησε κράτους; Τοιοῦτον καὶ ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἐκαινοουργήθη. Πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς εἰς βρῶσιν καὶ ἀπόλαυσιν. τὰ φυτὰ, τοὺς καρποὺς, τὰ ὕδατα, τοῦ παραδείσου τὴν τερπνότητα, τὸν ἦλλον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀπτέρας· ἐνὸς δὲ μόνου ξύλου δέδωκεν αὐτῷ φυλάσσειν, ὑπόδειγμα δεσποτικῆν εἰκονίζων καὶ ἐντολὴν πρὸς ὑπακοήν τοῦ πλάτου. Αὐτὸς δὲ μήτε τούτων τῶν χαρισμάτων ἐντὸς γενόμενος, μήτε τῆς ἀξίας τὴν ὑπερβολὴν τιμήσας, μήτε τοῦ κράτους αὐτοῦ τὴν ἐλευθερίαν φυλάξας, τῷ παρανόμῳ καὶ ἐχθρῷ τῆς ἀληθείας ἐπιπροσάσατο, καὶ ἤφατο τῆς παρακοῆς, καὶ γέγονεν ὁ ἀθάνατος θνητὸς, ὁ ἀρχων τοῦ παραδείσου γυμνὸς τῆς τοῦτου οἰκίσεως, ὁ τρίβους τῆς ἀληθείας ὀδεύων, τῶν δαιμόνων ἐπιχάρμα γενόμενος, ὁ Πνεύματος ἁγίου ἐμπεπλησμένος, πνευμάτων πονηρῶν πεπληρωμένος, ὁ προφητεῖα ἠγλαϊόμενος, μηδὲ ἐαυτὸν γνωρίζων ὁποῖο; ἦν. Ἀπαρτίσθησας τῆς παρακοῆς λοιπὸν τῆς θανατηφόρου, θεασάμενοι Ἀδὰμ καὶ Εὐα, ὅτι γυμνοὶ ὑπῆρχον διὰ τῆς παραβάσεως αὐτῶν· ὅτε γὰρ θεοκράτητον στολήν τῆς ἀθανασίας ἦσαν περιβεβλημένοι, τὴν ἐαυτῶν γυμνωσιν οὐχ εἰώρων· ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ παράβασις, καὶ ἀπηρτίσθη τὸ ἔργον τῆς παρακοῆς, τότε ἐθέασαντο τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῶν. Εἶτα ἤκουσαν, φησὶ, τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, καὶ ἐκρύβθησαν ὅτε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Περιεκόπη τῆς παρβύσεως ἡ πρόφασις· ἦλθεν ἡ παράβασις, καὶ κρύπτονται ἀπὸ τοῦ Παντοκράτορος. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ἐν ἀμαρτίαις περιβεβλημένοι. Ὅταν γὰρ τις πορνείῃ ἢ μοιχείῃ, καὶ ἐξέλιθῃ ἐκ τῆς θύρας τῆς πόρνης, καὶ ἀπαντήσῃ κἂν ἄνδρα κἂν γυναῖκα, συντυχίας ἰδίως ἐαυτῶν διηγουμένου, ὁ ποιήσας τὴν ἀμαρτίαν νομίζει ὅτι ἡ συντυχία δι' αὐτὸν καθίσταται, καὶ ἐρυθρία καὶ ἐντροπέται, τῆς ἀμαρτίας αὐτὸν ἐνδοθεν διελεγχούσης. Τοῦτο πέπονθεν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐα. Πολλῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ περιπατούντων ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδέποτε αὐτὸν ἠδέσθησαν ἢ ἐνεσπύνησαν· ἀλλ' ὅτε ἀπετελέσθη τὸ ἔργον τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς παρακοῆς, τότε κρύπτονται ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντα ἐφορῶντος, κερδῶναι τὴ προσδοκῶντες· ἀλλὰ μᾶτην αὐτοῖς κατέστηκε ἡ φρόνησις αὐτῆ. Διδ ὡς μὴ ἔχοντες ἀπολογία ἢ παρῆρσιαν πρὸς τὴν κρυφιστήσῃ, αὐτὸς ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς φησι πρὸς τὸν Ἀδὰμ· Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; πόρῃσιν ἀπο-

λογία αυτοίς χαρίζομενος· *Παύ εἰ; Ἰδοὺ καὶ τοῦ ξύλου φραγες, καὶ τῆς ἐπιθυμίας οὐκ ἐπέτυχες· Ἰδοὺ καὶ τὴν παράδεισον ἐποίησας, καὶ τῆς θεώσεως ἐξέπεσες. Ἄδὰμ, παύ εἰ; Ὁ δὲ, Τῆς φωτὸς σου ἦκουσα περιπαυόντος ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐφοβήθην, ὅτι γυμνός εἰμι, καὶ ἐκώδηρην.* Ὁρᾶς τῆς ἀμαρτίας τὴν ἐντροπὴν; ὁρᾶς τῆς παραβάσεως τὴν ἀσχημοσύνην; ὁρᾶς τὸ δικαστήριον τὸ ἐνοδοθεν γεγεννημένον τῷ Ἀδὰμ, καὶ κατηγοροῦν τὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἄλλοτριώσιν; Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Τις ἀνήγγειλέ σοι, ὅτι γυμνός εἰ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετείλαμην σοι, τούτου μόνου [547] μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ φραγες;* Ἀφῆκας ἐμὲ τὸν πλάσαντα, καὶ τῷ ἐχθρῷ προσήλθες; εἰσας ἐμὲ τὸν δημιουργήσαντα, καὶ τῷ πλάσῃ συγκατέθου; Ἐγὼ σοι ἐνετείλαμην τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, καὶ σὺ τῷ διαβόλῳ σύμβουλος γέγονας; Ἐἶπεν ὁ Ἀδὰμ· *Ἦ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἔφαγον.* Ἡ πρόφασις εὐλογον μὴ ἔγουςαι ἢ ἀπολογία μὴ ὠφελοῦσα τὸν λαλοῦντα! Ὡ λέξεις πικρά, μὴ διασώζουσα τὸν λέγοντα! Ἦν γυναικᾶ σοι δέδωκα βοηθὸν, οὐκ αὐθεντούσαν συνήγορον, οὐ δέσποιναν· ὁμογενήματα, οὐ διδάκτριαν· σύζυγον, οὐ ἀρχουσαν· ὑποχείριον, οὐχ ὑψηλοτέραν· συγκύπτουσαν σοι, οὐ κατακρατούσαν σου. Ὅθεν ὡς τῷ ἐχθρῷ ἀρροσασάμενος, κάμω παρακούσας, δέχου τελείαν τὴν ἐπιτίμησιν, ἣν οὐ παρασάλουσαι μακροὶ αἰῶνες, ἣν οὐδεὶς ὑπερβήσεται τούτου τοῖς ὅροις, ἣν ὁ σῶμα^a φορῶν καὶ ἔλλωθ ἐν τὸν κόσμον, οὐ περάσει τούτο τὸ πέλαγος. Ὅρα, Ἀδὰμ, Ὅτι ἦκουσας τῆς φωτὸς τῆς γυναικὸς σου, καὶ ἔφαρες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετείλαμην σοι, τούτου μόνου μὴ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ, ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύπαις φάγη αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀνδρας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ φάγη τὸν χότον τὸν ἀγροῦ. Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελευσῆ. Ὡ τῆς κατάρας ταυτῆς, ἧτις τὰ βράτα καὶ τὰ ἀβράτα τρέμει ἐπιποίησεν! Ὡ τῆς λέξεως, ἣν οἱ ἀπειροὶ αἰῶνες οὐ παρεσάλουσαν! Ὡ τῆς ἐπιτιμήσεως, δι' ἧς ὁ πολυχρόνιος κόσμος αὐτὴν οὐκ ἐπαλαίωσεν! Ὡ τοῦ ῥήματος, ὃ βασιλεὺς καὶ ἀρχοντας, πλούσιος καὶ πῶντες φρίττουσι καὶ δεδοίκασι! Καὶ ἐξέβαλε Κύριος τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη· καὶ προσέταξε Κύριος τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογὶν ῥομφαίαν φυλάσσειν τὸν Ἐδὲμ παράδεισον, καὶ ἀδιάβατον τηρεῖν τὴν ἐσοδὸν, ἵνα μή τις τὸν σάρκα φοροῦντων καὶ τὴν παχύτητα τοῦ σώματος περιχειμένον διέλθῃ ταύτης τὴν πύλην. Τὸ δὲ δεσποτικὸν ῥῆμα ἔργον γέγονε αἰῶνιον, καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη θάνατον εἰς τὸν κόσμον εἰσήγαγε· καὶ βασιλεὺς ταύτην τὴν φωνὴν δεδοίκασι, καὶ ἀρχοντας τρέμουν τὸ ῥῆμα τούτο, πλούσιος εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐγκρίνεται, καὶ πτωχοὶ ὡς χρέος τούτου ἐκδέχονται, καὶ πάντες βροτοὶ ὡς τῆς φύσεως μέτοχοι τὸν θάνατον ἀναμεινοῦσι. Τί γὰρ ἔπραττεν ὁ Ἀδὰμ ἔξω τοῦ παραδείσου καθήμενος; Ἦν σκάπτειν, μετὰ κλαυθμοῦ ἐργάζεσθαι, μετὰ στεναγμοῦ, ἰδρωτί περιβρέδμενος, ἀχθοφορῶν, τοῦ ἤλωθ τὸν καύσωνα μὴ φέρων, πηγγύμενος τῷ τῆς νυκτὸς παγετῷ, καὶ κλαίων οὐκ ἐπαύετο ἐννοῶν ὅλας τρυφῆς ἑσπερήθη, στεναγμοῖς ἐκέχρητο ἐκ κατωτάτου στήθους, λόγους ὀδυνηροὺς ἐξηρεύγετο τὸ στόμα αὐτοῦ· καὶ πρὸς τὴν Ἐδὲμ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναπετάζων, τὴν κάραν τῆς κινήσιν ἔθενε κἀκεῖθεν, γοερῶς ἀπαυδῶν, καὶ ἐν κλαυθμῷ ἀπαρμυθῆται ἐκράυγαζε ὡλητὴ μεγάλη! Ὡ πόσον ἀγαθὸν τῶν σὺν ἡλλοτριώματι, πανόλιε παράδεισε! Ὡ πόσης εὐφροσύνης ἐνεπιμπλάτο μοὶ ἡ ψυχὴ θεωροῦντος τὸ σὸν κάλλος! Ὡ πόσης ἀγαλλιάσεως ἀπῆλθον ἐνοδοθεν σου καθήμενος. Πῶς εὐφρανόμην ἐκ τῆς ὁσμῆς τῶν ἀνθέων σου! πῶς προέκειτό μοι ἡ ἀμοχθὸς ἐράπεια! πῶς ἀνέδλυξέ μοι ἡ κρατὴρ ὁ αἰεζικός! πῶς ἐνήδυνέ μου τὸ πνεῦμα ἡ τῶν ἀγγέλων πολιτεία! πῶς περιελαμπέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ φῶς τὸ ὑπέραλαμπρον. Πάντα τὰ ποιήματα ὡς βασιλεὶ τὴν τιμὴν μοι προσέφερον! Πᾶσι τοῖς θηρίοις ὡς φοβερὸς καθίσταμαι· πᾶσι τοῖς πετεινοῖς ὡς ἤθειλον προσέταττον· πᾶσα ἡ κτίσις ὡς δεσποτῆ μοι προσέβλεπεν. Ἀπῆλλο-

τρίωμαί τούτων ὡς παραβάτης· ἐξωρσίστην τῆς τρυφῆς ὡς ἀνδράποδον· ἐδιώχτην τῆς χαρᾶς σου ὡς πρῶτον νόμος· ἀπηλάθην τῆς κατοικίας σου ὡς δραπέτης. Τί κλαύσω πρώτον, τί δεύτερον; τὴν στέρτην τοῦ κάλλους σου; τὴν χαρὰν τὴν ἀληκτον; τὴν ἀμέριμον ζωὴν; τὴν ἀχάρατον δόξαν; τὴν ἀγγέλων τὴν ἄλλοτριώσιν; τὴν τῶν ἀρχαγγέλων στέρτην; τῆς βασιλείας τὸ κλέος; τῶν δένδρων τὴν τερπνότητα; τοῦ φωτός σου τὴν λαμπρότητα; τὴν μαρμαρυγὴν τὴν ἀχάρατον; τὴν γύμνωσιν ἣν περιέκειμαι; τῆς ἀσχημοσύνης τὰ λείψανα; τὸν οὐνεδισμόν τῶν ἀγγέλων; τὸν θηρίων τὸ ἀνυπόστακτον; τῶν κτηνῶν τὸ ἀκαμπτον; τὸ Θεοῦ τὴν φιλίαν; τοῦ Πνεύματος τὴν ἄλλοτριώσιν; τὸν μακαρισμὸν τὸν ἀδίδιον; ποῖον κοπετὸν [548] χόλομαι; ποῖον κλαυθμὸν θρηνησάω; ποῖαν ταπεινώσιν ἀσπάσομαι; ποῖαν τραυνην ἀξροῦμαι; ποῖον στεναγμὸν ἀναπέμψω; ποῖαν ὀδύνην καταπαύσω; τὴν ἀρτίως παρεστῶσαν; τὴν μετὰ ταῦτα; τὴν ἐν τοῖς καταχθονίοις, τὴν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου; τὴν ἀκανθῶν τὴν βλάστησιν; τῆς γῆς τὴν ἐπιτίμησιν; Οὐ φέρω τῆς λύπης τὰ λείψανα, οὐ φέρω τὸν στεναγμὸν, οὐ φέρω ἀπέναντι τῆς τρυφῆς σου καθήμενος βλέπειν σε. Ἔξνος γὰρ γέγονα τῆς σῆς διατριβῆς, ἔξνος τῆς σῆς κατοικίας, ἀλλότριος τῆς αἰδίου ἀπολαύσεως, ἔξνον ἑμαυτὸν κατέστησα τοῦ Θεοῦ οἰκία μου βουλή, ἔξνος ἀπάρτι γενήσομαι τῆς σῆς θεωρίας καὶ ὁράσεως. Οὐκέτι σου τῆς τρυφῆς ἀπολαύσω, οὐκέτι τῆς μακαριότητός σου ἠδυνθῶ, οὐκέτι σου τῆς θεᾶς ἀπολαύσω, οὐκέτι σου τῆς μαρμαρυγῆς ἐλαμφρῶ, οὐκέτι ἐν σοὶ κατοικήσω. Πάντα κενά μοι γέγονα· πάντα παρηλόων ὡς σιὰ· πάντα διεθῶ ὡς ὕναρ· πάντα ἠφανίσθησαν ὡς ἀνύπαρκα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Εἰ δύνασαι, κἄν σὺ παρακάλεσαι τὸν πλάστην, ὅπως μὴ χωρισθῶ τῆς συναυλίας σου. Κατάκαμψον τὰ δένδρα σου, καὶ πρόσπεσον τῷ εὐσπλαγγῶ, καὶ τῷ ἤκω τῶν φύλλων σου ἀνάραξον ἐν ἰσχύϊ. Πανόλιος γέγονας κλεῦσμαι τοῦ Δεσπότου, καὶ παρήγισαν ἔχεις ὡς οἶκος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἄρον ὡςπερ ὀφθαλμοὺς τῶν καρπῶν σου τὰ εἶδη, καὶ ὡςπερ στόμα εὐλαῶν τὴν τῶν φωνῶν εὐνοῖαν, ἵνα μείνης ἀνευγόμενος τῷ σὲ ἀγαπῶσαντι. Ἰδοὺ νῦν τὸ στόμα μου κράζει ἐκοπίασε· Ἰδοὺ καὶ ἡ γλῶσσά μου λαλεῖν ἀπεπαύσατο· Ἰδοὺ καὶ ὁ λάρυγξ μου σιγῇ καταδέδεται. Ὡς παράβουλος κατακέκριμαι, ὡς ἄθλιος γεγύμνωμαι, ὡς ἄνομος ἐκδέβλημαι, ὡς γῆρας τῆ γῆ παρεδόθην, ὅθεν ἐξῆλθον· ὅθεν ἐπλάσθη, ἀναλίσω, καὶ οὐκέτι· σου θεωρῶ τοῦ κάλλους τὴν ὑπαριότητα. Εἶτα στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, οὐνεδισμὸς ἐκέχρητο, καὶ ἐν πικρίᾳ ψυχῆς ἔλεγε· Τί μοι τὴν ἀθανασίαν ἐθέρισας, γύναι; τί τὸν ὕψηλον ἐποίησας ταπεινῶν; τί τὸν παντάρχην κατέστησας προσάτην; τί τὸν βασιλέα τῆς κτίσεως δοῦλον ἀνέδειξας; τί μοι τοὺς φωτεινοὺς ἐτύφλωσας ὀφθαλμοὺς; τί με τὴν στολὴν ἐξέδυσας, ἣν οὐκ ἐξύφανα; τί τὴν τιμὴν μου ἐφθόνησας; τί τὸ ἀρχέτατον μου κάλλος ἠμαύρωσας; τί ζωὴν προσαγορευθεῖσθα, θάνατός μοι γέγονας; τί με τῶν ἀγγέλων ἄλλοτριώσασα, τοῖς δαίμοσι συγκατεσκήνωσας; τί με τῆς βασιλείας στερῆσασα εἰς ἄκραν πτωχέαν κατήγαγες; τί τὰ ὕδα μου τῆς φωτῆς τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς ἀκούοντα ἀπέφραξας, ὡς ἀσπίς βύσσα ἤ τις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπάλλοντος; Οὐ φέρω τὴν ἐπιτίμησιν, πρὸς τῆς συναφείας τὴν λύσιν ἐπικτήτω· πρὸς τῆς κατασκηνώσεως τὴν ἀναχώρησιν μελετῶ· πρὸς τῆς συμποκῆς τὸν χωρισμὸν μεριμνῶ· πρὸ τοῦ συζευχθῆναι ἀποστῆναι ἀπὸ σου δυσωπῶ. Ἄπιθι ἂμ' ἐμοῦ, γύναι. Πότε τὴν γῆν ἐργάσομαι; πότε τριβόλους ἀνασπάσω; πότε σῖτον ὠριμον θερίσω; πότε ποιήσα; ἀλευρον, ἄρτον κατασκευάσω; πότε καθίσας ἀμέριμος τούτον ἐστίασομαι; πότε ἀνωδύνως ὑπνίσω; πότε τὰ φύλλα ἐκδύσομαι τῆς σукκῆς; πότε τὴν ἀσχημοσύνην τῆς σαρκὸς μου σκεπάσω; πότε ὑποδύσομαι τοῖς ποῖι πρὸς τὸ μὴ κατακενέσθαι ὑπὸ τῆς θεοθεν ἀνατελλᾶς μοι ἀκάνθης; πότε σκέπασμα ποιήσω πρὸς τὸ σπογγίσαι τὸν τὸν προσώπου μου ἰδρωτά, ἐν μοι προεξίνης, γύναι, ἐξ ἀφοροῦσιν; Σὺ ἀέρως μένουσα οὐχ ὁρᾶς τὴν συμφορὰν; ὅτε δὲ τέξεις τέκνον, τότε τῆς ἀποφάσεως ἡ δίκη ἐπὶ σοὶ ἀνατελεῖ. Ὅτε τὸ ἔχοντον ἀπὸ τῆς κοιλίας σου μέλλει ἐξέρχεται, τότε μνησθήτη τῶν ῥημάτων μου· ὅτε ἐν ὀδύνη τοῦ πόνου ὑπομνεῖς, τότε τῆς ἀποφάσεως ὁ καιρὸς σοὶ ἐξανθήσει· ὅτε σε καταλαθούσιν αἱ ὠδίνες, τότε τὸ Θεοῦ τῆς κατάρας μνημνεύσεις. Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια ὁ Ἀδὰμ πρὸς τὴν ὁμύζυγον ἐν πικρίᾳ ψυχῆς προσεφώνει· τούτοις τοῖς λόγοις καταπλήττων τὴν Ἐύαν καθ' ἐκάστην ἡμέραν,

^a Sav. Is. ἡ οὐδεὶς ὑπερβ. τούτους τοὺς ὅρους· ἡς ὁ σῶμα.

^b Cod. unius πῶς ἐνήδυνέ μου τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς τῶν ἀγγέλων μελωδίας.

lem! o dictum amarum dicenti non salutare! Uxorem dedi tibi adjutricem, non heram; consortem, non dominam; ut consentiret, non ut doceret; conjugem, non imperantem; subditam, non sublioriorem; tibi obsequentem, non te subjicientem. Quamobrem utpote qui inimicum audieris, mihi que non obtemperaveris, accipe correptionem, quam diuturna sæcula non mutabunt, cujus terminos nemo transgredietur, quod pelagus non trajiciet quisquis assumpto corpore venit in mundum. Vide, Adam, « Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno de quo solo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis: in doloribus comedes illam omnibus diebus vitæ tuæ. Spinæ et tribulos germinabit tibi, et comedes fœnum agri. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia terra es, et in terram abibis » (Gen. 3. 17-19). O maledictionem, quæ visibilibus et invisibilibus tremorem incutit! o dictum, quod infinita sæcula non mutabunt! o corruptionem, quam mundi diuturnitas non antiquavit! o dictum quod reges et principes, divites et pauperes horrescunt et timent! « Et ejecit Dominus Adam et uxorem ejus ex paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est; et præcepit Dominus Cherubim et flammeum gladium, ut custodirent paradisum Edem » (Gen. 3. 24), et ejus aditum inaccessum servarent, ne quis carne indutus, et corporis mole circumdatus, per ejus ostium transiret. Dominicum vero dictum æternum habuit effectum, hæcque sententia mortem in mundum induxit: regesque ipsi hanc vocem formidant, ac principes tremunt; divites in hac inclusi sunt sententia, pauperes hoc ceu debitum expectant: expectant utique obitum mortales omnes, utpote naturæ consortes. Quid enim fecit Adam extra paradisum constitutus? Terram fodiebat, cum fletu operabatur, cum gemitu, sudore perfusus, onera bajulans, astu solis intolerabili, noctisque gelu frigoreque cruciatus, fletu finem non faciebat; mente revolvens cujusmodi voluptate privatus esset, imo peccatore gemitus emittebat, oreque verba dolore plena: apertis versus Edem oculis, caput hinc et inde movens, miserabiliter ejulabat, luctuque non consolabili, hæc voce magna clamabat: Heu quantis bonis tuis excidi, felicissime paradisi? heu quanto gaudio meus replebatur animus, cum pulchritudinem tuam respicerem! o quanta fruebar exultatione intra te constitutus! Quam letabar ex odore florum tuorum! quo pacto mihi mensa sine labore parabatur! quo pacto mihi crater perenni liquore manabat! quomodo animus recreabat angelorum consortium! quomodo oculus illuminabat lux splendidissima! Opificia omnia tamquam regem me in honore habebant. Omnibus feris tremendum eram: cunctis volucribus pro lubito imperabam: creatura omnis me tamquam dominum respiciebat. His bonis excidi per prævaricationem; e voluptate dejectus sum quasi mancipium; a gaudio tuo deturbatus quasi improbus; e domicilio tuo detrusus quasi fugitivus. Quid primum lugeam, quid secundum? num pulchritudinis tuæ privationem? an gaudium perenne, vitam curis vacuum, gloriam non fluxam? angelorum consortium amissum? an archangelorum sublatum colloquium? regni decorem, arborum audentiam, luminis tui splendorem, fulgorem perennem? nuditatem meam, turpitudinis reliquias, exprobrationem angelorum? ferarum rebellionem, jumentorum inobsequentiam? Dei amicitiam perditam, Spiritus recessum? beatitudinem perpetuam? Quo luctu, quo fletu hæc prosequar? quam humilitationem amplector? quam tragediam incipiam? quem ejulatum emitam? quem dolorem sedabo, an præsentem, an sequentem, an eum qui in inferis? an sudorem vultus, spinarum germina, terræ increpationem? Non fero doloris reliquias, non fero gemitum, non fero voluptatis tuæ conspectum, co-

¹ Cxl. natus, quomodo oblectabatur animus angelorum melodia!

ram te constitutus. Extraneus tibi domicilioque tuo factus sum, alienusque a perenni usi tui, propria voluntate me alienum a Deo constitui. Alienus dehinc ero a tuo conspectu et contemplatione. Non ultra fruar voluptate tua; non ultra beatitudine tua potiar; non ultra fruar aspectu tuo; non ultra radiis tuis illustrabor; non ultra in te habitabo. Omnia mihi frustra cessere; omnia ut umbra transierunt, omnia velut somnium præterierunt, omnia ab oculis meis abscesserunt, quasi nunquam exstitissent. Num potes etiam tu Opificem rogare, ut ne ab habitaculo tuo detrudar? Flecte arbores tuas, et procumbe ante miserratore illum, sonitu foliorum tuorum fortiter clama. Felicissimus factus es jussu Domini, ac fiduciam habes, utpote domus Dei nostri. Atolle quasi oculos fructuum tuorum speciem et quasi os eloquens plantarum tuarum odorem, ut apertus maneat amanti te. Ecce jam os meum clamando defatigatum est; ecce lingua mea loquendi finem fecit; ecce fauces tuæ silentio colligantur. Ut pravi consilii damnatus, ut miser nudatus, ut impius ejectus sum, ut terrenus terræ sum traditus, ex qua exivi, in eam ex qua formatus sum redeo, nec ultra contempler decoris tui speciem. Deinde conversus ad mulierem, probris est usus, et in amaritudine animæ dixit: Cur mihi immortalitatem decerpisti, mulier? cur omnium dominum effecisti mendicum? cur regem mundi servum exhibuisti? cur oculos meos lumine fruentes excæcasti? cur me vestitu exuisti, quem non texueras? cur honori meo invidisti? cur archetypum decorem meum obscurasti? cur vitæ nomine donata, mors mihi fuisti? cur me angelis alienum faciens cum dæmonibus habitare coegisti? cur me regno privatum in summam paupertatem redigesti? cur aures meas frequenter Dei vocem audientes obturasti, sicut aspis surda, quæ non exaudiet voces incantantis (Psal. 57. 5)? Non fero increpationem, ante copulam solutionem requiro; antequam habitaculum statuam, secessum meditator; ante copulam separationem molior; ante conjunctionem abs te discedere impudet. Abscede a me, mulier. Quandonam terram operabor? quando tribulos eveham? quandonam frumentum mature demetam? quandonam illo in farinam reducto, panem coquam? quandonam sine curis sedens illum comedam? quandonam sine dolore somnum capiam? quandonam ex foliis ficus vestiar? quandonam turpitudinem carnis meæ velabo? quandonam calceis pedes obtegam, ut ne pungar spina divinitus pullulante? quandonam velum consuam, ut abstergam sudorem, quem mihi, mulier, ex insipientia procurasti? Tu sine labore degens calamitatem non perspicis: ubi vero infantem paries, tunc sententiæ damnatio tibi exorietur. Cum proles ex utero tuo egredietur, tunc verborum meorum recordaberis; cum dolore cruciaberis, tunc sententiæ lætæ tempus orietur; cum te dolores partus apprehendent, tunc Dei maledictionem recordaberis. His et similibus uxorem in amaritudine animæ Adam alloquebatur: his verbis Evam quotidie increpans nulla mixta consolatione cantilenam tragice emittebat; in hujusmodi ærunnarum pelago primus homo divinitus inmissam iram cum multo labore excipiebat. Audistis, o filii, Adami formationem: nostis dignitatem ipsi collatam; didicistis dona a Deo ipsi collata; vidistis ejus transgressionis exitum; ejus non consolabilem tragediam dellevistis; vidistis eum e regione paradisi incertum ac demissum. Finemne orandi faciemus, an narrabimus odiosissimam illam hereditatem, quam Eva futuris reliquit generationibus? Necesse est sermone ultra progredi, ut omnibus enarremus illam maledictionis plagam divinitus inmissam: quomodo nobis damnatio conspicua evaserit, terminosque suos usque in sæculum conservet, et quam veraci ore Deus protulerit illud: *Multiplicans multiplicabo dolores tuos et gemitum tuum* (Gen. 3. 16): cujus dicti firmitatem his generationibus declarat. Quemadmodum enim matris formam filia refert, sive per oculos, sive per faciem, sive per staturam: ita et nunc usque in sæculum universalis

illa damnatio procedit, et mensura ejus usque in sæculum non commovebitur.

4. Verum aperta mente ad narrationis examen accedite, et animo perceptis veritatis eloquiis, his placide aures adhibete. Non enim de temperantibus et frugi mulieribus verbi theatrum purum exhibebimus, sed de improbis, lascivis et profanis agemus. Quem earum ordinem oratio prosequetur? Virginnumne, quæ viros non sunt expertæ? an earum quæ in nuptiali toro liberis operam dantes matres sunt effectæ? an earum, quæ in viduitate relictæ, Dei timore non sunt ornatae? Verum operæ pretium est prius de prima ætate disserere, et ad cæteros deinde gradus pertransire. Agedum, juvenularum ordinem in medium producamus, quæ virgines esse videntur, et de castitate sua gloriantur, deque iis verba faciamus. Quid earum commemoremus? Habitum, mores, solertiam, quomodo juvenes illecebris suis capiant (a), in eorum sæpe cubicula se ingerentes, et ex alio in alium locum discurrentes, incessu strepitum, risu tumultum edentes, sicque in illorum aures sese insinuant, atque ex fenestra in fenestram procedentes manusque expandentes, usque ad pectus illas impudenter protendunt; satanicis nutibus ceu telis lascivorum oculos impetunt: auro pectus exoriant, annulis manus, aures inauribus gemmarum et hyacinthiorum; naturali vultus pulchritudini fucum adiunt, cerusa et vermiculo genas liniunt, et collo fulgentes velut statua inanimata, singulis horis, singulis diebus cincinnos plectunt et crispant, usque ad frontem nitent, supercilia nigro colore perungunt; make certe consuetudinis opus. An non improbi istiusmodi mores sunt? an non hæc absurda opera sunt, resque inutiles? nonne spes earum insana? Quosque palam non possunt inescare, in hos clam arcus et tela intendunt: quemadmodum Eva Adamum clam inescavit. Audivi quippe earum multas per tabulæ foramen dispicere, et eos qui per plateas ambulantes explorare, parvos et magnos; et hujus quidem viam irridere, illius staturam parvi facere, illius capillitio vel vestitui illudere, ac sese mimos præstare non frugi mulieribus; dies festos dominicasque in otio transigere, neque a torpedine umquam surgere, vel ad cibum, vel ad potum, vel ad somnum sibi conciliandum; sed quotidianum laborem et curam unius diei limitibus circumscribere: nulla apud patrem et matrem reverentia, nullo apud fratres pudore, nulla apud servos et ancillas verecundia uti; sed omnibus ludos facere, et ad omnia navi fluctibus agitatae similes esse. Respiciate sepulcra, filiæ Sion, et sacræ piscine proles, et contemplantini imaginem illam, quam exornatis, necnon inanem intempestivumque vestrum cultum et habitum, quomodo omnia pulvis sint, quomodo omnia per mortem amarissimam marcescant, quomodo omnia cinis, quomodo omnia fœtore plena. At ne mihi mulierum cœtus dicam impingat, ac si ipsas vituperem. Jam enim ante monui, me non de prudentibus et frugi mulieribus verba facere, sed de pravis, imprudentibus et vesanis. Nam multas novi mulieres temperantes et probas, quarum meminit Apostolus in libro vitæ. Sed age aliorum ordinum turbam exploremus. Tres quippe ordines me vestræ magnificentiæ exhibiturum pollicitus sum, virginum nempe, connubio junctarum, et viduarum. Quia vero jam de multis pauca circa virgines vestræ caritati recensui, jam de mulieribus quæ de conjugio gloriantur agamus; quæ sane viris suis instar aspidis sunt. Quot enim mulieres vidi quæ suis conjugibus repentinam mortem procurarunt? quot novi, quæ cum viris inferre mortem non possent, eos per nequitiam suam in gemitu et tremore degere cogunt, neque tantum ipsas honoris exhibent, quantum bruta animalia? Sane si sit dives, suas nocte dieque jactans divitias, conjugem in pace vivere non

(a) Multa hic adduntur apud Savil. quæ in Ms. nostro non exstant, quæque consulo mitimus, ne tot nugæ multiplicentur.

sinit. Si sit inops, ex loco in locum, ex domo in domum pervadens, lites excitat et jurgia, turbasque quotidie movet; non patitur virum suum vel cum vicino vel cum noto pacem habere; sed omnes contumelia afficit, cum omnibus litigat, in omnes insilit, omnes conturbat; ad magistratus se sponte confert impudenter, ad tribunalia ut læsa comparet, in balneis verba profundit, in ecclesiis colloquia miscet importuna, et hæc futilia fatur: Ego vitæ fortunisque meis accessionem facio, ego famulis pedagogi loco sum, quæ ad victum spectant curo: frustra conjux meus primas tenet, nullum ille negotium curat; nescit quid domi agam; unum novit panem, quem e mensa comedit; ne vinum quidem novit, quod ebibit. O manifestam impudentiam! Jure clamant sapientia: *Ne attendas improbæ mulieri: mel enim profuit ex labiis ejus, quod ad tempus dulce erit gutturi tuo, postea vero felle amarius reperies, et acutius gladio ancipiti* (Pron. 5. 2. 4). Quod si literis imbuta fuerit, jam duplex morbi et improbitatis genus est. Nam quot mulieres per literas viros suos occiderunt, dum arcana, quæ ambo soli noverant, per epistolas ejus in notitiam venerunt, et inde rei eventus accidit. Quot novi mulieres, quæ sigillatas chartas ad nequissimos viros et mœchos suos miserunt, ac prælongis manibus conjuges suos interfecerunt? Hos per pharmaca, alios noctu ambulantes, multos in agrum concedentes, sive gladio, sive lapide, sive fuste, cum quis vel tempora, vel caput, vel dorsum credens, repentinum exitum atulit. Impudenter illæ ecclesias adeunt quasi orandi causa, et jurant per corpus intemeratum et sanguinem Filii Dei, vel per Matrem ejus, vel per aliquem sanctorum; multæ etiam per vivificantium lignum, se nefaria sua acta non violaturas, sed pacta sua firma servaturas esse. O miserissima! tunc tremendum Domini nomen in adulterii tui adiutorium usurpas? Stulta et insana, Virginem et Deiparam Mariam intemeratam, adjutricem pravi consilii tui statuis? O fera immanis, et corve carnes comedens, innoxias sanctorum domos, furis latibulum sanguine cruentatum efficis? At templum Domini sanctum et purum non foedatur, tu vero in tempore opportuno insanix tuæ fructum reportabis, secundum apostolum Paulum clamantem: *Si quis violaverit templum Dei, disperdet illum Deus; templum enim Domini sanctum est* (1. Cor. 3. 17). Vultis et alia dicamus adversus illarum consilia? Hæc si vicinas habeat probas, quotidie illas observat, in eas invehitur, et si quos ex notis et consanguineis viderit in earum domos introire, ipsis sua vitia exprobrat, scorta et mœnadas appellans, etsi illæ sint liberali et corpore et animo. Si liberos habeat, quasi feras illos respicit; si famulos vel ancillas, nulla utitur mansuetudine, sed servitutis nomine illas interdiu verberat, per noctem vero operandi molestiam infert. *Non est timor Dei ante oculos ejus* (Psal. 35. 4). Cum autem juxta virum in lecto recumbit, non ipsi facultatem dormiendi relinquit, sed incitat adversus domesticos, incendit ad lites vicinis movendas. Hic servus me despicit, hæc ancilla mihi illudit, hic vicinus mihi perpetuo conviciatur in ecclesiis, apud amicos, in foro: me ulciscere; alioquin non sedebo ultra tecum ad mensam, non comedam coram te panem, non dormiam tecum: quia nullam mei rationem habent hic et illa, sed ut lutum despiciunt. Quod si putas id me conjectando dicere, respice mihi Ægyptiam, quæ in Josephum laqueos tetendit, et virum suum furore iraque incendit: justumque demum occidere meditabatur, nisi insomnis ille oculus eam prævertisset, ipsumque servasset. Respice Herodiam, quæ Joannem interfecit. Dicebat enim Prodronus Herodi: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui Philippi* (Marc. 6. 18); illa vero vinctum eum, inter natos mulierum majorem, in convivio recumbentium amicorum, caput ejus abscidit (a): et quod non potuit Herodias vivente viro facere, ea inique post ejus obi-

(a) Hæc Evangelio adversantur.

ἀπαρμύθητον τὴν ὄδον ἐτραγῶδει· τούτων τῶν θλίψεων ὁ πρωτόπλαστος τὸ πέλαιον κεκτημένος, τὴν θεήλατον πολυμύχθως ἐξεπλήρωσεν ὄργην. Ἰκούσατε, ὦ τέκνα, τοῦ Ἀδὰμ τὴν διάπλασιν· ἐγνωκατε αὐτοῦ τῆς τιμῆς τὴν ἀξίαν· ἐμάθετε τὰ ἐκ Θεοῦ δοθέντα αὐτῷ· ἐθεάσασθε αὐτοῦ [519] καὶ τῆς παραβάσεως τὴν ἐξέωσιν· ἐκλαύσατε αὐτοῦ τὴν ἀπαρμύθητον τραγῶδιον· ἐβλέφατε αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου στυγρῶν καὶ κατηφῆ γεγονότα. Στήσομεν μέχρι τούτου τὸν λόγον, ἡ διηγησόμεθα ἅπερ ἤμην ἡ Εὐα κληρονομίαν ἐχθίστην κατέλιπε ταῖς μετέπειτα γενεαῖς; Ἀναγκαῖον μὴκύναι· τὸν λόγον πρὸς τὸ ὑποδείξαι πᾶσι τὴν ἐκ τῆς κατάρτας θεοθεν γενομένην πληγὴν· πῶς εὐδολος ἤμην ἡ δίχη γέγονε, καὶ τοὺς δρους αὐτῆς μέχρις αἰῶνος συντηρεῖ, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀφευδὲς στόμα τὸ ἀποφνηγμένον αὐτῆ· *Πληθύνων πληθυντῶν τὰς λύπας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου*^a· καὶ βεβαιότεραν τὴν λέξιν φανεροὶ ταῖς γενεαῖς ταύταις. Ὅσπερ γὰρ μορφήν μητρὸς εἰκονίζει θυγάτηρ, εἴτε δι' ὀφθαλμοῦ, εἴτε διὰ προσώπου, εἴτε διὰ ἡλικίας· οὕτω καὶ νῦν μέχρις αἰῶνος εἰσῆλθε κοσμικὴ ἡ δίχη, καὶ ἕως τῆς συντελείας τὰ μέτρα αὐτῆς οὐ παρασαλευθήσονται.

ε'. Ἀλλὰ τὸν νοῦν ὑμῶν ἀναπετάσαντες πρὸς τὴν τῆς διηγῆσεως ἐξέτασι ἐμφιλοχωρήσατε, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας διηγήματα ἐν ταῖς ὑμῶν διανοαῖς περιθέντες, ἀσμένως ταῦτα ἀκούσατε. Οὐ γὰρ περὶ σωφρόνων καὶ δικαίων γυναικῶν τὸ θέατρον τοῦ λόγου ἀνεκαθήραμεν, ἀλλὰ περὶ πονηρῶν καὶ ἀκολάστων καὶ βεβήλων ὁ λόγος τῆς διηγῆσεως ἀνιστορήσει. Ποίαν τάξιν αὐτῶν ὁ λόγος παραστήσει; τῶν παρθένων, τῶν ἀνδρῶν κοίτην μὴ ἀγνοούτων; τῶν ἐν γάμῳ περιελθόντων· καὶ τεκνογονίας μητέρων γενομένων; ἢ τῶν ἐγκαταλειμνομένων ἐν χηραῖαις, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον μὴ κεκτημένων; Ἀλλὰ πάντως τὴν πρώτην ἡλικίαν δίκαιον καὶ ὁσιὸν ἔστι πρῶτον ἐξετάσαι, καὶ οὕτως εἰς τὰς μετέπειτα ἀξίας ἐπιεισθῆναι. Φέρε οὖν τῶν νεανίδων τὸ τάγμα εἰς μέσον παρεισάξωμεν, τῶν δοκούτων εἶναι παρθένων, καὶ ἐγκαυωμένων τῇ ἀγαθῇ αὐτῶν, καὶ περὶ τούτων τὸν λόγον παραστήσωμεν. Τί αὐτῶν εἶπω; Ἐὰ σχήματα, τὸ ἦθος, τὴν συνεσιν, πῶς ἀγρεύουσι τοὺς νέους τοῖς δικτύοις αὐτῶν καὶ τοῖς δελεάσμασι. Πολλάκι; ἐν τοῖς κουδουκλειοῖς αὐτῶν διερχόμενοι, καὶ τόπον ἐκ τόπου διατρέγουσαι, διὰ τοῦ βαδίσματος τῶν ποδῶν κτύπον ἀποτελοῦσι, καὶ μειδίασμασι ἀσημοσύνης θορούδων καὶ κρότων· τὰς ἀκοὰς τῶν νέων διηχοῦσι, καὶ ἐκ θυρίδος εἰς θυρίδα ἀναπετώσαι τὰς χεῖρας, μέχρι στέρνων ἀναισχύντως αὐτάς ἐπιδοῦσαι· νεύματα σατανικῶς τοξεύουσαι τῶν ἀκολάστων τὰς ψυχάς, χρυσὸν ἐπὶ τὸ στήθος φέρουσαι, καὶ δακτυλίους ἐν ταῖς ἑαυτῶν χερσὶ περιβεβλημένας, καὶ ἐν ταῖς ἀκοαῖς αὐτῶν ἐκ μαργάρων καὶ βακινῶν τὴν τῆς εἰκόνος μορφήν ἀλλοιοῦσαι, καὶ τοῦ προσώπου τὸ φυσικὸν κάλλος ψευδοῦμεναι, διὰ ψιμίθου καὶ ἐτέρου ἑορπούου τὰς παρεῖας ἐπιχρῶσασαι, καὶ τῷ τραχήλῳ στίλιβουσαι, καθάπερ ἄζυθος στήλη, ὄραν καθ' ὄραν καὶ ἡμέρας ἐξ ἡμέρας τὰς τρίχας περιπλέκουσαι, καὶ μέχρι τοῦ μετώπου διαστίλλουσαι, καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς ἐν μέλανι χροῦσαι, ἰδία κακοήθους πράξεις. Οὐχὶ αὐτῶν πονηροὶ καθεστήκασιν οἱ τρόποι; οὐχὶ αὐτῶν τὰ ἔργα ἄτοπα, καὶ πράξεις αἱ ἀνωφελεῖς; οὐκ αὐτῶν αἱ ἀνόητοι ἐπιθυμίαι; Καὶ ὅσους ἐν παρθήσῃ οὐ δύναται δελεάσαι, κρυφίως· ἐν ἑαυταῖς; τὰ τόξα καὶ τὰ βέλη ἐπιτείνουσι· καθάπερ ἡ Εὐα τὸν Ἀδὰμ ἐν ἀποκρυφοῖς ἐδελέασε. Πολλὰς γὰρ αὐτῶν ἀκήχοα διὰ τρυμαλιᾶς σαλίδος περιβλεπούσας, καὶ θεωρούσας τοὺς ἐπὶ τὰς πλατείας ἐ περιπατοῦντας, μικροῦς τε καὶ μεγάλους, καὶ τοῦ μὲν τὴν ὄδον καταγελασάσας, τοῦ δὲ τὴν ἡλικίαν σκιανοῦσας, τοῦ δὲ τὰς τρίχας καὶ τὴν στολὴν ἐμπαίζουσας, καὶ μίμους καθεστῶσας κακοήθων ἄλλων γυναικῶν· ἐν ἀργίᾳ διαγούσας ἐν ἑορταῖς καὶ κυριακαῖς, καὶ οὐδέποτε αὐτάς ἀνισταμένας, οὔτε ἐπὶ βρῶσιν, οὔτε ἐπὶ πόσιν, οὔτε ἐπὶ ὕπνῳ· ἀλλὰ τὸν καθήμερινὸν κάματον καὶ τὴν μέριμναν ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀναλίσκουσι· καὶ οὔτε πατέρας αἰδοῦνται, οὔτε μητέρας ἐντρέπονται, οὔτε ἀδελφοὺς αἰσχύνονται, οὔτε δούλους εὐλαβοῦνται ἢ δουλίδας, ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοῦ γεγένηνται παῖγνον, καὶ πρὸς πάντα εἰσὶν ὡσπερ ναῦς κυμαινομένη. Ἐγκύφατε ἐν τοῖς τάφροις, θυγατέρες; Σιών, καὶ τῆς ἀγίας κολυμβήθρας [550] τέκνα, καὶ θεάσασθε τὴν εἰκόνα, ἣν καλλιπίζετε,

^a Sav. con]. ἀγνοοῦσιν εἰ περιελθούσων.

^b Sav. con]. θορούδοι καὶ κροτοί.

^c Savil. τῆς πλατείας.

καὶ τὰς ἀνωφελεῖς καὶ ἀκαίρους φαντασίας ὑμῶν καὶ τὰ σχήματα, πῶς πάντα κίνεις, πῶς πάντα ὁ πικρότατος ὕατος· μαραινέι, πῶς πάντα τέφρα, πῶς δυσωδίας πληρησμένα. Καὶ μὴ μου τὸ τῶν γυναικῶν σύστημα καταδοῦται ὡς αὐτάς κατηγοροῦντος. Ἐγὼ γὰρ ἐμπροσθεν τοῦ λόγου εἶπον, ὅτι οὐ περὶ συνετῶν γυναικῶν ὁ λόγος οὗτος γέγονεν, ἀλλὰ περὶ πονηρῶν καὶ ἀσυνετῶν καὶ ἀφρόνων. Πολλὰς γὰρ ἐγὼ οἶδα γυναικας σώφρονας καὶ ἀγαθὰς καὶ ἐν σωφροσύνῃ περιπατοῦσας, ἃς καὶ ὁ ἀπόστολος ἐμνημόνευσεν ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ἀλλὰ φέρε καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων τὸν δῆμον ἀνιστορήσωμεν. Τριῶν γὰρ ταγμάτων εἰκόνας τῇ ὑμῶν μεγαλειότητι ἀπηγγελάμην φράσαι, παρθένων, καὶ τῶν ἐν συζυγαῖς, καὶ τῶν ἐν χηραῖαις καταγομένων. Ἐπειδὴ περὶ τῶν παρθένων ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν τῇ ἀγάπῃ ὑμῶν ἐξηγησάμην, ἀρξώμεθα καὶ περὶ τῶν ἐν γάμοις ἐγκαυωμένων γυναικῶν, αἵτινες δίχην ἀσπίδος τοῖς ἑαυτῶν ἑαυτάσι καθεστήκασιν. Πόσας γὰρ γυναικας εἶδον τοῖς ἑαυτῶν συζυγοῖς θάνατον ἀφιθύνοντες προσεγκοῦσας; πόσας ἐπίσταται τοῖς ἑαυτῶν συνεούσις μὴ δυναμένας ἐπαγαγεῖν θάνατον, στένοντας καὶ τρέμοντας διὰ κακοηθείας πεποιηκίας αὐτοῦς, καὶ οὐδὲ ὡς τὰ ζῶα τὴν τιμὴν αὐτοῖς προσαγοῦσας; Ἀλλὰ κἄν πλοῦσα ὑπάρχη, ἐγκαυωμένη ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῆς ἡμέρας καὶ νυκτός, ζῆν ἐν εἰρήνῃ τὸν ὁμόζυγον οὐκ ἔδ. Κἄν πένις ἢ διερχομένη ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καὶ εἰς οἰκίαν ἐξ οἰκίας, μάχας ἀνεγείρει, θυμοῦ ἀναρρίπτει, παραχρᾶς καθεκτάστην προσφέρει, οὐκ ἔωσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς οὔτε μετὰ γείτονος, οὔτε μετὰ γνωρίμου εἰρήνην ἔχειν, ἀλλὰ πάντα ὕβριζει, μετὰ πάντων δικάζεται, πάντα ἐπιτρέχει, πάντα θοροῦει, ἐν ἀρχαῖς αὐτομολοῦσα ἀναισχύντως, καὶ ἐν δικαστηρίοις εὐρισκομένη ὡς ἀδικηθεῖσα, καὶ ἐν βαλανείοις πολυλογούσα, καὶ ἐν ἐκκλησίαις συντυχίας ἀκαίρους προσεγγούσα, καὶ ταῦτα φλυαρούσα· Ἐγὼ τοῦ βίου μου ἡ ἀύξεισι, ἐγὼ τῶν δούλων ἡ παιδαγωγία, ἐγὼ τῶν τροφίων ἡ μεριμνήτρια· μάτην ὁ σύζυγός μου τὰ πρεσβεῖα φέρει, οὐδὲν πρᾶγματός φρονεῖς αὐτῷ ὑπάρχει· οὐ γίνωσκει τί ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐκτελῶ, εἰ μὴ τὸν ἄρτον ἐν ἐσθίαι ἀπὸ τῆς τραπέζης, καὶ τὸ πόμα ὅπερ πίνει ἡ γυνώσκων. Ὡ ἀναισχύντιας προδύλου! Δικαίαι; ἡ σοφία βοᾷ! Μὴ πρόσχε *σαύτη γυναικί· μέλι γὰρ ἀποστῆζει ἐκ χειλέων, ὁ πρόσκαιρον λιπαίνει σου φάρυγγα, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις, καὶ ἡ κορημένον μάλλον μαχαίρας διατρίβου*. Ἀνὰ δὲ καὶ γράμματα ἢ μεμαθηκῶτα, διπλοῦν τὸ εἶδος τῆς νόσου καὶ τῆς κακίας. Πόσαι γὰρ γυναικας διὰ γραμμάτων ἀπέκτειναν τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας, καὶ τὰ μυστήρια, ἅπερ μόνῃ ἐγίνωσκε καὶ αὐτὸς, εἰς ἐμφάνισιν καὶ πραγμάτων ἔκβασιν δι' ἐπιστολῶν ἐγνωρίσθησαν; Πόσας γὰρ ἔγνωκα ἀποστελεῖσας βεβούλωμένους χάρτας πρὸς κακοηθεστάτους ἄνδρας καὶ μοιχοὺς αὐτῶν, καὶ διὰ μακρῶν χειρῶν τοὺς συζυγοὺς αὐτῶν ἀπέκτειναν; Τοῦς μὲν διὰ δηλητηρίων, τοὺς δὲ ἐν νυκτὶ ἀόρῳν περιπατοῦσας, πολλοὺς δὲ καὶ ἐν ἀγρῷ ἀπίνοντας, ἢ μετὰ ξίφους, ἢ μετὰ λίθου, ἢ μετὰ ξύλου κρούσας τις κατὰ τοῦ μήνιγγος, ἢ κατὰ κεφαλῆς, ἢ κατὰ τοῦ νώτου, ἀφιθύνοντες τέλος ἐπέγαγε. Προσέρχονται γὰρ ἀναιδεις ταῖς ἐκκλησίαις, προφάσει προσευχῆς, καὶ ὁμνύουσι κατὰ τοῦ σώματος τοῦ ἀχράντου καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ κατὰ τῆς αὐτοῦ μητρὸς, εἴτε κατὰ τινος ἁγίου· πολλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου, τοῦ μὴ ἀλλετῆσαι τὰς μισαρὰς αὐτῶν πράξεις, ἀλλὰ τὰς συναλλαγὰς αὐτῶν βεβαίαις ἔχειν καὶ ἀδιαιλύτους. Ὡ σπανθίλια! τὸ φοβερὸν ὄνομα τοῦ Κυρίου συνεργῶν ποιεῖς τῆς σθῆς μοιχείας; Ἄφρον καὶ ἀνόητε, τὴν παρθένον καὶ θεοτόκον Μαρίαν τὴν ἀμίαντον συνεργάτιν καθιστᾶς τὸν πονηρὸν σου βουλεύματος; Θηρίον ἀνημερον, καὶ κόραξ τρώγων σάρκα, ἄθωπος τῶν ἁγίων τοὺς οἴκους ἡσπῆριον καὶ αἱμάτων ἐνόχους ἀποτελεῖς; Ἄλλ' ὁ ναὸς Κυρίου ὁ ἡγιασμένος καὶ καθαρὸς οὐ μολύνεται, σὺ δὲ τῆς ἀφροσύνης σου τοὺς καρποὺς τρυγήσεις ἐν καιρῷ ἐπιτρέψῃ, κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον βῶντα· *Εἰ τις τὸν νοῦν τοῦ Θεοῦ ψεβῆσει, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ νοῦς τοῦ Θεοῦ ἄγριος ἐστίν*. Βούλεσθε καὶ ἕτερα λέξωμεν πρὸς τὴν αὐτῶν γνώμην; Αὕτη γὰρ κἄν γένοιτα [551] ἔχη σωφρόνας, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας αὐτὰς σκοπεῖται, ταῦτα· ἐπιτρέχει, κἄν τινος τῶν γνωρίμων καὶ τῶν συγγενῶν θεάσθῃται εἰσερχομένους εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν. αὐτοῖς τὰ ἑαυτῆς, κακὰ προαναφώνουσα, μοιχαλίδας καὶ μαινάδας ἀποκαλεῖ, τὰς ἐλευθεράς καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Κἄν

τέχνα ἔχη, ὡς θηρία ταῦτα βλέπει· κἀν οἰκέτας κέκτηται, κἀν δούλας, πραότης ἐν αὐτῇ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προφάσει δουλείας αὐτὰς μαστιγοῖ, καὶ ἐν νυκτὶ ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ αὐτὰς θοροεῖ. *Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέρανται τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς.* Εἶτα ὅταν ἐπὶ κλίνῃ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς προσέλθῃ, οὐκ ἐξ αὐτὸν ὑπνώσκει, ἀλλὰ θυμῷ αὐτὸν κατὰ τῶν οἰκετῶν, ἐγείρει αὐτὸν πρὸς μάχας κατὰ τῶν πλησίων. Οὗτος ὁ δούλος καταφρονεῖ μου, ἀβητὴ ἢ οἰκέτις ἐμπαίζει μοι, οὗτος ὁ πλησίον οὐ παύεται λοιδορῶν με καὶ ἐν ἐκκλησίαις, καὶ ἐπὶ φίλων, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς· ποίησον τὴν ἐκδίκησίν μου· οὐ καθίσω ἐπι μετὰ σοῦ ἐπὶ τραπέζης, οὐκ ἐσθίω ἄρτον ἐπὶ σοῦ· οὐ καθευδήσω τοῦ λοιποῦ μετὰ σοῦ· ὅτι ἔμοι τῇ γυναικὶ σου οὐκ ἐρυθριᾷ ὁ δεῖνα καὶ ἡ δεῖνα, ἀλλ' ὡς πληθὸν με λογίζονται. Καὶ εἰ στοχαζόμενος ταῦτα ὑμῖν λέγω, βλέπε μοι τὴν Αἰγυπτίαν, τὴν καταπλέξασαν τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν ἀνδρα αὐτῆς εἰς θυμὸν καὶ μάχην ἐγείρασαν· τελευταῖον δὲ καὶ θανατώσκει ἠπειλεῖ τὸν δίκαιον, εἰ μὴ ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς προέφθασε, καὶ ἐξεῖλετο αὐτὸν ἐκ τοῦ μικροῦ θανάτου. Ἴδε μοι καὶ τὴν Ἡρωδιᾶδα τὴν τὸν Βαπτιστὴν ἀποκτείνασαν. Φησὶ γάρ ὁ Ἠρόδωτος, *Οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου,* πρὸς τὸν Ἡρώδη· καὶ αὐτὴ δεσμεύσασα τὸν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μελίζονα, ἐν τῷ συμποσίῳ μέσον τῶν ἀνακειμένων φίλων, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπέτεμε· καὶ ὁ μὴ ἴσχυσεν ἡ Ἡρωδιάς ποιῆσαι ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ταύτην τὴν παρανομίαν ἐτέλεσε μετὰ θάνατον. Τί δὲ καὶ ἡ Δαλιδάς; οὐχὶ τὸν ὠραιότατον καὶ δυνατώτατον Σαμῶν διὰ μοιχείας ξυρίσασα καὶ δῆσασα, τοὺς ἀλλοφύλους παρέδωκε καὶ ἐθανάτωσεν; Ἰδοὺ τρεῖς μάρτυρας ἀξιοπίστους παροχάγαον· οὐχὶ τοῦτους μόνον ἐν τῇ Γραφῇ ἐγκειμένους. Ἄλλ' *Ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων πᾶν ῥῆμα σταθίσεται,* ἵνα μὴ μακρὸν τὸν λόγον τῆς διηγήσεως ἐφαπλώσωμεν. Διὸ ἡμεῖς Κύριος ὁ Θεὸς ἐκπάσας ἐκ τῆς πλάνης ταύτης καὶ τῆς αἰσχύνης καὶ τοῦ ὄνειδισμοῦ, καὶ ἐν σωφροσύνῃ διαγείναι οἰκονομήσει· καὶ ὑμεῖς ἐν καθαρῷ συνειδίτε πρὸς τοὺς σοφύτους εἶναι, καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς δούλους, καὶ τοὺς πλησίον προσηνεῖς καὶ ἰλαροὺς ἀπεργάσαιτο, ὅπως καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀξιωθήσθε συμμέτοχοι γενέσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τρίτον τάγμα ἐπηγγειλάμεν τὸ τῆς χηρείας εἰπεῖν, τοῦτο καὶ ποιήσομαι, μικροῖς καὶ περὶ αὐτῶν χρησάμενος ῥήμασι. Χήραν γυναῖκα κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον τοιαύτην εἶναι χρῆ· τεκνοτρόφον, τῶν ἁγίων ταῖς μνείαις ^a κοινωνοῦσαν, ξένοις τὴν διακονίαν ἐκτελεῖν, καὶ μὴ ἐπιτρέχειν ἐν ἐπιτηδεύμασι τῶν ἑαυτῆς λογιζομένων. Φησὶ γάρ, περιβεβλημένη, μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, χιτῶνα χηροσύνης, καὶ κατανευυμένη, πᾶσι δεικνυομένη τοῖς ἡθεσιν. Ἄτακτος δὲ χήρα ἄγχιον θηρίον ὑπάρχει, καὶ κατ' οἴκου διερχομένη, ῥήματα ἀπρεπῆ προβάλλεται· Πτωχὴ ὑπάρχω, χήρα ἀπερι-

^a Sav. legendum pulat ταῖς χρείας.

στατος· πλοῦτος πολὺς ὑπῆρχέ μοι ἐν τε ἀγροῖς, ἐν οἴκοις, καὶ τετραπόδοις καὶ ἱματισμοῖς, καὶ ὁ σύζυγός μου ἀμύητος ὡν τέχνης κοσμητικῆς, αὐτὰ κατηνάλωσε· προξὲ ὑπῆρχέ μοι πολυτελής· ὅσα αὐτῷ ἐλάλουν οὐχ ὑπέηκουεν· ἀλλὰ τῷ ἰδίῳ φρονήματι αὐτοῦ καὶ μὴ θέλουσα συνήγορος ὑπῆρχον· οὐδὲν μοι κατέλειπεν. Ὅν δὲ ζῶντα ἠσπάζετο καὶ ἠγαλλίζετο, τοῦτον μετὰ θάνατον θλίμβον τοῖς φίλοις καὶ τοῖς συγγενεῖσι ἐποίησεν. Ἡ τοιαύτη μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, περιβλέπεται ἐνθεν κάκειθεν, ποῦ παράκοιτον εὖρη κρύφιον, καὶ προφάσει προσευχῆς ἢ ἐπιμελείας τοῦ οἴκου αὐτῆς θλίμβος τοῖς πολλοῖς καθίσταται· καὶ πράξεις ἀθεμίτους ἐκτελοῦσα, καὶ κατὰ γαστρὸς συλλαμβάνουσα, κρύφιον αὐτὸ κατέχει, μυρία τεχνάσματα πρὸς ἑαυτὴν περιποιούσα, πρὸς τὸ ἐκτρώσαι τὸ βρέφος· ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῆς, εἶτε διὰ δηλητηρίου, εἶτε δι' ἑτέρων παρανόμων γυναικῶν. Καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐφορώμενος τὰ πάντα οὐ κατέχει ἐν τῇ ἑαυτῆς καρδίᾳ· ἀλλὰ τὴν ἀμαρτίαν πράττουσα οὐκ [553] ἐρυθριᾷ, καὶ τὸν καρπὸν τὸν γινόμενον ἐξ αὐτῆς αἰσχύνεται καὶ ἐντρέπεται. Πόσους γὰρ ἐώρακα δούλους δεσπότας διὰ φιληδονίαν κακοθῶν τοιούτων γυναικῶν; τοὺς ἐλευθέρους παῖδας μετὰ φόβου, καὶ τρόμου παρεστῶτας αὐτοῖς, τὰς χεῖρας ἐν τοῖς στέρνοις αὐτῶν δεδεμένας ἔχοντας, κἀν μὴ θέλωσι, καὶ τοὺς χρυσοκόμους καὶ σπριχοφόρους ^b περιπατοῦντας; Ἰκούσατε, φιλόχριστοι, τοῦ λόγου τὴν ἐξήγησιν; ἐγνωρίσατε τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἱστορίας; Ἐδιηγήσαμην τῶν γυναικῶν τῶν ἀκολάστον· καὶ ἀφρόνων τὰ τρόπαια. Τοῦτους τοὺς τρόπους ἡ Εὐα ἐδίδασκε, καὶ ἡ ταύτης ἐπιτίμησις, καὶ τῆς παρακοῆς ἡ γέυσις. Ἀλλὰ τῶν σωφρόνων καὶ ἐνδόξων γυναικῶν μνημονεύσαντες ὀλίγον, καταπαύσομεν τὸν λόγον. Ἴδε μοι σώφρονα γυναῖκα τὴν Σαραφθίαν, τὴν τὸν προφῆτην Ἠλίαν θρέψασαν ἐν καιρῷ λιμοῦ. Ἴδε μοι τὴν Σωμαντίνην, ἥτις ἐφιλοξένεισε τὸν Ἐλισσαῖον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ἐφ' ᾧ καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς ἀνέστησεν. Ἴδε μοι τὴν Ἄνναν, τὴν τῆς στειρώσεως δεσμὰ διαλύσασαν, καὶ τέξασαν ἐν Σαμουήλ, καὶ διὰ προσευχῆς καὶ δεήσεως μῆτέρα ἀναδειχθεῖσαν. Ἴδε μοι τὴν Σάρραν καὶ τὴν Ρεδέκκαν, τὴν καθαρὰν καὶ ἀμίαντον αὐτῶν συνοίκησιν, ἣν ἐπεδείξαντο τοῖς πατριάρχαις. Ἴδε μοι τὴν Σωλάνναν, τὴν διὰ σωφροσύνης κατακρίναςαν θανάτῳ πρесоυτέρους ἀδίκους. Ταῦτα τὰς γυναῖκας ζηλώσατε, τῆς μὲν τὸ ἀμίαντον, τῆς δὲ τὴν προσευχὴν· ἄλλης τὸ φιλόξενον, ἑτέρας τῆς σωφροσύνης, ἄλλης τὸ θεάρεστον, ἵνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχητε· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῇ καὶ δόξᾳ, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^b Hic multa habet codex unus, quae nec in altero codice, nec apud Savil. leguntur. De caetero insanam perorationem, ut potuimus, vertimus.

Εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ.

Ἀποικίζει ὁ Θεὸς τὸν δίκαιον Ἀβραὰμ ἐκ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, καὶ πάντων τῶν ἰδίων, καὶ ἦν ἐπ' ἀλλοδαπῆς ἐγκαρτερῶν τοῖς δεινοῖς, τὴν τῆς ὑποσχέσεως περιμένον ἐλπίδα. Βάσανος προσάγεται πολλὴ τῷ πατριάρχῃ, δι' ἧς ἡ βεβαιότης ἢ πρὸς Θεὸν ἐδείχθη. Χρόνος διέβη πολὺς· ἡ νεότης ὡς ἀνθος λοιπὸν ἐμαραίνεται· τὸ γῆρας ἐπὶ θύραις. Ἡ φύσις τὸ ἴδιον πάσχουσα ἐνήρατο, πρὸς γῆρας καμπτωμένη. Ἀπεσθέσθη τὸ γῆρας ^a ἅμα τῇ ὁμοζυγίᾳ ἢ πρὸς παιδοποιίαν ἰσχύς τε καὶ δύναμις· τὸ σῶμα τῶν θατέρων ὑπέκυπτε τῇ φύσει, τῆς νεότητος αὐτοῖς προσπαναλωθείσης. Ἄλλ' ἡ πρὸς Θεὸν ἐλπίς ἐν αὐτοῖς ἀκμάζουσα οὐ μόνον ἀγήρωσ ἦν, ἀλλὰ καὶ ἀήτητος. Ὅθεν καὶ παρ' ἐλπίδα ἔτεκε τὸν Ἰσαὰκ, ὃς τὸ-

^a Hic misericordia legendum Savil. τῷ γῆρα. Paulo ante pro ἐνήρατο Boisius proponit ἐξενευροῦτο, vel ἐξενευρίετο.

πὸν ἐν ἅπασιν ἔφερε τοῦ δεσπότη. Οὐ φύσεως ἦν ἔργον συλλαβεῖν μήτραν νεκρᾶν, καὶ μαστοὺς ξηροῦς γάλα παρασχεῖν τῷ Ἰσαὰκ· οὐ φύσεως ἦν ἔργον ἀνευ ἀνδρὸς συλλαβεῖν τὴν παρθένον Μαρίαν, καὶ ἀνευ φορῶς τεκεῖν [553] τὸν Σιωτῆρα τῶν ὄλων. Τὴν Σάρραν ἐποίησε μητέρα ἐν τῷ γῆρα, καὶ Μαρίαν ἀνέδειξε μετὰ τόκον παρθένον. Ἄγγελος ἐν τῇ σκηπῇ εἶπε τῷ πατριάρχῃ, *Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἔσται ἐγὼ Σάρρα υἱός·* ἄγγελος ἐν Βηθλέεμ ἔφη πρὸς τὴν Μαρίαν· Ἰδοὺ τέξει υἱὸν ἢ κεχαριτωμένον. Ἐγέλασεν ἡ Σάρρα τὴν στειρωσιν βλέπουσα, τὴν νεκρωσιν ὄρωσα, τῷ λόγῳ ἀπιστοῦσα· Πῶς, φησὶν, ἔσται τοῦτο, ἐμοῦ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἀνεργῆτων δυναν πρὸς τὴν καρπογονίαν; Ἠπόρει καὶ Μαρία παρθενίαν ὄρωσα, καὶ ταύτης τὰς σφραγίδας ἀλύτους κατέχουσα. Πῶς γάρ, μοι ἔσται τοῦτο, ἀνδρῶ-

tum perpetravit. Quid autem Dalidas? nonne speciosissimum et fortissimum Samsonem per scortationem detondens ac vinciens, alienigenis tradidit et occidit? Ecce jam tres fide dignos testes in medium adduxi. An non illos ex Scriptura tantum protuli? Sed *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* (Math. 18. 16); ne longior sim. Quapropter nos Dominus Deus, ex errore, turpitudine et opprobrio hujusmodi reductos, temperanter degere curabit: vosque pura conscientia erga conjuges, liberos, servos et proximos, mitis hilaresque effecit, ut digni sitis qui regni cælorum consortes efficiamini. Verum quia tertium quoque ordinem, nempe viduarum, me repræsentaturum pollicitus sum, illum quoque paucis pro more verbis expediā. Viduam mulierem talem oportet esse secundum apostolum Paulum (4. Tim. 5. 10): filiorum altricem, sanctorum usibus communem operam dantem, hospitem ministerio vacantem, nec studiis cogitationum suarum sese ingentem. Ait enim: Induta post mortem viri vestimento viduitatis, compuncta, et seque apud omnes talibus exhibens moribus. Incomposita autem vidua immanis est fera, perque domos discurrens, indecora profert verba: Inops sum, et domo carens; divitiæ olim multæ mihi erant in agris, domibus, quadrupedibus et vestimentis, conjuxque meus artis sæcularis imperitus, hæc absumpsit; ampla mihi dos erat; dictis ille meis non obsequabatur; ejus vero consilia vel invita sequebar; nihil mihi reliquit. Sic quem viventem ulnis suis complectebatur, mortuum triumphat apud amicos et cognatos. Talis vidua circumspicit ut concubinum sibi clam asciscat, atque obtentu orandi curandæque familiæ, multorum fabula evadit: nefariaque perpetrans, conceptum utero fetum

clam retinet; nullas non movet machinas, ut abortum faciat, seu veneficio seu improbarum mulierum ministerio. Timorem omnia speculantur Dei in corde non habet: non erubescit peccatum, sed erubescit fructum ex se prodeuntem. Quot vidi heros nequissimarum hujusmodi mulierum servos? quot liberos filios cum timore et metu ipsis adstantes, eosque manus ad pectus ligatas habentes velint nolint, etiamsi illi cum aureo cingulo et serica veste ambularent? Audistis, o Christi amantes, narrationem? notis rei quam tractavimus hypothesin? Lascivarum insipientiumque mulierum tropæa enarravi. Hos Eva mores docuit: hinc ejus increpatio, et cibi vetiti degustatio. Postquam vero de frugi et honorabilibus mulieribus paucis egerimus, finem orandi faciemus. Vide mihi frugi mulierem Sarephthanam, quæ prophetam Heliam tempore famis aluit. Vide mihi Sunamitidem, quæ Elisæum hospitio recepit, ubi ille puerum ejus in vitam revocavit. Vide mihi Annam, quæ sterilitatis vinculum dissolvit, et Samuelem peperit, perque orationem et obsecrationem mater est effecta. Vide mihi Saram et Rebecam, puramque illam et intemeratam cohabitationem cum patriarchis. Vide mihi Susannam quæ per castitatem iniquos seniores morte damnavit. Hæc mulieres imitamini, illius scilicet puritatem, hujus orationem; hujus hospitalitatem, illius castitatem, illiusque Deo placendi studium, ut regnum cælorum consequamini: quod nos omnes consequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri honor et gloria, cum sancto et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæculi sæculorum. Amen.

MONITUM

AD SERMONEM SEQUENTEM.

Hoc otiosi hominis opuseulum ut spurium edidit Savilius, inter alia multa quæ Chrysostomi nomine

variis temporibus emissa sunt. Nos Latine interpretati, argumenti ratione habita, suo ordine ponimus.

IN ABRAHAM ET ISAAC.

Justum Abrahamum Deus transfert a cognatis suis, et ab omnibus qui ad ipsum pertinebant, eratque in aliena terra in æruinis perseverans, spem promissionis expectans. Multæ probationes patriarchæ admoventur, quæ ejus secundum Deum firmitas ostenderetur. Multum transactum est tempus: juvenus quasi flos demum marcescebat: senectus in janua. Natura, ut ipsi proprium est, declinabat ad senium vergens. Ob senectutem in illo et in uxore exstincta erat vis et facultas procreandi liberos: amorum corpus naturæ cedebat, juventute in illis jam ante consumpta. At spes in Deum in illis vigeat, nec modo non senescebat, sed etiam invicta erat. Unde etiam præter spem Isaacum genuit, qui in omnibus typum gerebat Domini. Non naturæ opus erat, quod vulva emortua conciperet, et mammæ aridæ lac præberent Isaaco: non naturæ opus erat sine viro concipere virginem Mariam, et sine corruptione parere Servatorem universorum. Saram matrem fecit in senectute, et Mariam ostendit post partum Virginem. Angelus in tabernaculo dixit patriarchæ: *Hoc tempore erit Saræ filius* (Gen. 18. 10); angelus in Bethlehem Mariæ dixit: Ecce pariet filium gratia plena. Risit Sara sterilitatem respiciens, emortuam vulvam cernens, verbo non credens: Quomodo, inquit, hoc erit, me et Abrahamo inutilibus effectis ad prolem emittendam? Dubitabat et Maria virginitatem respiciens, cujus signacula infracta servabat: Quo-

modo enim mihi hoc erit, quæ virum non cognovi (Luc. 1. 34)? Promissio quippe contra naturam est; sed qui præter spem Saræ dedit Isaacum, ipse ex Virgine secundum carnem natus est. Læti erant Sara et Abraham, nato Isaaco, quemadmodum dixerat Deus: læti erant Maria et Joseph, nato Jesu, quemadmodum dixerat Gabriel. Largiter manabant lactis fontes ex vetula in os Isaaci; largiter fluebant ubera Virginis lac emittentia in eum qui terminos omnes alit. Quis dixisset Abrahamo lactaturam Saram filium in senectute? clamabat sterilis: Quis hominibus dixerit, me virginem enixam lac præbere? dicebat Maria. Non propter Isaacum risit Sara, sed propter eum qui ex Maria natus est: ac sicut Joannes exsiliendo, sic Sara ridendo gaudium indicavit. Crevit puer, ac secundum adolescentium ætatem floruit. Lætus erat: speciosus, animi virtutes simulque corporis formam: quotidie adaugens, suavis erat parentibus. Quotquot filios habetis, hunc imitamini. Quantum lætatur pater filium videns ludentem? quantum gaudet pater videns filium juveniliter agentem? et quantum gaudet videns proficientem, aut circa disciplinas studiosum? Sed quando hæc videns Abraham lactatus est, tentatio et ærumna ipsi gravis offertur, ut manifestum fieret a quo magis detineretur, an a naturæ affectu, an ab amore Dei. Hujus tentationis immunitatem dum recenseo, fratres, horreo et tremo. Deus enim rursus oraculum immittit Abrahamo, atque

ipsum ex nomine vocat dicens: *Accipe unigenitum tuum Isaac, quem diligis, et offer illum in sacrificium per te ipsum, in uno montium, quem ego tibi dicam (Gen. 22. 2).* Cum autem dixit ei, Abraham, Abraham (*Ibid. v. 1*), alacriter audivit, præstantiorem expectans gratiæ accessionem. Omnino sperans aut nuptias facturum, aut thalamum se paraturum esse, ut benedictio circa futurum semen multamque prolem impleretur, quemadmodum promiserat. Sed additamentum sermonis ediscamus: *Accipe primogenitum dilectum tuum.* Viden' sermonis stimulos? quomodo patrem pungit, et flammam naturæ succendit? quomodo excitat amorem patris erga filium, unigenitum simul vocans et dilectum, ut per hujusmodi vocabula amor erga illum fervens probaret animum? *Et offer illum in holocaustum mihi super unum montium, quem monstraverō tibi.* Quid ergo patimini hæc audientes? quomodo non caligine replerini dum hæc narrantur, quotquot patres estis et naturæ erga filios amorem clare edocti estis? Nostis enim, nostis quomodo patris aures excipiant cædem unigeniti filii. Quis non obstupisset ad talem vocem? quis non statim faciem avertisset? quis non ad tale præceptum mori maluisset, quam sermonem excipere? aut quis non disceptavisset adversus eum, naturam sibi causæ patronam sic evocans: Cur hæc præcepisti, Domine? cur stupendam illam emisisti vocem? Ideone me patrem facere voluisti, ut filii interfectorem statim efficeres? ideone tam dulce donum degustare me voluisti, ut me toti mundo fabulam ostenderes? propriis manibus filium jugulabo? foedatane proprio sanguine dextera filii interfectori efficiat? Hæccine præcipis, et talibus gaudes sacrificiis? jubes interficere dilectissimum filium, a quo me sperabam cum Sara sepulturæ mandandum esse? talemne ipsi, dic mihi, thalamum parabo? tale nuptiis gaudium procurabo? accendam ipsi non facem nuptialem, non lucem gaudii, sed ignem funebrem? num coronabo? an lectum nuptialem ponam? an choreas ad eam rem evocabo? an pater ero, ut dixisti, gentium, qui ne uno quidem filio sum dignatus? At nihil eorum ob-sistendo dixit vir justus: sed obtemperans, igne ferventior accendit caritatem, acutiorem gladio exhibuit amorem: illo enim succidit vincula naturæ, naturalis affectus sarcinam relinquens et abiciens; se ipsum alacriter obtulit, et filii occidendi mandatum suscepit. Neque uxori quidpiam ea de re dixit, neque rem ipsi communicavit; idque admodum prudenter, putans mulierem ad id negotii nec sat firmam, nec sat utilem ad consilium dandum fore. Neque enim utile fuit, imo nocuit Adæ consilium Evæ. Ne igitur quidpiam muliebri pateretur Sara, neve, utpote mater, ferventiam suam sincerumque erga Deum amorem frangeret, rem ipsi latere curavit. Quibus enim lamentis non usa esset Sara tum erga filium, tum erga patrem? quid non factura erat videns filium suum ad necem violentè abduci? quomodo non ipsum ulnis complexa ad se illum atraxisset? quibus alloquuta esset verbis Abrahamum, et lamentabili voce clamasset? Parce, parce naturæ, parce filio, Abraham, parce. Ne sis hominum generi fabula. Unigenitus est partus, ipse primus est, primus et ultimus quem pariturius Isaac: ne reseces uvam illam unam, quam tulimus, quando demum nulla in monte vitis amplius est: ne falce decerpas spicam unam, quam tulimus, quæ ex nobis prodiit, cum senio pene emortui essemus: ne conteras baculum, quo fulcimur: ne frangas virgam nostram in qua requiescimus: ne exceces oculum quem ambo possidemus, ne tollas memoriale nostrum ex orbe: ne agnum quem habemus mactes ut ovem: ne tollas gaudium nostrum, nec nos luctu repleas. Quem in mensa post hunc videbimus? quis nominabit matrem? quis senectuti serviet? quis circumornabit mortuos? quis in sepulcro corpus deponet? quis orborum monumentum postea servabit? Vides speciem et formam adolescentis, florem juvenutis, quem si in inimico videres, misericordia pror-

sus movereris, hæccine mihi diuturnæ precationis fructus datur? Hæccine successionis ramus relinquitur? hæc reliquiæ generis? hæccine senectutis baculus? Hæccine sola spes quibus non alia spes superest? Si gladium in dilectissimi jugulum impulsurus es, me priorem confodias: maximam mihi tribues gratiam: communis sit tumulus, commune sepulcrum, communis pulvis amborum corpora operiat: communis mors sit sterilis, et prolis illius: communis cippus amborum calamitatem enarret. Ne videat Saræ oculus Abrahamum filii interfectorem, neque Isaacum manu patris mactatum. Hæc et similia fecisset Sara, si dilectissimum mactatum iri scivisset. Ideo nihil horum Abraham ipsi nuntiavit, ne peragendi operis obex foret. Imposuit filio fasciculos lignorum, quia Servator crucem portavit. Perrecturum Isaacum ad cædem, sequebantur asinus et pueri; et perrecturus Christus ad passionem, pullum asinæ percussit, significans gentium vocationem: sequebantur autem eum discipuli, præmia certaminis tenentes, et Hosanna clamantes. Gestans Isaac ligna ascendebat in montem, ut ceu agnus innocens ibi immolaretur; gestans quoque Servator crucem exibat, ut in Calvaria quasi agnus pro nobis immolaretur. Gladium cernens, cogita lanceam; aram considerans, cogita Calvariam; cæsa ligna videns, cogita crucem; ignem videns, amorem tecum reputa. Respice arietem hærentem duobus cornibus arbusto, quod vocabatur Sabec; vide mihi et Christum, agnum Dei, duabus in cruce manibus dententum. Lignum illud Sabec, remissionem interpretamur; senis enim filium remisit et redemit a mactatione, crucem præsignificans, quæ mundo peccata remisit, vitamque præbuit. Aries in ligno Sabec pendens Isaacum solum mystice liberavit; Agnus vero Dei suspensus in cruce, servavit mundum ex morte et inferno. Avulsus est Isaac a filiis suis¹, venturus in montem ad mortem stubeundam; avulsus est Christus a discipulis suis, venturus ad necem pro nobis tolerandam. Reliquit pueros suos justus Abraham, ne quis ex ipsis impedimentum sacrificio afferret, et secum assumpto Isaac, solus solum adducit, ignem, gladium et ligna simul ferens. Sed quid Isaac? Dulcissima voce compellat et ait: Dic, pater, *Ecce ignem et ligna, ubi est ovis ad holocaustum (Gen. 22. 7)?* Kursus vox pueri patris viscera exagitat; iterum alia tentatio terribilis invasit eum; iterum alius cruciatus justum occupavit, non minor nec levior priore. Et quomodo non in lacrymas prorupit Abraham, qui non ultra sperabat se patrem vocatum iri? Nihil luctuosum, nihil miserabile dixit; sed imperterritio animo et inflexibili mente suavissimum filii vocem excepit, ipsique respondit, ac sic eum affatur: *Deus providebit, filii, ovem ad sacrificium (Ibid. v. 8).* Id ait Abraham sive filio addens fiduciam, sive id quod futurum erat prædicens. Ubi autem ad locum sibi mandatam pervenit, aram construit, et altare parat, gladium adornat, paterque filio ignem et ligna admoveat. Aggreditur postea filium pater, nihilque obicis natura affert. Sese Isaac patri obtulit, ut pro lubito suo secum ageret. Quem primum mirabor, aut de quo stupore percellar? quomodo laudum coronam nectam? an eum qui ex amore et affectu erga Deum manus immittit in dilectissimum, an eum qui usque ad mortem patri obsequitur, et cælestem mactationem ab eo accipit? Ille enim sese supra naturam extulit, Dei præceptum naturæ antefereus; hic vero usque ad mortem patri obedivit, morte deterius esse existimans si dolorem inferret patri. Hinc Abraham filium vinctum arripiens, non obtorpuisset manu, non mento excessit. Quoties vidi hujusce pueri imagines, nunquam potui temperare a lacrymis, arte mihi ob oculos ponente hujus historiae claram representationem. Prope altare jacebat Isaac, ante patrem in genua pronus, manibus a tergo reductis, Abrahamo pone genu-

¹ Pro, filiis suis, quod absurdum est, fortasse legendum, servis suis.

μη γνωσκούση; Ξένη γάρ τῆς φύσεως ἔστιν ἡ ὑπόσχεσις· ἀλλ' ὁ δούς παρ' ἐλπίδα τῆ Σάρρα τὸν Ἰσαὰκ, αὐτὸς ἐκ τῆς παρθένου ἐτέχθη κατὰ σάρκα. Ἐμπεριχαραεῖς ἦσαν ἡ Σάρρα καὶ Ὁ Αβραάμ, τεχθέντος τοῦ Ἰσαὰκ, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός· ἔμπεριχαραεῖς ἦσαν Μαρία καὶ Ἰωσήφ, τεχθέντος τοῦ Ἰησοῦ, καθὼς εἶπε Γαβριὴλ. Δαφιλῶς ἐπέβησαν ἀπὸ γάλακτος πηγαι ἐκ τῆς παρ' ἡλικίαν ἐν στόματι Ἰσαὰκ· δαφιλῶς τῆς παρθένου οἱ μαστοὶ ἐπήγαζον γάλα τῶ τὰ πέτρα πάντα διατρέφοντι. Τίς εἶποι τῷ Αβραάμ, ὅτι θηλάζει Σάρρα υἱὸν ἐν τῷ γῆρει; ἰδὼσεν ἡ στείρα· τίς εἶποι τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι παρθένος εἰμι, καὶ τεκούσα θηλάζω; ἔλεγεν ἡ Μαρία. Οὐ δὲ τὸν Ἰσαὰκ ἐγάλασεν ἡ Σάρρα, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐκ τῆς Μαρίας τικτόμενον· καὶ ὡσπερ Ἰωάννης διὰ τοῦ σκιτηζήματος, καὶ γελάσασα ἡ Σάρρα τὴν χαρὰν ἐμήνυσεν. Ἠδρόνθη τὸ παιδίον, καὶ τὴν τῶν μεираκιῶν ἡλικίαν ἀνήθησαν. Φαιδρὸς ἦν καὶ ὠραῖος; τὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς τῆ κάλλει τοῦ σώματος συναύξων ἐφ' ἐκάστης, ἥδως ἦν τοῖς γονεῦσιν. Ὅσοι παῖδας ἔχετε, τοῦτον ἐκμημήσασθε. Πῶς ἴδεται ὁ πατήρ ὁρῶν παῖδα νεάζοντα; πῶς δὲ χάρει καθορῶν προκόπτοντα τὸν παῖδα, ἡ σπουδαίως ἔχοντα περὶ τὰ μαθήματα; Ἀλλ' ὅτε ταῦτα βλέπων Ἐγαίρην ὁ Αβραάμ, πειρασμὸς καὶ βάσανος αὐτῷ βαρῦς προσήχθη, ἵνα δηλὸς γένηται, τίνι πλείον ἐμῆ, τῆ τῆς φύσεως· ῥοπή, ἡ τῷ πρὸς Θεὸν πόθῳ. Τὸ ἀπότομον ταύτης τῆς ῥοπῆς, ἀγαπητοί, ἐγὼ διηγούμενος, φρίττω καὶ ἐκπλήττομαι. Χρηματίζει γὰρ πάλιν ὁ Θεὸς τῷ Αβραάμ, καὶ προσκαλεῖται αὐτὸν ἐξ ὀνόματος, λέγων· Ἄδθε τὸν μονογενῆ υἱόν σου Ἰσαὰκ, ὅνπερ σὺ ἠγάπησας, καὶ ἀνέτειχε αὐτὸν ἡσυχίαν διὰ σου τοῦ ἐφ' ἐν τῶν ὀρέων, ὡς ἂν σοι ἐγὼ εἰπω. Ὅτε δὲ εἶπεν αὐτῷ τῷ Αβραάμ, Αβραάμ, προθύμως ὑπήκουσε, χρηστοτέραν προσδοκῶν προσθήκην τῆς χάριτος, πάντως ἐκδεχόμενος ἡ γάμον συναρμόσαι, ἡ πῆξαι θάλαμον, ἵνα εἰς πέρας· ἐλθῆ ἡ ἐπὶ τοῦ σπέρματος εὐλογία καὶ πληθὺς, καθὼς ἐπηγγελάτο. Ἰσαὰκ καταμάθωμεν τὴν προσθήκην τοῦ λόγου. Ἄδθε τὸν μονογενῆ τὸν ἀγαπητὸν τὸν σὸν. Ὅρας κέντρα τοῦ λόγου; πῶς κεντᾷ τὸν πατέρα, καὶ πῶς ἀναβρίπτει τῆς φύσεως τὴν φλόγα; πῶς ἔγειρει τὸ φίλτρον τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν παῖδα, μονογενῆ προσεπιπῶν ἅμα καὶ ἀγαπητὸν, ἵνα διὰ τοιούτων ὀνομάτων τὸ φίλτρον πρὸς αὐτὸν ἀναξέσων δοκιμάσῃ τὴν γνώμην; Καὶ ἀνέτειχε αὐτὸν εἰς ὀλοκαύτωσίν μοι ἐφ' ἐν τῶν ὀρέων, ὡς ἂν σοι ἐγὼ δεῖξω. Ἄρα τί πεπὸνθαι ταῦτα ἀκροχοτες; πῶς οὐκ ἐιγγιζάσται ἐν τῷ διηγήματι, ὅσοι πατέρες ἐστὲ, καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως στοργὴν πρὸς τοὺς υἱοὺς σαφῶς ἐδίδαχθητε; Οἴδατε γάρ, οἴδατε τὸ, πῶς πατὴρ ἀκού ὑποδέχεται σφαγὴν μονογενοῦς υἱοῦ. Τίς οὐκ ἂν ἐξέπληζεν πρὸς τὴν τοιαύτην φωνήν; τίς δὲ οὐκ ἂν ἀπέστρεψεν εὐθέως τὸ πρόσωπον, τίς οὐκ ἂν ἐλάτο εὐθύς τῷ προστάγματι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸν λόγον δεξασθαι; ἢ τίς πρὸς αὐτὸν οὐκ ἂν ἐδικαιολογήθη, τὴν φύσιν συνήγορον οὕτω προσητησάμενος· Τί ταῦτα προσέταξας γενέσθαι, ὦ Δέσποτα; τί δὲ ἀλλόκοτον ταύτην ἀφήκας φωνήν; Διὰ τοῦτο πατέρα ἠθέλησας ποιῆσαι, ἵνα παιδοκτόνον ἀθρόον ἀπεργάσῃ; διὰ τοῦτο ἔγευσας τῆς γλυκείας δωρεᾶς, ἵνα μὴδὸν με παντὶ τῷ κόσμῳ ἀναδείξῃς; Ταῖς χερσὶ ταῖς ἐμμαντοῦ κατασφάζω τὸν παῖδα; καὶ συγγενεῖα αἱματομολύνα; τὴν δεξιάν, παιδοκτόνος γένωμα; Ὡς ταῦτα κελεύεις, καὶ οὕτως ἐπιτέρηται ταῖς τοιαύταις θυσίαις; προστάτεις ἀποκτείνει τὸν φίλιον υἱόν, ὑφ' οὗ προσεδόκησα σὺν Σάρρᾳ ταφῆσασθαι; τοιοῦτον αὐτῷ [554] πῆξαι τὸν θάλαμον, εἰπέ μοι; τοιαύτην εὐφροσύνην γάμου παρασκευάσω; ἀνάψαι τε ἐπ' αὐτῷ οὐ λαμπάδα νυμφῶνος, οὐ φῶτα χαρμοσύνης, ἀλλὰ πῦρ ἐντάρτριον; ἄρα στεφανώσωμαι; ἄρα παστὴν πῆξομαι; ἄρα χοροστασίας ἐπὶ τούτοις στήσομαι; ἄρα πατήρ ἔσομαι, ὡσπερ εἶπας, τῶν ἐθνῶν, ὁ μὴ ἀξιούμενος μηδὲ τὸν ἐνός παιδός; Ἀλλ' οὐδὲν τῶν τοιούτων ἀντεῖπεν ὁ δίκαιος· ὑπήκοος δὲ γεγονὼς, σφοδρότερον τοῦ πυρὸς ἀνήψε τὴν ἀγάπην. ὀξύτερον τοῦ ζέφους ἐποίησε τὸν πόθον· ἐν αὐτῷ γάρ εἶπε τοὺς δεσμοῦς τῆς φύσεως, καθάπερ τι γυνώσκων τὸ ἄχθος τῆς συμπαιθούς διαθέσεως λιπῶν καὶ ἀποδυσάμενος· ὄλον ἑαυτὸν προθύμως ἐκδέδευκε, καὶ τοῦ προστάγματος ἦν, κατασφάζει τὸν υἱόν. Ἀλλ' οὐδὲ τῆ γαμετῆ περὶ τούτου τι εἶπεν, οὐκ ἀνεκοινώσατο, σφῶδρα χρησίμως ποιῶν· ἀναξείπιστον γὰρ καὶ ἀσυμφωρον αὐτῷ εἰς συμβουλήν τὸ θῆλυ διαλογισάμενος. Οὐδὲ γὰρ συνήνεγκεν, ἀλλὰ καὶ κατέβλαψε τὸν Ἀδὰμ δεξάμενον τὴν συμβουλήν τῆς Εὐζας. Ἦν οὖν μὴ τι πάθη γυναικῶδες ἡ Σάρρα, μήτε,

οἶον μητέρα εἰκὸς, ὀδυρομένη, τὸ σφοδρὸν καὶ ἀκραφνὲς τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἐπικύλησεν ἐν αὐτῷ, ἔσπευσε λαθεῖν αὐτήν. Ποία γὰρ θρηνηθῆσα οὐκ ἐχρήσατο Σάρρα; ἢ πρὸς αὐτὸν τὸν παῖδα, ἢ τὸν τούτου πατέρα; τί δὲ οὐκ εἶχε δρᾶσαι, τὸν ἑαυτῆς υἱὸν βλέπουσα πρὸς τὴν σφαγὴν βιαίως ἐλκόμενος; πῶς οὐ περιχρῦθεισα, ταῖς ἑαυτῆς ἀγκάλαις σφοδρῶς περιπλακείσα, ἀνθεῖλκε πρὸς ἑαυτήν; οἷοι; δ' ἂν ἐχρήσατο λόγιος πρὸς τὸν Αβραάμ, καὶ ὀλοφυρομένη γοερὸν ἀνέκραγε; Φεῖσαι! φεῖσαι τῆς φύσεως παιδός, ὡ Αβραάμ, φεῖσαι. Μὴ γένη τῷ βίῳ πονηρὸν διήγημα. Μονογενὴς μοι ὁ τόκος, οὕτως μοι πρῶτος ὑπάρχει, αὐτὸς πρῶτος καὶ ὑστερος ἐν ὄδῳ τὸν Ἰσαὰκ· ἡ τέμνη τὴν ἑνα βότρυον, ἐν ἐκαρπυφορῆσαμεν, ὅτε λοιπὸν ἐκ τοῦ ὄρου ἐξάμπελοι γεγόναμεν· μὴ θεολογῆς ἑνα στάχυν, ἐν ἐκαρπυφορῆσαμεν ἀποτομίας δρεπάνη, τὸν ἐξ ἡμῶν βλαστήσαντα τῆς ἀφ' ἡμῶν νεκρώσεως. Μὴ συντριβὴ βακτηρίαν, ἐφ' ἧς στηριζόμεθα· μὴ κλάσσης ἡμῶν τὴν ῥάβδον, ἐφ' ἧς ἀναπαύομεθα· μὴ τυφλώσης τὸν ὀφθαλμόν, ἐν οἷ δὲ οὐ κεκτῆμεθα· μὴ ἄρης τὸ μνημόσυον ἡμῶν ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανόν· μὴ τὸν ἄρνα, ἐν ἔχημεν, κατασφάζῃ; ὡς πρόβατον· μὴ ἀλγος τὴν χαρὰν ἡμῶν, καὶ πληρώσης ἡμᾶς θρήνον. Τίνα ἐπὶ τῆς τραπέζης μετὰ τούτον ὀδόμεθα; τίς δνομάσει μητέρα; τίς θεραπεύσει τὸ γῆρας; τίς περιστελεῖ θανόντας; τίς τάφω χῶσει τὸ σῶμα; τίς σώσει μνημόσυον τῶν ἀπέκτανυ λοιπόν; Ὅρας τὸ κάλλος τοῦ νεοῦ, τὸ ἄθος τῆς νεότητος, ὅπερ καὶ ἐν ἐχθρῷ βλέπων, πάντως ἂν κατηλέησας. Οὕτως μοι τῆς μακρᾶς· εὐχῆς ὁ καρπὸς ἀποδόεται· οὕτος τῆ; διαδοχῆς ὁ κλάδος ὑπολέλειπται; οὕτος τοῦ γένους λείψανον· οὕτος γήρους βακτηρία· οὕτος· μόνος ἔλιπς ἐστὶ τῆς ἀνεπιστίας ἡμῶν. Εἰ μέλλεις ὠθεῖν τὸ ζῆφος εἰς τὴν λαίμην τοῦ φιλάτου, ἐμὲ πρῶτον ἀπόκτεινον· μεγίστην μοι χάριν δίδως· κοινὸν γενέσθω τὸ χῶμα, καὶ τὸ μνημεῖον ἅμα κοινόν· κοινῆ κόνις καλυψάτω τῶν ἀμφοτέρων τὸ σῶμα· κοινὸς θάνατος γενέσθω τῆς στείρας καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς· κοινῆ στήλη διηγεσθω τὰ πάθη τῶν ἀμφοτέρων. Μὴ ἴδῃ Σάρρας ὀφθαλμὸς τὴν Αβραάμ παιδοκτόνον, μηδὲ παιδοκτονούμενον χερσὶ πατρὸς τὸν Ἰσαὰκ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐποίησεν ἂν ἡ Σάρρα, εἰ ἔγνω τὴν φίλιον μέλλοντα σφραγιάζεσθαι. Διὰ τοῦτο ὁ Αβραάμ οὐδὲν τούτων εἶπεν αὐτῇ, ἵνα μὴ ἐμποδίστῃ τοῦ ἂν ἔγνωσιν. Ἐπέθηκε τῷ παιδί ταῖς σχιδάκας τῶν ξύλων, ἐπειδὴ καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν σταυρὸν ἐβάσταξε. Μέλλοντος τοῦ Ἰσαὰκ ἔργεσθαι πρὸς τὴν σφαγὴν, ἠκολούθει ὁ ἄνος καὶ οἱ παῖδες οἱ τούτου· καὶ μέλλοντος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸ πάθος ἔργεσθαι, ἐπέθηκε ἐπὶ πῶλον, δηλῶν τῶν ἐθνῶν τὴν κλησιν· ἠκολούθουν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὰ βραβεῖα κρατούντες, καὶ ἰστανὰ κράζοντες. Βαστάζων ὁ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα, ἀνήρχετο εἰς τὸ βρος τυθῆναι ὡς ἀρνίον ἀκακον· βαστάζων καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν σταυρὸν ἐξήρχετο, ἐν Κρανίῳ τυθῆναι ὡς ἀμνὸς ὑπὲρ ἡμῶν. Τὴν μάχαιραν θεωρῶν ἐνόησε μοι τὴν λόγην· τὴν βωμῶν κατανοῶν, σκόπει μοι τὸ Κρανίον· καὶ ταῖς σχιδάκας βλέπων, κατανοῖ τὸν σταυρὸν· καὶ τὸ πῦρ θεωρῆσας, [555] λογιζέται μοι τὸν πόθον. Βλέπε καὶ τὸ πρόβατον ἐκ τῶν δύο κεράτων κρατούμενον ἐν φυτῷ τῷ λεγομένῳ Σαβέχ· βλέπε μοι καὶ τὸν Χριστόν, τὸν ἀμνὸν τὸν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ δύο γερῶν κρατούμενον ἐν σταυρῷ. Τὸ φυτὸν τὸ τοῦ Σαβέχ ἄφεςιν ἐρμηνεύει· ἀφήκε γὰρ τῆς σφαγῆς τὸν παῖδα τοῦ γέροντος; τὴν σταυρὸν προσημῶν τὸν ἀφέντα τῷ κόσμῳ τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ, καὶ ζῶντα παρασχόντα. Ὁ κριὸς ἐν τῷ φυτῷ κρεμάμενος τοῦ Σαβέχ μυστικῶς τὴν Ἰσαὰκ μόνον ἐλυτρώσατο· ὁ δὲ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ κρεμασθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ, ἐβρώσατο τὸν κόσμον ἐκ θανάτου καὶ ἄδου. Ἀπεσπᾶσθη Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτοῦ, μέλλων ἐπὶ τὸ βρος ἔργεσθαι εἰς θάνατον· ἀπεσπᾶσθη καὶ Χριστὸς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, μέλλων ἐπὶ τὴν σφαγὴν ἔργεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν. Κατέλειπε τοὺς πατέρας ὁ δίκαιος· Αβραάμ, ἵνα μὴ τις παρ' αὐτῶν ἔσται ἀνδροποδισμὸς πρὸς τὴν ἱερουργίαν, καὶ λαθῶν τὸν Ἰσαὰκ, μόνος μόνον ἀνάγει, πῦρ, μάχαιραν, καὶ ξύλα συνεπιφερόμενος. Ἀλλ' τί ὁ Ἰσαὰκ; Ἦν γλυκυτάτη φωνῆ προσκαλεῖται καὶ λέγει·

• Putat Savilius legendum ἀπὸ τῆς ἡμῶν νεκρώσεως. Ego certe libentius credam hæc contra grammaticam errata ipsius esse scriptoris.
 b Sav. Is. τῷ.
 c Savil. conjicit ἡ ἔμποδος. Quod latine expressit Monf. Paulo ante pro ἀπὸ τῶν τέκνων, fortasse legendum ἀπὸ τῶν παίδων.

Εἰπέ, φησίν, ὦ πάτερ, Ἰδοὺ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα, καὶ οὗ ἔστι τὸ πρόβατον ἐν εἰς δλοκάρπωσιν; Πάλιν φωνῆ τοῦ παιδὸς δριμύσσει σπλάγγνα πατρός· πάλιν ἄλλος πειρασμὸς ἔσται αὐτὸν φοβερός· πάλιν ἄλλη βάσανος συνέσσει τὸν δίκαιον οὐκ ἐλάττων τῆς πρώτης, οὐδὲ φιλανθρωποτέρα. Καὶ πῶς ἂν οὐ κατεπλάγη δάκρυσιν ὁ Ἀβραάμ, μηκέτι προσδοκῆσας λοιπὸν πατὴρ ἀκούσαι; Οὐ λέγει τι γοερόν, οὐ θρηνηδὲς φθέγγεται· ἀλλ' ἀτρεμεῖ τῆ ψυχῇ καὶ ἀκλινεῖ λογισμῷ ἐδέξατο τὴν φωνὴν τοῦ παιδὸς τὴν ἡδίστην, καὶ ἀνταποκρίνεται, καὶ λόγους μεταδιδοί· Ὁ Θεὸς δύεται, τέκνον, πρόβατον εἰς θυσίαν. Εἶτε παραβαρβύων τὸν παῖδα τοῦτο ἔφη, εἶτε καὶ προφητεύων τὸ μέλλον ὁ Ἀβραάμ. Ἐν δὲ τῷ φθάσαι σπουδῇ τὸν προσταχθέντα τόπον, οικοδομεῖ τὸν βωμόν, τὸ θυσιαστήριον ἐτοιμάζει, μάχαιραν εὐτρεπίζει, καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα ὁ πατὴρ παρατίθει τῷ παιδί. Ἄπτεται μετὰ τούτου τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ, καὶ οὐδὲν ἀντιπράττει ἢ φύσις πρὸς κώλυμα. Ἐξέδωκεν ἑαυτὸν ὁ Ἰσαὰκ τῷ πατρὶ, ἵνα χρησθῆται αὐτῷ καθ' ὃν τρόπον βούληται. Τίνα πρῶτον θαυμάσω, ἢ τίνα καταπλαγῶ; ποῖον τρόπον στέφανον πλέξω τῶν ἐγκωμίων; τὸν ἐπὶ τὸν φίλον χειρὰς ἐπιβαλόντα διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην καὶ εὐνοίαν, ἢ τὸν μέχρι θανάτου πατρὶ ὑπακούσαντα, καὶ οὐράνιον σφαγὴν παρ' αὐτοῦ δεχόμενον; Ὁ μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὑπερῆρξεν ἑαυτὸν, τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολήν τῆς φύσεως προτιμῶν· ὁ δὲ μέχρι θανάτου ὑπήκουσε τῷ πατρὶ, χειρὸν θανάτου εἰδὼς τὸ λυτῆσαι πατέρα. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀβραάμ λαβὼν δέσμιον παῖδα, οὐ ναρκεῖ τὴν χειρὰ, οὐκ ἐξίσταται τὸν νοῦν. Ὅσακις ἴδω τούτου τοῦ παιδὸς τὰς εἰκόνας, οὐδέποτε ἰσχυσα ἀδακρυτὴ παρελθεῖν, ἐνεργοῦς μοι τῆς τέχνης ὑπ' ὅψιν ἀγαγούσης τῆ ἱστορίας ταύτης σαφῆ κατανόησιν. Ἰλλοῖον πρόκειται τοῦ θυσιαστηρίου ὁ Ἰσαὰκ, τῷ πατρὶ ἐπὶ γόνυ ὀκλάσας, περιηγμένας τε ἔχων εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας, κατόπιν τοῦ Ἀβραάμ τὴν ἀγκύλην πατούστος. Εἶτα τῇ μιᾷ χειρὶ τὴν κόμην πρὸς ἑαυτὸν τοῦ παιδὸς ἀνακλάσας, ἐπικύπτει πρὸς αὐτὸν, καὶ βλέπει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰσαὰκ πρὸς αὐτὸν ἐλευσίνως βλέποντα, καὶ τὴν πληγὴν μένοντα^α· καθωπλισμένην ἔχων τῷ ξίφει τὴν δεξιὰν κατευθύνει τὴν σφαγὴν, ἄπτεται τοῦ σώματος· ἤδη πρὸς φάρυγγι ἢ ἀκμῇ τοῦ ξίφους· ἦν ὠθήσαι τὴν μάχαιραν κατὰ τῶν σπλάγγνων αὐτοῦ, καὶ τότε δὴ ὁ Θεὸς ἢ φωνῇ ἐγένετο, τὴν ὀργὴν ἐπέχουσα, καὶ τὸ ἔργον κωλύουσα· Ἀβραάμ γὰρ, Ἀβραάμ, μὴ ἐπιθάλης, φησὶ, τὴν χειρὰ τῷ Ἰσαὰκ, μηδέ τι κακὸν πρέξῃς εἰς τὸν σὸν υἱόν. Νῦν γὰρ ἔγνωρ ἀληθῶς, ὅτι φοδῆ τὸν

^α Bolsins proponit ἐναργῶς μοι τ. τ. ὁ. δ. ἀλ. τῆς ἱστορίας ταύτης σ. x.

^β Congruenter diceretur βλέποντος... μένοντος.

Θεὸν, καὶ οὐκ ἐξείσω δι' ἐμὲ τοῦ σοῦ ἀγαπητοῦ. Ἰδοὺ κρὶς δέδεται ἐν τῷ φυτῷ τοῦ Σαβέκ· λάβε καὶ ἀνένεγκε αὐτὸν ἀντὶ τοῦ Ἰσαὰκ, φησίν, ὅπως πληροφρηθῆς ὅτι προσεδεξάμην ἐγὼ τὴν θυσίαν, τὴν θερμὴν προάρισιν. Ἐθαύμασαν ἄγγελοι, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι, κυριότητες, καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαί· ἐξέστησαν οὐρανοὶ, ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρων χοροίαι ἐπὶ [556] τῷ παραδόξῳ θεάματι· ὁ δὲ Θεὸς ἠρέσθη μόνῃ τῇ προαρίσει τοῦ πιστοτάτου ὄντως καὶ ὅσιου Ἀβραάμ, καὶ ἔφησε πρὸς αὐτόν· *Εὐλογῶν εὐλογήσω, καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ἐπὶ τῆς γῆς ὡς τὰ ἄστερα τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ὑπήκουσας τῆς φωνῆς μου προθύμως, καὶ ἔσπευσας πληρῶσαι τὸ προσταγματὸν ἐμὸν. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς πρόβατον ἐκ τῆς πέτρας ἀντὶ τοῦ παιδαρίου τελέσαι τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἤθελε Θεὸς ἐπὶ νεκρᾷ θυσίᾳ διὰ κνίσεως καὶ καπνοῦ προσγομένη αὐτῷ, ἀλλὰ θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν, εὐάριστον, τὴν λογικὴν λατρείαν ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν, καθὼς ὁ Ἀπόστολος παραίει πᾶσι, σαφῶς ἐπιστάμενος τοῦτο εὐάριστον Θεῷ. Οὐ γὰρ θέλων ὁ Θεὸς παιδοκτόνον ποιῆσαι τὸν Ἀβραάμ, ἔλεγεν ἀνεγκεῖν τὸν υἱόν, ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ πᾶσι τοῖς τὸν κόσμον οἰκούσιν, ὅτι σφόδρα ἡγάπα τὸν Θεὸν ὁ Ἀβραάμ, ὅτι οὐκ ἐφείσατο δι' αὐτὸν τοῦ Ἰσαὰκ, καίτοι μονογενὲς ἔχων τὸ παιδάριον. Διὰ καὶ μυστήριον ὑπέδειξεν ὁ Θεὸς ὡς φίλῳ τῷ Ἀβραάμ μέγα καὶ παράδοξον. Διὰ γὰρ τῆς θυσίας ἱερεὺς ἐγένετο, ἐν δὲ τῷ τύπῳ αὐτὸν προφήτην ἐποίησεν· καὶ ἐγνώρισεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ὁ ὑψίστος, ὅτι μέλλει καὶ αὐτὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν διδοῖναι ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ἵνα σώσῃ ἐκ τῆς πλάνης τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων Θεὸς ἐνανθρωπήσας. Τοῦτο γὰρ ἐσημαίνειν, ἀντὶ Ἰσαὰκ δεδωκῶς πρόβατον ἐκ τοῦ Σαβέκ γενέσθαι εἰς θυσίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον αἱ δύσπιστοι ἀνθρώποι ἀπιστεῖν τῷ τοκετῷ τῆς ἁγίας Παρθένου, τὸ πῶς ἂν ἠδύνατο διχα κοίτης ἀνδρικής κυοφορῆσαι υἱόν, ὡς ἀμήχανον ἂν, διὰ τοῦτο ἐκ πέτρας παρήγαγε τὸν κριόν, ἵνα τὸ παράδοξον ἐκ τούτου πιστώσεται, ὅτι περ βουλήματι τῆς αὐτοῦ θεότητος πᾶν τὸ προσταττόμενον εὐθὺς ὑφίσταται. Ὡς οὖν ἐκεῖ ὁ λόγος πρόβατον ὑπέστησεν, οὕτως ἐν τῇ παρθένῳ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ὡς περ τὸ πρόβατον ἐν τῷ φυτῷ ἐδέθη, οὕτως ὁ Μονογενὴς ἐν σταυρῷ καθήλωτο. Διὰ τοῦτο ἐδόξα Ὁ Ἡσαίας λέγων· Ὡς πρόβατον ἠχῆθῆ ἐπὶ σφαγῆν ἀφανος. Πάλιν δὲ ὁ Κύριος Ἰουδαίους ἔλεγεν· Ἀβραάμ ἐπεθύμει τὴν ἡμέραν μου ἰδεῖν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη, τὴν τοῦ πάθους ὀφθαλμῶν ἐπέξελθειν, ἰδοῦσιν ὅτι ἐκεῖνος ἔδωκεν ἐστὶ μόνος, ὁ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἀξίαν παρέχων τὴν γνῶμην· ὡς ὁ μετὰ πολιτείας διεσφραρισμένος τοῦ ἱεροῦ τούτου μετέχων συλλόγου, κἂν τὸ σῶμα ἐνταῦθα εἰσάγῃ, ἐκδέθηται. Καὶ τῶν ἀποκεκλεισμένων ἔξω καὶ μηδέπω δυναμένων τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης μᾶλλον ἀπελήλαται. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ἐκδηθέντες, καὶ μένοντες ἔξω, τῶς χρηστὰς ἔχουσι τὰς ἐλπιδάς· κἂν γὰρ θέλωσι διορθώσασθαι τὰ παραπτώματα,*

[557] *Εἰς τὸ μὴ πλησιάζειν θεάτροις, καὶ ὅτι μοιχοὺς ἀηρητισμένους ποιεῖ, καὶ ὅτι ἀθυμίας αἰτίον καὶ πολέμου τούτου, καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ.*

α'. Πολλοὺς οἶμαι τῶν πρῶην καταλιπόντων ἡμᾶς καὶ πρὸς τὰ θεάτρα τῆς παρανομίας αὐτομολησάντων παρεῖναι τήμερον. Καὶ ἐβουλόμην εἰδέναι τούτους σαφῶς, ὥστε αὐτοὺς τῶν ἱερῶν ἐκβαλεῖν προθύρων, οὐχ ἵνα μένωσιν ἔξω διηνεκῶς, ἀλλ' ἵνα διορθωθέντες ἐπανέλθωσι πάλιν. Ἐπεὶ καὶ πατέρες παῖδας σφαλλομένους τῆς οἰκίας ἐκβάλλουσι πολλάκις, καὶ τῆς τραπέζης ἀπέργουσι, οὐχ ἵνα διὰ παντὸς γένωνται ἐκπέσωσιν, ἀλλ' ἵνα βελτίους τῆ νοουεσία ταύτῃ γινόμενοι, μετὰ τῆς προσηκούσης δόξης καὶ τιμῆς ἐπὶ τὸν πατρῶον ἐπανέλθωσι κληρὸν. Τοῦτο καὶ ποιμένες ποιοῦσι· τὰ φύρας ἐμπειητῆμένα πρόβατα τῶν ὑγαινότων ἀπέργουσιν, ἵνα ἀποθίμενα τὴν ἀρρώστιαν, μετ' ἀσφαλείας πρὸς τὰ ὑγιαινοῦσα ἐπανέλθῃ πάλιν, καὶ μὴ νοσοῦντα τὴν ἀγέλην

ἄπασαν ἐμπλήσῃ τῆς ἀρρώστιας ἐκείνης. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλόμθα τούτους εἰδέναι· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τοῖς ἀσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς διακρίνας δυνάμεθα, ὁ λόγος αὐτοὺς ἐπιγνώσεται πάντως, καὶ τοῦ συνεδότης αὐτῶν ἐπιλαδόμενος, πείσει ραδίως ἐκόντας αὐτοὺς ὑπεξελθεῖν, διδάσκων ὅτι ἐκεῖνος ἔδωκεν ἐστὶ μόνος, ὁ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἀξίαν παρέχων τὴν γνῶμην· ὡς ὁ μετὰ πολιτείας διεσφραρισμένος τοῦ ἱεροῦ τούτου μετέχων συλλόγου, κἂν τὸ σῶμα ἐνταῦθα εἰσάγῃ, ἐκδέθηται. Καὶ τῶν ἀποκεκλεισμένων ἔξω καὶ μηδέπω δυναμένων τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης μᾶλλον ἀπελήλαται. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ἐκδηθέντες, καὶ μένοντες ἔξω, τῶς χρηστὰς ἔχουσι τὰς ἐλπιδάς· κἂν γὰρ θέλωσι διορθώσασθαι τὰ παραπτώματα,

fluctum filium stante. Deinde altera manu coma pueri ad se reducta respicit eum, videtque faciem Isaaci se miserabiliter intuentis, et ictum expectantis : armatam gladio dexteram habens, ad necem se comparat, corpus contingit ; jam gladii acies jugulum petit, contra propria viscera ensem impulsurus erat, tunc a Deo vox emittitur, animum cohibens, opus impediens : *Abraham, Abraham, inquit, ne injicias manum tuam in Isaacum, neque mali quidpiam facias filio tuo. Nunc enim vere cognovi quod timeas Deum, et non peperisti propter me dilecto tuo (Gen. 22.12). Ecce aries alligatus est virgulto Sabec : accipe et offer illum pro Isaaco, ut certior fias me acceptum habuisse sacrificium tuum, fervensque propositum. Mirati sunt angeli. principatus, potestates, throni, dominationes et omnes exercitus ; obstupere celi, sol, luna, stellarum choreæ in tam mirabili spectaculo : Deo autem satis fuit voluntas vere fidelissimi et sancti Abrahamæ, atque illi : *Benedicens benedicam, et multiplicans multiplicabo semen tuum super terram sicut stellas cæli, quia obedisti alacriter voci meæ (Ibid. v. 17. 18), et festinasti implere preceptum meum. Deditque Deus arietem de petra pro pueri ad perficiendum sacrificium. Non enim delectatur Deus in mortua victima per nidorem et fumum ipsi oblata ; sed hostiam viventem, sanctam, beneplacentemque, rationabilem cultum expetit a nobis, quemadmodum Apostolus præcipit omnibus, probe sciens hoc Deo placere (Rom. 12. 1). Non enim quod vellet Deus Abrahamum filii interfectorem reddere, præcipit ei ut filium offer-**

ret ; sed ut omnibus per orbem ostenderet, quam ferventer Deum amaret Abraham, cum propter eum non pepercerit Isaaco, etiamsi unigenitus puer ejus esset. Quamobrem Deus Abrahamo ut amico mysterium exhibuit magnum et mirabile. Per sacrificium enim sacerdos factus est, in figura autem prophetam illum effecit ; docuitque illum Deus altissimum daturum se quoque esse unigenitum Filium suum pro mundo, ut Deus incarnatus ab errore genus hominum servaret. Illud enim significavit, cum pro Isaaco dedit ovem ex Sabec ad sacrificium. Quia enim futurum erat ut increduli homines sanctæ Virginis partui non crederent, quomodo videlicet potuissent sine concubitu viri filium parere, quasi res fieri non potuisset, ideo de petra produxit arietem, ut per hoc rei incredibili fidem faceret, nempe voluntate ejus divinitatis omne mandatum statim impleri. Quemadmodum ergo ibi Verbum arietem protulit, sic in Virgine Verbum caro factum est. Ac quemadmodum aries in virgulto alligatus erat, sic Unigenitus in cruce affixus fuit. Ideo clamat Isaias dicens : *Sicut ovis ductus est ad occisionem sine voce (Isai. 53. 7)*. Rursumque Dominus Judæis dicebat, *Abraham desiderabat videre diem meum, et vidit, et gavisus est (Joan. 8. 56)*, nempe diem passionis in figura Isaaci, in monte sancto. Benedictus Deus, qui præfiguravit nobis omnia ad salutem in Scripturis sanctis, et cum venisset implevit prophetarum sermones, et ascendit in gloria ad Patrem suum, ut in omni loco adoremus Patrem et Filium et Spiritum, in sæcula. Amen.

MONITUM

IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

Circa hanc sive homiliam, sive orationem, hæc notat Savilius : « Orationis hujus præfationem Chrysostomi esse res ipsa dicit. Est enim sumpta tota ad verbum ex Oratione tertia in Davidem et Saül, quam vide p. 89 (Tomo 4 hujus Editionis, col. 693). Ipsa vero oratio Chrysostomi non est, quamvis per omnes pene bibliothecas sub ejus nomine descripta reperitur. Nec enim stylus tumidum quiddam et inflatum sonans, nec inventionis ratio, frigida satis et inepta, Chrysostomum omnino refert. Longissimus in periodicis, audacissimus in metaphoris (quæ debent esse ve-

recundæ) est, quisquis eum habuit : et humano capiti cervicem pene equinam junxit, quicumque proœmium hoc operi suo præposuit. Itaque poterat rectius inter dubia rejici, aut etiam ad spuria detrudi. Hic per errorem locum inter genuina occupavit, » etc.

Nugacis sane Græculi commentum hoc in tenebris reliquisset, nisi prior edidisset Savilius. Hic enim scriptor, etiamsi aliquam eloquentiæ et inventionis speciem utcumque saltem præ se ferat, puerilia multa admiscet : ne quid tamen prætermisisse videar, eam Latine translata inter Spuria ablegavi.

QUOD NON SIT ACCEDENDUM AD THEATRA, QUODQUE ID PLANE ADULTEROS REDDERE SOLEAT SPECTATORES, SITQUE DISSENSIONUM AC LITIUM CAUSA ; ET DE ABRAHAMO.

— **PLU** —

1. Multos puto eorum, qui nos nuper deseruerunt et ad illa iniquitatis plena theatra accesserunt, hodie adesse. Optaremque illos clare nosse, ut a sacris liminibus expellerem, non ut semper extra manerent, sed ut emendati rursus intrarent. Quandoquidem patres lapsos filios sæpe e domo exigunt, et a mensa arcent, non ut sic perpetuo his priventur, sed ut hac castigatione ad meliorem frugem reducti, cum pari decore honoreque ad paternam hereditatem revertantur. Hoc et pastores faciunt : scabie plenas oves a sanis sequestrant, ut deposito morbo, rursus ad illas reducantur, ne morbo laborantes totum gregem inficiant. Idcirco nos vellemus illos nosse : sed etiamsi illos corporeis oculis discernere non valeamus, sermo illos utique dignoscet, et eorum tacta conscientia suadebit illis ut egrediantur, docens illum solum intus esse, qui dignum hoc loco gerit animum ; illum vero qui corruptis moribus in hoc cœtu versatur, etiamsi corpus introduxerit, tamen expellitur et magis eliminatur, quam ii qui exclusi

sunt, ac nondum potuerunt sacræ mensæ consortes esse. Illi enim qui secundum divinas leges expulsi sunt et extra manent, interim tamen bona spe sunt : si enim velint peccata corrigere, per Ecclesiam, a qua exciderunt, potuerunt cum pura conscientia rursus redire. Qui autem semetipsos deturparunt, jusque sunt non prius accedere, quam sordes ex peccatis contractas deposuerint : deinde impudenter agentes, gravius vulnus, majusque ulcus efficiunt. Non enim ita peccare grave est, ut post peccatum impudenter agere, nec obtemperare sacerdotibus hujusmodi præcepta dantibus. Et quod tantum peccatum admiserunt, inquit, ut a sacris hisce septis ejiciantur ? Ecquod quæras aliud peccatum gravius, quam, cum se plane adulteros fecerint, impudenter tamquam rabidos canes ad sacram mensam insilire ? Ac si vis discere adulterii modum, non meum proferam sermonem, sed ejus qui nos de tota vita judicaturus est. *Qui respexerit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo*

(*Matth.* 5. 28). Quod si mulier quæ forte in foro occurrit, quoquoque modo sit vestita, se curiosus intuentem sæpe solo conspectu cepit: qui non simpliciter, nec fortuito casu, sed tanto studio, ut ipsam Ecclesiam despiciant, ideo illuc ascendunt, ibidemque diu manent, et infamibus illis mulieribus delixi sunt oculis, quomodo poterunt dicere se non ad concupiscentiam vidisse, ubi verba lasciva et rantica meretricia, et vox mulieris plena voluptatis, et oculorum pigmenta, et miniatae genæ, vestis accurate composita, habitusque lenocinio plenus, aliarumque mulierum illecebræ ad fallendum demulcendumque spectatores compositæ: ignaviaque animi intuentibus, multaque effusio, atque vel ipsius loci, nec non eorum quæ prius, quæ postea recitantur ad lasciviam suasio, cantus demulcens fistularum, tibiurum et similibum, qui animi robur frangit, sedentiumque corda meretricum insidiis invadenda apparat, captumque facilia reddit, carumque opera a Christo separat? Si enim hic, ubi psalmi, et orationes, divinorumque eloquiorum conaciones, Dei timor et pietas multa, sæpe quasi quispiam fur callidus, concupiscentia clam ingreditur: quomodo ille, qui in theatro sedent, qui nihil sani vident vel audiunt, sed multa turpitudine, multa lascivia pleni, ac per omnia obsessi, per aures, per oculos, possint malam illam concupiscentiam superare? cum non possint autem, quomodo poterunt ab adulterii crimine innocii esse? qui vero ab adulterii crimine liberi non sunt, quomodo poterunt sine poenitentia hæc sancta limina ingredi, et hujus præclari cœtus consortes esse? Ideoque admoneo et precor, ut postquam confessione et poenitentia aliisque omnibus peccatum hujusmodi spectaculo contractum abluerint, sic divina eloquia audiant. Non enim leve peccatum admisistis: id quod exemplis clare ostenditur. Si quis enim servus in arcam, ubi heri vestimenta pretiosa et aurea jacebant, servilem vestem sordè pediculisque plenam depoueret, an, quæ, contumeliam hanc æquo animo terret? Quid vero, si quis in vas aureum, quod unguenta perpetuo habere solet, stercus et lutum infunderet, nonne eum qui id perpetrasset plagis oneraret? Ergone arcularum, vasorum, vestium, unguentorum tantam curam habebimus, animam vero nostram illis omnibus viliores esse censebimus? et ubi spirituale unguentum infusum est, diabolicas pompas immittemus, satanica colloquia, et cantica fornicatione referta? Et quomodo Deus hæc ferat, die mihi? Quamquam non tantum sit intervallum unguentum inter et lutum, vestimenta que herilia et servilia, quantum inter spirituales gratiam et hanc malam operationem. Non times, o homo, dum iisdem oculis lectum in orchestra vides, ubi execranda adulterii spectacula representantur, et hanc sacram mensam, ubi horrenda mysteria consummantur? dum iisdem auribus meretricem audis turpia loquentem, et prophetam Apostolumque te mysteria docentem: dum eodem corde letifera pharmaca et tremendum sacrificium excipis? Annon hinc familiarum eversiones, concubiorum corruptiones, bella, lites in domibus? Cum enim ex illo spectaculo emollitus fueris, atque remissior factus, lascivius omnique continentia inimicus, reversusque videris uxorem tuam, ingratus plane illam videbis, quæcumque tandem fuerit. Incensus enim concupiscentia ejus, quam in theatris vidisti, et externi illius spectaculi illecebris captus, pudicam, ornatam, totiusque vitæ consortem despicias, contumelia afflicis, mille probris oneras, cum nihil prorsus coarguendum habeas, sed pudeat te et morbum fateri, et vulnus ostendere, quod inde reversus attulisti, alias nectis causas, occasiones odii quærens absurdas, et omnia quæ domi sunt contemnens: ad illam hanc unam impuram concupiscentiam, qua vulneratus es, animum adjicis, menteque circumfers sonitum vocis, habitum, aspectum, motus, omniaque meretricia simulacra, nihil domi cum voluptate vides. **Hæc cur dicam uxorem et ædes? Ipsam quoque eccle-**

siam injucundius respicies, invitoque animo audies verba de castitate. Neque enim hæc tibi doctrina, sed accusatio erunt, atque in desperationem paulatim detractus, te demum totum ab hac doctrina abscindes. Idcirco rogo vos omnes, ut fugiatis prava illa theatrorum spectacula, et eos qui illa vacant abstractis. Neque enim recreatio sunt illa, sed exitium, supplicium, perniciës. Quid prodest illa temporanea voluptas, quando perpetuus hinc dolor paritur: ac die noctuque stimulatus, a concupiscentia omnibus molestus et durus evadis? Te ipsum ergo examina, qualis nempe sis, cum ab ecclesia recedis, qualis cum a theatris: atque utriusque dies mutuo confer, nihilque opus habebis sermone nostro. Satis enim erit utriusque comparatio, ut ostendatur quid magni, quid utilitatis hinc accedat, et quantum inde detrimenti. Hæc jam vestrae caritati dixi, et nunquam finem dicendi faciam. Sic enim ægrotantium morbo medebimur, eos autem qui sanitate gaudent confirmabimus. Utriusque enim hujusmodi sermo utilis est; illis, ut abscedant, his, ne labantur. Verum quia oportet eos qui increpant, id moderate facere; hic admonitionem finiemus, et quæ superant ex præcedenti argumento reddemus, atque ad patriarcham nostrum Abraham redibimus. Etenim pictoribus mos, cum accuratam volunt depingere imaginem; uno, duobus tribusve diebus, eos quos depingere volunt coram se sedentes constituere, ut ex frequenti aspectu accuratius formam expriment. Quia igitur nobis jam propositum est, non corporeæ formæ nodum depingere, sed animæ pulchritudinem, intelligibilem formam, florentem justitiam virtutem, ejus mansuetudinem, animi magnitudinem, ejusque cæteras omnes virtutes; his diutius par est immorari, ut per frequentem sermonis conspectum ab archetypi similitudine non aberreimus. Si enim corporeæ imagines aliquid solatii videntibus afferunt, multo magis animæ imagines. Illas porro non ubique conspiciere possumus; necesse quippe est ut uno in loco constituentur; hanc vero quocumque volueris circumferre potes. Nam si illam in mentis pœnario recondas, ubicumque fueris, frequenter respicere poteris, et magnam hinc referre utilitatem. Ac quemadmodum ille, qui oculis laborant, si spungias et cærulei coloris pannos teneant, et frequenter in illa respiciant, aliquid solatii ex hujusmodi colore percipiunt: ita et tu si patriarchæ Abraham imaginem ob oculos habueris, ac frequenter in eam respexeris, etiamsi scexentis ira, sive alius quisvis affectus mentis oculum agitaverit aut turbaverit, illud intuens virtutis exemplar, perfectam accipies sanitatem, puramque philosophiam. Demum, si placet, ad propositum sermonem reducamus.

2. Beatus Moyses, dilecte, qui per pia opera Deo familiaris fuit, qui præ omnibus prophetis, qui post illum fuerunt, peculiaribus dignatus est Creatoris colloquiis, utpote cum Deo ipsum os ad os alloquutus sit in specie, non per ænigmata, qui divino igne, illuminandi solum, non urendi vim habente, ad Dei contemplationem institutus est, qui divino consilio deus Pharaonis appellatus est, et venerandæ appellationis consortio, præ iis omnibus qui tunc erant, ornatus est, qui divinitus immisarrum Ægyptiis plagarum minister terribilissimus constitutus est et operatricis Dei virtutis velocissimus famulus visus est, qui Spiritus sancti lucerna illustratus est, secundum spirituales mentis oculos, et antiquorum omnipotentis artificis operum enarrator sero licet fuit, hic vir beatus post enarratam pulchram illam et bene ordinatam mundi creationem, ad priscorum illorum hominum historiam venit, partim proborum, partim improborum, et bonorum quidem felicissimum exitum, malorum vero execrandum finem descripsit, ut ex mundi creatione circa Dei cultum erudiamur, ex priscorum vero vita, nequitiam aversari, virtutemque colere doceamur, sicutque facile religiosam et beatam vitam ducamus. Multa certe

διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἐξέπεσον, δυνήσονται μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότητος πάλιν ἐπαναλθεῖν. Οἱ δὲ μολυναντες ἑαυτοῦς, καὶ κελευσθέντες μὴ πρότερον ἐπιθῆναι, ἔως ἂν ἀποκαθάρωνται τὴν κηλῖδα τὴν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων, εἶτα ἀναίσχυντοῦντες, χαλεπώτερον τὸ τραῦμα ἐργάζονται καὶ μείζον τὸ ἔλκος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ ἀμαρτάνειν ἐστὶ χαλεπὸν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀναίσχυντία, καὶ τὸ μὴ πείθεσθαι τοῖς ἱεροῦσι τὰ τοιαῦτα κελεύουσι. Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται τούτοις; φησὶν, ὥστε αὐτοὺς ἐκβαλεῖν τῶν ἱερῶν τούτων περιθάλων; Καὶ ποῖαν ἑτέραν ταύτης ζητεῖς μείζονα ἀμαρτίαν, ὅταν μοιχοῦς ἑαυτοῦς ἀπρητιζόμενος ποιήσαντες, ἀναιδῶς, καθάπερ κύνες λυττώντες, ἐπιπηδῶσι τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ; Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν καὶ τὸν τρόπον τῆς μοιχείας, οὐκ ἐμὸν ἐρῶ σοι λόγον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν δικάζειν τὴν ζωὴν ἄψασαν. Ὁ γὰρ ἐμβλέψας, φησὶ, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοιχεύσασα αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἡ ἀπὸ ταύτου κατατὰ τὴν ἀγορὰν ἐντυγοῦσα γυνή, καὶ ὡς ἔτυχεν ἐσταλμένη, τὸν περιεργῶς ἰδὼσα εἶλε πολλάκις τῆ τῆς ὕψους, θεωρῶν, οἱ μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ἀπὸ ταυτομάτου, ἀλλ' ἀπὸ σπουδῆς τοσαύτης. ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπεριδεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἀναθάναντες ἐκεῖ καὶ διημερεύσαντες, καὶ ταῖς ὄψεσι ἴτιμωμένων γυναικῶν ἐκείνων προσηλωμένοι, πῶς δυνήσονται λέγειν, ὅτι οὐ πρὸς ἐπιθυμίαν εἶδον, ὅπου καὶ ῥήματα διακεκλασμένα, καὶ ἄσπρα πορνικὰ, καὶ φωνὴ πολλὴ ἤδον ἔχουσα, καὶ ὄφθαλμῶν ὑπογραφαί, καὶ ἐπιπριμμάτα παρειᾶς, καὶ στολὴ περιεργῶς συγχειμένη, καὶ σχῆμα γοητείας γέμον, καὶ ἑτεραι πολλαὶ μαγανεαὶ πρὸς ἀπάτην καὶ δόλεαρ τῶν ὁρίωντων κατεκευασμένοι, καὶ ῥήθυμια ψυχῆς τῶν θεωμένων, καὶ πολλὴ ἡ διάχυσις, καὶ ἡ παρά τοῦ τόπου πρὸς ἀσέλγειαν παρακλήσις, καὶ ἡ τῶν φρασάντων καὶ ἡ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκουσμάτων, ἡ δὲ τῶν συρίγγων, ἡ δὲ τῶν αὐλῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων μελωδία καταγοητεύουσα, καὶ τὸ στερεῶν τῆς διανοίας καταμαλάνουσα, καὶ ταῖς τῶν πορνῶν [558] ἐπιθυμίας προεστρεπίζουσα τὰς τῶν καθημένων ψυχὰς, καὶ εὐλόγητος ποιοῦσα, δι' αὐτῶν διαστήσασα τοῦ Χριστοῦ; Εἰ γὰρ ἐναυθῶσα, ὅπου ψαλμοί, καὶ εὐχαί, καὶ θεῶν λογίων ἀκρόασις, καὶ θεοῦ φῶδος, καὶ ἀελέβια πολλή, πολλάκις, ὥσπερ τὴν ληστῆς κακούργος, λαβοῦσα ἐπιστήθην ἐπιθυμία· πῶς οἱ ἐν θεάτρῳ καθήμενοι, καὶ μηδὲν μῆτε ἀρώμενοι, μῆτε ἀκούοντες ὑγιᾶς, ἀλλὰ πολλῆς γέμοντες ἀλγότητος, πολλῆς τῆς βλακειας, καὶ διὰ πάντων πολεοροχοῦμενοι, καὶ δι' ὤτων, καὶ δι' ὀφθαλμῶν, δύνανται ἂν ἀνώτεροι γενέσθαι τῆς πορνῆς ἐκείνης ἐπιθυμίας; μὴ δυνάμενοι δὲ, πῶς δυνήσονται τὸν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων ἀπηλλάχθαι; οἱ δὲ τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων οὐκ ἀπηλλαγμένοι, πῶς δυνήσονται χωρὶς μετανοίας τὸν ἁγίων τούτων ἐπιθῆναι προθύρῳ, καὶ τοῦ καλοῦ τούτου μετασχεῖν συλλόγου; Διὸ δὲ παραινῶ καὶ δέομαι, πρότερον ἐξομολογήσει καὶ μετανοήσῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀποσημαζόμενος τὴν ἐκ τῆς ἐκεῖ θεωρίας ἀμαρτίαν, οὕτω τῶν θεῶν ἀκρόασθαι λογίων. Οὐ γὰρ τὸ τυχὸν ἡμῖν πεπλημμέληται· καὶ τοῦτο καὶ ἐκ παραδειγμάτων ἴδοι τις ἂν σαφῶς. Εἰ γὰρ τις οἰκίτης εἰς κλιῶτιον, ἔνθα τὰ δεσποτικὰ ἱμάτια ἐναπέκειτο πολυτελῆ καὶ διάχρυσα, ἱμάτιον δουλικῶν ῥύπου γέμον καὶ πολλῶν τῶν φειρῶν ἐναπέθετο, ἄρα ἀν πρῶτος ἤνεγκας τὴν ὕβριν, ἐπεὶ μοι; Τί δὲ, εἰ τις εἰς ἀγγεῖον χρυσοῦν μύρα διηνεκῶς ἔχειν ἐκωδὸς, κόπρον καὶ βόρβορον ἐνέχεεν, οὐκ ἂν καὶ πληγὰς ἐπέθηκας τῷ πλημμελήσαντι τούτου; Εἶτα κιβωτίων μὲν, καὶ σκευῶν, καὶ ἱματίων, καὶ μύρων τοσαύτην ποιησόμεθα πρόνοιαν, τὴν δὲ ψυχὴν τὴν ἡμετέραν πάντων τούτων εὐτελεστέραν εἶναι νομιούμεν; καὶ ἐνθα τὸ μύρον τὸ πνευματικὸν εἰσεχύθη, διαβολικὰς πομπὰς ἐπεμβάλουμεν, καὶ ἀκούσματα σατανικὰ, καὶ ἄσπρα πορνείας γέμοντα; Καὶ πῶς ταῦτα ὁ Θεὸς οἴσει, εἰπέ μοι; Καίτοι οὐ τοσοῦτον τὸ μέσον μύρου καὶ βορβόρου, καὶ ἱματίων δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν, ὅσον τὸ μέσον τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ ταύτης τῆς πορνῆς; ἐνεργείας. Οὐ ὀδοικας. ἀνθρώπε, τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν κλίνην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρθήστρας βλεπόντων, ἔνθα τὰ μωσαρὰ τελείται τῆς μοιχείας ὀρχήματα, καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην τὴν ἱερὰν, ἔνθα τὰ φρικτὰ τελείται μυστήρια; καὶ αὐταῖς ἀνοίας πόρνης ἀκούων αἰσχρολογουσῶς, καὶ Ἰερροφῆτον καὶ Ἀποστόλου σε μυσταγοῦντος; τῇ αὐτῇ καρδίᾳ τὰ δηλητήρια δεχόμενος φάρμακα, καὶ τὴν ὕσιν τὴν φρικτήν; Οὐκ ἐντεῦθεν ἀνατροπαλὸν βίον, καὶ διασωθ-

ραὶ γάμων, καὶ πόλεμοι, καὶ μάχαι ἐν ταῖς οἰκίαις; Ὅταν γὰρ ὑπὸ τῆς ἐκεῖ θεωρίας διαχυθῆς, καὶ χανώτερος γενόμενος καὶ ἀσελγέστερος καὶ σωφροσύνης ἀπάσης ἐχθρὸς, ἐπανελθὼν ἴδῃ τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν, ἀηδέστερον βλεῖ πάντως, οἷα ἂν ἦ. Ἰπὸ γὰρ τῆς ἐν τοῖς θεάτροις ἐμπρησθείς ἐπιθυμίας, καὶ ὑπὸ τῆς ζήτησ ἐκείνης θεωρίας ἀλούς τῆς γεγοητευμένης, τὴν σωφρονα καὶ κοσμίαν καὶ τοῦ βίου παντὸς κοινῶν ἀτιμάρεις, ὕβριζεις, μυρλοῖς περιθάλλεις ὀνειδέσιν, οὐδὲν ἔχων ὄλους ἐγκαλέσαι, ἀλλ' αἰσχυνόμενος τὸ πάθος εἰπεῖν καὶ τὸ τραῦμα δεῖξαι, ὅπερ ἐκείθεν λαθῶν ἐπανήλθεις, ἑτέρας πλέκεις προφάσεις, ἀφορμὰς ζητῶν ἀπεχθείας ἀλόγου, καὶ τῶν μὲν οἶκοι πάντων ὑπερορῶν, πρὸς δὲ τὴν μιαν ἀκάθαρτον κερχνῶς ἐκείνην ἐπιθυμίαν, παρ ἧς τὸ τραῦμα ἐδέξω· καὶ τὴν ἤχην τῆς φωνῆς ἔχων ἐγκαθημένην τῇ ψυχῇ ἐναυλον, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ βλέμμα, καὶ τὰ κινήματα, καὶ πάντα τῆς πορνείας τὰ εἰδῶλα, οὐδὲν μεθ' ἡδονῆς ὄρεξ τῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Καὶ τί λέγω τὴν γυναῖκα καὶ τὴν οἰκίαν; Καὶ τὴν ἐκκλησίαν γὰρ αὐτὴν ἀηδέστερον βλεῖ, καὶ ῥημάτων ἀπεχθῶς ἀκούσῃ τῶν περὶ σωφροσύνης, τῶν περὶ σεμνότητος. Οὐκ εἶται γὰρ ἔσται σοι διδασκαλία, ἀλλὰ κατηγορία τὰ λεγόμενα, καὶ εἰς ἀπόγνωσιν κατὰ μικρὸν ὑποσυρεῖς, τέλεον ἑαυτὸν ἀποβρῆξεις τῆς κοινωφελούς ταύτης διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, αὐτοὺς τε φέγειν τὰς πορνῆς ἐν τοῖς θεάτροις διατριβὰς, καὶ τοὺς ἐσχολακότας τούτοις ἐκείθεν ἀφέλκειν. Οὐ γὰρ ἐστὶ ψυχῶν γὰρ, ἀλλ' ἐνθερος, καὶ τιμωρία, καὶ κόλασις, τὰ ἐκεῖ γινόμενα ἅπαντα. [559] Τί γὰρ ὄφελος τῆς προσ καιροῦ ταύτης ἡδονῆς, ὅταν διηνεκῆς ἐντεῦθεν ὀδύνη τίχεται, καὶ ἡμέρα, καὶ ἐν νυκτὶ κεντούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας πᾶσιν ἡς δυσχερῆς καὶ δυσάρεστος; Ἐξέτασον γοῦν σαυτὸν, τίς μὲν γίνῃ ἀπὸ ἐκκλησίας ἀναχωρῶν, τίς δὲ ἀπὸ θεάτρων; καὶ ἑκατέρας δὲ παράβαλε τὰς ἡμέρας, καὶ οὐδὲν δεήσῃ τῶν ἡμετέρων λόγων. Ἀρκέσει γὰρ ἑκατέρας ἡ σύγκοισις τῆς ἡμέρας δεῖξαι τὸ μέγεθος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὠφελείας, καὶ τῆς ἐκείθεν βλάβης. Ταῦτα καὶ ἦδη πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγαπῆν εἶπον, καὶ οὐδέποτε πύσσομαι λέγων. Τοῦς τε γὰρ νοσοῦντας τὰ τοιαῦτα νοσήματα παραμυθησόμεθα, τοὺς τε ὑγαίνοντες ἀσφαλεστέροως ποιήσομεν. Ἐκατέροις γὰρ ὁ περὶ τούτων χρήσιμος ὁ λόγος· τοῖς μὲν, ἵνα ἀποστῶσι, τοῖς δὲ, ἵνα μὴ ἐμπέσωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ γρη καὶ τοὺς ἐπιτιμῶντας τούτου συμμέτρως ποιεῖν, μὲχρι τούτου ταύτην στήσαντες τὴν παραινέσιν, τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς προτέρας ὑποθέσεως ὑμῖν ἀποδώσομεν, ἐπὶ τὸν πατέρα ἡμῶν Ἄβραάμ ἐπανελθόντες πάλιν. Καὶ γὰρ τοῖς ζωγράφῳς Θεός, ἐπειδὴν μέλλωσιν ἐμφερῆ τινα ἐργάζεσθαι εἰκόνα, καὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας τοὺς γράφεσθαι μέλλοντας παρακαθίζουσιν αὐτοῖς, ἵνα τῇ συνεχεῖ τῆς θεωρίας ἀδιάπτωτον τῆς μορφῆς διασώσονται τὴν ἀκρίθειαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμῖν ζωγραφῆσαι πρόκειται νῦν, οὐχὶ τύπον μορφῆς σωματικῆς, ἀλλὰ ψυχῆς κάλλος, καὶ νοητὴν εὐμορφίαν, καὶ πολιτείαν ἀκμαζούσαν τοῦ δικαίου, καὶ τὸ πρῶτον, καὶ ἡμερον, καὶ μεγαλόφυγον, καὶ τὴν ἄλλην ἄψασαν αὐτοῦ ἀρετῆν, δέον πλεονα τὴν διατριβὴν πρὸς τούτον ποιήσασθαι, ἵνα τῇ συνεχεῖ τῆς τοῦ λόγου διαπείσεως τῆς τοῦ ἀρετῆτου ὁμοιότητος μὴ διαμάρτωμεν. Εἰ γὰρ σῶματος εἰκόνας φέρουσι τινα παραμυθίαν τοῖς ὀρώσι, πολλῶ μάλλον αἱ τῆς ψυχῆς εἰκόνας. Κάκεινας μὲν οὐ δυνατὸν πανταχοῦ ὄρεξ, ἀλλ' ἀνάγκη διηνεκῶς ἐφ' ἐκὸς ἰδρῶσθαι τόπου· ταύτην δὲ ὅπουπερ ἂν θέλῃς περιεργαγεῖν, οὐδὲν τὸ κωλύον. Ἐναποθέμενος γὰρ αὐτὴν τοῖς τῆς διανοίας ταμείοις, ὅπουπερ ἂν ἦς, συνεχῶς εἰς αὐτὴν ὄραν δυνήσῃ, καὶ πολλὴν παρ' αὐτῆς καρπούσθαι τὴν ὠφέλειαν. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, σπογγίαι, καὶ ἱματίων ῥάκη κυανίνωντων κατέγοντες, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὰ βλεπόντες, καρποῦνται τινα τοῦ νοσήματος παραμυθίαν ἀπὸ τοῦ χρωματός ἐκείνου, οὕτω καὶ σὺ, ἂν τὴν εἰκόνα τοῦ πατριάρχου Ἄβραάμ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃς τῶν ἑαυτοῦ, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὸν ἀτενίζῃς, κὰν μυριάκις θυμὸς, ἢ ἑτερόν τι τῶν ἀτόπων ἐνοχλήῃ καὶ συγγῆθ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας, ὁρῶν εἰς ἐκείνον τὸν χαρακτήρα τῆς ἀρετῆς, ὀλόκληρον δέξῃ τὴν ὑγιειαν, καὶ καθάραν τὴν φιλοσοφίαν. Λοιπὸν, εἰ σοκί, ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον χειραγωγῆσωμεν.

β'. Ὑπακάρτοις Μωσῆς, ἀγαπητὲ, ὁ τοῖς κατ' εὐσέβειαν ἔργοις οἰκτιρωτῆς τῷ Θεῷ, ὁ παρὰ πάντας τοὺς μετ' αὐτὸν προφήτας ἰδικωτέρας ἀξιώθηκες τῆς τοῦ κτίσαντος

δμιλίας, ὡς καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλήσαντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ἐν εἶδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ὁ θεῖος πυρὶ, φωτίζειν μόνον, οὐ καίεν ἐίδότε, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μυσταγωγηθεὶς θεωρίαν, ὁ θεῖα βουλῆ θεὸς εἶναι· Φαραὶ χρηματίσας, καὶ μετοχῆ σεβασμοῦ προσηγορίας παρὰ πάντας ἐξαίρετους τοὺς τότε κοσμοῦμενος, ὁ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γεγεννημένων θεηλάτων πληγῶν διάκονος προχειρισθεὶς φοβερώτατος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δραστηρίου δυναμείως φανείς ὑπρέτης δέξτατος, ὁ διδοχίτα Πνεύματος ἁγίου τὸν νοητὸν τῆς ψυχῆς φωτισθεὶς ὀφθαλμῶν, καὶ τῶν ἀργαίων τοῦ Παντοκράτορος ἔργων ἐξηγητῆς γενόμενος δῆμος, οὗτος ὁ μακάριος μετὰ τὴν εὐτακτον καὶ καλὴν τῆς κοσμοποιίας διήγησιν, ἐπὶ τὴν τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἱστορίαν ἐχώρησεν, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀγαθῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν πονηρῶν, καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν τρισμακάριον ὄντως τὸ τέλος, τῶν δὲ ἐναντίων τοῦτοις ἐπάρατον ἀνεγράψατο, ἵνα ἔχοντες ἐκ μὲν τῆς κοσμοποιίας τὰ περὶ τῆς θεοσεβείας παιδεύσειν δόγματα, ἐκ δὲ τῶν προλαβόντων τοῦ βίου καὶ μισεῖν πονηρίαν, καὶ τιμᾶν ἀρετὴν, βράδως τὸν θεοφιλῆ καὶ μακάριον διανύμεν βίον. Πολλὰ μὲν οὖν ἀρετῆς καὶ καλοκάγαθίας παλαιῶν ἀνδρῶν ἀνεγράψατο κατορθώματα, προβεῖς ὡσπερ ὑπογραμμὸν τηλαυγῆ ταῦτα τοῖς ὀψιγόνους πρὸς μίμνησιν. Παιδεύει τοιγαροῦν ἡμᾶς "Ἄβελ τῶν ἀφθόνων [560] παρὰ Θεοῦ δωρεῶν πρὸ τῆς χρήσεως ἀπάρχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μὴ προκρίνειν Θεοῦ τιμῆς ἄλογον παθὸς γαστρός. Τῷ γὰρ πρεσβυτάτῳ τῶν ὄντων ὁ μακάριος οὗτος "Ἄβελ τῶν προβάτων ἔβη τὰ πρωτότοκα, οὐδὲν μὲν τῶν ὑστάτων εἰς τὴν τοῦ πρώτου προσφέρων λατρείαν, ταῖς δὲ τῶν γενομένων ἀπαρχαῖς τὸν πρώτον δοξάζων γεννήτορα. Μετ' ἐκείνων παιδεύει πρὸς δικαιοσύνην ὁ θαυμαῖος Νῶε, παντὶ παρανομῶντι κόσμῳ μόνος αὐτὸς ἀκλινη φυλάξας ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς τῆς δικαιοσύνης τὴν πλάστιγγα. Μέγα σωφροσύνης τοῖς νέοις πρόκειται παιδεῦμα Ἰωσήφ ὁ μακάριος, ἐν νέῳ σώματι λευκὴν ἀγνεΐας ἀνθήσας πολιάν, καὶ σχήματι δουλείᾳ σαρκὸς ἡδονῶν δεσπότης γενναίως φανεῖς. Ἄλλ' οὗτοι μὲν οἱ μακάριοι μερικαί τινες ἴσως ἀγαθῶν ἔργων εἰκόνας εἰσὶν· ἐνὸς δὲ πεπολιηται μνήμη τὸν ἀνδρὸς, Ἄβραάμ τοῦ προπάτορος, ἐν ἐνὶ μόνῳ προσώπῳ παντὶ τῷ κόσμῳ στήλην ὑψώσας πανάρετον πρὸς μίμνησιν. Τοιγαροῦν πάντες δίκαιοι, πάντες ὅσοι τὸν πιστὸν Ἄβραάμ αὐγοῦσι πατέρα, καὶ κλέος περισσμον τίθενται τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα. Πιστοῖς μὲν γὰρ διὰ τούτου ὁ ζῆλος ὑπάγει τῆς πίστεως· φιλοξένος οὗτος φιλοξενίας καθηγητῆς, ἔργοις, οὐ λόγοις τὸ πρακτέον δεικνύς· οὐ θεοσεβείας ἀθλητὴν στεφανηφοροῦσι, τὴν ἀνδρείαν τὴν τούτου ζηλωσάντες· τὸ ἀρχετύπου τούτου ἐμπεφεῖς εἰκόνας πάντες οἱ μεγαλόψυχοι· ἢ πρὸς τούτῳ ἀμιλλα τῶν τοσούτων δικαίων πλῆθος ἠνεγκεν· ἐκ ταύτης τῆς φιλοθείου βίτης πάντες ἐδλάστησαν οἱ φιλόχοιστοι. Καὶ τί τὸ κατὰ εἶδος ἐπαριθμοῦμαι; Πάντες γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὧν λάμπει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς πιστῆς τοῦ προπάτορος λαμπάδος ἀνήφθησαν· τοσούτους αὐτῷ παῖδας ἀγαθούς ὁ κατ' εὐσέβειαν τρόπος ἐφόρησεν. Ἄψευδης γὰρ ὁ εἰπὼν, ὅτι *Πατέρα πολλῶν ἔθνων τέθεικά σε*. Ὁ μακαρία ψυχῆ, τοσοῦτον πλῆθος κατορθωμάτων ὑπ' ἐν χωρήσασα! Σὺ πάμφορος ἀληθῶς χώρα, σὺ πεδῖον πᾶνκαρπον τῶν κατ' εὐσέβειαν ἔργων, σὺ λειμῶν εὐανθῆς παντοίως δικαιοσύνης· ἀνθεσι βρώτων, σὺ καὶ στέφανος εὐπρεπῆς, μέσον ἔχων τῆς πίστεως μαργαρίτην προλάμποντα. Προσετάττειν ὁ Θεός· *Ἐξέλιθε ἐκ τῆς γῆς σου*· σὺ δὲ οὐκ ἠμέλησας, ἀλλ' εἰχου τῆς ὁδοῦ, πλὴν τελεσθῆναι τὸ πρόσταγμα. Προσετίθει τῷ, *Ἐξέλιθε ἐκ τῆς γῆς σου*, τὸ, *καὶ ἐκ συγγενείας σου*· σὺ δὲ οὐκ ἐθῆλνους τῆ πρὸς τὸ γένος στοργῆς, τοῦ γένους γενεσιουργὸν προτιμῶν. Εἶπεν ὁ Θεός, *Ἐξέλιθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου*, καὶ τὸ τούτων βαρύτερον. *Καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου*· ἀλλ' οὐδὲν ἠγγίσω βαρῦ, ὧν προστάσει Θεός. Οὐκ ἐπέσχε σου τῆς ψυχῆς τὴν προθυμίαν οὐ τιμὴ πατρὸς, οὐ πόθος μητρὸς, οὐ στοργῆ συγγενῶν. Οὐκ ἐνένοήσας οἶα ἐπὶ σοὶ θρηνησέει μητὴρ γηραλέα, οἶα ἐπὶ σοὶ κλαύσεται πρεσβύτης πατήρ. Οὐ γὰρ ᾤθηξεν δεῖν εἶναι φιλοανθρωπότερος τοῦ τὴν κλήσιν ἐπάγοντος. Ἦν οὐ πατὴρ αἰδέσμιος, ἀλλ' οὐχ ὡς πάντων Πατήρ· ἐπόθεις μητέρα, ἀλλὰ θεοσεβείαν μάλλον. Οἴκου κατεφρόνησας πατριχου, καὶ πλοῦτος προγονοικου. Μόνον γὰρ ἦδεις τῆ ψυχῆς πρέποντα τὸν διὰ πίστεως πλοῦτον, τὸν ἀθάνατον κτήμα, τὸν ἀσυλον θησαυρόν. Ὁ οἶο, ἀσέτηρ, ἐωσφόρος φαυρότερος, ἐξ ἀνατολῶν εἰς Παλαιστίνην ἐξέλαμψας, ἐν ἀφεγγεῖ πολυθεῖας βίῃ

φαιδράς ἐκλάμψας θεοσεβείας ἀκτίνας! Σὲ Θεὸς ἀγαθὸν θεοσεβείας γλύκασμα τῆ πικρᾶ καὶ Χαναναίων ἐνέβαλε πολυτελεῖ. Σὺ, καλόπερ ἄλας φιλοανθρωπίας, γέγονας ποτηροῦ βίου παράρτυμα. Σὺ γαλήνης πέφηνος φιλοξενίας λιμῆν ἐν μέσῳ κλυδωνίου τῆ τῶν ἀλοφύλων μισανθρωπία.

γ'. Πῶς σου, μακάριε, τὴν φιλοανθρωπὸν διαγράψω σκηνήν; πῶς οὐ θαυμάσω τὴν ὄρῶν τὴν καλουμένην λαμβροῆ, ἣν σὺ τοῖς ἀγαθοῖς τρόποις ἡμέρωσας; Κοινὸν ἦν ἡ σκηνὴ τοῖς ὀδεύουσιν οἰκητήριον, μία πάντων ξένων ἀφθονος ἔστια, πάσης τῆς οἰκουμένης πανδοχεῖον ἀμισθον, οὐκ ἐν παραδύστῳ κειμένη, ἵνα λάθῃ τὸ κέρδος τῆς ἀναπαύσεως, ἀλλ' ἐν ἐρήμῳ μὲν, ἐν ὀδῷ δὲ μέση, καὶ κοινῷ σχεδὸν πάσης τῆς Παλαιστίνης ἀφετηρία. Ἡύλιζου δὲ σὺ πανημέριος ὑπὸ τῆ [561] δρυὶ, ἀγαθὸς τοῖς ὀδεύουσι προφανόμενος ἀναπαύσεως ἀγγελοῦ. Ὁψθη σοὶ Χριστός, ὦ θαυμάσιε, ὑπ' ἀγγέλιον δορυφορούμενος δύο, καὶ γέγονας διὰ φιλοξενίας καὶ Θεῷ καὶ ἀγγέλοις ὁμόσκηνος. Ὁ μακαρία σκηνή, ἡ Θεὸν μετ' ἀγγέλιον δι' οἰκονομίαν χωρήσασα! Ὁψθη σοὶ Χριστός ἐν ἀνθρώπῳ σχήματι, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ σωτηρίου ἐπιδημίας παραφανῶν σοὶ τὰ μυστήρια· ὁμῶς οὐκ ἐλαβέσσε τοῦ παρόντος ἡ δόξα διὰ τὸ δουλικὸν σχῆμα. Εἶγες γὰρ ὀφθαλμοῖς ἄλλους, οἱς δεσπότης γνωρίζεται. Ἐξέγνωσ τοιγαροῦν μεσότην Θεοῦ, τὸν ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωρίζεσθαι μέλλοντα Ἰῶν. Θαυμάζω μὲν σου, μακάριε, τὴν περὶ τῶν φανέντων σπουδὴν· ἔβην γὰρ ἐπιταξίαις θεράποντι καὶ πληρῶσαι τὴν χρεῖαν προστάματι, ἔδραμες σὺ εἰς τὰς βόας πρεσβύτης, ἀκμάζοντι πόθῳ πλαιῖν σώμα στήριζον. Ἐκονῶνι ἐσὶ σοὶ προθύμως τῶν ἔργων ἡ σύζυγος, καὶ πλῆθῃ ἀζύμων ἄρτων ἐστεφάνου τὴν τράπεζαν· οὐ γὰρ ἀνέμεινε τὴν ζύμωσιν ἢ τῆς φιλοξενίας σπουδῆ. Πάντα δὲ ἦν ὀφθιοὶ καὶ σεβασμοῦ τὰ πρακτόμενα, οὐκ ὡς ἄνδρας ξενίζοντος, ἀλλ' ὡς Θεῷ θυσιαν προσφέροντος. Καλὸς σου, μακάριε, διὰ ταῦτα τῆς φιλοξενίας ὁ καρπὸς, καλὴ καὶ τῆς φιλοθεΐας ἡ ἀμοιβή. Αὐταὶ γὰρ παρὰ πάσας ἐλπίδας ἡμετέρας ἐστειρωμένης δεσμᾶ, καὶ νεκρὰ πρεσβύτου μέλη πρὸς τέκνου γησιῶν σπέρων ἀνθεῖ, καὶ δεχθὴ παρὰ μονογενοῦς Θεοῦ περὶ μονογενοῦς υἱοῦ εὐαγγέλια. *Κατὰ τὸν καιρὸν γὰρ, φησὶ, τοῦτον ἔλθουσμαι, καὶ ἔσται τῆ Σάρρα υἱός*. Πῶς σου κατ' ἄξιαν ἐπαίνεσω τὴν πίστιν, πανόλβιε; Οὐ γὰρ διεκρίθης πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, οὐδὲ περὶ ἐπαγγελίαν ἐχλωνας, οὐδὲ κατενόησας τὸ ἑαυτοῦ σώμα νεκρωμένον, ἑκατονταετής που ὑπάρχων, οὐδὲ ἀπέβλεψας εἰς τὴν στεφάνου τῆς μητέρας Σάρρας, ἀλλ' ἐνεδυναμώθης τῆ πίστει, εἰδὼς ὅτι ὁ ἐπήγγελται ὁ Θεός, δυνατός ἐστὶ καὶ πληρῶσαι. Οὐ γὰρ δουλεύει φύσις πάθεισιν ὁ φύσις δημιουργός, οὐτ' οὐχ ὑπόκειται φύσις ἀνάγκῃ Θεός· ἐν οἷς ἐργάζεται, πάσης φύσεως ὑπάρχων δημιουργός· ἀκολουθεῖ δὲ πρὸς πᾶν εἶδος μεταβολῆς ἡ φύσις τῷ ἐλευθέρῳ τοῦ πεποιηχότος θελήματι. Τοιγαροῦν οὐκ ἐφευδῆς τῶν ἐλπίδων, μακάριε, ἀλλ' ὀνομάζεις πατῆρ ἐν προθεσμίᾳ βίῃ, ἐν ἡλικίᾳ νεκρᾶ. Καὶ πρώτων βλέπεις ἐκ Σάρρας καρπὸν, καὶ θαυμάζεις πῶς ἐπιβρέουσι περὶ ἐλπίδας τῆ γεγηρακῆς τοῦ γάλακτος αἱ πηγάι, καὶ μετ' ὀλίγον προσφείλλεις τῷ τόκῳ, καλεῖν πατέρα διδασκῶν τὸ γένημα, ταύτην αἰτῶν παρὰ τοῦ τέκνου τὴν κλήσιν, ἣν προλαβούσα δι' ἐπαγγελίας ἡ χάρις ἐκύρωσε. Πῶς τὰ μετὰ ταῦτα σου διηγῆσμαι κατορθώματα, θαυμάσιε; πῶς ὑψηλὴν σου καὶ περιβόητον ἀπαγγελῶ πίστιν; Ὑπὲρ πίστιν ἡ πίστις σου, ὑπὲρ ἀκοὴν πᾶσαν ἡ πρὸς Θεόν σου καθοσίωσις. Τίς γὰρ πιστεύσει ποτὲ, ὅτι πατὴρ οἰκεῖν τέκνον θυσιαν προσήνεγκε γνησίως τῷ Θεῷ; Γάχα μόνον πιστεύομεν οἱ μὴ γεγονότες πατέρες, οἱ τέκνων στοργῆν μὴ δεδιδαγμένοι παρὰ τῆς φύσεως. Ἥκιστα δὲ τῶν εἰρημένων μάρτυς καὶ θεῖα Γραφή, καθάπερ κήρυξ ὑψηλός, ἐκθώσα τοῦ μακαρίου τὴν φιλοθεῖον γνώμη. *Μετὰ ταῦτα, φησὶν, ἐπέπεισεν ὁ Θεός τιν Ἀβραάμ*. Ἐπείρασε δὲ, οὐχ ἵνα μάθῃ διὰ πείρας τὸ ἀγνωσόμενον, μάρτυσι τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρὸς τοῖς ἀποτελέμασι χρώμενος· ἠγγόνεσε γὰρ οὐδὲν οὐδέπω ὁ Θεός· αὐτὸς τῆ ἑαυτοῦ θεωρῆς πάντοτε πρὸς τὴν πάντων γνώσιν ἀρχοῦμενος· ἀλλ' ὅπως ἐν σαφῶς προσηγνώσκω, τοῦτον διὰ πείρας μαθόντες οἱ ἄνθρωποι, καλὸν ἔχωσι πρὸς μίμνησιν θεοσεβείας ὑπογραμμῶν. Τίνα δὲ καὶ τὰ τοῦ περασμοῦ ῥήματα, φέρε σκοπήσωμεν. *Ἀβραάμ, φησὶν, Ἀβραάμ*. Ὁ δὲ εἶπεν, *Ἰδοὺ ἐγώ*. *Ἐση αὐτῷ Ἄλγε τίς υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ἐν ἡράπηςας, τὸν Ἰσάκ*, καὶ περὶ οὗτοι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀρέσει

ille priscorum gesta, virtute probitateque plena scripto tradidit: ipsaque ut exemplar conspicuum posteris ad imitandum proposuit. Docet nos utique Abel, copiosorum Dei munerum, antequam eis utamur, primitias esse Deo offerendas, neque brutam ventris voracitatem esse Dei honori anteferendam. Nam ei, qui antiquissimus omnium erat, beatus hic Abel ovium primogenita immolabat, nihil postremo-rum ad cultum primi preferens, sed fructuum primitiis primum genitorem glorificans. Post illum ad justitiam instituit admirandus Noe, qui toto inique agente mundo, solus justitiæ lanceam in bonis justitiæ operibus non declinantem servavit. Magnum castitatis exemplar juvenibus proponitur beatus Joseph, qui in juvenili corpore castitatis canitie floruit, et in sævili habitu strenuus carnis voluptatum dominus apparuit. Verum hi beati viri peculiaries forte quædam sunt honorum imagines; sed unius viri mentionem facit Abrahæ progenitoris, in una persona toti orbi cippum erigens, omnis virtutis specimen, ad imitationem. Sane justi omnes, sancti omnes, fidelem Abrahamum patrem se habere gloriantur, et hanc cognitionem honori sibi ducunt. Per hunc enim fidelibus zelus fidei inest; hospitalibus ipse hospitalitatis doctor est, idque operibus, non verbis; religionis athleteæ coronantur, ejus fortitudinem imitantes; hujus archetypi imagines sunt omnes magnanimi; ejus imitandi studium tantam justorum multitudinem peperit; ex hac Dei amante radice, omnes pullularunt Dei amantes. Et cur singula persequor? Omnes enim, ut ita dicam, quorum lux fulget coram hominibus, ex fidei progenitoris lucerna accensi fuerunt, tan-tosque ei probos filios pii mores pepererunt. Mentiri enim non potest is qui dicit, *Patrem multarum gentium posui te* (Gen. 17. 5). O beata anima, quæ tantam præclarorum operum copiam in unum collegit! Tu feracissimus vere ager, tu planities fructuosissima piorum operum, tu pratum floridum omni-genis justitiæ floribus vernans; tu corona speciosa, mediæ continens eamque fulgentem fidei margaritam. Præcepit Deus: *Egredere de terra tua* (Gen. 12. 1): tu vero non neglexisti, sed iter capessivisti, antequam mandatum compleretur. Addidit dicto, *Egredere de terra tua, illud, Et de cognatione tua*: tu vero non emolitus es ex amore generis tui, generi ejus auctorem antefrens. Dixit Deus, *Egredere de terra tua et de cognatione tua*, quodque his gravius est, *Et de domo patris tui*: sed ex iis, quæ Deus præcepit, nihil durum existimasti. Non cohibuit animi tui alacritatem honor patri, non amor matris, non affectus erga cognatos. Non cogitasti quot lacrymas vetula mater ob te fundet, non quot te fletibus senex pater prosequatur sit. Non enim putasti te humaniorem illo esse debere, qui te vocavit. Erat tibi pater venerandus, sed non quantum omnium Pater: amabas matrem, sed magis Dei cultum. Paternam domum, et divitias progenitoris sprevisi. Sciebas enim solas fidei divitias animæ competere, immortalem possessionem, thesaurum nunquam expilandum. O qualis stella, Lucifero splendor, ex oriente in Palæstinam effulsisti! In tenebroso multorum deorum sæculo, lætos emisisti piæ religionis radios. Te Deus bonum pietatis ferculum in acerbam Chananæorum gentem immisit. Tu tamquam sal benignitatis, improbæ vitæ condimentum fuisti. Tu tranquillus apparuisti hospitalitatis portus in medio tempestatis, in media alienigenarum immanitate.

3. Quomodo, o vir beate, benignum tuum describam tabernaculum? quomodo non mirabor quercum Mambre (Gen. 18. 1) quam tu bonis moribus tuis mitem effecisti? Hoc tabernaculum commune erat viatoribus domicilium, unum hospitibus omnibus lautum convivium: totius orbis pandocheum sine mercede: non in remoto loco situm, ut requiei lucrum lateret, sed in deserto quidem, sed media in via, et prope communi totius Palæstinæ diversorio. Tu sub

quercu totam diem transigebas bonus viatoribus requiei capiendæ nuntius. Visus est tibi Christus, o vir admirande, a duobus angelis stipatus, et propter hospitalitatem factus es et Dei et angelorum contubernalis. O beatum tabernaculum, quod Deum cum angelis per cœconomiam excepit! Visus est tibi Christus hominis forma divini sui et salutaris adventus mysteria enuntians: attamen præsentis gloriam nequaquam te ob servilem formam latuit. Habebas enim alios oculos quibus Dominus cognoscitur. Noveras igitur mediatorem Dei Filium, qui in medio duorum animalium appariturus erat. Miror certe tuam, o vir beate, erga eos qui tibi adstiterunt diligentiam: poteras enim jubere famulo, et jussu officium præstare; curristi tu senex ad boves, ardenti desiderio senile corpus fulciens. Operum consors alacris erat uxor, et panum azymorum copia mensam coronabat: neque enim fermentationem expectavit hospitalitatis studium. Omnia porro agebantur cum timore et veneratione, non quasi viros excepisset hospitio, sed quasi Deo sacrificium obtulisset. Ideo præclarus est, o vir beate, tuæ hospitalitatis fructus, præclara amoris erga Deum merces. Solvuntur enim præter omnem spem sterilis vulvæ vincula, emortuaque senis membra ad germani filii semen florent, et ab unigenito Deo unigeniti filii nuntium accipiunt. *Circa hoc tempus inquit, veniam, et erit Saræ filius* (Gen. 18. 10). Quomodo tuam pro merito laudabo fidem, o beatissime? Neque enim circa promissionem, disservuisti, neque circa pollicitationem claudicasti, neque cogitasti corpus tuum emortuum, cum centenarius prope esses: neque respexisti in sterilitatem vulvæ Saræ; sed corroboratus es fide, sciens Deum quæ promisit implere posse. Neque enim naturæ affectionibus servit naturæ Creator, quia naturæ necessitati non subjacet Deus in operibus suis, cum omnis natura sit Opifex: sequitur autem natura ad omnem mutationis speciem liberam Opificis voluntatem. Itaque non a spe lapsus es, o vir beate, sed pater in constituto tempore, et in emortua senectute vocaris. Ac primus videt ex Sara fructum, ac miraris quomodo vetula præter spem lactis fontes emanent: pauloque postea cum prole balbutis, filiumque doces te vocare patrem, hanc postulans a filio appellationem, quam prius gratia per promissionem firmaverat. Quomodo ea quæ subsequuta sunt gesta narrabo, vir admirande? quomodo excelsam tuam et celebratam fidem annuntiabo? Supra fidem est fides tua, supra auditum omnem sancta illa tua erga Deum obsequentia. Quis enim credet unquam, quod pater filium suum in hostiam sincere Deo obtulerit? Forte nos soli credimus, qui patres non fuimus, qui prolis amorem a natura non didicimus. Accedat hujus dicti tesus divina Scriptura, quasi præco excelsus, religio-um beati animum exclamans. *Post hæc, inquit, tentavit Deus Abraham* (Gen. 22. 1). Tentavit autem non ut per tentationem edisceret id quod ignoraret, teste usus obsequentia ad animum viri explorandum: nihil enim unquam ignoravit Deus, sed ipse sibi sufficit ut per sui contemplationem omnia cognoscat: sed ut eum quem clare prænoscebat per tentationem ediscerent homines, præclarumque haberent ad imitationem pietatis exemplar. Quænam porro sint tentationis verba, age consideremus. *Abraham, inquit, Abraham. Ille inquit, Ecce ego. Ait illi: Accipe filium tuum dilectum, quem diligis, Isaac, et vade in terram excelsam, et offer mihi illum in holocaustum* (Ibid. v. 2). O quantum Deus per hæc verba fidei progenitoris fecit experimentum? Satis erat dixisse, Accipe Isaac, et offer mihi illum in holocaustum, non memorato filio, nec per dilecti memoriam commotis paternis visceribus. Verum quia iis, qui bonis affluunt, repentinus malorum incursum graviorem parit dolorem, ideo ait, *Accipe filium tuum, et addit, Dilectum, ac rursus, Quem diligis*, ut hisce bonis appellationibus, in bonarum promissionum spem senem prolis amantem erigeret, inductoque

confertim filii interficiendi præcepto, jussis illis inexpectatis viscera parentis gravius confoderet, non quod justum odio haberet, sed quod ejus fidem clarius mundo notam effici optaret. Itaque priusquam diceret, *Offer illum in holocaustum*, ex primis verbis illis bona prænuntiantibus, multa fausta curat a justo viro cogitari. Ut audivit enim Deum se vocantem, ac dicentem, *Abraham, Abraham*, statim vir religiosus de appellatione illa gavisus est, in lætitiâ effusus est ad illam vocem, hæc secum reputans, ut par erat: An me rursus Deus mirabili illo colloquio dignum censet? an me vult iterum divinis verbis sanctificare? an rursus transferre in meliorem regionem? an malos Chananæos vult perdere, ut Sodomitas, et servum suum, ut circa Sodomam contigit, non vult ignorare decretum judicii sui? an mihi secundi post Isaacum filii lætam nuntium optat afferre, duorum oculis filiorum senectutem meam luce conspicua donare volens? Ut autem audivit, *Accipe*, priusquam audiret, *Filium*, cogitabat Deum se alloquuturum esse de sacrificiis, petiturum ab se pro dato filio benedictionum honorem. Ut audivit autem, *Filium tuum*, interini de Ismaele cogitabat, putans solutam esse Saræ zelotypiam, ideoque illum a benigno Deo in paternam domum reduendum esse. Cum autem clare audisset, *Dilectum, quem diligis, Isaac*, statim efferebat corde, lætatus est animo, existimans se de filii sponsalitate præceptum a Deo accepturum esse, curante, ut ad propagationem generis secunda uxor juveni daretur. Ipsum autem Deus evocat ad terram excelsum. Quare? Plane ut ex edito sublimique loco totam, ut promissionis hereditatem, terram ipsi ostenderet, vel sane vult illum, inquit, me superstite in patriarcham innungere, aut præsens præsentem alloqui, et viva voce leges ipsi tradere religiosæ vitæ, in qua incendens Creatori placiturus est.

4. Hæc itaque et similia se auditorum a Deo esse sperabat beatus ille: Deus autem quid? *Offer*, inquit, *illum in holocaustum*. Onerosum mandatum vel cuivis homini, nedum patri, ipsique prolis amanti. Verum, o fidem incomparabilem! o religiosam animam! Nondum Deus finem dicendi et vocandi fecerat, et ad obsequium Abraham paratus erat, mandati finem itineris capessendi initium reddens. Quis ex aliis patribus talem vocem tulisset, nec repente in terram decidisset, membris mœrore solutis? aut forte non ad tale præceptum interisisset, paterno incensus affectu? Audi enim quam consolatione omni vacuum sit mandatum. Non ad cædem tantum juvenem petivit Deus; ut seni cadaver superesset, quod ad solatium doloris in sepulcro deponeret; sed in holocaustum, in incendium, in consumptionem omnimodam, ne effundere animi dolorem posset lacryis ad corpus fuis. Attamen etsi mandatum intolerabile esset, quod vel sono verbi percellere posset, virum utique a divino sensu non removit: existimabat enim quodcumque Deus præcipit utile bonumque esso. Itaque mandatum alacriter tulit, et ineffabili voluptate sacrificium offert, hæc, ut credere est, secum reputans: Jam liberis orbatus, filius Dei per obedientiam evado: heredem amitto, sed futura in hereditatem accipio; non video filium, sed video Deum; non senem me nutriet filius, sed senem alet Deus; a stultis reprehendar, sed Sapientissimo illi probatus ero; mœrore afficiam Saram, sed placebo Creatori; multa fruor consolatione; dolore me afficit mors ejus, sed Altissimi sacerdotem efficit; liberis orbum constituit, sed patrem primi martyris. Num perit Isaac? Purgatur igne corpus, liberatur a carnis voluptatibus, migrabit a vita, sed commigrabit ad Dominum. Talibus ratiociniis naturæ affectus confirmans, ad sacrificium properat, asinum stravit, gladium acuit, ligna et lignem paravit, filium ut agnum abducens, neminique divinam annuntiavit vocem: non communicavit cum amicis, neque ipsi conjugi simul parenti: non quod conjugem odio haberet, sed quod serpentem timeret, ne amoris erga prolem obtentu, pietatis studium re-

mitteret. O summam fidem! o sapientiam incomparabilem! Secum reputavit patriarcha quanta eventura essent mala, si divinum mandatum notum fieret; quantus luctus foret, quantus fletus, quanta lacrymæ. Ideo tacet, magnam lamentorum flammam silentio exstinguens. Quid enim putas facturam Saram fuisse, si de nece filii audisset? annon complexa statim Isaacum esset, rursus in utero, si potuisset, inclusura, Peris, filii carissime, inquires, sacrificiis obidemur? Citius, puto, amisisset propriam animam quam filium tradidisset; et alterutrum necesse fuisset, ut aut sacrificium non fieret, aut mater cum filio immolaretur. Atque cum Abraham hosce fortasse sermones contulisset. Ad mentem redi, o vir, ad mentem redi, interpres clementis Dei. Nihil contra hominem vox divina præcipit; felici proli tuæ invidet malignus dæmon, divinamque gratiam vult evertere, pietatis specie cædis filiorum maledictum inducens. An non nosti mirabilem illum Melchisedecum sacerdotem Dei altissimi? Leges sacrificiorum ab illo disce. Disce quibusnam Deus victimis delectetur: etiamsi jam olim te ad sacerdotium instituit, cum redires a cæde quinque regum. Annon panis et vinum, sanctæ oblationes et incruenta puraque sacrificia ipsi erant? an vitulus? an ovis? an filius? Non enim putabat omnino Deum sanguine delectari. *Numquid manducabit Deus carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabit? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua (Psal. 49. 13. 14)*. Si autem vere Deus est is qui tibi apparuit, intellige, mi vir, ejus consilium. Probare vult Deus tuum erga filium affectum, nosse te vult, quo affectu sis erga filium: an filium aues, si paterno sis affectu, an a naturæ visceribus vincaris, si mori pro filio malis. Vult te circa prolis amorem bonum exemplar esse Chananæis, nec ut obsequaris optat, imo potius ut obsistas filii neci, vult te videre canos avellentem, acerbis fundentem lacrymas, et his amorem erga filium comprobari. Vereor ne cædis filii reprehensionem incurras apud clementem Deum, vel ob solum consensum. Mi vir, mihi obtempera, *Ne sis nimium justus (Eccl. 7. 17)*. Hanc tuam inobsequentiam laudabit Deus. Quod si vere vult Deus immolari Isaacum, acerbis ingemiscio, supplica, procumbe, lacrymas misce precationi. Bonus est is, qui sacrificium petit, patre longe clementior; mutabit sententiam, mutabit iudicium. Numquam diluvio perisisset genus hominum, si iniqui illi scelera lacrymis abluisent. Adhuc staret Sodomia, si gemitu cordis iudicem placassent. Si ergo iniquos miseratur, multo magis te justum. Servasti prilem Lotum ab igne divinitus immisso, iudicem precatus; serva nunc filium ab igne propitiationis, precibus oblati Deo. Pro Sodomitis supplicasti, hominibus iniquis, qui sæpe extremam perniciem meruerunt, et pro filio inculpato non precaberis? Utere rursus fiducia tua: dic, *Nequaquam: qui judicas omnem terram, non facies iudicium (Gen. 18. 25)*? Non perdes justum cum impio. Recordare quanto prolis amore tenereris, cum non haberes filium. Priusquam enim Isaacum susciperes, hæc tibi factæ a Domino erant splendide promissiones: terræ optimæ possessio, pecuniarum et facultatum copia multa, augmentumque generis tantum, ut iis naturalibus rebus que sunt innumerabiles comparetur arenæ maris, et stellis cæli; attamen tanta cum sint promissa bona, ludum putasti illa esse, et cum fiducia clamasti, filiorum orbitatem lugens ac dicens: *Quid mihi dubis, Domine? ego autem sine filiis morior (Gen. 16. 2)*. Hac emissa voce, accepisti filium. Esto pater, hanc nunc emitte, ut serves filium. Dic iterum: *Quid mihi dubis, Domine, si occidas heredem meum? Væ mihi. Tunc forte prolis amans eras, cum mundum pater esses.*

5. Hæc dicente Sara, quid facturus erat Abraham? Scilicet intermisso Dei mandatu, circa pietatem erga Deum sermonem habere, et Saræ suadere, si hunc tollet Deus, cum meliorem ipso daturum esse. Et

μοι αὐτὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν. Ὁ πόσιν ὁ Θεὸς διὰ τῶν ὤτων εἰρημένον βρήματων τῆς πίστεως τοῦ προπάτορος εἰργάσατο βάσανον! Ἦρακε μὲν γὰρ μόνον εἰπεῖν, Λάβε τὴν Ἰσαὰκ, καὶ ἀνένεγκε αὐτὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν, μήτε υἱὸν εἰπόντα, μήτε τῆ τοῦ ἀγαπητοῦ μνήμῃ ἐκ πατρὸς σπλάγγνα κινήσαντα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἔνδον τῶν ἀγαθῶν διακεχυμένους ἦ τῶν κακῶν αἰρνίδιος φορὰ βαρύτεραν ἐπάγει τὴν ἀληθόνα, [562] διὰ τοῦτο φησὶ, Λάβε τὸν υἱὸν σου, καὶ προστίθει. Τὸν ἀγαπητὸν, καὶ πάλιν, Ὁν ἠγάπησας, ἵνα ταῖς ἀγαθαῖς ταῦταις ἐπωνυμίαις εἰς χριστῶν ὑποσχέσιον ἐλπίδας μετεωρίσας τὸν φιλόπαιδα γέροντα, ἀθρόαν αὔθις ἐπάγει τὸν ἀγαπητὸν τὴν ἀναίρεσιν, τοῖς παρ' ἐλπίδα προστάγμασι πλῆξῃ τὰ σπλάγγνα τοῦ γεγεννηκότος βαρύτερον, οὐ μισῶν τὸν δίκαιον, φανῆναι δὲ λαμπρότερον τῷ κόσμῳ τὴν τούτου πίστιν βουλόμενος. Τοιγαροῦν πρὶν εἰπεῖν, Ἀνένεγκε αὐτὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν, ἐκ τῶν πρώτων βρημάτων τῶν εὐφρήμων πολλὰ ποιεῖ χρηστά τῷ δικαίῳ φαντάζεσθαι. Ἀκούσας γὰρ καλοῦντος τοῦ Θεοῦ καὶ λέγοντος, Ἀβραάμ. Ἀβραάμ, εὐθύς ἐγῆθησεν ὁ φιλόθεος πρὸς τὴν κλῆσιν, διεχύθη πρὸς τὴν φωνὴν, ἐνθυμούμενος, ὡς εἶκό· Ἄρα μὲ ὁ Θεὸς ἄξιον πάλιν ἠγείρει τῆς θαυμαστῆς προξ. αὐτὸν ὀμιλίας; ἀρά με τοῖς θεοῖς αὐτοῦ καταγαίναται θέλει ῥήμασιν; ἢ μεταστήσῃ πάλιν εἰς χῶραν βούλεται κρείσσονα; ἢ τοὺς πονηροὺς ἀπολείπει θέλει Χαναανίους, ὡς Σοδομίτας, καὶ τὸν οὐκ εἰόντων δούλον, ὡς ἐπὶ Σοδόμων, ἀγνοεῖν οὐ θέλει τὸ τῆς κρείσσεως βούλημα; ἀρά μοι δευτέρου τέκνου μετὰ τὸν Ἰσαὰκ χρηστὰ φιλοτιμῆται παρασχεῖν εὐαγγέλια, ὀφθαλμοῖς δύο τέκνων τὸ ἐμὸν θέλον ὀματώσῃ γῆρας; Ὡς δὲ ἤκουσας, Λάβε, πρὶν ἀκοῦσῃ, Τὸν υἱὸν, ψῆθη περὶ θυσιῶν αὐτῶ τὸν Θεὸν διαλέξεσθαι, αἰτοῦντα παρ' αὐτοῦ τῶν φιλανθρώπων ἀποκαθίστασθαι πάλιν εἰς τὸν πεπερωμένον ἔστιν. Ἐπειδὴ δὲ σαφῶς ἤκουσας. Τὸν ἀγαπητὸν δὲ ἠγάπησας τὸν Ἰσαὰκ, ἔξενεν εὐθύς τῆ καρδίᾳ, ἠγαλιάσατο τῆ ψυχῇ, νομίσας ὅτι περὶ μνηστῆρας; αὐτῷ διατάσσεται, ἀρμόδιον ὡς Θεὸς εἰς ἐπίδοσιν τοῦ γένους γυναῖκα τῷ νέῳ εὐφορον εἰς τέκνον φῶν. Εἰς δὲ τὴν γῆν αὐτὸν ὁ Θεὸς καλεῖ τὴν ὑψηλὴν. Διὰ τί; Ἡ πάντως ἵνα ἐξ ἀπώτου καὶ μεταύρου τόπου πάτω εἰς κληρονόμιον τῆς ἐπαγγελίας ἀποδείξῃ τὴν γῆν, ἢ πάντως αὐτὸν εἰς πατριάρχην θέλει χρίσαι, ζῶντος ἔμου; ἐμὸν; ἢ ἐνώπιος ἐνωπίω διαλεχθῆναι, καὶ φωνῇ ζώσῃ παραδοῖναι νόμους θεοφιλοῦς βίου, οἷς ὀδεύων εὐαρεστήσει τῷ κτίσαντι.

δ. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἀκούσεσθαι παρὰ Θεοῦ προσεδόκῃσεν ὁ μακάριος· ὁ δὲ Θεὸς; εἰ; Ἀνένεγκε, φησὶν, αὐτὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν. Φορτικὸν τὸ ἐπίταγμα καὶ τῷ τυγχόντι ἀνδρὶ, μήτιγε πατρὶ, καὶ ταῦτα φιλόπαιδι. Ἄλλ', ὡς τῆς ἀνυπερβλήτου πίστεως ἢ ὡς τῆς φιλοθεῶν ψυχῆς ὀδέπτο Θεὸς ἐπαύσατο καλῶν, καὶ πρὸς τὴν ὑπακοὴν Ἀβραάμ ὑπῆρχεν εὐτρεπῆς, τὸ τέλος τοῦ προστάγματος ἀρχὴν ἦδη τῆς ὀδοπορίας ποιούμενος. Τίς οὖν τῶν ἄλλων πατέρων ἠγεγεν ἀν τὴν τοιαύτην φωνὴν, καὶ οὐ παραχρῆμα κατέπεσεν εἰς γῆν, ἀθυμῆ τὰ μέλη λυθεῖς; ἢ τάχα παρ' αὐτῷ διεφθάρη τῷ προστάγματι, ὑπὸ πατριχῆς διαθέσεως πυρπολούμενος; Τὸ γὰρ τοῦ προστάγματος ἀπαρμύθητον ἄκουσας. Οὐκ εἰς σφαγὴν ἀπλῶς ἤτησεν τὸν νέον ὁ Θεὸς, ἵνα ἔχοι τὸ λείψανον ὁ γέρον παρμυθίαν τοῦ πάθους τῷ τάφῳ παρακαθήμενος· ἀλλ' εἰ; ὀλοκάρπωσιν, εἰς ἐμπροσθέν, εἰς ἀφανισμόν παντελῆ, ὅπως μὴδὲ προχέειν ἐγγὺς τῆς καρδίας τὴν ἀληθόνα ἐπιδακρυῶν τῷ σώματι. Ἄλλ' ὁμῶς εἰ καὶ ἀφῆρησεν ἦν τὸ πρόσταγμα, καὶ μόνον τῷ ῥηθῆναι πλῆξαι δυνάμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξέστησεν τὸν ἀνδρα τοῦ θείου φρονήματος· πᾶν γὰρ ἠπίετατο συμφέρον εἶναι καὶ ἀγαθόν, ὃ προστάσσει Θεός. Τοιγαροῦν προθύμως ὑπομένει τὸ πρόσταγμα, καὶ μεθ' ἡδονῆς ἀφράστου τὴν θυσιᾶν ἐργάζεται, ταῦτα λογισάμενος, ὡς εἶκό· ἄτεκνος ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀλλ' ἐγὼ τέκνον Θεοῦ δι' ὑπακοῆς γίνομαι· ἀπολλύω τὸν κληρονόμον, ἀλλὰ κληρονόμῳ τὰ μέλλοντα· οὐκ ἐβόμαι τὸν υἱὸν, ἀλλ' ἐβόμαι τὸν Θεόν· οὐ γηροδοκῆσαι με παῖς, ἀλλὰ γηροτροφῆσαι Θεός· μεμψήσομαι παρὰ τῶν ἀνοσῆτων, ἀλλὰ ἀποδοθήσομαι παρὰ τοῦ Πανσόφου· λυπησῶ τὴν Σάρραν, ἀλλ' εὐαρεστήσω τῷ κτίσαντι· ἔχω πολλὴν παρμυθίαν· λυτεῖ με θανὼν, ἀλλ' ἱερέα τοῦ Ὑψίστου ποιεῖ· ἀπαῖδα καθίστησιν, ἀλλὰ πατέρα πρωτομάρτυρος. Μὴ γὰρ ἀπόλλυται Ἰσαὰκ; Καθαίρεται τῷ κυρὶ τὸ σῶμα, [563] λυεταί τῶν τῆς σαρκὸς ἡδονῶν, ἐκδημῆσει τὸ

βίου, ἀλλ' ἐνδημῆσει πρὸς Κύριον. Τοιούτοις λογισμοῖς τὰ τῆς φύσεως νευρώσας συμπτώματα, ἐπὶ τὴν θυσιᾶν ἐπαίγεται, ἐπιστάξας τὴν θυον, θῆξας τὴν μάχαιραν, τὰ ξύλα, τὸ πῦρ εὐτρεπίσας, τὸν υἱὸν ὡς ἀμὸν ἐπαγομένους, καὶ οὐδενὴ τὴν θεῖαν ἐξέλιπε φωνὴν, οὐκ ἀνεκονίωσατο φίλους, οὐδὲ αὐτῇ κοινωνῶν τῆς γονῆς, οὐ μισῶν τὴν σύζυγον, ἀλλὰ τὸν θρῖν φοβούμενος, μὴ προφάσει φιλοτεκνίας ἀμβλύνη θεοσεβείας σπουδῆν. Ὁ πίστεως ἄκρας ἢ ὡ σοφίας ἀνυπερβλήτου! Ἐνευθῆσεν ὁ πατριάρχης πᾶσα συμβήσεται κακὰ, ἐκπύστου γινομένου τοῦ θείου προστάγματος, πόσος ἔσται ὀρθῆνος, πόσος κλαυθμὸς, πόσα δάκρυα. Διὰ τοῦτ' ἐγεμυθεῖ, σιωπῇ σβεννύων μεγάλῃν ὀδυρμῶν ὀλόγα. Τί γὰρ οἶε δρᾶσαι τὴν Σάρραν ἀκούσασαν περὶ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ τέκνου; οὐ περιεπλάξῃ ἐν εὐθύς τῷ Ἰσαὰκ, ἔνδον αὐτὸν πάλιν, εἰ οἶόν τε ἦν, τῆ γαστρὶ καταχρῶσαι μηχανωμένη, τέκνον φιλιτατον ἀπόλλυσαι, λέγουσα, ἐν θυσιᾶς πολιορκουμένη; Ὁ αὐτὸν ἂν ἀφῆκεν, οἶμαι, τὴν ἰδίαν ψυχὴν, ἢ τὸν παῖδα προέδωκεν· καὶ ἦν ἀνάγκη δυοῖν θάτερον, ἢ μὴ γενέσθαι τὴν θυσιᾶν, ἢ τὴν μητέρα συγκαρπωθῆναι τῷ τέκνῳ. Εἶπε δ' ἂν καὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ τοιούτους τινὰς λόγους· Σωφρόνησον, ὦ ἀνερ, σωφρόνησον, ὑποτρέψῃς φιλοανθρώπου Θεοῦ. Οὐδὲν κατὰ ἀνθρώπου προστάσσει: θεῖα φωνή· βασιλεύει σοι τῆς εὐπαιδείας πονηρῆς δαίμων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἀνατρέφει βουλεύεται, ἐν εὐσεβείας προσχηματὶ παιδοκτονίας προσάγων ἀράν. Οὐκ οἶσα τὸν θαυμάσιον Μελεχισδεκ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὕψιστου; Μάθε παρ' αὐτοῦ θυσιῶν νόμους, μάθε ποταῖς Θεοῦ ἐπαγγελλόμενα θυσιᾶς, καίτοι πάλαι σε πρὸς ἱερωσύνην ἐμυσταγωγῆσεν ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν πέντε βασιλείων ἐπανιόντα. Οὐκ ἄρτοσ οὖν ἦσαν αὐτῷ καὶ οἶνος, εὐχαγεῖς προσφοραῖ, ἀναιμακτοὶ καὶ καθαροὶ θυσιᾶς; μὴ μύσχος; μὴ πρόβατον; μὴ τέκνον; Αἷματι γὰρ Θεὸν ἔλωσ οὐκ ἔμετο τέρπεσθαι. Μὴ φάγεται Θεὸς κρέα τῶντων, ἢ αἷμα τῶντων πλεῖτα; Θύσον τῷ Θεῷ θυσιᾶν αἰνέσων, καὶ ἀπόδοε τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου Εἰ δὲ ὁ Θεὸς ἔστιν ἀληθῶς ὁ φανεῖς, σύνες, ἀνερ, τοῦ φανέντος τὸ βούλημα. Ἀποπειράται σου ὁ Θεὸς τῆς περὶ τὸν παῖδα διαθέσεως, γνωσθῆναι σε θέλει, πῶς ἔχεις περὶ γέννημα· εἰ φίλεις τὸν υἱὸν, εἰ διακείσαι πατριχῶς, εἰ τοῖς σπλάγγνοις τῆς φύσεως ἤτησται, εἰ θανεῖν ἀντὶ τοῦ τέκνου προήρησαι. Θέλει σε καὶ φιλοτεκνίας καλὸν γενέσθαι τοῖς Χαναανίσι παράδειγμα, τοιγαροῦν οὐκ ὑπακούσαι, ἀντεπιεῖν σε μάλλον περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ τέκνου, ἰδεῖν πολιτὰς τιλομένους, πικρὰ βρόντα δάκρυα, φανῆναι διὰ τούτων φιλόπαιδα. Δέδοικα μὴ τεκνοκτονίας μέμψεις ὑποτρέψῃς παρὰ τῷ φιλανθρώπῳ διὰ μόνον τὴν συγκατάθεσιν. Ἄνερ, πείσθητί μοι, Μὴ γίνω δίκαιος πολὺ. Ταύτην σου τὴν παρακοὴν Θεὸς ἐπαίνειέται. Εἰ δὲ καὶ Θεὸς ἀληθῶς θέλει καρπωθῆναι τὸν Ἰσαὰκ, στενάξον πικρῶς, ἰκέτευσον, πρόσπεσον, ἐπιδάκρυσον τῆς αἰκτηρίας; τοῖς ῥήμασι. Ἀγαθὸς ἔστιν ὁ τὴν θυσιᾶν ἰκτών. πολὺ Πατὴρ φιλοανθρωπότερος· ἀλλάζει τὴν ψῆφον, ἀλλάζει τὴν κρίσιν. Οὐκ ἂν ἀπέλυτο κατακλιθεῖσθαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ποτὲ, εἰ δάκρυον ἰκτενέσθαι ὁ παρανομούμενος ἐλούσαντο. Ἦν ἂν ἔτι τὰ Σόδομα, εἰ στεναγμῷ καρδίας τὸν κριτὴν ἐξιλίασαντο. Εἰ οὐν ἔλειπε παρανόμους, πολλῶ πλέον τὸν δίκαιον σέ. Ἐσώσας ποτε τὸν Λωτ τοῦ θελήτου πυρὸς, εὐξάμενος τῷ κριτῇ ὥσωσιν καὶ νῦν τὸν παῖδα τοῦ ἰλαστηρίου πυρὸς, δεηθεῖς τοῦ Θεοῦ. Ὑπὲρ Σοδομιτῶν ἰκέτευσας, ἀνδρῶν ἀδίκων, καὶ πολλὰς ἀπολλύεται μελλόντων δικαίως, καὶ ὑπὲρ παιδὸς οὐκ ἰκετεύσεις ἀμώμου; Χρῆσαι πάλιν τῆ παρήρησι· εἶπε, Μηδὲ μῶς· ὁ κριτὴν πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσῃ κριτὴν; Οὐκ ἀπολέσεις δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς. Ὑπομνήσθητι τῆς παλαιᾶς φιλοτεκνίας, ἦς εἶχες, ὅτε οὐκ εἶχες τέκνον. Πρὶν γὰρ λάθῃς τὸν Ἰσαὰκ, ὑποσχέσεις αὐταῖ σου τοῦ Δεσπότη λαμπρῶν· γῆς κατάγειεις γλυκειάς, χρημάτων καὶ κτημάτων περιουσία πολλή, ἀξῆθις τοῦ γένους τοσαύτη, [564] ὡς καὶ ταῖς ἀναριθμητοῖς αὐτὸ συναριθμῆσθαι φύσεισιν, ἄμψυ παραλία, καὶ ἄστρος οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁμῶς τοσοῦτων θντων τῶν ἐν ἐπαγγελίαις χρηστῶν, χλεῦν ἡγοῦ τὰ λεγόμενα, καὶ μετὰ παρήρησι· εἶδος, τὴν ἀπαίδαν ἀποφρομένοσιν καὶ λέγων· Τί μοι δώσεις, Κύριε; ἐγὼ δὲ ἀπολλύομαι ἀεκερῶσ. Ταύτην ἀφελὲ τὴν φωνὴν, ἔλαβες τέκνον. Γενοῦ πατῆρ, ταύτην ἄφες νῦν, ἵνα σώσῃς τὸ τέκνον. Εἶπε πάλιν, Τί μοι δώσεις, Δέσποτα, ἀναίρων μου τὸν κληρονόμον; Οἱμοι, τάχα τότε φιλοτεκνοῦς ἦς, ὅτε οὐκ ἦς πστῆρ.

Ταῦτα λεγούσης τῆς Σάρρας, εἰ ποιεῖν εἶδει τῶν

Ἀβραάμ; Ἀηλιοντί ἀφ' ἑμένου τῷ θεῷ προστάγματος, τοῦ περὶ θεοσεβείας ποιεῖσθαι λόγους, καὶ πειθεῖν τὴν Σάρραν, ὅτι, τοῦτον ἂν λάβῃ Θεός, δίδωσι σοι κρεῖσσονα. Καὶ πῶς ἂν ἔπαισε γυναῖκα τῷ πάθει μεθύουσαν; Ἀλλὰ ὅθ' ἔπεισε. Θεοσεβῆς γὰρ ἡ γυνή, καὶ ἀνδρὸς πιστοτάτου συνοίκου· πάντων γούν ἀκόλουθον πεισθεῖσθαι αὐτὴν προπέμφαι τὸν υἱὸν ἐπὶ τὴν θυσιαν ὁδεύοντα, στέγειν μὲν ἴσως τὸν πόνον βιαζομένην διὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, ὑπὸ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς πρὸς θρήνης ἀβουλήτης ἐξαγομένην. Πόσοι θεράποντες ἐκεῖ τῷ πόθῳ τοῦ νέου δακνόμενοι; πόσοι θεράπαινοι τῆ δεσποίνῃ συμπάσγουσαι; Χαναανῖται πόσοι, συνήθεις καὶ γείτονες, οἱ ἐπὶ τοῖς τοῦτῳ συμβεβηκόσι θαυμάζοντες; Θόρυβος ἐκ τούτων πολὺς, καὶ οἰμωγῆ, καὶ θρήνος, καὶ δάκρυα, ὡς ἐπὶ προπεμπόμενῳ νεκρῷ. Εἶπε δ' ἂν ἡ μήτηρ ἀνακωκύσασα μέγα· Δός μοι, τέκνον, τελευταίας περιπλοχάς. Ἐγὼ μὲν ἤλπιζον ὑπὸ σοῦ προπεμφθῆναι, τέκνον, καὶ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῖς σοῖς κοσμηθῆναι δακρυόεις· ἐπεὶ δὲ φῆφος τοῦ κτίσαντος τὰς ἐμάς ἐλπίδας νενίκηκε, καὶ θρηῶν τούτων ὑφ' οὐ θρηνηθῆναι προσεδόκησα, τοῦτό σε μόνον αἰτῶ, ἐπιβαίων τῷ τῆς θυσίας πυρὶ, πρόσθεν σου πρὸς τὸν Θεῖον ὑπὲρ ἐμού, ἀπελθεῖν με τοῦ βίου πρὶν ἐπανελεῖν τῆς θυσίας τὸν ἱερέα. Αἰετιὰν γὰρ πατρὸς αἵματι παιδὸς ἰδεῖν ἡμαγμένην οὐ δύναμαι. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ τοσαυτά. Τίς δ' ἂν ἤνεγκε τὰ παρὰ τῶν Χαναανικῶν ὄνειδη, τῶν ἐπὶ τῇ θείᾳ τότε συνδεδραμηχότων; Ὁ μὲν γὰρ εἶπεν ἂν· Ὡ, ἐφ' οἷον θάλαμον τὸν υἱὸν ὁ καλὸς ἄγει πατῆρ! Ὁ δὲ, Ἐκ ποίας ἄρα ποίμνης αὐτῷ τὸ γέρον; Ὁ δὲ, Καλῶς αὐτῷ ὁ Θεὸς πληθύνει θέλει τὸ ἱερόν, ὡς τὰ ἄστρα τὸ οὐρανόν. Ἄλλος, Ὡ πόσοι γέροντες ὡς υἱὸν θρηνοῦσι τὸν ἄθλιον, οὗτος δὲ ἡλιθίος γέροντι οὐδὲ δακρυεῖ τὸν ἴδιον τέκνον! Ταῦτα μὲν οἱ Χαναανῖται· τὸν δὲ θεράποντον ὁ μὲν ἀνομιώζας εἶπεν· Ὡ παιδίον ἄθλιον, καὶ γενόμενον ἔψιμον, καὶ ἀπολλύμενον ἄστρον! Σοῦ καὶ παράδοξος ἡ γέννησις, καὶ παράδοξος ἡ τελευτή. Μόνος ἐκ πάντων ἐξ ἀγόνων μῆτρας, μόνος ἐκ πάντων ἀκούων τὸν ἐπὶ τῇ ταφῇ σου θρήνον. Ὡ, οἶαν ὁ ἐξοπλήτης αὐτοῦ εἰκόνα ἐξαλείψει τοῦ βίου! Ταῦτα μὲν οὖν οἱ καθ' ἕκαστον ὁμοῦ δὲ πάντες ὑποστρέψαντες εὐχαεῖ, ὡς ἀφ' ἐνὸς στόματος εἶπον ἂν· Ὅδευσ λοιπὸν, ὦ προσβῦτα, τοῦτο μόνον ἐνθυμούμενος, ὅτι τοῦτον ἂν ὁύσης, ἄλλον υἱὸν ἀπὸ Σάρρας οὐχ ἔξεις. Ταῦτα λογισμῷ σάφρονι προειδόμενος Ἀβραάμ, ταῦτα σκοπήσας ὁ μακάριος, ἐμβύθιον ἔκρυψε τὸ πρόσταγμα, οὕτω διατεθείς, ὡς ἀκούσας ἄρρήτα ῥήματα, ἂ οὐκ ἐξὼν ἀνθρώπῳ λαλήσας. Ὡ ἠσασαυρὲ κρύψει δεσποτικῶν ἐντολῶν! Ὡ ταμπεῖον ἀπορρήτων, ταμπεῖον ἱερῶν Θεοῦ λόγων! Ταῦτα σε τὰ μυστήρια καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀνεκλήρυσεν. Ὅδευεὶ θεὰ ταῦτα σιγῇ μετὰ τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατήρ, δύο μόνους θεράποντας ἐπαγόμενος, καὶ τούτους οὐκ εἰδότες τῆς θυσίας τὴν τρόπον· ὁδεύει δὲ τριῶν ἡμερῶν ἰδόν. Σὺ δὲ μάνθανε τὴν δοκιμασίαν τῆς γνώμης τοῦ προπάτορος, καὶ τοῦτ' ἐκ τοῦ διαστήματος τῆς ὁδοῦ. Οὐ γὰρ ἔγγυς αὐτῷ Θεὸς δεικνύσι τὸ θυσιαστήριον, ἵνα μὴ τῇ θερμότητι τῆς πίστεως κλαπῇ φύσεως τὴν σποργῆν· ἀλλ' ὅπως μακρὰν βαλίζων ὁδὸν, καὶ τὸν υἱὸν ἐπὶ πλεῖστον θεώμενος χρόνον συνήθως προσπαίζοντα, ταῖς ἀγκάλαις προστρέχοντα, τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πρακτεῦ, καθάπερ χρυσὸς ἐν πυρὶ, τῷ πόθῳ πολλῶν χρόνῳ δοκιμασθεὶς, λαμπροτέραν τῆς ὑπακοῆς ἐπιδείξεται τὴν προαίρεσιν. Ὡ, ποκάκις ἐν τῷ τριημέρῳ τοῦτῳ διαστήματι καθ' ἑαυτὸν ὁ πατήρ ἀνευτώσαστο τοῦ υἱοῦ τὴν σφαγὴν! [515] ποκάκις ἐπέθηκε τῇ πυρὶ τοῦ τέκνου τὸ λείψανον, τοσαυτάκις τὴν καρδίαν πληγεῖς, ὁκάκις ἂν τὴν θυσιαν ἀναλογίζετο! Τὸ μὲν γὰρ πεπραγμένον κακὸν εὐθύς πρὸς ἄληθιν ὄρα, τὸ δὲ ἐν ἐλπίσι λυπεῖ τοσαυτάκις, ὁκάκις ἂν ἐλπίσθῃ. Ὁρᾷ λοιπὸν ὁ μακάριος πόρρωθεν τῆς λειτουργίας τὸν τόπον, ἀρρήτου φωνῆς προσαδειξάσης αὐτῷ, καὶ μόνον παραλαμβάνει τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, ἀπολειπὼν μετὰ τῆς θνῶτος δούλους· μόνος ὁδεύει λοιπὸν μετὰ μόνου τοῦ Ἰσαὰκ, οὐχ ὡς πατήρ μετὰ τέκνου, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς μετὰ θύματος. Ἐπιτίθησιν δὲ καὶ τῷ Ἰσαὰκ τῆς θυσίας τὰ ξύλα, αὐτὸς φέρων τὴν μάξιραν καὶ τὸ πυρ. Βαρύνει τῷ φορτίῳ τὸν νέον, ἵνα ἐφιδρώσας ὁ παῖς τῷ καμᾶτι, καὶ ταῖς τῆς φύσεως λουτροῖς καθηράμενος, εὐαγεστέρα γένηται τῷ Θεῷ προσφορά. Ἐνταῦθα δὲ γενομένου τοῦ λόγου, τὸν τύπον ἰδὼν, ἀνεμνήσθη τῆς ἀληθείας. Ἰδὼν γὰρ πῶς Ἰσαὰκ ἑαυτῷ βαστάζει τῆς θυσίας τὰ ξύλα, δοξάζων τὸν Χριστὸν τὸν διὰ τὴν τῶν ἀμύρωτων σωτηρίαν ἑαυτοῦ τὸν σταυρὸν βαστάσαι θε-

λῆζαντα. Ὁλῆς γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκουμένης τὴν σκίαν ἐνταῦθα πρόλαβουσαν ὄρω. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη ὁ Χριστὸς· τοῦτον τύπος Ἰσαὰκ εἰς θυσιαν ἀγόμενος. Ἐν ὀφθαλμοῖς ἡ σφαγῆ, καὶ οὐκ ἀπειθεῖ τῷ γεννήσαντι Ἰσαὰκ· τύπος γὰρ ἦν Χριστοῦ, Ὡς ὑπήκουσε Πατρὶ μέγρο θανάτου, θανάτου δὲ σταυρουῦ. Ἰσαὰκ καὶ τέκνον ἦν ἐν ταῦτῳ καὶ θῦμα. Ὁμοίως καὶ ὁ Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀμὲν δὲ ἀλρων τὴν ἁμαρτιαν τοῦ κόσμου. Οὐ φέδεται τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατήρ, ἀλλ' οὐδὲ Θεὸς τοῦ Χριστοῦ. Ὡς (sic) γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐκρίσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν. Τριήμερον μετὰ τὴν θυσιαν ἡ μήτηρ ὄρα ζῶντα τὸν Ἰσαὰκ· τριήμερον καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀφάρτων ὄρα τὸν Σωτῆρα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τύπων, ὡς ἐν παρόδῳ. Ἀβραάμ δὲ ἐφροσῆκεν ἡδὴ τῷ τόπῳ τῆς λειτουργίας, εἰσω λοιπὸν τοῦ ἀγόνου γενόμενος, ἐν ψ φύσις μὲν καὶ προαίρεσις μάχεται, στεφανοῦται δὲ γνώμῃ κατὰ τῆς φύσεως, καὶ φέρει φιλοθεὰ δικαίως κατὰ φιλοτεκνίας τὰ νικητήρια. Ἠλθεν ὁ πατήρ μετὰ τὸ τέκνον, μόνος ὁ ἱερεὺς μετὰ μόνου τοῦ θύματος. Πάντα δὲ ἦν ὁ παῖς τῷ πατρὶ, καὶ λειτουργὸς πρὸς ὑπηρεσίαν, καὶ θῦμα πρὸς ἱερουργίαν.

Σ'. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦ νέου θαυμάζω τὴν σύνεσιν, ὅπως αἰδεσίμως προσέρχεται τῷ πατρὶ, καὶ φησι· Πάτερ, Ἰδοὺ τὸ πῦρ, καὶ τὰ ξύλα· τὸ πρόβατον σοῦ; Οὐ καταγελεῖ τῆς λήθης τοῦ πατρὸς· εἶδε γὰρ Χαναανῖται δουλεύοντας διὰ γέλωτα Χάμ· ἀλλ' ἐρωτᾷ, Πῶς; σῆματι πεύσσεως λήθης διορθούμενος σφάλμα. Πάτερ, φησὶν, Ἰδοὺ τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ· τὸ πρόβατον σοῦ; Ποῖος ἀρκέσει λόγος πρὸς παράστασιν τῆς τοῦ ἀνδρὸς μεγαλοφυχίας; Οὐκ ἐχάλασεν αὐτὸν πρὸς δάκρυα τοῦ παιδὸς ἡ φωνή, οὐκ ὠλοφύρατο τὴν ἤλιαν τοῦ νέου ἀναισθητούσαν τῆς οικείας σφαγῆς, ἀλλ' ἔμεινε διαπαντός ἄσρωτος καὶ ἀδαμάντινος, τῆς πατρικῆς διαθέσεως ἐκλαθόμενος. Φηθὲν οὖν πρὸς αὐτὸν εὐσταθῶς· Ὁ Θεὸς ὄψεσται ἑαυτῷ πρόβατον, τέκνον. Οὐ προσαγγέλλει τῷ νέῳ τὸ ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ βούλημα, ἵνα μὴ ἀκαλῆ διανοίᾳ ἑαυτῷ ἐπισηνήσας ὁ νέος, δάκρυα σπιλώσῃ τὸ θῦμα. Πῶς ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀδακρυεῖ τὰ μετὰ ταῦτα διηγήσονται; Πέπονθα τι πρὸς τὴν τῶν ἔργων διηγήσιν, ὡς πατήρ. Μόνος γὰρ ἦν τῆς τοῦ Ἀβραάμ γλιώτης, ὡς οἶμαι, ἀδακρυεῖ τὰ γινόμενα διηγήσασθαι, καὶ τοιαύτην δεῖξαι ἐπὶ τῶν λόγων μεγαλοφυχίαν, οἷαν ἐκείνος ἐπὶ τῶν ἔργων ἐδειξε τὴν στερέωτητα. Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν καὶ τίμιον τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ὁ ἐκεῖνος εὐσταθῶς εἰργάσατο, τοῦτο ἡμεῖς οὐδὲ τοῖς λόγοις εἰπεῖν ἀπαθῶς ὑπομόμενον. Ἄλλ' ὁμως πειρατέον, κἂν μὴ λίαν ἔτι· που τῆς τοῦ προπάτορος ἀρετῆς ἐφικώμεθα, φιλοθεῖας νόμῳ τὰ πάθῃ νικησάντας κοινωνήσας αὐτῷ τῆς θυσίας. τῷ μέρει τῆς διηγήσεως. Ἀνακαύσας τοῖνυν λαμπρὸν ἐπὶ τῷ βωμῷ τὸ πῦρ, σχηματίζει πρὸς τὴν θυσιαν, ἱεραῖον νόμῳ, τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, τὸν ἡγαπῶν, τὸν μονογενῆ, καὶ θεὸς ὡς εἰς προσκύνεισιν ἐπὶ τὰ γόνατα, ὅπισθε κατὰ τὸν νῶτον περιεῖλει, τὸ ἐναντίον σχῆμα περιτιθεῖς τῷ παιδί· εἶτα τοῖς οικείοις ἀντιστηρίξας γόνασι διαπίσθεν, καὶ τὴν κόμην πρὸς ἑαυτὸν ἀντανακλάσας, ἀναεῖνας τὴν δεξιάν, τολμᾷ φέρειν ἀφ' ὑψηλοῦ κατὰ τὸν λαίμου τὴν σφαγῆν. Ὡ τόνος φιλοθεῖας ἢ ὡ ψυχῆς ἀνίκητος ἀνδρεία! Ἐδῆσε πρὸς σφαγῆν τὸν υἱὸν, καὶ οὐκ ἐλύθησαν τῆς φύσεως οἱ ἄρμοι. Ἴδ' ἔφισεν ἐν χερσὶ καὶ οὐκ ἐνάρκησεν ἡ δεξιὰ. [566] Τίς ἂν ἤνεγκε παρυστῶς τοῖς γινόμενοις; τίς οὐκ ἀνεστράφη; τίς οὐκ ἔφυγε τοῦ πατρὸς γενόμενος συμπαθέστερος; Διὰ τοῦτο τοῖς δούλους ὁ σφῶς γέρον οὐ παραλαμβάνει μετ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μακρὰν περιμένει κελεύει, ἵνα μὴ συμπαθήσαντες τῇ σφαγῇ τοῦ δεσπότου, φιλοθέου γνώμης πράξιν κωλύσασιν. Τίνα γὰρ οἶε παρόντας τοὺς παῖδας λαβεῖν ἐννοίαν περὶ τοῦ δεσπότου, βλέποντας αὐτὸν ἀπλάως οὕτως ὁρμύματα πρὸς τὴν τοῦ ἡγαπῆμένου παιδὸς σφαγῆν; τίνας ἂν πρὸς ἑαυτοῦ λόγους εἰπείν; Ὡ τῆς δεινῆς ταῦτης καὶ ἀπεικταίας συμφορᾶς! Ὁ δεσπότης ἡμῶν τάχα μαίνεται, καὶ οὐ γνωρίζει τὸν περιτόθητον υἱὸν, ἀλλ' ἐν τῶν εἰς θυσιαν κατέγειν φαντάζεται, μάσγον ἢ πρόβατον. Προεἰλθωμεν τοῖνυν τὸ τάχος αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀνεμένει τὸ πρᾶγμα βραδυτέτα· κρατήσωμεν τῶς τὸ ἔφισεν, ἐπισκόμεν τὴν δεξιάν, μὴ φλόγα τὴν παραίνεσιν ἢ πληγῆ. Μὴ γὰρ ἀκίνδον τὸ προσελθεῖν; πῶς φέσεται δούλων, ὁ υἱοῦ μὴ φειδόμενος φιλάτου; Παρακινδυνεύσωμεν δὲ δμως. Εὐκλεῖς ἡμῶν ὁ θάνατος, ἂν τύχη· ὑπὲρ γὰρ οὐδὲ εἶται δεσπότης. Φθίζεταί μεθ' αὐτὸν τὸ προσήκον,

quomodo suasisset mulieri affectu inebriatæ? Sed esto, suasisset. Religiosa enim mulier erat, et fidelissimi viri conjux: consequens omnino erat ut illa morem gerens filium præstitit ad sacrificium procedentem, amoreinque vi obrueret, quod ita Deo placeret, sed vi naturalis affectus vel invita in fletus prorumperet. Quot famuli istic juvenis amore cruciati fuissent? quot ancille in partem mœroris cum hera venissent? quot Chananæi, familiares et vicini, circa hæc mirati fuissent? Hinc tumultus ingens, gemitus, fletus, lacrymæ, ac si mortuus efferretur. Dixisset mater alto clamore lugens: Da mihi, filii, extremum amplexum. Ego sperabam, filii, me a te effe- rendam esse, et mortem meam tuis orandam esse lacrymis: quia vero Creatoris decretum spem meam vicit, eumque lugeo, a quo me lugendam sperabam esse, hoc solum abs te postulo, ut cum in ignem sacrificii ascendes, Deum pro me preceris, ut ex hac vita discedam antequam sacerdos revertatur a sacrificio. Dexteram enim patris, filii sanguine cruenta, videre nequeo. Hæc quidem mater. Quis vero tulisset Chananæorum ad hoc spectaculum accurrentium opprobria? Alius enim forte dixisset: O, in quem thalamum filium bonus pater ducit? Alius, Ex quo ovili hanc victimam profert? Alius, Pulchre Deus vult multiplicare genus ejus sicut stellas cæli. Alius, O quot senes hunc miserum ut filium plorat, hic vero senex amens ne suum quidem filium plorat! Hæc Chananæi; ex servis autem alius ingemiscendo dixisset: O puerum miserum, qui tarde venit, et imma- ture discessit! Tuus vero inexpectatus natalis dies est, inexpectata etiam mors. Unus inter omnes ex sterili vulva, solus inter omnes luctum ad sepulcrum tuam audisti. O qualem dominus ejus delet imaginem vitæ! Hæc itaque singuli: simul autem omnes dum revertentes, quasi uno ore dixissent: Vade de reliquo, o senex, hoc solum tecum reputans; si hunc immolaveris, alium filium a S. ra non suscipies. Hæc sapienti ratiocinio prævidens Abraham, his consideratis beatus ille, intra se præceptum occultavit, sic affectus, ac si audivisset arcana verba quæ non liceret homini loqui. O thesauri abscondite divi- norum præceptorum! o receptaculum arcanorum! receptaculum sacrorum Dei verborum! Hæc tibi mysteria per totum orbem prædicavit. Ideo tacitus incedit pater cum Isaac, duos solum secum ducens famulos, qui sacrificii hujusce modum ignorabant, progreditur autem trium dierum itinere. Tu vero disce probatum progenitoris animum, idque in tanto itinere inter- vallo. Neque enim Deus ipsi altare prope ostendit, ne fidei ardore naturalis affectus averteretur; sed ut in longo itinere, filium diu suspiciens ibi pro more ludicra agentem, in ulnas suas accurrentem, rei perficiendæ cogitatione, velut aurum in igne, in amore sæpe exercitatus atque probatus, splendidius obedi- tiæ propositum ostenderet. O quoties in triduo illo viae intervallo pater in seipso eadem filii mente versavit? quoties intra se filii cadaver rogo imposuit, toties in corde vulneratus, quoties sacrificium in men- tem revocabat? Malum enim quod jam contigit statim fere in oblivionem venit, quod autem expectatur, toties mœrore afficit, quoties succurrit in mentem. Videt demum procul beatus ille sacrificii locum, ines- tabili quadam voce indicante, solumque filium pater secum assumit, relictis cum asino servis: solus demum cum solo Isaac progreditur, non ut pater cum filio, sed ut sacerdos cum hostia. Isaacum sacrificii lignis onerat, gladium et ignem ipse gestat. Sarcina onerat juvenem, ut ex labore puer sudorem emittat: ut illo naturali balneo ablutus, sanctior fiat Deo hostia. Postquam huc sermo pervenit, ut vidi figuram, veritatem in mentem revocavi. Videns enim quo pacto Isaac sibi sacrificii ligna gestat, Christum glorifico, qui propter hominum salutem crucem suam gestare voluit. Totius enim Christi œconomix umbram hic præoccupantem video. Sicut ovis ad occisionem ductus est (Ios. 53. 7). Christus: hujus typus Isaac ad

mactationem ductus est. Præ oculis est cædes, neque obsequium negat Isaac parenti: typus enim erat Christi, Qui obedivit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2. 8). Isaac simul filius erat et victima. Similiter etiam Christus Filius Dei et agnus qui tollit peccatum mundi. Non parciit Isaac pater, sed neque Deus Christo; nam *Filio suo non peperciit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Triduo post sacrificium mater videt viventem Isaacum; post triduum Ecclesia incorruptum videt Servato- rem. Hæc de figuris carptim dicta sunt. Abraham vero jam pervenit ad locum sacrificii, in certamine denum constitutus, in quo natura et voluntas pu- gnant, coronatur autem animus naturæ victor, atque jure Dei amor de amore filii triumphat. Venit pater cum filio, solus sacerdos cum sola hostia. Omnia autem erant filius patri, sacrificus ministerio, hostia sacerdotio.

6. Ego vero adolescentis miror prudentiam, quam reverenter patri dicat: *Pater, ecce ignis et ligna, ubi- nam ovis* (Gen. 22. 7)? Non irridet immemorem pa- trem: sciebat enim Chananæos ob risum Chami ser- vituti esse addictos; sed interrogat, *Ubinam?* inter- rogantis specie lapsus memoria: corrigens. *Pater, inquit, ecce ligna et ignis; ovis ubi?* Quis sermo suffi- ciat ad viri magnanimitatem declarandam? Non lacrymas illi excussit filii vox: non deflevit adolescen- tem proximam sibi cædem non sentientem, sed mansit semper invulneratus et adamantinus, paterni affectus oblitus. Illi ergo firmiter respondet: *Deus providet sibi ovem, fili* (Ibid. v. 8). Non prænuntiat juveni Dei circa illum voluntatem, ne tenero animo seipsum deplorans juvenis, lacrymis hostiam macularet. Quomodo vobis, fratres, ea que sequuntur sine lacrymis enar- rabo? Ac si pater essem, aliquid patior in rei gestæ recensione. Ad solius enim, ut puto, Abraham linguam pertinebat, sine lacrymis hæc enarrare, tantamque in verbis præferre magnanimitatem, quantam ille in opere ostendit firmitatem. Quod enim in hoc viro mi- rabile et existimatione dignum est, id quod ille forti- ter fecit, nos enarrare sine miserationis sensu non possumus. Attamen id tentandum est, etiamsi ad il- lius progenitoris virtutem non prope accedamus, ut ex divini amoris lege affectum ita vincamus, ut pos- simus sacrificii ejus esse participes, illud scilicet enarrando. Accenso igitur splendido in ara igne, victi- mæ more ad sacrificium adaptat filium pater, di- lectum unigenitum; deinde genibus nixum quasi ad adorationem retro et a tergo alligat, aversum consti- tuens puerum; deinde propriis impositum genibus a tergo, coma versum se reducta, dexteram extendit, audente superne gladium ad jugulum admove- re. O vim divini amoris! o immotam animi fortitudinem! Filium alligavit ad mactationem, nec soluta sunt natu- ræ compages. Gladius in manibus est, nec obtor- puit dextera. Quis rem præsens tulisset? quis non aversus fuisset? quis non fugisset miseratus magis quam ipse pater? Ideo sapiens senex servos non se- cum assumpsit, sed procul expectare jussit, ne com- miseratione affecti erga heri filium jugulandum, di- vini amoris opus impedirent. Quo erga herum animo futuros putas servos, videntes ipsum ita simpliciter ad cædem dilecti filii properantem? quos putas sermo- nis habituros fuisse? O gravem proculque abigendam calamitatem! Herus noster forte insanit, nec agno- scit dilectum filium, sed aliquam se victimam teneri putat, vitulum aut ovem. Accedamus ergo diligenter ad eum; res enim moram non patitur; arripiamus interim gladium, retineamus dexteram, ne hunc hor- tatum plaga præoccupet. An sine periculo acceda- mus? quomodo serpens parcat, qui dilectissimo filio non parciit? Attamen periclitemur. Gloriosa mors no- bis erit, si accidat; nam pro hero juvene moriemur. Aliquid etiam præter decorum proferamus, increpe- mus furentem, num forte in sensum veniat. Honore dignus est herus, sed cum sapit; reverentia item, sed non si necem molitur. Si furens contumeliam

patiat, gratiam habebit cum sapiet, et nos ut beneficos remunerabit, ut servatores pueri. Hæc dicentes statim accurrisset, atque primo gladium a dextera, Isaacum a morte abripiisset; deinde sermonibus visi fuissent, tum qui ipsum ad resipiscentiam reducerent, tum qui heri impetum in seipsum potius transferrent, dicentes: Te ad mentem revoca, here; filium tenes manibus, dilectum, sterilis partum, tardum Dei donum, hospitalitatis fructum, vitulum pro vitulo datum, propter quem solum natale festum celebrasti, et salutares Altissimo hostias obtulisti, quem in spe aluisti ut hâculum senectutis, propter quem suaviter vivebas, cuius obnixæ precabar non videre mortem, sed illum relinquere optabas heredem et herum nostrum: hunc manu tenes. Vide pueri formam, here, tuam agnosce imaginem. Talis enim tu quoque eras, cum juvenis esses. Isaac, tu quoque alloquere patrem, ut per vocem prolem suam agnoscat. Hic est, here, non hostia, sed pro quo plurimæ hostiæ, plurimæ preces ad Deum, ut ad viri ætatem perveniat, et talem ducat vitæ consortem, qualis secundum virtutem est hujus mater, præter sterilitatem tamen. Optabas enim ejus maturos videre fructus, et de iis lactari rursum, ut de lactente Isaaco delectaberis. Sed o ingentes calamitates, in quos ipsum dies deduxisti! pro coronis vincula, pro uxore gladius. Apparet ignis, non quo quis uxorem ducat, sed quo sepeliatur. Adest juvenis, non nuptialibus coronatus, sed ad aram vincetus, gestansque non vestem nuptialem, sed habitum funebrem. Non adest pronubus, qui conjungat eos qui genere disjuncti sunt, sed adest pater, qui per necem illa separat, quæ natura conjunxerat. Hoc circa filios ne Chananæi quidem patres cogitaverint. Talesne hactenus Altissimo offerebas hostias? talesne gratiarum actiones pro ejus incolunitate? Annon arietes et hircos mactabas, bruta animantia, cum rationalium et irrationalium Dominum placares? nunc vero victima qualis? O intoleranda mala! Similis est sacerdoti victima, cognatum est ei, qui Deum placat, id quod ad placandum adhibetur; non ex ovili, sed ex ipsa sacerdotis natura hostia profisciscitur. Tales non accipit Deus hostias: clemens enim cum sit erga homines, in hostiam non suscipit hominem. Quo te nomine nunc appellabimus, here? an sacerdotem ob hostiam, an filii interfectorem ob filium? Stupendum vere est sacrificii modus, qui nec verbo explicari possit. Omnia quippe sacrificia, pro salute persolvuntur, filius vero tuus per sacrificium perit. Quid vero dicemus id quod jam agitur? cædem, an sacrificium? execrationem, an oblationem? incendium, an holocaustum? Ita enim contra jus fasque, ita contra legem est id quod agitur, ut ne nomen quidem oblationis habeat. O qualia nos visuros sperabamus, et qualia nunc videmus? Sperabamus certe nos ipsum visuros tibi subministrantem ad sacrificia, operam dantem ad sacerdotii munia: nunc autem, o intoleranda mala! non adest sacerdoti victimam tenens, sed ipse jacet vincetus ad victimam; neque vocem emittit ut agnus, sed sine voce et mutus jacet, ovæque simplicior solam videt dexteram, quam sæpe ut amantissimi patris osculatus est, forteque nunc etiam, cum videt eam gladio munitam vult osculari. Multi tibi sunt greges ovium, here, multa boum armenta; iis sacrificium imple, quæ sunt in victimas deputata, non iis, quæ nec immolari, nec comedi possunt. Omnes, si libet, greges immola, non contradicimus: legitima quippe esset hujusmodi in sacrificiis offerendis liberalitas; quod autem nunc agitur, bellum magis est, quam sacrificium; obsidio, non oblatio. Illa enim precantes patimur, quæ in bello ne videamus, precamur; et hæc in sacrificiis sustinemus, quæ ne sustineamus, preces offerre solemus. Quod nunc agitur, bello perniciosius est. Fortassis enim hostis, juvenis formam ætatemque miserat, pepercisset ei. Quomodo jam in terra Chananæorum habitaturus es, quando ferarum crudelitatem superasti? Forte omnes Chananæo-

rum filii in te irruent: Occidamus, inquit, filii interfectorem, ne in cædis hujusmodi exemplum sit patribus nostris. Excinde tu quoque hospitem illam quercum, benignum illud tabernaculum, incende illud ut filium incendisti. Nullus enim viator te adire audebit, utpote suspectum, qui ne filio quidem tuo peperceris. Quomodo ergo misera Sara, hera nostra, conjux tua, hujus mater, te respiciet, quæ filium ex sacrificio sanctiorem venturum expectabat? Quid putas passuram illam esse, cum orbem filio patrem conspiciet? Annon in terram decidit mœrore soluta? annon statim delapsa periclitabitur? annon perdes cum filio uxorem? Quomodo alium Isaacum seres, here noster, cum superveniente obitu terra in petram versa erit? Utinam Saræ sterilitas numquam soluta esset, ut tu neque pater, neque filii interfector voceris. Quod ævum ita longum erit, ut possit tale facinus oblivione delere? Non potuit præteritum tempus fratricidii odium delere; sed etiam nunc vituperatur Cain, ut qui naturam non agnovit, ejusmodi genus per diluvium funditus perit, fratricidii vero memoria ne tantarum quidem aquarum copia deleta fuit. Longe autem deterior fratricida est filii interfector, et tantum quantum pater fratre conjunctior. Cur ergo, here, religiosæ et mirabili vitæ infamiam affers immortalem, quæ nec tempore, nec aquarum exundantia deleri possit? Age denique, audi nos, et filii vincula solve, abjice gladium, exstinguamus ignem, ipsam aram subvertamus; ne vestigium quidem in terra relinquantur incredibilis facinoris. Quod si post tantam monitionem non obtemperas, et maligno dæmoni ministrare contendis, hoc solum precamur, nos primum interfice, libenter necem patimur. Melius quippe nobis est hic cadere, quam interfectoris proprii filii servos vocari. Quomodo igitur servis talia insano more loquentibus et agentibus, progenitor Domini præceptum exsequutus fuisset? quomodo in toto mundo præclarum divini amoris opus effulsisset? quomodo sublimis fidei columna erecta fuisset? quomodo ipsis operibus didicisset mundus, timorem Dei vel filii amore pretiosorem esse? Ideo solus ad sacrificium accedit, unus unigenitum per Unigenitum uni Deo offerens. Didicistis, carissimi, per ea quæ dicta sunt progenitoris amorem erga Deum; discite per ea quæ sequuntur Dei ineffabilem clementiam: discite quomodo ille qui præsentia despiciunt et in virtute proficiunt, a temporaneis non excidant. Jacebat itaque Isaac compeditus, nudum præbens patri jugulum ad necem, manus autem sacerdotis erecta properabat ad plagam inferendam, statimque de cælo defertur vox misericordiæ, quemadmodum manus, quæ manum coliberet, et velocissimo jussu sacerdotis alacritatem retineret. *Ne injicias, inquit, manum tuam in puerum (Gen. 22. 12).* Sufficit mihi prompta voluntas, etsi opus absit. Non habam jugulari filium tuum, sed volebam fidem tuam in toto mundo declarari. Quia enim *Non pepercisti filio tuo dilecto propter me*, sed quantum in te fuit, perit Isaac, Sara filio orbata est, tuque pater non ultra vocaris: ex hoc tempore ob tuum erga me amorem, salvum accipe filium tuum, qui grandævus erit, et multo tempore vivet. Opus enim erga me jam peractum est, qui affectum animi respicio. Mercedem tibi horum tribuam, o famule, congruenti scilicet munere fructuosaque appellatione te ornabo, quivis sanctus te patrem vocabit. Hoc opus multos tibi justos filios gignet, tu omnium in me credentium pater vocaberis; ego tibi per prærogativam ex lapidibus filios excitabo. Unum filium desepexisti, innumeros ex hoc tempore habebis filios: patrem enim multarum gentium te posui. Et hæc quidem Deus: nos autem omnes, carissimi, exemplari divini amoris progenitore Abrahamo usi, nullum ex temporaneis bonis fide in Deum pretiosius esse existimemus, non genus, non patriam, non divitias, non gloriam, non dilectum filium, etsi sit unigenitus: ut

ἐπιτιμήσωμεν ὡς μαινομένῃ, εἰ δ' ἄρα καὶ αἰσθητοῖο. Τιμῆς ἄξιός ὁ δεσπότης, ἀλλ' ἐν σωφροσύνῃ αἰδοῦς, ἀλλ' οὐκ εἰς θάνατον. Ὑβρισθεὶς ἐν μανίᾳ, χάριν εἴσται σωφρονήσας, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀμείψεται, εἰς σωτηρίας τοῦ τέκνου. Ταῦτα λέγοντες προσέδραμον ἂν εὐθύς, καὶ πρῶτον μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐξείλιοντο τὸ ξίφος, καὶ τοῦ θανάτου μὲν Ἰσαάκ· ἔπειτα καὶ λόγοις ἂν ἐχρήσαντο, τοῖς μὲν πρὸς νῆψιν ἄγουσι, τοῖς δὲ πρὸς ἑαυτοὺς μᾶλλον τὴν ὁρμὴν τοῦ δεσπότου μεταγοῦσι, λέγοντες· Ἐπίστησον, δέσποτα, τῇ διανοίᾳ· τὸν υἱὸν ἐν χειρὶν ἔχεις, τὸν ἀγαπητὸν, τὸν τῆς στείρας τόκον, τὸν παρὰ Θεοῦ βῆμιον δῶρον, τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸν, τὸν ἀντὶ μόσχου μόσχον, δι' ὃν μόνον γενεθλίους ἐτέλεσας ἑορτάς, καὶ σωτηρίου τῷ Ὑψίστῳ θυσίας προσήνεγκας, ὃν ἐλπίζον ἀνέθρεψας ὡς βακτηρίαν τοῦ γήραος, δι' ὃν ἔζης ἡδέως, οὐ ὑπερηγχοῦ μηδεὶν θάνατον, ἀλλὰ κληρονομήσον ἀπολιπεὶν καὶ δεσπότην ἡμέτερον· τοῦτον ἐν χειρὶν ἔχεις. Ἴδὲ τὸν παῖδός τὴν μορφήν, δέσποτα, τὴν σὴν γυνῆριον εἰκόνα. Τοιοῦτος γὰρ ἦς καὶ σὺ ποτε, ὅτε ζῆς νέος. Ἰσαάκ, φθέγγεται τι καὶ σὺ πρὸς τὸν πατέρα, ὅπως διὰ τῆς φωνῆς γνωρίσῃ τὸ γέννημα. Οὗτός ἐστι, δέσποτα, οὐχ ἡ θυσία, ἀλλ' ὑπὲρ οὐ πολλαὶ θυσίαι, ὑπὲρ οὐ πολλὰ δέησις πρὸς τὸν Θεόν, εἰς ἀνδρῶν ἡλικίαν ἔλθειν, καὶ τοιαύτην ἀγαγέσθαι κοινωνίαν τοῦ βίου, οἷα κατὰ ἀρετὴν ἢ τοῦτου τυγχάνει μήτηρ, δίχα μέντοι τῆς στεριώσεως. Ἐπόθεις γὰρ αὐτοῦ καὶ πρωίμους ἰδέσθαι καρπούς, καὶ τοῦτοις τέρπεσθαι πάλιν, ὡς ἐπὶ θηλάζοντι τῷ Ἰσαάκ. Ἄλλ' ὡ τῶν ἀπευκαταίων συμφορῶν, εἰς οἷας αὐτὸν ἤγαγες ἡμέρας! Ἀντὶ στεφάνων δεσμῶν, ἀντὶ γυναικὸς μάκαιρα. Φαίνεις δὲ καὶ πῦρ, οὐχ ὧ γῆμῃ τις, ἀλλ' ὧ θάπτεται. Παρίσταται δὲ καὶ ὁ νέος, οὐ παστοὺς ἐστεφανομένους, ἀλλὰ βωμῶ δεδεμένους, καὶ φορῶν οὐκ ἐσθῆτα γαμήλιον, ἀλλὰ στήμα θανάσιμον. Οὐ παρέστη δὲ κηδεστὴς γάμου, συνδέπτων τὰ διωρισμένα τῷ γένει, ἀλλὰ παρέστη πατήρ, σφαγῆ χωρίζων τὰ ἡνωμένα τῇ φύσει. Οὕτω περὶ τέκνων μηδὲ Χαναανίων πατέρες βουλευσαίντο. Ταῦτα μέχρι νῦν τῷ Ὑψίστῳ προσέφερες θύματα; τοιαῦτα προσήγες ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ τέκνου χαριστήρια; Οὐχὶ κριούς καὶ τράγους ἐδιχοτόμεις, ἀλογα ζῶα, τὸν τῶν λογικῶν καὶ ἀλόγων δεσπότην ἱλασκόμενος; τὸ δὲ νῦν σφάγιον ὁποῖον; Ἄ τῶν ἀνυποπίστων κακῶν! Ὁμοιον τῷ ἱερεὶ τὸ ἱερεῖον, συγγενὲς τῷ ἱλασκόμενῳ τῷ ἱλασμῷ· οὐκ εἰ ποίμνης, ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῆς τοῦ ἱερέως τὸ θῆμα. Τοιαύτας ὁ Θεὸς οὐ λαμβάνει θυσίας· φιλόανθρωπος γὰρ ὢν, ἀνθρώπων εἰς θυσίαν οὐ δέχεται. Τί σε καλέσωμεν ἀπὸ τοῦ νῦν, ὦ δέσποτα; ἱερέα διὰ τὴν θυσίαν, ἢ τεκνοκτόνον διὰ τὸ τέκνον; Ξένος τις οὗτος ἀληθῶς ὁ τῆς θυσίας τρόπος, καὶ οὐδὲ λόγῳ ῥητός. Πάσαι γὰρ αἱ θυσίαι ὑπὲρ σωτηρίας τελούνται, ὁ δὲ σὸς υἱὸς διὰ θυσίας ἀπόλλυται. Τί δὲ καὶ καλέσωμεν τὸ πρακτόμενον; φόνον, ἢ θυσίαν; ἄρα, ἢ προσφορὰν; ἐμπρησμόν, ἢ ὀλοκάρπωσιν; [567] Οὕτω γὰρ ἐκυσμον, οὕτως ἔκονμος ἔστιν, ὅτι οὐδὲ προσηγορίαν ἔχει προσφορᾶς τὸ γινόμενον. Ἄ, οἷα ἰδεῖν ἠπίσασμεν, καὶ οἷα νῦν θεώμεθα! Ἠπίσασμεν αὐτὸν ὑπουργουντά σοι πρὸς τὰς θυσίας, λειτουργουντα πρὸς τὰς ἱερουργίας· νῦν δὲ, ὡ τῶν ἀνυποπίστων κακῶν! οὐ παρέστητε τῷ ἱερεὶ θύμα κρατῶν, ἀλλ' αὐτὸς κείται δεδεμένος ἀντὶ θυματος· οὐδὲ φωνὴν ἀφίησιν, ὡς ἀμνός, ἀλλ' ἄφωνος κείται καὶ ἀλαλος, καὶ ἀρελέστερος καὶ προβάτου πρὸς μόνην βλέπει τὴν δεξιάν, ἦν πολλὰκις ὡς φιλοσόφου πατρὸς κατεφίλησε, τάχα δὲ καὶ νῦν, μετὰ τοῦ ξίφους ἐχομένην αὐτὴν ὁρῶν, καταφιλεῖσαι θέλει. Πολλὰ σοι ποιμαὶ προβάτων, δέσποτα, βῶν ἀγέλαι πολλὰ! ἐκ τούτων πλήρωσον τὴν θυσίαν τῶν θυσιῶν, τῶν νενομισμένων, οὐ τῶν ἀθύτων καὶ ἀδούτων. Πάσας εἰς ἐν ὀλοκάρπωσιν, εἰ βούλει, τὰς ἀγέλας· οὐκ ἀντιλέγομεν· ἔννομος γὰρ τῆς θυσίας ταύτης ἡ φιλοτιμία· τὸ δὲ νῦν πρακτόμενον πόλεμος μᾶλλον ἢ θυσία, πολιορκία τις, οὐ προσφορὰ. Ταῦτα γὰρ εὐχόμενοι ὑπομένομεν, ἄπερ εὐχόμεθα μὴ ἰδεῖν πολεμούμενοι· καὶ τοιαῦτα πάσχομεν ἐν θυσίαις, οἷα ἵνα μὴ πάθωμεν εὐχόμεθα. Τὸ νῦν ἔργον ὀλεθριώτερον καὶ πολέμου. Τάχα γὰρ ἂν ἐφείσαστο καὶ πολέμιος, τοῦ νέου τῆν μορφήν, τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατελήσας. Πῶς οἰκήσεις ἐτι τῶν Χαναανίων τὴν χώραν, νικῆσας οὕτω καὶ ὑγίρων ἐμώτητα; Τάχα πάντες ἐπιστήσονται σοι τῶν Χαναανίων οἱ παῖδες, ἀνέλωμεν λέγοντες, τὸν τεκνοκτό-

νον, μὴ πονηρὸν γένηται παιδοκτονίας παράδειγμα τοῖς ἡμετέροις πατράσιν. Ἐκκοφὸν δὲ καὶ σὺ τὴν φιλόξενον δρῶν, τὴν φιλόανθρωπον σκηρὴν, ἐμπρησον αὐτήν, ὡς τὸν παῖδα. Οὐδεὶς γὰρ εἰτι πλησιάζει σοι τῶν ὀδουμένων τολμήσει, ὑποπτος αὐταῖς ὑπάρχων, ὁ υἱοῦ μὴ φεισάμενος. Πῶς οὖν ἡ ἀθλία σε Σάρρα, ἢ ἡμέτερα δέσποινα, ἢ σὴ μὲν σύνοικος, ἢ τοῦτου δὲ μήτηρ, βῆται, ἀγιώτερον ἐκ τῆς θυσίας τὸν παῖδα προσδέχομεν; Τί γὰρ νομίζεις παθεῖν αὐτὴν ἔρημον τοῦ τέκνου τὸν πατέρα θασσαμένην; Οὐχὶ πεσείται εἰς γῆν ἀθυμία λυθεῖσα; οὐ παραχρημὰ κινδυνεύσει πεσοῦσα; οὐκ ἀπολέσει μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τὴν σύνοικον; Πῶς οὖν ἄλλον Ἰσαάκ γεωργήσεις, δέσποτα, πετρωθείσης τῶν θανάτῳ τῆς στείρας; Ὡς εἶθε μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐλύθη τῆς Σαρράς, ἢ στεριώσῃ, ἵνα σὺ μήτε πατήρ, μήτε παιδοκτόνος ἐκλήθης. Ποῖος αἰὼν οὕτω μακρὸς κλήθῃ καλύψαι δυνήσεται τὸ πρακτόμενον; Οὐκ ἴσχυεν ὁ παρελθὼν χρόνος τὸ τῆς ἀδελφοκτονίας ἀπαλεῖψαι μίσος, ἀλλ' εἰ καὶ νῦν ψέγεται Κάιν ὡς μὴ γνωρίσας τὴν φύσιν, καὶ πρόβριζον μὲν ἄπαν αὐτοῦ διὰ κατακλυσμοῦ τὸ γένος ἀπόλλωλεν, ἢ δὲ μνήμη τῆς ἀδελφοκτονίας οὐδὲ πληθὸν τοσοῦτων ὕδατων ἐκπέπλυται. Παρὰ πολὺ δὲ τεκνοκτόνος ἀδελφοκτόνου βαρύτερον, καὶ τοσοῦτον ὅσον ἀδελφῷ πατὴρ οἰκείωτερος. Τί τοῖνον, δέσποτα, θεοσεβεῖ καὶ θαυμαστῶ βίῳ αἰσχύνῃ ἐπάγεις ἀθάνατον, οὐ χρόνῳ δυναμένην ἐξαιεφθῆναι, οὐχ ὕδασι. Δεῦρο δὴ, λοιπὸν ἀκουσον ἡμῶν, καὶ τῶν δεσμῶν τὸν υἱὸν ἄφες ἐλεύθερον, ρῖψον τὸ ξίφος, σδέσωμεν τὸ πῦρ, αὐτὸν τὸν βωμὸν κατασκάψωμεν· μηδὲν ὄλωσ ἴχνος ἔασης ἀπίστου τολμήματος ἐπὶ γῆς. Εἰ δὲ ἀπειθεὶς μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν, καὶ πονηρῶ φιλονεκίεις διακονήσασθαι δαίμονι, τοῦτο μόνον δεόμεθα, πρῶτους ἀποκτεῖνον ἡμᾶς, καὶ ἡδέως δεχόμεθα τὴν σφαγὴν. Ἄμεινον γὰρ ἡμῖν ἐνταῦθα πεσεῖν, ἢ δούλους κληθῆναι παιδοκτόνου δέσποτου. Πῶς οὖν, τοιαῦτα καὶ λεγόντων καὶ πρακτόντων ἐξ ἀνοίας τῶν δούλων, ὁ προπάτωρ καθωσιώθη τῷ τοῦ Δεσπότου προτάγματι; πῶς ἂν οὕτως ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ ἀγαθὴ φιλοθείας ἔλαμψε πράξις; πῶς ἂν ὑψηλὴ πίστεις ἀνωρθύθη στήλη; πῶς ἂν ἔργοις ἔμαθε κόσμος, ὅτι ἔδοξεν Θεοῦ πόθου παιδὸς τιμιώτερος; Διὰ τοῦτο μόνος ἐπὶ τὴν θυσίαν παραγίνεται, μόνος τὸν μοιογενῆ διὰ Μονογενοῦς τῷ μόνῳ προσφέρων Θεῷ. Ἐμάθετε, ἀγαπητοί, διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ προπάτορος τὴν φιλοθεῖαν· μάθετε διὰ τῶν ἐξῆς καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφατον φιλοανθρωπίαν· μάθετε πῶς οἱ διὰ τὸν Θεὸν τῶν παρόντων καταφρονήσαντες καὶ προκόπτουσιν εἰς ἀρετὴν, καὶ τῶν προσκαίρων οὐχ ἁμαρτάνουσιν. Ἐκίετο τοῖνον [568] συμπεποδισμένος ὁ Ἰσαάκ, καὶ γυμνὸν τῷ πατρὶ παρέχων τὸν λαὸν εἰς σφαγὴν, ἢ δὲ χεῖρ τοῦ ἱερέως ὑψηλὴ τὴν πληγὴν ἐπισπεύδουσα, καὶ παραχρημὰ φέρεται οὐρανῶν ἐλεύου φωνῆ, καθάπερ χεῖρ τῆν χεῖρα κωλύουσα, καὶ ταχυτάτῳ προτάγματι τὴν προθυμίαν τοῦ ἱερέως ἐπέχουσα. Μὴ γὰρ, φησὶν, ἐπιδαλίης τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον. Ἀρκοῦμαι τῇ προθυμίᾳ, κἂν ἢ πράξις ἀπίη. Οὐκ ἤθελον σφαγῆναι τὸν παῖδά σου, ἀλλ' ἤθελον φανῆναι τὴν πίστιν σου ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου του ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ, ἀλλὰ, τὸ σὸν μέρος, ἀπόλλωλεν Ἰσαάκ, ὅσον ἐπὶ σοι, ἠτέκνωται Σάρρα, καὶ οὐτε σὺ ὀνομάζῃ πατήρ, ἀπὸ τοῦ νῦν διὰ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς ἐμέ σὺν ἀπολαμβάνει σου τὸν υἱὸν, μακροδόν τε καὶ πολυχρόνιον. Τὴ γὰρ ἔργον ἐμὸ ἐπρακται τῷ τὰς διαθέσεις τῶν ἐνοπιῶν βλέποντι. Ἀμείψομαι δὲ σε πρὸς τοῦτοις, θέραπον, πάντῃ καταλήλῳ δωρεᾶ, καὶ προσφῶρῳ προσηγορία τιμῆσῃ σε, πᾶς δοῖός σε καλέσει πατέρα. Ἡ πράξις αὐτῆ πολλοὺς σοι δικαιολοῖ ἀπογεννήσει παῖδας, οὐ πάντων τῶν εἰς ἐμὲ πιστευόντων κληθήσῃ πατήρ· ἐγὼ σοι κατ' ἐξίχρητον ἐκ λίθων ἐγερω τέκνα. Ἐνὸς υἱοῦ κατεφρόνησας, ἔξεις ἀπείρους ἀπὸ τοῦ νῦν· πατέρα γὰρ πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. Καὶ τὰ μὲν παρὰ Θεοῦ τοιαῦτα· ἡμεῖς δὲ ἀπαντες, ἀγαπητοί, ὑπογραμμῶ φιλοθείας τῷ προπάτορι Ἀβραάμ ἡρώμενοι, μηδὲν τι τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν τῆς εἰς Θεὸν πίστεις ἠγώμεθα τιμιώτερον, μὴ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ πλοῦτον, μὴ δόξαν, μὴ τέκνον ἀγαπητὸν, κἂν μόνον τυγχάνῃ γενόμενον· ὅπως ἰμοιότητι πιστεύεις τέκνα γενόμενοι τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ, εἰς τοὺς φωτεινοὺς αὐτοῦ κόλπους μετὰ Ἰσαάκ

ἀναπαυσώμεθα, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ

ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

Circa hanc homiliam hoc iudicium affert Savilius : « Stylus concisus, spinosa disputatio liberum illud
Chrysostomianæ eloquutionis flumen non sapiunt. Utcumque certe eruditum est opus, et antiquitatem
sapit. » Dupinaius opinatur esse Severiani Gabalorum episcopi : si quid vero id suadere posset, frequentes
sunt illæ contra Anomæos et Arianos velitationes. Sed cum sive Antiochiæ, sive Constantinopoli, disce-
pationes illæ tum ferrentur, tam potuit alius, quam Severianus, hasce disputationes aggredi. Supra vidi-

Εἰς τὸ βῆτην τοῦ Ἀβραάμ τὸ λέγον, « Θές τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρόν μου » καὶ εἰς διαφόρους
μάρτυρας.

α. Ἐθαύμασα μεθ' ὑμῶν, ὡ φιλόχριστοι, τὰ νέα εὐαγ-
γελικῆς χάριτος διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κηρυττόμενα·
ἐφωτισθὴν μεθ' ὑμῶν τὴν διάνοιαν, θεασάμενος τὸν ἀπο-
στολικὸν χαρακτήρα ἐν ταῖς προφητικαῖς φωναῖς ἐκλάμ-
ποντα. Ὁμολογῶ τὸ κέρδος, ἵνα δέξωμαι τὸν μισθόν.
Εἶδον ξένα μυστήρια τῆς Παλαιᾶς κηρυττόμενα· τὸν
Ἀβραάμ ὀρχοῦντα κατὰ τοῦ μηροῦ, καὶ μηρὸν μὲν προ-
βαλλόμενον, τὸν δὲ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπιμαρτυ-
ροῦμενον τῷ λόγῳ. Θεὸς γάρ, φησί, τὴν χεῖρά σου ἐπὶ
τὸν μηρόν μου, καὶ ὁμοσόν μοι τὸν Θεὸν τὸν ποιη-
σαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀνακύπτει γάρ ζή-
τημα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ σπέρμα εἰρηται τὸ μέλλον ἐκ τῶν
μηρῶν Ἰακώβ ἀνεῖται, κατὰ τὸ, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων
ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἠγνούμετος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, πῶς
οὖν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐβρεθήσεται ὁ ὄρκος; Ἐπειδὴ ὁ
Ἰσαὰκ τεχθεὶς ἦν ἥδη, καὶ τὸ σπέρμα προεληλύθει, καὶ
ὅτε ὁ ὄρκος ἐγένετο, οὐκ ἦν ἐλπίς τοῦ σπέρματος ἐν τῷ
μηρῷ Ἀβραάμ. Ἀβραάμ γὰρ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα
τῆ σωτήριον, περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος· Εἰρηται τῷ
Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· καὶ ἀναλογιζόμενος
τὸ γράμμα καὶ ἐρμηνεύων φησὶν ἐν τῇ πρὸς Γαλιάτας·
Οὐκ εἰρηται, τοῖς σπέρμασί σου, ὡς ἐπὶ πολλῶν,
ἀλλὰ ὡς ἐφ' ἐνός, Καὶ τῷ σπέρματι σου, ὃς ἐστὶ
Χριστός. Ἀποδέδεικται τοίνυν ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ὁ
Χριστὸς κατὰ σάρκα· καὶ εἰκότως ὄρκος ἐγένετο κατὰ
τοῦ σπέρματος. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, πῶς ὤμνευε κατὰ
τοῦ μηροῦ, ὡς ἦδη τοῦ σωτήριου ἄνθους προελθόντος.
Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπᾶς αὐτὸ τὸ μέλος ἦρξαν ἐγένετο, καὶ
ὡκησέ ποτε ἐκεῖ τὸ θεῖον σπέρμα, ὡς ἐν ναφ ὀμνύει. Ὁ
δὲ κατὰ τοῦ ναοῦ ὀμνύων, κατὰ τοῦ ἐνοικήσαντος ὀμνύει.
Τίς ὁ τούτῳ μαρτυρῶν τῷ λόγῳ; Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν
λέγει τοῖς Φαρισαίοις· Οὐαὶ ὑμῖν, Φαρισαῖοι μωροὶ
καὶ τυφλοὶ, ὅτι λέγετε, Ἐάν τις ὁμώσῃ ἐν τῷ ναφ,
οὐδὲν ἐστίν· ἐάν δὲ τις ὁμώσῃ εἰς τὸν χρυσὸν τοῦ
ναοῦ, ὀφείλει. Καὶ τί εὐθὺς; Μωροὶ καὶ τυφλοὶ· τίς
γάρ μείζων, ὁ χρυσός, ἢ ὁ ναὸς ὁ ἀγιάζων τὸν χρυ-
σόν; Διὸ λέγω ὑμῖν· ὁ ὁμώσας ἐν τῷ ναφ, ὀμνύει ἐν
τῷ οἰκισμῷ ἐν αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ οἶκος βασιλικός,
ἐπειδὴν ἀπᾶς δέξεται βασιλέα, κἂν δεύτερον, κἂν τρίτον,
κἂν ἀποστῇ ὁ βασιλεὺς τῶν οἰκούμενων, ὁ τόπος ἀπᾶς
ἀφιέρωται τῷ δεῖσθαι ποτε βασιλέα· οὕτω καὶ τὰ μέλη
τοῦ πειτριάρχου, τῷ ἀπᾶς ὄργανα γενέσθαι τῆς μελλού-
σης οἰκονομίας, ναὸς ἦν τῆς ἐπηγγελμένης εὐεργεσίας.
Καὶ οὐκ ἄδικος ὁ ὄρκος, ἀλλὰ ἀληθινὴ ἡ μαρτυρία.
Ὅμνυσι τοίνυν κατὰ τὸ σπέρματός, καὶ ἐρμηνεύει· τί

τὸ σπέρμα· Θεὸς γὰρ τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸν μηρόν
μου, καὶ ὀρκωσαι Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ
τῆς γῆς. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς.
Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ζαχαρία τῷ προφήτῃ, ὅτε διάφοροι
ἀπεστάλησαν ὄπτασιαι καὶ ὠφθησαν τῷ ἁγίῳ, ἐγένετο
ἐν τῷ τούτῳ εἰς ὄπτασίας μέρος· Καὶ ἀνέβλεψα, φησί,
τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ λυχνία χρυ-
σῆ δλη, καὶ ἐπὶ τὰ λύχνοι ἐπάνω τῆς λυχνίας, καὶ
ἐπὶ τὰ ἐπαρυστρίδες τῶν λύχνων, καὶ ἐπὶ τὰ λαμπάδες,
καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς λυχνίας, καὶ ἐξ εὐωνύμων δύο
κλάδοι ἐλαιῶν. Καὶ εἶπον τῷ ἀγγέλῳ τῷ λαλοῦντι
μοι· Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Ἐπειδὴ βίβις ἦν, ἀλλὰ δε-
κνύουσα, καὶ ἀλλὰ εἰς ἐρμηνείαν παράγουσα, καὶ οὐκ
αὐτὰ ἦν τὰ φαινόμενα ἑαυτῶν σημαντικά, ἀλλ' ἐτέρων
ὑποδεικτικά, ἔρωτᾷ ὁ Προφήτης, Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα;
Εἰ τὸ φαινόμενον ἠρώτα, κακίως ἠρώτα. Οὐκ οἶδας τί
λυχνία, καὶ τί ἐλαία; Ἀλλὰ ζητεῖ ὁ Προφήτης οὐ τὰ φαι-
νόμενα, ἀλλὰ τὰ θεωρούμενα. Τί ἐστὶ ταῦτα; Καὶ ὁ
ἄγγελος, Οὐκ ἐπιγινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐχί, κύ-
ριε. Εὐγινώσκων ὁμολογεῖ τὴν ἀμάθειαν, καὶ παιδεύεται
[570] παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἀδελφός καὶ οὗτος τοῦ εὐνοῦ-
χοῦ τοῦ ἀκούοντος παρὰ Φιλίππου· Ἄρα γινώσκεις ἃ
ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ εὐγινώσκων, Πῶς γάρ, ἐάν μὴ
τίς ὀδηγήσῃ με; Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Ὁ δὲ
φησιν, Οὐχί, κύριε. Τίνες εἰσὶν οἱ δύο κλάδοι τῶν
ἐλαιῶν, οἱ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τοῦ λαμπαδίου;
Ὅυτοι εἰσι, λέγει, τὰς ἐλαίας ἐρμηνεύων· ἐρμηνεύει σὺν
ταῖς ἐλαίαις καὶ τὴν λυχνίαν τί ἐστὶ. Πρόσεχε ἀκριθῶς.
Ἡ λυχνία ἐστήκει, οἱ κλάδοι παρεστήκεισαν τῇ λυχνίᾳ·
ὁ δὲ ἄγγελος ἐρμηνεύων οὐ δείκνυσι τὰς ἐλαίας λυχνίᾳ
παρεστῆσας, ἀλλὰ Θεῷ, ὡς εἶναι τὴν λυχνίαν τύπον
Θεοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς ἐνσάρκου
αὐτοῦ οἰκονομίας. Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐχί,
κύριε. Λέγει· Ὅυτοι οἱ κλάδοι οἱ δύο εἰσὶν οἱ δύο
υἱοὶ τῆς πίστεως, οἱ παρεστήκασιν τῷ Κυρίῳ πάσης
τῆς γῆς· οὐ τῇ λυχνίᾳ, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ τῷ
Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Ἐπᾶξωτον εἰσάγει λυχνίαν διὰ
τὴν τοῦ Κυρίου ἐνσάρκον οἰκονομίαν. Λυχνία γάρ ἦν
ἀληθῆς ἡ σὰρξ ἡ δεσποτικὴ, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰς
ἐλλάμψεις ἐπαπαλασίου χάριτι δεῖξασα. Ἐφέλευσται·
γὰρ ῥάβδος, φησὶν Ἡσαίας, ἐκ τῆς ῥίζης Ἰσσσαί, καὶ
ἀνθος ἐξ αὐτῆς ἀνυψήσεται, καὶ ἐπανακαύσεται ἐξ
αὐτοῦ Πνεῦμα Θεοῦ. Ποῖον; Τὸ πολυμερῆς ταῖς ἐνερ-
γείαις, καὶ πολὺ τῇ φύσει. Ἐπανακαύσεται Πνεῦμα
Θεοῦ. Ἐναυθία τὴν οὐσίαν ἐρμηνεύει, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα

similitudine fidei filii progenitoris Abrahamæ effecti, in splendido ejus sinu cum Isaaco requiescamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi,

quicum Patri gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUENTEM.

mus Antiochenum presbyterum, alium a Chrysostomo, contra Anomæos in homilia sua concertantem. Alioquin vero Severianus, qui fusiore stylo res prosequitur, futilia admiscere solet, id quod hic non observo. Ut ut res est, antiquum est opus, et Chrysostomi tempora sapit.

Interpretationem Joannis Jacobi Beureri utpote non satis accuratam et salubrosam, rejecimus, novamque paravimus.

IN ILLUD ABRAHÆ DICTUM, PONE MANUM TUAM SUB FEMUR MEUM (Gen. 24. 2); ET IN DIVERSOS MARTYRES (a).

1. Miratus sum vobiscum, o viri Christi amantes, nova evangelicæ gratiæ mysteria per Vetus Testamentum prædicari: mente vobiscum illustratus sum, in prophetis vocibus apostolicas notas contemplatus effulgentes. Lucrum fateor, ut mercedem accipiam. Vidi stupenda Veteris Testamenti mysteria prædicari: Abraham jurantem per femur, femur, inquam, proponentem, ac cæli terræque Conditorum dictum illud testimonio suo comprobantem. Nam ait: *Pone manum tuam sub femur meum, et jura mihi per Deum, qui fecit cælum et terram (Gen. 24. 2)*. Hinc exurgit quæstio. Si enim dicitur, per semen exoriturum ex femoribus Jacobi, secundum illud, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux ex femoribus ejus (Gen. 49. 10)*, quomodo de Servatore hoc jusjurandum intelligitur? Nam Isaac jam natus erat, et semen exierat, et cum juramentum factum est, nulla spes seminis erat in femore Abrahamæ. Abraham enim in seipso semen salutare habebat, de quo Paulus, *Dictum est Abrahamæ, et semini ejus: et hunc locum expendens interpretansque ait in epistola ad Galatas: Non dictum est: Seminibus tuis, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus (Gal. 3. 16)*. Demonstratum est ergo Christum secundum carnem semen Abrahamæ esse: ac merito juramentum factum est per semen. Sed quæritur quomodo juravit per femur, ac si jam flos salutaris prodiisset. Verum quia membrum illud instrumentum erat, ibique aliquando habitavit divinum semen, quasi per templum jurat. Qui vero per templum jurat, per inhabitantem in templo jurat. Quis hoc testificatur? Ipse Servator noster Pharisæis dicit: *Vae vobis, Pharisæi stulti et cæci, quia dicitis, Si quis juraverit per templum, nihil est; si quis vero juraverit per aurum templi, debitor est. Et quid statim? Stulti ac cæci; quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Propterea dico vobis, quicumque juraverit per templum, jurat per eum qui habitat in eo (Matth. 23. 16. 17. 21)*. Quemadmodum enim domus regia postquam regem exceperit semel, secundo et tertio, si rex discedat ab ædibus, locus tamen sanctificatur eo quod regem exceperit: sic et patriarchæ membra, quod semel instrumenta fuissent futuræ incarnationis, templum erant promissi beneficii. Neque iniquum fuit juramentum, sed testimonium verum erat. Jurat igitur per semen, et interpretatur quid sit semen: *Pone*

*manum tuam sub femur meum, et jura per Dominum Deum cæli et terræ. Ergo Servator noster est Deus cæli et terræ. Ideo et in Zacharia propheta, cum diversæ sancto viro immissæ sunt visiones, fuit etiam hæc pars quædam visionis: Et respexi, inquit, oculis meis, et vidi: et ecce candelabrum, aureum totum, et septem lucernæ supra candelabrum, et septem infusoria lucernarum, et septem lampades, et a dextris candelabri et sinistris duo rami olivarum. Et dixit angelo qui loquebatur mihi: Domine, quid hæc sunt (Zach. 4. 2-4)? Quia visio erat, quæ alia exhiberet, alia ad interpretandum proponeret, nec ea quæ apparebant, seipsa significabant, sed alia subindicabant, interrogat propheta: Domine, quid hæc sunt? Si de eo quod apparet interrogat, male interrogat. An ignoras quid sit candelabrum, quid oliva? Sed quærit propheta non ea quæ apparent, sed ea quæ speculatione attinguntur. Quid hæc sunt? Cui angelus, Non nosti quæ sint hæc? Non, domine (Ibid. v. 4. 5). Probe fatetur ignorantiam, et a veritate eruditur. Frater hic est eunuchi, qui a Philippo audivit: Num intelligis quæ legis? Ille grato animo, Quomodo, nisi quis me ducat (Act. 8. 30. 31)? Non nosti quid hæc sint? Nequaquam, domine. Quinam sunt duo rami olivarum, qui sunt a dextris et a sinistris lucernæ? Hi sunt, inquit, olivas interpretans: simulque cum olivis lucernam quoque interpretatur. Attende diligenter. Lucerna stabat, rami lucernæ adstabant: angelus vero interpretans non ostendit lucernæ adstantes olivas, sed Deo, ita ut lucerna figura Dei esset; imo potius Servatoris, et ejus in carne dispensationis. Non nosti quid hæc sint? Non, domine. Ait: Hi duo rami sunt duo filii pinguedinis, qui adstant Domino universæ terræ (Zach. 4. 13. 14): non autem candelabro, ut apparebat; sed Domino universæ terræ. Septem luminum candelabrum inducit propter carnalem Domini dispensationem. Candelabrum enim vere erat caro dominica, quæ Spiritus sancti illuminationes septemplex gratia ostendebat. Nam ait Isaias: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei (Isai. 11. 1. 2)*. Quisnam? Ille multiplex operationibus, et natura magnus. *Requiescet Spiritus Dei*. Hic substantiam intelligit, ipsum Spiritum sanctum; quod autem subjungitur, operationes Spiritus declarat: *Spiritus Dei, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, Spiritus timoris Dei (Ibid. v. 3)*; septem gratias Spiritus san-*

(a) Collata cum Codicibus Regg. 1974, 2545.

eti, septem illas quæ in dominico corpore requieverunt: illa per figuram septem lucernarum exprimit.

2. Cur septem lucernæ? Propter splendorem operationis sancti Spiritus. Unde sub hæc dicit: *Hi sunt septem oculi Domini, qui universam terram respiciunt* (Zach. 4. 10). Videsne ipsam veritatem seipsam declarare, nec egere humanis ratiociniis? Sed ipsi *Adstant Domino universæ terræ*. Zacharias Dominum vocat Servatorem universæ terræ secundum carnalem dispensationem. Petrus apostolorum caput cum Cornelio dissrens ait: *Nos scimus verbum quod factum est in Judæa, Jesum de Nazaret, quem unxit Deus Spiritu sancto* (Act. 10. 38). Et rursus idem: *Verbum, quod in tota Judæa factum est; et, Verbum, quod misit Deus, annuntians pacem filiis Israel: hic est omnium Dominus* (Ibid. v. 37. 36). Propheta Dominum terræ, evangelista, Petrus Dominum omnium dicit: *Hic est omnium Dominus*, omnium quæ in cælo, et in terra, et sub terra, visibillum et invisibillum; *Hic est omnium Dominus*. Unde his consona loquitur Joannes dicens: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 3. 34). Operæ pretium autem est diligenter expendere, solvereque hæreticorum objectionem: quoniam apostolicum dictum perperam sequentes, neque pie intelligentes et perperam explicantes, hæretici, inquam, illi, putant eum crucis præmium accepisse, quod supra omnes fuerit, et quod passus sit, et quod crucem sustinuerit, idcirco a Deo superexaltatum fuisse. Verbum apostoli consecantur, dictum sequuti sunt, mentem non explorantes. Res autem ita habet: *Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis: propterea Deus exaltavit illum* (Philip. 2. 8); ob cruciatum nempe, mercedem ipsi supplicii tribuens exaltationem. Ita plane dicit, hæretice: « Et dedit illi nomen super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum » (Ibid. v. 9. 10). Viden', inquit, post crucem exaltatus est? viden', inquit, post passionem mercedem accepit, nempe exaltationem? Si ergo post crucem exaltatus est, ut vos dicitis, cur Joannes Baptista ante passionem, ante crucem dixit: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 1. 34), non sit? Idcirco Judæos alloquens Jesus dicebat: *Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum* (Joan. 8. 58). Est enim ille semper, et erat, et erit; et finem non habebit. Oportet autem, fratres, debitum reddere, nec occasione digressio-nis promissa negare. Prædicetur Christi gloria, Patrisque celsitudo: prædicetur Spiritus sanctus, exaltetur Unigenitus, glorificetur Pater. Nemo putet dignitatem everti, si primo Spiritum commemoremus, deinde Filium, postea Patrem: vel primo Filium, deinde Patrem. Hæc quippe dignitas ordinem non habet, non ut inordinata, sed ut ordinem superans. Ut enim Deus figuram non habet, non quod sit informis, sed quod per figuram exprimi non possit; et sicut Deus formam non habet, non ut informis, sed ut incorporeus: sic divina natura ordinem non habet, non quod sit inordinata, sed quod ordinem superet. Patrem dico primum, non ordine primum, sed intelligendi modo, quia genitor est Unigeniti, quia radix sancti fructus, quia æternum lumen æterni luminis soboles est. Ergo, mi frater, si quis aetate nostra auderet hodie in Ecclesia, in populo orthodoxo, in populo vera scientia imbuto, Filium ante Patrem ponere, non male audiret apud orthodoxos? Ergo si quis auderet in Ecclesia dicere, Christus vobis benedicit et Pater ejus, non ordinem pervertere putaretur, quod radicem non prius quam fructum poneret? Ergo si quis diceret, Filius nos servabit et Pater, non confusionem inducere existimaretur, neque ordinem prætergredi? Verum hæc apud iniquos rerum astimatores ita videntur: sed veritate judice, et apostolica sententia superante, nihil interest, si Filius ante Patrem et Spiritum commemoretur, Audi Paulum magnum præconem Thessalonicensibus scribentem his verbis: *Ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster sanctificabit*

vos (1. Thess. 5. 23). Primo Filius, et sancta luce impleta anima. Neque enim in divina illa natura est ordo: sed quod primum posueris, æqualis esse honoris intelligitur; quod secundum, non inde minus; quod tertium, non contumelia afficitur: Paulus indiscriminatim nomina profert, quia novit naturam indivisibilem, et regnum inseparabile. Interrogemus vero Paulum, undenam ocasiones accepit sic de Deo loquendi, aut sic glorificandi, aut ponendi Filium ante Patrem, non ordine vel potestate, sed verbo tantum. Cur Filium primo commemoravit, deinde Patrem? Ipse Paulus loquatur in sui defensionem; et in Ecclesiæ institutionem: Nilil ex meipso loquor, Christus per me hæc dogmata dicit: *Et experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christi* (2. Cor. 15. 3)? Christus per me loquitur, ne accuses dominicam vocem, ne reprehendas. At non potes forte intelligere Christum per me loquentem? Audi illum simpliciter de seipso loquentem. Si enim nomina sanctæ Trinitatis ordini subjecta essent, et si quod primum profertur, primum esset virtute, secundum vero secundum ordine, tertium inferiori loco, Servator qui ipsa veritas est, veritatis ordinem non miscuisset. Et ubinam Servator seipsum primum commemoravit, deindeque Patrem? *Si quis, inquit, mandata mea servaverit, ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. 14. 23). Quandoquidem Pater ordine antecellit, ut aiunt hæretici, Filiumque quasi præfectum quemdam regium apud Patrem esse volunt, hoc quaeramus ab ipsis, num præfectus aliquis de rege dicere audeat: Ego et rex decernam.

3. Ex iis quæ apud nos geruntur ea, quæ supra nos sunt, intellige. An creata natura increatæ seipsam prætulerit? Creata natura, ut vos dicitis, ausa est dicere, incomparabili excellentiæ sese annumerans: *Venimus, et mansionem apud eum faciemus*? Per illud enim, *Ego et Pater*, nomen differentiam ostendit; per illud autem, *Venimus, et mansionem faciemus*, æqualitatem operationis demonstravit. Sic et alio in loco, cum Philippus apostolus diceret, *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8), respondet Servator: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe* (Ibid. v. 9. 10)? Contraria est responsio interrogationi. An de te interrogavi? Dixi, *Ostende nobis Patrem*; ille vero ait, *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Si dissimilis est, quomodo per dissimilem dignoscitur? quomodo per parvum major conspicitur? quomodo per minorem is qui dignitate supereminet? quomodo per ministrum Creator? *Tanto tempore vobiscum sum*. Non dixit, *Vobiscum est Pater, sed, Sum*. Me enim existente, Pater est. *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Pulchre illud, *Non cognovisti me*? Ille dicit, *Ostende*; Servator autem, *Non cognovisti me*? ut doceret Deum non visu, sed cognitione apprehendi. *Non credis quia ego in Patre*? Rursus, *Ego, et postea Pater: Ego in Patre, et Pater in me*. Quomodo ergo tu dicitis, *Ostende nobis Patrem*? ac si diceret, Cur quasi alium te visurum sperasti? *Ego in Patre, et Pater in me*. Cognosciturque Filius per Patrem, et Pater per Filium. *Quomodo tu dicitis, Ostende nobis, quasi alium a me Patrem videre quarras? Ego in Patre, et Pater in me*; non quasi natura sit confusa, neque quasi phiala in phiala reposita. *Ego in Patre, et Pater in me*. Non corporum conjunctionem dicit, sed sensorum animi contemplationem. *Ego in Patre*; Pater enim sine Filio non cognoscitur. *Et Pater in me*; Filius enim sine Patre non apparet: quemadmodum mens in sermone, et sermo in mente consideratur. Undenam mentem tuam scire possunt, nisi per sermonem tuum? Sermo tuus mentem tuam declarat: mensque tua vicissim sermonis tui interpres est. Fieri potest ut quis sermonem percipiat, neque sententiam intelligat, neque sensum percipiat, nisi sermo explicet. Idem evangelista ait, *In principio erat Verbum* (Joan. 1. 1), ut generationis impassibilitatem ostenderet. Quod est verbum erga mentem, illud est unigenitus Deus Ver-

τὸ ἅγιον· τὸ δὲ ἐπαγόμενον τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος λέγει· Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, Πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, Πνεῦμα φόβου Θεοῦ· καὶ ἐπὶ χάριτας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰς ἐπὶ ἀναπαυσαμένας τῷ σώματι τῷ δεσποτικῇ, ἐκεῖνα σχηματίζει ἐν τύπῳ ἐπὶ λύχων.

β. Διὰ τί δὲ ἐπὶ λύχνοι; Διὰ τὸ φωτεινὸν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐντεῦθεν ὑποβάς φησιν· Οὗτοι εἰσιν οἱ ἐπὶ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, οἱ ἐκβλέποντες^a ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅρας αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν σαφηνίζουσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὐ δεομένην λογισμῶν ἀνθρωπίνων; Ἄλλ' αὐτοὶ Παρρησιασὶ τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς· Ὁ Ζαχαρίας Κύριον καλεῖ τὸν Σωτῆρα πάσης τῆς γῆς· κατὰ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Πέτρος διαλεγόμενος Κορνηλίῳ, ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων, λέγει· Ἡμεῖς οἴδαμεν τὸ ῥῆμα τὸ γενόμενον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας. Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· Τὸ ῥῆμα τὸ γενόμενον ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ, τὸν Λόγον, ὃν ἀπέστειλεν ὁ Θεός, εὐαγγελίζόμενος εἰρήνην τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Ὁ προφήτης Κύριον τῆς γῆς, ὁ εὐαγγελιστὴς Πέτρος Κύριον λέγει τῶν πάντων· Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος, πάντων, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ τῶν ὀρωμένων, καὶ τῶν ἀοράτων· Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Ὅθεν καὶ συνωδᾷ φηγγεῖται· Ἰωάννης λέγων· Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν. Ἀναγκασίον δὲ ζητῆσαι ἀκριβῶς καὶ λύσαι τὴν αἰρετικὴν ζυγομαχίαν· ἐπεὶ τῇ λέξει τῷ ἀποστόλῳ κακῶς ἀκολούθησαντες, οὐ νοήσαντες εὐσεβῶς, ἀλλὰ παραγραφόμενοι δυσσεβῶς αἰρετικῶν παῖδες οἰοῦνται, ὅτι μισθὸν τοῦ σταυροῦ ἔλαβον τὸ γενέσθαι ὑπεράνω πάντων, καὶ διὰ τὸ παθεῖν, καὶ διὰ τὸ ὑπομεῖναι σταυρὸν, ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Ἀκολουθοῦσι τῇ φωνῇ τοῦ ἀποστόλου, μὴ νοήσαντες τὴν δύναμιν· καὶ ἠκολούθησαν μὲν τῇ λέξει, τὴν θεωρίαν μὴ βασανίσαντες· Ἐγεῖ δὲ οὕτως; Ἐταπεινώσθησαν αὐτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν· διὰ τὸ πάθος, ὡς μισθὸν τοῦ πάθους δεδωκῶς αὐτῷ τὴν ὑψωσιν. Πάντως λέγει, αἰρετικῶς· Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ὑπὲρ πάντων ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγίων, καὶ καταχθονίων. Ὅρας, φησι, μετὰ τὸν σταυρὸν ὑψώθη; ὄρας, φησι, μετὰ τὸ πάθος μισθὸν ἔλαβε τὴν ὑψωσιν; Εἰ τοίνυν μετὰ τὸν σταυρὸν ὑψώθη, ὡς ὑμεῖς φατε, διὰ τί ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης πρὸ τοῦ πάθους, πρὸ τοῦ σταυροῦ ἔλεγεν· Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν, οὐχί γίνεσθαι; Διὸ καὶ Ἰουδαίους διαλεγόμενος ὁ Ἰησοῦς ἔλεγεν· [571] Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. Ἐστὶ γὰρ εἰ, καὶ ἦν, καὶ ἔσται, καὶ πέρασ οὐχ ἔξει. Δεῖ δὲ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τὴν ὀφειλὴν ἀποδοῦναι, καὶ μὴ προφάσεις τῶν παρεκβάσεων ἀρνεῖσθαι τὰς ὑποσχέσεις· κηρυτέσθω Χριστοῦ δόξα, καὶ Πατὴρ ὕψος· κηρυτέσθω Πνεῦμα ἅγιον· ὑψούσθω Μονογενὴς, δοξαζέσθω ὁ Πατήρ. Μηθεὶς ἀνατετραφάμι τὴν ἀξίαν νομιζέτω, εἰ Πνεύματος πρώτου μνημονεύομεν, εἴτα Υἱοῦ, εἴτα Πατρός· ἢ Υἱοῦ πρώτου, εἴτα Πατρός. Οὐ γὰρ ἔχει τάξιν, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἔστι σχῆμα ὁ Θεός, οὐχ ὡς ἀσχημῶν, ἀλλ' ὡς ἀσχημάτιστος· καὶ ὡσπερ οὐκ ἔχει μορφήν Θεός, οὐχ ὡς ἀμορφος, ἀλλ' ὡς ἀσώματος· οὕτως οὐκ ἔχει τάξιν ἢ θεία φύσις, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Λέγω Πατέρα πρώτον, οὐ τῇ τάξει πρώτον, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ, ἐπεὶ τῇ γεννητῶν τοῦ Μονογενοῦς, ἐπεὶ τῇ ῥίζᾳ τοῦ ἁγίου καρποῦ, ἐπεὶ τῇ φῶς αἰδίου φωτός γεννημα. Ἄρα, ἀδελφε μου, εἰ τις τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπεχείρησε σήμερον ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἐν λαῷ ὀρθοδόξῳ, ἐν λαῷ πεπληρωμένῳ πάσης ὀρθῆς γνώσεως· προτάξαι τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρός, οὐκ ἐλασφημέτω παρ' αὐτῶν τῶν ὀρθοδόξων; Ἄρα εἰ τις ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ὁ Χριστὸς ὁμᾶ; εὐλογῆσαι καὶ ὁ Πατήρ αὐτοῦ, οὐχ ὡς ἀτακτος ἐνομιζέτω, ὅτι μὴ προέταξε τὴν ῥίζαν, καὶ τότε ἐπήγαγε τὸν καρπὸν; Ἄρα εἰ τις εἶπεν, ὁ Υἱὸς ἡμᾶς οἴσεται καὶ ὁ Πατήρ, οὐ σύγγχυσιν ἐνομιζέτω ἐργάζεσθαι καὶ παραβαίνειν τὴν τάξιν; Ἀλλὰ ταῦτα οὕτως ἐνομισθῆ παρὰ ἀγνώμοσι κριταῖς· παρὰ δὲ ἀληθεῖα δικαζούσῃ, καὶ

ἀποστολικῇ ψήφῳ τὴν νίκην φερούσῃ, ἀδιάφορον καὶ υἱοῦ πρώτον μνησθῆναι καὶ Πατρός καὶ Πνεύματος. Ἄκουε Παύλου τοῦ μεγάλου κήρυκος Θεσσαλονικεῦσι γράφωντος, ὃς λέγει· Ὁ Αὐτός δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, καὶ ὁ Θεός ὁ Πατήρ ἡμῶν ἀγάπης ὁμᾶς. Πρῶτον Υἱός, καὶ λαμπρός· ἀγίας πεπληρωμένη ψυχή. Ὅτι οὐκ ἔστι τάξις ἐν τῇ ἀγίᾳ φύσει· ἀλλ' ὅσπερ ἀν πρώτον θῆς^c, ὁμότιμον νοεῖται· καὶ τὸ δεύτερον οὐκ ἐλαττοῦται· καὶ τὸ τρίτον οὐχ ὑβρίζεται ἀδιαφόρου προφέρει τὰ ὀνόματα, ἐπειδὴ οἶδε τὴν φύσιν ἀμέριστον, καὶ τὴν βασιλείαν ἀτμητον. Ἐρωτήσωμεν δὲ τὸν ἅγιον Παῦλον, πόθεν εἴληψε τὰς ἀφορμὰς τοῦ οὕτω θεολογεῖν, ἢ οὕτω δοξολογεῖν, ἢ προτάσσειν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρός, οὐ τάξει, οὐ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ λέξει. Διὰ τί πρώτον Υἱοῦ ἐμνήσθη, καὶ οὕτω Πατρός; Λεγέτω Παῦλος ἐαυτῷ συνηγορῶν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν παιδεύων, οὐδὲν ἐξ ἑαυτοῦ φηγγεῖται, Χριστὸς δι' ἐμοῦ τὰ ὄγματα ὑπαγορεύει, λέγων· Εἰ δοκίμηθῃ ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ ὑπαλούοντος Χριστοῦ; Ὁ Χριστὸς καλεῖ δι' ἐμοῦ, μὴ κατηγορεῖ τῆς φωνῆς; τῆς δεσποτικῆς, μὴ ἐπιλαμβάνου. Ἄλλ' οὐ δύνη νοῆσαι Χριστὸν δι' ἐμοῦ καλοῦντα; Ἄκουε αὐτὸν γυνώσκων δι' ἐαυτοῦ φηγγεμένου. Εἰ γὰρ τάξει ὑπέκειτο τὰ ὀνόματα τῆς ἀγίας Τριάδος, καὶ τὴ μὲν πρώτον λεγόμενον πρώτον ἦν τῇ δυνάμει, τὸ δὲ δεύτερον δεύτερον τῇ τάξει, καὶ τὸ τρίτον τρίτον τῇ ἐλαττώσει, οὐκ ἂν ὁ Σωτὴρ αὐτὸς ἀλήθεια ὦν συνέχευε τὸν τῆς ἀληθείας λόγον. Καὶ ποῦ ὁ Σωτὴρ ἐαυτὸν πρώτον ἐμνήσθησε, καὶ εἴτα Πατρός (sic); Εἰδὲν τις, φησι, τὰς ἐντολάς μου τηρῆ, ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα, καὶ μοῖνην παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Ἐπειδὴ τάξει ὑπερέβη, λέγουσιν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ ὡσπερ ἐπαρῶν τινα βασιλεύς βούλονται εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἐρωτάσθωσαν, εἰ ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἐπαρχος περὶ βασιλείως, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς διατάσσομαι.

γ. Ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς νόει τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἄρα κτιστὴ φύσις ἐαυτὴν προέτασε τῆς ἀκτίστου; Κτιστὴ φύσις, ὡς ὑμεῖς λέγετε, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, συναριθμοῦσα ἐαυτὴν τῇ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, Ἐλευσόμεθα, καὶ μοῖνην παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, τὸ διάφορον τῶν ὀνομάτων ἐδείξε· διὰ δὲ τοῦ, Ἐλευσόμεθα, καὶ μοῖνην ποιήσομεθα, τὸ δρόμιον τῆς ἐνεργείας ἐδείξεν. Οὕτω καὶ ἐτέρω χωρίῳ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, Κύριε, δεῖξον ἡμῖν [572] τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ· Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με, Φίλιππε; Ἐναντία ἡ ἀπόκρισις τῇ ἐρωτῆσει. Μὴ γὰρ περὶ σοῦ ῥητέσθαι; Εἶπον, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα· ὁ δὲ λέγει, Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με; Εἰ ἀνόμοιος, δι' ἀνόμοιον πῶς δὲ λένεται; πῶς διὰ τοῦ μικροῦ ὁ μέγας ὁρᾶται; πῶς διὰ τοῦ ἡλαττομένου ὁ τῇ ἀξίᾳ ὑπερέχων; πῶς διὰ τοῦ ὑπουργοῦ ὁ δημιουργός; Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι. Καὶ ο.κ εἶπε, Μεθ' ὑμῶν ἐστίν ὁ Πατήρ· ἀλλ', εἰμι. Ἐμοῦ γὰρ βντος, ὁ Πατήρ ἐστι. Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με; Καλὸν τὸ, Οὐκ ἐγνωκάς με; Ἐκεῖνος λέγει, δεῖξον· ὁ δὲ Σωτὴρ, Οὐκ ἐγνωκάς με; βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι Θεὸν οὐκ ἔβρις, ἀλλὰ γινώσκεις παριστήσιν. Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ; Πάλιν τὸ, Ἐγὼ, καὶ τότε ὁ Πατήρ· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Πῶς οὖν σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; ἀντὶ τοῦ, Πῶς ὡς ἔτερον ἰδεῖν προσεδόχασα; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Καὶ γνωρίζεται Υἱὸς διὰ Πατρός, καὶ Πατήρ διὰ Υἱοῦ. Πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν, ὡς ἄλλον παρ' ἐμὲ ζητῶν ἰδεῖν τὸν Πατέρα; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· οὐχ ὡς τῆς φύσεως συγκεχυμένης, οὐδὲ ὡς φιάλης ἐν φιάλῃ ἀποκειμένης. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Οὐ σώμάτων λέγει συνθήκην, ἀλλὰ νοημάτων θεωρίαν. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· Πατήρ γὰρ ἀνευ Υἱοῦ οὐ γνωρίζεται. Καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· Υἱὸς γὰρ ἀνευ Πατρός οὐ φαίνεται· ὡσπερ ὁ νοῦς ἐν τῇ λέγῃ, καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ νῷ ἢ θεωρεῖται. Πόθεν δυνάμει τὴν ἐννοίαν σου εἰδέναι, ἢ δι' ὧν φθέγγῃ; Παριστᾷ σου ὁ λόγος τὸν νοῦν· ὁ νοῦς ὁ σὸς πάλιν ἐρμηνεύει σου τὸν λόγον. Ἐστίν ἰδεῖν λόγον, μὴ τὴν ἐννοίαν, καταμαθόντα, ὅτε τὴν ἐννοίαν καταλαβείν, μὴ τοῦ λόγου ἐρμηνευθέντος. Διὰ τοῦτο ὁ Εὐαγγ-

^a Unus ms. et Bibl. οἱ ἐπιβλέποντες.
^b Duo mss. γράφοντες, πῶς λέγει.
^c Omnes mss. πρώτον θῆς, sed θῆς Editionum quadrat ad seriem.
^d Tres mss. εἰ ἀνόμοιος, τὸ ἀνόμοιον πῶς.

γελιστής. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἵνα τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως δείξῃ. Ὅπερ ἐστὶν ὁ λόγος πρὸς τὸν Πατέρα· καὶ τὸ θαυμαστόν (ἐπαναλήφωμαι γὰρ τινα τῶν προειρημένων), πρῶν ἡμῖν ἦν ὁ λόγος, ὅτι ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθήσεις εἶπεν. Ὁ λόγος ὁ ἡμετέρος ἔσω μετὰ τοῦ γεννησαντος αὐτὸν ἐστὶ νοῦ. Μὴ ὁρατὸς ἐστὶ μετὰ ὁρατός; Ἀόρατος ἐστὶ μετὰ ἀοράτου, νοητὸς μετὰ νοητοῦ, ἀσώματος μετὰ σώματος. Ὅταν δὲ μέλλῃ προερχεσθαι ὁ λόγος, χωρεῖ ἐπὶ τὸ στόμα, κάκειθεν αὐτῷ ἔνδύεται φωνή, οὐχ ἕτερας αὐτῷ φύσεως τὴν φωνὴν παρεχούσης, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ λόγου αὐτῷ τὴν λέξιν ὑφαίνοντος. Καὶ ἀόρατος τὴν φύσιν μετὰ τοῦ πατρὸς ἦν, τοῦ νοῦ λέγω, τὴν φωνὴν ἔνδυσάμενος προέρχεται, καὶ γίνεταί πᾶσι δηλὸς ὁ πρὸ τούτου ἀδελγός. Εἶτα προσελθὼν καὶ πάντα πληροῖ, καὶ τῷ γεννησαντῷ αὐτὸν νοῦ οὐκ ἀφίσταται. Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἐπειδὴν λαλήσῃ λόγον καὶ ἄλλους διδάξῃ, αὐτὸν κενὸν τοῦ λόγου; Ἀρα ἐάν τι φθέγγωμαι, καὶ προέλθῃ εἰς ἄλλων ἀκοάς, τὸν ἐμὸν νοῦν ἔρημον κατέλιπον^α; ἄρα οὐ προήλθεν ἔξω ὁ λόγος, καὶ ἔμεινεν ἔσω; οὐ μυρία ἀκόως ἐπλήρωσε, καὶ τοῦ γεννησαντος νοῦ οὐκ ἀνεχώρησεν; Εἶτα ὁ μὲν ἀνθρώπινος λόγος παρὰ τοῦ γεννησαντος νοῦ ἀποστελλόμενος, καὶ ἔξω προέρχεται, καὶ τὸν γεννησαντῷ οὐ καταλιμπάνει· ὁ δὲ Θεὸς, Λόγος, ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον, τοὺς πατρώους κόλπους ἐρήμους κατέλιπεν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμαστόν, μυριάδες ἀκούουσιν ἔνδον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ εἰς τοσοῦτους χωρῶν οὐ μερίζεται, ἀλλ' ὅλος ἐστὶ μεθ' ἐκάστου ἡμῶν τῶν ἀκουόντων, ὅλος μετὰ πάντων. Καὶ εἰ ὁ Πατὴρ ἐγέννησεν κατὰ ρεῦσιν καὶ τμήτιν, καὶ ἐμερίσθη καὶ διηρέθη, ὡς λέγουσι, λέγεται πρὸς αὐτοῦς ὁ Σωτὴρ· Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς. Ἐρευνάτε, μὴ παραφθείρετε. Ἐρευνάτε, μὴ ἀπλῶς ἀναγινώσκοντες, ἀλλὰ τὰ βᾶθρ^β τῶν νοημάτων ἐξιχνιάζοντες. Ὁ Θεὸς τὰς Γραφάς ἔδωκε, τὰς δὲ θεωρίας οὐκ ἐγύμνωσεν, ἀλλὰ κατέλιπε τῷ δρόμῳ τῷ σῶ, ἵνα σοὺ τὴν εὐγνωμοσύνην πείραξῃ, καὶ τὴν σπουδὴν ἰδῇ, ἵνα ἰδῇ σε, εἰ δουλεύεις Γραφαί; ἢ βιάξῃ Γραφάς. Ὅσπερ γὰρ τὴν φύσιν τῶν [573] πραγμάτων προέβηκεν ὁ Θεός, τὰς δὲ τέχνας ἐκρυψε· καὶ πάντα μὲν προεβλήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τέχνη δὲ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐνοίας ἀπετέχθη· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν. Ἄλλ' ἵνα σαφηνίσω, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθους, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθων φύσιν, οὐκ οἰκοδομὴν ἔτοιμον· ἔδωκε σίτον, οὐκ ἄρτον· ἔδωκε βότρυ, οὐκ οἶνον· ἔδωκε τὴν τῶν ἑρίων φύσιν, οὐκ ἱμάτιον· ἔδωκε γῆν γεωργούσαν χρυσόν, ἀλλ' οὐ χρυσόν. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἐν εἰκόني Θεοῦ ποιεῖ τὸν ἀνθρωπον, μερίζεται τὴν δημιουργίαν· αὐτὸς κτίζει, κάκεινου τῆ τέχνῃ ρυθμίζει τὴν δημιουργίαν. Ἐπειδὴ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ ποιεῖ τὸν ἀνθρωπον, μερίζεται πρὸς αὐτὸν τὸν γενόμενον τὴν εὐγένειαν^δ. Αὐτὸς ἐργάζεται ὡς δημιουργὸς καὶ ὡς Θεός, ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγών· αὐτὸς ἐπάγει τὴν φύσιν τὴν μὴ οὖσαν· παραχωρεῖ δὲ τῆ εἰκόني κοσμεῖν τὰ γεγεννημένα. Ἐννόησον τίς ἦν ὁ ἀνθρωπος ὁ πρῶτον ἀροτρον πηξάμενος, πῶς ἐνενόησε ταμεῖν ἔξωλον, παρεμβαλεῖν μέσον σιδηρον, τῆ ἄρμονιζ σφίγγει, ζυγὸν ἐπινοήσαι, ῥυθμὸν εὐθύναι, βόας συναγαγεῖν. Ὑψίλον ἦν, σιδηρον ἦν, ἀλλ' ἡ τέχνη οὐ παρῆν. Τίς σοι εἶπεν, ἄνθρωπε, ὅτι ἀροτρον οὕτω πήγνυται; τίς ὑπέβαλε σοὶ τὴν ἀβάμαστον φύσιν τοῦ σιδηρου πυρὶ μαλάττειν; τίς ὑπέδειξέ σοι ἐκ τοσαύτης παχύτητος ραφίδα μικρὰν ἐργάσασθαι; τίς ἐπενόησεν ἐν τῆ διανοίᾳ ἐκ λίθων κατασκευάσαι θυρῶν κατασκευὴν; ὁρῶσιν ἐπίνοιαν πόθεν ἐμπέδεις, εἰπέ μοι, ἄνθρωπε; Πολύ, φωνῆν, ὡς ἀπειρος, ξενίην. Εἰκόνα Θεοῦ ὄρας, καὶ ἐρωτᾷς μανθάνειν; Διὰ τοῦτο, ἀδελφε, πανταχοῦ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τὸν αὐτῆς Δεσπότην μιμουμένην, τῆ τέχνῃ τὴν φύσιν κοσμεῖ. Ἄλλ' ἔως μὲν τῷ μέτρῳ μετρεῖται, καλῆ· ἐκβαίνουσα δὲ τὰ μέτρα, ἐκ τῆς ἀμετρίας ὑβρίζεται. Οἶον, ἐπενόησε πῶς ὑποτάξει βουὸν καὶ ἵππον καὶ κάμηλον, καὶ ὅσα τῶν ἀλόγων εἰς ὑπηρεσίαν ἐδόθη· ἀπὸ δὲ πλεονεξίας ἐπενόησε μίξαι τὰ παρὰ φύσιν. Ἐμίξεν δὲν ἵππου, τοῦ Θεοῦ τοῦτο μὴ θελήσαντος, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς εἰρηκότος· Ἐξαιργάτω ἡ γῆ τετράποδα καὶ ἑρπετὰ κατὰ γένος. Ἡ πλεονεξία ἐμίξε τὰ παρὰ φύσιν. Ὁ Θεὸς κολάζων τὴν ἀμετρίαν, ἀγονον ἐποίησε τὴν ἐπί-

^α Savil. conj. αὐτῷ.

^β Duo κατέλιπεν.

^γ Sic duo recte. In editis τῷ βάθει.

^δ Sic unus recte. Editi εὐγενέσιαν.

νοειαν. Ὅθεν ἡμίονος οὐ τίττει, διότι οὐκ ἐστὶν ἐξ ἐκείνων τῶν τότε γενομένων, τῶν ἀκουσάντων, Αὐθένεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Ὅμως καὶ πρὶν ποίησιν, συγχαρεῖ τῆ εἰκόني ἃ βούλεται, ἵνα τὴν δύναμιν αὐτῆς δείξῃ καὶ τὴν ἀμετρίαν αὐτῆς καλῶσῃ.

δ. Πάλιν ἡ ἀμετρία τῆς ἐπιθυμίας ἐπεβάλετο ποιῆσαι ἀνθρώπου μορφήν, μιμουμένην, ψησί. Θεὸν ἐργάζομενον· καὶ ποιεῖ σώματος εἰκόνα, καὶ βιάζεται τῆ τέχνῃ τὴν φύσιν, καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ γῆς ἐποίησε τὸν ἀνθρωπον, καὶ ἔπλασεν, ἀπορούσα ἡ τέχνη μιμησασθαι τὸν αὐτῆς Δεσπότην κατὰ τὴν ἀλήθειαν, ταῖς ἐπινοίαις πορίζεται τὸ ἀμύχανον, καὶ συνάγει βίβας, καὶ κινᾷ τὰ χρώματα, καὶ μιμεῖται ὀφθαλμὸν βλέποντα, καὶ μὴ βλέποντα, ἀνεμυγμένον, ἀκοὴν ἀναπαταμένην, ἀλλ' οὐκ ἀκούουσαν, βίβας ἐπ' εὐθείας ἐπιτεταμένας, ἀλλὰ πνοὴν ἔλκειν μὴ δυναμένας, στόμα διατετατωμένον, ἀλλὰ τῆς φωνῆς ἐσθημένον, πόδας καλῶς ἐρρυθμισμένους, ἀλλὰ πρὸς δρόμον οὐκ ἔχοντας ἐπιτηδειότητα· ἵνα δείξῃ, ὅ, τι συνέχωρσε τῆ εἰκόني, ἵνα δειγθῇ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Πάντων δὲ ἀψάσθαι οὐ συνεχώρησεν, ἵνα μὴ εἰσελθοῦσα εἰς ἀλαζονείαν, αὐτῆς ἀπογῆν καὶ τῆς αὐτῆς σωτηρίας. Ὅμως συνεχώρησεν ἀπὸ τῆς γῆς ζωγράφος ποιεῖν, ἵνα ἐντρέψῃ τοὺς ἀρνούμενους, ὅτι ἀπὸ γῆς ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἀνθρωπον. Ἄλλ' ἡ τέχνη ἐμίχθη τὸν δημιουργόν. Εἶδε σῶμα καταμηθὸν σιδήρῳ· οἶον, ἀπεκόπη τῷ σιδήρῳ μέρος τῆς σαρκός· δὲ ἀναπληρωθῆναι τὸ κοιλανθῆν, δεῖ οἰκοδομηθῆναι τὴν βρωθίμειαν σάρκα· δημιουργὸς οὐκ ἐστὶν, ἵνα σάρκα κλάσῃ. Τί οὖν; Ἡ τέχνη τῆς εἰκόνης τὴν φύσιν τοῦ Δεσπότη μιμουμένη, ἔδραμεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἐξ ἧς τὸ σῶμα, κατασκευάζει φάρμακα, ποιεῖ τὰς ἐμπλάστρους, καὶ ἡ μὲν καθαίρει, ἡ δὲ οἰκοδομεῖ. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὁ Θεὸς καθάηται ὡσπερ πατὴρ καὶ παιδευτής, ὁρῶν τῆς αὐτοῦ εἰκόνας [574] τὰ ἔργα. Καὶ ὡσπερ πατὴρ ἐρωτᾷ τὸν υἱόν, τὸδε τὸ νόημα τί βούλεται; οὐχ ἵνα μάθῃ, ἀλλ' ἵνα δοκιμάσῃ· οὕτως αἰεὶ ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν τὴν αὐτῆς εἰκόνα παιδεύουσα, προσάγει αὐτῆ ζητήματα. Πρόσῃγαγε τῷ Ἀδὰμ τὰ ζῶα τὰ ἄλογα, τὰ πετεινά, ἵδεν τέ καὶ αὐτά, οὐχ ἵνα μάθῃ ὁ πάντα προῖδων, ἀλλ' ἵνα δοκιμάσῃ τὴν εἰκόνα, εἰ ἐπιτηδεῖα τῶν κατανοήσων. Εἰσῆλθεν οἰκοδομικὴ, ἤλθε τεκτονικὴ, ναυτικὴ, χαλκευτικὴ^ε, κατανοήσις ἄστρων, οὐχ ἡ περιέργου, ἀλλ' ἡ τὴν θέσιν ὁρῶσα, ἡ τοῖς πλείουσιν ἐπιτηδεῖα, ἡ παρατηρουμένη ἄστρων ἀνατολὰς, καὶ τὸν καιρὸν τῆς εὐπλοίας γνωρίζουσα, οὐχὶ γένεσιν πλάττουσα, καὶ εἰμαρμένην μυθολογούσα, ἀλλ' ἡ ἀκολουθοῦσα τῆ φωνῇ τοῦ Δεσπότη· Ποιήσωμεν φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς καιρούς. Προήλθον ἡ εἰκὼν, καὶ ἐξιχνιάζει τὴν φύσιν· ζητεῖ βοτάνας, εὐρίσκει· ζητεῖ βίβας, καταλαμβάνει· πάντων ἐνδύσεται τεχνίτης, καὶ πάντων ἐπινοητής. Ἄλλ' ἵνα μὴ νομίσῃ, ὅτι αὐτὴ εὐρεν ἐξ αὐτῆς, καὶ οὐ παρὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἐνθέντος τῆ φύσεως τὴν δύναμιν, δι' ἔνδον λόγου δεικνυσίον, ὅτι πάντων τούτων διδάσκαλος τῆς ἡμετέρας φύσεως ὁ Θεός. Προήλθεν ὁ μακάριος Σολομὸν λέγων· Αὐτὸς γὰρ μοι δέδωκε τῶν ὄντων τὴν γῆσιν ἀψευδῆ, εἰδέναι σύστασιν κόσμου, καὶ ἐνέργειαν στοιχείων, ἀρχὰς καὶ τέλη καὶ μεσότητα χρόνων, ἐνιαυτοῦ κύκλους, καὶ ἀστέρων θέσεις, φύσεις ζῶων καὶ θυμῶν θηρίων, διαφορὰς φωτῶν καὶ δυνάμεις ριζῶν, ὅσα τέ ἐστιν ἀφανῆ καὶ ἐμφανῆ, ἔγνω ἐγὼ ὁ ἀνθρωπος. Ἡ εἰκὼν πῶς ἔγνω; Ὁ γὰρ πάντων τεχνίτης εἰδίδασξέ με σοφίαν. Ἐδίδαξέ σε τὰ μέτρα, οὐ τὰ ἀμετρα. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς πολλὰς ἀμετρίας ἐξεχύθη ἡ τέχνη ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Ἐνενόησε πῶς τὸ τῆς φωνῆς ὄργανον ἀποδίδουσι, καὶ κατανοοῦσα τὴν φύσιν, μιμεῖται τῆ τέχνῃ τὴν φύσιν. Ἐπινοεῖ τὴν τοῦ ὄργάνου φύσιν, τοῦτο τοῦ πολυδύναμου ὄργάνου, τοῦ ἐκ πολλῶν καλάμων ὑφασμένου. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ, πῶς ἡ τέχνη πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆν ἠκριβώσεν. Ἐπενόησεν ἀσκούς, οὐκ ἐξ αὐτῶν προφέροντας τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἀναπτυσσόμενους καὶ δανεϊζόμενους πνεῦμα ἀλλότριον. Εἶτα ἀπὸ τῶν δύο ἀσκῶν εἰς σωληνοδογεῖον τὸ πνεῦμα, εἰς πάντας τοὺς καλάμους παραπέμπων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκπενόησε καὶ τὸ πνεῦμα βεῖν, καὶ φωνὴν μὴ εἶναι. ἔως ἂν ὁ δάκτυλος σχηματίσῃ τὸν φθόγγον. Καὶ πόθεν τοῦτο, ἄνθρωπε; πόθεν κατασκευάσας ὄργανον, καὶ δοχεῖον πνεύματος; διὰ τί βέον τὸ πνεῦμα ἤχον οὐκ ἀποτελεῖ

^ε Post χαλκευτικὴ duo addunt βαρπτικὴ.

ham erga Patrem : quodque mirum est (quædam enim jam præmissa repetam), nuper dicebamus, ex iis quæ ad nos spectant, ea quæ supra nos sunt ediscere et loqui possumus. Sermo noster intus est cum mente, quæ ipsum generavit. Num visibilis est cum visibili? Invisibilis est cum invisibili, intelligibilis cum intelligibili, incorporeus cum incorporeo. Cum proditurus est sermo, in os venit, ibique voce induitur; non alia natura vocem ipsi suppeditante, sed ipse sermo sibi dictionem textit. Et invisibilis natura cum patre, cum mente dico, indutus voce exit, et omnibus sit notus qui ante ignotus erat. Deinde cum prodiit, et omnia implet, et a mente quæ ipsum genuit non separatur. Quis enim hominum, cum loquutus fuerit verbum, aliosque docuerit, seipsum sermone vacuum reddit? An si quid loquar quod in aliorum aures perveniat, mentem meam desertam reliqui? an non sermo exiit et intus mansit? annon sexcentas aures implevit, et a generante mente non abscessit? Jam vero humanus sermo a generante mente emissus, et foras prodiit, et generantem non relinquit? Deus autem Verbum, quia propter nos in mundo apparuit, paternus sinus vacuos reliquerit? nequaquam: sed quod admirabile est, innumeri unum ipsum Deum Verbum audiunt, et cum ipsum ad tot tantosque pervadat, non tamen dividitur, sed est totum in singulis nostrum audientium, totum cum omnibus, et si Pater fluxu quodam et sectione genuit, ac divisus sectusque est, ut aiunt, dicat illis Servator: *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39). *Scrutamini*, ne corrumpatis. *Scrutamini*, non simpliciter legentes, sed profundum sententiarum investigantes. Deus Scripturas dedit, sed altam earum mentem non patefecit, verum meditationis tuæ cursui reliquit, ut probitatem tuam exploraret, et diligentiam perspiceret, videretque an Scripturis inservias, an vni ipsis inferas. Quemadmodum etiam naturas rerum proposuit Deus, artes vero occultavit: et omnia a Deo in medio posita sunt, ars vero ab humana mente originem duxit: sic et in Scripturis evenit. Rem planius declaro. Dedit Deus lapides, dedit Deus lapidum naturam, non ædificia parata: dedit frumentum, non panem; dedit uvam, non vinum; dedit lanæ naturam, non vestimentum; dedit terram auro fecundam, non aurum. Quare? Quia ad iraginem Dei fecit hominem, creationis opus partitur: ipse creat, et illius arte creaturam concinnat et ornat. Quoniam ad imaginem suam fecit hominem, opificiorum nobilitatem cum ipso communicat. Ipse operatur ut Creator et Deus, ex non exstantibus omnia producat; ille naturam educit, quæ non exsistebat: imagini vero suæ id concedit, ut opificia exornet. Cogita quis primus homo aratum compegit, quomodo excogitaverit lignum secare, ferrum medium immittere, concinne constringere, jugum adinvenire, tensionem dirigere, boves jungere. Lignum jam erat, ferrum erat, sed ars non aderat. Quis tibi dixit, o homo, aratum hoc modo confici? quis suggestit tibi indomitam ferri naturam igne enolliri? quis monstravit tibi ex tanta crassitudine exiguum acum fabricari? quis excogitavit ex lapidibus januarum apparatus construere? dic mihi, homo, tectorum inventum unde edidicisti? Multum stupes, inquiet, utpote imperitus. Imaginem Dei vides, et sciscitaris? Ideo, frater, natura humana Dominum imitatur suum, et arte naturam exornat. Verum quamdiu modum servat, pulchra est, ubi autem modum excedit, immoderati usus causa contumeliæ est obnoxia. Exempli causa, excogitavit quomodo subjiceret bovem, equum, camelum, et quæcumque alia animalia ad ministerium data sunt: ex avaritia autem excogitavit illa miscere quæ natura diversa erant. Miscuit asinum equo præter Dei voluntatem, qui ab initio dixerat: *Educat terra quadrupedes et reptilia secundum genus* (Gen. 1. 24). Avaritia miscuit ea quæ natura diversa erant. Deus autem immoderatam illam concupiscentiam castigans, commentum infecundum reddidit. Ideo mula non parit, quia non est ex numero eorum quæ tunc facta sunt, et audie-

runt, *Crescite et replete terram* (Gen. 1. 28). Attamen prius quam faciat, imagini concedit ut ea faciat quæ velit, ut ejus potentiam ostendat, et immoderatum usum castiget.

4. Rursus immoderata cupiditas suggestit homini ut formam effligeret hominis, Deum, ut ait, operantem imitans imaginem corporis efficit, et arte sua vim naturæ infert. Et quia audivit Deum e terra fecisse formasseque hominem, cum non possit ars illa secundum rei veritatem Dominum suum imitari, solertia sua rem, quæ fieri nequeat, quodammodo exprimit: radices colligit, colores miscet, imitaturque oculum videntem, e: non videntem, licet apertum, aures apertas, et non audientes: nares rectas, sed quæ respirare non possint, os efformatum, sed voce privatum, pedes recte concinnatos, sed ad cursum inhábiles: ut demonstret quid ille imagini concesserit, et hinc divina vis ostendatur. Non permisit autem, ut omnia aggredere tur, ne in arrogantiam elata de se suaque salute postea desperaret. Attamen permisit ut pictores de terra id exprimerent, ut pudore affligeret eos qui negarent Deum de terra hominem efformasse. Attamen ars imitata est Creatorem. Vidit corpus ferro sectum; exempli causa, amputata ferro fuit carnis aliqua pars: oportet impleri excavatum illud, oportet ædificari consumptam carnem: Creator non adest, qui carnes efformet. Quid igitur? Imaginis ars Domini naturam imitata, ad terram cucurrit, ex qua corpus, medicamenta parat, emplastra conficit: et illa quidem expurgat, hæc autem ædificat. Et vide rem mirabilem. Deus sedet quasi pater et magister, imaginis suæ opera videns. Ac quemadmodum pater interrogat filium, Quid sibi vult hæc cogitatio? non ut discat, sed ut exploret: ita quoque semper fons ille bonorum, imaginem suam instituens, questionibus ipsi proponit. Adduxit ad Adamum bruta animalia et volatilia, ut videret quid vocaret ea (Gen. 2. 19), non ut edisceret is qui omnia prospicit, sed ut probaret imaginem nun apta esset ad excogitandum. Ingressa est ars ædificandi domos, ingressa est architectonica, nautica, æraria¹, scientia astrorum, non illa curiosa, sed quæ eorum positionem explorat, quæ navigantibus utilis est, quæ observat stellarum ortus, et tempus navigationis indicat, non quæ genesim fingit: et fatum fabulatur, sed quæ sequitur vocem Domini, *Faciamus luminaria in cælo, et sint in signa et in dies et in tempora* (Gen. 1. 14). Prodiit imago illa, et naturam investigat: quærit herbas, invenit: quærit radices, deprehendit, omnium artifex atque inventor deprehenditur. Verum ne putet se ex seipsis invenisse, non autem virtute ejus qui naturæ virtutem indiderat, uno verbo demonstrat natura: nostræ unum doctorem fuisse Deum. Prodiit beatus Salomon dicens: *Ipsæ enim dedit mihi rerum cognitionem certam, ad sciendam constitutionem mundi, et elementorum effraciam, fines, principia et media temporum, anni circulos, et stellarum positiones, naturas animalium, et furoros ferarum, differentias plantarum et virtutes radicum, quæ sunt aperta et occulta, novi ego homo* (Sap. 7. 17-21). Imago quomodo cognovit? Omnium enim Opifex docuit me sapientiam. Docuit te quæ secundum mensuram erant, non quæ secus. Attende enim in quantum modum excedentia effudit se ars humana, quæ erat imago Dei. Excogitavit quomodo vocis organum datum sit, et intellecta natura arte naturam imitatur. Excogitavit organi naturam, organi, inquam, multis tibiis, multis fistulis instructi. Et vide mihi quid faciat, quomodo ars ad naturam exprimendam sese comparet. Invenit utres, qui non ex seipsis spiritum et sonum ederent, sed qui explicati externum accipiant flatum. Deinde ex duobus utribus in flatus canalem, inque omnes calamos flatum emittens, excogitavit ut flatu etiam procedente nulla vox esset, donec digitus sonum efformaret. Et unde hoc, mi homo? unde concinnasti organum et receptaculum spiritus? cur effluens flatus

¹ Post, æraria, duc aklunt, ars suendi.

sonum non emittit apertis tibiis? Multum inquit, obstupescis, quia imperitus es. Paulo ante dicebam: Imago sum, naturam meam perspexi, et imitatus sum meipsum. Quomodo teipsum imitatus es? Vidi etiam in meipso flatum illum, quem mutuo accepi: sæpe namque thorax expansus et compressus aeris flatum accipit. Video arterias duas flatum emittentes, per os quasi per canalem. Video flatum prodire, neque verbum proferri, nisi lingua sonum conformaverit. Meipsum, inquam, vidi, et æmulatus sum, ex meipso artem Domini deprehendi, ut ait David: *Mirabilis acta est scientia tua ex me (Psal. 138. 6)*. Meipsum vidi, et Artificem laudavi: imitatus sum Dominum meum: arte naturam expressi. Neque enim organum turpe est, nisi cum turpium cantilenarum instrumentum efficitur: quemadmodum divina olim emittentur; non erant profana, nisi cum postea talia adinventata sunt ad voluptatem; attamen si sacra fuissent, ut ab initio, profana non essent. Quamobrem David, *Laudate eum in psalterio et cithara, in chordis et organo, in cymbalis bene sonantibus, in cymbalis jubilationis, in tympano et choro (Psal. 150. 3. 4)*. Utinam ergo inventum illud non in voluptatem et lasciviam versum esset, neque in idolorum cultum! Sed si eorum, quæ excogitaverat homo, fructum Deo obtulisset, non reprehensa fuisset artis solertia, si ad Domini notitiam usurpata fuisset. Non reprehensa fuisset cithara, si Deus per citharam prædicatus fuisset. Ideo beatus David, cum citharam compingisset, nec per citharam turpes hymnos caneret, sed sacros cantus modularetur, id consequutus est ut ejus cithara Deo consecrata, dæmonas fugaret. Cum enim Saulem regem dæmon exagitaret, cæderet, prosterneret, quando, inquit, beatus David citharam pulsabat, bene se habebat Saül, et allevabatur (1. Reg. 16. 23). Viden' artem omnem, si ad Dei placitum concinnetur, nihil habere mali, imo sic omnia nobis secundum lubitum processura fuisse?

5. Sed quo consilio ex theologia in artem et imaginis imitationem progressus sum? Ut dominicam vocem contra hæreticos (contra Anomæos) usurpemus. Quamnam? *Hypocrite, faciem cali et terræ nostis judicare (Luc. 12. 56)*: artes invenistis, inventa multa protulistis, et omnium Dominum Opificemque contumelia afficitis? Tu per artem tuam imitatus es Dominum, et similis ipsi renuntiatus es secundum imaginem et similitudinem, et me Creatorem dissimilem Genitori prædicas? Ego vos peccato subjectos liberavi, et me omnium Dominum in subjectionem vocatis? Etiam, inquit, scriptum est, quod *Filius subjiçietur (1. Cor. 15. 28)*. Dictum quidem est, sed secundum Dei potestatem. Neque nostra illa dicta, sed a Deo prædicata sunt. Jam vero, ut dictum illud sequar, concedo iis qui audierunt, ut illud ipsum intelligant. Ut itaque dictum illud sequar, num in futura illa creatione, in resurrectione subjiçietur? At tunc tu angelis eris æqualis. Nam ait Servator, *In resurrectione neque nubunt, neque nubunt, sed sunt ut angeli Dei (Math. 12. 25)*. Tu ex ordine tuo in altioem es erigendus, et Filius ex dominatu in subjectionem veniet? Non audisti Paulum dicentem: *Vanitati enim creatura subjecta est, quia et ipsa creatura simul ingemiscit et parurit usque nunc (Rom. 8. 20. 22)*. Creatura, cælum, terra et cætera omnia. *Vanitati enim creatura subjecta est, non volens*. Cui vanitati? Humanæ. Cur ipsum vocat vanitatem? Quia ex illa imagine in similitudinem brutorum degeneravit. Nam *Vanitas vanitatum, omnia vanitas (Eccle. 1. 2)*. Et David: *Veruntamen universa vanitas, omnis homo vivens (Psal. 38. 6)*. Huic ergo vanitati, homini corrupto creatura subjecta est. Quomodo subjecta? Oritur sol indignis, scaturiunt fontes ingratis, terra fructus suos profert improbis. Subjecta ergo est creatura vanitati non volens. Si enim ex ejus arbitrio, non lubens subjiçeretur indignis; sed propter eum qui se subjiçit subjiçitur. Quo scopo? Spe. Qua spe? *Quia, teste Paulo, liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei (Rom.*

8. 21). Creaturam tunc liberatur, et Filius in servitute redigitur? *Scrutamini Scripturas (Joan. 5. 39)*, ne calumniemini; scrutamini ne curiosius perquiratis; scrutamini credentes, non contradicentes. Unde hæc dicere didicisti, Qui erat genitus est, an qui non erat? unde dicere didicisti, Gignere et creare apud Deum idipsum est? num Petrus hæc te docuit? num Paulus suggestit? At Servator, inquit, hæc nobis tradidit. Lege Scripturam, et legem reverere. Cæterum neque in dictis suis sibi constat. Cum enim interrogat, Cum esset, genitus est, an cum non esset? mentitur. Nam id quod non confitetur examinat, Primo consistere, quod genitus sit, et tunc interroga, Qui erat, an qui non erat? Rem negas, et verba exploras? Quem non confiteris genitum esse, cur de illo quæstionem moves? Qui erat, genitus est, an qui non erat? Primum pone genitum esse, et tunc quære. Naturam negas, et verba exploras? Creare et gignere idipsum est? Undenam Filius? dicat aliquis eorum. Nisi prius duorum ordo constitutus palam sit, mensque consonet, non possum dicere, quod cernere et videre unum sit: unum namque dixi. Si autem dixerò, audire et videre unum esse, tunc videor disparata dicere, quantum ad visum, consentanea vero, quantum ad auditum: quoniam apud Deum idipsum est. Unde nosti creare et gignere idipsum esse? Si enim genuit et creavit, probe dicis idipsum esse. Si vero secundum te numquam genuit, sed creavit, quomodo gignere et creare idipsum sit? Verba futilia, verba vana, rerum veritas constat. Cur circa illud gignere et creare arguantur? Deus, inquit, simplex est, et non sicut nos, qui per partem aliam gignimus, per aliam condimus; verbi gratia, genitalibus membris gignimus, manu condimus. Sed non ita Deus: simplex enim est et figuræ expers: at quo modo gignit, eodem condit. Cum de invisibilibus edisseras, importuna illa et vana philosophia inflatus, vel una ex rebus quæ sub aspectum cadunt, rem tibi persuadeat: nempe eodem plane modo, non pulchrum fore, si quæ facta sunt eandem habent virtutem. Accipe manum meam quæ sub aspectum cadit, ut ex visibilibus ad invisibilia argumentum ducatur. Manus hæc cum per seipsam una sit, et diversa operetur, non potest ea quæ perficiuntur sub uno cogitandi genere exhibere. Exempli causa, eadem manu efficio et destruo; ergone quia ejusdem manus est efficere et destruere, utrumque idipsum est? Atqui non idipsum est. Quandoquidem dicunt illi, nos alio modo gignere, alio operari: dicam et ego, eodem modo, eadem manu condo, eadem destruo, et verbero, et curo. Eritne igitur verberare et curare idipsum? Eadem manu stantem impello, et lapsum erigo, eadem manu calculum pono, eadem resolvo. Eritne ergo calculum ponere et resolvere idem? Annon hæc omnem insaniam superant? annon hæc fabulæ et ineptiæ? Annon Pauli animus ingemiscit? annon Petrus indignatur, cum tot verbis contra divinam doctrinam debacchentur? Christum repudiasti, et aliorum doctrinam amplexus es. Annon audisti Christum dicentem, *Qui me erubuerit et sermones meos (Marc. 8. 38)*? Multi sæpe Christum confitentur, quos tamen pudet doctrinæ ejus. Confitetur Christum hæreticus, sermonem autem movet de Patre et Filio, et pudet illum dicti, atque: Num genuit, qui passionis est expers? Ergo per effluxum, ergo per operationem.

6. Viden' quam ipsum verbi pudeat? O stultitiam! Verba ancupantur, et virtutem non accurate examinant: omnia quippe labefactavit vanitas. Quod vero sæpe dixi, hæreticorum hæc principia, hi fontes manifesti sunt. Hanc hæreticam doctrinam Ecclesia habet, inquit, dic, quis existimaverit genitum esse. Quis hujusce, quam tu putas hæresin esse, auctor est? A principio apostoli prædicarunt; post apostolos Nicæna synodus confirmavit. Ut autem palam esset hanc totius orbis esse fidem, ex tot congregatis septem tantum dissenserunt, qui etiam abdicati sunt. Totus orbis consensus, quia ex massa apostolica erat.

των ἀλλῶν ἡνεωγμένον; Πολύ, φησι. ξενίζη, ὡς ἀπειροῖ. Εἶπον προλέγων· εἰκὼν εἰμι, τὴν ἑαυτοῦ οὖσιν εἶδον, καὶ ἐμμησάμην ἑαυτόν. Πῶς ἐμμήσω ἑαυτόν; Εἶδον καὶ ἐν ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα τοῦτο δεδανεισμένον· συνεχῶς γὰρ ὁ θῶραξ ἀναπτυσσόμενος καὶ συμπτυσσόμενος δέχεται τὴν εἰσορῆν τοῦ πνεύματος. Βλέπω δύο ἀρτηρίας πεμπούσας τὸ πνεῦμα παραχωρεῖν ὡς ἐν σωλῆνι τῷ στόματι. Ὅρω δὲ τὸ πνεῦμα προχωρεῖ, καὶ ὁ λόγος οὐ γίνεται, ἐὰν μὴ ἡ γλῶσσα τὸν φθόγγον σχηματίσῃ. Εἶδον ἑαυτόν, καὶ ἐξήλωσα ἑαυτόν, ἐξ ἐμοῦ κατέλαθον τὴν τέχνην τοῦ Δεσπότη. ὡς λέγει Δαυὶδ· *Ἐθαυμαστώθῃ ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ*. Ἐμαυτὸν εἶδον, καὶ τὸν τεχνίτην ἐπήνεσα· ἐμμησάμην τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην· τῆ τέχνην τὴν φύσιν παρέττησα. Οὐδὲ γὰρ φαῦλον τὸ ὄργανον, ἀλλ' ἐπειδὴν αἰσχυρῶν ἁμαρτιῶν γένηται ὄργανον· ὡσεὶ θεῖα ἐλέγετο ἀπ' ἀρχῆς· οὐκ ἦν βέβηλα, εἰ καὶ τῆ ἀμετρίας ἐπενοήθη εἰς τρυφήν· ἀλλ' ἤμωσ εἰ καθιέρωτο, ὡσπερ ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν βέβηλα. Διδ καὶ ὁ Δαυὶδ, *Αἰνεῖτε αὐτόν ἐν ψαλτῆρι, καὶ κιθάρῃ, ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ, ἐν κυμβάλις εὐήχοις, ἐν κυμβάλις ἀλαλαγμοῦ, ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ*. Εἴθε οὖν ἡ ἐπίνοια μὴ πρὸς τρυφήν ἀκολασίας ἐπάρατη, μὴ εἰς προσκύνησιν εἰδώλων. Ἄλλ' ἔν ἂν ἐπενοήσε. τῶντων τοὺς καρπούς εἰ ἀπειδίτου τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἐμμέμφθη ἡ ἐπίνοια τῆς τέχνης, εἰ τὴν Δεσπότην ἐκνώρισε. Οὐκ ἂν ἐμμέμφθη ἡ κιθάρα, εἰ θεὸς διὰ τῆς κιθάρης ἐκηρύττετο. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Δαυὶδ, [575] ἐπειδὴ κιθάραν ἐπέψατο, διὰ δὲ τῆς κιθάρης οὐκ αἰσχυρῶς θύναος ἦσεν, ἀλλ' ἰερῶς ἐμμελεῖ λόγους, ἐγένετο ἡ κιθάρα καὶ Θεῷ καθοσιωμένη, καὶ δαιμονίων φυγαδευτήριον. Ὅτε γὰρ τὸν Σαοὺλ τὸν βασιλεῖα δαίμων κατέρουε, καὶ ἐρράπειτο, καὶ καταστρόνυεν, ἤνικα, φησὶν, ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀνέκρουε τὴν κιθάραν, καλῶς ἐγένετο τῷ Σαοὺλ, καὶ ἐκουφίζετο. Ὅρα δὲ πᾶσα τέχνη, εἰ πρὸς ἀρεσκίαν ἤρμωσται Θεοῦ, οὐδὲν ἂν ἦν φαῦλον, ἀλλὰ πάντα κατὰ γκώμην ἂν ἦμιν ἀπήνησεν;

ε'. Ἄλλα τί βουλόμενος ἦλθον ἀπὸ θεολογίας εἰς τέχνην καὶ μίμησιν εἰκόνας; Ἰνα τὴν Δεσποτικὴν φωνὴν κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἀποδώσωμεν. Ποίαν; Ἰποκριταί, τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῆς γῆς οὐδὲς δοκίμαζεν· τέχνας εὐρατε, ἐπινοίας πολλὰς ἐπενοήσατε, καὶ τὸν πάντων Δεσπότην καὶ τεχνίτην ὑβρίζετε; Σὺ τῆ τέχνη ἐμμήσω τὸν Δεσπότην, καὶ ἄμωσ ἀπηγγέλης κατ' εἰκόνα καὶ ὁμολώσιν, καμὲ τὸν δημιουργὸν ἀνόμιον τῷ γεννήσαντι κηρύττεται; Ἐγὼ ὑμᾶς ὑποπεταγμένους τῆ ἀμαρτίας ἡλευθέρωσα, καμὲ τὸν ἀπάντων Δεσπότην εἰς ὑποταγὴν καλεῖτε; Να, φησὶ, γέγραπται, *ὅτι Καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται*. Εἰρηται μὲν, κατὰ δύναμιν Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἡμέτεροι τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ Θεοῦ τὰ κηρυττόμενα. Εἶτα ἵνα τῆ λέξει ἀκολουθήσω, συγχωρῶ τοῖς ἀκούσασιν εἰδῆναι τὰ λεγόμενα. Ἰν' οὖν τῆ λέξει ἀκολουθήσω, ἐν τῆ μελλούσῃ δημιουργίᾳ, ἐν τῇ ἀναστάσει ὑποταγήσεται τότε; Σὺ δὲ γίνῃ τότε ἰσάγγελος. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν, λέγει ὁ Σωτὴρ, *οὐτε γαμοῦσιν, οὐτε γαμιζοῦνται, ἀλλ' οἰοῦν ὡς ἄγγελοι Θεοῦ*. Σὺ ἀπὸ τῆς σεαντοῦ τάξεως ἀνάγη, καὶ ὁ Υἱὸς ἀπὸ δεσποτείας εἰς ὑποταγὴν ἔρχεται; Οὐκ ἤκουσας Παύλου λέγοντος, *τῆ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις συστεινάει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν; Ἡ κτίσις, οὐρανῶ, γῆ, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. τῆ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐκ ἐκούσα*. Ποία ματαιότητι; τῆ ἀνθρωπίνῃ. Ματαιότητα αὐτὸν διὰ τὴ καλεῖ; Ἐκτραπέντα τῆς εἰκόνας εἰς δημιουργοῦ τὰ ἀλόγων. Ματαιότης γὰρ ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης. Καὶ ὁ Δαυὶδ· *Πλὴν τὰ πάντα ματαιότης, πᾶς ἀνθρώπος ὢν*. Τῆ οὖν ματαιότητι ταύτῃ, τῷ ἀνθρώπῳ τῷ παραφθαρέντῃ ὑπετάγη ἡ κτίσις. Πῶς ὑπετάγη; Ἀνατέλλει ὁ ἥλιος τοῖς ἀναξίοις, βρῦουσιν αἱ πηγάι τοῖς ἀχαρίστοις, φέρει ἡ γῆ τοὺς καρπούς τοῖς ἀγκυμοῖσι. Ὑπετάγη οὖν ἡ κτίσις τῇ Ματαιότητι, οὐκ ἐκούσα. Εἰ γὰρ κατὰ γκώμην, οὐκ ἂν ὑπετάγη τοῖς ἀναξίοις ἐκούσα· ἀλλὰ διὰ τὴν ὑποτάξαντα καὶ ὑποτάσσεται. Ποιῶ σκοπῷ; Ἐπιβίβι. Ποία ἐπιβίβι; Ὅτι καὶ αὐτῇ κτίσις (ταῦτὰ φησὶ Παῦλος) ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἡ κτίσις τότε ἐλευθεροῦται, καὶ ὁ Υἱὸς καταδουλοῦται; Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, μὴ συκοφαντεῖτε· ἐρευνᾶτε, μὴ πολυπραγμο-

νεῖτε· ἐρευνᾶτε πιστεύοντες, μὴ ἀντιλέγοντες. Πόθεν ἔμαθες λέγειν, ὡς ἐγεννήθη, ἢ οὐκ ἂν; πῶθεν ἔμαθες λέγειν, τὸ γεννησάμεν καὶ τὸ κτίσαι παρὰ Θεοῦ ταυτόν ἐστι; Πέτρος σε ταῦτα ἐδίδαξε; Παῦλος ὑπέθετο; Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ ταῦτα ἡμῖν παρέδουκεν. Ἀνάγνωθι τὴν Γραφήν, καὶ δυσωποῦ τὸν νόμον. Πλὴν οὐδὲ οὗς λέγει ἐμμένει. Ὅταν γὰρ ἐρωτήσῃ, Ἄν ἐγεννήθη, ἢ οὐκ ὦν; φέουεται. Ὅ γὰρ μὴ ὁμολογεῖ, ἐξετάζει. Πρῶτον ὁμολογήσων, ὅτι ἐγεννήθη, καὶ τότε ἐρώτα, ὡς, ἢ μὴ ὦν. Τὸ πρᾶγμα ἀρνήθῃ, τὸ ρῆμα βασιλεύσει; Ὅν μὴ δίδως γεγεννησθαι, τοῦτο τὴν ἐρευναν τί ζητεῖς. Ἄν ἐγεννήθη ἢ μὴ ὦν; Ἄς ὅτι ἐγεννήθη· πρῶτον στήσων ὅτι ἐγεννήθη, καὶ τότε ζητεῖ. Ἀρνήθῃ τὴν φύσιν, καὶ τὴν λέξιν ἐξετάζει; Τὸ κτίσαι καὶ τὸ γεννησάμεν ταυτόν; Πόθεν ὁ Υἱὸς; λεγέτω τις αὐτῶν. Ἐὰν μὴ ἢ πρῶτον φανερὰ ἢ τάξις τῶν δύο, καὶ τότε ἡ διάνοια συμφωνῆ, οὐ δύναμαι εἰπεῖν τὸ ἰδεῖν καὶ τὸ βλέπειν ταυτόν· ἐν γὰρ εἶπον. Ἐὰν δὲ εἶπω, τὸ ἀκούσαι καὶ ἰδεῖν ταυτόν ἐστι, τότε δοκῶ τὰ διαφέροντα, οὐ μὴν καὶ τῆ ὄψε, συμφωνοῦντα δὲ τῇ ἀκοῇ λέγειν, ὅτι ταυτόν ἐστι παρὰ Θεῷ. Πόθεν οἶδας ὅτι τὸ κτίσαι [576] καὶ τὸ γεννησάμεν ταυτόν; Εἰ μὲν γὰρ ἐγέννησε καὶ ἐκτίσε, καλῶς λέγεις ταυτόν. Εἰ δὲ μηδέποτε ἐγέννησε, κατὰ σὲ, ἀλλ' ἐκτίσε, πού τὸ γεννησάμεν καὶ κτίσαι ταυτόν; Ῥημάτων κενοδοξία, ῥήματα κενά, πραγμάτων ἀλήθεια. Διὰ τί δὲ τὸ γεννησάμεν καὶ τὸ κτίσαι σοφίζονται; Ὁ Θεός, φησὶν, ἀπλούς ἐστι, καὶ οὐκ ὡσπερ ἡμεῖς· μέρει μὲν γεννώμεν, μέρει δὲ κτίζομεν· οἶον, τοῖς μὲν γεννητικοῖς γεννώμεν, τῆ δὲ χειρὶ κτίζομεν. Οὐχ οὕτω δὲ ὁ Θεός, φησὶν· ἀπλούς γὰρ καὶ ἀσημμάτιστος· ἀλλ' ὡς τῶν πρώτων γεννᾷ, τοῦτω καὶ κτίζει. Ἐπειδὴ περὶ ἀοράτων ἐπαγγέλλῃ, πεφουσιωμένος ὑπὸ τῆς ἀκαίρου ταύτης καὶ ματαίας φιλοσοφίας, ἐν τῶν ὀρωμένων σε πεισάτω, ὅτι τῷ αὐτῷ τρόπῳ τὰ γενόμενα μὴ καλὸν τὴν αὐτὴν ἔχειν δύναμιν. Λάβε χεῖρα τὴν ἐμὴν τὴν φαινομένην, ἵνα ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἐλεγχος δράμῃ τῶν ἀοράτων. Ἡ χεῖρ αὐτῆ μετὰ οὐσα καθ' ἑαυτήν, καὶ ἐργαζομένη διάφορα, οὐ δύναται τὰ αποτελούμενα εἰς μίαν θεωρίαν δεῖξαι. Οἶον, τῆ αὐτῆ χειρὶ κτίζω καὶ καταστρέφω· οὐκ οὖν, ἐπειδὴ τῆ αὐτῆ ἐστι τὸ κτίσαι καὶ τὸ καταστρέφαι, ταῦτον ἔρα; Ἄλλ' οὐ ταυτόν. Ἐπειδὴ λέγουσιν, ὅτι ἡμεῖς ἄλλως γεννώμεν, καὶ ἄλλως κτίζομεν· λέγω καγῶ, τῷ αὐτῷ τρόπῳ κτίζω, τῆ αὐτῆ χειρὶ, καὶ καθαίρω τῆ αὐτῆ χειρὶ, καὶ τῷ αὐτῷ καὶ θεραπεύω. Ἔσται οὖν τὸ τυφᾶν καὶ τὸ θεραπεύσαι ταυτόν; τῆ αὐτῆ χειρὶ καὶ ὡθῶ τὸν στήχοντα, καὶ ἐγείρω τὸν πεσόντα· τῆ αὐτῆ χειρὶ καὶ ψηφίζω, καὶ λύω τὴν ψῆφον. Ἔσται οὖν καὶ τὸ ψηφίσαι καὶ τὸ λύσαι τὴν ψῆφον ταυτόν; Ταῦτα οὖν οὐκ ἐστι μωρολογίας ἐπέκεινα; ταῦτα οὐ μῦθοι, καὶ ἀκαίρια; Ἄρα οὐ στένει ἡ ψυχὴ Παύλου; οὐκ ἀγανακτεῖ Πέτρος, τοιοῦτων ῥημάτων κωμαζόντων κατὰ τῆς θείας διδασκαλίας; Ἀπέγνωσ τὸν Χριστὸν^b, καὶ ἔμαθες τὰ ἔτερον. Οὐκ ἤκουσας τοῦ Κυρίου λέγοντος; *Ὅς ἂν ἀσχυρῆθῃ με, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους*. Πολλοὶ πολλάκις Χριστὸν ὁμολογοῦσι, τοὺς δὲ λόγους αὐτοῦ αἰσχύνονται. Ὅμολογεῖ Χριστὸν αἰρετικὸς, ἔρχεται δὲ εἰς τὸν λόγον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ αἰσχύνοται τὸ ρῆμα, καὶ λέγει· Ἐγέννησε γὰρ ὁ ἀπαθής; Οὐκ οὖν κατὰ βεῦσιν, οὐκ οὖν κατὰ ποίσι.

ς'. Ὅρα δὲ αἰσχύνη τὸ ρῆμα; Ὡς τῆς ἀνοίας! Ἐγένετο λέξων θηράται, καὶ οὐ τῆς δυνάμεως ἀκριβεῖς ἐξεταστὴ· πάντα γὰρ ἐρθεῖεν ἡ ματαιότης. Ὁ δὲ πολλάκις εἶπον, τῶν αἰρετικῶν ἀρχαί· αὐτὰ καὶ αἱ πηγάι ὄηλαι. Ἡ Ἐκκλησία αἰρετικῶν ἔχει διδασκαλίαν. εἰπέ τὸν ἡγησάμενον γεγεννησθαι τοῦ προεξηρημένου. Τίς ἐστὶν ὁ ταύτην καθ' ἡμᾶς, ἦν σὺ καλεῖς αἰρεσιν, γεννήσας; Ἀπ' ἀρχῆς ὁ ἀπόστολος ἐκθροῦσάν· μετὰ τοῖς ἀποστόλοις ἦ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐθεσάλωσε. Καὶ ἔρα δειχθῆ, ὅτι οἰκουμένης ἦν ἡ πίστις, τοιοῦτων συναχθέντων, ἐπὶ τὰ μόνον διεφώνησαν, οἱ καὶ ἀπεκηρύχθησαν. Πᾶσα ἡ οἰκουμένη συνεφωνήσεν, ἐπειδὴ τοῦ φωράματος ἦν τοῦ ἀποστολικοῦ. Καὶ ὄρα τὸ θαυμαστόν· καὶ ἐμμησάτο ἡ Νέα δι' οἰκονομίας τὴν Παλαιάν· Ὅτε οἱ βασιλεῖς Ἀσσυρίων ἐπῆλθον ἐπὶ τὴν γῆν τῆς Παλαιστίνης, ἐξῆλθεν Ἀβραάμ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων, κατὰ πάντες βασιλείων· ἐξῆλθε μόνος, ὁ πιστός. Καὶ πόσους στρατεύει κατ' αὐτῶν; Δούλους τριακοσίους οἰκογενεῖς καὶ δεκαοκτώ-

^b Duo mss. ἀπέγνωσ τὰ τοῦ Χριστοῦ.

^c Hæc omnino corrupta esse videntur: et tamen omnes mss. sic habent.

Ὅσους ἐστράτευεν Ἀβραάμ κατὰ ἀλλοφύλων, ἐστράτευσε Χριστὸς κατὰ τῶν αἰρέσεων· ὅσους ἐστράτευεν Ἀβραάμ κατὰ ἀλλοφύλων, μάλλον δὲ ὅσους ἐαυτῷ συνεστράτευσε, τοσοῦτους ὁ Χριστὸς μεθ' ἐαυτοῦ ὤπλισε κατὰ τῶν αἰρέσεων. Τριακόσιοι δεκαοκτὼ ἐπίσκοποι ἐν Νικαίᾳ· κακεὶ τριακόσιοι δεκαοκτὼ οἰκεῖται τοῦ Ἀβραάμ οἰκογενεῖς. Διὰ τί οἰκογενεῖς εἶπεν; Εἶχε γὰρ καὶ ἀργυρωνήτους· ἀλλὰ τὸ γνήσιον ἔδειξε τῆς οἰκίας. Καὶ νῦν Χριστὸς ἐστράτευεν οὐχ ἀπλῶς πάντας, ἀλλὰ τοὺς οἰκογενεῖς, τοὺς κηρύττοντας τὸν ὄντα τὸν ἐξ ὄντος, τὸν ζῶντα τὸν ἐκ ζῶντος, τὸ φῶς τὸ ἐκ φωτός. Τί λέγεις φῶς καὶ φῶς; ποῖα διαφορὰ ζωῆ καὶ ζωῆ; ποῖον τὸ διάφορον; Καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὁ Πατὴρ φῶς ἐλέγη, ὁ δὲ Υἱὸς μετὰ προσθήκης. Λέγει Ἰωάννης· Ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ὁ Πατὴρ ἀπολελυμένος ἐκλήθη φῶς. [577] Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος οὐ ταχέως στρατεύονται αἰρετικὰ τόλμα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα κατὰ Χριστοῦ τοιμώμενα εἰς Πατέρα ἀναφέρει τὴν ὕβριν, ἀλλ' ὁμως τὸ ὁμοιοῦν ἀπλῶς κατασκευάζει λόγῳ ἢ Γραφῇ, τὸ ἀμφιβαλλόμενον ὁχυροὶ τῆ ἀληθείας. Φῶς ὁ Πατὴρ, καὶ οὐ μετὰ προσθήκης· ἀρκεῖ γὰρ κηρυχθεὶς γνωροῦσθαι. Φῶς ὁ Υἱός. Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι φῶς μὲν νοερὸν ἐκεῖνο, τὸ δὲ ἔτερον νόον, φῶς ἀληθινόν. Πάλιν ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὡς περ φῶς ὁ ἥλιος, καὶ φῶς ἡ σελήνη, ἀλλὰ τὸ μὲν μέγα φῶς, τὸ δὲ μικρόν φῶς· οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ φῶς, ἀλλὰ μέγα· οὕτω καὶ Υἱός φῶς, ἀλλὰ μικρόν· ἵνα μὴ ταῦτα λέγῃ, Ἡσίας προλάθοντι· Ἰῆ Ζαβούλων, καὶ γῆ Νεφθαλείμ, ὁδὸς θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς, ὁ καθήμενος ἐν σκότει, φῶς εἶδε μέγα. Εἰ ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν, καὶ φῶς μέγα, ὁ Θεὸς μέγας. Εἰ ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν, καὶ φῶς μέγα, ὁ Θεὸς μέγας, ὅτι Ὁ Θεὸς φῶς ἐστίν· εἰ ὁ Θεὸς τὸ φῶς μέγα, Θεὸς μέγας. Μέγα; γὰρ ὁ γεννησας, καὶ μέγας ὁ γεννηθεὶς· μεγάλη ἡ ῥίζα, μέγας ὁ καρπός· μέγα τὸ φῶς, μέγα τὸ ἀπαύασμα. Οὐκ οἶδα μικρόν καὶ μέγα, ἀλλὰ μέγα οἶδα ἕνα Θεόν, Τριάδα. Μέγας ὁ Θεός· Ὁ Θεὸς μέγας, ὁ αἰώνιος, φησὶν Ἡσίας· ὁ δὲ Παῦλος, Ἀπεκδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μέγας ὁ Θεὸς, μέγας Κύριος, ὡς φησὶ Δαυὶδ· Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἰσχύς καὶ δύναμις ταῦτων (Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις), Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν· ὡς εἶλεγε· Μέγας ὁ Πατὴρ, μεγάλη καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ. Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ. Μεγάλη ἰσχύς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ μεγάλη δύναμις καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς φησὶν ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀποστόλοις· Καθίστατε εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. Ἄλλ' ὅρα τί σοφίζονται τὴν δύναμιν. Ἔστι, φησὶν, ἡ δύναμις, ὡς πλῆθος ἔχουσα ἐπαγγελίαν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐκ εἰρτῆται, φησὶ, Θεός, ἀλλὰ ἀβραάων Θεοῦ· καὶ πῶς ἄκουε· Ὁ ἀβραάων μέρος ἐστὶ δώρου, οὐδὲ ὀλοκλήρον δῶρον, ἀλλὰ μέρος τοῦ ὄλου. Γέγραπται γὰρ, φησὶ, περὶ τῶν ἀποστόλων· Σφραγισθέντες ἐν Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὁ ἐστὶν ἀβραάων τῆς κληρονομίας ἡμῶν. Ὅρα, φησὶν, ὅτι δῶρον ἐστὶ Θεοῦ, καὶ οὐ Θεός. Ὅστε οὖν δῶρον καὶ ἀβραάων μέρος ἐκ τοῦ ὄλου. Ἐάν οὖν ἴδῃς καὶ τὸν Θεὸν μέρος λεγόμενον, καὶ οὐχ ὄλον· καὶ δῶρον, καὶ οὐχ ὄλον· τί λέγει γὰρ; Ὁ δὲ ἀβραάων τῆς κληρονομίας. Τίς ὁ ἀβραάων; τίς ἡ κληρονομία; τίς ὁ ἀβραάων τῆς κληρονομίας; Ἡ κληρονομία δῶρον ἐστὶ τοῦ τὴν κληρονομίαν δεδωκότος, οὐκ αὐτὸς ὁ κληρονομούμενος. Λέγει τοίνυν· Ὁ ἀβραάων τῆς κληρονομίας ἡμῶν τὸ Πνεῦμα. Εἰ τὸ κληθῆναι τὸ Πνεῦμα ἀβραάων σκανδαλίζει σου τὴν ψυχὴν, ἐάν ἴδῃς καὶ τὸν Θεὸν κληρονομίαν λεγόμενον, τί ποιεῖς; Πρόσεχε ἀκριδῶς, πῶς οὐ μόνον κληρονομούμενον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν κληρονομίαν λεγόμενον. Ἄκουε τὸν Δαυὶδ λέγοντος, Κύριος μέρος τῆς κληρονομίας μου. Ὁ Θεὸς μέρος; κληρονομίας· τὸ Πνεῦμα ἀβραάων κληρονομίας. Εἰ ποιεῖς ἐλάτωνα τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα τὸ λέγεσθαι μερίδα κληρονομίας, ἐλαττοὶ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν τὸ κλεισθῆναι ἀβραάων κληρονομίας. Λέγει Δαυὶδ ἀλλαγοῦ· Κύριος μέρος μου ἐν γῆ ζῶντων. Μερὶς μου, τίνος μερίσαντος; Εἰ γὰρ εἷς, οὐχ ὄλος. Εἰ λέξων εἰ θρησκείας, καὶ οὐ νοημάτων ἐξεταστή; οὐδὲν κωλύει σε καὶ τὸν Πατέρα Θεὸν βλασφημῆσαι, ὃν δοκεῖς σέβασθαι. Κύριος μέρος τῆς κληρονομίας μου· καὶ, μέρος μου εἰ ἐν

γῆ ζῶντων. Διὰ τί δὲ λέγεται ἡ αὐτογενῆς δύναμις μέρος; καὶ κληρονομία; Ἐπειδὴ τὸν Θεὸν αἰρέσει οἰκεία δεχόμεθα, καὶ ἔκαστος, ὁ μὲν τὴν πλάνην αἰρεῖται, ὁ δὲ τὸν Θεὸν δεχεται, καὶ γίνεται μέρος τοῦ πιστοῦ ὁ αἰρεθεὶς Θεός. Οἶόν τι λέγω· Γέγραπται τοῖς Λευίταις· Οὐκ ἔσται σοι μέρος ἐπὶ τῆς γῆς· Κύριος γὰρ μέρος αὐτῶν. Εἰ ὁ Θεὸς λεγόμενος μέρος οὐ σκανδαλίζει σε, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀβραάων λεγόμενον διὰ τί σκανδαλίζει σε;

Ζ'. Περιέλωμεν πᾶσαν σύγχυσιν ἀπιστίας, καὶ δεξώμεθα τὴν ἀσύγχυτον πίστιν. Ἔως πότε βαρυνεῖς σου τὴν καρδίαν, αἰρετικῆ, ὡς Φαραῶ; ἕως πότε οὐ [578] ζυγοστατεῖς τὰ οὐρα ῥήματα; Ἐχρῖς λογισμὸν ζυγὸν ἐν ἐαυτῷ· ζυγοστατεῖ τὰ ῥήματα τοῦ Σωτῆρος· νοεῖ ποῖά ἐστι τὰ περὶ σαρκὸς, ποῖα τὰ περὶ θεότητος· νοεῖ τὰ περὶ τῆς ἀξίας, νοεῖ τὰ περὶ τῆς οἰκονομίας, ἵνα μὴ λεχθῆ καὶ περὶ σοῦ τὰ ἐν τῷ προφήτῃ περὶ τοῦ Καναάν λεγόμενα· Χυραῖν, ἐν χειρὶ αὐτοῦ ζυγὸς ἀδικίας, ἠγάπησε καταδυναστεύειν. Καὶ Δαυὶδ, Πλήν μᾶταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· τῶν αἰρετικῶν ἐν ζυγῷ τῶν ἀδικησάντων. Κατέχεις ζυγόν, καὶ φθείρεις τὸ δίκαιον; Βλέπε τὸν ζυγὸν τοῦ Σωτῆρος· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμῃ. Πῶς τὸ ἄνισον; Βλέπε τὰς πλάστιγγας τοῦ θεοῦ λόγου· Ὁ ἐωρακῶς ἐμέ, ἐώρακε τὸν Πατέρα μου. Πῶς τὸ κατ' ἄγον, πῶς τὸ ἀνάγον; Βλέπε τὸν Πατέρα ἐλευθεροῦντα, καὶ τὸν Υἱὸν ἐλευθεροῦντα, ὡς αὐτὸς λέγει· Ἐάν μὴ ὁ Υἱὸς ὄμας ἐλευθερώσῃ, δοῦλοι ἔσθε· καὶ Παύλος λέγοντος· Ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσε με. Εἰ Πατὴρ ἐλευθερῶ, εἰ Υἱὸς ἐλευθερῶ, εἰ τὸ Πνεῦμα ἐλευθερῶ, πῶς τὸ δούλον; Ἄλλὰ γένοιτο ἡμᾶς πάντας ζυγὸν ἀμαρτίας καὶ ζυγὸν αἰρέσεως ἀποζυγόντας. ἔχεν τὴν πίστιν ἀκίνητη. Μὴ ἄγνοεῖταισαν δὲ αἰρετικοὶ τὰ λεγόμενα. Πολλῶν γὰρ ἤκουσα λεγόντων, ὅτι διὰ τί μὴ τὰ ἠθικὰ ἡμῖν δικαιέται; διὰ τί μὴ περὶ τρώων καὶ κοσμιότητος; Οὐ τοῦτο δὲ ποθοῦντες λέγουσιν, ἀλλὰ τὸν ἔλεγον φευγόντες. Ἀληθῆ διόρθωσιν θέλεις; Ἦκουσας πολλακίς τῆς μεγάλης διδασκαλίας; ἤκουσας περὶ ἠθῶν διώρθωσά σου τὸ ἦθος· ἤκουσας περὶ τρώων· ἐβρόθυμιά σου τὸν τρώον· ἀλλὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου· Ἠλθε Ἰωάννης, μήτε ἐσθίω, μήτε πίνω· λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· ἤλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίω καὶ πίνω· λέγουσιν, Ἀθροῦσθε σφόδρα καὶ οἰκοδομήτε· οὐδὲν ἀρῆσκει τῆ χάρις. Ἐάν εἴπῃς περὶ ἦθους, λέγει, Ἐγὼ περὶ πίστεως ἐκείτω σε· ἐάν εἴπῃς περὶ τῆς πίστεως, λέγει, Ἐγὼ ἤθελον περὶ τρώων ἀκούσαι. Διὰ τοῦτο τὸ παιδιῶδες τῆς κακίας βαπτίζων ὁ Σωτὴρ ἔλεγον· Ἠυλόησαμε ὕμιν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνησαμεν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. Ἠυλόησαμεν· λόγῳ ἁγίῳ, λόγῳ φωτεινῷ τὴν τὴν ἠθῶν κατὰστασιν ἤκουσατε· Ἐθρηνησαμεν· λόγῳ ἐπιπόνῳ, ὀδυνωμένῳ, θρηγνόντι ὕμῶν τὴν ἀπιστίαν· καὶ οὐκ ἤκουσατε, ὅτε τὰ περὶ ὕμῶν ἀκούσαντες, ὠρχήσασθε, ὅτε τὰ καθ' αἰρέσεων ἀκούσαντες, ἐπενθήσατε. Ἠλθεν ὁ Βαπτιστής· λέγουσι· Δαιμόνιον ἔχει· καὶ οὐκ ἀγαπητέ· ὁ Βαπτιστής, ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔχειται. Ὅρα γὰρ αὐτὸν καὶ τὰ αὐτὰ πάσχοντα τῷ Σωτῆρι. Περὶ τοῦ Σωτῆρος ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι· Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαλατῆα· τί αὐτοῦ ἀκούετε; Οὐχὶ μακάριός ἐστιν ὁ Χριστιανός ἐκεῖνος, ὁ τῆ ἰσῆ ὕβρι ὑποπίπτων τῆ δεσποτικῇ; Παῦλος κηρύττει ἀληθείαν, καὶ λέγει αὐτῷ Φηστος· Ματῆν, Παῦλε, τὰ πολλὰ σε γράμματα εἰς ματῆαν περιτρέπει. Ματῆα γὰρ φαίνεται τοῖς μὴ καθεστηκόσι τὰ σωφρονα. Ὁ δὲ, Ὁ μὲν γὰρ νομίζω, φησὶ, κρητιστικὸς φησὶ, ἀλλὰ ῥήματα σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης φθέττωμι. Ὅρα τὴν ἔνθεον παρρησίαν, τὴν ματῆαν μὲν νομισθεῖσαν, σωφροσύνης δὲ λαμπροτέραν; Ἄκουε· Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, ὅτι δαιμόνιον ἔχει, ὡς ἤκουσαν οἱ ἀργαῖοι προφῆται δαιμονίων. Ἀπίστευτέ τι ποτε Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης ἴδιον μαθητὴν προφήτην, καὶ λέγει αὐτῷ· Ἀτελεθε καὶ εὐρήσεις Ἰησοῦ τὸν ἄρχοντα· Ἄδθε αὐτὸν ἴδω, καὶ εἰπέ αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἴδου ἡλικία σου εἰς βασιλεῖα· καὶ πῆξες ἐπ' αὐτὸν τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου, καὶ χρίσων αὐτὸν εἰς βασιλεῖα. Ἀποστέλλει προφήτης μαθητὴν προφήτην· λαμβάνει τὸν ἄρχοντα τότε γὰρ οὐκ ἦν βασιλεὺς Ἰησοῦ, ἀλλ' ἄρχων τοῦ βασιλεύοντος· λέγει αὐτῷ· Ἐλθέ ἴδω· καὶ λαβὼν αὐτὸν ἴδω, καὶ τὰ ῥήματα λέγει, καὶ τῷ κέραι χρίει· καὶ ὡς ἔχρισεν, ἐφυγεν, ἀνεχώρησε. Λέγουσιν οἱ συνάρχοντες τῷ Ἰησοῦ πρὸς αὐτὸν· Τί ἤλθεσθε σὺ πρὸς σὲ ὁ ἐπίληπτος; ἀπ' αὐτοῦ, Ὁ δαιμονιζόμενος;

Ac vide rem mirabilem. Divina dispensatione factum est, ut Novum Testamentum Vetus imitaretur. Cum reges Assyriorum in Palaestinam irruerunt, exiit Abraham contra alienigenas, contra quinque reges; exiit solus fidelis. Quot adversus eos educit? Servos trecentos et octodecim, ipsosque vernas. Quot Abraham educit contra alienigenas, tot eduxit Christus contra hæreses: quot contra allophylos produxit, imo secum eduxit Abraham, tot Christus secum armavit contra hæreses. Trecenti decem et octo episcopi Nicææ erant, et illic trecenti decem et octo famuli vernaculi Abraham. Cur vernas vocavit? Habuerit enim etiam emptitios: sed fidem familiæ ostendere voluit. Nunc quoque Christus in bellum educit non omnes, sed vernas, qui predicabant eum qui est ex eo qui est; viventem ex vivente, lumen de lumine. Quid ais, lumen de lumine? quæ differentia vitam inter et vitam? quod discrimen? Quodque mirum est, Pater lumen dictus est, Filius vero cum addito. Ait Joannes, *Dens lux est* (1. Joan. 1. 5): de Filio autem, *Erat lux vera* (Joan. 1. 9). Pater absolute lumen vocatur. Quia enim hæretici contra Patris divinitatem non facile pugnant, etsi ea quæ contra Christum moventur, in Patris maxime contumeliam vergant, tamen Scriptura quod in confesso est simplici oratione construit, quod autem controvertitur, veritate communit. Lumen est Pater, sine ullo additamento: nam si cognoscatur, sufficit ut predicetur. Lumen est Filius. Ne quis dicat lumen illud intelligibile esse, hoc autem adulterinum: *Lux vera*. Rursum ne quis dicat, quemadmodum sol lux est, et luna quoque lux, sed alia magna, alia exigua: ita et Pater lumen, sed magnum; ita et Filius lumen, sed parvum; ne id dicatur, præoccupat Isaias: «Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam (Isai. 9. 1. 2). Si Deus lux est, et lux magna, Deus magnus est. Si Deus lux est, ut scriptum est a Joanne: *Deus lux est* (1. Joan. 1. 5); si Deus lux est magna, Deus magnus est. Magnus quippe est genitor, magnus et genitus: magna radix, magnus fructus: magna lux, magnus splendor. Non novi parvum et magnum, sed magnum novi unum Deum, Trinitatem. Magnus Deus: *Deus magnus æternus* (Isai. 26. 4), ait Isaias; Paulus vero: *Expectantes beatam sperem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi* (Tit. 2. 13). Magnus Deus, magnus Dominus, ut ait David: *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* (Psal. 146. 5). Verum quoniam fortitudo et virtus idem est (Christus enim Dei virtus), *Magnus Dominus noster*; ac si diceret, Magnus Pater, et magna virtus ejus. *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* (1. Cor. 1. 24). Magna fortitudo Filius, quoniam magna virtus Spiritus sanctus, ut ait Servator apostolis: *Sedete Jerosolymis, donec induamini virtute ex alto* (Luc. 24. 49). Sed vide quomodo de illa virtute arguuntur. Est, inquit, virtus utpote quæ divitarum promissionem obtineat. Spiritus enim, aiunt, non est appellatus Deus, sed pignus Dei: idque quomodo, accipe. Pignus pars est doni, neque totum donum, sed pars iotius. Scriptum est enim de apostolis: *Obsegnati in Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ* (Ephes. 1. 13. 14). Vide, inquit hæreticus, donum esse Dei, non Deum. Itaque donum et pignus pars est totius. Quid ergo si videris Deum quoque partem vocari, et non totum, ac donum, et non totum? Quid enim ait? *Et pignus hereditatis*. Quod pignus? quæ hereditas? quod pignus hereditatis? Hereditas donum est ejus qui hereditatem dedit, non ille ipse in hereditatem accipitur. Ait igitur, *Pignus hereditatis nostræ Spiritus*. Si quod Spiritus vocetur pignus, id animæ tuæ offenculo est, si videris Deum hereditatem appellatum, quid facies? Attende diligenter, quomodo non tantum hereditate acceptus, sed etiam ipsa hereditas appelletur. Audi Davidem dicentem, *Dominus pars hereditatis meæ* (Psal. 15. 5). Deus pars hereditatis: Spiritus

ignus hereditatis. Si id Filium aut Patrem minorem facit, quod dicatur pars hereditatis, id Spiritus dignitatem minuit, quod vocetur pignus hereditatis. Ait David alibi: *Dominus portio mea in terra viventium*. Portio mea, quo partiente? Si enim unus, non totus. Si voces acciparis, nec sensum exploras, nihil obstat, quominus etiam in Deum Patrem blasphemiam utaris, quem colere videris. *Dominus pars hereditatis meæ*; et, *Portio mea es in terra viventium* (Psal. 141. 6). Cur vero illa ex se genita virtus portio et hereditas vocatur? Quia Deum arbitrio nostro accipimus, et ex singulis aliis errorum deligit, alius Deum accipit, efficiturque Deus sic electus fidelis hominis portio. Exempli causa: præscriptum fuit Levitis, *Non erit tibi portio super terram* (Num. 18. 20): Dominus portio illorum erat. Si absque offensione audis Deum vocari portionem, cur offenderis audiendo Spiritum sanctum vocari pignus?

7. Auferamus itaque omnem incredulitatis confusionem, et sinceram fidem amplectamur. Quosque cor tuum aggravas, hæretice, ut Pharaos? quosque divina dicta non ponderas? Rationem in te habes ut libram; expende verba Servatoris; intellige quæ de carne dicantur, quæ de divinitate, quæ de dignitate, quæ de dispensatione, ne de te dicatur id quod in propheta de Chanaan dicitur: *In manu Chanaan statera iniquitatis, dilecti dominatum ad opprimendum* (Osee 12. 7). Et David, *Verumtamen vani filii hominum* (Psal. 61. 40). Hæreticorum est in statera fraudare. Tenes stateram, et justitiam opprimis? Vide libram Servatoris: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). Ubinam inæqualitas? Vide lanceas divini Verbi: *Qui vidit me, vidit et Patrem meum* (Joan. 14. 9). Ubinam lic descendens, ubi ascendens? Vide Patrem liberantem, et Filium liberantem, ut ipse ait: *Nisi Filius vos liberaverit, servi estis* (Joan. 8. 36); et Paulum dicentem, *Lex Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me* (Rom. 8. 2). Si Pater liberat, si Filius liberat, si Spiritus liberat, ubi servus in illis? Verum utinam omnes jugum peccati, jugum hæresis effugientes, fidem habeamus firmam. Ne ignorent porro hæretici ea quæ dicta sunt. Multos audivi dicentes, Cur non de morum institutione nos alloquitur? cur non de decoro et honestate? Illud porro dicunt non ex harum rerum studio, sed quod se redargui formident. Veram emendationem expetis? Audisti sæpe magnam doctrinam, de moribus audisti; commendavi mores tuos; audisti de moribus; vitam tuam concinnavi; sed ut ait Dominus: *Venit Joannes non manducans, neque bibens; dicunt, Dæmonium habet; venit Filius hominis manducans et bibens; dicunt, Homo vorax et vini potor* (Matth. 11. 18. 19). Nequitia nihil placet. Si de moribus loquaris, ait: Ego de fide te interrogo, si de fide dicas, ait: Volebam de moribus audire. Ideo hæc puerilia nequitia dicta exagitant Servator dicebat: *Tibia vobis cecinimus, et non saltastis; lamentati sumus, et non luxistis* (Matth. 11. 17). *Tibia cecinimus*: concione sancta, concione conspicua morum institutionem audistis, *Lamentati sumus* laboriosa oratione, dolore plena, lugente vestram incredulitatem; et non audistis, neque ea, quæ ad vos spectabant, audientes saltastis, neque ea, quæ adversus hæreses dicta sunt audientes, luxistis. Venit Baptista; dicunt, *Dæmonium habet*; neque indignatur Baptista, sed in suscepto munere pergit. Vides enim eadem illi accidisse, quæ Servatori. De Servatore dicebant Judæi, *Dæmonium habet, et insanus est; cur illum auditis* (Joan. 10. 20)? Annon beatus est ille Christianus, qui iisdem atque Dominus contumeliis afficitur? Paulus veritatem predicat, et ait illi Festus: *Insanus, Paule, multæ te litteræ ad insaniam reducunt* (Act. 26. 24); insaniam quippe videntur esse iis, qui inconsiderate agunt, illa quæ sunt sagacitatis plena. Ille vero, *Non insanio*, inquit, *optime Feste, sed temperantiæ justitiæque verba profero* (Ibid. v. 25). Vides divinam loquendi libertatem, quæ insaniam reputabatur, sapientia splendidiorem esse? Audii Joannes Baptista, quod dæmonium hæ-

beat, quemadmodum prisci illi prophetae dæmoniaci sunt appellati. Misit aliquando Elisæus propheta discipulum suum prophetam, his verbis: *Vade, et invenies Jehu principem: abduc eum seorsim, et dic illi: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce unxi te in regem; et effunde super illum cornu olei, et unge eum in regem* (4. Reg. 9. 2. 5). Mittit propheta discipulum prophetam; principem adit. Tunc enim rex non erat Jehu, sed sub rege princeps. At illi: *Veni seorsum, et abductum his alloquutus est, et ex cornu unxit: postquam unxerat, aufugit, secessit. Dicunt ad Jehu crateri principes: Qua de causa lymphatus ille te adiit* (Ibid. v. 41)? ac si dixissent, *Cur venit hic dæmoniacus? Cur te lymphatus ille adiit?* Sic ab initio prophetæ contumeliis afficiebantur, sic et apostoli. *Cur ad te venit ille lymphatus?* Ille metuens ne de regno verba facienti sibi periculum esset (rege enim solium occupante, non sine periculo regnum in alium transferatur), respondit: *Vos scitis ejus garrulitatem et nugacitatem* (Ibid.). Assentiebatur ille non sententiæ, sed voci. Nostis ejus garrulitatem. Deinde illi intelligentes, veritatem nunquam irrideri, qui irriserant,

veritatem ediscere satagunt: *Non æquum est, aiabant, id nobiscum non communicari. Injuria alicuius amicos, arcanum illud perperam celas. Si lymphatus est, cur quæris lymphati dicta? Inique agis, Jehu, nisi nobis id renunties. Malitia virtutem despicit, et anxie persequitur illam. Ut dæmoniacum damnaverant, ita dicta ejus ut vera explorabant. Quid tibi indicavit, dicit. Abduxit me seorsum, et effudit in me cornu olei. Veritatis vim advertit, quomodo gloria, quæ prius irridebatur, ad sui adorationem traxerit: quomodo propheta ille lymphatus ipsis legibus fortior fuerit. Dicit, Abduxit me seorsum, et effudit super me cornu olei: altaque voce principes dixerunt, Vivat rex, Viden' quomodo illi simul prophetiam irriserint, et admirati sint: damnaverint et crederint? Dæmoniacum vocabas, et a dæmoniacum unctum regem appellas? Sic neque nos, neque patres nostros, neque posteros obstupescere par est, si quid contumeliosum ab hæreticis audire contingat. Utinam nos pro Christo glorificemur, ut cum Christo glorificemur, cui gloria et imperium in sæcula. Amen.*

MONITUM

« Hisce quatuor in Jobum orationibus perineptis, inquit Savilius, quæ tamen per omnes fere bibliothecas reperiuntur, Lælius Tifernas interpres quintam addit, quæ nihil aliud est quam ἀπάνθισμα περί ὀππομονῆς, suo denum loco representandum. » Ineptas jure dicit Savilius, nec est quod plurimus demon-

IN JUSTUM ET BEATUM JOB, SERMO PRIMUS (a).

1. Annus nobis hodie venit orbis athleta, venit nobis stupendus ille angelisque par certator, qui multas a diabolo plagas, multa a Deo testimonia accepit, multisque præmiis a spectatoribus angelis donatus est, qui multis vulneribus affectus ab inimico, magnifice coronatus a Deo in orbe ostensus est. Ita enim ipsum alloquitur: *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus appareres* (Job 40. 8)? Quis ergo bellatorem hujusmodi pro merito laudare possit? quis paria gestis ejus bravia neclere audeat? quis tentabit immensum laudum pelagus ingredi? Quemadmodum enim nemo sanæ mentis tentaverit pelagus gressibus humanis trajicere, sic nemo sapiens etiam inter doctores ausit unquam tentare promeritas generose beatissimæque illius animæ laudes auditoribus esferre. Illius enim gesta humanam omnem exsuperant sapientiam: illius certamina omnes coronas superant. Angelica ergo regem lingua, quo summis, ut ita dicam, digitis vas unguentarium illud tangentes, totam simul ecclesiam repleamus. Nam si vas illud Jobi vel tangere aggredimur, vel paulisper moveamus, statim ex unguento odoris fragrantia impletur ecclesia. Audiamus igitur historiam de illo dicentem: *In omnibus his quæ ipsi acciderunt nihil peccavit Job labiis contra Dominum* (Job. 1. 22). Vidistin' testimonium angelorum laudes excitans? vidistin' testimonium diabolum cum conatibus ejus confundens? *In omnibus his quæ ipsi contigerunt nihil peccavit.* Huc Dei testimonium per omnem ecclesiam, quasi unguentum pretiosum, auditores lætificant. O vas pretiosum in uno Arabiæ loco reconditum, ac per totum orbem bonum unguenti odorem emittens! o vas sextantis lapidibus, et plagis et telis a diabolo impetitum, non effuso unguento!

Plurimus fuit diabolo labor, ut vas illud contereret, unguentumque pietatis perderet: curavit nempe per tetrum ulcerum odorem unguenti fragrantiam obscurare. Nam et illius corpus ex sanie vulnerum tetrum emittebat odorem; sed mansit vas vulneratum, nec amisit unguentum, ut et nos opportune illi dicamus: *Unguentum effusum nomen tuum* (Cant. 4. 2). Operæ pretium ergo est nudum athletam, ut certavit, ostendere, ut in admirabilem illam imaginem respicientes, ex ipsa rerum natura intelligamus, Deum, ut ostenderet se in terra homines justos habere, qui non jam per adulationem sicut Adam seducerentur, sed per mille cruciatus et verbera coronarentur, hoc spectaculum permisisse. Apostata, inquit, altum sapis, quia Adamum deceptum, et mulierem blanditiis seductam ex paradiso ejecisti: ecce hominem, qui sine Scripture mandatis vixit, et non scriptam naturæ legem ex animi vi servavit. Adhibe mille blandimenta, adulationes mille, tormenta totidem, non poteris optimam hanc animam dimovere. Ecce primum hominem ejecisti ex paradiso. Vide nunc, tenta si potes, vel a sterquilinio athletam supplantare. Sed paulo altius, si placet, repetamus historiam. *Vir quidam erat in regione Austide, nomine Job. Et erat vir ille irreprehensibilis, justus, pius, verax, abstinentes ab omni re mala* (Job 1. 1). Talis erat Adam antequam mulieri obtemperaret. Ideo hic uxori non morem gerit, ne in parem incidat casum. Ille indutus erat incorruptione, ut noverat is qui formavit illum, et quia uxori morem gessit, nudus, et damnatus fuit. Hic nudus erat, et non credidit uxori, et quia uxori non credidit, angelicis coronis vestibusque indutus est. Ille quia uxori morem gessit, ex paradisi deliciis excidit, terram spinas parientem effecit, mortemque in hereditatem accepit; hic quia uxori non obtemperavit, et a sterquilinio et a plagis liberatus est, regnumque cælorum

(a) Hic sermo et tres sequentes collati sunt cum Codicibus regis 1819, 1965, 1964, Colbertino 974.

οὗτος τί ἤλθε; *Τί ἤλθε πρὸς σὲ ὁ ἐπίληπτος οὗτος*; Οὕτως ἀπ' ἀρχῆς ὑβρίζοντο οἱ προφῆται, οὕτως οἱ ἀπόστολοι. *Τί ἤλθεν ὁ ἐπίληπτος ἐκείνος πρὸς σὲ*; Φοβούμενος μὴ ἐξάκουστον ποιῆσῃ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ κινδυνεύσῃ (βασιλεὺς γὰρ βασιλεύοντος ἐπικίνδυνον τὸ εἰς ἕτερον μετενεχθῆναι [579] τὴν ἀρχὴν), λέγει· *Ἔμεις οἴδατε τὴν ἀδολεσχίαν αὐτοῦ καὶ τὴν φλυαρίαν αὐτοῦ*. Συνέθετο οὐ τῇ γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ φωνῇ. Οἶδατε αὐτοῦ τὴν ἀδολεσχίαν. Εἶτα ἐκείνοι συνιέντες, οἷοι οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια γελάται, αὐτοὶ οἱ καταγελάσαντες σπουδάξουσι μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν· *Ἄδικόν ἐστιν, Ἰηοῦ, εἶναι μὴ ἀπαγγέλλης ἡμῖν*. Ἄδικεῖς τὰ τῶν φίλων· κακῶς ποιεῖς κρύπτων τὸ μυστήριον. Εἰ ἐπίληπτός ἐστι, τί ζῆτεῖς τὰ τοῦ ἐπιλήπτου; Ἄδικεῖς, Ἰηοῦ, εἶναι μὴ ἀπαγγέλλης ἡμῖν. Ἡ κακία καταφρονεῖ τῆς ἀρετῆς, καὶ ἀγωνιᾷ αὐτήν. Καὶ ὡς δαιμονιώντος κατεψηφίσαντο, καὶ

ὡς ἀληθεύοντος τὰς λέξεις ἐβασάνισαν. *Τί ἀπήγγειλέ σοι, λέγε*. Ἐλαβέ με ἰδίᾳ. Βλέπε ἰσχύιν τῆς ἀληθείας, πῶς ἡ γελασθεῖσα προσεκυνήθη δόξα, πῶς ὁ προφήτης ὁ ἐπίληπτος, καὶ νόμων ἰσχυρότερος ἐγένετο. Λέγει· *Ἐλαβέ με ἰδίᾳ, καὶ ἐπέχε μοι τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου*· καὶ ἐπῆραν φωνὴν οἱ ἄρχοντες, λέγοντες· Ζήτην ὁ βασιλεὺς. Ὅρας πῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἐτέλεσαν τὴν προφητείαν καὶ ἐθαύμασαν, καὶ κατεψηφίσαντο καὶ ἐπίστευσαν; Δαιμονιώντα ἔλεγες, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ δαιμονιώντος χειροτονηθέντα βασιλέα καλεῖς; Οὕτως οὐ δεῖ ξενίζεσθαι οὐδὲ ἡμᾶς, οὐδὲ τοὺς ἡμῶν πατέρας, οὐδὲ τοὺς μεθ' ἡμᾶς, εἴαν παρ' αἰρετικῆς γλώσσης ἀκούσωμέν τι τῶν εἰς ὕβριν συντεινόντων. Ἰένοιτο δὲ ἡμᾶς ὑπὲρ Χριστοῦ δοξάζεσθαι, ἵνα ἐν Χριστῷ δοξασθῶμεν, ἢ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοῦ; αἰῶνα. Ἀμήν.

AD QUATUOR HOMILIAS IN JOBUM.

stremus esse illas spurias, et Joanne nostro indignas. Interpretationem tamen Latinam Lælii Tiferiatis, quod ea intricata esset, rejecimus, novamque paravimus.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰώβ, Λόγος α'.

α'. Ἦκεν ἡμῖν ἐνιαύσιος σήμερον ὁ τῆς οἰκουμένης ἀθλητῆς· ἦκεν ἡμῖν ὁ ξένος καὶ τῶν ἀγγέλων ὁμότιμος ἀγωνιστής, ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαδόλου τυπτόμενος, καὶ πολλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρούμενος· ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαδόλου πληττόμενος, καὶ πολλὰ βραβεῖα παρὰ τῶν θεατῶν ἀγγέλων ὑποδεχόμενος· ὁ πολλὰ ὑπὸ τοῦ Ἐχθροῦ μαστιζόμενος, καὶ μέγας στεφανίτης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν οἰκουμένην ἀναδειχθείς. Οὕτως γὰρ αὐτὸς αὐτῷ διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Οἶσε δέ με ἄλλως σοι κερχοματικῆναι, ἀλλ' ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος*; Τί; οὐν τὸν τοιοῦτον ἀρίστηα κατ' ἀλίαν εὐφημησάσαι δύναται; τίς ἀντάξια τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ βραβεῖα πλέξαι κατατολήσει; τίς ἐπιχειρήσει πρὸς ἀπειρον πέλαιος ἐγκωμίων ἀναβῆναι; Ὅ; γὰρ οὐκ ἂν τις τῶν νοῦν ἐχόντων κατατολήσειε ποτε τῆς θαλάσσης τὸ πέλαιος βήμασιν ἀνθρωπίνους διαπεράσαι, οὕτως οὐδὲ τις τῶν σοφῶν καὶ λίαν διδασκάλων ἐπιχειρήσει ποτε τοὺς κατ' ἀλίαν ἐπαύου τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ τρισολβίου ψυχῆς τοῖς [580] ἀκροαταῖς διηγέσασθαι. Πᾶσαν γὰρ ἀνθρωπίνην ὑπερβάλλει στεφανηφορίαν τὰ τούτου παλαίσματα. Οὐκ οὖν ἀγγελικῆς ἐπιδεδόμηθα γλώσσης, ἵνα ἄχοιρος, ὡς εἰπεῖν, τοῖς δακτύλοις ἐφαψάμενοι τῆς μυροθῆκης ἐκείνης, πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐκκλησίαν πληρώσωμεν. Μόνον γὰρ εἶναι ἐπιχειρήσωμεν ἀψασθαι τοῦ ἀγγέλου τοῦ Ἰώβ, καὶ μικρόν αὐτὸ διασαλεύσωμεν, εὐθύς τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου ἡ ἐκκλησία πληροῦται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς ἱστορίας περὶ αὐτοῦ λεγούσης· *Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν Ἰώβ τοῖς χεῖλεσιν ἐναντίον Κυρίου*. Εἶδες μαρτυρίαν τὴν εὐφημίαν τῶν ἀγγέλων διεγειροῦσαν; εἶδες μαρτυρίαν τὸν διάβολον μετὰ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ καταγιγνώσκουσαν; *Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν*. Αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ μαρτυρία κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν. Ὡς μύρον πολυτίμητον, τοὺς ἀκούοντας εὐφραίνει. Ὡ ἀγγέλου πολυτίμου εἰς ἕνα τόπον κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἀποκειμένου, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν εὐωδίαν τοῦ μύρου διαπεμπομένου ἢ ἀγγέλου μυρῖαις λίθους καὶ πηλαγὰς καὶ βέλεις παρὰ τοῦ διαδόλου τυφθέντος, καὶ τὸ μύρον μὴ ἐκχάνοντος ἢ Πολὺς ἐγένετο τῷ δια-

δόλῳ κήματος, ἵνα τὸ ἀγγεῖον συντρίβῃ, καὶ τὸ μύρον τῆς εὐσεβείας ἀφανίσῃ· καὶ ἐσπούδαζε διὰ τῆς δυσωδίας τῶν τραυμάτων ἀμαυρῶσαι τοῦ μύρου τὴν εὐωδίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπώζεσεν ἀπὸ τῆς ἐλκώσεως τῶν τραυμάτων· ἀλλ' ἔμεινε καὶ τὸ ἀγγεῖον τραυματιζόμενον, καὶ τὸ μύρον μὴ ἀπολλύμενον, ἵνα καὶ ἡμεῖς προσφύρωσιν εἴπωμεν αὐτῷ· *Μύρον ἐκκετωθὲν δρομῶ σοι*. Δέον οὖν αὐτὸν γυμνόν, ὡς ἐπάλασιν, ἀναστήσαι τὸν ἀθλητὴν, ἵνα εἰς ἐκείνην τὴν εἰκόνα τὴν θαυμασίαν ὀρῶντες, πληροφορηθῶμεν διὰ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ὅτι ὁ Θεὸς δεῖξαι βουλόμενος τῷ διαδόλῳ, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπου δίκαιος ἔχει, οὐκέτι διὰ κολακείας κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀπατημένους, ἀλλὰ διὰ μυρῶν βασιάνων καὶ μαστίγων στεφανουμένων, ταύτην συνεχώρησε γενέσθαι τὴν δραματουργίαν. Ἀποστάτα, ψοῖ, μεγαλοφρονεῖς, ὅτι τὸν Ἀδὰμ ἀπατήσας, καὶ τὴν γυναῖκα κολακεύσας, ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου· ἰδοὺ ἀνθρώπου δίχα προσταγμάτων Γραφῆς βιώσας, καὶ τὸν ἀγραφον τῆς φύσεως νόμον διανοῖα κατορθώσας Προσάγαγε μυρῖα; θωπείας, μυρῖα; κολακαίας, μυρῖα; βασιάνους, εἰ δύνασαι τὴν ἀρίστην ταύτην παρασαλεύσαι ψυχῆν. Ἰδοὺ, τὸν πρῶτον ἀνθρώπων ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου. Βλέπε νῦν, ἐπιγέλησον, εἰ δύνασαι, κἂν ἀπὸ κορμίας τὸν ἀθλητὴν ὑποσκελίσαι. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, ἀνωθεν ὀλίγον εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν ἀναδράμωμεν· *Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσιτιδι, ὃ ὄνομα Ἰώβ. Καὶ ἦν ὁ ἀνθρώπος ἐκείνος, ἀμειμπτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κοιτηροῦ πρᾶγματος*. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τοῦ πεισθῆναι τῇ γυναίκα! Διὰ τοῦτο οὗτος οὐ πείθεται τῇ γυναίκα, ἵνα μὴ γέννηται κατ' ἐκείνον. Ἐκείνος ἐνδεδυμένος ἦν ἀφθαρσίαν, ὡς οἶδεν ὁ πλάσας αὐτόν, καὶ ἵνα πεισθῆται τῇ γυναίκα, γυμνὸς ἐγένετο, καὶ κατεκρίθη. Οὕτος γυμνὸς ἦν, καὶ οὐκ ἐπεισθῆ τῇ γυναίκα, καὶ ἵνα μὴ πεισθῆ τῇ γυναίκα, τὴν τῶν ἀγγέλων στεφανηφορίαν ἐνεδύσατο. Ἐκείνος ἵνα πεισθῆ τῇ γυναίκα, καὶ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἐξέπεσε, καὶ τὴν γῆν μητέραν ἀκανθῶν ἐποίησε, καὶ θάνατον ἐκληρονόμησεν· οὗτος ἵνα μὴ πεισθῆ τῇ γυναίκα, καὶ τῆς κορμίας καὶ τῶν πληγῶν τὴν ἐλευθερίαν ἔλαβε, καὶ τὴν τὸν οὐρανῶν ἐκληρονόμησε βασιλείαν. Ἐκείνος ἀπολογούμενος;

τῷ Θεῷ ἔλεγεν· Ἡ γῆ, ἦν ἔδωκάς μοι, αὐτὴ μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον. Ὁ ἀπολόγιας συγγνώμην οὐκ ἔχου-
σες! Ἐκεῖν εἶπε, Φάγε· ἐγὼ εἶπον, Μὴ φάγε. Διὰ τί οὖν
τῆς γυναικὸς ἤκουσας, καὶ τοῦ Θεοῦ παρήκουσας; Ἄλλ'
οὐχ οὕτως ἦν ὁ μακάριος Ἰώβ. Ἄλλα πῶς; Μετ' ἐπι-
πλήξεως ἔλεγεν· Ὅσοι μετὰ τῶν ἀφρόνων γυναικῶν
ἐλάλησας. Ἄνθρωπος ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐστειδί, φ
δρομῆ Ἰώβ. Διὰ τί δὲ τὴν χώραν ὠνόμασε; Διὰ σέ, ἵνα
μάθῃς, ὅτι οὐχ ἡ συνουσία τῶν ἀμαρτωλῶν τὸν δικαίον
δύναται ποιῆσαι ἀμαρτῆσαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῶν εὐ-
σεβούντων ὀφείλει στάσιμον καὶ βεβαίαν ἔχειν τὴν γνῶ-
μην. Αὕτη γὰρ ἡ χώρα τῆς [581] Ἀραβίας ἐστὶ μοχθηρῶν
καὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων οἰκητήριον. Πάντες ἦσαν
παράνομοι, πάντες θεοστυγεῖς, πάντες βέβηλοι, πάντες
ὑπερήφανοι, καὶ τοῦ Ἡσαῦ ἀπόγονοι, καὶ ταῖς ἀμαρ-
ταιῖς κομῶντες· ἀλλὰ τοσοῦτον πέλαιος τῆς ἀσεβείας
οὐκ ἠδυνήθη κατασβεῖσαι τὸν λαμπτήρα τῆς εὐσεβείας·
ἡ τοσαύτη χώρα τῶν κακίων οὐκ ἠδυνήθη τὸ ὦρατον ἀπο-
πνίξαι ἢ τῆς καρτερίας. Ὅθεν τοῦτοι προστάλαται ὁ
διάβολος ἐπεχειρήσας. Διὰ τί; Ἐπειδὴ περ ἔδωκεν αὐτὸν
ταῖς ἐλεημοσύναις μᾶλλον ἢ τοῖς χρήμασι πλουτοῦντα.
Ἄκουσον γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ἀψευδῶς· Ὁφθαλμὸς
ἤμην τῶν τυφλῶν, ποῦς δὲ γαλῶν καὶ αὔθις, Ἐγὼ
ἐπὶ ἀδυνατίῳ ἔκλυσα, ἐστράταξά δὲ ἰδῶν ἄνδρα ἐν
ἀνὰ κρῆσιν. Καὶ οὐ μόνον διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ
τῶν ἔργων ὑπερπελοῦται, θησαυρὸς ὅλος εὐποιᾶς τοῖς
δεομένοις εὐρισκόμενος. Τί γὰρ φησὶν ἀλλαγῶ; Οὐκ
ἐπὶ ἡλθεῖν ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐπίδοξοι κολῶν κενῶν
στῆμα χίρας εὐλόγησέ με· ἀπὸ δὲ κορυφῆς τῶν προ-
βάτων μου ἐθερμάνθησαν ὡμοὶ πενήτων. Ὅστε δὴλον,
ὅτι διὰ πάντων ἐπλούτει θησαυρὸς ὅλος, καὶ διὰ τῶν
λόγων, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης,
καὶ διὰ τῆς προστασίας τῶν πενήτων, καὶ διὰ τῆς ἐπι-
κουρίας τῶν δεομένων. Ἄλλ' ὅρα τί ποιεῖ ὁ διάβολος.
Αφαρπάξει πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ πρό-
τερον, καὶ τελευταῖον τὰ τέκνα λαμβάνει. Ἔλαβε πρώτον
τὰς ἀγέλας τῶν καμήλων, ἔλαβε τὰ ποιμνία τῶν προβά-
των, τὸν πολὺν ἀριθμὸν τῶν βουῶν, τὴν μεγίστην ἀγέλην
τῶν βοῶν πάντα ἀφέλετο, καὶ τὸ τελευταῖον τὰ τέκνα.
Διὰ τί; Πρόσχε λοιπὸν μετὰ πάσης ἀκριβείας· Πρῶτον
ἔλαβεν αὐτοῦ πάντα τὰ ὑπάρχοντα, ἔπειτα τὰ τέκνα·
ἔλαβε τὰ κληρονομία πρᾶγματα, ἔπειτα τοὺς κληρονό-
μους ἠφάνισεν, ἵνα παντοίως αὐτὸν καὶ διὰ τῶν τέκνων
πλήξῃ. Πρῶτον ἤρξατο τὴν ὑπαρξίν ἀφανίζειν, πρῶτον
ἤρξατο τὰ κληρονομία πρᾶγματα ζώντων τῶν κληρο-
νομίων ἀρπάξαι, ἵνα τὸν υἱὸν καὶ τὸν θυγατέραν ἐστη-
κότων, διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν κτημάτων καιρῶν λάθῃ ὁ
οἰκίος τῆς ἀθυμίας πληγῆν. Ἐνεῖθεν γὰρ ὁ πονηρὸς
δαίμων, μήποτε, τῶν τέκνων προσπολλυμένων, μὴδὲ εἰς
αἰσθήσιν ἔλθῃ τῆς ἀπωλείας τῶν κτημάτων, Ἄλλ' ὁ
ὄντως ἀδάμας καὶ γενναῖος ἀθλητής, ὁ πολλὰ τυπόμε-
νος, καὶ διὰ πάντων στεφανωμένος, ὁ πολλὰ βέλη δεχό-
μενος, καὶ δι' αὐτῶν τῶν βελῶν τὸν διάβολον κατακον-
τίων, ὁ δὲ τὸν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ
ἀριστερῶν καθοπλιζόμενος, οὐκ ἐσθόνῃσεν, οὐκ ἐδάκρυ-
σεν, οὐκ ἐσαλεύθη, ἀλλ' οὔτε πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῶν
κτημάτων ἐκάμπετο, οὐδὲ πρὸς τὸν θάνατον τῶν τέκνων
τὴν εὐσέβειαν ἐσάλατο, ἀλλ' ἔμενον ὡς περ πύργος ἀτί-
νακτος, κάτωθεν ἐπὶ τῆς ἐβρίχουμένου καὶ θεμελιω-
μένου, καὶ μέχρι αὐτῶν τῶν οὐρανίων ἀψίλων ἠσφα-
λισμένος. Ἦλθε πρῶτος ἄγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰώβ·
Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἠροτρία, καὶ ἐλθόντες οἱ αἰγμυ-
λωτῆστές, ἠχμυλώτευσαν αὐτά, καὶ τοὺς πιδίς
ἀπέκτειναν ἐν μαχαίραις. Ἐτι τοῦτον λαλοῦντος,
ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰώβ· Ἦν ἔπεσον
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέκτανον τὰ πρόβατά σου, καὶ
τοὺς ποιμένας κατέφαγεν ὁμοίως.

β'. Βλέπε τί ποιεῖ ὁ διάβολος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν
εἰς τὴν πρώτην καὶ δευτέραν πληγὴν γενναίως ἐστηκότα,
καὶ μὴδ' ὄλω; ἐκ τῶν βαζάνων αὐτοῦ διαταλευθέντα,
τολεμούμενον, καὶ μὴ τι τρωσκόμονον, μηχανάται τι
τοιούτων ποιῆσαι· Ἐπιβάλλει πῦρ ἐξ ἀέρος, ἵνα δόξῃ
τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταπέμπεσθαι, καὶ ἵνα νομίσας, ὅτι ὁ
Θεὸς ἐξ οὐρανῶν αὐτὸν πολεμεῖ, βλαφημησῇ τὸν Θεόν,
τὸν οὕτω οἶχα τινὸς ἀμαρτήματος; ἄδικως; αὐτὸν πολε-
μούντα· Πῦρ, φησὶν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσε, καὶ κατέ-
καυσε τὰ πρόβατά σου καὶ τοὺς ποιμένας. Ἐτι τοῦτον
λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος, καὶ εἶπεν τῷ Ἰώβ·

α. Ὑπὸ τὸ ὦρατον ἄθος ἀποπ.

Οἱ ἱππεῖς ἐποίησαν ἡμῖν κεφαλὰς τρεῖς, καὶ ἐκί-
κλωσαν τὰς καμήλους, καὶ ἠχμυλώτευσαν αὐτάς,
καὶ τοὺς παιδῶν ἀπέκτειναν μαχαίραις. Ἄλλα καὶ ἐν
πᾶσι τούτοις ἔμενον ὁ μακάριος Ἰώβ, ὡς περ στῦλος
ἀσάλευτος, ὡς περ πύργος ἀσειστός, ὡς περ ἀγωνιστῆς
ἀήτητος, ἀκαμπῆς, ἀνένδοτος, βάλλων μᾶλλον, ἢ βαλλό-
μενος. Ὅταν γὰρ [582] τις ἀνόνητα κάμνη, πολλὰ πολε-
μῶν, καὶ μὴδὲν ὑπερῶν, πολλάκις μαχόμενος, καὶ μὴδ'
ὄλωις περιγινομένος, αὐτὸς μᾶλλον ἐστὶν ὁ τὰς μάστιγας
κατὰ τῶν ματαίων αὐτοῦ πόνων ὑποδεχόμενος. Ἐτι τοῦ-
τον λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος. Συνεχῆς ὁ πό-
λεμος, ἀλλὰ μάταιος τῷ κάμοντι· πυκνότερα τὰ βέλη,
ἀλλὰ φαυρότερα τὰ βραβεία. Οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν οὐδὲ
πρὸς ὦραν ἀναπνεῦσαι, ἵνα μὴ τί κατὰ τὴν ἐμφυτὸν
εὐσέβειαν τοῦ παλαιστοῦ σοφῶν τι λογισθῆται. Ἐπεμψεν
δὲ τὰ βέλη, καὶ οὐκ ἐνίκησεν τὸν ἀθλητῆν· ἐκένωσεν
αὐτοῦ τὴν φαρέτρην, καὶ οὐκ ἐκένωθη τῆς ἀληθινοῦς.
Αἰσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομούντες διὰ κενῆν. Ἐπεὶ οὖν
κάκεινος ἂ ἀπεστράφη τεταπεινωμένος, κατησχυμένος,
ὁ πολλὰ παλαίσας, καὶ διὰ πάντων ἠττηθείς. Ἐπειμὲ
γὰρ κατὰ ποιμένον, κατὰ βουκόλῳν, κατὰ τὸν προβά-
των, κατὰ τῶν καμήλων, κατὰ τῶν υἱῶν, κατὰ τῶν θυ-
γατέραν, κατὰ τῆς οἰκίας, κατὰ τοῦ σώματος, διὰ τῶν
φίλων, διὰ τῶν οἰκετιῶν, διὰ τῶν σκωλήκων, διὰ τῶν
τραυματίων, διὰ τῶν ἰσχυρῶν. Πάντα ἐξεκένωσε, καὶ τὴν
εὐσέβειαν οὐκ ἔλυσε. Τὸν τοῖχον διώρυξε, καὶ τὸν θη-
σαυρὸν οὐκ ἐξεκένωσεν. Ὅσας εἶχεν ὁ τῆς οἰκουμένης
τύραννος ῥομφαλῶς ἐκίνησε, διὰ πυρὸς, διὰ ξυφῶν, διὰ
χωματός, δι' αἰγμυλωτίας, δι' αἰμάτων. Πάντα διέπεινε,
καὶ τὸν ἀθλητῆν μᾶλλον ἀνδριότερον ἐποίησε. Δι' ὅ δὴ
καὶ ὁ προφήτης ἀνεβόα λέγων· Τοῦ Ἐχθροῦ ἐξέλειπον
αἱ ῥομφαλαὶ εἰς τέλος. Τάχα δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν λέγει·
Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίσειν. Ἔλαβε πάντα τὰ
χρήματα, τὰ κτήματα, τὴν ὑπαρξίν. Καὶ τί ὁ τελευταῖος
ἄγγελος; Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέραν σου
ἐσθόντων καὶ πινόντων εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ
αὐτῶν τοῦ προσθυτέρου, ἐξάλειψις ἦλθε πνεῦμα ἐκ
τῆς ἐρήμου, καὶ ἦψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς
οἰκίας, καὶ κατέπεσε ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία σου,
καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀγαπῆτε, ὅτι οὐκ ἦν
ἀνθρωπος ὁ ταῦτα διαγορεύων τῷ Ἰώβ, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ
διάβολος ἐσχηματισμένος ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ, μάθε
μετὰ πάσης ἀκριβείας· Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγα-
τέραν σου ἐσθόντων καὶ πινόντων παρὰ τῷ ἀδελφῷ
αὐτῶν τῷ προσθυτέρῳ, ἐξάλειψις ἦλθε πνεῦμα ἐκ τῆς
ἐρήμου, καὶ ἦψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς οἰκίας,
καὶ ἔπεσον ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἀπέθανον.
Πόθεν οἶδας, εἰπέ μοι, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ
ἦψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς οἰκίας; Ἀνθρωπος εἶ,
καὶ πῶς εἶδες τὸ πνεῦμα; ποιοί; ὀφθαλμοῖς ἐθεάσω αὐτό;
πῶς δὲ καὶ ἦψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τὸ πνεῦμα; Εἰ
ἀνθρωπος εἶ, καὶ ἔνδον ἦς ἐν τῇ οἰκίᾳ, πάντως ὅτι καὶ
σὲ περιελάμβανεν ἡ οἰκία· εἰ δὲ ἔξω ἦς, πῶς ἔδωκες τὰ
ἔσω γιγνόμενα; Εἰ δὲ πνεῦμα εἶ, δεῖξον ὅστις εἶ, μὴ
σχηματίξου εἰς ἀνθρώπου μορφήν. Τῶν υἱῶν σου, φησὶ,
καὶ τῶν θυγατέραν σου ἐσθόντων καὶ πινόντων παρὰ
τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ προσθυτέρῳ. Βλέπε πῶς πάσης
συνέσεως; καὶ σοφίας πεπληρωμένος ἦν ὁ μακάριος Ἰώβ,
καὶ πῶς ἠσφαλίστετο τὴν φιλίαν τῶν τέκνων. Ἐλογίσατο
γὰρ, ὅτι Κάιν καὶ Ἀβελ δύο ἦσαν ἀδελφοί, μόνοι κατὰ
τὴν οἰκουμένην τυγχάνοντες, οὐδεμίαν ἔχοντες ἀφορμὴν
πολέμου· πᾶσα γὰρ ἡ γῆ κοινὴς ἀμοφοτέροις ἐπὶ ἔξου-
σία; προέκειτο· καὶ οὕτω διὰ τὴν τιμὴν τοῦ Ἀβελ φθα-
νήσας; ὁ Κάιν, ἀναστάς ἀφόνευσεν τὸν ἀδελφόν. Διὰ τοῦτο
ὁ μακάριος Ἰώβ περὶ μὲν τῶν ἀδελφῶν θυσίαν καθ' ἐκά-
στην ἡμέραν προσέφερε τῷ Θεῷ, ἀνίστάμενος τὸ πρωῒ,
καὶ λέγων· Μήποτε κακὰ ἐνεσθόνται οἱ υἱοὶ μου ἐν τῇ
καρδίᾳ αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν· περὶ δὲ τῶν συμβαίνον-
των αὐτοῖς, ἢ εἰς λόγον, ἢ εἰς φιλονεικίαν, ἐποίει αὐτοῖς
καθ' ἐκάστην ἡμέραν μετ' ἀλλήλων ἐσθίειν, ἐνθυμούμε-
νος, ὅτι κἄν τινα πρὸς ἀλλήλους ἔχωσι μικροφυλίαν, ἢ
τράπεζα καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἄρτων ποιεῖ αὐτοῖς εἰς φι-
λίαν μεταποιηθῆναι, καὶ τὴν κακίαν τὴν προσπεσοῦσαν
ἐξορῶσαι, εἰδὼς ὅτι διὰ τῆς τραπέζης τῆς συνεχῆς πάντα
λύεται αὐτοῖς τὰ προσπεσόντα μοχθηρά. Ἄλλ' ἔ μισό-
καλος διάβολος ἐν τοιούτῳ καιρῷ παρετήρει ἀπολέσαι
τὸ μὴδὲν ἡμαρτηκότα παιδί· ἐν καιρῷ τῆς μεσημερίας.

† Sic tres mss. recte. Morel. ἐπεὶ γὰρ κάκεινος. Savil. τε
καὶ γὰρ οὖν.

in hereditatem consequutus est. Ille apud Deum sese purgans dicebat, *Mulier quam dediisti mihi, hæc mihi dedit, et comedi* (Gen. 3. 12). O defensionem veniam non habentem! Illa dixit: Comede; ego dixi, Ne comedas. Cur mulierem audisti, Deumque despexisti? Sed non talis fuit beatus Job. Qualis ergo? Cum increpatione dixit: *Quasi una ex insipientibus mulieribus loquuta es. Vir erat in terra Ausitide, nomine Job* (Job 2. 10). Cur etiam regionem nominavit? Propter te, ut discas, ne peccatorum quidem contubernium justum posse ad peccatum deducere, sed plorum propositum firmum stabilemque animum postulare. Est enim hæc Arabiæ regio plena incolis improbis et corruptis. Omnes iniqui erant, omnes Dei hostes, omnes profani, omnes superbi, ab Esau orti, peccatis scatenes; sed tantum impietatis pelagus pietatis faciem non potuit extinguere: regio improborum non potuit perseverantiæ decorem suffocare. Ideo ad hunc accedere diabolus tentavit. Quare? Quia videbat eum elemosynis magis quam divitiis abundare. Audi enim eum sine mendacio dicentem: *Oculus sui cæcorum, et pes claudorum* (Job 29. 15); et iterum: *Ego super impotentem fieri, ingenui autem virum videns in necessitatibus* (Job 30. 25). Nec modo verbis, sed etiam operibus dicebat, thesaurus beneficentiae deprehensus erga egenos. Quid enim alibi ait? *Non exivit de domo mea egenus sine vacuo: os viduæ benedixit mihi: de vellere autem ovium meorum calefacti sunt humeri pauperum* (Ibid. 31. 34. et 29. 15. et 51. 20). Manifestum itaque est ipsum omnino divitem fuisse, thesaurum totum, verbis, operibus, elemosyna, patrocinio pauperum, auxilio egenorum. Sed vide quid faciat diabolus. Primo omnes illius facultates abripit, ac demum liberos auferit. Camelorum greges primo sustulit, secundo greges ovium, asinos magno numero, boum maximam armentum; omnia abstulit, demumque liberos. Quare? Diligenter attende. Primo abstulit ei omnes facultates, postmodum liberos; hereditaria bona, et postea heredes ipsos sustulit, ut omni ratione ipsum etiamque per filios affligeret. Primo facultates abstulit, primo hereditaria bona heredibus viventibus abripuit; ut filiis filiabusque superstitibus, per possessionum jacturam, letale acciperet justus moestitiæ vulnus. Cogitabat enim malignus dæmon, ne, si liberi periissent antea, de jactura facultatum nullum sensum haberet. Sed ille vere adamus et generosus athleta, qui multum cersus, in omnibus coronatus est, qui multa accepit in se tela, et per eadem ipsa tela diabolum confodit, qui armis justitiæ a dextris et a sinistris instructus, non doluit, non lacrymas fudit, non commotus est; sed neque de honorum pernicie fractus est, neque in liberorum morte pietatis jacturam fecit, sed mansit quasi turris firma, altis nixa fundamentis, atque ad ipsos firmiter attingens cælestes fornices. Venit prior nuntius et dixit Jobo: *Juga buum arabant, et venerunt prædones, et tulerunt ea, et pueros interfecerunt gladio. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dicit ei: Ignis cecidit de cælo, et oves tuas pastoresque consumpsit* (Job 1. 14-16).

2. Vide quid faciat diabolus. Ut enim vidit eum ad primam et secundam plagam fortiter stantem, neque omnino cruciatibus dimotum; oppugnatum, nec vulneratum: tale quid machinatur. Ignem ex aere jacit, ut opimetur is ignem de cælo mitti, et putans Deum se de cælo impugnare, in ipsum blasphemaret, qui se sine ullo peccato suo sic injuste oppugnaret. *Ignis, inquit, de cælo cecidit, et oves tuas pastoresque consumpsit. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dixit Jobo: Equites fecerunt tres turmas, et circumdederunt camelos, ceperuntque illos, et pueros occiderunt gladiis* (Job 1. 17). Sed in his etiam omnibus perstitit beatus Job quasi columna immobilis, quasi turris firma, quasi athleta invictus, immotus, firmus, magis percutiens, quam percussus. Cum quis enim inutiliter laborat, sæpe pugnans nullo fructu, sæpe dimicans, nunquam superans, ipse est qui flagella magis contra irritos conatus suos excipit. *Adhuc eo loquente venit*

alius nuntius. Assiduum bellum, sed vanum inferenti; frequentiora tela, sed splendidiora præmia. Non sinit eum vel usque ad horam respirare, ne quid pro insita pietate luctator sapienter excoget. Immisit omnia tela, neque athletam vicit: evacuavit pharetram suam, nec ipse dolore evacuatus est. Confundantur iniqua agentes superbae (Psal. 24. 4). Quandoquidem ille aversus est, humiliatus, pudefactus, qui multum dimicavit, et in omnibus victus est. Misit enim adversus pastores, adversus bucolia, adversus oves, adversus camelos, adversus filios, adversus filias, adversus domum, adversus corpus; per amicos, per famulos, per vermes, per ulcera, per saniem. Omnia evacuavit, nec tamen pietatem læsit. Murum perfodit, nec thesaurum abstulit. Quotquot habuit mundi tyrannus jacula emisit, per ignem, per gladios, per ruinam, per captivitatem, per sanguinem. Omnia tetendit, et pugilem fortiozem reddidit. Quamobrem propheta exclamavit dicens: *Inimici defecerunt frumæe in finem* (Psal. 9. 6). Fortassis et ad ipsum dicitur: *Durum tibi contra stimulum calcitrare* (Act. 9. 5). Diripuit omnes pecunias et facultates, substantiamque. Et quid ultimus nuntius? *Filiis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus in domo fratris sui senioris, repente ventus venit ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt* (Job 1. 18. 19). Et ut discas, dilecte, hominem non fuisse eum, qui hæc Jobo narrabat, sed ipsum diabolum in hominis speciem transformatum, diligenter adverte quod dicitur. *Filiis tuis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore, derepente venit ventus ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt.* Unde nosti, dic mihi, ventum venisse ex deserto, et concussisse quatuor angulos domus? Homo es, et quomodo vidisti ventum? quibus oculis percepisti? quomodo quatuor angulos concussit ventus? Si homo es, et intra domum eras, omnino te domus cum aliis oppressisset: quod si foris eras, quomodo ea quæ intus sunt, gesta vidisti? Si autem spiritus es, quisnam sis indica, neque hominis formam præ te feras. *Filiis, inquit, et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore.* Vide quomodo omni sapientia intelligentiaque repletus erat beatus Job, et quo pacto filiorum amicitiam stabiliebat. Cogitabat enim Cainum et Abelem duos fuisse fratres, solos in orbe existentes, nullas habentes belli causas: omnis enim terra communiter in utriusque potestate erat: et tamen honori Abelis Cain invidens, interfecit fratrem. Idcirco beatus Job pro occultis filiorum Deo sacrificium quotidie offerebat, mane surgens ac dicens: *Ne forte cogitaverint mala filii mei adversus Deum in cordibus suis* (Job 1. 5); pro iis vero, quæ vel contentione verborum vel rixa contingerent, quotidie simul epulari curabat, existimans, si quid simultatis enatum esset, fore ut mensæ ciborumque consortium inter illos amicitiam conciliaret, dissidiaque eliminaret, gnarus frequenti mensæ consortio similitates deponi. Verum boni osor diabolus in hujusmodi tempore pueros nulli peccato obnoxios perdere moliebatur: tempore scilicet meridiano, cum omnes simul congregati erant, quando pace mutua fruebantur, tunc implacabile contra eos bellum excitat. Illi amicitiam, hic gladium acuebat: illi caritatem ædificabant, hic domum subvertebat. Factaque est eadem hora domus sepulcrum, mensa calamitatis cymba, et pastoralis caula naufragium, ovesque cunctæ a feris captæ sunt. Quid ergo strenuus ille? Non confusus est, non concidit. Quod ejus farinus laudabo? qualis sermo sufficiet, qualis sufficiet ad hæc recensenda cunatus? O generosam et beatam animam! o patientiam ingentem! Vere, dilecti, confundor spiritu, conscientia turbor, coronatum videns Jobum. Sed magis confundor eum videns coronatum, quam tunc ille cum filiorum casum respiceret: confundor anima; puto autem et vos itidem affectos esse. Quomodo ergo talem tantamque

tragediam explicem non novi, etiamsi laudum cultum in ore feram. Parentes secundum carnem, cum filium habent extremum halitum emittentem, ipsi assident, ultima verba excipiunt, manus complectuntur, constitutiones de rebus inexpectatis concinnant, et deosculantur ultimo parentum osculo. Exinde cum filius animam efflaverit, jussu ejus qui dederat, parentes illum componunt, manus extendunt, oculos standunt, caput concinnant, pedes extendunt, lavant, signis funeralibus amiciunt, atque propriam calamitatem solantur. Sed quid simile generoso huic athleta? Abiit ad domum quæ ipsis una eademque hora domus et sepulcrum, convivium et tumulus, festum et fletus facta est. Circumfodit et quæsit liberorum membra, et invenit vinum et sanguinem, panem et manum, oculum et pulverem. Et excepit, modo manum, modo pedem, mox caput cum rudibus, lapidibus et lignis: modo ventris, mox intestinorum partem, viscera cum macerie confusa. Sedebat autem athleta, virtute ad caelum usque assurgens, dispersa liberorum membra videns. Sedebat coaptans membra membris, manum brachio, caput pectori, genu femori. Neque enim vulgaris erat calamitas, sed diabolica operatione et tyrannide omnem sermonem excedens vicissitudo. Sedebat ergo beatus Job, vere fortis adamas, discernens liberorum suorum membra, cavens ne masculinis membris feminea conjungeret, ne formam virilem femineis membris coaptaret. O generosam animam angelorum laudes superantem! Quare? Quia in omnibus sibi accidentibus nihil peccavit Job in conspectu Domini. Sed pro his omnibus perfectam gratiarum actionem sacrificii loco obtulit Deo dicens: *Sit nomen Domini benedictum (Job 1. 21)*, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo secundus.

1. Res magnæ magnis opus habent narrationibus, splendidæque justorum historiarum splendidam linguam mentemque postulant; mentem divinas Scripturas sincere contemplantem, linguam divina interpretantem, illic potissimum in præsentem sermone de beati Jobi laboribus, quorum fama universum orbem peragravit, et exemplum patientiæ splendidum offert. Cæterum tametsi argumentum nostram vincit infirmitatem, bene novi Dei gratiam verbum nobis præbituram esse, non ob dicentis dignitatem, sed ob patrum intercessionem. Verum ad rei narrationem veniamus. *Vir erat in regione Ausitide (Job 1. 1)*. Operæ pretium est primo explorare quæ sit vis hujus exordii, et cur historiae scriptor ab hoc dicto sit orsus, *Vir quidam erat*. Quia vitam virtute insignitam narraturus erat, quæ nostrum vitæ institutum longe antecelleret, ne quis ad certaminum sublimitatem respiciens, putaret insolitam quandam esse naturam, non humanam, primo naturam declarat, ut admireris propositum, quod nempe homo cum esset, institutum homines excedens suscepit, ac communi omnium natura instructus, universo mundo superiorem animam effecerit. *Vir erat in regione Ausitide*. Prædicat eum a natura, prædicat et a regione, ut, quenadmodum hominem ipsum audiens, miraris quod supra hominem vixerit, sic et si discas regionem unde talis fructus exortus est, reipsa admireris qualis rosa in medio spinarum pullulaverit. Animum diligenter adhibe. Ausitis regio Esau erat: nam ab Esau Ausitis. Nominat autem profani et improbi Esau regionem, ut ait Apostolus, *Ne quis fornicator aut profanus ut Esau (Hebr. 12. 16)*, ut mireris ex quibus nequitiae ludis qualis veritatis fructus effloruerit. Sed non modo ipsum tulit Esau regio, verum etiam ejus radix erat Esau: abnepos enim erat illius in amati hominis. Narrat enim Scriptura Jobum esse quintum ab Abrahamo. Quo autem pacto, audi. Abraham genuit Isaacum, Isaac Esau, Esau Raguelem, Raguelem Zaram, Zaram Jobum (*Gen. 35. 35*). Successionem ergo ab Abrahamo habuit per Esau, ex quo originem duxit. Ostendit itaque radicem, ut fructum mireris. Quis autem erat Esau? Fornicator et profanus.

Quis erat Job? Ex fornicatore, hic ipse tamen vir temperans et admirandus, cujus gesta suscepimus enarranda; qui ait: *Si sequutus est oculus meus alienam mulierem, placebit alieno viro uxor mea (Job 31. 9. 10)*. Esau cum multis commixtus est mulieribus, insatiabili æstuantis luxuria: Job mores pro lege vite habuit, tantumque absuit ut alienam formam curiose inquireret; atque a fornicatione et adulterio tantum abhorruit, ut neque feminas nondum desponsatas inspiceret, nempe innuptas virgines, ut clariore utar dictione. Tantum absuit ut alienis toris insidias pararet, ut ne innuptam quidem virginem, in qua nihil erat periculi, oculis ad libidinem intreretur. Ecquis hæc testificatur? Ipse Job, *Pepigi, inquit, sedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine (Job 31. 1)*. Vide ad quam usque disciplinæ severitatem pietatis studium duxerit. Oculum ad pietatem instituit, membra ad justitiam componit, et cum a fornicatore ducat originem, maxima pudicitia claruit. Esau fratricida, quantum ad propositum fuit: etiamsi enim actus non prodierit, at propositum accusatur. Nam ait: *Dixit Esau in corde suo: Appropinquant dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum (Gen. 27. 41)*. Radix itaque fratricida fuit: qui vero ex radice floruit, justitiæ victor pugil. Ille bellum gessit adversus naturam, et fratrem suum alienum ducebat: hic alienos etiam fratres suos existimat, qui dixit: *Eram orphanis quasi pater, et loco viri matri eorum. Judicium, quod non noveram, exquisivi et iniquos compescui (Job 29. 12. 16)*. Omniaque aliena ut sibi propria reputat hic qui originem ducit ab Esau, qui aliena sua faciebat. Esau Jacobum occidere animo cogitabat; Job autem sacrificia offerebat pro filiis, cogitans num quid mente peccasset. Quia enim ille necem animo machinabatur, metuens hic magnus strenuusque athleta, ne hi quoque peccati virus animo perciperent, sacrificium offerebat et vitulum unum pro peccatis. Dicebat enim Job: *Ne forte filii mei mala cogitaverint adversus Deum (Job 1. 5)*. Cogita in quantum ille studium venerit instituendorum morum. Ecquid agit? Quia majores sui mutuo rixati sunt, nempe Esau et Jacob, non quod Jacob nequitiae causa fuerit, sed quod Esau malitiam primus adierit, majorem discordiam mensæ consortio solvi, curaque ut filii sui quotidie una conviverent, ut assueta mensa resolvat malitiæ virus. Sese intate adhibant filii Job, ad concordiam a primævaestate instituti, pacem curantes, ad consensum mutuum comparati, unaque omnes edebant et bibebant. *Accersebant autem, ait, tres sorores suas in partem convivii et computationis (Job 1. 4)*. Ecquid hinc utilitatis auditori? et cur adjecit sororum convivium? Ut ostenderetur cum quanta pudicitia conviverentur: neque ibi locum habuisse risum effusum vel cachinnos, vel immodestiam quæ mensæ dedecori esset. Ideo virgines inducit convivantes, ut mensæ modum ostendat, non ebrietate dehonestatæ, sed concordia coronatæ. *Vir quidam erat in regione Ausitide (Job 1. 1)*; columba in medio accipitrum, ovis in medio luporum, stella in medio nubium, lilium in medio spinarum, germen justitiæ in vico iniquitatis. *Et erat vir ille irreprehensibilis.*

2. Attende diligenter. Externi sic hominem definire consueverunt: Quid est homo? Homo est, inquit, animal rationale, mortale. Sic placet philosophis definire: Scriptura autem non tales dat definitiones; sed quid? *Homo irreprehensibilis, justus, verax*. Si quis te interroget, definitionemque postulet: quid est homo? dic illi, *Irreprehensibilis, justus, verax, abstinens ab omni re mala*: ita ut qui de hujusmodi officiis testimonium non habeat, vere homo non sit. Etsi enim naturæ formam præferat, si illam propositi nequitia dehonestet, a propheta audit: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est juvenis insipientibus, et similis factus est illis (Psal. 48. 13)*. *Et erat vir ille irreprehensibilis*. Non parva laus hujusmodi. Dictum explora, et propositum miraberis. Aliud est accusatio, aliud reprehensio: accusatio enim de

δε πάντες ἦσαν συγκεκοτημένοι, ὅτε πρὸς εἰρήνην ἐκείνοι συνήπτοντο, τότε τὴν ἀσπονδὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν ἤφειε. [583] Ἐκείνοι φίλαν, οὗτος μάχαιραν ἤκονε· ἐκείνοι ἀγάπην φηκόδμου, καὶ οὗτος τὸν οἶκον κατέστρεψε. Καὶ ἐγένετο κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ὁ οἶκος τάφος, καὶ ἡ τράπεζα συμφορᾶς σκάφος, καὶ ναυάγιον μάνδρα ποιμενική, καὶ πάντα θηριάκωτα. Τί οὖν ὁ γενναῖος ἐκείνος; Οὐ συνευθῆ, οὐ κατέπεσε. Τί αὐτὸ ἐπαινεῖται; ποῖος ἐπαρκέσει λόγος; ποῖος ἐξαρκέσει πόνος ἂ πρὸς τὴν τοιαύτην διήγησιν; Ὡ γενναῖος καὶ μακαρίας ψυχῆς! Ὡ μεγάλης ὑπομονῆς ὑπερβολὴν οὐκ ἐχούσης! Ὦντως, ἀγαπητοί, συγχέχυμαι τὴν ψυχὴν, διαταράττομαι τὸ συνευθὲς, καί γε στεφανοῦμαι βλέπων τὸν Ἰώβ. Ἀλλὰ συγχέχυμαι τῇ ψυχῇ νῦν μᾶλλον ἐγὼ, τὸν στεφανίτην ὄρων, ἥπερ ἐκείνος τότε τὴν συμφορὰν τῶν τέκνων ἐπ' ὄψει βλέπων· συγχέχυμαι τῇ ψυχῇ νομίζω δὲ καὶ ὁμας οὕτω διακείσθαι. Πῶς οὖν ἐξέλιπε τὴν τοσαύτην τραγωδίαν, οὐκ ἐπίσταμαι, καί γε τὴν κορωνίδα τῶν ἐγκωμίων ἐπὶ γλώσσης φέρειν. Οἱ κατὰ σάρκα γονεῖς, ὅταν ἔγωσιν υἱὸν ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς συνεχόμενοι, περικαθέζονται, λόγων τελευταίω ἀκροαῖται, χεῖρας αὐτοῦ περιπτύσσονται, συνταγὰς περὶ τῶν ἀδοχῆτων συνάπτουσι, στόμα φιλοῦσι, τὰ τελευταῖα τῶν πατέρων φιλήματα. Εἶτα ἀποδέδωκε τὴν ψυχὴν ὁ παῖς, ὡς ὁ δαδωκὸς ἐκέλευσεν, οἱ γονεῖς σγηματίζουσι, χεῖρας ἀποτεινέουσι, ὀφθαλμοὺς ἀποκλείουσι, τὴν κεφαλὴν διορθοῦσι, τοὺς πόδας ἀποτεινέουσι, ἀπολούουσι, τοῖς ἀξίοις ἀμφιβάλλουσι ἐνταφίους, καὶ τὴν ἕλαν συμφορὰν παραμυθούται. Ἀλλὰ τί πρὸς τὸν γενναῖον τοῦτον ἀλλήτην; Ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τὸν κατὰ ταῦτο καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὥραν οἶκον καὶ τάφος, συμπόσιον καὶ χῶμα, εορτὴν καὶ πένθος γενόμενον. Περιέσκαπτε καὶ ἐξήτει τῶν τέκνων τὰ μέλη, καὶ ἠῤοισκεν οἶκον καὶ αἶμα, ἄρτον καὶ χεῖρα, ὀφθαλμὸν καὶ κόνιν. Καὶ ἐλάμβανε ποτὲ μὲν χεῖρα, ποτὲ δὲ πόδα, ἄλλοτε κεφαλὴν ἀνέσπα μετὰ τοῦ χῶματος, καὶ τῶν λίθων, καὶ τῶν ξύλων· καὶ ποτὲ μὲν μέρος κοιλίας, ἄλλοτε τῶν ἐντέρων τὰ σπλάγχνα μετὰ τῶν χρωμάτων ἀναφορόμενα. Ἐκαθέζετο δὲ ὁ οὐρανομήκης ἐκείνος ἀγωνιστής, δισπαραγμένα βλέπων τὰ μέλη τῶν τέκνων. Ἐκαθέζετο συντιθεῖς μέλη πρὸς μέλη, χεῖρα πρὸς βραχίονα ἂ ἀναπλάττων κεφαλὴν πρὸς στήθος, γόνατα πρὸς τοὺς μηρούς. Οὐ γὰρ ἦν μία τῶν συμβάντων ἢ συμφορὰ, ἀλλ' ἐκ διαβολικῆς ἐνεργείας καὶ τυραννίδος ἢ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσα καταστροφή. Ἐκαθέζετο Ἰώβ τοῖνον. Ὁ ἀληθῶς καρτερικὸς ἀδάμας, ὁ μακάριος, διακρίνων τῶν τέκνων αὐτοῦ τὰ μέλη, μήπου τῶν θηλειῶν τὰ μέλη κατὰ τὸν ἀρσενικὸν διαπλάσσει μελῶν, μήπου τὸ ἀρσενικὸν σχῆμα εἰς τὰ τῆς θηλειᾶς μέλη συναρμολοῖ. Ὡ γενναῖος ψυχῆς, τὴν τῶν ἀγγέλων εὐφημίαν ὑπερβαίνουσης! Διὰ τί; Ὅτι ἐν πάσι τοῦτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρταν Ἰώβ ἐναντίον Κυρίου, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἀπάντων ὀλοκλήρον εὐχαριστίαν ἀντὶ θυσίας ἤνεγκε τῷ Θεῷ, λέγων· *Εἴη τὸ δοῦμα Κυρίου εὐλογημένον*, νῦν καὶ αἶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰώβ, λόγος β'.

α'. Τὰ μεγάλα τῶν πραγμάτων μεγάλων δεῖται διηγημάτων, καὶ αἱ λαμπραὶ τῶν δικαίων ιστορίαι λαμπρᾶς εἰσονται, καὶ γλώττης καὶ διανοίας· διανοίας μὲν εἰλικρινῶς τὰς θείας Γραφᾶς θεωρούσης, γλώττης δὲ τρανῶς τὴ θεία ἐρμηνεύουσης, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, λέγω δὲ τῶν τῷ μακαρίῳ Ἰώβ πεποιημένων, ἃ διὰ πάσης φοιτῶντα τῆς ὑπ' οὐρανὸν, τὸν τῆς ὑπομονῆς ἀπατραπέτει λόγον. Πλὴν εἰ καὶ νικᾷ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν ὁ τῆς ὑποθέσεως λόγος, ἀλλ' εὐ οἶδα, ὅτι παρέχει ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις λόγον, οὐ διὰ τὴν τοῦ λέγοντος ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν Πατέρων πρεσβειαν. Ἄλλ' ἐπ' αὐτὴν ἐλωμεν τὴν διήγησιν· *Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρα τῇ Αὐστίτιδι*. Ἀναγκαῖόν ἐστι πρῶτον σκοπεῖν τὸ προοίμιον ποῖαν ἔχει [584] δύναμιν, καὶ τίνας ἐνεκεν ἀπὸ ταύτης τῆς λέξεως τὸ προοίμιον πεποιθῆται ὁ ιστοριογράφος, *Ἀνθρώπος τις ἦν*. Ἐπειδὴ ἐμελλε βίον ἐνάρετον διηγησασθαι, καὶ πολὺ τὴν ἡμετέραν ἀγάστασιν νικῶντα, ἵνα μὴ τις εἰς τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀγώνων ἀποβλέψας, νομισθῆναι εἶναι φύσιν, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνην, προλαβὼν εἶδειε τὴν φύσιν, ἵνα θαυμάσης τὴν πρόθεσιν, ὅτι ἄνθρωπος ὢν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπολιτεύσατο, καὶ μὲν κοινή τῶ φύσεως ἄπειρα κοινωνήσας, ἀνυπέραν δὲ τοῦ κόσμου τὴν ψυχὴν ἀναγαγών. *Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρῃ τῇ Αὐστίτιδι*. Κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς

• Sic unus codex. Alius ποῖος ἐξ. λόγος. Edliti male φόδος.

φύσεως· κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς χώρας· ἵν', ὡσπερ ἀκούσας αὐτὸν ἀνθρώπων, θαυμάσεις ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπολιτεύσατο, οὕτως ἐὰν μάθης καὶ τὴν χώραν, ἐξ ἧς ὁ τσοῦτος καρπὸς ἤνθησε, θαυμάτης ἀληθῶς ὅποιον ῥόδον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν ἐθλάσθησεν. Πρόσεξε ἀκριβῶς. Ἡ χώρα τοῖνον ἢ τῆς Αὐστίτιδος, χώρα ἦν τοῦ Ἡσαῦ ἀπὸ γὰρ τοῦ Ἡσαῦ ἡ Αὐστίτις. Ὀνομάζει δὲ τοῦ θεοῦ-λου καὶ πονηροῦ Ἡσαῦ τὴν χώραν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ*. Ἰνα θαυμάσης ἐκ ποίων παιδευτηρίων κακίας οἷος καρπὸς ἀληθείας ἤνθησεν. Ἀλλὰ οὐ μόνον αὐτὸν τῆ χώρα τοῦ Ἡσαῦ ἤνεγκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ρίζα τοῦ Ἡσαῦ· ἀπόγονος γὰρ ἦν τοῦ διαβαλλομένου. Λέγει γὰρ τὸν Ἰώβ ἢ Γραφῇ πέμπτον εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ ὅπως πέμπτος, ἀκούε· Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαάκ τὸν Ἡσαῦ, Ἡσαῦ τὸν Ραγουήλ, Ραγουήλ τὸν Ζαρὰ, Ζαρὰ δὲ τὸν Ἰώβ. Εἶχεν οὖν τὴν διαδοχὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ διὰ τοῦ Ἡσαῦ εἰς αὐτὸν κατεργασμένην. Δείκνυσιν οὖν τὴν ρίζαν, ἵνα τὸν καρπὸν θαυμάσης. Τίς δὲ ἦν Ἡσαῦ; Πόρνος καὶ βέβηλος. Τίς δὲ ἦν καὶ Ἰώβ; Ὁ ἀπὸ τοῦ πόνου, οὗτος αὐτὸς ὁ σεμνὸς καὶ θαυμασιὸς ἀνὴρ, ὁ νῦν προκειμένος ἡμῖν εἰς διήγησιν· ὁ λέγων· *Εἰ ἐπηκολούθησεν ὁ ὀφθαλμὸς μου γυναίκα ἄλλοτριαν, ἀρέσει καὶ ἡ γυνὴ μου ἄλλοτριῳ ἀνδρὶ*. Ἡσαῦ περὶ πολλὰ ἔσχε μίσην^b γυναίκα, ἀπληστοῦς ὢν εἰς ἀσέλειαν· ὁ δὲ Ἰώβ τὸν τρόπον νόμον εἶχε τοῦ βίου, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχε, ὥστε ἀλλότρια κάλλη μὴ περιεργάζεσθαι· ἀπὸ πορνείας καὶ μοιχείας τοσοῦτον ἀπέχει, ὡς μὴδὲ ταῖς μηδέπω κατεγγυωμέναις γυναίκα προσέχειν, τουτέστι, ταῖς ἀμνηστεύτοις παρθένω· δει γὰρ τῆ τρανοτέρᾳ λέξει χρῆσασθαι· Τοσοῦτον ἀπέχει ἀλλότριος γάμος· ἐπιβουλεύειν, ὅτι οὐδὲ τῇ ἀμνηστεύτῳ παρθένω, ἐφ' ἣ οὐδεὶς ἦν κίνδυνος, ἀπέτεινε τὸ ὄμμα πρὸς ἀκολασίαν. Καὶ τίς ὁ ταῦτα μαρτυρῶν; Αὐτὸς ὁ Ἰώβ· *Διαθήκη, φησὶ, διεθέμην τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ οὐ συνῆκα ἐπὶ παρθένῳ*. Βλέπε μέχρι τίνος παιδαγωγίας ἤκμασεν αὐτὸς τὰς εὐσεβείας. Παιδαγωγεῖ τὸν ὀφθαλμὸν εἰς εὐσεβείαν, παιδαγωγεῖ καὶ τὰ μέλη εἰς δικαιοσύνην, καὶ ἀπὸ τοῦ πόνου τὴν διαδοχὴν φέρων, μεγίστη σωφροσύνην διέλαμψεν. Ἡσαῦ καὶ ἀδελφοκτόνος ὑπῆρχεν, ὅσον εἰς πρόθεσιν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐξέθη ἡ πράξις, ἀλλὰ κατηγορεῖται ἡ πρόθεσις. Εἶπε γὰρ, φησὶν, *Ἡσαῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐγγισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἀνελθὼ Ἰακὼβ τὸν ἀδελφόν μου*. Ἡ τοῖνον ρίζα, ἀδελφοκτόνος· ὁ δὲ ἐκ τῆς ρίζης ἄνθησας, δικαιοσύνης βραβευτής. Ἐκείνος τῇ φύσει ἐπολέμασσε, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἀλλότριον ἤγειτο· οὗτος καὶ τοὺς ἀλλοτρίους ἀδελφούς ἐνόμισεν, ὁ λέγων· *Ἐγενόμην ὄργανοις ὡς πατήρ, καὶ ἀντὶ ἀνδρὸς τῇ μητρὶ αὐτῶν. Δίκην ἦν οὐκ ἦδεν, ἐξίχρισσα, καὶ κατέπαυσα ἀδικούς*. Καὶ πάντα τὰ ἀλλότρια ἰδιοποιεῖται ὁ ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ φέρων τὴν διαδοχὴν, τοῦ τὰ ἀλλότρια ἴδια τιθεμένου. Ἡσαῦ ἐν τῇ διανοίᾳ ἐλογίζετο ἀνελεῖν τὸν Ἰακὼβ· Ἰώβ δὲ προσέφερε θυσίας ὑπὲρ τῶν υἱῶν, ἐνοῦν, Μὴ τι κατὰ διάνοιαν ἤμαρτον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνος κατὰ διάνοιαν ἐμελέτησε τὸν φόνον, φοβηθεὶς οὗτος ὁ μέγας καὶ γενναῖος ἀλλήτης, μὴ καὶ οὗτοι ἐν τῇ διανοίᾳ παραδέξωνται τὸν ἴον τῆς ἀμαρτίας, προσέφερε θυσίαν καὶ μόσχον ἕνα περὶ ἀμαρτιῶν. Ἐλεγε γὰρ ὁ Ἰώβ· *Μήποτε οἱ υἱοὶ μου κακὰ ἐνενόησαν πρὸς τὸν Θεόν*; Ἐνόησαν εἰς δσὴν ἀκριβείαν αὐτῷ ἐβασεν ἡ παιδαγωγία τοῦ τρόπου. Καὶ τί ποιεῖ; Ἐπειδὴ Ἡσαῦ καὶ Ἰακὼβ οἱ πρόγονοι ἐξεπολεμώθησαν [585] πρὸς ἀλλήλους, οὗ τοῦ Ἰακὼβ εἰς κακίαν συμφωνήσαντος, ἀλλὰ τοῦ Ἡσαῦ εἰς κακίαν ἀρξάντος, τὴν διαφωνίαν τῶν πραγμάτων διαλύει τῇ ἐστάσει, καὶ ποιεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καθ' ἡμέραν μετ' ἀλλήλων ἐσταθεῖσαι, ἵνα ἡ συνήθεια τράπεζας ἐπιείκους τῆς κακίας τὸν ἴον. Παρ' ἀλλήλους ἐφοίτων οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰώβ, ὁμόνοιαν παιδευόμενοι ἐκ νέας ἡλικίας, εἰρήνην ἀσκούμενοι, συμφωνίαν παιδευόμενοι, καὶ μετ' ἀλλήλων ἤσθον καὶ ἔπινον. *Παρελάμβανον δὲ, φησὶ, καὶ τὰς τρεῖς ἀδελφὰς ἐσθίον καὶ πίνουν μετ' αὐτῶν*. Καὶ τί τοῦτο εἰς ὠφέλειαν τῷ ἀκροατῇ; καὶ διὰ τί προσέθηκε τῶν ἀδελφῶν τὴν συνεστασίαν; Ἰνα δευθῆ, εἰς ὅσον σωφροσύνης ἠνέχθη αὐτῶν τὸ συμπόσιον, καὶ ὅτι οὐκ ἦν γέλως ἄτακτος καὶ ἐκκεχυμένος, καὶ ἀκολασία τὴν τράπεζαν ὑβρίζουσα, διὰ τοῦτο παρεστάγει καὶ τὰς παρθένους ἐυωχουμένας, ἵνα δείξῃ τὸ πρόσχημα τοῦ συμποσίου οὐ μὲθ ὑβρίζόμενον, ἀλλὰ συμφωνίᾳ στεφανοῦμενον. Ἀν-

^b Μίσην deest in uno cod.

θρωπός τις ἦν ἐν χώρα τῇ Αὐστειδί· περιστέρα ἐν μέσῳ ἱεράκων, πρόβατον ἐν μέσῳ λύκων, ἀστὴρ ἐν μέσῳ τῶν νεφελῶν, κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, τὸ βλάστημα τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ κώμῃ τῆς ἀδικίας. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκείτος ἄμεμπτος.

β'. Πρόσπεε ἀκριβῶς· Οἱ ἔξωθεν ὄρον ἔβαντο ἀνθρώπου· Τί ἐστὶν ἄνθρωπος; Ἄνθρωπός ἐστι, φησὶ, ζῶν λογικόν. θνητόν. Ταῦτα βούλονται τῶν φιλοσόφων οἱ ὄροι· ἢ δὲ Γραφή οὐ τοιούτους ὄρους δίδωσιν· ἀλλὰ τί; Ἄνθρωπος ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός. Ἐάν τις σε ἐρωτήσῃ, καὶ ὄρον ἀπατήσῃ, Τί ἄνθρωπος; εἰπέ πρὸς αὐτόν, Ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος· ὃς γὰρ τοῖς τοιούτοις κατορθώμασι μὴ μεμαρτυρημένος, οὐδὲ ἄνθρωπος ὑπάργει. Ἐάν γὰρ ἔχη μὲν τὴν χαρακτῆρα τῆς φύσεως, ὑβρίξῃ δὲ αὐτὸν τῇ κακίᾳ τῆς προαιρέσεως, ἀκούει παρὰ τοῦ προφήτου· Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνῆκε παρασυνεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκείτος ἄμεμπτος. Οὐ μικρόν τὸ ἐγκώμιον. Βασάνισον τὴν λέξιν, ἵνα θαυμάσῃς τὴν πρόθεσιν. Ἄλλο ἐστὶν ἔγκλημα, καὶ ἄλλο μὲμφις· ἔγκλημα μὲν γὰρ ταῖς βαρυτάταις ἐπάγειται τῶν ἁμαρτιῶν· ἢ δὲ μὲμφις ἐπὶ τῶν κουφοτάτων γίνεται παισιμάτων. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι ὁ συγγραφεύς, ὅτι οὐ μόνον ἔγκλημάτων μακρὰν ἦν ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μὲμφις. Οὐδεὶς αὐτῷ ἐνεκάλεισεν ὡς μεγάλη δράσαντι, ὅπουγε οὐδὲ ἐμέμφατο ὡς μικρὰ πράξαντι. Τοῦτο δὲ μέγα τεκμήριον, οὐ μέσος ὁ βίος, ἀνέγκλητος. Ὡ γὰρ μὴ ἔχῃς περὶ μοιχείας ἔγκαλιν, ἢ περὶ φόνων, ὁ τοιούτος ἀνέγκλητος· ὃ δὲ μὲμφις προσάγεις ὕθρευς, διαβολῆς, ἢ λοιδορίας, ἢ μέθης, ὁ τοιούτος ἔγκλημάτων μὲν ἐκτός, ὑπὸ μὲμψιν δὲ τρέχει. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι, ὅτι καὶ τῶν μικρῶν καὶ ἐλαχίστων παισιμάτων μακρὰν ἦν, καὶ φησιν· Ἦν ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ὅθεν καὶ θ θεός τῷ Ἀβραάμ βουλούμενος δεῖξαι, ὅτι τὸ πρῶτον κατ' ἀρετὴν τὸ ἄμεμπτόν ἐστι, λεγεί αὐτῷ· Σὺ δὲ εὐαρεστοί ἐνώπιόν μου, καὶ γίνου ἄμεμπτος. Τὸ ἄμεμπτος, εἰς ἀκρότητα τρόπων ἐκλαμβάνεται. Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος, ἐπειδὴ πρὸς τὰ ἔθνη εἶχε τοὺς ἀπὸ πολυθετίας ἀπεσπασμένους, τοὺς ἀπὸ κακίας συνειλεγμένους, τοὺς ἀπὸ πορνείας καὶ μοιχείας συναθροισμένους, οὐ προσέθηκε τὸ ἄκρον τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ὡς ἦλθεν εἰς τὴν οἰκουμένην πεπληρωμένην πορνείας καὶ μοιχείας, ἠθέλησε καὶ ποιμένας καταστήσαι τῆς οἰκουμένης, ἐπειδὴ τότε ἐσπάνιζε τὰ καλὰ τῆς ἀρετῆς, καθιστῶν ἐπισκόπους, τίτω λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοι διατετάξω, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος. Τῆ, Ἄμεμπτος, οὐκ εἶχε τὴν χώραν, ἐπειδὴ, ὡς προείπον, ἐσπάνιζεν ἀκμὴν τὰ τῆς εὐσεβείας. Μέγα τὸ ἄμεμπτον, μέσον δὲ τὸ ἀνέγκλητον· μέγα δὲ ἐν κακοῖς καὶ τὸ μικρόν ἀγαθόν.

Διὰ τοῦτο εἶπε· Μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. Οὐκ ἐπειδὴ τοῦτο νῦν φυλάττεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· δεῖ γὰρ πανταεὶ [586] ἀγνεία καὶ ἀγνιότης ἐστὲ φωνεῖ· τὸν λέγει· ἄλλ' ἐπειδὴ τότε πρὸς τοὺς ἐν πορνείᾳ μέγα ἦν, λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοι διατετάξω, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα· οὐκ ἐπειδὴ νόμον ἔθηκε τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ πλάνῃ συνέγνω. Ἡδεῖ γὰρ ὅτι ἀνοήτως τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας, εὐθαίρετον αὐτῇ τῇ φύσει ἔξει τὸ ἀγαθόν, καὶ ἢ ἐκλογῇ γενήσεται τῶν κρείττωνων. Ἄμεμπτος, δίκαιος. Οὐ πρότερον οὐν ἐστὶ γενέσθαι δίκαιον, ἄμεμπτον μὴ γενόμενον. Ἀληθινός. Ὁ ἀληθινός τί βούλεται; Ὁ μὴ ἔσχηματισμένος τὴν ὄψιν, καὶ ἄλλῃ ἔχων τὴν κατάστασιν· ὁ μὴ σφωροσύνην σχηματίζόμενος, ἀκολασίαν δὲ ἐνδεδυμένος· ὁ μὴ τὴν δικαιοσύνην ἐν τῷ σχήματι δεικνύων, τὴν δὲ ἀδικίαν ἐν τῇ καρδίᾳ φέρων. Οὗτος ἀληθινός, καὶ εὐθέως θεοσεβής. Ὅταν γὰρ ἢ τὸ ἄμεμπτον, ὅταν τὸ δίκαιον, ὅταν τὸ ἀληθινόν, τότε ἢ ἀληθῆς ἀπαρίθεται θεοσεβεία. Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπέχοντο ἀπὸ πολλῶν ἁμαρτημάτων, πάντων δὲ οὐκ ἀπέχονται, τὸ ἄκρον πάλιν τῆς ἀρετῆς βουλούμενος ποθεῖσθαι, φησὶν· Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ὅθεν καὶ ὁ Δαυὶδ φησιν· Οἱ ἀγαπῶντες Κύριον, μισεῖτε πονηρὰ. Οὐ γὰρ οἶόν τε καὶ θεοσεβεῖν καὶ πονηρεῖσθαι. Ἐκτίθεται δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπαξίαν, ὅτι εἶχε πρόβατα ἐπικαιοσύλια, καμήλους τρισυλλίας, ζεύγη βοῶν πεντακοσίας, βουὸς νομάδας πεντακοσίας. Διὰ τὰ ταῦτα ἐκτίθεται; Οὐ τὸν πλοῦτον θαυμάζων τοῦ Ἰωβ,

ἀλλὰ σοὶ τῷ ἀκροατῇ καταλειπάνων τὸ πλῆθος τῆς οὐσίας, ἵν' ὅταν αὐτὸν ἴσῃ; μετὰ ταῦτα γεγυμνωμένον τῶν ἀπαρχῶντων, καὶ μὴ στένοντα, θαυμάσῃς, ὅτι τόσων στερούμενος ἀγαθῶν, οὐκ ἀθετεῖ τὸν εὐεργέτην. οὐχ ὑβρίζει τὸν Δημιουργόν. Ταῦτα τοῖνυν ἐγράφη, οὐχ ἵνα τὸν πλοῦτον θαυμάσῃς, ἀλλὰ ἵνα τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν ἐπαινήσῃς τοῦ δικαίου, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃς πάντοτε τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἀκολουθία τὴν θεωρίαν εἰς ἕτερον καρὸν ταμιεύσεται. Ὁ γὰρ διάβολος, ἀδελφοί, ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν πλουτοῦντα τούτῳ τῷ πλοῦτῳ τῷ προσκαίρῳ, καὶ ἐκ τούτου τοῦ πλοῦτου τοῦ προσκαίρου τὸν αἰώνιον πλοῦτον ταμιεύμενον. ἐνενοήσεν, ὅθ' ὡσπερ πλουτοῦντι αὐτῷ συνεπλοῦτησεν ἡ δικαιοσύνη, οὕτω καὶ πτωχεύοντι συμπτωχεύσει καὶ ἀρετῇ. Πειράσας οὖν αὐτὸν γυμνώσας τῶν χρημάτων, ἵνα γυμνώσῃ καὶ τὸν πλεονεκτημάτων. Ἐνταῦθα δὲ προσεχέτως ἀκριβῶς οἱ λέγοντες· Μὴ ὁ Ἰωβ οὐκ ἦν πλούσιος; μὴ ὁ Ἀβραάμ οὐκ ἦν πλούσιος; διὰ τί οὖν ὑποτίθης ἡμῖν ἀκτημοσύνην; Ἐρῶ καὶ πρὸς σέ· Γενοῦ κατά τὸν Ἰωβ πλούσιος, καὶ ἐπέυχομαι σοι πλείονα κτήσασθαι· γένου κατά τὸν Ἀβραάμ, καὶ πᾶσα ἡ γῆ συνευξέται σοι τοῦ πλοῦτου. Εἰπέ καὶ σὺ, ὡς Ἰωβ, Ἡ θύρα μου ἀνεῖκται παντὶ θλιβομένῳ· εἰπέ, Ὁμοῦς περήτωρ ἐθέρημα· εἰπέ, Ἐκ τῆς κορυφῆς τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὄμοι πσῆτων· εἰπέ, Καὶ στόμα χίρας εὐλόγησέ με· καὶ πλοῦται πλοῦτον ὃν θέλεις. Εὐεργέτησθε γὰρ οὐ σαυτῷ πλοῦτων, ἀλλὰ τοῖς πένησιν οἰκονομῶν. Ἡ θύρα μου γὰρ, φησὶν, ἀνεῖκται παντὶ θλιβομένῳ. Μίμησαι τὴν ἀκρότητα ταύτης τῆς φιλοπρωτίας· ἐνδύσαι τὸν ζῆλον τῆς ὑπομονῆς· ἀνδρῆσαι κατὰ τὸν ἐναντιαν· τὰ ἴσα φρόνησον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὑπομονὴν ἔχοντας ἐναυλον, ἔγειν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν λειπομένων, καὶ ὕμῳ παρ' ἡμῶν ἀπατεῖν τὰ λειπόμενα, καὶ ἡμᾶς ὑμῖν τινύειν τὸν θεωρημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Καὶ γένοιτο ἡμᾶς γνησίως καὶ τὴν ἐορτὴν ἐπιτελέσαι, καὶ τοῖς παθίμασι τῶν ἁγίων κοινωνήσαντας, κοινωνήσαι καὶ τῷ πάθει Χριστοῦ. Ἀληθῶς γὰρ, ἀδελφοί, δίκαιως προέλαμψε τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη τῶν ἁγίων. Προέλαμψε γὰρ, ὡσπερ ἀστραπαί, τὰ πάθη τῶν δικαίων, ἵνα μετὰ ταῦτα φανῇ ὁ Χριστὸς, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ὁ πᾶσι συμπάσχων, καὶ πᾶσι συνδοξάζομενος. Εὐχαῖς οὖν καὶ προσεβείαις τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ τοῖς εἰρημένους στοιχήσαντες, καὶ τὰ λειπόμενα προσδοκῆσαντες, δόξαν ἀναπέψωμεν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰωβ, ἄστος γ'.

α' [587] Φέρε, καὶ ἡμεῖς ἀψώμεθα τῆς ὑποθέσεως, καὶ ὁμεῖς τῆς ἀκροάσεως· καὶ πάντες γινώμεθα τῆς ἐσπερινῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἰωβ, καὶ μετὰ πίστωσης τῷ λόγῳ τῆς ὑπομονῆς ἑαυτοῦς παραστήσωμεν. Ἄστοπ γὰρ τὸν μὲν Ἰωβ ἐπὶ κοπιᾶς καθήμενον μὴ ναρτῆσαι πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ἡμᾶς δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ χορευόμενος, ὀκνεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν· καὶ τὸν μὲν μυριοὺς ἰδρυματῶν περιηγούμενον τῆς ἑαυτοῦ συμφορᾶς, μὴ κατακλασθῆναι τὴν ψυχὴν· ἡμᾶς δὲ ὕμνος καὶ ὕδασι πνευματικαῖς καὶ βεταῖς Γραφαῖς περιβαδόμενος προδιδόναι βαθυμῆα τὴν προθυμίαν. Ἰωβ ὑπὸ ἀσωλήκων δισθηθίμενος τὸ σῶμα, ἄτρωνον διεφύλαττε τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσέβειαν· ἐκεῖνον σκώληκες οὐκ ἐνίκησαν, καὶ ἡμᾶς ἰβρωτάς καταπαλάσσοι; Γενώμεθα καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, ἄνθρωποι κατὰ τὸν ὄρον τὸν προαποδοδεμένον. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον χαρακτηρίζει τὸ ἄμεμπτον, τὸ δίκαιον, τὸ ἀληθινόν, τὸ θεοσεβές. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῆς κοινῆς συνθεσίας ἐπειδὴν τις τὸν ἑαυτοῦ οἰκέτην ἢ τὸν υἱὸν ἐπὶ πράξιν τινα ἀποστέλλῃ, παρακαλεῖται, λέγων· Ὡς ἄνθρωπος εἶσαι τίσῃ δὲ τῆς πράξεως, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα ἴδιον ποιεῖται θαύμα, οὕτω καὶ πάντες λέγονται ἄνθρωποι, μόνος ἐκείνος ἀληθῆς ἄνθρωπος, ὁ τὴν εἰκόνα σώζων, καὶ τὸ πρωτότυπον κάλλος μὴ ἀφανίζων. Εἶπεν αὐτὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἀπὸ τῆς κοινῆς φύσεως τὴν πρόθεσιν ἐπαινέσῃς. Εἶπεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς χώρας τῆς Αὐστειδος, ἵνα ἀπὸ τῆς χώρας τῆς κομῆσως τὴν ἀσέβειαν, τὸν καρπὸν ἀνυμνήσῃς. Εἶπεν αὐτοῦ τὰ κτήματα, ἵνα θαυμάσῃς τὰ πλεονεκτήματα. Εἶπεν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον, οὐχ ἵνα τὴν περιουσίαν ἐπαινέσῃς, ἀλλ' ἵνα γεγυμνωμένον αὐτὸν θαυμάσῃς. Πάντων γὰρ ἀπεδύθη, καὶ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἀπεδύετο, ἀλλ' ἦν ὡσπερ τις πόλις πολιορκουμένη, πάντων μὲν τῶν ἔξωθεν γεγυμνωμένη, μόνῳ δὲ τῷ εἰς

gravissimis peccatis intentatur : reprehensio autem de levissimis delictis. Voluit ergo scriptor ostendere, non modo procal ab accusationibus justum fuisse, sed etiam a reprehensionibus. Nemo illum accusavit quod magna flagitia admisisset, quandoquidem ne de minimis quidem delictis reprehendebat. Hoc autem magnum est prohibitatis ejus argumentum, cujus vita sine crimine est. Quem enim nec de adulterio, nec de cædibus accusare potes, hic sine crimine est; is vero quem reprehendis de contumelia, de calumnia, de convicio vel de ebrietate, si crimine quidem vacuus est, sed in reprehensionem incurrit. Voluit ergo ostendere ipsum a minimis etiam delictis procal fuisse, aitque : *Erat irreprehensibilis, justus, verax, Deum colens, abstinens ab omni re mala (Gen. 17. 1)*. Unde etiam Deus Abrahamo volens ostendere, id in virtute primum esse, si quis sit irreprehensibilis, ait illi : *Tu vero acceptus sis in conspectu meo, et esto irreprehensibilis*. Illud *Irreprehensibilis*, pro summa morum perfectione accipitur. Apostolus vero Paulus, quia cum gentilibus versabatur, quorum alii a multiplicium deorum errore abstracti fuerant, alii ex malitia collecti, alii ex fornicatione et adulterio coacti erant, non adjecit virtutis culmen, sed ut venit in mundum plenum fornicatione et adulterio, cum vellet pastores orbis terræ constituere, quia tunc egregia illa virtus rara erat, circa episcoporum ordinationem hæc Titus dicit : *Constituere episcopos, sicut ego tibi disposui, si quis est sine crimine (Tit. 1. 5. 6)*. Illud, *Irreprehensibilis*, tunc locum non habebat, quia, ut ante dixi, pietas illa admodum rara erat. Magnum est, irreprehensibilem esse; medium autem sine crimine esse : magnum quidpiam in malis est parvum bonum.

Sacerdos cæleste esse debet. — Ideo ait, *Unius uxoris virum*. Non quod hoc jam in Ecclesia observetur; oportet enim sacerdotem omni castitate et sanctimonia coronari; sed quia tunc id magnum erat iis qui in fornicatione vixerant, ait : *Constituere episcopos, ut ego tibi disposui, si quis est sine crimine, unius uxoris vir* : non quod eam legem poneret, sed quod errori parceret. Sciebat enim fore ut florente pietatis lege, natura sua sponte suoque arbitrio bonum aditura esset, et meliorem electionem faceret. *Irreprehensibilis, justus*. Non potest ergo fieri ut sit justus, qui non ante sit irreprehensibilis. *Verax*. Quid sibi vult illud, *Verax*? Qui non specie tantum, sed re talis sit; qui non castitatem simulet, dum incontinentiæ dat operam; qui non justitiam præ se ferat, et iniquitatem in corde foveat. Hic verax atque adco Deum colens. Cum enim irreprehensibilis quispiam est, cum justus, cum verax, tunc verus Dei cultus perficitur. *Abstinens ab omni re mala*. Quia multi a plurimis peccatis abstinunt, sed non ab omnibus abstinunt; virtutis culmen volens ostendere ait : *Abstinens ab omni re mala*. Quamobrem et David ait : *Qui diligitis Dominum, odite malum (Ps. 96. 10)*. Non enim possumus Deum diligere et malum operari. Ejus porro substantiam recenset, septem nullia ovium, tres mille camelos, juga boum quingenta, asinas pascuales quingentas. Cur hæc recenset? Non ut Jobi divitias mirabiles prædicet, sed ut tibi auditori facultatum copiam ostendat, ut, cum ipsam postea facultatibus nudatum videris, nec ingementem, admireris, quod tantis privatus bonis beneficium non coarguat, Creatorem non contumelia afficiat. Hæc itaque scripta sunt, non ut divitias mireris, sed ut justis patientiam perseverantiamque laudes, timoremque Dei præ oculis semper habeas. Ordinis porro series rem alio tempore considerandam amandat. Etenim diabolus, fratres, quia illum temporalibus divitiis opulentum vidit, ex hisce temporalibus divitiis æternas divitias recondere putavit, quemadmodum ditescit illi, justitiæ simul divitiæ inerant, sic et eo ad paupertatem redacto, inopiam pariter virtutis ipsam comitaturam esse. Tentavit ergo ipsum divitiis nudare, ut nudaret meritum. Hic attendant diligenter ii qui dicunt : Annon Job dives erat? Annon Abraham dives erat? cur ergo paupertatem nobis proponis? Reponam

et ego tibi : Esto dives ut Job fuit, et ego plures etiam divitias apprecabor; esto dives ut Abraham, et totus orbis tibi divitias apprecabitur. Dic tu quemadmodum Job, *Janua mea aperta fuit omni oppresso (Job 31. 32. 20)*; dic : *Humeros pauperum calefeci*; dic : *Ex vellere ovium mearum calefacti sunt humeri pauperum*; dic : *Et os viduæ benedixit mihi (Job 29. 13)*; et divitias posside quantum volueris : deprenderis enim non tibi ipsi dives, sed pauperibus erogans, *Janua mea, inquit, aperta fuit omni oppresso (Job 31. 32)*. Imitare hunc summum pauperum amorem : indue te patientiæ studio, viriliter age contra adversarios : pari animo esto. Verum de his hæcenus. Contingat autem nobis ut zelo patientiæ instructi, ea quæ restant persequamur, et ut vos ea quæ supersunt explananda postuletis, nosque vobis explicationum seriem persolvamus. Contingat etiam nos festum digne celebrare, ut postquam passionibus sanctorum communicavimus, passionem etiam Christi participemus. Vere enim, fratres, ante Christi passionem jure merito fulserunt sanctorum passiones. Præfulserunt enim quasi fulgura passiones justorum, ut post hæc appareret Christus, ut ait Paulus, qui omnibus compatitur, et omnibus conglorificatur (*Rom. 8. 17*). Orationibus igitur et intercessionibus sanctorum Patrum, et jam dicta sequentes, et dicenda expectantes, gloriam referamus Patri, et Filio, et Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

De justo et beato Job, sermo tertius.

1. Age, et nos argumento hæreamus, et vos audire pergite : nosque omnes vespertiæ seriei gestorum Jobi hæreamus, hæcque instructi sermoni de patientia nos sistamus. Absurdum enim esset Jobum in sterquilino sedentem non segnem esse ad pietatis exercitium, nosque in ecclesia choros agentes, segnes esse ad veritatem audiendam : illumque mille calamitatis suæ lamentis circumseptum non frangi animo; nos vero, hymnis, canticis spiritualibus, divinisque Scripturis circumsonantibus, ignaviæ alacritatem prodere. Job dum corpus a vermibus corroditur, illæsam circa pietatem servat animam. Illum vermes non vicerunt, nosque sudores prosternent? Simus et nos homines; homines nempe secundum datam paulo ante definitionem. Hominem quippe designat, quod sit irreprehensibilis, quod justus, quod verax, quod Deum colens. At quemadmodum usu frequenti si quis aut famulum aut filium ad quodpiam opus miserit, jubet his verbis : Ut hominem decet, hoc opus aggredere, communeque nomen ut mirabile quodpiam profert : sic etiamsi omnes homines dicantur, solus ille vere homo, qui imaginem servat, et primigeniam pulchritudinem non delet. Eum dixit hominem, ut a communi natura propositum laudes. Dixit eum ex regione Ausitide esse, ut ex regione impietate referta, talem fructum celebrares. Ejus possessiones enarravit, ut mireris virtutis excellentiam. Divitias exposuit, non ut opulentiam laudares, sed ut eum denudatum obstupesceres. Omnibus enim nudatus est, et pietatem non abjecit, sed erat quasi urbs obsessa, externis omnibus rebus privata, soloque muro cincta. Nudatus liberis, pietatis fructus non amisit. Pro filiis enim habuit pios mores : filias habuit virtutes. Tres ipsi filiæ erant secundum carnem, tresque virtutes secundum spiritum, ut ait Paulus : *Manent autem tria hæc, fides, spes, caritas : major autem horum est caritas (1. Cor. 13. 13)*. Nudatus est omnibus, et naturæ Creatorem non negavit : sciebat enim liberos solatum esse successione, Deum vero radicis esse agricolam. Non ægre ferebat fructus videns dejectos : sciebat enim radicis agricolam in æternum manere. Nudatus est ovibus, et ipse ovis erat sub Dei tutela; nudatus est bobus, et juga boum auferebantur, jugum autem animæ et corporis non discindebatur, sed caro cum anima consentiens artrum trahebat ad pietatem. Patientiæ autem mores accipiebat ut fructum virtutis, ut fructus patientiæ

longe majores proferret. Erant igitur illi camelorum tria millia, asinæ pascuales quingentæ. Ego autem existimo eum, quæcumque possederit, pauca tamen possedisse. Si enim singulis pauperibus dabat, quemadmodum ipse ait, *Oculus eram cæcorum, pes claudorum* (Job 29. 15), modicæ facultates erant ad tantum propositum: major erat hospitalitatis sumptus, quam proventuum libertas. Pauper erat Job, neque tantæ alacritati sufficere poterat: divesque erat possessione, pauper autem quantum ad vim propositi. *Erant autem ei, inquit, et opera magna super terram* (Job 1. 3). Quanam hæc? Amor pauperum, hospitalitas, summa humilitas, incomparabilis eleemosyna, et quæcumque ad virtutem conducunt. Sed ille quidem sic florebat, non divitiis temporaneis tantum, quantum pietate. Verum aliquis forte sapiens, communi more dictum amplexus, opera magna existimat esse, vineas, olivea, sata jugera, et similia. Vere opera magna ipsi erant super terram, dum floreret cælestibus divitiis. Diabolus autem, ut hesternæ die dixi, scelestus ille, suspicatus ipsum, sicut cum opibus floreret, dives erat virtute, ita cum ad paupertatem reductus foret, virtute pauperem futurum esse, ipsum nudat facultatibus, ut nudaret virtutum præstantia, petique a Deo, ut ipsum tentare liceret, ut hinc tu fiduciam habeas, sciasque diabolum nullam habere potestatem contra Christianum, neque contra hominem Deum tinentem, nisi id ipsi de cælo permittatur, vel ad castigationem, vel propter concessionem veniæ. Deus enim cum correctionem infert, aut peccatorum pœnas exigit, aut virtutem exercet ad divina exsequenda opera. Non potuit ergo diabolus impugnare Jobum, donec id ipsi a Deo permissum est. Nec mireris, dilecte, si contra Jobum non habuerit potestatem donec licentiam accepisset. Neque enim contra porcos potestatem habet. Audi quomodo Legio rogabat eum, dicens: *Si ejicias nos, permitte nos abire in porcos* (Matth. 8. 31. Marc. 5. 12). Si contra porcos nihil potuit sine permissu, quomodo non jussus potestatem habeat contra eos qui ad imaginem Dei facti sunt? *Factum est, inquit, ut eodem die angeli Dei venirent, ut adstarent Domino: et diabolus stetit in medio eorum* (Job 1. 6). Ergone cum angelico ministerio adstat etiam diabolus, et in medio sanctorum spirituum immundus spiritus adest? Verum neque sancti angeli Deo corporaliter adstiterunt, neque item satanas corporaliter: sed omne ministerium pro statione dicitur. Quemadmodum enim Elias in terra versans Deo adstare dicebatur, ut ille ait: *Vivit Dominus, in cujus conspectu hodie adsto* (3. Reg. 17. 1), non quod in cælum ascendens adstiterit: sed quod Dei præcepto ministraret: sic diabolus stetit, non in cælesti loco, neque cum supernis virtutibus, sed ut creatura Dei jubetur congruente sibi facere: quo autem pacto, audi. Neque enim meum dictum excipiens dicas: An Deus ministro usus est diabolo? Sicut in militaribus copiosius manifesti milites qui ad honores ministrant, suntque etiam vere milites, qui ad supplicia segregati sunt: sic etiam ad ministeria bona, et ad hominum dispensationem, angeli sancti mittuntur; ad supplicia vero de iniquis hominibus sumenda dæmones mittuntur: quomodo autem, audi. Cum sanctos angelos memorat Paulus, ait: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, ad ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis* (Hebr. 1. 14)? Quamobrem palam est sanctos angelos ad hominum salutem ministrare; acerbos autem dæmonas ad supplicia de peccatoribus sumenda. *Misit enim, inquit David, in Ægyptum indignationem et iram et tribulationem, immersionem per angelos malos* (Psal. 77. 49).

2. Maligni ergo et impuri dæmones, etsi proposito defecerunt, jugo tamen servitutis subjacent, jubenturque ut carnifices jussa complere. Neque mireris, si Deus dæmonibus præcipiat. Apostoli diabolo utuntur ut carnifice. Ait Paulus: *Quoniam quidam circa hædem exciderunt, hos tradidi satanæ, ut discant non*

blasphemare (1. Tim. 1. 19. 20). Ac rursus de quodam qui fornicatus, pœnæque obnoxius erat, quid ait ipse Paulus? *Congregatis vobis et spiritu meo, cum virtute Domini Jesu judicavi eum, qui hoc sic operatus est, tradere satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini* (1. Cor. 5. 4. 5). Ne putent enim dæmones, se contra divinam auctoritatem tyrannidem exercere, jubentur vel inviti mandata sibi exsequi, non res quidem faustas et lætas, sed res quæ ad supplicia spectant. Nonne principes apud nos vidisti, quando quosdam cum honore accersi jubent, quomodo mittant cursores, ita Latine vocant; cum autem alios cum infamia accersunt, alios emittunt acerbos duosque milites? Sic quoque Deus sanctis ministros angelos mittit ad salutem; cum autem vult supplicium sumere, dæmonibus imperat. Ideo Deus cum sententiam proferret adversus Achaab, dicebat: *Quis ibit, et decipiat Achaab, et cadet* (3. Reg. 22. 20). Et respondit spiritus malus: *Ecce ego*. Sciebat enim diabolus, se ad id deputatum esse. Dæmones ergo (ignoscite mihi, quæso; nam de rebus invisibilibus, non sensibilibus loquor: sed ne ab initio quidem de hujusmodi rebus dicere aggressus essem, nisi ex sacra Scriptura occasionem accepissem: neque enim humanæ mentis est invisibilia a sensibilibus separare: sed quia iis quæ Deus dixit refragari non licet, ea quæ scripta sunt sectemur, velimus, nolimus); pessimi itaque dæmones mittuntur proprie ad exigendas ab improbis pœnas: mittuntur etiam ad justos, non ut puniant, sed ut tentent. Quia enim sanctus angelus tentationi ministrare non jubetur (neque enim Deus angelo mandat quid illo indignum), idcirco dæmonibus hæc tentatio permittitur. Nec mireris si ad justos mittantur dæmones: nam ductus est aliquando universorum Dominus a Jordane in desertum, ut tentaretur a diabolo. Si igitur Dominum et Servatorem omnium diabolus tentavit, quid miraris, si contra justum ad patientiæ exercitium dæmon mittitur? Mittitur porro, non jubente, sed permittente Deo. Concinnat autem Scriptura sermonem quasi in prosopopœia. Neque enim vox a Deo ad malum dæmonem procedit, neque ea dignatur prævaricatrix illa præsumptio. Natura quippe bona est, propositum vero malum: nec est diabolus impolluta illa voce dignus. Quod si reponas illud, *Dixit Dominus diabolo* (Job 1. 7): dicam tibi illud Davidis, *Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras justitias meas* (Psal. 49. 16)? Num in vocem erupit peccatori emissam? Nequaquam: sed dum loquitur, per res ipsas indignis loquitur. *Præcepit Dominus ceto* (Jon. 2. 1). An vocem emisit, an præceptum quoddam extulit? *Mandavit Deus verno matutino* (Jon. 4. 7). Ita si per figuram quamdam dicatur, Deum alloquutum esse diabolum, ne hoc inhonoratum propositum diaboli quasi honore paris adducas in conspectum Domini. Sed stant angeli secundum deputatum sibi ordinem; venit autem diabolus, et stetit in medio angelorum, ut discas eum angeli naturam accepisse, proditoris autem propositum ostendisse. Diabolus enim, fratres, non naturæ nomen est, sed propositi. Quare diabolus? Neque enim diabolus factus est ab initio, sed angelus creatus est; diabolus porro sive calumniator vocatus est, quia calumniatur Deum apud homines, et hominem apud Deum; et utpote qui committat Dominum adversus servum, et servum adversus Dominum. Cum enim suggerit nobis diabolus et ait: Quot mala in mundo? ubinam Deus? cur non res moderatur? calumniatur apud nos Creatorem: nam hoc negotium ejus fuit ab initio. Calumniatur Deum apud Adamum, dicens: *Sciebat Deus, quod quacumque die comederitis ex ligno, eritis sicut dii* (Gen. 3. 5). Invidens, inquit, veluit Deus ne manducaretis. Ibi Deum calumniatur apud Adamum; hic Jobum apud Deum: *Num gratis colitis Job Deum* (Job 1. 9)? Id est, Spe mercedis hoc facit, non ex virtute; mercedem tibi beneficii rependit: aufer ei pecuniam, ejusque propositum denudatur.

φυλαττομένη. Ἐγυμνώθη τέκνων, καὶ τοὺς καρποὺς τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀπέλυεν. Εἶχε γὰρ τέκνα τοὺς τρόπους τῆς εὐσεβείας· εἶχε θυγατέρας τὰς ἀρετάς. Τρεῖς αὐτῷ θυγατέρες κατὰ σάρκα, καὶ τρεῖς αὐτῷ ἀρεταὶ κατὰ πνεῦμα, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος· *Μένει δὲ τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, μελιζῶν δὲ τούτων ἡ ἀγάπη*. Ἐγυμνώθη πάντων, καὶ τὸν δημιουργὸν τῆς φύσεως οὐκ ἠρνήσατο· ᾗδρι γὰρ οἶτι τέκνα παραμυθία διαδοχῆς, ὁ δὲ Θεὸς γεωργὸς τῆς βίβης. Οὐκ ἔδυσχέραινε, τοὺς καρποὺς ὀρίων ἀποβαλλομένους· ᾗδρι γὰρ οἶτι μένει εἰς τὸν αἰῶνα ὁ γεωργὸς τῆς βίβης. Ἐγυμνώθη τῶν προβάτων, καὶ αὐτὸς ἦν πρόβατον ὑπὸ Θεοῦ φυλαττόμενον· ἐγυμνώθη τῶν βοῶν, καὶ τὰ μὲν ζεύγη τῶν βοῶν περιηρείτο, τὸ δὲ ζεύγος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος οὐ διετέμετο, ἀλλ' ὁμοῦ συμφωνήσασα ἡ σὰρξ καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς εὐσέθειαν ἐβίβη τὸ ἀστρον. Πρόπον δὲ τῆς ὑπομονῆς ἐδέχετο τοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς, ἵνα πλεονάσῃ τοὺς καρποὺς τῆς ὑπομονῆς. Ἦσαν οὖν αὐτῷ κάμηλοι τρισχίλια, βνοὶ νομάδες πεντακόσιαι. Ἐγὼ νομίζω, ὅτι μικρὰ ἐκέκτητο, ἄπερ ἐκέκτητο. Εἰ γὰρ ἐκάστῳ πτωχῷ ἐχορήγει, καθὼς αὐτὸς λέγει, *Ὁφθαλμοὶ ἡμῶν τυφλοὶν, πόδες δὲ χωλοῶν, μικρὰ ἂν ἦν ἡ ὑπαρξίς πρὸς τὴν πρόθεσιν*· πλείων ἦν ἡ χορηγία τῆς φιλοξενίας παρὰ τὴν περιουσίαν τῆς εἰσόδου. Πτωχὸς ἦν Ἰωβ, οὐκ ἐπαρκῶν τῇ προθυμίᾳ· καὶ πλούσιος μὲν ὑπῆρχε τῇ κτήσει, πτωχὸς δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τῆς προαιρέσεως· *Ἦρ δὲ αὐτῷ, φησὶ, καὶ ἔργα μεγάλα ἐπὶ τῆς γῆς. Ποία δὲ ταῦτα; Φιλοπτιγία καὶ φιλοξενία, ἄκρα ταπεινότης, ἐλεημοσύνη ἀνυπερόβλητος, καὶ ὅσα εἰς ἀρετὴν συντελεῖ. Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτως ἐκόμα, οὐ τῷ πλούτῳ τῷ προκαίρῳ μᾶλλον, ἀλλὰ τῷ τῆς εὐσεβείας.* Ἄλλος δὲ τις σοφὸς κοινὸς ἐκλαμβάνων τὸν λόγον, νομίζει ἔργα μεγάλα εἶναι· ἀμπελώνας καὶ ἐλαιώνας καὶ σπόριμα πλέθρα, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀληθῶς δὲ ἦν αὐτῷ ἔργα μεγάλα ἐπὶ τῆς γῆς, κομῶντι τῷ πλούτῳ τῷ ἐπουρανίῳ. Οἱ δὲ διάβολος, ὡσπερ ἐβῆν τῇ προτέρᾳ, ὑποτοπῆσας ὁ παμμίαιρος, ὅτι ὡσπερ αὐτῷ πλουτοῦντι συνεπλούτησας καὶ ἡ ἀρετὴ, οὕτω καὶ πτωχεύσαντι συμπτωχεύσει καὶ τῆς ἀρετῆς, γυμνοὶ αὐτὸν τῶν κτεάνων, ἵνα [588] γυμνώσῃ καὶ τῶν τῆς ἀρετῆς πλεονεκτημάτων, καὶ αἰτεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν κατά τὸ δικαίον πειρασμὸν, ἵνα σὺ θάρσως λάβῃς, ὅτι οὐκ ἔχει δαίμων ἐξουσίαν κατὰ Χριστιανοῦ, οὐδὲ κατ' ἀνδρὸς φοβουμένου τὸν Θεόν, ἐν μὴ ἐπιτροπῇ ἀνωθεν γενήσεται, ἢ διὰ παιδείαν, ἢ διὰ συγχώρησιν. Θεὸς γὰρ ὅταν ἐπάγῃ παιδεύτηρια, ἢ δίκην ἀπαίτει τῶν ἀμαρτημάτων. Ἡ τὴν ἀρετὴν γυμνάσει τῶν θείων κατορθωμάτων. Οὐκ ἠδυνήθη οὖν ὁ διάβολος πολεμῆσαι τῷ Ἰωβ, ἔως ἐπετράπη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὴ θαυμάσης, ἀγαπητὲ, εἰ κατὰ τὸ Ἰωβ οὐκ εἶχε τὴν ἐξουσίαν, μὴ λαθῶν τὴν ἐπιτροπὴν. Οὐδὲ γὰρ κατὰ χοίρων ἔχει ἐξουσίαν. Ἄκουε πῶς ὁ Λεγεὼν παρεκάλει, λέγων· *Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, ἐπιτρέψον ἡμᾶς ἀπελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους*. Εἰ δὲ χοίρων οὐκ ἔχει ἐξουσίαν μὴ ἐπιτρέπόμενος, τῶν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένων πῶς ἔχει ἐξουσίαν μὴ κελεύσας; Ἐγένετο, φησὶν, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστήναι τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ διάβολος ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἄρα οὖν σὺν τῇ ἀγγελικῇ λειτουργίᾳ παρίσταται καὶ ὁ διάβολος, καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων πνευμάτων τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα παρίσταται; Ἄλλ' οὐτε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τῷ Θεῷ παράστατον σωματικῶς, οὐδὲ ὁ Σατανᾶς σωματικῶς· ἀλλὰ πᾶσα ὑποურγία παράσταται λέγεται. Ὅσπερ γὰρ ὁ Ἥλιος ἐπὶ τῆς γῆς πολιτευόμενος, τῷ Θεῷ παρестάται ἐλέγετο, ὡς φησὶ· *Ζῆ Κύριος, ὃ παρῆσθη ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον*, οὐχ ὅτι ἐν οὐρανῶν ἀνελεθὼν παρῆσθη, ἀλλ' ὅτι τῷ θείῳ κελεύσασθαι διηκονεῖτο· οὕτω καὶ διάβολος ἔσθη, οὐκ ἐν τῷ οὐρανίῳ χωρῶν, οὐδὲ ἐν ταῖς ὑπερκοσμίαις β' δυνάμεσιν, ἀλλ' ὡς κτίσμα Θεοῦ κελεύεται ποιεῖν τὰ καθήκοντα· καὶ ὅπως, ἄκουε. Μὴ γὰρ μου ἀρπάσῃς τὸ ῥῆμα, καὶ εἰπῆς· Ἵππρέτῃ κέχρηται διαβολὴ ὁ Θεός; Ὅσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐξουσιῶν εἰς φανερόν στρατιώται, οἱ ταῖς τιμαῖς διακονοῦμενοι, καὶ εἰς ὁμολογοῦμενοι στρατιῶται, οἱ πρὸς τὰς τιμωρίας ἀφωρισμένοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρὸς μὲν τὰς λειτουργίας τὰς ἀγαθὰς, καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώ-

πων οικονομίας, ἄγγελοι ἅγιοι ἀποστέλλονται· πρὸς δὲ τὰς κατὰ τῶν ἀνόμων ἀνθρώπων τιμωρίας δαίμονες ἀποστέλλονται· καὶ ὅπως, ἄκουε· *Ὅτε τῶν ἁγίων ἀγγέλων μέμνηται Παῦλος, φησὶν· Οὐχὶ πάντες λειτουργικὰ πνεύματά εισι, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν*; Ὅθεν ὀφλόν οἱ μὲν ἅγιοι ἄγγελοι ὑπηρετοῦσι ταῖς τῶν ἀνομήτων σωτηρίαις· οἱ δὲ μικροὶ δαίμονες ταῖς κατὰ τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρίαις. Ἐξῆκεστειλε γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, εἰς τὴν Αἰγυπτὸν θυμὸν, καὶ ὄρηθ' ἡ καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν διὰ ἀγγέλων ποτηρῶν.

β'. Οἱ τοίνυν ποτηροὶ καὶ ἀκάθαρτοι δαίμονες, εἰ καὶ ἀρνησάσων τῇ προθέσει, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ζυγὸν κείνται τῆς δουλείας, καὶ κελεύονται ὡς δῆμιοι πράξει τὰ προσταττόμενα. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ Θεὸς κελεύει δαίμονιν. Οἱ ἀπόστολοι ὡς δῆμιοι κέχρηται τῷ διαβόλῳ. Λέγει Παῦλος· *Ἐπειδὴ τινες πρὸ τῆν πίστιν ἠστέχησαν, τοὺτους παρέδωκα τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν*. Καὶ πάλιν περὶ τίνος ἐκπορευσάντος, καὶ δίκην ὀφειλοντος, τῷ φησὶν ὁ αὐτὸς Παῦλος; *Συναχθέντων ἡμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐκρίνα τὸν οὕτω τοῦτο καταργασάμενον, τοῦτον παραδόναι τῷ Σατανᾷ εἰς δεισθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου*. Ἰνα γὰρ μὴ νομίωσιν οἱ δαίμονες, ὅτι πάντῃ κατὰ τῆς θέλας αὐθεντίας ἐτυράνησαν, κελεύονται καὶ ἄκοντες ποιεῖν τὰ προσταττόμενα, οὐ πράγματα εἰς εὐθηνίαν συντείνοντα, ἀλλὰ πράγματα εἰς τιμωρίαν φέροντα. Οὐκ εἶδες καὶ τοὺς παρ' ἡμῖν ἀρχοντας, ὅταν μὲν μετὰ τιμῆς τινα καλέσῃ, πῶς ἀποστέλλουσι τοὺς δρομεῖς, κούρσωνας καλουμένους Ῥωμαῖστί· ὅταν δὲ μετ' ἀτιμίας τινα; Ἐκωσιν, ἑτέρους ἐκπέμπουσι ἀνηγεῖν καὶ σκληροῦς στρατιώτας; Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοῖς μὲν ἁγίοις ἀποστέλλει διακόνους ἀγγέλους εἰς σωτηρίαν· ὅταν δὲ τιμωρήσασθαι βούληται, τοὺς δαίμονιν ἐπιτρέπει. Διὰ τοῦτο ὅτε ἀφανιστοὶ κατὰ τοῦ Ἀχαάθ ὁ Θεός, λέγει· *Τίς πορεύσεται καὶ ἀπατήσεται τὸν Ἀχαάθ, καὶ πεσέσεται*; Καὶ ἀπεκρίθη πνεῦμα ποτηρῶν· *Ἰδοὺ ἐγώ*. Ἦδει γὰρ οἱ εἰς τοῦτο [589] τέτακται ὁ διάβολος. Οἱ τοίνυν δαίμονες (σύγγνωθε δὲ μοι, παρακαλῶ· περὶ πραγμάτων γὰρ ἁοράτων καὶ οὐκ αἰσθητῶν διαλέγομαι· ἀλλ' οὐδ' ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἐπευκρίσθη τι περὶ τῶν τοιούτων εἰπεῖν, εἰ μὴ τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐδανειζόμεν· οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἐννοίας μερίειν τὰ ἄορατα ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱς εἶπεν ὁ Θεός ἀντεπιτεῖν οὐκ ἐστὶ, τοῖς γεγραμμένοις οὖν στοιχοῦμεν, κἂν θέλωμεν, κἂν μὴ)· οἱ τοίνυν ποτηροὶ καὶ δαίμονες ἀποστέλλονται μὲν ἰδικῶς εἰσπράξασθαι παρὰ τῶν ποτηρῶν τιμωρίαν· ἀποστέλλονται δὲ καὶ πρὸς δικαιοσύνην, οὐχ ἵνα τιμωρήσωνται, ἀλλ' ἵνα πειράσωσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄγγελος ἅγιος ὑποურγῆσαι τῇ πείρᾳ οὐ κελεύεται (οὐδὲ γὰρ ὁ Θεὸς κελεύει τὴν ἀνάγκην ἀγγέλω), διὰ τοῦτο δαίμονες ταύτην ἐπιτρέπονται τὴν πείραν. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ πρὸς δικαιοσύνην δαίμονες ἀποστέλλονται· ἀνήχη γὰρ ποτε ὁ Δεσπότης τῶν ἀπάντων ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὴν ἔρημον πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Εἰ τοίνυν τὸν Κύριον καὶ τὸν Σωτῆρα τῶν ἀπάντων διαβόλος ἐπείρασε, τί θαυμάσεις εἰ κατὰ δικαιοσύνην εἰς γυμνάσιον ὑπομονῆς δαίμων ἀποστέλλεται; Ἀποστέλλεται δὲ, οὐ τοῦ Θεοῦ κελεύοντος, ἀλλὰ συγχωροῦντος. Σχηματίζει δὲ ἡ Γραφή ἔν ἐν προσωποποιεῖ τὸν λόγον. Οὐ γὰρ φωνὴ πειρᾶ τοῦ Θεοῦ χωρεῖ πρὸς ποτηρὸν δαίμονα, οὐδὲ καταξιοῦται ταύτης ἡ παραβάτις ἐκείνη πρόθεσις. Φύσις γὰρ ἀγαθὴ, πρόθεσις δὲ κακῆ· οὐ καταξιοῦται τῆς ἀγράντου φωνῆς. Ἐὰν δὲ εἴπῃς· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ· ἐρῶ σοι ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ· Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός, Ἰνα εἰ σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου*; Ἄρα φωνὴν ἔβησε πρὸς τὸν ἀμαρτωλόν; Οὐχί· ἀλλὰ οἶ ὡν φηγγεται, δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων λαλεῖ πρὸς τοὺς ἀναξίους. Ἐπέταξεν ὁ Θεὸς τῷ κίττει· Ἄρα φωνὴν ἐκπέμφας, ἢ πρόσταγμα τι νευρώσας; Ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς σκώληκι ἑσθιῆν. Οὕτως ἐὰν σχηματῆσθαι ὁ λόγος, οἱ δὲ Θεὸς ἐφθίγγετο πρὸς τὸν διάβολον, μὴ ἐξ ἰσοτιμίας παραγάγῃ τὴν ἀτιμον ταύτην καὶ παραβεβήκυϊαν πρόθεσιν ἐισαγομένην εἰς πρόσωπον τοῦ Δεσπότη. Ἄλλ' ἔσθησιν οἱ ἄγγελοι κατὰ τὴν διατεταγμένην ἀκολουθίαν· ἦλθε δὲ ὁ διάβολος, καὶ παρῆσθη ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων, ἵνα μάθῃς ὅτι ἄγγελοι μὲν φύσιν ἔλαβον, πρόδοτον δὲ πρόθεσιν ἐπέδειξαστο. Διάβολος γὰρ, ἀέριος, οὐ φύσεως ὄνομα,

* Unus καὶ τὸν γεωργὸν τῆς φύσεως.

b Sic mss. omnes et Savil. recte. Editio Morel. ὑποκομίας.

ἀλλὰ προαιρέσεως· διὰ τί διάβολος; Ὁ γὰρ διάβολος ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλὰ ἀγγελος ἐκτίσθη· διάβολος δὲ ἠνομήσθη, ὡς διαβάλλων καὶ Θεὸν ἀνθρώπους, καὶ ἀνθρώπων Θεῷ· καὶ ὡς συγκρούων Δεσπότην πρὸς οἰκίτην, καὶ οἰκίτην πρὸς Δεσπότην. Ὅταν γὰρ ὑποβάλλῃ ἡμῖν ὁ διάβολος, καὶ εἴπῃ· Πόσα κακὰ ἐν τῷ κόσμῳ; ποῦ ὁ Θεός; διὰ τί μὴ πρόσταται; διαβάλλει τὸν Δημιουργὸν πρὸς ἡμᾶς· ἔργον γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς τῷ διαβόλῳ. Διαβάλλει Θεὸν πρὸς τὸν Ἀδὰμ, λέγων· Ἦδει ὁ Θεός, ὅτι ἢ ἂν ἡμέρα φάγησθε ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἐσσεσθε ὡς θεοί. Βασκαίνων, φησὶν, ἐκώλυσε ἡμᾶς ὁ Θεός τῆς βρώσεως. Ἐκεῖ τὸν Θεὸν διαβάλλει πρὸς τὸν Ἀδὰμ· Ὡδε τὸν Ἰῶβ πρὸς τὸν Θεόν· Μὴ γὰρ δωρεάν Ἰῶβ τὸν Θεόν; Τοῦτέστιν, ὑπομισθιός ἐστιν, οὐκ ἐνάρητος· μισθὸν σοι τελεῖ τῆς εὐπραγίας· περιελετὰ χρήματα, καὶ γυμνοῦται αὐτοῦ ἡ πρόθεσις. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ὁ Θεός τὸν δίκαιον τῆ ὑπονοίᾳ ἐκεῖνου ὑβριζόμενον, περιαιρεῖ τὰ κτήματα, ἵνα περιέλθῃ τὴ ὑποψίαν, καὶ γυμνῇ δειξίῃ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ βλέπς τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὴν πρόθεσιν· Εἶπε, φησὶ, ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ· Πόθεν παραγέγονας; Εἶτα ὁ ὑπερήφανος καὶ ἀλαζών, καὶ μήτις τὴν αὐτοῦ τάξιν εἶδνα, μήτις τοῦ ἐρωτύωτος τὴν ἄξιν, λέγει· Περιελθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρεμι· μονοουχὶ βῶσιν καὶ βουλόμενος δεξίαι, ὅτι κρατεῖ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὅτι πάντα αὐτῷ πάτηται γῆνα, ὅτι πάντα τῷ πόδα ἔχει τοὺς ἀνθρώπους. Περιελθὼν, ἔφη, τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρεμι. Ἐκκόπτεται τοῦ διαβόλου ἡ ἀλαζονεία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμισε κρατεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνας, ἐκβάλλεται τῆς γῆς, ὥστε μηκέτι ἐμπεριπατεῖν· καὶ ἐξορίζει αὐτὸν ὁ πάντων Δεσπότης. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐπαγγελάμενος, ὅτι· Ἐνοικήσω ἐν υἱοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός.

Υ. [590] Τὰ πρῶτα ἐμπεριπατεῖ ὁ διάβολος. Ὅτε μὲν γὰρ ἡ εἰδωλολατρεία ἐκέχυτο, ὅτε ἡ ἀσέβεια ἐκράτει, ὅτε πάντα τὰ τῆς κακίας ἤμαξεν, ὁ διάβολος ἐμπεριπατεῖ· ὅτε δὲ ἁγιοσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀληθεία παρὰ τοῖς φυλάττοις τὴν ἀλήθειαν, ὁ Θεός, ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ. Προσέσχες οὖν τῆ διαβολῆ σου, φησὶ, κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰῶβ, ὅτι οὐκ ἐστι κατ' αὐτὸν τῶν ἐπι τῆς γῆς, ἀμειπτος, εἰκίμος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ καρτὸς πονηροῦ; Ἐπειδὴ εἶπε, Πᾶσαν περιήλθον τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἡλαζονεύετο ὡς πάντων κρατῶν, παραλύων αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, φησὶ πρὸς αὐτόν· Εἶδες τὸν ἀνθρώπον τὸν ὑπὸ σοῦ μὴ πεπατημένον, ἐπειδὴ πάντων, ὡς ἔφης, κρατεῖς; εἶδες τὸν πάσης σου τῆς κακίας κρατήσαντα; εἶδες τὸν πατήσαντά σε τὸν πατοῦντα πάντας; εἶδες τὸν ἐκλυσκάντά σου τὴν τυραννίδα, καὶ τὴν ἀδικίαν ἐκλύσαντα τῆ δικαιοσύνη, καὶ τὴν ἀσέβειαν τῆ εὐσεβείᾳ; Ὁ δὲ ἀνθίσταται τῷ Θεῷ, καὶ λέγει· Οὐ δωρεάν σέβονται. Προσέθηκε τὰ κτήματα, ἵνα ὑβρίσῃ αὐτοῦ τὸν θετόπον, ἵνα ὑβρίσῃ αὐτοῦ καὶ τὸ ἦθος, ἵνα ταῖς ὑπονοίαις νόθον δεῖξῃ τὴν ἀρετὴν. Σὺ δέδωκας αὐτῷ, φησὶ, τὴν ἀφροσύνην· περιελετὰ ἄφροσύνην, καὶ γυμνοῦται ἡ ὑπόκρισις. Λέγει αὐτῷ ὁ Θεός· Ἀγαπᾷ πάντων ὧν ἔχει. Ἦδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἀκέραιον ἔχει τὴν πρόθεσιν εἰς πλεονεξίαν· καὶ λέγει· Ἰδοὺ, πάντων δίδωμι σοι τὴν ἐξουσίαν, αὐτοῦ δὲ μόνον μὴ ἄψῃ. Ὅροις περιορίζει τὴν κακίαν τοῦ διαβόλου. Βλέπε λοιπὸν οἷον ἀποτείνει τῶνος κατὰ τοῦ δικαίου, ὅσα πέμπει βέλη. Ἐξῆλθε, καὶ πρῶτον σχηματίζεται αὐτὸς ὁ τῶν κακῶν ἐργάτης, αὐτὸς ἐπιλήξῃ τὰ κτήνη, καὶ αὐτὸς ἀπαγγέλλει τὴν πληγὴν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ διάβολος τῷ Ἰῶβ· Τὰ ζεύγη τῶν βῶων σου ἤροτρα, καὶ αἱ θήλειαι θνοὶ ἐγένοντο, καὶ ἦλθον οἱ αἰχμάλωτοι ὄντες, καὶ κατέσφαξαν τοὺς παῖδάς σου, καὶ ὑπέλειψθη ἔγωγός μου μόνος, καὶ ἦλθον τοὺ ἀπαγγεῖλαι σοι. Πρῶτῃ πείρα τοῦ διαβόλου, πρῶτον βέλος κατὰ τοῦ γενναίου ἀγωνιστοῦ. Ἄλλ' ἀνέστησεν Ἰῶβ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, τὸν δυνάμενον πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σφέας. Τὰ ζεύγη τῶν βῶων ἀπόλωτο, καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ἐμαρτίετο. Αἱ θνοὶ ἀπόλωντο, καὶ ὁ εὐγενὴς πῶλος τὸν χαλινὸν τῆς εὐσεβείας οὐκ ἠρνήσατο. Εἶδεν ἀγγελίαν πικρὰν τῆς ἀπωλείας τῶν κτημάτων, καὶ ἔμεινε ὡς ἀσφαλὴς πυργὸς καὶ ἀκαταγώνιστος. Ὁ διάβολος πικρὸς ὦν τῆ κακίᾳ, καὶ πικρὸς ὦν τὴν πραίρειν, μετεμελήθη οὕτως ἀπαγγεῖλας. Καὶ πρόζεχε ἀκριβῶς, παρακαλῶ, μὴ σε διαφύγῃ ἡ τοῦ Πονηροῦ ἐνοία, ἣν ἄποστολος ἀκριβῶς κατοπτρεύσας, φησὶν· Οὐ γὰρ αὐ-

τοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Ὡς οὖν ἀπήγγειλεν αὐτῷ, ὅτι· Τὰ ζεύγη τῶν βῶων ἤροτρα, καὶ αἱ θήλειαι θνοὶ ἐγένοντο, καὶ ἦλθον οἱ αἰχμάλωτοι ὄντες, εἶδε δὲ τὸν Ἰῶβ ψυχῇ γενναίᾳ φέροντα τὴν ἀγγελίαν, μετεμελήθη ὅτι κακῶς ἀπήγγειλε, καὶ μονοουχὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ διάβολος· Κακῶς ἀπήγγειλα. εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ἄνθρωποι αὐτῷ ἐπολέμησαν· δύναται λογισασθαι, ὅτι εἰ ἄνθρωποι ἐπολέμησαν καὶ με ἠδίκησαν, τί πρὸς τὸν Θεόν; Κακῶς, φησὶν, ἐτόξευσα. οὐ κατὰ σκοποῦ ἔβαλον, ἀπέτυχον τῆς τοξείας, ἀπεπλανήθη τὰ βέλη. Εἶπον ὅτι ἄνθρωποι ἠχμάλωτουςαν· δύναται οὕτως εἰπεῖν· Τί οὖν τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀδικίαν Θεῷ ἐπιγράψω; Ἄλλοι οἱ ἠδίκηκότες, καὶ ἄλλοι ἔσται ὁ βλασφημούμενος; Ἰνα οὖν μεταγάρῃ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰς Θεόν, καὶ δεῖξῃ αὐτῷ οὐκ ἀνθρώπους καταδράκτοντας, ἀλλὰ Θεὸν πολεμοῦντα, λέγει αὐτῷ· Πῦρ ἐπεσον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Μὴ δύνῃ εἰπεῖν, ὅτι ἐχθροὶ ἐβρίψαν ἀνωθεν; Ὑβρίσων τὸν ἀδικήσαντα, βλασφήμησων τὸν πολεμήσαντα. Πῦρ ἐπεσον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Διὰ τί λατρευεῖς τῷ ἀδικήσαντι, διὰ τί προσκυνεῖς τὸν ἀναλίσκοντά σου τὰ κτήματα; Πῦρ ἐπεσον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἦκουσεν ὁ Ἰῶβ, καὶ πάλιν ἤνεγκε γενναίως. Ἦ γὰρ ὑπομονὴ ἐκεῖνου ἀληθῶς ὑπομονὴ ἦν, μέχρι τέλους παρατεταμένη, περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ· Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Πῦρ ἐπεσον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καθ' ἡμέραν ἔκαμνε προσφέρων θυσίας ὑπὲρ τῶν τέκνων· ἂ καλ' ἡμέραν κάρων προσέφερεν, ἀθρόως ὁ Θεός εἰς θυσίαν ἔλαβε. Πῦρ ἐπεσον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ ἐγὼ μόνος ἐνεδουμήν, δικαίως ἦλθον· εἰ δὲ πένθητος ἐνεδουόσθ, [591] μὴ δύναται ὁ Δεσπότης ἀμελήσαι τῶν πτωχῶν; Οἶδα ὅτι ἂ ἔλαθεν εἰς θυσίαν, ἀποδίδωσιν εἰς τὸ πενταπλάσιον. Μὴ γὰρ ἐξ ἀδικίας συντήχθη τὰ κτήματα; μὴ γὰρ ἀπὸ πλεονεξίας ἐκτησάμην τὰ πρόβατα; Ἐκ τῆς κουρᾶς τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὡμοὶ πενήτω, καὶ στέμα χήρις ἐνλόγησέ με. Οἶδε τί ποιεῖ ὁ Θεός. Νῦν ἐλαδέ μου τὴν ὑπάρειν, ὡς θυσίαν· πολλοπλάσιάζει δέ μου τὴν οὐσίαν εἰς πλεονασμὸν ἀρετῆς. Οὐ σαλεύει με τὰ ἐξωθεν βέλη τοῖς ἔσωθεν θυροῦμένον· στήριζει δέ με μάλλον ἐνδοθεν τὰ τοῦ Θεοῦ βέλη. Τὰ γὰρ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἠκοιμημένα· περὶ ὧν ἔλεγε Δαυὶδ, ὅτι· Τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι· Τὰ βέλη, ποῖα; Βέλος εὐσεβείας, βέλος δικαιοσύνης, βέλος πόθου πρὸς Θεόν, βέλος ζήλου ἀρετῆς· τοῦτοις τοῖς θεοῖς βέλεσιν ἡ ψυχὴ τιτρώσκεται. Ὡς οὖν πᾶσαν πείραν προσαγαγὼν ὁ διάβολος, καὶ τῶν κτημάτων γυμνώσας, τῆς ἀρετῆς οὐκ ἐγύνωσε, χερεῖ λοιπὸν ἐπὶ τὴν φύσιν, καὶ τὴν γεωργίαν τῆς φύσεως βιάζεται, καὶ ἀποσπᾷ τοὺς κλάδους ἀπὸ τῆς ρίζης, καὶ συντρίβει τοὺς παῖδας τοῦ καλοῦ ἀγωνιστοῦ· περιαιρεῖ τὸν καρπὸν, ἵνα λυπηθῇ τὸν γεννηθέντα. Καὶ τί ποιεῖ; Βλέπε καὶ τὴν ἀγγελίαν τοῦ Πονηροῦ, πῶς μεστὴ μὲν ἔστιν εἰρηνείας, καὶ εἰς γοητείαν βέπουσα, καὶ κατακλίσασιν τὴν ψυχὴν τοῦ γενναίου δυναμένη. Λέγει οὖν αὐτῷ· Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πρεσβυτέρου σου υἱοῦ, ἦλθε πνεῦμα μέγα ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ συνέσεισε τὸν οἶκόν, καὶ ἐπεσον ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἐτελεύτησαν. Καὶ τὸ βῆμα ὑποκοριτικὸν, δυνάμενον ἐγχεῖται κένθος. Οὐκ εἶπαν, Ἐπὶ τὰ τέκνα σου, ἀλλὰ, Ἐπὶ τὰ παιδία, ἵνα τῶν παιδῶν ἀκούσας, εἰς οἶκτον ἔλθῃ, ἵνα καμθῆ πρὸς συμπάθειαν. Ἦλθε πνεῦμα μέγα ἐκ τῆς ἐρήμου. Πάλιν τὸν κριτὴν διαβάλλει· πνεῦμα γὰρ οὐκ ἀνθρώποις ὑπακούει, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Ἐπεσον ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἐτελεύτησαν. Τότε Ἰῶβ ἀνέστη· οὕτω γὰρ γέγραπται. Καλὸν τὸ, Ἀνέστη· οὐ γὰρ κατέπεσε τῆ πληγῇ, ἀλλ' ἀνέστη τῆ δυνάμει τῆς εὐσεβείας· Ἀνέστη, καὶ προσεκύνησε. Μισθὸς συμφορᾶς ἢ προσκύνησις. Τυπτόμενος εὐλόγει· συμφοραῖς βελλόμενος εὐχαριστεῖ. Καὶ περιεκέρατο τὴν κόμην. Νῦν ἐφ' ἡμῶν τῶν πενθούντων πολλοὶ τρέφουσι κόμην, ἐκεῖνος δὲ περιήρει. Διὰ τί; Τῷ πενθόντι τὸ σπουδαζόμενον, εἰς τὸ ἐναντίον στήμῃ περιστάσει τὴν κατάστασιν. Ὅπου οὖν τιμᾶται κόμην, σημεῖον πένθους τὸ μὴ κείρεσθαι. Πανταχοῦ γὰρ τὸ ἐναντίον ζητεῖται στήμα ἀπὸ τῶν πενθούντων. Καὶ διέβηξες τὰ ἰμάτια· τῷ μὲν στήματι πρὸς τὸ κάθος ἀποσυρόμενος, τῷ δὲ πράγματι πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀποδυόμενος. Ἀποδύεται τὸ ἰμάτιον, ἵνα εἰς γυμνὸς ἀθλήτῃς περιπλακῆ τῷ ἀντιπάλῳ, καὶ εἰς ἀναντήρῳ τῳ παλῆς βραβεύσῃ τὴν δικαιοσύνην. Ἀπεδύσατο τὸ ἰμάτιον ὁ ἐνδεδυμένος τὴν δικαιοσύνην· καὶ φησὶν ὁ μέγας λαμ-

Quia igitur vidit Deus justum hæc illius suspicione injuria affectum, aufert facultates, ut suspicionem illam tolleret, nudamque pietatem ostenderet. Et vide maligni demonis propositum. *Dixit, inquit, Dominus diabolo, Unde venis (Job 1. 7)?* Deinde superbus illis et arrogans, qui ne ordinem quidem suum noverat, neque interrogantis dignitatem, dicit: *Postquam circumivi terram, et perambulavi orbem, adsum (Ibidem);* quasi clamaret ac vellet ostendere, se omnibus quæ sub cælo sunt imperare, omnia terrena ab se calcari, sequi omnes homines sub pedibus habere. *Postquam circumivi, inquit, terram, et perambulavi orbem, adsum.* Rescinditur diaboli superbia. Quia enim putavit se imagini Dei imperare, ejicitur ex terra, ut non jam illam perambulet; eliminatque illum omnium Dominus. Ipse enim est qui promisit: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus (Levit. 26. 12).*

3. Antea perambulabat diabolus. Quando enim idololatria diffusa erat, cum impietas obtinebat, quanto omnia ad nequitiam spectantia florebat, diabolus perambulabat; cum autem sanctimonia est et justitia et veritas apud eos qui custodiunt veritatem, tunc Deus inhabitat et inambulabo. *Attendistine, inquit, mente tua, servum meum Job, quod non ei similis sit super terram, irreprehensibilis, justus, verax, abstinens ab omni re mala (Job 1. 8)?* Quia dicebat, *Totum circumivi orbem, et arrogantem agebat, quasi omnibus imperaret, arrogantiam ejus solvens veritatis verbum, ait ad illum: Vidistin' hominem a te minime calcatum, quia omnibus, ut ait, imperas? vidistin' hominem qui totam malitiam tuam vicerit? vidistin' qui te calcavit, qui calcas omnes? vidistin' qui tuam solvat tyrannidem, et injustitiam justitia, impietatem pietate eliminat? Hic autem Deo contradicit, et ait: Non gratis colit te.* Proponit possessiones, ut et ejus mores et virtutem vituperet, ut suspicionibus spuriam ostendat virtutem. Tu dedisti, inquit, illi abundantiam; aufert abundantiam, et nudatur hypocrisis. Dicit ei Deus: *Tange universa quæ habet (Job 1. 11).* Sciebat enim Deus ipsum insatiabile propositum circa avaritiam habere, aitque: *Ecce omnium do tibi potestatem, tantum eum ne tangas. Terminis circumscribit malitiam diaboli. Vide deinceps qualem tendat arcum adversus justum, quæ vibret tela. Exiit, et primo ipse malorum artifex in varias se figuras transformat, ipse sese malorum nuntium præbet, ipse percussit jumenta, ipse plagam nuntiat. Dixit, inquit, diabolus Jobo: Juga boum tuorum arabant, et asinæ pascebantur, et venerunt qui ea abducerent, et occiderunt pueros tuos, et relictus sum ego solus, et vni tibi nuntiaturus (Ibid. v. 14. 15).* Prima diaboli tentatio, primum telum contra strenuum athletam. Sed opposuit Job ex adverso fidei clypeum, qui posset ignita omnia maligni tela restringere. Juga boum periere, et anima dissecta non est. Asinæ perierunt, pullusque ille nobilis frenum pietatis non negavit. Vidit nuntium acerbum perditarum possessionum, mansitque ut turris firma et inexpugnabilis. Diabolum nequitia acerbam amarumque animo pœnituit sic nuntiasse. Animadvertit, queso, diligenter, ne te fugiat maligni consilium, quod cum recte prospiceret Apostolus ait: *Non enim ejus consilia ignoramus (2. Cor. 2. 11).* Ubi ergo nuntiavit illi: *Juga boum arabant, et asinæ pascebantur, et venerunt qui abducerent, viditque Jobum strenuo animo nuntium ferentem, pœnituit eum quod male nuntiasset, et in seipso hæc propemodum dixit diabolus: Male nuntiavi, quando dixi homines ipsum impugnare: potest ille cogitare: Si homines impugnarunt et injuste læserunt, quid hoc ad Deum? Male, inquit, jaculatus sum, non scopum attigi, sagittas frustra emisit, aberrarunt tela. Dixi homines abduxisse: potest hic dicere: Cur hominum iniquitatem Deo ascribam? Alii sunt qui læserunt, et a ius erit qui blasphemabitur? Ut itaque ejus animum et iram ab hominibus ad Deum transferret, et ostenderet illi non homines sed Deum ipsi d. m. n. intulisse, ait illi: *Ignis decedit de cælo (Job 1. 16).* Num poteris dicere ini-*

micos illum superne immisisse? Contumeliam infer ei qui te læsit, blasphema in eum qui te oppugnat. *Ignis decedit de cælo:* Cur te lædentem colis? cur adoras eum qui tibi facultates abstulit? *Ignis decedit de cælo.* Audivit Job, et rursus fortiter tulit. Patientia enim illius vere patientia erat, ad finem usque perdurans, de qua Servator ait: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Math. 10. 22).* *Ignis decedit de cælo.* Quotidie laborabat offerens sacrificia pro filiis: quæ quotidie laborans offerebat, ea Deus conferit in sacrificium accepit. *Ignis decedit de cælo.* Si ego solus indutus essem, jure dolerem; si autem pauperes inducebantur, an poterit Dominus pauperes negligere? Novi eum, illorum quæ in sacrificium accepit, centuplum redditurum. Num ex iniquitate paræ sunt opes? Num per avaritiam oves acquisivi? *Ex vellerebus ovium nearum calefacti sunt humeri pauperum, et os viduus benedixit mihi (Job 51. 20. et 29. 13).* Scit quid faciat Deus. Nunc accepit meam substantiam, ut sacrificium: eandem mihi multiplicabit per virtutis augmentum. Non me movent exteriora tela, interius munitum; imo vero me magis interius confirmat Dei sagittæ; nam *Sagittæ potentis acutæ (Psal. 119. 4);* de quibus ait David: *Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi (Psal. 57. 5).* Sagittæ quæ? Sagitta pietatis, sagitta justitiæ, sagitta amoris Dei, sagitta studii erga virtutem: his divinis sagittis anima vulneratur. Cum ergo diabolus experimentum omne sumpsisset, et facultatibus nudatum, virtute non nudasset, naturam demum aggreditur, in naturæ culturam violentiam inferi, ramos avellit a radice, optimi athletæ filios opprimit: aufert fructum, ut genitorem dolore afficeret. Et quid facit? Vide maligni nuntiationem, quam sit plena ironia et præstigiis proxima, quæ possit strenui viri animum frangere. Ait igitur illi: *Filiis tuis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus in domo primogeniti tui, venit ventus vehemens ex deserto, et concussit domum, quæ corruens oppressit pueros tuos et mortui sunt (Job 1. 18. 19).* Verbum diminutivum, quod possit luctum excitare. Non dixit, super filios tuos, sed, *Super pueros,* ut pueros audiens, misericordia commotus esset. *Veni ventus vehemens ex deserto.* Iterum judicem calumniatur; ventus enim non hominibus, sed Deo obsequitur. *Cecidit super pueros tuos, et mortui sunt. Tunc Job surrexit (Job 1. 20):* sic enim scriptum est. Bonum verbum, *Surrexit,* non enim ex plaga concidit; sed surrexit vi pietatis: *Surrexit, et adoravit.* Merces calamitatum, adoratio. Percussus benedixit, calamitatis impetitus gratias egit. *Et comam totondit.* Nunc inter nos lugentes multi comam nutriunt, ille autem abstulit. Quare? Id nimirum curat is, quem luctus opprimit, ut in contrarium formam cultum nuntet. Nam ubi coma colitur, signum luctus tonsio est. Semper enim lugentes contrarium quarunt habitum. *Et scidit vestimenta:* figura quidem ad dolorem tractus, re autem ad virtutem expeditus. Exiit vestimentum, ut nudus luctator adversarium circumplectatur, et ex conspicua lucta justitiam in præmium accipiat. Exiit vestimentum quia induerat justitiam: aitque magna illa pietatis lucerna: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum in sæcula (Ibid. v. 21).* O strenuam animam! Hæc vox telum fuit contra diabolum: hæc vox tela emisit in dæmones, fregit hostium phalanges. *Nudus egressus sum ex utero matris meæ, et nudus revertar (Ibid.).* Apostolica vox ante apostolica tempora, eaque virilis: *Nudus egressus sum ex utero matris, et nudus revertar:* quemadmodum Apostolus: *Nihil utilitatis in hunc mundum, manifestum quod nihil possumus efferre. Dominus dedit, Dominus abstulit (1. Tim. 6. 7).*

4. Omnibus, ut paucis dicam, privatus est, solaque uxor relicta est, antiquum illud diaboli instrumentum. Uxor relicta est, non parente diabolo, sed telum sibi reservante. Quia enim sciebat, se per mulierem primum hominem expugnasse, mulierem reservat, ut eadem utatur armis ad insidias. Sed illic invenit Ada-

mum; hic Adamum non reperit. Illic Adamum et Evam invenit; hic Evam invenit, sed non Adamum. Ait illi uxor: *Quousque sustinebis (Job 2. 9)?* Verba vere diabolica. Illud enim, *Quousque*, vox erat ejus qui torqueretur. Ego torqueor, et tu dicis, *Quousque?* Ego verberor, et tu ad plagas verberati obtorpescis. Quousque sedes expectans de die in diem salutem? Invitus diabolus virtutem justi celebrat: prædicat ejus patientiam, quoniam cum spe decertabat. *Quousque?* Illic vide scriptoris sapientiam. *Et prospiciens in eam*, inquit, *Job dixit (Ibid. v. 10)*. Non dixit, Attendens ipsam, sed, *Prospiciens*. *Prospiciens*, quare? ignorabatne uxorem? nonne cum ea vixerat? nonne ex ea liberus susceperat? quare ergo prospexit? Illud, *Prospexit*, declarat eum non illam vilis esse, sed eum qui in illa erat. Respiciebat diabolus Job; noverat eum qui in serpente loquutus fuerat, et qui nunc in muliere loquebatur, et ait: *Ut una ex insipientibus loquuta es*. Cur non dixit, *Ut una ex impiis*, ut una ex atheis? Sciebat illam non impiam esse, sed insipientiam abreptam. Alioquin vero, fratres, ei, qui Deum abnegaverit, insipientis nomen datur. Nam, *Dixit insipiens in corde, Non est Deus (Psal. 15. 4)*. *Quasi una ex insipientibus*: ac si quis diceret, Sicut Eva loquuta es. *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus? O strenuam animam! Illic mihi ejus animum explora*. Nesciebat Job se pro virtute certare: nesciebat se pro patientia coronari: sed solum existimabat calamitatem esse a Deo immisissam: mala esse putabat, neque ideo quasi de immisissis malis blasphemabat. Si autem cum mala existimaret esse ita certavit, si novisset coronam, annon multo magis certasset? Sed cur Deus non ante monuit illum dicens, *Vide quid facturus sis*. Futurum est ut diabolus aciem contra te instruat, adversumque te arma sumat: decerta, strenue age, ne mentem tuam evertat, ne tuos diripiatur cogitatus, ne animam tuam obsideat: confortare, neque alicui Deo putes certamen athletæ nuntiare. Petro namque dicit Dominus: *Petre, ecce satanas expellit vos, ut cribraret tanquam triticum (Luc. 22. 31)*. Apostolis tentationes prænuntiat; Jobo autem non prædicat tentationes et certamina. *Num injustitia apud Deum est? Absit (Rom. 9. 14)*. Nam his animum addit, hos vero relinquit. Cur non ei prædicit, ut apostolis? Sciebat Deus diaboli vafritiem, sciebat invidiam, sciebat calliditatem qua posset virtutem obtundere. Si dixisset ei Deus, *Attende tibi*, et decerta; si usque in finem sustinueris, duplicatas tibi facultates restituan, regnum cælorum hereditate consequeris, coronas immortalitatis accipies, orbis totus plenus erit laudibus tuis: si hæc dixisset, concertasset utique justus; sed diabolus hinc occasionem arripisset: ac, si ita decertans vicisset, dixisset Deo, *Num gratis decertavi?* Promisisti ei immortalitatem, promisisti regnum, promisisti coronas. Si itaque cum temporalium fructum accepisset, in suspicionem vocatus est non quasi justus, sed quasi mercenarius: si æternorum bonorum promissionem accepisset, annon multo magis hinc diabolus occasionem arripisset? Sed occultat coronas, ut certamina patefaciat: occultat bravium, ut athletam ostendat. Cur ego, dices, etiam apostolis non occultavi? si enim ea de causa Jobo non prædixit, cur non eodem modo apostolis præmium tacuit? Job solus decertabat, pro semetipso laborabat, pro semetipso pugnabat: apostoli vero præcones terræ erant et doctores orbis. Ipsis certe occultare poterat, sed mundo res detrimentum fuisset. Poterat Paulus sine coronarum promissione certare; poterat Petrus sine promissione viriliter agere; poterant apostoli non accepta bonorum promissione pro virtute pugnare: sed non ubique Paulus, non ubique Petrus; multorum animæ imbecillæ sunt, multorum mentes vacillant. Si enim hodie, postquam regnum promissum est, futurorumque bonorum possessio, atque angelorum consortium, et paradisi voluptas, multi promissa contemnunt, presentibus inhiantibus: si omnino silentium de iis fuisset, quis ad pietatem accurreret? Jure ergo, fratres, Jobo non

ostendit futura, ut firmiter illius propositum exhibeat; apostolis vero futura promittit, ut auditorum animos excitet, ut orbis terrarum mentem confirmet. Multi nunc regnum audiunt, et contemnunt; multi Christum expectant, et malitiam induunt; multi a nequitia non recedunt; multi hodie jejunia honorant, et dicunt: *Hodie adversario meo nihil dico: transeat passionis Christi dies, et litem agam, ulciscar injurias, multa faciam*. Ergo frater es illius Esaü qui talia cogites: hæc profers quæ dixit Esaü. Etenim Esaü fratrem occidere voluit, sed patrem reverebatur. Et quid dixit? *Appropinquant dies luctus patris mei, et tunc occidam fratrem meum (Gen. 27. 41)*: prætereat mors patris mei, et tunc occidam. Et tu quid dicis? *Transeat Christi passio, et tunc contra hostem meum litigabo*. Vide ne frater Esaü sis. Audi quid dicat Paulus: *Ne quis fornicator, nec profanus, ut Esaü: ne per eum multi contaminentur (Hebr. 12. 16. 15)*. Hæc a me dicta sunt, non ad iram concitandam, sed ad operam et salutem fratribus ferendam. Contingat autem nobis et verbo instructis, et historiarum exemplo institutis, sanctorum Patrum et prophetarum certamine roboratis, gloriam semper Deo referre, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo quartus.

4. Ubique et in omnibus fere divinis narrationibus inferiora rebus sunt verba, et materia inferiores dictiones; præcipue vero in præclaris beati Jobi gestis. Nemo unquam potest huic argumento tenuitatis suæ sermonem æquare. Etiam si enim sexcenta de illo quis dicat, a dignitate rei longe retro relinquitur. Quoniam igitur pro virili, etsi medioeriter, diximus, nihil velat quominus hodie eidem argumento hæreamus. Nemoque arbitretur rem tractatam injuria afflicti, si narrationem præscindamus. Neque enim Job incisus dolet: nam si inciso corpore non dolebat, an incisa narratione dolebit? Novimus ex præmissis narrationibus, ipsum omnia amisisse, imo potius omnia invenisse. Cum enim lacta omnia amisisset, lætitiæ radicem non amisit. Perdidit lyram, sed mansit artifex; perdidit ubertatis fructus, sed mansit agricola abundantię auctor: nudatus est omnibus facultatibus, sed non nudatus est virtute. Abiecit diabolo opes, abiecit vitæ commodis, quemadmodum Joseph pallium impudicæ mulieri. Patiendi non patiebatur. Oportet enim et naturæ passionem fateri, et animi virtutem celebrare. Exhibita sunt naturæ indicia, et virtutis magnitudo apparuit. Audivit filiorum calamitatem, et scidit vestimenta, ut naturæ ostenderet commiserationem. Nisi enim passus esset, non ut virtutis cultor admirationi habitus fuisset, sed velut insensilis damnatus fuisset. Sed passus est ut homo, et ut Dei amans sustinuit, naturæque infirmitatem vicit, piosque mores non prodidit. Discidit vestimenta, sed adoravit. Igitur diabolus non tam percussit, quam percussus est; non tam vulneravit, quam vulneratus est. Sed postquam in primo agone bene certavit Job, rursus illi alium agonem offert Deus, ut splendidiorem ipsi neciat patientiæ coronam. Rursus enim adstant angeli, et diabolus in medio interrogatur ab eo qui omnia noverat, *Unde venis (Job 2. 2)?* Vide sapientiam Dei, vide vafritiem diaboli. Deus quidem sciebat unde veniret, quodque superatus a justo veniret: vult autem Deus videre, num ingenue se victum fateatur. *Unde venis?* Diabolus vero se victum esse non confitens, pudore enim arcebat, eadem usus est, qua prius, voce: *Postquam circumivi terram et perambulavi orbem, adsum*. Num ea de causa exivisti? an hoc postulasti? nonne tu dixisti: *Da mihi ea quæ Job possidet?* cur certamen laces, ut victoris coronam auferas? Dic certamen, maledicte, narra luctum, ut prædices victoriam. Sed quod per invidiam diabolus occultavit, id in honorem eximie philosophiæ celebrat omnium Dominus. *Animo intentus fuisti contra famulum meum (Ibid. v. 3)?* Quod tu celas, ego palam facio. Sepe namque Deus interrogat, non ut discat, sed ut eorum qui interrogantur propositum exploret, num in-

πήρ τῆς εὐσεβείας· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ δογμα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὡ γενναίας ψυχῆς! Αὐτῆ ἡ φωνὴ βέλος ἐγένετο κατὰ τοῦ διαβόλου, αὐτῆ ἡ φωνὴ βέλη κατὰ τῶν δαιμόνων ἀπέστειλεν, ἔρρηξε τὴν φάλαγγα τῶν ἀναντιῶν. Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνός καὶ ἀπελεύσομαι. Ἀποστολικὴ ἡ φωνὴ πρὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἀνδριζομένη· Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς, γυμνός καὶ ἀπελεύσομαι· ὡς ὁ Ἀπόστολος· Οὐδὲν ἐπηγάγαμεν εἰς τὸν κόσμον· δῆλον, δεῖ οὐδὲ ἐστραγγίσει τὴν δυνάμεια. Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο.

δ. Πάντων περιηρέθη, ἵνα συντέμω, καὶ ἡ γυνὴ μόνη ὑπελείπετο, τὸ ἀρχαῖον ὄργανον τοῦ διαβόλου. Ἡ γυνὴ ὑπελείπετο, οὐ φεισάμενον τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ἑαυτὴ τὸ ὄπλον τήρῃσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει, ὅτι διὰ γυναικὸς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον κατηγωνίσαστο, φυλάττει τὴν γυναῖκα, ἵνα τῷ ὁμοίῳ ὄπλῳ χρήσται πρὸς τὴν ἐπιβουλήν. Ἄλλ' ἔκει μὲν εὖρε τὸν Ἀδὰμ, ὡδὲ δὲ τὸν Ἐῶαν, οὐχ εὖρεσκε. Ἐκεί τὸν Ἀδὰμ εὖρε καὶ τὴν Ἐῶαν· ὡδὲ δὲ τὴν μὲν Ἐῶαν εὖρε, τὸν δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὖρε. Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ· Ἔως τίνος καρτερήσεις; Τὰ ῥήματα ἀληθῶς τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ, Ἔως τίνος, βασανίζομένου ἦν ἡ φωνή. Ἐγὼ βασανίζομαι, καὶ σὺ λέγεις, Ἔως τίνος; Ἐγὼ τύπτομαι, καὶ σὺ ναρκᾷς πρὸς τὰς πληγὰς τοῦ βασανιζομένου; Ἔως τίνος [592] κἀθήσαι περιμενῶν ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὴν σωτηρίαν; Ἄκων ὁ διάβολος τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου ἀνυμνεῖ, κηρύττει αὐτοῦ τὴν ὑπομονήν, ὅτι ἐλπιδὶ ἠγωνίζετο. Ἔως τίνος; Εἶτα βλέπει τὸ σὸφόν τοῦ συγγραφέως. Καὶ ἐμβλέψας αὐτῇ, φησὶν, Ἰὼβ εἶπεν. Οὐκ εἶπε, προσγῶν αὐτῇ, ἀλλ', ἐμβλέψας· Ἐμβλέψας, διὰ τί; ἠγνοεῖ γὰρ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα; οὐκ αὐτῇ συνέζησεν; οὐκ ἐξ αὐτῆς ἐτεκνήσαστο; διὰ τί οὖν ἐνέβλεψε; Τὸ Ἐμβλέψας δεικνύσιν, ὅτι οὐκ αὐτὴν βλέπει, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῇ. Ἐνέβλεψε τῷ διαβόλῳ ὁ Ἰὼβ· εἶδε τὸν ἐν τῷ ὄρει λαλῆσαντα, καὶ νῦν ἐν τῇ γυναικὶ λαλοῦντα. Καὶ λέγει· Ὡς μία τῶν ἀφρόνων ἐλάλησας. Διὰ τί οὐκ εἶπεν, Ὡς μία τῶν ἀσεβῶν; ὡς μία τῶν ἀθῶν; Ἥδει αὐτὴν οὐκ ἄθεον οὖσαν, ἀλλ' ὑπ' ἀφροσύνης συναρπασθεῖσαν. Ἄλλως δὲ, ἀδελφοί, κυρίως τῷ τὸν Θεὸν ἀρνούμεν ἢ τοῦ ἀφρονος δίδοται φωνῇ. Εἶπας γὰρ, φησὶν, ἀφρων ἐν τῇ καρδίᾳ· Οὐκ ἐστὶ Θεός. Ὡς μία τῶν ἀφρόνων· ὡς εἶπες ἔλεγεν· Ὡς ἡ Εῶα ἐλάλησας. Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμην ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑπόισομεν; Ὡ γενναίας ψυχῆς! Ἐνταῦθ' αἰ μοι δοκίμασον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἦδει Ἰὼβ, ὅτι ὑπὲρ ἀρετῆς ἠγωνίζετο· οὐκ ἦδει ὅτι ὑπὲρ ὑπομονῆς στέφεται· ἀλλ' ἐνόμιζεν ἀπίως συμφορὰν εἶναι θετήσαστο· κακὰ εἶναι ἐνόμισας, καὶ κακὰ νομίσας, οὐχ ὡς ὑπὲρ κακῶν ἐδιασφίμησεν. Εἰ δὲ κακὰ νομίσας οὕτως ἠγωνίσαστο, εἰ ἦδει τὸν στέφανον, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἠγωνίζετο; Ἀλλὰ διὰ τί οὐ προλαβὼν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Ὅρα τί ποιεῖς; Ὁ διάβολος μέλλει παρατάττεσθαι σοι, μέλλει κατὰ σοῦ ὀπλίσεσθαι· ἀγωνίζου, ἰσχυε, ἵνα μὴ σου παραπερήθῃ τὴν διάνοιαν, ἵνα μὴ σου συλῆσῃ τοὺς λογισμοὺς, ἵνα μὴ σου πολιορκήσῃ τὴν ψυχὴν· ἰσχυε, καὶ μὴ νομίσης, ὅτι ἀνοικεῖον Θεῷ τὸ παραγγεῖλαι τῷ ἀληθεῖ τὴν πάλιν. Τῷ γὰρ Πέτρος λέγει ὁ Κύριος· Πέτρε, Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς, τοῦ σιτωθῆαι ὡς τὸν σίτον. Τοῖς ἀποστόλοις προλέγει τοὺς πειρασμούς· τῷ δὲ Ἰὼβ οὐ προλέγει τοὺς πειρασμούς, οὐδὲ τὴν ἀθλήσιν. Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τοὺς μὲν παραθάρσυνει, τοὺς δὲ καταλιμπάνει. Διὰ τί μὴ λέγει αὐτῷ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις; Ἥθει ὁ Θεὸς τοῦ διαβόλου τὴν κακοურγίαν, ἦδει τὸν φθόνον, ἦδει τὴν ὑπόνοιαν δυναμένην ἀμβλῦναι τὴν ἀρετὴν. Εἰ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Πρόσεχε σεαυτῷ, καὶ ἀγωνίσαι· ἐάν ὑπομείνης εἰς τέλος, τὰ ὑπάρχοντά σοι εἰς τὸ δικαίον ἀποδοίωσι, βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσεις, στεφάνους ἀθανασίας δέξου, μεστὴ τῶν ἐγκωμίων τῶν σῶν καὶ τῶν ἐπαίνων ἡ οἰκουμένη πᾶσα γενήσεται· εἰ ταῦτα εἶπεν, ἠγωνίζετο μὲν ἂν ὁ δίκαιος· ὁ δὲ διάβολος πάλιν ἀφορμὴν ἐλάμβανε· καὶ εἰ μὲν ἀγωνισάμενος οὕτως ἐνίκησεν, ἔλεγε τῷ Θεῷ· Μὴ γὰρ δωρεὰν ἠγωνίσαστο; Ἐπηγγεῖλω αὐτῷ ἀθανασίαν, ἐπηγγεῖλω βασιλείαν, ἐπηγγεῖλω στεφάνους. Εἰ τοίνυν τῶν προσκαίρων λαβὼν τὴν ἀπόλαυσιν, ὑπενοήθη οὐχ ὡς δίκαιος, ἀλλ' ὡς ὑπομίσθιος· εἰ ἔλαβε τῶν αἰωνίων τὴν ὑπόσχεσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ διάβολος ἀφορμὴν ἐλάμβανεν; Ἀλλὰ κρύπτει τοὺς στεφάνους, ἵνα γυμνώσῃ τοὺς

ἀθλους· κρύπτει τὸ βραβεῖον. ἵνα δείξῃ τὸν ἀθλητὴν. Διὰ τί οὖν, φησὶ, καὶ τοῖς ἀποστόλοις οὐκ ἐκρυψεν; εἰ γὰρ διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε τῷ Ἰὼβ, διὰ τί μὴ τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐσιώπησεν τὸν ἀθλον; Ἰὼβ μόνος ἠγωνίζετο, ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἔκαμνον, ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἠγωνίζετο· οἱ δὲ ἀπόστολοι, κήρυκες ἦσαν τῆς γῆς καὶ διδάσκαλοι τῆς οἰκουμένης. Αὐτοῖς μὲν οὐκ κρύψαι ἔδύνατο, ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ζημίαι τὸ πρᾶγμα ἐγένοντο. Ἠδύνατο Παῦλος ἄνευ στεφάνων ἐπαγγελίας ἀγωνισασθαι· ἔδύνατο Πέτρος ἄνευ ἐπαγγελίας ἀνδρῖσασθαι, ἔδύνατο οἱ ἀπόστολοι μὴ δεξάμενοι ἐπαγγεῖλαι ἀγαθὸν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγωνισασθαι· ἀλλ' οὐ πανταχοῦ Παῦλος, οὐ πανταχοῦ Πέτρος· πολλῶν ἀσθενούσιν αἱ ψυχαί, πολλῶν οὐκ ἀκούουσιν αἱ διανοίαι. Εἰ γὰρ σήμερον βασιλεὺς κηρυττομένης, μελλόντων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως, συνδιαιτησεως ἀγγελικῆς, τῆς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς, καταφρονουσι τῶν ἐπηγγελλέντων πολλοί, προστετηχότες πρὸς τὰ παρόντα· εἰ πάντως ἐσιωπήθη, τίς ἂν προσέδραμε τῇ εὐσεβείᾳ; Εἰκότως οὖν, ἀδελφοί, τῷ μὲν Ἰὼβ [593] οὐ δεικνύσι τὰ μέλλοντα, ἵνα στερεωτέραν δείξῃ τὴν πρόθεσιν τοῖς δὲ ἀποστόλοις ἐπαγγέλλεται τὰ μέλλοντα, ἵνα τῶν ἀκροατῶν διεγείρῃ τὰς ψυχὰς, ἵνα τῆς οἰκουμένης νευρώσῃ τὴν διάνοιν. Πολλοὶ νῦν ἀκούουσιν ἐπὶ βασιλείας, καὶ καταφρονουσι· πολλοὶ Χριστὸν δεχόμενοι, καὶ πονηρίαν ἐνδύονται· πολλοὶ κακίας οὐκ ἀναχωροῦσι· τιμῶσι πολλοὶ σήμερον τὰς νηστείας, καὶ λέγουσι· Σήμερον οὐδὲν λέγω τῷ ἀντιδίκῳ μου· παρελθὶ ἡ ἡμέρα τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, καὶ γυμνάσω τὴν δίχην, ἐκδικῶ τὴν ὄσβριν, ποιῶ πολλά. Οὐκ οὖν ἀδελφός εἰ τοῦ Ἡσαῦ, ταῦτα ἐνθυμούμενος ταῦτα λέγει, ἀ εἶπεν Ἡσαῦ. Καὶ γὰρ Ἡσαῦ ἠθέλησε φονεῦσαι τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τὸν πατέρα ἦδειτο. Καὶ τί εἶπεν; Ἐργισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε φονεύσω τὸν ἀδελφόν μου· παρελθὲ ὁ θάνατός τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε ἀναίρω. Καὶ σὺ τί λέγεις; Παρέλθῃ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τότε στρατεύσομαι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μου. Βλέπε μὴ ἀδελφός εἰ τοῦ Ἡσαῦ. Ἀκούουσιν τί λέγει ὁ Παῦλος· Μὴ τις πόρνος, μὴ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ· ἵνα μὴ δι' αὐτοῦ μαρθῶσιν οἱ πολλοί. Ταῦτα εἰρηγαί μοι, οὐκ εἰς παροφθυσμὸν, ἀλλ' εἰς ἀνελιψίν τῶν ἀδελφῶν καὶ σωτηρίαν. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς καὶ λόγῳ παιδευόμενων, καὶ ἱστορίαις παιδαγωγουμένων, ταῖς τῶν ἀγίων Πατέρων καὶ προφητῶν ἀθλήσει κατορθοῦντας, δόξαν πάντοτε τῷ Θεῷ ἀναπέμπειν, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰὼβ, λόγος δ'.

α'. Πανταχοῦ μὲν καὶ ἐπὶ πάντων, ὡς εἶπεν, τὸν θεῖον διηγημάτων κατώτεροι τῶν πραγμάτων οἱ λόγοι, καὶ ἀσθενέστεραι αἱ λέξεις τῶν ὑποθέσεων· ἐξαιρέτως δὲ ἐπὶ τῶν τῷ μακαρίῳ Ἰὼβ κατορθωμένων. Οὐδεὶς οὐδέποτε δύναται τῷ λόγῳ τῆς ὑποθέσεως παρισῶσαι τὸν λόγον τῆς ἑαυτοῦ εὐτελείας. Κἂν γὰρ μυρία περὶ αὐτοῦ λέγηται, τῆς κατ' ἀξίαν δυνάμεως ὁ λόγος ἀπολιμπάνεται. Ἐπεὶ οὖν εἰρηται ἡμῖν τὰ κατὰ δύνανται μετρίως, οὐδὲν καλοῦσι καὶ σήμερον τῶν αὐτῶν ἀψάσθαι διηγημάτων. Καὶ μηδεὶς νομιζέτω ὑβρίζεσθαι τὴν ὑπόθεσιν, εἰ κατατέμνωμεν τὸ διηγημα. Οὐ γὰρ ἀλγεῖ Ἰὼβ τεμνόμενος· εἰ γὰρ τὸ σῶμα τεμνόμενος οὐκ ἤλεγε, τί διηγηματι τεμνόμενος ἀλγήσει; Ἐγνωμεν ἀπὸ τῶν προειρημένων διηγημάτων, ὡς ἀπώλεσεν ἅπαντα, μᾶλλον δὲ ἔβρεν ἅπαντα. Πάντα γὰρ τὰ φαειρὰ ἀπολέσας, τὴν βίβραν τῆς φαειρότητος οὐκ ἀπώλεσεν. Ἀπώλεσε τὴν λύραν, ἀλλ' ἔμενον ὁ τεχνίτης· ἀπώλεσε τοὺς καρπούς τῆς εὐθηνίας, ἀλλ' ἔμενον ὁ γεωργὸς τῆς εὐπραγίας· ἐγυμνώθη πάντων τῶν κτημάτων, καὶ οὐκ ἐγυμνώθη τῆς ἀρετῆς. Προέβρυχε τῷ διαβόλῳ τὰ κτήματα, ἀπορρίψαμενος τὸν βίον, ὡσπερ ὁ Ἰωσήφ τὸ ἱμάτιον τῇ ἀτίμῳ. Ἐν τῷ πάσχειν οὐκ ἐπάσχει. Δεῖ γὰρ καὶ τῆς φύσεως ὁμολογεῖν τὸ πάθος, καὶ τῆς ψυχῆς ἀνυμνεῖν τὴν ἀνδρείαν. Ἐδείχθη τῆς φύσεως τὰ γυνωρίσματα, εἰδείχθη καὶ τῆς ἀρετῆς τὰ πλουνοκτήματα. ἤκουσε τῶν παιδῶν τὴν συμφορὰν, καὶ διέβρυχε τὰ ἱμάτια, ἵνα τῆς φύσεως δείξῃ τὴν συμπάθειαν. Εἰ μὴ γὰρ ἔπαθεν, οὐκ ἂν ἐθαυμάζετο ὡς φιλάρετος, ἀλλὰ κατεγινώσκετο ὡς ἀναισθητός. Ἄλλ' ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος· καὶ τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν ἤλεγξε, καὶ τῆς εὐσεβείας τὸν τρόπον οὐ προέδωκε. Διέβρυχε τὰ ἱμάτια, ἀλλὰ προσεκνήθησεν. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐπλήξεν ὁ διάβολος, ὅσον ἐπλάγη· οὐ τοσοῦτον ἐτριωσεν, ὅσον ἐτρώθη. Ἀλλὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα καλῶς διαθλήσαντα τὸν Ἰὼβ καὶν εἰς ἕτερον ἀγῶνα δίδωσιν ὁ Θεός, ἵνα λαμπρότερον αὐτῷ

πάλη τῆς ὑπομονῆς τὸν στέφανον. Πάλιν γὰρ ἐκ δευτέρου παρίστανται οἱ ἀγγέλοι, καὶ ὁ διάβολος εἰς τὸ μέσον ἐρωτᾷται παρὰ τοῦ πάντα εἰδότες. *Πόθεν σὺ ἔρχῃ;* Βλέπε τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν· βλέπε τοῦ διαβόλου τὴν πανουργίαν. Ὁ μὲν Θεὸς ἔδει πόδεν ἔλθεν, ὅτι ἠττηθεὶς παρὰ τοῦ δικαίου ἤλθε· βούλεται δὲ ὁ Θεὸς ἰδεῖν, εἰ εὐγνωστικὸς ὁμολογεῖ τὴν ἧτταν. *Πόθεν σὺ παραγέγονας;* Ὁ διάβολος κρύβας τὴν ἧτταν, ἠσχύνετο γὰρ, τῇ αὐτῇ κέχρηται φωνῇ τῇ πρώτῃ· *Περὶελθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας* [594] *τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρειμι.* Εἰς τοῦτο γὰρ ἐξῆλθες; τοῦτο ἤστεις; οὐ οὐ εἶπας, "Ἐκδοσ μοι τὰ ὑπάρχοντα τοῦ Ἰωβ; διὰ τί κρύπτεις τὸν ἀγῶνα, ἵνα ἀφανίσῃς τὸν στέφανον τῆς νίκης; Εἶπε δὲ τὸν ἀγῶνα, καθηραμένε, εἰπέ καὶ τὴν πάλιν, ἵνα κηρύξῃς τὴν νίκην. Ἄλλ' ὁ ἐκρυψέ φθονῶν ὁ διάβολος, ἀνυμνεῖ τῇ ἐναρέτῃ φιλοσοφία ὁ πάντων δεσπότης. *Προσέσχες τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου;* Ὁ κρύπτεις, ἐγὼ γνωρίζω. Ἐρωτᾷ γὰρ ὁ Θεὸς πολλάκις, οὐχ ἵνα μάθῃ, ἀλλ' ἵνα τῶν ἐρωτωμένων γυμνάσῃ τὴν πρόθεσιν, εἰ εὐγνωμόνως ὁμολογοῦσιν. Οὕτως ἠρώτησε τὸν Κάιν· *Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;* Ἡβουλήθη αὐτὸν τὸν τὸ κακὸν δράσαντα κἂν κατήγορον ἐξυτο στήναι, ἵνα ἡ αὐτοῦ κατηγορία ἀμείλιχῃ τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος. Πᾶ; γὰρ εαυτοῦ κατηγορῶν πρᾶναι τοῦ δικαστοῦ τὴν ἀγανάκτησιν. Ὅσπερ οὖν τότε ἠρώτα τὸν Κάιν· *Ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;* ὁ δὲ νομίσας τὴν ἐρώτησιν ἀπὸ ἀγνοίας εἶναι, λέγει, *Οὐκ οἶδα· μή φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμι;* καὶ ὅτε ἐδοκίμασε τὴν πρόθεσιν, τότε ἤλεγξε τὴν ἀνοσιουργίαν λέγων· *Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρός με ἐκ τῆς γῆς;* οὕτως ἐάν ἐρωτήσας ἰδῇ ἀγνωμονίαν, ἐλέγχει κακούργουσα. Καὶ νῦν ἐπιτιθεῖ ἐρωτῶν τὸν διάβολον οὐ μανθάνει παρ' αὐτοῦ τὴν ἧτταν, ἦν ὑπέστη, αὐτὸς σπηλιτεύει αὐτοῦ τὴν ἧτταν, καὶ ἀνυμνεῖ τοῦ δικαίου τὴν νίκην. *Προσέσχες τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰωβ, ὅτι οὐκ ἔστιν κατ' αὐτὸν ἄδικος ἐπὶ τῆς γῆς;* Ἐναύθα πρόσχε ἀκριδῶς, παρακαλῶ, καὶ μὴ παρεργῶν τὰ ῥήματα τῶν θεῶν Γραφῶν. Ἐν τῇ πρώτῃ μαρτυρία οὐδαμοῦ ἐλέγχθη τὸ, "Ἄδικος, ἀλλ' ἐν τῇ δευτέρῃ. Ἐν τῇ πρώτῃ ὁ Θεός· *Προσέσχες τῇ διανοίᾳ σου κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰωβ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνθρώπος ἀμειψτός, δίκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ πικρῶς πονηρῶν πρῶντων;* Τὸ, "Ἄδικος, ἐκεῖ οὐ προσέθηκε· μετὰ δὲ τὴν νίκην καὶ τὸν ἀγῶνα προστίθησιν αὐτῷ ὡσπερ στέφανον τὴν εὐφημίαν συζάδουσαν αὐτοῦ τοῖς ἀγωνισμασίν. Ἐπειδὴ γὰρ μυρία πάσχων, ἀνάγκης ἤνεγκε τὴν συμφορὰν, μὴ βλασφημήσας κατὰ τοῦ δεσπότη, ἀλλ' ἀγαθότητι κρινάς, τὰ πάντα, καὶ εἰρηκώς· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακά οὐχ ὑπόλοιπον;* ἐπειδὴ ἀκαχία; ἦν τὸ ῥῆμα, ἀκαχίας αὐτοῦ πλέκει τὸν στέφανον, ὅτι *Οὐκ ἔστι τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπος ἄδικος.* Σὺ δὲ διὰ τί εἶπας ἀπολείπει τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ διὰ κενῆς; ἀντὶ τοῦ, Μάτην αὐτοῦ τῇ περιουσίᾳ ἐφθόνυσας; εἶπε; πράσσει τῶν χρημάτων εὐσεβεῖν τὸν ἄνδρα· ἐγυμνώθη τῶν κτημάτων, καὶ οὐκ ἐγυμνώθη τῆς ἀληθείας. Σὺ οὖν, διάβολε, εἶπε; ἀπολείπει τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ διὰ κενῆς. Οὐκ ἀπορεῖ ἡ καχία τῆς ἐαυτῆς πονηρίας. Εὐρίσκει πάλιν ὑπόνοιαν ἄλλην δυναμένην σβέσαι τοῦ ἐναρέτου τὴν ἀνδρείαν. Λέγει οὖν τῷ Θεῷ· *Δέρμα ὑπὲρ δερμάτος, καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ἀνθρώπος, δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.* Οὐδὲν, φησὶ, μέγα, εἰ ἀπώλεσε κτήματα· ἤδεδωκε πάντων κατεφθόνον, ἵνα ἐαυτὸν σώσῃ. Ἄλλ' εἰ βούλει δοκιμάσαι αὐτὸν, *Τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἀβύται· ἢ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογῆσει.* Τὸ, *Εὐλογῆσει, ἀντὶ τοῦ,* Καταράσεται. Ἡ γὰρ Γραφή τῇ εὐφημίᾳ τὴν δυσφημίαν ἐκάλυψε.

β. Καὶ διὰ τί ταῦτα γέγραπται; Ἴνα σὺ ὁ πιστὸς μάθη, ὅτε τῶν ἀλλοτρίων κακῶν διηγῆ τὰ ἀισχρὰ, καλύπτειν αὐτὰ τῇ σεμνότητι τῶν λέξεων. Μὴ σεμνύνου ἀισχρὰ πράττων, ἀλλὰ σεμνύνου ὅταν τῶν αἰσχρῶν διαφύγῃς τὴν ὁμίλιαν. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Πᾶν ῥῆμα αἰσχρὸν μὴ ἐκπορεύεσθω ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν.* Εἶτα ὁ Θεὸς παραδίδωσιν εἰς δευτέραν πείραν τὸν ἀγωνιστὴν, οὐκ αὐτὸς· ἐκ τῆς πείρας μανθάνων εἰς ἦν ὁ ἀγωνιστῆς, ἀλλὰ τὸν διάβολον κατασχύνων· ἐκ τῆς πείρας. Θεὸς γὰρ πρὸ τῶν ἀπάντων οἶδε τὰ πάντα. *Ἐξῆλθε δὲ ὁ διάβολος ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἔκασσε τὸν Ἰωβ ἕλκει πονηρῶ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς.* Ὅλον αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐν τραύμα ἐποίησεν, ἵνα

μῶλωπα. "Ἐδει γὰρ ὅλον δι' ὅλου στεφανωθῆναι αὐτὸν ἀγωνιστῆν. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς τὸ τραῦμα τὸ αὐτῆριον, τὸ ἔλκος τὸ ἐπιπικνιον, ἔλκος κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἰχώρας βέον, κατὰ δὲ τὸ νοούμενον εὐφημίας γέμον. Οἱ ἰχώρες τοῦ ἔλκος ἐν ὀλίγοις χρόνοις ἐγενοντο, αἱ δὲ εὐφημίαι, [595] ἄς ἀπέτεκεν ἡ ἀθλιότης, εἰς πάντα τὸν αἰῶνα οὐκ ἀναλίσκονται. *Ἐπαισεν αὐτὸν ἕλκει πονηρῶ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς, ἵνα ὅλος δι' ὅλου τῶν μελῶν στεφανίτης ἀναδειχθῇ.* Εἶτα ἐπιτιθεῖ τὸν οὕτω δυσπραγῆσαντα τῷ σώματι τόπος ἐντέλιος οὐκ ἐδέγτο, ἀλλὰ πᾶσα ἡ οἰκία ἐξωθεῖτο τοῦτον, ὡς λελωθμῆνον (οὐ γὰρ ἦν τι ἕτερον τὸ τραῦμα τοῦ Ἰωβ, εἰ μὴ λύθησι), ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως ὁ τοῦ κόσμου ἀλλότριος· ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἐκάθητο ἐπὶ κοπρίας· ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως, οὐ κοσμικῶν ἔχων τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ὑπερβαίνοντα τὴν παρούσαν κατάστασιν. Τὸ γὰρ ἔξω τῆς πόλεως εἶναι καὶ τοῦ τεύχους, εἰκὼν ἦν τῷ σταυρῶ τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος λέγει· *Ὅν δὲ εἰσφέρειται ζῶων τὸ αἷμα εἰς τὰ ἄγια, τοῦτων τὰ σώματα κατακαίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς.* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἵνα ἀγιάσῃ τὸν λαόν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε. Χριστὸς ἔξω τῆς πύλης· Ἰωβ ἔξω τῆς πόλεως ἐκάθειεν ἐπὶ κοπρίας· ὁ τῆς εὐσεβείας σπῆρος, ὁ σπῆρος τῆς ὑπομονῆς, ἐπὶ τῶν θλίψεων κοπριζόμενος, ἐκάθειεν ἐπὶ κοπρίας, ἀναμένων τὸν ἔγειροντα ἀπὸ τῆς πτωχῶν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνίσταντα τὸν πένθητα. Ἐδίδει, ἀδελφοί, τὸ σῶμα διαβρῶν, τὴν δὲ ψυχὴν ἐστηραγμένην· ἔβλεπε τὸ σῶμα σκώληκας φέρον, τὴν δὲ ψυχὴν εὐσεβείαν ἀποτίκτουςαν· ἔβλεπε τὸ γῆινον σκευὸς φθειρόμενον, καὶ ἐμῆμνητο πρὸ τοῦ Παύλου τὸν τοῦ Παύλου ῥημάτων· ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ λέγειν· *Ὅσον ὁ ἐξωθεν ἡμῶν ἀνθρώπος διασθίρεται, τοσοῦτον ὁ ἐσωθεν ἀνακινεῖται ἡμέραν καθ' ἡμέραν.* Ἐλαβεν δστρακον, ἵνα τὸν ἰχώρα ξέσῃ, τῷ ὄστρακον τὸν ἰχώρα ἀποξείων, τῇ ὑπομονῇ τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκλύων. Ἐπρεπε καὶ αὐτῷ λέγειν κατέχοντι τὸ δστρακον· *Ἐχομεν δὲ τὸν ἰθυσαντὸν τοῦτον ἐν ὄστρακῶν σκευῇ.* Ἐκάθει ἐπὶ κοπρίας ὁ πολλὸς ἀπὸ κοπρίας ἐγείρας· Ἐλαβεν δστρακον, ἵνα τὸν ἰχώρα ξέσῃ· τῷ νεκρῷ πηλῶ τὸ ζῶντα πηλὸν ἔξεν. Ἥλιθον οἱ τρεῖς φίλοι· καλοῦν γὰρ αἱ συμφοραὶ τοὺς φίλους εἰς παραμυθίαν· ἦλθεν Ἐλιφάθ, Σοφάρ, καὶ Βαλδὰδ, τρεῖς βασιλεῖς· πρὸς ἕνα βασιλεῖα. Βασιλεῖς γὰρ ἦν πρὸ τούτου ὁ λέγων· *Ἥμῃν δὲ ἐν αὐτοῖς ὡς βασιλεῖς ἐν μονοζώνοις. Καὶ ἐκάθεισαν,* ῥῆσιν, *ἐναντίον τοῦ Ἰωβ ἐκτὰ ἡμέρας καὶ ἐκτὰ νύκτας, καὶ οὐδεὶς ἐλάλησεν.* Αἱ μὲν γὰρ μέτρια συμφορὰ δέχονται παραμυθίαν· τὰ δὲ μεγέθη τῶν συμφορῶν τῇ σιωπῇ τιμᾶται. Ἔστι γὰρ, ἀδελφοί, ὅτε νικᾷ παραμυθίαν τὸ πάθος· καὶ ὡσπερ τὰ νοστήματα ἐν ἀκμῇ πᾶσαν θεραπεῖαν ἀποπέμπεται, οὕτω καὶ τὰ πάθη ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν συμφορῶν πᾶσαν νοθεύσιν ἐκβάλλει. Ἐσιώπησαν, τῇ σιωπῇ κοινωνοῦντες τῷ πάθει. Καὶ τί ποιεῖ; Ἐπειδὴ ἐκείνους ἐνίκησεν ἡ συμφορὰ, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμησε ῥῆσαι φωνὴν παραμυθίας, πρῶτος ἀρεταί τῶν λόγων· Ἰωβ· ἀνοίγει ἕρπῶν τὰς μὴ πάσχουσιν ὁ πάσχων. Ἰσμεν γὰρ, ἀδελφοί, ὅτι ἐν ταῖς συμφοραῖς, ἢ ἐν τοῖς πένθεσιν, ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ κατηφείας πράγματι, ἕκαστος αἰδεῖται· πρῶτος ῥῆσαι φωνήν, ἵνα μὴ δόξῃ ἄδικός τις εἶναι ἀρετῆς ἡττημένος· εἰσηγητῆς· ἐάν δὲ ἰδῇ ἄλλον ἀρέματον, ἀκαχθεῖ ἀκινδύνως. Τοῦτο, ἀδελφοί, καὶ ἡ πείρα διδάσκει, καὶ τὰ πράγματα ὑποτίθεται. Ὡς οὖν, εἶδεν ἀπρηξίσαν τὸ πάθος τὴν παραμυθίαν τῶν φίλων, ἀνοίγει ἕρπῶν ὁ πάσχων, καὶ ἀρεταί. εὐθέως ἐκτραγυθεῖν τὴν συμφορὰν, καταγοῦ βλασφημίας φεύγων τὴν ὑπόνοιαν. Πρῶτῃ φωνῇ τοῦ Ἰωβ· *Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐγενήθη, καὶ ἡ νύξ ἐκείνη σὴ σκότος.* Οὐκ ἀσέβην ταῦτα λέγει, ἀλλὰ πάσχων. Καὶ βλέπει τί ποιεῖ; Ὅσπερ ἐπειδὴν τις δεινῷ ἀποστήματι περιεχόμενος τέμνηται σιδηρῶ παρὰ τοῦ λατροῦ, οὐκ ἔχων πῶς ἀντισητῇ τὸ τέμνοντι, τῶν περισσώτων ἄπτεται, καὶ δάκνει τοῖς παρεστώτας, ἐκείνους μὲν ἐγκαλεῖν οὐδὲν ἔχων, πρὸς δὲ λατρὸν ἐκτείνει τὴν χεῖρα οὐκ ἰσχυρῶν· οὕτω καὶ ὁ Ἰωβ φοβούμενος τῆς βλασφημίας τὸ μέγεθος, ὑβρίζει τὰ ἄμυχα, καὶ πληροῖ τοῦ πάθους τὴν πληροφορίαν, οὐ τοῦ Θεοῦ καταπαλῶν, ἀλλ' ἐαυτὸν καὶ τῆς ἡμέρας κατηγοῦ ῶν· *καταρῶμαι γὰρ, οὐ τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τὴν ἐαυτοῦ ἡμέραν.* Ἐξωσάσαν γὰρ ἔχω, φησὶ, τῆς ἡμέρας· οὐ καταρῶμαι τὴν δημιουργίαν, τὴν ἐμαυτοῦ ἡμέραν καταρῶμαι. *Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐγενήθη*

genue lateantur. Sic Cainum interrogavit, *Ubi est Abel frater tuus (Gen. 4. 9)?* Volebat eum qui scelus perpetraverat sui accusatorem constituere, ut sui accusatione criminis magnitudinem minueret. Quisquis enim semetipsum accusat, iudicis iram mitigat. Quemadmodum igitur tunc interrogabat Cainum, *Ubi est Abel frater tuus?* Ille vero putans interrogationem ex ignorantia proficisci, respondit, *Nescio: num custos fratris mei sum ego?* et cum animi propositum exploravit, tunc facinus redarguit dicens: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra (Ibid. v. 10):* ita si, postquam interrogavit, videat non latentem, tunc facinorosum redarguit. Nunc quoque ubi diabolum sciscitatus, non discit ab eo ipsum esse victum, cladem ejus ipse traducit celebratque justis victorian. *Attendisti mente tua super servum meum Job, quod non sit ei similis super terram, innocensque ut ipse? Hic, quæso, animum diligenter adhibe, neque prætercurras verba divinarum Scripturarum. In primo testimonio non dicitur Innocens: sed in secundo dicitur. In primo dicebat Deus: Numquid considerasti mente tua servum meum Job, quod non sit ei similis super terram, vir irreprehensibilis, justus, verax, abstinens ab omni re mala (Job 1. 8). Illud, Innocens, ibi non addidit, post victoriam autem atque certamen adjicit ei quasi coronam, laudem scilicet ejus certaminibus consonam. Quia enim sexcenta passus mala, innocenter calamitatem tulit, nec blasphemum quid contra Dominum dixit, sed bono animo omnia dijudicavit et dixit: Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus (Job 2. 10)? quia id innocentia verbum erat, innocentia ipsi coronam necit, quod nempe non esset vir innocens ut ipse. Tu autem cur dixisti ut perderem facultates ejus frustra (Ibid. v. 5)? Ac si diceret, Frustra ejus substantia invidisti? Dixisti, virum pecuniarum causa pie vivere; nudatus est facultatibus, nec nudatus est veritate. Tu vero, diabole, frustra dixisti ut perderem facultates ejus. Non destituitur malitia sua pravitae. Invenit rursus alium modum, quo arbitrabatur se posse viri virtutem extinguere: dicit itaque Deo: *Pellem pro pelle, et uncia, quæ habet homo, dabit pro anima sua (Ibid. v. 4).* Nihil, inquit, magnum, si possessiones perdidit: libenter omnia sprevit. ut seipsum servaret. Sed si vis ipsum prubare, *Curnes ejus tange: certe in faciem benedicet tibi. Illud, Benedicet, hic significat, maledicet. Nam Scriptura benedictionem maledictionem adumbravit.**

2. Et cur hæc scripta sunt? Ut tu fidelis discas, cum alieni mali turpia narraveris, eadem verborum honestate velare. Ne glorieris dum turpia perpetras, sed dum turpium colloquia fugis. Ideo ait Apostolus: *Omne verbum turpe ne exeat ex ore vestro (Ephes. 4. 29).* Hinc Deus athletam secundæ tentationi tradidit, non ut ipse experientia disceret qualis certator esset, sed ut diabolum experientia pudificeret. Deus enim ante omnes omnia novit. *Egressus est porro diabolus a facie Domini, et percussit Job ulcere pessimo a pedibus usque ad caput (Job 2. 7).* Totum ejus corpus unum ulcus effecit, unum livorem. Oportebat enim totum omnino coronari luctatorem. A pedibus usque ad caput ulcus salutare, ulcus triumphale, ulcus, ut quidem videbatur, saniem emittens, ut intelligebatur autem, benedictione plenum. Sanies ulceris parvo tempore fluebat, laudes, quas certamen peperit, per omne sæculum non deficient. *Percussit eum ulcere pessimo a pedibus usque ad caput, ut totus per omnia membra coronatus ostenderetur. Deinde quia hominem corpore tam male habentem nullus locus muro cinctus capiebat, sed quævis domus eum depellebat, ut tabe affectum (nihil enim aliud erat ulcus Jobi quam tabes), egressus est extra civitatem, qui a mundo alienus erat; egressus est extra civitatem, et sedebat in sterquilinio; egressus est extra civitatem is qui non mundanum suscipiebat certamen, sed quod præsentem statum excederet. Nam quod extra civitatem et muros esset, imago erat crucis Christi. Ideo Paulus dicit: *Quorum autem animalium sanguis infertur in**

sancta, horum corpora cremantur extra castra (Hebr. 13. 11). Ideo Jesus, ut sanctificaret populum, extra portam passus est. Christus extra portam; Job extra urbem sedebat in sterquilinio. Pietatis semen, patientia semen in ærumnis limo conditum sedebat in sterquilinio, manens eum qui nasciat de terra pauperem, et de stercore erigit inopem (*Psalm. 112. 7*). Videbat, fratres, corpus defluens, animam vero stabilitam; videbat corpus vermibus scatens, animam vero pietatis parentem; videbat vas figlinum corruptum, et ante Paulum recordatus est verborum Pauli: par erat enim ut ille diceret: *Quantum externus noster homo corrumpitur, tantum internus renovatur de die in diem (2. Cor. 4. 16).* Accepit testam, ut saniem abraderet: testa saniem abradebat, patientia vero hostem profligabat. Par erat ut ipse testam tenens diceret: *Habemus autem thesaurum hunc in vase fictili (Ibid. v. 7).* Sedebat in stercore qui multos de stercore erexerat: accepit testam, qua saniem abraderet: mortuo luto vivens lutum abradebat. Venerunt tres amici; calamitates enim amicos ad consolationem trahunt: venerunt Eliphaz, Sophar, et Baldad, tres reges ad unum regem. Rex enim antea erat qui dicit: *Eram autem in eis sicut rex in accinctis (Job 29. 25).* Et sederunt, inquit, in conspectu Job septem diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur (*Job 2. 13*). Mediocres enim calamitates consolationem accipiunt: ingentes vero calamitates silentio honorantur. Accidit enim, fratres, ut ærumna consolationem vincat: ac quemadmodum morbi in suo vigore omnem medicinam respiciunt, sic etiam dolores in vi calamitatum omnem admonitionem eiciunt. Siluerunt, silentio suo doloris participes. Ecquid facit? Quia illos vicit calamitas, nemoque ausus est in vocem consolationis erumpere; primus Job sermonem orditur; januam aperit patiens non patientibus. Scimus enim, fratres, in calamitatibus, aut in luctibus, aut in alio quopiam tristi negotio, singulos vereri sermonem primos emittere, ne videantur virtutis aut consilii importuni esse magistri; si quis vero viderit alium exortum esse, sine periculo sequetur. Hoc, fratres, et experientia docet, et res ipsa suggerunt. Ut ergo vidit ærumnæ magnitudinem anicorum consolationem excludere, qui patiebatur fores aperit, et statim incipit calamitatem tragice describere, ubique blasphemiam suspicionem fugiens. Prima vox Jobi: *Maledicta dies, in qua natus sum, et nox illa sit tenebræ (Job 3. 3).* Hæc non impie dicit, sed præ dolore. Et vide quid faciat. Quemadmodum si quis diro apostemate detentus, ferro scindatur a medico, non valens scindentem abigere, circumstantes aggreditur, mordeique præsentem, non habens causam illos incusandi, sed non valens in medicum extendere manum: ita et Job magnitudinem blasphemiam metuens, inanimata afficit contumelia, atque ita dolorem explet, non contra Deum audens, sed se et diem natalem accusans: maledicit enim non creaturæ, sed dici suæ. Dies, inquit, mea, in potestate mea sita est: non maledico creaturæ, diei meæ maledico. *Maledicta dies in qua natus sum, et nox illa sit tenebræ. Hæc dicit etiam Jeremias: Væ mihi, o mater, ut quid me talem genuisti virum judicatum et damnatum? Maledicta dies in qua natus sum (Jer. 15. 10. et 20. 14).* Hæc porro omnia tragico more efferunt sancti, ut tu postea discas, eos non in deliciis vitam duxisse, sed sexcenta mala passos certamina persolvisse. Luxit ergo etiam Jeremias dicens: *Væ mihi, o mater, ut quid me genuisti? et passus quidem est ut homo, ut autem Dei amator sustinuit. Moyses similiter, magnus ille et divinus Dei legislator, qui tabulas sacras accepit, qui primus magister fuit in iis quæ ad vitam instituendam spectant, calamitatum multitudine oppressus dicit Deo: Domine, tu dixisti: Invenisti gratiam apud me, et novi te super omnes. Et si inveni gratiam in conspectu tuo, aufer animam meam a me: non enim possum ferre onus populi hujus (Exod. 33. 12. 13). Brevis lapidabunt me (Ibid. 17. 4).*

Num ego illos parturivi? num ego illos peperivi, quia dicis mihi, Cesta eos, quemadmodum nutrix gestat puerum? Non possum ferre populi defectus (Num. 11. 12. 14). Tamen ingemiscens et fletus ut homo, non blasphemavit ut impius, sed naturæ affectus ostendebat, ab ipsis affectibus permotus. Similiter ex prophetis quisque ingemiscit, atque Habacuc: Ut quid mihi labores ostendisti et dolores, ut inspicerem miserius hominum (Hab. 1. 3)? Videbat enim propheticus elorus iniquitatem, nec ferebat, sed clamabat Habacuc dicens: Ut quid ostendisti mihi labores et dolores? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex accipit, et ideo egreditur iudicium perversum (Ibid. v. 4). Princeps postulat (Mich. 7. 3), et iudex accipit, et contemnitur lex.

3. Sic patiebantur omnes justii, et indigne ferebant mundi difficultates. Verum hæc ne ad arbitrii tui commodum trabas; neque dicas, Num ego melior sum Jeremia contra mundum clamante? ne medela verba vulnera tibi fiant. Hæc autem scripta sunt, ut ediscas quantum certamen certaverint, quantis periculis plenam vitam duxerint. Vis discere qualis esse debeas? Disce ea quæ post gratiam fuere. Passi sunt prophetæ, passi sunt apostoli: sed illi dum patenter dolebant, hi contra gloriabantur. Venit Paulus in medium; patiens, sed non ingemiscens; verberatus, sed non dolens; tortus, sed glorians. Quid vero dicit? *Non solum autem, sed gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit (Rom. 5. 3-5).* Ac rursus verberati apostoli *habent gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati (Act. 5. 41).* Ne itaque illa quæ ante gratiam fuere, in serio gratiæ accipias. Hæc quippe nobis dicta sunt ut ex laboribus spem ediscas. Ita et Job maledicisti diei, et animo patitur, neque animam torquet impietate, sed vulnera tolerat, nec animam blasphemia vulnerat. Deinde, quia compendio dicendum est, breviter argumentum repetemus. In certamine Jobi omnes, præter Deum, certaminis scopum ignorabant. Job ignorabat quia de causa certaret: ignorabat certamina sibi ad exercitationem esse proposita. Amici scopum Dei nesciebant, diabolus futurum ignorabat. Si enim scivisset fore ut vinceretur, non rem tentasset. Job nesciebat quid ex certamine eventurum esset. Quod enim id ex Dei permissione accideret, sciebat Job, non præsciens, sed a Deo eductus. Diabolus autem ignorabat qui futurus esset certaminis finis. Si enim scivisset, utique non tentavisset, ne majorem inde sibi turpitudinem pertraheret: sed id quod in martyribus, id ipsum in Jobo passus est. Occidit martyres, ut extingueret Ecclesiam, nesciens futurum, ut post martyres floreret Ecclesia. Omnes itaque rem ignorabant præter Deum. Amici scopum Dei ignorantes, ignorantæ et Jobi probationem, malebant comparatione per ignorantiam facta damnare Jobum, ut digna patientem, quam damnare Deum, ut injuste iudicantem. Diligenter attende. Malebant damnare hominem, ut qui peccato promerita pateretur, quam dicere Deum injuste iudicasse. Et secundum unam partem recte agebant Deum injustitia vacuum dicentes; secundum alteram autem aberrabant, innocentem damnantes. Ignorantia porro ignorantem excusat, quia ignoranter philosophantur, neque contra Dei justitiam calculum ferunt. Jobi justitiam reprobant, Dei justitiam deprædicant. Hinc Job ab amicis reprehenditur, qui dicunt ei: *Quandonam veraces radicibus perierunt (Job 4. 7)? quandonam vidisti justos funditus pereuntis? Nisi peccasses, inquit, et digna supplicio fecisses, non te injuste læsisset qui justus est. Multa sunt peccata tua. Si vero non peccasti, unde hoc, nisi filii tui peccaverint? Sæpe viduam læsisti, pupillos oppressisti. Si autem hæc facta sint, juste Deus hanc in te sententiam tulit. Job sibi conscius erat se nihil hujusmodi unquam fecisse, sciebat Deum non injuste iudicare. Quia igitur vidit Job se ab hominibus da-*

mnari, a sua vero conscientia se minime damnari, Deumque etiam se non damnare, quia non poterat id persuadere hominibus, sermonem transferat ad Judicem, animæque oculum ad superna dirigit, non blasphemans, sed deprecans, atque illi: *Qui nosti mentem hominum, cur me possuisti ut loquerer adversum te (Job 7. 19)? Tu me fecisti contra justitiam tuam loqui; nosti cor meum. Hic magnum quid loquitur, non ex malitia, sed ex innocentia, et ut paucis multa complectar (multa enim materia est sermonis de justitia), ait: Quis dabit mihi iudicem inter me et te (a) (Job 10. 2), ut cognoscat quanta sunt peccata mea, quia sic me iudicasti? Horrendum dictum, sed ex innocentia. Prius enim dixerat Deus: *Nullus est sicut ille sine malitia (Job 2. 3):* ei autem qui sine malitia est, nemo verbum in malitiam reputabit. Semper enim nos homines, fratres, quanto magis Deus, non de rebus, sed de operantium proposito iudicamus. Injuria afficit filium patrem? Res intoleranda est et patienti, et audienti: ipseque parricida vocatur, et matricida, scelestus et iniquus, quod patri contrariam in vocem eruperit, quod ausus sit radicem suam vituperare. Hoc autem patitur et damnatur, qui jam per aetatem sapere potest. Infans vero sine malitia, licet patrem vel matrem percerisset, vel in eos contumeliam dixerit, omni lætitia desiderabilior est. Sæpe matres filios provocant ad injuriam, non de injuria, sed de innocentia et simplicitate eorum delectatæ. Sic et Deus sciens eum non ex malitia, sed ex innocentia loqui (id enim testificatur de illo dicens, *Adhuc hæret innocentia (Job 2. 3)*), ea quæ a Jobo dicuntur, accipit, ad iudicium ab illo vocatus. Horrendum verbum, Dominum a servo in iudicium vocari, Deum ab homine, Opificem ab opificio, figulum a luto: at tamen, ut dixi, innocentia dictum illud est, non malitia. Ceterum, fratres, innocentia illa non sine intelligentia erat, sed cum omni sapientia. Visne illud accuratius scire? Nihil petit Job quod non fecerit. Sciebat se Dei famulum esse, sciebat Deum esse Dominum suum. Sed quia ipse sæpe cum servis suis litigans, parem illis sui juris defendendi licentiam dederat, atque si quando cum ipso servus disceptaret, non illi ut servo os obstruebat, sed defensionem ejus admittebat: id quod ipse fecerat postulabat, huic dicto obtemperans: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (Matth. 7. 2).* Et ait: *Quis dabit iudicem? Et quandonam servo pari jure tecum disceptandi potestatem fecisti? Audi eum quando virtutes dinumerat, idque non gloriandi causa, sed ex innocentia: Non respui iudicium cum servo meo et cum ancilla mea, cum disceptarent adversum me. Dabo responsum Deo. Annon sicut ego formatus est (Job 31. 13-15).* Hæc cogitans, communi naturæ parem tribuit litigandi potestatem.*

4. Nos autem, fratres, non tales sumus. Miraris justum? Te ipsum damnas. Quoniam sæpe cum quis accusat, non dico servum, sed se paulo inferiorem, si respondeat justa, quasi impudentem et audacem, quod pari jure loqui audeat, silere jubet. Itane, inquit, pari jure loqui audeo? justum repetis? Accipe par jus litigandi. Accusat superbus, neque jus defensionis admittit, neque silentium reveretur. Si taceat is qui accusatur, damnatus est, inquit, labra nescit aperire: si loquatur, Ausus est, inquit, contra dominum vocem emittere. Deinde alius superbia plenus, si pro justo, pro nobili viro suadet rogatus rationem reddere ad alium, pacem conciliare, malitiamque per caritatem sedare, statim superbia elatus dicit: *Egone ad hunc descendam? O superbiam! Quo loco stas, ut descendas? Egone ad hunc descendam? Ita loquitur ac si cælum et nubes calcaret. Eandem terram calcas, ex eadem ipsa nutriris, in eandem revertaris, in ipsa tumularis; et quo descendis? non revereris, non erubescis passionem Domini? non te pudet aquali tuo dicere, Egone in hoc descendam? non te pudet*

(a) Hæc, *Quis dabit iudicem inter me et te*, in libro Jobi non reperitur.

θη, και η νύξ ἐκείνη εἶη σκότος. [596] Ταῦτα λέγει και ὁ ἱερεμίας· *Ὀμοιοι, ὦ μητηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες ἀνδρα κρινόμενον και δικαιομένον; Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐγεννήθη. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτραγυιδούσιν οἱ ἄγιοι, ἵνα σὺ μετὰ ταῦτα μάθῃς, ὅτι οὐ τραφῶντες διήλθον τὸν βίον, ἀλλὰ μυρία κακὰ ὑπομείναντες, τοὺς ἄγιους διεξήλθον. Ἀπεκλάυσατο οὖν και ἱερεμίας λέγων· Ὀμοιοι, ὦ μητηρ, ὡς τίνα με ἔτεκες; και ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος. Μωυσῆς ὁμοίως, ὁ μέγας και θεῖος, τοῦ Θεοῦ νομοθέτης, ὁ τὰς πλάκας τὰς ἱερὰς δεξάμενος, ὁ πρῶτος εἰσηγητῆς τῶν συμφερόντων τῷ βίῳ, και αὐτὸς φησι τῷ Θεῷ βαρύνμενος τῷ πλήθει τῶν συμφορῶν· Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι *Εὐρηκας χάριν παρ' ἐμοῖ, και οὐδὲ ὅσα εἰς παρά πάντας· και εἰ εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, ἀρελε τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· οὐ δύναμαι γὰρ φέρειν τὸ βάρος τοῦ λαοῦ τούτου. Μικρὸν, και λιθοβολήσουσί με. Μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ὠδίνῃσα; μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ἔτεκεν· διὰ λέγεις μοι· Βάστασον αὐτοὺς ὅν τρόπον· βαστάξει ἡ τιθηνοῦσα τὸν παῖδα; Οὐ δύναμαι φέρειν τοῦ λαοῦ τὰ ἐλαττώματα.* Ὅμως και ἀποδурόμενος καὶ παθῶν ὡς ἄνθρωπος, οὐκ ἔβλασφήμησε ὡς ἄθεος, ἀλλ' ἔδεικνυε τὰ πάθη τῆς φύσεως, ὑπ' αὐτῶν τῶν παθῶν ἐλεγχόμενος. Οὕτω δὲ ὁμοίως τῶν προφητῶν ἕκαστος ἀποδύρεται, και ὁ Ἀμβροσίμ φησιν· *Ἴνα τί μοι ἔδειξας κόπους και πόρους, ἐπιβόλεπειν ἐπὶ ταιλαικυρίας ἀνθρώπων;* Ἐδίεπα γὰρ τὴν ἀδικίαν ὁ πρῶφητικὸς χορὸς, και οὐκ ἔφερεν, ἀλλ' ἔδδα Ἀμβροσίμ λέγων· *Ἴνα τί μοι ἔδειξας κόπους και πόρους; Ἐνώπιόν μου γέγονε κρίσις, και ὁ κριτὴς λαμβάνει, και διὰ τοῦτο ἐξέρχεται τὸ κρίμα διστραμμένον. Ὁ ἄρχων αἰτεῖ, και ὁ κριτῆς λαμβάνει, και ἐξουθενεῖται ὁ νόμος.**

γ. Οὕτω πάντας ἔπασχον οἱ δίκαιοι, και ἀπεδυσπέτουν πρὸς τὴν δυσκολίαν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ μὴ ταῦτα λαβὼν ἐκλάβης εἰ συμφωνίαν τῆς σῆς προαίρεσως· μη εἴπη· Μὴ βελτίων ἐγὼ εἴμι τοῦ ἱερεμίου τοῦ καταδοθῆσαντος τοῦ κόσμου; μὴ τὰ ῥήματα τῆς ἰσέσεως γένηται σου τραύματα. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα μάθῃς ὅσον ἀγῶνα διήθλησαν, ὅσον κινδύνων μεσθὸν τὸν βίον διεξήλθον. Θέλεις μαθεῖν οἷος ὀφείλεις εἶναι; Μάθε τὰ μετὰ τὴν χάριν· Ἐπαθον προφήται, ἔπαθον δὲ και ὁ ἀπόστολος· ἀλλ' οἱ μὲν πάσχοντες ἤλεγον, οἱ δὲ πάσχοντες ἐκαυχῶντο. Ἦλθε Παῦλος εἰς μέσον, πάσχων μὲν, οὐ κλαίων δέ· τυπτόμενος, ἀλλ' οὐκ ἀποδурόμενος· βασανιζόμενος, ἀλλὰ καυχώμενος. Καὶ εἶ φησιν· *Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ και καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ἡ δόξα τῆς ἰσομοιῆς κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπόμονη δοκιμῆ, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασθῆνεται.* Καὶ πάλιν, τυπτηθέντες οἱ ἀπόστολοι, *Ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνδρίου, ὅτι κατηξέωθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι.* Μὴ τοίνυν τὰ πρὸ τῆς χάριτος ἐκλάβης εἰς ἀκολουθίαν τῆς χάριτος. Εἴρηται γὰρ ἡμῖν ταῦτα, ἵνα μάθῃς ἐκ τῶν πόνων τὴν ἐλπίδα. Οὕτω και ὁ Ἰὼβ καταράται τὴν ἡμέραν, και πάχει τὴν ψυχὴν, και οὐ βασανίζει τὴν ψυχὴν τῇ ἀσεθείᾳ, ἀλλ' ἀνέχεται τῶν τραυμάτων, και οὐ τραυματίζει τὴν ψυχὴν τῇ βλασφημίᾳ. Εἶτα, ἐπειδὴ δεῖ συντεμεῖν, συντόμως ὑμῖν ἀνακεφαλαίωσομεν τὴν ὑπόθεσιν· Ἐν τῷ ἀγῶνι τῷ κατὰ τὸν Ἰὼβ, πλὴν τοῦ Θεοῦ, πάντες ἠγνόουν τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγῶνος. Ἰὼβ οὐκ ἤδει ἐπὶ τίνι ἠγωνίζετο, οὐκ ἤδει εἰ τίς γυμνασίων αὐτῷ προδίδηται τὰ παλαίσματα. Οἱ φίλοι ἠγνόουν τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ διάβολος ἠγνῶε τὸ μέλλον. Εἰ γὰρ ἤδει ὅτι ἐνικάτο, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν. Ὁ Ἰὼβ οὐκ ἤδει τὸ ἀποδοθῆμεν ἐκ τοῦ ἀγῶνος. Ὅτι μὲν ὁ Θεὸς κατὰ συγχώρησιν ἐκδεδωκεν, ἤδει ὁ Ἰὼβ, οὐ προγινώσκων, ἀλλὰ μαθὼν παρὰ Θεοῦ. Ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἤδει εἰς ποῖον τέλος ἀπαντήσε τὰ παλαίσματα. Εἰ γὰρ ἤδει, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν, ἵνα μὴ γέροντα τὴν αἰσχύνην ἐφαλάσσειται· ἀλλ' ὁ ἔπαθεν ἐπὶ τῶν μαρτύρων, τοῦτο ἔπαθε και ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ. Ἀνεῖλε μάρτυρας, ἵνα σβέση τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ εἰδὼς, εἰ μετὰ τῶν μαρτύρων ἀνθήσει ἡ Ἐκκλησία. Πάντες οὖν ἠγνόουν, πλὴν τοῦ Θεοῦ. Οἱ φίλοι ἀγνοούντες τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ἀγνοούντες και τὸ Ἰὼβ τὴν δοκιμασίαν, ἐλιθῶντες ἐν συγκρίσει ἀγνοίας μᾶλλον καταδικάσαι τὸν Ἰὼβ ὡς ἀξία πάσχοντα, ἢ καταγινῶναι τοῦ Θεοῦ ὡς ἀναξίως δικάσαντος. Πρῶσεγε ἀκριθῶς· [597] Ἐβλοντο κατακρίναι ἄνθρωπον ὡς ἀξία πάσχοντα τῆ; ἑαυτοῦ ἀμαρτίας, ἢ εἶπαίν

κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀναξίως ἐδικάσε. Καὶ ἐνὶ μὲν μέρει κατὰ σκοποῦ ἐφέροντο, τὸν Θεὸν ἀδικίας ἐκτὸς λέγοντες· ἐνὶ δὲ μέρει διημάρατων, κατακρίνοντες τὸν ἄθουν. Ἡ δὲ ἀγνοία ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀγνοούντων, και ἀπόδεκτοι, ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ φιλοσοφοῦσι, και οὐ καταψηφίζονται, βλέποντες τὴν Θεοῦ δικαιοσύνην. Τὴν μὲν τὸν Ἰὼβ δικαιοσύνην παραγράφονται, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ ἀνυμνοῦσιν. Εἶτα Ἰὼβ ἀρχεται παρὰ τῶν φίλων ἐλέγγεσθαι· και φασὶ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνοι· *Πότε ἀληθινοὶ πρόβριζοι ἀπώλοντο;* πότε εἶδες δικαίους δλοβρίζους ἀπολλυμένους; Εἰ μὴ ἡμαρτες, φησὶ, και ἔξια ἀμαρτίας ἐποίησας, οὐκ ἂν ἀδικῶς ἠδίκησέ σε ὁ δίκαιος. Πολλὰ σου εἰσιν ἀμαρτίαι. Εἰ δὲ σὺ οὐγ ἡμαρτες, πόθεν τοῦτο, εἰ μὴ οἱ υἱοὶ σου ἤμαρτον; Πολλὰς δὲ χήραν ἠδίκησας, ὄρφανούς ἐθλίψας. Εἰ δὲ ταῦτα γέγονε, και ὁ Θεὸς δικαίως ταῦτην τὴν ψῆφον ἐπήγαγεν. Ὁ Ἰὼβ συνήθει δὲ και τῷ Θεῷ μὴ ἀδικῶς κρίνοντι. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ὁ Ἰὼβ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μὲν κατακρίεται, ἢ δὲ συνειδήσις αὐτὸν οὐ κατακρίνει, και ὁ Θεὸς αὐτοῦ οὐ καταγινώσκει, ἐπειδὴ οὐκ εἶχε πειθεῖν ἀνθρώπους, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν κριτὴν, και στρέφει τὸ ἄσμα τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἀνω οὐ βλασφημῶν, ἀλλὰ δυσπαθῶν, και φησι πρὸς αὐτόν· *Ὁ εἰσισταίμενος τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, Ἴνα τί με ἔθου κατεντετυκτὴν σου;* Ἐν ἐπιήσᾳς με κατεντετυγχανεῖν τῆς σῆς δικαιοσύνης; οὐδὰς μοι τὴν καρδίαν. Εἶτα μέγα τι φθέγγεται Ἰὼβ, οὐκ ἂν τὸ κακίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας· και, ἵνα τὰ πολλὰ εἰς ὀλίγα συντέμω (πολλὴ γὰρ ἡ ὕλη τῆς δικαιολογίας), λέγει· *Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ και σου;* ἵνα γινῶ τὸ πόσαι εἰσιν αἱ ἀμαρτίαι μου, ὅτι οὕτω με ἔκρινας; Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας. Προλαβὼν γὰρ εἶπεν ὁ Θεός, *ὅτι Οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἄδικος*· τῷ δὲ ἀκάκῳ οὐδὲς τὸ ῥῆμα εἰς πονηρίαν λογίζεται. Ἀεὶ γὰρ, ἀδελφοί, πάντες ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, μῆτι γε Θεός, οὐ τοῖς πράγμασι δικάζομεν, ἀλλὰ τῇ προθέσει τῶν ποιούντων. Ἰθρίκει υἱὸς πατέρα· και τὸ πρῶμα ἀφόρητον, και τῷ πάσχοντι, και τῷ ἀκούοντι· και πατραλοίας ἔ τοιούτος καλεῖται, και μητραλοίας, και ἀνόσιος και παρβάνος, ὅτι φωνὴν ἐναντίαν ἐρῶντῃ πατρὶ, ὅτι ἐτόλμησε δυσφημῆσαι τὴν ἑαυτοῦ ρίζαν. Ταῦτα δὲ πάχει και κατακρίνεται ὁ ἐπὶ τῶν τελείων ὦν λογισμῶν· παιδίον δὲ ἀκαχον, κἂν τύπη τὸν πατέρα, ἢ τὴν μητέρα, ἢ και ὑβρίση, πάσης εὐφροσύνης ποθεινότερον. Πολλὰς κριτῆρας ἐρεθίζουσι τὰ τέκνα εἰς ὑβρίν φέρουσαι, οὐ τῇ ὑβρεὶ, ἀλλὰ τῇ ἀκακίᾳ και τῷ ἀκεραλί και ἀφελεί τοῦ ἤθους ἐπαγαλλόμεναι. Οὕτω και ὁ Θεὸς εἶδως, ὅτι οὐκ ἐκ κακίας, ἀλλ' ἐξ ἀκακίας φθέγγεται (μαρτυρεῖ γὰρ αὐτῷ λέγων, *Ἐτι δὲ ἔχεται ἀκακίας*), δέχεται τὰ παρὰ τοῦ Ἰὼβ, εἰς κρίαν καλούμενος παρ' αὐτοῦ. Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, οἰκέτην δεσπότην καλεῖν εἰς κρίαν· ἄνθρωπον, Θεόν· τὸ πλάσμα, τὸν πλάσαντα· τὸν πηλὸν, τὸν κατασκευάσαντα· ἀλλ' ὁμοῦς, εἰς ἔσθην εἰκῶν, ἀκακίας τὸ ῥῆμα, οὐ πονηρίας. Πλὴν ὁμοῦς, ἀδελφοί, ἢ ἀκακία οὐκ ἦν ἐκτὸς συνέσεως, ἀλλ' ἐντὸς πάσης σοφίας. Θελέεις γὰρ τὸ ἀκριβέστερον μαθεῖν; Οὐδὲν ἤτησεν ὁ Ἰὼβ ὦν μὴ ἐποίησεν. Ἦδει ἑαυτὸν οἰκέτην τοῦ Θεοῦ, ἤδει τὸν Θεὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. Ἀλλ' ἐπειδὴ και αὐτὸς πολλάκις κρινόμενος πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ δούλους, ἔθουκεν αὐτοῖς ἰσηγορίας ἀξίαν, και εἰ ποτε ἔδοκιμάζετο πρὸς αὐτῷ δούλος, οὐκ ὡς δούλον ἐπιστόμιζεν, ἀλλὰ τὴν δικαιολογίαν ἐλάμβανεν· ὁ ἐποίησεν, ἤτησεν, πειθόμενος τῷ λόγῳ, ὅτι *Ἢ μὲρον μερετε, ἀντιμετροθήσεται ὑμῖν.* Καὶ φησι· *Τίς δώσει κριτὴν; Και πότε δούλω ἐπλάσσει ἰσηγορίαν; Ἀκουε αὐτοῦ ὅτε τὰς ἀρετὰς ἀπαριθμεῖται, και τοῦτο οὐκ ἀπὸ φιλοτιμίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας, λέγοντος· Οὐκ ἀπεποιήσαμην κρίμα θεράποντός μου, και θεράποντιδος μου, κρινομένων αὐτῶν πρὸς με. Δώσω ἀπόκρισιν τῷ Θεῷ. Μὴ οὐχὶ ἡ ἐγὼ ἐπλάσθη; Ταῦτα ἐνώπων, τῷ κοινῷ τῆς φύσεως παρείχε τὸ κοινὸν τῆς ἰσηγορίας.*

δ'. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οὐ τοιοῦτοι. Θαυμάζεις τὸν [598] δίκαιον; Ἐαυτοῦ καταγινώσκει. Ὅτι πολλάκις ἐάν τις ἐγκαλῆ, οὐ λέγω δούλω, ἀλλ' ὀλίγον ὑποθεθεῖσθαι, ἐάν ἀποκρίνηται τὰ δίκαια, ὡς ἀναισχυρόντα και τολμῶντα ἐξ ἰσοτιμίας φθέγγασθαι; ἐπιστομιζει. Ὅλως, φησὶ, και τολμᾶς ἐξ ἰσοτιμίας φθέγγασθαι; ἀπαπειε τὸ δίκαιον; Δέχου τὴν δικαίαν ἰσηγορίαν. Ἐγκαλεῖ ὁ ὑπερ-
• Sententia hæc, et dicitur christi anà μέσον ἐμοῦ και σου, in Jobi libro non legitur.

ἤφανος, καὶ οὐτε δικαιολογίαν λέγεται, οὐτε σωτηρίαν δισωπείσεται. Ἐάν σωπῆσθαι ὁ ἐγκαλούμενος, κατεγνώσθη, φησὶ, οὐκ οἶδε διαρῆαι τὰ χεῖλη· ἐάν λαλήσῃ, ἐτόλμησε, φησὶ, πρὸς τὸν δεσπότην ῥήξαι φωνήν. Εἶτα ἄλλος ὑπερηφανίας μεστὸς, ἐάν ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ εὐγενοῦς ἀνδρὸς πεύθεται, παρακαλούμενος θεῖναι λόγους πρὸς τὸν ἔτερον, καὶ συμβῆναι εἰς εἰρήνην, καὶ τὴν κακίαν καταπαῦσαι τῇ ἀγάπῃ, εὐθέως τῇ ὑπερηφανίᾳ φερόμενος λέγει· Ἐγὼ εἰς τούτον κατέρχομαι; Ὁ τῆς ὑπερηφανίας! Πού γὰρ ἔστηκας, ἵνα κατέλθῃς; Ἐγὼ εἰς τούτον κατέρχομαι; Ὡς τὸν οὐρανὸν πατῶν καὶ τὰς νεφέλας, οὕτω φθέγγεται. Τὴν αὐτὴν γῆν πατεῖς, ἀπὸ τῆς αὐτῆς τρέφῃ, εἰς αὐτὴν ὑποστρέφετε, ἐν αὐτῇ ὀσπῆ· καὶ πού κατέρχῃ; οὐκ αἰδεῖσαι, οὐ δισωπείσαι τὸ πάθος τοῦ Κυρίου; οὐκ αἰδεῖσαι λέγων πρὸς τὸν ὁμοτίμον· Ἐγὼ εἰς τούτο κατέρχομαι; οὐκ αἰδεῖσαι ταῦτα λέγειν, ἐννοῶν ὅτι Ἰησοῦς διὰ σὲ κατέλθῃς; Πρὸς τὰς τοιαύτας γνώμας καὶ τὰς τοιαύτας ὑπερηφανίας πρέπει σὺν τῷ Ἥσασθαι πάντοτε βοᾶν· *Τὶ ἀλαζονεύεται γῆ καὶ σποδός*; Ὅμως δὲ εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν· Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ; Ἐπιφαίνεται ἐπὶ τέλει ὁ δίκαιος κριτής, καὶ φαίνεται αὐτῷ ἀπὸ λαίλαπος καὶ νεφῶν. Φαίνεται Ἰῶβ ἀπὸ νεφῶν, ὁ τὸν θυρόν τῆς εὐλογίας μέλλων χεῖν. Φαίνεται αὐτῷ ἐκ νεφῶν, ὁ μέλλων τὸν σπόρον τὸν κοπιζόμενον ἀρδεύειν, καὶ διεγείρει τὸν Ἰῶβ, καὶ νέσει μόνον, καὶ διασκορπίσει τὰ πάθη· νέσει μόνον, καὶ ἐγείρει τὸν πεπτωκότα· καὶ λέγει αὐτῷ· *Ἀνάστηθι, καὶ ῥωπα ὡσπερ ἀνὴρ τὴν ὄσφυν σου*. Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δὲ μοι ἀποκριθῆτι. Ἐπειδὴ εἰς κρίσιν με ἐκάλεσας, καὶ εἶπας, τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ; ἀνάστηθι, ὁ γενναῖος ἀγωνιστής, ὁ μὴ πεσὼν τῇ πληγῇ τῆς συμφορᾶς, ἀνάστηθι. Ἐάν γάρ τις παιδεύθῃς, γενναίως ἐν γῆ τὴν συμφορὰν καὶ τὴν παιδείαν, ἀκούει παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ, *Ἀνάστηθι*· ὡς δταν λέγῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ· *Ἀνάστηθι, Ἱερουσαλὴμ, ἡ αἰούσια τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ μου*. Περιζῶσαι ὡς ἀνὴρ τὴν ὄσφυν σου. Ἐρωτήσω δὲ σε, σὺ δὲ μοι ἀποκριθῆτι. Οὐκ εἶπε· Κρίνω σε, σὺ δὲ μοι ἀποκριθῆτι. Οὐ γὰρ ἐκάλεσάς με, φησὶν, εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσάς με εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι. Δικαστὴν ἤτησας μεταξύ ἐμοῦ καὶ σοῦ· σὺ γενοῦ δικαστής. *Οἷε! ἄλλως σοι κεχηρματικένας με, ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος*; Νομίζεις, φησὶ β, δι' ἄλλο τι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγον ταύτην, ἢ ἵνα δίκαιόν σε ἀναφαίνω; Καὶ βλέπε τῇ ἀκριβείᾳ τῶν τοιοῦτων ῥημάτων προσέειπεν. Οὐκ εἶπεν· Οἷε με ἄλλως σοι κεχηρματικένας, ἢ ἵνα γένῃ δίκαιος; Οὐ γὰρ ἡ συμφορὰ αὐτὸν δίκαιον ἐποίησεν, ἀλλὰ δίκαιον ἐγνώρισεν. *Οἷε με ἄλλως σοι κεχηρματικένας, ἢ ἵνα ἀναφανῆς δίκαιος*; Ἐμοὶ μὲν γὰρ, φησὶ, καὶ πρὸ τῶν ἀγίων ἦσα γνώριμος· τῷ δὲ κόσμῳ διὰ τῆς συμφορᾶς γνωρίζῃ, τῷ κόσμῳ διὰ τῆς πᾶλης κηρύττει. Διὰ τοῦτο σοι ἐχηρμάτισα, οὐχ ἵνα βλάψω, ἀλλ' ἵνα στέψω· οὐχ ἵνα καταισχύνω, ἀλλ' ἵνα λαμπρύνω. Πλὴν ἐπειδὴ διὰ τὴν ἀκακίαν ἐξηλθες τῶν μέτρων τῆς φύσεως, συνέγγων σου τῇ ἀκεραιότητι. Κἂν γὰρ τις ἀπὸ ἀκακίας ἀμάρτη, ὁ Θεὸς διορθοῦται τὰ ἀπὸ ἀκακίας γινόμενα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκάλεσας Θεὸν εἰς κρίσιν, εἶπέ μοι, ποῖαν ἔχων πρὸς ἐμὲ ὁμοτιμίαν ἐκάλεσάς με; *Πού ἦς ἐν τῷ θεμελιῶν με τὴν γῆν*; σύγχρονος γένετο τοῦ ποιητοῦ, ἵνα καλέσῃ αὐτὸν εἰς κρίσιν; Ὁ μὲν πρὸ τῶν αἰώνων, σὺ δὲ μετὰ πολλοῦ αἰῶνος. Ὅτε ἐπλάττον τὴν γῆν, οὐ παρῆς· ὅτε τὴν θάλατταν, οὐ παρῆς· ἢ ὅσα τοιαῦτα, οὐ παρῆς. Πᾶσα ἡ κτίσις ἐγένετο, καὶ σὺ οὐδαμῶ ἦσθα. Τὸν οὖν ἀρχαιότερον τῶν αἰώνων, τὸν κτίστην τῆς δημιουργίας εἰς κρίσιν ἐκάλεσας; Ὅτε ἔπειτα σπαρτοὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε τοὺς στύλους αὐτῆς ἤδρασα, ὅτε μετήγαγον ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτῆς, ὅτε ἐτίκτετο ἡ θάλασσα, πού ἦς; ὅτε αὐτὴν ἐσκέπασα νεφέλῃ, ὀμίχλῃ δὲ αὐτὴν περιέβαλον, πού ἦς; [599] Καθάπτεται αὐτοῦ ὡς ἀναξίως φεβεγαμένου,

* Sic mss. recte. Editio Morel. οὐ γὰρ ἐκάλεσάς με, φησὶν, εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι, intermedii ommissi δι' ὁμοιοτέλειαν. Savil. in textu οὐ γὰρ ἐκάλεσά σε εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσά σε εἰς τὸ σ. σ. In marg. nostram lectionem e cod. affert.

† Sav. addendum conj. ὅτι.

ἀπὸ ἀκακίας μὲν, πλὴν ἀπ' ἀνομιᾶς. Καὶ τί ποιεῖ; Οὐκ ἐπὶ πάντων αὐτὸν ἐλέγχει, ἀλλ' ὡς φίλον ἰδίᾳ διορθοῦται. Ὡς οὖν εἶπε ταῦτα, καὶ τὰς τούτους παροκλήσια (οὐ γὰρ καιρὸς ἐστὶ κατὰ μέρος πᾶσαν λέξιν ἐρμηνεύσαι), καὶ ὁ Ἰῶβ ἐπιγνώμων ἑαυτοῦ γενόμενος (ὁ γὰρ ἰσχυρὸς ἐκ πρώτου ἐλέγχο διορθοῦται τὸ σφάλμα), λέγει· *Κύριε, ἀκοῆ μὲν ὡς ἤκουόν σου τὸ πρότερον, νυνὶ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς μου εἶδέν σε, καὶ ἐξουδέτησα ἑμαυτὸν*· ἤγημαι δὲ ἑμαυτὸν γῆν καὶ σποδόν. Καὶ, Ἄπαξ ἐλάλησα, ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Βλέπε πῶς ἀνακαλεῖται τὸ σφάλμα ὁ καλῶς τὴν μέμψιν δεξάμενος. Ἄπαξ ἐλάλησα, καὶ τοῦτο ἀπὸ ἀκακίας, οὐκ ἀπὸ πονηρίας· ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Τίς γὰρ εἰμι ἐγὼ κρινόμενος ἐναντίον Κυρίου; Ἄ μὴ προέγνων ὁ Ἰῶβ δι' ἀκακίαν, μανθάνει μετὰ τὸν ἐλεγχόν. Εἶτα τί ὁ Θεός; Οὐ συγχαρῆται αὐτῷ παραιτησάσθαι τὴν κρίσιν, ἀλλὰ φησὶν· *Οὐχί, ἀλλὰ ῥωπα ὡσπερ ἀνὴρ τὴν ὄσφυν σου*. Στήθι, φησὶν, ὡς ἀντρ. Μὴ νομίσης, ὅτι διὰ τοῦτο σε κατέπληξα τῇ δυναστείᾳ, φεύγων τὸ δίκαιον, ἀλλὰ διωρθώσασάν σου τὴν ἀκακίαν. Τὴν μέντοι κρίσιν οὐ παραιτοῦμαι· κρίνον με δίκαιος, καὶ ἀπατεῖ λόγον τῶν γινόμενων. Ἐκρίθης ἵνα στεφθῆς, ἐκρίθης ἵνα ἀγαθῆς ἐν πάσῃ τῇ ὑπ' οὐρανῶν. Πρὸ τοῦ πάθους μὲν σε γωνία ἐγνώριζε· μετὰ τὸ πάθος πᾶσα γνωρίσει ἡ ὑπ' οὐρανῶν. Ἡ κοπρία σου παντὸς βασιλικῆς διαδῆματος λαμπροτέρα γίνεται. Οἱ τὸ διάδημα φέροντες ἐπιθυμοῦσιν ἰδεῖν σου καὶ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πόνον τῶν ἀθλημάτων. Παράδεισόν σου ἐποίησα τὴν κοπρίαν, ἐγεύγησθα πρὸς εὐθείαν, φυτόν ἐπουράνιον ἀνέδειξα. Ἐλαβες τὰ ἐπουράνια, δέχου καὶ τὰ ἐπίγεια, λάμβανε τὰ πάντα εἰς τὸ διπλάσιον. Ἐνταῦθα μάθε, πᾶς Χριστιανός, τὴν σὴν ἐλπίδα, τὴν ὑπεροχὴν τῆς σῆς ἐπαγγελίας. Τῷ Ἰῶβ μὲν γὰρ διπλάσιον ἐπαγγέλλεται, καὶ διπλάσια δίδωσιν· ὁ δὲ Σωτὴρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς φησὶν· *Ὅς ἀφῆκε πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ ἀδελφῶς ἐνεκεν ἐμοῦ, ἑκατοσιπλάσιον λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει*. Ἄλλ' ἐκεῖνο πρόσχε ἀκριβῶς, ὅπως τὸν μὲν φίλον ἰδίᾳ διορθοῦται, τοὺς δὲ φίλους τοῦ Ἰῶβ ἐλέγχει παρήρησι. Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Θεός· *Ἰνα τί οὐκ ἐλάλησατε ὀρθὰ κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰῶβ*; Ἄλλ', ὡ δικαιοκρίτα, ὑπὲρ σοῦ τὸν λόγον ἐθέμεθα, τὴν σὴν δικαιοσύνην ἐκηρύξασμεν, κατεφημισάμεθα ἀνθρώπων, τὴν δὲ σὴν δικαιοσύνην ἀθῶαν ἐδείξαμεν. Ἐνταῦθα οὖν πρόσχε τῇ δικαιοκρασίᾳ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ λέγοντα κατὰ τοῦ δικαίου οὐ δέχεται, τοὺς κατὰ τοῦ δικαίου λέγοντας παρὰ τὸ δικαίου δέχεται; Ἐλέγχει οὖν τοὺς φίλους αὐτοῦ, καὶ λέγει· *Καὶ νῦν, εἰ μὴ διὰ τὸν δοῦλόν μου Ἰῶβ, ἀπώλεσα ἂν θύμῃς*. Ὅμοῦ οὖν καὶ ἐλέγχει, καὶ διασώζει. Σώζει μὲν διὰ τὸ μηδὲν πονηρὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν· ἐλέγχει δὲ τὸν δίκαιον, τὴν ἀκεραιότητα ἐπανορθούμενος· καὶ τιμᾶ μὲν τοὺς φίλους δι' ἐκείνων· τιμᾶ δὲ τὸν δίκαιον διὰ τὴν ἀθλῆσιν, καὶ δίδωσιν αὐτῷ διπλάσιον, καὶ ἀπὸ σκότους αὐτοῦ τὸ φῶς· ἔλαμψε καὶ τότε καὶ νῦν. Ἐν δ' εἶτι εἰρηκότες, δεῖξωμεν τὴν ὑπεροχὴν. Ἐλαβε τὰ πρόβατα εἰς τὸ διπλάσιον, ἀπόσσεσας δέκα, εἴκοσιν οὐκ ἔλαβεν. Ἐνταῦθα ζητητέον, πῶς τὰ κτήνη μὲν εἰς τὸ διπλάσιον, τὰ δὲ τέκνα εἰς τὸ ἀπλοῦν. Ἐπειδὴ τὰ κτήνη μὲν καὶ τὰ κτήματα ἀπολλώμενα τέλειον ἀπώλοντο, ἀνθρώπος δὲ ἀποθανὼν εἰς ζωὴν διαφυλάττεται, καὶ εἰς ἀνάστασιν ἐγείρεται. Οὐ δίδωμι αὐτῷ εἰς τὸ διπλάσιον τὰ τέκνα, ἵνα μὴ ἐκκόψῃ τὴν ἐλπίδα τῶν ἀπελθόντων, ἀλλὰ ἵνα δείξῃ αὐτῷ, ὅτι κἀκεῖνον, εἰ καὶ προηρητήσαν, ἀλλὰ ζῶσι. Κἀκεῖνοι μὲν πάντες χορηγοῦνται αὐτῷ· οὐ δίδωμι δὲ αὐτῷ πλὴν δέκα, ἵνα εὐρεθῇ Ἰῶβ οὐκ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον, ἀλλ' ἀπ' οἴκου εἰς οἶκον μεταβαίνειν. Δέκα γὰρ αὐτὸν τέλεσαν τὸν βίον μέχρι τάρφου προέπεμψαν· δέκα πάλιν αὐτὸν ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ ἀπὸ τοῦ τάρφου εἰς βασιλείαν παραδέξονται, καὶ τὸν ἀπορρήτων ἐκείνων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσιν ὁμοθυμαδόν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς καταξιώσθηναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

hæc dicere, cum scias Jesum pro te descendisse? Contra hujusmodi animum, talemque superbiam, decet cum Isaia semper clamare: *Quid superbit terra et cinis (Eccli. 10. 9)?* Verum ad propositum revertamur. Quis dabit iudicem inter me et te? Apparet in fine justus Judex, apparetque illi de turbine et nubibus. Apparet Jobo de nubibus, imbrem benedictionis infusus. Apparet ipsi ex nubibus, qui semen simo opertum irrigaturus est, excitatque Jobum, nutuque solo cruciatus dissipat, nutu solo lapsum excitat, aitque illi: *Surge, accinge quasi vir lumbos tuos. Interrogabo autem te: tu vero mihi responde (Job 40. 2).* Quandoquidem me ad iudicium vocasti, et dixisti, Quis dabit iudicem inter me et te? surge, strenue athleta, qui ex calamitatis plaga non lapsus es, surge. Si quis enim castigatus strenue ferat calamitatem et castigationem, a Deo audit illud, *Surge, ut quando ad Jerusalem dicit: Exsurge, Jerusalem, quæ bibisti calicem iræ meæ. Accinge sicut vir lumbos tuos. Interrogabo autem te, tu vero responde mihi (Isai. 51. 17).* Non dixit, Judicabo te, tu vero responde mihi. Non enim vocasti me, inquit, ad iudicium, sed vocasti me, ut tecum judicarer (a). Iudicem petisti inter me et te: tu esto iudex. *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut appareres justus (Job 40. 3)?* Existimas me hanc tibi inmisisse calamitatem, nisi ut justum te ostendam? Et satage ut horum verborum accuratiori diligenter attendas. Non dixit, *Putasne me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus fieres?* Neque enim calamitas ipsum justum effecit, sed justum demonstravit. *Putasne me aliter tibi responsum dixisse, quam ut justus appareres?* Mihi enim, inquit, etiam ante certamina notus eras: mundo autem per calamitatem notus evadis, in mundo ob luctam prædicaberis. Propterea te visitavi, non ut nocerem, sed ut coronarem; non ut delirparem, sed ut illustrarem. Verum quia ex innocentia naturæ mensuram egressus es, tuæ sinceritati peperci. Nam etsi quis ex simplicitate peccaverit, Deus corrigit ea quæ per sinceritatem admissa sunt. Quia vero Deum in iudicium vocasti, dic mihi qualem apud me habens honoris paritatem vocasti me? *Ubi eras cum ponebam fundamenta terræ (Job 38. 4)?* an coetaneus eras Opifici, ut illum vocares ad iudicium? Ille ante sæcula, tu post multa sæcula. Cum formarem terram, non aderas; cum mare, non aderas; cum alia hujusmodi, non aderas. Omnis creatura facta est, et tu nusquam eras. Antiquiorem ergo sæculis, Creatorem universi ad iudicium vocasti? Cum extendere funiculum super terram, cum columnas ejus fundarem, cum eduxi de ventre matris ejus, cum pariebar mare, ubi eras? cum ipsum nubem operirem, et caligine circumdarem, ubi eras? Reprehendit quasi indigne loquutus sit, ex simplicitate quidem, verum ex ignorantia. Et quid facit? Non coram omnibus illum increpat, sed ut amicam privatim corrigit. Postquam igitur hæc et his similia dixit (non enim vacat omnia dicta minutatim interpretari), et Job in sui cognitionem veniens (nam justus post primam redargutionem lapsum corrigit), ait: « Domine, auditu auris audivi te prius, nunc autem oculus meus vidit te, et exinanivi meipsum; puto me terram et

(a) Sic Mss. recte. Editio Morel. non enim vocasti me, ut tecum judicarer, intermediis omissis.

cinerem » (Job 42. 5. 6). « Semel loquutus sum, et secundo non addam » (Job 40. 5). Vide quomodo peccatum revocat, qui reprehensionem recte suscepit. *Semel loquutus sum*, idque ex simplicitate, non ex malitia; *secundo non addam*. Quis enim sum ego in iudicium veniens in conspectu Domini? Quæ prius non noverat Job ob simplicitatem, post correptionem discit. Hinc quid Deus? Non concedit ei recusare iudicium, sed ait: *Non; sed accinge sicut vir lumbos tuos*. Sta, inquit, ut vir. Ne putes me ideo te perteruisse potentia mea, ut justitiam fugerem, sed simplicitatem tuam correxisti. Iudicium non recuso: iudicatus es ut coroneris, iudicatus es ut sis admirationi per totum orbem. Ante calamitatem unus te angulus noverat, post calamitatem te totus orbis cognosceret. Sterquilinum tuum omni regio diademate illustrius erit. Qui diademata gestant, cupiunt videre agonem tuum, et laborem certaminum. Sterquilinum tuum paradisum effeci, ad pietatem excolui, plantam caelestem exhibui. Accepisti caelestia, accipe terrena, accipe omnia duplicata. Illis discite, quisquis Christianus es, spem tuam, excellentiam promissionis tuæ. Jobo dupla promittit, et dupla tribuit (Job 42. 10); Servator autem discipulis suis ait: *Qui reliquerit patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (Matth. 19. 29).* Sed illud diligenter attende, quomodo amicum privatim corrigit, amicos vero Jobi publice arguit. Dixitque illis Deus: *Ut quid non estis recta loquuti adversus servum meum Job (Job 42. 8)?* Sed, o juste iudex, pro te sermonem fecimus, justitiam tuam prædicavimus, hominem condemnavimus, tuam vero justitiam innoxiam ostendimus. Hic ergo justum Dei iudicium attende. Nam si pro se contra justum loquentem non recipit, num eos qui contra justum præter justitiam loquuntur, recipiet? Redarguit igitur ejus amicos, et ait: *Et nunc nisi propter servum meum Job, vos forte perdidisset (Ibid.).* Simul ergo redarguit et servat. Servat quidem, quod nihil mali contra Deum dixissent; redarguit vero justum, simplicitatem ejus corrigens: honoratque propter illum amicos ejus, justum quoque honorat propter certamen, duplumque dat ei, atque ex tenebris ei lux resplenduit et tunc et nunc. Uno autem superaddito, rei excellentiam ostendemus. Accepit oves in duplum, boves, camelos et asinos in duplum; sed cum filios decem amisisset, non accepit vicenos (Ibid. v. 12. 13). Hic quaerendum, cur jumenta in duplum, filios non item. Quia jumenta et facultates quidem funditus perierunt, homo autem etiam mortuus in vitam servatur, et ad resurrectionem suscitatur. Non dat illi filios in duplum, ne eorum qui decesserant spem tolleret, sed ut ostenderet ei, etiam illos, etsi prærepti fuissent, vivere tamen. Et illi quidem omnes ipsi dantur: non dat autem illi plus quam decem, ut inveniretur Job non a vita ad mortem, sed a domo in domum transiens. Decem namque cum vitam finivit, ad usque sepulcrum illum extulerunt: decem iterum in die resurrectionis, a sepulcro in regnum excipient, atque simul omnes ineffabilibus illis et æternis bonis fruenter: quibus nos omnes dignos fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper et in sæcula. Amen.

MONITUM

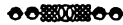
IN SEQUEM HOMILIAM.

Severiani esse hanc homiliam putat Dupinius. Verum etsi nugacem quandoque Severianum deprehenderimus, nescio an technas illas, queis usum Deum erga Eliam pluribus demonstrare conatur hic quis-

quis sit orator, Severiano adscribere liceat. Ineptum esse quempiam Græculum libentius credam.

Interpretationem Latinam novam adornavi.

IN ELIAM PROPHETAM SERMO.

4. Judæorum olim populus prophetarum possessione ornabatur, eratque ille prophetica agricultura; nunc autem per Ecclesiam hæc ipsa gloria privatus est. Ecce namque apud nos prophetarum corpora sunt. Infructuoso enim populo non competeant prophetici agricolæ, eis nempe non competeat prophetas possidere, qui eum, qui per eos prophetaverat, crucifixerunt, in gratiam scilicet mortuorum, quos apud illos suscitavit, cæcorum quos apud illos visu donavit, famelicorum quos apud illos aluit; in gratiam item violentiæ, qua propter eos universorum Dominus Deus usus est in beatum Eliam prophetam, ut solveret sententiam contra illos latam. Ad beatum Eliam me ducit is qui prius vos instituit. Beatus Elias videns Judaicum populum contra clementem Deum sese efferentem, Deumque illorum contra se pervicaciam perpetuo tolerantem, dum illi ejus patientia ad ignaviam semper uterentur, hujusmodi quidpiam excogitat adversus Dei erga illos benignitatem; sententiam fert in eos. Deinde, cum sciret Deum justorum zelum revereri, cum vellet Judæos castigare, metuensque Dei benignitatem, quæ modicis lacrymis statim medellam admovet, supplicium contra illos decernit, quod et juramento confirmat, ut juramentum reveritus Deus illam contra ipsos sententiam non solveret. Benignus, aiebat, erga illos est Deus; et modicis lacrymis placatur ab ipsis, id quod illos ad idolatriam deducit. *Vivit Dominus, inquit, non erunt per annos istos ros et pluvia (3. Reg. 17. 1)*. Deinde, quasi Deus ipsi contra responderet: Quid ergo, si illi mihi per pœnitentiam adblandiantur, o Elia, si illos videam lacrymantem, si de peccatis pœnitentes, annon statim pluviam dabo? *Non, vivit Dominus, nisi per os meum. Non, vivit Dominus. Illi, inquit, idolis se addixerunt; ego vero per tuam juro deitatem. Ostende mihi juramentum per te factum prævalidum esse, ut etiam per hoc discant idolorum vanitatem. Non, vivit Dominus, non erit, inquit, per istos annos, ros et pluvia, nisi per verbum oris mei.* Neque etiam cum id tibi visum fuerit, tolletur supplicium (tibi enim semper placet clementer agere); sed quando pro ipsi supplicabo cum me judicante, cum sufficientem ostenderit animi pœnitentiam. Prophetici sententiam reveritus est Deus, juramentum per se factum in honore habuit. Delincebatur ergo Deus et propheta reverentia, et populi tame afflicti miseratione. Quid ergo facit? Una punit et populum et prophetam, ut ipse quoque famis supplicio affectus quid humanis circa juramento firmatam sententiam cogitaret; et una punit quidem prophetam cum populo, sed propheta pœnam lenit, illam clementiæ viam non sine sapientia emensus. Prophetam enim alit per aves, quibus invisæ proles: corvus enim prolem odit, et quæ parit non nutrit. Illud ergo subindicans propheta David dicebat: *Et pullis corvorum invocantibus eum (Psal. 146. 9)*. Quia enim pulli corvorum, imo quilibet pulli, infirmiores sunt, quam ut cibum sibi parent, sed alii a parentibus enutrientur, hoc autem subsidio privantur pulli corvorum, qui a parentibus non aluntur, et licet parentes non nutriant, manet tamen genus corvorum: Dei benignitatem ostendens David, eorum alimenta Deo adscribit. Hiantes enim in aërem pulli corvorum, parentibus nihil alimenti præbentibus, habent quædam animalcula, quæ mittenti providentiæ divinæ ministrant, et sic ab aere accipientes, aluntur et crescunt. Ideo dicit, *Pullis corvorum invocantibus eum*. Quia igitur prolis odium Elias susceperat contra Judæos, ut filios inutiles, per patres prolis osoros Deus rem cum illo tractat, tantum non clamans ad Eliam, etsi silenter: Ne tanto prolis odio erga Judæos tenere, quanto corvi erga pullos suos. Sed vide nunc muta-

tos corvos: vide, o Elia, eorum benignitatem: qui nulla utuntur erga proprios pullos, tibi sunt hospites officiosi. Absurdum est, o Elia, corvos conciliatores esse inter te et meam benignitatem, te vero non conciliatorem Judæis esse, ut non pœna a me ipsis irrogetur. Corvorum mutationis rationem habeo, et esto erga Judæos clementior: ego enim et sententia tuæ rationem habeo, et miseror afflictos. Ut autem vidit Deus Eliam non cedentem, rursus revocat alimentum per corvos allatum, ut illum ad reconciliationem vi deduceret, utque fame coactus, sententiam contra ipsos latam solveret vel in sui gratiam. Verum ille corvorum ministerio destitutus, id toleravit, et ait: Famem patiar, dummodo impios castigatos videam: pereat corpus meum cum his fame castigatum. Deficiente igitur corvorum comætu, multoque elapso tempore, iterum correptus Elias in aliam transfertur locum, et fame pressus gentilem et famelicam pauperemque viduam supplex adit. Deus autem volens illum esse indulgentiorem, cum tunc Judæis interdictum esset omne cum gentibus commercium, id quod futurum erat prædicit ei: *Surge, inquit, et vade in Sarephtha Sidoniam, et præcipiam tibi mulieri viduæ gentili, ut te alat (3. Reg. 17. 8)*; ut illo audito, *Gentili*, alimentum exosum haberet, et a Deo pluviam peteret. Ille autem neque ad hanc vocem mihi factus est, sed cucurrit ad gentilis mulieris alimoniam: et quod majus est, excitat Deus viduam, ut esuriens verba dura loquatur, undique illum ad benignitatem compellens. Quid ergo gentilis ad ip-um: *Vivit Dominus Deus tuus (Ibid. v. 12)*. Undenam mulierem subiit dicere, *Vivit Dominus Deus tuus*? Præoccupaverat Deus per visionem viduæ prophetam ostendere: hoc enim est quod Deus propheta dicebat: *Præcipiam illi mulieri viduæ, ut te alat*. Ostenderit Deus mulieri habitum, formam et staturam prophetæ, futuramque petitionem. Unde postquam adstitit propheta, visionis recordata est mulier: vidit ipsum talem, qualis ipsi visus fuerat. Hinc igitur cognoscens divinam esse revelationem, statim adstante et cibum petente propheta, clamabat: *Vivit Dominus Deus tuus: non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ in hydria et parum olei in lecytho: et ingressa faciam hanc mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur (Ibid.)*. Statim desperationis potius quam largitionis verba. *Non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ: hanc ingressa faciam mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur*. Nihil, inquit, nobis relictum est aliud, pugillo farinæ absumpto, quam ut moriamur. Hæc voce afflicti cœpit Elias. Majore, inquit, quam ego, hæc fame premitur: ego solus esurio, illa cum filiis. Ne sim hospite mortis auctor. Quid igitur? Ad hanc vocem, ut dixi, lenitur, cœpit tandem indulgentiam cogitare: *Non deficiet, inquit, lecythus olei, neque hydria farinæ, donec det Dominus pluviam super terram (Ibid. v. 14)*. Jam tandem pauculam pluviam dandam subindicat. Antequam fame domaretur, non permittebat Deum in pluvia concedenda clementiam suam ostendere; sed dicebat: *Non erit hæc annis pluvia aut ros super terram, nisi per verbum oris mei*. Nunc autem permittit, et jam liberationis initium subindicat; sed subindicabat tantum, petitionemque tamen nondum exhibebat. Quid ergo fons ille clementiæ? Tertiam misericordiæ machinam rursus adhibet: jubet enim animam filii viduæ e corpore migrare. Cum enim prophetam in honore haberet, benedictionem non abrogavit, neque lecythum delibere jussit; ita ut propheta in misericordiæ necessitatem reduceretur. Illud enim dedecori fuisset prophetæ, si benedictio, quam ipse dederat, secus cessisset: illudque gentilis viduæ fidem læsisset, utpote quæ parum ex ejus

[600] *Εἰς τὸν προφήτην Ἠλίαν, Λόγος.*

α'. Πρῶτερον μὲν τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος τῆ τῶν προφη-
τῶν ἐκαλλωπίετο κτήσει, καὶ προφητικὸν ὑπῆρχε γε-
ώργιον· νῦν δὲ καὶ ταύτην αὐτὴν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας
ἀφήρηται τὴν καύχησιν. Ἰδοὺ γάρ τῶν προφητῶν παρ'
ἡμῶν καὶ τὰ σώματα. Οὐ γὰρ ἔπρεπον ἀκάρπῳ λαῷ προ-
φητικοὶ γεωργοὶ· οὐχ ἤρμωσε παρακατέχειν προφήτας
τοὺς; τὸν δι' αὐτῶν προφητευθέντα σταυρώσαντι, ἀντὶ
τεκρῶν οὐς παρ' ἐκείνοις ἀνέστησεν, ἀντὶ τυφλῶν οὐς
παρ' αὐτοῖς ὠμμάτωσεν, ἀντὶ πεινῶντων οὐς παρ' ἐκεί-
νων διέθρεψεν, ἀντὶ τῆς βίας, ἣν δι' αὐτοὺς ὁ τῶν ὀλων
Δεσπότης Θεὸς τῷ μακαρίῳ προσήγαγεν Ἠλίᾳ, ὡσαι
τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν τὸν προφήτην βιαζόμενος.
Ἄγει γὰρ με πρὸς Ἠλίαν ὁ προλαβῶν παιδευτής. Ὁ
μακάριος Ἠλίας ἰδὼν τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν τῆς τοῦ
Θεοῦ καταστηνῶντα φιλανθρωπίας, καὶ τὸν μὲν Θεὸν
τῆς ἐκείνου θεομαχίας ἀνεχόμενον διηγεκώς, ἐκείνους δὲ
τῆ μακροθυμίας πρὸς βραβυλίαν παιδοτριβομένους ἀεὶ,
ἐπινοεῖ τι τοιοῦτον κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοὺς ἀγα-
θότητος· ἀποφαίνεται κατ' αὐτῶν. Εἶτα εἰδὼς ὅτι τὸν
τῶν δικαίων ἧλον δυσωπεῖται Θεός, βουλόμενος τοὺς
Ἰουδαίους κολάσαι, καὶ φοβούμενος τὴν θέλειαν χρηστότη-
τα μικροῖς δάκρυσιν εὐθύς θεραπευομένην, ἀποφαίνεται
κατ' αὐτῶν τιμωρίαν, καὶ ὄρκῳ τὴν τιμωρίαν δεσμεῖ,
ἔνα τὸν ὄρκον Θεὸς δυσωποῦμενος, μὴ λύσῃ τὴν κατ'
ἐκείνων ἀπόφασιν. Ἄγαθός, φησί, περὶ αὐτοὺς ὁ Θεός,
καὶ μικροῖς παρ' αὐτῶν θεραπεύεται δάκρυσι, ταῦτα δὲ
τούτους εἰς εἰδωλολατρείαν παιδοτριβεῖ. *Ζῆ Κύριος,
φησὶν, οὐκ ἔσται τὰ ἔτη ταῦτα ὄρος καὶ ὑετός.* Εἶτα, ὡς
τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ἀντιφθεγομένου· *Τί οὖν,
ἂν κολακισθῶ παρ' ἐκείνων διὰ μετανοίας, Ἠλία, ἂν δά-
κρυα προσφέρωντας ἐκείνους θεάζωμαι, ἂν ἐπὶ τὰς
πλημμελείας μετανοοῦνται; εὐθύς μὴ δώσω ὑετόν; Οὐ,
ζῆ Κύριος, εἰ μὴ διὰ στόματός μου. Οὐ, ζῆ Κύριος.*
Ἐκείνῳ, φησὶν, εἰδώλιος προσήλυνται, ἐγὼ δὲ κατὰ τῆς
σῆς ἀνυῦν θεότητος. Δείξον μου τὸν ὄρκον τὸν κατὰ σου
δυνατὸν, ἵνα καὶ διὰ τούτου μάθωσι τὴν τῶν εἰδώλων
ἀσθένειαν. *Οὐ, ζῆ Κύριος, οὐκ ἔσται;* φησὶ, *τὰ ἔτη
ταῦτα ὄρος καὶ ὑετός, εἰ μὴ διὰ λόγον στόματός μου.* Οὐχ,
ὅταν, φησὶ, σοὶ δέξῃ, λύσεις τὴν τιμωρίαν (σοὶ γὰρ εἰ
δοκεῖ τὸ φιλανθρωπεύεσθαι), ἀλλ' ὅταν περὶ
αὐτῶν ἰκετεύσω, ὅταν ἐμοῦ κρινάσω, ὅταν ἀρκούσαν
ἐπιδείξωνται τὴν τῆς ψυχῆς μεταμέλειαν. Ἠδέσθη τὴν
προφητικὴν ἀπόφασιν ὁ Θεός, ἐτίμησεν ὄρκον τὸν εἰς
αὐτόν. Συνελεγο τοίνυν ὁ τῶν ὀλων Δεσπότης, καὶ τὸν
προφήτην αἰδομένους, καὶ τὸν λαὸν τῷ λιμῷ κολαζόμενον
ἐλεῶν. Τί οὖν ποιεῖ; Συγκολάζει τῷ λαῷ τὸν προφήτην,
ἔνα τῆ τοῦ λιμοῦ καὶ αὐτὸς συνεχόμενος τιμωρία βου-
λεύσεται τι περὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐνόρκου φιλανθρω-
πων· καὶ συγκολάζει μὲν τῷ λαῷ τὸν προφήτην, ἐπικου-
φίζει εἰς τῷ [601] προφήτῃ τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ αὐτὴν
τῆς τῆς φιλανθρωπίας ὁδὸν ἀνεῖ τῆς σφίλας ποιούμενος.
Τρέφει γὰρ τὸν προφήτην διὰ πεινῶν μισοτέκνων·
μισοτέκνων γὰρ ὁ κόραξ γονεὺς, καὶ ἀ τίεται μὴ τρέ-
φει. Τοῦτο γοῦν ὁ προφήτης Δαυὶδ ἀνιπτόμενος ἔλεγε·
*Καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις
αὐτόν.* Ἐπειδὴ γὰρ οἱ νεοσσοὶ τῶν κοράκων, μᾶλλον δὲ
πάντας νεοσσοὶ πρὸς τὴν τῆς τροφῆς τῆς οἰκίας συλλο-
γῆν ἀσθενοῦσιν, ἔχουσι δὲ τὸς γονεῖς παιδοτροφούντας,
ἀπεστέρηγται δὲ τούτου οἱ νεοσσοὶ τῶν κοράκων, ὅμως δὲ
διαμένει τῶν κοράκων τὸ γένος παρὰ τῶν γονέων μὴ
διατρεφόμενον, δεκνύς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ὁ
Δαυὶδ, ἀνατίθει τὴν ἐκείνων διατροφήν τῷ Θεῷ. Κε-
χρηγότες γὰρ εἰς ἄερα τῶν κοράκων οἱ νεοσσοὶ, καὶ παρὰ
τῶν γονέων μὴ τρεφόμενοι, ἔχουσι αὐτοὶ ζῶα μικρὰ
τινα τῆν θέλειαν ἐπιπέμπουσιν πρόνοιαν διακονούμενα,
καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀέρος ἐκείνα δεχόμενοι, πρὸς αἰψῆσιν
κρέφονται. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Τοῖς νεοσσοῖς τῶν κορά-
κων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν.* Ἐπειδὴ τοίνυν μισο-
τεκνίαν ὁ Ἠλίας κατὰ Ἰουδαίων ὡς τέκνων ἀχρήστων
ἀνάλεβα, διὰ μισοτέκνων πατέρων πρεσβυεῖται πρὸς αὐ-
τὸν ὁ Θεός, μονοουχὶ τοῦτο πρὸς τὸν Ἠλίαν σεσιγημένως
βοῶν· Μὴ ποσαύτη παρὰ σοὶ κατὰ Ἰουδαίων μισοτεκνία,
ὅση τοῖς κόραξι κατὰ τῶν νεοσσῶν τῶν οἰκείων; Ἄλλ'
ὄρα νῦν μεταδεδλημένους τοὺς κόρακας· ὄρα τὴν ἐκεί-

νων, ὃ Ἠλία, φιλανθρωπίαν· οἱ περὶ τοὺς οἰκείους ἀπ-
άνθρωποι νεοσσοὺς, τοῦ γίνονται ξενοδοχοὶ φιλότιμοι.
Ἄτοπόν ἐστίν, ὃ Ἠλία, τοὺς μὲν κόρακας μεσίτας γί-
νεσθαι πρὸς σὲ τῆς παρ' ἐμοῦ φιλανθρωπίας, σὲ δὲ με-
σίτην τοῖς Ἰουδαίοις μὴ γίνεσθαι τῆς παρ' ἐμοῦ κατ'
αὐτῶν τιμωρίας. Αἰδέσθητι τὴν τῶν κοράκων μεταβολὴν,
καὶ γενεὴν περὶ τοὺς Ἰουδαίους χρηστός· ἐγὼ γὰρ τιμῶ
σου μὲν τὴν ἀπόφασιν, κάκαίους δὲ κολαζομένους
οἰκτεῖρω. Ὡς οὖν εἶδεν ὁ Θεός τὸν Ἠλίαν οὐκ ἐνδιδόν-
τα, συστέλλει πάλιν τὴν διὰ τῶν κοράκων τροφήν, πρὸς
καταλλαγὰς αὐτὸν βιαζόμενος. Ἰνα τῷ λιμῷ βιασθεὶς τὴν
ἀπόφασιν κἂν δι' ἐαυτοῦ λύσῃ. Ὁ δὲ καὶ τῶν κοράκων
συσταλέντων ἠνείγητο Λιμῶς, φησὶ, μόνον τοὺς δυσ-
σεβούντας ἰδὼ κολαζομένους· ἀπόλοιτό μου τὸ σῶμα μετὰ
τούτων λιμῷ κολαζόμενον. Ἐκλειπούσης τοίνυν τῆς διὰ
τιῶν κοράκων τροφῆς, καὶ χρόνου διελθόντος πολλοῦ, πάλ-
ιν συσχεθεὶς ὁ Ἠλίας ἐφ' ἕτερον μεθίσταται τόπον, καὶ
τῷ λιμῷ συνθλιβόμενος ἀπεισι, καὶ γίνεται ἰκέτης
ἐθνικῆς, καὶ ταύτης χήρας καὶ πενομένης. Καὶ βουλόμε-
νος δὲ αὐτὸν ὁ Θεός γενέσθαι φιλανθρωπότερον, ἐπειδὴ
τότε τοῖς Ἰουδαίοις ἀπειρητο ἡ μετὰ ἐθνῶν συνουσία,
προλαβάνων προκαταγγέλλει τὸ γενησόμενον Ἀνά-
στηθι, φησὶν, *ἐντεύθει, καὶ ἀπελθεῖς εἰς Σαρφθά τῆς
Σιδωνίας, καὶ ἐντελοῦμαι ἐκεῖ χήρα γυναικὶ ἐθνικῇ
τοῦ διατρέψαι σε.* Ἰνα ἀκούσας τὸ, *Ἐθνικῇ, μισάζηται*
τὴν τροφήν, καὶ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν εἰς χορηγίαν τῶν
δυσθῶν. Ὁ δὲ οὐδὲ πρὸς ταύτην τὴν φωνὴν ἔχωνοῦτο,
ἀλλ' ἔτρεχε πρὸς τὴν τῆς ἐθνικῆς διατροφήν· καὶ τὸ δὴ
μείζον, παρασκευάζει τὴν χήραν ὁ Θεός εὐθύς αὐτῷ
πεινῶντι· λαλήσαι ῥήματα σκληρὰ, πανταχόθεν αὐτὸν εἰς
χρηστότητα συναλαῦνον. Τί οὖν ἡ ἐθνικῆ πρὸς αὐτόν;
Ζῆ Κύριος ὁ Θεός σου. Καὶ πόθεν τῆ ἐθνικῆ τὸ εἰπεῖν,
Ζῆ Κύριος ὁ Θεός σου; Προλαβῶν ὁ Θεός δεικνύσει τὸν
προφήτην τῆ χήρα κατ' ὄπτασιαν τοῦτο γὰρ ἐστίν ὁ τῷ
προφήτῃ ὁ Θεός ἐπέδο· *Ἐντελοῦμαι ἐκεῖ χήρα γυ-
ναικὶ τοῦ διατρέψαι σε.* Ἐδείξεν ὁ Θεός προλαβῶν τῆ
γυναικὶ τοῦ προφήτου τὸ σχῆμα, τὴν μορφήν, τὴν ἡλι-
κίαν, τὴν μέλλουσαν αἰτησιν. Ὅθεν μετὰ τὸ παρατίθει
τὸν προφήτην, ὑπεμνήσθη τῆς ὄπτασιος ἡ χήρα· εἶδεν
αὐτὸν τοιοῦτον, ὅλος αὐτῆ κατ' ὄπτασιαν ἐφάνη. Ἐνευθεν
οὖν γνοῦσα θέλειαν εἶναι τὴν ἀποκάλυψιν, εὐθύς ἐπιστάει
τῷ προφήτῃ [ἔδοα] καὶ αἰτήσασιν τροφήν. ἔδοα·
*Ζῆ Κύριος ὁ Θεός σου· οὐκ ἔστι μοι ἐργουφίας, ἀλλ'
ἡ δρὰς ἀλεύρου ἐν τῇ ὕδρῳ, καὶ ὄλλρον ἔλαιον ἐν
τῷ καμψάκῃ καὶ εἰσελθούσα ποιήσω ταύτην ἔμαυτῇ
καὶ τοῖς τέκνοις μου, καὶ φαγοῦμεθα καὶ ἀποθανοῦ-
μεθα.* Εὐθύς ἀπογνώσεως ἡ δόσεως ῥήματα. *Οὐκ ἔστι μοι
ἐργουφίας, ἀλλ' ἡ δρὰς ἀλεύρου* [602] *ταύτην εἰσελ-
θούσα ποιήσω ἔμαυτῇ καὶ τοῖς τέκνοις μου, καὶ
φαγοῦμεθα καὶ ἀποθανοῦμεθα.* Οὐδὲν ἤμην, φησὶ,
τὸ περιλειπούμενον ἔτερον, τῆς δρακὸς ἀπανηρέσεως, ἡ θά-
νατος. Ἠρξάτο τι πάσχειν πρὸς τὴν φωνὴν ὁ Ἠλίας.
Ἐμοῦ, φησὶ, πλεῖον αὐτῆ παγκρατίζεαι λιμῷ· ἐγὼ κἂν
μόνος πεινῶ, αὐτὴ δὲ μετὰ τῶν τέκνων λιμῶνται. Μὴ
γένωμαί πρόξενος τῆ ξενοδόχῳ θανάτου. Τί οὖν; Ὅπερ
εἶπον, χαννοῦται πρὸς τὴν φωνὴν, ἄρχεται λοιπὸν φι-
λανθρωπίας ἐν ἐαυτῷ περιφέρειν μελέτην· *Οὐκ ἐκλιψέει,*
φησὶν, *ὁ καμψάκης τοῦ ἔλαιου, οὐδὲ ἡ ὕδρια τοῦ
ἀλεύρου, ἕως τοῦ δοῦναι Κύριον ὑετόν ἐπὶ τῆς γῆς.*
Ἠδὴ μικρὸν τὴν τῶν δυσθῶν ὑποφθέρηται δόσιον. Πρῶν
τῷ λιμῷ δαμασθῆναι, οὐκ ἐπέτρεπε Θεῷ τὴν περὶ τοῦ
δυσθῶν φιλανθρωπίαν, ἀλλ' ἔλεγεν· *Οὐκ ἔσται τὰ ἔτη
ταῦτα ὄρος καὶ ὑετός ἡ ὑετός ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ μὴ διὰ λόγον
στόματός μου.* Νῦν δὲ ἐπιτρέπει, καὶ ἦδη τὸ τῆς λύσεως
ὑπαγορεύει προοίμιον, ἀλλ' ὑπεγύρομε μὲν, ὅπως δὲ
προσηγε τὴν αἰτησιν. Τί οὖν ἡ τῆς φιλανθρωπίας πηγὴ;
Πάλιν αὐτῷ τρίτην μηχανὴν φιλανθρωπίας προσάγει· κε-
λεύει γὰρ τὴν ψυχὴν τοῦ τῆς χήρας παιδίου μεταστῆναι
τοῦ σώματος. Τιμῶν μὲν γὰρ τὸν προφήτην, τὴν εὐ-
λόγιαν οὐκ ἔλεον, οὐδὲ ἐπιλείπει τὴν καμψάκην ἐποίει,
ὥστε πρὸς ἀνάγκην αὐτὸν συναλαθῆναι φιλανθρωπίας.
Ἦν γὰρ ὕβρις τῷ προφήτῃ, εἰ τὰ τῆς εὐλογίας ἀνετρά-
πη τῆς παρ' αὐτοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς δὲ χήρας τοῦτο τῆ-
πίστιν κατέδραπτεν, ὡς ἀπὸ συντυχίας τῆς εὐλογίας

ἐπιτυχούσης μικρόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τὴν μὲν εὐλο-
γίαν οὐκ ἀνατρέπει, τρίτην δὲ προσάγει μηχανὴν τῷ
προφήτῃ· ποιεῖ γάρ τὸ τῆς χήρας ἀποθανεῖν παιδίον,
τὸν προφήτην εἰς ἀνάγκην ὠθῶν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀξίω-
σεως. Ἡ γὰρ χήρα, τεθνήκτος τοῦ τέκνου, περιέσθη
τὸν προφήτην τὴν δάκρυαυ. Εἶθε, φησί, λιμῷ προ-
απολώλειν, καὶ πρὸ τῆς σῆς εὐλογίας ἀποτεθῆκεν, ἢ
τοῦ υἱοῦ ἐγεγόνειν θεατὴς τεθνεώτος. Ἠσχύνετο τὸ συμ-
βάν ὁ προφήτης· Οὗτοι, φησί τῇ χήρᾳ, τῆς εἰς ἐμὲ
ξενοδοχίας οἱ μισθοί; Πρὸ τῆς ἐμῆς δεξιώσεως, εὐτε-
κνος· μετὰ τὴν δεξιῶσιν τὴν ἐμὴν περὶ τέκνον τὸ φι-
λούμενον παρ' αὐτῇ θρηνηθῆα. Αἰσχυνόμενος τὸ συμβάν
ὁ Ἠλίας, καὶ καθ' ἑαυτὸν περιστρέφων τὸ πρᾶγμα,
ἤσθετο τέχνην οὖσαν τοῦ πάντων Δεσπότητος τὴν γεγενη-
μένον, ἤσθετο τὴν τέχνην τὴν θείαν. Καὶ τί φησιν; *Οἴ-
μοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατο-
ικῶ μετ' αὐτῆς!* Τί δὲ ἐστὶν ὁ βούλεται λέγειν; Παρὰ
σοῦ, φησὶν, ἢ περὶ τῆς γυναικὸς πρὸς με μαρτυρία·
σύ, φησὶν, εἶπας· *Ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ δια-
θρέψαι σε, πάντως τῇ τῆς γυναικὸς μαρτυρῶν ὡς
εὐσεθεὶ προαίρεσει.* Πρὸς ταύτην ἐξ ἐκείνων με τῶν
τόπων μετέστησας, καὶ ἦν τετίμηκας τῇ παρὰ σοῦ μαρ-
τυρίᾳ, ταύτην νῦν τῷ τοῦ τέκνου τιμωρῇ θανάτῳ; *Οἴ-
μοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατο-
ικῶ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐθανάτωσας τὸν υἱὸν αὐτῆς!*
Οὐκ ἔστι, φησὶ, τὸ συμβάν τῆς φύσεως θάνατος· τῆς
τέχνης τῆς σῆς τὸ γεγενημένον, μηχανᾶσαι κατ' ἐμοῦ
φιλανθρωπίας ἀνάγκην, ἵν' ὅταν εἶπω πρὸς σε, Κύριε,
τὸν υἱὸν τῆς χήρας τὸν νενεκρωμένον ἐλέησον, ἀντι-
φθέγγῃ καὶ σὺ πρὸς με· Τὸν υἱὸν μου τὸν Ἰσραὴλ ἐλέη-
σον. Πρὸς φιλανθρωπίαν ὠθεῖς με· αἰσθάνομαι σου τῶν
τεχνασμάτων, ὦ Δέσποτα, ἵνα ὅταν εἶπω σοι, Τὸν υἱὸν
τῆς χήρας τὸν τεθνεώτα διάσωσον, ἀντιφθέγγῃ καὶ αὐ-
τῷ πρὸς με· Τὸν Ἰσραὴλ σὺ τῷ λιμῷ νενεκρωμένον
κατοικτεῖρον. Αἰτεῖς με χάριν, ἀνταίτηθῆτι χάριν· λῦ-
σον τοῦ λιμοῦ τὴν ἀπόφασιν, καὶ λύω τοῦ θανάτου τὴν
ψῆφον. Ὡς οὖν εἶδεν ὁ Θεὸς Ἠλίαν, πολλοὺς ἐκδαμα-
σθέντα, καὶ γεγενημένον φιλανθρωπότερον, τότε λοιπὸν
προσάγει φανερώτερον πρὸς αὐτὸν τῆς φιλανθρωπίας
τοῦς λόγους, ὡς οὐκέτι λοιπὸν τὴν τῆς τιμωρίας λύσιν
λογιζόμενον ὕβριν. *Πορεύθητι*, φησὶ. Πρεσβείας τοῦ
Θεοῦ πρὸς τὸν δοῦλον ῥήματα· αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς
περὶ φιλανθρωπίας πρὸς τὸν δοῦλον πρεσβεύει. *Πορεύ-
θητι*, φησὶν. Ἐπειδὴ ἐγένου, φησὶ, φιλανθρωπότερος,

δέξαι μου καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοὺς λόγους· ἐπειδὴ
με ταῖς τῆς φιλανθρωπίας ὡδίαι συνεχόμενον ἔγνως,
ἀκούε μου λοιπὸν φανερώτερον. Ὡδίνω τῆς τιμωρίας
τὴν λύσιν, ἐπίγομαι πρὸς χορηγίαν καταλλαγῶν, αἰ-
σχύνομαι τῶν κολαζομένων τὰ δάκρυα. Πάντες ἁμαρ-
τωλοὶ, ὡ προφήτα, κρατούσι μου φιλανθρωπίας χερσὶ-
γραφον· μὴ με ποιήσης παρ' αὐτοὺς ψευδολόγον [603]
φανῆναι. Ἄκουε δὲ καὶ τῶν τοῦ γραμματείου φωνῶν,
ἄσπερ οἶδας καὶ αὐτός· *Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον
τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν.*
Ἐπέταξεν ὁ Ἠλίας τὰ ὕδα, ὑπέθηκε τὴν ψυχὴν τοῖς
παρὰ τοῦ Θεοῦ λαλουμένοις. *Πορεύθητι*, φησὶ, καὶ
δυσθητι τῷ Ἀχαάθ. Οὐ καταλασσόμενος χωρὶς σοῦ
καταλλάσσομαι· σὺ παράσχου τοῖς κολαζομένοις τὴν
χάριν. Ἐγὼ λάθρα πρὸς σε ὑπὲρ ἐκείνων πρεσβεύομαι·
σὺ δὲ γενοῦ τὴν κατάλλαγῶν χορηγὸς φανερός. *Πορεύ-
θητι, καὶ δυσθητι* τῷ Ἀχαάθ, καὶ δώσω ὑπέρον ἐπὶ
τῆς γῆς. Σὺ τὰς καταλλαγὰς καταμήνυσσον, σὺ τὴν τῶν
δύδρον χορηγίαν ἀπόφηναι· ἐγὼ δὲ ταῖς σαῖς ἀποφά-
σεσιν ὑπογράφω. Ἐτρεχεν οὖν καὶ ἄκων καὶ ἐκὼν ὁ
Ἠλίας, καὶ τοὺς δυβρούς εὐηγγελίζετο· ἀλλὰ πάλιν
τὴν αὐτῶν ἀσέθειαν θεασάμενος, ἐμελέτα τινὰ τιμω-
ρίας κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν λυπηρὰν. Τί οὖν ὁ Θεός;
Ὅρων αὐτὸν μὴ χωροῦντα πρὸς φιλανθρωπίαν τὴν τῶν
πταιόντων, χωρίζει τὸν Ἠλίαν τῆς μετὰ τῶν ἁμαρτω-
λῶν κατοικῆσεως. Ἐγὼ, φησὶν, ὦ Ἠλία, οἶδά σου τὸν
ζῆλον, δυσωποῦμαί σου τὴν πολιτείαν· ἐλεῶ δὲ καὶ τοὺς
ἁμαρτωλοὺς, ἦνίκα ἂν ὑπὲρ τὸ μέτρον κολάζονται· σὺ
δὲ δεινὸς εἶ ἐκδικος τῆς εὐσεβείας, τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων
γένος συνεχῶς πλημμελοῦν. Χωρίζω τοῖνον ὑμᾶς τῆς
μετ' ἀλλήλων κατοικῆσεως. Ἀνάβηθι ὡς εἰς οὐρανὸν,
φέρειν ἁμαρτωλοὺς μὴ δυνάμενος· ἐγὼ δὲ ἐπιδημήσω
τῇ γῇ. Ἄν ἐπὶ πολὺ, φησὶ, συμμένης ἁμαρτωλοῖς, ἐκ-
τριβήσεται ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, παρὰ σοῦ
συνεχῶς κολαζόμενον. Τί οὖν; Μετάστρεθι ὡς εἰς οὐ-
ρανοῦς, ὦ Ἠλία· οὐ δύναται γὰρ πῦρ συνοικεῖν κα-
λάμη. Δίδωμί σοι συνοικοῦντας ἀναμαρτήτους· τοῖς τῶν
ἀγγέλων σε συγκατοικίξω χοροῖς. Μετάστρεθι σὺ πρὸς
τὸν οὐρανόν· ἐγὼ δὲ ἁμαρτωλοὺς ἐνδημήσω, ὁ φέρειν
ἐπὶ τῶν ὕμων τὸ πεπλανημένον δυνάμενος πρῶδατον, ὁ
λέγων πρὸς πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς· *Δεῦτε πρὸς με,
πάντες οἱ κοπιῶντες, ἐγὼ οὐ κολᾶσω ὑμᾶς, ἀλλ' ἀνα-
παύσω ὑμᾶς.* Αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

MONITUM

In hunc sermonem hæc loquitur Fronto Ducæus in Notis : « Chrysostomo tribuit hunc sermonem non Codex solum Mediceus, sed et catalogus quidam manuscriptus ejus concionum, Mediolano ad nos missus, et ita inscriptus, πῖναξ ὀμιλιῶν τῆς βιβλίου τῶν μαργαριτῶν, inter quas quinquagesimæ titulum addit, εἰς τὸν Ἰωσήφ. Nacti sumus et veterem interpretationem Latinam in membranis collectis ex ruderebus Abbatie ejusdem in Tarbellis dirutæ. Huc accedit similitudo et quasi germanitas initii, multarumque partium ejus et Orationis septimæ Basilii et Seleuciensis nuper editæ. Εἰς τὸν Ἰωσήφ, p. 70, τοῖς μὲν τὰ μακρὰ πελάγη διατερῶσιν. Cum merito scripserit Photius in Bibliotheca, idcirco hunc potius Seleuciensem videri Chrysostomi fuisse contubernalem, quam illum Cæsariensem episcopum : πολλὰ γὰρ ἔχνη τῶν ἐκείνου λόγων καὶ νοημάτων, καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν, ἐν τοῖς τοῦ Βασιλείου λόγοις ἐπιφαίνεται : *Multa enim in Basilii orationibus vestigia illius orationum, et sententiarum illius apparebant : eorum præsertim quæ sunt ex sacra Scriptura deprompta.* Sed aliter tamen censet de contubernali Chrysostomi illustrissimus Annalium Ecclesiasticorum auctor, Tom. 4, diversum nimirum a Seleuciensi fuisse.

contubernio benedictionis accepisset. Ideo Deus benedictionem non abrogat, sed tertiam machinam propheta: admovet: curat enim ut viduæ filius moriatur, atque in sui precandi necessitatem prophetam ducit. Nam vidua, filio mortuo, prophetæ circum adstabat cum lacrymis. Utinam, inquit, fame pridem mortua essem, et ante tuam benedictionem mortua essem, ne mortui filii spectatrix essem! Pudefactus propheta dicebat: Hæccine viduæ merces pro hospitalitate, quam erga me exhibuit? Antequam me exciperet, prole gaudebat; me excepto, luctus adest de amisso dilecto filio. Pudore affectus Elias, et rem secum reputans, sensit id arte universorum Domini factum esse, sensit divinam artem. Et quid ait? *Heu mihi, Domine, testis viduæ, apud quam ego habito* (3. Reg. 17. 20)? Quid sibi vult illud? A te, inquit, testimonium ad me prodiit circa hanc viduam; Tu, inquit, dixisti, *Præcipium mulieri viduæ ut te nutriat*, testificans mulieris piam voluntatem. Ad hanc ex illis me iocis transtulisti, et quam testimonio tuo coronasti, hanc nunc filii morte punis? *Heu mihi, Domine, testis mulieris, apud quam ego habito, tu occidisti filium ejus*. Non est, inquit, id quod accidit mors naturalis; id ex techna tua proficiscitur, me in clementiæ necessitatem arte deducis; ut cum dixerò tibi, Domine, filii viduæ mortui miserere, tu contra mihi reponas, Israellem filium meum miserare. Ad clementiam me impellis: artes tuas sentio, Domine, ut cum dixerò tibi, Filium viduæ mortuum suscita, tu vicissim respondeas, Israellem tu fame enecatam miserare. Gratiâ postulas, gratiam vicissim abs te peto: solve famis sententiam, et solvo mortis decretum. Ut vidit ergo Deus Eliam tandem domitum, et benigniorem effectum, tunc demum ipse cum eo benigniores confert sermones, utpote qui demum supplicii solutionem non esse contumeliam existimet. *Vade* (3. Reg. 18. 1), inquit: verba sunt legationis Dei ad servum facta: ipse Deus per se de clementia apud servum intercedit. *Vade*, inquit. Quia factus es benignior, a me verba misericordiæ excipe: quia me novisti miseri-

cordiam parturire, audi me demum clarius. Parturio vindictæ solutionem, urgeor ad reconciliationem perficiendam, reveor lacrymas eorum qui puniuntur. Omnes peccatores, o propheta, misericordiæ meæ chirographum habent: ne me facias apud illos mendacem videri. Audi ipsas rescripti voces, quas et ipse nosti: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* (Ezech. 33. 11). Subjecit aures Elias, dictis Dei animum subdidit. *Vade*, inquit, *et siste te in conspectum Achab* (5. Reg. 18. 1). Reconciliari eis volo, sed non sine te; tu gratiam confer iis qui castigantur. Ego clam apud te pro illis intercedo: tu esto reconciliationis auctor manifestus. *Vade, et siste te in conspectum Achab, et dabo pluviam super terram*. Tu reconciliationem significa, tu pluviam subministrazione declaro: ego sententiis tuis subscribam. Currit ergo volens nolens Elias, et pluviam annuntiavit; sed rursus eorum impietate conspecta, tristem quamdam vindictæ meditabatur sententiam. Quid ergo Deus? Videns eum non cedere ad misericordiam eorum qui lapsi fuerant, ipsum segregat a contubernio peccatorum. Ego, inquit, o Elia, novi zelum tuum, reveor institutum tuum: sed peccatores miseror, cum supra modum puniuntur; tu vero severus es pietatis ultor, hominum vero genus frequenter delinquit. Vos ergo a mutuo contubernio sejungo. Ascende quasi in cælum, quando peccatores ferre non vales: ego vero peregrinabor in terra. Si diu cum hominibus mancas, hominum illud genus, quod a te sæpe punitur, penitus atteretur. Quid ergo? Transmigre quasi in cælos, o Elia: non potest enim ignis cum calamo habitare. Do tibi contubernales impeccabiles, cum angelorum choris te constituo habitatorem. Transmigre tu in cælum: ego vero apud peccatores peregrinabor, qui possim ovem errantem humeris ferre, qui peccatoribus omnibus dico: *Venite ad me omnes qui laboratis* (Matth. 11. 28), ego non puniam vos, sed *Requiescere vos curabo*. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SERMONEM DE BEATO JOSEPH.

Quod ex Socrate lib. 6, c. 3, constat Maximum Seleuciæ Isauriæ fuisse episcopum, et Joannis Chrysostomi in vitæ monasticæ exercitatione collegam. Cæterum quam libenter in laudes sancti hujus Patriarchæ digredi soleat auctor noster, cum ex multis ejus sermonibus, tum ex Homil. 4 de Lazaro, Homil. 70 in Joannem, Homil. 4 in Epistolam ad Titum, et Epistola 7 ad Olympiadem lector intelliget.)

Ejusdem porro scriptoris est sequens in Susannam, cujus hæc de patriarcha Josepho: ut ex sine prioris et ex initio posterioris homiliæ arguitur. Quæ vero hic *Σουάννα* scribitur, in Biblicis libris et alibi solet *Σωάννα* vocari. Utramque orationem Severiano adscribendam censeo Dupinius: at nullam hic video styli affinitatem. Stylus quippe Severiani totus ferreus est, ut cum Savilio loquar: hic autem scriptor non ita strigosus est. Ad hæc solet Severianus argumenta sua fusius persequi, ut ex illis quæ supra dedimus Severiani operibus deprehendere est. Insuperque sine ulla vel scriptoris vel Manuscripti cujuspianæ auctoritate non licet hæc Severiano adscribere, multoque minus Chrysostomo.

Utriusque orationis interpretatio Latina est Frontonis Duçæi.

DE JOSEPH ET DE CASTITATE ORATIO.

Qui mari in magno fluctuant gubernatores, quibus non continens, non mons, non collis, non ulli scopuli terram indicant, conversis ad stellas quasdam oculis, ad eas cymbam dirigentes a naufragio sese vindicant; qui vero in hujus vitæ pelago versantur Ecclesie discipuli, non ad stellas aliquas oculos convertentes, sed ad patres mentis oculos intendentes, eorumque vestigiis animæ studio insistentes, in ejusdem regni portum feruntur. Propterea namque Dominus etiam noster in sacris literis vitam illorum promulgavit, ut non modo audientes laudemus, sed etiam eorum conversationem admautes imitemur. Cum enim sua sponte naturam hominum studiosam honestatis esse sciret Dominus, semperque propter honoris cupiditatem optima quæque appetere, tanquam ornamenta quædam proposuit patrum certamina, ut unusquisque nostrum ad quam voluerit certationem seipsum conformet. Itaque patientiæ magister est optimus beati Jobi vita; tolerantiae, Mosis; mansuetudinis, Davidis; jejunii et orationis, Danielis; pudicitiae, Joseph ac beatae Susannæ vita. Conveniens autem et expetenda juvenibus vita Joseph, et juvenulis, præcipue quæ in matrimonio vivunt, beatae Susannæ susceptum pro virute certamen: par enim utrisque certaminis laus est. Nam licet quidem dominæ timorem pudicitiae causa calcavit; illa vero letiferas magistratum minas pudicitiae causa contempsit. Verumtamen prius beati Josephi vitam describamus; quandoquidem hic etiam antiquior est pater; ac deinde beatæ Susannæ vitam explicabimus. Beatus igitur Joseph ex nobilibus ortus parentibus, cum juvenis adhuc esset, tum primum pilorum lanugine in genis ejus efflorescente floridæ rosæ in morem, flavæ barbæ in medio pulchritudinis densum florem effundens, in oculorum pupillis purpurascens violæ vernæ speciem præ se ferens, candidis instar lactis dentibus, labiis igneo colore rubentibus, tum expansis lactea sub fronte superciliis pilorum inter se densitate connexis. Sed quid ego juvenis pulchritudinem conor describere, quem supra modum Scriptura laudavit, cum dixit, *Pulcher facie, et decorus aspectu valde* (Gen. 39. 6)? Hic ob fratrum invidiam venditur, ut ipsis quidem videbatur, ad servitutem; ut autem Deus prædestinaret, ad regnum, et abducebatur puerulus in Ægyptum, ut vilis pusio: nondum enim virtutum ejus opes videram emptores, eumque propter castitatis decus Ægypto universas dominaturum nesciebant, et eam totam lame pereuntem servaturum. Ducitur ergo in Ægyptum, rursusque venditur, neque semel tamen sit servus. Qui enim animo liber est, licet millies venditus fuerit, nec semel sit servus: ut rursus qui moribus servus est, etsi millies libertate donetur, ne semel quidem sit liber; quem enim proprii mores liberum non efficiunt, hunc sexcentæ chartæ nigræque literæ nequeunt liberum reddere. Ducitur ergo in Ægyptum, in Ægyptia domo venditur, amatur a domino, amatur a domina: sed domini quidem bonus amor, dominæ autem pravus amor erat. Nam ille quidem eum propter modestiam amabat; hæc autem, quod œstro libidinis esset percita: tum vero quantum progressu temporis formæ quoque pulchritudo efflorescebat, tantum illius in eum impotens amor augebatur, et intusus ignis cupidinis cor ejus depascebat. Nimvero juvenem perdere cum studeret, omnia quibus oculi juvenum falli possunt, tentabat, dum vultum quasi pratrum quoddam multiplici varietate decorabat, fuce ruborem genis, cerussa fronti candorem oblinebat, oculos stibio pingebat, monilibus aureis collum et manus exornabat, molles vestes suas variis suffumigabat unguentis: letifer denique laqueus erat, ad juvenem per omnes sensus, ut existimabat, fallen-

dum, cum oculos quidem apparentis ornatas, aures autem adulationum præstigiis irretiret, olfactum unguentis fascinaret. Sed vide, quæso, generosi athletæ fortitudinem: sic enim arbitror permisisse Deum ut tentatio puero inferretur, ut simul et latentem in juvene virtutem patefaceret, et ejus vitam Ecclesie tamquam maximam quamdam scholam relinqueret. Nihil enim boni est a patribus gestum quod non in Ecclesia Deus velut columnam quamdam vitæ monumentum ferentem erexerit. Considera ergo generosi athletæ fortitudinem, quam multa essent quæ eum oppugnarent. Juvenilis ætas ei sua bellum inferebat, iuterius libido titillabat, et mulier exterius oppugnabat promissis blandiens, et blanditiis assentans: immisissæ mulierculæ commovebant, et adulatio aures ejus sensusque sollicitabat: sed nihil horum eum potuit superare. Nam neque adulationibus enollitus halenas remittebat, neque promissis inflatus castitatem negligebat, neque minis perterrefactus virtutum divitias prodebat: sed omnes corporis partes pudica cogitatione frenabat. Cum vero juvenem tot machinis quas apud se habebat, minime fallere potuisset, in domicilio quopiam furtim atque ad violenter nefarium concubitum pertrahens, eum tenuit. Itaque videre erat eximium spectaculum, non terrenum, sed caeleste. Si quidem erat Joseph in scammatè tenationis ceterians; patefactum fuerat stadium, certamina conficiebantur, clangebat tuba, agonotheta de caelo luctam intuebatur, et angelorum turba cernua prospectabat; inferius dæmones Ægyptiæ præmia proponebant, angeli sursum coronas Josepho nectebant: nam Ægyptiæ favebant dæmones, et cum Joseph angeli conspirabant. Uter victoriam obtineret, multa contentione certabatur: multum de Joseph solliciti erant angeli, ne forte mulierculæ unguenta juvenem emollirent, ne vestimenta mollia, ne adspectus, ne habitus, ne incessus, ne auditus, ne blanditiæ, ne adulatio juvenem enervarent: multum solliciti erant angeli, multum dæmones sperabant. Joseph pro corona certabat, Ægyptia pro ignominia pugnabat: ille quidem pro vita, hæc autem pro morte. Quænam porro erant quæ ab Ægyptia dicebantur? Partim ut minaretur, partim ut blandiretur, dum minis juvenem terreret, et blanditiis deliniret. Ac mitans quidem aiebat: Domina tua sum, pecunia mea coemptus es: in hos mihi usus venundatus es: quod si contradixeris, vincula et carceres te manebunt, et post hæc mors inevitabilis: sin autem morem gesseris, honores et stipatorum obsequia, totiusque domus meæ dominatus in manu tua tradetur. At enim ne deprehendaris, times? Atqui potes et virum meum et domesticos omnes latere: tantum obsequere, tantum in actum assentire; tum tu dominus omnium eris. His auditis Ægyptiæ dixit Joseph: Servus quidem, o mulier, numquam fui; nobilibus enim sum parentibus procreatus; Abraham nimirum et Isaac, quos Deus colloquio dignatus est, avi mei fuerunt: Jacob autem, qui cum angelo luctatus est, meus pater: quapropter et tecum luctor audacter: cæterum tibi ob fratrum invidiam venditus fui; verumtamen nihil animæ meæ nobilitatem servitutis nomen lædet. Nam et invida sæpe nebula splendoris solis radios tantisper obscurat, sed in perpetuum non obtenebrat; siquidem impetu solaris luminis confestim discedit: pari ratione servitutis quoque nomen nobilitatis meæ splendorem non exstinguet; paulo post enim radiis morum meorum dissipabitur, et per Ægyptum universam meæ pulchritudinis nobilitatis effulgebit. Venditus sum tibi, fateor equidem, neque nego; conveniens tibi servitutis obsequium explevi; innoxius non fui, noxius non fui; inculpatus, expers doli, sine offendiculo, sine crimine fui; nulla adversum me insolentiæ accu-

[604] *Εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ περὶ σωφροσύνης.*

Οἱ ἐκ πελάγους μεγάλα σαλεύοντες κυβερνῆται, οἷς οὐκ ἤπειρος, οὐκ ὄρος, οὐ βουνός, οὐ σκόπελοι τινες τὴν χέρσον σημαίνουσι, πρὸς τὰς ἀστέρας ἀποβλέποντες, καὶ πρὸς ἐκείνους τὸ σκάφος ρυθμίζοντες ἀναυάγητοι διαμένουσιν· οἱ δὲ γε τῆς Ἐκκλησίας μαθηταὶ οἱ ἐν τῷ πελάγει τοῦ βίου τούτου τυγχάνοντες, οὐ πρὸς ἀστέρας τινὰς ἀποβλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τοὺς πατέρας τὸ δνομα τῆς διανοίας τεινοντες, καὶ τοῖς ἐκείνων ἔχουσι πόθω ψυχῆς ἀκολουθοῦντες, εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα τῆς βασιλείας ἐλαύνουσι. Διὰ τοῦτο γὰρ τοι καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς Βίβλοις τὸν βίον αὐτῶν ἀνεκλήρυσεν, ἵνα μὴ μόνον ἀκούοντες ἐπιτιμῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ποθήσαντες τὴν αὐτῶν πολιτείαν ζηλώσωμεν. Φύσει γὰρ φιλόκαλον οὖσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων εἰδὼς ὁ Κύριος, καὶ ἀεὶ τῶν κρειττόνων διὰ φιλοτιμίαν ἐφιμεμένην, ὡσπερ κόσμιά τινα προτέθεικε τοὺς τῶν πατέρων ἀθλοῦς, ἵνα ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ἡν ἂν βούληται ἀθλήσῃ ἐαυτὸν μεταρρυθμίῃ. Ἰπομονῆς οὖν διδάσκαλος ἀριστος ὁ τοῦ μακαρίου Ἰωβ βίος, ἀνεξικακίας ὁ τοῦ Μωυσέως, πραότητος ὁ τοῦ Δαυὶδ, νηστίας καὶ προσευχῆς ὁ τοῦ Δανιὴλ, σωφροσύνης ὁ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς μακαρίας Σουσάννης. Πρέπων δὲ καὶ ἐπέραστοι τοῖς νέοις ὁ τοῦ Ἰωσήφ βίος, καὶ ταῖς νέαις, μάλιστα ταῖς ἐν γάμῳ βιούσαις, ἢ τῆς μακαρίας Σουσάννης ἐνάρετος ἀθλήσις· ἰσοστάσις γὰρ ἀμφοτέρους ὁ ἀγών. Ὁ μὲν γὰρ δεσποίνης φόδον διὰ σωφροσύνης ἐπέτησεν, ἢ δὲ ἀρχόντων ἀπειλὰς θανατηφόρους διὰ σωφροσύνης παρελογίζατο. Ἀλλὰ πρότερον ἡμῖν ὁ τοῦ μακαρίου Ἰωσήφ βίος διαγεγράφω· ἐπειδὴ καὶ ἀρχαιότερος ὁ πατήρ· εἰδ' οὕτως, ὁ τῆς μακαρίας Σουσάννης. Ὁ μακάριος τοίνυν Ἰωσήφ ἐξ εὐγενῶν γονέων ὀρμώμενος, νέος ἔτι ὑπάρχων, ἀρτι τῶν ἰούλων τῶν τριχῶν ἐν ταῖς παρειαῖς ἀναβαλλόντων, ῥόδου δίκην ἀνήθορος ἀνὰ μέσον τῆς ξανθῆς γενειάδος τὸ τῆς μορφῆς ἀνοῦς πυκάζων, τοῦ ἑαρινοῦ πορφύροντος ἐν ταῖς κόραις τῶν ὀφθαλμῶν ἀποσώζων τὴν ὄψιν, λευκοὺς ἔχων ὀδόντας ὡς γάλα, πυρίζων τοὺς χεῖλους, ὀφρύδας ἔχων ἠπλωμένας ὑπὸ κρινοχρόῳ μετώπῳ διαούττει τῶν τριχῶν ἀλλήλαις συνευγμέναις. Καὶ τί πειρώμαι τὸν νέον τῷ κάλει διαγράφειν, ὃν ἡ Γραφή ὑπεράγαν ἐπιφανεῶς εἰρηκυῖα, *Κυλιός τῷ εἶδει, καὶ ὠραῖος τῇ ὄψει σφόδρα*; Οὗτος πιπράσκειται διὰ βασιλείαν ἀδελφῶν, ὡς μὲν αὐτοῖς ἔδοκε, πρὸς δουλείαν, ὡς δὲ τῷ Θεῷ πρόωριστο, πρὸς βασιλείαν· καὶ ἦγετο εἰς Αἴγυπτον τὸ παιδάριον ὡς μεϊράκιον εὐτελέως· οὕτω γὰρ ἑώραν αὐτοῦ οἱ πριάμενοι τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν, καὶ ἠγνόουν αὐτὸν μέγαλον διὰ σωφροσύνης κοσμιότητα ὅλης Αἰγύπτου δεσπόζειν, καὶ ὅλην αὐτὴν ὀλλυμένην λιμῷ διασώζειν. Ἄγεται οὖν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πιπράσκειται δευτέρον, καὶ οὐδ' ἀπαξ δουλοῦται. Ὁ γὰρ τῆ γυνῆμῃ ἐλευθερός, καὶ μωριακῆς πραθῆς, οὐδ' ἀπαξ δουλοῦται· ὡσπερ πάλιν δούλος τοῖς τρόποις, καὶ μωριακῆς ἐλευθερωθῆς, οὐδ' ἀπαξ ἐλευθεροῦται· ὃν γὰρ ὁ ἴδιος τρόπος [ὡ5] οὐκ ἐλευθεροῖ, τοῦτον μωριακῆς χαρατὰ καὶ μέλανα γράμματα ἐλευθερῶσαι οὐ δύναται. Ἄγεται οὖν εἰς Αἴγυπτον, πιπράσκειται εἰς οἶκον Αἰγυπτίου, φιλεῖται ὑπὸ δεσπότου, φιλεῖται ὑπὸ δεσποίνης· ἀλλ' ὁ μὲν τὸ δεσπότην πόθος ἀγαθός, ὁ δὲ τῆς δεσποίνης ἔρω· πονηρός. Ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐφιλεῖ δι' εὐλάβειαν, ἢ δὲ δι' οἰστρον ἀκολασίας· καὶ ὅσον ἐμηχύνετο ὁ χρόνος, καὶ τὸ τῆς μορφῆς κάλλος ἐπήνθει, τοσοῦτον ἐκείνης ὁ περὶ αὐτὸν δεινός ἔρωσ ἐπήρξανε, καὶ ἔμφυτον τὸ πῦρ τοῦ φιλῶρον τὴν καρδίαν αὐτῆς διενέμετο. Καὶ δὴ ἀπατήσας τὸν νέον σκεπτομένην διὰ πάντων τῶν ἀπατώντων τὰς ὀφείας τῶν νέων ἐχώρει, τὴν μὲν ὄψιν ὡσπερ λειμῶνα διανθίζουσα, φύκει τὰς παρειὰς ἐρυθραίνουσα, ψιμμυθίω δὲ τὸ μέτωπον λευκαίνουσα, καὶ μέλανι τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφουσα, χρυσεῖσι δὲ κόσμοις τὸν τράχηλον αὐτῆς καὶ τὰς χεῖρας καλλωπίζουσα, καὶ τὴν μαλακὴν αὐτῆς ἐσθήτα μωριακῆς διαφόρους καπνίζουσα· καὶ ἢν ἀπλῶς παγῆς θανατηφόρος, διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων, ὡς ἐνόμιζεν, ἀπατήσας τὸν νέον, τὴν μὲν ὄψιν ἐκ τοῦ φαινομένου καλλωπισμοῦ, τὴν δὲ ἀκοὴν ταῖς κολακείαις μαγεύουσα, καὶ δὲ ὄσφρασι τοῖς μωριακῆς γνητεύουσα. Ἀλλ' ὄρα μοι γενναίου ἀθλήτου

τὴν ἀνδρείαν· οἶμαι γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς συνεχώρει κατὰ τοῦ παιδὸς φέρεσθαι τὸν πειρασμὸν, ἵνα ὁμοῦ τε κρυπτομένην ἀρετὴν ἐν νέῳ φανερώσῃ, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ παιδευτήριον μέγιστον τὸν ἐκείνου βίον καταλείψῃ. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν ὑπὸ τῶν πατέρων γενοδὸς ἀγαθόν, ὃ μὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡσπερ στήλην ὑπόμνημα φέρουσαν τοῦ βίου καθίδρυσεν Θεός. Ὅρα οὖν μοι γενναίου ἀθλήτου τὴν ἀνδρείαν, ὅσα ἦν αὐτῷ τὰ μαχόμενα· Ἡ ἴδια νεότης αὐτῷ ἐπολέμει, ἢ ἡδονῇ ἔσωθεν ἐγαργάλιζε, καὶ ἢ γυνὴ ἐξώθεν προσεπάλαιεν τῇ ἐπαγγελίᾳ θωπεύουσα, καὶ τῇ θωπεῖα κολακεύουσα· τὰ ἐπιπεμπόμενα γύναια ἐμῶχευε, καὶ ἢ κολακεία τὴν ἀκοὴν αὐτῆς καὶ τὴν αἰσθησιν ἐκνίξεν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων κατισχύσας αὐτὸς ἠδυνήθη. Οὕτε γὰρ ταῖς κολακείαις χαυνούμενος τὰς ἡνίας ἐνεδίθου, οὕτε ταῖς ἐπαγγελίαις φωσιόμενος καταεφρόνει τῆς σωφροσύνης, οὕτε ταῖς ἀπειλαῖς ταπεινούμενος· προσείδου τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν· ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ μόρια τῷ σώφρονι λογισμῷ ἐχάλινου. Καὶ ἐπεὶ οὐκ ἠδυνήθη τὸν νέον, διὰ τοσοῦτων ὀργάνων ἀπατήσας τὴν ἐν αὐτῇ, δι' ἐαυτῆς ἐν οἰκίσκῳ τινι λαθραῖως· καὶ βιαίως κατέχευεν αὐτὸν πρὸς ἀτακτον εὐνήν. Ἦν οὖν ἰδεῖν θέατρον μέγιστον, οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ' οὐράνιον. Ἦν γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ σκάμματι τοῦ πειρασμοῦ μαχόμενος· τὸ στάδιον ἤπλωτο, οἱ ἀγῶνες ἐπελείδοντο, ἢ σάλπιγξ ἔβια, ὁ ἀγωνοθέτης ἀνωθεν ἐπέειδε τῇ πάλῃ, καὶ ὁ δῆμος τῶν ἀγγέλων ἐπικεκυφῶς ἐθεώρει· οἱ δαίμονες κάτω τὰ βραβεῖα προετίθον τῇ Αἰγυπτίᾳ, καὶ οἱ ἄγγελοι ἀνω ἐπλεκον τῷ Ἰωσήφ τοὺς στεφάνους· τῇ γὰρ Αἰγυπτίᾳ συνέτρεχον δαίμονες, καὶ τῷ Ἰωσήφ συνέπνεον ἄγγελοι. Πολὺς ἦν ὁ ἀγών, τίς τίνα νικήσει· φροντὶς ἦν τοῖς ἀγγέλοις πολλῇ περι τοῦ Ἰωσήφ, μὴ ποτε ἄρα τὰ γυμνάσια τοῦ γενναίου χαυνώσῃ τὸν νέον, μὴ τὰ μαλακὰ ἰμάτια, μὴ τὸ βλέμμα, μὴ τὸ σχῆμα, μὴ τὸ βῆμα, μὴ ἡ ἀκοή, μὴ ἡ θωπεῖα, μὴ ἡ κολακεία ἐκνευρώσῃ τὸν νέον· πολλῇ ἦν φροντὶς τοῖς ἀγγέλοις, πολλῇ ἡ ἐλπίς τῶν δαιμόνων. Ὁ Ἰωσήφ περὶ στεφάνου ἠγωνίζετο, ἢ Αἰγυπτία περὶ αἰσχύνῃς ἐμάχετο· ὁ μὲν περὶ ζωῆς, ἢ δὲ περὶ θανάτου. Καὶ οἷα ἦν τὰ ὑπὸ Αἰγυπτίας λεγόμενα; Τὰ μὲν ἐν ἀπειλαῖς, τὰ δὲ ἐν κολακείαις· ταῖς μὲν ἀπειλαῖς πτοοῦσα τὸν νέον, ταῖς δὲ κολακείαις μαγεύουσα· καὶ ταῖς μὲν ἀπειλαῖς λέγοντα· Δέσποινά σου εἰμι, ἀργυρωμήνός μου ἐγγέλους· ταῦτες ἕνεκα τῆς χρείας μοι πέπρασαι· καὶ ἀντίτης, δεσμοκα κα φυλακαὶ σε μενοῦσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπαραίτητος θάνατος· ἐὰν δὲ πεισθῆς, τιμαί, καὶ δορυφορίαί, καὶ παντὸς τοῦ οἴκου μου ἢ ἐξουσίαν ἐν τῇ χειρὶ σου δοθήσεται. Ἀλλὰ φοβῆ τὸν ἔλεγχον; Αὐνατὸν λαθεῖν τὸν τε ἀνδρὰ τὸν ἐμὸν καὶ τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ· μόνον πείσθητι, μόνον σὺνθου τῇ πράξει, καὶ πάντων ἐστὶ δεσπότης. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ τῇ Αἰγυπτίᾳ εἶπεν· Ὁ γύναι, δούλος μὲν γέγονα οὐδέποτε· [ὡ6] εὐγενῶν γὰρ γονέων εἰμὶ ἀπόγονος· Ἀβραὰμ γὰρ καὶ Ἰσαὰκ οἱ τῷ Θεῷ ἠμιλήσαντες· ἐμοῦ πάπποι γεγονασιν, Ἰακώβ δὲ ὁ μετ' ἀγγέλου παλαίσας ἐμὸς πατήρ· δι' ὃ καὶ θαρβῶν σοι παλαῖω· πέπραμαι δὲ σοι διὰ βασιλείαν ἀδελφῶν· ἀλλ' οὐδὲν βλάβει τὴν τῆς ψυχῆς μου εὐγένειαν τὸ δνομα τῆς δουλείας. Καὶ γὰρ ἀχάυ; πολλὰκις βάσκανος ἐπελθούσα τὰς τοῦ ἡλίου φαιδράς ἀκτίνας· πρὸς ὀλίγον ἄμαυροί, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος σκοτίζει· τῇ γὰρ ῥύμη τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς εὐθὺς ἐξελαύνεται· ὡσαύτως καὶ τὸ δνομα τῆς δουλείας ὁ σβέσει τὴν τῆς εὐγενείας· μου ἀγλῆν· μετ' οὐ πολὺ γὰρ ὑπὸ τῆς ἀκτίνο; τῶν τρόπων μου διακυθῆσεται, καὶ ἀνά πᾶσαν τὴν Αἰγυπτον ἐκλάμψει τὸ τῆς εὐγενείας μου δούλος. Πέπραμαί σοι, σύμφρημι καγῶν, οὐκ ἀνομομαί· δουλείας τὴν πρέπουσάν σοι ὑπηρεσίαν ἐξεπλήρωσα· ἀψευδῆς σοι γέγονα, ἀβλαβῆς, ἀμεμπτος, ἄδολος, ἀπρόσκοπος, ἀκατήγορος· οὐδέμια σοι κατ' ἐμοῦ ἀταξίας κατηγορία γηγένηται· καὶ νῦν συμβουλεύεις μοι ποιήσας πράγμα ἀνόσιον, ὡς βρῆς, ὡς ψιδυρῆς, οἰομένη με δολεάζειν, καὶ ἀπειλαῖς θανατηφόροις κατακάμπτειν πρὸς τὸ ποθοῦμένον σοι τῆς ἀκολασίας δρᾶμα; Μὴ ἀπάτω, γύναι, μὴ πρόσχε μοι τῇ νεότητι· δύναται καὶ νέος ἀσχὸς οἶνον φέρειν παλαῖν, καὶ βαλάν-

τιον καινον μαρτυριτας αρχαιους βασταζειν. Νεαραν
 εραξ μου την χλοην, αλλα πολλων περιδλεπου το ηθος·
 νεωτεραν μου την ελιν η φουςις παρετχετο· πολικαν δε
 μου την καρδιαν ο νομος ειργασατο. Μη απατω, γυναι,
 ου νικησεις μου την αρετην· ου νικησεις Ιωσηφ τον
 του Ιακωβ υιον, Ιακωβ εκεινου του ετι εν κοιλια δντο;·
 και πτερινισαντος, και μετα ταυτα μετα αγγελου ισχυ-
 σαντος; παλαισαι· μη απατω, τα αυτα τω πατρι μου πα-
 λιου. Αλλα και επαγγελιας θωπευειν με νομιζεις. Τι
 τοιουτον, ειπε μοι, δυνασαι μοι επαγγειλασθαι, οϊον εστιν
 η σωφροσυνη; Ποια βασιλεια Ισραηλ απος αυτη εστι, ποιος
 θησαυρος Ισραηλ αυτη εστιν; αγνοεις, οτι η σωφρο-
 συνη ουρανιον εστι κτημα, αγγελικων πραγμα, Θεου
 χαρισμα; Έχε σου τας επαγγελιας· αισαι τιμαλ ατι-
 μιας εισι προξενου· αισαι τιμαλ, δε; επαγγελλη, αισχυ-
 νης εισιν απαρχει· ο σος χρυσος γης εστι γεννημα. και
 του σαπατη· ο εμας δε χρυσος Θεου εστι γεννημα, αδιον
 βλαστημα. Αλλα λανθανειν οζει το πραγμα. Αγνοεις
 την του Θεου ακοιμητον οφθαλμων, τον παντα τα εν τω
 σκotte γινόμενα εφορωντα πραγματα; ποσους δε οζει
 νυν ενθαδε εστάναι αγγελους; υπδ ποσοις δε μαρτυσει
 γινεσθαι τα πραττόμενα; Ένωθησον, γυναι, τον ανδρα
 σου, τους αδελφους σου, τους φιλους, τους γειτωνας, τους
 συγγενεις, τους επι τη σεμνοτητι σου καυχουμενους·
 ενωθησον τους παρόντας αγγελους, και η αυτους αισχύν-
 θητι, η τους απόντας ανθρωπους αιδεσθητι. Ποιους δε
 δμασιν επι τον ανδρα σου ηξει, η επιβουλεύσαι προ-
 ειλω; ποιας δε αγκαλας απλώσεις αυτω, ον θανατώσαι
 εθέλησας; ποιας βήμασιν αυτον κολακείσεις, ου την ε-
 νην, το δσον επι σοι, εμιανας; Μνησθητι, οσα αυτω υπ-
 εσχου· πως της σωφροσύνης την πιστιν φυλάττειν αυτω,
 πως πλειον εαυτης εκεινου μεθ' ορκων αγαπη, διεθε-
 θαίου. Μιμησαι, γυναι, την τρυφονα· εκεινη γαρ ενλ
 ανδρι μιγεται, ετέρω ουκ ετι μιγνυται· καν συμβη τον
 ταυτης αρβρα εν υπδ ιξευτου θρησθηται, η υπδ αετου
 αναλωθηται, ετέρω αρβρα ουκ επιμιγνυται, αλλα μενει
 εκδεχόμενη αει τον ποθούμενον, και τη εκεινου μνημη
 εναποθυησκει. Παιδευσάτω σε, γυναι, η ο του Θεου φύ-
 σις, η ο των Έβραϊων νομος, η η των αρχαιων σεμνη
 πολιτια. Ταυτα ειρηκως ο Ιωσηφ, και ιδων αυτην ετι
 αναιδως κατέγουσαν αυτου των ιματιων, και κατομένην
 πλειον προς τον οιστρον (οι γαρ ερωτες τότε πλειον προς
 το ποθούμενον εξάπτουσαι, οσαν αυτου εφικεσθαι μη δυ-
 νηθωτων), ωσπερ γενναιος αθλητης, αποδυσάμενος τα
 ιματια, και ελγη αυτην συν τοις ιματιοις εις το χαμαλ
 κενώσας, γυμνός του μύσουσ εκ του σκάμματος εξήλα-

το, της σωφροσύνης την νικην βασταζων. Και η μεν Αι-
 γυπτια κατειχε τα φύλλα [607] της αταξιας, ο δε Ιωσηφ
 τον καρπον της δικαιοσύνης εβάσταξε. Χαρά ην εν τω
 ουρανω επι της νικη του Ιωσηφ· εχαιρον αγγελοι, εκλαιον
 δαίμονες, εστεφανουτου Ιωσηφ, ησχύνετο η Αιγυπτια·
 ηγατο αυτης η νικη· τρέπεται προς συκοφαντιαν· και
 διαβάλλει τον Ιωσηφ προς τον ανδρα τον ιδιον, αισχος
 αυτω επιφημισασα, Τι, λέγουσα, εισήγαγες ωδε παιδα
 Έβραϊον εμπαιζειν ημιν; Αγανακτει ο ανηρ, και εμ-
 βάλλει αυτον εις φυλακην. Αναγκαιος γαρ ην ο λυχνος
 τοις εν σκotte, ο στοδοθής προς τους πεινωτας, ο λιμν
 προς τους χειμαζόμενους, ο ιατρής προς τους ασθενών-
 τας. Εμβάλλονται και δυο ενούχοι του Φαραω εις φυ-
 λακην· ορωσιν ενύπνια· ουδεις ην ο συγχρίνων· αναξέ-
 ρουσι τω Ιωσηφ· σαφηνίζει το εγκεκαλυμμένον. Έκ-
 βάλλονται οι ενούχοι της φυλακης· αποβαίνει αυτους
 καθ' ο συνέχρινεν ο Ιωσηφ. Ορα ο βασιλεύς Φαραω εν-
 ύπνιον· ουδεις ην ο σαφηνίζων· αναγγέλλει ο ενούχος
 περι του Ιωσηφ· εκβάλλεται εκ της φυλακης δια το εν-
 ύπνιον. Και ορα μοι μυστηριον· ορα ενύπνιον επράθη·
 δι' ενύπνιον ηλευθερώθη. Τι γαρ; Συγχρίνει του Φαραω
 τδ ενύπνιον, ορα αυτου αγχίνουαν ο βασιλεύς, και ελευ-
 θερωσεν αυτην βασιλεύειν, πσαν εξουσιαν αυτω της
 Αιγυπτου εμπιστεύσει. Λαβων την εξουσιαν ο Ιωσηφ,
 εν τω καιρω του λιμου παντας ευεργετει, αποδημους,
 ενδημους, φίλους, εχθρους, ξένους· εργεται ο πατρι αυ-
 του εις Αιγυπτον· προσκνυει αυτω και η μητηρ συν τω
 πατρι. Ει γαρ και κατά την οδον ετελευτησεν ερχομέντ,
 αλλ' ουν γε εν τω ανδρι προσεκύνησεν· ανηρ γαρ και
 γυνη σαρξ μια εισιν. Ερχονται και οι αδελφοι αυτου οι
 ενδεκα, προσκνυουσιν αυτω· και επληρώθη το ορμα, ο
 ειδεν Ιωσηφ· Ωμην γαρ, φησιν, οτι ο ηλιος, και σε-
 ληγη, και ενδεκα αστερες προσεκύηον μοι. Δια τι
 ενδεκα; Έπει ο Ιουδας απτήγατο· σύμβολον γαρ ην ο
 πραθεις Ιωσηφ του πραθέντος υπδ Ιουδα Χριστου.
 Ορα πως δια σωφροσύνης ενδικαιώθη, δια σωφροσύνης
 εν ουρανοις βασιλεύει; Ταυτα δε ημιν ειρηται, ινα και
 υμεις την αυτην πολιτειαν ζηλώσαντες, την αυτην δόξαν
 παρα Θεου κομισθησθε. Αλλ' εδει ημας και περι της μα-
 κριας Σουσάννης ειπειν, μάλιστα επαγγελιαμένους·
 αλλ' επειδη βέλτιον εστι μάλλον διψώντας αναχωρησαι,
 και μη τους κορεσθέντας και α εδέξαντο εκπτώσαι, εν
 αλληλ τηρησαντες ημερα την διηγησιν, Θεου βουλησει,
 νυν επι τον κρατηρα της μυσταγωγιας εκδράμωμεν, εν
 Χριστω Ιησου τω Κυριω ημων, ο η δόξα και το κράτος
 εις τους αιωνας των αιωνων. Αμήν.

Εις την Σουσάνναν.

"Ηχομεν υμιν ευγνωμονες οφειλέται του λόγου, ουχ
 εσαν οφειλομεν πληρουντες, αλλ' εσαν εχομεν αποιδόν-
 τες. Η μεν γαρ προθυμία σαφιλής και πλειου του οφει-
 λομένου ηπλωται διδόναι· η δε του λόγου πενία εστένω-
 ται· δι' ο ολίγα υμιν αντι πολλων παρακαλουντες διδά-
 σαι. Ει δε τις υμων βουληθεί τα ολιγοστα των λόγων
 ημων τη προθυμία της καρδιας συμπαρατείναι, ουδεν
 ελλειψομεν προς το οφειλούμενον, της προθυμιας ημων
 τδ ελλείπον μέρος των λόγων αναπληρούσης. Και γαρ ο
 Θεος εταν πέντητος Ιδη βραχείας προσφοράς και πλουσιου
 σαφιλεις, οιδεν εξ Ισου δεχασθαι τας τιμάς· πολλακις δε
 μειζώνως τας του πέντητος υποδέχεται· ου γαρ τω δγκω
 των χρημάτων, αλλα τη προθυμία της καρδιας εμβλέπει.
 [608] Αποδεξις δε των λεγομένων η περι την πενιχράν
 χηραν την τα δυο λεπτα εις το γαζοφυλακιον βαλουσαν·
 υπερεταλάντευσε γαρ παρα Κυριω η ταυτης βραχεία
 προσφορα των την χρυσον βεληκότων πλουσιων· επειδη
 ου χρημάτων χρησει ο Θεος, αλλ' ειλικρινους και ευπει-
 αρέτου καρδιας. Φέρε τοίνυν και ημεις απλώσαντες
 ημών εν ειλικρινεί τας καρδιας, οϊον παρα Θεου κεκτή-
 μεθα λόγον, ωσπερ εν τισι γαζοφυλακίοις Θεου εμψυ-

χοις καταβαλλόμενοι, το χρέος του λόγου θμιν αποτίσω-
 μεν. Μένμηται γαρ τη προτεραία επαγγειλάμενος υμιν
 την της μακαριας Σουσάννης σωφροσύνης αθροσιν, εις
 πολλων ωφέλειαν κηρύττειν· οτε και ο Ιωσηφ κατά της
 Αιγυπτιας ηγωνίζετο, και πσιν ημιν παλαισματα σω-
 φροσύνης υπεδείκνυεν. Αγωνιζέσθω ουν και Σουσάννα εν
 τωδε τω πανδημω θεατρω, οπου και Θεος, και αγγελαι,
 και ανδρες, και γυναικες ορωσιν· αγωνιζέσθω, και διδα-
 σκέτω, πως δει νεωτερας εως θανάτου υπερ σωφροσύ-
 νης αγωνιζέσθαι. Αυτη τοίνυν η μακαρια Σουσάννα ευ-
 γενής τω γένοι τυγχάνουσα, εξ απαλων ονυχων εν οικί-
 σκω θαλαμμουμένη, ευπρεπής τω κάλλει υπάρχουσα,
 και σεμνου βίου τρόπον ασκηθεΐσα, οτε το της νεότητος
 αυτης κάλλος επήνθει, προς νομίμου γάμου συζυγίαν
 ηρμωσθη. Και δη το του γάμου μυστηριον αβλαβεί τω
 ιδιω ανδρι φυλάττουσα, ουκ δμα άτακτον προς νεωτε-
 ρικου και ξένου κάλλους θεαν περιεφερον· ουκ άσπην
 ανοίγουσα, την των πορνικων ασμάτων καλλεφωνίαν υπ-
 εδέχεται· ου την σαφρησιν επιφρηει άνερωσιν τα τύν κω-
 ρητικων ιματιων καπνισματα· ουδ' αλλην τινα αισθησι-
 απλως φέρεσθαι συνεχίρει, ινα μη η εν τη καρδια αυτη,

satio delata est : et nunc consulis ut nefarium facinus admittam, ac furtim mihi quasi serpens insusurras, inescare me posse existimans, ac letalibus minis ad expetitur tibi intemperantiæ actum inflectere? Ne fallaris, mulier, ne adolescentiam meam attendas : potest et novus uter vinum vetus ferre, novaque crumena uniones antiquos gestare. Juvenilem meam vides ætatis viriditatem, ac canos circumspice mores meos : juniorem vultum natura præbuit, ac canum cor meum lex reddidit. Ne fallaris, mulier, virtutem meam non vinces : Joseph filium Jacob non vinces, illius Jacob, qui adhuc in ventre cum esset supplantavit, ac deinde cum angelo potuit colluctari : ne fallaris, non minus valide quam pater luctor. At enim promissis etiam demulceri posse me putas : quid, quæso, tantum potes polliceri, quanta res est pudicitia? Quod regnum æqualis est illi dignitas? quis thesaurus parvis est pretiis? an nescis caelestem esse possessionem pudicitiam, rem angelicam, Dei donum? Tibi habe tuos honores : tibi habe tua promissa; honores tui pariunt ignominiam : honores tui, quos promissis, opprobrii sunt primitiæ : tuum aurum terræ fetus est, et rubiginis esca : meum vero aurum Dei fetus est, germen æternum. Sed arbitraris facinus latere posse. An insomnem Dei oculum ignoras, qui cuncta quæ in tenebris patrantur facta contuetur? quam multos autem hic adstare nunc angelos censes? quam multis testibus conscis fieri, quæ geruntur? Obversetur animo tuo maritus tuus, fratres tui, amici, vicini, cognati, qui pudicitia tua gloriantur : obversentur præsentibus angeli, et vel ipsos erubescere, vel absentes homines reverere. Quibus autem oculis virum tuum intuebere, cui parare insidias statuisti? quas illi ulnas expandes, quem interficere voluisti? quibus ei verbis blandicris, cuius torum, quantum in te fuit, polluisti? Recordare quam multa sis illi pollicita, quomodo te castitatis fidem illi servaturam, quomodo te illum plus quam te ipsam dilecturam interposito iurjurando confirmaris. Imitare turturam, mulier : illa enim uni viro commixta, non amplius alteri commiscetur : quod si acciderit hujus marem a venatore intercipi, vel ab aquila devorari, nequaquam alteri mari commiscetur, sed perseverat dilectum suum exspectans, ac recordationi ejus immoritur. Erudiat te, o mulier, vel Dei timor, vel lex Hebræorum, vel casta veterum conversatio. Hæc cum dixisset Joseph, et illam videret adhuc ipsius vestes impudenter tenentem, majorisque libidinis facibus inflammatam (tum enim acrius cupiditates exardescunt, et in rem cupitam feruntur, cum eam non potuerint obtinere),

tamquam athleta generosus, vestes exuens, illamque cum vestibus totam abiciens in terram, a scelere nudus a scammate castitatis victoriam reportans exsiliit. Atque Ægyptia quidem petulantia folia tenebat, Joseph autem justitiæ fructum gestabat. In cælo gaudium erat ob victoriam Joseph : gaudebant angeli, iugebant dæmones, coronabatur Joseph, pudeliebat Ægyptia : urebat illam victoria : ad calumniandum se convertit, et apud maritum suum Joseph accusat, turpitudinem illi improperans. Quid tandem, inquit, introduxisti hunc puerum Hebræum, ut illuderet nobis? Excandescit maritus, et in carcerem eum conjicit. Quippe necessaria fuit iis, qui in tenebris versabantur, lucerna, ad esurientes frumenti largitor, portus ad eos qui tempestate jactabantur, medicus ad agros venit. Conjiciuntur et eunuchi duo Pharaonis in carcerem : vident somnia : nullus erat qui conjectaret : referunt Josepho : declarat quod oculum erat : eunuchi e carcere educuntur : quemadmodum Joseph conjectarat, illis evenit. Somnium videt rex Pharaon : nullus erat quid declararet : renuntiat eunuchus de Joseph : educitur de carcere propter somnium. Ac vide, quæso, mysterium. Propter somnium venditus est, propter somnium est libertate donatus. Itaque interpretatur somnium Pharaonis ; sagacitatem illius rex videt, et libertate donato potestatem illi in totam Ægyptum dominandi committit. Hæc accepta potestate Joseph famis in tempore bene de omnibus merebatur, de inquilinis, de indigenis, de amicis, de inimicis, de peregrinis : venit ejus pater in Ægyptum, adorat eum et cum patre mater. Licet enim in itinere mortem obierit, cum veniret, at in viro tamen adoravit : vir enim et uxor una sunt caro. Veniunt et undecim ejus fratres, ipsum adorant ; et visio est impleta, quam Joseph viderat : *Putabam enim, inquit, solem et lunam et undecim stellas adorare me (Gen. 37. 9)*. Cur tandem undecim? Quoniam Judas suspensus fuit : siquidem figura venditus Joseph venditi a Juda Christi fuit. Vides ut propter castitatem justificatus sit, propter castitatem in cælis regnet? Hæc autem a nobis dicta sunt, ut vos eandem conversationem imitantes, eandem a Deo gloriam reportetis. At enim oportebat, ut de beata etiam Susanna verba faceremus, præsertim cum id essemus polliciti : verum quoniam satius est ut sitientes discedant auditores, quam ut exsatiati quæ acceperunt etiam despuant, narrationem in alium diem reservantes, Deo bene volente, nunc ad sacrorum mysteriorum craterem accurramus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

DE SUSANNA SERMO.

Advenimus vobis spontanei debitores sermonis, non ut quantum debemus impleamus, sed ut quantum in nostra situm est potestate, reddamus. Nam munifica quidem est animi promptitudo, ac plura quam debeantur parata est dare, sed penuria sermonis in angustias est redacta : quocirca pauca pro multis cohortantes largimur. Sin autem voluerit quis vestrum exiguum sermonem nostrum ex animi nostri promptitudine ac studio metiri, nihil penitus eorum quæ debentur omitemus : quandoquidem animi studium defectum omnem nostræ orationis supplebit. Nam et Deus cum exiguas pauperis oblationes, et divites viderit copiosas, honores ex æquo solet suscipere, ac sæpenumero etiam dona pauperis propensius admittit : quippe qui non pecuniarum vim, sed promptitudinem cordis ac studium respicit. Fidem autem iis quæ diximus adstruit, quod de paupere vidua memoratur, quæ minuta duo in gazophylacium misit : nam hujus oblatio perexigua, illi divitum, qui aurum miserant, præponderavit : quoniam pecuniis non indiget Deus, sed sincero et spontaneo cordis af-

fectu. Age ergo, nos quoque in sinceritate corda nostra reserantes, qualis a Deo nobis obtigit, sermonem tamquam in animata quædam gazophylacia mitentes, debitum vobis sermonis exsolvamus. Memini enim pridie me vobis beatæ Susannæ castitatis certamen ad multorum utilitatem prædicaturum esse pollicitum ; quo tempore Joseph quoque cum Ægyptia decertabat, et vobis omnibus castitatis luctas exhibebat. In hoc igitur publico ac celebri theatro etiam Susanna decertet, ubi et Deus, et angeli, et viri, et mulieres spectant : decertet et doceat, quo pacto juvenulas ad mortem usque pro castitate oporteat decertare. Hæc itaque beata Susanna cum genere nobilis esset, et a teneris unguiculis in conclavi domi recondita, cumque eleganti forma esset, et castis moribus prædita, juvenili florens ætate, legitimis matrimonio vinculis copulata est. Et vero cum illæsum nuptiarum sacramentum marito suo conservaret, non oculos incompósitos ad novam peregrinamque formam spectandam circumferere : non patentibus auribus concinnos meretriciorum cautium sonos exci-

piebat; non ad odoratum sinebat novorum vestimentorum suffitus obrepere: nec ullum alium sensum temere ferri permittebat, ne pudicitia, quæ in ejus corde conservabatur, fallacibus illecebris labefacta in voluptates devolveretur. Siquidem pleraque peccata sensuum opera nostram animam vincunt. Est enim anima, tamquam virgo in thalamo quodam, in medio corde conquiescens, et a sensibus quinque velut ab ancillis quibusdam stipata. Quibus tandem sensibus? Visu nimirum, gustu, odoratu, auditu et tactu. Si nullus igitur sensus labefactatus educatur, anima integra et illæsa conservatur: sin autem contigerit adspectum absque regimine derelictum ad juvenilem formam spectandam vagari, ac vehementes libidinis fluctus per oculos in intimis partibus cordis exceperit, confestim turbine voluptatum raptata in peccati vortices delata submergitur, et pudicitia facta naufragio patitur id, quod et David passus dicebat: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me* (Psal. 68. 3). Pari ratione si auditus adaperitus illecebras elegantis vocis admisit, ubi ad eas mentem intenderit, totam seipsam meretriciis cantibus delinitam pervertit. Gustus autem voracitate vinoque multo saturatus ad computationes et supra corruptam animam trahit. Olfactus demum exquisitis juvenum unguentis illectus et devinctus animam etiam secum solet irretire. Sic igitur anima tamquam virgo quædam ab insipientibus ancillis, a sensibus intercipitur, atque intemperantiæ peccato proditur. Peccatum enim sensibus omnibus consopitis furis in morem clam conclave cordis ingreditur; tum ingressum totam pudicitia arcam deprædat, et exhaurit. Itaque beata illa custodiebat oculos, habitum, incessum, auditum, visum, olfactum, gustum et tactum, eratque vere secundum sapientiæ dictum, *Hortus conclusus, fons signatus* (Cantic. 4. 12). Quasi hortus enim erat beata, quem nemo poterat deprædari, pudicitia suaves effundens odores; quasi fons erat fide signatus, ex quo nemo petulans pudicitia pulchritudinem poterat haurire. Hujus in concupiscentiam exarserant duo populi seniores, qui populum regere videbantur, et eorum qui-que libidinis ardens flamma alter alteri occultum cordis ignem erubescere aperire. Ac die quodam eorum uterque clam socio suo Susannam observatum abibat: cumque se invicem offendissent, ac sciscitati essent, confessi sunt mutuo causam, ob quam aderant: tum inita societate ad peccatum patrandum, commoditate sceleris indagabant, ac tempus observabant, quo solam possent offendere. Accidit autem die quodam, ut Susanna de more in pomarium ingrederetur mariti, ut lavaretur, cum sœsus esset: et cum ancillis emisisset illa, ut smegma deferrent, ad eam repente seniores accurrentes tamquam lupi agnam tenuerunt, œstro libidinis dilaniare cupientes: eratque sola Susanna duorum leonum in medio, nec ullus aderat qui succurreret, non ancilla, non servus, non propinquus, non amicus, non vicinus, nisi solus qui de cælis attendebat Deus, qui prohibere quidem poterat, sed fieri luctam sinebat, ut occultos animorum sensus patefaceret, et tum Susannæ castitatem, tum seniorum impudicitiam divulgaret, simulque ut mulieribus maximam scholam Susannæ susceptum pro virtute certamen exhiberet. Magna erat pugna, certamen vehemens Susannæ ingruerat, ac majus illo Josephi. Nam ille quidem, vir cum esset, cum muliere una pugnabat: hæc vero mulier cum esset, cum duobus viris luctabatur. Maxima erat spectaculum ac jucundum, mulier cum viris duobus decertabat: atque hoc mirum videbitur, cum audieritis, ubi esset scamma reseratum: in pomario, ubi Evam serpens seduxerat. Ut igitur parata fuit lucta, aperti sunt cæli, sonabat tuba, paratum erat certamen, agonotheta de cælo luctam attendebat, et angelorum tuba prona spectabat: in iniquis serpens, in pudica fides vigeat. Multum utriusque de victoria solliciti erant; seniores quidem ne a muliere vincerentur, Susanna ne pudicitiam perderet: illis victoriæ

stipendium dæmones præparabant, Susannæ angeli castitatis præmia præparabant. Corripiunt Susannam nefarii: ac primum quidem cum ea verbis luctabantur: quibus tandem verbis usi? Seniores populi sumus, creditæ sunt nobis leges, solvendi ac ligandi acceptimus potestatem. Nullus hic adest spectator: *Commiscere nobiscum; tui enim ardemus cupiditate. Quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emiseric puellas a te* (Dan. 13. 20. 21). Ac vide quam multa essent quæ Susannam obsidebant: intemperantiæ calumnia, metus mortis, coram tanto populo condemnatio, mariti et cognatorum odium, luctus famulorum, et in universum totius domus eversio. At nihil horum pudicæ feminæ propositum potuit superare: quippe cujus spes cordis in Deo erat collocata. Ingemiscens igitur dicebat: *Angustia mihi sunt undique: sive enim hoc egero, mors mihi est: si autem non egero, nequaquam effugiam manus vestras. Melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam habere in conspectu Domini* (Ibid. v. 22. 23). Hei mihi! quos pastores arbitrabar, lupus video: quos arbitrabar eorum qui tempestate jactantur esse portus, hi naufragium excitantur. Non inquinabit pudicitiam meam: parentes meos probro non afficiam: generi meo labem infamiæ non aspergam: marito meo dolorem non inuram: copulam cum illo meam inhonesto congressu non dirimam: mortem potius injustam quam thalamum eligam inhonestum. Mihi vero inaritus etiam adest, non præsentia corporis, sed animi affectu, parentumque imaginem ipsa mecum circumfero. Timele Deum qui hæc videt: præsentem angelos reveremini: cogitate quid sitis: cognoscite legem quam legitis, cujus hæc verba sunt, *Non concupisces uxorem proximi tui* (Deut. 5. 21). Hæc cum dixisset, exclamavit, ut illorum petulantia testes advocaret: exclamaverunt autem et duo seniores; accurrerunt Susannæ servi et ancillæ; duos cum ea seniores cernunt. *Cum autem verba illa seniores in Susannam protulissent, erubuerunt servi vehementer, quia numquam dictus fuerat sermo hujusmodi de Susanna* (Dan. 13. 27). Convocatum est autem postero die concilium maximum: adluce enim erat sub iudice lucta, et ad coronam obtinendam victoria. Convenit populus omnis virorum, mulierum, infantium; rursus congregatum est theatrum; qui inferius erant homines, quid cernerent nesciebant: angeli vero in cælis rem noverant. Venerunt sceleribus cooperti seniores: vocant Susannam, ut illi quidem arbitrabantur, ad ignominiam et mortem: ut autem justus Iudex prædestinaret, ad vitam et gloriam immortalam. Tum populo inquit: *Mittite ad Susannam filiam Chelciae; illi vero miserunt. Venit ipsa, et parentes ejus, et maritus ejus, et filii ejus* (Ibid. v. 29. 30). Et venit Susanna, ut mortem castitatis causa obitura, multa cum verecundia gemens, et afflicta, non quod obitura mortem esset, verum quod parentibus famam sinistram relinqueret, quod infamia: notam generi suo esset inustura: nullum enim rei in pomario gestæ testem habebat. Multi erant qui ejus causa lacrymabantur, amici, cognati, parentes, vicini: maritus lucebat, domus ejus lamentabatur: tum illa ipsa mœrens, tristis, colla-crymans, et afflicta in multa cordis humilitate in medio sistitur. Publicum erat spectaculum, Dei, angelorum, hominum. Exsurgunt duo seniores, in habitis pastorum lupi: manus illi suas imponunt, et in illis calumniator serpens loquebatur. Quid loquebatur? *Cum deambularem in pomario soli, ingressa est hæc, et dimisit filias suas, venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea. Porro nos cum essemus in angulo pomarii, et videremus iniquitatem quæ fiebat, cucurrimus ad eos: et illum quidem nequivimus comprehendere, quia viribus nos vincebat, et apertis ostiis exsilivit; hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis. Hæc testificamur. Et credidit eis multitudo quasi senioribus populi, et iudicibus: et condemnaverunt eam ad mortem* (Ibid. v. 36-41). Et ab-

φυλαττομένην σωφροσύνην ὑποφθαρεῖσα τοῖς ἀπαλοῖς δε-
λεάσμαις πρὸς ἠδονὰς σκελισθεῖη. Τὰ γὰρ πλείεστα τῶν
ἀμαρτημάτων ἐκ τῶν αἰσθήσεων τῆς ψυχῆς ἡμῶν περι-
γίνεται. Ἔστι γὰρ ἡ ψυχὴ, καθάρως παρθένος ἐν θαλάμῳ
τινὶ, ἐν μέσῃ τῇ καρδίᾳ ἡσυχάζουσα, καὶ ὑπὸ τῶν πέντε
αἰσθήσεων, ὡσπερ ὑπὸ τινῶν θεραπειῶν, δορυφορου-
μένη. Ποῖον αἰσθήσεων; Ὀράσεως, γεύσεως, ὄσφρη-
σεως, ἀκοῆς, καὶ ἀφῆς. Ἐὰν οὖν μηδεμίαν αἰσθησὶς ὑπο-
φθαρεῖσα πλανηθεῖη, φυλάττεται ἀκεραία καὶ ἀβλαβὴς ἡ
ψυχὴ ἂν δὲ συμβῆ τὴν ὄρασιν ἀκυβέρνητος μείνασαν
πρὸς νεωτερικοῦ κάλλους θέαν βεμφοθῆναι, καὶ λάβρον τὸ
κύμα τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὸ βάθος τῆς
καρδίας εἰσδέξασθαι, εὐθύς, λαίλαπι ἠδονῶν ἐπιπαισθεῖσα,
πρὸς τὴν ἀμαρτιαν ὑποδρόχιος φέρεται περὶ τὴν σω-
φροσύνην ναυαγῆσασα· καὶ πάσχει λοιπὸν ἐκεῖνο, ὅπερ
καὶ ὁ αὐτοῦ παθὼν ἔλεγεν· *Ἦλθον εἰς τὴν βάθην τῆς
θαλάσσης, καὶ καταγίγης κατεπότισέ με.* Ὁμοίως δὲ
καὶ ἡ ἀκοὴ ἂν ἀναπετασθεῖσα δέξηται τὰ τῆς καλλωπι-
νίας θέλητρα, πρὸς ἐκεῖνα τὴν διάνοιαν τεύνασα, ἢ
ἐαυτὴν τοῖς πορνικαῖς ἄσμασι συνελκυσάσα καταστρέφει.
Ἡ δὲ γεῦσις ἀδηφαγία καὶ οἰνῳ πολλῶ ἐμφορθεῖσα πρὸς
μέθην καὶ κοίτας τὴν ψυχὴν καταφθείρει. Ἡ δὲ ὄσφρησις
τοῖς περιερίτοις μυρίσμασι τῶν νέων ἀποδεδεῖσα, καὶ τὴν
ψυχὴν μεθ' ἐαυτῆς συναπέθνη. Ὅπως οὐνὼς παρθένος
τις ἡ ψυχὴ ὑπὸ ἀφρόνων θεραπειῶν, τῶν αἰσθήσεων,
ἀλλοκεται πρὸς τὴν τῆς ἀκολασίας ἀμαρτιαν προδιδο-
μένη. Ἡ γὰρ ἀμαρτία πάσας τὰς αἰσθησὶς καρούσασα,
δίκην κλέπτου λαθραίως εἰς τὸ ταμειῖον τῆς καρδίας
ἐπεισέρχεται· εἴτα εἰσελθοῦσα ἄλην αὐτὴν γυμνοῖ τὴν
ἐνθῆκην τῆς σωφροσύνης ἀποσυλῆσασα. Ἠσαφλίκετο
γονὴ ἡ μακαρία ἐκεῖνη τὸ βλέμμα, τὸ στήμα, τὸ βῆ-
μα, τὴν ἀκοὴν, τὴν ὄρασιν, τὴν ὄσφρησιν, τὴν γεῦ-
σιν, τὴν ἀφῆν· καὶ ἦν ἀληθῶς, κατὰ τὴν σοφίαν τὴν
λέγουσαν, *Κῆπος κεκλιμένος, κτητὴ ἐσφραγισμέ-
νη.* Ὅσπερ γὰρ κῆπος, μηδενὸς αὐτὸν συλαγωγῆσαι
δυναμένου, ἐτύχχανεν ἡ μακαρία, πηγάζουσα τὰ τῆς
σωφροσύνης ἀρώματα, καὶ ὡσπερ κτητὴ ἦν τῆ πίστει
ἐσφραγισμένη, ἐξ ἧς οὐδεὶς τῶν ἀτάκτων τὸ τῆς σω-
φροσύνης κάλλος ἀντλήσαι ἠδύνατο. Ταύτης ἐν ἐπιθυμίᾳ
γεγόνασαι δύο πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, οἱ δοκοῦντες
κυβερεῖν τὸ ποιμνιον, καὶ ἕκαστος αὐτῶν φλογὶ τῆς ἐπι-
θυμίας καϊόμενος, θατέρος θατέρω τὸ ἐγκρυφον τῆς
καρδίας πῦρ φανερώσαι ἠσχύνετο. Καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἡμε-
ρῶν ἐκότερος αὐτῶν λάθρα τοῦ εταίρου αὐτοῦ ἀπῆγε
κατασκοπεύσαι τὴν Σουσάνναν· καὶ εὐρηκίτες ἀλλήλους,
καὶ ἀνετάσαντες ὡμολόγησαν ἀλλήλοις [609] δι' ἣν παρ-
ῆσαν αἰτίαν· τότε κοινωιαν θέμενοι ἐν τῇ τῆς ἀμαρτίας
πράξει, τῆς κακίας ἐποιοῦντο ἔρευναν ἐκμετῆ, καὶ
παρετήρουν καιρὸν, ὅπως αὐτῆς κατατύγχοι μόνης.
Συνέβη οὖν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ εἰωθὸς τὴν Σου-
σάνναν εἰσελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον τοῦ ἀνόρου, λού-
σασθαι κατὰ τὸ καῦμα· καὶ ἐξαποστειλῆσαι αὐτῆς τὰς
παιδίσκας ἐπὶ τὸ κομίαις σμῆγμα, ἐπιδραμόντες αὐτῇ
ἄνωγαι οἱ πρεσβύτεροι ὡσπερ λύκοι ἀμνάδα κατεῖχον. τῷ
οἴστρω τῆς ἀκολασίας σπαράζει βουλόμενοι· καὶ ἦν
μόνη Σουσάννα ἀνὰ μέσον τῶν δύο λέοντων, καὶ οὐδεὶς
ὀρθῶν, οὐ παιδίσκη, οὐ δούλος, οὐ συγγενὴς, οὐ φίλος,
οὐ γείτων, εἰ μὴ μόνος οὐρανὸθεν προσεῖχε θεὸς ὁ κω-
λύειν μὲν δυνάμενος, συγχωρῶν δὲ γίνεσθαι τὴν πάλην
ἵνα κρυπτομένης γνώμας ἐλέγξει, καὶ τῆς μὲν Σουσάννης
τὴν σωφροσύνην, τῶν δὲ πρεσβυτέρων τὴν ἀκολασίαν
δημοσιεύσῃ. ὁμοῦ δὲ ταῖς γυναῖξιν παιδευτήριον μέγιστον
τὴν Σουσάννην ἐνάρετον ἀβλήσιν ἐπειδέξει. Μεγάλῃ ἦν
μάχη, σφοδρὸς ἀγὼν τῇ Σουσάννῃ ἀπέκτειτο, μέγιστον τοῦ
Ἰωσήφ. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀνὴρ ὢν μετὰ μιᾶς ἐμάχετο
γυναϊκῶς· αὐτὴ δὲ γυνὴ οὕσα μετὰ δύο ἀνδρῶν ἐπάλειτο.
Ἐτάκρον ἦν μέγιστον καὶ τερπνόν, γυνὴ μετὰ δύο ἀν-
δρῶν ἐπύκτευσεν· καὶ τὸ θαυμαστόν, ἐὰν ἀκούσητε ποῦ
τὸ σκάμμα ἠνέμκτο· ἐν παραδεισῳ, ὅπου ὁ βορὴ τὴν
Ἐῶν ἠπάτησεν. Ὡς οὖν ἐτοιμὸς γέγονεν ἡ πάλῃ, ἠνοι-
χθησάν οἱ οὐρανοί, ἡ σάλπιγξ ἔβδα, ὁ ἀγὼν ἐτοιμὸς, ὁ
ἀγωνοθέτης οὐρανὸθεν προσεῖχε τῇ πάλῃ, καὶ ὁ δῆμος
τῶν ἀγγέλων ἐπικεκυφὸς ἐθέωρει· ὁ βορὴ ἐν τοῖς παρα-
νόμοις, ἡ δὲ πίστις ἐν τῇ σωφρονίᾳ. Πολλῇ ἦν φροντις
ἄμφοτέροις περὶ τῆς νίκης· τοῖς μὲν πρεσβυτέροις τὸ
μὴ ὑπὸ γυναικὸς ἡττηθῆναι, τῇ δὲ Σουσάννῃ τὸ μὴ ἀπο-
λέσθαι τὴν σωφροσύνην· ἐκείνοις δὲ ὀφθαίμα τῆς νίκης οἱ
δαίμονες ἠτοίμαζον, τῇ δὲ Σουσάννῃ τὰ ἐπαθλα τῆς
σωφροσύνης ἠτοίμαζον ἄγγελοι. Κατέχουσι τὴν Σουσάν-

ναν οἱ παράνομοι· καὶ πρῶτον μὲν διὰ λόγων ἐπάλειον
αὐτῇ· τί λέγοντες; Πρεσβύτεροί ἐσμεν τοῦ λαοῦ, ἡμῖν
νόμος πεπίστευται, τοῦ λύειν καὶ δεσμεῖν ἐξουσίαν εἰλή-
φαμεν. Οὐδεὶς ἐστὶν ἐνθάδε κατὰσκοπος· *Γενού μεθ'
ἡμῶν· ἐν ἐπιθυμίᾳ σου γὰρ ἐσμεν.* Ἐὰν δὲ μὴ βου-
ληθῆς, καταμαρτυρήσομέν σου, *εἰ ἦν μετὰ σοῦ ρεα-
λισκος, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστειλας τὰ κοράσια ἀπὸ
σοῦ.* Καὶ ὄρα πόσα ἦν τὰ συνέγοντα τῇ Σουσάννᾳ·
συκοφαντία ἀκολασίας, φόβος θανάτου, κατάγνωσις ἐπὶ
τοσοῦτου λαοῦ, μῖσος ἀνδρῶς, μῖσος συγγενῶν, πένθος
οἰκετῶν, καὶ ἀπαξιαπλῶς παντὸς τοῦ οἴκου κατάκλυσις.
Ἄλλ' οὐδὲν τούτων τὸν λογισμὸν νικήσαι ἴσχυσε τῆς σώ-
φρονος· ἡ γὰρ ἔλπις τῆς καρδίας αὐτῆς ἦν εἰς Θεόν.
Στενάζουσα γούν ἔλεγε· *Στενά οὐνὼς πάντοθεν· ἐὰν τε
γὰρ πράξω, θάνατός μοι ἐστίν· ἐὰν τε μὴ πράξω, οὐκ
ἐκφυέξομαι τὰς χεῖρας ὑμῶν.* Αἰρεστὸν μοι ἐστὶ μὴ
πράξασαν ἐμπροσθεῖν εἰς τὰς χεῖρας ὑμῶν, ἡ ἀμαρ-
τιαν ἐνώπιον Κυρίου. Οἴμοι, οὐς ἐδόκουν εἶναι ποιμέ-
νας, λύκοις ὄρω· οὐς ἐδόκουν εἶναι τῶν γεμαζόμενων
λιμένας, οὗτοι ναυάγιον γεγόνασιν. Οὐ μανειτέ μοι τὴν
σωφροσύνην· οὐ κατασχύνω μου τοὺς γονεῖς· οὐκ ἀτι-
μάζω μου τὴν συγγένειαν· οὐ λυπῶ μου τὸν ἄνδρα· οὐ
λύω μου τὴν πρὸς αὐτὸν συζυγίαν ἐκ τῆς πρὸς ὑμᾶς
ἀτάκτου ὀμιλίας· αἰρούμαι θάνατον ζῆλον ἤπερ θάλαμον
ἄτακτον. Ἔμοι δὲ καὶ πάρεστιν ὁ ἀνὴρ, οὐ τῇ τοῦ σώ-
ματος παρουσίᾳ. ἀλλὰ τῇ τῆς ψυχῆς διαθέσει, καὶ τοὺς
τῶν γονέων μου χαρακτήρας μεθ' αὐτῆς περιφέρει.
Φοβήθητε τὸν ὄρωντα Θεόν· αἰσχύνθητε τοὺς παρόντας
ἀγγέλους· νοήσατε ὅ ἐστε· γινώτε ὃν ἀναγινώσκετε νό-
μον τὸν λέγοντα· *Οὐκ ἐπιθυμήσῃ τὴν γυναῖκα τοῦ
πλησίον σου.* Ταῦτα εἰρηκνῶτα ἀνεβόησε, μάρτυρας τῆς
ἀταξίας αὐτῶν συγκαλοῦσα· ἀνεβόησαν δὲ καὶ οἱ δύο
πρεσβύτεροι· εἰσέδραμον οἱ τῆς Σουσάννης δοῦλοι, καὶ
παιδίσκαι· ὄρωσι μετ' αὐτῆς τοὺς δύο πρεσβυτέρους.
*Ἦνλικα δὲ εἶπον οἱ πρεσβύτεροι τοὺς λόγους κατὰ
Σουσάννης, κατησχύνθησαν οἱ δοῦλοι σφοδρῶς, ὅτι
οὐκ ἐβρόθη λόγος τοιοῦτος [610] περὶ Σουσάννης
ποτέ.* Ἐγένετο δὲ τῇ ἐπαύριον συνέδριον μέγιστον· εἴ-
τι γὰρ ἡ κρίσιμος πάλῃ, ἡ περὶ στεφάνου νίκη. Συνήχθη
πᾶς ὁ λαὸς ἀνδρῶν, γυναικῶν, νηπίων· πάλιν συν-
θροίσθη τὸ θέατρον· οἱ κάτω ἀνωρωτοὶ οὐκ ἤδεισαν τί
ἐθεώρουν· οἱ δὲ ἐν οὐρανῷ ἄγγελοι ἐπεγίνωσκον τὸ
πράγμα. Ἦλθον οἱ πρεσβύτεροι γέμοντες τῆς ἀνομίας·
καλοῦσι τὴν Σουσάνναν, ὡς μὲν ἐκεῖνοι ἐνόμιον, πρὸς
αἰσχύνῃν καὶ θάνατον· ὡς δὲ τῷ δικαίῳ κριτῇ προώρι-
στο, πρὸς ζῶην καὶ δόξαν αἰώνιον. Καὶ φασὶ πρὸς τὸν
λαόν· *Αποστείλατε πρὸς Σουσάνναν θυγατέρα Χαλ-
κίου· οἱ δὲ ἀπέστειλαν.* Ἦλθεν αὐτὴ, καὶ οἱ γονεῖς
αὐτῆς, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς. Καὶ
ἦλθεν ἡ Σουσάννα ὡς θαεῖν ὀφειλοῦσα διὰ σωφροσύνην,
μετὰ πολλῆς εὐλαβείας στενάζουσα, θλιβομένη, οὐχ ὅτι
ἤμελλεν ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ὅτι νομομακρὸν κατελείμπετο
τοῖς γονεῦσιν, ὅτι ἤμελλεν ὀνειδιεῖσθαι τῷ γένει κατα-
λίπειν· οὐδένα γὰρ εἶχε μάρτυρα τοῦ γεγονότος πράγμα-
τος ἐν τῷ παραδείσῳ. Πολλοὶ ἦσαν οἱ δακρύνοντες ὑπὲρ
αὐτῆς, οἱ φίλοι, οἱ συγγενεῖς, οἱ γονεῖς, οἱ γείτονες· ὁ
ἀνὴρ ἐπέμβη, ὁ οἶκος αὐτῆς ἐθρήνη· κἀκείνη αὐτὴ κατ-
ώδυνος, σκυθρωπῆ, δακρύνουσα, θλιβομένη, ἐν πολλῇ
ταπεινότητι καρδίας ἴσταται ἐν τῷ μέσῳ. Πάνδημος ἦν
ἡ θέα, Θεοῦ, ἀγγέλων, ἀνθρώπων. Ἀνίστανται οἱ δύο
πρεσβύτεροι, οἱ ἐν σχήματι ποιμένων λύκοι· ἐπιτιθέα-
σιν αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ συκοφαντῆς βορὴς
ἐλάλει. Τί ἐλάλει; *Περιπιουότεν ἡμῶν χθὲς ἐν τῷ
παραδείσῳ μόνω, εἰσῆλθεν αὐτῇ, καὶ ἀπέλυσε τὰς
παιδίσκας αὐτῆς, καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὴν ὁ ρεαλισκος,
ὃς ἦν κεκρυμμένος, καὶ ἀρέσασε μετ' αὐτῆς. Ἡμεῖς
δὲ δρτες ἐν τῇ γυνίᾳ τοῦ παραδείσου, καὶ ἰδόντες
τὴν ἀνομίαν γινόμενῃν, ἐδράμομεν ἐπ' αὐτούς·
κακείνου μὲν ἐγκρατεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν γενέσθαι,
διὰ τὸ ἰσχύειν αὐτὸν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ἀνολίξτα τὰς
θύρας ἐκπεπληθῆκεναι· ταύτης δὲ ἐπιλαθόμενοι
ἠρωτώμεν, τίς ἦν ὁ ρεαλισκος, καὶ οὐκ ἠθέλησεν
ἀπαγγεῖλαι ἡμῖν. Ταῦτα μαρτυροῦμεν. Καὶ ἐπίστευ-
σεν αὐτοῖς ἡ συνειρηγῆ, ὡς πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ
καὶ κριταῖς· καὶ κατέκριναν αὐτὴν ἀποθνεῖν.* Καὶ ἀπήγετο ἡ Σουσάννα πρὸς θάνατον, καὶ οὐδεὶς ἦν
ὁ ἐδικητῆς τῆς ἀληθείας, καὶ μάρτυς, εἰ μὴ μόνος ὁ
θεός· καὶ συνεχώρει γενέσθαι τὸ γινόμενον, ἵν' ἀμφο-
τέρων τελεῖα δειχθῆ ἡ πρᾶξις, τῶν μὲν παρανόμων ἡ

της ἀκολασίας κακία καὶ συκοφαντία, τῆς δὲ μακαρίας Σουσάνης ἡ ἕως θανάτου ἐνστασις τῆς σωφροσύνης. Ὁρᾷ ἕως πότε ὁ Θεὸς ἐγκαταλιμπάνει; Ἐγκαταλιμπάνει δὲ ὡς χροστὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμάζων ἐν τοῖς πειρατμοῖς τοὺς δικαίους· ὡσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ πεποιήκεν. Ἀπήγετο ὁ Ἰσαάκ εἰς ὀλοκάρπωσιν, τὸ θυσιαστήριον ὑποδόμητο, τὰ ξύλα ἐπετέθη, καὶ οὐδαμοῦ τὸ πρόβατον. Λαμβάνει τὴν μάχαιραν πατῆρ, καὶ οὐδαμοῦ πρόβατον· ὤρμησε τοῦ σφάζαι, καὶ τότε ὁ Θεὸς τῆ φωνῇ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐγαλίνωσε. Ταῦτα δὲ εἶπον, ἵνα ἕκαστος ὑμῶν ὅταν πειράζεται, κἂν ἐγγὺς τοῦ θανάτου γένηται, μὴ ἀπελπίσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀντίληψιν, ἀλλ' ἕως τέλους ἀπεκδέξῃται. Ἀπήγετο γοῦν ἡ Σουσάνα θανεῖν· οὐδεὶς ἦν ὁ βοηθῶν. Ὅτε λοιπὸν εἶδε τὴν ἀνθρώπων ἀντίληψιν μὴ ὑπάρχουσαν, ἀνατρέχει τῆ διανοίᾳ πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ πιστὸν μάρτυρα, πρὸς τὸν ἀκσίμητον ὀφθαλμὸν, καὶ λέγει μετὰ φωνῆς· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γινώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, σὺ ἐπίστυσαι, ὅτι ψευδὴ μου καταμαρτυροῦσιν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω μηδὲν πράξασα, ὧν οὗτοι κατ' ἐμοῦ ἐπονηρεύσαντο. Καὶ εἰσέχρυσεν αὐτῆς ὁ εἰρηκὼς· Ἐτι σοῦ λαλοῦντος ἐγὼ πάρεμι. Καὶ ἀπαγομένης αὐτῆς ἀπολέσθαι, ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δαυιδ. Καὶ ἐβόησε φωνῇ μεγάλῃ· Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης. Ἐπέστρεψε δὲ πᾶς ὁ λαὸς, καὶ εἶπε· Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὃν λελάληκας; Ὁ δὲ σιάς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔζη· Ὅτως μοῖροι υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀνακρίνυντες, οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγνόντες κατεκρίνατε θυγατέρα Ἰσραὴλ; Ἀναστρέψατε εἰς τὸ κριτήριον· [611] ψευδὴ γὰρ οὗτοι καταμαρτύρησαν αὐτῆς. Καὶ ἀνέστρεψε πᾶς ὁ λαὸς μετὰ σπουδῆς. Καὶ εἶπε Δαυιδ· Διαγωρισάτε ἀνοὺς ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἐπερώτησε τὸν ἕνα, λέγων· Πεπυλαιωμέτε ἡμερῶν κακῶν, νῦν ἦκασιν αἱ ἀμαρτίαι σου, ἃς ἐποίησες. Εἰπέ οὖν μοι, ὑπὸ ποῖον δένδρον εἶδες αὐτοὺς ὁμι-

* E Bibl. adde μεγάλῃς.

λοῦντας ἀλλήλοις; Ὁ δὲ εἶπεν· Ὑπὸ σχοῖνον. Καὶ εἶπε Δαυιδ· Ὁρθὸς ἐψέσω εἰς τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ τὴν μάχαιραν ἔχων σχίσει σε μέσον. Καὶ μεταστῆσας τούτον, καλεῖ τὸν ἕτερον, καὶ λέγει· Σπέρμα Χαναάν, καὶ οὐχ Ἰούδα, τὸ κάλλος ἐξηπάτησέ σε, καὶ ἐπιθυμία τῶν ἐφωλιμῶν διέστρεψε τὴν καρδίαν σου. Εἰπέ τοίνυν, ὑπὸ ποῖον δένδρον εἶδες αὐτοὺς ὁμιλοῦντας; Ὁ δὲ εἶπεν· Ὑπὸ πρίνον. Ὁ δὲ Δαυιδ πρὸς αὐτόν· Ὁρθὸς καὶ σὺ ἐψέσω εἰς τὴν σεαυτοῦ κεφαλὴν· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἔχων τὴν βουβαλίαν κρίσει σε μέσον. Καὶ ἀνέβησεν πᾶς ὁ λαὸς φωνῇ μεγάλῃ λέγων· Ἐβλόγητός Κύριος ὁ σώων πάντας τοὺς ἐλαλιζοτάς ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐσώθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ αἷμα δίκαιον. Καὶ ἐπληρώθη τὸ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημὸν ἐκ προσώπου Σουσάνης· Ἐμοῦ δὲ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου· αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐζήτησαν τὴν ψυχὴν μου, οἱ παράνομοι πρεσβύτεροι· εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς· παραδοθήσονται εἰς χεῖρα βουβαλίας· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἔχων τὴν βουβαλίαν σπαράττειν αὐτούς· Μερίδες ἀλωιέκων ἔσονται. Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ· ὁ ἀνὴρ τῆς Σουσάνης. Ἐλευνηθήσεται πᾶς ὁ ὄμιλος ἐν αὐτῷ, τουτέστιν, ὁ πιστεύων αὐτῷ· ὅτι ἐνεργήσῃ στέμα λαλοῦντων ἀδικῶν· τὰ τῶν παρανόμων πρεσβυτέρων ἀδικὰ στέματα. Τότε μετεστρέφετο τὸ πένθος τῶν γονέων αὐτῆς εἰς χαρὰν· ὁ ἀνὴρ ἠγαλλιάτο δοξάζων τὸν Θεόν· οἱ συγγενεῖς ἔχαρον· οἱ γείτονες εὐθύμουν· πᾶς ὁ οἶκος αὐτῆς εὐφρανέτο, καὶ ἀπαξάπλως πάνδημος ἦν ἑορτὴ Θεοῦ, ἀγγέλων, ἀνθρώπων. Εἶδες ἐν γυναικείῳ σώματι ἀνδρείαν ψυχὴν; εἶδες γυναικῆς σωφροσύνην, ἧς ἡ μνήμη μένει ἀθάνατος μετὰ νίκης; Αὕτη παρὰ ἀνθρώπων ἐδοξάσθη, παρὰ ἀγγέλων ἐμεγαλύνθη, παρὰ Θεῷ ἐστεφανώθη· ταύτην ζηλώσατε, γυναῖκες, ἵνα τῆς αὐτῆς καὶ ὑμεῖς τιμῆς ἀξιώθητε παρὰ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

[612] Jure hanc homiliam Savilius in ἀμφιβαλλομένοις, sive dubiis, posuit : inter spuria vero Fronto Ducæus, cujus hæc sunt verba : « Quam frequenter B. Joannes Chrysostomus et quam libenter in laudes trium puerorum Babylone in ignem missorum digrediat, ex Homil. 18 in Epistolam 1 ad Corinthios, 8 in Epist. ad Ephesios, 4 ad populum Antiochenum, et in dictum illud, Quod nemo læditur nisi a seipso, aliisque pluribus cognosci potest. Quo minus lectori mirum videri debet hunc etiamnum tractatum ab antiquariis præfixo ejus nomine inter ipsius opera descriptum reperiri, quæ uberem Cantici trium puerorum continet explicationem ab aliis ejus homiliis nonnihil discedentem, sed veteris tamen alicujus aucto-

Εἰς τοὺς τρεῖς παῖδας, καὶ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν κάμνον, λόγος *.

α'. Καίνον, ὡς ἀληθῶς, καὶ μέγιστον εὐσεβείας θέατρον ἡ τῶν τριῶν παίδων συνεστήσατο χορεία, ἐν Βαβυλῶνι μὲν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνισμένη, κατὰ πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην συγκροτούσα τὸ θαῦμα τοῦ μαρτυρίου. Οὐ γὰρ περιγράφεται τόπω ἡ τῶν ἁγίων δόξα, οὐδὲ περιρίζεται χρόνιος ἡ τῶν δικαίων μνήμη· *Ἔτις μνημόσυνον γὰρ αἰώνιον ἔσται δικαίος*. Ὅθεν εἰ καὶ ἐν τοῖς παλαιωτάτοις χρόνοις ἐτελειώθη τὸ μαρτύριον, ἀλλ' εἰς πάντα τὴν αἰῶνα τῆς ὑπομονῆς ἄδεται ^b τὸ στρατήγημα. Οἶδαμεν διὰ τῶν ἀναγνωσμάτων τὰ πράγματα, οἶδαμεν διὰ τῆς μνήμης τὴν ἱστορίαν, οἶδαμεν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ λόγῳ καὶ τοῦ τυράννου τὴν παρανομίαν, καὶ τῶν ἁγίων

* Cotelerius in Notis ad Homilias Chrysostomi anno 1661 casus, hanc orationem cum codice quopiam Scorialensi contulit. Varias hic lectiones damus.
 b Codex noster ὀδετα; mendose.

τὴν ὁμολογίαν, καὶ φλεγομένην μὲν τῷ πυρὶ τὴν κάμνον, ἀντιλάμπουσαν δὲ τῷ θυμῷ τοῦ τυράννου, καὶ τῇ ἀπειλῇ τοῦ πυρὸς ἄσθετος· ἐτὴ τῶν μαρτύρων ἐμοῦ γίαν ἐπιδεικνυμένην· μάλλον δὲ τί το κωλύσον ἀναθεῖν ἀναλαβόντας τῶν θεοφίλων ὡς ἀληθῶς καὶ τρισμακαρίων τοὺς ἀγῶνας εἰπεῖν; Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς, μάλιστα δὲ ὁ τυράννος (τούτου γὰρ οἰκτεῖον ὄνομα τῷ παρανόμῳ, ἐκράτει μὲν τῆς Βαβυλωνίας· ἦν δὲ καὶ τῆ ψυχῆ βάρβαρος, καὶ τὸν τρόπον ἀνήμερος. Οὗτος ἀδικία [613] πολλῇ καὶ πλοῦτῳ καὶ ἀσθελεῖ μεθύων ἠγνόησε μὲν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, καὶ οὐδὲ ἀνθρώπον ἑαυτὸν ὑπονοήσας, ὡς Θεὸς προσκυνεῖσθαι προσεδόκησεν. Ἐθρεψαν δὲ αὐτὴν τὴν ὑπέροχον ἀλαζονείαν ἣ τε σύντροφος αὐτοῦ ἦν·
 * Cod. τοῦ ἀσθείου. Μοx in eodem ἐπιδεικνυμένην ἐστὶ Paulo post ante ἀναλαβόντας codex præponit τὸν λόγον·
 * Cod. τὴν ψυχὴν. Infra cod. θρεψαν (sic) δὲ αὐτὴν τὴν

ducebatur Susanna ad mortem, nec ullus erat veritatis defensor ac testis, nisi solus Deus, qui fieri sinebat quod fiebat, ut utrorumque perfecta innotesceret actio, tum improborum intemperantiæ scelus et calumniam, tum beate Susannæ in tuenda ad mortem usque castitate constantia. Vides quousque Deus derelinquat? Derelinquit autem, dum ut aurum in fornace justos in tentationibus probat, sicut erga Abrahamum se gessit. Abducebatur in holocaustum Isaac, jam constructum erat altare, imposita ligna erant, nec uspiam pecus apparebat: arripit gladium pater, nec uspiam pecus apparet: jam eadem aggrediebatur, tum Deus manum ejus voce refrenavit. Hæc autem eo dixi, ut unusquisque vestrum, cum tentatus fuerit, licet ad mortem appropinquet, de divino auxilio non desperet, sed ad finem usque præstoletur. Abducebatur igitur ad mortem Susanna, nec ullus erat qui opem ferret. Cum nusquam humanum occurrere vidit auxilium, tum mente ad fidelem in celo testem recurrat, ad insomnem illum oculum, et elata voce dixit: *Deus æternæ, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant, tu scis quoniam falsum contra me tulerunt testimonium: et ecce ego morior, cum nihil horum fecerim, quæ isti malitiose composuerunt adversum me (Dan. 13. 42. 43). Et exaudivit eam, qui dixit, Et adhuc loquente te, ecce adsum (Isai. 58. 9). Cumque duce-retur ad mortem, suscitavit Deus spiritum pueri junioris, cui nomen Daniel. Et exclamavit voce magna: Mundus ego sum a sanguine hujus. Conversus est autem omnis populus, et dixit: Quis est iste sermo quem loquutus es? Qui cum staret in medio eorum, ait: Sic futuri filii Israel, non judicantes, neque quod manifestum est cognoscentes, condemnastis filium Israel? Revertimini ad iudicium, quia falsum testimonium loquuti sunt isti adversus eam. Et reversus est omnis populus cum festinatione. Et dixit Daniel: Separate illos ab invicem. Et interro-*

gavit unum dicens: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua quæ operaberis. Dic igitur mihi, sub qua arbore videris eos congregantes inter se. Qui ait, Sub schino. Dixitque Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: angelus enim Dei gladium habens scissurus est te medium. Et amoto eo vocat alterum, et ait: Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia oculorum pervertit cor tuum. Dic ergo sub qua arbore videris eos coeuntes. Qui ait, Sub primo. Dixitque ad eum Daniel: Recte mentitus es et tu in caput tuum: angelus enim Domini gladium habens jam secabit te medium. Et exclamavit omnis populus voce magna dicens: Benedictus Dominus qui salvat omnes sperantes in se. Et salvatus est sanguis innocuus in die illa (Dan. 45-62). Et adimpletum est quod a Davide dictum erat ex persona Susannæ: Me suscepit dextera tua; ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, nefarii seniores: introibunt in inferiora terræ: tradentur in manum gladii: angelus enim Dei gladium habens dissecurus est eos: partes vulpium erunt. Rex vero lætabitur in Deo: Susannæ maritus. Laudabitur omnis qui jurat in eo, hoc est, qui credit ipsi: quia obstructum est os loquentium iniqua (Psal. 62. 9 12); nefariorum seniorum iniqua scilicet ora. Tum conversus est parentum ejus luctus in gaudium: maritus Deum collaudans exultabat, consanguinei gaudebant, vicini lætabantur, domus ejus omnis hilaris erat, communis denique festivitas Dei, angelorum et hominum. Vidisti in corpore muliebri virilem animum? vidisti mulieris castitatem, cujus memoria cum victoria vivet immortalis? Hæc ab hominibus collaudata est, ab angelis celebrata est, a Deo coronata est: hæc imitandam, mulieres, ut eodem vos etiam Deus honore dignetur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM DE TRIBUS PUERIS.

ris et Chrysostomo coævi titulo dignam. Exscriptus fuit ex Codicibus mss. Monasterii Græcorum Cryptæ Ferratæ in agro Romano, atque ad nos ab illustrissimo Card. Baronio missus; ex cujus in Martyrologium Romanum XVII Decembris doctissimis annotationibus discimus, ab Athanasio tres pueros illos martyres Babylonios appellari; ne mirentur hic eos dici martyrium esse passos. »

Hanc etiam Dupinius Severiano adscripsit: at licet cujusdam sit veteris scriptoris Chrysostomo vel æqualis vel supparis ætate, stylum hic Severiani non deprehendo.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

DE TRIBUS PUERIS, ET DE FORNACE BABYLONICA, ORATIO.

1. Novum plane ac permagnum pietatis spectaculum trium puerorum nobis choris exhibuit, qui Babylone quidem præclaro certamine decertavit, sed in universo terrarum orbe martyrii miraculum excitavit. Non enim loco circumscribitur sanctorum gloria, nec temporibus justorum memoria terminatur: *In memoria quidem æterna erit justus (Psal. 111. 7)*. Quamobrem licet antiquissimis temporibus martyrium fuerit consummatum, præclarum tamen illud patientiæ faciinus sæculorum omnium laude celebratur. Cognovimus ex lectione rem gestam, cognovimus ex commemoratione historiam, cognovimus tanquam in imagine, in oratione tyranni iniquitatem, sanctorum-

que confessionem, et accensam quidem igne fornacem, oppositam autem iracundiæ tyranni nimisque flammaram inextinctam martyrum confessionem æmulo fulgore rutilantem: imo vero quid obstat, quominus altius repetito sermone Dei amantium vere, beatissimorumque agones enarremus? Nabuchodonosor rex, vel potius tyrannus (hæc enim iniquo illi nomen est proprium), Babyloniæ quidem imperabat; porro et animo barbarus erat, et moribus inhumanus. Hic nimia improbitate, divitiis, et impietate temulentus, cum naturam suam ignoraret, neque se hominem esse arbitraretur, tanquam Deus voluit adorari. Hanc autem ejus tumidam arrogantiam cum

innata illi fovit insania, tum Dei longanimitas, quæ patienter impios tolerat, et ad exercendos pios fieri cuncta permittit. Auream porro imaginem iniquus ille conflat, hoc est statuum auream, et eos qui ad imaginem Dei formati erant, effictam a se imaginem adorare cogebat. Multam vero magnificentiam ut ostentaret, altitudinem ei tribuit sexaginta cubitorum, latitudinem sex cubitorum: et concinnam elegantemque imaginem conficit, ut vel figuræ magnitudine, vel compositionis pulchritudine mendacium superaret, ac veritati vim afferret. Splendebat igitur artificium, fulgebat aurum, clamabat præco, tyrannus minabatur, incendebatur fornax, tum præter hæc omnia, musica quæ vocantur instrumenta, vi magna insipientibus impietatis furorem immittebant, omnium denique spectatorum mentes, eorum quæ oculis observabantur, pompa rapiebat. At impietatis mandato nequaquam erant sancti quoque cessuri: sed cum omnes propemodum velut a torrente quodam vehementique imposturæ fluctu, in idololatriæ præcipitium devolverentur, tres isti præclari juvenes, cum, tamquam petra quadam, pietate fideliter inniterentur, ab iniquitatis fluctu minime sunt abrepti. Conveniebat enim illis ut dicerent: *Nisi quia Dominus erat in nobis, forte vivos deglutissent nos. Cum iraseretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransiit anima nostra: forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem* (Psal. 123. 2-5). At neque fluctu sunt absorpti, neque laqueis capti, sed cum ad pietatem optime ecurrissent, altisque fidei pennis subvecti essent, incolumes evaserunt: secundum illud Proverbiorum auctoris, *Quasi caprea de cassibus, et quasi avis de laqueo* (Prov. 6. 5). Cumque diaboli retia adversus humanum genus universum expansa propemodum cernerent, piam illam vocem cum auctore Psalmorum iterabant, *Cadent in reitculo suo peccatores* (Psal. 140. 10). Neque suam paucitatem tres respexere captivi, quamquam a tam multis vexati, sed probe noverant vel minimam pietatis scintillam ad omnem impietatem exurendam ac defendendam sufficere. Quapropter licet tres tantum essent, sese mutuo corroborabant ac firmabant. Sciebant enim augustam et arctam viam quæ ducit ad vitam, et paucos esse qui inveniunt eam (Matth. 7. 14). Recordabantur Abrahamæ patriarchæ, qui cum solus in toto terrarum orbe Dei cultor esset, impiorum turbam sequutus non est, sed sibi ipsi lex pietatis ac justitiæ præmium fuit: unde merito ex ipso tamquam ex optima radice hi pietatis fructus pulularunt. Ex ipso namque patriarchæ, legislator Moyses, et prophetae, omnesque theologi prægnati sunt, præcipue vero ex ipso salutaris ille immortalisque flos justitiæ, Salvatoris nostri humanitas: ex ipso etiam orti tres isti pueri nobilitatem non abnegarunt: recordabantur et Lot, qui apud Sodomitas habitabat, sed moribus ab eis longe dissidebat: observabatur eorum animis Joseph, qui solus in Ægypto continentiam amplectebatur, ac pietatis exemplar erat. Quapropter hi quoque tot millibus circumsessi cum multis cernerent, cogitabant latam esse atque spatiosam viam quæ ducit ad perditionem, et multos esse qui inveniunt eam (Matth. 7. 13): cum autem rursus in seipsos converterent oculos, et in fornacem, sapientiæ recordabantur sic utrumque dicentis: *Sicut probatur aurum in fornace, sic corda seligit Deus* (Prov. 17. 3). Idcirco neque hellicum sonans carmen eos tuba terruit, neque demulcens aures lyra pietatis robor infregit, neque adeo reliqua omnis musicæ symphonia præclarum et concinnum pietatis concentum dissolvit, sed præclare symphonie præclaram confessionem opposuerunt. At malignus et impius ille tyrannus, ut Ananiæ socios renuntiatum est iniquitatis mandato non parere, urgente diabolico fastu mentem ejus, ipsumque prope dixerim vultum nequitiae principis induens, accersitis illis ait, *Verene, Sidrach, Misach, et Abdenago, deos meos non colitis, et imaginem auream quam erexi, non adoratis* (Dan. 5.

14)? Arbitrabatur simulationem quamdam et tarvam esse pietatem, ac sciscitatur, verene regis mandatis resistere audeant, qui pietatem profiterentur: porro ab ipsa experientia docendus erat, Dei homines non tyranni tantum minas contemnere, sed ipsum etiam vaporem ignis pietatis virtute superare. *Nunc igitur cum audieritis sonitum tubæ, fistulæque et citharæ, sambucæque et psalterii, ac symphonie, et omnis generis musicorum, cadentes adorare statuum auream quam erexi* (Dan. 3. 15).

2. Præclare demonum adorationem descripsit, *Cadentes adorare*. Fieri nequit, ut qui demones adorant, in interitum non cadant, et excidant a veritate. *Quod si non adoraveritis*, inquit, *eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis*. Plane si fornax est, ignem etiam esse liquet: quod si ignis sit, liquet etiam ardentem esse: verum amplificat et exaggerat minas, ut propositum pietatis inflectat: *Eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentem*. Ac tolerabilis quidem huc usque foret arrogantia; sed vide quid post hæc subijciat: *Et quis est deus, qui eripiet vos de manibus meis?* Alter Pharaon est iste, nam et ille ad Moysen ait, *Quis est deus, quem audiam?* Non novi, inquit impius, *Dominum, et populum non dimittam* (Exod. 5. 2). O ingentem hominum arrogantiam! o magnam Dei longanimitatem! Vociferatur homo! et sustinet Deus. loquitur lutum, et patienter ferri Figulus: verba facit lingua carnea, et miseretur incorporeorum Dominus angelorum. *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* (Psal. 103. 4). Opportunum jam fuerit hoc loco recordari Iaiæ dicentis, *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Vis longanimitatem Dei mirari? Illatam tibi contumeliam cogita, quomodo intolerabilis tibi soleat videri. Sæpenumero quis a famulo contumelia afficitur, et continuo se hominem liberum affectum esse contumelia obijciens, pœnas facinoris repetit perpetrati, atque inevitabili mortis supplicio contumeliæ auctorem punit: affectus est rursus contumelia quispiam a vilis ac private conditionis homine, cum ipse unus ex eorum sit numero, qui in reipublice administratione versantur: tum repente contumelia irritatus ad vindictam præceps fertur, neque communem naturam aut parem omnium conditionem spectat, sed eam, qua præditus est, respicit dignitatem, qua sublata unam et eandem esse generis conditionem videre possumus: quoniam omnes ex terra formati sumus, et in terram dissolvemur: una vero est ad vitam via, et egressus equalis. Ex luto, inquit, compactus es, ut et ego. Verumtamen lutum quidem tantam ab iis qui æquali conditione sunt, exigit prærogativam honoris: Deus autem qui omnibus antecellit, et natura, et lege, quique tanto superior est, quanto creaturis Creatorem sublimiorem censi par est, blasphemiam offensus ac despectus ab ingratis, non exardescit ille quidem: quippe in quem perturbatio non cadat: sed paulo post tamen eos qui in insipientia perseverant, castigat, propterea quod disceptator veritatis est et inexorabilis iudex. Ne confestim omnes, qui peccant, deleantur, supplicium differt, et patientiam offert, ut alliciat ad penitentiam. Sed ad propositum redeamus. Ausus est dicere carue circumdatus homo, *Quis est deus, qui eripiet vos de manibus meis?* At beatissimi pueri his auditis ob blasphemiam non exarserunt: familiares quippe erant et ipsi longanimitatis divinæ: sed adversus verba perfidiæ usurpata fidei voce tyranno responderunt, iniquitatem lege dissolverunt, et justitiæ libertate iniustitiæ minas superarunt: *Notum sit tibi, rex, inquit, quia deos tuos non colimus, et statuum auream, quam erexisti, non adoramus* (Dan. 3. 18). Desine ab hac insipientia, o homo: pudeat te ignominiosæ adorationis imaginis istius. Si enim tu imaginem erexisti, quomodo ea, quæ fecisti, adoras? quoniam aliorum opifices esse debent, hominesne Dei, an hominum Deus? Si enim vere dii sunt, illis opificis ac creationis dignitas convenit: sed, ut sæpenumero diximus antea, nisi artem

καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, φέρουσα μὲν ἀνεξικακῶς τοὺς ἀσεβοῦντας, συγγωροῦσα δὲ πάντα γενέσθαι πρὸς γυμνασίαν τῶν εὐσεβοῦντων. Ἐποίησε δὲ ὁ παράνομος εἰκόνα χρυσῆν, τοῦτέστι ἀνδράνα χρυσοῦν, καὶ τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον προσκυνεῖν ἠνάγκαζεν ἦν ἐποίησεν εἰκόνα. Πολλῆ δὲ τῆ φιλοτιμία χρησάμενος, ὅπως μὲν αὐτῆ δίδωσι πηχῶν ἑξήκοντα, εὐρὸς δὲ πηχῶν ἕξ· εὐάρμοστον δὲ καὶ εὐρυθμὸν α τὸ ἀγαλμα κατασκευάζει, ἵνα ἡ τῶ μεγέθει, ἡ τῶ κάλλει τῆς συνθέσεως ἐκνικήσῃ τὸ ψεῦδος, βιασάμενον τὴν ἀλήθειαν. Ἔστι δὲ μὲν οὖν ἡ τέχνη, ἔλαμπεν ὁ χρυσοῦς, ὁ κήρυξ ἔθθα, ὁ τῶν δόξων ἠπειλεῖ, ἡ κἀμίνος ἐφλέγετο, καὶ πρὸς τοῦτοιας πᾶσι τὰ λεγόμενα τῆς μουσικῆς ὄργανα τοὺς ἄφρονας δεινῶς εἰς ἀβελαν ἐξεθάχευε, καὶ ὅλους πάντων ἔκλεπτε τῶν ὀρνύων τὴν ἔνοιαν ἢ φαντασία τῶν ὀρωμένων. Ἄλλ' οὐκ ἔμελλε καὶ τῶν ἁγίων ἐπικρατέστερον εἶναι τὸ τῆς ἀσεβείας πρόσταγμα· πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὡσπερ ὑπὸ τίνος χειμάρρου τοῦ σφοδροῦ τῆς ἀπάτης ρεύματος εἰς τὸν τῆς εἰδωλοκατείας κρημνὸν κατασυρομένων, οἱ τρεῖς οὗτοι καὶ καλοὶ ἢ νεανία ὡσπερ ἐπὶ τινα πέτραν τὴν εὐσέβειαν πιστῶς ἑαυτοὺς ἐπερείσαντες, οὐχ ὑπεσῆσαν ἢ ἰσ. ὑπεσῆσαντο ἢ τῶ ρεύματι τῆς ἀδικίας. Ἐπρεπε γὰρ λέγειν αὐτοῖς· *Εἰ μὴ εἶ Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἄρα ζῶντας ἂν κατέπιον ἡμᾶς. Ἐν τῷ ὀργισθῆναι τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐπ' ἡμᾶς, ἄρα τὸ ὕδωρ ἂν κατέπιοντες ἡμᾶς. Χειμάρρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν· ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνεπιότατον.* Ἄλλ' οὐτε τῶ ρεύματι κατεποντίσθησαν, οὐτε τοῖς βρόχοις ἐάλωσαν, ἀλλὰ καλῶς δραμόντες εἰς εὐσέβειαν, καὶ ὑψηλῶ τῶ περὶ τῆς πίστεως καχημένοι διεσώζοντο, κατὰ τὸν παροιματικόν, *Ὁσπερ δορκὰς ἐκ βρόχων, καὶ ὡσπερ ὄρνειον ἐκ πατρίδος.* Καὶ μονοουχὶ τὰ τοῦ διαβόλου δίκτυα κατὰ πάσης ἠλωμένα τῆς ἀνθρωπότητος ὀρνύοντες, τὴν εὐσεβῆ φωνὴν ἐδευτέροισιν κατὰ τοῦ ὀνογράφου λέγοντες· *Προσπίπτει ἐν ἀμυρ-ελήστρω αὐτῶν οἱ ἀμυσταλοὶ.* Καὶ οὐκ ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἑαυτῶν βραχυτέτα οἱ τρεῖς· ἀγαμάλωτοι, καὶ ὑπὸ τοσοῦτων ἑλαυνόμενοι, ἀλλ' ἤδισαν ἀκριδῶς, ὅτι καὶ ὁ βραχυτάτος τῆς εὐσεβείας σπινθήρ ἱκανὸς ἔστιν ἅπασαν τὴν ἀσέβειαν καταφλέξει καὶ ἀφανίσει. Διὰ τοῦτο καί τοι τρεῖς ὄντες, ἀλλήλοισ ἐστερεοῦντο καὶ συνεσφίγγοντο. *Ἦδισαν γὰρ, οἱ Στεγὴ καὶ ἐσθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσιν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.* Ἐμέμνητον τοῦ πατριάρχου Ἀδραμά, οἱ μόνος ὢν ἐν πάσῃ τῇ γῆ προσκυνήτης τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἠκολούθησε τῶ πληθῆσι τῶν ἀσεβούντων, ἀλλὰ νόμος ἦν αὐτῶ εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἐπαθλόν· ὅθεν εἰκότως ἐξ αὐτοῦ τε οἰον ἐκ τίνος ρίζης ἀγαθῆς ἐβλάστησαν οὗτοι οἱ τῆς εὐσεβείας καρποί. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ πατριάρχαι, καὶ ὁ νομοθέτης Μωϋσῆς^d, καὶ οἱ προφῆται, καὶ πάντες οἱ θεολόγοι· ἐξ αὐτοῦ δὲ προηγούμενος καὶ τὸ σωτήριον ἔκεινο καὶ ἀθάνατον τῆς δικαιοσύνης ἄνθος, ἡ τοῦ Σωτήρος ἀναστροφῆς· ἐξ ἐκείνης καὶ οἱ τρεῖς παῖδες οὗτοι οὐκ ἠρῆθησαν τὴν εὐγένειαν· ἐμμένοντο καὶ τοῦ Λωτ παροικούντος μὲν ἐν Σοδόμοις, μακρὰν δὲ τοῖς τρόποις ἀπικρισμένου· ἐλάμβανον ἐν νῆϊ καὶ τὸν Ἰωσήφ μόνον ἐν Αἰγύπτῳ σωφροσύνης ἀντιποιούμενον, καὶ εὐσεβείας ὄντα φροντιστήριον^e. Ὅθεν καὶ οὗτοι ἐν τοσαύταις γυμνασίαις ἀπειλημένοι τοὺς πολλοὺς μὲν ὀρνύοντες ἐλογίζοντο, οἱ Πλατῆσι καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀλώλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσιν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν· πρὸς ἑαυτοὺς δὲ πάλιν βλέποντες καὶ τὴν κάμινον, ἐμμένοντο^f καὶ τῆς σοφίας ὡδέ που λεγοῦσης, ὅτι *Ὁσπερ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ χρυσοῦς, οὕτως ἐκλέγεται καρδία· ὁ Θεός.* [614] Διὰ τοῦτο οὐτε ἑσπλιγῆ αὐτοὺς τὸ πολεμικὸν ἠχούσα μέλος ἐφόδησεν, οὐτε λύρα τὰς ἀκάθας θέλγουσα τοὺς τόνους τῆς εὐσεβείας διέλυσεν, οὐτε μὴν ἡ λοιπὴ πᾶσα συμφωνία τῆς μουσικῆς τὴν καλὴν καὶ ἐναρμόνιον τῆς εὐσεβείας συμφωνίαν διέλυσεν, ἀλλ' ἀντέστησαν τῇ καλῇ συμφωνίᾳ ἢ τὴν καλὴν ὁμολογίαν. Ὁ δὲ κακῶρων ἐκεῖνος καὶ δυσσεβῆς τύραννος, ὡς προηγγέλησαν οἱ περὶ τὸν Ἀνανίαν ἀπειθοῦντες τῶ

^a Cod. εὐάρμοστον.

^b Cod. οἱ τρεῖς οὗτοι μόνου.

^c Cod. ὡς τρεῖς.

^d Μωϋσῆς deest in cod. illo Scorial.

^e Εὐσεβείας φροντίζοντι. Sic Scorial. et Savil.

^f Ἐμνοῦντο Scorial.

^g Scorial. κακῇ σοφίᾳ. Forte κακῇ συμφωνίᾳ, quod Savil. habet in textu.

προστάγματι τῆς ἀνομίας, διαβολικῶ τύφῳ τὴν ψυχὴν πεπιστομένος, καὶ αὐτὴν, ὡς εἰπεῖν, τοῦ ἀρχοντος τῆς κακίας τὴν ἔψιν ἀναλαβῶν, προσκαλεσάμενος αὐτοὺς φησιν· *Εἰ ἀληθῶς, Σιδράχ, Μισάχ, καὶ Ἀβδουαρά, τοῖς θεοῖς μου οὐ λατρεύετε, καὶ τῇ εἰκόνι τῆ χρυσοῦ ἢ ἔστησα οὐ προσκυνεῖτε;* Ἐνόμισε σῆμα εἶναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἐρωτᾷ εἰ ἀληθῶς βασιλικῶς προσταγμάτων ἀντιπίπτειν τολμῶσιν οἱ τὴν εὐσέβειαν ἐπαγγελῶμενοι· ἔμελλε δὲ παρ' αὐτῆς τῆς πείρας διδάσκεισθαι, ὅτι οἱ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποι οὐ μόνον τοῦ τυράννου τὰς ἀπειλάς διαπτύουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ πυρὸς τὴν ἀκμὴν τῆ δυνάμει τῆς εὐσεβείας καταπατήσονται. *Νιν οὖν ὡς ἂν ἀκούσητε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, σύριγγος τε καὶ κινάρας, σαμβύλης τε καὶ ψαλτηρίου, καὶ συμφωνίας, καὶ παντὸς ῥήτους μουσικῆ^h, κί-προντες προσκυνεῖτε τῇ εἰκόνι χρυσοῦ ἢ ἔστησα.*

β'. Καλῶς ἠρμήνευσε τὴν τῶν δαιμόνων προσκύνειαν, *Προσόντες προσκυνεῖτε.* Ἀμήχανον τοὺς δαιμόνας προσκυνούντας μὴ πεσεῖν μὲν εἰς βλαβὸν, ἐκπαιεῖν δὲ τῆς ἀληθείας. *Ἐὰν δὲ μὴ, φησί, προσκυνήσητε, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθῆσθε εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τῆν καιομένην.* Πάντως εἰ καμίνος ἔστι, ὅλον ὅτι πῦρ ἔστιν· εἰ δὲ πῦρ ἔστιν, ὅλον καὶ καιομένη· ἀλλὰ μεγαλύνει καὶ πλατύνει τὴν ἀπειλήν, ἵνα κάμινον τῆς γνώμης τῆς εὐσεβείας· αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθῆσθε εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς τῆν καιομένην. Καὶ φορητὰ μὲν μέχρι τούτου τὰ τῆς ἀλαζονείας· ὅρα δὲ τί μετὰ ταῦτα προστίθεται· *Και τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου;* Ἄλλος οὗτος Φαραῶ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος πρὸς τὸν Μωϋσῆν φησὶ· *Τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐπακούσομαι; Οὐκ οἶδα, φησὶ ὁ δυσσεβῆς, τὸν Κύριον, καὶ τὸν λαόν οὐκ ἐξαποσταλῶ.* Ὡ τῆς πολλῆς τῶν ἀνθρώπων ἀλαζονείας! ὡ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας! Φθέγγεται ἄνθρωπος, καὶ ἀνεχεται θεός· λαλεῖ ὁ πηλῶς, καὶ μακροθυμεῖ ὁ πλαστοουργός· ὁ φθέγγεται γλώσσα σαρκίνη, καὶ σπλαγχνίζεται ὁ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων Δεσπότης, ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγακ. Εὐκαίρον ἐπὶ τούτου μνησθῆναι τοῦ Ἡσαίου λέγοντος, *Τὶ ἀλαζονεύεται γῆ καὶ σποδός;* θέλεις θανατάσαι Θεοῦ μακροθυμίαν; Ἐνόνησον τὴν εἰς σὲ γενόμεν ὑβριν· πῶς ἀφορητός σου εἶναι νομιμάται. Ἐθρίξεται τις πολλάκις ὑπὸ οἰκέτου, καὶ εὐθέως τῆς ἐλευθερίας τὴν ὑβριν προβαλλόμενος, δίκην ἀπαιτεῖ τοῦ τολμηματοῦ, ἀπαραιτήτῳ θανάτῳ κολάων τὸν ὑβρίζοντα· ὑβρίζεται· πάλιν τις ὑπὸ εὐτελοῦς καὶ ἰδιώτου, αὐτὸς ἐν ταῖς τοῦ κόσμου πολιτείαις ἐξεταζόμενος· καὶ εὐθέως ὑπὸ τῆς ὑβρεως δακνόμενος ἐπὶ τιμωρίαν σπεύδει· εἰς μὲν τὴν κοινήν φύσιν καὶ τὸ πάντων ἰσότημον οὐκ ἀφορῶν, εἰς δὲ τὴν περιειμένην ἀξίαν ἀποδιδέπων, ἥς περιαιρηθείσας μίαν ἔστιν ἰδεῖν τὴν τῶ τοῦ γένους ἰσότητιαν, ὅτι πάντες ἐκ γῆς ἐπάσθησαν, καὶ εἰς γῆν διαλυόμεθα· ἡ δὲ ἡ ὁδὸς ἡ εἰς τὸν βίον, ἔξοδος τε ἴση. Ἐκ πηλοῦ, φησὶ, κτήρησαι σὺ, ὡς κάρω. Ἄλλ' ὁ μὲν πηλὸς τοιαύτην ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ὀμοιωμὴν τὴν ὑπεροχὴν· ὁ δὲ θεὸς πάντων ὑπερέχων, καὶ φύσει, καὶ νόμῳ, καὶ τοσοῦτον ἀνώτερος ὢν, ὅσον ὑψηλότερον δεῖ νοεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ποιημάτων, [615] βλασφημούμενος καὶ ἐξουθενούμενος παρὰ τῶν ἀγνωμόνων, οὐ παροξύνεται μὲν· ἀκαθῆς γάρ· τιμωρεῖται δὲ μικρὸν ὑστερον τοὺς ἐπιμένοντας τῇ ἀφροσύνῃ, διότι δικαστῆς ἔστιν ἀληθείας καὶ κριτῆς ἀδυσώπητος. Ἴνα μὴ ἰ ἀθρώπος ἅπαντες οἱ ἀμαρτάνοντες ἐξολοθρευῶνται, ὑπερτίθεται τὴν τιμωρίαν, καὶ προσφέρει τὴν ἀνεξικακίαν, ἵνα ἐφελευσθῶσι πρὸς μέτανοιν. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανέλωμεν. Ἐτέλωμεν εἰπεῖν ἄνθρωπος σάρκα περιειόμενος. *Τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐξελεῖται ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου;* Οἱ δὲ τρισυμαχάριοι παῖδες τούτων ἀκούσαντες οὐκ ἐξανέστησαν ἐν τῇ βλασφημίᾳ· σύντροφοι γὰρ ἦσαν καὶ αὐτοὶ τῆς Θεοῦ μακροθυμίας· ἀλλὰ πρὸς τὰ τῆς ἀπίστεως ῥήματα πίστεως φωνὴν ἀναλαβόντες ἀντεφθέγγοντο τῶ τυράννω, νόμῳ τὴν ἀνομίαν ἐκλύοντες, καὶ ἐλευθερίᾳ δικαιοσύνης τὴν ἀπειλήν τῆς ἀδικίας ἐκνικῶντες, *Γνωστὸν σοι ἔστω, βασιλεῦ, λέγοντες, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῆ χρυσοῦ ἢ ἔστησας, οὐ*

^h Scorial. μουσικῶ.

ⁱ Φέρε... τὰς ἀλαζονείας Scorial.

^j Scorial. πλάστης pro πλαστοουργός.

^k Scorial. πῦρ φλόγον.

^l Scorial. καὶ ἵνα μὴ.

προσκυνούμεν. Παῦσαι τῆς ἀνοίας, ἄνθρωπε· αἰδέσθητι τὴν ἐφύδριστον τῆς εἰκόνης προσκυνήσιν. Εἰ γὰρ σὺ τὴν εἰκόνα ἔστησας, πῶς προσκυνεῖς οἷς ἐποίησας; τίνες τίῳν ὀφείλουσι εἶναι ἠμιουργοί; ἄνθρωποι Θεοῦ, ἢ Θεοὶ ἀνθρώπων; Εἰ γὰρ ἀληθεὶς θεοί, αὐτοὶς ἀρμόττει τὸ τῆς δημιουργίας ἀξίωμα· ἀλλ' ὅπερ πολλαῖς ἐφθημεν εἰπόντες, εἰ τέχνη μὴ προστῆν τοῖς ἀνθρώποις, Ἐλληνες θεοὺς οὐκ ἂν εἶχον· μάλλον δὲ κάκεινι προσχώμεν, ὅτι εἰ τις ἀσθησις ἦν ταῖς εἰδώλοις, αὐτοὶς ἐπρέπε προσκυνεῖν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐργαζομένους αὐτά. Νόμοι ἂ γὰρ φύσεως, τὸ ποίημα προσκυνεῖν τὸν πεποιηκότα, οὐ τὸν δημιουργὸν ὑποκύπτειν τῇ ἑαυτοῦ δημιουργίᾳ. Διὰ τοῦτο ἤμεῖς οἱ σύντροφοι τῆς εὐσεβείας θειῶ νόμῳ ἐπόμειν, *Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῆ χρυσοῦ ἢ ἑσθησας, οὐ προσκυνούμεν*· ἀλλ' ἔστιν ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ, ὃς ἐξείλεται ἡμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν σου. Εἶτα ἵνα μὴ δόξωσιν ἢ τὸν Θεὸν πειράζειν, ἢ ἐλπίδι τοῦ βουθήσεσθαι καταβαῖρειν τοῦ πυρὸς, εὐθέως ἐπάγουσι· *Καὶ εἰν μὴ*, τούτεστι, κἂν μὴ ῥύσῃται, ἀλλὰ συγχωρήσῃ κατακαῖσαι τὰ σίματα ἡμῶν τῷ πυρὶ, οὐδὲ οὕτως ἀφιστάμεθα τῆς εὐσεβείας· οὐ γὰρ ἐπὶ μισθῷ θεοσεβούμεν, ἀλλ' εὐγνωμόνως τὴν ἀλήθειαν ὁμολογοῦμεν. Ὡς δὲ ταύτης ἤκουσε τῆς πίστεως τὴν ἐπαγγελίαν, πυροῦται μάλλον ὁ τύραννος, καὶ κελεύει τὴν κάμινον ἐπταπλασιῶς ἐξαφθῆναι· ἔδει γὰρ τὸ ἀργύριον τὸ δοκιμώτατον ἐπταπλασιῶς καθαρθῆναι· *Τὰ γὰρ Λόγια Κυρίου λόγια ἀγία, ἀργύριον πεπυρωμένον δοκιμῶν τῇ γῆ, καὶ κεκαθαρισμένον ἐπταπλασιῶς*· διὸ ἐπταπλασιῶς ἡ κάμινος ἐξεκαῦθη, ἵνα ἐπταπλασιῶς οἱ ἅγιοι καθαρθῶσιν. Ὅτι δὲ ἀργύριον κέκληνται οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, μνημόνευε τῆς Σοφίας λεγούσης· *Ἀργυρος πεπυρωμένος γλώσσο δικαίου*· καὶ τοῦ προφήτου Ἰερεμίου ἄκουσον, λέγοντος περὶ τὸν ἀποδοκιμαζόμενον ἀπὸ τῆς εὐσεβείας· *Ἀργύριον ἀποδοκιμαζόμενον καλέσατε αὐτούς, ὅτι ἀπεδοκιμασεν αὐτοὺς ὁ Θεός*. Εἰ δὲ οἱ ἀτελεῖς ἀργύριον ἀδόκιμον, οἱ δὲ τετελειωμένοι δηλονότι ἀργύριον εἶσι δοκιμώτατοι· ὅσον γὰρ ἡ κάμινος ἐξήπτετο, τοσοῦτον ὁ τοῦ μαρτυρίου πόθος ἐλαμπρύνετο. Εἰσελθόντες γὰρ οἱ ἅγιοι τρεῖς οὗτοι παῖδες μετὰ πίστεως κατεπάτουν τὴν φλόγα, λεπτὸν ἄερα καὶ ἔνδρῳσον ἐν αὐταῖς μέσαις ταῖς ἀχμαῖς τοῦ πυρὸς ἀναπνόντες. Ὁ γὰρ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων ἡμίλυτε τὸ πυρὸς τὴν θερμότητα, καὶ τὴν καυστικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν περιέκοψεν. Ἐπαληθεύουσης τῷ θαύματι τῆς ὑμνωδίας ἐκείνης· *Φωνὴ Κυρίου διακόπτορος φλόγα πυρὸς*. Κεκοιμιστοὶ μὲν τὸ πῦρ ἐνδὸν ἡρεμῶν, οἱ δὲ ἅγιοι παῖδες ἐχόμενον, μονοουχὶ τῆς ἐπαγγελίας ἐκαίνης ἀπολαύοντες, ἦν διὰ τοῦ προφήτου ὁ Θεός *Ἡσαίου ἐπαγγέλλεται* πάση ψυχῇ εὐσεβείας γεμούση καὶ πίστει, ὅτι *Κἂν διαβίῃης, φησί, διὰ πυρὸς, μετὰ σου εἰμι, καὶ φλόξ οὐ κατακαύσει σε*. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν ἐπαγγελίαν δι' ἔργων προχωρούσαν. Οὐ γὰρ ἤφατο τῶν μελῶν τῶν ἁγίων τὸ πῦρ· οὐκ ἐφλέξεν ὀφθαλμοῦς, τοὺς ὀρθῶς βλέποντας πρὸς εὐσεβείαν, καὶ διὰ τῆς εὐκοσμίας τῶν ὀρμμένων τὸν κοσμοποιὸν ἐπιγνόντας· οὐκ [616] ἠδίκησεν ἀκοὰς τὰς θείου νόμου πεπληρωμένας· οὐ προσῆθε τῷ στήματι, οὐδὲ τῶν χειλέων ἤφατο, τὰς ὑμνωδοὺς ἢ αὐτῶν καὶ ὑμνογράφους γλώσσας δυσωποῦμενον. Ἐκαστον τῶν ἁγίων μέλος εἶχε τὸ ἑαυτοῦ φυλακτήριον· αἱ χεῖρες τὴν τῶν εὐχῶν ἔκστασιν, καὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης μετάδοσιν· τὰ στήθη τὴν ἐνοικοῦσαν αὐτοῖς δυνάμιν τῆς εὐσεβείας· κοιλία καὶ τὰ ὑπογάστρια μέλη τὴν τῆς σωφροσύνης ἀσκήσιν· οἱ πόδες τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον. Καὶ τί δεῖ τὰ καθ' ἕκαστον λέγοντα διατρίβειν; Οὐδὲ γὰρ τριχῶν κατετόλμησε τὸ πῦρ, διὰ τὸ μάλλον αὐτὰς εὐσεβεία κεκαλύφθαι τάραις· ἐφείσατο δὲ ἄρα καὶ τῆς ἐσθότης διὰ τὴν τῶν ἁγίων εὐσημοσύνην. Τί οὖν; Ἐπὶ τοῖσιν παρακελεύεται ὁ Θεὸς τῶν Χαλδαίων ἐπιλαθῆσθαι τὸ πῦρ, καὶ ἵνα μὴ μαγείαν νομίσαντες ἀμαυροῦσθαι τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, ἀμβλύνωσι τὴν δόξαν τῶν μαρτύρων, καὶ συκοφαντήσωσι τὸ θαῦμα τῆς ἀληθείας, διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἐνδὸν ἡρέμουν, τὸ δὲ πῦρ ἔξω τῶν Χαλδαίων προσηνέμετο, ἵνα ἀσφαλῶς πεῖθῃ τοὺς ὀρμντας, ὅτι ἐπὶ τῶν ἁγίων οὐ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἠγνόησεν, ἀλλὰ τὴν εὐσεβείαν ἐτίμησεν· ὥσπερ οἱ λέοντες ἐπὶ τοῦ λάκκου τὸν Δανιήλ. Οὕτως ἐντεῖθεν ἀγγελικὴν χορείαν ἀληθῶς συνεστήσαντο, καὶ τὸν Θεὸν ὕμνον οἱ τρισμακάριοι παῖδες, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, τὴν τε ὑπερκόσμιον,

^a Scorial. νόμος.

^b Scorial. ὑμνωδίας.

καὶ τὴν ἐν ὀφθαλμοῖς θεωρουμένην, εἰς ἓνα χορὸν ὑμνωδίας συνήγαγον.

γ'. Αναγκαῖον δὲ μὴδ' ἐκεῖνο παραλιπεῖν ἀνεξέταστον, τίνος ἔνεκεν μὴ πᾶσαν ὁμοίως ἐμήνυσαν τὴν κτίσιν, ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐξέθετον τὴν δημιουργίαν. Ἦρκα γὰρ οὐκ εἰπεῖν ὅσον εἰς ἀλήθειαν· *Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Θεόν*· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν χώρᾳ τῶν ἀσθεῶν τὸ μέγα τοῦτο θέατρον τῆς εὐσεβείας συνεκροτεῖτο, ἔδει παιδευθῆναι τοὺς Βαβυλωνίους, τίνα μὲν εἶσι τὰ ποιήματα, τίς δὲ ὁ ποιητὴς τῶν ἀπάντων. Καὶ ἄρχονται μὲν ἀπὸ ἀγγέλων, καταλήγουσι δὲ εἰς ἀνθρώπους. Ἐνομήθησαν ἄγγελοι θεοί· καὶ παρ' Ἑλλήσι μυθεύεται, ὅτι τοῦτους, φησὶν, οὐδὲ προσκυνούμεν θεοὺς, ἄγγελοι εἶσι τοῦ μεγάλου Θεοῦ. Ἴνα γὰρ ἔ παιδευθῶσιν οἱ ἄφρονες, ὅτι οὐ τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων εἶσι οἱ ἄγγελοι, διὰ τοῦτο βοῶσιν· *Εὐλογεῖτε, ἄγγελοι Κυρίου, τὸν Κύριον*. Προσεκνήθη ἥλιος καὶ σελήνη καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων χορὸς. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦτους παραλαμβάνουσιν εἰς τὴν τῶν ὕμνων προσκύνησιν. *Εὐλογεῖτε, φησὶν, ἥλιος, καὶ σελήνη· εὐλογεῖτε, ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον*. Εἶτα μετὰ ταῦτα, *Πᾶς ὄμβρος καὶ δρόσος τὸν Κύριον*. Τί οὖν βούλεται τὸ, *Πᾶς ὄμβρος καὶ δρόσος, καὶ πάντα τὰ πνεύματα, καὶ ἅπαντες οἱ εἰς τὴν σκωπήσαν*. Γίνονται πολλαῖς ἀνομβρίαι καὶ πνευμάτων βίαι ἄκτιροι· φιλοῦσι δὲ αἰεὶ οἱ τοῦ ψεύδους εὐρέται, καὶ τῇ ματαιότητι χαίροντες, ὕψι τινὶ καὶ κακίᾳ ἀταξίας πάντα ἐπιγράφειν, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐδὲν ἀέσποτον, οὐδὲ ματαίως γεγεννημένον, ἀλλ' ὅτι ταῦτα πάντα οἰκονομεῖ ὁ Θεός, καὶ πρὸς παιδείαν ἀνθρώπων καὶ πρὸς ἀποφυγὴν ἀσεβείας. Ἦ μὲν γὰρ εὐταξία τῶν ποιημάτων τὸν δημιουργὸν εἰώθε κηρύττειν, ἢ δὲ ἀταξία τὴν προσκύνησιν τῶν κτισμάτων ἀπαιτεῖ. Εἰ γὰρ ἦν θεῖον τι καὶ σεβάσιμον ὁ ὄμβρος, ἢ τὰ πνεύματα, οὐκ ἂν ἠτάσσον· τὸ γὰρ θεῖον ἀταξίαν οὐκ ἐπιδέχεται. Διὰ τοῦτο λέγουσι· *Πᾶς ὄμβρος, καὶ δρόσος, καὶ πάντα τὰ πνεύματα τὸν Κύριον*. Προσεκνήθησαν καὶ ὄμβροι, καὶ ἄνεμοι, οἱ μὲν ὡς τροφεῖς, οἱ δὲ ὡς γεωργοὶ τῆς γῆς τῶν καρπῶν· προσεκνήθη δὲ ἡ γῆ, καὶ οἱ ταύτης καρποὶ διαφόροι δαίμοσι προσεκλήρωσαν· τὴν μὲν ἄμπελον εἰπόντες δάρον Διονύσου, τὴν δὲ ἐλαίαν τῆς Ἀθηναῶν· καὶ ἄλλω ἄλλοι καρποὶ ἴ. Καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς λόγος τῆς ἀληθείας ἀσφαλιζόμενός φησιν, *Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ φρούμενα [617] ἐν τῇ γῇ, τὸν Κύριον*. Αὐτὸς γὰρ ἐστι πάντων τῶν φρούτων καὶ τῶν φρούμενων δημιουργὸς καὶ Δεσπότης. Εἶτα μετὰ τοῦτο, *ὄρη καὶ βουνοί*. Ἄρ' οὐν ἐκτός εἶσι τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοί; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τοῖς βουνοῖς τὰ τῶν δαιμόνων μιμρὰ κατεσκευάστο, κάκει τὰ ἀγάλλματα προσκυνοῦντο, διὰ τοῦτο φησιν· *Εὐλογεῖτε, ὄρη καὶ βουνοί, τὸν Κύριον*. Ἄλλ' ὅμως μνημονεύσας τῶν βουνῶν, μέμνηται καὶ τῶν πηγῶν καὶ ποταμῶν καὶ θάλασσαν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ ἐθεοποιήθησαν καὶ Νύμφας ἐκάλεσαν τὰς πηγὰς, Ποσειδῶνα τὴν θάλασσαν, Σεϋρήνας τινὰς καὶ Νηρηίδας· ὅτι δὲ καὶ ποταμοὶ προσεκνήθησαν, μαρτυρεῖ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μέχρι τῆς δευροῦ· ἔθουν τῇ ἀναστάσει τοῦ Νείλου, οὐ θεὸν αὐτὸν ἐπὶ τῇ φύσει θαυμάζοντες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὕδωρ ὡς θεὸν θεραπεύοντες. Διὰ τοῦτο καὶ ποταμοὺς καὶ πηγὰς καὶ θάλασσαν εἰς τὴν ὑμνωδίαν καταύσιν. Εἶτα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ κτήνη· οὐδὲ γὰρ ταῦτα θεοποιίας ἐκτός· καὶ γὰρ ἀετὸς προσκυνοῦντο, καὶ ἰερεῖς· καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ κτήνη καὶ τῇ τῶν θεῶν προσηγορίᾳ τιμηθήσασιν Αἰγύπτια· καὶ τοσοῦτον Ἰσχυοῦν ἡ πλάνη, ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν προσκυνουμένων ζώων καὶ τὰς πόλεις ἐνόμασαν· καὶ λέγεται παρ' αὐτοῖς Κυνῶν καὶ Προβάτων καὶ Λύκων καὶ Ἀσόντων. Ἄλλὰ μετὰ ταῦτα πάντα παράγεται λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινον γένος. *Εὐλογεῖτε, φησὶν, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, τὸν Κύριον*. Τελευταῖον τάσσει τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὐ κατὰ τὴν ἄξιαν, ἀλλὰ διὰ τὴν δημιουργίαν. *Εὐλογεῖτε, Ἰσραὴλ, τὸν Κύριον*. Ὅπερ ἦν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων ἐξαίρετον γένος, τοῦτο τοῖνυν παρὰ ε, καὶ τὸ τινικαῦτα ἐν τῷ ἔθνει πολλάς ἐκτίθειαι διαφοράς, καὶ παράγει τοὺς ἰερεῖς· τοῦ Κυρίου εἰς Ἐλεγχον τῶν ἱερέων τῶν ψευδυνύμων θεῶν. Εἰτά φησι· Ἀε-

^c Conj. Sav. ἴνα γούν.

^d Scorial. addit καὶ πάντα τὰ πνεύματα. Cotelier.

^e Scorial. πνεύματα βίαια ἄκτιρα.

^f Scorial. καὶ ἄλλω ἄλλον καρπὸν. Legendum putat Cotelier. καὶ ἄλλου ἄλλον καρπὸν. Iulfa Scorial. δημιουργός καὶ δοτήρ. Εἶτα.

^g Scorial. τοῦτο πρῶτον παρ.

homines advenissent, deos gentiles non habuissent : imo vero illud etiam attendamus : si quis idolis sensus inesset, ipsa homines, qui ea fabricati sunt, adorare convenirent. Hoc enim leges naturæ jubent, ut opificem suum opus adoret, non ut artifex rem a se confectam veneretur. Idcirco nos alumni pietatis, divinæ legi obsequentes, *Deos tuos non colimus, et statuan auream, quam erexit, non adoramus* : sed est Deus in cælo, qui eripiet nos de manibus tuis. Deinde ne Deum tentare viderentur, aut quod se liberatum iri sperarent, audacter ignem subire, continuo adiungunt : *Et si non, hoc est, Etsi non liberaverit, sed corpora nostra permiserit igne comburi, ne hoc quidem pacto a pietate discederemus* : non enim mercede conducti Deum colimus, sed æquitalis studio veritatem confitemur. Ut autem hanc fidei professionem audivit, inflammatur acrius tyrannus, et fornacem septuplo succendi jubet : oportebat enim probatissimum argentum purgari septuplum : *Eloquia nempe Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terra, et purgatum septuplum* (*Psal. 11. 7*) : idcirco septuplo succensa est fornax, ut septuplo sancti purgarentur. Cæterum argentum appellatos esse Dei homines ut intelligas, sapientiæ recordare dicentis, *Argentum igne examinatum lingua iusti* (*Prov. 10. 20*) : et Jeremiam dicentem audi, de iis qui a pietate reprobatii sunt, *Argentum reprobum vocate eos, quia reprobavit eos Deus* (*Jer. 6. 30*). Quod si imperfecti argentum sunt reprobum, haud dubium quin perfecti argentum sint probatissimum : quantum enim fornax succendebatur, tantum martyrii desiderium exardescibat. Ingressi enim tres hi pueri cum fide flammam calcabant, ac tenuem roscidumque aerem in mediis ipsis vaporibus ignis respirabant. Etenim is, qui cuncta condit et immutat, calorem ignis refundebat, ejusque vim urendi frangebat, ut veram illam esse psalmi vocem miraculum declararet : *Vox Domini intercidentis flammam ignis* (*Psal. 28. 7*). Atque ignis quidem intus sopitus erat et quietus, sancti vero pueri choreas agebant, illam propinodum promissionem adepti, quam per Isaiam omni animæ pietate fideque plenè promittit : *Etsi transieris per ignem, tecum sum, et flamma non exuret te* (*Isai. 43. 2*). Ac videre erat ad effectum perductam promissionem. Non enim sanctorum membra tangebatur ignis; non oculos, qui pietatem recta videbant, incendebat, quique ex eorum quæ cernebant ornatu mundi Opificem agnoscebant : non aures divina lege completas violavit; non ad os accessit, neque labra contigit, quod eorum linguas hymnos concinentes hymnosque componentes revereretur. Singula membra sanctorum suo præsidio munita erant : manus inter orandum, extensione et elemosynarum distributione; pectora, insidente illis pietatis virtute; venter, et ea quæ sub ventre sunt membra, exercitatione continentis; pedes, cursu virtutis. Et quid singulis commemorandis opus est immorari? Ne capillos quidem ausus est ignis contingere, quod illi pietate magis quam tiara tecti essent : vestibus demum ob sanctorum honestatem pepercit. Itaque post hæc igni jubet Deus ut Chaldæos invadat : et ne magicas præstigias arbitantes efficacitatem ignis debilitasse, martyrum gloriam obscurarent et veritatis miraculum calumniando traducerent, idcirco illi quidem intus quiescebant, ignis autem foris Chaldæos absumebat, ut cernentibus certo persuaderet se in sanctis non suam ignorasse naturam, sed religionem esse veneratum : quemadmodum in lacu Daniele m leones. Sic angelicam inde choream instituerunt, Deumque beatissimi pueri collaudarunt, et omnem creaturam, tum eam quæ supra mundum sita est, tum eam quæ oculis cernitur, ad unius hymni chorique consortium invitarunt.

3. Sed ne illud quidem indiscussum prætermitti par est, qua de causa non universam simul creaturam expresserint, sed per partes res creatas indicarint. Sufficiebat sane, quantum ad rei veritatem atti-

net, dixisse, *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (*Dan. 3. 57*) ; sed quoniam in regione impiorum magnum hoc pietatis theatrum erat congregatum, edoceri Babylonios oportebat quænam creaturæ sint, et quis universorum Creator. Atque ab angelis quidem incipiunt, in homines autem desinunt. Æstinati sunt dii angeli : et fabulis proditum est apud Græcos, hos quos adoramus, inquit, deos, angelos esse magni Dei. Ut enim docerentur insipientes, non inter eos qui adorantur, sed inter eos qui adorant, angelos esse numerandos, propterea clamant, *Benedicite, angeli Domini, Domino* (*Ibid. v. 58*). Adoratus est sol et luna, et omnis turba stellarum, propterea illas quoque ad hymnorum adorationem assumunt. *Benedicite, inquit, sol et luna, benedicite, stellæ cæli, Domino* (*Ibid. v. 62. 63*). Deinde post hæc, *Omnis imber et ros, Domino*. Quid ergo sibi velit illud, *Omnis imber et ros, et omnis spiritus, operæ pretium fuerit expendisse*. Sæpenumero accidunt siccitates, ac ventorum impetus intempestivi : solent autem auctores mendacii, et qui vanitate delectantur, materiæ cuiquam, et confusionis vitio cuncta ascribere, nescientes nihil absque certa causa vel temere fieri, sed hæc omnia Deum moderari, tum ut homines erudiantur, tum ut impietatem evitent. Nam creaturarum quidem aptus ordo Creatorem solet prædicare, confusio vero adorationem creaturarum secum trahit. Si enim imber aut spiritus divinum quid aut veneratione dignum essent, inordinata non essent : numen quippe ordinis perturbationem non admittit. Propterea dicunt, *Omnis imber et ros, et omnes spiritus, Domino*. Adorati sunt etiam imbres et venti, illi quidem ut alumni, hi vero ut terræ fructuum cultores : adorata est terra, ipsiusque fructus diversis dæmonibus sunt attributi : ac vitem quidem Bacchi donum, oleam autem Minervæ, et alios fructus alterius esse dicebant. Et hoc ipsum idem sermo veritatis confirmans ait, *Benedicite, omnia germinantia in terra, Domino* (*Ibid. v. 76*). Ipse enim omnium quæ producta sunt, quæque germinant, Creator est et Dominus. Deinde post istud, montes et colles. Num igitur extra terram sunt montes et colles? Minime vero; sed quoniam in montibus collibusque dæmonum abominations perpetrabantur, ibique simulacra colebantur, propterea dicit, *Benedicite, montes et colles, Domino* (*Ibid. v. 75*). Verumtamen facta collium mentione, fontium quoque ac fluviorum et maris meminit : nam et ipsi deorum in numerum sunt relati, et nymphas appellatur fontes, Neptunum mare, Sirenas quasdam et Nereidas; fluvios autem adoratos esse, res Ægyptiorum in hunc usque diem testantur : ascensui Nili sacrificabant, non quod Deum ipsum propter rem creatam laudarent, sed quod aquam ipsam tamquam Deum venerarentur. Idcirco et fluvios, et fontes, et mare ad canendum invitant. Deinde volucres cæli et feras, et iumenta; nam ne hæc quidem extra numerum fuerunt eorum quæ in deos relata sunt : siquidem aquila colebatur et accipiter; et feras ac iumenta Ægyptii deorum etiam appellatione decorarunt : tantumque invaluit error ac superstitio, ut ab animalibus etiam, quæ colebantur, civitatibus nomen imponerent : et nominatur apud ipsos Cynon, Probaton, Lycon et Leonton. Verum post hæc omnia profertur in medium deinceps genus humanum. *Benedicite, inquit, filii hominum, Domino* (*Ibid. v. 82*). Postremo loco ponitur humanum genus, non dignitatis ordine, sed creationis. *Benedicite, Israel, Domino* (*Ibid. v. 83*). Quod erat hominum genus peculiare, qui in terris versabantur, hoc igitur profert in medium, tumque multas in hac natione subjicit hominum varietates; et Domini sacerdotes profert, ad eorum qui falso dii appellantur, arguendos sacerdotes. Deinde ait, *Servi Domini* (*Ibid. v. 85*). Tum ne illi qui ante discesserant, ab hoc alieni esse choro viderentur, cum vivis eos enumerant apud Deum, dum inquit, *Benedicite, spiritus et animæ iustorum, Domino* : deinde, *Sancti et humiles corde, Domino* (*Ibid. v. 86. 87*). Quid ita san-

ctorum et humilium meminit? Ut superbis resistere Deum ostendat, humilibus autem gratiam dare (*Prov. 3. 34*), atque arrogantes extra fornacem exussisse, sanctos et humiles ignis in medio conservasse. Quapropter cum sanctis ignis exsultavit: nam ipse quoque cum omnibus Creatorem jussus est collaudare: *Benedicite, ignis et arsus, Domino (Dan. 3. 67)*: ut doceantur Babylonii magi¹, apud quos colitur ignis, non eum ex numero eorum esse quæ adorantur, sed quæ adorant. Verumenimvero ad extremum gradu facto finem dicendi faciamus. *Benedicite*, inquit, *Anania, Azaria, Misael, Domino (Ibid. v. 88)*. Quid igitur prodest, quod tot ordinibus enumeratis in postremum ipsi nomine proprio sint relati? num enim inter filios Israel erant, qui benedicerent? num inter Domini servos numerati erant, cum dicerent, *Benedicite, servi Domini, Domino?* vel cum, *Sancti et humiles corde*, nonne inter sanctos recensiti? quid ergo sibi vult illud additamenti, *Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino?* At enim quia supra naturam erat res illa, quia naturam humanam excedebat (siquidem

in corpore fornacem ingressi calcaverant), ne quis eorum qui seducti erant, propter miraculi novitatem appellare deos ipsos auderet, et adorare multo justius, utpote a quibus superatus ignis fuisset, ut ne quid tale spectatoribus eveniret, idcirco suam indicant servitutem, seque adorare confitentur dicentes, *Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino*. Fertur etiam Danielem propterea minime sivilisse Deum ad hoc martyrium assumi. Nam quia somnium regis exposuerat, et ab ipso rege divinis honoribus affectus erat, ac Baltasar dei nomine appellatus, qui apud Persas colebatur, ne propter impositum illi Baltasaris nomen repressa vis ignis censeretur, providit Deus, ut ne Daniel in medium produceretur, ut sincerum esset miraculum pietatis. Atque hæc quidem hæcenus; nobis autem contingat, precibus et patrocinio eorum qui martyrium sunt passi, ut eodem zelo saccenti, iisdem laudibus affici mereamur, idemque regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Scorial., *Pabylonii et Magi*.

λοι Κυρίου. Ἔϊτα ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ προελθόντες ταύτης τῆς χορείας ἀλλότριοι εἶναι, μετὰ τῶν ζώντων αὐτοὺς ἀριθμοῦσι παρὰ τῷ Θεῷ, λέγοντες· *Εὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχαὶ τῶν δικαίων, τὸν Κύριον*· εἶτα, *Ὅσοιοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, τὸν Κύριον*. Διὰ τὴν δόξωσιν καὶ ταπεινῶν μύμνηται; Ἴνα δείξῃ, ὅτι Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτίθεται, τοῖς δὲ ταπεινοῖς χάριν δίδωσι, τοὺς ἀλαζόνας ἔξω ἢ τῆς καμίνου κατέφλεγε, τοὺς ὁσίουσιν καὶ ταπεινοῖς ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς διεφύλαξεν. Διὸ καὶ συνεχόρευσε τοῖς ἁγίοις τὸ πῦρ· μετὰ γὰρ πάντων καὶ ἂ αὐτὸ ὑμνεῖν προσετάχθη τὸν Δημιουργόν· *Εὐλογεῖτε, πῦρ καὶ κἀνυμν, τὸν Κύριον*· ἵνα παιδεύωνται οἱ Βαβυλώνιοι μάγοι, παρ' οἷς τιμᾶται τὸ πῦρ, ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων. Ἄλλ' ὁμως ἐπὶ τὸ τελευταῖον ἐλθόντες καταπαύσωμεν τὸν λόγον. *Εὐλογεῖτε*, φησὶν, *Ἀνανία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον*. Τίς ἦν χρῆσις τοσοῦτων ταγμάτων ἠριθμημένων τῷ τελευταίῳ αὐτοῦσιν ὀνόματι προστεθῆναι; αὐτοὶ γὰρ οὐκ ἦσαν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐλογήσαντες; αὐτοὶ οὐκ ἦσαν τοῖς δούλοις τοῦ Κυρίου συνηριθμημένοι, ὅτε ἔλεγον, *Εὐλογεῖτε, δούλοι Κυρίου, τὸν Κύριον*; ἢ ὅτε, *Ὅσοιοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, οὐκ ἦσαν ἐν τοῖς ἰσίοις ἠριθμημένοι*; εἰ οὖν βούλεται τὸ ἐκ προσ-

^a Scorial. τοὺς ἀλαζόνας τὸ πῦρ ἔξω.

^b Scorial μετὰ γὰρ ταῦτα καὶ. Infra idem οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ μάγοι.

θήκης, *Εὐλογεῖτε*. *Ἀνανία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον*; Ἄλλ' ἐπειδὴ ὑπερφυῶς ἦν θαῦμα, ἐπειδὴ παρὰ φύσιν ἀνθρωπίνην (ἐν σώματι γὰρ τὴν κάμεινον εἰσελθόντες κατεπάτησαν), ἵνα μὴ τις τῶν πεπλανημένων διὰ τὸ ξένον τοῦ θαύματος θεοῦ αὐτοὺς προσειπεῖν τολμήσει, καὶ προσκυνεῖν οὕτω μᾶλλον δικαίως, ἢ τὸ πῦρ, τοὺς τοῦ πυρὸς περιγεγονότας. ἵνα μηδὲν τοιοῦτο πάθωσιν οἱ βλέποντες, διὰ τοῦτο μνηύουσι τὴν ἑαυτῶν δουλείαν, καὶ ὁμολογοῦσι τὴν προσκύνησιν, λέγοντες, *Εὐλογεῖτε, Ἀνανία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον*. Λέγεται δὲ, ὅτι τὸν Δανιὴλ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο οὐ συνεχώρησεν εἰς τὸ μαρτύριον τοῦτο παραληφθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ θναρ τοῦ βασιλέως ἠρμήνευσε, καὶ ὡς θεὸς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως προσεκυνήθη, καὶ ἐκλήθη Βαλτασάρ τῷ ὀνόματι τοῦ [618] θεοῦ τοῦ παρὰ Πέρσας, ἵνα μὴ νομισθῇ διὰ τὸ ἐνεγκάμενον ἢ αὐτῷ ὄνομα τοῦ Βαλτασάρ πεπαύσθαι τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, οἰκονομεῖ Θεὸς μὴ προσχθῆναι τὸν Δανιὴλ εἰς μέσον, ἵνα ἀκέραιον ἦ τῆς εὐσεβείας τὸ θαῦμα. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον· εἴη δ' ἡμᾶς, εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις τῶν μαρτυρησάντων, τὸν αὐτὸν ζῆλον ἀναλαβόντας, τῶν αὐτῶν ἐπαίνων ἀξιοθῆναι, καὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας τυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^c Scorial. et Sav. ἐπισκίμενον.

DIATRIBA

AD OPUS IMPERFECTUM

IN MATTHÆUM,

QUOD CHRYSOSTOMI NOMINE CIRCUMFERTUR.

Hunc librum in fine hujusce Tomi sexti publicare compellimur, quia sequens, nempe septimus Tomus, verum Chrysostomi in Matthæum Commentarium complectitur, qui verus Commentarius ita amplus est, vix ut possit uno in volumine comprehendi totus. Quamobrem ne, quod Morellus fecit, in octavum Tomum, ante Commentarium in Joannem, hoc imperfectum Opus amandare cogamur, e re putavimus fore, si illum in fine hujus sexti Tomi locaremus. Nacti sumus Codicem Carthusianorum Vallis Dei, quem sponte sua obtulerat mihi D. Innocentius Le Tellier ejusdem Carthusiæ Prior, quo non ita pridem defuncto ejus successor D. Joannes Baptista Soucanye perhumaniter ejus mihi copiam fecit. Etsi porro Codex non tantæ sit vetustatis, est tamen accurate descriptus, nobisque admodum utilis fuit.

Ingentem controversiarum ansam dedit hic Commentarius, quem idcirco vocant Opus imperfectum in Matthæum; quia non est plenus perfectusque commentarius; sed multa desiderantur in medio et fine. Disputatum autem est præcipue, an vere Chrysostomi esset, necne: et an hic quisquis sit Interpres, catholicus, an hæreticus, Arianusve esset. Ea autem de re hoc nobis agendum incumbit; referendum nempe, quid Erasmus de hoc Opere senserit, quid Joannes Mahusius ex ordine Fratrum Minorum, quid Sixtus Senensis, Baronius, Tillemontius. Deinde disquiretur an hic quisquis sit scriptor possit ab hæresi purgari: an sit Chrysostomus, necne: de tempore quoque agetur, de stylo, et de apocryphis libris ab ipso laudatis, etc. Primo autem Erasmi hac de re judicium afferimus, quale habetur in Editione Chrysostomi Basileensi anni 1530, Tomo tertio, p. 473, ubi quorundam etiam, qui præcesserant, sententiam refert.

§ I. — *Erasmi opinio circa Opus imperfectum in Matthæum.*

Primum nulla dubitatio est hoc opus non esse Chrysostomi, quod quoniam hactenus illius titulo frequenter excusum est, nolimus prætermittere, præsertim cum sit hominis eruditi et facundi et in divinis literis sic exercitati, ut mea quidem senten-

tia hac in parte non cedit Chrysostomo. Suspicio illum Latine scripsisse, licet et Græce noverit. Sermo, quod ad voces attinet, impurus est. Is tum erat stylus ecclesiasticus, et populo ut communis, ita gratus. Cætera sunt hominis disertis. Itaque placulum fuisset, si hoc opus intercidisset, quod tamen in vetustis exemplaribus et varium hactenus habebatur, nec uno modo mutilum. Nos proximam Editionem, quæ fuit optima, sequuti sumus, sed cum vetustis exemplaribus collatam. Quis fuerit auctor, quibusve temporibus vixerit, divinare nihil refert. Ipse testatur se scripsisse, posteaquam Ecclesia, sub Christianis Cæsaribus, innumeris hæresibus concuteretur. Cæterum præterquam quod interdum in enarrandis Scripturis habet non nihil Origenice libertatis, dispersæ sunt aliquot sententiæ, quæ non multum abhorrent a dogmatibus improbatis. Quorum aliquot indicabo lectori, quo sit in legendo cautior. Non sunt homiliæ, sed nescio quis ita dissevit opus. Homilia 1, quod legimus, *Spiritus sanctus superveniet in te*, vult intelligi de Christo, non de Paraclete: quamquam locus mihi videtur corruptus. Eadem, *Non cognovit eam*, id est, non cognovit illius dignitatem ante partum, post partum cognovit illius eminentiam, coacte interpretatur. Homilia 3 circa finem dicit, incredulos non esse per naturam peccatis, sed propria voluntate, quasi fides esset in nostra voluntate ac non potius donum Dei, aut quasi non sine gratia nascamur omnes filii iræ. Hoc tamen excusari potest. Homilia 4 circa finem (*Sic: sed non habetur in hac homilia*) aperte negat æqualitatem Filii et Spiritus sancti, quem Filii ministrum appellat. Hoc, opinor, Origenicum est. In quibusdam Codicibus hunc locum nescio quis tentarat emendare; sed frustra, cum in aliis locis idem pronuntiat aperte, velut Homilia 20, ut fatetur distinctionem personarum, ita palam negat illarum æqualitatem: idque paulo post repetit. Item Homilia 48 Homoousianos recenset inter hæreticos. Et Homilia 45 ita loquitur de hæreticis: *Quando vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem esse auctoritatis, sine princi-*

« pio omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne mire-
 « ris; implent enim mensuram patrum suorum, etc.
 « Quidam conatus fuerat hunc locum emendare, ad-
 « jecta bis syllaba non, non ejusdem esse substantiæ,
 « non ejusdem esse auctoritatis. Atqui hæc lectio se-
 « cum ipsa pugnat. Qui possunt enim per omnia esse
 « æquales, si non sint ejusdem auctoritatis? Codex,
 « ad quem contuli, non habebat negationem. Homi-
 « lia 22 videtur Filium facere minorem Patre, cum
 « Christo loquitur centurio: Sic et tu quamvis sub
 « potestate Patris sis, habes tamen potestatem jubendi
 « angelis tuis. Et hunc locum aliquis tentavit emen-
 « dare in hunc modum: *Quamvis sub potestate Patris*
 « *sis, secundum quod homo es;* verum hæc adjectio
 « non habebatur in vetustissima Editione. Homilia
 « 11 negare videtur in Eucharistia esse verum corpus
 « Christi, sed tantum mysterium corporis. Eadem de
 « re suspecte loquitur Homilia 19, Eucharistiam ap-
 « pellans sacrificium panis et vini. Homilia 12 da-
 « mnare videtur omne jusjurandum, minitans etiam
 « diacono qui Codicem Evangelicum porrigit iura-
 « turo. Homilia 18 suggillare videtur matrimonium, lo-
 « quens de via lata quæ ducit ad mortem, in qua am-
 « bulant viri cum uxoribus, atque etiam adulteri, et
 « tamen Homilia 19 matrimonium appellat secundum
 « castitatis gradum. Unde latam viam sensisse vide-
 « tur viam indulgentiæ. Item Homilia 42 ambigue lo-
 « quitur de coitu conjugum. Homilia 19 ambigue lo-
 « quitur de baptismo hæreticorum, quasi ab illis docti
 « perverse, nihilo plus accipiant per baptismum illo-
 « rum, quam ex doctrina: hoc tamen excusabile est.
 « Eadem manifeste damnat digamiam, cum Tertulliano
 « sentiens. Homilia 21 damnat negotiationem, et
 « mercatores ejiciendos censet ex Ecclesia. At hi
 « nunc extrudunt canonicos. Locus qui putabatur esse
 « depravatus a Lutheranis, est Homilia 19. In Codice
 « vetusto, quo sum usus in collatione, aberant hæc
 « verba, *Licet impossibile sit alterum absque altero re-*
 « *periri. Nam sicut ignem absque calore ardere inaudi-*
 « *tum est, sic et fidem absque bonis operibus esse.* An in
 « alia quapiam Editione reperta sint nescio. Jam fieri
 « potest, ut sint alia quoque nonnulla: nos quod forte
 « occurrit indicavimus. Dixerit aliqua, cur quod scie-
 « bas non esse Chrysostomi, illius operibus miscuisti?
 « Utinam hoc tantum esset *verbum spurium!* sed quem-
 « admodium in Hieronymo et Augustino nihil præter-
 « misimus, non ignari quanta sit judiciorum varietas,
 « ita hic visum est facere. Sententias improbatas aut
 « suspectas annotavimus, non ut rejiciatur liber, sed
 « ut tutius legatur, si legatur cum judicio; quemad-
 « modum legitur Tertullianum et Origenem. Quod si
 « rejicimus omnes in quibus est aliquid quod dissi-
 « deat ab horum temporum dogmatibus, nec Cypria-
 « nus legetur, nec Ambrosius, nec Chrysostomus,
 « nec Augustinus, nec Hieronymus. Bene vale. »

Hæc liberius dicta sunt, qualia non pauca apud
 Erasmus: qui expertus docet non paucos huic Operi
 medicam manum admovere voluisse, ut loca fidei
 contraria, qualia multa hic esse deprehenduntur, ad
 sanam mentem reducerent. Verum frustra cessit con-
 natus et illis et aliis, qui post Erasinum fuerunt, ex
 quorum numero exstitit frater Joannes Mahusius Al-
 dernardensis ex ordine Fratrum Minorum regularis
 observantiæ, sacrarum literarum Antuerpiæ prælec-
 tor, qui ad Editionem in urbe ista publicandam præ-
 fationem emisit anno 1537, ubi de emendato ab se
 Joannis Chrysostomi, sic ille putabat, Opere, sibi
 plaudere videtur: ex qua præfatione quæ ad nostrum
 pertinent institutum hic proferimus.

§. II. — *Ex præfatione Joannis Mahusii Franciscani
 in Opus imperfectum in Matthæum.*

« Aureum illud Divi Chrysostomi inscriptum hactenus
 « Opus imperfectum, quamquam nuper sub incerti
 « auctoris titulo (quod etiam sequens superscriptio
 « testatur) in lucem exiit. Haud aliam ob rem, opinor,
 « nisi quod in ignoti Arianae hærescos viri manus

« olim inciderit, qui suis fæcibus tantum opus tam
 « misere ac turpiter inquinavit, ut perosque Chri-
 « stianæ pietatis amatores, qui hoc opus legerint,
 « non Chrysostomi, sed suum esse, id est Ariani,
 « censere coegerit. Quod equidem duplici colligo ar-
 « gumento. Priori nactus duo exemplaria vetustissima,
 « id quod videbatur antiquius, ne iota quidem erro-
 « rum ipsum continebat, sed alia manu omnia adscri-
 « pta in marginibus. Alterum, quod nobis Anglia præ-
 « stitit, errorum quædam habebat, quædam vero mi-
 « nime; posteriori, quidquid Ariannum esset, si atten-
 « das, per illationis notam assuitur; ita ut si reseces,
 « ne pili quidem mutetur sententia, quod meo quidem
 « judicio nequiquam fieri possit, si ab ipso genuina
 « auctore ingenue fuisset intextum. Quemadmodum
 « nec ex humano corpore aliquid auferri absque cor-
 « poris mutilatione, quod superfluum non fuerit atque
 « monstruosum (sic). Hoc igitur Opus, candidissime
 « lector, nunc ab illius pestilentissimi viri vomitibus
 « mundum ac torsum diligentiorique cura purgatum
 « habes, ut vel infans possit per illa florentissima
 « optimarum sententiarum præspatiari, omni peri-
 « culo et angue procul semoto. Nam si adeo dubii
 « aliquid alicui fortassis reliquum videbitur, id nos ex
 « margine velut indice cavendum monstramus, ubique
 « affigentes aut verbum illud, *cave*, aut aliud quiddam
 « æquivalens. Ad hæc ratio fuit, cur minori formula
 « sit excusum quale dubio procul hoc cum primis
 « (Opus est Chrysostomi imperfectum,) etc.

Sic Joannes Mahusius Opus illud imperfectum emen-
 dare conatus est, sed perinde cessit illi conatus, at-
 que aliis de quibus supra Erasinus. Nam virus Aria-
 nae hærescos etiam in sua sic emendata Editione,
 cum aliis non paucis erroribus, superest, ut infra
 videbitur. Jam ad Sixtum Senensem veniamus, cujus
 locus in prius Editis Parisinis affertur.

§. III. — *Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixtæ
 Senensis.*

« In Matthæum exstat incerti auctoris imperfectum
 « Opus, in homilias quinquaginta quatuor divisum:
 « tametsi nullas habeat homilias, sed perpetuus sit
 « commentarius, continens continuatam expositionem
 « Evangelistæ ab initio videlicet usque ad dimidium
 « decimi tertii capitis et rursus a principio capitis
 « 19 usque ad finem capitis vigesimi quinti. Cujus
 « exordium est, *Sicut referunt Matthæum,* etc. De
 « quo quidem opere diversa feruntur judicia: sunt
 « qui ipsum negent esse Chrysostomum, cum ob Vulga-
 « tam Latinæ Ecclesiæ translationem, quæ in eo dis-
 « seritur, tum ob frequentes allegorias et alligationses
 « apocryphorum scriptorum, quibus auctor utitur, cin-
 « tans Scripturam Seth, Apocryphum Ezechiae, Itine-
 « rarium Clementis, et alia his similia, a Chrysostomi
 « usu remotissima. Ad hæc addunt commentariorum
 « phrasin, expositiones et dogmata, Chrysostomianæ
 « linguæ et menti magis contraria, quam ignem, et
 « aquam. Nam et dictionis character, et schemata
 « quædam, ad Græcam orationem minime responden-
 « tia, indicant scriptorem fuisse Latinum; hæretica
 « vero dogmata, toto passim Operi inspersa, palam
 « arguunt eundem fuisse hæreticum, non uni tantum
 « sectæ addictum, sed variis Montani, Manichæi,
 « Arii, Donati, ac Pelagii hæresibus implicitum, et
 « propter eas hæreses merito ab Ecclesia damnatum,
 « et a Paulo Papa IV in catalogo scriptorum suspi-
 « citæ fidei annumeratum.

« Sunt ex opposito qui hoc ipsum opus contendunt
 « esse Chrysostomi, adducti non solum auctoritate
 « Apostolicæ Ecclesiæ, quæ publice inter divinas lau-
 « des legit Homilias ex his commentariis sub nomine
 « Joannis Chrysostomi; sed etiam permoti pondere
 « et gravitate sententiarum et propositionum hujus
 « Operis: quæ ad confirmationem Christianorum,
 « dogmatum sub titulo, testimonio et auctoritate
 « Chrysostomi inducuntur in Glossis authenticis,
 « et quas vocant Ordinarias, in Catenis evangelicarum.

explanationum, in Decretis summorum Pontificum, et in Summis theologicis magni nominis theologorum: in quibus multæ ex his sententiis, diligentissime expensæ, ab omni erroris suspitione vindicantur.

Neque his quicquam obest recens edictum Pauli Papæ quarti, quippe quod non simpliciter et omnino rejectit universum hoc opus, tot jam sæculis communi Ecclesiæ assensu comprobatum; sed ea dumtaxat hujus operis exemplaria interdicit, quæ præter auctoris mentem ab hæreticis vitata inveniuntur, et his, quibus nunc scaten, facibus inquinata. Has autem fæces et sordes non auctoris culpa, sed hæreticorum fraude in hos commentarios irrepisse, triplici iudicio persuadent, primo, quod exemplaria quædam vetustissima nihil continent hujusmodi errorum, sed alia manè omnia habent adscripta in marginibus. Secundo, quod quidquid hæreticum est, ita per illationem sit germanæ lectioni assutum, ut, si resecetur, ne latum quidem unguem mutetur sententia: quod sane fieri non posset, si ab ipso auctore ingenue fuisset intextum: quemadmodum nec humano corpori membrum aliquod auferri potest absque deformi totius structuræ mutilatione. Tertio, quod credibile non sit, auctorem, qui nec amens, nec obliviosus fuerit, iisdem de rebus, et iisdem pene locis scribentem sibiipsi contraria sensisse et dixisse, præsertim vero in his, de quibus ut Arianus accusatur. Quomodo enim verisimile fuerit eum cum Ariano de inæqualitate et diversa Patris et Filii substantia convenisse, qui adversus Arianos unitatem et æqualitatem utriusque multis locis defendit? præcipue vero Hom. 44, super illis verbis, *VÆ VOBIS, SCRIBÆ ET PHARISÆI, QUI CLAUDITIS REGNUM CÆLORUM*. Ubi hæc scribit: *Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt januam veritatis. Ideo, quando legunt in populo suo aliquid tale, qui me misit MAJOR ME EST, perversa interpretatione claudunt januam veritatis, dicentes Filium minorem Patre: cum tamen secundum dispensationem carnis dicatur minor. Et Hom. 28, in expositione illius sententiæ, OMNIA MIHI TRADITA SUNT A PATRE MEO, proponens ac dissolvens argumentum eorum, qui ex his verbis adstruebant Filium Patre minorem, sic inquit: *A quo illi tradita sunt omnia, si unus est Pater et Filius: aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unitatis rationem, quam æqualitatis excludit. Respondeo, Tradita sunt ei secundum quod minoratus est paulominus ab angelis: nam secundum illud, quod non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, Deus unus et æqualis est ei, qui tradidit omnia. Et Homilia 45, exponens illud Matthæi 23, ET VOS IMplete MENSURAM PATRUM VESTRORUM, ait: *Quando vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes, non ejusdem esse substantiæ, non ejusdem esse auctoritatis, sine principio omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentiliolum, quoniam illi similiter multos deos colebant.* Quibus quidem verbis quid apertius dici potuit adversus Arianam sententiam, quæ huic auctori adscribitur? Hæc igitur est super his commentariis controversia: de qua judicent me doctiores: ego, quid addam, nihil habeo, nisi hoc ipsum Opus disertum et doctum esse, ac dignum quod assidue legatur, si tamen prius diligentissime expurgatum fuerit ab iis erroribus, quos in sexto libro in censuris super Matthæi expositoribus annotavimus. Floruit auctor hic, ut ex 55 et 39 ejus Homiliis colligitur, post tempora Theodosii Augusti: scripsitque etiam in alios evangelistas consimilis industria commentarios.**

Hic aliqua habes ex iis quæ Joannes Mahusius supra dixerat; sed stylo paulum elegantiore. Mahusii porro sententiam nihil fecisse videntur Baronius et alii

non pauci, qui hunc scriptorem pro Ariano ex hæretico habuerunt.

§. IV. — *Baronii sententia de Opere imperfecto in Matthæum, Hist. Eccl. T. V, ad annum 407. Tillemontii eadem de re opinio.*

Haud æquo animo pati possumus adscriptas fuisse sanctissimo viro ejus titulo hactenus consignatas quinquaginta quatuor Homilias, quas Opus imperfectum nominant, ut distinguant a consummate in eundem evangelistam Commentario, nonaginta et unam homilias complectente. Quis enim non jure commoveatur, cum videat adscribi sanctissimo viro ab incerto auctore, sed certo hæretico, hæreticorumque deterrimo, compositas homilias illas purulentas, hæresum scatentes vermibus, quæ ne pilum quidem Chrysostomi vel in dictione, vel in sententiis, vel in dogmatibus, habent: sed sparsas hæreses Manichæorum, Montanistarum, Arianorum, ac Donatistarum continent: atque plane in omnibus se prodat auctor longe longius ab Ecclesia Catholica alienum: qui Catholicæ Ecclesiæ toto orbe diffusæ sæpe detrahat, et vix in paucis veritatem reperiri contendat? Hactenus Baronius.

Tillemontius porro de Opere imperfecto hæc habet, quæ nos Latine convertimus: *Non diu disserendum puto de Opere illo imperfecto. Putatur certe potius Latine scriptum fuisse, quam ex Græco Latine translatum. At certum omnino est, quantumvis contra disceptetur, fuisse Arianum, Arianicæ hæresi additissimum. Diuturna ac forte non ita utili perquisitione opus esset ad explorandum quo tempore iller vixerit. Certum utique est scripsisse post Theodosium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis fructuum habet ad postrema Arianismi tempora, ad septimum circiter sæculum, ablegandum ipsum esse suadet, quandoquidem hæc hæresis ad usque finem sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque: hic vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam operi primi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex imaginandi vi, et insolita disserendi ratione, Hispanus esse facile crederetur. Ex aliis tamen locis antiquior fuisse credatur. Videtur porro episcopus fuisse; sed ex Ecclesia sua pulsus, commentariosque etiam in Marcum et Lucam fecisse deprehenditur.*

Putavere quidam hæreses illas omnes, quæ passim in hoc opere occurrunt, ab hæreticis insertas fuisse, demptisque illis additamentis, perfectam adhuc et planam manere sententiam, manuscriptosque adhuc haberi Codices, ubi illa additamenta in margine et altera manu descripta sunt. Si res ita se habeat, miror nullam ad istorum Codicum fidem factam fuisse editionem. In ecclesiasticæ rei commodum auctor hujusmodi ad Catholicas partes accederet; auctor, inquam, qui in aliqua existimatione habetur, et forte majore, quam mereatur. Nisi enim hujusmodi editio a viris fide dignis emissa prodeat, vix lectoribus suadeatur posse hujusmodi scriptorem ad Catholicas partes reduci. Facilius certe credatur de industria vel inserta vel mutata fuisse: quæ etiam rudi incautoque modo addita sunt. Narratur Editionem esse Antuerpiæ anno 1545 emissam, quæ de novo Lutetiæ cussa fuerit, ex qua Franciscanus quispian loca Arianismo faventia sustulerit; sed dicunt ipsum multa etiam Catholica abstulisse. Verum hæc Editio eruditus non placuerit oportet, quando omnes quæ postea emissa sunt Editiones, cum erroribus solitis prodierunt, Explorandum esset num diversa simul opera juncta fuerint, ut ex locis aliquot subindicari fortasse videatur.

Putat autem P. Vastelius hoc opus esse Joannis episcopi Jerosolymitani in fine quarti sæculi scriptum; sed præter alias bene multas difficultates quæ contra hanc opinionem sese statim offerunt, vel hoc uno ar-

gumento repudiatur, quod credi nequeat, episcopum Jerosolymitanum Jerosolymam posuisse ad occidentem Galilææ.

§. V. — *Hoc Opus non potest Chrysostomi esse: cuius sit scriptoris, et quo tempore scriptum, disquiritur.*

Imperfectum illud Opus nec esse, nec esse posse Chrysostomi, certum est; omnia hic spurcatis signa adsunt, stylus perplexus, rudis atque strigosus, mirum quantum a Chrysostomi stylo differat, dictionis forma, tropi, ordiendi et claudendi ratio: ita ut ne cogitaverit quidem hoc sancto doctore adscribere quisquis ejus scripta vel mediocriter frequentaverit; ut taceam hæresim Arianam passim in his Homiliis occurrentem, aliosque errores, de quibus omnibus mox dicetur. Ad hæc autem hic scriptor haud dubie Latine scripsit, ut patet tum ex styli ratione ipsa, tum ex Scripturæ sacræ locis, quorum pars maxima ex Bibliis Latinis excerpta fuit; sed quod nullam dubitandi ansam relinquit, hic quisquis sit auctor, Græci Biblici textum, ut a suo diversum, aliquando adhibet.

Jure quæretur an ille ipse scriptor, ut hæresi suæ auctoritatem conciliaret, nomen Chrysostomi operi suo præposuerit, an vero anonymum opus ediderit, cui postea nomen Chrysostomi a quopiam præmissum fuerit. Certum quidem est jam a priscis temporibus Chrysostomi nomine insignitum opus fuisse, ut arguitur ex loco Nicolai I Papæ in responsis ad consulta Bulgarorum, Tom. 8 Concil. Labbæi p. 548, num. 31, ubi dicitur: « Qui consensus si solus in nuptiis forte defuerit, cætera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur; Joanne Chrysostomo magno doctore testante, qui ait: Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. » Quem locum habes in homilia 32 circa medium. Quamobrem forte credatur ipsum auctorem operi suo nomen Joannis Constantinopolitani præmississe, ut errores suos tanti doctoris auctoritate firmaret. Verum illud non sua vacat difficultate.

Si porro Chrysostomi nomen eminentius sit hic scriptor, non ideo inferendum erit ipsum episcopum fuisse, quod dicat Homil. 8 paulo post initium: *Nos autem qui sumus uniuscujusque regionis pastores*; sed si eminentius sit Chrysostomum, eminentius etiam fuerit episcopum. Cum autem dixit initio Homiliæ 32 se corpore absentem esse, sese fingere potuit Chrysostomum exulem, quod fecit et ille qui Epistolam ad Cæsarium Monachum Chrysostomo descripsit, ut Eutychianam hæresim tanti doctoris testimonio confirmaret. Hinc liquet non posse ex allatis verbis argui hunc auctorem episcopum fuisse; si tamen ille nomen Joannis operi suo prælixerit, id quod certe verisimile non est.

Atenim quomodo potuit se Chrysostomum esse fingere ille, qui ait Homil. 52 circa medium: « Nam si consideremus ex quo Christus in caelum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluivum, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. » Id est, tot fere anni erant a Christi ascensione, quot annis vivere solebant viri antediluvianii; atqui ante diluivum vita hominum erat non-gentorum, imo plurium annorum; unde sequi videtur eum, qui hanc temporis notam posuit, non potuisse se Chrysostomum esse fingere, vel nomen suum huic operi præmittere. Neque tamen potest hæc nota ut verba sonant, accipi; nam præterquam quod id significat vox *prope* hic adhibita, certum est hunc librum nono sæculo, quasi Chrysostomi esset, jam diu in usu fuisse. Ad hæc autem illa quæ de Theodosio Magno et de tempore subsequenti, de gentiliū religione quasi adhuc vigente, deque Arianismo Ecclesiæ, episcopos, atque presbyteros passim habente; hæc, inquam, omnia, non ad nonum vel octavum, imo vix ad septimum sæculum referri posse videntur: quare illa annorum computatio oscitanter haud dubie facta fuerit.

Nota vero in qua de Theodosio agitur hæc habet Homil. 49 paulo post initium: « Et nos quidem ex-

posuimus hic auditiones præliorum, et fames, et terræ motus, et pestilentias, auditiones hæresum, et inopias verbi, et concussiones Christianorum, et corruptiones morum, quæ ante præcesserunt a tempore Constantini usque ad tempus Theodosii. Abominationem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsum exercitum Antichristi, et cæteras hæreses, quæ cœperunt publice habere Ecclesiæ, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem auditiones quidem præliorum, fames et tumultus, et pestilentias intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc: abominationem autem desolationis intelligat esse ipsum Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, ea multos fidelium desolare, non irrationabiliter dicit. »

Sic ille afflictas res Arianorum deplorat, quæ sub Constantino per Nicænam fidem depulsæ, sub Theodosio autem Magno prostratæ sunt, ita ut ab illo tempore *usque nunc*, sive usque ad auctoris tempus illæ pessum semper ierint. Hoc autem decantat ille fere per totum librum: nam vere Arianus erat, ut mox probabitur. Idipsum etiam ait in Homil. 49 paulo ante medium, nempe tempore Theodosii *expugnatum fuisse Ecclesiam*, scilicet Arianismum, quem ipse unam veram Ecclesiam esse pugnavat; quod in eadem Homilia indicat infra: *Hæresis Homoousianorum*, inquit, *non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresim non similiter sapientibus*. Hoc plurimis in locis repetit. His perpensis opinor vel circa finem sexti, vel septimo sæculo scriptum hoc opus fuisse. Tillemontius autem, qui illam priorem temporis notam non animadverterat, hæc circa tempus scripsit: « Certum utique est illum scripsisse post Theodosium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis fructuum habet, ad postrema Arianismi tempora, ad septimum circiter sæculum ablegandum ipsum esse suadet; quandoquidem hæc hæresis ad usque finem sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque: hic vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam opprimi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex imaginandi vi et insolita disserendi ratione, Hispanus esse facile putaretur. Ex aliis tamen locis antiquior esse creditur. »

Jam non quæram quo tempore decimæ in Ecclesia solvi cœperint, neque enim id puto ad institutum pertinere nostrum. Nam hic scriptor cum decimas commemorat, non de decimis fructuum agit, quales in Ecclesia institutæ fuerunt; sed de *portionibus ecclesiasticorum*, quæ a priscis Christianis dabantur, quas decimas appellat, quia de decimis Veteris Testamenti hic agitur, ubi illud evangelicum explicatur: *Væ vobis qui decimatis mentum et nethum et cyminum*. Hujus occasione dicitur ait scriptor iste: « Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam aliquid rei vel saltem minimæ non obtulisset. Si quis autem de populo in Deum peccabat ..... nemo curabat corripere eum ..... Sic et modo fit. Ecce enim episcopus, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter, si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur ac turbatur. Si autem viderit aut episcopus presbyterum ..... Et portiones quisque suas secundum dignitatem suam vigilanter aspiciunt et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere, circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, non murmurant contra eum. Quam compendiose in tribus his (nempe iudicio et misericordia: et fide) complexus est et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem. » Hæc postrema verba, *si populus decimas non obtulerit, etc.*, perspicue referuntur ad locum Evangelii ubi de deci-

mis agitur, quæ sub Veteri Testamento solvebantur; neque hinc puto colligi posse decimas tunc temporis a Christianis solutas fuisse. Quod autem adjicit Tillemontius, hæc ab Hispano dici posse, quia hæresis Ariana in Hispania ad usque finem sexti sæculi viguit, illud, inquam, potest hoc argumento refelli. Si Hispanus erat ille, et si septimo sæculo scripsit, non debuit Arianae hæreseos extinctionem ad Theodosium referre. Ariana quippe hæresis ibi sub regibus Arianis vigerat, et a Reccaredo subsequentibusque regibus oppressa fuit. Contra vero hic scriptor se sub Romano imperio degere non semel subindicat, ut in locis supra memoratis, necnon in alia Homilia 38 circa medium, ubi ait: « Quia sicut nummus habet charagma Cæsaris, sic homo habet charagma Dei: et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Cæsaris, reprobus est, ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus æstimatur.

Quod autem ea quæ supra dicta sunt confirmare videtur, cum hæc scriberentur, adhuc gentilium religio vigeat, ut arguitur ex iis quæ leguntur Homilia 10 circa medium: « Ut puta, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus Deus est... Nam disciplina Domini ex moribus familiæ demonstratur. Non sicut nostri philosophi qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. » Et Homilia 13 circa medium: « Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant demones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt: orant reges mortuos, Jovem, Mercurium cæterosque. » Et Homilia 20 ante finem: « Si autem de fundamento fidei aliquid fuerit passus: id est, si prævaricatus fuerit et ad gentiles aut hæreticos transierit, tunc est ruina ejus magna. » Hujusmodi non pauca deprehenduntur, maximeque in fine Homiliæ 26, ubi hortatur ut a gentilium consortio caveatur.

§. VI. Hunc scriptorem vere Arianum et Anomæum fuisse probatur.

Hic scriptor quisquis sit sese manifeste prodit Arianum et Anomæum. Cumque jam a multis retro sæculis, atque, ut credere est, ab ipso auctoris tempore ipsiusque manu, Chrysostomi, sive Joannis Constantinopolitani nomen præfixum haberit, multi in tot loca Arianismum præ se ferentia incidentes, ea vel quibusdam mutatis in Catholicam sententiam reducere conati sunt, vel penitus sustulerunt; alii postea qui in hæc truncata ac mutata exemplaria inciderunt, ea quæ sublata fuerant in margine scripserunt. Hujusmodi exemplaria quædam se vidisse testatur supra Erasmus. Quidam autem hujusmodi errores et alios quoque diversi generis conspicati, nomen Joannis Chrysostomi sustulerunt. Mahusius vero Franciscanus, qui hunc Commentarium Joanni Chrysostomo asserere in animo habebat, secundum aliquod exemplar castigatum, ut ille putabat, hunc Commentarium edidit. Sed frustra cessit conatus ejus: nam in exemplari adhuc ipsius Arianismum deprehenditur, ut infra dicemus. Etenim illi, qui opus emaculare conati sunt, id non ita feliciter sunt exsequuti, ut paulo post monstrabitur.

Scripsit autem hic auctor, cum post Theodosii tempora Arianorum Anomæorumque reliquæ paulatim exstinguerentur, id curantibus scilicet episcopis aliisque Catholicis, quos ille ut hæreticos et hæreticorum deterrimos passim insectatur, dum sectæ suæ jam ad exiguum numerum redactæ sortem deplorat. Porro virus hæresis suæ passim depromit. Sic Homilia 19 post medium: « Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos non omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. » Hic autem loquitur de Trinitate personarum æqualium,

quam damnabant Ariani, et quam hic scriptor sæpe repudiat. Hoc impium dictum reliquit in editione sua Mahusius, etsi manifeste Ecclesiam Catholicam impetat, quam hic et alibi prævaluisse, et supra cæteras hæreses principatum obtinuisse dicit, et quidem a tempore Theodosii, quando certissime fides Catholica supra omnes sectas prævaluit. Et Homil. 22 paulo ante finem: « Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non est ita intelligendus hic locus, sed sic: Si ego sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea sunt potestate: quanto magis tu, » etc. Hic porro omnia quæ hæresim Arianam sapiebant sustulit Mahusius. Et Homilia 28 paulo ante medium, in hæc verba: « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, sic habet: A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? Aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis? Hunc porro locum intactum reliquit Mahusius, quia paulo infra quædam adjiciuntur, quæ videntur ad Catholicam doctrinam accedere.

Sed clare Homilia 31 paulo post medium, in hæc verba, *Dixit Dominus vineæ procuratori suo*: « Cui procuratori? Sine dubio Filius dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concedo tibi ut Pater Filio dicat. Non quæro utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filius: sed hoc dico, quia procurator domus et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo aliter paterfamilias, aliter procurator patris familias, quomodo locum habebit ternitas tua? Si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ. Si vero non æqualis dignitas, quomodo una substantia? » Hæc porro omnia sustulit Mahusius, licet primi auctoris et stylum, et seriem, et doctrinam exhibeant.

Homilia vero trigesima quinta circa medium in hæc verba, *Non est meum dare vobis*, ita loquitur: « Quid ergo? mentitus est Christus dicens, *Non est meum*? Non. Omnis enim qui habet potestatem, si acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? Ergo inter eum cujus non est, et inter eum cujus est, nec una persona est, nec æqualis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Quis vidit talem unum Deum cælestem colere, qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos putet æquales, quorum non est æqualis potestas? » Hæc postrema ab his verbis, *Ergo inter eum*, etc., abstulit Mahusius.

Homilia vero quadragesima quinta ante finem in hæc verba, *Implete mensuram patrum vestrorum*, hæc ait: « Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similes multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, non mireris: Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes ac dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit, sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quia mensuram implent patrum suorum gentilium. Et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem et generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et anima et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum: nam et illi purum hominem se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos: *Ecce*

enim implevisti Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere suaver nos sanguinem istius hominis. Si enim homo purus est passus, dimitto: quia nos mors hominis, non Dei, salvavit. Sed dico, Judæi tale peccatum fecerunt, quale facit qui hominem occidit, non Deum. Quando vides eos persequentes et facientes omnia quæ diximus, non mireris: implent enim mensuram Judæorum et gentilium patrum suorum. » Et hunc quoque locum Mahusius totum sustulit. Invectum autem fuisse in textum scriptoris, quis crederit umquam? Hic enim Catholicis non solum maledicitur, sed etiam ipsis hæretica dogmata falso adscribuntur. Ubi animadvertendum est in reliqua homilia contra hæreticos, scilicet Homoousianos et Catholicos multa dici, quasi Ecclesiam veram persequentes, qui, inquit ille, *rumpentes viscera matris, processerunt ad principatum.* Quinam autem erant illi qui tempore Theodosii pervenerant ad principatum, nisi Catholici? Nam queritur ille a tempore Theodosii ad suum tempus, *usque nunc*, illam sectam prævaluisse. Ac per totam ferme Homiliam sequentem in hæreticos illos invehitur qui suo patrumque suorum tempore grassati sunt. *Quanta passi sunt*, inquit, *ab hæreticis patres nostri.*

In Homilia autem 48 tota fraus eorum, qui seriem auctoris sæpe vel deturcarunt vel interpolarunt, delectitur. Sic vero circa medium legitur: « Nam omnis hæresis impia adversus eas hæreses videtur insurgere, quæ non sapiunt similiter; ut puta hæresis Fotini (sic) non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed omnibus hæresibus aliter sapientibus. Hæresis Homoousianorum non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresibus non similiter sapientibus. » Manifestum est, in hunc locum, mutato tantum hæreseos sive hæreticorum nomine, repetitionem inventam fuisse: nam idem ipsum pene iisdem verbis dicitur de hæresi Photini et de hæresi Homoousianorum, alterutrum autem in seriem invectum fuisse certissimum est. Omnis autem suspicio, ne dicam certitudo, cedit in hæresim Photini, quæ sæpe quarto sæculo in Ecclesia proscripta, ac pene oppressa, numquam ita viguit, ut posset Ecclesiæ Dei, omnibusque aliis hæresibus tantum negotii facessere; sed exploratum habeo eos qui hunc scriptorem, qui se Arianum loties professus est, ad Catholicam sententiam, demptis mutatisque compluribus locis, reducere sunt conati, illa de Photino is quæ de Homoousianis dicuntur substituere voluisse, ut auctorem Commentarii vel invitum Catholicum redderent: ac postea casu nescio quo factum esse ut utraque clausula in textu maneret in omnibus exemplaribus quæ vidi, uno excepto Mahusii Editio, ubi ea, quæ de Homoousianis dicuntur, pro more sublata sunt. Quod autem Homoousianos hic sive Catholicos scriptor impetere velit, liquidum est ex iis quæ initio Homiliæ sequentis 49 leguntur: ubi hic scriptor de abominatione desolationis agens deque Antichristo, hæc habet: « Exercitus autem Antichristi sunt omnes hæreses, præcipue ista, quæ obtinuit Ecclesiæ locum, et stetit in loco sancto, ita ut videatur quasi verbum veritatis stetisse, cum non sit verbum veritatis, sed abominatio desolationis, id est, exercitus Antichristi, qui multorum animas reddidit desolatas Deo. Et hoc est forte, quod Apostolus dicit: *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat, ostendens se quasi sit Deus.* Et sic omnia mala hæresum diversarum, quæ antea audiebantur tantum, postea steterunt in loco sancto desolantia Ecclesiam Christi. « Quæ est autem illa hæresis, quæ obtinuit Ecclesiæ locum et stetit in loco sancto, idque a tempore Theodosii, ut alibi dicit ipse, nisi Catholica Ecclesia, quam ipse Homoousianorum hæresim vocat? Et quis hæc de Photiniana hæreticorum obscurissimis dicta esse credat?

§. VII. — *Errores alii qui in hoc opere deprehenduntur.*

Cum: quis ab Ecclesiæ unitate recessit, nihil mi-

rum si in varios errores delabatur: amissa quippe ancora, navis quoquoversum fertur. Hic itaque scriptor quem Arianum fuisse demonstravimus, diversos errores ubique spargit, quorum quosdam ipsoque præcipuo hic tangere non gravabimur.

Perinde atque Donatistæ dicit Anonymus, baptismum hæreticorum nullum esse, denique baptizandos illos esse qui ab hæreticis baptizati fuerunt; sic Homilia quinta paulo ante finem: « Ex tunc cœpit Jesus prædicare, ex quo in aqua quidem baptizatus est a Joanne: in Spiritu autem a Patre, ut possit de se ipso alios baptizare, secundum hominem dico, quia si non fuisset baptizatus, alios baptizare non poterat. Quomodo autem nudus vestiatur nudum, aut quomodo mendicus faciat alterum divitem? sic et ipse qui baptizatus non est, quomodo alteri potest baptismum dare? Secundum hoc et de hæreticis dicimus: quia ubi est fides, illic est Ecclesia: ubi Ecclesia, ibi sacerdos: ubi sacerdos, ibi baptismum: ubi baptismum, ibi Christianus. Ubi autem fides non est, ibi nec Ecclesia est: ubi Ecclesia non est, nec sacerdos est: ubi sacerdos non est, nec baptismum: ubi baptismum non est, nec Christianus sit aliquis. Quid ergo reprehendit quasi secundum baptismum, qui non intelligit quod est primum? » Hunc quoque locum prætermisit Mahusius, quia in quodam exemplari deerat; nimirum quidam ex iis qui Chrysostomi opus esse censebant, hæc quasi Chrysostomo indigna sustulerant. Similiterque in medio Homiliæ tertiæ supra, duo loca, quæ eadem ipsa de baptismo repetendo efferebant, abstulit, quæ tamen loca et ad seriem pertinent, et a primo auctore, uti quidem existimo, posita fuerant.

Primis Ecclesiæ sæculis cum gentiles furerent in Christianos, cautum erat ne Christiani sese idololatris offerrent, neve infensos Christiano nomini adorarent et palam coram illis Christum confiterentur et prædicarent, ne graves hoc pacto contra Christianos persecutiones excitarentur. Hic autem scriptor Homilia 23 circa medium dicit eos qui veritatem quoquo modo tacent esse proditores veritatis: « Hæc autem diximus, inquit, quoniam multi Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi inveniuntur in isto reatu... Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. »

Homilia vero undecima circa medium de Eucharia hæc prave dicuntur: « Si ergo hæc vasa sanctificata ad privatos usus transferre sic periculosum est, in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis ejus continetur: quanto magis vasa corporis nostri, quæ sibi Deus ad habitaculum præparavit, non debemus locum dare diabolo agendi in eis. » Hic porro locus in quibusdam exemplaribus deest; vereque alibi ad Catholicam de Eucharia doctrinam magis accedit hic Anonymus.

Homilia porro trigesima secunda circa medium de secundis nuptiis ita temere loquitur: « Et apostoli præceperunt secundas adire nuptias propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere, secundum præceptum Apostoli est. Secundum autem veritatis rationem, vere fornicatio est; sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, sit honesta fornicatio. »

Hujusmodi forte non pauca observabit studiosus lector: nam, ut notat supra Erasmus, multas habet hic scriptor sententias suspectas et improbatus; et alioquin qui semel a fide descivit, quid mirum si passim erret vel temere loquatur?

§. VIII. — *De stylo Anonymi hujusce. Multa decerpit ex libris apocryphis.*

Etsi non iueruditus sit iste quisquis sit auctor,

stylo utitur admodum rudi et strigoso, verbis dictionibusque inusitatis sæpe redundante. Quoniam vero apocryphos multos libros nobis ignotos legerat, multa futilia sæpe admiscet. Nam ut taceam ridiculas interpretationes nominum Hebraicorum, quas persæpe refert Homilia prima, cum genealogiam Christi explicat, nescio unde expiscatus sit illa quæ de filiabus Adami eadem homilia dicit : « Vis autem scire quomodo aliquando licuit et sorores habere uxores, quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adam, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifam et Edoclam; et non peccaverunt, quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. »

Commemorat autem Anonymus librum nomine Seth, unde mutuatus illa esse videtur apocrypha et insula, quæ de magis deque monte Victoriali narrat. Homilia vero decima quarta circa finem orationi Dominicali hæc verba adjicit : *Quoniam tuum est regnum et virtus et gloria.* Quæ alibi etiam commemorari puto. Nihil mirum ergo, si talis homo, apocryphis gaudens, librum etiam Pastoris et Clementinas adhibeat. Quæ etiam apocrypha opuscula non nulli sanctorum Patrum adhibuerunt.

Anonymus hic in *secretioribus libris* scriptum esse dicit Homil. 4 paulo ante medium, Joannem Baptistam a Christo baptizatum fuisse.

ERUDITI COMMENTARII IN EVANGELIUM MATTHÆI, INCERTO AUCTORE, Prologus¹.

Sicut referunt, Matthæum conscribere Evangelium causa compulit talis. Cum facta fuisset in Palæstina persecutio gravis, ut periclitarentur dispergi omnes², et carentes forte doctoribus fidei, non careret doctrina, petierunt Matthæum, ut omnium verborum et operum Christi conscriberet eis historiam, ut ubicumque essent futuri, totius secum haberent fidei statum. Quod autem ab humana ejus cœpit nativitate, et humanam ejus generationem exposuit, compulit impia impudentia Judæorum, denegantium Jesum Christum de David semine ducere genus. Corpus autem narrationis suæ ordinavit hoc modo : primum nativitatem, deinde baptismum, tertio tentationem, in quarto doctrinam, in quinto miracula, in sexto passionem, in septimo resurrectionem, et ascensionem ejus; non solum historiam de Christo exponere volens per hæc, verum etiam evangelicæ vitæ statum docere : quoniam nihil est quod ex parentibus nascimur, nisi iterum per aquam et Spiritum sanctum renati fuerimus ex Deo, quoniam quod ex carne nascitur, caro est; quod autem de spiritu, spiritus est (Joan. 3. 5. 6). Post baptismum autem necesse est contra diabolum stare, quoniam ad hoc quisque ungitur. Et reedificatur in baptismo, ut contra tyrannum suscipiat bellum. Post hæc, quasi omni superata tentatione, factus idoneus ad docendum, si quidem sacerdos est, doceat : et quia miraculorum faciendorum non est semper necessitas, doctrinam suam bonæ vitæ, quasi miraculis, factis commendat. Si autem laicus est, operibus doceat fidem : operibus se et hominibus commendat, et Deo. Deinde quia non possumus aliter exire de mundo, nisi solutum fuerit corpus, per quod ingressi sumus in mundum, necesse est exire nos de hoc stadio mundi. Et quoniam omnis vita nostra tentatio fuit, restat ut tentationis victoriam resurrectionis merces sequatur et gloria. Matthæus sanctorum quidem, præcipue tamen peccatorum evangelista, qui non solum sermone, sed etiam ipsa vitæ suæ correctione peccatoribus evangelium prædicavit. Numquam enim telonearius constitutus, qui consueverat pecunias colligere perituras, factus fuisset evangelista, ut sermones conscriberet in æternum mansuros, nisi ut

suo exemplo peccatores ad misericordiam poenitentiae invitaret : qui aliquando fuit caustus logotheta rationum terrenarum, nunc autem diligentissimus est dispensator spiritualium præceptorum. Tunc multos pauperes fecit fraudando pecuniam, nunc autem innumerabiles divites facit prædicando justitiam, ut magnificemus Dominum propter eum voce prophetica, dicentes : *Hæc commutatio dexteræ Excelsi (Psal. 76. 41).*

Homilia prima ex capite primo.

Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Liber est quasi apotheca gratiarum. Sicut enim in apotheca divitis alicujus omnis homo quod desiderat invenit : sic et in isto libro omnis anima quod necessarium habet invenit. Quid est quod ait, *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham?* Et quomodo dicit Isaias propheta, *Et generationem ejus quis enarrabit (Isai. 53. 8)?* Sed ille divinam generationem ejus inenarrabilem esse pronuntiat, iste autem carnalem exponit. Propterea non dixit, *Jesu Christi filii Dei* : sed *Filii David, filii Abraham.* Et quare Joannes statim in principio Evangelii sui divinitatis ejus monstravit naturam dicens : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum (Joan. 1. 1)?* Quoniam Joannes, inter gentes in exilio constitutus, Græco sermone Evangelium causa gentium scripsit : quæ non cognoscebant si Deus Filium habet, aut quomodo genitum habet : idcirco superfluum erat primum incarnationis ejus mysterium gentibus demonstrare, cum illum ipsi quis esset nescirent : ideo necessarium fuit primum illis ostendere, quia est Filius Dei Deus : deinde in sequentibus, quia carnem suscepit, dicens : *Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Ibid. 1. 14).* Matthæus autem Evangelium Judæis Hebraico sermone conscripsit, sicut jam diximus supra, ut Judæi legentes ædificarentur in fide. Judæi enim semper cognoscebant, quia est Filius Dei, et quomodo est Filius Dei. Superfluum ergo erat exponere eis divinitatis ejus naturam, quam ipsi optime cognoscebant; necessarium autem fuit mysterium incarnationis ejus ipsis ostendere. Quare autem non illi sufficit dicere illum filium Abraham solius, aut David solius? Quia ad ambos de Christo nascituro ex eis, promissio fuerit facta. Ad Abraham quidem sic : *Et in semine tuo benedicentur omnes tribus terræ (Gen. 22. 18)* : quod intelligi non potest nisi in Christo, quoniam inter cæteros Judæos et gentes nunquam amicitia stabilis fuit. Ad David autem ita dicit : *Juravit autem Dominus David verita-*

¹ Titulus in Codice Vallis Dei Carthusianorum : *Incipit originale S. Joannis Chrysostomi super Matthæum.* Alter titulus ibidem : *Incipit Commentarius sancti Joannis episcopi in S. Matthæo Evangelista.*

² Cod. V. D., *dispersi omnes, quæ lectio non spernenda. Alii, dispersi omnes.*

tem, et non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. 131. 41). Ideo ergo utriusque filium dicit, ut utriusque promissiones in Christo impletas ostenderet. Deinde quia Christus tres dignitates fuerat habiturus, rex, propheta, sacerdos; Abraham autem habuit duos filios, et duas dignitates: propheta enim fuit, et sacerdos, sicut Deus ad illum dicit in Genesi: *Accipe vaccam triennem* (Gen. 15. 9), etc., propheta autem, sicut ait Dominus ad Abimelech de illo: *Quoniam propheta est et orabit pro te, et salvus eris tu, et domus tua* (Ibid. 20. 7); ideo ergo dictus est filius Abraham et David, ut propheta quidem intelligatur et sacerdos ex Abraham, rex autem ex David. Item ideo non dictus est tantummodo David filius, quia David rex fuit et propheta, sacerdos autem non fuit. Ideo ergo amborum filius nominatus est, ut utriusque patris triplex dignitas originali jure cognosceretur in Christo. Sed quare prius David nominavit, cum Abraham præcedat in tempore? Prima ratio et simplex hæc est: cum propositum esset evangelistæ ex Abraham generationes Domini numerare, si prius dixisset eum filium Abraham, postea autem David: necesse habebat iterum reverti ad Abraham, et in ipso loco bis eum numerare¹. Altera autem ratio est, quia regni dignitas major est quam naturæ. Nam etsi Abraham præcedebat in tempore, David tamen præcedebat in dignitate. Et quomodo major fuit David, quam Abraham, cum quandoque David reprehensus est in peccato? Sed audi, quoniam David de nimia justitia sua confidens dicebat: *Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis* (Psal. 7. 4). Item, *Iniquitatem si consepici in corde meo, non exaudiet Deus* (Psal. 65. 18). Ergo dimissus est, ut circumveniretur a carne: non ut injustitia ostenderetur ejus, sed ut ejus jactantia compereretur. Abraham pater fidelium, quem Deus voluit exemplum esse sanctorum, dicens ad eum: *Exi de terra tua, et de cognatione tua: et veni in terram, quam tibi demonstrabo* (Gen. 12. 1); ut sciant omnes homines, quicumque voluerint esse filii Abraham, et terram illam vivam promissionis accipere, de qua scriptum est: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Psal. 26. 13): quoniam bona sua debent contemnere, sicut Abraham terram suam contempsit, et parentes suos carnales dimittere, sicut ille cognationem suam dimisit. Qui autem Abraham imitari noluerint, non possunt esse filii Abraham. *Abraham autem genuit Isaac*, qui interpretatur risus. Risus autem sanctorum est, non stulta cachinnatio labiorum, sed rationale gaudium cordis, qui fuit per omnia mysterium Christi. Sicut enim ille Isaac, desperantibus jam parentibus, in ultima senectute donatus est lætitia suis, ut cognoscatur, quia non erat filius naturæ, sed gratiæ: sic et noster Isaac in novissimo fine productus est a matre Judæa gaudium cunctis, sicut dicit angelus ad pastores: *Eccc evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni plebi* (Luc. 2. 10). Unde ait Apostolus: *Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere, natum sub lege*² (Gal. 4. 4). Sed iste per virginem, ille de anu, ambo extra spem naturæ. Ille postquam mater ejus parere posse cessaverat, iste priusquam mater ejus parere posse inciperet. Sed ille de ancilla ideo jam deficiente, iste autem de virgine incorrupta: quia ille Isaac filios fuerat generaturus in lege corruptenda, iste autem in gratia permanens. Sicut illum mater nescivit, quando ducebatur ad immolandum, sed postquam reversus est cognovit quia erat oblatus: sic istum synagoga non cognovit esse Filium Dei, cum ducebatur ad mortem; sed postquam resurrexit a mortuis, tunc cognoverunt eum Judæi. Sicut ille ligna portavit, ubi fuerat incendendus: sic et iste lignum portavit, ubi fuerat crucifigendus.

Sicut ille non restitit Abraham, cum vellet eum occidere, sed dixit, Pater mi, liga mihi manus et pedes, nequando insurgam in impugnationem: sic et ille non contradixit Patri, sed paratus respondit, *Si possibile est, transeat a me calix iste: sed non sicut ego volo, sed sicut tu, Pater* (Math. 26. 39). *Isaac autem genuit Esau et Jacob*, in figura duorum sæculorum³. Esau a capite usque ad pedes totus pilosus, sæculum primum hoc significat, quod ab initio usque ad finem totum quasi asperrimis pilis iniquitatum repletum est. Jacob autem totus speciosus et nitidus, futurum sæculum significat, quod totum pietatis decore fulgebis, et non invenietur in illo aliqua asperitas aut nigredo peccati. Et quemadmodum cum de utero matris suæ exiret Esau, tenuit plantam ejus Jacob: unde Hebraice Jacob appellatus est, id est, supplantator: mox enim ut illius pedes egressi sunt, istius caput apparuit: sic et in fine sæculi istius statim illius sæculi principium apparebit. Et quemadmodum Esau persequatur Jacob, sic filii sæculi hujus persequuntur filios sæculi illius: et sicut ipse, ita et filii ejus, non resistendo sed fugiendo superant malos. Nam quemadmodum tunc mater avidit Jacob, dicens ei: *Fili, audi me et fuge in Mesopotamiam, donec quiescat ira fratris tui* (Gen. 27. 43. 44): sic et Ecclesia filios suos quotidie docet, cum persequentionem patiuntur, dicens: *Si vos persequuti fuerint in civitate ista, fugite in alteram* (Math. 10. 23); et, *Date locum iræ* (Rom. 12. 19). *Jacob autem genuit Judam et fratres ejus*. Et noster Jacob genuit duodecim apostolos in spiritu, non in carne: verbo, non sanguine. Nam sicut ille cum suis duodecim descendit in Ægyptum, ut multiplicaretur: sic et Christus cum suis duodecim apostolis descendit in mundum, et multiplicatus est per totum mundum, sicut res ipsa testatur. Item sicut ille descendit, ut medullam Ægypti manducaret: sic et Christus cum suis apostolis intravit in istum mundum, ut medullam hujus mundi manducaret, id est, acquireret sibi. Medulla enim hujus mundi sunt homines sancti. Sicut enim medulla quamdiu in arbore fuerit sana, semper floret; cum autem percomesta fuerit, tota paulatim marcescendo siccatur: et sic quamdiu sunt fideles, stat iste mundus. Nam sicut egredientibus Israelitis de Ægypto, exterminata est Ægyptus: sic et sancti cum de isto mundo defecerint, casurus est iste mundus. Judas autem interpretatur confessor, quoniam Christi erat imago, qui confessor Patris erat futurus, dicens: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ* (Luc. 10. 21). Quia sicut Judas meretrici conjunctus est, et dedit illi virgam et annulum: sic et Christus ecclesie meretrici ex gentibus se conjunxit, et dedit illi pro mercede conjunctionis virgam crucis, et annulum Spiritus sancti per baptismum, quasi signaculum fidei præcedentis, quem etiam alibi lascivo filio revertenti dari præcepit pater benignus. Et ideo forsitan Thamar, uxor ejus, interpretatur immutata, vel exacerbatio: quia et in ipsa habet intellectum convenientem et in Ecclesia. In ipsa quidem, quia cum esset casta, in meretricem se immutavit, et facta est exacerbatio Judæ in ira, sicut Genesis liber testatur. In Ecclesia autem, quia fuerat ecclesia meretrix, et exacerbatio Dei, postmodum autem immutata per fidem Christi facta est casta. *Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar*. In mysterio Judaici populi et gentilis. Zara enim primus ex utero egressus apparuit, obstetrix autem ligavit illi coccum ad manum, signans populum Judaicum rubricatum sanguine circumcisionis. Retracto autem Zara processit Phares: interclusa est enim caro in qua Zara erat inclusus; hæc autem in qua Phares erat inclusus, ad aperta est, ideo et processit primum (Gen. 38. 27-30). Sic Judaicus populus primus apparuit in luce fidei, quasi de vulva tenebrosa mundi procedens, et ideo signatus est cocco circumcisionis, putantibus omnibus, quia ipse

¹ Sic V. D., quam lectionem etiam in margine habent Editi.

² Codex V. D. habet, *factum ex muliere, factum sub lege*, et sic notatur in margine prius Editorum.

³ Ita V. D. et prius Editi in margine, atque hæc videtur esse vera lectio. Editi in textu, *populorum*.

populus Dei erat futurus primus. Sed quid? Posita est ante faciem ejus lex, quasi sepes, ut impediret justitiam ejus. Nam lex impedit fidem, non adjuvat, sicut scriptum est: *Priusquam veniret mandatum, peccatum quidem mortuum erat, ego autem vivebam: postquam venit mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum* (Rom. 7. 9. 10). Sic ergo impeditus est populus Judaicus per legem, ut non ad justitiæ lucem veniret: sed subito temporibus Christi rupta est sepes legis, quæ erat inter Judæos et gentiles, sicut ait Apostolus, *Medium parietem maceræ solvens* (Ephes. 2. 14): sic factum est, ut ethnicus populus, qui primum, Judaico populo apparente, quasi in vulva tenebrosi mundi tenebatur inclusus: postquam rupta est lex per Christi mandata, excluso Judaico populo, iste primus processit ad fidem, et postea sequitur Judaicus populus, sicut ait Apostolus: *Ecce mysterium vobis dico. Ex parte cæcitas in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fiet* (1. Cor. 15. 51. Rom. 11. 25. 26). Sive autem Zaram quis dicat in figuram populi fuisse gentilis, qui primum per prophetas demonstratus apparuit, et ab eisdem prophetis dominici sanguinis cocco signatus est. Dum enim per Christi sanguinem regenerandus prophetizabatur, cocco dominici sanguinis signabatur: Phares autem in figura Judaici populi, qui sepe legis excluso populo gentili, primus processit, illo postea sequenturo: maceria legis sublata, non incongrue dicitur: propter quod et nominatus est ille Zaram, quod est oriens, vel nobilis. Iste autem Phares, quod est præcisio, quoniam populus Christianus semper oriens erat futurus, semper illustris: Judaicus autem interjectu legis præcisus ab eo. Et videtur quidem Judas ex incesto nurus suæ Thamar conjungo filios suscepisse, revera autem neque ex meretrice. Meretrix enim non fuit, quia propter amorem seminis Israel fixit se meretricem, cum non esset. Nurus autem non fuit, quia nullus filiorum Judæ habit eam: nam primus filius Judæ, cum Judas, suo ipsius experimento exterritus, noluisse ei accipere conjugem ex filiabus Chananaeorum, sed dedisset ei Thamar ex filiabus Aram, mater autem ejus, cum esset Chananaea, hortaretur eam accipere ex genere suo: ille consilio matris usus, non contigit eam, propter quod et percussit eum Dominus malignantem. Alter autem filius, audito quod fratri suo semen fuerat suscitatura, non sibi, semen suum effudit in terram, propter quod et ipse percussus est. Et sic factum est, ut Thamar virgo maneret. Hæc autem ita de filiis suis gesta cum nesciens Judas diu lamentaretur, et plangeret, poenitens quia nefandum opprobrium cum nuru sua, ut putavit, fecisset in Israel, et diu precaretur Deum, nec luctus sui terminum faceret, adstitit ei angelus Domini, et hæc omnia exposuit ei, sicut fuerant gesta, et consolatus est eum. Judas autem tantæ fuit religionis, ut et postquam cognovit non eam fuisse uxorem filiorum suorum, non acquieverit ei appropinquare: quoniam etsi quantum ad Deum ipsa non erat nurus, tamen quantum ad scientiam hominum nurus videbatur. Providebat enim bonum, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. *Phares autem genuit Esrom*. Quoniam quidem causa et ratione providentialique Dei posita sunt hæc nomina, credimus, maxime cum essent hi principes generis electorum: quia autem causa et ratione posita sunt, vere ipsi scierunt, qui posuerunt, et Deus, cujus providentia ponebantur. Nos vero quod intelligere possumus in nominibus ipsis, hoc loquimur, maxime cum nullam scripturam canonicam de istis personis habeamus. Esrom enim, sicut Hebræorum sermonum nominum interpretes dicunt, interpretatur, jaculum videns. Jacula autem sunt inimici, omnes passiones carnales, quas intrinsecus diabolus jaculatur in animam, et omnes tentationes adversitatum, quæ proventerint fidelibus extrinsecus jaculante diabolo. Omnes deinde homines iniqui, quos vel contra veritatem, id est Dei voluntatem, vel contra servos ejus excitat

inimicus, jacula ejus sunt, de quibus omnibus dicit Apostolus: *Ante omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis omnia jacula maligni ignea extinguere* (Ephes. 6. 16). Qui ergo videns est jaculum, vigilans est contra versutias inimici, et de longe prospicit jacula ejus, et cavet, aut scuto fidei suscepto retorquet ad Dominum. Vult ergo Dominus omnes servos suos videntes esse jacula super se venientia. Qui autem non videt ea super se venientia, quomodo ea declinet? Potest et aliter homo justus jaculum videns intelligi, ut sit ipse jaculum videns Christi, cum et ipse Christus dicatur jaculum Patris, Isaia dicente: *Qui posuit me sicut sagittam electam in pharetra sua* (Isai. 49. 2). Iste ergo vir fidelis, et jaculum Christi, et missus a Christo: et jaculum est, non irrationabile, sed rationale: et videns, ut sciat ipse quæ debet contingere, et quæ pertransire. *Esrom autem genuit Aram*. Aram interpretatur visio eorum, vel irritatio eorum, vel elatus, aut lux eorum. Sicut nominum istorum significatio dat intelligere: æstimo quod in tempore istius Aram, filii Israel in Ægypto valde erant multiplicati et elati, et refulgentes. Et multiplicatio eorum zelabilis facta erat in oculis Ægyptiorum, et irritatio erat facta ipsorum, secundum quod in Exodo scriptum est: *Ecce genus filiorum Israel multiplicatum est super nos; venite ergo, circumveniamus eos* (Exod. 1. 9. 10). Et in tempore ejus forsitan gementes eos sub depressione Ægyptiorum Dominus vidit, sicut scriptum est: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitum ejus audivi* (Exod. 3. 7). Idcirco secundum providentiam Dei tale nomen ei impositum est, vel quia irritaverunt Ægyptios valde crescentes, atque elati; vel quia vidit eos Dominus ingemiscens et laborantes. Et ex consideratione temporis ipsius credibilis res est. Nam tribus modis circumvenerunt filios Israel: primum in opere luti, deinde per obstricentes, tertia vice ut expositos facerent infantes suos, in quo tempore natus est Moses. Denique ipse Aram Aminadab filiam accepit uxorem, sororem Naason. Inter circumventionem ergo unam, et inter circumventionem alteram non nisi¹ ut aliquot transacti sint anni. Et ita fit, ut recte multiplicatio filiorum Israel in tempore Aram zelabilis facta fuisse intelligatur, et afflictio ei supervenisse, et Dei visitatio eum perspexisse. Convenienter autem Aram, qui erat irritatio Ægyptiorum, vel visitatio ipsorum, vel lux eorum, genuit filium Aminadab, qui interpretatur, vel gens desiderata, vel populi mei voluntarii. Nec enim facta fuisset super eos visitatio Dei, nisi gens desiderata fuisset, et populi voluntarii. Neque fuisset irritatio Ægyptiorum, nisi desiderabiles et voluntarii Deo fuissent: et usque nunc qui desiderabiles sunt, et voluntarii Deo, illi sunt zelabiles, et irritant ad invidiam sui tenebrarum viros. Idipsum autem est voluntarium esse populum, et gentem esse desiderabilem. Qui enim voluntarius est Deo, et dicit, *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. 53. 8), ipse est et desiderabilis apud Deum: et qui desiderabilis est Deo, sine dubio voluntarius est: quia non omnino subjectionem hominum diligit Deus, aut famulatum, sed voluntariam subjectionem, et voluntarium famulatum. Natura enim omnes sub Deo sunt, quoniam et a Deo creati sunt. Voluntate autem non omnes sunt Dei, quia secundum opera diabolo se substrunt. *Aminadab autem*, qui erat voluntarius populus, vel gens desiderata, genuit *Naason*, qui interpretatur refectionis, id est requies. Vere enim quicumque est voluntarius Deo, et præbet se desiderabilem apud Deum, generat sibi refectionem et requiem. Congruè autem Naason, in cujus tempore filii Israel de Ægypto exierunt, qui et princeps factus est super tribum Judæ, refectionis et requies est nominatus, quoniam in tempore illius de servitute Ægyptiorum violentorum et de laboriosis operibus luteis liberati requieverunt, et refectionem consequuti sunt in deserto et corporis et animæ: corporis quidem, quia ad libertatem venerunt corporalem; animæ autem, quia

¹ Idem in marg., non vis.

post immundas culturas Ægyptiorum ad notitiam perducti sunt Dei viventis. Sed et columbinus, et serpens interpretatur Naason, forsitan quia prudens erat in bono, sicut serpens; simplex autem in malo, sicut columba. Hic autem Naason, ut diximus, exivit de terra Ægypti, qui fuit princeps tribus Judæ: sicut res ipsa ostendit. Nec enim poterat iste fieri princeps, si pater ejus vixisset, nisi forte aliquis dicat sic Aminadab semen exstittisse, ut non posset gerere principatum: quod non testimo verum. Quod ergo dicitur in Exodo, quoniam quinta generatione filii Israel de Ægypto exierunt, secundum generationes invenitur tribus Levi. Jacob autem genuit Levi, Levi autem genuit Gad¹, Gad autem genuit Amram, Amram autem genuit Moysen et Aaron. Quatuor itaque generationibus defunctis in Ægypto, usque Amram, exivit generatio quinta, id est Moyses et Aaron. Secundum generationes autem tribus Juda septima generatio de Ægypto videtur exisse, sex generationibus defunctis in Ægypto (1. Paral. 6): id est, Jacob, Juda, Phares, Esrom, Aram, et Aminadab: septimus autem egressus est Naason. Puto autem hoc, quod tribus Juda magis multiplicabatur præ omnibus tribubus. Tribus autem Levi non sic multiplicabatur, quia Levitæ circa templi obsequium, ubi pauci suffecerunt, necessarii tantum erant, sicut et Numerorum liber testatur. Tamen si rationis est, quod Enoch, qui transatus est, in septima generatione sit natus: si rationis est quod Noe in generatione decima ab Adam, qui mysterium fuit Christi: si rationis est, quod scilicet in decima generatione natus est Abraham a Noe: si rationis est, quod de Abraham usque ad legem, id est usque ad Moysen, septem generationes habentur: sine dubio et hoc rationis est, quoniam secundum quidem tribum Levi in quinta generatione egressi sunt de Ægypto, secundum autem tribum Juda in septima. In tribu ergo Levi, quia generatio quinta exivit, defunctis in Ægypto quatuor, hoc puto mysterium, quoniam omnis homo ex quatuor elementis creatur secundum corpus, id est, ex terra, ex aere, ex igne, ex aqua: post hæc autem per baptismum regeneratus fit filius Dei. In quo ergo quatuor elementorum generationes moriuntur in mundo, ille vero per baptismum in quinta generatione spiritus exit de mundo: hoc est, qui mortificavit membra sua super terram (Col. 3. 5), sicut ait Apostolus, quæ ex quatuor elementorum generationibus consistunt, ut non jam in carne sit, sed in spiritu, ille exivit ad perfectum de mundo. Et nemo egredietur vere de mundo, nisi qui, mortificatis illis quatuor generationibus, cœperit esse in quinta: ut etiam ad eum dicat Apostolus, *Tu autem in carne non es, sed in spiritu* (Rom. 8. 9). Et hic ergo in tribu Juda. Alia quidem videtur esse species rationis, tamen pene eadem ratio est. Sextus enim numerus mysterium habet operis et laboris, propter quod et Deus omnia visibilia in sex diebus operatus est, et requievit in septima: septimus autem numerus mysterium indulgentiæ, et otii, et requiei: sicut in multis diximus locis. Qui ergo transit omnia visibilia, et relinquit post se quæcumque intra sex dies creata sunt, hoc est, universum mundum hunc corruptibilem, et implet quod mandat Joannes in Epistola sua canonica, dicens: *Filioli mei, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt* (1. Joan. 2. 15): ille in septima die est, hoc est, in Christo, et requie est; Christus enim est requies nostra, sicut dicit de Judæis minime intraturis in eam propheta David: *Juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam* (Psal. 94. 11). Ille otiiatur ab universo opere mundi, qui et sabbatizat a malis sabbatum sanctum, ille et meretur indulgentiam: si aliquod gessit humanum, ille exivit de mundo. Qui autem in mundo est, nunquam in septima requie est, nec otiiatur a malis unquam, nec sabbatizat. Et qui in septima requie est, ille non est de mundo: qui autem in mundo est, indulgentia dignus non est. Vide quam

prudenter secundum rationes, quas diximus, Levitæ quidem in quinta generatione exiit de Ægypto: regales autem in septima, quoniam regales modicum aut multum plerumque delinquant, ipsa potestate cogente, et difficile est eos esse sine delicto perfectos: propterea si moderate deliquerint, indulgentia digni efficiuntur. Levitæ autem, et viri religiosi sacerdotes, perfecti et spirituales, et sine macula esse debent. Ideo quæritur in illis, ut quatuor generationibus illis omnino mortificatis in corpore, in quinta generatione mundi consistant: nihil, si possibile est, carnis habentes in se, nisi quod vitam sustentet, sicut dicit Apostolus: *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). *Natum autem genuit Salmon*. Salmon autem interpretatur, accipe vas. Iste Salmon accepit uxorem nomine Raab. Hæc autem Raab ipsa dicitur fuisse meretrix de Jericho, quæ suscepit exploratores, et legatos filiorum Israel: et cum quærentur a rege Jericho, ut occiderentur, abscondit eos in superiori parte domus suæ, et servavit incolumes; audiens autem facta filiorum Israel, dilexit Israel amplius quam propriam gentem. Et dupliciter mihi res ista credibilis esse videtur. Primum, cum esset Salmon nobilis inter filios Israel, et quia de tribu Juda erat, et quia filius principis, vidit Raab illam fidelem sic conversam ad bonum, et a Deo dilectam, et deductam de Jericho secundum Dei præceptum, et computatam inter filias Israel, quasi magnam illam aliquam constitutam, meruit accipere Salmon in uxorem. Deinde credo, et propter rationem spiritualis mysterii: quoniam Raab illa meretrix figura fuit Ecclesiæ, quæ cum fuisset ex gentibus meretrix et culturis idolorum commaculata suscipiens speculatores Jesu Christi, id est apostolos, in domum pectoris sui per verba ipsorum, abscondit eos sursum in memoria capitis sui, ut non inveniret eos principes mundi diabolus, nec perderet eos, qui signo rubri sparti¹, et per fenestram demissi, quasi per indicium dominicæ passionis salvata, et e ducta de mundo, et castificata, facta est sponsa Christi. Salmon iste decimus est ab Abraham. Semper autem decimus numerus, quia numerus est perfectionis, mysterium habet Christi perfecti: propter quod et prima litera nominis Jesu tota habet, decem d-notans: ergo et quia Salmon in numero fuit mystico Christi, et illa in mysterio fuit Ecclesiæ, non sine ratione credimus ipsam fuisse Raab, et accepisse eam Salmonem. Forsitan autem ideo et interpretatur Salmon, accipe vas, quasi per ipsum nomen invitabatur a providentia Dei, ut acciperet vas electionis Raab. Nam sicut Paulus, cum fuisset persecutor, dignus probatus in apostolatu, vas electionis factus est Deo (Act. 9. 15): sic et Raab cum fuisset meretrix, et gentilis, digna æstimabatur a populo Israel, et esset conjuncta Salmoni. Vel spiritualiter, conjugio Christi, quia vas electionis facta est Christo: huic mysterio utrumque meretricis illius convenit nomen. Prius enim dicebatur Raab, quod interpretatur latitudo, vel dilatata: aut quia ex omnibus finibus terræ vocata Ecclesia, gentium latitudo appellabatur: aut dilatata, quia credens ex toto orbe terrarum in toto fundata est mundo. Hæc autem Raab, postquam nupsit Salmon, nominata est Rachab, quod interpretatur ascensio. Vere enim sicut corporaliter Rachab illa ascendit, facta una ex filiabus Israel, et dignificata conjugio talis viri, sic et spiritualiter ista ascendit: quia cum fuisset Ecclesia cultrix antea idolorum, facta est socia angelorum, et sponsa Christi, et filia Dei. Salmon ille, qui interpretatur accipe vas, qualem filium genuit ex Rachab? Booz qui interpretatur in virtute, vel virtus in ipso, sive prævalens, qui secundum imperium Dei accepit uxorem Ruth a Deo provisam: in virtute generat filios, et in seipsis virtutem habentes, et prævalentes. Qui autem recipiunt uxores ex provisione diaboli, id est, non reli-

¹ In Bibliis, *Caath*.

¹ Montef. habet, *rubri sparsi*. Nos vero, juxta textum libri Jos. 2. 18, scripsimus, *rubri sparti*.

gionis intuitu, nec fideles in infirmitate generant filios, nec praevalentes umquam nec fortes nisi in malo, et ad peccata irreligionis suae, non ad gaudium, nec ad consolationem videntur filios genuisse. Hic itaque Booz accepit uxorem Moabitidem nomine Ruth (*Ruth.* 4). Quomodo accepit eam, exponere existimavi superfluum, cum de his Scripturasit omnibus manifesta. Hoc autem dicimus solum, quoniam et Ruth pro merito fidei suae nupsit Booz, quia propriam gentem contempsit, et terram, et genus, et elegit Israel, et non despexit socrum viduam simul et peregrinam, desiderio ducta generis ejus magis quam sui. Deus patrum suorum repulit, et Deum viventem elegit, talibus verbis dicens ad socrum suam: « Noli obviare mihi, ut relinquam te, quoniam ubicumque ieris, ibo: et ubicumque manseris, manebo. Populus tuus, populus meus est: et Deus tuus, Deus meus est: ut ubicumque mortua fueris, moriar, et ibi sepeliar. Hoc faciat mihi Deus, et hoc augeat, si non sola mors separaverit inter te et me » (*Ruth.* 1. 16. 17). Ergo Booz pro merito suae fidei illam accepit uxorem, ut ex conjugio tali sanctificato genus nasceretur regale. Nam Booz senior constitutus, non sibi uxorem accepit, sed Deo: non propter passionem corporis sui, sed propter justitiam legis, ut suscitaret semen proximo suo: non magis amore quam religione ferventior: aetate senex, juvenis autem fide, et ideo forsitan nominatus est in virtute, vel virtus in ipso praevalens. Quoniam qui secundum aetatem ad ineundum conjugium est in virtute, non est nominabilis et laudandus, quia est in virtute: sed qui extra aetatem conjugalem jam factus, accepit ex religione virtutem ad conjugium ineundum, sicut iste Booz, ille laudabilis et nominabilis est, quia existit in virtute, et illius talis viri virtus in ipso est. Juvenis enim virtus non est in ipso, sed in juventute corporis ejus, ideo et postmodum exhausta marcescit. Qui autem in anima sua fidei habet virtutem, sicut et habebat Booz, illius virtus in ipso est, et ideo in senescibilis est. Consequenter et Ruth inspiratio est appellata. Nam nisi inspiratio Dei fuisset in ea, non dixisset quae dixit, nec fecisset quae fecit. Quid primum laudatur in ea? dilectio generis Israel, aut simplicitas, aut obedientia, aut fides? Dilectio quidem generis Israel, quia sic desiderabat filios suscipere ex semine Israel, et una fieri ex populo Dei. Si enim communicationem viri desiderasset quasi puella lasciva, aliquem juvenem potius appellasset. Quoniam autem non lasciviae suae, sed religioni satisfacere cupiens fuit, familiam potius sanctam elegit, quam juvenilem aetatem. Simplicitas autem, quia ultronea sub pallium ejus ingressa est, nec cogitavit ne forte sperneret eam quasi viri justus lascivam puellam, aut ne deluderet eam: et quod gravius erat, contemneret delusam, sicut faciunt multi: sed obaudiens facta socrus suae consiliis, confidenter credidit quia prosperaturus fuerat Deus actum ipsius, sciens conscientiam suam, quia non libido ad hoc eam compulerat, sed religio erat hortata. Quid autem et in Booz praedicatur? Humilitas, castitas, et religio. Humilitas quidem et castitas, quia non contigit eam quasi lascivus puellam, nec abhorruit eam quasi castus lascivam: sed mox ut verbum ejus de lege proximitatis audivit, nihil horum omnium lasciviae imputavit, sed universa religioni adscripsit. Nec despexit quasi dives pauperem, nec veritus est quasi maturus adolescentulam, sed paratior fide quam corpore, mane processit ad portam, et provocavit quemdam ex genere, quem jure proximitatis aestimabat propinquorem: obtinuit, praevaluit non tantum jure proximitatis, quantum Dei eligentis favore, idcirco forte praevalens dictus est. Talis ergo Booz ex tali conjuge Ruth qualem filium genuit? Obeth, qui interpretatur subditus. Nunc autem qui divitias eligunt, et non mores, pulchritudinem, et non fidem, et quod in meretricibus solet quaeri, hoc in conjugibus optant, propterea non generant filios subditos vel sibi, vel Deo, sed contumaces et contra se, et contra Deum,

ut filii eorum non sint fructus justae conjunctionis eorum, sed poena condigna irreligiositatis ipsorum. Iste autem Obeth, qui subditus dicebatur, quid genuit? Jesse, id est refrigerium. Jesse enim Latino sermone refrigerium appellatur. Nam vere quicumque subditus est Deo, et parentibus suis, tales filios generat, Deo praestante, a quibus refrigeretur: quoniam qui honorat patrem, honorabitur a filiis suis (*Ecclesi.* 3. 6): qui autem contumaces existunt, aut in Deum, aut in parentes, generantes non refrigeria sibi generant, sed dolores, ut a filiis suis recipiant quod fecerunt in parentibus. Adhuc aestimo propter Obeth, qui subditus est nominatus, et propter Jesse, qui refrigerium est dictus, ne forte in diebus Obeth filii Israel propter delicta sua traditi erant sub potestate gentis ejusdam, sicut in libro Judicum frequenter legimus factum. Et quoniam subditi facti fuerant cuidam genti, convenienter in tempore illo natus Obeth subditus est appellatus. Jesse autem, sicut ex parte colligere de scriptura Regnorum potuimus, quot annorum David appropinquare coepit Saüli, jam tot annis regnante, pene secundum tempus exstitit Samuel, sub quo iudice et propheta placentes per omnia Deo filii Israel et corporaliter refrigerati sunt, et ab Allophylis liberati, et spiritualiter bene agentes, et ideo forte Jesse refrigerium est appellatus. *Jesse autem genuit David regem.* Quia Deus in generatione justorum est, et generatio rectorum benedicetur. De David autem numquid tantum dicere possumus, quantum scriptura Regnorum? Idcirco praetermittentes omnia, hoc dicimus solum, quia et Jesu Christi imago fuit David. David autem interpretatur sufficiens manu, vel dilectus, sicut et Christus fuit, et in bello fortis, et potens, et patri dilectus, et in actibus suis, et in misericordia, et in mansuetudine sua prophetatio fuit Christi. Et quid dicam in actibus suis justis, aut in persecutionibus suis injustis? In ipso etiam peccato suo pessimo, Christi et Ecclesiae mysterium fuit. Sicut enim David cum esset in solario suo excelso lætus, vidit speciosam Bersabee, cum lavaretur, et concupivit eam, et habuit, cum adhuc esset in conjugio viri alterius Ethel¹: sic et Christus cum esset in caelo suo altissimo, adhuc lætus in sua divinitate, vidit Ecclesiam gentium speciosam secundum cor, displicentem sibi in sordibus errorum suorum, et bonis operibus se diluentem, cum adhuc diaboli esset conjunx, vidit eam, et concupivit, et habuit prius. Post hæc autem descendens in mundum, sicut David postea, interfecto Uria, uxorem ejus sibi in conjugem sumpsit: sic et Christus destructo diabolo, subditas ei gentes traxit in conjugium suum. Nam sicut David primum Bersabee habuit cum adhuc esset sub proprio viro, postea eam legitimam uxorem accepit (*2. Reg.* 11): sic et Christus et tunc fecit Ecclesiae, et modo facit omni animæ rectæ. Nisi enim Deus prius habuerit aut Judæum, aut gentilem, impossibile est, ut adducat eum ad fidem suam, ut puta Cornelium adduxit ad fidem suam per ministerium Petri (*Act.* 10): sed antea habuit animam ejus, operans in ea orationes assiduas et eleemosynas multas, sicut Actus apostolorum testantur. Centurionem vocavit ad fidem suam (*Matth.* 8), sed prius cum adhuc esset sub diabolo, habuit animam ejus, operans in ea dilectionem gentis Dei, et edificans synagogas: sic quod diabolus facere videmus. Impossibile est, ut aliquem Christianorum ad perfidiam trahat, nisi prius cum adhuc sub Christo esset, habuerit animam ejus, et operatus fuerit in ea proprium opus, et probaverit consensum ipsius. Ecce Judam, priusquam disjungeret eum a Christo, et sibi conjungeret, prius habuit eum, operans in eo cupiditatem pecuniarum, et furta. Postquam vero delectatus est in conscientia sua sibi conuenienti, tunc compulit eum tradere Christum, et transire ad sua. Bersabee autem interpretatur filia potentis, quod nomen secundum mysterium Ecclesiae habet idoneam rationem. Ecclesia enim nupta nostro

¹ V. D., conjugio alicujus Ethel.

David, filia facta est Dei omnipotentis, quæ prius filia diaboli videbatur fuisse. Adhuc interpretatur Bersabee, e littera duplicata in fine, puteus septimus, quod corporaliter et spiritualiter habet interpretationem convenientem. Quoniam sicut dat nobis intelligere scriptura Paralipomenon, uxores septem habuit David, ex quibus filios generavit : sex quidem quas accepit in Ebron, septimam autem in Jerosolymis Bersabee (2. Reg. 3. et 1. Par. 3). Putei autem in Proverbiis Salomonis, quævis et alterum interiorem habeant intellectum, tamen in prima facie uxores significantur : ubi docet cum uxoribus propriis virum debere permanere, dicens : *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus* (Prov. 5. 15). Si ergo putei uxores intelliguntur, convenienter Bersabee septimus puteus interpretatur, quia et septima existit uxor. Sed et Christus septem Ecclesiarum sponsus habetur. Nam quævis innumerabiles sint Ecclesiæ, secundum diversitatem locorum, tamen omnes septem dicuntur propter Spiritus septem, quibus sustentatur omnis Ecclesia. Unde et Joannes et Paulus apostolus ad septem Ecclesias scribunt, quasi ad omnes. De regibus autem residuis dicere aliquid visum est mihi superfluum, cum desiderantibus dicere vel audire de eis sufficiat scriptura Regnorum. Sed tamen secundum quod Hebraicorum sermonum interpretes tradiderunt, nomina eorum actibus coaptare tentavimus, ut Dei providentiam et in ipsiis hominum nominibus ostendamus, et spiritalem delectationem audienti populo acquiramus. *David autem genuit Salomonem*. Salomon autem interpretatur pacificus. Pacificus est autem appellatus, quoniam, omnibus in circuitu gentibus et pacificatis, et tributa reddentibus, pacificum habuit regnum, ita ut et templum Deo ædificaret, utens etiam ministerio gentium : quoniam in figura fuit nostri pacifici Christi, qui confugientibus ad se per fidem gentibus universis, et bonorum operum spiritualia tributa solventibus, pacificum habuit regnum : ita ut ex vivis lapidibus non solum Judæis, sed etiam gentibus vivum templum Deo ædificaret viventem. *Salomon autem genuit Roboam*. Roboam autem interpretatur in multitudine populi. Æstimo quod pater quidem ejus, sicut omnium regum patres, ex bono proposito ei nomen imposuit Roboam : Dei autem providentia, sicut et omnium regum nomina secundum actus eorum proprio dispensavit nomine, sive in bono, sive in malo : Salomon ergo cum haberet regnum valde multiplicatum, meritis patris sui David, et suis, quia dilexerat eum Deus in primis, natum sibi in tempore illo filium, appellavit Roboam, id est, in multitudine populi, quasi factum in multitudine populi, ut secundum statum regni sui multiplicati nominaretur filius ejus : providentia autem Dei, quia fuerat peccator futurus, et dissidium regni sui passurus, dispensavit, ut diceretur, in multitudine populi : quoniam quod fit in multitudine populi, statim facile seditionem multitudinis patitur. Multitudo enim mater est seditionis et contumaciæ : quia quidquid a multis peccatur, plerumque manet invindicabile : paucitas autem magistra est disciplinæ. Æstimo quod Salomon et Roboam in mysterio Christi fuerunt ; quod si in mysterio Christi fuerunt, consequenter et in mysterio populi Christiani. Namque cum sint omnes Christiani corpus Christi, recte universus populus Christianus accipiendus est Christus : sic et Salomon in mysterio populi fuit Christiani bene incipientis : Roboam autem in mysterio populi male finientis. Nam sicut circa senectutem Salomone peccante, excitavit Dominus satan super eum, detruncavit ex parte medice regnum ejus : in tempore autem Roboam, abiecientis consilium seniorum, et sequentis consilia juvenum coætaneorum suorum, ad plenum scissum est regnum, ita ut decem tribubus secedentibus, et propriam sibi facientibus regem, duæ tribus tantummodo manebant sub Roboam (3. Reg. 12. et 2. Par. 10). Sic populus Christianus in primis quasi bene regens prosperatus est, sicut Salomon : procedente

autem tempore, cum cœpisset delinquere populus Christianus, et amare quæ carnis sunt et mundi, quasi filium Pharaonis, quam diabolus subministrat princeps carnis et mundi, ad tentationem Christianorum, excitavit Deus super populum Christianorum spiritum schismatis. In primis quidem debilitatus est Christianus populus in quibusdam schismatibus. In novissimo autem populi Christiani quasi in tempore Roboam abundante iniquitate, et caritate refrigescente, plenius conscissus est populus Christianus, ita ut maxima pars Christianorum divideretur in hæreses, et faceret sibi proprios episcopos, quasi proprios reges, et vix paucissimi Christiani remanerent in Ecclesia Christi sub Christo. Et sicut tunc Roboam abiciens consilium seniorum, et coætaneorum suorum sequens, occasionem præbuit dissidio illi : sic et circa flumem episcopi relinquentes consilia seniorum apostolorum, et prophetarum, secundum quod consiliati fuerant episcopos conversari debere, vel episcopatum suum tractare, et sequuti sunt consilia coætaneorum suorum, et juvenum consilantium episcopum oportere divitem fieri et inhospitalem, et timorem Dei non habere, et talia quædam alloqui quæ moveant plausum : et dederunt occasionem diabolo præcisionum faciendarum, non attendentes quæ Dominus dicit : *Si autem cœperit dispensator dicere, Quia Deus meus moram facit ; et cœperit castigare pueros et ancillas, et manducare et bibere cum ebriosis, veniet dominus ejus in die qua nascit, et horu qua ignorat, et dividet eum* (Luc. 12. 45. 46). Iterum quod præcepit Petrus : *Non ut dominantes, sed quasi episcopatum tenentes* (1. Petr. 5. 3) Item Paulus : *Novitates vocum devita ; generant enim lites, et sermo eorum sicut cancer serpit* (2. Tim. 2. 23). Item : *Formam kabe sanorum verborum, quæ a me audisti* (1b. c. 1. 15). De qua prosperatione prima populi Christiani, et de adversitate novissima prophetatur in Psalmo. De prosperatione prima sic : *Tunc loquutus es in aspectu filii tuis, et dixisti* (Psal. 88. 20), et cætera quæ sequuntur. De adversitate autem novissima sic : *Tu vero repulisti, et pro nihilo deduxisti et distulisti Christum tuum* (Ibid. v. 59), et cætera quæ sequuntur. Vide quia quomodo tunc in regno Judæ quidam reges existerunt peccatores, quidam autem mediocriter peccatores, in regno autem Israel nemo regum inventus est justus : sic et in Ecclesia Christi inveniuntur quidem episcopi boni et peccatores, in hæresibus autem nemo invenitur omnino rectus, sed omnes perversi : quia in auro quidem invenitur scoria et sordes, in sordibus autem non invenitur aurum. *Roboam autem genuit Abiam*. Abias autem interpretatur pater veniens, vel patris mei hic. Forsitan hic Abias similis natus fuerat patri suo in corpore, ideo appellaverunt eum pater veniens, quasi alter pater nascens : vel patris mei hic, quasi patris sui hic esset imago. Providentia autem Dei sic ordinavit eum vocari, quia sicut Roboam cœpit recte, postea autem existit peccator in Deum, sic et Abias. *Abias autem genuit Asa*. Asa autem interpretatur unguentum. Iste enim Asa valde perfectus fuit corde, et placens Deo, sicut Regnorum liber ostendit. Propter hoc forte a Deo est ordinatum, ut appellaretur unguentum : quia sicut unguentum et in hyeme floridum est et boni odoris, et homines suo odore delectat, atque impinguat, cum ex eo uncti fuerint : sic et justus et in hyeme tentationis immarcescibilis est, et fidelis manet. Sicut fuit in Asa, qui et bonæ opinionis est, et historia scripta de eo delectat legentem, et ædificat, et impinguat, et ad desiderium suæ sanctitatis excitat viros prudentes. *Asa autem genuit Josaphat*. Josaphat autem interpretatur Dominus iudex : puto quod Asa pater ejus, cum propter justitiam ejus eum Dominus prosperasset in omnibus, et inimicos ejus confregisset ante faciem ejus, sicut scriptura testatur Regnorum, quasi in ipso nomine filii sui confessionem offerens Deo iudici justo, vocavit eum Dominus iudex (3. Reg. 15). Nam vere justus iudicis est, bene agentem remunerare, et

negligentem corripere, sicut fecit Deus Asa. Nam postquam Æthiopum et Libyum virtutem innumera-
 bitem Deus deposuisset ante faciem ejus, postea ad-
 versante sibi rege Israel Basa, Syrorum auxilium
 petiit adversus eum : propter quod et misit ad eum
 Ananiam prophetam dicentem hæc : « In quo confidis
 te regem, et non confidis in Domino Deo tuum,
 propterea labefactata est virtus Syriæ de manu tua.
 Nonne Æthiopes et Libyes erant in virtute magna, et
 in currus, et equites, et multitudinem copiosam ? Et
 cum confideres in Domino, tradidit illos in manus
 tuas : quoniam oculi Domini respiciunt in omnem
 terram, ad conservandum illum, qui est perfecto
 corde ad eum. Et evanisti de isto » (2. Paral. 16.
 7-9). Propter quam diffidentiam puto quod et in se-
 nectute doluit pedes, quia Dominus justus iudex per
 omnia fuit in eo. Nam nec modicam justitiam servo-
 rum suorum sine remuneratione relinquit, nec mo-
 dicam culpam sine correctione dissimulat. Sed et in
 filium ejus Josaphat, qui hoc nomine vocabatur, justus
 exstitit iudex, quoniam et ipse consummatus fuit,
 sicut pater ejus Asa, et adhuc amplius. Propter hoc
 et Dominus justus iudex amplius adhuc exaltavit et
 glorificavit Josaphat, quam patrem ejus Asa, ita ut
 omnes reges in circuitu munera ei offerrent, quemad-
 modum Salomoni. Sed tamen cum fecisset amicitias
 cum Achab, et dedisset ei auxilium ascendenti ad
 bellum, circumdederunt eum currus : et cum jam
 periclitaretur occidi, exclamavit ad Dominum, et eri-
 puit eum. Cum autem interfecto Achab reverteretur
 in Jerusalem, misit Deus ad eum Jehu prophetam
 filium Ananiæ, dicentem : *Si peccatorem illum adju-
 visti, et illis qui oderunt Deum amicus es, et in hoc
 super te ira a facie Domini descendisset, nisi sermones
 boni inventi fuissent tecum, quoniam abstulisti lucos de
 terra Juda, et parasti cor tuum ad requirendum Domi-
 num* (2. Par. 19. 2. 3). Vides quia nec dare oportuit
 auxilium inimicis Dei, nec ab eis accipere ? Quoniam
 autem nec accipere oportet ab inimicis Dei, docet nos
 supradicta historia de Asa. Quoniam vero nec dare,
 instruit nos hæc scriptura de Josaphat. Qui enim
 petit auxilium ab inimicis Dei, de auxilio Dei desperat,
 utiliores sibi existimans inimicos Dei, quam
 Deum. Qui autem dat auxilium inimicis Dei, adversatur
 Deo. Deo enim volente conterere inimicum
 suum, ipse eum defendere tentat. *Josaphat autem genuit
 Joram. Joram autem interpretatur Dominus altitudo.*
 Hic Joram similiter sicut pater suus Josaphat,
 prosperatus est nimis, et exaltatus in regno : quasi
 confidens in Domino vocavit filium suum natum, Do-
 minus altitudo : tanquam si dicat, Dominus est alti-
 tudo mea qui me non merito meo, sed misericordia
 sua fecit in altitudine. Forsan et providentia Dei,
 quia impius erat futurus et superbus, sic eum nomi-
 nari disposuit. Nam iste Joram in magnitudine divi-
 tiarum elatus est, et valde impie gessit in Deum, sicut
 liber Regnorum et Paralipomenon testantur. Habens
 uxorem nomine Godoliam filiam Jezabelis, et Achab
 ejus consilio utens, valde exstitit iniquus in Deum et
 elatus, ipsam altitudinem sibi quasi Deum vel Domi-
 num fecit, confidens in altitudine. Omnis enim homo
 malum ipsum, cui servit, dominum sibi facit. Nam ita
 elatus est, ut et fratres suos omnes occideret, quos ei
 quasi adiutores et consiliarios reliquerat pater. Pro-
 pter quæ omnia percussit eum Dominus passione
 gravissima et diutina, ita ut ante biduum mortis suæ
 intestina sua putrefacta jactaret. *Joram autem genuit
 Ochoziam. Ochozias autem genuit Joam. Joas autem
 genuit Amaziam. Amazias autem genuit Oziam.* Sed
 juste usque ad tres generationes ex eo sanctus Spiritus
 per Matthæum præcepit de numero regum tollere
 de immundo et maledicto semine natos, in generati-
 onibus Christi spernens connumerare. Joram autem
 ex semine Achab et Jezabel, accipiens sibi uxorem

Godoliam nomine, genuit ex ea Ochoziam. Ochozias
 autem genuit Joam. Joas autem Amaziam, in quo
 completur generatio quarta seminis iniqui et maledi-
 cti. Achab enim rex Israel, accipiens uxorem Jezabel
 filiam Sidonii regis, contra Dei præceptum impiam
 nimis, multas impietates commisit in Dominum, illa
 se instigante. Propter quod Spiritus sanctus per pro-
 phetam contestatus est dicens : *Ut disperderet omnem
 masculum de domo Achab. Quam prophetiam imple-
 vit Jehu filius Nanzi, unctus a puero qui missus erat
 ab Helisæo, et accepit promissionem, ut usque ad
 quartam generationem sederent filii ejus in sede regni
 super Israel. Quanta ergo benedictio facta est super
 Jehu, qui vindictam fecerat super domum Achab :
 tanta fuit maledictio super domum Joram propter
 filiam iniqui Achab et Jezabel, ut usque ad quartam
 generationem prædicantur filii ejus de numero regum,
 et sic peccatum ejus descendit in filios ejus, sicut
 fuerat scriptum : *Peccata patrum reddam in filios
 usque in tertiam et quartam generationem* (Exod. 20.
 5). Videte ergo per istam scripturam, quam pericu-
 losum est inire conjugia ex genere impiorum, sicut
 Joram : et quam gloriosum est vindictam in impios
 facere, sicut fecit Jehu. Quantum ergo ad historiam
 Regnorum pertinet, Amazias genuit Oziam : quantum
 ad Matthæum, Joram genuit Oziam. Unde Ozias in-
 terpretatur filius nobilis. Quia autem causa vocaverit
 eum pater filium nobilem, non potuit æstimare, nisi
 forte si quis æstimet eum speciosum fuisse natum,
 aut forte primitivum fuisse : quoniam tunc primitivi
 apud illos clari et honorabiles habebantur : tum et
 secundum Deum, quantum ad alios qui ex maledicto
 semine descenderant reges. Etiam secundum Deum
 nobilis fuit, quia fecit Ozias quod placitum erat Deo,
 et in omnibus a Deo adjutus est, propter quod cum
 fuisset a Deo prosperatus, elatus est cor ejus, et
 dignum se æstimavit etiam sacerdotali officio fungi
 (2. Paral. 26). Nam cum usurpasset sibi thuribulum
 inferre in templum, et resisterent ei filii Aaron et
 Levitæ, quasi illicita appetenti, comminatus est eis,
 quasi rex potestate subnixus. Confestim autem Deus
 percussit eum lepra, et visa est lepra bis in fronte
 ejus, et exsiliit foras, et sedit domi usque ad mortem
 suam leprosus. Videte quam illicitum est usurpare
 opus quod a Deo non est commissum. Quale facit
 peccatum laicus usurpans sibi opus clericale, tale
 facit peccatum et lector, si usurpaverit opus diaconi :
 et diaconus, si usurpaverit sibi presbyteri opus : et
 presbyter, si episcopalem appetierit potestatem. Vide
 quomodo secundum quod prolongabatur generatio
 orta de illa maledicta familia, sic paulatim per gene-
 rationes muniabatur in eis iniquitas. Ecce enim Ocho-
 zias pejor fuit omnibus post Joram patrem suum.
 Interpretatur autem Ochozias possessio invisibilis.
 Patrem autem ejus, cum fuisset impius, non possu-
 mus suspicari secundum Deum posuisse filio suo vo-
 cabulum, possessio invisibilis : nisi forte secundum
 diabolum, a quo seductus variis fluctuabatur erranti-
 bus. Hujus autem filius Joas jam melior fuit eo, sed
 non ad plenum. Nam quamdiu vixit Joiada sacerdos,
 qui unxerat eum in regem, valde puerum dilexit, et
 eripuit eum de manu Athaliæ aviæ suæ, quæ occide-
 rat omnes nepotes suos, et ipse fecit quod placitum
 erat Deo. Postquam autem mortuus est Joiada, quem
 forte erubescerat quasi sanctum sacerdotem, et quasi
 auctorem vitæ suæ et regni, mutatus est, et fecit ma-
 lum ante Deum. Denique cum induisset Spiritus sanctus
 Zachariam filium ipsius Joiadæ, et dixisset ei :
*Hæc dicit Dominus : Quare præteristi mandatum Do-
 mini ? Non erit vobis in prosperum ; quoniam dereli-
 quisti Dominum, et ille derelinquet vos* (2. Paral. 24.
 20) : insurrexerunt in eum, et lapidaverunt eum ex
 præcepto regis : propter quod et convenienter nomen
 ejus interpretatur temporis prolongatio, quia prolongatio
 temporis mutavit eum in pejor. Item Amazias
 paulo melior exstitit, quam Joas : nam Amazias
 filius ejus in primis placuit Deo, sicut Joas, sed post-*

¹ Editi in marg. et v. D., *validiores*. Quæ lectio possit quadrare.

ca malignatus est sicut Joas : secundum hoc fuit melior quam Joas pater suus, quia Joas corripientem se prophetam lapidibus interfecit, et hoc ob filium Joiadæ sacerdotis regificatoris sui. Amazias autem, cum misisset ad eum Deus Balaam prophetam dicentem : *Quare quæsisisti deos, qui non liberaverunt populum suum de manu tua* (2. Paral. 25. 15. 16)? non interfecit, sed comminatus respondit ei : *Numquid consiliarium regis dedi te? Cave tibi ne flagelleris*. Item Ozias filius Amaziæ melior fuit omnibus illis præcedentibus ante se : et si non fuit irreprehensibilis, quia opus sacerdotii affectavit. Vide nunc secundum hoc et Dei judicium justum. Sicut enim Ozias, prolongato numero generationum, minus malus exstitit cæteris ex generatione maledicta progenitis, non tamen perfectus fuit ; quia adhuc aliquid habuit generationis illius : sic et Deus non eum præscidit de numero regum, quia fecit quod placitum est Deo. Percussit autem eum lepra propter jactantiam ejus, ut domi sederet : ut videretur non de numero generationis Christi præcisus, sed fruitionis regni ex parte fraudatus. *Ozias autem genuit Joathan*. Joathan interpretatur perfectus, vel dominus immaculatus. Et vere perfectus fuit hic Joathan, et quantum ad reges se præcedentes dominus immaculatus, quia fecit quod placitum erat Deo, et nulla reprehensio ejus legitur in scriptura Regnorum. *Joathan autem genuit Achaz*. Achaz autem interpretatur firmamentum Domini, aut virtus. Joathan autem cum esset rectus et fidelis Deo, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, a quo et fuerat prosperatus in regno, quasi confidens, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, vocavit filium suum Achaz, et firmamentum Domini, vel virtutem. Ille autem non fuit firmamentum Domini, neque virtus. Neque enim firmavit eum Deus in bono, sed diabolus in malo, qui fuit dominus ejus. Nam valde impie gessit in Deum, sicut testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Quod autem appellatus est Achaz firmamentum Domini, vel virtus, religionem quidem patris ejus ostendit, ipsius autem duritiam¹, quia sicut a conversatione patris factus est longe, sic et a proprietate nominis sui seipsum præcidit, nisi forte quod apud Isaiam prophetam positum est hoc modo : *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan regis Juda, ascendit Rasim rex Syriæ et Phacee filius Romeliæ rex Israel ad Jerusalem, expugnare eam, et non potuerunt eam debellare. Et annuntiatum est in domo David a dicentibus : Consensit Syria cum Ephraim, et exparvit anima ejus, et anima plebis ejus, sicut in sylva arbor (arundo), cum a vento commovetur. Et dixit Dominus ad Isaiam : Exi in obviam Achaz, tu, et qui relictus est Jansb filius tuus, ad piscinam superioris viæ villæ fulanis ; et dices ei : Vide ut quiescas, et noli timere, neque anima tua languescat a duobus titonibus fumiganibus istis. Cum enim ira furoris mei facta fuerit, iterum sanabo : quoniam filius Aram et filius Romeliæ, qui cogitaverunt cogitationem pessimam, dicentes : Ascendamus in Judæam, et colloquentes eis, convertamus eos ad nos, et regem statuemus eis filium Thabeel. Hæc dicit Adonai Dominus Sabaoth : Non manebit cogitatio ista, neque sic fiet (Isai. 7. 1-7)*. Forsitan sic confortatus Achaz cum genuisset filium, vocavit nomen ejus Ezechias, Ezechias autem interpretatur, confortavit Dominus. Vere completa est in Ezechia confortatio Domini, cui animus exstitit sanctus super omnes reges, qui fuerunt ante eum. Nam inter cætera bona, quæ merito præstitit ei Deus, cum misisset ad eum Sennacherib, rex Assyriorum, Rapsaceum principem militiæ suæ, et libellum plenum impropertis et blasphemii contra Deum, sicut exponit Isaias propheta (Isai. 37. per totum) : Ezechias accepit libellum illum, et ingressus in templum apparuit ante Dominum, et oravit, et confestim missus est ad eum Isaias propheta, annuntians ei protectionem Dei, et confortans eum, et exiit

ad preces Ezechiae angelus a facie Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia virorum. Qualia autem fuerint verba Rapsacis, vel qualis oratio Ezechiae, vel qualis confortatio Isaiæ, lege in Isaiæ, et profer causam excitationem in populo. *Ezechias autem genuit Manassen*. Manasses autem interpretatur ab insurgente, vel ex oblivione : quam interpretationem commendat et liber Geneleos, ubi cum natus fuisset in Ægypto filius Joseph, vocavit nomen ejus Manasses, dicens : *Oblivisci me fecit Dominus laborum meorum, et laborum omnium domus patris mei* (Gen. 41. 51). Si ab insurgente intelligatur, sic possumus dicere : quia forte ab insurgente Sennacherib contra eum liberavit eum Dominus : ideo quasi gratias agens Deo postea in nomine filii sui, vocavit eum Manassen. Si autem intelligatur ex oblivione, rationem alio modo possibile est existinare : quoniam non faciebat filium propter quod cum genuisset filium, vocavit nomen ejus ex oblivione, quasi ex desperato filium sibi natum. Hæc secundum propositum bonum astimabimus patris : alioqui secundum actum pessimum Manasses aliter est astimandum : quoniam quidem pater ejus in illo prædicto proposito vocavit eum Manassen. Providentia autem Dei sic eum dispensavit vocari, quia obliturus fuerat omnem conversationem patris sui sanctam, et omnia beneficia Dei pro merito ejus collata in ipsum et stimulatus ab insurgente diabolo, qui solet insurgere super genus humanum ad evertendum, gesturus omnia quæ Deum ad iracundiam provocarent. Denique cum ægrotasset Ezechias in tempore quodam, et venisset ad eum Isaias propheta visitandum, vocavit Ezechias filium suum Manassen, et cœpit ei mandare, quod debeat Deum timere, quomodo regere regnum, et alia multa. Et dixit ad eum Isaias : Vere quia non descendunt verba tua in cor ejus, sed et me ipsum oportet per manum ejus interficere. Quod audiens Ezechias, volebat filium suum interficere, dicens : Quia melius est me sine filio mori, quam talem filium relinquere, qui et Deum exasperet et sanctos ejus persequatur. Tenuit autem eum vix Isaias propheta, dicens : Irritum faciat Deus consilium tuum hoc ; videns Ezechiae religionem, quia plus amabat Deum, quam filium suum. Tamen cum multa gessisset impie hic Manasses, adduxit super eum Deus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassen in vinculis, et ligaverunt eum in compedibus, et perduxerunt eum in Babyloniam, et erat ligatus et catenatus in domo carceris, et dabatur ei panis hordeaceus ad mensuram modicus, et aqua cum aceto modica ad mensuram, ut viveret tantum, et erat constrictus in doloribus valde (4. Reg. 21. et 2. Par. 32. et seq.). Et ideo cum vehementer affligeretur, quæsit faciem Domini Dei sui, et oravit Deum qui omnibus adstat, et exaudivit Dominus vocem ejus, et misertus est ei. Et facta est circa eum flamma ignis, et liquefacta sunt omnia vincula ejus. Liberavitque Dominus Manassen ex omni tribulatione ejus, et reversus est in Jerusalem in regnum suum, et cognovit Dominum Manasses, dicens : Ipse est solus Deus. Et servivit soli Domino Deo in toto corde suo, et in tota anima sua omnibus diebus vitæ suæ, et reputatus est justus : et ideo forte vocatus est ab insurgente, vel ex oblivione, quia liberavit eum Dominus ab insurgente, et ex oblivione Dei factus est memor Dei. *Manasses autem genuit Amos*¹, qui interpretatur fortitudo. Et si quidem ante poenitentiam genuit Amos, cum malignaretur in idolis, non possumus astimare quasi religionis causa vocaverit eum fortitudinem, sed causa audaciæ corporalis : sicut solent et barbaræ gentes nomina filiis imponere ad devastationem respicientia bestiarum, ferarum, vel rapacium volucrum, gloriosum putantes filios tales habere, ad bellum idoneos, et insanientes in sanguinem. Si autem post poenitentiam genuit

¹ v. D., *Amos*, et sic deinceps in Codice et in margine prius editorum.

¹ Montef. conjicit in margine, *differentiam*.

eum, credibile est quod causa religionis vocaverit eum fortitudinem. Adhuc interpretatur Amos et aliter, onerantis, vel populum abruptantis. Quod si ante poenitentiam genuit filium, non animadverto qua causa sic nominaverit eum; si autem post poenitentiam, idonea ratio est. Memor enim gestorum suorum malorum, humilitatis causa, ad sui ipsius arguitionem vocavit eum onerantis, vel populum abruptantis: ac si dicat, filius peccatoris: quoniam rex, qui peccat, et seipsum onerat, et abruptit a Deo, etiam populum suo exemplo onerat peccatis, et abruptit a Deo: sicut fecit Manasses, onerans et abruptans populum a Deo, exemplo suae impietatis. Nam ipse Amos non fuit fortitudo secundum Deum, sed fortitudo secundum diabolum. Fuit enim valde iniquus, ut exstant opera sua maligna, quibus imitatus fuerat Manasses. ut etiam Deum posse se fallere aestimaret, dicens: Pater meus multa ex juventute sua iniqua fecit, et in senectute sua poenituit, et ego nunc ambulabo secundum quod desiderat anima mea, et postmodum convertar ad Dominum. Sicque factus est fortitudo maligna, et oneravit seipsum perniciosioribus oneribus, et suae malignitatis exemplo abruptit populum suum magis a Deo quam pater ejus. Ideoque forsitan sic est nominatus secundum providentiam Dei, et exterminavit eum Dominus Deus velociter. Attendite ergo, laici, ne quis ex vobis cogitationem Amos in corde suo ponat: quoniam qui talia cogitans peccat, non ex infirmitate carnis devictus delinquit, sed ex proposito malo, qui amicus est mali ipsius. *Amos autem genuit Josiam*, quod interpretatur, ubi est hostia Domino, aut salus Domini. Forsitan Amos secundum cor suum aversum a Domino, vocavit filium suum, ubi hostia Domino, aut salus Domini est: hoc est, quia quod nusquam est, neque prodest. Providentia autem Dei, secundum quod futurus fuerat Josias, dispensavit ei nomen imponi, ubi est hostia Domino, aut salus Domini: quoniam vere in illo fuit hostia Domini. Tale enim sacrificium obtulit Domino Deo, quale nec ante eum aliquis regum, nec post eum (4. Reg. 23. 21. sqq.). Et ipse fuit hostia Deo, secundum quod mandat Apostolus: *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem* (Rom. 12. 1). Et ipse fuit populi sui in tempore suo a Domino salus. De cujus laudabilibus factis nihil tale dicere possumus, qualia testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Vide qualis fuerit, ut etiam ante multas generationes nascituri ejus nomen prophetaretur, quia Josias est nomen ejus. Tertius enim Josias est, cujus nomen prophetatum est priusquam nasceretur. Hi tres sunt, Sampson, Josias, Joannes. *Josias autem genuit Jeconiam*. Sed non sic positum est in libro Regnorum, sed post mortem Josiae rex factus est Joathas filius ejus: quem veniens Pharaon propter peccata ejus adduxit in Aegyptum, et in loco ejus posuit Eliachim regem fratrem ipsius, alterum filium Josiae, qui interpretatur Dei adjudicatus: et vocavit eum alio nomine Joachim, quod interpretatur Domini preparatio. Cum autem et ipse Joachim malignatus fuisset in Deum quasi vere impius in condemnationem¹ adjudicatus a Deo, et postea preparatus ad eversionem Judaecae, secundum iracundiam Dei veniens rex Assyriorum adduxit eum in Babyloniam, et factus est in loco ejus rex Jeconias filius ejus, quod interpretatur preparans Domino. Cum autem et ipse malignatus fuisset in Deum, preparans seipsum Deo ad iram, adductus est et ipse a rege Assyriorum in Babyloniam cum omnibus suis: et factus est rex in loco ejus a rege Assyriorum frater ejus Sedechias, sub quo et totus transmigratus est Juda. Ergo talis est ordo: Josias genuit Eliachim, postea vocatum Joachim, Joachim autem genuit Jeconiam, Jeconias autem genuit Salathiel, post transmigrationem. Secundum ergo Regno-

rum scripturarum Joachim est quartus decimus a Salomone, et ipse est filius Josiae: Jeconias autem primus usque ad Christum, qui vere non fuit filius Josiae, sed nepos, filius Joachim: aut secundum¹ evangelium quidem, in quo Jeconias filius dicitur esse Josiae: si inter praecedentes generationes computetur Jeconias quasi quartusdecimus, reliquae generationes usque ad Christum a Salathiel computatae, inveniuntur tredecim esse: si autem inter reliquas quasi primus ponatur, ipsae praecedentes generationes a David computatae usque ad Josiam, inveniuntur tredecim esse. Quid ergo? Joachim sublati est de numero regum, et juste: quia non populus Dei constituerat eum in regnum, sicut erat consuetudo in regibus constituendis, sed Pharaon per potentatum; ideo quantum ad eum non fuit rex Joachim. Si enim justum fuerit, ut propter solam commixtionem generis Achab et Jezabel tollerentur de numero regum supradicti tres reges, quamvis a populo legibus fuerant constituti in regno: quare non erat justum ut similiter tolleretur et Joachim, quem Pharaon in regno hostili² fecerat regem, et non populus Dei praevio jure? Et sic Jeconias iste, qui est filius quidem Joachim, nepos autem Josiae, sublato patre suo Joachim de numero regum, ipse positus est pro eo quasi filius Josiae. Et bis nominatur in Evangelio; semel quidem ante transmigrationem, videlicet pro numero quartodecimo: iterum autem nominatur post transmigrationem, quasi pro numero primo, hoc modo: Josias autem genuit Jeconiam, videlicet quartumdecimum. Jeconias autem post transmigrationem genuit Salathiel, videlicet quasi primus. Et invenitur Jeconias hic duorum numerum tenere, patris sui, et suum. Hic enim Jeconias cum esset unus, duas habuit conditiones: fuit enim et rex ante transmigrationem, quasi regificatus a populo Dei: factus est et privatus post transmigrationem, quasi ductus captivus. Ideo ante transmigrationem quidem computatur inter reges quasi rex, post transmigrationem autem computatur inter privatos quasi privatus. Quomodo autem vis ut posuisset evangelista? Si dixisset, Josias genuit Joachim in quarta decima generatione, Joachim autem genuit Jeconiam: Jeconias autem post transmigrationem genuit Salathiel, extra quam a Pharaone regificatus computabatur Joachim inter reges Juda: juste adhuc³ inveniuntur ante transmigrationem quidem quatuordecim reges, post transmigrationem unus rex, et tredecim privati. Et si Jeconiam posuisset inter reges priores, invenirentur quidem quindecim generationes regales ante transmigrationem, tredecim autem privatae post transmigrationem. Et sive illo, sive hoc modo, irrationabile aliquid dicere videbatur evangelista, et mysterium quod proposuerat, non ostenderet. Vides quia sapienter voluit evangelista Jeconiam dupliciter esse, primum quidem inter reges quasi quartumdecimum, et ipsum deinde post transmigrationem inter privatas generationes primum, quasi privatum et ipsum. Nam cum constet, computato etiam Joachim, a David usque ad Christum viginti et octo esse generationes: quid impedit, ut Joachim sublato, rationabiliter filius ejus Jeconias dupliciter nominetur, ut mysterium, quod evangelista proposuit, explicet, et de numero generationum non mentatur? Nec obest, quod filius Josiae dicitur esse, cum sit nepos: quoniam et nepotes recte filii appellantur. Jeconias autem genuit Salathiel, quod interpretatur petitio Dei. De Salathiel quidem nihil legimus, vel boni, vel mali: tamen putamus eum sanctum fuisse, et in captivitate assidue Deum petisse pro ipsa calamitate quae contingerat Israel, et ideo petitionem Dei eum appellatum fuisse. *Salathiel autem genuit Zorobabel*. Interpretatur

¹ Montef. in margine conjicit, *filium autem Joachim secundum*, etc.

² V. D. et Editi in marg., *Pharaon rex hostili*; non male.

³ V. D. et Editi in marg., *injuste adhuc*.

¹ V. D. et Editi in marg., *quasi vere et prius in condemnationem*.

autem Zorobabel, fluitio postposita, vel ex commixtione, vel hic doctor Babylonice. Legi; si verum est, nescio, quia sacerdotale et regale genus mixtum est in Zorobabel, sicut inferius exponemus. Et forte ergo propter hoc dictus est ex commixtione. Per istum autem Zorobabel dimissi sunt omnes filii Israel, et reversi sunt in propriam terram cum gaudio magno, sicut Esdras propheta exponit. Cum enim esset Zorobabel in ministerio Darii regis, controversia facta est inter eum et duos alios regis ministros, quid esset fortius in mundo (3. Esdr. 4. et Josephus Antiq. lib. 11, cap. 3): et uno dicente, quia nihil est fortius quam vinum, altero autem, quia nihil fortius est quam rex: Zorobabel dixit, Nihil fortius est quam mulier et veritas. Quibus de hoc sine fine certantibus, ventum est usque ad sententiam Darii regis, quo residente cum principibus suis ad iudicandum, contenderunt tres, singuli pro sua sententia. Verba contentionis eorum, qui vult scire, legat Esdras prophetam. Tamen vicit Zorobabel, et iudicio Darii et omnium principum pronuntiatum est, Omnibus fortior veritas est. Cum autem diceret ad eum Darius rex cum iuramento, Pete a me quod vis, usque ad didimium regni mei, respondit Zorobabel: Ego non peto regnum tuum, sed ipse utere eo in æternum: sed hoc peto, quod cepit pater vester Cyrus rex ante vos, ut dimittatis captivitatem filiorum Israel redire in sua. Darius concessit. Exiens autem Zorobabel gratias egit Deo, dicens: *Benedictus es, Deus et pater veritatis, quod sapientiam hunc in os meum misisti* (3. Esdr. 4. 60). Et ideo inventus est recte secundum providentiam Dei nominatus Zorobabel, id est, hic doctor Babylonice. Quæ autem major doctrina est, quam ostendere veritatem dominatricem esse omnium rerum? Et impletum est in eo quod fuerat scriptum: *Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo, quia in æternum mihi est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonium tuum meditatio mea est. Super seniores intellexi, quia mandatu tua exquisivi* (Psal. 118. 98-100). Vel, fluitio postposita: id est, quia definitionem regni ad se decurrentem postposuit, et elegit redemptionem populi sui. De residuis autem generationibus, nec scripturam aliquam me recordor legisse, nec fabulam aliquam aliquando audisse. Hoc autem in fine notandum est, quod quicumque regum placuerunt Deo, diutius regnaverunt, et inimicos eorum humiliavit Deus sub manibus eorum: quotquot autem maligne gesserunt, velociter et a regno et a vita cum amara morte præcisi sunt, et humiliavit eos Deus sub inimicis eorum. *Omnes ergo generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim.* Cum potuisset evangelista breviter numerum generationum explicare, dicens: Ab Abraham usque ad Christum generationes sunt quatuordecim: qua ratione ter generationes præcedit, et in tres partes divisit per generationes quatuordecim? Quia ter completis quatuordecim generationibus mutatus est in Judæis hominum status. Ab Abraham enim usque ad David fuerunt sub iudicibus: a David usque ad transmigratorem, sub regibus: a transmigratore usque ad Christum, sub pontificibus. Hoc ergo vult demonstrare, quoniam sicut semper ter completis quatuordecim generationibus, mutatus est hominum status: sic completis quatuordecim generationibus a transmigratore usque ad Christum, necesse est a Christo mutari similiter hominum statum: quod et factum est. Post Christum enim iam non sub iudicibus multis, nec sub regibus multis, nec sub pontificibus multis fuerunt: sed omnes generationes sub uno Christo, et iudice, et rege, et pontifice factæ sunt: quia trium illorum statum solus habuit dignitatem. Unde quoniam et iudices, et reges, et pontifices, tres Christi dignitates præfigurabant, semper principia eorum in figura fuerunt Christi. Primus iudicum Josue¹: pri-

mus regum, David: primus pontificum, Jesus filius Josedech. Hos in figura Christi fuisse dubitat nemo. Forte ideo quatuordecim generationes ponuntur, id est, quater decem, hoc est quater Christus. Iota enim litera Christi mysterium habet. Ideo ergo quatuordecim, quoniam ter quidem figuratus Christus ostensus est, quarto autem verus Christus apparuit. Qua ratione apud Lucam septuaginta septem generationes ponuntur Christi renascentis ex baptismo, in proprio exponemus loco. Hic autem dicamus, qua ratione quadraginta duæ generationes ponuntur Christi secundum carnem nascentis in mundum. Quadraginta duo enim, sex septimanarum numerus est. Sex autem numerus, operis et laboris numerus est, quoniam in sex diebus factus est mundus, qui positus est in opere, et labore, et dolore. Convenienter ergo Christi nascentis in mundum ad laborem et dolorem quadraginta duæ generationes ponuntur, mysterium continentes operis et laboris. *Generatio autem Christi sic erat* (Matth. 1. 18). Quoniam superius dixerat, Jacob autem genuit Joseph, cui desponsata Maria genuit Jesum: ne aliquis audientium æstimaret, sic esse Christi nativitatem, quomodo præcedentium patrum, ipse ordinem suæ narrationis præcedens addidit, et dicit: *Generatio autem Christi sic erat*: ac si dicat, Generatio quidem eorum, quos exposuimus, patrum, sic fuit quemadmodum retuli: Christi autem generatio non ita, sed sic. Quomodo? *Maria cum esset desponsata Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens* (Ibidem): id est, ex virgine sine patre, ut ejus generationem enumerans, de semine David eum descendisse ostendat secundum Dei promissa, et extra naturam humanam nativitatem ejus exponens factam, mysterium deitatis ejus aperiat. Nec enim dignum erat, ut Unigenitus Dei, non propter se, sed propter homines nascens, more nasceretur humano. Homo enim in carne nascitur, ut corruptioni subiaceat: Christus autem natus est, ut sanet corruptionem. Sicut ergo non est consequens, ut corruptibilis homo nascens ex incorruptibilitate virginis nascatur: sic non erat consequens, ut Unigenitus Dei, qui ideo nascebatur, ut corruptionem sanaret, nasceretur ex corruptione conjugii. Homo ex necessitate nascitur, ut sit: Christus autem non ex necessitate naturæ, ut esset, sed ex voluntate misericordiæ, ut salvaret. Quomodo ergo justum est, ut unum eundemque habeant nativitatis honorem necessitas et voluntas? Merito ergo contra naturam humanæ regulam natus est, quia erat super naturam.

Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores.— Vide autem novam et admirandam Christi nativitatem, id est, per homines peccatores, per mulieres meretrices, et adulteras, et gentiles. Sed talis generatio non sordidat dignitatem Christi, sed commendat misericordiam ipsius. Sic erat mirabilis, ut qui patres per adoptionem fecit et genuit, a filiis nasceretur. Facti sunt patres ejus, quorum non erat filius. Iste illis beneficium præstitit, ut esset filius eorum. Illi autem nihil isti præstiterunt, ut essent patres ipsius. In hominibus¹ patres filios sibi adoptant, quos ipsi desiderant: hic autem filius sibi adoptavit patres, quos ipse elegit. Illic filii a patribus suscipiunt generositatis dignitatem, hic autem patres a filio susceperunt. (a) *Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Quoniam futurum erat, ut omnes sancti de virgine nascerentur Ecclesie, desponsata Christo, ideo Christus nascitur de virgine desponsata, ne dignius nascerentur servi quam Dominus. Sed ut per omnia filii paternæ nativitatis perfectum imitarentur exemplum, ideo et Maria desponsata erat fabri lignario: quoniam et Christus sponsus Ecclesie omnem salutem hominum et omne opus suum per lignum

¹ Edii in marg. et V. D., p. *imus iudicum Jesus Nave.*

¹ Montef. conjicit in margine, *omnibus.*

(a) In Codice Vallis Dei: *hic incipit homilia secunda.*

crucis fuerat operaturus. Ideo autem et desponsata et domi habitata, ut desponsatio ipsa fidelis esset, et fornicationis opprobrium a matre repelleret, et virginitatis gloriam¹ nascituro Domino reservaret. Si enim, quia in domo sponsi peperit, infideles Judæi dixerunt, *Nonne hic est Jesus filius Joseph?* quanto magis si extra domum sponsi peperisset, dicturi fuerant: *Nonne hic est Jesus filius meretricis?* Nam quemadmodum in ea, quæ in domo viri concipit, intelligitur conceptio maritalis: sic in ea, quæ extra domum concipit, est suspecta conceptio. Magis ergo voluit Dominus, ut haberet mater ejus maritalem suspicionem, quam fornicationis opprobrium pateretur. *Antequam convenirent, inventa est in utero habens.* Non dixit, Priusquam acciperet: sed, Priusquam convenirent, inventa est in utero habens: quia jam accepta erat in domo. Virginitas enim est incorruptibilis: incorruptibilitas autem virginitas ipsa sincera². Ideo ergo, antequam convenirent, conceptus est Christus, ut nec de corruptione incorruptibilitas nasceretur, nec ex passione corporis utriusque templum sibi Dominus fabricaret. Dico autem non ad desperationem et confusionem nuptorum, sed ad consolationem et gloriam continentium, quoniam hæc ipsa conjunctio maritalis malum est ante Deum: non dico peccatum, sed malum. Nam quantum ad naturam rei ipsius, peccatum est; concessione autem Dei factum est, ut non sit peccatum. Quomodo? Oportebat enim, ut homo corruptibilis nasceretur in mundo, ut posset tentari, ut tentatus coronetur. Si autem incorruptibilis factus fuisset, tentari non poterat. Si vero non tentabatur, nec coronabatur: quia incorruptibilitas tentationem non sentit. Ideo ergo factum est, ut ex passione carnis et sanguinis, et igne fervido in visceribus, succedente humore, homo corruptibilis nasceretur, ut ne de bono malum nasceretur, aut ex impassibilitate corruptio: sed ut de malo malum procedat, et ex passione corruptio generetur. Ideo ergo ista conjunctio maritalis cum esset peccatum, quantum ad naturam rei ipsius, concessione Dei facta est licentia. Licentia, dico, facta est, non justitia. Nam etsi propter necessitatem rei peccatum esse desiit, tamen justitia esse non meruit (*incipit*). Ideo utentibus se, etsi poenam non infert, mercedem tamen non præstat: et si non occidit, tamen non salvat. Unde et propheta non ad indulgentiam Dei respiciens, sed ad spurciciam ipsius operis, dicebat: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psal. 50. 7):* id est, Quid mirum si peccavi, qui de peccato sum natus? Sequita est enim generationem suam naturam peccati. Nam si matrimonium ipsum placitum esset Deo, numquam abstinentibus se ab illo gloriosa promitteretur corona, nec sic amarentur a Deo, qui odiunt illud. Non enim ille remuneratur qui bonum fugit, sed qui malum. Vis autem scire quomodo licitum est matrimonium? quomodo aliquando licuit et sorores habere uxores? quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adan, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifan et Edoclam, et non peccaverunt: quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. Postea crescente numero hominum, ipsum malum reversum est in naturam suam, et coepit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut uni viro liceat habere plures uxores. Amplificato postea mundo, etiam hoc malum recepit naturam suam, et coepit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut unus unam haberet uxorem. Nunc autem postquam venit plenitudo temporis, et senuit mundus, scimus quale est consilium Dei, et quid vult, et quid est placitum coram illo. Sed ausi non sumus dicere propter homines incontinentes, in quorum corpore anima nihil agit, sed in toto illos possidet sanguis et sordidissimus ille vapor, de illo iusano

igne procedens. Denique commendavit¹ angelus Thibie in nuptiis ejus, ut cum veniret ad illam consuetudinem humanam, surgeret prius et oraret, et sic diceret: *Domine, tu scis, quia non propter libidinem accepi uxorem, sed propter liberos procreandos (Tob. 8. 9):* quia si aliter orasset, oratio ejus Deo non fuerat placitura. Vides ergo quia turpissimum opus illud carnis filiorum causa excusat. Nunc autem multiplicato sæculo, creandorum hominum occasio est extincta. Jam Deum non multitudo hominum, sed caritas sanctorum delectat. Ecce una est libido, quæ fornicationem generat, et quæ maritalem usum ministrat. Sed sicut posuit mari terminos littora, dicens: *Usque huc venies, et hic te constringes (Job 33. 11):* sic libidini carnali terminum posuit conjugium, ut usque illuc veniens, illic se constringat. Sicut ergo mare, si littora sua supergressum fuerit, peccat: ita et homo, si transgressus fuerit licentiam maritalem. Si ergo una est libido in maritis, et in adulteris: quomodo potest fieri, ut una eademque res pro dimidia quidem parte sit justitia, pro dimidia autem sit peccatum? Aut enim tota est peccatum, aut tota justitia: quia una est res. Verum est autem, quia libido justitia non est, ergo tota peccatum est. Sed peccati illius poena non imputatur, donec iste odibilis et corruptibilis trans-eat mundus. Ideo ergo Dominus conceptus est priusquam convenirent, ut non ex passione carnis et sanguinis nasceretur: qui ideo venit, ut carnis et sanguinis solveret passionem, et mutaret in spiritum. Cui inventa est in utero habens de Spiritu sancto? Sine dubio a sponso suo Joseph, qui zeloso amore semper se admonente, vitam circumspiciebat Mariæ. Nam sicut Historia quædam non incredibilis neque irrationabilis docet, quando gesta sunt quæ refert Lucas, Joseph absens erat. Nec enim conveniens est putare præsentem Joseph introisse angelum ad Mariam, et dixisse quæ dixit, et Mariam respondisse quæcumque respondit. Si concedamus, angelum potuisse intrare ad eam, et loqui, plane confestim Mariam abisse in montana cum festinatione, et introisse domum Zachariæ, et salutasse Elizabeth, et mansisse cum ea mensibus tribus, possibile non fuit præsentem Joseph: quia necesse erat, ut absentationis ejus et mansionis diutinae requireret causas. Postquam autem rediit peregre post lot menses, et invenit eam gravidam manifeste, forsitan ei comminatus est, quasi sponsum, et de judicio Dei terruit eam, quasi vir timoratus. Illa autem cum videret se innocenter in suspicionem criminis decidisse, nec posse se jam excusare, testimonio ventris convictam, cum lacrymis et suspirio clamans juravit dicens: *Vivit Dominus, nescio unde sit hoc. Quo audito, timuit valde Joseph et ex parte credidit in ea aliquid esse divinum. Nec enim timuisset, nisi ex parte aliquatenus credidisset. Ad hæc autem fidem verborum ejus commendabat conversatio ejus sancta. Forsitan autem, cum esset justus, coepit sibi cogitare de illa: Comessatrix aut violenta numquam fuit: quoniam omnis mulier quæ violenta est et comessatrix, etiam meretrix est. Nam sive in cibis, sive in libidinibus delectatio carnis est quæ præcipitat hominem. Mulier quoque, quæ suavitatibus gula suæ non contradicit, multo magis neque libidini suæ resistere acquiescit, sicut etiam Apostolus dicit: *Quoniam vidua, quæ in deliciis est, vivens mortua est (1. Tim. 5. 6).* Non levis, non jocosa, non cantatrix, non turpium verborum amatrix, sicut solent plerumque puellæ, quæ libenter talia aut loquuntur, aut audiunt. Si quidem impudentiores sunt, libenter loquuntur: si autem verecundiores, etsi loqui talia erubescunt, tamen delectantur audire. Non super virum oculos suos extulit, nec infixit aspectum. Hæc enim sunt documenta mulieris meretricis, sicut ait Salomon: *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum ejus (Eccl. 26. 12).* Hæc et alia similia tractans, nihil horum inveniebat in ea: sed ex diverso omnia laudabilia, omnia admi-*

¹ Editi in marg. et Codex V. D., ut virginitatis gratiam.

² Editi in marg. et V. D., incorruptibilitas autem veritas ipsa: et mox ibidem, antequam convenirent natus est Christus.

¹ Montef. conjicit in margine, cum mandaret.

randia, quæ sine Spiritu sancto possibile non erat esse in natura humana. Omnibus igitur documentis, quibus fornicatio mulieris intelligi et argui solet, deficientibus, sola apud eam remanebat suspicio gratiæ Dei. Propter hæc omnia æstimavit eam habere in utero de Spiritu sancto. Nam nulla res sic castitatem mulieris viro commendat, sicut vita ejus disciplinata. Ubi enim timor Dei est, ibi et castitas est: ubi autem non est timor Dei, ibi neque castitas est. Caro enim urget, securitas mulieris adjuvat carnem: si timor Dei non fuerit qui resistat, quis eam teneat indagatam? O inestimabilis laus Mariæ! Magis credebatur castitati ejus, quam utero ejus: et plus gratiæ, quam naturæ. Conceptionem manifeste videbat, et fornicationem suspicari non poterat. Possibilis esse credebatur mulierem sine viro posse concipere, quam Mariam posse peccare. Et quod majus est videre, ut sponsus de sponsa sua haberet, sic habuit Joseph apud se. Frequenter enim viri, etiam si leviter viderint mulieres suas aspicientes in alterum, mox excitantur in zelum: et quod non est illud suspicantur, quia ex magno amore nascitur zelus. Hic autem et maritalium zelum et uteri clamantis accusationem, sola præteritæ conversationis documenta vincebant. 19. *Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.* Cogitabat enim forsitan apud se: Si peccatum ejus celavero, facio contra legem Dei: et si pro palavero filiis Israel, lapidabunt eam. Timeo enim, ne hoc, quod est in utero ejus, divinitus sit. Numquid non Sara nonaginta annorum concepit, et peperit? Si illam quasi lignum jam siccum fecit florere: quid si Divinitus partum isti voluit sine viro donare? Numquid ad virum pertinet ipsa conceptio mulieris? Nam si conceptio mulieris pertinet semper ad virum, sine dubio quando vult vir, tunc conciperet et mulier: nunc autem non quando vult vir, tunc concipit mulier, sed quando vult Deus. Si ergo conceptio mulieris non in viro posita est, sed in Deo: quid magnum, si voluit isti fructum sine viro præstare? Quid ergo faciam? Dimittam eam occulte: quia in re incerta melius est, ut meretrix constituta evadat, quam ut innocens moriatur. Justius enim est, injustum juste evadere, quam justum injuste perire: quia etsi reus semel evaserit, iterum potest perire: innocens autem si semel perierit, jam non potest revocari. Expedit ergo ut dimissa opprobrium patiat, quam tradita morti moriatur. Hæc autem talia cogitare et agere velle, non est hominis valde justus. 20. *Hæc eo cogitante, apparuit ei angelus in somnis, dicens.* Quoniam ergo auditio verborum Mariæ, et consideratio vitæ ejus, mala suspicari de ea non sinebat Joseph: consideratio autem conceptionis ejus non permittebat eum ad plenum bona æstimare de ea, et sic animus ejus inter utrasque partes fluctuabat, et tenere eam timebat, et tradere eam non audebat: propter hoc necessaria fuit ei revelatio illa divina. Si enim ipsa Maria, quæ angelum viderat, et audierat sibi loquentem tam de sua conceptione, quam de Elizabeth, ascendit in montana, et videret Elizabeth, et ipso confirmaretur aspectu: quanto magis Joseph post verba conceptionis Mariæ, post considerationem vitæ ejus, adhuc notandus necessarium habuit revelationem divinam? Propter tres ergo causas apparuit ei. Primum ne justus homo ignorans faceret rem injustam ex proposito justo: deinde propter honorem matris ipsius. Nam si dimissa fuisset, etsi non apud fideles, tamen apud infideles turpi suspicione carere non poterat. Tertio, ut intelligens Joseph sanctam conceptionem diligentius se in futurum custodiret ab illa, quam prius. Prius enim servavit se propter disciplinam justitiæ, postea autem et propter timorem partus hujusmodi. Quare non ante conceptionem virginis venit ad Joseph? Ut ne cogitaret quæ cogitavit, ne pateretur quæ passus est Zacharias, qui culpam infidelitatis incurrit de conceptione conjugis jam longævæ (Luc. 1). Incredibilior enim erat res virgi-

nem posse concipere, quam animum. Si ille sacerdos constitutus rem faciliorem fore non credidit, quanto magis iste popularis rem difficiliorem fieri non credidisset? Si ipsa Maria, angelo sibi dicente de conceptione sua, pene non credebatur propter virginitatem suam, dicens: *Quomodo fiet hoc, quoniam virum non cognosco* (Luc. 1. 34)? quomodo Joseph fuerat crediturus referenti de altera quod sine viro conciperet? *Joseph filii David, ne timeas accipere Mariam conjugem tuam: quoniam quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est.* Filium David eum nominans, voluit eum adducere in memoriam promissionis Dei ad David, ut de semine ejus Christus nasceretur. Dicens autem, *Ne timeas, cognitorem se cordis ejus ostendere voluit, ut per hæc futurorum bonorum, quæ de Christo erat dicturus, faceret fidem: quia Quod nascetur de ea, de Spiritu sancto est.* Spiritum sanctum, ipsum dicit unigenitum Deum, sicut ipse de se testatur in Evangelio: *Quia Spiritus est, inquit, qui vivificat: caro autem nihil prodest* (Joan. 6. 64). Et Joannes ait: *Dominus Spiritus est* (Ibid. 4. 24). Non enim Spiritus advocatus ingressus est in Mariam, ut suscipiens corpus nasceretur in mundum, sed ut sanctificaret virginis vas. Dicens autem, *Quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est,* hoc dicere vult, quia de semine viri alicujus non fuerat nasciturus, sicut æstimans metuebat Joseph, sed de Spiritu sancto. Sicut enim secundum præceptum Raphaelis angeli ad Tobiam (Tob. 6. 18), viro et uxore more solito venturis ad coitum, oratio præcedere debet, ut quod concipitur, in sanctificatione concipiatur: sic unigenito Deo virginem ingressuro, Spiritus sanctus præcessit, ut præcedente Spiritu sancto, in sanctificatione nascatur Christus secundum corpus, divinitate ingrediente pro semine. 21. *Et pariet filium, vocabisque nomen ejus Jesum.* Non dixit, *Pariet tibi filium, sicut ad Zachariam: Ecce Elizabeth uxor tua concipiet et pariet tibi filium* (Luc. 1. 13): quia mulier, quæ ex viro concipit, marito suo filium parit: quia magis ex illo est, quam de ipsa. Hæc autem, quæ non de viro conceperat, non filium illi peperit, sed sibi tantummodo. Vide quo modo similitudinem ipsius rei per omnia sequitur, quæ facta est in Adam. Sicut enim tunc mulier gustans de ligno, sola seducta est; et peperit mortem; Adam autem non fuit particeps in seductione illius; non enim a diabolo seductus peccavit, sed quia consensit mulieri: sic et modo accipiens Maria de Spiritu sancto, sola credidit, dicens: *Ecce jam nunc beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 48). Joseph autem tunc in fide conceptionis illius nihil habuit commune, sed postea tacendo et consentiendo tantum salvatus est. Ideo et in somniis adstitit ei, non palam: ut quemadmodum dormiente Adam creavit mulierem, sic et isti dormienti divinitus consignaret uxorem. Ipse autem evangelista interpretatur quid intelligitur Jesus Hebraica voce, dicens: *Ipse salvabit populum suum a peccatis eorum.* Si ergo medicus, qui nullam potestatem habet salutis humanæ, propter solam confessionem herbarum non erubescit medici sibi nomen imponere: quanto dignus iste vocatus est Salvator, per quem totus salvatus est mundus? 22. *Hoc autem totum factum est.* Quid totum? Ut virgo propinquo suo desponsaretur, ut casta servaretur, ut angelus per somnium Joseph loqueretur, ut sponsam eam accipere juberetur, ut pueri nomen Jesus vocaretur, ut virgo mundi Salvatorem generaret. *Ut impletur quod dictum est a Domino per prophetam* (Isai. 7. 14), *dicentem: Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium.* Gratia a prophetis testimonium habet, vel ideo ut Vetus et Novum consonet Testamentum, vel ut infirmitati eruditorum satisfaciatur, vel ut non mox temere videretur erumpere, quod tanto ante tempore prædictum est.

Prophetia duplex. — Prophetia autem alia est præscientia, et hæc immutabilis: ut hæc, *Ecce virgo concipiet.* Alia ex judicio operum, et hæc solet mutari secundum quod verba sonant, non secundum intellectum; ut, *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subver-*

retur (Jon. 3. 4) : subintelligimus, nisi poeniteat. Item qua est ex praescientia, illa impletur Dei solummodo operatione, ut quod virgo pareret. Alia impletur hominum administratione, ut de aliquo, ut sit justus. Admiratus itaque tanti mysterii dignitatem propheta, quasi omnes de somno suscitans, ait : *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isai. 7. 14)*. Multis praetermissis uno utitur nomine, quod praesenti utile est negotio. Quamvis enim nobis sit praesens semper gubernando, tamen praesentior essentialiter ex unitate personae factus est. *Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14)*. *24. Exsurgens autem Joseph a somno, accepit Mariam conjugem suam*. Non in domo accepit eam; nec enim adhuc dimiserat eam de domo, sed de animo suo deposuerat eam, et iterum in animum suum eam recepit. *25. Et non cognovit eam, donec peperit*. Vere enim non cognovit eam ante, cujus fuerat dignitatis, quae unigeniti Dei facta fuerat mater : sed postquam peperit, tunc cognovit eam : quia speciosior et dignior facta fuerat, quam totus mundus. Nam quem totus mundus non capere poterat, nec merebatur accipere, quasi in angustam cubiculum uteri sui sola suscepit. Vidit Joseph enim virginem permanere post partum. Vidit mysterium¹ stellae quo modo stans super caput pueri, venientibus magis puerum demonstrabat. Stans testimonium dabat, quia loqui non poterat. Ipsos denique magos vidit adorantes, et divina dona eorum praesentantes. Audivit sermones ipsorum, quo modo ab oriente usque Jerosolymam stella praecedente venerant, quae non dedignata est hominibus ministrare, ut Dei gloriam revelaret. Ergo incomparabilis nativitas, totius humanae nativitatis mensuram excedens, et divinitatem nascentis pueri ostendebat, et dignitatem Mariae parentis Joseph demonstrabat. Ideo dicit, *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum*. Cognovit autem eam quia esset, post partum ipsis.

Eunonii haeresis. — Quidam ex hoc verbo, secundum Eunonium, putant, quod Joseph donec peperit quidem non illam habuit in conscientia², postea autem cognovit eam, et filios peperit. Unde et Christum primogenitum dicit : quia ille dicitur primogenitus, quem alii fratres sequuntur. Insanus neminem intelligit esse sanum : quia illi ausi sunt hoc dicere de illa, putant quia et Joseph hoc ausus fuit facere. Hoc enim quod fieri potuit, dicit evangelista quia factum non est : illud autem quod nec fieri potuit, quid necessarium habuit dicere. Factum non est ? Nam sunt quaedam, quae naturaliter possunt fieri : sunt autem quae impossibilia sunt per ipsam naturam. Volo tibi referre. Ille, nescio quis, cum illo litem commisit : et donec vixit, non est ei loquutus. Nunquid ex hoc quod dixi, Donec vixit, non est ei loquutus, ex eo signavi, quia post mortem illi loquutus est, quod fieri non potest ? Illud enim quod fieri potest, dixi, quia factum non est : quid autem opus habui exponere, quia nec post mortem illi loquutus est, quod fieri non poterat ? Sic et Joseph ante partum credibile fuit ut cognosceret eam, quia nondum cognoscebat mysterii dignitatem : postquam vero cognovit, quia facta est unigeniti Dei templum, quo modo poterat hoc usurpare ? Quod antea facere noluit vir religiosus, exspectans nuptias suas postea facturus fuerat, ut habitationem Dei carnalibus concupiscentiis sordidaret ? Haec secundum rationem. Veniamus autem ad auctoritatem Scripturae. Dicit enim Apostolus secundum exemplum prophetae de Christo : *Uportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus ejus (1. Cor. 15. 25)*. Ergo Paulus hoc significavit, ut tamdiu regnet

Christus, quamdiu fiant omnia sub pedibus ejus, postea autem cesset regnare ? Stulte ! Qui regnat, antequam omnia illi subjecta sint, multo magis regnat et postquam fuerint ei omnia subjecta. Item alibi dicit : *Donec venio, attende lectioni (1. Tim. 4. 13)*. Numquid significavit, Donec venio quidem, attende ; cum venero autem, negligite ? De primogenito autem quod dico, usus est Scripturis, non solum illum primogenitum dicere, qui primus nascitur, sed etiam illum qui solus est natus. Quando dicebat Dominus ad Pharaonem : *Primogenitus meus Israel (Exod. 4. 22)* : numquid jam alium populum habebat ? Si autem dicis, quia secundum praescientiam dicebat primogenitum populum Judaicum, sciens quia ex gentibus alium populum erat facturus : dico tibi, quantum ad praescientiam suam, semper duos populos habuit : sed tam de Judaeis, quam de gentibus unum populum fuerat habiturus, sicut et habet.

Homilia secunda ex Cap. secundo (a).

1. *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judae, in diebus Herodis regis*. Cum fugeret Jacob ante fratrem suum Esaü, et venisset ad vesperum, vidit somnium tale. Scala posita erat, cujus caput perungebat usque ad caelum, et angeli ascendebant et descendebant per eam, Dominus autem recumbebat super eam (Gen. 28. 12. sqq.). Surgens autem Jacob, suggerente Spiritu, prophetavit, dicens : *Quam formidolosus locus est hic ! Non est aliud hic nisi domus Dei, et porta caeli (Ibid. v. 17)*. Et ideo vocatum est nomen loci illius Bethel, quod est interpretatum, domus Dei. Nato itaque in Bethlehem Domino, visionis illius propheta completa est. Domus enim Dei est corpus Christi, ipso dicente : *Solvite templum hoc (Joan. 2. 19)*. Item, *Sapientia aedificavit sibi domum (Prov. 9. 1)*. Porta autem caeli ipse est Christus, per quem introitur in regna caelorum, dicente propheta : *Haec porta Domini, justi intrabunt per eam (Psal. 117. 20)*. Adhuc autem videamus quod ad utilitatem respicit, et quod evangelista tempus designat, quando nascitur Christus, id est, *In diebus Herodis regis*, ut prophetiam Danielis completam demonstraret, quae post septuaginta septimanarum annos Christum esse nasciturum demonstrat. Nam ex illo tempore usque ad regnum Herodis septuaginta septimanarum anni sunt consummati. Sciens autem Deus perfidiam Judaeorum, quia crucifixus vero Christo, alium expectaturi fuerant Christum, id est Antichristum, ideo occasionem incredulitatis eorum tollens, tempus ostendit, quando nasciturus erat Christus, ut in illum Christum credamus, qui ex tempore Danielis post septuaginta septimanarum annos nascitur, non in illum qui in fine saeculi sub nomine Christi venturus est. *In diebus Herodis regis*. Quamdiu gens Judaica, quamvis sub peccatoribus, tamen Judaicis regibus tenebatur, prophetae mittebantur ad remedium ejus. Qualis necessitas, tale et auxilium. Nunc autem, quando lex Dei sub potestate regis iniqui tenebatur, id est, justitia Dei sub dominatione Romana premebatur, nascitur Christus, quia magna et desperabilis infirmitas medicum artificiosorem quaerebat. *Ecce magi venerunt ab oriente Jerosolymam, 2. dicentes : Ubi est qui natus est rex Judaeorum ? Ecce*, hoc est, confestim ut natus est, magnum Deum ostenderunt in homine parvulo, et verbis, et actibus, et muneribus ipsis. Verbis quidem, quia dixerunt, *Ubi est qui natus est rex Judaeorum ? Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum ; actibus autem, quia cum vidissent eum, adoraverunt eum*. Inventa est in eis fides acutior quam aspectus, videntibus humilia, et intelligentibus alta. Muneribus autem, quia obtulerunt ei aurum, thibis, et myrrham, sicut inferius ostendemus. Venerunt autem ad iudicium gentium, et ad praedictum Judaeorum, illorum fidem prophetantes futuram, et istorum incredulitatem cou-

¹ Editi in marg. et Codex V. D., *ministerium*. Utraque lectio quadrat.

² Editi in margine, *in concupiscentia*. Codex V. D., *in conscientia*, sed altera manu ibidem scribitur, *vel concupiscentia* ; et haec videtur esse vera lectio.

(a) Homilia tertia in aliis.

demnantes presentem. O beati magi, qui ex omnibus gentibus primitiæ fidelium fieri meruerunt! Illi enim magi futuræ Ecclesiæ formam portabant. Sicut enim illi regem, quem non viderant, credentes quærebant, et confitebantur: sic et nos qui sumus ex gentibus, Dominum, quem nunquam vidimus, credentes quotidie quærimus, et confitemur potestatem ipsius. Quam bene de istis prophetauit Isaias, dicens: *Priusquam cognoscat puer patrem et matrem, accipiet virtutem Damasci, in conspectu regis Assyriorum (Isai. 8. 4)*. Qui sunt magi? Viri orientales, qui venerunt a Perside. Magi enim apud illos non malefici, sed sapientes intelliguntur. Ideo autem dicti sunt virtus Damasci, quia virtus uniuscujusque provinciæ sunt sapientes ipsius. Rex autem Assyriorum est diabolus, princeps dæmonum. Ergo Christus, priusquam secundum corpus inciperet cognoscere patrem aut matrem, virtutem diaboli subjugavit. Qualis futurus erat in posterum, cum ad perfectum venisset, demonstrabat in puero, qui adhuc in cunabulo constitutus diabolum exspoliavit a suis, scilicet ab istis magis. Quomodo cum venisset ad bellum, evacuaturus fuerat omnem potestatem ipsius, considera. Quoniam ab oriente venerunt, unde dies nascitur, inde initium fidei processit: quia fides lumen est animarum. Quando enim ab occidente nascitur aliquid contra orientem, divinitio mali ostenditur contra bonos: quando ab oriente nascitur aliquid contra occidentem, divinitio boni ostenditur contra malos. Quoniam ergo in temporibus Christi justitia subjugatura fuerat injustitiam, et fides infidelitatem, ideo ab oriente venerunt primitiæ fidei. *Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum*. Numquid nesciebant quia in Jerusalem regnabat Herodes? numquid non intelligebant justitiam legis, quia quicumque rege vivente alterum regem pronuntiat, et adorat, quasi minister tyranni punitur in sanguine? Sed dum considerabant regem futurum, non timebant regem presentem. Numquid non habebant præ oculis suis periculum mortis, qui talem rem illicitam usurpabant? Sed non curabant de morte. Si autem curassent de morte, numquam ad hoc ausi fuissent. Adhuc non viderant Christum, et jam parati erant mori pro eo. O beati magi, qui ante conspectum crudelissimi regis, antequam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores! Legi apud aliquem magos istos ex libris Balaam divinatoris apparituræ hujus stellæ scientiam accepisse, cujus divinitio posita est et in Veteri Testamento: *Orietur stellu ex Jacob, et exaruet homo ex Israel, et dominabitur omnium gentium (Num. 24. 17)*.

Liber apocryphus nomine Seth. Mons Victorialis.— Audivi aliquos referentes de quadam scriptura, etsi non certa, tamen non destruentem fidem, sed potius delectante, quoniam erat quadam gens sita in ipso principio orientis juxta Oceanum, apud quos ferebatur quadam scriptura, inscripta nomine Seth, de apparitura hac stella, et muneribus ei hujusmodi offerendis, quæ per generationes studiosorum hominum, patribus referentibus filiis suis, habebatur deducta. Itaque elegerunt seipsos duodecim quidam ex ipsis studiosiores, et amatores mysteriorum cælestium, et posuerunt seipsos ad expectationem stellæ illius. Et si quis moriebatur ex eis, filius ejus, aut aliquis propinquorum, qui ejusdem voluntatis inveniebatur, in loco constituebatur defuncti. Dicebantur autem magi lingua eorum, quia in silentio et voce tacita Deum glorificabant. Hi ergo per singulos annos, post messem trituratoriam, ascendebant in montem aliquem positum ibi, qui vocabatur lingua eorum Mons Victorialis, habens in se quamdam speluncam in saxo, fontibus, et electis arboribus amœnissimus: in quem ascendentes, et lavantes se, orabant¹ et laudabant in

silentio Deum tribus diebus, et sic faciebant per singulas generationes, expectantes semper, ne forte in generatione sua stella illa beatitudinis oriretur, donec apparuit eis descendens super Montem illum Victorialem, habens in se formam quasi pueri parvuli, et super se similitudinem crucis: et loquuta est eis, et docuit eos, et præcepit eis, ut proficiscerentur in Judæam. Proficiscentibus autem eis per biennium præcedebat stella, et neque esca, neque potus defecit in peris eorum. Cætera autem quæ gesta referuntur ab eis in Evangelio compendiose posita sunt. Tamen cum reversi fuissent, manserunt colentes et glorificantes Deum studiosius magis, quam primum, et prædicarunt omnibus in genere suo, et multos erudierunt. Denique cum post resurrectionem Domini Thomas apostolus isset in provinciam illam, adjuncti sunt ei, et baptizati ab eo, facti sunt adjutores prædicationis illius. Ex eo autem quod dicit Scriptura, *Vidimus stellam ejus in oriente*, videtur occasionem dare infidelibus de astrologia, ut unumquemque putent suæ stellæ motu et nasci et vivere: ideo bonum est breviter de his inferre sermonem. Si enim stellæ est, quod aut boni sumus, aut mali: ergo nec bonum nostrum laudandum est, nec malum vituperandum, quia nec est in nobis voluntarius actus. Ut quid enim boni mei laudem merear, quod non meo arbitrio, sed motu stellæ facio: aut mali mei poenam suscipiam, quod non voluntate, sed necessitate commisi? Nam nec possum fugere malum, etiam si volo, si me natiuitatis meæ stella compellit ad malum. Si adulter et homicida fiunt per stellam, et in crimine stella facit eos interfici, magna est illarum iniquitas stellarum, magis autem illius qui stellas ad hoc creavit. Interrogamus ergo, Ex se facta est creatura, an ab alio? Si quidem dixerint, Ex se, audiant a nobis: quoniam impossibile est, quod a se exstitit, et eventu agitur, ut aliquem ordinem habeat certum. Si autem dicunt, Ab alio, ergo iniquus est qui fecit. Nam cum sit præsciens futurorum Deus, quod tanta iniquitas futura erat per stellas, si noluit emendare, non est bonus: si autem voluit et non potuit, impotens est. Sed etiam injustus est, quia ex necessitate stellarum peccantes ita punit, quasi ex voluntate peccantes. Ipsa denique mandata Dei, ne peccent, aut hortamenta, ut faciant bonum, per hanc insipientiam nonne destrunt? Quis enim hortetur aliquem, ne faciat malum, quod non potest declinare: aut ut faciat bonum, ad quod non potest pervenire? Deinde interrogamus: Si idem semper est cursus stellarum, quare non semper idem est et hominum status? Si dicunt, Per certos annos fit stellarum restauratio: necesse est ergo qui sciunt astrologicam disciplinam, quia per certos annos restituantur stellæ, sciant et per quot annos hæc restauratio peragatur. Quibus post responsum dicimus, quæ fuit illa, quæ fecit omnes homines in diluvio mori? numquid in ea exstitit, ut iterum diluvium faceret, aut illi homines secundum unam stellam fuerant nati? Nam oportebat per unumquemque gyratum eandem ipsam inefficientem rem consummari. Nam si ejusmodi motio et gyratus stellarum ejusdem malitiæ et ejusdem bonitatis causam præstat, oportebat non semel fieri Abraham, aut patriarchas, aut prophetas, aut apostolos, sed quotienscumque fit ipse gyratus stellarum. Denique ipsa conversatio¹ hominum testis est veritatis. Ante adventum Christi quæ stella omnes homines idola colere compellebat, cæterasque iniquitates facere? aut post Christum qualis gyratus ab idolis recedere homines fecit, et per totum orbem mores mutavit antiquos? Ecce Persæ matribus et filiabus junguntur, Judæi autem octavo die circumciduntur, et unaquæque gens aliam atque aliam habet consuetudinem. Si idem est cursus stellarum, quomodo Persæ ab illa consuetudine nunquam recedunt, neque Judæi a sua? Si autem

¹ In marg. Editi habent, *dominatio mali*, et infra, *dominatio boni*, et sic Cod. V. D. bis in textu.

² Sic Editi in marg. et V. D. in textu, et hæc videtur esse vera lectio. Editi, *offerat*, in textu.

¹ Sic Editi in textu, in margine vero, *conversio*, quam lectionem habet et CoJex V. D.

dicatur, Secundum diversas regiones diversa est stellarum operatio : quomodo ergo qui in Perside crediderunt, ab illa turpitudine recedere potuerunt, in eadem regione manentes? aut qui non crediderunt, etiam peregrinantes in aliena provincia mores patrios tenuerunt? Et Judæi transmigrati in Babyloniam, et illic filios procreantes, quomodo nunquam per stellas regionis illius compulsi sunt a circumcissione sua recedere, et illorum insaniam sequi? Ne quis ergo stellarum culpet discursum, sed suum propositum.

5. *Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Jerosolyma cum eo.* Existimans illum regem fore terrenum, quasi de successore regni turbatus est. Semper enim grandis potestas majori timori subjecta est. Sicut ramum¹ arborum in excelsis positarum, etiam si lenis aura flaverit, movet : sic et sublimes homines in culmine dignitatum existentes etiam levis nuntii fama conturbat. Humiles autem, sicut in convalle, plerumque in tranquillitate consistunt. Aut ideo turbabatur, audiens regem natum Judæis ex genere Judæorum, cum esset ipse genere Idumæus, ne, regno revoluta iterum ad Judæos, et ipse a Judæis expelleretur, et semen ejus post ipsum præcideretur a regno. Puto quod non tantum Herodes a semetipso turbabatur, quantum diabolus in Herode. Herodes enim timebat, quod suspicabatur : diabolus autem timebat, quod vere sciebat. Herodes hominem æstimabat, diabolus Deum cognoscebat. Audierat enim jam angelos in aere clamantes, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. 2. 14). Ideo quanto magis testes addebantur pro Christo, tanto magis destructionem potestatis suæ diabolus timebat. Unusquisque ergo eorum zelo proprio turbabatur, et secundum suam naturam sui regni successorem timebat : Herodes terrenum, diabolus autem cælestem. Nam nec Herodes terretur, si cælestem regem nasci suspicatus fuisset, nec diabolus, si terrenum. Vis scire, quia non tantum ipse turbabatur, quantum diabolus in eo? Ecce et Judaicus populus turbabatur, qui magis de auditu isto gaudere debuerat, quia rex Judæus surgere dicebatur, designatus a Deo. Sed turbabantur, quia de adventu justi non poterant iniqui gaudere. Aut certe turbabantur timentes ne forte iratus Herodes Judaico regi, genus ejus vexaret. Nam quemadmodum, certantibus ventis, mare concutitur, sic regibus adversantibus sibi, populus regni vexaret.

4. *Convocavit autem principes sacerdotum, et scribas, et interrogavit ab eis, ubi Christus nasceretur.* Ex hoc apparet maxime, quia diabolus turbabatur in Herode, quoniam traditores legis interrogat. Ut quid enim interrogaret Herodes, qui non credebatur Scripturis? Sed investigabat² diabolus, qui credebatur quod Scripturæ non mentiuntur. Nam diabolus alios in errorem inducit, ipse autem veritatem bene cognoscit. Quid enim vis? credebatur Herodes Scripturis, aut non credebatur? Si non credebatur, ut quid interrogabat Scripturas, quas putabat esse vaniloquas? aut si credebatur, quia inde vere nasciturus est rex, unde Scripturæ dicebant : quomodo sperabat posse se interficere illum regem, quem futurum Scripturæ esse dicebant? numquid poterat homo corrigere, ut ne fiat quod Deus ordinavit ut fieret? Sed quidem credebatur Herodes in malo, in bono autem non credebatur : quoniam quidem quod inde nasciturus fuerat rex, unde Scripturæ dicebant, credebatur : quoniam autem adversus illum agere non poterat, quem Deus mittebat, non credebatur, quia non suo consilio gubernabatur, sed vinculo diaboli trahebatur ligatus. Sic sunt omnes homines peccatores, in quibus diabolus operatur : credunt Scripturis, et non credunt : quia hoc ipsum, quod credunt, perfecte credere non permittuntur³.

¹ Montef. in margine conjicit, *cacumen*, pro, *ramum*; et infra, *movetur*, pro, *movet*.

² Sic Editi in textu, in marg. autem, *instigabat*, quam lectionem habet V. D.

³ Editi in marg. et V. D., *quod credunt perficere non permittuntur*.

Quod enim credunt, veritatis est virtus : quia nulli potest esse occulta ; quod autem non credunt, excæcatio est inimici : quia subjecti sunt operibus ejus, et inens eorum libera non est : ut, puta, omnes qui Christiani sumus, et legitimos, scimus quia mundus consummandus est, et quia morituri sumus, et hoc ipsum tamen perfecte non credimus. Si enim perfecte crederemus, sic viveremus, quasi post modicum transiituri de hoc mundo, non quasi in æternum mansuri.

5. *At illi dixerunt : In Bethlehem Judæ. Sic enim dictum est per prophetam.* Dant responsum regi interroganti ex corde non bono, cum deberent celare mysterium regis a Deo prædefiniti ad salutem gentis Judææ, maxime in conspecta regis alienigenæ, qui non solum zelo regni, sed etiam generis alieni odio adversaturus regi postmodum futuro non ignorabatur, si ipsi sapienter voluissent considerare. Et non solum manifestant mysterium, sed etiam ad fidem sermonum suorum propheticum protulerunt exemplum, tamquam qui thesauros Domini sui absconditos hostibus ejus prodant : et facti sunt non prædicatores operum Dei, sed proditores mysteriorum ejus : et non doctores Herodis, sed irritatores malitiæ ejus. Ex quibus docemur, Scripturarum occulta non manifestari iniquis, sed fidelibus, sicut præcepit Paulus : *Quæ a me audisti per multos testes, hæc commenda fidelibus, qui possunt etiam alios docere* (2. Tim. 2. 2). Et non solum prophetiæ mysterium prodiderunt regi iniquo, sed adhuc ipsam prophetiam præcedentes ex unconsensu suo omnes, et non exponentes omnem Scripturam divinitus inspiratam, interdicendorum parvulorum facti sunt causa. Quomodo enim scriptum erat? *Et tu, Bethlehem terra Juda, non es minima inter principes Juda : ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel, diesque ejus a diebus sæculi* (Mich. 5. 2). Si ergo integram prophetiam protulissent, sicut fuerat dicta, considerans Herodes quia dies nascituri regis illius a diebus sæculi erant, et intelligens antiquitatem honoris ejus, quia non erat ille talis rex terrenus, cujus dies a diebus sæculi erant, in tantum, furorem non exarsisset adversus eum : nunc autem præcisa hac parte prophetiæ quæ compescere poterat zelum ipsius, primam partem solum protulerunt, quæ eum poterat irritare. Unde ita exponentibus illis, putans Herodes similem cæteris regibus ex ea nasci regem, parvulos interfecit, cum illis æstimans occidere etiam Christum. O infelices Judæi! Herodem docuerunt quia de Bethlehem nascitur ipse qui est gubernaturus populum Israel : et se non docuerunt, postquam natus est, ut crederent ei. Herodes illis credidit quasi vera dicentibus, ut persecueretur Christum, et ipsi sibi non crediderunt, ut susciperent eum. 7. *Tunc vocavit occulte magos, et diligenter exquisivit tempus quando apparuit eis stella : 8. et dixit illis : Ite et videte de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum.* Postquam audivit Herodes responsum, duplici modo credibile, primum, quia a sacerdotibus fuerat dictum, deinde, quia exemplo prophetico fuerat comprobatum, non ad devotionem flectitur nascituri regis, sed ad malitiam interfectionis ejus per dolum : quia malus homo quæ Dei sunt quidem intelligere potest, quæ Dei sunt autem agere non potest : quoniam intellectus hominis ex Deo creatus est, actus autem ex proposito voluntatis ipsius. Vidit enim Herodes magnam devotionem magorum circa Christum, et quia non poterat eos nec blandimentis flectere, nec minis terrere, nec auro corrumpere, ut consentirent ei in interfectione regis futuri, ideo et illos ipsos decipere cogitavit. Nec enim poterat fieri, ut blandimentis seducti proderent illum, propter quem tanti itineris susceperunt laborem. Nec expavescere poterant aliquid, ut traderent eum, qui non aspererant Herodem, nec Casarem, sed in medio regno illorum ingressi sunt, alium regem annuntiantes : nec aliquid amplius desiderare poterant, quam Christum, qui illi de tam longa provincia munera pretiosa portabant. Cum vidit quod

aliud facere non poterat, ergo devotionem promittebat, qui gladium acuebat, et malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat. Talis enim est consuetudo omnium malignorum, quando aliquem in occulto gravius ledere volunt, humilitatem illi et amicitias fingunt. Occulte vocavit eos, ut non viderent Judæi (habebat enim suspectos Judæos), ne forte quasi regem suæ generationis amantes, et intelligentes astutiam Herodis, proderent consilium ejus magis, nesciens quia inimici majores erant Christi Judæi quam ipse. Herodes enim velut hominem suspicans persequatur: Judæi autem post multa miracula, post signa cælestia, postquam manifeste cognoverunt eum esse Filium Dei, tunc crucifixerunt eum. Quanto ergo manifestior divinitas ejus illis, quam isti, tanto sceleratior est Judæorum iniquitas, quam Herodis. 9. *Et ecce stella, quam viderant in oriente, præcedebat eos, usque dum venit et stetit super caput pueri.* Ex hoc ostenditur loco, quia cum aliquantulum stella adduxisset magos prope Jerusalem, abscondita est ab eis, ut relicta a stella cogerentur in Jerusalem interrogare de Christo, simul et manifestare de illo propter duas causas. Primum, ad confusionem Judæorum: quoniam quidem gentiles stellæ tantummodo visione confirmati Christum etiam per alienas provincias requirebant: et Judæi ab infantia prophetias legentes de Christo, et in suis finibus natum, non susceperunt. Deinde, ut interrogati sacerdotes, unde nasceretur Christus, ad præjudicium suum responderent de Bethlehem: quia qui Herodem docuerant de Christo, ipsi ignorabant de illo. Si enim jugiter apparuisset, in Bethlehem eos fuerat deductura, et ideo non fuissent coacti interrogando nuntiare de illo. *Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos:* ut considerantes obsequium stellæ, regis intelligenter dignitatem, et dicerent apud se: quomodo sit rex iste terrenus, cui stella ministrat? Quid autem mirum, si Sole justitiæ orituro, stella ministrabat divina? Præcedebat autem eos, ut ostendat, quoniam hominibus quærentibus Deum sic omnia elementa ministrant. Si ergo magnum putas, quia Christo stella obsequabatur, vide quoniam majora sunt, quæ tibi homini constituto ministrant. Ecce enim tibi sol currit, et luna fulgere non cessat. Si tibi homini constituto elementa ministrant, quid mirum si Christo stella obsequabatur? si tibi peccanti elementa ministrant, quid mirum si ante illos quærentes Christum stella currebat? et si angeli ministrant hominibus, quos Deus non ad obsequium hominum, sed ad suum creavit, quid magnum si hominibus elementa ministrant, quæ propter homines sunt creata? Hæc audientes, gaudere nos oportet pariter et timere, quia quanto majora beneficia hominibus sunt constituta, tanto graviora peccantibus judicia sunt preparata. Et stetit super caput pueri, quasi dicens, Hic est, ut quia loquendo monstrare non poterat, stando monstraret. 10. *Et videntes stellam, gavisi sunt gaudio magno valde:* quia videlicet spes illorum non erat decepta, sed amplius confirmata, quod tanti itineris non sine causa susceperunt laborem. Indicio enim stellæ sic occurrentis sibi secundum tempus intelligebant, quia divinitus eis nativitas illa regis est ostensa. Et per mysterium stellæ¹ intelligebant, quoniam dignitas tunc nati regis excedebat mensuram omnium mundialium regum: necesse enim erat, ut gloriosorem putarent regem illum, quam stellam, cui stella sic devote obsequabatur. Aut quomodo non crederent ei subdendos homines, cui etiam cæli ornamenta subdita esse videbant? aut quomodo poterat ei terra esse rebellis, cui famulabatur et cælum? 11. *Et intrantes domum, viderunt puerum et matrem ejus.* Videamus quid tale gloriosum videntes in puero gavisi sunt, qui regem quærentes tanti itineris susceperunt laborem? Numquid viderunt palatium marmoribus splen-

didum? numquid matrem ejus diademate coronatam, aut in lecto aureo recubentem? numquid puerum auro et purpura involutum? numquid aulam regiam diversis populis personantem? Sed quid? Pandochium tenebrosam et sordidum, et magis animalibus quam hominibus aptum: in quo nemo contentus erat secedere, nisi itineris necessitate coactus. Matrem ejus vix tunicam unam habentem, non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis proficientem, quam habere poterat uxor carpentarii, et hæc in peregre constituta. Puerum pannis sordidissimis involutum, et in sordidore quoque præsepio positum: quia locus ille sic erat angustus, ut nec ponendi infantem spatium invenirent. Si ergo regem terrenum quærentes, sic invenissent, magis confundendi fuerant quam gavisuri, quia tanti itineris laborem sine causa suscepissent: nunc autem quia cælestem regem quærebant, etsi nihil regale videbant in eo, tamen solius stellæ testimonio contenti gaudebant. Oculi eorum contemptibilem puerum aspicere non poterant, quia spiritus in corde eorum terribilem eum monstrabat. Adhuc autem si quasi terrenum regem eum quæsisset, invenientes eum apud ipsum remansissent, sicut sæpe fieri solet in sæculo, ut proprio rege relicto, conferant se ad alterum. Nunc autem et hunc adoraverunt, et ad suum reversi sunt: ut istum haberent regem cælestem animarum suarum, illum autem terrenum corporum suorum. *Et adoraverunt eum.* Putas adorassent infantem non intelligentem adorationis honorem, nisi aliquid divinum credidissent in eo? Ergo non pueritiæ detulerunt honorem nihil intelligenti, sed divinitati ejus omnia cognoscenti. Sed et qualitas ipsa munerum oblatorum testificabatur eos quamdam divinitatis æstimationem habere de puero. *Apertis enim thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham:* adimplentes gentium in Christo confessionem, et prophetiam impletam significantes Isaiæ dicentis: *Omnes, qui sunt in Saba, venient, aurum offerentes, et lapidem pretiosum, salutare Domini evangelizantes, et omnes oves Cedar congregabuntur, et arietes Nabaioth venient, qui et offerent acceptabilia super altare tuum (Isai. 60. 6. 7).* Confestium autem cognoscentes, et aperientes thesauros suos, congrua gentibus in Christo per ipsa dona ostenderunt oblationem. Regem enim cognoscentes eum, primitiam mundam, et pretiosam sanctorum, sibi aurum repositum obtulerunt. Divinum autem et cæleste intelligentes principium ejus, libani obtulerunt odorem, formam mundæ orationis in odorem suavem Spiritus sancti oblate. Humanam autem et temporalem sepulturam ejus intelligentes, obtulerunt myrrham.

Magorum munera quæ significant. — Hæc autem etsi tunc non intelligebant magi, secundum quale mysterium ista gerebantur, vel quid significaret unumquodque munus eorum, nihil tamen contrarium est. Gratia enim, quæ illos hæc omnia facere hortabatur, et ipsa ordinaverat universa postmodum cognoscenda. Aurum sunt ergo perfecti fideles et sapientes, dicenti Apostolo: *Si quis adificat aurum, argentum, lapides pretiosos (1. Cor. 3. 12).* Si quis ergo præbet se Christo fidei sapientia plenum, obtulit ei aurum. Thus autem est oratio, sicut scriptum est: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo (Psal. 140. 2).* Si quis ergo Christo mundam offert orationem, obtulit ei thus. Myrrham æstimo esse opera bona: quoniam sicut myrrha corpus defunctorum insolubile servat, sic bona opera Christum crucifixum in memoria hominis perpetuum servant, et hominem servant in Christo. Primum ergo oportet Christo offerre fidem rationabilem, deinde orationem mundam, et tertio opera sancta. Tu ergo quando venis ad ecclesiam ad orandum Deum, munera tecum in manibus tuis porta: da non habentibus, et pete ab illo qui habet, ut oratio tua bonis operibus commendetur. Sic et in lege scriptum est: *Ne intres in conspectu Domini Dei tui vacuus (Exod. 23. 15):* inlirma enim oratio est, quæ elemosynarum vir-

¹ Editi in marg. et v. n., *Et per ministerium stellæ.*

tute non est munita. 12. *Et admoniti in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.* O fides magorum! Non contradixerunt angelo admonenti, dicentes: Tantam viam venimus venientes ante multitudinem civitatum non timuimus, regem terribilem apud illas omnino non expavimus: sed stetimus, et fiducialiter qui natus fuerat regem predicavimus, et quasi Deo munera digna obtulimus; et quasi servos latenter jubes nunc fugere, ut alia via venientes, alia redeamus? Sed fideles constituti, nec tunc timuerunt cognosci, nec modo erubuerunt occulte recedere: quia nec erat possibile, ut qui ab Herode ad Christum venissent, ad Herodem redirent. Qui enim relicto Christo vadunt ad Herodem, frequenter revertuntur ad Christum: qui autem relicto Herode ad Christum veniunt toto corde, nunquam revertuntur ad Herodem. Id est: qui de Christo ad diabolum transeunt per peccatum, frequenter per poenitentiam revertuntur ad Christum: qui autem relicto diabolo venit ad Christum, difficile revertitur ad diabolum: quia qui nunquam fuit in malis, sed in innocentia, dum nescit quid sit malum, facile decipitur, et transit ad diabolum: sed cum expertus fuerit malum quod invenit, et recordatus tempus bonum quod perdidit, compunctus redit ad Deum unde recessit; qui autem in malis fuerit, et conversus est ad bonum, dum gaudet de bonis quae invenit, et recordatur mala quae evasit, difficile redit ad malum. Sed quid? quia multi cum Christo relicto peccaverunt, non agunt poenitentiam. Illi tales nunquam fuerunt Christi: ideo superius dixi, qui toto corde de diabolo venit ad Christum. Qui enim post peccatum non poenitet, non quasi homo carne deceptus peccavit, sed arbitrio suo cum esset malus, malum exit. Nam malus, quod malum est non putat malum; ideo nec poenitet cum fecerit malum. Aut ita: qui enim a diabolo venit ad Deum, nunquam debet per illam viam ambulare, per quam venit ad diabolum. Venisti per viam fornicationis, ambula de caetero per viam eleemosynarum. Si autem per ipsam viam redieris, iterum sub regnum Herodis vadis, et sis proditor Christi. 13. *Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph dicens: Tolle puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum.* O angele Dei, nonne tu mihi retulisti, quia quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est? et quomodo jubes nos fugere? quomodo Filius Dei ante hominem fugit? aut quis liberet de inimicis, si et ipse inimicos suos timet? Jam primum quidem fugit, ut regulam humanæ naturæ, quam suscepit, conservet in omnibus, et in hac parte, quia et humanæ naturæ et puerili ætati convenit fugere potestatem minantem. Alioqui si illud agat in corpore constitutus, quod est proprium Dei, non dispensat in se humanam naturam, sed mutat. Deinde ut et cæteri Christiani, id est sancti, cum necessitas persecutionis advenerit, fugere non erubescant. Et quare vadit in Ægyptum? nunquid alia terra defecti? Semper enim adversus populum ejus Ægyptus exstitit inimica. Sed etiam recordatus Dominus, qui non in finem irascitur, neque in æternum indignatur (Psal. 102. 9), quanta mala fecerit super Ægyptum, ideo mittit Filium suum in eam, et dat illi magnæ reconciliationis signum, et perpetuæ amicitiae pignus, ut decem plagas Ægypti una medicina sanaret. *O commutatio dexteræ Excelsi (Psal. 76. 11)!* Ut populus qui ante fuerat persecutor populi primogeniti, postea fieret custos unigeniti Filii. Ut qui illi populo violenter dominati sunt, isti cum devotione servirent. Ut jam non irent ad mare Rubrum deterrgendum, sed vocarentur ad aquas baptismatis vivificandi. Ut invocaret quod dictum est: *Ecce Dominus descendit in Ægyptum, sedens super nubem levem (Isai. 19. 4).* Nubes est corpus ipsius: leve autem, sine pondere peccatorum. 16. *Tunc Herodes videns quoniam delusus esset a magis, iratus est*

vehementer. Postquam parvulus Jesus magos subjugavit sub imperio suo, non potestate corporis, sed gratia Spiritus, non exercitum Christus misit post illos, sed stellam modicam ante illos. Religione illos subdidit, non timore. Non enim persecutus est illos, sed ipse requisitus est ab eis. Ideo merito irascebatur Herodes, quia quibus ille sedens in throno regni et vestitus purpura suadere non poterat, his Jesus parvulus, et jacens in præsepio, et pannis involutus placuit. Herodes autem, qui dum vellet deludere, delusus est, devotionem promittebat puero dicens: *Exquirite de puero, ut et ego veniam, et adorem eum.* Insensatus, qui unigenitam Dei sapientiam humana fraude circumvenire tentabat. Jam enim quasi successorem regni sui timens fremebat. Nam reges si quidem ex aliis causis irascuntur, cito placantur: illa autem ira eorum inexstinguibilis est, quam regni zelus accendit. Deinde contemnentes eum magi addiderunt easus doloris. Quemadmodum si quis infundat oleum super ignem ardentem, magis crescit incendium: sic ardentem zelum Herodis delusionis opprobrium amplius excitavit. Quid fecit? *Misit et occidit omnes pueros in Bethlechem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod æquisierat a magis.* Ut quid? Quia delusus erat a magis. Sicut fera bestia habens naturalem asperitatem, si ab aliquo fuerit vulnerata, naturalem crudelitatem ejus duplicat ira doloris, et quasi cæca furore, jam non aspicit vulnerantem, sed quicumque ante oculos ei occurrerit, sive homo, sive alterum animal, quasi auctorem vulneris sui dilaniat: sic et ille delusus a magis, iram suam super parvulos effundebat. Dicebat enim cogitans in furore: Certe magi invenerunt puerum illum, quem regnaturum dicebant, et aut aurum acceperunt a parentibus ejus, aut largis promissionibus sunt placati: ideo ad me reversi non sunt. Nam rex quidquid adversus regnum suum putaverit, totum verum aestimat. Animus ejus semper suspectus est, regni zelo repletus; dum omnia timet, omnia suspicatur. Facile credit quidquid fuerit suspicatus. Sicut vir si zelet uxorem, aut uxor virum, omnem auditio-nem turpem credit de illo: etsi non sit auditio ipsa digna, et idonea ut credatur, tamen fidem auditionis zelus commendat. Ideo ergo forsitan talia dicebat apud se: Quis est puer ille, qui antequam nascatur in terra, jam apparet in celo? Necdum seipsum ostendit, et jam omnes illum quaerunt. Et necdum terrenum populum habet, et jam militiae caelestes stellarum illi ministrant. Quis est ille, qui antequam mecum pugnet, jam me vincit: antequam vincat, regnat: antequam regnet, jam dominatur? Quid putas facturus est ille homo in regno meo, si creverit? Ego et dona hominibus spargo, et gladium porto: ut qui non timet, vel diligit; qui non diligit, vel timeat. Ille nec populum habet, nec divitias congregavit: et quomodo sine auro diligitur, et sine ferro timetur? Sic misit et interfecit omnes parvulos, ut unum inveniret in omnibus. Sed nec unum invenit in omnibus, et omnibus vitam æternam præstitit propter unum. Ipse se fallere voluit, qui inter homines Deum quaerebat tenere. Quid agit insensata ira tua, Herodes? Si non credis verbis quæ magi dixerunt de rege futuro, quare sine causa insanis in pueros? si autem credis verum esse quod dictum est de puero et de stella, iterum dico, quare sine causa insanis in pueros? numquid potes tu mutare sententiam Dei, aut perdere illum, quem Deus defendit? Sed quid mirum, si Herodes homo iniquus putabat se posse mutare consilium Dei? Ipse denique sapientissimus Salomon, cum propter peccatum suum audisset a prophetis Hieroboam regem futurum, posuit persequi eum, putans posse illum perdere, quem Deus producit: quia zelus sapere nescit, et ira non potest habere consilium. 18. *Vox in Rhama audita est.* Rhama civitas erat Saül, Saül autem erat de tribu Benjamin, Benjamin vero filius erat Rachel, cujus numerotum erat juxta Bethlechem, ubi hæc agebantur mala.

1 V. D., eleemosynarum largitate, et sic Eliu in marg.

Quoniam ergo in Bethlehemi interficiebantur parvuli, ubi erat monumentum Rachel, ideo Rachel introducitur plorans. Quamvis autem Rhama non esset prope Bethlehemi, tamen dicitur, *Vox in Rhama audita est*: quoniam Rhama Hebraice interpretatur excelsum. Ideo dixit, *Vox in excelso audita est*: quoniam de morte innocentium mittebatur ad cælum, ideo audiebatur in excelso. Sic enim ait Salomon: *Vox pauperis penetrat nubes, et non discedit, donec audiat* (Eccli. 5. 21). Sic et pauper, quando violentiam patitur a potente, etiam non est ausus vociferari, sed latenter lacrymatur, tacitus clamor ejus in excelso auditur: quia non magnus clamor velociter a Deo auditur, sed justus. Quod ait, *Ploratus, sletum parvulorum ostendit*: quod autem dixit, *Ululatus*, matrum significat lamentum. Plorabant enim parvuli, quia separabantur a matribus: ululabant matres, quia desolabantur a filiis, et quasi viscera earum separabantur ab eis. Et erat videre majorem dolorem in matribus remanentibus, quam in parvulis morientibus. Parvuli enim unum patiebantur dolorem, quia separabantur a matribus, et non quia ducebantur ad mortem. Nec enim sciebant adhuc mortis timorem. Matres autem duplicem: unum quidem, quod videbant parvulos suos interfici: alterum, quod ipse desolabantur a filiis. In parvulis mors eorum beata finem faciebat doloris: in matribus autem parvulorum memoria semper reparatio erat doloris. Post hæc autem dignam poenam Herodes suscepit. Nam filios suos tres interfecit, et non interfectos ab alio vidit occidi, ut ne vel paternam super illos pietatem demonstraret in luctu; sed ipse occidit, ut et filios perderet, et de morte eorum crimen acquireret. Viscera sua laniabat in filiis, et dolorem eorum non sensit. Ut quemadmodum parvuli mortem suam non senserunt propter infantiam, sic et ille dolorem viscerum suorum non sensit propter insaniam. Deinde ipse multis doloribus apprehensus est, sicut refert historia, quam longum est narrare. Quot enim membra corporis habebat, tot doloribus torquebatur. Et quia multoties mori non poterat, qui multos occiderat infantes, propterea vindicta morientium plurimorum in plurimis ei doloribus reddebatur. Item quando vidit se prope mortem, sciens quia odibilis erat apud omnes Judæos, et quia mors illius multis gaudium erat factura, congregavit omnes principes Judæorum, et jussit, ut cum ipse mortuus fuisset, omnes occiderentur, ut in morte ejus omnes civitates lugerent: etsi non propter amorem illius, vel saltem propter suum dolorem. Et hoc consilio Dei factum est. Quando enim magi amuntiaverunt de stella regis futuri, omnes principes consenserunt Herodi, ut requireret puerum et occideret. Hoc unde scimus? Primum quia dicit Scriptura. *Turbatus est Herodes, et omnis civitas cum illo*. Deinde ipsa verba angeli hoc demonstrant, dicens: *20. Accipe puerum et matrem ejus, et revertere in terram Juda: defuncti sunt enim qui querebant animam pueri*. Non dixit, *Mortuus est*, qui requirebat animam pueri: sed, *Mortui sunt omnes*, qui requirebant animam pueri. *19. Defuncto Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto, 20. dicens: Accipe puerum et matrem ejus*. Vides quia Joseph non ad conjugium Mariæ erat electus, sed ad ministerium ejus? Eunte autem illa in Ægyptum et redeunte, nisi desponsata illi fuisset, quis ministerium ei tantæ necessitatis impleverit? Nam in prima quidem facie Maria puerum nutrebat, Joseph conservabat. Revera autem puer matrem nutrebat, et Joseph utabatur. Ideo non dicit, *Accipe matrem, et puerum ejus*: sed, *Accipe puerum, et matrem ejus*: quia non propter illam matrem iste filius natus est, sed propter illum filium illa preparata est mater. Nec pueri erat gloria habere illam matrem, sed illius erat beatitudo, istum habere filium. Sicut ipsa dicebat: *Ecce nunc beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 48). *20. Vade in terram Israel*. Quasi enim medicus descendit in Ægyptum, ut visitaret eam languentem erroribus, non ut

remaneret in ea. Nam in prima facie quasi Herodem fugiens, descendit in Ægyptum: revera autem, ut Ægyptii erroris dæmones effugaret ex ea, sicut testatur Isaias dicens: *Ecce Dominus descendit in Ægyptum, sedens super nubem levem, et cadent idola Ægypti* (Isai. 19. 4). Vides ergo quia ideo descendit in Ægyptum, non mortem fugiens, sed ut mortifera idola dissiparet? Nam nunquam invenitur Dominus descendisse, nisi tunc. Notandum autem, quia nocte fugit in Ægyptum, revertitur autem per diem: quoniam fugiens, persecutionem fugiebat Herodis: revertens autem, mortuo revertebatur persecutore. Omnis enim persecutionis angustia nox est, refrigerium autem dies. *22. Admonitus autem in somnis, secessit in portas Galilææ, 23. et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur*. Dum dicit, *Per prophetas*, non, *Per prophetam*, manifestat quod non certam auctoritatem prophetiæ protulit, sed sensum prophetarum colligens dixit. Nam per omnes prophetas Jesus Nazareus vocatur, quod est sanctus. Aut forte legerunt et alios prophetas ita dicentes, qui non sunt nobis canonizati. Alii etenim prophetaverunt, et conscripserunt, sicut Nathan, et Esdras. Et quoniam prophetatum erat, hoc ipsum manifestat Philippus dicens ad Nathanael, *Quem scripsit Moyses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth* (Joan. 1. 45. 46). Unde et Nathanael sciens prophetatum esse, hoc ipsum confirmans respondit: *Ex Nazareth potest aliquid boni esse?*

Homilia tertia ex cap. tertio (a). I.

1. *In diebus illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ. 2. et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. 3. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto. parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* (Isai. 40. 3). 4. *Ipsæ autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos. Eacæ autem ejus locustæ, et mel sylvestre. 5. Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa, et omnis regio circa Jordanem, 6. et baptizabantur ab eo in Jordane, confitentes peccata sua. 7. Videns autem multos Phariseorum et Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? 8. Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ*. Sol appropians ad processum, antequam appareat, mittit radios suos, et facit albescere orientem, ut procedens aurora adventum diei demonstret. Sic Dominus natus in mundo, antequam appareat, Spiritus sui fulgore transmisso illuminavit Joannem, ut procedens ille adventum Salvatoris annuntiet: ne forte subito veniens, et dicens se esse Filium Dei, propter ipsam magnam atque terribilem indicationem rei ipsius, magis se incredibiliorem ostenderet. Si enim Joannes prædicavit persona cognitus, genere dignitosis (erat enim filius Zachariæ sacerdotis), et conversatione mirabilis, tamen infideles Judæi non acieverunt credere Christo per illum: quanto magis non erant credituri, si nulla ante eum denuntiatio præcessisset? Nam quantumvis fuerit persona laudabilis, in sua causa non potest esse testis idoneus. Venit Joannes quasi magni regis præparator fidelis. Quis rex, talis et nuntius regis: natus ex gratia, non ex natura. Sicut Christi conceptionem ante angelus nuntiavit, sic et istius. Sicut illius nomen, antequam conciperetur, auditum est, sic et istius. Sicut illius potestas, antequam nasceretur, ostensa est: sic et istius virtus, antequam nasceretur, manifestata est. Hæc fuit inter illos differentia: quia Christo concepto, fidelis mater confessa est gratiam Deo, dicens: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* (Luc. 1. 38); Joanne autem concepto, incredulus patet

(a) Hæc Homilia est quarta in Codice V. D.

obmutuit : quia Joanne nato , lex de cætero fuerat tacitura ; Christo autem nascente postmodum , gratia fuerat loquutura . Joannes quidem parentibus suis donatus est pro munere pietatis ipsorum , quem natura desperabilis ¹ in ætate produxit : quoniam et mundus per tot millia annorum sterilis constitutus , illo nascente fructus justitiæ erat facturus : quem parentes non ex amore carnis seminaverunt , sed ex unanimitate et concordia disciplinæ meruerunt : erant enim justii ante Deum ambo . Nec enim decebat , ut ex carne et sanguine nasceretur , qui ideo nascebatur , ut Filium virginis prædicaret . Vere enim deserta erat Judæa , vacua a justitia , plena peccatis , quam Deus plantaverat , lex irrigaverat , omnes prophetæ coluerant . Illa autem nullum fructum produxit , nisi spinas asperimas , quibus suum Dominum coronabat , *Dicens : Pœnitentiam agite* . Quomodo in ipso principio manifestat , quia benigni regis est nuntius : non enim peccatoribus minas intendebat , sed peccatorum indulgentiam promittebat . Solent enim reges nato sibi filio indulgentiam in regno suo donare , sed ante transmittunt acerbissimos exactores , qui omne quod invenerint exigant ita , ut indulgentia ipsa crudelior esse videatur , quam ipsa exactio , ut nihil indulgentiæ habeat præter nomen , ut lugentes illam homines et nudi suscipiant . Deus autem et nato sibi Filio volens donare in sæculo indulgentiam peccatorum , præmisit quasi exactorem Joannem exigentem et dicentem : *Facite fructus dignos pœnitentiæ* . O exactio , quæ non pauperes fecit exactos , sed magis divites reddit ! Nam cum quis debitum justitiæ suæ reddiderit , Deo nihil præstat , sed sibi lucrum salutis acquirit . Quid autem agit pœnitentia ? Cor emundat , sensus illuminat , animas sanctificat , et ad susceptionem Christi præparat humana præcordia , quemadmodum magno Judici aut regi aliquo in expeditionem venturo , præparatores præcedunt , sordida abluunt , diruta componunt , ne forte indecorum aliquid videns rex delicatus abhorreat : sic et Domino nostro ad peregrina loca hujus sæculi venturo , præcessit Joannes , qui ab humanis cordibus pœnitentiæ scopis peccatorum sordes ejeceret , et quæ per longam diaboli indisciplineationem dissipata fuerant , spiritualium præceptorum ordinatione componeret : insuper aqua baptismatis adornaret , ut veniens rex cælestis , dignum transitum inveniret per corda credentium , propter quod dixit : *Vox clamantis in deserto , Parate viam Domini , rectas facite semitas ejus* .

Quomodo vox et verbum differant ; cur Joannes appellatur Vox . — Vox est sonus confusus , nullum secretum cordis ostendens , sed hoc tantummodo significans , quia vult aliquid dicere ille qui clamat . Verbum autem est sermo rationalis , mysterium cordis aperiens . Adhuc vox inter animalia et homines communis est , verbum autem hominum tantum . Ideo ergo Joannes dictus est vox , non verbum : quia per Joannem neque misericordias suas Deus , neque justitias , neque ante constitutionem mundi præparata consilia demonstravit , sed hoc tantummodo , quia aliquid magni facere Deus in hominibus meditabatur . Postea autem per Filium suum plenissimum mysterium suæ voluntatis aperuit ; ideo et dictus est Verbum . *Parate viam Domini* . Pœnitentiam agere peccatorum , et facere fructus dignos pœnitentiæ , hoc est parare viam Domini , et rectas facere semitas ejus . Quo modo signat omnes vias Domini naturaliter in hominibus esse plantatas , sed postea per contumaciam nostram factas esse desertas , et flexuosas . Numquam enim illas hominibus reparare committeret nisi sciret eas in hominibus esse , et hominum negligentia esse subversas . Ecce humilitatis gratia in hominibus fuit : sed dum invicem homines se ad indignationem provocant , humilitatis gratiam corrumpunt ; quando se alter humiliat , alter eum accipere recusat . Item si alter se

contra alterum humiliaret , adinvicem alterutrum se ad humilitatis gratiam excitarent . Nam sicut omne artificium corporæ usitatione ¹ servatur , et additur : sic et gratia omnis per exercitationem additur , et per desidiam minoratur . Nunc si minor se humiliaverit ante majorem , aut pauper ante divitem , non accipit illum quasi humilitatis honorem , sed quasi debitum potestatis . Vis autem scire quia ante humilitatis gratia fuit in nobis ? Unde didicimus subjecti esse potentibus ? Item sapientiam habuerunt homines , sed dum sapientiam suam non ad adjuvandos se per suam sapientiam exercebant , sed ad circumveniendos , sapientia illorum inventa est esse malitia . Unde enim præterat homo habere intellectum , quomodo alteri faceret fraudem , nisi a Deo gratiam intelligentiæ accepisset ? Ita bono Dei male utentes , fecerunt esse diaboli malum . Secundum hæc tria tracta in omnibus rebus bonis . Postquam ostendit , quia ipse est *Vox clamantis in deserto* , dicens , *Parate viam Domini* , prudenter subjunxit confestim et quæ esset vita ejus ostendens , quia merito omnes homines eum venerabantur . Nam ipse quidem testificabatur de Christo , vita autem ejus de ipso . Nam testimonium verborum ejus nequaquam fuisset idoneum , nisi eum mirabilis vitæ institutio commendasset . Nam nemo potest alterius esse testis idoneus , nisi prior fuerit suus . *Ipsæ autem Joannes habuit vestimenta de pilis cameli : et zonam pelliceam super lumbos ejus : et locustas et mel sylvestre edebat* . Non de lana cameli habuit vestimentum , ne ipsa mollities vestimenti delicata faceret membra , et ipsa deliciositas virtutem patientiæ emolliret : sed de asperioribus setis cameli , ut ipsa asperitas ad virtutem patientiæ animum exerceret : ideo non dixit , De lana cameli : sed , *De pilis cameli* . Nam omne vestimentum ad tres pertinet causas , aut ad speciem visionis seu ad vanam gloriam , aut ad delectationem corporis , aut ad tegumentum nuditatis . Ad speciem visionis habere vestimentum servis Dei non convenit : similiter ad delectationem corporis , Deus servientibus non est aptum . Sed quid ? Tantum ad tegumentum nuditatis . Quoniam autem non de lana camelina , sed de pilis cameli habebat vestimentum , ipse Dominus manifestat dicens de Joanne : *Quid existis in deserto videre ? hominem mollibus vestitum ? Non : nam hi , qui mollibus vestiuntur , in domibus regum sunt* (*Matth. 11. 7*) . Vides ergo quia tale habebat vestimentum , ut de virtute animæ ejus ipse habitus corporis loqueretur . *Et zona pellicea super lumbos ejus* . Ex eo quod quasi pro novo aliquid significet in Joanne , dicens : *Et zona pellicea circa lumbos ejus* : ostendit quia consuetudo erat apud Judæos , ut zonis laneis uterentur . Ideo iste , quasi aliquid durius facere volens , zona pellicea cingebat se . Puto quod Joannes in conversatione populi Judaici , pene secundum justitias gentium conversantis , iudicabat in habitu vestem religiosiorem , non mollem , neque delicatam , sed cilicicam , gravem et asperam , et conterentem corpus potius quam soventem . Nam extra alias legis justitias , graviores se habere jusitias ² : *Non occides , non adulterabis , non perjurabis , oculum pro oculo , dentem pro dente , diliges amicum , et odies inimicum* (*Infr. c. 5. 46*) , gentium tortuosarum justitiarum sunt . Unde et evangelista dicit inferius : *Si diligitis diligentes vos , quam mercedem habebitis ? Nonne et gentes hoc faciunt ? Et zona pellicea circa lumbos ejus* . Lumbi sunt voluptates omnium peccatorum , quia omne peccatum cum voluptate committitur . Zona autem pellicea est continentia corporalis . Zonam ergo pelliceam habebat circa lumbos suos , quoniam etsi qui se continere videbantur ex populo Judaico a pec-

¹ Codex v. D. et Editi in marg. , quem male in desperabilis .

² sic Editio Antuerpiensis recte ; sic quoque legitur in Codice Vallis Dei , secunda manu . Editi Parisini , *corporalis virtutibus* , perperam . Nec moveat insolentia vocis , *usitatione* : nam scriptor hic similes multas voces adhibet .

³ Editi in marg. , *gravioribus hæc ipsæ justitiæ : non occides* .

entis, corporali continentia se constringebant, non spirituali, ab opere malo se continentes propter legem, non a voluntate mala propter Deum: ut puta non quidem occidebant, tamen irascebantur sine causa. Non quidem adulterabantur, tamen concupiscebant in corde. Forsitan non perjurabant, jurabant tamen. Hæc continentia corporalis est, quia legi et hominibus satisfacit, et non Deo. Continentia autem malæ voluntatis placat Deum, quia homo videt in facie, Deus autem in corde. Reddebant malum pro malo, et bonum pro bono: amicos amabant, et inimicos odiebant. Hæc justitia corporalis est, non spiritualis: hominibus placens, non Deo. Vides quia omnis continentia eorum corporalis erat, peccata tantum actuum deprimens, non voluntatum? item locustæ sunt volatilia quidem munda, tamen parva, et non satis in altum volantia, quæ manducabat Joannes constitutus in deserto. Quos docebat Joannes¹, idem manducabat. Volatilia quidem erant, non autem magna volatilia, nec satis in altum volantia: quia secundum justitiam legis metu pœnæ corporalis vivebant, non secundum spiritualia et altissima Christi præcepta. Denique quomodo magnæ volucres erant Judæi, aut ad alta volantes, quibus a Joanne pœnitentia sola iungebatur? Qui enim abstinet se ab opere malo, et non insuper facit opera bona, volat quidem, non autem in altum volat. Parva ergo volatilia, et non in altum volantia manducabat Joannes: majora autem volatilia, et in altum volantia, quæ altissima cæli poterant penetrare, Christo post venientii, quasi regi magno servabat. Ille enim postea veniens magna volatilia, et in altum volantia manducavit: id est, docuit beatos apostolos duodecim, et sub apostolis septuaginta discipulos, et cæteros Christianos, quibus et altissima mandavit præcepta. *Antiquis dictum est, Non occides: ego autem dico vobis, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicii. Antiquis dictum est, Non adulterabis: ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. Antiquis dictum est, non perjurare: ego autem dico, omnino non jurare. Antiquis dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente: ego autem dico, Non malum reddere pro malo. Antiquis dictum est, Diliges amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Diligite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.).* Vides quia quibus Joannes prædicabat pœnitentiam peccatorum, parva volatilia erant, et non in altum volantia: quibus autem spiritualia Christus mandavit, magna volatilia erant, et ipsos penetrantia cælos: ut dicere possint, *Nostra autem conversatio in cælis est (Philip. 3. 20).* Ideo forsitan eis dicebat: *Nolite timere, multis enim passeribus meliores estis vos (Luc. 12. 7; Psal. 118. 41).* Item, *Mellea sunt eloquia Dei.* Ideo ergo Joannes mel agreste edebat: quoniam adhuc ante Christum, ante Spiritum sanctum constitutus sub lege, legis utebatur eloquiis insipidis, et insuavibus, et agrestibus. Nam si Filius Dei sub lege est factus, quanto magis Joannes, qui vere erat Judæus? Sed Filius Dei sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret, et educeret² (Gal. 4. 4): Joannes autem sub lege natus est, non ut eos qui sub lege erant educeret, sed ut essent sub lege, ut secundum legem et viverent, et docerent. Propterea nihil extra legem aut fecit, aut docuit, sed tantum pœnitentiam prædicavit: Christus autem multa extra legem et fecit, et docuit. In sabbato operatus est, leprosum tetigit, et alia multa: quia non insipidis et agrestibus legis utebatur præceptis, sed suavibus et domesticis, quæ a Patre suscepterat. Propterea Joannes agreste mel manducavit, Christus autem domesticum. Ac si Joannes legis et prophetarum omnem formam adimplens, speciem gentium divina virtute circa seipsum consummans, capillatiam et peregrinam tunicam induerat, quasi Ecclesiam suam lex et prophetæ suis propheta-

tionibus imputrescibilem et incarpibilem texerunt. Zona autem erat præcinctus, præparationem ostendens accedentibus et credentibus prædicationibus suis. Edebat autem locustas, et mel sylvestre: ostendens eos, qui longe volabant, prope futuros, sicut et Apostolus ait ad gentes: *Et vos qui aliquando eratis a longe, prope facti estis in sanguine Christi (Ephes. 2. 13).* Et qui agrestium gentium dulcedinem futuræ fidei docens, quæ ad sublationem curationis processerat, mel sylvestre edebat. *Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa, id est, quando vox facta est in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Et amplius resonabat conversatio vitæ ejus in eremo, quam vox clamoris ipsius. Et magis expavescere faciebat homines operibus suis, quam verbis. Et forsitan nisi sermones suos conversatione hujusmodi commendasset, numquam omnis Judæa ad vocem ejus exisset ad eum. Ex quibus verbis apparet, quia Dominus constitutus in mundo, non tantum visibiliter sermonibus suis docuerat populum suum, sed invisibiliter in cordibus hominum operans, adducebat ad fidem. Nec enim hoc admonebat Joannes, ut viam Domini super terram, sed in sensibus et cordibus hominum pararent. Ergo in prima quidem facie videbatur in corpore ambulans, revera autem per corda hominum et per sensus incedens, singulorum conscientias scrutabatur. *Egredebatur ad eum omnis Judæa.* Ad comparisonem enim illius sanctitatis quis poterat arbitrari se justum? Inimitabilis erat conversatio ejus, omnium vitam apparere faciebat culpabilem, ut jam nemo in operibus suis confideret, sed omnes in misericordiam Dei spem suam collocarent. Quemadmodum enim si videris albam vestem, dicis, Satis candida vestis est: si vero posueris eam juxta nivem, incipit tibi sordida apparere: etsi vere sordida non est, tamen quantum ad similitudinem nivis sordida invenitur: sic quantum ad comparisonem Joannis, omnis homo videbatur immundus. Et vere talis debet esse princeps in populo, ut totus populus semper aliquid novi inveniat, quod imitetur in eo. Nam ad cujus similitudinem extendat se populus, et emendet, si videat ipsos principes esse sordidiores quam se? *Et baptizabantur ab eo confitentes peccata sua.* Confessio peccatorum est testimonium conscientie timentis Deum. Qui enim timet judicium Dei, peccata sua non erubescit confiteri: qui autem erubescit, non timet. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem. Illic enim turpitudine confessionis aspicitur, ubi futuri judicii pœna non creditur. Numquid nescimus, quia confessio peccatorum habet pudorem, et quia hoc ipsum erubescere pœna est gravis? Sed ideo magis nos jubet Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro pœna. Nam et hoc ipsum pars est judicii. O misericordia Dei, quem totiens ad iracundiam excitavius! Sufficit ei solus pudor pro pœna. « Vides autem multos Pharisæorum, et Saducæorum venientes ad baptismum, dixit eis: Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira? Facite fructus dignos pœnitentiæ. » Sicut artifex medicus, si viderit ægrotantis colorem, intelligit speciem passionis ipsius: sic et Joannes mox ut vidit Pharisæos venientes ad se, intellexit cogitationes eorum pravas. Forsitan enim cogitaverunt apud se, Imus, et confitemur peccata nostra. Quantum est in una hora erubescere? Justitias a nobis non querit, nullum laborem nobis imponit. Baptizamur, et consequimur indulgentiam peccatorum. Sic cogitabant, quomodo et modo omnes qui faciendæ justitiæ propositum non habent, et ad baptismum veniunt, putantes quia possit eos justificare sola aqua baptismatis, etiamsi non præcesserit bona voluntas. Insipiens, pone Joannem medicum esse, verbum autem ipsius quasi ferrum medicinale, quo repletæ peccatis conscientie præciduntur: confessionem puta esse digestionem impuritatis

¹ V. D. Editi in margine, quod docebat Joannes, id est manducabat.

² V. D. Editi in margine bis, educeret.

¹ V. D., aliquid novum, Editi, aliqua novi, et in margine, aliquid boni.

et spurcitiae quae intus erat inclusa, baptismum esse lotionem sordium egressarum : numquid facta digestionem impunitatis, jam statim sanus factus es? numquid jam non habes vulnus? numquid non est tibi necessaria superpositio medicinae? Sic multa diligentia necessaria est homini post confessionem et baptismum, ut vulnus peccatorum ejus et confessionis apertura sanetur. *Genimina viperarum*. Natura enim viperarum talis est, cum momorderit hominem, statim currit ad aquam; si autem aquam non invenerit, moritur. Ideo et istos vocabat genimina viperarum, qui peccata mortifera committentes, currebant ad baptismum, ut quemadmodum viperæ, per aquam periculum mortis evaderent. Item viperarum natura est, rumpere viscera matrum suarum, et sic nasci. Quoniam ergo Judæi assidue persequentes prophetas, corruperunt matrem suam synagogam, sicut ipsa lugens dicit in Canticis : *Filii mei dimicaverunt in me* (Cant. 4. 5) : ideo viperarum genimina nuncupantur. Item viperæ a foris speciosæ sunt, et quasi pictæ : ab intus autem veneno plene sunt. Ideo et hypocritas et Phariseos viperarum genimina appellat, quia hypocritæ pulchritudinem sanctitatis ostendebant in vultu, et venenum malitiæ portabant in corde. Quis vobis ostendit? Nonne Isaias propheta ostendit vobis, dicens : *Lavamini et mundi estote* (Isai. 4. 16)? Absit. Ille enim sicut dicit, *Lavamini et mundi estote* (Ibidem) : ita etiam, *Auferite nequitiam ab animabus vestris, discite benefacere*. Si vos Isaias docuisset, numquam spem vestram in aqua tantummodo poneretis, sed etiam in operibus bonis. Numquid David propheta vobis ostendit dicens, *Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me, et super nivem dealbabor* (Psal. 50. 9)? Absit. Ille enim sic dicit postea : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humilitatum Deus non spernit* (Ibid. v. 19). Si ergo discipuli essetis David, cum spiritu tribulato et cum genua cordis ad baptismum veniretis. 9. *Nolite dicere, quia patrem habemus Abraham*. Quid enim prodest ei, quem sordidant mores, generatio clara? aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant? Ipse se vacuum ab omnibus bonis actibus ostendit, qui gloriatur in patribus. Quid profuit Cham, quod filius fuit Noe? nonne separatus de medio filiorum? Qui secundum carnem frater natus fuerat, secundum animum factus est servus. Nec familia ejus sancta potuit defendere impios mores. Aut quid nocuit Abraham, quod patrem habuit Thare luteorum deorum cultorem? nonne separatus a genere suo positus est in caput fidelium, ut jam non diceretur filius peccatorum, sed pater sanctorum? Nec potuerunt gloriam ejus sordidare paterni errores. Nam et aurum de terra nascitur, sed non est terra, et aurum quidem eligitur, terra autem contemnitur. Et stannum de argento egreditur, sed non est argentum. Itaque argentum collatum servatur, stannum autem foras expellitur. Melius est de contemptibili genere clarum fieri, quam de claro genere contemptibilem nasci. Qui enim de claro genere clarus nascitur, gloria claritudinis ejus non est ejus solius, sed communis videtur cum genere. Qui autem de contemptibili genere clarus egreditur, tota gloria claritudinis ejus, ejus solius est. Item, qui de contemptibili genere contemptibilis nascitur, turpitudine contemptibilitatis illius non ejus solius, sed etiam generis ejus. Qui autem de claro genere contemptibilis nascitur, omnis turpitudine illius, ejus solius est. Ideo melius est, ut in te gloriorum parentes, qui talem filium habent, quam tu glorieris in parentibus. Sic et vos nolite gloriari dicentes, quia patrem habemus Abrahami : sed magis erubescite, quia filii ejus estis, et sanctitatis ejus non estis heredes. Ipse enim suo testimonio se convincit, quia de adulterio natus est, qui non similatur patri. Sermonem dictum ad Judæos convertamus ad Christianos : quia sicut Judæi putabant se propter hoc solum esse salvandos, quia erant filii Abraham : sic et multi insipientes Christiani per hoc solum putant se

esse salvandos, quia sunt Christiani ; ad quos convenienter dicit Joannes : *Nolite dicere, quia sumus Christiani, sed facite dignos poenitentiae fructus. Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham*. Lapis quidem durus est ad opus : sed cum factum fuerit opus ex eo, defecere nascit. Sic et gentes cum difficultate quidem crederentur, tamen credentes permanent in aeternum in fide. 10. *Jam securis ad radicem arboris posita est*. Securis autem est acutissima ira consummationis, quæ totum præcisura est mundum. Et si posita est, quare non præcidit? aut si interni præcisura non fuerat, quare posita est? Quia rationabiles sunt arbores, et in potestate habent facere bonum, aut non facere : ut videntes ad radices suas positam esse securim, timeant præcisionem suam, et faciant fructum. Nam quamvis malus nec timore corrigitur, tamen bonus nisi timuerit peribit. Ergo denuntiatio iræ etsi in malis nihil agat, tamen a malis segregat bonos. Vide autem quod non ad ramos posita dicitur esse securis, ut cum præcisæ fuerint, iterum reparentur : sed ad radices, ut irreparabiliter extirpentur. Quare? Quoniam quamdiu mundus iste iniquus, et totus positus in maligno, non erat circa finem (1. Joan. 5. 19), castigabantur peccatores, non exterminabantur, propter duas causas. Primum quidem, quoniam oportebat homines esse in mundo, quamvis essent iniqui, quoniam et ipse mundus iniquus est. Deinde, quia mundo manente expectatio erat, si forte aliqui nascerentur justi ex generationibus injustorum. Nunc autem hoc quidem modo jam finiente, illo autem sancto jam appropinquante, non castigantur jam peccatores, sed evertuntur, propter duas causas. Primum quidem, quia jam nec expectatio potest esse, si forte ex generationibus injustorum aliqui aliquando justus nascantur. Deinde, quia nec convenit ut in illo sancto mundo homines sicut non sancti, sicut scriptum est : *Quoniam sancti inhabitabunt terram, iniqui vero expellentur ex ea* (Psal. 36. 41). Et iterum orat Isaias : *Tollatur impius, ut non vident honorem Domini Dei* (Isai. 26. 10). 11. *Ego quidem baptizo vos in aqua ad poenitentiam : qui autem post me venit, fortior me est, cujus non sum dignus calcamenta solvere. Ipse baptizavit vos in spiritu et igne* (1. Joan. 26). Quoniam missus erat Joannes ad baptizandum, non tamen propter necessitatem dandi baptismatis, sed ut per occasionem ad baptismum venientibus præsentiam Filii Dei in corpore prædicaret, sicut ipse testificatur alibi dicens : *Sed ut manifestetur in Israel, ideo ego veni in aqua baptizare* (Joan. 1. 31) : ideo nunc ad baptismum venientibus et ipsum prædicabat apparituum confestim, et eminentiam potestatis ejus annuntiat. Pedes autem Christi intelligere possumus Christianos, in quibus ambulat, præcipue apostolos, cæterosque prædicatores, per quos discurrit : inter quos fuerat et Joannes Baptista. Calcamenta autem, quibus operit pedes, possumus intelligere firmitates quibus omnes operit prædicatores. Vis scire quam fortia sint calcamenta ipsius? Audi ipsum dicentem ad Jeremiam : *Ecce posui te in hodierna die sicut civitatem firmam, et sicut murum æreum* (Jer. 1. 18). Hæc ergo calcamenta Christi omnes prædicatores portant, et Joannes ipse præportabat : sed dignum se non esse pronuntiabat portare, ut majorem ostenderet gratiam Christi meritis suis. Joannes corporalis est, et aqua corpus est : ideo corpus cum corpore corpus baptizat. Christus autem spiritus est, et Spiritus sanctus spiritus est, anima quoque spiritus est : ideo spiritus cum spiritu spiritum baptizat. Et quoniam iudex est qui baptizat in igne, id est in tentationibus, Joannes cum sit corporalis, spirituale baptismum non potest dare, quia omnis beneficium major est quam beneficium ejus. Nemo potest dignius beneficium dare, quam ipse est : nec facit aliud quam ipse non est. In igne non potest baptizare homo, quia homo hominis non potest

¹ Montef. conjicit in margine, *gloriam*.

² V. D., *Nec facit alterum, quod ipse non est*. Editi in marg., *nec facit alias alterum quod ipse non est*.

esse iudex. Ille enim tentandi habet licentiam, qui habet remunerandi potestatem. Ergo Christi baptismus non solvit Joannis baptismum, sed in se inclusit. Qui enim baptizatur in nomine Christi, utrumque baptismum habet, et aquæ et spiritus: quia Christus spiritus erat, et corpus suscepit, ut et spirituale et corporale baptismum daret. Joannis autem baptismus non inclusit in se baptismum Christi: quia quod majus est, minus in se includit; quod autem minus est, majus in se includere non potest. Ideo Apostolus cum invenisset quosdam Ephesios Joannis baptismate baptizatos, iterum baptizavit eos in nomine Christi, quia in spiritu non erant baptizati (Act. 19. 3-5). (a) [Si ergo super Joannis baptismum, quod plenum quidem non erat, tamen rectum erat, iterum baptismum Christi dare licuit Apostolo, quomodo tu dicis, quia super baptismum meum melius non debes baptizare, quod nihil habet in se præter baptismi nomen? Deinde baptizantes, secundum mortem illius baptizamus, qui crucifixus est. Si ergo non Deus est crucifixus in carne secundum te, sed homo purus, jam secundum mortem puri hominis baptizas. Homo autem purus spirituale baptismum non potest dare, sicut supra diximus: et ideo baptismum tuum etsi non esset rectum¹, tamen baptismum erat, id est, simile baptismum Joannis erat, id est, in aqua, non in spiritu. Ergo Paulus, Christi sequutus exemplum, baptizabat eos qui baptismate Joannis fuerant baptizati: quoniam et Christus iterum baptizavit eos qui a Joanne erant baptizati: sicut sermo demonstrat dicens: *Ego quidem vos baptizo in aqua, ille autem vos baptizabit in spiritu*. Nec videbatur iterum baptizare, sed semel: in quo enim amplius erat Christi baptismum quam Joannis, in hoc novum baptismum videbatur; et non iteratum. [Si ergo post baptismum Joannis, quod etsi perfectum non erat, tamen legitimum erat, baptizabat Christus, ut aliquid amplius daret hominibus, quomodo post impium baptismum non licet dare sanctum?] Videamus nunc et uniuscujusque baptismatis qualis sit utilitas. Et quamvis verbi baptismum non sit positum in hoc loco: tamen quia est, et Dominus² dixit de eo, *Et vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3), et Apostolus ait, *Mundans eam lavacro aquæ in verbo* (Ephes. 5. 26): dicimus et de illo, quoniam verbum a sordibus ignorantie mundat, scientiæ lumen infundens: sed peccata non diluit, animam non adjuvat, nec concupiscentias malas præcidit ab ea, nec carnem a mala voluptate compescit. Hoc facit verbum fidei mundum quod faciebat antea lex: justitiam quidem ostendebat, animam autem non adjuvabat: quoniam omne verbum lucerna est, et non virtus. Item aqua proficit, quia peccata quidem, quæ jam processerunt in opus, abluit, et hoc, si penitit: animam autem non sanctificat, nec concupiscentias cordis aut cogitationes malas præcidit, nec repellit eas, sed nec carnales concupiscentias reprimit. Qui ergo non fuerit sic baptizatus, ut mereatur accipere Spiritum sanctum, in corpore quidem baptizatus est, et peccata ejus indulta sunt, sed in animo catechumenus est. Sic enim scriptum est: *Quia qui Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. 8. 9): propter quod caro ejus postea pejora ei germinabit peccata, quia non habet in se Spiritum sanctum conservantem se, sed vacua est domus corporis ejus. Propterea spiritus ille inveniens vacuum domum, et mundatam doctrinis fidei, quasi scopis, intrans septempliciter habitat in ea, quoniam verba fidei, quæ appellantur scopæ, ab ignorantia mundant, non a peccatis, vel concupiscentiis. Baptismum autem spiritus proficit, quia ingrediens spiritus circumplectitur animam et quasi muro quodam

inexpugnabili circuit eam: et non permittit ut carnales concupiscentiæ et cogitationes prævaleant contra eam. Non quidem facit, ut caro non concupiscat: sed tenet animam, ut non ei consentiat, neque vincatur ab ea. Ergo qui Spiritum sanctum habet, concupiscit quidem secundum carnem, sed secundum animam adjuvatur a spiritu, ut concupiscentiæ ejus non veniant ad perfectum. Tentationis autem et tribulationis baptismum igni hic comparatur: comburit enim carnem et coquit, ut nec concupiscat cito, sed ut nec germinet concupiscentias. Nam anima spiritus est, et spirituales pœnas timet, carnales autem non timet. Unde et sancti pœnas hujus sæculi contemnunt et futurum judicium timent, ubi spiritus cruciantur. Caro autem spirituales quidem pœnas non timet, carnales autem timet. Ideo mali non cessant peccare, nisi eos judicia carnalia et terrena compescant. Ideo ergo sciens Dominus, quia caro carnales tantummodo pœnas timet, spirituales autem non timet, super servos suos concupiscentias carnales mittit, tentationes et tribulationes, ut combusta caro timeat³ disciplinam, et timeus angustias suas non concupiscat malum. Quia caro importuna, et concupiscens, si secura fuerit, et si non vincit servos Dei, tamen sordidat sanctitatem eorum, et inquietat, et requiescere non permittit.

Justitia in tentationibus floret; variæ tentationum species. — Unde justitia in tentationibus floret, in prosperitate autem marcescit. Quemadmodum si focum posueris super terram, comburit ipsas radices herbarum, et ut in loco illo jam non facile nascatur herba: sic et tentationis ignis positus super carnem, comburit radices concupiscentiarum in ea, ut non facile concupiscat. Vides ergo, quia aqua præterita lavat peccata: spiritus autem repellit concupiscentias, et prævalere non sinit: ignis autem ipsas concupiscentiarum radices comburit? Et aqua præterita tollit, spiritus præsentia impedit, ignis adversus futura præmunit. Quid est autem baptizare in igne, etiam sequens sermo demonstrat dicens: 12. *Habens ventilabrum in manu sua*. Ventilabrum est judicium, per quod Dominus singulos homines tentat, et cunctorum corda dijudicat. Ergo non mox ut quis in aqua vel spiritu fuerit baptizatus, statim ad perfectum est baptizatus, nisi Dominus eum invisibiliter baptizaverit in igne tentationis: quoniam si non fuerit quis tentatus, non potest esse probatus. Species autem tentationum sunt multæ. Tentantur etenim homines aut in infirmitatibus, aut in damnis rerum suarum, aut in mortibus carorum suorum, sicut Job et Tobias. Alii in cogitationibus perversis, aut in diffidentibus, sicut dicit propheta: « Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos, et cor meum: quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua » (Psal. 25. 2. 3). Item Salomon dicit de Christo: « Quoniam cum tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit enim: timorem et metum adducet super eum, et cruciabit eum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in tribulationibus ejus, et credat animæ ejus (Eccli. 4. 18. 19). Alii in persecutionibus, dicente propheta ex persona martyrum: *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum, etc.* (Psal. 65. 10). Unde sciens Salomon, quoniam servos Dei oportet tentari, admonet dicens: *Fili, accedens ad servitum Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem (Eccli. 2. 1)*. Et ut breviter dicamus, omnis adversitas, quæ nos sine nostra occasione tribulat in hoc mundo, baptismum ignis est: quam si magnanimiter sustinueris, nihil murmurans contra Deum, imputatur tibi illa carnalis afflictio pro peccato quod commisisti. Si autem non peccasti, quod est difficile, et ignis ille tentationis quas comedat, ipsam animam tuam facit splendidiorum: et quanto gravior fuerit tentatio, tanto magis

¹ V. D. et Editi in marg., *etsi esset rectum*.

² Alii, *quia et Dominus, verbo, est, omisso*.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in quibusdam exemplaribus desunt. Item desunt quæ infra inter uncinis etiam postui-

³ V. D. et Editi in marg., *caro tenet*.

facit clarescere animam. Et in aqua quidem semel baptizamus, in igne autem pene dum vivimus¹. Sicut enim vita nostra in mundo hoc numquam munda est a peccato (aut enim videndo, aut audiendo, aut loquendo, aut cogitando, quæ non expediunt, semper animus sordidatur), sic numquam a nobis ignis tribulationis recedere potest. Et vere optabilis res est sapientibus, quoniam scriptum est: *Beatus homo, quem Dominus arguerit super terram (Psal. 93. 12)*. Quamvis autem, secundum exitum rei, ignis et ventilabri unus est sensus: tamen sequens proprietates sermonum, puto differentiam ignis esse et ventilabri: ut omnis tribulatio, quæ contingit Christianis secundum carnem, sit baptismus ignis: persecutio autem gentilium vel hæreticorum sit ventilatio ventilabri celestis. *Et permundabit aream suam*, etc. Area est Ecclesia, horreum autem regnum celeste, ager vero hic mundus. Sicut ergo paterfamilias, mittens messores, metit festucas de agro, et comportat eas in aream, ut illic trituret et ventilet, et discernat tritum a paleis: sic et Dominus mittens apostolos, cæterosque doctores, quasi messores, præcidit omnes gentes de mundo, et in aream Ecclesiæ congregat. Hic ergo triturandi sumus, hic ventilandi. Sicut enim granum tritici, inclusum in palea, foras non egreditur, nisi fuerit trituratum: sic et homo de impedimentis mundialibus et de rebus carnalibus, quasi in palea involutus, difficile egreditur, nisi fuerit aliqua tribulatione vexatus. Nam sicut quidem plenum granum mox ut leviter percussum fuerit, de palea sua exsilit foras: si autem subtilis fuerit, tardius egreditur: quod si vacuum fuerit, numquam egreditur, sed illic conteritur in palea sua, et ita cum paleis foras jactatur: sic omnes quidem homines in rebus carnalibus delectantur, sicut grana in palea. Sed qui fidelis est, et boni cordis habet medullam, mox ut leviter tribulatus fuerit, negligens quæ sunt carnalia, currit ad Deum. Si autem modice infidelior fuerit, cum grandi tribulatione vix recedit et vadit ad Deum. Qui autem infidelis est et vacuum, quantumvis contritus fuerit, sicut granum vacuum de palea non egreditur: sic nec ille de carnalibus rebus, et de impedimentis mundialibus numquam egreditur, nec transit ad Deum, sed illic in malis constitutus conteritur, ut cum infidelibus quasi cum paleis foras projiciatur. Et sicut triticum primum quidem trituratur, et cum trituratum fuerit, in uno loco jacet cum paleis confusum; postea autem ventilatur, ut quæ fuerant jam disjuncta corporibus, separantur et locis: sic et populus in Ecclesia aut motibus conteritur carnalium passionum animam semper urgentium; aut castigationibus corporalibus, quasi virgis quibusdam; aut conculcationibus iniquorum et superbiorum², quasi calcibus irrationabilium jumentorum: ut disjungantur fideles ab infidelibus per diversas contritionum species. Cum autem disjuncti fuerint ab invicem actibus, adhuc in una Ecclesia habentur commixti. Ideo orietur persecutio quasi ventus, ut ventilabro Christi jactati, qui jam disjuncti fuerant actibus, separantur et locis: ut sicut triticum mundum in granariis, sic sancti probati in regnis celestibus reponantur. Vides ergo quia tentatio non perdit, sed manifestat eos, qui in pace non apparebant? Sed forte dicis, Nonne inclius erat ut ab initio Deus omnes electos homines ad Christianitatem vocasset, ut non semper ventilaretur Ecclesia, sed magis in pace consisteret? Audi. Numquid tu potes, cum sit messis tua in agro, triticum a paleis separare? Etsi tentaveris, nec paleas a tritico separas, et triticum similiter cum paleis perdis. Sic non poterat fieri, ut Deus de Judæis aut gentibus jam electos sine tentatione discerneret et vocaret: quoniam qui non cognoscit Chr-

stum nec veritatem ejus, si erret aut peccet, non apparet utrum propter malum propositum suum peccet, aut propter ignorantiam. Qui autem cognoverit Christum et justitiam ejus, et erraverit aut peccaverit, tunc manifestum est, quia non ideo errat aut peccat, quia nescit quis sit Deus, aut quæ voluntas ipsius; sed quia non diligit voluntatem Dei. Hæc sine tentatione quomodo fieri possunt? Ecce enim si palma proposita non sit in stadio, atletam nolentem luctari culpares non potes quasi infirmum. Incertum est enim utrum ideo luctari non velit, quia infirmus est, aut quia non videt propositam palmam. Quod si palmam viderit, et luctari noluerit; tunc est manifestum quia propter desidiam suam non vult luctari. Sic et gentilis, qui resurrectionis præmia nescit, nec futurum esse judicium credit, non potest cognosci utrum ideo non faciat justitiam, quia non amat justitiam, aut quia nullam mercedem speret de ea. Si vero factus fuerit Christianus, et cognoverit futurum esse judicium; tunc peccans, manifestum est ideo peccare, quia non amat quod est bonum. Ad hæc forte dicis: Hæc secundum hominem dicis; Deus autem, qui cordium et futurorum cognitor est, poterat scire quis et qualis erat futurus. Sed audi. In judicio Christi justo non solum quæritur, ut Christus cognoscat se juste hominem judicare, sed etiam ut homo ipse cognoscat se juste judicari a Christo, testimonio cogitationum suarum et operum comprobatus: sicut scriptum est: « Cogitationibus invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicaverit Deus occulta hominum » (Rom. 2. 15. 16). Item: « Ecce homo et opera ejus. » Item: « Arguam te, et stitutam contra faciem tuam peccata tua » (Psal. 49. 21). Si ergo homo non cognoscens Christum neque justitiam ejus, secundum scientiam Dei condemnatur a Deo, quomodo cognoscat se juste condemnatum? Nam Deus quidem cognitor cordis scit, quia juste eum condemnat: ipse autem peccator juste se condemnatum non intelligit, et dicere potest: Quoniam et ego, si cognovissem Christum, et mandata ipsius, servassem fidem ejus, et non declinarem a mandatis ipsius. Ideo ergo omnes ad agnitionem veritatis adduxit, ut manifesti sint peccatores quia non ignorantia justitiæ, sed malo proposito peccaverunt: et non ignorantes Christum recesserunt a Christo, sed magis partes diaboli diligentes. Si ergo quando ex Judæis et gentibus vocabantur, electi vocari non poterant: quanto magis modo non possunt fieri electi Christiani, cum omnes de Christianis parentibus generentur? Et non tantum ideo fiunt Christiani, quia credunt in Christum aut diligunt eum: sed quia de Christianis parentibus procreantur: et vocatio eorum fit non secundum fidem, sed secundum genus. Necessarium ergo est, ut omnes boni et mali fiant Christiani, et omnes agnitionem veritatis accipiant, ut et postea immissis tentationibus pauci eligantur de multis, ut impleatur quod dictum est: *Multi sunt vocati, pauci vero electi (Math. 20. 16)*. Numquid tu³ reprehenderis, quare a tritico paleas separas et ita recondis? Nec enim ratio est, ut cum tritico reponas et paleas, quia nec sunt necessariae tibi ad usum. Et quomodo Deum culpenus, qui a fidelibus separat infideles, qui non proficiunt ad gloriam ejus? Et illæ quidem paleæ per naturam habent, ut sint paleæ, et triticum esse non possunt: infideles autem non per naturam habent, ut sint infideles, sed fiunt paleæ propria voluntate, expellentem a se medullam justitiæ. Si ergo illæ paleæ, quæ non possunt esse triticum, comburantur in igne: quanto magis infideles dignius comburantur, qui potuerunt esse triticum, nisi a se medullam justitiæ projecissent? Et vide quoniam non dixit, Mundabit aream suam, sed, Permudabit. Propterea enim⁴ usque ad consummationem semper ne-

¹ Editi in marg., in igne autem sæpe dum vivimus. In textu vero in igne autem pæne.

² Codex V. D. et Editi in marg. conculcationibus inimicorum. Idem infra ideo movetur persecutio.

³ Cod. V. D. et Editi in marg. reprehenderis quando c tritico.

⁴ Vallis Dei Cod. et Editi in marg. Permudabit. Per tempora enim, quæ etiam lectio quadrat.

cesse est ut diversis modis tentetur Ecclesia, donec permundetur. Et ideo Ecclesia Christi numquam sine tentatione dimissa est. Et primum quidem ventilaverunt Judæi eam, deinde gentiles, modo hæretici: postmodum autem perventilavit Antichristus. Sicut enim quando permōdica aura est, non permundatur tota tritici massa, sed leviores quidem paleæ modica aura jactantur, graviore autem remanent: similiter remanent et vacua grana. Necesse est ergo, ut major expectetur ventus, ut et graviore paleæ, et vacua grana jactentur: sic et quando modica est tentatio, illi projiciuntur de Ecclesia, qui multum sunt infideles. Ideo necessaria est tentatio major, ut omnes infideles plenius expellantur, ut perpurgetur Ecclesia. Et modo quidem modico flatu tentationis sufflante pessimi homines recedunt: si autem surrexerit major, sicut erit sub Antichristo, tempestas, etiam illi qui videntur stabiles sunt exituri.

Homilia quarta ex Cap. tertio (a).

13. *Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem.* Quando? Quando Joannes prædicabat dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquet enim regnum cælorum (Matth. 3. 2).* tunc venit Jesus, ut testimonium acciperet a Joanne, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29),* et ut confirmaret prædicationem ipsius, ut videntes homines Christum, cum esset sine peccato, quasi peccatorem baptizari, dicant apud se: *Si ille de cuius innocentia ipse Baptista testimonium dedit, baptismum se necessarium habere putavit: quomodo nos contemnimus pœnitentiam, qui sumus cooperi peccatis?* Item testificatus erat Joannes, quoniam *Ego baptizo vos in aqua, post me autem veniet fortior me, ipse vos baptizabit in spiritu et igne.* Ideo tunc venit, ut etiam hoc testimonium ejus ostenderet verum, ut in baptismum ejus aperiantur cæli, descendat Spiritus, Pater clamet de cælo, et per hoc manifestum efficiatur, quia vere dignior erat Joanne qui baptizatus est a Joanne. Sicut enim cum processerit lucifer, lux non expectat occasum luciferi, ut ita procedat, sed adhuc eo ascendente egreditur et suo lumine obscurat illius candorem: sic et Joanne prædicante ante Christum, Christus non expectavit ut cursum suum Joannes impleret, et sic ipse veniret ad medium: sed eo adhuc docente apparuit, ut per comparisonem doctrinæ suæ vel operis, prædicationem Joannis faceret non videri justitiam. Unde postquam cepit Jesus prædicare, ad se currentibus universis, viluit doctrina Joannis. Unde discipuli ejus videntes dicebant ad eum: *Rabbi, ecce cui tu testimonium perhibebas, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum (Joan. 3. 26).* Deinde venit ad baptismum, non ut ipse remissionem peccatorum acciperet per baptismum, sed ut sanctificatas aquas relinquere postmodum baptizandis. Adhuc autem, ut qui humanam suscepit naturam, totum humanæ naturæ invenitur implese mysterium. Nam quamvis ipse non erat peccator, tamen naturam suscepit peccatricem: propterea etsi ipse baptismate non egebat, tamen carnalis natura opus habebat. 14. *Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?* Quo ego desidero ascendere, tu inde descendis. Ergo ut tu me baptizes, est idonea ratio, ut justus efficiat, et dignus cælo. Ut autem ego te baptizem, quæ est ratio? Ut justus efficiaris? Sed ipse es justitiæ radix. Ut in cælum ascendas? Sed ipse natura in cælo es, etsi voluntate de cælo descenderis. Tu es spiritus, ego caro. Numquid caro spiritum sanctificare potest? Magis autem spiritus sanctificat carnem. Cujus enim creandi est virtus, ipsius est et sanctificandi potestas. Quis dives a paupere divitias querit? Magis autem pauper a divite divitias querit. Omne bonum de cælo descendit in terram, non de terra ascendit in cælum (Jacob. 1. 17).

¹ Idem, *insidentes*; forte melius.

(a) Homilia quinta in aliis exemplaribus, et in Cod. V. D.

Ille antiquus Lucifer, qui mane oriebatur, cogitavit apud se dicens: *Super cælum ascendam, etc. (Isai. 14. 13).* Si ergo ille angelus constitutus, pro sola cogitatione superbix depositus est de angelica gloria ad ignominiam tenebrarum: ego quid merear pati, si homo carnalis et corruptibilis constitutus, tantæ superbix opus implevero, et dignum me existimavero lotius creaturæ dominum baptizare? 15. *Et ait ei Jesus, Sine modo: sic enim nos oportet implere omnem justitiam.* Non denegat eminentiam potestatis suæ, sed mysterium dispensationis ostendit, dicens; *Sine modo.* Id est, Scio quia hoc est justum, ut tu a me baptizeris: sed *Sine modo*, ut justitiam baptismatis non verbis, sed factis adimpleam. Pius suscipiam, et postea predicabo. Quod ergo dicit, *Sic oportet nos implere omnem justitiam*, non hoc signat, ut si fuerit baptizatus: sed *Sic*, id est, quemadmodum baptismatis justitiam prius factis implevit, postea prædicavit; sic omnem justitiam non prius verbis quam factis implevit. Unde etiam Lucas testatur de illo, dicens: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere (Act. 1. 1).* Aut ita: *Sic oportet nos omnem justitiam implere*: id est, Quomodo et baptismi implevimus justitiam. Quomodo implevit baptismi justitiam Christus? Sine dubio secundum dispensationem humanæ naturæ: hominum enim est opus habere baptismatis, qui secundum naturam carnalem omnes sunt peccatores. Sicut ergo implevit justitiam baptismi, sic implevit et justitiam nascendi et crescendi, manducandi et bibendi, dormiendi et lassandi: sic et suscipienda tentationis, sic et timoris et fugæ, et tristitiæ: sic et passionis, et mortis, et resurrectionis implevit justitiam: id est, secundum dispensationem quam suscepit humanæ naturæ, omnes justitias istas implevit. Ergo sic et natus est, non ut homo purus, sed ut Deus et homo. Quasi homo, sic crevit, sic esurivit, sic tentatus est, sic lassatus est: non homo purus, sed Deus in homine; quasi homo, sic alligatus est, sic flagellatus, sic crucifixus et mortuus est: non ut homo, sed per dispensationem, Deus quasi homo. Si autem hæc omnia purus homo implevit, jam non secundum dispensationem humanam implevit omnia, sed secundum naturam. Quid autem dispensationis est, aut contra naturam, si ea, quæ passionis sunt, sicut homo passibilis patitur? Dum autem dicenti Joanni, *Ego a te debeo baptizari*, respondit, *Modo interim sine: ostendit, quia postea Christus baptizavit Joannem, quamvis in secretioribus libris manifeste hoc scriptum sit.* Et Joannes quidem baptizavit illum in aqua, ille autem Joannem in spiritu. 16. *Jesus autem baptizatus confestim ascendit de aqua.* Non invenio, qua causa positum est, quia *Confestim ascendit de aqua.* Quid enim interesset, si tardius ascendisset? Ergo potuit sic dicere: *Jesus autem baptizatus ascendit de aqua.* Puto autem factum Christi ad mysterium pertinere omnium qui post modum fuerant baptizandi: ideo dixit, *Confestim*, et non dixit, *Egressus est, sed Ascendit*: quia omnes, qui digne secundum omnia membra justitiæ formati et consummati baptizantur in Christo, confestim de aqua ascendunt: id est, proficiunt ad virtutes, et ad dignitatem sublevantur cælestem. Qui enim ingressi fuerant in aquam carnales et filii Adam peccatoris, confestim de aqua ascendunt spirituales filii Dei facti. Et ne mihi dicas, quia multi quales fuerant ante baptismum, tales permanent post baptismum, etiam qui non in pœnitentia baptizantur, nec toto corde pœnitent se illos fuisse quod fuerunt, sed retento peccandi proposito baptizantur, ideo non proficiunt confestim de aqua. Si ergo quidam ex sua culpa non proficiunt baptizati, quid ad baptismum? Scriptura enim de potestate baptismatis loquitur. Quid potest eis præstare baptismum, qui indigni fuerint baptizati? Aut certe confestim ascendit de aqua, festinans ad tentationem contra diabolum, ad

¹ Idem, *carnalem omnino sunt.*

liberandum genus humanum. Misericordia eius urgebat eum. Sicut enim dux contra tyrannum deputatus ad bellum, mox ut signum expeditionis et protectionis acceperit, festinat exire, sciens quia tarditas ejus perditio est provinciae (nam tyrannus sciens adversus se principem deputatum, etsi lenius acturus fuerat, crudelius agit), sic et Christus, ex quo baptismatis signum accepit, festinabat accipere Spiritum sanctum, quasi arma caelestia, et exire, sciens quia tarditas ejus interitus erat mundi. Nam diabolus, audito quod Filius Dei descenderat in hunc mundum, adversus ipsum vehementius festinabat omnium hominum corda in peccatis et infidelitate concludere, putans se tantum posse perdere, quantum non posset Christus salvare. *Et aperti sunt ei caeli.* Non rupta est ei ipsa creatura caelorum, sed per baptismum oculi sensus ejus aperti sunt, ut videant quae sunt super caelos. Si enim ipsa creatura rupta fuisset, non dixisset, *Ei aperti sunt*, non tantum ei aperti fuissent: quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum: quod autem spiritualiter, illis solis qui illuminantur in Spiritu sancto: sicut Stephanus repletus Spiritu sancto dicebat: *Video caelos apertos et Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei* (Act. 7. 55). Sed dicit aliquis, Quid enim? ante oculos Filii Dei clausi fuerant caeli, qui etiam in terra constitutus, erat in caelo? Si ea quae superius dixit, *Sic oportet, nos implere omnem justitiam*, bene intellexisti, non dubitas quod secundum mysterium aperti sunt ei caeli. Nam sicut secundum dispensationem humanam baptizatus est, secundum naturam autem divinam baptismum non egebat: sic secundam humanam dispensationem aperti sunt ei caeli, secundum naturam autem suam erat in caelis. Ergo non Deo aperti sunt posito extra carnem, nec puto homini extra Deum: sed Deo quasi homini, ut exemplo ejus intelligamus quia omnes homines recti, qui baptizati Spiritum meruerant accipere sanctum, similiter aperiantur eis caeli, et vident ea quae sunt in caelo: non carnalibus oculis videndo, sed spiritualibus fidei credendo. Qui enim non credit ea quae gloriosa et terribilia a Deo reposita promittuntur in caelis, ante oculos cordis ejus obturati sunt caeli: qui autem firmiter credit, et quasi ad illud quod videt tendit, illi aperti sunt caeli: et cum corpore sit in terra, animo est in caelo. Si autem oportet credere, quia vere aperti sunt ei caeli, quia forte erant invisibilia quaedam obstacula prius, quibus obsistentibus animae defunctorum introire non poterant caelos: quae homines nec clausa possunt aspicere, nec aperta: tamen sive hoc modo, sive alio intelligantur caeli aperti, omnino sic est intelligendum, *Aperti sunt ei caeli*, id est, propter eum, gratia ejus. Aperti sunt autem caeli, non solum ei, sed omnibus propter eum. Etsi in singulis quibusque generationibus erant justii, quibus aperirentur, tamen iterum caeteris peccatoribus claudebantur: et nullus poterat esse tam justus, ut dignus esset aperire portas caelorum ad introitum omnium hominum. Postquam vero natus Christus, baptizatus est, sanctificatus est, gratia illius solius aperti sunt caeli. Utpote, si ab Imperatore quaeratur homo aliquod beneficium dignitatis et ipse non habet tantummodo fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi, vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum carissimum, ut intercedat ad illum: sic dicit illi Imperator, Ecce ego hoc beneficium non illi do, sed tibi, id est, propter te illi do (nam non illi donatur, cui datur, sed illi propter quem datur): sic et hic dicit: *Ei aperti sunt caeli*, id est, propter eum nobis aperti sunt. Vis autem manifeste scire, quoniam ante Christum caeli si aperiebantur, iterum claudebantur. Nam justii quidem forsitan ascendebant in caelum, peccatores autem nequaquam. Ideo autem dixi, forsitan, ne quibusdam placeat etiam ante Christi adventum justorum animas ascendere potuisse in caelum. Alioqui nullam animam ante Christum arbitror ascendisse in caelum, ex quo peccavit Adam, et clausi sunt ei caeli: sed omnes in inferno detentas propter quas etiam descendit ad in-

feros, sicut ipse testatur in Sapientia dicens: *Descendam ad inferiores partes terrae, et visitabo omnes dormientes, et illuminabo sperantes in Deum* (Eccli. 24. 45). Aperti sunt ei caeli. Sic aperti sunt, ut nunquam claudantur. Ecce baptizatus quidem Christo, aperti sunt ei tantum; postquam vero tyrannum vicit per crucem, et resurgens ab angelis portabatur in caelum, videntes angeli portitores, quia caeli jam nunquam erant claudendi, sed omnes justii et peccatores pariter ascensuri erant in caelum, et staturi ante tribunal Christi, quia non erant necessariae portae caeli, caelo postea nunquam claudendo: ideo non dicunt, *Aperite portas et introibit rex gloriae, jam enim erant apertae: sed, Tollite portas, principes, vestras* (Psal. 23. 7). Aut ita. Caeli sunt Scripturae divinae prophetarum et apostolorum, in quibus habitat Deus, de quibus scriptam est: *Quoniam video caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quae tu fundasti* (Psal. 8. 4). Ergo quando baptizatur, et meretur accipere Spiritum sanctum, adaperiuntur ei omnes Scripturae, ut intelligat quae ibi posita sunt mysteria veritatis. Propterea autem omnibus non aperiantur, quoniam quidam falsum baptismum habentes, non possunt accipere spiritum veritatis. Quosdam autem non baptismum impedit, ne accipiant spiritum veritatis, et aperiantur eis Scripturae, sed propositum malum, quamvis bene fuerint baptizati. Sicut enim in caelo celatur Deus, sic in Scripturis absconditur. Et sicut hoc caelum corporale omnes quidem homines vident, non autem aspiciunt Deum inhabitantem in eo: sic et Scripturas divinas omnes quidem homines legunt, non tamen omnes intelligunt Deum veritatis positum in Scripturis, nisi qui fuerit sic baptizatus, ut accipiat Spiritum sanctum. Unde et apostoli priusquam baptizarentur in Spiritu sancto, clausae eis erant Scripturae prophetarum exponentes de Christo, sicut scriptum est: *O tardi corde ad credendum in omnibus quae prophetae dixerant* (Luc. 24. 25)! Postquam vero aperuit eis sensum, inflato Spiritu sancto, tunc reseratae sunt omnes Scripturae ante oculos cordis eorum, ut intelligerent quae scripta erant de Christo. Et ideo forte hic dicitur, *Aperti sunt ei caeli* (Marc. 1. 10). Apud Marcum autem vidit sancti caelos: quoniam secundum hunc evangelistam Scripturae manifestae sunt, non consciatae: nam quotidie ad confirmationem fidei ex eis accipiuntur exempla. Secundum Marcum autem etiam scissae sunt, et inutiles factae, quia post Christum jam lege et prophetis non utimur, sed Evangelio Christi, quasi caelo sublimiore et nobiliori. *Et vidit Spiritum descendentem sicut columbam, et venientem super se.* In quo mysterio natus est Christus, in hoc mysterio et Spiritum sanctum accepit. Etenim Filio Dei baptismum recipiente, et Spiritu descendente, unus in forma stabat humana, alter in specie descendebat columbae, tertius autem nec in forma stabat humana, nec in specie descendebat columbae, sed in voce tantum audiebatur de sursum descendentem. *Sicut columbam.* Ideo Spiritus sanctus speciem columbae suscepit, quoniam praeter omnibus animalibus haec cultrix est caritatis. Omnes enim species justitiae, quas habent servi Dei in veritate, possunt habere et servi diaboli in simulatione. Habet enim diabolus et mansuetos et humiles, habet castos et eleemosynarios et jejunos: et omnem speciem boni quam creavit Deus ad salutem hominum, ipsam speciem et diabolus introduxit ad seductionem, ut inter bonum verum et bonum simulatum confusio fiat: ut simplices homines, qui boni veri et boni simulati differentiam intelligere caute non possunt, demerant bonos Dei viros, incurrant in seductores diaboli. Solam autem caritatem sancti Spiritus non potest imitatus mundus spiritus imitari. Omnis ergo species justitiae in impostoribus invenitur, sola autem gratia verae caritatis non invenitur nisi in solis servis Dei. Ideo ergo hanc privatam speciem caritatis sibi soli servavit Spiritus sanctus, ut per nullius justitiam et testimonium sic cognoscatur ubi est Spiritus sanctus, quemadmodum per gratiam caritatis. 17. *Hic est Filius meus de-*

lectus, in quo complacui. Et vide quoniam in monte sic dicit: *His est Filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite* (Matth. 17. 5). Hic autem tantummodo dixit, *In quo complacui*: quia illic jam cognoscebant ex parte Filium Dei. Sed quia putaverunt errantes, Christum Moysi et Helix similem esse: ideo addit, *Ipsam audite*: non ut legem et prophetas non audiant, sed ut Evangelium amplius audiant, quam legem et prophetas, ut scirent quia ipse esset Dominus legis et prophetarum. His autem, cum non adhuc cognosceretur Christi persona, non conveniebat dicere, *Ipsam audite*: quoniam quando persona firmiter cognoscitur, tunc et doctrina fideliter suscipitur, quoniam personæ dignitas commendat personæ doctrinam.

Homilia quinta ex capite quarto (a).

1. Tunc Jesus ductus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo. Ex eo quod subjunxit dicens, *Ut tentaretur a diabolo*, ostendit quia a Spiritu sancto est ductus, sed non quasi minor majoris præcepto, sed nec quasi major minoris hortatu. Nam non solum ductus aut adductus dicitur, qui alicujus potestate ducitur: sed etiam ille qui alicujus rationabili exhortatione placatur: sicut scriptum est de Andrea: *Hic invenit Simonem fratrem suum, et dicit ei, Invenimus Messiam qui dicitur Christus, et adduxit eum ad Jesum* (Joan. 1. 41. 42). Ecce non potestate eum adduxit, sed ratione placavit. Quemadmodum si magister militum videat dominantem tyrannum, et det consilium regi, dicens: *Exi obviam illi, quia tota perit provincia: nam fortius est tua fama, quam mea virtus*. Et ecce rex a magistro militum ducitur, et tamen non est minor eo qui ducit. Ad diabolum Jesus ductus est, ut tentaretur: ad homines quidem diabolus vadit, ut tentet eos: non homines ad diabolum, ut tententur ab eo. Quoniam autem adversus Christum diabolus ire non poterat, ideo contra diabolum Christus processit. Constat in nobis quinque baptismata esse. Unum in verbo, sicut et Christus dicit: *Et vos mundi estis propter verbum quod loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3). Secundum in aqua, sicut cunctis est manifestum. Tertium autem in spiritu, sicut scriptum est: *Joannes quidem baptizavit in aqua, vos autem in Spiritu sancto baptizabimini* (Act. 1. 5). Quartum vero in igne, quod est tentatio præsens. Quoniam autem baptizantur homines et in igne, testis est Dominus per Isaiam: *Et auferam, inquit, sordes filiorum Israel de medio eorum, et sanguinem eorum mundabo in spiritu judicii, et spiritu combustionis et ardoris* (Isai. 4. 4). Consequenter enim ait propheta: *Quoniam probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum* (Psal. 65. 10). Et postmodum: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium* (Ibid. v. 12). Sicut enim aurum vel argentum combustis in fornace sordibus colatur, sic homo in fornacem tentationis missus, depositis peccatis sanctificatur. Quintum in morte, sicut ipse dicebat: *Baptismo habeo baptizari, et quomodo turbor usque dum perficiatur* (Luc. 12. 50). Quoniam autem peccatum et in morte remittitur, docet Apostolus, dicens: *Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato* (Rom. 6. 7). Quale autem peccatum in morte remittitur, scit qui intelligit pro quali peccato introducta est mors. Nam si propter peccatum moritur homo, sine dubio solvitur propter quod moritur. Ideo Dominus postquam baptizatus est in verbo, factus est sub lege. A Joanne autem in aqua, a Patre vero in Spiritu: nunc a Spiritu ducitur in desertum, ut baptizetur in igne tentationis, postmodum baptizandus in morte. Age, nunc videamus qui sunt, qui baptizantur in igne, et quando baptizantur in igne. Ut autem sciamus, videndum nobis est, quid est quod dicit, *Tunc ductus est*. Quando? Quando Pater clamavit de cælo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui*. Vides ergo

quia nemo baptizatur in igne tentationis, nisi qui factus fuerit filius Dei? Quamdiu enim catechumenus est homo, nondum abrenuntiat diabolo, et omnibus operibus ejus plenius. Baptizatus autem Christo se tradit, dicens: *Abrenuntio satanae, et omnibus operibus ejus*. Ideo catechumeno ei constituto, quasi suo, parcat adhuc: post baptismum autem, quasi alienum factum, tota virtute satanas persequitur. Baptismum autem signaculum fidei est. Numquid miles post militiam signatur ut jam sedeat, et requiescat? Sed magis ante militiam, ut postmodum militet, et laboret. Nam et athleta ante certamen ungitur ut luctetur: sic et homo spiritualiter ideo oleo chrismatis ungitur, ut contra diabolum, quasi spiritualis athleta luctetur. Sed quid, quia multi cum tentati fuerint, superantur, et pereunt? Illi tales non a Spiritu ducuntur ad tentationem suscipiendam, nec sunt filii Dei: *Quoniam qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei* (Rom. 8. 14): sed a peccatis expelluntur propriis. Qui autem a Spiritu Dei ducuntur ad tentationem, non superantur. Servi autem diaboli in igne non baptizantur. Quare? Quia non potest fieri ut depositis sordibus emundetur, qui totus est sordidus. Incipe laterem aqua lavare, numquid aliquando mundatur? Non, sed magis commoto luto, amplius sordidatur. Ille enim mundatur, in quo est aliquid boni, quo emundetur. Ut puta bonus homo, si carnalibus vitis fuerit sordidatus, tentatur, ut illud bonum ejus mundeur. In illo autem quid mundandum est in quo nihil est boni? Secundum hoc, cum videris aliquem perversum Christianum numquam tristari, aut periclitari: cum videris hæreticum numquam persecutionem tentationum pati, noli scandalum pati: nec dicas, *Quomodo hæretici persecutiones numquam patiuntur, sed semper fideles? quomodo mali homines numquam periclitantur, sed semper boni?*

Filii Dei baptizantur in tentationis igne. — Scito quoniam qui filii Dei sunt, hi tantummodo in tentationis baptizantur igne. Veniat tibi in mentem quod te docuit apostolus Paulus dicens: *Et omnes, volentes pie vivere in Christo, persecutionem patientur* (2. Tim. 3. 11). Mali autem homines et seductores proficiunt in pejus, errantes, et in errorem mittentes. Nunc videamus quando baptizantur in igne. Postquam fuerit homo baptizatus in verbo, instructus in fide, et postquam fuerit baptizatus in aqua, et postquam fuerit baptizatus in spiritu: in quarto loco baptizatur in igne. Multi autem et cum in aqua baptizati fuerint, non baptizantur in spiritu. Nisi enim quis ante baptismum aquæ sic deposuerit a se totum peccandi propositum, ut dignus sit Spiritum sanctum in templum sui cordis suscipere, non baptizatur in spiritu: quia Spiritus sanctus fugit hominem fictum, et non habitat in corpore subdito peccatis: et ideo non fit filius Dei (Sap. 1. 4. 5). Et hi sunt qui, cum tentati fuerint, superantur et pereunt: videntur quidem filii Dei facti, propter aquam baptismatis: revera autem non sunt filii Dei, quia non sunt in spiritu baptizati. Nam corpore quidem baptizati sunt, animo autem catechumeni sunt: quia aqua corpus baptizat, spiritus autem animam. Ergo non solum Christus ductus est in desertum a Spiritu, sed et omnes filii Dei habentes Spiritum sanctum ducuntur a Spiritu in desertum, ut et ipsi tententur a diabolo. Qui enim habent spiritum Dei, hi non sunt contenti sedere otiosi: sed ipse spiritus, qui est in eis urget eos ad aliquod opus apprehendendum magnum, cui diabolus adversatur, qui est in deserto. Ut autem intelligas, quia omne bonum, quod secundum Deum bonum est, in deserto est: videamus quid est desertum. Est autem desertum secundum Deum, et est desertum secundum diabolum. Natura carnalis domus diaboli est, et omnis injustitia epulatio ipsius est. Quantum ad Deum autem desertum est, quoniam non est in eo justitia Dei. Spiritus autem domus est Dei, et omnis justitia ejus epulatio est ipsius. Quantum ad diabolum autem desertum est, quia injustitia non est in eo, qua diabolus delectatur. Et

¹ Montef. conjicit in margine, *vivificatus*.

(a) Homilia sexta in aliis exemplaribus, et in Cod. V. D.

quae natura carnis domus diaboli est? Quia omne malum intus in carne est, quia secundum voluntatem carnis est: et intus in mundo est, quia secundum voluntatem mundi est. Omne autem bonum foris est extra carnem, quia non est secundum voluntatem carnis: et est foris extra mundum, quia non est secundum voluntatem mundi. Vides ergo quia omnis res spiritualis extra fines carnis est foris, et quasi in deserto est, et extra fines mundi est foris? Unde qui vivunt secundum Dei mandatum, exisse de mundo dicuntur non corpore, sed conversatione exisse dicuntur de carne, et in spiritu esse. Demus autem Dei spiritus est, quia omne bonum intus in spiritu est, quia secundum voluntatem spiritus est. Omne autem malum foris extra spiritum est, quia non est secundum voluntatem spiritus. Vides ergo quia omnis res carnalis foris, extra fines spiritus est, et in deserto est? Ergo quantum ad Deum, desertum est natura carnalis, ubi non est via iustitiae, in qua non invenitur aqua Spiritus sancti, et est vituperabile desertum, de quo et propheta dicebat: *Sitivit in te anima mea in terra deserta, et in via et in aqua* (Psal. 62. 2. 3). Quantum autem ad diabolum, desertum est omnis res spiritualis, et est laudabile desertum. De tali deserto dicebat Deus ad Pharaonem: *Dimitte populum meum, ut serviat mihi in deserto* (Exod. 5. 1). In tali enim deserto vult Deus omnes suos sibi servire. Ad tale desertum omnes filii Dei, qui habent Spiritum sanctum, exeunt ut tententur. Utopia proposuisti non ducere uxorem, duxit te Spiritus sanctus in desertum: id est, eiecit te extra fines carnis et mundi, ut teneris a concupiscentia carnis: quia non habet castitas in se ut delecteris in ea secundum carnem. Si autem intus eras in carne et in mundo, id est, secundum naturam carnis et mundi habebas uxorem, non tentabar. Quomodo enim tentetur libidine, qui quotidie est cum uxore? Proposuisti jejunare, extra fines carnis existi, et mundi, ut teneris in fame a spiritu gulae. Si autem in finibus carnis et mundi positus manducabas et bibebas, non tentabar a spiritu gulae in fame. Quomodo enim tentetur in fame a spiritu gulae, qui numquam esuriit? Sic et Dominus numquam tentatus fuisset in fame, nisi quadraginta diebus jejunasset et tunc esurisset. Item eleemosynas facere proponis, foras existi: quia natura carnis et mundi non delectatur dare, sed semper accipere. Si autem non dabas, non tentabar a spiritu avaritiae. Item proponis humilitatem servare, existi in desertum, ut teneris a spiritu superbiae: quia caro et mundus in humilitate non delectatur. Exsurget aliquis diaboli angelus, qui te conculcet, et irretet humilitatem servasse, dum vides quod in hoc saeculo humilitas contemnitur, et superbia honoratur. Et cum hos omnes spiritus viceris, novissime teneris a spiritu vanae gloriae. Incipis enim gloriari, quia viciisti: quia spiritus vanae gloriae praecipue a sanetitate nutritur. Scire autem debemus, quod filii Dei non possunt tentari a diabolo, nisi in desertum exierint, secundum ea quae diximus: hoc est, nisi proposuerint circa aliquas studere virtutes. Filii autem diaboli, et intus in carne, et in mundo constituti, confringuntur et pereunt. Quomodo? Utopia bonus homo, si uxorem habuerit, hoc est enim, esse intus in carne, non tentatur in libidine: id est, non fornicatur, sed sufficit ei uxor sua. Malus autem et intus in carne constitutus, id est, habens uxorem, fornicatur, et non est contentus una. Item filius Dei, id est, bonus homo, si intus in carne fuerit manducans et bibens, non tentatur in esca: id est, non inebriatur, non deliciatur, sed mensurate manducat et bibit. Filii autem diaboli, et intus manducans et bibens, non est contentus medicribus cibus et potibus: sed inebriatur, et ad lasciviores cibos extenditur. Item servus Dei, etsi intus sit in carne, nemini aliquid dans, non tentatur, quia alteri non tollit: malus autem intus nemini dat, et tamen alienum tollit: et sic in omnibus rebus tractans invenies. Vides ergo quia est et ista differentia inter filios Dei, et inter filios diaboli? Quia filii diaboli

non exeunt ad diabolum ut tententur, sed diabolus venit ad eos ut tentet: id est, non exeunt extra carnem ad illum, sed intus in carne dominantur ab illo. Quid enim opus habet foras ad certamen exire, qui non desiderat vincere? Sed diabolus venit ad illos, quasi ad familiam suam. Filii autem Dei foras exeunt, ut tententur ab illo, id est, extra fines carnis: quia si intus fuerint in finibus carnis, non potest ad illos venire diabolus, quia filii Dei sunt: nec potest illos tentare, sicut supra diximus. Ergo quia diabolus non potest intrare ad illos, ideo qui sunt gloriosiores filii Dei, extra fines carnis exeunt contra illum, quia victoriae gloriam concupiscunt: propterea in hoc loco non diabolus venit ad Christum ut tentaret eum, sed Christus exiit ad diabolum, ut tentaretur ab eo, dans dilectis suis exemplum. Haec omnia diximus propter illud quod ait: *Tunc Jesus ductus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo*. 2. *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, esuriit*. Non solum ideo tentabatur, quia jejunabat, sed ideo jejunabat, ut tentaretur¹. Jejunium autem non est tantum irritatio passionis, sed repugnatio. Si ergo jejunaveris, ut non intres in tentationem, placuerit autem Deo inducere te: non dicas, quia perdidisti fructum jejunii mei. Nam etsi non tibi proficit jejunium tuum, ut non teneris: tamen ad illud sine dubio tibi proficiet, ut a tentationibus non vincaris, sicut Christo profuit. Multis modis diabolus audierat, quia Christus natus est in hoc mundo, aut angelis praedicantibus ad pastores, vel pastoribus referentibus ad Mariam, vel magis querentibus in Jerusalem eum adorare, cujus viderant stellam, vel Joanne ostendente: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29). Sed faciebat eum incertum natura ejus carnalis. Dicebat enim apud se: Hic non potest esse filius Dei, qui de muliere et de viro natus est. Nam et ideo de desponsata et in domo habita natus est, ut partus virginis diabolo celaretur. Si autem de simplice virgine natus fuisset, facile poterat cognoscere diabolus, quia filius est Dei. Cogitaret enim apud se: Maria fornicata non est: si autem fornicata fuisset, ego sine dubio scirem, quia omnis fornicatio me ministrante committitur. Sine dubio iste Filius Dei est. Nec enim potest fieri, ut de muliere homo sine viro nascatur. Ideo desponsata intravit domum Joseph, ut dum maritalis conceptio astrimatur, unigeniti Dei nativitas non cognoscatur? Hic est rex gloriae, qui pannis involutus, nec locum in diversorio potuit invenire, sed in praesepio positus est? Hic est creator rerum, qui crevit, et per singulos² aetatis gradus ascendit? Hic est ille sanctus, qui cum peccatoribus, ut peccator, est baptizatus? Quid ergo? Ipse eum tentabo, et si quidem invenero eum hominem, sicut puto, dominabor illius, sicut omnium hominum: si autem invenero eum, sicut audio, Filium Dei, postmodum recedam ab eo, nec congrediar contra eum: quoniam qui vadit contra fortiorem, occasionem illi victoriae providet: si autem subduxerit se, evacuat virtutem ipsius. Sciens ergo Dominus cogitationes diaboli, quia volebat eum tentare, processit contra eum: non quasi Deus, sed magis quasi homo, nec in toto quasi Deus, nec in toto quasi homo. Nam quemadmodum quadraginta diebus non esurire non erat hominis: sic aliquando esurire non erat Dei. Jejunavit ergo quadraginta diebus propter duas causas: primum, ut nobis adversus tentationes jejunandi daret exemplum: deinde, ut quadragesimi jejunii nostri poneret mensuram. Esurivit autem, ut ne nimis supra mensuram jejunans manifeste intelligeretur Deus, et sic diabolo quidem spem tentandi exstingueret, suamque victoriam impediret. Itaque diabolus, quia videns per quadraginta dies jejunantem desperaverat, postquam

¹ V. D. et Editi in margine, *jejunabat quia tentabatur*.

² *Qui crevit, et per singulos*. sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu *qui crevit omnia* et; sed est repetitio.

sensit esurientem, iterum cœpit sperare, et sic accessit ad extra esurientem, et invenit intus numquam esurientem. Et dum tentat esurientem, vincitur a non esuriente. 3. *Et accedens tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* O cæcitas diaboli manifesta! Quomodo suspicatus est eum non esse Filium Dei, quem post quadraginta dies esurientem sensit, et per quadraginta dies non esurientem non intellexit? Nam sicut esurire hominis est, ita per quadraginta dies non esurire hominis non est. Non cogitavit, quoniam qui vere non esurit, voluntarie esurire potest; qui autem vere esurit, per tot dies non esurire non potest. Fortis ad ea quæ infirma sunt descendere non potest, infirmus autem ad ea quæ fortiora sunt ascendere non potest. Sic ergo magis ex eo, quod per tot dies non esurierat, intelligere debuerat, quia Deus est, quam ex eo quod post tot dies esurit, quia homo est. Nam Deus que hominis sunt agere potest: homo autem quæ sunt Dei agere non potest. Sed forsitan tu dicis: Moses et Helias quadraginta dies jejunarunt, et homines erant. Sed illi jejunantes esuriebant, et sustinebant: iste autem quadraginta diebus non esuriit. Hoc est enim quod dicit: *Et eum jejunasset quadraginta diebus, postea esuriit.* Esurire enim et non manducare patientiæ est humanæ: non esurire autem divini naturæ. Qui ergo quadraginta diebus non esuriit, postea esuriens, demonstravit quia esuritio ejus voluntaria fuit, non necessaria. Quid ergo est? Sicut semper diabolus omnes homines excæcabat, ut non intelligerent quod est bonum: sic modo invisibiliter ipse a Christo est excæcatus, ut non cognosceret verum. Cogitavit enim apud se: Si poterit de lapidibus facere panes, vere Filius Dei est: si autem non poterit, homo est. Sed quæ fuit cogitatio ista? Per hoc enim numquam poterat cognoscere, si Filius Dei erat, an non. Primum si Filius Dei erat, nec esuriebat. Quomodo enim non vincat necessitatem naturæ carnalis, qui ipsam necessitatem in natura creavit? Et ut quid faceret de lapidibus panes, qui panem cum omnibus aliis ex nihilo, cum voluit, fecit? Deinde etsi esuriebat propter corpus, et volebat facere, faciebat quando ipse volebat, non quando diabolus provocabat. Si ergo non faceret, quod et fecit: unde sciebat, utrum ideo non fecit, quia non potuit quasi homo, aut quia noluit quasi Deus, quod et fecit? Nam nec fecit, nec dixit, Possum, et nolo, ut ne se ostenderet Filium Dei. Nec dixit, Non possum, ut non se ostenderet mendacem, constans se hominem, cum esset Deus. Sed quid? 4. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei (Deut. 8. 3).* Non dixit, Non in pane solo vivo, sed in omni verbo Dei, ut non videatur de se dixisse: sed medie, *Non in solo pane vivit homo.* Quid aliud poterat respondere et Filius Dei abscondens se, ne ostendatur quod potest, et homo astutus excusans se, ut non ostendatur quod non potest. Sic ergo cum ex hoc responso nihil certum addiscere potuisset, utrum Deus esset, an homo, assumpsit eum ad aliam tentationem, dicens apud se: Iste qui in fame non vincitur, etsi non est Filius Dei, tamen sanctus est. Valent enim homines sancti et spirituales fame non vinci. Sed postquam omnem necessitatem carnis vicerint, per vanam gloriam cadunt. Ideo cœpit eum tentare in vana gloria. 5. *Et assumpsit Jesum in sanctam civitatem.* Quando audis dicentem, Ductus a diabolo, nihil cogites de potentia diaboli, quia potuit ducere Christum: sed de patientia Christi mirare, quia sustinuit ut a diabolo duceretur. Ergo in sequente Domino non infirmitas, sed patientia est; in ducente autem diabolo non virtus, sed superbia est: quia volentem Christum non intelligens, quasi invitum ducebat. Ille ductus est, ut nos voluntatem diaboli non sequamur. *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Sed forte cogitamus, quo modo in corpore constitutum, omnibus videntibus statuit itum super templum? Si potentiam Christi consideramus, intelligibilia inveniuntur omnia. Forsitan enim diabolus, quantum ad se, sic eum assumebat, ut ab omnibus videretur: ipse autem

nesciente diabolo invisibiliter sic agebat, ut a nemine videretur: sicut scriptum est de eo: *Ipse autem transiit per medium eorum, et abiit sic (Luc. 4. 50).* Si enim Habacuc homo constitutus, a nullo est visus, quando ab angelo per comam captis portabatur de Judæa in Babyloniam: quanto magis est credibilis de Christo non fuisse visum, cum volens a diabolo assumeretur? *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Cogitavit enim apud se: si miserit se per aerem, scio quoniam est Filius Dei: sine dubio enim mittet se, ut cognoscatur quod est; si autem non potuerit se mittere, scio quoniam homo est. Sicut ergo concupiscentia vanæ gloriæ ipse ruit de cælo: nam cum esset angelus, volens se ostendere Deum, perdidit et illud quod erat, dum voluit apparere quod non erat: sic putavit et Christum concupiscentia vanæ gloriæ ferri. Nam sicut difficile aliquem suspicatur malum, qui ipse est bonus: sic difficile aliquem suspicatur bonum, qui ipse est malus. Et dicit ei: 6. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Per hanc propositionem, quomodo poterat cognoscere si Filius Dei est, an non? Primum volare per aerem non est proprium opus Dei, quia nec hoc est utile alicui, vel ad animam, vel ad corpus. Si ergo nulli necessarium est, neque proficit ad salutem: volaverit autem aliquis provocatus, propter ostentationem solam hoc facit: et est hoc ex diabolo magis quam ex Deo. Si ergo homini dignitose et sapienter sufficit esse quod est, et non est necessarium ei apparere quod non est, quia hoc non homini prodest, quod videtur ab aliis, sed quod est apud se: quanto magis Filius Dei ostendere se necessarium non habet sine causa alicujus utilitatis, cui nihil necessarium est, sed totum possidet in natura, de quo nemo potest tantum cognoscere, quantum est apud se? Si ergo non volaverit, quomodo poterat per hoc cognoscere, utrum non potuit propter infirmitatem quasi homo, aut noluit propter vanitatem quasi Deus? Quia non creditus fuerat, sed tentatus. *Si filius Dei es, mitte te deorsum.* Vide superbiam inimici, quomodo ipsa invitatio ejus injuriosa est. Numquid non poterat dicere, Descende per aerem ambulans? Sed quid? *Mitte te deorsum.* Nec timuit cogitans, Ne forte si inventus fuerit Filius Dei, inveniar illi fecisse injuriam. Sed nihil dubitat dicere, nec facere, qui nihil sibi reliquit quod speret. Et vide, non impulit, non tetigit, non appropinquavit: sed tantum dixit: *Mitte te deorsum, si es Filius Dei: ut sciamus, quia omnis, qui obaudit diabolo, ipse se deponit deorsum.* Nam diabolus ad malum hortari potest, cogere autem non potest. *Scriptum est enim: Quoniam angelis suis mandavit de te, ut in manibus tollant te (Psal. 90. 11).* O diabole, quomodo Filius Dei angelorum manibus portatur legisti, et quia super aspidem et basiliscum calcas non legisti (*Ibid. v. 13*)? sed exemplum illud quidem profert, quasi superbus: hoc autem tacet, quasi astutus. Nam et vere Filius Dei angelorum manibus non portatur, sed ipse magis angelos portat. Nec enim creatura portat Creatorem, sed Creator creaturam. Si autem creatura bajulat Creatorem: ergo Creator antequam faceret creaturam, a quo portabatur? Nam vere, etsi portatur manibus angelorum, non ideo portatur ut non offendant ad lapidem pedem suum quasi infirmus, sed propter honorem potestatis, quasi Dominus. Scriptum est: *Qui sedes super Cherubim, appare (Psal. 79. 2).* Et illud quidem, quod diabolus refert, quia in persona Christi dicitur, verum est. Sicut enim dicitur: *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum, etc. (Psal. 90. 9).* Sed non de Christo dictum est tantum, sed de omni homine justo, quorum personam Christus suscepit. 7. *Respondit ad eum, Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.* Non dixit, Non tentabis me Dominum Deum tuum, ne se manifestaret Deum: sed ita, *Non tentabis Dominum Deum tuum:* quod poterat dicere et omnis homo Dei, tentatus a diabolo: quoniam et qui hominem Dei tentat, membrum diaboli est.

Tria retia diaboli, quibus itaqueat animas. — Sic ergo ex hoc responso incertus transit ad tertiam. Divit enim apud se: Tria hæc retia habeo extensa super omnem mundum, ut quisquis evaserit de retibus gulæ, incurrat in retia vanæ gloriæ: qui evaserit de retibus vanæ gloriæ, incidat in retia avaritiæ. De his autem tribus retibus nullus hominum ad perfectum evasit: et si evasit, non integer, sed contritus evasit. Hic autem jam retia ventris dirupit, retia vanæ gloriæ transivit. Ponam ei nunc retia avaritiæ, et ostendam illi omnia regna mundi. Si concupierit ea, scio quia homo est. Nam omnes homines propter gulam, et propter pecuniarum avaritiam, et propter vanos honores serviunt mihi: si autem contempserit ea, scio quia Filius Dei est. Nec enim potest desiderare quæ ipse creavit, nec delectatur terrenis, qui fruitur caelestibus. Nam etsi aliis mentiebatur diabolus, sua esse omnia, apud se tamen sciebat quia non erant ejus, sed Dei. 8. *Et sic assumpsit eum super montem excelsum valde*, quem ipse diabolus, circumiens omnem terram, excelsiorem cæteris cognoscebat, et ostendit illi omnia regna mundi, et honores eorum. Forte tractas apud te, qualis potuit esse ille mons, de quo omnis terra videbatur: aut si erat super omnem terram, quomodo tamen poterat inde, quantum ad carnem, totam terram illi ostendere? Nam etsi, quantum ad divinitatem suam, videbat: tamen, quantum ad diabolum, ostendere illi non poterat, quem hominem æstimabat. Sed ita intelligendum est, *Assumpsit eum super montem excelsum valde*: quia quanto magis excelsior fuerit mons, tanto magis aspicientes ex eo spatiosior terra videtur. Ostendit autem ita, non ut ipsa regna, vel civitates eorum, vel populos, vel argentum, vel aurum videret: sed partes terræ, in quibus unumquodque regnum, vel uniuscujusque regni civitas posita erat: ut puta si ascendas super excelsum locum, digito extenso dicam tibi, Ecce ibi est Roma, aut ibi est Alexandria, non sic ostendo tibi, ut ipsas videas civitates, sed partes terræ in quibus posite sunt. Si enim nautæ unam stellam aspicientes, non dicam ad unamquamque provinciam, vel insulam, sed ad unamquamque civitatem, et ad singula loca, quæ petunt, sine aliquo errore aut devagatione dirigunt cursum: quanto magis diabolus, qui princeps aeris constitutus, totam terram non solum sciebat, sed etiam et videbat, poterat Christo ergo et singula loca certissime digito demonstrare, et uniuscujusque regni honores et statum verbis exponere? Nam non solum ostensum dicitur, quod ostenditur ad videndum, sed etiam quod exponitur ad intelligendum, sicut scriptum est: *Ascendamus in domum Dei Jacob, et ostendet nobis viam suam, et ambulabimus in ea (Isai. 2. 3)*. 9. *Hæc omnia tibi dabo, si proci dens adoraveris me.* Considera quomodo omnis promissio ejus irrationabilis est, et mendax. Certe uni dare non poterat omnia, nisi ab omnibus omnia tolleret: si autem ab omnibus omnia tolleret, a nemine adoraretur, cum diabolus neque ex amore, neque ex timore adoraretur ab aliquo, sed quia promittit divitias, aut dat. Quomodo autem expediebat diabolo ab omnibus omnia tollere, et uni dare, ut ab omnibus contemnatur, et ab uno colatur? Sed neque illud dicere possumus, ut unusquisque quidem sua teneret, iste autem super omnia esset. Unus enim super omnem mundum neque est, neque fuit aliquando, neque fieri potest, ut non sit illi aliquis non subditus. Primum, propter Deum, quia non concedit diabolo et hoc facere posse. Secundo, propter ipsum diabolum. Gaudium enim, et gloria, et potestas diaboli, in quo est, nisi in superbia, et in invidia, in ira, in vana gloria, et his similibus? Ubi hæc exercentur, unum regnum stare non potest, sed necesse est, ut dividatur in plura. Ubi autem hæc non exercentur, diabolus non colitur, neque regnat. Quomodo ergo regnum sibi tolleret, et illi daret? Deinde, quid si sancti erant in mundo aliquod regnum tenentes? Nam si peccatori dare et tollere potest divitias, sanctis neque dare, neque tollere

potest. Putasne, semper voluit tollere divitias Job? Sed non potuit, nisi quando permissus est. Numquid non voluit, si potuisset tollere regnum de manu David? Nam vere non est mundus diaboli, neque regna illius. Scriptum est enim: *Per me reges regnant, et per me tyranni scribunt justitiam (Prov. 8. 15)*. Sed ea, quæ per iniquitatem aguntur in mundo, ut puta per furtum, aut per vim acquisisti divitias, aut aliqua perditione animæ tuæ suscepisti honores: illas tibi divitias diabolus dedit, sed non ipsæ divitæ diaboli sunt, sed provisio earum¹. Res autem ipsæ illius sunt, qui creavit eas ad probationes sanctorum et peccatorum. Et inter duas conditiones posuit illas in medio, ut et diabolus possit illas dare, et Deus. Nam dans potestatem diabolo, non a se dimisit, ut si quidem cum peccato acquirantur, per diabolum dentur: sin autem sine peccato, per Deum. Ecce enim oculos nostros, et aures, et os, et cætera membra, inter duas conditiones sic creavit in medio, ut et diabolus aperiat oculos hominis, et Deus. Si enim ad turpem rem aperuit homo oculos, diabolus aperuit oculos ejus: si autem ad justitiam, Deus. Numquid ex hoc, quia membra nostra interdum a diabolo aguntur, volentibus nobis, jam membra nostra diaboli sunt? Sic et divitiæ quamvis interdum a diabolo dentur, tamen diaboli non sunt. Si enim vere consideres, magis divitiæ ipsæ in potestate sunt hominis, quam in potestate diaboli. Nam diabolus non quibus ipse vult, divitias dare potest, sed qui vult ab illo accipere. Homo autem in potestate habet, a quo vult eas accipere, sive a diabolo, sive a Deo. 10. *Tunc dicit ei Jesus: Vade retro, satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies (Deut. 6. 13)*. Finem tentandi diabolo imponit dicens, *Vade retro, satana*, ut ne progrediatur ulterius tentans. Diabolus autem, sicut rationis est intelligere, id est, sicut rationabiliter intelligi potest, non quasi obaudiens ad præceptum, recessit: sed aut ipsius Christi divinitas, aut Spiritus sanctus, qui erat in eo excussit inde diabolum: quod ad nostram consolationem proficit maxime, quia non tamdiu homines Dei diabolus tentat, quamdiu vult, sed quamdiu Christus eum permittit, vel Spiritus sanctus, qui est in eis. Diabolus enim, quantum ad se, numquam cessaret tentans: nec enim habet alium actum. Non manducat, non bibit, non dormit, non opus aliquod aliud operatur, nisi ut tentet, ut fallat, ut subvertat. Hic est cibus illius, hic honor, hoc et gaudium. Propterea, infatigabilis est in malo; sed potentia Dei² repellit eum, etsi permittit eum paulisper tentare, propter fidem probandam, tamen repellit eum propter infirmam naturam. Adhuc vide, cum Christus in prima tentatione passus fuisset tentationis injuriam, dicente sibi diabolo: *Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut fiat panis*: non est exasperatus, nec in increpationem vel abjectionem ejus est excitatus: sed sustinuit, et mitis permansit; tamen contra verba tentationis congrua dedit exempla. Similiter et in secunda, quamvis esset injuriatus, dicente sibi diabolo: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*: turbatus non est, nec increpans ei dixit: *Vade retro, satana*. Nunc autem quando diabolus Dei sibi præsumpsit honorem, dicens: *Hæc omnia tibi dabo, si proci dens adoraveris me*, et hoc quæ sivit fieri sibi a Christo, quod soli Deo fieri debebat: exasperatus est, et iratus est, et increpavit eum, et repulit dicens: *Vade retro, satana; scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*: ut nos illius discamus exemplo, nostras quidem injurias illatas ab impiis, sive in dicto, sive in facto, magnanimiter sustinere, Dei autem injurias et contemptum nec usque ad auditum sufferre: quoniam tu propriis injuriis esse quempiam patientem, laudabile est: injurias autem Dei dissimulare, nimis est impium. Hactenus simpliciter diximus de tentationibus, qui-

¹ Editi in marg. et v. D. sed *omissio earum*. Fortè melius.

² *idem, sed misericordia Dei.*

bus tentatus est Dominus : nunc breviter ¹ perstringamus quid ad nostram aedificationem significant Christi tentationes.

Aliud corporis, aliud animæ jejunium. — Frequenter diximus, corporis quidem jejunium esse, abstinere a cibis; animæ autem jejunium, abstinere ab omni re mala: quia sicut caro delectatur cibo, sic spiritus abstinere a carnis peccato. Secundum hoc jejunium Christi in nobis intelligimus esse abstinentiam peccatorum. Si enim manducatio Adæ de ligno scientiæ boni et mali, prudenter ab omnibus est recepta, appetitio est peccati prohibita: consequenter et jejunium Christi intelligendum est in nobis abstinentia a peccato. Quod si jejunium est abstinentia rei malæ, sine dubio et desiderium ejus esuritio est ipsius, et usus rei ipsius intelligitur panis. Proponens ergo jejunium sibi Christus, et non superatus desiderio panis a diabolo sibi propositi, hoc nos docet, ut si aliquis, utpote filius Dei, opus eligens magnum, exierit in desertum, sicut diximus supra, et proposuerit se abstinere ab aliquo usu corporali et delectabili, quod est jejunare, propter vivificationum Dei mandatum, ne interrumpat. Si autem loquente in cogitationibus suis diabolo, et ad usum rei illius provocante interrupit, utens peccavit potius quam usus est, et peccatum sibi convertit in usum, hoc est, lapidem in panem. Et quamvis ab illa re se abstinere decreverit, qua uti potuit sine peccato, si non decrevisset, tamen quia decrevit abstinere ab illa, usum rei illius judicavit esse peccatum, id est, lapidem. Propterea si usus fuerit eo, peccatum sibi sumpsit in usum, id est, lapidem sibi mutavit in panem, dirumpentem magis quam nutrientem. Sicut et Apostolus de mulieribus viduitatem promittentibus dicit: *Quæ cum deluserint Christum, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt* (1. Tim. 5. 11. 12). Sed deprimens desiderium suum quasi esuritionem, respondeat in cogitationibus suis diabolo sibi persuadenti, quia non in usu rei illius solo vivit homo perfecte: et si vivit, secundum corpus vivit, et non secundum animam. Penissimè autem vivit in observantia mandatorum Dei: et ideo forte non simpliciter dicit, Dic lapidi ut fiat panis, ne de quacumque lapide dixisse intelligatur: sed ita, Dic huic lapidi, id est, quem ego tibi ostendo. Item ascensio super templum moraliter intelligitur exaltatio cordis sanctorum ad sanctitatem. Statio autem super pinnam templi, exaltationis ipsius mora. Quando enim quis, inflatus mente carnis suæ, exaltatus fuerit quasi sanctus, et gloriosus fuerit quasi consummatus, ductus est a diabolo quasi super templum: et quando existimaverit se consistere in sanctimoniam summitate, et in ipsa æstimatione jactantiæ fuerit demoratus, positus est super pinnam templi, et stat ibi. Convenienter ergo et ordinate exposuerunt evangelistæ. Postquam enim exposuerunt, Christum in tentatione jejunii superasse diabolum, in sequenti loco exposuerunt ductum esse a diabolo super templum: quoniam victoria tentationis, et expletio alicujus operis magni, gloriationem operatur, et fit causa jactantiæ. Sed vide quoniam Christus jejunium quidem uliro suscepit, super templum autem diabolus eum duxit: ut et tu, qui filius Dei es, ad jejunium quidem morale, id est, ad abstinentiam laudabilem rei cujusdam sponte procedas, et alacriter: extolli autem ad fastigium sanctitatis non acquiescas, quia nemo extollit se ad sanctitatis altitudinem, nisi ducente diabolo. Nec enim ideo acquievit Christus duci et constitui super templum, ut tu moraliter imitator ejus existens, ascendas per jactantiam cordis tui ad altitudinem sanctitatis. Nec enim volens ascendit, quantum ad corpus, sed ideo acquievit duci et constitui super pinnam templi, et audire præcipitii verba: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*: ut tibi ostendat exaltationis exitum metuendum: id est, ut demonstret tibi ruinæ periculum, quod omnes glo-

riantes subsequi solet, sicut testatur Sapia, dicens: *Ante ruinam exaltatur cor hominis, et ante gloriam humiliatur* (Prov. 18. 12). Consequenter et Dominus dicit: *Onnis qui se exultat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur* (Luc. 14. 11). Si ergo times ruinam de fastigio sanctitatis, fuge exaltationem cordis ad sanctitatem, et non patieris ruinam de fastigio sanctitatis. Cur autem omnem jactantiam subsequatur ruina, causa est manifesta. Quoniam omnis qui confidens est in operibus suis, et gloriatur, securus est; qui autem securus est, non timet: et qui non timet, nec cavet; qui autem non cavet, quando non sperat, supplantatur a diabolo, et dejicitur. Qui autem nihil se existimat esse, in inferiori parte templi consistens, quantum ad se, causa humilitatis, sollicitus est de se; qui autem sollicitus est, et timet; qui autem timet, circumspicit semetipsum, et non sinit duci se a diabolo super templum. Talis fuit et ille qui dicit: *Non quod jam perfectus sim, aut jam justificatus sim*, etc. (Philip. 3. 12; 1. Cor. 4. 4). Si ergo Paulus timuit se dicere esse perfectum, quis audeat se existimare perfectum? Si ergo perfectus filius Dei es, et aliquam laudabilem abstinentiam suscepisti, quasi exiens in desertum, his duabus tentationibus Dominus tentatus est propter te, ut non interrumpas opus tuum, sed ad perfectum deducas: cum autem perduxeris ad perfectum, non glorieris. Si autem mediocris es filius, et nullum ausus es affectare pro virtute certamen, tentatione tertia tentatus es: propter te ductus est super montem excelsum, et audivit verba perniciose, *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*: ut tu non desideres magnus et altus fieri in hoc mundo. Ascensio enim montis illius est processio ad magnitudinem vel altitudinem divitiarum et gloriæ hujus mundi: quoniam ipsa processio eorum de superbia cordis descendit. Et vide quomodo per ordinem dicit, prius ductus est super montem; deinde gloriosa mundi ei ostensa sunt; in tertio loco posita est ei conditio, ut si adorasset diabolum, omnia fierent ejus. Sic et tibi contigit, qui altus et magnus fieri festinas in mundo, et ascendis in montem, quem diabolus sibi elegit ad seducendum. Cum enim volueris fieri altus et magnus, quod est ascendere in montem, diabolo te ducente, incipis die ac nocte cogitare de divitiis acquirendis, de suscipiendis honoribus, et ante oculos mentis tuæ semper illa universa proponere: scito quia princeps mundi gloriosa regni sui tibi ostendit. Cum autem senserit te diutinus hujusmodi cogitationibus in concupiscentias eorumdem honorum accensum, in tertio loco tales tibi providet causas, ut necesse sit tibi, si volueris illa consequi, diabolum adores, relinquens fidem Dei, et servias ei, negligens justitiam Dei: si autem elegeris adorare Deum in fide ejus, et servire ei secundum mandatum ipsius ¹, illa omnia non consequaris. Ideo docet Paulus apostolus: « Obsecro autem vos, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullius desiderium sit vobis ad ea quæ foris sunt » (1. Thess. 4. 11). Et iterum: « Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas divitiarum: quam quidam appetentes, circa fidem naufragaverunt » (1. Tim. 6. 8-10). Ergo omnia Christo promissa sunt, et omnia Christus contempsit, ut ne gloriam Dei diabolo daret: ut et tibi etiam si totus mundus fuerit datus, tantum ut dimittas Deum, non facias amplius divitias, quam gloriam Dei: nec enim justum est, propter creaturam continere Creatorem, sed propter Creatorem creaturam: quoniam divitiis tibi Deus dare potest, divitiæ autem tibi Deum dare

¹ Editi sic habent: *et servire ei secundum mandatum ipsius observare*: at illud, *observare*, quasi expungendum notatur in margine Editorum, et a Codice V. D. abest.

¹ Idem, eadem aliter.

non possunt. Non enim propter se tentatus est, sed propter nos, et non sibi vindicat, sed nobis. 11. *Tunc reliquit eum diabolus, et accedentes angeli Dei ministrabant ei.* Non dixit: Et descendentes angeli Dei ministrabant ei, ut ostendat, quia semper ad ministerium ejus angeli erant in terris: sed tunc, præcipiente Domino, recesserunt ab eo, ut locus diabolo adversus Christum daretur, ne forte angelos videns circa eum, non appropinquaret ad eum. Sic enim invisibiliter fit omni homini Christiano. Duo enim sunt angeli permanentes cum hominibus, scilicet bonus et malus. Quamdiu circa nos est angelus bonus, numquam nos in tentationem potest impellere angelus malus. Secundum dispensationem autem Dei recedit aliquantulum angelus bonus; magis autem non recedit, sed abscondit se, invisibilem se reddens ante diabolum: quoniam nisi voluerit angelus bonus, a diabolo non videtur. Subtrahit ergo se, ut det diabolo licentiam tentandi, et stans expectat tentationis eventum. Quando ergo aliqua concupiscentia malæ rei ascenderit super cor tuum, et pulsat aliquod genus peccati, non est circa te angelus bonus, sed diabolus loquens in corde tuo tentat te pariter et compellit. Si tu ergo permanseris confringens cor tuum, magis autem diabolum in corde tuo confringens, cum non te potueris superare, discedet a te. Quando recedente concupiscentia incipit cor tuum exultare, quia evasisti impetum illum malum, et quasi quidam spiritus in te tacente lætatur, et gratias agit Deo: cognosce quia recessit a te diabolus, et post tentationis victoriam accedens angelus ministrat tibi, et ille loquitur in te, et gaudium operatur. Quoniam autem ministrabant ei angeli, scimus: in quibus autem rebus illi ministrabant, scire non possumus. Utrum ad sanitates infirmitatum, quemadmodum et per angelum Raphaellem sanavit Tobiam (*Tob. 3*): an ad correctionem animarum, an ad effugationem demonum, quoniam quidem multa opera sua per angelos facit, verum est. Angelis autem facientibus, ipse facere videtur, qui dat illis faciendi præceptum et potestatem. Tamen manifestissimum est, quia etsi ad opus ipsius ministrant ei, non propter necessitatem impotentiae ejus ministrant ei, sed propter honorem potestatis ipsius. Nam ministrant ei et non adjuvant eum.

Homilia sexta ex cap. quarto (a).

12. *Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, recessit in Galilæam.*— A quo? Sine dubio a Deo: quia in virum sanctum nemo potest aliquid, nisi tradiderit eum Deus. Nam peccator in peccatorem aliquid forsitan potest, quia nec est valde sub cura Dei peccator: in hominem autem Dei sine dubio nihil potest, quia *Protector est Deus omnium sperantium in eum (Psal. 17. 31)*. Sic enim dicit et alibi: *Nonne duo passeræ veneunt dupondio¹, et unus ex eis non cadit super terram sine præcepto Patris vestri? Quanto magis vos modicæ fidei? Vestri autem capilli capitis numerati sunt omnes (Matth. 10. 29. 30)*. Omnis homo, quantumvis fuerit malus, priusquam aliquam faciat iniquitatem, quasi tardior est ad opus iniquitatis: quod si semel coeperit facere iniquitatem, jam paratio fit ad omne opus iniquum. Sicut enim bestia, quamvis sit naturaliter sæva, tamen si excitata non fuerit, non se facile super hominem jactat: si autem homine occiso, vel aliqua bestia, sanguinis acceperit gustum, jam si viderit hominem, sine aliqua mora irruit super eum: sic et Herodes, etsi proposito erat iniquus, tamen postquam propter correptionem adulterii sui est exasperatus, opus pessimum ausus est facere, et Joannem recludere in carcerem, seipso iniquior: et audacior quidem fuerat sibi metipso factus cum omnibus consentientibus sibi Judæis in mortem

Joannis. Quod sciens Dominus, recessit inde, non ipse timens mortem, sed propter duas causas. Primum, ut passionem suam opportuno tempore reservaret: deinde, ut nobis fugiendi periculum tentationis daret exemplum: non quia ille timebat periculum tentationis, sed quia nos aliter non omnem toleraremus tentationem. Si enim ideo pro omnem viam justitiæ præcessit quasi magister, ut nos eum sequamur quasi discipuli, manifestum est quia non consideravit quid ipse posset, sed quid nos poteramus implere. Si autem ea fecisset Christus quæ ipse poterat facere, et non nos: discipuli ejus esse non poteramus, sequi eum non prævalentes. 13. *Et relicta civitate Nazareth, veniens habitavit in Capernaum in finibus Zabulon et Nephthim, 14. ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon et terra Nephthim, via maris trans Jordanem, Galilææ gentium (Isai. 9. 1)*. Sicut docet historia, hæc tribus ante omnes transmigratæ sunt in Babyloniæm. Convenienter ergo quos ante omnes ira Dei percussit, ipsos primum Dei misericordia visitavit: et qui primi ducti sunt in captivitate corporalem, ipsi prius de spirituali captivitate reducti sunt. 16. *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: et qui sedebat in regione et umbra mortis, lux orta est eis (Ibidem, v. 2)*. Sedebant in tenebris Judæi, qui fuerunt sub lege, in qua Dei justitia non fuerat manifesta: etsi erat illi justitia, tamen in figuris quibusdam et mysteriis rerum carnalium fuerat cooperta. Quæ enim est lumen justitiæ in circumcisione præputii? Tenebræ enim erant maxime secundum legem, quæ non ad manifestandam Dei justitiam data fuerat, sed ad puniendam duritiam cordis eorum: sicut ait Dominus, *Propter duritiam cordis vestri Moses ista mandavit (Marc. 10. 5)*: et non ad salvandos eos, sed ad excæcandos, ut inebriati per legem non cognoscerent lumen, quod non merebantur videre in tenebris, id est, in peccatis. Lumen magnum, id est, Christum. Nam multa lumina fuerant inter Judæos. Lumen fuerunt Moses, et Aaron, et Josue, et cæteri iudices et prophætæ. Omnis doctor lumen illorum est, quos illuminat docens: sicut scriptum est, *Vos estis lux mundi (Matth. 5. 14)*. Magnum autem lumen est Christus. In regione autem et umbra mortis sedebant gentiles, aut quia iniquitates mortiferas faciebant, aut quia colebant idola et demones, quorum cultura ducebat eos ad mortem æternam. Judæi autem, qui secundum legem opera faciebant, ideo in tenebris erant, et non in regione et umbra mortis, quia etsi non erat quidem justitia quam faciebant, tamen facientibus eam etsi gloria non dabatur, tamen mors æterna non contingebat, quia Dei tenebant mandata. Umbram autem mortis æstimo esse peccatum idololatriæ. Sicut enim qui vivunt in agnitione Dei et Christi, quamvis agnitio ipsa sit vita, tamen donec sunt in sæculo isto, non sunt in vera vita, sed in umbra vitæ, quoniam per fidem ambulant, et non per speciem, et per speculum in ænigmate vident, non facie ad faciem (2. Cor. 5. 7): sic qui in erroribus idolorum vivunt, licet ipse error sit mors, tamen nondum sunt in vera morte, sed in umbra mortis, donec in isto sæculo sunt (1. Cor. 13. 12). Quoniam autem ignorantia Dei umbra est mortis, testatur propheta dicens: *Et declinasti semitas nostras a via tua, et cooperuit nos umbra mortis (Psal. 45. 19. 20)*. Sine dubio enim aperiet eum ignorantia Dei, cujus vita de via Dei fuerit declinata. Regio autem mortis mundus est iste. Sicut enim illa terra vivorum est, de qua dicitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13)*: sic terra hæc regio mortis est. Propterea ad plenum Deo placere non possumus, degentes in ea, quia ipsi etsi vivi sumus propter opera viva et fidem Christi, tamen quia in mundo vivimus, cui diabolus principatur, coinquinati sumus. Ideo et Paulus dicebat: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus (Rom. 7. 24)*? Corpus enim hoc, corpus est mortis, quia non vitalibus, sed mortiferis voluptatibus est subjectum. Et vide quam proprie qui-

¹ In Evangelio legitur, *nonne duo passeræ usse veneunt*. (a) Est homilia septima in Codice V. D.

dom dixit propheta, Judæos quidem vidisse lumen magnum, gentibus autem ortum esse : quoniam apud Judæos erat agnitio Filii Dei, non autem videbant eum, qui sedebat in tenebris legis, aut peccatorum : apud gentes autem nunquam fuit agnitio Filii Dei. Ideo a Judæis quidem dicitur visus, gentibus autem ortus. Dicitur autem Capernaum inter fines Judæorum et gentium posita esse. 47. *Ex tunc cepit Jesus predicare et dicere : Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Ex tunc, id est, ex quo testificatus est a Joanne. Nec enim prædicare creditur poterat, nec testis Patris existere, nisi testificatus fuisset ab eo : quia nemo potest alterius esse testis idoneus, nisi qui ipse fuerit testificatus ab altero. Testificatus autem est ab eo sic : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29)*. Ut omnis qui ordinatur ad prædicandum, bonum testimonium habeat a populo, et ab his qui sunt foris, sicut ait Apostolus. Qui enim bene vixit, se solum salvat : qui autem bonam habet opinionem, multos ædificat (1. Tim. 3. 7). Quid autem prodest, si bonam vitam agendo te unum salves, et malam famam habendo plurimos scandalizes? *Ex tunc cepit Jesus predicare*, ex quo in aqua quidem baptizatus est a Joanne : in spiritu autem a Patre, ut possit de seipso alios baptizare, secundum hominem dico : [quia si non fuisset baptizatus, alios baptizare non poterat]. Quomodo autem nudus vestiat nudum, aut quomodo mendicus faciat alterum divitem? Sic et ipse, qui baptizatus non est, quomodo alteri potest baptismum dare? Secundum hoc et de hæreticis dicitur : quia ubi est fides, illic est Ecclesia : ubi Ecclesia, ibi sacerdos : ubi sacerdos, ibi baptismum : ubi baptismum, ibi Christianus. Ubi autem fides non est, ibi nec Ecclesia est : ubi Ecclesia non est, nec sacerdos est : ubi sacerdos non est, nec baptismum : ubi baptismum non est, nec Christianus fit aliquis. Quid ergo reprehendit quasi secundum baptismum, qui non intelligit quod est primum? *Ex tunc cepit Jesus predicare*, ex quo tentatus est. Famam autem vicit in deserto, avaritiam sprexit in monte, vanam gloriam repercutit super templum : ut nobis ostendat, quia qui ventri suo contradicere potest, qui sæculi hujus bona contemnit, qui vanam gloriam non desiderat, ille debet, Christi vicarius faciens, justitiam Christi prædicare : quoniam ex istis tribus caminis omnis diabolice fraudis ¹ flamma succenditur. Item ex quo traditus est Joannes, ex tunc prædicare cepit. Nam si vivo Joanne prædicare cœpisset, sine dubio vilem fecisset Joannem, et inventa fuisset prædicatio ejus superflua quantum ad istius doctrinam : quemadmodum si in uno tempore lux cum lucifero oriatur, gratiam luciferi celat. Quam sapienter inde prædicationis suæ sumpsit initium, quod prædicare consuevit erat Joannes : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum (Matth. 3. 2)* : non ut conculcet Joannis doctrinam, sed ut magis confirmet. Nam si illo adhuc docente hæc eadem prædicasset, forsitan conculcare videretur : nunc autem quia eo incluso repetit, non conculcat, sed confirmatio invenitur. Confirmavit autem Joannis doctrinam, ut testem eum verum fuisse demonstraret. Quoniam si Joannes verus est testis, et testimonium ejus verum est, quod dixit de Christo : si autem falsus est testis, et omnia illa gloriose falsa fuerunt, quæ dixit de Christo. Ergo dum Joannis doctrinam confirmat Dominus, seipsum commendat. *Pœnitentiam agite*. Creator humanæ naturæ scit quid necessarium habet humana natura. Sciens etenim Dominus, quia nullus hominum per ignorantiam justitiæ peccat, sed dum sequitur delectationem carnalem, contemnit gloriam spirituales, ideo statim non justitiam prædicavit, quam omnes cognoscere, sed pœnitentiam, quam omnes indigebant. Quis ergo veniens contra judicium Dei ausus est dicere, quia ego volo bonus esse, et

non possum? Dominus enim, qui in primis non justitiam, sed pœnitentiam prædicavit, non naturæ ignorantis, sed voluntatis culpam in peccatoribus esse demonstrat. Pœnitentia enim correctio est voluntatis, non emendatio malæ naturæ. Nam si emendatio naturæ esset pœnitentia, Creator Dominus noster venisset in mundum, ut sui operis culpam emendaret, non nostros errores. *Appropinquabit enim regnum cœlorum*, id est, beatitudo regni cœlestis : quam præparavit fidelibus Deus, ac si dicat, Parate vos per pœnitentiam et per patientiam ad percipiendam beatitudinem regni cœlestis : qui appropinquabit tempus mercedis reddendæ. Qui mala timetis, aut concupiscitis bona, attendite, quia appropinquabit regnum cœlorum. Si vos mala non terrent, vel bona delectent : aut si regna non concupiscitis, vel tormenta timeat. Gaudeant justi, quia jam finiuntur mala eorum, et incipiunt bona. Lugeant peccatores, quia jam transeunt bona eorum, et incipiunt mala. Quid nocuit hominibus justis, quia mala passi sunt, cum cœperint esse in bonis? Nam et recordatio transactorum malorum non solum non nocet, sed adhuc magis delectat. Nam mala quamdiu præsentia sunt, gravia videntur : cum vero transacta fuerint, recordatio eorum gloriatio est. Aut quid prodest peccatoribus, quia bona sunt consequuti, cum cœperint esse in malis? Nam recordatio transactorum bonorum non solum non adjuvat, sed adhuc amplius gravat. Nam quamdiu præsentia sunt, delectabilia videntur : cum vero transacta fuerint, recordatio eorum magis affligit. Et ista prædicatio pœnitentiæ qualem fructum contulit Christo? Seminavit verbum pœnitentiæ, et immaculatos prædicatores justitiæ messavit.

Homilia septima ex capite quarto (a).

18. *Ambulans autem Jesus secus mare, vidit duos fratres, Simonem et Andream.* — Priusquam aliquid dicat aut faciat, vocat apostolos, ut nihil eos lateat nec verborum Christi nec operum, ut postmodum fiducialiter dicere possint : *Non possumus enim nos quæ vidimus et audimus non loqui (Act. 4. 20)*. Vidit eos, non corporaliter, sed spiritualiter : non ad facies eorum, sed ad corda respiciens. Et elegit eos, non quasi apostolos, sed quia apostoli poterant fieri. Sicut artifex si videbit gemmas pretiosas, et non dotatas, elegit illas, non quod sint, sed quod fieri possunt ; habens enim scientiam artis, bonum incompositum non contemnit : sic et Dominus videns illos, non opera eorum elegit, sed corda. *Mittentes retia*, et futuræ dignitatis gratiam artificii sui opere prophetantes. Ut intelligamus, quia non solum ista secunda piscatio spiritualis a Deo eis erat donata, sed etiam prima illa corporalis Dei providentia in eis fuerat ordinata. Nam sicut qui retia jactat in aquam, nescit quos pisces comprehensurus est, sed quos Deus ei transmisserit, illi intrant in retia : sic et doctor quando divini sermonis retia super populum jaciat, nescit qui sunt accessuri ad Deum, sed quoscumque Deus excitaverit, illi adhærent doctrinæ. Ergo sicut in piscatore labor solus requiritur piscandi, Deus autem transmittit capturam : sic et in doctore nihil requiritur nisi instantia doctrinæ : populum autem non corrigit homo, sed Deus. Sic enim dicit Dominus per prophetam : *Dic hæc ad Jesum filium Josedech sacerdotem magnum : Si bene custodieris aulam meam, dabo tibi qui habitent in ea (Zach. 3. 7)*. 19. *Et ait illis : Venite post me, et faciam vos fieri pisces hominum.* Id est, Faciam vos doctores, ut cum reti verbi Dei comprehendatis homines de mundo hoc falso, et fluctuabundo, et tempestuoso, et instabili, et perfido, et semper periculoso, et nemini unquam tuto, ubi homines non ambulat, sed feruntur inviti, quasi nolentes. Violentia enim diaboli concupiscentias multas inoperans eis mentitur se facturum eorum voluntatem : quia cum delectatione compel-

¹ Quæ uncinis clauduntur, in quodam exemplari desunt.

² V. D. et *Κηλὶς τοῦ μαρι,* diabolice conflationis.

(a) Est Homil. octava in Cod. V. D.

lit in mala opera, ut homines alterutrum se comedant, sicut pisces fortiores semper devorantes infirmiores: ne translati vivant in terra fructifera corporis Christi, facti membra corporis ejus, in terra fructifera, in terra dulci et semper tranquilla: ubi non est tempestas ad eversionem, nisi forte ad tentationem fidei, et patientiæ fructificationem. Ut homines ambulent, non ferantur: ut se alterutrum non comedant habitantes, sed foveant. Ecce do vobis Evangelium in manibus novum, et alterum rete diversarum sententiarum, et obligatarum parabolarum, virtutum admirandarum, et multiformium doctrinarum narrationibus crebris quasi fluctibus huc et illic discurrentibus textum, minis iudiciorum, et promissionibus beatitudinum, quasi quibusdam nodis indissolubilibus colligatum, præscientiis et occultarum cogitationum cognitionibus, dæmonum confessionibus, et resurrectionibus mortuorum nimis confirmatum: ita ut in sinu suo tutissimo diligenter possit rationabilium hominum continere captivam, ut non det eis ex aliqua potestate exeundi occasionem, quasi per aperturam aliquam neglectam a Spiritu sancto, qui texuit eam. Et hoc dicit aliquis intra se: Non sine causa sequuti sunt Jesum talia promittentem. Quid enim? Tibi minima repromittit? Num non si bene conversatus fueris, regnum cæleste tibi promittit? num non vitam æternam? num non angelicam naturam? num non hæreditatem secum? Et quare non sequeris eum? Sed illi sequuti sunt eum, quia cælestium bonorum amatores erant, non terrenorum. Tu autem eum non sequeris, quia non cælestium, sed terrenorum amator es. Homo enim carnalis nullum bonum credit esse bonum, nisi carnale: et nusquam credit esse jucunditatem, nisi quæ est super terram. Non ergo illi doctorum cupierunt honorem, sed doctorii operis lucrum, sicut exitus contestatus est. Si enim apostoli facti, honoribus apostolatus sui fructi sunt, sine dubio apostolicum cupierunt honorem. Si autem non solum apostolatus sui honoribus fructi non sunt humilitatis causa, sed etiam propter hominum salutem et gloriam Christi passi sunt diversa supplicia, manifestum est quod tunc non apostolicum cupierunt honorem, sed questum apostolici operis et laboris. Sciebant enim quam pretiosa est anima hominis, quam grata est apud Deum salus ipsius, quanta merces est hominem ædificare secundum Deum. Concupierunt et sequuti sunt: tu autem non concupiscis talia hæc. Quomodo enim desideres alium posse salvari, qui teipsum salvare non curas? 20. *Et relicta retibus sequuti sunt eum.* Ne aliquis Christianus dicat, Numquid non possum divitiis diligere, et Christo placere? ideo relinquentes retia sua apostoli nos docuerunt, quia nemo potest terrena possidere, et perfecte ad cælestia pervenire. Considera quomodo inter cælum et terram aer medius constitutus separat creaturam utranque, ut ostendat quia inter cælestia et terrena nulla potest esse commixtio. Cælestia enim spiritualia sunt et levia, et naturaliter semper sursum potentia. Terrena autem ponderosa sunt, et semper deorsum deponentia. Si igitur spiritualia tenueris, sursum te ducunt: si terrena, deorsum te deponunt. Igitur relinquunt retia, ne magis facerent eis impedimentum laboris, quam additamentum utilitatis. 21. *Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus, componentes retia, et similititer vocavit eos.* Erant enim habitatione cives, dilectione concordēs, arte officii pares, fraternitatis pietate conjuncti: ideo sic vocavit et istos, ne tot bonis rebus conjunctos dissimilis vocatio separaret. Gratiose aliquis de hac duplici fratrum utilitate loquitur est, quoniam omnis Ecclesia præcipue in caritate fuerat construenda, sicut ipse dicit: *Hoc est autem mandatum, ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos (Joan. 13. 34. et 15. 12).* Et iterum: *In hoc cognoscet homines, quod mei estis discipuli, si caritatem habueritis inter vos.* Sicut enim in corporali ædificio lapis ad lapidem cemento mediante constringitur,

sic in ædificio Ecclesiæ Christianæ ad Christianam caritate mediante connectitur. Ideo super fraternitatem caritatis Ecclesiæ composuit fundamenta, ut radicibus caritatis exuberans quasi humor ascendat in ramos. Et hoc super naturalem caritatem, ut non solum per gratiam, sed etiam per naturam ipsa caritas firmior habeatur. Sic enim fecit Deus in Veteri Testamento: ædificaturus enim populum illum per legem, supra Moysen et Aaron fratres posuit ædificationis initium. Quoniam autem abundantior gratia futura erat Novi Testamenti quam Veteris, ideo populum illum quidem ædificavit secundum unam fraternitatem, hunc autem secundum duas. *Componentes retia.* Quod est maxime paupertatis indicium. Vetera componebant, quia nova inde emergent non habebant. Et quod ad majorem pietatem eorum pertinet, in tanta paupertate sic patri suo occurrerant, ut secum eum bajularent in navi, non ut ille istos adjuvaret in opere, sed ut isti illum consolarentur sua presentia. Quoniam autem illi quidem referuntur mittentes retia sua, per omnes evangelistas, isti autem componentes: sine ratione esse non credo, maxime cum poterant dicere sine damno aliquo intellectus: Et ibi vidit illum et illum, et non dicere, *Componentes retia sua.* Item æstimare illos quidem quasi velociores ad prædicandum, quia jam mittentes erant retia sua, istos autem quasi pigriores, quia adhuc componentes erant retia, non sumus ausi: quia differentiam illorum talium cognoscere est solius Dei. Ne forte ergo propter Petrum illi dicti sunt mittentes retia sua, isti autem propter Joannem componentes: quia Petrus prædicavit tantum Evangelium, et non composuit, sed Marcus ab eo prædicata composuit; Joannes autem et prædicavit Evangelium, et ipse composuit. Et non solum composuit, sed etiam omnium evangelistarum retia ipse composuit. Nam cum omnes humana Christi pene sola composuissent, iste commisit eis etiam divina ipsius, ut nullam relinqueret Spiritus sanctus scandali aperturam in eis, unde pisces egrederentur. Et ut nunc dicamus, quod supra in textura retis omisionis: quia circumposuit ei quasi plumbea gravia, id est, inextinguibilem flammam et immortalium vermium supplicia ponderosa, ut possit facile humanorum cordium penetrare profundum.

22. *Veniens ad Christum, tria relinquere tenetur. — At illi, relicto patre, et navi, sequuti sunt eum.* Vide quia Petrus quidem et Andreas dicuntur reliquisse retia: Jacobus autem et Joannes, patrem et navim. Tria sunt enim generaliter omnia, quæ relinquere debet omnis, qui venit ad Christum: actus carnales, substantiam mundialem, parentes carnales. Per retia enim piscationis actus carnales relinquendi significantur: per navim autem substantia: per patrem vero omnes parentes. Et vide, quia prius retia relicta significantur, postea navis, in tertio loco pater: quia prius convenit actus mundiales relinquere: ipsi sunt enim, qui præcipue nocent ad spiritualia. Secundo substantiam, quia non tantum nocet aliquid habere in mundo, quantum agere aliquem actum; tamen et hoc ipsum habere nocet. In novissimo, parentes, qui et ipsi quidem nocent, tamen minus nocent quam divitiæ et actus hujus sæculi. Reliquerunt ergo navem, ut fierent ecclesiasticæ navis gubernatores; reliquerunt retia, ut jam non pisces apportarent ad civitatem terrenam, sed homines ad civitatem cælestem; reliquerunt unum patrem, ut fierent omnium spiritualium genitores.

Homilia octava ex capite quarto (a).

23. *Et circumibat Jesus totam Galilæam.* — Omnis rex pugnaturus contra adversarium regem, prius congregat exercitum, et sic vadit ad pugnam: sic et Do-

(a) Hæc homilia septima deberet inscribi: nulla quippe in hoc exemplari homilia septima habetur.

minus contra diabolum pugnaturus, prius congregavit apostolos, et sic cœpit per totam Galilæam Evangelium prædicare. Expugnatio enim diaboli prædicatio est veritatis: sagitta mortifera est in visceribus ejus sermo justitiæ. Dejectio ejus est opus signorum, spoliatio potestatis ejus est conversio fidelium. Et rex quidem terrenus congregat exercitum, ut illorum laboribus ipse gloriam consequatur: iste autem congregavit apostolos, non ut illorum laboribus ipse gloriam consequatur, sed ut suo labore illis victoriam præstet. Circumibat totam Galilæam, sicut studiosus medicus circumibat graviter agrotantes, singulis quibusque passionibus adhibens congruas medicinas: quia debiles illi ad medicum venire non poterant. Et Dominus quidem circumibat singulas regiones. Nos autem qui sumus uniuscujusque regionis pastores, etsi regiones circumire necessarium non habemus, tamen singulas species passionum populi circumire et considerare debemus: id est, diligenter attendere, qui sunt in populo qui avaritiæ morbo laborant, ut aliquem sermonem de avaritiæ malo faciamus ad medicamentum sanitatis illius qui avaritiæ stimulis agitatur, secundum Pauli sententiam dicentis: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationes, etc.* (1. Tim. 6. 8. 9). Item debemus illis providere, qui in populo ardentibus libidinis febribus valde laborant: et ut ad remedium passionis eorum aliquod medicamentum in Ecclesia proferamus de apotheca medicinali Apostoli, dicentis: *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat, etc.* (1. Cor. 6. 18). Et quemadmodum paterfamilias studiosus scit in domo sua quid unusquisque necessarium habet: ita et sacerdos singulorum mores et actus et conversationem debet indiscere, ut quale quibusque medicamentum necessarium fuerit administret: cui consolationem, consolationem: cui increpationem, increpationem. Cui autem asperior increpationis medicina fuerit posita secundum qualitatem passionis illius, non debet indignari: quia nec infirmus irascitur contra medicum, si posuerit aliquam medicinam mordentem. Non enim considerat asperitatem medicinæ, et irascitur, sed considerat benevolentiam medici, et sustinet: quia prodesse illi desiderat, non nocere. Sicut autem infirmus, qui ipse venit ad medicum, ex parte jam sanus est: sic et ipse peccator, qui venit ad sacerdotem, et doctrinæ aut pœnitentiæ medicinam querit, ex parte jam justus est. Illum autem gravis tenet infirmitas, quem sacerdos sequitur verbis, et ille spiritualium verborum medicamentum non sentit, nec melioratur, sed quasi qui stomachum patitur, quidquid manducaverit et biberit, iterum vomit. Sic et illa anima patiens quicquid audierit, statim de sensibus suis projicit foras: sic illi infideles Judæi quibus dictum est: *Omne escam abominata est anima eorum* (Psalm. 106. 18): id est, omne escam doctrinæ animam nutrientem. *Docens et prædicans Evangelium regni.* Aliud est docere, aliud est Evangelium prædicare. Docebat enim eos, dicens eis justitias naturales, quas etsi ille non diceret, ipsa ratio naturalis illos doceret: utputa castitatem, humilitatem, patientiam, et cætera his similia: quæ homines etsi non audiunt, tamen a semetipsis bona esse intelligunt, sicut ait Apostolus ad Romanos: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, etc.* (Rom. 2. 14). Sed forte dicit: Si ea eos docebat, quæ omnes intelligunt, quid opus habebat eos docere? Audi. Doctrina non tantum propter manifestationem rerum obscurarum inventa est, quantum propter excitationem cordis et spiritus. *Talis est enim humana natura: utputa prævalentibus delectationibus carnalibus in homine, scientia quæ est in eo justitiæ naturalis excluditur, et quasi in oblivionem deducta, de memoria foris expellitur et obdormit.* Cum ergo cœperit

doctor in illis reprehendere et repercutere mala carnalia, et terrere de futuro judicio: quasi precisi delectationibus carnalibus, iterum scientiam in memoriam eorum reducit, et in sensibus reparat. Unde et gladius dicitur sermo divinus: quia sicut gladius carnes præcidit, sic et sermo divinus concupiscentias carnales. Et quemadmodum si tollis herbas de agro, triticum convalescit in illo: sic et concupiscentia si præcidatur ab homine, justitia convalescit: quia sicut herbæ suffocant triticum, sic et concupiscentiæ carnales offocant disciplinam. Vides ergo quia doctrina non novas scientias introducit, sed oblitias commovefacit? Si ergo sermo humanus tantam habet virtutem, auribus sonum præstans, putas quid agebat sermo dominicus, cum esset spiritus vivus, non tantum in auribus sonans, sed et in cordibus operans? Evangelium autem prædicans, mysterium justitiæ promittebat. Evangelium enim est nuntium bonum. Bona autem hominibus nuntiantur, quando promittitur eis beatitudo celestis, peccatorum remissio, adoptio filiorum, mortuorum resurrectio, et immortalitas vitæ, hereditas regni celestis, et possessio gloriæ sempiternæ, societas angelorum, et communicatio Spiritus, et fraternitas Christi, et paternitas Dei. Hæc omnia antiqui homines manifeste nec audierant, nec sperabant. Et ideo præmium boni operis non sperantes, justitiæ contempserunt laborem, et transtulerunt se ad delectationes carnales. Quia omnis justitia molesta est omnibus in carne viventibus, propterea labor justitiæ non sustinetur, nisi merces eorum expectetur. Ideo ergo illis beatitudinem evangelizabat celestem, ut corda eorum ad patientiam boni operis excitaret et desiderium celestium præmiorum, aut docens, aut interpretans eis prophetias de suo ipsius adventu: ut ipsa interpretationis doctrina esset propter increpationem, et evangelizatio propter denuntiationem futurorum honorum in ipso. *Et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in plebe.* Quod dixit, *Languorem*, ad passiones pertinere voluit corporales: quod autem dicit, *Et omnem infirmitatem*, ad passiones animæ spirituales. Non enim pauciores morbi animam vexant quam corpus. Etsi quidem dixisset, *Sanans languores et infirmitates*, poteramus utrumque ad passiones intelligere corporales, ut languores quidem intelligerentur graviore passiones, infirmitates autem lætia leviora. Nunc autem cum dicens, *Omnem languorem*, omne genus sive gravium, sive levium passionum concludit, alterius clausulæ videtur adjectio esse superflua, nisi unam quidem ad passiones corporales intelligamus, alteram autem ad spirituales. Possumus tamen et utramque clausulam, ad utrasque intelligere passiones ita: id est, *Omnem languorem*, sive corporalem, sive spirituales: et, *Omnem infirmitatem*, sive corporalem, sive spirituales: ut languorem quidem intelligamus animæ morbum passionis alicujus, infirmitatem autem infidelitatem: utputa qui avaritiæ morbo subditus est, aut libidinis, aut vanæ gloriæ, languorem animæ patitur: qui autem mysterium vocationis Dei ignorat, ille infirmus habetur in fide. Multi enim sunt qui possunt bona opera facere, et Deo placere, sed non faciunt: quia mysterium vocationis Dei ignorant, et ipsi sunt infirmi. Quidam autem sic passionibus carnalibus sunt mancipati, ut etiam si sciant mysterium vocationis Dei, tamen bene agere non permittuntur, et ipsi sunt languorem habentes. Sed passiones corporales divinitatis virtute sanavit, spirituales autem verbo pietatis. Sicut enim medicina languenti corpori, sic verbum prodest animæ agrotanti. Deinde vide, quod non prius posuit, *Sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem*, sed primum, *Prædicans et docens Evangelium regni*, et postea, *Sanans*, propter duas causas. Primum, quia miracula virtutum ædificant animas secundum verba pietatis. Ideo autem præmittitur, quod magis necessarium æstimatur. Deinde quia non

verba pietatis virtutes miraculorum commendant, sed virtutes miraculorum veritatis sermones. Nec ideo credebatur Christus posse facere virtutes, quia veritatem prædicabat: sed ideo¹ credebatur veritatem prædicare, quia poterat facere virtutes. 24. *Et obtulerunt ei omnes male habentes, et curavit eos (Marc. 1. 34)*. In quibusdam locis ponit, *Et multos curavit (Luc. 7. 21)*, sicut et ibi: *Et quotquot tetigerunt eum, sanati sunt (Matth. 14. 36)*. Hic autem simpliciter dicit, *Et curavit eos*: significans quia omnes curavit. Sicut novitius medicus intrans in civitatem, et volens ostentationes dare artificii sui, omnes venientes ad se curat, et non tantum cogitat de mercede accipienda, quantum de opinione sua commendanda; cum autem manifesta fuerit fama ejus bona, tunc secundum laborem suum incipit exigere et mercedem: sic et Dominus incipiens prædicare, non secundum iudicium quosdam, sed omnes indifferenter sanabat; postquam vero illum omnis Judæa cognovit, beneficia sanitarum digno pretio fidei venumdabat, dicens unicuique, *Fiat tibi secundum fidem tuam (Matth. 9. 29)*. Non tamen omnes, sed illos, quos secundum præscientiam suam ante præparaverat, quam venirent.

Homilia nona ex capite quinto.

Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. —

1. *Videns autem Jesus turbas multas, ascendit in montem.* Omnis artifex secundum professionem suam, opportunitatem operis videns, gaudet. Carpentarius si viderit arborem bonam, concupiscit eam præscindere ad opus artificii sui; agricola si viderit terram pinguem, desiderat eam arare. Et quid dico de rationalibus hominibus? ipse irrationalis equus de stabulo exsiliens, si viderit campos patentes, rapit frenum, et excitatur ad cursum: sic et Dominus videns magnam congregationem populi, excitatus est ad docendum. Sic et omnis sacerdos cum viderit ecclesiam plenam, gaudet animus ejus, et delectatur ut doceat: si autem viderit ecclesiam vacuum, confunditur, et nihil dicere potest. *Ascendit in montem.* Numquid non poterat ibi docere, ubi jam populus erat? Sed propter duas rationes ascendit in montem. Primum, ut impletur prophetiam Isaïæ dicentis: *Super montem excelsum ascende tu, qui bene annuntias Sion (Isai. 40. 9)*. Deinde, ut mysterium pietatis ostenderet. Ascensio enim ejus est altitudo virtutum. Ascendit ergo in montem, ut ostendat nobis quoniam in altitudine spiritualium virtutum consistere debet qui docet justitiam Dei, pariter et qui audit. Qui docet, verhorum suorum sit ipse exemplum, ut magis opere doceat quam sermone, sicut ait Apostolus ad Timotheum: *Exemplum esto omnium fidelium (1. Tim. 4. 12)*. Qui autem ambulat per convallia vitæ terrenæ, obscuras semitas calcat, et loquitur altos sermones: non alterum instruit, sed seipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui: sed aut ubi stas, inde loquere; aut unde loqueris, ibi sta. Si in terra est animus tuus, ut quid de cælo loqueris? Si ergo in terra tu stas, de terra loquere: si autem de cælo loqueris, in cælo consiste, ut dicas cum Apostolo: *Nostra autem conversatio in cælis est (Phil. 3. 20)*. Ille autem populus, qui audit justitiam Dei, ideo debet in altitudine bonorum operum consistere, quia discipulus imitator debet esse magistri. Si autem in peccatis vivas, et audias justitiæ verba docentem, iudicium tibi, non salutem acquiris. Audis enim, ut ne ignorantia vel excusationem habeas ante Deum. Ecce, homo si quæcumque artem ex toto corde voluerit discere, puta pingere aut ædificare, cum frequenter magistrum suum audierit aut viderit, tollit se in secreto, et accipit ferramentum, et ipse se tentat, si potest jam facere quod frequenter audivit vel vidit. Sic et tu, si facere justitiam non vis, ut quid prædicatorem

justitiæ audis? ut quid doctorem illum appellas, cuius non vis esse discipulus? Intellige ergo: dico enim tibi rem naturalem, secundum loci istius scripturam. Si tu es super montem, et prædicator in valle, tu sursum constitutus audis vocem illius, quia vox melius sursum ascendit: si autem tu steteris in valle, et doctor tuus super montem loquatur, non multum tibi proficit loquela ipsius. Ergo in primo loco populus se debet considerare qualis sit, in secundo loco qualem habeat sacerdotem: quia doctor malus bono populo non multum nocet, bonus autem doctor malo populo non multum prodest. Nunc autem populus seipsum non videt, quem primum videre debet: sed semper sedens iudicat de moribus sacerdotum. Ideo ergo præsens scriptura nos docet, ut tam doctor quam populus super montem sanctitatis ascendat, qui vult audire pietatis doctrinam. Aut certe ita: Mons Ecclesiæ appellatur, de quo dicit propheta: *Mons Dei, mons ubi (Psal. 67. 16)*. Ascendit ergo Christus in montem, ut illic discipulis suis mysteria traderet veritatis, ostendens quoniam omnis qui vult discere mysteria veritatis, in montem Ecclesiæ debet ascendere: sed non in omnem montem, sed in montem uberem. Sunt enim et hæreticorum montes, non autem uberes, sed coagulati: in quibus non veritatis mysteria traduntur, sed mendacia expugnantia veritatem. Ideo et eos qui in tales montes ascendunt, reprehendit Spiritus sanctus per prophetam dicens: *Ut quid suspicitis montes coagulatos (Ibidem. v. 17)*? Coagulati enim dicuntur hæresium ecclesiæ, quia *Coagulatum est sicut lac cor eorum (Psal. 118. 70)*. 3. *Beati pauperes spiritu.* Quamvis ipsas beatitudines exponat ex parte et evangelista Lucas, tamen istæ beatitudines perfectiores illis intelligendæ sunt: quoniam illæ in loco campestri dictæ sunt, istæ autem perfectis super montem. Illæ medioeribus, istæ autem perfectis, et rectoribus populorum, sicut fuerunt apostoli, ad quos dicta sunt hæc: cuius differentia rationem largius exposuimus ibi. Ideo illic simpliciter pauperes dixit: hic autem pauperes spiritu. Pauper spiritu est humilis corde (*Luc. 6. 20*): id est, pauperem spiritum habens, qui non magna sapit de se. Sicut ex diverso dives spiritu intelligitur magna de se sapiens, et superbus, qui non implet mandatum Christi dicens: *Nisi conversi facti fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum (Matth. 18. 5)*. Qui enim jam conversus factus est sicut puer, ille est et pauper spiritu. Et qui pauper est spiritu, ille conversus factus est sicut puer. Et secundum testimonium quidem Christi, et Apostoli, *Plenitudo legis dilectio est (Rom. 13. 10)*; tamen nutrix dilectionis humilitas est, et totius mali odii mater superbia. Ergo totius boni initium humilitas est, et totius mali superbia. Denique et perditionis initium a superbia coepit per diabolum, initiumque salutis ab humilitate per Christum: propterea convenienter et omnium beatitudinum humilitatem fecit initium. Et quare non manifeste dixit, *Beati humiles spiritu*? Ego hunc potui tantummodo rationis invenire colorem, ut non solum humiles ostendat, sed etiam indigentes humiles, qui sic sunt humiles, ut semper adiutorium Dei sint mendicantes. Unde in *Græco* non dicit, *Beati pauperes*: sed, *Beati egeni*, vel, *Beati mendici*. Nam pauper est, qui angustiam quidem habet, non autem tantam, ut mendicare cogatur. Secundum quam differentiam et propheta dicit: *Beatus qui intelligit super mendicum et pauperem (Psal. 40. 2)*. Ergo ideo dicit, *Beati mendici spiritu*, ut in ultima necessitate humiles ostendat. Si ergo dixisset, *Beati humiles spiritu*, nihil amplius significasset, quam humiles: nunc autem et humiles, et secundum fidem humiles, et intelligentes unde sit adiutorium hominis. Sunt enim multi naturaliter humiles spiritu, et non ex fide. Hi tales non pulsant adiutorium Dei. Qui autem secundum fidem humiles sunt, et intelligentes, dum nimis timent de se, adiutorium Dei pulsare non cessant. *Quoniam ipsorum est*

¹ V. D. et Editi in marg., *quia non miracula virtutum ædificant animus, sed verba pietatis. Ideo autem.*

regnum cælorum. Quid enim? aliorum virtutes alias studentium non est regnum cælorum? Etiam. Nam sicut cætera vitia deponunt ad inferos, maxime tamen superbia, quia radix omnium malorum superbia est: sic et omnes virtutes inducunt in regnum cælorum, maxime tamen humilitas, quia radix omnium malorum superbia est: sine dubio et radix omnium bonorum humilitas est (*Luc. 14. 11*); et quia proprium est, ut qui se exaltat, humilietur: sic et qui se humiliat, exaltetur. 5. *Beati qui lugent.* Et qui sua quidem peccata lugent, beati sunt, id est, mediocres beati: beatiore autem sunt, qui aliena lugent peccata, quoniam qui aliena lugent peccata, certum est quia non habent sua quæ luceant. Tales convenit esse doctores omnes, et qui sunt super montem. Nam cum sint omnes doctores populi Christiani patres, quomodo possunt esse sine luctu, cum videant quotidie Christianorum animas usque ad infernum cadentes? Num de angelis, qui exituri sunt in fine sæculi, ut signent servos Dei, qui lugent de alienis peccatis, sic scriptum est per Ezechielem: *Ita per Jerusalem, et signate omnes qui lugent super iniquitates quæ fiunt in medio Jerusalem (Ezech. 9. 4).* Jerusalem enim vero est Ecclesia Christi, cujus fundamenta sunt in montibus sanctis. *Quoniam ipsi consolabuntur.* Si consolatio lugentium est cessatio luctus pœnæ, quoniam qui sua lugent peccata, consequuti indulgentiam consolabuntur in sæculo illo: qui aliena lugent peccata, quomodo in sæculo illo consolabuntur? Numquid desinent de peccatoribus lugere? Etiam. Quoniam quamdiu sunt in mundo, nescientes providentiam Dei, nec intelligentes ad plenum qui diabolo compellente delinquent, et qui non ex proposito malo diligunt mala, omnes peccantes lugent, omnes a diabolo circumveniri et cogi putantes. Cum vero in sæculo illo providentiam Dei cognoverint, et intellexerint manifeste, quoniam qui Dei fuerunt, perire non potuerunt, qui autem perierunt, non fuerunt Dei, quia de manu Dei nemo rapere potest: deposito de eis luctu, consolabuntur, et siue mixtura alicujus doloris, in sua sola beatitudine lætabuntur. Nam quamdiu caritas est sanctorum ad peccatores, et luctus est. Ibi autem nec caritas est sanctorum ad peccatores, nec luctus, etiam si propinqui fuerint, sicut docet parabola, in qua dives dicit ad Abraham: *Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam meam, quia graviter crucior in hac flamma (Luc. 16. 24).* Numquid misertus est ibi Abraham super filium suum ardentem? Nam qui fuerat epulatur, in qua parte corporis sui plus peccaverat, id est, in gula, in ea amplius torquebatur.

Mansuetus quis. — 4. *Beati mansueti.* Mansuetus enim neque irritat malum, neque irritatur a malo, neque adversus eum prævalet causa peccati, neque adversus alterum aliquando ex illo nascitur causa peccandi: sed magis contentus est injuriam pati, quam facere. Nam nisi contentus fuerit homo ut noceatur, numquam potest esse sine peccato: quia sicut et zizanix nunquam sunt minus in agro, sic non sunt minus irritatores in mundo. Ille est ergo vere mansuetus, qui cum nocitus fuerit, nec cogitat malum facere, nec facit. *Quoniam ipsi hereditabunt terram.* Sine dubio terram vivorum, de qua scriptum est, *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13).* Terra autem hæc, sicut quidam dicunt, quamdiu est in hoc statu, terra est mortuorum, quia vanitati subjecta est; cum autem liberata fuerit de corruptionis servitute in libertatem gloriæ filiorum Dei, terra fit vivorum, ut immortales hereditent immortalitatem. Alterum exponentem legi, quasi cælum, in quo habitaturi sunt sancti, dicatur terra vivorum, quæ, quantum ad nostram regionem inferiorem, cælum est, quantum autem ad illud superius cælum, terra dicitur. Alii dicunt, quia corpus nostrum in terra est, et quamdiu quidem subiaceat morti, terra

est mortuorum; cum autem fuerit transformatam, et conforme factum corpori gloriæ Christi, erit terra vivorum, et hereditabunt eam æternam æterni, et spiritualem et sanctam spirituales et sancti. 6. *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Esurire et sitire justitiam est desiderare justitiam Dei. Ut sive faciant homines justitiam Dei, sive audiant, non quasi inviti audiant vel faciant justitiam Dei, sed ex desiderio cordis: quoniam omne bonum, quod non ex amore ipsius boni faciunt homines, ingratum est ante Deum. Unde Dominus per Joannem, non omnes simpliciter vocabat ad potum, sed tantummodo sitiens, dicens: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat (Joan. 7. 37).* Æstimo quod non sine ratione esurire dixit justitiam et sitire. Nunc ergo esurit justitiam, qui secundum justitiam Dei desiderat conversari, quod est recti cordis: sitit autem justitiam, qui scientiam Dei acquirere cupit, quam potest consequi ex studio Scripturarum, quod est docilis viri. *Quoniam ipsi saturabuntur.* Videlicet largitate remunerationis Dei. Quoniam majora erunt præmia Dei, quam desideria avara sanctorum. 7. *Beati misericordes, quoniam ipsi miserebitur Deus.* Non tantum ille misericors est, qui miseretur aut pauperi aut pupillo, aut viduæ: hæc enim misericordia et apud illos invenitur frequenter, qui non cogitoscunt Deum; ille autem verus misericors est, qui inimico proprio miseretur et benefacit ei, secundum quod scriptum est: *Diligite inimicos vestros, et benefacite eis qui vos oderunt (Luc. 6. 27).* Nam et Deus non solum super gratos pluviam dat, aut solem suum jubet oriri, sed etiam super ingratos. Unde et ita dicit: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est, etc. (Luc. 6. 36).* Et vere beatus est ille talis, quoniam misericordia ejus, si quidem non habet peccatum, quod difficile est in hominibus, proficit illi ad additamentum justitiæ: si autem habet, ad remissionem peccati, quoniam potest fiducialiter dicere, *Dimitte mihi debita mea, sicut et ego dimitto debitoribus meis (Matth. 6. 12).* 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Dupliciter est videre Deum, et in hoc sæculo, et in illo. In hoc quidem sæculo, secundum quod scriptum est: *Qui videt me, videt et Patrem meum (Joan. 14. 9).* Mundo enim corde sunt, qui non solum non faciunt malum, nec cogitant, sed adhuc etiam qui omne bonum et faciunt semper, et cogitant. Quia est interdum facere bonum, et non cogitare, qui non propter Deum faciunt bonum, et tale bonum non remunerat Deus: quia non remuneratur a Deo bonum quod fit, sed id quod bene fit. Qui autem propter Deum facit bonum, sine dubio et cogitat bonum. Qui ergo omnem justitiam facit, et cogitat mente sua, Deum videt, quoniam justitia figura Dei est. Deus enim justitia est. Secundum ergo quod eriperit se quis a malis, et fecerit bona, secundum illud et Deum videt, aut turbulente, aut munde, aut modice, aut amplius, aut ex parte, aut perfecte, aut interdum, aut semper, aut secundum possibilitatem humanam. Hoc ipso modo et qui male agit et cogitat, diabolum videt, quia omne malum diaboli est figura. In sæculo autem illo hoc modo mundi corde Deum videbunt facie ad faciem, jam non per speculum in ænigmatate sicut hic (1. Cor. 13. 12). 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Pax est unigenitus Deus, de quo dicit Apostolus: *Ipse enim est pax nostra (Ephes. 2. 14).* Qui ergo pacem diligunt, filii sunt pacis.

Pacifici qui. — Pacifici autem non solum dicuntur, qui inimicos in pace reconciliant: sed etiam illi, qui immemores sunt malorum, ipsi diligunt pacem. Multi enim sunt, qui aliorum quidem inimicos libenter in pace reconciliant, et ipsi inimicis suis numquam ex corde reconciliantur. Isti tales illusores sunt pacis, non amatores. Pax enim illa beata (*bona*) est, quæ in corde posita est, non in verbis. Vis cognoscere qui est vere pacificus? Audi prophetam dicentem: *Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum (Psal. 35. 14).* Id est, lingua tua malum sermonem non dicat. Sicut enim ignis de modica scintilla ma-

• Alii, de peccatis lugere.

gnum conflât incendium : ita et sermo malus de levi occasione magnam succendit inimicitiam. Plus latius dolum loquuntur, qui pacem portat in labiis, et malitiam servat in corde. Si Christianus es, aut quod loqueris, hoc cogita : aut quod cogitas, hoc loquere. *Diverte a malo, et fac bonum (Psal. 33. 15)*. Non dixit Noli accedere ad malum, sed, Recede a malo. Ille autem jubetur recedere, qui accessit. Sciens ergo misericors Deus incontinentiam nostram, quoniam si dixisset, Noli accedere ad malum, aut pauci, aut nullus hoc poterat adimplere : nam pene omnes homines parati sunt ad malum : ideo sic dicit : Bonum quidem fuerat, si nec accederes ad malum ; si autem quasi homo naturæ carnalibus motibus excitatus accessisti ad malum, saltem vel propter considerationem divini timoris recede a malo. Quoniam accedere ad malum forsitan secundum carnem humanæ infirmitatis est : permanere autem in malo, et exsequi malum, malignitatis est, et non infirmitatis. *Inquire pacem, et sequere eam (Ibid.)*. Non dixit, Si te pax sequatur, suscipe eam : sed, Et si te fugerit, sequere eam. Utpote si (quod humanum est) cum aliquo feceris litem, si quidem ille te prius invitat ad pacem, pax te sequitur, cum gaudio suscipe eam. Quod si ille quasi malus permanet in malo, pax absconditur ab oculis tuis : tu quasi filius pacis pulsa janua pacis, et hoc est inquirere pacem. Nec dicas, Ille mihi prior injuriam fecit, et prius me debet rogare. Gloriosior es tu, si nocuus pacem petieris, quam si vindictam desiderares. Quare ergo pacem, ut invenias præmium pacis. *Beati enim pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*. Non dixit, Beati qui a gentibus persecutionem patiuntur, ne putes illum solum beatum, qui persecutionem patitur propter idola non colenda. Ideo et qui ab hæreticis persecutionem patitur, propter veritatem non relinquendam, beatus est : quia propter justitiam patitur. Gentiles enim Christum denegant, hæretici autem veritatem Christi. Qui autem veritatem Christi denegat, ipsum denegat Christum. Christus enim veritas est. Et ideo hæretici, qui non propter Christum persecutionem faciunt, sed propter veritatem Christi, in prima facie Christiani videntur, revera autem gentiles sunt. Non solum hæreticis, sed etsi aliquis ex potentibus, qui videntur esse Christiani, forsitan propter peccata sua correptus, factus fuerit tibi inimicus, et persequutus te fuerit, beatus es cum Joanne. Nam et Joannes Baptista neque propter gentilitatem, neque propter hæresim interfectus est, sed quia corripiebat Herodem propter adulterium ejus. Sed et omnes prophetæ neque a gentilibus regibus, sed a suis occisi sunt : non propter gentilitatem, sed quia corripiebant eorum peccata. Si autem qui a suis ipsis propter causam Dei aliquid patitur, non habet mercedem, nec prophetæ habuerunt. Si autem verum est, quod prophetæ martyres sunt, sine dubio et qui propter causam Dei aliquid patitur, etsi a suis patitur, mercedem habet. Ideo non posuit Scriptura personas persequentium, sed solum causam persequutionis, ut tu non aspicias quis te persequitur, sed ut quid te persequatur. Quid ergo, si quis te persequutus fuerit, non propter causam Dei, sed propter privatam rem ? Utpote, ut auferat aliquam rem tuam : ille quidem qui te sine causa est persequutus, reus est : tu autem beatus non es, quia non propter justitiam persequutionem passus es, sed propter privatam causam. Plane si volueris illud implere, quod dictum est : *Qui te percusserit ad maxillam unam, præbe illi et alteram ; et qui vult auferre quæ tua sunt, noli vetare (Infra v. 59. 40)* : tunc vere beatus es, quoniam etsi ab initio non propter causam Dei persequutionem patiebaris, postea tamen aut damnatum aut injuriam passus es propter Deum. Si autem resisteris etiam cum peccato, et non potueris pati, beatitudinis perdidisti mercedem. *11. Beati eritis, cum vos exprobraverint homines*. Postquam loquutus est de persequutionibus sustinendis,

tamquam si respondeat quis ad Deum : *Domine, quid si persequutionem quidem passi non fuerimus propter te, vel propter justitiam tuam, in opprobrium autem venerimus, et in blasphemiam hominum iniquorum? Beati, inquit, eritis, non solum cum persequutionem passi fueritis, sed etiam cum vos exprobraverint homines*. Ecce multi homines propter causam quidem Dei sunt nobis inimici, sed non aperte nos persequuntur, forsitan quia nec possunt ; tamen circumcumbentes omnia, blasphemant nos et dicunt de nobis quæ sunt probrosa. *Beati eritis cum vos exprobraverint homines, et dixerint omne verbum malum adversum vos, mentientes propter me (Matth. 10. 42)*. Sicut enim verum est, quoniam qui calicem aquæ nobis porrexit, merces ejus non perit : sic qui vel unius levissimi verbi nobis injuriam fecerit, anima nostra vacua non erit a mercede. Ut ergo blasphematus sit beatus, duo hæc convenire debent : ut mendaciter blasphemetur, et propter Deum blasphemetur ; alioqui si unum defuerit, jam non est beatitudinis merces. Utpote si quis dixerit de te quod est turpe mendacium, sed non propter causam Dei, sed propter privatam aliquam inimicitiam dolens, ille quidem peccavit, tu autem mercedem justitiæ non habes : nisi forte cum possis reblasphemare, non reblasphemasti propter justitiam Dei : aut cum possis te revindicare, non revindicasti : et tunc beatus es, et causa privata facta est tibi causa Dei. Quod si propter causam quidem Dei blasphematus es, tamen quod dictum est de te malum, verum est : iterum non es beatus, quia verum dictum est de te : et illa blasphemia pertinet tibi non ad mercedem justitiæ, sed ad vindictam peccati. Ideo utrumque posuit, et *mentientes, et propter me. 12. Gaudete et exsultate. Quare? Quia merces vestra multa est in cælo*. Ponderate confusionem terrenam cum gloria cælesti, et videte si non multo levius est, quod patimini super terram, quam quod expectatis in cælo. Sed forte dicis, Quis potest blasphematus mendaciter, non dicam gaudere, sed vel magnanimiter ferre? Quisquis vana gloria non delectatur. Qui enim concupiscit quæ in cælo sunt, opprobria non timet in terris : nec cogitat quid loquantur homines propter ipsum, sed quid iudicet Deus de ipso. Qui enim lætatur de laude hominum, et quantum lætatur, tantum contristatur : ille et de vituperatione hominum contristatur, et tantum contristatur, quantum lætatur. Qui autem de laude hominum non extollitur, nec de vituperatione humiliatur. Unusquisque ubi gloriam querit, illic timet confusionem. Qui gloriam querit in terris, confusionem timet in terris. Qui autem gloriam non querit nisi tantummodo apud Deum, ille non timet confusionem, nisi tantummodo Dei. Si miles periculum belli sustinet, dum sperat victoriæ prædam¹ : quanto magis vos opprobria mundi non debetis timere, qui regni cælestis præmium expectatis?

Homilia decima ex capite quinto.

Doctor omnibus debet esse virtutibus ornatus. — 13. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? etc. Quasi interrogantibus apostolis, ad quos sit omnia ista loquutus, utrum generaliter ad populum, aut ad ipsos : volens ostendere quoniam ad ipsos præcipue hæc loquebatur, addit, *Vos estis sal terræ*. Hoc quod dicit, *Vos estis sal terræ*, ad illud respicit, quod superius dixit : *Quia doctor omnibus virtutibus debet esse ornatus. Debet esse pauper, ut avaritiam libera voce castiget. Debet esse semper spirans et lugens, sive sua, sive aliena delicta, ut confundat eos, qui nec peccare dubitant, priusquam peccent, nec postquam peccaverint, tristantur, quia peccaverunt. Ideo suspiret et plangat, ut per hoc ostendat, quia gravis et periculosus est mundus iste fidelibus. Debet esuriens et sitiens esse justitiam, ut pigros circa ope-*

¹ V. D., sperat inde capere prædam, non male. Editi in marg., sperat in corpore prædam, perperam.

ra bona, vel lectionem fiducia liter verbo Dei aut increpationis flagello¹ valeat excitare, magis exemplo suo, quam voce. Debet esse mansuetus, ut magis indulgetur quam vindicando regat Ecclesiam: ut magis ametur quam timeatur. Debet esse misericors aliis, sibi autem austerus, ut sibi quidem grave pondus justitiæ ponat, aliis autem leve. Debet esse mundo corde, ut non solum non se immisceat circa negotia sæcularia, sed nec cogitet de mundo. Sicut enim oculus quanto mundior fuerit, tanto longius videt: sic et anima quanto longius fuerit a sollicitudine mundiali, tanto amplius Deo proximior est. Cujus autem cordis oculus mundum aspiciat, illius mens non potest Deum videre. Sit autem pacificus, ut tota Ecclesia ejus quasi una sit anima. Ubi autem concordia non est, nec oratio illic exauditur, nec oblatio suscipitur: quia nec ibi est Deus, ubi discordia dominatur. Debet autem et paratus ad passionem esse, non vana desideria martyrii habens, sed constantiam fidei martyribus dignam. Nam quantum ad sapientes, et miles non ille paratus dicitur ad bellum, qui concipiscit exitum, sed qui potens est exire. Si ergo omnibus his virtutibus fuerit ornatus, tunc est quasi optimum sal, et totus populus de illo conditur magis videndo eum, quam audiendo. Nam prima doctrina est videre bonum, secunda autem audire. 14. *Vos estis lux mundi.* Dum consideramus quod opus est salis, quod lucis: admonet nos, ut queramus ob quam causam apostoli salii sunt comparati, ob quam autem causam luci. Salis opus est rem in eo statu tenere, in quo invenerit eam, ut ad deterius eam mutari non sinat, ad melius autem perducere non potest. Utpote tenet carnem, ne putrescat; putridam autem non potest tenere incorruptam. Lucis autem opus est ipsas solvere tenebras, et ea, quæ fuerunt in tenebris, illustrare. Sic et apostoli cæterique doctores sal quidem sunt populi Christiani jam cognoscentis Deum, servantes eum in ipsa agnitione Dei, et sanctitate, id est, terræ cultæ, quæ jam verbo crucis quasi vomeri aratroque subjecta est. Lux autem sunt gentium, producentes eas ad scientiæ lumen, vel cæterorum qui forte in Ecclesia ceciderunt in tenebris peccatorum. Item bona conversatio sacerdotis, sine verbo, tenet quidem sanctos in sanctitate per suum exemplum, adducere autem ignorantem ad scientiam veritatis non potest. Item verbum quidem ignorantem adducere ad scientiam veritatis et sine conversatione bona potest: tenere autem in fide, vel sanctitate, absque bona conversatione non potest, magis autem et scandalizat: sicut in sequentibus ostendemus. Ergo propter bonam conversationem suam sacerdotes sunt sal, quoniam bona conversatio sacerdotum conditura populi est. Propter verbum autem doctrinæ lux, quoniam verbum ignorantie lumen est. Prius autem vocavit eos sal, postea autem lux (*sic*), aut quia prioris loci est servare quos habes, secundi autem vocare quos non habes. Aut quia prius est bene vivere, secundum autem bene docere. Nam per bonam conversationem ascenditur sine dubio ad scientiam: a scientia autem nescio si ad bonam conversationem omnimodo veniatur. Propterea scientes quidem sine timore Dei multos videmus: timentes autem Deum sine scientia nullum videmus. Aut quia propter Judæos priores dicti sunt sal, non adducetes eos ad scientiam Dei, sed condientes ipsos in ipsa scientia. Lux autem, propter gentes in secundo loco vocatas. Ideo et per comparisonem congruam introducens addidit, dicens: *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Quamvis enim ipsa voluerit² esse velata, mons ipse, qui portat eam, facit eam omnibus manifestam: sic et apostoli, et sacerdotes, qui fundati sunt in Christo, monte excelso, non possunt esse absconditi: et si voluerint se abscondere, Chri-

stus ipse manifestat eos, qui bajulat eos. Quæ est hæc civitas? Ecclesia est sanctorum; de qua dicit propheta: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (Psal. 86. 3). Cives autem ejus sunt omnes fideles, de quibus dicit Apostolus: *Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei* (Ephes. 2. 19). Turres illius sunt prophete, de quibus dictum est: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* (Psal. 121. 7). Sicut enim de turribus jacula contra omnes hostes jactantur, sic de prophetis libris contra vanas gentilium fabulas et contra insanas hæreticorum disputationes salutaria veritatis proponuntur exempla. Portæ autem ejus sunt apostoli, de quibus dictum est: *Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (Psal. 86. 2): quia per illas totus populus intrat ad fidem. Muri autem illius sunt sacerdotes, cæterique doctores, de quibus dicit propheta ad hanc Jerusalem spiritualem: *Et alienigenæ ædificabunt muros tuos* (Isai. 60. 10): quoniam ex gentibus vocati, facti sunt sacerdotes, et gubernatores Ecclesiæ. Sicut enim muri omnem gentilium et hæreticorum impetum ipsi suscipiunt, qui tamquam arietibus quibusdam, sic assiduis persecutionibus feriunt clerum, id est murum Ecclesiæ. Et sicut mortiferas sagittas, sic insana verba perversæ cogitationis eorum¹, de impia cordis pharetra procedentia, doctores quasi lapides vivi suscipiunt, et fidei virtute constringunt. Hæc ergo civitas posita est super montem: id est, apostoli, prophete cæterique doctores, ædificati in Christo. Mons enim Christus est, de quo ait Daniel: *Ecce lapis excisus est sine manibus, et factus est mons magnus, et occupavit totam terram* (Dan. 2. 34. 35). Nunc per alteram comparisonem vult ostendere, quare sanctos suos ipse Christus manifestat, et non sinit eos esse abscondos. Id est quia 15. *Nec qui accendunt lucernam, ideo eam accendunt, ut ponant sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Qui sunt accensores lucernæ? Pater et Filius. Quæ est illa lucerna? Verbum divinum, de quo dictum: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psal. 118. 105). *Ut luceat*: id est, appareat, et illuminet qui sunt vel in domo Ecclesiæ, vel in domo omnium mundorum. Quod est candelabrum? Ecclesia, quæ bajulat verbum vite. Consequenter dicit et Paulus: *Inter quos lucetis sicut luminaria in sæculo, verbum vitæ continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Consequenter et omnis ecclesiasticus vir, habens verbum Dei, dicitur candelabrum. Modii autem sunt homines mundiales, vacui a Deo, et ab omnibus quæ sunt Dei. Dicuntur autem modii, quoniam sicut modii desuper quidem vacui sunt, desubtus autem pleni: sic omnes mundi amatores et carnis, in spiritualibus quidem et divinis, quæ superiora recte esse dicuntur, vacui sunt et insensati: in inferioribus autem, id est in mundialibus et terrenis, aliquatenus pleni videntur et sapientes. Propterea sicut in modio si volueris aliquid reponere, necesse est ut cadat deorsum ad inferiora ejus et tenebrosa: sic homini carnali, et mundiali, et vacuo, si dixeris aliquid quod est Dei, non illud tenet in superiore parte mentis suæ: aut cordis, nec portat illud in ore; sed confestim cadit de mente ejus et corde deorsum in terrena et tenebrosa, ut nec illi prosit, nec aliis. Si autem et aliqua tentatio facta fuerit propter verbum veritatis, statim reversatur in terram, et aspiciens terram, quasi modius, verbum Dei sub se tenet absconditum. Reversatus est enim et aspiciens terram, et abscondens verbum sub se, quando propter aliquam causam terrenam non est ausus palam proloqui fidei veritatem, aut injurias carnales² timens, aut mortem, aut damna, aut cætera, quæ obstruunt carnales homines, ut verbum, quod crediderunt, libere non audeant profiteri. Nunc autem sciens, quoniam ille est laudabilis doctor, qui facit quod docet, addidit et dicit:

¹ Vel lectione fidei, vel increpationis flagello. Sic habent V. D. et Editi in margine.

² V. D. et Editi in marg., esse celata.

¹ Idem, perversæ confessionis eorum, vel, professionis eorum, nam dubie legitur. Max idem, confringunt. Itæc.

² V. D. et Editi in marg., aut invidias carnales.

16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum qui in caelis est. Id est, Sic illuminate, docete, non ut verba vestra tantummodo audiant homines, sed ut opera vestra bona videant, ut quos illuminaveritis per verbum quasi lux, condiciatis per exempla operum vestrorum quasi sales: quoniam qui docet, et facit quod docet, vere ille docet: qui autem non facit quod docet, non alium docet, sed seipsum condemnat. Et melius est facere, et non docere, quam docere, et non facere. Quoniam qui facit, etsi tacuerit, aliquos corrigit suo exemplo: qui autem docet, et non facit, non solum neminem corrigit, sed adhuc multos scandalizat. Quis enim non moveatur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores pietatis peccantes? Ergo per illos quidem doctores qui docent et faciunt, magnificatur Deus: per eos autem qui docent, et non faciunt, blasphematur. Utpote, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus est Deus. Nisi enim ipse esset justus, numquam populum suum circa justitiam sic teneret. Nam disciplina domini ex moribus familiae demonstratur. Non sicut nostri philosophi, qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. Si autem bene doceant, et male conversentur, videntes dicunt: Qualis est Deus eorum, qui talia agunt? numquid sustineret eos talia facientes, nisi consentiret operibus eorum? Patres nostri, sicut illi existimant, idola colentes, omnem justitiam servaverunt: isti autem gloriosos loquuntur sermones, et ignominiosa opera faciunt. Vides quomodo Deus per malos Christianos blasphematur? Nec potest dominus bonam opinionem habere, qui malam familiam habet. Unde dictum est ad populum Dei: *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes* (Isai. 52. 5). 17. *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas.* Propter duas causas dicit non se venisse ut solveret legem, sed ut adimpleret. Primum, ut discipulos suos, quos omnibus bonis operibus adornatos esse debere supra docuerat, his verbis ad suum provocaret exemplum: ut quemadmodum ipse omnem legem implebat, sic et illi omnia etiam minima legis festinarent implere. Deinde, quia futurum erat, ut Judaei calumniarentur eum in sabbatis operantem, et lepram tangentem, quasi solventem legem, ideo priusquam incurrat in calumniam, calumniatoribus satisfacit, dicens: *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere.* Lex et prophetae duo haec agunt. Et de Christo prophetant¹ et legem vivendi constituunt: quae utraque Christus implevit. De se quidem sic, quando natus est, et vocatus est Emmanuel: quando circumcisus est: quando praesentatus est in templum, et oblatum est pro illo sacrificium, scilicet duo turtures, aut duo pulli columbini: quando in Aegyptum fugit, legem adimplevit: quando in Nazareth conversatus est: quando cum asino in templum ingressus est: quando a pueris laudatus est: quando crucifixus est inter iniquos: quando felle et aceto potatus est: quando in manibus Patris sui spiritum commendavit: quando vestimenta sua dividenda reliquit: quando descendit ad inferos, et visitavit omnes dormientes: quando ascendit in strepitu: quando sedit ad dexteram Patris: quando adhuc venturus est, vocans terram a solis ortu usque ad occasum: quando sederit in valle Josaphat, et judicaverit omnes gentes, adimplet prophetias: quia nisi haec facta fuissent, mendaces erant prophetae: nunc autem omnes impleti sunt, et adhuc implebuntur, cum stellae ceciderint, cum sol tenebratus fuerit, cum luna sanguineo colore mutata fuerit, cum caelum plicatum fuerit sicut liber. Secundum autem modum videndi, legem implevit duobus modis. Primum exteriores quidem legis figuras solvens, interiores autem veritates ejus adimplens. Utpote, in lege praecipit omne opus servile in

sabbato quemquam facere non debere, praeterquam quod sit omni animae, scilicet quod est necessarium vitae humanae: hoc figurale est, quia sic Deus in sabbato¹ cessat ab opere. Spiritualiter secundum Evangelii veritatem, opus servile peccatum est: *Quoniam omnis qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. 8. 34). Omne autem opus bonum non est servile, sed liberale, et pro animae fit libertate, licet videatur ipsum opus in prima facie corporale. Vides ergo quia Christus sabbatis operans adimplevit legem, non solvit: manifestavit, non occultavit? Item in lege fuerat scriptum, lepram tangere non oportere. Hoc figuratum est. Lepra enim intelligitur peccatum. Christus ergo tangens lepram, non solvit legem, sed adimplevit. Mundans enim leprosum, justitiam operatus est, non peccatum. Et per hoc justitiam tetigit, non peccatum, quod est vere lepra. Nam ille qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, certum est quia nunquam tetigit lepram: id est, peccatum (Isai. 53. 9). Merito ergo dicit, *Donec omnia fiant.* 18. *Amen dico vobis, donec transeat caelum et terra, iota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* Quoniam quae ab initio mundi usque ad finem erant futura, eorum mysteria sunt prophetata in lege, ut ne videatur aliquid eorum quae sunt Deus antea non cognovisse, propterea dicit, Non potest fieri ut transeat caelum vel terra, donec omnia, quae in lege prophetata sunt, rebus ipsis fuerint adimpleta. Ingenuus homo, si vel in vili mendacium inventus fuerit, erubescit: et quomodo Deus quod promisit in lege, non faciat, aut aliter faciat? Vir sapiens quod dixerit, verbum suum non relinquit vacuum: et quomodo verba divina sine exitu vacua poterunt remanere? Deus hominem punit, si quod docet alius, ipse non fecerit: quomodo Christus, quod loquutus est in prophetis, non adimplevit in opere? Deinde implevit legem in minimis istis. 19. *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum.* Sed primum videamus, quae sunt ista minima mandata. Et alii quidem aliter interpretati sunt, alii autem aliter. Puto autem, ipse Dominus manifeste ostendit quae sunt, dicens demonstratorie: *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis: id est, quae modo dicturus sum.* Nam talis est mos loquendi in Scripturis: quae post modicum dicturi sunt, quasi jam dicta demonstrantur, sicut est ibi, *Audite haec, omnes gentes* (Psal. 48. 2). Quae haec, nisi quae in sequentibus versiculis erant dicturus? Mandata igitur Moysi in actu facilia sunt, *Non occides, non adulterabis*: et ideo in remuneratione modica, in peccato autem magna. Mandata autem Christi, id est, Neque irascaris, neque concupiscas, ipso actu difficilia sunt, et ideo in remuneratione magna sunt, in peccato autem minima. Quomodo autem abstinere ab homicidio aut adulterio facile est, patet. Ipsa enim criminis magnitudo voluntatem facienti repercutit, et ideo non habet laudem qui abstinet se ab illis, quia non est labor abstinere se ab illis. Nam omne malum, quanto gravior crimen est, tanto levius videtur ad non faciendum, et gravior facit peccatum, si fuerit factum. Non irasci autem difficile est in actu, quia dum levis culpa putatur, non facile servatur a multis. Et multum laboriosum est posse non irasci, quia naturaliter in hominibus iracundia est plantata, et ideo in remuneratione magna sunt, quia difficile est et laboriosum abstinere ab eis. Propterea et si iratus fuerit homo, aut concupierit, est quidem peccatum, quia malum est: non tamen est grave peccatum, quia difficile est abstinere ab eis. Ergo minima mandata ista dicit Christi mandata, Non irascaris, non concupiscas. Quae in observando quidem magna sunt, in peccando autem minima videntur, quantum ad homines negligentes. Ergo illi, qui levia peccata committunt, minimi sunt in regno Dei: id est, qui iratus fuerit, et iratus grande peccatum non fecerit in actu,

¹ Al. baptizant.

¹ Idem in marg., quia nec Deus in sabbato.

a pœna quidem securus est, non tamen est in gloria : quia etsi nihil tale committit, tamen quia sequutus est iram suam, et non illam repressit in corde suo, peccavit. Unde jubet nos propheta, si irati fuerimus, ut compuncti in cordibus nostris iracundiam reprimamus, sciens quoniam si per iracundiam vel leviter peccaverimus, peccatores sumus. Item qui concupiscit, etsi non fecerit, peccavit. Quare? Quia vel omnino voluit. Qui ergo doctor est, si ab omnibus abstinerit, magnus est : si autem vel levia hæc peccaverit, nihil illi prodest sacerdotalis dignitas ejus : sed projectus a primo ecclesiastico choro, fit inter eos qui nec in pœna sunt, quia non fecerunt grave peccatum : non tamen sunt in gloria, quia peccati rugam aut maculam susceperunt.

Homilia undecima ex cap. quinto.

20. *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabit in regnum cœlorum.* Scribarum et Phariseorum justitiæ sunt mandata Moysi : impletiones autem mandatorum illorum sunt mandata Christi. Hoc est ergo quod dicit : Nisi quis supra legis mandata, et hæc mea præcepta, quæ apud illos minima existimabantur, impleverit, non intrabit in regnum cœlorum : quoniam illa, sicut diximus, de pœna quidem liberant, quæ scilicet transgressoribus legis debetur, non autem introducunt in regnum : hæc autem et de pœna liberant, et in regnum introducunt. Cum autem sit id ipsum, solvere minima hæc mandata, et non custodire, quare supra quidem de solvente dicit : *Qui solverit unum de minimis istis, minimus vocabitur in regno Dei*, ostendens eum etsi minimum, esse tamen in regno : hic autem de non conservante dicit, *Nisi abundaverit justitia hominis Christiani plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabit in regnum cœlorum?* Qui enim non intrabit in regnum cœlorum, extra regnum erit. Sed vide quia minimum esse in regno id ipsum est et non intrare in regnum. Esse enim aliquem in regno non est et regnare cum Christo, sed esse tantum in populo Christi. Tamquam si dicat : Qui solverit et docuerit sic, inter Christianos quidem erit, tamen minimus Christianus, vel cum minimis Christianis. Qui autem intrat in regnum, fit particeps regni cum Christo, sicut et alibi dicitur bono servo : *Intra in gaudium Domini tui (Matth. 25. 21)* : hoc est, ut simul gaudeas cum Domino tuo. Consequenter et iste qui non intrat in regnum cœlorum, gloriam quidem regni cœlorum non habebit cum Christo, erit tamen in regno cœlorum : id est, in numero eorum super quos Christus cœlorum Rex regnat. Nunc jam incipit ostendere et docere quæ sunt minima ista, quorum solutionem prædixerat esse periculosam.

Lex per gratiam non auferitur. — 21. *Scitis, inquit, quia dictum est antiquis, Non occides : 22. ego autem dico, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Hæc impletio legis secundum modum vivendi secunda facta est. Faciens enim hæc Christus et docens, implevit legem, non solvit. Non enim est Christi mandatum contrarium legi, sed latius quam lex. Mandatum Christi legem in se tenet inclusam, lex autem non tenet Christi mandatum. Qui ergo implet Christi mandata, tacite in eis implet et legis. Nam qui non irascitur, multo magis nec occidit : qui autem implet legis mandatum, non omnino implet et Christi. Frequenter enim et homo non quidem occidit propter timorem vindictæ, tamen irascitur. Vides ergo, quia lex impleta est per gratiam, non sublata? Deinde sine mandatis his Christi nec possunt stare legis mandata. Nam si concedatur licentia irascendi, datur et causa homicidii faciendi. Ex ira enim homicidium generatur. Tolle autem iram, et homicidium non fit. Omnis enim, qui irascitur sine causa, quantum ad voluntatem suam homicidium facit, etiamsi non facit propter metum. Ideo dolor quidem non est illis, quemadmodum si factum fuisset, peccatum au-

tem tale est irascentis. Ideo Joannes in canonica sua Epistola dicit : *Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est (Joan. 3. 15)*. Vide sapientiam Christi. Volens ostendere, quia ipse est Deus, qui aliquando loquutus est in lege, et qui nunc mandat in gratia, illud mandatum quod ante omnia mandata posuit in lege, illud ipsum mandatum posuit et nunc in principio mandatorum suorum. In primis scriptum est in lege, *Non occides (Exod. 20. 13)*. Ideo hic statim ab homicidio cœpit, ut per concordiam mandatorum ipse inveniat dictator fuisse legis et gratiæ. *Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Ergo qui cum causa irascitur, non erit reus. Nam si ira non fuerit, nec doctrina proficit, nec judicia stant, nec crimina compescuntur. Justa ergo ira mater est disciplinæ. Itaque non solum non peccant, qui cum causa irascuntur : sed e contra, nisi irati fuerint, peccant : quia patientia irrationabilis vitia seminat, negligentiam nutrit, et non solum malos, sed etiam bonos invitat ad malum : quia malus quidem, quamvis incorruptus fuerit¹, non emendatur : bonus autem nisi corruptus fuerit, perit quia in corpore² magis prævallet malum quam bonum. Iracundia quæ cum causa est, non iracundia est, sed judicium. Iracundia enim proprie intelligitur commotio passionis. Qui autem cum causa irascitur, ira illius jam non ex passione est, sed ex causa : ideo judicare dicitur, non irasci. Puto autem quod non de iracundia carnis loquitur Christus, sed de spiritu. Nec ad carnem loquitur, sed ad animam, sicut et in sequentibus ostendemus. Scit enim Dominus, quia etsi mandaverit carni, caro ei non obaudit. Nec enim est possibile, ut caro non conturbetur : *Quia sapientia carnis inimica est in Deum : legi enim Dei non est subjecta (Rom. 8. 7)*. Nec enim potest, dicente Job, *Homo natus de muliere (Job. 14. 1)*, plenus iracundia, non irasci. Quando ergo homo irascitur, et non vult facere quod ira compellit, caro ejus irata est, animus autem ejus non est iratus. Ergo multi sunt, quorum caro irascitur, anima autem non irascitur. Item multi sunt, quorum caro non irascitur, anima autem eorum irascitur, id est, qui videntur patientes et taciti, et occulte cogitant malum, et semper quærunt opportunitatem occidendi. *Si quis dixerit fratri suo, Racha, sine causa, reus erit concilio.* Id est, ut sit unus ex concilio eorum, qui adversus Christum fuerunt, sicut apostoli in canonicis suis interpretantur. *Si quis autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ.* Racha quidem dicitur Hebraice vacuus, quamvis quantum ad sensum verbi, unum est dicere, Fatue, et, Racha. Nam qui vacuus est, ille fatuus est : et qui fatuus est, sine dubio vacuus est, et utriusque verbi una videtur esse injuria. Nam sicut indigna res est illi dicere, Fatue, qui habet in se sapientiam spirituales in agnitione Dei Patris et Christi : sic indigna res est, dicere hominem vacuum, qui habet in se Spiritum sanctum. Nam nemo dicitur vacuus, qui habet in se Spiritum sanctum, et nemo fatuus, qui Christum cognoscit. Et quare illud quidem verbum, id est Racha, habet pœnam concilii : hoc autem verbum, Fatue, gehennæ? Nam si unum peccatum est, una debet esse et pœna amborum. Sed quantum ad dicentis propositum, differentiam jam habent hæc verba, etsi quantum ad sensum similia sunt. Racha enim vulgare verbum erat apud Judæos, quod non ex ira, neque ex odio, sed ex aliquo motu vano dicebant, magis fiducia causa, quam iracundiæ. Nam unaquæque provincia habet in consuetudine aliquod exprobratorium verbum, quod non rixæ causa, sed familiaritatis gratia dicere solent ad eos, quorum fiduciam habent. Utpote, patronus suscepto liberto suo, aut dives pauperi, aut urbanus rustico, contemnens personam ejus, magis quam inimicans. Sed forte dicis, si Racha iracundiæ causa non dicitur, quare peccatum est? Quia contemptionis causa dici-

¹ Idem in marg., *quamvis corruptus fuerit.*

² Forte melius legeretur, *in corpore.*

tur, non ædificationis. Nam etsi persona illius tibi contemptibilis videbatur, tamen dignitas Christianitatis illius contemptibilis non erat. Et si illum aspicere non volebas, tamen Christum, qui in eo est, aspicere debuisti. Deinde et alia ratione peccatum est dicere Racha, quia etsi ille aliquid vanum audire merebatur, te tamen dicere vanum aliquid non oportebat, cum sic scriptum est : *Amen dico vobis, pro omni verbo otioso, quodcumque loquuti fueritis, dabitur rationem* (Matth. 12, 36). Quicquid non est lumen, tenebra est : sic et quicquid bonum non est, malum est. Dicit Apostolus : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat* (Ephes. 4, 29). Et non dicit, Si quis bonus, tantummodo, sed, *Si quis bonus ad ædificationem fidei*. Si ergo nec bonum verbum sine causa dicere debemus, nisi fuerit pro occasione ædificationis, ne ipsum verbum bonum, dum sine causa dicitur, inveniat esse otiosum, et fiat malum : quanto magis illud verbum dicere non debemus, quod a semetipso naturaliter malum est, et ad injuriam pertinet audientis ? Deinde, numquid membrum oris nostri, quod ad ædificationem aliorum creatum est, aut ad usum corporis, aut ad gloriam Dei, trahimus illud ad ministerium vanitatis ? Omnis enim sermo vanus qui dicitur, immundo spiritu dictante profertur. Vanum ergo sermonem dicentes, non tantum ideo peccamus quia per illum sermonem aliquem lædimus, sed quia damus locum in nobis immundis spiritibus agendi quod volunt. Hoc sciens Salomon, dicebat ad Dominum : *Duo postulo a te, ne auferas gratiam tuam a me, priusquam moriar, et vanum verbum non exeat de ore meo* (Prov. 30, 7, 8). Si enim vasa sanctificata ad privatos usus transferre peccatum est et periculum, sicut docet nos Balthasar, qui bibens in calicibus sacratis de regno depositus est, et de vita (Dan. 5) : si ergo hæc vasa sanctificata ad privatos usus transferre sic periculosum est, (a) [in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis ejus continetur] : quanto magis vasa corporis nostri, quæ sibi Deus ad habitaculum preparavit, non debemus locum dare diabolo agendi in eis quod vult ? Si quis autem dixerit, *Fatue*, in communi intelligendum est ubique, *Sine causa*. Id est, qui iratus fuerit sine causa : qui Racha sine causa dixerit, qui *Fatue* sine causa dixerit. Si autem cadere cum causa peccatum non est, quanto magis cum causa *Fatue* dicere, non est peccatum ? Nam et verbum malum species est aliqua castigationis, et apud sapientem durius est quam flagellum. Quid enim si talis fuerit causa, ut non verbis, verum verberibus proferatur vindicta ? Ecce enim et Apostolus dicit, *Fatue* : *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit* (Gal. 3, 1) ? Sed non peccavit, quia iusta causa fuit dicendi. Ita ad discipulos in via Christus : *O stulti et tardi corde* (Luc. 24, 25). 23. Si ergo offers munus tuum ad altare. Quoniam superius dixerat, *Qui irascitur fratri suo sine causa*, hoc : *Qui autem dixerit, Racha*, illud : *Qui autem dixerit, Fatue*, istud : consequenter subjungit : *Si offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris, quod habet aliquod adversus te frater tuus. Habet scilicet, si iratus es fueris sine causa, si dixisti ei Racha, vel Fatue, sine causa. Si ergo ex his levibus causis offenso fratre, et non placato, impossibile est munus Deo offerri, et suscipi : quomodo ante conspectum Dei ingredientur, qui fratres suos conculcavit, prædantur, et alia multa in viduis et orphanis nefanda committunt ? In primis scire debemus, quod quamdiu fideles homines aliquam dissensionem habuerint inter se, Deus illis non potest esse amicus, munus eorum non suscipitur, oratio eorum non exauditur, vel si quid aliud bonum fecerint, quia nemo inter duos inimicos potest esse fidelis amicus amborum. Utpote, si de illo bene loqueris apud istum, displices isti, et in suspicionem venis quasi plus diligas illum : et si ad illum bene loqueris de isto, displices illi, et in suspicionem venis, quasi plus dili-*

(a) Quæ uncinis clauduntur, in quibusdam exemplaribus desunt.

gas istum. Ideo et Deus non vult esse amicus fidelium, quamdiu ipsi inter se fuerint inimici, quia si illi misericordiam fecerit, iste contristatur : etsi non contristatur, quia nihil potest agere contra Deum, tamen non congaudet in beneficiis ejus. Si autem aliquid poterat contra Deum, irasceret ad Deum, quia miseratus est inimicum ejus. Similiter et si isti misericordiam fecerit, ille contristatur. Considera qualem habet Deus conscientiam circa nos, et quomodo fidem servat hominibus, quia nos perfecte diligit, ideo inimicis nostris non vult esse amicus. Utpote, duo inimici estis fideles ; ideo tibi non vult esse amicus, quia illi amicus est : et ideo illi non vult esse amicus, quia tibi amicus est. Ergo te diligens, illi est inimicus, et illum diligens, tibi est inimicus. Numquid propter se Deus non suscipit munera nostra, sed propter nosipsos ? Alteri adversatur Deus, dum alteri conscientiam servat : et dum ambos diligit, nulli vult esse amicus propter inimicitias amborum. Ergo Deus fidem nobis servans, inimicorum nostrorum an icus fieri non vult, et nos fidem non servamus, si inimicos ejus diligimus, et amicos odimus. Qui enim amicus est infidelium, et inimicus fidelium, amicos Dei odit, et inimicos Dei amat. Si autem fidem Domino servarem, sicut ille nobis, numquam infidelium amicitias coleremus, numquam nos infidelium matrimonio jungeremus. 24. *Dimitte illic munus tuum, et vade reconciliari prius fratri tuo*. Vide misericordiam Dei, quomodo hominum utilitates amplius aspicit, quam suos honores. Si enim suos honores magis aspiceret, sic dixisset : Interim offer munus tuum et postea vade, et reconciliare. Nunc autem dicit : Vade primum, et reconciliare, et sic veniens offeres. Tamquam si dicat ad illum : Vade. Ego libenter contemnor, libenter honoris mei patior damnum, libenter exspecto Dominus servos tantummodo ut vos in amicitiam veniat. Vade ergo, ut scias quia plus diligo concordiam fidelium meorum, quam munera : quia munera hominum nullum Deo faciunt lucrum ; caritas enim illorum Dei gloriam operatur. Ne dicas, Ille mihi nocuit, non ego illi : ille mihi satisfacere debet, non ego illi. Si pro gloria salutis tuæ jubet te Dominus amicitiam facere, magis nocitus debes rogare, ut duplicem gloriam consequaris : unam, quia nocitus es, alteram, quia prior rogasti. Si enim in illum nocuisti, et ideo rogasti, parcat tibi Deus quod nocuisti, quia prior rogasti : tamen nullam habes mercedem, quia reus constitutus rogasti. Si autem ille te læserit et prior rogaveris, magnam habebis mercedem. Festina ergo inimicum tuum prævenire ad amicitiam, ne forte, te tardante, ille præveniat te ad rogandum, et rapiat de manibus tuis pietatis mercedem. Nam si ille te nocuit, et ille te rogat, infructuosa est amicitia tua. Quam enim justitiam fecisti ante Deum, si rogatus te placaveris ? Non enim volens te Deus subternere sub pedibus ejus, jubet te prius rogare, sed volens tibi humilitatis gloriam prætereundere¹. Sed forte dicis : Ecce ego volo reconciliari : sed dic mihi, quomodo reconciliabor ? Qualis præcessit offensio, talis debet sequi reconciliatio. Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare. Si verbis offendisti, verbis reconciliare. Omne enim peccatum, quomodo committitur, eo modo et poenitetur. Utpote, cogitasti male facere alicui Christiano ; non potes manus tuam offerre ante Deum, quia habes in corde tuo nocendi propositum. Recogita bene, quod cogitaveras male, et poenitisti. Nam cogitationis peccatum contraria cogitatione dissolvitur. Quis testis ? Propheta. *Quæ dicitis, inquit, in cordibus vestris, et in calicibus vestris compungimini* (Psal. 4, 5). Vides quia irasci naturæ est, exæqui autem iracundiam voluntatis ? Si autem verbis læsisti fratrem tuum, vade, et verbis satisfac ei ex toto corde, et poenitisti. Quoniam autem verborum peccatum, verborum satisfactione dissolvitur, testis est Aaron. Cum enim detraxisset de Moysæ, vadens verbis roga vit

¹ Idem in marg., *gloriam providere. Sed.*

eum, dicens: *Rogo, Domine, ne inferas in nos peccatum hoc, quia ignoravimus quod peccavimus in te* (Num. 12. 41). Si autem operibus aliquem offendisti, puta, alicujus peccatiam fraude abstulisti, aut rem aliquam per violentiam abstulisti, redde ei quæ abstulisti, et permittisti. Quoniam autem abstractæ rei peccatum rerum recompensatione dissolvitur, testis est Zachæus, dicens: *Domine, quæcumque fraude abstuli, reddo in quadruplum* (Luc. 19. 8). Si autem rem quidem alicujus non tuleris, sed forte castigaveris hominem impotentem injuste, dona ei aliquid pro injuria dignum: sicut scriptum est in lege: *Si percusseris servum tuum, et fregeris illi dentem, dimitte eum liberum* (Exod. 21. 27). Secundum hoc intelligendum est, et si castigaveris aliquem, injuriæ peccatum beneficio est dissolvendum. Alioquin nisi quem factis læsisti, factis placaveris, sine causa oras ad Dominum, sine causa elemosynas facis de rebus, quibus alios exspoliasti. Quid prodest tibi, si alter pro te oret ad Deum, et alter adversus te interpellet Deum? Etsi ad istius orationem vult tibi Deus misericordiam facere, illius interpellatio non permittit. Melius est, ut etsi nemini prodes, nemini noceas, quam ut alios spolies, et alios vestias. 25. *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es cum illo in via, ne forte tradat te adversarius judicii, et iudex tradat te ministro, et in carcerem mittaris*. Festinat Dominus, ut ad amicitiam festinemus inimicorum nostrorum, quamdiu vivimus in hac vita (vita enim omnium hominum communis est ista vita carnalis, per quam omnes homines transeunt, boni et mali), sciens quam periculosum est, si unus ex inimicis, pace non facta, fuerit mortuus: nam postea etsi voluerint pacem facere, non possunt, cum fuerint separati. Si autem quamdiu in via hujus vite es, non feceris pacem cum adversario, quem læsisti, sed sic inimicantes per mortem ieritis ante judicem Christum, tradet te Christo, convincens te reum in iudicio ejus, et iudex tradet te ministro, id est, angelo pœnarum crudeli, et ille mittet te in carcerem gehennæ. Et qui in hoc sæculo si pacem fecisses, etiam gravissimi operis poteras accipere indulgentiam, sicut scriptum est: *Caritas operit multitudinem peccatorum* (1. Petr. 4. 8): si semel condemnatus fueris missus in carcerem, jam non solum de gravibus peccatis, sed etiam pro verbo otioso, quod loquutus es, id est, si Racha alicui dixisti, pro eo sunt exigenda a te supplicia. Tradet autem te iudici adversarius tuus, etsi te prius rogaverit ille. Dicit enim Salomon: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius* (Prov. 25. 21. 22. et Rom. 12. 20). Congerere autem carbones ignis quid est aliud, nisi magis reum facere ante Deum? Si ergo qui benefacit inimico, magis illum reum facit ante Deum: consequenter et qui prius rogat inimicum suum, reum illum facit ante Deum. Frequenter homines in hoc sæculo mittuntur in carcerem pro peccato: id est, in angustias et tribulationes diversas. Nam plerumque peccantes in hominibus mittuntur in tribulationes diversas: sed non intelligimus. Angustiæ autem hujus mundi, carceres appelluntur.

Homilia duodecima ex cap. quinto (a).

27. *Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis* (Exod. 20. 14): 28. *ego autem dico vobis, quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*. Ecce alterum mandatum, minimum quidem apud Judæos tunc, et nunc apud omnes qui non multum curant de anima sua, nec judicant cor suum, qui irasci proximis suis sine causa aliquid non putant esse peccatum: nec concupiscere tantum mulierem alienam putant esse peccatum, opere concupiscentiæ non subsecuto. Magnum autem est apud timentes Deum et cor suum dijudicantes. Magnum est etiam apud Deum, qui non tantum

opus hominis aspicit, quantum cor. Quo mandato lex non solvitur, sed impletur: quia sine hoc mandato stare non potest legis mandatum. Omne enim adulterium ex concupiscentia nascitur. Quomodo ergo tollitur adulterium secundum legis mandatum, nisi præcisa fuerit concupiscentia secundum Christi mandatum? Quoniam ergo sicut ira mater est homicidii, sic concupiscentia mater est adulterii: consequenter sicut qui irascitur fratri suo sine causa, occidit eum in corde suo, etsi non occiderit eum propter vetum vindictæ¹, aut propter impotentiam suam, etiam homicida est apud Deum, qui non magis opus considerat, quam affectum: sic qui concupiscit mulierem alienam, jam mœchatus est eam in corde suo: etsi non habuerit eam, causa aliqua obsistente, etiam adulter est apud Deum, qui magis aspicit voluntatem quam opus, quoniam opus ei adulterii committendi defuit, non voluntas. Sed ne forte homines humanæ naturæ mysterium ignorantes, dum considerant, quia generaliter omnis natura carnalis subdita est passionibus istis, et nemo est hominum, etiam sanctorum, qui se omnino ab ira vel concupiscentia valeat separare, æstimant Christum, quasi impossibilia ista mandantem, occasionem sibi querere, per quam homines faciat reos, quoniam omnis, qui impossibilia mandat, occasiones offensionis seminat, et causas puniendi requirit: ideo pauca de divisione voluntatum animæ corporisque tractemus. Sicut duas in nobis habemus naturas, animæ scilicet et carnis: sic duas habemus voluntates, unam animæ, alteram carnis: duas iras, unam animæ, et alteram carnis: duas concupiscentias, unam animæ, et alteram carnis. Et natura quidem carnis ab his omnibus non potest se separare. Nam necesse habet et irasci, et concupiscere, etsi non vult, quoniam non est in arbitrio suo creata: id est, non est nunc in arbitrio suo, sicut creata fuit, sed sub lege peccati. Venundata enim est sub peccato: propterea de illa dicit Apostolus: *Sapientia carnis inimica est in Deum: legi enim Dei subjecta non est, nec enim potest* (Rom. 8. 7). Anima autem in arbitrio suo creata est secundum legem justitiæ Dei: propterea potest et non irasci, si vult: et non concupiscere, si vult. Quando ergo irascimur et concupiscimus, si displiceamus nobis, et festinemus reprimere vel iram vel concupiscentiam nostram, manifestum est, quia caro nostra irascitur aut concupiscit sola, non anima nostra. Quando autem complacemur nobis in his, et decernimus si poterimus nostram implere iracundiam, vel concupiscentiam nostram: tunc et anima irascitur et concupiscit simul cum carne. Propterea sciens Deus, quia carnis natura subdita ei non est, nec potest non irasci, non mandat carni quæ mandat. Quis enim sapiens illi ponit præceptum, qui etsi vult, non potest obaudire? Sed ad animam loquitur, et animæ mandat, quæ potest Deo in omnibus obaudire: quæ potest, etiam carne irascente et concupiscente, ipsa nec irasci, nec concupiscere. Si ergo ad animam loquitur, et de concupiscentia animæ loquitur, dicens: *Si quis viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eum in corde suo*: id est, non si quis concupiverit secundum desiderium inevitabile carnis, sed, si quis concupierit secundum voluntatem animæ, et consensum, decernens et statuens implere quod cupit: ille talis etsi nihil gesserit, jam tamen corde adulter est ante Deum, quia forsitan impeditus est ab opere, non compunctus in voluntate. 29. *Si dexter oculus tuus scandalizaverit te, erue eum*. Puto quod omnis merces justitiæ nostræ in hoc posita sit, quia omni tempore contra carnem nostram luctamur: quia *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. 5. 17). Sic enim ait propheta: *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam renes mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea* (Psal. 37. 7. 8). Si ergo secundum prophetam non est sanitas in carne nostra, quot oculos quis ha-

¹ Commelin. et Morel. vox, non, omittitur.

(a) In Codice V. D. hæc Homilia præcedenti jungitur.

¹ V. D. et Editi in margine, propter metum videntium.

bet, aut quot dextras in corpore suo, ut secundum utilitatem carnis sufficiat poena membrorum? Sed videamus, ne forte vel sic possibile est intelligere de oculo corporali, vel de manu. Sicut enim totus homo quamdiu peccat, vivit peccato, mortuus est autem iustitiæ, sicut scriptum est: *Et vos, cum essetis mortui peccatis (Ephes. 2. 1);* cum autem homo conversus fuerit ad iustitiam, vivit iustitiæ, mortuus est autem peccato; sic et unumquodque membrum, utputa oculus, quamdiu quidem male aspiciat, integer quidem est peccato, ejectus est autem iustitiæ: cum autem desierit male aspiciere, ejectus est a peccato, integer est autem iustitiæ. Sed neque sic convenit. Nec enim habet rationem hæc interpretatio plenam, propter quod dicit, *Si dexter oculus tuus scandalizaverit te.* Quid enim? quando dexter scandalizat, sinister quid facit? numquid contradicit dextro, ut dexter quidem quasi reus ejiciatur, sinister autem quasi innocens reservetur? Sed puto ad animam hæc cuncta referri, sicut diximus supra. Oculum igitur dicit animæ, id est, mentem per quam anima videt. De quo et alibi dicit: *Si oculus tuus fuerit simplex, etc. (Matth. 6. 22).* Oculum autem iste carnalis non est oculus, sed est speculum oculi illius interioris, id est mentis. Habet enim et corpus suam mentem, sicut et animam suam: sicut testatur Apostolus, de mente quidem animæ dicens hoc modo: *Igitur ego ipse mente quidem servo legi Dei, carne autem legi peccati (Rom. 7. 25).* De corporis autem mente sic: *In status mente carnis suæ, et non tenens caput (Col. 2. 18. 19).* Similiter et de manu, vel de pede. Dextra manus hominis est voluntas animæ: sinistra autem manus est voluntas corporis est. Hæc autem corporea manus non est manus, sed organum manus illius. Nisi enim voluntas, aut bona, aut mala, moverit eam, ad nihil movetur. Dextra itaque manus hominis est voluntas animæ: sinistra autem manus est voluntas corporis. Ideo enim partes animæ dextræ vocantur, corporis autem sinistra: quoniam anima in arbitrio suo creata est, ad quod voluerit declinare, sive ad bonum, sive ad malum: et sub lege iustitiæ creata est, ut recta videat, recta audiat, et agat, et ambulet. Partes autem corporis sinistra dicuntur, quia non est in arbitrio suo creata caro, ut, sive ad bonum, sive ad malum declinare voluerit, possit: sed in malo creata est sub lege peccati, nec potest aut videre, aut audire, aut agere rectum. Sic et omnes sancti dextri dicuntur, peccatores autem sinistri. Unusquisque ergo nostrum habet dextrum oculum et sinistrum: dextrum quidem, mentem animæ, sinistrum autem, mentem carnis; dextram autem manum, voluntatem animæ, sinistram autem, voluntatem carnis. Quando ergo ex passione carnis concupiscimus sicut homines, animo autem resistimus concupiscentiæ nostræ, sinister oculus scandalizat nos: id est, mens carnis, non mens animæ. Sinistra manus scandalizat, et non dextra: id est, voluntas carnis, non voluntas animæ. Vide nunc quia non jubet carnis mentem ejicere, vel carnis præcidere voluntatem. Nec enim fieri potest, ut caro aliquando cesset a desiderio malo. Desideria autem carnis retinere quidem possumus, ut non faciamus quod desiderat caro: præcidere autem non possumus, ut non desideret. Quando autem ex proposito animæ volumus malum, tunc dextra manus, id est, oculus dexter nos scandalizat, et dextra voluntas. Illic oculus et istam manum præcidere jubet, quam et possumus præcidere: quoniam anima in arbitrio suo est, ut ad quod voluerit, valeat declinare. Caro autem non in arbitrio suo est, sed in malo: vendita est sub peccato, et non potest bonum velle. Ideo autem caro sinistra dicitur, anima autem dextra, quoniam caro ad tentationem nobis creata est, anima autem ad salutem. Hæc est, sicut arbitror, loci istius interpretatio vera. Possumus tamen et alium invenire colorem. Respectus vel consideratio mentis oculus est animæ, videlicet voluntas alicujus operis faciendi, et movens manum ad aliquod opus. Manus animæ

est secundum ea quæ diximus. Utpote erat mulier quædam religiosa, vel virgo, vel vidua: respexi et consideravi, et dixi: Debeo visitare illam mulierem assidue, ut si quid religionis ignoret quasi mulierem, instruam eam, et confirmem ipsam in ipso bono proposito ejus. Bonus respectus est iste, et dexter oculus: sed dum assidue visito eam, decidi in laqueum desiderii ejus: et ille bonus respectus meus, et dexter, factus est mihi in scandalum. Quid ergo oportet fieri? Ejicere talem illum respectum bonum, qui generatus est mihi malum. Aut sic. Vidi orphanam quamdam, et dixi, Debeo illam in domo mea accipere, et educare, donec veniat tempus nubendi: et vadens cœpi ei subministrare quæ necessaria erant. Bonum opus hoc, et dextra manus hæc est: sed dum causa subadministrationis video eam, decidi in laqueum desiderii ejus: et illud bonum opus meum, et dextra manus facta est mihi in scandalum. Vel ita. Videntes me quidam agere fiducialiter cum ea, scandalizati sunt, dicentes: Quid sibi vult hoc esse, quod iste sic familiariter loquitur cum puella? Oportet ergo præcidere tale opus bonum, quod vel mihi vel alteri generat malum. Nam et quod alteri generat malum, mihi generat: quia per me factum est, ut alter scandalizaretur in me. Et hæc propositionis gratia diximus: verumtamen generaliter omne bonum, quod vel nos vel alios scandalizat, præcidere debemus a nobis. Nam quale est illud bonum, ex quo nascitur malum? Melius est enim, ut sine uno respectu aut uno opere bono salvemur, quam ut, dum omnia opera bona voluerimus facere, cum omnibus pereamus. Sed et alii aliter interpretantur hunc locum. Vult, inquit, Christus, ut non solum de periculo nostri peccati curemus, abstinentes nos ab omni concupiscentia mala, sed etiam ne vel propinqui nostri, vel aliqui ad nos pertinentes, turpe aliquid agant. Utpote, habes aliquem vel filium, vel fratrem, vel amicum, qui sic bene aspiciat res tuas, quasi proprius oculus tuus, et habes eum pro oculo dextro. Aut habes aliquem, qui est tibi quasi dextra manus, quasi propria manus tua, et est tibi quasi dextra manus. Et illum talem si cognoveris aliquid turpiter agere, præcide eum ab anima tua, et projice longe abs te, quia scandalizat te: quia non solum pro peccato nostro, sed etiam pro peccato proximorum nostrorum, quod tamen possumus cohibere, nisi aut cohibuerimus, aut repulerimus a nobis, dabimus rationem. Et quoniam omnes Christiani unum corpus sumus, et alter alterius membra: melius est, ut sine uno aut altero membro tali salvemur, quam ut, volentes illos tales habere, et ipsi pereamus cum eis. 31. *Dictum est antiquis, Si quis vult dimittere uxorem, det illi libellum repudii.* 32. *Ego autem dico, Si quis dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mæcham. Et si quis dimissam duxerit, mæchatur.* Nunc tertium mandatum mandatum, minimum apud indiscipulatos et lascivos, qui nullum æstimant esse peccatum, uxorem dimittere dato libello repudii, sine quo neque stare potest legis mandatum. Quomodo? Quando primum Moyses filios Israël eduxit de Ægypto, genere quidem erant Israelitæ, moribus autem Ægyptii. Propter quod more gentilium contingebat, ut vir odiret uxorem. Et quia dimittere illam non permittebatur, paratus erat interficere eam. Aut si non interficiebat propter timorem legis, tamen assiduus cruciatibus affligebat. Ideo jussit dari repudium, non quia bonum erat, sed quia remedium erat mali peioris: ne dum facere malum vetantur, facerent pejus. Ergo propositum fuit legis repudium dare mandantis, ut ne homicidium fiat. Numquid in facto solo fit homicidium? nonne et in voluntate? Et curam hominibus quidem in facto fit homicidium, coram Deo autem in voluntate. Sicut enim qui irascitur fratri suo sine causa, etsi non potuerit occidere eum, occidit eum tamen in corde suo: sic et qui concupiscit mulierem, etsi non habuerit eam, adulteratus est eam in corde suo, quia voluntas ejus impedita

est, non correcta. Sic qui odit uxorem suam, excepta fornicationis causa, et sic eam odit, ut dimittat eam, ut et nisi haberet licentiam dimittendi eam, occidit eam : in corde suo occidit eam, quantum ad Deum, quia opus homicidii defuit ei, non occidendi voluntas. Vides ergo quia lex præcipiens dari repudium, opus homicidii compescuit, non peccatum? Et non solum homicidii crimen non sustulit, quantum ad Deum, sed etiam alterum dimissionis introduxit peccatum. Quoniam libellus repudii testimonium est soluti conjugii, numquid justitia solvendi conjugii? Propterea, dato repudio, solum quidem conjugium publicatur, peccatum autem solutionis magis exaggeratur. Tamen cum de irascente sine causa, et de concupiscente faceret verbum, competenter intulit mandatum de uxoribus non dimittendis. Si enim qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio : quomodo non erit reus, qui sine culpa fornicationis sic odit uxorem, ut etiam dimittat eam? Sed dicis, Multas habet culpas uxor mea. Quid enim? tu autem sine culpa es? Si enim extraneorum vitia supportare debemus, dicente Apostolo : *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi (Gal. 6. 2)* : quanto magis debemus uxorem? Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, adulteratur eam in corde suo : quomodo non pro adulterii condemnatur, qui dimittens uxorem, occasionem dedit adulteriorum committendorum, ut et illa adulteretur in alterum, et alter in illam? Nam vir Christianus non solum se coinquinare non debet, sed nec aliis coinquinandi se occasionem præbere. Alioquin illorum criminem ad istius redundat peccatum, qui aliis committendi criminis factus est causa. Vide etiam, quia qui secundum legem repudiium dat, quatuor committit iniquitates. Primam, quia quantum ad Deum existit homicida : secundam, quia dimisit non fornicantem ; tertiam, quia fecit eam adulterari ; quartam, quia et accipiens eam, fecit adulterium. Nichil autem horum committitur, ubi servatum fuerit Christi mandatum. 35. *Item dictum est, Non perjurabis: reddes autem Domino juramenta tua. 34. Ego autem dico, non jurare omnino, etc.* Ecce quartum mandatum, quod minimum putant avari, qui bene jurare non putant esse peccatum, sine quo non potest stare legis mandatum. Nam nisi juramentum interdicatur, non possunt amputari perjuria. Ex juramento enim perjurium generatur. Nemo est enim, qui frequenter jurat, et non aliquando perjuret. Propter hoc admonet Salomon : *Non assuescas juramento os tuum ; multus enim casus in illo (Eccli. 23. 9)*. Sicut enim qui facit consuetudinem multa loqui, necesse est ut aliquando et importuna loquatur, et qui facit consuetudinem frequenter manu sua percutere, necesse est ut aliquando et injuste percutiat : sic qui facit consuetudinem jurare in rebus idoneis, frequenter et in rebus superfluis etiam nolens consuetudine trahente perjurat. Nam omnium rerum consuetudinem, quando voluerimus quidem, tunc facimus, sed non quando volumus, tunc repellimus eam. Et qualis est contra jurantes Dei sententia, docet Salomon : *Vir, inquit, multam jurans, non exiet plaga de domo ejus (Ibidem v. 12)*. Si ergo a jurantibus plaga non recedit, quomodo a perjurantibus aliquando recedit? Dic mihi, amice, jurando quid proficis? Nam si adversarius tuus crederet bene te juraturum, numquam te jurare compelleret : sed quia perjuraturum te æstimat, ideo te jurare compellit. Et cum juraveris, non quasi in veritate juramenti tui placatus tacet, sed quasi in damnatione perjurii tui vindicatus recedit. Juramentum enim numquam bonum exitum habet. Quidam enim æstimabunt te avaritiæ causa jurasse, quidam autem et perjurasse. Qui autem de te bene voluerint suspicari, etsi pejerasse te non credunt, tamen in veritate te jurasse affirmare non possunt. Nemo autem potest defendere te et religiose egisse. Ideoque jurans, inimicis tuis in opprobrium venis, amicis autem tuis in suspicionem. Sed forte dicis, Quid faciam? Non mihi credit, nec vult

credere nisi juravero. Acquiesce magis pecuniam perdere, quam salutem. Pretiosior tibi videatur anima tua, quam res tua. Si rem aliquam perdidideris, vivere potes : si Deum perdidideris, quomodo vives? An nescis quia quod invitus amittis propter Dei timorem, majorem mercedem habes pro illo, quam si eleemosynam dedisses? Quia quod cum majore collectatione facimus, pro illo dignius coronamur. Ecce, amice, admoneo te, ne aliquando hominem jurare compellas. Sive existimas eum bene juraturum, recede ab eo : sive existimas eum male juraturum, magis recede ab eo : quia etsi ille bene juraverit, tu quantum ad conscientiam tuam perjurii illius factus es causa, quia hoc proposito eum jurare compellis, non ut juret, sed ut perjuret. Si autem bene eum juraturum putares, nec jurare compelleres. O insipientes, qui alterum jurare compellis, nescis quid agis. Ille etsi perjuraverit, vel cum lucro perjurat, tu autem sine lucro perjurii illius particeps inveneris. Qui mentiri non dubitat, nec perjurare timet : qui enim mentitur, veritatem in corde suo transgreditur ; qui autem perjurat, in verbis suis transit Deum. Quid ergo interest inter Deum transire, et veritatem transgredi, cum et ipsa veritas sit Deus? Hæc sola est differentia, quia veritatem mentientes in corde transimus, perjurantes autem Deum in verbis : nam verbo hominibus satisfacimus, conscientia autem Deo. Ipse Deus, qui perjurare vetuit, ipse et postea non jurare mandavit. Qui ergo in jurando non timet Dei præceptum negligere, nec in perjurando timebit. Quid autem vis? Timet Deum, aut non timet Deum. Si timet, etiam sine juramento non mentitur : si autem non timet, neque cum juramento potest dicere veritatem.

Contra clericos qui Evangelia porrigunt juraturis. — Audite vos, clerici, qui jurantibus Evangelia sancta porrigitis¹ : quomodo potestis ab illo juramento esse securi, qui semen perjurii datis? Numquid qui ignem portat, unde conflatur incendium, alienus est ab illo incendio? Aut qui gladium porrigit unde homicidium committitur, nonne est socius homicidii illius? Sic et qui occasionem perjurii præstat, collega fit perjurii ejus. [Si erat bene jurare justum, juste dicebatis², quia dedimus illis Evangelium ut jurent, non ut perjurent : nunc autem cum sciatis, quia et bene jurare peccatum est, quomodo potestis esse liberi, qui occasionem datis unde peccetur in Deum?] Cesset ignis, et incendium non fit ; subtraha gladium, et homicidium non committitur : sic tolle juramentum, et perjurium non fit. Hæc de illis dicta sunt, qui jurant per Deum : eorum autem, qui jurant per elementa, execrabilior iniquitas est. Cælum enim, et terram, et cætera Deus ad ministerium sibi creavit, non hominibus ad juramentum. Ecce enim in lege præcipitur, ut per nullum juretur, nisi per Deum : qui ergo jurat per cælum aut per terram, aut quidquid illud est, per quod jurat, deificat illud. Propterea idololatram se facit omnis, qui per aliquid aliud a Deo jurat, etiamsi jurare liceret : quia non reddit Domino Deo suo juramenta sua, sed elementis, et sic dupliciter peccat. Primum, quia jurat ; deinde, quia deificat per quem jurat. Et vide quia per singula hanc rationem dat, cur quis non debeat jurare per elementa. *Neque per cælum, inquit, quia thronus est Dei : id est, non Deus 35. Neque per terram, quia scabellum est pedum ejus, non dea. Neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis, non magnus rex. 36. Neque per caput tuum, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.* Ac si dicat : Cujus momenti es, ut per te jures? numquid potestatem habes vel unum capillum album facere, aut nigrum? Sive ergo per filios suos juret quis, sive per se, sive per aliquem, meliorem facit illum, quantum ad se, quam Deum. 38. *Audistis quia dictum est anti-*

¹ v. D. et Editi in marg., *sancta portatis... qui sanctum perjuris datis.*

² v. D., *Si erat bene jurare, juste dicebatis, etc.* Monetur in margine Editorum hæc abesse a quibusdam exemplaribus.

quis, Oculum pro oculo, dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo. Quintum mandatum minimum, quantum ad homines crudeles, qui peccare se non arbitrantur, quæ reddiderint mala pro malis, non considerantes, quæ dicuntur in Psalmo : *Si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis, etc. (Psal. 7. 5).* Quæcumque enim ille dinumerat merito se pati debere, si reddiderit retribuētibus sibi mala, sciant Christiani omnia illa merito se esse passuros, si reddiderint retribuētibus sibi mala. Nam et casuri sunt ab inimicis suis inanes, et persequuntur et inimicis animas eorum, et comprehensurus et conculcaturus in terra vitam eorum, et gloriam eorum in pulverem deducturus. Tamen sine hoc minimo mandato legis mandatum non potest stare. Quomodo? Lex præcipiens oculum pro oculo, dentem pro dente, tale habet propositum, ut unusquisque, dum timet de suo membro, parcat alterius, et nemo malus inveniat. Sed quia vae mundo a scandalis : quamdiu enim vivimus in hoc mundo, cui diabolus principatur, necesse est abundare maledicentes, percutientes, et persequentes. Si ergo incipimus secundum legis mandatum omnibus reddere mala pro malis, omnes efficimur mali, et solum est propositum legis, et dum voluit malos facere bonos, etiam bonos fecit malos. Si autem secundum Christi mandatum non resistatur malo, etsi mali non læduntur, tamen boni permanebunt boni : et sic per mandatum Christi impletur et legis mandatum. Nam qui mandatum legis implet, non simul implet et Christi : qui autem Christi implet, simul implet et legis. Ut puta, qui percutit, contra legem agit : qui autem repercutit, secundum legem facit, non autem et secundum Christi mandatum. Qui autem secundum Christi mandatum, neque percussus repercutit, tacite et legis voluntatem implevit. Nam qui percussus non repercutit, multo magis nec ab initio percussisset : quia non venit Christus solvere legem, sed adimplere. Sed dicis, quia dignus est ille repercuti, qui contra legem percussit. Etiam. Sed tu non es dignus repercutere, quia illius discipulus es, qui maledictus non remaledixit, percussus non repercutit, crucifixus pro crucifixibus se oravit. Si repercusseris, ergo primum denegasti, te Christi esse discipulum, non verbis, sed factis. Deinde cum ejeceris oculum pro oculo tuo, et freris dentem pro dente tuo, numquid per hoc restituatur membrum tuum in loco proprio? Si ergo non reddideris malum pro malo, et si membrum corporis reddideris, vel lucrum patientiæ acquisisti. Si autem reddideris : et corporis damnum passus es, et salutis. 39. *Sed si quis te percusserit in maxillam, præbe ei alteram.* Non enim diabolus tantum de vulnere humani corporis gaudet, sed et magis in vulnere animæ delectatur : ideo enim excitat aliquem qui te percutiat, ut dum tu excitatus repercutis eum, pecces, et uno ictu vulneret ambos. Scit enim, quia vulnus corporis cito sanatur : vulnus autem animæ in quibusdam vix cum labore, in quibusdam autem nunquam sanatur. Ideoque si repercusseris eum, in prima quidem facie illum vicisse videris, re vera autem a diabolo victus es. Et putas quia te satiasti de illo, vere autem diabolus satiasti de te. Si autem non repercusseris eum, ab homine quidem victus videris, diabolum autem vicisti. Hæc secundum justitiam Dei. Videamus autem secundum utilitatem carnalem. Numquid si repercusseris eum, compescuisti eum, ut jam non te percutiat? Sed magis excitasti eum, ut adhuc te percutiat. Nam iracundia per iracundiam non compescitur, sed amplius irritatur. Quenadmodum si ignem cum igne coniungas, major flamma succenditur : si autem non repercusseris eum, ille jam stabit : si quidem sapit, confusus : si autem non sapit, satiatus : et non solum iterum te non percutit, sed forsitan compunctus corde pœnitet, quia te vel semel percussit. Attamen etsi sic insanus est, ut nec patientiam tuam intelligat, ne confundatur in facto suo : numquid potes tu

te amplius vindicare, quam Deus erat te vindicaturus? Ideoque si repercusseris eum, perdidisti vindictam, quia teipsum vindicasti : et liberasti eum da, manibus Dei, quia reddidisti illi quod fecit. Si ergo fortiter irasceris, patientius age, ut melius vindiceris, scilicet per Deum. 40. *Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Primum indigna res est, ut homo fidelis stet in iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Nam etsi infidelis non est, certe secularis est. Et qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, et perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Nonne melius est, ut perdas res mundiales, quam gloriam sempiternam? Si enim rem perdidisti propter Christum, Christus tibi rem restituere potest : si autem propter rem perdidisti Christum, res tibi non potest restituere Christum. Deinde necesse est, ut humilies te coram iudice, et subditus illas illi propter necessitatem causæ. Et forsitan qui propter Deum non fueras te humiliatus, humilias te propter lucrum, et facis rem pretiosiorum quam Deum. Tertio, quia omne iudicium irritatio cordis est, et cogitationum malarum. Si semel in iudicium ingressus fueris, jam non desideras ut veritas causæ appareat, sed ut quocunque modo victor existas. Si autem videris quod causa tua, sicut frequenter solet fieri in iudiciis, aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis expugnetur : necesse est similiter et te aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis, causæ tuæ adesse festines. Et si ab initio consilium non habuisti, ut sic ageres, postea sic agere ipsius controversiæ necessitas te compellit. Nam primum pro lucro tantummodo festinabas, postea jam et pro pudore contendis. Et magis contentus es etiam peccare tantum, ut vincas, quam vinci tantum, ut ne pecces. Hæc Deus illis mandat, qui magis diligunt Deum, quam mundum. Nam qui lucrum animæ magnum esse existimat, damnum rei modicum putat : nam qui damnum rei magnum existimat, lucrum animæ minimum putat. Qui ergo difficilior putat rem dimittere, quam in iudicio introire, hoc cogitet, quia difficilior est de iudicio sine peccato exire. Facilius est enim ante iudicium rem dimittere, quam iudicio evitare peccatum. Nam ante iudicium, sicut diximus, una causa avaritiæ te compellit, post ingressum etiam causa pudoris. Et qui unam causam vincere non potuisti propter timorem Dei, duas quomodo vincas? Ergo sicut Joseph dimisit pallium in manu meretricis, et fugit cum meliore pallio castitatis : sic et tu proice pallium in manus calumniatoris, et fuge cum meliore velamento justitiæ, ne forte dum vis vindicare vestem corporis, pretiosissimum animæ vestimentum perdas. Deinde si viderint infideles te Christianum pro iniuriis injurias rependere graviores, pro terrenis facultatibus, et usque ad perniciem animæ secularia pulsare iudicia contra directorem injustum : quomodo credant spem regni celestis esse veram, quam prædicant Christiani? Facile enim spernunt terrena qui caelestia sperant. Qui autem terrena magno opere complectuntur, nescio si firmiter caelestia credunt promissa. Non solum ergo propter læsionem animarum nostrarum percipientem sustinere debemus, auferenti quæ nostra sunt non repugnare, sed etiam propter demonstrationem indubitabilem Christi promissionum : ut ille qui viderit te injurias proprias negligentem, terrenas etiam res quasi nihil spernentem, intelligat, quia vere est certissima spes Christianorum in caelis, pretiosior omnibus rebus terrenis, et vita jucundior omni frui-tione vitæ istius carnalis. 41. *Si quis te angustaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ut patientia tua vincat illius crudelitatem, et ostendas quia major est benignitas Dei in sanctis, quam malitia diaboli in iniquis hominibus. Si autem tantum vadis quantum ille te cogit, quomodo cognosceris servus Dei? Nam in necessitate bonitas non apparet. Quod ergo cogit te, vade propter necessitatem hominis violenti : quod non te cogit, vade propter gloriam Dei benigni. Si

unum vadis, putat te hominem qualemcumque feceris, et non pœnitet, quia te angariavit: si autem amplius vadis, intelligit, quia servus es Dei. et ideo incipit illum pœnitere, quia vel unum te angariavit; et hoc tuum additamentum non fit illi majus auxilium, sed pœna prioris audaciæ. Deinde si illum quidem diabolus excitavit ad te angariandum, et tu videns tibi injuriam fieri, et aut verbis illicitis contradicas, aut factis non bonis resistas: et lucrum sanctitatis, quod multis forsitan bonis operibus acquisisti, propter dolorem modicum perdis. Quid ergo? Unum vade, ut satisfacias homini; alterum vade, ut te ostendas, et illum castiges; tertium, ut diabolum superabundanter confundas. Deinde hæc omnia mandata in pauperis persona conveniunt: dentem autem hominis divitis et potentis quis excutit? Utinam ille alterius non excuteret. Tunicam divitis et potentis per calumniam quis tentat auferre? Utinam ille per calumniam alterius non auferret! Divitem et potentem quis angariat? Utinam ille alterum non angariaret! Ergo dives infructuosus est. Et quomodo adimpleat justitiam legis, et gratiæ, ut fiat servus Dei perfectus? Quomodo? Si quis mutuum pecuniam petierit ab eo, det illi. Lex enim est, ut alterius non tollas, etsi tuum non des. Gratia autem, ut alterius non tollas, et tuum des. Qui ergo mutuum pecuniam dat, et legem implet et gratiam. Nam qui de suis libenter dat, et multo magis alterius bona non tollit. Dives ergo per patientiam non potest tentari, neque probari, quia nemo illi cito violentiam facit: in largitate autem tentatur. atque probatur. Item pauper per largitatem non potest tentari et probari, quia non habet unde largiatur, et ideo per patientiam tentatur, atque probatur, si benignitas ejus per injuriam non mutatur. Denique si veritatem considerare volumus, et intelligere rationem: quia divitiarum nostrarum non sunt nostrarum, sed Dei. Deus enim dispensatores nos divitiarum voluit esse suarum, non dominos: et ideo cui voluerit, dat eas; et a quo voluerit, tollit: illud proprie nostrum est, quod in nostra est potestate habere, si volumus. Quomodo autem nostrum dicatur, quod etsi volumus, habere non possumus, nisi nobis fuerit datum? Deinde considera, ut quid tibi magis divitias credidit, quam illi? numquid ex alia massa luti te fecit, ex alia illum? et pro te Christum tradidit, pro illo autem aliquem angelorum? Si per omnia sic illum diligit, quomodo te, non ideo dedit tibi divitias, ut habeas eas, sed ut teneris in eis. Ideo admonet Apostolus: *Divitibus hujus mundi præcipe non superbe sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed largos esse communicatores bonorum* (1. Tim. 6. 17). Nam pauper in sanctitate melior est, quam tu in rebus secularibus. Tuæ res proficiant ad illius sustentationem in hoc sæculo, ut et illius sanctitas proficiat ad tuam sustentationem in illo: sicut ulmus infructuosa dat humorem viti, et vitis pro se et pro ulmo profert fructum. Ergo jubet nos Christum mutuum dare pecuniam, non tamen sub usuris: quia qui sub usuris mutuum dat, in prima quidem facie sua videtur dare, revera autem non sua dat, sed alterius tollit. Nam videtur quidem necessitati succurrere, revera autem in majorem mittit necessitatem. De uno vinculo solvit, et multis vinculis alligat: et non propter justitiam Dei dat, sed propter proprium lucrum. Similis enim est pecunia usuraria aspidis morsui. Sicut enim qui ab aspide percuitur, quasi delectatus vadit in somnum, et sic per suavitatem soporis moritur: sic et qui accipit sub usuris, pro tempore delectatur, quasi qui beneficium accipit: et sic per suavitatem beneficii non sentit quomodo captivus efficitur. Nam sicut venenum aspidis latenter per omnia membra discurrit, et corrumpit: sic usura per totas facultates ejus discurrit, et convertit eas in debitum. Sicut enim fermentum modicum, quod mittitur in multam farinam, totam consersionem corrumpit, et trahit illam, et facit illam totam fermentum: sic quem usura in domum alicujus intraverit, totam substantiam ejus ad se trahit, et convertit in debitum.

Homilia decima tertia ex cap. quinto.

43. *Audistis quia dictum est antiquis, Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Levit. 19. 18). 44. *Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros.* Ecce sextum mandatum legem adimpleus, minimum apud homines odibiles et invicem odientes, qui inimicum odire debere improba voce pronuntiare non erubescunt. Quod si justum fuisset inimicos odire, Deus te inimicum ex gentibus nunquam in suam suscepisset dilectionem. Ille pro te et Filium suum per omnia humane compassionis opprobria tradidit¹ usque ad mortem, ille te inimicum suum adoptavit, colendum Unigenito tuo fecit, et tu vel nudam dilectionem inimico tuo reddere non vis? Quid tamen mirum, si grave illis videatur inimicos amare, qui nec amicis suis sinceram conscientiam servant? Nam cum sit mundus iste scandalis plenus, si amicos voluerint diligere tantum, non poterunt invenire quos diligant. Hodie enim iste illum offendit in re tali, cras ille istum offendit in altera re, et ita fit, ut si decreverit homo inimicos suos odire, necesse est ut odiat omnes, et odiat ab omnibus. Vides quia sicut ex ira homicidium nascitur, et ex concupiscentia adulterium: sic ex odio inimicorum præciditur etiam dilectio amicorum. Si autem ad tempus sustines eum quasi inimicum, postmodum victum benevolentia tua amabis eum quasi amicum. Puto quod non tantum pro inimicis nostris Christus illa mandavit, quantum pro nobis: non quia illi digni sunt, ut diligantur ab aliquo, sed quia nos non sumus digni, ut aliquem odiamus. Odium enim spiritus est tenebrarum, et ubicumque insederit, sordidat pulchritudinem sanctitatis². Ergo non tantum ideo jubet diligere inimicos, ut illos diligamus, quantum ut a nobisipsis quod malum est repellamus. Et ideo non dicam, si læseris inimicum, sed si oderis eum tantum, amplius tibi nocuisti secundum animam, quam illi secundum corpus. Et illi forsitan nihil nocet odiens eum, te autem ipsum sine dubio lædis. Si ergo peperceris inimico, tibi amplius pepercisti, quam illi. Et si benefeceris ei, tibi amplius præstitisti, quam illi. Iterum commemoro quod superius dixi. Quoniam ignorantibus mysterium naturæ humane impossibile videtur diligere inimicum. Et vere impossibile est, quantum ad carnis naturam, quia passionibus subjacet: quantum autem ad animam, possibile est, quia proprii judicii est ideo: ut regere et retinere potest carnem a passionibus. Nunquam enim anima passibilem regeret carnem, si ipsa passionibus esset subjecta. Puto autem, sicut illud quod dictum est: Ego autem dico, Non concupisces: non loquitur Deus ad carnis naturam, quæ non potest fieri ut non concupisecat quod suum est: sed ad animam, quæ non concupiscere potest. Nam quando quis corporalibus quidem motibus excitatur, voluntas autem illius non inclinatur, ut faciat opus quod facere instigatur, sed stabili proposito, continentia et operatione justitiæ, irrationabiles motus corporis frangi, et si corpore concupiscit, animus ejus non concupiscit; si autem consenserit explere quod cogitat, tunc vere dicitur animo concupiscere: sic et in hoc loco: caro quidem inimicum suum diligere non potest, quemadmodum nec est possibile, ut injuriam non sentiat sibi illatam; anima autem inimicum diligere potest, quia dilectio vel odium carnis in sensu est, animæ autem in intellectu. Propterea anima quidem secundum rationem vertitur, caro autem invertibilis in passione tenetur: quoniam anima libera est, et sub principatu Dei est; caro autem captiva est, et sub principatu diaboli est, sicut et mundus qui in maligna positus est, quoniam et ipsa caro de mundo est. Quando ergo nocemur ab aliquo, etsi odimus eum, non tamen exsequimur odium nostrum, considerantes Dei justitiam, sed magis confringentes motus doloris nostri, et benedicimus ei, et benefacimus. Cognosce

¹ V. D. et Editt in marg. *opprobriis tradidit.*

² Idem in marg. *pulchritudinem sanctitatis, quæ lecto quadrat.*

quia caro quidem nostra odit inimicum suum, quæ nocita diligere non potest, anima autem diligit inimicum. Alioquin si unusquisque motus suæ carnis consideret, nullum bonum facere invenitur: quia omne bonum, adversante carnis natura, contradicentibus nobisipsis explemus. Deinde qui te innocentem injuriatur, si incipias considerare quomodo a diabolo possidetur et agitur, quomodo voluntatem suam adimplet per ministerium ejus, non solum non irascaris ei, sed adhuc misereberis ejus: misratio autem excitat affectum¹. Vis ergo diligere inimicum tuum? Si injuriam pateris, noli injuriam presentem aspicere, sed considera gloriam, quam pro mercede in judicio consequuturus es. Si æquanimitè supportare volueris, si dampnum passus fueris, noli hoc dampnum aspicere, sed illud patientiæ lucrum. Illis enim totum videtur difficile, qui retributionem non sperant futuri judicii. *Et benefacite iis, qui oderunt vos.* Sciens Dominus, quia carnis dilectio ex beneficiis carnalibus nascitur, ubi non fuit prius, et nutritur etiam, ubi fuit prius: ideo jubet nos benefacere inimicis, ut eorum odia nostris beneficiis compescantur. Si enim dando et accipiendo amicitia nascitur, quæ non erat prius: consequenter et odium, et omnis inimicitia beneficiorum assiduitate compescitur. Ergo benefacite odientibus, ut ex vestra benevolentia ipsi se judicent, quia injuste vos odiunt. *Orate pro calumniantibus vos.* Orantes pro inimicis, non tantum illos, quantum nos commendamus Deo: et magis exaudimur pro inimicis orantes, quam pro nobis. Qui enim pro se orat, non gratiæ opus exsequitur, sed naturæ. Quis enim pro se non orat? Qui autem pro inimico suo orat, digne exauditur, quia gratiæ opus exsequitur.

45. *Ut sitis filii Patris vestri.* In quo enim alio cognoscetur quia filii sumus Dei, nisi fuerimus similes Deo? Filii enim carnales frequenter simulantur carnalibus patribus, in facie, aut in loquela, aut in risu, aut in aliquo corporis signo: filii autem spirituales in sanctitate. Et illi quidem etsi similes fuerint, laudem nullam merentur, et si dissimiles, nullam vituperationem: quia non est in potestate hominis qualem accipiat corporis qualitatem. Filii autem Dei, si quidem similes fuerint, laudandi sunt: si autem dissimiles, nimis vituperandi, quia in potestate uniuscujusque est mensura faciendæ justitiæ.

46. *Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* Qui amicos diligit, propter se diligit, non propter Deum, et ideo nullam habet mercedem: delectat enim eum ipsa dilectio. Qui autem inimicum suum diligit, non propter se diligit, sed propter Deum: ideo magnam habet mercedem, quia contradicit motibus suis. Ubi enim labor seminatur, illic meretur fructus.

48. *Estote ergo perfecti, sicut et Pater vester perfectus est.* Qui diligit amicum, peccatum quidem non facit, justitiam autem non operatur. Dimidium enim bonum est, hominem discedere a malo, et non sequi bonum: perfectum est autem, ut non solum fugiat malum, sed etiam faciat bonum. Ideo dicit, Perfecti estote, ut et amicos diligatis propter peccatum vitandum, et inimicos propter justitiam habendam: quoniam illud de pœna liberat, hoc autem ducit in gloriam: nec enim est perfecta Dei imago, quæ non per opera similat Deum. *Ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum jubet oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Caute posuit dicens, *Super justos et injustos, non, Super injustos, ut justos, quia omnia bona Deus non propter omnes homines dat super terram, sed propter paucos sanctos.* Contentus est enim magis, ut peccatores contra meritum suum bonis Dei fruantur, quam ut justis contra meritum suum a bonis ejus fraudentur. Similiter et quando Dominus a peccatoribus irritatur, castigationem suam non propter homines bonos mittit, sed propter solos peccatores: tamen æqualiter et justos tangit, quemadmodum et peccatores. Nam quemadmodum in bonis non separat peccatores a

justis: sic nec in malis separat justos a peccatoribus. In bonis peccatores a justis non separat, ne separati cognoscant se abjectos esse et desperent: in malis justos a peccatoribus non separat, ne separati cognoscant se electos, et glorientur: maxime cum nec malis bona prosint, sed noceant magis, nec bonis mala noceant, sed prosint magis. Nam male viventes dum bona percipiunt, ad præjudicium suum percipiunt: et boni dum mala patiuntur, ad lucrum justitiæ eis procedit.

1. (a) *Attendite autem ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.* (Cap. vi.) In superioribus Christus mandavit diligere inimicos, benefacere eis. Videns autem quia in ipso beneficio laqueus diaboli latebat inclusus, qui bonorum operum solet perdere fructum: nam vana carnis natura, quemadmodum primum difficultis est ad benefaciendum, ita etsi benefecerit, facilis est ad jactantiam boni operis: propterea et in hac parte nos instruit, dicens: *Attendite vobis ne eleemosynam vestram coram hominibus faciatis:* ut bonum vestrum non ad ministerium vanitatis proficiat, sed ad usum salutis. Quod autem præ omnibus vitiis carnalibus periculosius esse in hominibus intellexit, hoc cautius cavendum mandat, dicens: *Attendite ne eleemosynam vestram coram hominibus faciatis:* quoniam omnia pene mala servos diaboli vexant. Concupiscentia autem vanæ gloriæ non solum servos diaboli, sed etiam servos Dei, et viros fideles impugnat: magis autem servos Dei, quam servos diaboli. Ubi enim res agitur gloriosa, ibi facilius locum invenit gloriatio: is occasio. *Attendite.* Quid autem attendamus? locum secretum ubi homines non sunt? Sed quid prodest, si in loco quidem homines non fuerint, in corde autem fuerit cogitatio vana? Melius est ergo, ut in corde non sit cogitatio vana, quam ut homines non sint in loco. Si ergo cor nostrum attendere debemus, non oculis carnalibus aspicere, sed sensu vigilare necesse est circa cor: invisibilis enim est serpens et lubricus, quem observare jubemus, et latenter in sensus ingreditur, et seducit. Ideo enim non potest eum caro sordida aspicere, sed anima munda. Sicut enim in loco mundo et specioso, si modica sordes fuerint, de longe apparet: si autem ipse locus sordidus fuerit, quantumvis stercoris jaceat ibi, non apparet: nec enim potest requiri, si est ibi aliquid stercoris¹, ubi totum est stercus: sic et in corde mundo si surreptio inimici successerit, mox cor suum homo rectus discernit, quia a spiritu alieno pulsatur: si autem cor fuerit iniquitatibus plenum, suggestionem diaboli in se facile non intelligit. Quomodo enim introitum ejus intelligat, qui semper in eo est? Ideo et ante præmisit, dicens: Ne irascaris, ne concupiscas, ne jures, ne malum pro malo reddas, ne odias proximum tuum: quoniam qui malis omnibus istis subjectus, cor suum non potest attendere, nec intelligere diaboli seductionem in eo, quia in veste candida macula cito apparet, nigra autem vestis etsi tota sordidata fuerit, non cito apparet. Et quomodo non potest fieri, ut coram hominibus eleemosynam faciamus, aut facientes non sentiamus? si præsertim aliquo occurrerit pauper, quomodo detur ei absconse? Nam etsi non videtur quod datur, tamen videtur quia datur, ducendo eum secreto.

Non prohibetur coram hominibus dari eleemosyna, sed vanæ gloriæ venatio inlubetur. — Sed considera, quia non dixit tantummodo, *Ne coram hominibus faciatis:* sed addidit, *Ut videamini ab eis.* Qui ergo non ideo facit, ut ab hominibus videatur, etsi coram hominibus fecerit, tamen non videtur coram hominibus fecisse. Ergo si sic facere eleemosynam non est possibile, ut nullus videat, aut sentiat: tamen eo proposito facere, ut non ab hominibus videamur, possibile est. Dicit enim Dominus: *Sic luceat lumen vestrum*

¹ Editi in marg. et Codex V. D. *aliquid mundum.*

(a) Ille incipit Homil. XII in Codice RR. PP. Carthusianorum Vallis Dei.

¹ Item in marg. *creat affectum.*

coram hominibus, ut videant homines opera vestra bona, etc. (Matth. 5. 16). Sicut ergo accensa lampas abscondi non potest: sic nec opus justitiæ potest celari. Ergo non eleemosyna ingrata est ante Deum, quæ hominibus visa fuerit, sed quæ ideo facta fuerit, ut ab hominibus videatur. Utpota, omnis homo qui aliquid opus facit, cujus causa facit id quod facit, in corde suo illius aspicit et personam. Ecce facis epistolam, ut aliquem salutes amicum; quamdiu scribis, semper in corde tuo amici illius vides personam, propter quem scribis epistolam. Item artifex tenens opus in manu, semper eum præ oculis suis habet, qui ei opus commisit faciendum, dum cogitat quomodo illud facere mandavit: sic et qui propter Deum eleemosynam facit, neminem videt in corde suo, nisi personam Dei tantummodo, propter quem facit. Ideo etsi venerit ut quibusdam presentibus faciat, tamen animus ejus homines illos non videt, etsi ipse videatur ab eis. Numquam transisti per viam aliquid cogitans, et a multis quidem hominibus visus es, ipse autem nullum vidisti, intendens in id quod cogitabas? Quia animus sine corpore apud seipsum potest videre quod cogitat, corpus autem sine animo nihil potest videre. Ergo similiter et e contrario fieri potest, ut quis, nullis presentibus, eleemosynam faciat, et tamen, presentibus hominibus, videatur fecisse; utputa qui propter homines eleemosynam facit: id est, qui desiderat ut ab hominibus videatur, semper in corde suo personas hominum videt: ideo etsi venerit ut faciente eo nullus sit præsens, tamen coram hominibus fecisse videtur, quia cor ejus semper hominum personas videbat. *Alioquin non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Et mandatum dat, et poenam proponit, ut vanitatem humanam etsi non amor justitiæ tenet, vel timor damni refrenet. Scit enim Dominus vanitatibus subditam esse carnis naturam: quia omnis homo quantum ad carnem delectatur hominibus apparere. Non enim fieri potest, ut caro nata de vanitate non sit vanitatis amatrix: nec Dominus admoneret nos, ut ne coram hominibus faciamus, nisi sciret omnes homines velle coram hominibus facere. Quis mandat alicui, Ne forniceris, nisi quem intelligit esse lascivum? quis mandat alicui, Nolite inebriari, nisi quem ebriosum esse cognoscit? Sic et admonitio Christi de fugienda vanitate demonstratio est vanitatis humanæ. Attamen mandat, quia eisi caro vana vanitatem desiderat, et terrena conditio gloriam suam querit in terra, quia non potest terrestris natura gloriam desiderare cælestem: tamen anima quæ de veritate nata est, potest fugere vanitatem terrenam. Caro animæ subjecta est, non anima carni. Caro enim adversus animam certare potest, vincere non potest, nisi ipsa anima consenserit ut vincatur. Anima autem adversus carnem et certat, et vincit. Ergo et qui plena quidem voluntate propter homines facit, ille propter homines fecisse videtur: super cujus autem cor cogitatio quidem vana ascendit, desiderans hominibus apparere, anima autem intelligens vanis cogitationibus contradixit, et repulit consilium carnis, ille propter homines non videtur fecisse: quia secundum carnem quidem voluit, secundum animam autem noluit. Et quod cogitavit, passio carnis est: quod elegit, judicium animæ. Nam si propter vanam carnis concupiscentiam dicimus eleemosynam factam esse ingratham, nullum bonum hominis acceptabile potest esse ante Deum, cum nullum bonum libere homo facere potest, sed semper contra malas concupiscentias carnis certando faciamus bonum. Quis autem est homo castus? numquid qui non concupiscit? Absit: sed qui concupiscentiam suam vincit. Quis est mansuetus? numquid qui non irascitur? Absit: sed qui refrenat iracundiam suam. Sic non ille propter Deum videtur facere eleemosynam, qui humanam gloriam non concupiscit, sed qui humanam gloriam animæ contradictione confringit. Alioquin in omni opere bono nec habemus mercedem, nisi malis contrariis urgeamur per carnem. In

omni enim opere bono scandalum diaboli positum est, sicut scriptum est de dæmonibus: *Juxta semitam scandala posuerunt mihi* (Psal. 139. 6): ut ipsum bonum non sit securum, si solum: sed juxta malum positum, semper tentatum sit, et probatum. Sicut enim ubicumque fuerit triticum, necesse est ut inveniantur illic et zizania: sic ubicumque fuerit bonum Dei, illic erit et scandalum inimici. Quid ergo? Ecce proposuisti facere eleemosynam, sed ascendit super cor tuum velle hominibus apparere, numquid debes subtrahere manum tuam, ut ne des locum vanæ cogitationi, dicens apud te: *Melius est nec facere bonum, ne tantum inveniar propter homines facere?* Absit: sed perlice opus tuum, ne dum vis cogitationi vanæ resistere, perdas opus bonum. Veniat tibi in mentem, quod Dominus ait de tritico et zizaniis: *Sinite utraque crescere usque ad messem, ne eradicantes zizania, simul eradicetis et triticum* (Matth. 13. 30). Triticum est enim voluntas bona, quam seminat Deus in homine: zizanium autem est cogitatio mala, quam diabolus seminavit per carnem. Cum ergo omni voluntati bonæ adhaereat et desiderium malum, si volueris malam cogitationem tuam ad plenum tollere, simul tollis et opus bonum. Nam et ipse diabolus ex consilio seminavit zizanium suum in tritico Dei, ut atrita zizania ejus suffocent triticum Dei: aut si quis voluerit diaboli zizanium tollere, simul eradicet et triticum Dei. Numquid et continens, aut virgo, mox ut concupierit, jam cecidit? Tantum plena voluntate non concupiscat, ut velit implere concupiscentiam suam: si autem ex necessitate carnis concupivit, et contradixit concupiscentiæ suæ, non peccavit, sed magis gloriosior est effectus, quia vicit tamquam si non fuisset pulsatus. Quid ergo dicit Scriptura? *Sine ut maturescant utraque: id est, Adimple opus tuum, et duc ad perfectum: et sic illa quidem vana cogitatio quasi zizanium exsiccat, id est, solvitur, evacuatur, et perit: bonum autem opus quasi triticum manet.* Nam sic intelliges, si ex voluntate tua fuerit illa vana concupiscentia, aut ex necessitate carnis. Si ex voluntate tua fuit, doles si te facientem eleemosynam tuam nullus aspexit: si autem gaudes postea, quia eleemosyna tua in silentio facta est, scio quia concupiscentia tua non fuit ex animo tuo, sed ex necessitate carnis: et ideo quasi zizanium aruit. Sic et continens concupiscentiam suam probare potest. Si ex animo ejus est quod concupiscit, si etiam postquam transierit concupiscentia, voluntatem habet peccandi: tunc ex voluntate ejus est concupiscentia. Si autem gaudet, quia non prævaluit adversus eum concupiscentia, sed confusa recessit, intelligat, quia zizanium fuit ex necessitate carnis natum, et non fuit animæ ejus voluntas. *Non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Quid enim a Deo accipies, qui Deo nihil dedisti? Nam quod propter Deum fit, Deo datur, et ab eo recipitur: quod autem propter homines fit, in ventos effunditur, et a nullo speratur. Quid est enim aliud hominum laus, quam ventorum transeuntium sonus? Cessaverunt homines loqui, et perdidit fructum suum, quia propter homines fecit, ut ab eis laudaretur. Quæ est autem sapientia, res dare, et verba vacua comparare: aut certe mercedem Dei contemnere in perpetuum manentem in cælis, et fugientes hominum sermones eligere? Melius est enim non facere quam propter homines facere. Qui enim non facit, etsi in cælo non invenit, vel super terram nihil perdit: qui autem propter homines facit, et in terra perdit, et in cælo non invenit. Vel illum aspice, a quo laudem expectas; quid sentit de te? Ideo te laudat, quia propter Deum te facere putat. Si autem intelligeret quia propter eum facis, non te laudaret, sed vituperaret magis. Quid ergo illi placere festinas, qui si te aliquando intellexerit, deridebit? Sic est homo, qui propter homines facit bonum: sicut mer-

¹ V. D. et Editi in marg. *fugitivos hominum.* Utraque lectio quadrat.

lenarius malus, qui intra tempus locationis suae comedit omnes mercedes suas: cum autem tempore completo recesserit, nudus egreditur. Sic ergo vacuus vadit ad Deum, qui mercedem omnium bonorum suorum accipere desideravit in saeculo¹. 2. Tu ergo cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae. Vere enim subresponsor est, qui propter homines facit. Aliud enim habet in corde, et aliud monstrat in opere. In facie quidem propter necessitatem hominum facit, et videtur misericors: in corde autem propter vanam gloriam suam agit, et est vanae gloriae mercator. Tuba enim est omnis actus vel sermo, per quem operis jactantia demonstratur. Puta, qui quando videt aliquem praesentem, facit eleemosynam, extra autem non facit: hoc tuba est, quia per hoc ejus jactantia praedicatur. Item qui intercedente aliquo facit eleemosynam, ubi autem non est intercessor, non facit: haec consuetudo mala tuba est. Item qui si viderit honestiorem personam, quae potest referre, dat ei: obscuro autem, et alligato pauperi passionibus nihil dat: et hoc tuba est, etiam si in loco secreto fecerit, eo tamen proposito, ut laudabilis videatur: primum, quia fecit, secundo, quia absconse: ipsa absconso tuba est eleemosynae ejus, et quicquid illud fecerit homo, per quod apparet, aut vult apparere, quia fecit, tuba est: quia per illud ipsa eleemosyna dum fit, elamat de se. Ideo non tantum locus, nec actus secretus servandus est, sed magis voluntas secreta. Nam in omni actu carnali diabolus fraudem facere potest, in sola conscientia non potest fieri dolus: quia hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Numquid non intelligit homo hoc esse: vanum, quod ab hominibus vult videri? Sed cogit amare quod intelligit vanum. Quid miserius quam natura humana? Omne animal potest amare quod sibi intelligit bonum, et odire quod intelligit malum: solus homo, quod intelligit malum, amare cogitur, et odire quod intelligit bonum: quia duas habet in se adversantes naturas. Quod carni placet, animae displicet; et quod animae placet, carni displicet: ut, sicut ait Job, omnis vita nostra tentatio sit. Quod si omnis vita nostra tentatio est, omnis vita nostra et lucrum est. 3. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Jam dudum significavimus haec omnia ad animam dici, non ad carnem, quod hic sermo manifeste declarat. Alioqui quantum ad corpus, quomodo potest fieri ut nesciat sinistra quid dextera faciat, cum ambae manus in adjutorium sibi invicem sint creatae, ut altera alteri administret, nec cito invenitur opus quod una manus sine altera possit implere? Sed secundum quod diximus supra, dextera manus est voluntas animae, semper ad bonum contendens; sinistra autem voluntas carnis, semper Deo contraria. Nesciat ergo carnis voluntas, quod facit voluntas animae. Quando ergo voluntas est nobis faciendi eleemosynas propter Deum, voluntas est animae, et dextera manus nostra. Si subeuntem nobis voluntatem vanam, ut ab hominibus videamur, id est voluntatem carnis, et manum sinistram represserimus, nescit sinistra voluntas quid facit dextera. Si autem subeunt hujusmodi¹ vanae voluntati consenserimus, conjunximus sinistram voluntatem dextrae, et dextram sinistrae: et notum fecimus sinistrae quod dextera operabatur. Aliter certe, sicut apostoli interpretantur in libro Canonum, qui est de episcopis. Dextera est populus Christianus, qui est ad dexteram Christi: sinistra autem omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit, ne Christianum facientem eleemosynam, qui est dextera, infidelis aspiciat, qui est sinistra. Christianum autem si Christianum viderit eleemosynas facientem, non est contra Christi praecipuum, quoniam ambo dextera sunt. 4. Sed sit eleemosyna tua in absconso. Non tantum in abscondito loco, quantum in abscondito conscientiae. Nam si anima citra claustra bonae voluntatis inclusa sit, corpo-

rales actus nostros abscondere possumus: si autem anima per varias cogitationes fuerit evagata, nihil prodest actus corporales abscondere: quia sic abscondimus, ut amplius publicemus. Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi in manifesto. Vide quia absconsum cordis, non loci significat. Deus enim in absconso cordis est, non in absconso loco. Considera quia non ideo voluit Deus nos in absconso facere, ut non apparat opus nostrum. Alioqui quomodo dicit: Sic luceat lumen vestrum, ut videant homines opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum, qui in caelis est (Math. 5. 16)? Sed ut ipse id ostendat. Nam gratius est omne bonum, quod a nobis absconditur, a Deo autem ostenditur. Nam si tu teipsum ostendas, pauci sunt qui te laudent: id est, qui non intelligant, quod tu latere potueris: qui autem intellexerit, vituperat magis, non laudat. Si autem te Deus ostendat, nemo vituperat, nisi forte malus, cui displicet bonus. Impossibile est enim, ut bonum opus hominis in abscondito dimittat Deus: sed in hoc saeculo manifestat eum, et in illo glorificat, quia gloria Dei est. Sicut autem opus malum hominis ad gloriam diaboli est; in eo enim malitiae ejus virtus ostenditur: sic et opus bonum gloria Dei est; in eo enim gloria ejus ostenditur¹. Sicut ergo diabolus, qui suggerit malum fieri, ipse manifestat malum: ut puta ipse suggerit adulterium facere, et ipse manifestat adulterium: ipse suggerit homicidium, et ipse publicat homicidium: sic Deus, qui dat bonum fieri, ipse publicat omne bonum in manifesto, id est, in saeculo illo futuro, quia hic merces justitiae manifesta non potest esse: puta pro bono opere tuo, si te fecerit divitem: quoniam hic non solum boni, sed etiam mali divites sunt, magis autem mali quam boni, ideo merces justitiae in divitibus non apparet. Si tibi dederit habere filios, et filios filiorum, qui etiam in bonis et malis indifferenter et boni et mali inveniuntur: et ideo justitiae merces manifesta non potest esse, cum omne homini, quod est in hoc saeculo desiderabile, inter bonos et malos commune est: ideo si bonis datum fuerit, non apparet. Illius autem saeculi bona non sunt communia inter bonos et malos, sed tantum bonorum. Ideo cuicumque illic benefecerit Deus, manifestum est quia pro mercede justitiae suae meruit illud bonum: nisi forte sic in hoc mundo reddit in manifesto, faciens eum omnibus manifestum, et glorificans eum, ut omnes, cognoscentes eum Dei hominem esse, venerentur eum. Aut si secundum opera aestimetur, et status bonorum mundi istius: ut puta, multi incurrunt mala, et boni et mali, in saeculo isto: unde intelligimus quis tentatur in eis quasi bonus, et quis punitur quasi malus, secundum opera. Si cujus enim opera videamus bona, scimus quia tentatur quasi justus: cujus autem mala, dicimus quia punitur in eis, quasi peccator. Sic et bona mundi videmus et peccatores habere, et interdum justos: propterea secundum opera est manifestum. Quoniam malus quidem, si bona in hoc mundo fuerit consequutus, dicimus quia nutritur hic inde iniquitas ejus, ut illic intereat gravius. Si autem bonus, dicimus quia reddidit et Deo mercedem justitiae suae. 5. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant stare in synagoga. De oratione sermo est nobis, quam solam quasi spirituale talentum anima offert Deo de visceribus suis. Omnem enim justitiam, quam facit homo, secundum potentiam suam facit, et de potentia sua profert: solam autem orationem secundum fidem suam facit, et ex fide sua profert. Vis autem scire quam pretiosa sit oratio? Nulla justitia thymiama assimilatur, nisi oratio sola: sicut in revelatione Joannis ostenditur, quomodo magnus angelus ante conspectum altaris processit, habens in manu thuribulum incensi odoramentorum, et dictum est ei: Istae sunt orationes sanctorum (Apoc. 8. 5. et 5. 8). Sicut enim thymiama bene conlectum delectat hominem odorantem: sic oratio justis suavis est ante Deum. Vis

¹ In margine conjectum est, hujus mundi.

¹ Idem in marg. gratia ejus ostenditur.

autem scire dignitatem ejus? Mox ut de ore processerit, suscipiunt eam angeli manibus suis, et offerunt ante Deum, sicut dicit archangelus ad Tobiam: *Ego sum, qui orationem tuam obtuli ante Deum* (Tob. 12. 12). Vis scire virtutem ipsius? Oratio trium puerorum fecit, ut ignis ardens non adureret eos, sed delectaret: ut flamma quidem videretur in specie, umbraculum autem esset in opere suo. Quanto ergo gloriosa est, tanto caute servanda est, ne propter homines facta vilescat. *Qui amant in synagogis orare.* Putas quia in synagoga vetat orare, in conventu hominum? Sed eo proposito in conventu hominum vetat orare, ut videatur a conventu: alioquin in conventu fidelium orare laudabile est, sicut dictum est: *In ecclesiis benedicite Dominum.* Et iterum: *Adorate Dominum in regni sancta ejus* (Psal. 67. 27 et 28. 2). Puto autem et hoc ad locum non refert Dominus, sed ad propositum orantis: quoniam qui sic orat, ut videatur ab hominibus, mens illius non Deum aspicit, sed homines, qui sunt ibi, et videtur sibi in medio multorum orare. Ille talis quantum ad propositum suum in synagoga orat. Ejus autem orantis mens solum aspicit Deum, si in illa hora est mens ejus, quasi nullum habeat circa se, quia mens illius nullum videt, qui propter neminem orat. Et ideo quauvis in synagoga orat, tamen in secreto apud se videtur orare. Deinde ut orans nihil novum faciat, quod aspiciant homines: nec quis voce clamet, ut audiat ab aliis, nec expandat manus suas, ut Phariseus in templo, ut videatur a multis: neque pectus suum aperte percutiat, sed absconse sicut publicanus in templo, neque impudenter oculos tollat ad cælum, ut notabilis fiat: et ita quem nemo audit clamantem, nemo aspicit tale aliquid facientem, et inter multos stans, in secreto est. *Et in angulis platearum:* Non dixit, In plateis: sed, *In angulis platearum:* ut ne si in plateis oraverint, quasi simulatores religionis vituperarentur, sed in angulis, ut videantur absconse orare. Astuta vanitas! Sciunt enim quia hoc ipsum absconse orare laudabilis est: ideo fingunt se abscondere ut dupliciter laudentur. Primum, quia orant; secundo, quia absconse orant: et amplius se manifestant per hoc ipsum quod se abscondunt. Dic, hypocrita, ut quid vis ut videaris orans? Nonne quia laudabilis res est orare? Ut quid ergo non vis esse laudabilis, qui vis ut lauderis? O insana vanitatis! esse nolunt, quod desiderant apparere. *Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam.* Unusquisque ubi seminat, ibi metet: et quod seminat, hoc et metet. Propter homines orant, non propter Deum: sic et ab hominibus, non a Deo laudantur. Mendaciter orant, cum non orent: et mendaciter laudantur, cum non sint laudabiles: speciem vacuum religionis vendunt, et verbum vacuum laudis emunt. Sicut oratio eorum Deum non delectat, sic nec laus hominum eos adornat. Quod enim in verbo positum est, laudiu est, quando dicitur verbum: cum autem finitum fuerit verbum, finitur et bonum, quod positum erat in verbo. 6. *Tu autem cum oras.* Tu qui vis, ut exaudiaris, non ut videaris: qui esse vis laudabilis, non apparere: qui in auribus Dei, non in oculis hominum loqueris. *Intra in cubiculum tuum, et claude ostium tuum.* Ut nemo sit ibi, nisi tu, qui oras, et ille, quem oras: et ne quis tecum sit alter, præter eum, quem necessarium habes. Testis enim orantem gravat, non adjuvat: quia Deus orationibus non existigit, sed placatur. Alterum dico alterius cordis. Qui autem ejusdem sunt cordis, etsi multi fuerint oratores, unum sunt, quia unus spiritus orat in omnibus, sicut dictum est: *Omnium autem credentium erat cor unum, et anima una* (Act. 4. 52). Melius hæc enim spiritualiter intelliguntur ad animam dicta. Cubiculum enim est cor vel intellectus interior, id est, spiritualis: sicut scriptum est: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini* (Psal. 4. 5). Ostium autem est sensus carnalis exterior, per quem omnia bona vel mala super animam intrant. Sicut in

Canticis ex persona Ecclesie Sapia dicit: *Ecce dilectus meus¹ pulsat ostium.* *Aperi mihi, soror mea, proxima mea* (Cant. 5. 2). Pulsat autem Christus hominem Christianum aut per Scripturas divinas, aut bonas cogitationes super cor ejus inducens: et ille qui suscipit eas, aperit Christo: qui autem expellit, claudit. Jubet ergo ut anima interiori ingrediatur intellectum, quando orat; ut nihil cogitet, nisi de quo orat, et quem orat; ut claudit ostium sensus sui carnalis, ut omnes cogitationes carnales et sollicitudines foras excludat. Si autem orans de carnalibus rebus cogitaveris, non introisti in interiori intellectu, nec clausisti ostium sensus: et ideo tacite cum cogitationibus superfluis anima loquens, orationis perdit tempus². Secundum hoc et illud superius intelligi potest. In media enim synagoga orat, qui in medio multitudinis malarum cogitationum orat, undique mundialibus sollicitudinibus circumdatus. Quando enim orans cogitat de uxore, de filiis, de mancipiis, de domo, de possessionibus, de pecoribus, de militia, de lucro, de capsis, et aliis quæ sunt innumerabilia, quæ super cor incaute orantis ascendunt: non e tibi videtur hæc synagoga malorum? Omnes enim istæ variæ species cogitationum diversi sunt immundi spiritus. Quomodo ergo non in media synagoga orat anima tua, quando tot secum immundi spiritus habuerit spectatores et colloquentes? Possumus intelligere et ostium domus os corporis, ut non clamosa voce oremus Deum, sed desiderio tacito. Nam ex clamosa oratione multa mala nascuntur, maxime hæc tria. Primum, qui clamose orat, non credit Deum ubique esse, et absconsa audire. Ideo dupliciter Deum honorat, qui absconse orat: primum, quia orat: secundo, quia credit eum absconsa audire, sicut et audit. Nam Deus non voce clamosa pulsandus est, sed conscientia recta placandus: quia non est vocis auditor, sed cordis. Secundum autem malum, quod mysteria secretarum petitionum tuarum, quas forte non oportebat alterum scire præter te et Deum, in auribus bonorum hominum et malorum audienda committis, et non solum non audiris a Deo, quia indisciplinate orasti, sed adhuc ab hominibus derideris, quibus absconsa tua manifestasti. Tertium vero malum, quia clamose orans, juxta te alterum non permittis orare. Vocibus enim tuis rapis sensum illius ad tuos sermones, et ideo non solum non exaudiris, quia male oras: sed adhuc peccatum colligis, dum orare alios non permittis. Sic ergo ora, sicut audisti in libro Regnorum Annam orantem, quæ figuram portabat Ecclesie, de qua dictum est: *Labia quidem ejus morchantur, vox autem ejus non audiebatur.* (1. Reg. 1. 15.) *Et Pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi palam.* Ut tunc cognoscant homines quod orasti (a), cum viderint te accepisse quod orasti. 7. *Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt.* Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant demones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt. Nam neque mala præstare possunt, nisi permiserit Deus. Orant reges mortuos, Jovem, Mercurium, ceterosque, quorum crimina sunt manifestiora quam nomina, qui nec cum viverent, poterant adjuvare. Orant idola insensata, quæ nec audire possunt, nec dare responsum. Juste ergo diu clamant ubi qui exaudiat non est. Propterea cum sacerdotes Baal deos suos clamarent propter sacrificia comburenda, deridens eos Helias dicebat: *Clamate, clamate fortiter; forsitan dormiunt dii vestri* (5. Reg. 18. 27). Sic et modo quasi dormientem Deum accusat, qui orationem suam longo sermone prosequitur. 8. *Sci enim Pater vester quid vobis necessarium sit antequam*

¹ V. D., *Ecce frater meus.* Editi in marg., *Ecce frater meus,* quæ fortassis est vera lectio, efformata ex voce ἀδελφίδου.

² In margine conjectum est, *fructus.* Hoc melius quadraret.

(a) Sic V. D. et Editi in marg., quæ lectio seriei accommodatior videtur illa, quam Editi in textu præferunt, *quem orasti.*

etatis eum. Si ergo præcognoscit quid volumus, non deo oramus ut exponamus Deo quod volumus, sed ut placeat ei præstare quod desideramus. Et si Deus placandus est, non docendus: non est ei necessaria longa narratio, sed bona voluntas. 9. Sic ergo orabitis vos.

Homilia xiv. ex capite vj.

9. *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum*, etc. Patrem se magis, quam Dominum vult dici, ut nobis magnam fiduciam daret ad petendum, et spem largam ad impetrandum: quia servi non semper impetrant quod petunt; nec enim semper ex bona conscientia quæ justa sunt petunt. Nam frequenter servi non considerant quid ad utilitatem domini pertinet, sed ad suam; ideo non merentur semper audiri. Filii autem semper impetrant, quia ex bona conscientia quæ justa sunt petunt: nec considerant magis quid ad utilitatem suam pertinet, quam ad patris; ideo semper merentur audiri. Et tu si filium Dei te credis, illa pete quæ et tibi expediunt accipere, et illum decet præstare: si autem semper ab eo petas carnalia et terrena, aut difficile impetras, aut forte nec impetras. Quomodo tibi illa præstat libenter non habenti, quæ etsi habeas, ubique admonet te ut contemnas? *Pater noster. Noster*, dixit, non, Meus: libenter audit Deus, quando Christianus non solum pro se, sed pro altero orat. Pro se enim orare naturæ est, pro altero autem gratiæ: pro se orare necessitas rei cogit, pro altero autem caritas fraternitatis hortatur. Dulcius est autem ante Deum oratio, non quam necessitas rei transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat. *Qui es in caelis*. Vult ut sciamus nos Patrem habere caelestem, ut erubescamus nos terrenis rebus substernere, scientes nos Patrem caelestem habere. Sicut enim degener filius ad opprobrium pertinet generosi patris, sic et Christianus injustus ad blasphemiam pertinet Dei justii. Nam sicut per bonos Christianos Deus glorificatur, sic per malos blasphematur. *Sanctificetur nomen tuum*. Quomodo sanctificatur ab homine, qui sanctificat homines? aut quod sanctum est, ut quid sanctificatur? Sed in se quidem sanctum est; hoc autem quæritur, ut sanctificetur in nobis: id est, ut nos illum sanctificemus in nobis, ut cum nos illum sanctificaverimus in nobis, tunc ille nos sanctificet in se. Nam qui non sanctificat Deum, non sanctificatur a Deo. Sanctificamus autem Deum in nobis, quando scientes eum sanctum, timemus, et solliciti vigilamus, ne forte violentiam sanctitatem¹ nominis ejus in nobis per opera nostra mala. Sicut qui præclara veste vestitus est, fugit omnem rem sordidam, ne forte coinquinet eam, et perdat gratiam candoris ejus: sic qui suscipit Deum in corde suo et spiritu suo, sollicitus esse debet, ne forte contamineat eum, sciens quia si contaminatus fuerit in nobis, ipse quidem in sua natura incontaminabilis manet: tamen contaminationis suæ injuriam graviter nostro vindicabit interituro.

Regnum Dei quid. — *Adveniat regnum tuum*. Regnum Dei dicitur retributio vel tribulatio, quam accipiunt aut justii pro mercede justitiæ, aut peccatores pro culpa peccati. Regnum Dei dicuntur et sanctii, sicut scriptum est: *Et colligent zizania de regno ejus* (Matth. 13. 41), hoc est, de populo Christiano. Regnum Dei dicitur et justitia, sicut dicitur: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus* (Matth. 21. 43). De omnibus unus est intellectus. Aliud est regem esse, et aliud regnare. Ecce enim Deus naturaliter rex est, sed non in omnibus regnat: nec omnes homines sunt regium ejus, quia nec faciunt omnes voluntatem ipsius. Nam in iniquis hominibus non Deus, sed diabolus regnat, ejus faciunt voluntatem. Unde sapienter ait Apostolus, dicens: *Adversus rectores hujus mundi tenebrarum harum* (Ephes. 6. 12). Non dixit, *Adversus rectores hujus mundi*, tantummodo: sed addidit, *Mundi tenebrarum*, quia non

totius mundi sunt domini dæmones, sed tantummodo tenebrarum, quæ sunt in mundo. Tenebræ autem mundi dicuntur homines iniqui: sicut et sanctii mundi lux appellantur. Sicut ait Apostolus: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (Ephes. 5. 8). Quia sicut per sanctos Deus ostenditur in hoc mundo, sic per iniquos homines obscuratur. Et potestatem quidem habet Deus in hominibus¹ et perdere omnes si vult, sicut et ipsum principem peccatorum diabolus. Nam sicut diabolus, cum sit in potestate Dei, tamen quoniam quantum ad propositum suum non vult esse Dei, non est de regno Dei: sic et omnes peccatores quamvis sint in potestate Dei, tamen quia nolunt esse sub Deo, non sunt regnum Dei. Nam vere justum regnum est, quando et rex vult homines habere sub se, et cupiunt homines esse sub eo. Quando autem rex per violentiam cogit esse sub se, illud quantum ad veritatem non est regnum, sed tyrannis. Ideo et Deus, quamvis habeat homines in potestate, tamen volentes recipit tantum, ut non sit tyrannus, sed rex. Diabolus plane tyrannus est, quia et nolentes compellit facere voluntatem suam. Quid est ergo quod dicit? Quia interim duo sunt regna in mundo, Dei et diaboli, id est, justii et iniqui: et hoc quæritur, ut tollatur de medio regnum diaboli, id est, iniqui: et veniat tantummodo regnum Dei, id est, justii: et ideo dicit, *Tuum unum regnum adveniat*, quia interim non omnes sunt Dei². Quod tunc fiet, quando omnes iniqui cum principe suo diabolo mittentur in stagnum flammæ inferorum. Omnes autem sanctii resurgent, et euntes in obviam Domino venient in aere, et semper in hoc mundo erunt cum ipso, ut omne quod est in hoc mundo, totum sit Dei. Sic intelligendum est et de justitia, quoniam modo et justitia et iniquitas regnant: cum autem extincta fuerit iniquitas, sublato diabolo, tunc justitia sola regnabit. *Fiat voluntas tua sicut in caelo, et in terra*. Numquid non facit Deus quod vult ubique? Dictum est enim, quia, inquit, *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in caelo et in terra, in mari, et in omnibus abyssiis* (Psal. 134. 6). Sed hoc quæritur, ut in nobis fiat voluntas Dei, id est, ut eam nos faciamus. Quamdiu ergo regnum mixtum est in terra, sit quidem voluntas Dei in hominibus, sed non sicut in caelo. In caelo enim omnes angeli nullius faciunt voluntatem, nisi Dei tantummodo: in terris autem non omnes faciunt Dei voluntatem: iniqui enim diaboli faciunt voluntatem. Cum ergo regnum diaboli, hoc est, iniqui sublati fuerint de hoc mundo, tunc omnes, qui sunt super terram, solius Dei faciunt voluntatem, sicut angeli omnes in caelo. Communiter autem accipi debet quod ait, *Sicut in caelo, et in terra*: id est, *Sanctificetur nomen tuum*, sicut in caelo, et in terra. *Adveniat regnum tuum*, sicut in caelo, et in terra, *Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra*. Et vide quam caute loquutus est. Non dixit, *Pater, sanctifica nomen tuum in nobis, adduc regnum tuum super nos, fac voluntatem tuam in nobis*: ne seipsum videatur Deus in hominibus sanctificare, aut regnum suum super quos vult adducere, aut voluntatem suam in quibus vult facere, et per hoc inveniat Deus personarum acceptor. Nec iterum dixit, *Sanctificemus nomen tuum, suscipiamus regnum tuum, faciamus voluntatem tuam*, sicut in caelo, et in terra: ne hominum tantummodo videatur esse quod sanctificant Deum, aut quod suscipiunt regnum ejus, aut quod faciunt voluntatem ipsius: sed medie dixit, et impersonaliter: id est, *Sanctificetur, adveniat, fiat*: ut utriusque personæ opus necessarium demonstraret, quia et homo Deum necessarium habet, et Deus hominem ad justitiam faciendam. Nam sicut homo non potest facere bonum, nisi habuerit adjutorium Dei: sic nec Deus bonum operatur in homine, nisi homo voluerit. Sicut nec

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, *in honoribus*.

² Item in marg., *non sunt omnes justii*.

¹ V. D. et Editi in marg., *jugulemus sanctitatem*.

terra sine semine, nec semen sine terra fructificat : sic nec homo sine Deo, nec Deus sine homine iustitiam operatur in homine. Ac si dicat, Si hæc agitis, hæc oratis, digni filii estis huiusmodi patris. 11. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* In prima quidem facie sic videntur verba sonare, ut qui dicunt, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, non habeant in crastinum, aut in procrastinum præparatum, ut possint dicere, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Qui autem in crastinum paratum habet, aut in quinque, aut in decem dies, quomodo potest dicere, *Panem meum quotidianum da mihi hodie?* Illud enim petitur, quod interim non habetur : quod autem possidetur, ut quid adhuc requiritur? Quod si est, oratio ista aut paucis potest convenire, aut forsitan nulli. Quis enim illa fidelis, ut cum possit amplius habere, tamen amplius sibi non reservat, nisi quotidianum victum? Forsitan solis conveniebat apostolis, qui docendi gratia per singulas civitates omni tempore vagabantur, et ipsa vagatio amplius quotidiano victu possidere non poterat. Sed ita debemus aptare Christi doctrinam, ut omnes in ea proficiant, ne forte communis medicina iustitiæ, quæ ad salutem omnium est præparata, dum aut paucis, aut nulli prodest, inveniatur esse superflua. Ita ergo intelligendum est, quia non solum ideo oramus, *Panem nostrum da nobis*, ut habeamus quod manducemus, sed ut quod manducamus de manu Dei accipiamus. Nam habere ad manducandum commune est inter justos et peccatores, frequenter autem et abundantius peccatores habent quam iusti. De manu autem Dei accipere panem non est commune, sed tantum sanctorum¹. Præparare ergo non velant hæc verba, tamen cum peccato præparare velant. Nam qui cum iustitia præparat, illi Deus dat panem quem manducat : qui autem cum peccato, illi non dat Deus, sed diabolus. Nam omnia quidem a Deo creantur, non tamen a Deo omnia subministrantur. Vel intelligendum est ita, ut dum a Deo datur, sanctificatus accipiatur : et ideo non dixit, *Panem quotidianum da nobis hodie* : sed addidit, *Nostrum*, id est, quem habemus jam præparatum apud nos : illum da nobis ut dum a te datur, sanctificetur. Ut puta si laicus offerat sacerdoti panem, ut sacerdos accipiens sanctificet, et porrigat ei : quod enim panis est, offerentis est : quod autem sanctificatus est, beneficium est sacerdotis. Numquid non suffecerat sic dicere, *Panem nostrum da nobis hodie?* Ut quid ergo addidit, *Quotidianum?* Ut luxuriosos cibos compescat. Ut tantum quis manducet quantum ratio naturalis exigit, non quantum lascivia carnis impellit. Si enim tu in uno convivio tantum expendas quantum in pluribus sufficere poterat, verbi gratia, hominibus centum moderate viventibus, aut tibi ipsi centum diebus discipline viventibus, jam non quotidianum cibum manducas, sed multorum dierum. Aut certe sicut supra dixit de eleemosynis, aut de oratione, ut non coram hominibus faciamus : non quia hoc possibile erat omnino, sed ut doceat nos omnino speculationem hominum fugere velle, ut si possibile est, nec videatur : quod possibile non est : sic et hic docere nos volens, ut de nullo simus in hoc mundo solliciti, nisi de solo simplici victu, sic mandavit orare, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* : non quia illicitum iudicavit plus habere hominem Christianum, quam panem quotidianum : sed hoc docere voluit, ut si possibile est, neque pane quotidiano plus habeat : quod possibile non est, quantum ad possibilitatem humanam. Item quare non solum dixit, *Panem quotidianum da nobis*, sed addidit, *Nostrum panem?* Propter duas rationes. Primum, quoniam omnia qui dat nobis Deus, sive orantibus, sive militantibus, non nobis solis dæ, sed etiam aliis per nos, ut de eo, quod accepimus a Deo, partem impotentibus faciamus. Qui ergo de laboribus suis indigentibus non præstat, non po-

test dicere, *Panem meum da mihi* : nec enim panem suum tantummodo manducat, sed etiam alienum. Deinde qui de iustitia acquisitum panem manducat, suum panem manducat : qui autem cum peccato, alienum. 12. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Cum qua spe orat qui inimicitiam servat adversus alterum, a quo forsitan læsus est? Sicut enim ipse orans mentitur, dicit enim, *Remitto*, et non remittit : sic a Deo petit indulgentiam, et non illi indulgetur. Si ergo qui læsus est, sine spe orat¹ Deum, nisi indulserit ei, a quo læsus est : quomodo, putas, orat qui non solum ab altero læsus non est, sed ipse per iniustitiam alios lædit et gravat? Sed multi nolentes dare veniam peccantibus in se, fugiunt istam orationem orare. Stulti : primum, quoniam qui non sic orat quemadmodum docuit Christus, nec est Christi discipulus. Secundo, quia nec Pater libenter exaudit orationem, quam Filius non dictavit. Cognoscit enim Pater Filii sui sensus et verba, nec suscipit quæ usurpatio humana excogitavit, sed quæ sapientia Christi exposuit. Ergo orationem quidem dicere potes : circumvenire autem et fallere Deum non potes, nec accipis indulgentiam, nisi prius indulseris ipse. 13. *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* Quoniam multa et magnifica supra mandavit hominibus, ut Deum Patrem suum dicant, ut genus suum de celo cognoscant, ut regnum Dei petant venire, ut non sint solliciti unde pascantur, quæ omnia magnæ spei et iustitiæ signa sunt : ideo nunc additur humilitatis doctrina, ut dum dicunt, *Ne nos inducas in tentationem*, cognoscant se esse infirmos, et consideratio infirmitatis causam gloriationis exstinguat. Duo ergo petimus, primum, ut non inducat nos in tentationem : secundo, ut si induxerit, liberet de periculo tentationis. Nam vere, si secundum veritatem iustitiæ suæ examinaret homines Deus, nullus posset fieri salvus. Ideo autem difficile tentat, sciens infirmitatem nostram. Aut si tentat, non tamdiu tentat, quamdiu nos vincamus tentationem, sed quamdiu vincere nos velle ostendimus : id est, non virtutem nostram tentat, sed voluntatem : Apostolo nos confirmante, et dicente : *Tentatio vos non apprehendat ; nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis sustinere* (1. Cor. 10. 13), etc. Volens enim glorificare hominem, tentat eum, non ut cum magno iudicio glorificet, sed ut ne sine causa glorificet. *Quoniam tuum est regnum, et virtus, et gloria.* Tria autem hæc ad tria quæ superius dixit pertinentia introduxit. Quoniam dixerat supra, *Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum*, ac si dicat aliquis, Ergo non habet Deus regnum in terra, quia oratis ut veniat? id respondet ad illud, *Quoniam tuum est regnum.* Item quoniam dixerat, *Fiat voluntas tua, sicut in celo et in terra* : ac si dicat aliquis, Ergo non potest Deus facere quod vult in terris, quia oratis ut fiat voluntas ejus? ad hoc respondet, *Quia tua virtus est* : tamquam si dicant, Non ideo optamus regnum tuum in nobis, aut fieri voluntatem tuam in terris : quia non est regnum tuum in terris : quia non est regnum tuum in mundo, nec potes facere quod vis in terris ; sed quoniam regnum tuum vita æterna est, et voluntas tua iustitia est. Propterea nec redigis aliqueum sub regno tuo nisi ipse voluerit : nec operaris in aliquo voluntates tuas, nisi ipse consenserit. Propterea oramus, ut illuminati a te, velimus suscipere regnum tuum in nobis, et optemus facere voluntatem tuam. Item quoniam dixerat, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie : et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris : et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo* : ad illa respondet, *Quia tua est gloria.* Vere enim, quia, si nihil deest timentibus Deum, Dei gloria est : si illis dimittentibus debitoribus suis, Deus dimittat eis peccata eorum, Dei gloria

¹ Idem in marg., sed tantum iustorum.

¹ Idem in marg., sine causa orat.

est : si autem non dimittentibus eis dimittat, non est gloria Dei, quia nec est justum iudicium eius. Si non inducat in tentationem, aut inductos si propter justam aliquam causam liberet, gloria Dei est. Et generaliter quicquid supra orare precepit, cum fuerit a Deo praeistitum, Dei gloria est. 15. *Si enim non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester dimittet vobis.* Nam et superius cum dixisset, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* : non dixit, Sicut et nos dimittemus, ut prius nobis Deus dimittat, postea nos debitoribus nostris. Scit enim Dominus omnes homines esse mendaces : quoniam etsi acceperint remissionem peccati sui, ipsi debitoribus suis non dimittunt. Ideo sic dicit, *Dimitte vobis, sicut nos dimittimus* : ut prius dimittamus, postea petamus dimissionem, et a Deo remissionem peccatorum accipiamus.

Homilia xv. ex capite rj.

Tria prima mala, gula, avaritia, vana gloria. Tria prima bona, eleemosyna, oratio, jejunium. — 16. Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes; exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Omnium malorum prima et fortiora sunt tria mala : id est, gula, avaritia, et vana gloria. Adversus quae Dominus tentationis suscipiens bellum, pugnavit pro nobis. Contra gulam in eremo, contra avaritiam super montem, contra vanam gloriam super templum. Item omnium bonorum prima et fortiora sunt tria bona, eleemosyna, oratio, et jejunium. Et vide quomodo adversus tria mala inventa sunt tria bona, id est, eleemosyna contra avaritiam, jejunium contra gulam, oratio contra vanam gloriam. Dic nobis, Ecce jejunium contra gulam venit, quia contrarium est jejunium gulae : et eleemosyna contra avaritiam convenit, quia avaritia congregat, eleemosyna autem dispergit : oratio quomodo convenit contra gloriam vanam? Audi. Omnia mala, quae sunt in mundo, habent contraria bona, per quae superentur : utputa, fornicatio castitatem, superbia humilitatem, iracundia mansuetudinem. Et nullum est malum, quod non habeat contrarium bonum, per quod superetur, dempta vana gloria. Ideo quantavis bona feceris, volens comescere vanam gloriam, tanto magis excitas eam : et causa est ista, quia omne malum ex malo nascitur, sola autem vana gloria de bono procedit : ideo non exstinguitur per bonum, sed magis nutritur. Denique inter homines peccatores tentatio vanae gloriae non habet locum. Fornicarius enim, aut raptor, quomodo tentetur in vana gloria, qui non habet unde glorietur? Illi autem tentationem vanae gloriae patiuntur, qui tale aliquid faciunt, unde gloriuntur. Ergo nullum remedium potest esse contra vanam gloriam, nisi oratio sola : et haec ipsa vanitatem generat, nisi caute prospexeris, si forte bene oraveris. Altera de eleemosyna, et jejunio, et oratione divisio in lege scripta est : *Non intres ante conspectum Dei tui vacuus (Exod. 23. 15).* Vacuus autem intrat ante Deum, qui veniens ad orationem, nullam eleemosynam facit. Non solum in Veteri Testamento, sed etiam in Novo praecipitur, ut per singulas septimanas unusquisque Christianus aliquid in gazophylacium mittat, ad orationem venturus, sicut ait Apostolus : *Unusquisque vestrum per singula sabbata quod illi placuerit apud se reponat, ut non, cum venero, tunc collectae fiant (1. Cor. 16. 2).* Item dicit Salomon : *Ante orationem prepara animam tuam (Eccli. 18. 23).* Ille preparat animam suam ante orationem, qui faciens eleemosynam venit ad orationem. Sicut enim oleum accendit lumen lucernae, ita et bona opera excitant fidem cordis, et dant confidentiam animae apud Deum orandi. Ergo eleemosyna preparatio est orationis. Item jejunium est adiutorium orationis, quia oratio sine jejunio gracilis est, et infirma. Nam oratio illa est fortis, quae fit in spiritu humiliter et corde tribulato, sicut et Propheta dicit : *Sacrificium Deo spi-*

ritus contribulatus, cor contritum et humilatum Deus non despiciit (Psal. 50. 19). Spiritum autem humilem et cor contribulatum habere non potest, qui manducatur et bibit, et delicias fruitur : quia panis cor confirmat, vinum autem iustificat (*Psal. 105. 15*). Spiritum autem carnis humilem esse non permittit virtus, quae fit ex pane, et cor contribulatum esse non permittit jucunditas, quae venit ex vino. Ideo quaecumque sancti pro aliqua necessitate voluerunt exorare Deum, jejunium cum oratione junxerunt : sicut Daniel, et ceteri. Unde quia virtus orationis jejunium est, nunquam separantur ab invicem, sed ubique simul ponuntur. Oratio et jejunium de morte liberant. Item : *Hoc genus non ejicitur, nisi in jejunio et oratione (Matth. 17. 20).* Sicut nec miles sine armis est aliquid, nec arma sine milite : sic nec oratio sine jejunio, nec jejunium sine oratione. Sed ex his tribus bonis prima est oratio, quia eleemosyna quidem de rebus exit, jejunium autem de corpore : oratio vero nec de rebus nec de corpore, sed de animo procedit et de corde : ideo quasi prima dignitas et de duobus, media ponitur inter duas. Prima eleemosyna, secunda oratio, tertia jejunium. Et quare eleemosyna ante orationem praecedit? Quia mediatrix est, et preparatrix viae ante faciem orationis, ut post eleemosynam sequens oratio preparatum locum misericordiae inveniat apud Deum. Ideo autem jejunium sequitur orationem, quia non oratio jejunium est adiutorium, sed jejunium orationis. Et non oratio fit propter jejunium, sed jejunium propter orationem : ideo jejunium non ante orationem praecedit, sed oratio ante jejunium. Tertia divisio. Item eleemosynam facere, aut orationem, aut jejunare, non est omnium hominum, sed tantum justorum. Qui autem peccat, et eleemosynam facit, perdit quod facit. Pro cessante enim peccato peccatoris datur eleemosyna, non pro occurrente : id est, quando poenitet nos quod fecerimus, non ut per poenitiam peccandi licentiam comparemus. Item ille orat, qui jam non peccat : qui autem orat et peccat, non rogat Deum, sed deludit Deum. Item ille jejunat, qui non peccat : qui autem peccat et jejunat, non ad gloriam Dei jejunat, nec se humiliat, sed substantiae suae parit. Denique considera in superioribus, ex quo cepit Christus apostolis suis salutaria dare praecepta, non statim in primis mandavit de eleemosyna, aut jejunio, aut oratione : sed prius expellit mala, postea introducit bona. *Scriptum est. Non occides : ego autem dico, Nec trascaris. Scriptum est. Non perjurabis : ego autem dico, Nec jurabis. Scriptum est. Non adulterabis : ego autem dico, Non concupisces. Scriptum est. Oculum pro oculo : ego autem dico, Non omnino resistere malo. Scriptum est. Diffes amicum tuum, et odles inimicum : ego autem dico, Diligite inimicos (Matth. 5. 21. sqq.).* Postquam ergo ab his omnibus malis hominem spoliavit, tunc dicit, *Videte ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus (Matth. 6. 1),* etc., ostendens quoniam nisi homo ab illis omnibus recesserit prius, sine causa facit haec bona. Prius oportet mala dimittere, et sic bona suscipere, quia non potest fieri homo novus, nisi desierit esse vetus. Qui autem mala non dimittit, et bona suscipit, bonorum suorum gratiam perdit : quemadmodum si quis homo in os suum aliquid dulce mittat cum amaro permixtum, dulcedo illa non dat suum saporem. *Nolite fieri tristes, sicut hypocritae.* Sive de eleemosynis dicens, sic dicit, *Ne coram hominibus fiant : sive de oratione sic, Nolite esse sicut hypocritae in angulis platearum orantes : sive de jejunio, hoc ipse dicit. Vides quia sciebat Dominus vanam gloriam ex omni bono procedere. Ideo illam spinam, quae assidue nascitur in terra bona, jubet praecidere, ne spina vanae gloriae effocet jejunium fructum. Numquid potest fieri, ut non sentiat qui jejunat? Sed melius est ut jejunium tuum te ostendat, quam ta jejunium tuum. Sciens autem Dominus, quia non potest fieri, ut sit hilaris qui jejunat : ideo non dixit, Nolite esse tristes : sed, Nolite fieri tristes.*

Aliud enim est esse tristem, et aliud tristis fieri. Qui enim naturaliter propter assiduum jejunium tristis est, ille est tristis, non autem fit: qui autem per imposturas aliquas pallentes apparent, illi non sunt tristes, sed fiunt. Si ergo qui jejunit et tristem se facit, hypocrita est: quanto magis iniquior est, qui non jejunit, sed argumentis quibusdam in facie sua pingit venalem pallorem, quasi jejunii signum? Displicet ei natura sua, quia non potest mentiri quod non facit, et misera facies carnis argumentis quibusdam innocens castigatur, quia fraudibus non consentit. Puto quod omnis sensatus intelligit, quia hæc verba carnaliter non intelliguntur. Nec enim potest fieri, quod qui jejunit non appareat tristis, nec mandat Dominus quod adimplere non possumus. Si enim ideo jubet nos non fieri tristes, ut ne per ipsam tristitiam appareamus hominibus jejunare: quare mandat caput ungere, et faciem lavare? Sic enim ipsa unctio capitis, et lavatio faciei, si a jejunantibus semper servantur, nihilominus sunt signa jejunii. Sed hæc spiritualiter ad animam referuntur, ut ne tristitia spiritualis faciem spiritualem exterminet. Facies autem spiritualis animæ est conscientia ejus, vel cor, sicut ostendit propheta, dicens: *Tibi dixit cor meum, Dominum requiram, et acquisivit te facies mea (Psal. 26. 8)*. Non enim facies carnis Deum quærit, sed conscientia. Item quoniam facies conscientia appellatur ostendit Jacob, cum fuisset luctatus cum homine: *Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea (Gen. 32. 30)*. Vere enim tunc facie ad faciem Deum non vidit, quia in schemate hominis luctatus est contra eum Deus. Nam schema corporale velamentum est Dei, non proprietas Dei. Sed monte vidit Deum. Unde et Israel vocatus est, id est, mens videns Deum. Si autem facies ejus Deum vidisset, utique sic vocandus fuerat, facies Deum videns. Quid ergo? Facies animæ conscientia appellatur. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa facta est facies pulchra: sic in oculis Dei speciosa est conscientia munda. Item aliud est gaudium corporale, aliud spirituale. Gaudium corporale est risus, jocus, et cæteræ delectationes carnales. Gaudium spirituale est spes, sicut ait Apostolus: *Spe gaudentes, in tribulatione patientes (Rom. 12. 12)*. Videt quia potest fieri ut tristantes carnaliter, spiritualiter gaudeamus in spe? Hoc enim dicit de Spiritu sancto propheta: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei (Psal. 45. 5)*. Item est tristitia corporalis, et est tristitia spiritualis. Tristitia corporalis est afflictio carnis: tristitia autem spiritualis, desperatio et infidelitas animæ. Ergo dicens: *Nolite fieri tristes*, hoc dicit, Nolite propter homines jejunare. Qui enim propter homines jejunit, tristem facit conscientiam suam, id est, desperantem. Quomodo enim conscientia ejus hilaris sit, et sperans in Deum jejuni suo, qui non propter Deum, sed propter homines jejunit? Sic et omnes hypocritæ, qui propter homines jejuant, exterminant facies suas, id est, conscientias suas. Quomodo enim exterminatas conscientias non habeant ante Deum, qui fingentes se propter Deum jejuare, non propter Deum jejunant, sed propter homines, volentes fallere et Deum, et homines? Aut ita: *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ*: id est, Nolite sine spe et sine fide jejunare. Sine spe autem jejunit, qui non se abstinere a peccato, nec facit justitiam. Nam sicut bona opera spem generant, id est, gaudium spirituale: sic mala opera desperantem, id est, tristitiam spiritualem. Qui enim peccans jejuat, sine spe jejunit: id est, non habet, unde speret, et gaudeat, sed est animus ejus desperans, et tristis. Jam autem quomodo peccatum et desperatio exterminant faciem conscientia, nullus ignorat. Nam semper vulnerata est conscientia ejus qui peccat. Sic ergo omnes hypocritæ jejuant, non bonis actibus exhilarantes conscientiam suam in spe, sed malis operibus contristantes in desperationem. Hypocrita est ergo omnis, qui peccans jejuat. Quid est ergo, cum gaudio jejunare, nisi prius

spiritualiter jejunare, deinde carnaliter? Nam sicut omne bonum est spirituale, sic est et carnale: et omne malum est spirituale et carnale. Utpote, fornicatio carnis est meretricatio, fornicatio autem spiritualis est prævaricatio. Castitas carnis est necesse mulierem: castitas spiritualis, fidelem esse Deo. Humilitas corporalis assurgere homini, verbum dicere molle: humilitas spiritualis, qui in corde suo alterum existimat meliorem quam se. Superbia corporalis, asper sermo: superbia spiritualis, qui se meliorem putat esse, quam alterum. Sic et jejunium corporale est, et spirituale. Corporale jejunium est abstinere a cibis, spirituale jejunium est abstinere a peccatis. Nam sicut caro delectatur manducando, sic spiritus carnis delectatur peccando. Unde sapientes omne peccatum libidinem vocant, quia omne peccatum cum delectatione committimus. Ideo et circumcidebatur libidinis membrum, ut in mysterio generaliter omnium malorum delectatio tolleretur, quæ mala faciunt animum tristem, id est, desperantem. Qui enim a cibis jejunit, non ab operibus malis, ille apparet jejunare, non autem jejunat: quia quantum ad homines jejunat, quantum ad Deum autem pessime epulatur malis. *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. Delectatio illa laudis tandem sentitur, quamdiu auditur: mox autem ut aures transierit, transit et delectatio laudis. *17. Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava*. Tu qui misericors es, qui magis jejunas corde quam corpore, qui magis abstinere a peccato quam a cibo: et ideo non hominibus, sed Deo jejunas. Qui enim peccantes jejuant, hominibus jejuant, non Deo, et ideo hypocritæ sunt: qui autem vere Deo jejuant, non tantum a cibis se abstinere, quantum ab omni actu iniquo: quoniam sicut cibus carnem delectat, sic omne malum delectat spiritum carnis. Quid ergo? Quando jejunamus, si infundamus oleum capiti nostro, vere vanum est: etsi lavemus facies nostras aqua. Et quis facie non lavata procedit? Magis enim, si hoc facimus, quasi per signa hæc lavationis et unctionis publicamus nos jejunare. Quid ergo? Simplex interpretatio hujus loci hæc est, quoniam per aggregationem intelligenda sunt ista, sicut et cætera ante dicta, tamquam si dicat: Sic longe te facere debes ab ostentatione jejunii tui, ut si potest fieri, quod non decet, etiam ea facias, quæ ex diverso luxuria et epulationis videntur esse indicia. Spiritualiter autem sic, sicut ex superioribus patet, quia facies animæ conscientia intelligitur: Projice ergo abs te avaritiæ sordes, perjurii stercorea, malitiæque putredinem: et lavasti faciem, id est, conscientiam tuam aqua prophetica, de qua dicit Isaias: *Lavavimus, et mundi estote, auferite nequitiam ab animabus vestris (Isai. 1. 16)*. Si enim abstuleris nequitiam ab anima tua, lavasti conscientiam tuam, et bene jejunas. Item caput tuum Christus est. Sitientem pota, esurientem ciba, argentem vesti, et sic pretiosissimam myrrhæ, id est, oleo misericordiæ unxisti caput tuum, id est, Christum, qui clamat in Evangelio, dicens, quia *Quod uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis*. Quoniam autem omnis justitia in his duobus consistit: primum ut ne facias malum; secundum, ut facias bonum: ad id, quod pertinet ad fugienda peccata, dixit, *Lava faciem tuam*: ad illud autem, quod pertinet ad facienda bona opera, *Unge caput tuum*, et es amabilis sicut Maria, quæ postquam conscientiam suam lacrymis poenitentia lavit, postea infudit oleum super caput Christi, et impleta est domus odore: ita et tuorum operum fama, si fueris talis, totam implebit Ecclesiam. Et quam proprie dixit, faciem quidem lavare: caput autem non lavare, sed ungere. Quamdiu enim sumus in corpore, conscientia nostra semper sordida est in peccatis. Caput autem nostrum Christus lavationem non habet, sed solam unctionem: quia *Peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus (Isai. 53. 9)*. *19. Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*. Præsens capitulum ad præcedens non habet consequentiam ratio-

nem, quia illud de jejuniis dictum est, hoc autem de elemosynis. Quid ergo est? Si memores sumus, nihil de elemosyna, vel de oratione, vel de jejuniis Dominus docuit supra: sed simulationem eorum compevit tantum, ut nec coram hominibus faciant ea, ut videantur ab eis: non quia possibile est sic ea agere, ut non ea videant homines, sicut diximus supra; sed sollicitum fecit hominem, ut quantum ad se sic festinet agere ea, ut non videatur: ut ipsum bonum opus homini Christiano¹ magis in affectu sit, quam in actu. Et convenienter, quoniam et supra legis quidem mandata magis ad opus respiciebant, quam ad affectum: id est, *Non occides, non adulterabis, etc.*: Christus ad supplementum eorum spiritualiora introduxit mandata, ad affectum magis respicientia, quam ad actum: *Ego autem dico, Ne irascaris, ne concupiscas, etc.* Sic et hic, ut boni simulatione² præcisa, opera eorum bona ad cor magis respiciant, quam ad aspectum. Quoniam ergo, sicut exposuimus, nihil docuerat Christus de illis, nunc secundum tres supradictas justitias, elemosynæ, orationis et jejunii, tres consequentias introduxit doctrinæ: unam ad elemosynam, alteram ad orationem, tertiam ad jejuniis. De quibus singulis demonstrabimus in proprio loco. Et ad elemosynam doctrina subsequens hæc est: *Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram, ut talis ordo sit narrationis: Cum facis elemosynam, noli taba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, et in vicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Te autem faciente elemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit elemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi in manifesto. Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram. Et hic dat consilium, ut elemosyna fiat: in secundo loco ostendit, quæ utilitas est in elemosyna faciendâ: in tertio loco, ut neque timor inopie accidentis impediatur voluntatem elemosynæ faciendæ. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, quia non estis de terra, nec de terra venistis, sed pro tempore de terra suscepistis terram, ut per terram vincatis terram; sed de cælo estis, et de cælo venistis, et iterum redituri estis in cælum, nisi ultro remanere volueritis in terra. Illic ergo substantiam tuam colloca, ubi patriam habes. Vis autem scire, quia peregrinus es in hoc mundo? Audi prophetam dicentem: *Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua (Psal. 118. 19)*. Quæ est ergo insipientia, ut contentus sis super terram? id est, in alienis vis servire diabolo, cum possis in cælis, id est, in propriis, regnare cum Christo? *Ubi tinea et conestura exterminant, et ubi fures effodiunt et furantur*. Omnia bona mundi triplex interitus tollit. Aut enim a semetipsis veterascunt, et tinea, sicut vestimenta: aut ipsis dominis luxuriose viventibus comeduntur, sicut cæteræ facultates: aut ab extraneis vel dolo, vel vi, vel calumniis, vel quolibet alio iniquo modo diripiuntur. Quia omnes fures dicuntur, qui per iniquitatem festinant aliena facere sua. Sed dices, Nunquid omnes qui hæc habent, perdunt ea? Ventilum vestimentum meum, et non tinea: parcius ago, et facultates meæ non comeduntur: sollicitè ago res meas, et non diripiuntur a furibus. Interim quidem sic dicam, quia si non omnes perdunt, tamen multi perdunt. Quid ergo? melius est super terram reponere, ubi incertus est conservationis eventus, an in cælo, ubi est certa custodia? Hic si non custodieris, perdes: si custodieris, timore et sollicitudine cruciaris. Illic autem, etsi dormis, a Deo servantur: et cum recordatus fueris, spe gratularis. Quæ est autem stultitia illic relinquere, unde exiturus es, et illic non præmittere, quo iturus es? Vere autem male servatas divitias, etsi corporaliter non perdidisti, spiritualiter perdidisti, quia nec proficiunt tibi ad*

usum salutis. Quicquid enim pro anima tua leceris, hoc est tuum: quod autem reliqueris, perdidisti. Nam quod corporaliter male congregatur, spiritualiter dispersum videtur, et perditum: quod autem corporaliter bene dispergitur, spiritualiter illud congregatum et repositum videtur in cælo. Nunc autem ponit quæ sit utilitas in elemosyna faciendâ, dicens: *21. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum*. Qui collocat thesauros in terra, non habet quod speret in cælo. Ut quid enim aspiciat in cælum, ubi nihil repositum habet? Propterea sive lætatur, in carnalibus et terrenis lætatur: sive tristatur, de carnalibus et terrenis tristatur. Qui autem divitias suas reponit in cælo, non habet spem in terra. Ut quid enim delectetur in terra, qui nihil habet in terra? Ideo sive lætatur, in spiritualibus lætatur: sive tristatur, de spiritualibus tristatur. Ergo peccatorum et lætitia mala, et tristitia pejor, quia aut de lucro terreno lætantur, aut de damno tristantur: justorum autem et lætitia bona, et tristitia melior, quoniam aut de justitia lætantur, aut de peccato tristantur. Si enim aliqua causa mortis advenit, si quidem spes illius in terra sit, tristatur, quasi de domo sua ad peregre vadens, ut non dicam ad tormenta¹: si autem spes ejus in cælo sit, gaudet quasi de peregre ad domum propriam reversurus, ut non dicam² ad regnum cælestis. Secundo, qui thesaurizat in terris, dupliciter facit peccatum. Primum, quia male congregat: secundo, quia cor habens in terra, numquam quæ Dei sunt recordatur, sed semper quæ terræ. Et qui thesaurizat in cælo, dupliciter justitiam facit. Primum, quia bene fecerat: secundo, quia spem habens in Deo, semper quæ Dei sunt cogitat et meditat, et non quæ terræ. Et quemadmodum qui semel congregare coeperit in terra, ipsa concupiscentia terrena facit eum magis sollicitum esse, nec solum ne minuat inde, sed ut magis auget: sic et qui thesaurizat in cælo, ipsa concupiscentia spiritualis facit eum sollicitum, non solum ut non periat quod habet, sed adhuc ut auget super id quod habet. *22. Lucerna corporis tui est oculus tuus*. Prius commemorare debemus, quia non de corporali oculo loquitur sermo, nec de hoc corpore, quod videtur a foris. Alioqui dixisset, Si oculus tuus sanus fuerit, aut infirmus: nunc autem dixit, *Simplex et Nequam*. Non enim omnis qui benignum habet oculus, omnino et corpus ejus lucidum est: nec enim omnis qui malignum oculus habet, corpus ejus in tenebris est. Quid enim, si benignum oculus habet, et infirmum, numquid corpus ejus in lumine est? Aut si malignum et sanum, numquid corpus ejus in tenebris est? Ergo Corporis, non a foris, sed ab intus, id est, corporalis naturæ. Lucerna autem ejus est mens, per quam anima videt Deum. Unde Jacob est appellatus Israel. Israel autem Hebraice interpretatur mens videns Deum. Postquam ergo dixit, *Theaurizate vobis in cælo, quoniam ubi thesaurus tuus fuerit, ibi erit et cor tuum*: convenienter subjunxit, (a) *Lucerna corporis tui oculus tuus est. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*: ut ostendat, quia qui elemosynas facit, cor ad Deum habere debent: qui autem cor habet ad Deum, illius oculus lucidus est: id est, illius mens spiritualis et munda est, nec terrenis concupiscentiis sordidata, sicut scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8)*. Sicut enim qui graves oculos habet, si ponas eum in aliquo obscuro tenebrosoque loco, melius videt: si autem ponas eum in sole, nihil videt, quia oculus ejus non suffert solis candorem: sic homo mundialis, qui oculum, id est, mentem terrenis desideriis sordidam habet, et turbulatum, si ponas eum in rebus mundialibus, sapiens et astutus est: si autem trahas eum ad res spirituales, tenebrescit, ac nihil sapit, quia mens

¹ V. D. et Editi in marg., *opus omni Christiano*.

² Idem in marg., *ut omni simulatione*.

¹ Idem in marg., *ut dicam ad tormenta*.

² Melius legeretur, *ut dicam*.

(a) Hic incipit Homil. XV. in Cod. V. D.

illius desideriis corrupta terrenis justitiæ bonum non sentit. Non sentit, dico, non nescit: scit autem, sed non sentit bonum justitiæ, quia nec delectatur in eo: præoccupatum enim habet cor circa delectationem terrenam. 23. *Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Quæ sunt in nobis tenebræ? Sensus carnales, malevoli et iniqui, qui semper desiderant quæ sunt tenebrarum, et non lucis. In quo enim alia delectatur carnis natura, nisi in avaritia, in libidine, in superbia, in deliciis, cæterisque malis, quæ ad tenebrosam mortem deducunt? Et qui intelligit quid est, quod *Caro concupiscit adversus spiritum* (Gal. 5. 17), ille intelligit quia tenebræ sunt carnis natura. Qui ergo oculum habet mundum, id est, mentem spiritualem, cælestia semper aspicientem, corpus suum servat lucidum, id est, sine peccato. Si enim caro desiderat ea quæ diximus mala, secundum suam naturam homo habens mentem lucidam, et spem ad Deum, justitiæ consideratione dijudicat eam, et divini timoris virtute repercutit eam: et sic quamvis nolentem, tamen servat eam lucidam, id est, sine peccato. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum habet simplicem, corpus suum lucidum habet: qui autem oculum, id est mentem habet aut malignitate aliqua tenebrosam, aut divitiarum concupiscentia turbulentam, tenebrosum possidet corpus? Nam quæ res faciunt mentem hominis spiritualem esse mundam, ipsæ res ex diverso faciunt carnalem et sordidam. Quomodo fit munda mens illius, qui facit eleemosynas, et spem habet in cælo, spes autem in Deum facit mentem spiritualem et mundam: sic qui divitiis congregat cum peccato, spem suam ponit in terra: qui autem spem habet in terra, illius mens carnalis est et immunda. Illius ergo tota caro in tenebris est, id est, in peccatis. Quomodo? Quando enim caro secundum suam naturam, sicut diximus, concupiscit perversa, homo spem habens in terra, et mentem concupiscentiis turbulentam, non ei contradicit, nec justitiæ consideratione dijudicat, nec iudicii futuri virtute repercutit: quia nec videt cum sit cæcus, nec intelligit esse malum quod malum est, et si vult, non potest, quia spem non habet nisi in saculo. Scimus autem quia spes nobis præstat virtutem, ut carnalibus concupiscentiis resistamus: qui autem spem non habet in cælo, virtutem non habet resistere concupiscentiis suis, et ideo fit caro illius tota tenebrosa. Et ut brevius et manifestius exponamus: anima priusquam peccet, divino auxilio confortata, regina et domina est corporis sui, et quasi libera et regina sedet in throno cordis sui, et gubernat corpus suum quasi palatium suum, nec potest illam vincere caro. Si autem gravibus se peccatis obligaverit, tunc divino auxilio destituta, et in potestate spirituum immundorum redacta, fit debilis et infirma, ut non jam sit domina corporis sui, sed ancilla magis: et jam non caro animæ subjecta est, sed anima carni, nec quod vult anima, caro facit, sed quod caro coegerit, hoc anima facit. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum mentis sordidum habet, totum corpus illius tenebrosum est? *Si autem lumen, quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt?* Sicut supra diximus, tenebrosa est semper carnalis natura, quia semper peccatrix est: etsi non peccet, contradicente sibi anima, tamen recte peccatrix et tenebrosa vocatur, quia semper habet caro peccandi propositum, ut frequenter etiam justæ animæ surrepat, ut quod suum est agat. Quis enim est ita fidelis, qui nunquam vel ex parte est a carne victus? Et si est, rarus est. Lumen autem est in corde, sicut jam frequenter audistis, anima Deum videns, id est, spiritualis. Si ergo ipsa anima, divina cum sit, et data est ad illuminandum illam carnem, fiat quasi carnalis, et terrenis concupiscentiis contenebrescat, terrena semper aspiciens, illius talis hominis caro jam vide quomodo involuta sit in tenebris peccatorum. Si enim, sicut diximus, in viro justo contradicente sibi rationali anima, semper caro surrepat animæ, et

quod suum est agit: quantis putas in homine malo iniquitatibus se involvet caro, quando anima quæ contradicere illi debuerat, consentit ei, consimilia concupiscens? Per alteram Lucæ quidem speciem, tamen eundem sensum exponit Lucas, primum mandans: *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite quod possidetis, et date eleemosynam: facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælo* (Luc. 12. 32. 35), et cætera. Deinde ait, *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis* (Luc. 12. 35. 36): ostendens quia nemo potest habere lumbos præcinctos ad exeundum de hoc mundo, nec lucernas ardentes, nec expectare dominum suum, nisi qui vendunt quod habent, et dant eleemosynas, et faciunt sibi sacculos qui non veterascunt, et thesaurum non deficientem in cælo.

Homilia xvj. ex capite vj.

24. *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diligit: aut unum sustinebit, et alterum contemnet* (Luc. 16. 13). Videamus in primis, quomodo dicta præcedentia subsequantur verba præsentia. Superius præcepit eleemosynas facere, dicens: *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*, quoniam qui thesaurizaverit thesaurus sibi in cælo, ille cor habet in cælo, et spem ad Deum: ille habet oculum animæ simplicem, id est, mentem mundam et spiritualem, et semper non terrena, sed cælestia meditantem. Qui autem habet mentem mundam et spiritualem, ille potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato. Qui autem non facit eleemosynas, nec cor habet in cælo, nec spem in Deum: nec mentem mundam et spiritualem, neque potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato: quia nemo potest duobus dominis servire, *Deo et mammonæ*, id est, divitiis. Mammonæ enim Syriaca lingua divitiæ appellantur. Sicut ergo qui duos dominos habet, necesse est, ut unum amet, et alterum odiat, unum contemnat, et alteri obediat: sic et qui vult Deum amare, necesse est, ut odiat divitiis: qui autem voluerit amare divitiis, necesse est, ut odiat Deum: et qui vult mandata Dei facere, necesse est, ut odiat divitiis: et qui vult mandatis Dei obedire, necesse est, ut contemnat avaritiæ mandata facere: et qui voluerit avaritiæ mandata facere, necesse est, ut contemnat Dei mandata. Considera autem, non dixit, *Nemo potest habere Deum et divitiis*: sed, *Nemo potest Dei esse servus et divitiarum*. Aliud est enim habere divitiis, aliud autem servire divitiis. Si habes divitiis, et divitiæ illæ non te faciunt superbum aut violentum, sed secundum quod potes, das impotentibus, dominus es divitiarum tuarum, non servus: quia non te divitiis tuæ tenent, sed tu divitiis tuas. Si autem divitiæ tuæ superbum te faciunt, aut violentum, et constructus avaritiæ nemini aliquid præstas, tunc servus es divitiarum tuarum, non dominus: quia divitiæ tuæ te tenent, non tu divitiis tuas. Nunc jam docet, ut ne timor inopiæ impediatur ab eleemosynis voluntatem, dicens: 25. *Ideo dico vobis, ne solliciti sitis in cordibus vestris, quid manducetis*. Nam sollicitudo desperationis est filia, quia desperatio sollicitudinem generat. Quid est quod dicit, *Ideo dico vobis?* et quid? Ut eleemosynas faciatis, ut thesaurizantes in cælo, cor mundum habeatis, sperantes in Deum. Qui autem sperat in Deum, ille non est sollicitus quid manducet, aut quo vestiatur: quoniam nulla res est quæ facit homines desperare in aliqua necessitate, nisi ista res, quia non habet spem in Deum. Ne ergo mihi dicas, Numquid volo esse sollicitus? Sed ipsa res me cogit. Numquid nolo sperare in Deum? Sed non possum. Cor enim meum non me audit. Nescis quid pateris; langues, et tamen causam tui languoris ignoras. Vis ostendam tibi causam, ut in omni necessitate nunquam desperes? Fac bene, et operare justitiam, ut spem habeas apud Deum, et non desperabis in terra.

Bona enim opera sunt quæ sperare faciunt, et mala opera desperare compellunt. Propterea non dixit propheta: Spera in Deo, et inhabita terram, et pasceres in divitiis ejus: sed, *Spera in Deo, et fac bonitatem, et inhabita terram* (Psal. 36. 3). *Ne solliciti sitis quid manducetis*. Non dixit, Nolite laborare: sed, Nolite solliciti esse. Ergo solliciti esse vetamur, laborare autem jubeamur. Sic enim et Dominus loquens ad Adam, non dixit, Cum sollicitudine facies tibi panem: sed, Cum labore et sudore faciei tuæ. Ergo non sollicitudinibus spiritualibus, sed laboribus corporalibus acquirendus est panis. Sicut laborantibus enim pro præmio diligentiae, Deo præstante, panis abundat: sic dormientibus et negligentibus pro pœna negligentiae, Deo faciente, subducitur. *Nonne anima plus est quam escam, et corpus plus quam vestimentum?* Confirmat spem nostram, primum de majore ad minus descendens, deinde a minore ad majus ascendens. Quomodo si animam dedit, escam non dabit? Si corpus plasnavit, vestimentum non providebit? Nisi voluisset esse quod est, non crearet. Quod autem sic creavit, ut per escam servetur, necesse est, ut det ei escam, quamdiu vult esse quod fecit. Quid est a minore ad majus? 26. *Videte volatilia cæli, neque seminant neque metunt*, etc. Si avidus præstat alimentum, hominibus non præstabit alituram? si illi non laborantes, inveniunt escas, homo non inveniet, cui Deus dedit et operandi sapientiam, et fructificandi spem? Omnia enim animalia Deus propter hominem fecit, hominem autem propter se. Si ergo animalibus ministrat propter hominem, hominibus non ministrabit propter seipsum? Omnia Deus in sapientia fecit, hominem autem non solum in sapientia, sed etiam secundum sapientiam suam. Quanto ergo pretiosior hominis creatio, quam animalium, tanto major sollicitudo Dei de hominibus, quam de animalibus. Omnia Deus animalia fecit, ut tamdiu sint, quamdiu sunt, cum vero mortua fuerint, fiant tanquam quæ non fuerunt: hominem autem, ut non solum ante mortem, sed etiam post mortem vivat: magis autem post mortem, quam ante mortem: quoniam ante mortem in tentatione vivit, post mortem autem in gloria. Si ergo illis occurrit, quos sic creavit, ut tantummodo vivant¹: hominibus non occurreret, quos fecit, ut in perpetuo vivant? 27. *Quis vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?* 28. *Et de vestimento quid solliciti estis?* Si ergo cogitando modicam partem corpori vestro addere non potestis², quomodo cogitando salvandi estis in toto? Deus, qui te ex nihilo formavit in utero, et de periculo cum periculo nascentem de utero matris eripuit, te non solum non cogitante, sed neque sciente. Deus, qui per singulos dies incrementa corporis tui dat, et sapientia facit, te non intelligente. Si ergo in te ipso quotidie providentiam operatur, quomodo in necessariis tuis cessabit? *Considerate lilia agri, quomodo in tempore opportuno crescunt, tempore statuto formantur. In frondibus vestiuntur candore, implentur odoribus: et quod terra radici non dederat, neque radix illi, invisibili operatione Deus largitur: neque plus istis, et minus aliis: sed in omnibus eadem providentia plenitudo servatur, ut non a seipsis nata, neque eventu acta putentur, sed Dei providentia intelligantur esse disposita. Non laborant, neque nent. Dicendo, Non laborant, intelligi vult homines³: dicendo autem, Neque nent, mulieres: quoniam virorum vita seminationibus, mulierum autem lanificio sustentatur. 29. Neque Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur. Quia Salomon etsi non laborabat, neque sollicitus erat quid vestiret, tamen vel jubebat, vel disponebat, vel sciebat. Ubi autem jussio et dispositio, illic et ministran-*

tium offensa frequenter invenitur, et jubentis iracundia excitatur: hæc autem nesciunt quomodo sic coronantur⁴. Illi homines ministrabant, istis Deus. 30. *Si enim fœnum agri, quod hodie est, et cras in cibarium mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei?* Si ergo floribus sic occurrit, qui sic nati sunt, ut tantummodo videantur et pereant: homines negliget, quos sic creavit, ut non pro tempore videantur, sed ut in perpetuo sint? Qui intelligit quid est homo, non desperat de Deo: qui autem desperat de Deo, præcit quid est: quoniam homo in Deo, et Deus in homine est. 31. *Nolite ergo solliciti esse, dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus?* Deus enim hæc in natura creavit, quasi regulam terræ mandans: *Produceat terra herbam pabuli* (Gen. 1. 11): ideo vult aut non vult, bonis et malis germinat: quia terra ministrare jussa est, non judicare. Bonum autem et malum non in natura creavit, sed in arbitrio nostro posuit, ut quod volumus, simus. Ideo bonis palma proponitur, malis autem pœna. Quæ est ergo sapientia, de eo esse sollicitum, quod, etsi sollicitus non fueris, habebis: et de illo non esse sollicitum, de quo si sollicitus non fueris, perdes? Nam escam, etsi sollicitus non fueris de ea, invenies: justitiam autem, nisi sollicitus fueris, non apprehendes. 32. *Hæc enim omnia gentes quaerunt.* Quia in rebus humanis fortunam esse credunt, non providentiam, neque judicio Dei vitas suas gubernari aestimant, sed incerto duci eventu: ideo merito timent, merito solliciti sunt, et desperant, quasi qui neminem habeant gubernantem. Qui autem credit, se judicio Dei gubernari, non incerto duci eventu, escam quidem suam in manu Dei committit, sciens quia neminem sine voluntate et judicio Dei fames aut nuditas occidit. Cogitat autem de bono et malo, sciens quia nisi sollicitus fuerit, nec malum fugiet, nec bonum apprehendet: ideo dicit, 33. *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus.* Regnum Dei est retributio honorum operum et malorum: justitia autem est via pietatis, per quam itur ad regnum. Si ergo die ac nocte cogitas, qualis erit gloria sanctorum, vel qualis erit interitus impiorum et peccatorum, necesse est ut aut propter timorem pœnæ terribis recedas a malo, aut propter desiderium gloriæ excitatus festines ad bonum. Et si quotidie cogitaveris, quæ sit justitia Dei, et quid odit, quidve amat, ipsa justitia ostendet tibi vias suas. Nam justitia sicut odientes se fugit, sic amantes se sequitur. Nec enim daturi sumus rationem utrum pauperes fuerimus, aut divites, quia nec fuit hoc in nostra potestate: sed si bene egimus aut male, quod in nostro jacet arbitrio. Dictum est ad hominem: *Maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Vides quia propter peccata hominum maledicatur terra, ut non germinet; benedicatur autem, cum bona opera fecerimus? Tu ergo quære justitiam, et non tibi deerit panis: quoniam sicut propter mala opera fructus terræ subducitur, sic propter bona abundat. Propterea dicit, *Quærite regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur vobis.* 34. *Nolite ergo solliciti esse in crastinum.* Jam diximus, quoniam quod dicit, hodie, hoc solum significat, quo opus habeas in vita nostra præsentis. Quod autem dicit, cras, quod superfluum est supra necessitatem ostendit. Nihil ergo curetis superfluum habere, quam necessarium est vobis in vita præsentis ad vitam quotidianam. Quod autem superfluum fuerit, quod est cras, curabit se: ac si dicat, Superflua quantumque congregaveris, illa seipsa curabunt. Te quidem non eis fruente, ipsa autem inveniunt dominos multos, qui ea procurant, nisi placuerit ipsis. Quid ergo curas de illis, quorum testamentum aliis es dimissurus? *Sufficit enim tibi vestimenta sua*: ac si dicat: Sufficit tibi labor et ministerium patris in vita propter usum quotidianum, quos necessarios habes. Noli superfluo pro superfluis laborare, ne labor quidem fiat tuus, fructu autem alterius. Multitiam autem dici ipsam afflictionem appellat solli-

¹ Sic recte V. D. et Editi in marg. In textu vero, *videantur*, minus comode.

² *Addere non potestis*, iidem in marg. In textu legebatur, *adhibere non potestis*.

³ Sic locum restitimus ex codice V. D. Ante legebatur, *Disposita. Numquid laborant? numquid nent?* Dicendo, non *acmunt* (in marg. *laborant*) virus *confortat*.

⁴ Forte legendum, *ornantur*; quæ vox melius quadrare

citudinam præsentium et laborum : non sicut Manichæi dicunt, malam esse ipsam creaturam Dei.

Homilia xvij. ex capite vij.

1. *Nolite judicare, ut ne judicemini : nolite condemnare, et non condemnabimini.* Quidam hunc locum secundum hujusmodi sensum exponunt, dicentes, quia Dominus hoc mandato non prohibet Christianos ex benevolentia corripere alios Christianos dignos correptione : sed ne aut per jactantiam justitiæ suæ Christianos despiciant peccatores, derogantes frequenter de multis, et ex solis plerumque suspicionibus odientes cæteros et condemnantes, et sub specie pietatis proprium odium exsequentes. Et ut ne sic quidem Christiani corripiant Christianos, convenit sermo, qui dicit : *Nolite judicare.* Si autem non¹ corripuerint, utrum conveniat illud quod dicit : *Ut non judicemini*, nescio. Numquid propter illud solum, si sic non corripuerint peccatores, consequentur indulgentiam peccatorum suorum, secundum quod dictum est, *Et non judicabimini* (Luc. 6. 37)? Si enim judicantes, sicut judicare non decet, male faciunt : sine dubio non judicantes, veniam peccatorum priorum ex hoc non consequentur, quia non judicaverunt male. Quis enim consequitur indulgentiam mali sui prioris, quia non addidit et alteram malum? Certe si in se peccantes non judicaverint, nec ipsi judicabuntur a Deo pro suo peccato. Hæc diximus, volentes ostendere, quia hic sermo non est positus de proximis non judicandis, qui peccant in Deum, sed qui in nos peccant. Quid ergo est? Usque nunc exposuit consequentiam ad justitiam elemosynæ pertinentem, nunc autem incipit exponere consequentiam ad justitiam orationis respicientem. Et est doctrina hæc quodammodo pars ipsius orationis, ut sit talis ordo narrationis : *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Nolite judicare, ut non judicemini.* Qui enim non judicat proximum suum propter peccatum, quod fecit in ipsum, illum nec Deus judicat propter peccatum, quod fecit in ipsum : sed dimittit Deus debitum ejus, sicut et ipse dimittit debitoribus suis. Sicut autem cætera universa mandata generaliter cunctis mandavit, tam sacerdotibus, quam laicis, præcipue tamen doctoribus, qui quanto majores sunt in ordine, tanto perfectiones esse debent in disciplina : sic et hoc mandatum de proximis non judicandis ad omnes quidem pertinet, præcipue tamen ad doctores. Unde quædam sunt mandatorum istorum, quæ si diligenter aspicias, pene nec conveniunt laicis, nisi forte parum ; doctoribus autem omnino conveniunt : quale est hoc ipsum quod sequitur : 3. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vides?* 5. *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Videre enim festucam in oculo fratris omnium est : ejicere illam posse non est omnium, sed tantum doctorum, qui per doctrinam, vel increpationem secundum Deum possunt ejicere de mente fratris sui peccatum, vel magnum, vel modicum. Sicut et illud quod dicit : 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas vestras miseritis ante porcos.* Habere enim vel sancta, vel margaritas, et posse dispensare vel bona vel mala, et discernere qui hominum sunt canes, qui porci, non est omnium hominum, sed sanctorum. Vult ergo Dominus doctores Christianorum sicut in omni justitia, sic et hoc primum facere, deinde docere : ut doctrinam suam bonam meliori cum vita commendent, ut bene docendo scientiam inserant, melius autem vivendo timorem : quia tales sales sunt terræ, condientes omnes suæ vite exemplo, et lucensque doctrinis illuminantes. Quis autem audiat illum docentem, qui se ipsum non audit? Ideo dicit ad omnes, præcipue ad doctores : *Nolite judicare, ut non judicemini.* Quoniam si doctor memor sit injuriæ et doloris, et memoriam malitiæ servet in anima sua, solvitur totus Ecclesie status, sive ad tempus respicias apostolorum, sive ad

¹ In alijs legitur : *si autem corripuerint.*

nostrum. Tunc enim, sicut legimus, difficile aliquos convertebant ad fidem Christi, nisi multa prius paterebantur ab ipsis. Nam quasi lassato diabolo, et devicto per sufferentiam eorum nimiam usque ad mortem, et relinquente corda infidelium et jam non habente virtutem amplius eos armare, accedente gratia Dei convertebantur ad Christum. Si ergo memores fuissent injuriarum, quas fuerant passi ab eis, numquam postmodum eos in caritate docuissent, numquam eos libenter ad fidem Christi postmodum recepissent. Sed et nunc cum frequenter doctores offendantur a laicis, sive juste, sive injuste, diabolo seminante occasiones, si memores sint injuriæ et doloris, totam solvant Ecclesiam. Nam ubi recordatio injuriæ aut doloris in medio est, nec doctor benevolenter docet laicum, nec libenter eum laicus auscultat : et doctor forsitan vel invitatus aperit os suum ad docendum : laicus autem cum sit omnino sine timore Dei, nec usque ad faciem contentus est eum audire, sed converso egreditur dorso, et se et illum sperniens, et amplius se quam illum, et non sentit animæ suæ dispendium efferatus, sicut nec bestia irritata vulnus in se fixum. Hoc caput Lucas evangelista late prosequitur, dicens : *Nolite judicare, et non judicabimini : nolite condemnare, et non condemnabimini : dimittite, et dimittentur vobis : date, et dabitur vobis. Mensuram bonam, et confertam, et commotam, et superfuentem dabunt in sinum vestrum. Eadem mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis* (Luc. 6. 37. 38). Et quis sit ille, qui nec judicat : quis autem, qui judicat quidem, et non condemnat : et quis est, qui condemnat quidem, et tamen dimittit : et quis est, qui dat, exposuimus tibi : et quoniam superflua quidem mensura datur ei, qui nec judicat : commota autem ei, qui judicat quidem, non autem condemnat : bona autem ei, qui condemnat, sed dimittit. Quoniam sicut major est superflua mensura, quam commota, et commota major est, quam bona et justa : sic perfectior est ille, qui nec judicat, quam ille, qui judicat, et non condemnat, et ille, qui judicat, et non condemnat, melior est illo, qui condemnat, et dimittit. Hic autem Matthæus omnia illa brevi sermone conclusit, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini.* 2. *In quocumque enim judicio judicaveritis, judicabitur de vobis : intelligens quoniam judicii sermo ad omnia pertinet illa. Nam qui judicat tantum peccantem in se, et non condemnat, judicat : et qui non solum judicat, sed etiam condemnat, judicat : hoc ipsum enim condemnare judicare est. Ergo pro illo, quod Lucas dixit, Nolite judicare, aut judicantes, nolite condemnare, iste dixit : In quocumque judicio judicaveritis, judicabitur de vobis : id est, Si judicaveritis et non condemnaveritis, simili judicio et vos quidem judicabimini a Deo, sed non condemnabimini : si autem et judicantes condemnaveritis, simili judicio et vos judicabimini, et condemnabimini. Et quod ille dixit : Dimittite, et dimittentur vobis : iste dixit, In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis : hoc est, Si non rogati dimiseritis peccatum proximis vestris, sed solo respectu Dei, et Deus ex se, prius quam rogetur a vobis dimittet vobis ; si autem rogati veniam dederitis, et Deus tunc dabit vobis veniam, cum dignis precibus et congrua lamentatione eum ronaveritis. Quoniam ergo dixerat præcipue, sicut diximus, doctoribus, Nolite judicare, ut non judicemini : convenienter addit, et dicit, 3. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem vero in oculo tuo non vides? Id est : Qui trabem in oculo tuo non vides, ut quid vides festucam in oculo fratris tui? Ac si dicat : Melius est nec docere, nec reprehendere laicum, quam docere et reprehendere, et teipsum in reprehensione consistere : quoniam talis doctrina doctoris non est audibilis, sed derisibilis. Propter quod omnis sacerdos si vult docere populum, prius seipsum doceat : si autem seipsum non vult docere de omni quod docet, nec seipsum arguere de omni quod arguit, nec alios doceat, nec arguat quemquam, ut si judicium Dei non evadit, vel hominum opprobrium*

non patiatur. 4. *Aut quomodo dicis fratri tuo, Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo, et ecce trabs est in oculo tuo?* Id est: Cum qua facie arguis peccatum laici fratris tui, ipse in eodem, aut in majore peccato existens? Non times, ne audias ex diverso, *Medice, cura teipsum (Luc. 4. 23)?* Si medico opprobrium est, qui nec alterius sanitatem habet in potestate, nec suam, si alios velit curare, et ipse debilis sit, quasi testimonium imperitiæ suæ portat in corpore suo propriam passionem: quomodo doctori non sit opprobrium alios velle eruiere a peccato, et ipsum in majoribus esse peccatis, dum possit amplius seipsum eruiere a peccato, quam alios? Aut ita: *Quomodo fratri tuo dicis?* id est, Quo proposito putas? ex caritate cordis dicis, ut salves proximum tuum? Non; sed ut te similes justum. Si autem vere ex caritate cordis argueres proximum tuum, ut salvares, teipsum ante salvares. Numquid possibile est ut benevolentior sis alteri, quam tibi? ut quid cum teipsum nolis salvare, alterum velis? Omnis ergo doctor, qui alterum in qualicumque reprehendit delicto, et ipse in eodem constitutus, non se prius expurgat, certum est quia alloquens in ecclesia non alios vult salvare, sed per bonam doctrinam malos actus suos celare, et scientiæ laudem ab hominibus quaerit, non ædificationis mercedem a Deo, et est hypocrita. Ideo competenter addit et dicit: 5. *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Hypocrita est enim omnis doctor, qui non prius facit bona, et postea docet. Dum enim bona docet, profitetur se justum coram hominibus: dum autem male agit, peccatorem se constituit intra se. Hoc ergo dicit: Vis libere et fiducialiter reprehendere laicum, et ejicere de oculo mentis ejus peccatum? Prius tuam ipsius mentem purga ab omni malo, ut cum tu argueris laicum pro peccatis ejus, ex diverso laicus non habeat, unde redarguat te pro peccato tuo. Nam incipiet te timere in se, cum non invenerit quod contemnat in te. Omne autem peccatum non secundum actum suum dijudicatur, an modicum sit, aut magnum, sed secundum peccantis personam. Laicus enim etsi magnum fecerit peccatum, modicum est, et festuca est, quantum ad sacerdotis dico peccatum, quia laicus est: doctor autem, etsi modicum fecerit peccatum, magnum est, et trabs est, quantum ad laici dico peccatum, quia doctor est. (a) 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculerent eas pedibus suis, et conversi disruptant vos.* Cum supra dedisset Dominus mandatum omnibus, præcipue autem doctoribus, ut diligerent inimicos suos, et benefacerent eis: iterum paulo ante, ut ne judicarent eos, qui peccant in ipsis: considerans, quoniam qui persequuntur sacerdotes Dei, aut injuriunt eos, aut lædunt, plerumque aut infideles sunt, quales sunt gentiles vel hæretici: aut si sunt Christiani, sordidi sunt et insensati, quia nec considerant, nec intelligunt, sacerdotes Christi vicarios esse Christi, et Christum: et quoniam qui honorat sacerdotem Christi, honorat Christum: et qui injuriat sacerdotem Christi, injuriat Christum, ne forte consequenter cogitantes intra se sacerdotes dicant, Si jubemur diligere inimicos nostros, et benefacere eis: si jubemur nec judicare eos peccatores, qui peccant in nos: sine dubio sicut debemus diligere eos, et benefacere eis, sic non debemus eos judicare peccatores, qui peccant in nos: ut non solum nostra, sed etiam quæ propria Dei sunt, eis communicemus, ut sit plena misericordia nostra, sicut et Dei: ideo talem estimationem eorum provido sermone compescuit, dicens: *Nolite sanctum dare canibus, et margaritas vestras nolite mittere ante porcos.* Ac si dicat, Mandavi vobis diligere inimicos vestros, et non judicare eos, ut vos exhibeam misericordes ad illos, ut beneficiatis eis de corporalibus vestris, non de meis spiritualibus

bonis, quoniam¹ in natura vobis communes sunt, et non in fide. Mandavi autem vobis, ut non judicetis eos, qui in vobis peccaverint. Id vero non ideo præcepi, ut mysteriorum meorum secreta non pandatis eis, qui nolentes me scire, blasphemant, et spernunt. Videte Patrem vestrum Deum, ad cujus exemplum volui vos esse misericordes: carnalia beneficia dignis, et non dignis similiter præstat, numquid gratias spirituales? Nec enim dixi vobis de illo, qui Spiritum sanctum jubet descendere super gratos et ingratos, et dat benedictiones suas super justos et injustos: propter quod in vestris quidem estote simplices et benigni, in meis autem prudentes et cauti. Si tu vestiariarium tuum studiosum, et clavicularium cellarii tui fidelem tibi requiris: quanto magis Deus talem requirit dispensatorem gratiarum suarum, qui bene tractando gratias ejus, faciat gratiores, non, male dispensando, reddat ingratas? Sicut enim si canibus dederis sanctum, aut porcis margaritas, nec sanctum canes sanctificat, nec margaritæ nutriunt porcos, sed e contra canes coinquinant sanctum, et porci margaritas sordidant, vel confringunt: ita si hominibus caninos vel porcinos mores habentibus sanctum dederis, aut mysteria secreta credideris, nec sanctum illos sanctificat, nec mysteria veritatis eos illuminant, sed e contra ipsi sanctum coinquinant, et mysteria veritatis blasphemant. Canis et porcus ambo quidem immunda animalia sunt: sed canis ex omni parte immundus est: nam nec ruminat, nec ungulam habet fissam. Porcus autem ex parte immundus est: nam quoniam ungulam habet fissam, mundus est: quoniam autem non ruminat, immundus habetur. Propter quod canes puto intelligendos gentiles, vel hæreticos omnino immundos: nam etsi propter actus suos malos immundi sunt, et propter perfidiam suam vel idololatriam amplius sunt immundi; porcos autem, Christianos carnalibus et immundis voluptatibus deditos, quoniam propter fidem quidem suam mundi sunt, propter actus autem suos sordidos habentur immundi. Aut canes quidem gentiles: porcos autem hæreticos, propter aliquid eorum modicum mundos: quia vel nomen Domini invocare videntur, sed ex moribus intelligis, qui sunt canes, vel porci. Canis naturale est improbum esse, numquam vocem mittere propter aliquam alteram causam, sicut cætera alia animalia, nisi ad abigendos supervenientes; interdum autem et de superfluo in aërem latrat. Tales sunt omnes gentiles, vel hæretici inapprobables, latrantes plurimum adversus servos Dei, latrantes aliquando et adversus Deum blasphemias: ululantes aperte, et nunquam os suum aperientes ad bonum, sed semper ad malum. Item porci proprium est in cæno se volutare, et nunquam in cælum aspicere, nec quaerere dominum suum, nisi cum esurierit. Tales sunt etiam Christiani, qui in carnalibus immunditiis delectantur, nec aspiciunt aliquando cælos, nec quaerunt Deum, nisi cum necessitas eis advenerit: et illi, qui quidem evomunt malum, quando bene judicantur de malo: revertantur autem ad vomitum suum, sicut canes, quando nihilominus agunt malum: et isti projiciunt stercora peccatorum suorum, quando poenitent: revertuntur autem ad stercora sua, sicut porci, quando omissam repetunt vitam. Nunc videamus, quæ sunt sancta, et quæ sunt margaritæ. Non enim distinxit, quid sit, sanctum dare, quid non dare, cum sit inter sanctum et sanctum differentia sanctitatis: sed generaliter omne quod sanctum est, vetuit dare. Ergo sanctum est baptismum; propterea non est dandum, nisi jam fidem habentibus. Sancta est gratia corporis Christi; propterea illis solis danda est, qui jam per baptismum facti sunt filii Dei, et per impositionem manus. Benedictus panis sancti sunt; propterea illis porrigenda sunt, qui capaces facti sunt benedictionum per fidem. Item mysteria veritatis margaritæ sunt,

(a) Hic incipit Homil. in Cod. V. D.

¹ V. D. et Editi in marg., *spiritualibus passim, quoniam.*

quia sicut margaritæ inclusa cochleis positæ sunt in profundum maris : sic et divina mysteria, in verbis inclusa¹, posita sunt intus in altitudine sensus Scripturarum sanctarum. Et sicut non omnis homo potest se mergere, et de profundo tollere margaritas, nisi artifex, qui habet usum rei illius : sic non omnis homo potest descendere in altitudinem sensuum, et illic invenire mysteriorum absconditas margaritas, nisi vir spiritualis, qui habet exercitationem spiritualium narrationum Dei. Propterea margaritæ non sunt dandæ, nisi desiderantibus veritatem, et cum ratione humana viventibus. Si ergo talibus porcis secretorum mysteriorum miseris margaritas, cœnosæ vitæ delectatione mente gravati, non intelligunt pretiositatem earum : sed æstimantes eas similes esse cæteris fabulis mundialibus, similiter eas carnalibus actibus conculcant : et post modicum conversi per inobedientiam, rumpunt præbitores earum : frequenter autem et scandalizati in eis, calumniantur expositores earum, quasi dogmatum novorum seminatores. Et si talibus canibus, qualibus diximus, dederis sancta, suscipiunt, quasi canes, sine discretionem, et sordidis actibus suis conculcant ea, et pro nihilo æstimantes quæ acceperunt, conversi disputationibus suis, quasi latratibus irrationabilibus, rumpunt veritatis prædicatorem. Et puto, non sine rationabili differentia sanctum quidem canibus dare vetuit Dominus, margaritas autem non dare porcis. Et de margaritis quidem possumus dicere, quia si porcis mitti velantur minus immundis, quanto magis canibus plus immundis? De sancto autem dando idem æstimare non possumus. Quid est enim, si plus immundis dare non convenit, minus autem immundis oportet? Idcirco neque vetitum intelligimus, neque mandatum : forte quia frequenter et manuum imponimus, et benedictionem damus etiam porcorum more viventibus Christianis, non quia illi merentur accipere, sed nos ex nobis contra justitiam, dare usurpamus, ne forte plenius scandalizati pereant. Ideo jussum non est, quia injustum est : vetitum autem non est, quia infirmitati fuerat ignoscendum. Sed quia de sanctis cepimus dicere, non est tacendum, quoniam aliud est sanctificatio, aliud sanctificatum. Sanctificatio enim est, quod alterum sanctificat : sanctificatum autem alterum sanctificare non potest, quamvis ipsum sit sanctum. Uputa, signas panem tuum, quem manducas, sicut ait Paulus : *Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 5) : sanctificasti eum, non fecisti sanctificationem. Quod autem sacerdos de manu sua dat, non solum sanctificatum est, sed etiam sanctificatio est : quoniam hoc non solum datur, quod videtur, sed etiam illud, quod intelligitur. De sanctificato ergo pane licet et animalibus jactare, et infidelibus dare : quia non sanctificat accipientem. Si autem tale esset, quod de manu sacerdotis accipitur, quale est, quod in mensa manducatur : omnes de mensa manducarent, et nemo de manu sacerdotis acciperet. Unde et Dominus in via non solum benedixit panem, sed de manu sua dedit Cleophræ, et socio ejus (Luc. 24). Et Paulus navigans non solum benedixit panem, sed de manu sua porrexit Lucæ, et cæteris discipulis suis (Act. 27). Quod autem de manu porrigitur, nec animalibus dandum est, nec infidelibus porrigendum : quia non solum sanctificatum, sed etiam sanctificatio est, et sanctificat accipientem.

Homilia xviii. ex capite vij.

7. *Petite, et dabitur vobis : quærite, et invenietis : pulsate, et aperietur vobis.* Transitum consequentem de capitulo ad capitulum invenire difficile est. Ideo diversa proponimus secundum diversas æstimaciones interpretum. Sciens Dominus, quoniam quæcumque mandaverat supra, hominibus impossibilia erant : et quantum ad naturam humanam, supra naturam. Nam qui se non abstinere a cædibus, quomodo potest ab-

tinere se ab ira? Qui non se abstinere a fornicatione, quomodo se abstinere a concupiscentia? Qui non se abstinere a perjurio, quomodo se abstinere a juramento? Qui alios ferire non cessat, quomodo se præbeat feriendum? Qui nec amicum suum sincere diligit, quomodo diligit inimicum? Quid autem sic impossibile est, quomodo eleemosynas facere, vel orare, vel jejunare, et nolle hominibus apparere? Quid autem difficilius est, quam non judicare peccantem in se, aut nihil sanctum vel secretum dicere aut dare indignis? Necesse est enim ut et multos sibi faciat inimicos. Quoniam ergo majora erant mandata, quam virtus humana est, transmittit eos ad Deum cujus gratiæ impossibile nihil est, dicens : *Petite, et dabitur vobis* : ut quod ex vobis hominibus consummari non potest, per gratiam Dei adimpleatur. Quoniam creaturam sensibilem Deus armatam et munitam creavit. Alios enim munivit veloci pedum cursu, alios armavit unguibus, alios velocibus pennis, alios dentibus, alios cornibus : hominem autem solum sic disposuit, ut virtus illius sit ipse. Et in eo quod infirmiorum eum fecit omnibus, in ipso fortiores eum voluit esse in se. Nam sciens Deus, quia cognoscere et colere Deum vita æterna est, ignorare autem, et contemnere, perditio sempiterna, nec ita infirmum eum creavit, ut omnino nihil boni facere posset, ne quem super omnia, et propter quem omnia fecerat, omnibus inveniretur esse deterior : nec ita potentem eum creavit, ut etiam sine Dei auxilio ex seipso facere posset quod vult, ut infirmitatis suæ necessitate coactus, semper necessarium habeat Dominum suum. Et vere justissima res est, ut factura necessarium habeat suum factorem. Si enim omnis virtus hominis in Deo est, et tamen contemnit omnium bonorum suorum auctorem : quanto magis negligeret Deum, si potentia ejus esset in ipso? Aut ita : quoniam ad sanctificandam orationem quædam dederat eis observandæ bonitatis mandata, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini* : competenter addidit, *Petite, et dabitur vobis* : tanquam si dicat : Si hanc elementiam servaveritis ad inimicos, quam mandavi vobis : quicquid vultis, petite, et dabitur vobis : et quicquid desideratis invenire, quærite, et invenietis : et quicquid clausum vobis videtur, pulsate, et aperietur vobis. Gratia vos prosequente, petite precibus die ac nocte orantes. Quod si misericordiam suam protraxerit Deus ad tempus, volens tentare constantiam fidei tuæ, tu a petitionibus tuis non recedas. Sicut enim qui vere esurit, tãdiu petit cibum, donec impleat necessitatem corporis sui, nec potest cessare, necessitas enim urget, quia sine cibo vivere non potest : ita et qui vere desiderat gratiam Dei, cessare non potest a petendo, sciens quia salvus fieri non potest sine gratia Dei. Adhuc quærite, interrogantes sacerdotes cæterosque habentes scientiam spiritualium Scripturarum, sicut præcepit lex : *Interroga patrem tuum, et dicet tibi : seniores tuos, et annuntiabunt tibi* (Deut. 52. 7). Quærite studio et labore, legentes Scripturas legis et prophetarum. Nam Deus ita nos disposuit esse, ut nec studentes et laborantes circa Scripturas acquiramus salutem scientiæ sine gratia Dei, ut ne nobis imputemus quod scimus : nec tamen gratiam acquiramus, nisi studuerimus et laboraverimus circa Scripturas, ne donum Dei detur negligentibus. Gratia enim adiutorium est infirmitatis humanæ : adiutorium autem non dormientibus datur, sed festinantibus, et prævalentibus². Sicut enim in bello non omnis, qui pugnat, vincit, nemo tamen vincere potest, nisi pugnaverit : sic non omnes, qui student et legunt, acquirunt scientiam spirituales, nemo tamen acquirere potest, nisi qui aut studiosus fuerit ad legendum, aut assiduus ad audiendum. Et infideles quidem, et non timentes Deum invenitur scientiam legendo et studendo, sed non illam quæ ex Deo est, quæ per Spiritum sanctum datur, sed

¹ Idem in marg. : in libris inclusa.

² Alias, non prævalentibus.

hanc quæ est ex natura carnali, quæ per exercitationem carnis acquiritur, quam habuerunt etiam et gentilium studiosi. Multa enim differentia est inter scientias istas. Qui enim orationibus non instat, nec operibus bonis, sed per solum studium lectionum factus est sciens, quando aliis prædicat, ipse sibi non sentit quod prædicat. Si de ira Dei loquitur, alios forsitan terret, ipse autem non timet: si de misericordia, alios quidem forsitan consolatur, ipse autem non gaudet: alios admonet credere, et ipse non credit eis quæ dicit. Sed quando alios docet, ab intus conscientia ejus ridet sibi de verbis suis: quia scientia, quæ ex solis lectionibus est, ex ore procedit: quæ autem de Spiritu sancto est, de corde profertur, et ideo spiritualis scientia non solum dicitur, sed et sentitur: non tantum in Scripturis legitur, sed ex corde suggeritur: et ideo si alios terret, ipse amplius timet: si consolatur, ipse melius gaudet: et omne quod loquitur, non tantum legit, sed experimento probavit. Ideo ergo petamus Deum, et operemur bona, ut non carnalem, sed spiritualem scientiam mereamur. Et hoc est quod dicit, *Pulsate, et aperietur vobis*. Pulsat enim Deum, qui facit bona opera ante Deum oratione, jejuniis, et elemosynis. Sicut enim qui pulsat ostium, non tantum voce clamat, sed et manu: sic qui bona opera facit, quasi manu pulsat Deum operibus bonis. Scriptum est enim, *Concupisce sapientiam, serua justitiam, et Deus præbebit eam tibi (Eccli. 1. 55)*. Sed quid dicis? Hoc ipsum peto, ut sciam et faciam: et quomodo possum facere priusquam accipiam? Etiam quod potes fac, ut amplius possis: et quod scis serua, ut amplius scias. Justitia enim ipsa se operatur, et ipsa se manifestat. Quomodo? Dum tu justitiam operaris in te, justitia te operatur in se. Nam omne artificium seipsum operatur: ut puta, operaris vineam, colligis fructus ejus, et delectatur in eis, melius operaris. Vides quia ipsa se colit fructificando tibi, dum colitur? Sic ex diverso, qui opus peccati exsequitur, ipsum cum peccatum sit spiritus immundus, operatur in eo delectationem peccandi: ut dum delectatur circa peccatum, amplius peccet. Sic et qui justitiam operatur, cum sit et ipsa justitia Spiritus sanctus, operatur in eo delectationem justitiæ faciendæ, ut delectatus circa justitiam, amplius faciat. Tale est quod dicit Sapientia: *Cogitatum habe in præceptis Dei, et in mandatis ejus meditare semper, et ipse confirmabit cor tuum: et concupiscentiam sapientiæ tibi dabit (Eccli. 6. 37)*. Vides quia ipsa justitia se operatur, te tantummodo inchoante et laborante? Sed et ipsa se adaperit, dum colitur. Sicut enim qui peccat, dum peccat, magis atque magis tenebrescit mens ejus, et a luce veritatis recedit, ita ut nulla scientia salutaris remaneat in eo, nisi sola malignitas, de qua dicit Salomon: *Sapientia impiorum nequitia scientiæ est (Eccli. 19. 19)*: sic et qui justitiam operatur, dum operatur, magis atque magis clarescit mens ipsius, et ad notitiam sapientiæ majoris ascendit, et ipsa se justitia quasi speculum offert ante oculos cordis ipsius. Deinde si opera justitiæ non facis, id est, si non pulsas, nec orare ex fide potes. Nam virtus orationis est opus justitiæ. Oratio autem quasi odor suavitatis est operis boni. Sicut ergo res aliqua sine odore potest esse, odor autem sine re aliqua esse non potest: sic opus sine oratione aliquid est, oratio autem sine opere bono nihil est: et si oras, non ex fide oras. Nam sicut lucerna non quidem ex oleo accenditur, sed per oleum nutritur: sic fides non quidem ex opere nascitur, sed per opera enutritur. Aut ita: cum supra mandasset omnibus, præcipue autem doctoribus, ut diligenter inimicos suos, et non judicarent quasi peccatores offendentes se: consequens erat, sicut jam diximus, ne forte sub obtentu dilectionis et bonitatis etiam sancta Dei et secreta communicarent eis. Ideo constituit ne faciant hoc, dicens: *Nolite sanctum dare canibus*. Nunc autem dat eis consilium bonum, ut si diligant inimicos suos, quasi Dei benigni imitatores, et velint eos etiam secundum

Deum salvare, petant Deum pro illis, et dabitur eis: quærant eos, qui perierunt in peccatis, et inveniant eos, Dei gratia demonstrante: pulsant eos, qui sunt in erroribus conclusi, et aperiet eos Deus, ut habeat sermo eorum ad animas eorum ingressum: ac si dicat de Christianis, qui porcorum more viventes perdidissent per se imaginem Dei, et cadentes ab homine porci facti sunt, et perierunt: Quærite eos admonendo benevole, promittendo eis misericordiam Dei, et in spem eos adducendo. Sic enim et Paulus cum, qui quasi porcus et non homo indifferenter conjugium maculaverat patris, quæsit, et per gratiam Dei invenit (1. Cor. 5). Gentiles autem vel hæreticos, qui verisimilibus persuasionibus mendaciorum circumsepti sunt, et conclusi intra claustra perfidiæ, pulsant eos doctrinis assiduus, et aperiet eos Deus, solvens claustra perfidiæ, et habebitis in eis ingressum: sicut Christus dicit in Revelatione Joannis: *Ecce ego sto ad ostium, et pulso: et qui aperuerit mihi, introibo ad illum, et cænabo cum illo, et ille mecum (Apoc. 3. 20)*. Ergo non temerando sancta Dei vel peccatores, vel gentiles, vel hæreticos debemus velle salvare sub obtentu misericordiæ: hoc enim temeritatis est, non bonitatis: sed Deum quidem petendo pro eis, ipsos autem vel quærendo, si perierunt, vel pulsando, si clausi sunt. Et tunc, si et nos digne petimus, et illigabiles facti sunt, et ex canibus et porcis immundis reformati efficiuntur homines sancti, et sic joate et digne sancta participabunt, et audient secreta mysteria. 8. *Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur*. Quoniam dixerat, *Petite, quærite, pulsate*: ne forte aliqui peccatorum audientes dicant, Etiam, ista facere dignos hortatur; nos autem indigni, et si petierimus, non accipiemus: etsi quasi verimus, non inveniemus: etsi pulsaverimus, non nobis aperietur: vide quomodo eandem clausulam repetendo, tam justis, quam peccatoribus misericordiam Dei commendat, dicens: *Omnis qui petit, sive justus sit, sive peccator, tantum petere non dubitet, quærere non negligat, pulsare non cesset: cum constet neminem sperni, nisi qui petere dubitaverit a Deo, quærere neglexerit, pulsare cessaverit. Ut autem cognoscamus bonitatem Dei, dicamus de Deo, sicut Christus dixit de nobis. Dixit enim supra: Diligite inimicos vestros (Math. 5. 44), et cætera hujusmodi: et addidit, Si autem diligitis diligentes vos, quam mercedem habebitis? nonne gentiles hoc faciunt (Ibid. v. 46. 47)? Nos ergo dicamus de Deo: Si Deus tantummodo justos suos et amicos exaudit et adjuvat, quam laudem bonitatis meretur? nonne et homines, cum sint mali, amicos suos rogantes se audiunt, et beneficia eis præstant? Vides ergo, quoniam Dominus dicens, Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est, qui solem suum oriri jubet super justos et injustos, et dat pluviam super gratos et ingratos (Luc. 6. 36, Math. 5. 45), bonitatem Dei voluit demonstrare, quia tam justis quam peccatoribus parata est bonitas ejus. Nec enim credibile est, ut opus bonitatis hominibus quidem injungat in malis constitutus, ipse autem non faciat cum sit bonus. Ergo omnis qui non habet justitiam, aut ut credat de regno cælesti, ut facere valeat justitiam, aut certe non petivit fideliter, aut non quæsit studio et labore, aut non pulsavit operibus bonis: ideo non est duritia Dei¹ non præstantis, sed culpa hominis negligentis. 9. *Quis vestrum habens filium, et si petat ab eo panem, numquid lapidem porriget ei? et si petat ab eo piscem, numquid serpentem porriget ei? et si petat ab eo panem, numquid lapidem porriget ei? et si petat ab eo piscem, numquid serpentem porriget ei? et si petat ab eo panem, numquid lapidem porriget ei? et si petat ab eo piscem, numquid serpentem porriget ei?* Vide quomodo nos ad spem divinæ bonitatis inclinat, ne forte aliquis considerans, quanta est differentia inter Deum et hominem, et ponderans peccata sua, dum non sperat impetrare, nec incipiat petere: ideo patrum et sanctorum similitudinem introduxit, ut etsi propter peccata nostra desperemus, propter paternam veritatem,*

¹ V. D. et Editi in marg., non est justitia Dei.

bonitatem Dei speremus. Panis est verbum de notitia Dei Patris. Lapis est omne mendacium, et quicquid illud habet in se scandalum offensivum ad animum. Unde dicit propheta ad justum : *In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum (Psal. 90. 12)*. Omnis enim justus custoditur ab angelis, ne forte in occasionem offensivam incurrat pes conversationis ipsius. Piscem autem intelligere possumus verbum de Christo : serpentem autem ipsum diabolum. Ut ergo impetremus quod desideramus, duo hæc convenire debent. Unum quidem, ut petas oratione, et quæras studio, et pulses operibus : alterum autem, ut panis aut piscis sit, quod petis. Si autem quæ non expediunt petis, hoc est, carnalia, quæ nocent animæ tuæ, quasi lapis aut serpens, non tibi præstat, etiamsi petas, quia pater benignus est. Alioqui si præstat nociva petenti, non est pater, sed inimicus. 11. *Si vos, cum sitis mali, scitis bona data dare filiis vestris : quanto magis Pater vester, qui in cælis est, dabit spiritum bonum petentibus se?* Non quia apostoli erant mali, sed quantum ad comparisonem Dei, qui solus singulariter est bonus, omnes mali videntur. Sicut ad comparisonem nivis aut solis omne mundum sordidum videtur, et omne lucidum obscurum. Et vere, cum omnes patres mali sint præter Deum, ecce si hodie pater injuriam patitur a filio, statim affectus illius mutatur in odium, et irascitur illi forsitan et castigat. Non quia ille faciens injuriam patri peccavit ante Deum, ideo pater suus illi irascitur, sed quia illi fecit injuriam. Alioqui si pater, injuriam passus, non propter injuriam suam irascitur filio, sed propter illius peccatum, in omni peccato filiorum similiter irascitur. Nunc autem, quando ipsi injuriam patiuntur, dolent et fremunt : quando autem aliter filii eorum peccaverint in Deum, nec curant. Deus autem offensus ab homine, non ideo irascitur, quia ipse cum esset Deus constitutus, ab homine est contemptus, sed quia homo offendens Deum perdit animam suam. Vere ergo non irascitur de injuria sua, sed dolet de perditione humana. Et si castigat, non ut suam injuriam vindicet, sed ut illum corrigat ad salutem. Audi eum per prophetam dicentem : *Si dereliquerint filii ejus legem meam, visitabo in virga injustitias eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eis (Psal. 88. 31. 33. 54)*, etc. Quoniam vero non omnia petentibus præstat, sed bona tantummodo, ideo non dixit, *Quanto magis Pater vester dabit petentibus se : sed addidit, Bona petentibus se. 12. Omnia ergo, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite eis.* Supra propter sanctificandam orationem mandavit, ut non judicent qui peccant in ipsos : ita ex necessitate ab ordine suæ narrationis excedens, introduxit alia quædam quale est, *Quid tu vides festucam in oculo fratris tui?* et illud, *Nolite sanctum dare canibus*, etc., quæ sequuntur. Nunc ad mandatum quod cœperat rediens ait : *Omnia, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, facite et vos eis* : id est, Non solum mando, *Nolite judicare, ut non judicemini*, quod omnes homines sibi fieri volunt, ut eum nocuerint aliquibus, non judicentur ab eis : sed etiam *Omnia, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, vos facite eis*, et tunc impetrabiliter potestis orare. Nam quæcumque lex et propheta sparsim in omnibus præceperunt Scripturis, in hoc compendioso comprehenduntur mandato, quasi innumerabiles arboris rami in una radice. 13. *Intrate per angustam portam.* Tertia hæc consequentia ad tertiam justitiæ jejunii pertinet, et est pars doctrinæ de jejunio facta : ut sit talis ordo narrationis : *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne appareas hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito : et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Intrate per angustam portam : quoniam omnis quidem justitiæ introitus ad vitam æternam angustus est homini viventis in carne, propter adversitatem naturæ carnalis : nullus autem sic est angustus et laboriosus, quomodo jejunii simpliciter consummati : et ut scias attende. Omnes qui-

dens passionibus carnales dicuntur, et sunt, quia spiritu carnis moventur, sive ira, sive superbia, sive invidia, sive avaritia, sive vana gloria : præcipue tamen tres sunt quasi naturales, et intimæ, et propriæ carnis passionibus : esca et potus, deinde amor viri ad mulierem, et mulieris amor ad virum. In tertio loco sonnus, quoniam sine illis quidem passionibus ipsa natura carnis consistere non potest. Ergo quasi partes quodammodo et supplementa sunt naturæ carnalis : nam ad omnes illas passionibus necessitas naturæ carnalis urget, sed præsumptio spiritus carnis : ad istas autem ipsa necessitas naturæ carnalis. Ideo et gravius est eas a natura carnali præcidere, quam cæteras passionibus. Nam omnes illas passionibus præcidere labor est per collocationem cordis : istas autem passionibus præcidere non solum labor est per collocationem cordis, sed consumere et contrahere ac interficere ipsam naturam carnalem, et quasi truncare substantiam ipsam : quemadmodum si quis præcideret a corpore aliquod membrorum ipsius. Si ergo hæc tres passionibus naturales sunt, et intimæ, et propriæ naturæ carnalis : nullius passionibus abstinentiam sic sanctificat corpus, quomodo abstinentia harum, ut sit homo castus, ut sit jejunos, ut sit in vigiliis perseverans. Et nulla illarum passionibus sic coinquinat corpus, quomodo passionibus istæ, ut sit homo aut fornicarius, aut epulor, aut deditus somno ; ideo et Apostolus dicit : *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est : qui autem fornicatur, in corpus suum peccat (2. Cor. 6. 18)*, quia proprie de ipsa natura carnis passio fornicationis egreditur. Et Dominus in Evangelio epulatorem proponit divitem, cui pauper Lazarus adiacebat : et Abraham non dicit ei, Fili, recordare, quia tu hoc et hoc fecisti in vita tua, et nunc cruciaris : sed, *Quia bona recepisti in vita tua (Luc. 16. 25)*. Et ubique Dominus in Evangelio præcipit assidue vigilare. Ergo propter omnes quidem justitias, præcipue autem propter laboriosissimum jejunium dicit : *Intrate per angustam portam*, etc. Porta perditionis est diabolus, per quam introitur in gehennam ; porta autem vitæ est Christus, per quam introitur in cælestia regna : de qua dictum est : *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Psal. 117. 20)*. Lata autem porta dicitur esse diabolus, non magnitudine potestatis extensus, sed effrenatæ superbiæ licentia dilatatus. Tale aliquid Dominus dicit, *Beati pauperes spiritu (Matth. 5. 3)*. Pauper spiritu est, qui cum sit magnus, radicem se ostendit. Dives autem spiritu est, qui cum sit modicus, ostendit se magnum : sicut diabolus superbia animi elatus, qui cum esset minister Dei in cælo, quasi Deus super cælos extendere se usurpavit contra Deum. Porta autem angusta dicitur Christus, non parvitate potestatis exiguus, sed humilitatis ratione collectus, sicut ipse de se testimonium dat : *Videte quia mitis sum, et humilis corde (Matth. 11. 29)*. An non tibi videtur potestate latissimus, humilitate autem angustus, qui cum esset Dominus majestatis, quasi homo in hoc sæculo voluit apparere, et quem totus non capit mundus, seipsum intra angustias uteri virginialis inclusit ? Et alias intelligitur diabolus porta lata, et Christus angusta, quoniam diabolus omnibus peccatis involatus et universam mundi sarcinam bajulantes recipit, et ducit in mortem : Christus autem non recipit in se, nisi qui se omnibus peccatis exuerint, et deposuerint omnem sarcinam mundi, et facti fuerint subtiles et spirituales, ut quales intrant in mundum, tales exeant de mundo. Adhuc latus dicitur diabolus, quoniam apud illum sine lege sunt omnia : Christus autem angustus, quoniam sub ratione legis apud eum universa consistunt. Quicquid enim sine lege solutum est, latum est : quod autem sub lege est, semper angustum est. Via autem perditionis est omnis iniquitas. Dicitur autem spatiosa, quia non est intra regulam veritatis et disciplinæ in-

¹ Editi in marg. habent, *De ipsa natura corporalis passio. V. D. autem, corporis passio.*

clusa, sed per diversa carnalium voluptatum diffusa. Ambulantes in ea non quod debent agere, hoc agunt, sed quicquid eos delectaverit, hoc sequuntur. Voluntas eorum lex est ipsorum : et non ipsi sub lege sunt, sed lex est sub illis. Via autem vitæ est omnis iustitia. Dicitur autem esse arcta, quia intra regulam veritatis et disciplinæ est inclusa, et ambulantes in ea non quod delectat eos, hoc faciunt, sed quod debent : quia lex non voluntas eorum est, nec lex est sub illis, sed ipsi sub lege. Considerandum est autem, quia via ducit ad portam, et nisi quis ambulaverit per viam, non potest pervenire ad portam : sic et qui iustitiam faciunt, ipsi soli possunt cognoscere Christum, et intrant per ipsum. Qui autem non ambulat per viam iustitiæ, impossibile est, ut vere cognoscant Christum, quamvis multi etiam non ambulantes per iustitiam videantur cognoscere Christum. Si autem nec fuisti nec es in via iustitiæ, et putas te cognoscere Christum, mentiris. Sicut enim qui audit quia mel dulce est, nec gustat de illo, nomen quidem mellis cognoscit, gratiam autem ejus naturæ ignorat : sic et qui audit quia Christus Filius Dei est, iustitia autem ejus non fuerit usus, tantummodo nomen Christi cognoscit, gratiam autem naturæ ejus ignorat. Ideo non dixit propheta, Audite et videte quoniam suavis est Dominus : sed, *Gustate et videte (Psal. 35. 9)*. Quando ergo aliquid audimus de Christo, nomen Christi cognoscimus tantummodo, ut diximus : quando autem iustitiam facimus ejus, ipsum Christum gustamus. Similiter nec incurrit in manus diaboli, nisi qui in via ambulat peccatorum. Vis non incurere in diabolum? Declina a via, quæ ducit ad illum, et nullam habet in te diabolus potestatem : si autem ambulaveris in via, quæ ducit ad illum, jam non diabolo imputes perditionem tuam, quasi ille te traxerit ad se, sed tibi, quia tu ivisti ad illum. Numquid porta ducit ad viam? Sed via ducit ad portam : sic non prius diabolus homines ducit ad peccata, sed peccata ad diabolum ducunt. Vides ergo, hæc via perditionis quam nociva est, quam spatiosa est? Et ideo non solum volentes, sed et nolentes incurrunt in eam : et difficile est, ut natus in hoc mundo aliquantulum non incidat in eam. Quasi lata enim de longe videtur, et ideo etiam infantes, antequam viam vitæ videant, vel intelligant, istam vident : et cum intraverit quis in eam, prout vult, se agit, nec coangustatur in aliqua parte ita ut delectet eum ambulare per eam. Ambulant enim in ea gaudentes, ridentes, non solum manducantes et bibentes, sed etiam devorantes et inebriantes. Ambulant in ea divites, mentientes, perjurantes, aliena tollentes, et se divites facientes. Ambulant in ea cum uxoribus ; non solum cum uxoribus, sed etiam fornicantes et adulterantes. Quid sit tribulatio, nesciunt. Et quis non delectetur quantum ad carnem ambulare per eam? Hæc autem iustitiæ via angusta primum nec facile videtur : et ideo qui vult intrare in eam, necesse est ut aliquantulum evagetur in via illa spatiosa, donec ante considerans aliquando inveniat istam : et cum intraverit in eam, non prout vult, agit. Ex omni enim parte coangustatur, ita ut poeniteat eum intrasse in eam. Ambulant enim tristes, lugentes, jejunantes, etsi manducantes et bibentes, tamen non sine lege timoris manducantes et bibentes. Ambulant pauperes, etsi divites, non sibi, sed aliis : aliena non tangentes, sua dispergentes. Ambulant casti, etsi cum uxoribus, tamen non sine legis timore amorem suum dispergentes, blasphemati, injuriam passi, et spoliati. Et quem non poeniteat, quantum ad carnem, intrasse in eam? Et ne mireris qui dixi, quem non poeniteat intrasse per eam, audi prophetam dicentem : *Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns (Psal. 72. 3)*. Ideo videntes homines hanc tribulatam et angustam viam, multi recedunt ab ea, et quidam ab initio, nec accedunt ad eam, nec volunt eam videre. Quidam autem concupiscentes volunt eam videre, et accedunt ad eam ; sed dum considerant angustias et

labores ejus, recedunt ab ea. Alii autem audaciores, et intrant in eam ; sed postea, dum non sustinent labores et angustias ejus, iterum reversi egrediuntur de ea. Adhuc autem spatiosa dicitur illa via etiam hæc de causa, quia omnia quæ sunt, uxores, filii, parentes, amici, aurum, argentum, vestimenta, domus, possessiones, omnes species honorum ciborum et potuum, omnia artificia, omnes negotiationes, militia, honores, et quicquid in hoc sæculo est, quod aut visum delectat, aut auditum, aut odoratum, aut gustum, aut tactum, via perditionis sunt : non quia omnes, qui ambulant in illis rebus, peccant, sed quia omnes istæ res ad peccatum compellunt. Via autem vitæ angusta est, quia una est species : id est, abstinencia omnium rerum. Qui enim separat se ab omnibus rebus illis, salvatur. Non dicimus quia omnes, qui sunt in illis, pereunt : sed quoniam qui se separant ab illis omnes salvantur. Separant autem se non corpore, sed animo : non loco, sed actu. Nam quamvis sit in mundo, non videtur esse in mundo, qui non utitur mundo.

Homilia xix. ex capite vij.

Christus ostentationem prohibet. Nihil sic bonum pellit ut simulatum bonum.— 15. *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* : 16. *a fructibus eorum cognoscetis eos*, etc. Supra mandavit apostolus suis Dominus, ne eleemosynas faciatis coram hominibus, ut videantur ab eis, sicut hypocritæ : et ut ne orent, ut ab hominibus videantur, sicut hypocritæ : et ut ne jejunent coram hominibus se ostendentes, sicut faciunt hypocritæ : et docuit illos, ut ne faciant sic, et instruxit eos, quia possibile est in hypocrisi et eleemosynas facere, et orare, et jejunare : propter quod quasi jam ad cognoscendum¹, quia hæc omnia in hypocrisi fieri possunt, loquitur, dicens : *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces*. Quæ sunt vestimenta ovilia? Species videlicet simulatæ religionis. Eleemosyna simulata vestimentum ovile est, non opus ovile. Oratio simulata vestimentum ovile est, non opus ovile. Jejuniium simulatum vestimentum ovile est, non opus ovile : et ceteræ species pietatis, quibus se vestiunt lupi rapaces. Nulla autem res sic exterminat bonum, quemadmodum simulatum bonum. Nam manifestum malum quasi malum fugitur et cavetur : malum autem sub specie boni celatum, dum non cognoscitur, nec cavetur, sed quasi bonum suscipitur, et ideo conjunctum bono exterminat bonum. Sic servi diaboli tunc pessime Christianitatem corrumpunt, quando se simulant Christianos : de quibus admonet discipulos suos Christus, magis autem nos omnes per illos, dicens : *Attendite a falsis prophetis* : quia magna virtus est hominum cognoscere malum², et firma tutela salutis est scire quem fugias. Hæresis quidem periculosa res est, sed utilis valde. Periculosa quidem, quia multi seducuntur per eam, et pereunt : utilis autem est, quia tentantur fideles per eam, et ab infidelibus segregantur. Qui murmurat de periculo tentationis, murmuret necesse est de prænio probationis. In nullo enim negotio potest requies inveniri, nisi præcesserit labor : quanto magis in spiritualibus rebus, nisi præcesserit tentatio, non potest esse probatio! *Attendite a falsis prophetis*. Primum scire oportet, quia sunt omnino falsi Christiani. Nam nulla res perdit viros Christianos magis quam hæc : quia quoscunque viderint dici Christianos, quasi Christianos eos æstimant. Si enim constat quia sunt falsi Christiani, aut ille est falsus Christianus, aut tu : si non tu, ille : si tu, non ille : si ille, ut quid illum Christianum æstimas, de quo tibi Christus mandavit? Quia Christianus non est, quem Deus suum non confitetur fi-

¹ Montef. in margine conjicit, *cognoscendum*.

² V. D. et Editi in marg., *virtus est boni cognoscere malum*.

hiam : tu quomodo tibi existimas fratrem? Sed forte dicis, Quomodo dicere illum possum non esse Christianum, quem video Christum confitentem, altare habentem, sacrificium panis et vini offerentem ¹, baptizantem, Scripturas sanctorum legentem, omnem ordinem sacerdotii habentem? Vir sapiens, si non confitetur Christum, et manifesta esset gentilitas illius, et si seducebaris per eam, insaniam erat, qua seducebaris : nunc autem qui confitetur Christum, sed non sic, quemadmodum mandavit Christus, negligentiam tuam est, si ab eo seduceris. Qui enim in occultam foveam cadit, negligens esse dicitur, quia non caute prospexit : qui autem in manifestam foveam cadit, non negligens dicitur, sed insanus. Quæ autem de similitudine ecclesiasticorum mysteriorum dixisti, hoc audi responsum. Quoniam et similia hominis habet membra, et per omnia hominem imitatur, nunquid propterea dicenda est homo? Sic et hæresis omnia Ecclesiæ habet et imitatur mysteria, sed non sunt Ecclesiæ. Deinde sciens Dominus, quia non erant manifesti gentiles, sed absconditi sub nomine Christiano : ideo non dixit, *Aspicite : sed, Attendite*. Aspicere enim est simpliciter videre : attendere autem, est caute considerare. Ubi enim certa res est et indubitabilis, aspicitur : ubi autem incerta et dubitabilis, attenditur. Sciens ergo Christus, quia est in illis aliquid, quod aliis pro alio videbatur, aliud desuper positum, aliud intus inclusum : ideo dixit, *Attendite*, ut scias, quia non corporali aspectu attendendum est, sed vigilantia spirituali. Si enim corporaliter illos aspicias, cognoscere non potes, quia schemata Christianitatis habent. Nam, homines passibiles, quomodo potestis videre mendacia veritatis velamine cooperta? Primum ergo attendendum est per opera bona. Si enim opera justitiæ facimus, et a nullo errore decipimur, et ipsi omnem sentimus errorem. Nam ipsa res facit errare, quæ facit alterius errorem non cognoscere. Nam qui non cognoscit mendacium alterius, suam non intelligit veritatem. Ergo quamdiu bona opera facimus, ipsum lumen justitiæ ante oculos nostros adaperit veritatem. Sic et peccata peccantium sensus tenebrescere faciunt, ut non videntes mendacium, cadant in illud. Vide enim ab initio, ex quo inter homines seminatus est error fidei, non error diabolicus fecit homines malos, sed homines mali diabolicum sibi fecerunt errorem. Si error fecisset homines malos, culpa erat Dei, qui tales homines fecit, ut ab erroribus seducauntur : nunc autem culpa est hominis, qui voluntarie elegit errorem : quia non possunt errores prevalere in homines, nisi peccata præcesserint. Prius enim peccatis plurimum excæcatur homo, et sic diaboli seductione deducitur, et cadit in mortem. Quoniam enim sole manente non prævalet nox, cum autem accesserit ad occasum, tunc occupat mundum : sic quamdiu lumen justitiæ in homine fuerit, tenebra erroris eum non apprehendit. Ergo bonis operibus vigilandum est, quia non error generat peccata, sed peccata errorem. Sicut dicit Sapientia, Impietas trahit hominem ad errorem (Prov. 13. 6). Attendite, sicut admonet, attendite, quasi Deo invito diabolus hæreses introducat : non Deo invito, sed permittente. Si enim gentes non credidissent in Christum, intelligebamus virtutem fuisse diaboli, qui gentes credere non permisit. Nam si diabolus aliquid potuisset, ab initio credere non permisisset : nunc autem ex eo quod omnes gentes crediderunt, sed postea ex credentibus factæ sunt hæreses, manifestum est quia non fuit virtus diaboli, sed permissio Dei. Et quare sic admonet, quasi qui noluerit fieri? Quia non sine iudicio vult servos suos habere, ideo misit tentationem. Quoniam autem non vult per ignorantiam eos perire, ideo admonet. Ideo tentationem mittit ne mali cum bonis conerentur : ideo autem admonet, ne boni cum malis pereant. *Attendite vobis a falsis prophetis*. Scriptum

est, *Omnis lex et prophetæ usque ad Joannem* (Matth. 11. 13) : non quia futuri non erant post Joannem : fuerunt enim et Agabus et Silas et multi ; sed quia prophetia de Christo non erat ventura post eum. Ergo post Joannem prophetia quidem de Christo futuro cessavit, prophetæ autem et fuerunt et sunt : sed non qui prophetarent de Christo, sed qui interpretarentur ea, quæ de Christo ab antiquis fuerant prophetata : id est, doctores Ecclesiarum. Sed et omnes Christiani prophetæ dicuntur, qui in regnum et in sacerdotium et in prophetiam unguuntur. Nec enim potest quis propheticos interpretari sensus, nisi habeat spiritum prophetiæ. Hæc autem diximus, ut ostendamus, quia prophetæ, de quibus loquitur Christus, doctores dicuntur. Sciens ergo Dominus futuros esse falsos doctores hæresum diversarum, contra veros doctores, qui Scripturas propheticas et apostolicas perversa interpretatione confunderent, ideo per apostolos suos omnium Ecclesiarum doctores admonet dicens : *Attendite vobis a falsis prophetis*. Et ne forte dicat aliquis hæreticus doctor, quia non dixit nos falsos prophetas, sed gentilium et Judæorum doctores : ideo addidit dicens : *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium*. Quamvis et de Judaicis quidem falsis apostolis et prophetis ista prædicit, tamen de illis Judaicis, qui in Christum quidem fuerant credituri ex eis, perversa autem loquentes secundum suggestionem maligni spiritus, ad corruptionem Christianorum fuerant loquuturi, de quibus cavendis in omni epistola sua sollicitè monet Apostolus : quorum filii sunt et hæretici modo. Oves enim proprie Christiani dicuntur : vestimentum autem ovile est species Christianitatis. Vides quia de hæreticis Christianis loquitur Christus fugiendis, qui a foris in schemate Christiani videntur, ab intus autem confessionis efficacitate gentiles. Et isti multo periculosiores sunt quam illi Judaici : quia illi quidem rejecti ab apostolis, et notati ¹, extra conventum Christianorum erratici vagabantur, hæretici et furtim quosdam corrumpebant incautos ; isti autem quasi fundati Christiani, et Ecclesias suas habentes. Et quid dico? Ecclesias etiam regentes, palam cum libertate subvertunt, et sic multiplicati sunt ex diverso, ut Christiani vagi potius videantur quam illi. Et quomodo non sint periculosi, aut quomodo suadeant multis? Et ne adhuc dicat hæreticus, quia de veris Christianis doctoribus loquitur, qui Christiani quidem sunt, tamen peccatores sunt. Omnis enim Christianus, qui facit peccatum, falsus dicitur Christianus : et verè quidem est : quia Christianus qui facit peccatum, nec pœnitet de peccato, falsus est Christianus. Tamen ut scias, quia non de Christianis peccatoribus, sed de hæreticis doctoribus loquitur : non tantum dixit, *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium* : sed addidit, *Ab intus autem sunt lupi rapaces*. Christiani enim doctores, etsi fuerint peccatores, servi quidem carnis dicuntur, quia vincuntur a carne, tamen propositum non habent perdere Christianos, et ideo non dicuntur lupi rapaces. Vides ergo, quia manifeste de hæreticis doctoribus dicat, qui eo proposito schemata Christianorum susceperunt, providente diabolo, ut Christianos iniquo seductionis morsu dilanent. De quilibet lupis ad Ephesios dicebat Apostolus : *Scio quia post discessum meum introibunt lupi graves in vos, non parcentes gregi, et ex vobisipsis exient perversa loquentes, ut abducant discipulos post se* (Act. 20. 29. 30). Audi ergo, qui doctus ab hæreticis, putas te eruditum : et baptizatus ab eis, putas te Christianum factum. Vide, doctores hæretici quid dicuntur a Christo? Devoratores. Si ergo eruditus es ab hæreticis, raptus es, non eruditus, non pastus. Si baptizatus ab eis es, devoratus es, non salvatus. Nam luporum devorare est, non salvare ². Quid ergo est? 16. *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Fructus enim hominis est confessio fidei ejus, et opera

¹ Alias, sacrificium corporis et sanguinis Christi offerentem.

¹ Alias, vocati.

² Alias, pascere.

conversations ipsius. Si ergo videris hominem Christianum, statim considera, si confessio ejus conveniat cum Scripturis, verus est Christianus: si autem non est quemadmodum Christus mandavit, falsus est. Sic enim et Joannes, cum de hæreticis scripserat epistolam, non dixit, Si quis venerit ad vos non habens nomen Christi, nec ave ei dixeritis: sed, *Si quis non attulerit istam doctrinam* (2. Joan. 10). Indicium Christianitatis non ad nomen Christi retulit, sed ad confessionem: quia non nomen solum Christi Christianum facit, sed etiam veritas Christi: quia in nomine Christi multi ambulat, in veritate autem ejus pauci. Deinde vide. Numquid ovis lupum persequitur aliquando? Non, sed lupus ovem. Sic enim et Cain persequens est Abel, non Abel Cain. Sic Ismael persequens est Isaac, non Isaac Ismael. Sic et Esau Jacob, non Jacob Esau. Judæi Christum, non Christus Judæos: hæretici Christianos, non Christiani hæreticos. Ergo, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Si quis lupum cooperiat pelle ovina, quomodo cognoscas illum, nisi aut per vocem, aut per actum? Ovis inclinatus deorsum balat, lupus in aera convertit caput suum contra cælum, et sic ululat. Qui ergo secundum Deum vocem humilitatis et confessionis emittit, ovis est: qui vero adversus veritatem turpiter blasphemias ululat contra Deum, lupus est: sicut dicit propheta de illis: *Iniquitatem in excelso loquuti sunt, posuerunt in cælum os suum* (Psal. 72. 8. 9). Ovis herbas manducet, lupus carnisus delectatur. Quem videris ergo de pratis Scripturarum herbas floridas justitiæ colligentem, ovis est: quem videris autem in sanguine persecutionis gaudentem, lupus est. Adhuc autem considera an virtutes, quas facit, utiles sint an inutiles. Utiles sunt, quæ mirabiliter fiunt, et ad salutem proficiunt: ut puta infirmos sanare, et alia hujusmodi, quæ fecit Christus. Vacuæ autem sunt, quæ admirationem quidem faciunt videntibus, utilitatem autem afferunt nullam: ut puta volare per aerem, sicut et Dominum diaboli hortabatur: status facere ambulare¹: aut commoceri flammæ, et non comburi: et alia qualia Simon fecit. Nam plena opera ex Deo sunt, quia et ipse est plenus: vacua autem ex diabolo, sicut et ipse est vacuus et vanus. Nam quia quædam mirabilia fiunt ex Deo, quædam autem ex diabolo, demonstrat Nicodemus. Non enim dixit, *Nemo facit signa, nisi sit Deus cum illo*: sed, *Nemo facit hæc signa, quæ tu facis, nisi sit Deus cum illo* (Joan. 5. 2). Et tunc quidem ex hoc solo cognoscantur falsi prophete et veri, si utilia aut inutilia facerent signa. Nunc autem, quia futurum est, ut etiam ex parte bona faciendorum signorum diabolo detur potestas, etiam aliud querere debemus: si necessarium est secundum tempus, aut non est necessarium. Si enim mirabilia Christus propter confirmationem infidelium faciebat, non propter ipsos quos sanabat; ipsos enim in fide sanare poterat, non in signo: manifestum est, quia modo cum nullus sit infidelis, faciendorum miraculorum necessitas non est. Ergo si inutile fecerit signum, falsus propheta est: quia non facit, ut alium adificet in fide, sed ut se ostendat in opere.

Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Uva mysterium habet in se Christi. Sicut enim lotrus multa in se grana, ligno mediante, suspendit: sic et Christus multos sibi fideles per lignum crucis tenet adjuunctos. Similiter et sicut ficus multa grana uno tegmine tenet inclusa, sic et multos fideles quædam dulci caritatis amplexu una tenet Ecclesia. Et sunt in ficu signa hæc: caritatis quidem in dulcedine, unitatis autem in conjunctione granorum, sicut scriptum est: *Deus qui inhabitare facit unanimes in domo* (Psal. 67. 7). In uva quidem est patientiæ signum, quia in torcular mittitur: gaudii autem in spe, quia *Vinum latificat cor hominis* (Psal. 103. 15); sinceritatis, quia non est aqua permixtum, et delectatio sinceritatis. De his scriptum est: *Fructus autem*

¹ Alias, *statuens super pinnam templi ambulare*.

spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas; adversus hujusmodi non est lex (Gal. 5. 22. 23). Spinæ autem sunt hæretici, sicut sermo ipse demonstrat superius dicens: *Attendite a falsis prophetis*. Ergo non possunt spinæ et tribuli ecclesiasticos fructus proferre. Sed quid proferunt? Vulnura, tribulationes, et cætera mala. Quemadmodum spina, vel tribulus, ex quacunque parte illam conspexeris, habet aculeos: sic et servos diaboli ex quacunque parte consideraveris, iniquitatibus pleni sunt. Si loquitur, in dolo loquitur; si tacet, male cogitat; si irascitur, insanit; si patienter agit, tempus expectat nocendi, et opportunitatem considerat, quando noceat. Si male agit, non erubescit; si bene facit, ad vanam gloriam propter homines facit. Quomodo proferat bonum fructum, cuius radix diabolus est? Sub arbore bona et bestię et animalia requiescunt: sub spinis autem nullum animal requiescere potest, nisi tantummodo serpentes. Sic juxta fideles homines et boni et mali homines pacem habere ac accipere possunt¹: juxta autem infideles homines nemo potest pacem habere, neque requiescere in eis, nisi tantummodo serpentes, id est, demones, qui habent cubilia in pectoribus eorum. Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. 18. *Non potest arbor bona fructus malos facere: et non potest arbor mala facere bonum fructum*. Non dixit, *Arbor mala non potest fieri bona, neque arbor bona, mala*. Alioqui qui malus est, a Deo esset, quod malus est: et qui bonus est, a Deo esset, quod bonus est. Nunc autem sic dicit, *Malus non potest facere fructus bonos: id est, quamdiu malus est. Si vero factus fuerit bonus, potest: ut unusquisque, quod malus est, aut bonus, voluntatis ejus sit, non naturæ. Nam si volebat, et non poterat fructus bonos proferre, naturæ erat: si autem potest, et non vult, arbitrii est, non naturæ. Ergo servus Dei non potest facere malum: et si videtur tibi aliquando, quod male fecit, considera caute ipsum malum ejus, et invenies eum ab intus esse bonum. Nam ex proposito bono, etiam quod videtur malum, bonum est, quia propositum bonum malum opus excusat: malum autem opus bonum propositum non condemnat. Vidisti Moysen homicidium facientem, sed non propter suam injuriam, sed propter servorum Dei vindictam. Vidisti Jacob aliud loquentem in lingua, aliudque habentem in corde, cum diceret ad Esau, quia *Vidi faciem tuam, sicut qui videat faciem Dei* (Gen. 33. 10), sed non ut eum deciperet, sed ut compesceret. Similiter malus non potest facere bonum: et si videtur tibi facere bonum, considera caute ipsum bonum, et invenies illud ab intus esse malum. Nam quod ex proposito malo fit, etiam bonum, malum est: nam bonum opus malum propositum non excusat: malum autem propositum bonum opus condemnat. Si videris infidelum humilem, aut mansuetum, scito quia subdolos est in corde. De talibus enim dicit propheta: *Molliti sunt sermones ejus super oleum et ipsi sunt jacula* (Psal. 54. 22). Si videris eum bona opera facientem, intellige quia propter homines facit. De illis enim dicit Dominus: *Omnia faciunt, ut ab hominibus videantur*. Sicut ergo bonorum hominum omnia opera, etiam mala, bona sunt: sic malorum hominum omnia opera, etiam bona, mala sunt. Si ergo videris aliquem, Deum in veritate non colentem, quasi bonum, ne credas oculis tuis, ut et dicas bonas vitæ illum: sed crede magis Deo, quam tibi qui dixit: *Non potest arbor mala facere fructum bonum*. Si au-*

¹ V. D., *pacem capere possunt*. Editi in marg., *pacem habere, ac se capere possunt*.

tem dieis illum bonum, mendacem fecisti Christum. tu enim vides quæ sunt in facie. Deus autem quæ sunt in corde. Sicut enim in horto sunt multæ arbores fructum inutilem facientes, in silvis autem non invenitur bonum faciens: si autem faciunt, aut insipidum faciunt, aut acerbum: sic in Ecclesia, quæ hortus est Christi, Salomone dicente, *Hortus conclusus, fons signatus, soror mea, paradisi cum fructu pomorum* (Cant. 4. 12. 13), multi sunt mali. In Ecclesiis autem hæresum, quæ sunt silvæ desertæ, nemo est bonus: quia etsi aliquis est bonus, propter homines est bonus, et non propter Deum¹. Hæc secundum fidem dixi: quæ sunt autem secundum rationem audi: Quicumque facit aliquid, est propter quod facit: et nemo facit aliquid propter nihil. Qui pugnat, propter prædam, aut propter gloriam victoriæ pugnat: qui navigat, propter necessitatem, aut propter lucrum navigat. Sicut nihil potest sine radice nasci, sic nihil potest fieri sine causa. Sic qui bonum facit, aut propter retributionem regni cælestis facit, aut propter iudicium pœnæ. Interrogo ergo te, infidelis propter quid faciat bonum? Propter iudicium pœnæ, dicis. Sed non timet Deum. Quomodo autem timeat Deum, ne peccet in opere, qui non timet Deum, ne peccet in fide², cum sit pejus male credere, quam male agere? Propter retributionem, dicis. Sed non sperat in Deum, qui non curat utrum mendaciter credat, an vere, cum sit melius bene credere quam bene agere: quoniam fides sine operibus aliquid est, etsi mortua est: opus sine fide nihil est. Ut quid ergo facit bonum? Ut videatur ab hominibus, et laudetur: et ideo bonum illius malum est. Si enim sine labore poterat homo bonum facere in hoc mundo, credibile erat ut infidelis bonum faceret propter hoc ipsum bonum: quia bonum facere bonum est. Nunc autem, cum hominibus in carne viventibus sic contrarium sit bonum facere, sic difficile, et prope impossibile, ut neque magni illi sancti perfecte potuerint explere quod bonum est: quomodo infidelis faciat bonum cum tanto luctamine, nullam spem habens retributionis præ oculis suis? Quis agonem suscipit sic periculosum, unde palmam non sperat? Quid ergo? Sine dubio sperat aliquid, ideo facit bonum. Quid illud? Ut mercetur ab hominibus gloriam vanam. Nam multam dat virtutem homini ad laborandum concupiscentia vanæ gloriæ, et si cum indulgentia possum dicere, majorem dat virtutem homini hypocritæ concupiscentia vanæ gloriæ, quam fidelibus spes regni cælestis. Et hæc est ratio: contra spem regni cælestis adversatur natura carnis: concupiscentia autem vanæ gloriæ ex carne est, et ideo consentit ei carnis natura³. Ideo ergo dicit: *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum*: quia et mala arbor videtur facere justitiam, sed non bonam, nec ad usum proficientem. Nam qui propter Deum facit justitiam, Deus illam facit⁴: qui autem propter vanam gloriam facit bonum, diabolus illud facit bonum, diabolus delectatur in eo. Falsos ergo Christianos, quos Deus in ignem mittendos promittit, quomodo tu putas participes gloriæ tuæ? 21. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum, sed qui facit voluntatem Patris mei*. Falsos prophetas, de quibus cavendum erat loquutus, non alios esse, nisi falsos Christianos, et falsos Christianorum prædicatores, his verbis manifeste demonstrat. Gentiles enim, aut Judæi, priusquam credant, non dicunt Christo, Domine, Domine: sed illi soli, qui tam ex Judæis quam ex gentilibus visi sunt quidem credidisse in Christum, conversantes autem et prædicantes contra voluntatem Dei et Christi præceptum, facti sunt falsi prædicatores. Item quoniam falsos pro-

phetas et veros ex fructibus eorum docuit esse discernendos, hic jam manifestius docet, qui sunt fructus, quibus discernuntur probi doctores et reprobi. Qui enim dicunt tantummodo Christo, Domine, Domine, et non faciunt Dei voluntatem, reprobi sunt: qui autem et dicunt Christo, Domine, Domine, et faciunt voluntatem Dei, illi soli probabiles sunt. Quæ autem est voluntas Dei, ipse Dominus docet. *Hæc est autem voluntas ejus, qui misit me, ut omnis qui videt Filium hominis, et credit in eum, habeat vitam æternam* (Joan. 6. 40). Ergo voluntatem Dei facere, hoc est credere in Christum. Sicut et alibi Judæis interrogantibus, *Quid faciemus ut operemur opera Dei?* respondit, *Hæc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit* (Ibid. v. 28. 29).

Quid sit credere, vel non credere Christo. — Credulitatis autem sermo et ad confessionem respicit, et ad actum. Qui ergo sic constituit Christum, sicut ipse docuit, ille credit Christo: qui autem non sic constituitur, quomodo docuit, ille non credit. Et si conversatur, quomodo mandavit ille, credit Christo: et qui non sic conversatur, quomodo ille mandavit, non credit Christo. Credere enim Christo obedire est Christo: qui autem aut non constituitur, aut non conversatur secundum verbum ejus, ille obaudit Christo, nec credit: propterea tam ille quam iste non intrabunt in regnum celorum. (a) 22. *Multi dicunt mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* In qua die? Quando venerit in majestate sua, et separaverit eos ab invicem, sicut pastor gregem suum: quando jam nemo ausus est garrula contentione sermonum aut mendaciam defendere, aut contradicere veritati: quia tunc jam non mundialis et vana gloria desideratur, sed flamma iudicii et pœna timetur: in illo die, quando os non loquitur, opus non absconditur, sicut in hoc tempore, sed e contra opera singulorum loquentur, et ora tacebunt: non quando persona interrogatur, et conscientia non videtur, sed e contra conscientia discutitur, et persona confunditur, dicente Apostolo: *Cogitationibus invicem se accusantibus, aut etiam defendentibus* (Rom. 2. 15); in illa die, quando nemo excusat peccatores, sed omnes accusant, nec alter pro altero intervenit, sed singuli ibi timebunt, quia in illo iudicio non erunt testes adulatorum homines, sed angeli veraces non erunt iudicantes personarum acceptores homines, sed Deus justus, *Qui reddet unicuique secundum opera sua* (Ibid. v. 6). Quam proprie timentium hominum et angustias patientium vocem expressit, dicens: *Domine, Domine*. Non enim semel sufficit illi dicere, Domine, quem necessitas timoris adstringit. *Nonne in nomine tuo prophetavimus?* Considera quia, *In nomine*, dicunt, non, *In spiritu*: quia in nomine Christi multi ambulavit, qui non habent spiritum Christi, seducendi causa.

Christianus quomodo cognoscendus. — Ideo non ex nomine Christi cognoscendi sunt Christiani, sed de spiritu Christi. Ergo prophetant in nomine Christi, in spiritu autem diaboli: quales sunt divinatores. Sed sic discernuntur, quoniam diabolus interdum verum dicit, sanctus autem Spiritus numquam interdum mentitur. Concessum est autem diabolo et interdum veritatem dicere, ut mendacium suum rara veritate commendet. Si autem numquam diceret verum, nec ad tentationem poterat sufficere seductio ejus. *Et in nomine tuo demonia eiecimus*. Dæmonia enim eiciunt in nomine Christi, habentes spiritum inimici: magia autem non eiciunt, sed eicere videntur, colludentibus sibi dæmonibus ipsis; et ideo semper eiciunt, et numquam sanant. Semper ante illos dæmones quasi castigati clamant, et numquam quasi timentes recedunt. *Et in nomine tuo virtutes multas fecimus*. Faciunt et virtutes, secundum ea quæ diximus, non utilia et necessaria, sed inutilia et vacua. In omnibus ergo secundum Christi præceptum discutiendi sunt fructus eorum. Si bona conversatio est eorum, et confessio

¹ Cod. V. D., *Propter homines est, et non propter Deum*.

² Idem, *qui non timet ne peccet in fide*.

³ Sic V. D. et Editi in marg.; in textu vero, *consistit ex carnis natura*; minus recte.

⁴ Sic idem in marg. Editi in textu, *Deus illam man-*
stavit

(a) Sic incipit Homilia in Cod. V. D.

vera. Si autem aut confessio conversationi non convenerit, aut conversatio confessioni, falsus est. 25. *Tunc jurabo illis, quia nescio qui estis. Tunc; usque tunc autem sustinebo; quia grandem iram grandis dilatio præcedere debet, et grandis dilatio justius facit esse judicium Dei, et digniorem interitum peccatorum. Sciendum quia peccatores nescit Deus, quia nec digni sunt, ut cognoscantur a Deo. Sicut enim et Apostolus ait: *Cognovit Dominus, qui sunt ipsius (2. Tim. 2. 19)*. Non quia non cognoscit ipsos, sed suos illos esse non cognoscit: ideo qui pereunt, non fuerunt illius. Aut quomodo te Deus cognoscat, cum tu Deum cognoscere nolis? Sicut enim omnes homines naturaliter cognoscunt Deum, non autem videntur vere cognoscere, quia non digne colunt, sicut servi dominum, sicut factura factorem, et hoc est secundum naturam quidem cognoscere, non autem secundum voluntatem: sic et Deus naturaliter omnes cognoscit, sed non eos videtur vere cognoscere, quia non eos diligit quasi factor facturam, quasi dominus proprios servos. Et hoc est secundum naturam cognoscere, non autem ex voluntate: quia omne malum extraneum est a Deo. Jurat autem Christus, non ut illam veritatem commendet, sed ut illorum incredulitatem condemnet. Non enim, si non juraverit Christus, mentitur, sed ut illi amplius confundantur firmiori responso: quoniam qui mendax est, neminem putat dicere veritatem, neque ipsum Deum. Qui enim non seductioni diaboli deceptus mentitur, sed proposito mendax est, numquam desinit esse mendax, neque post mortem. Nam mors quidem animam a carne separat, animæ autem propositum non immutat. Vis scire? Considera eos etiam post mortem mentientes: *Domine, in nomine tuo hoc et hoc fecimus*. Numquid nesciebant ipsi apud se, quia numquam nec dilexerant Christum, nec fecerant voluntatem ejus? Sed putant se, sicut in hoc sæculo homines deceperunt, sic et ibi etiam Deum fallere posse. Ideo etiam non dicit illis, *Discedite a me qui operati estis iniquitatem*: sed, *Qui operamini*: quia iniqui nec post mortem desinunt esse iniqui: quia etsi peccare non possunt, tamen peccandi propositum tenent.*

Homilia xx. ex capite vij (a).

Verò Christiano quid faciendum sit. Fortitudo fidei petra dicitur. Hæretici numquam concordēs. — 21. Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui edificavit domum suam supra petram. Frequenter miramur, quod homines aut promissionibus flexi, aut terroribus fracti, aut persuasionibus falsorum doctorum circumventi, relinquunt fidei veritatem, et ad mendacium infidelitatis transmigrant. Quod si vel hanc unam sententiam Christi caute intelligeremus, et recordaremur, numquam de perditione talium hominum stuperemus. Quomodo enim permaneat apud Christum, qui numquam stetit in Christo? aut quomodo teneat eum veritas, qui numquam tenuit veritatem? aut quomodo servet eum justitia, qui justitiam non servavit? *Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea.* Quæ verba? Quæ superius dixit: ut qui vult esse Christianus verus, non solum non occidat, sed nec irascatur sine causa: non solum non perjuret, sed nec juret: non solum non fornicetur, sed nec usque ad oculum concupiscat: non solum non percutiat, sed nec percussus repercutiat: non solum aliena non tollat, sed etiam cogenti dimittat: non solum amicos sincere diligat, sed etiam inimicos. Eleemosynas faciat non coram hominibus: orationibus instet intrans in cubiculum suum: jejunia celebret non cum tristitia: non judicet fratrem suum peccantem, sed suæ infirmitatis consideratione ignoscat: non det sanctum canibus, neque margaritas suas mittat ante porcos. Petat, quarat, pulset, et accipiet. Attendat autem a falsis prophetis. Qui ergo

(a) Hæc homilia in Cod. V. D. præcedenti jungitur.

se talibus edificaverit mandatis, quomodo potest firmi, ut aliquando fractus tentationibus cadat? Aut e contra quomodo percussus tentationibus stabit, qui se nullius justitiæ fundamento ligavit? Quis ista custodivit, et cecidit? Culpamus Deum, quia non custodivit. Si autem illis prævalet fortitudo diaboli, in quibus justitia Christi non invenitur, magis in illorum perditione laudandus est Deus, quam culpandus: quia si soli pereunt, qui mandata Christi contemnunt. *Similabo eum viro sapienti.* Non dixit, *Æstimabo eum virum sapientem*: sed, *Similabo eum viro sapienti.* Ergo alter est, qui similatur, alter est vir, cui similatur. Ergo qui similatur, est homo: cui autem assimilatur, Christus. Christus enim sapiens est vir, qui edificavit domum suam, id est, Ecclesiam, supra petram: id est, supra fortitudinem fidei. Nam et fortitudo fidei petra dicitur, propter quam Simon Petrus dicitur est, ad quem dicit Deus: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18)*. Quis est vir stultus? Diabolus, de quo dicit Jeremias: *Clamavit perdit: congregavit filios quos non genuit: fecit divitias suas non cum judicio; in medio dierum derelinquet eas: et in finem erit stultus (Jer. 17. 11)*. Iste ergo diabolus insipiens vir edificavit domum suam super arenam. Donus enim ejus ante Christum fuerunt omnes gentes. Sicut enim sancti domus facti sunt Christi, ita et impii domus sunt inimici. *Edificati autem fuerunt super arenam, id est, super inconstantiam infidelitatis.* Si enim constantia fidei dicitur petra, recte et inconstantia infidelitatis arena vocatur: id est, idololatria, quæ per varias idolorum culturas semper dispersa est. Aut certe super arenam: id est, super carnales homines ac infideles. Ideo tales homines arena dicuntur, non terra: quoniam terra quidem fructum facit, arena autem sterilis manet. Deinde quia terra quidem unita est, et in seipsam constricta, arenæ autem grana non conveniunt sibi, nec adhærent ad invicem: sic sunt et omnes infideles, qui sub diabolo sunt: non sunt uniti, nec unum sapiunt, sed sunt per diversas opiniones dispersi; et alius quidem sic dicit, alius autem sic. Sic et dogmata philosophorum nos docent, quæ sunt contraria sibi semper. Eo modo perfidia hæreticorum, qui numquam sapiunt unum, sed quot sunt, tot sententias habent. Propter quod arenæ assimilatur omnis diaboli populus. Populus autem Dei non solum unitus est, quasi terra, quæ quamvis compacta sit, tamen solubilis est: sed est sicut lapis constrictus et indissolubilis. Tertio, quia diaboli populus non numerabilis est, sicut arena: Dei autem, ex multis vocatis pauci electi. Pluvia autem est doctrina: quia sicut pluvia irrigat terram, ut proferat fructum, sic doctrina hominem irrigat, ut justitiam operetur. Sicut dicit Deus per Isaiam de tollenda a Judæis doctrina: *Et mundabo, inquit, nubibus, ne pluant super eam pluviam (Isai. 5. 6)*. Nubes enim dicuntur prophetæ et apostoli: quia sicut nubes bajulant pluviam, et effundunt eam super terram, sic et prophetæ et apostoli accipiunt verba a Deo, et effundunt super rationabilem terram. Sunt autem nubes quæ a Spiritu sancto excitantur, et sunt nubes, quæ a spiritu potestatis aeris, sicut dicit propheta: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris (Psal. 17. 12)*. Nubes enim, quæ a Spiritu sancto excitantur, candidam bajulant aquam, id est, veram et sanctam doctrinam. Quæ autem a spiritu potestatis aeris, tenebrosam bajulant aquam, id est, falsam et impiam doctrinam, quæ non illuminat, sed tenebrescere facit mentes eorum, qui suscipiunt eam. Venti autem, ex parte quidem mala, sunt immundi spiritus, qui intra præcordia hominum flant: ex parte autem bona, spiritus diversarum virtutum, vel angeli, qui invisibiliter in sensibus hominum operantur, et adducunt ad bona. Et vide proprietatem rerum. Pluviæ proprium est mollire et solvere: ventorum autem cum virtute urgere. Sic ergo impiorum nubes falsa sua doctrina et promissionibus molliunt

homines, et blandimentis et persuasionibus solvunt: diabolo autem intrat in corda eorum, quasi ventus, et invisibiliter urget consentire mendacis eorum, vel in cætera peccata compellit. Sic et in parte bonæ sanctæ nubes doctrinam justitiæ persuadent hominibus, et rationabiliter placant: Spiritus autem sanctus vel angeli, quasi prosperi venti, prosperantes in cordibus, faciunt homines acquiescere veritati. Sicut enim non est possibile, ut ex sola pluvia fructificet terra, nisi flaverit super eam ventus: sic non est possibile, ut sola doctrina corrigat hominem, nisi cooperatus fuerit Spiritus sanctus in corde ipsius. Flumina autem sunt, ex parte quidem mala, hominis immundo spiritu pleni, et in verbositate structi: quales sunt philosophi dogmatum diversorum, oratores, grammatici, cæterique non secundum Deum sapientes: de quorum ventre exeunt flumina aquæ mortuæ¹. Ex parte autem bona, evangelistæ, doctores populi, cæterique sapientes secundum Deum: de quorum ventre exeunt flumina aquæ vivæ. Ecclesiam ergo, quam Christus vir sapiens super petram ædificavit, neque pluvia mendacis doctrinæ corrumpit, neque diabolicus ventus impellit, neque violentorum fluminum impetus movet. Nam etsi humiliatur Ecclesia propter tentationem, tamen perire non potest propter fidem Christi. Nec est contrarium, quod quidam de Ecclesia cadunt: illi enim numquam Christiani fuerunt. Sicut non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: sic non omnes qui Christiani dicuntur, sunt et Christi. Christianorum enim opera sunt aspicienda, non nomina. Dicit enim Apostolus: *Cognovit Dominus qui sunt ipsius; et discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini* (2. Tim. 2. 19). Ergo qui discedit ab iniquitate, ille est Christi, non qui vacue nominat nomen Christi. Illi enim tales nec super petram fidei erant ædificati, sicut inferius ostendemus. Adversus domum autem, quam ædificaverat stultus sibi super arenam, id est, adversus gentiles et omnes impios, qui sunt diaboli domus, descendit pluvia, id est, veritatis doctrina per propheticas et apostolicas nubes: flaverunt venti, id est, gratiæ spirituales, aut angeli, qui invisibiliter operantes, homines ad fidem veritatis inclinant: venerunt flumina, id est, quatuor evangelistæ, aut cæteri sapientes, et impegerunt in domum illam, et sic cecidit domus diaboli, et spiritualibus instrumentis erecta est domus Christi. Et ne mireris quia gentes venientes ad fidem cecidisse dicuntur. Ceciderunt enim diabolo, ut surgerent Christo. Ecce enim omnis homo quamdiu ambulat in peccatis, diabolo stat, Christo autem jacet: cum autem conversus fuerit ad justitiam, diabolo quidem cadit, Christo autem surgit. Dicit enim propheta de hominibus liberatis a Christo: *Ascendit in altum, captivum duxit captivitatem* (Psal. 67. 19). Item Dominus: *Quamdiu fortis armatus custodit domum suam, in tuto sunt omnia ejus: cum autem venerit fortior, diripiet vasa ejus* (Luc. 11. 21. 22): videlicet homines impios, ex quibus ædificata fuerat diabolo domus. Si ergo secundum prophetiam captivi dicuntur, quantum ad diabolum, quantum ad Christum, ad libertatem fidei sunt conversi. Si direpti dicuntur secundum Christum, consequenter et cecidisse dicuntur, quantum ad statum suum priorem, qui surrexerunt in fide. 27. *Et facta est ruina ejus magna: videlicet idolis in toto mundo destructis, mendacis in tota terra convictis, erroribus solutis: quia totus mundus diabolo cecidit, Christo autem surrexit.* Sic ergo domum, quam stultus ædificaverat super arenam, sapiens Rex spiritualibus armis sanctorum suorum destruxit: domum autem, quam sapiens Christus ædificavit super petram, stultus diabolus fallacibus argumentis ministrorum suorum numquam poterit dissipare. Huic ergo viro sapienti Christo similis est Christianus omnis, qui ædificat se super petram, id est, Christum. Qui eum audit verba Christi, et facit

ea, ipse est, qui ædificat se super petram Christum. Christus enim caritas est, et qui se ædificat in caritate, super petram Christum se ædificat. Qui ædificat se in mansuetudine, ædificat se super petram, id est, Christum: Christus est enim mansuetudo. Qui ædificat se in castitate, ædificat se super petram Christum: Christus est enim castitas. Qui ædificat se in misericordia, ædificat se super firmam petram Christum: Christus enim misericordia est, et in quacumque specie boni ædificaverit se homo, super petram Christum se ædificasse videtur: quia omne bonum est Christus. Similis autem est Christo, quoniam sicut Christi Ecclesiam ædificatam super petram nulla eam adversitas diruere potest: sic talem Christianum, qui se ædificaverit super Christum, nulla eum adversitas diruere potest, ut dicat cum Paulo: *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia* (Rom. 8. 35), etc. Stulto autem diabolo similis est omnis Christianus, qui se ædificat super arenam. Super arenam autem ædificat se, qui audit verba Christi, et non facit ea. Verba enim, quæ non convertuntur ad opus, arena sunt spargibilis. Sicut enim grana arenæ non conveniunt in unum, neque adhærent ad invicem, sed semper sunt separata: sic verba, quæ audiuntur, et non convertuntur in unam justitiæ massam per opus, separata sunt et dispersa. Et ideo assimilantur arenæ, quæ numquam in semetipsa conjungitur. Ergo super arenam se ædificat omnis Christianus, qui ex auditu solo verborum credit in Christum, et non per opera bona se confirmat in Christo. Sed et qui facit opera mala, super arenam ædificat. Arena enim est omnis malitia, sicut diximus supra: et qui in bonis mundialis instruit, se super arenam ædificat. Similis autem stulto diabolo est, quia sicut diaboli domus, id est, idololatria, a Christo destructa est per opera ministrorum ejus et gratiarum: sic et ille hodie aut cras destruendus est a diabolo per opera ministrorum ejus, vel dæmonum, vel hominum impiorum, et tales hi sunt, quos cadere de Ecclesia significavimus supra, eo quod non se ædificaverint super petram, sed magis super arenam. *Et erit ruina ejus magna.* Quomodo magna? Sicut enim domus, quæ habet validum fundamentum, si pars aliqua parietis vel tecti ceciderit, ruina ejus magna non erit, quia potest fieri ut iterum reparetur; si autem fundamentum ejus casum fuerit passum, tunc est ruina ejus magna, quia tota venit deorsum: sic et Christianus, si aut fornicatus fuerit, aut adulteratus, aut homicidium fecerit, cecidit quidem, tamen ruina ejus magna non est, quia iterum poenitentia surgere potest sicut David. Si autem de fundamento fidei aliquid fuerit passum, id est, si prævaricatus fuerit, et ad gentiles, aut hæreticos transierit, tunc est ruina ejus magna, quia totus funditus ruit. 28. *Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus.* Placatus rationabiliter intellectus hominis laudem generat: victus autem, admirationem. Quicquid autem digne laudare non possumus, hoc admiramur. Admiratio tamen eorum magis ad Christi gloriam pertinebat, quam ad fidem ipsorum. Non enim ideo mirabantur, quasi credentes in Christum, sed quia irreprehensibiles audierant sermones. Si autem credentes in Christum essent, non mirarentur, sed potius crederent. Nam omne dictum aut factum illud movet admirationem, quod superat facientis aut dicentis personam. Utpote, si homo tale aliquid dicat aut faciat, quod excedit mensuram naturæ ejus. Quamvis autem magnum sit, quod Deus dicit aut facit, tamen minus est quam Dei potentia. Ideo quicquid a Deo factum aut dictum audimus, non admiremur, quia omnia minora quam Dei potentia. Tamen audiebat populus eum silentio et gravitate, et admirans proficiebat in verbis ipsius: quia admiratio, etsi ipsa non est ex fide, tamen invitatio est ad fidem. Nam qui admiratur de verbis doctrinæ, quamvis adhuc non credat, tamen jam in ipso limine credulitatis consistit, ut credat. Turbæ erant quæ mirabantur, id est, populus vulgaris,

¹ V. D. et Editi in marg.: *Cæterique secularis sapientiæ professores... exeunt flumina mendacis doctrinæ.*

Non erant illic Pharisæi, aut principes populi, aut sacerdotes, qui solent non discendi studio audire, sed contradicendi, non ut aliquid salutis acquirant, sed ut aliquid calumniæ inveniant. Et ideo simpliciter audiebat populus simplex. Si autem aliqui eorum affuissent, sine dubio silentium et gravitatem populi, sicut consueti fuerant, contradictionibus suis conturbassent: quia ubi major scientia, illic malitia fortior. Qui enim festinaverat esse prior, difficile contentus erat esse secundus. *29. Erat enim docens eos sicut potestatem habens.* Omnis doctor servus est legis, quia neque supra legem addere potest aliquid de suo sensu, neque subtrahere aliquid secundum proprium intellectum, sed hoc tantummodo prædicat, quod habetur in lege. Nec enim potest mens humana directare, id est, extra rectum facere, scilicet perversum vel malum ostendere, quod sapientia divina dictavit. Sic enim ait Moses ac Salomon: *Non addas verbis Dei, neque detrahas inde (Deut. 4. 2. et 12. 32. et Prov. 30. 6).* Qui autem hoc ausus fuerit facere, se sapienterem putat esse quam Deum, et incipit esse falsus testis, quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit. Christus autem dominus legis est, et subtrahere potest de lege, quod propter necessitatem temporis jussit. Utpote, propter duritiam cordis jussum fuerat dare libellum repudiij. Dominus illud quasi potestatem habens subduxit, dicens: *Quod Deus conjunxit, homo non separet (Matth. 19. 6).* Item etiam addidit, quod propter infirmitatem hominum minus fuerat jussum: ut puta, *Antiquis dictum, Non occides: ego autem dico, Non irascaris (Matth. 5. 21. 22).* Ideo ergo mirabantur, quia non quasi servus legis sub potestate constitutus illud docebat quod fuerat jussum, sed quasi dominus legis, et habens potestatem, sua auctoritate addebat super quam fuerat dictum, dicens: *Antiquis dictum est hoc: ego autem dico hoc.*

Homilia xxj. ex capite vij.

1. *Et descendente eo de monte, sequuntur eum turbæ multæ, etc.* Vide quia super montem discipuli tantum dicuntur ascendisse ad Jesum: descendente autem eo de monte, sequuntur eum turbæ, et merito multe turbæ: quia mons est virtutis fastigium, cacumen Ecclesiæ, in quo appropinquare Christo non possunt turbæ, vel peccatis gravatæ, vel curis mundalibus oneratæ. Nec possunt imitari Christum, nec sublimes audire sermones, qui dicuntur in monte: sed soli discipuli, qui a passionibus vitiorum liberi sunt, qui curis mundalibus onerati non sunt. Propterea, quasi leves et expediti, ad Christum accedere possunt, facti imitatores ejus in omnibus, ut sublimiores sermones ipsius possint audire. Et tamen cum descenderet ad humilia de altitudine pietatis propter infirmitatem hominum sequi eum non potentium super montem, tunc sequuntur eum turbæ multæ.

2. *Ecce leprosus.* Sciendum est, quod Lucas quidem et Marcus statim in primis ponunt dæmoniacum curatum, in secundo autem loco mulierem carnali infirmitate febrium liberatam, ea videlicet ratione, quia major cura Dei est de salute animæ, quam de salute carnis (*Luc. 4. Marc. 1*). Primum quidem, quia dignior est anima quam caro. Anima enim sine carne vivere potest, caro autem sine anima vivere non potest. Secundo autem, quia in omni peccato prius anima peccat, postea caro. Nam nisi anima prius fuerit victa, nunquam caro potest peccare. Caro quidem prius concupiscere malum potest, peccare autem non potest, nisi anima illi consenserit, quia caro in potestate animæ est, non anima in potestate carnis. Ideo ergo necessarium fuit, ut anima quæ prius ceciderat, ante resurgeret. Deinde anima liberata a potestate diaboli carnem suam liberare potest a peccato¹: caro autem salvata ab infirmitate animam liberare non po-

test a peccato, sed magis eam everit, quia incolemitas carnis semper impugnat justitiæ disciplinam. Hic autem Matthæus statim leprosum ponit mundatum in mysterio carnis. Quid ergo? præterit rationem, quam alij evangelistæ tetigerunt? Non, sed abundanter eam exposuit. Pro eo enim, quod illi posuerunt dæmoniacum curatum in mysterio animæ, iste propter salutem animæ posuit Christum docentem in monte: quod alii non dixerunt. Nam sicut effugatio inmundi spiritus liberat animam de potestate peccati, quod fit per suggestionem diaboli: ita et verbum doctrinæ solvit operationem diaboli, et animam liberat ab errore, liberat a peccato, caterisque malis, quæ diabolo suggerente nascuntur: quia non solum ille diabolum potitur, cujus corpus vexatur ab eo, sed etiam omnis, qui facit diaboli voluntatem, pejus vexabitur ab eo. Leprosus autem ponit in mysterio carnis sanatus. Lepra enim passio est carnalis. Sed ne forte diceret populus apud se, Verba quidem magna, et terribilia sunt, sed opera nulla: dicere granditer non est multum: facere multum est: ideo excitavit leprosum, ut mundationis illius miraculo præcedentibus verbis auctoritatem præstaret: ut in verbis mirabilis, mirabilior esset in opere. Ecce leprosus, quasi jam præparatus, descendenti illi occurrit. Et forte et ideo descendit: ut leprosum mundaret. Lepra enim est peccatum animarum nostrarum. Ideo ergo Dominus de altitudine cæli, quasi de excelso monte, descendit, ut lepram peccatorum nostrorum mundaret. Quare, putas, iste inter cæteros non ascendit in montem, ut audiret sermones divinos? Quia lepra erat gravata, et peccatorum bajulans pondus, sursum ascendere non valebat. Aut non audisti prophetam dicentem, quomodo leves esse debeant, qui ad ecclesiasticum montem ascendunt? *Quis, inquit, ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus, et mundo corde (Psal. 23. 3. 4), etc.* Sic quicumque in malis ambulat, non potest in ecclesiam ascendere, quæ mons Domini appellatur, nec audire spirituales doctrinam. Et si venit, corpore quidem venit, animo autem non ascendit. Qui autem cum patre corde non venit, nihil illi prodest, quia corpore venit. Et si audit spirituales doctrinam, non intelligit, quia sensus ejus carnalium vitiorum lepra corruptus est. Nemo enim bonarum rerum potest sentire saporem, quamdiu delectatur in malis. Quamdiu enim delectat eum malum, non potest eum delectare bonum. Tunc autem incipit ei placere bonum, cum ceperit ei displicere malum. *Veniens adorabat eum.* Oratio perfecta est fides et confessio, sicut ait Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. 10. 10).* Sic et leprosus fidei opus adorans implevit, confessionis autem, in verbis: *Domine, si vis, potes me mundare.* Non illum petebat quasi hominem artificem, sed adorabat quasi Deum. Spirituali medico spirituales afferebat¹ mercedem. Nam omnes medici pecuniis, iste autem sola oratione placatur. Vere enim nihil est dignius quod offeramus Deo, quam oratio fidelis: que quicquid enim obtulerimus, de nostris est, oratio autem de nobis. *Domine, si vis, potes me mundare.* Non de voluntate Christi ad omne bonum parata dubitabat dicens, *Si vis*: hoc enim dubietatis² esset de judicio voluntatis ejus. Christus enim cum sit bonus, nociva non vult præstare, etiam si rogetur. Nec enim expedit omnibus corporales integritas. Quoniam ergo nesciebat, utrum expedit ei curatio illa, ideo³ ambigebat de voluntate ipsius, quamvis sciebat eam ad omne bonum paratam. Nam credere quidem bonum misericordiam Dei, hominis est fidelis, scire autem judicia misericordiam ejus non est hominis, neque fidelis, cum constet nec ipsum Apostolum potuisse cognoscere, cum Dominum ter roga-

¹ V. D. et Editi in marg., *spiritualm offerebat.*

² Forte, *dubitantia.*

³ Sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu, *nec ideo.*

¹ Sic V. D. et Editi in marg.; recte. Editi in textu, *carnem suam salvare non potest a peccato.*

ret ut discederet ab eo ille stimulus carnis, angelus satanæ, qui datus ei fuerat, ut non extolleretur, propter quod et dictum est ei: *Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur* (1. Cor. 12. 9): ac si dicat: Credo quia omne quod bonum est, vis: ignoro autem si bonum est mihi, quod desidero. Hoc autem plane non dabito, sed potius credo: quoniam si bonum est mihi, et tu vis. Hic ergo sermo non dubitantem eum ostendit de misericordia ejus, sed ignorantem judicium misericordiae ejus. 3. *Et extendens manum suam, tetigit eum.* Quia in lege dictum erat, ut qui tangeret lepram, immundus esset usque ad vesperam: tetigit lepram, non quasi servus legis, sed quasi dominus. Nam lex legislatori subjecta est, non legislator legi. Quid ergo, solvit legem? Non: literam quidem legis solvit, propositum autem ejus non solvit, sed magis illi addidit dignitatem. Si enim lex facere potuisset, ut lepra non sordidaret tangentem, numquam jussisset homines, ut non tangerent lepram. Ideo ergo jussit non tangere lepram, quia non potuit facere, ut lepra non sordidaret tangentem. Iste ergo, qui tangens lepram, sordidatus non est a lepra, non egit contra legem, sed amplius fecit quam lex jubebat: quia non solum sordidatus non est a lepra, sed adhuc ipse lepram mundavit. Nec est credibile, ut dicatur sordidatus esse a lepra, qui ipsam lepram mundavit. Lex enim non ideo veluit tangere lepram, ut ne leprosi sanarentur: sed ut ne tangentes lepram, coinquinarentur. Iste ergo, qui tangens coinquinatus non est, sed adhuc mundavit, amplius fecit quam voluit lex. Tetigit ergo lepram, et legis literam solvit, ut jam non lepra corporis, sed lepra animæ fugiatur. Nam infirmitas corporis miseranda est, non odienda: infirmitas autem animæ non est miseranda, sed odienda: quia infirmitas corporis non est in nostra potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis; infirmitas autem animæ in nostra est potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis. Infirmitas enim corporis tenet nos, nec tenetur a nobis; infirmitas autem animæ non tenet nos, sed tenetur a nobis. Ideo illa infirmitas miseranda est, hæc odienda. Ergo rescindit legem, non justitiam legis: non illam, quam in corde hominibus creando conscripsit, sed quam dictavit in libro, cum populus vitulum adorasset: non illam de qua dictum est, *Lex Domini irreprensibilis est, convertens animas* (Psal. 18. 8); sed illam de qua dictum est, *Lex iram operatur: ubi autem non est lex, non est pravercatio* (Rom. 4. 15). Quomodo enim digna erat servari, quam meruerant peccata? merito ergo placatus rescidit, quod iratus dictavit. Nam si lex sublata non fuisset, numquam spiritualis leprosus sanaretur: quia omnis qui sub lege vivit, leprosus est. *Volo, mundare: et confestim mundata est lepra ejus.* Non ex quo tacta est lepra recessit, sed ex quo jussa est: ut ostendatur, quia non propter effugationem lepræ tetigit eum, sed ut solveret legem. Alioqui quantum ad lepram sufficiebat sermo tantummodo: sed neque sermo necessarius erat, sed sola voluntas: ergo voluntas facta est propter leprosum, verbum autem propter spectantes. Nam si tacite eum curasset (tot adstantibus circa Christum: quis scire poterat, cujus virtute sanatus est? Ideo ergo dixit, *Volo, mundare*: ut omnes sciant, quia illius virtute sanatus est, qui præceptum sanitatis emisit. Hoc, quod dicit, *Volo*, voluntatis ejus est indicium, respiciens ad illud quod ille dixit, *Si vis*: quod autem dixit, *Mundare*: potestatis est præceptum, pertinens ad hoc quod dixerat ille, *Potes. 4. Et ait ei Jesus: Vide, nemini dixeris, sed vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod præcepit Moyses, in testimonium illis* (Levit. 14). Non sic intellege, quia hoc Moses præcepit in testimonium illis, sed vade et offer in testimonium illis. Non dixit, *Vade, ostende te sacerdotibus*, et nemini dixeris: sed, *Primo nemini dixeris, et vade, ostende te.* Non enim semper jubet illum tacere, sed quamdiu ostendat se sacerdotibus, ne forte si ante alicui nuntiaret, de verbo in verbum audirent sacer-

dotes, et occasionem habentes lepræ, propter odium et inimicitias Christi expellerent eum de populo quasi leprosum, non recipientes mundatum. Ideo eum jubet offerre munera, ut si postmodum vellent eum expellere, diceret eis: Munera quasi a mundato suscepistis, et quomodo me quasi leprosum expellitis? Si leprosus adhuc fui, munera accipere non debuistis, quasi a mundato: si autem mundus factus sum, repellere non debetis quasi leprosum. Eadem aliter. Omnia opera curationum Christi habent in se mysteria dispositionum Dei absconditarum. Ideo corporalia quidem curationum ejus commoda, et illorum fuerunt tunc, et modo sunt nostra: spiritualia autem, forsitan nostra tantummodo. Igitur hic leprosus, qui post verba doctrinæ confestim, quasi jam præparatus, accessit ad curam, in figura fuit populi Judaici, deorsum quidem consistentis, quia populus erat: audientis autem verbum tunc quod dictum fuerat sursum, et credentis, et adorantis, et complectentis. Omnis enim qui verbum Dei adorat, æstimans et ipsum esse divinum, et complectitur illud cordis affectu, sine dubio et verbum Dei attingit animam ejus. Nec enim possibile est, ut anima, quæ complectitur verbum, non tangatur a verbo: cum autem tetigerit eam verbum, a lepra infidelitatis eam mundat, secundum quod scriptum est: *Et vos mundi estis propter verbum, quod loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3). Et Petrus in Actibus apostolorum, *Mundans*, inquit, *corda eorum per fidem* (Act. 15. 9). Propter quod et populus, qui in lege degerat austeram, et gratiam nondum erat expertus, de potentia quidem ejus firmiter credidit secundum traditionem patrum suorum, de misericordia autem dubitavit dicens: *Si vis, potes me mundare.* Nam lex potentiam quidem Dei sufficienter tradebat, misericordiam autem ejus non satis aperte. Propter quod et Dominus cognoscens potentiam Christi, secundum legem, quam dederat, adimplevit¹, ut et misericordiam gratiæ ejus cognosceret, dicens: *Volo, mundare: et præcepit ei, ut offerret munera, secundum quod præceperat Moyses.* Quæ illa? Par turturum, aut duos pullos columbarum (Levit. 14. 22). Omnis enim justitia in his est duobus: in abstinentia rerum malarum, et in opere rerum bonarum. Per turturum ergo jubet populum, ab infidelitate mundatum, sanctitatem offerre Deo in abstinentia rerum malarum: quoniam castitas spiritualis animæ abstinentia est malorum, ut non coeat cum spiritu alieno, nec inspirationis ejus suscipiat semen, ne generet opera similia spiritui malo. Per columbam autem omne opus significat bonum, nascens ex caritate: quoniam caritas omne opus generat bonum. Qui ergo proximum suum diligit sicut se, nullum bonum subducit proximo suo, sicut nec sibi. Cum ergo has duas justitias impleverit quis, ab omni malo se abstinens, quod est castitatis, et omne bonum faciens, quod est caritatis, manifestus efficitur ille talis, quia ab infidelitatis lepra mundatus est. Sic enim populus emundatus, et talia sacrificia offerens Deo, factus est in testimonium contra incredulos sacerdotes, qui gloriantes in litera legis, repulerunt auctorem legis, purificantem populum a peccatis, quem lex purificare non potuit. Et si tu complexus fueris verbum Dei cordis affectu, et tuam nihilominus animam attingit verbum, quoniam diligentes se diligit, sicut dicit in Proverbiis (Cap. 8. v. 17) Salomon, et ab omni te infidelitatis lepra mundat. Cum autem te emundaverit, præcipit tibi, ut sacerdotibus te ostendas mundatum, castigans teipsum ab omni coinquinatione operis mali, et expandens caritatem tuam ad omnes per opera bona, ut per hæc sacrificia a sacerdotibus cognoscaris, quia mundatus es, cum viderint te non facientem alteri quod pati non vis, sed adhuc et facientem omnibus quæ tibi vis fieri. Si autem harum justitiarum sacrificia non obtuleris Deo, manifestus es omnibus, quia non es mundatus, sed adhuc in priore infidelitate manes leprosus.

¹ Alii, *legem quod deerat adimplevi*

Homilia xxij. ex capite viij (a).

5. Post hæc autem cum venisset in Capernaum. accessit ad eum centurio. rogans eum, 6. et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur. Postquam Dominus populum docuit super montem, et leprosum mundavit sub monte: post hæc venit Capernaum in mysterio: post Judæorum mundationem venit ad gentes. Et ecce centurio quidam accessit ad eum rogans. Centurio, prius fructus ex gentibus, ad cuius fidei comparationem omnium Judæorum fides infidelitas est inventa. Hic neque Christum audivit docentem, neque leprosum, cum mundaretur, aspexit, sed audita tantummodo sanitate leprosi, plus credidit quam audivit. Ille enim seipsum obtulit, dicens: Si vis, potes me mundare. Fidei quidem sunt hæc verba, non tamen magnæ, quoniam talia verba dici poterant etiam hominibus sanctis: qualis fuit Helisæus, qui leprosum mundavit, non manibus, sed præcepto (4. Reg. 5). Iste autem centurio non solum potestatis ejus virtutem confessus est, sed ipsam divinitatis ejus naturam cognovit. Non enim quasi corporalem sanctum rogavit, sed quasi Deum ubique præsentem, dicens: Dic verbo, et sanabitur puer meus. Quasi qui poterat etiam absentium infirmitatibus imperare. Erat enim iste centurio in mysterio gentium futurarum, quæ neque legem aut prophetas legerant de Christo, neque ipsum Christum mirabilia facientem viderant, sed justitiam legis, quam in libris non legerant, in corde senserunt: et Christum, quem oculis non viderant, mente viderunt, ostendentes in se, quoniam Scripturæ ad præjudicium peccatorum factæ sunt, non ad necessitatem sanctorum: quia rectis et fidelibus Scripturæ necessariae non sunt, dicente Apostolo: Lex non est posita justo, sed injustis (1. Tim. 1. 9). Magistra enim omnis justitiæ ipsa natura est hominum, et scriptura infalsabilis de Deo creaturæ sunt omnium rerum: quia nihil est creatum in mundo, per quod non manifestissime Deus ostendatur. Ideo elementa omnium rerum in hoc quidem tempore admonent homines de potentia Dei, in illa autem die judicio suo condemnabuntur. Sciendum est autem quoniam Lucas per sacerdotes ponit Christum a centurione rogatum (Luc. 7), Matthæus autem ab ipso centurione. Diversæ quidem species expositionum, unus autem expositionis est sensus. Ille enim per sacerdotes exponens, mysterium demonstravit: quoniam omnis petitio populi per sacerdotes debet transmitti ad Christum. Iste autem rem ipsam exposuit, quoniam et qui per sacerdotes rogat Christum, recte ipse rogare videtur. Ex eo autem, quod et illic sacerdotibus intercedentibus acquievit, et hic ipso rogante promisit, manifestum est, quoniam et illic non propter personam sacerdotum acquievit, sed propter fidem ipsius centurionis: ut sciamus quoniam in omni causa non intercedentium merita, sed humiliter petentium aspiciuntur fides. Puer meus in domo jacet paralyticus, et male torquetur. Quid primum miremur in centurione? Humilitatem, aut fidem, aut sapientiam, aut bonitatem? Humilitatem, quia nec in domo sua Christum suscipere dignum se esse existimavit. Fidem autem, quia credidit eum posse quod petiit. Sapientiam, quia divinum thesaurum absconditum in agro terreno, non acumine oculorum, sed mentis puritate, nullo demonstrante prospexit. Bonitatem autem, quia pro salute servi sic sollicitè festinabat, quasi non damnum pecunie, sed salutis passurus in morte illius. Puto quod iste centurio inter servum et dominum nullam differentiam æstimabat: sciens quoniam etsi dignitas in hoc sæculo diversa est inter illos, una est tamen natura illis. Ideo magis Dei imaginem honorabat in homine, quam opus ca-

pitivitas contemnebat in servo: quod Deus non secundum suam justitiam creando disposuit, sed propter peccata hominum permittendo suscepit. Si in enim dominus pretium dedisti pro servo, Deus Spiritum suum plantavit in eo. Quanto ergo major est Spiritus Dei, quam pretium hominis: tanto majus est quod ametur, quam quod contemnatur in servo. Vide ergo ne forte si tu propter pretium tuum abusus fueris illo sine timore Dei, Deus propter Spiritum suum rationem a te exigit sine misericordia. Audiant etiam et intelligant servi. Sicut enim habent domini quod imitentur in centurione, propter misericordiam: sic habent et servi quod imitentur in puero, propter similitudinem. Putas autem qualis erat ille puer, ut sic amaretur a domino? Secundum dilectionem domini mensurate fidem servi. Nec enim possibile erat, ut sine pretio bonorum morum tantum sibi dilectionem domini comparasset. Domini ergo servi debent amorem, propter communem naturam; servi autem debent dominis suis timorem, propter ordinationem divinam. Et in servis Christus amatur a dominis, et in dominis Christus timetur a servis. Et male torquetur. Etsi non satis male torquebatur, tamen æstimabat illum dominus male torqueri, quia sic diligebat eum. Nam unusquisque quem diligit, etsi modice fuerit lædiatus, gravius eum putat habere, quam habet. Vide autem sapientiam centurionis et fidem. Fidem quidem, quia non dixit, Veni, et salva eum: sciens quia et illic constitutus, in omni loco fuerat præsens. Nam quamvis Christus videbatur esse in mundo, propter dispensationem carnis, tamen mundus erat in Christo, secundum substantiam deitatis. Sapientiam autem, quia non dixit, Vel hic constitutus sana eum: sciebat enim quia potens est ad faciendum, sapiens ad intelligendum, misericors ad exaudiendum: ideo infirmitatem tantummodo exposuit, remedium autem sanitatis in potestate misericordiæ ejus dimisit. Nam et medico corporali necessarium est tantummodo passionem exponere, quid autem ad quomodo faciat, ipse cognoscit. 7. Respondit ei Jesus: Ego veniam, et curabo eum. Propter multas causas, cum non peteretur, ut iret, promittit se ire. Primum quidem, ut excitaret fidem ejus, hoc ipsum respondere voluit quod respondit. Nisi enim ille dixisset, Veniam, et sanabo eum: numquam iste responderet, 8. Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed dic verbo, et sanabitur puer meus. Hoc enim consilio et Chananea clamante, Filia mea male a demonio torquetur (Matth. 15. 22), respondit quod non erat facturus. Non est bonum tollere panem filiorum, et dare canibus (Ibid. v. 26): ut illa provocata responderet, Etiam, Domine; nam et catelli de micis filiorum manducant (Ibid. v. 27). Sic et huic respondit, quod volebat, ut quod volebat audiret. Deinde quoniam petitio centurionis erat pro servo, ideo ire proposuit: ut nos doceret, non magis colere, et modicos contemnere, sed pauperes et divites similiter honorare. Si enim divitem honoras, propter personam ipsius honoras eum: si autem pauperem honoras, propter personam Christi honoras. Propterea et in quodam loco, regulo postulante pro filio suo, non dixit, Ego veniam, et sanabo eum: sed quid? Vade, filius tuus vivit (Joan. 4. 50). Illic cum rogaretur, noluit ire, ne forte personam reguli videatur accipere: hic autem non rogatus, promisit ire, ne videatur humilitatem servi contemnere. Illum ergo contempsit, quem dignitas sublevarat regalis: istum autem honoravit, quem conditio humiliabat servilis. 8. Respondit autem centurio: Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum. Honorem tibi debeo pro beneficio misericordiæ tuæ, non injuriam. Sufficit mihi, quod puerum meum sanabis. Ut quid injuriam etiam patiaris intrando sub tectum domus indignæ? Quod autem in hunc mundum venisti, injuriam passus es: sed tolerabilis est injuria tua, quoniam pateris illam propter omnium hominum communem salutem. Ut quid et alteram injuriam patiaris, introeundo in domum meam propter servi unius sa-

¹ Hæc est vera lectio: nam hic scriptor verba multa efformat, quæ non sunt in usu. Alii, ineffabilis, aut, infallibilis.

(a) Hæc homilia in Codice V. D. jungitur præcedenti.

litem? *Dic verbo, et sanabitur puer meus.* Sciebat quoniam adstant illi angeli invisibiliter ministrantes, qui omne verbum ejus faciunt. Quod etsi angeli cessent, tamen ipsæ infirmitates et spiritus passionum præceptis ejus vivacibus expelluntur: quoniam omnis sermo ejus virtus est viva. 9. *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus.* Vide quomodo mysterium Patris et Filii in seipso, Spiritu suggerente, depinxit? Numquid non sufficiebat ad confessionem potestatis Christi hoc solum dicere, *Et ego homo sum, habens sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit: et alteri, Veni, et venit?* Quoniam et Christus habet sub se angelos, quibus emundi et redeundi ponit præceptum. Quid ergo necessarium fuit addere, *Et ego homo sum sub potestate:* nisi ut plenissime Christi dignitatem ostenderet in seipso? Id est, Ego sum homo sub potestate alterius, tamen habeo potestatem jubendi eis, qui sub me sunt. Nec enim impediit jubere minores, propter quod ipse sum sub majoribus; sed ab illis quidem jubeor, sub quibus sum: illis autem jubeo, qui sub me sunt: sic et tu quamvis sub potestate Patris sis, secundum quod homo es, habes tamen potestatem jubendi angelis tuis, nec impediris jubere inferioribus, propter quod ipse habes superiorem. Nam ut homo et juberis a Patre quasi minor, tamen angelis jubes quasi major. (a) [Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non est ita intelligendus hic locus, sed sic:] Si ego, sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea sunt potestate: quanto magis tu, qui in nullius es potestate, potes jubere eis, quos habes in potestate? Sed hanc interpretationem perversam non recipit¹ textus. [Non enim dixit, Si ego homo in potestate: sed ita, Nam et ego homo sum sub potestate. Non comparationis inter se et Christum differentiam fecit, sed rationem similitudinis introduxit.] Vide ergo quomodo gentilis et rusticus miles mysterium veritatis cognovit, et homines Christiani², qui Scripturas portant in ore, denegant veritatem. Non quia obscura sunt aut profunda mysteria veritatis, non omnes ea cognoscunt: sed quia perversa sunt corda eorum, et non requiescit in eis spiritus veritatis: propterea veritas fugit ab eis. Qui autem rectus est corde, ita ut requiescat in eo spiritus veritatis, non potest longe esse a veritate. Scriptum est enim: *In malevolam animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4), etc. Sed dicit aliquis: Vos ergo omnes justi estis et recti, qui putatis vos esse in veritate? Non omnes, quod pejus est, sed multi sunt perversi in veritate fidei; tamen in erroribus nullus est rectus. Aliud est enim, multos esse malos, aliud est, neminem esse bonum. Ubi enim quidam sunt mali, quidam boni, hominum est differentia: ubi autem omnes mali, rei perversitas est. Nam et in medio tritici voluntaria nascuntur spinæ. Inter spinas autem voluntarium triticum non generatur. 10. *Audiens autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit: In nullo tantam fidem inveni in Israel.* Credidit Andreas, sed præsignante sibi Joanne ac dicente: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Credidit autem et Petrus, sed evangelizante sibi de illo Andrea et dicente: *Invenimus Messiam* (Ibid. v. 41). Credidit et Philippus, sed legendo Scripturas, sicut ipse ad Nathanael dixit, *Quem scripsit Moses in lege, et propheta, invenimus Jesum a Nazareth* (Ibid. v. 45). Ipse quoque Nathanael, nisi audisset a Christo, *Cum esses sub arbore fici, vidi te* (Ibid. v. 48): numquam respondisset, *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel* (Ibid. v. 49). Prius signum divinitatis accepit, et sic confessionem fidei obtulit. Aut si non sumus ausi fideiorem illum putare quam apostolos, ita testimonium Christi intelligendum est, quod unumquodque bonum hominis secundum qualitatem personæ illius laudatur. Puta, si rusticus aliquod verbum sapienter loquatur,

philosophus multo amplius sapienter: in modico sermone sapientiæ rusticus plus laudatur, quam in magno philosophus: quoniam rusticum dicere aliquod sapienter, magnum est: philosophum autem dicere sapienter, non est mirum. Aut si puer aliquid astute loquatur, dicimus, Satis sapiens puer: si autem vir perfectus sapienter loquatur, non laudatur quasi sapiens: non quia puer plus sapuit quam perfectus, sed quantum ad comparationem ætatis suæ sapientior videtur esse, quam ille perfectus. Sic et in centurione dictum est, *In nullo tantam inveni fidem in Israel*, non quia nec apostoli tantam fidem habuerunt.

(a) *Homilia xxij. ex capite viij.*

23. *In illo tempore, ascendente Jesu in naviculam, sequuti sunt eum discipuli ejus, et reliqua.* Navigante Domino cum discipulis, orta magna tempestas est, ita ut navem conciti maris insurgentes fluctus obruerent. 24. *Ipse vero, inquit, dormiebat.* Mira ratio. Ascendit parvam naviculam, ut navigaret, ille qui totum mundum divina virtute gubernat. Dormit in somnum, qui populum suum vigilia æterna custodit. Dormit autem Dominus, non necessitate infirmitatis humanæ, sed spontanea voluntate. Nam cum in Dei illa æterna natura somnus non cadat, secundum quod de eo legitur dictum, *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel* (Psal. 120. 4): tamen Dominus ac Salvator noster ad probandam in se suscepti corporis veritatem, etiam usque ad somnum humanæ naturæ omnia implere dignatur, ut evidenter veritatem in se assumpti corporis demonstraret. Sed cum, dormiente Domino, sæviante procella, usque ad periculum navis violenti fluctus insurgunt, discipuli timore percussi, Dominum suscitant, dicentes: 25. *Domine, libera nos, perimus.* Quod idipsum olim David ex persona apostolorum suscitantium Dominum significasse videtur, cum dicit: *Exsurge, quare obdormis, Domine? Exsurge, adjuva nos, et libera nos propter nomen tuum* (Psal. 43. 23. 26). 26. *Surgens ergo Dominus ait illis: Quid timidi estis, modicæ fidei? Et imperavit vento et mari, et facta est tranquillitas magna.* In quo manifeste divinitatis suæ potentiam Dominus declaravit, dum violentos maris fluctus divinæ potestatis verbo compevit. Neque venti vel mare obedire poterant, nisi Domino et Creatori suo. Quod futurum ante præsumptiaverat David, dicendo: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatae sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes* (Psal. 76. 17. 18). Et quæ istæ nubes sunt, quæ timentibus aquis vocem dederunt, nisi discipuli, qui viso signo divinæ virtutis exclamaverunt, dicentes: *Verè hic Filius Dei erat* (Marc. 15. 39)? Nubes autem idcirco apostoli intelliguntur, quia modo nubium de terra surgentes, ad cælos, sine aliquo pondere peccati, spiritualis naturæ levitate feruntur, et ad riganda corda credentium pluviam divinæ prædicationis infundunt. Alio quoque loco idem David, quod Domino imperante verbo, maris violentia mitiganda esset, ita testatus est dicens: *Tu dominaris potestati maris; motum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 88. 10). Et iterum: *Dixit, et stetit spiritus procellæ, et siluerunt fluctus ejus* (Psal. 106. 25). Et iterum: *Qui conturbas fundum maris: sonum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 64. 8). Et iterum: *Ecce dabit vocem virtutis* (Psal. 67. 34): hanc utique vocem, qua divinæ potestatis virtute ventis imperante maris tranquillitas restituta est. Beatus quoque Job hoc ipsum futurum per Spiritum sanctum non ignorans, cum de Domino loqueretur, ita ait: *Virtute sedavit mare.* Cum igitur sedata tempestate maris, jussione verbi esset tranquillitas instituta: 27. *Hi, inquit, qui erant in navi, mirati sunt dicentes: Qua-*

¹ Al., *interpretationem elegantissime recipit*, etc.

² Al., *hæretici*.

(a) Quæ hic et infra uncinis clauduntur, alias desunt.

(a) Quæ sequuntur desunt in V. D. usque ad hæc verba, *Quantumcumque gratuitum et utile, quæ in principio Homilia XXXII Jacent.*

lis est hic, quod venti et mare obediunt ei? Hanc autem dominici verbi virtutem, et eorum qui in navi erant admirationem, olim sanctus David prænuntia verat in Psalmo, dicendo: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo. Dixit, et stetit spiritus procellas* (Psal. 106. 27-25). Et iterum: *Staverit procellam ejus in auram, et siluerunt fluctus ejus, et lætati sunt quia siluerunt* (Ibid. v. 29. 30). Hæc itaque primum, secundum simplicitatem historiae per Domini virtutem ista gesta cognoscimus: secundum allegoricam vero rationem, quæ in his omnibus figura monstrata sit, soliditate debemus intelligere. Quærendum enim est, quid hæc navis juxta spirituales rationem intelligi debeat, vel quod hoc mare, vel qui insurgentes fluctus, qui venti, qui hos fluctus concitant; qui etiam sonitus Domini, vel quæ hæc increpatio Domini in ventos, et quæ ista restituta tranquillitas, vel quæ digna admiratio navigantium. Et non dubium est navem istam Ecclesiam figurasse, secundum quod per Salomonem de ea Spiritus sanctus loquitur, dicens, *Facta est tamquam navis mercatura longinqua* (Prov. 31. 14): id est Ecclesia, quæ navigantibus apostolis, gubernante Domino, flante Spiritu sancto, prædicationis verbo ubique discurrit, portans secum magnum et inestimabile pretium, quo omne genus hominum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est. De quo alio quoque loco idem Salomon retulit, dicendo inter cætera, vestigium navis pelagiantibus inveniri non posse (Sap. 5. 10): ostendens conversationem Ecclesie non terrenam esse, vel sæculi, sed caelestem, secundum quod sanctus apostolus refert, dicens: *Nostra autem conversatio in cælis est* (Philipp. 3. 20). Mare sæculum intelligitur, quod a diversis peccatis, et variis tentationibus, velut quibusdam fluctibus æstuat. De quo scriptum legimus: *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, et draco iste, quem formasti ad iudicandum ei* (Psal. 103. 25. 26). Et iterum: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me* (Psal. 68. 3). Venti autem nequitie spirituales et immundi spiritus intelliguntur, qui ad naufragium Ecclesie per diversas sæculi tentationes velut per fluctus maris, deserviunt. Dormire vero Dominus in hac navi tunc intelligitur, cum ad probationem fidei Ecclesiam suam pressuris et persecutionibus mundi istius tentari permittit. Oratio vero discipulorum, et excitantium Dominum, et auxilium implorantium, ut liberarentur, preces sanctorum omnium ostenduntur, qui orta tempestate persecutionis, sæviæ diaboli et angelis ejus, devota fide, ac jugi oratione, patientiam Domini velut de somno excitant, ut misericordie suæ auxilio per timorem humanæ infirmitatis periclitantibus subvenire dignetur: quo increpatis ventis, immundis scilicet spiritibus, qui auctores sunt persecutionis, et mitigata omni sæculi tempestate, Ecclesiam suam in pace et tranquillitate restituit. In admiratione vero eorum qui in navi erant, qui post factam tranquillitatem Dei filium confitentur, omnium credentium persona et fides ostensa est, qui in Ecclesia constituti, prius orationibus Dominum excitantes, reddita sibi pace, verè Dominum ac defensorem Ecclesie suæ Dei Filium confitentur. Quod factum statim in Actis apostolorum, post Herodis persecutionem et Judæorum, a sanctis pro Ecclesia recognoscimus. Unde et quamvis infestatione inimici Ecclesia, vel sæculi tempestate laboret, quibusvis tentationum fluctibus pulsetur, naufragium facere non potest, quia Filium Dei habet gubernatorem. Inter ipsos enim turbines mundi, inter ipsas sæculi persecutiones plus gloriæ ac virtutis acquirit, dum in fide firma et inluctabili permanset. Navigat enim instructa fidei gubernaculo, felici cursu, per hujus sæculi mare, habens Deum gubernatorem, angelos remiges, portans choros omnium sanctorum, erecta in medio ipsa salutari arbore crucis, in qua evangelice fidei vela suspendens, flante Spiritu sancto, ad portum pa-

radisi et securitatem quietis æternæ deducitur. Et hæc quidem navis, quamvis per hoc tempus vitæ, per has tentationes sæculi naviget: non est tamen sæculi navis, sed Dei. Est enim et alia sæculi navis, non Dei: id est, collectio hæreticorum, quæ sibi hujus nomen Ecclesie vindicat. Adversum quam diem iudicii futurum Isaias manifeste declarat dicens: *Dies, inquit, Domini Sabaoth adversus omnem contumeliosum et superbum* (Isai. 2. 12). Et post aliquantulum ait: *Et adversus omnem navem maris* (Ibid. v. 16), id est, omnem Ecclesiam hæreticorum. De qua alibi idem Isaias retulit: *Dirupti sunt, inquit, funes tui, quæ non valuit arbor tua, inclinaverunt vela tua, et non laxabunt vela tua* (Isai. 33. 23). Navem vero hanc maris esse dixit, quia hujusmodi Ecclesia non Dei est, sed sæculi, quæ licet habere in se prædicationem dominicæ crucis videatur, invalidam tamen hanc arborem ejus ostendit: quia ubi non est veritas fidei, infirma crucis assertio est. Unde inclinata et laxata vela ejus sunt ostensa, quæ nullo flatu sancti Spiritus diriguntur. Et ideo hujusmodi navis, hoc est Ecclesia hæreticorum, amisso veræ fidei gubernaculo, dominantibus adversis spiritibus, in naufragium mortis æternæ demergitur, quæ gubernari a Christo Domino non meretur, qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

Homilia xxiv. ex capite x (a).

16. *In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, et reliqua.* Omne malum, quod accidit ex insperato, nimis est grave: quod autem exspectatur antequam accedat, postquam acciderit, levius invenitur. Ideo præsciens Dominus futurarum persecutionum, præmonet apostolos, dicens: *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum*: ut cum periculum illud venerit, non quasi novum perhorrescant, sed tamquam cognitum fortiores excipiant. *Ecce ego*, qui mensurata spacia constitui diei et nocti, et nunquam altera in alteris tempus contempta definitione transgreditur. *Ecce ego*, qui turbidum mare, quasi feram cavea, sic in sua littora clausi, et quasi indissolubili catena præcepto ligavi. Ideo dixit, *Ecce ego mitto vos*: ut dum mittentis potestas consideratur, periculi magnitudo non timeatur. *Sicut oves.* Non humanæ naturæ beneficium tollo, sed ovilis patientiæ opes injungo. Non indignentur servi vocabulum ovis accipere, cum sciant Dominum suum nomen agni portasse. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29). Et quomodo, inquit, proficiemus, oves contra lupos? Ovis mansuetudo non potest resistere luporum crudelitati. Luporum crudelitas mitescere nescit, nisi gratia Christi faceret quod ipsa natura fieri cogit. Non vestra virtus, aut solertia æstimatur, aut laudatur in vobis: sed nominis mei potestas intelligitur, et gloriatur per vos, quia fortior est gloria Dei, quam rerum natura. *Sicut oves.* Cum coeperint vos lupi vellicare, nolite resistere, aut vociferare, scientes, quia nisi vos spoliati fueritis, alii non venient: id est, nisi vos mortui fueritis, alii non vivent. Nec timeatis hanc vellicationem præsentem. Cum enim ætas resurrectionis advenerit, alia super vos lana immortalitatis nascetur. Quamdiu autem propter institutionem diaboli gentes permanserint lupi, dorsum illis præstat ad vellicandum: cum autem per patientiam vestram lupi illi facti fuerint agni, præbet illis, tamquam oves, hæc doctrinæ. Manifestum quidem est, quia oves appellat propter mansuetudinem: non timeantes autem Deum, lupos propter crudelitatem. Sed hoc videamus, quare istos quidem dixit quasi oves: illos autem non quasi lupos, sed lupos. Si enim istos propter solam causam mansuetudinis oves dixisset, quoniam natura quidem homines erant, mansuetudine autem oves, atque et istos quasi lupos

(a) Deest caput 9, et initium decimi.

dixisset : quoniam et illi, etsi crudelitate quasi lupi erant, tamen natura similiter homines erant. Puto ergo ista ratione istos quidem quasi oves dictos, illos autem non quasi lupos, sed ad plenum lupos : quoniam homo Dei, quamvis fuerit bonus, tamen semper habet in se aliquid mali secundum carnem, quasi homo : et ovis quidem dicitur, propter quod bonus : quasi ovis autem, qua non ad plenum bonus. Qui autem Deum non cognoscit, nihil in se boni potest habere, propterea lupus dicitur, non quasi lupus, quia nihil boni habet in se, quia in se non cognoscit Deum. Causa est ista, quia omnes homines secundum carnem naturam mali sumus : et sicut dicit Apostolus, *Natura sumus filii iræ : sed per timorem Dei efficiamur boni* (Ephes. 2. 3). Quamvis autem per timorem Dei efficiamur boni, tamen semper aliquid naturalis mali remanet in natura hominum. Ergo si natura carnalis compellit fieri malum, timor Dei ex parte retinet eum a malo. Hominem non cognoscentem Deum, aut cognoscentem quidem, sed non timentem, natura compellit facere malum, et timor Dei non retinet a malo, et ideo non potest esse in illis aliquid boni, nisi forte propter homines, quando ipsum non est bonum, sed malum, quod est propter Deum. *Quicquid autem non est ex fide, peccatum est* (Rom. 14. 23). Ideo sancti quidem quasi oves, mali autem non quasi lupi, sed ad plenum vocantur lupi. Nec moveat te, quod etiam Christus quasi ovis est dictus, non ovis, cum sit totus bonus. Ibi enim non persona Christi comparata est ad personam ovium, sed occisio Christi sicut occisio ovium. Denique ita subjungit : *Sic non aperuit os in humilitate* (Isai. 53. 7). Nam nec ovis, cum ducitur ad occisionem, aliquam vocem emittit. Hic autem persona apostolorum comparata est ad ovium mores : non missio eorum ad missionem ovium, id est, apostoli ipsi dicitur sicut oves, non missio eorum sicut missio ovium. Non enim mittuntur aliquando oves ad lupos, nec comparat aliquis possibilem etiam impossibilitate. Unde alibi dicitur agnus est, non quasi agnus. *Estote ergo prudentes sicut serpentes, ad intelligendas fraudes. Estote simplices sicut columbæ, ad ignoscendas injurias.* Nolo vos esse semper quasi columbas, ne propter simplicitatem nimiam per seductionem laqueum incurrat. Nolo vos esse semper sicut serpentes, ne ex corde contra aliquem venena fundatis, sed secundum tempus et personas metuetis et mores. Estote serpentes, ne comprehendamini. Si enim comprehensi fueritis, estote columbæ, ut ne mordeatis. Quamdiu enim homo gentilis est, serpens in illo est : quoniam indignatio illius secundum similitudinem est illius serpentis, qui in paradiso hominem a Deo separavit : cum vero convertitur ad fidem, recedente serpente, ingreditur in illum Spiritus, qui in specie columbæ descendit de celo et sit columba. Ergo contra infideles estote serpentes, quia serpens serpenti non nocet : cum fidelibus autem estote columbæ, ut quasi columbæ columbis caritatis oscula porrigatis. Et ut breviter dicam, estote prudentes sicut serpentes, ut malum intelligatis et caveatis. Et estote simplices sicut columbæ, ut non faciatis ullum malum. Quia intelligere malum, laudabile est : facere autem, vituperabile. Nec qui intelligit malum, ipse facit malum, sed qui facit malum. **17. Attendite vobis ab hominibus, tradent enim vos in conciliis.** Quoniam superius dixit, *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* : nunc ad utrumque causam ostendit, et quare vult esse prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Prudentes quidem sicut serpentes, ut attendant sibi ab hominibus, qui tradent eos in conciliis. Proprium enim est serpentis, ab hominibus sibi caute prospicere. Unde Apostolus admonet, dicens : *In sapientia ambulate, quoniam tempus malignum est* (Col. 4. 5. Ephes. 5. 16). *Quare scilicet vult esse simplices ?* Ut non adversus proditores suos malitiæ memores sint, sed diligant inimicos suos, et benefaciant persequentibus sc. secundum Dei Christi præceptum

(*Math. 5. 44*) ; quia non tantum lædimur ab iniquis inimicis, quando nocemur ab ipsis, sed etiam proficimus, cum per malitiam eorum constantia bonitatis nostræ a suo proposito victa non recesserit : quoniam proprium est columbæ usque ad mortem in simplicitate manere. Unde et de tolerantia Job dictum est, *Et adhuc perseverat in simplicitate* (Job 2. 3). *Attendite vobis ab hominibus : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos, 18. et ante reges et præsides stabitis in testimonium illis, et gentibus.* Ita dixit, *Attendite vobis ab hominibus, quasi a quibusdam pessimis malis, et super omnia mala malis.* Nam si non quasi homines accusans dixisset, sufficeret illi dicere, *Attendite vobis, tradent enim vos.* Nunc autem addidit, *Attendite vobis ab hominibus* : ostendere volens, quia præ omnibus malis homo est pessimum malum. Nam si bestiis comparare volueris eum, pejorem invenies eum. Bestia enim, quamvis sit crudelis, tamen quia est irrationalis, declinabitur ab homine crudelitas ejus. Homo autem crudelis cum sit, et rationalis, non facile evadetur crudelitas ejus. Si comparaveris hominem serpenti, pejorem invenies hominem : quoniam serpens, etsi malitiam habet, tamen hominis timorem habet. Ideo, si quem absconse potuerit, mordet : si autem non potuerit, fugit. Homo autem et malitiam habet serpentis, et timorem non habet sicut serpens. Ideo quamdiu non habet tempus, latet sicut serpens. si autem invenerit, irrui sicut bestia. Adhuc autem anguis, siquidem irritata fuerit, sævit, si autem irritata non fuerit, in silentio transit. Homo autem et non irritatus insanit, et magis super illos insanit a quibus non fuerit irritatus. Et ut breviter dicam, unaqueque bestia unum habet et proprium malum ; homo autem omnia habet in se. Denique homo malus pejor est quam ipse diabolus. Diabolus enim si videat justum, non est ausus ad eum accedere : homo autem malus, quamvis hominem sanctum viderit, non solum illum non timet, sed adhuc magis contemnit. Non enim diabolus homini præstat virtutem, sed homo diabolo. Arma enim diaboli est malus homo. Sicut enim homo sine armis non potest aliquid facere contra hostem, sic diabolus etiam sine homine non valet aliquid contra sanctos. *Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos.* Quasi ad majorem laudem Dei in synagogis suis flagellabunt : ubi orationes et laudes, ubi lectiones vel sacrificia, apostolos ibi pœnis affliciebant, quasi sacrificium Deo offerentes ; re autem vera sacrificium erat Dei cruciatio apostolorum, non ad Judæorum mercedem, sed ad suam coronam : Judæorum autem erat interitus. Quoniam autem dicit, ante reges et præsides stare, et non cogitare quid respondere debeant, hoc est quod in Joanne dicit : *Cum autem venerit ille Paracletus, ille testificabitur de me. Et vos testimonium reddetis, quia ab initio mecum fuistis. Ante reges et præsides stabitis in testimonium illis et gentibus* (Joan. 15. 26. 27) : ut dum apostoli accusantur, dum respondent, in singulis quibusque prætoris Christi veritas prædicetur, et Judæorum perfidia demonstretur, et gentibus, vel ad salutem credentibus, pietatis mysterium reveletur. Audientes autem apostoli, quia coram regibus et judicibus stare jubebantur, ne forte dicant ad Christum : Tu ipse scis, quia in illorum iudiciis scholastici præsumt, quomodo ergo possumus nos homines piscatores, et sine literis, coram illis testimonium dare ? Tu enim ab initio non nos docuisti loqui, sed credere : denique cum nos discipulos congregares, non invenisti nos in Capitolio philosophicos libros legentes : sed retia in mare mittentes ; neque dixisti, Venite, faciam vos advocatos meos : sed, *Venite, faciam vos piscatores hominum* (*Math. 4. 19*) ; conscientias, non eloquentias nostras elegisti : ideo ipse inquit : *19. Cum autem tradent vos, nolite solliciti esse, quomodo, aut quid loquamini. Mea est enim causa. Deus humano auxilio non indiget. Ideo vos tantummodo mihi personam*

præstate, et ego vobis sensum. Nam sollicitum esse ante iudicium non est præparatio rei, sed desperatio de Deo, in illis enim rebus potest esse desperatio de Deo, in quibus potest esse consideratio. Puta, si propter aliquem actum iter facturus es, consideras qualitatem actuum, et quantitatem itineris: et secundum eas præparas tibi expensas. Aut si domum ædificare proponas, consideras qualia ædificia, et talia præparas instrumenta. In iudicio autem quomodo potest præparari responsum? Numquid scis, qualis sit interrogatio futura? Minime, cum in iudicio tali non iudices a semetipsis loquuntur, sed diabolus in iudicibus. Si ergo homo hominis cogitationem non solum futuram, sed nec præsentem cognoscit: quomodo potest cognoscere consilium inimici? quia nemo hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in eo (1. Cor. 2. 11). Si ergo ex vobis loquamini, secundum verbum respondebitis; si autem Dei Spiritus, secundum cogitatum eorum. Sinite ergo, ut in causa sua loquatur Deus in vobis, qui conscientiam interrogantis agnoscit. Non enim possibile est, ut rex, qui milites suos mittit ad bellum, non illis præstet arma adversus hostem. Qui ergo sollicitus est quid loquatur, in sua sapientia sperat: quæ est prima causa ruinæ. Nam in persequutionibus virtus Dei non requiritur, nisi præcesserit fides. Ad maiorem consolationem apostolorum non dixit, Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis: sed, 20. *Qui loquitur*: ut ostendat quia non solum tunc, sed nec modo aliquid sine Spiritu Dei faciunt, aut loquuntur; iamquam si ita dicat ad illos: Maxime quia creditis in me, aut confitemini me esse verum. Esurientem me videtis, et creditis quia sum panis cælestis. Sitientem me videtis, et creditis quia ego sum fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. 4. 14). Quomodo est iste sensus humanus, qui aliud videt, et aliud credit, et confitetur? Si ergo modo, quando periculum non est, gratia mea operatur in vobis: quanto magis erit vobiscum, cum persequutio venerit? Nam qui vos in pace sustentat, multo amplius adjuvat in bello. 21. *Frater fratrem tradet in mortem*. Audientes apostoli, ne forte cogitent astimantes, cum traditi fuerint in conciliis, et in synagogis ad flagellandum: Illo tempore, putas, nemo erit patronus, qui adjuvet: nemo amicus, qui indulgeat: nemo amicus, qui misereatur? ideo dicit Dominus: Nemo speret in patronis, nemo in amicis, aut parentibus: cum etiam frater fratrem tradet in mortem, pater filium, et filius patrem. Vide quale tunc incendium persequutionis ardebit, ut nec sibi ipsi parcat natura. Quomodo autem tunc patronorum aut amicorum fidem integram quæres, cum videris ipsius fraternitatis et paternitatis vim esse extractam? Si enim amicitia in ipsa natura deficiet, quomodo inveniatur extra naturam? Ergo quia non est satis stupendum, si frater fratrem tradat in mortem? Cain enim propter invidiam sacrificii interfecit Abel fratrem suum (Gen. 4): et propter benedictionem surreptam Esau persequatur Jacob (Ibid. 27): hoc autem quis audivit, ut nulla injuria existente, propter solam Christi fidem pater filium tradat in mortem? Quia fortior est conflictio inimici, quam virtus naturæ. Corruptibilis enim est dilectio carnis. Mendax est omnis sæcularis amicitia, quæ divini timoris vinculo non est ligata. Non est fides in servis diaboli. Diabolus nec generat, nec generatur: si non generatur, nescit servare jura propinquitatis, qui nullum habet propinquum. Non quia odibile est genus Christianorum, sed quia divinum est, carnales odium. Alii adiunguntur multo plures et cariores proximitate conjuncti, heator commutatio bonum odium est. 22. *Et criticis odio omnibus hominibus, propter nomen meum*. Id est, omnibus infidelibus: non solum inimicis, sed etiam amicis: non solum extraneis, sed etiam parentibus: non solum parentibus aut fratribus, sed etiam ipsis patribus vestris. O inestimabile diabolici furoris incendium, quod nec ipsa paternitatis caritas exstinguere po-

test! Supra naturam et contra naturam persequutio ardens, sapientibus evidenter ostendit, quoniam illa odia non facit more humano accidentium ira causarum, sed invidia diaboli propter Christum. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Quia incipere multorum est, finire vero paucorum. Semper in principio dilectio est, in fine probatio. Nemo enim circa Deum usque ad finem potest perseverare, nisi qui propter Deum tantummodo factus est Dei. Omne enim quod propter carnem fit, corporale est, queinadmodum et caro ipsa temporalis est: quod autem propter Deum fit, æternum est, sicut et Deus æternus est. Cor bonæ fidei est exitus bonus: quia non incipere aliquid bonum gloriosum est, sed finire. Nam quod incipit, corporis voluptas est frequenter: quod autem finit, virtus est animæ. Nam frequenter concupiscentia carnalis incipit bonum, sed non finit, nisi gratia Dei. Cum ergo conversus fueris ad Deum et cæperis Deo servire, et opera justitiæ facere, ne aliquando acta tua recorderis, sed finem tuum cogita: quia prætorum bonorum consideratio jactantiam operatur, consideratio autem finis timorem: quoniam *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*.

Homilia xxv. ex cap. x.

26. *In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Nihil opertum, quod non reveletur: et occultum, quod non sciatur, et reliqua*. Nunc profectum prædicationis eorum futurum eis annuntiat, quoniam prædicationis eorum habitura fuerat exitum gloriosum. Ecce ego ipse, qui sum lumen absconditum in tenebris, Deus celatus in homine, sublimitas in humilitate. Tunc sicut hoc mysterium absconditum fuit a sæculis, nunc autem per vos manifestabitur cunctis, ut impleatur sermo propheticus, qui dictus est de me: *A summo caelo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus: et non est qui se abscondat a calore ejus* (Psal. 18. 7). Sicut enim nullus est locus, ubi non appareat sol, aut non sentiantur calor ejus: sic nullus erit locus, ubi non cognoscatur Christus, aut non intelligatur divinitas ejus, ut omnis conditio hominum in duas dividatur partes, ita ut credentes merito coronentur, ac non credentes sine excusatione puniantur. Et vos cum interim quasi inimicos suos odiant homines, postea vos cognitos complectentur quasi suæ salutis auctores. Interim quasi maleficos homines vos abominabuntur, postea quasi sanctos venerabuntur. Interim vos quasi persequutores persequentur, postea vos omnes homines in Ecclesiis suis quasi deos adorabunt. Mementote præterita, et consolamini de futuris, quando justitiæ Domini dominata est iniquitas, quando veritatem longo tempore celaverunt tenebrosa mendacia, quando innocentia sub existimatione criminis diu velata est. Moses fuit celatus in Ægypto, dictus est filius Ægyptiæ (Exod. 2. et seq.). Quasi homicida fugatus est, quasi mercenarius contemptibilis, ovium factus est pastor. Numquam est manifestata sanctitas ejus, numquam est coronata innocentia ejus? Ecce qui pastor ovium fuerat irrationabilium, factus est dux populi gloriosi. Qui quasi homicida ex Ægypto egressus, postea ingressus est iudex sanctorum, jam non filius Ægyptiæ, sed quasi filius Dei. Perdidit beneficium suum Ægyptus, non potuit bene nutrire facere suum, qui melius nascendo fuerat alienus. Qui Pharaonem regem quasi captivus ante timuerat, postea illum decem plagis, quasi servum obnoxium castigavit, quia *Nihil est opertum, quod non reveletur*. Joseph celatus est in Ægypto, quasi adulter accusatus est, castitatis custos fidelis (Gen. 39. et seq.). Numquid non est manifestata innocentia ejus? numquid non multipliciter coronata est castitas ejus? Qui quasi maleficus in carcere fuerat, quasi propheta eductus est. In unius pueri vindicta totus mundus fame flagellatus est. Et quem sacerdos Putiphar primum quasi adulterum uxoris suæ condemnauerat, postea gloriosum generum in cubiculum suum locat (Ibid. 41). Absconditi fuerant et tres pueri in Babylonia, et

¹ in margine conjicit Montf., fraternitatis.

quasi contemptores regis sunt accusati pro crimine (Dan. 3); ad quorum interitum iussum est, ut caminus accenderetur septies amplius quam solebat: non quia ad comburendam carnis naturam tantum incendium necessarium erat, sed quia tantum insanientis regis iracundia suggererat. Et quid ignis in suo camino, furoris spiritu percussus, corrigit? Et perditio suæ virtutis calore, specie sola ardebat, ut incorruptibilem integritatem eorum corruptus ignis ostenderet, et ardentiorē fidem eorum ardens flamma ostentaret, ipsa natura sua clamans, non in voce, quia *Nihil occultum, quod non sciatur*. Sed vos sustinete introitum injuriosum, ut habeatis exitum gloriosum. Et tanquam promissionum consolationem habentes, 27. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quæ in ure auditis, prædicate super tecta*. Quid est, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*? Item tenebras Judæicum populum dicit, sicut scriptum est: *Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt* (Joan. 1. 5). Et ideo tenebræ intelliguntur, quia lumen verum cognoscere non potuerunt. Quæcumque igitur Dominus in Judæis loquutus est, in Ecclesia manifestanda esse annuntiabat. Lux enim populus Christianus intelligitur, sicut et Apostolus ait: *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulatis* (Ephes. 5. 8). Aut ita: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, id est, Quod nunc dico vobis in mysterio parabolarum, vos postea dicite manifeste. Quod enim in mysterio est absconditum, sic est quasi in tenebris positum. Unde et Moses quando legem accepturus ascendit in montem, sicut dicit Scriptura, *Ingressus est Moses in nubem* (Exod. 24. 18), ostendens quia lex, quæ dabatur in mysterio posita, obscura erat futura, quasi sub nube nigerrima. Quod autem manifeste dicitur, in lumine dicitur. Quid est, *Quod aure auditis, prædicate super tecta*? Id est, Quod auditis in secreto soli, prædicate coram omnibus, nulli abscondentes verbum, quasi qui stet supra tecta et clamet. Quid est quod apostoli audierunt in mysterio? quid? « Exiit seminator seminare semen suum. Et quædam ceciderunt secus viam, quædam super petram, quædam inter spinas, quædam super terram bonam » (Luc. 8. 5-10). « Et loquebatur eis in parabolis, et sine parabolis loquebatur eis nihil » (Matth. 13. 34). « Et accesserunt discipuli ejus ad eum secreto, dicentes: Enarra nobis parabolam. Quibus respondit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut audientes non audiant, et videntes cæci fiant » (Ibid. v. 3-13). Quid ergo? Quod tunc in mysterio solis apostolis credebatur, nunc evangelistis referentibus, et apostolis predicantibus, quotidie in medio Ecclesiæ omnibus populis enarratur. Ergo hoc est: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*: id est, Quod dico vobis in secreto, prædicate coram omnibus; sicut est, ubi vocavit Dominus discipulos suos seorsum, dicens eis: *Vos autem quem me esse dicitis? Responderunt: Tu es Christus, Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti* (Matth. 16. 15. 16). *Et mandavit eis, Nemini dixeritis: quia oportet Filium hominis crucifigi, et tertia die resurgere* (Luc. 9. 21. 22): quia si manifeste cognitus fuisset Filius Dei, nemo ausus fuisset manus injicere in eum. Et ideo crucifixus non esset, neque resurrexisset a mortuis. Propterea adhuc infernorum regnum esset in terra, et dominatio diaboli mundum totum teneret. Quid ergo? Postquam Dominus surrexit a mortuis, quod audierat Petrus in secreto, cæpit coram omnibus prædicare dicens: *Deus patrum nostrorum suscitavit Filium suum Jesum, quem vos crucifixistis, et denegastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos vero justum negastis, et virum homicidam petistis donari vobis, principem autem vitæ interemistis* (Act. 3. 13-15). Ergo hoc est, *Quod in aure audistis, prædicate super tecta*. 28. *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Ne forte propter timorem mortis non libere dicatis quod audistis: nec fudicialiter prædicetis in omnibus, quod in aure soli audistis. Sic ergo

ex his verbis ostenditur, quod non solum ille proditor est veritatis, qui transgrediens veritatem, palam mendacium pro veritate loquitur, sed etiam ille, qui non libere pronuntiat veritatem, quam libere pronuntiare oportet, aut non libere veritatem defendit, quam libere defendere oportet, proditor est veritatis. Nam sicut scutens debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo libere prædicet: sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in Scripturis, defendat fudicialiter. Quod si non fecerit, proditor est veritatis. *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10). Hæc autem diximus, quoniam nulli Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi invenimur in isto reatu. Ideo nos convenit apertius dicere, quoniam nihil de veritate neganda præsens loquitur sermo, sed de veritate non libere prædicanda, dicens: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quo minus dicatis in lumine, quod audistis in tenebris. Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. Et quid dicam? Quia propter timorem mortis tacent homines veritatem, et propter miserum ventrem, et propter spem vani honoris, in conspectu infidelium tacent homines veritatem. Utpote, eunt homines ad convivium impiorum sacerdotum, et confugiunt ad patrocinium malorum hæreticorum; fit sermo de fide: ille sacerdos impius, vel patronus, blasphemat veritatem tuam, quasi mendacium: fidem tuam, quam perfidiam, ut aut seducat, aut vulneret conscientiam tuam, et faciat eam infirmam, etsi ad plenum capere non potuerit; tu autem etsi non denegaveris palam veritatem, tamen non contendis cum persona ejus, cujus panem inanem manducas, ut non perdas spem patrocinii, aut rapacitatis: veritatem, quam oportet te libere defendere, tacens, confundis eam in conspectu inimicorum ejus, ut videatur a te tacente falsa quæ vera est. Et quomodo non es tu proditor veritatis? Sed forte dicis: Si taceo veritatem ante adversarios, numquid consentio mendacio eorum? Dic mihi, si princeps aliquis imperatoris, videns civitatem Romanam ab hostibus expugnari, cum possit liberare eam, et neglexit defendere: num ipse videbitur tradidisse, quam potuit liberare, si voluisset? Sic et tu, videns veritatem ab impiis expugnari, cum eam potuisses defendere, si loqui voluisses, tacens expugnasti, per hoc ipsum quod compassus es expugnari. Et si propter timorem eorum, qui occidunt corpus, tacere veritatem, sicut præsens scriptura testatur, impietas est: quomodo non sit impietas major, tacere veritatem propter miserum ventrem, et spem vani honoris, et meliorem facere gratiam panis et honoris quam gloriam veritatis Dei? *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*: quoniam corpus, etsi ab impiis occisum non fuerit propter Deum, a semetipso post modicum morietur propter naturam. Ergo occisi secundum corpus ab impiis, nihil perditis, nisi mortis dilationem, ut corpus, quod post modicum fuerat moriturum, ante modicum moriatur, magis autem nec ante ipsam mortis dilationem. Si ergo verum est, quia nec folium cadit de arbore sine præcepto Dei: et quia numerati dati vobis sunt dies ad vitam, credere debemus, quia nec morimur ante diem, nec transire possumus diem: tamen ponamus, quod ante diem moritur, qui moritur propter Deum. Si ergo et gratis, id est, sine molestia percussoris, post modicum moriuri sumus, nulla Dei causa proposita: quare non ante modicum in causa Dei cum gloria morimur, ut fiat voluntarium, quod futurum est necessarium, ut offeramus Deo pro munere, quod redditur a te pro debito? Ideo *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Substantia enim hominis non est corpus, sed anima. Hanc enim solam Deus ad imaginem suam fecit, et

hanc diligit : propter hanc fecit et mundam. Hanc zelat, et persequitur inimicus : propter hanc et ipse Filius Dei venit in mundum. Corpus autem vestimentum est animæ, sicut ait Apostolus : *De corpore nostro, in quo ingemiscimus onerati, in quo volumus spoliari, sed supervestiri, ut mortale hoc absorbeatur a vita* (2. Cor. 5. 4). Sicut ergo vestimentum super homines positum si quis furibundus scindat, illatorem quidem injuriæ sentit homo, damnum autem non patitur in natura : sic corpus super animam positum si occidatur ab impiis, anima quidem occisionis ejus sentit dolorem, damnum autem suæ naturæ non patitur. Habemus autem hujus rei unde loquimur argumentum in membris. Sicut enim unguis cum summitatem vestiunt digitorum, quamdiu prædicantur, dolorem faciunt corpori : eum vero præcisi fuerint, nullus sensus corporis invenitur in eis, sed ex ipsa natura alteri novi procedunt, ut nullum videatur natura sustinuisse dispendium : sic corpus donec creditur, sentit anima : eum autem occisum fuerit, nullus sensus aut dolor animæ invenitur in corpore illo, sed iterum super animam in tempore opportuno gloriosius illud retextit corpus, ut nullum detrimentum anima videatur perpessa, sed argumentata (sic). Dicam autem quod sentio verius : non solum ad vestimentum animæ caro creata est, sed magis ad tentationem ejus, quasi domesticæ et naturalis inimicæ copulata est : et dum expugnatur a carne, nec vincit, nec coronatur a Deo. Hujusmodi mysterii Paulus testis est, dicens : *Caro enim concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. 5. 17). Si ergo caro, animæ inimicæ, tentatio est : quis sapiens non intelligit, quia occisio corporis optanda est magis, quam timenda ? Ideo tibi corruptibilis natura creata est, inde deponendi corporis tempus est numeratum, ut homo morituro corpori tuo non parcas, sed commerito perituro compares tibi vitam mansuram. Ecce si mutuo accipis, utputa bovem, vel equum : nonne assidue operaris opus tuum in eum ? Dicis enim apud te, Hodie aut cras tollendus est a me, quia non est meus. Etiam tu, in corpore corruptibili natus, quare non ad utilitatem animæ tuæ uteris temporali corpore tuo, sciens quia post modicum tollendum est a te, quia non est tuum ? Quæ ergo est ista insipientia vestra, odire quod nostrum est, et amare quod nostrum non est ? studere servare, quod servare non possumus, et negligere, quod in æternum habebimus ? *Nolite timere eos, qui occidunt corpus.* Quid est timor mortis ? Non dolor exeundi a corpore, sed desperatio vitæ post mortem. Ille timet mortem, qui non putat se vivere post mortem. Vis scire ? Ecce frequenter homines gravem dolorem patiuntur in infirmitate, et non moriuntur ; frequenter modicum tædium habent, et moriuntur : et tamen magis contenti sunt gravem dolorem pati, et non mori. Vides ergo quia non dolor mortis, sed ipsa mors timetur ? Sicut autem omnia mala operatur timor mortis, sic omnia bona operatur contemptio mortis.

Qui mortem timet, parum boni operatur. — Qui timet mori, id est, qui non sperat vivere post mortem, neque elemosynas dat, neque orationibus instat, neque jejuniis celebrat, neque paupertatem sustinet, neque opprobrium suffert, neque damnum substantiæ suæ contentus est pati, neque corporalem injuriam sustinet propter Deum : sed hoc suæ lucrum vitæ existimat, si bonis istius mundi feliciter fructus fuerit : et hoc damnum vitæ suæ putat, si fuerit alienatus ab istis bonis. Quare ? Quia laborum suorum præmium in resurrectione non sperat. Qui autem non timet mori, id est, qui vitam sperat post mortem, omnia quæ diximus libenter sustinet propter Deum : quia laborum suorum mercedem multiplicem indubitanter expectat. Ille est ergo perfectus discipulus Christi, qui hæc omnia patitur, aut pati paratus est. Non ergo ideo Dominus mandat, *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quia necesse est, omnem Christi discipulum occidi : sed ne omnes illas res, quas supra diximus,

per singulas mandet, quasi per compendium dixit : *Nolite timere eos, qui occidunt corpus* : quoniam qui occidi non timet, multo magis contemnit cætera adversa carnalia, quæ sunt ante mortem : quia omnia carnalia, quæ sunt ante mortem, leviora sunt morte. Qui ergo quod gravius est non timet, multo magis contemnit quod levius est. Qui autem cæteras molestias, quæ sunt ante mortem, non est contentus pati propter Deum, quomodo sustinet mortem ? Considera autem, ut quid nobis in natura creavit timere mala carnalia, aut diligere bona : non ut mala carnalia timeamus, quæ timeamus, sed ut per timorem malorum carnalium intelligamus magis timenda esse spiritualia mala. Utpote, scis quia malum est pati dolorem carnis : per hoc intellige, quia pejus est dolorem animæ pati. Scis quia malum est confundi coram hominibus : per hoc intellige, quia pejus est confundi coram angelis. Quantum enim angeli meliores sunt hominibus, tantum confusio illa pejor quam ista. Nam dolor et pudor corporalis cum corpore finitur, aut solvitur : dolor et pudor animæ semper cum anima irruit ad pœnam. Ita non ut diligas bona carnalia, quæ diligis, sed ut per bona carnalia intelligas magis diligenda esse spiritualia bona. Utpote, scis quia bonum est gaudere carnaliter : per hoc intellige, quia melius est gaudium animæ. Gaudium quippe carnis cum carne finitur, gaudium autem animæ cum anima perseverat. Scis quod bonum est gloriari in terris : per hoc intellige, quia melius est gloriari in cælo. Quanto enim clarus est cælum quam terra, tanto gloriosior est illa gloria quam ista. De magnis autem thesauris honorum vel malorum quasi modicum gustum dedit in mundo, ut ex modico gustu malorum, vel bonorum, plenitudinem cognoscamus. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, sed eum timeate, qui potest corpus et animam perdere in gehennam.* Quid dicis, anima perit ? Nonne immortalis creata est ? Morte enim non solum extinctio corporalis signatur, sed etiam pœna mors dicitur. Unde et Paulus ait : *Quotidie morior pro vestra gloria, quam habeo in Christo Jesu* (1. Cor. 15. 31). Et Joannes in Apocalypsi sua sic dicit : *Beatus, qui habet partem in prima resurrectione ; et secunda mors non dominabitur* (Apoc. 20. 6). Secunda enim mors est ignis, et sulphur. Vides ergo, quia per damnationem animæ non dicit ipsam solutionem animæ, sed cruciationem gehennæ, quæ est mors secunda. Et tamquam si aliquis dicat : Ut quid tanta licentia data est malis, ut etiam contra voluntatem Dei habeant in sanctis potestatem nocendi ? Absit, nihil possunt Deo nolente. 29. *Nonne duo passeressesse venenunt, et unus ex eis non cadet sine voluntate Patris vestri ?* Si ergo passeressesse in voluntate Dei positi sunt, non in potestate hominum, quos Deus ad usum hominum fecit, quanto magis vos : non cum estis in potestate hominum, sed in voluntate Dei, quos Deus ad suam gloriam fecit ? Si passer eventu non moritur, nec cadit, propter hoc ipsam, quia opus Dei est : quanto magis justus homo non est in eventu positus, quia imago Dei est ? Sed aut a Deo traditus moritur, aut a Deo liberatus evadit. Si in passeribus nihil sine ratione agitur, quorum duorum pretium unius est assis : quanto magis in vobis sine me nihil agitur, quorum pretium est sanguis meus ? Si sic habentur passeressesse, quomodo habendi sunt filii ? Ideo ergo non debetis timere homines, quia non est in vobis illorum potestas, sed Dei. Non enim quando volunt impij, tunc possunt nocere sanctis, sed quando Deus illis nocendi tempus concesserit, ut provideat sanctis suis coronam. Dicit Pilatus ad Jesum : *Nescis quia potestatem habeo dimittere te, et crucifigere te ?* Respondit ad eum : *Non haberes ullam potestatem in me, nisi tibi datum fuisset desursum* (Joan. 19. 10. 14). Quæ ergo est sapientia, illum non timere qui dat potestatem, sed illum timere qui accipit ? Qui enim dat potestatem, quando vult dat : qui autem accipit, non quando vult accipit. Ergo si non es traditus, sine causa times, et si traditus es, sine causa times. Deo enim liberante, homo tibi nocere non pe-

test, et si vult. Nescis quomodo Pilatus volebat dimittere Christum, sed non poterat, quia Deus eum tradebat? 30. *Vestri autem et capilli capitiis omnes numerati sunt.* Quid nobis prodest capillos numeratos habere, si morimur? Ideo numerati sunt, ut in eternum vivamus. Numquid ideo numerat aliquid Deus, ut numerum ejus cognoscat, qui ab initio, ut dixit Sapientia, omnia in pondere, numero, et mensura creavit (*Sap. 11. 21*)? Sed ideo numeravit, ne aliquid perdat ex ipsis; sicut dicit propheta: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur* (*Psal. 138. 17. 18*). Non minuuntur, qui numerati sunt, sed etiam multiplicabuntur. Vis scire dignitatem numeratorum? Considera ovem illam quomodo pastor non requievit per desertum discurrere, donec inveniret eam, et ad primum numerum revocaret (*Matth. 18. 12. 13*). Nullam ex omnibus se habere putabat, si de numero suo una periret. Qui autem perituri sunt, non numerantur. Ideo Dominus dicit: *Vestri etiam capilli capitiis numerati sunt.* Peccatores autem ut quid numerantur, qui esse non æstimantur? Illud enim numerat Deus, quod vult possidere: quod autem non vult habere, ut quid numerat? Ideo non numerantur peccatores, ut quicumque ex ipsis periret non sentiat, neque curet Deus, quasi de non numeratis: sicut scriptum est, *Pro nihilo habentur omnes gentes* (*Isai. 40. 17*). Ergo passeres sunt meliores, quam peccatores? Non, sed similes. Sicut enim Deus non dixit, quia non cadunt: sed, sine voluntate Dei non cadunt; Dei enim voluntas est, ut comprehendantur, et ad usum procedant hominum, quia ad hoc creati sunt: sic voluntas Dei est, ut homo, qui sine lege Dei vixit, sine lege et pereat: et qui Deum non aspexit, non aspiciat illum Deus. Vere in hoc peior est homo peccator quam animal, quoniam animal etsi non glorificat, non exacerbat: homo autem malus non solum non glorificat, sed adhuc exacerbat. Quanta autem sit dignitas numeratorum, etiam in libro Numeri (*Cap. 3. et 26*) ostenditur, quoniam electi et colati numerantur a Mose, per præceptionem Dei. Non numeratur inter eos femina. Femina autem intelligitur mollities, quæ est corruptio corporalis. Omnis autem vir mollis animo, remissibilis in fide, et corruptus in actibus, corpore vir est, et femina intelligitur: ideo non numeratur cum sanctis. Femina autem si virilitatem sanctam habuerit, etsi corpore femina est, animo est vir, et numeratur cum sanctis. Illic quia figura erat caro, femina repellatur: hic autem quia veritas est, femineus animus non numeratur. Illic servilis conditio excludatur, hic autem conversatio servilis expellitur apud Deum. Non ille servus est qui servus est hominum, sed qui peccati sui. Ergo liber, si opera mala fecerit, diaboli servus est: servus, si bona opera fecerit, filius Dei est: ideo servilis anima non numeratur. Item neque Ægyptius mundialis. Qui ergo diligit mundum, in sæcularibus negotiis gaudet. Propter negotia mundi transitoria tristatur, propter Deum vero non gaudet. Ille non numeratur, qui anima Ægyptius est. Ægyptius autem si cælestia amaverit, Hebræus est. Item nec puer numeratur. Ille qui puer est sensibus, malitia autem perfectus est: qui autem malitia puer est, sensibus perfectus est. Qui autem mensurat plenitudinem ætatis Christi, ille etsi puer fuerit, sicut Daniel numeratur. Et qui procedit ad bellum contra alienigenas: id est, qui potest pugnare contra immundos spiritus, et desideriorum carnalium destruere castra, ille tantummodo numeratur. Sed nec omnes qui habent virtutem spirituales, habent Israeliticam virtutem. Nam et gentiles habent virtutem animæ, grammaticam, rhetoricam et philosophicam: sed non Israelitica virtus est, quæ non sit propter Deum, sed propter bonam gloriam: Israeliticum autem bonum est, cujus mens Deum videt, sicut apostolorum, quibus dixit: *Vestri autem et capilli capitiis numerati sunt omnes.* Spiritualiter autem capilli sunt subtiles animæ, et innumerabiles sensus

sanctorum, qui de spiritu Christi quasi de capite ipsorum prodeunt. Si autem justus tradidit se in potestate dilectionis, dilectio illa præcidit capillos ipsius, et tollit virtutem quam habet in capite, sicut Dalila Samsonis (*Judic. 16*). Nam omnis virtus eorum non in corpore, nec in divitiis, sed in virtutibus spiritualibus est posita. Et nulla res sic præcidit virtutem capillorum suorum, sicut corporalis voluptas. Si ergo perdidit virtutem capillorum suorum, apprehendunt eum alienigenæ. id est, immundi spiritus, et alligabunt eum vinculis diversorum desideriorum, et excæcabunt oculos cordis ejus, ut non videat lumen, id est, viam veritatis, ut egressus suos extendat, ut impleatur in illo quod scriptum est: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur* (*Psal. 68. 29. 32*). 32. *Omnia ergo qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo.* 33. *Qui autem negaverit me coram hominibus, et ego negabo eum coram Patre meo.* Et quoniam rem impossibilem, quantum ad naturam carnalem, mandaverat: nunc et penam proponit et præmium, ut modo timore pænæ, modo desiderio præmii virtus animæ adjuvetur. Ecce præmium: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo.* Sed prius dicit præmium, postea pænâ, quia misericors Deus paratior est ad remunerandum bonos, quam ad puniendum indignos. Vide ergo quantum majus est præmium Dei, quam justitia nostra: et quanto gravior est vindicta, quam nostrum peccatum. Si tu confessus fueris Christum coram hominibus, confiteris quia nihil potes præstare Deo: si autem ille te confessus fuerit coram Deo, confitetur quia potest facere te immortalæ. Si tu negaveris Christum coram hominibus, denegans Christum illi nocere non potes: si autem te negaverit Christus coram Deo, denegat qui perdere potest in igne æterno. Quis est tam lapideus, qui non desideret justitiæ suæ testem habere Christum? Si ergo magnum est testem esse Christi, quantum magis est testem habere Christum?

Nihil prodest credere corde, nisi adfuerit confessio oris. — Considera etiam denique, ne forte dicant etiam fideles Christiani: Si necessitas persecutionis advenerit, interim coram hominibus de negatione patiar pœnas, in corde autem meo veritatem teneo Christi: ideo non dicit, *Qui me confessus fuerit in corde suo, sed, Coram hominibus*: quoniam qui coram hominibus non confitetur, non prodest ei aliquid, quod in corde credit in Christum: quia qui ore denegat, non potest fieri ut in corde credat. Radix enim confessionis fides est cordis: confessio autem fructus est fidei. Sicut ergo quamdiu radix est viva, necesse est ut aut ramos producat, aut folia: si autem non produxerit, sine dubio intelligis, quod radix ejus in terra siccata est: sic quamdiu fides cordis integra est, semper germinat confessionem in ore; si autem confessio non fuerit oris, intellige sine dubio, quia fides cordis ejus jam ante siccata est. Sic enim dicit Apostolus: *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom. 10. 10*). Ergo nec valet confessio oris sine fide cordis, nec fides cordis sine confessione oris. Si autem tibi prodest corde credere, et non coram hominibus confiteri: ergo et infideli in hypocrisi confiteri Christum prodest, etiam si corde non credat? Si autem ille nihil proficit confitens sine fide, nec tu proficis credendo sine confessione. Si sufficit Christo, qui cognoscit, etsi confessus eum non fueris coram hominibus: ergo et tibi sufficiat, quia cognoscit te Christus, etsi non fuerit te confessus coram hominibus. Si autem tibi non sufficit cognitio ejus, nec illi sufficit fides tua. Si enim sufficeret tibi fides cordis, cor tantummodo tibi Deus creasset: nunc autem et os tibi creavit Deus, ut corde credas, et ore confitearis. Nec tantum ore, sed quinque sensibus carnalibus. Si enim sufficeret cor aut os, sic diceret et propheta: *Confitemini Domino in citharu* (*Psal. 52. 2*), unius aut decurum cher-

darum, psalmum dicite ei : nunc autem dicit, *In psalterio decem chordarum* : quia homo, qui est psalterium, decem sonos habet, quinque carnales, et quinque spirituales. Cum his omnibus oportet confiteri Christum. Si autem vel unus sensus minus fuerit, non est perfecta confessio. Ergo si quis tibi dicat, Non manduces idololatriam, sed aspice tantum ad idola, quomodo speciosa sunt : si aspexeris provocatus, oculis tuis negasti Christum : non qui aspiceret idola aliquid sit, sed quia invitatus aspicias, peccas. Si autem non aspexeris oculis tuis, confessus es Christum. Ideo scriptum est, *Averte oculos meos ne videant vanitatem (Psal. 118. 37)*. Si vero dixerit tibi, Nolo ut aspicias idola, sed tantum ausculta quomodo ille gentilis blasphemavit Christum, ut glorificet deos : si auscultaveris, auribus tuis Christum negasti. Si dixerit tibi, Nolo ut audias blasphemiam Christi, sed ecce quomodo incensum diis offertur, tantum sta, et accipe odorem incensum illius : si odoratus fueris, odoratu tuo Christum offensus es. Item si dixerit tibi, Non manduca carnem dentibus tuis, tantum finge te de immolato manducare : si simulaveris, sic gustu tuo Christum negasti. Si autem nolueris fingere, Christum confessus es, sicut Eleazarus in libro Machabæorum (2. Mach. 6), qui carnes vervecinas sub specie porcine noluit manducare. Si dixerit, Nolo fingas te de immolato manducare, sed tantum tange idolum manu tua, aut tene thuribulum : si tetigeris, aut teneris, tactu tuo Christum negasti. Si autem nolueris, tactu tuo Christum confessus es, sicut scriptum est : *Si est iniquitas in manibus meis (Psal. 7. 4)*. Omnia enim membra animæ vel corporis tui non solum tibi ad usum Deus creavit, sed sibi ad gloriam.

Homilia xxvj. ex capite x.

34. *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis : Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram. Non veni mittere pacem, sed gladium, et reliqua. Cum dixisset Dominus, Qui me confessus fuerit coram hominibus, etc., quasi cogitantibus apostolis, et dicentibus apud se, Usque nunc sub tyrannidis et Gentium dominatione degimus, et nunc speravimus pacem nobis esse venturam : et quomodo hic nobis persecutiones et judicia futura promittit? respondit ita : Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram. Et est pax bona, et est pax mala. Pax bona est inter bonos fideles et justos, ut in quibus est unius fidei munus, una sit vite concordia. Nam fides per verbum quidem Dei nascitur, per pacem autem servatur, et per caritatem nutritur, dicente Apostolo : *Fides est, quæ per caritatem operatur (Gal. 5. 6)*. Fides autem, quæ non habet caritatem, nullum potest boni operis fructum perficere. Si ergo aliqua dissensione fideles fuerint separati, hoc est mala discordia, sicut ait Dominus : *Omnia domus in se divisa non stabit (Matth. 12. 25)*. Si et separata fraternitas, a semetipsa consumitur, sicut ait Apostolus : *Si autem invicem mordetis et criminamini, videte ne ab invicem consumamini (Gal. 5. 15)*. Pax autem mala est inter infideles et iniquos, ut quibus est una malitia, sit unus ad malefaciendum consensus. Nam infidelitas et iniquitas ex suggestione quadam diaboli nascitur, per pacem autem servatur. Si ergo aliqua occasione infideles et iniqui ab invicem fuerint separati, hoc est bona discordia : quia sicut in pace bonorum fides et justitia stant, infidelitas autem et injustitia jacent ; cum vero discordia venerit, fides et justitia cadunt, infidelitas autem et injustitia resurgunt : sic in pace iniquorum et injustitia et infidelitas stant, fides autem et justitia jacent. Cum vero concordia venerit, infidelitas et injustitia cadunt, fides autem et justitia surgunt. Ideo ergo Dominus bonam misit separationem in terram, ut rumperet malam conjunctionem. Omnes enim tam boni quam mali, id est, qui diligentes malum, erant in malo, et qui per ignorantiam boni stabant in malo : omnes*

inclusi, ideo misit Dominus separationis gladium inter illos, id est verbum veritatis, de quo ait Apostolus : « Vivum est verbum Dei, et efficax, et acumen habens super omnem gladium acutissimum. penetrans usque ad interiora animæ et spiritus, artuumque et medullarum, scrutans corda, et cogitationes » (*Hebr. 4. 12*). Iste est ergo gladius bis acutus, ex una quidem parte bonos ab errore præcidents, ex altera autem parte malos ab excusatione, ut nec bonos ignorantia perdat, nec malos excuset : ut et boni, cognita veritate, cum sequuti fuerint veritatem, cum judicio et justitia salventur, et mali, cum veritate cognita, secesserint a veritate, cum judicio et justitia puniantur. Hoc ergo gladio Dominus separavit bonum a malo, ut et bonum separatum a malo surgat, et malum separatum a bono cadat. Nam bonum, quoad fuerit mixtum, cum malo jacet, et mortuum est, quia non potest bonum esse conjunctum cum malo : cum autem a malo fuerit separatum, tunc surgit et vivit, quia incipit esse bonum separatum a malo. Sic et malum quamdiu fuerit mixtum cum bono, stat et vivit, quia sub se opprimit bonum : cum vero fuerit separatum a bono, tunc cadit et moritur, quia manifestatum jam non potest sub se opprimere bonum. Sic et fideles, quamdiu cum infidelibus fuerint juncti, jacent, et mortui sunt, quia non possunt esse fideles cum infidelibus mixti. Cum autem fuerint ab infidelibus separati, tunc resurgunt et vivunt, quia tunc incipiunt esse fideles cum fidelibus mixti. Item infideles, quamdiu fuerint cum fidelibus mixti, stant, et vivunt, quia sub sua infidelitate tenent fideles. Si vero a fidelibus fuerint separati, cadunt, et mortui sunt, quia manifesti infideles jam non possunt perdere fideles. Omnis enim res mala quamdiu stare videtur et vivere, quamdiu bonæ rei potest nocere : cum vero manifestata fuerit, jam non potest nocere, jacet, et mortua est. Omnis autem res mortua, etsi est mala, tamen similis est rei, quæ non est. Quid ergo infideles a fidelibus separati alios quidem timore frangunt, alios autem promissione corrumpunt? Hæc res non dicit perdere bonos, sed magis glorificare permanentes in bono, cum ille, qui aut timore frangitur, aut promissione corrumpitur, nunquam fuerit vere bonus. Tunc enim vere infideles dicuntur perdere fideles, quando fideles per ignorantiam veritatis cum infidelibus sunt. Seductionibus aut persecutionibus fides non corrumpitur, sed purgatur. O mira virtus gladii separantis, cui non solum conjunctio extraneorum resistere non potest, quos amicitia voluntaria jungit, sed nec ipsa dilectio violenta naturæ carnalis! Et ideo non solum illos separavit, qui dilectione conjuncti sunt, et natura disjuncti, sed etiam illos, quos carnalis necessitas dulcibus vinculis alligavit. Ideo non dicit, 35. *Veni enim separare filium adversum patrem, etc.* Notanda res est, quoniam quos separat Christus, fideles sunt : a quibus separat, infideles. Unde ostendit? Ex eo quod dicit : 37. *Qui diligit patrem plus quam me, non est dignus. Qui enim plus diligit patrem quam Deum, permanet juxta patrem. Qui autem diligit Deum plus quam patrem, recedit a patre fide, non corpore. Ideo autem diximus, quia quos separat Christus, fideles sunt : ut sciamus quia semper fideles ab infidelibus recedunt, non infideles a fidelibus : quia semper diabolus desiderat infideles suos cum fidelibus esse, ut infideles, cum fidelibus mixti, corrumpant fideles : et Christus semper fideles festinat ab infidelibus separare, ut ne fideles, convenientes cum infidelibus, corrumpantur ab eis. Et ubicumque separatio inter bonos et malos facta legitur in Scripturis, semper boni secesserunt a malis, et non mali a bonis. Cum essent Judæi in captivitate, Deus per prophetam non ad Assyrios dicit : *Exite, exite de medio populi mei : sed ad populum suum, Exite, exite de medio eorum, et immundum ne tetigeritis (Isai. 52**

¹ Alias vox, non, deest.

41) : quia malum coinquinat bonum, bonum autem non coinquinat malum. Uputa, junge lutum farinae : non farina sordidat lutum, sed lutum farinam. Item junge acetum vino : non vinum corrumpit acetum, sed acetum vinum. Nec enim corrumpi potest ab alio, quod naturaliter a seipso corruptum est. Ideo cum dixerint infideles, A nobis vos recessistis, non nos a vobis : crede ; verum enim est. Semper bonum ante malum fugit, malum autem ante bonum non fugit. Item cum dicit, Ecce ille sacerdos hæreticus desiderat orare cum fidelibus, et dare benedictionem fidelibus : crede ; verum est enim. Scit enim dato suo coinquinare, non sanctificare accipientem. Si enim sciret sanctificare qui dat, utique rogandus fuerat, non rogaret. Nunc autem quia coinquinat datum ejus, non expectat ut quæratur, sed ipse quærat quem perdat. Ecce ille laicus infidelis benedictionem desiderat accipere a fidei, non ut ipse sanctificetur accipiens, sed ut tu et quod dedisti, perdas, et quia dedisti sanctum canibus, pereas. Non dixit, Separare filium a patre : sed, *Adversus patrem* : quia non corporalem separationem jubet, sed spiritualem. Qui enim corporaliter separatur, a patre separatur, non contra patrem : qui autem spiritualiter separatur, corpore quidem cum patre est, fide autem adversus patrem. Nam qui longe est a patre, non potest stare contra patrem : qui autem ante patrem est, ille potest esse contra patrem, respondendo, blandiendo, disputando. Non enim credibile est, ut corporaliter jubeat relinquere patrem, qui dixit : *Honora patrem tuum et matrem tuam* (Exod. 20. 12). Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei, et tu invenies mercedem pietatis ; et ipse infidelitatis suæ habebit damnationem suam. Et ideo non dixit, Qui diligit patrem, non est me dignus : sed ait : *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus*. Sicut enim post Deum diligere parentes pietas est : sic plus quam Deum diligere impietas est. Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei. Si autem voluerit te in eandem soveam infidelitatis immergere, in qua ipse est, tunc plus dilige Deum, quam patrem : quia pater non est animæ, sed carnis. Solus autem Deus omnium animarum sanctarum Pater est. Redde ergo unicuique quod suum est. Carnalibus patribus præbete carnis obsequium, spiritualibus autem patribus animæ sanctitatem. Et vere nihil est, quod amplius diligere debemus quam Deum. Amici enim recedunt, parentes deliciunt, solus autem Christus nec recedit aliquando, nec deficit, donec voluerimus et nos esse cum ipso. Cum de hoc mundo exierimus, unaquæque anima ad locum suum recedit : et nemo recordatur amplius carnalem affectum, cum de carne recesserit, non pater filium, non filius patrem. Omne enim quod de terra suscepimus, in terra dimittetur, et neminem nobiscum habebimus, nisi opera nostra, si bona sunt, ad gloriam : si mala sunt, ad penam. 38. *Qui non tulerit crucem suam, et sequutus fuerit me, non est me dignus*. Crucem suam tollit, qui paratus est ad omne periculum propter Deum, si necessarius fuerit, usque ad mortem, magis quam relinquere Christum. Ille talis etsi de misericordia Dei evadit, tamen quantum ad propositum suum quotidie cruciatur. Ideo etsi nihil tale fuerit passus, mercedem tamen accipiet. Voluntas enim remuneratur, non opus : quia voluntas ex nostro arbitrio procedit, opus autem per gratiam Dei consummatur. 39. *Qui invenit animam suam, perdet eam. Melius est propter Deum mori, et in perpetuum vivere, quam propter vos vivere, et in perpetuum mori*. Si ille pro nobis mortuus est, qui mori non poterat, nisi voluisset : quanto magis nos pro eo mori debemus, qui etsi nolumus, mortales sumus ? Si Dominus pro servis mortuus est, et hoc sine præmio : justius est ut servus moriatur pro Domino, et hoc cum præmio. 40. *Qui vos recipit, me recipit*. Quoniam apostoli et cæteri Christiani, in persecutionibus Judæorum et gentilium constituti, necesse

habebant interdum declinandi, et pericula fugere de civitate in civitatem, secundum Christi mandatum : ideo honorem suum dedit eis, magis autem seipsum posuit in eis, ut ad susceptionem eorum omnem Christianum populum provocaret, sibi imputans acceptum, quod illis fuerat datum, ut recipientibus eos dicat in die judicii : *Venite, benedicti Patris mei, accipite regnum quod vobis paratum est ante constitutionem mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare* (Matth. 25. 34. 35), etc. *Quod uni enim ex minimis meis fecistis, mihi fecistis* (Ibid. v. 40). Si enim qui minimis de Ecclesia facit, Christo facit : quanto magis qui apostolos recipit, cæterasque passiones Christi circumferens in corpore suo, ipsum recipit Christum ? 41. *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit justum in nomine justii, mercedem justii accipiet*. Prophetæ doctores intelliguntur, sicut supra docuimus ; justii autem omnes Christiani. Prophetæ ergo nomine voluit ostendere omnes prædicatores Christi ; justii autem nomine, omnem hominem Christianum : quia non solum doctorum est, persecutionum causa vagari de civitate in civitatem, sed omnium Christianorum perfectorum in Christo credentium. *In nomine prophetæ*, id est, quasi prophetam Christi. *In nomine justii*, id est, justum Christi servum. Ut ergo habeat bonum opus mercedem, duo hæc occurrere debent, ut et Christianum recipiant, et quasi Christianum, sive sacerdotem, sive laicum. Si autem aliquis aut non Christianum recipit, aut Christianum quidem recipit, non autem quasi Christianum : mercedem Christiani non recipit. Quid vero est, *Qui accipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipit ? et qui recipit justum in nomine justii, mercedem justii accipiet ?* Hoc est, qualem mercedem habet qui peregrinatur, talem mercedem habet et ille, qui suscipit propter Deum peregrinantem. Et sicut ambo æquales, et ille qui propter Deum laborat, et iste qui propter Deum laborantem refrigerat. Uputa, suscepisti sacerdotem, sacerdotis habes mercedem : suscepisti laicum justum, justii laici habes mercedem. Qui recipit Christianum ille qui Christianus non est, non habet mercedem Christiani illius : quia et Christianum si suscipit, tamen non cum nomine Christiani, aut propter honorem Christi, sed quasi quemcumque hominem. Qui enim Christum non cognoscit, quomodo Christianum suscepisse intelligatur propter Christum ? et qui non credit veritati, quomodo confessorum veritatis intelligatur suscepisse propter veritatem ? Non ergo recipit eum in nomine Christi, quasi Christianum, sed quemadmodum cæteri gentiles humanitatis causa recipiunt peregrinos, non propter Christum. Quod autem diximus, sive Christianum receperit, sive sacerdotem, sive laicum, non habet mercedem, quia non quasi sacerdotem suscepit, nec quasi Christianum : ita est intelligendum, ut suscipiens sacerdotem, mercedem sacerdotis non habeat : et suscipiens Christianum, mercedem Christiani non habeat. Alioqui habet mercedem propter hoc solum, quia bonum opus fecit, quamvis non fecerit propter Christum. Quoniam qui prophetam suscipit non quasi prophetam, prophetæ quidem mercedem non habet, aliquam autem habet. Hujus rei testis est Daniel, dicens : *Et nunc, Domine rex, consilium meum audi, et peccata tua elemosynis redime* (Dan. 4. 24). Si ergo ille rex idolorum cultor poterat elemosynis peccata redimere, cui non prosunt elemosynæ ? Sed audi mysterium, quod Petrus apud Clementem exposuit. Si fidelis fecerit opus bonum, et hic ei prodest, liberans eum a malis et in illo sæculo ad percipiendum regnum caeleste ; magis autem ibi quam hic. Si autem infidelis fecerit opus bonum, hic ei prodest opus ipsius, et hic ei reddit Deus bona pro opere suo. In illo autem sæculo nihil ei prodest opus ipsius. Nec enim collocatur inter cæteros fideles propter opus suum ; et juste, quia naturali bono motus fecit bonum, non propter Deum. Ideo in corpus suum reci-

pit mercedem operis sui, non in anima sua. Item si Christianus dederit ei, qui non est Christi, non magnam habet mercedem, quia nec Christiano dedit, nec quasi Christiano, dicente Tobia: *Effunde vinum tuum super sepulcra justorum, et non dederis peccatori (Tob. 4. 18)*. Item Sapientia, *Recipe, inquit, justum, et ne dederis impio (Eccli. 12. 6)*. Tamen quia scriptum est, *Operemini bonum ad omnes, magis autem ad domesticos fidei (Gal. 6. 10)*: qui dat infideli, modicam quidem, tamen habet mercedem: qui autem fidei dat, duplicem habet mercedem. Primum quidem quia creatura Dei est: secundum, quia servus Dei est. Qui autem infideli dat, unam habet mercedem, quia creatura quidem est Dei, voluntate autem adversus Deum. Quod si Christianus non Christianum, sed infidelem in nomine Christi suscipit, nihilominus habet statutam mercedem: quia quantum ad se non Christianum suscipit, sed quasi Christianum, 42. *Et quicumque uni ex minimis istis calicem aquae frigidae dederit tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Non peribit merces ejus. Quoniam supra dixerat, Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet: et qui recipit justum in nomine justii, mercedem justii accipiet*: hic exaggerans mercedem suscipientium, supra modum amplius dicit. Hoc est quod dico, quia qui etiam uni ex minimis istis, qui neque prophetae sunt, neque justii, sed tantum credentes in me, aquam frigidam porrexerit: hoc est, Non dicam qui eos magnifice susceperit, sed qui vel aquam frigidam porrexerit eis, merces ejus non peribit. Minimi autem sunt in Ecclesia, qui modice justitiae sunt, aut modice fidei. Et vide quam proprie de minimis dicat. Non dicit, Qui unum ex minimis receperit, sicut cum loqueretur de prophetis et justis: quia minimi in populo Christiano non opus habent susceptione. Nec enim peregrinantur causa persecutionis, nec contenti sunt persecutionis aliquam subire molestiam, sed statim scandalizantur. Unde et alibi dicit propter eos: *Vae praegnantibus et nutriendis in illis diebus (Matth. 24. 19)*. Proprium autem prophetarum et justorum virorum est causa persecutionis peregrinari de civitate in civitatem. Illos ideo suscipi mandat, his autem aliquid dari, non forte propter ipsam levem indigentiam scandalizantur. Unde non dixit, Qui unum ex magnis istis scandalizaverit: sed, *Unum de pusillis istis*: quia magnus non scandalizatur, sed pusillus. Vere justus Judex. Qui enim et pro verbo otioso constituit poenam, justum erat ut pro aqua frigida daret mercedem (Matth. 12. 36). *Tantum in nomine discipuli*, supra caute addidit, dicens: Sciens quoniam si quis non propter nomen Christi dederit, non habet mercedem. Frigidam aquam dicit, ut ne calefaciendi impendat laborem. Non quia aliquid est, quod dat, ideo habet mercedem: sed ob id, quia magnus est, propter quem dat. Quid enim, si aliquis voluit dare, et non potuit? numquid justum est, ut secundum modicum angustetur larga voluntas? Melius est ergo, ut opus ostendatur secundum voluntatem, quam larga voluntas angustetur secundum opus. Quomodo ergo omnes pauperes volentes benefacere confortat, nolentes autem benefacere inexcusabilis reddit? Qui enim aquae frigidae mercedem constituit, puto quod et sine opere nudae voluntati reddet mercedem.

Homilia xxvij. ex capite xj.

2. *In illo tempore, cum audisset Joannes in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, 3. ait illi: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus? et reliqua.* Joannes, specie homo, gratia angelus: quia nihil carnis erat in eo, nisi visio sola: corpore tenebatur in carcere, anima autem in caelo. Et quod Herodes illi faciebat pro poena, ille suscipiebat pro beneficio. Et ita illius quasi Dei misericordia fruebatur, quia verum gaudium est sanctorum, exire de mundo. Quemadmodum festinantem hominem ad rem aliquam quam desiderat, si quis nesciens consilium ejus, pro

malo compellat eum ire volentem: sic puto esse, cum impius hominem justum vult occidere, mori cupientem. Sicut servus, postquam commissi operis impleverit pensum, gaudet ante faciem domini sui apparere: sic et Joannes, commissae praedicationis mysterio consummato, laetabatur ad eum transire. Et non solum de morte sua non contristabatur, sed ipsam quoque dilationem vitae suae poenam putabat. Vis scire quod est super humanam naturam? Missus in carcerem non de suo periculo sollicitus erat, sed de aliorum salute cogitabat, id est, discipulorum suorum. Ideo mittens ad Christum, interrogabat: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* In prima quidem facie extraneum aliquid videtur facere Joannes. Cui enim ad baptismum suum venienti dixerat: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me (Matth. 3. 14)?* quem inter innumerabiles populos venientem, digito loquens monstraverat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29)*: et quod amplius est, quem in utero constitutus, priusquam nasceretur, non solum cognovit, sed etiam exultatione spirituali matrem suam fecit ipse prophetam: ipse nunc quasi nesciens interrogat, *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Sed Joannes in carcere, sciens se jam in exitu constitutum, volebat discipulos suos Christo adjungere, tamquam si providus pater moriens filios suos consignet fideli tutori. Desiderabat enim vivens plenam fidem videre discipulorum, et sine dubitatione aliqua credentes in Christo. Sicut pater moriens, si viderit filios suos bonis moribus ornatos, et omni sapientia perfectos, quasi securus moritur, nihil de cetero timens de illis: sic et Joannes volebat discipulos suos perfectos videre in Christo, ut jucundius moreretur. Magis autem non sicut pater filios suos commendabat Christo quasi tutori, sed quasi paedagogus alienos filios, quos ad tempus accepit ut erudiret, eruditos volebat Christo reddere, quasi proprio patri ipsorum. Ideo interrogabat per discipulos suos, non ut ipse recepiens responsum, a Christo audiret, et disceret, sed ut missi discipuli oculis suis viderent opera ejus, et crederent: *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* Dum dicit, *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* ostendit quia duo erant qui essent venturi, Christus et Antichristus, de quo et Dominus alibi significat, dicens: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recipiatis me: alius veniet in nomine suo, et illum recipiatis (Joan. 5. 43)*: significans, quod quicumque non receperit Christum, expectat Antichristum venire. Intellexit cogitationem Joannes Christum, animadvertit consilium principis sui rex, sentit sermonem servi sui Dominus. Quod enim Spiritus in Joanne dictaverat, Deus intellexit, dicente Apostolo: *Qui scrutatur corda scit quid desiderat Spiritus (Rom. 8. 27)*. Propterea spirituales hominem spiritualis facile intelligit. Carnalis autem non intelligit spirituales, ipse tamen intelligitur ab eo: quia *Spiritualis judicatur omnia, ipse autem a nemine judicatur (1. Cor. 2. 15)*: quia carnalis homo secundum carnem loquitur, et semper secundum carnem intelligit: spiritualis autem secundum cor loquitur, et cogitationes intelligit. Considera denique, quomodo se simulant sensus eorum et verba. Sicut enim Joannes in prima quidem facie per discipulos suos interrogabat Christum, *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* reversa ad discipulos suos ait: *Ite, videte, et credite: quia non est alius, qui venturus fuerat, nisi ipse: sic et Christus in prima quidem facie Joanni renuntiabat, dicens: 4. Ite, dicite Joanni: 5. Caeci vident, surdi audiunt, 6. et beatus qui non fuerit scandalizatus in me: reversa autem ad discipulos ejus dicebat: Ecce videte, et cognoscite, quia caeci vident, surdi audiunt, et beati eritis, si non fueritis scandalizati in me. Quid est, quod videtis et auditis? Sciens Dominus quia venturi erant discipuli ab Joanne, sicut Lucas dicit, in illa hora multis et bonis hospitibus digna conviviva preparabat, ut etiam Christo tacente, ipsa opera ejus loquerentur de eo*

(*Luc. 7. 20. 21*). Nam et tibi curati fuerant, gratias agebant : et quidam vero dicebant : *Namquam sic factum vidimus in Israel (Marc. 2. 12)* ; alii autem dicebant : *Visitavit Deus in bono plebem suam (Luc. 7. 16)* ; alii dicebant : *Gloria Deo, quia talem potentiam dedit hominibus (Matth. 9. 8)*. Sic ergo discipuli et oculis et auribus pasciebantur, mirabilia sanitarum videntes, gratias agentium voces audientes, aut certe mirabilia ejus videntes, et doctrinam ejus audientes, aut certe sanitates infirmorum videntes, et confessiones ejectionum dæmonum audientes. O misericordia Christi ! Omnia faciebat, ut paucorum animas lucraretur : quia melior est apud Deum unus justus, quam totus mundus de peccatoribus plenus. 7. *Abeuntibus autem illis, cepit dicere ad turbas de Joanne. Quam bene recedentibus discipulis cepit laudare Joannem ! non sicut quidam blanditores homines, qui libenter hominem in facie laudant, aut quando vident amicum ejus fideles, aut domesticos ejus, quos credunt quia nuntiati sunt illi quicquid audierint. Nam insipiens est, qui gaudet laudari in facie. Vir autem sapiens quando laudatur in facie, flagellatur in corde. Propter duas ergo causas hominem in facie laudare non debes. Primum si sapientem illum putas, graviter suscepturus est. Et quare illi laudibus tuis molestiam facis ? Si insipientem illum existimas, extollendus non est. Quare insipientiam ejus laudibus tuis nutris ? Numquid dicimus, insipiens est qui in facie vult laudari ? Omnes enim homines volumus laudari. Et ideo hominum facinorosus, ut laudem consequamur ex eo, dicente Apostolo : *Quæcumque sunt laudis, quæcumque bonæ operationis, hæc sectamini, et Deus pacis erit vobiscum (Philipp. 4. 8. 9)*. Nam qui vult laudari propter homines malos, vanus est : qui autem coram domesticis ejus hominem laudat, non est culpa laudati, sed laudantis. Ideo enim coram illis laudat eum, non ut opinionem ejus bonam commendat hominibus, sed ut audiat ille, quia laudavit eum. *Quid existis in desertum videre ?* Non enim exierat in desertum ad hoc, ut viderent Joannem : nec enim erat tunc in deserto, sed in carcere. Sed præteritum refert, quia frequenter exibat populus in desertum videre Joannem, cum esset adhuc in deserto.*

Homo carnalis ut calamus ab omni tentationis vento flectitur. — Calamus a vento moveri ? Calamus est vacuus, et nullam habet virtutem : et ideo qualvis ventus flaverit super eum, huc et illuc flectit illum. Sic et homo carnalis et secularis in quo fidei nulla est medulla, et virtus veritatis non invenitur in eo, qualiscumque tentatio venerit super eum, curvat eum. Nam Deus volens ostendere Job, in quibus hominibus diabolus requiescit, introducit draconem in figura diaboli, et cum multa dixisset de eo, inter cætera ait : *Secus calamus et papyrus requiescit (Job 40. 16)*. Calamus enim est vacuus, papyrus autem vimium levis, et mollis. Sic omnis homo carnalis, vacuus in fide, et levis in sensu, et mollis in passionibus, calamus est et papyrus. Quoniam usque tunc Joannes multis modis plura testimonia in populo dederat de Christo, sicut legimus in principio Joannis evangelistæ : postea autem missis ad eum discipulis, interrogabat eum, dicens : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* forsitan apud homines tunc ibi constitutos mirabile videbatur, et levissimi hominis signum, ut prius quasi sciens omnibus prædicaret, modo quasi nesciens interrogaret, si ipse esset, an alius. Propterea Dominus hoc introducit, et dicit, ut non putent hoc ipsum levitatis ejus fuisse, et non rationis alicujus occultioris. Propterea rationem quidem ejus non exponit, sed dignitatem, et gratiam ejus annuntiat : quia talis et talis est Joannes, ut prædicatio quidem dignitatem ejus suspicionem levitatis tollat ab eo, rationem autem transmissorum discipulorum postea digni et fideles intelligant, qui Spiritum Dei habere meruerunt, scrutantes etiam altitudinem Dei. 8. *Quid existis in desertum videre ? nomen*

mollibus vestitum ? Id est, amicum sæculi, qui fruitur bonis ejus. Non vidistis quia vestimentum ejus erat de pilis cameli, et zona pellicea circa lumbos ejus ? Esca autem ejus locustæ, et mel silvestre, ut ipso conversationis suæ testimonio contemneret mundum cum bonis ejus : stetit enim in mundo. Quod autem intravit in mundum, ideo intravit, non ut ipse remaneret in mundo, sed ut spoliaret mundum : id est, natus quidem est in mundo, sed non est ingressus ad aliqua hujus mundi bona. Quod autem natus in mundo, non ipse peccans remansit in mundo, sed peccatores convertens ad justitiam, liberavit de mundo. Multa enim delectamenta mundi iste ad seductionem ostendit hominibus. Sicut homo malignus, si viderit aliquem orphanum habere substantiam paternam, ducit eum frequenter ad prandium, donat illi interdum aliquod speciosum vestimentum, loquitur illi dulces sermones, donec tollat facultates ejus : sic et diabolus videns hominem habentem in se thesaurum cælestem, id est, animam immortalam a Deo creatam, sapientiam cælestem in arca terrena positam, ideo ostendit illi aurum et argentum, et concupiscibilia ornamenta, ostendit illi vestes pretiosas, et deliciosos cibos, et gloriosos honores ; ut per hoc subjugans eum voluptatibus suis, auferat salutem anime ejus, et corrumpat gratiam cordis ipsius. 9. *Quid existis in desertum videre ? prophetam ? Amen dico vobis, et plus quam prophetam.* Prophetæ enim est de Christo prædicare. Numquid prophetæ fuit, ut in utero constitutus, Deum in utero cognosceret ? Prophetæ est, pro merito conversationis et fidei prophetiam accipere. Numquid prophetæ fuit, ut prius fieret propheta, quam homo, et ante gratiam acciperet ? Prophetæ est, beneficium a Deo accipere. Numquid prophetæ est, beneficium baptismatis a Deo donare ? Prophetæ est, verbum ante tempus significare de Christo. Numquid prophetæ est, facie ad faciem digito Christum ostendere ? Prophetæ est, ut ipse de Deo prophetet. Numquid prophetæ est, ut Deus de illo prophetet, dicens : *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam (Luc. 7. 27) ?* 10. *Hic est, de quo dictum est per prophetam : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam (Malach. 3. 1)*. Jam nunc incipit dicere causas propter quas amplius erat quam propheta beatus Joannes, qui talem meruit habere laudatorem. Et Joannes quidem testificatus erat de Christo, *Ecce agnus Dei (Joan. 1. 29)* : sed amplius recepit a Christo quam præstitit. Joannes enim Christum glorificans, humanam illi contulit laudem : Christus autem Joanni divinam contulit gloriam. Nam iste illum agnum ostendit, ille autem istum angelum prædicavit. Iste minus laudavit in Christo quam erat. Nam non solum peccatum mundi abstulit, sed etiam vitam æternam mundo donavit. Ille autem istum supra quam videbatur erexit, ut qui homo erat, angelus diceretur. *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam.* Audi nunc, et intellige dignitatem. Puto, si non est audacis dicere, quod gloriosior est Joannes, quia homo fuit, et propter virtutis meritum angelus est vocatus, quam si nomine angelus et natura fuisset. Angelus enim, hoc ipsum quod angelus est, non tantum est virtutis præmium, quantum naturæ proprietatis. Iste autem mirabilis est, qui humana natura angelicam sanctitatem transgressus est, et obtinuit quod non habuit natura per gratiam Dei. Ecce omnes prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt, et angeli sunt vocati : sicut scriptum est, *Qui acceptis legem in præceptis angelorum, et non custodistis (Act. 7. 53)*. Et quomodo de solo Joanne quasi gratiæ singularis est indicium, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam ?* Omnes quidem prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt : solus autem Joannes sic missus est ante faciem Christi, ut pene cum ipso Christo veniret. Quantum præ cæteris prophetis Joannes in tempore juxta Christum, tantum justitia præ illis proximior erat Christo. Multæ quidem stellæ ante lucem præcedunt, nuntiantes lucis adventum, nulla tamen ea-

rum Luciferi nomen habere meruit, nisi una que cum ipsa luce procedit: sic omnes prophetæ ante faciem Christi præcedunt, nuntiantes adventum ejus, solus autem Joannes Præcursor est appellatus, quia non solum adventum ejus annuntiat, sed ipsum illum digito suo ostendit, *Ecce agnus Dei*. Omnes prophetæ venturum testati sunt, ille solus jam venisse monstravit. Deinde alii prophetæ missi sunt, ut adventum ejus annuntiarent: iste autem ut præpararet viam ipsius. Aliud autem est adventum ejus annuntiare, aliud est viam præparare. Nuntiantibus adventum ejus, prædicationis sermo commissus est: præparanti autem vias, humanæ correctionis opus injunctum est: sicut angelus de eo: *Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum suum* (*Malach. 4. 6. et Luc. 1. 17*). Ille ergo correxerat, ut iste susciperet: ille nundavit, ut iste sanctificaret: ille præparavit, ut iste inhabitaret. Altera causa propter quam melior est prophetis: *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista*. De quo propheta aliquando prophetatum est? Omnes prophetæ prophetaverunt de Christo, de illis autem non prophetatum est. Ipse autem non solum prophetavit de Christo, sed etiam alii prophetæ prophetaverunt de ipso. Quis aliquando dictus est *Vox clamantis in deserto* (*Luc. 3. 4*)? Nam omnes portitores verbi fuerunt: iste autem ipsa vox, que desertum facere poterat quasi agrum cultum. Quanto vox proximior verbo, non tamen verbum: tanto Joannes propinquior Christo, non tamen Christus. Quis prophetarum cum esset propheta, prophetam facere potuit? Helias quidem unxit Helisæum in prophetam, non tamen prophetandi gratiam illi donavit (*3. Reg. 19*). Iste autem in utero matris existens, divini introitus scientiam matri donavit, et os illius in verbo confessionis aperuit, ut cuius non videbat personam, cognosceret dignitatem, dicens: *Unde hoc mihi, ut mater Domini mei veniret ad me* (*Luc. 1. 43*)? Nam quoniam Christus in utero constitutus Joannem in utero constitutum ordinare non poterat præcursorem: etsi poterat, tamen non sic poterat, ut omnes audirent: ideo fecit Mariam salutare Elizabeth, ut sermo procedens ex utero matris, ubi habitabat Dominus, et per aures Elizabeth ingressus, descenderet ad Joannem, et illic eum ungeret in prophetam. Nam sicut mater ipsa testatur, statim ut vox salutationis convenit ad aures Elizabeth, statim exultans puer prophetavit, non voce, sed motu. Considera, non dixit, Inter natos de mulieribus: sed, *Inter natos mulierum*. Aliud est, esse natum mulieris, et aliud est, esse natum de muliere. Qui mulieris natus est, in muliere quidem natus est, et initium de muliere habet, et ante mulierem non fuit. Qui autem de muliere natus est, neque in muliere natus est. Ecce enim Christus de muliere quidem natus est; quantum autem ad sermonem, mulieris natus hic: et in muliere natus, qui ante mulierem erat. Ergo qui mulieris natus est, de muliere nascitur: non tamen omnis, qui de muliere nascitur, mulieris natus est. Ideo ergo non dixit, Inter natos de mulieribus, ne et se cum illis misceret. Scriptura quidem non dicit Joannem majorem esse cæteris sanctis, sed cæteros sanctos non esse majores Joanne. Cœquavit enim cæteris, non præposuit. Sed cum tanta sit justitiæ altitudo, ut in illa nemo possit esse perfectus, nisi solus Deus: puto quod omnes sancti, quantum ad subtilitatem divini iudicii, invicem sibi aut inferiores sunt, aut priores. Ex quo intelligimus, quoniam qui majorem non se habet, omnibus major est. Hoc denique sequens sermo demonstrat, dicens: *Qui autem minor est in regno cælorum, major est eo*. Quis autem est minor et major? Christus videlicet, minor in corpore, major in spiritu. Vide ergo quia omnibus sanctis est major, cui solus Christus est prior, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

Homilia xxviii. ex capite xi.

25. In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor

tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, et reliqua. Postquam improperavit civitatibus, magis autem civibus, quod totiens seminati sunt in doctrina, et numquam germinaverunt in fide, qui virtutes et miracula Christi non quasi ædificamenta spiritualia, sed quasi delectamenta carnalia susceperunt: respondens ait, quasi ad sensum discipulorum secundum Lucam exponentium: *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ.* Considerandum est, quoniam Lucas sic introducit hunc sensum: *In illa hora exsultavit in spiritu Jesus, et dixit: Confiteor tibi, Pater* (*Luc. 10. 21*): iste autem sic dicit: *Respondens Jesus ait.* Sicut ex diversis itineribus venientes ad unam mansionem contendunt: sic et evangelistæ ex diversis occasionibus loquentes in unum sensum ingrediuntur. Ille ergo sic introducit: Postquam reversi sunt discipuli, gratias agentes, et dicentes: *Domine, in nomine tuo etiam demonia nobis obediunt* (*Luc. 10. 17*): videns gratias discipulorum Christus, quomodo in consummatione commissi mysterii fuerint fideles, quomodo in gratiarum actionibus erant devoti, quasi congaudens discipulis suis, *Exsultavit, et dixit: Confiteor tibi, Pater.* Iste autem, postquam implacabiles animos Judæorum et duras mentes ostendit, quos tot miracula ad fidem flectere non potuerunt: respondit excitatus discipulorum suorum suavis, illorum bonas imprecationes suscipiens, ad quorum nuntium bonum respondit. Alterum, duritia compulsus Judæorum. Ergo ille gratias agit, quia illuminati sunt rustici et simplices homines, qui totum quicquid fecerint boni imputant auctori. Iste autem gratias agit, non solum quia illuminati sunt parvuli, sed quia exæcati sunt literati et sapientes Judæorum, et qui omnem gratiam Dei imputant sibi. *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Quantum ad propositum quidem Christi in hoc loco loquentis, talis est intellectus verborum istorum. Postquam improperavit incredulis civitatibus, occasionem accipiens ab incredulitate earum, justam dispositionem Dei introducit in medium, gratias agens dicit. Quia placuit enim Deo Judæos quidem repellere, qui prius sapientibus dabantur in eloquiis Dei, cum essent insipientes (sapientia quidem est, non eloquia Dei scire, sed secundum eloquia Dei vivere), et recipere gentes, quia parvuli erant in scientia Dei, et parvuli per ignorantiam, non per contumaciam. Tu autem ad quascumque volueris personas, potes dilatare tractatum, quoniam et ab omnibus sapientibus, qui secundum sensum carnis sunt sapientes, et non secundum spiritum cordis, abscondit Deus semper mysterium veritatis, et parvulis illud revelat, qui parvuli malitia sunt. Qui sunt sapientes? Antiqui philosophi, et oratores, qui naturali sapientia literarum exercitatione exacuminati, de Dei natura quærere contendeant, non Deum invenire desiderantes, sed altissima disserere cupientes, victi sunt ingenio, defecerunt sermone: in ultimo nihil se amplius invenire potuisse confessi sunt, nisi quia Deus incognoscibilis est. Et ut quid ergo tantum laborasti, si ignorans es, postquam requisisti, quemadmodum fueras, antequam quæreres? Sicut enim qui in navigabilem oceanum navigare se usurpat, dum non potest eum transire, necesse est, ut per eandem viam revertatur, unde ingressus est: sic et illi ab ignorantia cœperunt, et in ignorantia finiunt. O homo sapiens, magis autem insipiens! Deus invisibilis est, et quis eum potest videre, nisi ipse se videat? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut inhabitet Deus in te, et videas Deum. Magis autem non tu vides, sed Deus, qui est in te, ipse videt te. Deus incomprehensibilis est. Quis enim potest comprehendere eum, nisi ipse se comprehendat? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut Deus habitet in te, et quotidie magis ac magis invenies Deum. Non ergo tu Deum, sed Deus invenit te. Qui sunt parvuli? Christiani, qui nihil pos-

sunt amplius æstimare de Christo, nisi quod vident in eo, et nihil amplius credere possunt, nisi quod audiunt in libris de ipso. Talis est enim natura infantium: cum viderint rem aliquam, animus eorum simplex nihil potest amplius considerare de ea, quam quod oculi eorum vident: et quod audierint ab aliquo nihil amplius in sermonibus exponentis intelligunt, neque possunt discutere rem auditam, sed quidquid audierint, credunt. Si bonum, toto corde lætantur: si malum, sine consolatione tristantur. (a) [Sic et infideles, si audierint Christum dicentem, Non sum solus, sed qui misit me Pater, mecum est: non possunt intelligere, putantes quia non unus est Deus, Pater et Filius. Si enim esset unus, nunquam diceret, Non sum solus. Qui enim unus est, et solus est: qui autem solus non est, nec unus est.] Si videmus Christum in cruce pendentem, non possumus intelligere ex nobis, quia homo purus est ille qui pendet. Nam recessisse majestatem Dei de corpore nec vidimus, nec audivimus. Sed forte dicis, Quomodo ergo clamabat in cruce, *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti* (Matth. 27. 46. Psal. 21. 2), si non esset corpus derelictum? Et non audisti quomodo ad latronem dicebat, *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43)? Homo purus, qui se derelictum dolebat, sicut tu dicis, quomodo ad paradisi ducatum præstabat? Clamabat ergo Filius ad Patrem, ut se ex infirmitate corporis pati probaret hominibus; non ut corpus a divinitate derelictum ostenderet. Item qui sunt sapientes, a quibus mysterium Christi absconditum est? Sacerdotes, scribæ et Pharisei, qui congregati in templo dicebant: *Quousque animam nostram tollis? Dic nobis palam, si tu es Christus*. Quibus respondit: *Et dixi vobis, et non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testificantur de me* (Joan. 10. 24. 25). *Et tulerunt lapides, ut lapidarent eum, dicentes: Propter bonum opus non lapidamus te, sed propter blasphemiam: quia tu cum sis homo, facis teipsum Deum* (Ibid. v. 31. 33). Qui sunt parvuli quibus est revelatus? Quos Dominus interrogat dicens, *Vos autem quem me esse dicitis* (Matth. 16. 15. 16): Respondentes dixerunt: *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Si ergo quod Judæi quotidie mediantes legem Dei invenire non potuerunt, piscatores et rustici invenerunt, quotidie tractantes retia in manibus suis: (26. *Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te*. Non dicit, qua ratione sic ei placuit, sed tantum gratias agit Patri, quia sic ei placuit.) Ita et tu nunquam discutias consilia Dei, in operibus ejus quid fecit, aut qua ratione sic fecit: sed quomodo cumque sic voluit rem suam ordinare, gratias agens sufficit tibi ad testimonium ipsa Dei natura: quia Deus sine ratione et sine justitia nihil facit. Non enim ad discussionem tuam, sed ad honorem suum creavit te. Nec judicem te esse voluit actuum suorum, sed servum præceptorum suorum. Boni enim domini est omnia providere, quæ ad utilitatem pertinent servi. Boni autem servi est, fideliter operari, et non discutere domini sui actus. 27. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unitatis rationem, quam æqualitatis excludit. Nam nec qui accipit, unus est cum dante: nec qui traditum acceperit, æqualis est ei qui tradidit. Tradita sunt ei secundum quod *Minoratus est paulo minus ab angelis* (Hebr. 2. 9). Nam secundum illud, quod *Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo* (Philip. 2. 6), cum eo Deus unus et æqualis est, qui tradidit omnia. *Omnia mihi tradita sunt, caelestia, terrestria, et infernalta*. Cælestia quidem, ut jam nunquam sint rebelantia: nec dicat aliquis eorum, *Ponam sedem meam in nube, et ero similis Altissimo* (Isai. 64. 14). Terrestria, ut reitquentes idola et peccata credant in me, et obaudiant meis mandatis. Infernalta, ut vocentur ad vitam, *Ut in nomine meo omne*

(a) quæ uacuis clauduntur desunt in quodam exemplari.

genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum (Philip. 2. 10). Cælestia, ut sint in adiutorio terrestribus; terrestria autem, ut fiant imitatores cælestium; infernalta, ut jam non expugnatione hominum proficiant, sed ad probationem sanctorum. Et vide, non dixit, Omnes homines mihi traditi sunt: ut tantummodo de hominibus credituris, sed etiam et de rebus omnibus, quæ ad gloriam ejus fuerant convertendæ, cum essent adversæ, diabolo subvertente: utputa, omnia ei tradita sunt, cælum et terra, sol, luna, stellæ, aer et ignis, aquæ, flumina, infernus et mors, ut jam nemo hæc omnia deos esse, aut ingenua esse, suggerente diabolo, arbitretur, sed omnes Christi esse opera, sancto Spiritu docente, cognoscant et fateantur. Non ergo tradita sunt, ut modo Christi secundum naturam fiant quæ semper ejus fuerant, sed ut modo ejus esse credantur, et modo ad ejus gloriam convertantur: sicut et homini semper existit Deus, sed usque tunc cognitus non erat. Nunc autem traditi sunt ei absolute, ut cognoscant eum suum Factorem Deum, sicut scriptum est: Sicut didisti mihi potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti mihi, dem eis vitam æternam. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 2. 3). Mihi tradita est vita et mors, ut nec vita ad peccatum sit hominum, nec mors ad pœnam: sed ut, qui vivunt, lucrum justitiæ bene viventes faciant, et qui mortui fuerint, melius vivant, mecum regnantes in cælo. Mihi traditæ sunt divitiæ et paupertas. Usque nunc enim paupertas blasphemare cogebat, furtum committere suadebat: divitiæ autem inflabant, nocendi virtutem prætabant. Nunc autem mihi traditæ sunt, ut paupertas dum magnanimitèr sustinetur, ad gloriam Dei proficiat: et divitiæ dum misericorditer dispensantur, ad gloriam Dei proficiant. Mihi traditi sunt servi et reges, ut nec servi in suo servitio erubescant, sed in me Domino gloriantur: et reges non in sua potentia extollantur, sed mihi genua curvant. *Et nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*. Ita intelligendum est: Nemo ex se potest cognoscere quemquam illorum, nisi Patrem Filius revelaverit et Filium Pater. Nam de Patris quidem persona Christus ipse dixit, quia nemo scit Patrem, nisi Filius revelaverit: de Filii autem persona ideo non dixit, Nisi Pater revelaverit, quia jam superius dixerat: *Confiteor tibi, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, scilicet hæc eadem quæ dispensata sunt in adventu meo de me*. Nam et ad Petrum confidentem se dixit: *Non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus* (Matth. 16. 17). Et Isaias dixit: *Ego Dominus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum* (Isai. 45. 15). Aut certe ita, secundum plenitudinem Patris: Patrem nemo cognoscit, nisi Filius. Et secundum plenitudinem Filii: Filium nemo cognoscit, nisi Pater: quia incomprehensibilem naturam comprehendere non potest comprehensibilis creatura. Quoniam etsi de Patre Filius revelat, aut de Filio Pater, tamen revelat non quantum sunt, sed quantum ille, cui revelatur, potest capere. Aut certe sic datur intelligi ex his quæ præcedunt, quoniam dicit: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Et ex his quæ sequuntur, quoniam dicit: 28. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Puto quod secundum hoc nemo cognoscit Filium, secundum quod ei omnia tradita sunt, *Ut omne genu in nomine ejus flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum: et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus est in gloria Dei Patris* (Philip. 2. 10. 11). Quæ omnia futura erant, tunc adhuc nemo sciebat. Et secundum hoc nemo cognoscit Patrem, eo quod statuit in Filio suo omnibus dare salutem. Unde Apostolus dicebat: *Mysterii temporibus æternis taciti, manifestati autem nunc* (Rom. 16. 25. 26), etc. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Qui sunt qui laborant? Qui legis justitiam operantur. Et qui sunt

qui onerati sunt? Ipsi Judæi, quibus post idololatricam vituli talia legis mandata imposuit Moses, in quibus numquam se explicarent. De quibus et Petrus ait: *Quid tentatis Deum, et vultis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri potuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus nos salvos fieri* (Act. 15. 10. 11). Ideo sic dicit: *Qui laboratis, id est, Qui contenditis justi esse, et non potestis: quia præceptum legis dum expleri non potest, semper conscientiam facit obnoxiam. Et apud Judæos quidem erat lex levis et justa, id est, decalogus, quem ante idololatricam acceperunt; sed sine gratia inveniebatur gravis. Sine gratiæ enim auxilio omnis justitia hominibus gravis est: quia lex præceptum est nudum, gratia autem virtus est Dei. Lex in libro conscribitur, gratia autem in corde plantatur. Ideo lex insufferibile pondus est, gratia autem delectatio cordis est, dicente Domino per Salomonem: *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me; spiritus meus super mel dulcis* (Eccli. 24. 26. 27). Ergo lex non solum ideo gravis est, quia gravia præcipit observationis mandata: sed et quia præcipit fieri, et faciendi non præstat auxilium. Nec ideo solum gratia levis est, quia levia ponit mandata: sed quod fieri præcipit, et ipsa in nobis faciendo operatur virtutem. Ecce enim lex præcipit, *Diligens amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Levit. 19. 18); gratia autem jubet, *Diligite inimicos vestros* (Math. 5. 44). Nonne gravior est gratiæ mandatum, quam legis? Et tamen facilius est nobis per gratiam hæc impossibilia adimplere, quam Judæis per legem illa possibilia: quia in gratia Dei totum possumus, sine gratia autem nihil, dicente Apostolo: *Omnia possum in eo, qui me confortat* (Philip. 4. 13). Adhuc autem dico: et si impleverit quis omnem justitiam legis, vivit quidem in ea, non tamen justificatus est. Unde adolescenti Dominus sic respondit, dicens: *Hæc fac, et vives* (Luc. 10. 28). Non dixit, Et justus eris, quoniam lex abstinentiam mandat malorum, utputa, *Non occides, et cætera. Non justitia opus injungit, sicut gratia, ut non irascaris sine causa, nec concupiscas. Qui autem abstinere se a malis, innocens quidem est: justus autem non est, nisi et justitiæ opus impleverit. Non quidem morietur, tamen nec gloriam habebit. Propterea dicebat Apostulus, qui erat filius Abrahæ, qui conversatus fuerat in lege sine reprehensione (Phil. 3. 6): *Nos, inquit, Judæi, et non de gentibus peccatores, scientes quia in lege nemo justificatur, credimus Jesum Christum, ut ex fide Christi justificemur* (Gal. 2. 15. 16). Omnis autem, qui contendit justitiam facere, et non justificatur, laborat in opere, quia fructu laboris sui non fruitur: qui autem et contendit et justificatur, non laborat, sed delectatur in opere suo, quia operis sui fruitur fructu. Deinde quis nescit, quia minor est justitia legis, quam gratiæ? Utpote, non occides, non adulterabis: hoc facilius est, quam non irasci, aut non concupiscere. Ab hoc enim multi se abinent, etiam qui non timent Deum. Ab ira autem vel concupiscentia vix etiam spirituales viri: tamen difficilior et onerosior invenitur lex, quia opera querit, non voluntatem. Justitia autem gratiæ licet major sit, tamen facilius invenitur, quia voluntatem, non opera querit. Utpote, si quis non iratus, sed propter disciplinam palmam alicui dederit, et eventu occiderit, sicut fieri solet, quantum ad gratiam innocens est, quia voluntatem, non opus querit: quantum autem ad legem reus est, quia opera querit. Item si in persecutione prostituta fuerit virgo, in lege quasi non virgo jam repellitur, quia opus aspiciat, non voluntatem: in gratia autem quasi virgo suscipitur, quia non opera querit, sed voluntatem. Vides quia injusta est lex et onerosa? Ideo homines desub pondere Judæicæ legis hortatur Christus exire, et ad delectabilem gratiam pervenire, dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos, id est, repausabo. Et vide quomodo dicit, Quia laboratis? Quis est qui laborat? Qui festi-***

nat adimplere justitiam, et non prævalet. Qui autem non vult facere justitiam, ille non laborat sub pondere legis. Utpote, si ante te videris aliquem ponderis fascem: siquidem contendisti eum tollere super te, et non potes, laboras: si autem nec tentas, nullam sentis laborem de pondere. Ergo non illos vocabat Christus ad se, qui omnino non concupiscebant facere justitiam, sed qui festinabant, et qui laborabant, et prævalere non poterant. Adhuc etiam sermonibus istis etiam Christianos peccatorum pondere prægravatos ad requiem poenitentiae vocat. Putas quod peccatores istius mundi non laborant? Vere enim majores labores et sollicitudines habent, quam servi Dei, dicente propheta: *Contritio et infelicitas in via eorum, et viam pacis non cognoverunt* (Psal. 13. 3). Item ex persona peccatorum poenitentiam agentium dicit Salomon: *Ergo erravimus a via veritatis, et lumen justitiæ non luxit nobis, et sol non ortus est nobis: lassati sumus in iniquitatis via et perditionis. ambulamus solitudines desertas, difficiles autem vias Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia nostra, et quid divitiarum jactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra* (Sap. 5. 6-9). Ergo laborant multum, et conteruntur in sæculo, sed laborem non sentiunt: spiritus enim qui seducit eos, ipse delectat in malo. Sicut enim qui suscipiunt jugum Christi, Christus eos delectat in spiritu, ne fatigentur in bonis operibus: sic et qui jugum suscipiunt diaboli, diabolus eos delectat et decipit, ne discedant a malo impii usque ad mortem suam. Ideo dicit Christus. *30. Jugum enim meum suave est et onus meum leve. Nam etsi corpore non gravantur peccatores, nec laborant, animæ tamen eorum gravatæ sunt et laborant, dicente propheta de onere peccatorum: *Quantum iniquitates meæ superposuerunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Psal. 57. 5). Et iterum Zacharias iniquitatem super talentum plumbi sedere conscribit (Zach. 5. 7). *29. Tollite jugum meum super vos: et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde. O gratissimum pondus, quod magis confortat portantes! Nam pondus terrestrium dominorum atterit paulatim ministrantium vires: pondus autem Christi magis adjuvat bajulantem, quia non nos portamus gratiam, sed gratia nos. Nec nos ad auxilium gratiæ dati sumus, sed gratia magis ad nostrum. *30. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. Suscipite jugum meum: et a me discite; id est, Ex ipso jugo meo, quia suave est, et ex ipso onere meo, quia leve est, experimentum accipite, quia mitis sum, et humilis corde. Consequenter et propheta dicit de Christo: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* (Psal. 33. 9). Inexpertis enim gravis est justitia Christi, expertis autem suavis est. Ergo lex immitis fuit, quia quicquid mandavit, in ira sua mandavit post idolum fabricatum, non ut salvet, sed ut puniat eos secundum duritiam cordis eorum. Christus autem mitis est, quoniam quicquid mandat, propter misericordiam suam mandat, non ut puniat, sed ut salvet. Item lex superba est. Vetat enim omnem hominem accedere ad sancta, præter pontificem. Item mulieres menstruas, vel virum in fluxu seminis, vetat intrare in templum. Lascum, vel leprosum, vel aliquo membro debilem, vetat sacerdotio fungi (Lev. 16. et 12. et sqq. capp.). Vides quomodo superba est lex? Christus autem humilis, qui nihil aliud querit, nisi fidem integram, et conscientiam mundam. *Et invenietis, inquit, requiem animabus vestris. Non dixit, Inventetis requiem, et tacuit: sed addidit, *Animabus vestris: quoniam mandata Christi in hoc sæculo animarum requies sunt, non corporum: quoniam, etsi laborant et tristantur in corpore, animæ eorum requiescunt, et gaudent in spiritu et in spe. Ideo alibi dicit: *Hæc autem loquutus sum vobis, ut in me pacem habeatis, in hoc autem mundo tribulationes* (Joan. 16. 33).*****

Homilia xxi. ex capite xij (a).

22. *Tunc oblatus est Jesus dæmonium habens, cæcus et mutus, etc. Tunc, quid est? Quando egressus est de synagoga (in mysterio contempnit synagogam Judæorum), tunc oblatus est ei in uno homine totus mundus, cæcus et mutus, qui neque videbat, neque loquebatur: id est, qui neque cognoscebat Factorum suum, neque gratias illi agebat; ut quod visibiliter in uno homine agebatur, hoc invisibiliter fieri intelligeretur in omnibus. Nam vere, nisi Judæam Dominus reliquisset, adhuc omnes gentes in potestate diaboli cæci et muti manerent. Legimus in Scripturis et derelictam Judæam, et non derelictam. Derelictam quidem, sicut Isaias dicit: *Et derelinquetur filia Sion, sicut umbraculum in vinea (Isai. 4. 8)*. Non derelictam autem, sicut David dicit: *Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet (Psal. 93. 14)*. Hanc questionem solvit nobis Apostolus, dicens: *Non excidit verbum Dei. Non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui sunt semen Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen (Rom. 9. 6. 7)*. Ergo non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii promissionis, æstimantur semen. Vides ergo quia illa Judæa derelicta est, quæ secundum carnem erat Judæa: quæ autem secundum spiritum fuit Judæa, non solum derelicta non est, sed magis electa est. Nam sicut in homine duplex est homo: est enim homo exterior carnalis et corruptendus, et est homo spiritualis incorruptibilis; et sicut in lege duplex est circumcisio, a foris quidem carnalis, et rescindenda, ab intus autem et spiritualis, et adimplenda: utputa, hoc recisum est in lege, quod erat a foris membrum, illud autem, quod fuit ab intus, ut circumcideretur cor, non est recisum: sic et in Judæa duplex est Judæa. Et a foris quidem Judæa videtur, qui ex carne Abraham nati sunt. Ergo populus in populo erat clausus. Ideo et Dominus ingressus synagogam, id est, quasi in populum, salvavit virum spiritualis populi Judaici figuram habentem. Et ingressus in populum, ut de medio populi populum liberaret, id est, de synagoga. Populus enim ille spiritualis manum habebat aridam, id est, boni homines, qui erant inter Judæos, aridas manus habebant sub lege contractas, quia opera justitiæ facere non poterant: *Quia ex operibus legis nemo justificatur (Rom. 3. 20)*. Utputa, amicum diligere secundum legem, et ei benefacere, non est hoc benefacere, sed male non facere. Non enim omnino male non facere, justitiam facere est. Itaque sanavit manus justorum Christus per gratiam, ut non solum amicos, sed etiam inimicos amaret, bene omnibus facientes. Vides quia laxata est manus eorum, quasi accipiens gratias nervos? Ideo autem prius arida manus sanata est, postea illuminatus cæcus, quia per opera justitiæ venit ad perfectam cognitionem Dei. Nisi enim quis secundum Deum coeperit ambulare, vel conversari, numquam potest Deum perfecte cognoscere: bona enim conversatio ad cognoscendum Deum aperit oculos mentis. Per verbum enim quasi modicus gustus Dei datur hominibus; per conversationem autem bonam venit ad perfectam fidem. Unde scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8)*. Et ne aliquis putet, quia sufficiat homini fideli cognoscere Deum, sed necessarium est et confiteri Deum; ideo cæcum et mutum sanavit: oculos ad cognoscendum Deum, os ad confitendum Deum. Qui ergo cognoscit, et non confitetur, ille etsi oculos mentis habeat curatos, tamen adhuc mutus est. Qui ergo videns non videt Deum, id est, cognoscens non cognoscit Deum, cæcus est, quia non facit præcepta Dei. Et qui loquens non loquitur Deum, mutus est, quia loquens non loquitur Dei laudem, aut gratiam: sed si quidem ea, quæ diabolus jussit, ille etsi loquatur et videat, quantum tamen ad Deum mutus et cæcus est. Non enim ille videt Deum qui scit Deum, sed qui timet et dili-*

(a) *Deest initium duodecimi capitis.*

PATROL. GR. LVI.

git Deum. Qui autem timet et non diligit, nomen Dei cognoscit, non potestatem. Et qui orat et psallit, et non facit quæ laudat, ille corpore loquitur, animo autem tacet. 23. *Stupebant autem turbæ, dicentes: Numquid hic est filius David? Quam proprie dixit, Stupebant: quia ipsam nondum sciebant. Nemo enim potest vere judicare de opere aliquo, nisi personam operantis cognoverit quis est. Utpota, si magnum opus facit discipulus alicujus artificis, miramur, quia discipulus alicujus constitutus tale opus potuit consummare. Si autem fecerit illud ipse magister, non satis miramur. Quod enim magnum est, ut exercitatissimus magister faciat opus magnum? Ita et Deus qualemque opus fecerit, minus est quam potestas ipsius. Ideo sciens Filius Dei miraculum, non stuporem debuit excitare, sed fidem. Vis scire quia eum non cognoverunt, ideo stupebant? Audi quid dicunt: *Numquid hic est filius David?* Si enim cognovissent eum, numquam dicerent, *Hic est filius David*: sed dicerent *Hic est Filius Dei*. 24. *Pharisæi autem audientes, dixerunt: Hic non ejecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Videamus. Dixerunt hoc Pharisæi, aut cogitaverunt? Causa autem quæstionis ex eo est, quoniam hic quidem dicit: Pharisæi autem audientes, dixerunt. In sequenti autem dicitur ita, Sciens Jesus cogitationes eorum: et non dixit, Audiens dicta eorum. Quid ergo est? Forsitan quidam dixerunt, sed ex mala cogitatione dixerunt. Frequenter enim dicunt homines de aliquo, quod non est verum, non autem dicunt ex mala cogitatione, ut derogent ei, sed dicunt nescientes rei veritatem. Hi autem Pharisæi ex mala cogitatione dixerunt falsum de Christo, non ignorantes rei veritatem, sed ut derogatoriis sermonibus istis populum a fide Christi averterent. Videbant enim turbam stupentem, ac dicentem: *Nonne hic est filius David?* Quæ verba appropinquantium erant ad fidem. Ideo Pharisæi excitati in zelo, ne viso miraculo ejus crederent in eum, dixerunt: *Quid stupore nimio movemini, o viri, quid superflua dicitis verba, putantes ne filius sit David?* Nos manifeste cognoscimus, quoniam hic non ejecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Quoniam ergo ita dixerunt, non ignorantes rei veritatem: sciebant enim quod spiritus satanæ non hujusmodi miraculum operatur: sed ex mala cogitatione, et ex invido proposito, ut averterent populum a fide Christi: ideo dicitur. 25. *Sciens autem Jesus cogitationes eorum, dixit eis. Aut certe, sicut simpliciter sermo demonstrat, hæc Pharisæi non dixerunt, sed cogitaverunt. Mala autem eorum cum essent abscondita, quid nocere poterant gloriæ Christi? Nihil. Qui enim malum cogitat, se perdit, alterum non gravat. Sed vide misericordiam Christi. Si illi hoc aperte dixissent, et iste e contra respondisset: diceremus forsitan quia ideo contra verba illorum respondit, ut confunderet malitiam eorum. Nunc autem manifestum est quia ideo respondit, non ut confunderet malitiam eorum, sed ut sanaret vulnerata conscientiam, ipsorum ut videntes cogitationes suas in verbis ejus, vel sic intelligant quia non est homo, qui corda cognoscit. Tanquam si ita dicat ad eos: *Putate quia dæmonia cum potuit sanare Beelzebub, numquid potest Beelzebub occulta cordis aspicere? Omne regnum adversum se divisum, desolabitur. Aliud est impossibile, aliud falsum. Impossibile est, quod fieri non potest; falsum autem, quod fieri quidem potest, factum autem non est. Quod ergo Judæi adversus Christum dicebant, possibile quidem erat, verum autem non erat. Quomodo non erat verum? Quia Christus quidem in Beelzebub non ejecerat dæmonia: fieri autem poterat, ut in spiritu diaboli dæmones expellerentur. Numquid Pharisæi, homines docti in malo, hoc adversus Dominum blasphemassent, nisi cognovissent fieri posse? Nam falsum quidem dicere hominum est malignorum: quia falsa res, si bene continuata fuerit, vera et credibilis æstimatur. Rem autem impossibilem dicere insensatorum hominum est, non malorum: quia quod impossibile est,****

43

defensione non indiget, quia impossibilitas rei seipsam defendit. Quod dæmones diximus a Beelzebub posse expelli, quantum ad primam faciem diximus posse, secundum quod multi seductores videntur expellere: re vera autem impossibile est, ut in Beelzebub dæmones expellantur: quia expellens dæmonem, non propter odium ipsius dæmonis, neque propter salutem hominis ipsius eicit eum, sed ut videntes perdat deceptos, quicumque crediderint ei vel ministris ejus, quod possit eicere dæmones. Nam eiciens eum, non eicit eum, sed concludit cum eo, ut inter præcipientem dæmonem et alterum obedientem seducantur videntes. Ideo et Dominus sciens quia in schemate ejiuntur, non in veritate: non ad schema, sed ad ipsam veritatem respondit, dicens: *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur*. Id est, Sicut non potest fieri, ut quis se persequatur: sic non est possibile, ut diabolus diabolum eiciat. Regnum diaboli est omne malum, regnum autem Dei omne bonum. Ergo diabolus rex mali: si bonum faciat, ipse destruet regnum suum, quia adversus se agit. Sicut enim malum adversus bonum contrarium est et nocivum, sic bonum adversus malum contrarium est et nocivum. Eiciens itaque diabolus diabolum, delusorie non bonum facit, sed malum; id est, non adversus se agit, sed pro se: quia non ejiendurum dæmonum gratia eicit dæmones, sed seducendurum hominum causa. Nam expedit et ipsis dæmonibus obaudire sibi invicem in schemate, et exire de corpore. Melius est enim ei exire de corpore, et animam occupare: non dimittere, et plurimos possidere. Quia si non exierit de corpore, corpus hominis tantummodo possidet, anima autem vexati hominis innocens vadit ad Deum. Si autem de corpore exierit, quantos homines seducere poterit, tantorum animas perdit. Deinde dic mihi, si soli servi Dei possunt dæmonia eicere, an etiam ministri diaboli? Et si dixeris, Soli servi Dei, quantum ad rem quidem verum dicis; quantum autem ad speciem et illi ejiunt, sicut testatur Dominus in Evangelio. Nam cum dixisset, *Attendite vobis a falsis prophetis* (Matth. 7. 15): postmodum addidit, *Multi dicent mihi in illa die, Domine, nos in nomine tuo dæmonia eiecimus, et virtutes multas fecimus. Tunc jurabo illis, quia nescio qui estis* (Ibid. v. 22. 23). Si ergo servi Dei tantummodo eiecerunt dæmonia, juste seducebaris, ut quemcumque videris dæmonia expellentem, existimes eum sanctum: nunc autem cum legas et ministros diaboli eadem facientes, qua ratione seduceris, ut quemcumque videris dæmonia expellentem, existimes eum sanctum? Nam eicere dæmones commune est opus inter ministros Dei, et ministros diaboli: veritatem autem confiteri, et justitiam facere, privatum opus est tantummodo sanctorum. Ideo quem videris dæmonia eicientem, si non est confessio veritatis in ore ejus, nec justitia in manibus ejus, non est homo Dei. Si autem videris veritatem consentientem, et justitiam facientem, etsi dæmonia non eicit, homo Dei est. Ecce si tu et vicinus tuus habeatis simile signum unusquisque in equo suo, et perierunt ambo, et inventus fuerit unus ex eis, numquid curris, et dicis: *Meus est equus, quia hoc signum habet*? Dicit enim tibi vicinus: *Et meus equus hoc signum habuit*. Quid ergo? Necessse habes aliud signum privatum ostendere, quod vicinus tuus non habet in suo. Si ergo in cognoscendis animalibus sic sapis, quomodo in cognoscendis servis Dei sic non intelligis? sed per illud signum vis cognoscere servos Dei, quod habent et servi diaboli: cum magis deberes aspicere, quod habent soli servi Dei. Sed dices: *Ut quid talem potestatem Deus diabolo dedit ad seductionem humanam?* Si enim ille seductionis potestatem non accepisset, tu probationis mercedem habere non poteras. Nisi enim infideles relicti fuerint, non eliguntur fideles. Nisi aliquorum facta fuerit refutatio, aliorum non potest fieri electio. Omnis enim seductio non potest esse seductio, nisi habuerit homi colorem, per quod videatur bonum esse quod malum est: et tunc non tantum speciem primam re-

rum bonarum aspicias, sed causam rerum consideres. Omne enim malum voluit Deus posse latere sub colore boni, et omne bonum voluit esse sub caligine obscuritatis, ut tu nec bonum sine labore invenias, nec malum sine labore evites: negligens autem nec bonum inveniat, nec malum evadat. Omnia Deus posuit in labore, ut in omni re mercedem præparet, sicut ait Salomon: *Quoniam Deus distensionem magnam dedit hominibus, ut distendantur in ea* (Eccle. 3. 10). Et Job: *Omnis vita nostra tentatio est* (Job 7. 1). Aliud testimonium dat, quia non in Beelzebub eicit dæmonia. 27. Si ergo, inquit, ego in Beelzebub eicio dæmonia, filii vestri in quo ejiunt? Filios eorum apostolos dicit, qui erant ex illis, quos superius misit ad prædicandum, dans illis potestatem spirituum immundorum, ut eicerent eos (Matth. 10. 8): qui credentes, dixerunt: *Domine, in nomine tuo etiam dæmonia nobis subjecta sunt* (Luc. 10. 17). Id est, interroga filios vestros, in quo ejiunt dæmonia. Si illi in nomine meo ejiunt dæmonia, dicentes, In nomine Jesu Christi præcipio tibi exire ab illo: verum est, quia non ego in Beelzebub eicio dæmonia. Nam quia qui talis est homo, ut in Beelzebub eiciat dæmonia, nomen ejus non potest sic honorificatum esse, sic terribile, ut in nomine ejus etiam ab aliis dæmonia expellantur. *Ideo ipsi iudices vestri erunt*. Quando? *Cum sederint super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel* (Matth. 19. 28). Tunc sine dubio dicetis in iudicio meo: Ideo tibi non credidimus dæmonia expellentem, quia putavimus te in Beelzebub eicere dæmonia. Respondebunt contra vos filii vestri, et dicent: *Si considerassetis nos, quia in illius nomine dæmonia expellebamus; et intelligere poteratis, quia ille non habuit spiritum Beelzebub, in cuius nomine tanta erat virtutis potestas*. 28. *Si autem in spiritu Dei eicio dæmonia, appropinquet in vos regnum Dei*. Regnum Dei, seipsum dicit. Sed ideo quasi de altera re dicebat, quia infidelibus loquebatur, ne forte et alteram occasionem jactantia invenientes in Christo, quem non cognoscebant, additamentum facerent blasphemiae. Hoc ergo videtur dicere: *Si ego in spiritu Dei eicio dæmonia, regnum Dei appropinquet in vobis: si autem in spiritu Beelzebub eicio dæmonia, regnum Beelzebub appropinquet in vobis*. Corrige sermonem, et manifestius declarabitur mysterium verbi Dei. Id est, si regnum Dei appropinquet, in Spiritu sancto ejiuntur dæmonia, et virtutes multae fiunt: quando autem appropinquet regnum Antichristi, in spiritu diaboli ejiuntur dæmonia, et virtutes multae fiunt. Illud ergo quod dixit Christus: *Si ego in spiritu Dei eicio dæmonia, appropinquet in vos regnum Dei*, ad consolationem illorum hominum pertinet, qui tunc fuerunt. Hoc autem quid significat, quod jactando regnum Antichristi appropinquet? In spiritu Antichristi ejiuntur dæmonia. Ad nostram admonitionem pertinet, ut sciamus quia sicut in adventu Christi ante illum prophetae, et cum illo apostoli in Spiritu sancto faciebant virtutes: sic et in adventu Antichristi pseudochristiani, et ante illum, et cum illo in spiritu maligno facient virtutes. Qualis enim res mota fuerit, talis odor procedit. Accenso enim thymiamate, suavis fragrantia exit: commoto autem stercore, putredo gravis prodit. Ante lucem aurora exit, ante noctem obscuritas. Quidam autem hoc sub alio intellectu interpretantur. Id est, Si ego, inquit, in spiritu Dei eicio dæmonia, sicut et est verum, vos autem dicitis me in spiritu Beelzebub eicere dæmonia, rei estis iudicii. Propter quod appropinquet in vos regnum Dei iustum, ut secundum blasphemias vestras iudicemini. 29. *Quomodo potest quis intrare in domum ejus, qui fortis est, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem?* Hucusque ostendit quomodo intelligeretur, si vellet: quia non in spiritu Beelzebub, sed in spiritu Dei dæmonia expellebat. Primum, quia satanas satanam non expellit, ne ipse sibi adversarius sit, destruens proprium regnum: sed Dei spiritus est, qui dæmones expellit.

Deinde, *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt?* Id est, Numquid non in me, aut in meo nomine? Si enim filii vestri in nomine meo expellunt, multo magis possum ego in nomine meo expellere. Et quod habet opus in spiritu Beelzebub, nunc dat rationem quare dæmones expellantur, ut expulsis eis, omnes credant in Christum, id est, quia alligatus est a me malitiæ princeps. Nec enim potest quis fortis vasa diripere, nisi prius alligaverit fortem. Quomodo enim poterant homines ad libertatem intellectus sui venire, et ad Deum converti, nisi prius alligatus fuisset, qui mentes hominum erroribus occupatas tenebat? Et hoc ergo intelligimus, quia quos ejiciebat dæmones visibiliter, invisibiliter alligabat. Quomodo, aut ubi, nec hominis est posse exponere, nec intelligere. Sed non tantos visibiliter ejiciebat, quantos invisibiliter alligabat. Ejiciebat enim paucos, alligabat autem omnes, ut per paucos ejectos visibiliter ostenderet, quia sic omnes spiritus invisibiliter de sensibus hominum credentium expellebat, et quasi de magna multitudine ejectorum dæmonum modicam probationem ostendebat in paucis. Et cum multos ejiciebat dæmones, quomodo unum alligare se promittit? Sed dicit principem omnium, de cujus virtute omnes dæmones valent, id est, potestatem habent. Nam sicut Satana dominante, omnes dæmones erant fortes: sic eo alligato, omnes sunt impediti. Nam omnes de illius veneno malitiæ virtutem accipiunt, et sunt unum in eo. Fortem autem dicit adversarium nostrum, quantum ad nostram infirmitatem, non quantum ad suam virtutem. Deinde fortem dicit, non ut nos terreat, sed ut magis nos faciat esse sollicitos (nec enim hostem debent timere fortem, qui habent principem fortiores), sed ut vigilemus et laboremus, ut ne in fiducia principis fortioris contemnamus adversarium fortem. Nam si contendimus contra eum, manifestum est, quia fortiores illo sumus: si autem negligimus, ille fortior invenitur. Nam quamvis sit infirmus, tamen fortior est homine negligenti. Fortem enim diabolum nostra negligentia facit, non illius potentia. Vide deinde quomodo sapienter, postquam dixit fortem, postea ostendit ligatum, ut si te audita fortitudo terruerit, ligatio ejus nuntiata confortet. Jam quali opprobrio dignus est, magis autem tormento, qui adversarium suum ligatum non vincit? Vis scire quia ligatus est adversarius tuus? Considera naturam carnis et spiritus, et intelliges. Quomodo poterat, homo carnalis, spiritum vincere, nisi eum Dominus alligasset? Alligavit eum, ut nos eum conculcemus: illum humiliavit propter malitiam ejus, nos autem exaltavit super eum propter misericordiam suam: ut et ille victus amplius confundatur, quia spiritus constitutus, a carnalibus conculcatus est: et nos vincentes eum amplius glorificemur, quam victores: quia carnales constituti, spiritum vincimus. Ergo labor ejus et fortitudo ligatus (sic) est, nostra autem tantummodo sine labore victoria. Qui enim solutum ligare potuit, numquid non poterat, soluto eo, vasa ejus diripere? Poterat quidem, sed non per justitiam, sed per potestatem. Si enim per vocationem solam vellet vasa ejus diripere, solutus diabolus iterum reduceret ad se. Item si per potentiam diriperet, diceret adversus Christum diabolus: Si quidem ad virtutem, tu fortior es quam ego: si autem ad amorem, ego amabilior quam tu. Si ergo vis illos tollere, potes: si autem dimittis eos in suo arbitrio, potius ne sequantur quam te. Nam diabolus quidem facere justitiam non acquiescit, objicere autem scit. Quales sunt omnes, in quibus diabolus est. In servis enim Dei etiam leves arguant culpas, in se autem nec crimina recognoscunt. Propterea ipsum quidem ligavit, vasa autem ejus et diripuit, et dimisit ea in domo ejus. Diripuit quidem, ex eo quod traxit ea ad notitiam veritatis: dimisit autem ea in mundo, quia sub seductione mundi istius esse nos voluit. Tanquam si ita dicat ad diabolum: Ecce alligo te, ut appareant homines, qui sequuti fuerint te sua voluntate, et qui coacte. Qui enim te diligunt, etiam ligatum te non dimittent: qui autem te dereli-

querint ligatum, manifestum est quia non sua voluntate fuerunt apud te, sed coacte. Ergo non interficio te, neque expello de mundo, ne forte in voluntate non habeant quem sequantur, sed alligo te, ne nolentibus violentiam facias. Ergo manifestum est, quod qui modo diabolum sequitur, non cogitur a diabolo: ligatus est enim; sed ipse diligit diabolum. Si enim solutus esset diabolus, nullus homo ei resistere poterat, aut pauci; sicut nec antea resisterunt, nisi pauci electi. Nunc autem cum videas quosdam quidem homines sequentes eum, quosdam autem recedentes ab eo, intelligere debes, quia non est virtus cogentis diaboli, sed voluntas sequentium hominum. Si autem dicis, quia Fortis est diabolus, et non prævaleo contra eum: stat adversum te scriptura hæc, dicit quia mentiris, quoniam ligatus est adversarius tuus. Ligatus est enim. Malum quidem consilium suadere potest, cogere autem non potest. Quæ est domus illius? Mundus iste. Et vasa illius? Peccatores et infideles, habitantes in eo. Audiens ergo, mundum domum esse diaboli, fuge mundum, ne diutius habitans in domo diaboli, iterum fias servus ipsius. Sicut enim in domo Dei malum non est, ita in domo diaboli non invenitur bonum. Nam sicut Deus in domo sua non vult videre malum, sustinere autem videtur pro tempore malum, non quia delectatur in malo, sed ut convertat eum ad bonum: sic et diabolus in domo sua non vult videre bonum, sustinere vero videtur bonum, non quia delectatur in bono, sed ut suadeat eum in malum. Et Deus quidem per suam benevolentiam vocat malum ad bonum, ut non necessitate, sed voluntate corrigatur ad bonum. Diabolus autem per suam violentiam persequitur hominum, ut etsi non voluntate, vel ex necessitate cogatur ad malum. Fuge autem mundum, conversatione, non corpore. Nam et ipse mundus non natura diaboli est, sed corruptione. Nec ab initio fecit hunc mundum diabolus, sed Deus: postea corruptione factus est diaboli. *Mundus Dei, et mundus diaboli.* — Ergo mundus quidem ipse Dei est: corruptio autem mundi diaboli est. Si ergo de mala conversatione recesseris, etsi corpore sis in mundo, recessisse videris de mundo diaboli, et esse in mundo. Nunc quod vivimus, in Dei mundo vivimus: quod autem peccamus, in diaboli mundo peccamus. Fuge ergo de mundo, id est, de voluptatibus mundi, ne forte diutius vivens in possessione operum ejus, fias proprius servus ipsius. Sicut ingenuus homo si diutius in possessione vel domo potentis alicujus et violenti fuerit commoratus, per possessionem longi temporis usu capit eum in servitute: sic et homo si diutius fuerit in possessione diaboli, usu longi temporis vindicat sibi dominium super eum, ita ut nemo se possit a dominatione diaboli liberare, nisi sola potentia Dei. 50. *Qui non est mecum, adversum me est.* Diaboli voluntas quæ est? Rerum malarum. Mea autem quæ est? Rerum bonarum. Vide ergo, quia cum non sim cum diabolo, adversum diabolum sum. Sicut enim bonum non est cum malo, sed semper adversus malum: sic non sunt secum, sed adversus se, quibus et voluntas contraria est, et opus. Ille prædicat fornicationem, ego castitatem. Et ideo repellit ille castos, et congregat lascivos: ego autem repellit lascivos, et congrego castos; ille docet discordiam, ego pacem; ille seditiosarios congregat et turbatos, ego autem unanimes et mansuetos. Vide ergo quia non congrego cum illo, sed dispergo. Minus dicit, ut amplius significet. Si enim qui mecum non est, adversum me est: quanto magis qui adversum me est, mecum non est? Mecum non est, quia non facit ea quæ ego. Adversum me est, quia contraria facit. Utpote, adifico; si quis non adjuvat, etiamsi non destruat, mecum non est, sed adversus me: quia cum possit adjuvare, non adjuvat. Si hæc specialiter destruit, quanto magis adversum me est? Sic et diabolo mala volente, vel faciente, etsi bona non prædicarem, non eram cum illo, quia non prædico mala, quæ vult ille. Cum autem contrario bona prædicem, quanto magis non sum cum illo, sed adversus illum? Audiant regulam Chri-

stiani, qui putant hæreticos Christianos esse, quia sic credunt, quomodo nos: tamen quia non sunt nobiscum, adversus nos sunt. Et quia non congregant nobiscum, spargunt. Si ergo quia non sunt nobiscum, adversum nos sunt, et quia non congregant nobiscum, spargere videntur: quanto magis qui et voluntate, et verbis, et actibus contra nos sunt, non sunt nobiscum? Et qui manifeste spargunt, non videntur congregare nobiscum.

Homilia xxx. ex capite xij.

38. In illo tempore, accesserunt ad Jesum scribæ et Pharisæi, dicentes: Magister, volumus a te signum videre, et reliqua. Curato dæmoniacò, quidam adstantium Judæorum blasphemaverunt eum, dicentes: Hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Alii autem tentantes eum, dixerunt: Magister, volumus a te signum videre de caelo. Diversæ quidem species, perversitas autem omnium una. Nam sicut opera Filii Dei diabolo applicare blasphemare est Filium Dei, vel Spiritum sanctum: sic signum divinitatis ejus petere a Filio Dei, injuriam est facere Filio Dei: quoniam nihil est aliud signum divinitatis ejus petere ab eo, nisi non credere verbis ejus, quasi falsa dicentis de se, nisi signorum ostenderit probamenta. Quoniam autem curato dæmoniacò, Judæi Dei virtutem ad diaboli potentiam non porrexerunt, et non edificati miraculo, sed destructi invidia, pro gloria blasphemiam obtulerunt Domino, dicentes: Hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub: dixit eis Dominus: 31. Omne peccatum remittitur, spiritus autem blasphemus non remittitur. Quod audientes quidam Judæi, non quidem timentes, sed timere se fingentes, neque veritatem de Christo quærentes, sed malitiam suam amb colore ignorantie ascendere cupientes, interrogaverunt eum: Magister, volumus a te signum videre, id est, quia blasphemiam irreuerabile peccatum est: sed etsi blasphemamus, ideo blasphemamus, quia te Filium Dei ignoramus. Ideo opera tua diabolo applicamus, quia Spiritum sanctum in te esse nescimus. Si ergo tu es Filius Dei, ostende nobis signum, et adorabimus te, et jam non blasphemabimus. Ut scias, quod volumus a te discere veritatem, ecce etiam magistrum te appellamus. O malitia! quomodo sapere nescit? Dum volunt malitiam suam abscondere, magis eam manifestant. Nam cum multa signa vidissent, tamquam si nullum vidissent, ita signum petebant. Vere enim nullum viderunt, quia corporali aspectu viderunt, non spirituali affectu. Nam mens sine oculis videt aliquando, oculi autem sine mente nunquam viderunt. Similis est natura infidelitatis terræ arenosæ, quæ quamvis pluviam susceperit, tamen quia nullos in se tenet humores, semper adhuc aret. Talis est conditio februm. Quantumvis biberint febricitantes, calore totum consummante quod biberint, semper adhuc sitiunt. Sic et maligni homines, quicquid boni viderint, aut audierint, infidelitate totum consummante quod vident, aut audiunt, semper vacui sunt, tamquam qui nihil viderint, aut audierint. Ecce si quis exponat tibi res, quas non libenter audis, si tota die audieris, nihil eorum retines, quæ audisti. Aut ambulans in via, si meus tua aliquo cogitata fuerit occupata, quamvis omnes videas transeuntes, tamen neminem vides. Sic et Judæi frequenter signa videntes, adhuc signum petebant, quia hoc videbant, quod videre notebant. Nam sicut semper discora, signum est nihil posse proficere: si signum semper petere, testimonium est nunquam velle credere. 39. Jesus autem respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum quærit. Isaias dicit: O quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion (Isai. 1. 21)! Anima autem hominis fidelis, sponsa est Christi: quæ autem infidelis est, meretrix est. In Osee dicit: Sponsabo te in fide, et cognosces Deum (Osee 2. 20). Item, Filii, in quibus non est fides in illis, ipsi in zelum compulerunt me in non Deum, et ego in zelum expellam eos in non

gentem. Sicut meretrix uxor virum suum se fingit amare, vere autem amat adulterum, et in facie istius quidem est, in corde autem alterius: sic et Judæi videbantur esse Dei cultores, erant autem diaboli amatores. Ideo malam et adulteram generationem eos appellat. Mala quidem erat, propter opera eorum mala: adultera autem, quia relicto viro, qui est verus Deus, idolis subdabantur. Signum vultis videre? Ubi eratis quando dæmones castigati a me, non flagello, sed verbo, clamabant: Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? Venisti ante tempus torquere nos? Scimus te quia es Filius Dei (Matth. 9. 29). Dæmones virtutem meam senserunt, et vos quomodo signum operum meorum non aspexisistis? Ubi eratis quando cæci secus viam sedentes clamabant, Jesu, fili David, miserere nobis (Infra, 20. 30), ut videamus? Tu es virga florens de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendens, et super te requiescent septem spiritus Dei (Isai. 11. 1. 2) Septem spiritus Beelzebub adorant, et fugiunt a te. Cæci me non videntes, viderunt, et vos videntes me, non vidistis? Percurre, si vis, et cætera mirabilia ejus. Et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophete. Quod est signum Jonæ? Scandalum crucis. Ut non discussores rationis salventur, sed creditores doctrinæ. Quia crux Christi discentibus quidem rationem, scandalum est, credentibus autem salus: cujus expositionis testis est Paulus: Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vero vocatis Judæis, atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (1. Cor. 1. 23. 24). Quare Judæi signa petant, Græci sapientiam quærent? Placuit enim Deo signum scandalum crucis tam Judæis, quam Græcis gentibus prædicari, ut qui non per fidem, sed per sapientiam Christum invenire volunt, incidentes in scandalum stultitiæ pereant, et qui per demonstrationem signorum Filium Dei cognoscere volunt, non per fidem, incidentes in scandalum mortis ejus, in sua incredulitate permaneant. Nihil mirum, si Judæi considerantes mortem Christi, hominem illum putaverunt, quando et Christiani, ut sibi videntur, et non sunt, propter ejus mortem, unigenitam majestatem crucifixam timent constiteri. Quæ interrogamus, ubi est scandalum crucis in Christo? quis nos scandalizat, si purus homo mortuus prædicatur? Sic ergo infideles intelligendo perierunt, si Deus fuit, non potuit mori: si autem potuit mori, non fuit Deus. Fideles autem sic intelligendo salventur, quia Christus non incidit in mortem propter infirmitatem naturæ, qua homo, sed ipse traxit in se mortem propter potentiam, quasi Deus: ut non absorbeatur a morte, sed ut ipse absorberet mortem. Ergo non Christum mortuum in cruce credimus, sed mortem mortuam in Christo, sicut scriptum est, quia Destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam (2. Tim. 1. 10). Nam sicut propter mortem homo visus est, sic propter destructionem mortis Deus apparuit. Ergo infideles mortem Christi considerantes, scandalizantur, immortalitatis beneficium perdunt: fideles autem resurrectionem ejus intelligentes damnationem mortis effugiunt. 40. Sicut fuit Jonas triduo in ventre ceti, sic erit Filius hominis in corde terræ (Jon. 2). Ut per mysterium similitudinis hujus, et per Christum Jonæ propheta fuisse consideraretur, et per Jonam Christum Dei Filium esse demonstraretur. Quid est, quod dico? Nisi Christus venisset in mundum, et ea, quæ dicta a prophetis fuerant, adimpletset, non erat certum de illis, quia vere prophete sunt. Nam et illi qui futura dicere æstimantur, non statim divinatores putantur, sed tunc quando ea, quæ dicta sunt, fuerint consummata. Itaque Christus post prophetas quidem natus est, sed ante illos prophetas beneficium præstitit, et postea ille ab illis accepit. Ideo autem Christus illos facis prophetas ostendit, quoniam illi istum in verbis Filium Dei ostendunt. Nam in Sirach libro adventum Christi sic deprecatur: Domine, in nomine tuo prophete prophetaverunt. Da mercedem servis tuis, ut prophete tui fideles inventantur (Eccli. 36. 17. 18). Nisi enim

iste illos prophetas demonstrasset, Christum credere non poterant. Quomodo enim potest de alio testimonium dare, priusquam ipse idoneus demonstraretur? 41. *Viri Ninivite surgent in iudicio.* Quia illi prophetam receperunt, isti Christum Dominum illorum prophetarum repulerunt. Illi neque lege instructi, neque a prophetis, neque ab apostolis admoniti, ad Dominum conversi sunt, cognoscentes peccatum suum: isti tot præceptis eruditi legis et prophetarum, a Domino recesserunt. Illi, qui semper fuerunt populus diaboli, intra dies tres facti sunt populus Dei: isti, qui semper videbantur populus Dei, intra dies tres, crucifixo Christo, facti sunt populus satanæ. Et illi quidem personam ignorantes, et rem incredibilem audientes, et conversionis suæ signa et virtutes querere debuerunt ab eo, quibus et persona idonea prædicantis et prædicationis indubitabilis veritas monstraretur: sed nihil horum audientes, nihil videntes, sola fide salvati sunt: isti autem tot signa facientem testificantia celestem naturam viderunt, et non solum a prædicatione ejus recesserunt, sed in mortem illius conversi sunt. Illi cum lactu et lamentatione nimia penitentiam agentes, peccatorum suorum indulgentiam acceperunt: isti autem nec sine penitentia oblatam remissionem peccatorum accipere voluerunt quia sine penitentia sunt donationes, et vocatio Christi. 42. *Regina Austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc.* Quæ cum esset gentilis et mulier, tantam longitudinem itineris conficere propter infirmitatem sexus non est impedita. Concupiscentia enim sapientia, infirmitati dabat virtutem. Isti autem viri et sacerdotes, quorum proprium esse debuerat amare sapientiam, ante oculos suos et in medio gremio sapientiam positam contempserunt. Illa ad hominem occurrit, isti a Deo recesserunt. Illa ut semel auda verba audiret, isti quotidie divinitatis opera ipsa videntes, blasphemabant. Illa famam tantummodo de Salomone audiens concupivit, isti autem veritatem de Christo videntes, abierunt. Illa munera multa obtulit, ut audiret eum: isti autem nec præmia regni cælorum accipere volunt, ut credant. Quid esset illa factura, si audisset mortuos resurgere, cæcos videre? quomodo cucurrisset, si etiam claudos currere vidisset? Non dixit illa, Cui commendo gubernationem regalium necessitatum, ne forte, dum vado, et redeo tanto spatio, aliqua contra imperium meum adversa nascantur? Nam paupertas semper securæ est, summa autem potestas sine timore periculi numquam est. Isti nec hoc cogitaverunt, quia dixerunt: Nescimus quidem unde sit ille Jesus (Joan. 9. 29); tamen facta illius bona sunt, et verba illius justa. *Etsi natura ejus ex hominibus, tamen prædicatio ejus ex Deo est.* Etsi non illum timemus quasi Filium Dei, saltem diligamus illum ut hominem bonum. Etsi non est dignus ut adoretur, tamen non est meritis ut interficiatur. Sive Ninivite, sive regina Austri, exsurgentes in iudicio, quomodo condemnabunt generationem Judæorum incredulorum? Non ipsi iudicantes eos, sed ex comprobatione sua vincunt eos: et ita dicentes adversus eos, qualia diximus supra: Quis fidelior est quam Jonas, sapientior quam Salomon? Non solum tunc inter homines docebat, sed etiam nunc in ecclesia quotidie docet per sanctos evangelistas et apostolos suos. Hæc verba non solum tunc ad Judæos dixit, sed etiam nunc ad omnes Christianos inobedientes similiter dicit. Quomodo viri Ninivite exsurgent in iudicio cum inobedientibus Christianis, et condemnabunt eos? Quoniam illi penitentiam egerunt, prædicante Jona, isti a peccatis propriis non recedunt, Domino illis quotidie prædicante: *Agite penitentiam, appropinquabit regnum cælorum (Matth. 4.17).* *Regina Austri surget in iudicio, cum Christianis istis, et condemnabit eos,* quia ab ultimis partibus terræ venit audire sapientiam Salomonis, et isti de domibus suis vel plateis, in quibus sedent nihil agentes, nolunt venire, et audire sapientiam Christi in Scripturis. Et quid dico, de domibus suis nolunt venire? Multi enim et

de ecclesia ipsa, in qua loquitur Christus, exeunt, et solum relinquunt docentem. 43. *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat loca arida, quaerens requiem, et non invenit.* Exit autem spiritus immundus ab homine, cum per fidem baptizatus in nomine Christi, desierit esse diaboli, et factus fuerit Dei. Eiectus autem spiritus ille perambulabat homines aridos, qui nondum pluviam evangelicæ doctrinæ susceperunt in se, aut aquam baptismatis accipere meruerunt, et propterea aut sunt gentiles, aut catechumeni, secundum rationem, quam diximus, aridi. Per eos enim immundi spiritus vagantur, et plurimam dominationem habent in eis. Quamvis enim gentilis suscepto fidei verbo, liberari tamen ab immundo spiritu non potest, nisi fuerit baptizatus in nomine Christi. Unde exorcizamus catechumenos, qui sunt baptizandi. Non autem invenit requiem sibi, quoniam necesse est, ut gentili veniente ad fidem, et catechumeno ad baptismum, cum aridi esse desierint, jam ab ipsis immundus ipse spiritus expellatur. Nec mihi dicas, quia nec omnis catechumenus ad baptismum, alioquin nec ad omnem baptismum et liberatum a spiritu immundo revertitur spiritus immundus, nisi qui vacuus fuerit a Spiritu sancto. Nec apud gentilem catechumenum invenit requiem sibi, quia ad fidem vel baptismum venit. Cogitans ergo spiritus ille, et dicens: 44. *Revertar in domum meam priorem.* Et si invenerit gentilem catechumenum vacuum a Spiritu sancto, sine dubio prævalebit reverti in eum. Revertens autem, quoniam invenit scopis, id est, verbis fidei et veritatis, ab infidelitate et ignorantia mundatum: cum videt eum præceptis evangelicis adornatum, quasi animosior factus, 45. *Assumit secum alios septem spiritus nequiores se.* Dicens, *Septem,* aut plures dicit, aut omnes spiritus vitiorum. Sicut enim ex parte Dei, quamvis plures sint spiritus virtutum, tamen septem dicuntur, quia ex illis septem omnes spiritus virtutum procedunt: quos spiritus enumerat Isaias (Cap. 11. v. 2. 3), et Salomon signat, dicens: *Sapientia edificavit sibi domum, et subdidit columnas septem (Prov. 9. 1).* Sic ex parte diaboli, quamvis multi sint spiritus vitiorum, tamen septem dicuntur, quoniam ex illis principalibus vitiis vitia universa nascuntur. *Et erunt novissima hominis illius pejora prioribus.* De hoc enim ipso vel ipsarum rerum experimenta nos docent: quomodo Christianus, si malus evaserit, pejor sit, quam si fuisset gentilis. Hæc parabola melius intelligitur de Judæis et gentilibus: ex eo enim quod, finita parabola, vel exemplo, sequitur dicens, *Sic erit generationi huic pessima: compellitur ad populum Judæorum referre parabolam, ut intellectus loci non vagus, aut instabilis, in diverso flexu, atque contradictionibus atque turbetur, sed firmus et stabilis, vel ad priora, vel ad posteriora respondeat.* Vere enim iumundus spiritus a Judæis exivit, quoniam facta est *Portio Domini populus ipsius Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel (Deut. 32. 9):* vel quoniam acceperunt legem. Expulsus autem a Judæis, ambulavit per aridas gentes, sed requiem sibi non potuit invenire in eis: quoniam secundum propositum vocationis Dei erat, ut omnes gentes venirent ad fidem. Non inveniens autem requiem in gentibus, dixit: *Revertar in domum meam unde exivi.* Habeo Judæos, quos ante dimiseram. *Et veniens invenit vacuum, quoniam jam Dominus non erat in eis, sed nec spiritus, secundum quod dictum fuerat de eis: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (Luc. 13. 35).* Videns autem eos diaboli mundatos verbis scientiæ Dei ab ignorantia, quasi quibusdam spiritualibus scopis, ornatos autem observationibus legis: propterea assumens secum septem spiritus nequiores se, secundum quod supra tradidimus, habitavit in eis. Et facta sunt posteriora populi illius pejora prioribus. Nam si prius, estu culiores Dei non erant, tamen nec interfectores erant: et prius quamvis peccabant in eum, tamen populus dicebatur Dei: postea autem, sicut testatur Joannes,

synagoga facti sunt satanæ (Apoc. 2. 9). Accedentes autem possumus ædificationis gratia etiam ad hæreticos transferre sermonem. Immundus enim spiritus, qui in eis ante habitaverat, quando gentiles erant, ejectus est, quando facti sunt Christiani: qui perambulans gentiles cæteros, et non inveniens apud eos requiem, credentibus videlicet secundum tempora etiam ex ipsis in Christo, reversus est in eos, quos possederat ante. Inveniens autem eos vacuos a Spiritu sancto, vacuos a timore Dei, et operibus bonis (quoniam spiritus quidem immundus exierat ab eis propter nomen Christi, Spiritus autem sanctus non supervenerat eis, propter malum propositum cordis eorum, et opera mala), inveniens eos mundatos scopis, qualibus diximus supra, et ornatos institutionibus apostolicis: assumpsit secum alios septem spiritus nequiores, et inhabitavit in eis, et facta sunt novissima hæreticorum pejora prioribus. Hæreticos gentibus esse pejores dubitat nemo. Primum, quia gentiles per ignorantiam Christum blasphemant, hæretici autem scientes Christi laniant veritatem. Deinde quia in illis vel spes fidei est, in istis autem incessabilis pugna et discordia. 46. *Adhuc eo loquente, ecce mater et frater ejus, etc.* Videns diabolus, quia persuadebat populis Christus, esse se Filium Dei, dicens: *Et ecce plus quam Jonas hic, et plus quam Salomon hic* (Luc. 11. 32. 31): timuit enim, ne si Dei Filius cognoscatur ille, qui putabatur homo, ipse derelinquatur ab omnibus. Ad convincendos sermones ejus subintroduxit parentes ejus carnales, ut per illorum contemplationem, divinitatis ejus obscuraret naturam. Ideoque venit aliquis quasi diaboli advocatus, qui humano ore verba diabolica loqueretur, dicens? 47. *Ecce mater tua, et fratres tui foris stant, volentes loqui tecum.* Ac si dicat: Quid gloriaris, Jesu, de cælo dicens descendisse, qui radices habes in terra? *Ecce mater tua, et fratres tui.* Non potest esse Filius Dei, quem homines genuerunt. Non potes illum abscondere, quem natura convincit. Tunc Jesus quasi hominem quidem aspiciat, tamen vere diabolus loquebatur. 48. *Et quis est mater mea, et fratres mei?* Nescio parentes in mundo, qui ante mundi constitutionem mundum creavi. Nescio principium ex carne (sicut Photinus existimabat), qui jam in principio eram apud Deum. Nam quod hominem me videtis, vestimentum meum est, non natura. 49. *Et extendens caute manus suas super apostolos, dixit: Ecce mater mea, et fratres mei.* Non spernens generationem carnalem, neque erubescens humanam susceptionem, tale dedit responsum: sed volens ostendere, quia præponenda est cognatio spiritualis carnali. Nam carnalis cognatio, non volentibus nobis, neque scientibus, contingit. Non enim unusquisque vestrum consuetus est cogitare quorum erit filius, aut quorum cognatus: spiritualementem autem cognationem ex proposito unusquisque per fidem sibi acquirit. Voluntaria enim est obauditio, per quam quicumque voluerit voluntatem Patris facere, efficitur filius Dei, et frater Christi. Unde sapienter superinduxit: 50. *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, ille mater mea et frater est.* In qua cognatione spirituali nihilominus est hæc Maria, quæ non per coitum carnis, sed per gratiam fidei credendo facta est mater Christi. Deinde matrem et fratres Christi, facientes voluntatem Dei intelligimus non synagoga, quæ secundum corpus peperit Christum, cæterosque Judæos: sed illam synagoga intelligimus matrem, quæ salvata est credens in Christum, non crucifigens eum. Similiter est intelligendum et de fratribus, qui secundum spiritum erant Judæi, non secundum corpus, qui Christi erant facientes voluntatem.

Homilia xxxj. ex capite xiiij (a).

3. *Ecce exiit qui seminat, seminare: et dum seminat, quedam ceciderunt secus viam, et venerunt vo-*

(a) Deest initium decimæ tertii capitis.

lucres, et comederunt ea, etc. Sicut gaudet medicus, quando ad eum ægrotantium multitudo prosequitur; sicut lætatur rex, quando eum magni exercitus manus armata circumdat: sic exultat sacerdos, quando eum audientium populus magnus auscultat. Et ideo ascendit in navem, ut audiret eum populus, et videret, et visus delectaret auditum, et auditus visum. Et docebat in parabolis, dicens, *Exiit seminator seminare, non de loco ad locum transmutans, sed voluntate.* Nec enim venit, ubi non erat, nec relinquit, unde egressus est: quia Deus ubique est, præter ubi esse noluerit. Aut certe ideo exiit, quia ibi est Deus, ubi justitia ejus colitur: ubi autem justitia ejus non est, nec ipse est ibi. Et qui intra justitiam suam sunt, intus sunt: qui autem extra justitiam ejus sunt, foris habentur. Propterea quamdiu fuit in cælis, ubi omnes sunt justii, intus erat: veniens autem in mundum, qui totus extra justitiam erat Dei, foras exiit, ut ipsum faceret intus. Quoniam ergo omnes gentes, Dei justitiam contemnentes, debebant sub potestate diaboli: ideo exiit, ut plantaret justitiam in mundo, ubi non erat prius propter peccata ipsorum. *Exiit qui seminat, seminare.* Non sufficit ei dicere, *Seminare* exiit: sed addidit, *Exiit qui seminat, seminare*: ut ostenderet, quia non erat novus seminator, nec modo ad hoc opus primum accesserat: sed hoc semper habuit in natura, ut semper seminaret. Ipse enim a principio generis humani totius scientiæ semina ipsa seminavit in natura. Ipse est, qui per Mosem semina præceptorum legis seminavit in populo. Ipse est, qui loquens in prophetis, non solum præsentium seminavit correctiones, sed etiam notitiam futurorum. Ipse exiit, ut in corpore constitutus, et per seipsum diviniore seminaret præcepta. 4. *Et quedam ceciderunt secus viam.* Quæ est via? Mundus iste, per quem omnes transeunt, qui nascuntur: via enim, et peregrinatio, et transitus est omnibus, qui et a Deo exierunt, et ad Deum festinant. Unde et propheta dicebat: *Quoniam incola sum apud te in terra, et peregrinus, sicut patres mei* (Psal. 38. 13). Sicut ergo viator in via nihil sollicitus est, nisi quod necessarium habet ad usum: ita et homo in hoc transitu mundi nihil debet esse sollicitus, nisi quod opus habet ad usum. Qui autem suam spem ponit in mundo, et delectatur in eo, est similis homini desperato, qui non habet neque patriam, neque domum, neque familiam, ad quam festinet: sed in quocumque loco inventus fuerit, ipse locus domus ejus est. Quæ est ergo terra secus viam? Homo secundum istum mundum vivens, qui omnia ea sapit quæ mundi sunt, et nihil quod Dei est: sed hoc solum diebus ac noctibus cogitat, hoc concupiscit, quod pertinet ad bene manducandum et bibendum, et spurcitiæ corporis exercendam. Ex his enim omnia mala nascuntur. Propter cibum enim et potum avaritiæ fiunt, furta, violentiæ, perjuria: ex avaritiâ autem invidiæ et contentiones: ex invidia autem maliloquia et detractiones, inimicitia et imposturæ: ex inimicitia manifesta ira, rixæ, cædes, homicidia, judicia: ex libidine autem fornicationes, adulteria, masculorum concubitus, feminarum invasiones. Talibus si loqui volueris de spiritualibus rebus, non intelligunt verbum, nec sentiunt verbi dulcedinem. Nec enim est possibile, ut inter tantas amaritudines vitiorum sentiatur dulcedo sermonum. Sicut qui in magno vase aceti modicum guttam mellis immisceat, etiam vas perdit, et acerbitas aceti non mutatur: sic homini in hac malorum multitudine constituto si colloqueris justitiæ verbum, et verbum perdis, et ille non temperatur in concupiscentia mundialium rerum. Nec enim habet bonum in se. Nam homo illud concupiscit, quod jam habet exceptum in se, et scit esse bonum. Ecce si ostendis leoni viridem herbam, et campum bene florentem, non excitat eum in concupiscentia, quia non habet hoc in natura, ut herbas manducet: et e contra si ostendas bovi carnes, non concupiscit, quia non est bovis natura, ut manducet

carnem : sic et homini mundiali, si de bono cœlesti loquaris, non excitatur in concupiscentia boni. Sed quemadmodum si pluvia super lapidem cadat, desuper quidem sudat, ab intus autem siccus est, quia non descendit humor in eum : sic et tali homini quando loqueris verbum Dei, tantummodo sonus verbi desuper percussit aures ejus carnales, in cor autem ejus nihil descendit. Et merito : jacentia super lapidem semina verbi rapiunt volatiles dæmones. Dic mihi, cujus culpa est, rapientium dæmonum semina, aut hominum durorum non abscondentium ea in sulcis pectoris sui? Puto non esse culpam rapientium dæmonum. Ille enim latro, qui parietem perforat, in secreta domus parte ingreditur : qui autem invenit foris impositum et projectum, quomodo quasi latro culpetur? Sic et diabolus, si poterat introire in secreta pectoris tui, ut a te nolente raperet verbum, bene culparetur : nunc autem quod a te neglectum est, et contemptum, hoc ille diripit. Denique sciens propheta hominum abscondentium esse culpam, dicebat : *In corde meo abscondi eloquia tua ut non peccem tibi (Psal. 118. 11)*. Si ergo absconderis verbum in sulco pectoris tui, germinat tibi timorem ; timor liberat te a peccato. Si autem foris eum in superficie carnalium aurium dimiseris, quomodo timor tibi germinatur? Si autem timor in te natus non fuerit, quomodo salvus fies, cum sit scriptum : *Timor Domini expellit peccatum (Eccli. 1. 27)*? Qui autem sine timore est, non potest justificari, 5. *Quædam autem ceciderunt super petrosam*. Petra autem in se duas habet proprietates nature, fortitudinis et duritiæ. Ideo homines autem propter constantiam fidei petra dicuntur, aut propter duritiam cordis. Ideo propheta dicit : *Et auferam ab illis cor lapideum (Ezech. 36. 26)*. Quid ergo terra? Intellectus carnalis, et non rationalis super animam duram et fidelem. Nam intellectum bonum multi habent secundum naturam, animam autem fidelem non multi : quia intellectus hominis est ex Deo, anima autem fidelis ex voluntate. Sunt ergo homines, quibus si loquutus fueris de gloria sanctorum, et de beatitudine gloriæ regni cœlestis, statim gaudent, et audientes delectantur, quoniam sapientes secundum naturam etiam facile suscipiunt verbum ; sed ne credas gaudio eorum : carnaliter enim gaudent, et carnaliter delectantur. Sciunt enim naturaliter, quia bonum est regnum, vel lumen. Ideo cum audierint lumen sanctorum, quasi de lumine gaudent. Sciunt etiam naturaliter, quia bonum est regnum cœlestis, quasi de auditu regno lætantur : et non ideo credunt, quia sic est quomodo lætantur, anima autem eorum non credit. Sed dicis, Quomodo gaudere poterant, nisi crederent? Hoc ipso enim quod gaudent, credunt : ideo credunt. Non est ita : omnis enim, qui credit, verum est, quod gaudet ; non tamen omnis, qui gaudet, credit. Nam quod gaudet in nobis, sensus est rationalis : quod autem credit, spiritus animæ, qui non in gaudio, sed in sollicitudine et compunctione cordis cognoscitur. Quoniam non omnis, qui gaudet, et credit, tuo te docebo exemplo. Ecce cum tibi exposuero de gloria sanctorum, de jucunditate paradisi, gaudes et exsultas, si tamen non habes etiam carnalem intellectum jam captum et induratum in malis, et quasi terra secus viam. Sed si dixerò tibi : Vide qualis est jucunditas sanctorum : ergo vende omnia tua quæ habes, et da pauperibus, et hæc omnia possidebis (*Marc. 10. 21. et Luc. 18. 22*). Ecce non facis, sed tristis recedis, sicut adolescens ille a Christo : non ergo credidisti firmiter de quibus gaudebas. Ecce cuncti homines quanta pondera auri dant, ut comparent dignitatem, et cum gaudio magno dant, et sine dubitatione dant, ut comparent, et multum sibi quæstum putant, si invenerint cui dant, et putant se jam invenisse cui dederunt. Et amplius dico, si suam pecuniam non habuerint, aliunde mutuum tollunt, et cum gaudio dant. Quare? Quia credunt omnino dupliciter se inventurum esse quod dederunt. Et si vere credis fu-

tura quæ audis, quare non dabas simplum in terra, ut centuplum invenires in cælo? quomodo non dabas temporalia, ut invenires æterna? Si dixerò tibi, Abstine te a delictis, et jejuna : non facis, quia non credis. Si tædiant, id est, ægrotanti tibi medicus dixerit, Abstine te ab hoc, subaudis : quia credis te sanandum, si servaveris : et frequenter illud amplius amas, quod amarum, manducansque uteris, et vincis desiderium ventris ob desiderium sanitatis ; multo magis jejunare poteris, si credideris jucunditatem illam futuram. Tu ergo, qui propter Deum quomodocumque vivere contentus non es, si e venerit res, de qua jucunde vivere non poteris : quomodo propter Deum poteris corporales sustinere dolores? qui nec eleemosynas de rebus tuis dare contentus es, quomodo amissionem substantiæ tuæ propter fidem poteris sustinere? Ideo facta tribulatione aut persecutione propter verbum Dei, scandalizaris. Nam non solum in persecutionis tribulatione prorsus tu scandalizatus es in Christo, sed etiam in tribulatione omnium adversitatum. Utpote, si tibi amissio carorum, aut damnum rerum, aut corporalis infirmitas contigit, statim scandalizaris, et dicis, quod propheta ad tuam consolationem dixit, ut et nec tu scandalizatus sic dicas : *Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo obtinuerunt sibi divitias : et dixi : Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas (Psal. 72. 12. 13)*, quoniam cum meliora suscipere debui, tunc contigerunt pejora. Ille et ille in omnibus iniquitatibus volvitur, et floret in filiis, et abundat in rebus, et lætatur in sanitate. Et qualis est justitia Dei? Et non consideras, quod quæ ad bellum transmittitur, ad gloriam paratur : et contentio imponitur, correctio ostenditur ei. Si videris aut mortalitatem frequenter fieri super terram, aut famem, aut gladium, statim scandalizaris, et dicis : Patres nostri idola coluerunt, et semper in bonis fuerunt, et nos ex quo Christum colere cœpimus, nunquam nos bona sequuntur. Et non consideras, quia illorum prosperitas non fuit remuneratio Dei, sed contemptio. At nostra adversitas non est ira Dei, sed admonitio. De illis enim dictum est : *Vir insipiens non cognoscit, et stultus non intelligit, cum excurrent peccatores sicut fœnum*. Et quid addidit? *Ut intereant in sæculum sæculi (Psal. 91. 7. 8)*. De suis autem quid dicit? *Visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam vero meam non dispergam ab eis (Psal. 88. 33. 34)*. Si videris aliquem tumultum Ecclesiæ tuæ, statim scandalizatus dicis : Ne forte non sit hæc vera Ecclesia apud hæreticos, sed illic sit veritas, ubi floret potestas. Et non intelligis, quod a Deo diligitur, hoc a diabolo expugnatur : quod autem a Deo contemnitur, hoc a diabolo quasi proprium in pace custoditur. Judæa quamdiu fuit Dei hereditas, nec diabolus cessabat eam expugnare suadendo ad idola, nec Deus cessabat eam castigando et revocando ab idolis custodire : postquam contempta est, quasi pars diaboli facta manet in requie. Quoniam ergo multi non solum propter persecutiones, sed etiam extra persecutiones, scandalizantur de verbo : ideo supra (a) non solum dixit, *Facta autem persecutione* : sed etiam *In tribulatione*. 7. *Alia ceciderunt in spinas*. Primum dicam, quomodo colitur, ut bene intelligatur, quomodo a vicinis suffocatur seminatum in te verbum. Colis, assidue audiendo Scripturas, et traditiones doctorum. Per hoc enim confirmatur in te verbum Dei, et crescit, et satisfacit tibi, quia ita est per omnia, quemadmodum credis.

Verbi Dei duplex fructus. — Fructus autem verbi Dei est duplex, in operibus bonis, et in confessione fidei. Sed fructus boni operis gratiosior est apud Deum in pace, quam in persecutione : fructus autem confessionis in persecutione gratiosior est, quam in pace : quia in persecutione nemo te discutit, qua-

(a) *imo infra, v. 21.*

modo vivis, sed quomodo credis. Item in pace non est labor bene credere, sed bene vivere: quia pax ipsa corruptrix est pietatis. Vide jam, quod sollicitudo divitiarum frequentare te ecclesiam non permittit, ut audias Scripturas et traditiones doctorum, ut nutriatur verbum quod accepisti. Etsi venis in corpore, non venis in mente. Etsi audis auribus, non audis in corde. Totus autem animus tuus in illis est, de quibus sollicitus es. Opera bona cupiditas divitiarum te facere non sinit. Quomodo autem sinat te tua fenestrare, quæ compellit te aliena colligere? Item si verbum Dei venerit in periculum, tu propter voluptatem divitiarum, aut quia times perdere quæ habes, aut quæ non habes concupiscis acquirere, veritatem fidei tuæ palam non confiteris. Vides quomodo sollicitudo et voluptas divitiarum suffocant verbum, et fructificare non sinit? 8. *Quadam super terram bonam.* Terra autem bona sunt qui abstinere se a divitiis malis, et secundum vires suas faciunt bona, et est fructus eorum trigessimus. Si autem omnia bona sua contemnant, et accedant ad serviendum Deo, habent sexagesimum. Si autem et infirmitas corporis eis contigerit, et fideliter sustulerint, habent centesimum, et terra bona est. Nam et Job ante tentationem trigessimus habuit in facultatibus suis juste vivendo: post damna substantiæ et filiorum, sexagesimus: post plagam autem corporis, centesimus fecit. Qui centesimus habet, in se sexagesimus et trigessimus habet. Et qui trigessimus habet, sexagesimus non habet. Et qui sexagesimus habet, non etiam centesimus habet. Semper enim majus quod minus est in se habet inclusum, illud autem, quod minus est, majus in se non habet: ut puta, præfectoria potestas habet in se vicariam et consulariam potestatem: consularia autem potestas, neque vicariam, neque præfectorianam habet in se potestatem. Utpote, qui talem fidem habet, ut possit mori pro Christo, ille sine dubio et omnia mundi contemnere potest. Nam quomodo sua non contemnat, qui seipsum contemnit? Nam et ille centesimus habet. Nam qui se et sua contemnit, multo magis aliena non tollit, multoque facilius de facultatibus suis partem dat, qui totas facultates suas nihil existimat. Item qui sexagesimus habet, id est, qui divitias potest contemnere, in jejuniis permanere, caste vivere, corporales injurias sustinere, sine dubio et trigessimus habet. Et qui sciunt sollicitudines sæculi, et voluptates divitiarum, clarius eas contemnere possunt. Qui autem trigessimus habet, id est, qui malum non facit, sed quantum potest benefacit, hoc est enim trigessimus: ille non omnimodo et sexagesimus habet, id est, non omnino potest omnia bona sua contemnere, et omnibus diebus vitæ suæ jejunare, aut in castitate vivere, aut corporales injurias pati. Hoc enim est sexagesimus. Ideo Dominus apostolis quidem, qui sexagesimus poterant, sic dicit: *Vendite quæ habetis, et date elemosynam* (Luc. 12. 33). Istitis autem, qui non poterant sexagesimum, iungit eis trigessimus, dicens: *Omni petenti te, da: et qui neutrum petit, non avertas ab eo* (Luc. 6. 30). Item qui sexagesimus potest, non omnino et centesimus potest. Quanti sunt, qui et bona sua dimittere possunt, et amissionem rerum suarum patiuntur, et caste vivere possunt, et corporales injurias sufferre: et illud, quod est centesimus, timent sustinere? Quot enim confessores post multas injurias mori timentes lapsi sunt? Sic et homo, qui secus viam est, omnia mala in se habet, et lapidosus est, et spinosus. Ille autem, qui spinosus est, non omnino lapidosus est. Et ille, qui lapidosus est, non omnino secus viam est. Utpote, qui fornicarius est, qui avarus est, qui perjurus est, qui fur est, omnino si illi persecutio aut tribulatio venerit propter verbum, sine dubio quantum ad hominem scandalizatur, et prævaricatur. Qui enim ante tentationem fidem Deo non servat, quomodo in ipsa tentatione erit fidelis? Item qui la-

pidosus est et spinosus, id est, qui ex corde non credit, et est infidelis et vacuus, ita et nec persequutione aut tribulatione scandalum patitur: multo magis nec sollicitudines sæculares poterit erare, aut voluptates carnales. Qui enim illic scandalizatur et prævaricatur, ubi intelligit se perire, si fuerit scandalizatus: quanto magis sollicitudines divitiarum et voluptates non est contentus repellere, in quibus se gravari intelligit, non perire? Nam sollicitudines divitiarum et voluptates profectum impediunt, non faciunt peccatorem. Qui autem scandalizatur in Christo, cadit a Christo. Qui ergo et cadere potest, multo magis impedimentum pati contentus est. Qui autem spinosus est, non omnino et lapidosus est. Sunt enim, qui tantam quidem fidem non habent, ut divitias suas et voluptates pro nihilo putent, et sollicitudinem carum contemnant, et magis diligant caelestia quam terrena: tamen si tentatio venerit, non recedunt a Christo propter timorem perditionis. Nam etiam mundum contemnere non fuerint contenti, vel quia non qui (sic) ante desiderabant magnificari apud Deum, tamen a Christo recedere non sunt ausi, quia timent perire. Ideo, si necessitas venerit, frequenter et bona sua dimittunt, quorum sollicitudines ante fuerant obligati. Nam multo magis laboriosum est in securitate concupiscentiam vincere, quam in periculo divitias posse contemnere. Ipse enim timor periculi adjuvat animam, et facile vincitur delectatio corporalis. Quot sunt enim, qui in securitate non fuerunt contenti pauperes esse, et cum viderunt persecutionem, magis contenti fuerunt bona sua dimittere, quam perire propter illa? Præsciens Deus frequenter præcidit divitias eorum, et a sollicitudinibus relevati, securius et melius permanent cum Deo. Item qui lapidosus est, non omnino et secus viam est. Multo enim fideliores sunt, qui in persecutionibus forsitan possunt scandalizari, tamen in iniquitatibus non se omnino obligant: quia cum gaudio accipiunt verbum, et diligunt bonum, sed vincuntur in tribulatione. Et eos forsitan propter misericordiam suam Deus frequenter salvans, non adducit super eos tentationem, unde vincantur: quoniam nemo nostrum idoneus est, si¹ nos jubet Deus orare: *Et ne nos inducis in tentationem* (Matth. 6. 13). Qui autem secus viam est, in omnibus malis obrutus est. 10. *Et accedentes ad eum discipuli eius, dixerunt: Quare in parabolis loqueris illis? Vide benevolentiam virorum, vide misericordes discipulos benigni magistri.* Dolebant, quia populus non intellexit, et quia talium verborum edificatione fraudati sunt, quia perdidit audiendi laborem et tempus. Nam qui non intelligit quod audit, perdit quod audit. Et considera quod est benevolentius, quod non primum interrogaverunt de intellectu parabolarum, sed mox dixerunt: *Quare in parabolis loqueris illis?* quia magis de aliorum salute solliciti erant quam de sua, sicut ait Apostolus: *Non que sui sunt singuli cogitantes, sed que aliorum* (Philip. 2. 4). Hæc est enim perfecta caritatis gratia, qui amplius festinat aliis utilis et lucrosus esse quam sibi. 11. *At ille respondens ait illis: Quia vobis datum est nescire mysterium regni caelorum.* Quoniam multi ex his verbis culpam negligentiae suæ imputant Deo, dicentes: Quia non est mea culpa, si nescio quod mihi Deus scire non præstitit. Et ista dicunt, non vere dolentes, quia non intelligunt aliquid circa Deum, sed peccatorum suorum excusationem quaerentes. De talibus dicit propheta: *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem* (Psal. 140. 4). Ideo de isto loco modico manifestius loquamur. Omnino quidem intellectus de Spiritu sancto est, et gratia Dei est: tamen alia est gratia, quam Deus omnibus hominibus creando donavit: alia est, quam non omni-

¹ Forte, sic.

bus hominibus, sed dignioribus et excellentioribus et electioribus donat. Sicut paterfamilias multa mancipia habens, omnibus quidem mediocrem vestem dat, mediocrem annonam dat pro debito domini sui: quia nec potest esse servus ejus, nisi ab illo vestitus fuerit, et nutritus; quibusdam autem fidelioribus circa se dat meliorem vestem, et delicatiorem annonam, non propter debitum domini sui, sed propter honores eorum: sic et Dominus generalem gratiam, id est, intellectum boni et mali omnibus dat pro necessitate naturæ: quia nec videmur esse homines ad imaginem Dei creati, nisi habuerimus divinum intellectum; dignioribus autem dat specialem gratiam, imputa cognoscendi mysteria, non pro necessitate naturæ, sed pro remuneratione bonæ voluntatis, aut bonorum operum. Vide ergo quomodo dicit: *Vobis datum est nosse mysterium regni cælorum*. Non dixit: *Vobis datum est*, alicui qui habeat scientiam boni et mali. Si ergo est aliquis, qui non habet gratiam scientiæ boni et mali, non culpa hominis est non habentis, sed Dei non dantis. Si autem omnes homines intelligunt bonum et malum, non tamen omnes habent gratiam cognoscendi mysterium regni, non est culpa Dei non dantis, sed hominis non querentis, nec festinantis, nec laborantis ut mereatur accipere. Si enim illam generalem scientiam boni et mali transgressus, id est, si bene usus fuisses, juste merebaris hanc specialem cognoscendi mysterii scientiam. Si autem illam generalem abscondisti in terram, quæ datur pro necessitate naturæ: quomodo mereberis hanc specialem, quæ pro remuneratione bonæ voluntatis aut operum datur? Et hoc est quod alius evangelista dicit de servo malo, qui talentum suum abscondit in terram, et nullum fecit fructum de illo; Dominus ejus non solum talentum tulit de eo, sed adhuc jussit eum puniri: id est, quasi non fructificantem jussit puniri reum. Vide quia paratus fuit et alteram gratiam ei donare, si fructum fecisset de prima. 12. *Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit*. Ut habenti quidem addatur, possibile est: impossibile autem, ut auferatur ab eo qui non habet. Quomodo procedit? Si enim tollitur ab eo quod non habuit¹: si autem non habuit, quid tollitur ab eo? Sed ita procedit: Qui habet aliquem intellectum, et non facit cum illo justitiam pertinentem ad gloriam Dei, sed e contra circa res terrenas occupat eum, habens non videtur habere: quia quantum ad eum, videns, cæcus dicitur esse. Non habet, qui Deo nihil fert. Sicut homo, cujus oculi iniquitatem vident, non æquitatem, quantum ad Deum videns, cæcus dicitur esse, sicut scriptum est: *Smite eos; cæci sunt, et ducet cæcorum* (Matth. 10. 14): quia diabolo vident, non Deo. Sicut qui peccatis vivens mortuus dicitur, sicut scriptum est: *Et vos cum essetis mortui in peccatis vestris* (Ephes. 2. 1. et Coloss. 2. 13): quia ille talis non Deo, sed diabolo vivit; sicut qui habet intellectum, et bonum non operatur cum eo, quantum ad Deum, nec habet: et ideo tollitur ab eo et ipsura quod habet, ut nec intelligat quod est bonum, et jam ut cæcus doceatur a dæmonibus per omnia mala opera. Quando ergo videris hominem, qui etsi non facit opera bona, tamen vel delectatur in audiendo bono: infructuosus est quidem, tamen adhuc non tulit Deus ab illo hoc ipsum quod habebat, sed expectat illam, ut convertatur ad poenitentiam, et faciat bonum. Cum autem videris hominem, qui non solum bonum non facit, sed nec delectatur in ipso audito bono: intellige quia jam tulit ab illo Deus hoc ipsum quod habebat, ut intelligeret bonum, et quantum ad Deum mortuus est. Nam non potest reviviscere, nisi forte quantum ad Deum, qui potest etiam mortuos suscitare. Ille ergo, qui habendo non vult, sicut diximus, quod habet quidem naturæ est: quod autem non habet, voluntatis: qui habet quidem, sed non vult habere.

Judæi vero, qui habuerunt legem, et vixerunt secundum legem, addita est eis notitia Christi. Qui enim legem habentes quasi non habuerunt, quia non vixerunt secundum legem, ablata est ab eis etiam ipsa lex, quam habebant; et nihil apud eos de lege remansit, nisi sola Scriptura librorum, omni legis observantia pereunte. Sic enim et Christianis eveniet. Qui enim vere habent Christum, viventes secundum Christi præcepta, dabitur illis regnum, ut jam non credant absentem Christum, sed videant præsentem. Qui autem habentes Christum quasi non habent, quia non vivunt secundum Christi præcepta, tollitur ab illis etiam hoc ipsum, quod videtur agnoscere Christum, ut credant Antichristo: aut certe ut condemnati in die judicii, separati de parte Christianorum, etiam hoc ipsum perdant, quod videtur esse Christiani, cum infidelibus deputati. Sic et hæresibus factum est, quod habentes fidei veritatem, illam non habuerunt, non viventes secundum eam, ablata est ab eis, ut crederent pro veritate mendacis. Tales sunt et qui quotidie transeunt ad perfidiam, quoniam habentes fidem, male ea utuntur. Tollit eam Deus ab eis, et ad perfidiam transibunt, et projiciet eos, et impletur in eis quod Apostolus dicit: *Eo quod caritatem veritatis non receperunt, dabit eis Deus opera erroris, ut credant mendacio, et judicentur* (2. Thess. 2. 10. 11). 13. *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident*. Si dixisset, *Ideo in parabolis loquor illis, ut videntes non videant*: forsitan non esset culpa non intelligentium Judæorum, sed Christi, qui sic loquebatur, ut non intelligeretur ab eis. Nunc autem dicit: *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident*. Intelligitis ergo, quia non est culpa Christi nolentis dicere manifeste, sed eorum qui audientes volebant audire. Non enim quia Christus in parabolis loquebatur, ideo illi videntes non videbant: sed quia videntes non videbant, ideo illis Christus in parabolis loquebatur. Ecce viderunt mirabilia Mosi: numquid vere viderunt? Si enim vere vidissent, utique et timuissent Deum miraculorum factorem. Ecce audierunt doctorem legis: numquid vere audierunt? Si enim vere audissent eum, utique et vixissent secundum legem, et credidissent in eum, quem prophetabat lex. Viderunt et ea mirabilia, sed videntes non viderunt. Si autem vidissent ea, et proficissent in eis. Cum sit ergo facilius videntes cognoscere quod vident, quam intelligentes intelligere quod audierunt: quomodo poterant illi audientes mysteria intelligere, qui videntes mirabilia non cognoverunt? Quia consueti erant Judæi videntes non videre, et audientes non audire: ideo non dedit eis Deus oculos fidei, ut videant divina miracula Christi, nec audiant viva verba ejus, nec similiter contemnant Christum, cognoscentes eum, quemadmodum contempserunt et legem, habentes eam: ideo et propheta illis dicebat: *Auditu auditis, et non intelligitis* (Isai. 6. 9). Videamus cujus rei intellectum denegat illis propheta. Non illum generalem qui datus est ad usum naturæ, sine quo vivere nemo potest, sed hunc spiritualem ad cognoscendum mysterium Christi, quod datur ad remunerationem justitiæ.

Homilia xxxij. ex capite six (a).

1. *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galilea, et venit in fines Judææ trans Jordanem, 2. et sequatur sunt eum turba multa, et curavit eos ibi*. Et reliqua. (b) *Quantumcumque gratuitum et utile sit bonum ecclesiasticæ pacis, quam flagrantem et sollicito animo quærendum sit exponam, ut quilibet inventor exponere possit. Legite, inquam, fidelissimi, hortor, fratres, legite vobiscum, crescete in*

(a) Desumat capita 14, 15, 16, 17 et 18.

(b) Illic resumit Codex Carthusianorum Vallis Dei: et paulo post idem Codex et Edibi ad marg., *sollicito animo*. In textu autem, *sollicito amore*.

¹ Montef. in margine sic legendum esse innuit: *si enim tollitur ab eo, quomodo non habuit?*

fide, ut vobiscum corpore absens, efficiat in Christo vobiscum præsens in fide. Incipimus ergo exponere bona de bono. Prosequar quod dicit evangelista: *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos. Quos istos? Quos superius est proloquutus. Quomodo de camino ignis mortiferi carnalium passionum super¹ pectus apostolorum zeli scintilla ceciderat, et modica quidem jam tantum conflabatur: sed Dominus, qui de longe sentit malorum vaporem, cito per humilitatis doctrinam, quasi cum aliquo fonte aquæ largissimo titonem, priusquam accenderetur, restinxit, dicens: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum cælorum (Matth. 18. 3), etc., et illos tunc sollicitos reddidit, et totum mundum de periculo hujus incendiarii liberavit. Et illi quidem leviter tacti sunt, nos autem fortiter sumus muniti. Et momentaneæ invidiæ eorum occasio æternum mundo humilitatis refrigerium introduxit. Hos ergo sermones cum consummasset Jesus, transtulit se de Galilæa in Judæam, quasi justus Dominus omnium, qui sic diligit alios servos, ut alios non contemnat. Nam sicut omnes illi debent gloriam, quasi Domino: sic ille debet omnibus misericordiam, quasi servis. Nam si semper eum unus teneat locus, jam non est possessor omnium hominum, sed aliquorum. Reliquit Galilæam, et venit in fines Judææ. Galilæam patriam suam, de qua natus fuerat, quasi sol altius ascendens, reliquit orientem, et venit in Judæam, quasi ad occasum, ubi fuerat obiturus, in pace passionis occumbens, ut iterum nobis aliunde novum ortum sua resurrectione ostenderet, ut dicamus cum Apostolo: *Vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova. Et sequutæ sunt eum turbæ multæ* (2. Cor. 6. 17). Quasi testimonia salutaris doctrinæ ejus, quasi oves pastorem, in manu ipsius genitæ et nutritæ, sequebantur eum, quasi parvuli filii patrem peregre longe proficiscentem: et quasi pater proficiscentis, bona pignora caritatis illis reliquens, peregrit debilibus remedia sanitatum. *Et sanavit eos.* Ibi apparet, quia parati erant populi sequi eum etiam in fines Judææ: sed ne quis existimet Judæorum, sicut erant detractores, quod ad commendationem opinionis suæ, et ad testimonium virtutum suarum, jactantiæ causa, trahat secum multitudinem infirmorum, ideo sanavit eos ibi, et dimisit eos: maxime cum sufficerent et ipsi ad gloriam, et hominibus ad salutem, testimonia in suo loco nascentia. 3. *Et accesserunt ad eum Pharisei, tentantes eum, et dicentes ei: Si licet homini quacumque ex causa uxorem suam dimittere?* Viro casto qualicumque uxor bona videtur, quia perfecta caritas vitia non sentit. Qui diligit uxorem, de solvendo matrimonio legem necessariam non habet. Ubi autem de solvendo matrimonio lex requiritur, illic jam odium demonstratur: ubi odium invenitur, illic fornicatio esse cognoscitur. Quemadmodum si videas hominem assidue amicitias medicorum colentem, ex ipsa re statim intelligis, quia infirmus est: sic et cum videas sive virum, sive mulierem de dimittendis uxoribus aut viris legem interrogantes, cognosce quia vir ille lascivus est, et mulier illa meretrix est. Sic et Judæi erant homines fornicarii et contaminati, qui habentes uxores, habere non videbantur: quia uxor illis non erat quasi jucunda possessio castitatis, sed quasi desertum æstus libidinis illic religatæ. Nam in matrimonio mox castitas delectatur, libido autem quasi vinculo conjugii colligata torquetur. Et non sit novum, quod dicimus, quia castitas in matrimonio delectatur. Nam primus est gradus castitatis sincera virginitas: secundus autem, fidele conjugium. Ergo species secunda virginitatis est matrimonii casta diffectio. Adierunt ergo Jesus tentantes, ut viderent si voluntatis eorum amicus esset, an castitatis patronus: ut si quidem diceret, quia licet di-*

mittere, laudarent eum: si autem non, contradicerent ei: et hoc est proprie tentare. Qui autem verè interrogat, quicquid audierit, conquiescit. Si licet homini uxorem suam dimittere quacumque ex causa? O effrænata lascivia! Sciebant quia nullam causam idoneam habebant circa dimittendas uxores, præter solam turpitudinem, alias atque alias sibi jungebant: ideo timuerunt interrogare. Ex quibus causis? Ne seipsum intra angustias certarum causarum constringerent. Sed interrogaverunt, si ex omnibus causis licet, scientes quia modum nescit libido: sed quanto exercetur, tanto magis accenditur, non leviter, nec intra terminos unius conjugii capit libido. 4. *Ille respondens ait eis: Non legistis, quia qui fecit homines ab initio, masculum et feminam fecit eos?* Id est, Legistis quidem, sed noluitis facere quod legistis. Conscientiam illorum ad testimonium provocat, ut ostendat eis, quia ideo interrogant, non ut firmiter discant quod dubitant, sed ut excusabiliter faciant quod inexcusabiliter peccant. *Masculum et feminam.* Non masculum et multas feminas, ut uni masculo liceat plures feminas possidere: neque masculos et feminam, ut uni feminæ liceat plures viros accipere: sed masculum et feminam, ut una femina nullum masculum putet factum esse in sæculo, præter unum: ut unus masculus nullam putet feminam esse factam in sæculo, nisi unam. Non enim duas aut tres costas detulit de latere viri, et duas aut tres fecit mulieres (Gen. 2. 21). Cum ergo secunda aut tertia uxor steterit ante faciem tuam, sicut tunc Eva ante Adam, quomodo illis dicas, *Hoc nunc os de ossibus meis* (Gen. 2. 23)? Nam etsi vere costa est illa mulier, non tamen tua. Si ergo non illi dixeris, non illam confirmes esse conjugem tuam: si autem dixeris, mentiris. Si ergo Deus ad hoc masculum et feminam ex uno creavit, ut sint unum: quare ergo et de cætero vir et mulier non ex uno utero nascantur, sicut volatilia quædam? Quia Deus, quamvis masculum et feminam quidem creavit propter necessitatem filiorum generandorum, tamen semper castitatis fuit amator, et continentiæ auctor. Ideo illum typum non servavit in hominibus, ut si quidem vult homo nubere secundum primam dispositionem creationis humanæ, intelligat quid est vir et uxor. Si autem noluerit nubere, non habet necessitatem nubendi propter conjunctionem nativitatis, ne forte videatur propter continentiam alterum perdere, quem nolebat esse in continentia: quomodo dicemus post conjunctum matrimonium, ne alter altero nolente se separaret. 5. *Propter quod relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ.* Propter quid? Quia ex viro est uxor, et ex una carne sunt ambo. Ergo nunc major caritas debet esse inter fratres et sorores, quia isti quidem conjuges (a) ex eisdem parentibus exeunt, illi autem ex diversis. Sed hoc magnum est nimis, quia fortior est Dei constitutio, quam virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subjecta sunt, sed natura præceptis obtemperat. Deinde fratres licet ex uno nascantur, tamen ideo nascuntur, ut diversas vias petant. Vir autem et uxor licet ex diversis nascantur, tamen ideo nascuntur, ut in unum convenient. Ergo hi, quamvis sunt ex uno, tamen non ita sunt quasi ex uno: quia ad hoc creati sunt, ut non sint unum. Illi autem quamvis non sunt ex uno, tamen ita sunt quasi ex uno: quia ad hoc creati sunt, ut sint unum. Vides ergo, quia non seipsum loquitur ordo naturæ? Sed ordinationem Dei ex teipso considera. Quod enim est in herbis aut in arboribus humor, hoc est in hominibus amor. Sicut herbe ex humore nascuntur et crescunt, sic homines per amorem incipiunt et augentur. Humor quidem de radicibus ascendit in herbam, de herba autem non revertitur ad radices, sed

¹ V. D. et Editi in margine, *Quomodo dicam in hujusmodi mortiferis carnalium passionum super.*

¹ Sic Editi, qui in margine habent: al., *nolebat.* V. D. *nolebat.* Quovis modo legas, vix divinare possis quid hæc sibi velint.

(a) Vox, conjuges, hic intelligitur de fratribus.

sursum transmittitur in semen : sic et caritas de parentibus ascendit in filios ; de filiis autem non revertitur ad parentes. Ideo parentes quidem filios diligunt, sed non sic diliguntur a filiis : quia sicut herba non deorsum, sed sursum ad semen transmittit humorem : sic et homo non ad parentes, sed ad procreandos filios transmittit affectum. *Et erunt duo in carne una.* Sicut qui spiritualiter se diligunt, multorum animarum quasi una anima esse dicuntur, dicente Scriptura : *Omnium credentium erat cor unum et anima una (Act. 4. 32)* : sic et vir et uxor qui carnaliter se diligunt, una caro dicuntur. 7. *Dicunt illi : Quid ergo Moses mandavit dare libellum repudii, et dimitti ?* Displicet peccatoribus doctrina justitiæ, gravis est fornicantibus interpretatio castitatis. Si contra rationem quidem respondere non possunt, veritati tamen credere non acquiescunt. Quid ergo ? Conferunt se ad patrocinium viri sanctissimi Mosi, cujus personam verebantur omnes et timebant, ut doctrinam Christi, quam ratione vincere non poterant, per auctoritatem validioris personæ destruerent : ut dum Moses irreprensibilis reprehendi timetur, veritatis interpretatio taceatur : sicut solent homines facere, malam causam habentes ; confugiunt ad potentes viros, ut si per justitiam non possunt, vincant per personam. Tamquam si ita invidiose respondeant : Quid ergo ? Moses præcepit in lege, qui fuit quasi visibilis lingua invisibilis Dei, qui incorruptibilem gloriam corruptibilibus oculis vidit, et testimonium divinitatis in vultum suscipiens portavit ad populum (*Exod. 34*) : tu autem, homo vilissimus, fabri lignarii filius, quomodo destruis quod ille constituit ? Si Filius Dei es, sicut dicis, quare confundis tuum ministrum ? si homo es similis nostri, quomodo reprehendis tuum auctorem ? Si malum est, quare præcepit ? si bonum est, quare destruis ? 8. *Tunc ait Jesus : Moses, inquit, propter duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras.* Frequenter vobis Moses propter duritiam vestram injustitiam quasi justitiam præcepit, ut in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit propheta ? *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Psal. 49. 9).* Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore, tamen non animo : nam totam Ægyptum secum in moribus bajulabant : videns itaque Moses propter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorum eos esse inclinatos, si mandasset eos recedere a sacrificiis, non fuerat audiendus : quia annosa passio medicamento momentaneo non curatur. Jussit eos sacrificare quidem, sed jam non dæmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo vivo. Dimidium mali permisit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permisit, vos dare libellum repudii, quia melius judicavit permittente lege matrimonia solvi, quam odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis pejora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis justitiam Dei demonstravit, sed a peccato abstulit culpam peccandi, ut quasi secundum legem ægyptibus vobis peccatum, vestrum non videatur esse peccatum. Utpote, si quis habeat servum, qui furatur et inebriat se, considerans dominus, quia si utrumque sibi insimul mandaverit observare, nihil proficit : mandat illi quidem, ut bibat quantum vult, sed publice bibat, ut hoc quidem, quod bibit, sit secum novum bonum, ut paulatim discat obedire præceptis. Sic permissum est dari repudium, malum quidem, tamen licitum a creatione. Et apostoli præceperunt secundum Apostoli est : secundum autem veritatis rationem vere fornicatio est (1. Tim. 5. 9) ; sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio. Propterea bene dixit, quia Moses hoc permisit, non præcepit. Aliud est præcipere, aliud est permittere. Quod enim præcipimus, semper placet : quod autem permitimus, nolentes præcipi-

mus : quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus.

Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. — 9. Amen dico vobis, quicumque dimiserit uxorem suam, nisi fornicationis causa, mæchatur. Omnis res, per quas causas nascitur, per ipsas absolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas : et ideo illud non solvit separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore jam separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plene dimittit. Non ergo qui dimittit mæchatur, sed qui alteram ducit. Sicut autem crudelis est et iniquus, qui castam dimittit : sic fatuus est et injustus, qui retinet meretricem. Nam patronus turpitudinis ejus est, qui crimen celat uxoris. Imitatores ergo debemus esse Dei, ut sicut ille agit cum Ecclesia, sic nos agamus cum conjugem. Ille enim nunquam derelinquet populum, nisi ad genitalitatem vel ad hæresim voluntarie transierit : alias autem peccantem castigat quidem, tamen misereri non cessat, dicente propheta : *Si dereliquerint filii ejus legem meam, visitabo in virga injustitias eorum : misericordiam autem meam non dispergam ab eis (Psal. 88. 34. 35. 34).* Sic et vir meretricem quidem dimittit, alias autem male morderatam castiget et tenet. Quomodo ? Tribus modis. Primum docendo secundum Deum. Si autem contempserit timorem Dei, impropere, ut vel homines erubescat. Si nec pudorem sentit frequenter confusa, faciat illi quod præcepit Salomon : *Cor durum baculo percute (Prov. 10. 13).* Ergo primum adone, quia multum proficit doctrina justitiæ. Deinde confunde, quia frequenter et pudor frorum est vitiorum. Tertio justum est, ut castigetur quasi ancilla, quæ erubescere nescit ut libera. Aliter. De Galilæa turbæ in fines Judææ, ibique curatæ sunt. Juste in fines transierunt Judææ ; nec enim potuissent curari, nisi relictis finibus suis, in fines transissent Judææ, sicut scriptum est in Isaia : *Et venient omnes gentes, et dicent : Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea (Isai. 2. 3).* Et curatæ sunt gentes in finibus Judææ ad confusionem ipsorum, quia gentes quidem et in aliena sequuntur sunt Christum, Judæi autem in finibus suis constitutam tentaverunt et repulerunt, et in fornicationibus suis corporalibus fornicationem suam confessi sunt spiritualem, dicentes : *Si licet viro dimittere uxorem suam quocumque ex causa ?* Quia non potest animo esse castus, qui corpore est lascivus : hoc est, non potest Deo esse fidelis, qui uxori suæ perfidus est : sicut nec ex diverso conscientiam servat, qui Deo fidem non servat, sed altera alterius fornicationis est accusatrix. Nam etsi interim non prævaricatur lascivus, tamen jam in eo statutus est ut prævaricetur, si corruptio persuasionis accesserit. Et illi quidem secundum carnem interrogabant, quæ pati merebantur secundum spiritum : *Si licet dimittere uxorem quocumque ex causa ?* Christus autem respondit eis, quod facere eos non decebat, dicens : *Quicumque dimiserit uxorem, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mæchatur.* Sicut enim uxorem quocumque modo contra voluntatem viri agentem dignum est repellere, non est autem justum quantum ad gravitatem viri, nisi ob causam fornicationis : sic et Ecclesia, quocumque modo contra voluntatem egerit Christi, digna est abjici : non autem abjicitur propter longanimitatem Christi, nisi sola causa transgressionis. Sicut enim si Christus prius dimisisset Ecclesiam Judæorum, non eis subministrans per Scripturas notitiam suæ divinitatis, ipse faciebat eam adulteram

¹ v. D. et Editi in marg., *Si autem Dei timorem non sentit.*

omni diis extraneis, quoniam natura, rationalis et subdita Deo creata, sine Deo non potest esse: sic Christo semper eis scientiam suae divinitatis subministrante, quoniam synagoga spernens transibat ad idola, inexcusabilis adultera reperta est. Propter quod repulit Christum, non repulit eam Christus: non quacumque eius causa, sed propter causam fornicationis ipsius: quia non solum, relicto Christo, diabolo se conjunxit, sed etiam interfecit, pro quo mori debuerat. Ab initio enim Deus genuit Christum: deinde creavit hominem, rationabilem naturam angelorum et animarum, quasi conjugem, et potentem suscipere verbum ipsius. Ideo clamat: 6. *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* Et multis quidem modis homo separet, quod conjunxit Deus. Quando enim quis audeat dicere aut facere aliquid per quod scandalizati homines recedant a Christo, homo separet, quod Deus conjunxit. Sed et si nullus alter hoc faciat, ipse autem homo peccans a Deo recedat, repellens Spiritum ejus a se, homo videtur separet quod Deus conjunxit. 10. *Dicunt ei discipuli: Si ista est causa viri cum uxore, non expedit nubere.* Audientes cogitabant apud se: Mulier bona difficile invenitur, protestante Salomone: *In mille virum bonum invenies: in omnibus autem his mulierem non invenies (Eccl. 7. 29).*

Mulieris male descriptio. — Quid autem est aliud mulier, nisi amicitiae inimica, ineffabilis poena, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura, boni colore depicta? Ergo si dimittere illam peccatum est, necesse est ut, aut dimittentes, adulterium alterum faciamus, aut tenentes, quotidianas pugnas et amaritudines habeamus. Ideo responderunt: *Si ita est viri causa cum uxore, non expedit nubere.* Tunc Dominus non dixit, quia expedit, sed magis consensit, quia non expedit: sed infirmitatem carnis aspiciens dixit: 11. *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* Non dixit, Non omnes possunt: sed, *Non omnes capiunt:* id est, Omnes quidem capere possunt, sed non tamen omnes capere volunt. Palma proposita est. Qui concupiscit gloriam, non cogitat de labore. Nemo vinceret, si omnes periculum pugnae timerent. Ex eo quod quidam non possunt, et a proposito continentiae cadunt, non debemus circa virtutem castitatis fieri pigriores. Si enim quidam in pugna cadentes non exanimant ceteros, sed dicunt illis sic datum fuisse, rem non applicant pugnae, sed homini: quanto magis nos cadentium negligentiae imputare debemus, non difficultati virginis? Quod autem dicit, *Quibus datum est, non hoc significat, quoniam quibusdam datur, quibusdam non datur: sed illud ostendit, quia nisi auxilium gratiae acceperimus, nihil ex nobis valeamus.* Quoniam autem volentibus gratia non denegatur, in Evangelio Dominus dicit: *Petite, et dabitur vobis: quaerite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: et qui quaerit, invenit: et pulsanti aperietur (Matth. 7. 7. 8).* Debet autem voluntas precedere, et sic sequitur gratia. Nam nec gratia sine voluntate aliquid operatur, nec voluntas sine gratia potest. Nam et terra non germinat, nisi pluviam susceperit, nec pluvia fructificat sine terra. 12. *Sunt eunuchi, qui sic nati sunt ex utero matris suae: et sunt eunuchi, qui ab hominibus fiunt: et sunt eunuchi, qui seipso eunuchos fecerunt propter regnum caelorum.* Tamquam si dicat aliquis: Quid dicis, Domine? si ex quacumque causa contigerit homini uxorem non habere, an continentiae habebit mercedem? Non semper. Sicut enim peccatum sine voluntate opus non facit, ita iustitia ex opere non consummatur, nisi et voluntas affuerit. Multi enim corpore quidem castitati student, adulterium autem voluntate committunt. Nisi enim ex voluntate sola fornicatio consummare-

tur, nunquam Dominus diceret: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, mechatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28).* Ergo voluntas sine opere frequenter peccat. Illa est gloriosa continentia, non quam transgredi non potest necessitas debilitata corporis, sed quam complectitur voluntas sancti propositi. Ideo dicit: *Sunt eunuchi, qui sic nascuntur ex utero matris suae: sunt eunuchi, qui ab hominibus fiunt: sed illos tenet necessitas, hunc autem tertium coronat voluntas.* Quod autem sic nascuntur, a creatione fit: quomodo nascuntur et sex digitos habentes, aut quatuor, et similia.

Qua de causa contra naturam aliqua interdum eveniant. — Si enim Deus, sicut ab initio constituit, nunquamque naturam sic dimitteret, illam immutabiliter semper in suo ordine permanere, in oblivionem deduceretur coram hominibus operatio Dei: nam aestimaretur natura rerum ipsa se regere. Ulpus, constituit Deus naturaliter, ut in hieme frigora sint, calor autem in aestate; ut terra fructum proferat, et pluvia descendat de caelo. Si haec sicut ab initio constituta sunt, ita in suo statu immutabiliter perseverarent, inveniretur Deus ab initio quidem constituisse; et de caetero omnem naturam in sua potestate reliquisset, et per hoc fieret ut jam creatura necessarium non haberet Factorem. Ideo ergo natura rerum convertitur contra naturam suam interdum, ut semper Deus naturarum Opifex in memoriam reducat, et semper necessarius sit Factor suae naturae, et non solum semel, sed quotidie opera sua facere videatur. Propterea in Evangelio de caeco, qui sic natus fuerat, Dominus dicit: *Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei (Joan. 9. 3).* Non solum simpliciter intelligendum est, sicut multi putant, ut, caeco sanato, Dei potentia cognoscatur, id est, operans Deus. Alioqui, omnibus infirmitatibus sanatis, Dei potentia cognoscitur: sed ideo in illius persona hoc dicit, quia contra regulam naturae sine oculis erat creatus, ut in transversione naturae opus Dei intelligatur, dum emendatur natura. 13. *Tunc obliti sunt ei pueri, ut manus eis imponeret, et oraret.* Tunc, scilicet quando Dominus de castitate sermonem faciebat, et beatos pronuntiabat eunuchos. De gloria enim continentiae Domino referente atque dicente, *Sunt qui se eunuchiant propter regnum caelorum:* audientes quidam obtulerunt ei infantes, pueros castitate mundissimos. Putabant enim, quia Dominus corpore mundos tantum laudaret, non et voluntate: nescientes, quia Dominus non illos beatificavit eunuchos, quos puertitiae necessitas facit castos, sed continentiae virtus. *Discipuli autem velabant eos.* O caro, anira rerum malarum, et non amica rerum bonarum! Quia non delectatur in bono, ideo facile obliviscitur bonum: malum autem quicquid audierit, quasi naturaliter in corde suo plantatum, sic retinet semper. Nam nunquam potest aliquis oblivisci quod diligit, nec retinere quod odit. Ante enim medicum Christus accipiens puerum dixerat: *Nisi facti fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnum caelorum (Matth. 18. 5).* Et ecce statim obliti discipuli puertitiae innocentiae, velabant ad Christum pueros quasi indignos accedere, ad quorum similitudinem ipsi fuerant invitati. Nam quis mereatur appropinquare Christo, si repellitur ab eo infantia simplex? Putabant enim se honorem facere Christo, damnum facientes gloriae ejus. Nam quemadmodum damnum est medico, si subtrahantur infirmi: sic damnum est Christo, non habere quos salvet. Si enim expectans Samaritanos peccatores, de quibus ipse mandavit quasi de indignis, *In civitates Samaritanorum ne intraveritis (Matth. 10. 5),* tamen sic de adventu eorum gauderet, ut diceret: *Escam habeo manducare, quam vos necitis (Joan. 4. 32):* putas quanto magis esuriebat salutem innocentium puerorum. Ideo dicit: 14. *Nobis venire pueros.* Nam si sancti futuri sunt, quid vetatis filios ad Patrem venire? Si autem peccatores futuri sunt, ut quid sententiam condemnationis profertis, ante-

¹ V. D. et Editi in marg., *quis dicere aut facere aliquid praesumit.*

quam culpam videatis? *Talium est enim regnum cælorum. Talium* non omnium. Nam quales modo sunt, meum est : quales autem postea futuri sunt, ipsorum. Quod ergo meum est, honorate : quod autem ipsorum fuerit, miseremini. Talium est enim regnum cælorum, qui casti sunt ex virtute, sicut pueri ex ætate. Talium est, qui simplices oculos habent sicut pueri, et non cognoscunt differentias personarum. Ecce enim puer, si viderit hominem, nihil aliud videt in eo, nisi hoc solum quia homo est : non dignitatem ejus intelligit, non considerat vestem ipsius. Vir autem perfectus, cum hominem viderit, non aspiciit quia homo est, sed statim cogitat de dignitate illius, et æstimat vestimenta ipsius. Vides ergo, quia sapientior est imperfectus puer, quam perfectus vir? Vir enim non hominem aspiciit, quem Deus fecit Dominus, sed ornatum, quem diabolus advenit. Puer autem non ornatum aspiciit, quem diabolus advenit, sed hominem, quem Deus creavit. Piusquam puer veneno diabolico mundialis malitiæ repletus fuerit, cognoscit opus Factoris : cum vero inebriatus fuerit mundi spiritu, jam non aspiciit opus Factoris, sed illecebras corruptioris. Præsens locus instruit omnes parentes, ut filios suos indesinenter sacerdotibus offerant : quia si sacerdotibus offerunt, offerunt Christo. Non enim sacerdos manus imponit, sed Christus, in cujus nomine manus imponitur. Si enim qui escas suas per orationem non offert Deo, coinquinatas eas manducat, secundum quod de illis ait Apostolus : *Quoniam omnis creatura Dei bona, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim per verbum Dei, et orationem*; dicens enim, *Sanctificatur per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 4. 5), ostendit, quia maculata est, nisi per orationem fuerit omnis esca mundata et sanctificata : quanto magis pueros offerri Deo et sanctificari necesse est? Causa autem sanctificandarum escarum hæc est, quoniam *Mundus totus in maligno positus est* (1. Joan. 5. 19). Ergo et omnis res corporalis, quoniam mundi est pars, in maligno est posita, et ipsam propterea oportet sanctificari. Consequenter et infantes, quando nascuntur, et ipsi quantum ad carnem in maligno sunt positi : quoniam et omnis caro, quasi pars mundi, in maligno posita est. Propterea necesse est offerri pueros, ut assidue super eos oratio fiat : quoniam escam semel sanctificari necesse est. Manducamus enim eam, et transit : hominem autem, quem indesinenter adversarius persequitur et sordidat, semper sanctificari necesse est. Aliter. Convenienter confutatis Judæis tentatoribus et lascivis, offeruntur pueri Christo in mysterium gentium, in fide parvulorum, et lactis adhuc solius capientium escam, quos obtulerunt Christo patres eorum : sicut ordinis est intelligere, posita sunt evangelia gentium singularum, quod discipuli in figura principum Judaici populi prolebant : quoniam semper Judæi omnia faciebant, ne gentes salvarentur introductæ ad fidem.

Homilia xxxiiij. ex capite xiv.

16. *Et ecce vir unus accessit ad eum, et ait : Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?* et reliqua. Non sine ratione querendum est in hoc loco, cur hic de ~~teso~~ adolescente Christum interrogante, *Magister bone, quid boni faciam, ut vitam æternam possideam?* cum Dominus implevisset narrationem, in fine sic addidit : *Multi enim erunt, inquit, primi novissimi, et novissimi, primi*. Quod de Judæis et gentibus dictum esse dubitat nemo. Ne forte ergo hic adolescens in mysterio introducitur Judaici populi semper adolescentuli, semper gloriantis et levis. Sic enim ~~facere~~ ~~vult~~ Christus plerumque, quando de mysterio alicujus rei est loquutus : ante introducit corporaliter ~~facientem~~ ~~idipsum~~, ut ex eo occasionem inveniens, ~~corporalem~~ ~~narrationem~~ mysterii, quam rei propositum exsequatur : ut puta, cum de compescenda jactantia Phariseorum apud Lucam (Cap. 14) loquutus fuisset, introducit primo hydropicum, et sanavit,

ut in corporali timore hydropici, jactantia Phariseorum pungeretur inflatio¹. Sic et hic cum de refutatione Judæorum et electione gentium mysterium exponere voluisset, ex eo verbo quod dicit ad Petram, 29. *Et omnis qui reliquerit patrem et matrem, etc.*, usque ad parabolam subsequentem de mercenariis conductis in vineam, hora prima, tertia, sexta, et nona, et undecima, quomodo gentes præponendæ erant Judæis : introduxit istum adolescentem gloriantem, et levem, et amantem amplius bona sua carnalia, quam cælestia Christi promissa : ut passio corporali adolescentis istius Judaici populi spiritualis passio demonstraretur, propter quam Christo non credidit : id est, propter placentiam sibi, propter jactantiam vanam, propter quæstus, quos capiebat ex lege, remansit in lege. Propterea quæcumque dicuntur de adolescentulo isto sic sunt accipienda, quasi de populo Judaico dicta. Judaicus ergo populus erat adolescens, non ætate, sed levitate : moribus immaturus, non annis. Nam omnia quidem vitia carnalia juvenilia sunt, sicut dixit Apostolus : *Juvenilia enim desideria fuge, sectare justitiam, misericordiam, pietatem* (2. Tim. 2. 22), etc. Præcipuum autem vitium juvenile est gloriatio, quæ amplius vult videri, quam est : aut in toto vult videri non esse qualis est. Nam sic populum² Judaicum fuisse cognovimus in Scripturis, sicut et Dominus dicit de illis : *Faciunt omnia, ut ab hominibus videantur*. Item : *Væ vobis scribæ et Pharisei hypocritæ, qui diligitis primas cathedras in synagogis* (Matth. 23. 6), etc. Item : *Væ vobis, qui justificatis vosipso, Deus autem cognoscit corda vestra* (Luc. 11. 43. et 16. 15). Propter quod et ficus dicti sunt, habentes folia sine fructu, id est speciem sanctitatis, non ipsam sanctitatem, quam æstimatione quidem justitiæ sectabantur, opera autem abhorrebant. Et vide quomodo in exordio ipso narrationis populi Judaici mores significat. Dicit enim : *Magister bone, quid boni faciam, ut vitam æternam possideam?* Quia semper Judæi interrogatores Dei fuerunt, et non obauditores : laudatores sanctorum, et non imitatores : auditores legis, et non factores : semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes : gloriantes in lege, et per pravariationem legis Dominum Deum inhonorantes. Adhuc et illud considera, quia nihil de actione Dei interrogat quid credat, aut quomodo credat : sed hoc, Quid faciendū vitam æternam possideat : quia omnis spes salutis apud Judæos in operibus erat, non in fide, sicut dicit Apostolus de illis et gentibus : *Quoniam gentes, quæ non sectabantur justitiam, in legis justitiam pervenerunt : quia non ex operibus, sed ex fide : Israel autem sectando legis justitiam, in legem justitiæ non pervenit : quia non ex fide, sed ex operibus* (Rom. 9. 30 - 32). Prima autem justitia est cognoscere Deum patrem et Christum ejus : novissima autem justitia est facere opera bona : sicut cum Dominus dixisset quibusdam Judæis, *Operamini cibum, qui non perit, sed qui permanet* : interrogantibus eis, *Quid faciemus, ut operemur opus Dei?* respondit, *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit* (Jean. 6. 27 - 29). Illi autem opus agnitionis Dei negligentes, quod est præcipuum Christiani opus, semper ad diabolum transibant, et de operibus justitiæ requirebant. Propterea Dei agnitionem perdidit, et opera justitiæ numquam impleverunt : quia virtus faciendæ justitiæ agnitione Dei est. 17. *Dicit ei Jesus : Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus*. Numquid non erat ipse bonus, cum esset Filius Dei Deus? Nam quemadmodum cum ipse sit Filius Dei, et ipse Deus est, quasi Filius : sic cum sit bonus Deus, et ipse Filius Dei sine dubio bonus est, quasi filius boni. Sicque Judaicus populus unus Dei habens agnitionem, Christum nec Filium Dei nec Deum cognoscere volebat. Itaque ratione laudem sibi oblatam ab eo repulit, quia non quasi Deum bonum, sed quasi hominem bonum eum dicebat.

¹ V. D. et Editi in marg., *prepingeretur inflatio*.

² Al., *vult videri et non esse : sicut populum, etc.*

Quod non fecisset, si ille, quasi Deum bonum, bonum eum dixisset. Et vere quantum ad Judæos, qui unum Deum colebant, et Christum Dei Filium non cognoscebant, nemo erat bonus, nisi unus Deus: apud fideles vero, sicut unus Deus pater est bonus, sic et unigenitus Deus nihilominus bonus est. Puto autem, si dixisset ei, Magister sancte, aut etiam, Juste, similiter respondisset: Quid me dicis sanctum, aut justum? Nemo sanctus, nisi unus Deus: nemo justus, nisi unus Deus. Ex quibus omnibus discernans, quoniam sicut tunc Christus laudem ejus repulit, quia non cognoscebat eum, sic semper repellit laudes omnium ignorantium: consequenter nec Pater suscipit laudes eorum, qui non cognoscunt eum secundum quod est. Numquid gentes non colebant Deum et ignorabant¹, secundum quod Atheniensibus dicebat Apostolus: *Perambulans enim simulacra vestra, insensam aram ignoti Dei: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis* (Act. 17. 23)? Sed non suscipiebat culturam eorum, quia non cognoscebat eum secundum quod ipse cognosci volebat. Si autem nec Christus suscipiebat laudes Judæorum, nec Deus Pater, gentium, quia non cognoscebat eum secundum quod decebat cognoscere eos: sine dubio nec hæreticorum suscipiunt laudem, vel Pater, vel Filius, quoniam nec ipsi cognoscunt quis Pater, quis Filius, errantes de ambobus², et confundentes utrumque: quoniam qui Filium cognoscit, ille et Patrem cognoscit. Quod si laudes eorum non suscipiunt, consequenter nec opera, quamvis videantur justa. Propterea cum dixerit, *Nos in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus*: dixit eis Jesus, *Discedite a me, nescio qui estis* (Matth. 7. 22. 23). *Si vis venire in vitam, serva mandata*. Quam sapienter ait, *Serva*. Ille enim interrogaverat, *Quid boni faciam?* iste contra illi respondit, *Serva*. Non dixit, *Disce mandata*, quia Deus docuerat eum, Factor naturæ rationalis: sed, *Serva*, quia non servabat. Nam in hoc, quod admonetur servare, ostenditur non servasse. Nam non est ille bonus, qui interrogat de bono, sed qui facit quod bonum est. 18. *Non occides*. In persona quidem loquens unius illius, quicumque fuerit, convenienter loquitur personæ populi Judæorum. Quæcumque enim sciebat, quasi Deus, populum Judaicum esse facturum, vel in se, vel in discipulos, vel jam facere, anticipans eadem ipsa, præmonet eos, et dicit: *Si vis intrare in vitam, non occidas*. Sed occiderunt et ipsum, et discipulos ejus. *Ne adultereris*. Sed adulterati sunt recedentes a Deo suo, et viro animarum suarum, cum diabolo corruptore. *Ne jurtum facias*. Sed fecerunt, furantes quidem fidem divinitatis ejus ex opere, et dicentes: *Hic non ejecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum* (Matth. 12. 24): ne per opus illud crederent Christo. Item furati sunt veritatem resurrectionis ejus de toto mundo, quantum ad se, dantes pecuniam multam militibus, ut dicerent, *Quia nobis dormientibus, nocte venerunt discipuli ejus, et furati sunt corpus ejus* (Matth. 28. 13). *Non falsum testimonium dices*. Sed dixerunt contra Scripturas, *Hunc scimus, unde est* (Joan. 7. 27). Deinde falsum testimonium protulerunt, dicentes: *Nox audivimus eum dicentem, quoniam ego dissolvi templum hoc manu factum, et in triduo reedificabo illud* (Matth. 26. 61). Similia et in Stephanum dixerunt. 19. *Honora patrem tuum et matrem tuam*. Sed non honoraverunt neque patrem suum Deum, qui seminaverat eos, neque matrem suam Ecclesiam patriarcharum et prophetarum cælestem: sed tamquam genimina viperarum, rupe-runt eos, et exierunt ab eis. *Et diliges proximum tuum sicut teipsum*. Sed non dilexerunt Christum factum sibi proximum, secundum carnem cognitionem. Quo-

niam ergo et olim per Moysen hæc eis serrare præcepit, et postea per seipsum, illi autem non servaverunt: ideo non intraverunt in vitam, id est, in agnitionem Dei Patris et Christi. 20. *Et respondit: Hæc omnia servavi a juventute mea*. Nativitas Judaici populi fuit ex tempore Abraham, usque ad exitum ejus de Ægypto. Tunc enim quasi infans fuit populus iste, sicut Deus apud Ezechielem prophetam testatur, dicens ad Jerusalem: *In qua die nata es, non est præcisus tuus umbilicus, et non alligaverunt mamillas tuas: et etiam in aqua non es lota in salutem, neque oleo uncta es, neque sale salita, neque pannis involuta es: neque pepercit oculus meus in te, ut facerem tibi unum ex istis omnibus, ut pararetur aliquid super te; et projecta es in faciem campi, et in pravitate animæ tuæ, in qua die nata es. Et transivi ad te, et vidi te conspersam in sanguine tuo, et dixi tibi: De sanguine tuo bibes. Et multiplicavi te: sicut hortum agri dedi te, et multiplicata es, et magnificata es, et intrasti in civitates civitatum* (Ezech. 16. 4-8). Juventus autem ejus fuit ex tempore Mosi usque ad reges. Virilitas autem ejus ex tempore regum ejus usque ad transmigracionem Babylonis. Senectus autem ejus a transmigracione Babylonis usque ad Christum, quando est mortuus populus ille, propriam interficiens vitam. De istis autem ætatibus suis etiam per prophetam testatur populus ille, et dicit: *Domine, memorabor justitiæ tuæ solius, Domine, quam doxisti mi ex juventute mea, id est, ex tempore Mosi, quando legem ad eruditionem suam accepit. Et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua: quod est in tempore regum. Et usque ad senectam et senium, Deus, ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum generationi omni quæ ventura est* (Psal. 70. 16-18): quod factum est in tempore Christi, quando qui digni fuerunt ex eis credere in Christum, brachium Domini annuntiaverunt omni generationi gentium, postmodum credenti in Christo. Quam congruum autem populus ille Judaicus dedit responsum, qui tamen corde numquam credebat, semper ore commendabat se dicens: *Hæc omnia servavi a juventute mea*. Quod non erat verum. Nam et prophetas occidit, cumque idolis semper adulteratus est, et furtum veritatis Scripturarum semper commisit, sicut etiam Dominus dicit de illis: *Quia irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram* (Matth. 15. 3). Et falsa testimonia dixit in interfecto-ribus prophetarum, maxime in Isaiam, apud regem Manassæ, dicens: *Quia principes vestros Sodomitas appellat, et populum Israeliticum Gomorrhæos* (Isai. 1. 10): Dominum Sabaoth se vidisse blasphemabat³ cum dicit Deus: *Nemo videli faciem meam, et vivet* (Exod. 33. 20). Propter quod et serratus est ligna serra. Sed omnia illa specialiter convincere Christus omittens, quasi ex aliis argumentis vult populum Judaicum ostendere nihil horum unquam servasse, dicens: 21. *Respondit Jesus: Adhuc tibi restat unum. Vade et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me*. Ac si dicat: Scio quidem quia meritatus es, et interim accipio hæc quasi vera. Si ergo omnia ista servasti a juventute tua, ut fias perfectus, *Vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me*. Quæ sunt quæ possidebat Judaicus populus? Puto quod illa quæ dicit Lucas hoc modo: *Ad horam autem curæ meæ invitatos vocare: illi autem recusaverunt, et unus dixit: Villam emi, et vado videre illam; et alius: Jugum bovis emi quinque, et vado probare ea; alius autem: Ursorum duxi, et ideo non possum venire* (Luc. 14. 17-20). Quorum omnium interpretatio spiritualis facta est in proprio loco. Hic autem hoc dicitur tantum, quia ex quibus causis illic ponuntur Judæi non venisse ad Christum, ex ipsis causis carnalibus et terrenis intelligitur populus recessisse a Christo. Tantum⁴ differentia in hoc est, quod illic Judæi ponuntur non venisse ad Christum: quia amore carnalium terren-

¹ sic V. D. et Editi in marg. Editi autem in textu, *Numquid gentes non cognoscebant eum, et ignorabant*: minus recte.

² Idem in marg., *errantes de substantia amborum*. Ultraque lectio quadrat.

³ Idem in marg., *se vidisse confirmat*.

⁴ Al., *tamen*.

et terrenarum occupati, nec permanserunt in Christo, nec consideraverunt opera ejus, nec audierunt sapientiam ejus: propterea non cognoverunt eum Filium Dei, nec venerunt ad eum; hic autem illum populum Judæorum demonstrat, qui vel ex prophetis, vel ex operibus, vel doctrinis ejus cognoverunt Filium Dei; et concupiscentia lucrorum carnalium, vel bonorum quæ consequerentur ex lege carnali, propter avaritiam recesserunt a Christo, non ignorantes divinitatem ejus, sed non sustinentes veram justitiam ejus. Quæ sunt ergo bona Judaici populi, quæ vendere, et pauperibus dare mandantur? Primum quidem agnitio Dei unius, lex, templum, sacerdotium, levitica et diversa genera sacrificiorum, quibus omnibus carnaliter utens populus ille, quasi possessiones fructiferas possidebat. Quæ quantum ad æstimationem quidem Judæorum magna videbantur, et multa: quantum autem ad Christi promissa, pauca, et nimis exigua. Quæ omnia mandantur dari gentibus, specialiter pauperibus, et nihil horum habentibus, in quibus populus ille Judæorum fuerat dives. De hoc enim populo Judæorum divite et contemnendo, et de populo gentium paupere et ditando dicit Maria in Evangelio: *Pauperes implevit bonis, et divites dimisit inanes* (Luc. 1. 53). Hoc ergo dicit Dominus ad populum Judæorum, suadens eis, quod melius est unius Dei agnitionem vendere: Vade, et trade eam gentibus pauperibus, et non habentibus Dei unius et veri agnitionem; tu autem ascende ad majus, veni et sequere etiam me, ut cognoscas quoniam hæc est vita æterna, cognoscere non solum verum Deum, sed etiam Christum Jesum, quem misit ipse. Possides templum: trade id gentibus pauperibus, et non habentibus templum Dei, et in primis venientibus ad agnitionem Dei, et veni, sequere me, ut et ipse efficiaris templum Dei. Nam imperfectorum est, templum Dei esse. Possides legem: trade eam pauperibus gentibus, et non habentibus legem: tu autem veni, sequere me, et eris in gratia, sciens quia lex non est posita justis, sed impiis peccatoribus; gratia autem perfectionis est præmium. Possides legis diversa mandata: ut puta, habes hoc mandatum: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. 6. 4): trade ea pauperibus gentibus, non habentibus unum Deum. Habes, *Non facies idolum* (Levit. 26. 1): trade hoc pauperibus gentibus, et per ignorantiam idola multa colentibus; tu autem sequere me, ut habeas vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscas unum Deum verum, et Jesum Christum, quem misit (Joan. 17. 3). Habes, *Non occides* (Exod. 20. 13): trade hoc gentibus homicidia multa facientibus: tu autem sequere me, ut non irascaris. Habes, *Ne adultereris* (Exod. 20. 14. et Deut. 5. 17): trade hoc gentibus lascivis, ut discant non adulterari: tu autem sequere me, ut ne concupiscas. Habes, *Non perjurabis* (Levit. 19. 12): trade hoc gentibus, ut discant non perjurare: tu autem sequere me, ut non jures. Habes, *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. 21. 24): trade hoc gentibus, ut nihil mali patientes inferant mala: tu autem sequere me, ut qui te percusserit in maxillam unam, præbeas illi et alteram. Habes, *Ut odias inimicos, et ut diligas amicos* (Levit. 19. 17. 18): da hoc pauperibus gentibus absque omni justitia, qui nec amicis suis bonam conscientiam servabant: tu autem sequere me, ut etiam inimicos diligas, quoniam hæc omnia pauperes debent habere, ut consoletur vita eorum in ipsa. Incipientium sunt omnia illa, non perfectorum. Si ergo hæc omnia tradideris pauperibus gentibus, et sequutus me fueris, per hæc majora, quæ dixi, manifestum est, quia omnia illa a juventute servasti, et proficiens in senectute tua quæ juvenem erant evacuasit. Si autem per hæc majora me sequi nolueris, manifestum est, quoniam omnia illa non solum a juventute tua non custodisti, sed nec modo etiam in senectute tua conservas. Quomodo autem potest fieri, ut sterilis ejus sit senectus, cujus fecunda

fuit juvenus? Nec est possibile, ut non crescat in illo bono, qui cepit ab ipso bono. Nam non stat eum in suo statu pejorem fieri¹, sed necesse est, ut exercitatus semper crescat ad melius. 22. *Ille autem, his auditis, tristis abiit: erat enim habens multas possessiones.* Nam vere propter duas causas Judaicus populus recessit a Christo. Aut propter peccata sua, quia nunquam servaverat Dei mandata, sicut Dominus ad Nicodemum loquens testatur, dicens: *Qui autem non credit in Filium Dei, jam judicatus est. Hoc autem judicium est, quoniam lux venit in hunc mundum, et homines magis amaverunt tenebras, quam lumen: erat enim opera eorum mala. Omnis enim qui malum agit, non venit ad lumen, ne manifestentur opera ejus* (Joan. 3. 18-20). Aut propter lucra carnalia quæ conferebant ei consuetudines legis: sicut ostendit parabola, in qua se invitati excusaverunt propter villam, propter boves, id est propter lucra carnalia. Nam sacerdotes quidem non venerunt ad Christum, ne sacrificiorum lucra amitterent: populus autem, quia per sacrificia (ut putabat) delebantur peccata eorum. Qualis autem emundatio sit in eo, qui in sanguine animalium veniam consequitur peccatorum? Quantum enim dolet de occisione animalium, tantum et emundatur populus. Propterea dicit propheta: *Si voluisses, sacrificium dedissem, utique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (Psal. 50. 18. 19), etc. Quomodo autem populus Judaicus tristis secundum animam abiit a Christo, intelligit qui considerat quæ est lætitia spiritualis. Lætitia enim cordis est bonam conscientiam habere ad Deum, et spiritualiter esse gaudentem, ac propter hoc non desipientem. Quomodo autem poterat populus ille habere bonam conscientiam ad Deum, et spiritualiter esse gaudentem, qui intelligens Christum per opera ejus esse Filium Dei, propter peccata sua, aut propter lucra carnalia legis contemnens Christum, maluit esse in corporalibus possessionibus legis, quam in gratia Christi? Ideo autem et abeunte illo Dominus dicit: 23. *Quam difficile dives intrabit in regnum caelorum.* 24. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum caelorum.* Quoniam facilius gentes, quæ fuerant tortuoso animo, intraturas fuerant per angustum ostium regni caelæstis, quam Judæi qui divites videbantur. Divites autem erant Judæi in lege, in prophetis, cæterisque patriarchis, in Scripturis divites, in templo, in sacerdotibus, in Levitis, in sacrificiis, cæterisque dispositionibus ad religionem pertinentibus: quæ omnia non illos edificaverunt in sanctitate, sed inflaverunt superbia. Apud se quidem delectabantur servire diabolo, coram aliis autem volebant apparere Dei cultores. Gentium autem animæ assimilatae sunt tortuosis camelis, in quibus gibbus idololatriæ ipsorum erat: quoniam cognitio Dei erectio est animarum. Unde et homines, quia accepterant a Deo scientiam Dei, erecti creati sunt: animalia autem, quoniam non habent scientiam Dei, in natura prona sunt facta, id est, incurvata. Sic et idololatria, quæ videtur esse erectio eorum, id est, religio, potius depressio est animarum. Nam sicut præ omni justitia operum major est justitia, cognoscere Deum: sic præ omni peccato majus peccatum est, idola adorare. Sicut ergo gibbus cameli, qui videtur esse erectio sublimitatis corporis ejus, ipse est magis depressio ejus, et deformitas: ideo nec collum ejus sursum erigere potest gibbo depressus: sic idololatria gentium, quæ videtur illis esse maxima res, spiritualis justitiæ religiositas, et erectio animarum illorum, ipsa est magis iniquitas, et incurvatio, et depressio animarum ipsorum. Ideo enim nec caput animarum ipsorum sursum erigere possunt ad Deum, nec ad Dei notitiam pervenire, depressi idololatria sua. Et quemadmodum supra dorsum omnium jumentorum non stat sarcina, nisi fortiter fuerit colligata ad ipsum: supra camelum autem etiam sine recolligatione repausat: nam ipse gibbus sarcinam tenet in se, aptus est enim ad pon-

¹ V. D. et Editt in marg., nam non stat sibi in suo statu prior.

dera bajulanda : ita in cæteris quidem peccatoribus tamen Deum cognoscentibus ¹. Omnes enim peccatores jumenta dicuntur, sicut dictum est : *Homines et jumenta salvabis, Domine (Psal. 35. 7)*. Non stat sarcina peccatorum in corde ipsorum, nisi eam magna violentia et virtute diaboli tenuerit in corde ipsorum, alligans eam delectationibus. Ipsa enim cognitio Dei excutit a se pondera peccatorum, nisi hoc modo, quo diximus, fuerint colligata. In gentibus autem sine labore diabolus tenet peccata : quia non est illis cognitio Dei, quæ excutiat pondera peccatorum, sed idololatria ipsa, quasi gibbus, retinet in se universa peccata : apta est enim ad bajulanda pondera peccatorum. Dum enim sciunt gentes idola sua neque videre, neque audire, neque intelligere quæ aguntur, neque irasci, neque vindicare posse : non solum non se abstinere ab idololatria, et non se convertunt ad verum Deum, sed quotidie magis addunt peccata, sicut ait Salomon : *Peccator adjiciat ad peccandum (Ecclesi. 3. 29)*. Deinde omnia animalia quamvis libenter terram aspiciant, semper tamen, quando volunt, possunt tollere collum suum ad cælum : solus camelus autem nunquam potest sursum tollere collum suum, gibbo depressus : sic omnes peccatores libenter quidem semper terrena aspiciunt ², tamen quocumque volunt, possunt convertere se ad caelestem justitiam : gentes autem nullo modo possunt explicare se, et ad divina convertere, idololatria sua curvati, et excecati. Ideo sicut camelus, neque deorsum recto collo aspicere potest, sicut cætera animalia, neque sursum recto collo aspicere potest, sicut homo, sed inter sursum et deorsum caput ejus pendet in medio : ita et gentes neque animalibus assimilantur ad plenum, neque hominibus similes sunt. Propter humanum et rationalem intellectum suum hominibus non sunt similes, quia nunquam caelestia, sed terrena semper attendunt. Deinde sicut omnia animalia aequalia habent crura corporis sui (quantum enim habet altitudinis corpus uniuscujusque animalis, tantum pene altitudinis habent et pedes eorum, aut modica amplius : præ omnibus autem animalibus multo amplius camelus altiores habet pedes quam corpus, homo autem aequalis habet corpori suo pedes) : sic omnes viri justi, secundum quod sunt, talia proposita habent, cogitationes et actus. Pedes autem sunt proposita, quibus de re transeunt ad rem : unde et propheta dicebat : *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me (Psal. 130. 1)*. Item Apostolus : *Parca autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me (2. Cor. 12. 6)*. Peccatores autem majora proponunt, quam sunt : proposita sua, et cogitationes, et actus majores faciunt, quam habent virtutes, ut semper majores videantur esse, quam sunt : maxime autem gentes qui super ista jactantiam, quam habent omnes homines peccatores et invidiales, etiam ad secreta caelestia extenderunt proposita sua, et cogitationes, et actus, volentes se ostendere supra quam erat natura ipsorum humana. Adhuc et alia ratione gentes assimilantur camelo, quoniam nec camelus ad plenum immandus est, nec ad plenum mundus. Mundus quidem est, quia revocat et ruminat : immandus autem, quia non habet duas ungulas fissas : sic et gentes, quoniam vacua sunt, nec mundæ ad plenum. Mundæ quidem fuerunt, quia et tractabant quas Dei erant : id est, ruminabant, et conversabantur rationaliter pene secundum Deum : sed conversationem, quæ pes est, non habent divisam in duo, id est, et in fidem, et in opera, sed habent opera tantum. Et sicut cameli pes ambulantis non dissipat terram, sed cum sit mollis, concordat ei, et complectitur eam : sic et conversatio Gentium, quamvis non esset bona, non erat dissipans terram, hoc est, carnalem naturam, sed concavienus erat na-

turæ carnali, et secundum voluntatem ipsius erat. Ut autem manifestum fiat quod dicimus, accipiamus exemplum quod dicitur apud Job de intelligibili equo et bellatore, hoc modo : *Qui in iracundia, inquit, demolitur terram (Job 39. 21)*. Qui ergo intelligibilis et bellator equus Christi est, ipsum in se portans sensorem, omne opus bonum et spirituale, quod agit, in iracundia agit, naturæ suæ irascens carnali, in eo quod displicet ei malevolentia carnis : et adversus ei in destructionem carnis suæ agit quod agit, et dissipat carnem suam, Nam si quis spirituales virtutes exsequitur, propria mortificat membra : quanto magis et dissipat, id est, demolitur terram? Gentiles autem etsi bona opera faciebant, tamen quia non propter Deum faciebant, sed aut propter astimationem humanam, aut propter futuram nominis memoriam, aut propter hoc solum, quia bonum facere, bonum est : ipsa conversatio ipsorum non dissipabat naturam carnalem, quia hoc ipsum bonum, quod propter vanum aliquid fit, et non propter Deum, secundum carnem est, et secundum voluntatem naturæ carnalis, et non est contrarium naturæ carnali, propter quod nec dissipat eam. Acus autem est verbum Dei, quod est Filius Dei ipse : cujus prima pars subtilis est, atque acuta. Subtilis secundum causam divinitatis ipsius, acuta autem secundum causam incarnationis ejus. Tota recta, et nullam habens deflexionem, aut scrupulum, per cujus vulnus passionis Gentes jam ingressæ sunt vitam æternam, qui vulnera consere solus potest, a quo consuta est immortalitas tunica, quæ olim conscissa erat super Adam. Ipsa est acus, quæ spiritui consuit carnem, ulterius separare se non potentem. Hæc acus Judaicum populum juxit simul et Gentium, de quo dicit Apostolus : *Ipsæ enim est pes nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. 2. 14)*. Hæc est acus, quæ disruptam amicitiam angelorum et hominum copulavit. Hæc est acus, quæ configit et pertransit, et vulnus non facit. Et ut quid difficile populus Judaicus intrat in regnum cælorum? Primum, sicut diximus, propter carnales usus : quoniam lex corporalia habet lucra, et præsentia : Christus autem spiritualia promittit et futura. Apud carnales autem homines semper præsentia præponuntur futuris, et spiritualibus corporalia. Et non solum sacrificiorum usus erat carnalis, sed et omnis promissio legis corporalis erat et terrena. Si enim Christianis suadere non possumus, divitias contemnere oportere : dicant enim nobis, Si noluisset Deus homines habere divitias, non creasset eas in mundo : quanto magis difficile erat populo Judaico diviti secundum homines persuaderi, ut dereliqueret divitias legis et totius Judaici cultus, quas a Deo susceperat? Dicebant enim : Si Deus voluisset legem contemni et templum, illa omnia cum tanta ratione et diligentia non tradidisset. Populum autem gentium, id est, camelum, facile erat per foramen acus transire, id est, per angustum ostium, de quo scriptum est : *Contentidite intrare per angustum ostium (Luc. 13. 24)*. Quare? Quia omnis cultura gentium vana et irrationabilis erat. A cultura autem irrationabili homines rationabiles non erat magni laboris ad cultum Dei vivi convertere. Et si gentes cum tanto labore ab irrationabilibus deorum suorum divelluntur culturis : quanto magis Judæi difficiliter evelluntur a rationabilibus Dei cultus? Ideo dixit : *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum. 25. Turbati autem sunt discipuli ejus, dicentes : Et quis potest salvus fieri? 26. Quibus respondit : Apud homines hoc impossibile est : apud Deum autem omnia possibile sunt. Et vere, quantum ad homines, et incredibile et impossibile fuit populum Judæorum posse salvari, qui post tot peccata actuum iniquorum, post tantas idololatrias, post tot prophetarum occisiones, novissime etiam ipsum Dominum cæli et terræ quantum ad se occiderunt : sed apud Deum possibile factum est. Quoniam autem possibile fuit Deo salvare Judaicum populum, multas in lege divitias possidentem, crecentium Judæorum multitudo testatur, sive per*

¹ Sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu, *peccatoribus non cognoscentibus Deum.*

² Al., *adeunt, pro, aspiciunt.*

ipsum Christum, sive per apostolos ejus : ut bonitatis illius investigabile pelagus humana æstimatio non apprehendat, sed victa miretur. Tamen quia dixit Dominus, *Apud homines hoc impossibile est, quantum ad humanam naturam, apud Deum autem possibile : ecce subito excitatur Petrus, unus de populo divite, et ex persona difficile credentium Judæorum ; et clamat quasi testis potentie Dei factus, et confirmat Christi promissionem, et dicit : 27. (a) Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te : quid ergo erit nobis ?* Quoniam autem et ipse Petrus et omnes apostoli et cæteri credentium Judæorum contra possibilitatem humanam per Dei potentiam crediderunt in Christum, ipse testatur dicens ad Petrum : *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est (Matth. 16. 17).* Sermo iste convenit ad omnes, ut singulis quibuscumque dicatur : Quoniam beatus es tu, quia non revelavit caro et sanguis tibi, sed Pater meus qui in cælis est. 28. *Jesus autem dixit eis : Amen dico vobis, quod vos, qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Futurum autem erat, ut in die judicii responderent Judæi : Domine, non te cognovimus Filium Dei in corpore constitutum. Quis enim hominum videre poterat thesaurum in terra absconditum ? solem in nube celatum ? quis suspicabatur stellam matutinam nasci super terram ? quis putabat mulierem, quæ clausit paradysum, ut nemo intraret in eum, ut ipsa fieret primæ porta paradisi, ut per illam lux prodiret per quam tenebræ intraverunt ? Ergo in injuriam tuam non nos impulit contumacia cordis, sed decepit consideratio carnis. Vos respondebitis eis : Et nos homines fuimus sicut et vos, similem habentes animam, eandemque carnis naturam, et in uno vivimus mundo, eisdem factionibus mundialium spirituum periclitantes, ipsis protectionibus Dei adjuti : in hoc etiam vos meliores fuistis nobis, quoniam nos fuimus homines peccatores et rustici, et obscuri in plebe, vos autem sacerdotes et scribæ, et principes populi. Nos illum cognoscere potuimus homines peccatores et rustici : et vos eum cognoscere non potuistis sacerdotes et scribæ, qui habebatis Scripturas præ oculis vestris quasi lampades et semitas ? Nos antequam mirabilia ejus videremus, intelleximus eum : vos autem vel post testimonia cunctarum virtutum intelligere non poteratis ? Quomodo poterat fieri, ut pene tota gens ignoraret, quem duodecim cognoverunt ? Esto, quia non ei credidistis, nescientes eum Filium Dei : qua causa interfecistis eum, nullam culpam invenientes in eum ? Sed in nobis bona voluntas facta est quasi lucerna rusticitatis nostræ : in vobis autem malitia facta est quasi caligo scientiæ vestræ. Adhuc autem audeo et subtiliorem introducere sensum, et sententiam alterius sapientis cujusdam viri referre. Exponit enim sic : Quoniam sicut Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus, sic et universus populus Christianus divisus est in duodecim tribus secundum quasdam proprietates animorum et diversitates cordium, quas solus Deus discernere et cognoscere potest : ut quædam animæ sint quasi de tribu Ruben, quædam autem de tribu Simeon, vel Levi, vel Juda. Puto enim, quia omnes sancti quinque virgines prudentes esse dicuntur, quamvis sint innumerabiles, propter quinque sensus spirituales : et omnes peccatores, quinque virgines fatuæ, quamvis innumerabiles sint, propter quinque sensus carnales. Et sicut omnes Ecclesiæ Christi septem Ecclesiæ dicuntur propter septem spiritus, quamvis sint multæ. Omnes enim, in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est sapientia virtus, una habetur Ecclesia ; item in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est intellectus, altera dicitur Ecclesia : et sic per singulos spiritus tractatus invenies septem Ecclesias. Similiter et propter gratias duodecim, quas in persona

(a) Hic incipit Æthalia in Cod. v. c.

duodecim virginum exponit angelus in Pastore, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniantur duodecim esse tribus : utputa, omnes animæ, in quibus præ cæteris virtutibus præcellit virtus veritatis, una est tribus. Nec enim omnes gratiæ æqualiter in omnibus sunt, sed unus quidem amplius præcellit in ista, alter vero in illa. Omnes autem Christiani in quibus habitat Christus, sedes sunt Christi. Quod ergo ait : *In regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, et vos sedebitis super duodecim thronos :* promittit eis tempus Christianitatis futurum post ascensionem suam, quando omnes suscipient verbum apostolorum in se, sicut verbum Christi. Illud est enim tempus regenerationis, quando homines regenerati per baptismum, facti sunt ex filiis hominum filii Dei. Illud est tempus, quando Christus sedet in sede majestatis suæ, sicut testatur propheta de gentium fide futura : *Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam (Psal. 46. 9).* Nos putabamus, quia de die judicii hoc dicit. Quicumque enim Christum credendo in se suscipiunt, sedes sunt majestatis ejus. Et vide quia non de tempore futuri judicii dicit, sed de vocatione gentium universarum. Non enim dixit, Cum venerit Filius hominis, sedens super sedem majestatis suæ : sed ita, *Cum sederit in sede majestatis suæ.* In sede autem majestatis suæ ex quo cœpit sedere, ex quo gentes credere cœperunt in eum. Ex quo ergo Christus sedit super sedem majestatis suæ, ex eo et apostoli sederunt super duodecim thronos, id est, in omnibus Christianis secundum diversitates animorum, quas supra tetigimus. Omnis enim Christianus, qui suscipit verbum Petri, thronus fit Petri, et Petrus sedet in eo : sic et omnium apostolorum throni sunt, qui omnium apostolorum doctrinam susceperunt et tenent in se. Hanc interpretationem de diversis tribus populi Christiani, et de sessuris apostolis in sedibus commendat propheta, dicens : *Jerusalem, quæ edificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel, quia illic sederunt sedes in judicio (Psal. 121. 3 - 5).* Si ergo Jerusalem, quæ edificatur, Ecclesia est : sine dubio et qui ascenderunt illic tribus, Christianorum sunt tribus : et sedes, quæ sederunt illic, apostoli sunt, apostoli enim sedes Dei sunt. Nec modica gloria est apostolorum, ut sermones eorum sedeant in hominibus fidelibus, sicut Christi sermones : et in sermonibus eorum vita omnium constat, sicut in sermonibus Christi. Sic ergo sedentes apostoli in thronis Christianis, in duodecim partes distincti secundum differentias animarum, judicant duodecim tribus Israel, id est, omnes Judæos. Quando enim per verbum apostolorum, quod est in nos, judicare videtur Judæos : quando autem verba apostolorum judicant Judæos, et ipsi apostoli judicare eos videntur. Sed videndum est, si omnes Christiani et apostolorum sunt sedes et Christi, quare omnes Christiani in persona quidem Christi quasi una sedes dicuntur. Nec enim dixit, Cum sederit Filius hominis super sedes suas : sed, *Super sedem suam.* In persona autem apostolorum, duodecim throni esse dicuntur omnis populus Christianus. Vide si habet rationem ista solutio, quoniam omnes apostoli omnia quidem bona habuerunt, non autem omnia ad perfectum, sed unusquisque eorum in aliquo bono privato magis perfectior fuit quam alter : utputa Petrus in fide perfectior quam cæteri, Joannes autem in innocentia simplicior quam cæteri, et sic solus potest discernere Christus, qui animarum differentias novit. Ideo Petrus requiescit in fide, Joannes requiescit in innocentia : et unusquisque apostoli virtus illa est thronus, in qua perfectior cæteris fuit. Christi autem omnes virtutes quasi una est sedes, quia in omni virtute ille equaliter solus perfectus est. Nam quoniam de retributione in hoc mundo apostolis danda loquitur Christus, illud est testimonium quod sequitur, hoc modo di-

rens : 29. *Et omnis qui reliquerit hoc et hoc, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit.* Id est, Non solum vos, sed et omnes, qui sequuti fuerint me, sicut vos. Si ergo omnes in hoc sæculo centuplum accipient, recipiunt sine dubio et apostoli etiam in hoc sæculo, quibus merces futura promittebatur. *Et omnis qui reliquerit domum vel fratres, etc.* Quoniam Petro interrogante ex persona apostolorum cæterarumque Iudeorum, quasi priori omnium Christus ita promisit, non soli Petro, sed apostolis omnibus, ne forte postmodum legentes homines hæc Christi promissa, æstiment tantum apostolis vel Judæis promissa, utiliter superaddit dicens : *Et omnis qui reliquerit, id est, sive Judæus, sive gentilis. Et in aliis quidem evangelistis secundum alium exposuimus intellectum.* Hic autem secundum quod adolescentem illum proposuimus in mysterio Judaici populi esse, et ipsum Petrum interrogantem in mysterio credentium populorum, interpretatio hujus loci convenit talis, ut de gentibus relinquendis omnia, quæ gentilibus sunt, et ad fidem Christi confugientibus omnia ista tradamus : id est, et omnis non solum Judæus, sed etiam gentilis, qui reliquerit patrem suum diabolum, et matrem suam ignorantiam, per quam assidue diabolus ex semine interdicti erroris generat filios, aut fratres, aut sorores, videlicet ejusdem erroris socios sociasque. Aut si reliquerit ille, qui fuit sacerdos, idololatram ipsam conjugem suam, per quam quotidie generabat filios et filias, et ipsos pariter cum matre eorum relinquens. Aut si alicujus professionis magister, relinquens ipsam professionem, quasi agrum fructiferum, credat in Christum : aut dignitatem sæculari, quasi domum optime se adumbrantem despiciat propter fidem. Sed et secundum traditionem simplicem convenit intellectus : ut cum quis intellexerit quocumque modo Filium Dei esse Christum, non propter affectus parentum suorum, aut fratrum, aut filiorum, aut possessionum reliquit Christum, manens in perlidia sua priori, sed propter fidem Christi displiceant omnia illa, et sequatur Christum, centuplum accipiet. Sed hoc videamus, qui reliquerit omnia, centuplum in hoc sæculo quomodo recipere potest ? Hæc autem difficultas contingit, quia in hoc sæculo recepturos dicit alter evangelista ; alioquin in illo sæculo non est difficile. Ergo secundum sanam doctrinam ita nos convenit intelligere quod dicit, *Centuplum accipiet* (Marc. 10. 30) : non ut ipsam rem, quam dimittit, centuplum accipiat. Nec enim possibile est, quod patrem aut matrem relinquens, centum patres aut matres recipiat, sed ita, tantam gloriam, tantam gratiam, tantam mirificam beatitudinem consequetur, ut centuplum valeat illi, quam res fuit, quam dimisit. Ecce qui reliquerit patrem, et elegerit sibi patrem Deum, imo ei plus quam centuplum constat recepisse quam pater carnalis, ut illi obsequatur diebus ac noctibus ? illius faciat voluntatem, illius exspectet hereditatem, qui postquam substantiam suam tradidit suis, numquam moritur ; sed nec relinquet filios suos orphanos : sed et filii quasi perfecti viri possident divitias ejus, et pater semper illos sic tutatur, sic protegit, quasi semper infantes. Qui matrem relinquit, ut diligit magis matrem Ecclesiam, nonne ei plus est centuplum quam mater carnalis ? Illa enim carnem ejus peperit corporalem, hæc autem animam ejus regeneravit æternam. Qualis caro, talis et mater carnalis. Cum enim mortua fuerit caro, perit generatio carnis ejus, et solvitur generationis affectus. Ex illo enim nec ille illi filius, nec illa illi mater : quia anima nec generat, nec generatur, et nullum agnoscit patrem, nisi eum, cujus voluntate creata est : nullam agnoscit matrem, nisi Ecclesiam, quæ illam regeneravit in fide, quæ dedit ei mandata divina ex duobus Testamentis, quasi escam salutarem dulcissimam lactis, ex duabus mammillis, quæ illi de aqua et spiritu textu tunicam immortalæ, quæ illum ad perfectum sanctitatis adduxit, ut dignus fieret Patris sui substantiam possidere. Qui

reliquerit fratrem, et habeat Christum fratrem, nonne melior est ei, quam centum fratres, qui fratribus suis non invidet, qui super hereditate non certat, qui propter lucrum non rumpit fraternitatis affectus, qui non solum omnia sua, sed etiam seipsum dare paratus est : qui cum omnia dederit, nihil ei minuitur ? Nam humana substantia semper pauper est, et quantumvis homo habuerit, nihil se putat habere. Illa autem substantia sola vera est, quæ omne desiderium satiat, et adhuc superabundat. Qui relinquit sorores, statim eum suscipit gratiæ Dei, quasi carissimæ sorores. Non enim ulla soror sic dulciter complectitur fratrem suum, quomodo gratiæ Dei complectuntur animam sanctam : nam quotiens gratiæ Dei in sensibus nostris hærent, et delectant nos, quotiens animas nostras complectuntur, quasi oculis videntur. Si filios dimiserit, providet illi Deus filios spirituales, quos doceat, quos erudiat, et quibus dicit apostolica voce : *Nam in Christo Jesu per evangelium ego vos genui* (1. Cor. 4. 15) : qui patris mortem non exspectant. Nam filii carnales, si modicum pater eorum fuerit senex, lædantur de vita ipsius ; desiderant eum mori : et si cito mortuus non fuerit, contemnunt eum quasi delirum. Filii autem spirituales quanto perfectiores fuerint in fide, tanto amplius diligunt doctorem suum. Si dimittit substantiam, ab omnibus diligitur, ab omnibus honoratur, a quibusdam autem et timetur. Nam ipse Deus, cui se tradidit, et ei gratiam eorum omnibus. Nonne melius est ei hoc, quam universa terra ? aut quæ substantia præstat homini tantam gloriam super terram, quanta est optimæ sanctitatis ? Adhuc pro substantia terrena datur ei substantia spiritualis, quam junior filius et lascivus accepit a patre suo, et consumpsit vivendo luxuriose, id est, sapientiam, scientiam, cæterasque virtutes innumerabiles, quas consequuntur qui relicta facultatibus mundialibus se tradiderunt Deo. 50. *Muli enim erunt novissimi primi, et primi novissimi.* Prima enim synagoga vocata fuerat ad salutem, sed illa infidelitatis vitio ægrotante, in domo patris sui, id est legis, Ecclesia surgens de infirmitate peccatorum suorum cucurrit ad Christum, vincens fide languorem, et sic transmissam gratiam synagogæ præripuit. Synagoga autem videns Ecclesiam non solum ab infirmitate sua sanatam, sed etiam accepto Spiritu sancto filiam Dei factam, accessit et ipsa ad Christum, magis zelo urgente quam fide : sicut dicit Apostolus, *Sed eorum delicta salus gentibus, ut illos emularet* (Rom. 11. 14). Sic synagoga, quæ primo loco vocata est, secundo credidit : Ecclesia, quæ secundo vocabatur, salvis primitiis obtinuit apud Deum.

Homilia xxxiv. ex capite xx.

1. *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.*
 2. *Conventione autem facta cum operario ex denario denario, misit eos in vineam suam.* 3. *Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, et dixit illis : Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis.* 4. *Illi autem abierunt. Iterum exiit circa horam sextam et nonam, et fecit similitur.* 5. *Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis : Quid hic statis tota die otiosi ?* 6. *Dicunt ei : Quia nemo nos conduxit. Dicit illis : Ite et vos in vineam meam.* 7. *Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde his mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* 8. *Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde his mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* 9. *Cum venissent ergo qui circa undecimam horam veniant, acceperunt singulos denarios.* 10. *Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi : acceperunt autem et ipsi singulos denarios.* 11. *Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicens : Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus ?* 12. *At ille respondens uni eorum, dixit : Amice, non facio tibi injuriam : nonne ex denario convenisti mecum ?* 13. *Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dero*

ut et tibi. 15. Aut non licet mihi, quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? 16. Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Homo paterfamilias Christus est, cui cæli et terra quasi una est domus: familia autem quasi cælestium et terrestrium multitudo creaturarum, qui quasi trigestam domum ædificavit, id est, inferos, cælum et terram, ut super terram habitarent certantes, in inferno autem victi, in cælo victores: ut et nos, in medio constituti, non contendamus ad eos descendere, qui sunt in inferno, sed ad eos ascendere, qui sunt in cælo. Et ne forte ne scias quid debeas fugere, aut quid debeas sequi, utriusque dedit tibi quasi modicum gustum inter lumen et tenebras habitanti: noctem de inferno, lumen de cælo. Nox tibi referat de tenebris inferorum, et lux tibi referat de splendore cælesti. *Conducere operarios in vineam suam.* Quæ est vinea Dei hic? Non homines, sicut alibi: homines enim vineæ cultores dicuntur. Vineæ enim iustitia est, in qua diversæ species justitiarum positæ sunt, quasi vites: utputa, mansuetudo, castitas, patientia, longanimitas, ceteraque innumerabilia bona, quæ omnia generaliter iustitiæ appellantur. Attendamus ergo, cum quali studio cælestem vineam colamus. Adam enim positus est in paradiso, colere et operari eam: sed quia neglexit eam, projectus est de ea. Et nos positi sumus super colendam iustitiam; si neglexerimus, projiciemur de ea, sicut et Judæi projecti sunt: de quibus scriptum est: *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, ut non intrent in tuam iustitiam (Psal. 68. 28)*. Ruina præcedentium admonitio debet esse sequentium. Si autem et nos sequentes ceciderimus in ipsam, magis veniam merentur illi, qui primi ceciderunt, quam nos qui secundi. Sicut autem mercenarius positus in vinea, si neglexerit eam, non solum mercedem suam perdet, sed etiam desertæ vineæ exiget ab eo damnum: sic et nos, si neglexerimus iustitiam nobis commissam, non solum nullam mercedem habebimus, sed etiam dissipatæ iustitiæ dabimus rationem. Vineæ enim Dei non extra nos, sed in nobis ipsis plantata est. Ideo qui peccatum facit, dissipat in se iustitiam Dei: qui autem bona opera facit, colit eam in se. Bene autem culta iustitia Dei in sensibus tuis generat botryonem, id est, Christum. Nam qui operantur iustitiam, Christum formant in se, sicut scriptum est: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis (Gal. 4. 19)*. Et qui vineam consignat alicui operandam, non tantum propter illius utilitatem consignat, quantum propter suam: Deus autem iustitiam suam dans in sensibus nostris, non propter suam utilitatem dedit eam, sed propter nostram salutem? Scitote quia mercenarii sumus conducti. Si ergo mercenarii sumus, cognoscere debemus quæ sunt opera nostra. Mercenarius enim sine opere non potest esse. Opera autem nostra sunt opera iustitiæ: non ut agros nostros colamus, et vineas: non ut divitias acquiramus, et congregemus honores: sed ut proximis proximis. Et quamvis hæc sine peccato facere possimus, tamen non sunt opera nostra, sed diaria nostra. Sicut ergo nemo idem sic conducit mercenarium, ut hoc solum faciat, quod manducet: sic et nos non ideo vocati sumus a Christo, ut hæc sola operemur, quæ ad nostrum pertinent usum, sed ad gloriam Dei. Et sicut mercenarius, qui hoc solum facit quod manducet, sine causa ambulat in domo: sic et nos, si sola hæc facimus, quæ ad nostram pertinent utilitatem, sine causa vivimus super terram. Et sicut mercenarius prius aspicit opus suum, deinde diaria sua: sic et nos si mercenarii Christi sumus, primum

debemus aspiciere quæ ad gloriam Dei pertinent proxime profectum (quia caritas et verus amor erga Deum non querunt quæ sua, sed ad libitum amati cuncta desiderant perlicere), deinde quæ ad nostram utilitatem. Et sicut mercenarius totum diem circa domini opus impendit, unam autem horam circa suum cibum: sic et nos omne tempus vitæ nostræ debemus impendere circa opus gloriæ Dei, medicam autem partem circa usus nostros terrenos. Et sicut si mercenarius qua die opus non fecerit, erubescit intrare domum, et petere sibi panem: quomodo tu non confunderis intrare in ecclesiam, et stare ante conspectum Dei, quando nil boni in conspectu Dei gessisti? Exiit primo mane, et vocavit Adam, et qui cum eo fuerunt. Hora tertia Noe, et qui cum eo fuerunt. Hora sexta Abraham, et qui cum eo fuerunt. Hora nona Moyses, et qui cum eo fuerunt: aut David, et qui cum eo fuerunt. Nam ad istos posuit testamenta. Hora undecimæ Gentes intellige, quia jam nos in novissima mundi margine stamus, sicut et Joannes in Epistola sua testatur, dicens: *Filioli, jam novissima hora est (1. Joan. 2. 18)*: Apostolus autem dicit jam aliquam partem duodecimæ horæ transisse, sic: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus (Rom. 4. 11)*. Puta erat undecima hora. Nostro tempore, jam si non est duodecima hora integra, sed sine dubio modicum restat. In duodecima hora sumus. Unde putas, quia candor iustitiæ jam recessit de mundo, et sol radios gratiarum suarum in se colligens revocavit, et totam terram nigredo iniquitatum vel mendaciorum quasi nox fusca cooperuit, nisi quia jam et ipsa duodecima hora finiatur? Ubique tenebras vides, et dubitas diem transisse? Prius etenim in vallibus sit obscuritas, die declinante ad occasum. Quando ergo colles videris obscurari, quis dubitat quin jam nox est? Sic primum in sæcularibus et laicis Christianis incipit prevalere obscuritas peccatorum. Nunc autem quando jam vides, quod sacerdotes positos in summo vertice spiritualium dignitatum, qui montes et colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebrosa: quomodo dubitetur quia finis est mundi? *Item exiit circa tertiam, et vidit alios stantes in foro otiosos.* Videamus qui sunt otiosi. Non peccatores: illi enim mortui dicuntur, non otiosi. Sicut enim surdus apud Deum dicitur, qui non audit quæ Dei sunt, sed quæ diaboli: sicut cæcus dicitur, qui non corporaliter cæcus est, sed per cuius oculos diabolus videt, et non Deus: sic qui diabolo vivit, mortuus est apud Deum.

Otiosus quis. — Quis est ergo otiosus? Qui opus Dei non operatur. Puta, si alienas res tollis, non es otiosus, sed mortuus. Si autem aliena quidem non tollis, tamen nec de tuis rebus impotentibus das, tunc otiosus es. Nam quia aliena non tollis, non quidem peccas, tamen nec iustitiam nec misericordiam operaris. Vis non esse otiosus? Nec aliena tollas, et de tuis des, et operatus es in vinea Domini, et coluisti misericordiæ vitem. Inebriaris, in deliciis es, non es otiosus: sed, sicut ait Apostolus, vivens mortuus es (1. Tim. 5. 6). Si autem mensuratæ manducas et bibis, non quidem peccas, quia non male manducas; tamen otiosus es, quia nullam jejunii operaris vitem. Vis ergo non esse otiosus? Jejuna, et quod manducaturus fueras diurno, da impotenti, et coluisti jejunii vitem. Item fornicaris, mortuus es, non otiosus. Si autem tuam habes uxorem, non quidem peccas, nec tamen castitatis operaris vitem. Visque esse non otiosus? Sine uxore es, ne quesieris uxorem. Si vidua es, noli transire ad secundas et tertias nuptias, et operata es castitatis vitem. Sed forte dicis, Sine uxore esse non possum. Ostendo tibi, ut uxorem habeas, et castitatis vitem colas. Abstine te a menstruata, abstine te a prægnante, erubescere facere quod animalia non faciunt. Omne animal conceptionis suæ servat honorem et tempus: homo autem solus contemnit. Quando dies festus est, aut dies jejunii, serva ut impleas apostolicum præceptum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, ut vacetis jejuniis et orationi (1. Cor. 7. 5)*.

Item si invides meliori, mortuus es, non otiosus: si autem nec invides, nec congaudes, otiosus es. Non solum ergo non invides, sed etiam congaudeas meliori, et benevolentia vitam colis. *In foro.* Forum est iste mundus, ubi omnia venalia sunt. Sicut enim proprium est fori, ut omnia illic veniuntur, et emantur, et invicem se circumveniant ementes et vendentes: sic in hoc mundo omnes vendendo et emendo vivunt, et invicem sibi fraudem facientes, vitam suam sustentant. Inter emptores autem et venditores accipe tibi omnes divitias et honores sæculi hujus, quæ et ipsæ nihilominus venduntur et emuntur, et omnis quæstus eorum in venditione seu mercatione consistit. Fuge ergo forum, ut nec patiaris fraudem, nec facias. Si autem passus fueris, ipsa res te compellit et facere. Nam si injuriam passus fueris, si nocitus fueris, difficile est, ut et tu adinvicem non noceas. Prima ergo laus est Christiano, alienum esse a foro, nullam causam habere cum illo, sicut ait Apostolus: *Rogo autem vos, studium habere quietis et silentii, ac negotii proprii operando manibus vestris: et nullius vestrum desiderium sit ad eos qui foris sunt (1. Thess. 4. 10-11).* Si enim in foro permaneris, et quod habes, perdes: si autem in vinea assiduus fueris, et quod non habes, acquires. *Item exiens circa sextam et nonam.* Ideo junxit sextam et nonam, quia in sexta et nona generatione vocavit Judæos, et frequentavit cum hominibus disponere testamenta, quasi definito salutis omnium tempore jam propinquante. Nam post Noe ad neminem legitimus Deum loquutum fuisse, nisi primum ad Abraham, post eum confestim ad Isaac et Jacob. Deinde non post multum temporis ad Moysen, cui et legem dedit. Post eum ad Jesum Nave. Transacto autem non multo post tempore, ad Samuelem et David, et in singulis quibusque generationibus ad multos prophetas, cum singulis testamenta disponens. Sicut enim quis in itinere constitutus, aut in opere quodam, ante sextam quidem non operatur, aut ambulat, sciens quia longus ei adhuc superest dies: transacta autem sexta, cum cœperit esse octava, aut nona, incipit properantius agere, ut opus suum vel iter tempore definito concludat: sic et Deus usque ad Abraham, qui fuit in sexta hora, venit ad homines disponere testamentum: post Abraham autem usque ad transmigrationem frequenter properans, ut adventum suum in hunc mundum, et vocationem gentium definito tempore consummaret, quasi vespere jam propinquante. *Item exiit circa horam undecimam, et dicit: Quid hic statis tota die otiosi?* Vide quia ubique otiosos vocat, non peccatores. Denique considera, servus ille qui acceperat a domino suo unam mnam, ut quid audivit, *Serve nequam (Luc. 19. 22)?* ut quid missus est in tenebras? Quia perdidit mnam suam? aut quia nihil est lucratus de ea? Sine dubio quia nihil lucratus est de ea. Qui autem peccat, perdit gratiam quam accepit. Si ergo ille non est impunis in die iudicii, qui otiosus stetit in foro, et nullam injustitiam operatus est: quid faciet in die iudicii qui peccavit et mnam suam perdidit? *Quid hic statis tota die otiosi?* An nescitis, quia qui non operatur in hoc sæculo, non manducabit in illo? Et qui aliis manducantibus et bibentibus in hoc sæculo operatur, in illo sæculo aliis jejnantibus ipse non jejunabit, sed recumbet cum Abraham, et manducabit de prandio vitæ. Qui autem hic aliis operantibus stat otiosus, aliis recumbentibus in illo sæculo ipse expelletur foras. Dies enim iste, dies operationis est: dies autem ille, qui sequitur, dies est feriarum. *At illi dixerunt: Nemo nos conduxit.* Quæ est conductio nostra, et quæ conductionis merces? Promissio vitæ æternæ. Quid est, *Nemo nos conduxit?* Id est, Nemo nos docuit, quia *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum (Joan. 17. 3).* Nemo nos conduxit, dicens: *Quicumque reliquerit domum, aut vilam, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, centuplum accipiet in hoc mundo, et in futuro vitam æternam possidebit (Math. 19. 29. Marc. 10. 29. 30).*

Nemo nos conduxit, dicens: *Vendite quæ possidetis, et date elemosynam, et habebitis thesaurum in celo (Math. 16. 21).* Et nota, quoniam illi, qui aut in prima hora vocati sunt, aut in tertia, vel in sexta, vel in nona, non responderunt, quia *Nemo nos conduxit.* Omnes enim illi conducti fuerunt, et habuerunt notitiam Dei, et sciverunt Dei promissa. Gentes autem solæ neque Deum sciebant, neque Dei promissa, ideo excusabiliter responderunt, *Nemo nos conduxit. Et dixit eis: Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis.* Nota quia cum primis solis convenit specialiter dare denarium, istos autem omnes sub incerto pacto conduxit, id est, *Quod justum fuerit.* Sciens enim Dominus quia pravaricaturus erat Adam, et omnes postmodum in diluvio fuerant perituri, certum pactum fecit ad eum, ne quando dicant ideo se neglexisse justitiam, quia nesciebant quæ præmia fuerant recepturi. Istis autem non fecit pactum. Benignus enim paterfamilias sciebat largitatem suam, quia tantum paratus est retribuere, quantum mercenarii recipere non sperabant. De dato enim ejus nemo juste murmurat, quia amplius dat, quam omnis homo desiderat. *Cum autem sero factum fuisset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* Considera quia sero, non autem mane reddit mercedem. Ergo adhuc stante sæculo isto iudicium est futurum, et unicuique merces sua reddenda. Propter duas rationes iudicium in hoc sæculo fit. Primum, quia illic ipsa beatitudo ventura ipsa est merces justitiæ. Ideo non in illo sæculo fit iudicium, sed ante illud. Deinde ante adventum dei illius præmittitur iudicium, ne videant peccatores beatitudinem dei illius, dicente propheta: *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei (Isai. 26. 10).* Dicit procuratori suo. Cui procuratori? Sine dubio Filio dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concedo tibi ut Pater Filio dicat. (a) [Non quero utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filius: sed hoc dico, quia procurator domus, et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patrisfamilias, quomodo locum habeat Ternitas tua? si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ: si vero non æqualis dignitas, ubi est una substantia?] *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Quare non a primis usque ad novissimos, sed primum a novissimis? Attende, naturalis est ratio. Omnes namque, qui ante adventum Christi fuerunt, quasi ex operibus suis facti sunt sancti, gentes autem ex gratia Christi. Semper libentius aliquid damus his, quibus pro solo honore nostro donamus. Ergo omnibus sanctis Deus reddens mercedem, justus ostendit, gentibus autem dat misericordiam, dicente Apostolo: *Gentes autem super misericordia honorare Deum (Rom. 15. 9).* Aut certe propter demonstrandam immensam misericordiam suam, sicut est ibi, ubi ait Apostolus: *Et nos qui vivimus, qui remansimus, non præveniemus eos qui dormierunt (1. Thess. 4. 14).* Magis enim secundum rem erat, ut prius viventes immutarentur, postea mortui resurgerent incorrupti. Sed quia in convertendis viventibus una est virtus, hoc solum, quod ad immortalitatem mutantur: quod autem mortui incorrupti resurgent, duo sunt opera: primo, quia resurgunt; secundo, quia incorrupti potentiam suam, quando, quod difficillimum est, mortuos suscitavit incorruptos, postea viventes immutat. Sic et in hoc loco secundum rem quidem erat, ut prius priores acciperent suam mercedem: sed ut ostendat Deus ineffabilem misericordiam suam, primum novissimis et indignioribus reddit mercedem, postea primis: sicut illic potentia immutandorum

¹ V. D., primis solum.

² V. D., Trinitas.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in quodam exemplari desunt.

hominum exclusit ordinem, ita et hic nimia misericordia ordinem non aspexit. *Cum venissent autem qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem et ipsi singulos denarios.* Non injuste. Nam et qui in prima parte sæculi natus est, non amplius vixit quam statutum tempus vite suæ. Et quid illi nocuit, si post illius exitum stetit mundus? Et qui circa finem nascuntur, non minus vivunt, nisi quanti dies numerati sunt eis. Et quid illis prodest ad compendium laboris, si cito mundus finitur, cum ipsum pensum vite suæ compleant ante mundum? Deinde si in hominis esset potentia, quando nasceretur, prius aut postea: justa ratione primam habebit mercedem qui prius nasci voluit, secundam autem qui postea venit ad vitam; nunc autem cum in Dei sit potestate, quando hominem proluat in mundum, nec ille sibi priorem honorem defendere debet, qui prius natus est, nec ille contemptibilior debet esse, qui postea. Dicit enim: *Et si me prius creasset, prior eram. Accipientes autem murmurerunt adversus patremfamilias, dicens: Quoniam hi novissimi una tantum hora fecerunt, et æquales illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei, et æstus?* Si verum est quod diximus, quia et illi suum tempus vixerunt, et non amplius: et isti suum tempus, et non minus: et unicuique mors sua consummatio est ipsius: quid est quod dicunt, *Totius diei pondus portavimus, et æstus?* Quia magna nobis est virtus ad faciendam justitiam, cognoscere nos oportet prope esse finem mundi. Unde armans nos Christus dicebat: *Appropinquet regnum celorum* (Matth. 4. 17). Item Apostolus: *Præterit enim figura hujus mundi; volo vos sine sollicitudine esse* (1. Cor. 7. 31. 32). Si ergo nobis virtus est scire propinquum esse finem; nam quamvis usque ad finem illius vita nostra forsitan non extendatur, tamen quasi accendimur, et præparamur ad suscipiendum finem: consequenter et illis infirmitas erat cognoscere mundi spatium esse longinqua. Et quamvis ante finem mundi in manu Dei essent ituri, tamen quodammodo negligentes eos faciebat circa justitiam, et refrigerescere faciebat animas eorum exspectatio sæculi longioris. Ideo ergo quamvis non per omne sæculum vixerint, tamen totius sæculi gravamina et impedimenta pertulisse videntur. Item tunc mundus in juventute constitutus omnibus bonis prosperabatur, et felix erat: nunc autem mundus senescens omnibus adversitatibus premitur, et ideo concupiscibilis non est. Qui ergo tunc fuerunt homines, cum majori difficultate et labore justitiam servaverunt: quia ipsa felicitas mundialium rerum satis impedimentum est animæ ad justitiam faciendam. Nunc autem facilius homines justitiam facere possunt, quia ipsa adversitas, et angustia mundialium rerum, adjuvat animam ad justitiam faciendam. Sicut facilius est homini pauperi, et in angustiis constituto disciplinam tenere, diviti autem et abundantiam difficile: sic illis inter gaudia mundi difficile fuit tenere justitiam, nobis autem inter tribulationes mundi facile. Multum ergo tunc bonus erat, et fortis in fide, qui poterat evadere vanitatem, nunc autem multum injustus. Et modo multum malus est, et miser in fide, qui se non stringit ad Deum. Ergo pondus, quod dicit, opus justitiæ significat: quia grave est homini carnali amare justitiam. Æstum autem dicit concupiscentias sæculi, quas tunc patiebantur mundo juventute florente. Ergo etsi non per omnem mundum vixerunt, tamen totius mundi impugnationem passi sunt: quia totius vite virtus in juventute ostenditur. Aut pondus diei dicit onerosa legis mandata, propter quæ et alibi Dominus hortatur Judæos, et dicit: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego vobis requiem dabo* (Matth. 11. 28). Æstum autem dicit vel urentem tentationem errorum, quam conflabant spiritus maligni in eos, ad amulationem gentium eos irritantes; a quibus om-

nibus gentes liberæ exstiterunt Christo credentes, et per compendium gratiæ ad plenam salutem revertentes. Nam neque legis onera portaverunt, sicut Judæi, nec seductiones passæ sunt diversorum errorum, quemadmodum illi. *At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi injuriam.* Ergo illi non dolabant, quasi fraudati de mercede sua, sed quia illi amplius quam merebantur acceperant. Hoc est enim proprium invidiæ: quando alteri aliquid additur, sic dolent invidi, quasi illis sit aliquid subductum, quod illi est additum: utputa, si viderit fieri aliquem ditio-rem, putat invidus se pauperem factum; si alter sapientior fuerit factus, ita dolet quasi ipse sit insipiens factus. Intelligis quia ex vana gloria nascitur invidia? Nam ideo dolet esse secundus, quia desiderat esse prior. *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Postquam superius de Judæis et gentibus hanc ipsam dixisset sententiam, *Et qui erunt primi novissimi, et novissimi primi* (Matth. 19. 30): videlicet quia Judæi et in primo loco vocati sunt ante gentes, in secundo autem salvati sunt post gentes, introduxit parabolam istam. Et ut cognoscamus, quia ad manifestationem præcedentium verborum hanc parabolam introduxit, ideo in fine ejus eam ipsam sententiam repetit, quam supra dixerat. Aut ideo primos dicit novissimos futuros, et novissimos primos, non ut novissimi digniores sint quam primi, sed ut cœquantur. Dicit enim propheta Isaias (a), volens omnium sanctorum unam ostendere vocationem, et nullam inter eos esse differentiam temporis causa, dicit omnium sanctorum numerum¹ esse quasi coronam (Isai. 28. 5. et 62. 3). Sicut enim in corona, cum sit rotunda, nihil invenies quod videatur esse initium aut finis: sic inter sanctos, quantum ad tempus in illo sæculo, nemo novissimus dicitur, nemo primus. Ideo ergo quibus datum est primum nasci, novissime remunerantur. Et quia sancti quasi corona erunt æquales: qui novissime nati sunt, primi remunerantur, ut illi illam gloriam habentes, isti per hanc cœquantur. Quod autem dicit, *Multi sunt vocati, pauci vero electi*, non ad superiores sanctos pertinet, sed ad gentes: quoniam ex ipsis gentibus, qui multi vocati sunt, pauci sunt eligendi.

Homilia xxxv. ex capite xx.

17. *Et ascendens Jesus Jerosolyman, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis: 18. Ecce ascendimus Jerosolyman, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, 19. et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. 20. Tunc accessit ad eum mater florum Zebedæi, cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo. 21. Qui dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. 22. Respondens autem Jesus, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus. 23. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. 24. Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus. 25. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum: et qui majores sunt, potestatem exercent in eos? 26. Non ita erit inter vos. Sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister. 27. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. 28. Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis, et reliqua. Omnis gloria Dei² et omnis salus*

¹ Aut meritum. sequentia autem vocem numerum postulare videntur.

² In V. D., omnis gloria Dei abest.

(a) Sic V. D. et Editi in uarg. Idem in textu Esdras, male.

hominum in Christi morte posita est. Nulla enim est res quæ amplius ad salutem hominum pertineat, quam mors ipsius. Nec est aliquid aliud, propter quod magis Deo gratias agere debeamus, quam propter mortem ipsius. Ideo cum turba plurima fidelium eum sequeretur in via, duodecim apostolos solos tulit in secreto, et illis tantummodo mortis suæ annuntiavit mysterium: quia semper pretiosior thesaurus in melioribus vasis includitur. Multi quidem viri erant cum eo, sed propter modicitatem fidei suæ infirmi; multæ mulieres, etsi in fide fortes, infirmæ tamen in sexu. Si audissent quia ideo Christus ascendebat Jerosolynam, ut interficeretur, et viri forsitan turbarentur propter infirmitatem fidei, et mulieres propter mollitiem suæ naturæ. Nam proprie animus mulieris mollis est, et in tali negotio citius excitatur in lacrymas. Non recordamur, quod superius cum de morte Christi Petrus audisset, dolore commotus non timuit ipsum Dominum increpare, dicens: *Propitius esto tibi, et hæc tibi non erit (Matth. 16. 22)*. Si ergo Petrus in morte Christi turbatus est, cuius alterius fides posset sustinere tanti mali dolorem? si petra immobilis pene commota est, quomodo terra sufferret impetum tempestatis? *Ecce ascendimus Jerosolynam. Ecce, contestantis est sermo, ut memoriam præscientiæ hujus in cordibus suis recondant. Tamquam si dicat, Ecce nunc jam tertia vice prædico vobis mysterium passionis meæ futuræ, ut alius insideat mentibus vestris, frequentius repetitum.*

Quare Christus discipulis passionem suam præventiavit. — Et quare illis prædicit passionis suæ mysterium? Quia omnis adversitas, quæ subito evenit hominibus extra spem, nimium gravis est: quam vero ante cognoscimus, et præparamus nos contra eam, cum supervenerit expectantibus nobis, levior invenitur, quam esset futura, si repentina venisset. Ideo ergo nuntiat illis de sua morte futura, ut cum dies ille passionis advenerit, non illos turbet cognoscentes, quia omnino erant ventura. Si enim totiens præmoniti apostoli de morte ejus futura, tamen quando comprehensus est, scandalizati sunt omnes, et reliquerunt eum: quanto magis scandalizandi fuerant, si præmoniti non fuissent? Numquid non se præparaverunt, num statuerunt in animo suo ut non expavescerent? Si enim se non præparaverunt, non promisissent una cum Petro dicentes, *Parati sumus tecum ire usque ad mortem (Marc. 14. 31)*. Sed in illa hora fides eorum defect, et præparationem animæ absorbit timor carnalis. Vel ideo prædicit eis futurum, ut ab exitu cognoscat præscientia ejus: ex præscientia autem ejus intelligatur divinitas ejus: consideratio autem divinitatis ejus confortet fidem ipsorum in tempore passionis ejus: ut totum illud quod patiebatur dispensationi voluntatis ejus applicarent, non necessitati naturæ. *Ecce ascendimus.* Ac si dicat, Videte quia voluntarie vado ad mortem. Nemo me vocat Jerosolynam, nemo me admonet, nullius potestatis præceptum timeo, nullius violentiæ necessitate compellor. Cum ergo venerit tenebrarum potestas, cum videritis me in cruce pendentem, ne æstimetis me hominem esse tantum. Nam etsi posse mori, hominis est; tamen velle mori, hominis non est. Ut quid putas, ab itinere declinavit seorsum? Numquid non poterat in itinere constitutus hæc eadem eis loqui, cum sint paucissima verba? Sed declinavit seorsum ab itinere, forsitan sciens quod ventura erat mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, ut peteret ea quæ peterunt, et audirent ea quæ audierunt, ut præpararet eis locum ad eundem, ad petendum, et ad audiendum. Forsitan enim et applieuerunt ibi, donec mulieres retro venientes occurrerent. Nec enim incredibile est, mixtas cum ipso ambulasse mulieres, sed longo intervallo longe mulieres sequentes, et longo intervallo separati inter se ambulabant: Christus enim et discipuli sui primi, sequentes autem de longe mulieres. Sine dubio ergo nulla alia causa Jesus seorsum secessit, nisi ut illa adveniendi licentiam inveniret.

Selebat enim cogitationes eorum, et consilia eorum, quæ facere cupiebant: et non solum prædicans discipulis suis de sua passione futura, sed etiam aptans petituræ mulieri locum, præscientia sua divinitatem ostendit. Aliter: *Ecce ascendimus Jerosolynam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad deludendum et crucifigendum, et tertia die resurget.* Ne putes quod tunc tantummodo Christus traditus est sacerdotibus et scribis, et condemnaverunt eum morte, et tradiderunt eum gentibus ad deludendum et crucifigendum: sed et nunc traditor, et morte damnator. Et traditur gentibus ad deludendum et crucifigendum. Christus enim verbum est veritatis. Sicut enim tunc tradidit Deus Christum sacerdotibus et scribis, ad manifestandam fidem sanctorum, et perfidiam iniquorum: fidem quidem sanctorum, si forte fideles, videntes eum quasi hominem pati, non recedant, neque scandalizentur a fide divinitatis ipsius; ad manifestandam autem perfidiam iniquorum, si intelligentes eum esse Dei filium secundum testimonia Scripturarum, non timeant, sed ausi sint eum interficere quasi hominem: sic et modo tradit Deus verbum veritatis sacerdotibus et scribis, id est, sapientibus Scripturarum ad manifestandam fidem sanctorum, et perfidiam iniquorum: fidem quidem sanctorum, si forte videntes verbum veritatis a mendacio opprimi, quasi mendacium, non cadant neque scandalizentur a fide veritatis ipsius: ad manifestandam autem perfidiam iniquorum, si forte intelligentes verbum veritatis, quia verbum esse veritatis secundum testimonia Scripturarum, ausi sint interficere eum cruce, verbis mendacibus. Quando enim vides Scripturas prophetarum, et Evangelii, et apostolorum traditas esse in manus falsorum sacerdotum et scribarum, num intelligis quia verbum veritatis traditum est principibus iniquis et scribis? Et sicut tunc sacerdotes, vel propter vanam gloriam, vel propter avaritiam, condemnaverunt Christum morte, cogitantes quoniam si tenerint Christum, ipsi sacerdotes esse non poterunt secundum legem, nec solennia illa lucra percipere: ita nunc impii sacerdotes et scribæ verbum veritatis dignum iudicant interire, cogitantes quia si verbum veritatis tenuerint, ipsi sacerdotes esse non possunt, nec sacerdotalia lucra percipere. Propterea tradunt eum gentibus, id est, populis ineruditis, et indisciplinatis, et barbaris, qui nec quærent, nec audiunt eum cum iudicio, qui nomen habent Christianorum, mores autem gentilium. Tradunt autem veritatis verbum perversis expositionibus suis ad deludendum et crucifigendum. Deludunt enim verbum veritatis, quando simulant se sequi Christum, et disputant de eo sine Dei timore: non proposito inveniendæ veritatis, sed studio subvertendæ. Hoc autem modo deludunt verbum veritatis, non colunt. Crucifigunt autem eum, et interficiunt, quando falsa confessione mendacii, verbum veritatis suffocant, et occidunt in se. Et sicut tunc sacerdotes illi nullam culpam idoneam inveniunt in Christo, falsam accusationem detulerunt adversus eum: sic modo nullam rationem idoneam habentes dicere contra verbum veritatis, falsa interpretantur de illo, et falsa profertur testimonia prophetarum adversum verbum veritatis. Sicut enim tunc falsos testes subornaverunt adversus Christum, et sicut tunc sacerdotes quidem et scribæ cognoscentes eum, quia vere Christus est, quasi hominem illum maleficum gentibus tradiderunt, gentes autem non cognoscentes eum esse Christum, deluserunt, et crucifixerunt eum, quasi hominem maleficum: sic et modo sacerdotes et scribæ hæreticorum, cognoscentes quia verbum est veritatis secundum Scripturas, quas legunt: tradunt eum, sicut diximus, populis et gentibus ad deludendum et crucifigendum. Populi autem per ignorantiam verbum veritatis deludunt, et crucifigunt, quasi mendacium. Sed ignorantia eorum non eos excusat, quoniam si vellet cum iudicio quærerere, invenire poterant veritatem: sicut nec illos excusavit gentiles, quoniam et

ipsi si quærere voluissent, poterant invenire: quoniam non erat homo tantum, sed et Deus Christus: quoniam sicut tunc per signa virtutum suarum manifestabatur Christus, sic modo per signa operationum suarum verbum veritatis ostenditur. Christus leprosos mundabat, cæcos illuminabat, surdos audire faciebat, mortuos suscitabat: ita modo qui vult cognoscere, ubi sit verbum veritatis, operum ejus signa consideret. Ubi enim verbum veritatis est vivum, unitum, atque divinum, ibi mundantur assidue homines a lepra peccati, et fit salutis eorum testimonium conversatio ipsorum, atque mens eorum. Qui audiunt verbum veritatis, illuminantur ad intelligenda divina mysteria: aures eorum interiores aperiantur, ut libenter suscipiant divina præcepta. Quos hodie vides mortuos in peccatis, cras resurgunt in penitentia, vivificati per verbum Dei. Ubi autem non vivum verbum veritatis, sed mortuum mendacium prædicatur inter eos; nihil horum fieri vides, sicut dat de illis testimonium vita ipsorum. Sed et post tres dies resurget in animabus credentium sibi, cum tres dies fuerint consummati in eis. Prima dies, Pater; secunda dies, Filius, secundum quod dictum est in propheta: *Annuntiate de die in diem salutem ejus (Psal. 95. 2)*. Quis est autem dies alius de die, nisi genitus Deus de ingenito Deo? Consequenter et Spiritus sanctus tertia dies est, quoniam his tribus illuminantur corda credentium. In quibus ergo trium istorum scientiæ fuerint consummatæ, in eis veritatis verbum resurgit, et vivit et operatur. Sed nec resurgent, nisi qui jejunantes a malo et stentes sunt propter eum, et desiderant resurrectionem ejus videre in anima sua: sicut et apostoli jejunantes et stentes fuerunt Domino crucifixo usque ad diem resurrectionis ipsius. (a) *Tunc accessit ad eam mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo (Marc. 15. 40. et 16. 1)*. Hæc est Salome, cujus apud alterum evangelistam ponitur nomen, vere pacifica, secundum interpretationem: quæ filios genuit pacis. Non solum autem ex Marco evangelista, qui manifeste ipsos fratres exponit accessisse ad Jesum, et hæc eadem postulasse (Marc. 10. 35) intelligere possumus, quoniam a filiis suis erat summissa, sed etiam ex præsentibus Christi sermonibus, quibus non quasi ad mulierem ipsam se petentem, sed quasi ad filios revertentes respondit: *Nescitis quid petatis. Estimo enim, quod fratres cum audissent Dominum de passione et resurrectione sua prophetantem, cœperunt dicere intra se, cum essent fideles: Ecce Rex cælestis descendit ad regna tartarea, ut regem quidem mortis destruat, ipsam autem mortem divinitatis suæ potentia calcet, et sic vinculo tenebrarum soluto, captivas animas ad sua regna perducat. Nec innumerabilis militia dæmonum resistere poterit contra eum. Quem enim in corpore constitutum timeverunt dicentes: Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei excelsi? venisti ante tempus torquere nos (Matth. 8. 29)?* quomodo nudam ipsam divinitatem contra se descendentem poterunt suslinere? Ecce post tres dies mortis suæ revertetur ad inferis, quasi victor de bello. Nam cum victoria fuerit consummata, quid aliud restat, nisi ut regni gloria subsequatur? Ergo faciamus, fratres, quomodo possumus regni illius fieri participes. Scimus quia invidus non est. Qui enim seipsum donavit hominibus, quomodo regni sui societatem non donabit? Petentis negligentia reprehenditur ubi de dantis misericordia non dubitatur. Si nos rogamus magistrum, forsitan cæterorum fratrum corda concutiemus: et dum nobis duobus volumus providere, inter omnes scandalum excitabimus. Nam etsi sancti sint, tamen homines sunt. Etsi vinci a carne non possunt, quasi jam spirituales, tamen percuti possunt, quasi adhuc carnales. Ut quid ergo vel leves occasiones denemus, quibus improba carnis natura tranquillitas eorum animas inquietet? Submitta-

mus ergo matrem nostram, ut suo nomine deprecetur pro nobis, et fiant duo bona. Si enim res ipsa reprehensibilis inventa fuerit, facile meretur veniam, quasi mulier. Ipse enim sexus excusat errorem. Si autem non fuerit importuna, facilius impetrabit mater pro filiis suis rogans. Ipse enim Dominus, qui maternos animos filiorum miseratione implevit, facilius exaudiet maternum affectum. Magna laus mulieris hujus ex hoc loco colligitur. Primum, quia non solum illi reliquerat patrem, sed etiam ipsa reliquerat virum suum, et sequuta fuerat Christum. Et illi ostenderunt quia filii erant hujusmodi matris, et ipsa ostendit quia mater erat talium filiorum. Quoniam autem vivum reliquerat virum, sermo demonstrat, qui de vocatione eorum scriptus est, dicens: *Illi autem reliquerunt patrem suum Zebedæum in nave cum mercenariis, et sequuti sunt Jesum (Marc. 1. 20)*. Nisi forte quis dicat, quia Christus plus quam triennio docuit, et intra tempus vocationis apostolorum et passionis Christi mortuus est Zebedæus, et sic illa sequuta est: Jesum tamen sequuta est. Qualis radix, talia et germina: et qualis terra, talis et fructus. Non eam vicit, sicut cæteras mulieres, maritalis affectus: quia ille temporalis erat maritus, iste autem perfectus sponsus. Illius amor deceptio erat carnalis, istius autem, dilectio incorruptibilis vitæ. Non illam tenuit miseratio senectutis ejus, quia ille sine ista vivere poterat, ista autem sine Christo salva esse non poterat. Cogitavit enim, quoniam amplius proderit viro suo, si propter Deum reliquerit virum, quam si propter virum reliquerit Deum. Propterea sexu fragili, et jam ætate defecta, Christi vestigia sequebatur: quia fides numquam senescit, et religio fatigationem non sentit. Deinde quia non sentit illa, sicut cæteræ matres, quæ corpus natorum suorum amant, animam autem contemnunt. Desiderant enim illos valere in sæculo isto, et non curant quid passuri sint in alio. Alii militias filiis suis provident, alii honores, et nemo filiis suis providet Deum. Perditionem illorum cum magno pretio comparant, et salutem illorum nec dono accipere volunt. Si viderint illos pauperes, tristantur et suspirant: si autem viderint illos peccantes, nemo tristatur: ut ostendant quia corporum sunt parentes, non animarum. *Accessit ergo ad Jesum, rogans et petens aliquid ab eo. Audacem enim fecerat eam natorum affectus, et reverentiam forsitan spirituales vicerat amor carnalis. Dicit ei Jesus: Quid vis? Non interrogat quasi nesciens, ut audiret quid vellet: sed ut illa exponente, manifestam faceret irrationabilem petitionem ipsorum: quoniam petebant quidem quasi religiosi, et cælestis gloriæ amatores, non quasi scientiam habentes inutilium postulationum et nocivarum. Nam frequenter Dominus patitur discipulos suos aliquid non recte aut dicere, aut agere, aut cogitare, ut ex illorum culpa occasiones inveniat docendi, et exponendi regulam pietatis, sciens quia et ipse error eorum non nocet præsentem magistrum, et omnes non solum in præsentem, sed etiam in futuro doctrina ejus adificat. At illa dixit, Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam in regno tuo. Non dicimus, quia recte petit: sed hoc dicimus, quia non terrena, sed cælestia filiis suis optabat. Tunc Dominus occultorum cognitor, non ad verba intercedentis mulieris respondit, sed ad consilia suggerentium filiorum respondit, dicens: *Nescitis quid petatis. Concupiscentia enim carnalis omnem in vobis spiritualem considerationem exclusit. Non audistis me referentem, cum venerit Filius hominis in majestate sua, ponet oves ad dexteram, hædos autem ad sinistram: et dicit eis, qui ad sinistram sunt: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum (Math. 25. 41)*? Quomodo vos vultis, ut unus sedeat ad dexteram, et alius ad sinistram? Ego vos vocavi ad partem dexteram de sinistra, et vos vestro consilio curritis ad sinistram. Ideo forsitan et per mulierem res agebatur. Vidit enim diabolus, quia per illos ipsos**

(a) Hic incipit Homilia apud V. D.

adversus eos agere non valebat; contulit se ad convicta arma mulierum, ut sicut Adam per mulierem polliavit, ita et istos separaret per matrem. Nam etsi mater erat, tamen mulier erat. Propter quod etsi affectus ejus dulcis erat erga filios quasi matris, intellectus tamen ejus nocivus erat quasi mulieris. Sed jam non poterat per mulierem perditio introire in sanctos, ex quo de muliere sales eunctorum processit. Intelligere ergo debemus et nos, ut non illud a Deo petamus, quod nos bonum esse judicamus, sed orantes in ejus potestate ponamus, ut nos illud petentes exaudiat, quod ipse nobis expedire cognoscit. *Nescitis quid petatis.* Bonum quidem desiderium, sed inconsiderata petitio. Ideo etsi impetrare non debebat simplicitas petitionis eorum, tamen confundi non merebatur, quia de amore homini nascebatur. Propterea non voluntatem neque propositum eorum culpatur, sed solam ignorantiam reprehendit, dicens: *Nescitis quid petatis.* Quis autem athleta idoneus aut certamen de premio factum facit? Si enim certamen bene processerit, iudex postea potest secundum meritum certaminis premium mensurare et aestimare. Si autem premium ante fuerit constitutum, non omni modo secundam qualitatem premii potest exitum habere certamen: quia quale premium datur, in potestate est munerantis: qualem autem exitum habeat unumquodque certamen, non est in potestate certantis. *Nescitis ergo quid petatis.* Desideratis quidem bonum, sed non intelligitis quid est bonum. Si autem intelligeretis, illud petere debebatis, dicentes quoniam in hoc mundo periculosissimo vivimus, quasi in pelago, ubi nunquam est minor tempestas. Etsi tempestas interdum non fuerit, tamen semper timor est tempestatis. Sic et in hoc mundo viventibus nunquam est minor tentatio: etsi tentatio interdum facta non fuerit, tamen timor tentationis semper est. Ideo da nobis auxilium gratiae tuae, ut non vincamur a malo, sed ipsi omne malum vincamus. Sicut enim saeculari bello videmus, quia qui vadens ad pugnam de praeda victoriae cogitat, difficile vincit, qui autem vadens sic vadit quasi ad mortem, ille facile superat: sic et nos in hoc certamine spirituali viventes non debemus cogitare qualem gloriam consequamur, sed quomodo evadamus ruinam peccati. Qui autem de gloria cogitat, et non magis timet de casu, ille nec infirmitatem carnis suae cognoscit, nec versutias considerat diaboli, nec intelligit, quod ait Apostolus: *Non est nobis colluctatio cum carne et sanguine, sed adversus principatus et potestates, adversus rectores hujus mundi tenebrarum* (Ephes. 6. 12). Propterea sumite omnia arma Dei. Sicut enim miles, si toto corpore fuerit armis vestitus, et unam partem habuerit nudam, nihil ei prodest, quod totus fuerit ferro vestitus, si per illam unam partem eum sagitta percusserit, sed sic cadit, quemadmodum si totus fuisset nudus: sic et Christianus, quamvis omnem justitiam fecerit, si in uno peccaverit, similiter peccator statuitur, quemadmodum si semper peccasset. Sicut ait Jacobus: *Si omnem legem adimpleas, et in uno transgrediaris, similiter praevicator es legis* (Jacob. 2. 10). Ideo et Dominus illis respondit: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptizari, quo ego baptizor, baptizari* (Marc. 10. 38). Numquid nesciebat Dominus, quia passionem ipsius poterant imitari? Sed ideo eis dicit, ut Domino interrogante, et eis respondentibus, omnes nos audiamus: quia nemo potest cum Christo regnare, nisi passionem Christi fuerit imitatus, sicut ait Apostolus: *Si commortui sumus, et convivemus: si sustinemus, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Res enim pretiosa vili pretio non comparatur. Magnum laborem necesse est nobis impendere, si volumus ad regna caelestia pervenire. Passionem autem Domini dicimus suscipere nos debere non omni modo persecutionem gentilium, sed omnem laborem et molestiam, quam patimur in corpore contra peccata certantes. Nam si gentiles defecerint, qui persequuntur: numquid

ideo prompta voluntas fidelium debet sine fructu aetheris permanere? Ideo et si gentes non habes, quae te persequantur, habes principem gentium diabolum, qui hominem persequi nunquam cessat. Si enim principem potueris vincere in peccato, non est magnum superare ministros ejus in corpore tuo. Ecce ostendo tibi magnam et insuperabilem persequutionem in corpore tuo. Incipe resistere desideris tuis, et tunc intelliges quam fortes sunt spiritus desideriorum malorum, qui te persequuntur. Haec est enim pugna periculosa, et haec est gloriosa victoria qui potuerit odire quod amat, et amare quod odit. Aut ideo dixit eis: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Dominus enim cognoverat propositum istud petentium fratrum, quia non primatum sibi petebant secundum mundiales honores, quem si ex duobus vel tribus unus acceperit, necesse est ceteros fieri eo inferiores: sed perfectionem pietatis petebant in regno caelesti, quam et multi consequi possunt: et cum fuerint consequuti, alterius perfectio alterius perfectione non minuitur. Utoputa, sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram, numquid duorum est tantum? Innumerabiles enim possunt sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram: tamen alter alterum a perfectionis ordine non excludit: quoniam hanc perfectionem pietatis nemo potest consequi, nisi qui legitime certaverit usque ad mortem. Ideo interrogat eos, *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* ut illis respondentibus quia possumus, audiant ceteri condiscipuli, et conquiescant, intelligentes quoniam et ipsi, si parati sunt mori cum Christo, nihilominus possunt juxta Christum sedere, per illorum sessionem nequam exclusi, sicut ipse dicit per prophetam in Psalmo: *Oculi mei semper ad fideles terrae, ut sedeant hi mecum* (Psal. 100. 6). Non enim locus sedendi major et minor est juxta Christum, sed fides patiendi cum Christo. Non est calix et baptismum unum. Calix enim passio est, baptismum autem ipsa mors. Dicitur est autem baptismum secundum similitudinem hanc intinctae. Sicut enim lana intingitur, naturalem habens colorem, ut coloretur purpurea, aut alicujus coloris accipiat dignitatem: sic et nos in mortem descendimus corporales, et resurgimus spirituales, sicut ait Apostolus: *Seminamur in infirmitate, surgimus in virtute: seminamur in ignobilitate, resurgimus in gloria: seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale* (1. Cor. 15. 43. 44). Omnis quidem mors habet in se passionem, non habet in se omnis passio et mortem. Multi enim fuerunt, qui passi sunt, et non sunt occisi, quales sunt confessores. Illi omnes calicem quidem Domini biberunt, baptismum autem ejus baptizati non sunt. *Dicitur ei, Possamus.* Non tantum confidentia cordis sui, quantum ignorantia tentationis hanc responderunt. Nescientibus enim desiderabile est bellum, sicut et inexpertis levis videtur esse tentatio passionis et mortis. Si enim Dominus cum in tentationem passionis venisset, dicebat: *Pater, si potest fieri, transeat a me calix iste* (Math. 26. 39). Quanto magis discipuli non fuerant dicturi quia Possamus, si seissent qualis esset tentatio mortis? Magnum quidem dolorem habet passio, tamen mors habet majorem timorem. Et dicit eis: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam, aut ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo* (Marc. 10. 39). Numquid non habebat potestatem praestare cui volebat, eum sit scriptum, *Pater digne Filium, et omnia dedit in manu ejus* (Joan. 3. 35)? Sed ideo non refutavit petitionem eorum, ne exanimaret eos, et pusillanimes faceret. Nam non facile de caetero resumit sperandi virtutem qui semel de eo, quod speraverat, cadit. Noluit autem suscipere petitionem eorum, ne ceteros omnes tristaret. Nam necesse erat, quod vel talia cogitarent, adhuc sine auxilio Spiritus sancti constituti: Si semel istis duobus totius regni illius societas dividenda est, si unus sessurus est ad dexteram, alter ad sinistram ejus: ergo

nos quid sumus facturi, aut quid fieri jam speramus? Ideo eum sequuti sumus, ut illis electis de medio nostrum, nos inveniamur relictis. In omni labore similes eis fuimus, et nunc inventi simus in honore dissimiles. Nam necesse erat, ut carnalia cogitarent, qui necdum facti fuerant spirituales. Si enim petitio eorum suscepta non est, et omnes conturbati sunt, quare vel hoc ipsum petere ausi sunt: quanto magis fuerant conturbandi, si petitio eorum suscepta fuisset? Ideo neque dixit, Non sedebitis, ne duos confunderet: neque dixit, Sedebitis, ne ceteros irritaret: sed quid? *Hoc non est meum dare vobis, sed Patris.* Tumquam benignus et providus pater sic omnia disponit et ordinat, ut inter fratres unanimis fraternitatis caritas non rumpatur. Videte quomodo et nullum ex eis turbavit, et omnes fecit sperare, dicens, *Non est meum dare vobis, sed Patris.* Nam quod uni aut duobus specialiter non promittitur, a cunctis speratur. Quid ergo? mentitus est Christus, dicens: *Non est meum?* Non. Omnis enim qui habet potestatem, si acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? (a) [Ergo inter eum, cuius non est, et inter eum, cuius est, nec persona una est, nec æqualis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Quis vidit talem unum Deum cælestem colere qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos putet æquales, quorum non est æqualis potestas?] Audiamus hæc et intelligamus, nos Christiani, ut quando aliquid petimus a Deo, et non impetramus, non frangatur fiducia nostra, neque cadat spes nostra a Deo, ut de cætero desperemus de misericordia ejus: quia nec fratrum istorum fracta est fiducia, aut cecidit spes, cum non impetrassent. Quid enim, si non expedit nobis accipere quod petimus, sicut nec illis expediebat? Quamvis autem putas te spiritualem rem petere secundum Deum, et dignam impetratione: tamen si non impetraveris, graviter ferre non debes. Nam Jacobus et Joannes rem spiritualem et dignam Deo se petere æstimabant: tamen reprobata est petitio eorum, et inutilis iudicata. Non enim omne, quod apud homines justum videtur, jam etiam apud Deum similiter justum est: quanto major est Deus homine, tanto profundiora sunt Dei judicia quam hominis. Numquid digniores esse possumus Jacobo et Joanne, ut non impetrandes quod petimus, doleamus, cum nec illi de non impetrato beneficio sunt contristati? *Et audientes decem, contristati sunt de duobus fratribus.* Quemadmodum isti carnaliter petierunt, sic et illi carnaliter contristati sunt. Nam sicut isti, si spiritualiter sapuisent, non fuerant petitori, ut essent super omnes: sic et illi, si spiritualiter intellexissent, non fuerant contristaturi, esse aliquos ante se. Nam velle quidem esse super omnes, vituperabile est: sustinere autem alterum supra se, nimis est gloriosum. O error salutaris, qui totius mundi solvit errorem! Si enim apostoli non sic errassent, unde nos cognoscere poteramus, quia non omne, quod videtur bonum desiderare bonum est quia malum? Putabamus quia malum desiderare, malum est, ut avaritiam aut furtum: nunc autem scimus, quia aliud est opus bonum, aliud est primatus honoris. Et opus quidem bonum desiderare bonum est: primatum autem honoris concupiscere, vanitas est: quoniam bonum opus implere, nostre voluntatis, et nostri operis est, et laboris, propter quod et nostra est merces: primatum autem consequi, iudicii Dei est, propter quod ex primatu honoris nescio si aliquam mercedem justitiæ adipisci meremur. Nam desiderium primatus ex jactantia nascitur cordis: qui autem humilis est corde, et indigniorem se aliis arbitratur, secundum illud præceptum apostolicum, quod ait: *Alter alterum æstimans superiorem se, nunquam desiderat superior apparere* (Rom. 12. 3. et Philipp. 2. 3). Primatus enim fugientem se desiderat,

desiderantem se odit. Videns autem Dominus alienum spiritum in cordibus discipulorum, quasi hostem in suis castris vagantem, non eos increpavit, non projecit a facie sua, et istos male petentes, illos non bene tristantes. Si enim rex terrenus videret, quod civitatem illius occupatam teneat hostis, quid facere potest? Nihil, nisi ut ponat arietes, circumducatur exercitum, et destruat muros, quos forte ipse ædificavit, ut tantummodo hostem expellat. Sed videamus sapientiam nostri Regis. Postquam vidit sua castra occupata a spiritu alieno, sic hostem expulit, ut castra sua non laderet, dicens: *Scitis, quod principes gentium dominantur eorum: et qui majores sunt, potestatem exercent in eos? Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos major fieri, erit omnium minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.* Fructum humilitatis terrestris posuit primatum celestem, et primatus terrestris fructum posuit confusionem cælestem. Quicumque ergo desiderat primatum cælestem, sequatur humilitatem terrestrum: quicumque autem desiderat primatum in terra, inveniat confusionem in cælo: ut jam inter servos Christi non sit de primatu certamen, nec festinet unusquisque eorum, quomodo aliis major appareat, sed quomodo omnibus inferior videatur: quoniam non qui major fuerit in honore, ille est justior, sed qui justior fuerit, ille est major. Conversatio ergo melior est desideranda, non dignior gradus. Volens certe Dominus et duorum fratrum ambitionem extinguere, et decem discipulorum invidiam, introduxit differentiam inter principes mundiales et ecclesiasticos, ostendens, quia primatus in Christo nec ab aliquo appetendus est non habente, nec alteri est invidendus habenti, quoniam principes mundi ideo fiunt, ut dominentur minoribus suis, ut servificent eos, et spolient eos, et comedant, et usque ad mortem abutantur vita eorum ad suas utilitates et glorias: principes autem Ecclesiæ fiunt, ut serviant minoribus suis, et ministrent eis quæcumque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negligant, et illorum procurent: ut, si opus fuerit, neque mori recusent pro salute inferiorum suorum, sicut Apostolus dicit: *Ego autem impendar, et superimpendar ipse pro animabus vestris* (2. Cor. 12. 15). Si hæc ergo ita habent, sæcularem quidem primatum desiderare, etsi ratio non est, vel causa est: quia etsi justum non est, vel utile est: primatum autem ecclesiasticum concupiscere, neque ratio est, neque causa: quia neque justum est, neque utile. Quis enim sapiens ultro se subjicere festinat servituti, labori, dolori, et quod majus est, periculo tali, ut det rationem pro omni Ecclesia apud justum Judicem, nisi forte qui nec credit iudicium Dei, nec timet uti abutens primatu suo ecclesiastico sæculariter, convertat eum in sæcularem? Sed ne forte qui talis est in appetendo primatum, profectum pietatis pie prætendat, dico: Numquid qui in ordine prior est, jam et meritis est melior?

Deus solus scit differentiam inter sanctos. In cælo ignorantur invidia et superbia. — Quamvis quidem differentiam esse inter sanctos denegare non possumus, tamen ut cognoscat unusquisque, si melior, aut deterior sit, nemini est concessum. Ideo prudenter Apostolus membris corporis assimilavit sanctos Ecclesiæ (Rom. 12. 5). Sicut enim homo quidem intelligit, quod membrum honorabile habet in corpore suo, quod inhonestum: unumquodque autem membrum non se cognoscit ipsum, si honorabilis sit, aut contemptibilis; alioquin et quæ honorabiliora sunt, gratularentur, et quæ contemptibiliora sunt, tristarentur, et per hoc fieret inter ea scissura: sic differentiam inter sanctum et sanctum Christus solus cognoscit, cuius membra nos omnes sumus. Ipsi autem sanctis non est concessum, ut cognoscant differentiam suam ad invicem, ut non meliores superbiant con-

¹ v. D. et Editi in marg., non deleret.

² idem in marg., quæ honorabiliora sunt superbirent, et quæ.

(a) Uncinis clausa in quodam exemplari deerant.

tra deteriores, et deteriores tristentur contra meliores, et per hoc soluta caritate, inter eos discordia nascatur, maxime in hoc sæculo facinoroso¹, in quò occasiones jugiter querit diabolus odiorum seminandum. Quod autem in hoc sæculo differentia dignitatis facta est inter sanctos, dignitatis dico, non sanctitatis, ut alter quidem sit apostolus, alter autem episcopus, vel minister. vel laicus: contumacia carnis coegit, ut perversitas mundi, et occulta operatio inimici coereatur: quoniam diabolus imperans carni et mundo, in multam indisciplineationem excitat homines, quamdiu sunt in carne, et in mundo subdito ei, alios in lasciviam, alios in delicias, alios in invidiam, alios in avaritiam, alios in iram et superbiam: nisi ergo sint quos timeant, solvitur disciplina. Denique ipsi honores in Christo in prima quidem facie videntur honores, re vera autem non sunt honores diversi, sed sunt diversa ministeria. Utpote, honor oculi videtur, quia illuminat corpus: sed ipse honor illuminandi non est ei honor, sed ministerium ejus. Et pedum humilitas esse videtur, quia bajulant corpus: sed ipsa humilitas bajulationis non est eorum contemptio, sed ministerium eorum. Propterea dominus corporis, scilicet homo, nec oculum suum amplius honorat quam pedem, nec pedem magis contemnit, quam oculum: quia nec oculum pro aliquo suo merito honoratus est, ut oculus sit, sed ad hoc ministerium creatus est; nec pes pro sua culpa contemptus est, ut sit pes, sed ad hoc ministerium est creatus. Propterea unumquodque membrorum nil minus se habere intelligens, secundum ministerium, ad quod est creatum, nec amplius, nec invidet alteri membro, quasi plus habenti, nec spernit alterum membrum, quasi minus habens. Sic est et inter sanctos. Uniuscujusque sancti honor non est honor ejus, sed actus ipsius. Utpote, apostoli apostolatus putatur et nobis honor esse ipsius apostoli: vere autem non est honor ejus, sed ministerium ejus. Unde Paulus de apostolatu suo dicebat: *Nam si evangelizem, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: vae enim mihi, si non evangelizavero* (1. Cor. 9. 16). Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitatus, dispensatio mihi credita est. Similiter et diaconatus diaconi contemptibilitas videtur a nobis, vere autem non est contemptibilitas ejus, sed actus ipsius. Propter quod Deus nec apostolum amplius diligit, quam diaconum, quia apostolus est, nec diaconum, minus quam apostolum, quia diaconus est: quia nec apostolus pro merito suo antecedenti honoratus est, ut esset apostolus, sed ad hoc ministerium aptus est iudicatus secundum motum animæ suæ. (a) [Nec diaconus pro merito suo antecedenti contemptus est ut esset diaconus, sed ad hoc ministerium aptus est iudicatus secundum motum animæ suæ.] Propter quod neque apostolus laudem habebit apud Deum, quia apostolus fuit, sed si opus apostolatus sui bene implevit: neque diaconus exprobandus est, quia diaconus fuit, sed si opus suum neglexit. In nullo ergo hominis est honor, nisi in quo bene implevit opus suum: et nulla contemptio ejus est, nisi in quo neglexit proprium opus. Unde sicut pes libenter servit oculo, quasi sibi servienti, sciens quia nisi oculus, suo ministerio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: et oculus libenter servit pedi, quasi sibi servienti, sciens quia nisi pes suo officio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: sic et sancti invicem sibi debent esse subjecti, ut minor majori non invidet, quasi majori, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti, in eo ipso quod major est, et major non contemnat minorem, quia major est, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti. Hæc omnia tractavimus propter duos fratres, qui petierunt sibi primum, cum non debuissent: et decem apostoli indignati sunt contra eos, cum non

debuissent. *Sicut Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis.* Ad hoc enim ad imaginem Christi facti sumus, ut imitatores efficiamur voluntatis ejus et conversationis. Numquid ad similitudinem majestatis ejus sumus creati? Nam ille quidem nostram carnem imitari potuit, nos autem illius divinitatem imitari non possumus: sed in hoc sumus imago ejus, ut quod ei bonum videtur, et apud nos sit bonum, et quod ei malum videtur, et apud nos sit malum. Quicumque autem, Domino humilitati studente, jactantiae studet, non est imago Christi. Et qui, Domino paupertatem amante, divitiarum amator est in hoc sæculo, repellit a se Christi similitudinem. Non est verus discipulus, qui non imitatur magistrum: nec est vera imago, quæ similitudo non est auctori.

Honilia xxxij. ex capite xx.

29. *Et egredientibus eis ab Jericho, sequuta est eum turba multa, etc.* Testimonium studiosi agricolæ est messis fecunda: assidui autem doctoris documentum ecclesia plena: negotiatoris prosperata felicitas, apotheca multiplex. Neminem labor itineris impediit, quia amor spiritualis fatigationem non sentit. Neminem sexus muliebris retinuit, quia inter virum et mulierem corporis quidem differentia est, gratia autem una est, et una conditio in omnibus. Illic ergo differentia sexus requiritur, ubi causa carnalis est, et ubi caro, non spiritus operatur. Neminem possessionum suarum sollicitudo retraxit¹, quia ingrediebantur in possessionem regni cælestis. Vere enim non habet super terram quod amet, qui bonum cælestis in veritate gustaverit. Sicut enim qui pretiosam gustaverit cibum, postmodum ei hæc esca communis ingrata videtur: sic et qui semel de dulcedine Christi bene gustaverit, terrenorum bonorum de cætero non multum sentit saporem. Quis non desideret illum, aut quis non sequatur eum quem etiam duo cæci, antequam corporaliter viderent, spiritualiter aspexerunt, et antequam audirent, crediderunt? Nimirum hæc est illa rosa in campis Jericho, de qua Sapientia loquitur per Salomonem: *Sicut palma exaltata non in Cades, et sicut plantatio rosæ in Jericho* (Ecl. 24. 18). Ergo hæc est illa speciosissima rosa, sanctitatis justitiæ candida, et passionis sanguine rubicunda. Sicut enim rosa antequam videatur, sentitur, et antequam invenitur, tenetur in odoribus suis: sic et Dominum transeuntem de longe, duo cæci antequam viderent, divinitatis ejus fragrantiam senserunt.

30. *Et ecce duo cæci.* Ecce, dicendo, opportunitatem ostendit: hoc est, opportune obliti sunt ante faciem Christi, ut aperti oculis, quasi testes virtutis ejus, ascenderent cum eo in Jerusalem: quia futurum erat, ut sacerdotes repleti invidia, dicerent contra eum, In qua potestate facis hæc? ut videlicet cæci respondeant, etsi non voce, tamen ipsa re: Ecce nos cæci fuimus, et videmus. Quid ergo de potestate requiritis, qui videtis virtutem? Erubescite, carnales oculi, qui ante vos Christum stantem non aspiciis, quem etiam crediderunt duo cæci sedentes secus viam, non in via. Duo cæci duo populi sunt, Judaicus, et gentilis. Aut sicut quidam interpretantur, ambo gentiam, unus ex Cham, alius ex Japhet. Ideo autem cæci, quia nondum eis apparuerat unigenita lux. Secus viam: id est, juxta veritatem conversabantur, sed veritatem invenire non poterant, quia via veritatis certior adhuc demonstrata non fuerat: vel secundum rationem verbi degentes, non autem in ipsa ratione verbi consistentes: quia notitiam verbi nondum acceperant. Sicut enim qui in tenebris ambulat, si semel viam perdidit, interdum tota nocte ambulat juxta viam errans, et non invenit viam, donec supervenerint dies: sic et homines ambulantes in erroribus vel

¹ v. d. et Editi in marg., *fastidioso, alia lectio, factioso.*
(a) Uncinis clausa desunt in exemplari quodam.

¹ Iidem in marg., *possessionum suarum recordatio retraxit.*

peccatis, postquam Dei cognitionem semel perdiderunt, ad perfectam notitiam veritatis redire non poterant, nisi dies, scilicet Christus, venisset, quamvis circa veritatem vivebant. Quomodo juxta veritatem vel rationem verbi gentes conversabantur? Leges rationabiles proponebant, sincera judicia judicabant, dicente Apostolo: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt; faciunt* (Rom. 2. f4). Ergo quasi justitiam quidem faciebant, sed justitiam tenere non poterant, non intelligentes quomodo oporteat scire: quia qui Deum deligit, hic cognitus est a Deo. Judæi autem quomodo erant cæci? Quia legem sectantes, legis justitiam non invenerunt: quia ex operibus, et non ex fide justii erant. Dicit enim Paulus: *Testimonium illis perhibeo, quia æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam* (Rom. 10. 2). Nam volentes justitiam suam statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. *Audierunt quod Jesus transiret, et clamaverunt dicentes: Miserere nobis, Domine fili David.* Currentium strepitum audiebant, et personas non videbant. Undique festinantibus cunctis, soli sedebant indissolubili tenebrarum catena ligati, nihil solum habentes de toto corpore, præter vocem. Et ideo quia pedibus eum sequi non poterant, voce tenebant¹ dicentes: *Miserere nobis, Domine fili David.* O tenebræ omni lumine clariores! o acutissimæ cæcitatæ aspectus! Pura quanti homines sani, et juxta Jesum, qui via est, ambulantes, hominem illum putabant: et duo cæci, et longe sedentes, Deum prospexerunt. Audierunt enim gentes de transitu Jesu, secundum testimonium prophetarum annuntiantibus sibi apostolis. Audierunt enim adventum ejus in mundum, et passionem ejus, et resurrectionem, et ascensionem ejus in cælum²: audierunt de transitu ejus, cum jam egressus fuisset ab Jericho, id est de hoc mundo. 54. *Turba autem increpabat eos, ut tacerent.* Videbant sordidas vestes, et non considerabant conscientia claritatem. Ideo vetabant eos, non invidentes eis, sed honorantes Christum. Indignam enim eis videbatur, ut tales homines vociferarent ad eum. Ecce fatua sapientia hominum. Existimabant injuriam pati magnos viros, si a pauperibus honorarentur. Quis enim pauper ausus est divitem publice salutare? Mox indignatur, quasi injuriam passus. Aut hi, qui vetabant, in mysterio Judæorum vetabant, quia omnia faciebant, ne gentes in Christum credentes salvarentur. *At illi magis clamabant dicentes: Miserere nobis, Domine fili David.* Inviabantur veliti, magis quam compescebantur. Talis est enim natura fidei: quanto magis vetatur, eo magis accenditur, propter quod et servi Dei in persecutionibus non vincantur, sed quanto magis afflicti fuerint, tanto amplius accenduntur. Virtus ergo fidei in periculis securæ est, et in securitate periclitatur. Quid enim aliud sic vigorem fidei in hominibus laxat, quam longa tranquillitas? Ergo vetantes eos, addebant eis et alteram causam doloris. Primum, ne clamarent, quia cæci erant: secundo, quia vetabantur ad lumen venire. 52. *Et stans Jesus vocavit eos, et ait: Quid vultis ut faciam vobis?* 53. *Dicunt ei: Domine, ut aperiantur oculi nostri.* O Domine, quid interrogas quod ipse oculis vides? infirmitas clamat, et ut quid vocem perquiris? Non quero propter passionem, sed propter fidem. Non capio audire quid dolent, sed volo cognoscere quid de me sentiunt. Tu, Domine, occulorum es cognitor, et nescis quid de te sentiunt? Etiam scio, sed volo ut procedant ad medium populi, et cunctis audientibus dicant quod volunt: et dum cæci me Dei Filium confitentur, confundantur videntes, qui me hominem tantum putant. Dominum me vocant, et verum dicunt: sed dum Alium David dicunt, dissipant quod bene confessi sunt. Nam abusive et homines domini dicuntur, vere autem nemo dominus est, nisi Deus.

¹ V. D. Editi in marg., voce *sequabantur.*

² Idem in marg., *resurrectionem et reditum ejus in cælum.*

Si ergo dicunt, *Domine fili David* (1. Cor. 8. 6), abusive secundum hominem me honorant: si autem solummodo Dominum, secundum deitatis divinitatem me confitentur: quia *Unus Deus, ex quo omnia, et unus Dominus, per quem omnia.* Filius enim David cæcos illuminare non potest, Filius autem Dei potest: ideo interrogat, *Quid vultis?* Tunc illi jam non dixerunt, Domine fili David: sed tantum, *Domine, ut aperiantur oculi nostri.* 55. *Miserere est autem eis Jesus, et tetigit oculos illorum, et confestim viderunt.* Quamdiu ergo dixerunt, *Domine fili David,* suspensa est sanitas, mox autem ut dixerunt tantummodo, *Domine, infusa est sanitas super eos.* Tetigit ergo oculos eorum. Tetigit homo carnaliter; nam verbo sanavit, ut Deus: tetigit, quia David filium eum dixerunt: sanavit eos, quia crediderunt potentie ejus, ut una eademque operatio sanitatis et fidem eorum remuneret, et infidelitatem castiget. Bonum munus obtulerunt Christo sananti. Quale? Sequuti sunt eum. Nam quid homo in vicem reddat Deo digne pro beneficiis ejus, nisi id quod ipse admonet per prophetam? *O homo, quid quærit Deus a te, nisi ut facias iudicium et misericordiam; et paratus sis ira cum Domino Deo tuo* (Mich. 8. 6). Consequenter et gentium oculos mentis tetigit Dominus Jesus, dans eis gratiam Spiritus sancti. Tangere enim Christi, est dare gratiam Spiritus sancti. Quæ gentes, cum fuissent illuminatæ, sequutæ sunt eum operibus bonis, nunquam postmodum relinquentes eum, sicut aliquando Judæi fecerunt.

Homilia xxxvij. ex capite xxi.

1. *Et cum appropinquasset Jesus Jerosolymis, etc.* Puto, res ipsa exigit, ut quæramus. Frequenter quidem Jesus venit in Jerusalem, sicut Joannes testatur, nunquam tamen sibi adhibuit ministeria jumentorum, nec ramorum circa se virentia constituit ornamenta, nec ad terribilem laudem suæ divinitatis animos populi excitavit, nisi modo quando ut pateretur ascendit. Ideo ergo cum tanta gloria est ingressus, ut amplius eorum adversus se excitaret invidiam, quia jam tempus passionis ejus instabat, et non mors eum urgebat, sed ipse magis adversus se compellat mortem. Quotiens enim de manibus sacerdotum elapsus evasit, cum esset invisibilis factus? Quando Judæi Christum voluerunt occidere, tangere eum non potuerunt. Quando autem ipse sequutus est mortem, parcere ei Judæi non potuerunt. Ergo si Christus eos provocavit, forte de morte sua fecit eos innoxios? Absit. Excitavit eos, non ut facerent quod ante noluerant, sed ut possint facere quod prius volebant: facultas eis data est, non mutata voluntas. *Tunc Jesus misit duos discipulos, 2. dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et confestim invenietis asinam alligatam, et pullum cum ea. Solvite et adducite mihi.* Asina et pullus ejus Judæi sunt et gentes. Judæa enim secundum Deum mater est gentium. Sic enim dicit ad eam Deus per Isaiam prophetam: *Et constitui principes tuos sicut antea, et consiliarios tuos sicut ab initio: et tunc vocaberis civitas justitiæ, et mater civitatum* (Isai. 1. 26), id est, Ecclesiarum, *fidelis Sion.* Propter quasdam tales similitudines animalibus his assimilati sunt homines, Deus vel Dei Filium non cognoscentes. Est enim animal hoc immundum, et præ cæteris pene jumentis magis irrationabile et stultum, et infirmum, et ignobile, et oneriferum magis: sic fuerunt et homines ante Christi adventum idololatræ, passionibus diversis immundi et irrationabiles, verbi ratione carentes, quantum ad Deum stulti. Quid autem stultius quam Factorem contemnere, quam facturam et opus manuum suarum adorare, quasi Factorem? Erant enim infirmi secundum animam et ignobiles, non valentes resistere passionibus suis, et obliiti generationem suam cælestem, facti fuerant servi passionum suarum et dæmonium, quibus resistere non valebant. Et quicunque dæmonium vel philosophorum cujusque erroris vel dogmatis alicujus sarcinam eis vo-

huisset imponere, sufferebant : et omnia non bona patientia supportabant, nec resistebant. Propter quæ omnia et Apostolus ad Corinthios dicit : *Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi nobiles; sed quæ stultitia mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia; et ignobilia, et contemptibilia mundi elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret* (1. Cor. 1. 26-28). At ubi Christus super eos ascendit, et induxit in templum, lavati per baptismum, facti sunt de immundis animalibus homines sancti. Percepta enim verbi ratione, sapientia Dei facti sunt rationabiles, et prudentes : et inventa est irrationalitas eorum esse simplicitas, et stultitia eorum mansuetudo. Nam simplicitas, sine ratione verbi, hominis irrationalitas est : et mansuetudo si non sit propter Deum stultitia est. Adhuc autem accepta gratia, et recognita regeneratione sua cælesti, facti sunt de infirmis et de ignobilibus fortes et nobiles : et quæ videbatur infirmitas, innocentia est inventa in eis, ignobilitas autem humilitas. Nam innocentia sine Deo infirmitas æstimatur, et humilitas non propter Deum ignobilitas judicatur. Item rejicientes a se onera dæmonum, suscipientes super se jugum Christi suave, et onus ejus leve, et ipsum sessorem in cordibus suis suscipientes, facti sunt patientes. Nam patientia irrationalis onerifera æstimatur et ligata, id est, diabolici erroris vinculo impedita, ut non haberet libertatem ire quo vellet. Nam omnes homines antequam peccemus, liberum quidem habemus arbitrium, si volumus sequi voluntatem diaboli, an non. Quod si semel peccantes obligaverimus nos operibus ejus, jam nostra virtute evadere non possumus ; sed sicut navis, fracto gubernaculo, illuc ducitur, ubi tempestas voluerit : sic et homo, divinæ gratiæ auxilio perditio peccatum, agit non quod vult, sed quod diabolus vult. Et nisi Deus valida manu misericordiæ suæ solverit eum, usque ad mortem in peccatorum suorum vinculis permanebit. Ergo nostra quidem voluntate et negligentia alligimur, sed per Dei misericordiam absolvimur. Sicut enim videmus in istis mundialibus regnis, quomodo in primis quidem nemo potest facere seipsum regem, sed populus creat sibi regem quem elegerit ; cum rex ille fuerit factus et confirmatus in regno, jam habet potestatem in hominibus, et non potest populus jugum ejus de cervice sua repellere : nam primum quidem in potestate populi est, facere sibi regem quem vult, factum autem de regno repellere jam non est in potestate ejus, et sic voluntas populi postea in necessitatem convertitur : sic et homo, priusquam peccet, liberum habet arbitrium, utrum velit sub regno esse diaboli ; cum autem peccando se tradiderit sub regno ipsius, jam non potest de potestate ejus exire : et sic prima voluntas ejus in necessitatem convertitur. Et hoc est, quod homines sæculares et peccatores dicere solent : Numquid volumus esse sancti ? et quis non vult esse justus ? Sed non possumus. Verum quidem est, quod dicunt, sed non habent excusationem : quia primum potuerunt non esse sub potestate diaboli, si voluissent ; postquam vero posuerint thronum diaboli in cordibus suis, jam nemo potest eos de potestate diaboli eripere, nisi solus Deus. *Solvite*, inquit. Quomodo ? Per doctrinam vestram, per miracula vestra : quia omnes Judæi et gentes per apostolos sunt liberati. *Adducite mihi*. Per ministerium, id est, ad gloriam corrigite illos. Duos autem misit apostolos, quia per duo generalia mandata omne genus hominum de peccato absolvitur. Qualia ? *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut te ipsum* (Deut. 6. 5. Levit. 19. 18). In his duobus mandatis omne peccatum expellitur, et omnis justitia consummatur. Aut certe alia duo, *Quod tibi non vis fieri, uti ne feceris* (Tob. 4. 16). Item, *Quod vultis ut faciant vobis homines, facite et vos similiter* (Matth. 7. 12). Quidam autem istos duos Petram et Philippum apostolos exponit intelligi oportere : quoniam hi primum

transgredientes Judaicos fines, gentes adduxerunt ad Christum : Philippus quidem Samaritanam, quam ipsam Samaritanam asinam esse interpretatur : Petrus autem gentes, accipiens Cornelium ex gentibus, quasi Samaritanæ pullum. 3. *Et si quis vobis aliquid dixerit, dicit : Dominus operam eorum desiderat*. Ne dicatis, Dominus tuus ; neque, Dominus noster ; neque, Dominus jumentorum : ut intelligant omnes, quia ego solus Dominus, non solum animalium, neque solum eorum qui mihi subditi sunt, sed omnium hominum etiam qui mihi contrarii sunt. Nam et peccatores conditione quidem mei sunt, voluntate autem sua diabolici. *Meus est enim orbis terræ et plenitudo ejus* (Psal. 25. 1). *Dominus operam eorum desiderat*. Justum est ut aliquando creatura serviat suo creatori. Gentes enim Deus in potestate diaboli pro tempore reliquit, ut tentet, non in æternum contempsit, ut perdat. Necessè est autem ut fiat quod scriptum est : *Homines et jumenta subabis, Domine* (Psal. 55. 7). *Confestim autem remittet eos*. Animal quidem postquam ingressum est in Jerusalem Judæarum, ad dominum suum remissum est, animalis autem propheta in Judæa remansit. Nam de animali illo non hoc, quod videbatur, necessarium erat Christo, sed illud, quod intelligebatur, id est, non caro, sed ratio : ideoque caro remissa est, ratio autem remota est. Aut ita. Non dixit, et iterum remittet eos ad te : sed tantum, *Remittet eos*, ut ne mysterium præcederet rationem. Nam puto in primis homines non sermone nudo vocavit apostolorum, sed per virtutem Spiritus sancti solvit pariter et adduxit. Postquam autem adduxit, iterum dimisit eos in arbitrio, ut labore suo comitante gratia justificarentur. Nam quod vocati sumus, Dei est, quod autem digne post vocationem vivimus, nostrum pariter est et Dei. Hoc est quod ait, iterum remittet eos, non ad diabolum, qui prius tenebat eos, sed in arbitrio suo, adjuvante gratiæ scilicet dono. 4. *Hoc autem totum factum est ut impleteret quod dictum est per prophetam dicentem : 5. Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium jumenti* (Zach. 9. 9). Dominus noster ascendens ad mortem Jerusalem, magnam gratiam pacis et concordie mundo universo quasi in testamento reliquit. In mysterium enim gentium futurarum, sedens super asinam et pullum ejus, intravit in templum, et sic gentes Judæis conjunxit. Sciens autem propheta multam Judæorum, quia contradicturi fuerant Christo ascendenti in templum, ideo præmonuit, ut per hoc signum cognoscerent regem suum Judæi, dicens : *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum ejus*. Ecce, ostendentes verbum est : id est, Non corporali aspectu, sed spirituali intellectu opera virtutum ejus aspiciat, non schema visionum ejus. Si enim schema ejus aspexeritis, deijciendi estis in natura humana : si autem opus ejus consideraveritis, salvandi estis in virtute divina. Ante tempora autem multa constitutus propheta, videns eum spirituali aspectu, qui nondum natus fuerat, ideo dicebat, *Ecce*, ut ostenderet quia ille, de quo loquebatur, antequam nasceretur, jam erat. Cum ergo videritis eum in templo, o Judæi, nolite superbe agere contra eum dicentes : *In qua potestate hæc facis* (Luc. 20. 2) ? Quia *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite considerare, in qua potestate facit, sed considerate tantum, si facere potest : quoniam hoc credere est, illud autem tentare. *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite dicere, *Nos non habemus regem, nisi tantummodo Cæsarem* (Joan. 19. 15). *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Si intellexeris, venit tibi ; si non intellexeris, venit contra te : id est, si intellexeris, veniet ut salvet te, et sub pedibus tuis subjiciat gentes, et dicas per prophetam gaudens : *Quoniam Deus excelsus, terribilis, et rex magnus super omnem terram : subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris* (Psal. 46. 3-5). *Elegit nos in hereditatem sibi, speciem Jacob quem dilexit*. Si autem non intellexeris, veniet ut perdat te, et de te

plo sanctitatis expellat, et aliam sponsam de gentibus castiorem indicat in cubiculum sanctitatis, ut in projecto et in tenebris constituta dicas per Salomonem: *Ne asperxeritis me, quoniam ego sum denigrata, quoniam despezit me sol* (Cant. 1. 5). Vis cognoscere mansuetudinem venientis? Considera speciem adventus ejus. Non sedet in curru aureo, pretiosa purpura fulgens; nec ascendit super fervidum equum discordiæ amatorum et litis qui gloriæ jactantia pectus habet repletum, qui de longe odorat bellum, et gaudet ad vocem tubæ, et cum viderit sanguineam pugnam, dicit in corde suo, Bene est factum: sed sedet super asinam tranquillitatis et pacis amicam. Non autem vides in circuitu ejus splendentes gladios, aut cætera ornamenta terribilium armorum: sed quid? Ramos frondentes, testimonia pietatis. Venit ergo mansuetus, non ut propter potentiam timeretur, sed ut propter mansuetudinem amaretur, *Sedens super asinam et pullum ejus*. Super matrem sedebat. Numquid et super pullum sedebat? Tamen etsi corporaliter fieri non poterat, ut super animal utrumque sederet, spiritualiter poterat, cum esset Deus, ut et in Judæis sederet, et in gentibus simul. Sedere autem super jumenta est in præcordiis eorum habitare, ut dicat illis Christus: *Tollite onus meum super vos, et videte, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29). Mansueti enim mansuetum debent portare; qui vocavit eos, sessor est, non ut illos puniat propter peccata eorum, sed ut ipse requiescat in eis propter mansuetudinem eorum. Nam sicut hoc genus jumentum, si quid errat, in simplicitate errat, et non in asperitate: ita et homines, qui crediderunt in Jesum Christum, sive ex Judæis, sive ex gentibus, ante Christum non in malitia, sed in ignorantia peccaverunt. Ideo se deridebant non puniri sub gravi sessorre. Nam sicut peccatores equi sunt diaboli, ita et sancti equi dicuntur Christi: quia diabolus in peccatoribus sedens, instigat eos per deserta facinorum: id est, per fornicationes, per avaritias, et cætera; Christus sedens in sanctis, dirigit eos per plana justitiæ, id est, in castitate, in humilitate. Ergo equitatus diaboli, perditio est: equitatus autem Christi, salus, sicut Habacuc dicit in canticis suis ad ipsum Christum: *Qui ascendis super equos tuos, et equitatus tuus sanitas est* (Habac. 3. 8). Ergo induxit pullum in templum, ut gentes Judæis conjungat, ut adimpleat quod Jacob benedicens filium suum Judam prophetavit: *Alligatis, inquit, ad vitem pullum meum* (Gen. 49. 11). Quæ est illa vitis? Judæa, quæ de Ægypto translata est, et in Oriente plantata. Et sicut prophetavit Noe de filiis suis, dicens: *Benedictus filius meus Sem, dilatet Deus Japhet, et inhabitabit in tabernaculo Sem* (Gen. 9. 26. 27). Sem enim pater fuit Judæorum, Japhet autem pater gentium, quæ per Christum ingressa sunt in tabernacula Judæorum. 6. *Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præceperat eis Jesus, 7. et adduxerunt asinam et pullum*. Quoniam euntes apostoli solverunt asinam alienam, ministerium quidem fuit eorum, virtus autem et auctoritas Christi. Nec enim potuissent tollere jumentum alienum ab illo domino, qui eos non cognoscebat, unde essent, nisi præveniens spiritus Christi cor domini ejus præparasset ad dandum. Sic quod apostoli solverunt Judæos vel gentes de vinculo inimici, in prima quidem facie eorum videbatur opus: re vera autem fuit virtus et gratia Christi. Nec enim a Christo duodecim constituti totum mundum ligatum sub potestate diaboli solvere potuissent, nisi gratia Christi confregisset virtutem inimici. *Et imposuerunt super eum vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt*. Vestimenta sunt præcepta divina, et gratia spiritualis. Sicut enim turpitudine nuditatis vestimento tegitur, sic naturalia mala carnis nostræ præceptis et gratia divina teguntur. Omnis enim homo naturaliter non solum peccator est, sed etiam totum peccatum, dicente Apostolo: *Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri* (Ephes. 2. 3). Unde et Adam ideo se vidit nudum, id est, peccatorem: et ideo foliis fœci, id est, mandatis aspe-

re legis cooperuit nuditatem suam. Et alibi promittens Deus justitias suas, et gratias ablatum de gente Judæa, sicut dicit Dominus per Osee prophetam: *Et auferam vestimenta mea, et linteamina, ostendam gentibus turpitudinem tuam* (Osee 2. 9). Ergo imposuerunt vestimenta sua super eos, id est, mandata et gratias quas ipsi acceperunt a Christo: super Judæos et gentes imposuerunt, id est tradiderunt; nec enim requiescere in eis potuisset Christus, nisi mandata ejus fuissent in eis. 8. *Plurima autem turba vestimenta sua sternebat: alii autem cadebant ramos de arboribus, et sternebant in via*. Videlicet ut eo veniente calcarentur a jumento. Vestimenta sunt mandata, sicut diximus: frondes autem speciem tenent pietatis. Quoniam ergo et mandata legis et species Judæicæ religionis a Christianis fuerant conculcanda in via, id est, in Christo: ideo tunc illa sub pedibus jumentum sternebant in via. Et vide quoniam super jumentum quidem apostoli posuerunt vestimenta sua, sub pedibus autem jumentum cætera turba Judæica: quoniam mandatis apostolorum sternuntur quidem Christiani et odorantur, legis autem mandata conculcant. Quotiescumque enim circumcisionem spernimus, sacrificia Judæorum pro nihilo æstimamus, et cæteras consuetudines Judæicas reprobamus. Vestimenta Judæorum, quibus ipsi induebantur, nos, qui sumus ex gentibus, sub pedibus nostris conculcavimus. Alius autem sic: Qui vestimenta, inquit, deposuerunt super asinam, apostoli sunt, cæterique doctores: vestimenta autem sunt decus et schema gloriæ. Gloriam ergo, quam Christus accepit a Patre, dedit discipulis suis: discipuli autem accipientes eam a Christo, dederunt eam gentibus, ut delectabiliter Christus sederet in eis, sicut ipse dicit: *Et ego gloriam, quam mihi dedisti, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (Joan. 17. 22). Turbæ autem, quæ vestimenta sternebant in via, credentes erant ex circumcissione, qui gloriam, quam habebant ex lege, videntes Christum, dejecerunt in terram, senectipos humiliantes, et cum apostolo Paulo dicentes: *Secundum justitiam, quæ ex lege est, conversatus sum sine querela, sed quæ fuerunt mihi lucra, hæc æstimavi propter Christum detrimenta, et arbitror stercore esse, ut Christum lucrifaciam* (Philip. 3. 6-8). Quid est autem aliud, quam justitiam legis terræ coequare, ante sublimem gloriam Christi? Qui autem ramos de arboribus præcedebant frondentes, ipsi erant credentes et eruditi doctores, qui ex prophetis accipientes exempla viva de Christo, quasi de arboribus semper virentibus, et nunquam folia verborum suorum dejicientibus, ramos frondentes ante pedes subjugalis populi sternebant, et per ea exempla quasi per ramos frondentes, virentes sine offenculo ambularent per viam vite istius, donec introirent in sanctuarium Dei. 9. *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat, dicens: Hosanna filio David*, etc. Memores populi mirabilium ejus, quæ ostendit eis, et sanctorum, quas præstitit eis, exsultantibus cordibus suis, ante et retro clamabant, *Hosanna filio David*. Qui præcedebant, senioriores erant, id est, patriarcharum, prophetarum, cæterique sancti, qui ante adventum Christi de adventu ejus et prædixerunt, et cognoverunt: sequentes autem juniores, id est, apostoli, martyres, cæterique doctores, qui post ascensum Christi de resurrectione ejus et ascensione vel operibus prædicaverunt et prædicant; et licet diversis quidem temporibus fuerunt, tamen in omnibus unus exultationis spiritus fuit. Et illi quidem prophetantes de Christo venturo clamaverunt: *Benedictus qui venit in nomine Domini*: hi autem laudantes clamant de adventu Christi jam impleto, *Hosanna filio David*. Hosanna autem quidem interpretantur gloriam, alii redemptionem, alii Salvificam, sive Salvum fac. Nam et gloria illi debetur, et redemptio illi convenit, qui omnes redemit, et pretiosi sanguinis effusione salvavit.

Homilia xxxiiij. ex capite xxj.

10. *Et cum intrasset Jesus Jerosolimam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic, etc.* Merito commovebantur videntes rem mirabilem: homo enim laudabatur quasi Deus, sed Deus laudabatur in homine. Dicebant enim, *Hosianna filio David*. Puto autem quod nec ipsi qui laudabant, sciebant quid laudabant, sed spiritus subito ingressus in eos, nesciente animo, veritatis verba fundebat. 12. *Et intravit Jesus in templum Dei.* Hoc erat proprium boni filii, ut et veniens ad domum curreret patris, et illi honorem redderet, qui genuit eum, ut tu imitator Christi factus, cum in aliquam ingressus fueris civitatem, primum ante omnem actum ad ecclesiam curras, hoc erat boni medici, ut ingressus ad infirmam civitatem salvandam primum ad originem passionis intenderet. Nam sicut de templo omne bonum egreditur, sic et de templo omne malum procedit. Quemadmodum medicus, quando primo ingreditur ad infirmum, statim de stomacho ejus interrogat, et eum componere primum festinat, quia si stomachus sanus fuerit, totum corpus validum est, si autem dissipatus fuerit, totum corpus infirmum est: ita si sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret: si autem corruptum fuerit, omnium fides marida est. Cor autem et stomachus sacerdotes intelliguntur, quia in rebus spiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et sicut cor sapientiae locus est, ita sacerdotes sunt receptacula sapientiae spiritualis, Isaia dicente, de regibus quidem, *Omne caput in dolore*; de sacerdotio autem, *Omne cor in tristitia* (Isai. 1. 5). Sicut enim stomachus accipiens cibum, coquit eum in seipso, et per totum corpus dispergit: sic et sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Scripturas a Deo, et excoquant eam in se, id est, tractantes et meditantes apud se, universo populo subministrant. Et sicut stomacho subministrante, unumquodque membrum suscipit nutrimentum, et convertit ipsum in se, secundum suam naturam: ut puta quod suscipit jecur, totum fit sanguis; quod autem suscipit fel, bilis efficitur totum; quod vero ascendit in pulmonem, phlegmata sunt; quod autem in mamillas, totum efficitur lac: sic sacerdotibus in ecclesia loquentibus, verbum omnes suscipiunt, unusquisque autem convertit illud secundum proprium cor, ita ut unum id ipsum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam, in cordibus autem perversis suscitet iracundiam, quasi bilis; in aliis autem operatur dilectionem dulcissimam, quasi lac; in aliis autem odia, quasi phlegma nocivum et expuendum. Videte ergo, sacerdotes, quomodo vos componatis in verbo et opere. Quoniam sicut in corpore, si aliquid infirmatum fuerit membrum, non omnino languet et stomachus; si autem stomachus languerit, omnia membra inveniuntur infirma: sic si aliquis Christianorum peccaverit, non omnino peccant et sacerdotes; si autem et sacerdotes fuerint in peccatis, totus populus convertitur ad peccandum. Ideo unusquisque Christianorum pro suo peccato reddet rationem: sacerdotes autem non solum pro suis, sed et pro omnium peccatis reddunt rationem (Hebr. 13. 17). Vidit arborem pallentibus foliis marcidam, et intellexit studiosus agricola, quia lesuram in radicibus haberet. Nam vere quemadmodum cum videris arborem pallentibus foliis, marcidam intelligis, quia aliquam culpam habet circa radicem: ita cum videris populum indisciplinatum et irreligiosum, sine dubio cognosce, quia sacerdotium ejus non est sanum. *Et eiciebat vendentes et evendes de templo*: significans quia homo mercator vix aut nunquam potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator; aut si voluerit esse, projiciatur de Ecclesia Dei, dicente propheta: *Quia non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini* (Psal. 70. 15). Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus placere volens, et se commendare, sine mailloquio non potest esse:

necesse est enim ut et isti male loquatur de illo, et isti male loquatur de isto: sic qui emit et vendit, sine mendacio et perjurio esse non potest: necesse est enim ut negotiatoribus hic juret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam, et ille juret quia plus valet res, quam vendit. Sed est nec stabilis substantia eorum. Talium enim substantia aut ipsis viventibus peritura est, aut a malis heredibus dissipanda est, aut ad extraneos et inimicos hereditas ipsorum ventura est. Non potest ad bonum proficere quod congregatur de malo. Quemadmodum si triticum, aut aliquam bladi speciem cernas in cribro, dum huc illucque jactas eum, grana omnia paulatim deorsum cadunt, et in fine in cribro nihil remanet, nisi stercus solum: sic et substantia negotiatorum, dum vadunt, et veniunt interemptionem et venditionem, minuitur, et in novissimo nihil illis remanet, nisi solum peccatum. Ergo ostende nobis quis est negotiator? omnes enim homines videntur negotiatores. Ecce qui arat, comparat boves, ut spicas vendat¹; et qui operatur lignum, comparat lignum, ut utensilia vendat; et lintearius comparat linteamina, ut vendat et ostendat: et fenerator mutuat pecuniam, ut tollat usuras. Et quomodo antiqui Judaei et apostoli artificia laudaverunt? Quia magis sunt sine peccato. Sicut et Paulus fuit sutor tabernaculorum, et ipse mandat, dicens: *Curae et nostri bonis operibus praevenae* (Tit. 3. 14). Et apostoli quidam, sicut legimus, piscatores fuerunt. Ego ostendam qui non est negotiator, ut qui secundum regulam istam non fuerint intelligas omnes negotiatores esse: id est, quicumque rem comparat, non ut ipsam rem integram et immutatam² vendat, sed ut opus faciat ex ea, ille non est negotiator: quia qui materiam operandi sibi comparat, unde faciat opus, ille non rem ipsam vendit, sed magis artificium suum, id est, qui rem vendit, cujus aestimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio: ut puta, faber comparat ferrum, et facit ferramentum; sed ferramentum illud non tantum habet ferri quantum valet, sed secundum opus ferramenti appretiat. Qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram et immutatam dando lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei eiecit. Unde super omnes mercatores plus maledictus est usurarius. Si enim qui rem comparatam vendit, mercator est et maledictus: quanto magis maledictus erit, qui non comparatam pecuniam, sed a Deo donatam sibi dat ad usuram? Secundo, quia mercator dat rem, ut jam illam non repetat: iste autem postquam fovenerit, et sua iterum repetit, et aliena tollit cum suis. Adhuc dicit aliquis: qui agrum locat, ut agrariam recipiat, aut domum, ut pensiones recipiat, num est similis ei qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem usum disposita est, sicut ager, vel domus, sed ad pretium emendi vel vendendi. Secundo, quoniam qui agrum habet, arat eum, et fructum accipit ex eo: similiter et qui domum habet, usum mansionis capit ex ea. Ideo qui locat agrum, vel domum, usum dare videtur, et pecuniam accipere, et quodammodo quasi communis are videtur lucrum cum lucro: pecuniam autem si repositam in sacculo tenens apud te, nullum usum capis ex ea. Tertio, ager vel domus utendo veterascit; pecunia autem cum fuerit mutata, neq. minuitur, nec veterascit. *Et membra numulariorum subvertit*. Pecunia spiritualiter homines intelliguntur: quia sicut numus habet charagma Caesaris, sic homo habet charagma Dei. Et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Caesaris, reprobus est: ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus aestimatur. Unde Isaias dicebat ad Jerusalem: *Pecunia tua reproba est, compones tu miscuit vinum aqua* (Isai. 4. 23), et cetera. Ideo ergo membra numulariorum subvertit, significans quia in ter-

¹ editi in marg., ut segetes vendat. r. D., et species vendat.

² Aut etiam, immaculatam.

plē Dei non debent esse nūmi, nisi spirituales, id est, qui Dei imaginem habent : et non illi nūmi, id est, non illi homines, qui terreni regis imaginem portant, id est, diaboli. Nam sicut homo bonus in se imaginem Dei ostendit, sic et homo malus imaginem diaboli habet. Aut certe mensas spiritualiter dicit scripturas numulariorum, id est, sacerdotum. Vere enim sacerdotum illorum scripturæ eversæ sunt, ut jam nemo eorum pascatur in eis, succedente Novo Testamento priori. *Et cathedras vendentium columbas evertit* : loquens etsi non sermone, tamen ipso facto : Quid faciunt in templo multe columbæ venales, ex quo una columba gratuita descendit in templum corporis mei? id est, Spiritus sanctus replevit Ecclesiam meam. Non enim in sacrificio columbarum postmodum placiturum est Deo templum, id est Ecclesia, sed in Spiritu sancto. Dixi enim vobis per prophetam : *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, quoniam meæ sunt omnes feræ sylvarum, iumenta in montibus et boves ; cognovi omnia volatilia cæli* (Psal. 49. 9-11). *Immola Deo sacrificium laudis* (Ibid. v. 14), quia non hostias volo, sed corda : non sacrificia, sed fidem. Item dixi vobis per eundem prophetam : *Afferte Domino gloriam et honorem* (Psal. 28. 2). Et si vere vultis in templo Dei consistere, tollite hostias, et sic introite in atria ejus sancta. Tollite taurinos de templo, quia unus taurus est offerendus pro grege universo : de quo Jacob dicebat accusans Levitas, id est, sacerdotes : *Quia in ira sua occiderunt hominem, et in furore suo subvertierunt taurum* (Gen. 49. 6). Tollite oves de templo, quoniam unus agnus occiditur. Quoniam ergo per prophetas admonuerat eos, ubi hostias de templo tollerent animalium, et corda sua contribulata et humiliata offerrent, illi autem non obaudierant : juste nunc tamquam iratus super inobedientia eorum, propria virtute expellit eos¹, ostendens per hæc, quoniam ipse est qui tunc per prophetas admonuerat eos de hostiis expellendis. 13. *Scriptum est enim : Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum* (Isai. 56. 7). (a) Templum autem Dei speluncam facit latronum, qui lucra terrena et illicita, non etiā spiritualia in animarum salutem sectantur. Cultusque religionis eo modo non tam cultus Dei est, quam iniquæ negotiationis occasio. Nam quotidie ingreditur Jesus in templum suum, id est in sanctam Ecclesiam, et ejicit omnes vendentes gratiam Dei de Ecclesia, episcopos, presbyteros, diaconos, omnesque ecclesiasticos, necnon et laicos : quia unius criminis habentur, pariter Dei dona vendentes et ementes : quia scriptum est, *Gratis accipistis, gratis date* (Matth. 10. 8). Columbas quoque vendentium cathedras evertit, ut quod honor sacerdotalis debet auferri ab eis, doceret, qui pro terrena mercede opus Dei faciendum existimant. Quod igitur de ecclesiasticis diximus, hoc unusquisque de se intelligat. Dicit enim Apostolus : *Vos estis templum Dei vivi, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (1. Cor. 3. 16). Non sit igitur in domo pectoris tui negotiatio illicita. Nihil boni, quod facimus, vel facere possumus adjuvante Domino, appetitu jactantiæ faciamus, non terreni lucri concupiscentia, non malarum cupiditate rerum, ne ingrediat Jesus iratus et rigidus, et non aliter emundet templum suum, nisi flagello adhibito, id est, correctione gravissima, et de spelunca latronum, id est, de habitaculo dæmonum per usum iniquæ cupiditatis, et de domo negotiationis, id est, de corde terreni lucri inhiante, suæ faciat domum habitationis. Unde quia paucorum est tam solida fortitudo, cruciantur delicti sanandis vulneribus, quibus humana fragilitas sauciatur. Diligens est adhibenda

curatio. Unde dicit Scriptura : *Quis enim gloriabitur castum se habere cor, mundum a peccato* (Prov. 20. 9)? Omnes igitur intelligant delictorum indulgentiam, et reparationis suæ necessariam sibi esse medicinam. Nemo enim est tanta firmitate suffultus, ut de justificatione sua debeat esse securus. Utamur igitur, dilectissimi, saluberrimi temporis venerabilibus institutis, et solertiori cura nostras maculas tergamus. Quantulibet enim caste et sobrie mortalis hæc vita ducatur, quodam tamen pulvere terrenæ conversationis aspergitur, et nitor mentium ad Dei imaginem conditarum non ita a fumo totius vanitatis est alienus, ut nulla possit sorde fuscari, et non semper indigeat expoliri. Quod si etiā castissimis animis necessarium est, quanto magis est expectandum, qui tota forte anni spatia aut sæcularius aut negligentius transierunt? Quos caritate debita commonemus, ut confugiant omnes ad presentem ubique Dei misericordiam, et digna se confessione cum observantia mandatorum Dei cunctorum corda sanctificent. Mitescat sævitia, iracundia mansuescat. Remittant sibi omnes culpas invicem suas. Nec exactor sit vindictæ, qui petitior est veniæ. Dicentes enim, *Dimitte nobis debita, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12), durissimis nos vinculis colligamus, nisi quod profitemur impleamus. Clementes autem et mites animos largitas deorum. Nihil enim est dignius, quam ut homo sit auctoris sui imitator, et secundum modum propriæ facultatis divini operis sit exsequutor. Nam cum aluntur esurientes, vestiuntur nudi, nonne auxilium Dei munus explet ministri? Et benignitas servi, munus est domini. Et merito Deo gratiæ referuntur de pietatis officii, cujus opera videntur in famulis. Propterea ipse Dominus discipulis suis ait : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Matth. 5. 16). 14. *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos omnes* : ut quod illi verbis clamabant, iste factis ostenderet. Quasi testis vocis eorum sanavit cæcos, ut cæci videntes, cæcos aspicientes, viderent et ipsi : ut istorum illuminatio corporalis fieret illis spiritualis lucerna cordis. Curavit et claudos, ut claudicantes Judæi in fide currebant ad Christum, ut meliores pedes illi acciperent videntes quam isti. 15. *Videntes autem principes sacerdotum, et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes : Hosanna filio David indignati sunt, 16. et dixerunt ei : Audis quid isti dicunt? Quibus ipse poterat dicere : Et vos videtis quid ego facio? Illos loquentes attenditis, et me facientem non consideratis. Ego enim factis interpretor voces illorum. Quemadmodum columna in templo, si steterit recta, accepto pondere amplius confirmatur; si autem modice obliqua fuerit, suscepto pondere, non solum non confirmatur, sed amplius vadit ad latera : sic et cor hominis si rectum fuerit, videns opera alicujus viri justii, aut audiens, per doctrinam sapientiæ ejus amplius confirmatur; si autem fuerit perversum eor, videns opera alicujus viri justii, aut audiens, non solum non confirmatur, sed magis ad invidiam excitatur, et magis pervertitur. Illo modo et sacerdotes videntes sanitates ægrotantium, et audientes laudem puerarum, non solum non crediderunt in Christum, sed magis excitati sunt contra eum, dicentes : *Audis quid isti dicunt? Utinam vos audieritis quid dicunt? Hæc enim sanitates ægrotantium de vocibus clamantium testimonium dant, quia vera sunt quæ dicuntur. Item voces clamantium de sanitatibus ægrotantium testimonium reddunt, quia magna sunt quæ fiunt. Si sanitates ægrotantium mentiuntur de Christo, interrogate voces clamantium. Si voces clamantium mentiantur, interrogate ægrotantium sanitates. Et ut quid quasi rem arguitis, quem tantæ testes defendunt? Si justo clamant, consentiite clamantibus, et credite in Christum; si autem injuste dicunt, reprehendite illos magis injuste, dicentes : Et ut quid Christam culpa-**

¹ Editi in marg., *Propria manu expellit ea, v. D., Propria eos virtute compellit.*

(a) Hæc, *Templum autem Dei*, et cætera quæ sequuntur, desunt in Cod. V. D. usque ad hæc verba, *Et accesserunt ad eum cæci et claudi*, etc.

tis? Quid enim culpant Christum, si intelligunt¹ illi quid dicant? *Jesus autem dixit eis: Utique numquam legis, Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem (Psal. 8. 3)?* Tamquam si dicat, Esto: istud mea culpa est, quia isti clamant: numquid mea culpa est, quia ante tot millia annorum hoc futurum propheta prædixit? Si recordamur quomodo superius dixit, *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat: intelligimus quia infantes dicebantur, non ætate, sed simplicitate cordis. Infantes autem lactentes, nec intelligere aliquid, nec laudare possunt. Lactentes autem dicebantur, quoniam quasi lactis suavitate, ita mirabilium delectatione excitati clamabant, sicut scriptum est: Sic exaltavi animam meam, sicut ablactatus super matrem suam (Psal. 130. 2).* Lac enim dicitur opus miraculorum, panis autem doctrina perfecte justitiæ, sicut ait Apostolus: *Et verbum meum, et prædicatio mea, non in persuasione sapientiæ verbi, sed in ostensione spiritus et virtutis (1. Cor. 2. 4).* Item post modicum sic dicit: *Et ego non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (Ibidem c. 3. 1. 2).* Omnis prima inductio fidei, id est, simplex doctrina, lac dicitur, quoniam sicut lac sine labore et sine opere dentium manducatur, et manducantem suavitate sua delectat: sic et mirabilia nullum laborem videntibus ponunt, sed videntes admiratione delectant, et ad fidem molliiter invitant. Panis autem perfectioris doctrinam justitiæ significat, quam accipere non possunt, nisi exercitati sensus circa res spirituales: quoniam qui audit, necesse habet intra se tractatibus quibusdam discutere et meditari: quasi quibusdam dentibus spiritualibus molere. Unde et lex ruminantia animalia voluit esse munda (Deut. 14. 6). Illa enim cæca doctrinæ non tantum carnalibus suavis est, quantum spiritualibus utilis est ad salutem. Sicut enim infanti si dederis fragmentum panis, quoniam angustas habet fauces, officatur magis quam nutritur: sic et homini imperfecto in fide, et puero sensibus, si altiora mysteria sapientiæ volueris dicere, angustam habens fidem et sensum, magis scandalizatur, quam ædificatur. Et quemadmodum viro perfecto si dederis lac, fauces quidem ejus delectat, membra autem ejus non confortat. De pane enim scriptum est, non de lacte, quia confortat cor (Psal. 105. 15). Si autem panem manducet, non tantum fauces ejus delectat, quantum præstat ei virtutem: sic et viro perfecto in fide, et maturo sensibus, si miracula ostenderis, delectatur quidem aspectu, nihil autem proficit ei ad ædificationem sensus, aut notitiam veritatis; si autem verbum sapientiæ exposueris ei, et ratione delectatur, et ædificatur in fide. 17. *Et relictis eis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, et mansit ibi: ut recedendo comperceret, quos respondendo non potuit: quia malitia non comperitur sermonibus, sed excitatur. Malum enim hominem melius locum dando potes vincere, quam respondendo. Nam si contendis irrationabilem ratione placare, et illum non placas, et teipsum subvertis. Et mansit ibi. Noluit manere in Jerusalem, de qua jam voluntate recesserat, quæ in mortem Domini sui jam manus armatas tenebat, seipsam magis occisura quam Dominum; sed mansit apud Lazarum et sorores ejus, ut illic requiesceret corporaliter, ubi et spiritualiter repauserat. Nam sanctorum virorum est, non ibi querere mansionem, ubi clariores sunt viri, sed ubi fideiores: nec gaudent ubi epulæ largæ sunt, sed ubi sanctitas floret.*

Homilia xxxix. ex capite xxj (a).

18. *Mane autem revertens in civitatem, esuriit, 19. et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum, etc. Non*

¹ Alias, non intelligant.

(a) in Cod. v. D. hæc Homilia præcedenti jungitur.

quasi homo cibum, sed quasi Deus salutem humanam, non quasi indigens querit nostram justitiam, sed quasi misericos desiderat nostram salutem. Si autem quasi homo esurisset cibum, nunquam mane esurisset: sed ideo ad hoc mane esuriit, quia semper esuriit, qui justitiam illorum esuriit, aut aliorum salutem. Merito ergo veniens ad gentem Judæam Christus, mane esuriebat, cum per tot millia annorum nullum justitiæ suæ desiderat cibum. *Mane autem.* Id est, initium duodecimæ horæ, de qua supra loquuti sumus. Vides ergo quia mutationes istæ sæculi ejus et horæ dicuntur, et dies: et si consideres per singula sæcula, quasi et mane, invenies fieri et vespere. Ecce factum est mane super Adam, quando creavit eum Dominus, et dedit ei mandatum justitiæ quasi lucem. Deinde magis atque magis hominum iniquitate crescente, et quasi nocte veniente, justitia quasi lux recessit ab eis. Iterum factum est alterum mane, quando Dominus veniens ad Noe propter reparationem sæculi, ad eum et ad filios ejus posuit justitiæ testamentum, quasi lumen. Iterum crescente hominum iniquitate, quasi nocte prævalente, recessit ab eis sol, id est, Dominus cum luce justitiæ suæ. Iterum revertens reduxit tertium mane, eligens Abraham, et ostendens ei quasi lumen animæ notitiam veritatis, ponens testamentum in eo circumcisionis et fidei. Item prævalente iniquitate quasi nocte veniente, recessit ab eis, quando filii Israel secundum idola Ægyptiorum vivebant. Numquam enim afflixissent eos Ægyptii, si quantum ad primam faciem lux fuisset in eis. Item rediens quarto mane apparuit Mose, et educens Israel de Ægypto, lumen legis ostendit eis. Item crescente iniquitate quasi nocte novissima, deducti sunt in captivitatem filii Israel. Revertens iterum Dominus reduxit quintum mane, revocans filios Israel de captivitate, restaurans plebem per Zorobabel, et per Jesum filium Josedech, de cætero reparans legem per Esdram prophetam. Iterum crescente iniquitate quasi nocte veniente, subtraxit ab eis Dominus misericordiam suam quasi lucem, et facti sunt iterum sub Romanorum potestate. Sexto autem mane reversus est Christus ad Judæos et gentes, et dedit eis seipsum manifestissimum lumen. Etiam modo, sicut videtis, Christianorum iniquitate crescente, quasi nocte veniente, recedit a nobis, et auferet gratiæ suæ lumen a nobis, sicut ipse testatur, dicens: *Puto, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)?* Septimum autem lumen daturus est nobis, cum venerit reddere singulis secundum opera eorum. Et quotiescumque peccata hominum prævalentia excludunt a se misericordiam Dei, illud tempus nox dicitur: quotiescumque autem misericordia Dei prævalens non aspicit peccata nostra, sed visitat homines in bono, dies dicitur visitatio ejus. Ut scias autem de nocte, quæ sit ante Christi adventum priorem, dicit propheta: *Ad vesperum demorabitur factus, et ad matutinum lætium (Psal. 29. 6).* De nocte autem consummationis futuræ ipse Dominus dicit: *Cum sero factum esset, vocavit operarios, et reddidit eis mercedem (Matth. 20. 8).* Ergo per istos sex dies et noctes laboravit Dominus, vadens a nobis, et revertens ad nos: vadens propter peccata nostra, et rediens propter misericordiam suam; cum autem factum fuerit septimum mane, tunc requiescet in septimo die, quia postmodum hominibus viventibus sine successione peccatorum lux justitiæ est permansura, et semper sol Christus erit nobiscum dicente Apostolo: *Rapicimus in nubibus obviam Domino in æra, et sic semper cum Domino erimus (1. Thess. 4. 16).* Ideo ergo mane revertens esuriit: quod mysterium intelligit et tempore resurrectionis ejus, quando relicta est synagoga, et suscepta est Ecclesia. *Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea, nisi folia tantum.* Arbor fici est synagoga. Nam synagoga propter multitudinem multorum granorum sub uno cortice habitantium dicta est ficus quasi

multorum hominum fidelium habitantium in una domo, sicut scriptum est: *Deus qui inhabitare facit unanimes in una domo* (Psal. 67. 7). Denique vide ipsa folia fici, quomodo secundum similitudinem manus formata sunt. Folia autem viriditatis sunt species tantummodo sanctitatis in homine, aut sine fructu operum verba religiosa. Quicumque ergo homo religiosus, id est, arbor rationalis, proficitur se esse Dei, et justitiam non operatur, arbor est tantummodo, folia sine fructu portans, quales sumus nos, de quibus propheta ait: *Brunt, inquit, in novissimis diebus homines seipso amantes, cupidi pecuniarum, elati, superbi, parentibus non obedientes, voluntatis suae amatores magis quam Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem ejus abnegantes, quos in finem maledicturus est Dominus, ut numquam ex illis fructus nascatur; sicut maledixit Judæis, et aruerunt* (2. Tim. 3. 1-5). Secus autem viam est juxta mundum. Ideo ergo nullum in Judæis fructum Christus potuit invenire, quia juxta mundum viventes erant, id est, secundum mundum. Mundus enim via est communis, per quam omnes transeunt qui nascuntur, sicut exposuimus in parabola seminantis. Quicumque ergo homo fidelis, id est, arbor rationalis, juxta mundum vivens, numquam potest in se fructum justitiæ tenere. Unde Paulus dicebat ad Timotheum: *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat, cui se probavit* (2. Tim. 2. 4). Ut quid non potest fructus suos tenere? Transeunt enim et retranseunt dæmones, vel ministri ipsius, per viam, id est, vagantes per mundum suum, excutiunt eos. Sicut enim irrationabilis terra, quæ secus viam posita est, semper conculcatur, et dura est, et semina doctrinæ in sulcos sensus sui non recipit, sed volatiles spiritus rapiunt ea: sic et arbor rationalis juxta viam posita numquam potest esse fructifera, id est, homo secundum mundum vivens numquam potest evadere a peccato, ut sit justus. Frequenter enim transeunt spiritus ipsas gemmas justitiæ excutiunt de ramis ejus, antequam aperiantur in flores. Interdum autem ipsos flores jam apertos excutiunt, interdum vero etiam poma ipsa formata depouunt. Rami enim sunt animæ sensus ipsius, de quibus omnia bona procedunt. Gemmæ autem sunt bonæ cogitationes coherentes in sensibus. Aperti autem flores sunt bonæ voluntates. Sicut enim de gemmis flores procedunt, ita de bonis cogitationibus nascuntur bonæ voluntates. Sicut autem flores non possunt procedere, nisi fuerit gemma: sic bona voluntas nasci non potest, nisi præcesserit in homine cogitatio bona. Bona enim cogitantes incipimus desiderare quæ bona sunt apud Deum. Nam voluntates bonæ: sic suaves sunt apud Deum, quemadmodum odoriferi flores. Unde Salomon dicebat: *Fili, servate a cogitationibus quæ sunt sine intellectu* (Sap. 1. 5). Poma autem sunt opera justitiæ perfectæ. Sicut enim ex floribus poma formantur, ita ex bonis voluntatibus opera perfectæ nascuntur. Sicut autem ante ponitur flos præcedit, ita ante opus bonum bona voluntas. Omnis itaque homo, qui jam nec cogitat aliquid quando quæ bona sunt, ipsas gemmas justitiæ de ramis, id est, de sensibus ejus, transeunt dæmones excusserunt. Qui autem cogitat quidem bona, et proponit in corde suo facere quod bonum est: puta, aut eleemosynas facere, aut jejunare, aut continens esse, et tamen concupiscentia sæculi victus, aut ex quacumque occasione mutaverit voluntatem suam: de illius sensu jam apertos flores dæmones excusserunt. Qui autem cogitavit bona, et proposuit, et perfecit quod proposuit, ille poma produxit. Quod si iterum peccaverit, et propter peccata sequentia justitiæ opera priora perdidit, de illis sensibus dæmones jam perfectæ poma excusserunt. Sicut ergo difficile est arborem juxta viam positam fructus suos usque ad maturitatem servare: sic difficile est virum fidelem juxta istum mundum viventem, id est, in acubus ejus, justitiam immaculatam usque

in finem servare. Si vis ergo fructus justitiæ usque in finem tenere, recede de via, et plantare in loco secreto, ut nec mundus tecum aliquid habeat commune, nec tu cum mundo. *Et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternam.* Non quia maledixit arborem, ideo fructus non dedit, sed quia non dabat, ideo maledixit ei, ut nec folia ipsa præferret; id est, non ideo Judæi perdidit justitiam, quia Deus eos dereliquit, sed ideo eos Deus dereliquit, quia justitiam non afferebant, et nec ipsa species pietatis esset in eis, aut sermo. Et vere sicut melius est, ut non sit arbor, quam ut sit quidem, et secundum genus suum fructum non faciat: sic melius est, ut nec sit homo Dei, quam ut sit quidem, et conversationem non habeat secundum Deum. Qui enim tuus non est, si tibi non obaudit, non doles: de illo autem graviter doles, qui tuus est, et te contemnit, et alius servit: sic Deus non tantum de alieno et aperte diabolo servienti irascitur, quantum de suo diaboli faciente voluntatem. Ideo in fine sæculi ipse Deus mittet operationem erroris in tales, sicut et quotidie fieri videmus, ut credant mendacio, qui non crederent veritati, sed consenserunt iniquitati, ut judicentur omnes. Non vult enim ut videantur esse ipsius, qui vere non sunt ejus. Uxor meretricis melius est ut nec sit viri sui, quam ut ipsa illius, male ambulando excitet eum in zelo. *Et creata est continuo ficulnea*. 20. *Et videntes discipuli, mirati sunt dicentes: Quomodo continuo aruit ficulnea? Mirati sunt, quia sermo ejus quasi flamma descendit ad radices ipsius.* O apostoli, qui vidistis Lazarum sepultum et putridum iterum venientem ad vitam solo sermone (Joan. 11): quid miramini, si videtis arborem solo sermone siccata? Qui enim potest vitam donare, ille potest et vitam auferre: qui autem vitam auferre non potest, nec vitam dare potest. 21. *Respondens autem Jesus, ait illis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis: sed et si monti huic dixeritis, Tolle te, et jacta te in mare, fiet.* Mons ille invisibilis, qui arbores infructuosas producit, ubi loca petrosa et aspera, ubi præcipitia pendentia, et cavernæ, non hominibus ad habitandum aptæ, sed bestiis, ubi nulla est planities ad requiescendum in pace, sed ascensionibus et descensionibus plenus est. Quicumque enim diabolo stant, alias ascendent, alias descendunt. Qui mons est dictus, non propter altitudinem dignitatis, sicut angeli sancti, sed propter inflationem superbiæ; non propter firmitatem virtutis, sed propter immobilem et incorrigibilem malitiam suam. Istum montem tollite de medio sanctorum, ubi fides, ubi spes, ubi caritas, ubi planities pacis, ubi speciosi fontes doctorum, ubi prata florentia rore gratiarum, ubi volucres sancti, assidue vernantes cantibus delectant. *Et mitte te in mare* id est, in istum mundum, ubi aquæ sunt salis, et non procedentes ad usum, id est, populi iniqui, non proficientes ad gloriam Dei, in quos omnia dulcia flumina spiritualium gratiarum currunt, et salinitatem eorum nitare non possunt; sed magis illorum salitas corrumpit in se dulcedinem venientium fluminum in mare hujus mundi, ubi semper dominantur potestates, et diversorum spirituum periculosa certamina. Sicut enim assidua est in mari tempestas, sic in isto mundo persecutio satanæ, ubi numquam tranquillitas est, sed ascendentibus undis, id est, tentationibus impellentibus et impulsis, invicem se percutiunt aquæ, et invicem se frangunt et confringuntur, et invicem se confringentes quemdam irrationabilem sonum dant. Sic seipso homines, occasionibus hujus mundi ex ipso mundo nascentibus, quasi undis, se invicem comedunt et impugnant, et ex se quasi insanas voces pelagi dimittunt. Unde dicebat Apostolus: *Omnis clamor et ira tollatur a vobis.* (Ephes. 4. 31). *Mitte te in mare.* Ubi sonus confusus, ubi inconstantia æterna, ubi infatigabilis contentio undarum, ubi timor est, et semper mortis fluit imago. 22. *Et omne quodcumque petieritis in creatione, credentes accipietis.*

Gratiam quidem fidei Deus donat; tamen homines eam nutriunt, et faciunt fortem: fides autem facit abstinenciam rerum malarum, et opus bonarum. Quanto magis te abstinueris a malo, et sequutus fueris bonum, tanto amplius fidem tuam fortem facis. Quanto autem minus abstinueris a malo, et negligentius feceris bonum, tanto magis fidem infirmam habes. 23. *Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum docentes principes sacerdotum, et seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem?* Quoniam autem unum diem viderant sacerdotes Christum cum magna gloria introeuntem in templum, ita ut populus undique voce angelica clamaret: *Hosanna filio David.* Qui ingrediebatur ut homo, laudabatur ut Deus. Qui celabatur in carne, demonstrabatur in voce. Quem malitia sacerdotum quasi hominem blasphemabat, hunc innocentium parvulorum quasi Deum exaltabat. Quantum autem ille glorificabatur, tantum sacerdotes invidia torquebantur, et illius honor illis fiebat in tormentum. Sic enim est res, ut quando boni in sua virtute laudantur, mali autem in sua invidia cruciantur. Itaque non sufficientes in pectore suo invidiæ stimulantis ardorem, prorumpunt in vocem: *In qua potestate hæc facis?* O invidia, quæ sibi semper est inimica! Nam qui invidet, sibi quidem ignominiam facit, illi autem, cui invidet, gloriam parat. Ipse vituperabilis invenitur de sua invidia, ille autem laudabilis demonstratur de sua virtute. Ergo invidia sibi soli nociva est: alterum autem non solum non gravat, sed adhuc magis commendat. Venerunt ergo ad eum quasi ad peccantem in templo, et dum non inveniunt culpam, criminantur beneficium, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Corpus sanum aliquoties percutitur, et non facile vulneratur: corpus autem debile ab intus tacitam habens læsuram, etiamsi modice tactum fuerit, citius dissipatur. Sic animal liberum et integrum non facile offenditur: animal vero invidia vulneratum non solum causa idonea, sed etiam levis occasio excitat in dolorem. Sic et sacerdotes Judæorum invidentes Christo, dum justas causas accusandi non inveniunt circa eum, etiam de bono ejus turbantur, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Cogitabant in dolore apud se: Nos fuimus columnæ templi, et ecce super illum recumbit tota Ecclesia, et nos inventi sumus sine causa erecti, quia ministerium perdidimus, et nomen vacuum possidemus. Nos fuimus tacentium Scripturarum quasi lingua visibilis, et ecce ille resonat in medio templi, et nos contempti tacuimus quasi cithara dissipata. Nos fuimus patres populi, et ille quotidie generat filios, nos autem steriles sumus inventi. Ideo non ferentes dicebant: *In qua potestate facis hæc?* Dicendo, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* ostendunt illi quosdam esse personas, quæ dant hominibus potestatem, sive corporalem, sive spirituales. Tamquam si ita dicant: De sacerdotali familia genitus non es, senatus tibi hoc non concessit, Cæsar non donavit. Si autem credidissent, quod omnis potestas ex Deo est, numquam interrogassent, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* scientes quia *Omne datum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum (Jacobi 1. 17);* et, quia *Nemo potest accipere aliquid, nisi datum fuerit ei de cælo (Joan. 3. 27).* Omnis homo secundum se æstimat alterum; nec potest ipse melius sentire de alio, quam ipse senserit de se. Ecce fornicarius neminem æstimat castum. Item castus non facile de fornicario suspicatur. Superbus neminem putat humilem; humilis neminem credit esse superbum. Sic qui non est ex Deo sacerdos, nullius sacerdotum putat ex Deo. Unde autem putas fieri, ut invicem se sacerdotes contemnant et persequantur, nisi quia per ambitionem facti sacerdotes, omnes tales æstimant, quales sunt et ipsi? Sacerdos autem, qui est secundum Deum, omnem sacerdotem timet offendere, quia omnes ex Deo fieri arbitratur, quamvis ex hominibus sit factus. Ecce enim David quamvis manifestum sciret Saül non esse regem secundum Deum, tamen fre-

quenter sibi traditum volebat occidere, dicens: *Non injiciam manum meam in unctum Domini (1. Reg. 24. 7).* Item cum Paulus maledixisset sacerdotem Ananiam, et audisset quoniam erat sacerdos, penitentia ductus respondit: *Nesciebam, fratres, quia princeps erat sacerdotum (Act. 23. 5).* Aut certe scientes sacerdotes, quoniam multi quidem faciunt signa, non ex potestate Dei, sed ex potestate contraria, sicut in multis exposuimus locis, ideo blasphemantes interrogabant, *In qua potestate facis hæc?* in spiritu Dei, an in spiritu Beelzebub? Sicut alibi blasphemantes dicebant de eo, *Quia hic non eiecit demonia, nisi in Beelzebub principe demoniorum (Matth. 12. 24).* Respondens autem Jesus, dixit: *Interrogabo vos unum verbum, quod si dixeritis mihi, et ego vobis dico in qua potestate hæc facio. 25. Baptisma Joannis unde erit? de cælo, an ex hominibus?* Sciens Dominus inconvertibilem eorum malitiam, proposuit eis quætionem undique catenatam, non ut respondentes audiant, sed ut inpediti non interrogent: quia præceperat: *Nolite sanctum dare canibus (Matth. 7. 6);* et non decebat, ut transgrederetur præceptum, quod ipse præposuit. Deinde etiam si dixisset, nihil profecisset: quia non potest sentire quæ lucis sunt tenebrosa voluntas. Quid prodest, si cæco aliquam pulchritudinem monstras? Cæcitas autem spiritualis est malitia cordis. Sicut enim cæcus non potest aspicere in splendorem luminis, sic non potest intelligere homo malignus mysteria pietatis. Sicut enim cautus venator, bestiam comprehendere volens, cum viderit ex una parte illius præcipitem locum, ex altera parte erigit retia, ut ex quacumque parte exilierit, aut in retia incidat, aut in præcipitium cadat: sic et Dominus illis simplici interrogatione laqueum posuit, ut si quidem de cælo dicerent, in laqueum reprehensionis inciderent: diceret enim eis: *26. Quare ergo non creditis eis?* si autem de terra dicerent, quasi in præcipitium, sic in periculum mortis incurrerent apud populum, ut lapidarentur. Interrogantem enim oportet docere, tantam autem quocumque modo retundere, et objectionis illius astutiam rationabili percussione confundere, et non veritatem ejus mysterii publicare. Sic enim alibi Dominus diabolo fecit, cum protulisset adversus eum exemplum Scripturæ, quam non intellexerat, dicens: *Scriptum est enim: Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum (Matth. 4. 5. 6. et Psal. 90. 11).* Non ei dixit, Non sic intelligitur scriptura illa, sed sic dimisit eum in ignorantia: et altero eum manifestiori confudit exemplo, ut et audaciam ejus confunderet, et prophetica mysteria non revelaret. 27. *Et respondentes dixerunt Jesu: Nescimus. Et ipse ait eis: Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio.* Non dixit, Nec ego scitis, ut homines, et deegatis, ut mali: ego autem scio ut Deus, et non dico quasi justus indignis. Nam mendacia, si non habeat quem decipiant, ipsa sibi mentiuntur. Sic et veritas, si non invenit quem salvet, ipsa se sibi conservat immaculatam. 28. *Quid autem vobis videtur?* Quos reos proponit in causa, ipsos et iudices petit, ut a nullo mereantur absolvi, qui seipsos condemnant. Magna est fiducia justitiæ, ubi causa adversario ipsi committitur, reddi veritatis exitum non timet. In parabola figurat personas eorum, ut quia non intelligunt, ipsi adversus se sententiam dicant. Sic et aliquando cum David in peccatum incidisset, quasi stupore alicujus somnii vigilabat: nam quamvis peccaverat, tamen adhuc David erat sanctissimus. Itaque a Nathan parabolarum retibus comprehensus, coegit ut ipse adversus se iudicium mortis proferret (2. Reg. 12). Et circumventio quidem tunc talis, sed circumventionis exitum modo non talis: ille enim comprehensus ad penitentiam flexus est, isti autem magis ad malitiam sunt excitati: hæc enim proprietates honorum hominum et malorum. Bonus enim comprehensus in peccato ingemiscit, quia peccavit; malus autem comprehensus, fremit, non quia peccavit, sed quia comprehensus est

in peccato. Utpota, domesticum animal, si aliquanto tempore extra domum errando fuerit evagatum, cum venerit in manibus domini sui, quasi in recordationem naturæ suæ redactum, cito iterum mansuescit : animal autem silvestre, cum fuerit comprehensum, aut morsibus appetit, aut calcibus repugnat. Sic et malus homo correptus, non solum pœnitentiam non agit, sed adhuc adversus corripientem magis irascitur.

Hœmilii xl. ex capite xxj (a).

28. Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum, dixit : *Fili, vade hodie operari in vineam meam.* 29. Ille autem respondens, ait : *Nolo.* Postea autem pœnitentia motus, abiit. 30. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait : *Eo, domine : et non ivit.* 31. *Quis ex duobus fecit voluntatem patris ?* Dicunt ei : *Primus.* Dicit illis Jesus : *Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regno Dei.* 32. *Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei : publicani autem et meretrices crediderunt ei : vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, ut crederetis ei.* Quis est ille, nisi Deus, qui omnes homines creavit, paterno affectu diligit : qui cum sit natura Dominus, tamen magis vult diligi quasi pater, quam timeri ut dominus ? Propterea in principio mandatorum legis non dixit, Timebis Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, sed, *Diliges* (*Deut. 6. 5*). Dilectionem enim ab hominibus exigere non est domini, sed paternitatis. *Qui duos filios habuit.* Unum quidem gentium populum, alterum Judæorum : quorum major filius erat gentium populus, minor autem populus Judæorum, quoniam gentes quidem erant ex patre Noe, Judæi autem ex Abraham. *Et accedens ad primum, dixit : Fili, vade hodie operari in vinea mea.* *Hodie*, id est, in tempore sæculi hujus. Quomodo loquutus est filiis suis ? Non in facie ut homo, sed in corde ut Deus. Homo in auribus verbum sonans, sed Deus in mentibus suggerit intellectum. Quoniam autem sic loquitur Deus, ipse signat dicens Helix : *Descende in Sarreptam Sidoniæ, et illic mandabo viduæ, ut pascat te* (*3. Reg. 17. 9*). Quomodo, putas, mandavit viduæ ? Non sermone, sed in spiritu ; nec enim legitur specialiter ei Deus mandasse. Quis autem non intelligat, Deum invisibiliter in corde ei locutum ? Quando enim venit ad eam Helias, illa colligebat hastellas, ut sibi quidem et filiis suis, non autem ut Helix cibum pararet ; sed repente magnanimiter obtulit admonenti, quod ante cum extrema desperatione paraverat. Quando enim modicum habebat farinam in capsâ, sed magnam fidem habebat in corde, quam esuriebat Helias : reges quidem esuriebant, vidua autem pascēbat : quia in illa tentatione horrea quidem defecerat, capsâ autem exuberabat, ut impleteretur quod fuerat scriptum : *Divites egerunt et esurierunt : inquirentes autem Dominum non deficient omni bono* (*Psal. 33. 11*). Quid est operari in vinea ? Justitiam facere. Vineam enim justitiam diximus supra, quam generaliter quidem in natura omnium hominum Deus plantavit, specialiter autem dedit eam in libro Judæis : cujus diversæ vites sunt diversæ species justitiarum : in qua vinea unusquisque, secundum proprias vires, aut paucas vites operatur, aut multas. Nescio autem, si totam vineam quis hominam sufficiat operari. *At ille dixit : Nolo.* Quomodo dixit, *Nolo* ? In cogitatu. Qui enim habens intellectum boni et mali, relinquit bonum, et sequitur malum, in cogitationibus suis contra Dominum respondere videtur, quia *Nolo*, id est, contra intellectum suum creatum sibi a Deo. Nisi enim dixerit in corde suo, *Nolo*, non potest fieri ut aliquando peccet, dicente propheta : *Dixit injustus, ut delinquat in semetipso* (*Psal. 35. 1*). Gentes enim a principio relinquentes Deum et justitiam ejus, et transeuntes ad idola et peccata, in cogitationibus suis respondere videtur :

(a) Hæc Hœmilii in Codice v. D. præcedenti jungitur.

Nolumus facere justitiam quam scimus et nobis. *Accedens autem ad alterum, dixit similiter.* *At ille respondens, ait : Eo, domine, et non ivit.* Judaicus enim populus, id est, minor filius, interrogatus, et per Mosem, et per Joannem, quasi a Deo per eos loquente, spondit se omnia facturum quæcumque præceperat Dominus : postea autem aversi, mentiti sunt Deo, sicut de illis dicit propheta : *Filii alieni mentiti sunt mihi* (*Psal. 17. 46*). *Quis ex duobus fecit patris voluntatem ?* *At illi responderunt : Primus.* Vide quomodo, sicut jam diximus supra, attracti parabolæ veritate, ipsi adversum se sententiam protulerunt, dicentes, priorem filium patris voluntatem fecisse, id est, populum gentium : quia melius est non promittere et facere justitiam Dei, quam promittere et mentiri. Quorum judicium abundanter confirmans addidit, et dicit : *Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei.* Ac si dicat : non solum populus gentium melior est vobis Judæis, sicut iudicatis et ipsi, sed etiam publicani et meretrices, qui sunt inter vos manifeste turpissimam profiteutes vitam, præcedunt vos in regnum Dei : quanto magis populus gentium ? Puto quod ex persona omnium virorum peccatorum publicani ponuntur, et ex persona omnium mulierum peccantium meretrices : quoniam quamvis multa sint peccata in viris et mulieribus præter ista, tamen præcipue in viris avaritia abundat, fornicatio autem in mulieribus. Utpota, mulier quamvis potest esse avara aut superba, tamen non facile per avaritiam aut superbiam peccat : quoniam non habet facile honores, pro quibus avaritiam exerceat : aut sit superba inter eos, cum quibus conversatur, ut in superbia peccet, quæ in domo sua sedet inclusa. Ideo autem facile peccatum fornicationis incurrit, maxime quia hoc vitium facile ex vacantia et otio nascitur. Nam qui sollicitudinibus animum habet occupatum, non facile fornicationi operam dat. Nam definitio amoris hæc est : animæ vacantis passio. Vir autem quoniam in actibus rerum diversarum est assidue, in avaritiæ peccatum incurrit ; in fornicationem autem non facile, nisi forte multum sit lascivus. Nam occupatio virilium sollicitudinum, suggestionum voluptates plurimum excludit. Unde proprium est hoc adolescentium nihil agentium. Nunc exponit causam, propter quam publicani et meretrices præcedunt eos, dicens : *Venit ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei : publicani autem et meretrices crediderunt ei : vos autem videntes, nec pœnitentiam egistis postea, nec credidistis.* Ac si dicat : *Etsi non venisset ad vos Joannes in via justitiæ, sed tantum baptismum pœnitentiæ prædicasset : vos quasi sacerdotes et prudentes, quasi iudices non personarum, sed rerum, debueratis ei credere, etsi non quasi justo, tamen quasi justa dicenti.* Quid enim pertinet ad auditorem vita prædicatoris ? Si enim male vivit, illius est damnus solius : si autem bene docet, omnium audientium lucrum est. Nunc autem venit ad vos in via justitiæ sic manifesta, ut conversatio ejus venerabilis et angelica vita etiam publicanorum et meretricum corda concuteret, et percussa pavore flecteret ad credendum, et vestra corda non tetigit. Videtis quia juste publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei ? Considera autem, quomodo conversatio bona prædicatoris prædicationi suæ præstat virtutem, ut etiam indomabilia domet corda. Et ipsa quidem prædicatio justa unam ex se habet virtutem : duplicem autem habet, quando et prædicatio justa est, et ipse qui prædicat justus. Sic dicit : *Vos autem nec pœnitentiam egistis, quasi publicani et meretrices credentes Joanni.* Illi fecerunt quod majus est, isti autem neque pœnitentiam egerunt, quod est minus. Numquid publicani et meretrices credentes in Christum, sine pœnitentia crediderunt ? neque enim possibile erat credere in eum sine pœnitentiâ, qui baptismum pœnitentiæ prædicabat. Quod ergo

† V. D. et Editi in marg., *illi crediderunt.*

vult dicere, tale est: Debuertis vos quidem, sacerdotes, quasi iustitiam Scripturarum habentes, quasi populi praeversores, ante populares credere Joanni, ut omnes illi vestrum sequerentur exemplum: et non solum hoc non fecistis, sed nec postquam vidistis publicanos et meretrices credentes, nec nunc confusi estis, aut compuncti: quia publicani et meretrices crediderunt, qui credere non sperantur; vos autem in duritia permansistis, qui videbamini totius iustitiae sectatores, et ne tunc quidem poenitentiam egistis, ut crederetis, ut vel illorum exemplum sequeremini, quibus debuertis ipsi esse exemplum. Numquid vos magis sine peccato eratis quam illi, ut, illis credentibus ei, vos non crederetis Christo? Non, sed magis contemptores Dei, magis superbi, et vanae gloriae amatores, et duri, qui nec praecedere illos voluistis in fide, nec sequi. Et vere magna confusio est sacerdotum, et omnium clericorum, quando laici inveniuntur fideiorem eis, aut iustiores. Quomodo autem non sit confusio, esse illos inferiores laicis, quos etiam aequales esse confusio est? Per hanc ergo parabolam eis prophetabat, quia gentes quidem quasi meliores fuerant eligendae, quae in primis quidem contumaciam ostenderunt, postea autem obedientiam exhibuerunt: et Iudaei quasi deteriores abijciendi, qui in primis quidem professi sunt obedientiam, postea autem inventi sunt contumaces, quia melius est apud Deum non promittere et facere, quam promittere et mentiri. Tamen in figurazione Iudaeorum et gentilium, quam exposuimus, multorum traditionem sequentes, aliquid mihi videtur esse contrarium. Si enim vere hi duo filii Iudaei et gentiles essent intelligendi, postquam sacerdotes interrogati responderunt, priorem filium voluntatem patris fecisse, concludens Christus parabolam, sic debuit dicere: *Amen dico vobis*, quia gentes praecedunt vos in regnum Dei: nunc autem dicit, *Quia publicani et meretrices praecedunt vos in regnum Dei*. Quod magis profanorum hominum conditionem ostendit, quam gentium statum; nisi forte sic intelligamus, ut supra jam diximus: quia ex hac narrationis causa publicanos introduxit et meretrices, pro eo ut dicat, Sic gentium populus magis placens est Deo quam vos, ut etiam publicani ipsi et meretrices acceptabiliores sint apud Deum propter conversationem suam, quam vos propter promissionem vestram mendacem. Si ergo placet propter hanc rationem traditio illa, bene: sin autem, potest et altera esse traditio talis. Cum sacerdotes non discendi causa, sed terrendi interrogarent, *In qua potestate facis haec (Math. 21. 23)?* audierant frequenter, sicut exponit Joannes, quando dicebat, ut unum profetam de multis exemplum: *Dicit vobis, et non creditis. Opera quae ego facio in nomine Patris mei, ipsa testificantur de me (Joan. 10. 25)*. Item, *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Quod si facio, etsi mihi non vultis credere, vel operibus credite, ut sciatis et credatis quia ego in Patre, et Pater in me est (Ibid. v. 37. 38)*. Hoc enim non erat manifeste pronuntiare, quia in potestate Dei haec faciebat. Quoniam ergo, haec eo dicente, ex populis multi in eum crediderunt, sacerdotes autem iuxta quod non crederant, sed adhuc frequenter insurrexerant super eum, introduxit parabolam duorum filiorum: ostendens eis per eam, quoniam meliores sunt populares, qui a principio saecularem et carnalem profitentur vitam, quam sacerdotes, qui ab initio profitentur se Deo servire: quoniam populares quidem, vel satiati actibus suis malis, aliquando compuncti convertuntur ad Deum, et incipiunt operari iustitiam Dei; sacerdotes autem impoenitibiles constituti, numquam desinunt peccare in Deum. Duos ergo filios dicit laicorum conditionem, et ordinem sacerdotum. Quis est prior filius? Populus. Prior enim populus creatus est, deinde sacerdotes, qui regunt populum. Alioquin ante creati rectores, quam regerent? Non enim populus propter sacerdotes creatus est, sed sacerdotes propter populum. Nam et mundum Deus ante creavit, et postea

hominem, qui regeret mundum. Denique populus Dei ex tempore Abrahæ coepit, sacerdotes autem ex tempore Aaron. *Et dixit uni eorum: Fili, vad: hodie operari in vineam meam. At ille respondit, Nolo. Postea autem poenitentia motus, ivit. Et accedens ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo, domina; et non ivit.* Nam sicut omnes Iudaei quamvis interrogati et per Mosem et per Jesum, quasi a Deo per eos loquente, sponponderunt omnia se facturos, quae praecerat eis Deus, et non fecerunt; gentes autem quamvis non promiserint prius, tamen postea obedientiam Deo dederunt: ita enim et populares per hoc ipsum, quod saecularem suscipiunt vitam, denegare videntur obedientiam Deo; sacerdotes autem magis videntur obedientiam promittere Deo, praecipue per hoc ipsum quod specialiter in ministerio Dei constituuntur. Nam qui doctor populi constituitur, sine dubio proficitur se talem fore, qualem esse oportet doctorem. Sicut enim qui sutoriam, verbi causa, aut quancumque alteram proficitur artem, etsi specialiter non spondet, tamen per hoc ipsum quod sutoriam professus est artem, et officium vel magisterium ejus artis aperuit, videtur tacite omnibus spondidisse, ut sine reprehensione impleat quam professus est artem: sic sacerdos, et omnis clericus, etsi specialiter non promittat, tamen per hoc ipsum quod doctor constituitur aliorum, tacite promittere Deo videtur, in omnibus obauditurum se Deo. Quae sit autem vinea, vel quonodo Deus loquatur ad homines, diximus supra. *Quis e duobus fecit voluntatem patris? At illi responderunt, Primus.* Et verum est, quia melior est laicus, qui in prima facie saecularem vitam proficitur¹, re vera autem complectitur spiritualem, quam sacerdos, qui in prima quidem facie proficitur vitam spiritualem, re vera autem amplectitur vitam carnalem. Et melior est laicus ante Deum poenitentiam agens, quam clericus permanens in peccatis. Laicus enim in die iudicii stolam sacerdotalem accipiet, et a Deo chrisma ungetur in sacerdotium: sacerdos autem peccator spoliabitur sacerdotii dignitate, quam habuit, et erit inter infideles et hypocritas, dicente Domino de malo dispensatore: *Si autem coeperit sedere servus manducare et bibere cum ebriosis, veniet dominus eius die qua non sperat, et hora qua ignorat, et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis et infidelibus (Luc. 12. 45. 46)*. Unde et modo sic invenies rem. Saecularis homo post peccatum facile ad poenitentiam venit; nam occupatus negligentia saeculari, dum Scripturis non satis attendit, semper ei quae in Scripturis posita sunt, nova videntur: ideoque cum audit aliquid de gloria sanctorum, aut de poena peccatorum, quasi novum aliquid audiens, expavescit, dumque aut bona concupiscit, aut mala timet compunctus, ad poenitentiam cito decurrit. Nihil autem impossibile, quam illum corrigere, qui omnia scit, et tamen continens bonum, diligit malum. Omnia enim quaecumque sunt in Scripturis, propter quotidianam meditationem ante oculos ejus inveterata et vilia aestimantur. Nam quicquid illic terribile est usu vilescit. Propterea clericus, qui semper meditat Scripturas, aut omnino observatus est, et erit perfectus; aut si semel coeperit illas continere, numquam excitatur in illis, ut timeat. Quis aliquando vidit clericum cito poenitentiam agentem? Sed eisi deprehensus humiliaverit se, non ideo dolet quia peccavit, sed confunditur quia perdidit gloriam suam. Putasne, Dominus, quasi crudelis, clericis poenitentiam denegavit, dicens: *Si sal infatumatum fuerit, in quo condietur (Math. 5. 13)?* Sed quasi naturalem rem esse considerans, quia non est qui doceat illum errantem, qui errantes alios corrigebat, ideo addidit, et dicit: *Amen dico vobis, quia publicani et meretrices praecedunt vos in regnum Dei.* Id est, Non dico populares, qui secundum rationem verbi vitam suam dispensant: sed publicani et meretrices, qui deside-

¹ V. D., in prima quidem facie incipit vitam carnalem.

rijs mundialibus et voluptatibus carnalibus seipsos mancipaverunt, præcedunt vos in regnum Dei, quia illi conversi desiderant esse, quod non erant: vos autem denegatis in opere, quod videmini profiteri in verbo, et estis tamquam arbores folia sine fructu habentes, non pascentes dominum suum, sed deludentes. Et vide quod non dixit, aut quia Publicani et meretrices introibunt in regnum Dei, vos autem repellimini longe: aut quocumque alio verbo significante non eos intraturos in regnum Dei: sed ita, *Præcedunt vos in regno*. Ubi alius præcedit in caelesti regno, alter sequitur, qui etiam lætatur: etsi in secundo loco, tamen nihilominus erit in regno. Adhuc autem vide, quia non dixit quasi de futuro, *Præcedent vos*; sed quasi de præsentem, *Præcedunt vos*. Secundum hæc igitur verba et sacerdotes significabantur ingressuri in regno Dei, id est, credituri in Christo. Sed quia credentibus publicanis et meretricibus Joanni, et baptizatis ab eo, sacerdotes æstimantes se justos, neque credere voluerunt ei, post publicanos et meretrices intraturi annuntiantur, sicut et factum est. Post ascensionem autem Domini multi eorum per apostolos crediderunt in Christo, sicut testantur Actus apostolorum, dicentes: *Et multa turba sacerdotum obediebat fidei* (Act. 6. 7). Et qui sunt publicani et meretrices, qui præcesserunt eos in regno? Matthæus publicanus, et Zachæus princeps publicanorum, et ceteri publicani, qui cum ipsis et propter ipsos crediderunt in Christo. Et quæ meretrices? Quas exponunt evangelistæ nuper testantes, quia publicani et meretrices crediderunt Christo adhuc in mundo hoc degenti. Sacerdotes autem post ascensum illius per apostolos crediderunt. Ergo propter misericordiam quidem Dei ingressi sunt: et ipsi in regno, propter elationem autem cordis sui post publicanos et meretrices ingressi sunt, ut steret eis pro peccata superbiæ processio meretricum et publicanorum: ut per hoc cognoscamus, quia nihil sic impedit fidem quam elatio cordis: unde dicebat ad eos, *Vos, qui justificatis vosmetipsos, Deus novit corda vestra: quia quod hominibus elatum est, abominatio est ante Deum* (Luc. 16. 15). 33. *Audite et aliam parabolam*. Ac si dicat: Iterum vos vulnero, ut aliquando sentiatis dolorem: nam aspera medicina citius sanat, ubi tamen sanabilis morbus est. (a) *Homo erat paterfamilias*. Homo nomine, non natura: similitudine, non veritate. Si quis autem existimat Christum hac causa etiam tantum animam habuisse humanam, quia dicitur est homo, audiat et Deum Patrem hominem dictum. Præscius Dei Filius, quoniam per appellationem humani nominis quasi homo purus fuerat blasphemandus, etiam Deum Patrem invisibilem constitutum hominem appellavit, ut dum et Pater homo dicitur, Filius de hæreticorum blasphemis liberetur. Paterfamilias est, cui cælum et terra quasi una sunt domus, qui angelorum et hominum natura dominus est, benevolentia pater. Qui ideo se Patrem omnium voluit dici, ut omnes considerantes bonitatem ejus, non sub specie simulata ei serviant, quasi mali servi domino; sed in veritate, quasi boni filii genitori. *Qui plantavit vineam*. Quam vineam? Quam de Ægypto transtulit. Quomodo plantavit vineam illam? Quomodo vinitor studiosus, qui primum omnes in circuitu infructuosas sylvas excidit, et sic postea plantat, ne forte arbores lascivientes, dum huc et illuc per longa spatia ramos suos exporrigunt, adhuc tenerum efflucent malleolum. Sic Deus gentes sine fructu justitiæ constitutas occidit, et sic collocavit Israël, ne forte gentes indisciplinae, dum in longum terminum suæ dominationis extendunt, affligant populum Dei novitium. *Et sepe circumdedit ei, et torcular fodit in ea, et edificavit turrim*. Quid est seps, nisi angeli in circuitu, custodientes populum Dei, ne in vineam Christi invisibiles latrones irrumpant? Ange-

los enim præesse hominibus et Apostolus dicit: *Unguer velamen debet habere super caput propter angelos* (1. Cor. 11. 10). Item Dominus: *Amen dico vobis, quia angeli eorum quotidie vident faciem Patris mei* (Math. 18. 10). Et in Actibus apostolorum dicitur ad puellam nuntiantem de Petro, *Ne forte angelus ejus sit* (Act. 12. 15). Quid est torcular, nisi Ecclesia? Sicut enim area Ecclesia intelligitur, quia in ea per multam triturationem et ventilationem triticum separatur a paleis: sic rationabiliter Ecclesia torcular est intelligenda, in qua omnes fructus vineæ, id est, opera servorum Dei, et fides roborata ad Dei gloriam transmittuntur. Ecclesia autem torcular est, habens in se verbum Dei, quo non delectatur natura carnalis, adquiescit autem ei contorta propter timorem judicii, vel amorem præmii, ut non tantum ipsa Ecclesia torcular videatur, quantum ipsum verbum Dei, quod traditum est in ea fossum. Si enim verbum Novi Testamenti, quod leve est, cruciat hominem, contradicente carnis natura: quanto magis verbum Veteris Testamenti, quod importabile erat? Ubi ergo verbum Dei positum erat in lege, modum vivendi constituens, torcular erat fossum: ubi autem de fide Dei prophetabatur, turris ædificata erat. Nam sicut in turri consistentes duo bona consequuntur, et hostium irruptionem ipsi facile non patiuntur, et hostes de turri facile conterunt: sic et qui in fide Christi consistunt, vel in lege Dei, et dæmones super se irruere non sinit, et spiritualibus bonorum operum sagittis eos facile vulnerant; et dæmones super illos irruere nequeunt, et a spiritualibus malorum operum sagittis non facile vulnerantur. Aut ita. Seps meritum est et custodia patrum justorum, qui tamquam murus factus est populo Israël. Nam propter promissionem factam a Deo, sic possidebantur ab eo, etiam contra meritum suum, septi meritis patrum suorum. *Torcular autem fodit in ea*. Prophetas, ex quibus quasi ex torcularibus gratia Spiritus sancti decurabat ut mustum. Ex quibus nonnumquam potati filii Israël, musti admirabantur virtutem. *Edificavit turrim*. Hoc est, legis fiduciam et altitudinem, ex qua sacerdotes velut speculatores Christum specularentur venturum. *Et locavit eam colonis*. Qui sunt coloni, quibus locatus est populus, id est, vinea, nisi sacerdotes? Plantatus est autem populus primum in Abraham, quando in primis loquutus est ad eum Deus, dicens: *Eci de terra tua, et de cognatione tua* (Gen. 12. 1), etc. Ex eo enim facta est vocatio seminis ejus. Locatus est colonis tempore Mosi, quando per legem constituti sunt sacerdotes et Levite, et procurationem regendi populi susceperunt ad magnam suam gloriam, et ad grande periculum. Ad gloriam quidem, si diligenter tractaverint populum Dei: ad periculum autem, si negligenter. Si enim ille pro negligentia debet timere periculum, qui procurationem suscepit terrenarum rerum de manu alicujus hominis potentis: quanto magis sacerdotes, qui de manu Dei susceperunt animarum procurationem sanctarum? Plantatus quidem legitur populus in terra repromissionis, secundum quod scriptum est: *Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantasti eam* (Psal. 79. 9). Sed illam plantationem hic intelligere non oportet, ne prius locatam eam colonis inveniamur exponere, quam plantatam. Quoniam autem diximus sacerdotes populum Dei colere, Deum autem reddere mercedem vite: nemo sacerdos existimet, quoniam juste pro merito operum suorum accipiet a Deo mercedem, et non potius propter gratiam et misericordiam Dei. Non enim sacerdotes præstant Deo docentes populum ejus, sed Deus sacerdotibus committendo eis populum suum in spiritu. Nos autem doctrinæ mercedem acquirere non poteramus, nisi nobis procuratio populi commissa fuisset. Ergo coloni sunt sacerdotes, qui colentes populum quasi vineam, cum acutissimo ferro sermone faciunt eos bonos fructus justitiæ De-

(a) Hæc, Homo erat paterfamilias, in Cod. V. D. sunt Homiliae univarsæ.

¹ Al., deest non,

mino exhibere. Sicut autem duram terram ferrum emollit, sic et verbum duritiam cordis relaxat. Sicut rastro ferreo herbae radicitus evelluntur a vinea, sic et acri sermone vitia de populo resecantur. Ut sicut colonus quamvis de suo munera obtulerit domino, non sic eum placat, quomodo si de vinea ejus reditus ei obtulerit: sic et sacerdos non tantum propter suam justitiam placet Domino, quomodo si populum Dei in sanctitate docuerit, quoniam ipsius justitia una est, populi autem multiplex. 34. *Cum autem tempus appropinquasset fructibus, misit servos suos ad colonos, ut acciperent de fructibus suis.* 35. *Et apprehendentes coloni servos ejus, unum ceciderunt, alium autem occiderunt, alium vero lapidaverunt.* 36. *Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt eis similiter.* 37. *Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum.* Servos suos dicit propheta, quos per singulas generationes misit ad populum Judaeorum. Considera quomodo per singulos gradus misericordiae divinae malitia Judaeorum crescebat, et quomodo per singulos gradus Judaicae malitiae Dei misericordia addebatur, et contra clementiam Dei malignitas humana certabat. Ecce qualisvis amicus alicujus fuerit homo, si semel ab illo fuerit passus injuriam, quantumcumque frangitur ejus affectus; si iterum passus fuerit, iterum magis minuitur: et si iterum amplius non minuitur amicitia ejus, certe tamen non additur. Dei autem misericordia quanto magis a Judaeis offendebatur, tanto amplius addebatur in eis. Ecce enim post tanta beneficia Dei, et sine admonitione Domini, debuerant Domino justitiae suae tributa persolvere: tamen non reddentibus eis, misit paucos servos suos, quibus occisis, addidit bonitatem, cum debuisset irasci, et misit plures. Item pluribus interfectis, accumulavit bonitatem, et misit Filium suum, et hunc non quasi ad obnoxios poenae sententiam bajulantem, sed patientiae veniam: et post tot scelera adhuc eis misericordiae locum servabat. Sic enim dicit: *Forssan filium meum verebuntur.* Ergo misit, confundere illos, non autem punire. Nam pro tantis injuriis benigno Domino sufficiebat sola vindicta pudoris. Cogitavit ergo apud se: quamvis neque contumeliare servos meos debuerant: quia qui servis faciunt injuriam, dominum exonorant: tamen mittam Filium meum, qui totum possidet in natura. Si amare cum voluerint, est quod ametur in eo, quia post me solus est bonus; si voluerint eum timere, est quod timeatur in eo, quia post me solus terribilis est Deus. 38. *At illi videntes filium dixerunt intra se: Hic est heres; venite, occidamus eum, et obtinebimus hereditatem ejus.* Ex omnibus operibus ejus cognoverunt eum Filium Dei esse; hoc enim significat dicens: *Ecce hic est heres*: tamen postquam introivit in templum, et omnes vendentes animalia, quae ad sacrificium vendebantur, foras ejecit, in quibus sacerdotes avari tunc delectabantur: tunc praecipue cogitaverunt eum occidere, dicentes intra se: Si populus istum habuerit Deum, necesse est ut dimittat consuetudinem hostiarum, quae ad nostrum pertinent lucrum, et acquiescat offerri sacrificium justitiae, quae ad gloriam Dei pertinet; et sic jam non erit populus iste possessio nostra, sed Dei: videlicet non ad nostrum quæstum pertinens, sed Dei. Si autem occiderimus eum, dum non est qui justitiae fructus a populo quaerat neglecta justitia, sic semper tenebitur consuetudo offerendarum hostiarum, et sic fiet nostra possessio ad nostrum pertinens lucrum. Et hoc est quod dicit, Et nostra erit hereditas. Hac cogitatio communis est omnium sacerdotum carnalium, qui non sunt solliciti quomodo populus vivat sine peccato, sed aspiciunt quid in ecclesia conferatur, et hoc existimant sacerdotii sui lucrum. Et non solum sacerdotes, sed etiam omnes homines carnales hoc solum existimant suum, et hoc lucrum habere se de hac vita arbitrantur, quod secundum carnem

delectati fuerint in hac vita. Quoniam autem volentes ostendere quidem Filium semper fuisse, quemadmodum Patrem, cum dicimus illis, Si filius est, et natus est, et unicum habet: propositione negativa respondent, non de proprietate Filii Dei secundum carnem: quia post incarnationem dictus est Filius ex baptismo, sicut et caeteri sancti: antea autem verbum fuit semper cum Patre. Quos etiam Deus ex hoc loco convincit, dicens: *Mittam filium meum.* Quando ergo adhuc cogitabat de transmittendo Filio post prophetas, jam Filius erat. Deinde si eo modo dicitur Filius, sicut omnes sancti, ad quos factum est verbum Dei; debuit autem et prophetas filios dicere, sicut et Christum; aut et Christum servum dicere, sicut et caeteros prophetas: ex qua re prophetas quidem servos omnes, hunc autem solum Filium appellavit. 39. *Et ejecerunt eum extra vineam.* Il est, extra civitatem Jerusalem. Et Judaei suo consilio usi ejecerunt eum, et Deus suo consilio ejici eum ordinavit. Isti cogitabant, ut crimen mortis ejus extra civitatem expellerent: Deus cogitabat, ne virtus resurrectionis ejus civitatem scelerum salvaret, id est, ut Judaeis quidem moreretur ad mortem, gentibus autem resurgeret ad vitam. 40. *Cum ergo venerit dominus, quid faciet coloni illis?* 41. *Dicunt illi: Malos male perdet.* Non est illorum quod juste judicaverunt, sed ipsius causae. Est enim causa veritatis, quae quasi violentiam illis fecit, ut non possent eam celare. Sicut sole in nubibus constituto, hoc, quod est dies, non est nubium permittentium eum apparere super terram, sed virtus solis, quae pertransiens nubes, etiam impediens eis apparet: sic juste pronuntiavit Judaeorum non placata, sed apposita malignitas. Erraverunt benedicens. Nam mendaces quantum ad se tunc mentuntur, quando dixerint veritatem: sed in hoc saeculo, ubi licet hominibus aliud sentire in corde, et aliud dicere in sermone, tamen ita veritate Christi circumdantur homines et tenentur, ut ipsi adversus se judices fiant. Putas, quomodo in die judicii convincendi sunt peccatores in suis peccatis, ita ut nullum colorem excusationis inveniant? ubi ipsa opera stantur ante oculos peccatoris, dicente propheta: *Arguam te, et statuam contra faciem tuam peccata tua* (Psal. 49. 21); ubi animam ipsae cogitationes cordis accusant, et e contra excitatur conscientia quasi domestica testis, dicente Apostolo: *Cogitationibus se invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Dominus occulta hominum* (Rom. 2. 15. 16). Sic et sacerdotes, vineae spiritualis cultores, qui populum non ad Dei gloriam exercebant, sed ad suum lucrum fructificabant: ita eos Dominus suis parabolis circumclusit, ut ipsi se sua sententia condemnarent. Quis illum defendet, qui seipsum accusat? aut quis eum existimet innocentem, qui seipsum pronuntiat reum? Vae animae, quae sibi defensionem conscientiae non praeparat in die judicii! Datur enim nobis exemplum, ut per hoc iudicium consideremus futurum iudicium Christi. Sciendum est autem, quia Lucas quidem evangelista sic dicit: *Adduxerunt eum extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus, malos illos male perdet. Et responderunt sacerdotes, Absit: intellexerunt enim, quod de ipsis diceret* (Luc. 20. 15. 16). Secundum Lucam ergo sacerdotes contradicunt sententiae Christi: secundum Mattheum autem suscipiunt et confirmant. In prima quidem facie videntur esse contraria; revera autem non sunt contraria, sed diversa ratione sunt dicta. Ille enim secundum responsonem sermonis illorum exposuit, iste autem secundum responsonem cordis. Nam vere visibiliter quidem in facie contradixerunt, dicentes, *Absit*: in corde autem et in conscientia sua susceperunt, dicentes, *Malos male perdet*. Quid est quod dicimus? Omnis homo et malum cognoscit, et bonum: et intelligit quod est justum, et injustum. Posuit enim Deus quemdam spiritum scientiae boni et mali in hominibus, ut quotienscumque peccamus, ille in silentio quasi factum nostrum accuset: et

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, quae.

in conscientia tacite ad animam loquitur, dicens : Malum est hoc, et hoc bonum est. Propterea si fecerit homo malum, et deprehensus fuerit in eo, verbis quidem denegat, et excusat; ab intus autem conscientia ejus recognoscit, et sibi ipsa discussa, per spiritum confitetur quod fecit. Unde scriptum est : *In cogitationibus impij interrogatio erit (Sapient. 1. 9)*. Ecce si servum tuum deprehenderit in furto, et voleris eum castigare, verbis quidem denegat : et si interrogas eum, utrum dignus est castigari, dicit, Non; conscientia autem ejus confitetur, quia dignus est cædi. Sic ergo et sacerdotes malæ conscientiar, verbis quidem dixerunt, *Absit* : conscientia autem confessi sunt, quia malos male perdet. Frequenter autem Scripturæ cogitationes cordis ita exponunt, quasi dicta sermonis, sicut ait *Joh* : *Dicit impius Deo, Discede a me, quia vias tuas noscere nolo (Job 21. 14)*. Item propheta : *Pupillum et advenam occiderunt, et dixerunt : Non videbim Dominum, neque intelliget Deus Jacob (Psal. 93. 6. 7)*. Item Salomon : *Omnis homo transgrediens in lecto suo dicit : Quis ne videt ? Parietes et tenebræ circumdant me ; quem verbor ? Non memorabitur Aliissimus delictorum meorum (Eccli. 25. 25. 26)*. Alioqui quomodo potest fieri, ut qui intellexerant contra se dictas esse parabolas, ita ut vellent eum tenere, consentirent sententiæ ejus ? Denique quasi non acquiescentibus illis, ideo introducit aliud testimonium Scripturæ, dicens : *42. Numquam legistis : id est, Si parabolam meam non intellexistis, vel istam scripturam non cognoscistis ? Quod si non acquievisset confiteri dignos se esse pœna, utique non erat necesse adhuc eis aliud proferre exemplum ? Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli (Psal. 117. 22)*. Id est, Quare non intelligitis, quia vos estis ædificatores ? et quomodo non cogitatis, in cujus ædificii angulo ponendus est ille lapis ? Numquid in vestro, unde reprobatus est ? Non, sed in alio. Ergo aliud ædificium est futurum. Si autem aliud ædificium est futurum, ergo vestra ædificatio contemnenda est. Ædificatores enim sunt sacerdotes, qui generationes hominum super generationem per doctrinam ædificantes, quasi lapides super lapidem ponentes, domum Dei component. Sicut enim ædificatores nodosos lapides, et habentes torturas, ferro dolant, postea vero ponunt eos in ædificio, alioqui non dolati lapides lapidibus non cohærent : sic et Ecclesiæ doctores vitia hominum, quasi nodos, acutis increpationibus primum circumcidere debent, et sic in Ecclesiæ ædificatione collocare : alioquin vitiiis manentibus, Christiani Christianis concordare non possunt.

Qua de causa lites altercationesque inter nos. Christus cur dicitur lapis. — Unde putas lites in Ecclesia, inimicitias, altercationes invicem, nisi propter avaritiam, propter invidiam, aut propter superbiam, propter vanos honores ? Tolle hæc, et nulla discordia invenietur in Christianis. Et sicut artifex ex omnibus lapidibus eligit meliores, et ponit a foris in facie ædificii, cæteros autem lapides qualescumque mittit intus : sic Ecclesia meliores Christianos eligit et ponit in facie ecclesiæ, id est, alios facit sacerdotes, alios diaconos, cæterosque ministros ecclesiæ, ponit senes et viduas sanctam vitam habentes in ecclesia permanentes, ponit continentem juvenes et virgines : cæteri autem si mediocres fuerint, proficiunt in medio ecclesiæ, id est, ædificii, propter misericordiam Dei. Sicut ergo forani lapides nullum debent habere nodum, aut angulum, nec debent esse alter lapis intus, alter foris, quia si sic fuerint, totum ædificium deturpant : sic et clerici senes et viduæ continentem, et virgines nullam debent habere maculam, neque in verbo, neque in cogitatu, neque in facto, neque in opinione, quia ipsi sunt pulchritudo Ecclesiæ et virtus : et si mali fuerint, totam deturpant Ecclesiam. Sicut enim lapides, qui sunt intus in ædificatione, nemo aspicit, sed eos qui foris sunt considerant omnes : sic sæcu-

larium hominum vitia neque sic considerantur, neque sic nocent Ecclesiæ. Nam quamvis populus sæcularis sit et indisciplinatus, tamen si isti boni fuerint, tota Ecclesia speciosa videtur. Nam sicut forani lapides intraneos intra se tenent, et constringunt : sic totus populus istorum meritis et sanctitate salvatur. Lapis autem dicitur Christus propter duas causas. Primum, quia suis fundamentum est forte, et neque aliqua seductione illecebrarum solvuntur, qui super eum consistunt, neque tempestatibus persequutionum moventur. Deinde, quia in Christo iniquorum est magna confractio. Sicut enim omnis res, quæ percutit lapidem, ipsa quidem colliditur, lapidem autem non lædit : sic et omnis, qui contra Christianitatem agit, se quidem corrumpit, Christianitati autem non nocet. Quia ergo magnus est lapis Christus : *44. Qui ceciderit super eum, confringetur : super quem autem ceciderit, comminuet eum*. Aliud est confringi, aliud est autem comminui. Quod confringitur, aliquid remanet de eo, quod fuerit fractum : quod autem minuitur, minutatim quasi in pulverem convertitur, et nihil invenitur ex eo. Qui enim super lapidem cadit, non lapis eum frangit, sed ipse se frangit ad lapidem. Ideo quod cadit super lapidem, non tantum se frangit, quantum est lapidis virtus, sed quantum fortiter ipsum ceciderit. Fortiter autem cadit, quod cadit, propter duas causas : aut propter pondus suum, aut propter altitudinem suam. Quod enim ponderosum est, etsi de humili loco cadit, fortiter cadit ; quod autem de alto cadit, propter altitudinem spatii, etsi leve fuerit, graviter cadit. Super quod lapis cadit, non quæritur an grave fuit, quod inventum est subtile, aut leve, nec de alto, nec de humili. Qui sunt qui super lapidem cadunt ? Christiani, qui credentes in Christum stant super ipsum, quasi super proprium fundamentum. Si quis de istis peccaverit, non eum Christus corrumpit, sed ipse se corrumpit, offendens in Christum ; et ideo Christianus peccans non tantum perit, quantum potest perdere Christum, sed quantum seipsum secundum opera sua perdidit. Homo Christianus fortiter cadit in peccato, propter duas causas : aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis : ut puta, si sit clericus, aut continens vidua, aut monachus, aut virgo, id est, qui se Deo tradidit. Propter magnitudinem autem peccati : ut puta, si quis homicidium fecerit, aut adulterium, aut aliud aliquid de gravibus peccatis : ille talis, etsi de humili loco cadit, id est, etsi laicus sit, aut sæcularis, fortiter perit propter pondus peccati. De alto vero cadit, ut puta clericus, cæteræque spirituales personæ. Illi etsi pondus peccati non habent, id est, etsi grande peccatum non fecerint, sed leve, tamen fortiter pereunt propter altitudinem dignitatis. Sicut enim quod de alto cadit, grandem sonum facit, ut audiant omnes : sic et qui de alto gradu cadit, ruina illius ubique auditur. Qui sunt super quos lapis cadit ? Judæi, et gentes, qui non crediderunt in Christum. Ergo illi non secundum sua opera pereunt, neque secundum suas personas, sed tantum pereunt, quantum potest perdere Christus. Si videris ergo infidelem hominem, ne dicas, Bonus est, aut malus ; justa opera facit, aut injusta : sed omnes æqualiter ad nihilum deducuntur. Ideo dicit propheta : *Non sic impij, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. Ideo non resurgunt impij in judicio, neque peccatores in concilio justorum (Psal. 1. 4. 5)*. Sicut vas, quod leviter cadit, et læditur, est quidem vas, sed ad usum non proficit ; quod autem dispersum fuerit, nec videtur esse vas : sic Christianus peccator resurgit quidem, sed inter sanctos non ponitur, infidelis autem non resurget in judicio. Quomodo autem resurget, super quem talis decidit lapis ? Qui autem neque de alto honoris, neque de pondere gravius peccati ceciderit super Christum, interdum neque læditur : et si læditur, non multum læditur. *45. Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisei parabolam ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret, 46. et quærebant eum tenere*. Homo, qui grave fecit peccatum, dum non habet amplius

quod jam speret in Deum, pejora committit, dicente Salomone: *Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit (Prov. 18. 3)*. Sicut enim infirmus, donec mediocriter habet aliquam passionem, et sperat se posse curari, servat se a nocivis escis; si autem intellexerit, insanabilem se esse, jam non sibi parcat: sic et homo donec mediocriter peccat, et sperat salutem, quantumcumque potest, observat se a malo; si autem graviter peccando cœperit desperare, jam nihil dubitat facere: quasi qui jam peccatis suis vincit iudicium Dei: nesciens miser, quia sicut in bono gradus sunt gloriarum, et unusquisque secundum mensuram boni sui accipit gloriam: sic et in malo gradus sunt poenarum, et unusquisque secundum mensuram mali sui accipit poenam. Sicut enim infinitus est Deus in retributione bonorum, sic infinitus est in retributione malorum. Similiter et sacerdotes omnibus malis repleti, qui jam in Deum sperare non poterant, in ipsum Deum manus mittebant: non ignorantes eum esse Filium Dei, sed sibi jam non parentes. Et mirum tibi videtur hoc? Vere omnis homo malus, quantum ad voluntatem suam, et manus mittit in Deum, et occidit eum. Qui enim Deum excitare ad iracundiam non dubitat, qui præcepta ejus conculcat, qui nomen ejus contemnit, qui blasphemat, qui murmurat contra Deum, qui turbato vultu aspicit contra caelum, qui in ira sua manus audacter sublevat contra eum: nonne si potuisset fieri, manus mitteret in Deum, et occideret eum, ut jam licenter peccaret? *Et respondens Jesus, iterum dixit eis in parabolis (Cap. 22. 1)*. Domino de vinea proponenti parabolam et dicenti, quoniam justitia Dei a Judæis fuerat auferenda, non sunt terri, sed magis exasperati, et volebant manus mittere et tenere eum. Quod intelligens Dominus, non tacuit, sed pejorem iram Dei per aliam parabolam annuntiavit eis esse venturam. Nam si illi, qui timere debuerant, non timuerunt, sed magis exasperati sunt: quanto magis Christus tacere non debuit, qui timere non poterat? Illos enim malitia fecit audaces, istum autem potestas.

Homilia xij. ex capite xxij.

2. *Simile est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo*, etc. Homo rex dicitur Deus Pater, qui numquam humanam suscepit formam: ut intelligamus quia nomen hominis præjudicium non facit divinæ suæ naturæ. Sed propter causam parabolæ homo dicitur, non quia pars aliqua hominis erat in eo. Ideo quando audis in Scripturis Filium Dei hominem dici, quia si Pater Deus, qui tantum Deus est, et non homo, tamen homo nominatur: quanto magis necessarium fuit, ut homo diceretur unigenitus Dei Filius, cum non esset homo purus, qui humanam suscepit naturam? Quoniam autem nuptias nominavimus, utile est ut breviter ostendamus, prout dant nobis sensum bonum Scripturæ, quomodo animæ fideles Christo in die illo jungendæ sunt, interim nunc desponsatæ. Omne bonum viva substantia est, et vita est, vita autem est Christus. Omne autem malum sine substantia est, et nihil est. Ita quidquid vivum creatum est super terram, ex vita vivit. Nec enim potest esse aliquid vivum, in quo non sit spiritus vitæ. Ex malo autem nulla res esse potest. Cum vero ipsum malum nihil sit, quomodo potest facere rem aliquam esse? Tamen perdere potest, sed non ipsum malum perdet rem, sed de illa re, in qua est malum, subtrahit se bonum propter inhabitans malum in ea: et sic bono recedente, res vadit ad nihilum. Ergo res, in qua solum bonum est, viva et immortalis est: in qua autem et bonum et malum habitat, vivit quidem, tamen pro tempore propter inhabitans bonum, moritur autem propter inhabitans malum, et est res mortalis, sicut homo. Homo autem ideo ex bono et malo creatus est, ut contempto malo, sequatur bonum, et per hoc habeat electionis mercedem. Quod si contempto bono, sequutus fuerit malum, suscipiet eum æternus interitus. Si autem, dimisso malo, sequutus fuerit bonum, in morte natura carnis ejus solvetur ab omni malo: et cum resurrectio facta fue-

rit sanctorum, tunc suscipiet eum sola vita, quæ est Christus, et mortalitatem ejus in sua immortalitate absorbebit: et sicut desiderat Paulus, ut mortale hoc absorbeatur a vita (1. Cor. 15. 54), ut tunc impleam Scriptura, quam interpretatur idem apostolus: *Erunt, inquit, duo in carne una (1. Cor. 6. 16)*. Christus enim cum anima, quasi unus spiritus factus, habitabit in carne universa, secundum quod dictum est: *Qui adjungit se Domino, quasi unus spiritus est (Ibidem v. 17)*. Nunc enim quasi modicas arrhas futuri conjugii Spiritum sanctum accepimus, tunc autem ipsum Christum plenius in nobis habebimus. 3. *Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias*. Ergo quando misit servos suos, jam invitati erant. Primum ergo dicamus, quid sit ipsum convivium. Secundo, quando sunt invitati. Tertio, quando cœpit preparare convivium, et quando misit invitatores. Prædium enim est doctrina justitiæ, et verba cælestium mysteriorum de Filio Dei venturo. Quæ omnia mandens homo, id est, audiens, acquirit sibi vitam æternam. Multas enim proprietates habet sermo ad escam. Sicut enim qui mittit in os suum fragmentum panis, aut qualemcumque cibum, primum molit eum dentibus, et ita dimittit in stomachum: sic et cum audimus omne verbum, necesse est ipsum meditari in ore sensus, et quasi quibusdam dentibus, id est, tractatibus molere, et videre quid est quod dicit, aut unde dicit, aut propter quam rem dicit. Nam quemadmodum qualemcumque cibum, nisi masticaverimus dentibus, non sentimus saporem ejus: ita et verbum quod audimus, nisi masticaverimus ipsum tractantes in nobis, non possumus intelligere virtutem verbi illius. Nam et manna, quod edebatur in cremo, figuram habebat verbi. Ideo dicebatur manna, quod interpretatur Hebraice, quid est hoc? ut quotienscumque audimus verbum, admoveat nos ipsum nomen requirere, quid est hoc, quod audimus? Et sicut cibum postquam masticaverimus, dimittimus in stomachum: ita et verbum postquam bene tractaverimus, commendamus ipsum memorie quasi stomacho. Nam quemadmodum non prodest cibus, nisi cum fuerit masticatus, et in stomachum descenderit, sic non prodest ad salutem verbum, nisi cum fuerit intellectui et memorie traditum. Nam sicut cibus nihil prodest, si manducaverimus, et iterum evomimus eum de stomacho: sic nihil in nobis prodest verbum, quod audimus, et obliviscimur illico. Cibus, qui in stomacho stat, ille confortat: et sermo, qui in memoria manet, ille salvat. Unde et apud Judæos illa animalia sunt munda, quæ revocant cibum, et ruminant (Deut. 14. 6). Ergo animal illud est mundum, quod masticat et tradit utero, et iterum de utero revocat, et ruminat. Et homo ille est spiritualis et sanctus, qui audiens verbum tractat, et cum intellexerit, memorie quasi utero tradit, et iterum de memoria quasi de utero revocat, et ruminat, et retractat. Ille autem homo immundus est ante Deum, qui non recordatur aliquando, nec retractat quod audit. Qui autem manducat de spirituali convivio, impletur spiritu, dilatatur sensibus, nutritur in veritate, pinguescit in fide, et sic ingreditur ad interiora voluntatis Dei, et manens in eis acquirit sibi vitam æternam. Qui autem ab hoc convivio verbi longe fuerit factus, evacuat spiritum, angustatur sensibus, deficit a veritate, distillat a fide, et sic egrediens ab omnibus voluntatibus Dei ad inferiora, novissime cadit in mortem. Quando sunt invitati? In tempore Abraham, quando dixit ad eum Deus: *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram quam tibi demonstravero. Et omnem terram, quamcumque tetigeris pedibus tuis, tibi dabo eam, et semini tuo in æternum (Gen. 12. 1. 2)*. Quam terram? Terram orientalem, fluentem lac et mel. Quod verum non est de terra illa Judææ, quoniam illa terra nunquam fluxit lacte et melle, sed terram rationabilem, quam Christus suscepit. De illius enim incarnatione lac et mel processerunt. Lac enim opus est miraculorum, quoniam et sine labore dentium, et cum suavitate comeditur, per quod rudes

in fide quasi pueri sustentantur. Mel autem eloquia et doctrinæ dicuntur, sicut ait propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et fuyum ori meo (Psal. 118. 103)*. Ergo Christi incarnatio promittatur, qui lacte miraculorum et melle doctrinæ nutriturus fuerat gentes rudes in fide. Vide ergo quoniam jam ex eo ostendebat Deus, quoniam non aliter Judæi poterant Christo credere, nisi ut relinquerent Judæismum, quod est, *Exi de cognatione tua*: et opus circumcisionis, quod est, *Exi de terra tua*. Ergo ex eo jam Judæismus relinquendus ostendebatur. Non solum autem Judæi, sed nullus homo potest lac et mel manducare Christi, nisi cognationem suam, et terram suam reliquerit, sicut scriptum est: *Nisi quis reliquerit patrem aut matrem (Matth. 19. 29)*, etc. Item, *Qui meus vult esse discipulus, abneget semetipsum (Luc. 9. 23)*. Relinquit ergo cognationem suam, non qui contemnit eam, sed qui amplius diligit Deum, quam parentes. Relinquit terram suam, qui carnis suæ non acquirit voluntatem¹: qui autem concupiscentiæ carnales exigit, terram corporis sui exercet, sicut Cain. Qui vero perfecte cognationem suam et terram relinquit, hic lac et mel manducat, cum legit mirabilia aut eloquia Christi. Quando cœpit hoc convivium præparari? A tempore Mosi, quando lex Domini data est irreprensibilis, convertens animas; quando testimonium Domini fidele datum est, sapientiam præstans parvulis; quando justitiæ Domini rectæ lætificantes corda; quando præceptum Domini lucidum, illuminans oculos; quando timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi; quando judicia Domini vera, justificata in semetipsa; quando ex decem speciebus confectus est cibus decalogi salutaris. Sicut enim regale prandium multis ciborum speciebus ornatur, ita et hoc convivium Scripturarum diversis justitiarum speciebus est decoratum. Ex eo etiam tempore invitatores exierunt prophetæ, qui homines ad nuptias futuri sponsi vocarent, id est, ad fidem Christi, prophetantes eis de ipso. At illi noluerunt venire. 4. *Item misit alios servos, dicens: Dicite invitatis, Ecce prandium meum paravi, tauri mei et saginata occisa sunt, et omnia jam parata; venite ad nuptias*. Qui sunt alii servi? Apostoli, quos et ille misit, dicens: *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel. Euntes autem prædicate, dicens, Quia appropinquavit regnum caelorum (Matth. 10. 5-7)*. Hoc est quod dicit, *Prandium meum paravi*: id est, Ex omni lege, et ex omnibus prophetis Scripturarum mensas ornavi. Qui sunt tauri et saginata occisa? Prophetæ, qui occisi sunt pro salute populi. Sancti quoque occisi sunt pro salute ejusdem populi, quemadmodum docet nos Apostolus, dicens: *Ego autem impendar et superimpendar pro animabus vestris (2. Cor. 12. 15)*. Item alibi: *Ego enim jam delibor (2. Tim. 4. 6)*. Hominis libatio alicui pro aliquo offertur. Deo ergo immolatus fuerat Paulus pro populo quem docebat. Sic et prophetæ occisi sunt, unusquisque pro salute populi quem docebat. Et quoniam mors prophetarum sustentabat quidem ex parte salutem humanam, non tamen plene salvare poterat totum mundum: ideo novissime immolatus est Agnus, qui totius mundi reatum innocentia sua detergeret. Propterea et in diebus Scenopegæ, quæ interpretatur fixio tabernaculi, diversæ hostiæ occidebantur in figura sanctorum, novissime autem occidebatur et agnus. Si ergo agnum illic occisum intelligimus figuram Christi, consequenter et cæteras hostias intelligimus præcedentium sanctorum occisiones. Sed et Christus de figurata sanctorum suorum immolatione dicebat: *Holocausia medullata offeram tibi cum incenso et arietibus, offeram tibi boves cum hircis (Psal. 65. 15)*. Nec enim Christus aliquando hujusmodi animalia obtulit Patri. Obtulit autem rationabiles arietes, id est, principes omnium Christianorum. Obtulit boves, rationabilem terram

colentes. Obtulit etiam hircos ex gentibus, qui pro nomine Christi sunt passi.

In vita raro accepti prophetae. — Hæc autem diximus, ut ostendamus tauros et saginata occisa, intelligi debere sanctos occisos. Omnes ergo prophetæ et Christus ideo occisi sunt, ut hoc spirituale tabernaculum firmiter figeretur. Denique sicut viscera agni, ita eloquia Christi homines non manducaverunt, nisi postquam occisus est. Nam post mortem ejus evangelia prædicata sunt et credita, et in eis homines quotidie nutriuntur. Sic et viscera ejus prophetarum, id est, eloquia, non sunt ante suscepta, nisi postquam occisi sunt. Quis audivit, aut credidit verbis Isaïæ viventis? Si enim suscepissent sermones ejus, nunquam eum sarrassent. Sed postquam occisus est, tunc postmodum Judæi susceperunt prophetias ejus, et cœperunt legere in synagogis suis. Quis Jeremiæ verba suscepit viventis? Si enim suscepissent verba ejus, nunquam eum post multas injurias lapidassent. Sed postquam occisus est, postea consecraverunt prophetias ejus, et cœperunt legere eas in conventu. Et sic invenies actum, in omnibus prophetis, quia vivos eos nemo coluit, sed post mortem. Unde et Dominus dicit: *Qui ædificatis sepulcra prophetarum, et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis participes eorum in sanguine prophetarum (Matth. 23. 29, 30)*. Sicut enim vivos animalis viscera nemo manducat, ita viventium prophetarum sermones nemo suscepit, sed post mortem ipsorum. Saginati autem sunt gratia Dei pleni. Ideo dixit, et saginata, et tauros: non quia, et tauri non fuerunt saginati, sed quia omnes saginati non fuerunt tauri. Ex prophetis enim omnibus quidam tantummodo prophetæ fuerunt, quidam autem prophetæ et sacerdotes, sicut Jeremias, sicut Ezechiel, sicut filius Joiadæ. Ergo saginata dicit prophetas tantummodo, qui fuerunt Spiritu sancto repleti. Tauros autem, qui et prophetæ fuerunt, et sacerdotes. Sicut enim tauri duces sunt gregis, ita sacerdotes sunt principes populi. Quosdam autem legi, dicentes, tauros hic dici martyres, tunc in primis pro Christo occisos, apostolis adhuc viventibus: saginata autem parvulos, Spiritu sancto pinguificatos. Quorum omnium interfectiones multas spiritualium gaudiorum epulas præbuerunt, et nuptias Christi adornaverunt. *Et omnia jam parata*. Quidquid quaeritur ad salutem, totum jam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod discat. Qui contumax est, inveniet ibi futuri judicii flagella, quæ timeat. Qui laborat, inveniet ibi glorias et promissiones vitæ perpetuæ, quas manducando amplius excitetur ad opus. Qui pusillanimitas est et infirmus, inveniet ibi mediocres justitiæ cibos, qui etsi pinguem animam non faciunt, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est et fidelis, inveniet ibi spirituales escas continentioris vitæ, quæ perducant eum prope ad angelorum naturam. Qui percussus a diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos, qui eum per poenitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est, Achar propter furtum laminae aureæ lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant (*Josue 7. 24-26*)? Ut quid ibi filii Israel, qui fornicati sunt cum filiabus Moabitarum, percussi refugerunt in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores quod perhorrescant (*Num. 25*)? Ut quid concupitores carnis castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat (*Num. 20*)? Ut quid David arguit Nathan, et suscepit, nisi ut adulteri et homicidæ poenitentiam remedium non desperent (*2. Reg. 12*)? Raab meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes daretur (*Josue 2*). Nihil ergo minus est in hoc convivio, quam quod necessarium habet salus humana. 5. *At illi neglexerunt, et abierunt alius in villam suam, alius in negotiationem suam*. Omnis actus, quem agunt homines in hoc mundo, duplex est. Aut enim villa est, aut negotiatio. Et quando aliquem laborem quidem manuum nostrarum facimus, exercentes terram, aut aliquid opus terrenum, utputa agrum, vel vineam, vel hor-

¹ V. D., suæ nunquam sequitur voluptates.

tum, vel opus ligni aut ferri, villam colere videmur, id est, terram. Quando autem non labore manuum nostrarum, sed aliter lucra quocumque modo consequimur, utputa honores gerere, ut divitiarum permaneant alicui, aut mercari, omne hoc negotiatum appellatur. Duobus ergo verbis omne opus humanum conclusit, sive honestum, sive inhonestum. Honestum quidem opus est villarum cultura: sicut ait Salomon: *Non oderis rusticam operationem, et agriculturam ubi Altissimo creatam* (Eccli. 7. 16). Et Apostolus hortatur: *Rogo autem vos, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullum desiderium sit in vobis ad eos qui foris sunt* (1. Thess. 4. 11): inhonestum est enim apud Deum opus negotiationis, sive dignitatis, sive militiæ. Unde nihil horum antea Judæi agebant, propter quod dicit propheta: *Qui non cognovit negotiationes, intrabit in potentias Domini* (Psal. 70. 15): quia difficile quis negotians intrat in regnum caelorum. O miserimus mundus, et miseri qui eum sequuntur! Semper enim homines mundicialia opera excluderunt a vita. Sed forte dicis, Et villam colere peccatum est? Et si quidem impedimentum fidei, aut religionis tibi non facit villa, sicut fecit Judæis, non habes peccatum: si autem vel a fide, vel a religione tibi facit impedimentum, sit peccatum. Non ergo ipse villarum cultus peccatum est, sed tu præferendo eam Deo, facis eam esse peccatum. Opera enim nostra authentica, opera sunt justitiarum: opera autem carnalia superoperationes dicuntur, non opera, quia justitia ad vitam æternam pertinet veram, opus autem terrenum non ad vitam, sed ad sustentationem vite hujus temporalis. Ideo ergo opus justitiarum attente facere debemus, opus autem terrenum transitorie. Si ergo honestum opus sequendo homines debitum honorem Deo non reddiderunt, talem iram merentur. Putas, quali ira sunt digni, qui non honesta opera, sed negotiationes sequendo, non veniunt ad Deum? Aut ita. Villa est iste mundus, circa quem homines amatores mundi occupantur quæstibus ejus, quasi villarum cujusdam redditibus delectati; negotiatum autem prædicatio legis, et procuratio templi, quam avari sacerdotes quasi negotiationem æstimant, quando lucrosam, et non dispensationem divini operis putant, et non onerosam. Ergo per operationem villarum populares significantur homines, quos mundi delectatio separavit a Christo: per operationem autem negotiationis sacerdotes caterique ministri templi significantur, quos lucri obtentu venientes ad ministerium legis et templi, avaritia separavit a fide. Non dixit, Malignati sunt, sed, *Neglexerunt*: quia non omnes Judæi crucifixerunt Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, aut consenserunt in mortem ejus. Quidam enim secularibus negotiis occupati, non venerunt ad Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, nec viderunt mirabilia ejus, ideoque non crediderunt in eum. Qui ergo odio aut invidia crucifixerunt Christum, illi malignati sunt: qui autem negotiis impediti sunt, non crediderunt: illi neglexisse dicuntur, non malignati. Nam sunt quidam homines, qui possunt et audire et credere, sed sollicitudo rerum necessariorum, et delectatio mundi separat eos a Deo, quos Dominus terram spinosam appellat. 6. *Reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumelia affectos occiderunt*. De sua morte tacet, quia jam in priori parabola dixerat: sed ostendit mortem discipulorum suorum, quos post ascensum ipsius, occiderunt Judæi, maxime sacerdotes, Stephanum lapidantes, in Jacobi morte gaudentes: item Jacobum Alphæi lapidantes (Act. 7. 12): propter quæ omnia Jerusalem destructa est a Romanis. Ideo dicit: 7. *Audiens autem rex, iratus est: et misit exercitum suum, et perdidit homicidas illos et civitates eorum succendit*. Romanus exercitus, dicitur exercitus Dei: quia *Domini est terra, et plenitudo ejus* (Psal. 25. 4). Nec enim venissent Romani in Jerusalem, nisi Dominus eos excitasset. Quidam autem exercitum angelos dicit, et civitatem pro civibus ponit; ac si dicat: Misit angelos suos, et cives illos misit in ignem

æternum. 8. *Et dixit servis suis: 9. Ite ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias*. Manifestum est quidem, quia post contemplatam contumaciam Judæorum, de vocatione Gentium dicit, quod dicit, *Ite ad exitus viarum*. Propterea requiramus quæ sunt viæ istæ, et ad quarum exitus misit Christus discipulos suos. Puto ergo quoniam sicut generalis et publica via est Christus, quæ ducit ad vitam, et viæ dicuntur omnes prophetæ, et omnes apostoli: hæc enim omnes viæ ducunt ad Christum, Christus autem ad Patrem: sic generalis et publica via est diabolus, quæ ducit ad mortem, et viæ sunt omnes professiones sæculi istius. Uputa, professio philosophiæ, una est via: professio militiæ, altera est via: mundialis dignitas, altera est via: professio ludorum, altera est mundi. Et quid plura dicam? Quantæ sunt diversitates actu in hoc mundo, tantæ sunt viæ, quæ omnes viæ ducunt ad diabolum, generalem viam perditionis. Ideo ergo dicit: *Ite ad exitus viarum, et cujuslibet conditionis homines vocate ad fidem*. Adhuc sicut castitas via est, quæ ducit ad Christum, et misericordia, cæteræque virtutes: sic et fornicatio via est, quæ ducit ad diabolum, et avaritia, cæteraque species malæ. Jubet ergo ut cujuscumque conversationis homines invitent ad fidem, quoscumque, sive servos, seu liberos. Deus enim corporalem servitutem non contemnit, nec corporalem eligit libertatem. Omnis qui diaboli sequitur voluntatem, servus est diaboli, etsi sit liber: qui autem obaudit Deo, ille vere ingenuus est, etsi fuerit servus. Ingenuitatem enim spirituales non sordidat servitus corporalis, nec turpitudinem spirituales honestat corporalis libertas. Servitutem enim non Dei dispositio, sed humana violentia introducit. Omnis enim homo liber creatus est, quem Deus in libero arbitrio posuit, nisi ipse fecerit se servum. Et sicut non est distantia in natura creationis hominum, sic non sit differentia in vocatione salutis eorum omnium, sive barbarorum, sive sapientum: quoniam potens est Dei gratia barbaras mentes corrigere ad rationabilem intellectum. Qui cor Nabuchodonosor ad feralem sensum mutavit, et iterum feralem sensum ad humanum intellectum reduxit (Dan. 4); potens est, inquam, mutare omnes, sive bonos, sive malos: boni ne pereant, mali ut inexcusabiles fiant. Nemo propter ignorantiam percat, nemo propter ignorantiam excusetur. Omnes videant lumen, ut appareant, qui amant tenebras, et qui lumen. Qui enim filius est tenebrarum, etsi compellat eum, non accedit ad lumen: qui autem filius est luminis, nec si repellat eum, recedit a lumine. 11. *Intravit autem rex, ut videret discumbentes*. Intravit autem Deus, non quia est aliquis locus ubi non sit, sed ubi vult aspicere, ibi sit præsens: ubi autem non vult, absens videtur. Dies enim aspectus est dies judicii, quando visitaturus est Christianos, qui super mensam Scripturarum sanctorum recumbunt, id est, requiescunt in fide earum, et celestibus epulantur doctrinis. Aut dies aspectus est dies tentationis: quando dignatur tentare Ecclesiam suam, ut videat qui habent fidem, et opera digna Christi vocatione. Nuptiale vestimentum est fides vera, quæ est per Jesum Christum et justitiam ejus: de qua ait Apostolus: *Exspoliare vos veterem hominem cum actibus suis, qui corruptipitur secundum concupiscentiam erroris, vestientes vos novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis* (Coloss. 3. 9. 10). Quod dicit, *In justitia*, ad conversationem pertinet: quod autem dicit, *In sanctitate veritatis*, ad fidei veritatem. Vestimenta ergo veteris hominis sunt pannosa et sordida opera carnis, corruptibilia: et immunda: vestimenta autem novi hominis sunt fortia et decora opera spiritus, incorruptibilia et sancta. Quemadmodum enim si aliquis cum nigris vestimentis inveniat in nuptiis, sordidat gloriam nuptiarum: ita et qui opera habet tenebrosa, et inter Christianos quasi unus ex eis conversatur¹, ipsi Christianitati facit injuriam. Novum

¹ Apud Commel. legitur, *conservatur*.

Homilia xliij. ex capite xxiij.

itaque aut secundum locum eligat vestem, aut secundum vestem eligat locum: id est, aut secundum opera eligat professionem, aut secundum professionem faciat opera. Qui vult esse Christi, faciat opera Christi: qui autem non vult opera Christi facere, non veniat ad Christum: alioquin audiet in die iudicii: 12. *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? et obmutescet. Hic enim abscondimus opera nostra, et invicem corda nostra celamus: in illa autem die nihil est quod respondeamus, ubi cælum, et terra, et aquæ, sol et luna, dies et noctes, et totus mundus stabit adversum nos in testimonium peccatorum nostrorum. Etsi omnia taceant, tamen ipsæ cogitationes nostræ, et ipsa opera nostra specialiter stabunt ante oculos nostros, accusantes nos ante Deum, dicente Apostolo: Cogitationibus invicem se accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum iudicabit Deus occulta hominum, per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. 2. 15. 16). 13. Tunc dicit rex ministris: Ligatæ ei manus et pedes, et mittite eum in tenebras exteriores. Sicut est differentia gloriarum in sanctis secundum opera, dicente Apostolo: Stella enim a stella differt in claritate, ita et resurrectio mortuorum (1. Cor. 15. 41. 42): sic quoque differentia est tormentorum in peccatoribus. Sunt enim primæ tenebræ et exteriores, et novissimi lacus. Ex eo autem quod dixit, Ingressus, ut remuneraret amicos: non autem dixit, Congregavit rex omnes qui venerunt ad nuptias: datur suspicio æstimandi, ne forte dicat hoc de vindicta iudicii. Adhuc autem, quia non dixit, Mittite eum in tenebras inferiores, ut eas tenebras inferiora loca inferni æstimemus: sicut ibi, *Et eripuit animam meam in inferno inferiori (Psal. 85. 13)*: sed ita dicit, *In tenebras exteriores*. Ergo quotiescumque tentat Deus Ecclesiam suam, et ventilat ventilabro iudicii, ingreditur ad eam, ut videat discumbentes qui sunt, aut quales sunt: si digni sunt cælestibus nuptiis, et convivio illo vivo. Et si invenerit aliquem non habentem vestem nuptialem, secundum ea quæ diximus, interrogat eum in cogitationibus suis, sicut scriptum est: *Quia in cogitationibus impii interrogatio erit (Sap. 1. 9)*. Et interrogat eum, Quæ sunt opera ista quæ agis? Quia non sunt opera Christiani. Ut quid factus es Christianus, si hæc opera diligebas? Ita ut non habeat quid respondeat contra conscientiam suam. Et hunc ergo talem cum viderit in Ecclesia Christus, jubet ministros suos, id est, aliquos spiritus seductionum. Nam mala per malos spiritus reddet: qualis fuit spiritus erroris, quem misit Deus, ut seduceret Achab, sicut scriptum est in tertio libro Regnorum (Cap. 22). Vel qualis est illa operatio erroris, quam dabit eis Deus, qui caritatem Dei non acceperunt, ut credant mendacio. Et ligant manus hominis illius: id est, opera ejus, quæ sunt animæ manus, quæ homines rectius tollunt ad mandata Dei. Ligant et pedes ejus, id est, motus animæ ejus, quibus anima solet incedere et transire, non de loco ad locum, sed de malo ad bonum, vel de bono ad malum: id est, obligant, et inebriant, et involvunt opera ejus, ut quomodo nescit, sic in laqueum perditionis incurrat. Et apprehendentes eum, per ipsa opera ejus, mittunt eum in tenebras, id est, in errores vel gentium, vel Judæorum, vel hæreticorum. Et forsitan propinquiores tenebræ sunt gentium, exteriores Judæorum, plus autem exteriores hæreticorum. Quoniam gentiles veritatem spernunt, quam non audierunt: Judæi autem, quam non crederunt: hæretici autem, quam audierunt et didicerunt. Ipsarum quoque hæreticarum tenebrarum quædam sunt prope lucem veritatis: aliæ autem longius a veritate, et ideo nigriores: aliæ autem amplius longe, et ideo pressiores et exteriores. Ideo dixit, *Mittite eos in tenebras exteriores*. Id est, in hæreses perversissimas. *Ibi erit fletus, et stridor dentium*. Videte quia non dixit, *Ibi est fletus et stridor dentium*; sed, *Erit*. Ergo modo mittuntur in illas tenebras mali, postea patientur fletus, ubi est et stridor dentium.*

15. Tunc abeuntes Pharisei, consilium inierunt, ut caperent eum in sermone. 16. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum. 17. Dic ergo nobis quid tibi videtur: licet census dari Cæsari, aut non? 18. Cognita autem Jesus nequitiæ eorum, ait: Quid me tentatis, hypocritæ? 19. Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt denarium. 20. Et ait illis Jesus: Cujus est imago hæc et superscriptio? 21. Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo. 22. Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt. 23. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum, 24. dicentes: Magister, Moses dicit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitet semen fratri suo. 25. Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. 26. Similiter secundus et tertius, usque ad septimum. 27. Novissime autem omnium et mulier defuncta est. 28. In resurrectione ergo cuius erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. 29. Respondens autem Jesus, ait illis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. 30. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in cælo. 31. Et de resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo, dicente vobis: 32. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac (Exod. 3. 6), etc. Omnis quidem malitia confunditur aliquoties ratione veritatis, corrigitur autem nunquam, maxime eorum qui proposito malo, et non ignorantia peccant. Sic etenim sacerdotes postquam terrere Dominum non potuerunt, dicentes: *In qua potestate facis hæc (Math. 21. 25)?* postquam parabolarum ratione constricti, sic iudicio ipsi se reos fecerunt, dicentes: *Malos male perdet (Ibid. v. 41)*, nemine contra eos dicente testimonium, nisi conscientia sola: numquid compunxit eos timor peccati? numquid compescuit eos vel libertatis consideratio? Sed quid? *Abierunt, et consilium acceperunt, ut eum caperent in sermone*. Quemadmodum si aliquis claudere voluerit aquæ currentis ineam, si una ex parte exclusa fuerit aqua, violentia aliunde sibi semitam rumpit: sic et eorum malignitas ex una parte confusa, aliunde sibi aditum advenit. Sicut enim non potest fieri, ut ligna mittendo extinguas ignem: sic non potest fieri, ut rationem dicendo places hominem malum. Sicut enim ignis quanto amplius ligna susceperit, in majorem flammam erigitur: sic animus malus quanto magis veritatem audierit, eo amplius in malitiam excitatur. Abierunt ergo, et consilium acceperunt. Quo abierunt? Ad Herodianos. Nam ex eo quod non dicit, Consiliati sunt, sed, *Consilium acceperunt*, et ex eo quod pariter cum Herodianis venerunt, apparet quia cum illis ejusmodi circumventionis consilium tractaverunt. Homo colonus, cuius terram possidet, illius auxilio opus habet. Qui iustitiam tenet, nullius patrocinio indiget, nisi Dei. Qui in diaboli iniquitatibus ambulat, diaboli adiutorium necessarium habet. Colonus enim Dei, diaboli auxilium non requirit: colonus autem diaboli, auxilium Dei et si querit, non invenit. Vidisti aliquando euntem ad furtum Deum orare, ut bene prosperetur in furto? aut qui vadit ad fornicationem, numquid sibi signum crucis ponit in fronte, ut non comprehendatur in crimine? Quod si fecerit, non solum non adjuvatur, sed adhuc amplius traditur: quia nescit iustitia Dei patrocinium dare criminibus. Sic et isti, Christum expugnare cupientes, convenienter non ad servos Dei, viros religiosos, sed ad gentiles, id est Herodianos, se contulerunt. Quale est consilium, tales et consiliatores. Quis autem poterat dare consilium contra Christum, nisi diabolus qui erat adversarius Christi? Cogitabant enim apud se sa-

cerdotes, Si nos soli euntes interrogaverimus Christum, quamvis dixerit quia non licet dari Cæsari tributum, tamen nemo nobis credet dicentibus contra eum: jam enim omnes sciunt, quia inimici ejus sumus. Inimicorum autem testimonium in judicio, etsi verum fuerit, quasi suspectum reprobatur. Sed nec per seipso Christum interrogare volebant, quia in magna suspitione inimicitiae eorum fuerant apud Christum, ne forte quasi suspecti circumvenire eum non possint. Nam inimicus manifestus melior est, quam amicus fictus. Ille dum timetur, facile vitatur: iste dum non agnoscitur, prævalet. Miserunt ergo discipulos, quasi adhuc minus cognitos, et minus suspectos, ut aut abscondite facile deciperent eum, aut deprehensi minus erubescerent apud eum. Nam consilio malo deprehenso, tanto minor nascitur confusio, quanto fuerit persona deterior. Sed discipuli illi magistris suis ætate minores erant, malitia autem pares. Nam et pulli serpentium statura breviores, veneno autem æquales sunt. Et catuli luporum adhuc teneri constituti, etsi venationem exercere non possunt, jam tamen sanguine gaudent, et morsibus ludunt.

Hypocritarum mos. — Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces. Magistrum eum vocant et veracem: magistrum, ut quasi honoratus et laudatus, mysterium sui cordis simpliciter eis aperiat, nunquam volens eos habere discipulos. Hæc enim est hypocritarum prima potentia, simulata laudatio. Laudant enim quos perdere volunt, ut per delectationem laudis paulatim corda hominum ad simplicitatem benignæ confessionis inclinent. Veluti si quis taurum validum viribus non potest subjugare, et vinculo flectere, mollihus manibus nodosam ejus fricat cervicem, ut quem virtute tenere non potuit, per blandimentum comprehendat: sic et isti catenam subdole laudis portantes in ore, et gladium malitiæ abscondentes in corde, taurum ecclesiastici gregis dolo laudis comprehendere festinabant. De quo tauro prophetans Jacob, jam tunc increpabat Levi filium suum, quia de Levi erant nascituri sacerdotes, qui interfecituri erant Christum: *Simeon et Levi fratres consumnaverunt iniquitates suas. In cogitationes eorum non venit anima mea, et in consilia eorum non cadant precordia mea, quia in ira sua occiderunt virum, et in furore suo subnaverunt taurum (Gen. 49. 5. 6).* De talibus dicit propheta: *Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula (Psal. 54. 22).* Quid tibi videtur? licet censum dari Cæsari, an non? Non est justum, ut servi summi regis, terrenis regibus serviamus. Si enim indignum est, ut ex duobus regibus homo alterius alteri obsequatur, et injuriam facit suo, si subiacet alieno: quanto magis indignum est, ut cultores Dei humanarum potestatum gravamina cognoscamus? *Cognita autem eorum nequitia Jesus, non secundum sermones eorum pacificos blande respondit, sed secundum conscientiam eorum crudelem asper dixit: quia Deus plerumque ad animam loquitur, non ad corpus: voluntatibus respondet, non verbis. Hypocritas, quid me tentatis? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Dicit eis, Hypocritas, ut quod ab eo audierunt in aure, apud semetipsos inveniant in corde: ut considerantes eum humanorum cordium cognitorem, quod facere cogitabant, perficere non auderent. Vide ergo, quod Pharisei quidem blandiebantur, ut perderent; Jesus vero confundebat, ut salvaret: quia utilior est homini Deus iratus, quam homo propitiis. Et ait eis: Cujus est imago hæc, et superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc dixit eis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo. Imago Dei non est in auro depicta, sed in hominibus figurata. Numisma Cæsaris, aurum est: numisma Dei, homo. In solidis Cæsari videtur, in hominibus Deus agnoscitur. Ideo divitias vestras Cæsari date, Deo autem conscientie vestræ solam innocentiam reservate, ubi Deus videtur. Cæsaris enim imaginem manus artificis sculpsit, et corruptibilibus literis annotavit: Dei autem imaginem in homine divina*

manus decem vivis apicibus demonstravit. Quibus? Illis quinque sensibus carnalibus, et quinque spiritalibus, per quos consideramus et apprehendimus quæ sunt utilia ut Deus. Ideoque ilibatam Deo semper imaginem suam reddamus: non superbiæ fastu tumidam, non iracundiæ livore marcidam, non avaritiæ facibus succensam, non gula illecebris deditam, non hypocrisis duplicitate contextam, non luxuriæ sordibus attaminatam, non elationis protensione levem, non vinolentiæ tæbe amentem, non dissidio multæ caritatis extorrem, non detractionis mordacitate pestiferam, non multiloquii vanitate inanem, sed caritate perspicuam, fide et spe certissimam, patientiæ virtute fortissimam, humilitate tranquillam, castitate purpuream, parcimonia sobriam, tranquillitate juvenam, hospitalitate devotam. Talibus enim inscriptionibus suum Deus numisma non mallei vel incudis ictu composuit, sed prima conditione formavit. Cæsari enim suam in nummo requirit imaginem, Deus vero hominem quem creavit, exquirat. Non dimittit Cæsari suum quod debetur numisma, nec Deus suam unquam exquirendo relaxat facturam. Sicut qui suam Cæsari adulterinam imaginem reddit, flagellari tormentis et atrocibus jubet subijci pœnis: sic Deus omnipotens corruptores imaginis suæ morti tradit perpetuæ, et infernales jubet pœnas persolvi immensas. Ita qui vitare horrenda exitia cupit, incorruptam studeat actoris sui imaginem conservare, quatenus cum suam, quam formavit, requisierit Deus imaginem, saltem et immunem ab inimici infectionibus eruenens, suo collocet gremio, angelorumque choris admiscens, perpetuis faciat cælorum gaudiis perfrui. *In illa die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt resurrectionem non esse. In qua dicit? Quando recedebant Pharisei, et accedebant Sadducei. Recedebant Sadducei, et iterum accedebant Pharisei. Unus dies est, et multa certamina. Frequentant enim super eum, tali forte consilio, ut quis aut comprehendere eum posset, aut si certe eum ratione superare non posset, vel per ipsam frequentationem subverterent sensum ipsius. Quemadmodum si inter plures hostes inveniatur unus pugnator fortis, dum singuli viribus eum superare non possunt, circumveniunt eum omnes, ut quod virtute non poterant superare, ipsa multitudine convertant eum in fugam. O stulti, si quis corruptibili fonte utatur assidue, magis fontis illius venas laxat, et majorem aquam infundit. Et illi de fonte vivo aquæ salientis in vitam æternam hauriebant sermones, et putabant eum plura interrogando siccare. Circumdabant ergo eum, quasi plures canes garruli unum leonem. De his enim dixerat per prophetam: *Quoniam circumdederunt me canes multi (Psal. 21. 17).* Et vere tamquam irrationabiles canum latratus, sic erat vox Sadduceorum. Videamus consilium inimici, quod per Sadduceos operabatur. Diabolus enim semper adversarius Christi est, qui semper sibi thronum Domini usurpabat, testante propheta: *Super stellas cæli ponam tribunal meum, et ero similibus Altissimo (Isai. 44. 13, 14).* Ab initio mox ut creatus est homo, tentavit unius Dei notitiam obscurare, et cultum multorum deorum inducere, dicens ad Erant: *Et eritis sicut dii, scientes bonum et malum (Gen. 3. 5).* Sicut enim omne malum non a perfecto malo incipit, sed paulatim in primis, sic et istud tam audax malum primum leviter et latepter inspiravit, id est, persuasit: non quidem ut colerent deos, sed interim fecit mentionem deorum, quos debeant colere. Adhuc enim non erat multitudo hominum pessimorum, in quibus seminare fallacia deorum multorum. Nam virtus diaboli est, quod homines mali sunt. Nec enim potest aliquod malum seminare in mundo, nisi per ministros suos: quia in sanctis non invenit locum. Crescente itaque numero hominum malorum, crevit et virtus erroris, et inquit notitiam Dei, usque ad dies Abraham, quem Deus*

¹ Codex V. D., apprehendimus sicut Deus. Quæ sequuntur desunt usque ad illud infra, in illa die accesserunt ad eum Sadducei, etc.

suscitavit, ut tam per eum, quam per ejus familiam Dei notitia in mundo, tamquam lucerna, luceret in tenebris. Videns itaque quia notitia Dei omnino extinguere non potuit, aliam adventionem excogitavit erroris, ut etsi cognoscatur Deus virtutum, tamen nullus obediat præceptis ipsius. Nam dominus, cujus præcepto nullus obtemperat, cum sit dominus, esse dominus non videtur: quia nomen habet tantummodo, non potestatem. Quid ergo? Introduxit hæresim Sadducæorum, qui dicerent non esse resurrectionem mortuorum. Quæ res omnium propositum faciendæ justitiæ frangit. Nam in omni re, aut actu, sive corporali, sive spirituali, agendi virtus spes est præmii futuri. Qui enim arat, arat ut metat. Qui pugnat, pugnat ut vincat. Nam cum sit ita difficile in hoc mundo servare justitiæ sanctitatem, quis contentus esset, adversus seipsum quotidie luctamina exercere, nisi ad spem aspiceret resurrectionis? Tolle ergo spem resurrectionis, et soluta est tota observantia pietatis. Numquid Sadducæi credebant esse conjugia post mortem? Absit. Quomodo enim conjugia crederent fieri, quando ipsam resurrectionem negabant? Sed ad defensionem erroris sui putabant se invenisse acutissimam rationem, hoc modo apud se dicentes: Sicut non est possibile, ut ea mulier quæ fuit septem virorum, sit unius uxor privata, aut omnium communis: sic non est possibile, ut fiat resurrectio mortuorum. Respondens autem Jesus, ait eis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo. Stulti, qui sæculum illud huic sæculo simile existimabant. In hoc sæculo quia morimur, ideo morimur, quia nascimur: ideo uxores ducimus, ut quod moriendo minuitur, nascendo supplicetur. Tolle moriendi necessitatem, et nascendi utilitas superflua invenitur: tolle nascendi utilitatem, et nubendi causa soluta est. Nam iste mundus carnis est, ille autem animarum. Sicut anima in hoc mundo peregrina est, ita caro in illo extranea est. In isto mundo anima carni subjecta est, quantum ad passiones humanas, in illo autem caro animæ. Unaquæque res in sua patria fortior est, et dominatur. Si ergo anima sic potens claudi potest in hoc sæculo infirmo, et terreno corpori sic subdita est, ut nihil pene spiritualiter sapere aut agere possit secundum suam naturam: quanto magis cum in illo sæculo caro infirma et vilis dignitas animæ et potenti cœperit esse subjecta, nihil poterit carnale sapere, aut agere secundum suam naturam? Nam hoc ipsum modicum, quod in hoc sæculo in corpore constituta anima spiritualiter sapit, nimia potestas animæ hoc sibi vindicat extra ordinem, quia dominatio carnis est in hoc mundo. Quemadmodum dives peregre profectus, si in hospitio applicuerit pauperis alicujus, quamvis non potest juberi in domo quod vult, quia hospes est, tamen magnam sibi fiduciam agendi aliquid vindicat, quia potens est: sic et anima peregrina in hoc regno carnis ingressa, quamvis non omnia spiritualiter agere potest secundum se, quia extranea est in hoc mundo, tamen aliquid spirituale vindicat et in carne, quia nimium potens est. Et e contrario: sicut peregrinus pauper nihil in hospitio divitis potest, primo quia peregrinus et hospes est, deinde quia mendicus et pauper est: sic et caro cum in illud sæculum resuscitata migraverit, nihil omnino sibi poterit carnale defendere: primum, quia extranea est in illo sæculo spirituali: secundo, quia infirma est carnis natura. Et hoc quidem diximus secundum rationem mortalem. Alioquin in resurrectione mutanda est ipsa carnis natura, ut nihil carnis habeat in se, nisi forte tantummodo formam, sicut scriptum est: *Seminatur corpus animale, resurget autem corpus spirituale* (1. Cor. 15. 44). Respondens Jesus ait: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo. Quare, cum de jejunis, aut elemosinis, cæterisque virtutibus spiritualibus loquutus fuisset, nunquam angelorum similitudinem introduxit, nisi cum de so-

lito viri et mulieris coitu loqueretur, dicens: *Næ que nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo*? Quoniam sicut omnes actus carnales opera sunt animalium, præcipue tamen actus libidinis opus est animalium: sic et omnes quidem virtutes spirituales res sunt angelicæ, præcipue tamen castitas res est angelica. Per hoc enim solum singulariter homines angelis assimilantur, et vincitur natura virtutibus. Ideo dicit, *Neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cælo*. Sicut enim quando hoc agimus, quod animalia habent nobiscum commune, animalia esse nos profiterentur: sic quando illud agimus, quod est extra naturam carnalem, naturam carnis egredimur, et angelis cœquamur. Sed quia primum quidem et naturale est animalium, ut non unius masculi, vel unius femine lege contenta sint: proprium autem naturale est angelorum omnino separatos esse ab usu libidinis. Qui vero unius masculi, aut unius femine lege contentus est, mediam tenet conditionem, et est homo, id est, neque angelus, neque animal est. Angelus quidem non est, quia nec est separatus ab usu libidinis: animal autem non est, quia unius lege contentus est. Qui autem omnino separatur ab usu libidinis, supergreditur naturam humanam, quæ media est, et ad conditionem transit angelicam. Sed nunc videamus, qua ratione diximus, quod omnis quidem actus carnalis opus est animalis, præcipue tamen libido. Per omnem actum carnalem homo animalibus similis invenitur, maximo autem per usum libidinis, quoniam omnium quidem carnalium sensuum opus non solum ad malum proficit, sed etiam ad bonum. Est enim et secundum Deum videre, et audire, et odorari, et gustare, et tangere. Quotiescumque enim aspicimus multiformes species rerum, audimus varios sonos vocum, odoramus diversas fragrationes odorum, gustamus innumerabiles suavitates gustuum, palpamus qualitates rerum innumeras, de operibus potentie et sapientie Dei judicamus, ut cognoscamus et colamus ejusdem creationis auctorem. Ideo si tollimus a nobis usum sensuum illorum propter malum quod fit ex illis, impeditur etiam bonum quod fieri solet per eos. Tantummodo sensus libidinis semper in malo est, et nunquam in bono. Propterea si repellamus a nobis libidinis usum, nullam bonum impeditur ex illo: nec enim aliquid bonum est, quod generetur ex illo, nisi sola nativitas carnis, quia et ipsa generatur ex malo. Ideo autem dissipata est, ut ex corruptione nascatur, quoniam et ipsa post modicum est corrumpeunda. Sicut enim non est dignum, ut quod æternum est ex corruptione nascatur: sic non est dignum, ut quod ex corruptione nascitur sit æternum. Quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. Item dicit Joannes: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex carne, neque ex sanguine, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* (Joan. 1. 12. 13). Item alia ratio. Quoniam secundum istos sensus carnales, quos habet caro, habet e contrario anima spiritualiter. Nam et videt anima spiritualiter, et audit, et odorat, et gustat, et tangit, sicut in multis exposuimus locis. Unde et decachorda cithara dicitur homo. Solus autem libidinis sensus inter animam et carnem non est communis, sed solius carnis proprius et privatus. Propterea per omnes actus carnales, qui sunt ex quinque sensibus carnalibus, homo animalibus similis invenitur: maxime autem ex usu libidinis, quia ad solam pertinet carnis naturam. *Nescitis Scripturas, neque virtutem Dei*. Sapienter primum arguit stultitiam eorum, quia non legebant. Secundo ignorantiam, quia non cognoscebant Deum, quia ex diligentia lectionum nascitur scientia Dei; ignorantia autem negligentie filia est. Si enim nec omnes, qui legunt, cognoscunt Deum, quomodo cognosceret, qui non legit? Quod autem diximus, non omnes legentes cognoscere veritatem Dei, tunc est, si, nolentes invenire, legant. Qui enim, legens de Deo, vult invenire Deum, festinet vivere Deo digne, et ipsa conversatio ejus bona sit, quasi iampadis lumen ante oculos cordis ejus viam aperiens

veritatis : qui autem non festinat vivere digne Deo , legens non Deum quærit ad salutem suam , sed scientiam Dei ad gloriam vanam . Ideo etsi semper legat , nunquam invenit : sicut nec philosophi invenerunt , qui ipsam causam quærebant . Putas , sacerdotes Sadducæorum non legebant Scripturas ? Sed cognoscere non poterant Deum in eis , quia volebant vivere digne Deo . Nec enim poterant sua verba docere , quos mala opera docebant . Talis est enim Scriptura nolenti vivere secundum Deum , quemadmodum si aliquis agricolæ , non habenti voluntatem pugnandi , exponat bellicam disciplinam : e contrario autem viro bellatori , nolenti colere terram , agriculturam exponat : si tota die audiat verba expositionis illius , nihil intelligere aut comprehendere potest , quia nec habet desiderium disciplinæ illius . Ubi cumque enim fuerit desiderium hominis , illuc dirigitur et sensus ipsius . Ideo ad illud quidem quod dixit , *Nescitis virtutem Dei* , hoc retulit dicens : *In resurrectione enim neque nubent , neque nubentur* . Ad illud autem , quod dicit , *Nescitis Scripturas , exemplum protulit , dicens : Ego sum Deus Abraham , et Deus Isaac , et Deus Jacob (Exod. 3. 6)* . Si enim Abraham et Isaac et Jacob morientes periissent , nunquam diceretur Deus eorum esse , qui non erant . Diximus supra , cum de manu extensa hominis arida tractarem , quia calumniatoribus primum oportet in aliqua quæstione auctoritatem Scripturæ proferre , deinde rationem exponere , non prius rationem , postea auctoritatem : et causæ hujus ibi exposuimus rationem , quia et ibi sic fecit Christus . Hic autem interrogantibus Sadducæis , et per ignorantiam aliquid se scire æstimantibus , prius rationem exposuit dicens : *In resurrectione enim neque nubent , neque uxores ducent , sed erunt sicut angeli Dei in celo* ; deinde protulit Scripturæ auctoritatem dicens : *Ego sum Deus Abraham , et Deus Isaac , et Deus Jacob* : ut et nos calumniatoribus prius auctoritatem Scripturæ proferamus , postea rationem reddamus ; interrogantibus autem quocumque proposito , prius rationem exponamus , postea auctoritatem : ut ratione quidem eos placemus , auctoritate confirmemus . Quoniam calumniatores convincere oportet , interrogatores autem docere . Quoniam et calumniator , etsi intelligit rationem , consentire rationi non acquiescit : fratribus autem , id est interrogantibus , solam exponere sufficit rationem quæstionis , quia discendi , et non contradicendi propositum habent : propter quod et audita ratione credunt . Item vide quomodo sit infirmior Judæorum congressio contra Christum . Prima , cum terrore : ut est , *In qua potestate facis hæc (Matth. 21. 23)* ? Secunda , cum dolo : cum dicunt , *Magister , scimus quia verax es , et viam Dei in veritate doces , et non est tibi cura de aliquo : non enim respicis personas hominum* . Non enim terrent , sed circumveniunt laudibus : quæ congressio , etsi non minus periculosa est priore , tamen minus terribilis est . Contra illam enim necessaria erat fortitudo animæ , et constantia cordis : contra istam autem acuta sapientia . In tertio vero loco neque cum terrore neque cum dolo , sed ex præsumptione ignara . Satis enim fecerunt sibi Sadducæi , ita esse , sicut putabant , et cum idoneo argumento existimaverunt se vincere Christum , resurrectionem annuntiantem , quæ duabus præcedentibus facilius est . Hominem enim putantem se aliquid scire , cum nesciat , facile est viro scienti circumvenire ¹ . Contra tales enim necessaria est sola scientia Scripturarum . Hæc autem diximus , ut per servos diaboli , actusque eorum , habitudinem ipsius diaboli describamus : quoniam omnis operatio inimici talis est . In primis gravis et intolerabilis est impetus ejus . Quod si quis forti animo sustinerit eum , in secundo inveniet eum infirmiore , in tertio magis debilitatum . Et quanto plus percussus fuerit , tanto magis frigescit et deficit . Unde puto in persecutionibus Christianis , si in primis quando comprehenduntur non denegaverint

territi , nullis poterunt postea vinci doloribus : quia diabolus non tantum habet in se virtutis , quantum terroris . 34. *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis , convenerunt in unum* . Frequenter Judæi diversis interrogationibus Christum tentantes , sibi quidem acquisierunt interitum , nobis autem providerunt salutem . Nam verba Christi illis profecerunt ad confusionem , nobis autem ad ædificationem : quoniam responsis ejus vincebantur , et non placabantur . Nam malitia frequenter quidem vincitur , numquam autem placatur . Pharisæi sunt omnes , qui contra veritatem contendunt : quia non veritatem defendere cupientes certant , sed subvertere festinantes . Qui enim pro veritate contendunt , et cogita veritate non consentiunt veritati : manifestum est , quoniam prius non pro veritate , sed contra veritatem certabant ¹ . Audi ergo , homo fidelis qui contra hæreticum libenter contendis : si Pharisæi victi placati non sunt , et tu certando contra hæreticum potes eum placare , cum viceris ? numquid fortior Christo es , ut quos ille non placavit , tu placabis ? Debuerunt quidem timere Sadducæorum exemplum , ut non similiter interrogantes confundantur , sed ardens malitia , dum sauciare festinat , non respicit exitum rei , ut tantummodo alteri noceat , nec sibi penitus . Si neminem ante eos vicisset , forsitan justa ratione sperassent posse eum vincere , a quo nullus esset victus : nunc autem videntes , quoniam quotquot interrogare eum ausi sunt , omnes victi recesserunt : quid æstimandi sunt isti ? numquid fortiores quam cæteri , qui victi omnibus , vincere speraverunt ? Sed impudentiores , quam omnes qui confusis omnibus ante se , similiter erubescere non timerunt . *Convenerunt in unum , 35. et interrogavit eum unus ex eis legis doctor , tenans eum . Convenerunt in unum , ut multitudine vincerent , quam ratione superare non poterant : a veritate nudos se esse professi sunt , qui multitudine se amaverunt* . Dicebant enim apud se : unus loquatur pro omnibus , et omnes loquamur per unum , ut siquidem vicerit , omnes videamur victores : si autem victus fuerit , vel solus videatur confusus . O Pharisæi , qui omnia propter homines cogitatis et facitis . Primum quidem venientes cum uno , vincendi esis per unum ; tamen pone quia , uno victo , homines non intelligunt omnes vos esse victos : numquid conscientia vestra consentiunt se esse confusas ? Levis enim est consolatio , ut qui in seipso confusus est , quod ab aliis ignoratur . 36. *Magister , quod est mandatum magnum in lege ?* Magistrum vocat , cujus non vult esse discipulus . Simplicissimus interrogator , et malignantissimus insidiator . De magno mandato interrogat , qui nec minimum observat . Ille enim debet interrogare de majori justitia , qui jam minorem complevit . Dominus autem sic ei respondit , ut interrogationis ejus fictam conscientiam statim primo responso percuteret , dicens : 37. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* : id est , Non sicut tu , qui devotionem ostendis in ore , et fradem meditaris in corde . Magnum autem et minimum mandatum dicimus , quantum ad dignitatem mandatorum , non quantum ad utilitatem . Alioquin utilitas omnium mandatorum una est , et omnia mandata quasi unum videntur esse mandatum , quia ita sibi coherent , ut alterum sine altero esse non possit . Ubi si interroget te aliquis in ædificatione domus , quæ pars est melior , dicis , *Fundamentum* ; sed quemadmodum ædificatio non potest esse , nisi fuerit fundamentum : ita nec fundamentum esse potest , nisi ædificatio fuerit subsequuta . Nec dicitur fundamentum , nisi sit ædificatio , cujus fundamentum dicatur . Ergo fundamentum in ædificatione dignius est , non utilius : sic et caput dignius est quam membra : tamen nec membra sine capite , nec caput sine membris esse potest . Sic digniores sunt sacerdotes , quam populus .

¹ Faltu in marg. , scienti convincere . V. D. , scienti convenire .

¹ Alias hic locus sic effertur : *Quis enim... et, cogitans veritate , non consentiunt veritati ; manifestum est quoniam prius non contra veritatem , sed pro veritate certabant .*

non tamen utiliores : quia nec populus sine sacerdotibus, nec sacerdotes sine populo esse possunt. Ita et dignus est hoc mandatum, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* : quam illud, *Non occides, non concupiscas* ; tamen utilitas una est : nam qui diligit Deum, ille non occidit, nec concupiscit ; qui autem occidit, aut concupiscit, ille non diligit Dominum Deum suum. Esse autem minoram mandata Dominus manifestat, dicens : *Si quis unum ex minimis mandatis istis solverit, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum* (Matth. 5. 19). *Diliges*, inquit : non dicit, Timebis : quia diligere majus est quam timere. Inchoatio enim culturæ Dei habet timorem, perfectio autem dilectionem, dicente Joanne : *Perfecta dilectio foras mittit timorem* (1. Joan. 4. 18). Donec enim homo timet Deum, non eum diligit : cum autem diligere cœperit, jam non eum tantummodo timet, sed etiam amplius diligit. Timere enim servorum est, diligere autem filiorum : timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, pœnam quidem evadit, mercedem autem justitiæ non habet, quia invitus facit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus, ut timeatur ab hominibus, quasi dominus : sed ut diligatur quasi pater, qui adoptionis spiritum donavit hominibus. Nam si consideremus ab initio creati hominis causam, intelligimus quia Deus magis se patrem voluit esse hominum, quam dominum. Non enim dixit tantummodo, *Faciamus hominem* : sed, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26). Similare autem filii convenit ad patres suos, non etiam servis ad dominos suos.

Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente. Quis sit proximus noster. — Quid est, diligere Deum ex toto corde? Id est, ut cor tuum non sit inclinatum ad ullius rei dilectionem amplius quam ad Dei : nec deleteris in aliqua specie mundi amplius quam in Deo, non in honoribus, non in auro, vel in argento, non in possessionibus, aut vineis, non in animalibus, aut mœncipiis, non in ornamentis, aut vestibus, non in filiis, aut parentibus, aut amicis, sed hæc omnia existimes tibi esse in Deo, ut præ his omnibus Deum ames. Si autem in aliquo horum amor cordis tui fuerit occupatus, jam ex toto corde non amas Deum : pro quanta enim parte cor tuum fuerit ad aliquam rem amandum inclinatum, pro tanta parte minus est ad Deum. Ecce si vir habeat uxorem, quomodo cognoscitur uxoris plena dilectio? Uxor neminem debet sapienterem reputare, quam virum suum : etsi sit alter sapientior, tamen illa sapienterem esse alterum intelligere non debet. Uxor neminem fortior debet putare, quam virum suum : etsi alter fortior sit, tamen illa intelligere non debet alterum fortior. Uxor neminem formosior debet putare, quam virum suum : etsi sit alter formosior, tamen coram oculis ejus alter formosior non debet apparere. Perfectum enim odium, et perfectus amor judicium rerum non cognoscit. Utoputa, si perfecte odias aliquem, qualiacumque fuerint apud illum, omnia tibi displicent sive quæ dicit, sive quæ agit : etsi vere bona sunt, tamen tibi mala videntur. Sic etsi perfecte aliquem amas, quæcumque sunt apud eum, placent tibi, sive quæ loquitur, sive quæ agit : etsi mala sunt, tamen tibi bona videntur. Ergo et uxor, si videns aliquem di xerit, Quam sapiens vir, utinam vir meus talis esset, jam amor ejus minus habet de perfecto amore : et pro quanta parte amplius aliquid laudaverit in altero viro, quam in suo, tanto dilectio ejus minor est ad virum suum. Sic ergo et omnis anima Christiana, quæ sponsa est Christi, ita diligere debet Deum, ut nihil sit in mundo, quod amplius amet quam eum, aut in tantum. Pro quanta autem parte plus aliquid ama verit, pro tanta parte minus amat Deum. Quid est, in tota anima diligere Deum? Id est, certissimum animum habere in veritate, et firmum esse in fide. Alius est enim amor cordis, et alius est amor animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter Deum amemus : quod facere non

possumus, nisi recesserimus ab amore mundalium rerum. Sicut enim casta mulier, quæ virum suum amat, nullum amat alium ; si autem alterum amaverit, jam non amat virum suum : ita et homo, si Deum amat, mundum non amat ; si autem mundum amaverit, jam Deum ex toto corde non amat. Ergo cordis amor non intelligitur sed sentitur in corde, quia quodammodo carnalis est. Amor autem animæ non sentitur in corde, sed intelligitur, quia amor animæ judicium ejus est. Puta, si didicisti unum Deum, ex quo omnia, et unum Deum, per quem omnia : si iterum intellectus tuus per alicujus doctrinæ seductionem percussus, cœperit dubitare de substantia Dei, in tota anima non diligis Deum. Item qui puta. incantationes aliquid posse, aut auguria aliquid intelligere, aut divinationes aliquid nutiare, non ille in tota anima diligit Deum. Quis autem diligit Deum? Qui omne bonum credit apud Deum, et omne bonum credit esse Deum, et extra Deum non credit esse bonum : qui omnem virtutem et sapientiam credit esse Deum, et extra Deum non credit esse aliquam sapientiam neque virtutem : qui credit Deum omnia facere, et sine Deo nihil fieri posse ; ille tota anima diligit Deum. Quid est, in tota mente diligere Deum? Id est, ut omnes sensus tui, qui pertinent ad te, Deo vacent. Cujus intellectus Deo ministrat, et cujus sapientia circa Deum est, cujus cogitatio ea, quæ sunt Dei, tractat, cujus memoria quæ sunt bona recordatur : tota mente diligit Deum, sicut ait Apostolus : *Psallam spiritu, psallam et mente* (1. Cor. 14. 15). Cujus autem intellectus quæ sunt Dei non intelligit, aut non secundum Deum sapit, aut scientia illius vana est et sæcularis, singularis autem recordatio ejus non est bona, aut cogitatio displicens Deo : ille non tota mente diligit Deum. 38. *Hoc est primum et maximum mandatum.* 39. *Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Videtur Christus non ad interrogationem respondere. Ille enim interrogavit, *Quod est magnum mandatum?* Puta, dixit, *Diliges Dominum.* Si voluit et alterum mandatum inducere, debuit minimum dicere, non secundum. Nam contra magnum minimum est, non secundum ; secundum autem ad primum respicit. Sed vide quid voluit ostendere. *Diliges Dominum*, et magnum est : *Diliges autem et proximum*, magnum quidem est, primum autem non est : et ideo dixit, *Simile est.* Considera ergo mysterium. Quis est proximus noster? Christus, qui suscipiens carnem nostram, factus est proximus nobis, sicut in parabola illa Christus ostendit, cum interrogat Pharisæus : *Et quis est meus proximus* (Luc. 10. 29)? Introducit hominem vulneratum a latronibus, et a sacerdotibus despectum, a Samaritanis autem receptum, qui est ipse Christus. Ergo primum mandatum est magnum, Deum Patrem diligere : secundum autem et simile est, Dei Filium diligere, id est, cognoscere : ergo Filius Dei magnus est, sicut Pater. Quicquid enim Pater potest, et Filius potest. *Pater enim diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* (Joan. 3. 35). Sed quia omnia Filius, dante Patre, potest, sicut Pater, ideo Pater magnus Deus et primum. Filius autem magnus Deus quidem, non tamen primum, sicut ait Apostolus : *Expectantes adventum magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi* (Tit. 2. 13). Ut autem simpliciter intelligamus, proximum nostrum omnem hominem esse fidelem, qui hominem amat fidelem, simile est sicut qui amat Deum, quia imago Dei est homo. Sicut in imagine sua rex honoratur, vel contemnitur, sic et Deus in homine vel diligitur, vel oditur. Non potest hominem odire, qui Deum amat : nec potest Deum amare, qui hominem odit, sicut ait Joannes apostolus : *Qui dicit se Deum diligere, fratrem autem non diligit, mentitur. Si enim fratrem, quem vides, non diligas, Deum, quem non vides, quomodo potes diligere* (1. Joan. 4. 20)? Quis enim honorat regem, et contemnit imaginem ejus? aut quis honorat imaginem, et auctorem contemnit imaginis? Aut ita : Quoniam Pharisæi quidem sciebant, quod

es set magnum mandatum in lege, sed tentantes interrogat: volens eis ostendere, quia non sufficiebat eis solus Dei Patris agnitio ad salutem, ideo non solum dixit, *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua*: sed addidit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, qui erat ipse. Alioqui si ad solum interrogacionem eorum respondisset, sufficeret dicere, *Diliges Dominum Deum*: et non addere, *Et proximum tuum sicut teipsum*: secundum quod et alibi dicitur: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Et vide quia non dixit, *Cognosces Dominum Deum tuum*, sed, *Diliges*: quoniam cognoscere unum Deum pene proprium est humanæ naturæ: diligere autem Deum, religiosi cordis et recti. Et quicumque dilexerit Deum et in toto corde, non est possibile ut non perveniat ad Filii ejus agnitioem; id est, proximi. Ipsa enim dilectio Dei, quæ in eo habetur, illuminans eum, præstat ei ducatum, ut per Patrem cognoscatur et Filium. 40. *In his duobus mandatis tota lex pendet et propheta*. Qui proximum suum diligit, nec falsum testimonium dicit de eo quem diligit, nec occidit, nec mentitur illi, quem diligit, nec concupiscit rem illius quem diligit, nec mulierem ejus invadit. Sicut odium omne malum suggerit, sic dilectio omne bonum. Unde ait Apostolus: *Est fides, quæ per caritatem operatur* (Gal. 5. 6). Aut ita, Quoniam de Patre et Filio omnis prophetarum et legis prædicatio existebat, per quos prophetas agnoscebat quis proximum suum, hoc est, Filium Dei, ad primum vel maximum mandatum perveniebat, ut diligeret Dominum Deum, melius cognoscens eum per ipsum. 41. *Congregatis autem Pharisæis interrogavit eos Jesus*, 42. *dicens: Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est?* Responderunt, David. 43. *Et dixit eis: Quomodo ergo David in spiritu Dominum eum vocat, si filius ejus est?* Judæi astutantes hominem Christum tentabant: nec enim tentassent eum, si eum Filium Dei credidissent. Volens ergo eis Christus ostendere, quia cognoscebat fallaciam cordis eorum, et quia non erat homo, qui tentabatur, sed Deus, quem nemo poterat tentare. Nec dicere poterat manifeste veritatem de se, nec tacere: dicere enim non poterat, ne majorem occasionem blasphemie invenientes Judæi, insanirent amplius; tacere autem non poterat veritatem, qui ad hoc venerat, ut veritatem annuntiaret: ideo talem interrogacionem eis proposuit, ut, eo tacente, ipsa ejus interrogatio ostenderet eis, quia non erat homo, sed Deus, dicens: *Et quomodo David eum in spiritu Dominum vocat?* Nunquid poterat Dominus ejus esse, qui ex eo fuerat nasciturus? Puto, hanc interrogacionem non solum contra Pharisæos, sed etiam contra hæreticos posuit. Nam secundum carnem filius erat David, Dominus autem secundum divinitatem. Si ergo secundum carnem dixerunt Christum Dominum David, aut secundum carnem jussus est sedere ad Patris dexteram, sicut hæretici putant, a qualitate mendacium componere festinantes: numquid Christus David se filium denegasset, nisi quia post David futurus esset? Nam filius potest nobis esse, qui post nos futurus est: dominus autem non potest esse, nisi qui aut nobiscum est, aut ante nos est. Christus ergo secundum carnem post David est, secundum divinitatem autem ante David. Ergo illum significabat Dominum suum, illum significabat jubendum sedere, qui jam tunc erat Unigenitus Dei. 46. *Et nemo poterat respondere ei verbum, neque ausus est quisquam ex illa hora eum amplius interrogare*. Confusio multorum facta fuerat disciplina cæctorum. Nam si credimus, quia omnia ibi secundum Dei providentiam agebantur et dicebantur, intelligimus quoniam non, illis desinentibus interrogare, Christus desiit docere: sed quia Christus desierat eos jam ulterius velle docere, ideo et illi desierunt ausi esse interrogare. Nam qui mari terminum posuit, ipse audacia diaboli adversus se agentis, quando voluit, tunc finem posuit.

Homilia xlvj. ex capite xlvj.

1. Tunc Jesus loquutus est ad turbas, et ad discipulos suos, 2. dicens: *Super cathedram Moïi scribe scribæ et Pharisæi*. 3. *Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite: secundum opera vero eorum nolite facere*. Dicunt enim, et non faciunt: 4. *alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere*. 5. *Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus*. Dilatant enim pælagia sua, et magnificant fimbrias: 6. *amant autem primos recubitus in cænis, et primas cathedras in synagogis*, 7. *et salutationes in fora, et vocari ab hominibus Rabbi*. 8. *Vos autem nolite vocari Rabbi: unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis*. 9. *Et patrem nolite vocare vobis super terram: unus enim est Pater vester, qui in cælis est*. 10. *Nec vocemini magistri, quia Magister vester unus est Christus*. 11. *Qui major est vestrum, erit minister vester*. 12. *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur*. Postquam Dominus impiis sacerdotibus super se irruentes, quasi feroces bestias, quodam venabulo acutissimæ respersionis prostravit, et incorrigibilem conditionem eorum ostendit: nam laici delinquentes facile emendantur, clerici autem, si mali fuerint, inemendabiles sunt: tunc convertit sermonem suum ad apostolos, et ad populum dicens: *Super cathedram Moïi scribe scribæ et Pharisæi*: ut illorum confusio istorum fieret disciplina. Infructuosum namque est verbum, in quo sic alter confunditur, ut alter non erudiat. Nam et Deus non propter malos castigationem super terram transmittit, sed propter bonos: scilicet enim, quia malos flagella non corrigant: sed malos castigat, et corrigit bonos: quia bonus nisi admonitus fuerit, per negligentiam evanescit. Sic et Christus, numquid non potuit eorum interrogaciones contemnere? Sed nihil indignos indigne docere, et dignos digne addicere. Sicut in sæcularibus in eo, quod alter pauperescit, alter ditatur: et nisi alter descenderet, alter non ascenderet: sic et in spiritualibus in eo, quod alter confunditur, alter emendatur. Quid ergo dicit de sacerdotibus? *Super cathedram Moïsi sederunt scribe et Pharisæi*, id est, multi sacerdotes, et pauci sacerdotes. Multi nomine, pauci opere. Videte ergo, quomodo sedeatis super eam: quia cathedra non facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Non omnis sacerdos sanctus est, sed omnis sanctus sacerdos. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipiet ab illa; qui male sederit, injuriam facit cathedræ. Licetque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen accipiat, non dignitatem. In judicio enim sedens, siquidem bene vixeris, et bene docueris, omnium judex es: si autem bene docueris, et male vixeris, tui solus condemnator es. Nam bene vivendo, et bene docendo, populum instruis, quomodo debeat vivere: bene autem docendo, et male vivendo, Deum instruis, quomodo te debeat condemnare. Ad populum autem quid? *Omnia quæcumque dixerint vobis, servate, et facite: secundum vero facta eorum nolite facere*. Id est, Vos qui sedetis in ecclesia, quasi iudices sacerdotum, et non auditores, aliena discutientes, et propria non considerantes, ex vobis ipsi iudicate de sacerdotibus. Sicut vos omnes auditis, et non omnes facitis, quod auditis: sic et sacerdotes omnes docent, sed non omnes faciunt quod docent. Nam in hominibus dignitas quidem diversa est, omnium autem natura una est. Homines enim ab initio creati sunt propter se, postea autem ordinati sunt propter vos¹. Propterea ergo natura eorum, ipsorum est: ordinatio autem eorum, vestra. Si bene vixerint, eorum est lucrum: si bene docuerint, vestrum. Accipite ergo quod vestrum est, et nolite discutere quod alienum est.

¹ Montef., in margine, e regione hujus loci, tres conjunctas variantes, videlicet: hic, nos, pro, vos; mox, ordinatio... nostra, pro, ordinatio... vestra; et paulo inferius, docuerint, nostram, pro, docuerint, vestrum.

Sicut enim sacerdotes etiam infideles docent propter fideles, melius iudicantes propter bonos etiam malosovere, quam propter malos etiam bonos negligere: sic ergo et vos propter bonos sacerdotes etiam malos honorate, ne propter malos etiam bonos contemnatis. Melius est enim malis iusta prestare, quam bonis iusta subtrahere. Frequenter enim et de homine malo bona doctrina procedit. Ecce enim et vilis terra pretiosum aurum producit. Numquid propter terram vilem pretiosum aurum contemnitur? Non: sed sicut aurum eligitur, et terra relinquitur, sic et vos doctrinam accipite, et mores relinquit. Nam ut apibus herbarum necessariorum non sunt, sed flores herbarum: flores enim illarum colligit, herbas vero relinquit: sic et vos flores doctrinae colligite, et conversationem relinquit, ut quasi inutilis herba arescat. Fidem predicant, et infideliter agunt. Pacem aliis dant, et sibi non habent. Veritatem laudant, et mendacia diligunt. Avaritiam castigant, et avaritiam exercent. Quia ergo scire bonum et malum, in natura positum est, facere autem, in voluntate: ideo benedicere, omnium est; bene autem facere, paucorum. Legi aliquem sic interpretantem hunc locum: Quoniam, inquit, super cathedram Mosi, id est, in honore et gradu, in quo fuerat Moses, paulatim ad pedes redacti, constituti sunt contra meritum suum scribae et Pharisei indigni, qui legem prophetantem de Christo venturo predicabant quidem aliis, ipsi autem non recipiebant presentem: propter hoc hortabatur populum audire legem, quam predicabant, et facere, id est, credere in Christum predicatum a lege, et non imitari scribas et Phariseos incredulos, predicantes in lege de Christo, et non credentes in eum. Et reddit causam, ut quid predicabant quidem in lege Christum venturum, et non credebant in eum: quia omnia opera sua faciebant, ut ab hominibus viderentur. Id est, quia non vere predicabant Christum venturum, desiderantes ipsis Christi adventum, quem predicabant: sed propter hoc solum, ut predicatores et traditores esse legis ab hominibus viderentur. Simile propositum habent omnes, qui iustitiam Dei docent, et non faciunt: quia non docent vere ipsam iustitiam Dei, non amantes quam docent, sed propter hoc solum, ut doctores esse iustitiae Dei ab hominibus videantur. Numquam audistis aliquem de consummatione mundi, et de futuro Christi iudicio eleganter tradentem Scripturas? Et si consideres vitam ejus, intelliges, quia sicut Iatro non desiderat aspicere faciem iudicis terreni, sic nec ille desiderat ad Christi venire iudicium. *Alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt super multos hominum; ipsi autem digito suo nolunt ea movere.* Quantum ad Phariseos quidem et scribas, de quibus loquitur, onera gravia et importabilia dicit legis mandata, maxime quae dederat eis Deus propter peccatum vituli adorati, quae scribae et Pharisei docebant, suadentes populo secundum mandata vivere legis, et non venire ad facilem et delectabilem gratiam Christi. De quibus onerosis mandatis et Dominus supra dicebat, exhortans populum Iudaeorum: *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego vobis requiem dabo* (Math. 11. 28). Et Petrus in Actibus apostolorum dicit: *Et vos, quid tentatis Deum, et vultis imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus? Sed per gratiam Christi credimus salvi fieri* (Act. 15. 10. 11). Erant enim quidam, qui onera legis quibusdam rationibus fabulosis commendantes auditoribus suis, quasi vincula super humeros cordis eorum alligabant, ut quasi rationis vinculo constricti, non rejicerent ea a se: ipsi autem nec ex modica parte ea implebant: id est, non dicam, plena opere suo, sed nec modico tactu, hoc est digito. Secundum consequentiam autem tales sunt etiam nunc sacerdotes, qui omnem iustitiam populo mandant, et ipsi nec modice servant, videlicet non ut facientes sint iusti, sed ut docentes appareant iusti. Tales sunt et qui grave pondus venientibus ad poenitentiam imponunt, qui dicunt et

non faciunt; et sic, dum poena poenitentiae praesentis fugitur, contemnitur poena peccati futuri. Si enim fascem super humeros adolescentis, quam non potest bajulare, posueris: necesse habet, ut aut fascem rejiciat, aut sub pondere confringatur: sic et homini, cui grave pondus poenitentiae ponis, necesse est, ut aut poenitentiam tuam rejiciat, aut suscipiens, dum sufferre non potest, scandalizatus amplius peccet. Deinde etsi erramus, modicam poenitentiam imponentes: nonne melius est propter misericordiam rationem dare, quam propter crudelitatem? Ubi enim paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Si Deus benignus est, ut quid sacerdos vitam austerus? Vis apparere sanctus? Circa tuam vitam esto austerus, circa alienam autem benignus. Audiant te homines parva mandantem, et grandia videant facientem. Talis est autem sacerdos, qui sibi indulget, et ab aliis gravia exigit: quemadmodum malus descriptor tributi in civitate, qui se relevat, et onerat impotentes. *Omnia autem opera sua faciunt, ut ab hominibus videantur.* Postquam supra sacerdotum et Phariseorum et Sadduceorum contentio vexatus est, in suis autem responcionibus non auditis convertens se, sicut audivimus, docuit, tales doctores audiendos esse, non imitandos. Nunc autem vult ostendere causam, propter quam non poterant credere Christo: hoc est, quia omnia faciebant, ut ab hominibus videantur. Impossibile est enim ut credant Christo caelestia predicanti, qui gloriam hominum concupiscunt terrenam, sicut alibi ipse dicit: *Quomodo potestis credere, gloriam quaerentes ab invicem, et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis* (Joh. 5. 44)? In omni re ex ipsa re nascitur, quod exterminet rem: ut puta, in ligno ex ipso ligno nascitur vermis, qui exterminat lignum. Ex vestimento nascitur tinea, quae comedit vestimentum; ex oleribus nascitur vermis, qui olera universa corrumpit: sic et in spirituibus ex ipso proposito eorum spirituali accipit occasionem inimicus, unde eis retia texit: quia a seipso nihil agere potest, nisi occasionem a nobis acceperit. Ideo unumquemque hominem aggredditur secundum conditionem, et statum, quem invenerit circa eum: ut puta, inter bellatores nascitur de virtute contentio: in dignitosis de ambitione honoris surgit invidia: inter divites de acquisitione fit zelus. Quid dicam? Inter ipsos thymelicos, qui exercent vana ludibria, de ipsis ludibriis sibi invicem adversantur, ut qui pejus deridetur, melior existimetur. Ideo et sacerdotes, qui positi sunt ad ornamentum populi, et ad aedificationem sanctitatis, ex ipso ministerio eorum accipit colorem diaboli, et corrumpit bonum ministerium eorum, ut hoc ipsum bonum, dum propter homines fit, fiat malum. Tolle ergo hoc vitium de clero, ne velint hominibus placere, et sine labore omnia vitia resercentur. Ex hoc vitio nascitur, ut ne velint inter se meliorem habere, sicut Iudaei Christum. Non enim nescientes eum Dei Filium esse, occiderunt, sed habere eum talem non sustinentes, sicut et prophetat de illis Salomon: *Venite, circumveniamus justum, quia inutilis est nobis, et impropereat nobis peccata legis* (Sap. 2. 12). Ex hoc vitio nascitur, ut clerici peccantes difficile poenitentiam agant. Erubescit enim aliquando reus videri, qui semper fuerat iudex. *Dilatant enim phylacteria sua, et magnificunt fimbriam vestimentorum suorum.* Puto quod illorum tunc scribarum et Phariseorum exemplo et nunc multi aliqua nomina Hebraica angelorum conflingunt, et scribunt, et alligant sibi, quae non intelligentibus linguam Hebraicam quasi metuenda videntur. Sic ergo et isti vani sunt, sicut illi fuerunt: quoniam personae illorum de mundo recesserunt, non mores. De hominibus itaque nostri temporis exponentes, de illis videmur exponere. Ergo sacerdotes ex eo quod ab hominibus volunt videri iusti, phylacteria alligant circa collum, quidam vero partem aliquam Evangelii scriptam. Dic, sacerdos insipiens, nonne quotidie Evangelium in ecclesia legitur, et auditur ab homi-

nibus? Cui ergo in auribus posita evangelia nihil prosunt, quomodo eum poterunt circa collum suspensa salvare?

Evangelii virtus ubi. — Deinde ubi est virtus Evangelii, in figuris literarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis; si in intellectu, ergo melius in corde posita prosunt, quam circa collum suspensa. Alii autem, qui sanctiores se ostendere volunt hominibus, partem fimbriæ aut capillorum suorum alligant, et suspendunt. O impietas! Majorem sanctitatem in suis vestimentis volunt ostendere, quam in corpore Christi: ut qui corpus ejus manducans sanatus non fuerit, fimbriæ ejus sanctitate salvetur, ut desperans de misericordia Dei, confidat in veste hominis. Et quid Paulus? non dabat sudaria sua, et semicinctia sua, ut salvarentur infirmi (Act. 19. 12)? Etiam antequam Dei notitia in hominibus esset, ratio erat ut per sanctitatem hominum Dei potentia cognosceretur: nunc autem insania est. Nam postquam Dei potentiam cognoverimus, quid necessarium est, ut hominum potentiam cognoscamus? Nam qui necessarium non habet, ut Deum ostendat per suam sanctitatem, et hoc facit: sine dubio se festinat ostendere, non Deum. Alius autem sic interpretatur hunc locum: Quia per observationes, inquit, quorundam dierum dilatant verba sua, quasi phylacteria: et ostendunt populo ea assidue prædicantes, quasi conservatoria legis et salutis eorum: quales erant de quibus Christus dicebat: *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum* (Math. 15. 9). Fimbrias autem vestimentorum magnificatas dicit supereminentias eorumdem mandatorum magnificatas. Quando enim per minimas illas et superfluas observationes justiciarum suarum laudant eximias, et valde Deo placentes, fimbrias vestimentorum suorum magnificant. *Amant enim primos recubitus in conviviis.* Hæc si spiritualiter intelligantur, ædificant: si vero corporaliter, non solum non ædificant, sed adhuc magis destruunt. Quomodo? Pone aliquem esse corde jactantem, audientem laudabile esse in ultimo loco discumbere, discumbit post omnes: et non solum tunc jactantiam eordis non dimittit, sed adhuc aliam jactantiam humilitatis acquirit: ut qui vult videri justus, etiam humilis videatur ab aliis. Quanti enim sunt superbi, qui corpore quidem in novissimo recumbunt, cordis autem elatione videntur sibi in cornu recumbere? Et quanti sunt humiles in cornu recumbentes, et conscientia se existimant in ultimo esse? Quid ergo? Deus spiritus est, non ad carnem loquitur, sed ad spiritum. Caro enim spiritualia non intelligit, dicente Apostolo: *Si quis spiritualis est inter vos, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata* (1. Cor. 14. 37). Si ergo spiritus ad spiritum dicit, spiritualiter, non carnaliter dicit. Non enim tantum curat Deus, ubi corpus hominis jaceat, sed in qua parte mens conscientiæ sit collocata. Ergo quod jubet nobis in ultimo loco Dominus recumbere, non solum sic jubet, ut corpore in novissimo jaceamus, sed etiam animo, ut novissimos nos esse omnium judicemus. Nam sine causa loco se humiliat, qui corde se præfert. Unde non vituperat eos, qui in primo loco recumbunt, sed eos, qui amant primos discubitus: ad voluntatem vituperationem referens, non ad factum. *Et salutationes in foro.* Primas salutationes non solum in tempore, sed etiam in voce: non solum in voce, sed etiam in corpore: non solum in corpore, sed etiam in loco: id est, non solum exigunt, ut prius illos salutemus, sed etiam cum voce clamantes, Ave, Rabbi; non solum hoc, sed etiam ut flexis capitibus, ac nudatis, et in publico ad genua eorum non incurvemus. *Et vocari ab hominibus Rabbi.* Id est, vocari volunt, non esse: non enim appetunt, et officium negligunt. Quomodo enim potest esse magister, qui discipulum non habet? Na ergo operam, et invenies fructum: acquirere discipulum, et esto magister. *Vos autem nolite vocari*

Rabbi: ne quod Deo debetur, vobis sumatis. Nolite et alios vocare Rabbi, ne divinum honorem hominibus deferatis. Unus est enim magister omnium, qui omnes homines naturaliter docet. Si enim homo hominem erudiret, omnes homines discerent, qui habent doctores: nunc autem quia homo non docet, sed Deus, multi quidem docentur, pauci autem discunt. Homo enim non intellectum homini præstat docendo, sed a Deo præstitum per admonitionem exercet. Doctrina enim cotis habet officium. Sicut enim eos non facit ferrum, sed acuit: et sicut sine causa ferrum acutum acuitur, ita sine causa homo sensatus docetur. Maxime vos, qui spirituales estis, quomodo vocatis vobis terrenum magistrum? Numquid carnalis doctrina disciplinam generat spirituales? Scriptum est enim: *Beatus homo, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* (Psal. 95. 12). *Et, Patrem nolite vocari vobis super terram, quia non estis filii terræ.* Ex quo enim cælestem te esse professus es, ex quo patrem tibi vocasti de cælo, dicens: *Pater noster, qui es in cælis* (Math. 6. 9), ac ex quo te cælestem esse professus es, Patrem vocando Deum; turpe est, ut iterum te profitearis terrenum, patrem tibi vocando super terram. Ecce enim in arbore, quamvis plurimos ramos producat, tamen omnium ramorum una dicitur radix: sic et in mundo, quamvis homo hominem generet, tamen unus est Pater, qui omnes creavit. Nam et nos filii fratres sumus patrum nostrorum, quia non ab ipsis nati sumus, sed per ipsos: id est, non initium vite ex eis habemus, sed transitum vite per eos accepimus: *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: et qui se humiliaverit, exaltabitur.* In convivio enim hoc nuptiali, id est, in hac Dei vocatione primos discubitus sibi defendebant Judæi: humiliati autem facti sunt post gentes novissimi, et gentes, quæ contra meritum suum se vocatas intelligebant, factæ sunt ante Judæos, qui illis quidem erant in tempore primi: quia non prima vocatio est consideranda, sed dignitior. Illi enim ad prandium mediocre invitati sunt, isti autem ad cœnam magnam. Illorum invitatores prophetæ fuerunt, istorum autem ipse filius, qui erat causa convivii. Illorum delectio apud Deum ex partibus erat, istorum autem ex fide ipsorum. Ideo alibi tangens Judæos dicebat: *Tu autem cum vocatus fueris ad nuptias* (id est, ad nuptias Christi), *noli recumbere in loco priori* (Luc. 14. 8).

Homilia xlv. ex capite xxij.

14. *Væ vobis autem, scribæ et Pharisei hypocrite, qui devoratis domos viduarum, etc.* Sexus mulierum incautus et mollis est. Incautus quidem, quia non omnia, quæ videt, aut audit, cum sapientia et ratione considerat: mollis autem, quia facile flectitur, vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. Virilis autem sexus cautior est et durior. Cautior quidem, quia omnia, quæ videt, discutit ratione: durior autem, quia nec de malo facile inclinatur ad bonum, nec de bono facile revocatur ad malum: nam sequitur rationem. Ideo autem durior quia rationalior. Hæc autem præmissimus, ut ostendamus mulieres incautas et faciles. Propterea impostores sanctitatis circa mulieres facile se constituunt, quia nec intelligere imposturas eorum facile possunt mulieres, cum sint incaute: et ad dilectionem eorum religionis gratia facile inclinantur, cum sint molles corde. Maxime tamen permanet cum viduis mulieribus, propter duas causas. Primum, quia virita mulier nec facile decipitur, habens consiliatorem virum: deinde nec facile de facilitatis suis aliquid eis dat, cum sit in potestate viri: viduæ autem facile decipiuntur, non habentes consiliatorem virum, et facile de rebus suis talibus præstant, cum sint nullius potestati subjectæ. Propterea etiam dum Judaicos sacerdotes confundit, Christianos monet, ut non cum viduis mulieribus amplius permaneat, quam cum cæteris: quia etsi voluntas permanendi mala non fuerit, tamen suspicio est

Væ vobis, qui devoratis domos viduarum, oratione longa orantes. Qui avaritiam vestram religionis colore depingitis, et quasi diabolo Christi arma præstatis, ut ametur iniquitas, dum pietas æstinatur, qui longis orationibus quasi magnis retribus viduarum facultates piscatis. Ob id dupliciter rei. Primum quidem, pro eo, quod estis iniqui: alterum, pro eo, quod sumentum assumitis sanctitatis. 15. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum ante homines.* Vult enim Dominus ostendere, sacerdotes Judæorum omnia avaritiæ causâ facere, qui per Scripturas quidem Christi cognoscebant adventum, considerabant autem, quoniam etsi Christus creditus fuisset, consuetudo sacrificiorum offerendorum fuerat extinguenda, et sacrificium iustitiæ valiturum: sicut de utrisque propheta testatur, dicens: *Afferte Domino gloriam et honorem: tollite hostias, et introite in atria ejus (Psal. 28. 3).* Ideo perversa interpretatione ante conspectum populi claudabant janua legi et prophetarum, qui de adventu Christi manifestissime prædixerunt, ut a fide Christi homines separarent, timentes ne forte, credito Christo, ipsi sacrificiorum oblationibus fraudarentur. Magis enim cupiebant, ut, lege manente, in usu essent sacrificia, quibus ipsi ditabantur, non Deus: quam, lege cessante, sacrificium iustitiæ veniret in usum, quo Deus delectatur, et homines justificabantur.

Regnum cælorum dicuntur Scripturæ; quare obscuræ sint. — Regnum enim cælorum dicuntur Scripturæ, quia in illis insertum est regnum cælorum. Janua eorum, intellectus earum. Vel regnum est beatitudo cælestis, janua autem ejus est Scriptura, per quam introitur ad eam. Clavicularii autem sunt sacerdotes, quibus creditum est verbum docendi et interpretandi Scripturas. Clavis autem est verbum scientiæ Scripturarum, per quam aperitur hominibus janua veritatis. Adpartio autem est interpretatio vera. Videte quia non dixit, *Væ vobis, qui non aperitis regnum cælorum: sed, Qui clauditis.* Ergo non sunt Scripturæ clausæ, sed obscuræ quidem, ut cum labore inveniantur: non autem clausæ, ut nullo modo inveniantur. Propterea dicit Petrus in Epistola sua, de Scripturarum obscuritate: quia *Non sicut voluit homo, loquutus est Spiritus: sed sicut voluit Spiritus, ita loquutus est homo (2. Pet. 1. 21).* Ratio autem obscuritatis multiplex est, tamen satisfactionis causas dicimus duas. Primum, quia Deus alios voluit esse doctores, alios discipulos. Si autem omnes omnia scirent, doctor necessarius non erat: et ideo esset rerum ordo confusus. Nam ad eos quidem, quos voluit esse doctores, sic Deus dicit per Isaiam prophetam: *Loquimini, sacerdotes, in cordibus populi (Isai. 40. 2).* Ad eos autem, quos voluit discendo cognoscere mysteria veritatis, sic dicit in cantico: *Interroga patrem tuum, et dicet tibi: presbyteros tuos, et annuntiabunt tibi (Deut. 52. 7).* Et sicut sacerdotes, nisi omnem veritatem manifestaverint in populo, dabunt rationem in die iudicii, sicut dicit Dominus ad Ezechielem: *Ecce speculatore te posui domui Israel, si non dixeris impio, ut a visis suis pravus discedat, ipse quidem in suis peccatis morietur, animum autem ejus de manu tua requiram (Ezech. 3. 17. 18):* sic et populum, a sacerdotibus nisi didicerit et cognoverit veritatem, dabit rationem in die iudicii. Sic enim dicit Sapientia ad populum: *Et extendebam sermones meos, et non audiebatis: ideo et ego in vestra perditione ridebo (Prov. 1. 25. 26).* Sicut enim paterfamilias cellarium aut vestiarium suum non habet expositum cunctis, sed alios quidem habet in domo qui dant, alios autem qui accipiunt: sic et in domo Dei alii sunt qui docent, alii qui discunt. Deinde obscurata est notitia veritatis, ne non tam utilis inveniantur, quam contemptibilis. Contemptibilis enim est, si ab illis intelligatur, a quibus nec amatur, nec custoditur. Non ergo abscondita est in Scripturis veritas, sed obscura: non ut non inveniant eam, qui quærunt eam, sed ut non inveniant eam, qui quærere eam no-

lunt: ut ad illorum quidem gloriam pertineat qui inveniunt eam, quia desideraverunt eam, et quæsierunt, et invenerunt: ad illorum autem condemnationem qui non inveniunt eam, quia nec desideraverunt eam, nec quæsierunt, nec invenerunt. Nec potest eis esse excusatio condemnationis ignorantia veritatis, quibus fuit inveniendi facultas, si fuisset quærendi voluntas. Nam si veritas, salus et vita est cognoscendum se, magis debet quæri quam quærere. Quomodo claudabant Scripturas sacerdotes? Aliud pro alio interpretantes, utputa dicit Isaias: *Ipse veniet Dominus, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt, et lingua mutorum diserta erit (Isai. 35. 4-6).* Hæc signa erunt adventus Christi. Quando ergo Dominus mutum sanavit et surdum, Judæi perversa adinventione dicebant, *Hic non eiecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum (Matth. 12. 24),* ut averterent populum a fide ipsius. Aut certe claudabant janua veritatis, quando posuerunt decretum, ut si quis diceret eum Filium Dei, fieret extra synagogam. Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt janua veritatis. Sciunt enim quoniam si manifestata fuerit veritas, eorum ecclesia est relinquenda, et ipsi de sacerdotali dignitate ad humilitatem venient popularem. Ideo quando legunt in populo suo aliquid tale, *Qui me misit, major me est: perversa interpretatione claudunt janua veritatis, dicentes Filium minorem Patre, cum secundum dispensationem carnis dicitur minor.* Et nec ipsi intrant in veritatem Scripturæ, propter avaritiam, neque alios intrare permittunt, propter ignorantiam. Quid ergo? ignorans populus excusabilis erit? Absit. Si enim vestimenta empturus, gyras unum negotiatorem et alterum, et ubi meliores vestes inveneris, et pretio viliori, ab illo comparas: quomodo non oportet populum circuire omnes doctores, et inquirere ubi sincera veritas Christi venundatur, et ubi corrupta, et omnium confessiones cognoscere, et veriorum eligere plus quam vestimentum? Dicit Apostolus, *Omnia probate, et quod bonum est tenete (1. Thess. 5. 21).* Aut si propter utilitatem aliquam, vel necessitatem mundialem, proficisci volueris ad aliquem locum, cujus viam ignoras, numquid propter ignorantiam viæ discedis a protectione proposita? Non, sed experieris nunc istam viam, nunc illam: et quos interroges, quæris: et cum inveneris, rogas, et postulas ut semitam discas. Et si velles Scripturarum ingredi veritatem, nunc peteres orationibus, nunc quæreres in Scripturis, nunc pulsares bonis operibus, nunc interrogares sacerdotes, nunc istos, nunc illos. Non investigas qui veri sint clavicularii Scripturarum, qui falsi. Sed ista non fiunt, quia verbum Dei non creditur: quia nec promissio beatitudinis ejus desideratur, nec iudicium comminationis ejus timeatur. 15. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui circuitis mare et aridam, ut facialis unum proselytum: et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Judæi enim ubicumque videbant gentiles, proposita quæstione de veritate unius Dei, et de vanitate idolorum facile disputantes, vincebant. Non enim labor est contra vanitatem idolorum manifestam, unius Dei dicere veritatem, cum ille qui dicit magis adjuvetur ab ea, quam adjuvet eam: tamen corripiebant eum forte, sed non propter gloriam Dei, ut additis cultoribus honoretur Deus, nec propter misericordiam volentes eum salvare quem docebant, sed aut propter avaritiam, ut, additis in synagoga Judæis, sacrificiorum adderetur oblatio: aut propter vanam gloriam, propter hoc ipsum ut videantur gentilem corrigere potuisse: sicut et nunc faciunt hæretici sacerdotes, aut promissionibus corumpunt, aut minis terrent: non propter gloriam Dei, neque de ignorantia hominum dolentes, sed aut propter avaritiam, aut gloriam vanam, ut videantur aliquos potuisse corrigere. Sed qui propter Deum aliquem vult corrigere, aut qui propter vanitatem, ex ipsius actibus docentis ostenditur. Quando enim pise

in sanctitate conversatur, cognosce quoniam errantem propter Deum corrigere vult: si autem ipse in malis versatur, quomodo alterum propter Deum corrigere valet ad bonum? Numquid magis misericors potest esse aliquis alteri, quam sibi? aut qui seipsum mergit in gurgitem peccatorum, quomodo alterum de peccatis valet eripere? *Facitis autem eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Nam qui forte sub cultura idolorum constitutus, vel propter alios homines justitiam servabat, factus sub Deo: malorum magistrorum provocatus exemplo, fit pejor magistris, et sic impietas discipulorum imputatur magistris. Aut sic: Omnis gentilis in simplio est filius gehennæ, quia idolorum est cultor. Item Judæi in simplio erant filii gehennæ, quia non credebant in Christum. Quicumque ergo ex gentibus adungebatur Judæis, non solum non justificabatur: nec enim justificabatur aliquis nisi per fidem Christi, maxime post adventum ipsius: sed adhuc instruebatur exemplo scribarum et Phariseorum, discredere Christo, et blasphemare eum, quemadmodum et illi: et sic fiebat duplo filius gehennæ. Primum quidem, quia idolorum fuerat cultor. Deinde, quia factus fuerat blasphemator Christi, et interfector. Sicut et nunc, qui transit ad hæreses, duplo fit filius gehennæ. Primum quidem, quia veritatem, quam tenebat, reliquit. Deinde quia factus est adversarius veritatis. Qui enim in erroribus natus est, et in erroribus permanet, in simplio est filius gehennæ: qui autem natus in veritate, propter aliquam causam mundialem ad perfidiam migrat, duplo fit filius gehennæ. 16. *Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit per aurum templi, debet.* Templum enim vel altare ad gloriam Dei pertinet, et ad hominum spiritualium salutem: aurum autem, quod est in templo, vel donum, quod est super altare, ad gloriam quidem Dei pertinet: et ipsum tamen aurum vel donum magis ad delectationem hominum, et ad utilitatem sacerdotum offertur super altare. Judæi ergo aurum, quo ipsi delectabantur, et dona, quibus ipsi pascebantur, sanctiora dicebant esse, quam ipsum templum et altare: ut homines promptiores fierent ad offerenda dona quam ad preces fundendas in templo, aut justitias faciendas. Multa enim et modo Christiani simpliciter et insipienter sic intelligunt. Ecce enim si aliqua fuerit causa, modicum videtur facere, qui jurat per Deum: qui autem jurat per Evangelium, magis aliquid fecisse videtur: quibus similiter dicendum est: Stulti, Scripturæ sanctæ propter Deum sunt, non Deus propter Scripturas. Major est enim Deus, qui sanctificat Evangelium, quam Evangelium, quod sanctificatur a Deo. 23. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui decimatis mentam, et anethum, et cuminum, et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem.* Quoniam scribarum et Phariseorum, ad quos loquebatur, quidam erant sacerdotes, quidam autem populares: non congruum existimo, si duplicem hujus loci faciamus traditionem: ut una quidem pertineat ad populares, qui decimas dant; altera autem ad sacerdotes, qui decimas accipiunt. Etenim ipse sermo dubius est, qui dicit: *Væ vobis, qui decimatis.* Nam et qui accipit decimas, recte decimare videtur, et qui dat. Scribæ ergo et Pharisei minorum olerum decimas dabant, ut per hoc videntes eos dicerent omnes: Putas, quomodo omnium rerum suarum decimas offerre non præmittunt: quia etiam contemptibilem olerum decimas dare non negligunt? Putas, quomodo secundum omnia Dei præcepta vita eorum est consummata, ut ne in modicis his negligere acquiescant? Quod non erat verum. Nam minorum quidem rerum decimas offerbant, ostendendæ religionis gratia; in judiciis autem erant injusti, in fratres sine misericordia, in Deum semper increduli. Quas simulationes eorum arguens Dominus, hæc dicit et adjungit: 24. *Hypocritæ, liquantes culicem, camelum autem glutientes:* quoniam a modicis quidem delictis se abs-

tinebant, quæ fieri solent ex decimis non oblati, magna autem mala alacriter committebant, qualia sunt, injustum judicium judicare, in proximos suos odia exercere, in Deum incredulum esse. In causa autem scribarum et Phariseorum illorum cadent multi. Et nunc qui videntur quidem Ecclesiam honorare, pauperes consolari, in judicio autem sedentes, aut secundum personarum acceptionem judicant, aut secundum differentiam munerum: inter seipsos lites quotidianas exercent, et odia sine fine, præponentes semper avaritiam caritati. In fide autem semper infirmi sunt, quia inter Christianos et hæreticos nullam differentiam arbitrantur: sicut et meretrix melior adulterum idipsum putat et virum. Et ipsi ergo hypocritæ sunt, et culicem liquant, modicum repellentes peccatum: et camelum glutunt, maxima et pessima committentes. Nunc veniamus ad sacerdotes. Scimus quia servare justitiam, et facere misericordiam, et habere fidem, propter gloriam suam Deus mandavit: decimas autem offerre Deo, propter utilitatem sacerdotum: ut sacerdotes quidem populo in spiritualibus obsequantur, populi autem in carnalibus sacerdotibus subministrarent. Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam alicujus rei vel saltem minimæ non obtulisset: si quis autem de populo in Deum peccabat, aut lædebat aliquem, aut aliquid tale faciebat, nemo curabat corripere eum, quasi nullam culpam fecisset, quia in Deum peccabat; et de suo quidem lucro sollicitè agebant, de gloria autem Dei, et salute, Dominum negligeabant. Ideo dicit de eis: *Væ vobis, qui decimas etiam rerum minorum exigitis a populo, et misericordiam et justitiam non facientes, populum non admonetis.* Sic enim et modo fit. Ecce enim episcopus, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur et turbatur: si autem viderit aut episcopum presbyterum, aut presbyter diaconum, circa Ecclesiæ obsequium non permanentem, aut alias peccantem in Deum, neque irascitur ei, neque curat: quia omnes quidem de suo honore solliciti sunt, de honore autem Dei nullus. Et portiones quisque suas secundum dignitatem suam vigilantè aspiciunt, et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, nemo murmurat contra eum. Quam contumeliose in tribus his complexus est, et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem! Omnes enim homines aut iudices sunt, sive spirituales, sive mundiales, aut sub iudicibus sunt: et omnibus generaliter hominibus tam iudicibus quam his, qui iudicantur, duo hæc necessaria sunt ad salutem, fides vera, et opera bona. Dicens ergo. *Judicium,* tetigit eos qui iudicant, sive mundiales iudices, qui præsentunt mundo: sive spirituales, qui præsentunt Ecclesiis, ut justum iudicium iudicent. Hæc est enim eorum prima justitia, ut si vere, aut iudices mundiales, loquuntur justitiam, aut iudices spirituales. Si vero loquuntur justitiam in ecclesia, per hoc ostenditur si juste iudicant, dicente propheta: *vere utique justitiam loquimini, juste iudicate, filii hominum (Psal. 57. 2).* Si autem non iudicaverint iudicium, non in veritate loquuntur justitiam, sed in labiis tantum. Dicens autem, *Fidem,* admonet omnes in fide vivere Dei. Dicens vero, *Misericordiam,* conversationem bonam omnibus prædicavit. Nunc sive abstinentia a malis, sive opus bonarum rerum per misericordiam conservatur. Nam et non facere homini quæ pati non vult, et facere quæ sibi bene vult, utrumque misericordie est. *Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes.* Omnes ergo sacerdotes, qui propter non oblatam populi decimas curant, et docent populum, et corripiunt, et alia præjora eorum peccata videntes, tacent: ipsi sunt, qui

docent populum suo exemplo liquare culicem, et camelum glutire: id est, a modico quidem peccato se abstinere, majora autem committere. 25. *Væ vobis, scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui emundatis quod foris est calicis et paropsidis.* Quoniam in specie calicis et paropsidis homines dicit, manifestum est ex eo quod addidit, dicens: *Ab intus autem pleni estis rapina et iniquitate.* Judæi enim quotienscumque ingressuri erant in templum, aut sacrificia oblaturi per dies festos, et seipsum, et vestimenta sua, et utensilia lavabant, et a peccatis nemo seipsum purgabat, cum Deus neque corporis munditiam laudet, neque sordes condemnet. Pone tamen, quia Deus odit sordes corporum, et rerum, et vasorum. Si ergo rerum sordes odit, et aut vis, aut non vis, necesse est ut ipso usu sordideatur: quanto magis Deus sordes conscientiarum horret, quam si volumus, semper mundam servamus? Non ergo vasa lavanda sunt aquis, sed conscientiarum precibus. 26. *O Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat id, quod foris est, mundum.* Non ergo sensus est, si catinus ab intus mundatur, a foris vero mundatus non fuerit, mundus est: sed homo, si ab intus peccatis non fuerit sordidatus, et si numquam tetigerit aquam, mundus est ante Deum: si autem peccaverit, et si toto pelago et cunctis fluminibus se laverit, sordidus et niger est ante Deum.

Homilia xlv. ex capite xxij.

27. *Væ vobis, scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui similes estis sepulcris dealbatis, etc.* Merito justorum corpora templa dicuntur, quia anima in corpore justorum dominatur et regnat, quasi Deus in templo. Vel certe, quia ipse Deus in corporibus habitat justis. Corpora autem peccatorum sepulcra dicuntur mortuorum, quia anima mortua est in corpore peccatoris. Nec enim vivens putanda est, quæ nihil vivum aut spirituale agit in corpore. Vel quia mors ipsa habitat in corporibus peccatorum. Sicut ergo sepulcrum quamdiu quidem clausum est, putrum videtur a foris, si vero fuerit apertum, horribile est: sic et simulatores bonorum quamdiu quidem non cognoscuntur, laudabiles sunt, cum autem cogniti fuerint, inveniuntur abominabiles. Dico milii, o hypocrita, si bonum est, esse bonum, ut quid non vis esse, quod vis apparere? Si vero malum est, esse malum, ut quid vis esse, quod non vis apparere? Nam quod turpe est apparere, turpius est esse: quod autem formosum est apparere, formosius est esse. Ergo aut esto quod appares, aut appare quod es: quia manifestum malum a sapientibus non facile reprehenditur, dum insania æstimatur. 29. *Væ vobis, scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Omne bonum, quod fit propter Deum, in omnibus rebus æqualiter observatur. Ubi autem in omnibus rebus non æqualiter observatur, bonum illud propter homines fit, sicut res ipsa præsens demonstrat. Ecce enim qui martyria ædificant, ecclesias ornant, bonum opus facere videntur: sed si quidem et alias justitiam Dei custodiant, si de bonis eorum pauperes gaudent, si aliorum bona per violentiam non faciunt sua: scito quia ad gloriam Dei ædificant. Si autem alias justitiam Dei non servant, si de bonis eorum pauperes numquam gaudent: si aliorum bona faciunt sua aut per violentiam, aut per fraudem: quis tam insensatus est, ut non intelligat quia non ad gloriam Dei faciunt ædificia illa, sed propter æstimationem humanam? Et juste ædificant martyria, ut pauperes violentiam passi ab eis interpellent contra eos. Non enim gaudent martyres, quando ex illis pecuniis honorantur, pro quibus pauperes plorant. Qualis est virtus illa justitiæ, munere mortuos, et exspoliare viventes? Ne sanguine miserorum tollere, et Deo offerre? Illud non est Deo offerre, sed velle violentiæ

sux socium facere Deum: ut cum oblatam sibi pecuniam de peccato libenter acceperit, consentiat in peccato. Vis domum Dei ædificare? Da fidelibus pauperibus unde vivant, et ædificasti rationabilem domum Dei. In ædificiis enim homines habitant, Deus autem in hominibus sanctis. Quales ergo illi sunt, qui homines exspoliant, et ædificia martyrum faciunt? habitationes hominum componunt, et habitationem Dei destirpant? Jam ergo ex antiquis temporibus morbus iste in hominibus habebatur. Dicebant enim apud se: Si bene fecerimus pauperibus, quis illud videt? Et si viderint, non multi vident: etsi multi viderint, pro tempore vident. Transit enim tempus, et transit cum tempore benefacti memoria. Nonne ergo melius ædificia facimus, quæ omnes aspiciunt, non solum hoc tempore, sed etiam in posterum? Nam quamdiu ædificium permanet, tamdiu ædificantis memoria nominatur. O insipiens homo, quid tibi prodest post mortem ista memoria, si ubi es, torquearis: et ubi non es, laudaris? Ergo dum Judæos castigat Dominus, Christianos docet: quoniam si juxta alia bona, ædificia sancta fecit homo, aditamentum est bonis: si autem sine aliis bonis operibus, passio est gloriæ secularis. *Væ vobis, scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Qui considerat consequentia tunc Pharisæorum, et modo intelliget: quia hæc non solum illis dixit Pharisæis, sed et omnibus postmodum nascituris. Nam etsi ad illos solos dixisset hæc, dicta fuissent tantum, et non etiam scripta. Nunc autem et dicta sunt, et scripta. Dicta videlicet propter illos, scripta autem propter istos. Nam etsi patres Judæorum mortui sunt, tamen filii eorum vivunt, qui prophetas quidem et martyres colunt, filios autem prophetarum et martyrum persequuntur, mortuorum sanctorum cultores, et vivorum persecutores. (a) [Si vero Trinitatem ejusdem substantiæ confitentis, martyres passi sunt: quare eos quasi sanctos colunt, qui unum Ingenitum, et unum Unigenitum, et unum Spiritum sanctum crediderunt? Si autem martyres colunt, quasi qui veram confessi sunt fidem: quare persequuntur eos, qui fidem eorumdem prophetarum et martyrum confitentur? Pharisæi ergo hæretici sunt, qui a vera fide præcisi sunt.] Pharisæi enim præcise intelligunt ipsi, qui sepulcra ædificant prophetarum, et martyrum nomina colunt, et præcepta blasphemant: memoriam honorant, et fidem contemnunt. 30. *Et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum.* Semper Judæi præteritorum sanctorum cultores fuerunt, et præsentium contemptores, magis autem et persecutores, et inimici viventium, et amici mortuorum. Non enim sustinentes increpationes prophetarum suorum, persequabantur eos et occidebant. Nam volentibus male vivere, semper contraria videtur esse correptio, dicente Salomone: *Argue sapientem, et umabit te: insipientem vero, et odiet te (Prov. 9. 8).* Postea autem nascentes filii intelligebant culpas patrum suorum, et ideo quasi de morte innocentium prophetarum dolentes, ædificabant monumenta eorum, et ipsi tamen similiter persequabantur, et interficiebant suos prophetas, increpantes eos propter peccata. Nam alter alterius culpam cito intelligit, suam autem difficile: quia homo in causa alterius tranquillum cor habet, in sua autem turbatum. Perturbatio autem cordis non permittit, hominem considerare quod bonum est. Sic ergo per singulas generationes Judæi colebant illos quasi sanctos, quos patres eorum quasi malos occidebant. Hoc autem fiebat, non ut unaquæque generatio suam innocentiam ostenderet, sed ut invicem se domestico filiorum judicio condemnarent. Quis enim existimare potest innocentes, qui a filiis suis quasi rei damnantur? Sic et Judæi qui fuerunt in tempore Christi, prophetas quidem colebant, et Dominum per-

(a) Ucinis clausa alias non leguntur. Cæterum series postulat ut legatur, si non Trinitatem.

sequabantur et servos honorabant, et Dominum contemnebant. Naturalem consuetudinem omnium malorum hominum Christus exponit. Nam Judæi corripuntur a Judæis: sed pene in omnibus hominibus malum hoc invenitur, ut alios quidem culpant errantes, et ipsi in eosdem currant errores. Ecce si tu audias aliquem de antiquis episcopis loqui, quia ille (nescio quis sit) peccantem populum libere increpabat: sic personas divitum non aspiciet, sed unicuique verum dicebat: statim collaudas eum, et beatificas, et dicis, quia talis debet esse in populo doctor. Et si audias, quia aliquis exstitit increpatus, et fecit illi injuriam, vituperas et dicis: Quare illum non sustinuit increpantem? Ego si essem, et me aliquis pro mea culpa corripere, non solum non irascerer, sed magis gauderem. Sicut enim familia sine flagello non regitur, sic et populus sine increpationibus non gubernatur. Ecce si quis de tuis doctoribus voluerit te increpare propter peccatum tuum, et dicere tibi quod verum est, statim irasceris, et blasphemias: sic et Judæi suos quidem prophetas non sustinebant, antiquos autem quasi sanctos colebant. Non ergo ille est bonus, qui quod malum est reprehendere potest, et bonum laudare: sed qui reprehensus in malo, bono animo suscipit reprehensionem. In alterius causa facile possumus omnes justis iudices esse: ille autem vere bonus, et justus, et sapiens est, qui sibi ipsi iudex fieri potest. Cum audieris aliquem beatificantem antiquos doctores, proba illum qualis est circa suos doctores. Si enim illos sustinet, et honorat cum quibus vivit, sine dubio et illos honoraturus fuerat, si cum illis vixisset. Si autem suos contemnit, vere et illos contempturnus fuerat, si cum illis vixisset. Nam omnis correctio similis est cæteris tentationibus. Sicut ergo omnis tentatio fideles quidem ædificat magis, infideles autem destruit amplius: sic et omnis increpatione disciplinæ religiosum hominem, et Deum timentem, meliorem facit: irreligiosum autem et malum conturbat, et ad deterius ire compellit. Sicut ergo vas figuli igne probatur, sic et bonum cor increpatione cognoscitur. Et dicitis: Si in diebus patrum nostrorum fuissetis, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum. Non quia Judæi specialiter omnino talia loquebantur, sed quia talia cogitabant et faciebant, cogitationibus suis hæc loquebantur et factis. Quando enim colebant filii quos patres occiderant, condemnare videbantur homicidia patrum suorum, et se ab illorum consortio separare. Sic et hæretici quando colunt prophetas, et apostolos, et martyres, qui a patribus eorum, id est a Judæis, vel a gentilibus persecutionem passi sunt, et occisi, condemnare videntur acta patrum suorum, id est Judæorum atque gentilium: et dicere, quia si fuissetis in diebus illorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum, apostolorum, et martyrum. 31. *Itaque testimonium redditis vobis, quia filii estis illorum qui occiderunt prophetas.* Naturæ regula dicit, quia non potest fieri, ut de bonis parentibus mali nascantur: aut de malis boni: sed quales fuerunt parentes, tales erunt et nati. Quia sicut arbor in fructu cognoscitur, et fructus per arborem demonstratur: sic parentes cognoscuntur in filiis, et filii per parentes. Nonne hoc ante Christum propheta prædixit, *Quoniam Deus in generatione justa est (Psal. 13. 6)?* Item, *Generatio rectorum benedicetur (Psal. 111. 2).* Ergo dant testimonia de filiis mores parentum. Quod si pater fuerit bonus, et mater mala: aut si mater fuerit bona, et pater malus: interdum filii patrem sequuntur, interdum matrem: interdum omnes filii patrem, interdum omnes matrem: tamen frequentius est, ut nati patrem sequantur. Si autem ambo fuerint æquales, aliquando fit, ut de bonis parentibus mali exeant filii, aut de malis boni, sed raro. Recce enim regula est humanæ naturæ, ut omnis homo nascatur duos oculos habens, et quinos digitos: aliquando tamen, *Ut manifestentur opera Dei (Joan. 9. 3),* nascitur homo aut sex digitos habens, aut oculos omnino non habens: sicut in Evangelio scriptum est.

Sicut ergo extra regulam naturæ raro evenit, ut deformis nascatur: sic et homo extra regulam naturæ raro procedit, ut dissimilis nascatur filius parentibus suis.

Uxor qualis ducenda.— Tu itaque, juvenis, quando uxorem ducere vis, si virgo, aut si puella nuptui tradatur, noli querere divitem, sed bene morigeratam: quia mores boni divitias frequenter acquirunt, divitiæ autem mores numquam fecerunt: et gloriosior est paupertas fidelium, quam divitiæ peccatorum. Noli querere speciem, quia scriptum est: *Sicut iures aureæ in naribus porci, ita mulieris male morigeratæ species (Prov. 11. 22):* quia in specie meretrices placent, in moribus autem matronæ. Cum autem requiris, aut necessarium habes, matronæ mores discernere, considera quales habet parentes, et sine labore cognosces de illa. Si ergo ambo fuerint boni, fiducialiter pone pedem tuum in domo illius: si autem alio fuerint mali, fuge familiam illam. Crede enim testimonio Christi, quod verum est, et non mentitur. Si autem dissimiles fuerint parentes illius, dubium inde habes eventum, quomodo nauta, qui in mare tradit animam suam, nesciens utrum pereat aut eradat. Aut ita: Non quia aut de justis parentibus justus nascatur, aut de iniquis iniqui, secundum ea quæ diximus: sed si de parentibus justis justus nascatur, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis, sibi ipsis testimonium perhibent, quia sunt filii eorum: si autem de justis iniqui nascantur, per hoc ipsum quod dissimiles sunt parentibus suis, perhibent testimonium sibi, quia non sunt filii eorum. Et e contra, si de iniquis parentibus iniqui nascantur, sicut homicidæ Judæi de homicidis Judæis, de quibus præsertim loquitur sermo, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis iniquis, sibi ipsis testimonium perhibent, quia filii sunt eorum. Si autem de iniquis nascantur justi, ipsi sibi perhibent testimonium, per hoc quod dissimiles sunt parentibus suis, quia non sunt filii eorum. Secundum hoc ergo et hæretici ipsi sibi testimonium dant, quoniam filii sunt Judæorum atque gentilium, qui persecuti sunt prophetas, et apostolos, et martyres. Quomodo? Eadem ipsa opera facientes in Christianos, quæ fecerunt Judæi atque gentiles in prophetas, et apostolos, et martyres. Numquid prophetæ, aut apostoli, et martyres, persecutorum volebant aliquid fieri suum? Numquid terroribus carnalibus, aut promissionibus mundialibus aliquem credere suadebant? Nec enim est fides, quæ ex necessitate timoris procedit, aut desiderio muneris alicujus terreni: sed bene docentes, et melius viventes, ut et verbis docerent et factis. Et non minus proponebant carnales, sed futuram Dei iudicium exponebant: non mundialia bona, sed regna caelestia hominibus promittebant. Si hæc faciunt hæretici, vere filii sunt prophetarum, et apostolorum et martyrum, qui ita fecerunt: si autem alius persequuntur, alios terrent, alios pronuntiant, aliorum bona diripiunt, aliis autem donant, sine dubio ipsi de se testimonium dant, quia ipsi filii non sunt prophetarum, et apostolorum, et martyrum. 32. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Prophetæ illis futurum, ut quemadmodum patres eorum interfecerunt prophetas, sic et ipsi interficiant Christum, et apostolos, et martyres, cæterosque sanctos. Non jubet illis ut faciant quæ facturi non erant, nisi jussisset: sed ostendit eis, quia sciebat quod essent facturi. Utopia, si contra aliquem litiges adversarium, et scis quod aliquid cogitat adversus te, dicis illi: Fac mihi quod facturus es. Non jubes illi ut faciat, sed ostendis te intelligere quod cogitat facere. Sic et Dominus ad Judam dicebat: *Quod facis, fac citius (Joan. 13. 27).* Et quam bene dixit, *Implete:* et non, *Superimplete!* Quoniam ad veritatem, excesserunt mensuram patrum suorum. Illi enim homines occiderunt, isti Deum crucifixerunt. Illi ministros, isti regem. Sed quia voluntate sua descendit in mortem, non imputabat illis suum peccatum: sicut et in cruce petebat pro illis: *Pater,*

remitte eis, quia nesciunt quid faciunt (Luc. 23. 34). Imputat autem illis apostolorum mortem, ceterorumque sanctorum, qui nolentes occisi sunt. Ideo dicit, *Implete*: et non, *Superimplete*. Nam benigni et justi iudicis est, suas injurias contemnere, et aliorum injurias vindicare. Qui autem suas vindicat, quamvis juste vindicet, nunquam tamen iudex justus esse putatur. (a) [Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes, ejusdem esse substantiæ, ejusdem esse auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similiter multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, ipsam Deum Filium, ipsam Deum Spiritum sanctum, non mireris: Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes, ac dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit: sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quia mensuram implent patrum suorum gentilium: et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem et generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et anima, et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum. Nam et illi hominem purum se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos: *Ecce enim implevisti Jerusalem doctrinam vestram, et vultis inducere super nos sanguinem istius hominis* (Act. 5. 28). Si enim homo purus est passus, dimitto: quia nos mors hominis, non Dei salvavit. Sed dico, Judæi tale peccatum fecerunt, quale facit qui hominem occidit, non Deum. Quando vides eos persequentes, et facientes omnia quæ diximus, non mireris: implent enim mensuram Judæorum et gentilium patrum suorum.] 33. *Serpentes, gemina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Sicut enim serpentes præ omnibus animalibus astutiores sunt, et astutia eorum non est in bono, sed in malo: hoc enim semper aspiciunt, quomodo aliquem mordeant; et cum non orderint, quomodo se occultent: sic et omnes hypocrite astutiores sunt cæteris hominibus, simpliciter viventibus, et in astutia sua cogitant quomodo aliquem lædant: et cum læserint, ita simpliciter ambulat, quasi neminem noverint. *Gemina viperarum*. Superius diximus de Judæis, quoniam per singulas generationes invicem sua facta condemnabant, et semper patres reprehendebantur a filiis suis. Item filii reprehendebantur a patribus suis¹. Ideo ergo omnes viperæ similavit: quoniam talis est viperarum natura, quando conceperint in utero matres, nati earum rumpunt uterum matris, et sic procedunt. Item ipsi nati, quando conceperint, sic patiuntur a suo foetu. Sic ergo viperæ semper parentes comedunt, et comeduntur a pullis suis: sic et Judæi semper patres condemnant, et condemnantur a filiis suis. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Numquid sepulcra sanctorum ædificant, an potius a malitia corda vestra mundantes? Numquid sic judicat Deus, quomodo judicat homo? Homo hominem judicat in opere, Deus autem in corde. Quæ est autem ista justitia, sanctos colere, et contemnere sanctitatem?

Pietatis gradus duo. Hæretici serpentibus comparati. — Primus gradus pietatis est, sanctitatem diligere; deinde sanctos: quia non sancti ante sanctitatem fuerunt, sed sanctitas ante sanctos. Sine causa ergo justos honorat, qui justitiam spernit. *Quomodo fugietis?* Numquid liberabunt vos sancti, quorum monumenta ornatis? Non possunt sancti amici esse illorum, quibus Deus est inimicus. Numquid potest esse

pacata familia, domino adversante? *Quomodo fugietis?* An forsitan nomen vacuum vos liberabit, quia videmini esse populus Dei? Quid prodest meretrici, si nomen habeat castum? Sic nihil prodest peccatori, si servus Dei dicatur. Ne putetis, quia melior est Christianus impie agens, quam infidelis impius. Denique quis pejor est tibi, inimicus apertus, an qui se fingit amicum, et est inimicus? Puto quod melior est inimicus apertus, quam amicus falsus. Sic et apud Deum odibilior est qui servum Dei se dicit et mandata diaboli facit. *Serpentes, gemina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Serpentes enim sunt et omnes hæretici, prudentes in malo, et stulti in bono. Et sicut serpentes varii sunt in corpore suo, sic hæretici varii sunt in erroribus suis, et multiplices in malignitate: qui deposuerunt imaginem Dei, quæ est in justitia, et sanctitate veritatis: et suscipientes imaginem serpentis, quæ est in malitia et schemate veritatis, facti sunt serpentes, filii serpentis illius, ad quem Dominus in persona Ecclesiæ et diaboli dicit: *Ecce pono inimicitias inter te et mulierem, et inter semen tuum, et semen illius. Super ventrem tuum et super pectus tuum repes, et terram manducabis omnibus diebus tuis* (Gen. 3. 15. 14). Propter quam sententiam Domini, inter hæreticos et Christianos pax non potest esse. Si ergo filios Ecclesiæ non persequuntur hæretici, neque adversantur, et ipsi filii sunt Ecclesiæ: si autem persequuntur, semen sunt serpentis illius, cujus semen inimicitias exercet adversus semen Ecclesiæ. Nam et isti, qui gemina sunt serpentis similiter sicut et illi super ventrem suum et super pectus repunt, et semper manducant terram. Super ventrem quidem et pectus repunt, quoniam quicquid faciunt, propter ventrem suum faciunt, et propter vanam gloriam pectoris sui. Terram autem manducant, quoniam neminem lucrantur, aut capiunt in perfidia sua, nisi illos qui in terra sunt: id est, carnales homines. Spirituales autem viros seductio non consumit. Manducare enim est lucrari, vel acquirere, sive ad vitam, sive ad mortem. Non solum autem serpentes sunt, sed et viperæ, quarum natura est, ut rumpentes viscera matrum nascantur: sic et auctores hæresum, rumpentes fidem matris Ecclesiæ, processerunt ad principatum. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Ecclesiæ ædificant, non ecclesiasticæ veritatis fidem tenentes: Scripturas legentes, non Scripturis credentes: prophetas, et apostolos, et martyres nominantes, non opera martyrum imitantes, nec confessionem eorum sequentes. Nec audistis eum qui dicit: *Non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine, intrabunt in regnum cælorum, sed qui faciunt voluntatem Patris mei* (Matth. 7. 21)? Sicut enim non omnes qui Dominum vocant, Domini sunt, sed qui faciunt Domini voluntatem: sic non omnes qui in locis suis predicant apostolos, et prophetas, et martyres, jam per hoc sunt cultores eorum: sed qui opera eorum imitantur, et fidem sequuntur.

Homilia xlvj. ex capite xxij.

34. *Ideo, ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occiditis, et crucifigitis, etc.* Prophetas, et sapientes, et scribas apostolos dicit. Prophetæ enim erant, quia propheticis spiritu erant repleti. Sapientes autem erant corde, sicut propheta dicit de eis: *Et eruditis corde in sapientia* (Psal. 89. 42). Scribæ autem erant corde, quia de thesauris suis nova et vetera proferebant (Matth. 13. 52). Sed primum videamus, qua causa dicit: *Ideo, ecce ego mitto ad vos.* Superius dixerat, *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocrite, qui ædificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum*: id est, Quoniam ædificatis sepulcra prophetarum, et per hoc non solum verbis, sed et ipsis ædificationibus dicitis, Si in diebus patrum nostrorum fuissetis, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum: volentes vos justifi-

¹ v. D. et Editi in marg., a filiis suis.

(a) Hæc alias desunt.

care coram hominibus, qui secundum visionem operum judicant, et non coram Deo, qui corda cognoscit: quod est hypocritarum. Ideo dixit Jesus turbis Judæorum, et principibus sacerdotum: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occiditis, et crucifigitis, et persequimini de civitate in civitate, ut mensuram homicidarum patrum vestrorum non bene plenam impleatis, pejora facientes patribus vestris: quoniam illi quidem prophetas occiderunt, vos autem ipsum Dominum prophetarum. Illi enim eos, qui annuntiabant venturum Filium Dei: vos autem eos qui eum jam advenisse testantur, ut sic per ipsa opera vestra homicidalia testimonium vobis reddatis, quia filii estis patrum homicidarum: ut non solum sanguis istorum sanctorum, verum etiam propter istorum sanguinem, omnis sanguis præcedentium sanctorum veniat super vos. Nunc virtutem ipsorum verborum videamus. Ostendit eis, quia intelligit corda ipsorum, quia tales sunt, ut faciant quod fecerunt patres eorum. Nam apud Deum, qui hominem occidere disponit, antequam occidat, quasi homicida habetur. Et qui adulterium committere ausus est, antequam committat, jam adulter est ante Deum. Et qui perjurare paratus est, antequam perjurat, jam perjurus videtur: quia Deus non ex operibus judicat, sed ex cogitationibus cordis, dicente Apostolo, *Testimonium reddente conscientia eorum, etiam cogitationibus invicem accusantibus se, aut etiam defendentibus se. in die, cum judicabit Dominus occulta hominum (Rom. 2. 15. 16)*. Voluntas est enim quæ aut remuneratur pro bono, aut condemnatur pro malo: opera autem testimonia sunt voluntatis. Ut quid ergo expectat opera, qui conscientias novit? Numquid et tu in aliquo negotio testimonia quæris, cum tibi res ipsa fuerit manifesta? Sed dicis: Si secundum voluntatem judicat, et opera non expectat, non misisset ad illos prophetas et sapientes. Ideo expectat, ut duo bona fierent misericordie, ut et Judæi secundum conscientias suas condemnarentur, et justii homines non occiderentur. Et quis scit, quia aut malus juste damnatus sit propter malitiam suam, aut bonus propter benevolentiam suam, juste remuneratus sit, nisi voluntas demonstraretur in opere? Quale est enim illud iudicium justum, cuius justitiam nemo cognoscit? Non ergo Deus quærit opera propter se, ut sciat quomodo judicet, sed propter alios, ut omnes intelligant quia justus est Deus. Nam Deus est, qui omnium corda cognoscit, et hominum, et angelorum, et spirituum cæterorum. Cor autem Dei nemo cognoscit, neque homines neque angeli. Ideo ergo et malis dat occasionem, per quam in operibus ostendatur propositum voluntatis suæ malæ: sicut dedit scribis et Phariseis, mittens ad eos prophetas, et sapientes, et scribas: et bonis præbet occasionem, per quam ostendant propositum voluntatis suæ bonæ, sicut prophetis, et sapientibus, et scribis suis præbuit, excitans super eos persecutionem scribarum et Phariseorum, ut non sine causa quantum ad homines coronarentur. Et sicut homo habens benefaciendi propositum, certe justum est, ut Deus provideat ei occasiones, per quas faciat bona. Ut quid pinguis terra jaceat sine fructu? Sic justum est, ut homini malam voluntatem habenti provideat causas, per quas faciat mala, dicente Salomone: *Ad pravos pravos vias mittit Dominus. Unde David rogat, dicens: Viam iniquitatis amove a me, legem tuam (Psalm. 118. 29)*, etc. Nam et de benevolis tibi propheta sic dicit: *Quia non dimittit virgam peccatorum super sortem justorum, ut non extendant justii ad iniquitatem manus suas (Ibid. 124. 3)*: id est, non dat potestatem dæmonibus super justos, ne quando contra voluntatem suam malum facere compellantur ab illis. De malevolis autem statim sic dicit: *Declinantes autem ad suffocationem, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem (Ibid. v. 5)*: id est, qui declinatus est ad malefaciendum, sociat illum cum operantibus mala. Utpote, volenti tibi elemosynas facere, occurrit ante faciem tuam captivus, aut desolata*

vidua, aut miserabilis orphanus: non tantum tenuit ad utilitatem illius, quantum illum transmisit ad utilitatem tuam: id est, non tantum præstitit illi per te, quantum per illum tibi. Nam quod per te illi præstitit, temporale est, et terrenum: quod autem tibi præstitit per illum, perpetuum est, et cælestis. Ne putes quia propter utilitatem pauperum Deus divitem fecit, quos et sine divitibus poterat sustentare: sed propter utilitatem divitum pauperes fecit, qui infructuosi et steriles erant futuri, nisi pauperes facti fuissent. Si ergo benefacere volentibus, quando provideat causas benefaciendi, justus est Deus: sine dubio et quando malefacere paratis malefaciendi provideat causas, non est injustus. Sicut enim bonus rogat, ne occasionem peccandi incurrat, dicens: *Viam iniquitatis amove a me (Psalm. 118. 29)*: sic et malus optat, ut inveniat occasionem nocendi. Ideo ergo dicit Dominus: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occiditis, et crucifigitis, et flagellabitis, 35. ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effunditur super terram. Ergo Deus occasiones provideat peccandi? Etiam, sed non ut peccare laici, sed ut peccatorem ostendat. Ecce enim si tu vitulum compares servum, et volueris mores suos scire, nonne pones ante illum sacculos cum solidis, ad aliquid concupiscibilem cibum: et si quidem servus ille incontinentis fuerit, et sine timore, porrigat manum suam, et accipiat inde, numquid male fecisti? aut numquid tu coegisti illum ut faceret male? Non, sed propalasti malitiam ejus. Sic et Deus dans hominibus occasionem peccandi, si peccare voluerint, non illos facit peccare, sed manifestat pertinaciam cordis eorum. Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justii usque ad sanguinem Zacharie filii Baruchie, quem occidistis inter templum et altare. Id est, non tantum super Judæos, qui jam non sunt, sed super vos malos homicidas. Nam in tempore Abel Judæi quidem non fuerunt, mali autem fuerunt. Nam quantum ad homines, multe generationes sunt secundum diversitates terrarum: quantum autem ad Deum, duæ generationes sunt. Utpote, per singulas generationes sanctis suis bona promittens Deus per prophetas, ad consolationem eorum Christum eis prophetavit venturum, utputa: *Constituam iudices tuos sicut prius, tunc vocaberis civitas justitie (Isai. 4. 26)*, etc. Ergo promisit quidem, non autem præstitit: præstitit autem novissimis sanctis. Sicut et per singulas generationes peccantibus mala promittens, Deus ad terrorem eorum hunc eis prophete minabatur interitum, quem Judæi sunt passi, utputa: *Terra vestra deserta (Isai. 4. 7)*, etc. Ergo manus est omnibus, non autem reddidit, sed reddidit generationi novissimæ. Sicut ergo omnia bona, quæ in singulis generationibus a constitutione mundi omnes sancti merebantur, illis novissime sunt donata, qui receperunt Christum: sic omnia mala, quæ in singulis generationibus a constitutione mundi pati meruerunt omnes iniqui, et sanctorum interfectores, super novissimos Judæos venerunt, qui Christum repulerunt. Aut ita: Numquam ab initio mundi hæc talis gratia Dei donata est hominibus, qualis in Christo: aut talis interitus venit super impios, qualis venit super Judæos, Christo repulso. Exempla temporalia dico, quæ passi sunt a Romanis. Quid enim melius esse potest, quam Deum in corpore venientem suscipere? aut quid pejus contingere potest, quam Deum cum tanta humilitate et misericordia venientem ad se non solum non suscipere, sed ad se interficere, et tali modo interficere? Pone ergo Deum dicere ad illos, qui receperunt Christum: *Ecce ego mitto ad vos Filium meum in corpore velatum, et discipulis ejus in nomine ipsius: et recipietis eum, et credetis in eum, ut veniat super vos omnis justitia, quæ facta est ab Abel usque ad Zachariam. Nonne verum dicit? Vere enim, quantum ad multitudinem gratiæ, quæ data est hominibus in Christo**

non dicam omnem justitiam præcedentium sanctorum, quæ ab initio venit super illos : sed puto, quod omnium sanctorum justitia tantum mereri non poterunt, quantum illis donatum est. Sic et super Judæos, qui crucifixerunt Christum, et persecuti sunt discipulos ejus venientes ad se : quantum ad magnitudinem iræ, quæ effusa est super eos, non dicam quia omnium impiorum præcedentium peccata venerunt super illos, sed magis omnium impiorum peccata tantum mali non meruerunt, quantum venit super illos, ut talia paterentur, qualia passi sunt a Romanis : et sic postmodum omnes generationes eorum usque in finem sæculi projicerentur a Deo, et ludibrium fierent gentibus universis : sic et modo fit in omnes gentes et civitates. Vel ita : Omnis gens vel civitas, non cum peccaverint, statim punit eas Deus ; sed expectat per multas generationes, et modo mandat, modo minatur, interdum ex parte castigat : ut quanto magis diutius eos expectaverit, tanto amplius et Dei judicium justius sit, et illorum dignior pœna. Quando autem placuerit Deo perdere civitatem illam, aut gentem, videtur omnium generationum præcedentium peccata reddere illis : quoniam quæ illæ omnes generationes merebantur. hæc sola passa est. Quid ergo ? injustus est Deus, qui aliorum peccata vindicavit in istis ? Absit. Sed quoniam quæ illi merebantur, isti sunt passi, et soli passi sunt talia, cum non soli peccassent : propterea quæ aliorum erant, dicuntur isti perpassi. Res enim ista moralis est, et sic omnes homines quotidie facimus. Ecce enim cum servi tui peccant, expolias unum, et iterum parcis ei, dicens : Nisi observaveris, hoc passurus es : similiter facis et alteri. Non meliorantibus vero eis, si incurrerit unus, castigatur secundum suum peccatum, et videtur quidem pro omnibus ille solus castigatus : quia quod aliis est promissum, illi est redditum. Rursum autem non pro aliis castigatus est, sed pro se : quia secundum meritum culpæ suæ castigatus est. Ille enim pro aliis dicitur castigari, qui, aliis peccantibus, ipse castigatur non peccans : qui autem peccans castigatur, non pro aliis, sed pro se castigatur. Sic et generatio ista pro patribus quidem suis videtur punita, quia illi territi sunt, isti puniti : vere autem non pro aliis, sed pro se condemnati sunt : quia sic peccantes, juste damnati sunt. Hæc eadem ad hæreticos convenit dicere Christum : *Idco, ecce ego mitto ad vos sapientes, et scribas, et ex illis occidatis, et crucifigatis, et flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effunditur super terram.* Vere enim missi sunt sapientes adversus hæreticos, scilicet patres vestros. Sapientes autem non literati, quorum sapientia non est in sensibus carnalibus posita, et in lingua acquisita per exercitationem carnalem, sed sapientes circa Dei timorem, sapientes circa Dei notitiam : sapientes animo, non corpore : corde, non ore : fide, non verbis ; de quibus dicit propheta : *Dexteram tuam sic notam fac mihi, et eruditos corde in sapientia* (Psal. 89. 12). Misit scribas, id est, presbyteros, et diaconos, et fecerunt eis qualia fecerunt prophetis, et apostolis, et martyribus patres eorum. Quanta passi sunt ab hæreticis patres nostri, nullus ignorat, recedente de medio testimonio scribarum. Ipse enim actus hominum per singulas generationes decurrens sufficit ad testimonium veritatis, qui sunt filii prophetarum, et apostolorum, et martyrum, persecutionem patientium semper, et qui sunt filii Judæorum atque gentilium persequentium semper. Quid opus est verbis ad probationem generis vestri, cum res ipsa loquatur ? Quod autem dicit : *Ut veniat super vos omnis sanguis justus a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ* : non ita est intelligendum, ut omnium generationum præcedentium et persequentium merita generatio una persolvat. Nec enim justum est, ut alter pro alterius puniatur peccatis, sed cum in die judicii

unaquæque generatio punita pro peccatis suis fuerit, de hac una et ipsa generatione videbitur esse judicatum. Omnium enim iniquorum, et persequentium, et homicidarum a Cain usque ad finem una generatio est : etsi non sint omnes in tempore uno, omnes tamen filii sunt persecutoris et homicidæ illius Cain. Ideo et alibi dicit : *Amen dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant* (Matth. 24. 34) : id est, donec impleatur omne mysterium vocationis sanctorum. Ulpota Cain fuit persecutor Abel, et mortuus est : facti sunt gigantes persequentes filios Seth. Ecce Cain transit, sed generatio ipsa stetit. Perierunt gigantes in diluvio, sed nati sunt ex Cham¹ Chananæi, et cæteræ gentes persequentes filios Sem. Gigantes transierunt, sed generatio ista stetit. Secundum animam enim Chananæi de generatione erant eorum iniquorum, qui fuerunt ante diluvium. Interempti sunt Chananæi ex parte a filiis Israel, sicut legimus, et ex eis facti sunt alienigenæ, qui persequerentur Judæos. Ecce et illi transierunt, sed generatio eorum stetit. Postmodum conversu sunt gentes quædam ad Christum, surrexerunt perfidi Judæi post Christum adversus Christianos, ipsa vice habentes ipsam generationem quantum ad animam, quam habuerunt gentes illæ, quæ prius persequabantur Judæos. Deinde gentiles quidem crediderunt omnes, Judæi autem defecerunt, qui persequabantur Ecclesiam : et ex ipsa Ecclesia surrexerunt hæretici, qui persequabantur Ecclesiam, sed generatio ipsa stetit. Ecce Judæi et gentes persequentiores transierunt, sed generatio ipsa stat. Nam de generatione impiorum Judæorum et gentilium sunt hæretici isti. Ideo et mores et perfidiam sequuntur eorum, sicut diximus supra. Postmodum autem et hæretici transiunt, ut non sint secundum quod modo esse videntur, et futuri sunt gentiles et populi Antichristi, et transeuntibus istis, generatio justorum stabit in illis. De generatione enim justorum erant etiam illi qui fuerunt, et impletur quod dictum est : *Non transibit generatio ista, donec omnia fiant*. 37. *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur.* Omnia futura ante prospiciens Dominus, prævidit etiam ruinam civitatis Jerusalem, et plagam, quæ a Romanis ventura erat super populum illum : ideo extollens lamentum lugebat eam dicens, *Jerusalem, Jerusalem.* Recordabatur quidem sanguinem sanctorum suorum, qui effusus erat ab illis, et qui adhuc postmodum fuerat effundendus. Sed non tamen dolebat de injuria sanctorum suorum, sciens qualem illis gloriam præparaverat pro morte temporali : sed de illorum interitu flebat, quibus et in isto sæculo mala ventura fuerant, et in illo pejora. Sicut enim benefacientes, non Deo præstamus, sed nobis : Deus autem gaudet, non de suo lucro, sed de nostra salute : sic nos peccantes non Deo nocemus, sed nobis : Deus autem tristatur, non de sua injuria, sed de nostra perditione. Sicut rex benignus, audiens criminosas personas, lege quidem compellente ipse mortis sententiam dictat adversus eos, tamen misericordia instigante lacrymas fundit super illos, et vult eos adjuvare, et non potest, contradicente sibi justitia : quoniam misericordia tunc vera est misericordia, si sic facta fuerit, ut justitia per eam non contemnatur : si autem contempta justitia, misericordia observetur, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas : nam justitia non est vera justitia, nisi habuerit in se et misericordiam : sic et misericordia non est vera misericordia, nisi habuerit in se justitiam ; injuste agentibus ac malefactoribus misericordiam exhibere, nec eos punire, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas : sic et Dominus ipse quidem mortis sententiam dictabat super Judæos, dicens : *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et ex ipsis occidatis, ut veniat super vos omnis sanguis justus.* Ecce ipse eos miserabili lamentatione plangebat dicens :

¹ V. D. et Editi in marg., in die vindictæ.

¹ Montoi. in margine conjicit, Chanaan.

Jerusalem, Jerusalem. Nam Deus invitus compellitur cum magno dolore peccatores dammare. Non enim sic dolet, quia ipse ab eis offenditur, sed quia quasi violenter cogitur perdere aliquem, qui omnes cupit salvare. Nam quemadmodum in nobis contra naturam est bene facere, sic et Deo contra naturam est male facere, aut perdere. Sed dicit aliquis: Cum in potestate habeat Deus perdere et salvare, quis eum invitum compellit condemnare, si non vult? Tu, qui non desideras misericordiam Dei. Nam sicut qui desideranti misericordiam Dei denegat, crudelis est: sic qui non desideranti misericordiam præstat, injustus est. Sed dicitis: Quis est homo, qui non desiderat misericordiam Dei? Tu, qui permanes in peccatis. Desiderare autem misericordiam Dei, est converti ad eum. Ille enim desiderat misericordiam Dei, qui timet iram ejus: qui autem non timet iram ejus, non desiderat misericordiam ejus, sed contemnit. *Jerusalem, Jerusalem,* quæ usque nunc luctata es contra misericordiam meam tuis peccatis, nunc autem ipsam superasti. Volo enim in te misereri, sed vires misericordiæ faciendæ non habeo, nec possunt te amplius jam sufferre. Incessabilibus enim iniquitatibus tuis misericordia mea quasi jam lassata, a proposito suo deficit. *Quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te.* Misi ad te Isaiam, et serrasti eum: misi ad te Jereniam, et lapidasti eum: misi Ezechielem, et tractum super lapides excerebrasti eum. Quomodo sanaberis, quæ nullum ad te medicum venire permittis? quomodo curabo infirmitatem tuam, quæ omnem medicinam conculcas? Sanctis meis non peperci, ut tibi parcerem peccatrici. Illorum vitam neglexi, ne tuam mortem viderem. Omnes medici spirituales in te defecerunt, et tu curata non es. Insanabilis est passio tua; vicit enim artem divinam. Si de morte tua gavisus fuisset, numquam ad te misisset prophetas. Si te perdere voluisset, numquam ad te ego ipse venissem. Ego tibi quid faciam, si tu ipsa vivere non vis? *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos, et noluisti?* Cum te in Ægypto quasi sanguinariis accipiter persequeretur Pharaon, misi super te Moysen et Aaron (*Exod. 4. et 5*); quasi duas mollissimas penas misericordiæ meæ, et liberatos vos de unguibus ejus rapui in desertum, et noluistis sequi me, facientes vobis vitulum in Horeb, ut serviretis potius idolo mortuo, quam Deo viventi (*Ibid. 32*). *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et noluisti?* Percurre, si vis, Judicum librum, quotiens peccaverunt et tradidit illos Deus, et iterum liberavit? Gallina, Ecclesiæ ponit similitudinem. Sicut enim pulli gallinarum pastum suum quærentes, per diversa vagantur, et maternis vocibus congregantur ad ipsam, et iterum similiter pascentes dispergunt, et iterum maternis vocibus congregantur: sic et populus Dei; carnalem voluptatem et mundialem concupiscentiam sequentes, per diversos vagantur errores, quos Ecclesia mater per sacerdotes, modo increpationibus, modo blandimentis, quasi quibusdam vocibus congregare et allectare festinat. Et quemadmodum gallina habens pullos, vocando illos non cessat, ut assidua voce vagositatem corrigat pullos suorum: sic et sacerdotes in doctrina cessare non debent, ut studio et assiduitate doctrinarum suarum negligentiam populi errantis emendant. Et quemadmodum gallina habens pullos, non solum suos calefacit, sed etiam cujuscumque volatilis filios exclusos a se diligit quasi suos: ita et Ecclesia non solum suos Christianos studet vocare, sed sive gentiles, sive Judæi, si suppositi illi fuerint, omnes fidei suæ calore vivificat, et in baptismo generat, et in sermone nutrit, et materna diligit caritate. Ut autem et hæreticis hæc eadem coaptemus, Jerusalem hic semper Ecclesiam intellige, quæ dicitur civitas pacis, cujus fundamenta solida sunt super montes Scripturarum. Sicut ergo illi Judæi, qui fuerant Jerusalem spiritualis, ingressi crediderunt in Christum, illi autem, qui erant Jerusalem corporalis, manentes in corporali Judaismo, per-

sequebantur spirituales Judæos, id est, apostolos, cæterosque ex circumcissione credentes: sic et de ista nova Jerusalem, id est, de Ecclesia, qui spirituales Christiani fuerunt, relicta corporali Ecclesia, quam perdidit occiperant violentia, exierunt ab illis. Magis autem illi exierunt a nobis, sicut Joannes exponit (*1. Joan. 2. 19*).

Exire de Ecclesia quis dicitur. — Non enim ille de Ecclesia exire videtur, qui corporaliter exit, sed qui spiritualiter veritatis ecclesiasticæ fundamenta reliquit. Nos enim ab illis exivimus corpore, illi autem a nobis animo. Nos ab illis exivimus loco, illi a vobis fide. Nos apud illos reliquimus fundamenta parietum, illi apud nos reliquerunt fundamenta Scripturarum. Nos ab illis egressi sumus secundum aspectum hominum, illi autem a nobis secundum judicium Dei. Ideo et illi corporales Christiani persequuntur nostros spirituales, specie colorata, varietate fundata. Propterea quæ superius Dominus commemoraverat, ad illam Jerusalem corporalem dicta esse videntur: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur.* Non dixit, *Quæ occidisti et lapidasti*: sed, *Quæ occidis et lapidas*: id est, *Quæ hoc proprium, et quasi naturalem consuetudinem habes, ut occidas et lapides sanctos.* Non enim occidit aut lapidavit sanctos ante Christum, et cessavit facere post Christum quæ fecit aliquando prophetis, sed eadem ipsa facit apostolis, quæ fecit aliquando prophetis. Sic et hæreticorum Ecclesia non solum persequuta est patres nostros, et persequi jam cessavit: sed eadem illi eorum faciunt nobis, quæ patribus nostris fecerunt patres eorum. Mittuntur enim ad illos viri fideles, quotienscumque inter illos et fideles certamen fidei commovetur, non ex ebrietate vini, sicut fieri solet frequenter, sed ex aliqua causa religionis. Mittuntur ad illos, sicut mittebantur prophætæ et apostoli ad Judæos, non ad salutem eorum; insanabiles enim sunt: sed ad præjudicium ipsorum; ut sine excusatione ignorantia judicentur. Item aliter. Hæretici prophetas, et apostolos, et martyres occidunt, qui modo sunt apud nos: sine dubio occidunt in verbis suis, et actibus. Quotiens enim leguntur in Ecclesiis nostris verba et acta prophetarum et apostolorum, prophætæ et apostoli missi nihilominus loquuntur ad nos, quos omnes missos ad se hæretici dum legunt et male interpretantur, occidunt et lapidant eos. Ut autem manifeste cognoscas, quomodo prophætæ et apostoli ab hæreticis occidunt et lapidantur: primum intellige, quomodo nascitur Christus in nobis, et quomodo occiditur. Quando enim credimus in Christum, Christum generamus et formamus in nobis, sicut dicebat Apostolus Galatis: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis (Gal. 4. 19)*. Consequenter et quando perdinus fidem Christi, Christum occidimus in nobis, sicut et prophætæ apud hæreticos occiduntur. Quando enim fidem et veritatem verborum eorum prava interpretatione subvertunt, prophætæ et apostolos occidunt in se. Ipsius enim verbi quasi sanguis veritas est, quæ vivificat verbum. Omne enim verbum, quod non habet in se veritatem Dei, mortuum est, quemadmodum sine sanguine corpus. Propterea omnia verba divina, quamvis rustica sint et incomposita, viva sunt: quoniam intus in sensibus suis habent positam veritatem Dei, quasi sanguinem in venis inclusum, et ideo vivificant audientem, sicut testatur Petrus ad Christum, dicens: *Quo ibimus? verba viva habes (Joan. 6. 69)*. Omnia autem verba sæcularia, quoniam non habent in se virtutem Dei, et quamvis sint composita et ingeniosa, mortua sunt, quoniam in venis sensuum suorum non habent virtutem Dei: propterea nec audientem salvant. Secundum hæc jam intelligis, quomodo hæretici occidunt et lapidant prophetas et apostolos missos ad se. Quoties enim veritatem verborum eorum gladio maligni spiritus et verbi perversi corrumpunt, occidunt prophetas et apostolos, et sanguinem verborum eorum, id est, veritatem effundunt in terram: totiens aliud intelligentes in verbis prophetarum et apostolorum, et

aliud proloquuntur in populo, blasphemias suas quasi lapides quosdam factant super apostolos et prophetas. *Quotiens voluisti congregare filios tuos*, etc. Quotiescumque enim, sicut diximus, inter hæreticos et fideles fidei movetur certamen, evidenter vult illos Dominus congregare sub veritate alarum suarum, id est, duorum Testamentorum, quotiescumque leguntur apud eos verba prophetarum et apostolorum: illi autem non quasi domestici pulli gallinæ, quæ est Ecclesia, sed quasi silvestres pulli sanguinari vulturis, aut accipitris, non solum ad veritatem duorum Testamentorum venire non acquiescunt, sed adhuc irruunt super ipsam gallinam, id est, Ecclesiam, et diripiunt et dispergunt pullos ejus, et evellunt eam: totiens vult eos congregare, illi autem nolunt. 38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*; id est, ecce nunc, tempore instanti. Cum ego fuero crucifixus, scindetur velum templi, et secreta mysteria sanctitatis ejus publicabuntur, et recedet ab eo Spiritus Dei. Et sicut corpus anima recedente prius quidem frigescit, deinde putrescit et solvitur: sic et templum vestrum, Dei Spiritu recedente ab eo, prius quidem seditionibus, et indiscipline replebitur tyrannicis, quasi Deo jam illud non gubernante; deinde veniet ad ruinam. Sicut enim ante mortem hominis, insanabilis præcedit infirmitas: sic et ante ruinam aut hominis, aut loci alicujus, aut civitatis, inemendabilia præcedunt peccata. Sicut enim pulli frequenter a matre vocati, cum non obaudierint, neque sequuti fuerint matrem, matre longius abeunte, aut venit accipiter, et diripit eos, aut longius evagantur, ut pereant: sic et Domino frequenter Judæos vocante, quoniam non obaudierunt, neque sequuti sunt eum, recedente illo ab eis, ad gentes venit quasi accipiter rex Romanus, et partem¹ quidem eorum comedit fames et gladius, alii autem per singulas provincias dispersi sunt, ut perirent. 39. *Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Præcessores nostri exponunt, circa ipsum diem iudicii et resurrectionis quosdam Judæorum credituros in Christum. Quod et Apostolus significare videtur, dicens: *Ex parte cæcitas contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fiet* (Rom. 11. 25. 26). Et sequens lectio illa tota hoc dicere velle videtur. Si quis autem mysterium hoc per illos putat impletum, qui in Actibus apostolorum leguntur (a), Petro prædicante aut aliis apostolis crediderunt: intelligit propter tres causas non esse verum quod dicit. Primum, quia tunc pars modica secundum electionem credidit, non totus Israel. Secundo, quod illi ante gentes crediderunt, non post gentes. Plenitudo autem gentium tunc adhuc non introierat, sed inchoaverat hoc. Tertio, quia quando hæc futura prædicebat Apostolus, gentes jam crediderant, et Judæi qui fuerant credituri: et tamen Apostolus adhuc credituros significat Judæos, dicens ad gentes: *Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem: ita et illi nunc non crediderunt in vestra miseratione, ut et ipsi misericordiam consequantur: conclusit enim Deus omnes in incredulitate, ut omnibus miseretur* (Ibid. v. 50-52). Dicens ergo. *Amodo non me videbitis, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*: hoc dicere vult, Donec veniat tempus, in quo credentes dicatis, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Spiritualiter enim videre Christum est ipsum in fide cognoscere. Sicut autem ad illam Jerusalem dictum est, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*: scilicet cum occideritis Filium Dei apud vos, cum de illo templo corporali templum exierit spirituale, quod fuerunt sancti, qui ex circumcisione crediderunt in Christum: sic et ad Ecclesiam omnium hæresum dictum esse videtur, *Ecce relinquetur vobis*

domus vestra deserta, ex quo Filium Dei occidistis. id est, Ex quo vivum verbum veritatis illius, mendacis verbi gladio, veritate effusa, mortuum fecistis: sicut superius diximus, spiritualiter prophetas suscipi aut occidi. Qui enim credunt secundum veritatem verbis prophetarum, suscipiunt prophetas: qui autem corrumpunt veritatem ipsorum, occidunt verba eorum, et eos ipsos in verbis ipsorum. Sic et Christus aut suscipitur, aut occiditur apud nos. Si enim credimus verbis ejus, suscipimus eum, et generamus in nobis: si autem non credimus, et adhuc veritatem verborum ejus corrumpimus, repellimus eum, et occidimus apud nos. Unde fit, ut quotidie Christus apud fideles quidem suscipiatur, atque nascatur, apud hæreticos autem repellatur.

Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. — Relicta est autem et deserta, ex quo de illa corporali Ecclesia spiritualis exivit: id est, de populo suo, qui videbatur Christianus, et non erat, populus iste exivit, qui non videbatur, et erat: et magis autem, secundum quod diximus, illi a nobis exierunt, quam nos ab illis. Sicut autem membrum a corpore præcisum vivere non potest, neque ramus arboris viridis esse: sic et omnes hæretici præcisi a corpore unius Ecclesiæ, nec vitam Christi in se habere possunt, nec viriditatem gratiæ spiritualis, sed est Ecclesia eorum deserta: non ab hominibus; abundat enim perversis hominibus, quomodo semper malorum major est copia quam bonorum: sed deserta est a sanctis, deserta a sanctitate, a fide, a veritate, a gratia, a spiritu; deserta denique ab ipso Deo, et a bonis omnibus quæ sunt Dei. Sicut enim homo, qui Dei non est, mortuus dicitur esse, quamvis vivat: quia non Deo, sed diabolo vivit: sic omnis Ecclesia quamvis abundet hominibus, tamen si ab illis bonis quæ dicta sunt defuerit, deserta est: quia non Deo, sed diabolo plena est. Dico enim vobis: *Non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Vere enim ex tempore perditionis suæ hæretici numquam Christum viderunt. Vident enim eum fide, non oculis, qui secundum veritatem ejus credunt in eum: qui autem non credunt, cæci sunt corde, non corpore: non necessitate, sed voluntate. Cognituri sunt autem eum in die iudicii nolentes, quando videbunt eum in majestate Patris, quando videbunt cum etiam omnes iniqui, et Dominum cum constabuntur nolentes: *Domine, Domine, nos in nomine tuo demonia ejecimus* (Math. 7. 22), etc.; sed nihil illis proderit tarda confessio. Tunc et isti dicturi sunt Christo: *Nos in nomine tuo docuimus, et in nomine tuo demonia ejecimus*. Dicit autem ad eos: Numquid in virtute mea? numquid in spiritu meo? In nomine enim meo aliquid agere, seductorum est: sed in virtute mea, et in spiritu meo, sanctorum. Discedite a me, nescio qui estis. Sicut enim vos cognoscentes me, cognoscere nolulistis, non propter difficultates veritatis meæ, sed propter iniquitates malitiæ vestræ: sic et ego cognoscens vos, nolo cognoscere, non propter extraneas personas vestras, sed propter odibiles malitias vestras.

Homilia xlvij. ex capite xxiv.

1. *Egressus Jesus de templo, ibat: et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei adificationes templi*. Superius ingressus est Dominus templum, quærens sanctitatem templi: sed cum in templo nihil inveniret proprium templi, egressus de templo ibat: quia ædificium quidem stabat, quod erexerunt homines, sanctitas vero ceciderat, quam constituerat Deus. Nam templum hominum est ædificatio lapidum pulchre composita: templum autem Dei est congregatio electorum religiose conversantium. Ibat de templo foras, id est, de Judæis ad gentes. Ibat non solum corpore, sed voluntate recedens in spiritualibus. Ecce si pars aliqua domus fuerit decisa, cum labore tamen possibile est ut reparetur: si autem ipsum fundamentum fuerit conquassatum, quid faciat pater-

¹ Apud Comenelin. legitur, *Patrem*.

(a) In hæc verba desunt codex RR. PP. Cartusianorum Valis Del.

familias, nisi forte in aliquo loco nova faciat fundamenta, et lapides de priori domo transvectans, aliam sibi adificet domum? Sic et in spiritualibus, si quidem populares peccaverint, per penitentiam corriguntur: si autem sacerdotium ipsum fuerit dissipatum, quod est populi fundamentum, quid faciat Deus? Hac ratione gentem Judæam relinquens, in alio loco, id est, in medio gentium universarum, nova posuit fundamenta, id est, apostolos suos, et omnes bonos transferens, qui fuerint ex Judæis, dicente propheta: *Convertantur ad me, qui timent te (Psal. 118. 79)*. Novam sibi fecit Ecclesiam, et admonuit illam, ut sicut mutavit locum, mutet et mores, dicens per prophetam: *Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum (Psal. 44. 11. 12)*. Ibat enim, numquam ad illud templum iterum reversurus: jam enim maledixerat ei, dicens: *Numquam ex te fructus nascatur (Matth. 21. 49)*. Hæc enim synagoga erat illa ficulnea, ornata foliis, et fructibus vacua: quæ arbor videbatur, non autem erat nisi figuralis, sed erat synagoga realis: sicut et Judæa, quæ verba sanctitatis portabat, et opera pietatis non habebat; quæ videbatur populus Dei, non autem erat, ad quam venit Christus esuriens.

Christus esuriens quomodo satiatur.—Christus enim, si esurit, quomodo satiatur? Satiatur in fide hominum, esurit autem in infidelitate eorum. Et desuper Samaritanum puteum gaudens sedebat, quoniam fides Samaritanorum offensa ei fuerat (*Joan. 4. 6*) tamquam optimus cibus. Hic autem in templo nullam escam humanæ sanctitatis inveniens, egressus de templo, tristiter ibat. Et vere merito tristabatur, et erat quod irasceretur. Apud Samaritanos in peregre satiatus est, apud Judæos in domo propria mansit jejunos. Nam ibat. Per hoc quod hic dicitur, *Ibat*, hoc significat, quasi offensus ibat. Alioqui sufficeret dicere, cum egressus fuisset de templo, accesserunt ad eum. Quemadmodum homo, si vadat alicubi, existimans invenire responsum, si non invenerit, confusus egreditur, quasi quid perdidit aliquid, quia quod sperabat non invenit. Ideo et apostolis quasi dolore repletus, respondit: *2. Amen dico vobis, non stabit hic lapis super lapidem, qui non destruetur.* Non potest pacifica loqui, qui cor habet turbatum. *Et accesserunt ad eum discipuli ejus, ut ostenderent ei structuram templi.* Adhuc apostoli carnales constituti, spirituales oculos nondum bene apertos habebant, et ideo spiritualiter adhuc vivere non poterant. Ecce enim totum templum jacebat spiritualiter dissipatum, et illi quasi mirabilem compositionem templi Christo monstrabant, non intelligentes quia homo quidem in ædificatione parietum delectatur, Deus autem in conversatione sanctorum, dicente propheta: *Domine, dilexi decorem domus tuæ et locum habitationis gloriæ tuæ (Psal. 25. 8)*. Quem decorem? Non quem diversitas splendorum marmorum facit, sed quem præstat varietas viventium gratiarum. Ille decor carnem delectat, iste vivificat animam: ille pro tempore decipit oculos et deludit, iste autem in perpetuum ædificat intellectum. *Jesus autem respondens eis, ait: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur.* Apostoli unam rem ostendere voluerunt, et ipsam inutilem: Christus autem eis diuvarum rerum salutarium dedit vivam responsionem. Nam et de futuro eos admonet, quasi præscius Deus, et de præsentibus eos docuit, quasi benignus magister. Illi aspiciunt illa quæ in hoc sæculo viva servant: ipse autem monet de his quæ in futuro sæculo æterna perdurant. *Nam quæ videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna (2. Cor. 4. 18)*. Quid mirum, si hæc sunt peritura, quæ manus humana construxit? Sciamus etiam illa esse solvenda, quæ manus divina creavit. *Quia initio tu terram fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu autem permanes in æternum (Psal. 101.*

26. 27). Quicquid enim videtur, carnis est mysterium: quicquid non videtur, animatum. Cum ergo caro transierit, necesse est ut et visibilia universa pertranscant: quia non est fas, ut cum rerum visibilibus domina caro transierit, mysteria quasi dignitiora remaneant. Si civitas aliqua regi suo terreno fuerit facta rebellis, nonne tollit ab ea jus civitati, et milites suos transmittit, ut fiat deserta, ut quæ potestatem regis sui non cognovit in bono, cognoscat in malo, et ipsa desertio testificetur, quid ei profuerit antea propitiatus regis? Hæc autem gens mihi Regi cælesti rebellis effecta est, legem meam corruptam, præcepta mea contempsit, ministros meos occidit, super meipsum jam impias manus erexit, et adhuc interficere me cogitat, nisi me defenderet immortalis natura. Ideo tollam ex ea pignora veritatis mee, id est, Spiritum sanctum. Tollam exercitum meum, id est, angelos qui custodiebant eam, ut non stet hic lapis super lapidem. Cum ergo salus ab ea recesserit, necesse est ut perditio dominetur.

Homilia xlvij. ex capite xxiv.

3. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi? Id est, Quando hæc erunt, ut non stet in templo lapis super lapidem, sicut dicitis? Et addunt interrogationibus suis et alterum, scilicet ut significet eis etiam sæculi finem, cujus Christus non fecerat mentionem. Sed illud primum interrogant ex se et propter se, hoc autem secundum ex nobis et propter nos. Nam neque nos templi illius diruptionem aspeximus, neque illi sæculi finem: ideo illis expediebat audire signa diruptionis illius, nobis autem expedit consummationis agnoscere signa. Omnibus enim laborantibus dulcis est finis. Viator libenter interrogat, ubi est mansio; mercenarius frequenter computat, quando annus completur; agricola semper tempus messis exspectat; negotiator die ac nocte thesauri sui discutit rationem; mulier prægnans semper de cimo mense cogitat: sic et servi Dei libenter de consummatione sæculi requirunt. Scriptum est enim: *Ubi erit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum (Matth. 6. 21)*. Ecce si solidorum aliquam quantitatem habes in arca repositam, quotienscumque veniens de platea, domum tuam ingrederis, ante omnia illum locum oculi tui respiciunt, ubi solidos habes: sic et sancti illum locum respiciunt, ubi repositam habent coronam. Nam utile est tempus consummationis agnoscere: quia et homo in itinere constitutus, quanto magis appropinquaverit mansioni, tanto amplius incipit festinare. Nam in longa via etiam veloces homines pigriter ambulat: quando autem via fuerit brevior, etiam pigri velociter ambulat. Hac ratione et Paulus exhortans dicit: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus (Rom. 13. 11)*: quia appropinquata spes excitat magnanimitatis virtutem. Ideo quanto magis laudabiles sunt sancti, qui ante Christum fuerunt, tanto nos vituperabiles, qui post Christum sumus, et adhuc de sæculo recedere volumus. Illi quidem sciebant finem esse futurum; quando autem, nesciebant. Nos autem, Domino demonstrante, quotidie sæculum finiri videmus, et tamquam mali servi, jam albescit aurora, et adhuc dormimus. Nam peccatores homines numquam putant sæculi finem esse futurum. Et quid mirum, si quod audiunt non credunt: cum nec illud credunt, quod quotide vident? Nam quotidie manibus suis efferunt mortuos, et mortales se esse non putant. *4. Et respondens dixit eis: Videte ne quis vos seducat.* In primis hoc æstimo prætermitti non oportere, ut consideremus quid interrogant apostoli, et sic melius intelligamus quid Christus respondit. Interrogant enim hæc duo apostoli, Quod signum erit destructionis Jerusalem, et, Quod signum consummationis mundi. In consummatione enim gentis Judææ Jerusalem destructa est,

quæ tamen videbatur esse Jerusalem, non autem vera erat. In consummatione autem mundi Ecclesia aut desolata, aut desolanda est: adhuc tamen illa quæ videbatur Ecclesia, non autem quæ vera erat, aut est: Dominus autem non separatim dixit, quæ signa pertineant ad destructionem Jerusalem, et quæ ad consummationem mundi, videlicet ut eadem signa pertinere videantur et ad manifestationem destructionis Jerusalem, et ad manifestationem consummationis mundi: quia non quasi historiam per ordinem exposuit eis, quomodo res erant agenda, sed prophetico more prædixit eis quæ res erant agenda. Prophetia autem semper per mysterium dicitur, et per mysterium intelligitur. Quid igitur? Hæc signa de fame, de bellis, et de terræ motu, si ad plenum spiritualiter voluerimus intelligere, non possunt pertinere ad manifestationem destructionis Jerusalem: quia tunc spiritualiter gens contra gentem non surrexit: id est, hæresis contra hæresim. Nam tempore apostolorum tantummodo seminatae sunt hæreses, tempore autem regis Christiani germinaverunt: nostris autem temporibus maturuerunt et prævaluerunt. Tunc enim faues non erat spiritualis, sed magna ubertas, de qua propheta dicebat: *Visitasti terram, et inebriasti eam, multiplicasti ditare eam (Psal. 64. 10)*. Item si voluerimus hæc signa tantum corporaliter intelligere, non proficiunt ad manifestationem consummationis mundi. Nam et bella hæc corporalia semper fuerunt, et semper erunt. Et fames, aut terræmotus carnales semper fuerunt. Non potest autem esse in signum alicujus rei futuræ, quod semper fuit in usu: sed quod novum sit, illud dicitur signum. Sicut ergo fuit Jerusalem illa corporalis, quæ jam expugnata est in figura: est autem altera Jerusalem spiritualis, scilicet Ecclesia Christi, quæ in finem mundi etiam tentanda est, et adhuc tentatur: sic et signa illa quæ Dominus dicit, et spiritualiter intelligenda sunt, et carnaliter: ut carnaliter intellecta, significant destructionem illius Jerusalem: spiritualiter autem intellecta, significant tentationem Ecclesiæ in consummatione futura. Ergo ad utrumque tempus porrigere mentem qui audis, et ad illud quod fuit antequam Jerusalem caperetur, et ad illud quod fiet antequam tentetur Ecclesia Christi. *Videte ne quis vos seducat. 5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, et multos seducet.* Hoc et Apostolus (2. *Thess. 2. 3*) dixit iis qui fuerunt antequam caperetur Jerusalem, quia prius venturi fuerunt pseudochristi. Etenim hoc erat signum primum destructionis Jerusalem: quod vere factum est. Venerunt enim Dositheus, et Simon, et Cleonius, et Varius in nomine Christi, et alii multi, quos Apostolus in Epistolis suis tangit. Hoc et patribus nostris dixerunt, qui fuerunt prius antequam tentaretur Ecclesia, quia ventura fuerant hæresum multa verba mendacia, dicentia: Ego sum Verbum Dei, Christus. Et hoc signum fuit expugnationis Ecclesiæ, quod et factum est. Vere enim priusquam ex tempore Theodosii, prævaricantibus multis, expugnaretur Ecclesia, multa dogmata præcesserunt ex tempore Constantini, dicentia, Hoc est verbum Dei: per quæ signa intelligere potuerunt periclitaturam esse Ecclesiam Christi, si prophetia Christi ante exitum intelligi potuisset. *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus.* Venient in nomine sponsi, ut sponsæ castitas tentata probetur. Nam sicut omnis mulier, quamdiu non admonetur a malis hominibus, non bene cognoscitur utrum sit casta: si vero admonita conscientiam vel fidem viro servaverit, tunc merito casta laudatur: sic Ecclesiæ fides non bene cognoscitur, nisi Antichristi venerint ad eam. Sive de illis pseudochristis, qui præcesserunt antequam tentaretur Ecclesia, hoc convenit dicere. Quoniam sicut cum domus incendio comprehenditur, omnes latrones consurgunt, quærentes unusquisque quod rapiat: sic quando casus specialiter tunc Judæorum, aut generaliter, aut modicum Christianorum fieri cœperit, omnes demones spirituales latrones insurrexerunt,

per suos ministros quærentes unusquisque quem perdant. Non audistis prophetam dicentem, quomodo in nocte omnes bestię circuierunt militantes, hoc modo? *Posuit tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestię silvæ (Psal. 103. 20)*, etc. Sic et demones spirituales bestię, quamdiu lux justitiæ est super terram, in cubilibus suis latent, id est, in cordibus impiorum, et non se ostendunt: cum autem tenebras impietatis aspexerint dominari, tunc demones procedunt, aut ministri eorum de latibulis suis, quærentes quem valeant devorare. Ideo videte ne quis vos seducat. Homo circa mortem phantasias videt: sic et mundus in exitu suo multos patietur errores. Hoc puto, quod ad omnes Christianos dicebat, sive tunc, sive modo, præcipue tamen ad sacerdotes, *Videte ne quis vos seducat.* Vos estis luminaria, verbum vitæ continentes, quasi candelabra lucentia; facile, vobis extinctis, Ecclesia a latronibus prædam patietur in tenebris. Quomodo autem stet ædificatio domus, si columnæ ceciderint? Et ne putes quia corporaliter jubet eos aspiceret, cum dicit, *Videte*: sed spiritualiter mente considerare. Mente autem potest considerare, qui per bonam conversationem mentem habet illuminatam. Qui ergo bene conversatur, lucidam habet mentem, et intelligit qui sunt doctores: qui autem peccat, sensus ejus cum sit tenebrosus, non intelligit qui sunt servi Dei, et qui ministri diaboli. Sicut enim qui corporaliter oculos habet acutos, de longe prospicit venientem, an amicus ejus est, an adversarius: qui autem oculos habet infirmos, quamvis intenderit, non cognoscit an amicus sit, an inimicus: sic qui mentem a peccatis possidet mundam de longe considerat, homo Dei est ille qui venit, aut homo diaboli: in nomine Christi venit, aut in spiritu Christi. Aut putamus quod semper venturi fuerant novi Christi? Absit. Quod ergo dicebat, *Multi venient in nomine meo*, ad tempus apostolorum pertinet. Tunc enim sciens diabolus, quia adhuc novus erat Christus in mundo, quia veritas evangelii ejus adhuc erat ignota, quia apostoli ejus multis incerti, multos introducebant Christos in mundum, ut homines volentes venire ad Christum, per similitudinem nominis ejus errantes, transeant ad diabolum, et volentes ab eo exire, impingant in eum. Quemadmodum si rex in bello victus atque fugatus ab alio rege, indueret indumentum regis illius victoris, et in parte sua erigat simile signum signo regis illius, ut ille populus victoris schema sui regis aspiciens, et signum partis ipsius, dum putat se ad proprium currere regem, incurrat in manus adversarii sui: sic et diabolus subornat ministros suos sub nomine Christi, ut volentes homines ire ad Christum, similitudine nominis tenebricati ad diabolum vadant. Postquam vero notitia Christi in toto mundo prævaluit, et veritas evangelii ejus facta est manifesta, mandata discipulorum ejus implicare jam non poterat, sed submittere Christos. Neque aliquid agit etiam si submittat: quoniam omnibus manifestus est Christus, et evangelium ejus, et apostoli ejus: sed alio modo submittit Christos, ut verba diversorum hæreticorum introducta, unumquodque eorum dicat, quia Ego sum Christus, unigenitum Verbum Dei. 6. *Audietis prælia, et opiniones præliorum.* Tunc quidem corporaliter ea dicebat prælia audienda, quæ contra Judæam præparabat Imperator Romanus. Nam sicut solet fieri in præparatione belli dum eliguntur principes, dum deputatur et congregatur exercitus, auditio currit, maxime ad eos, adversus quos præparatur. Sed postquam ingressus est exercitus Judæam, sicut exponit Josephus, non statim ad Jerusalem applicavit, sed ad civitates singulas regionis illius, et diversa prius gesta sunt bella, et plurimæ civitates captæ, et sic novissime Jerusalem obsedit exercitus. Ideo mandabat apostolis, *Videte ne turbemini*, sed opus predicationis vestræ implete. Illius Jerusalem corporalis typum gerit Jerusalem spiritualis Ecclesia. Nam nisi templum illud destructum fuisset, observantia legis non facile fuerat

compescenda. Ideo autem destructum est, ut etiam si velint Judæi postmodum legem servare, non possint, aut de pascha, aut de sacrificiis, aut de cæteris festivitatis. Ceciderunt ergo corporalia et figuralia, ut surgerent spiritualia et vera mysteria. Postea autem spiritualiter hæresum annuntiabat fore certamina, quæ impiorum princeps Antichristus contra Christianos fuerat operaturus in fide. Nam excitans diabolus errorum scandala, non statim oppressit Ecclesiam, sed prius per varia loca schismata excitavit. Utoputa, audiebatur quomodo in illa civitate Fotinus hoc prædicet. Item in illa alia civitate Acoluthus presbyter hoc sapere cœpit. Sic audiebantur a Christianis schismata, et opiniones schismatum, donec omnium hæresum dux una eligeretur perversio omnibus. Sed in illis non opus erat Christianis turbari, quia oportebat fieri illa. Quod autem oportebat, docet Apostolus dicens: *Oportet inter vos hæreses esse, ut præbati manifesti fiant* (1. Cor. 11. 19). Et sicut in illis tunc auditionibus præliorum non fuit finis gentis Judææ, sed postea et Jerusalem debellata est, et Judæi quidam in gladio perierunt, quidam a bestiis, quidam in servitute venditi sunt, quidam per singulas gentes dispersi sunt: sic in illis auditionibus schismatum, tempore patrum nostrorum, non est factus finis, sed postmodum Ecclesia debellata est, multis ad prævaricationem aut seductis, aut coactis: modo jam restat ut fiat finis. Bene ergo ait, Vos nolite turbari. Sive enim tunc in additione corporali præliorum, sive modo in auditione spiritualium præliorum, nostri inturbabiles manent: quia ea, quæ fiunt in mundo, non possunt nocere eis, qui sunt extra mundum: et quæ fiunt carnaliter, non possunt nocere eis, qui sunt extra carnem: nec mendacia lædunt eum, in quo habitat Spiritus sanctus: sed mundus mundialibus nocet, et mendaces seducunt mendacia. Quemadmodum si quis in campo quodam tabernaculo circumdatus sit, si aliqua surrexerit tempestas ventorum, sonum quidem tempestatis audit, vexationes silvarum videt, ipse autem statum non sentit: sic qui intra justitiam sedet inclusus, quando mundus concutitur, rumores turbationum audit, sæcularium miserias aspicit, ipsum autem concussio mundi non movet. 7. *Insurgit enim gens super gentem, et regnum super regnum.* In tempore illo omnes gentes, et omnia regna, quæ videbantur esse sub imperio Romanorum, super gentem Judæam sunt congregata, et omnia pene regna super regnum ipsorum. Nec enim poterat aliquis parcere eis, quibus Deus irascebatur. Spiritualiter autem ita insurgit hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum. Sicut enim tunc insurgens gens super gentem, et regnum super regnum, signum erat destructionis Jerusalem, sic postea insurgens hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, signum fuit expugnationis Ecclesie. Et vere quod dicit, *Insurgit gens super gentem, et regnum super regnum*, plus convenit ut spiritualiter intelligamus nunc de hæresibus, quam corporaliter tunc de gentibus. Tunc enim non gens super gentem insurrexerunt, nec regnum adversus regnum, cum pene omnes illæ gentes et regna super unam excitatæ sunt gentem Judæam. Tunc enim gens super gentem, et regnum adversus regnum insurgere recte dicitur, quando invicem sibi gentes non sunt subjectæ, sed adversantur. Nunc autem hæresis super hæresim insurrexit, et episcopatus super episcopatum. Nam omnis hæresis impia adversus eas hæreses videtur insurgere, quæ non sapiunt similiter. Utoputa, hæresis Fotini non solum Christi Ecclesie adversatur, sed omnibus hæresibus aliter sapientibus. Hæresis Homoousianorum, non solum Christi Ecclesie adversatur, sed et omnibus hæresibus non similiter sapientibus. Ideo dicit: *Insurgit gens super gentem, et regnum super regnum*; magis autem omnis hæresis super Ecclesiam veritatis. Quoniam sicut tunc omnes gentes, quamvis non essent ejusdem generis, aut ejusdem moris, tamen non sibi adversaban-

tur, sed unam debellabant Judæam: sic diversæ hæreses, quamvis non sint ejusdem pravitatis, tamen non sibi adversantur, sed omnes unam debellant Ecclesiam veritatis. Et quid? putas ideo diabolus multas hæreses induxisse, ut invicem se mendacia ejus expugnent? Absit. Sed multiformes causas erroris induxit, ut multis modis Christi circumveniantur Ecclesia, ut pars pereat per illam sapientiam, pars per istam. Sicut qui multas etiam venationes præterdit, cogitans quia necesse est aut in hæc, aut in illa reia venatio cadat. *Et erunt fames, et pestilentie, et terræmotus per loca.* Quales pestilentie, et qualis fames, et terræmotus præcesserunt Judæam, antequam Jerusalem caperetur, cognoscere potest qui Josephum legit. Spiritualiter autem ita priusquam expoliaretur Ecclesia, sine dubio præcesserunt in populo Christiano fames spiritualis verbi, pestilentie diversorum carnalium vitiorum, terræmotus spirituales turbationum populi Christiani. Nec enim nata fuissent tam multa schismata in populo Christiano, nisi fuisset in eis fames verbi: *Pestilentie*, id est, morbi carnalium passionum, nisi fuissent in eis commotiones turbationum, sicut significat Dominus in illa parabola, quam de seminandis zizaniis ab homine malo proponit, dicens: *Cum dormirent autem homines, id est, cum negligerent in peccatis, venit inimicus homo, et seminavit zizania* (Matth. 13. 25). Qui autem satiani sunt pane verbi divini, qui sani sunt a pestilentia passionum carnalium, qui stabiles sunt in fide et justitia, apud eos schismata non inveniuntur dogmatum. Omnia autem hæc initia sunt parturitionis, id est, pseudochristi venientis, et auditiones præliorum, et insurgens gens super gentem, et fames, et pestilentie, et terræmotus. Sicut hæc omnia corporaliter intellecta, initia fuerunt malorum Judæis, incrementum autem desolatio fuit Jerusalem: sic spiritualiter hæc intellecta, initia fuerunt Christianis, incrementum autem oppresio fuit Ecclesie. Sicut ergo certamina hæresum initia fuerunt parturitionis: quomodo non intelligimus, quia ex quo hæreses nate sunt, et discessio facta est multorum, ex eo consummatio cœpit? 9. *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Estimo quod hic jam deficit expositio corporalis, ut de tempore illo dicamus, quo Jerusalem capta est a Romanis: ex eo quod dicit, *Tunc tradent in tribulationem*, quoniam apostoli et cæteri Christiani tunc cœperunt pati persecutionem, quando illa omnia cœperunt preparari contra Jerusalem, et non potius ab initio, ex quo Christus ascendit, sicut Actus apostolorum testantur. Plane igitur spiritualiter intelligere convenit, quia quando hæc omnia cœperunt fieri contra Ecclesiam Christi, id est, quando cœperunt esse dogmata falsa, quasi pseudochristi, quando cœperunt auditiones fieri, quando cœpit insurgere hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, quando facta est fames verbi in populo Christiano, quando comprehenderunt eos pestilentie vitiorum multorum, quando facti sunt eis terræmotus turbationum de rebus divinis: tunc traditi sunt patres nostri in multas tribulationes persecutionum in toto mundo, et occisi sunt, et quidam odio habiti sunt omnibus gentibus, id est, omnibus hæresibus. Nam si hoc, sicut dixi, non convenit de tempore apostolorum, quando erant adhuc multæ gentes non cognoscetes Deum, sed de isto tempore dicitur quando hæreses factæ sunt: consequenter hæc gentes, quibus odio facti sunt patres nostri, hæreses sunt intelligendæ: quia quando Ecclesia cœpit periclitari, nescio si erat in circuitu aliqua gens, quæ non cognosceret Deum, cui odio esset. Qua autem ratione gentes hæreses appellentur, attende. Sic enim aliquando, destructa turri, filii Noe dispersi sunt, et in tot partes divisi, et super singulas quasque gentes præpositi sunt principes secundum propositum ipsorum, angeli maligni: sola autem gens Judæa in portione facta est Dei, sicut in Deuteronomii cantico scriptum est:

Cum divideret, inquit, Excelsus gentes, quando dispersit filios Adam: statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei, et facta est portio Domini populus ipsius Jacob (Deut. 32. 8. 9). Numquam enim diceret, quia gens Judæorum facta est portio Domini, nisi omnes gentes extra portionem factæ fuissent. Postquam ergo venit Filius Dei in mundum, quod nulla sæcula nec sperare potuerunt, nec promereri: ne tali misericordia gens aliqua fraudaretur, vocatæ sunt omnes gentes ad fidem, mixti boni et mali: boni, ut salventur: mali, ut inexcusabiles fiant. Quando ergo Ecclesia ex mixtis voluntatibus erat repleta, sicut repleta, quæ dicuntur in Evangelio (*Luc. 5. 6*), repleta de piscibus mixtis: necesse erat, ut purgaretur Ecclesia, ut boni quidem pisces mitterentur in vasis, mali autem projicerentur foras. Ideo concessa est diabolo erroris seminandi licentia, et sic dispersæ sunt per plurimas hæreses, unusquisque secundum propositum suum, remansit autem una fides tantummodo apud Deum. Ideo ergo dicunt evangelistæ, hæreses gentes esse: quoniam sicut tunc, cum omnes homines essent una gens et lingua, divisi sunt per plurimas gentes: ita et modo cum esset totus populus Christianus una Ecclesia, et una fides, divisi sunt per multas hæreses. Et sicut tunc omnes gentes factæ sunt sub principatu principum malignorum, una autem gens sub principatu Michaelis: sic et modo omnes hæreses factæ sunt sub dæmonum principatu, una autem sub principatu Christi remansit, de qua dicit propter Ecclesiam: *Una est columba mea, perfecta mea (Cant. 6. 8)*. 10. *Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem.* Etiam ex his verbis ostenditur, quomodo hæc non dicuntur de temporibus apostolorum, quamdiu Jerusalem fuerat capienda: quoniam tunc pauci scandalizabantur, pauci Christiani invicem se tradebant, quia nec odiebant invicem, sed *Erat omnium credentium cor unum, et anima una (Act. 4. 32)*: sed de nostris dicit, in quibus plures scandalizati sunt, et scandalizantur a fide, quam confirmantur in fide. Nunc alterutrum et tradiderunt, et tradunt, quomodo et odium se alterutrum, ita ut nec in duobus sinceram invenias caritatem, non dicam in multis. 11. *Et multi pseudoprophetae exsurgent, et seducent multos.* Prophetæ dicuntur, non solum qui de Christo annuntiaverunt, nec qui omnino futura loquuntur, sed doctores dicuntur prophetæ. Ergo pseudoprophetas, pseudodoctores appellat hæresum diversarum, ut illos quos modo videmus diversis argumentis religionis speciem prætendentes. Alii enim se dicunt neque manducare, neque dormire, neque algere, neque æstare, sed semper pendere in aere. Alii autem vestiti ciliciis, aut circumdati catenis, socia sibi dæmonia commoventes: et quia gratiam Dei non habent, patrocinia dæmonum commendant. Sed et hæc talia rursus sunt, etsi insensatos fallunt, per hæc tamen non seducuntur sapientes. Alii autem sunt, qui vehementer seducunt: quoniam etsi mendaciter, tamen Christum prædicant, fidem annuntiant: quoniam sic Ecclesiam habent, sic ordines clericorum, sic fideles, sic lectiones legunt divinas, eadem dare videntur baptisinata, eadem sacramenta corporis et sanguinis Christi. Similiter apostolos et martyres colunt. Per hæc ergo valde tenebescere faciunt mentes, non solum mediocrium hominum, sed etiam prudentum. Quem ex parte non moveat Antichristus faciens opera Christi, et ante Christianos officia universa explens Christianorum, nisi forte illum qui considerat quod Apostolus ait: *Cum enim ipse satanas transfiguratur se in angelum lucis: quid magnum est si et ministri ejus transfigurentur, sicut ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera eorum (2. Cor. 11. 14)*, non secundum schemata Christianitatis eorum? *Multos, inquit, seducent, non omnes: quia non est seducentium virtus, sed negligentia seducentium.* Si autem seducentium esset virtus, omnes seducent: nunc autem ex eo, quod non omnes seducuntur, apparet quia seductorum negligentia est,

non seducentium virtus. Nam sicut veritas allicit fideles ad se, et amicos veritatis: sic et mendacium infideles rapit ad se et amicos mendacii, non veritatis. Et veritas quidem interdum aut infideles trahit ad se, aut inexcusabiles facit eos. Mendacium autem nullo modo potest flectere ad se fideles: quoniam veritas habet in se et rationem manifestam, et firmam virtutem: mendacium autem nec rationem habet manifestam, nec virtutem aliquam. Deinde quia veritas et in sensu fidelium dominatur, mendacium autem in sensu fidelium nihil habet. 13. *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Miror quomodo de Deo hæretici hæc intelligant: aut enim legentes hæc, quomodo ausi sunt perscrutationes facere: aut perscrutationes facientes, quomodo hæc legere non erubescunt? Quibus dicitur: *Qui perseveraverit usque in finem? Numquid persequentibus seductis Christianis? numquid seductoribus prophetis? Non.* Sicut enim non sanis, sed infirmis apponitur medicina, sic et consolatio non periculum facientibus, sed periclitantibus datur. 14. *Et prædicabitur hoc evangelium in universo orbe.* Marcus manifestius addit: *Primum, inquit, prædicabitur evangelium (Marc. 13. 10).* Quando autem illa bella corporalia movebantur contra Jerusalem, adhuc initiabatur Evangelium. Nondum prædicatum erat in toto orbe. Ante hæreses autem consummatum est Evangelium. Nam usque ad tempus Christiani regis, prædicantibus quibusdam, aut de gente in gentem notitia Christi corrente, pervenit ad omnes. Vis scire, quia tunc completa est notitia Christi? Considera quia ex ea hæresum bella cœperunt, ut fieret electio meliorum. Nam quamdiu vocatio est, non potest esse electio: et quamdiu electio est, non potest facilis esse vocatio. Nam sicut impedimentum est vocacioni electio, sic electioni vocatio.

Homilia xlix. ex capite xxiv.

15. *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele (Cap. 9. v. 27) propheta, stantem in loco sancto; qui legit intelligat, etc.* Quidam dicunt abominationem desolationis esse imaginem Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo. Verius autem quid sit abominatio desolationis Lucas evangelista interpretatur. Nam in quo loco Marcus et presens Matthæus ponunt, *Cum videritis abominationem desolationis (Marc. 13. 14)*: in ipso loco Lucas sic ponit: *Cum videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia propinquavit desolatio ejus (Luc. 21. 20)*. Et sic dicit, qui in Judæa sunt: videlicet ut per alteram similitudinem expositionis ejusdem loci ostendat, quid sit abominatio desolationis stans in loco sancto. Fuit enim exercitus alienigenarum et Romani Imperatoris stans circa Jerusalem, quæ usque tunc fuerat sancta. Hoc et Petrus apud Clementem exponit. Denique hanc esse abominationem desolationis et ipse textus ostendit. Quasi enim replicans illa omnia quæ superius dixit, breviter comprehendit, et dicit: *Cum ergo videritis abominationem desolationis stantem.* Hoc est, Cum videritis ea ipsa prælia jam stantia circa Jerusalem, quæ ante audiebatis. Similiter et in fine mundi, et in Antichristo intelligendum est spiritualiter, quando et hæreses, et fames, et pestilentia, et illa omnia ante præcesserint: novissime autem abominatio desolationis stetit in loco sancto, id est, exercitus Antichristi. Exercitus autem Antichristi sunt omnes hæreses, præcipue ista, quæ obtinuit Ecclesie locum, et stetit in loco sancto, ita ut videatur quasi verbum veritatis stetitisse, cum non sit verbum veritatis, sed abominatio desolationis, id est, exercitus Antichristi, qui multorum animas reddidit desolatas a Deo. Et hoc est forte quod Apostolus dicit: *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat, ostendens se quasi sit Deus (2. Thess. 2. 4)*. Et sic omnia illa mala hæresum diversarum, quæ antea audiebantur tantum, postea steterunt in loco sancto desolantia Ecclesiam Christi. Ex quo data sibi licentia, cœpe-

runt omnes publice habere Ecclesias. Et nos quidem exposuimus hic auditiones praeliorum, et fames, et terræmotus, et pestilentias, auditiones hæresum, et inopias verbi, et concussiones Christianorum, et corruptiones morum, quæ ante præcesserunt a tempore Constantini, usque ad tempus Theodosii. Abominationem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsum exercitum Antichristi, et ceteras hæreses, quæ cœperunt publice habere Ecclesias, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem auditiones quidem praeliorum, fames et tumultus, et pestilentias, intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc, abominationem autem desolationis intelligat esse ipsum Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, et multos fidelium desolare: non irrationaliter dicit. Nam sive ista hæresis, quæ jam tenuit, sive populus ille qui postmodum cum ipso Antichristo est futurus: recte exercitus intelligitur esse Antichristi. Et sic prophetæ verba significant magis de consummatione mundi: prophetia tamen, sicut docet Christus, ad utrumque est dicta. Sunt autem verba illa sic: *In dimidio septimi anni auferetur iuge sacrificium, et abominatio desolationis stabit in loco sancto, usque ad consummationem temporis, et consummatio dabitur super solitudinem* (Dan. 9. 27). Illic exercitus Romanus dicitur esse abominatio desolationis, quia ad desolationem redactus fuerat Iudaicum cultum: hic autem Antichristus dicitur abominatio desolationis, quia multorum Christianorum animas facturus est desolatas a Deo. Nam antequam caperent Romani Jerusalem, in dimidio hebdomadis Christus per suam doctrinam tulit de medio iuge sacrificium Iudeorum. Nam dicitur tribus annis et sex mensibus docuisse, qui numerus facit dimidium septem annorum, ut illud sacrificium, quod iugiter fuerat in usu, tolleretur de medio, et offerretur sacrificium laudis in voce, et sacrificium iustitiæ in operibus, et sacrificium pacis per eucharistiam. Usque ad finem autem sæculi tumultus est, quia Iudaica consuetudo de sacrificiis offerendis nunquam est reparanda. Item in dimidio hebdomadis, hoc est, tribus annis et sex mensibus, hoc sacrificium Christianorum tollendum est ab Antichristo, confugientibus Christianis ante eum per loca deserta: non erit qui aut in ecclesiam intret, aut oblationem offerat Deo. Quoniam autem tribus annis et sex mensibus protendendum est Antichristi regnum, multæ scripturæ significant, maxime tamen in Revelatione sua Iohannes. Et solitudinem illam consummatio occupavit: *Nam usque in finem tenebit Antichristus: quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui* (2. Thess. 2. 7. 8). De hoc enim et Apostolus ait, dicens: *Nemo vos conturbet: quia nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius interitus, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat* (Ibid. v. 3. 4); et addit: *Jam enim mysterium iniquitatis operatur* (Ibid. v. 7). Legi quemdam sic exponentem: Quoniam omnia, inquit, quæcumque exposuit supra, signa fuerunt præcedentia diruptionem civitatis illius et templi. Hoc autem quod dicit, *Cum videritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto*, et omnia quæ dicuntur deinceps, signa sunt consummationis futuræ, et venturi Filii Dei, qui et in abominationem desolationis ipsum tradidit Antichristum. Quod autem staturus sit in loco sancto, dicit hoc modo: Reedificaturus est, inquit, sanctuarium, quod fuit in Ierosolymis quondam, et ibi staturus (Dan. 9. 25): ut videntes Iudæi credant in eum, non solum propter signa ejus, sed etiam propter reparationem templi ipsius, æstimantes prophetas in tempore illo esse impletos, qui de reparatione Jerusalem prophetaverunt: non intelligentes quomodo propheta de reparatione templi spiritualis loquutus est, quam Christus implevit, non de corpo-

rall quam Antichristus est impleturus. Et tunc, inquit, implebitur ibi quod propheta Jeremias in Juda. Quando non crediderunt, inquit, veritati, in tempore illo loquetur populo huic et Jerusalem in spiritu seductionis (Jer. 4. 11. 12). Hic excitabit tribulationem super sanctos, pro eo quod non glorificabunt eum, et multos occidet. Sed hoc de hac interpretatione dubitabile mihi videtur, si locus templi illius, ex quo dirutum est jam a Deo, postmodum sanctus vocatur secundum quod et hic dicit: *Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*. 16. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: 17. et qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua: 18. et qui in agro, non revertantur retro tollere tunicam suam. Tunc, quando viderimus abominationem desolationis stantem in loco sancto, quibus mandata fugere? Non solum illis, qui tunc fuerunt ante captivitatem Jerusalem, sed etiam nobis, qui videmus abominationem desolationis jam stantem in loco sancto: id est, populum Antichristi in locis Ecclesiæ. Illi autem visibilem hostem fugerunt pedibus, nos autem invisibilem hostem fugiamus actibus bonis. Quamvis enim diabolus sit spiritus, et homo corpus: tamen, numquam illos diabolus potest comprehendere, qui fugiunt eum per opera bona. Sine causa autem fugit ante eum pedibus, qui sequitur eum peccatis. Sed ut sapienter intelligamus hæc quæ prophetice sunt dicta a Christo, breviter cognoscendum est, qualis est consuetudo prophetarum. Frequenter ex occasione carnali incipiebant, et sic miscbant prophetiam. Ulpula, David cum fugeret a facie Absalon, ex occasione suæ tribulationis incipiens dixit: *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me* (Psal. 3. 1)? Et introducens prophetiam dominicæ passionis, addidit ita: *Ego dormivi et soporatus sum, et exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me* (Ibid. v. 6). Illa ergo quæ dixit, *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me, et cetera*, quæ præcedunt, secundum historiam intelligamus. Hæc autem, quæ dixit, *Ego dormivi et soporatus sum*, si secundum historiam velis intelligere, nullum habent saporem, ut dicamus, David cum pateretur a filio, dormivit et surrexit. Quomodo enim dormivit, ut surgeret? Quid ergo? Necesse habemus relinquere ordinem historiæ, et spiritualiter intelligere de Christo. Tale est quod Petrus dicit in Actibus, interpretans, *Et non dabis Sanctum tuum videre corruptionem* (Act. 2. 27. et Psal. 15. 10): quia non poterat hoc intelligere de David, sed de Christo: quia David vidit corruptionem, Christus autem tertia die resurgens, non vidit corruptionem. Sic intelligenda est et hæc Christi prophetia. Cœpit ex occasione corporalis fuge, et quæ facta est tempore illo in Jerusalem, et prophetia magis de spirituali. Ecce enim hoc quod dicit, *Qui in Judæa sunt, fugiant ad montes*: corporaliter secundum historiam, et si vis intelligere, possibile est in tempore Romanorum: in tempore autem Antichristi de Judæa ad montes fugere corporaliter, non proderit. Primum, quia nec erit Antichristus tantummodo in terra Judæa, nec Iudæi futuri sunt ante illum, sed ubicumque fuerint Christiani, ab illo aut a ministris ejus persecutionem passuri sunt: nec civitas alia tunc est circumscindenda, sed ubique Christianus populus indagandus. Hoc autem quod dicit, *Qui super tectum est, non descendat tollere aliquid de domo*: sive in tempore Romanorum, sive in tempore Antichristi, non potest habere corporalem intellectum: quia in tempore captivitatis, aut persecutionis, quid prodest homini, si sedeat super tectum, et non descendat deorsum? Sine dubio enim, aut quando non vult deponitur, aut cum ipsa domo succenditur. Quid ergo? Spiritualiter hæc omnia magis sunt intelligenda, hoc modo: *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. Tunc cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*. Id est, Cum videritis hæresim impiam, quæ est exercitus Antichristi, stantem in locis sanctis Ecclesiæ, in illo tempore qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: id est, qui

sunt in Christianitate, conferant se ad Scripturas. Sicut enim verus Judæus est Christianus, dicente Apostolo. *Non qui in manifesto Judæus est, sed qui in occulto (Rom. 2. 28. 29)*: sic vera Judæa Christianitas est, cujus nomen intelligitur confessio. Montes autem sunt Scripturæ apostolorum aut prophetarum, de quibus dictum est: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis (Psal. 75. 5)*. Et iterum de Ecclesia dicit: *Fundamenta ejus in montibus sanctis (Psal. 86. 4)*. Et quare jubet in hoc tempore omnes Christianos conferre se ad Scripturas? Quia in tempore hoc, ex quo obtinuit hæresis illas Ecclesias, nulla probatio potest esse veræ Christianitatis, neque refugium potest esse Christianorum aliud, volentium cognoscere fidei veritatem, nisi Scripturæ divinæ. Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset Ecclesia Christi, et quæ gentilitas: nunc autem nullo modo cognoscitur, volentibus cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per Scripturas. Quare? Quia omnia hæc, quæ sunt proprie Christi in veritate, habent et hæreses illæ in schismate: similiter Ecclesias, similiter et ipsas Scripturas divinas, similiter episcopos, cæterosque ordines clericorum, similiter baptismum, aliter eucharistiam, et cætera omnia, denique ipsum Christum. Volens ergo quis cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat in tantâ confusione similitudinis, nisi tantummodo per Scripturas? Item antea et per signa cognoscebantur, qui erant veri Christiani, et qui falsi. Quomodo? Falsi quidem aut non poterant facere, sicut veri Christiani: aut talia non poterant, qualia veri Christiani: sed faciebant vacua, admirationem quidem facientia, utilitatem autem nullam habentia: sicut frequenter exposuimus. Christiani autem faciebant plena, non solum admirationem facientia, sed etiam omnem utilitatem habentia. Et per hæc cognoscebantur qui erant veri Christiani, qui falsi. Nunc autem signorum operatio omnino levata est: magis autem et apud eos invenitur, qui falsi sunt Christiani, fieri facta. Sicut autem Petrus apud Clementem exponit, Antichristo etiam plenum signorum faciendorum est danda potestas. Item ex moribus ipsis prius intelligebatur Ecclesia Christi, quando conversatio Christianorum, aut omnium, aut multorum erat sancta, quæ apud impios non erat. Nunc autem aut tales aut peiores facti sunt Christiani, quales sunt hæretici aut gentiles. Adhuc autem et major continentia apud illos invenitur, quamvis in schismate sint, quam apud Christianos. Qui ergo vult cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per Scripturas? Sciens ergo Dominus tantam confusionem rerum in novissimis diebus esse futuram: ideo mandat, ut Christiani qui sunt in Christianitate, volentes firmitatem accipere fidei veræ, ad nullam rem fugiant, nisi ad Scripturas. Alioqui si ad alia respexerint, scandalizabuntur, et peribunt, non intelligentes quæ sit vera Ecclesia. Et per hoc incidit in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis Ecclesiæ locis. *Et qui super tectum est, in tempore illo non descendat tollere aliquid de domo sua*. Domus nostra est corpus nostrum. Superiora ejus sunt cor, aut caput, quæ intelliguntur domus tecta. Inferiora autem sunt ventres, aut cætera occultabilia membra. Tamen ut melius intelligamus quæ sunt tecta domus, historiam de Raab proferamus. Hæc suscepit legatos Jesu Nave, et in superiori parte domus abscondit, ne inveniret rex Jericho (*Josue 2*). Hæc est Ecclesia, quæ aliquando meretrix fuit, quæ legatos Jesu Christi, id est, apostolos et prophetas, hoc est, scripta eorum suscepit, et in superiori parte corporis sui abscondit: id est, in sensu, in memoria, et in corde, ut non inveniat eos rex mundi diabolus, ut confidenter dicere possit: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (Psal. 118. 11)*. Quid ergo? Quicumque in tempore illo fuerit super tectum, id est, in rebus spiritualibus vivens, quæ sunt aut in

capite, aut in corde: quæ tecta dicuntur corporis nostri, et fastigia prima: non descendat ad inferiores corporis sui partes, unde aliquid tollat: id est, non descendat ad aliquas res carnales, ut desideret aliquid quod est corporale. Alioqui comprehendet eum abominationem desolationis. Et vide quia quotquot pereunt de Christianis, propter aliquam corporalem causam pereunt constituti deorsum. Alii propter avaritiam, ut ne perdant quod habent, aut inveniant quod non habent: alii pereunt propter gulam, paupertate coacti: alii propter uxores, aut propter maritos: alii propter alias causas carnales: quæ omnia pertinent ad inferiores corporis partes. Sicut enim viventes in carne, relinquere videntur carnem, relinquentes opera carnis, et transimus ad spiritum, facientes opera spiritus, ut recte dicatur de nobis: *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu (Rom. 8. 9)*: sic relinquere videntur inferiora corporis nostri, opera relinquentes carnis, et ascendimus ad cor et caput, viventes secundum illas virtutes, quæ sunt in capite, aut in corde, aut in spiritu: quæ omnia tecta domus nostræ dicuntur. Mandat ergo fidelibus viventibus in sanctitate, ne aliquid concupiscant carnale, quod est descendere, ne forte per occasionem desiderii illius diabolus inveniat locum, et trahat ad abominationem desolationis, et pereant. Item. *Qui est in agro*, id est, aut in Scripturis, aut in Ecclesiis, aut in Christo, *non revertatur retro tollere tunicam suam*, id est, aut conversationem, aut cultum priorem. Utpote, Judæus fuisti, et factus es Christianus: in agro es, ne ad Judaicum revertaris cultum. Gentilis fuisti, et factus es Christianus: ne aliquid quod est gentilitatis resumas, ne per alias occasiones incidas in errores abominationis illius, quam hæreses illæ, si vis Judaismum, habent in se: si vis gentilitatem, invenies apud eos. Propterea facile cadunt in illas, qui non fuerint cauti secundum mandata Domini hæc præmonentis. *19. Væ autem prægnantibus et nutriendibus in illis diebus*. Quia aut ventris, aut gremii pondere prægravati, non possunt expediti esse ad fugam. Si enim dimiserint infantes suos, viventium viscerum suorum patient separationem: si autem bajulaverint, suscipient vitæ periculum. Puto hoc melius intelligi posse spiritualiter ad tempus Antichristi, quæ sunt spirituales prægnantes, et nutriendes Ecclesiæ Christi in singulis quibusque gentibus constitutæ. Ecclesiæ, quando prædicant verbum veritatis, credentes in fide concipiunt, et habent eos in gremio suo, quasi in utero, donec formentur catechizati per singula membra pietatis et fidei. Cum autem formati fuerint sic, pariant eos in baptismo: postquam autem pepererint, necesse eos habent lactare doctrinis assiduis. Sed primum videamus, quomodo Deo formantur in utero Ecclesiæ hominem conceptum in fide. Utpote, legis justitia est, abstinere a malis operibus tantum, non etiam facere bona opera: Christi autem justitia non est, abstinere a malis operibus tantum, sed etiam facere bona opera. Item legis justitia prima, et salutaris, decem habet mandata, quasi decem menses. Primum, cognoscere unum Deum; secundum, abstinere ab idolis; tertium, non perjurare; quartum, colere sabbatum spirituale; quintum, honorare patrem et matrem; sextum, non occidere; septimum, non adulterari; octavum, non furtum facere; nonum, non falsum testimonium dicere; decimum, nullam rem proximi concupiscere (*Exod. 20*): videlicet secundum mysterium nominis Jesu Christi, quod est in litera lota: id est, perfectionis indicio. Omnis ergo Ecclesia, quæ concipit hominem in utero suo per verbum in fide, prius debet eum formare omnibus his mandatis, quasi mensibus decem, ut discat prius abstinere ab omnibus malis, et sic eum maturum in baptismo parere Deo. Alioquin antequam discat ab his omnibus abstinere, si baptizaverit eum, non parit, sed immaturum projicit: sicut mulier, nisi completis novem mensibus et decimum tangens peperit, abortum facit. Propter quod nec est homo ille vitalis. Sicut et

¹ Apud Commelin. legitur, *quoniam*.

modo pene omnes non parit Ecclesia secundum ea quæ diximus, sed abortos facit. Propter quod nec baptizantur in veritate a Spiritu sancto. Differt enim Deus dare eis baptismum Spiritus sancti, donec dignos se præbuerint illo tali baptisate. Sed et fornicatum in decem illis supradictis mandatis, et abstinentem a vitiis baptizans, bene parit: tamen adhuc parvulus est ille qui baptizatus natus est Ecclesie filius, et tenere adhuc duorum Testamentorum quasi duarum mamillarum modica iustitia est nutriendus, quasi tenero lacte secundum angustias faucium fidei suæ, quam ipse cepit carnis natura, quam etiam gentes volentes laudabiliter vivere servant. Cum autem sic enutritur, paulatim incipit posse suscipere fortiora et spiritualia Christi mandata, quasi nutritorios et vivos panes: id est: *In lege scriptum est, Non occides: ego autem dico, Nec irascaris. In lege scriptum est, Non adulteraberis; ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. In lege scriptum est, Non perjurarbis: ego autem dico, Non jures omnino. In lege scriptum est, Oculum pro oculo: ego autem dico, Non resistere malo omnino. In lege scriptum est: Amabis amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Diligite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.).* Item, *Beati pauperes, beati mansueti, beati qui lugent, beati qui esuriant et sitiunt iustitiam, beati misericordes, beati mundo corde, beati pacifici, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam (Matth. 5. 3. sqq. Luc. 6).* Nam adolescenti cuidam interroganti, *Quid faciam, ut vivam (Matth. 19. 16. sqq.)?* sic primum ei secundum legem mandavit, *Non occides, non adulterabis, etc.* Cum autem ille dixisset, *Hæc omnia servavi a juventute mea, secundum ætatem carnalem quam nos uterum dicimus: sic ei supermandatur: Si vis perfectus esse, vade et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me.* Qui ergo talis est, neque mori potest quasi abortivus, nec seduci quasi insipiens, nec vinci quasi infirmus, nec perire quasi parvulus: sed est vir perfectus, et adversus omnia invincibilis filius Dei. Qui autem parvuli sunt, scandalizabiles sunt. De quibus dicit Dominus in Evangelio: *Amen dico vobis, quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis credentibus in me, expedit ei, ut mola asinaria suspendatur in collo ejus et denegatur in profundum maris (Marc. 9. 41).* Et si parvuli in Ecclesia scandalizabiles sunt, quanto magis abortivi non sunt vitales? Si ergo hæc ita se habent, quare non dixit, *Væ* iis qui in utero habentur, et *væ* iis qui nutriuntur adhuc: sed, *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus?* Quia quando hujusmodi abortivi abstracti ab utero Ecclesie, aut parvuli tales, nesciunt quid patiuntur: quando enim non sentiunt, sic pereunt. Adhuc autem ut de proprietate loquar parvulorum, gaudent seducti, ad interitum ducuntur, et ridet illecti. Ideo dicit, *Væ prægnantibus Ecclesie et nutrientibus*, quando ipsæ de perditione illorum talium lamentabuntur et plangent. Ecce quantos videmus de Ecclesia hujusmodi abortivos, et parvulos ductos ad prævaricationis interitum! Numquid aliquis eorum lacrymavit? numquid aliquis tristatus est? Sed adhuc ead diverso abierunt gaudentes. Sed Ecclesie dolorem perditionis eorum ipsæ lamentantur et plangent. Ideo dicit, *Væ Ecclesie prægnantibus et nutrientibus in illis diebus.* Et si quidem negligentia Ecclesiarum aut innaturati fuerint nati, aut parvuli, non habentes qui aut informaret eos, aut postmodum consummaret in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: dupliciter *Væ Ecclesie prægnantibus et nutrientibus in illis diebus:* quia et in hoc sæculo dolorem patientur perditionis eorum, et in die iudicii damnabuntur propter negligentiam et eruditionem eorum. Si autem Ecclesie quidem competenter circa eos diligentiam impenderunt, illi autem nec audierunt, nec ante baptismum informati acquivenerunt, elongantes se a conventu et ab omni auditu Scripturarum, et ab omni verbo doctrinæ alloquentium sacerdotum, neque post baptismum proficere voluerunt: Ecclesie quidem *væ*, quia sive hoc, sive illo modo patientur dolorem per-

ditionis eorum: illis autem multipliciter *væ*, quia omnis causa perditionis eorum ab illis solis requiretur in die iudicii. Quoniam corporis quidem profectus non est in potestate hominis, sed Dei: animæ autem profectus voluntarius est. Videamus ergo, ne nos imperfectos inveniat aut nunc hæreticorum dominatio, aut tunc ipsius Antichristi. Quoniam sicut opera bona in die tentationis præstant spei virtutem: sic opera mala desperationis operantur infirmitatem. 20. *Orate autem, ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato.* Et carnaliter et spiritualiter legitur. Fugientibus enim et in via manere necesse est, et in silvis latere, et per deserta vagari. Fuga autem vestem portare non sinit, domum intrare non permittit, ignem accendere non concedit. In hieme autem quid faciat fugiens? Necesse est ergo, aut fugiens frigore pereat, aut manens gladio moriatur. Similiter in sabbato non licebat amplius ambulare, nisi certum spatium viæ. Unde dictum est in Actibus apostolorum, *Sabbati habens ius (Act. 1. 12).* Quid ergo faciet fugiens Judæus in sabbato? Necesse est ut aut legem prætereat fugiens, aut mortem suscipiat manens. Spiritualiter autem de Christianis talem habent interpretationem. Hiemem dicunt frigus infidelitatis spirituale. Qui enim non habet in corde suo ignem, de quo Dominus dicit: *Ignem veni mittere in terram (Luc. 12. 49).* id est, verbum divinum, de quo calefiat in fide: ille semper in hieme est, etsi fuerit in media ætate: quia dubitationum incursum, quasi quasdam tempestates de fide Christi patitur anima ejus, et alget. Aut in hieme est, qui in persecutione est, et tempestatem patitur impiorum. Et ideo frigida sit fides omnium, et ad plenum gelat, nisi iterum calefecerit eos Spiritus sanctus. Item est corporale sabbatum secundum literas legis, quod Judæi intelligebant, et conservabant, dum a corporali opere abstinere, non a corporalibus malis. Et est spirituale, secundum quod gratia Christi manifestavit: quod intelligunt Christiani et observant, abstinentes se non ab opere corporali, sed a corporalibus malis. Qui ergo vacat ab opere malo, faciens opera bona, laudabiliter sabbatizat, et sancte secundum spiritum, et Dei consilium: qui autem recedit ab opere bono, faciens opera mala, culpabitur, et impiè sabbatizat. De hoc itaque non bono sabbato loquitur Dominus in hoc loco admonens, ut ne dies ille inveniat eos in peccatis. Ideo ergo dicit, *Ne fuga vestra hieme vel sabbato fiat*, quia quicumque in hieme infidelitatis inventus fuerit, aut in deliciis hujus mundi sabbatizans, et otians ab opere bono, necesse est ut tribulationum tempore superatus, pereat credendo Antichristo, quoniam, sicut diximus, opera bona in persecutionibus ad fidem spei præstant virtutem. Quoniam autem de deliciis et peccatis loquitur locus iste, manifestius adaperit evangelista Lucas. Cum enim locum istum exponeret, ita subjunxit: *Videte ne graventur corda vestra in crapula et ebrietate (Luc. 21. 34).* Ex duabus ergo parabolis superioribus prior quidem docet ut festinemus perfecti esse in fide Christi: quod possumus adimplere, si Scripturis et doctrinæ sacerdotum assidui fuerimus: quoniam qui in fide Christi et operibus bonis sunt imperfecti, ipsi sunt qui adhuc in utero habentur, aut adhuc parvuli sunt, qui facile periclitantur in tempore persecutionis, et pereunt, quia dubii sunt de fide Christi; sequens autem docet, ut ne vacui inveniamur ab operibus bonis, et ab exercitatione virtutum: quia qui sic inventi fuerint, ipsi sunt parvuli, qui in die persecutionis cito periclitantur a fide Christi: quia non habent opera bona confortantia eos in spe, nec exercitationem virtutum in sufficientia adversorum. Similiter et ex duabus parabolis sequentibus, prior quidem admonet, ne imperfecti inveniamur in fide: ipsi sunt quidem, qui dubitationis hiemem patiuntur; sequens autem, ut ne sine bonis operibus inveniamur in tempore illo, sabbatizantes ab opere bono. 21. *Erit enim tribulatio magna, qualis non fuit ab initio sæculi usque modo.* Quoniam dixit, *Væ prægnantibus et nutrientibus:* et, *Videte ne fuga vestra*

hieme aut sabbato fiat : nunc exponit quare, id est, quia *Erit tribulatio magna*. Usque ad Christum enim Judæi etsi peccatores fuerunt, tamen filii erant, non hostes : et ideo omnis ira quæ veniebat super eos, castigatio erat de misericordia veniens, non condemnatio de ira descendens ; crucifixus autem Domino desierunt esse filii, et sunt facti hostes. Propterea jam non castigatio venit corrigens, sed condemnatio eradicans. Capta est enim Jerusalem ab Assiriis, et iterum reparata est. Destructa est ab Antiocho, et iterum reedificata est. Invasa est tertio a Pompeio, et iterum reparata est. Sicut enim homo, priusquam dies mortis ejus adveniat, languere quidem potest, mori autem non potest : sic et Judæa ante Christum vexata est quidem, perditam autem non est. Postquam vero horridum patricidium commiserunt, crucifigentes filii patrem, mortem inferentes, a quo acceperunt vitam : et quod majus est, occidentes servi Dominum, homines Deum, tali eos plaga percussit, ut nunquam sanctur. Sicut illi tale facinus commiserunt, quale nunquam commissum est, nec est committendum : sic et super illos talis sententia venit, qualis nunquam venit, nec veniet. Ille aptius est de consummatione mundi suscipere, cujus figura fuit tribulatio illa. Tunc vere talis erit tribulatio, qualis nunquam fuit. Tunc dicent homines, Aperiatur terra, et glutiat nos. Usque tunc enim omnis ira quæ sit a Deo, ideo sit, ut fideles quidem tentet, infideles autem emendet : cum autem Antichristus venerit, talis veniet ira, ut et infideles omnino pereant, et fideles plenius coroneantur. Cum enim multi Christianorum, credentes Antichristo, signum nominis ejus in manu dextera, et in fronte susceperint : tunc exibunt angeli cum igneis curribus volantes per aera : et invisibili manu signabunt omnes fideles, in quibus tamen inventum non fuerit signum Antichristi. Ex illo jam plagæ, quæ venturæ sunt super terram, in quibus et finiendus est mundus, jam non tangunt fideles, qui signati sunt, sed illos percutient, super quos Antichristi inventum fuerit signum. Erit enim tribulatio magna, qualis nunquam fuit. Nonne major fuit tribulatio in diluvio, quando ab omni creatura nihil remansit, nisi solus Noe cum familia sua (*Gen. 7*) ? Ille autem etsi multi occiderunt, tamen multi evadent. Sed in hoc pejor erit tribulatio ista, quia illic corporalis fuit perditio, hic autem spiritualis. Quis autem illic tormentis astricuit, quia coluit Deum ? Sed e contrario puniti sunt, quia noluerunt colere Deum. Hic autem tormentis afflicti sunt, qui non transeunt ad diabolum, relinquentes Deum. Nonne major fuit tribulatio in Sodonis, ubi nullus evasit ab igne, nisi solus Lot (*Gen. 19*) ? Sed illic fuit adversus peccatores justa Dei vindicta, hic autem erit adversus sanctos crudelis diaboli violentia. Quanto ergo pretiosior anima, quam corpus : tanto miserabilior perditio animarum, quam corporum. Illic perditis iniquis, evaserunt justi : hic autem punitis aut fugatis justis, iniqui gaudebunt. Sed et si qui prudentes sunt, cum considerant non corporalem hujus mundi statum, qui adhuc quodammodo stare videtur, quamvis et ipse sit minoratus, sed spirituale totius Christianitatis statum subversum : intelligunt quia nunquam talis fuit tribulatio spiritualis, qualis facta est nunc ex tempore hæresum corruptumque universa. Perierunt, sicut diximus, omnes in diluvio, sed corporaliter perierunt. Perierunt omnes spiritualiter ante Christum, præter Judæos, sed ignorantia perierunt : nunc autem in scientia perierunt, et pereunt. Multum enim interest inter illos, qui in ignorantia sunt, et in ignorantia perierunt : et inter istos, qui in veritate quidem nati sunt, propter aliquid autem mundiale scientes ad mendacia transierunt, et perierunt in eis, et pereunt. Illi enim forsitan aliquo modo habebunt remissionem ; isti autem nullam remissionem habebunt, neque in hoc sæculo, neque in futuro : quoniam ipsi sunt qui blasphemaverunt, et blasphemant in Spiritum sanctum. Illi enim

judicandi sunt, quia veritatem non quesierunt ; isti autem condemnandi, quia spreverunt. Levior enim culpa est veritatem non apprehendere, quam contemnere apprehensam. 22. *Et nisi Deus breviasset dies illos, non fieret salva omnis caro*. Abbreviabuntur dies, ut atrocitas tribulationum breviate compendio temperetur. Breviatos autem dies intelligimus, non mensura, sed numero. Sicut enim longitudinem dierum, quam dicit propheta, *Domum tuam decet sanctitas in longitudinem dierum* (*Psal. 92. 5*), non per longos dies intelligimus, sed multos : sic et breviate dies non breves dies sunt intelligendi, sed pauci. *Omnis caro*. Frequenter enim Scripturæ pro hominibus animas ponunt : sicut ibi, *Septuaginta animæ intraverunt in Egyptum* (*Deut. 10. 22*). Frequenter pro hominibus dicitur caro, sicut ibi, *Orationem meam exaudi, ad te omnis caro venit* (*Psal. 64. 2*). Quando ergo et animas appellat, spirituales et perfectos homines vult ostendere : ubicumque autem carnem, carnales homines et infirmos. Ergo dicendo, *Non fieret salva omnis caro*, vult nobis ostendere, quia non solum spirituales homines et perfecti, sed etiam mediocres homines et infirmi de illo persecutionis periculo sunt liberandi, non virtute fidei, aut merito operum suorum, sed velociter subveniente Christi adventu. Non enim propter peccatores dimittit diutius, ut etiam electi periclitentur, sed propter electos festinaturus est, ut neque mediocres deficient : quia promptior est Deus ad liberandos bonos, quam ad perdendos malos. Nam et aurifex, si invenerit aurum sordibus mixtum, non propter sordes etiam aurum contemnit, sed propter modicum aurum contentus est etiam sordes accipere. Sed et semper dies mali sanctorum abbreviantur. De iniquis scriptum est : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (*Psal. 54. 24*). De justis autem : *Non dabit in æternum fluctuationem justo* (*Ibid. v. 23*). Accipe autem mihi ad documentum ipsa tempora anni. Ab æquinoctio vernali duodecimi mensis incipiunt paulatim tepescere aeres per singulos dies, usque ad mensem tertium, et dies fieri noctibus longiores ; item ab æquinoctio autumnali mensis septimi incipiunt paulatim iterum frigescere aeres per singulos dies, et noctes fieri longiores diebus usque ad mensem nonum, quando celebratur Christi natalis : et sic inveniuntur novem quidem mensibus aeres quidem temperati, et dies prolixiores, tribus autem mensibus aeres glaciales, et dies breves. Vides quomodo Deus misericorditer dispensavit, ut dies quidem mali inveniantur et pauci, boni autem plures et longi. Si ergo statum mundi hujus, qui ad usum omnium hominum communis habetur, sic Deus misericorditer dispensavit : quanto magis statum vitæ eorum cum majori dispensat misericordia, ut et voluntas eorum in malis tentata clarescat, et virtus voluntatis eorum velociter Deo subveniente non patiatu deflectionem ? Secundum quod et Apostolus dicit : *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis sustinere, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis evadere* (*1. Cor. 10. 13*). 23. *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Qua ratione supra quidem, priusquam de abominatione desolationis exponeret, sic dicit : *Videte ne quis vos seducat : multi enim venient in nomine meo dicentes, quia Ego sum Christus* (*Matth. 24. 4. 5*) ; hic autem, postquam de abominatione desolationis statum in loco sancto loquutus est, ita dicit : *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Si memor es quia abominationem desolationis interpretati sumus statum in loco sancto hanc impiam hæresim occupaturam loca Christianorum, intelligis quoniam eleganter est dictum. Per hanc enim significabat quomodo et priusquam hæresis ista abominationis loca sancta obtineret, et priusquam diversarum hæresum constituerentur Ecclesiæ, seductio quorundam erat futura : sicut et factum est. Et postquam obtinisset,

et hæresum diversarum Ecclesiæ constitutæ fuissent, eo amplius seductio quorundam erat futura : sicut et fit. Nam prius nudi dogmatum sermones faciebant errorem, nunc autem multarum hæresum ipsæ Ecclesiæ constitutæ. Ideo tunc uniuscujusque dogmatis nudum verbum dicebant : Ego sum verbum veritatis, Ego sum Christus. Nunc autem singulatum professores hæresum diversarum dicunt, *Ecce hic est Christus*, id est, Ecclesia, et *illic*, id est, Ecclesia : quia jam non audiendo dogmatum verba, sed videndo eorum Ecclesiæ, Christiani scandalizantur infirmi. Adhuc autem de Antichristo ostendit per hæc verba, quia in illo tempore sancti in multis tribulationibus constituti, fortiter desiderabant Christi adventum, jam non sustinente carnis natura. Aliquotiens diximus, quod diabolus non ingerat genus tentationis in hominem, sed desiderium uniuscujusque considerat, et secundum quod viderit hominem desiderantem aliquid, ex eo accipit occasionem tentandi. Unde et Christum cum esurientem sensisset, tentavit in fame. Et Adam et Evam cum vidisset divinitatis amorem habentes, divinitatis promissione seduxit. Et Judam cum invenisset avarum, pecuniæ cupiditate ad proditorem Salvatoris attraxit. Sampsonem cum invenisset amatorem feminarum, per mulierem præcipitavit (*Judic. 16*). Sic ergo et tunc diabolus videns sanctos in angustiis constitutos, et fortiter desiderantes Christi adventum, primum quidem propter intolerabiles persecutiones, deinde propter repositionem temporis illius de adventu Christi, quæ facta fuerat in Scripturis, ideo sub nomine Christi et prophetarum tentabat seducere sanctos. Et quos diversis cruciatibus non potuit superare, victus in sua credulitate, armabat se fraude, dicens per suos ministros : *Ecce hic est Christus, ecce illic*. Nam quando aliqua rerum perturbatio fit, tunc abundant mendacia. Unusquisque enim dum aut timet adversi, aut desiderat prospera, ipse sibi novas generat famas. Et ita diabolus suspensas animas hominum inventa occasione deludit, hoc nuntians in auribus hominum, hoc ostentans ante oculos eorum, quod unumquemque aut timere aut desiderare cognoverit. Sicut enim ægrotus in doloribus positus, omni homini ostendenti sibi aliquid ad remedium, facile credit, non judicans personas medicantium, neque discutiens artificia eorum : ipsa enim doloris anxietas omnia omnibus credere cogit : sic et tunc sancti in necessitate persecutionum positi, et quasi ægroti, desiderantes refrigerium Christi, omnibus referentibus aliquid de Christo, facile credent. Ipsa enim pressuræ necessitas credere cogit. **24.** *Exsurgent enim pseudochristi, et pseudoprophetae, et dabunt signa magna* : non inutilia, neque vana, quæ ministri diaboli facere solent : sed magna, id est, utilia et plena, quæ sancti facere solebant. Nam in tempore quidem apostolorum et postmodum, ministri quidem Christi utilia et plena signa faciebant ex parte dextra : qualia sunt, cæcos illuminare, et alia hujusmodi facere : ministri autem diaboli inutilia faciebant, et vana ex parte sinistra, quæ admirationem quidem videntibus excitarent, ad utilitatem autem nullius proficerent. Et erat inter ministros Christi et ministros diaboli ex hoc judicare, qui inutilia, et qui utilia facerent signa. In fine autem temporis concedenda est potestas diabolo, sicut in historia Clementis Petrus exponit, ut faciat signa utilia, et ex ea parte qua prius facere consueverant sancti, ut jam ministros Christi non per hoc cognoscamus, quia utilia faciunt signa, sed quia omnino non hæc faciunt signa. Qua autem ratione hoc ordinavit Deus, attende : quia non semper tempus vocationis est, sicut ait Sapientia : *Tempus congregandi lapides, tempus dispergendi* (*Eccle. 3. 5*). Tempus ergo fuit congregandorum lapidum, quando lapides vivi, id est, fideles, ab infidelitate vocabantur ad fidem. Tempus autem erit dispergendi lapides, quando Ecclesia tradetur ad tentationem, ut lapides, id est, Christiani, qui non proficiunt in edificationem corporis Christi, foras projiciantur.

Donec ergo fuit vocatio ad fidem ex infidelitate, fecerunt signa et servi Christi : quia signa divinae vocationis testimonia sunt, ut prædicationis veritas miraculis commendetur ; cessante autem vocatione, incipit seductio revocans homines a fide ad infidelitatem. Incipiente ergo seductione, tradenda sunt seductionis adjutoria diabolo, id est, potestas faciendorum signorum, ut signis et prodigiis mendacia sua pro veritate commendat. Sed forte dicis : Si Deus concessit diabolo virtutem faciendorum signorum, quomodo ipse mandat, ne seducantur sancti ? si ergo non vult ut seducantur, ut quid diabolo dat seducendi virtutem ? si autem vult ut seducantur aliqui, quare omnibus mandat ne seducantur ? Audi. Concedit diabolo seducendi virtutem, ut ne mali inter bonos remaneant apud Christum : mandat autem, ut ne boni inter malos transeant ad diabolum. Nam sicut crudele est fideles cum infidelibus perire, sic indignum est fideles cum infidelibus glorificari. *Ita ut in errore militant, si fieri potest, etiam electos*. Non dixit, *Ut seducant, si fieri potest, etiam electos, sed, In errore militant*. Frequenter enim sancti videntes aliquas operationes diaboli absconditas sub specie pietatis, dum non possunt intelligere profundas insidias inimici, conturbantur in corde suo, ac scandalizantur, et dicunt : *Quid sit hoc quod ita fit ? Non tamen cito flectuntur, ut credant : et si sensu vincuntur quasi homines, fide autem stant quasi invicti*. Magnitudinem autem signorum ostendere volens, ideo dicit, *Ut, si fieri potest : quoniam quantum ad magnitudinem signorum illorum potest fieri ut seducantur etiam electi : sed ideo non seducantur, quia perire non possunt, quos Deus præordinavit ad vitam*. Dum ergo signorum magnitudinem prædicit, in conservandis fidelibus, Dei potentia demonstratur. Et de tempore hæresum nihilominus conveniunt intelligi hæc. Falsi enim Christiani sunt falsæ veritates hæresum : falsi autem prophetae, prædicatores veritatum falsarum. Dant autem signa, eadem facientes in simulatione, quæ faciunt fideles in veritate. Nam et castitati student, et jejunia celebrant, et eleemosynas faciunt, et omnem ecclesiasticum canonem suppleunt. Aut non tibi videntur magna esse signa seductionis, cum videas diabolum facientem opera Dei ? **25.** *Ecce prædixi vobis*. Contestationis verba sunt hæc, ut ne aliquis dicat, *Vidi eum talia facientem signa, qualia ipse Christus fecit, et ideo credidi, existimans illum esse Christum*. Propterea dicit, *Ecce prædixi vobis* : ut excusationem ignorantia tollat ab hominibus, et præcedens contestatio justam faciat poenam sequentem. Misericordia enim est, mandatis prævenire periculum. Non enim vult quempiam perire, qui omnibus monstrat perditionis adventum. **26.** *Si autem dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire : ecce in domibus, nolite credere*. Hoc nunc tertium de cavendis seductionibus dat mandatum. Primum est, *Videte ne seducamini : multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus*. Secundum, *Tunc dicent vobis, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Tertium, præsens, dicens : *Si dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire : ecce in domibus, nolite credere : Ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (*Math. 18. 16*), ut trina denuntiatio inexcusabilem faciat negligentem. Primum ergo mandatum dedit de seductionibus futuris, priusquam abominatio desolationis constitueretur in loco, et priusquam hæresum adifficerentur Ecclesiæ. Secundum autem de seductionibus post futuris, sicut jam diximus supra. Tertium vero manifestissime de tempore furentis Antichristi, dicens : *Si quis vobis dixerit, Ecce in solitudine est, nolite exire*. Seducere enim vos volunt. Sed dicat aliquis, *Quid enim ? si fideles tunc non exierint in desertum, aut non intraverint in domos : numquid per hoc ipsum poterunt declinare periculum, maxime cum tunc Antichristus universa ubique continet, et intus et foras, et in civitate et in deserto ? Sed vide quoniam hæc dicens ostendit, quia tunc fideles latentes erunt in*

locis quibusdam secretioribus, Deo eos abscondente potius quam loco, sicut scriptum est: *Abscondes in abscondito vultus tui a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo tuo, a contradictione linguarum* (Psal. 30. 21). Præmonet ergo eos, ne forte tunc audito Christi adventu, per homines seductores procedant ad palam, et aut in deserto comprehendantur egressi, aut in domibus concludantur ingressi. Quid enim faciat in solitudine Christi adventus? numquid magis amat solitudines locorum, quam congregationes hominum? aut numquid homines timet, ut in solitudine lateat? Si enim quando passurus advenit, non timuit reges aut iudices, sed inter impios populos prædicavit pietatis sermonem: quomodo tunc timebit, cum venerit iudicare peccatores? *Si quis vobis dixerit, Ecce in domibus, nolite credere.* Injuriam enim facitis Divinitati, si in domibus illam queritis, quæ implet cælum et terram: aut si latere putatis qui venit superbis resistere, et humiles exaltare. In primo enim adventu ideo celatus venit corpore, ut probaret fideles: in secundo autem adventu venit manifestus in gloria, ut remuneret fidem eorum. Ideo tunc necessarium erat ut quereretur: nunc autem non est querendus ut credatur, sed querit ipse a quibus creditus est. Spiritualiter autem de novissimis temporibus hæc ita sunt exponenda. Sunt hæreses, quæ mendacia sua quodammodo Scripturarum colorant auctoritatibus: quædam autem, quæ omnino ita contra Scripturas habentur, ne colorare valeant mendacia sua de Scripturis divinis. Solitudines ergo appellat hæreses illas, quarum dogmata omnino deserta sunt a Scripturis. Domus autem, hæreses quæ Scripturarum colorantur exemplis, quamvis non sint domus veræ, tamen vel videntur. Aut ita: Domus dicit hæreses, solitudinem autem Judæam, secundum quod scriptum est de illa: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. 23. 38). Aut ita: Solitudines dicit omnes hæreses desolatas a veritate, domus autem Ecclesias Christi: ac si dicat: Non dico, si dixerint vobis. Ecce in hæreticis Ecclesiis illis, vel in illis apparuit Christus, sed etiamsi in ipsis veris Ecclesiis, quæ et Dei sunt, id est, domus vestræ, dixerint vobis Christum apparuisse, nolite eis credere dicentibus ista de me, quia non est digna divinitatis meæ notitia hæc: ostendens per hæc, quomodo ex ipsis Ecclesiis veris frequenter exeunt seductores, propterea nec ipsis omnino credendum est, nisi ea dicant vel faciant, quæ convenientia sunt Scripturis. Vos ergo nolite exire, nolite credere. Non mandat illis, ut ne exeant de domibus, vel civitatibus. Nec in dono enim, aut in civitate sedentibus sanctis, ista dicenda sunt: sed, Nolite exire de regula veritatis, quam tradidit vobis: nolite credere: quia sicut fumus ante ignem præcedit, ante victoriam pugna: sic et ante gloriam Christi, tentatio Antichristi. 27. *Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et parit usque ad Occidentem, ita erit adventus Filii hominis.* Manifestum et velocem adventum Christi ostendere volens, fulguris similitudinem introduxit. Sicut enim cum exierit fulgur, non solum videtur ab hominibus, sed adhuc secundum qualitatem fulgoris sui non digne aspicitur: sic et cum venerit Christus, non solum eum omnes aspicient, sed secundum mensuram gloriæ ejus neque poterunt eum sufficienter aspicere. Et non solum magnitudo ejus omnem locum implebit, sed adhuc magnitudine ejus deficiet omnis locus, sicut scriptum est: *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Alluxerunt fulgura ejus orbi terræ; vidit, et commota est terra* (Psal. 96. 3. 4). Quem ergo peccatores videbunt, etiam nolentes: quomodo non videbunt eum sancti desiderantes? Et sicut in ictu oculi fulgur universa pertransit, sic et Filius Dei, non veniens adhuc, sed etiam venisse videbitur. Si enim sol, qui ad ministerium nostrum creatus est, tantam habet splendoris virtutem, ut in quacumque parte cæli fuerit, ubique appareat quasi præsens: quanto magis Sol spiritualis Christus, cum venerit, in toto videbitur mundo, magis autem mundus in eo videbitur? Apo-

stolus autem ait: *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus, et potens* (1. Tim. 6. 15): non dixit, Quem mittet. Christus enim, cum sit ubique, non venit ab loco ad locum, sed ubique ostenditur, qui erat celatus ubique. 28. *Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ.* De vulturibus enim dicit Scriptura in Job, quoniam ubicumque fuerit corpus, illic invenientur vulturum pulli (Job 39. 30). Hoc enim naturale est vulturum, sicut dicunt quidam, ut etiam naturalia cadavera sentiant. Quoniam ergo turpes aves sunt vultures, ideo vulturinis quidem moribus aptavit nomina aquilarum, ut in moribus quidem vulturum, sanctorum congregatio ostendatur ad Christi adventum, in aquilis autem regalius, regalis sanctorum dignitas ostendatur. Ideo enim sancti aquilis assimilantur, quia sicut filii aquilarum ad solem probantur, ut siquidem recto aspectu intendere potuerint contra radios solis, intelligantur esse legitimi; si autem non potuerint, cognoscantur adulterini: sic et filii Dei ad Christi justitiam comprobantur: si enim potuerint pleno corde justitiæ verba suscipere, intelliguntur esse legitimi; si autem non potuerint, cognoscuntur de diabolo esse nati. 29. *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stelle cadent de cælo.* Patrefamilias moriente, tota domus ejus turbatur, omnis familia plangit, et conscissis tunicis suis, nigris se cooperiunt vestimentis: sic et humano genere, propter quod fuerant omnia creata, circa exitum constituto, totus contristatur mundus, universa cæli ministeria lugent, et candore deposito, pro vestibus luctuosis tenebris vestiuntur. Nam *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum*: aut propter indignam persecutionem sanctorum dolentes, aut super impiorum pessima opera indignantes, aut novissimam in eis Dei iracundiam demonstrantes, ut adhuc viventibus impiis super terram, jam gustus detur infernalium tenebrarum. Sive hoc, sive illo modo, merito nox interveniens inter diem et diem, prædicet, quia post modicum nova dies resurrectionis est nascitura. Dividetur enim, ne istius sæculi et illius una videatur esse natura. Sicut enim omnes carnales morimur, ut spirituales surgamus: sic et illa dies tenebris interceditur quasi quadam morte, ut nova iterum renascatur. Aut certe quia spiritualiter iniquitas nox intelligitur, justitia autem dies. Ex nativitate autem Christi lux orta est, dicente propheta: *Ad vespere demorabitur fetus, et ad matutinum lætitia* (Psal. 29. 6). Mane Christi tempus vocatur. Hæc dies justitiæ in exitu mundi finitur, iniquitatum et errorum tenebris obscurata. De qua et Dominus ad apostolos dicit: *Ambulate dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendunt* (Joan. 12. 35). *Sol obscurabitur, id est, notitia Christi silebit. Luna non dabit lumen suum, id est, Ecclesia sanctitatis suæ claritatem non demonstrabit. Stelle cadent de cælo, id est, qui videntur sancti transgredientur, et cadent de dignitate cælesti.* Nam quod de diabolo dictum est, *Quomodo cecidit Lucifer de cælo, qui mane oribat* (Isai. 14. 12)? sic interpretantur apostoli, vel sancti, non de altitudine cæli ad terram, sed de angelica dignitate ad ignominiam tenebrarum. Quomodo autem multi transgredientur Christianorum, significat Daniel: *Et de eruditiss, inquit, cadent multi* (Dan. 11. 35). Sicut ergo tempestas suscitavit nubila, nubila autem cooperiunt solem: sic impiorum persecutio suscitabit transgressionem, transgressio autem Christianitatis obscurabit candorem. Unde propheta dicit in alio loco: *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem* (Joel 2. 31): id est, Ecclesia, aut propter assiduam occisionem sanctorum, aut quia ipsi Christiani contra justitiam Christianitatis inter seipos furentes bellabunt. Hoc et si de tempore hæresis hujus scriptum intelligatur, expositionem habet convenientem. Quomodo? Ex quo obtinuit hæresis ista sanctum Ecclesie locum, quasi abominatio desolationis, et Antichristi exercitus constitutus, Christi solis veritas est.

obscurata: Ecclesia fidei suæ splendorem non potuit dare clarum, et Christiani multi, qui erant stellæ rationabiles, ceciderunt a firmamento Scripturarum sanctorum. 30. *Tunc apparebit signum Filii hominis in caelo.* Quidam putant crucem Christi ostendendam esse in caelo: verius autem est, ipsum Christum in corpore suo habentem testimonia passionis: id est, vulnera lanceæ et clavorum; ut impleatur illud quod dictum est, *Et videbunt in quem pupugerunt* (Apocal. 1. 7). Denique in quo loco præsens evangelista ponit, dicens: *Apparebit signum Filii hominis*: alii evangelistæ hoc solum dixerunt: *Et videbunt Filium hominis venientem* (Marc. 13. 26. et Luc. 21. 27): videlicet ostendentes signum Christi esse ipsum corpus Christi, qui in signo corporis sui cognoscendus est, a quibus crucifixus est. Unde in Actibus ad apostolos angelus sic dicit: *Hic Jesus, qui receptus est a vobis, sic veniet iterum, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum* (Act. 1. 11). Non sic portatus in tali nube: nec enim cum tali gloria ascendit, cum quali venturus est judicare: sed, *Sic veniet*, hoc est, similiter cum hoc corpore, cum quo ascendit. Vides ergo, quia quasi signum datur apostolis corpus ejus, dicens: *Sic veniet.*

Vulnera Christus quare servavit. — Vis autem scire quia ad signum passionis suæ vulnera corporis sui servavit? Audi post resurrectionem dicentem ad Thomam: *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas: et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* (Joan. 20. 27). Qui mortuum corpus suum suscitavit, qui tulit costam de latere Adæ, et supplevit carnem: numquid etiam non potuit corpus suum sanare, et integrum suscitare? Sed corpus quidem suscitavit, vulnera autem ejus servavit, ut in die judicii proficerent ad testimonium passionis contra Judæos, et omnes, qui denegantes Filium Dei crucifixum in corpore, judaizant. Propterea quasi manifesto signo convenienter subiungit, dicens: *Tunc plangent se omnes tribus terræ.* Plangent enim se Judæi, videntes viventem et vivificantem, quem quasi hominem mortuum astimabant, et convincentes se corpore vulnerato, scelus suum denegare non poterunt. Plangent se et gentiles, qui vanis philosophorum disputationibus decepti, irrationabilem stultitiam putaverunt esse, Deum colere crucifixum, et detulerunt creaturæ gloriam Creatoris. Lugent et Christiani peccatores, qui magis dilexerunt mundum, quam Christum, cum audierint eum hæc verba dicentem ad se: Ego propter vos homo factus sum. Propter vos alligatus, et cæsus, et crucifixus sum. Ubi est tantarum mearum injuriarum fructus? Ecce pretium sanguinis mei, quem dedi pro redemptione animarum vestrarum. Ubi est servitus vestra, quam mihi pro pretio sanguinis mei debetis? Ego super gloriam meam vos habui, cum essem Deus, apparens homo, et vilior me omnibus rebus vestris fecistis. Nam omnem rem vilissimam terræ amplius dilexistis, quam justitiam meam et fidem. Plangent se hæretici, qui purum hominem crucifixum dixerunt, cum viderint ipsum esse judicem, in quem compunxerunt Judæi. Quomodo enim arguat Judæos quasi interfectores Filii Dei, si non Filius Dei, sed purus homo est crucifixus? *Et tunc plangent se omnes tribus terræ*, quia nec resistendi virtus est contra eum, et fugiendi nulla facultas ante faciem ejus, nec poenitentiae locus: ex angustia omnium rerum nihil eis remanet præter luctum. Merito plangent se, quia tunc neque pecunie divitiibus prosunt ad eleemosynam faciendam, neque parentes justi pro parentibus intercedunt, neque ipsi angeli pro hominibus, sicut solebant, faciunt verbum: quia non recipit natura judicii misericordiam, sicut nec tempus misericordiae judicium, dicente propheta: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. 100. 4). Misericordia in priori adventu, judicium in secundo. In priori adventu, volentibus apostolis ignem de caelo deponere, dixit: *Nescitis cujus spiritus estis. Filius enim hominis non venit judicare mundum, sed*

salvare (Luc. 9. 55. 56). De secundo autem sic dicit: *Nam Filius hominis veniet in majestate Patris sui, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute et gloria multa* (Matth. 16. 27). 31. *Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis.* Si quando rex terrenus processum aliquem aut expeditionem mandat in populo, dignitates omnes moventur, et exercitus exercitatur, tota civitas fervet: quanto magis Rege caelesti exsurgente judicare vivos et mortuos, virtutes angelicæ commoventur? Terribiles ministri terribiliorem Dominum procedentes: Cherubim et Seraphim præparentur ad sedem unius, et rationalis thronus vivam sapientiam portaturus. Nec enim potest esse res mortua, quæ lajulat vitam. Ante ipsum pro candelabris fulgura viva præcedent, et pro tubis horrenda tonitrua. Qualis rex, talis et preparatio regis. Vere magna vox tubæ terribilis, cui omnia obaudiunt elementa, quæ petras scindit, inferos aperit, clausuras tenebrarum pertransit, portas areas conterit, vectes adamantinæ et ferreæ confringit, vincula mortis dirumpet, et de profundo abissi animas liberatas corporibus suis assignat. Hæc omnia citius consummet in opere, quam sagitta transit in aere, dicente Apostolo: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Tuba enim canet, et mortui resurgent incorrupti* (1. Cor. 15. 52). In illa voce pulvis jam dissolutus corporum mortuorum in nova membra constringitur. In illa voce quasi una persona obnoxia totum mare discutitur, ut si quid apud se retinet de humanis ossibus, sine contradictione restituat. In illa voce a quatuor partibus mundi spiritus congregatur, qui resuscitet populum dormientem. 32. *A ficu autem discite parabolam.* Quare non ex aliis arboribus, sed potius de ficu sumit similitudinem astatis? Quia postquam alie arbores vernare cœperint, frequenter eventit ut accedens frigus præcidat astatem, et iterum arbores indurescunt: ficus autem, quia pene post omnes arbores vernat, difficile post ficum frigus intervenit. Ideo ergo sic comparata est Ecclesia illi tempori, propter indubitabilem sæculi novi adventum. Sed quæ est ista assimilatio rei, videamus. Ficus bono verni temporis temperamento mollescit ad folia, Ecclesia autem miserabili persecutione afflicta compellitur ad mortem. Sed Dominus hanc assimilationem jucunditatis ex ficu non ad afflictionem corporalem retulit, sed ad spiritualem profectum animarum. Nam quando carnalia hominis affliguntur, tunc spiritualia ejus florent, sicut ait Apostolus: *Et vos suscepistis verbum Dei in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. Thess. 1. 6). Sicut enim vernali flatu arbores laxantur in folia et fructus: sic persecutionibus excitantur animæ ad virtutem. Ideo autem semper ficus Ecclesiæ similatur: quia sicut ficus sub uno cortice plurima grana intra viscera dulcedinis inclusa constringit: sic Ecclesia sub uno corpore multos Christianos intra viscera suæ caritatis congregatos complectitur. Deinde et alia ratione. Omnis arbor pene in uno tempore fructum præbet: nam intra paucos dies et maturescunt, et cadunt; ficus autem ex quo cœperit fructus afferre, usque ad hiemem fructificare non cessat: nam alii colliguntur maturi, et alii hinc procedunt. Sic Ecclesia ex quo cœperit sanctos offerre, usque ad finem sæculi non cessabit. Nam per singula tempora alii dormiunt, alii autem nascuntur. De hac autem ficu sub alia specie interpretationem fecimus apud Marcum, æstimantes ubique quod verum est, non affirmantes: ut secundum quod visum fuerit unicuique, hoc probetur. 34. *Amen dico vobis, non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.* Res dubia semper facit hominem negligentem. Nam quod sine dubio venturum nobis esse cognoscimus, ad id nosmetipsos magnanimitè confortamus. Ne ergo audientes apostoli, certum periculum pro incerto suscipiant, et dubitantes de ejus adventu, semetipsos in negligentia

ponant, ideo sermonem suum juramento confirmans dicit: *Amen dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant.* Quia contra magnum periculum magna præparatio est necessaria: magna autem præparatio assiduam admonitionem requirit, et cautam. Et sciendum est, quia non illud vult Christus apostolis suis ostendere, quia jam in continentia futura est tentatio illa, sed quia omnino futura est. Ergo non illos homines dicit, qui illo in tempore fuerant nati, sed familiam gentis ipsius. *Generatio ista*: id est, aut facientium hanc tentationem, aut patientium, aut peccatorum hominum, aut dæmonum, qui operantur in eis. Nam utrique non cessabant esse in sæculo, donec consummatio fiat, ut dicat illis, *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41). Necesse est enim, ut quamdiu fides tentatur, tentatio reservetur. Aut certe Christianorum generationem dicit, id est, *Generatio ista* mortalis non transibit ad immortalitatem: *Donec*, id est, nisi hæc fuerint consummata, ut postea immortalis et impassibilis fiat. *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* Quia cælum et terra ad ministerium vestrum creata sunt, verba autem mea ad gubernationem vestram disposita. Cælum et terra vanitati subjecta sunt, dicente Apostolo: *Vanitati enim creatura subjecta est* (Rom. 8. 20). Naturaliter autem veritas nescit mentiri, nec potest aliquando perire.

Homilia l. ex capite xxiv.

36. *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi solus Pater.* 37. *Sicut enim in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis.* 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes, usque ad eum diem qui intravit Noe in arcam, 39. et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis.* Usque nunc exposuit signa consummationis, præcedentia ante consummationem: nunc docet, quia subitus veniet, novissimus mundi interitus hominibus nihil adhuc tale fieri suspicantibus, secundum quod dicit et Apostolus: *Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus illis superveniet interitus* (1. Thess. 5. 3). Et de die illo incerto ad cunilium etiam seipsum ponit dicens: *De die autem illa et hora nemo scit.* Id est, non solum aliquis hominum, sed neque angelorum quisquam, nec ipse Filius, nisi solus Pater: ut nemo ferat moleste, quia diem illum Deus posuit in incerto, cum de ipso sit Filius incertus. Simile aliquid scriptum est et in Actibus apostolorum. Nam cum interrogasset eum discipuli ejus, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel* (Act. 1. 6. 7)? respondit eis: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate.* Opportune ex hoc loco convenit admonere, cum multi homines, maxime qui videntur docti, cum interrogati fuerint aliquam quæstionem, si contingeret eos ignorare quod quæritur: erubescere ne videantur aliquid ignorare, quia totum scire putantur, colorant falsa pro veris, et dicunt aliis, quod non audierunt a Christo. Propterea considerantes hunc locum, non deberent erubescere aliquid mysteriorum Dei se ignorare, cum legant, ipsum Christum non erubescere suam ignorantiam confiteri ad respondendum, quia *De die illa et hora nemo scit, neque angeli, neque Filius*: maxime cum sit mysteriorum Dei multa profunditas: nec tamen mentitur, quando ipsum quod scit, a Patre accepit. Merito suam scientiam denegat, quæ non ex eo: sicut et alibi cum esset bonus, hominibus se denegavit, quia bonitas ejus erat ex Patre. Et ne propter dispensationem humanam æstimetur scire se negasse, non dixit, Neque Filius hominis: quia secundum divinitatem dixisset, non secundum humanam naturam. Nam inter Filium Dei et Filium hominis nihil interest. Ecce senectutis signa cognoscimus, diem autem ultimum ignoramus: sic et labentis signa scimus, finem ejus non agnoscimus. Sicut enim quando videmus hominem senem, scimus quia propemodum moriturus

est, quando autem, nescimus: sic et mundum quando perturbatum videmus, casurum cognoscimus, diem autem ignoramus. Mysterium Dei scire expedit quidem hominibus. Nam et servus fidorum sit circa obsequium domini sui, cum cœperit secreta sua committere. Sed illud scire bonum est, quod proficit ad ædificationem scienti: hoc autem scire, quod nihil nobis prodest, magis nocet, et superfluum est. Deus ergo, quia non omnia mysteria dicit hominibus, non invidet scientiæ nostræ: sed quia non omnium mysteriorum scientia nobis prodest. *Sicut enim in diebus Noe, sic erit et adventus Filii hominis. Sicut erant in diebus ante diluvium manducantes et bibentes, et nubentes, et nuptui tradentes.* Quod dicit, Sicut fuit in diebus Noe, manducabant et bibebant, nubebant et nuptui tradebant: non vetat manducare, aut bibere, aut nubere. Nec enim fas est ut destruat quod ipse constituit: sed jubet nos, ut quod carnaliter facimus, ad Dei gloriam facientes, spiritualiter faciamus, ut carnalia nostra propter spirituale propositum spiritualia fiant. Quis est, qui ad gloriam Dei manducat et bibit? Qui de manu Dei accepisse æstimat quod manducat et bibit. Quis autem de manu Dei se accepisse æstimat? Qui operatur justitiam, et Deum timet offendere. Nam et servus ille quasi servus fidelis manducat in domo, qui considerat ideo accepisse a domino, ut opus domini operetur. Nam qui Deum non timet offendere, ille sine dubio non æstimat a Deo se accepisse quod bibit: sed propter hoc solum manducat, quia caro est. Quis autem est, qui ad gloriam Dei nubit? Qui nubit aut propter desiderium bonorum filiorum, aut periculum peccati timens. Quis est, qui propter desiderium bonorum filiorum nubit? Qui postquam habuerit filios, circa Dei disciplinam continet eos. Alioquin qui filios negligit, ille non desideravit Deo generare, sed diabolo. Quis est, qui propter periculum peccati nubit? Qui postquam nupsit, matrimonium caste conservat. Qui autem propter matrimonium indifferenter abutitur amoribus suis, ille non propter tutelam animæ nupsit, sed propter abundantem lasciviam carnis. Qui ergo sic manducat et bibit, non tantum manducare et bibere videtur, quantum Dei gloriam operari: quia non sibi servit, sed Deo. Et qui sic nubit, non tantum videtur nubere, quantum Dei gloriam operari: quando non sibi, sed Deo multiplicat, et sine peccato conservat. Hoc ergo dicere vult. Sicut ante diluvium, recedente ab hominibus Dei timore, nihil faciebant homines ad gloriam Dei, sed omnia propter solam carnem: sive enim manducabant aut bibebant, non ad gloriam Dei manducabant aut bibebant, sicut mandat Apostolus (1. Cor. 10. 3. 4), sed propter solam voluptatem carnalem: sic erit circa sæculi finem. Sicut enim homines, qui in totum carni subjecti sunt, quamvis habeant animam, tamen solummodo carnes dicuntur, testante Scriptura: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam sunt carnes* (Gen. 6. 3). In quibus autem pars anima prævalet, quamvis sint carnales, spirituales dicuntur, sicut dicit Apostolus: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, et tamen spiritus Dei habitet in vobis* (Rom. 8. 9). Sic opera hominum, quamvis sint spiritualia, si facta fuerint propter causam carnis, utputa, si quis opus bonum propter homines faciat, invenitur esse carnale: et quamvis sit carnale, si propter causam spiritualem fuerit factum, id est, propter gloriam Dei, invenitur spirituale esse propter causam spiritualem. *Sicut fuit in diebus Noe* (Gen. 7). Id est, sic erit generalis interitus, sic subitaneus. Sicut tunc omnis creatura deleta est, sola autem arca evasit, de trabibus quadratis facta, octo aënas bajulans: ita et in consummatione omnes hereses interibunt, una tantummodo arca salvabitur, id est, Ecclesia Christi, de justis hominibus congregata. Sicut tunc quicquid fuit extra arcam, perit, sic et in fine quicumque fuerit extra unam Ecclesiam veritatis, peribit. Quæ Ecclesia habet octo rectores, septem spiritus, quos enumerat Isaias (Cap. 11. v. 2. 3), et unigenitus Deus: sic et Salomon dicit: *Sapientia adis-*

*fecit sibi domum, et suffulsit columnis septem (Prov. 9. 1): et ipse qui suffulsit, octavus. Subitanus autem, non ante nuntiatus, sive ab ullo creditus. Et quid mirum, si periturum mundum audiunt et non credunt? Ecce morituros se esse quotidie audiunt homines, quotidie alios mortuos vident, et tamen non credunt se morituros. Si autem se crederent morituros, non facerent ea pro quibus moriuntur, id est, morte digna non facerent. Si ergo illud, quod quotidie fieri vident in aliis, de se futurum esse non creant, quomodo illud credent futurum, quod adhuc numquam factum est? 40. Tunc duo erunt in agro; unus assumetur, et alter relinquetur. Aestimo neminem dubitare sensatum, hæc præcipue in parabolis esse dicta, et spiritualiter ea intelligi oportere. Et prima quidem parabola posita est de popularibus justis, et peccatoribus. Secunda de doctoribus piis et impiis, quando omnes homines aut discentes sunt, aut docentes. Et Lucas quidem evangelista exponit de duobus in lecto, et de duobus ad molam: præsens autem Matthæus de duobus in agro, et de duobus ad molam, Ubi enim Lucas (Cap. 17. v. 34) posuit duo in lecto ubi Matthæus posuit duo in agro. Ex quo intelligere nobis datur, quoniam lectum et agrum ambo evangelistæ id ipsum intelligere voluerunt: quoniam qui in corpore sunt, et in mundo sunt: et qui in mundo sunt, in corpore sunt. Mundus enim nihil aliud intelligitur, nisi homo; propter quod agrum intelligere convenit mundum huic, sicut Dominus interpretatus est supra in parabola zizaniorum seminatarum in agro (Math. 13. 38). Duo ergo in agro, omnes Christiani in mundo viventes eodem, non tamen iisdem actibus conversantes. Et justis quidem assumuntur, peccatores autem derelinquentur. Omnes justis in uno homine figurantur, et omnes peccatores in uno. 41. Duæ molentes ad molam; una assumetur, et una relinquetur. Quæ sunt istæ mulieres molentes? Puto, Ecclesiæ, quarum una est, de qua Dominus dicit: *Simile est regnum cælorum fermento, quod accipiens mulier miscuit in tribus fermenti mensuris (Math. 13. 33)*. Sicut enim, quamvis multi sint justis, et peccatores, tamen quoniam omnium duæ sunt partes, in duabus ponuntur personis: sic et Ecclesiæ hæresum quamvis multæ sint, tamen omnium hæresum una Ecclesia dicitur, et una Christianorum. Una ergo mulier molens est Ecclesia Christi. Mola est orbis terrarum, propter rotunditatem suam, sicut scriptum est de ea: *Vox tonitruum tui in rota (Psal. 76. 19)*. Lapis superior est verbum veritatis, quod descendit de cælo, ut terrena omnia complectatur, et protegat simul, et premat, et molat: dicitur autem lapis, propter fortitudinem suam. Subterius autem lapis est omne verbum impietatis, quod lapis dicitur propter duritiam suam, quod de spiritu mundi a deorsum ascendit, ut suscipiat omnia desursum venientia grana, et adversetur verbo veritatis. Hæc ergo Ecclesia molens, id est, prædicans, circumducit verbum veritatis, id est, superiorem lapidem cælestem; et circumducit per orbem terrarum, et circumducit super omne genus humanum, ut quotienscumque sub gremio verbi desuper miserit Deus, molat eos, id est, catechizet, et cogat eos deponere corticem veteris hominis inutilem et insuavem: ut exuti fiant pura medulla et spiritus, id est, ut jam non sint caro, sed spiritus: et fiat similago mundissima, et digna ad sacrificium Dei, secundum quod admonerat Apostolus, dicens: *Exuite vos veterem hominem, qui corrumpitur in concupiscentiis, renovamini autem spiritu sensus vestri (Ephes. 4. 22. 23)*. Sicut ergo grana in cortice, nisi molita fuerint, et deposuerint cortices, et surfures, et processerint secundum quod sunt abintus, quamvis aquam acceperint, non conjunguntur ad alterutrum, ut fiat ex omnibus unus panis, quamvis et fermentatum acceperint, non fermentantur: sic et homines, nisi moliti fuerint sub verbo, id est, catechizati, ut depositis corporibus, spirituales efficiantur, quamvis et aquam baptismatis acceperint, quamvis verbum fidei fuerit missum in*

eos, sicut fermentum: non conveniunt in idipsum, nec possunt sapere unum, ut unum corpus efficiantur, quia moliti non sunt. Sicut ergo inter duos lapides molares teritur triticum, et separatur a cortice suo, et fit similago munda: sic fideles in medio desuper quidem urgente se verbo Dei ad fidem et jositiam, inde autem verbo impio se compellente ad infidelitatem atque peccatum conteruntur, et carnalia sua universa deponunt, et spirituales efficiuntur. Sed et illa mulier videtur molere, et verbum mendacii leve et fragile circumducit: propterea neque molet, quia non habet virtutem divinam verbum eorum, nec est lapis superior. Quomodo enim mendacium mendacio adversatur, aut iniquitas iniquitati, ut molatur aliquis inter eas? Propterea populis eorum molitus non est. Considera autem et intelliges. Si deponunt carnalia, fiunt spirituales, et moliti sunt. Si sunt in idipsum fidei, omnes moliti sunt. Si autem secundum veterem hominem sunt, si altera iterum sapiunt, quomodo moliti sunt? Desuper enim verbum veritatis non compellit eos ad fidem, quasi lapis superior; nec enim habent eum: desubtus autem verbum impietatis non tribulat eos, quia volentes requiescunt in eo. Quomodo ergo molantur, quando non stringit subterius verbum, nec premit superius? Hæc ergo sumetur, quæ et videtur Ecclesia, et est: illa autem relinquetur, quæ videtur, et non est. Quidam autem et hoc modo exponit. Molentes sunt filii Israel, mola autem est verbum legis: quod volunt et molunt, sunt Dei mandata in lege, quæ quasi tritici grana minutatim quidem molentes, id est, quantum ad se diligenter mandata Dei tractantes, numquam tamen ex eis panem nutritorium proferentes. Panis autem nutritorius est unigenitus Deus Verbum, qui intus in mandatis Dei habetur secundum prophetiam inclusus, quem filii Israel carnaliter interpretantes numquam proferbant ad manifestum. Filiorum autem Israel molentium, una videtur quidem esse synagoga, vere autem duæ sunt. Una quidem iniquorum, et secundum carnem Judæorum: altera autem sanctorum, et secundum spiritum Judæorum. Hanc ergo sanctorum Judæorum et spiritualium synagogam molentem, et supervaciam, et sine profectu molam legis trahentem, assumet Deus in fine sæculi hujus jam occumbentis, et liberabit eam de mola: illam autem alteram secundum meritum infidelitatis et perversitatis ejus relinquet.

Homilia lj. ex capite xxiv.

42. *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit, etc.* Qua enim ratione homini absconditus est dies mortis ipsius? Videlicet, ut semper benefaciat, semper mortem suam sperans. Eadem ratione et ab omnibus hominibus absconditus est dies adventus Christi, videlicet ut non una generatio salvetur, sciens adventum ipsius, sed omnes, dum in singulis quibusque generationibus Christi adventus speratur. Ideo et interrogantibus se discipulis suis, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* respondit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate (Act. 1. 6. 7)*. 43. *Illud autem scitote, quia si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perferri domum suam.* Paterfamilias est unusquisque secundum animam in domo Patris sui, fur autem diabolus est: domus autem, nostra corpora: januæ sunt, os et aures: fenestræ autem, oculi. Sicut ergo per januas et fenestras cito ingreditur latro, et spoliat patremfamilias: sic per os et aures et oculos hominis facile invenit diabolus occasionem ad animam, et finit eam captivam: sicut et in Jeremia tale aliquid scriptum est: *Quia mors intravit per fenestras nostras (Jer. 9. 21)*. Si vis ergo esse securus, pone seram januæ tuæ, id est, legem divini timoris ori tuo, ut dicas cum propheta: *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam (Psal. 38. 2)*. Item Sapientia docet: *Obstrue aures tuas spi-*

nis, ne audias verba maligna (Eccli. 28. 28). Sed quoniam fragiles sunt nostræ seræ, nisi Deus illas servaverit: quia *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilat qui custodit eam* (Psal. 126. 1): rogemus Deum pariter cum propheta: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis. Non declines cor meum in verba maliitæ* (Psal. 140. 3. 4). Pone seras super fenestras oculorum tuorum, ut dicas cum castissimo Job: *Posui testamentum oculis meis, ut non sentirem in virginem* (Job 31. 4). Item, *Si concupivi agrum proximi mei, ego seminem, et ulii metent* (Ibid. v. 8). Item quia fragiles sunt seræ fenestrarum nostrarum, Dominum invocemus cum propheta dicentes: *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Averte oculos meos ne videant vanitatem* (Psal. 118. 36. 37). Quid ergo? nescit anima quando per istos introitus fur ingreditur super eam? Vere nescit. Et quidem quando ducitur ad peccatum, scit: quando autem ingreditur, nescit. Ideo vigilare debet, et claudere omnes istos introitus: os quidem narrationibus sanctis, aures auditionibus piis, oculos consideratione mirandorum operum Dei, mentem cogitationibus occupare cælestibus. Non enim sufficit, ut non loquatur, vel audiat, vel videat vel cogitet mala. Qui enim hæc agit, clausit introitus suos, et implevit, et oppilavit malis adversus bona, ut ne locum habeat introeundi bonus spiritus: qui autem mala quidem deponit ab eis, bona autem non suscipit, ille dicitur apertos habere introitus. Propterea vacantes eos inveniunt iniuriosus, intrat ad animam. Propter quod opus est, ut justus introitus non solum vacent a malis, sed etiam ut sint clausi, et pleni, et oppilati bonis adversus mala, ut malus non inveniat locum introeundi. Unde et sapienter Petrus dicit apud Clementem, quomodo debet quis incessanter quæ Dei sunt cogitare et loqui: quoniam si mens fuerit in his occupata, malus non invenit locum ad mentem. Consequenter Propheta non dixit tantum: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit; sed addidit: sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Psal. 1. 1. 2). Et Paulus cum diceret, *Non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, non dixit tantum, Deponite mala: sed, Suscipite omnem armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo* (Ephes. 6. 12. 15): id est, Omnia opera bona facite. Sicut enim vas quandiu plenum est de aliquo, non recipit supermissum: si autem vacuum fuerit, recipit omne quod mittitur: sic homo quamdiu occupatus est malis, non recipit bonum: et si occupatus fuerit bonis, repellit malum: si autem nec isto, nec illo se occupaverit, id est, si neque bonis, neque malis intenderit, omnis spiritus intrat in eum. Intrans autem, non statim ducit eum ad peccatum, sed primum delectat eum in malis, et sensum desiderii carnalibus alligat, et postea ducit ad peccatum, quando jam, etsi intelligit malum esse quod facit, non potest resistere contra malum. Si ergo, te negligente domum corporis hoc modo servare, ingressus fuerit fur diabolus, et furatus fuerit vestimenta justitiarum, quibus te renatum in baptismo induit Deus: si furatus fuerit aurum intellectus tui, si divinarum eloquiorum argentum, quod forsitan cum multo fabricasti labore: si linteaminum gratiarum quæ tibi dedit Deus, cum te adoptaret in filium, cæterasque divitias spirituales tollens, te dormiente, feceritque te mendicum et nudum, sicut serpens Adam: quid facies? quomodo nudus ante conspectum Domini tui accedes (Gen. 3)? Et ille quidem nudatus abscondit se inter ligna paradisi: tu autem sub quæ scis-sura petrarum te abscondes a facie Domini, cum venerit confringere terram? Et Adam quidem a Deo quæsitus est et inventus, tu autem abijcieras et peribis: quia ille ignorans serpentis versutiam, per simplicitatem nudatus est suam: tu autem sciens, tot Scripturis admonitus, per negligentiam factus es nudus. Propter quod ille quidem mortalitate vestitus est ad tempus, tu autem

in æternum ipse tradendus es morti, maxime si te comprehenderit finis, priusquam tibi per penitentiam altera texes vestimenta. Nam prima gratis præstatur a Deo: secunda autem vix, et cum nimio reparatur labore et luctu, quomodo hæc parabola est. Veniamus itaque ad ipsam parabolæ causam. Omnis homo, si sciret, quando dies Domini venturus est super eum sicut fur (sed insperate veniens sicut fur), præveniret, et non sineret perfodi domum suam. Non dico quia repelleret a se furem, sed faceret iustitiam, ut veniente sententia Dei, non perfoderetur quasi ignorans, sed vocaretur quasi jam preparatus ad exitum. Quando animæ peccatrices delectantur in corpore, et tamquam in suo proprio domicilio gaudent, veniens cum sententia Dei angelus mortis perfodit corpus, et animam violenter divellit ab eo: animæ autem justæ, quæ non delectantur in corpore, sed quasi in exilio sunt, in eas veniente sententia, non perfodiuntur, sed vocantur gaudentes. 45. *Quis enim fidelis servus et prudens, quem constituit dominus ejus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?* Cum de vigilante et non vigilante super domum suam Dominus loqueretur, sciens quoniam plerumque sacerdotes mali populum obdormire faciunt in peccatis, boni autem excitant a negligentia somno, et faciunt vigilare in operibus bonis: quasi assidua tuba doctrinæ suæ excitans ad bona opera animas auditorum, consequenter de bonis et justis sacerdotibus introducit sermonem, dicens: *Quis est fidelis servus et prudens?* Si enim patrefamilias super possessionem suam villicum ponit, ut non cum singulis colonis habeat causam, sed de solo villico omnium exigit rationem: si ergo inter colonos aliqua indisciplina fuerit fœda, unusquisque pro suo delicto reus efficitur, villicus autem pro omnium delictis; et si bene reditum suum reddiderint, unusquisque quid pro sua fide laudatur, villicus autem pro fide omnium remuneratur: sic et Deus in populo ideo ordinat sacerdotes, ut actuum eorum ipsi discutiant rationem. Ideoque peccante populo unusquisque quidem pro suo peccato punitur, sacerdos autem pro peccatis omnium. Et bene agente populo unusquisque quidem pro suo bono remuneratur, sacerdos autem pro bonis omnium. *Quis est servus fidelis et prudens?* Rem quidem laudabilem proponit, rarissimam autem, ut quis fidelis inveniat et prudens. Ecce si quæras fideles, id est, Deum timentes: et istos quidem non multos invenies, tamen adhuc facile invenis: item si prudentes quæras, invenies multos: fidelis autem et prudens difficile invenitur: quomodo qui fideles sunt, id est, Deum timentes, difficile sunt et prudentes: et qui prudentes inveniuntur, difficile sunt et Deum timentes. Quanto ergo rarior invenitur fidelis et prudens, tanto qui inventus fuerit, beatior est. Prudentem autem dico, non scientem et doctum, sed sensatum et mente acutum, qui potest rerum ponderare naturas, et secundum quod potest, rationaliter omnia agere. Plerique autem sunt habentes scientiam multam, sed nec se sapienter regunt, nec scientiam suam sapienter dispensant. Et omnis quidem prudens potest et scientiam habere ex parte, non autem et omnis sciens sapientiam potest habere: quoniam sapientia uniuscujusque in actu probatur, scientia autem in sermone. Fidelis quidem quæritur propter Deum, ut timeat Deum: prudens autem propter homines, ut populum Dei sapienter gubernet. Quoniam ergo Deo non tantum prudentia hominis, quantum conscientia placet: hominibus autem non tantum conscientia, quantum sapientia prodest: si fuerit tantum quis fidelis, laicum quidem facit, sacerdotem autem non facit, nisi fuerit fidelis et prudens. Ergo fidelis quæritur, ut faciat priusquam dicat: prudens autem, postquam fecerit, dicat, et dicat intelligens cui qualis doctrina conveniat, et quando. Item fidelis quæritur, ut memor sit pauperum, sicut Paulus (Rom. 15. 26): prudens autem, ut intelligat cui et quomodo debeat dispensare. Et hoc est quod dicit, dare cibum in tempore et spirituales et

corporales : spirituales quidem animabus, corporales autem corporibus. Quoniam autem in Ecclesia non solum sunt pauperes in corporalibus rebus, sed etiam in spiritualibus multo pauperiores : *Ut det cibos in tempore*, id est, in tempore opportuno. Quid est, in tempore opportuno? Quasi est aliquid tempus, quando non est opportunum docere, cum dicat Salomon : *Doctrina et flagella in omni tempore* (Eccli. 22. 6). Sed puto hoc intelligendum tempus opportunum doctrinae, quomodo dicit et propheta : *Tempore acceptabili exaudi te, et in die salutis adjuvi te* (Isai. 49. 8). Quando misericordia Dei non est acceptabilis? Sed praecipue tunc est acceptabilis, quando necessitatis et angustiae tempus est : sicut et semper pluvia bona est, maxime tamen grata est tempore siccitatis. Et visitatio amicorum semper suavis est, multo tamen suavior in tempore luctus : sic doctrina et consolatio sacerdotis semper opportuna est, maxime autem in tempore persecutionis. Sciens ergo Christus sanctos suos sine tentatione nunquam futuros, ideo dicit, In tempore opportuno : quia qui semper aegrotat, semper illi ars medici opportuna videtur. Nam sicut navis tunc praecipue gubernatorem necessarium habet, quando tempestatem patitur : quando autem prosperata est, ipsa se dirigit ; et miles tunc praecipue necessariam habet annoniam de rege, quando bellum et periculum instat : quando autem pax est, undecumque possunt se milites sustentare : sic Ecclesiae praecipue in tempore persecutionis doctrinam sacerdotis necessariam habent, quasi spirituales milites spiritualem annoniam : quando autem securitas est, unicuique naturalis sufficit intellectus. Nam in persecutionibus, quando naturalis ille intellectus deficit in timore carnali, necessarius est sermo doctoris : ut quod delicit in timore periculi, reparatur per exhortationem doctrinae. Sicut autem tubicen, commisso bello, pugnantem exercitum circuit, et bellicos cantus in tuba decantans, milites animat ad virtutem : sic et sacerdos, persecutione imminente, exponens in populo fortissimorum martyrum gloriosa pericula, et inenarrabiles regni caelestis coronas vincens preparatas, Christianum populum ad virtutem patientiae vehementer accendit. Aut ita : In tempore opportuno, ut in persecutione magis instanter de veritate fidei doceamus, quam de iustitia conversationis, in pace autem magis assidue de iustitia conversationis, quam de veritate fidei. Quoniam in persecutionibus quidem plus necessaria est doctrina fidei, quam conversationis : in pace autem plus necessaria est doctrina conversationis, quam fidei. Quoniam in persecutionibus non propter conversationem suam bonam aut malam veniunt Christianis in periculum, sed propter fidei confessionem : in pace autem non propter fidem suam veram periclitantur Christiani, sed propter conversationem : quoniam in persecutione fides Christianorum periclitatur, in pace autem iustitia. 46. *Beatus ille servus, quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem*. Quomodo? Sicut superius diximus, in fide, in sapientia, in tempore opportuno. In fide, ut credamus sic esse, sicut docemus. Ille autem credendo docet, qui facit quod docet : qui autem non facit bonum, non credit bono. Qui non credit in bono, non docet in fide : qui autem cum fide non praedicat, non solum non est beatus ille servus, sed multum infelix : quia alios quidem docet, se autem negligit. Sic prudenter, quia non semper omnia, neque omnibus omnia sunt dicenda. Frequenter illa, quae alios aedificant, alios destruunt. Sicut infantibus esca mutatur secundum aetatem, sic in populo secundum virtutem doctrina temperatur, praemonente Apostolo : *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Quasi parvulus in Christo lac vobis potum dedi, non escam* (1. Cor. 3. 1. 2). In tempore, ne importune oblata doctrina non prosit, sed noceat, sicut esca cruciat aut extra tempus accepta. 47. *Amen dico vobis, quo-*

niam super omnia bona sua constituet eam. Omnium quidem bonorum magna est gratia, inter omnes autem maxima est sacerdotalis dignitas, si quis eam immaculate custodiat. Nam si super omnia opera sua pretiosiores existimat Deus animas hominum : quanto magis credibile est, ut super omnia bona sua constituat eum, qui confert Deo lucrum animarum? Non solum autem omnibus bonis suis meliorem judicat hominem, sed etiam sui ipsius impassibilitati praeposuit salutem humanam. Ideo magnus est, qui bene regit hereditatem ejus, quam proprio sanguine acquisivit. 48. *Si autem dixerit malus servus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire : 49. et incipiat percutere servos suos, manducet autem et bibit cum ebriis*. Percutere est injuste percutere : qui autem propter justam causam percutit, etsi percutat, percutere non videtur. Percutit enim, non ut suum dolorem vindicet, sed ut illius animam salvet. Si autem propter Deum percutere percussio esse videtur, nunquam diceret Deus, *Qui parcit baculo, odit filium suum* (Prov. 13. 24). Nam et alibi non absolute dicit : *Qui iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio* (Matth. 5. 22) : sed, *Qui sine causa iratus fuerit*. Sicut justa ira non est ira, sed diligentia : sic justa percussio non est percussio, sed correctio. Manducare et bibere sic intelligendum est, sicut supra interpretati sumus de manducantibus et bibentibus ante diluvium, id est, male manducare et bibere. Propter quod non simpliciter dicit manducare et bibere, sed, *Cum ebriis* : id est, cum peccatoribus, qui tenebrosorum actuum vitio ebrii sunt, de quibus et Paulus dicit : *Nam qui dormiunt, nocte dormiunt : et qui inebriantur, nocte ebrii sunt* (1. Thess. 5. 7). Vides ergo, quia manducare et bibere sacerdotibus non est peccatum, sed cum ebriis manducare et bibere : id est, sic manducare, quomodo ebrii illi desiderant. Non enim jubet nos Scriptura malorum personas abominari, sed voluntates. Nam et Christus cum publicanis et peccatoribus manducavit, sed non sic quomodo publicani et peccatores volebant. Nec vitium suum aliquis Scripturae illius auctoritate defendat, quae jubet sacerdotem hospitalem esse debere. Hospitalitas enim non circa deliciosos cibos et magnos ostenditur, sed circa assiduas susceptiones impotentium peregrinorum, ut hospitalitas nostra non ab hominibus laudetur, sed a Deo sentiatur. Nam deliciosa convivia magis luxuriam accensant, quam humanitatem commendant. Dicit enim Salomon : *Ne delecteris in multa epulatione, nec in turpibus et modicis* (Eccli. 37. 52). Ergo nec multum permittitur, nec modicum et pretiosum. 50. *Venit dominus ejus hora qua nescit, 51. et dividet eum, partemque ejus cum hypocritis et infidelibus ponet. Dividit eum* : id est, de consortio Christianorum, ut neque cum sanctis glorificetur, neque cum iis, qui mediocriter deliquerunt, mediocriter puniatur : sed jungat eum cum hypocritis et infidelibus, ut quorum imitatus est mores, ipsorum puniatur interitu. Quomodo sacerdos super omnem populum glorificatur, si benececit, non solum propter suam iustitiam, sed propter omnium, quia causa est ipse iustitiae universorum : ita et peccans super omnes puniatur, non solum propter suum peccatum, sed etiam propter omnium : quia ipse causa fit omnibus ad peccandum. Ideo autem non solum hypocritas dixit, sed etiam infideles : quia si omnes quidem hypocritae infideles sunt, non tamen omnes infideles hypocritae sunt. Ecce enim gentiles infideles quidem sunt, hypocritae autem non sunt : quia non se fingunt colere Christum, cum non colant, sed manifestum sequuntur errorem. Hypocritae autem sunt Judaei et heretici : illi autem, quia dicunt se Judaeos, cum non sint, sed sunt synagoga satanae : isti autem, quia fingunt se esse Christianos, cum sint Antichristi, id est, contra Christum. Item si quis videtur in Ecclesia esse, et agat contra Ecclesiam : et ille talis hypocrita dicitur esse.

Homilia lii. ex capite xxv.

1. *Tunc simile est regnum cælorum decem virginibus*, et reliqua. Notandum quod priorum quidem parabolam de doctoribus dicit, hanc autem de popularibus: tamen etsi spirituales intellectum habeat parabola, nihil nocet interpretari eam etiam carnaliter. Tunc simile erit, cum diebus suis completis solutus fuerit mundus, cum venerit Iudex omnium occultorum. Modo autem interim omnes homines nobis invicem mentimur. Alii fingunt se justos, cum sint iniqui; alii humiliant se ut peccatores, cum sint sancti: alii autem turpes actus suos usque ad mortem abscondunt, amplius homines erubescens, quam Deum timentes, et semper sunt in vulnere, dum pro tempore nolunt apparere vulnerati. Qui autem Deum timet, homines non erubescit. Nec enim pejor potest esse timor terrenus, quam pœna cælestis. Quibus simile erit? *Decem virginibus*. Quidam putant hic virgines dici, de quibus Apostolus loquitur, *Ut sint sanctæ et corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34). Et sapiens quidem virgo est, quæ et corpore et animo virgo est, ut neque habeat virum neque habere desideret. Quid enim si aut parentes ejus propter votum suum in virginitate eam tenuerunt, cum ipsa tamen post votum nubere voluerit? quid si pro aliqua occasione quæsitâ non est talis? Hæc si non est nupta, voluntatem tamen nubendi habuit, corpore quidem virgo est, animo autem nupta: quia corpus opere sordidatur, animus autem voluntate. Quamvis frequenter, occasione necessitatis carnalis, Deus præstet hominibus misericordiam spirituales: si tamen postea voluntas necessitati consentiat, non solum autem ut non concupiscat, sed etiam absterneat se ab omni re mala, ut neque faciat, neque loquatur, neque cogitet quod displiceat Deo: quia corpus fornicatur, quando cum viro conjungitur: anima autem, quando diaboli voluntatibus sociatur. Quæ hæc non servat, fatua est ipsa virgo. Et vere fatua est, quæ per solam virginitatem corporis putat se Deo placere. Ecce enim quemadmodum cum manducas et bibis, non anima manducat, sed corpus: res enim incorporalis corporali cibo non pascitur: sic cum vir mulieri, aut mulier viro conjungitur, non anima copulatur, sed corpus. Propterea frequenter fit, ut nupta si alias non peccet, melior sit, quam illa, quæ virgo est, et alias peccat. Quoniam si illa non peccat quæ nupta est, corpore quidem nupta est, animo autem virgo est. Quæ autem alias peccat, et virgo est: corpore quidem virgo est, animo autem fornicaria. Sed ne desperare faciamus etiam virgines bonas, quia diximus per concupiscentiam animas fornicari, sciendum est quod aliud est concupiscere, aliud velle. Concupiscere, passionis est, velle autem arbitrii. Frequenter enim concupiscentiam etiam quod nolumus. Si ergo concupiscentiæ non consentit voluntas, concupiscentia sola non damnat, magis autem et gloriosiore facit virginitatis coronam. Nunc veniamus ad spirituales ejus narrationem. Decem virgines omnes homines dicit, quorum vita decem sensibus sustentatur, quinque carnalibus, et quinque spiritualibus; omnium enim hominum duæ sunt partes. Aut enim peccatores sunt, aut justi. Peccatores, qui secundum carnales ambulant sensus: justi, qui secundum spirituales. Ergo et omne genus peccatorum in quinque dividitur, et omne genus justorum in quinque, secundum numerum sensuum, non secundum numerum hominum. Has autem virgines dividendas profert Christus, quando et justus ab injustis et sancti a peccatoribus per verbum suum dividendi sunt: ut quinque quidem ponantur ad dexteram justis Iudicis, hoc est, sapientes: quinque autem ad sinistram, id est, fatuæ. Secundum autem mysterium et Moses in duabus tabulis legem suscepit decem verborum: quinque quidem mandata in tabula una, quinque autem in tabula altera. Sicut ergo tabulæ testamenti illius in uno quidem hærebant, tamen non poterat fieri ut

ambæ fierent ad dexteram legentis: sed necesse erat ut una quidem cum quinque esset ad dexteram, altera autem cum quinque alii esset ad sinistram: sic omnes Christiani in una tenentur vocatione. Non est autem possibile, ut omnes ad dexteram fiant sedentis: sed necesse est, ut justis quidem fiant ad dexteram, id est, quinque sapientes: injusti autem ad sinistram, id est, insipientes. Quidam putant hanc parabolam ad omnes pertinere, et ad hæreticos, et ad Judæos, præterquam ad gentiles: quoniam illi idolorum cultura corrupti sunt, et virgines dici non possunt. Vere autem nec ad Judæos pertinet, nec ad hæreticos: quia non possunt Judæi dici virgines, qui projecto et crucifixo sponso, adulterum super se diabolum susceperunt. Neque hæretici virgines dici possunt, qui et ipsi adulterino sensu corrupti sunt, et virginitatem veritatis Christi adulterino sermone corrumpunt. Sed ad Christianum tantummodo populum pertinet, de quibus scriptum est: *Statui vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens seduzit Ilevam astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a castitate, quæ est in Christo Jesu* (2. Cor. 11. 2. 3). Fatuæ autem virgines sunt, quæ fidem quidem Christi integram habent, opera autem justitiæ non habent. Judæi vero et hæretici neque fidem habent, neque opera possunt habere. Sed et si operum oleum habeant, nihil eis prodest: quia lampades fidei non habent, quas accendant. *Tunc simile erit. Bene, Tunc*: quia interim non apparet quæ prudentes sint, quæ fatuæ: quousque tunc multæ fatuæ fient prudentes, et multæ quæ videntur prudentes, fatuæ efficiuntur. *Quæ acceperunt lampades suas*. Lampas dicitur fides, quia sicut lampas illuminat domum in qua est, sic fides illuminat animam cujus est. Accenditur autem hæc lampas igne divini verbi. Verbum enim Dei ignis est, sicut dicit Dominus: *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Item dicente apostolo: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei* (Rom. 10. 17). Accipiunt autem homines hanc lampadem, quando venientes ad Christum, per sacerdotes accipiunt traditam sibi veritatis doctrinam. Aut sicut alius putat, verbum Dei, quod accepimus accedentes ad Christum, lucerna est, secundum quod scriptum est: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psal. 118. 105). Oleum autem doctrina sacerdotum, aut cæterarum Scripturarum. Quoniam sicut lucerna, nisi ei subministraveris oleum, exstinguetur: sic verbum fidei nostræ, quod credentes accepimus, nisi assiduis nutriatur doctrinis, aut meditationibus Scripturarum, exstinguitur, et non satis illuminat animam. Aut oleum dicitur opus misericordiæ. Quia sicut oleum lumen lampadis fovet, sic opera bona subministrant confidentiam fidei, et vigorem accendant. *Et venerunt obviam sponso et sponsæ. Bene ait, Venerunt*, quando ex illa die, qua homo credit Christo, quasi de seipso egressus, et de mundo, ire videtur obviam Christo: qui quotidie Christi exspectat adventum. Sicut enim qui obviam vadit alicui, in via stat, et exspectat eum quamdiu veniat: ita qui credit in Christum, sic debet vivere in hoc sæculo, quasi peregrinus, et non in suis, sed in transitu positus. Propterea et Judæi exiituri de Ægypto, expediti et præcincti agnum jussi sunt manducare (Exod. 12): et ad exeundum parati, ostendentes nobis, quomodo quicumque nostri Agni eucharistiam manducant, ita debent semper esse expediti, quasi quotidie exiituri de mundo. Nec mireris, quia dixit ire obviam sponso et sponsæ, cum Ecclesia inter nos habeatur sponsa. Sicut enim Christus cum sit inter nos, tamen venturus dicitur, cum apparuerit in gloria: sic et Ecclesia quamvis sit inter nos, tamen ventura dicitur, cum apparuerit in gloria sua. Propterea dicit Apostolus: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (Coloss. 3. 3). 3. *Fatuæ autem accipientes lampades suas, non sumptorum*

oleum secum. Sicut lampas non ex oleo accenditur, sed ab igne, per oleum tamen nutritur, et nisi oleum ei subministraveris, exstinguitur: sic et fides non ex operibus nutritur, vel accenditur, sed ex verbo Dei, sicut ait Apostolus, tamen per bona opera nutritur: et nisi subministraveris ei opera bona, deficit. Sicut enim non potest in Deum sperare, nisi qui aliqua opera bona facit: sic non potest credere Deo, nisi qui facit aliquid dignum Deo. Inde est, quod peccatores non credunt Deo, sive cum de gloria sanctorum quis eis loquatur, sive de poena peccatorum: et dum non credunt futurum esse quod dicitur, neque de bono futuro delectantur, neque de malo terrentur. Vere fatui sunt omnes homines, qui aut solum existimant sibi posse sufficere ad salutem, quia credunt in Christum, et Christiani dicuntur, et non festinant semetipsos bonis operibus commendare: nec audiunt Jacobum dicentem, *Quia fides sine operibus mortua est (Jacobi 2. 20).* 5. *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes virgines, et dormierunt.* Hoc significat sermo, quia tardante consummatione non solum peccatores, sed etiam justi et spirituales ad negligentiam sunt revolventi, et relicta via virtutis, ad carnalia delectamenta sunt allquatenus transituri, ut et illud impleatur quod propheta dicebat: *Satuum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminuti sunt fideles a filiis hominum (Psal. 11. 2).* Et hoc est quod Christus dicebat: *Putas, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)?* Nam vigilare est justitiam facere, dormire autem negligere est eam, sicut dicit: *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus (Math. 24. 42).* Et vere non tardat, sed quantum ad nostram inconstantiam tardare videtur. Nam si consideremus, ex quo Christus in caelum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. Si quis autem oculos habet apertos, intelligit quia mysterium hujus verbi in nobis impletum est. Omne enim studium spirituale relinquimus, et ad carnalia delectamenta transimus. Quem enim invenies modo, non dicam laicum, sed aut presbyterum, aut episcopum, qui ad perfectum contemnat saeculi bona, credens consummationem esse propinquam? Unusquisque enim dicit in corde suo, infidelitatis spiritu prevalente: Ecce ex quo Christus fuit in terris, semper dicitur, Consummatio veniet, et ecce nondum venit. Ne forte non praeparandi causa, sed terrendi ista Scripturae loquuntur? Qui autem non vere credit consummationem esse propinquam, non ex verbis quae dicit, aut audit, sed ex operibus quae agit, cognoscitur. Qui enim vere credit consummationem esse propinquam, nihil curat de mundo, nec in posterum aliquid servat: quia nec peregre exiturus aliquid secum portat in via, nisi forte panem, quem necessarium habet in via. 6. *Media nocte clamor factus est, quasi clamor praecurrentium et praetubantium angelorum.* Qui clamor? *Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Unde putas jubet exire? de domibus, de civitatibus? Non; nec enim est ratio: sed ut exeant de mundo, exeant de iniqua carnis natura. Ex eo quod Apostolus (1. Cor. 15. 52) ait, in novissima tuba mortuos suscitandos: datur nobis occasio aestimandi, clamorem illum esse, de quo Dominus dicit: *Ecce clamor factus est. Aestimemus clamorem esse tubarum praecedentium, quas Joannes in Revelatione sua (Apoc. 1. 10. 4. et c. 8. per totum) exposuit, quarum tubarum clamores sunt ipsa signa, quae sunt ab eis.* Qui ergo intelligit illa signa clamantia saeculi finem, ille audit clamorem tubarum clamantium, quia venit sponsus, quarum vocem non corporis auris audit, sed animae intellectus. 7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illae.* Hoc est, cum clamor factus fuerit, non solum justi, sed etiam peccatores de somno negligentiae surgent. Tunc incipient timere et festinare, tunc erudiri quia vere finiendus est mundus. Nam quemadmodum securitas etiam dili-

gentes homines negligentes facit: sic timor praesentis periculi etiam negligentes homines exhibet diligentes; sed nihil eis proderit diligentia illa, quam generat timor, non fides. Tunc intelligent, quia nihil est quod vixerit in mundo. Tunc incipient sapere, quando nihil eis proderit sapuisse. *Et composuerunt lampades suas.* Id est, tunc incipient omnes aspiciere et discutere fidem suam: tunc considerabunt singuli opera sua, qui bene fecerunt, qui male, et interrogabunt conscientias suas. Quemadmodum enim superventuro sponso festinat se sponsa componere, ne forte ex aliqua parte displiceat sponso: ita singuli semetipsos judicabunt apud se. Hoc est enim praeparare fides suas. Quod si semper nos ita judicaremus, quemadmodum tunc iudicaturi sumus, nunquam peccaremus in Deum. Sicut ergo virgo defornis et debilis sine causa se componit, sic et tunc peccatores sine causa se praeparabunt. Naturalem rem loquitur. Sicut rex cum tyranno bellum fecerit, si voluerit aspiciere exercitum, et considerare arma illorum, jubet mitti tubam, ut fiant admodum; tunc omnes milites festinant arma sua aspiciere, ubi sit gladius ejus, ubi lorica sit posita, ubi jacet scutum: et qui securitatis tempore arma sua studuit immaculata custodire, paratus et laetus currit ad inspectionem: et qui tempore securitatis gladium suum aëruginare dimiserit, aut lorica mardescere, scutum frangi aut rumpi, cum audierit tubam, et ipse quidem excitatus timore festinat limare gladium suum, detergere lorica, ligare aut stringere scutum, sed non poterit celare negligentiam suam, quia urgens necessitas non perimit longi temporis opus implere: sic et domino absente malus servus non aspiciet opera sua, quod facit, quid non facit, aut quomodo credit: nec cogitat, quia venturus est dominus ejus, et opera persecturus, et fidem: sed cum viderit eum venientem de longe, tunc aspiciet opera sua, tunc incipit festinare, sed nihil ei proderit festinatio ejus, quia multorum dierum negligentia non potest una hora expleri. 8. *Fatae autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae exstinguuntur.* Exstinguitur lampas hominis, quando fides ejus deficit ac desperat. Sicut enim qui bene sibi conscius est, fiducialiter et magnanimitate agit: quemadmodum si quis infuso oleo addat lumen lucernae, sic et ille consideratione operum bonorum suorum semetipsum confortat, et fidei suae addit audaciam. Qui autem sibi male conscius est, semper pusillanimitas ac timidus est. Et quemadmodum subducto oleo minuitur lumen lucernae, sic et ille consideratione operum suorum malorum semetipsum confundit, et infidelitati suae adhuc diffidentiam addit. Ideo ergo timentes peccatores ad sanctos dicturi sunt: *Date nobis de oleo vestro: hoc est, Vos sancti, qui habetis opera larga justitiae sufficientia vobis non solum ad evadendam poenam, sed etiam ad gloriam consequendam, accommodate nobis auxilium operum bonorum vestrorum: id est, Intercedite pro nobis peccatoribus ad Dominum, quia justitia vestra sufficiens est et vos glorificare, et nos excusare.* 9. *Responderunt autem prudentes, dicentes: Ne forte nos nobis, nec vobis sufficiat.* Ostendit in iis verbis, quod ita futurum est terribile iudicium illud, ut nulla innocentia sibi confidat. Et vere quis est homo natus de muliere, qui credit justum se esse inveniendum in conspectu illius, de quo beatissimus Job dicit: *Stellae in conspectu ejus non sunt mundae, et calum sine crimine non est (Job 25. 5).* Si ergo imperialis natura stellarum et caeli, quantum ad justitiam Dei, invenitur esse peccatrix: quomodo autem eum homo appareat justus, cujus et sine voluntate peccandi natura ipsa peccatum est? dicente Apostolo: *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato: quod enim operor, non intelligo; non enim que volo, hoc ago: sed quod nolo, illud ago; et jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccator (Rom. 7. 14-17).* Tautus timor tunc erit omnium,

etiam sanctorum, ut nemo speret se justum invenendum, sed adhuc timeat ne forte reus existat. Quis enim potest ad perfectum dijudicare conscientiam suam, et cognoscere cor suum, cum scriptum sit. *Quia de omni verbo otioso redditori sumus rationem (Math. 12. 36)?* Quomodo ergo pro peccatoribus tunc intercedant sancti, cum timeant ipsi de se? Nam sicut tempus misericordiæ judicium non suscipit, sic et tempus iudicii misericordiam non recipit. Ideo in primo adventu, cum tempus esset misericordiæ, dicentibus apostolis super inhumanitatem civitatis alicujus: *Vis dicamus, ut descendat ignis de cælo?* respondit Jesus: *Nescitis cuius spiritus estis. Non enim veni judicare mundum, sed salvare (Luc. 9. 54. 56):* ostendens quia cum venerit in secundo adventu, iudicii tempus similiter locum misericordiæ non habebit. Ubi autem misericordia locum non habet, nec intercessio valet. Aut hæc ideo dicit, *Quoniam indignæ sunt passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (Rom. 8. 18).* Si ergo major erit gloria, quæ preparata est sanctis a Deo, quam quod unusquisque sanctorum meretur: quomodo sufficiat et aliis ad salutem uniuscujusque opus eorum, cum nec sibi soli sufficiat ad gloriam illam justo iudicio consequendam? *Ita potius ad vendentes, et emite vobis.* Venditores operum bonorum, vel doctrinæ, sacerdotes sunt, qui præcepta justitiæ in populo dant, quasi pretium aliquod accipientes fidem ipsorum, qui peccatores per pœnitentiam solvunt, pretio confessionis eorum placati. Aut certe hoc pretium doctrinæ accipiunt, quando sic docentes eos audierit populus. Populus quidem pro obedientiam suam mercatus est sibi salutem, sacerdotes autem, qui docuerunt et laboraverunt circa eos, recipient a Deo doctrinæ suæ labores. Bonum ergo est consilium sanctorum ad peccatores, ut eant ad sacerdotes, et fideliter audiant eos: et cum audierint, faciant, et habebit virtutem olei fides eorum, si tamen habuerint tempus. 10. *Abeuntibus autem eis, ecce venit sponsus: et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo, et clausa est janua.* Ostendit nobis per hæc verba, quod illo in tempore inter angustias diversorum terrorum videntes se peccatores, anxiantur, et current huc et illuc ad sacerdotes, doctrinam et pœnitentiam sibi querentes. Alii autem interrogantes, quid eis oporteat facere, sed festinante iudicio, et necessitatibus aliis super alias venientibus, cum non sit docendi licentia, nec tempus faciendæ justitiæ, aut agendæ pœnitentiæ, festinatio eorum vacua erit. Hoc enim et in quotidiano usu videmus fieri. Quotidie enim sacerdotes clamant in ecclesia: *Qui peccavit, pœnitentiam agat: qui non peccavit, permaneat in Deo.* Neque seducant vos honores et divitiæ temporales: quia tempus vestrum prope est: et si consummatio vestra tardaverit, mors vestra non tardat. Et nemo credit, nemo obaudit. Cum autem venerit super illos mors, festinant et anxiantur, vocant sacerdotes, pœnitentiam volunt agere, quando jam pœnitentiæ locus non est. Itaque dum exponunt peccata sua, dum accipiunt pœnitentiæ tempus, et præcepta justitiæ, capitur anima eorum, et vadunt vacui, magis autem ligati justo iudicio Dei: quia non propter odium peccatorum displicentes sibi volebant pœnitentiam agere, sed propter mortis timorem. Adhuc enim si vivere potuissent, non sibi displicuissent. Alius autem venditor olei, id est, boni operis, pauperes dicit. Hortantur ergo prudentes virgines fatuas, ut eant ad pauperes, si patitur eas tempus, ut facientes eis bona justitiæ, misericordiam consequantur ab eis: quoniam per misericordias factas in eos, olei, id est, misericordiæ merces acquiritur. Ille autem dum vadunt, volentes tunc aliquid boni facere, propter quod possint cum fiducia occurrere Christo, venturus est Christus repente, et nihil eis proderit anxietas illa, tunc incipientibus bene agere, cum tempus bene agendi concluditur. 11. *Novissime autem venerunt et reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi*

nobis. Nihil prodest ex necessitate repetita confessio ejus, qui ex voluntate nec semel confessus est. Nam voluntaria confessio et modica sufficit Deo: ex necessitate autem, neque magna. 12. *At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos qui estis.* Signa spiritus mei in vobis non video. Sicut enim qui immundum spiritum habet, bona opera facere non potest: sic qui Spiritum sanctum habet, opera non facit mala. Quare igitur vos opera non facitis bona, sed mala? Imaginem meam non cognosco in vobis. Imago autem mea est fugere malum, et sequi bonum: vos autem econtra fugistis bonum, et operati estis malum. Non potestis meorum militum præmia accipere, qui tyranni vexilla portatis. Non possum meos dicere, in quibus meum nihil cognosco.

Homilia liij. ex cap. xxv.

14. *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, etc.* Homo peregre profectus, Christus est, post victoriæ passionis ad Patrem iturus: voluntate misericordiæ homo, non necessitate natura. Commendat autem Christus dilectionem suam, quam habet in sanctis. Ad regna enim cælestia ascensurus, et ad Patrem suum iturus, unde descenderat, peregre se iturum dicit, propter caritatem sanctorum, quos relinquebat in terris, cum magis peregre esset in mundo, sicut ipse testatur dicens: *Incola enim ego sum in terra apud te (Psal. 118. 19).* Quando enim venit in mundum Jesus, adhuc peregrinus erat, neminem habens sui nominis confessorem: postquam autem venit, et discipulos acquisivit, jam paterfamilias erat: et ideo proficiscens de mundo, peregre proficiscatur. Vis autem scire quantum diligit fideles suos? Considera quid passus est pro eis. Si enim magis quam gloriam suam illos amavit, quasi homo moriens propter eos: quid mirum, si majore dilectione tenebatur sanctorum, quos relinquebat in terris, quam dilectione gloriæ, quam habebat in cælis? *Et tradidit illis bona sua.* Non invidens aliis plus dedit, aliis minus, sed considerans diversitatem fidei eorum. Qui autem invidus est, aut parcus, omnibus est parcus et invidus. Neque quasi acceptor personarum fecit differentiam gratiarum. Vis scire? Considera quomodo pene æqualiter remuneravit eum, qui minus obtulit, et eum, qui amplius. Si enim acceptor personarum fuisset, utique non tantum in danda gratia, quantum in reddenda mercede esset æqualis ambobus. Manifestum est, quod in danda gratia non personas asperxit, sed virtutem uniuscujusque consideravit: ne supra virtutem opus injungens, ipse occasio offensionis existeret, et non esset reus qui peccavit, si supra virtutem pondus imposuisset. Volens ergo Dominus socios nos habere in regno cælesti, opera nobis diversarum justitiarum commisit: non quia non habeat potestatem et sine operibus nos glorificare, sed ideo opus pramissit, quia sicut opera sine præmiis vacua sunt, sic præmia sine operibus sunt ingrata. 16. *Statim autem abiit qui quinque talenta acceperat, et acquisivit alia quinque.* De talento agnitionis Christi acquisivit unam justitiam bene vivendo. De presbyterio autem ipso acquisivit justitiam sollicitè præsidendo Ecclesiæ. De verbo acquisivit justitiam, verbum veritatis sinceriter prædicando. De baptismo lucratus est secundum Christi regulam baptizando, et dignos filios cum iudicio Ecclesiæ acquirendo. De sacrificio acquisivit justitiam, tam mundum et immaculatum sacrificium populo offerendo, et pro peccatis populi exorando. 17. *Similiter et ille qui duo talenta accepit, lucratus est alia duo.* Ille est, duas justitias. Unam bene vivendo, quam acquisivit a fide Christi: alteram sinceriter ministrando, quam fecit ex ministerio diaconatus. 18. *Qui autem unum accepit, abiens fodit in terram.* Primum videamus, ut quid neque ille, qui duo talenta habuit, abscondisse talenta sua proponitur, cum multi diaconi inveniantur inutiles: neque ille, qui

accepit quinque, cum multi doctores inveniantur inutiles, sed ille tantum qui unum accepit, id est, populus? Attende. Deus secundum præscientiam suam, licet sciat qui justii futuri sint, et qui injusti: tamen omnes vocat ad fidem, dans eis gratiam credendi in Christum, quod est talentum bonis quidem ad salutem, malis autem ad præjudicium, ut inexcusabiles fiant. Diaconis autem et doctoribus secundum prævidentiam suam, illis videtur Deus injungere ministerium diaconatus aut presbyteratus, qui sunt justii: qui autem inveniuntur injusti, illos homines ordinasse videtur, non Deus. Ab exitu ergo rei cognoscitur qui a Deo ordinatus est, et qui ab hominibus. Qui enim ministerium suum bene consummaverit, apparet quia ex Deo fuerat ordinatus: qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo Canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos. Ergo in sacerdotibus quidem et diaconis non est inventus ut perdat talenta, qui secundum præscientiam ordinatur a Deo. In popularibus autem evenit, quomodo etiam qui peccator futurus est, a Deo accepit fidei gratiam. Secundum hæc ergo quæ diximus, si presbyter aut diaconus peccator inventus fuerit: quoniam quantum ad præscientiam Dei (sicut jam diximus) non ex Deo, sed ex hominibus factus videtur presbyter aut diaconus, quasi laicus invenitur inter eos qui unum talentum fidei acceperunt. Ac per hoc nemo ordinatus a Deo peccat, nisi ut qui unum talentum accepit a Deo. Ideo autem gratia fidei omnibus a Deo præstatur, gratia autem clericatus non omnibus, sed dignis: quia in illa causa salutis est, in ista autem dispensatio mysterii. Nam et paterfamilias annonam quidem omnibus servis præstat, negotia autem sua non omnibus committit. Abscondit autem talentum suum in terra, qui accipiens notitiam Christi, contemnit vitam spiritualem, et in terrenis actibus et deliciis conversans, obruit illud in carne sua, et sollicitudinibus mundi quasi spinis suffocat fidei saxe bonum, et non facit fructum. Hoc est enim, talentum in terra abscondere, quod est semen verbi inter spinas suffocare. Sciendum est autem quod ille, qui fodit gratiam suam in terram, non peccare proponit, sed justitiam non facere. Qui enim peccat, non abscondere videtur gratiam, sed corrumpere. Si ergo in tenebras exteriores mittuntur, qui accepto verbo fidei, carnaliter vivendo, fructum justitiæ non fecerunt: putas in quales tenebras sunt ituri, qui ipsum talentum fidei suæ peccando perdidit? Iste qui fodit talentum suum, similis est virginibus fatuis, quæ habentes lampades, oleum non habebant: tam enim illæ, quam iste putaverunt sibi ad salutem hoc solum, quod credebant in Christum, posse sufficere. Nam vere talentum non perdidit, id est, domini sui, tamen reus est damni. Non enim propter hoc solum unusquisque fit Christianus, ut sit Christianus, servans talentum fidei suæ, sed ut operetur justitiam Christo. Sicut enim qui seminandi causa accipiens semen, tempore sationis non seminaverit, damnum facit domino suo: etsi non perdidit semen, est tamen tantum damnum, quantum poterat lucrum facere, si opportuno tempore seminasset: sic qui accipit fidem Christi, et in hoc sæculo sationis non fuerit operatus justitiam, etsi fidem suam non perdidit, tamen tantum videtur peccasse, quantum potuit justitiam facere, si non neglexisset. 19. *Post multum vero temporis venit dominus servorum tuorum.* Primum videamus quare interim Dominus ascendit in cælum, post modicum iterum reversurus, et semper cum sanctis futurus? Ut videlicet absente eo fideles gloriam sibi et vitam æternam acquirant per fidem et opera. Præsente enim Christo nec tentari fideles poterant, nec probari, si essent veri fideles: quoniam si sit

præsens, non creditur, sed videtur: cum autem absens fuerit, non videtur, sed creditur, dum timetur. Christo igitur præsente, etsi tentationem aliquam sustinerent propter eum, aut justitiam facerent, opus tamen eorum non videbatur esse in fide, sed in oculis. Ideo nec poterant sibi mercedem fieri per justitiam acquirere, nisi ascendisset ab eis. Nam servus fidelis domino absente probatur: præsente autem domino quicquid fecerit non est laus servi, sed domini.

Christus propter utilitatem nostram ascendit.—Vides ergo quia non propter suam utilitatem Christus ascendit, sed propter nostram. Tempus autem differt largum, ut longior detur hominibus justitiæ faciendæ licentia. 20. *Et accedens qui quinque talenta acceperat, dixit: Domine, quinque talenta tradidisti mihi.* Vide, bonus servus, non quasi glorians in opere suo, non primum lucri talentorum memoriam facit, sed primum memorat quæ accepit, postea quæ invenit: ut ostendat non studii sui aut laboris esse quod acquisivit, sed beneficiorum domini sui, quibus acquisivit. Tamquam si dicat: Domine, ego, quantum ad meum studium et laborem, nec modicam quidem justitiam facere potuissem, nisi gratia tua fuisset mecum. Sicut dicebat ille qui dicit: *Sed plus omnibus laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum* (1. Cor. 15. 10). 21. *Ait ei dominus eius: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium domini tui.* Pauca sunt admodum. Si quis de magna massa tritici modicum dederit drachnam, aut de magno vase vini modicum dederit gustum: sic de magno thesauro regni cælestis modica nobis per Spiritum sanctum arrha præstatur. Propter quod dicebat Apostolus: *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte sunt* (1. Cor. 13. 9. 10). Non dixit, *Intra ad gaudium domini tui*: sed, *In gaudium domini tui*, ut possessor sit gaudii tui, non tantum spectator, et jam non quasi minister domini, in gaudio ejus, sed particeps gaudiorum. Sicut et alibi ipse dicebat: *Pater, volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum, ut videant gloriam meam quam mihi dedisti* (Joan. 17. 24). Quid ergo dignum facimus in hoc sæculo, ut particeps Domini nosri in regnis cælestibus fieri mereamur? Ideo juste dicit Apostolus: *Existimo enim quod non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). 22. *Accedens autem et quod duo talenta acceperat, ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo.* Et si minor in opere, non minor in voluntate. Videns autem dominus quia servo illi non voluntas operandi minor fuit, sed virtus fidei: nam et ille voluit similiter amplius operari, sed magis desideris ejus non sufficit modica fides: ideo justus iudex, etsi non similia luca suscepit ab illo, quemadmodum ab isto, tamen sic benevolentia istum suscepit, quemadmodum et illum: quia Christus non magis operum remunerator est, quam voluntatum. Nec putet ergo diaconus, quod ex eo quod diaconus est, beatorum erit, quam laicus studiosus: non enim dignitas apud Deum honorabitur, sed voluntas. Nec diacono se beatiorem debet putare presbyter ex eo quod presbyter est, quam se, si fuerit bonus diaconus: quoniam gradus ministerii ex Deo est, perfecta autem voluntas ex nobis. Propter hoc non summi candi, quia non fecimus quod in parte nobis est: sed ex eo sumus judicandi, quod non posse, si volumus. 24. *Accedens autem et quod unum talentum acceperat, ait: Domine, miserere mei, quia non seminavi, et non sibi. O malitia peccatorum terrore mutatur! Qui enim simpliciter confiteri, ut irritaverat, simpliciter non solum non vult unum Primum, quia*

tio, quia et injuriam domino facit. Propterea sciens propheta quam mala sit excusatio peccatorum, dicit: *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem (Psal. 140. 4)*. Dic ergo, serve mendax, quomodo metit Christus, ubi non seminavit? Quis enim hominum est, vel gentilium, vel Judæorum, quem non sufficienter spiritualibus et corporalibus sensibus adornavit, cui non dedit scientiam boni et mali, cui non dedit posse fugere malum, et apprehendere bonum, si vult? Sicut enim nullus est homo, cui aliquid corporis membrorum minus sit ad usum corporalem: sic non est, cui minus sit aliquid sensus aut potentia ad intelligentiam boni et mali, et ad omne opus bonum faciendum quodcumque voluerit. Si igitur etiam in gentibus seminavit gratiam suam, ex quibus nullus justitiæ colligitur fructus: quomodo in te metit quod non seminavit, quem quasi aratro spirituali crucis suæ verbo aravit, quem doctrina justitiæ seminavit, quem Spiritu sancto irrigavit? Tot semina suscipiens gratiarum, vel unum fructum justitiæ non debuisti offerre? Nam Deus hominem ex duplici creans natura, corporis et animæ: in corpore quidem creavit quinque sensus, et motus quosdam concupiscentiarum, nascentium ex occasione sensuum prædictorum: in anima autem creavit judicia et virtutes, ut intelligat maliarum rerum et bonarum discretionem, ut possit resistere motibus suis corporalibus. Qui ergo secundum delectationes carnales vivere elegerunt, neque considerant in anima sua judicia et virtutes esse creatas: nec enim experiuntur ea si sint, sed tantum sensus carnales, concupiscentiarum nascentium ex occasione sensuum prædictorum exsequuntur, ex quo fit, ut sic arbitrentur et dicant, quia omnia bona carnalia et mundialia ideo creavit Deus, ut omnibus eis utamur. Nam si vere non sunt creata in nobis secundum animam judicia et virtutes, quibus possumus resistere motibus concupiscentiarum nostrarum carnalium: certum est, quia ideo creata sunt bona carnalia, ut utamur illis. Si autem creatum est in nobis, et intelligere eos, et posse resistere eis sine dubio non ideo creata sunt corporalia bona et mundialia, ut eis utamur, sed ut resistentes eis, meliori studio acquiramus nobis mercedem. Nam nec intelligere malum et bonum in nobis esset creatum, nisi prius creatum fuisset et posse resistere malo. Ut quid enim homini datum fuisset intelligere, si non fuisset ei datum et posse facere quod intelligit melius esse? Numquid animalibus Deus creavit intelligere, quod honestius et laudabilius est? Non, quia nec creavit in eis posse facere aliquid quod melius est. Sic nec homini creasset intelligere, nisi creasset ei et quod intelligit facere posse. 26. Respondens autem dominus ejus, dixit ei: *Serve nequam et piger, sciebas quia meto ubi non seminavi, et congrego ubi non sparsi.*

27. Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris. Nequam dicitur, quia contumeliam reddidit domino pro honore: piger, quia talentum non duplicavit. Et ideo pro eo quidem quasi superbus, pro hoc autem quasi negligens condemnatur. Vere nequam, quia largitatem domini quasi violentiam accusavit. Nec enim Deus ideo gratiam intellectus, aut notitiam sui homini dedit, desiderans gloriam sibi acquiri per eum: sed ut per eam Dei ipse sibi vitam æternam et gloriam

nere, sed placare festinat, sciens quomodo qui metit, ubi non seminavit, magis vult metire, ubi seminavit. Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris. Quidam putant tres istos omnes doctores esse, differentes autem gratias habuisse: et hunc tertium ideo argui, quia non docuit alios gratiam scientiæ, quam habebat. Et quamvis omnis homo rationalis constitutus numularius dici possit, tamen nescio si habeat rationem, qui sic minimus est, ut unius talenti gratiam habeat. Qui numularius est, non indiget ejus: si autem est qui illius magisterio opus habeat, ille sine dubio numularius non est. Cauti enim hominis est, numularium esse, qui differentias pensat verborum. Ergo necesse est hunc tertium intelligere popularem, sicut diximus supra. Mensa est omnis Scriptura divina, sicut et alibi exposuimus, secundum quod dicit propheta de Scriptura Veteris Testamenti Judæis scandalum facta: *Fiat mensa eorum coram ipsis in iaqueum, et in retributionem, et in scandalum (Psal. 68. 25)*. Non enim mensa eorum corporalis facta eis in scandalum, sed Scriptura legis eorum. Legentes enim in lege, *Maledictus omnis qui pendet in ligno (Deut. 21. 25)*: et videntes Jesum crucifixum, contra legem æstimaverunt credere in Jesum crucifixum, quem lex maledictum annuntiabat: non intelligentes, quia nostram maledictionem in ligno susceperat, ut nos liberaret a maledictione, quam susceperamus per lignum: et sic facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Item videntes eum in sabbatis operantem, leprosus tangentem, a quibus omnibus abstinere lex diligenter præcipiebat, scandalizati sunt in eum, dicentes: *Hic homo non est ex Deo, qui sabbatum non custodit (Joan. 9. 16)*: non intelligentes, quia corporale quidem solvebat, spirituale autem implebat. Et hoc modo facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Ergo mensa est omnis Scriptura divina, in qua panis verbi nutriens animas positus est, supra quam omnes Christiani recumbunt, et epulantur in spiritu. Numularii autem prædicates mensæ illi sunt sacerdotes fideles et prudentes: qui cum viderint fidem et actus Christianorum, accipiunt iudicium de Scripturis, quasi de mensa, et ponderant eos, et æstimant, et intelligunt si digni sunt Deo, aut non. Et si habent charagma, id est, figuram et imaginem mundi, sunt ipsius, et oportet eos abjicere. Huic mensæ qui commiserit fidem suam, quam baptizatus suscepit a Christo, ut in Ecclesia permaneat, Scripturas aut legat, aut audiat incessanter ex fide, ut alloquutionibus sacerdotum nunquam fraudetur. Impossibile enim est, ut non multiplicetur fides ipsius. Paulatim enim de die in diem timor Domini generatur, sensus ejus illuminatur, scientia ejus crescit, confirmatur in fide, excitatur ad desiderium regni celestis, apprehendit eum zelus antiquorum sanctorum quos legit, excitatur et ipse plerumque ad easdem virtutes. Vides quantum usuram facit augmentata fides, data ad mensam Scripturarum sanctorum. Sicut enim pecunia hæc corporalis quidem, si sit in sacculo, inclusa ipsa est semper; si autem fuerit agitata de manu in manum, usu ipso multiplicatur, unde usura dicitur ab usu: sic et fides Christi, siquidem otiosa teneatur in corde, non solum ipsa manet que fuit, sed adhuc minoratur in otio, et torpescit, et segnis efficitur, et paulatim per actus carnales exinanita ad nihilum vadit: si autem exercitata fuerit Scripturis, alloquutionibus assiduis suscitata, operibus bonificata, non solum dico, multiplicabitur, sed etiam desinet crescere, donec vivet homo. Sed nos ex nobis hoc dicimus? Ipse denique in principio Psalmorum suorum hunc anserit beatum. Nam cum dixisset, *Beatus vir, qui in consilio impiorum, et in via peccatorum non sedet, in cathedra pestilentia non sedit, et in consilio iniqui voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur (Psal. 1. 1. 2)*. Et quod sit lucrum melius

tionis huiusmodi. subinfert, dicens: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur* (Psal. 1. 3). 28. *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei quæ habet decem talenta.* 29. *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Peccator agnoscens Christum, habet hanc ipsam gratiam, quod cognoscit Christum: sed cum venerit in iudicium Christi, dividitur a consortio cognoscentium Christum: et sic tollitur ab eo, quod videbatur habere, quamvis vere non habebat. Quomodo qui cognoscit Christum, et peccat, videtur quidem habere scientiam Christi, vere autem non habet: et insa notitia Christi additur homini justo qui habebat. Ille vere habet scientiam Christi, qui iustitiam facit. Et quomodo ei additur scientia Christi super scientiam? Ut qui videbat per speculum in ænigmate, videat facie ad faciem: et qui cognoscebat ex parte, cognoscat sicut cognitus est (1. Cor. 13. 12). Sed aliter intelligitur. Qui fidem habet, et bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere quasi habuerit, nihilominus remuneratur a Iudice bono: qui autem fidem non habet, aut bonam in Domino voluntatem, etiam cæteras virtutes, quas videtur naturaliter possidere, perdit. Eleganter ait, *Quod videtur habere, auferetur ab eo.* Quicquid enim boni sine fide Christi est, non ei imputatur, qui male usus est eo. Sicut sunt multi, qui videntur quidem aut mansueti, aut humiles esse: sed quia non sunt hoc propter Deum, licet videatur esse aliquid bonum eorum, non autem est: quia quod non est ex fide, peccatum est. 30. *Et hunc nequam serum projicite in tenebras exteriores.* Considerandum est, ut quid non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores: sed, In tenebras exteriores.* Quidam dicunt non tantum esse infernum deorum, sed extra mundum istum esse aliqua tenebrosissima loca et ignea, in quibus puniuntur qui digni sunt. Forte ergo ideo dixit exteriores tenebras, et non inferiores. Qui considerat quomodo sequens parabola parabolæ huic præcedenti conjuncta est, et quomodo pars est parabolæ hujus: nec enim alterius rei parabola est, nisi ipsius: non sine ratione requirit: quia quod ait: *Post multum temporis veniens dominus ærorum illorum, posuit cum eis rationem:* non de secundo dicit adventu, quando venturus est cum majestate: sed de adventu, qui frequenter solet venire ad omnes Christianos, quibus gratiam dedit suæ cognitionis: et discutit eos, et ponit rationem cum eis, ut iudicet eos, et justos ab iniquis discernat, sicut exposuimus supra in parabola ubi dicit: *Simile est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis* (Math. 18. 23). Habet autem alia parabola sic: 31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, 32. et congregabuntur ante eum omnes gentes.* Ac si dicat: Interim quidem sic veniet, sic ponet rationem cum servis suis, sic discutiet eos, sicut exposui in ista parabola. Cum autem venerit Filius hominis in majestate Patris sui cum angelis suis, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, tanquam non semper veniens cum majestate Patris veniat, nec cum angelis suis, nec semper veniens sedeat in sede majestatis suæ, sed tunc tantummodo fiet hoc. Sed et illud vide, quomodo in hac parabola peccatorem non in ignem, nec in aliquam pœnam, sed tantum in tenebras exteriores mitti præcepit: in illa autem, cum venerit in majestate Patris, jam non tantum in tenebras exteriores, sed et in ignem mittet, et pœnas. Item in hac parabola justum in gaudium jubet intrare, in illa autem in regnum. Adhuc autem quod ait, *Accedens autem et qui unum talentum acceperat ait: Sciebam quia homo durus es, metis quod non seminasti, et congregas quod non sparsisti:* putas in secundo adventu, cum venerit sic terribiliter cum gloria sua, stabit peccator ante eum, et talia dicet? Absit. Maxime cum nec asiliment viri prudentes personale tunc fore iudicium, ut per singulos homines Christus quidem inter-

roget, peccator autem respondeat, et gesta narrationum conficiantur: sed verius est quod ait Apostolus, quia in cogitationibus suis iudicabitur unusquisque dicens: *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente sibi conscientia eorum, et in se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, cum iudicabit Deus occultu hominum secundum evangelium meum per Jesum Christum* (Rom. 2. 15. 16). Ergo in hoc sæculo, quamdiu sunt Christiani in corporibus suis, venit Christus ad eos, et ponit rationem cum eis invisibiliter, et interrogat eos in cogitationibus eorum, et audit eos in ipsis loquentes, sicut scriptum est de utroque. De hoc quidem, quia *In cogitationibus impij interrogatio erit* (Sapient. 1. 9); de illo autem, *Quia cogitatio hominis confitebitur* (Psal. 75. 11). Uti puta, dicit in Psalmo: *Viduum et pupillos interfecerunt, et advenam occiderunt, et dixerunt, Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob* (Psal. 93. 6. 7): non quia talia fuerunt specialiter verba illorum, sed quia tales sunt cogitationes hominum facientium mala. Nec enim facerent mala, si cogitarent, Deum aut intelligere aut videre quæ faciunt. Sic et hic, non quia talia specialiter sint dicta hominis justi, aut peccatoris: sed quia tales sunt cogitationes eorum, et cogitationes eorum quasi dicta ponuntur. Omnis enim vir justus, qui facit opera bona solum propter Deum, cum venerit in recordationem actuum suorum honorum, necesse habet venire frequenter, aut Deo movente cogitationes cordis ejus in eo, aut diabolo, prætermisso Deo: nescio tamen, cum venerit considerans intra se et actus suos bonos, et naturam carnis suæ malevolam, sic loquitur in cogitationibus suis: Non ego hæc feci. Nec enim credibile sine Deo naturam carnis injustam facere opus justum, sed virtus gratiæ Christi, quam dedit hominibus per fidem nominis sui. Et talis cogitatio ejus sit confessio ante Christum, audientem tacitas cogitationum loquentium voces. Item omnis peccator, qui fecit opera mala, cum venerit in recordationem actuum suorum malorum: necesse enim habet venire frequenter, sive ipso Christo movente cogitationes cordis ejus in eo, sive diabolo, Dei permissione: scio tamen, veniens numquam seipsum reprehendit in cogitationibus suis, numquam seipsum accusat, numquam se iudicat reum, sicut solent facere si deliquerint justi: alioquin et compunctus emendaretur; sed excusat se semper in cogitationibus suis, et absolvere se festinat a reatu peccatorum suorum. Aut enim naturalibus necessitatibus imputat quod peccavit, aut plus ab omnibus Deum exigere dicit, quam ipsa patitur hominum habitudo. Non potest enim bona cogitare, qui mala opera facit: sicut nec mala cogitare potest, qui facit bona propter Deum. Et bonus quidem forsitan interdum mala cogitat: quoniam omnis homo etsi secundum voluntatem anime bonus est, tamen secundum naturam carnis malus est. Malus autem impossibile est ut cogitet bona, quoniam et secundum naturam carnis malus est, et secundum animæ voluntatem perversus, et talis cogitatio maligna fit. Quando enim peccator nihil boni posse facere arbitratur, impediende natura, nisi tantum cognoscere Deum et Christum Filium ejus: nonne cogitationibus suis hoc dicere videtur ad Christum? Quia nihil boni posse facere creasti me, nisi solum cognoscere: ecce habes beneficium tuum. Et hoc ipsum quasi nihil æstimans dicit, quod Christum cognoscit. Similiter et judicia Christi, et occulta de hominibus aut bonis, aut malis, quasi responsa ponuntur: id est, non quia specialiter sic Christus respondit, sed quia talia sunt iudicia Christi invisibiliter judicantis. Congratulatur autem justus apud seipsum: primum, quia talia opera fecit: deinde, quia nihil eorum sibi imputavit, sed omnia Christo; propter quod superaddit ei gratia Spiritus sancti, et introducit eum in suum gaudium, ut sic gaudeat in futuræ spe gloriæ suæ, sicut gaudet et Christus. Nam quantum largior fuerit spes hominis, tantum cordis ejus gaudium plenum est. Sicut in alio loco Dominus

dicit discipulis suis: *Hæc loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur* (Joan. 15. 11), id est, spes vestra. Spes enim plena hominis, plenum est gaudium cordis ipsius. Peccator autem qualia diximus cogitans, graviter fert: primum, quia mala fecit: deinde, quia ingratus est, nullam virtutem se æstimans accepisse ad faciendum opera bona, nisi nudam notitiam ejus. Propter quod jubet tolli ab eo etiam hoc ipsum quod cognoscat Christum, et mittit eum in tenebras exteriores. Jubet autem, sicut arbitror, malignos spiritus ministrantes sibi ad mala, qui obscurant mentem ejus et obligantes opera ejus, et consilia simul, quod est manus et pedes, ut nihil ulterius boni aut consilii possit, aut agere, mittunt eum foras. Ubi foras? Extra Ecclesiam Christi, extra fidem veritatis, extra conventum sanctorum, in hæreses tenebrosas, ubi non apparet lux veritatis, sol justitiæ numquam splendet. Non enim dixit, In tenebras inferiores, ut infernales intelligamus: sed, *In tenebras exteriores*, ut hæreses intelligamus præ cæteris plus tenebrosas. Aut certe quamdiu quidem peccator mala operatur, aut cogitat, in tenebris est, sed in tenebris propinquioribus: quando autem in hæresim quamdam projicitur, tunc projicitur in tenebras exteriores.

Homilia liv. ex cap. xxv.

31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ*, etc. Crininosas personas judex auditurus in publico, tribunal suum collocat in excelso, circa se constituit vexilla regalia, ante conspectum suum ponit super mensam calliculam, unde tribus digitis mortem hominum scribat aut vitam: hinc inde officiales ordinate consistunt, in medio secretario ponuntur genera horrenda pœnarum, quæ non solum pati, sed et videre tormentum est. Stant juxta parati tortores, crudeliore aspectu quam manibus. Tota judicii facies cujusdam schematis terrore vestitur. Et eum ad medium productæ fuerint criminosa personæ, ante interrogationem judicis ipsius, judicii terribili discutiuntur aspectu. Similiter et Dominus se ad judicium venturum promittit similiter cum tremore, non cum simili terrore. Nam et bona et mala similiter ordinata sunt in terra sicut in cælo, non tamen similia. Ergo videntes in terra pœnas, et glorias, non similes putare debemus in cælo: sed cum sint talia super terram, multo majora suspicari debemus in cælo. Quantum enim Deus distat ab homine, tantum cæleste judicium a terreno. Istius enim judicii splendor in schemate, illius autem judicii majestas in veritate, testante propheta: *Deus manifeste veniet, Deus noster et non silebit. Ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida* (Psal. 49. 3). *Manifeste*, inquit, non jam celatus in corpore, sicut antea, ut vix eum etiam boni cognoscerent: sed manifestus in gloria, ut etiam mali eum confiteantur inviti: ut qui contempserunt eum, in humilitate, cognoscant eum in potestate. Et qui scire noluerunt quam dulcis est misericordia ejus, sentiant quam gravis est ira ipsius. *Deus noster, et non silebit*. Non dixit, Et silebit, ostendens quia ipse quidem de se tacebit, sed ipsa gloria ejus de ipso loquatur. Aliquando transfiguratum eum in monte viderent apostoli, acceperunt mandatum ne cui dicerent (Matth. 17. 9), ne videretur Christus per potentiam subjugare sibi populum, et non per fidem. Tunc autem jam nemo tacebit, quia non est venturus adhuc tentare fideles, sed jam perdere infideles. Tunc prædicatores necessarii non erunt. Nam etsi vox omnium taceat, visio ipsa clamabit, sicut ipse de secundo suo adventu dicit: *Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque ad Occidentem, sic erit adventus Filii hominis* (Matth. 24. 27). *Tunc sedebit super sedem majestatis suæ*. Scimus certissime, quia sedes Christi homines sunt. Cum ergo de primo adventu et ascensu Christi dicit propheta, *sedes eum super sedem sanctam suam*, hoc modo: *Ascendit Deus in strepitu, Dominus in voce tubæ: Deus sedet super sedem annuntians virtutem* (Psalm. 46. 6. 9): quomodo

hic secundum suum adventum exponens, dicit, *Tunc sedebit super sedem gloriæ suæ*? Sed vide quia in primo adventu sedem Christi sanctam dixit, in secundo autem gloriosam. Quomodo? in primo adventu mundavit nos per verbum, lavit per aquam, sanctificavit per Spiritum: in secundo autem glorificabit per resurrectionem, cum transformaverit corpus humilitatis nostræ, ut fiat conforme corpori gloriæ ejus (Philipp. 3. 21): cum seminati fuerint homines in infirmitate, et surrexerint in gloria: cum seminati fuerint corporales, et surrexerint spirituales (1. Cor. 15. 45. 44): tunc sedebit in sede gloriæ suæ. cum sedes ejus hoc modo facta fuerit gloriosa. 32. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes*. Quia omnibus gentibus cognitionis suæ gratiam condonavit, judicans juste in utroque, ut nec boni, sine doctrina veritatis, bonitatis suæ fructus amittant: nec mali, propter excusationem ignorantia, malitiæ suæ pœnas effugiant. Nam sicut in nocte rerum facies non apparet, sed et gemma quasi lapis videtur, et lapis quasi gemma existimatur: sic et ante adventum Christi humanorum cordium differentia non apparebat, sed et mali quasi boni sustentabantur, et boni quasi mali contemnebantur. At ubi illuminatio Evangelii ad omnes gentes prædicata pervenit, tunc manifestata est qualitas omnium voluntatum, tunc omnes gentes inexcusabiles factæ sunt. Et ideo tunc juste ad judicium congregabuntur omnes, quia qui mandatum præmittit, tacite judicium futurum esse denuntiat. *Tunc segregabit eos ab invicem, sicut segregat pastor oves ab hædis*. Tunc enim homines mixti sunt, et non solum mixti, quomodo in iisdem locis simul conversentur justi cum impiis, sed etiam confusi sunt, quomodo inter justos et impios, quantum ad homines discretio non apparet. Sicut in tempore hiemis inter virides et aridas arbores discretio non est; cum autem venerit tempus illud beatum vernale, discernuntur: ita nunc unusquisque secundum fidem suam et secundum opera sua manifestabitur, impiis quidem nulla proferentibus folia, nullum ostendentibus fructum: sancti autem et foliis vestientur vitæ æternæ, et fructibus onerabuntur gloria. Et hoc modo segregabuntur a Domino cælesti pastore. Et pastor quidem corporalis segregat secundum naturas corporum, Christus autem secundum genera animarum segregat homines. Oves sunt homines justi, propter mansuetudinem, quia ipsi neminem lædunt: propter patientiam, quia cum ab aliis læsi fuerint, sustinent. Et sicut oves, quando ligantur, aut tacent, aut in simplicitate balant: sic et sancti, cum læduntur, aut tacent, aut certe in benigne probati, preces transmittunt ad Deum. Et sicut ovis ad mortem ducitur, et non clamat; vita ejus tollitur, et mansuetudo ejus non immutatur: sic et sancti maledicuntur, et non remale dicunt: percutiuntur, et non repercutiunt: bona eorum diripiuntur, et illi non contradicunt: dolorem sentiunt, et clamorem non emittunt. Et quid opus est clamoribus, eum ille qui nocet, non miseretur, etiamsi clamaveris? ille autem qui misericors est, miseretur, etiamsi non clamaveris, audit et videt? Hædos autem homines peccatores dicit, quia in capris naturaliter hæc insunt vitia: libido præ cæteris animalibus, superbia, rixa. Semper enim se percutientes incedunt, et modo humero pulsante, interdum cornu percutiunt. Item invidi sibi alterutri invident: sicut significat Salomon de invidis, dicens: *Sicut capra, sic aspiciat ruinam proximi sui* (Eccl. 11. 32). Item jactantes sunt et gloriantes, sicut idem significat Salomon, dicens: *Tria sunt, quæ securiter ambulant, leo inter jumenta, gallus inter gallinas, et hircus præcedens capras* (Prov. 30. 29-31). Item capræ multum trabuntur concupiscentia gula. Propter gulam namque suam per saxa et præcipitia ambulant, et super præcipitia se suspendunt. Item clamoribus super omnia garrulae. In omnibus his vitiis peccatores abundant, et ideo hædis sunt assimilati. Adhuc quæro, quare non coruin similes introduxit greges, dicens: Ita separabit eos, sicut oves ab hæreis: aut ita, Sicut agnos ab hædis?

Sed videte quomodo volens ostendere, sanctos perfectos in omnibus, ponendos ad dexteram: et impios omnino infructuosos, ad sinistram: ideo sanctos, oves: impios autem hædos vocavit. Quomodo agni, etsi natura mansueti sunt, tamen non sunt omnino fructiferi propter ætatem: fructum enim adhuc non habent lactis et lanæ. Item capræ etsi malignæ sunt ex natura, tamen ex aliqua parte fructiferæ sunt per ætatem; lactis enim abundantiores exhibent fructus. Hædi autem et mali sunt ex natura, et omnino infructuosi sunt ex ætate. 33. *Et statuet oves ad dexteram suam, hædos autem ad sinistram.* Quando aliquis ante conspectum regis aut iudicis introducit, ex ipso loco, ubi stare jubetur, intelligit, si propter bonum introductus est, aut propter malum. Si enim propter bonum, statim vocatur in proximo: si propter malum, longe stare jubetur: sic et istos, Deus justos quidem ad dextram constituet, et peccatores ad sinistram: ut unusquisque meritum suorum conditionem ex ipsius loci qualitate cognoscat, et ante iudicii sententiam pœnam confusionis excipiat. Merito justos ad dextram collocat, quia nunquam cognoverunt sinistram: merito impios ad sinistram, quia nunquam cognoscere voluerunt dexteram partem. *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversæ autem sunt, quæ a sinistris sunt* (Prov. 4. 27). Ecce enim, si tu consistas in publico pariter cum amico, et veniens aliquis illum salutet, et te contemnat, aut separans illum a te, cum illo loquatur, aut familiariter cum illo jocetur: nonne tu relictus solus, stas aporiatus in publico, et graviorem existimas illam confusionem, quam mortem? Et quomodo putas impios confundendos in die iudicii, quando ante conspectum angelorum, segregatis justis, fuerint derelicti? Nonne, etsi nihil ulterius paterentur, illa sola verecundia sufficeret eis ad pœnam? Apostolus autem dicit sanctos jam collocatos esse ad dexteram virtutis per ascensionem et sessionem Domini Salvatoris (Ephes. 1. 20). Nam sicut in carne sua omnem carnem suscepit, et crucifixus omnem carnem crucifixit in se, et resurgens omnem resuscitavit in se: sic ascendens, et sedens ad dexteram Dei, omnes ad dexteram collocavit. Quomodo hic dicit, quia tunc statuet oves quidem ad dexteram, hædos autem ad sinistram? Sed vide quia nunc nos collocavit ad dexteram, ad agendum ea, quæ sunt dexteræ partis: postea autem statuet ad dexteram suam, ad coregnandum. 34. *Tunc dicit illis qui ad dexteram.* Et quare non illis ante, qui sunt ad sinistram? Quia paratior est Deus semper ad beneficiendum, quam ad malefaciendum. Nam bona bonis secundum propositum suum præstat, quia bonus est: malis autem mala contra propositum suum facit invidus, quia iudex est. Quicquid autem homo contra naturam suam agit, pigrius agit. Si enim Christus delectaretur in pœna peccatorum, nunquam seipsum pro peccatoribus tradidisset. *Venite, inquit, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quia dedistis quæ semper habere non poteratis, recipite quæ in perpetuum possideatis. Merito centuplum super cælum, qui unum seminastis in terra. Non enim quantum iustitia hominum potest mereri, tale creatum est regnum cælorum: sed quale Dei virtus potuit præparare. Si enim secundum angustias humanæ iustitiæ regnum cælorum creare voluisset, utique post opera hominum illud creasset: nunc autem, quoniam non secundum mercedem hominum, sed secundum suam largitatem constituit mercedem sanctorum: ideo antequam sanctos crearet in sæculo, regnum cælorum præparavit in cælo. Propterea et quos ante constitutionem mundi suos esse cognoscit, tantis eos laboribus onerat, et tamdiu laborare facit, donec digni efficiantur regno cælesti. quia non secundum modicitatem hominum regnum Dei exinanitor, sed secundum magnitudinem regni homines sublevantur. 35. *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, et cætera quæ sequuntur.* Hodie si amicus tuus, aut colonus, aliquid tibi offerat munus, verbi

gratia, aliquid vestimentum: tu autem despiciens illud, eo ipso vidente, des illud uni ex circumstantibus tibi servis, nonne munus vilescere facis, et confundis graviter offerentem? Si vero suscipiens munus illius, statim vestieris te, et processeris cum ipso vestimento, magnificas munus, et nimis laudificas offerentem. Putas, quanto gaudio extolluntur sancti, quando in conspectu omnium angelorum, quod fecerunt hominibus, ipse Dominus fatetur se accepisse? Jam tunc videtur opus eorum, non quale datum est, sed qualis persona illius qui accepit. 37. *Tunc respondebunt et iusti dicentes: Domine, 38. quando te vidimus hospitem, et collegimus te: aut nudum, et cooperuimus te? Quando autem te vidimus esurientem, et pavimus: aut sitientem, et potavimus? 39. Quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? O humilitas, quorum nec post mortem deficiet! Homo enim malus etiam falsis laudibus delectatur, vir autem bonus etiam debitam sibi laudem fugit. Ecce si per errorem personæ veniens aliquis, pro altero alteri vano homini gratias agit pro beneficio quodam, quamvis in conscientia sua cognoscat se nihil tale fecisse, tamen tacet et congaudet, audiens quæ non sunt sua: si vero bono alicui gratias agit, quamvis bonus ille intelligat verum esse quod de se dicitur, tamen refugit, et repellit audire etiam ea quæ sibi debentur. Sic et sancti debitam sibi laudem tunc repellentes dicunt: *Quando te vidimus esurientem? 40. Et respondens rex, dicit eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum fratrum meorum minimorum, mihi fecistis.* O bonitas Christi! Esto, quamdiu in corpore contemptibilis erat in mundo, fuerat verisimilis ratio, ut propter similitudinem visionis fratres suos homines appellaret: quid autem dicamus, quod in illa gloria constitutus, adhuc contentus est eos dicere fratres, quibus sufficeret ad laudem, si bonos servos illos vocaret? Detrahet sibi quod habet, ut illis præstet quod non habent. Ecce homo si ex humili generatur, et Deo præstante ad aliquam ascenderit dignitatem, erubescit generationem suam audire. Si quis dixerit eum illius esse filium, indignatur se ipsum confiteri quod est, ut appareat quod non est. Et Christus adhuc gloriabitur, fratres suos dicendo, sedens in majestate. Et merito: quia veniens in iudicio gloriæ, non mutavit voluntatem priorem. Hoc potest intelligi et de doctoribus, qui esurientibus iustitiam dederunt cibum doctrinæ, quo nutrentur, et pinguescerent in actibus bonis: qui sitientibus Dei agnitionem, potum veritatis ministraverunt. Aut certe cibaverunt eos, in verbo docentes: potaverunt autem, in Spiritu sancto baptizantes animas peregrinas in mundo. Omnes enim animæ recte peregrinæ sunt in hoc mundo, quæ possunt dicere: *Quoniam advena sum ego apud te in terra, et peregrinus sicut omnes patres mei* (Psal. 38. 13). Verbum enim fidei prædicantes, colligunt animas ex dispersione alicujus erroris, et faciunt eas domesticas et cives sanctorum. Ipsum colligunt Christum, qui nudos, et adhuc sine aliquo indumento iustitiæ, docendo iustitiam vestiunt, sicut scriptum est: *Induite vos viscera mi sericordiæ, fidem, pacem, caritatem* (Coloss. 3. 12), aut Christum, baptizantes eos in Christo, sicut scriptum est: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. 3. 27). Et qui tales infirmos et morbo carnalium vitiorum languentes visitat, et medicamento curat doctrinæ, Christum curat in eis: quia sicut in integris animabus Christus integer est, sic in languentibus languet. Sed et qui venit ad eos, qui vivi descenderunt in infernum, opera infernalium facientes, id est, qui sunt in carcere, et sunt jam sub custodia dæmonum, sicut dicit Scriptura: *Descendant in infernum viventes* (Psal. 54. 16): veniens autem per verbum educit eos de illo carcere infernali, ut liberet eos de custodia dæmonum, ut possint dicere gratias agentes: *Domine Deus, clamavi ad te, et sanasti me: Domine, revocasti ab inferis animam meam* (Psal. 29. 3. 4): ad Christum venit in carcere. Si enim hæc omnia corporaliter corporibus ministrare*

debemus, et magnæ beatitudinis est, quæ omnino post modicum sunt moritura : putas, quantæ beatitudinis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus ministrare, quæ vivificatæ possunt vivere in æternum ? Quanto melior est anima quam corpus, tanto meliora sunt quæ ad salutem animarum, quam quæ ad sustentationem corporum ministrantur. 41. *Tunc dicit illis, qui ad sinistram sunt : Discedite a me, maledicti, in ignem æternum.* Quasi qui non sufferat præsentiam illorum vel aspicere, sic dicit, *Discedite a me.* Nam sicut carnales sæculi carnales speciositatem videndo delectantur, si qua autem dissipata vel deformia videamus, quasi vulneratus est aspectus noster : sic et Deus, qui in sanctitate delectatur animarum, peccatrices animas aspiciens, quasi gravatus non suffert. Tamquam si dicat eis : Quasi putredo et spurcitia estis, nec tamdiu vos sustineo, quamdiu statis in iudicio meo. Ut quid superius dicit : *Venite, benedicti Patris mei* : et hic non dicit, *Discedite a me, maledicti Patris mei* ? Quia benedictio quidem ex Deo est, maledictio autem ex diabolo est : sicut ostenditur in illa parabola patrisfamilias, qui seminavit bonum semen in agro suo, homo autem malus seminavit zizaniam. 42. *Esuri et dedistis mihi manducare,* et cætera quæ sequuntur. Ex isto loco sciendum est, quod non tantum pro eo, quod peccaverunt, homines condemnandi sunt, sed etiam pro eo, quod bene non faciunt. Si autem pro eo, quod bene non faciunt, sic condemnantur : putas quales penas exsolvent pro eo, quod peccant ? Et digne : Deus enim ideo hominem fecit, ut benefaciat, et ad gloriam Dei pertineat : non ideo tantum, ut non peccet. Nam si non faciat bonum, nec est causa quare creatus est. Sine dubio enim et si creatus non fuisset, peccatum non fieret super terram. Nam qui intelligit mysterium divinæ dispensationis, quare factus est homo, cognoscet quia merito quasi peccans condemnatur, qui iustitiam non facit. Ideo Deus creavit hominem corruptibilem et infirmum, quasi ad certamen contra diabolum, ut qui gloriabatur esse se similem Deo, per corruptibilem naturam evacuatus et victus, ostendatur non solum non esse quasi Deus, sed omni fragilitate fragilior. Unde cum istud propositum suum Christus impleverit per hominem, id est, cum evacaverit omnem principatum et potestatem, tunc tradet regnum Deo Patri. Ideoque qui suo arbitrio et negligentia diabolo locum dat, confundit eum, qui propter gloriam suam contra diabolum, eum quasi in expeditione creando transmisit : et victus, ostendit diabolum potentem esse, cum nihil possit. Quemadmodum si quis a rege suo contra hostem transmissus, colludit cum eo, et factione habita, fugam petit : prodit causam regis sui, et con-

fundit virtutem ipsius. 44. *Tunc respondebunt et ipsi dicentes : Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem ? O inconvertibilis inobedientia peccatorum !* Quis non intelligat hoc, quia omne malum facimus, non quia homines corruptibiles sumus, sed quia malum propositum possidemus ? Ecce enim tunc hominum peccatorum corruptibilitas carnis mortua erit, et adhuc malitia vivet. Numquid non audierant Dominum supra dicentem ad justos, *Quando uni minorum istorum fecistis, mihi fecistis ?* Et utique intelligere debuerant, quomodo qui hominibus non facit, nec Christo facit. Sed audientes adhuc contradicunt, intelligentes fingunt se non intelligere : in iudicio stant, et adhuc peccare non cessant. Et hic consoquenter et de doctoribus malis intelligi potest, qui sic esurientibus et sitientibus cibum iustitiæ, aut potum agnitionis Dei, aut Spiritus sancti non præstiterunt ; qui sic nudos non vestierunt, aut iustitiam docentes, aut in Christo baptizantes ; qui sic peregrinos in mundo non collegerunt per verbum, nec in Ecclesiæ domum per fidem introduxerunt ; qui sic infirmos non curaverunt sermonibus ; qui in tali carcere impietatis sedentes non eduxerunt per poenitentiam. Si enim hæc corporis corporibus non præstare tantæ impietatis est, quæ, et si accipiunt ea, non possunt vivere semper : putas, quantæ impietatis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus non ministrare, quæ poterant vivere in æternum, si hæc eis ministrata fuissent ? Quanto enim melior est anima quam corpus, tanto gravius peccatum animabus laborantibus spirituales elemosynas non præstare, quam corporibus corporales. In Ecclesia ergo non solum sunt pauperes corporaliter, esurientes, aut debiles corporaliter, aut peregrini secundum corpus : sed etiam spiritualiter pauperes, sine cibo iustitiæ, sine potu agnitionis Dei, sine vestimento Christi. Maxime spiritualiter pauperes sunt, qui corporaliter videntur divites esse : quoniam plerumque in abundantia rerum inopia iustitiæ invenitur. Sunt peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægrotantes, quorum animæ omnem escam spiritualem abominantur, *Et appropinquaverunt usque ad portas mortis (Psal. 106. 18).* Qui ergo non habet unde faciat elemosynas corporales, faciat spirituales ex gratia verbi, quam accepit a Deo, et inveniet retributionem dignam a Christo : qui omnia tam corporalia quam spiritualia data quasi in se facta commemorat, quæcumque in hominibus facta fuerint. Hæc diximus, ut sciant doctores et quantum beatitudinis sibi acquirant, si diligentes fuerint circa verbum Dei : et quantum donationis, si fuerint negligentes.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO SEXTO CONTINENTUR.

PREFATIO.

5-12

INTERPRETATIO IN ISAIAM prophetam. — Laus Isaiæ prophetæ ; sanctorum et prophetarum amor erga populos ; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. 11-13

CAPUT PRIMUM. Visio quam vidit Isaias. — Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat ; nobilitas non ex majoribus sed ex merito proprio. Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant ; cur fuere instituta ; repudium in veteri lege cur permissum. Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. Liberi arbitrii potestas ; virtutis excedendæ difficultates. Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. Judæorum objectioni respondetur. Idololatriæ turpitudine et vanitas. 13-27

CAP. II. Verbum quod factum est ad Isaiam filium Amos. — Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, nonnisi in eorum nepotibus impletæ sunt. Quid significant verba, *In novissimis diebus.* Mons Domini Ecclesia est ; Ecclesia vexata vicit et aucta est. Validum contra Judæos telum. Aliud insigne contra Judæos argumentum. Imperii status cum Chysostomus loqueretur ; de bello apud populos antiquiores. 27-39

CAP. III. Præstat nullum quam malum ducem habere. Improbi virtuti sunt infensi ipsiusque vel præsentiam æger ferunt ; nequitia in seipsis supplicium habet. Deus jus dicens ab Isaiâ inducitur ; stupidis accusari non grave, plecti terribile ; peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis. Mulierum luxus, Mulierum lascivia

corporales : spirituales quidem animabus, corporales autem corporibus. Quoniam autem in Ecclesia non solum sunt pauperes in corporalibus rebus, sed etiam in spiritualibus multo pauperiores : *Ut det cibos in tempore*, id est, in tempore opportuno. Quid est, in tempore opportuno? Quasi est aliquod tempus, quando non est opportuno docere, cum dicat Salomon : *Doctrina et flagella in omni tempore (Eccli. 22. 6)*. Sed puto hoc intelligendum tempus opportunum doctrinae, quomodo dicit et propheta : *Tempore acceptabili exaudivi te, et in die salutis adjuvi te (Isai. 49. 8)*. Quando misericordia Dei non est acceptabilis? Sed praecipue tunc est acceptabilis, quando necessitatis et angustiae tempus est : sicut et semper pluvia bona est, maxime tamen grata est tempore siccitatis. Et visitatio amicorum semper suavis est, multo tamen suavior in tempore luctus : sic doctrina et consolatio sacerdotis semper opportuna est, maxime autem in tempore persecutionis. Sciens ergo Christus sanctos suos sine tentatione nunquam futuros, ideo dicit, *In tempore opportuno* : quia qui semper aegrotat, semper illi ars medici opportuna videtur. Nam sicut navis tunc praecipue gubernatorem necessarium habet, quando tempestatem patitur : quando autem prosperata est, ipsa se dirigit ; et miles tunc praecipue necessariam habet annonam de rege, quando bellum et periculum instat : quando autem pax est, undecumque possunt se milites sustentare : sic Ecclesiae praecipue in tempore persecutionis doctrinam sacerdotis necessariam habent, quasi spirituales milites spiritualem annonam : quando autem securitas est, unicuique naturalis sufficit intellectus. Nam in persecutionibus, quando naturalis ille intellectus deficit in timore carnali, necessarius est sermo doctoris : ut quod deficit in timore periculi, reparatur per exhortationem doctrinae. Sicut autem tubicen, commisso bello, pugnantes exercitum circum, et bellicos cantus in tuba decantans, milites animat ad virtutem : sic et sacerdos, persecutione imminente, exponens in populo fortissimorum martyrum gloriosa pericula, et inenarrabiles regni caelestis coronas vincens preparatas, Christianum populum ad virtutem patientiae vehementer accendit. Aut ita : In tempore opportuno, ut in persecutione magis instanter de veritate fidei doceamus, quam de justitia conversationis : in pace autem magis assidue de justitia conversationis, quam de veritate fidei. Quoniam in persecutionibus quidem plus necessaria est doctrina fidei, quam conversationis : in pace autem plus necessaria est doctrina conversationis, quam fidei. Quoniam in persecutionibus non propter conversationem suam bonam aut malam veniunt Christiani in periculum, sed propter fidei confessionem : in pace autem non propter fidem suam veram periclitantur Christiani, sed propter conversationem : quoniam in persecutione fides Christianorum periclitatur, in pace autem justitia. 46. *Beatus ille servus, quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem*. Quomodo? Sicut superius diximus, in fide, in sapientia, in tempore opportuno. In fide, ut credamus sic esse, sicut docemus. Ille autem credendo docet, qui facit quod docet : qui autem non facit bonum, non credit bono. Qui non credit in bono, non docet in fide : qui autem cum fide non praedicat, non solum non est beatus ille servus, sed multum infelix : quia alios quidem docet, se autem negligit. Sic prudenter, quia non semper omnia, neque omnibus omnia sunt dicenda. Frequentur illa, quae alios aedificant, alios destruunt. Sicut infantibus esca mutatur secundum aetatem, sic in populo secundum virtutem doctrina temperatur, praemonente Apostolo : *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (1. Cor. 3. 1. 2)*. In tempore, ne importune ohlata doctrina non prosit, sed noceat, sicut esca cruciali aut extra tempus accepta. 47. *Amen dica vobis, quo-*

niam super omnia bona sua constituet eum. Omnium quidem honorum magna est gratia, inter omnes autem maxima est sacerdotalis dignitas, si quis eam immaculate custodiat. Nam si super omnia opera sua pretiosiores existimat Deus animas hominum : quanto magis credibile est, ut super omnia bona sua constituat eum, qui confert Deo lucrum animarum? Non solum autem omnibus bonis suis meliorem judicat hominem, sed etiam sui ipsius impassibilitati praeposuit salutem humanam. Ideo magnus est, qui bene regit hereditatem ejus, quam proprio sanguine acquisivit. 48. *Si autem dixerit malus servus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire : 49. et incipiat percutere conservos suos, manducet autem et bibat cum ebriis*. Percutere est injuste percutere : qui autem propter justam causam percutit, etsi percutat, percutere non videtur. Percutit enim, non ut suum dolorem vindicet, sed ut illius animam salvet. Si autem propter Deum percutere percussio esse videretur, nunquam diceret Deus, *Qui parcat baculo, odit filium suum (Prov. 13. 24)*. Nam et alibi non absolute dicit : *Qui iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio (Matth. 5. 22)* : sed, *Qui sine causa iratus fuerit*. Sicut justa ira non est ira, sed diligentia : sic justa percussio non est percussio, sed correctio. Manducare et bibere sic intelligendum est, sicut supra interpretati sumus de manducantibus et bibentibus ante diluvium, id est, male manducare et bibere. Propter quod non simpliciter dicit manducare et bibere, sed, *Cum ebriis* : id est, cum peccatoribus, qui tenebrosorum actuum vitio ebrii sunt, de quibus et Paulus dicit : *Nam qui dormiunt, nocte ebrii sunt : et qui inebriantur, nocte ebrii sunt (1. Thess. 5. 7)*. Vides ergo, quia manducare et bibere sacerdotibus non est peccatum, sed cum ebriis manducare et bibere : id est, sic manducare, quomodo ebrii illi desiderant. Non enim jubet nos Scriptura malorum personas abominari, sed voluntates. Nam et Christus cum publicanis et peccatoribus manducavit, sed non sic quomodo publicani et peccatores volebant. Nec vitium suum aliquis Scripturae illius auctoritate defendat, quae jubet sacerdotem hospitalem esse debere. Hospitalitas enim non circa deliciosos cibos et magnos ostenditur, sed circa assiduas susceptiones impotentium peregrinorum, ut hospitalitas nostra non ab hominibus laudetur, sed a Deo sentiat. Nam deliciosa convivia magis luxuriam accusant, quam humanitatem commendant. Dicit enim Salomon : *Ne delesteris in multa epulatione, nec in turpibus et modicis (Eccli. 37. 52)*. Ergo nec multum permittitur, nec modicum est pretiosum. 50. *Veniet dominus ejus hora qua nescit, 51. et dividet eum, partemque ejus cum hypocritis et infidelibus ponet. Dividet eum* : id est, de consortio Christianorum, ut neque cum sanctis glorificetur, neque cum iis, qui mediocriter deliquerunt, mediocriter puniatur : sed jungat eum cum hypocritis et infidelibus, ut quorum imitatus est mores, ipsorum puniatur interitu. Quomodo sacerdos super omnem populum glorificatur, si benefecerit, non solum propter suam justitiam, sed propter omnium, quia causa est ipse justitiae universorum : ita et peccans super omnes puniatur, non solum propter suum peccatum, sed etiam propter omnium : quia ipse causa fit omnibus ad peccandum. Ideo autem non solum hypocritas dixit, sed etiam infideles : quia si omnes quidem hypocritae infideles sunt, non tamen omnes infideles hypocritae sunt. Ecce enim gentiles infideles quidem sunt, hypocritae autem non sunt : quia non se fingunt colere Christum, cum non colant, sed manifestum sequuntur errorem. Hypocritae autem sunt Judaei et haeretici : illi autem, quia dicunt se Judaeos, cum non sint, sed sint synagoga satanae : isti autem, quia fingunt se esse Christianos, cum sint Antichristi, id est, contra Christum. Item si quis videtur in Ecclesia esse, et agat contra Ecclesiam : et ille talis hypocrita dicitur esse.

Homilia liij. ex capite xxv.

1. *Tunc simile est regnum cælorum decem virginibus*, et reliqua. Notandum quod priorem quidem parabolam de doctoribus dicit, hanc autem de popularibus: tamen etsi spirituales intellectum habeat parabola, nihil nocet interpretari eam etiam carnaliter. Tunc simile erit, cum diebus suis completis solutus fuerit mundus, cum venerit Iudex omnium occultorum. Modo autem interim omnes homines nobis invicem mentimur. Alii fingunt se justos, cum sint iniqui; alii humiliant se ut peccatores, cum sint sancti; alii autem turpes actus suos usque ad mortem abscondunt, amplius homines erubescens, quam Deum timentes, et semper sunt in vulnere, dum pro tempore nolunt apparere vulnerati. Qui autem Deum timet, homines non erubescit. Nec enim pejor potest esse timor terrenus, quam pœna cœlestis. Quibus simile erit? *Decem virginibus*. Quidam putant hic virginibus dici, de quibus Apostolus loquitur, *Ut sint sanctæ et corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34). Et sapiens quidem virgo est, quæ et corpore et animo virgo est, ut neque habeat virum neque habere desideret. Quid enim si aut parentes ejus propter votum suum in virginitate eam tenerunt, cum ipsa tamen post votum nubere voluerit? quid si pro aliqua occasione quesita non est talis? Hæc si non est nupta, voluntatem tamen nubendi habuit, corpore quidem virgo est, animo autem nupta: quia corpus opere sordidatur, animus autem voluntate. Quamvis frequenter, occasione necessitatis carnalis, Deus præstet hominibus misericordiam spirituales: si tamen postea voluntas necessitati consentiat, non solum autem ut non concupiscat, sed etiam absteineat se ab omni re mala, ut neque faciat, neque loquatur, neque cogitet quod displiceat Deo: quia corpus fornicatur, quando cum viro conjungitur: anima autem, quando diaboli voluntatibus sociatur. Quæ hæc non servat, fatua est ipsa virgo. Et vere fatua est, quæ per solam virginitatem corporis putat se Deo placere. Ecce enim quemadmodum cum manducas et bibis, non anima manducat, sed corpus: res enim incorporalis corporali cibo non pascitur: sic cum vir mulieri, aut mulier viro conjungitur, non anima copulatur, sed corpus. Propterea frequenter fit, ut nupta si alias non peccet, melior sit, quam illa, quæ virgo est, et alias peccat. Quoniam si illa non peccat quæ nupta est, corpore quidem nupta est, animo autem virgo est. Quæ autem alias peccat, et virgo est: corpore quidem virgo est, animo autem fornicaria. Sed ne desperare faciamus etiam virginibus bonas, quia diximus per concupiscentiam animas fornicari, sciendum est quod aliud est concupiscere, aliud velle. Concupiscere, passionis est, velle autem arbitrii. Frequenter enim concupiscentiam etiam quod nolumus. Si ergo concupiscentiæ non consentit voluntas, concupiscentia sola non damnat, magis autem et gloriosiorei facit virginitatis coronam. Nunc veniamus ad spirituales ejus narrationem. Decem virginibus omnes homines dicit, quorum vita decem sensibus sustentatur, quinque carnalibus, et quinque spiritualibus; omnium enim hominum duæ sunt partes. Aut enim peccatores sunt, aut justi. Peccatores, qui secundum carnales ambulant sensus: justus, qui secundum spirituales. Ergo et omne genus peccatorum in quinque dividitur, et omne genus justorum in quinque, secundum numerum sensuum, non secundum numerum hominum. Illas autem virginibus dividendas profert Christus, quando et justus ab injustis et sancti a perversis per verbum suum dividendi sunt: ut quinque quidem ponantur ad dexteram justis Judicis, hoc est, sapientes: quinque autem ad sinistram, id est, fatuæ. Secundum autem mysterium et Moses in duabus tabulis legem suscepit decem verborum: quinque quidem mandata in tabula una, quinque autem in tabula altera. Sicut ergo tabulæ testamenti illius in uno quidem hærebant, tamen non poterat fieri ut

ambæ fierent ad dexteram legentis: sed necesse erat ut una quidem cum quinque esset ad dexteram, altera autem cum quinque alius e-set ad sinistram: sic omnes Christiani in una tenentur vocatione. Non est autem possibile, ut omnes ad dexteram fiant sedentis: sed necesse est, ut justus quidem fiant ad dexteram, id est, quinque sapientes: injusti autem ad sinistram, id est, insipientes. Quidam putant hanc parabolam ad omnes pertinere, et ad hæreticos, et ad Judæos, præterquam ad gentiles: quoniam illi idolorum cultura corrupti sunt, et virginibus dici non possunt. Vere autem nec ad Judæos pertinet, nec ad hæreticos: quia non possunt Judæi dici virginibus, qui projecto et crucifixo sponso, adulterum super se diabolus susceperunt. Neque hæretici virginibus dici possunt, qui et ipsi adulterino sensu corrupti sunt, et virginitatem veritatis Christi adulterino sermone corrumpunt. Sed ad Christianum tantummodo populum pertinet, de quibus scriptum est: *Statui vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Timeo autem, ne sicut serpens seduxit Hevam astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a castitate, quæ est in Christo Jesu (2. Cor. 11. 2. 3). Fatuæ autem virginibus sunt, quæ fidem quidem Christi integram habent, opera autem justitiæ non habent. Judæi vero et hæretici neque fidem habent, neque opera possunt habere. Sed et si operum oleum habeant, nihil eis prodest: quia lampades fidei non habent, quas accendant. *Tunc simile erit*. Bene, *Tunc*: quia interim non apparet quæ prudentes sint, quæ fatuæ: quousque tunc multæ fatuæ fiant prudentes, et multæ quæ videntur prudentes, fatuæ efficiuntur. *Quæ acceperunt lampades suas*. Lampas dicitur fides, quia sicut lampas illuminat domum in qua est, sic fides illuminat animam cujus est. Accenditur autem hæc lampas igne divini verbi. Verbum enim Dei ignis est, sicut dicit Dominus: *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Item dicente apostolo: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei* (Rom. 10. 17). Accipiunt autem homines hanc lampadem, quando venientes ad Christum, per sacerdotes accipiunt traditam sibi veritatis doctrinam. Aut sicut alius putat, verbum Dei, quod accepimus accedentes ad Christum, lucerna est, secundum quod scriptum est: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psal. 118. 105). Oleum autem doctrina sacerdotum, aut cæterarum Scripturarum. Quoniam sicut lucerna, nisi ei subministraveris oleum, exstinguetur: sic verbum fidei nostræ, quod credentes accepimus, nisi assiduis nutriatur doctrinis, aut meditationibus Scripturarum, exstinguitur, et non satis illuminat animam. Aut oleum dicitur opus misericordiæ. Quia sicut oleum lampadis fovet, sic opera bona subministrant confidentiam fidei, et vigorem accendant. *Et venerunt obviam sponso et sponsæ*. Bene ait, *Venerunt*, quando ex illa die, qua homo credit Christo, quasi de seipso egresus, et de mundo, ire videtur obviam Christo: quia quotidie Christi exspectat adventum. Sicut enim qui obviam vadit alicui, in via stat, et exspectat eum quamdiu veniat: ita qui credit in Christum, sic debet vivere in hoc sæculo, quasi peregrinus, et non in suis, sed in transitu positus. Propterea et Judæi exiituri de Ægypto, expediti et præcincti agnum jussu sunt manducare (Exod. 12): et ad exeundum parati, ostendentes nobis, quomodo quicumque nostri Agni eucharistiam manducant, ita debent semper esse expediti, quasi quotidie exiituri de mundo. Nec miretis, quia dixit ire obviam sponso et sponsæ, cum Ecclesia inter nos habeatur sponsa. Sicut enim Christus cum sit inter nos, tamen venturus dicitur, cum apparuerit in gloria: sic et Ecclesia quamvis sit inter nos, tamen ventura dicitur, cum apparuerit in gloria sua. Propterea dicit Apostolus: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (Coloss. 3. 3). 3. *Fatuæ autem accipientes lampades suas, non sumptuerunt*

oleum secum. Sicut lampas non ex oleo accenditur, sed ab igne, per oleum tamen nutritur, et nisi oleum ei subministraveris, exstinguitur: sic et fides non ex operibus nutritur, vel accenditur, sed ex verbo Dei, sicut ait Apostolus, tamen per bona opera nutritur: et nisi subministraveris ei opera bona, deficit. Sicut enim non potest in Deum sperare, nisi qui aliqua opera bona facit: sic non potest credere Deo, nisi qui facit aliquid dignum Deo. Inde est, quod peccatores non credunt Deo, sive cum de gloria sanctorum quis eis loquatur, sive de poena peccatorum: et dum non credunt futurum esse quod dicitur, neque de bono futuro delectantur, neque de malo terrentur. Vere fatui sunt omnes homines, qui aut solum existimant sibi posse sufficere ad salutem, quia credunt in Christum, et Christiani dicuntur, et non festinant semetipsos bonis operibus commendare: nec audiunt Jacobum dicentem, *Quia fides sine operibus mortua est (Jacobi 2.20)*. 5. *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes virgines, et dormierunt.* Hoc significat sermo, quia tardante consummatione non solum peccatores, sed etiam justi et spirituales ad negligentiam sunt revolvendi, et relicta via virtutis, ad carnalia delectamenta sunt aliquatenus transitori, ut et illud impletur quod propheta dicebat: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminuti sunt fideles a filiis hominum (Psal. 11. 2)*. Et hoc est quod Christus dicebat: *Putas, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)*? Nam vigilare est justitiam facere, dormire autem negligere est eam, sicut dicit: *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus (Matth. 24. 42)*. Et vere non tardat, sed quantum ad nostram inconstantiam tardare videtur. Nam si consideremus, ex quo Christus in caelum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. Si quis autem oculos habet apertos, intelligit quia mysterium hujus verbi in nobis impletum est. Omne enim studium spirituale relinquimus, et ad carnalia delectamenta transimus. Quem enim invenies modo, non dicam laicum, sed aut presbyterum, aut episcopum, qui ad perfectum contemnat saeculi bona, credens consummationem esse propinquam? Unusquisque enim dicit in corde suo, infidelitatis spiritu praevalente: Ecce ex quo Christus fuit in terris, semper dicitur, Consummatio veniet, et ecce nondum venit. Ne forte non praeparandi causa, sed terrendi ista Scripturae loquuntur? Qui autem non vere credit consummationem esse propinquam, non ex verbis quae dicit, aut audit, sed ex operibus quae agit, cognoscitur. Qui enim vere credit consummationem esse propinquam, nihil curat de mundo, nec in posterum aliquid servat: quia nec peregre exiturus aliquid secum portat in via, nisi forte panem, quem necessarium habet in via. 6. *Media nocte clamor factus est, quasi clamor praecurrerunt et praetubantium angelorum. Qui clamor? Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Unde putas jubet exire? de domibus, de civitatibus? Non; nec enim est ratio: sed ut exeant de mundo, exeant de iniqua carnis natura. Ex eo quod Apostolus (1. Cor. 15. 52) ait, in novissima tuba mortuos suscitandos: datur nobis occasio aestimandi, clamorem illum esse, de quo Dominus dicit: *Ecce clamor factus est. Aestimemus clamorem esse tubarum praecedentium, quas Joannes in Revelatione sua (Apoc. 1. 10. 4. et c. 8. per totum) exposuit, quarum tubarum clamores sunt ipsa signa, quae fiunt ab eis. Qui ergo intelligit illa signa clamantia saeculi finem, ille audit clamorem tubarum clamantium, quia venit sponsus, quarum vocem non corporis auris audit, sed animae intellectus.* 7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illae.* Hoc est, cum clamor factus fuerit, non solum justis, sed etiam peccatores de somno negligentiae surgent. Tunc incipient timere et festinare, tunc credent quia vere finiendus est mundus. Nam quemadmodum securitas etiam dili-

gentes homines negligentes facit: sic timor praesentis periculi etiam negligentes homines exhibet diligentes; sed nihil eis proderit diligentia illa, quam generat timor, non fides. Tunc intelligent, quia nihil est quod vixerit in mundo. Tunc incipient sapere, quando nihil eis proderit sapuisse. *Et composuerunt lampades suas.* Id est, tunc incipient omnes aspiceret et discutere fidem suam: tunc considerabunt singuli opera sua, qui bene fecerunt, qui male, et interrogabunt conscientias suas. Quemadmodum enim superventuro sponso festinat se sponsa componere, ne forte ex aliqua parte displiceat sponso: ita singuli semetipsos judicabunt apud se. Hoc est enim praeparare fides suas. Quod si semper nos ita judicarem, quemadmodum tunc iudicaturi sumus, numquam peccarem in Deum. Sicut ergo virgo deformis et debilis sine causa se componit, sic et tunc peccatores sine causa se praeparabunt. Naturalem rem loquitur. Sicut rex cum tyranno bellum facturus, si voluerit aspiceret exercitum, et considerare arma illorum, jubet mitti tubam, ut fiant admoniti: tunc omnes milites festinant arma sua aspiceret, ubi sit gladius ejus, ubi lorica sit posita, ubi jacet scutum: et qui securitatis tempore arma sua studuit immaculata custodire, paratus et laetus currit ad inspectionem: et qui tempore securitatis gladium suum aëruginare dimiserit, aut lorica morderet, scutum frangi aut rumpi, cum audierit tubam, et ipse quidem excitatus timore festinat limare gladium suum, deltergere lorica, ligare aut stringere scutum, sed non poterit celare negligentiam suam, quia urgens necessitas non permittit longi temporis opus implere: sic et domino absente malus servus non aspicit opera sua, quod facit, quid non facit, aut quomodo credit: nec cogitat, quia venturus est dominus ejus, et opera perspicietur, et fidem: sed cum viderit eum venientem de longe, tunc aspicit opera sua, tunc incipit festinare, sed nihil ei proderit festinatio ejus, quia multorum dierum negligentia non potest una hora expleri. 8. *Fatales autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae exstinguuntur.* Exstinguitur lampas hominis, quando fides ejus deficit ac desperat. Sicut enim qui bene sibi conscius est, fiducialiter et magnanimiter agit: quemadmodum si quis infuso oleo addat lumen lucernae, sic et ille consideratione operum bonorum suorum semetipsum confortat, et fidei suae addit audaciam. Qui autem sibi male conscius est, semper pusillanimitas ac timidus est. Et quemadmodum subducto oleo minuitur lumen lucernae, sic et ille consideratione operum suorum malorum semetipsum confundit, et infidelitatis suae adhuc diffidentiam addit. Ideo ergo timentes peccatores ad sanctos dicturi sunt: *Date nobis de oleo vestro: hoc est, Vos sancti, qui habetis opera largae justitiae sufficientia verbis non solum ad evadendam poenam, sed etiam ad gloriam consequendam, accommodate nobis auxilium operum bonorum vestrorum: id est, Intercedite pro nobis peccatoribus ad Dominum, quia iustitia vestra sufficiens est et vos glorificare, et nos excusare.* 9. *Responderunt autem prudentes, dicentes: Ne forte nos nobis, nec vobis sufficiat.* Ostendit in iis verbis, quod ita futurum est terribile iudicium illud, ut nulla innocentia sibi confidat. Et vere quis est homo natus de muliere, qui credit justum se esse inveniendum in conspectu illius, de quo beatissimus Job dicit: *Stellae in conspectu ejus non sunt mundae, et calix sine crimine non est (Job 25. 5)*. Si ergo impeccabilis natura stellarum et caeli, quantum ad iustitiam Dei, invenitur esse peccatrix: quomodo autem cum homo appareat justus, cujus et sine voluntate peccandi natura ipsa peccatum est? dicente Apostolo: *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato: quod enim operor, non intelligo; non enim quod volo, hoc ago: sed quod nolo, illud ago; et jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum (Rom. 7. 14-17)*. Tantalus timor tunc erit omnium,

etiam sanctorum, ut nemo speret se justum invenientium, sed adhuc timeat ne forte reus existat. Quis enim potest ad perfectum dijudicare conscientiam suam, et cognoscere cor suum, cum scriptum sit, *Quia de omni verbo otioso reddiuri sumus rationem (Matth. 12. 36)*? Quomodo ergo pro peccatoribus tunc intercedant sancti, cum timeant ipsi de se? Nam sicut tempus misericordiae iudicium non suscipit, sic et tempus iudicii misericordiam non recipit. Ideo in primo adventu, cum tempus esset misericordiae, dicentibus apostolis super inhumanitatem civitatis alicujus: *Vis dicamus, ut descendat ignis de caelo? respondit Jesus: Nescitis cujus spiritus estis. Non enim veni judicare mundum, sed salvare (Luc. 9. 54. 56)*: ostendens quia cum venerit in secundo adventu, iudicii tempus similiter locum misericordiae non habebit. Ubi autem misericordia locum non habet, nec intercessio valet. Aut hæc ideo dicit, *Quoniam indignæ sunt passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (Rom. 8. 18)*. Si ergo major erit gloria, quæ præparata est sanctis a Deo, quam quod unusquisque sanctorum meretur: quomodo sufficiat et aliis ad salutem uniuscujusque opus eorum, cum nec sibi soli sufficiat ad gloriam illam justo iudicio consequendam? *Ite potius ad vendentes, et emite vobis. Venditores operum bonorum, vel doctrinæ, sacerdotes sunt, qui præcepta iustitiæ in populo dant, quasi pretium aliquod accipientes fidem ipsorum, qui peccatores per pœnitentiam solvunt, pretio confessionis eorum placati. Aut certe hoc pretium doctrinæ accipiunt, quando sic docentes eos audierit populus. Populus quidem pro obedientiam suam mercatus est sibi salutem, sacerdotes autem, qui docuerunt et laboraverunt circa eos, recipiunt a Deo doctrinæ suæ labores. Bonum ergo est consilium sanctorum ad peccatores, ut eant ad sacerdotes, et fideliter audiant eos: et cum audierint, faciant, et habebit virtutem olei fides eorum, si tamen habuerint tempus. 10. *Abeuntibus autem eis, ecce venit sponsus: et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo, et clausa est janua. Ostenditur nobis per hæc verba, quod illo in tempore inter angustias diversorum terrorum videntes se peccatores, anxiantur, et current huc et illuc ad sacerdotes, doctrinam et pœnitentiam sibi quærentes. Alii autem interrogantes, quid eos oporteat facere, sed festinant iudicio, et necessitatibus aliis super alias venientibus, cum non sit docendi licentia, nec tempus faciendæ iustitiæ, aut agendæ pœnitentiæ, festinatio eorum vacua erit. Hoc enim et in quotidiano usu videmus fieri. Quotidie enim sacerdotes clamant in ecclesia: Qui peccavit, pœnitentiam ægat: qui non peccavit, permaneat in Deo. Neque seducant vos honores et divitiæ temporales: quia tempus vestrum prope est: et si consummatio vestra tardaverit, mors vestra non tardat. Et nemo credit, nemo obaudit. Cum autem venerit super illos mors, festinant et anxiantur, vocant sacerdotes, pœnitentiam volunt agere, quando jam pœnitentiæ locus non est. Itaque dum exponunt peccata sua, dum accipiunt pœnitentiæ tempus, et præcepta iustitiæ, capitur anima eorum, et vadunt vacui, magis autem ligati justo iudicio Dei: quia non propter odium peccatorum displicentes sibi volebant pœnitentiam agere, sed propter mortis timorem. Adhuc enim si vivere potuissent, non sibi displicuissent. Alius autem venditores olei, id est, boni operis, pauperes dicit. Hortantur ergo prudentes virgines fatuas, ut eant ad pauperes, si patitur eas tempus, ut facientes eis bona iustitiæ, misericordiam consequantur ab eis: quoniam per misericordias factas in eos, olei, id est, misericordiae merces acquiritur. Illæ autem dum vadunt, volentes tunc aliquid boni facere, propter quod possunt cum fiducia occurrere Christo, venturus est Christus repente, et nihil eis proderit anxietas illa, tunc incipientibus bene agere, cum tempus bene agendi concluditur. 11. *Novissime autem venerunt et reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi***

*nobis. Nihil prodest ex necessitate repetita confessio ejus, qui ex voluntate nec semel confessus est. Nam voluntaria confessio et modica sufficit Deo: ex necessitate autem, neque magna. 12. *At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos qui estis. Signa spiritus mei in vobis non video. Sicut enim qui immundum spiritum habet, bona opera facere non potest: sic qui Spiritum sanctum habet, opera non facit mala. Quare igitur vos opera non facitis bona, sed mala? Imaginem meam non cognosco in vobis. Imago autem mea est fugere malum, et sequi bonum: vos autem econtra fugistis bonum, et operati estis malum. Non potestis meorum militum præmia accipere, qui tyranni vexilla portatis. Non possum meos dicere, in quibus meum nihil cognosco.**

Homilia liij. ex cap. xxv.

14. *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, etc. Homo peregre profectus, Christus est, post victoriam passionis ad Patrem iturus: voluntate misericordiae homo, non necessitate naturæ. Commendat autem Christus dilectionem suam, quam habet in sanctis. Ad regna enim caelestia ascensurus, et ad Patrem suum iturus, unde descenderat, peregre se iturum dicit, propter caritatem sanctorum, quos relinquebat in terris, cum magis peregre esset in mundo, sicut ipse testatur dicens: *Incola enim ego sum in terra apud te (Psal. 118. 19)*. Quando enim venit in mundum Jesus, adhuc peregrinus erat, neminem habens sui nominis confessorem: postquam autem venit, et discipulos acquisivit, jam paterfamilias erat: et ideo proficiscens de mundo, peregre proficiscatur. Vis autem scire quantum diligit fideles suos? Considera quid passus est pro eis. Si enim magis quam gloriam suam illos amavit, quasi homo moriens propter eos: quid mirum, si majore dilectione tenebatur sanctorum, quos relinquebat in terris, quam dilectione gloriæ, quam habebat in caelis? *Et tradidit illis bona sua. Non invidens aliis plus dedit, aliis minus, sed considerans diversitatem fidei eorum. Qui autem invidus est, aut parcus, omnibus est parcus et invidus. Neque quasi acceptor personarum fecit differentiam gratiarum. Vis scire? Considera quomodo pene æqualiter remuneravit eum, qui minus obtulit, et eum, qui amplius. Si enim acceptor personarum fuisset, utique non tantum in danda gratia, quantum in reddenda mercede esset æqualis ambobus. Manifestum est, quod in danda gratia non personas aspexit, sed virtutem uniuscujusque consideravit: ne supra virtutem opus iungens, ipse occasio offensionis existeret, et non esset reus qui peccavit, si supra virtutem pondus imposuisset. Volens ergo Dominus socios nos habere in regno caelesti, opera nobis diversarum justitiarum commisit: non quia non habeat potestatem et sine operibus nos glorificare, sed ideo opus præmisit, quia sicut opera sine præmiis vacua sunt, sic præmia sine operibus sunt ingrata. 16. *Statim autem abiit qui quinque talenta acceperat, et acquisivit alia quinque. De talento agnitionis Christi acquisivit unam justitiam bene vivendo. De presbyterio autem ipso acquisivit justitiam sollicitate præsidendo Ecclesiae. De verbo acquisivit justitiam, verbum veritatis sinceriter prædicando. De baptismo lucratus est secundum Christi regulam baptizando, et dignos filios cum iudicio Ecclesiae acquirendo. De sacrificio acquisivit justitiam, tam mundum et immaculatum sacrificium populo offerendo, et pro peccatis populi exorando. 17. *Similiter et ille qui duo talenta accepit, lucratus est alia duo. Id est, duas justitias. Unam bene vivendo, quam acquisivit a fide Christi: alteram sinceriter ministrando, quam fecit ex ministerio diaconatus. 18. *Qui autem unum accepit, abiens fodit in terram. Primum videamus, ut quid neque ille, qui duo talenta habuit, abscondisse talenta sua proponitur, cum multi diaconi inveniantur inutilis: neque ille, qui*****

accepit quinque, cum multi doctores inveniantur inutiles, sed ille tantum qui unum accepit, id est, populus? Attende. Deus secundum præscientiam suam, licet sciat qui justii futuri sint, et qui injusti: tamen omnes vocat ad fidem, dans eis gratiam credendi in Christum, quod est talentum bonis quidem ad salutem, malis autem ad præjudicium, ut inexcusabiles fiant. Diaconis autem et doctoribus secundum prævidentiam suam, illis videtur Deus injungere ministerium diaconatus aut presbyteratus, qui sunt justii: qui autem inveniuntur injusti, illos homines ordinasse videntur, non Deus. Ab exitu ergo rei cognoscitur qui a Deo ordinatus est, et qui ab hominibus. Qui enim ministerium suum bene consummaverit, apparet quia ex Deo fuerat ordinatus: qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo Canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos. Ergo in sacerdotibus quidem et diaconis non est inventus ut perdat talenta, qui secundum præscientiam ordinatur a Deo. In popularibus autem evenit, quomodo etiam qui peccator futurus est, a Deo accepit fidei gratiam. Secundum hæc ergo quæ diximus, si presbyter aut diaconus peccator inventus fuerit: quoniam quantum ad præscientiam Dei (sicut jam diximus) non ex Deo, sed ex hominibus factus videtur presbyter aut diaconus, quasi laicus invenitur inter eos qui unum talentum fidei acceperunt. Ac per hoc nemo ordinatus a Deo peccat, nisi ut qui unum talentum accepit a Deo. Ideo autem gratia fidei omnibus a Deo præstatur, gratia autem clericatus non omnibus, sed dignis: quia in illa causa salutis est, in ista autem dispensatio mysterii. Nam et paterfamilias annonam quidem omnibus servis præstat, negotia autem sua non omnibus committit. Abscondit autem talentum suum in terra, qui accipiens notitiam Christi, contemnit vitam spiritualem, et in terrenis actibus et deliciis conversans, obruit illud in carne sua, et sollicitudinibus mundi quasi spinis suffocet fidei suæ bonum, et non facit fructum. Hoc est enim, talentum in terra abscondere, quod est semen verbi inter spinas suffocare. Sciendum est autem quod ille, qui fodit gratiam suam in terram, non peccare proponit, sed justitiam non facere. Qui enim peccat, non abscondere videtur gratiam, sed corrumpere. Si ergo in tenebras exteriores mittuntur, qui accepto verbo fidei, carnaliter vivendo, fructum justitiæ non fecerunt: putas in quales tenebras sunt ituri, qui ipsum talentum fidei suæ peccando perdiderunt? Iste qui fodit talentum suum, similis est virginibus fatuis, quæ habentes lampades, oleum non habebant: tam enim illæ, quam iste putaverunt sibi ad salutem hoc solum, quod credebant in Christum, posse sufficere. Nam vere talentum non perdidit, id est, domini sui, tamen reus est damni. Non enim propter hoc solum unusquisque fit Christianus, ut sit Christianus, servans talentum fidei suæ, sed ut operetur justitiam Christo. Sicut enim qui seminandi causa accipiens semen, tempore seminationis non seminaverit, damnum facit domino suo: etsi non perdidit semen, est tamen tantum damnum, quantum poterat lucrum facere, si opportuno tempore seminasset: sic qui accepit fidem Christi, et in hoc sæculo seminationis non fuerit operatus justitiam, etsi fidem suam non perdidit, tamen tantum videtur peccasse, quantum potuit justitiam facere, si non neglexisset. 19. *Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum.* Primum videamus quare interim Dominus ascendit in cælum, post modicum iterum reyersurus, et semper cum sanctis futurus? Ut videlicet absente eo fideles gloriam sibi et vitam æternam acquirant per fidem et opera. Præsente enim Christo nec tentari fideles poterant, nec probari, si essent veri fideles: quoniam si sit

præsens, non creditur, sed videtur: cum autem absens fuerit, non videtur, sed creditur, dum timetur. Christo igitur præsente, etsi tentationem aliquam sustinerent propter eum, aut justitiam facerent, opus tamen eorum non videbatur esse in fide, sed in oculis. Ideo nec poterant sibi mercedem fieri per justitiam acquirere, nisi ascendisset ab eis. Nam servus fidelis domino absente probatur: præsente autem domino quicquid fecerit non est laus servi, sed domini.

Christus propter utilitatem nostram ascendit.—Vides ergo quia non propter suam utilitatem Christus ascendit, sed propter nostram. Tempus autem differt largum, ut longior detur hominibus justitiæ faciendæ licentia. 20. *Et accedens qui quinque talenta acceperat, dixit: Domine, quinque talenta tradidisti mihi.* Vide, bonus servus, non quasi glorians in opere suo, non primum lucri talentorum memoriam facit, sed primum memorat quæ accepit, postea quæ invenit: ut ostendat non studii sui aut laboris esse quod acquisivit, sed beneficiorum domini sui, quibus acquisivit. Tamen si dicat: Domine, ego, quantum ad meum studium et laborem, nec modicam quidem justitiam facere potuissem, nisi gratia tua fuisset mecum. Sicut dicebat ille qui dicit: *Sed plus omnibus laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum* (1. Cor. 15. 10). 21. *Ait ei dominus ejus: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisi fidelis, supra multa te constituiam; intra in gaudium domini tui.* Pauca sunt admodum. Si quis de magna massa tritici modicam dederit drachmam, aut de magno vase vini modicum dederit gustum: sic de magno thesauro regni cælestis modica nobis per Spiritum sanctum arrha præstatur. Propter quod dicebat Apostolus: *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte sunt* (1. Cor. 13. 9. 10). Non dixit, Intra ad gaudium domini tui: sed, *In gaudium domini tui*, ut possessor sit gaudii tui, non tantum spectator, et jam non quasi minister domini, in gaudio ejus, sed particeps gaudiorum. Sicut et alibi ipse dicebat: *Pater, volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum, ut videant gloriam meam quam mihi dedisti* (Joan. 17. 24). Quid ergo dignum facimus in hoc sæculo, ut particeps Domini nostri in regnis cælestibus fieri mereamur? Ideo juste dicit Apostolus: *Existimo enim quod non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). 22. *Accedens autem et qui duo talenta acceperat, ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo.* Et si minor in opere, non minor in voluntate. Videns autem dominus quia servo illi non voluntas operandi minor fuit, sed virtus fidei: nam et ille voluit similiter amplius operari, sed magis desiderii ejus non sufficit modica fides: ideo justus judex, etsi non similia lucra suscepit ab illo, quemadmodum ab isto, tamen sic benevolentia istum suscepit, quemadmodum et illum: quia Christus non magis operum remunerator est, quam voluntatum. Nec putet ergo diaconus, quod ex eo quod diaconus est, beator erit, quam laicus studiosus: non enim dignitas apud Deum honorabitur, sed voluntas. Nec diacono se beatiorem debet putare presbyter ex eo quod presbyter est, quam se, si fuerit bonus diaconus: quoniam gradus ministerii ex Deo est, perfecta autem voluntas ex nobis. Propterea non sumus judicandi, quia non fecimus quod in parte nostra non est: sed ex eo sumus judicandi, quod in nobis est posse, si volumus. 24. *Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti.* O malitia peccatorum, quæ neque futuri iudicii terrore mutatur! Qui enim peccatum suum debuerat simpliciter confiteri, ut dominum, quem male agendo irritaverat, simpliciter confitendo leniret: e contra non solum non confitetur, sed adhuc excusat. Et dum vult unum excusare peccatum, addit et alia duo. Primum, quia peccavit: secundo, quia excusat: ter-

tio, quia et Injuriam domino facit. Propterea sciens propheta quam mala sit excusatio peccatorum, dicit: *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem* (Psal. 140. 4). Dic ergo, serve mendax, quomodo metit Christus, ubi non seminavit? Quis enim hominum est, vel gentilium, vel Judæorum, quem non sufficienter spiritualibus et corporalibus sensibus adornavit, cui non dedit scientiam boni et mali, cui non dedit posse fugere malum, et apprehendere bonum, si vult? Sicut enim nullus est homo, cui aliquid corporis membrorum minus sit ad usum corporalem: sic non est, cui minus sit aliquid sensus aut potentie ad intelligentiam boni et mali, et ad omne opus bonum faciendum quodcumque voluerit. Si igitur etiam in gentibus seminavit gratiam suam, ex quibus nullus justitiæ colligitur fructus: quomodo in te metit quod non seminavit, quem quasi aratro spirituali crucis suæ verbo aravit, quem doctrina justitiæ seminavit, quem Spiritu sancto irrigavit? Tot semina suscipiens gratiarum, vel unum fructum justitiæ non debuisti offerre? Nam Deus hominem ex duplici creans natura, corporis et animæ: in corpore quidem creavit quinque sensus, et motus quosdam concupiscentiarum, nascentium ex occasione sensuum prædictorum: in anima autem creavit judicia et virtutes, ut intelligat malarum rerum et bonarum discretionem, ut possit resistere motibus suis corporalibus. Qui ergo secundum delectationes carnales vivere elegerunt, neque considerant in anima sua judicia et virtutes esse creatas: nec enim experiuntur ea si sint, sed tantum sensus carnales, concupiscentiarum nascentium ex occasione sensuum prædictorum exsequuntur, ex quo fit, ut sic arbitrentur et dicant, quia omnia bona carnalia et mundalia ideo creavit Deus, ut omnibus eis utamur. Nam si vere non sunt creata in nobis secundum animam judicia et virtutes, quibus possumus resistere motibus concupiscentiarum nostrarum carnalium: certum est, quia ideo creata sunt bona carnalia, ut utamur illis. Si autem creatum est in nobis, et intelligere eos, et posse resistere eis: sine dubio non ideo creata sunt corporalia bona et mundalia, ut eis utamur, sed ut resistentes eis, meliori studio acquiramus nobis mercedem. Nam nec intelligere malum et bonum in nobis esset creatum, nisi prius creatum fuisset et posse resistere malo. Ut quid enim homini datum fuisset intelligere, si non fuisset ei datum et posse facere quod intelligit melius esse? Numquid animalibus Deus creavit intelligere, quod honestius et laudabilius est? Non, quia nec creavit in eis posse facere aliquid quod melius est. Sic nec homini creasset intelligere, nisi creasset ei et quod intelligit facere posse. 26. *Respondens autem dominus ejus, dixit ei: Serve nequam et piger, sciebas quia meto ubi non seminavi, et congrego ubi non sparsi.* 27. *Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris.* Nequam dicitur, quia contumeliam reddidit domino pro honore: piger, quia talentum non duplicavit. Et ideo pro eo quidem quasi superbus, pro hoc autem quasi negligens condemnatur. Vere nequam, quia largitatem domini quasi violentiam accusavit. Nec enim Deus ideo gratiam intellectus, aut notitiam sui homini dedit, desiderans gloriam sibi acquiri per eum: sed ut per gratiam Dei ipse sibi vitam æternam et gloriam mereatur, et societatem cælestis regni cum Deo. Hoc sine dubio intelligitur ex ipsa præcedentium remuneratione justorum. Si enim propter se dedisset gratiam hominibus, nunquam, a servis pauca suscipiens, redderet multa. Sed malitia excecatus, dum voluit sapientiam Dei fallere, majoribus se iratus vinculis alligavit, dicens: *Metis ubi non seminasti.* Si enim vere talem scivit dominum suum, eo magis debuit festinare, ut per diligentiam suam avaritiam domini sui faceret, ne per negligentiam injustitiam ejus magis ad iracundiam provocaret: quia austeritas non contemnitur, sed timetur. Qui autem timet, non contem-

nere, sed placare festinat, sciens quomodo qui metit, ubi non seminavit, magis vult metire, ubi seminavit. *Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris.* Quidam putant tres istos omnes doctores esse, differentes autem gratias habuisse: et hunc tertium ideo argui, quia non docuit alios gratiam scientiæ, quam habebat. Et quamvis omnis homo rationalis constitutus numularius dici possit, tamen nescio si habeat rationem, qui sic minimus est, ut unius talenti gratiam habeat. Qui numularius est, non indiget ejus: si autem est qui illius magisterio opus habeat, ille sine dubio numularius non est. Cauti enim hominis est, numularium esse, qui differentias pensat verborum. Ergo necesse est hunc tertium intelligere popularem, sicut diximus supra. Mensa est omnis Scriptura divina, sicut et alibi exposuimus, secundum quod dicit propheta de Scriptura Veteris Testamenti Judæis scandalum facta: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in scandalum* (Psal. 68. 23). Non enim mensa eorum corporalis facta eis in scandalum, sed Scriptura legis eorum. Legentes enim in lege, *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23): et videntes Jesum crucifixum, contra legem æstimaverunt credere in Jesum crucifixum, quem lex maledictum annuntiabat: non intelligentes, quia nostram maledictionem in ligno susceperat, ut nos liberaret a maledictione, quam susceperamus per lignum: et sic facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Item videntes eum in sabbatis operantem, leprosos tangentem, a quibus omnibus abstinere lex diligenter præcipiebat, scandalizati sunt in eum, dicentes: *Hic homo non est ex Deo, qui sabbatum non custodit* (Joan. 9. 16): non intelligentes, quia corporale quidem solvebat, spirituale autem implebat. Et hoc modo facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Ergo mensa est omnis Scriptura divina, in qua panis verbi nutriens animas positus est, supra quam omnes Christiani recumbunt, et epulantur per spiritu. Numularii autem præsertim mensæ illi sunt sacerdotes fideles et prudentes: qui cum viderint fidem et actus Christianorum, accipiunt judicium de Scripturis, quasi de mensa, et ponderant eos, et æstimant, et intelligunt si digni sunt Deo, aut non. Et si habent charagma, id est, figuram et imaginem mundi, sunt ipsius, et oportet eos abjicere. Huic mensæ qui commiserit fidem suam, quam baptizatus suscepit a Christo, ut in Ecclesia permaneat, Scripturas aut legat, aut audiat incessanter ex fide, ut alloquutionibus sacerdotum nunquam fraudetur. Impossibile enim est, ut non multiplicetur fides ipsius. Paulatim enim die in diem timor Domini generatur, sensus ejus illuminatur, scientia ejus crescit, confirmatur in fide, excitatur ad desiderium regni cælestis, apprehendit eum zelus antiquorum sanctorum quos legit, excitatur et ipse plerumque ad easdem virtutes. Vides quantum usuram facit augmentata fides, data ad mensam Scripturarum sanctorum. Sicut enim pecunia hæc corporalis quidem, si sit in sacculo, inclusa ipsa est semper; si autem fuerit agitata de manu in manum, usu ipso multiplicatur, unde usura dicitur ab usu: sic et fides Christi, siquidem otiosa teneatur in corde, non solum ipsa manet quæ fuit, sed adhuc minoratur in otio, et torpescit, et segnis efficitur, et paulatim per actus carnales exinanita ad nihilum vadit: si autem exercitata fuerit Scripturis, et loquutionibus assiduis suscitata, operibus bonis vivificata, non solum dico, multiplicabitur, sed nunquam desinet crescere, donec vivet homo. Nunquid nos ex nobis hoc dicimus? Ipse denique propheta in principio Psalmorum suorum hunc annuntiat esse beatum. Nam cum dixisset, *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentie non sedit*: addit, *Et in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Psal. 1. 1. 2). Et quod sit lucrum medita-

tionis hujusmodi. subinfert, dicens: *Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur* (Psal. 1. 3). 28. *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta. 29. Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Peccator agnoscens Christum, habet hanc ipsam gratiam, quod cognoscit Christum: sed cum venerit in iudicium Christi, dividitur a consortio cognoscentium Christum: et sic tollitur ab eo, quod videbatur habere, quamvis vere non habebat. Quomodo qui cognoscit Christum, et peccat, videtur quidem habere scientiam Christi, vere autem non habet: et insa notitia Christi additur homini justo qui habebat. Ille vere habet scientiam Christi, qui iustitiam facit. Et quomodo ei additur scientia Christi super scientiam? Ut qui videbat per speculum in ænigmate, videat facie ad faciem: et qui cognoscebat ex parte, cognoscat sicut cognitus est (1. Cor. 13. 12). Sed aliter intelligitur. Qui fidem habet, et bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere quasi habuerit, nihilominus remuneratur a Iudice bono: qui autem fidem non habet, aut bonam in Domino voluntatem, etiam cæteras virtutes, quas videtur naturaliter possidere, perdit. Eleganter ait, *Quod videtur habere, auferetur ab eo.* Quicquid enim boni sine fide Christi est, non ei imputatur, qui male usus est eo. Sicut sunt multi, qui videntur quidem aut mansueti, aut humiles esse: sed quia non sunt hoc propter Deum, licet videatur esse aliquod bonum eorum, non autem est: quia quod non est ex fide, peccatum est. 30. *Et hunc nequam servum projicite in tenebras exteriores.* Considerandum est, ut quid non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores:* sed, *In tenebras exteriores.* Quidam dicunt non tantum esse infernum deorum, sed extra mundum istum esse aliqua tenebrosissima loca et ignea, in quibus puniuntur qui digni sunt. Forte ergo ideo dixit exteriores tenebras, et non inferiores. Qui considerat quomodo sequens parabola parabolæ huic præcedenti conjuncta est, et quomodo pars est parabolæ hujus: nec enim alterius rei parabola est, nisi ipsius: non sine ratione requirit: quia quod ait: *Post multum temporis veniens dominus ærorum illorum, posuit cum eis rationem:* non de secundo dicit adventu, quando venturus est cum majestate: sed de adventu, qui frequenter solet venire ad omnes Christianos, quibus gratiam dedit suæ cognitionis: et discutit eos, et ponit rationem cum eis, ut judicet eos, et justos ab iniquis discernat, sicut exposuimus supra in parabola ubi dicit: *Simile est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis* (Math. 13. 25). Habet autem alia parabola sic: 31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, 32. et congregabuntur ante eum omnes gentes.* Ac si dicat: *Interim quidem sic veniet, sic ponet rationem cum servis suis, sic discutiet eos, sicut exposui in ista parabola.* Cum autem venerit Filius hominis in majestate Patris sui cum angelis suis, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, tamquam non semper veniens cum majestate Patris veniat, nec cum angelis suis, nec semper veniens sedeat in sede majestatis suæ, sed tunc tantummodo fiet hoc. Sed et illud vide, quomodo in hac parabola peccatorem non in ignem, nec in aliquam poenam, sed tantum in tenebras exteriores mitti præcepit: in illa autem, cum venerit in majestate Patris, jam non tantum in tenebras exteriores, sed et in ignem mittet, et poenas. Item in hac parabola justum in gaudium jubet intrare, in illa autem in regnum. Adhuc autem quod ait, *Accedens autem et qui unum talentum acceperat ait: Sciebam quia homo durus es, metis quod non seminasti, et congregas quod non sparsisti:* putas in secundo adventu, cum venerit sic terribiliter cum gloria sua, stabit peccator ante eum, et talia dicet? Absit. Maxime cum nec asilment viri prudentes personale tunc fore iudicium, ut per singulos homines Christus quidem inter-

roget, peccator autem respondeat, et gesta narrationum conficiantur: sed verius est quod ait Apostolus, quia in cogitationibus suis iudicabitur unusquisque dicens: *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente sibi conscientia eorum, et in se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, cum iudicabit Deus occultu hominum secundum evangelium meum per Jesum Christum* (Rom. 2. 15. 16). Ergo in hoc sæculo, quamdiu sunt Christiani in corporibus suis, venit Christus ad eos, et ponit rationem cum eis invisibiliter, et interrogat eos in cogitationibus eorum, et audit eos in ipsis loquentes, sicut scriptum est de utroque. De hoc quidem, quia *In cogitationibus impij interrogatio erit* (Sapient. 1. 9); de illo autem, *Quia cogitatio hominis confitebitur* (Psal. 75. 11). Utputa, dicit in Psalmo: *Vidua et pupillos interfecerunt, et advenam occiderunt, et dixerunt, Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob* (Psal. 93. 6. 7): non quia talia fuerunt specialiter verba illorum, sed quia tales sunt cogitationes hominum facientium mala. Nec enim facerent mala, si cogitarent, Deum aut intelligere aut videre quæ faciunt. Sic et hic, non quia talia specialiter sint dicta hominis justi, aut peccatoris: sed quia tales sunt cogitationes eorum, et cogitationes eorum quasi dicta ponuntur. Omnis enim vir justus, qui facit opera bona solum propter Deum, cum venerit in recordationem actuum suorum honorum, necesse habet venire frequenter, aut Deo movente cogitationes cordis ejus in eo, aut diabolo, prætermisso Deo: nescio tamen, cum venerit considerans intra se et actus suos bonos, et naturam carnis suæ malevolam, sic loquitur in cogitationibus suis: *Non ego hæc feci.* Nec enim credibile sine Deo naturam carnis injustam facere opus justum, sed virtus gratiæ Christi, quam dedit hominibus per fidem nominis sui. Et talis cogitatio ejus fit confessio ante Christum, audientem tacitas cogitationum loquentium voces. Item omnis peccator, qui fecit opera mala, cum venerit in recordationem actuum suorum malorum: necesse enim habet venire frequenter, sive ipso Christo movente cogitationes cordis ejus in eo, sive diabolo, Dei permissione: scio tamen, veniens numquam seipsum reprehendit in cogitationibus suis, numquam seipsum accusat, numquam se iudicat reum, sicut solent facere si deliquerint iusti: alioquin et compunctus emenderetur; sed excusat se semper in cogitationibus suis, et absolvere se festinat a reatu peccatorum suorum. Aut enim naturalibus necessitatibus imputat quod peccavit, aut plus ab omnibus Deum exigere dicit, quam ipsa patitur hominum habitudo. Non potest enim bona cogitare, qui mala opera facit: sicut nec mala cogitare potest, qui facit bona propter Deum. Et bonus quidem forsitan interdum mala cogitat: quoniam omnis homo etsi secundum voluntatem animæ bonus est, tamen secundum naturam carnis malus est. Malus autem impossibile est ut cogitet bona, quoniam et secundum naturam carnis malus est, et secundum animæ voluntatem perversus, et talis cogitatio maligna fit. Quando enim peccator nihil boni posse facere arbitratur, impediente natura, nisi tantum cognoscere Deum et Christum Filium ejus: nonne cogitationibus suis hoc dicere videtur ad Christum? Quia nihil boni posse facere creasti me, nisi solum cognoscere: ecce habes beneficium tuum. Et hoc ipsum quasi nihil æstimans dicit, quod Christum cognoscit. Similiter et iudicia Christi, et occulta de hominibus aut bonis, aut malis, quasi responsa ponuntur: id est, non quia specialiter sic Christus respondit, sed quia talia sunt iudicia Christi invisibiliter iudicantis. Congratulatur autem justus apud seipsum: primum, quia talia opera fecit: deinde, quia nihil eorum sibi imputavit, sed omnia Christo; propter quod superadditur ei gratia Spiritus sancti, et introducit eum in suum gaudium, ut sic gaudeat in terræ spe gloriæ suæ, sicut gaudet et Christus. Nam quantum largior fuerit spes hominis, tantum cordis ejus gaudium plenum est. Sicut in alio loco Dominus

dicit discipulis suis: *Hæc loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur* (Joan. 15. 11), id est, spes vestra. Spes enim plena hominis, plenum est gaudium cordis ipsius. Peccator autem qualia diximus cogitans, graviter fert: primum, quia mala fecit: deinde, quia ingratus est, nullam virtutem se æstimans accepisse ad faciendum opera bona, nisi nudam notitiam ejus. Propter quod jubet tolli ab eo etiam hoc ipsum quod cognoscat Christum, et mittit eum in tenebras exteriores. Jubet autem, sicut arbitrator, malignos spiritus ministrantes sibi ad mala, qui obscurant mentem ejus et obligantes opera ejus, et consilia simul, quod est manus et pedes, ut nihil ulterius boni aut consilii possit, aut agere, mittunt eum foras. Ubi foras? Extra Ecclesiam Christi, extra fidem veritatis, extra conventum sanctorum, in hæreses tenebrosas, ubi non apparet lux veritatis, sol justitiæ numquam splendet. Non enim dixit, In tenebras inferiores, ut infœnales intelligamus: sed, *In tenebras exteriores*, ut hæreses intelligamus præ cæteris plus tenebrosas. Aut certe quamdiu quidem peccator mala operatur, aut cogitat, in tenebris est, sed in tenebris propinquiorebus: quando autem in hæresim quamdam projicitur, tunc projicitur in tenebras exteriores.

Homilia liv. ex cap. xv.

31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, etc.* Criminosas personas iudex auditurus in publico, tribunal suum collocat in excelso, circa se constituit vexilla regalia, ante conspectum suum ponit super mensam calliculam, unde tribus digitis mortem hominum scribat aut vitam: hinc inde officiales ordinate consistunt, in medio secretario ponuntur genera horrenda pœnarum, quæ non solum pati, sed et videre tormentum est. Stant juxta parati tortores, crudeliore aspectu quam manibus. Tota iudicii facies cujusdam schematis terrore vestitur. Et eum ad medium productæ fuerint criminosæ personæ, ante interrogationem iudicis ipsius, iudicii terribili discutiuntur aspectu. Similiter et Dominus se ad iudicium venturum promittit similiter cum tremore, non cum simili terrore. Nam et bona et mala similiter ordinata sunt in terra sicut in cælo, non tamen similia. Ergo videntes in terra pœnas, et glorias, non similes putare debemus in cælo: sed cum sint talia super terram, multo majora suspicari debemus in cælo. Quantum enim Deus distat ab homine, tantum cælestis iudicium a terreno. Istius enim iudicii splendor in schemate, illius autem iudicii majestas in veritate, testante propheta: *Deus manifeste veniet, Deus noster et non silebit. Ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida* (Psal. 49. 3). *Manifeste*, inquit, non jam celatus in corpore, sicut antea, ut vix eum etiam boni cognoscerent: sed manifestus in gloria, ut etiam mali eum confiteantur inviti: ut qui contempserunt eum, in humilitate, cognoscant eum in potestate. Et qui scire noluerunt quam dulcis est misericordia ejus, sentiant quam gravis est ira ipsius. *Deus noster, et non silebit.* Non dixit, Et silebit, ostendens quia ipse quidem de se tacebit, sed ipsa gloria ejus de ipso loquatur. Aliquando transfiguratum eum in monte videntes apostoli, acceperunt mandatum ne cui dicerent (Matth. 17. 9), ne videretur Christus per potentiam subjugare sibi populum, et non per fidem. Tunc autem jam nemo tacebit, quia non est venturus adhuc tentare fideles, sed jam perdere infideles. Tunc prædicatores necessarii non erunt. Nam etsi vox omnium taceat, visio ipsa clamabit, sicut ipse de secundo suo adventu dicit: *Sicut fulgur exit ab Oriente, et paret usque ad Occidentem, sic erit adventus Filii hominis* (Matth. 24. 27). *Tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* Scimus certissime, quia sedes Christi homines sunt. Cum ergo de primo adventu et ascensu Christi dicat propheta, *sedesio eum super sedem sanctam suam*, hoc modo: *Ascendit Deus in strepitu, Dominus in voce tubæ: Deus sedet super sedem sanctam suam* (Psal. 46. 6. 9): quomodo

hic secundum suum adventum exponens, dicit, *Tunc sedebit super sedem gloriæ suæ?* Sed vide quia in primo adventu sedem Christi sanctam dixit, in secundo autem gloriosam. Quomodo? in primo adventu mundavit nos per verbum, lavit per aquam, sanctificavit per Spiritum: in secundo autem glorificabit per resurrectionem, cum transformaverit corpus humilitatis nostræ, ut fiat conforme corpori gloriæ ejus (Philipp. 3. 21): cum seminati fuerint homines in infirmitate, et surrexerint in gloria: cum seminati fuerint corporales, et surrexerint spirituales (1. Cor. 15. 43. 44): tunc sedebit in sede gloriæ suæ. cum sedes ejus hoc modo facta fuerit gloriosa. 32. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes.* Quia omnibus gentibus cognitionis suæ gratiam condonavit, iudicans juste in utroque, ut nec boni, sine doctrina veritatis, bonitatis suæ fructus amittant: nec mali, propter excusationem ignorantiae, malitiæ suæ pœnas effugiant. Nam sicut in nocte verum facies non apparet, sed et gemma quasi lapis videtur, et lapis quasi gemma existimatur: sic et ante adventum Christi humanorum cordium differentia non apparebat, sed et mali quasi boni sustentabantur, et boni quasi mali contemnebantur. At ubi illuminatio Evangelii ad omnes gentes prædicata pervenit, tunc manifestata est qualitas omnium voluntatum, tunc omnes gentes inexcusabiles factæ sunt. Et ideo tunc juste ad iudicium congregabuntur omnes, quia qui mandatum præmittit, tacite iudicium futurum esse denuntiat. *Tunc segregabit eos ab invicem, sicut segregat pastor oves ab hædis.* Tunc enim homines mixti sunt, et non solum mixti, quomodo in iisdem locis simul conversentur justum cum impiis, sed etiam confusi sunt, quomodo inter justos et impios, quantum ad homines discretio non apparet. Sicut in tempore hiemis inter virides et aridas arbores discretio non est: cum autem venerit tempus illud beatum vernale, discernuntur: ita nunc unusquisque secundum fidem suam et secundum opera sua manifestabitur, impiis quidem nulla proferentibus folia, nullum ostendentibus fructuum: sancti autem et foliis vestientur vitæ æternæ, et fructibus onerabuntur gloriæ. Et hoc modo segregabuntur a Domino cælesti pastore. Et pastor quidem corporalis segregat secundum naturas corporum, Christus autem secundum genera animarum segregat homines. Oves sunt homines justi, propter mansuetudinem, quia ipsi neminem lædunt: propter patientiam, quia cum ab aliis læsi fuerint, sustinent. Et sicut oves, quando ligantur, aut tacent, aut in simplicitate balant: sic et sancti, cum læduntur, aut tacent, aut certe in benignitate probati, preces transmittunt ad Deum. Et sicut ovis ad mortem ducitur, et non clamat: vita ejus tollitur, et mansuetudo ejus non immutatur: sic et sancti maledicuntur, et non remale dicunt: percutiuntur, et non repercutiunt: bona eorum diripiuntur, et illi non contradicunt: dolorem sentiunt, et clamorem non emittunt. Et quid opus est clamoribus, cum ille qui nocet, non miseretur, etiamsi clamaveris? ille autem qui misericors est, miseretur, etiamsi non clamaveris, audit et videt? Hædos autem homines peccatores dicit, quia in capris naturaliter hæc insunt vitia: libido præ cæteris animalibus, superbia, rixa. Semper enim se percutientes incedunt, et modo humero pulsant, interdum cornu percutiunt. Item invidi sibi alterutri invident: sicut significat Salomon de invidis, dicens: *Sicut capra, sic aspiciat ruinam proximi sui* (Eccl. 11. 32). Item jactantes sunt et gloriantes, sicut idem significat Salomon, dicens: *Tria sunt, quæ securiter ambulant, leo inter jumenta, gallus inter gallinas, et hircus præcedens capras* (Prov. 30. 29-31). Item capræ multum trahunt concupiscentia gulæ. Propter gulam namque suam per saxa et præcipitia ambulant, et super præcipitia se suspendunt. Item clamoribus super omnia garrulæ. In omnibus his vitiis peccatores abundant, et ideo hædis sunt assimilati. Adhuc quæro, quare non corum similes introduxit ætates, dicens: Ita separabit eos, sicut oves ab hædis: aut ita, Sicut agnos ab hædis?

Sed videte quomodo volens ostendere, sanctos perfectos in omnibus, ponendos ad dexteram: et impios omnino infructuosos, ad sinistram: ideo sanctos, oves: impios autem hædos vocavit. Quomodo agni, etsi natura mansueti sunt, tamen non sunt omnino fructiferi propter ætatem: fructum enim adhuc non habent lactis et lanæ. Item capræ etsi malignæ sunt ex natura, tamen ex aliqua parte fructiferæ sunt per ætatem; lactis enim abundantiores exhibent fructus. Hædi autem et mali sunt ex natura, et omnino infructuosi sunt ex ætate. 33. *Et statuet oves ad dexteram suam, hædos autem ad sinistram.* Quando aliquis ante conspectum regis aut iudicis introducitur, ex ipso loco, ubi stare iubetur, intelligit, si propter bonum introductus est, aut propter malum. Si enim propter bonum, statim vocatur in proximo: si propter malum, longe stare iubetur: sic et istos, Deus justos quidem ad dextram constituet, et peccatores ad sinistram: ut unusquisque meritum suorum conditionem ex ipsius loci qualitate cognoscat, et ante iudicii sententiam pœnam confusionis excipiat. Merito justos ad dextram collocat, quia numquam cognoverunt sinistram: merito impios ad sinistram, quia numquam cognoscere voluerunt dexteram partem. *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perversas autem sunt, quæ a sinistris sunt* (Prov. 4. 27). Ecce enim, si tu consistas in publico pariter cum amico, et veniens aliquis illum salutet, et te contemnat, et separans illum a te, cum illo loquatur, aut familiariter cum illo jocetur: nonne tu relictus solus, stas aporiatus in publico, et graviorem existimas illam confusionem, quam mortem? Et quomodo putas impios confundendos in die iudicii, quando ante conspectum angelorum, segregatis justis, fuerint derelicti? Nonne, etsi nihil ulterius paterentur, illa sola verecundia sufficeret eis ad pœnam? Apostolus autem dicit sanctos jam collocatos esse ad dexteram virtutis per ascensionem et sessionem Domini Salvatoris (Ephes. 4. 20). Nam sicut in carne sua omnem carnem suscepit, et crucifixus omnem carnem crucifixit in se, et resurgens omnem resuscitavit in se: sic ascendens, et sedens ad dexteram Dei, omnes ad dexteram collocavit. Quomodo hic dicit, quia tunc statuet oves quidem ad dexteram, hædos autem ad sinistram? Sed vide quia nunc nos collocavit ad dexteram, ad agendum ea, quæ sunt dexteræ partis: postea autem statuet ad dexteram suam, ad conregnandum. 34. *Tunc dicit illis qui ad dexteram.* Et quare non illis ante, qui sunt ad sinistram? Quia paratior est Deus semper ad benefaciendum, quam ad malefaciendum. Nam bona bonis secundum propositum suum præstat, quia bonus est: malis autem mala contra propositum suum facit invitus, quia iudex est. Quicquid autem homo contra naturam suam agit, pigrius agit. Si enim Christus delectaretur in pœna peccatorum, numquam seipsum pro peccatoribus tradidisset. *Venite, inquit, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quia dedistis quæ semper habere non poteratis, recipite quæ in perpetuum possideatis. Merito centuplum super cælum, qui unum seminastis in terra. Non enim quantum iustitia hominum potest mereri, tale creatum est regnum cælorum: sed quale Dei virtus potuit præparare. Si enim secundum angustias humanæ iustitiæ regnum cælorum creare voluisset, utique post opera hominum illud creasset: nunc autem, quoniam non secundum mercedem hominum, sed secundum suam largitatem constituit mercedem sanctorum: ideo antequam sanctos crearet in sæculo, regnum cælorum præparavit in cælo. Propterea et quos ante constitutionem mundi suos esse cognoscit, tantis eis laboribus onerat, et tamdiu laborare facit, donec digni efficiantur regno cælesti: quia non secundum modicitatem hominum regnum Dei exinanitur, sed secundum magnitudinem regni homines sublevantur. 35. *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, et cætera quæ sequuntur.* Hodie si amicus tuus, aut colonus, aliquod tibi offerat munus, verbi

gratia, aliquod vestimentum: tu autem despiciens illud, eo ipso vidente, des illud uni ex circumstantibus tibi servis, nonne munus vilescere facis, et confundis graviter offerentem? Si vero suscipiens munus illius, statim vestieris te, et processeris cum ipso vestimento, magnificas munus, et nimis laetificas offerentem. Putas, quanto gaudio extolluntur sancti, quando in conspectu omnium angelorum, quod fecerunt hominibus, ipse Dominus fatetur se accepisse? Jam tale videtur opus eorum, non quale datum est, sed qualis persona illius qui accepit. 37. *Tunc respondebunt ei justi dicentes: Domine, 38. quando te vidimus hospitem, et collegimus te: aut nudum, et cooperuimus te? Quando autem te vidimus esurientem, et pavimus: aut sitientem, et potavimus? 39. Quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? O humilitas, quorum nec post mortem deficiet! Homo enim malus etiam falsis laudibus delectatur, vir autem bonus etiam debitam sibi laudem fugit. Ecce si per errorem personæ veniens aliquis, pro altero alteri vano homini gratias agit pro beneficio quodam, quamvis in conscientia sua cognoscat se nihil tale fecisse, tamen tacet et congaudet, audiens quæ non sunt sua: si vero bono alicui gratias agit, quamvis bonus ille intelligat verum esse quod de se dicitur, tamen refugit, et repellit audire etiam ea quæ sibi debentur. Sic et sancti debitam sibi laudem tunc repellentes dicunt: *Quando te vidimus esurientem? 40. Et respondens rex, dicit eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum fratrum meorum minimorum, mihi fecistis.* O bonitas Christi! Esto, quamdiu in corpore contemptibilis erat in mundo, fuerat verisimilis ratio, ut propter similitudinem visionis fratres suos homines appellaret: quid autem dicamus, quod in illa gloria constitutus, adhuc contentus est eos dicere fratres, quibus sufficeret ad laudem, si bonos servos illos vocaret? Detrahet sibi quod habet, ut illis præstet quod non habent. Ecce homo si ex humili generatur, et Deo præstante ad aliquam ascenderit dignitatem, erubescit generationem suam audire. Si quis dixerit eum illius esse filium, indignatur se ipsum confiteri quod est, ut appareat quod non est. Et Christus adhuc gloriabatur, fratres suos dicendo, sedens in majestate. Et merito: quia veniens in iudicio gloriæ, non mutavit voluntatem priorem. Hoc potest intelligi et de doctoribus, qui esurientibus iustitiam dederunt cibum doctrinæ, quo nutrentur, et pinguescerent in actibus bonis: qui sitientibus Dei agnitionem, potum veritatis ministraverunt. Aut certe cibaverunt eos, in verbo docentes: potaverunt autem, in Spiritu sancto baptizantes animas peregrinos in hoc mundo, quæ possunt dicere: *Quoniam advensum ego apud te in terra, et peregrinus sicut omnes patres mei* (Psal. 38. 15). Verbum enim fidei prædicantes, colligunt animas ex dispersione alicujus erroris, et faciunt eas domesticas et cives sanctorum. Ipsum colligunt Christum, qui nudos, et adhuc sine aliquo indumento iustitiæ, docendo iustitiam vestiunt, sicut scriptum est: *Induite vos viscera mi sericordiæ, fidem, pacem, caritatem* (Coloss. 3. 12), aut Christum, baptizantes eos in Christo, sicut scriptum est: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. 3. 27). Et qui tales infirmos et morbo carnalium vitiolorum languentes visitat, et medicamento curat doctrinæ, Christum curat in eis: quia sicut in integris animabus Christus integer est, sic in languentibus languet. Sed et qui venit ad eos, qui vivi descenderunt in infernum, opera infernalis facientes, id est, qui sunt in carcere, et sunt jam sub custodia dæmonum, sicut dicit Scriptura: *Descendant in infernum viventes* (Psal. 54. 16): veniens autem per verbum educit eos de illo carcere infernali, ut liberet eos de custodia dæmonum, ut possint dicere gratias agentes: *Domine Deus, clamavi ad te, et sanasti me: Domine, revocasti ab inferis animam meam* (Psal. 29. 3. 4): ad Christum venit in carcere. Si enim hæc omnia corporaliter corporibus ministrare*

debemus, et magnæ beatitudinis est, quæ omnino post modicum sunt moritura: putas, quantæ beatitudinis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus ministrare, quæ vivificatæ possunt vivere in æternum? Quanto melior est anima quam corpus, tanto melior sunt quæ ad salutem animarum, quam quæ ad sustentationem corporum ministrantur. 41. *Tunc dicit illis, qui ad sinistram sunt: Discedite a me, maledicti, in ignem æternum.* Quasi qui non sufferat præsentiam illorum vel aspicere, sic dicit, *Discedite a me.* Nam sicut carnales sæculi carnalem speciositatem videndo delectantur, si qua autem dissipata vel deformia videamus, quasi vulneratus est aspectus noster: sic et Deus, qui in sanctitate delectatur animarum, peccatrices animas aspiciens, quasi gravatus non suffert. Tamquam si dicat eis: Quasi putredo et spurcicia estis, nec tamdiu vos sustineo, quamdiu statis in iudicio meo. Ut quid superius dicit: *Venite, benedicti Patris mei:* et hic non dicit, *Discedite a me, maledicti Patris mei?* Quia benedictio quidem ex Deo est, maledictio autem ex diabolo est: sicut ostenditur in illa parabola patrisfamilias, qui seminavit bonum semen in agro suo, homo autem malus seminavit zizaniam. 42. *Esurivi et dedistis mihi manducare,* et cætera quæ sequuntur. Ex isto loco sciendum est, quod non tantum pro eo, quod peccaverunt, homines condemnandi sunt, sed etiam pro eo, quod bene non faciunt. Si autem pro eo, quod bene non faciunt, sic condemnantur: putas quales pœnas exsolvent pro eo, quod peccant? Et digne: Deus enim ideo hominem fecit, ut benefaciat, et ad gloriam Dei pertineat: non ideo tantum, ut non peccet. Nam si non faciat bonum, nec est causa quare creatus est. Sine dubio enim et si creatus non fuisset, peccatum non fieret super terram. Nam qui intelligit mysterium divinæ dispensationis, quare factus est homo, cognoscet quia merito quasi peccans condemnatur, qui iustitiam non facit. Ideo Deus creavit hominem corruptibilem et infirmum, quasi ad certamen contra diabolum, ut qui gloriabatur esse se similem Deo, per corruptibilem naturam evacuatus et victus, ostendatur non solum non esse quasi Deus, sed omni fragilitate fragilior. Unde cum istud propositum suum Christus impleverit per hominem, id est, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem, tunc tradet regnum Deo Patri. Ideoque qui suo arbitrio et negligentia diabolo locum dat, confundit eum, qui propter gloriam suam contra diabolum, eum quasi in expeditione creando transmisit: et victus, ostendit diabolum potentem esse, cum nihil possit. Quemadmodum si quis a rege suo contra hostem transmissus, colludit cum eo, et factione habita, fugam petit: prodit causam regis sui, et con-

fundit virtutem ipsius. 44. *Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem? O inconvertibilis inobedientia peccatorum!* Quis non intelligat hoc, quia omne malum facimus, non quia homines corruptibiles sumus, sed quia malum propositum possidemus? Ecce enim tunc hominum peccatorum corruptibilitas carnis mortua erit, et adhuc malitia vivet. Numquid non audierant Dominum supra dicentem ad justos, *Quando uni minorum istorum fecistis, mihi fecistis?* Et utique intelligere debuerant, quomodo qui hominibus non facit, nec Christo facit. Sed audientes adhuc contradicunt, intelligentes fingunt se non intelligere: in iudicio stant, et adhuc peccare non cessant. Et hic consequenter et de doctoribus malis intelligi potest, qui sic esurientibus et sitientibus cibum iustitiæ, aut potum agnitionis Dei, aut Spiritus sancti non præstiterunt; qui sic nudos non vestierunt, aut iustitiam docentes, aut in Christo baptizantes; qui sic peregrinos in mundo non collegerunt per verbum, nec in Ecclesiæ domum per fidem introduxerunt; qui sic infirmos non curaverunt sermonibus; qui in tali carcere impietatis sedentes non eduxerunt per penitentiam. Si enim hæc corporis corporibus non præstare tantæ impietatis est, quæ, et si accipiant ea, non possunt vivere semper: putas, quantæ impietatis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus non ministrare, quæ poterant vivere in æternum, si hæc eis ministrata fuissent? Quanto enim melior est anima quam corpus, tanto gravius peccatum animabus laborantibus spirituales eleemosynas non præstare, quam corporibus corporales. In Ecclesia ergo non solum sunt pauperes corporaliter, esurientes, aut debiles corporaliter, aut peregrini secundum corpus: sed etiam spiritualiter pauperes, sine cibo iustitiæ, sine potu agnitionis Dei, sine vestimento Christi. Maxime spiritualiter pauperes sunt, qui corporaliter videntur divites esse: quoniam plerumque in abundantia rerum inopia iustitiæ invenitur. Sunt peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægrôtantes, quorum animæ omnem escam spiritualem abominantur, *Et appropinquerunt usque ad portas mortis (Psal. 106. 18).* Qui ergo non habet unde faciat eleemosynas corporales, faciat spirituales ex gratia verbi, quam accipit a Deo, et inveniet retributionem dignam a Christo: qui omnia tam corporalia quam spiritualia data quasi in se facta commemorat, quæcumque in hominibus facta fuerint. Hæc diximus, ut sciant doctores et quantum beatitudinis sibi acquirant, si diligentes fuerint circa verbum Dei: et quantum damnationis, si fuerint negligentes.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO SEXTO CONTINENTUR.

PRÆFATIO.

5-12
INTERPRETATIO IN Isaiam prophetam. — Laus Isaiæ prophetæ; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. 11-13

CAPUT PRIMUM. Visio quam vidit Isaias. — Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat; nobilitas non ex majoribus sed ex merito proprio. Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant; cur fuere instituta; repudium in veteri lege cur permissum. Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. Liberi arbitrii potestas; virtutis exercendæ difficultates. Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. Judæorum objectioni responderetur. Idololatriæ turpitudine et vanitas. 13-27

CAP. II. Verbum quod factum est ad Isalam filium Amos. — Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, non nisi in eorum nepotibus impletæ sunt. Quid significant verba, *In novissimis diebus.* Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est. Validum contra Judæos telum. Aliud insigne contra Judæos argumentum. Imperii status cum Chysostomus loqueretur; de bello apud populos antiquiores. 27-39

CAP. III. Præstat nullum quam malum ducem habere. Improbi virtuti sunt infensi ipsiusque vel præsentiam ægre ferunt; nequitia in seipsa supplicium habet. Deus jus dicens ab Isaiâ inducitur; stupidis accusari non grave, plecti terribile; peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis. Mulierum luxur, Mulierum lascivia

tempore Chrysostomi. Deus non semper similia peccantes similiter castigat. 59-54

CAP. IV. 54-56

CAP. V. Canticum cur criminationes contineat. Avaritiæ moribus. Contra ebrietatem. 56-67

CAP. VI. Deus quomodo videri possit. Virtutum celestium officia. Anomæus insectatur. Confessionis lucrum quantum. 67-77

CAP. VII. Ratio prophetiarum; prophetiæ quomodo fidem adderet Deus. Contra Marcionem et Valentium. Ira Dei novacula. 77-90

CAP. VIII. Deo adest is qui procul est. 90-94

MONITUM ad Homilias in Oziam seu de Seraphinis. 95-98

HOMILIA I in laudem eorum qui comparuerunt in Ecclesia, quæque moderatior sit servanda in divinis laudibus. Item in illud, *Vidi Dominum sedentem in solio excelso* (Isai. 6. 1). — Prædicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet; laus ecclesiastici conventus. Moralis exhortatio; quorundam incompositi gestus in Ecclesia. Quantum gaudium afferat Seraphim fruitio visionis Domini et cur illud gaudium metu sit mixtum. Cur Seraphim faciem et pedes velent. Spectacula publica vitanda, quare. Principum negligentia sæpe nascitur ex culpa populi. Historia Achar; Jesu Nave figura Jesu Christi; anathema quid; unius aliquando peccatum toti populo vindictam accersit. 98-107

HOMILIA II in dictum illud Isaïæ prophete, *Factum est anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato* (Isai. 6. 1), et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat prætercurrere. — Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor. Scripturæ quomodo audiendæ. Contra Anomæos; divina natura angelis incomprehensibilis. Scriptura nihil habet supervacuum. 107-112

HOMILIA III in secundum librum Paralipomenon, ubi dicitur *Elatum est cor Ozias*, deque humilitate; tum quod hominem virtute præditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16. et 4. Reg. 15). — Superbia sæpe ex bona conscientia oritur. Fragilitas hominis; funambuli tempore Chrysostomi. Bonis operibus instructus magis aggreditur diabolus. Alienam improbitatem solatio esse improbis. 112-119

HOMILIA IV in dictum illud Isaïæ, *factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (Isai. 6. 1), et laus civitatis Antiochiæ; et adversus eos qui prohibent nuptias demonstratio divina. Frequentiam auditorum sibi ipsisque gratulatur; Romæ præfert suam civitatem. Ecclesia Christi invicta; facilius est solem exstingui quam Ecclesiam deleri. Uxor mala corrigenda aut ferenda. Humilitas quantum bonum; in portu naufragium. Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium; sacerdotum major dignitas quam regis; historia regis Ozias peragitur. Illio Dei clemens. 119-129

HOMILIA V in dictum illud Isaïæ prophete, *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum* (Isai. 6. 1); et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod præter dignitatem incensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus. — Regis sacerdotium invadentis audacia; sacerdotis quanta potestas. Fiducia sacerdotis qui Oziam repressit, laudatur; timida impietas; sacerdos quomodo debeat corripere principem. Peccata justorum cedunt in bonum. Vindicta mansuetudine temperata. 129-135

HOMILIA in Seraphim VI. — Seraphim dignitas maxima. Altare caeleste figura altaris Ecclesiæ; cur jejunia ante communionem. Ad sacrum mensam quomodo accedendum. 135-141

MONITUM in homiliam sequentem. 141-142

HOMILIA in prophetium dictum illud, *Ego Dominus Deus feci lumen et tenebras, feci noctem, et creans mala* (Isai. 45. 7). — Loquela creaturarum Deum laudantium qualis. Paupertas non mala, divitiæ non bonæ. Tria genera rerum, bonæ, malæ, mediæ. Prophetæ cur missi. Virtus non potest in servitutem corrigi. 141-152

MONITUM ad Homiliam sequentem. 152-154

HOMILIA in locum illum prophete Jeremiæ, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum* (Jer. 10. 25). — Omni agendi potestate sublata nullum meritum, nullum demeritum. Libertas actionum humanarum. Abusus loci Pauli ex Epist. ad Cor. I. Abusus alterius loci Scripturæ. Scripturæ verba quomodo tractanda. Deos quomodo similes efficiamus. Hic prophete locus libertatem arbitrii non eripit. Ex indicto supplicio libertas arbitrii inferitur. Vir bonæ voluntatis non deseritur a Deo. 152-162

MONITUM in duas sequentes Homilias de prophetiarum

obscuritate.

953-1064

HOMILIA I de prophetiarum obscuritate. Utiliter et percommodè factum, ut prophetiæ de Christo et gentibus deque Judæorum reprobatione obscuræ essent, demonstratio. — Sententiæ Isaïæ cum altitudine maris conferuntur; experientiæ et exercitationis commoda. Scripturæ sacra quomodo tractanda. Anomæos redarguit; adversus hæreticos de æterna Christi generatione; generatio etiam terrena Christi non intelligitur. Vetus Testamentum obscurum; cur obscuræ erant prophetiæ. Historia de Jeremia. Præscientia non est causa peccati. Ne autè tempus intelligerent futura Judæi, obscuræ fuerunt prophetiæ. 163-175

HOMILIA II de prophetiarum obscuritate. Adhuc in obscuritatem veteris Testamenti, et in Dei clementiam, et quod alii alios non debeant accusare. — Chrysostomi modestia; prima causa obscuritatis veteris Testamenti. Secunda causa obscuritatis veteris Testamenti. Christi adventus amissa nobis auctiora restituit. Oratio multitudinis quantum valeat. Peccatores dicti terra. Morum correctio finis Scripturæ; Manichæos redarguit. Peccatorum recordatio remedium. 175-192

MONITUM ad Commentarium seu Interpretationem in Danielelem. 191-194

INTERPRETATIO in Danielelem prophetam. CAPUT PRIMUM. 195-199

CAP. II. 199-210

CAP. III. 210-212

CAP. IV. 212-222

CAP. V. 222-225

CAP. VI. 225-228

CAP. VII. 228-234

CAP. VIII. 234-257

CAP. IX. 257-311

CAP. X. 241-244

CAP. XI. *Ibid.*

CAP. XII. *Ibid.*

CAP. XIII. 244-246

MONITUM in Homiliam sequentem. 245-246

HOMILIA, in magna ecclesia, cum pauca præfatus esset episcopus, in illud Evangelii, *Filius ex se ipso nihil facit, nisi quod viderit Patrem facientem* (Joan. 5. 19). — Anomæorum objectio, quæ facum facere poterat, refellitur. Responsio Chrysostomi ad hæreticorum argumentum. Aliud argumentum contra Anomæos. Quo in statu orbis fuerit ante Christi incarnationem. Aliud contra Anomæos argumentum. Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio. 247-256

MONITUM ad Homiliam de Melchisedeco. 255-258

HOMILIA de Melchisedeco. — Scripturæ difficultas et obscuritas. Contra Anomæos. Christus quomodo sine genealogia. 257-263

MONITUM ad sequentem homiliam contra ludos et theatra. 261-264

HOMILIA adversus eos qui ecclesia relicta ad Circenses ludos et ad theatra transigerunt. — Scortorum in theatris impudici gestus. Excommunicationis sententia in illos qui theatrorum spectacula diebus sanctis adierunt. 265-270

MONITUM ad sequentem homiliam. 269-270

HOMILIA in apostolicum dictum. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 1). — Caritas Chrysostomi erga discipulos; fidei oculi ea vident quæ Christus agebat; Judæi præsentem non videbant; Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum. Scripturæ divinæ virtus; Paulus non de præsentis solum, sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica scripta mœnia ecclesiarum; apostoli de futuris solliciti, Petrus apostolorum coryphæus, etc.; orbis præfectus, etc. Paulus de posterorum animabus sollicitus. Chrysostomus infirmitate corporis exposita finem orationi imponit. 271-280

MONITUM ad Homiliam de perfecta caritate. *Ibid.*

HOMILIA de perfecta caritate, de mercede operum pro merito tribuenda, deque compunctione. — Caritas erga proximum quæ. Libero arbitrio, non fati necessitate gubernatur. Moralis exhortatio; judicium Dei quam timendum. Resurrectio futura quantum bonum; futuram inter et præsentem vitam discrimen. Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatur. Maledictum Sodomorum non temporis spatio deletum. Peccatores aliquando in hac vita dant pœnas; qui in hac vita pro admissis peccatis nihil patiuntur, in futuram puniendi reservantur. 279-290

MONITUM ad Homiliam in Joseph et de continentia. 289-290

HOMILIA de continentia. 291-294

MONITUM in opuscula duo sequentia. 293-294

SERMO primus de consolatione mortis. — Luctus an proposit, necne. Luctus nimius a ratione alienus etiamque periculosus. Luctus is qui ante Christum licitus; cur Christus fuerit Lazarum; lugere mortuos jam non licet. Quales

auri simul post resurrectionem. Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda. 295-299

SERMO II. — Resurrectio unde apud infideles dubia. Mortui quomodo resurgent; probatur Deum mortuos posse suscitare. Aliud argumentum. Christus futuram resurrectionem testificatur; item apostoli et martyres, et Machabæorum mater. Formido mortis excluditur. Egrediuntur Davidis exemplum; vestes nigrae in luctibus. Ethnicus audita filii morte dictum; plangendi ethnici, Judæi, et cæterorum morientes. Tristitia salutaris quænam. 299-306

DIATRIBA in synopsis sequentem. 305-314
SYNOPSIS veteris et novi Testamenti, quasi commentarii more. Conspectus operis. — Quare prius Testamentum appelletur, vetus; scopus utriusque Testamenti unus; divisio veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam. Judæorum genus unde. Prophetiæ duæ species, per opera et per verba; prophetiæ est non tando futura, sed etiam præterita aperire. 315-317

SYNOPSIS Genesis. 318-323
SYNOPSIS Exodi. 323-328
SYNOPSIS Levitici lib. III. 328-330
SYNOPSIS Numerorum. 330-334
SYNOPSIS Deuteronomii. 334-338
SYNOPSIS libri Jesu filii Nave. 338-338
SYNOPSIS Judicum. 338-341
SYNOPSIS libri Ruth. 341
SYNOPSIS quatuor librorum Regnorum. 341-345
SYNOPSIS Regnorum lib. II. 345-349
SYNOPSIS Regnorum lib. III. 349-351
SYNOPSIS Regnorum lib. IV. 351-357
SYNOPSIS Paralipomenorum lib. I. 357
SYNOPSIS Paralipomenorum lib. II. 357-358
SYNOPSIS Esdræ lib. I. 358
SYNOPSIS Esdræ lib. II. 358-359
SYNOPSIS libri Esther. 359-360
SYNOPSIS libri Tobit. 360-361
SYNOPSIS libri Judith. 361
SYNOPSIS libri Job. 362-368
SYNOPSIS Sapientie Salomonis. 368-370
SYNOPSIS Paræmiarum seu Proverbiorum Salomonis. 370-373

SYNOPSIS Siraci. 373-376
SYNOPSIS eorum quæ ab Isala propheta dicta sunt. 376-377

SYNOPSIS eorum quæ in Jeremia propheta dicuntur. 378-380
SYNOPSIS eorum quæ ab Ezechiele propheta dicta sunt. 380-382

SYNOPSIS eorum quæ a Daniele propheta dicta sunt. 382-383

SYNOPSIS Osee. 383
SYNOPSIS Joel. *ibid.*
SYNOPSIS Amos. 383-384
SYNOPSIS Abdie. 384
SYNOPSIS Jonæ. *ibid.*
SYNOPSIS Michææ. 384-385
SYNOPSIS Nahum. 385-386

MONITUM ad Homiliam in natalem Christi diem. *ibid.*
HOMILIA in Salvatoris nostri Jesu Christi nativitate. 385-394

MONITUM ad Homiliam de Legislatore. 393-398
HOMILIA, unum et eundem esse legislatorem et Veteris et Novi Testamenti; item de veste sacerdotali, necnon de penitentia. — Novum Testamentum cur sic appelletur. Justitiæ evangelium; servitutis species diversæ. Vestitus pontificis figura Christi; virtus perfectio ornamentum. Flores rituales sacerdotis; Christus sacerdos et pontifex. Penitentia laudes; martyres et angeli orant pro nobis. 397-410

MONITUM in Homiliam sequentem. 409-412
HOMILIA in dictum illud, in qua potestate hæc fuerit (Math. 21. 23): — Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. Hæreticis quomodo respondendum; contra Anomæos, agitur. Anomæorum objectio; opera Dei non capimus quanto minus Deum. 411-428

MONITUM ad sex Homilias Severiani, Gaborum episcopi, de mundi creatione. 427-450

ORATIO prima. In primum diem creationis mundi. — Scripturæ sacræ dignitas utilitasque; exordio modestiam spirante animos audientium sibi conciliat orator noster. Genesis auctor Moyses et Spiritu sancto revelante. Duplex Moysis scopus; cur invisibilium creationem tacuit. Cælorum formatio. Homo quomodo lux. Jejunium quomodo sanctificemus; jejunandum maxime a peccatis. 429-458

ORATIO II ejusdem in secundum diem creationis et adversus eum qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere *Deus Sabaoth*. — Efficacia verbi divini; abstinentia mater pie mentis. Christus ante

predicationem docuit se mundi opificem esse; miracula fides sequitur. Terra quomodo invisibilis erat in principio; firmamentum et cæli ratio secundum Severianum mentem. Mens quomodo est imago Dei. Historia cuiusdam, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, *Dominus Sabaoth*. 438-447

ORATIO III ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione. — Contra Anomæos. Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. Deus cur lunam plenam primo fecerit. Astrologia vana quæ; discrimen inter *zobos* et *zobos*; Filius non factus est. Futilis Severiani sphericam orbis formam negantis opinio. Christus in omnibus elementis miracula fecit, hinc probatur Deus. Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid. 447-457

ORATIO IV ejusdem in quartam diem creationis mundi. — Deus præterita, præsentia et futura videt; baptismus emundat a peccatis omnibus; baptismi figura et vis. Stellis cur non benedixerit Deus. Scripturæ cur Judæis relictae. Illud, *Faciamus*, trinitatem et unitatem subindicat. Contra Arianos; primogeniti et unigeniti differentia. Continentia sacerdotii soror est. Jejunium cum bonis operibus conjunctum esse debet. 457-471

ORATIO V ejusdem in quintam diem creationis. — Patris, Filii et Spiritus sancti una voluntas. Contra anthropomorphitas: Deus non circumscribitur. Imago Dei sumus, quomodo. Cur tam late pateret paradisi, cum Adam solus inhabitaret; fluviorum ex paradiso manantium explicatio singularis. Contra Arianos. 471-484

ORATIO VI in diem sextum creationis, et in primos parentes, in serpentem, et in lignum scientiæ, de habitazione in paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. — Animantium tria genera. Animalia ad recreandum hominem apta. Serpens initio amicus hominis; quomodo ille Evam alloquutus est. Serpens mulierem alloquens mentitus est. Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. Cur lignum scientiæ boni et mali sic dictum est. Contra eos qui dicebant paradisi in celo esse. Si diabolus deceptus, cur serpenti maledicatur. Maria virgo pro virgine Eva intercedit; Maria quotidie beata dicitur. 471-500

MONITUM ad Homiliam de serpente. 499-500
ORATIO de serpente, quem Moyses in cruce suspendit in deserto, deque divina trinitate. — Divinitas Christo vindicatur; Pneumatomachi redarguuntur. 499-516

MONITUM in Epistolam sequentem ad Theodorum Mopsuestenum, cujus antiqua versio latina hic profertur. 513-518

EPISTOLA ad Theodorum Mopsuestenum, episcopum. 517-518

SPURIA. *ibid.*

MONITUM in duas sequentes Homilias in Genesis. *ibid.*
SERMO I in illud, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et ecce valde bona* (Gen. 1. 31); et de eo quod divina eloquia jucundis quibusque rebus antecellunt. — Quomodo differunt calliditas et malignitas; prudentia quomodo adhibenda. 519-522

SERMO II ejusdem seu demonstratio primum hominem per inobedientiam abjecisse inaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse. — In Ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. 522-526

MONITUM in sequentem Homiliam seu concionem. 525-526
CONCIO in principium jejunii, in exilium Adami, et de improbis mulieribus. 525-538

MONITUM ad sermonem sequentem in Abraham et Isaac. 537-538

SERMO in Abraham et Isaac. 537-542

MONITUM in sequentem Homiliam. 541-543

HOMILIA. Quod non sit accedendum ad theatra, quodque id plane adulteros reddere soleat spectatores, sitque disensionum ac litium causa; et de Abrahamo. 541-554

MONITUM in Homiliam sequentem. 553-554

HOMILIAM in illud Abrahamæ dictum, *Pone manum tuam sub femur meum* (Gen. 24. 2); et in diversos martyres. 553-564

MONITUM ad quatuor sequentes Homilias in Jobum. 563-564

SERMO primus in justum et beatum Job. 563-567

SERMO II. — Sacerdos caelebs esse debet. 567-570

SERMO III. 570-576

SERMO IV. 576-582

MONITUM in sequentem Homiliam in Eliam. 581-582

HOMILIA seu sermo in Eliam prophetam. 583-586

MONITUM in Sermonem de beato Joseph. 583-586

SERMO seu oratio de Joseph et de castitate. 587-590

SERMO de Susanna. 589-594

MONITUM ad Homiliam de tribus pueris. 593-594

HOMILIA seu oratio de tribus pueris, et de fornace Babylonica. 593-600

- Distributa ad Opus imperfectum in Matthæum, quod Chrysostomi nomine circumfertur. 599-600
- § I. Erasmi opinio circa Opus imperfectum in Matthæum. 599-601
- § II. Ex præfatione Joannis Mahusii Franciscani in Opus imperfectum in Matthæum. 601-602
- § III. Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixti Senensis. 602-604
- § IV. Paronii sententia de Opere imperfecto in Matthæum, Hist. Eccle. T. V, ad annum 407. Tillemontii eadem de re opinio. 604-605
- § V. Hoc opus non potest Chrysostimi esse: cuius sit scriptoris, et quo tempore scriptum, disquiritur. 605-607
- § VI. Hunc scriptorem vere Arianum et Anomœum fuisse probatur. 607-609
- § VII. Errores alii qui in hoc opere deprehenduntur. 609-610
- § VIII. De stylo Anonymi hujusce. Multa decerpit ex libris apocryphis. 610-612
- PROLOGUS eruditi commentarii in Evangelium Matthæi, incerto auctore. 614-612
- HOMILIA prima ex capite primo. — Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores. Prophetia duplex. Eunonii hæresis. 612-636
- HOMILIA II ex capite secundo. — Liber apocryphus nomine Seth; mons Victorialis. Magorum munera quæ significant. 636-646
- HOMILIA III ex capite tertio. — Quomodo vox et verbum differant; cur Joannes appelletur Vox. Justitia in tentationibus floret; variae tentationum species. 646-657
- HOMILIA IV ex eodem capite. 657-661
- HOMILIA V ex capite quarto. — Filii Dei baptizantur in tentationis igne. Tria retia diaboli, quibus illaqueat animas. Aliud corporis, aliud animæ jejuniū. 661-671
- HOMILIA VI ex eodem capite. 671-674
- HOMILIA VII ex eodem capite. 674-676
- HOMILIA VIII ex eodem capite. 676-679
- HOMILIA IX ex eodem capite. — Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. Mansuetus quis. Pacifici qui. 679-684
- HOMILIA X ex eodem capite. — Doctor omnibus debet esse virtutibus oratus. 684-689
- HOMILIA XI ex eodem capite. — Lex per gratiam non aufertur. 689-695
- HOMILIA XII ex eodem capite. — Contra clericos qui Evangelia porrigunt juraturis. 695-702
- HOMILIA XIII ex eodem capite. — Non prohibetur coram hominibus dari eleemosyna, sed vanæ gloriæ venatio inhibetur. 702-711
- HOMILIA XIV ex capite sexto. — Regnum Dei quid. 711-715
- HOMILIA XV ex eodem capite. — Tria prima mala: gula, avaritia, vanæ gloria; tria prima bona: eleemosyna, oratio, jejuniū. 715-723
- HOMILIA XVI ex eodem capite. 723-725
- HOMILIA XVII ex capite septimo. 725-729
- HOMILIA XVIII ex eodem capite. 729-736
- HOMILIA XIX ex eodem capite. — Christus ostentationem prohibet; nihil sic bonum pellit ut simulatum bonum. Quid sit credere, vel non credere Christo. Christianus quomodo cognoscendus. 736-745
- HOMILIA XX ex eodem capite. — Vero Christiano quid faciendum sit; fortitudo fidei petra dicitur; hæretici numquam concordēs. 745-747
- HOMILIA XXI ex capite octavo. 747-750
- HOMILIA XXII ex eodem capite. 751-754
- HOMILIA XXIII ex eodem capite. 754-758
- HOMILIA XXIV ex capite decimo. 758-760
- HOMILIA XXV ex eodem capite. — Qui mortem timet, parum boni operatur. Nihil prodest credere corde, nisi aduerit confessio oris. 760-761
- HOMILIA XXVI ex eodem capite. 761-771
- HOMILIA XXVII ex capite undecimo. — Homo carnalis ut calamus ab omni tentationis vento flectitur. 771-775
- HOMILIA XXVIII ex eodem capite. 775-780
- HOMILIA XXIX ex capite duodecimo. — Mundus Dei, et mundus diaboli. 781-787
- HOMILIA XXX ex eodem capite. 787-791
- HOMILIA XXXI ex capite decimo tertio. — Verbi Dei duplex fructus. 791-798
- HOMILIA XXXII ex capite decimo nono. — Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. Mulieris malæ descriptio. Qua de causa contra cursum naturæ aliqua interdum eveniant. 798-805
- HOMILIA XXXIII ex eodem capite. 805-816
- HOMILIA XXXIV ex capite vicesimo. — Otiosus quis. 816-822
- HOMILIA XXXV ex eodem capite. — Quare Christus discipulis passionem suam prænuñtiavit. Deus solus scit differentiam inter sanctos; in cælo ignorantur invidia et superbia. 822-832
- HOMILIA XXXVI ex eodem capite. 832-834
- HOMILIA XXXVII ex capite vicesimo primo. 834-838
- HOMILIA XXXVIII ex eodem capite. 839-845
- HOMILIA XXXIX ex eodem capite. 845-849
- HOMILIA XL ex eodem capite. — Qua de causa lites altercationesque inter nos; Christus cur dicitur lapis. 849-859
- HOMILIA XLI ex capite vicesimo secundo. — In vita raro accepti prophetæ. 859-865
- HOMILIA XLII ex eodem capite. — Hypocritarum mos. Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente; quis sit proximus noster. 865-875
- HOMILIA XLIII ex capite vicesimo tertio. — Evangelii virtus ubi. 876-880
- HOMILIA XLIV ex eodem capite. — Regnum calorū dicuntur Scripturæ; quare obscuræ sint. 880-885
- HOMILIA XLV ex eodem capite. — Uxor qualis ducenda. Pietatis gradus duo; hæretici serpentibus comparati. 885-890
- HOMILIA XLVI ex capite vicesimo quarto. — Exire de Ecclesia quis dicatur. Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. 890-898
- HOMILIA XLVII ex eodem capite. — Christus esuriens quomodo satiatur. 898-900
- HOMILIA XLVIII ex eodem capite. 900-906
- HOMILIA XLIX ex eodem capite. — Vulnera Christus quare servavit. 906-921
- HOMILIA L ex eodem capite. 921-925
- HOMILIA LI ex eodem capite. 925-931
- HOMILIA LII ex capite vicesimo quinto. 931-941
- HOMILIA LIII ex eodem capite. — Christus propter militatem nostram ascendit. 941-945
- HOMILIA LIV ex eodem capite. 945-946

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI SEXTI.

Replaced with Commercial Microform

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD**

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>